COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

PARIS. — IMPRIMERIE PIERRE LAROUSSE

49, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 49

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIŒCESIS AMBIAN. PRESBYTER.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT.

TOMUS DECIMUS SEXTUS

IN SS. LUCAM ET JOANNEM

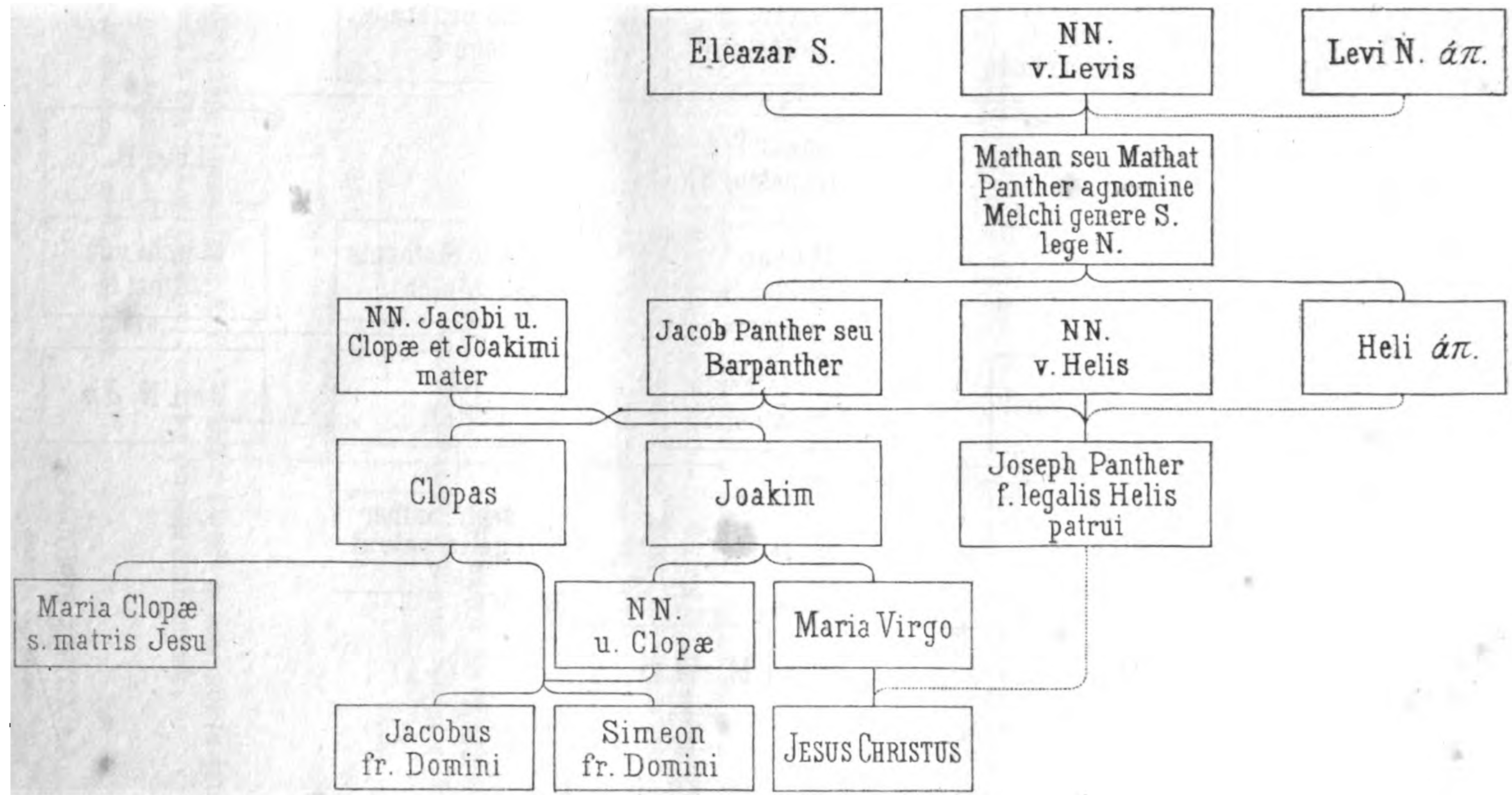
PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

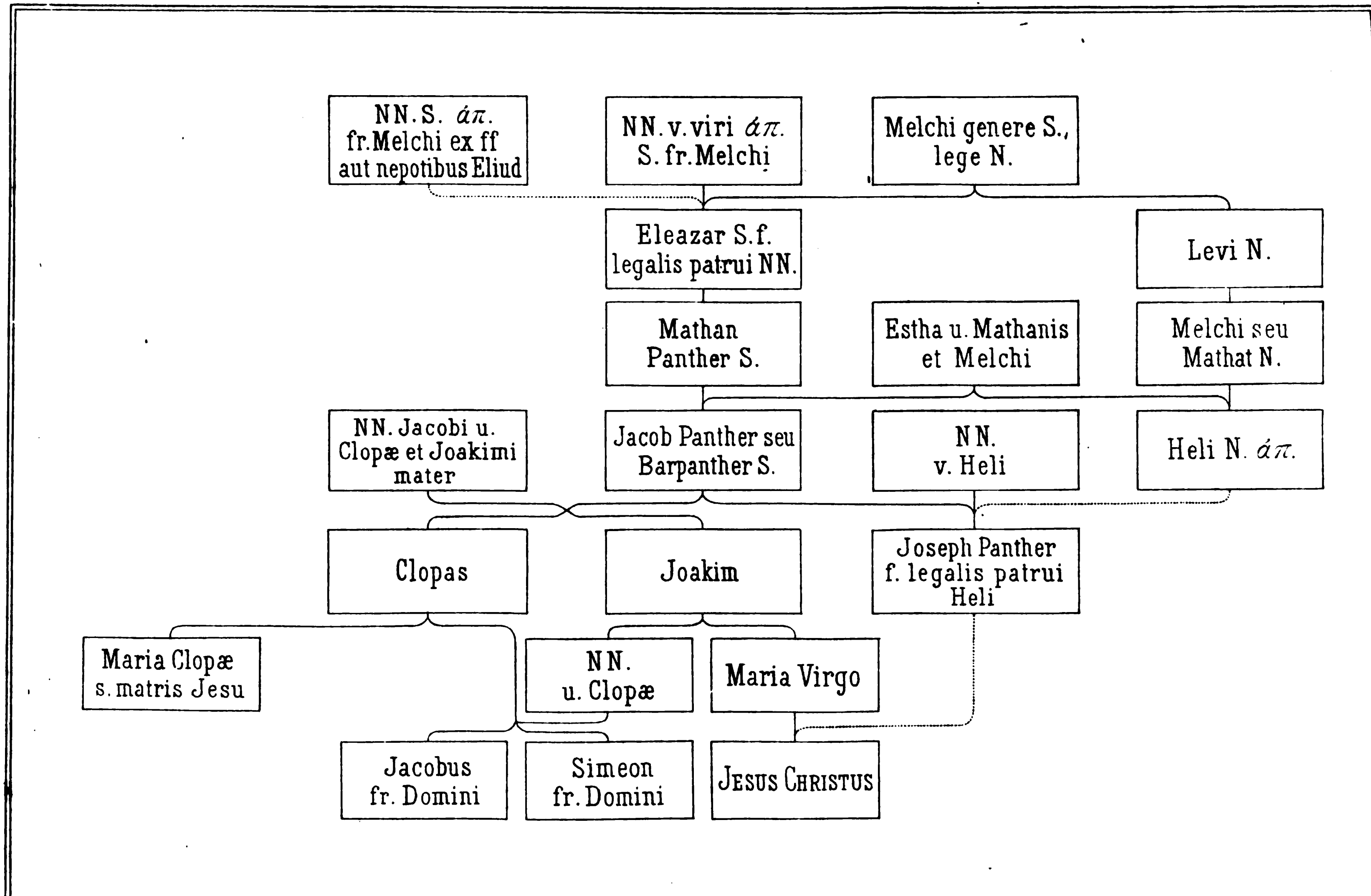
13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXIV

Christi stemma ad Augustini sententiam exactum.

CHRISTI STEMMA AD JULII AFRICANI SENTENTIAM EXACTUM.

APPROBATIO CENSORUM ROMANORUM.

Ego Georgius Elfinstonius Societatis Jesu, S. Theologiæ Doctor, et collegii Scotorum de Urbe Rector, *Commentaria R. P. Cornelii a Lapide, ejusdem Societatis theologi, in sacrosancta quatuor Evangelia*, ex commissione Reverendissimi Domini Nicolai Riccardi, Sacri Palatii Magistri, legi : opus egregium, pium, doctum et eruditum; sacrarum Litterarum, SS. Patrum, historiæ tam ecclesiasticæ quam sæcularis, dictorum sapientium, scriptorumque omnis generis varia et mira eruditione plenum; opus, in quo nihil notavi, quod non sit orthodoxæ et catholicæ fidei, et optimis moribus conforme; opus denique theologis, S. Scripturæ studiosis et verbi divini concionatoribus, meo judicio, utilissimum. In quorum fidem hoc testimonium manu mea subscriptum dedi Romæ in collegio Scotorum, 27 martii, anno 1636.

GEORGIUS ELFINSTONIUS.

IMPRIMATUR.

Fr. Nicol. RICCARDI, *Sacr. Pal. Apost. Mag.*

APPROBATIO CENSORIS ORDINARII.

Perlegi et relegi *Commentarium R. P. Cornelii a Lapide, Societatis Jesu sacerdotis et sacrarum Litterarum quondam in Urbe professoris et interpretis accuratissimi, quem in quatuor Domini nostri Jesu Christi Evangelia* nuper elucubravit : quem quia recondita et omnigena doctrina refertissimum, et sensus quadruplicis enodatione luculentum deprehendi, hinc dignum judicavi qui ad Reipublicæ Christianæ bonum, ad verbi divini præconum usum, atque ad sacræ Scripturæ interpretum commodum prælo committatur, ut ita publici juris fiat. Ita censeo Antuerpiæ, postr. cal. junias, anno 1639.

GASPARD ESTRIX,
S. T. L. Canonicus et Plebanus Antuerpiensis, ac librorum Censor.

Annotationes quibus *Commentaria R. P. Cornelii a Lapide in sacrosancta quatuor Evangelia* illustravit et ditavit Aug. Crampon, Presbyter diœcesis Ambianensis,
Nil obstat quin imprimantur.

Datum Ambian., 9 april., anno 1857.

† JACOBUS ANTONIUS,
Ambian. Episcopus.

DE CHRISTI GENEALOGIIS

(AD PAG. 94).

Iis quæ pag. 94 annotavimus de Christi genealogiis, quædam ex P. Patritio pariter excerpta, sed paulum contracta, addenda duximus.

I. Utraque genealogia Christi genus prodit, altera quidem a Luca edita κατ' ἀνάλυσιν, repetito articulo, ut Græci solent, quem Interpres vulgatus reddidit per voces *qui fuit;* altera edita a Matthæo κατὰ σύνθεσιν, repetito verbo ἐγέννησε *genuit.* Matthæus Abrahæ progeniem ad Christum usque per singulares γενεὰς recenset, Lucas vero Christi prosapiam per singulares item γενεὰς reducit usque ad Adamum.

II. Consonant hæ duæ genealogiæ ab Abrahamo ad Davidem usque, discrepant autem inter Davidem et Salathielem, ac denuo in Salathielis nepotibus cæterisque usque ad Josephum. Nam ex Davidis posteris inter ipsum Davidem atque Salathielem quindecim Matthæus, viginti ab his diversos Lucas enumerat; inter Zorobabelem et Josephum novem a Matthæo, decem et octo alii his enumerantur a Luca.

III. Ad has discrepantias explicandas aut conciliandas, generatim multum faciet, si hæc in memoriam revocaveris :

1° Successionum ratio apud Israelitas pro eo, ac quis moriens vel masculos, vel feminas, vel nullum filium post se relinquebat, triplex fuit. Si unicus filius patri superstes esset, huic hæreditas obveniebat; sin plures, cæteri æqualiter, filius natu maximus ex duplo hæres erat. Si quis vero moriens filias solummodo reliquisset, legi locus erat quæ a Moyse de filiabus hæredibus lata est, *Num.* XXVII, 8. Si denique quis nulla relicta sobole obiisset, obtinebat lex de hæredibus orborum, ita tamen ut si illius uxor superstes esset, altera quoque lex obtineret de vidua et fratre defuncti aliove hujus propinquo, cui hæreditas veniret, matrimonio copulandis, *Deut.* XXV, 5-10; isque qui priore illa lege caperet hæreditatem, non alio pacto id posset, nisi si altera lege viduam defuncti fratris aut propinqui duceret.

2° Ut recte ex lege de leviro petantur argumenta, quatuor hi veluti canones sunto : *a)* Filium legalem habere nequibat, nisi is qui vita functus esset. *b*) Filium legalem habere nequibat, nisi is qui ἄπαις obiisset. *c*) Filius legalis esse nequibat, nisi unicus. *d)* Filius legalis esse nequibat, nisi qui primus ortus esset ex fratre sive propinquo ipsius demortui et hujus vidua.

3° In nominibus Israelitarum multiplex oritur discrepantia variis ex causis. Nam uni sæpe duo atque etiam plura fuere nomina, ut *Jacob* et *Israel;* quibusdam aliud nomen prioris loco inditum est, ut *Abraham* pro priori *Abram.* Insuper nominum significationis, ut jam animadvertit Richardus Simon, major ratio habebatur, quam ipsius prolationis : hac re aliqui duobus nominibus vocabantur, diversis iis quidem, idem tamen significantibus, sicut *Jerobaal* et *Jerubescet*, quoniam *Baal* contemptive בשת, id est *propudium*, vocare mos fuit; indidem illud, ut duarum vocum, ex quibus alicujus nomen constabat, alterutram pro lubitu alteri quisque præponere posset, atque unus idemque homo sit יהואחז *Joachaz* et אחזיהו *Ochozius*. Alia ratio, propter quam quorumdam nomina non tam discrepant quam discrepare videntur, petenda est ex scripturarum translationibus, sive quoad sensum, sive quoad litteras, ut *Cephas* et *Petrus*, *Alphæus* et *Clopas* (nam Ἀλφαῖος si hebr. scribas, habebis חלפי, unde *Clopas*). Denique hoc nominum discrimen non raro librariorum oscitantiæ tribuendum esse manifestum est.

4° Quibus si attendas, discrepantiam Matthæum inter et Lucam de Zorobabelis posteris, ut hoc sumamus exemplum, haud ita mirandam esse, quam prima facie videtur, facile dabis. Nam primo, aliquos ex Zorobabelis posteris a Matthæo fuisse præteritos certum est, verisimile autem quosdam ex illis binomines esse, pro more qui apud Israelitas ea præsertim ætate jam obtinuerat, unoque horum nominum eos a Matthæo vocari, altero a Luca. Præterea nomina quæ leguntur apud Lucam pessime habita sunt a librariis, ut suspicari liceat horum aliquot, quæ modo alia sunt, eadem olim fuisse in utraque genealogia. Denique nomina quædam in utraque genealogia leguntur, inter quæ aliquam adhuc similitudinem deprehendere est. Quibus positis, quidni pute-

mus Joannam, Resæ filium ac *Judæ patrem*, a Luca commemoratum, eumdem esse ac *Abiudem* commemoratum a Matthæo, quum Abiud, Chald. אב יהוד, significet *patrem Judæ?* Nomen *Sadoc*, quod legitur in Matthæo, quodque *justus* verti potest, forte est agnomen alicujus, qui proprio nomine a Luca vocatur. *Nagge*, qui comparet in latinis Lucæ codicibus, in græcis vulgatioribus est Ναγγαί, in aliis vero vel Ναγκαί, vel Μάγγε, vel Ἀγγαί, cui nomini adeo, ut nunc est, vexato, nomen *Achim* olim fortasse respondebat in Evangelio Matthæi. Achimi filius apud Matthæum est *Eliud*, Naggæ vero filius apud Lucam est *Hesli*, qui et *Sedi*, et *Eslim*, et *Elim* nomen habet in diversis codicibus; at *Eli* ex *Eliud* fieri potuit per apocopen. Denique Josephi avus a Matthæo quidem *Mathan* vocatur, a Luca vero, ut habent codices vulgatiores, *Mathat* : quorum nominum similitudo satis visa est Augustino, cur sineret, ut unus atque idem homo *Mathan* et *Mathat* putaretur.

IV. Matthæus Judæis scribebat, quibus compertum esse sciebat unde Christus genus duxerit. Ergo Matthæi consilium in hac genealogia conscribenda solum fuit, ut Christi originem ab Abrahamo et Davide ductam ediceret atque enarraret, inque mentem revocaret illis quibus scribebat. Quare non necesse habuit universam Christi prosapiam ex integro describere, potuitque aliquos tuto ac secure prætermittere, quin prætermissio obstaret, quominus plenissime conficeret quod volebat. Quum igitur Matthæus animadvertisset totam hanc prosapiam ab Abrahamo repetitam in tres potissimum ætates posse distribui, ac tribus præcipuis temporum notis definiri, quarum ætatum primam ab Abrahamo inceptam finirent exordia regni Judaici, alteram Judæorum reges explerent, tertia ab everso regno ad Christum usque pertingeret; videretque primam ætatem, ut vetustæ scripturæ nos docent, quatuordecim γενεὰς complecti, quo memoriæ melius consuleret, forsitan etiam ut obsecundaret genio Judæorum, quibus scribebat, quosque hujusmodi ἀναλογίαι et proportiones delectant, id consilii cepit, ut totidem solummodo γενεὰς ex duabus posterioribus ætatibus commemoraret, atque hac ratione universam genealogiam in tres τεσσαρεσκαιδεκάδας dispertiret. Quod si quæras quomodo totam genealogiam distribuere oporteat, ut tres inde exstent τεσσαρεσκαιδεκάδες, sicut eam distribui posse Matthæus ipse nos monuit, id nullius negotii erit, si duos Jechonias alterum ab altero distinctum in ea nominari ponamus (Vid. Patritium, lib. III, dissert. 9, cap. XII). Primam enim trium τεσσαρεσκαιδεκάδων aperit Abraham, claudit vero David; in altera primus est Salomon, postremus Jechonias Josiæ filius; tertia initium ducit a Jechonia Josiæ nepote, desinit autem in Jesum Christum.

V. Mariam Davide prognatam esse probat P. Patritius, lib. III, dissert. 6; et Paulus Drach, eo potissimum argumento, quod scilicet, posteri Davidis, etsi ipsi filias suas viris aliarum familiarum nuptui traderent, non tamen ex aliis familiis uxores ducere soliti essent, quod ipsa natio esset minime passa, ut regius sanguis impermixtus atque intemeratus maneret. Id vero, si unquam alias, sub extremum rei Judaicæ tempus sancte observatum fuisse putandum est, quo tempore Messias, ille Davidis filius, in dies adventurus sperabatur. Maria igitur Josephi agnata fuit. Quo autem gradu agnationis? Respondet Patritius, ibid. cap. XX, Josephum fuisse Mariæ patruum, et rite concludit Josephi majores Mariæ quoque ac Christi majores habendos esse.

VI. Denique ut omnia quæ ad Christi avos pertinent, facilius commodiusque percipias, benevole lector, habes hic duplex laterculum tum ad Julii Africani (epist. *ad Aristidem*, apud Eusebium, *Hist. Eccles.* lib. I, cap. VII), tum ad S. Augustini (*de Deuter.* Quæst. XLVI) sententiam concinnatum. Ex his autem sententiis posterior, quæ Mathatem a Luca nominatum eumdem ac Mathanem nominatum a Matthæo esse affirmat, magis arridet.

Notarum quæ in laterculo adhibentur, significatio ea est, quam subjicimus :

ἄπ.	ἄπαις, id est, sine liberis.
f.	filius.
ff.	filii.
fr.	frater.
N.	Nathanites ex lege.
S.	Salomonides genere et lege.
s.	soror.
u.	uxor.
v.	vidua.

COMMENTARIUS

IN

EVANGELIUM S. LUCÆ.

ARGUMENTUM.

SANCTUM

JESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM LUCAM

Hoc est sancta Historia Evangelica de dictis et factisJesu a Luca descripta. Arabicus : *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, Dei unius, Evangelium Patris excellentis, Lucæ Evangelistæ. Apertio Evangelii gloriosi*. Syrus : *In nomine Domini Deique nostri Jeschua Meschicho, sigillamus Evangelium sacrosanctum nuntium Lucæ Evangelistæ, quod locutus est et annuntiavit Ionice* (Græce) *in Alexandria Magna* (1). Ex hac diversitate liquet, quod hic titulus, sive hæc inscriptio, huic Evangelio præfixa sit, non a Luca, sed ab Ecclesia, quæ ita pariter inscripsit aliud Evangelium secundum Matthæum, aliud secundum Joannem, aliud secundum Marcum; imo quoad fidem frustra addita fuisset ab ipso Luca, nisi Ecclesia illam illius genuinam esse, non supposititiam declarasset et tradidisset, quod nota pro traditionibus contra hæreticos. Cur enim Evangelium Lucæ inscriptum habendum sit verum ipsius Lucæ, Evangelium autem Matthiæ et Thomæ inscriptum non sit habendum ipsius Matthiæ et Thomæ; rursum cur Evangelium Lucæ potius sit canonicum, quam Apellis aut Basilidis Evangelium, alia ratio reddi non potest, quam probatio, declaratio et traditio Ecclesiæ : non enim hoc ideo, quod in sacris litteris scriptum sit, sed quia ab Ecclesia ita traditum est, credimus : v. g. non credimus hoc esse Evangelium Lucæ esseque canonicum, quia id ipsum scripsit Lucas, sed quia id tradit et docet Ecclesia; licet enim isti Evangelio, uti et aliis, sua constet auctoritas, tamen illa nobis non liquet nisi ex declaratione Ecclesiæ. Idem a pari dicendum est de sensu Scripturæ. Sensus enim Scripturæ genuinus non est is qui mihi aut tibi videtur esse talis (sic enim incertus et dubius esset; alium enim sensum affert Calvinus, alium Lutherus, alium alii), sed is quem docet et tradit Ecclesia, cujus sicut est tradere quæ sit vera S. Scriptura, ita est et tradere quis illius germanus sit sensus. S. Scriptura enim non in cortice litterarum aut verborum, sed in genuino eorum sensu consistit. Ita Tridentinum, *sess.* IV, et passim Patres, ac nominatim Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.*, cap. V. Vide dicta *Matth.* I, 1.

Inscriptio ab Ecclesia.

Nota *primo* : Matthæus primus in Judæa Hebræis scripsit Evangelium Hebraice; secundus Marcus in Italia Romanis Græce et Latine; tertius Lucas Græcis in Græcia Græce; quartus Joannes Græce; sed Lucas elegantius, utpote Græce apprime peritus. Audi S. Hieronymum, epist. 103 *ad Paulinum* : « Matthæus, Marcus, Lucas et Joannes, quadriga Domini et verum Cherubim, quod interpretatur scientiæ multitudo, per totum corpus oculati sunt, scintillæ emicant, discurrunt fulgura, pedes habent rectos et in sublime tendentes, terga pennata et ubique volitantia. Tenent se mutuo sibique perplexi sunt, et quasi rota in rota volvuntur, et pergunt quocumque eos flatus Sancti Spiritus perduxerit. »

S. Lucas scripsit græce.

Porro, inter quatuor Cherubinorum facies, sive effigies, tertia bovis tribuitur Lucæ, tum quia ipse incipit a sacerdotio Zachariæ, cujus præcipua victima erat bos; tum quia ipse bovis labores in

(1) Clarius et rectius J. Leusden et C. Schaaf vertunt : *Evangelium sanctum prædicationis Lucæ Evangelistæ, qui locutus est et prædicavit Græce in Alexandria Magna.*

Evangelio subiit, ac crucis mortificationem jugiter in suo corpore pro Christi nominis honore portavit, uti de eo canit Ecclesia. Vide dicta *Apoc.* IV, 7, et *Ezech.* I, 10.

Cur? Nota *secundo*, Lucam scripsisse Evangelium contra quosdam oscitantes, imperitos, forte etiam falsos Evangelistas, qui in Syria vel Græcia Evangelium imperfecte, forte etiam mendaciter conscripserant, ut ipse Lucas initio Prooemii sui insinuat. Ita Origenes, S. Ambrosius, Theophylactus hic, et S. Epiphanius, *Hœres.* 51, qui tamen cum addit Lucam scripsisse contra Cerinthum et Merintum; non videtur dicere verum : nam hi duo, æque ac Basilides, posteriores et juniores fuere Luca, ut satis colligitur ex Eusebio, lib. III *Hist.*, cap. XXXII. Verisimilius Theophylactus et Beda censent Lucam scripsisse suum Evangelium contra apocrypha aliorum Evangelia, qualia fuere quæ nomine Thomæ, Matthiæ et Apostolorum duodecim circumferebantur.

Non fuit e septuaginta discipulis. Nota *tertio*, Lucam non fuisse e septuaginta duobus Christi discipulis, uti ex Origene opinantur Euthymius et S. Gregorius, præfat. *in Job*, cap. I; nec enim Lucas vidit Christum in carne, sed quæ a Paulo et Apostolis audivit de Christo conscripsit, ut ipse ait cap. I, vers. 2. Unde passim Patres Lucam vocant discipulum Apostolorum; ac nominatim Pauli comes assiduus fuit Lucas. Ita S. Hieronymus, in cap. LXV *Isaiæ*, et præfat. *in Matth.*, ubi sic ait : « Tertius (Evangelista) Lucas medicus, natione Syrus, Antiochensis, cujus laus in Evangelio, qui est ipse discipulus apostoli Pauli, in Achaiæ Bœotiæque partibus volumen condidit, quædam altius repetens, et ut ipse in Prooemio confitetur, audita magis quam visa describens. » Idem tradit Irenæus, lib. I, XX, et Theodoretus, præfat. *in Vitas SS. Patrum*; Baronius et alii. Imo Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.*, cap. V, Evangelium hoc non tam Lucæ quam Pauli esse censet, quod ex Pauli ore illud scripserit Lucas, sicut Marcus ex ore Petri; sic enim ait : « Licet et Marcus quod edidit, Petri affirmetur, cujus interpres Marcus. Nam et Lucæ Digestum (Evangelium) Paulo ascribere solent : cœpit magistrorum videri, quæ discipuli promulgarint (1). »

Scripsit ex ore Pauli.

Medicus animarum. Porro, S. Hieronymus docet Lucam in Evangeliis et Actis agere medicum animarum, sicut prius egerat corporum; sic enim ait, epist. 103 *ad Paulinum* : « Si noverimus scriptorem eorum esse Lucam medicum, cujus laus est in Evangelio, animadvertemus pariter omnia verba illius animæ languentis esse medicinam. » Idem, in epist. *ad Philom.* : « Lucas medicus Evangelium et Actus Apostolorum Ecclesiis derelinquens, quomodo Apostoli de piscatoribus piscium, piscatores hominum facti sunt; ita de medico corporum, in medicum est versus animarum. Cujus liber quotiescumque legitur in ecclesiis, toties ejus medicina non cessat. »

Quo tempore scripsit S. Lucas? Nota *quarto* : Baronius censet Lucam scripsisse in comitatu Pauli, anno Christi 58, ex eo quod S. Hieronymus dicat Lucam scripsisse in Achaia et Bœotia, ubi illo anno erat Paulus. Alii tamen citius a Luca scriptum Evangelium autumant, idque omnino dicendum est, si assentiamur S. Hieronymo, lib. *De Script. Eccles.*, *in Luca*; Tertulliano, lib. IV *Contra Marcion.*, cap. V; Primasio, Anselmo et aliis *in* II *Corinth.* VIII, vers. 18, Paulum ibidem per fratrem « cujus laus est in Evangelio, » intelligere Lucam, quod et diserte asserit S. Ignatius, S. Lucæ concivis et quasi coætaneus, qui sic scribit ad Ephesios : « Ut testatur Lucas, cujus laus est in Evangelio. » Nam epist. II *ad Cor.* a Paulo scripta est anno Christi 58; quare, si tum laus Lucæ erat in Evangelio, necessum est dicere illud jam ante fuisse evulgatum. Quocirca Euthymius et Theophylactus, Prooemio *in Lucam*, aiunt Lucam scripsisse 15 annis post Ascensionem Christi, puta anno Christi 49. Sed tunc Lucas necdum adhæserat Paulo; ei enim adhæsit Troade, anno Christi 51, uti ex *Actis Apostolorum*, cap. XVI, 10, recte colligit Baronius. Videtur ergo Lucas scripsisse Evangelium post annum Christi 51, sed aliquot annis ante annum Christi 58, illo enim jam vulgatum erat et celebre, ut ait Paulus (2).

Nota *quinto* : Lucas, postquam adhæsit S. Paulo, aliquot annis abfuit ab eo, alio amandatus (uti ostendi *Actor.* XVI, 10) usque dum Paulus peram-

(1) Non tam a Paulo, qui haudquaquam cum Christo fuerat conversatus, quam ab Apostolis *qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis*, Lucas res Christi gestas accepit; quos inter Petrus primo loco habendus est. Hujus rei multa extant vestigia : primum est quod Lucas solus retulit plura Petri vel dicta vel facta, quæ neque a Matthæo neque a Marco accepta, a nullo alio, aut certe a nemine melius, quam a Petro doceri potuerat; secundum, quod plura reticuit quæ relata a Matthæo Marcus quoque reticuerat, quorum scilicet mentio honori fuisset Petro : « Hæc autem res, ait Patritius, quæ Eusebio argumento fuit, quo nobis probaret Marcum Petro auctore scripsisse Evangelium, proinde et nobis esse potest, cur quid simile de Luca sentiamus. » Deinde priora Matthæi et Marci Evangelia Lucas noverat, utroque usus est atque ex utroque multa exscripsit, ut comparanti hujus atque illorum evangelium facile patebit. Denique, quæ Lucas unus narrat de Christo puero, ab ipsa hujus matre audisse credendus omnino est : qua de re consentiunt nonnulli etiam de schola Rationalistarum, v. g. Rosenmullerus, *Schol. in Luc.* II, 52.

(2) Re fuse et docte disputata, Patritius sic concludit : « Igitur haud vereor, ne errore ducar, si pronuntiem Evangelium a Luca exaratum fuisse inter medium annum XLVIII atque extremum LII; » scilicet intra quinquennium ex quo Lucas Philippis relictus a Paulo fuit, donec una cum ipso Hierosolymam inde iter fecit. Nam neque in Actis legimus Lucam unquam fuisse in Achaia et Bœotia : ergo non potuit, ut vult Hieronymus, in his regionibus suum Evangelium scribere; et Paulo adhæsit paucis mensibus post Concilium Hierosolymitanum, anno ær. vulg. XLVII habitum. Vid. Patritium, *De Evangeliis*, lib. I, cap. III, *Quæst.* II.

bulando varias regiones rediit in Græciam navigaturus in Syriam, indeque Romam, *Actor.* XX, 3; tunc enim Paulus inter alios socios hujus itineris, qui illo versu nominantur, assumpsit et Lucam, uti ibi significat Lucas, vers. 5 et 15; inde ergo Lucas assiduus fuit comes S. Pauli, usque ad prima vincula quæ Paulus Romæ subiit anno Neronis secundo : quare ibi Lucas finit Acta Apostolorum, præsertim Pauli. Inde, teste S. Epiphanio, Lucas discedens a Paulo adhuc vincto profectus in Dalmatiam, Galliam, Italiam, Macedoniam, ubique prædicavit Evangelium, ac tandem apud Pataras, urbem Achaiæ, anno ætatis 84 illustri martyrio coronatus in cœlos abiit, anno Christi 61, Neronis 5, S. Petri Romæ sedentis anno 17, uti ex S. Nazianzeno, Paulino, Gaudentio, Glyca, Nicephoro et aliis docet Baronius, anno Christi jam dicto.

Lucas est martyr.

Denique quis, qualis, quantus fuerit Lucas, fuse declaravi Proœmio in *Acta Apostolorum*, in eorum Argumento, ubi dixi Lucam eumdem videri cum Lucio, quem Paulus suum cognatum vocat, *Rom.* XVI, vers. 21. Idem tamen diversus videtur a Lucio Cyrenensi, de quo *Actor.* XIII. Nam Lucas fuit Antiochensis, non Cyrenensis. Rursus *Martyrologium Romanum*, die 22 aprilis, ait Lucium hunc fuisse e primis Christi discipulis, quod Lucæ non convenit.

Cur scripsit?

Nota *sexto* : Causa cur post Matthæum et Marcum Lucas scripserit evangelium fuit duplex : Prior, ut confutaret pseudo-evangelistas in Syria et Græcia jam suborientes, ut dixi not. 2. Posterior, quod ipse destinarit prosequi et scribere dicta et facta Christi ab aliis Evangelistis prætermissa, ac præsertim ejus infantiam et pueritiam, ejusque præcursoris Joannis Baptistæ annuntiationem, conceptionem, nativitatem, præsepe, fascias, pastores, circumcisionem, præsentationem in templo, inventionem inter doctores; S. Magdalenæ, Zachæi et unius e duobus in cruce latronibus conversionem, apparitionem Christi factam duobus discipulis in Emmaus, parabolas Pharisæi et Publicani, Samaritani, ovis errantis, drachmæ perditæ, filii prodigi, Lazari, et divitis epulonis et similium, quæ Christi misericordiam et pietatem in peccatores et miseros commendant (1). Vide S. Irenæum, lib. III, cap. XIV, singula recensentem. Ad hæc Lucas plenius quam cæteri enarrat passionem, resurrectionem et ascensionem Christi.

Denique B. Petrus Damianus, serm. *De S. Matth.* : « Lucas, ait, proprium modum et ordinem tenet, dum sacerdotalem Domini stirpem describit, atque personam, et sic per totam styli sui seriem in hac intentione perdurat, ut diversa circa templum et sacerdotes usque ad finem Evangelii non omittat, etc. Mediator quippe Dei et hominum secundum humanam naturam, unus idemque rex esse voluit et sacerdos, ut per vires nos regalis apicis regeret, et per sacerdotis officium expiaret. Hæ siquidem duæ personæ in figura Christi specialiter sunt a Patribus commendatæ; cui principaliter ac singulari prærogativa dedit Deus sedem David patris ejus, ut regni ejus non esset finis, et ut Sacerdos esset secundum ordinem Melchisedech. »

Lucas Christi misericordiam commendat : Cur?

Rursus S. Anselmus, in cap. IV *ad Colos.*, duas habet rationes, cur Lucas plus quam alii de Christi misericordia loquatur. Una est : « Lucas, ait, primo fuit medicus corporum, deinde conversus ad Christum factus est medicus animarum. Inde est quod plus quam alii Evangelistæ loquatur de misericordiis Redemptoris, per quas languores peccatorum ab animabus pelluntur. » Secundam rationem his verbis declarat : « Et sacerdotis personam in Christo describit, intervenientis pro peccatis totius mundi. »

S. Lucæ privilegia.

Demum viginti quinque privilegia S. Lucæ concessa, recenset noster Joannes de la Haye, in *Apparatu Evang.*, cap. LXVIII, ubi inter alia ex S. Hieronymo, Beda et Adone tradit S. Lucam peccatum mortale nunquam commisisse, et tamen austeram in mortificatione continua egisse vitam; item S. Lucam perpetuo virginitatem conservasse, ideoque B. Virgini fuisse dilectum præ cæteris.

Commentati sunt in Lucam peculiariter S. Ambrosius et Titus Bostrensis. Tertullianus etiam toto libro *Contra Marcionem*, qui Evangelium Lucæ, sed adulteratum, suum esse dictitabat, multa ex eo pertractat et explicat. Scripsit quoque fuse et exacte in prima duodecim Lucæ capita Cardinalis Toletus.

(1) Lucas Evangelium edidit ad eum finem, ut Christi historiam plenius atque ordine, hujusque præcepta vivendi, eas *Gentes*, pro eo ac opus habebant, doceret, quæ recens in Christianos nomen dederant. Idem igitur consilium prosequitur quod Paulus, I *Corinth.* III, 1 et 2; non tam ea, videlicet, quæ credere, hæc enim illis viva voce tradebantur, quam quæ agere oportet, exponit, momentaque ad bene vivendum ea affert plerumque, quæ sunt in amore virtutum, raro, quæ in pœnæ formidine. Vid. Patritium, op. cit., ibid., *Quæst.* V.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Lucas hic describit conceptum Joannis Baptistæ, nuntiante archangelo Gabriele; deinde Christi ex Spiritu Sancto, vers. 26. Secundo, B. Mariæ visitationem et salutationem Elisabethæ, per quam Joannes in utero matris gaudio exiliit, Elisabeth prophetavit, B. Maria cecinit : Magnificat. *Tertio, vers. 57, nativitatem S. Joannis, in qua Zacharias pater mutus loquelam recepit, ac cecinit :* Benedictus Dominus Deus Israel, *etc., in quo multa et magna de Christo et Joanne prophetavit.*

1. Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem, quæ in nobis completæ sunt, rerum, 2. sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt, et ministri fuerunt sermonis; 3. visum est et mihi assecuto omnia a principio diligenter, ex ordine tibi scribere, optime Theophile, 4. ut cognoscas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem. 5. Fuit in diebus Herodis, regis Judææ, sacerdos quidam nomine Zacharias, de vice Abia; et uxor illius de filiabus Aaron, et nomen ejus Elisabeth. 6. Erant autem justi ambo ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, et justificationibus Domini sine querela; 7. et non erat illis filius, eo quod esset Elisabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis. 8. Factum est autem, cum sacerdotio fungeretur, in ordine vicis suæ, ante Deum, 9. secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit ut incensum poneret, ingressus in templum Domini : 10. et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi. 11. Apparuit autem illi angelus Domini, stans a dextris altaris incensi. 12. Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. 13. Ait autem ad illum angelus : Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est deprecatio tua; et uxor tua Elisabeth pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem. 14. Et erit gaudium tibi, et exultatio, et multi in nativitate ejus gaudebunt : 15. erit enim magnus coram Domino; et vinum et siceram non bibet, et Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ; 16. et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum; 17. et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. 18. Et dixit Zacharias ad angelum : Unde hoc sciam? ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis. 19. Et respondens angelus dixit ei : Ego sum Gabriel, qui asto ante Deum; et missus sum loqui ad te, et hæc tibi evangelizare. 20. Et ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo hæc fiant, pro eo quod non credidisti verbis meis, quæ implebuntur in tempore suo. 21. Et erat plebs expectans Zachariam; et mirabantur quod tardaret ipse in templo. 22. Egressus autem non poterat loqui ad illos, et cognoverunt quod visionem vidisset in templo. Et ipse erat innuens illis, et permansit mutus. 23. Et factum est, ut impleti sunt dies officii ejus, abiit in domum suam. 24. Post hos autem dies concepit Elisabeth uxor ejus, et occultabat se mensibus quinque, dicens : 25. Quia sic fecit mihi Dominus in diebus, quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines. 26. In mense autem sexto, missus est angelus Gabriel a Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, 27. ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, et nomen virginis Maria. 28. Et ingressus angelus ad eam, dixit : Ave, gratia plena : Dominus tecum : benedicta tu in mulieribus. 29. Quæ cum audisset, turbata est in sermone ejus, et cogitabat qualis esset ista salutatio. 30. Et ait angelus ei : Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum : 31. ecce concipies

in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. 32. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus; et regnabit in domo Jacob in æternum, 33. et regni ejus non erit finis. 34. Dixit autem Maria ad angelum : Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? 35. Et respondens angelus, dixit ei : Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei. 36. Et ecce Elisabeth cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua; et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis; 37. quia non erit impossibile apud Deum omne verbum. 38. Dixit autem Maria : Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Et discessit ab illa angelus. 39. Exurgens autem Maria in diebus illis abiit in montana cum festinatione in civitatem Juda; 40. et intravit in domum Zachariæ, et salutavit Elisabeth. 41. Et factum est, ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit infans in utero ejus, et repleta est Spiritu Sancto Elisabeth; 42. et exclamavit voce magna, et dixit : Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui. 43. Et unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me? 44. Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo. 45. Et beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino. 46. Et ait Maria : Magnificat anima mea Dominum, 47. et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo, 48. quia respexit humilitatem ancillæ suæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. 49. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus. 50. Et misericordia ejus a progenie in progenies timentibus eum. 51. Fecit potentiam in brachio suo; dispersit superbos mente cordis sui. 52. Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles. 53. Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes. 54. Suscepit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ. 55. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham et semini ejus in sæcula. 56. Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus, et reversa est in domum suam. 57. Elisabeth autem impletum est tempus pariendi, et peperit filium. 58. Et audierunt vicini et cognati ejus quia magnificavit Dominus misericordiam suam cum illa, et congratulabantur ei. 59. Et factum est in die octavo, venerunt circumcidere puerum, et vocabant eum nomine patris sui Zachariam. 60. Et respondens mater ejus, dixit : Nequaquam, sed vocabitur Joannes. 61. Et dixerunt ad illam : Quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. 62. Innuebant autem patri ejus, quem vellet vocari eum. 63. Et postulans pugillarem scripsit, dicens : Joannes est nomen ejus. Et mirati sunt universi. 64. Apertum est illico os ejus et lingua ejus, et loquebatur benedicens Deum. 65. Et factus est timor super omnes vicinos eorum, et super omnia montana Judææ divulgabantur omnia verba hæc. 66. Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes : Quis, putas, puer iste erit? Etenim manus Domini erat cum illo. 67. Et Zacharias pater ejus repletus est Spiritu Sancto; et prophetavit, dicens : 68. Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suæ; 69. et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui, 70. sicut locutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt, prophetarum ejus; 71. salutem ex inimicis nostris, et de manu omnium qui oderunt nos; 72. ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, et memorari testamenti sui sancti : 73. jusjurandum, quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, 74. ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi 75. in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris. 76. Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis : præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus, 77. ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum; 78. per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto; 79. illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis. 80. Puer

autem crescebat et confortabatur spiritu; et erat in desertis usque in diem ostensionis suæ ad Israel.

Vers. 1. 1. QUONIAM QUIDEM MULTI CONATI SUNT ORDINARE NARRATIONEM, QUÆ IN NOBIS (Christianis) COMPLETÆ SUNT, RERUM (1) — de Christo, Christique Ecclesia, et Christianorum origine ac progressu. « Multi : » Maldonatus censet hic denotari Matthæum et Marcum Evangelistas. Verum hi sunt pauci, non multi tantumque duo. Quare Lucas videtur hic sugillare Evangelia apocrypha, quæ nomine Matthiæ, Thomæ et aliorum Apostolorum, item Nicodemi, Nazaræorum, Ægyptiorum, Hebræorum circumferebantur, uti dixi in Proœmio (2).

COMPLETÆ SUNT. — Græce πεπληροφορημένων, quæ vox duo significat : *primo*, « impletæ, vel completæ sunt; » *secundo*, « certo compertæ sunt, » uti vertit S. Ambrosius, Theophylactus, Euthymius et recentiores hic. Unde Syrus vertit, *in quibus nos contenti acquievimus*; Vatablus, *de certo compertis*. Audi S. Ambrosium : « Fundatus in petra, et qui omnem fidei sumpserit plenitudinem firmamentumque conscientiæ, recte dicit : *Quæ in nobis sunt rerum*.

Vers. 2. 2. SICUT TRADIDERUNT NOBIS, QUI AB INITIO IPSI VIDERUNT, ET MINISTRI FUERUNT SERMONIS (3).—Græce eleganter et nervose : αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου, id est *qui fuerunt oculares et spectatores ministri verbi*, vel sermonis : quod *primo*, de Christo accipias; ipse enim est Verbum Patris æterni, *q. d.* Sicut tradiderunt nobis Apostoli, qui Christum ipsum viderunt illique ministrarunt. *Secundo*, de communi sermone et prædicatione; *q. d.* Sicut tradiderunt qui viderunt gesta Christi, et ab eo missi ministrarunt ipsi in sermone et prædicatione Evangelii, atque, ut ait Titus, « qui doctrinæ quam Salvator proseminaverat, subservierunt. » Hoc est quod ait Joannes, *epist.* I, cap. I, vers. 1 : « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ, quod, inquam, vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. » Priorem sensum affert S. Hieronymus, præfatione *in Matth.*; posteriorem cæteri, qui et priore planior ac simplicior est, etsi eidem uterque tandem redeat.

Vers. 3. 3. VISUM EST ET MIHI ASSECUTO (Græce παρηκολουθηκότι, id est assectato et studiose investiganti, ideoque assecuto. Aliter Syrus, *qui fuerim impense proximus illis*) OMNIA A PRINCIPIO DILIGENTER, EX ORDINE (Græce καθεξῆς, id est *primo*, « deinceps; » *secundo*, « distincte ex ordine, » scilicet ut primo describam Christi conceptum, deinde nativitatem, mox vitam, demum mortem et resurrectionem) TIBI SCRIBERE, OPTIME (Syrus, *victoriosissime*) THEOPHILE. — Theophilus hic, ad quem Lucas scripsit Evangelium, deinde Acta Apostolorum, fuit vir nobilis et primarius Antiochiæ, qui a S. Petro ad Christum conversus, domum suam in Ecclesiam consecrari voluit, in qua S. Petrus conventus Christianorum agens; primariam suam cathedram posuit, uti narrat S. Clemens Romanus, lib. X *Recog.*, cap. ult. Ita conjectat Baronius, scilicet Lucam, Antiochenum medicum et pictorem, ad Theophilum, quasi civem et familiarem suum hæc scripsisse. Addit Theophylactus Theophilum hunc Lucæ fuisse discipulum, vel catechumenum; S. Petrus enim, cum solus non sufficeret turbæ ad Christi fidem confluenti, multorum opera utebatur ad eam catechizandam et erudiendum fideles. Vide dicta *Actor.* I, 1 (4).

(1) Breve illud proœmium omnino ἀττικίζειν is solum negabit, qui exemplaria græca neque nocturna manu unquam versavit, neque diurna. Locutionibus quibus constat, similes ac geminas reperiri in operibus clarissimorum inter græcos scriptores, exemplis pluribus demonstravit Raphelius, *Annotat. in sacr. Scripturam*, ad h. l.

(2) « Conati sunt. » Mera namque *conamina* seu *tentamina* absque successu ea fuere; atque vocem ἐπεχείρησαν ita intelligere tum totum hoc proœmium, tum etymon vocis ipsius suadent. Etenim si illi quod sibi proposuerant, perfecissent, eorum propositum, nedum in causa esset cur Lucas ad scribendum animum appelleret, eum adegisset potius id consilii ex animo removere. Quoad vocis ipsius sensum atque etymon vide Patritium, op. cit., lib. III, dissert. I.

Neque Patritius, ibid., autumat tentamina illa esse Evangelia apocrypha, triplici ratione : prima est quia hæc ἀπόκρυφα ad fallendum conficta sunt, aut saltem mendaciis et fabellis scatentia; illa vero quorum meminit Lucas, veritatis edicendæ gratia *tentata fuerant*, et sicut *tradiderunt* Apostoli. Deinde vix credibile est fabellas illas inter Christianos prosiluisse, cum adhuc ii viverent, quorum nomina præscripta ostentabant. Denique illarum fabellarum artifices a Luca non sine laude quadam commemorari, quis credat?

(3) Hæc referri oportet non ad totum id quod narratur in vers. superiore, ut male innuit Griesbachii interpunctio; sed ad verbum *ordinare*, Græce ἀνατάξασθαι, ut sensus sit, eos scriptores conatos esse narrationem *denuo digerere* eo ordine, quo res contigisse Apostoli et Christi discipuli docuerant.

(4) Theophilus fuisse videtur Gentilis, seu Ethnicus, ut eum vocat Origenes; Italus vero, aut cui Roma atque Italia notæ essent, ait L. Hug, *Einleitung in d. Schrift. des N. T.* II Th. § 35, nam Lucas qui in Actis, eidem Theophilo dedicatis, de locis Palæstinæ, deque iis quæ Paulus in Italiam navigans peragrabat, ita loquitur ut qui Theophilo ignota esse autumet, vix ad Siciliam narratione pertingit, jam omnem præterit locorum designationem, sed omnia lectori nota esse ponit, etiam minima, ut sunt Forum Appii, Tres Tabernæ. Aliud hujus rei argumentum deprompsit Cellerier, opere cui titulus : *Essai d'une introduct. crit. au N. T.*, ex iis quæ in fine Actuum leguntur. Lucas enim qui res gestas Pauli, et quos socios habuerit, tam accurate enarraverat, atque ea potissimum quorum fuerat oculatus testis, duobus vers. quidquid a Paulo Romæ gestum est toto biennio quo illic mansit, summatim indicat, ita ut neminis me-

Porro, Theophilus vocatur « Optimus, » id est Optimas, Græce, κράτιστος, id est præstantissimus, excellentissimus, quod erat epithetum præsidum et magistratuum, ut Festi, Felicis, etc. Vide dicta *Actor.* XXIII, 26. Theophilus ergo hic videtur fuisse senator vel præses Antiochiæ. Sic Trajanus Imperator gaudebat titulo « optimi » præ cæteris, licet magis honorificis elogiis.

Vers. 4. 4. UT COGNOSCAS EORUM VERBORUM, DE QUIBUS ERUDITUS ES, VERITATEM. — Græce ἀσφάλειαν, id est certitudinem, securitatem, firmitatem, soliditatem; *q. d.* Ut cognoscas ea quæ de Christo edoctus es, esse certissima, firmissima et solidissima.

Vers. 5. 5. FUIT IN DIEBUS HERODIS, REGIS JUDÆÆ, SACERDOS QUIDAM, NOMINE ZACHARIAS, DE VICE ABIA; ET UXOR EJUS DE FILIABUS AARON, ET NOMEN EJUS ELISABETH. — Præmittit Lucas nomen Herodis, tum ut designet tempus quo natus est Joannes æque ac Christus : sic enim in Fastis nomine Consulum et Imperatorum res gestæ et natales virorum illustrium consignantur; tum ut indicet jam defecisse sceptrum a Juda, ac translatum esse ad Herodem alienigenam, ideoque instare tempus adventus Messiæ, sive Christi Judæis promissi, juxta oraculum Jacob, *Genes.* XLIX, 10.

Fuit hic Herodes ejus nominis primus, cæterorum pater et avus, cognomento Magnus, gente Idumæus, patria Ascalonita, indole tyrannus, sævitia infanticida. Occupavit ipse favore Cæsaris et Romanorum regnum Judææ, sed Christus ipsum ejusque posteros hoc regno dejecit, omnemque ejus progeniem licet numerosissimam intra centum annos, teste Josepho, lib. XVIII, cap. VII, totam, paucis exceptis, abolevit, ac sibi omni jure debitum Israelis regnum, sed spirituale et sanctum vindicavit.

Herodis etymon. Hinc apposite vocatus est Herodes. *Herodes* enim syriace idem est quod *draco ignitus*; græce vero idem quod *heros Plutonis*, vel principis inferni : ἥρως enim est *heros*, Ἅδης est *Pluto* vel *infernus*. Hebraice denique *Herodes* idem est quod *pelliceus* vel *gloriosus*, ait S. Isidorus, lib. VII *Etymol.*, X. Herodes enim idem est, ait Pagninus in *Nomin. Hebr.*, quod pellis gloriæ, aut pellibus glorians, vel mons gloriæ sive arrogantiæ; עור *hor* enim est pellis, הור *har*, mons, הוד *hod*, gloria. Rursum Herodes, ait Pagninus, idem est quod conceptus triturationis; הרה *hara* enim est concipere, דוש *dus*, triturare; quia Herodes trituravit et occidit infantes conceptos et natos in Bethlehem : quocirca et ipse cum tota sua progenie intra centum annos trituratus, et ex orbe excussus est.

SACERDOS — legalis et Aaronicus.

ZACHARIAS. — Fuit hic sacerdos pariter et propheta, ac plenus Spiritu Sancto, ut patebit vers. 64 et 67. Unde et Sanctis adscriptus legitur in *Martyrologio Romano* ad diem 5 novembris, ubi Baronius secutus Origenem, Nyssenum, Cyrillum et Petrum Alexandrinum, censet hunc Zachariam esse martyrem, occisum ab Herode inter templum et altare, ideoque esse illum de quo agit Christus *Matth.* XXIII, 35. Caput ejus Romæ in basilica Lateranensi servatur et ostenditur, ex quo per dies aliquot olim sanguinem manasse tradunt. Ibi illud vidi et veneratus sum. Porro, *Zacharias* hebraice idem est quod *memoriale Domini*, quia canit memoriale testamenti sui sancti, ait Isidorus, lib. VII *Etymol.*, cap. VIII.

DE VICE ABIA. — Syrus, *ex ministerio domus Abiæ*; Arabicus, *de ministerio familiæ Abia*; *q. d.* De classe illa sacerdotum, cujus tempore Davidis princeps erat Abia. David enim videns posteros Aaron sacerdotes excrescere in ingentem multitudinem, ita ut omnes simul sacrificare et ministrare in templo non possent, eos distribuit in 24 familias sive classes, ita ut ordinate quælibet classis per hebdomadam unam successive deserviret templo. Ne autem lis esset inter eos de ordine, quæ esset prima, quæ secunda, quæ tertia, etc., litem hanc sorte diremit; jecerunt enim hæ familiæ sortem, et cui sors prima exiit primum obtinuit locum, cui secunda secundum, et ita deinceps. In hac autem sortitione octavus locus et octava classis obtigit Abiæ et posteris ejus, qualis erat Zacharias. Hæc omnia patent I *Paral.* XXIV, I, et IV *Reg.* XI, 6, 7, 9. Unde Josephus, lib. VII *Antiq.*, cap. XI, sic ait de Davide : « Sacerdotum viginti quatuor cognationes invenit, instituitque ut quæque cognatio ministraret Deo per dies octo, a sabbato usque ad sabbatum, » ad evitandam confusionem, æmulationem, lites et jurgia sacerdotum.

ET UXOR EJUS DE FILIABUS AARON. — Poterant sacerdotes ex alia tribu ducere uxorem, quia nullam habebant hæreditatem in terra Israel (uti habebant cæteræ tribus) quæ per conjugium uxoris (si illa, deficiente prole mascula, esset hæres sui patris) nubentis viro alterius tribus ad illam tribum transiret, itaque hæreditatum et tribuum fieret confusio, quod lege erat vetitum. Zacharias tamen religiosior duxit uxorem suæ tribus sacerdotalis, puta de filiabus, non tantum Levi, sed et Aaron, quæ scilicet esset filia non Levitæ, sed sacerdotis : omnes enim posteri Aaron fuere sacerdotes; cæteri vero posteri Levi (qui fuit abavus Aaronis) fuere Levitæ. Causam dat Euthymius : « Demonstravit, ait, quod præcursor a sacerdotali descendit tribu, non secundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem, et utrimque sacerdotalis erat. » Quare infert S. Ambrosius : « Non solum a parentibus, sed etiam a majoribus S. Joannis nobilitas propagatur; non sæculari potestate sublimis, sed religionis successione venerabilis. » Vocata est Elisabeth, ab

minerit eorum qui cum Paulo morabantur, etsi Lucas Pauli socius et comes fuerit toto illo tempore : cujus rei nullam potiorem rationem excogites, ait Patritius, nisi Theophilum ea omnia probe tenuisse

uxore primi pontificis Aaron, quæ fuit soror Nahason, principis in tribu Juda; hæc enim dicta fuit Elisabeth, *Exodi* VI, 23. Porro, hæc Elisabeth fuit sancta, imo prophetissa et plena Spiritu Sancto, ut patebit vers. 41. Unde ejus memoria recolitur in *Martyrologio Romano* die 5 novembris; hinc ejus nomen cum sanctitate assumpserunt S. Elisabeth, filia Andreæ regis Hungarorum, cognomento mater pauperum, ejusque neptis S. Elisabeth, regina Portugalliæ, mater omnium deinceps regum Hispaniæ, æque ac Lusitaniæ.

Etymon Zachariæ et Elisabethæ.

ET NOMEN EJUS ELISABETH. — Zacharias hebraice idem est quod *recordatus est Deus*, vel *memoria Dei*; Elisabeth idem est quod *Dei juramentum* vel *sceptrum et dominium*, vel *quies*, vel *saturitas*; *q. d.* Deus memor juramenti sui hos conjugio inter se copulavit, ut sceptrum domus David erigeret, et quietem, ac copiam et saturitatem suis largiretur, « ut sine timore de manu inimicorum suorum liberati, servirent illi in sanctitate et justitia coram ipso, » *Luc.* I, 69. Ita S. Isidorus, lib. VII *Etymol.*, cap. X : « Elisabeth, ait, interpretatur Dei mei saturitas, vel Domini mei juramentum. »

Vers. 6.

6. ERANT AUTEM JUSTI AMBO ANTE DEUM. — Multi apparent justi coram hominibus, sed pauci ante Deum; quia homines faciem intuentur, Deus vero cor et conscientiam. Ita S. Ambrosius et Titus. Vere dicebat S. Franciscus : « Tantus est quisque quantus est apud Deum, et non amplius. » Dei enim judicium est verissimum et certissimum, hominum vero sæpe fallit et fallitur (1).

INCEDENTES IN OMNIBUS MANDATIS, ET JUSTIFICATIONIBUS DOMINI SINE QUERELA. — Id est observantes omnia Dei « mandata, » hoc est præcepta decalogi moralia, et « justificationes, » id est præcepta cæremonialia, scilicet sacrificia, lustrationes cæterosque sacros ritus lege Dei præscriptos.

Triplicia legis Mosaicæ præcepta.

Nota : Deus Hebræis per Mosem triplicia dedit præcepta. *Prima* Hebraice vocantur מצות *mitsvoth*, id est præcepta moralia, quæ continentur duabus decalogi tabulis, continentque jura naturæ, quæ Deo, et quæ proximis præstare debemus.

Secunda vocantur משפטים *mispatim*, id est judicia, aut judicialia, quæ spectant justitiam et politiam humanam, ac maxime concernunt principes ut justitiam administrent, quales apud Christianos sunt leges civiles.

Tertia, vocantur חקים *chuckim*, id est statuta, decreta, sancita a Deo, puta cæremonialia, scilicet sacrificia et sacri ritus ad Deum rite colendum : hæc hic et alibi vocantur « justificationes, » ait Euthymius et alii; idque *primo*, quia qui illa observant et implent, faciunt quod maxime æquum et justum est, scilicet Deo exhibere latriam, et cultum illi omni jure debitum et proprium. Sic enim religio est maxima et transcendens justitia. *Secundo*, quia per hæc horumque observationem olim in lege veteri justificabantur legaliter : qui enim illa implebant, a Synagoga censebantur justi verique Israelitæ et fideles; idque non tantum ab hominibus, sed et a Deo, si ex vero pietatis et amoris Dei affectu illa obirent : « Factores enim legis justificantur, » *Rom.* II, 13. « Scito, ait Theophylactus, quod mandatum justificatio nominari potest, utpote justum faciens hominem. »

SINE QUERELA. — Græce ἄμεμπτοι, id est inculpabiles, irreprehensibiles; Syrus, *inculpate*; Arabicus, *sine macula*. Nota hic fideles posse, imo debere observare omnia Dei mandata; quare illa servatu esse possibilia, non impossibilia, uti blasphemat Calvinus, qui hic mire se torquet, ac tantum non dicit Lucam Evangelistam mentiri.

Porro, « sine querela, » id est sine crimine et peccato mortali. Venialia enim omnia justus in hac vita evitare nequit. Ita S. Augustinus, *epist.* 95, et tract. 42 *in Joannem*, post medium.

Vers. 7.

7. ET NON ERAT ILLIS FILIUS, EO QUOD ESSET ELISABETH STERILIS (natura et complexione sua), ET AMBO PROCESSISSENT IN DIEBUS SUIS, — puta essent grandævi et senes, quando homines deficiente calore desinunt generare. Dicit hoc, ut ostendat Joannem ex iis non naturaliter, sed per Dei donum et miraculum fuisse prognatum, æque ac fuere alii Sancti eximii, ut Isaac, Joseph, Samuel. Audi S. Augustinum, serm. 3 *De S. Joanne Baptista* : « Erat quidem S. Elisabeth sterilis corpore, sed fœcunda virtutibus : partus ejus non ablatus, sed dilatus, donec pertransiret tempus carnis, passio corporis, conjugii necessitas, voluptatis causa, cupiditatis sensus, et totum quod humanam confundit, gravat, onerat conscientiam. Mundabatur enim longo tempore sacrificii domus, sanctitatis hospitium metatum metatoris Christi, angeli domicilium, aula Spiritus Sancti, Dei templum. » Et paucis interjectis : « Denique ubi tota corporis sedata est querela, et in toto facti sunt sine querela, vox sterilitatis fugit, reviviscit senectus, fides concipit, parit castitas, nascitur major homine, par angelis, tuba cœli, præco Christi, arcanum Patris, Filii nuntius, signifer superni regis, peccatorum venia, Judæorum correctio, vocatio gentium, et ut proprie dicam, legis et gratiæ fibula, quæ diploidem summi sacerdotis sancto patri jungebat in corpore. »

Vers. 8.

8. FACTUM EST AUTEM CUM SACERDOTIO FUNGERETUR IN ORDINE VICIS SUÆ (quæ erat octava, et a primo ejus parente dicebatur Abia, uti jam dixi. Unde Arabicus vertit, *in diebus ordinis ministerii sui*) ANTE DEUM.

(1) Formula *ante Deum*, Græce ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, id est *judice Deo*, adjectivis juncta, indicat aliquem esse vere talem, qualis esse dicitur. Quæ ratio loquendi Hebraica est. Vid. *Gen.* VII, 1, ubi dicit Dominus ad Noe : « Te enim vidi justum coram me, » id est, te vere justum cognovi.

Vers. 9.

9. Secundum consuetudinem sacerdotii, sorte exiit, ut incensum poneret (ut thymiama Deo adoleret et offerret in altari thymiamatis, quod quotidie bis, scilicet mane et vespere ex lege Deo adolendum erat), ingressus in templum Domini.

Sorte, — id est vice sua, ait Beda; quæ suæ familiæ, scilicet Abiæ, primitus sorte obtigerat, ut scilicet ordine esset octava; tunc enim suæ vices eum ad ministrandum in templo vocabant. Verum, vers. 8, hujus vicis facta est mentio; quare sors de qua vers. 9, alia est a vice, vicemque magis particulatim limitat et determinat; *q. d.* Cum Zacharias ordine vicis suæ ut sacerdos ministraret in templo, inter varia sacerdotum officia, sorte, id est sortitione, ei obtigit officium adolendi incensum. Sacerdotes enim vicis sive classis Abia, quia erant multi, hinc sortiebantur quid quisque in templo ageret, et quod munus obiret. Quatuor enim præcipua erant sacerdotum munia, ut patet *Exodi* xxx : primum erat sacrificare victimasque mactare et immolare; secundum, accendere lucernas in candelabro septicipiti; tertium, die sabbati ponere novos panes duodecim in mensa panum propositionis subductis veteribus; quartum, adolere incensum in altare thymiamatis. Hoc quartum ergo hic per sortitionem obtigit Zachariæ, tria cætera vero aliis sacerdotibus ejusdem classis Abia. Aliis enim per sortem erat sacrificandum, aliis accendendæ lucernæ, aliis panes propositionis conficiendi et proponendi in mensa Dei; Zachariæ vero sorte obtigit suffumigare thymiama, sive illud per suffitum Deo offerre. Id clare patet ex Græco ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι, id est *sortitus*, sive *sorte consecutus adolere incensum*; Syrus, *obvenit ei ut componeret suaves odores*; Arabicus, *cum eo temporis suum esset ponere incensum*, puta thymiama, quod ex quatuor rebus odoriferis, scilicet stacte, onycha, galbano et thure commixtum et compositum erat, *Exod.* xxx, 34. Vide ibi dicta.

Quatuor munia sacerdotum.

Opinantur nonnulli, ut S. Ambrosius, Beda, Theophylactus et S. Augustinus, tract. 49 *in Joannem*, Zachariam fuisse summum pontificem, ducti hac ratione quod ipse adoleverit incensum in altari thymiamatis; hoc enim ipsi censent fuisse in Sancto sanctorum, quod nulli ingredi licebat nisi summo pontifici. Verum altare hoc non fuisse in Sancto sanctorum, sed in Sancto quod quotidie communes sacerdotes ingrediebantur, ostendi *Exodi* xi, 24. Idipsum confirmat hic τὸ « sorte exiit. » Summus pontifex enim erat extra, imo supra omnem sortem, ac quandocumque volebat, ministrabat in templo. Adde hoc tempore non Zachariam, sed Joazarum fuisse pontificem, ut docet Josephus, lib. XVII *Antiquit.*, cap. viii. Quare Zacharias non fuit pontifex (hoc enim non tacuisset hic Lucas), sed communis sacerdos, uti docent Lyranus, Toletus, Maldonatus, Baronius, Salmeron, Abulensis, Jansenius, Carthusianus, Cajetanus ac Suarez, III *part.*, tom. II, disp. xxiii, sect. 1.

An Zacharias fuerit summus pontifex?

Moraliter : hic disce angelos apparere dum versamur in locis rebusque sacris, ac Deum vel per se, vel per angelos animæ loqui, cum versamur in oratione, sacrificio, similive Dei cultu, uti hic angelus apparuit Zachariæ adolenti thymiama, eique lætissimum de nascituro Joanne et Christo nuntium attulit.

Angeli astant sacrificanti.

Vers. 10.

10. Et omnis multitudo populi erat orans foris hora incensi, — scilicet in atrio extra Sanctum sive templum, hoc enim solis sacerdotibus ingredi licebat. Ante Sanctum ergo erat atrium duplex : prius interius sacerdotum continens altare holocaustorum, in quo victimæ sub dio cremabantur; posterius exterius laicorum, qui ex suo hoc atrio eminus spectabant sacrificia a sacerdotibus immolata in altari holocaustorum; thymiama vero et altare thymiamatis, quod erat in Sancto undique obtecto, videre non poterant.

Atrium in templo duplex.

Hora incensi. — Græce, *thymiamatis*, cum scilicet sacerdos thymiama in altari subjecto igne cremabat et suffumigabat in honorem cultumque Dei. Omnium enim gentium ritu thura Deo adolentur.

Vers. 11.

11. Apparuit autem illi angelus (Gabriel, ut patet, vers. 19) Domini, stans a dextris altaris incensi. — « A dextris, » *primo*, « quia prospera et bona nuntiaturus advenerat, » ait Euthymius; *secundo*, « quia divinæ insigne misericordiæ deferebat, » ait S. Ambrosius; « Dominus enim a dextris est mihi, ne commovear. »

Disce hic angelos altaribus, sacerdotibus et sacrificiis assistere, eisque cooperari, ut iis Deum colant, honorent et adorent; qua de re in Vitis Sanctorum plura extant exempla, quorum nonnulla recensui, *Exodi* xxix, 38; *Lev.* ix, vers. ult.; *Num.* iv, in fine capitis.

Vers. 12.

12. Et Zacharias turbatus est, videns : — Tum ob novam et insolitam visionem, tum ob decorem et majestatem angeli apparentis; apparuit enim specie augusta et cœlesti quam infirmitas humana vix oculis intueri poterat : « quia homo earum virium non est, ait Titus, ut ejusmodi peregrinum inusitatumque visum citra commotionem ferre valeat. » « Perturbamur, inquit S. Ambrosius, et a nostro alienamur affectu, quando præstringimur alicujus superioris potestatis occursu. »

Sic Daniel, cap. x, 8, apparente sibi eodem Gabriele Archangelo, ait : « Et non remansit in me fortitudo, sed et species mea immutata est in me, et emarcui, nec habui quidquam virium. » Hinc indicium boni angeli est, si primo terreat, deinde exhilaret : mali vero, si initio exhilaret, deinde mœstum efficiat. Unde S. Antonius, teste S. Athanasio in ejus Vita : « Si post timorem, inquit, succedit gaudium, a Domino est visio; securitas enim animæ, præsentis majestatis indicium est : si vero incussa formido permansit, hostis est qui videtur. »

Bonus angelus apparens initio terret, deinde exhilarat : contra malus.

Vers. 13.

13. Ait autem ad illum angelus : Ne timeas,

ZACHARIA, QUONIAM EXAUDITA EST DEPRECATIO TUA, — qua Deum precatus es non pro habenda prole, de ea enim usque adeo desperabat, ait S. Augustinus, ut nec angelo promittenti crederet, vers. 20; sed qua ut sacerdos orasti pro peccatis populi et adventu Messiæ, nam de ejus adventu Zacharias inferius, vers. 69, cum jam natus esset Joannes, gratias agit, cum Dei instinctu cognosceret Joannem fore paranymphum Messiæ, id est præcursorem Christi, uti mox hic illi promittit angelus. Sensus ergo est: Exaudita est, o Zacharia, deprecatio tua, qua quasi sacerdos precatus es pro salute populi et ejus Salvatore Messia, is enim propediem nascetur. Insuper Deus, qui merita supplicum excedit et vota, dabit tibi filium, qui ejus sit propheta et præcursor. Ita Beda, Euthymius, Theophylactus hic, et S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. I; et S. Chrysostomus, hom. *De Nativitate S. Joannis*, tom. II.

Secundo, tamen non male nonnulli censent hanc Zachariæ deprecationem fuisse pro habenda prole, si intelligas illam a Zacharia non hoc tempore, sed olim cum junior spem prolis haberet, fuisse fusam: nam omnia sequentia prolem hanc explicant.

Joannis etymon.

ET UXOR TUA ELISABETH PARIET TIBI FILIUM, ET VOCABIS NOMEN EJUS JOANNEM. — Cur «Joannem?» Respondeo *primo*: Quia «Joannes,» ait Maldonatus, Hebr. idem est quod *gratiosus*, vel ut Panignus, *Domini donum* vel *misericordia*. Isidorus, lib. VII *Ethym.*, cap. VIII: «Joannes, inquit, interpretatur *Domini gratia*, eo quod sit limes prophetiæ, prænuntius gratiæ, sive initium baptismatis, per quod gratia ministratur.» Recte, sed non præcise: sic enim potius vocandus fuisset Hanania quam Joannes; חנינה *hanina* enim, sive *chanina*, significat gratiam. Proprie ergo et præcise «Joannes,» Hebr. *Jehochanan*, et crasi *Johanan* (unde Syrus vertit, *Jouchanon*) idem est quod *Deus misertus est*. *Jehova* enim, et crasi *Ja*, nomen proprium est Dei: חנן *chanan* vero vel *hanan* (unde patet Joannes scribendum fore per aspirationem *h*, non Joannes) idem est quod *misertus est, gratiam exhibuit*, idque fecit Deus primo et proxime, cum uti præcessit, exaudivit Zachariæ deprecationem, quæ Hebr. dicitur תחנה *techinna*, ab eadem radice *chanaan*.

Secundo, eo quod jam Deus misertus esset populi destinando Messiæ præcursorem, scilicet Joannem, et propediem mittendo ipsum Messiam; per Christum enim, non per Mosem et legem, gratia et veritas facta est, *Joan.* I, 17. Sic filius Annæ dictus est «Samuel,» id est *postulatus*, et impetratus matris lacrymis a Deo ad salutem totius populi, I *Regum* I, 20.

Tertio, Deus etiam Joannis misertus est, implendo eum sua gratia copiosa et multiplici, ait Beda, Jansenius et Maldonatus, qua eum effecit Israelis doctorem, prophetam, virginem, anachoretam, martyrem, ac Christi indicem et præcursorem. Fuit ergo Joannes quasi filius charitum, filius, inquam, gratiarum, in quo scilicet expoliendo, ornando et condecorando omnes charites, omnes gratiæ Dei, conspirasse videantur.

Nota hic trium nominum triplex mysterium: nam «Elisabeth,» id est juramentum Dei promittentis, et «Zacharias,» id est memoria Dei, memoris sui promissi pariunt nobis Joannem, id est Dei misericordiam et gratiam.

Vers. 14.

14. ET ERIT GAUDIUM TIBI, ET EXULTATIO, — ob filium Joannem, tanto miraculo ad tanta natum, *q. d.* Iste filius erit tibi multisque aliis causa summi gaudii et exultationis. Causam subdit:

Vers. 15.

15. ERIT ENIM MAGNUS CORAM DOMINO, — cujus solius, utpote optimi et maximi, est æstimare et judicare quid magnum sit, quid mediocre, quid parvum. Ipse ergo solus vere et absolute magnus, novit illa quæ vere sunt magna. Multi, ait Theophylactus, magni dicuntur, sed coram hominibus, qui parvi parva magni æstimant; at Joannes magnus fuit coram Domino, qui magnus magna ponderat.

Joannes magnus: Cur?

ERIT MAGNUS. — *Primo*, sanctificatione in utero matris; *secundo*, profundissima humilitate; *tertio*, castitate eximia; *quarto*, pœnitentia exemplari; *quinto*, zelo Seraphico; *sexto*, vita tota, quæ non tam humana fuit quam angelica, adeo ut Joannes a Judæis et Scribis putaretur esse Messias; *septimo*, prophetia sublimi; *octavo*, vita eremitica; *nono*, officio prædicatoris et præcursoris Christi; *decimo*, martyrio nobilissimo. Vide 28 privilegia Joanni concessa, quæ hic enumerat noster Barradius. In omnibus hisce dotibus Joannes fuit magnus, quia eas habuit non in communi et quali quali, sed magno, singulari et eminenti gradu. Unde illi merito accinit Ecclesia:

> O nimis felix, meritique celsi,
> Nesciens labem nivei pudoris,
> Præpotens martyr, nemorumque cultor,
> Maxime vatum.

ET VINUM ET SICERAM NON BIBET. — Sicera significat omne id quod inebriare potest, uti vertit S. Hieronymus, *Lev.* x, 9 et alibi: שכר *sachar* enim est inebriari; שכור *siccor*, ebrius; שכר *sechar*, id quod inebriat, sicera. Vino et sicera abstinere proprium erat Nazaræorum, qualis ex hoc loco per omnem vitam videtur fuisse Joannes, *q. d.* Joannes per omnem vitam erit Nazaræus et consecratus Deo. Vide *Num.* VI. Joannes, ait S. Ambrosius, delicias hominum corporisque lasciviam magna animi virtute depressit.

ET SPIRITU SANCTO (Syrus, *Spiritu sanctitatis*) REPLEBITUR ADHUC EX UTERO MATRIS SUÆ. — Quando, ut ait Glossa, intrante Virgine, exultavit in utero genitricis, et præcursoris officium quoad potuit, implevit, ut patebit vers. 41 et 42. Fuit ergo Joannes, prius Spiritu Dei renatus, quam ex matre natus.

EX UTERO. — Arabicus, *in utero*, *q. d.* Joannes

incipiet esse sanctus ab ipso matris utero; talisque durabit semper ad finem vitæ suæ.

An Joannes in utero sanctificatus.

Quæres, an Joannes vere et realiter in utero a peccato originali sit purgatus et justificatus? Negat S. Augustinus, epist. 57 *ad Dardanum*, et S. Hieronymus, in cap. I *Jeremiæ*: aiunt enim ipsi Joannem æque ac Jeremiam dici in utero sanctificatos, non reipsa, sed secundum Dei prædestinationem duntaxat; quia scilicet ad sanctitatem futuram a Deo erant destinati, ut idem hic dicatur de Joanne, quod Apostolus de se ait, *Galat.* cap. I: « Qui me segregavit ab utero matris meæ, » etc. Ratio S. Augustini est, quia renasci præsupponit nasci; atqui Joannes in utero existens necdum erat natus : ergo non potuit tum renasci reipsa, sed tantum secundum Dei prædestinationem.

Verum contraria est communis sententia Patrum; SS. Athanasii, Cypriani, Cyrilli, Ambrosii, Gregorii; Bernardi, quos citat et sequitur Toletus, Barradius, Jansenius, Franciscus Lucas et alii passim. Probatur : *Primo*, quia id clarissime hic promittit Joanni angelus, dicens : « Et Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ, » *q. d.* Ab utero erit sanctus, imo plenus Spiritu Sancto. *Secundo*, quia Joannes ad salutationem B. Virginis in utero credidit in Christum, eum adoravit; dilexit et præ gaudio exiliit, ut dicam vers. 44. Tunc enim quando visitatus et salutatus est a B. Virgine, sexto mense a conceptione sua, hæc mira sanctificatio ei contigit. Idem privilegium S. Athanasius, S. Bernardus et alii tribuunt Jeremiæ, ut patet *Jeremiæ* I, 5. Vide ibi dicta. Ad rationem S. Augustini, respondeo hominem, ut per gratiam renasci possit, censeri natum quando conceptus in utero, a Deo animam et vitam accepit : tum enim uti nascitur cum peccato originali, ita et per gratiam ab eo expiari et renasci potest; imo et baptizari, ut patet, si infans in utero matris existens baptizetur, sive mortua et discissa matre, sive ea vivente, v. g. si infans manum vel pedem foras emittat, qui aqua ablui possit, ut habet praxis Ecclesiæ.

Vers. 16.

16. Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum Deum ipsorum, — scilicet ad Messiam, sive Christum. Unde contra Arianos patet Christum esse Deum. Hinc Beda : Patet, inquit, Christum Deum esse Israel, in ejus enim fide Joannes baptizat (1).

Vers. 17.

17. Et ipse præcedet ante illum in spiritu et virtute Eliæ. — Non dicit in anima Eliæ, ait Origenes, sed in spiritu et virtute, quia, ut ait S. Ambrosius, nunquam sine virtute spiritus, nec sine spiritu virtus; omnis enim vis et virtus est a Spiritu Sancto, juxta illud : « Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, » *Luc.* I, 35. « Præcedet ante illum, » scilicet Dominum Deum, puta Christum Dei Filium. Joannes enim præcessit Christum : *primo*, nascendo; sex mensibus enim ante Christum uti conceptus, sic et natus est; *secundo*, baptizando, quia prius baptizavit quam Christus : imo Christum baptizaturum prior ipse baptizavit; *tertio* et maxime, prædicando pœnitentiam, ut viam sterneret Christo; *quarto*, digito demonstrando Jesum, ipsumque esse Messiam et Agnum Dei, qui tolleret peccata mundi, asserendo; *quinto*, moriendo per martyrium ante Christum; *sexto*, descendendo ad patres in limbum, eisque Christum propediem affore eosque liberaturum annuntiando. In hisce enim omnibus Joannem præeuntem secutus est Christus.

Joannes præcessit Christum sextupliciter.

In spiritu et virtute. — Id est in spiritu virtutis, id est roboris et efficacitatis. Græce enim est δυνάμει, non ἀρετῇ. Est hendiadys, *q. d.* Sicut Elias excelluit et in fine mundi excellet spiritu robusto et efficaci ad certandum contra Antichristum, ut Judæos cæterosque ab eo convertat ad Christum; sic prorsus excellet eodem spiritu potenti Joannes, ut per suam prædicationem et vitæ sanctissimæ exemplum Judæos duros moveat ad pœnitentiam, itaque eos ad Christi baptismum et gratiam præparet.

Joannes similis Eliæ.

Nota : Spiritus virtutis Joannis fuit similis Eliæ. *Primo*, in vitæ austeritate; Joannes enim locustis vescebatur, et pilis camelorum quasi cilicio ac zona pellicea vestiebatur, æque ac Elias. *Secundo*, uterque degebat in solitudine eratque eremita. *Tertio*, in paupertate et mundi contemptu. *Quarto*, et aptius, in zelo, libertate et ardore prædicandi, quo uterque multos Israelitas ad pœnitentiam, et Deum Christumque convertit, et Elias rursum in fine mundi convertet, juxta illud *Eccli.* XLVIII, 1 : « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. » Simili enim modo de Joanne ait Christus : « Ille erat lucerna ardens et lucens, » *Joan.* V, 35. Ecce hic est spiritus virtutis Eliæ. *Quinto*, in fortitudine et passione. Sicut enim Elias fortissime certavit contra sacerdotes Baal eorumque fautores Achab et Jezabel reges, III *Regum*, cap. XVIII et XIX, et rursum in fine mundi certabit contra Antichristum ejusque asseclas, ac multa ab eis passus est et patietur, atque tandem occidetur, eritque martyr. Sic pariter Joannes certavit contra Herodem et Herodiadem, ab eisque capite truncatus martyrii lauream obtinuit.

Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

Spiritus ergo virtutis duo significat, scilicet potestatem et efficacitatem bene operandi, ideoque adversa quævis fortiter perferendi, quæ utra-

(1) Validius et omnino inconcussum fiet argumentum de divinitate Christi, versiculo 16 cum sequenti collato. Etenim vox *illum*, vers. 17, orationis serie atque contextu id flagitante, Deum simul et Christum necessario significat : Deum *primo*, vox ista significat, respondet enim illis *Dominum Deum ipsorum*, quæ proxime eam præcedunt; Christum *secundo*, per eam significari liquido intelligimus : quis enim alius sit, quem Joannes præcessurus dicatur. Errat ergo Rosenmullerus, qui, ut istius argumenti vim effugiat, verbum προελεύσεται idem valere ait ac *ministrabit*, cujus significationis neque sacri, neque profani scriptores exemplum ullum suppeditant.

que similis fuit in Joanne et Elia. Magis autem comparatur hic Joannes Eliæ venturo quam præterito, quia scilicet sicut Elias magno spiritu et efficacitate præibit secundum Christi adventum, ut infideles debellet et convertat ad fidem; sic pariter Joannes eodem spiritu et efficacitate præibit primum Christi adventum, « ut convertat corda patrum ad filios, et incredulos ad prudentiam justorum, » uti explicans hic subjicit Gabriel, et Christus *Matth.* XI, 14; idque solerter advertunt et annotant hic S. Ambrosius, Beda, Theophylactus, Titus et S. Gregorius, homil. 7 *in Evangel.*, qui sic explicat τὸ « in spiritu et virtute Eliæ, » *q. d.* « Sicut ille præco venturus est judicis, ita et iste præcursor factus est redemptoris. » Audi S. Ambrosium : « In spiritu et virtute Eliæ; quia scilicet Elias et virtutem magnam habuit et gratiam, ut ad fidem animos populorum a perfidia retorqueret; virtutem abstinentiæ atque patientiæ, et spiritum prophetandi. In deserto Elias, in deserto Joannes. Ille corvis pascebatur; hic dumis, et calcata omni voluptatis illecebra, parcimoniam prætulit luxumque contempsit. Ille Achab regis gratiam non quæsivit; hic sprevit Herodis. Ille Jordanem divisit; hic ad lavacrum salutare convertit. Hic cum Domino versatur in terra; ille cum Domino apparet in gloria. Hic prioris, ille sequentis Dominici præcursor adventus. Ille post triennium pluvia terram rigavit; et hic post triennium arescentem nostri corporis humum fidei imbre perfudit, » etc.

Denique apte ad hunc spiritum virtutis, id est fortitudinis, Joanni deferendum missus est angelus Gabriel, qui Hebraice idem significat quod « fortitudo Dei, » ut scilicet ipse suam, quam ex Deo hausit fortitudinem, hoc oraculo Joanni aspiret.

UT CONVERTAT CORDA PATRUM IN FILIOS; — ut scilicet Abraham, Isaac, Jacob cæterique Patriarchæ bene afficiantur posteris suis Judæis, viventibus tempore Joannis et Christi. Fecit id Joannes, eos verbo et exemplo incitando, ut fidem et pietatem patrum suorum imitentur : sic enim patres agnoverunt filios suos, legitimos sui imitatores Deique veri cultores, dum « in id quæ senserunt patres, consentient et filii, » ait S. Augustinus, S. Hieronymus et Beda. Vide dicta *Malach.* IV, 6. Ex Malachia enim hæc verba petita sunt, qui ad litteram loquitur de Elia, typice de Joanne, ubi de utroque fuse hæc verba explicui; quare ea hic non repetam.

ET INCREDULOS (Græce ἀπειθεῖς, id est ut Syrus, *inobedientes*, scilicet legi et præceptis majorum ac Christi puta Judæos convertet Joannes) AD PRUDENTIAM (Syrus et Arabicus, *scientiam*) JUSTORUM, — id est ad fidem, sapientiam et intelligentiam, ait Euthymius, quam justi habuerunt et habent de Christo, quæ consistit in hoc, ut timeamus et amemus Deum et cœlestia, non caduca, juxta Christi doctrinam et vitam. Ita Maldonatus. *Secundo*, proprie Toletus, *q. d.* Faciet Joannes, ut Judæi increduli diligenter considerent signa adventus Messiæ patribus a Deo data, ac ex iis cognoscant credantque Christum jam venisse, ipsumque esse hunc Jesum, quem Joannes Judæis ut talem digito ostendit. Hoc enim prudentiæ est opus et actus; nam hæc erat vox et prædicatio Joannis : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III, 2. Hæc est scientia sanctorum, *Sapient.* cap. X, vers. 10. Vide dicta *Malach.* IV, 6.

PARARE (ut sic sua prædicatione et vitæ exemplo paret) DOMINO PLEBEM PERFECTAM. — Legit Interpres κατηρτισμένον, id est perfectam; jam legunt κατεσκευασμένον, id est bene et perfecte præparatam et instructam, scilicet ad suscipiendam fidem et doctrinam Christi, ac perfectionem gratiæ, justitiæ et vitæ Christianæ, a Christo e cœlo allatam et prædicatam. Unde Theophylactus vertit, *capacem*; alii, *dispositam* ad fidem Christi; Arabicus, *parabit Domino plebem justam.*

Vers. 18.

18. ET DIXIT ZACHARIAS AD ANGELUM : UNDE HOC SCIAM? EGO ENIM SUM SENEX, ET UXOR MEA PROCESSIT IN DIEBUS SUIS. — *q. d.* Ede signum vel miraculum, quo mihi probes tam magna quæ promittis, reipsa eventura. Tanta enim polliceris, ut nudis tuis verbis credere nequeam. Hæsitat Zacharias et diffidit promissis angeli, partim ob rerum ab eo promissarum magnitudinem earumque desiderium; quia eas adeo magnas, ut naturæ vires longe superarent, ipse non comparabat cum omnipotentia Dei, solo humano spiritu rem metiens; partim quia non omnino certo credebat esse angelum bonum, qui hæc promittebat, esto sufficientia sibi signa ipsi dedisset angelus, ut patet ex sequent. Videtur tamen hæc hæsitatio ejus et diffidentia ex animi indeliberatione et inconsideratione processisse, ideoque veniale duntaxat fuisse peccatum, ob quod punitus est et privatus facultate loquendi. Secus fecit Abraham, qui angelo promittenti sibi ex Sara sterili filium Isaac, illico credidit; quia « confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens quia quæcumque promisit, potens est et facere, » *Rom.* cap. IV, vers. 17.

Zachariæ hæsitatio fuit tantum venialis.

Vers. 19.

19. ET RESPONDENS ANGELUS, DIXIT EI : EGO SUM GABRIEL, QUI ASTO ANTE DEUM; ET MISSUS SUM (a Deo) LOQUI AD TE, ET HÆC TIBI EVANGELIZARE, — hæc bona nuntia tibi afferre. Evangelium enim Græce idem est quod bonum nuntium. Unde Pagninus vertit, *et bona annuntiem tibi hæc.*

QUI ASTO, — id est astare soleo, velut Deo ad omnem ejus nutum ministraturus, sicut famuli astant regi. Græce παρεστηκώς, id est *qui astiti*, scilicet in cœlo; jam enim ibi ei non asto, sed inde ad te in terram missus sum : licet in terra angeli quoque astent Deo ejusque faciem videant; Deus enim est ubique, *Matth.* XVIII, 10. Hinc colligas eosdem esse angelos Deo ministrantes et assistentes, licet id negent S. Dionysius Areopagita et S. Gregorius; Gabriel enim hic simul

astat et ministrat Deo, mittiturque ad Zachariam.

Gabriel ex quo ordine? Porro, τὸ « asto » significat Gabrielem proxime astare Deo, esseque unum e septem primariis angelis, qui sunt principes aulæ cœlestis, sicut est et Michael, ac Raphael, qui, *Tobiæ* cap. XII, vers. 15, ait : « Ego sum Raphael angelus, unus ex septem, qui astamus ante Deum. » De his septem angelis multa dixi *Apocal.* I, 4. Quare licet aliqui, ut Toletus hic, censeant Gabrielem esse ex ordine penultimo qui est Archangelorum, eo quod alibi vocetur Archangelus; verius tamen videtur eum esse primo ex ordine, qui est Seraphim, adeoque esse unum e primis aulæ cœlestis principibus, ideoque a multis vocari Archangelum, id est angelum primarium et principem; imo non desunt qui censeant eum inter Seraphinos esse omnium primum. Ita censet Marcus Viguerius Cardinalis, in *Decachordo Christiano*, chorda 1, cap. II, idque probat octo rationibus, vel potius congruentiis quas recensui *Daniel.* cap. IX, vers. 21, quæ omnes ad hanc unam reducuntur : Ad opus summum, inquit, decebat mitti summum angelum; atqui summum Dei opus est Incarnatio Verbi : ergo Gabriel hic, vers. 26, ad illud nuntiandum missus, est summus angelus. Sed hæc ratio non concludit, ut ibi ostendi. Nam communis Theologorum sententia est, Michaelem esse supremum angelorum omnium et antagonistam Luciferi, *Apocal.* XII, 7.

Gabrielis etymon. Porro « Gabriel, » ait S. Hieronymus, *Nomin. Hebr., in Luca,* Hebraice idem est quod *confortavit me Deus,* aut *fortitudo Dei*, vel *virtus mea Deus.* Apte ergo ipse missus est, ut, nuntiando conceptionem Joannis, afflaret ei spiritum virtutis, id est fortitudinis Eliæ. Idem nuntiavit conceptionem et incarnationem Verbi æterni, vers. 26, quia hoc opus fuit summæ virtutis, potentiæ et fortitudinis Dei.

Vers. 20. 20. ET ECCE ERIS TACENS, ET NON POTERIS LOQUI, USQUE IN DIEM QUO HÆC FIANT, PRO EO QUOD NON CREDIDISTI VERBIS MEIS, QUÆ IMPLEBUNTUR IN TEMPORE SUO. — Theophylactus, Titus et S. Ambrosius vertunt : « Et ecce eris surdus, » et sic clare distinguitur ab eo quod sequitur : « et non poteris loqui; » alioqui enim erit tautologia. Licet enim Græcum σιωπῶν, proprie tacentem et mutum significet, tamen et surdus eadem voce intelligi potest; sunt enim hæc duo naturaliter inter se connexa, ut qui muti nascunutr, sint et surdi, ac vice versa : quocirca Græci surdum æque ac mutum vocant κωφὸν, Hebraice, חרש *chares;* Syri, *hares* : Zacharias ergo hic effectus est surdus æque ac mutus. Unde, vers. 22, vocatur κωφὸς. Hinc et vers. 62 Zachariæ quasi surdo non loquuntur, sed nutibus et signis innuunt cognati et vicini, ut scribat quo nomine velit vocari filium recens sibi natum. Ipse ergo quia inobediens fuerat, punitur surditate; quia contradictor verbis angeli, mulctatur facultate loquendi, et taciturnitate plectitur. « Incredulitas, ait S. Ambrosius, Zachariæ affatum eripuerat et auditum. » « Merito autem hæc duo passus est, inquit Theophylactus, quod et non audiret, et non loqueretur; quia enim non obedierat, condemnatur ut surdus sit, et quia contradixerat, ut sileat. »

USQUE IN DIEM QUO HÆC FIANT, — quo nascatur tibi Joannes; *q. d.* ait Titus : « Quia vocem edidisti plane incredulam, propterea voce tantisper orbaberis, donec re jam expleta, et tuam in credendo tarditatem, et Dei rursus agnoscas potentiam. » Petierat Zacharias, diffidens promissis angeli, vers. 18, ab angelo sibi dari signum Joannis nascituri; angelus ergo ipsi obsecundans dat signum, quod simul sit pœna, et castiget ejus incredulitatem et contradictionem, scilicet percutiens eum surditate et taciturnitate.

Vers. 21. 21. ET ERAT PLEBS EXPECTANS ZACHARIAM, — ut ex Sancto, ubi adoleverat incensum, eo peracto rediret ad se in atrium quod erat ante Sanctum.

ET MIRABANTUR, QUOD TARDARET IPSE IN TEMPLO. — « Tardaret, » partim colloquens cum angelo, partim secum ruminans magnifica ejus dicta et promissa.

Vers. 22. 22. EGRESSUS AUTEM NON POTERAT LOQUI AD ILLOS (quia erat mutus), ET COGNOVERUNT QUOD VISIONEM VIDISSET IN TEMPLO (ex eo quod viderent eum mutum, stupentem et attonitum); ET (id est *quia*) IPSE ERAT INNUENS ILLIS (gestibus et signis, quod esset mutus, ac visionem vidisset), ET PERMANSIT MUTUS. — Græce κωφὸς, Syriace *hares*, id est surdus æque ac mutus, uti dixi vers. 20.

Vers. 23. 23. ET FACTUM EST UT IMPLETI SUNT DIES OFFICII (Græce λειτουργίας, id est liturgiæ, hoc est ministerii sacri in templo) EJUS, ABIIT IN DOMUM SUAM, — quæ sita erat in montanis Judææ, ut patet vers. 39, ubi erat uxor sua Elisabeth.

Vers. 24. 24. POST HOS AUTEM DIES CONCEPIT ELISABETH UXOR EJUS. — « Congressus est cum uxore, ait Euthymius, propter promissum fœtum, silentii flagello edoctus, ut angelicis verbis crederet. » Porro, concepit Elisabeth Joannem sub diem 24 septembris, quo die multæ Christianorum Ecclesiæ celebrant conceptionem S. Joannis. Unde eamdem hoc die in *Martyrologio* consignat Usuardus et Molanus : nam nono post mense natus est Joannes die 24 junii, ac sexto post mense missus est Gabriel ad annuntiandum B. Virgini conceptionem Christi, quæ facta est die 25 martii, ut patet vers. 26 et 36; nam a die 24 septembris usque ad diem 25 martii sunt sex menses : quare incensum hoc oblatum a Zacharia, ejusque visio et promissio angelica de Joanne nascituro, paulo ante in festo Scenopegiæ, sive Tabernaculorum, contigisse videtur. Hoc enim festum celebrabatur die 15 mensis Tisri, durabatque per octo dies, ut patet *Levit.*, cap. XXIII, vers. 34, et *Numer.* XXIX, 12. Tisri autem respondebat nostro partim septembri, partim octobri. Apposite, scilicet ut significaretur Joannem nasciturum, qui futurus præco Christi, et per eum reserandi cœli, causa foret communis lætitiæ toti orbi : ipse enim

Joannes conceptus 24 septembris.

docturus erat homines, ipsos esse peregrinos in terra, in eaque degere quasi in temporario tabernaculo, et a Deo conscriptos esse cives cœli, ubi domum æternam et felicissimam obtinebunt. Hæc enim omnia significabat lætissimum Tabernaculorum festum, quo cum ramis palmarum gaudentes Hebræi saltabant et tripudiabant, eo quod ex deserto, ubi per 40 annos in tabernaculis vixerant, a Deo inducti essent in terram promissam Chanaan, in eaque bonis terræ locupletati forent, uti dixi *Levit.*, cap. XXIII, 24. Hinc sequitur Joannem conceptum sub æquinoctium autumnale, natum vero sub solstitium æstivum, post quod decrescunt dies; Christum ex adverso conceptum sub æquinoctium vernum, natum vero sub solstitium hybernum, post quod dies accrescunt; quia, ut aiebat Joannes : « Illum oportet crescere, me autem minui, » uti solerter advertit S. Augustinus, tract. 14 *in Joannem*.

ET OCCULTAVIT SE MENSIBUS QUINQUE, DICENS. — Occultatio hæc signum erat pudoris et verecundiæ : « Partus enim sui erubescebat ætatem, » ait S. Ambrosius, quod scilicet sterilis et anus rei uxoriæ et conjugio vacasset, donec mense sexto, ut sequitur, B. Virginem cognatam suam stante virginitate (quod longe magis erat novum, rarum et mirum) concepisse audivit et vidit; tunc enim in publicum prodiens pudorem deposuit : prius ergo per menses quinque pudoris causa publico abstinuit, licet in secreto cordis et cubiculi sui gauderet sibique congratularetur de divino hoc S. Joannis conceptu. Sic Sara sterilis, accepto nuntio nascituri ex se Isaac, *Genes.* XVIII, 12 : « Risit occulte, dicens : Postquam consenui, et dominus meus (Abraham maritus) vetulus est, voluptati operam dabo ? » Nam, ut ait S. Ambrosius : « Senes ab ipsa concluduntur ætate, et justo intemperantiæ pudore revocantur facere opera nuptiarum. » Unde illud :

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Vers. 25. 25. QUIA SIC FECIT MIHI DOMINUS IN DIEBUS, QUIBUS RESPEXIT AUFERRE OPPROBRIUM (sterilitatis, quod illo ævo apud Judæos ingens erat probrum, et quasi signum maledictionis Dei) MEUM INTER HOMINES. — « Sic, » scilicet adeo magnifice, stupende et miraculose egit mecum Deus, ut me anum et sterilem tanta prole fœcundaret. Admiratur enim Elisabeth Dei in se beneficentiam, eique toto cordis sinu gratias agit, æque ac fecit B. Virgo mater Christi effecta, concinens, vers. 47 : « Magnificat anima mea Dominum. »

Vers. 26. 26. IN MENSE AUTEM SEXTO MISSUS EST ANGELUS GABRIEL A DEO IN CIVITATEM GALILÆÆ, CUI NOMEN NAZARETH. — « In mense sexto, » scilicet a conceptione Joannis Baptistæ, postquam mater ejus Elisabeth occultavit se mensibus quinque, ut dixi vers. præced. Sex mensibus ergo junior fuit Christus Joanne Baptista; hic enim, utpote præcursor Christi, illo debebat esse prior et senior. Mensis hic sextus non inchoans, sed finiens, au potius finitus accipi debet. Nam a die 24 septembris qua conceptus est Joannes, usque ad diem 25 martii qua, misso angelo ad B. Virginem, conceptus est Christus, intercedunt sex menses integri. « In mense sexto » ergo, hoc est in fine mensis sexti, vel finito mense sexto.

Annuntiatio igitur hæc Gabrielis, et consequenter Incarnatio Verbi contigit die 25 martii, quo pariter die Christus, post 34 vitæ annos completos, pro salute hominum crucifixus et mortuus est, uti dixi *Matth.* XXVII, 37. Eodem die multi censent mundum a Deo primitus fuisse conditum et creatum, *Genes.* I, ut eodem die creatus sit a Deo, quo postea recreatus et restauratus fuit a Christo in incarnatione et cruce. Unde ab hoc die et hoc mense annos Christi inchoant et numerant Angli, Veneti, Pisani pluresque aliæ nationes (et nuper Franci), teste Covarruvia, libro I *Variar. resol.*, cap. XII, n. 2; et Henriquez, lib. VIII *De Eucharistia*, cap. XI, § 10, littera I; et Joanne Lucido, tract. *De Passione Christi*. Conceptio enim est quasi prima hominis nativitas, juxta illud : « Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est, » *Matthæi* I, 21 (1).

Christus incarnatus 25 martii eodem die crucifixus est, quo etiam mundus creatus.

ANGELUS GABRIEL. — Notat S. Hieronymus, in cap. VIII *Danielis*, tres angelos in S. Scriptura nominari ac celebrari, scilicet Michaelem, Raphaelem et Gabrielem, e quibus Michaelem ait præesse precibus et oblationibus fidelium, atque idcirco dicitur Michael, id est, quis ut Deus? *q. d.* Solius Dei est exaudire preces pœnitentium, eorumque peccatis propitiari, eosque justificare et salvare. *Secundo*, Raphaelem præesse sanitati corporum, ideoque Tobiæ cæco visum restituisse : hinc dicitur Raphael id est medicus, vel medicina Dei. *Tertio*, Gabriel, id est fortis, aut fortitudo Dei; præest præliis ac bellis fidelium, ut patet *Daniel.*, cap. XII, vers. 13 et seq. Unde ipse hic mittitur nuntiaturus Christum, qui bellum acerrimum erat gesturus contra Luciferum cæterosque dæmones et homines impios. Rursum Gabriel dicitur quasi גבר אל *geber el*, id est *vir Deus*, *q. d.* Deus incarnabitur eritque homo puer, quantum ad naturam ac ætatis et corporis progressum, idem tamen erit vir, quia a primo conceptionis instanti anima ejus erit plena omni scientia, gratia, fortitudine, juxta illud *Jerem.* XXXI, 22 : « Femina circumdabit virum. » Porro Toletus, ex SS. Dionysio, Basilio, Gregorio et Damasceno, censet Michaelem esse ex Principatibus, qui a S. Dionysio ponitur primus ordo tertiæ hierarchiæ Angelorum; Gabrielem vero esse ex ordine Archangelorum. Verum verius est Michaelem esse primum inter Seraphinos,

Angelorum munia.

(1) Divini Verbi ἐνσαρκώσιν, seu incarnationem, factam esse circa diem VIII kal. april. anni U. C. DCCXLVII, consequitur ex iis quæ docte disputant tum P. Patritius, op. cit., dissert. XX et XXI; tum Sepp, opere cui titulus in vers. gall. : *La vie de N.-S. J.-C.*, tom. I, cap. IV.

Gabrielem vero ei esse proximum et vicinum, uti dixi vers. 19. « Ad hoc quippe ministerium, ait S. Gregorius, hom. 34 *in Evang.*, summum (unum e summis) angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nuntiabat. »

NAZARETH. — Unde Christus ab ea quasi a patria, in qua conceptus fuit (nam in Bethlehem natus est), cognominatus est Nazarenus, *Matthæi* II, 23. In Nazareth ergo habitabat B. Virgo cum Josepho sponso suo. Porro, domus vel cubiculum ejus, in quo angelo nuntiante Christum concepit, a S. Jacobo aliisque Apostolis consecrata fuit in Ecclesiam, uti refert L. Dexter in *Chronico*, anno Christi 42, et alii. Ibidem post trecentos annos S. Helena elegans templum exædificavit, teste Nicephoro, lib. VIII, cap. XXX. Eamdem visitavit S. Paula, S. Ludovicus cæterique peregrinantes. Vide Turselium, in *Histor. Lauret.*, cap. I et seq. Eadem post mille annos e Galilæa et Nazareth ab angelis translata est in Dalmatiam, inde in Italiam, puta Lauretum, ubi etiamnum consistit, et totius orbis concursu pie visitur, adeo ut ipse Erasmus (quem Novantes ut antesignanum sequuntur), in orat. *ad Virginem*, ita Lauretanam Virginem salutet : « Salve, inclyta regum progenies, sacerdotum decus, patriarcharum gloria, cœlitum triumphus, inferorum formido, Christianorum spes et solatium; divinitati proxima es, ne illic nobis deesses. Certa est fiducia tua, pronus tuis advolvor pedibus, serva animulam hanc, quæ se tibi quanta est, nuncupat. »

Cubiculum Deiparæ Lauretum translatum.

Vers. 27. 27. AD VIRGINEM DESPONSATAM VIRO, CUI NOMEN ERAT JOSEPH, DE DOMO (id est tribu et familia) DAVID (cui promissus erat Christus quasi filius), ET NOMEN VIRGINIS MARIA. — « Desponsata, » non per solam desponsationem, sed et per verum matrimonium jam contractum, licet usu non consummatum. Vide dicta *Matthæi* I, 18. « Missus est, ait S. Gregorius Thaumaturgus, serm. 3 *De Annuntiat.*, Gabriel, ut dignum purissimo sponso thalamum pararet. Missus est Gabriel, ut inter creaturam et creatorem sponsalia contraheret. Missus est Gabriel ad animatum regis palatium. Missus est Gabriel ad virginem desponsatam quidem Joseph, sed Jesu Filio Dei servatam. Missus est lychnus, qui solem justitiæ indicaret. »

AD VIRGINEM. — Præclare S. Bernardus, serm. 1 *De Assumpt.* : « Nec in terris locus dignior uteri virginalis templo, in quò Filium Dei Maria suscepit, nec in cœlis regali solio, in quo Mariam filius ejus sublimavit. » Et, *serm.* 4 : « Quæ vel angelica puritas virginitati illi audeat comparari, quæ digna fuit Spiritus Sancti sacrarium fieri, et habitaculum Filii Dei? » Hoc est quod canit Ecclesia:

Domus pudici pectoris
Templum repente fit Dei :
Intacta nesciens virum,
Verbo concepit filium.

MARIA. — Nota : « Maria, » vel, ut Hebr. dicitur, *Miriam*, Græce Μαριὰμ, Hebr. idem est, *q. d. mor iam*, id est myrrha, vel amaritudo maris. Hebræi enim tradunt sororem Mosis dictam esse Mariam, eo quod cum ipsa nasceretur, cœpit amara Pharaonis tyrannis mergendi infantes Hebræorum, *Exodi* I. Verum id meliore omine et nutu divino mutatum est in aliam significationem: nam transito mari Rubro, et merso Pharaone, dicta est Maria, quasi *Mara iam*, id est magistra vel domina maris; sicut enim Moses virorum, ita Maria feminarum dux fuit in transitu maris Rubri : unde et eis carmen epinicium præcinuit, *Exodi* XV. Porro, hæc Maria typus fuit, ait S. Ambrosius, *Exhort. ad Virgines*, B. Virginis, quæ dicta est Maria, id est magistra et domina maris hujus sæculi, ut per illud nos salvos ducat in terram promissam, id est in cœlum. Unde R. Haccados apud Galatinum, lib. VII, XIII, Messiæ matrem Dominam nuncupandam prædixit; et Mariam idem esse quod *Dominam* docet Philo, S. Hieronymus, Epiphanius et alii, imo Liturgiæ veterum. Christiani omnes omni lingua B. Virginem, quasi proprio nomine Dominam nostram vocant et compellant. Unde S. Isidorus, lib. VII *Etymol.*, cap. X : « Maria; ait, interpretatur *illuminatrix*, aut *stella maris*; genuit enim lumen mundi. Sermone autem Syro Maria *Domina* nuncupatur : pulchre, quia Dominum genuit. » S. Hieronymus vero, in *Nomin. Hebr.*, *in Exodo* : « Maria; ait, idem est quod *illuminatrix mea*, vel *illuminans eos*, aut *smyrna maris*, vel *stella maris*. » Sic et S. Gregorius Thaumaturgus, serm. *De Annunt.* : « Maria, ait, interpretatur *illuminatio*. » Plura de nomine Mariæ dixi, *Exodi* cap. XV, 20, ac in *Proverb.* et *Canticis*.

Mariæ etymon.

Hac de causa Maria fuit plena gratia, ideoque mare gratiarum : quare sicut « omnia flumina intrant in mare, » *Eccles.* I, 7, sic omnes omnino gratiæ quas habuerunt Angeli, Patriarchæ, Prophetæ, Apostoli, Martyres, Confessores, Virgines, confluxere in Mariam, ait S. Bonaventura in *Specul.*, cap. II. Denique quam nomen Mariæ angelis sit delectabile et dæmonibus terribile, docet S. Brigitta, lib. I *Revel.*, cap. IX.

Addit Pagninus, in *Nomin. Hebr.* : « Maria, inquit, interpretari potest pluvia temporanea (hæc enim Hebraice vocatur *more*) maris, » juxta illud : « Pluviam voluntariam segregabis hæreditati tuæ, » *Psal.* LXVII, vers. 10. Hinc et de Christo præcinuit Psaltes : « Descendet sicut pluvia in vellus, » *Psal.* LXXI, 6. Hoc secreto suo illapsu innuit hic Gabriel.

ET INGRESSUS AD EAM ANGELUS, DIXIT. — « Ingressus, » id est illapsus in clausum Virginis pro adventu Messiæ et salute hominum secreto orantis cubiculum, per fenestram vel per ostium. Angeli enim, cum sint purissimi spiritus, sua subtilitate et efficacitate omnes parietes et omnia corpora penetrant et pervadunt. Ita S. Bernardus, serm. 3 super *Missus est*. Licet Andreas,

Episcopus Hierosolymitanus, serm. *De Annunt.*, putet angelum clam ostium aperuisse, et modeste Virginem compellasse ac salutasse.

Ave, quid et unde?

AVE. — Id est salve, gaude, lætare. Verisimile est angelum usum fuisse communi Hebræorum salutatione שלום לך *scalom lach*, id est *pax tibi*, ut habet Syrus, Æthiopicus et Persicus; illa enim Hebræi uti solent cum timorem auferre volunt, et lætum se afferre nuntium significant. Nisi malis cum nostro Serario, in cap. II *Ruth*, *Quæst.* X, « Ave, » vel, ut S. Augustinus, *epist.* 43, scribit *have* esse Hebraice חוה *chauve*, vel *have*, id est *vive*, scilicet sana æque ac sancta, læta et hilaris, felix et beata in Dei gratia et gloria summa, ad quam ipse te elegit, ut alludat ad nomen Evæ, quæ Hebraice dicitur חוה *chauva*, id est vitalis et vivificans, sive mater omnium viventium, *Gen.* III, 20, *q. d.* Eva non fuit *chauva*, id est mater vitæ, sed mortis, quia omnes suos filios per peccatum morti addixit : tu vero, o Maria, vere es Eva sive *chauva*, quia mater vitæ, gratiæ et gloriæ. Hinc apposite Latinum *Ave*, est inversum *Eva*, quia Maria Evæ maledictiones, *Gen.* III, in benedictiones convertit. Unde ei accinit Ecclesia :

> Sumens illud Ave
> Gabrielis ore,
> Funda nos in pace,
> Mutans Evæ nomen.

« Ave, ait S. Gregorius Thaumaturgus, serm. 2 et 3 *De Annunt.*, animatum Dei templum, quia summum toti mundo gaudium paries : eris virginum gloriatio, et matrum jubilatio. » Hinc rursum olim matutina salutatio erat « Ave, » id est vive hodie sanus et lætus; vespertina vero « Vale. » Unde Martialis, *Epigr.* 56, lib. I :

> Et matutinum portat ineptus Ave.

Et lib. IV, *Epigr.* 79 :

> Cui non mane feras irrequietus Ave.

Causam dat Andreas Cretensis, orat. *De Annuntiat.* : « Decuit, ait, lætis ut præconiis Gabriel reginam salutaret, quæ et lætitiæ organum et immensi gaudii est genitrix. »

Gratia plena quid?

GRATIA PLENA. — Græce κεχαριτωμένη, quod frigide Tigurina et Novantes vertunt, *gratiosa*; Beza, *gratis dilecta* : putat enim ipse justos non habere inhærentem et intrinsecam justitiam, sed tantum extrinsecam, quæ consistat in hoc, quod Deus eos, licet in se sint peccatores, ex sua tamen benevolentia habeat reputetque justos, quæ est hæresis.

Verum κεχαριτωμένη respondet Hebræo נחנה *nechena*, vel מחנה *muchana*, quod proprie idem est quod gratificata, gratia repleta, gratiosa facta; χαριτόω enim idem est quod *gratiosum facio*, gratum, charum reddo, gratia impleo. Deus enim nil gratum judicat, nisi quod in se revera gratum est; quare cum quem justum sibique gratum facit, eum revera justitia et gratia inhærente donat et condecorat : quare κεχαριτωμένη, idem est quod gratia plena, uti vertit Noster, Syrus, Arabicus, Ægyptius, Æthiopicus, Persicus; item S. Ambrosius, Beda, S. Augustinus, *Enchir.* cap. XXXVI; S. Hieronymus, epist. *ad Principiam*; S. Bernardus et alii passim. Significat ergo hæc vox duo : *Primo*, B. Virginem fuisse a Deo gratia donatam, idque plene et per excellentiam super alios justos et sanctos; nam hoc epithetum appropriatur hic soli B. Virgini, ut scilicet per gratiam hanc eminentem aptaretur, dignaque efficeretur, ut mox fieret mater Dei. *Secundo*, per gratiam hanc mire placuisse Deo, ejusque angelis omnibus, ac in eorum oculis plane amabilem, speciosam et gratiosam fuisse, adeo ut eam Christus præ cæteris omnibus in matrem suam eligeret. Ita passim Patres; quod alibi dicit Scriptura : « Invenit gratiam in oculis Domini. »

B. Virgo quo sensu gratia plena fuerit?

Dices : Christus fuit plenior gratia quam B. Virgo. Alii quoque Sancti dicuntur pleni fuisse Spiritu Sancto, ut S. Stephanus.

Respondeo eos plenos gratia dici, sed diversimode : nam, ut recte ait Maldonatus, aqua plenus est fons, plenus fluvius, pleni rivuli, etsi plus et purius in fonte, quam in fluvio; in fluvio, quam in rivulis est. Plenus Christus gratia tanquam fons, in quo et scaturit et stagnat gratia, et in omnes homines sicut ex capite in membra derivatur. Plena Christi mater, tanquam fonti proximus fluvius, qui etsi, minus quam fons aquæ habet, pleno tamen fluit alveo. Plenus Stephanus, sed tanquam rivulus.

Eleganter et pie solideque D. Petrus Chrysologus, *serm.* 143 in hæc verba : « Hæc, inquit, est gratia, quæ dedit cœlis gloriam, terris Deum, fidem gentibus, finem vitiis, vitæ ordinem, moribus disciplinam. Hanc gratiam detulit angelus, accepit Virgo, salutem sæculis redditura. » Idem, *serm.* 146 : « Una, inquit, puella sic Deum in sui pectoris capit, recipit, oblectat hospitio, ut pacem terris, cœlis gloriam, salutem perditis, vitam mortuis, terrenis cum cœlestibus parentelam, ipsius Dei cum carne commercium, pro ipsa domus exigat pensione, pro ipsius uteri mercede conquirat, et impleat illud propheticum : *Ecce hæreditas Domini, filii; merces, fructus ventris.* »

Audi S. Augustinum, serm. 18 *De Sanctis* : « Impleta est (Maria) gratia, et Eva vacuata est culpa. Maledictio Evæ in benedictionem mutatur Mariæ. » Vide Toletum hic, annotat. 67, ubi ostendit B. Virginem plenam fuisse omni gratia, tum gratum faciente, tum gratis data, idque tam in corpore quam in anima. Carebat enim fomite concupiscentiæ : quare caro ejus plane subdita erat rationi et spiritui, uti erat in Adamo in paradiso per justitiam originalem. Quocirca addit in ea naturam conspirasse cum gratia, illique per omnia esse cooperatam. Rursum B. Virginem

in singulis et in universis virtutibus eminuisse : sic enim decebat ornari et præparari eam, quæ erat futura mater Dei. Vide etiam quæ de ea dixi passim in *Canticis*, præsertim cap. IV, vers. 7, ad illa : « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te. » Et *Eccli.*, cap. XXIV, vers. 5 et 16, in fine.

Quocirca S. Athanasius (vel quisquis est Auctor; videtur enim S. Athanasio fuisse posterior, uti solerter advertit Baronius et Bellarminus, *De Scriptor. ecclesiast.*), hom. *De Deipara* : « Ita, ait, Spiritus Sanctus descendit in Virginem cum omnibus suis essentialibus virtutibus, quæ illi per rationem principatus divini adsunt, imbuens eam in gratia, ut in omnibus gratiosa esset, atque idcirco gratia plena cognominata est, eo quod adimpletione Spiritus Sancti omnibus gratiis abundaret. » Accedit Hieronymus, serm. *De Assump. B. Virginis* : « Bene, inquit, plena, quia cæteris per partes præstatur; Mariæ vero se tota infundit plenitudo gratiæ. » Et paulo inferius : « In Mariam totius gratiæ plenitudo quæ in Christo est, venit, quamvis aliter, quia etiamsi in sanctis Patribus et Prophetis gratia fuisse creditur, non tamen eatenus plena. »

Porro, ita B. Virgo plena fuit gratia, ut ei cooperando strenue et assidue ea augeri pleniorque fieri mereretur : licet enim esset plena quoad præsentem capacitatem, ut haberet tantum gratiæ, quantum capere poterat; tamen huic gratiæ assidue et strenue per actus ferventes cooperans, novum sibi parabat meritum, ac proinde novam capacitatem et dispositionem ad novam gratiam consequendam, idque assidue, ut dixi. Vide Franciscum Suarez, III *part.*, disp. XVIII, sect. 4, ubi ostendit gratiam B. Virginis in primo conceptionis ejus instanti fuisse majorem gratia quam habuit supremus angelus, qui uno actu vel duobus omnia sua merita consummavit; eoque plus meruit quam mille et mille homines mereantur per totam vitam : quare B. Virgo primo hoc instanti amans laudansque Deum intensissime superavit amorem, et consequenter meritum supremi angeli. Secundo operationis et amoris sui instanti, ex gratiæ augmento quod primo instanti merita erat et reipsa acceperat, gradus amoris et consequenter meriti duplicavit. Tertio vero instanti, eosdem duplicando, meritum cum gratia quadruplicavit. Quarto instanti, pari quadruplicationis duplicatione et progressu, idem octuplicavit, et ita consequenter per singula amoris et operationis instantia gratiam acceptam continue duplicando usque ad annum ætatis 72, quo mortua est, adeo gradus gratiæ et meriti adauxit, ut in iis omnes omnino homines et angelos simul sumptos superarit. Quare illa unica gratior est Deo, quam cæteri omnes. Deus ergo plus amat solam B. Virginem, quam totam Ecclesiam, id est quam omnes homines et angelos simul sumptos. Hæc Suarez. Vide S. Brigidæ *Revelationes*,

Gratia B. Virginis in primo conceptionis ejus instanti superavit gratiam supremi angeli.

Progressio geometrica meritorum Deiparæ quanta?

Deus plus amat Mariam, quam totam Ecclesiam.

lib. I, cap. X, ubi B. Virgo ei narrat suos in virtute et amore Dei progressus, ac annuntiationem per angelum sibi factam, asseritque se in eadem ineffabili lætitia fuisse perfusam, eaque continua; sed semper lætitiam habuisse dolore permixtam. Audi eamdem, lib. IV *Revel.*, cap. CVIII : « Tres Sancti sunt, qui mihi præ cæteris placuerunt, scilicet Maria mater mea, Joannes Baptista, et Maria Magdalena. Mater igitur mea, quando et postquam nata fuit, sic erat pulchra, quod nulla erat in ea macula; quod bene cognoscentes dæmones sic ægre tulerunt per similitudinem loquendo, quasi quod quædam vox dæmonum tunc sonuisset de inferno dicens : Una virgo tam virtuose et mirabiliter procedit, quod omnes superat in terra et in cœlo, et perveniet usque ad sedem Dei. »

Denique vide novem plenitudines gratiæ B. Virgini proprias, quas recenset Rutilius Benzonius, lib II super *Magnificat*, cap. XXVI, dubio 7.

Dominus tecum. — Subaudi *est*, potius quam *sit*. Dat causam cur gratia sit plena : quia scilicet Dominus cum ea est eique assistit et præsto est singulari modo, ut in ea singulare Incarnationis Verbi opus operetur. Unde S. Augustinus, serm. 18 *De Sanctis* : « Tecum Dominus, ait, in mente, tecum in auxilio, tecum in ventre. » Et S. Bernardus, serm. 3 super *Missus est* : « Quid mirum, inquit, si gratia plena erat, cum qua Dominus erat? sed potius hoc mirandum, quomodo qui angelum miserat ad Virginem, ab angelo inventus est esse cum Virgine. Itane velocior angelo fuit Deus, ut festinantem nuntium celerior ipse præveniret ad terras? Nec mirum. Nam cum esset Rex in accubitu suo, nardus Virginis dedit odorem suum, et ascendit in conspectu gloriæ ejus fumus aromatum, et invenit gratiam coram oculis Domini, clamantibus qui circumstabant : Quæ est ista, quæ ascendit per desertum, sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ et thuris? » Et inferius docet Deum esse in omnibus creaturis per efficaciam : in rationalibus per cognitionem, in bonis per amorem, ideoque cum iis esse per voluntatis concordiam; per hanc enim ipsi Deum sibi jungunt. Subdit deinde : « Sed cum ita sit cum omnibus Sanctis, specialiter tamen cum Maria, cum qua utique tanta ei consensio fuit, ut illius non solum voluntatem, sed etiam carnem sibi conjungeret, ac si de sua Virginisque substantia unum Christum efficeret, vel potius unus Christus fieret : qui, etsi nec totus de Deo, nec totus de Virgine, totus tamen Dei, et totus Virginis esset, nec duo filii, sed unus utriusque Filius. » Deinde docet cum B. Virgine fuisse Dominum, id est totam S. Trinitatem. Unde ait : « Nec tantum Dominus Filius tecum, quem carne tua induis, sed et Dominus Spiritus Sanctus, de quo concipis, et Dominus Pater, qui genuit quem concipis. Pater, inquam, tecum, qui Filium suum facit et tuum. Filius tecum, qui ad condendum

Dominus tecum, qua ratione singulari?

in te mirabile sacramentum, miro modo et sibi reserat genitale secretum, et tibi servat virginale signaculum. Spiritus Sanctus tecum, qui cum Patre et Filio tuum sanctificat uterum. »

Denique S. Brigida, lib. I *Revel.*, cap. VIII, audivit B. Virginem sibi dicentem : « Omnis laus Filii laus mea est; et qui inhonorat eum, inhonorat me, quia sic ferventer dilexi eum, et ipse me, quod quasi unum cor ambo fuimus. » Quocirca ipsam quasi reginam dominari in cœlo, mundo, purgatorio et inferno, docet eadem S. Brigida in *Sermone Angelico*, cap. XX. Eadem, lib. III, cap. XXIX, alloquens B. Virginem : « Tu, inquit, assimilaris templo Salomonis, in quo verus Salomon spatiabatur, et sedit qui fecit inter Deum et homines pacem. Benedicta igitur sis, B. Virgo, in qua Deus magnus factus est puer parvus, antiquissimus Dominus factus est pusillus filius, sempiternus Deus et Creator invisibilis factus est visibilis creatura. » Respondet B. Virgo : « Cur me comparas Salomoni ejusque templo, cum sim mater illius qui non habet principium, nec finem? Nam Filius Dei qui est filius meus, est sacerdos et Rex regum. Denique in templo meo induit se vestibus sacerdotalibus spiritualiter, in quibus obtulit sacrificium pro mundo.

Simili modo Deus ait, *Josue* I, 5 : « Sicut fui cum Mose, ita ero tecum. » Et angelus ad Gedeonem : « Dominus tecum, virorum fortissime, » *Judic.* VI, 12. Rursum Deus ad Jeremiam, cap. I, 8 : « Ego, inquit, tecum sum. » Et ad Paulum : « Ego sum tecum, » *Actor.* XVIII, 10; sed tanto excellentius fuit cum B. Virgine, quanto sublimius, potentius et divinius in ea mysterium operatus est.

Porro S. Thomas, III *part., Quæst.* XXX, art. 4, τὸ « Dominus tecum, » exponit per conceptionem et incarnationem Verbi, intellige mox faciendam, non autem jam factam, uti ostendam vers. 38. Simili modo quo S. Thomas, loquuntur S. Petrus Alexandrinus citatus in Concilio Chalcedonensi, action. I; S. Augustinus, *serm.* 2; B. Petrus Damianus, serm. 1 *De Nativ. Virg.*; S. Hieronymus, epist. 140 *ad Principiam*; sed hi pariter exponendi sunt per futurum, non per præsens, vel præteritum.

BENEDICTA TU IN MULIERIBUS. — Idem dictum fuit Jahel, quæ occidit Sisaram, *Judic.* V, 24; et Judith., XVI, 11. Sed longe excellentius idipsum hic dicitur B. Virgini, quæ Jahelem, Judith cæterasque virgines et matronas mille benedictionibus, donis et gratiis superavit; *q. d.* Tu, o Maria, sola omnium mulierum es benedicta singulariter, quia uti virgo es, sic eris et mater; ac sicut sine libidine concipies, sic et sine dolore paries unigenitum Dei Filium, cum cæteræ mulieres posteræ Evæ cum libidine concipiant, et cum dolore pariant misellos infantes, aut certe steriles sint.

Audi S. Augustinum, serm. 18 *De Sanctis* : « Benedicta tu in mulieribus, quæ vitam et viris et mulieribus peperisti. Mater generis nostri pœnam intulit mundo, genitrix Domini nostri salutem attulit mundo. Auctrix peccati Eva, auctrix meriti Maria. Eva occidendo obfuit; Maria vivificando profuit. Illa percussit, ista sanavit. Pro inobedientia enim obedientia commutatur, fides pro perfidia compensatur. » Reipsa ergo hic angelus B. Virginem salutat laudatque iisdem elogiis quibus Joachim pontifex cum toto populo salutavit Judith redeuntem a cæde Holofernis, cap. XV, 10 : « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, quia fecisti viriliter, et confortatum est cor tuum, eo quod castitatem amaveris, etc., ideo et manus Domini confortavit te, et ideo eris benedicta in æternum. » Audi et B. Petrum Chrysologum, *serm.* 145 in hæc verba : « Vere benedicta, quæ fuit major cœlo, fortior terra, orbe latior. Nam Deum quem mundus non capit, sola cepit. Portavit eum qui portat orbem, genuit genitorem suum, nutrivit omnium viventium nutritorem. Fuit olim Patriarcharum benedictio in pinguedine terræ. Ecce terra nostra dedit fructum suum. » Et Andreas Hierosolymitanus in hæc eadem verba : « Vere, inquit, benedicta tu, quam Ezechiel verum solis ortum proclamavit. Sola vere benedicta es, quam montem magnum vir ille desiderabilis Daniel vidit, ac montem obumbrantem Habacuc ille admirabilis; montem præterea Dei, montem pinguem, montem quem Deo inhabitare placuit. Benedicta tu, quam Zacharias vir divinissimus, aureum candelabrum septem vidit lychnis ornatum, nimirum illis septem Spiritus Sancti donis clarum ac lucidum. Vere benedicta tu, vividi nostri ligni paradisus, quæ ipsum horti Eden colonum, Christum, inquam, Dominum intra te habes, figuris adumbratum, qui ineffabili quadam potentia fluminis instar vivi parvum uterum tuum egressus quatuor velut initiis per Evangelium suum orbis faciem irrigavit. »

IN MULIERIBUS. — Ut significet B. Virgini inesse quidquid est optimum in triplici mulierum statu. Hæ enim virgines sunt, viduæ, aut matrimonio conjunctæ. In virginitate integritas laudatur, sterilitas non item. In viduis libertas animi commendatur, non solitudo, cum scriptum sit *Eccle.* IV : « Væ soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se, » etc. In conjugio prolis educatio in bonis censetur, virginitatis jactura non item. Sola B. Virgo præ cunctis mulieribus virginitatem habuit sine sterilitate; animi libertatem sine defectu consortii, cum vere fuerit Joseph desponsata; et quod his majus est, absque violatione virginei pudoris, prolis fœcunditatem. Itaque e triplic statu feminarum, quidquid boni est, adscivit; quidquid mali, repulit. Unde merito angelus præ cunctis mulieribus eam prædicat benedictam.

Vers. 29. B. Virgo turbata: Cur?

29. QUÆ CUM AUDISSET, TURBATA EST IN SERMONE EJUS, ET COGITABAT QUALIS ESSET ISTA SALUTATIO. — Græce ἰδοῦσα, id est *cum vidisset*; et ita legunt

S. Ambrosius (qui et pro « in sermone ejus, » legit, *in introitu ejus*), Theophylactus, Euthymius; unde colligitur B. Virginem turbatam esse, *primo*, ex insolita specie, fulgore et majestate angeli; *secundo*, ex insolita ejus salutatione, unde « cogitabat qualis esset ista salutatio. » Audi S. Ambrosium, lib. I *Offic.*, cap. VIII: « Ad virilis sexus speciem peregrinam turbatur aspectus Virginis. » Similiter S. Hieronymus, epist. 7, quæ est *ad Lætam*: « Imitetur, ait, Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit, et ideo forsitan timore perterrita est, quia virum quem non solebat, aspexit. »

Licet enim B. Virgo assueta esset visionibus et colloquiis angelorum, nunquam tamen viderat angelum cum tanta majestate, nec audierat tam magnifice se salutantem. Porro, S. Brigida in *Sermone Angelico*, cap. XVI, insinuat eam expavisse, quod metueret ne tam gloriose salutans non angelus esset, sed diabolus volens sibi illudere. Porro S. Bernardus, serm. 3 super *Missus est*: « Turbata est, ait, sed non perturbata: quod turbata est, verecundiæ fuit; quod non perturbata; fortitudinis; quod tacuit et cogitavit, prudentiæ. »

TURBATA EST. — Id est, timuit et sacro quodam horrore perfusa est, cum quadam corporis commotione, quæ solet magnum animi timorem et horrorem comitari. Porro, hæc timoris turbatio non passio fuit, sed propassio, scilicet voluntarie a B. Virgine permissa et assumpta. Nullæ enim passiones in B. Virgine dominari, imo nec insurgere poterant, aut ejus rationem et libertatem prævenire. Pollebat enim justitia originali magis quam Adam. Ita Toletus. Simili modo Christus, instante passione, orans in horto cœpit pavere et tædere, scilicet libere, non invite, vel coacte.

QUALIS, — in se, id est quam magnifica, augusta, superans omnium hominum vires et merita ac proinde et sua. Ipsa enim, utpote humillima, longe diversa, imo contraria de se opinabatur. Cogitabat enim intra se: Ego mihi videor indigna omnis gratiæ, quomodo ergo angelus me vocat « gratia plenam? » ego paupercula cum pauperibus virginibus dego et conversor, quomodo ergo angelus mihi insonat: « Dominus tecum? » Ego æstimo me feminarum omnium minimam et vilissimam, quomodo ergo angelus mihi ait: « Benedicta tu inter mulieres? »

Rursum « qualis, » scilicet in suo fine, *q. d.* Cogitabat B. Virgo quo fine, et quorsum tam honorifice salutaretur ab angelo. Tam magnifica enim angelica salutatio dirigebatur ad magnificum Incarnationis in ipsa peragendæ mysterium, ne scilicet ipsa, æstimans se illo indignam, sese excusaret et abnueret, sed sciens Deum se sufficientibus ad illud gratiis donisque adornasse, in illud consentiret et annueret, itaque, illa annuente, Verbum ex ejus purissimis sanguinibus carnem sibi assumeret. Cum ergo ipsa nesciret hunc finem, cogitabat et mirabatur cur tam splendide salutaretur ab angelo. Nil tamen respondit, quia, ut ait S. Ambrosius, lib. I *Offic.*, « præ verecundia non resalutavit, nec ullum responsum retulit, » quia pudor et stupor mentem absorbebant linguamque ligabant, et quia prudenter cogitabat quid esset responsura.

Audi S. Ambrosium: « Disce virginem a verecundia, quia pavebat; nam sequitur: Quæ cum audisset, etc. Trepidare virginum est, et ad omnes ingressus viri pavere, omnes viri affatus vereri. Disce, virgo, verborum vitare lasciviam. Maria etiam salutationem angeli verebatur. » Et Græcum Scholiasten, in *Catena* S. Thomæ: « Cum assueta foret his visionibus, inquit, Evangelista non visioni, sed relatibus turbationem attribuit, dicens: Turbata est in sermonibus ejus. Attende autem Virginis et pudicam et prudentem et animam simul et vocem. Audita lætitia dictum examinavit, et neque manifeste obstitit per incredulitatem, nec statim paret ex levitate, Evæ levitatem evitans simul et duritiam Zachariæ: » « Malens nimirum, ait S. Bernardus, hom. 4 super *Missus est*, humiliter non respondere, quam temere loqui quod nesciret. »

Vers. 30

30. ET AIT ANGELUS EI: NE TIMEAS, MARIA, INVENISTI ENIM GRATIAM APUD DEUM. — Pavorem indeque nascentem pudorem Virginis abstergit angelus per gratiam, id est favorem et benevolentiam quam ait eam invenisse in oculis Dei præ omnibus mulieribus: *primo*, quod eam ab æterno Deus præ cæteris omnibus, sine merito, ex gratuita dilectione elegerit in matrem suam, ex qua carnem assumeret; *secundo*, quod in tempore mox ut concepta et nata fuit, illam omni virtute et gratia ita exornarit, ut in conspectu ejus plane grata dignaque appareat, quæ ab eo ametur et super omnes evehatur; *q. d.* Noli, o Maria, mirari, pavere et stupere tam insolitos honoris titulos, quibus te salutavi, quia, licet in oculis tuis parva et humilis, te ex teipsa illos non mereri agnoscas; Deus tamen qui humiles exaltat, iisdem gratis te ornavit et exaltavit. S. Brigida, in *Serm. Angelico*, cap. V, scribit, Deo, cum crearet magnum hunc mundum, astitisse minorem mundum, scilicet B. Virginem, « a quo major gloria Deo, et angelis major lætitia, atque omni homini ejus bonitate frui volenti major utilitas, quam de hoc majori mundo provenire debebat. » Et ibidem, cap. XII, asserit B. Virginem quasi sponsam mire placuisse Deo Patri per angelicam virginitatem; Filio, per profundissimam humilitatem qua eum ad sua viscera attraxit; Spiritui Sancto, per promptissimam obedientiam, ob quam ab eo omnium gratiarum donis repleta fuit.

B. Virgo meruit fieri mater Dei humilitate.

« Invenisti » (Arabicus, *lucrata es*) ergo apud Deum gratiam ob virtutes in eximio gradu tibi a Deo infusas, easque omnes quidem, sed præsertim tres. Prima est profundissima tua humi-

litas. Unde S. Bernardus, hom. 3 super *Missus est:* « O si scires, ait, quantum tua humilitas Altissimo placeat, quanta te apud ipsum sublimitas maneat, angelico te indignam nec alloquio judicares, nec obsequio. » Hinc disce quanta fuerit humilitas Virginis, quæ ab Altissimo adeo meruit exaltari.

Virginitate. Secunda fuit angelica virginitas : hæc enim Deum, qui purissimus est spiritus, et virgo increatus, velut rhinocerotem in sinum suum rapuit. Unde Venantius Fortunatus de ea sic canit :

> Virginitas felix, quæ partu est digna Tonantis,
> Quæ meruit Dominum progenerare suum.

Et Basilius, hom. *De humana Christi generatione :* « Virginitas, ait, ut apta proximaque sanctitati electa est.» Audi S. Bernardum, serm. *in Nativitate B. Mariæ :* « Ne timeas, Maria, ne mireris angelum venientem, et major angelo venit. Ne mireris angelum Domini; et Dominus angeli secum. Postremo quidni videas angelum, cum jam angelice vivas? Quidni visitet angelus vitæ sociam? Quidni salutet civem Sanctorum et domesticam Dei? Angelica plane vita virginitas, et qui non nubent neque nubentur, erunt sicut angeli Dei. »

Et ardenti charitate. Tertia fuit ardentissima charitas, qua B. Virgo sollicita pro redemptione hominum et adventu Messiæ, assiduas et ferventes pro utroque preces fundebat, ac utrumque ideo impetravit, adeoque ipsa mater Messiæ fieri meruit, non ex condigno, sed ex congruo. Ita S. Bernardus, hom. 3 super *Missus est :* « Invenisti, ait, quod quærebas. Invenisti quod nemo ante te potuit invenire. Invenisti gratiam apud Deum : quam gratiam? Dei et hominum pacem, mortis destructionem, vitæ reparationem. » Sic Scholastici passim docent B. Virginem meruisse maternitatem Dei. Vide Suarez et Vasquez, III *part., Quæst.* II, disp. II, num. 2 et seq.; qui docent B. Virginem de congruo, non de condigno meruisse ut fieret mater Dei, non tamen meruisse ipsam Verbi incarnationem; hæc enim omne meritum antecedit, ejusque est causa, principium et origo.

Vers. 31. 31. ECCE CONCIPIES IN UTERO (Arabicus, *recipies gravidationem*) ET PARIES FILIUM, ET VOCABIS NOMEN EJUS JESUM. — Syrus, *ecce enim.* Probat enim angelus Mariam invenisse gratiam apud Deum ex eo quod conceptura et paritura sit Jesum, id est Deum et hominem. Alludit, imo citat oraculum Isaiæ, VII, 14; *q. d.* Tu es illa hominum felicissima, de qua, ante 700 annos, Isaias stupens et exultans vaticinatus est : « Ecce Virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel. » Vide ibi dicta et *Matth.* I, 23, ubi et de nomine Jesu, id est Salvatoris, multa dixi.

Hinc refellitur *primo*, Manichæus, dicens Christum non veram assumpsisse ex Virgine carnem, sed phantasticam; filius enim qui concipitur in utero et paritur, verus est, non phantasticus. *Secundo*, Valentinus, docens Christum e cœlo attulisse carnem, ac per B. Virginem transisse duntaxat, sicut aqua transit per canalem. *Tertio*, Nestorius, asserens B. Virginem non esse matrem Dei, eo quod non sit mater divinitatis; cui recte respondet S. Cyrillus, illam esse vere matrem Dei, etsi ejus divinitatem non genuerit, sed humanitatem duntaxat, quia genuit hunc hominem, scilicet Jesum, qui vere est Deus, sicut pater vere dicitur pater filii sui, esto non generet ejus animam, sed tantum carnem; quia generat hunc hominem, qui anima æque ac carne constat.

Vers. 32. 32. HIC ERIT MAGNUS, ET FILIUS ALTISSIMI VOCABITUR. — « Magnus » tum qua Deus, tum qua homo, quia « qui magnus Deus erat, magnus homo futurus est, magnus doctor, magnus Propheta, imo Messias mundi salvator, etc., qui Filius Altissimi merebitur appellari, plane magnus, qui tam magnus quam altissimus, quia et ipse Altissimus, » ait S. Bernardus, serm 3 super *Missus est.* Joannes Baptista fuit magnus homo duntaxat; at Jesus fuit magnus Deus et homo : nam, ut ait S. Gregorius, « neque carnis assumptio Deitatis derogat celsitudini, imo potius humanitatis humilitas sublimatur. Unde sequitur : Et Filius Altissimi vocabitur, » id est revera erit per unionem hypostaticam, ut jure Filius Dei vocari possit et debeat. Est metonymia, qua res dicitur talis vocanda, quia talis erit (1).

Addit S. Bernardus, *hom.* 3 jam citata : « Erit enim magnus, quia magnificabit eum Deus in conspectu regum; adeo ut adorent eum omnes reges, et omnes gentes serviant ei. »

Vers. 33. 33. ET DABIT ILLI DOMINUS DEUS SEDEM DAVID PATRIS EJUS.

ET REGNABIT IN DOMO JACOB IN ÆTERNUM, ET REGNI EJUS NON ERIT FINIS. — Alludit, imo citat Isaiam, cap. VI, vers. 6 et 7, *q. d.* In filio ex te nascituro, o Maria, puta in Jesu, adimplebitur Isaiæ cæterorumque Prophetarum prophetia, de regno Davidis patris ejus illi in perpetuum consignando. Isaias enim sic de eo prophetavit : « Factus est principatus super humerum ejus, etc., multiplicabitur ejus imperium, et pacis (regni ejus pacifici) non erit finis : super solium David, et super regnum ejus sedebit. » Vide ibi dicta.

ET REGNABIT IN DOMO JACOB. — Id est in Ecclesia, ait Beda, Titus et alii passim, sive in populo fideli, qui olim nascente Christo erat populus Israel, seu filii et posteri Jacob, puta Ecclesia.

(1) Verbum *vocari* hic idem valet ac esse, et plura profecto in Scripturis reperias vaticinia quibus vel populus, vel urbs, vel homo aliquis prædicitur certo quodam nomine vocandus esse, quo tamen nomine quum minime vocatus fuerit, manifestum est prophetas nil aliud voluisse nisi prænuntiare aliquem talem futurum, qualem nominis significatio prodebat. Ita Grotius, et Kuinoel, qui sic ait : « καλεῖσθαι sæpius poni solere pro εἶναι, translatitium est. »

Hoc regnum in Davide temporale fuit, sed in Christo spirituale et æternum; nam eo Christus in fidelibus et sanctis regnat hic per gratiam, et in cœlo regnabit per gloriam, ait S. Bernardus, serm. 4 super *Missus est*. Porro, hoc regnum Deus Christo dedit quasi in actu primo in ipsa Christi incarnatione, in actu secundo vero hoc regnum cœpit Christo prædicante, deinde promotum fuit per prædicationem Apostolorum; perfectum vero extitit post Christi resurrectionem et ascensionem; consummatum omnino et gloriosum erit post judicium generale in cœlo. Vide quæ de hoc Christi regno dixi *Matth.* XXVII, 11.

Tropologice : S. Bernardus, hom. 4 super *Missus est* : « Veni, ait, Domine Jesu, aufer scandala de regno tuo, quod est anima mea, ut regnes tu, qui debeas, in ea. Venit enim avaritia, et vindicat in me sibi sedem, jactantia cupit dominari mihi, superbia vult mihi esse rex, luxuria dicit : Ego regnabo; ambitio, detractio, invidia et iracundia certant in meipso, cujus potissimum esse videar, etc. Et dico : Non habeo regem nisi Dominum Jesum. Veni ergo, Domine, disperge illos in virtute tua; regnabis in me, quia tu es ipse Rex meus, et Deus meus, qui mandas salutes Jacob. »

Vers. 34. 34. DIXIT AUTEM MARIA AD ANGELUM : QUOMODO FIET ISTUD, QUONIAM VIRUM NON COGNOSCO ? — « Quomodo ? » Virgo ergo non dubitat de veritate prophetiæ et promissi angelici, uti blasphemat Calvinus, qui eam incredulam fingit; sed de modo sollicita, ne hic filii conceptus et partus fieret cum aliqua virginitatis et voti sui de ea emissi jactura. Ita S. Ambrosius, Theophylactus, Beda, S. Bernardus et passim alii hic; S. Augustinus, *De S. Virginit.*, cap. IV.

Disce hic quantum virginitatis studium et amor fuerit in B. Virgine, quia ipsa castitatem prætulit angelico nuntio, ait Nyssenus, ac virgo esse maluit quam mater Dei præcise, ait S. Anselmus. Virginitas enim in se est virtus Deo gratissima, maternitas præcise non est. Ita S. Gregorius Nyssenus, orat. *De Nativitate Christi* : « Audi, inquit, pudicam Virginis vocem. Angelus partum nuntiat : at illa virginitati inhæret, et integritatem angelicæ demonstrationi (Ecce concipies et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum) anteponendam judicat. » Et post nonnulla : « Verum quia carnem Deo consecratam, tanquam sanctum aliquod oblatum munus oportebat intactam integramque præstare, idcirco licet, inquit, angelus sis, licet e cœlo venias, licet id quod ostenditur naturam superet humanam, tamen me virum cognoscere nefas est. Quomodo sine viro mater ero ? Joseph enim sponsum novi; sed virum non cognosco. » Dixi præcise : nam alioqui maternitas Dei est dignitas incomprehensibilis (sicut et Deus ipse est incomprehensibilis) et abyssus gratiarum omnium. Ob hanc enim B. Virgo dotata fuit plusquam angelica virginitate, humilitate, charitate cæterisque virtutibus, uti scilicet digna foret quæ fieret Dei mater. Ita S. Augustinus, S. Thomas et passim Theologi superius citati.

Quocirca Beda, hom. *De Annunt. Virginis*, ait : « Divino munere collatum est, ut prima inter feminas Deo virginitatis munus offerret. » Et Albertus Magnus, super *Missus est*, cap. LXXXII : « B. Virgo, ait, est mater omnium in virginitate, quæ prima sine præcepto, consilio vel exemplo, virginitatis munus Deo obtulit, per quod omnes virgines per imitationem virginitatis genuit. » Ergo B. Virgo virginitatis votique de ea facti studiosissima hoc proponit et quasi opponit angelo. Certabat enim in ea desiderium concipiendi Filii Dei cum timore amittendi virginitatem, ideoque obtinuit utrumque, ait Toletus, qui et *Annot.* 96 sex affert causas cur B. Virgo semper, etiam post partum, virgo permanserit. Sensus ergo est, *q. d.* Ego plane credo promissis tuis, o Gabriel, quæ mihi annuntias ex ore Dei. Certo ego credo quod concipiam et pariam Jesum Filium Dei, sed dubito de modo. « Virum non cognosco; » quia feci votum virginitatis. Dubito ergo an salvo voto, an soluto id fiet; si Deus velit in voto hoc dispensare velitque me operi conjugali operam dare, etsi mihi hoc durum sit, volenti tamen Deo obediam; verum si Deus meum desiderium requirat, candide profiteor me summe optare servare meam virginitatem ipsi voto oblatam; hanc enim mentem ipse mihi inspiravit, ipse, inquam, qui est purissimus spiritus, ideoque primus virgo, ut ait Nazianzenus in Carm. *De Virg.*, et hoc erit honorificum Jesu filio meo, si ex virgine nascatur. Scio enim Isaiam prædixisse : « Ecce virgo concipiet et pariet » Emmanuelem; ac forte Deus vult me esse hanc virginem. Si ita est, fiat, fiat. Unde ipsa mox audiens a Gabriele se concepturam, non ex viro sed ex Spiritu Sancto, illico magno cordis jubilo applausit, aitque : « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Et hoc audire volebat Deus, scilicet ut ipsa per professionem virginitatis mereretur fieri mater Dei.

QUONIAM VIRUM NON COGNOSCO. — *q. d.* Josephum virum habeo, sed non cognosco, id est cognoscere non soleo, cognoscere nequeo, ob votum virginitatis, quod Deo nuncupavi. Sic abstemii dicunt, vinum non bibo, id est bibere nequeo, vinum abhorreo. Non enim justa excusationis vel hæsitationis in Virgine causa alia hic afferri aut fingi potest, quam moralis impotentia ex voto, quod B. Virginem emisisse ante annuntiationem Angelicam docent S. Augustinus, Nyssenus, Beda, Bernardus, Anselmus, Rupertus, quos citat noster Canisius, lib. II *Marialis*, cap. XIV. Unde Nyssenus : « Josephum, ait, sponsum quidem novi, virum autem non cognosco. » Quod profecto, ait S. Augustinus, non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset; sed quia hoc Israelitarum mores adhuc recusabant desponsata est

B. Virgo ante connubium emiserat votum virginitatis.

viro justo, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa jam voverat. » Hucusque Augustinus. Nam, ut ait Nyssenus, « Deo dicatam et consecratam carnem, velut sanctum quoddam donarium, intactam conservari oportebat. »

Ex citatis S. Augustini verbis liquet B. Virginem non tantum ante annuntiationem angeli, sed ante desponsationem quoque, puta antequam ipsa desponderetur Josepho, emisisse votum virginitatis. Hoc enim decebat illam quæ futura erat mater Dei. Ipsa ergo Josepho votum suum declaravit, ac Josephus in voti observationem consensit eamque promisit antequam ei nuberet. Unde B. Virgo jam certa de custodia virginitatis votique sui, Josepho nupsit. Essentia enim matrimonii consistit in potestate mutua corporum viri et uxoris, non autem in ejus usu, ut vult Calvinus. Vide dicta *Matth.* I, 18. Porro Rupertus, *Cantic.* III, censet B. Virginem primam omnium virginitatis votum Deo vovisse. Sic et Abulensis in *Exod.*, cap. XXXV, in fine cap. : « Viros aliquos, inquit, ut Eliam, Jeremiam, Eliseum et Essenos virginitatem coluisse concedimus, etc., primam autem virginitatis votum fecisse Deiparam certissime novimus. Ipsa ergo admirandæ virginitatis vexillum extulit, ut reliquarum omnium virginum exemplar illustrissimum, mater, princeps atque dux appelletur. »

B. Virgo prima omnium votum virginitatis emisit.

Vers. 35.

35. Et respondens angelus dixit ei : Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

Spiritus Sanctus. — Nota *primo*, Incarnatio terminata est ad solam Verbi, sive Filii Dei, personam; hic enim solus incarnatus est, et homo factus, non Pater, non Spiritus Sanctus. Hanc tamen incarnationem efficienter operata est tota S. Trinitas, non solus Filius; quia opera ad extra toti Trinitati sunt communia, ut aiunt Theologi. Audi Concilium Toletanum XVI : « Cum Spiritum Sanctum superventurum in ea dicit, et virtutem Altissimi, qui est Dei Patris Filius, obumbraturam eam præmonuit, ejusdem Filii carni totam Trinitatem cooperatricem esse monstravit. » Appropriatur tamen hic opus incarnationis Spiritui Sancto : *primo*, quia hoc opus fuit sanctissimum; *secundo*, quia opera nostræ redemptionis et summæ bonitatis Dei appropriantur Spiritui Sancto, eo quod ipse procedat ut amor notionalis Patris et Filii, sicut sapientia appropriatur Filio quasi Verbo, omnipotentia Patri quasi principio et fonti. Ita S. Augustinus, cap. XL *Enchir*. Porro, Spiritus Sanctus fuit opifex humanitatis Christi, quia eam efformavit, organizavit, disposuit et animavit; at ejus pater dici nequit, quia ex sua substantia nihil ei contulit aut communicavit, uti docet S. Augustinus, *Enchir.* cap. XXVIII.

Cur opus incarnationis Spiritui S. tribuatur?

Porro, virginem Dei virtute posse concipere et parere demonstrat S. Cyrillus, *Catechesi* 12; ac primo Gentiles his rationibus revincit : « Qui, inquit, dicitis projectos lapides in homines mutari, quomodo virginem parere posse negatis? Qui ex Jovis cerebro natam filiam fabulamini, quomodo ex utero virginali nasci aliquem impossibile dicitis esse? Qui de femore vestri Jovis prognatum falso esse dicitis Bacchum, cur nostram veritatem rejicitis? » Judæos vero his rationibus constringit : « Sterilis erat Sara, et deficientibus jam muliebribus præter naturam peperit; aut utrumque nega, aut utrumque concede. Idem enim Deus utrumque operatus est. » Addit : « Deus qui virgam aridam Mosis in vivum animal, puta in serpentem, convertit, cur non possit ex viva virgine vivum hominem producere? Deus ex viro, scilicet Adamo virgine, formavit virginem feminam, scilicet Evam, cur pariter non possit ex femina virgine formare virum virginem? Eva ex solo viro genita est. « Reddidit igitur Maria gratiæ hujus mutuum officium, et non ex viro, sed ex ipsa sola, impollute ex Spiritu Sancto, virtuteque Dei peperit. » Denique Deus Adamum vivum ex sicco pulvere formavit; cur non possit ex viva virgine virum efformare? plus enim est virgo quam pulvis.

Virgo virtute divina parere potest.

Superveniet (Arabicus, *descendet*) in te, — ad hoc, ut Christi conceptio et Christus ipse sanctus sit, non tantum ex vi unionis hypostaticæ cum Verbo; sed etiam ex vi talis et tam divinæ conceptionis, quod scilicet conceptus sit non ex homine vel angelo, sed ex Spiritu Sancto. Quare Christus ex vi hujus conceptionis non erat filius Adæ, ut ex eo peccatum originale contraheret, et nasceretur peccator, uti nos omnes nascimur, sed erat purissimus et sanctissimus.

Sex alias causas cur Christus conceptus sit ex Spiritu Sancto, affert Toletus, *Annot.* 95, inter quas præcipua est Origenis et Maximi, hom. 3 *De Nativit.*, quod scilicet deceret Deum novo modo concipi, nimirum ex virgine inoperante Spiritu Sancto. Cum enim Christus, qui concipiebatur, Deus esset et homo, conveniens erat ut utrumque in conceptione innotesceret : conceptio enim ipsa hominem esse declarabat; non enim conciperetur nisi homo esset : ac conceptionis modus ostendit esse etiam Deum; concipi enim de virgine sine viro, indicabat qui concipiebatur plus esse quam hominem.

Cur ex Spiritu Sancto conceptus Christus.

Hinc Tertullianus, lib. *De Carne Christi*, ait decuisse prorsus ut Dei Filius novæ nativitatis dedicator nova de Virgine nasceretur. Sophronius vero, serm. *De Assumpt.*, asserit Christum sponsum virginum idcirco matrem virginem elegisse, ut ipsa omnibus esset exemplum castitatis, in qua velut in speculo refulget forma virtutis.

Mystice : S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 12 : Dominus, ait, de virgine nasci voluit, ut significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura.

Aliam causam dat Lactantius, scilicet ut Christus, qui in cœlo est ἀμήτωρ, id est carens matre, in terra sit ἀπάτωρ, id est carens patre. Sed prima causa est præcipua, ut scilicet Christus sine peccato originali purus sanctusque nasceretur, utpote filius Virginis, non Adæ, quam dat S. Augustinus, lib. I *De Nuptiis et Concup.*, cap. XII. Unde docte colligit S. Anselmus, lib. *De Concep. Virgin.*, cap. XI, quod si quis homo ex sola femina, sine opera viri per miraculum nasceretur, non contraheret peccatum originale, ex eo quod non sit filius Adæ, nec ab eo per vim seminalem procedat. Denique S. Bernardus, serm. 2 super *Missus est* : « Deum, inquit, hujusmodi decebat nativitas, qua non nisi de virgine nasceretur. Talis congruebat virgini partus, ut non pareret nisi Deum. »

Quocirca Proclus, patriarcha Constantinopolitanus, S. Cyrillo coævus, in hom. *De Nativitate Christi* : « Maria, inquit, est spiritalis Adami paradisus, Maria unitarum inter se naturarum officina, Maria salutaris reconciliationis panegyris, Maria thalamus, in quo Verbum humanam carnem sibi desponsavit, Maria animatus naturæ rubus, quem divini partus ignis non combussit.» Et post nonnulla : « Maria ancilla et mater, Virgo et cœlum. Hæc sola pons est per quem Deus ad hominem descendit. Hæc admiranda illius œconomiæ tela, ex qua et in qua ineffabili quodam modo, admirabilis illius unionis tunica confecta, cujus quidem textor extitit Spiritus Sanctus; netrix, virtus ex alto obumbrans; lana, vetusta pilosaque Adami pellis; trama, impolluta Virginis caro; radius textoris, immensa gestantis gratia; artifex, verbum per auditum illapsum. »

ET VIRTUS ALTISSIMI OBUMBRABIT TIBI. — « Virtus,» id est fortitudo, robur et omnipotentia Dei, ad opus Incarnationis Verbi tam difficile et arduum perficiendum, quod nulla potentia, aut vi naturæ vel Angeli potentissimi effici potest. Rursum non incongrue Euthymius et Maldonatus : « Virtus Altissimi,» inquiunt, est Spiritus Sanctus, qui potenter opera sancta Dei perficit, ut angelus explicet id quod dixit, « Spiritus Sanctus superveniet in te, » per hoc quod subdit : « Et virtus Altissimi obumbrabit tibi.» Sic inferius, cap. XXIV, vers. 49, Christus ait Apostolis : « Sedete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto, » id est Spiritu Sancto. Hoc est quod canit Ecclesia : « Omnipotens sempiterne Deus, qui gloriosæ virginis matris Mariæ corpus et animam, ut dignum Filii tui habitaculum effici mereretur, Spiritu Sancto cooperante præparasti. »

Obumbrabit Spiritus Sanctus. Primo.

OBUMBRABIT. — Græce ἐπισκιάσει. Obumbrationis hujus metaphoram varie et apposite explicant Patres. *Primo*, S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral.*, cap. II : « Obumbrabit, » id est umbram efficiet, vel producet in te; *q. d.* Verbum Dei in te assumet corpus, quod erit quasi umbra deitatis; quia eam quasi umbra velabit et celabit. Unde idem, lib. XVIII *Moral.*, cap. XII : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi,» hoc est, inquit, incorporeum lumen divinitatis corpus in te humanitatis accipiet. Addit Origenes, hom. 3 *in Josue*, corpus Christi vocari umbram, quia in passione instar umbræ humiliatum, offuscatum et obscuratum fuit.

Secundo.

Secundo, S. Ambrosius, serm. 5 *in Psalm.* CXVIII, per umbram accipit vitam præsentem et mortalem, quam Christo dedit Spiritus; hæc enim est quasi umbra veræ vitæ et æternitatis.

Tertio.

Tertio, idem S. Ambrosius, lib. *De iis qui initiantur myster.*, cap. III; Beda; S. Gregorius, lib. III *Moral.*, cap. III; et S. Augustinus, epist. 57 *ad Dardanum*, et lib. 50 Hom., *hom.* 44, τὸ « obumbrabit» sic explicant, *q. d.* Gratia Spiritus Sancti velut umbra refrigerans carnalis concupiscentiæ calorem, te, o Virgo, in conceptione Christi proteget, ut sine concupiscentia ex purissima charitate concipias Christum.

Quarto.

Quarto, S. Augustinus, lib. *Quæst. veteris et novi Testamenti*, cap. LI : « Virtus Altissimi obumbrabit, » id est, inquit, attemperabit se tibi, uti umbra aptat se corpori; nam totam ejus vim et efficacitatem infirmitas tua humana capere non posset.

Quinto.

Quinto, S. Hilarius, lib. II *De Trinit.* : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi, » hoc est, inquit, proteget et roborabit te, ut activitatem Spiritus Sancti in tanto opere, et Filio Dei concipiendo sustinere valeas.

Sexto.

Sexto, Theophylactus, Græcum ἐπισκιᾶν, id est obumbrare, accipit pro σκιογραφεῖν, id est *extrema picturæ lineamenta ducere*, *q. d.* Virtus Dei in te, o Virgo, corporis Christi lineamenta describet et perficiet, sicut facit pictor in homine quem depingit. Pictores enim ab umbra, quasi naturali corporis effigie, didicerunt idipsum pingere. Sicut ergo ex umbra velut pictura agnoscitur corpus, sic ex humanitate Christi velut umbra agnoscimus ejus divinitatem, ait Nyssenus, orat. *De Christi nativitate*.

Septimo.

Septimo, Jansenius et Toletus, *q. d.* Virtus Altissimi te amplexabitur, et sua virtute fœcundam efficiet, sicut vir feminam obumbrat et fœcundat in opere generationis. Verum hoc nimis crassum et castis auribus parum pudicum videtur.

Octavo.

Octavo, simplicius et castius : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi, » id est obvelabit te, hoc est, arcane arcanum maximum in te operabitur; erit enim tale et tantum, ut nullus homo vel angelus id ipsum penetrare et comprehendere possit : solet enim in veteri Testamento potentia Dei invisibilis et incomprehensibilis, in umbra sive nube et nebula se repræsentare, vel potius tegere et velare; hanc enim umbram spiritualem Spiritus Sancti angelus caste opponit complexui carnali mariti; *q. d.* Virtus Dei velut umbra occultissime et castissime in te operabitur id quod solet carnaliter facere maritus, scilicet faciet te fœcun-

dam gravidamque et matrem Dei; nimirum *primo*, formabit in te perfectissimam humanitatem Christi; *secundo*, eamdem personæ Verbi modo quodam ineffabili uniet.

Simili tropo Virgilius, lib. I *Æneid.*, de Ænea ejusque sociis a matre dea, puta Venere, per umbram protectis et deductis sic canit:

> At Venus obscuro gradientes aere sepsit,
> Et multo nebulæ circum dea fudit amictu,
> Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset.

Hinc rursum apposite ἐπισκιάζειν, id est obumbrare, accipi posset cum Maldonato quasi respondens Hebr. ענן *innen*, id est obnubilare, hoc est impluere; nubes enim gignit pluviam: hinc per umbram et nubem significatur pluvia; *q. d.* Sicut nubes per pluviam quam effundit, terram obumbrans fœcundat; ita virtus Altissimi te, o Virgo, obumbrando fœcundam efficiet. Videtur enim alludere ad illud de Christo, *Psalm.* LXXI, 6: « Descendet sicut pluvia in vellus. » Simili schemate Poetæ fingunt Jovem conversum in aureum imbrem, illapsum Danaæ, ex ea genuisse Perseum.

Audi S. Bernardum, serm. 4 super *Missus est*: « Obumbrabit tibi, quia res nimirum in sacramento erat, et quod sola per se Trinitas in sola, et cum sola Virgine voluit operari, soli datum est nosse, cui soli datum est experiri. » Et mox: « Ac si Angelus respondeat ad Virginem: Quid a me requiris quod in te mox experieris? Sciens scies, et feliciter scies, sed illo doctore quo et auctore. Ego autem missus sum nuntiare virginalem conceptum. » Sic et Eusebius, lib. XIV *De Demonstrat.*, cap. VIII: « Obumbrasti, ait, ut principes hujus sæculi ipsa de Spiritu Sancto et sancta Virgine conceptio lateret. »

IDEOQUE ET QUOD NASCETUR EX TE SANCTUM, VOCABITUR (id est revera erit, ut jure vocari possit et debeat) FILIUS DEI. — *q. d.* Quia Spiritus Sanctus superveniet in te facietque te concipere filium: hinc filius, qui ex te nascetur, id est ex te formabitur, concipietur, et post novem menses prodibit in lucem, ex ipsa sua conceptione erit sanctus, imo Sanctus Sanctorum, quia vocabitur, et revera per unionem hypostaticam cum Verbo erit Filius Dei naturalis et unigenitus, talisque a Deo, angelis et hominibus vocabitur: nam τὸ « sanctum, » referendum est ad « nascetur, » *q. d.* Jesus filius tuus ex ipsa nativitate, id est ex ipsa conceptione sua ejusque vi erit sanctus et Filius Dei; qui enim de Spiritu Sancto concipitur, sanctissimus sit oportet, ideoque Filius Dei. Ita Beda, Jansenius et alii hic, ac S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.*, cap. XXVII.

Paulo aliter Maldonatus: Jesus, ait, vocabitur Filius Dei, quia non a viro uti cæteri homines, sed a Deo virtute Spiritus Sancti generabitur, ideoque erit sanctus et Filius Dei. Sic Adam vocatur filius Dei, quia non ab homine, sed a Deo creatus est, *Lucæ* III, 38.

NASCETUR. — Græce γεννώμενον, in præsenti, id est *quod nascitur*, id est quod mox nascetur, ut jam nasci videatur. Porro γεννώμενον, proprie vertas *quod gignitur*, vel generatur, id est mox gignetur. Agitur enim hic potius de conceptione quam nativitate Christi. Simile est *Matth.* I, 20.

Sanctum in neutro cur dicatur Christus?

SANCTUM. — Id est sanctus. Unde Arabicus vertit, *quoniam ex te natus sanctus est*; Syrus, *propterea is qui ex te nascitur sanctus ipse* (id est erit) *et Filius Dei vocabitur*. Dicit tamen « sanctum, » non « sanctus, » tum ut significet filium hunc non futurum merum hominem et masculum, sed super hominem futurum quoque Deum. Ita S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.*, cap. XXVII; S. Leo, serm. 4 *De Nativit.*; S. Augustinus, lib. XIII *De Trinit.*, cap. XVIII; tum ut indicet Jesum fore sanctum sanctitate omnino perfecta et connaturali, ob unionem hypostaticam, ait Suarez, III *part.*, disput. XVIII, sect. 1, hoc est fore Sanctum Sanctorum, id est sanctissimum, imo ipsam sanctitatem per excellentiam, *q. d.* Jesus qui ex te nascetur, erit sanctissimus, imo ipsa sanctitas.

Porro, humanitas Christi sanctissima pariter est, non tantum per gratiam habitualem eximiam illi infusam, sed et per ipsam deitatem illi hypostatice unitam, uti docent Suarez, Vasquez et alii, III *part.*, *Quæst.* VII et CLVII.

Audi S. Bernardum, serm. 4 super *Missus est*: « Ut quid, inquit, ita simpliciter sanctum et absque additamento? Credo quia non habuit quid proprie digneve nominaret illud eximium, illud magnificum, illud reverendum, quod de purissima videlicet Virginis carne, cum sua anima, unico Patri erat uniendum; si diceret Sancta caro, vel Sanctus homo, vel Sanctus infans, quidquid tale poneret, parum sibi dixisse videretur. Posuit ergo indefinite sanctum, quia quidquid illud sit quod Virgo genuit, sanctum procul dubio ac singulariter sanctum fuit, et per Spiritus sanctificationem, et per Verbi assumptionem. »

FILIUS DEI, — per naturam, qui et fideles sanctosque omnes facturus est filios Dei per gratiam. Unde S. Bernardus, serm. 1 *in Vigilia Nativit.*: « Quare, inquit, Filius Dei factus est homo, nisi ut homines faceret filios Dei? » Sic et S. Anselmus, tract. *Cur Deus homo*.

Vers. 36.

36. ET ECCE ELISABETH COGNATA TUA, ET IPSA CONCEPIT FILIUM (Joannem) IN SENECTUTE SUA; ET HIC MENSIS SEXTUS EST ILLI (ex quo concepit, seu est prægnans) QUÆ VOCATUR (antea vocabatur et revera erat) STERILIS. — Confirmat angelus miraculum nascituri Jesu ex Virgine et Spiritu Sancto, simili miraculo Joannis concepti ab Elisabetha sterili; simul tacite B. Virginem admonet, ut Joannem et Elisabetham visitet, eosque salutando repleat Spiritu Sancto. « Ut audiens, ait S. Bernardus, *serm.* 4, cognatam vetulam et gravidam, cogitet juvencula de obsequio, sicque illa properante ad visitandum, parvulo Prophetæ locus

et occasio detur, quo minori adhuc Domino (Jesu) sui officii valeat exhibere primitias. »

Meminit mensis sexti, ut indicet conceptionem Elisabethæ esse certam et firmam; fœtus enim sexto mense a conceptu suo est communiter vitalis, vegetus et firmus, nec ei timendum de abortu. Sensus est, *q. d.* Quæsivisti, o Virgo, modum quo manens virgo concipies filium. Respondi modum hunc fore supernaturalem, scilicet fore hoc opus et miraculum Spiritus Sancti; hic enim eo modo, quo in Elisabetha per miraculum vi sua divina formavit Joannem, sic idem eadem vi faciet in te concipi Jesum, idque ut « dum miraculum miraculo additur, gaudium gaudio cumuletur, » ait S. Bernardus, serm. 4 super *Missus est*; gavisa enim est B. Virgo de miraculoso conceptu Elisabethæ, æque ac de suo (1).

QUIA NON ERIT IMPOSSIBILE (Syrus, *difficile*) APUD DEUM OMNE VERBUM. — Est hebraismus *non omne verbum*, id est nullum verbum, hoc est nulla res, quantumvis gravis, difficilis et homini incredibilis; vel, ut alii, « nullum verbum, » id est nullum promissum, *q. d.* Deus potest facere omnia quæ promisit, quia omnipotens est; ac proinde ille reipsa præstabit, quia fidelis est. Dicit « verbum, » quia Deo tam facile est facere, quam nobis loqui verbum, et quia solo verbo dixit et facta sunt omnia. « Siquidem apud Deum, ait S. Bernardus, *serm.* 4, nec verbum dissidet ab intentione, quia veritas est; nec factum a verbo, quia virtus est; nec modus a facto, quia sapientia est. » Deus ergo, ait S. Augustinus, lib. V *De Civit.*, cap. x, et lib. XXVI *Contra Faustum*, cap. v, omnia potest, præter ea quæ posse non potentiæ, sed impotentiæ est, quæque si posset, non esset omnipotens, qualia sunt mori, fallere, errare, peccare.

Stetit tacuitque hic angelus, avide expectans responsum et consensum Virginis. Unde S. Bernardus, serm. 4 super *Missus est*, ait consensum hunc expectare Adamum, Abrahamum, Davidem, omnesque Patriarchas et Prophetas, sollicitos de adventu Messiæ et salute hominum. Additque : « Hoc totus mundus tuis genibus provolutus expectat. Nec immerito, quando ex ore tuo pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui. Da, Virgo, responsum festinanter. O domina, responde verbum, quod terra, quod inferi, quod expectant et superi. Ipse quoque omnium rex et Dominus, quantum concupivit decorem tuum, tantum desiderat et responsionis assensum : in qua nimirum proposuit salvare mundum. »

(1) « Vocatur Elisabetha, ait Kuinoel, Mariæ συγγενὴς, *cognata*, et hæc omnino esse poterat, quanquam Maria orta ex tribu Judæ, Elisabetha vero ex Aaronis familia oriunda et sacerdoti nupta erat. Poterant enim e diversis tribubus connubia jungi; neque repugnat locus *Num.* XXXVI, 6, ut ibi dicetur. »

Vers. 38

38. DIXIT AUTEM MARIA : ECCE ANCILLA DOMINI, FIAT MIHI SECUNDUM VERBUM TUUM. — Æthiopicus et Persicus, *sit mihi juxta verbum tuum.* Nota humilitatem, obedientiam, modestiam, charitatem, resignationem Virginis : nam ab angelo salutata Mater Dei, ejus se ancillam, non matrem nuncupat; ejusque voluntati se totam resignat, ut in ea, et cum ea, et per eam faciat quidquid ipsi libuerit. « Ancilla per naturam, mater per gratiam, » ait B. Petrus Damianus, serm. 3 *De Nativit. Virg.* « Tabula sum pictoria, ait Theophylactus, pingat pictor quod voluerit, faciatque Deus quod voluerit. »

Hinc S. Guilielmus, dux Aquitaniæ, conversus a S. Bernardo, factusque eremita et Eremitarum parens, ex hoc B. Virginis dicto colligebat, quod quanto quis altius contemplando in Deum attollitur, eique fit vicinior et familiarior, tanto magis suam parvitatem perspicit et despicit. Et hoc ex inductione Sanctorum probabat : « Unde Abraham, inquiens, post divinæ familiaritatis fastigium se pulverem fatebatur. Moyses post rubi miraculum impeditioris linguæ se protestabatur. Isaias post concentus Seraphici auditum tripudium pollutum se labiis asserebat. Job etiam post auditum divinum, in favilla et cinere sese reprehendit. Ad extremum Virgo Maria post electionis in matrem Dei privilegium, se ancillam humilem profitebatur. » Denique S. Bernardus, serm. in illud *Apoc.* XII, *Signum magnum* : « Merito, ait, facta est omnium domina, quæ se omnium exhibebat ancillam. »

Genes. XVIII. *Exod.* IV. *Isaiæ* VI. *Job* XLII.

FIAT. — Hæc vox tum consentientis et assensum angelo ad Verbi conceptionem præbentis est : ita Beda et Maldonatus et S. Irenæus, lib. III, cap. XXXIII, et Damascenus, lib. III, cap. II; tum optantis, desiderantis, orantis et obsecrantis ut Messias incarnetur, itaque homines redimat et salvet. Hoc enim ardentissime desiderabat et obsecrabat B. Virgo. Ita S. Ambrosius, Euthymius, Beda. « Fiat, ait ex S. Augustino Bernardus, serm. 4 super *Missus est*, desiderii est signum, non dubitationis indicium. »

SECUNDUM VERBUM TUUM. — Ut concipiam et pariam Verbum Dei Patris in carne humana, puta Jesum Altissimi Filium. Audi S. Bernardum, serm. 4 super *Missus est* : « Fiat mihi de Verbo, secundum verbum tuum : Verbum quod erat in principio apud Deum, fiat caro de carne mea, secundum verbum tuum : fiat, obsecro, mihi verbum, non prolatum, quod transeat, sed conceptum, ut maneat, carne videlicet indutum, non aere. Fiat mihi non tantum audibile auribus, sed visibile oculis, palpabile manibus, gestabile humeris. » Et mox : « Fiat, non imaginatorie somniatum, sed silenter inspiratum, personaliter incarnatum, corporaliter invisceratum. »

Nota hic prudentiam et castitatem B. Virginis; non enim simpliciter dicit : Fiam mater Dei, sed : « Fiat mihi secundum verbum tuum; » scilicet

quo mihi promisisti, me sine copula viri ex Spiritu Sancto concepturam, ac proinde mansuram virginem, *q. d.* Fiam mater Dei, sed hac lege ut maneam virgo. Plane enim suæ virginitati, quam unice adamabat, cautum volebat.

Quando Verbum incarnatum? Responsio Prima.

Quæres, quo temporis puncto præcise Filius Dei sit incarnatus in B. Virgine? *Primo,* Elias Cretensis, orat. *De Annuntiat.,* censet eum incarnatum antequam angelus veniret ad B. Virginem; illum enim annuntiasse ipsi incarnationem non futuram, sed jam factam, et in ea non sentiente peractam. Probat id ex verbis angeli, dicens: « Hoc enim quod ait, *Dominus tecum,* ipsum adesse regem clare significat. »

Secunda.

Secundo, Nicephorus, lib. I, cap. VIII, ait Christum incarnatum cum angelus eam salutavit dixitque : « Ave, gratia plena. » Nam « simul cum ea voce, ait ipse, Verbum Dei descendit, et naturam nostram subiit. » Favere videtur S. Hieronymus, epist. 140 *ad Principiam*: « S. Maria, inquit, quia conceperat eum in quo omnis plenitudo divinitatis habitat corporaliter, plena gratia salutatur. » Sic et S. Gregorius Thaumaturgus, hom. *De Annuntiat.*

Tertia.

Tertio, alii sentire videntur Christum incarnatum cum angelus dixit : « Dominus tecum. » Hoc enim sic explicat S. Augustinus, serm. 2 *De Annunt.* : « Tecum Dominus in corde, tecum in ventre (per incarnationem), tecum in auxilio. » Et S. Petrus Alexandrinus, episcopus et martyr, lib. *De Deitate,* qui citatur in Concilio Ephesino, cap. VII : « Dominus tecum, ait, id est Dei verbum nunc tecum est. » Nam illa Gabrielis salutatio, Deum verum in utero Virginis natum, carnem factum significat. Idem asserit S. Thomas, III *part., Quæst.* XXX, art. 4; et B. Petrus Damianus, serm. 1 et 3 *De Nativit. Virginis*: « Dominus tecum : Audisne, inquit, in hoc verbo incarnationem Dei, redemptionem hominum, renovationem mundi? »

Verum hæc vera esse nequeunt. *Primo,* quia angelus post hæc verba, « Ave, gratia plena, Dominus tecum, » etc., subdit : « Ecce concipies in utero et paries filium, » in futuro. Ergo necdum eum conceperat. Rursum B. Virgo tandem angelo assensum præbens, ait : « Fiat mihi secundum verbum tuum. » Ergo necdum id factum erat.

Quarta vera.

Dico ergo Verbum incarnatum mox ut B. Virgo angelo illud nuntianti assensum præbuit; ad hoc enim ille mittebatur, non enim decebat Christum concipi, invita vel nesciente virgine matre, sed sciente et consentiente; mox ergo ut illa dixit : « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum, » atque hæc verba finiit, Spiritus Sanctus ex purissimis Virginis sanguinibus corpus Christi formavit, et eodem instanti illud perfecte organizavit, animavit, et Verbo sive personæ Filii Dei hypostatice univit; sicut, mox ut sacerdos consecrans dixit : « Hoc est corpus meum, » vi horum verborum panis transsubstantiatur in corpus Christi. Id rursum patet ex eo quod angelus, habito Virginis consensu, quasi peracta legatione sua, ab ea discessit; legationis enim ejus potissima pars et finis erat incarnatio Verbi, præsertim quia opus hoc erat Spiritus Sancti perfectissimum et divinissimum. Unde non sensim, sed simul in eodem instanti a Spiritu Sancto : *primo,* formatum est corpus Christi; *secundo,* perfecte organizatum; *tertio,* animatum; *quarto,* omni gratia et gloria in anima repletum; *quinto,* hypostatice assumptum a persona Verbi; *sexto,* Christus incarnatus immensas egit gratias Deo pro tot in humanitatem suam collatis beneficiis et donis, eique pro salute hominum se obtulit in victimam ad mortem et crucem, juxta illud : « Holocautomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi : Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam, » *Hebr.* x, 7. S. Ambrosius, Jansenius, Maldonatus et alii hic, ac S. Gregorius, lib. IX *Registri, epist.* 61; S. Basilius, hom. 27 *De humana Christi generatione;* Venerabilis Beda, serm. 3 *De B. Virgine*; S. Athanasius, orat. *De Deipara*; Rupertus, lib. VI *in Cant.;* Damascenus, lib. III *De Fide,* cap. II, et alii passim. Vide D. Thomam et Scholasticos, III *part., Quæst.* XXXIII, art. 3. Confirmatur ex eo quod paulo post quam dixit B. Virgo : « Fiat mihi secundum verbum tuum, » ipsa salutans Elisabeth, ab ea resalutata, vocata fuit mater Domini, id est Christi Dei. Virgo ergo dicens : « Fiat mihi, » etc., facta tunc est quasi conjux Dei, et caro nostra facta est quasi conjux Verbi. Nam, ut ait S. Gregorius Thaumaturgus, serm. 1 *De Annunt.,* sic ipsa Verbum suscepit, et pretiosam margaritam produxit, puta Christum. Sicut enim margarita ex duabus naturis, scilicet ex fulgure et aqua conflatur; sic Christus ex deitate et humanitate : hæc Gregorius. « Hoc est quod natura miratur, reveretur angelus, veretur homo, stupescit cœlum, extremiscit terra, exhorret infernus, » ait B. Petrus Damianus, serm. *De Annunt.* Nam, ut ait S. Bernardus, serm. 1 *in Vigilia Nativit.*: « Angelus nuntiat, virtus obumbrat, supervenit Spiritus. Virgo credit; fide concipit; virgo parturit (hominem Deum), virgo permanet. »

Ad auctores contrariæ sententiæ respondetur : *Primo,* Andream Cretensem videri fuisse in adversa sententia, sed illum esse solum; nam cæteri ei contradicunt.

Secundo, Nicephorum per « Ave, Maria gratia plena, » quasi per initium, intelligere totam salutationem et annuntiationem angelicam, in cujus fine Verbum caro factum; cum scilicet B. Virgo consentiens dixit : « Fiat mihi secundum verbum tuum. » Sic et S. Gregorius Thaumaturgus. S. Hieronymus vero videtur uti enallage temporis, ut dicat « conceperat, » pro « mox conceptura erat. »

Tertio, S. Augustinus, S. Thomas et Damianus dicentes : « Dominus tecum » est, scilicet per incarnationem, intelligendi sunt non quod jam ita foret, sed quod mox ita futurum esset.

Porro, B. Virgo in hac conceptione Filii, eximium accepit gratiæ augmentum et perfectam sanctificationem; nec de hoc sine temeritate dubitari potest, ait Suarez, III *part.*, disp. XVIII, sect. 4. Unde Beda, hom. *De Visitat.* : « Quis, inquit, dicere, quis æstimare sufficiat, quæ tunc gratia spiritum Dei genitricis replevit, cum tanta in matre præcursoris lux doni cœlestis emicuit? » Causam dat S. Bernardus, tom. I, conclus. 61, art. 1, cap. XII : « Quod Deus, inquit, generet Deum, nulla requirebatur in Deo dispositio, cum ei ex natura conveniret, ut per viam naturæ intellectus produceret Verbum per omnia sibi æquale; sed quod femina conciperet et pareret Deum, est et fuit miraculum; oportuit enim, ut sic dicam, feminam elevari ad quamdam æqualitatem divinam, per quamdam quasi infinitatem perfectionum et gratiarum, quam æqualitatem creatura nunquam experta est. Unde, ut credo, ad illam abyssum imperscrutabilem omnium charismatum Spiritus Sancti, quæ in B. Virginem descenderunt in hora divinæ conceptionis, intellectus humanus vel angelicus nunquam potuerunt attingere. »

Quot et quanta meruit Virgo suo consensu.

Subdit aliam deinde causam, quod scilicet esse matrem Dei sit dignitas quædam infinita, quæ sibi proportionatam gratiam requirit. « Ex his, inquit, colligi potest Virginem beatam in conceptionis Filii Dei consensu plus meruisse, quam omnes creaturas, tam angelos quam homines, in cunctis actibus, motibus, ac cogitationibus suis; nempe omnes qui meruerunt, nihil aliud potuerunt mereri, nisi secundum varios status et gradus gloriam sempiternam : hæc autem Virgo in illo admirando consensu, meruit totalem fomitis extinctionem, dominium et primatum totius orbis, plenitudinem omnium gratiarum, omnium virtutum, omnium donorum, omnium beatitudinum, omnium fructuum spiritus, cunctarum scientiarum, interpretationes sermonum, spiritus prophetiæ, discretiones spirituum, operationes virtutum. Meruit fœcunditatem in virginitate, maternitatem Filii Dei; meruit quod sit stella maris, porta cœli, et super omnia, quod regina misericordiæ nuncupetur, ac talis nominis consequatur effectum. Unde merito, *Proverb.* cap. ultimo, de ipsa B. Virgine Salomon ait : *Multæ filiæ congregaverunt divitias, tu supergressa es universas.* »

An vidit Dei essentiam?

Imo S. Antoninus, IV *part.*, tit. XV, cap. XVII, § 1, suspicatur B. Virginem in conceptione Filii Dei vidisse Dei essentiam, utpote quam in se recipiebat, uti S. Augustinus, S. Thomas et alii dicunt eamdem vidisse S. Paulum in raptu. Et certe si Paulus eam vidit, multo magis eam vidit B. Virgo. Idem opinantur Rupertus, *Cant.* IV, ad illa : « Oculi tui columbarum; » Dionysius Carthusianus, in I dist. XVI, *Quæst.* II; Gerson, alphabeto XV, tit. VIII; et S. Bernardus, serm. *de B. Virgine*, tom. II, et hodie multi magnique Theologi idem sentiunt.

Denique Damascenus, *De Dormit. Deiparæ*, et Anselmus, *De Excellentia Virginis*, cap. III et IV, et seq., tradunt B. Virginem in conceptione Verbi accepisse claram revelationem suæ prædestinationis et exaltationis futuræ super omnes angelorum choros.

Quamdiu Gabriel Archang. manserit cum B. Virgine?

ET DISCESSIT AB ILLA ANGELUS, — peracto jam suæ legationis officio, scilicet impetrato Virginis assensu, ideoque incarnatione Verbi in ea jam peracta. Porro, B. Virgo revelavit nonnullis angelum Gabrielem non statim discessisse, sed secum mansisse per novem horas, obstupefactum Verbi in Virgine incarnatione, ac Verbum incarnatum adorasse, illique omne obsequium obtulisse et reipsa exhibuisse. Nam tradunt monumenta Congregationis S. Gregorii in Alga in Lusitania, eos qui ejus auctores fuere, a B. Virgine Maria accepisse Gabrielem, cum Incarnationem nuntiaret, integras novem horas apud eamdem fuisse, ac si ob incredibilem Virginis modestiam et majestatem humana majorem, et ob divini Verbi carne induti præsentiam, in admirationem raptus discedere nequiret. Quod indicavit sacer scriptor his verbis : « Et discessit angelus ab ea. » Videtur enim velle indicare eum rerum novitate et magnitudine obstupefactum sic hæsisse, ut avelli nequiret, donec tandem re exigente quodammodo, tamen invitus a loco discessit. Verum hæc uti pie dicuntur, ita certam non habent fidem.

Denique creditur Gabriel flexis genibus salutasse Virginem, atque hoc situ toto legationis suæ tempore permansisse, tum ut Virginem Deiparam veneraretur, tum ut Verbum in ea incarnatum adoraret. Quocirca ejus exemplo S. Margarita, Hungariæ regis filia, et sancta Maria Oigniacensis, quoties Salutationem Angelicam recitabant, toties ante imaginem Virginis Deiparæ genua flectebant.

Vers. 39.

39. EXURGENS AUTEM MARIA IN DIEBUS ILLIS, ABIIT IN MONTANA CUM FESTINATIONE, IN CIVITATEM JUDA. — « In diebus illis. » Non ergo eodem die, ut insinuat Theophylactus, Beda et S. Ambrosius, quo salutata ab angelo Filium Dei concepit et corporavit, abiit, sed post duos vel tres dies; hos enim insumpsit contemplando, gratias agendo, orando et dissuaviando cum Filio Dei in se jam incarnato. Ita Franciscus Lucas, Barradius et alii.

Virgo abiit ad Elisabeth : Cur? Causa Prima.

ABIIT. — Cur? Respondeo : *Primo*, ut Verbum in se conceptum aliis annuntiaret ejusque gratiam eis aspiraret. Volebat enim Christus in ea incarnatus illico inchoare officium Salvatoris, ad quod a Patre missus erat. Unde S. Ambrosius : « Abiit, inquit, non quasi incredula de oraculo, nec quasi incerta de nuntio, nec quasi dubitans de exemplo (ut exploraret an revera Elisabeth concepisset, uti ei nuntiarat angelus), sed quasi læta pro voto, religiosa pro officio, festina pro gaudio. »

Secunda.

Secundo, ut Joannem a peccato originali expiaret, eumque cum Elisabetha matre Spiritu

Sancto impleret; sicque Christi honor omniumque devotio cresceret. Ita Origenes hic, *hom.* 7 : « Jesus, ait, qui in utero Virginis erat, Joannem adhuc in ventre matris positum sanctificare festinabat. »

Tertia.

Tertio, ut Elisabethæ cognatæ suæ de concepto per miraculum Joanne congratularetur eique gravidæ et seni serviret, ideoque mansit cum ea toto reliquo tempore quo gravida fuit, puta mensibus tribus, usque dum pareret Joannem. Ita Beda et alii.

Quarta.

Quarto, ut daret omnibus futuris sæculis insigne humilitatis et charitatis exemplum, qua ipsa jam mater Dei et regina mundi effecta, dignatur visitare Elisabetham, quæ ipsi potius ancillare et servire debebat : ut et nos similiter ejus exemplo viles, pauperes aliosque nobis inferiores libenter visitare, salutare eisque servire et opitulari in animum inducamus.

Quocirca exemplo et titulo Visitationis B. Virginis, multæ Congregationes ad visitandos pauperes, hospites, infirmos, incarceratos, etc., institutæ sunt, ac nuper hoc titulo Congregationem Religiosarum insignium per totam Galliam, quæ ægris serviant, instituit D. Franciscus Salesius, episcopus Genevensis, vir magnæ pietatis et zeli.

An S. Joseph B. Virginem ad Elisabethum comitatus fuerit?

Opinatur Jansenius et alii cum B. Virgine ivisse Josephum, utpote ejus sponsum et maritum. Verius alii id negant, quia, si Joseph ivisset cum ea, audisset utique illam ab Elisabetha salutari matrem Dei, ac proinde post reditum videns eam intumescente utero gravidam, non voluisset eam dimittere : quod tamen facere voluit, ut patet *Matth.* I, 19. Joseph ergo domi cura rei familiaris detentus, B. Virgini sponsæ suæ eunti in montana associavit ancillam, vel matronam quampiam gravem, quæ ei fidelis esset itineris comes, adjutrix, testis actionum omnium.

In montana, — vel Hebron, ut volunt Baronius, Toletus et alii; vel Judææ, ut volunt Geographi Terræ sanctæ; de quo mox plura.

Tropologice : anima Deo plena, uti erat anima B. Virginis, in montana conscendit, id est ad ardua virtutum enititur. Ita S. Ambrosius : « Quo jam Deo plena, ait, nisi ad superiora cum festinatione conscenderet? » Et Beda : Concepto mente Dei Verbo, ait, ascendendum ad virtutum cacumina, amoris gressu, et civitas Judæ, id est confessionis et laudis, penetranda; et in perfectione fidei, spei et charitatis quasi tribus mensibus commorandum. Hinc Loth fugienti incendium Sodomæ dicitur : « In monte salvum te fac, » *Gen.* XIX, 17. Et Habacuc, III, 19 : « Deus Dominus, ait, fortitudo mea, et ponet pedes meos quasi cervorum; et super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem. » Vide ibi dicta.

Festinat virgo : Cur? Primo.

Cum festinatione. — Syrus, *sedulo*, vel diligenter; Græce μετὰ σπουδῆς, id est cum studio, diligentia, sedulitate, festinatione, agilitate. Agilem enim facit actio, strenuum motus, fortem animus, robustum corpus, ait Cornelius Fronto. Causam primam festinationis dat S. Ambrosius : « Festinavit virgo, inquit, ne extra domum diu in publico moraretur, etc. Discite, virgines, non demorari in platea, non aliquos in publico miscere sermones. Maria in domo sera, festinat in publico. » Secundam causam idem Ambrosius addit, quia plena erat gaudio et Spiritu Sancto : « Nescit, inquit, tarda molimina Spiritus Sancti gratia. » Gaudium enim et devotio, ac charitas, stimulabant B. Virginem ad festinandum.

Secundo.

Tertiam dat Origenes, quia Christus in utero Virginis Joannem a peccato purgare et sanctificare festinabat. « Mariam ergo, ait S. Ambrosius, quæ antea sola in intimis penetralibus versabatur, non a publico virginitatis pudor, non a studio asperitas montium, non ab officio prolixitas itineris retardavit. »

Tertio.

In civitatem Juda. — Id est in Jerusalem, aiunt Albertus Magnus et S. Bonaventura; sed Jerusalem, cum de ea agitur alibi passim, solet nominari. Adde : Jerusalem erat in tribu Benjamin, non Juda. Melius ergo Toletus et Baronius accipiunt Hebron; hæc enim erat in tribu Juda, sita in monte, eratque prima ex civitatibus iis quæ in tribu Juda assignatæ erant sacerdotibus ad habitandum, *Josue* XXI, 9 et seq., sicut aliæ eisdem assignatæ erant in tribu Simeon et Benjamin. Porro, Hebron a Jerusalem distat octo horis. Denique Brochardus, Bredembachius, Adrichomius, etc., in *Descriptione Terræ Sanctæ,* civitatem hanc aiunt fuisse Emmaus, ubi incipiunt montana Judææ, quæ a Jerusalem distat hora cum media; de quo mox plura. Juxta Hebron ergo sunt montana Hebron ; juxta Emmaus montana Judææ, ut patet ex tabulis geographicis.

Verisimile est B. Virginem prius ivisse Hierosolymam, utpote instante festo Paschæ, ibique in templo Deo gratias egisse, eique se suumque Jesum jam conceptum obtulisse. Ita Clictovæus, Franciscus Lucas, Barradius et alii, præsertim quia ex Nazareth in montana, per Jerusalem directum erat iter (1). Fuit ergo hoc Virginis iter facile quatridui : nam a Nazareth in Jerusalem est iter tridui, puta iter 26 horarum; quarto deinde die B. Virgo e Jerusalem ivit domum Zachariæ; de quo jam plura.

Vers. 40. Domus Zachariæ in Emmaus.

40. Et intravit in domum Zachariæ. — Domum hanc ex Brochardo, Bredembachio et Nicephoro ita describit Adrichomius in *Descript. Terræ Sanctæ*, part. 55, num. 243 : « Domus Zachariæ

(1) Quibusdam recentioribus verisimilius, nec immerito, est nomen *Judam* proprium esse ejus urbis in quam ivit Maria, ipsamque urbem esse Jutam (δ et τ, litteris ὁμοφῶνοις, permutatis), unam urbium sacerdotalium in montibus tribus Judæ positam, de qua *Josue* XV, 55; XXI, 16. Locutio ea ipsissima est qua urbium nomina semper enuntiantur a Luca, πόλις Νάζαρετ, πόλις Ἰωππη.

sacerdotis uno milliario distabat ab Emmaus, juxta montana. Domus illa adhuc habitabatur in pago tempore Saligniaci, quam reverenter salutare consueverant peregrinantes; ibique natus est Joannes Baptista, circumcisus et in spelunca absconditus, ne cum pueris Bethleemiticis ab Herode occideretur. Juxta hanc fons est B. Virginis, ex quo illa ipsa aquam haurire consueverat, cum maneret apud Elisabeth, qui inde fluit ad mare magnum. In superiore ejusdem domus loco quondam fuit ecclesia, hodie penitus destructa: fuerat autem fundata eo loco quo Zacharias repletus Spiritu Sancto prophetavit : Benedictus Dominus Deus Israel, » etc.

Et salutavit Elisabeth, — dicendo : « Pax tecum, » quia hæc erat Hebræis usitata salutatio. Unde Syrus vertit, *precata est pacem*, sive salutem. Fecit hoc B. Virgo instinctu Dei, qui per angelum ei suggesserat conceptionem Elisabethæ, ad hoc, ut tacite eam submoneret gratum fore Deo, si illam visitaret et salutaret. Intendebat enim Deus per Elisabetham, utpote matronam grandævam, prudentem et sanctam orbi pandere conceptionem B. Virginis, arcanam Verbi incarnationem in ea factam, quasi thesaurum latentem in visceribus Virginis, omnibus illo indigentibus patefacere. Hoc enim fecit Elisabeth, cum dixit : « Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me ? »

Elizabeth, — non Zachariam, tum quia mutus erat et surdus, tum quia non decebat virum a Virgine salutari, nec pudor virgineus id permittebat. Porro, Beata Virgo « prior salutavit, ait S. Ambrosius ; decet enim ut, quanto castior virgo, tanto humilior sit, noverit deferre senioribus. Sit magistra humilitatis, in qua est professio castitatis, » etc. Vide S. Chrysostomum, hom. 18 *in Matth.*, sub finem, ubi docet ridiculos esse et superbos, qui nolunt prius salutare, nec nisi salutati resalutant : sapientes vero et humiles esse eos qui prius salutant; idque *primo*, quia virtutis et humilitatis officium anticipant alterique præripiunt; *secundo*, quia superbiam domant tam suam, quam alienam; *tertio*, quia simultates, lites et odia tollunt et dissipant.

Vers. 41. 41. Et factum est ut audivit salutationem (Syrus, *pacem*) Mariæ Elisabeth, exultavit infans (Joannes) in utero ejus, et repleta est Spiritu Sancto Elisabeth. — Nota, cum S. Ambrosio, salutationem et vocem Mariæ prior audivit Elisabeth, sed vim, spiritum et efficaciam salutationis prior sensit Joannes, utpote matre sua dignior et nobilior; ad hunc enim velut futurum Christi præcursorem, maxime dirigebatur hæc salutatio Virginis, imo Christi : nam, ut solerter advertit Origenes, Christus in ventre matris latens hanc ei salutationem suggessit. Et Theophylactus : « Vox Virginis, ait, vox erat incarnati in illa Dei. » Et Euthymius : « Christus, inquit, locutus est per os matris suæ; Joannes autem audivit per aures matris suæ, et agnito supernaturaliter Domino, sua exultatione illum prædicavit. » Porro, Joannes exultans in utero matris, fecit eam pariter exultare. Nam ex exultatione Joannis, suggerente Spiritu Sancto, agnovit Elisabetha B. Virginem concepisse Christum, ideoque illam ut matrem Dei resalutavit et venerata est.

Pro « exultavit » Græce est ἐσκίρτησε, quod proprie non significat lætari, sed salire, exilire, subsilire præ luxu, uti subsultant agni et vituli bene pasti.

Saltus Joannis an rationalis?

Quæritur ergo hic, an hæc Joannis infantis exultatio fuerit motus naturalis, an animalis, an rationalis; sive an Joannes exilierit cum sensu usuque rationis et proprie dicta lætitia, an vero motu corporis duntaxat, quomodo asina Balaam locuta est, non intelligens id quod loquebatur, *Num.* XXIII, ac in utero Rebeccæ movebantur et collidebantur Jacob et Esau, non intelligentes quid hoc sibi vellet, *Gen.* XXV, 22. Calvinus censet naturalem duntaxat fuisse hunc motum et saltum Joannis. Naturale enim est, inquit, ut dum mater præ gaudio gestit, infans quoque in utero moveatur et quasi exiliat.

Verum contrarium sentiunt omnes Patres et Doctores orthodoxi. Unde S. Augustinus, epist. 57 *ad Dardanum*, et Eucherius, Quæst. III *in Lucam*, ac Jansenius hic opinantur supernaturalem fuisse hunc saltum Joannis, sed sine usu rationis. Alii vero omnes passim saltui Joannis addunt usum rationis. Ita Origenes, S. Ambrosius, Theophylactus, Euthymius hic ac S. Chrysostomus, Maximus, S. Bernardus, Chrysologus, serm. *De Nativit. S. Joannis*. Unde S. Ambrosius : « Habebat, inquit, intelligendi sensum, qui exultandi habebat affectum. » Origenes : « Sancta erat anima beati Joannis, et adhuc in matris utero clausa, venturaque in mundum, quasi per experientiæ sensum sciebat, quæ Israel ignorabat. Unde exilivit, et non simpliciter exilivit, sed in gaudio; senserat enim venisse Dominum suum, ut sanctificaret servum suum, antequam de matris utero procederet. » Et paulo ante : « Tunc primum præcursorem suum Prophetam fecit Jesus. » Similiter Euthymius : « Infans qui in utero ferebatur Virginis, prophetica statim gratia donavit infantem qui in utero gestabatur sterilis. » Postremo Theophylactus : « Præcursorem, ait, in utero gratia prosecutus est, et Prophetam fecit. » Insuper S. Irenæus, lib. III, cap. XVIII : « Cognovit, ait, Dominum in utero, et salutavit exultans. » S. Leo, serm. *De Epiph.*: « Nondum natus, inquit, Joannes prophetica exultatione commotus est, quasi etiam intra matris viscera clamaret : Ecce Agnus Dei. » S. Gregorius, lib. III *Moral.*, cap. V : « Intra matris uterum, inquit, spiritu prophetiæ repletus est. » Sic et S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 3; et Cyrillus Alexandrinus, lib. *De Fide ad Reginas*, cap. de Evang. secundum Lucam; S. Ambrosius

quoque, serm. 63, et S. Chrysostomus, hom. 2 *in Joannem*, tom. III, asserunt Joannem in utero prophetasse, quia scilicet suo saltu et gaudio indicavit Christum jam conceptum in utero Virginis, et quia matrem Elisabetham ad idem prophetandum excitavit. Denique id docet Ecclesia, cum in festo S. Joannis de eo canit :

> Ventris abstruso recubans cubili,
> Senseras Regem thalamo manentem :
> Hinc parens nati meritis uterque
> Abdita pandit.

Merita enim præsupponunt usum rationis, libertatis et virtutis. Hi omnes igitur asserunt hunc saltum Joannis non tantum fuisse supernaturalem, sed et usu rationis pollentem, ac ex vero animi gaudio procedentem. Idque patet ex vers. 44, ubi ait Elisabetha : « Exultavit in gaudio infans, in utero meo; » Syrus, *in gaudio magno*; Arabicus, *motus est infans cum exultatione in utero meo*.

Secundo, idem patet ex eo quod Joannes hoc suum gaudium communicavit et afflavit matri suæ, cum ei simile gaudium cum prophetia indidit, ut patet ex sequent.

Tertio, quia simili modo, vers. 47, exultavit B. Virgo canens *Magnificat*, utique pollens usu rationis et rationali gaudio; ergo et Joannes, qui primus erat finis et scopus visitationis B. Virginis et horum omnium mirabilium.

Rationis usu in matris utero donatus Joannes Baptista.

Acceleratus ergo fuit Joanni semestri in utero matris usus rationis, ut, Deo revelante, Christum in utero Virginis incarnatum agnosceret, adoraret, diligeret, eique corporis gestu et saltu reverentiam exhiberet, eodemque Virginem salutantem resalutaret. *Secundo*, Joannes tum accepit donum prophetiæ de Christo, uti Patres jam citati docent : imo S. Ambrosius et Theophylactus opinantur Joannem compellatum a Zacharia patre, intellexisse illud ejusdem de se oraculum : « Et tu, puer, propheta Altissimi vocaberis, præibis enim ante faciem Domini parare vias ejus. » *Tertio*, Joannes eodem instanti purgatus est a peccato originali. *Quarto*, accepit gratiam non qualem qualem, sed eximiam, quæ præcursorem Christi mox futurum decebat, gratiam, inquam, cum omnibus virtutibus infusis. Hoc enim prædixit Angelus, vers. 15, dicens : « Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris suæ. » In Joanne ergo verum est illud S. Chrysostomi, *homil*. 30 : « Saltatio indicium est perfectæ sanitatis, » adde et sanctitatis.

Hinc aliqui putant Joannem caruisse fomite concupiscentiæ, nec unquam peccasse venialiter; sed hoc privilegium B. Virgini proprium videtur, qua Joannes fuit inferior. Habuit ergo ipse fomitem concupiscentiæ, et peccavit venialiter, scilicet per subreptionem; sed deliberate forte nunquam. Ita Barradius. Est enim regula S. Augustini et Theologorum : Qui habet vel habuit peccatum originale, habet et concupiscentiæ fomitem, peccatque subinde venialiter; atqui Joannes habuit peccatum originale : ergo, etc.

Joanni mansit usus rationis.

Quæres, an hic usus rationis continuo durarit et perseverarit in Joanne? Negant nonnulli recentiores, sed asserit S. Ambrosius et Origenes hic, *hom*. 3. Ratio eorum est hæc : Si Joannes ad præsentiam Christi et B. Virginis usum rationis accepit, ergo quamdiu duravit eorum præsentia, tamdiu duravit in Joanne usus rationis; atqui eorum præsentia duravit per tres menses, scilicet usque ad nativitatem Joannis : ergo eo usque duravit in eo usus rationis. Porro, non est verisimile Joannem extra uterum fuisse privatum dono, quod habuit in utero : ergo usum hunc rationis habuit deinceps continuo et semper. Ita Toletus et Suarez, III *part*, *Quæst*. XXVII, disp. IV, sect. 7, qui idem longe potiori ratione de B. Virgine asserendum docet.

Quam efficax Sanctorum intercessio.

Moraliter : disce hic quam utilis et efficax sit salutatio et precatio Sanctorum, et præsertim B. Virginis, utpote quæ unico salutationis verbo tam Joannem quam Elisabetham Spiritu Sancto replevit, omnibusque ejus donis cumulavit. « Sanctorum non tantum verba, sed et ipsi aspectus spirituali gratia pleni sunt, » ait S. Chrysostomus, hom. 3 *ad Popul*. Idem in II *ad Timoth*., cap. I, vers. 1 : « Sufficit, ait, sola Pauli salutatio gratia implere eum qui ita salutatur. » Sancti enim, ac super omnes B. Virgo, pleni sunt spiritu igneo charitatis : quare eum ore, oculis, vultu expirant et adstantibus inspirant, perinde ac qui plenus musto, illius calorem et efficaciam vicinis inhalat, uti fecere Apostoli in Pentecoste, *Act*. II. Quare qui alios spirituales efficere satagit, ipse prius spiritu divino se repleat : sic loquendo eumdem audientibus inhalabit et afflabit, ex abundantia enim cordis os loquitur, et stomachus illud quo plenus est, eructat. Adde, quod Deus talibus, ut instrumentis sibi unitis et congruis, utatur; ipse enim purissimus et efficacissimus est spiritus : quare per viros spirituales et zelosos, quasi sibi similes, spiritualia et magna potenter operatur.

Et repleta est Spiritu Sancto Elisabeth. — « Spiritu Sancto, » scilicet gratia Spiritus Sancti, tum gratum faciente, tum gratis data : nam quæ prius erat justa et sancta, ut patet vers. 6, jam facta est longe justior et sanctior, ac insuper accepit donum prophetiæ, ex Spiritu Sancto cœpit prophetare, id est revelare arcanam Verbi incarnationem factam in Virgine, eique futura prædicere.

Porro Joannes, ut dixi, prius fuit repletus Spiritu, deinde eodem replevit et matrem; tum quia saltu suo excitavit eam ad indagandum mysterium incarnationis latens in Virgine, tum quia sua sanctitate, meritis et precibus meruit, ut et mater repleretur Spiritu Sancto, quo ipse plenus erat. Ita S. Ambrosius : « Vocem, inquit, prior Elisa-

bet audivit, sed Joannes prior gratiam sensit. Exultavit infans, repleta est mater : non prius mater repleta quam filius; sed cum filius esset repletus Spiritu Sancto, replevit et matrem. » Sic quoque Origenes, Euthymius et Theophylactus.

Vers. 42. 42. ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, ET DIXIT : BENEDICTA TU INTER MULIERES, ET BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI. — « Exclamavit, » tum ex vehementia spiritus et ardoris sibi a Spiritu Sancto aspirati, tum ex novitate et admiratione mysteriorum sibi a Spiritu Sancto revelatorum, puta incarnationis Verbi, conceptionis B. Virginis, saltus et sanctificationis Joannis in utero suo, etc. Hæc enim admirans, nec continere se valens, quasi parturiens divina, in ingentem erupit clamorem.

BENEDICTA TU INTER MULIERES. — Id est præ omnibus mulieribus, *q. d.* Tu omnium mulierum es fortunatissima et benedictissima, quia electa in Dei matrem, « quem totus non capit orbis, in tua se clausit viscera factus homo. » Eadem fuit salutatio angeli, vers. 28.

ET BENEDICTUS FRUCTUS VENTRIS TUI. — Τὸ « et » est causale, idemque valet quod « quia, » *q. d.* Quia benedictus est fructus ventris tui, id est Filius Dei, quem repente concepisti, et carne tua vestisti, idcirco tu quoque es benedicta. Fons enim omnium benedictionum et gratiarum B. Virgini collatarum a Deo, est maternitas Dei, quod scilicet ipsa Deum conceperit et in se incarnarit; Deus enim matrem suam omni gratia adornavit ad hoc, ut dignum se fieret habitaculum, imo ut digna esset quæ fieret mater Dei. Cui enim magis quam matri benedicat filius, et filius talis, qui simul sit Deus et homo? Elisabeth ergo, inspirante Spiritu, hic cognovit jam B. Virginem concepisse, et in ea incarnatum esse Filium Dei, quod nullo alio indicio vel signo scire poterat. « Benedictus, » non tantum inter mulieres ut tu; sed absolute præ angelis, hominibus et creaturis omnibus, utpote omnium creator et Dominus. Porro, cæteri Evæ filii omnes sunt maledicti, quia ex ea et Adamo contrahunt peccatum originale; solus Christus est benedictus, quia non est filius naturalis Adæ, sed supernaturaliter in Virgine conceptus est ex Spiritu Sancto.

FRUCTUS VENTRIS TUI. — Alludit ad illud Dei oraculum et promissum factum Davidi : « De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, » *Psal.* CXXXI, 11, *q. d.* Benedictus sit filius Davidis, puta Messias Davidi quasi filius promissus, qui est fructus ventris tui, utpote in ventre tuo ex purissimis tuis sanguinibus formatus et incarnatus. Audi S. Bernardum, serm. 3 *De Annunt. :* « Singulariter quidem fructus ventris tui est, sed ad omnium quidem mentes te mediante pervenit. Sic nimirum, sic olim ros totus in vellere, totus in area, sed in nulla parte areæ totus, sicut in vellere fuit. In te sola rex ille dives et prædives exinanitus, excelsus humiliatus, immensus abbreviatus, et ab angelis minoratus est; verus denique Deus et Dei Filius incarnatus, sed quo fructu? nempe ut omnes ejus paupertate locupletemur, ejus humilitate sublevemur, ejus minoratione magnificemur, ejus incarnatione adhærentes Deo, incipiamus unus esse spiritus cum eo. »

Vers. 43. 43. ET UNDE HOC MIHI, UT VENIAT MATER DOMINI MEI AD ME? — Verba sunt summæ humilitatis et reverentiæ, quibus « non hoc sui meriti, sed muneris fatetur esse divini, » ait S. Ambrosius et ex eo Beda. Matrem imitatus Joannes filius, Christo venienti ad se ut baptizaretur : « Ego, inquit, a te debeo baptizari, et tu venis ad me? » Cui Christus : « Sine modo : sic enim decet nos implere omnem justitiam, » *Matth.* III, 14.

DOMINI, — id est Dei, qui absolute vocatur Dominus, quia Rex regum et Dominus dominantium. Hinc ergo *primo,* liquet jam Christi humanitatem in Christo fuisse animatam et unitam Verbo, sive Dei Filio, uti dixi vers. 38. *Secundo,* B. Virginem recte vocari θεοτόκον, id est Deiparam, non tantum χριστοτόκον, id est Christiparam, uti volebat Nestorius, sicut contra eum definivit Concilium Ephesinum et tota Ecclesia. *Tertio,* in Christo esse duas naturas, scilicet humanam; hanc enim solam ei dare potuit virgo mater; et divinam, quam ei solus communicavit Pater; sed unicam personam, scilicet non humanam, sed divinam, puta hypostasin Verbi. Si enim in Christo essent duæ personæ sicut sunt duæ naturæ, non recte diceretur Deus ex virgine natus, passus, crucifixus, sed alius, scilicet homo, sive persona hominis. Jam autem id recte dicitur, quia una est persona in Christo, utramque naturam divinam et humanam sustentans; quæ proinde facit, ut attributa unius naturæ tribuantur alteri in concreto, ut scilicet hic homo, puta Jesus, recte dicatur esse Deus, æternus, omnipotens, ac vicissim Deus in eo dicatur esse homo, passibilis, mortalis, imo passus et mortuus; quia scilicet eadem est persona, quæ ob duas naturas quas habet, simul est Deus et homo, ac proinde tam Dei quam hominis actiones et attributa in se suscipit. Actiones enim sunt suppositorum, sive personarum; atque hanc unicam in Christo personam significat tam vox hic homo, sive Jesus, quam vox Deus, vel Dei Filius : quare quod de uno vere dicitur, etiam de altero vere dicitur.

B. Virgo vere dicitur Deipara.

Vers. 44. 44. ECCE ENIM UT FACTA EST VOX SALUTATIONIS TUÆ IN AURIBUS MEIS, EXULTAVIT IN GAUDIO INFANS IN UTERO MEO. — Græce ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, id est *exiliit in exultatione;* licet enim ἀγαλλίασις significet gesticulationem, significat tamen gaudium quoque et exultationem, qua gestiendo et exiliendo ostenditur. Unde Syrus vertit, *in* (præ) *gaudio magno.* Vide dicta vers. 41, et dicenda vers. 47.

Symbolice : Joannes exiliens in utero, fuit quasi præsultor sui martyrii; suo enim saltu adumbravit saltum filiæ Herodiadis, quæ cum idcirco placuisset Herodi, petiit ab eo caput

Joannis et impetravit : sed saltus hic Joanni fuit summo honori, gaudio et decori, filiæ vero summo dolori et dedecori. Unde Poeta de eo canit :

> Jam video, puer : ah! saltum meditaris acerbum,
> Quo caput exposcet sæva puella tuum.
> Usque adeo tibi dulce mori est, ut luminis expers
> Argumenta tuæ ludere cædis ames?

Vers. 45.

45. Et beata quæ credidisti, quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi a Domino, — per angelum, vers. 31, scilicet : « Paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur : et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus. » Cognovit ergo Elisabeth per Spiritum Sanctum, B. Virginem credidisse angelo nuntianti Christi conceptionem et nativitatem. « Beata, » tum per rem, quia Christum jam utero gestas ; tum per spem, quia eum paries, qui te omnesque in eum credentes beatos in cœlo efficiet. Beata ergo es apud Deum et homines. Beata es, et eris per omnem sæculorum æternitatem. Beata, inquam, antonomastice, id est omnium angelorum et hominum beatissima et felicissima. Tacite perstringit Elisabeth Zachariæ mariti sui incredulitatem de nascituro Joanne, vers. 20, eique opponit fidem Virginis. Unde Beda : « Vere beata, ait, quæ sacerdote præstantior ; cum enim sacerdos negasset, Virgo correxit errorem (1). »

Tibi. — Legit Interpres in Græco σεαυτῇ, vel αὑτῇ aspirate, jam minus recte legunt αὐτῇ cum spiritu leni, id est *illi* in tertia persona : nam τὸ « credidisti » est secundæ personæ; ergo subjungendum est « tibi, » potius quam « illi, » ne subito sine causa secunda persona mutetur in tertiam.

Fateor Græcum ἡ πιστεύσασα verti posse in tertia persona : *Beata quæ credidit, quia perficientur ea quæ dicta sunt illi*, ut vertit Syrus, Vatablus et alii; tamen quia præcedentia omnia diriguntur ad B. Virginem in secunda persona per modum salutationis et colloquii, hinc potius, suavius et efficacius hic quoque in secunda persona vertendum est « credidisti, » uti et vertit Arabicus.

Vers. 46.

46. Et ait Maria : Magnificat anima mea Dominum (2). — Sic quoque Syrus, Arabicus, Ægyptius, Persicus et Æthiopicus. Apposite ad laudes suas ab Elisabeth celebratas respondet B. Virgo, retorquendo illas ad suum fontem, puta ad Deum. Audi S. Bernardum, serm. in illud *Apoc.* xii : « Signum magnum apparuit in cœlo : » sic enim ait : « Magna quidem præconia, sed et devota humilitas, nil sibi passa retinere in eum magis universa refudit, cujus in se beneficia laudabantur. Tu, inquit, magnificas matrem Domini, sed magnificat anima mea Dominum. In voce mea filium perhibes exultasse in gaudio, sed exultavit spiritus meus in Deo salutari meo, et ipse quoque tanquam amicus sponsi gaudet ad vocem sponsi. Beatam esse dicis, quæ credidisset, sed credulitatis et beatitudinis causa respectus est supernæ pietatis, ut ex hoc magis beatam me dicant omnes generationes, quia ancillam humilem et exiguam respexit Deus. »

Pergit deinde S. Bernardus ostendere B. Virginem, licet esset humillima, in fide tamen promissionis sibi ab Angelo factæ summe fuisse magnanimam, ut ad tantum mysterium non dubitaret se electam, sed veram Dei et hominis genitricem crederet mox futuram. Facit enim hoc in electis gratia Dei, « ut eos nec humilitas faciat pusillanimes, nec magnanimitas arrogantes. »

Magnificat.

Magnificat. — Aliter magnificat hominem Deus, aliter homo Deum : Deus magnificat hominem, quia eum magnum facit, dum magnis opibus, honoribus, gratiis et donis eum cumulat, et præ cæteris extollit. Homo vero sic nequit magnificare Deum, quia nil parvi vel magni ei addere potest. Magnificare ergo Deum dicitur, cum ejus magnitudinem, id est majestatem, magnificentiam, omnipotentiam, sanctitatem, sapientiam, beneficentiam, etc., laudat et prædicat. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Elisabeth, magnificas me, dum me magnifico titulo matris Dei exornas, et magnalia Dei mihi collata celebras ; at ego magnifico et celebro Deum, qui me magnam fecit, dum tam magnum mihi dedit filium, scilicet Deum ipsum; ac tam magnum incarnationis Verbi mysterium in me operari dignatus est. Unde Beda sic paraphrastice explicat : « Tanto me Dominus, tamque inaudito munere sublimavit, quod non ullo officio linguæ explicari, sed ipso vix intimi pectoris affectu valeat comprehendi ; et ideo totas animæ meæ vires in agendis gratiarum laudibus offero, totum in contemplanda magnitudine ejus, cui non est finis, quidquid vivo, sentio, discerno, gratulanter impendo. »

(1) Quæri potest an verba *quoniam perficientur*, etc., significent rem quam Maria credidisse dicitur, an potius causam cur *beata* habeatur. Hoc suadere videtur ἀναλογία aliarum sententiarum quæ in evangeliis leguntur. Attamen, si ita foret, videretur Elisabetha veluti Mariæ prædixisse id de quo nemo, multoque minus Christi mater, dubitasset; eamque ob rem primam interpretationem præstat amplecti.

(2) Recte de hoc carmine hæc scripsit Rosenmullerus, *Schol. in Luc.* i, 46 : « Qui nunc sequitur hymnus Mariæ, simillimus est hymno Hannæ, I *Sam.* ii, verbis et ordine. Similis est etiam psalmis Davidicis, sive materiam spectes, sive formam. Materiam enim quod attinet, exprimit Maria sensum lætitiæ, quod a sua humilitate evecta esset ad magnam dignitatem, et addit omnipotentem Deum hoc fecisse ; deinde vero commoratur in cogitanda Dei omnipotentia, et tandem hoc beneficium ad omnem nationem judaicam pertinere dicit. Sic Davides in psalmis sæpe lætatur de liberatione ex malis et periculis, et addit se hoc Deo debere ; commoratur deinde in cogitanda Dei misericordia, omniscientia et omnipotentia, et tandem Deum Sioni quoque opem ferre dicit. Quod autem ad formam attinet, quævis periodus, ut in psalmis, duobus plerumque membris constat, in quibus res rebus, verbis verba quasi demensa et paria respondent. »

Hoc incarnationis Verbi opus omnium operum Dei fuit maximum; fuit enim opus *primo*, summæ potentiæ, unire Deum homini, cœlum terræ, spiritum carni, hæc enim sunt duo extrema in infinitum a se distantia; *secundo*, summæ bonitatis, qua Deus se totum omniaque sua bona homini communicavit; *tertio*, summæ sapientiæ, qua hanc unionem fecit in persona divina, ut utrique naturæ, humanæ scilicet et divinæ, sua servaretur integritas. Vide D. Thomam, III *part.*, *Quæst.* I, art. 4. Quocirca, *Psalm.* VIII, canit Psaltes : « Elevata est magnificentia tua super cœlos. » Ubi Euthymius ait : « Magnificentiam hoc in loco Dei humanationem appellat, quæ est magna et omnem exsuperans intellectum; elevata enim est et transcendit illas etiam potestates, quæ super cœlos sunt, eo quod etiam ab eis comprehendi non potest. Unde maximæ eis est admirationi : neque enim homines tantum, sed ipsi etiam ad hoc stupent mysterium. »

Magnificat canticorum omnium præstantissimum.

Hic ergo incipit Canticum B. Virginis, omnium sacræ Scripturæ canticorum, scilicet Mosis, Deboræ, Annæ, Ezechiæ, trium puerorum, etc., præstantissimum, utpote divino Spiritu et exultatione plenissimum, ut a Verbo in utero Virginis jam concepto et exultante compositum dictatumque videatur, quod proinde Ecclesia quotidie in officio Vesperarum usurpat, et solemni ritu decantat, ut eodem Deum summe celebret et glorificet, eique pro Verbo incarnato cæterisque donis maximas agat gratias; utque affectus devotionis, pietatis, amoris, exultationis, quos in eo dictando cœlitus hausit B. Virgo, hauriat et imbibat.

Tres ejus partes.

Porro, tres cantici hujus sunt partes : Prima, ab hoc vers. 46 usque ad vers. 50, virgo laudat Deum ex beneficiis propriis, sibique uni a Deo præstitis, præsertim conceptionis Verbi. Secunda, a vers. 50 usque ad 54, laudat Deum ob beneficia communia toti populo ante Christi adventum præstita, maxime autem alludit ad victorias contra Pharaonem et Chananæos Israeli collatas. Tertia, a vers. 54 usque ad finem cantici, redit ad beneficium hoc maximum incarnationis Verbi patribus promissum sibique exhibitum (1).

Tropol.

Tropologice, Origenes : Deus, ait, magnificatur, quando ejus imago grandis efficitur; cum scilicet anima ad Dei imaginem facta, magnis humilitatis, charitatis, patientiæ cæterarumque virtutum operibus, incrementis et meritis augetur. Glossa vero : Deus, ait, magnificatur in nobis, dum Christo per justitiam conformamur. Nam, ut ait hic S. Ambrosius, « imago Dei Christus est, et ideo si quid justum religiosumque fecerit anima, illam imaginem Dei ad cujus similitudinem creata est, magnificat. Et ideo dum magnificat eam, magnitudinis ejus quadam participatione sublimior fit, ut illam imaginem splendido bonorum colore factorum, etiam quadam æmulatione virtutis in se videatur exprimere. » Theophylactus animam Deum magnificare dicit, cum homo heroica atque cœlestia opera exequitur. « Magnificat, inquit, Deum, qui digne juxta Deum ambulans, vocatus Christianus, non attenuans nomen et dignitatem Christi, faciendo quod non oportet, sed magnificans operando magna cœlestiaque opera. » S. Basilius, in *Psal.* XXIX, 1, ad illa : *Exaltabo te, Domine* : « Qui, inquit, ad beatitudinem cum scientia properat, Deum exaltat; qui ingreditur huic oppositam, quantum hic Deum in se humiliat! » Idem in *Psal.* XXXIII, ad illa : *Magnificate Dominum mecum* : « Magnificat, ait, Dominum is, qui magno mentis proposito, celsoque animo et erecto pro pietate tentationes tolerat; deinde vero is etiam, qui nec mediocri intellectu et sublimiore animi speculatione, rerum conditarum multimodam magnitudinem considerat, ut ex earum magnitudine juxta ac pulchritudine tantarum rerum opificem contempletur. » S. Augustinus, serm. 2 *De Assumpt.* : « Quæcumque, inquit, anima sancta Verbum concipere potest credendo, parere prædicando, magnificare amando, ut dicat : *Magnificat anima mea Dominum.* »

ANIMA MEA. — *q. d.* Non solum lingua mea, nec sola manus mea, sed ipsa anima mea, tota quanta est, magnificat Deum, hoc est, ego ex intimis animæ meæ penetralibus, sinibus et sensibus, totis mentis meæ facultatibus laudo et glorifico Deum; omnes animæ meæ vires in ejus laudem expromo et exhaurio ut intellectus meus non nisi ipsum consideret; voluntas nullum nisi ipsum amet et celebret; memoria nil nisi ipsum cogitet; os meum nil nisi ipsum loquatur et prædicet; manus mea non nisi ea quæ ad cultum ejus spectant, operetur; pedes mei non nisi ad ea quæ ad gloriam ejus spectant, progrediantur et procedant.

Symbolice, Toletus : Recte, inquit, B. Virgo ait : « anima mea, » *primo*, quia ipsa sola habebat animam suam in potestate sua, ejusque erat hera et domina, quia illam possidebat per patientiam,

(1) « Canit Virgo quomodo Deus per ipsam illud tandem præstiterit, quod Israelitarum patribus promiserat, divinam videlicet Incarnationem; atque hoc est proprium carminis argumentum. Sublimi prorsus exordio utitur divina poetria, quod ducit a celebrandis Dei laudibus, lætitiaque aperienda qua ipsa exultat, vers. 46 et 47. Continuo hujus utriusque rei rationem affert, indicans generalibus quibusdam verbis, miraque cum modestia ac verecundia, insigne munus sibi a Deo collatum, vers. 48 et 49, quod in bonum omnibus ætatibus esset eventurum, vers. 50. Tum ipsum Dei opus quod canere adgressa est, enuntiat, *potentiam* κατ᾽ ἐξοχὴν id vocans, vers. 51, seque ipsam, per quam hoc opus perficeretur, a Deo electam esse narrans, non quidem apertis verbis, sed obliqua quadam periphrasi, quod Deus homines deprimat elatos, humiles vero extollat, vers. 51-53. Concludit tandem affirmans Deum, quæ Israeli fuerat pollicitus, jam implevisse, vers. 54 et 55. » Ita Patritius, op. cit., lib. III, dissert. XI

et affectuum passionumque omnium dominium; at nos non possidemus animam nostram, quia possidemur ab ira, superbia, concupiscentia, similive passione. **Secundo.** *Secundo,* quia ipsa totam animam tradiderat filio : quæ autem filii erant, ipsius quoque erant. Unde anima ejus filio tradita, in ejus potestatem integra revertebatur, perfecteque dicit « anima mea; » tota enim ipsius erat, quæ tota a filio quantum ad omnes ejus partes possidebatur. **Tertio.** *Tertio,* propter affectum dilectionis : quo enim Deum aliquis magis diligit, eo magis diligit animam suam. Cum igitur B. Virgo Deum maxime super omnes homines dilexerit, nullumque peccatum commiserit, suam profecto animam maxime diligebat. Quod autem diligimus, præ dilectione nostrum appellamus : quæ igitur animam suam sic dilexit, eam vere suam vocavit.

DOMINUM. — *q. d.* Tu, o Elisabeth, magnificas me ut matrem Domini, quod Dominus, id est Deus, sit filius meus; ego vero Dominum ipsum magnifico, id est, *primo,* Deum Patrem, qui me dignatus est evehere ad suæ generationis consortium, ut ejusdem filii sim mater, cujus ipse est Pater; quem enim ipse genuit Deum, ego eumdem generavi hominem. *Secundo,* magnifico Deum Filium, quia ipse ex meo sanguine carnem assumere meusque filius fieri dignatus est. *Tertio,* magnifico Spiritum Sanctum, qui me sua sanctitate replere, ac tantum incarnationis Verbi opus in me sola operari elegit.

Vers. 47. 47. ET EXULTAVIT SPIRITUS MEUS IN DEO SALUTARI MEO. — « Exultavit, » scilicet ab initio conceptionis et incarnationis Verbi in me, et continuo exultat. Græce est ἠγαλλίασε, id est vehementer lætatus est, gestiit, exultavit, jubilavit : ἀγαλλιάω enim, ait Eustathius, dicitur quasi ἀγάζω, id est admiror vehementer. B. Virgo ergo admirans spiritu, Dei in se incarnati divinam potestatem, sanctitatem, justitiam, benignitatem, beneficentiam, exultat, et præ gaudio gestit et jubilat. Hinc Euthymius in illud *Psal.* IX, *Lætabor et exultabo in te :* « Exultatio, ait, major quædam est lætitiæ intensio, quæ præ nimio gaudio subsilire valde, atque elevari cor facit. »

Audi Albertum Magnum : « Exultatio, inquit, est quædam exaltatio in jubilo, cum cordis gaudium saltat in corporis jucunditatem, et tunc patet exultare spiritum esse jucundari spiritum etiam in tripudio corporis, juxta illud *Zachar.* IX : Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem : Ecce rex tuus venit tibi mansuetus. » Addit Albertus : « In utero Deiparæ echo quædam divina efficitur, repercussioque soni, ac vocis Christi existentis in utero, in os Mariæ, quæ deinde ad eumdem Christum reflectitur, dum dicitur : *Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo.* »

Accedit Cajetanus : Exultatio, ait, est exundans lætitia, quæ scilicet in signa externa gesticulationis, cantus, jubilationis, etc., modeste tamen et graviter erumpit.

Alludit ad illud *Isaiæ,* cap. LXI, 10 : « Gaudens gaudebo in Domino, et exultabit anima mea in Deo meo; » et magis ad illud Annæ, I *Reg.* II : « Exultavit cor meum in Domino, et exaltatum est cornu meum in Deo meo. » Sicut enim exultavit Anna sterilis, Dei ope et miraculo concipiens Samuelem; sic exultavit B. Virgo ex Spiritu Sancto concipiens Emmanuelem : hujus enim typus fuit Samuel. Sicut enim *Emmanuel* hebr. idem est quod עמנו אל *immanu el,* id est nobiscum Deus; sic Samuel idem est quod שאול מאל **Samuelis etymon.** *saul meel,* id est *postulatus* et datus *a Deo;* vel, ut R. Abraham et Pagninus, *Samuel* idem est quod שמו אל *scemo el,* id est *illic Deus,* scilicet in utero, non tam Annæ, quam B. Virginis. Samuel enim fuit sanctissimus propheta, princeps et salvator Israelis, uti Christus est omnium fidelium. Quocirca canticum hoc B. Virginis plane respondet cantico Annæ, I *Regum,* cap. II. Eadem enim est utriusque materia, idem exultans spiritus humilitatis, gratitudinis et devotionis in Deum, juxta illa Psaltis : « Anima mea exultabit in Domino, et delectabitur super salutari suo, » *Ps.* XXXIV, 9.

Porro, S. Augustinus scribens super *Magnificat,* Virginem duo hic facere docet : *primo,* Dei bonitatem et misericordiam prædicare, sicut in præced. vers. ejus potentiam et majestatem; *secundo,* suavitatem et dulcedinem quam ipsa in conceptione sui filii hauserat, foras effundere; atque in hac re dicit Deiparam imitatam fuisse angelos, qui hæc duo in cœlis præstant, nimirum Dei majestatem incomprehensibilem meditantur, et ejus ineffabili bonitate atque dulcedine perfruuntur; et sic admirantur, ut diligant et exultent. Ejus verba sunt hæc : « Vidisti majestatem, gustasti suavitatem, ideo quod intus hauseras, foras propinasti, et in justitia ejus exultasti; quia exultavit spiritus meus : anima magnificat, spiritus exultat. « Et iterum : » In Deo salutari meo; Deus potentiam, salutaris misericordiam notat. Duo quippe sunt quæ angelorum et hominum beatorum spiritus in illo fonte boni æterna contemplatione hauriant, incomprehensibilis scilicet majestas Dei et ineffabilis bonitas; quorum alterum castum timorem gerit, alterum dilectionem parit : pro majestate venerantur Deum, et pro bonitate amant, ne vel dilectio sine reverentia dissoluta sit, vel reverentia sine dilectione pœnalis. Admirantes enim diligunt, et diligentes admirantur, ut inextinguibiliter per admirationem ardeat dilectio, et suaviter in dilectione ferveat admiratio. »

Denique sicut summum beneficium hic conceptionis Verbi B. Virgini fuit collatum, ita summa ipsius de eo fuit exultatio, ut præ gaudio spiritus ejus e corpore exilire, et in Deum transilire videretur, ac forte reipsa exiliisset, ni Deus illum in corpore sua vi conservasset. Sic enim ipsa post aliquot annos moriens, non morbo, sed amore, gaudio et desiderio videndi filium suum, eoque

fruendi mortua est, uti sentiunt Suarez, Canisius a Castro aliique graves Theologi.

Quorumdam mors ex nimia lætitia.

Narrat Livius duas feminas Romanas præ gaudio expirasse, cum filios, quos in clade ad Thrasymenum lacum accepta cecidisse putarant, ex inopinato sospites et quasi redivivos viderunt. Polycratam quoque, cum omnes ejus virtutibus applauderent, lætitia exanimatam scribit Plutarchus. Chilon filium in Olympico certamine victorem et coronatum amplexans, exultantem animam efflavit. Idem fecere Sophocles et Dionysius, Siciliæ tyrannus, uterque accepto tragicæ victoriæ nuntio, uti referunt Plinius, Valerius Maximus, Volaterrus et alii. Diagoras Rhodius cum duos (vel, ut Gellius, tres) filios athletas eodem die vincere et victores coronari vidisset, populusque gratulabundus flores in eum certatim jaceret, in manibus filiorum præ exultatione halitum cum vita ultimum emisit, teste Cicerone in *Quæst. Tuscul.*, et Gellio in *Noctibus Atticis*. Philistion Nicæus, poeta comicus, Socrati coævus, nimio risu vitam finiit. Unde illud: «Risu emori.» Quanto potius B. Virgo longe majori gaudio perfusa et quasi ebria exultantem, imo exilientem spiritum efflasset, ni Deus sua potenti manu eum in corpore continuisset : ita enim exultavit, ut spiritus ejus totus raperetur et absorberetur in Deum in se incarnatum, in eumque quasi transformaretur. Porro, hæc exultatio non fuit transiens, sed instar habitus perduravit in Virgine per totam vitam, ait Albertus; præsertim quia ipsa assidue versabatur et dissuaviabatur cum suo Jesu. Adjicit Albertus, propter hanc continuam possessionem exultationis in Deum, Deiparam fuisse mundo et huic mortali vitæ funditus supra omnes viatores mortuam, ita ut vita ejus cum Christo in Deo abscondita semper fuerit, et curiæ angelicæ præsens intra sanctuarium Dei habitaverit, atque adeo, et excellentiori quidem modo quam Paulus et quam ulla alia creatura, potuerit dicere : « Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, » *Gal.* VI.

SPIRITUS MEUS. — Id est anima mea, ait Euthymius, Titus et Franciscus Lucas; quasi idem sit « exultavit Spiritus meus in Deo, » quod « Magnificat anima mea Dominum. » Melius Toletus, Benzonius et alii « spiritum » plus esse censent quam « animam : » quare ipsi per « animam » intelligunt intellectum; per « spiritum » vero voluntatem, *q. d.* Totis tam intellectus quam voluntatis meæ viribus magnifico Deum, in eoque exulto. Simplicius per « animam » accipias inferiorem partem animæ, quæ naturalia respicit; per « spiritum, » superiorem, quæ spiritalia et divina spectat. Anima enim naturam animæ notat; spiritus vero mentem gratia imbutam, et impulsum menti a Spiritu Sancto inditum. Anima ergo naturalis est et naturalia considerat; spiritus vero supernaturalia et cœlestia. Igitur spiritus *primo*, significat mentem; *secundo* vehementem mentis

Spiritus [illegible] ria notat.

impulsum et fervorem ad gaudium et jubilum; *tertio*, hunc impulsum aspiratum esse a Spiritu Sancto. Porro spiritus, utpote superior, trahit secum animam et corpus, ut et ipsa exultent, juxta illud : « Cor meum et caro mea exultaverunt in Deum vivum, » *Psal.* LXXXIV. Cor enim suum gaudium in carnem totumque corpus diffundit; sed primitus spiritus, sive mens suum gaudium animæ communicat, anima cordi, cor corpori.

IN DEO SALUTARI MEO. — Græce σωτῆρί μου, id est *salvatore meo*. Porro, σωτήρ respondet Hebr. ישוע *Jescua*, id est Jesus, id est salvator, ipsaque salus formalis et causalis. Unde hic vertas, « in Deo Jesu meo. » Alludit enim ad *Habac.* III, 18 : « Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo Jesu meo. » Vide ibi dicta. Syrus vertit, *in Deo vivificatore meo*, qui scilicet mihi omnibusque fidelibus vitam, id est libertatem, gratiam et gloriam contulit, vel conferet : hæc est enim salus nostra quam Christus nobis attulit.

« Meo » proprie, *primo*, quia Jesus meus est filius; *secundo*, quia idem meus est salvator, tum quia me præ cæteris ab omni peccato præservavit omnique gratia cumulavit; tum quia fecit me salutis omnium hominum mediatricem, ut ego omnium salvandorum salutis quasi causa sim et mater.

Hac de causa S. Cyrillus, *hom.* 6, habita in Concilio Ephesino in ipso Deiparæ templo, ipsam nuncupat « mundi gaudium. » S. Fulgentius, serm. *De Laudibus Mariæ* : « Ex partu, ait, Salvatoris facta est Maria fenestra cœli, quia per ipsam Deus verum fudit sæculis lumen. Facta est Maria scala cœlestis, quia per ipsam Deus descendit ad terras, ut per ipsam homines ascendere mereantur ad cœlos. Facta est Maria restauratio feminarum, quæ per ipsam a ruina primæ maledictionis probantur esse subtractæ. »

Elogia B. Virginis.

Vide S. Ephrem, orat. *ad Virginem*, ubi inter cætera augusta et plurima, hæc elogia ei dat : « Regina omnium, spes Patrum, gloria Prophetarum, Apostolorum præconium, honor Martyrum, lætitia Patriarcharum, cœtus omnium Sanctorum, Virginum corona. » Et inferius : « Ave, Dei splendidissimum vas. Ave, stella fulgentissima, ex qua Christus prodiit. Ave, canticum Cherubim, et hymnus Angelorum. Ave, pax, gaudium et salus mundi. Ave, generis humani lætitia. Ave, Patrum præconium, et Prophetarum decus. Ave, Martyrum pulchritudo, et corona Sanctorum. Ave, piorum gloria. Ave, præstantissimum orbis terræ miraculum. Ave, paradise deliciarum et immortalitatis. Ave, lignum vitæ, gaudium et voluptas. Ave, vallum fidelium, et mundi salus. Ave progenitoris Adæ resurrectio. Ave, omnium parens. Ave, fons gratiæ et consolationis. Ave, refugium peccatorum et hospitium. Ave, propitiatorium laborantium. » An non ergo meritissimo exultet B. Virgo in Deo Jesu suo?

Denique B. Joannes Damascenus manum, qua apologiam pro cultu SS. imaginum scripserat, sibi fraude Leonis Isaurici, Imperatoris Iconoclastæ, amputatam, ac per B. Virginem miraculose restitutam advertens, cecinit : « Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo, et in matre ejus, quia fecit mihi magna qui potens est, » uti ex Joanne patriarcha Hierosolymitano narrat noster Canisius, lib. V *De Deipara*, cap. XIX, et alii.

Vers. 48.

48. QUIA RESPEXIT HUMILITATEM ANCILLÆ SUÆ : ECCE ENIM EX HOC BEATAM ME DICENT OMNES GENERATIONES. — Dat causam cur exultet in Deo Jesu suo, quia scilicet ipse respexit, id est benignis oculis aspexit, approbavit, amavit, amplexus est humilitatem Virginis, in eaque sibi complacuit. Unde Theophylactus : « Respexit, ait, in me humilem, non ego ad illum respexi : ille me prosecutus est misericordia, ego illum non quæsivi. » Et S. Augustinus, super *Magnificat* : « Hæc, ait, est gratia exultationis suæ, quia respexit humilitatem ancillæ suæ, ac si dicat : Quia de ejus gratia exulto, ideo ab ipso est quod exulto; et quia ejus dona propter ipsum diligo, ideo in ipso exulto. »

RESPEXIT. — Audi S. Augustinum hic : « Respicere per gratiam, est prius abjectos et derelictos visitare, cum bona, placatus per misericordiam, subtracta restituit. Rursum per respectum gratiæ ad eum se convertit. Bene ergo Maria solam in humilitatem Dominum respexisse testatur, quia divinitatis propitiationem, quam humana natura in primis parentibus per superbiam perdidit, in Maria per humilitatem recuperavit. » S. Bernardus, serm. 57 *in Cantica* : « Deus, inquit, respicit terram, et facit eam tremere; e regione respicit Mariam, et infudit gratiam. Respexit, ait, humilitatem ancillæ suæ : ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes; non sunt hæc verba plorantis aut trepidantis, sed gaudentis. » Hinc ait illi : « Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni, » *Cant.* II et seq.

Humilitas primo est vilitas.

HUMILITATEM. — Græce ταπείνωσιν, id est *vilitatem, exiguitatem, abjectionem*; hanc enim opponit magnitudini Dei : « Excelsus enim Dominus humilia respicit, et alta a longe cognoscit, » *Psalm.* CXVII. *q. d.* Magnifico Deum, et in ipso exulto, quia ipse, cum sit maximus summusque omnium Dominus, me feminarum, imo creaturarum omnium minimam, id est vilissimam, pauperrimam et abjectissimam, oculis benignitatis suæ respicere, et in matrem eligere dignatus est. « Humilitas » ergo hic proprie vilitatem significat, non virtutem humilitatis superbiæ oppositam; hæc enim dicitur ταπεινοφροσύνη : sola enim inter virtutes humilitas seipsam ignorat, et qui se humilem esse jactat, superbus est, non humilis. Ita Theophylactus, Euthymius, Toletus, Franciscus Lucas, Cajetanus, Maldonatus et alii. Sic Lia ait, *Genes.* XXVI, 32 : « Vidit Dominus humilitatem, » id est abjectionem, « meam, » qua ego a marito Jacob præ Rachele neglecta et quasi despecta fui. Et Mardochæus ad Esther, cap. XV, 2 : « Memorare dierum humilitatis tuæ, » qua olim plebeia et pauper fuisti, non regina, uti jam es. Sic Judith, VI, 15, orat Deum : « Respice ad nostram humilitatem, » id est afflictionem et abjectionem. Sic Christus « reformabit corpus humilitatis nostræ, » id est corpus nostrum vilissimum et miserrimum, per gloriam resurrectionis, *Philip.* III, 21. Hinc ταπεινὸς dicitur quasi ἐδαφεινὸς, ab ἔδαφος, id est *pavimentum*, sicut humilis ab humo; aut, ut Eustathius, ταπεινὸς per metathesin quasi πατηνὸς, id est *conculcatus, depressus*, a πατέομαι, id est *pessumdor, calcor, proteror*. Hinc τάπης est *tapes*, sive *stragulum*, quod calcatur et proteritur.

Secundo virtus.

Secundo, tamen per « humilitatem » accipi potest virtus ipsa humilitatis; propter hanc enim B. Virginem Deus respexit, et in matrem elegit. Humilis enim agnoscit in se suas virtutes ut dona Dei, quare inter eas videt quoque suam humilitatem, sed illam non suis viribus, verum Dei gratiæ acceptam refert; hinc ταπείνωσις a Septuaginta subinde sumitur pro ταπεινοφροσύνη, ut notat S. Hieronymus, epist. 151 *ad Algasiam*, Quæst. X. Ita Origenes, S. Augustinus, Beda, Albertus, et fuse Barradius hic, ac S. Bernardus, hom. 1 super *Missus est*; S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.*; Rupertus, lib. I *in Cantic.*; Ansbertus, lib. II *in Apoc.*; Emissenus, *in Evangel. feriæ* VI *in Adventu*; Ribera, *in Sophon.*, cap. II, n. 4.

Sicut ergo B. Virgo hic agnoscit se electam in Dei matrem, quod longe majus erat; ita pariter agnoscit se per humilitatem, virginitatem cæterasque virtutes sibi a Deo inditas, ad tantam dignitatem fuisse dispositam et congrue ornatam. Humilis enim suam vilitatem, miseriam, paupertatem, imo suum nihilum agnoscit, ac totum quod est et habet, adscribit Deo, cujus est, dicitque cum Psalte : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam, » *Psal.* CXIII; et cum Paulo : « Qui gloriatur, in Domino glorietur, » II *Corinth.* XI.

Audi S. Augustinum, serm. 2 *De Assumpt.* : « O vera humilitas, quæ Deum hominibus peperit, vitam mortalibus edidit, cœlos innovavit, mundum purificavit, paradisum aperuit et hominum animas liberavit! Facta est Mariæ humilitas scala cœlestis, per quam Deus descendit ad terras! Quid enim est dicere, respexit, nisi approbavit? Multi enim videntur in conspectu hominum humiles esse, sed eorum humilitas a Domino non respicitur. Si enim veraciter humiles essent, deinde ab hominibus non se laudare vellent; non in hoc mundo, sed in Deo spiritus eorum exultaret. » Nam, ut ait S. Basilius in *Constit. Monast.*, cap. XVII : « Humilitas est tutissimus virtutum omnium thesaurus, radix et fundamentum. » Et S. Chrysostomus, hom. 2 *in Psal.* L : « Sacrificium maximum est humilitas; qui enim peccando se Deo subducit, idem se per humilitatem subjicit,

cum convertitur ad pœnitentiam. » Denique S. Bernardus : « Est humilitas, ait, quam nobis veritas parit, et non habet calorem; et est humilitas quam charitas format et inflammat. Hæc in affectu, illa in cognitione consistit : priore cognoscimus, quam nihil sumus, et hanc discimus a nobis ipsis et ab infirmitate propria; posteriore calcamus gloriam mundi, et hanc ab illo discimus, qui exinanivit semetipsum, etc., quique quæsitus ad regnum fugit, quæsitus ad opprobria, etc., ad crucem, non fugit, sed sponte se obtulit. » Utramque in heroico et eminenti gradu habuit B. Virgo.

ECCE ENIM EX HOC BEATAM ME DICENT (Arabicus, *dabunt mihi beatitudinem*) OMNES GENERATIONES. — Probat B. Virgo Deum respexisse suam humilitatem, carnem in ea assumendo ex effectu, quia scilicet ob hanc Verbi in ea incarnationem, omnes omnium sæculorum generationes eam, ut matrem Dei admirabuntur, venerabuntur et beatam prædicabunt, *q. d.*, ait hic S. Augustinus : « Tu, o Elisabeth, de me dicis : Beata quæ credidisti; sed ego dico : Ex hoc nunc (quo concepi Dei Filium) beatam me dicent omnes generationes. » Et nonnullis interjectis : « Maria, inquit, quæ apud Dominum humilis erat, et apud homines propter Deum abjecta, in utroque se esse respectam testatur; quia et ejus humilitas apud Deum acceptabilis fuit, et ejus humiliatio apud homines in gloriam commutata. Quare sequitur : Ex hoc beatam me dicent omnes generationes. »

Alludit ad verba Liæ, quæ cum ejus ancilla Zelpha peperisset filium, vocavit eum *Aser*, id est *Beatus*, dicens : « Hoc pro beatitudine mea : beatam me dicent omnes mulieres. » Hoc est quod Christo acclamavit mulier illa sapiens : « Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti, » *Luc.* XI.

Ecce quid notet?

ECCE. — Hoc adverbium *primo*, est nota admirationis, *q. d.* Ecce rem novam, miram et omnibus sæculis inauditam, ut femina una sit benedicta et beata, imo beatissima præ omnibus angelis et hominibus, cum hucusque omnes feminæ in Eva a Deo fuerint maledictæ, et tribus pœnis, scilicet servitutis, doloris et laboris addictæ et afflictæ, *Genes.* III.

Secundo, est nota inchoationis et principii, *q. d.* Ecce ex nunc incipiam beatificari, et deinceps continuo beata prædicabor ab omnibus sæculis.

Tertio, est nota indicii et monitionis, *q. d.* Ecce advertite, o mortales miseri, qui cupitis esse beati, discite a me beatitudinem sitam esse in humilitate, obedientia, gratia et favore Dei, quam per me impetrabitis. Ego enim sum prima beata, per quam Deus cæteros omnes beare destinat. Ad me ergo recurrite meamque opem implorate, ut beati evadatis.

B. Virgo beata septupliciter.

BEATAM — multis nominibus et titulis, quos recenset Joannes Gerson, Cancellarius Parisiensis, in tract. IV, notula 1, super *Magnificat* : « Dignare, inquit, nos laudare te, Virgo sancta, o ter quaterque beata. Beata primo, quæ credidisti, clamat Elisabeth. Beata secundo, quia gratia plena secundum Gabrielis salutationem. Beata tertio, et benedicta, quia benedictus fructus ventris tui. Beata quarto, quia fecit tibi magna qui potens est. Beata quinto, quia mater Domini. Beata sexto, quia fœcundata cum virginitatis honore. Beata septimo, quia nec primam similem visa es, nec habere sequentem. » Inter hos omnes titulos præcipuus et fons cæterorum est, quod B. Virgo a Deo electa et facta sit mater Verbi incarnati.

OMNES GENERATIONES, — omnes ætates, omnia sæcula, omnes fideles futuri. Audi Hugonem Cardinalem : « Omnes generationes, inquit, id est omnes gentes, scilicet Judæorum et Gentilium, virorum et mulierum, divitum et pauperum, angelorum et hominum, quia omnes per ipsam salutare beneficium acceperunt, homines reconciliationem, angeli reparationem. Christus enim Dei Filius operatus est salutem in medio terræ, id est in utero Mariæ, quæ quadam mirabili proprietate terræ medium appellatur. Ad illum enim respiciunt, ut Bernardus inquit, et qui habitant in cœlo, et qui habitant in inferno, id est in purgatorio, et qui habitant in mundo : primi, ut resarciantur; secundi, ut eripiantur; tertii, ut reconcilientur. » Causam deinde assignans subjicit : « Ex hoc ergo beatam te dicent omnes generationes, o beata Virgo, quia omnibus generationibus vitam, gratiam et gloriam genuisti : mortuis vitam, peccatoribus gratiam, miseris gloriam; ideo dicitur, *Judith*, XV, 10 : *Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, quia fecisti viriliter* : primum est vox angelorum, quorum ruina per ipsam reparata est; secundum est vox hominum, quorum tristitia per eam lætificata est; tertium est vox mulierum, quarum infamia per ipsam deleta est; quartum est vox mortuorum, quorum captivitas per eam reducta est. » Sic et Albertus Magnus hic.

Prophetat hic virgo se ab omnibus sæculis beatam prædicandam, celebrandam et invocandam. Prophetiæ hujus veritas ex eventu clara est. Videmus enim B. Virginem ab omnibus nationibus et sæculis tot sacellis, templis, festis, congregationibus, Religionibus, votis, supplicationibus, litaniis, etc., coli et celebrari, quod cæteri Sancti simul juncti non obtinent; imo soli B. Virgini tribui cultum hyperduliæ, sicut Deo cultum latriæ, cæteris vero Sanctis cultum duliæ. Te ergo, o Deipara Virgo, beatam prædicabunt omnes generationes. Tuam sanctitatem, tuam virginitatem, tuam humilitatem, tuam maternitatem celebrarunt, celebrant et celebrabunt omnes omnium temporum Christiani : vivat tuum decus, tua laus, tua gloria, quamdiu vivent angeli, quamdiu vivent homines, quamdiu vivet Christus, quamdiu Deus erit Deus, in omnia sæculorum sæcula.

Vers. 49.

49. QUIA FECIT MIHI MAGNA (Græce μεγαλεῖα, id

est magnalia) QUI POTENS EST. — Syrus, *quia egit apud me magnifica ille qui potens est.* Incarnatio enim Verbi majus est opus quam creatio totius mundi. Quocirca B. Virgo, utpote mater Dei, major est omnibus angelis, omnibus hominibus omnibusque creaturis simul sumptis.

Audi S. Augustinum hic : « Magnum fuit, ut virgo sine virili semine filium conciperet. Magnum fuit, ut Dei Patris Verbum carne sua indutum utero gestaret. Magnum fuit, dum se ancillam confessa esset, ut mater fieret sui plasmatoris. » Idem, serm. 25 *De Sanctis,* qui est secundus *De Assumptione Mariæ,* ait : « Quæ tibi magna fecit, Domina, quæ gloriosa, Virgo, ut dici beata merearis? Puto, imo veraciter credo, ut creatura ederes Creatorem, famula Dominum generares. » « Admirabilia, ait Titus, per me operatus est potens ille : nam cum virgo sim, præpotenti illi voluntate naturæ fines supergressa concepi, nulliusque viri commercio usa, digna effecta sum, quæ non cujusvis promiscue, sed unigeniti Filii Dei mater fierem. »

Duodecim magnalia Virginis.

Audi et Hugonem Cardinalem duodecim magnalia Virginis enarrantem : « Primum, inquit, fuit in utero matris sanctificatio; secundum, angeli salutatio; tertium, gratiæ plenitudo; quartum, filii conceptio; quintum, fœcunda virginitas; sextum, virginalis fœcunditas; septimum, honorata humilitas; octavum, obedientiæ promptitudo ; nonum, fidei devotio ; decimum est prudens verecundia ; undecimum, verecunda prudentia; duodecimum, dominium cœli. » Vide D. Thomam, I *part., Quæst.* XXV, art. 6, ubi docet Deum meliora opera posse facere quam fecerit, exceptis tribus, scilicet incarnatione Verbi, maternitate Dei, et beatitudine hominis, quæ in Dei visione consistit; his enim nil melius, nec majus Deus facere potest, quia Deo ipso nil potest esse majus vel melius.

Denique vide septem privilegia magna, imo maxima a Deo data B. Virgini, quæ recenset S. Bonaventura in *Speculo,* cap. VI et seq. Hac de causa B. Virgo a S. Cyrillo, hom. *contra Nestor.,* vocatur « Forma Dei (utique formosissima), margarita orbis terrarum. » A Damasceno, orat. 1 *De Nativit. Virgin.,* « Animatum Dei simulacrum. » A S. Bernardo, serm. 2 *De Pentecost.,* « Negotium sæculorum, ad quod respiciunt et qui in cœlo habitant, et qui in inferno, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. » A S. Ignatio, epist. 1 *ad Joan. Apost.,* « Cœleste prodigium, et sacratissimum spectaculum. » A S. Petro Chrysologo, *serm.* 146, « Collegium sanctitatis, » in quo Deus omnes gratias in alios Sanctos dispertitas, quasi corrivatas colligit. Ab Hesychio, episcopo Hierosolymitano, hom. 2 *De S. Maria,* « Universum Trinitatis complementum; quia et Spiritus Sanctus adveniebat atque hospitabatur, et Pater adumbrabat, et Filius utero gestatus inhabitabat. »

QUI POTENS EST. — Græce ὁ δυνατὸς. Est hoc unum e decem nominibus Dei : sic enim Septuaginta vertere solent Hebr. גבר *ghibbor,* id est potens, validus, gigas; unde « Gabriel, » id est fortitudo Dei; ac Noster Hebr. שדי *saddai* vertere solet, *omnipotens* : de quo nomine multa dixi, *Genes.* XVII, 1, ubi inter alia ostendi, quod *saddai* idem sit quod *mammeus,* vel *sufficiens* et abundans bonis omnibus, ut ea instar mammæ largiter in omnes effundat; hoc enim Deus nusquam magis fecit, quam in incarnatione Verbi.

Hoc addit B. Virgo, ait Titus, *primo,* « ne quis tanto huic mysterio fidem detrahat; quæ enim dicit, huc spectant : Nemo, si virgo concepi, miretur; nam qui id operatus est, omnipotens Deus est. » In hoc ergo mysterio « tota ratio facti, ut ait S. Augustinus, *epist.* 3, est potentia facientis, qui facit mirabilia magna solus, » *Psal.* CXXXV, 4, et ut ait Job, v, 9, « qui facit magna, et inscrutabilia, et mirabilia absque numero. » *Secundo,* ut ostendat Virgo in se completum esse quod promiserat angelus, vers. 35 : « Virtus (Græce δύναμις, unde δυνατὸς) Altissimi obumbrabit tibi. »

Alludit ad *Isaiæ* VII, 14 : « Ecce virgo concipiet, et pariet filium, et vocabitur nomen ejus Emmanuel, » id est nobiscum fortis, scilicet Deus; et cap. IX, 6 : « Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis, etc. Et vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus fortis: » Hebr. אל גבור *el ghibbor,* id est validus, fortis ut gigas. Unde ejus ortum annuntiavit Gabriel, quod nomen potentiam et fortitudinem Dei significat.

ET SANCTUM NOMEN EJUS. — Ostendit Virgo in se adimpletum esse illud promissum angeli, vers. 35: « Spiritus Sanctus superveniet in te; » ideoque dicit : « Et sanctum nomen ejus, » scilicet Spiritus Sanctus, *q. d.* Quia virtus Altissimi mihi obumbravit, et Spiritus Sanctus supervenit in me, beatam me dicent omnes generationes : illa enim duo me bearunt et beatam effecerunt.

Jam quoad sensum *primo,* Toletus et Franciscus Lucas censent virginem hic duo magna a Deo sibi facta celebrare, scilicet : *primo,* incarnationem Verbi, per quam facta est mater Dei, ideoque Domina et Regina omnium angelorum et hominum, et propter hoc dicere : « Quia fecit mihi magna qui potens est; » hoc enim fuit opus summæ Dei potentiæ; *secundo,* suam ad hanc incarnationem in se peragendam dispositionem et sanctificationem, et propter hoc dicere : « Et sanctum nomen ejus. » Ut enim fuit opus potentiæ Deum fieri hominem ex virgine, ita opus sanctitatis fuit virginem præparare, ab omni sorde et labe præservare, corpore et anima sanctificare, atque omnino talem reddere, quæ idonea esset ad concipiendum in suo utero Dei Verbum sanctum et immaculatum. Cum ergo Virgo ab utroque hoc sciret se prædicandam esse beatam inter Christianos, utrumque Deo adscri-

bit, volens omnia in Deum referri, qui nominatissimam suam, tum potentiam, tum sanctitatem, pietatem, bonitatem ac misericordiam ita in eam exeruerit, ut non tam ipsa, quam ipse ab omnibus sæculis laudari ac prædicari mereatur. Nam B. Virgo a Spiritu Sancto ita sanctificata est, ut nullum omnino peccatum contraxerit, utque in gratia et sanctitate longe omnes angelos etiam Seraphinos superarit.

Secundo, planius et plenius utrumque Virginis elogium referas ad utrumque, scilicet tam ad incarnationem Verbi, quam ad suam ad hoc præparationem et sanctificationem : utraque enim fuit opus eximiæ, tam potentiæ quam sanctitatis Dei, quia utraque peracta est ex supervenienti in Virginem Spiritu Sancto, ad sanctificandum tam Christum quam B. Virginem, juxta illud angeli oraculum : « Quod enim ex te nascetur sanctum, vocabitur Filius Dei, » vers. 31. Christus enim fuit Sanctus Sanctorum, id est fons sanctitatis totum mundum sanctificans.

Sensus ergo est : « Et sanctum nomen ejus, » *q. d.* Nomen Dei est « sanctus, » hoc est, Deus ipse suo nomine significatus, est « sanctus, » hebr. קדש *cados*, id est omnem habens puritatem, sanctimoniam, virtutem, perfectionem, ideoque ipse omnibus modis est venerandus, adorandus et celebrandus; ἅγιος enim, id est sanctus, dicitur ab ἅζω, id est, *colo, veneror*. Unde ἅγιος dicitur is qui ob virtutem et sanctitatem omnibus est reverendus. Sanctus ergo est Deus tum in omnibus operibus suis, tum maxime in sanctissimo hoc incarnationis Verbi mysterio, quo Christum, B. Virginem et fideles omnes sanctificavit.

Nota : Copula « et » hic notat tum causam, tum effectum : causam, *q. d.* « Et, » id est « quia, » Deus est sanctus, imo ipsa increata et immensa sanctitas, idcirco fecit in me hæc magnalia sanctissima incarnationis Verbi, ut ex me virgine, inoperante Spiritu Sancto, nasceretur sanctum, id est Sanctus Sanctorum, uti prædixit et promisit angelus : ad eum enim alludit Virgo illique applaudit; idque fecit ob finem sanctissimum, ut scilicet per Christum sanctum peccata aboleret, et peccatores sanctificaret, itaque eos ad salutem æternam deduceret. Alludit ad illud *Daniel.* IX, 24 : « Ut consummetur prævaricatio, et finem accipiat peccatum, et deleatur iniquitas, et adducatur justitia sempiterna, etc., et ungatur Sanctus Sanctorum. » Effectum, *q. d.* Ex hoc magno Dei opere, scilicet ex miro hoc incarnationis Verbi in me mysterio, hic sequetur effectus, ut fideles omnes summe sanctificent et glorificent Deum tanti sacramenti opificem. Ita S. Augustinus, Jansenius et alii. Magis proprie tamen et primario τὸ *et* videtur notare causam, secundario vero et consecutive effectum.

Sanctum quid?

Denique Deus incarnatus dicitur sanctus, quia assumpsit carnem et sanguinem immolandum Deo, tum in vita, tum in cruce et morte pro salute hominum. Nam, ut ait S. Isidorus, lib. XV; Origenes, cap. XIV : « Nihil sanctum apud veteres dicebatur, nisi quod hostiæ sanguine esset consecratum aut conspersum. Item sanctum quod extat sanguine sancitum : sancire autem est confirmare. » Vide Apostolum, *Hebr.* IX, 12 et seq. S. Augustinus vero, lib. II *De Serm. Domini in monte*, cap. XXXI : « Sanctum, inquit, est quod violare atque corrumpere nefas est, cujus utique sceleris conatus et voluntas tenetur rea, quamvis illud sanctum, natura inviolabile atque incorruptibile maneat. » S. Bernardus autem, serm. 5 *in Vigilia Nativit.*, sanctitatem in clementia et mansuetudine collocat, juxta illud de Mose : « In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum, » *Eccli.* XLV. Unde subjungit : « Sane ut perfecta sit sanctificatio, etiam mansuetudinem et gratiam socialis vitæ a Sancto Sanctorum discamus oportet, sicut ipse ait : Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Quid enim hujusmodi hominem discere prohibet deliciis affluentem, qui suavis et mitis, et multæ misericordiæ, omnibus omnia factus est, et universos perfundit oleo quodam mansuetudinis et lenitatis, quo sic infusus est, sic perfusus etiam et superfusus, ut stillare videatur undique? »

Hinc aliqui recentiores τὸ « et sanctum nomen ejus, » referunt ad vers. seq. « Et misericordia ejus, » etc., quasi hæc sit Dei sanctitas. Verum ad litteram referendum est ad id quod præcessit, ut dixi. Porro, divinæ sanctitatis ideam nobis imitandam graphice depingit S. Bernardus in Humberto monacho, serm. *De obitu ejus* : « Erat, ait, humilis corde, dulcis sermone, strenuus opere, fervens charitate, in commisso fidelis, in consilio circumspectus et prudens. Compositus erat super omnes homines, quos viderim in diebus istis, unus et idem perseverans omni tempore et omni hora. Plane in semitis Domini Jesu posuit vestigia, nec retraxit pedem, donec cursum itineris consummaret. Ille fuit pauper, pauper etiam iste fuit. Vixit ille in laboribus, et hic in laboribus multis. Crucifixus est ille, et iste multis et magnis crucibus affixus, stigmata Jesu tulit in corpore suo, adimplens ea quæ deerant passionum Christi etiam in carne sua; resurrexit ille, iste resurgit; ille ascendit in cœlum, iste creditur ascensurus. »

Hinc Euthymius, in *Psalm.* XI : « Ille, ait, proprie ὅσιος dicitur, qui pietatem et religionem colit, quæ ad Deum pertinet; ἅγιος vero ille, qui per semitam virtutum divinitatis efficitur particeps. » Porro, « sanctus » Hebraice dicitur קדש *cados*, id est ab omni vitio, labe, imo et vulgi consuetudine semotus et separatus, qualis imprimis est Deus, cujus sanctitas et majestas adeo semota est, alta et eminens, ut omnes deos, angelos et homines in infinitum transcendat. Unde S. Dionysius, *De Divin. Nom.*, cap. XII : « Cum sanctitas, ait, sit ab omni labe immunis, et omnino perfecta et

immaculata munditia; hinc Deus a munditiæ et virtutum omnium, quibus plenissimus est, exuberantia Sanctus Sanctorum nuncupatur. » Verba S. Dionysii, quia fusa sunt, in pauca contraxi. Et Beda : « Sanctum, inquit, nomen ejus vocatur, quia singularis culmine potentiæ transcendit omnem creaturam, atque ab universis quæ fecit, longe segregatur. Quod Græca locutione melius intelligitur, in quo ipsum verbum quod dicitur ἅγιον quasi extra terram esse significat : cujus etiam nos imitatione, pro modulo nostro segregari præcipimur ab omnibus qui non sunt sancti, nec Deo dedicati, dicente Domino : Sancti estote, quia et ego sanctus sum; quicumque enim se Deo consecraverit, merito extra terram et extra mundum videbitur. Potest enim et ipse dicere : Super terram ambulantes, conversationem in cœlis habemus. »

Symbolice : Deus suum nomen שדי *saddai*, id est *mammeus*, *liberalis*, revelavit Abrahæ, *Genes.* XVII, 1; Mosi vero nomen suum proprium יהוה *Jehova* (quem Varro, ait S. Augustinus, lib. I *De Consensu Evang.*, cap. XXII, ex similitudine nominis, censuit esse *Jovem*, deum Romanorum; sed falso), id est « ens, » sive « qui est, et omnibus dat esse, » *Exod.* VI, 3; B. Virgini vero hoc loco revelat nomen suum « sanctus, » quia sanctitatem suam in eam effudit per Sanctum Sanctorum, id est Christum, qui in omnes fideles suam sanctitatem velut sol diffusurus erat. Hinc nonnulli per « sanctum » Dei nomen accipiunt nomen Jesu; hoc enim sanctius et venerabilius est nomine « Jehova, » uti ostendi *Numer.* XIII, 17. Christiani ergo a Christo vocati ad plenam sanctitatem, sancti esse debent; unde a Paulo passim vocantur sancti, imo sanctiores omnibus fidelibus, qui fuerunt sub Mose, Abraham, Noe, Adam, etc. Christianismus enim nil aliud est, nisi vita Christi, sive professio sanctitatis Christi. Christianus ergo ita vivat, uti decet discipulum Christi, ut vita ejus viva sanctitatis Christi sit imago; ut quisquis eum videt et audit, in eo Christum sibi videre et audire videatur.

Sanctum nomen Dei.

Vers. 50. 50. ET MISERICORDIA EJUS A PROGENIE IN PROGENIES (Syrus, *ætates*; Arabicus, *in generationem generationum*) TIMENTIBUS EUM. — « Misericordia, » Græce ἔλεος, quæ vox respondet Hebraice חסד *chesed*, id est pietas, bonitas, beneficentia, liberalitas, *q. d.* Deus uti summe potens est et sanctus, sicut jam dixi, ita pariter summe misericors est, idque continuo et semper in omnes, qui quavis ætate eum amant, ideoque timent eum offendere; quapropter mandatis ejus studiose obtemperant uti ego semper eum amavi, timui, eique per omnia obedire sategi. Hæc est enim secunda hujus cantici pars, qua B. Virgo a propriis sibi beneficiis a Deo collatis, transit ad communia toti Israeli, id est omnibus fidelibus præstita, ut dixi vers. 46.

Vers. 51. 51. FECIT POTENTIAM (Syrus, *victoriam*; Arabicus, *virtutem*) IN BRACHIO SUO : DISPERSIT (Syrus, *dissipavit*) SUPERBOS MENTE CORDIS SUI. — Laudavit Virgo Dei clementiam et misericordiam in pios se timentes, nunc ex adverso laudat ejusdem severitatem et justitiam in impios ipsum contemnentes.

IN BRACHIO SUO. — Anthropopathōs Dei robur et potentia significatur per manum, digitum, dextram; sed maxime per brachium; virorum enim vires resident, seseque exerunt in brachiis et lacertis. Sensus ergo est, *q. d.* Deus potenti sua fortitudine ceu brachio suo, multa potenter operatus est ab omni ævo, uti cum Pharaonem per Mosen; Chananæos per Josue et Judices; Philistinos, Ammonitas, Moabitas, Idumæos per Davidem contrivit, vicit, subjugavit : multo magis jam idem Deus in me potenter incarnari facit Christum, per quem potenter debellabit Luciferum, infernum, mortem, peccatum omnesque impios. Unde Beda et Theophylactus mystice per « brachium » hic intelligunt Filium Dei in Virgine incarnatum. Hic enim est Dei virtus, I *Cor.* I, 24. Alludit ad *Isaiæ* LIII, 1 : « Brachium Domini cui revelatum est? » Vide ibi dicta.

Brachium roboris et potentiæ symbolum.

Brachium Filius Dei.

DISPERSIT SUPERBOS MENTE CORDIS SUI.—Uti dispersit, disjecit et evertit Pharaonem, Nabuchodonosor, Arphaxat, Salmanasar, Baltassar, Antiochum, etc.

Nota : Τὸ « sui » nonnulli ad cor Dei referunt, *q. d.* Deus suo corde, id est voluntate et decreto dispersit superbos. Ita S. Augustinus hic : « Et hoc, inquit, mente cordis sui; id est in profundo consilio suo dispersit eos. Profundum consilium fuit, ut pro me Deus fieret homo, et innocens pateretur, ut redimeretur nocens; et in his erat consilium, nec poterat illud diabolus prævidere, sed captus homo Leviathan. » Hanc expositionem sequitur Carthusianus : « Mente, inquit, id est intentione et libito cordis, id est intellectus sui, quo cuncta discernit, judicat et disponit. » Verum ex Græco liquet τὸ « sui » referendum esse non ad cor Dei, sed ad cor superborum. Græce enim est αὐτῶν, id est *ipsorum*, uti vertit Syrus et Arabicus. Unde Euthymius : Deus, inquit, dispersit eos, qui corde suo erant superbi.

Alii significantius τό « sui » referunt ad dispersit, *q. d.* Deus superbos dispersit mente, id est per mentem, aut, ut Græce est, διανοίᾳ, id est per cogitationem cordis ipsorum, quia scilicet superba eorum consilia et machinationes in ipsorummet exitum retorquet, ut eos dispergat, juxta illud *Job*, V : « Qui apprehendit sapientes in astutia eorum, » uti fecit Pharaoni insequenti Hebræos per mare Rubrum, illum in eodem mari cum omnibus suis submergendo; et fratribus Josephi, qui eum vendiderunt ut perderent, sed Deus per hoc Josephum sublimavit fratresque ipsum adorare coegit.

Lepidum est quod S. Antoninus, *part.* II, tit. III, cap. II, narrat de quodam tyranno, qui radi de libris imperavit ex Mariæ cantico : « Dispersit superbos mente cordis sui : deposuit potentes de

Lepidum de tyranno superbo exemplum.

sede, et exaltavit humiles; » quod se de sua sede posse deponi negaret. Cum semel post balneum, inquit, vestes illius angelus ipsum referens induisset, ac domum cum aulicis venisset, ille vero laceras vilesque sumere coactus, illuc reversus in aulicos diras et minas jactaret, pro stolido habitus ad angelum deductus est, qui verus princeps habebatur; a quo, postquam eum aulici effuse risissent, in penetrale admissus, deque modestia monitus, proprias vestes induit, ac deinceps in honore tanquam legitimus herus habitus est. Aliud exemplum huic simile de clerico ridente sententiam Christi: « Qui se humiliat, exaltabitur, » ex beato Petro Damiano recensui, *Matth.* XXIII, 12.

SUPERBOS. — Nonnulli nomen « superbus » derivant a Græco ὑπέρβιος, id est *superviolentus*, id est valde violentus, quia qui sunt superbi, sunt et violenti, ac in alios contumeliosi et injurii, uti fuere Imperatores et tyranni jam citati, sed horum vim majori vi consilii sui dispersit Deus. Alii « superbio » derivant a *super* et *eo* : superbus enim vult alios supergredi. Sic *mens* dicitur quasi *eminens*; est enim altior animi pars, qua superbi alta sua consilia destruunt. Albertus vero hic notat *mentem* a metiendo dici; quoniam ea quæ corde revolvimus et tractamus, mente mensurantur. Superborum vero mens est eorum mensura, quatenus fastum et altitudinem quam corde tractant, ad effectum perducant : a mente autem cordis disperguntur, quando inique conceptum et tractatum perficere non possunt, juxta illud *Isai.* VIII, 10 : « Inite consilium, et dissipabitur : loquimini verbum, et non fiet. »

Vers. 52.

52. DEPOSUIT (Syrus, *deturbavit*) POTENTES DE SEDE, ET EXALTAVIT HUMILES. — Uti deposuit de solio regali superbum Saulem, subrogando ei humilem Davidem; sic superbo Aman subrogavit humilem Mardochæum et Vasthi Estherem. Sic Josue, XII, 7, percussit triginta unum reges Chananæos, eorumque regna sibi et Israeli subdidit. Idem fecit, facit et faciet Deus omni sæculo. Quare hæc præterita « fecit, dispersit, deposuit, exaltavit, » etc., amplissime accipienda sunt, ut quodlibet tempus significent, tam futurum quam præsens et præteritum more Hebæorum. « Deposuit, » ergo deponit et deponet.

POTENTES. — Græce δυνάςας, id est dynastas, principes, nam a δύναμις, id est potentia, dicti sunt dynastæ, id est potentes.

Alludit Virgo ad Davidem qui, *Psalm.* CXII, 6, ita de Deo canit : « Suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem; ut sedeat cum principibus, cum principibus populi sui. » Et ad Annam quæ, I *Reg.* II, 7, ita jubilat : « Dominus pauperem facit, et ditat; humiliat, et sublevat : suscitat de pulvere egenum, et de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus, et solium gloriæ teneat. »

Maxime sub tempus nativitatis Christi deposuit Deus potentes de sede.

Porro, tum alias sæpe, tum sub tempus nativitatis Christi Deus deposuit potentes de sede, toto pene orbe, quem sublato Julio Cæsare, Pompeio, Lepido, Antonio cæterisque regibus, principibus et tyrannis, uni subjecit Augusto Cæsari, qui typus fuit Christi, æque ac fuerat Cyrus, *Isai.* XLV, 1. Unde, nato Christo, nomen Domini sibi oblatum recusavit. Ita ex Philone et aliis Baronius initio *Annalium*. Tunc quoque Deus deposuit de sede Hyrcanum et Aristobulum de principatu Judææ inter se contendentes; in quibus desiit stirps et successio Assamonæorum, puta Judæ, Jonathæ et Simonis Machabæorum. Herodes quoque infanticida regno et vita privatus est, ac paulo post tota ejus progenies regia interiit, æque ac Augusti Cæsaris, scilicet ut significaretur Christum jam esse natum illique regnum omne deberi et præparari, uti prædixit Daniel, cap. VII, vers. 13.

Vers. 53.

53. ESURIENTES (πεινῶντας, id est famelicos) IMPLEVIT (Syrus, *saturavit*) BONIS, ET DIVITES DIMISIT INANES. — Sic esurientes Hebræos (qui erant ad tricies centena hominum millia) manna de cœlo pluente aluit in deserto per quadraginta annos. Sic eosdem induxit in terram promissam lacte et melle manantem, expulsis Chananæis et fame tabescentibus. Sic Eliam esurientem Deus pavit per angelum, Danielem in lacu leonum per Habacuc, Paulum primum eremitam per corvum. Sic et B. Virginem esurientem et sitientem justitiam pavit Verbo incarnato, ac eodem fideles omnes pascit in Eucharistia magisque pascet in cœlo. Hoc enim hic intendit significare Spiritus Sanctus, et hoc ad præsens incarnationis negotium pertinet.

Alludit ad illud Annæ, I *Reg.* II, 5 : « Impleti prius pro panibus se locaverunt, et famelici saturati sunt. » Et ad illud Davidis : « Divites eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono, » *Psal.* XXXIII, 11. Per « esurientes » ergo intelliguntur pauperes; his enim opponit divites.

Vers. 54. *Suscipere* in Scriptura, quid?

54. SUSCEPIT ISRAEL PUERUM SUUM, RECORDATUS MISERICORDIÆ SUÆ. — « Suscipere » in Scriptura, præsertim Psalmis, est amplissimæ significationis. Significat enim assumere, manum porrigere, adjuvare, amplecti, erigere, defendere, promovere, etc. Sensus ergo est, *q. d.* Deus populum Israeliticum, quem quasi puerum, id est filium vel servum suum tenere diligebat, jam quasi collapsum manu apprehendit, erexit, adjuvit, restituit, et omni benevolentiæ et beneficentiæ genere prosecutus est. Fecit id Deus olim sæpius per Mosem, Josue, Samuelem, Davidem, Ezechiam, Josiam, Esdram, Zorobabel, Machabæos, etc., sed nunc maxime id fecit mittendo Israeli Messiam ipsi promissum; hic enim in utero meo, ex me, quæ sum Israelita, carnem suscepit. Tunc enim plane collapsa erat respublica et Ecclesia Israelis, id est populi Judaici,

cum et sceptrum ab eis ablatum esset, et translatum ad Herodem et Romanos, atque pontifices et sacerdotes suis lucris commodisque intenti, populi salutem negligerent : quare populus tunc graviter afflictus, variis tum animæ, tum corporis miseriis laborabat. Deus ergo misit opportune tunc Christum, ut ex eis omnibus suum Israelem, id est omnes fideles, tam ex Judæis quam ex Gentibus ad se conversos eriperet. Unde S. Augustinus : « Suscepit, inquit, Israel, non quem invenit Israel, sed ut faceret Israel, suscepit : sicut medicus ægrotum, ut sanaret infirmum, et redimeret captivum; ut justificaret impium, et salvaret justum. » Israel enim Hebraice idem est quod *vir videns Deum*, aut potius *dominans Deo*, *Genes.* XXXII, 28. Est enim hæc tertia pars hujus cantici, qua B. Virgo a communibus beneficiis olim Israeli a Deo præstitis, redit ad proprium hoc et peculiare Messiæ jam in se incarnati, quod omnium fuit maximum et præstantissimum.

RECORDATUS MISERICORDIÆ SUÆ. — Causa enim cur Deus miserit Christum, fuit communis Israelis et totius generis humani, morti et gehennæ ob peccata addicti, miseria, cujus miserens Deus misit Christum, ut ab illa nos eriperet, et Deo cœloque restitueret. Unde S. Leo, serm. 1 *De Jejunio decimi mensis* : « Causa, ait, reparationis nostræ non est, nisi misericordia Dei. »

Hujus Deus dicitur quasi postliminio « recordatus, » quia post quatuor annorum millia, quibus homines in sua miseria relinquens, misericordiæ suæ patribus promissæ videbatur oblitus, nunc ejus quasi recordatus, illam per Christum reipsa exhibuit. Hæc enim misericordia non est alia, quam salus per Christum allata.

Vers. 55. 55. SICUT LOCUTUS EST AD PATRES NOSTROS, ABRAHAM, ET SEMINI EJUS IN SÆCULA. — Tò « sicut » et cætera usque ad « Abraham » parenthesi intercipienda sunt, ut patet ex Græco, et ex eo quod subdit : « semini; » alioqui enim dicendum fuisset « ad semen, » sicut dixerat « ad patres. »

Significat ergo Virgo misericordiam hanc, id est salutem allatam per Christum, a Deo ab olim fuisse promissam patribus, ut Adæ, *Genes.* III, 15; Abrahæ, *Genes.* XXII, 18; Davidi, II *Reg.* VII, 12, et cæteris, *q. d.* Hæc Christi incarnatio non est res fortuita, sed ab æterno a Deo ad salutem Israelis totiusque mundi, magno consilio provisa et decreta, ac in tempore ab origine mundi Patriarchis omnibus promissa : quare ipsi eamdem avidissime desiderarunt, et ardentissimis suspiriis a Deo postularunt, sed non obtinuerunt, quia Deus huic tempori et ætati tantum donum reservare et exhibere decrevit.

ABRAHAM, ET SEMINI EJUS IN SÆCULA. — « Abraham » est dativi casus, ut patet ex Græco, et ex τῷ « semini. » Hæc verba enim referenda sunt, non ad « patres nostros, » utpote parenthesi intercepta, sed ad τὸ « recordatus misericordiæ suæ, » quod præcessit, *q. d.* Deus incarnando Christum, recordatus est misericordiæ suæ, olim ab eo Abrahæ et semini, id est posteris ejus Israelitis, promissæ. Christus enim proprie Israelitis fuit promissus; ab eis tamen, utpote Christum repellentibus, illam derivavit Deus ad Gentes, quæ avide Christum susceperunt. Abrahæ meminit, tum quia hic fuit primus Patriarcha Israelis; tum quia hic fide excelluit, ideoque a Deo nuncupatus est Pater credentium, ac promissionem de Christo ex semine ejus nascituro, per quem omnes gentes benedicendæ, id est salvandæ forent, accepit, *Genes.* XXII, 18.

Quocirca hoc semen, id est filii et posteri Abrahæ, intelligendi sunt non carnales, puta Judæi secundum carnem ex Abraham prognati, sed spiritales, puta fideles tam ex Gentibus, quam ex Judæis in Christum credentes : hi enim fidem Abrahæ quasi patris credentium imitantur, uti dixi vers. 32, ac diserte docet Apostolus, *Rom.* cap. IX, vers. 8.

IN SÆCULA. — Hæc vox referri potest tum ad τὸ « semini, » *q. d.* Semini Abrahæ duraturo « in sæcula, » id est in perpetuum; tum ad τὸ « misericordiæ, » vers. 54, *q. d.* Recordatus est Deus misericordiæ suæ, id est salutis dandæ per Christum, eamque voluit durare non centum vel mille annos, sed in sæcula sæculorum, id est in æternum. Eodem redit uterque sensus. Ita Jansenius, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

Vers. 56. 56. MANSIT AUTEM MARIA CUM ILLA QUASI MENSIBUS TRIBUS, ET REVERSA EST IN DOMUM SUAM. — « Mansit, » serviens Elisabethæ cognatæ suæ jam partui vicinæ, eamque suis sanctis obsequiis et alloquiis recreans, et magis sanctificans, æque ac Joannem ventre ejus contentum. Ita S. Ambrosius : « Non sola, inquit, familiaritatis est causa, quod diu mansit, sed etiam tanti vatis profectus. Nam si primo ingressu tantus profectus extitit, ut ad salutationem Mariæ exultaret infans in utero, et impleretur Spiritu Sancto mater infantis : quantum putamus, usu tanti temporis S. Mariæ addidisse præsentiam! » Sic et Origenes hic, *homil.* 9, docet per hos tres menses, tam Joannem quam Elisabetham, ex præsentia Virginis mire in sanctitate profecisse : « Exercebatur ergo, inquit, et quasi in athletico sancta matre (ut mater Joannis esset quasi agon et locus certaminis athletici) per tres menses ungebatur Joannes, et præparabatur in matris utero, ut mirabiliter natus mirabilius nutriretur : » non enim hic lactationis, aut nutricum et gerularum ejus ulla fit mentio, sed tantum dicitur : « Et erat in deserto usque ad diem ostensionis suæ ad Israel. » Hæc Origenes.

QUASI MENSIBUS TRIBUS, — id est usque ad nativitatem Joannis. Venit enim sexto mense a concepto Joanne, ut patet vers. 26. Joannes autem natus est tertio post mense, puta mense nono a conceptione sua.

An B. Virgo ad- Quæritur hic, an B. Virgo manserit usque ad partum et nativitatem Joannis, illique interfuerit?

fuerit nativitati S. Joannis? Negant nonnulli.

Theophylactus, Euthymius, Jansenius. Negant *primo,* quia B. Virgo venit mense sexto, et ..nsit quasi mensibus tribus; ergo discessit a. nonum mensem finitum, ac proinde ante ..tum Elisabethæ; *secundo,* quia post disces..n Virginis narrat Lucas partum Elisabethæ, .que in eo nullam Virginis facit mentionem; .ertio .t maxime, quia castissimam Virginem partu interesse non decebat; *quarto,* quia conveniebat ut turbam in partu affluxuram effugeret.

..vius ..runt ..i.

Contrarium tamen æque est probabile, imo probabilius, idque plures sentiunt, scilicet Origenes, S. Ambrosius, Beda, Maldonatus, Toletus, Franciscus Lucas. Probatur *primo,* quia incivile fuisset usque ad partum manere, et immediate ante partum discedere; *secundo,* quia in partu maxime Virginis præsentia, ope et consolatione egebat Elisabetha; *tertio,* quia Virgo ad hoc mansit per tres menses, ut Joannem orbis miraculum et Christi sui præcursorem cerneret, amplecteretur et benediceret, ac vicissim ut Joannes jam natus matrem Domini, et in ea Christum Dominum cerneret, salutaret et veneraretur. Unde Beda: « Tamdiu, ait, mansit Maria, donec Elisabeth partus tempore completo, præcursoris Domini sui, propter quem maxime venerat, nativitatem videret. »

Ad *primum* respondeo, τὸ « quasi » significare hic non diminutionem, sed augmentum, *q. d.* Mansit circiter per tres menses, et paulo amplius. Adde potuisse nasci Joannem in fine trium mensium; multæ enim proles nascuntur nono mense necdum expleto.

Ad *secundum,* Lucas prius voluit pertexere totam historiam visitationis B. Virginis, deinde nativitatem Joannis ex ordine recensere, ne unam rem cum alia confunderet.

Ad *tertium,* B. Virgo ipsa hora partus se subduxit in cubiculum, orans pro felici partu : partus autem curam permisit obstetricibus, ad quas illa pertinebat; hoc enim, vel simile, decorum eam servasse par est credere.

Ad *quartum,* turba affluentium parva fuit, et si magna fuisset, majorem fecisset Virgo fructum, pluribus annuntiando præcursorem Christi jam esse natum, aliisque suis piis sermonibus.

ET REVERSA EST IN DOMUM SUAM, — in Nazareth. Domus hæc Virginis ab angelis translata Lauretum, religiose ibidem visitur et colitur, uti dixi.

Vers. 57.

57. ELISABETH AUTEM IMPLETUM EST TEMPUS PARIENDI, ET PEPERIT FILIUM. — Visitationi B. Virginis subjungit Lucas partum Elisabethæ, velut effectum causæ. B. Virgo enim suis meritis et precibus impetravit felicem ejus partum, ac Joannis tum nativitatem, tum sanctitatem; ad hoc enim venerat ex Nazareth, et manserat cum ea per tres menses.

Symbolice : Origenes hic, *hom.* 9 : « In Scriptura, ait, nusquam dicitur in ortu peccatoris, completum est tempus ut pareret; sed ubicumque justus nascitur, ibi complentur dies. Ortus justi plenitudinem habet, peccatoris nativitas vacuitatem et inanitatem. »

ET PEPERIT FILIUM, — Joannem Baptistam die 24 junii : tunc enim quotannis Ecclesia ejus unius natalem communi omnium gaudio celebrat, pariter et Christi. In cæteris enim Sanctis celebrat diem non natalem, sed fatalem, quo ex misera vita ad beatam migrarunt.

Vers. 58.

58. ET AUDIERUNT VICINI ET COGNATI EJUS, QUIA MAGNIFICAVIT DOMINUS MISERICORDIAM SUAM CUM ILLA, ET CONGRATULABANTUR EI. — Græce συνέχαιρον, id est *congaudebant ei.* Ita impletum illud angeli promissum vers. 14 : « Et multi in nativitate ejus gaudebunt. » « Misericordiam, » qua liberavit eam Deus opprobrio sterilitatis, et talem ei dedit prolem. Nimirum, ut ait S. Ambrosius, « habet Sanctorum editio lætitiam plurimorum, quia commune est bonum; justitia enim communis est virtus. » Justi enim suo exemplo omnibus prosunt, multi etiam sua prædicatione, uti profuit S. Joannes. Zachariæ hic non fit mentio, quia ipse erat surdus et mutus.

Vers. 59.

59. ET FACTUM EST IN DIE OCTAVO, VENERUNT CIRCUMCIDERE PUERUM, ET VOCABANT EUM NOMINE PATRIS SUI ZACHARIAM. — « Venerunt, » scilicet sacerdotes et cognati, quorum erat circumcidere vel cohonestare circumcisionem.

CIRCUMCIDERE. — Adverte hic Judæos non semper in synagoga fuisse circumcisos. Nam Joannem domi fuisse circumcisum colligitur ex vers. seq., ubi significatur mater circumcisioni interfuisse, quæ, quia puerpera, domo egredi non poterat, juxta legem *Levit.* XII, 4.

Nomen imponebatur infanti in circumcisione.

Porro, per circumcisionem infans purgabatur a peccato originali, et aggregabatur Ecclesiæ, sive populo fideli. Unde tunc nomen alicujus fidelis; præsertim patris, avi, vel cognati ei imponebatur, uti nunc fit in baptismo; quia tunc infans nomen dabat Deo et populo Dei, puta Synagogæ, sive Ecclesiæ. Vide de circumcisione dicta *Genes.* cap. XVII, vers. 10.

Vers. 60.

60. ET RESPONDENS MATER EJUS, DIXIT : NEQUAQUAM, SED VOCABITUR JOANNES. — Arabicus, *vocate eum Joannem.* Nota Elisabeth non tam a Zacharia, utpote surdo et muto, quam a Spiritu Sancto quo, salutante eam Virgine, repleta mysterium incarnationis Verbi in Virgine, aliaque maxima cognoverat, cognovisse quoque filii sui nomen, illi a Deo per angelum vers. 13 inditum, ac Zachariæ revelatum, cæteraque omnia quæ Zachariæ in templo thurificanti contigerant. Ita S. Ambrosius, Origenes, Beda, Euthymius et Theophylactus. Nam, ut ait S. Ambrosius : « Neque ignorare poterat Domini prænuntium, quæ prophetaverat Christum, » vocando B. Virginem matrem Domini, id est Dei.

Vers. 61.

61. ET DIXERUNT AD ILLAM : QUIA (τὸ « quia » respondet Hebr. כִּי *ki,* et per pleonasmum redundat) NEMO EST IN COGNATIONE TUA, QUI VOCETUR

HOC NOMINE. — Solebant enim Judæi, uti etiamnum Christiani, infantibus nomina patrum, vel cognatorum illustrium imponere, tum ut eorum heroica facta imitarentur, tum ut illorum memoria et gloria in filiis et posteris maneret superstes. Hic est mos terræ, sed Joannes erat civis cœli, non terræ, unde cœleste e cœlo nomen accepit. « Adverte hoc nomen non esse generis, sed vatis, » ait S. Ambrosius et Beda.

Vers. 62. 62. INNUEBANT AUTEM PATRI EJUS, QUEM (Syrus, *quomodo*) VELLET VOCARI EUM? — Arabicus, *quem vis vocari eum?* ne forte mater errasset in nomine infantis assignando, consulunt patrem, ad quem, uti infans, sic et infantis nomen spectabat. « Innuebant; quia incredulitas affatum ei eripuit et auditum, nutu interrogatur, » ait S. Ambrosius.

Vers. 63. 63. ET POSTULANS PUGILLAREM SCRIPSIT, DICENS, JOANNES EST NOMEN EJUS. — « Pugillarem, » Græce πιναχίδιον, id est tabellam, in qua stylo scribitur, quales apud nos sunt ex pergameno aut tegulis (olim vero erant ex cera) quas mercatores circumferunt memoriæ causa, ut scribant ea quorum recordari velint.

DICENS, — non ore, sed manu et litteris, ait S. Ambrosius.

JOANNES EST NOMEN EJUS. — Notat S. Ambrosius dici « est, » non « erit, » *q. d.* Hoc nomen nos ei non imponimus, quia jam a Deo accepit, vers. 13; « habet suum nomen quod agnovimus, non quod elegimus. » Sic et Beda. De nomine Joannis dixi vers. 13. Quibus adde priscis indita fuisse nomina ab eventu vel præsenti, vel futuro. Sic Isaac nomen accepit a risu matris; Jacob a supplantatione fratris sui; Esau, quia natus est pilosus; Cain, quia ipse fuit possessio matris Evæ; Noe, quia ipse consolator mundi, diluvio mergendi, futurus erat; Phares, quia divisit maceriam; Moses, quia ex aquis fuit extractus; Gersam, quia peregrinus; Joseph, quia matri additus, etc. Sic et Joannes dictus a gratia et misericordia, quam accepit in sui non conceptione, sed visitatione B. Virginis.

Nomina ab eventibus indita.

ET MIRATI SUNT UNIVERSI — tum concordiam patris cum matre, tum nomen Joannis in illa familia insolitum et inauditum; nesciebant enim illud cœlitus fuisse revelatum Zachariæ, vers. 13.

Vers. 64. 64. APERTUM EST AUTEM ILLICO OS EJUS, ET LINGUA EJUS, ET LOQUEBATUR BENEDICENS (laudans) DEUM. — « Apertum est os, » id est cœpit loqui. Est catachresis. Mutis enim videtur os esse clausum ne loqui possint. Causam dat S. Ambrosius: « Merito, ait, continuo resoluta est lingua ejus, quia quam vinxerat incredulitas, fides solvit. » Videns Joannem sibi reipsa natum, credidit promissis de eo ab angelo sibi factis, de quibus antea dubitaverat. Joannes ergo sicut in ventre matrem replevit Spiritu Sancto, sic et jam natus eumdem patri aspiravit. Unde S. Gregorius Nazianzenus: « Editus, ait, Joannes Zachariæ solvit silentium: absurdum enim erat voce Verbi progressa patrem manere elinguem. »

Porro, « fiebant hæc omnia dispensative, ait Theophylactus, ut Joannes dignus fide testis Christi haberetur. » Et Beda: « Futurus propheta, ait, præmissis commendatur auspiciis. » Cum ore et lingua pariter aures Zachariæ fuisse solutas, ut ex surdo fieret audiens, non est dubium. « Manifestum est, ait Euthymius, quod et auditus pariter solutus est; sicut enim pariter ablatus fuerat, ita quoque pariter solutus est. »

Symbolice: S. Ambrosius, in cap. III *Lucæ*, 4: « Quia, ait, Joannes vox erat (juxta illud: Ego vox clamantis in deserto, *Joan.* I, 23), idcirco in ejus nativitate pater mutus vocem recuperavit. »

Vers. 65. 65. ET FACTUS EST TIMOR (Syrus, *pavor*) SUPER OMNES VICINOS EORUM; ET SUPER OMNIA MONTANA (Syrus, *in universo monte*) JUDÆÆ DIVULGABANTUR OMNIA VERBA HÆC. — « Timor, » id est religio, reverentia erga Deum, tam potenter tot mirabilia circa Joannem in matre et patre operantem. Patet ex sequent. Ubi enim Deus suam potentiam ostendit, ibi oritur hominum erga eum ejusque majestatem sacer timor et reverentia. Sic passim hic timor accipitur pro religione et reverentia erga Deum vel homines sanctos, ut patet cap. VII, 16; *Marc.* IV, 40.

Vers. 66. 66. ET POSUERUNT OMNES QUI AUDIERANT IN CORDE SUO, DICENTES: QUIS PUTAS PUER ISTE ERIT? ETENIM MANUS DOMINI ERAT CUM ILLO. — « Posuerunt in corde, » id est cordi sive menti impresserunt, pressius de his miris et miraculis cogitarunt, studiose ea considerarunt, perpendentes quid ea sibi vellent, quidve futurum circa Joannem portenderent.

QUIS PUTAS PUER ISTE ERIT? — Arabicus, *quid putas futurum esse de hoc puero?* Fecit hoc Deus ut per hæc signa excitaret omnium animos ad considerationem et venerationem Joannis, utpote futuri præcursoris et indicis Christi, ut Joanni auctoritatem conciliaret, itaque testimonium ejus de Christo omni exceptione foret majus; « ut iter præcursori veritatis præcurrentia signa præbeant, » ait Beda. Christus revelavit S. Brigidæ, lib. I *Revel.*, cap. CVIII, tres Sanctos præ cæteris sibi placuisse, scilicet B. Virginem, Mariam Magdalenam et Joannem Baptistam, adeoque in ejus nativitate consternatos dæmones planxisse, cum angeli et pii Israelitæ exultarent.

Manus Dei cum Joanne.

ETENIM MANUS DOMINI ERAT CUM ILLO. — « Manus, » id est potentia, providentia, cura, gratia et favor (horum enim omnium symbolum est manus) mirabilis Dei ostendebat se in puero hoc, scilicet Joanne, ut eum singulariter ad magna produxisse, elegisse et destinasse, ideoque singularem ejus curam gerere, et cum illo esse illique per omnia assistere videretur; idque *primo* ostendebat, annuntiando ejus nativitatem patri Zachariæ per angelum; *secundo*, Zachariæ muti linguam, et surdi aures in nativitate Joannis sol-

Primo. Secundo.

Tertio. vendo in laudes Dei; *tertio*, eum illuminando et Quarto. impellendo ad prophetandum de puero, *quarto*, dando prolem hanc Elisabethæ sterili et seni per Quinto. miraculum; *quinto*, dando puero nomen novum et insolitum, scilicet « Joannes, » id est Deus misertus est, vel Deus gratum habet. Quæ omnia partim miracula, velut præludia portendebant Joannem fore magnum virum et Prophetam, Deumque per illum eximia operaturum; atque omnes illa videntes vel audientes ingenti timore, gaudio et spe perfundebant.

Addit S. Ambrosius, Origenes et Euthymius, ipsummet Joannem sensisse in se hanc Dei manum, cum in dies sentiret se per Dei operationem in usu rationis, in sanctis inspirationibus et desideriis, in Christi amore et cultu, in gratia et meritis cum ætate supra naturam crescere et proficere.

Vers. 67. 67. ET ZACHARIAS PATER EJUS REPLETUS EST SPIRITU SANCTO, ET PROPHETAVIT DICENS. — Zacharias jam habebat Spiritum Sanctum; erat enim justus, ut audivimus vers. 6; hic tamen per ortum Joannis, tantam Spiritus Sancti gratiæ tum gratum facientis et sanctificantis, tum gratis datæ, scilicet prophetiæ, copiam accepit, tantoque Christi jam in Virgine incarnati amore, gaudio et jubilo perfusus est, ut exultans in canticum hoc propheticum prorumperet, fidei, reverentiæ et devotionis plenissimum : quod proinde Ecclesia quotidie in Officio divino ad Laudes solemniter decantat.

Vers. 68. 68. BENEDICTUS (sit, id est benedicatur, laudetur, celebretur) DOMINUS DEUS ISRAEL, QUIA VISITAVIT ET FECIT REDEMPTIONEM PLEBIS SUÆ (1). — Syrus, *visitavit populum suum, et fecit ei redemptionem*, id est visitando eum redemit. Est hendiadys. Zacharias hoc cantico duo facit : *primo*, laudat Deum ob incarnatum in Virgine Messiam, cujus opus redemptionis mundi, et vim gratiæ decantat; *secundo*, a vers. 76 usque ad finem, laudat Deum compellando Joannem filium suum, ejusque quasi præcursoris Christi officium et munus præcinit.

DEUS ISRAEL. — Græce τοῦ Ἰσραήλ, id est Israelis : licet enim Deus sit omnium hominum, tamen peculiariter est Deus, id est curator, provisor, salvator Israelis, id est populi fidelis, quales olim erant Judæi sive Israelitæ, nunc sunt Christiani.

FECIT REDEMPTIONEM PLEBIS SUÆ. — *q. d.* Deus per Christum jam incarnatum fecit inchoative, id est facere incepit redemptionem et liberationem totius mundi a jugo et servitute dæmonis, peccati, mortis et gehennæ, sub qua ab Adamo per quatuor annorum millia hucusque detentus et oppressus fuit; sed præsertim Israelis, id est populi Judaici, cui primo et proprie promissus erat Messias, sive Christus. Zacharias ergo per spiritum propheticum agnovit Messiæ incarnationem in utero Virginis, ac proinde redemptionem

(1) Canticum Zachariæ præcipuis quibusdam partibus facile est distinguere. Exorsus enim a Dei laudatione, laudationis causam ille affert, fuseque explicat. Ad filium postremo sermone convertitur, ejusque officium prædicit, atque eo pertinere docet, ut notum fiat Israelitis illud quod dixerat initio carminis causam esse cur in Dei laudem erumperet, quodque aliis verbis illustrans carmen absolvit. Secus tamen est syntaxis, quæ carmen legentibus haud leves creat difficultates, non quod intricata atque implexa ea sit, sed quia e contrario nimis dissoluta disjunctaque esse videatur, tum ob modos infinitivos crebro usurpatos, tum ob plures, ut grammatici vocant, appositiones, ita ut minime appareat, utrum quædam sententiæ cum prioribus, an cum posterioribus, connectantur. Quo magis perspicua fiat hujus cantici serie sententiarum, ejus σύνοψιν infra damus, ex opere cit. P. Patritii excerptam :

Dei laus.

Benedictus Dominus Deus Israel.

Laudis causa.

Quia visitavit (plebem suam, hoc est, nos)

Et fecit (id est, faciendo) redemptionem plebis suæ,	Et erexit (id est, erigendo) cornu salutis nobis,

in domo David pueri sui;

Causæ explicatio.

Sicut locutus est per os sanctorum,
Qui a sæculo sunt, prophetarum ejus,

salutem
ex inimicis nostris et de manu omnium qui oderunt nos,
(scilicet)

facere misericordiam cum patribus nostris (id est, quæ ad patres nostros pertinet, iisque promissa fuit),	et memorari testamenti sui sancti;

jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, ad dandum nobis (id est, quo daret nobis) sine timore (utpote) de manu inimicorum nostrorum liberatos, (nos) servire ipsi in sanctitate et justitia coram ipso omnibus diebus nostris.

Apostrophe ad filium.

Et tu, puer,

Hujus munus.

Propheta Altissimi vocaberis,

Muneris modus.

Præibis enim ante faciem Domini

Quorsum hoc munus, quidque pertineat ad illud bonum, quod carminis argumentum est.

Parare vias ipsius ad dandam (id est, quo des) scientiam salutis plebi ipsius in remissionem peccatorum ipsorum,

Unde hoc bonum.

Per viscera (id est, quæ remissio fiet per viscera) misericordiæ Dei nostri,

Modus hujus boni.

In quibus visitavit nos Oriens ex alto; illuminare (id est, ad illucescendum) iis qui in tenebris et umbra mortis sedent, ad dirigendos (id est, quo, qua illuminatione dirigat) pedes nostros in viam pacis.

mundi jam esse inchoatam, utpote concepto Redemptore, qui completive post paucos annos per mortem suam in cruce redempturus erat mundum. Unde Euthymius : « Beatus Zacharias, inquit, quod proxime faciendum (adde quod jam inchoatum) cognoverat, prophetico more quasi jam factum narrat. »

Vers. 69. Cornu salutis est robur Christi salutiferum.

69. ET ERREXIT CORNU SALUTIS NOBIS IN DOMO DAVID PUERI SUI. — Nota : « Cornu » per catachresin in Scriptura significat robur, potentiam, victoriam, gloriam, et consequenter regnum ; omnis enim gloria et robur animalium cornutorum, ait ex Chrysostomo Theophylactus, consistit in cornibus. Hinc S. Cornelius Pontifex et martyr pingitur cum cornu, et ab eo nomen accepit, quia cornea fortitudine restitit Decio Imperatori acerrimo persecutori, totamque Ecclesiam Romanam ad resistendum induxit, itaque de eo per martyrium gloriose triumphavit : quare corneum ejus robur mire dilaudat S. Cyprianus, epist. 1 *ad Cornelium.* Vide dicta *Habac.* III, 4, ad illa : « Cornua in manibus ejus, » ubi egi de cornibus Christi, quibus subegit mortem et gehennam. Et *Daniel.* VIII, 4, ad illa : « Hircus habebat cornu insigne. » Et *Deuter.* XXXIII, 17, ad illa : « Cornua rhinocerotis cornua illius; in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ. »

S. Cornelius pingitur cum cornu a quo nomen accepit.

Sensus ergo est, *q. d.* Deus cornu salutis, id est salutiferam potentiam et gloriam regni Israelitici, quæ olim subigendo hostes Chananæos, Philistæos, Moabitas, etc., tempore Josue, Davidis et Salomonis floruerat, jam vero conciderat, rursum per Christum Davidis filium erexit; cornu, inquam, non temporale, sed spirituale, uti dixi vers. 32. Alludit ad *Ezech.* XXIX, 21 : « In illa die pullulabit cornu domus Israel. » Ita Theophylactus, Beda, Euthymius, Jansenius, Maldonatus et alii. Hinc patet cornu salutis esse ipsum Jesum Christum salvatorem, ejusque potentiam, victoriam et regnum : hic enim salutem robustam devictis dæmonibus cæterisque hostibus attulit Israeli totique mundo, Christus enim e domo, id est e familia et stirpe David prognatus est, juxta illud Annæ : « Dominus dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu Christi, » I *Reg.* II, 10; et illud Davidis : « Illuc producam cornu David, » *Psalm.* CXXXI, 17. Unde tropologice Beda : Cornu, inquit, excedit carnem, et regno Christi mundus et carnis gaudia superantur, in cujus figuram David et Salomon, cornu olei reges sunt consecrati. Et Origines illud Isaiæ, v, 1 : « Vinea facta est in cornu, » id est, inquit, Ecclesia plantata in Christo.

Vers. 70.

70. SICUT LOCUTUS EST PER OS SANCTORUM, QUI A SÆCULO SUNT (id est qui olim priscis temporibus fuerunt : est enallage temporis), PROPHETARUM EJUS. — Omnes enim sancti Prophetæ vaticinati sunt de Christo, ejusque robore, victoria et regno. Ita Beda. Exempla sunt *Jerem.* XIX, 20 : « Clamabunt ad Dominum a facie tribulantis, et mittet eis salvatorem et propugnatorem, qui liberet eos; » *Isai.* XXX, 10 : « Ecce ego salvabo te de terra longinqua, et semen tuum de terra captivitatis eorum; » *Ezech.* XIII, 21 : « Et liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt ultra in manibus vestris ad prædandum. »

Vers. 71.

71. SALUTEM (Syrus, *quod liberabit nos*) EX INIMICIS NOSTRIS, ET DE MANU OMNIUM QUI ODERUNT NOS, — id est omnium dæmonum et hominum impiorum, ait Glossa, puta Satanæ et ministrorum ejus. « Salutem » refert ad « locutus est, » vers. 70, *q. d.* Sicut Deus locutus est per Prophetas, et promisit salutem, id est liberationem et salvationem Israelis totiusque mundi a captivitate diaboli, peccati, mortis et gehennæ; ita eamdem nunc præstitit, dando cornu salutis, id est robustum Salvatorem, scilicet Jesum Christum. Nota, Zachariam hic interpretari prophetias veteres de regno et salute Christi, non temporali, ut crasse intelligunt Judæi, sed spiritali, ut patet vers. 73 et seq., ubi ait : « Ut serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris; » et vers. 77 : « Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum. »

Vers. 72.

72. AD FACIENDAM MISERICORDIAM CUM PATRIBUS NOSTRIS (1), — qua uti patribus Christum promisit, ita jam promissis stetit, Christumque posteris eorum exhibuit, per quem ipsos etiam patres e limbo liberabit et beabit, ac in cœlum secum deducet. Unde Theophylactus : « Christi gratia, inquit, etiam ad illos qui mortui erant extenditur; omnes enim per eum resurgent : » implevit etiam patrum spem et desiderium; nam, ut ait idem Theophylactus, « cum patres vident filios suos talibus frui bonis, gaudent et participes sunt lætitiæ, perinde ac si in se collata essent. »

ET MEMORARI (Græce μνησθῆναι, id est *meminisse, recordari, esse memorem*) TESTAMENTI SUI SANCTI. — Est græcismus, *q. d.* Ut memoraretur, seque memorem ostenderet testamenti, id est pacti cum

(1) Haud simili prorsus modo ab interpretibus versiculus 72 cum duobus præcedentibus jungitur. Alii enim quæ sunt in vers. 70 et 71 putant παρένθετα esse, secus alii. In primo casu verba *ad faciendam, memorari*, quæ in græco modi sunt infinitivi, exprimes vel gerundiis, vel participiis, et junges cum vers. 68 et 69, ut sensus sit : Deus visitavit plebem suam, *ut faciat misericordiam, et recordetur;* vel, quod eodem recidit, *faciens misericordiam, recordatus.* Illam autem parenthesim si respuas, versiculus 72 erit appositio qua illustretur vox *salutem*, vers. 71, ut sensus sit : *Deus locutus est*, id est promisit, *salutem*, quæ salus in eo est, *ut faciat misericordiam, et recordetur;* vel, quod magis arridet : *Deus locutus, seu pollicitus est, quod in salutem cedet, facere misericordiam, et memorari.*

Voces *cum Patribus nostris* construendas esse Patritius negat cum verbo *facere*, non enim *Patribus nostris* tantum, sed universo hominum generi hoc beneficium præstitit Deus; sed sunt appositæ nomini *misericordiam*, omisso de more Hebræorum pronomine relativo; *q. d. misericordiam quæ Patribus nostris*, id est τῷ *Abraham et semini ejus, promissa a Deo fuerat.*

patribus de Messia nasciluro initi. Pactum hoc cum Abraham, Isaac et Jacob a Deo sancitum extat *Genes.* XII, 3, et cap. XX, 4, et cap. XXVIII, 14. Estque hoc : « Benedicentur in semine tuo omnes tribus terræ. » Benedictionem hanc explicat Jeremias, cap. XXXI, 31, dicens : « Et feriam domui Israel et domui Juda fœdus novum, etc. Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum, etc., quia propitiabor iniquitati eorum, et peccati eorum non memorabor amplius. »

Vers. 73.

Jusjurandum hic ad quid referatur.

73. JUSJURANDUM QUOD JURAVIT (Arabicus, *promisit*) AD ABRAHAM PATREM NOSTRUM, DATURUM SE NOBIS. — « Jusjurandum » hoc *primo,* referri potest ad τὸ « memorari, » *q. d.* Ut memoraretur jusjurandum, ejusque se memorem indicaret. Græcum enim μνησθῆναι construitur cum accusativo æque ac genitivo, sicut Latinum «memorari.» Ita Euthymius.

Secundo, « jusjurandum » referri potest ad τὸ «misericordiam,» *q. d.* Misericordia hæc est juramento a Deo promissa, ideoque ipsa est jusjurandum illud magnum a Deo editum, et patribus juratum.

Tertio, aptius referri potest ad τὸ « pacti, » *q. d.* Deus misit Christum, ut memor esset sui pacti, quo illum patribus promisit, quod pactum est « jusjurandum » illud ingens, « quod juravit ad Abraham, » etc. Sic enim loquuntur Græci, ut dicant ὅρκον ὃν pro ὅρκος ὃν : ita Maldonatus et Franciscus Lucas. Unde Origenes legit, « juramenti, » in genitivo ; et clarius Syrus, *ut memor esset testamenti sui sancti, et jusjurandi.*

Quarto, planissime et facillime «jusjurandum» referas ad τὸ « ad faciendam » vers. 72, ut hic significentur tres causæ ob quas Deus hoc cornu salutis erexerit, id est Christum incarnarit; scilicet, *primo,* ad « faciendam misericordiam; » *secundo,* ut memoraretur et recordaretur sui pacti; *tertio,* ut faceret et impleret suum jusjurandum, quo juravit Abrahæ se semen ejus (spirituale potius quam carnale) multiplicaturum sicut stellas cœli, ac in semine ejus (Christo) benedicturum omnes gentes, *Genes.* XXII, 16 : « Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me; benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum, etc. Et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. » Et Apostolus, *Hebr.* VI, 17 : « Abundantius enim volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit jusjurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad propositam spem. » Ita Theophylactus. Hebræi enim sæpe subticent verba, eaque ex præcedentibus vel sequentibus intelligenda relinquunt. Sic hic ait « jusjurandum, » scilicet ut faceret et impleret; sunt enim hæc verba Zachariæ exultantis, et gaudio quasi absorpti, qualis non verba, sed res spectat et eructat : unde in verbis solœcismos aliosque defectus sæpe committit (1).

DATURUM SE NOBIS. — Ut daret nobis, liberatis ab hostibus, servire illi sine timore, ut sequitur; ita enim hæc jungenda esse patet ex Græco et Arabico, qui sic vertit : « Jusjurandum quod promisit ad Abraham patrem nostrum, se daturum nobis salutem sine timore de manibus inimicorum, ut serviamus illi, » etc. Explicat enim jusjurandum Dei, id est benedictionem, quam Deus Abrahæ promisit et juramento confirmavit, docetque eam sitam esse in salute, quam attulit Christus, ut per ejus gratiam liberati ab inimicis nostris, scilicet a peccato, dæmone et inferno, quibus prius quasi mancipia servieramus, nunc Deo in sanctitate serviamus. Unde sequitur :

Vers. 74

74. UT SINE TIMORE DE MANU INIMICORUM NOSTRORUM (dæmonum et hominum improborum, item peccatorum, mortis et inferni) LIBERATI SERVIAMUS ILLI — latria, qui est cultus soli Deo debitus; Græce enim est λατρεύειν.

Vers. 75.

Sex differentiæ legis et Evangelii.

75. IN SANCTITATE ET JUSTITIA CORAM IPSO OMNIBUS DIEBUS NOSTRIS. — Hoc est jusjurandum, sive hæc est benedictio Dei Abrahæ jurata, scilicet salus et gratia Christi ejusque Evangelii, cujus excellentiam et perfectionem præ Mose et lege veteri, pulchre hisce epithetis describit. Prima enim ejus pars est libertas, quod scilicet liberet nos a servitute peccati et diaboli. Secunda est servitus, id est cultus veri summique Dei. Tertia est amor, non timor servilis; Judæi enim serviebant Deo timore pœnarum, Christiani vero serviunt amore liberali, quasi filii. Unde Apostolus, *Rom.* VIII, 15 : « Non enim, inquit, accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba pater. » Quarta est interna veraque sanctitas et justitia, non externa sita in lotionibus, sacrificiis cæterisque cæremoniis, qualem habebant Judæi. Quinta, « coram Deo, » ut cogitantes nos in Dei, qui corda singulorum intuetur, oculis versari, studeamus ei purum sanctumque cor exhibere, omniaque opera ex puro sanctoque corde peragere, scientes nos inspectorem habere Deum, qui fundum cordis pervidet, et ex illo opera nostra est dijudicaturus. Sexta, ut hæc faciamus non uno die, mense, vel anno, sed omnibus diebus nostris, scilicet perseverando in his usque ad mortem, et successive usque ad finem mundi. Ita Theophylactus, Beda et alii.

IN SANCTITATE ET JUSTITIA. — « Sanctitas » Deum respicit, consistitque in sancto Dei cultu;

(1) Hæc Patritius : « Ast equidem verius esse existimo *jusjurandum* appositionem esse qua superiora illustrentur et confirmentur, ideoque eumdem nominis casum ac in superioribus esse adhibitum, utpote quod his appositum sit, cumque iis ab eodem verbo dependeat. »

« justitia » proximum spectat, et consequenter seipsum. Sanctitas ergo tribuit jus suum Deo, justitia hominibus, ut scilicet quisque tribuat cuique id quod ei debet, vel ex justitia, vel ex charitate, ac consequenter sibi ipsi tribuat temperantiam, modestiam, humilitatem, quibus seipsum recte ad normam legis et virtutis componat; hoc enim sibi ipsi præstare debet. « Sanctitate » ergo et « justitia » significatur omne officium virtutis, decalogo præscriptum : sanctitas enim præcepta primæ tabulæ respicit, quæ Deum spectant; justitia secundæ, quæ proximum et seipsum concernunt.

Hæc ergo sunt officia et munia vitæ Evangelicæ, ad quæ Christus nos vocat. Hæc igitur est vocatio fidelium : huc omnes vocamur, scilicet « ut abnegantes impietatem et sæcularia desideria, sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo expectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, » *Tit.* II, 12, ut scilicet sanctitatem Dei et Christi imitemur, eamque moribus repræsentemus, ut ejus vita, virtus et sanctitas in nostris actibus quasi in viva sui imagine resplendeat, ac Christus ipse in nobis vivere, agere et loqui videatur, « qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum, » *Tit.* II, 14, juxta illud Pauli : « Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus, » *Galat.* II; et illud Petri, *epist.* I, cap. I, 15 : « Secundum eum qui vocavit vos, Sanctum, et ipsi in omni conversatione sancti sitis. » Vide ibi dicta, et Nyssenum, tract. *Quid sibi velit nomen et professio Christiani,* ubi inter alia sic ait : « Christianismus est imitatio divinæ naturæ : Christianismi professio est, ut homo reducatur ad pristinam et antiquam felicitatem; Christianismus est participatio Christi. Cum ergo Christus sit justitia, puritas et veritas, Christianus esse nequit, qui illorum communionem et societatem in se non ostendit.» Unde colligit Christiani actiones similes esse debere actionibus Christi et Dei, id est cœlestes, angelicas, divinas, quales in Evangelio legimus. Quisque ergo Christi vitam et mores inspiciat, in iisque quasi in speculo suos mores intueatur, et videbit an verus sit Christianus, an fictus et pictus duntaxat.

Christianismus est imitatio divinæ naturæ.

Vers. 76. 76. Et tu, puer (Græce παιδίον, id est ut Syrus, *puerule*), Propheta Altissimi vocaberis. — *q. d.* Tu, o Joannes, licet jam puerulus sis, octo duntaxat dierum, tamen post 29 annos vir factus eris propheta annuntians et indicans Christum. Hæc est altera cantici hujus pars, qua Zacharias pater a Christo transit ad Joannem filium suum recens natum, eumque fore Prophetam et Christi præcursorem vaticinatur, ut hæc nunc audientes et suo tempore Joannem prædicantem audituri, hujus oraculi memores, Joannem ut prophetam et Christi indicem, ac consequenter Christum ipsum ab eo indicatum, ea qua par est devotione et reverentia suscipiant. Addunt S. Ambrosius, Origenes, Theophylactus et Titus hic Joannem infantem, utpote usu rationis a Deo donatum in utero matris, hæc patris se compellantis verba audientem, intellexisse. « Potuit, inquit Ambrosius, vocem patris audire qui Mariæ salutationem ante quam nasceretur audivit. Sciebat profecto alias esse aures Prophetæ quæ spiritu Dei, non corporis ætate reserantur. » Addit Beda : « Nisi forte putandus est Zacharias, propter eos potius qui aderant instruendos, futura filii sui munera quæ dudum per angelum didicerat, mox ut loqui potuit, prædicare voluisse. »

Præibis enim ante faciem Domini (Christi, qui licet sit homo, est tamen quoque Dominus, id est Deus) parare vias ejus. — *q. d.* Sicut regibus venturis solent viæ præparari, adæquari et ornari, auferendo ligna, saxa, sordes aliaque impedimenta vel dedecora; ita tu, o Joannes fili mi, præparabis Christo regi viam, auferendo quidquid illi posset esse offendiculo in animis Judæorum, exhortando scilicet eos verbo et exemplo ad pœnitentiam, ac ut Jesum velut verum Messiam a Deo missum excipiant, illique credant et obediant, itaque ab eo salutem et veniam peccatorum Deique gratiam consequantur. Unde explicans, subdit :

Vers. 77. 77. Ad dandam scientiam salutis (Syrus, *vitæ*, id est vivificam) plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum. — *q. d.* Ut tu, o Joannes, des Judæis scientiam salutis, ut scilicet sciant se salutem debere sperare et flagitare a Christo Salvatore; « in, » id est « ad remissionem peccatorum, » ut scilicet eam assequantur a Christo per ejus fidem et baptismum; in hac enim consistit salus Christi : peccata enim non remittuntur nisi per salutem et gratiam Christi. Unde Beda : « Quasi nomen Jesu, ait, exponere, ac diligentius commendare desiderans, salutis mentionem frequentat. » Et nonnullis interjectis : « Ne temporalem carnalemque promitti salutem putares, in remissionem, inquit, peccatorum eorum. »

Vers. 78. 78. Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus (id est quibus impellentibus, vel propter quæ) visitavit nos oriens ex alto. — Causam tantorum operum, scilicet Messiæ incarnati, ejusque præcursoris Joannis jam nati aperit, assignatque « viscera misericordiæ, » id est visceralem, intimamque, et ex imo cordis sinu fundoque manantem misericordiam Dei nostri, qui summæ miseriæ nostræ misertus, ut illi succurreret, sua viscera, id est Filium suum unigenitum, in ejus incarnatione dedit, et quasi in nos effudit. Anthropopathōs ergo « viscera » significant intimam et summam Dei misericordiam, tum quia in magna commiseratione solent viscera commoveri, tum quia viscera Patris sunt Filius, quem e suis quasi visceribus genitum Deus Pater nobis donavit.

Oriens est nomen proprium Christi.

Oriens ex alto. — Quæritur quis sit hic « Oriens, » et cur icta dictus ?

Nota *primo* : Pro « Oriens » Græce est ἀνατολὴ, id est « ortus, » sicut dicitur ortus solis, vel ortus germinis. « Oriens » ergo hic est nomen substantivum et proprium Christi. Unde Chaldæus, *Zachariæ* cap. III et VI, pro *Oriens*, vertit Messias, id est Christus.

Nota *secundo*, ex S. Hieronymo, *in Zachar.* cap. III et VI, Zachariam hic alludere *primo*, ad illud *Malach.* IV, 2 : « Orietur vobis timentibus nomen meum sol justitiæ, et sanitas in pennis ejus. » Et ad illud *Sap.* V, 6 : « Ergo erravimus a via veritatis, et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol intelligentiæ non est ortus nobis. » Et *Isaiæ* LX, 1 : « Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est. » Et *Num.* XXIV, 17 : « Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel, » Christus scilicet, qui ut stella et sol nos illuminabit, inflammabit, omnique gratia lætificabit, et viam nobis in cœlum quasi dux et sol præibit. *Secundo* et proprie, Zacharias hic alludit ad *Zachar.* cap. III, 8 : « Ecce ego adducam servum meum Orientem. » Et cap. VI, 12 : « Ecce vir, Oriens nomen ejus. » Et *Isaiæ* cap. IV, 2 : « In die illa erit germen Domini in magnificentia et gloria, » ubi Septuaginta vertunt, « in die illa illucescet Deus in concilio cum gloria. » Et *Jerem.* XXIII, 5 : « Suscitabo David (Davidi) germen justum. » Nam, *Zach.* III et VI, Septuaginta pro « Oriens » vertunt ἀνατολὴ, quod ex iis huc transtulit Lucas : nec enim alibi repetitur.

Nota *tertio* : in *Zacharia*, cap. III et VI, pro « Oriens, » et Græco ἀνατολὴ, Hebr. est צמח *tsemach*, quod proprie significat germen, ut cum S. Hieronymo docent omnes Hebræi. Unde Septuaginta illud alibi vertunt, βλάστημα, id est *germen* : sed nomen צמח *tsemach*, per metaphoram, quæ apud Hebræos aliquando est longe petita, transfertur ad alia multa. Hebræi enim dicunt germinare justitiam, voluntatem, salutem, lucernam, lucem, pro producere justitiam, voluntatem, salutem, lucernam, lucem; sicut Latini dicunt pullulare non tantum herbas, sed et radios solis, lucem, lætitiam, salutem, etc. Patet hoc ex II *Reg.* XXIII, 5; *Ezech.* XXIX, 21, et alibi sæpe. Item ex Lexicis, atque ex Septuaginta qui, *Isaiæ* IV, 2, pro « erit germen, » sive « germinabit, » vertunt, *illucescet*, uti jam dixi; atque in Zacharia pro צמח *tsemach*, id est *germen*, vertunt, ἀνατολὴ, id est *ortus*, quod licet in genere de quovis ortu, etiam herbarum, dici possit, teste Suida, tamen proprie dicitur de ortu solis, lunæ et stellarum.

Christus est germen cœleste.

Dico ergo Christum vocari צמח *tsemach*, id est germen, sed germen solare, id est cœleste et divinum. Id patet *primo*, quia hoc proprie significat ἀνατολὴ; *secundo*, quia sequitur : « Oriens ex alto, » scilicet e Deo et cœlo; et, « Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent : » quæ omnia ortum non germinis terreni, sed solis aut stellæ aperte indicant. Ita Theophylactus, Euthymius, Beda hic et Hieronymus, Cyrillus et Theodoretus in cap. III *Zachariæ*, et alii passim.

Et terrestre, cur?

Ubi nota Christum vocari « germen, » tum cœleste, tum terrestre; utrumque enim aliquo modo significat ἀνατολὴ et *oriens* : habet enim Christus duas generationes, divinam scilicet, et ita germen est Patris æterni; ac humanam, et ita germen est matris et Davidis. Sic ergo ab Isaia, Zacharia et aliis Christus dicitur « germen. » *Primo*, quia ex radice Jesse, sive Davidis, quæ videbatur exaruisse, nullo jam rege aut duce ex ea prodeunte, iterum germinabit Christus, et pullulabit ut germen ad regnandum, ac ad proferendum fructum omnis gratiæ, salutis et boni : germen, inquam, primitus natum in cœlo, deinde transplantatum in terra; hoc enim significat « Oriens ex alto, » sive prodiens ex cœlo, quasi germinans sol ad illuminandum eos qui in terra in umbra mortis sedent, ut sequitur. *Secundo*, voce germinis et solis germinantis, id est nascentis significatur parvitas et humilitas Christi nascentis, quæ deinde crevit in tantum corpus, ut umbra et luce sua totum orbem complexa sit, juxta parabolam grani sinapis, *Matth.* XIII. *Tertio*, significatur Christus quasi alter Melchisedech, ἀπάτωρ, ut homo, scilicet ut germen ex sola terra, id est virgine matre castissime natus; sed ut Deus, ἀμήτωρ, id est carens matre, scilicet ut radius a sole, id est Patre generatus. Rursum ut sol purissimis suis radiis per vitrum penetrat et prodit, ita Christus uterum matris clausum nascendo penetravit.

Resp. Primo. — Secundo. — Tertio.

Ubi nota Christo recte attribui proprietates, tam solis quam germinis, et utrumque significat vox ἀνατολὴ, sive *oriens*, quæ respondit Hebræo צמח *tsemach*, *q. d.* Germen solare et oriens, aut sol germinans et oriens, sive germen : quod primo, in cœlo cum summa claritate et gloria, deinde ex cœlo in terra germinans, ortum est. Christus enim est arbor vitæ, ex cœlesti paradiso transplantata in terram per incarnationem; inde rursum ascendens in cœlum et paradisum suum, visione sua et fruitione dat Sanctis vitam immortalem cum summa gloria, suisque foliis et fructibus omnis voluptatis Beatos in æternum continue mulcet et satiat, ut dixi *Apoc.* XXII, 2. Hinc S. Hieronymus, in cap. VI *Zachar.*, τὸ « oriens, » ex Hebr. צמח *tsemach*, interpretatur *germen*, per quod Christum intelligit. « Qui idcirco, ait, oriens, id est ἀνατολὴ, vel ἀναφυὴ, sive βλάστημα, nuncupatur, id est germen, quia ex se repente succrescet, et ex radice sua in similitudinem germinis pullulabit. » Et deinde mystice idipsum explicans : « Ipse, ait, qui *Jesus* appellatur, eo quod salvaverit mundum; et *Oriens* dicitur, quia in diebus ejus orta est justitia; et canitur in Psalmo : *Veritas de terra orta est*, eo quod de utero virginali in sæculorum consummatione generatus, dixerit : *Ego sum veritas.* » Et post pauca : « Iste igitur, qui nostris virtutibus coro-

natus est, orietur et appellabitur Oriens : ad quem locutus est Pater : *Filius meus es tu, ego hodie genui te*; juxta illud *Isaiæ* XI, 1 : Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet. »

At vero alii Patres recte quoque τὸ « Oriens » interpretantur solem ex alto, scilicet cœlo, orientem, per quem intelligunt Christum qui est lux mundi, ideoque in terra natus est, ut per carnem sit quasi sol transparens et illuminans omnem hominem ad eum venientem. Ita Beda, Theophylactus, Euthymius, Titus hic, et S. Gregorius, lib. XX in cap. XVIII *Job*, cujus verba sunt hæc : « Nam quia ab oriente lux surgit, recte Oriens dicitur, cujus justitiæ lumine nostræ injustitiæ nox illustratur. » Beda : « Qui ideo recte Oriens vocatur, quia nobis ortum veræ lucis aperiens, filios noctis et tenebrarum lucis efficit filios, juxta id quod consequenter exponit, illuminare, » etc. Sic et S. Chrysostomus, hom. in illud *Zachariæ* : « Ecce vir, Oriens nomen ejus; » Eusebius, lib. VII *De Demonstr.*, in nona; S. Athanasius, *tract.* in illud, « omnia mihi tradita sunt ; » Origenes, hom. 13 *in Levit.* Quare perperam priorem *tsemach* significationem secutus Beza, hoc loco vertit, « quibus invisit nos germen ex alto. » Hoc enim plane novum est, et Græcum ἀνατολὴ proprie significat *ortum*, non *germen* ; Syrus quoque vertit *dancho*, quod de ortu solis dicitur; et Arabicus, *ortus est ab alto.*

Utroque ergo modo τὸ « Oriens » hic accipi debet, ut alludat ad ortum tum germinis, tum solis; Christus enim est germen solare et cœleste, idem vicissim est sol germinans et nascens ex Virgine in terra, ut dixi.

Vers. 79. 79. ILLUMINARE HIS QUI IN TENEBRIS ET IN UMBRA MORTIS SEDENT, AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS. — Græcum ἐπιφᾶναι, vel, si alio accentu legas, ἐπίφαναι, est modi tam imperativi quam infinitivi. Unde *primo*, ἐπίφαναι, *illuminare*, id est illucesce, exorere, ut novus quidam mundi sol, tu, o Joannes fili mi (ut ad eum loqui pergat Zacharias pater), ut peccatores in tenebris errorum et peccatorum sedentes per fidem in Christum illumines eosque luci veritatis, justitiæ et salutis restituas, itaque eos a tyrannide dæmonis liberes. Simili schemate ait Dido, IV *Æneid.* :

> Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
> Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Hannibalem intelligit, qui Romanos Æneæ posteros multis cladibus afflixit.

Secundo et potius, ἐπιφᾶναι, id est *illuminare* in infinitivo, id est ut illuminet (Syrus, *ut luceat*), scilicet Christus oriens ex alto. Unde Arabicus vertit, *ortus est ab alto ad illuminandum* (illucescendum) *sedentibus in tenebris et umbra mortis*, *q. d.* Visitavit nos Christus quasi sol oriens ex alto, ut lucem veræ doctrinæ, gratiæ, justitiæ et lætitiæ afferret, tum patribus vita functis, tum peccatoribus viventibus, qui utrique sedebant in tenebris et umbra mortis. Nam patres proprie sedebant in tenebroso limbo inferni, quasi in umbra mortis. Mystice autem peccatores sedebant in tenebris, id est in tenebrosis erroribus, ignorantiis, vitiis et peccatis. Porro S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et Titus per « tenebras » intelligunt errores, per « umbram mortis » peccata; melius utraque per utrumque accipias; tenebræ ergo sunt communes errores et crimina, umbra mortis vero sunt gravissimi errores et scelera.

ET IN UMBRA MORTIS SEDENT. — Alludit ad *Isaiæ* IX, 2 : « Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam : habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis. »

Umbra mortis quid? Primo. Nota *primo* : Proprie umbra mortis sunt tenebræ et locus horridus, sive horror mortis et inferni; hæc enim mortem et infernum comitantur, sicut umbra suum corpus. Unde hic dicitur Baptistæ Christi præcursori : « Illuminare his qui in tenebris et in umbra mortis sedent; » ut scilicet illumines peccatores sedentes in tenebris peccati, et justos sedentes in tenebroso limbo patrum. Quin et Virgilius, lib. X *Æneid.*, de eodem ita canit :

> Olli dura quies oculos, et ferreus urget
> Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

Quid significet. Secundo. Nota *secundo* : Per hanc umbram mortis, sive per has tenebras, significatur tristissima rerum facies et miseria extrema, tempusque captivitatis, carceris, infirmitatis, mortis et damnationis; nihil enim tristius est umbrosis mortuorum sepulcris, sicut e contrario lux, quia gratissima est, symbolum est felicitatis. Rursum, « umbra mortis » significat proxima pericula, indeque angores mortis, sicut umbra proxima est corpori. Ita capitur *Psal.* XXII, 4. Tertio. *Tertio*, significat longam oblivionem. Unde S. Gregorius, IV *Moral.*, cap. XX : « In umbra mortis sedere, ait, est a divini amoris notitia in oblivione latescere. » Deus enim est vita et lux, quia longissime abest ab umbra mortis. Quarto. *Quarto*, umbra mortis est Dei et salutis ignorantia. Hinc peccatum mortale est umbra mortis, ob analogias quas recensui *Isaiæ* cap. IX, vers. 2.

AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS. — Ut scilicet Christus suæ fidei et gratiæ luce dirigat nos in viam justitiæ; hæc enim est via pacis : justitia enim est via et medium ad consequendam pacem et tranquillitatem animæ; item pacem cum Deo et hominibus in hac vita, ac pacem beatificam in cœlo, juxta illud *Isaiæ*, XXXII, 17 : « Erit opus justitiæ pax, etc. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, et in tabernaculis fiduciæ, et in requie opulenta. » Pacis enim nomine Hebræi significant omne bonum, ipsamque felicitatem et beatitudinem æternam. Hinc Christus

ab Isaia, cap. IX, 6, vocatur « Princeps pacis, et Pater futuri sæculi ; » subditque : « Et pacis non erit finis. » Nam, ut canit David, *Psal.* LXXI, 7 : « Orietur in diebus ejus justitia, et abundantia pacis, donec auferatur luna, » id est in æternum.

Vers 80. 80. PUER (Syrus, *puerulus*) AUTEM CRESCEBAT (Arabicus, *adolescebat*) ET CONFORTABATUR SPIRITU.— *q. d.* Joannes, sicut crescebat corpore, sic et spiritu ejusque robore, quia Spiritus Sanctus eum in dies majori sapientia, gratia, fortitudine imbuebat. Hinc colligitur usum rationis, quem Joannes accepit in utero, vers. 41, post nativitatem in eo permansisse et crevisse. Ita Theophylactus : « Quanto magis, ait, crescebat puer, tanto magis et efficaciæ spiritus in illo se ostendebant, organo illorum capace existente ; » *q. d.* Quo magis organa corporis puerilis in Joanne crescentia, erant capacia rationis, sapientiæ et spiritus, eo plura illorum ipsi infundebat Spiritus Sanctus. Et Titus : « Juxta ætatis, ait, analogiam et incrementum, gratia et spiritu proficiebat. » Idem dicitur de puero Jesu, cap. II, 52, sed alio modo et sensu.

ET ERAT (puer) IN DESERTIS USQUE IN DIEM OSTENSIONIS SUÆ AD ISRAEL. — Hinc colligitur Joannem a puero concessisse in desertum, ibique continuo mansisse usque ad annum trigesimum, quo cœpit se ostendere populo, illique prædicare pœnitentiam et fidem in Christum.

Baronius, in *Apparatu Annal.*, ex Petro Alexandrino in *Regulis Ecclesiasticis*, canon. 3, quas probavit VI Synodus, et ex Nicephoro, lib. I *Histor.*, cap. XIV, ac Cedreno, in *Compendio histor.*, censet hunc Joannis secessum et fugam in desertum contigisse causa et timore infanticidii Herodis, de quo dixi *Matth.* II, 16, licet enim Joannes finibus Bethlehem (ubi infantes occisi sunt) non contineretur, tamen ad illum ob famam miræ ejus nativitatis, cum in omnium ore esset illud : « Quis putas puer iste erit ? » metum quoque et iram suam extendit Herodes ; metuens enim ne ipse esset rex Judæorum a Magis quæsitus, puta Messias, jussit eum occidi. Quare Joannes, ut cædem Herodis effugeret, bimulus a matre abductus est in desertum, ibique in spelunca delituit. Addit Cedrenus matrem Joannis post 40 dies in eadem spelunca diem obiisse, ac angelum Joannis educandi curam suscepisse. Sic et Nicephorus : « Atque inde, inquit, in solis locis libenter versari solitus, angeloque usus in remotiores sylvarum recessus secessit. » Imo Petrus Alexandrinus addit Zachariam patrem jussum ab Herode occidi inter templum et altare, eo quod Joannem filium neci et infanticidio ejus subduxisset.

Joannes ivit in desertum metu Herodis.

Causa ergo secessus Joannis in desertum fuit metus infanticidii Herodis, cui plures et potiores causæ ex parte Dei et Joannis accesserunt. *Prima* fuit, ut in deserto fugeret occasiones peccandi, quas suggerit conversatio cum hominibus. Unde Ecclesia de eo canit ;

Causa Prima

> Antra deserti teneris sub annis,
> Civium turmas fugiens, petisti,
> Ne levi saltem maculare vitam
> Flamine posses.

Secunda causa fuit, ut libere Judæorum vitia reprehenderet, neminem reveritus, utpote neminem cognoscens, sed quasi angelus e cœlo lapsus cœlestia prædicans. Nam, ut ait S. Chrysostomus, « Neminem vidit unquam conservorum, nec ab aliquo horum visus fuit. » Et Theophylactus : « Secessit, ait, ut extra multorum malitiam nutriretur, et neminem vereretur arguere. »

Secunda.

Tertia, ut prædicator pœnitentiæ futurus, illius prius ipse daret exemplum, rigide vivens in eremo, ut liberius auditores a mundi illecebris, utpote quas ipse sprevisset, sustolleret, ait Beda. Vitæ enim austeritas magnum prædicatori dat auctoritatis pondus.

Tertia.

Quarta, ut cum Deo et angelis assidue conversans, angelice viveret, juxta illud : « Ecce ego mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam, » *Malach.* IV, 1. Joannes enim in deserto a mundo semotus vacabat jejunio, orationi, contemplationi. « Semper in hymnis, semper in orationibus fuit, ait S. Chrysostomus ; nulli hominum antequam ad baptizandum accederet, Deo autem soli sua semper colloquia offerens. » Et Origenes : « Ut vacaret, ait, orationibus et cum angelis conversaretur, appellaretque Dominum et illum audiret respondentem atque dicentem : Ecce adsum, » etc.

Quarta.

Quinta, ut Joannes Christi foret testis et index omni exceptione major. In deserto enim a nullo hominum doceri potuit, sed a solo Deo et angelis ; quare ipse fuit θεοδίδακτος, atque sacras Scripturas, reliquaque quæ prædicavit, a Deo infusa accepit. Unde Euthymius : « Oportebat eum, ait, a teneris, quod aiunt, unguibus ad virtutem exerceri, ut et libere argueret, et Christi, qui a se annuntiaretur, testis fide dignus esset. » Et Titus : « Ut Christo testimonium perhibiturus, necnon hominum nequitiam imperterrite redarguturus, testis doctorque omni exceptione major haberetur. » Joannes ergo in deserto fuit cœlicola, tum quia pro domo et tecto habuit cœlum ; tum quia assidue cœlum contemplans, mente in cœlis versabatur, et cœlitum vitam æmulabatur. Audi Nazianzenum, in *Præceptis ad Virgines*, de Joanne in deserto canentem :

Quinta.

> Melle famem agresti repulit vilique locusta
> Zacharia genitore satus, texitque cameli
> Membra pilis, habuitque domum versatile cœlum ;
> Atque in humo dura corpus dabat ipse sopori.

Idem, orat. 20 *in laudem S. Basilii*, Joannem vocat summum Philosophum : Basilius, inquit, « nobiscum hinc in Pontum profugit, ac pietatis gym-

nasia, quæ illic erant, moderatur, atque cum Elia et Joanne summis philosophis solitudinem amplectitur. » Aliam causam solitudinis S. Joannis dat Elias Cretensis, commentans *in orat.* 1 S. Gregorii Nazianzeni : « Quoniam, ait, Christus et Joannes cognati erant, idcirco ne Joannes propinquitatis causa Christo testimonium præbere videretur, hoc a Spiritus Sancti gratia procuratum est, ut ipse per totum primæ ætatis cursum in solitudine degeret, ne amicitia ductus, aut artificio quodam hoc testimonium edere videretur; verum tanquam a Deo id cognitum habuisset, sic ipsum annuntiaret, eaque de causa aiebat : *Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, illi mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem sicut columbam, et manentem super eum, ipse est qui baptizat in Spiritu Sancto,* » *Joan.* I.

Sexta.

Quocirca idem Nazianzenus, *orat.* 39, sic Joannem compellat : « Tu solitudinis alumne, ac nullius cibi homo, tu nove Elia, plusquam Propheta, utpote qui eum etiam, qui prædicebatur, vidisti; tu inter vetus et novum Testamentum interjecte. »

Symbolice : Nicetas, *in orat.* 38 Nazianzeni : « Joannes, ait, eorum figuram gerit, qui a puero sanctificati sunt, et usque ad extremum proficiendo solidissimum constantissimumque virtutis habitum conservant. Nam cum adhuc in materna alvo esset, Dominum suum agnovit, et cum summa lætitia exiliit. »

Denique idem Nazianzenus S. Joannis exemplo in solitudinem cum S. Basilio secessit, cujus spiritales delicias et fructus ita ipse describit, *orat.* 1 : « Nihil enim mihi tam optandum cuiquam esse videbatur, quam ut occlusis sensibus, atque extra carnem mundumque positus et in seipsum collectus, nec nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerum attingens, atque secum ipse et cum Deo colloquens, superiorem iis rebus, quæ in aspectum cadunt, vitam agit, divinasque species puras semper, nec terrenis ullis et errantibus formis admixtas in seipso circumfert; Deique rerum ac divinarum purum omnino speculum est, in diesque efficitur, ac lucem per lucem assumit, clariorem videlicet per obscuriorem ; jamque futuri ævi bonum spe percipit, et cum angelis versatur, ac licet adhuc in terris sit, terram deserit, atque a spiritu sursum collocatur. » Quocirca Patres passim Joannem vocant principem vitæ monasticæ. Ejusdem dux fuit Christus, uti ostendi *Matth.* I, 1.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, describit nativitatem Christi; secundo, vers. 8, Angelum nuntiantem Christi ortum pastoribus, eorumque ad Christum adventum; tertio, vers. 21, Christi circumcisionem; quarto, vers. 22, Christi præsentationem in templo, et Virginis purificationem e partu, ac Simeonis et Annæ encomia et oracula de Christo; quinto, vers. 41, Christi duodennis inventionem in templo.

1. Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. 2. Hæc descriptio prima facta est a præside Syriæ Cyrino : 3. et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. 4. Ascendit autem et Joseph a Galilæa de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo et familia David, 5. ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. 6. Factum est autem cum essent ibi, impleti sunt dies ut pareret. 7. Et peperit filium suum primogenitum, et pannis eum involvit, et reclinavit eum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio. 8. Et pastores erant in regione eadem vigilantes, et custodientes vigilias noctis super gregem suum. 9. Et ecce Angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. 10. Et dixit illis Angelus : Nolite timere; ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo : 11. quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David. 12. Et hoc vobis signum : Invenietis infantem pannis involutum, et positum in præsepio. 13. Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, et dicentium : 14. Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. 15. Et factum est, ut discesserunt ab eis Angeli in cœlum, pastores loquebantur ad invicem : Transeamus

usque Bethlehem, et videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis. 16. Et venerunt festinantes, et invenerunt Mariam, et Joseph, et Infantem positum in præsepio. 17. Videntes autem cognoverunt de verbo, quod dictum erat illis de puero hoc. 18. Et omnes qui audierunt, mirati sunt, et de his quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos. 19. Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. 20. Et reversi sunt pastores glorificantes et laudantes Deum, in omnibus quæ audierant et viderant, sicut dictum est ad illos. 21. Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo priusquam in utero conciperetur. 22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, 23. sicut scriptum est in lege Domini : Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. 24. Et ut darent hostiam secundum quod dictum est in lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. 25. Et ecce homo erat in Jerusalem, cui nomen Simeon, et homo iste justus et timoratus, expectans consolationem Israel, et Spiritus Sanctus erat in eo. 26. Et responsum acceperat a Spiritu Sancto, non visurum se mortem, nisi prius videret Christum Domini. 27. Et venit in spiritu in templum. Et cum inducerent puerum Jesum parentes ejus, ut facerent secundum consuetudinem legis pro eo : 28. et ipse accepit eum in ulnas suas, et benedixit Deum, et dixit : 29. Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace ; 30. quia viderunt oculi mei salutare tuum, 31. quod parasti ante faciem omnium populorum : 32. lumen ad revelationem gentium, et gloriam plebis tuæ Israel. 33. Et erat pater ejus et mater mirantes super his quæ dicebantur de illo. 34. Et benedixit illis Simeon, et dixit ad Mariam matrem ejus : Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel ; et in signum, cui contradicetur : 35. et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. 36. Et erat Anna prophetissa, filia Phanuel, de tribu Aser : hæc processerat in diebus multis, et vixerat cum viro suo annis septem a virginitate sua. 37. Et hæc vidua usque ad annos octoginta quatuor, quæ non discedebat de templo, jejuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die. 38. Et hæc, ipsa hora superveniens, confitebatur Domino, et loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem Israel. 39. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam in civitatem suam Nazareth. 40. Puer autem crescebat, et confortabatur, plenus sapientia : et gratia Dei erat in illo. 41. Et ibant parentes ejus per omnes annos in Jerusalem, in die solemni Paschæ. 42. Et cum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, 43. consummatisque diebus, cum redirent, remansit puer Jesus in Jerusalem, et non cognoverunt parentes ejus. 44. Existimantes autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, et requirebant eum inter cognatos et notos. 45. Et non invenientes, regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum. 46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. 47. Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super prudentia et responsis ejus. 48. Et videntes admirati sunt. Et dixit mater ejus ad illum : Fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus et ego dolentes quærebamus te. 49. Et ait ad illos : Quid est quod me quærebatis? nesciebatis quia in his, quæ Patris mei sunt, oportet me esse? 50. Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos. 51. Et descendit cum eis, et venit Nazareth ; et erat subditus illis. Et mater ejus conservabat omnia verba hæc in corde suo. 52. Et Jesus proficiebat sapientia, et ætate, et gratia apud Deum et homines.

Vers. 1. 1. FACTUM EST AUTEM IN DIEBUS ILLIS (quibus natus est Joannes Baptista), EXIIT (Vatablus, « ut exiret ») EDICTUM A CÆSARE AUGUSTO, UT DESCRIBERETUR UNIVERSUS ORBIS. — Syrus, *universus popu-*

lus possessionis, seu *dominii ejus*, scilicet Augusto et Romanis subjectus. Nam, teste Suetonio, Augustus Gothis; Armeniis et Indis non imperabat. Facta est hæc descriptio, tum ut constaret numerus hominum Augusto subjectus, tum ad vectigal colligendum, quod in ærarium Romanum tot bellis exhaustum inferretur; singuli enim capitis sui censum dabant. Verisimile est Judæos dedisse quod alias ex lege in censu dabant, scilicet singulos dimidium siclum, id est duos regales, sive duos julios, *Exod.* XXX, 13; *Matth.* XXII, 19.

Cur Augustus orbem describi edixit?

CÆSARE. — Cæsar hic proprio nomine vocatus fuit Octavius, sive Octavianus, Julii Cæsaris ex sorore nepos, qui primus Romæ monarcha, ejus imperium mire auxit et illustravit. Unde Augusti cognomen adeptus est, teste Plinio, lib. III, cap. XX, anno 18 imperii sui (a quo proinde Censorinus annos Augusti enumerat, eosque vocat Augustæos, vel Augustianos) quasi numen aliquod e cœlo delapsum; regnavit enim in summa pace, amplitudine, majestate, felicitate per 57 annos; unde illud : « Augusto felicior, Trajano melior. »

Quis hic Cæsar?

Porro, hæc descriptio ab Augusto facta est, cum plenam haberet in toto orbe pacem, ideoque Janum tertio clausisset; quod factum est anno 40 imperii ipsius, quæ omnia facta sunt dirigente Deo, ut significaret jam Christum nasci, qui pacem toti orbi afferebat. Ita Beda : « Placatissimo, ait, tempore nasci voluit pacis amator : nullum majus pacis indicium, quam totum orbem describi, cujus moderator Augustus, qui maxima duodecim annis circa nativitatem Christi pace regnavit, bellis toto orbe sopitis. » Nam post 12 annos rebellantibus Parthis, Dacis, Atheniensibus, renovata fuere bella.

B. Virgo visa Augusto.

Hac de causa Augusto Cæsari Virgo Deipara, infantem ulnis gestans apparuit in Capitolio, cum jam ante ipse oraculo Apollinis edoctus natum esse puerum Hebræum, qui idolorum oraculis silentium indixisset, eidem in Capitolio aram erexisset hoc titulo : « Ara primogeniti Dei. » Quocirca Constantinus Magnus ibidem templum erexit in memoriam Dei genitricis Mariæ, quod etiamnum extat, et vulgo « Ara cœli » nuncupatur, ubi et locus visionis Augusti ostenditur. Ita ex Suida, Nicephoro et aliis Baronius in *Apparatu Annalium*. Rursum Romæ tempore Augusti, sub quo natus est Christus, e taberna meritoria per totum diem fons olei largissimus e terra profluxit : locus etiamnum Romæ ostenditur in ecclesia S. Mariæ Transtiberina. « Quo signo, ait Orosius, lib. VI, cap. XX, quid evidentius quam in diebus Cæsaris Augusti futura Christi nativitas declarata est? Christus enim Unctus interpretatur, » quia nos unxit ungitque oleo gratiæ et lætitiæ, per totum diem vitæ et mortalitatis nostræ.

Ara cœli.

Quo anno

Quæres, quoto anno imperii Augusti natus est Christus? Respondeo : Variæ sunt hac de re chronologorum et doctorum sententiæ. *Prima* censet Christum natum anno 41 Juliano, qui fuit annus 40 regni Augusti, Herodis 36, Romæ conditæ 749, Olympiadis 193 annus quartus. Anni Juliani incipiunt ab anno quo Julius Cæsar reformavit Calendarium, qui fuit vitæ et regni ejus penultimus; anno enim sequente occisus successorem reliquit Augustum Cæsarem : hinc fit ut anni Juliani semper uno anno antecedant annos Augusti. Ita Chronicon Weingartense, et nonnulli recentiores insignes chronologi. Hæc sententia valde convenit cum historiis sacris et profanis. Tantum illi obstat, quod *Luc.* III, 1 et 23, de Christo cum baptizaretur anno 15 Tiberii Cæsaris, dicatur : « Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, » cum juxta hanc sententiam fuerit 32 annorum, saltem inchoatorum. Nam Augustus regnavit 57 annos. Ergo Christus nascens anno 40 Augusti cum eo vixit 17 annos. Adde 15 Tiberii, habebis 32. Respondent ipsi Christum dici quasi vel circiter 30, annorum, quia erat 32 : sicut S. Augustinus in Breviariis antiquis dicitur baptizatus anno ætatis 30, cum præcise fuerit 33 annorum, uti habent Breviaria nuper correcta.

Augusti natus est Christus? Prima opinio.

Secunda censet Christum natum anno 42 Juliano, qui fuit 41 Augusti Cæsaris, ab Actiaca victoria 29, regni Herodis 37, Urbis conditæ 750, Olympiadis 194 annus primus. Ita sentit Severus Sulpitius. Favent S. Hieronymus, Irenæus, Tertullianus.

Secunda.

Tertia censet Christum natum anno 43 Juliano, qui fuit 42 Augusti, Herodis 38, Urbis conditæ 751, Olympiadis 195 annus secundus Ita Clemens Alexandrinus, Cassiodorus, Zonaras, Marianus Scotus, Baronius, Salianus, Toletus, Genebrardus, Salmeron, Serarius, Scaliger; et sic habet Martyrologium Romanum die 25 decembris. Unde id secutus sum in Chronotaxi, quam præfixi Pentateucho.

Tertia.

Quarta censet Christum natum anno 44 Juliano, qui fuit 43 Augusti, Herodis 39, Urbis 752. Ita S. Epiphanius, Eusebius, Orosius, Nicephorus, Hermannus Contractus, Copernicus, Onuphrius, Gerardus Mercator. In eamdem inclinant Franciscus Suarez, Sigonius, Pererius, Ribera, Maldonatus, Mariana.

Quarta.

Quinta censet Christum natum anno 45 Juliano, qui fuit 44 Augusti. Ita Joannes Lucidus et Dionysius Exiguus cum suis asseclis.

Quinta.

Sexta censet Christum natum anno 46 Juliano, qui fuit 45 Augusti, Herodis 41, Urbis 754, etc. Ita Paulus Middelburgensis, episcopus Semproniensis, Petrus de Aliaco, Bellarminus et Beda, ac novissime, sed exactissime, noster Dionysius Petavius in *Rationario Temporum*.

Sexta.

Hæ sententiæ singulæ suas habent conjecturas, suas quoque difficultates. Quare in re tam ancipiti nil certo definiri potest.

Lector ex his eligat quam volet (1). Probabiliores sententiæ sunt, prima, secunda et tertia. Secunda et tertia magis sunt communes et plures habent auctores, eisque favet quod ait Lucas, cap. III, 23: « Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, » in baptismo. Nam, juxta secundam sententiam, finiebat tunc annum trigesimum, juxta tertiam vero eumdem inchoabat.

Sententia prima. Primæ sententiæ expresse astipulantur prisci Annales apud Epiphanium, et vetus Chronicon apud Eusebium; insuper anonymus chronologus, qui ante 1400 annos scripsit.

Probatur Primo. Eidem favet *primo* quod illo anno, clauso Jano, summa fuerit in orbe pax, ut dixi.

Secundo. *Secundo*, quod Herodes anno regni sui 37 et ultimo paulo ante mortem, jussit occidi infantes a bimatu, *Matth.* II. Ergo Christus tunc erat bimulus, agebatque annum ætatis secundum. Ergo natus erat anno præcedenti, qui fuit Herodis 36, Augusti 40; mortuus est enim Herodes anno Juliano 43, Augusti 42, ut omnes veteres historici testantur, ait Sigonius. Hoc argumentum est validum, et vix ab aliis solvitur, nisi torquendo τὸ « a bimatu. »

Tertio. *Tertio*, quia Christus natus est anno bissextili, in fine anni, id est in decembri, ut patet, si a nostro bissexto annos retro computes ascendendo usque ad Christum; omnes enim anni centesimi sunt bissexti. Annus autem 40 Augusti fuit bissextus, non 41 aut 42. Nam annus primus Juliani fuit bissextus, ut docent Macrobius, Censorinus et alii. Ergo decimus bissextus fuit Julianus 41, sive Augusti 40. Adde, quod ex Josepho, Dione, Hegesippo et aliis passim liqueat, Herodem universim tantum regnasse annis 37, mortuumque esse anno 43 Juliano ante Pascha. Ergo eodem anno vel aliquo sequenti (ut vult sententia tertia, quarta, quinta et sexta) sub eo nasci non potuit Christus in fine anni, scilicet in decembri.

Quarto. Denique hic annus est, quo Augustus Caium Cæsarem, ex Julia filia sua et M. Agrippa genero suo (qui Pantheon Romæ ædificavit, orbis miraculum) nepotem, quem principem juventutis crearat, ac in filium adoptarat, et totius imperii hæredem constituerat, agentem annum ætatis decimum sextum, prætexta de more exutum toga virili induit, et cum solemni pompa in forum deduxit. Natus est enim Caius anno ab Urbe condita 734, M. Apuleio et P. Silio consulibus; anno vero 748, agens annum ætatis 15, ab Augusto designatus est consul, quæ omnia ex Dione, lib. LIV et LV, ac ex lapide Ancyrano et aliis docte docet Lipsius, in lib. I *Annal. Taciti*, n. 18 et seq. Quare Caius annum ætatis 16, et consequenter annum prætextæ, explebat anno Urbis 749, qui fuit imperii Augusti 40; scilicet eodem anno Deus Pater longe verius Jesum Christum cœli et terræ Dominum in orbem induxit, ut per eum fideles omnes in Christum credentes sibi adoptaret in filios, et regni cœlestis hæredes constitueret. Unde et mox Caius Cæsar ab Augusto missus in Judæam et Orientem, ibidem diem obiit, ut Christo novo regi jam nato locum cederet, et orbis imperium resignaret, quasi ei omni jure debitum et proprium.

Ex hac pariter sententia facile intelligitur, cur Christus ante annum ætatis duodecimum non venerit in Jerusalem ad templum, quia scilicet usque ad illum annum ibidem regnabat Archelaus, Herodis filius, a quo, æque ac ab Herode Christo erat timendum: Archelaus enim regnavit 10 annos, quibus adde duos ultimos Herodis, habebis annos 12, post quos Archelaus ab Augusto regno fuit pulsus in exilium, tumque Christus libere et sine metu adiit Jerusalem et templum.

Vers. 2. 2. HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRÆSIDE SYRIÆ CYRINO. — « Prima, » scilicet generalis, quæ contigit in toto orbe jam pacato sub Augusto et Romanis; nam aliæ in certis provinciis particulares, vel minus universales hac generali fuere priores. Ita Paulus Orosius, Beda, Maldonatus, Jansenius, Toletus, Franciscus Lucas et alii. Rursum « prima, » quia secunda descriptio facta est post 10 annos, scilicet anno 10 Archelai, cum idem Cyrinus missus est in Syriam ad illam peragendam, et ad bona Archelai, jam ab Augusto damnati et in exilium pulsi, in fiscum redigenda, teste Josepho, lib. XVIII *Antiquit.*, cap. I. Porro Tertullianus, lib IV *Contra Marcion.*, cap. VII, XIX et XXXVI, ait primam hanc descriptionem factam esse sub Sentio Saturnino, qui scilicet ad eam peragendam proprie legatus et missus erat ab Augusto eo tempore, quo Syriæ Cyrinus in omnibus, et consequenter in censu præsidebat. Aut, ut alii, Cyrinus inchoatum a se censum perficiendum reliquit Saturnino, eo quod ipse ad bellum cum Homonadensibus gerendum avocaretur, de quibus et paulo post publice triumphavit.

Descriptio prima quæ? Hinc sequitur, descriptionem et censum hunc non fuisse lustralem et quinquennalem, sed novum et universalem, scilicet inter tres Augusti medium et celeberrimum, quem Augustus sine collega fecit, Censorino et Asinio consulibus, ut habet inscriptio lapidis Ancyrani, et Suetonius, in

(1) Vide quæ annotavimus tom. I novi Testamenti, pag. 16. Pariter Dr. Sepp, op. cit., longam doctamque de hac re disputationem sic concludit: Exeunte anno U. C. DCCXLVI incipit pax universa; pace regnante census toto imperio mandatur, Augustusque, ut ait Suidas, *Lexic.*, ad verb. ἀναγραφή, XX *viros in omnem subditorum* mittit *regionem per quos descriptiones fecit hominum*, etc.; quos inter Quirinius qui, cum paulo ante Homodanenses, Tauri montis prærupta incolentes, consul debellasset, tota Asia nobilis evaserat, missus fuit cum potestate extraordinaria in Syriam ad hujus Judææque census habendum, dum Sentius Saturninus ordinaria legati potestate proprætor Syriæ præerat. Paulo post, anno scil. DCCXLVIII, Quintilius Varus Saturnino successit. Ergo Christus, exeunte anno DCCXLVII U. C., natus est.

Augusto, cap. XXVII, et Josephus, lib. XVII *Antiq.*, cap. III. Primum enim peregerat ante 20 annos in sexto suo consulatu, cum collega M. Agrippa genero suo, anno imperii sui 17. Tertium vero post 20 circiter annos, ultimo imperii et vitæ suæ anno, instituit cum Tiberio genero suo; hic enim mortuo M. Agrippa, Juliam ejus conjugem, Augusti filiam, uxorem duxerat, ut Livia Tiberii mater nupserat Augusto, qua de causa Tiberius Augusto in imperium successit. Porro, descriptionibus hisce et censibus, utpote tantis et tam variis, quinquennium impendebatur.

Quis hic Cyrinus præses?

CYRINO. — Fuit hic P. Sulpitius Quirinus, sive Cyrinus vel Cyrinius, quem Augustus Cæsar Caio Cæsari, suo ex Julia filia nepoti, in Syriam eunti rectorem dederat, ac Caio ibidem defuncto Syriæ præsidem remanere jussit, uti Velleius Caii comes, ac Suetonius, Florus, Dio et alii testantur.

Hujus descriptionis generalis factæ sub Cyrino historici profani, qui jam extant, vix meminerunt; olim tamen in tabulis publicis fuisse consignatam liquet ex S. Justino, orat. *ad Antoninum Pium*; et ex S. Cyrillo, lib. VI *Contra Julian.*, Orosio, Tertulliano et aliis.

Vers. 3.

3. ET IBANT OMNES UT PROFITERENTUR (se subditos Augusto et Romanis, eisque nomen suum hac de causa darent) SINGULI IN CIVITATEM SUAM, — quæ familiæ ipsorum erat caput, uti Bethlehem erat caput familiæ Davidis, ex qua natus est Joseph et Christus; quia in Bethlehem natus et educatus fuerat David. Patet ex sequenti. Judæi enim suam gentem et rempublicam in 12 tribus, has deinde in singulas familias quæ suum habebant caput, diviserant, ideoque hanc eorum divisionem apud eos in censu hoc secuti sunt Romani. Nimirum omnia hæc fiebant Deo dirigente, ut ex hac descriptione toti orbi liqueret Christum recens natum in Bethlehem, esse prognatum ex tribu Juda et stirpe Davidis, ipsumque esse Messiam uti Prophetæ prædixerant, etsi hoc non intenderet, imo nesciret Augustus ejusque præses Cyrinus.

UT PROFITERENTUR. — Græcum ὑπογράφεσθαι significat et describi et profiteri. Utrumque enim hic fiebat; singuli enim describebantur, et profitebantur subjectionem ei qui describebat, scilicet Cyrino præsidi, quasi vicario Augusti Cæsaris : Romæ enim singuli describebantur, quasi cives et subditi, de quorum fide in Augustum et senatum non dubitabatur. Alibi vero dicebantur profiteri, scilicet subjectionem Cæsari, quasi exteri et armis Romanorum subacti. Porro Orosius, lib. VI, cap. ult., hac descriptione colligit Christum fuisse civem Romanum, ut quasi tacite innueret Christianos omnes Romanos Pontifici et Ecclesiæ subdi debere : « Christus, inquit, dicendus civis Romanus, census professione Romani.»

Christus fuit civis Romanus.

Symbolice : descriptione hac, qua omnes se Augusti et Romanorum servos profitebantur, significabatur Christum jam natum venisse, ut nos a servitute diaboli liberaret, et universum orbem sibi subderet; suæque fidei et cultui servire, non vi armorum, sed efficacia gratiæ suæ compelleret : qua de causa Augustus tum nomen domini recusavit, teste Orosio et aliis. Rursum S. Gregorius, hom. 8 *in Evang.* : « Quid est, ait, quod nascituro Domino mundus describitur, nisi quod hoc aperte monstratur, quia ille apparebat in carne, qui electos suos adscriberet in æternitate? quod contra de reprobis per Prophetam dicitur : Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur. » Sic et Origenes : « Diligentius intuenti, ait, sacramentum quoddam significare videtur, quod in totius orbis professione describi oportuerit et Christum, ut cum omnibus scriptus sanctificaret omnes, et cum orbe relatus in censum, communionem sui præberet orbi; » « liberans eum, ait Euthymius, a servitute diaboli, qui princeps est mundi. »

Hinc patet Christum descriptum fuisse non statim a nativitate, sed octavo die postquam circumcisus est : in circumcisione enim more communi inditum est illi nomen Jesus, quod astantibus Bethlehemitis, qui erant ex stirpe David, in tabulas publicas, quas Cyrinus ad Augustum transmisit, relatum est, scilicet Jesum, Mariæ filium, natum in Bethlehem, prognatum esse ex David. Ita Justinus, Apol. II *ad Antoninum Pium*; Origenes, Theophylactus et Euthymius.

Vers. 4.

4. ASCENDIT AUTEM ET JOSEPH A GALILÆA DE CIVITATE NAZARETH, IN JUDÆAM, IN CIVITATEM DAVID, QUÆ VOCATUR BETHLEHEM, EO QUOD ESSET DE DOMO ET FAMILIA DAVID.

Vers. 5.

5. UT PROFITERETUR CUM MARIA DESPONSATA SIBI UXORE PRÆGNANTE.

Hic impleta fuit prophetia Michææ, cap. V, 2, de Christo in Bethlehem nascituro. Vide ibi dicta.

ASCENDIT, — id est, profectus est ex Nazareth, urbe Galilææ, ubi, angelo nuntiante, B. Virgo Christum conceperat. Unde Christus a Judæis dictus est Galilæus et Nazarenus (1).

IN BETHLEHEM, — quæ ultra Jerusalem sita erat, ab eaque distabat itinere duarum horarum : quare a Nazareth in Bethlehem iter erat tridui et amplius, quod B. Virgo prægnans et partui proxima, confecit pede, ut multi pie sentiunt. « Ascendit, ait S. Bernardus, serm. in illud *Apocal.* : *Signum magnum apparuit in cœlo*, in Bethlehem imminente jam partu, portans pretiosissimum illud depositum, portans onus leve, portans a quo portabatur. » Et paulo post : « Sola sine corruptione concepit, sine gravamine tulit, sine dolore filium parturivit » (2).

(1) Verbum *ascendere*, ἀναβαίνειν in novo Test., non secus ac ejus geminum עלה in vetere, significat ire ad locum sive natura ac situ, sive dignitate eminentiorem, nunquam vero *ire* simpliciter. Josephus dicitur *ascendisse* ex Galilæa in Judæam, tum quia illa regio hac humilior est, tum quia hæc illa nobilior.

(2) « Et familia David. » Si Josephus *de domo*, id est,

Audi S. Gregorium, hom. 8 *in Evang.* : « Qui bene etiam in Bethlehem nascitur. Bethlehem quippe domus panis interpretatur. Ipse namque est qui ait : *Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi.* Locus ergo in quo Dominus nascitur, panis antea vocatus est, quia futurum profecto erat, ut ille ibi per materiam carnis appareret, qui electorum mentes interna satietate reficeret. Qui non in parentum domo, sed in via nascitur, ut profecto ostenderet, quia per humanitatem suam, quam assumpserat, quasi in alieno nascebatur; » ut doceret nos in terra esse peregrinos, cives vero cœli, ut ab hoc exilio magnis virtutum passibus tendamus in cœlum, ceu patriam et civitatem nostram.

Vers. 6. 6. FACTUM EST AUTEM CUM ESSET IBI, IMPLETI SUNT DIES UT PARERET, — scilicet novem menses a conceptu. Peperit enim non ex lassitudine itineris, sed naturaliter, peracta naturali conceptionis temporisque ad pariendum usitati periodo. Quare cum Christus conceptus sit die 25 martii, sequitur eum natum esse die 25 decembris; inter utrumque enim intercedunt novem menses.

Christus post solstitium hiemale natus : Cur? Nota : Christus natus est paulo post solstitium hiemale, cum crescere incipiunt dies; Joannes Baptista vero natus est paulo post solstitium æstivum, cum dies incipiunt decrescere; quia, ut ipse ait : « Illum oportet crescere, me autem minui. » Ita S. Augustinus. Rursum in solstitio hiemali halcyones (aves sunt paulo majores hirundinibus) circa mare Siculum ponunt ova, eaque quatuordecim diebus excludunt, ac per totidem dies pacatum est mare, unde nautæ id observant, captantque id tempus, ut secure navigent, teste Plinio, lib. X, cap. III; et S. Ambrosio, lib. V *Hexam.*, cap. XIII. Quare dies halcyonei vocantur dies placidi, sereni, hilares. Ita Christus, noster halcyon, iisdem diebus natus est quasi rex placidus et pacificus. Unde angeli ei accinuerunt : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus. » Rursum Plinius docet pluviam in solstitio æstivo, et calorem in hiberno portendere uberem frugum messem. Ita pluviam baptismi, lacrymarum et pœnitentiæ adduxit Joannes Baptista; Christus vero calorem gratiæ et charitatis, quibus copiosa fidelium, Doctorum, Martyrum, Virginum omniumque Sanctorum messis prognata surrexit.

Vers. 7. 7. ET PEPERIT FILIUM SUUM PRIMOGENITUM, ET PANNIS EUM INVOLVIT, ET RECLINAVIT EUM IN PRÆSEPIO, QUIA NON ERAT EIS LOCUS IN DIVERSORIO. — « Peperit » naturaliter uti aliæ matres : fuit ergo ipsa vere et naturaliter mater Christi, et consequenter Dei; Christus enim est Deus. Porro, B. Virgo magis fuit parens Christi, quam sint aliæ matres suorum filiorum : nam ipsa in solidum fuit parens et mater Christi, quia ab ea Christus accepit omnem suam substantiam, quam alii non a sola matre, sed etiam a patre accipiunt; ac consequenter amor inter Christum et matrem longe major fuit, quam sit inter alias matres et filios, adeoque amor qui inter matrem et patrem dividitur, in Virgine unitus et collectus fuit, quia ipsa tam matris quam patris vicem subivit. *Secundo,* sicut ipsa concepit, ita et peperit manens virgo, ac consequenter Christus natus est clauso matris utero, eumque nascens penetravit, sicuti radii solis penetrant vitrum. Hinc *tertio,* B. Virgo uti concepit sine concupiscentia, ita peperit sine dolore, sine lassitudine, sine secundinarum fluxu et illuvie aliisque sordibus partus, sine obstetrice. Ita Patres passim. Fuit ergo Virgo tota alacris et vegeta, atque in filii amorem et contemplationem absorpta; utpote quæ in singula momenta eum nascentem expectaret, videre et amplecti gestiret. Ita Patres et Doctores. Vide Suarez. Audi S. Gregorium, hom. 26 *in Evang.* : « Illud corpus Dominicum intravit ad discipulos januis clausis, quod ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exiit utero Virginis. »

B. Virgo magis fuit mater Christi, quam sint aliæ matres filiorum suorum

Peperit Virgo.

Sine dolore et sorde.

Porro, Christum natum esse die Dominica, quæ prima dies fuit mundi, ac consequenter feria sexta, sive die Veneris, fuisse conceptum sicut et passum, ex VI Synodo, Sophronio, Ruperto et aliis docet Suarez, III *part., Quæst.* XXXV, disp. XII; Barradius et alii : licet noster Salianus Christum natum velit feria sexta, conceptum feria quarta. Audi Rupertum, lib. III *De Divin. offic.*, cap. XVI : « Nocte Dominica natus est Christus, consonante mirabilium suorum ordine, ut quo die dixit : Fiat lux, et facta est lux, ejusdem diei nocte orietur in tenebris lumen rectis corde, » puta sol justitiæ, Christus Dominus.

Die Dominica.

Hinc sicut sol per clausum penetrat vitrum, sic Christus in lucem prodiit clauso Virginis utero, ait S. Basilius, orat. *in S. Nativitatem Christi.* Hinc et B. Virgo ipsa festi Nativitatis Christi nocte revelavit S. Brigidæ, ut ipsa refert, lib. VI *Revel.*, cap. LXXXVIII, dicens . « Cum nasceretur ex me indicibili exultatione et mirabili festinantia, clauso virginali utero meo prodibat; » atque hujus suæ exultationis sensum tunc B. Virgo reipsa communicavit S. Brigidæ. Et lib. VII *Revel.*, cap. XXII : « Peperi, ait, sicut nunc vidisti flexis genibus, orando sola in stabulo. Peperi enim eum cum tanta exultatione et lætitia animæ, quod non sensi aliquod gravamen quando ipse exibat de corpore meo, nec dolorem aliquem; sed statim involvi eum panniculis mundis, quos diu ante præparaveram. Quæ quando vidit Joseph, miratus est cum magno gaudio et lætitia, ex eo quod sine adjutorio pepereram. » Et in

de progenie Davidis erat, fuisse eum de ejus *familia* nemo non intelligit. Quorsum igitur Lucas hoc addidit? Pro *familia* Græce est πατρίας, quæ vox hic fortasse melius verteretur *patria urbe*. Hanc conjecturam si admittas, Josephus, non ex Davidis progenie tantum, sed eadem cum Davide urbe patria censendus est; et revera ait Lucas : *ibant omnes ut profiterentur singuli in civitatem suam.*

Serm. Angelico, cap. XV : « Ipse Deus suam majestatem inclinavit, de cœlo descendens in uterum Virginis, non in una tantum ipsius corporis parte introiens, sed per totum ipsius corpus Virgineis visceribus se infundens, formando sibi honestissime ex solius Virginis carne et sanguine corpus humanum. Et ideo electissima illa mater flammanti rubo, sed læsionis inexperto, quem vidit Moyses, congrue similatur. » Et nonnullis interjectis : « Quemadmodum etiam per totum Virginis corpus, quando idem Dei Filius concipiebatur, cum sua divinitate introivit; sic et quando nascebatur cum humanitate et deitate, velut ex rosa integra odoris suavitas, ita et ipse per totum ipsius corpus Virginis fusus est, virginali gloria in matre integra permanente. »

Denique omnes virginei partus figuras e veteri Testamento coacervat hic Geometra in *Catena Græcorum,* quam edidit noster Corderius.

An Christus natus sit humi, an in brachiis matris?

Quarto, quærunt aliqui quis primus Christum nascentem locus exceperit? Barradius censet fuisse terram sive humum, idque ad hoc, ut Christus nos doceret humilitatem, quæ ab humo dicta est, sicut et homo : sic enim cæteri infantes nascuntur. Unde Salomon : « Et in similiter factam decidi terram, » ait *Sapient.* VII, 3.

Alii censent Christum primo exceptum brachiis et ulnis matris, idque cum summo ejus gaudio et reverentia; hoc enim talem matrem et talem filium decere videbatur, idque physice erat proclive et obvium, idemque colligunt ex eo quod statim subdit Lucas, et « pannis eum involvit. » Quare ipsa, ait Franciscus Lucas, suis manibus excepit prodeuntem e suo utero, tanquam pomum maturum ex arbore delabens, nervo umbilicari sponte ac sine violentia se dissolvente, quemadmodum solvitur maturi pomi caudex, quo arbori adhæret; exceptum manibus provoluta in genua adoravit, adoratum suavissime est osculata, ac deinde involvit pannis ac fasciis. Unde et S. Cyprianus, *De Nativit. Christi :* « Ultro, ait, maturus ab arbore fructus delapsus est, nec oportuit vellicari quod sponte prodibat. »

Pientius et sublimius Franciscus Suarez opinatur Christum, mox ut natus est, ab angelis in brachia matris sanctissimæ et amantissimæ fuisse depositum; idem insinuat Nyssenus et Geometra in *Catena :* hic enim locus erat illi decentissimus, et tam matri quam filio exoptatissimus; inde ipsa filium reclinavit in præsepio.

Denique S. Brigida, lib. VIII *Revel.,* cap. XLVII, insinuat Christum nascentem, sponte sua venisse in manus virginis matris dulcissimæ, et hoc valde probabiliter et pie credi potest.

Porro, noster P. Ribadeneira, in *Festo Nativitatis :* « Traditur, inquit, B. Virginem mox ut vidit Christum in lucem editum, admirantem Deum humanatum, ac ad carnem infantilem humiliatum, coram eo in terram se prostravisse, atque hisce verbis cum profundissima reverentia ac cordis jubilo eum salutasse : *Exoptatus ades, Deus meus, Dominus meus, et filius meus;* non dubitans se ab eo, licet infante, intelligi; sicque eum adorasse, osculando pedes illi quasi Deo, manus quasi Domino, et faciem quasi filio, mox arctissime eum pectori suo admovisse, ulnisque strinxisse. »

Christi prima vox fuit vagitus.

Quinto, Christus nascens more aliorum infantium, ait S. Bernardus, serm. 4 *De Nativit.,* vagiit et lacrymatus est, tum ut inciperet peccata nostra deflere et luere, tum ut aliis infantibus se conformaret. Nam, ut ait Salomon, qui fuit typus Christi : « Et ego natus accepi communem aerem, et in similiter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans, etc.; nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium, » *Sapient.* VII, 3. Vide ibi dicta. Rursum Christus jam natus hasce lacrymas, ac seipsum totamque vitam, mortem et crucem Deo in holocaustum pro salute hominum obtulit, ut docet Apostolus, *Hebr.* x, 7, et cap. v, 7 : « Qui, inquit, in diebus carnis suæ preces supplicationesque, etc., offerens, exauditus est pro sua reverentia. »

Angeli omnes eum adorarunt.

Sexto, angeli omnes Christum Deum ac Dominum suum, in terram nascentem comitati sunt, sicut aulici omnes comitantur regem peregre proficiscentem, ac natum infantem Deumque immensum ad spithamæ quantitatem quasi coarctatum, obstupuerunt, venerati sunt et adorarunt. Hoc enim significat Apostolus, dicens : « Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei, » *Hebr.* I, 6, uti ibidem explicat S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Ambrosiaster et alii. Quare tunc stabulum et præsepium fuit quasi versum in cœlum empyreum, utpote plenum angelis, adeoque Cherubinis et Seraphinis omnibus, qui relicto cœlo ad stabulum descenderunt, Deum suum hominem factum veneraturi : fuit enim hoc opus incarnationis et nativitatis Verbi angelis prius inopinabile, et quasi incredibile, utpote opus summum propriumque divinæ potentiæ, sapientiæ, justitiæ et clementiæ, superans omnem hominum et angelorum intellectum, uti ostendi *Matth.* I, 20; et hic cap. I, 35.

Hoc est quod ait Apostolus, I *Timoth.* III, 16 : « Et manifeste magnum est pietatis sacramentum (quod est Deus homo, sive Verbum caro factum) quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. » Et David, *Psalm.* XVII : « Inclinavit, ait, cœlos, et descendit, » imo Deus ipse descendit, eumque factum infantem Deipara reclinavit in præsepio. « Factus est Deus homo, ait S. Augustinus, serm. 9 *De Nativit.,* ut homo fieret Deus; ut panem angelorum manducaret homo, Dominus angelorum factus est homo. » Hoc est « Verbum abbreviatum, quod fecit Dominus, » *Isaiæ,* x, 23; *Rom.* IX, 28.

Cur Deus homo : Causa Prima.

Morales causæ cur Christus homo fieri nascique voluerit in terra, fuere multæ. *Prima*, ut nos in carne patiens et moriens, a peccatis et gehenna redimeret. Rursum ut nos doceret, exemplo magis quam verbo, viam salutis, daretque perfectum sanctitatis omniumque virtutum exemplar, ac imprimis summæ et profundissimæ humilitatis. Ipse enim, « cum in forma Dei esset, etc., semetipsum exinanivit (id est ex omni inanem et quasi nihilum effecit), formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, » *Philipp.* II, 6, 7. Nimirum voluit Christus exemplo suo docere quod S. Augustinus docuit verbo : « Fode, inquit, in te fundamentum humilitatis, et sic ad fastigium pervenies charitatis. » Dedit ergo hic ideam summæ humilitatis; descendit enim quasi e summo majestatis suæ throno in imam abjectionis vallem, exuit quasi paludamentum gloriæ suæ, et induit saccum carnis nostræ.

Secunda.

Secunda, quia Christus nobis consanguineus et frater, imo caro et sanguis noster fieri voluit, ut quasi carneus cum carneis, homo cum homine, par cum pari ageret. Unde S. Bernardus, serm. 3 super *Missus est :* « Studeamus effici, inquit, sicut parvulus iste, discamus ab ipso, quia mitis est et humilis corde; ne magnus Deus sine causa factus sit homo parvus, ne gratis mortuus, ne in vacuum crucifixus, communicemus passionibus, et ipsum offeramus propitiationem pro peccatis nostris, quoniam ad hoc ipse natus est. »

Tertia.

Tertia : Christus carnis nostræ parvitatem, vilitatem, ærumnas, famem, sitim, frigus, æstum, verbera, clavos, crucem suscepit, non propter se, sed propter nos, ut hoc efficacissimo amoris sui stimulo corda hominum algida pungeret et compungeret, eosque ad se redamandum stimularet, imo cogeret; semper enim quasi occlamat nobis Christus incarnatus : Ego me totum tibi dedi, tu te totum modo redde mihi; ideo incarnatus sum, ut vivam in te et in carne tua, ut dicas cum Paulo : « Vivo ego jam non ego, vivit vero in me Christus. » (*Gal.* II.) Audi S. Ambrosium : « Ille igitur parvulus, ille infantulus fuit, ut tu vir possis esse perfectus. Ille involutus pannis, ut tu mortis laqueis sis absolutus. Ille in præsepibus, ut tu in altaribus. Ille in terris, ut tu in cœlis. Ille locum in diversorio non habebat, ut tu plures haberes in cœlestibus mansiones. Qui cum dives esset, propter vos pauper factus est, ut illius inopia vos ditaremini. » Ex quibus apposite pieque concludit : « Meum ergo paupertas illius patrimonium est, et infirmitas Domini mea est virtus. Maluit sibi egere, ut omnibus abundaret. Me illius infantiæ vagientis abluunt fletus, mea lacrymæ illæ delicta laverunt. Plus igitur, Domine Jesu, injuriis tuis debeo, quod redemptus sum, quam operibus, quod creatus sum. »

Quarta

Quarta : depressit se in terram et carnem, ut nos eveheret in cœlum. « Ideo, ait S. Anselmus, Deus factus est homo, ut homo fieret Deus. Non poteramus Deum, qui est purissimus et increatus spiritus, mente concipere et colere : vestivit ergo Deus se carne nostra ut eum concipere, imo oculis cernere, auribus loquentem audire, et eo perfrui possemus, ait Cyrillus; *Cateches.* 12. Atque hæc inter primas fuit incarnationis Christi causa, quam Ecclesia in Præfatione Missæ de Nativitate Christi ita decantat : « Quia per incarnati Verbi mysterium, nova mentis nostræ oculis lux tuæ claritatis infulsit, ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur. » Christus enim incarnatus est objectum latriæ, charitatis, gratitudinis omniumque virtutum. Quocirca jugis nostra cogitatio, sermo et conversatio debet esse cum Verbo incarnato, præsertim quia illud quotidie recolimus, imo renovamus in sacrificio Missæ. Ita cum eo semper versati sunt B. Virgo et Joseph. Ita S. Magdalena Christum ubique comitabatur, ac post ejus mortem secessit in eremum, ut jugiter hoc magnum pietatis sacramentum, quod oculis conspexerat, ruminaret et obstupesceret. Ita Apostoli, ita S. Paulus. Hac de causa S. Paula, S. Eustochium, et plurimæ matronæ et principes cum S. Hieronymo migrarunt in Bethlehem, ut ibi jugiter quasi Christum nascentem et reclinatum in præsepio intuerentur. Ita jugiter versabatur cum Verbo incarnato S. Bernardus, qui cum de eo agit, agit autem frequentissime, totus melleus amore liquescit, seque superat, nec tam ut homo, quam ut angelus loquitur. Ita S. Franciscus cum nato Christo dissuaviabatur, ac dulcissime eum compellabat parvulum de Bethlehem, et concionans non aliud ingeminabat quam hoc : « Amemus parvulum de Bethlehem. » Denique tot millia Anachoretarum, Monachorum, Religiosorum, relictis hominibus et sæculi turbis, in solitudines, in monasteria, in claustra se abdiderunt, ut jugiter hoc incarnationis et œconomiæ Christi, ac redemptionis nostræ mysterium meditarentur, admirarentur, laudibus omnique gratiarum actione et vitæ imitatione celebrarent. Postula ergo, o religiose, o sacerdos, o fidelis, a Christo, ut ipse tuam carnem et animam sibi uniat ac regat, sicut univit rexitque suam, quam pro te ad hoc assumpsit.

PRIMOGENITUM, — et unigenitum. Primogenitus enim est qui primo gignitur, etiamsi nemo alius post eum gignatur. Talis enim gaudet juribus et privilegiis primogenituræ.

ET PANNIS EUM INVOLVIT — vilibus et pauperibus, sed honestis et mundis. Nota τὸ « involvit, » scilicet ipsa Virgo Deipara, utpote alacris et vegeta, per partum non debilitata, nec in lecto decumbens, sed potius roborata et pedibus consistens, parvuloque suo omnia non matris duntaxat, sed et obstetricis ac ancillæ obsequia studiosissime impendens. Audi S. Hieronymum, lib. I *Contra Helvidium*, cap. IV : « Nulla ibi obste-

trix, nulla mulierculārum sedulitas intercessit; ipsa pannis involvit infantem, ipsa et mater et obstetrix fuit. » Similiter Cyprianus, aut quisquis est auctor, lib. *De Cardin. Operib. Christi*, serm. 1 : « Panniculi pro purpura, pro bysso in ornatu regio laciniæ congeruntur; genitrix est et obstetrix, et devotam dilectæ soboli exhibet clientelam, etc. Nullus dolor, nulla naturæ contumelia in puerperio. »

Græce est, ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν, id est *infasciavit eum*. In honorem harum fasciarum Christi, nobilis erecta est basilica, et anniversaria festa dies indicta, ut patet ex S. Germano, patriarcha Constantinopolitano, et Euthymio, orat. *De fasciis Domini*, apud Lipoman., tom. VI, ad diem 31 augusti.

Tropologicam causam dat Nyssenus, *De Nativ. Christi* : « Pannis, inquit, constringitur, qui peccatorum nostrorum vincula (et pelliceas Adæ tunicas, ait S. Bernardus, serm. 28 *in Cantic.*) in se suscepit. » Et S. Augustinus, serm. 3 *De Nativit.* : « O beata infantia, per quam nostri generis vita est reparata! O gratissimi delectabilesque vagitus, per quos stridores dentium æternosque ploratus evasimus! O felices panni, quibus peccatorum sordes extersimus! O præsepe splendidum, in quo non solum jacuit fœnum animalium, sed cibus inventus est angelorum! »

Porro Æthiopicus, pro « fasciis eum involvit, » vertit, *et ligavit pollices ejus*, quasi hoc esset signum infanti nato proprium, ex quo agnosceretur a pastoribus; nam pannis involvi illi commune erat cum cæteris infantibus. Unde tradunt Æthiopes filium nomine Menelich, quem regina Saba ex Salomone conceperat, et rediens in Æthiopiam ibi pepererat, eumdem remisisse in Jerusalem, eique annulum, quem a Salomone acceperat, in pollicem inseruisse, ut ex hoc signo quasi legitimus filius a Salomone agnosceretur. Hæc illi, penes quos sit fides.

ET RECLINAVIT EUM IN PRÆSEPIO. — Omissis variis variorum opinionibus, quas recensent Barradius, Azor, Baronius, Toletus et alii, nota locum nativitatis Christi proprie non fuisse stabulum domus rusticanæ, ut S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), tract. *De Operibus Cardinal.*, et alii imaginantur; sed fuisse speluncam excisam in rupe ad extremam et orientalem partem urbis Bethlehem, uti docent oculati testes : S. Hieronymus, epist. 18 *ad Marcellam*; Brochardus, Adrichomius et alii, ac Beda, *De Locis sanctis*, cap. VIII. An spelunca hæc sita fuerit in urbe, an foris ad muros urbis, variant auctores. Audi S. Hieronymum : « Ecce in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est, hic involutus pannis, hic visus a pastoribus, hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis. » Addit Beda, e petra hujus speluncæ per miraculum, ob Christum in ea natum, perennem scaturire fontem, illumque usque ad sua tempora perdurare; atque totam speluncam a Christianis marmore incrustatam esse, ac grandi ecclesia desuper ædificata ornatam.

Christus in spelunca natus.

Porro, in hac spelunca fuisse præsepe (1) ligneum, commune et notum omnibus pastoribus, liquet ex hoc quod, ex eo sibi ab angelo indicato, pastores mox locum nativitatis Christi agnoverint, et ad illum se contulerint. Præsepe hoc Romam deinde translatum est, ac in basilica S. Mariæ Majoris conditum, ibidem religiose visitur et colitur.

Positus in præsepio.

Denique Christus collocatus fuit in præsepio duabus de causis. Prior, quod in tota spelunca non esset commodior, nec decentior Christo locus quam præsepium, ut in ejus fœno quasi in lecto recumberet tener Christus. Posterior, ut in rigore hiemis (erat enim finis decembris) Christus halitu bovis et asini calesceret. Ad præsepe enim hoc alligatum fuisse bovem et asinum traditio est, hicque est communis fidelium sensus. Et de iis Ecclesia intelligit illud *Habacuc*, III, 2, juxta Septuaginta : « In medio duorum animalium cognosceris; » ac iisdem appropriat illud *Isaiæ* I, 3 : « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe Domini sui, » uti explicant ibidem S. Hieronymus, Nazianzenus, Cyrillus, Paulinus, Prudentius et alii apud Baronium.

Ob duas causas.

Tropologicam causam dat Nyssenus, *De Nativitate Christi* : « Præsepe, ait, bestiarum est domus, in qua Verbum nascitur, ut cognoscat bos possessorem, et asinus præsepe Domini sui. Bos autem est Judæus legi subjugatus; asinus vero, animal oneribus ferendis aptum, Gentilis sub gravissimo idololatriæ jugo gemens. Ordinarius autem brutorum animalium cibus est fœnum. Producens enim, inquit Propheta, fœnum jumentis. Animal vero rationale pane vescitur : idcirco ergo in præsepi, ubi pabulum brutorum poni solet, panis vitæ, qui de cœlo descendit, proponitur, ut animalia quoque rationis expertia rationalem cibum participarent. »

Tropol.

Sic et S. Cyrillus in *Catena*. Symbolice : præsepe est altare, in quo Christus in Missa per consecrationem quasi nascitur et immolatur. Unde S. Chrysostomus, in *Catena* : « Quod in præsepio videntes atque tugurio Magi, cum multa veneratione ac timore accesserunt et adorarunt : tu idipsum non in præsepio, sed in altari cernens, majorem istis barbaris exhibe pietatem. »

Symbol.

Exemplo Christi in spelunca nati, multæ matres Sanctorum eos in stabulo pepererunt. Mater S. Francisci, cum ex eo gravida parere non posset,

S. Franciscus in stabulo nascitur.

(1) Hæc Patritius : « Italis *præsepium* proprie significat ipsum stabulum septis clausum, per synecdochen vero locum in quo pabulum jumentis apponitur; contra ea græco φάτνῃ, quod Lucas usurpavit, posterior significatio propria est, prior συνεκδοχικῶς. Quæritur utra in hoc loco præferenda? Communis priorum ætatum opinio, effigies vetustissimæ a priscis Christianis elaboratæ, atque ipsa vox φάτνη usurpata a Luca posteriorem significationem, qua prior nequit dividi, præferre suadent. » Opere cit., diss. XXIII, 4.

a paupere peregrino monita ut in stabulum se conferret, fore ut statim pareret, dicto obediens, felici partu in stabulo S. Franciscum, paupertatis Christi imitatorem, enixa est. Ita habet ejus Vita apud Ribadeneiram. Hodie quoque nonnullæ piæ matres parituræ ex pia devotione et humilitate stabulum adeunt, ut Christo et B. Virgini se suosque infantes assimilent.

Porro S. Epiphanius, orat. *De Deipara* : «Stabulum, inquit, visum est esse cœlum in terra :» ubi enim est Deus, ibi est cœlum, sicut ubi est Pontifex, ibi est Roma. Subdit Epiphanius : « Virgo, ait, in spelunca citra laborem prægnans, cœli et terræ Dominum deposuit in præsepio, tunc etiam ordines angelorum circumstabant Virginem, cum clamore dicentes : *Gloria in altissimis Deo*, etc. » Et Chrysippus : « In præsepio choreæ circumsteterunt angelorum. Regum omnium palatiis ipsique templo, pauperrimum illud stabulum angeli anteponebant, eo in admirationem summam rapti confluebant recensque regem natum adorabant. »

Christus est amor et stupor angelorum.

Moraliter : Christiani omnes crebro considerent et intueantur Christum in præsepio, ut advertant quis et quantus ille sit, quid faciat, pro quibus et cur faciat : Christus enim in præsepio, hoc est Deus homo, Verbum infans, est amor æque ac stupor omnium angelorum ac fidelium, quod omnes stupent et stupebunt per omnem æternitatem. Quis enim non attonitus stupeat, si profunde hunc puerum inspiciat, eumque roget : Quis es tu, o parvule Bethlehemitice? eumque audiat respondentem : Disce id ex Isaia, cap. IX, 6 : «Parvulus natus est nobis, et filius datus est nobis; et factus est principatus super humerum ejus, et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.» Dicat tibi idipsum David Psaltes et Propheta regius, *Psal.* XLVII : « Magnus Dominus et laudabilis nimis » factus est puer parvulus et amabilis nimis. « Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio templi tui. Quoniam hic est Deus, Deus noster in æternum, et in sæculum sæculi : ipse reget nos in sæcula. » Dicat Daniel, cap. VII : « Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » Dicat Salomon, regum sapientissimus, *Prov.* VIII, 22 : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Quando præparabat cœlos aderam, quando certa lege et gyro vallabat abyssos, quando æthera firmabat sursum et librabat fontes aquarum, cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum : et deliciæ meæ esse cum filiis hominum. » Dicat Siracides, *Eccli.* XXIV, 6 : « Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis, etc. Et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. » Dicat Job, XI, 8 : « Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? Longior terra mensura ejus, et latior mari. » Et cap. IX, 3 : « Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutiuntur. Qui præcipit soli, et non oritur. Qui extendit cœlos solus, et graditur super fluctus maris; qui facit magna et incomprehensibilia, et mirabilia, quorum non est numerus. » Dicat Gentilium Sibylla. Dicat ex ea Virgilius, princeps poetarum et vatum, *Ecloga* IX :

> Utima Cumæi venit jam carminis ætas,
> Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo
> Jam nova progenies cœlo demittitur alto,
> Chara Deum soboles, magnum Patris incrementum.
> Incipe, parve puer, risu cognocere matrem.
> Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
> Irrita perpetua solvent formidine terras.

Addit hanc auream esse ætatem Christi,

> quo ferrea primum
> Desinet, ac toto surget gens aurea mundo.

Merito ergo exclamat S. Augustinus, serm. 9 *De Nativit.* : « O miracula! o prodigia! o mysteria! fratres, naturæ jura mutantur, in homine Deus nascitur, virgo sine viro gravidatur, viri nesciam sermo Dei maritat, simul facta est mater et virgo; mater facta, sed incorrupta. O mira et inexquisita compago! O nova et inaudita commixtio! Deus qui est et qui erat creator, fit creatura; qui immensus est, capitur; divites constituens, pauper efficitur, incorporeus carne vestitur, videtur invisibilis, palpatur impalpabilis, comprehenditur incomprehensibilis, quem cœlum et terra benedicit, in præsepio angusto collocatur. »

Christus e præsepio concionatur.

Quid fecit tantus Deus, in tantilla carne, jacens in præsepio? Audiamus ipsummet in præsepii cathedra non verbo sed facto docentem et prædicantem : Ego, qui tribus digitis appendo molem terræ, qui ex nihilo creavi cœlum et terram, Rex gloriæ, et Dominus majestatis, sub quo columnæ cœli contremiscunt, et curvantur qui portant orbem; tui unius, o homo, amore, ut te peccato et æternis gehennæ incendiis addictum liberarem et in cœlum beandum deducerem, veni « saliens in montibus, transiliens colles; » salii e cœlo in terram, ex sinu Patris in uterum Virginis, ex utero in terram, e terra in crucem, e cruce in infernum; ex inferno resilii in terra, e terra in cœlum, ut te inferno erutum in cœlum deveherem. Per viscera misericordiæ meæ, visitavi te oriens ex alto, ac cœlum terræ, Verbum carni, spiritum luto, Deum homini hypostatice junxi, et arctissime devinxi. Parvulus factus sum, os tuum et caro tua, factus sum homo, ut te Deum efficerem. In præsepio jaceo inter jumenta quasi cibus bovis et asini, quia ut jumentum animaliter vivebas, volutans te in carne et sanguine. Factus eras

« sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. Homo enim cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis, » *Psal.* XLVIII. Carnem ergo assumpsi, ut carnem meam comedas, ac carnem non jumenti sed Dei, ut illam jungens carni tuæ, os ori, manum manui, pedem pedi, ventrem ventri, illis instar Elisei, IV *Reg.* IV, 34, inspirem halitum vitæ cœlestis et divinæ.

Halitus Christi quis?

Quis et quorsum hic halitus? Halitus est altissimæ humilitatis, ditissimæ paupertatis, extaticæ charitatis, sapientissimæ stultitiæ et mundi contemptus, ut doceam te reipsa quod verbo per Salomonem docui: « Vanitas vanitatum, et omnia vanitas, præter amare Deum, et illi soli servire. Ego sum via, veritas et vita. » Me ergo ut viam in cœlum, si errare non vis, sequere; mihi ut veritati ausculta, me ut veram vitam complectere. Vanæ sunt opes, vanæ deliciæ, vani honores terreni, quos stulti mortales, et instar puerorum fatui, avidissime sectantur et ambiunt. Veræ opes, veræ deliciæ, veri honores sunt in cœlis, quibus fruuntur Deus, Angeli et Beati: ad illos anhela. Ego Christus, qui sum Rex regum, pauper et omnium indigus nascor; et tu, o Christiane, commoda et divitias ambis? Ego quem cœli non capiunt, corpore et præsepio exili concludor; et te, o Christiane, pudet esse parvulum, humilem, abjici, contemni? Ego, qui sum increata et immensa Sapientia, dura et molesta carni, molesta spiritui elegi; tu voluptatibus utriusque indulges? Ego non in Herodis, non Augusti palatio, sed in spelunca et præsepio nasci volui, elegi humiles habitare casas, et aulæ prætuli caulam; tu aulam et aulica sectaris. « Filii hominum, » filii Enos, miselli, insipientes, oblivione et furore perciti, « ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » discite ex me ubi sit vera sapientia, vera gloria, vera virtus, vera vita: nimirum in profunda humilitate, in ardenti charitate, in contemptu rerum omnium terrenarum et desiderio cœlestium. « Clamat stabulum, ait S. Bernardus, serm. 5 *De Nativit.*, clamat præsepe, clamant lacrymæ, clamant panni. Clamat stabulum, curando sese homini, qui in latrones inciderat, præparari. Clamat præsepe eidem homini, qui jumentis comparatus fuerat, pabulum ministrari. Clamant lacrymæ, clamant panni ejusdem ipsis cruenta jam vulnera ablui et detergi. »

Clamant omnia austeritatem, pœnitentiam, paupertatem, humilitatem, sed maxime incensam charitatem; quod enim cœpit hic Christus, hoc tota deinceps vita prosecutus perfecit. Hoc est quod ipse ait, *Matth.* VIII, 10: « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. » Nimirum natus in stabulo, vixit in hospitio, mortuus est in patibulo. Ubique non propter se, sed « propter nos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia nos divites essemus. »

Denique Christus natus est carne, ut nos renasceremur spiritu, imo ut ipse per spiritum nascatur in nobis. Audi Innocentium III, *serm.* 3: « Sicut tres in Christo substantias fides Catholica confitetur, divinitatem, carnem, spiritum, ita tres in ipso nativitates Scriptura sacra testatur, divinam ex Patre, carnalem ex matre, spiritualem in mente. Ex Patre nascitur semper, de matre natus est semel, in mente nascitur sæpe. »

Porro, hoc fit per ardentia, efficacia et crebra ad Christum desideria et suspiria. Unde subdit Innocentius: « Christus concipitur per affectum, nascitur per effectum, nutritur per profectum. »

QUIA NON ERAT EIS LOCUS IN DIVERSORIO. — « Eis, » scilicet Mariæ et Joseph; unde Arabicus, *quia non erat eis locus in quo diversarentur*. Perperam ergo aliqui legentes « ei, » scilicet Christo, sic cum Barradio explicant, *q. d.* Christus reclinatus fuit in præsepio, quia non erat ei locus commodior in illo diversorio, id est in stabulo; nam Græca, Latina, Syrus et Arabicus habent *eis*, non *ei*. Causam dat, cur B. Virgo pepererit in spelunca, et Christum non in lecto, sed in præsepio reclinarit, quia scilicet omnia loca in hospitio jam præoccupata erant, affluente turba ditiorum ad communem censum. Verisimile est enim in urbe parva Bethlehem, unum tantum fuisse diversorium (ut hic innuit Lucas: idemque in Germania fieri vidi) ad quod hospites omnes et advenæ diverterent, quod proinde, affluente turba, facile impleretur, ut plures non caperet: sed Christi prævisione et providentia id factum est, ut summæ humilitatis et paupertatis nobis daret exemplum. Porro, Christus ex humilitate se abscondens, manifestatus et glorificatus fuit a Deo, per stellam vocantem Magos, per angelos missos ad pastores, per idola eversa, per circulos solis et parelios, perque alia miracula, quæ recenset Orosius, lib. VI, cap. XX, et fusius Baronius, tom. I *Annal.*

Unum tantum in Bethlehem diversorium.

Vers. 8.

8. ET PASTORES ERANT IN REGIONE EADEM VIGILANTES, ET CUSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS SUPER GREGEM SUUM. — « In regione eadem, » puta in agris et campis vicinis Bethlehem. S. Hieronymus, *Epist.* 27; Brochardus, Adrichomius et alii in *Descript. Terræ Sanctæ*, asserunt fuisse locum eumdem in quo Jacob pavit greges suos, *Gen.* XXXVI, 21, qui inde dictus est « Turris Eder, » id est gregis, eo quod pascuis pro gregibus alendis abundet. Hic ergo angeli Christo nato cecinerunt: « Gloria in excelsis Deo. » Qua de causa S. Helena ibidem templum ædificavit in honorem SS. Angelorum, adeoque medio in agro sacellum erectum est in tantæ rei memoriam. Distat a Bethlehem fere mille passibus. Sic et Haymo: Distat, ait, turris gregis a Bethlehem uno milliario, in quo etiam hodie trium pastorum corpora requiescunt.

VIGILANTES. — Græce ἀγραυλοῦντες, id est *in agro stabulantes*, aut *pernoctantes*; ἀγρὸς enim est ager,

αὐλὴ, est caula, stabulum, septum, ovile. Theophylactus vero ἀγραυλοῦντες interpretatur *in agro canentes;* nam ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, est in agro canere tibia vel fistula, uti pastores facere solent, tum ut fallant tempus, tum ut se recreent, tum ut oves demulceant et ad strenue pascendum hoc suo cantu incitent.

Scaliger Christum mense septembri natum asserit.

Ex hac voce, Josephus Scaliger, *De Emendat. Temp.*, contendit probare Christum natum esse in septembri. Quia tunc, inquit, non autem in decembri, cum media est hiems, omniaque rigent gelu aut nive, in agris stabulantur et pascuntur oves. Verum Christum natum esse die 25 decembris, communis est Ecclesiæ et omnium sæculorum traditio. Ad argumentum Scaligeri respondeo : in regionibus calidis, qualis est Palæstina, etiam in hieme greges degere et pasci in agris, et campis compascuis, sive sub dio, sive in mapalibus ad hoc comparatis, qualia in turre Eder ob vicina pascua erecta fuisse non est dubium, ut scilicet oves ad ea tempore congruo statim exirent. Sic in Italia et agro Romano videmus pecudes et pecora tota hieme in campis degere et pasci.

Et custodientes vigilias noctis super gregem suum. — Græce φυλάσσοντες τὰς φυλακὰς, id est *custodientes custodias;* scilicet per quatuor noctis vigilias excubantes, ut greges suos custodirent, ne a lupis vel furibus raperentur. Hinc colligitur Christum natum esse nocte, puta post mediam noctem, cum jam inciperet dies 25 decembris, idque mystice (nam alius litteralis ejus loci est sensus) significatur *Sapient.* XVIII, 14 : « Cum quietum, inquit, silentium contineret omnia, et nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cœlo a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit; » idque ad hoc, ut significaretur quod Christus quasi sol veritatis et justitiæ illucesceret his qui in tenebris et umbra mortis sedebant, ait S. Augustinus, *Quæst.* LIII, inter *Quæst. veteris et novi Testamenti.* Hac de causa Ecclesia in festo Nativitatis Christi post mediam noctem Missas celebrat.

In hujus rei memoriam, eodem loco postea ædificata fuit ecclesia Trium Pastorum (tot enim fuisse pastores, quot et Magos, docet etiam S. Bernardus, serm. 6 *De Nativit. Domini*), divinæ nativitatis consciorum monumenta continens, ait Beda, *De Locis Sanctis,* cap. VIII. Hi enim pastores per angelum vocati ad Christum, eo viso et adorato, per ejus gratiam eximii evasere Sancti. Unde Lucius Dexter in *Chronico,* quod dedicat S. Hieronymo : « Anno, inquit, Urbis Romæ 752, Lentulo et Messala consulibus, uno anno ante Augusti et Sylvani consulatum, Christus nascitur : tribus pastoribus (qui fuerunt sancti) primum ostenditur. » Vide Baronium, anno 1 Christi, et Suarez, III *part., Quæst.* XXXVI, disp. XIV, sect. 2.

Porro congruum rationi erat, ut tres duntaxat pastores Verbum Patris, Spiritus Sancti ope carnem factum primi hominum adorarent, ut ipsi adoratores existerent S. Trinitatis illiusque mysterium suo numero repræsentarent, uti postea fecere tres Magi.

Vers. 9.

9. Et ecce angelus Domini stetit juxta illos, et claritas Dei circumfulsit illos, et timuerunt timore magno. — « Angelus, » in corpore assumpto, ut significaret Deum corpus assumpsisse, et per carnem assumptam hominibus conspicuum se reddidisse, ait Titus.

Porro S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), *De Nativit. Domini;* Toletus, Franciscus Lucas et alii censent angelum hunc fuisse Gabrielem : hic enim et B. Virgini et Zachariæ apparuit, fuitque totius hujus negotii incarnationis Verbi administer. Innuit idipsum Beda, dicens : « Angelus Mariam, angelus Joseph, angelus pastores instruit; et concipiendum, et conceptum, et natum cœli cives Dominum testantur, ut et mortales sufficienter imbuant, et suum auctori servitium incessanter impendant.

Stetit juxta illos. — Græce ἐπέστη αὐτοῖς, quod alii vertunt, *stetit super illos,* quasi angelus e cœlo lapsus; Vatablus, *astitit illis;* Syrus, *venit apud eos.* Pastores hi, quia erant Judæi et fideles, vocantur per angelum (Judæis enim sæpe apparebant angeli); Magi vero, quia Gentiles et astrologi, vocantur per stellam. Vide S. Gregorium, hom. 10 *in Evang.*

Cur pastores primi vocati ad Christum? Causa Prima.

Quæres, cur angelus primo pastoribus, non Scribis, non civibus vel opificibus apparuerit? Respondeo : Euthymius quatuor dat causas. *Prima* est, quod omnia hic in Christi præsepio spirent paupertatem et humilitatem, quodque pastores simplices, pauperes et humiles magis placeant Deo quam superbi divites, et increduli Scribæ ac Pharisæi, juxta illud Christi : « Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, quia sic placitum fuit ante te, » *Matth.* XI, 25. Unde Theophylactus hic : « Doctos, ait, per indoctos vicit, divites per pauperes, per piscatores piscatus est orbem. »

Secunda.

Secunda, quia hi pastores veterum Patriarcharum vitam sectabantur, scilicet innocentissimam artium agriculturam, vel potius pastoritiam. Nam Abel, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses fuere pastores ovium, quibus proinde velut innocentibus et sanctis, sæpe Deus per angelos apparuit. Ita S. Ambrosius, *serm.* 9 : « Nec mirum, inquit, si Christi gratiam ante scire meruit innocentia, quam potestas, et prius cognoscere veritatem simplex rusticitas, quam superba dominatio. »

Tertia.

Tertia, quia Christus futurus erat pastor populi, juxta illud : « Ego sum pastor bonus, » *Joan.* X. Hinc Christus olim pingebatur ut pastor cinctus ovibus, uti videre est Romæ in Ecclesia SS. Cosmæ et Damiani, aliisque priscis.

Quarta. *Quarta*, ut significaretur pastoribus rationalium ovium, puta hominum et fidelium, primum divina mysteria a Deo revelari, ut ipsi deinde eadem suas oves, id est plebem sibi commissam doceant.

Quinta. *Quintam* addit auctor *De Mirabilib. Sacræ Scripturæ*, qui extat tom. III S. Augustini, lib. III, cap. II, quia Christus erat agnus pro salute mundi offerendus. Congrue ergo ipse primo pastoribus agnorum apparet.

Tropologice : Christus se revelat et communicat iis qui suis actionibus et cogitationibus quasi pastoribus invigilant, ac consolatur eos qui suam non habent consolationem. Ita S. Bernardus, serm. 5 *De Nativit.* : « Non consolatur, inquit, Christi infantia garrulos; non consolantur Christi lacrymæ cachinnantes; non consolantur panni ejus ambulantes in stolis; non consolantur præsepe et stabulum amantes primas cathedras in synagogis; sed æquanimiter forte universam hanc consolationem expectantibus in silentio Dominum, lugentibus, pannosis pauperibus cedere videbuntur. Cæterum audiant, quod et ipsi quoque angeli non alios consolantur. »

ET CLARITAS DEI (lux, splendor mirus, non tam humanus quam divinus) CIRCUMFULSIT ILLOS. — Arabicus, *gloria Domini orta est super illos*. Ubique enim in Scriptura Deus gloriam suam manifestavit per cœlestem lucem et fulgorem. « Claritatem Domini, ait Euthymius, intellige divinum lumen. » Titus : « Divina claritate cœlestique gloria circumfusi sunt. » Itaque fulgor hic non fuit sidereus, sed augustior, qui esset index majestatis Domini, cujus angelus erat legatus.

Sol clarior nascente Christo. Porro S. Ambrosius, *serm.* 10, Nativitatis Christi die solem putat novo quodam fulsisse splendore, et ad ortum festinasse : « Oriente, inquit, Salvatore non solum humani generis salus, sed etiam solis ipsius claritas innovatur, sicut ait Apostolus *ad Ephes.* I : *Ut per ipsum restauraret omnia, sive quæ in cœlis, sive quæ in terra sunt*. Si enim sol obscuratur cum Christus patitur, necesse est illum splendidius solito lucere cum nascitur. » Et post nonnulla : « Ex eo denique factum puto, ut nox decresceret, dum sol festinus ob Dominicæ nativitatis obsequium ante lucem mundo protulit, quam nox cursum sui temporis consummaret. Quin potius ipsam noctem fuisse non dico, nec aliquid obscuritatis habuisse, in quo pastores vigilant, et exultant angeli, astra deserviunt. Si sol ad Jesu Nave orationem defixus stetit in die, cur non ad Christi nativitatem festinus promoveret in noctem? »

Tropologice : S. Gregorius, *hom.* 8 : « Quid, inquit, est, quod vigilantibus pastoribus angelus apparet, eosque Dei claritas circumfulget? nisi quod illi præ cæteris videre sublimia merentur, qui fidelibus gregibus præesse sollicite sciunt; dumque ipsi pie super gregem vigilant, divina super eos gratia largius coruscat. » Idem, lib. VII, *epist.* 32 : « Lux gregis, flamma est pastoris. Decet enim pastorem, decet Dominicum sacerdotem moribus et vita clarescere, quatenus in eo tanquam in speculo vitæ plebs commissa, et eligere quod sequatur, et videre possit quod corrigat. »

ET TIMUERUNT TIMORE MAGNO. — Sacro horrore et reverentia perfusi sunt, tum propter visionis et splendoris novitatem, ait Euthymius, tum ob angeli cœlestis majestatem, quæ homines ita percellit, ut pene exanimentur; unde olim opinio erat, moriturum eum qui vidisset angelum, juxta illud Manue, patris Samsonis : « Morte moriemur, quia vidimus Deum, » *Judic.* XIII, 22. Hinc disce signum angeli boni esse, primo terrere, deinde consolari; unde subdit : « Nolite timere, » etc.

Vers. 10. 10. ET DIXIT ILLIS ANGELUS : NOLITE TIMERE : ECCE ENIM EVANGELIZO VOBIS GAUDIUM (nuntium, quod pariet gaudium) MAGNUM QUOD ERIT OMNI POPULO, — sed in primis vobis, quos primos ad Messiam jam natum visendum adorandumque voco. Evangelium ergo primo ante omnes nuntiatum est pastoribus, idque per angelos. Causam dat S. Bernardus, serm. 5 *De Nativit.*, dicens : « Vigilantibus enim pastoribus, et custodientibus vigilias noctis evangelizatur gaudium novæ lucis, et eis natus dicitur esse Salvator : pauperibus atque laborantibus, non vobis divitibus, qui vestram habetis consolationem et væ divinum. »

Vers. 11. 11. QUIA NATUS EST VOBIS HODIE (hac nocte) SALVATOR, QUI EST CHRISTUS (Messias tot sæculis expectatus) DOMINUS, IN CIVITATE DAVID : — in Bethlehem, ex semine et stirpe David. Singula verba habent pondus, et novam gaudii materiam suggerunt, ut patet ea ruminanti et penitius expendenti, uti ea minutim et fuse expendit Toletus. Nomen Christi sacerdotium notat et regnum, ait Eusebius in *Catena*; tam enim sacerdotes quam reges ungebantur, ideoque Christi, id est uncti, et unctione consecrati, dicebantur. De nomine Christi vide dicta *Matth.* I, 1; et *Daniel.* IX, 24, in fine.

Vers. 12. 12. ET HOC VOBIS SIGNUM (quo hunc puerum ab aliis recens natis secernatis et dignoscatis) : INVENIETIS INFANTEM PANNIS INVOLUTUM, ET POSITUM IN PRÆSEPIO. — Cæteri enim infantes tunc nati erant in domo et lecto, Christus vero solus in stabulo et præsepio. Hinc patet præsepe hoc fuisse commune et notum omnibus; nisi dicas angelum digito ostendisse, aut interna inspiratione, ut vult Toletus, pastoribus indicasse speluncam in qua erat hoc præsepe. Hoc signum dat angelus, ne pastores putent Messiam suum quasi regem Judæorum, requirendum in regia Herodis similive palatio, uti Judæi putant : hic enim primus Christi adventus fuit humilitatis, sicut secundus ad judicium erit majestatis. Signum ergo Verbi incarnati et abbreviati est fasciarum et præsepii humilitas; hanc enim efficaciter nascendo, vivendo et moriendo in summa abjectione, docere nos voluit Christus. Nam. ut ait S. Bernardus, serm. 1

De Nativit. : « Quid magis indignum, quid detestandum amplius, quid gravius puniendum, quam ut videns Deum cœli parvulum factum, ultra opponat homo magnificare se super terram ? intolerabilis impudentiæ est, ut ubi sese exinanivit majestas, vermiculus infletur et intumescat. »

Vers. 13. 13. ET SUBITO FACTA EST CUM ANGELO MULTITUDO MILITIÆ COELESTIS, LAUDANTIUM DEUM ET DICENTIUM. — Quia, ut dixi vers. 7, omnes angeli Christum in terra nascentem comitati et venerati sunt : hi autem sunt acies et militia, hoc est exercitus cœlestis, quia potentissime pro Deo contra dæmones et impios pugnant; unde vocatur Deus *sabaoth,* id est exercituum, scilicet cœlestium et angelicorum. Sic Jacob, qui fuit typus Christi, fugiens Esau fratrem suum, vidit copiam angelorum sibi auxiliantium, unde dixit : « Castra Dei sunt hæc,» ideoque locum vocavit *Mahanaim,* id est castra in duali, ob duas acies sive turmas angelorum sibi in tutelam venientium, *Gen.* XXXII. Rursum, si ob creationem mundi laudarunt Deum astra matutina, et jubilarunt omnes filii Dei, id est omnes angeli, ut ait Job, cap. XXXVIII, quanto magis idem fecerunt ob incarnationem et nativitatem Verbi!

Vers. 14. 14. GLORIA IN ALTISSIMIS DEO, ET IN TERRA PAX HOMINIBUS BONÆ VOLUNTATIS. — Sic et Syrus, Arabicus, Ægyptius, Æthiopicus, Persicus, excepto τῷ « bonæ voluntatis, » de quo mox. Τὸ « in altissimis, » vel, ut passim alii legunt, « in excelsis, » referri potest tum ad *Deo, q. d.* Gloria est Deo qui habitat in cœlis altissimis, ibique gloriam suam angelis et Beatis ostendit; tum potius ad *gloria, q. d.* In cœlis altissimis angeli dant gloriam Deo, sicut in terra homines fruuntur pace per Christum jam natum. Rursum hæc verba accipi possunt tum assertive, subaudiendo *est,* tum optative, subaudiendo *sit.* Assertive, *q. d.* Gloria jam in cœlo est Deo, et in terra est pax, quia omnes cœlites in cœlo glorificant Dei misericordiam, sapientiam, fidelitatem, quod Christum a se patribus promissum jam mundo fideliter exhibuerit : hinc in terra est pax, quia Christus natus est, ut ipse quasi rex pacificus, homines qui nascuntur filii iræ, Deo reconciliet. Ita Toletus et Maldonatus. Optative, *q. d.* Gloria sit in altissimis Deo, id est laudetur et glorificetur Deus in cœlo, omnes cœlites benedicant et glorificent Deum, quod dignatus sit Christum mittere in terram, ut in ea incarnatus hominibus pacem, id est reconciliationem, gratiam, salutem omniaque bona afferat. Laudent ergo Deum cœlum et terra, jubilent illi cœlites omnes et terrigenæ, quia natus est Christus, qui est gloria Dei, gaudium angelorum, pax hominum. Ita Jansenius, Barradius et alii. Sunt enim hæ voces angelorum laudantium, partim congratulantium Deo et hominibus, partim optantium gloriam hanc et pacem in nativitate Christi inchoatam, in ejus vita et morte perfici.

Græca hunc hymnum faciunt trimembrem : Sic enim habent : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax, in hominibus bona voluntas.* Sic et Syrus, et Arabicus, qui, pro *bona voluntas,* vertit, *hilaritas.* Sic quoque legunt Patres Græci passim, scilicet S. Athanasius, Basilius, Nyssenus, Epiphanius, Eusebius, Theophylactus, Euthymius, ut videre est in *Catena Græcorum* (1).

Verum melius Latini omnes, et ex Græcis Origenes, S. Chrysostomus et Cyrillus, pro εὐδοκία, id est *bona voluntas,* legunt εὐδοκίας, id est *bonæ voluntatis,* ac consequenter hymnum hunc faciunt bimembrem. Sicut enim gloria datur Deo, quasi personæ quæ glorificatur; sic et pax datur hominibus bonæ voluntatis, quasi personis, quibus pax Christi competit et congruit; atque sic melius cohæret nexus totius sententiæ : nam pax in terra alia intelligi nequit, quam hominum bonæ voluntatis. Apposite S. Bernardus, serm. 3 *De Circumcis.* : « Quæ, ait, major Deo gloria, quam tanta dignatio et tanta benignitas? » Idem, epist. 126 *ad Episc. Aquit.* : « Displicet, ait, mortalibus angelica illa partitio, qua gloria Deo, pax hominibus nuntiatur, et dum gloriam usurpant, turbant pacem. Solus gloriam meretur, qui facit mirabilia solus; sicut dicit Apostolus : Soli Deo honor et gloria. » Et paulo post : « Quonam ergo modo stabit pax hominum coram Deo, vel cum Deo, si Deo non potest apud homines esse tuta sua gloria? O stulti filii Adam, qui contemnentes pacem, et gloriam appetentes, et pacem perdunt et gloriam. »

ET IN TERRA PAX — hominum cum Deo, cui nos Christus reconciliavit, imo carnem nostram sibi hypostatice univit; ac consequenter « pax, » id est tranquillitas mentis et conscientiæ; ac tertio, « pax » et concordia cum aliis hominibus. Porro, « pax » Hebræis omne bonum, omnem prosperitatem et felicitatem significat. Hinc aliqui : «Pax,» inquiunt, est Christus jam natus; « ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum,» *Ephes.* II, 14; nam « Deo placuit per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt, » *Coloss.* I, 19.

Audi S. Augustinum, orat. *Contra Judæos, Paganos et Arianos,* cap. X : « In utero, inquit, virginali spiritales nuptiæ celebratæ sunt, Deus conjunctus est carni, et caro adhæsit Deo, hinc procedens ut sponsus de thalamo. ad cujus nuptias commota universa exultare visa est creatura. Namque angelorum chorus ex his nuptiis pacem

(1) Inter varias græcorum verborum interpunctiones, sensum obvium optimumque affert hæc : Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, id est : Gloria in altissimis Deo, et in terram pax, in hominibus propensa (Dei) voluntas. — *In terram* quasi adveniat, seu advenit e cœlo pax; *in hominibus* idem valet ac *inter homines*; *propensa* (Dei) *voluntas,* vid. simillimam locutionem *Proverb.* XIV, 9.

designat hominibus bonæ voluntatis, quia qui erat Dei Filius, factus est hominibus filius. »

Bonæ voluntatis. — Tripliciter id exponi potest. *Primo*, referendo illud ad τὸ « hominibus, » ut eos determinet, *q. d.* Pax sit hominibus, at non omnibus, sed iis qui sunt bonæ voluntatis. Ita S. Ambrosius; hoc est, qui suscipiunt Christum, ait Beda.

Secundo, S. Leo, serm. *De Nativit.* : « Pax, ait, sit hominibus, quæ scilicet faciat eos esse bonæ voluntatis, ut nimirum suam voluntatem Dei legi et voluntati per omnia subjiciant et conforment. »

Verum quia Græce est εὐδοκία, quæ vox respondet Hebr. רצון *ratson*, ac in sacra Scriptura fere non hominibus, sed Deo ipsi tribuitur, et significat Dei gratiam, benevolentiam, beneplacitum, amorem et dilectionem erga homines; hinc melius Nyssenus, Theophylactus, Euthymius hunc dant sensum, *q. d.* Pax sit hominibus, hominibus, inquam, quos Deus hac gratia et bona voluntate, id est benevolentia et amore suo gratis sine hominum merito dignatur et prosequitur, ut scilicet det eis salvatorem talem et reconciliatorem, qui pacem inter se et homines, ac inter cœlum et terram, puta inter cœlites et terrigenas, constituet. Sic *Psalm.* v, dicitur : « Scuto bonæ voluntatis (Græce εὐδοκίας) tuæ coronasti nos, » id est scuto quod est bona voluntas, id est benevolentia tua, velut corona cinxisti nos. Sic *Matth.* xvii, dicitur : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; » Græce, εὐδόκησα. Et *Psal.* cxlix : « Beneplacitum est Domino in populo suo. » Sic homines bonæ voluntatis alibi vocantur « filii dilectionis, » id est filii voliti et dilecti a Deo. Vide dicta *Ephes.* i, 9.

Porro Jansenius, τὸ « bonæ voluntatis » refert ad « pax, » *q. d.* Pax sit hominibus, pax, inquam, proveniens non ex eorum meritis, sed ex bona voluntate, id est benevolentia et gratia Dei : sed hoc intricatius et obscurius est. Aliter quoque S. Ambrosius : « Bonæ voluntatis, inquit, ut intelligas pacem Christi non debiti esse, sed meriti. »

Moraliter disce hic, quam Deus humilitate delectetur et humiles exaltet. Christus ecce nocte nascens abscondit se in præsepio, at Deus eum glorificat per angelos. Audi S. Augustinum, lib. II *De Symbolo*, cap. v : « Sic voluit nasci excelsus humilis, ut in ipsa humilitate ostenderet majestatem. » Et serm. 213 *De Temp.* : « In summo, ait, honore summa sit humilitas : honoris laus, est humilitatis virtus. » Et S. Ambrosius : « Ex utero, inquit, Christus funditur, sed coruscat e cœlo; terreno in diversorio jacet, sed cœlesti lumine fulget; nupta peperit, sed virgo concepit; nupta concepit, sed virgo generavit. Quod si ætas carnis ignara operis fuit, profecto Deus erat, qui divinitatis operibus exercebat carnis ætatem. » Et S. Bernardus, serm. 1 *De Circumcis.* : « Christus ab ipso nativitatis exordio divinis humana sociat, ima summis. Nascitur ex muliere, sed cui fœcunditatis fructus sic accedat, ut non decidat flos virginitatis. Pannis involvitur, sed panni ipsi angelicis laudibus honorantur; absconditur in præsepio, sed proditur radiante stella de cœlo : sic et circumcisio veritatem susceptæ probat humanitatis, et nomen quod est super omne nomen, gloriam indicat majestatis. »

Honoris laus est humilitas.

Hac ergo de causa Christus ubique ita humilitatem cum majestate in seipso combinavit et contemperavit, ut doceret majestatis decus esse humilitatem, uti est gemmula in annulo aureo, ac vicissim humilitatis præmium esse solium majestatis.

Vers. 15.

15. Et factum est, ut discesserunt ab eis angeli in coelum, pastores loquebantur ad invicem : Transeamus usque Bethlehem, et videamus hoc verbum, quod factum est, quod Dominus ostendit nobis.

Hoc verbum, — id est hanc rem tam novam et miram, puta Verbum incarnatum, et Messiam natum. Unde Beda, symbolice de Verbo divino hoc exponens, ait : « Verbum quod semper erat videamus, quomodo pro nobis factum est : quod enim videre non poteramus, dum erat Verbum, videamus factum, quia caro est. »

Sic et S. Ambrosius ac Haymo. Est metonymia familiaris S. Scripturæ, qua verbum ponitur pro re significata per verbum, ut cap. i : « Non erit impossibile apud Deum omne verbum, » id est omnis res; II *Reg.* i, 4 : « Quod est verbum (id est res) quod factum est? »

Quod Dominus (Beda addit, *fecit et*) ostendit nobis. — Græce ἐγνώρισε, id est notum fecit, revelavit, indicavit, imo signum quo Messiam natum inveniemus, suggessit « nobis, » præ Scribis et cæteris omnibus : quare nisi eum nobis natum, et nobis primis revelatum, ab eo per angelum invitati et vocati visamus et adoremus, erimus Deo, angelis et Christo ingrati, ac nobis ipsis inimici; utpote qui tantam Christi gratiam et salutem neglexerimus. Certum est angelum exterius loquentem pastoribus multo magis interius illuminasse mentem eorum, ut cognoscerent Christum esse Deum ac redemptorem mundi; ideoque eos excitasse ut eumdem adirent, colerent, amarent, adorarent. Hac enim de causa pastores reipsa præsepe adierunt, ac in eo Christum summa humilitate et reverentia adorarunt. Quare non est dubium eos hic fuisse justificatos; aut si jam justi erant, magnum justitiæ et sanctitatis incrementum accepisse. Ita S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), *De Nativit. Christi* : « Pastores illi, inquit, amplius mente quam oculis carnalibus illuminati, ad conspiciendum Emmanuel festinant, et edocti intus invisibili magisterio Spiritus Sancti, quem parvulum vident, confitentur immensum, et piæ ei devotionis affectum præsentant. »

Vers. 16.

16. Et venerunt festinantes; et invenerunt Mariam, et Joseph, et Infantem positum in præ-

sepio. — « Festinantes, » ex desiderio et ardore videndi Christum natum. Unde S. Ambrosius : « Vides, ait, festinare pastores ; nemo enim cum desidia Christum requirit. » Et Beda : « Festinant, ait, pastores ; neque enim cum desidia Christi est quærenda præsentia, et ideo forte nonnulli quærentes invenire non merentur, quia desidiose Christum quærunt. »

Vers. 17. 17. Videntes autem cognoverunt de verbo (scilicet verum esse illud, id est veram esse rem, vere scilicet natum esse Christum) quod dictum erat illis de puero hoc — ab angelo.

Cognoverunt. — Græce διεγνώρισαν, id est pernoverunt, clare certoque cognoverunt. *Secundo*, verti potest cum Pagnino, « notificarunt ; » Theophylactus, « divulgarunt (1). » Sic et Syrus : unde sequitur :

Vers. 18. 18. Et omnes, qui audierunt, mirati sunt ; et de eis quæ dicta erant a pastoribus ad ipsos. — Τὸ « et » non est in Græco, Syro et Arabico, sicque planior fluit sensus ; Romani tamen legunt *et*, *q. d.* Mirati sunt natum esse Messiam, et cætera quæ de eo dicta erant a pastoribus ad ipsos ; scilicet mirati sunt angelum apparuisse, angelos cecinisse « Gloria in excelsis, » Christum jacere in præsepio, etc. Ita Glossa, Franciscus Lucas et alii ; licet Lyranus τὸ « et » exponat *id est* Hinc patet pastores multis narrasse ea quæ de Christo nato ab angelo audierant et viderant : quare multos præsepe adiisse Christumque vidisse ; sed eos solos in Christum credidisse, quorum Deus corda efficaciter tangebat, cæteros offensos paupertate Christi eum sprevisse. Causam dat S. Ambrosius : « Non vilis, ait, persona pastorum, certe quo vilior ad prudentiam, eo pretiosior ad fidem. Non gymnasia choris referta sapientium, sed plebem Dominus requisivit simplicem, quæ phalerare audita et fucare nesciret. Simplicitas enim quæritur, non ambitio desideratur. »

Vers. 19. 19. Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. — Scilicet conferens et comparans, non oracula Prophetarum de Christo, ut vult Beda, sed dicta et visa pastorum de angelis concinentibus « Gloria in excelsis Deo, » etc., cum iis quæ ipsa in se experta erat, puta cum annuntiatione Gabrielis, oraculo Elisabethæ et Zachariæ, cæterisque quæ ipsa de Christo nato viderat et in se senserat ; idque *primo*, ut videns utrimque miram concordiam, omnia scilicet inter se optime consentire, magis firmaretur in fide, scilicet unigenitum Filium Dei ex se esse natum. Ita S. Ambrosius. *Secundo*, ut jucunda contemplatione harum rerum, inter se adeo consentientium, animum pasceret, et certa spe reliqua exspectaret, Deum scilicet hoc opus ad finem perducturum, et per Christum homines redempturum. *Tertio*, ut ea deinde suo tempore Apostolis, ac præsertim Lucæ hæc scripturo panderet, et ex ordine narraret. Vide hic in Virgine rarum exemplum virgineæ taciturnitatis ac modestiæ, item cœlestis prudentiæ, ac firmissimæ fidei et spei, admirantis præsentia et futura præstolantis. Conferebat enim ea quæ cernebat summæ humilitatis, cum iis quæ noverat summæ majestatis, stabulum cum cœlo, pannos cum illis Prophetæ verbis, *Psalm.* ciii : « Amictus lumine sicut vestimento ; » præsepe cum throno Dei, animalia cum Seraphinis.

Vers. 20. 20. Et reversi sunt (« ad gregem suum, » ait Euthymius ; Deus enim vult fideles, licet a se exaltatos, in sua vocatione, officio et arte permanere) pastores, glorificantes, et laudantes Deum, in omnibus quæ audierant et viderant, sicut dictum est ad illos. — Τὸ « dictum » refer ad « audierant, » non ad « viderant ; » audita enim sunt dicta, non visa. Hinc patet pastores in fide et Evangelio Christi fuisse constantes, imo gaudio Spiritus Sancti ob visum Christum assidue exultantes et jubilantes.

Vers. 21. 21. Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab angelo priusquam in utero conciperetur.

Consummati sunt dies octo. — Id est cum advenisset dies octavus a nativitate Christi, quo ipse juxta legem circumcidendus erat. Est hebraismus ; Hebræorum enim verba sæpe significant actum inchoatum, non perfectum. « Consummati » ergo hic idem est, quod « cœpti consummari, » ut expletis septem diebus ageretur dies octava, destinata circumcisioni, etsi illa necdum esset expleta et consummata.

Ut circumcideretur puer. — Tacite significat eum circumcisum, non expresse, ut innuat eum libere et sponte, non ex obligatione fuisse circumcisum, tum quia ipse erat Deus auctorque legis, qui lege circumcisionis a se lata non obligabatur ; tum quia non communi hominum generatione, qui de peccati traduce propagati in iniquitatibus concipiuntur, ait Beda ; sed ex Spiritu Sancto erat conceptus et natus, ideoque carens peccato originali, ob quod abolendum instituta erat circumcisio, imo Sanctus Sanctorum, uti docet S. Augustinus, tract. 30 *in Joannem* ; S. Athanasius, S. Gregorius et alii passim. Circumcisio enim erat signum peccati, ejusque quasi stigma et cauterium : nullum autem peccatum, nulla libido erat in Christo. Quare Christus in circumcisione magis et profundius se humiliavit, quam in nativitate ; in hac enim accepit formam hominis, in illa vero formam peccatoris.

Voluit tamen sponte circumcidi septem de causis, quas ex S. Cypriano, Augustino, Beda et

(1) Ita et Patritius, qui ait : « Hæ voces in græco magis ad verba vertendæ forent *videntes autem notum fecerunt de verbo*, etc. ; scilicet narrarunt pastores Mariæ, Josepho aliisque qui forte illic aderant, ea quæ de Puero dicta ipsis fuerant ab angelo. »

Christus circumcisus novem de causis. Prima.

aliis recenset S. Thomas, III *part., Quæst.* XXXVII, art. 1. *Primo*, inquit, ut ostenderet veritatem carnis humanæ contra Manichæum, qui dixit eum habuisse corpus phantasticum; et contra Apollinarium, qui dixit corpus Christi esse divinitati consubstantiale; et contra Valentinum, qui dixit Christum de cœlo corpus attulisse. *Secundo*, ut approbaret circumcisionem quam olim Deus instituerat. *Tertio*, ut comprobaret se esse de genere Abrahæ, qui circumcisionis mandatum acceperat in signum fidei, quam de ipso habuerat. *Quarto*, ut Judæis excusationem tolleret, ne eum reciperent, si esset incircumcisus. *Quinto*, ut obediendi virtutem nobis suo commendaret exemplo. Unde et octava die circumcisus est, sicut in lege erat præceptum. *Sexto*, ut quia in similitudinem carnis peccati advenerat, remedium quo caro peccati consueverat mundari, non respueret. *Septimo*, ut legis onus in se sustinens, alios a legis onere liberaret secundum illud *Galat.* IV: « Misit Deus Filium suum factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret. » Hucusque S. Thomas.

Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima.

Octava.

Octavam causam addit S. Leo, serm. 2 *De Nativit.*, ut per eam diabolo occultaretur: « Cum, inquit, misericors omnipotensque Salvator ita susceptionis humanæ moderaretur exordia, ut virtutem inseparabilis a suo homine deitatis, per velamen nostræ infirmitatis absconderet, illusa est securi hostis astutia, quæ nativitatem pueri in salutem generis humani procreati, non aliter sibi, quam omnium nascentium, putavit obnoxium. »

Nona.

Nonam dat S. Augustinus, serm. 9 *De Nativit.*, ut carnali circumcisione sublata spiritualem substitueret, quæ consistit in vitiorum et concupiscentiarum mortificatione et resectione: « Christus, ait Augustinus, suscepit circumcisionem, ablaturus circumcisionem ipsam; suscepit umbram, daturus lucem; suscepit figuram, impleturus veritatem. » Denique Christus sua circumcisione inchoavit passionem suam per quam factus est orbis redemptor et salvator. Unde in ea impositum est illi nomen Jesus, quia Christus infirmitates nostras sanavit, non per pharmaca, ut faciunt medici, sed eas in se suscipiendo, et pro iis Deo satisfaciendo, itaque merendo, ut omnes animi corporisque ægritudines, omnes passiones, tentationes, tristitias, afflictiones sanare possit, ac revera sanet vel in hac vita, vel in futura. Laboras ergo timore, scrupulo, ira, acedia, vana gloria, dolore, paupertate, etc.; Jesum invoca, et eum senties consolatorem ac salvatorem.

De institutione, ritu, causa, fine et fructu circumcisionis vide ea quæ dixi *Genes.* XVII, 9 et seq. Porro, Christus circumcisus fuit in ipsa spelunca in qua natus est, a quopiam sacerdote vel Levita, majoremque dolorem sensit quam cæteri infantes, quia ipse utebatur ratione, qua carent cæteri, et delicatioris et vivacioris erat tactus quam alii.

Et vocatum est nomen ejus Jesus. — De hoc divino et mellifluo nomine vide ea quæ dixi *Numer.* XIII, 17, et Barradium ac Vincentium Regium hic, ac S. Bernardum, serm. 15 *in Cant.* Porro, « Jesus » est Salvator in actu perfecto, quia non tantum ipse salvavit homines, sed et Apostolis similibusque vim salvandi alios attribuit. Et hoc innuit nomen « Josue, » vel, ut Hebræi dicunt, *Jehosua*, quod idem est cum nomine Jesu, estque conjugationis *hiphil*, quæ actionem, puta salvationem perfectam, significat. Meminerint ergo fideles se esse filios Jesu, ac proinde eum in salute animarum procuranda imitari debere.

Quod vocatum est ab angelo (Gabriele, annuntiante B. Virgini conceptionem Jesu, cap. I, 31), priusquam in utero conciperetur. — Christus enim conceptus fuit in fine annuntiationis, cum B. Virgo respondit: « Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. » Paulo ante ergo revelatum ei fuit ab angelo nomen Jesu puero indendum. Hac gnome significat Lucas, nomen Jesu jam ante a Deo huic puero fuisse ab æterno decretum et prædestinatum, ut significaret eum fore salvatorem mundi. Jesus enim hebraice idem est quod Græce, σωτὴρ, id est salvator.

Nota hic, ut Deus in Christo humile sublimi, humanum divino, venenum antidoto jungat et copulet, ut in eo humanam naturam divinæ majestati copulatam ostendat. Nam voluit Christum circumcidi, itaque speciem peccatoris assumere; sed mox ut eam abstergat, indit ei nomen *Jesus*, id est Salvator, qui peccatis omnibus medeatur. Sic voluit Christum nasci in stabulo ponique in præsepio, quasi pauperem et abjectum; sed mox per stellam tres Reges, et per angelum pastores ad eum adorandum accersivit. Sic voluit eum pati, crucifigi, mori; sed simul tunc solem et lunam obscuravit, petras scidit, terram concussit, ut omnia elementa indignam Creatoris sui necem ostenderent et lugerent. Quo ergo magis Christus se humiliavit, eo magis Deus Pater eum exaltavit. Idem faciet tibi, o Christiane: quare ne verearis humiliari, certo sciens te per hoc sublimandum. Via enim ad gloriam est humiliatio, juxta illud Christi oraculum, imo promissum: « Omnis qui se humiliat, exaltabitur. »

Vers. 22.

22. Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus (Mariæ, non pueri, ut patet ex Græco αὐτῆς, et ex *Levit.* cap. XII, 7 et 8. Male ergo legunt nonnulli αὐτοῦ masculine, id est *illius*, scilicet pueri; aut, ut Origenes, Theophylactus et Euthymius, αὐτῶν, id est illorum, pueri scilicet et Mariæ matris) secundum legem Moysi, tulerunt illum (puerum Jesum) in Jerusalem, ut sisterent eum Domino.

Tres leges purificationis.

Nota tres leges disparatas hic convolvi et conjungi. *Prima* est, *Levit.* XII, 2 et seq., ut mulier, si peperisset masculum, maneat immunda per quadraginta dies: inde legaliter, id est ritu victimarum a lege præscripto, purificetur in templo.

Secunda, ut mater pro purificatione non prolis, ut vult S. Augustinus, sed sua duntaxat, uti jam dixi, offerat Deo in holocaustum agnum, ac pullum turturis vel columbæ in victimam pro peccato, si dives sit; si sit pauper, offerat par turturum duntaxat, aut duos pullos columbarum, *Levit.* XII, 6 et 7.

Tertia lex, ut, si proles sit masculina et primogenita, sistatur et offeratur Deo tanquam ipsi debita et sancta, id est consecrata ob liberationem primogenitorum Hebræorum factam a Deo, quando cæsa sunt primogenita Pharaonis et Ægyptiorum ab angelo tempore Mosis, *Exodi* XIII, 1, ita tamen, ut proles oblata Deo, a parentibus redimi possit quinque siclis, id est quinque florenis Brabanticis, qui faciunt duos aureos Romanos, quorum quisque continet decem julios, sive regales, *Numer.* III, 47. Symbolice hi quinque sicli repræsentabant quinque vulnera Christi, quorum pretio Christus redemit genus humanum.

Impuritas puerperæ duplex.

DIES PURGATIONIS. — Nota : In lege veteri puerpera immunda erat, ob immunditiem tum naturalem, tum legalem et moralem, præsertim quia pariebat fœtum, quem imbuebat et concipiebat in peccato originali. Naturalem, quia puerperæ patiuntur fluxum sanguinis et menstruorum, item secundinarum aliarumque sordium, per multos dies. Causa est, quod infans in utero matris involvatur membrana, quæ secundæ a Plinio, vulgo secundinæ vocantur, uti docet Aristoteles, lib. II *De Gener. anim.*, cap. IV, et Galenus, lib. *De Formatione fœtus.* Membrana enim hæc triplicem habet usum : *Primo*, tegit, conservat et tuetur semen virile in utero matris ne diffluat, sed coaguletur in corpus infantis, quod deinde eadem membrana continet et fovet.

Secundo, membrana hæc plena est venulis plenis sanguine, quo nutrit infantem sibi per umbilicum cohærentem, qui nexus naturaliter sponte sua solvitur in partu, quo primum infans emittitur; deinde membrana, quæ fuerat involucrum et tegmen infantis, sive secundæ ipsæ per partes eadem via ejiciuntur.

Tertio, membrana hæc recipit excrementa, quæ puer ex cibo quo alitur in utero matris, naturaliter emittit. Hæc est naturalis impuritas puerperæ, ex qua sequitur legalis : lex vetus enim ob hasce sordes jubebat eam quasi impuram arceri templo, esseque quasi irregularem per quadraginta dies, donec quadragesimo die per ritum a lege præscriptum lustraretur et purificaretur, itaque pura templum ingrederetur.

Quæres, an hæc impuritas fuerit in B. Virgine pariente Christum, ut ab ea juxta legem purificari debuerit die quadragesimo. Affirmat S. Hieronymus, epist. 22 *ad Eustochium*, ubi loquens de Christo : « Novem mensibus, ait, in utero ut nascatur exspectat, fastidia sustinet, cruentus egreditur, » uti cæteri infantes ex fluxu materni sanguinis cruenti egrediuntur, ideoque abluuntur. Idem asserit Abulensis cap. XII in *Levit.*, *Quæst.* 11 et seq.; ac Erasmus hic.

Partus Virginis purissimus fuit.

Verum cæteri omnes constanter id negant : partus enim Virginis fuit purissimus, quia uti concepit virgo sine viro ex inoperatione Spiritus Sancti, sic et peperit virgo, clauso scilicet utero, ita ut Christus nascens eum non aperuerit, sed penetrarit : quare nullus in hoc partu esse potuit fluxus sanguinis aut secundinarum. Adde : in ea nullus fuit sanguis superfluus, sed tantum is qui necessarius erat ad Christi conceptionem et nutritionem. Quare sanguis quo Christus alitus fuerat in utero, post partum non effluxit, sed ad ubera transiens ibidem in lac conversus, aluit et lactavit Christum jam natum. Unde S. Augustinus, lib. *De Quinque hæresibus*, cap. V : « Stulte, ait, unde sordes in virgine matre, ubi non est concubitus cum homine patre? Unde sordes in ea, quæ nec concipiendo libidinem, nec pariendo passa est dolorem? » S. Epiphanius, lib. III *Contra hæreses*, in fine : « Natus est, ait, per genitales meatus citra pudefactionem impollute, absque inquinamentis. » S. Cyprianus, serm. *De Nativit.*: « Maria, ait, genitrix et obstetrix : nullus dolor, nulla naturæ contumelia. » Additque Christum prodiisse ex Virgine sicut fructus prodit ex arbore, aut sicut radius ex sole, juxta illud *Isaiæ*, cap. XXXV : « Germinans germinabit sicut lilium. » Sophronius, in VI Synodo, act. 11, partum Virginis appellat « incorruptibilem, » quia, inquit, « sine fluxu sanguinis, aut simili passione perfectus est. » Idem docent hic unanimiter Interpretes et Scholastici. Vide Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXXV, disp. XIII, sect. 2.

B. Virgo non habuit menstrua :

Unde valde probabiliter colligit Toletus hic, B. Virginem nunquam passam fuisse menstrua. Ratio est, quia menstrua sunt pœna peccati et comites concupiscentiæ. Unde in statu innocentiæ nulla fuissent menstrua; B. Virgo autem immunis fuit ab omni peccato et concupiscentia, ergo a menstruis : menstrua enim sunt sanguis fetidus et noxius, adeoque venenatus, uti fuse docet Plinius; Virginis autem sanguis erat purissimus.

An secundinas?

De secundinis major est difficultas : An scilicet Christus in utero fuerit inclusus suis secundinis, sive membrana, uti includuntur cæteri infantes. Multi id negant, tum quia membrana hæc primitus fit ad conservandum semen virile : Christus autem conceptus fuit sine semine ex Spiritu Sancto; tum quia Christus in primo conceptionis suæ instanti perfecte fuit formatus, organizatus et animatus, cum cæteri infantes sensim formentur, organizentur et animentur, ideoque membrana sua contineri et foveri debeant; tum quia decentius erat, ut ipse uterus Virginis locum membranæ suppleret, ipsumque Christum proxime tangeret, foveret, et per venas quas habet, sanguine suo aleret; tum denique, quia Christus in utero nulla emisit cibi excrementa, sed tantum

id sumpsit, quod corpus aleret et augeret : quare non eguit membrana, qua excrementa hæc exciperet. Favet Synodus habita in Trullo, can. 79, dicens : « Absque ullis secundinis ex Virgine partum esse confitentes. » Licet Joverius legat « absque dolore ex Virgine, » etc. Græce enim est ἀλόχευτον : quod si a λοχεύω, id est pario, parturio, fœtum cum dolore et nisu magno enitor, derives, significat *sine dolore, sine nisu pariendi,* qualis est in puerperis et puerperio : hic enim non fuit in B. Virgine. Verum si ἀλόχευτον derives a λόχια, vel λοχεῖα, id est purgamenta, quæ in utero post partum remanent, quales sunt secundæ sive secundinæ, uti ex Dioscoride et Aristotele docet Henricus Stephanus in *Lexico*, tunc ἀλόχευτον idem est quod *sine purgamentis, sine secundinis.* Et sic hanc vocem accipere Concilium, patet ex iis quæ subdit; causam enim subjicit dicens : « Ut qui sine semine constitutus sit, » *q. d.* Partus cæterarum fit ex semine, sed partus Virginis fuit sine semine, ergo et sine secundinis. Secundinæ enim primitus a natura formantur ad servandum semen, ne diffluat. Cum ergo B. Virgo non conceperit ex semine, hinc secundinis non eguit. Addit deinde Concilium : « Quare quoniam aliqui post sanctæ Christi Dei nostri nativitatis diem similam coquere ostenduntur, et eam sibi invicem impertiri, honoris scilicet prætextu secundinarum (Græce λοχειῶν, quæ vox, ut dixi, proprie secundinas quæ post partum emittuntur, significat) impollutæ Virginis matris; statuimus, ut nihil tale deinceps fiat a fidelibus. Neque enim hoc honor est Virginis, etc., ex communibus, et iis quæ in nobis fiunt, inenarrabilem ejus partum definire, metiri et describere. » Alii tamen, qui per λοχεῖα, intelligunt non secundinas, sed alias sordes, nisus et dolores partus, censent Christum in utero suam quoque habuisse membranam, sive secundinas, quia hoc naturale est in omnibus infantibus in utero, ut ea contineantur, muniantur et foveantur : sed ita, ut illam statim post partum Virginis, Deus ex utero ejus clauso per penetrationem dimensionum aut alium modum eduxerit et in aliam rem converterit. Ita Suarez loco citato. Quare in Virgine nulla fuit impuritas, ob quam deberet purificari, ideoque lege purificationis non obligabatur, præsertim quia lex ait : « Mulier si suscepto semine. » B. Virgo autem nullum suscepit semen, sed ex Spiritu Sancto concepit, de quo plura dixi *Levit.* XII, 2. Denique partus Virginis fuit sanctissimus, quia peperit Sanctum Sanctorum.

Voluit tamen B. Virgo humilitatis studio, et ut cæteris puerperis se conformaret, ac ne eas scandalizaret, et videretur esse singularis, atque ut virginitatem suam conceptumque ex Spiritu Sancto celaret, purificari, sicut et Christus iisdem de causis voluit circumcidi, ut dixi vers. 21. Unde S. Bernardus, serm. *De Purific.* : « Nihil, ait, in hoc conceptu, nihil in partu impurum fuit, nihil illicitum, nihil purgandum, nimirum cum proles ista fons puritatis sit, et purgationem venerit facere delictorum. Quid in me legalis purificet observatio, quæ purissima facta sum ipso partu immaculato? Vere, o beata Virgo, vere non habes causam, nec tibi opus est purificatione ; sed numquid filio tuo opus erat circumcisione? esto inter mulieres tanquam una earum : nam et filius tuus sic est in numero puerorum. »

Tropologice : purificatio animæ est pœnitentia, quam B. Virgo subivit non pro peccatis suis, utpote quæ nulla habebat, sed pro alienis, æque ac Christus. Sacramentum tamen pœnitentiæ non suscepit, quia propria peccata quæ confitenda sunt, non habuit. Vide S. Chrysostomum, Tertullianum, S. Augustinum, S. Ambrosium, lib. De *Pœnitentia*.

Ut sisterent eum (tanquam masculum primogenitum, juxta legem *Exodi*, XIII, 12) Domino. — Syrus, *coram Domino*. Quare B. Virgo Christum manibus tenens, flectens genua, eum summa reverentia et devotione obtulit Deo, dicens : En, Pater æterne, hic est Filius tuus, quem pro salute hominum ex me carnem sumere voluisti : ego tibi eum reddo, et in solidum offero, ut de eo æque ac de me facias quod placuerit, ac per eum redimas mundum. Hæc dicens obtulit sacerdoti, quasi vicario Dei, a quo deinde quinque siclis eumdem redemit, uti præscribebat lex.

Vers. 23. 23. Sicut scriptum est in lege Domini (*Exod.* XIII, 12) : Quia omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur. — Id est, Deo quasi res dicata et sancta offeretur et consecrabitur. Nonnulli Patres, uti Tertullianus, *De Carne Christi*, cap. XXIII; Origenes, Ambrosius, Euthymius (qui ait : « Solus Christus nondum apertam matris vulvam supernaturaliter aperuit, id est pertransiit, et clausam naturaliter servavit ») dicunt hanc legem soli Christo convenire : solum enim Christum aperuisse matricem matris; non quod velint B. Virginem proprie matricem in partu aperuisse, ac per consequens virginem non mansisse, uti eos interpretatur impurus Calvinus : sed quod Christus solus uterum clausum penetrarit, ac penetrando quasi aperuerit, id est ita egressus sit, perinde ac si eum aperuisset (est enim in hac phrasi metalepsis), cum aliæ matres tam in conceptione, quam in partu proprie uterum aperiant.

Adaperiens vulvam quid?

Verum omnes cæteri Patres clare dicunt Christum, clauso matris utero, conceptum et natum esse. Quare τὸ « adaperiens vulvam » sic explicant, *q. d.* Omnis masculus, qui naturali more nascendo vulvam matris aperiendo in lucem egreditur, quique principium est generationis maternæ, hic « sanctus Domino vocetur, » id est Domino dicetur et consecretur. Hinc sequitur, quod Christus hac lege non continebatur, tum quia ipse subsistebat in persona Verbi, quæ nullis ligatur legibus ; tum quia ipse non aperuit vul-

vam matris, sed ea clausa exivit. Ita Cyrillus, hom. *De occursu Domini*, et Hormisdas Papa, *epist.* 1, cap. III; Beda et alii.

Minus ergo recte Rupertus, Abulensis, Jansenius et Maldonatus, per τὸ « aperiens vulvam, » non aliud putant significari, quam « primogenitum, » ideoque Christum hisce verbis legis fuisse comprehensum : sed a lege exceptum alio titulo, scilicet quod esset Deus et Dei Filius. Vide dicta *Exod.* XIII, 12, ubi fuse hanc legem et litteraliter et tropologice exposui, atque inter alia dixi, primogenitum cujusque esse cor ejusque amorem, ac primas cogitationes et intentiones : hoc ergo, et hasce a quolibet devote et integre offerendas esse Deo. Denique audi S. Bernardum, serm. *De Purificatione* : « Oblatio ista, fratres, satis delicata videtur, ubi tantum sistitur Domino, redimitur avibus, et illico reportatur. Veniet, quando non in templo offeretur, nec inter brachia Simeonis, sed extra civitatem inter brachia crucis. Veniet, quando non redimetur alieno, sed alios redimet sanguine proprio, quia redemptionem eum misit Deus Pater populo suo. Illud erit sacrificium vespertinum, istud est matutinum : istud quidem jucundius, sed illud plenius. »

Vers. 24.

24. ET UT DARENT HOSTIAM (pro purgatione matris, non pueri, ut dixi vers. 22) SECUNDUM QUOD DICTUM EST IN LEGE DOMINI, PAR TURTURUM AUT DUOS (unum in holocaustum, alterum pro peccato) PULLOS COLUMBARUM, — eo quod pauperes essent. Nam divites insuper dare debebant agnum in holocaustum. Licet enim tres reges magnam vim auri Christo obtulissent, tamen B. Virgo paupertatis studiosa, ut ostenderet se spernere omnia terrena, ex illis pauca duntaxat quasi libando accepit, quæ brevi consumpsit, ait Abulensis, in cap. II *Matth., Quæst.* XLVII; aut, si plura accepit, ea in pauperes distribuit, ait S. Bonaventura et Dionysius. Denique quia statu et conditione erat pauper, inter pauperes censeri voluit et pauperum munus offerre. Vide dicta tam quoad litteram quam quoad mores, *Levit.* XII, 6.

Ordo purificationis.

Nota : Purificationis B. Virginis (cujus memoriam quotannis celebrat Ecclesia die 2 februarii, idque ad abolenda Lupercalia, quæ eodem die Romæ turpiter celebrabantur, ait Baronius) hic fuit ordo et ritus : *Primo*, puerpera veniebat in atrium immundorum, ibique consistebat : nec enim atrium mundorum ingredi poterat, utpote immunda ante purificationem.

Secundo, offerebat turturem, vel pullum columbæ pro peccato; verisimile est eam quoque aspersam fuisse aqua cinerea vitulæ rufæ; illa enim erat quasi aqua lustralis in omni purificatione.

Tertio, offerebat infantem Deo eumque redimebat.

Quarto, peractis omnibus, in gratiarum actionem offerebat Deo agnum, vel turturem aut pullum columbæ in holocaustum. Hæc duo ultima fiebant a puerpera (utpote jam purificata) existente in atrio mundorum. Ibi enim offerebat infantem ad ostium tabernaculi, ibique eminus spectabat holocaustum suum, quod offerebatur in atrio sacerdotum. Nam inter atrium sacerdotum et laicorum intererat murus, sive septum altum tres pedes, ita ut laici ex suo atrio spectare possent victimas, et alia quæ fiebant in atrio sacerdotum.

Tropol.

Tropologice : turtures et columbæ, quas puerpera pro peccato, id est immunditia sive irregularitate legali, offerebat, significabant gemitum et compunctionem pœnitentis, quo expiantur peccata, præsertim accedente Sacramento. Porro B. Virgo, sicut nullum omnino habuit peccatum, sic nullo Sacramento ad illud expiandum indiguit; suscepit tamen sacramentum Baptismi, ut profiteretur religionem Christianam, item Confirmationem, Eucharistiam, forte etiam Extremam Unctionem. Ordinis non erat capax, quia femina. Matrimonium iniit cum Joseph, sed illud in lege veteri non erat Sacramentum. Peccata sua nunquam est confessa, nec absolutionem a sacerdote suscepit, quia nulla habuit.

Quæ Sacramenta suscepit B. Virgo?

Dices : Poterat B. Virgo metuere ne forte in oratione distractionem aliquam, aut in opere vel cogitatione negligentiam aliquam venialem commisisset; ergo poterat illam confiteri; quia ut ait S. Gregorius : « Bonarum mentium est agnoscere culpam, ubi non est culpa. » Respondeo : Hoc verum est in peccatoribus et statu lapso, non integro et innocentibus, qualis fuit B. Virgo. Quare sicut angeli clare vident omnes suos actus eorumque defectus etiam minimos, ex perspicacitate sui intellectus; ac similiter suos actus vidit Adam in statu innocentiæ (hoc enim pertinet ad integritatem illius status et ad justitiam originalem) : sic pariter suos actus omnes vidit et prævidit B. Virgo, quod scilicet essent purissimi et sanctissimi, sine omni defectu, etiam veniali, ideoque eos quasi peccata confiteri non poterat. Nec tamen idcirco se extollebat, sed magis humiliabat, sciens hoc esse donum Dei, non suum meritum. Quare quod Sylvester in *Rosa aurea*, tit. III, cas. 53, *De Quæst. impertin.*, censet B. Virginem sacramentum pœnitentiæ recepisse, solitamque venialia sub conditione confiteri S. Joanni, plane est rejiciendum : præsertim quia absolutio impendi nequit super materiam incertam, sed ut ejus capax sit pœnitens, debet aliquod peccatum determinate confiteri, ait Vasquez, III *part.*, disp. 119, cap. VII.

Confiteri B. Virgo non potuit.

Vers. 25.

25. ET ECCE HOMO ERAT IN JERUSALEM, CUI NOMEN SIMEON, ET HOMO ISTE JUSTUS ET TIMORATUS, EXSPECTANS CONSOLATIONEM ISRAEL, ET SPIRITUS SANCTUS ERAT IN EO.

Simeon an sacerdos?

SIMEON. — Calvinus vult Simeonem fuisse plebeium et obscuræ famæ. Verum eum sanctitate et senio fuisse venerabilem, docent sequentia apud Lucam. Multi censent eum fuisse sacerdotem;

ideoque benedixisse Mariæ et Joseph, vers. 34. Ita Lyranus, Dionysius, Cajetanus, Franciscus Lucas, Toletus hic, ac S. Athanasius, lib. *De Communi essentia Patris et Filii*; S. Cyrillus Hierosolymitanus, orat. *De Occursu Domini*; S. Epiphanius, tract. *De Patribus veteris Testamenti*; et Canisius, lib. IV *De Deipara*, cap. x; licet eum fuisse laicum, non sacerdotem, opinetur Theophylactus, Euthymius, Jansenius et Barradius, ac benedixisse Mariæ, non ut sacerdotem, sed ut senem.

Et homo iste justus.—Hinc Galatinus, lib. I *De Arcanis fidei*, cap. iii, censet Simeonem hunc fuisse discipulum et filium Hillelis, qui, paulo ante nativitatem Christi, Scribarum et Pharisæorum fuit auctor, teste S. Hieronymo, in cap. viii *Isaiæ*. Sed audi Galatinum : « Simeon, Hillelis filius, quem ob ejus præcipuam sanctitatem Talmudistæ *Saddic*, id est Justum, cognominant, in quo (ut in *Pirke Avoth*, id est in *Capitulis Patrum* dicitur) academiæ magnæ Synagogæ sceptrum defecit, multa de Messia dixit; et tandem cum in ultima senectute a Spiritu Sancto responsum accepisset, non visurum se mortem, nisi Messiam videret, Christum ipsum ulnis suscipiens, quæ de eo a Spiritu Sancto edoctus docuerat, ipso præsente confirmavit; cujus egregia dicta Talmudicis in libris sparsim reperiuntur. » Idem censet Genebrardus, lib. II *Chronologiæ*, qui addit : « In Simeone spiritum Synagogæ magnæ, qui erat prophetico minor, communi major, defecisse, auctores sunt Talmudici in tractatu *Pirke Avoth*. R. Moses Ægyptius non tantum discipulum, sed et Hillelis filium fuisse scribit, Gamalielisque, ad cujus pedes legem Paulus didicit, præceptorem, imo vero et patrem. » Hæc Genebrardus. Verum hæc, uti verisimilia apparent, ita incerta sunt : multi enim fuere « Simeones » sive « Simones » (utrumque enim idem est nomen) justi, uti fuit Simon pontifex, filius Oniæ, cognomento Justus, quem fuse laudat Ecclesiasticus, cap. l, vers. 1. Adde Hillelis posteros et discipulos, puta Scribas et Pharisæos, fuisse summe contrarios Christo (1).

Simeon et Simon, idem nomen.

Timoratus. — Græce, εὐλαβής, id est religiosus, qui timet et reveretur Deum, cavetque studiose ne eum offendat.

Exspectans consolationem Israel. — Id est exspectans adventum Messiæ sive Christi, qui consolaturus et liberaturus erat Israel, id est populum fidelem a Satana, Herode, Romanis, Scribis et Pharisæis oppressum; quia communis boni avidus, « populi magis gratiam quam suam requirebat, » ait S. Ambrosius. Sciebat enim Simeon ex translato a Juda sceptro ad Herodem, juxta oraculum Jacob, *Gen.* xlix, 10, et ex completis septuaginta, *Daniel.* cap. ix, hebdomadis, aliisque prophetiis, Christi adventum instare, ut Israelem, id est fideles ab omnibus malis eriperet, puta tam a peccatis, quam a miseriis omnibus, partim in hac vita, partim in futura. Christus ergo est fidelium consolatio, quia extra Christum nulla salutis est spes, sed mera desperatio et desolatio. Hinc Isaias Christi adventum promittens, cap. xl, vers. 1 : « Consolamini, ait, consolamini, popule meus, dicit Deus vester : loquimini ad cor Jerusalem. » Et cap. li, 3 : « Consolabitur Dominus Sion. » Et cap. lxi, 1 : « Spiritus Domini super me, etc., ut consolarer omnes lugentes. » Et Paulus, II *Cor.* i, 5 : « Sicut, ait, abundant passiones Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra. » Tempore Christi enim erat afflictissimus tam reipublicæ quam Ecclesiæ Israelis status. Respublica enim eorum suis carens principibus, erat sub jugo Herodis et Romanorum infidelium ; Ecclesia vero sub jugo impiorum pontificum, Scribarum et Pharisæorum, qui quales fuerint, quantumque populum oppresserint, et in quantos errores et vitia abduxerint, docet Christus toto cap. xxiii, 5, *Matth.* Ad utriusque ergo liberationem, vel consolationem per Messiam faciendam exspectant Simeon cæterique pii Israelitæ.

Et Spiritus Sanctus erat in eo. — « Spiritus Sanctus, » tum sanctificans, tum prophetiæ, ut patet ex sequent. Ubi nota : In Scriptura dicitur Spiritus Sanctus advenire, vel esse in aliquo, non tantum per gratiam gratum facientem, sed etiam per gratiam gratis datam, v. g. per prophetiam, uti hic dicitur fuisse in Simeone. Sic, cap. i, 35, dicitur Spiritus Sanctus superventurus in B. Virginem, ut concipiat filium, fiatque mater Dei, quæ est gratia gratis data. Et vers. 41, Elisabeth dicitur repleta Spiritu Sancto, cum cœpit prophetare.

In eo. — Græce ἐπ' αὐτὸν, id est *super eum, q. d.* Spiritus Sanctus in eum delapsus ejus animam occupabat, ut homo non tam terrenus quam cœlestis et divinus esse videretur, idque ad hoc, ut ejus testimonium de Christo foret irrefragabile et omni exceptione majus.

Cæcum fuisse Simeonem, et ad Christi contactum visum recuperasse, tradit Celsus, *De Incredulitate Judæorum*, apud Vigilium, qui inter opera Cypriani circumfertur. Verum tantum miraculum et tam huic loco opportunum non siluisset Lucas.

Vers. 26.

26. Et responsum (oraculum et promissum divinum : hoc enim est Græce χρηματίζειν; unde Arabicus, *Et revelatum ei fuerat*) acceperat a Spiritu Sancto (per internam inspirationem) non visurum (experturum) se mortem, nisi prius videret Christum Domini,— id est Messiam unctum unctione Spiritus Sancti et gratiæ plenitudine, *Isaiæ* xi, 2. Quare Simeoni hic privilegium eximium et rarum a Deo concessum est, scilicet ut ante mortem videret Christum natum. Qua in re

(1) Favet tamen Patritius eorum opinioni, juxta quos Simeon is fuisse creditur qui synedrio præfuit post Hillelem patrem, filiumque habuit Gamalielem, Pauli apostoli præceptorem; nec repugnat temporum ratio. Vid. Patritium, op. cit. dissert. xxvi.

Abrahamum, Isaac, Jacob, Mosem omnesque Patriarchas et Prophetas superavit, « qui, ut ait Apostolus, juxta fidem defuncti sunt, non acceptis repromissionibus (de Christo Christique gratiis et beneficiis), sed a longe eas aspicientes ac salutantes, *Hebr.* XI, 13. Hinc liquet Simeonem singularis fuisse sanctitatis sanctique desiderii et zeli, qua assidue suspirabat orabatque pro adventu Messiæ, ideoque eum videre meruit.

Vers. 27. 27. ET VENIT IN SPIRITU (instinctu Spiritus Sancti, motus et incitatus a Spiritu Sancto, ait Euthymius et Theophylactus) IN TEMPLUM. — Idem autem spiritus qui eum incitavit, eidem signum dedit, quo Christum inter tot pueros qui offerebantur in templo, agnosceret; aut potius illum eidem ostendit, interius illi suggerens dicensque : Ecce hic est Christus, quem tibi ante mortem videndum promisi. Timothæus, presbyter Hierosolymitanus, orat. *De Simeone*, putat vidisse illum Deiparam divino circumdatam lumine inter feminas reliquas, atque ex hoc indicio Messiæ matrem esse intellexisse. Carthusianus pariter : « Forsitan, inquit, vidit divinum quemdam splendorem in vultu pueri. »

Iter dirigit Deus. Hinc disce Deum Sanctorum mentem et gressum dirigere, ut occurrat eis res bona a Deo eis prædestinata, uti hic Simeoni occurrit Christus. Quare assidue nobis præsertim ingressuris iter, pro hac directione orandum est, ut per eam a malis occursibus præservemur et bonis perfruamur, ac dicendum cum Psalte : « Vias tuas, Domine, demonstra mihi, et semitas tuas edoce me; » et : « Gressus meos dirige secundum eloquium tuum, » *Ps.* CXVIII.

S. Ephrem docetur a meretrice. In vita S. Ephrem legimus eum, cum civitatem ingrederetur, orasse Deum ut aliquid bonæ ædificationis sibi occurreret; et ecce occurrit ei meretrix, quæ cum fixe eum intueretur, ideoque ab eo severe rogaretur cur id faceret inverecunde, responsum ab ea accepit : « Femina virum quasi sui originem (Eva enim formata est ex costa Adæ) intueatur; vir vero terram, ex qua plasmatus est, inspiciat. » Sensit vir Dei se jure tangi, ac compunctus Deo gratias egit, quod a meretrice tam pium salutis monitum accepisset.

ET CUM INDUCERENT (in templum) PUERUM JESUM PARENTES EJUS (Maria et Joseph), UT FACERENT SECUNDUM CONSUETUDINEM LEGIS PRO EO. — Græce, καὶ ἐν τῷ συναγαγεῖν, id est *et cum induxissent*; pendet enim hæc sententia a vers. seq. Unde Vatablus vertit : « Cum autem inferrent parentes puerum Jesum, etc., ipse quoque accepit eum in ulnas suas. »

Vers. 28. 28. ET IPSE ACCEPIT EUM IN ULNAS SUAS (inter brachia sua amplexans, et ad sinum pectusque suum ardentissime et suavissime applicans), ET BENEDIXIT (laudavit et glorificavit) DEUM, ET DIXIT. —

Simeon cygnus. Olor, sive cygnus candidus, jam jam moriturus suavissime canit : ita Simeon canitie sancta candidus, jam moriturus cygneum et suavissimum edit hic canticum. Audi Martialem :

> Dulcia defecta modulatur carmina lingua,
> Cantator cygnus funeris ipse sui.

Sic sapientum postrema dicta et scripta maxime mellita sunt; scilicet per ætatem maturescente eloquentia. Addit Cicero, *Tuscul.* I : « Cygni, ait, non sine causa Apollini dicati sunt, quod ab eo divinationem habere videantur, qua prævidentes quid in morte boni sit, cum cantu et voluptate moriantur. » Ita prorsus Simeon divinat hic felicitatem sibi post instantem mortem per Christum obventuram.

Vers. 29. 29. NUNC DIMITTIS SERVUM TUUM, DOMINE, SECUNDUM VERBUM TUUM (promissum tuum, ait Theophylactus, quo mihi promisisti producere vitam usque dum viderem Christum : jam eum vidi, ergo abeam et moriar) IN PACE. — « Dimittis, » Græce ἀπολύεις, id est *dissolvis*, ut e corpore hoc velut e carcere et vinculis, quibus alligatus sum, abeam in libertatem, pacem et quietem, qua gaudent patres in limbo, *q. d.* O Domine, jam animus meus omni re, quam videre cupiebat, satiatus est. Vidi enim Christum, quem unice amplecti desiderabam. Nihil amplius in hoc mundo exopto; quare libens lætusque moriar, vel potius dissolvar vinculis corporis, ut ad pacem et quietem in limbum patrum pergam. Sic in pace mori optabat Tobias, cap. III, 6, et Abraham, *Genes.* XV, 15. « Pax » enim Hebræis non solum tranquillitatem et quietem, sed omne bonum et felicitatem significat.

Pax quintuplex Simeonis. Quocirca Euthymius per « pacem » hic accipit, *primo*, pacem cogitationum, inter spem et metum de videndo Christo fluctuantium; *secundo*, pacem intrepidi animi, nec mortem expavescentis; *tertio*, gaudii; *quarto*, alii per « pacem » accipiunt spei consecutionem, *q. d.* Hactenus speravi et sollicitus fui ut viderem Christum; jam eo viso pacem consecutus et sollicitudine liberatus, mori exopto. Ita Theophylactus : « Priusquam vidissem Dominum, inquit, non pacata eram mente, exspectans eum, et semper sollicitus quando veniat : nunc autem ipso viso, et pacem consecutus, et sollicitudine liberatus (ut sic dicam) absolvar. » *Quinto*, « pacem, » id est securitatem a mundi periculis, quam præstat mors. Ita S. Cyprianus, tract. *De Mortalit.*, cap. I : « Lætus de morte proxima, jam de vicina accessione securus, inquit, accepit in manus puerum, et benedicens Deum exclamavit, et dixit : Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace : quoniam viderunt oculi mei salutare tuum. Probans scilicet atque contestans tunc esse servis Dei pacem, tunc liberam, tunc tranquillam quietem, quando de istis mundi turbinibus extracti, sedis et securitatis æternæ portum petimus, quando expuncta hac morte ad immortalitatem venimus. Illa est enim nostra pax, illa fida tranquillitas, illa stabilis et

firma et perpetua securitas. » Hinc videtur quod Simeon voti sui factus sit compos, ac paulo post mortuus : quare pergens ad limbum, primus Adæ, Abrahæ, Moysi, Davidi, Isaiæ, cæterisque patribus ad Christum suspirantibus, lætissimum de eo nato visoque nuntium attulit, itaque mirifico omnes gaudio cumulavit.

Tropologice Origenes : Simeon, ait, optat mori in pace, id est in gratia et amicitia cum Deo, in qua justus moritur.

Symbolice : S. Augustinus, serm. 20 *De Temp.*: Nunc, ait, Domine, dimitte me in pace, quia video pacem, puta Christum, qui pacificabit cœlum cum terra, Deum et angelos cum hominibus, et homines cum seipsis.

Simeon Propheta. Porro, Simeon sui voti a Deo factus est compos : nam paulo post in pace conquievit. Hinc S. Epiphanius, lib. *De Prophetarum vita et interitu*, cap. XXIV, S. Simeonem inter Prophetas reponit, aitque : « Vita functus est Simeon iste quidem pluribus annis obsitus, pene confectus; nec tamen a sacerdotibus postremum honorem consecutus, humatus est. » Cur autem id acciderit, nullam affert causam ; sed ea putatur, quod palam Christi adventum annuntians, in se sacerdotum cæterorum invidiam et odium concitarit.

Tropologice : Ecclesia quotidie in Completorio sub vesperam, hunc Simeonis hymnum decantat duabus de causis. Prior est, ut fideles, ac præsertim sacerdotes ecclesiasticos, moneat cogitare de morte, itaque vivere ac si vespere essent morituri. Posterior, ut moneat eosdem induere desiderium Simeonis, scilicet transeundi ex hac vanitate et vitæ hujus ærumnis ad veram beatamque vitam in cœlis, ut quotidie hunc hymnum recitantes postulemus a Deo dimitti, dicamusque cum Paulo : « Cupio dissolvi et esse cum Christo, » *Philip.* I. « Vide justum, ait S. Ambrosius, velut corporeæ carcere molis inclusum, velle dissolvi, ut incipiat esse cum Christo. Sed qui vult dimitti, veniat in templum, veniat in Jerusalem, exspectet Christum Domini, accipiat in manibus Verbum Dei, complectatur operibus velut quibusdam fidei suæ brachiis. Tunc dimittetur, ut non videat mortem, quia viderit vitam. »

Ita S. Maria Ægyptiaca sub mortem, a S. Zozimo Eucharistiam (quam per 40 annos, quibus vixerat in deserto, non susceperat) percipiens, præ devotione lacrymans et jubilans cecinit : « Nunc dimittis, Domine, servam tuam, secundum verbum tuum, in pace, » ac illico animam Creatori reddidit, ut habet ejus Vita. Idem fecit S. Magdalena multique alii. Quare quoties communicamus, cum eis dicamus : « Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, quia viderunt oculi mei, » imo fauces meæ gustarunt, ac stomachus meus suscepit, salutare tuum.

Vers. 30. 30. QUIA VIDERUNT OCULI MEI (quia diu desideratum nunc et carnis et cordis oculis contemplor, ait Beda) SALUTARE TUUM. — Græce σωτήριον, quod Septuaginta reddere solent pro Hebr. ישועה *iescua*, id est *salus* : salus autem metonymice Salvatorem significat. Per « salutare » ergo intelligit Salvatorem Christum, quem prisci Patres desiderarunt videre, at solus Simeon vidit, contrectavit et amplexus est. Audi eorum desideria : Jacobi : « Salutare tuum (id est Salvatorem Christum, ex Juda et posteris meis nasciturum) exspectabo, Domine, » *Genes.* XLIX, 18. Davidis : « Defecit in salutare tuum anima mea. Oculi mei defecerunt in salutare tuum. Exspectabam salutare tuum, Domine. Concupivi salutare tuum, Domine, » *Psalm.* CXVIII, 81, 123, 166, 174 : « Redde mihi lætitiam salutaris tui, » *Psalm.* L, 14. « Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis, » *Psalm.* LXXXIV, 8. Ita S. Basilius in *Psalm.* LXI ; S. Augustinus lib. I *Contra advers. Legis et Proph.*, cap. XI ; Beda, Theophylactus et alii.

Vers. 31. 31. QUOD PARASTI ANTE FACIEM (ante oculos, in conspectu) OMNIUM POPULORUM. — Ut omnes omnium gentium populi ex Salvatore Christo salutem hauriant, *q. d.* Deus non abscondit Christum in angulo Judææ, sed eum omnibus proposuit, et mox per Apostolos toto orbe deprædicabit, ut quicumque ejus fidem et legem amplecti voluerint, ab eo salventur.

Vers. 32. 32. LUMEN AD REVELATIONEM GENTIUM, ET GLORIAM PLEBIS TUÆ ISRAEL. — Est appositio, *q. d.* « Salutare tuum, » id est Salvatorem Christum dedisti et parasti hoc fine, ut ipse sit lumen ad revelationem, id est illuminationem gentium, quod scilicet Gentes verum Deum ignorantes ejus cognitione, fide et cultu illuminet; idemque ipse sit gloria, honor et decus Israelis, id est populi judaici. Arabicus : *Lumen quod apparuit gentibus ;* Theophylactus : *Lumen ad illustrationem gentium obtenebratarum* ; Euthymius : *Lumen quod gentibus errore cæcis visum restituat ; revelationem enim vocat visus restitutionem.* Sic dicitur, *Psal.* CXVIII, 18 : « Revela, » id est illumina, « oculos meos. » Qui enim cæcus est, vel sedet in tenebris, habet quasi velum ante oculos, quod per lumen revelatur et aufertur, ut videre possit. Sic velum idololatriæ, errorum et vitiorum, quod Gentes excæcabat, revelavit et abstulit Christus, docens eas veram veri Dei fidem et cultum, per quem salventur. Ipse ergo est lux mundi, *Joan.* VIII, 12. Alludit ad oraculum Isaiæ, qui ante 700 annos idipsum vaticinatus erat, cap. XLII, 26, dicens : « Dedi te (o Christe) in fœdus populi, in lucem Gentium, ut aperires oculos cæcorum et educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris, » etc. Rursum, cap. XLIX, 6 : « Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ, » etc. Denique cap. LX, 3 : « Ambulabunt Gentes in lumine tuo. » Hac de causa in Missa, præsertim in festo Purificationis, candelas benedicimus, accendimus et gestamus: *Primo*, ut profiteamur Christum esse lumen ad

Candelæ accensæ quid significet? revelationem gentium. *Secundo*, precamur, ut ipse nobis suam lucem gratiæ in hac vita, et lætitiæ et gloriæ in altera vita communicet; qua de causa moribundis hæ candelæ accensæ in manus dantur. Vide Amalarium, Durandum et cæteros, qui de Officiis Ecclesiasticis scripsere.

ET GLORIAM PLEBIS TUÆ ISRAEL. — *q. d.* Christus sicut est lux Gentium cæcarum, sic est et gloria Israelis, id est Judæorum. Vice versa fuit Christus gloria quoque Gentium; et lux Israelis, quia Gentibus magnum decus, Israelitis magnam rerum divinarum cognitionem attulit: tamen Gentibus dicitur potius lucem attulisse, quia hæ erant in tenebris infidelitatis; gloriam vero Israelitis fidelibus. Idque *primo*, quia ex eorum gente, utpote patribus eorum a Deo promissus, carnem assumpsit: hic enim est magnus honor, de quo gloriari possunt Judæi, quod scilicet Christus sit eorum contribulis, consanguineus, adeoque Judæus. *Secundo*, quia Christus in Judæa vixit et mortuus est; vixit autem cum magna doctrinæ, sanctitatis et miraculorum gloria. *Tertio*, quia in Judæa primo Ecclesiam suam fundavit: primi enim credentes fuere Judæi, qui deinde Gentes sibi aggregarunt. *Quarto*, quia in Judæa a morte resurrexit, et gloriose in cœlum ascendit, indeque misit Spiritum Sanctum cum dono omnium linguarum. *Quinto*, quia Apostolos omnes elegit ex Judæis, qui omnes Gentes ad Christum converterunt. *Sexto*, quia Judæos in se credentes magnis virtutibus, donis et gratiis cumulavit, eosque eximios Sanctos, Doctores et Martyres effecit. Alludit, imo citat oraculum Isaiæ, qui prædixit, cap. XLVI, 13, dicens: « Dabo in Sion salutem, et in Israel gloriam meam. » Et cap. LX, 1: « Gloria Domini super te orta est. » Et vers. 2: « Gloria ejus in te videbitur. » Cap. LXII, 2: « Videbunt gentes justum tuum, et cuncti reges inclytum tuum; » Hebr. et Septuaginta, *gloriam tuam*.

(Marginal note: Christus fuit gloria Israelis ob sex causas.)

Vers. 33. 33. ET ERAT PATER EJUS ET MATER MIRANTES SUPER HIS QUÆ DICEBANTUR DE ILLO. — « Pater, » scilicet Joseph, qui dicitur pater Christi, non tantum quia ejus nutritius, et quia a vulgo putabatur ejus pater, sed etiam quia ipsi in conjugio et conjuge sua Maria legitime natus erat Christus, atque ob hanc prolem matrimonium hoc Josephi cum B. Virgine conciliatum et ordinatum erat a Deo. Ita S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. I; Beda, Jansenius et alii. Vide dicta *Matth.* I, 16.

MIRANTES — Joseph et Maria, quæ licet sciret Christum fore salvatorem Israelis, non tamen sciebat omnia quæ hic Spiritus Sanctus per Simeonem et Annam de eo vaticinabatur, scilicet quod ipse foret lumen illuminans omnes gentes, quod foret in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, quod gladius animam Virginis esset pertransiturus, etc., et etiamsi hæc scivisset, mirabatur tamen eadem a Simeone et Anna per Spiritum Sanctum tanto ardore et spiritu prædicari et celebrari. Denique rerum et mysteriorum quæ videbat et audiebat, magnitudo, ei consideranti admirationem ciebat. Nam, ut ait Anonymus, in *Catena Græcorum*: « Transcendentium rerum notitia quoties in memoriam venerit, toties renovat in mente miraculum. »

Vers. 34. 34. ET BENEDIXIT ILLIS SIMEON, ET DIXIT AD MARIAM MATREM EJUS: ECCE POSITUS EST HIC IN RUINAM, ET IN RESURRECTIONEM MULTORUM IN ISRAEL; ET IN SIGNUM CUI CONTRADICETUR.

BENEDIXIT. — Bene precatus est. Benedictionis sacerdotalis forma præscribitur, *Num.* VI, 24, eratque hæc: « Benedicat tibi Dominus, et custodiat te, » etc.

EIS, — scilicet parentibus, Josepho et Mariæ, uti præcessit, non puero Christo (licet et hoc velit Jansenius), inquit Maldonatus, Franciscus Lucas et alii: puerum enim, utpote Messiam, Salvatorem et Deum suum venerabatur et adorabat, ac ab eo benedici optabat, non vero eum benedicere audebat, vel præsumebat, quia summe, ut par erat, eum reverebatur.

ET DIXIT AD MARIAM MATREM EJUS, — potius quam ad Joseph, tum quia ipsa sola vera et naturalis erat mater Jesu, Joseph autem ejus erat pater tantum per denominationem; tum quia Joseph videtur mortuus ante annum 30 Christi, quo hæc contigerunt: quare illa in se experta est sensitque sola B. Maria. Illi ergo soli hic Simeon prophetico spiritu prædixit tam prospera, quam adversa, ipsi et Christo obventura, ut in prosperis non extollatur, nec in adversis cadat animo, sed contra illa per modestiam, contra hæc per patientiam et fortitudinem pectus suum præmuniat et obarmet.

ECCE POSITUS EST HIC IN RUINAM (Græce πτῶσιν, id est *Casum*, ita Arabicus) ET IN RESURRECTIONEM MULTORUM IN ISRAEL. — Alludit ad illud *Isai.* VIII, 14: « Erit vobis (Dominus, puta Christus) in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel, *hoc est* in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem. » Et cap. XXVIII, 16: « Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, » etc., quem locum citat urgetque contra Judæos Christo incredulos Paulus, *Rom.* IX, 33; et Petrus, I *Petr.* II, 6, et *Actor.* IV, 11; et Christus ipse, *Matth.* XXI, 42, ubi hæc omnia explicui. Christus enim a Deo positus et collocatus est in Ecclesia nova, sive Christiana, quasi fundamentum et lapis angularis, ut illi superædificaret omnes qui in eum crederent, ex eisque domum Ecclesiæ spiritualem exædificarent: quia hoc ipsum olim promiserat Adæ, Abrahæ, Mosi, cæterisque Patriarchis et Prophetis. Fecit hoc Deus directe hac mente et intentione, ut omnes Israelitas, id est Judæos, ad Christi fidem alliceret, itaque in Ecclesiam ejus coaptaret et salvaret; sed prævidebat majorem partem eorum

ob vitia sua Christo venienti contradicturos, et in eum quasi in lapidem offensionis et scandali impacturos, itaque ab eo collidendos et ruituros in exitium, tam præsens, quam futurum et æternum; noluit tamen idcirco mutare prius suum propositum de Christo mittendo et collocando, sed permittere hanc Judæorum contra illum rebellionem et contradictionem, ut propter illam Paulus et Apostoli præcones Evangelii a Judæis rebellantibus Evangelium transferrent ad Gentes, itaque pro paucis Judæis innumeræ gentes in Christum crederent, illique in Ecclesia inædificarentur et salvarentur, uti fuse docet Paulus, *Rom.* XI. Ecce hoc fuit Dei consilium, quo posuit Christum in lapidem angularem Ecclesiæ, qui indirecte esset « in ruinam, » directe « in resurrectionem multorum in Israel. » Per « ruinam » enim significatur exitium Judæorum Christo rebellium; per « resurrectionem, » salus in eum credentium, quia rebelles corruerunt a fide in perfidiam, ab obedientia in rebellionem, a cognitione Dei et S. Scripturæ in cæcitatem et obdurationem, a spe salutis in desperationem et damnationem, a cœlo in gehennam : credentes vero in Christum a peccatis, in quibus jacebant, a Christi gratia erecti, resurrexerunt in novam vitam virtutis et gratiæ, exspectantes spem gloriæ. Ita S. Augustinus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Toletus et alii passim, imo ipse Christus, Petrus et Paulus locis jam citatis.

Addit Nyssenus per « ruinam » accipi excidium Judææ et Jerusalem per Titum : hoc enim ei illatum est, quia sprevit Christum eumque crucifixit.

Tropologice, vel potius symbolice Theophylactus : Christus, ait, positus est in ruinam et resurrectionem Israelis, id est animæ pœnitentis, seseque per Christi gratiam sanctificantis, quia facit ut in ea moriatur superbia, crapula, libido, ac resurgat in ea humilitas, abstinentia, castitas.

Anagogice : idem Theophylactus per « ruinam » accipit mortem, *q. d.* Christus erit causa ut multi, id est omnes Israelitæ a morte ad immortalitatem resurgant. Verum hi sensus mystici non ex æquo respondent sensui litterali, in quo alii ruunt in vitia, alii ab eis resurgunt : unde minus appositi et genuini sunt.

ET IN SIGNUM CUI CONTRADICETUR. — Græce, εἰς σημεῖον ἀντιλεγόμενον, id est *in signum contradictionis*, vel *contentionis*, ut vertunt Syrus et Arabicus; Tertullianus, *De Carmine Christi*, cap. XXIII, vertit, « in signum contradicibile. »

Signum cui contradicetur, quod? Resp. Primo.

Quæres, quodnam hoc signum? *Primo*, Maldonatus et Franciscus Lucas : Christus, inquiunt, positus est in signum, id est in scopum sagittariorum, in quem Judæi et Scribæ increduli, non tantum lingua verba maledica, sed et manu tela malefica conjecerunt. Fuit hic scopus contradictionis, quia de eo feriendo configendoque certarunt, et sibi invicem contradixerunt Scribæ; ut Simeon alludat ad illud *Thren.*, III, 12 : « Posuit me quasi signum ad sagittam, misit in renibus meis filias pharetræ suæ. »

Secundo.

Secundo, S. Basilius, Beda et Theophylactus intelligunt signum crucis, ut alludat ad *Isai.* XI, 10 : « In die illa radix Jesse, qui stat in signum (Hebraice נס *nes*, id est vexillum, ubi Septuaginta vertunt, σημεῖον, quod hic habet Lucas) populorum; » quia Christus in cruce exaltatus erit vexillifer, sustolletque vexillum crucis, ad quod trahet omnes fideles quasi milites suos, ut dimicent contra Judæos, Mahometanos, Paganos cæterosque impios diaboli milites, qui cruci Christi contradicunt illamque acerrime oppugnant. Ita Toletus.

Tertio.

Tertio et planissime, alludit Simeon ad illud *Isai.* VIII, 18 : « Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signum et in portentum Israel. » Vide ibi dicta. « Signum » ergo sive « portentum » vocatur hic mira, nova et a sæculo inaudita Christi ex Virgine generatio, ejusque cœlestis et divina doctrina, vita, mors, resurrectio, miracula, quibus clare significabat et ostendebat se esse Messiam Salvatorem mundi, ac Deum per se exhibuisse mundo redemptionem et salutem a Prophetis promissam. Huic signo Christi non tantum Judæi et Gentes lingua, sed et mali Christiani vita impia contradicunt. Ita Origenes, Jansenius. Favet S. Basilius, in *Isai.* cap. VII, ad illa : « Ecce Virgo concipiet, » dicens : « Signum est demonstratio rei cujuspiam prodigiosæ, demutatæ et a communi consuetudine hominum omnino alienæ. » Talis autem fuit vita Emmanuelis, id est Verbi incarnati, prodigiosa scilicet et portentosa; Græcum enim σημεῖον significat signum, ostentum, prodigium, quod est præter communem hominum consuetudinem. Favet et Tertullianus, lib. *De Carne Christi*, cap. XXIII, qui censet hic alludi ad illud *Isai.* VII : « Propterea dabit Dominus vobis signum : Ecce virgo concipiet et pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, inquit, conceptum et partum Virginis Mariæ, de quo academici isti : Peperit, et non peperit; virgo, et non virgo; » quibus contradictoribus ipse respondet : « Peperit, quæ ex sua carne; et non peperit, quæ non ex viri semine. Et virgo quantum a viro, non virgo quantum a partu; » quia peperit, quod non solet esse virginum, sed mulierum corruptarum, licet ipsa per miraculum incorrupta conceperit, et manens virgo pepererit.

Symbolice Cajetanus : Christus, ait, fuit signum reconciliationis humani generis cum Deo. Et Dionysius : Christus, ait, fuit signum fœderis inter homines et Deum, de non inducendo amplius in orbem diluvio. Alii « signum » accipiunt quo oves Dei signantur, *q. d.* Christi fide, baptismo et charactere quasi signo signabuntur Christiani, ut illo ab infidelibus distinguantur.

Denique Barradius putat alludi ad serpentem æneum, quem in signum posuit Moses, ut morsi a serpentibus, in eum aspicientes, sanarentur, *Num.* cap. XXI; *q. d.* Christus positus est, sive ponetur in signum, quemadmodum serpens æneus in signum positus est in deserto. Multi illum aspicient viva fide, salutemque recipient ac resurrectionem; plurimi contradicent ac corruent. Signum erit omnibus propositum, quibusdam ruina, aliis resurrectio.

Vers. 35

35. ET TUAM IPSIUS ANIMAM PERTRANSIBIT GLADIUS (Arabicus, *lancea*; Græcum enim ῥομφαία et gladium et jaculum, sive lanceam significat), UT REVELENTUR EX MULTIS CORDIBUS COGITATIONES. — Quæres, quisnam hic gladius? *Primo*, nonnulli per gladium accipiunt dubitationem in fide. Censent enim B. Virginem, cum videret Christum tam atrocia a Judæis violenter pati et mori in cruce, dubitasse de ejus resurrectione, an ipse esset resurrecturus uti prædixerat: hæc enim dubitatio instar gladii dissecabat animam Virginis, eamque dividebat a Christo Christique fide. Ita Origenes hic, *hom.* 17; Titus et Theophylactus; Amphilochius, hom. *De Occursu Domini*; Auctor *Quæst. novi et veteris Testamenti* apud S. Augustinum, *Quæst.* LXXIII. Verum hic est error: hoc enim sentire indignum est Deipara, estque contra communem Ecclesiæ sensum. Sic enim B. Virgo peccasset incredulitate. Unde nonnulli excusant auctores jam citatos, quod per dubitationem intellexerint admirationem et variarum cogitationum fluctuationem, considerationem et examinationem.

Gladius B. Virginis quis? Prima. sententia.

Secunda.

Secundo, S. Eucherius Lugdunensis, homil. *in Dominicam post Octavam Nativit.*, per gladium accipit gladium spiritus, qui est verbum Dei, puta spiritum prophetiæ, *q. d.* Gladius spiritus prophetici transibit animam tuam, o Maria, ut tibi revelet secreta sanctæ Scripturæ et occultas hominum cogitationes, uti tibi revelavit in Cana Galilææ cogitationes Christi, cum ministris dixisti: « Quodcumque dixerit vobis facite. » Nisi enim scivisses Christum eis imperaturum ut aquam haurirent, quam ipse in vinum converteret, nunquam idipsum dixisses. Sic Apostolus de eodem spiritu ait, *Hebr.* IV, 12: « Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque et medullarum, et discretor cogitationum et intentionum cordis. » Unde S. Ambrosius per gladium hic accipit prudentiam Virginis, non ignaram mysterii cœlestis.

Verum hic gladius symbolicus est et mysticus, non litteralis, æque ac ille S. Hilarii in *Ps.* CXVIII, littera *gimel*, qui per gladium accipit terrorem judicii extremi, quod omnes subituri sunt, etiam B. Virgo.

Tertia.

Tertio, nonnulli olim, teste Amphilochio loco citato, ex hisce verbis opinati sunt B. Virginem vere per gladium martyrio coronatam obiisse; sed hoc est contra omnem historiarum fidem.

Quarta. Genuina.

Quarto ergo et genuine, « gladius » hic est tormentorum Christo illatorum, aut potius contradictionis, cujus paulo ante meminit; nam contradictio linguarum in Scriptura vocatur « gladius, » ut *Psalm.* LVI, 5: « Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus. » Et *Psalm.* LXIII, 4: « Exacuerunt ut gladium linguas suas. » Et *Psalm.* CIV, 18: « Ferrum pertransiit animam ejus. »

Duplex ergo hic est gladius: *Primus* linguæ et contradictionis: audiens ergo B. Virgo probra, calumnias et blasphemias a Judæis et Scribis jac in Christum etiam crucifixum, mire iis crucia batur, perinde ac si gladius animam ejus transverberasset.

Secundus gladius fuit ferri, puta clavorum cæterorumque tormentorum, qui non tantum Christi corpus et animam, sed et Virginis animam pertransiit; Græce διελεύσεται, id est penetrabit. Sicut cum quis uno gladio duos sibi vicinos confodit uno ictu, ita ut primum occidat, secundum penetret et vulneret; ita et hic gladius Judæorum occidit Christum, Virginem autem matrem intime penetravit, vulneravit et cruciavit. Ita S. Augustinus, epist. 59 *ad Paulinum*; Sophronius, hom. *De Assumpt.*; Franciscus Lucas, Jansenius, Toletus, Barradius et alii.

Mensura doloris in Virgine. Primo.

Quantus fuerit gladii hujus cruciatus et dolor, æstimare licet cum Toleto, *primo*, ex filio patiente; puta ex Christo crucifixo, quem summe et plusquam seipsam amabat Deipara, ita ut longe maluisset ipsa pati et crucifigi, quam videre Christum filium suum pati et crucifigi; quare magis doluit de ejus passione et cruce, quam de sua propria doluisset. Mensura enim doloris est amor: quantus enim est dilecti amor, tantus est et amantis, et patienti compatientis dolor. *Secundo*, ex tormentorum Christi atrocitate et generalitate; passus est enim atrocissima in omnibus sensibus et membris: eadem omnia passa est B. Virgo per compassionem. *Tertio*, ex personæ dignitate; quod scilicet Christus qui patiebatur, erat verus Deus Deique Filius, Messias et Salvator mundi; quare indignum, imo horrendum et execrabile erat, illum flagellare et crucifigere. Hanc dignitatem profunde considerabat B. Virgo, ideoque profunde de ejus tormentis cruciabatur. *Quarto*, ex diuturnitate, quia Christus tota vita passus est, usque dum spiritum exhalavit in cruce. *Quinto*, ex solitudine: solus enim Christus patiebatur, derelictus ab Apostolis et amicis omnibus, imo ab angelis et Deo ipso. Unde clamabat: « Deus meus, ut quid dereliquisti me? » Licet enim B. Virgo ei astaret et compateretur, tamen dolor matris novum magnumque dolorem addebat Filio: dolebat enim mirifice, quod mater propter se adeo doleret et cruciaretur, atque hic dolor vicissim a Christo in matrem reflectebatur, ipsa enim dolebat Christum de suo doloro

Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

Sexto. dolere et affligi. *Sexto*, ex horrendis calumniis et blasphemiis quas assidue audiebat vibrari in Christum. Septimo. *Septimo*, ex continua Filii crucifixi præsentia et intuitu. Hinc Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XV : « Quos in partu, inquit, dolores effugerat, passionis tempore sustinuit, ut præ materno affectu viscera sibi lacerari senserit. »

Quocirca Doctores docent B. Virginem esse martyrem, imo plusquam martyrem, quia gladius aliorum Martyrum corpora, gladius vero Christi et Virginis animam pertransivit : quare sicut Christus patiendo magis cruciatus est quam omnes martyres, sic et B. Virgo Christo compatiendo, adeoque hoc cruciatu et dolore exanimata et mortua fuisset, nisi Deus per singularem concursum eam in vita conservasset. Sicut ergo S. Joannes Evangelista in ferventis olei dolium immissus, est martyr, quia hic cruciatus naturaliter ei mortem attulisset, nisi Deus per miraculum eum in vita conservasset : ita et B. Virgo.

B. Virgo martyr : Cur?

Dices : Judæi non voluerunt cruciare et occidere Virginem, sed Christum duntaxat. Respondeo : Cruciando Christum cruciarunt Virginem matrem; sicut qui cruciat corpus, cruciat et animam : magis enim Virgo affectu conjuncta erat Christo, quam corpus animæ. Adde : Judæi omnes Christi propinquos, ut Apostolos et discipulos ex odio Christi persecuti sunt : ergo et ejus matrem; unde videntes eam cruci astare et intime cruciari, insultarunt Christo, et consequenter matri ei astanti. Ita S. Hieronymus, serm. *De Assumpt. B. Mariæ*, qui extat tom. IX operum S. Hieronymi : « Beata Dei genitrix, ait, et martyr et virgo fuit, quamvis in pace vitam finierit. Hinc quoque quod vere passa fuerit, testatur Simeon propheta loquens ad eam : Et tuam, inquit, ipsius animam pertransibit gladius. Ex quo constat, quod supra martyrem fuerit. Alii namque Sancti, etsi passi sunt pro Christo in carne, tamen in anima (quia immortalis est) pati non potuerunt. Beata vero Dei genitrix, quia in ea parte passa est, quæ impassibilis habetur; ideo (ut ita fatear) quia spiritualiter et atrocius passa est gladio passionis Christi, plusquam martyr fuit. Unde constat, quia plus omnibus dilexit, propterea et plus doluit, in tantum ut animam ejus totam pertransiret et possideret vis doloris, ad testimonium eximiæ dilectionis : quæ quia mente passa est, plusquam martyr fuit. Nimirum et ejus dilectio amplius fortis quam mors fuit, quia mortem Christi suam fecit. » Verum adverte sermonem hunc nec esse S. Hieronymi, nec Sophronii (ut vult Marius Victorinus), qui vixit tempore S. Hieronymi. Unde ejus meminit S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccles.*, tum quia totus hic sermo impugnat Nestorium, qui S. Hieronymo et Sophronio fuit posterior; tum quia dubitat auctor, an B. Virgo in anima duntaxat, an vero etiam in corpore sit assumpta in cœlum, cum Ecclesia sentiat eam tam in corpore, quam in anima assumptam. Vide Baronium, anno Christi 48, n. 9.

Sic et S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumpt.* : « B. Virgo, ait, plusquam martyr fuit, quia in animo non minus amoris quam mœroris est intus gladio vulnerata. » Additque : « Candidior inter Martyres, quia in anima passa. » Sic et S. Bernardus, serm. in illud *Apocal.* XII, *Signum magnum apparuit* : « Tuam, inquit, animam pertransibit vis doloris, ut plusquam martyrem prædicemus, in qua nimirum corporeæ passionis sensum excesserit compassionis affectus. » S. Bernardinus Senensis, tom. II, *serm.* 61, art. 3, cap. II : « Tantus, ait, fuit dolor Virginis quod, si in omnes creaturas divideretur, omnes subito interirent. » Denique vim hujus gladii et doloris in Virgine, fuse et pathetice enarrat S. Brigitta, in *Serm. angelico*, cap. XVII et XVIII.

Quisnam hic gladius moraliter.

Tropologice vel potius symbolice S. Bernardus, serm. 29 *in Cant.*, per gladium sive sagittam, et, ut Arabicus vertit, *lanceam*, accipit charitatem, quia ubi est dolor, ibi est et amor; sine dolore enim non vivitur in amore, nec sine amore vivitur in dolore. Sic enim ait : « Est etiam sagitta electa amor Christi, quæ Mariæ animam non solum confixit, sed etiam pertransiit, ut nullam in pectore virginali particulam vacuam amore relinqueret, sed toto corde, tota anima, tota virtute diligeret, et esset gratia plena. Aut certe penetravit eam, ut veniret usque ad nos, et de plenitudine illa omnes acciperemus, et fieret mater charitatis, cujus pater est charitas Deus. » Et post nonnulla : « Et illa quidem in tota se grande et suave amoris vulnus accepit : ego vero me felicem putaverim, si summa saltem quasi cuspide hujus gladii pungi interdum me sensero, ut vel modico accepto amoris vulnere, dicat etiam anima mea : Vulnerata charitate ego sum. Quis mihi tribuat in hunc modum non modo vulnerari, sed et expugnari omnino usque ad exterminationem coloris et caloris illius, qui militat adversus animam? »

In Christo revelantur cogitationes. Primo.

UT REVELENTUR EX MULTIS CORDIBUS COGITATIONES. — Hæc sententia est obscura et difficilis. *Primo*, S. Hilarius, qui per « gladium » accipit diem judicii, eam facile expedit, *q. d.* Ideo gladius, id est dies judicii, erit quasi dissecans et aperiens corda hominum, etiam B. Virginis, ut ex iis revelet omnes secretas cogitationes, intentiones et volitiones, easque dijudicet et præmiet vel puniat. Hoc est quod de Christo dicitur, *Apoc.* I, 16 : « Et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat. »

Secundo. *Secundo*, Eucherius qui per « gladium » accipit spiritum prophetiæ, sic explicat, ut dicat eum datum fuisse B. Virgini, ad hoc ut secretas hominum cogitationes cognosceret.

Tertio. *Tertio*, Euthymius, *q. d.* Multi videntes miracula et sapientiam Jesu, cogitabant eum cœlo lapsum, nec esse filium B. Mariæ : at dum in

cruce Christi viderunt eam ita dolentem et mœstam, priores cogitationes damnarunt cogitaruntque illam vere esse matrem Jesu, utpote quæ tantopere ejus quasi filii sui tormenta sentiret et lugeret. Verum hæc omnia aliena et violenta sunt.

Quarto. *Quarto,* S. Augustinus, *epist.* 59, sub finem, sic exponit, *q. d,* « Per Domini passionem, et insidiæ Judæorum, et discipulorum infirmitas patuit. » Christo enim relicto fugerunt. Prius de Judæis appositum est, posterius de discipulis minus congruum : nec enim discipuli ante fugam de ea cogitarant.

Quinto. *Quinto,* Toletus pressius exponit, *q. d.* Hic gladius, qui tuam, o Virgo, animam transfiget, occasio erit ut cogitationes multorum cordium, quæ prius occultæ erant revelentur, quod revera evenit : nam multo tempore antequam Christus occideretur, illi principes et primi Judæorum in animo habebant eum interficere ; timore tamen plebis nihil in eum tentare ausi sunt.

Gladius ergo, id est tormenta quibus interficietur Christus, et tuam pertransibit animam, et simul perversas Judæorum contra Christum cogitationes, quæ occultæ erant, manifestabit. Verum jam ante passionem Christi sæpius eas manifestarant Judæi et Scribæ, ubique ejus dicta et facta cavillantes, ut patet ex Joanne ; esto, desiderium occidendi eum celarent et dissimularent.

Sexto. *Sexto* ergo, planissime et plenissime, τὸ « ut » tam finem intentum, quam consecutionem et eventum significat, ac non tantum ad τὸ « gladius, » sed ad cætera quæ præcedunt referendum est, nimirum ad τὸ « positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur ; » ut scilicet Scribæ et Pharisæi (ut jam hæretici) qui videbantur justitiæ et veritatis patroni, ac Messiæ avidi, declarent quam alieni sint a vero Messia et justitia, quamque contra eum pravum cor et cogitationes foveant. Hi enim ante Christi adventum eum desiderabant, sperantes eum venturum cum pompa et thesauris instar Salomonis, ut ab eo honoribus et opibus augerentur. At ubi viderunt Christum humilem et pauperem, suæ ambitioni et avaritiæ adversari, illamque publice carpere et taxare, eum spreverunt illique sese opposuerunt, et necem ei occulte machinari cœperunt eamque tandem opere perpetrarunt. Maxime enim Simeon hic significat, Scribas diu ante occulte cogitasse mortem Christo inferre, eamque tandem ei ex insidiis et dolose irrogasse : quæ in morte Christi eruperunt. Tunc ergo revelatum est et patuit, qui in Israele fuerint probi, Christum sincere et constanter amantes ; qui improbi, eum aspernantes, persequentes et occidentes. Ita S. Augustinus, *epist.* 59 ; Beda, Jansenius, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii ; imo et Toleti expositio cum hac ex parte coincidit (1).

Vers. 36. 36. ET ERAT ANNA PROPHETISSA, FILIA PHANUEL, DE TRIBU ASER : HÆC PROCESSERAT IN DIEBUS MULTIS (erat grandæva et senex, ut non juvenili fervore moveretur, sed senile et maturum testimonium perhiberet Christo), ET VIXERAT CUM VIRO SUO ANNIS SEPTEM A VIRGINITATE SUA. — « Anna » hebr. idem quod *gratia,* qua Anna hæc erat plena. Hinc et hodie nonnullis feminis inditur nomen proprium « Gratia. » Talis fuit Gratia quæ nuper Firandi in Japonia, anno Domini 1624, generose cum quatuor prolibus totaque familia pro fide Christi gloriosam oppetiit mortem, uti fuse narrant Litteræ Annuæ Japoniæ anno jam dicto.

Gratia Japonensis martyr.

PROPHETISSA. — Id est doctrix, ait Franciscus Lucas, quæ scilicet juvenculas doceret Dei legem et pietatem, quia hoc tempore Judæi caruerunt Prophetis, qui futura prædicerent. Verum Annam hanc proprie fuisse prophetissam, quæ occulta et futura prædiceret, patet ex vers. 38, ubi prophetavit de Christo. Licet enim usque ad tempora Christi Judæi caruerint Prophetis, tamen Deus tempore Christi rursum Prophetas excitavit, ut Joannem, Zachariam, Elisabetham, Simeonem, qui prophetarent de Christo. Unde S. Ambrosius : « Non solum ab Angelis, inquit, et a Prophetis, et a pastoribus, et a parentibus, sed etiam a senioribus et justis generatio Domini accepit testimonium ; omnis ætas et uterque sexus, eventorumque miracula fidem astruunt. Virgo generat, sterilis parit, mutus loquitur, Elisabeth prophetat, Magus adorat, utero clausus exultat, vidua confitetur, justus exspectat. »

Porro Origenes : Anna, ait, meruit donum prophetiæ longa castitate et jejuniis. Addit Toletus Annam dono prophetiæ apud Judæos fuisse celebrem, ut passim ab omnibus Anna vocaretur prophetissa ; idque insinuat hic Lucas.

FILIA PHANUEL. — Phanuel ergo erat pater Annæ, illo ævo notus et celebris. « Phanuel, » hebr. idem est quod *facies Dei* ; hujus filia est « Anna, » id est *gratia,* hæc enim a facie et ore Dei procedit, et fidelibus aspiratur. Hinc locus in quo Jacob vidit Deum facie ad faciem, ab eo vocatus est « Phanuel, » *Genes.* XXXII, 30.

DE TRIBU ASER. — Erat hæc tribus quieta, placida, robusta, dives annona, ut patet *Genes.* XLIX, 20 ; et *Deuter.* XXXIII, 24 et 25. « Aser, » hebr. idem est quod *beatus.* Beata fuit anna. Omnia hæc epitheta novas dotes et laudes addunt Annæ, ut ejus de Christo testimonium majoris sit momenti et ponderis.

HÆC PROCESSERAT IN DIEBUS MULTIS, ET VIXERAT CUM VIRO SUO ANNIS SEPTEM A VIRGINITATE SUA. —

(1) *Et tuam ipsius animam pertransibit gladius* παρένθετα sunt ; igitur *ut revelentur*, etc., ad superius de Christo vaticinium pertinent. Particula *ut* hoc loco non est αἰτιατικὸν, ac si valeret *ideo ut,* sed in sensum ἐκβατικὸν accipienda est, idemque valet ac *ita ut ;* q. d. actus passioque Christi occasionem præbebit Judæis prodendi qua mente, quove animo essent in Christum, quid de eo cogitarent, quid sentirent, qualem Messiam sibi effingerent atque exspectarent.

A virginitate sua quid? Id est a pubertate sua, post pubertatem suam, postquam cœpit esse habilis viro et conjugio : nec enim proprie est virgo, quæ non est puber, nubilis et capax corruptionis : unde infantes proprie non sunt virgines. Rursum « a virginitate sua, » id est a tempore nuptiarum quas virgo inierat : nupta enim desinit esse virgo; nubebant autem paulo post pubertatem anno ætatis 15, quo anno Josepho nupsit B. Virgo.

Tria ergo hac voce significantur. *Primo,* quod Anna semel nupserit, idque in prima pubertate, quæ in feminis est anno ætatis duodecimo ; sed differri solebant nuptiæ, ut magis pubescerent ad annum 15. *Secundo,* quod ante matrimonium honeste et caste vixerit, eratque virgo. *Tertio,* quod moriente post septem annos marito, vidua facta sit juvencula anno ætatis 22, indeque insigni continentia in flore ætatis vidua permanserit ad annos 84 vitæ suæ, vel, ut S. Ambrosius, viduitatis suæ; censet enim ipse Annam, mortuo marito, mansisse viduam per 84 annos. Quod si verum est, sequitur ipsam hoc tempore, cum Christo occurrit, fuisse annorum centum et sex; nupsit enim anno 15, nupta fuit per septem annos, vidua facta est anno 22, inde vidua vixit annos 84, juxta S. Ambrosium : junge hos omnes annos, habebis 106. Anna igitur commendatur ab insigni castitate eaque triplici, scilicet virginali, conjugali et viduali. Videtur Deus studio Annæ ad tantum senium prorogasse vitam, ut Christum videret et prædicaret, æque ac fecit Simeoni.

Vers. 37. 37. ET HÆC VIDUA USQUE (Interpres legit ἕως, id est *usque*; jam legunt ὡς, id est *quasi*) AD ANNOS OCTOGINTA QUATUOR (vitæ, vel, ut Ambrosius, viduitatis suæ, uti jam dixi : unde Arabicus vertit, *et vidua facta est quatuor et octoginta annos*), QUÆ NON DISCEDEBAT DE TEMPLO. — Non quod in templo habitaret, sed quod illud frequentaret in eoque perduraret, uti etiamnum faciunt nonnullæ devotæ, ut sit hyperbole. Ita Toletus, Jansenius, Maldonatus. Alii tamen censent eam habitasse in templo : erant enim habitacula feminarum religiosarum juxta templum, nocte et die, ut hic dicitur, Deo servientium (qualia in Ecclesia Christiana postea fuerunt Diaconissarum, et etiamnum sunt Monialium), ut patet *Exod.* XXXVIII, 8 ; II *Machab.* III, 20; I *Reg.* II, 21. Feminarum, inquam, tum virginum, inter quas fuit Virgo præsentata in templo; tum viduarum, e quibus videtur fuisse hæc Anna, uti pluribus probat noster Canisius, lib. I *Marialis,* cap. XII.

JEJUNIIS ET OBSECRATIONIBUS SERVIENS DIE AC NOCTE, — scilicet Deo, ut habet Arabicus. Græce enim est λατρεύουσα, id est latria colens; latria enim soli Deo defertur. Unde patet, falso docere hæreticos, jejunium tantum esse mortificationem corporis, non autem cultum Dei, nisi quatenus ad orationem refertur. Lucas enim hic ait Annam æque jejuniis et obsecrationibus serviisse Deo. Ita Origenes. Voces ergo « jejuniis et obsecrationibus » sunt ablativi instrumenti, quibus respondet dativus in Græco, *q. d.* Per jejunia et obsecrationes serviebat Deo « nocte et die. »

Pulchre S. Chrysostomus, hom. 42 *ad Populum,* orationem nocturnam commendat : « Vide, ait, stellarum choream, altum silentium, multam quietem, Dominique tui dispensationem admirare. Anima tunc est purior, levior et subtilior, magis sublimis et agilis. Ipsæ tenebræ multumque silentium ad compunctionem inducere possunt. Si vero cœlum respexeris, sideribus tanquam innumeris quibusdam oculis distinctum, » etc. Et post nonnulla : « Flecte genua, geme, Dominum tuum ora tibi fieri propitium. Plus nocturnis placatur orationibus, cum quietis tempus tu luctuum tempus facis. Regis memento qualia verba dicebat : Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Quantumcumque sis delicatus, non es illo delicatior ; quantumcumque sis dives, non es ditior Davide, qui rursum dicebat : Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ. » Sic Christus diem dabat prædicationi, noctem orationi. « Erat enim pernoctans in oratione Dei, » *Luc.* VI, 12. Sic et Paulus, ut patet *Act.* XVI, 15; et II *Timoth.* I, 3. Sic et S. Antonius, S. Hilarion cæterique anachoretæ; quin et Ecclesia, ut patet ex Nocturnis, quæ etiamnum monachi noctu decantant. Vide dicta *Deuter.* VI, 7.

Vers. 38. 38. ET HÆC, IPSA HORA SUPERVENIENS, CONFITEBATUR DOMINO. — Græce ἀνθωμολογεῖτο, id est vicissim, quasi ex altero choro et sexu succinebat Simeoni, et « confitebatur Domino, » id est Dominum laudabat, eique gratias agebat, ob datum natumque Christum, quasi alternis responsando confirmans dicta Simeonis.

Vers. 39. 39. ET LOQUEBATUR DE ILLO, — Domino Christo, quem præsentem habebat, *q. d.* Anna non tantum Deum laudabat, sed et aliis concionabatur ac deprædicabat Jesum, asserens eum esse Christum, hortansque omnes ut in eum crederent. Hinc patet Christum esse Dominum, id est Deum.

OMNIBUS QUI EXSPECTABANT REDEMPTIONEM ISRAEL, — faciendam per Messiam, hoc est, qui exspectabant redemptorem Christum, qui Israelem, id est populum fidelem in se credentem redimit a peccato, morte, satana, gehenna omnique malo. Vide dicta vers. 25.

Christus natus tribus tripliciter apparet. Allegorice : Christus natus tribus tripliciter apparuit. *Primo,* pastoribus indice angelo ; *secundo,* Magis indice et duce stella; *tertio,* Simeoni et Annæ indice Spiritu Sancto. Simili modo Deus homines quosdam docet per angelos, alios per miracula accedente prædicatione, tertios per illuminationem internam Spiritus Sancti. Rursum pastores viderunt Christum natum, sed Magi adorarunt, Simeon vero et Anna senes eum amplexi sunt. Sic et nos Christum *primo,* agnoscimus; *secundo,* adoramus; *tertio,* ubi in virtute non

pueri, sed senes fuerimus, binis amoris brachiis amplectemur. Ita Jansenius.

Vers. 40. 40. ET UT PERFECERUNT OMNIA SECUNDUM LEGEM DOMINI, REVERSI SUNT IN GALILÆAM, IN CIVITATEM SUAM NAZARETH. — Statim ergo reversi sunt Nazareth, indeque, metu Herodis infanticidæ, cum puero Jesu fugerunt in Ægyptum. Hoc enim infanticidium paulo post purificationem Virginis contigit circa Pascha, ait Euthymius, Toletus et alii: licet S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. V; Jansenius et Franciscus Lucas censeant eos ex Jerusalem immediate fugisse in Ægyptum, indeque post novem annos redeuntes, reversos esse in urbem suam Nazareth, ut ait hic Lucas. Vide dicta *Matth.* II, 13. Porro, ante fugam redierunt in Nazareth, tum quia ibi habitabant, ut de domo sua disponerent; tum ut ex bonis quæ ibi possidebant, viaticum et reliqua necessaria ad iter longum in Ægyptum pararent. Tempus vero ad fugam abunde suppetebat, quia a die secunda februarii, qua facta est purificatio, usque ad Pascha, quo factum dicitur infanticidium, intercedunt circiter duo menses (1).

PUER AUTEM CRESCEBAT (corporis magnitudine cum ætate) ET CONFORTABATUR — membrorum robore et viribus. Græca, Syrus et Arabicus addunt πνεύματι, id est *spiritu*; quod Euthymius et Theophylactus explicant, non quasi Christus internum spiritus robur in dies majus acceperit, cum a primo instanti conceptionis suæ plenus fuerit gratia et Spiritu Sancto, sed quod exterius per sermonem et opera majora magis illud exeruerit et ostenderit. Verum τὸ « spiritu » delent Latina et Latini Patres, ac Interpres: item ex Græcis Origenes et Titus.

PLENUS SAPIENTIA. — Græce πληρούμενον et impleri, et plenum esse significat, ut sit idem quod πλήρης. Noster ergo recte vertit « plenus; » quia revera interna sapientia ab origine sua plenus fuit Christus, ita ut ei nihil addi potuerit. Arabicus tamen vertit, *reimplebatur sapientia;* Syrus, *implebatur sapientia.* Sic et Origenes, Theophylactus, Euthymius et Titus hic, ac S. Ambrosius, lib. *De incarn. Domini sacramento,* cap. VII, quod Theophylactus sic explicat: « Non assumens, ait, sapientiam (quid enim perfectius eo qui ab initio fuit perfectus?), sed paulatim illam denudans. Si enim quamdiu brevis fuisset statura, ostendisset omnem sapientiam, visus fuisset prodigiosus, et esse phantasma pueri, non verus puer. »

Utraque expositio vera et apposita est, ac proinde utraque hic significatur; scilicet puerum Jesum et interius plenum fuisse sapientia, et exterius idipsum ostendisse, ut quicumque ejus mores gestusque videret, ac sermones audiret, illico cognosceret eum plenum esse sapientia, quia nihil in eo apparebat puerilis levitatis, petulantiæ, insipientiæ; sed vultu, ore, habitu spirabat gravitatem, modestiam, prudentiam, sapientiam illi ætati congruentem, quæ scilicet puerum talem decebat.

ET GRATIA DEI ERAT IN ILLO. — Græce ἐπ' αὐτόν, id est *super illum, q. d.* Gratia, id est favor, benevolentia, dilectio, cura Dei Patris in puerum Jesum, utpote Filium suum, illi quasi tota e cœlis incubabat, ut eum suis donis et gratiis ornaret, eumque in omnibus actibus moderaretur et componeret, ut omnes viderent eum a Deo regi, et per omnia dirigi, actionesque ejus non tam esse humanas, quam divinas. Ita Euthymius. Simili modo de Joanne Baptista dixit, cap. I, 66: « Et manus Domini erat cum illo. »

Vers. 41. 41. ET IBANT PARENTES EJUS PER OMNES ANNOS IN JERUSALEM, IN DIE SOLEMNI PASCHÆ. — Jusserat Deus, *Exod.* XXIII, 14, et *Deuteron.* XVI, 16, ut omnes viri ter in anno adirent tabernaculum vel templum, ad Deum ibidem publice adorandum eique offerendas oblationes. B. Virgo, postquam rediit ex Ægypto, licet lege non teneretur, tamen ex devotione junxit se marito, secumque duxit filium ad templum, ut doceret matres filios a teneris ducere ad templum Deumque colere. Ita Beda, Maldonatus, Jansenius, Franciscus Lucas et alii. Nec timuit Archelaum, Herodis infanticidæ filium, tum quia prudenter existimabat in tanto Judæorum omnium concursu posse latere ad paucos dies, donec rediret in Nazareth; tum quia sciebat se Deo, pro cujus honore periculum hoc subibat, esse cordi et curæ. Ita S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.,* cap. X; idque insinuat Lucas, vers. 42 et 43. Nonnulli tamen probabiliter putant Jesum non ascendisse Hierosolymam, nisi anno ætatis duodecimo; illo enim anno Archelaus actus est in exilium ab Augusto Cæsare: unde nil ab eo Jesus timere poterat, ut dixi vers. 1.

Vers. 42. 42. ET CUM FACTUS ESSET (puer Jesus) ANNORUM DUODECIM, ASCENDENTIBUS ILLIS HIEROSOLYMAM SECUNDUM CONSUETUDINEM DIEI FESTI. — Syrus, *sicut consueverant in festo,* scilicet facere in Paschate.

Vers. 43. 43. CONSUMMATISQUE DIEBUS (Græce, *postquam perfecissent,* vel *peregissent dies,* scilicet illius festi, sive Paschatis: hoc enim per septem dies celebrabatur, quos omnes Hierosolymæ celebrasse Mariam et Joseph innuit hic Lucas, etsi lege ad tot dies manere non cogerentur), CUM REDIRENT (e Jerusalem in Nazareth), REMANSIT PUER JESUS IN JERUSALEM, — ut ibi radiolum aliquem suæ

(1) De factorum serie Christique pueri infantia hæc habet Patritius passim: Paulo post Christum natum, sedem Bethlehemi capere statuit Josephus ob multas gravesque causas, quas reperire est apud Papebrochium, *Propyl. ad acta Sanctor.* maii, p. 26; purificatione igitur facta, Nazaretham cum suis remeavit, non ut ibi degeret, sed ut, compositis rebus domesticis, migraret Bethlehemum; fixo Bethlehemi domicilio, vere proxime insequenti magos ibi excepit, eaque vel proxima nocte, de repente et nemine conscio fugit in Ægyptum: brevius enim e Bethlehemo in Ægyptum iter, longius necnon periculosius e Nazaretha; tandem ex Ægypto redux, Bethlehemum etiam iturus esset, ni Archelaum timuisset in Judæa regnantem.

sapientiæ et divinitatis spargeret, quasi gestiens jam officium doctoris et Salvatoris, ad quod a Patre missus erat, inchoare : anno enim duodecimo finitur pueritia, et incipit adolescentia ac judicium perfectum. Ita Beda.

Et non cognoverunt parentes ejus. — Quia Jesus a parentibus in Jerusalem devotionis, vel negotiorum causa nonnihil tardantibus, petiit licentiam adeundi cognatos, quasi cum iis præcessurus : qua accepta, eos adiit, sed mox ab iis clam se subduxit aditque templum, Deo id dirigente, ut parentes, licet alias de Jesu semper solliciti, id non adverterent, sed, ut sequitur, putarent eum esse in comitatu cognatorum.

Vers. 44.

44. Existimantes autem illum esse in comitatu (cognatorum et vicinorum, qui præcesserant, cum quibus Maria et Joseph paulo post secuturi vespere in eodem hospitio erant pernoctaturi et cœnaturi, ibique Jesum, ut putabant, inventuri) venerunt iter diei (scilicet vespere ad idem commune hospitium); et requirebant eum inter cognatos et notos.

Vers. 45.

45. Et non invenientes regressi sunt in Jerusalem, requirentes eum. — Quia Jesus a nullo cognatorum visus erat in itinere, hinc collegerunt parentes eum mansisse in Jerusalem : quare ibi eum requisiverunt magna sollicitudine et anxietate. Causam dat Origenes, et ex eo Theophylactus et Titus dicentes : « Sed quare anxie adeo quærebant ? num suspicabantur perditum, aut quod aberrasset a via ut puer ? » absit. « Neque enim hoc sapientissimæ Mariæ fuerit (sciebat enim Jesum plenum esse sapientia, imo esse Deum); nunquam fieri poterat ut perditum putarent infantem, quem divinum esse cognoverant : verum quærebant eum, ne quo pacto ab iis abiisset, ne forte reliquisset eos, » ne forte vellet manere non cum eis in Nazareth, sed cum aliis in Jerusalem, ut ibidem officium suum docendi, ad quod a Deo missus erat, inchoare festinaret. Addit Origenes : « Quærebant, ait, ne forte recessisset ab eis, ne relinquens eos ad alia transmigrasset, et, quod magis puto, ne revertisset ad cœlos, cum illi placuisset iterum descensurus, etc.; sed dolebat, quia mater erat, et filii mater immenso amore digni, quia ea inscia et nihil tale opinante discesserat. »

Quid suo puero Jesu amisso metuebat pia mater?

S. Antoninus addit metuisse matrem ne Jesus in manus Archelai, Herodis infanticidæ filii, incidisset, qui eum occideret. Euthymius et Franciscus Lucas opinantur matrem timuisse, ne Christus ab itinere aberrasset; non enim sciebat, nec callebat omnes vias, nec diverticula in biviis et triviis : licet enim per scientiam divinam et infusam illa sciret, tamen per scientiam experimentalem, quam hic puer sequebatur, illa ignorabat. Quod an recte dicatur, viderint Theologi.

Vers. 46.

46. Et factum est, post triduum invenerunt illum in templo sedentem in medio doctorum, audientem illos, et interrogantem eos. — « Post triduum, » non absolutum, sed inchoatum, hoc est tertio die, scilicet ab ejus amissione. Primus enim dies fuit, quo e Jerusalem profecti sunt, et vespere in hospitio eum non invenerunt inter cognatos; secundus, quo ex hospitio redierunt in Jerusalem; tertius, quo quæsiverunt et invenerunt puerum sanctum in sancto templo. Ita S. Ambrosius, Euthymius et alii. Sic dicitur vers. 21 : « Postquam consummati sunt dies octo, » id est octavo die circumcisus est Jesus. Et *Marci* VIII, 31 : « Oportet Filium hominis, etc., post tres dies (id est tertio die) resurgere. »

In templo. — Dei enim incarnati locus et sedes est in templo. Ibi quærendus est, ibi invenietur, non in foro, non in taberna, non in theatro. Christum imitati sunt S. Basilius et S. Gregorius Nazianzenus, qui, teste Ruffino, cum Athenis studerent, duas duntaxat urbis plateas noverant, scilicet unam quæ ducebat ad templum, alteram quæ ad scholam.

Quis cibum Christo misso ministrarit?

Totum hoc triduum ergo Jesus egit partim orando, partim audiendo doctores eisque respondendo in templo : cibum a doctoribus aut astantibus, sapientiam ejus mirantibus, invitatus accepit, licet alii minus verisimiliter putent eum ostiatim mendicando victitasse, uti putat S. Bernardus, hom. *infra Octavam Epiphan.*; Bonaventura, Alensis et alii, et favet S. Thomas, II II *part.*, *Quæst.* CLXXXVII, art. 5, qui Christum aliquando mendicasse probat ex illo : « Ego autem mendicus sum et pauper, » *Psal.* XXXIX. Ex adverso Lyranus, Dionysius, Joannes Major hic, et Abulensis in cap. XVII *Matth.*, *Quæst.* CXCIV; censent Christum nunquam mendicasse, eo quod mendicare Judæis esset vetitum, *Deut.* XV : « Mendicus non erit inter vos. » Verum hæc verba non præceptum, sed promissionem opum significant, si legem Dei observent, scilicet eos adeo fore divites, ut nemo eorum mendicet.

Sedentem in medio doctorum. — Est hebraismus, id est inter doctores, sed humiliori loco quasi discipulum, idque ad hoc, ut suis interrogationibus de instante adventu Messiæ, doctores ad eum cogitandum et inquirendum excitaret; utpote translato jam sceptro a Juda ad Herodem alienigenam, ac expletis jam 70 hebdomadibus Danielis cæterisque Prophetarum de Christo oraculis. De Messiæ enim adventu Christum doctores interrogasse, omnino est verisimile, idque ad hoc, ne inopinata doctoribus esset ejus manifestatio, sed ut ex hisce indiciis quasi scintillis postea prædicans et miracula patrans, facilius ab eis velut Messias reciperetur. Ita Euthymius.

Sapienter interrogare tam docti est, quam sapienter respondere.

Interrogantem eos. — *Primo*, quia puerum decebat interrogare doctores, non autem eos docere, sed tamen Christus interrogando eos docebat, ait Origenes : nam sapienter interrogare tam docti et docentis est, quam sapienter respondere. Sic magistri docti, docte discipulos

interrogando docent. « Ex uno quippe doctrinæ fonte, ait Origenes, manat et interrogare et respondere sapienter, et ejusdem scientiæ est, scire quid interroges, quidve respondeas. »

Secundo, ut doceret adolescentes modestiam, ac studium audiendi, interrogandi et discendi, « ne, si nolint esse veritatis discipuli, fiant erroris magistri, » ait Beda.

Tertio, ut interrogans doctores, vicissim ab eis interrogaretur, sicque respondendo eos doceret. Unde sequitur :

Vers. 47

47. STUPEBANT AUTEM OMNES, QUI EUM AUDIEBANT, SUPER PRUDENTIA ET RESPONSIS EJUS. — Quod scilicet puer duodennis, fabri filius, qui scholas nunquam frequentarat, tam versatus esset in sancta Scriptura, tam sapienter quæreret, tam acute responderet, ut et doctores ipsos superaret, ut dicerent : « Quis putas puer iste erit ? » eritne Propheta ? eritne Messias, quem doctorem orbis nunc omnes in dies singulos avide expectamus?

Vers. 48.

48. ET VIDENTES (Græce addunt αὐτὸν, id est *eum,* scilicet Jesum), ADMIRATI SUNT. — Scilicet parentes Jesum quærentes, ut patet vers. 46, mirati et gavisi sunt, quod eum præter morem viderent et invenirent solum cum doctoribus disputantem, tantam sapientiam depromentem, ac doctores cæterosque astantes super eo stupentes, etc.

ET DIXIT MATER EJUS AD ILLUM : FILI, QUID FECISTI NOBIS SIC? ECCE PATER TUUS ET EGO DOLENTES QUÆREBAMUS (*cum labore,* ut addit Arabicus) TE. — Verba hæc matris sunt, non Christum objurgantis, sed mirantis et dolentis, doloremque suum dolenter explicantis. Hoc enim suadet veneratio matris erga talem filium, scilicet hominem Deum ; ac proinde verisimile est matrem hæc ei dixisse, non publice in consessu Doctorum, sed secreto sevocando eum, vel consessu jam dimisso. Ita Jansenius, Maldonatus et alii.

SIC, — ut te a nobis subduceres, ac nobis insciis et sollicitis solus in urbe remaneres?

PATER TUUS ET EGO. — Notat S. Augustinus, serm. 63 *De Diversis,* cap. XI, humilitatem Virginis, quæ cum sciret se in solidum esse matrem Christi, ideoque matrem Dei, ita ut Joseph in ejus generatione nullam haberet partem, ipsa tamen demisse Josepho quasi marito se postponit. « Omnia, ait Anonymus in *Catena Græca,* sicut mater et fiducialiter, et humiliter, et affectuose exprimit. »

Tropol. quomodo quærendus Jesus.

Tropologice : anima quæ perdidit Jesu gratiam per peccatum mortale, vel solitam familiaritatem per negligentiam venialem, requirat eum, *primo,* cum dolore et lacrymis cordis compuncti, quia, ut ait Nazianzenus, *orat.* 3 : « Proborum (adde, et improborum si pœniteant) virorum lacrymæ sunt peccati diluvium, et mundi piamentum, » quale fuit diluvium Noe.

Secundo, requirat eum magna sollicitudine et studio, ut fecit B. Virgo, idque in templo, nimirum vacando orationi, lectioni et meditationi rerum spiritualium. Sic sponsum se subducentem requisivit sponsa et invenit, *Cant.* III, 2 : « Surgam, inquit, et circuibo civitatem per vicos et plateas, quæram quem diligit anima, tenui eum, nec dimittam. » Ita anima, dum Christum invenit, caute retineat ne rursum elabatur.

Tertio, requirat eum inter doctores, id est inter viros doctos et pios, qui eam in scientia æque ac pietate instruant. Unde sponsa, *Cant.* cap. I, vers. 17, rogans sponsum : « Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie? » audit : «Egredere, et abi post vestigia gregum, et pasce hædos tuos juxta tabernacula pastorum. » Vide ibi dicta.

Vers. 49.

49. ET AIT AD ILLOS : QUID EST QUOD ME QUÆREBATIS? NESCIEBATIS QUIA IN HIS, QUÆ PATRIS MEI SUNT, OPORTET ME ESSE. — S. Ambrosius censet hæc esse verba reprehendentis. Et poterat Christus ut Messias et legislator jure suo reprehendere matrem, si peccasset. Verum nulla in matre fuit peccati culpa : ergo nec in Christo ulla ejus fuit reprehensio ; habent tamen verba hæc ejus interrogationem quamdam acriorem, reprehensioni similem, ut per eam parentes doceat, et ad res suas discendum acrius incitet, uti solent parentes filios et magistri discipulos acrioribus verbis ad studium et diligentiam exstimulare.

An Christus hic parentes reprehenderit.

Hæc ergo verba Christi sunt instruentis, consolantis et se excusantis; suumque factum defendentis, *q. d.* Non opus erat ut me quæreretis, quia cogitare poteratis me negotia salutis mundi, ad quæ a Patre cœlesti missus sum, inchoando tractare. Nec enim cogitare debetis me semper vobiscum mansurum, sed aliquando ad illa vobis relictis abiturum, uti jam abire cœpi. Porro, quod vobis insciis abierim, studio id feci, ut vos doceam in illis me non pendere a vobis, sed a Patre cœlesti, et ex illius voluntate ac consilio, non ex vestro eadem tractare debere. Ego ergo vobis non dedi causam doloris, sed illam vobis partim amor vester erga me, partim ignorantia mysterii jam dicti vobis ministravit, ignorabatis enim me in Patris mei negotiis occupari; esto enim vobis merito in mentem id venire debuisset, tamen tener vester in me amor fecit ne veniret, et cogitationem hanc divertit. Unde Beda : « Non, inquit, quod eum quasi filium quærat, vituperat; sed quod ei potius, cui æternus est Filius, debeat, cogit oculos mentis attollere. »

Ut hoc e radice et fundamento intelligas, nota Christum præter actiones divinas, quas habebat ut Deus Deique Filius, quales sunt creare, conservare et gubernare omnia, ac spirare Spiritum Sanctum, habuisse actiones humanas, easque duplices : priores, quas habebat ut homo, communes aliis hominibus, uti sunt comedere, ambulare, laborare, fabricare, etc.; posteriores, quas habebat ut homo Deus, sive ut redemptor, sibi quasi Christo proprias, quæ proinde a S. Diony-

Theandricæ actiones quæ?

sio, lib. *De Divin. Nomin.*, Theandricæ, id est *Deiviriles*, nuncupantur, quia partim Dei, partim hominis sunt opera. Tales erant docere, facere miracula, discipulos convocare, Apostolos creare, etc. In prioribus voluit Christus sponte sua parentibus, a quibus eas cum natura quasi acceperat, obedire, et ab eis sinebat se in illis regi; in posterioribus vero nequaquam, sed soli Deo Patri voluit subjici et obedire, quia hæ, utpote altioris ordinis, a solo Deo erant acceptæ et directæ. Unde Christus parentibus eas petentibus quasi ex materno quodam imperio, respondit, illas non ad parentum, sed ad Dei voluntatem et nutum esse faciendas, ut patet hic, et in conversione aquæ in vinum in nuptiis Canæ Galilææ, *Joan.* cap. II, vers. 4, et aliis similibus, ut patet *Matth.* cap. XII, vers. 48.

Porro, Christus actiones suas theandricas, quas patrabat ut Deus homo, vocat actiones Dei Patris, Patrique eas attribuit non sibi, *primo,* quia propter has a Patre missus erat in mundum; *secundo,* quia Christus a Patre habebat suam divinitatem: hæc autem opera præcipue erant divinitatis; *tertio,* quia eas faciebat ex præcepto Patris; *quarto,* quia in his nemini suberat nisi soli Patri æterno, ut doceret amori matris etiam tenerrimo præponendum esse Dei præceptum, vel consilium, ut, cum Deus aliquem vocat ad Religionem, ad sacerdotium, ad martyrium, ad apostolatum, cui parentes repugnant. Sic in humanis filius, qua filius, subest parentibus quoad paterna jura; qua vero idem magistratum gerit, v. g. rex est aut princeps, parentibus non subest, sed præest, quoad jura regalia: rex enim omnium qui in regno sunt, ac consequenter parentum suorum, est superior et dominus; quare eos jure communi reipublicæ regere, dirigere et corrigere tenetur.

Vers. 50.

50. ET IPSI NON INTELLEXERUNT VERBUM QUOD LOCUTUS EST AD EOS. — Nonnulli ignorantiam hanc referunt ad auditores, qui stupebant super prudentia et responsis Jesu, vers. 47. Alii ad solum Joseph per synecdochen. Verum plane tam ad B. Virginem quam ad Joseph hæc referenda sunt; licet enim ipsi nossent Jesum suum esse Christum Dei Filium, et Salvatorem mundi, tamen ignorabant qua ratione illud munus obiturus esset, seu quæ illa essent negotia Patris in particulari, in quibus ipse dixerat oportere se versari vers. 49, nimirum an, quando, quomodo docturus, victurus, moriturus, crucifigendus esset pro salute mundi: hæc enim eis a Deo necdum revelata erant; sed ea ipsa progressu temporis, vel per experientiam, vel per revelationem Jesu didicerunt. Quare ex reverentia Jesu, cum hoc loco curiose, quænam essent illa mysteria interrogare non sunt ausi, sed tempus opportunum ea noscendi prudenter exspectarunt.

Vers. 51.

51. ET DESCENDIT CUM EIS, ET VENIT NAZARETH; ET ERAT SUBDITUS ILLIS. — « Venit Nazareth, » ultro et sponte sua, licet S. Bernardus opinetur eum urgentibus parentibus venisse. Sic enim ait, serm. 19 *in Cant.*: « Cum remansisset in Jerusalem, et dixisset, in his quæ Patris sui erant oportere se esse, non acquiescentibus parentibus ejus, sequi eos in Nazareth non despexit, magister discipulos, Deus homines, Verbum et Sapientia fabrum et feminam. »

SUBDITUS. — Græce, ὑποκείμενος id est *subjectus*, obediens, scilicet quoad humanam naturam, quam a matre hauserat, non quoad divinam, quam a solo Patre æterno acceperat ita plene et perfecte, ut per omnia ei esset æqualis, et in nullo subditus, uti contra Arianos docet S. Augustinus, lib. III *Contra Maximinum*, cap. XVIII. Minus ergo congrue S. Cyrillus, lib. X *Thesauri,* cap. VIII, ex illo I *Corinth.* XV: « Tunc et Filius subjicietur Patri, » concedit Filium, ratione originis, subjici Patri etiam quoad naturam divinam quam a Patre accepit, quia quoad eam facit, inquit, quæ placita sunt Patri: nam et Pater facit, quæ placita sunt Filio, nec tamen idcirco subjectus est Filio. Loquitur ergo Paulus de Filio quoad humanam naturam, secundum quam Christus se plane cum omnibus suis electis subjiciet Deo Patri in die judicii. Unde cæteri Patres constanter asserunt Filium quoad divinam naturam Patri non esse subjectum, sed æqualem.

Christus exemptus ab obedientia matris.

Nota: Humana natura in Christo, licet in se præcise sumpta, subdita esset matri; tamen quia ipsa elevata erat a Deo ad hypostasim Verbi, ideoque unum erat cum Deo, puta una persona divina, hinc exempta fuit ab obedientia matris, æque ac a legibus Augusti, Herodis, pontificum cæterorumque principum: erat enim jam matre et illis omnibus longe dignior, melior, sapientior, imo Dominus et Deus omnium. Sicut religiosus vel monachus, si creetur Pontifex, eximitur ab obedientia sui Ordinis, imo totius Ordinis fit Superior. Christus tamen, ut nobis daret summæ humilitatis et obedientiæ exemplum, ultro et sponte sua se subdidit matri, imo et Josepho, iisque per omnia quæ domi agenda, verrenda, fabricanda, etc., erant, obedivit.

Discant, inquit S. Augustinus, serm. 63 *De Diversis,* pueri subdi parentibus, quia Christo mundus subditur, et Christus tamen parentibus subditus fuit. Et S. Bernardus, serm. 1 super *Missus est,* exclamat: « Erat subditus eis. Quis? quibus? Deus hominibus, nec tantum Mariæ, sed et Joseph? utrimque stupor, utrimque miraculum; et quod feminæ Deus obtemperat, humilitas sine exemplo; et quod femina principatur Deo, sublimitas sine socio. » Et mox: « Erubesce, superbe cinis: Deus se humiliat, et tu te exaltas? Deus se hominibus subdit, et tu dominari gestiens hominibus, tuo te præponis auctori? quoties enim hominibus præesse desidero, toties Deum meum præire contendo. »

Voluit ergo Christus prima et continua sua vita

Obedientiæ præstantia. per annos triginta suo facto nos docere, perfectionem virtutis et Religionis maxime sitam esse in obedientia. Nam, ut docet Joannes XXII, Pontifex, Extrav. *Quorumdam, De Verb. signif.*, paupertas magnum bonum est; majus integritas (castitas); sed maximum obedientia, quia prima rebus, secunda carni, tertia menti dominatur et animo. Idem docet S. Augustinus, et ex eo S. Thomas, III *part.*, *Quæst.* XL, art. 1, ubi docet austeritatem tantum esse adjumentum perfectionis.

Audi S. Basilium, in *Constit. monast.*, cap. IV: « In prima ætate (Christus) subditus parentibus, omnem laborem corporalem mansuete et obedienter sustinuit. Cum enim homines illi essent justi quidem ac pii, verum pauperes et rebus necessariis non abundantes, etc., merito laboribus corporis assiduis dediti erant, per hos necessarias res sibi ipsis acquirentes. Jesus autem his subditus, velut ait Scriptura, omnino etiam simul perferendo labores obedientiam declarabat. Itaque discamus filii subjecti esse parentibus. » Origenes, hom. 20 *in Luc.*: « Nam quia majorem Joseph videbat ætate, propterea eum parentis honore coluit, omnibus filiis exemplum tribuens, » ut subjiciantur parentibus. « Quid enim magister virtutis, ait S. Ambrosius, nisi officium pietatis impleret? » Et Beda: « Quid inter nos aliud, quam quod a nobis agi vellet, ageret? »

Multa egit, multa dixit Christus per 30 annos, sed hæc omnia hac gnome conclusit Lucas: « Et erat subditus illis. » Præclarum elogium Religiosi est. Tota vita fuit Superioribus suis obediens et subditus.

Ratio a priori. Prima. Ratio a priori est, *prima,* quia qui obedit Superiori, obedit Deo; Superior enim est vicarius Dei, juxta illud Christi: « Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit, » *Lucæ* X. Unde S. Basilius, in *Constit. monast.*, cap. XXII: « Antistes, ait, nihil aliud est, quam is qui personam Christi sustinet, et sequester est inter Deum et homines, eorum qui in ipsius officio sunt, salutem sacrificans Deo. » Et S. Benedictus, in *Regula*: « Obedientia, ait, quæ majoribus præbetur, Deo exhibetur. » Et S. Bernardus, *De Præcepto et Dispens.*: « Quem, inquit, pro Deo habemus, tanquam Deum, in iis quæ aperte non sunt, contra Deum, audire debemus. » Obediens ergo, dum quid præcipit Superior, putet id Deum sibi præcipere, ac tanquam Deo alacriter obediat.

Secunda. *Secunda,* quod obedientia nobilissimas hominis potentias, scilicet voluntatem et judicium, Deo in holocaustum offerat et mactet, dum eas abnegat, et Superiori suo, loco Dei resignat. Unde S. Gregorius, lib. XXXV *Moral.*, cap. X, explicans illud, I *Reg.* XV, *Melior est obedientia quam victimæ,* rationem hanc dat: « Quia, inquit, per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur. »

Tertia. *Tertia,* quod obedientia omnia opera quæ ex ea fiunt, faciat aurea, et valde meritoria. Quocirca « S. Franciscus, ait Bonaventura in Vita ejus, cap. VI, Generalis cedens officio, Guardianum petiit, cujus voluntati per omnia subjaceret. Tam enim uberem asserebat sanctæ obedientiæ fructum, ut eis qui jugo ipsius colla submitterent, nihil temporis sine lucro transiret. Unde et Fratri, cum quo solitus erat ire, semper obedientiam promittere consueverat, et servare. »

S. Francisci obedientia.

Quarta. Obedientia mater virtutum. *Quarta,* quod obedientia sit mater virtutum omnium. Unde S. Gregorius loco jam citato: « Sola, inquit, virtus est obedientia, quæ virtutes cæteras menti inserit insertasque custodit. »

Quinta. *Quinta,* quod Deus per Superiores subditum obedientem certo et secure regat, rectaque dirigat ad portum salutis æternæ. Unde Climacus, *Gradu* 4: « Obedientia, inquit, est perfecta abnegatio propriæ animæ et proprii corporis, mors voluntaria, vita sine sollicitudine, navigatio sine damno, sepultura voluntatis, vita humilitatis, et quasi si quis dormiendo iter faciat. » Idemque addit: « Vivere in obedientia nihil aliud esse, quam suum onus aliorum humeris imponere, natare super aliorum ulnas, et sustentari in aquis, ne mergamur, sed sine periculo hoc grande pelagus hujus vitæ transeamus, et quidem brevissima navigatione. »

Quocirca Christus maluit vitam perdere, quam obedientiam: « Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. » Sed audi tantæ obedientiæ præmium: « Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Philip.* II, 8. An non ergo « vir obediens loquetur victorias? » *Prov.* XXI, 28. Vide ibi dicta.

Christus faber lignarius. Nota *secundo*: Veterum sententia est, Christum Josepho subjectum fuisse in exercenda arte fabrili lignaria, ut dixi *Matth.* XIII, in fine. Congruum enim erat, ut fabrilem cum patre putativo exerceret, qui mundi est cum naturali Patre fabricator. Per fabrum conditum est genus humanum; per fabrum decuit et restitui.

Hæc pauca duntaxat recenset Lucas de adolescentia et juventute Christi usque ad annum ejus trigesimum; quo toto tempore vixit privatus et latuit incognitus, quæ sane stupenda fuit Dei Filii humilitas.

Cætera quæ ex libro apocrypho, qui inscribitur: *Infantia Salvatoris,* aliisque similibus, a nonnullis afferuntur, rejicit Ecclesia. Unde de Valentinianis hæreticis ita scribit S. Irenæus, lib. I, cap. XVII: « Assumunt, ait, in hoc et illam falsationem, quasi Dominus, cum puer esset, et disceret litteras, cum dixisset Magister ejus, quemadmodum in consuetudine est, dic A, respondit A. Rursum cum Magister jussisset dicere eum B, respondisse Dominum: Tu prior dic mihi quod est A, tunc ego dicam tibi quid est B. » Similia quædam circumferuntur in cantionibus natalitiis nonnullis, a

quibus, ut ridiculis et plane indignis Christo commentis, abstinendum est; Christus enim, utpote plenus sapientia, scholas non adiit. Unde Judæi de eo dicebant : « Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit eas? » *Joan.* VII, 15.

Rursum miracula pueri Jesu, quæ vulgo a nonnullis narrantur, refutat S. Chrysostomus, hom. 20 *in Joan.* Primum enim ejus miraculum fuit conversio aquæ in vinum in Cana Galilææ, ut ait Joannes, cap. II. Voluit enim usque ad annum 30 latere et fabrilem exercere. Unde S. Justinus, *Dial. contra Tryphonem* : « Faciebat, ait, aratra, juga, » etc., ideoque sæpe ab eis in Evangelio petit similitudines et metaphoras, ut cum ait : « Tollite jugum meum super vos. » Et : « Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei. » Idem censent Lyranus, Jansenius, Maldonatus, Dionysius Carthusianus et Abulensis in cap. XIII *Matth., Quæst.* LXXXI, ac Cajetanus et Franciscus Lucas, in cap. VI *Marci,* 3 : esto Christum fabrilem exercuisse neget Paulus Burgensis, in cap. VI *Marci,* ac noster Barradius hic, et Simon de Cassia, lib. IV, cap. II, qui censent Christum usque ad annum 30 instar Religiosi abstractum vixisse, ac orationi et contemplationi æque ac jejunio vacasse. Si objicias Nazarenos vicinos Jesu, ei docenti objecisse : « Nonne hic est faber? » respondent ex S. Augustino, lib. II *De Cons. Evang.*, cap. XLII : « Eo fabrum credebant quo fabri filium, » ut habet Matthæus, cap. XIII, 55. Verum cum Nazareni quotidie viderent Jesum et opera ejus studiose observarent, videntur ab opere fabrili eum vocasse fabrum; alioqui enim si eum otiosum vidissent, ejus otium et inertiam taxassent, quod paupertati parentum laborando non succurreret, nec patrem suum Joseph fabricantem adjuvaret eique laborando collaboraret. Adde : voluit Christus fabricando dare exemplum vitæ mechanicis, ut fabricando et laborando victum sibi parent; hoc enim honestum est, porro : a societate fabrorum qui scurrilia loquebantur, abstinebat Joseph, multo magis Christus. Sic faber tabernaculorum fuit S. Paulus, etiam cum prædicaret, ut patet *Actor.* XVIII, 3.

ET MATER EJUS CONSERVABAT OMNIA VERBA HÆC IN CORDE SUO, — quasi « ruminanda et diligentius scrutanda, » ait Beda, ut successu temporis per omnia quæ acturus et dicturus erat Christus, plenius intelligeret, simul ut eadem deinde S. Lucæ et aliis Apostolis scribenda, vel posteris tradenda revelaret. Unde Titus : « Nam etsi, inquit, quæ ab illo depromebantur, plene non assequebatur, intelligebat nihilominus divina, humanoque sensu esse sublimiora : neque enim audiebat Jesum tanquam duodecim annorum puerum; sed excipiebat et observabat verba illius, tanquam verba viri modis omnibus perfecti; » sive, ut Euthymius ait : « tanquam verba, non simpliciter pueri, sed etiam Filii Dei. »

Vers. 52.

52. ET JESUS PROFICIEBAT SAPIENTIA, ET ÆTATE, ET GRATIA APUD DEUM ET HOMINES. — « Ætate, » Græce ἡλικίᾳ, quod Syrus, Arabicus et alii vertunt, *statura,* sive *proceritate,* et sic vertit Noster, cap. XII, 25. Utrumque verum, utrumque huic loco appositum.

Quæres, an vere Jesus uti ætate et statura, sic et sapientia et gratia profecerit? Omissis Photino, Nestorio et Theodoro, qui docuere Christum esse purum hominem, ideoque in dies, in gratia et meritis apud Deum profecisse, quibus quasi hæreticis anathema dicit S. Gregorius Nazianzenus, epist. 1 *ad Cledonium*; idem affirmare videntur S. Athanasius, serm. 4 *Contra Arianos*; et S. Cyrillus, lib. X *Thesauri*, cap. VII; videntur enim dicere humanitatem Christi a Verbo sensim majorem hausisse sapientiam, sicut hausit B. Virgo cæterique homines. « Humanitas Christi, ait S. Athanasius, in sapientia profecit transcendens paulatim humanam naturam, deificata nimirum, et organum sapientiæ effecta. » Eadem habet S. Cyrillus, S. Athanasium in doctrina æque ac episcopatu Alexandrino secutus : quænam utriusque fuerit mens, mox explicabo.

Verum contrarium docent cæteri Patres. Erat enim Jesus a primo instanti conceptionis suæ plenus sapientia et gratia, ut dictum est vers. 40, hoc enim debebatur illi humanitati ob unionem hypostaticam cum Verbo. Unde S. Gregorius Nazianzenus, orat. 20 *in laudem S. Basilii* : « Sapientia, ait, apud Deum et homines proficiebat, non ut augmentum aliquod acciperet, cum ab initio gratia sapientiaque absolutus esset, sed quod hæc hominibus ignaris paulatim apparerent. » Nam, ut ait Theophylactus, « emicatio sapientiæ ejus, profectus ipse est : » sicut sol, licet eadem semper luce polleat, tamen crescere in ea dicitur, cum eam sensim magis explicat a mane usque ad meridiem. Unde Beda : « Proficiebat Christus, ait, non per accessum temporis accipiendo quod non habebat, sed pandendo donum gratiæ quod habebat. »

Triplex Christi scientia.

Nota igitur in anima Christi triplicem fuisse scientiam, scilicet *primo* : beatificam, qua Deum videbat et omnia in Deo, itaque beabatur; *secundo,* infusam a Deo; *tertio,* experimentalem, vel usu quotidiano acquisitam. Duæ priores Christo inditæ fuere a primo instanti conceptionis suæ ita perfecte, ut eas augere non posset. Idem dico de Christi habituali gratia et gloria. Ita S. Augustinus, lib. III *De Peccat. mor. et rem.*, cap. XXIX; S. Hieronymus, in illud *Jerem.* XXXI : *Femina circumdabit virum*; S. Athanasius, Cyrillus, Nazianzenus, Beda, Damascenus, Euthymius, Bernardus, S. Thomas, quos citat et sequitur Suarez, III *part., Quæst.* VII, art. 12; et passim Scholastici : hoc enim exigebat unio hypostatica.

Quo sensu Christus proficiebat.

Dicitur ergo Christus profecisse cum ætate in sapientia et gratia. *Primo,* in opinione hominum, ac in specie et ostensione externa. Loquitur enim

tate, sapientia et gratia.

subinde Scriptura secundum id quod exterius cernitur, et secundum id quod vulgo judicant homines: hic autem ex operibus majoribus quæ edebat Christus, judicabant homines eum crescere in sapientia et gratia, uti crescunt cæteri pueri. Ita Origenes et Theophylactus hic, ac Nazianzenus, S. Athanasius et Cyrillus jam citati, et mox plenius citandi.

Secundo, proprie crevit Christus sapientia experimentali; ipso enim usu multa expertus majorem acquisivit experientiam. Hinc « didicit ex iis quæ passus est obedientiam, » *Hebr.* v, 8.

Tertio, et proprie, esto Christus non creverit sapientia et gratia habituali, crevit tamen actuali et practica: nam robur spiritus et sapientiam cœlestem in anima latentem in dies magis et magis exerebat etiam existens puer, ita ut in vultu, incessu, sermone, factis semper majores ederet actus modestiæ, maturitatis, prudentiæ, castitatis, suavitatis, pietatis aliarumque virtutum. Posset quoque « gratia » hic accipi pro gratiositate, quod scilicet Christus in dies magis gratiosum se faceret Deo et hominibus. Verum hæc major gratiositas includit incrementum gratiæ: nam sine eo nemo fit magis gratus Deo.

Dices: Christus dicitur crevisse gratia sicut crevit ætate, idque coram Deo: ergo vere in seipso crevit gratia, sicut in se crevit ætate. Respondet S. Thomas, III *part., Quæst.* VII, art. 12, et ex eo Suarez, Christum vere in se crevisse gratia, non quoad habitum, sed quoad actus et effectus ex habitu productos, nimirum faciendo opera excellentiora, per quæ, licet ipse non fieret sanctior, nec plus aliquid mereretur propter infinitam dignitatem personæ suæ, et quia a principio habuit gratiam consummatam, nihilominus illa opera de se erant sufficientia ad augendam gratiam, quatenus novum meritum continebant.

Id ipsum, non aliud velle S. Athanasium loco jam citato, liquet ex eo quod subdit: « Ut per eum suam energiam exerceret, sapientiaque inde eluceret omnibusque innotesceret. » Et paulo ante: « Ita enim augescente magnitudine corporis, una crescebat in eo divinitatis manifestatio, innotescebatque apud omnes ipsum esse templum Dei Deumque in ejus corpore existere. » Nec aliud velle Cyrillum patet ex iis quæ subdit: « Non ergo ipse, sed humana proficiebat natura. Nam dum in dies in ipso deitas manifestaretur, mirabilior et sapientior videbatur. Proficiebat autem in ipsa natura humana, hoc modo: Assumpsit sapientia Dei, hoc est Filius Dei, nostram naturam, paulatimque tum verbis, tum factis, deificationem assumpti hominis revelans, proficere ipsum revelando faciebat, » ut scilicet suam deitatem revelaret, exercendo in dies majores sapientiæ et gratiæ operationes, quas ei suggerebat ipsa ei assistens divinitas, unde ex ipsis illa ab hominibus agnoscebatur, sicut anima latens in corpore agnoscitur per vitales et animales operationes, quas in dies majores per corpus exercet. Et paulo ante: « Cum igitur audis eum profecisse in sapientia et gratia, noli putare quidquam ipsi additum fuisse, qui nullius unquam rei egere potest; sed quia videntibus atque audientibus eum, sapientiorem gratioremque in dies se præbebat, idcirco dicitur profecisse. Ita detegendo seipsum in dies, non ipse, sed qui mirabantur ipsum atque amabant, proficiebant. »

Opponunt Orientales Cyrillo, eum hæc verba ita interpretatum esse, ut de toto Christo, non de Verbo aut humanitate duntaxat dicantur, cum ipsi de sola humanitate intelligant, ut habet Concilium Ephesinum, *Oppos. anathemati* IV *Concil.* Ipse vero Cyrillus in Responsione ait, ita quidem se sentire, ne Christus in duos dividatur: docet autem Filium Dei, etsi sit Patris Sapientia, dici tamen in sapientia proficere, dum humanitatis proprietates per summam unionem in se convenienter suscepit, *q. d.* Filius Dei dicitur profecisse, quia humanitas, quam assumpsit, profecit.

Huc accedit expositio Toleti: Nomine sapientiæ et gratiæ, inquit, non intelligitur ipse habitus gratiæ et sapientiæ, sed opera ipsa et verba sapientia et gratiosa, quæ ab interna sapientia et gratia procedunt. Sic dicitur *Eccles.* x: « Verba oris sapientis, gratia, » id est gratiosa. « Diffusa est gratia in labiis tuis, *Psal.* XLIV, 3. « Propter gratiam labiorum suorum amicum habebit regem, » *Prov.* XXII, 11. « Mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, » *Luc.* IV, 22. « Hæc est religio, visitare pupillos, » *Jacob.* I; hoc est, hæc sunt opera religiosa. Porro, posset Deus per absolutam potentiam gratiam Christo datam, utpote finitam, augere, ac facere ut Christus in ea quoad habitum cresceret et proficeret, ut contra Cajetanum et alios docet Vasquez, III *part., Quæst.* VII, art. 12, disp. 47, cap. III. Sed aliter facere Deo placuit, idque magis dignitati Christi Verbo uniti erat consentaneum.

Christi gratia dispar nostræ quadrupliciter. Primo.

Ex dictis collige quadruplex præter alia discrimen gratiæ Christi, et nostræ. *Primum:* Christus gratiam habuit quasi naturaliter, tum ex vi unionis hypostaticæ, huic enim connaturalis est gratia; tum ex vi conceptionis suæ de Spiritu Sancto: nobis vero omnis gratia indebita est et gratuita, adventitia et supernaturalis.

Secundo.

Secundum: Gratia in nobis, *primo,* delet peccatum originale, et actualia si quæ sint, sicque quasi *secundo*, facit nos Deo gratos: in Christo vero gratia fuit ante, imo sine omni peccato, per se primo sanctificans Christum; nam ex gratia unionis cum Verbo emanavit gratia habitualis, ut radius a sole, statim et naturaliter. Quocirca nos adoptivi sumus et dicimur Dei Filii: Christus vero est naturalis Dei Filius, ut docet S. Hilarius, lib. XII *De Trinit.*; et Cyrillus, lib. III *in Joannem,* cap. XII.

Tertio.

Tertium: Gratia nostra est privata et propria cujusque, ac suum tantum hominem, in quo est

justificat; at Christi gratia est communis: est enim gratia capitis, qui in omnia membra, id est in omnes fideles, se diffundit eisque se communicat, itaque eos sanctificat. Hinc disce quanta fuerit gratia Christi, utpote quæ instar solis et fontis in omnes fideles derivatur: nam « de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia, » *Joan.* I, 16.

Quarto. *Quartum*: Gratia in nobis (quin et in B. Virgine) per bona opera crescit, in Christo vero non crevit, quia cum ab unione cum Verbo procederet, quæ ab initio conceptionis suæ plena fuit et perfecta, hinc et eodem instanti hæc gratiæ plenitudo quæ augeri non posset, ipsi data est.

Tropol. Tropologice: Damascenus, lib. III *De fide*, cap. XXII: Christus, inquit, proficit sapientia et gratia, non in se, sed in suis membris, scilicet Christianis. Sic et Cyrillus jam citatus. Ideo enim profecit ipse majores virtutum actus in dies edendo, ut nos idem facere doceret. Tota enim vita nostra continuus vel est profectus, vel defectus. Cum enim non proficit, tum deficit; ut ergo non deficiat, semper proficiat oportet, uti fuse docet S. Bernardus, *epist.* **253, ubi inter alia ait:** « Nunquam justus arbitratur se comprehendisse, nunquam dicit: Satis est; sed semper esurit sititque justitiam, ita ut si semper viveret, semper, quantum in se est, justior esse contenderet, semper de bono in melius proficere totis viribus conaretur. Non enim ad annum, vel ad tempus instar mercenarii, sed in æternum divino se mancipabit famulatui, » etc.

APUD DEUM ET HOMINES. — « Primum enim oportet Deo placere, et deinde hominibus, » ait Theophylactus et Beda. Si enim Deo placuerimus, faciet ipse ut et hominibus placeamus, ac nos eis gratos efficiet. Non sufficit placere hominibus, quia hoc sæpe fictum et simulatum est; nec soli Deo, quia hoc privatum et secretum est: sed « Deo et hominibus, » ut gratiam, qua Deo placemus, etiam hominibus ostendamus, itaque eos ad eamdem alliciamus. « Deo enim debemus conscientiam, proximis famam, » ait S. Bernardus. Moralia plura vide apud S. Ambrosium, Barradium, Didacum Stellam et Vincentium Regium hic.

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

***Primo**, describit prædicationem et baptismum Joannis Baptistæ, quo homines disposuit ad gratiam Christi, illamque eis indicavit. **Secundo**, vers. 21, narrat Christum a Joanne baptizatum, cum Spiritus Sanctus in eum specie columbæ descendit; et vox Patris audita:* Tu es Filius meus dilectus. *Tertio, vers. 24, genealogiam Jesu a Joseph usque ad Adamum pertexit.*

Primum et secundum majori ex parte explicui Matthæi III: *superest ergo tertium.*

1. Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus tetrarcha Iturææ, et Trachonitidis regionis, et Lysania Abilinæ tetrarcha, 2. sub principibus sacerdotum Anna et Caipha: factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium, in deserto. 3. Et venit in omnem regionem Jordanis, prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum, 4. sicut scriptum est in Libro sermonum Isaiæ prophetæ: Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus; 5. omnis vallis implebitur, et omnis mons et collis humiliabitur, et erunt prava in directa, et aspera in vias planas: 6. et videbit omnis caro salutare Dei. 7. Dicebat ergo ad turbas quæ exibant ut baptizarentur ab ipso: Genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira? 8. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, et ne cœperitis dicere: Patrem habemus Abraham. Dico enim vobis, quia potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. 9. Jam enim securis ad radicem arborum posita est. Omnis ergo arbor non faciens fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur. 10. Et interrogabant eum turbæ, dicentes: Quid ergo faciemus? 11. Respondens autem dicebat illis: Qui habet duas tunicas, det non habenti; et qui habet escas, similiter faciat. 12. Venerunt autem et publicani, ut baptizarentur, et dixerunt ad illum: Magister, quid faciemus? 13. At ille dixit ad eos: Nihil amplius, quam quod constitutum est vobis, faciatis. 14. Interrogabant autem eum et milites, dicentes: Quid facie-

mus et nos? Et ait illis: Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis; et contenti estote stipendiis vestris. 15. Existimante autem populo, et cogitantibus omnibus in cordibus suis de Joanne, ne forte ipse esset Christus; 16. respondit Joannes, dicens omnibus : Ego quidem aqua baptizo vos; veniet autem fortior me, cujus non sum dignus solvere corrigiam calceamentorum ejus : ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, et igni; 17. cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igni inextinguibili. 18. Multa quidem et alia exhortans evangelizabat populo. 19. Herodes autem tetrarcha, cum corriperetur ab illo de Herodiade, uxore fratris sui, et de omnibus malis quæ fecit Herodes, 20. adjecit et hoc super omnia, et inclusit Joannem in carcere. 21. Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, et orante, apertum est cœlum : 22. et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba in ipsum; et vox de cœlo facta est : Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi. 23. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, 24. qui fuit Levi, qui fuit Melchi, qui fuit Janne, qui fuit Joseph, 25. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Nahum, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, 26. qui fuit Mahath, qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semeï, qui fuit Joseph, qui fuit Juda, 27. qui fuit Joanna, qui fuit Resa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, 28. qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosan, qui fuit Elmadan, qui fuit Her, 29. qui fuit Jesu, qui fuit Eliezer, qui fuit Jorim, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, 30. qui fuit Simeon, qui fuit Juda, qui fuit Joseph, qui fuit Jona, qui fuit Eliakim, 31. qui fuit Melea, qui fuit Menna, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathan, qui fuit David, 32. qui fuit Jesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, 33. qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Judæ, 34. qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare, qui fuit Nachor, 35. qui fuit Sarug, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale, 36. qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, 37. qui fuit Mathusale, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, 38. qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

Vers. 1. 1. ANNO AUTEM QUINTODECIMO IMPERII TIBERII CÆSARIS, PROCURANTE PONTIO PILATO JUDÆAM, TETRARCHA AUTEM GALILÆÆ HERODE, PHILIPPO AUTEM FRATRE EJUS TETRARCHA ITURÆÆ, ET TRACHONITIDIS REGIONIS, ET LYSANIA ABILINÆ TETRARCHA,

Vers. 2. 2. SUB PRINCIPIBUS SACERDOTUM ANNA ET CAIPHA : FACTUM EST VERBUM DOMINI SUPER JOANNEM, ZACHARIÆ FILIUM, IN DESERTO.

Ab anno duodecimo Christi transit Lucas ad annum ejus trigesimum, quo more Hebræorum cœpit officium doctoris et redemptoris exercere ac publice prædicare.

IMPERII TIBERII. — Tiberius hic, ut patet ex Suetonio in ejus Vita, erat filius Liviæ, quæ postquam peperit Tiberium, nupsit Augusto Cæsari, qui proinde mortuis Caio et Lucio, suis ex Julia filia nepotibus, Tiberium quasi privignum in filium adoptavit, ac imperii hæredem et successorem constituit. Regnavit Augustus a nece Julii Cæsaris annos 57, mortuusque est die 19 augusti, cum successit ei Tiberius : quare ultimus Augusti annus non fuit integer, sed dimidiatus, talis consequenter fuit primus Tiberii, scilicet quinque mensium, puta ab augusto mense usque ad januarium, a quo Romani annum inchoare et numerare solebant. Tiberius hic, ex Actis Pilati, audiens mira de sanctitate et miraculis Christi, voluit eum inter deos referre, sed obstitit ei senatus Romanus, eo quod ipso inconsulto id tentasset, ut dixi *Matth.* XXVII, 24 (1).

Tiberius quis?

Tiberius voluit Christum inter deos referre.

(1) Duplex ex hoc loco quæstio venit interpretibus enucleanda : prior scilicet, utrum annus ille imperii Tiberii quintodecimus munus a Joanne Baptista cœptum notet; posterior, quodnam exordium imperii Tiberii eodem anno designetur. Hinc difficultas oritur quod, cum Christus, ut diximus, anno U. C. DCCXLVII natus sit, Augusto autem anno DCCLXVII vita functo successerit Tiberius, si omne illud tempus, additis insuper 15 annis, recte computes, obtinebis annum U. C. DCCLXXXI, quem longe ante annum Joannes Baptista munus suum adgressus esse omnino est putandus. Inde duæ enatæ sunt opiniones : priorem secutus Sanclementius, *de Vulgar. æræ emendat.*, p. 516 et seq., asserit a Luca annum quintumdecimum Tiberii commemorante designari tempus quo, non Joannes munus suum prius suscepit, sed aliud quid accidit, v. g. Christi passio et mors; posteriori Patritius adhærens, duo hæc fuse docteque adstruit, scilicet a

Archelaus in exilium ab Augusto pulsus.

PROCURANTE PONTIO PILATO JUDÆAM. — Nota : Archelaus Herodis Magni, puta infanticidæ filius, ob suam tyrannidem ab Augusto Cæsare ejectus fuit e sua Tetrarchia, actusque in exilium anno 10 tetrarchiæ suæ, qui fuit, ut nonnulli exacti Chronologi volunt, annus Augusti 52, vitæ Christi 12. Quare Augustus Judæam (id est duas tribus, Judam scilicet et Benjamin), tunc Archelao ademptam, adjecit ad Syriæ provinciam ejusque præsidem, qui tum erat Quirinus, vel, ut Lucas vocat, Cyrinus, qui administrationem Judææ commisit Coponio, ac per eum confiscavit facultates Archelai; qua de causa præsides Judææ vocati sunt procuratores sive administratores, cum revera essent ejus præsides. Unde Pilatus hic a Luca Græce vocatur ἡγεμονεύων, id est *rector, dux, præses, princeps*; et Arabicus vertit, *in dominio Pilati Pontii super Judæam.*

Præsides Judææ.

Porro, Coponio primo Judææ procuratori sive præsidi, ab Augusto suffectus fuit secundus, M. Ambivius; deinde tertius, Annius Rufus, sub quo mortuus est Augustus : cui succedens Tiberius quartum Judææ præsidem creavit Valerium Gratum, deinde quintum Pontium Pilatum, anno imperii sui 13. Porro, Pilatus Judææ præfuit 9 annis, ac secundo ejus anno Christus baptizatus est, quinto vero ab eo crucifixus et mortuus (1). Quocirca vindice Deo Pilatus a Tiberio anno imperii ejus 23, sive ultimo, relegatus fuit in exilium. Pilato successit sextus Marcellus, septimus Cumanus, octavus Claudius Felix, nonus Porcius Festus (coram his duobus S. Paulus vinctus causam dixit, *Actor.* XXIII, 24, et cap. XXIV toto), decimus Albinus, undecimus Florus, cujus anno secundo, qui fuit Neronis imperii 12, Judæi cœperunt rebellare Romanis, ac quinto post anno a Tito expugnata est Jerusalem, et tota Judæa subacta. Hæc omnia fuse narrat Josephus lib. XVIII *Antiq.*, cap. I et seq.

TETRARCHA AUTEM GALILÆÆ HERODE. — Arabicus, *in dominio Herodis principis super quartam Galilææ, et Philippi fratris sui principis super quartam Ituræa.*

Tetrarcha quid?

Tetrarcha enim est qui quartæ (τετρὰ enim in compositione significat *quatuor*, ἀρχὴ est principatus) parti provinciæ, vel regni alicujus

Luca hic notari muneris a Joanne suscepti exordium, deinde annum imperii Tiberii a Luca commemoratum quintumdecimum esse ex quo Tiberius in Judæam æque ac in cæteras provincias parem cum Augusto adhuc vivente, ipsoque id Patres rogante, potestatem adeptus fuerat, quod evenit anno U. C. DCCLXXVIII. Vide P. Patritium, op. cit., diss. XXXIX; Sepp, op. cit. t. I, p. 110.

(1) Ne quid de re chronologica minus a veteribus elaborata prætermittamus, pauca hic e Patritio desumpta addere liceat : « Pilatus videtur Judææ procurationem cœpisse verno tempore ann. U. C. DCCLXXVIII, ær. vulg. XXV, ita ut jam præesset cum Joannes docere cœpit : Joannes vero id cœperit aliquot mensibus ante Christi baptismum; porro autem Christus ad baptismum venerit ante postremos dies ejusdem anni, anno primo et tricesimo ætatis nondum expleto. » Op. cit. diss. XV, n. 5.

præsidet. Unde a Theodoreto vocatur « quadruplaris. »

Ut historiam hanc ab ovo intelligas, nota : Herodes infanticida moriens quinto die post infanticidium, anno secundo Christi, tres filios superstites reliquit (nam cæteros vivens occidit, et Antipatrum quidem in ipso infanticidio), scilicet Archelaum, Herodem Antipam et Philippum. His de successione in regnum Herodis patris sui inter se contendentibus, Augustus regnum in quatuor partes sive tetrarchias divisit, quibus totidem tetrarchas, sive principes, vel dynastas, præfecit : nimirum Judæam attribuit Archelao, et eo expulso, Coponio; Galilæam Herodi Antipæ; Philippo Ituræam et Trachonitidem; Lysaniæ extero Abilinam. Tetrarchiæ autem hæ erant magnæ et instar regni, ut docet Plinius, lib. V, 18. Unde Herodes Antipas, esto a Matthæo, cap. XIV, 1, vocetur tetrarcha, a Marco tamen, cap. VI, 14, vocatur rex, uti dixi *Matth.* XIV. Sic et Herodes Agrippa uterque, id est pater et filius, qui Herodis Antipæ erant nepotes, utpote ex fratre ejus Aristobulo prognati, regis nomen obtinuere a C. Caligula et Claudio Imperatore, ut patet *Actor.* XII, 1, et cap. XXV, vers. 23.

Quatuor Tetrarchæ ab Augusto Palæstinæ præfecti.

PHILIPPO AUTEM FRATRE EJUS TETRARCHA ITURÆÆ ET TRACHONITIDIS REGIONIS. — Ituræa, ait Adrichomius, in *Descript. Terræ sanctæ*, pag. 110, num. 60, a *Iethur* sive *Ithur*, filio Ismaelis, sic appellata, montosa ac nemorosa est « regio, ad radices montis Libani in longum porrecta. Nam a fluvio Jordane sumens initium, juxta eumdem Libanum versus Occidentem ad montes usque Sidoniorum et Tyriorum extenditur, aliquoties etiam saltus Libani nuncupatur. »

Ituræa quæ?

Trachon, sive Trachonitis regni instar, ait Plinius, lib. V, cap. XVIII, regio est trans Jordanem inter Palæstinam et Cœlesyriam sita, Arabiæ desertæ contermina ab Oriente, Damasco a Septentrione, quam occupavit dimidia tribus Manasse.

Trachonitis quæ?

Trachonitis autem regio hæc appellatur, quod saxosa et aspera sit, atque subterraneis meatibus ac cavernis abundet; τραχὼν enim Græcis locum saxosum significat, et *trachones* etiam dicuntur occulti sub terra meatus ac specus. Fontibus et rivis hæc regio penitus caret, ideoque pluviales aquas incolæ per *trachones*, hoc est *meatus subterraneos*, in lacunis tam naturalibus quam artificiose factis diligenter colligunt, ac eorum plerique in *trachonibus*, id est *speluncis* et cuniculis commorantur, et ferarum more delitescunt. Rapto libenter vivunt. Ita ex Josepho, Wilhelmo Tyrio et aliis Adrichomius.

ET LYSANIA, ABILINÆ TETRARCHA. — Beda et Adrichomius censent Lysaniam hunc fuisse quartum Herodis infanticidæ filium, ideoque fratrem Archelai, Herodis Antipæ et Philippi, trium cæterorum tetrarcharum. Verum contrarium docet Josephus illis pene coævus, scilicet Lysaniam hunc fuisse filium Lysaniæ senioris, qui senior filius

Lysanias quis?

fuit Ptolemæi Minnæi, in Chalcide juxta montem Libanum imperantis, eique vita functo quasi filius successit in regnum, antequam Herodes infanticida, rex Judææ, a Romanis designatus esset. Ita Josephus, lib. XIV *Antiq.*, cap. XXI. Senior hic occisus est ab Antonio, triumviro et collega Augusti Cæsaris et Lepidi, impulsu Cleopatræ, amasiæ Antonii, quæ regno Lysaniæ inhians, illud avito Ægypti regno adjungere satagebat; occisus, inquam, est 30 annis ante Christi nativitatem, teste Josepho, lib. XV *Antiq.*, cap. IV. Hic ergo senior Lysanias filium reliquit hunc sibi cognominem Lysaniam juniorem, qui Antigonum in regnum Judææ restituere conatus est, et ejicere Hyrcanum, cui favebat Herodes infanticida; qua de causa Herodes a senatu Romano, urgente Antonio et Augusto Cæsare, rex Judææ, excluso tam Antigono quam Hyrcano, creatus est, uti narrat Josephus, lib. I *Belli*, cap. XI, qui et lib. XIX *Antiq.*, cap. IV, asserit a Lysania totam ejus regionem dictam fuisse Lysaniam.

Abilina, quid?

ABILINÆ. — Abila, alias Abyla et Abela, egregia Cœlesyriæ urbs est, ad montem Libanum sita, a qua Abilene, sive Abilina regio nomen accepit, quæ ab Oriente adjacet Damasco, ab Occidente Chalcidi, a Septentrione Libano. Huic ergo a Romanis præfectus fuit Lysanias. Ita ex Josepho Adrichomius.

Cur tam studiosus Lucas in enumerandis his principibus?

Porro, tam operose Lucas hic principes, tam sæculares quam ecclesiasticos, puta pontifices Annam et Caipham enumerat: *Primo,* ut distincte et solide tempus et annum, quo prædicare cœpit Joannes, indeque Christus, assignet. *Secundo*, ut significet jam defecisse sceptrum a Juda per Herodem alienigenam, ejusque filios tetrarchas, ac Tiberium et Romanos Judææ imperantes, ac proinde venisse jam Messiam sive Christum, cujus prædicationis exordium ipse hoc capite recenset, juxta oraculum Jacobi, *Genes.* XLIX, 10. *Tertio,* ut innuat Israelem inter tot principes partim infideles, partim impios dissectum, eguisse adventu Messiæ, qui eum redintegraret et salvaret. *Quarto,* quia principes hi in gestis Joannis et Christi, quæ deinceps narrabit Lucas, magnam habuere partem: nam Tiberius, ut dixi, voluit Christum inter deos referre; Pilatus eum crucifixit, sed coactus a Judæis, cum prius eum esse innocentem sæpius esset protestatus; Herodes Antipas Philippo fratri suo uxorem Herodiadem eripuit, ideoque reprehensus a Joanne eum occidit, ac Christum veste alba indutum illusit; Annas et Caiphas Christum usque ad crucem persecuti sunt, æque ac Apostolos post Christi mortem.

Cur duo sacerdotum principes nominati, cum solus unus præesset?

SUB PRINCIPIBUS SACERDOTUM ANNA ET CAIPHA. — Sæcularibus principibus adjungit ecclesiasticos, scilicet pontifices. Dices: Unus duntaxat erat summus Judæorum pontifex, ut patet ex Josepho et aliis, quomodo ergo hic duo nominantur? Respondet Eusebius, lib. I *Hist.*, cap. X, Joannem Baptistam cœpisse prædicare sub Anna, et continuasse usque ad pontificatum Caiphæ. Alii respondent Annam et Caipham alternis annis vicissim pontificatum gessisse. Verum hæc omnia refellit Josephus, lib. XVIII, cap. I et V, qui multos ponit pontifices medios inter Annam et Caipham, asseritque Caipham creatum pontificem a Valerio Grato, qui Pilatum proxime antecessit, ac perseverasse toto tempore Pilati usque ad finem imperii Tiberii Cæsaris.

Respondeo igitur unum duntaxat fuisse summum Judæorum pontificem, scilicet Caipham, sed principes, id est primores sacerdotum, fuisse plures, ut patet *Matth.* XXVI, 3, et passim in passione Christi nominantur principes sacerdotum, sive pontifices, qui Christum apud Pilatum accusarunt, damnarunt, illuserunt, etc. Inter hos ergo principes summi fuere Caiphas et Annas: Caiphas, quia pontifex; Annas, quia socer Caiphæ, et quia ipse pontifex fuerat, ac apud Judæos summæ erat auctoritatis. Unde et post se quinque filios pontifices habuit, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII. Hac de causa Christus a Judæis in horto captus, primo ductus est ad Annam, deinde ad Caipham, *Matth.* XXVI (1).

FACTUM EST VERBUM (id est jussio, imperium, mandatum) DOMINI SUPER (id est *ad*) JOANNEM, ZACHARIÆ FILIUM. — *q. d.* Jussit Deus anno 15 Tiberii Joanni Baptistæ, ut prædicaret et baptizaret. Jussit, inquam, per inspirationem internam, forte etiam per vocem externam angeli, hoc ei ex parte Dei ore suo denuntiantis (2).

Vers. 3.

3. ET VENIT IN OMNEM REGIONEM JORDANIS, PRÆDICANS BAPTISMUM POENITENTIÆ (id est, incitantem ad agendam pœnitentiam) IN REMISSIONEM PECCATORUM, — scilicet percipiendam in baptismo Christi; *q. d.* Joannes prædicabat pœnitentiam, ut per eam se disponerent ad veniam et gratiam accipiendam a Christo. Vide dicta *Matth.* III (3).

(1) Nomen ἀρχιερεῖς, quod Vulgata modo *pontifices*, modo *summi sacerdotes*, vel *principes sacerdotum* vertit, generatim designat principes familiarum sacerdotalium. Nam nemo nescit Aaronis progeniem, sicut cæteras tribus, dispertitam fuisse in familias, quarum cuique suus erat *princeps;* in aliis tribubus hi familiarum principes iidem videntur esse qui a Josepho et Evangelistis dicuntur *seniores principesve populi* vel *plebis.* Nomine ἀρχιερεῖς forte etiam insigniebantur tum summi Pontifices munere functi, tum summi Pontificis vicarius, seu *Sagan.* Lucas hic loquitur de summo Pontifice ejusque vicario, Caipha videlicet et Anna.

(2) Non desunt interpretes qui, cum utraque in Scripturis reperiatur formula, scil. *Verbum Domini ad,* et *Verbum Domini super,* non eamdem vim et significationem agnoscunt utrique, sed ampliorem plenioremque alteri quam priori; ita ut Joannes hic in peculiari quodam ac sublimiore munere a Deo constitutus fuerit.

(3) Haud leviter inter se SS. Patres discrepare videntur de hac quæstione, an, quos abluebat Joannes, eorum peccata baptismo ipso expiarentur? At verbis tantum, non rebus stat discrepantia: qui enim hominibus eo baptismo tinctis peccatorum veniam datam dixerunt, ad *opus operantis* spectabant; ad *opus* vero *operatum*, qui negarunt.

Vers. 4. 4. SICUT SCRIPTUM EST IN LIBRO SERMONUM ISAIÆ PROPHETÆ : VOX CLAMANTIS IN DESERTO : PARATE VIAM DOMINI, RECTAS FACITE SEMITAS EJUS.

Vers. 5. Vers. 6. 5, 6. OMNIS VALLIS IMPLEBITUR, ET OMNIS MONS ET COLLIS HUMILIABITUR; ET ERUNT PRAVA IN DIRECTA, ET ASPERA IN VIAS PLANAS : ET VIDEBIT OMNIS CARO SALUTARE DEI. — Hæc omnia explicui *Isaiæ* XL, 2. Porro S. Gregorius, homil. 20 *in Evang.;* S. Augustinus, S. Chrysostomus, Beda et alii hæc sic exponunt, *q. d.* Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur, ut ait Christus. Verum hic sensus huic loco non est genuinus, tum quia valles hic non vocantur humiles, sed potius pusillanimes; tum quia est concio Joannis non prædicentis futura, sed adhortantis ad mutationem vitæ et morum, *q. d.* Parate, o Judæi, viam Christo, quasi Messiæ vestro jam ad vos venturo : quare « omnis vallis implebitur, » id est, impleatur; « et omnis mons et collis humiliabitur, » id est humilietur; « et erunt, » id est fiant, vel sint « prava, » id est, viæ obliquæ et anfractuosæ, « in directa, et aspera in vias planas, » hoc est, complanate vias omnes Christo quasi regi jam venturo, uti fieri solet regibus inaugurandis, ut viæ asperæ fiant planæ et æquales, *q. d.* Tollite e mentibus vestris omne quod pravum, distortum, inæquale, altum nimis vel depressum est, v. g. qui superbiæ montem in corde gerit, tumorem hunc deprimat; qui vallem pusillanimitatis et acediæ in se continet, eam impleat, elevet et adæquet per magnanimitatem et fiduciam in Deum; qui asperis est moribus, ad suavitatem et modestiam se componat.

ET VIDEBIT (id est, ita fiet ut) OMNIS CARO (id est omnis homo videat, id est videre possit, oculis tum corporis, tum potius mentis) SALUTARE DEI, — id est salvatorem Christum; videat, inquam, id est in se sentiat et experiatur salutem et vim gratiæ a Christo allatæ.

Audi S. Gregorium, hom. 20 *in Evang.* : « Omnis vallis implebitur; Quia, inquit, donum humiles accipiunt, quod a se corda superbientium repellunt. Prava, directa fiunt, cum malorum corda per injustitiam detorta, ad justitiæ regulam diriguntur; et aspera in vias planas immutantur, cum immites atque iracundæ mentes, per infusionem supernæ gratiæ ad lenitatem mansuetudinis redeunt. »

Cætera a vers. 7 usque ad vers. 10 audivimus, *Matth.* III, 7, ubi ea explicui.

Vers. 10. 10. ET INTERROGABANT EUM TURBÆ : QUID ERGO FACIEMUS? — ut dignos pœnitentiæ fructus faciamus, itaque excidium a te comminatum evadamus, et salutem æternam consequamur, ne scilicet excidamur et in ignem æternum mittamur, ait Interlinearis. Joannes arguerat Pharisæos et turbas, sed Pharisæi « spreverunt consilium Dei, » cap. VII, 30, ideoque concionem Joannis; turba vero et plebs, ejus vi permota et compuncta, quærit modum pœnitentiæ ad capessenda Joannis jussa, ac promptam paratamque se ei offert. Ita et hodie plebeii facilius capessunt monita concionatorum, quam potentes, ideoque præ illis salvantur.

Vers. 11. 11. RESPONDENS AUTEM DICEBAT ILLIS : QUI HABET DUAS TUNICAS, DET NON HABENTI, ET QUI HABET ESCAS, SIMILITER FACIAT. — Est synecdoche : nam ex una specie magis communi et necessaria, uti est vestire et cibare pauperem, intelligit omne genus eleemosynæ. « Duas, » ita scilicet ut una sufficiat ad corpus vestiendum et calefaciendum, ideoque altera sit superflua, hic illam « det non habenti, » id est nullam habenti, sed nudo et indigenti : nam si utraque sit necessaria habenti, ipse non tenetur alteram erogare pauperi. Ita S. Hieronymus, *Quæst.* I *ad Hedibiam,* et S. Ambrosius hic, quem audi : « Misericordiæ, inquit, pro possibilitate conditionis humanæ mensura servatur, ut non sibi unusquisque totum eripiat, sed quæ habet cum paupere partiatur. » Additque : « Faciat ergo fructum qui potest, gratiæ; qui debet, pœnitentiæ. Misericordiæ communis est usus, ideo commune præceptum; misericordia plenitudo virtutum est. » Et S. Gregorius : « Idcirco de dividendis tunicis datur præceptum, quia si una dividitur, nemo vestitur; » si vero duæ dividantur, duo vestiuntur. Et S. Basilius : « Docemur, ait, ex omni quod affluit, debere nos erogare ei qui non habet. » Hic ergo est unus e dignis pœnitentiæ fructibus, nimirum actus misericordiæ et eleemosynæ, juxta consilium Danielis, IV, 24, ad Nabuchodonosor : « Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas misericordiis pauperum. » Vide ibi dicta. Adde : eleemosyna recte componit vitam ad omnem virtutem. Nam omnis virtus aut est debita, aut indebita et gratuita : debita, est justitia; indebita, misericordia; quare misericordia et pro se et pro justitia satisfacit, tum quia qui dat sua, non rapiet, sed restituet aliena; tum quia qui dat indebita et gratuita, multo magis solvet debita, ad quæ ex justitia aliave virtute obligatur; tum quia misericordia fit ex amore et charitate : charitas autem est plenitudo legis. Nam « qui diligit, legem implevit, » *Rom.* XIII. Quocirca apte Euthymius : « Turbis, inquit, ut mutua benevolentia se complectantur, mutuis operibus se mutuo sublevent, injungit. » Turbæ enim facile capiunt actus misericordiæ et in eos propendunt, cum ad orationem, jejunia operaque pœnitentiæ sint difficiles, et subinde inhabiles.

Vers. 12. 12. VENERUNT AUTEM ET PUBLICANI UT BAPTIZARENTUR, ET DIXERUNT AD ILLUM : MAGISTER, QUID FACIEMUS? — ut animas nostras salvemus. Hic impletur illud Christi : « Publicani et meretrices præcedunt vos (o Scribæ) in regno Dei, » *Matth.* XXI, 31. Peccatores enim magno spiritu a Joanne correpti compungebantur, culpam agnoscebant et quærebant pœnitentiam; Scribæ vero superbi

putantes se esse justos et sapientes, eam aspernabantur.

Vers 13. 13. AT ILLE DIXIT AD EOS : NIHIL AMPLIUS QUAM QUOD CONSTITUTUM EST VOBIS, FACIATIS, — in exactione vectigalium; Græce enim est πράσσετε, quod et *faciatis* et *exigatis* verti potest, sed hic clarius, *exigatis*, uti interpretantur Syrus et Græci. Ita Jansenius, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii. Solent enim publicani ex avaritia augere vectigal, plusque exigere quam a principe constitutum sit, quod est furtum vel rapina : quare illud hic taxat Joannes. « Moderate præcipit, ait S. Augustinus, serm. 3 *De Diversis*, ut et iniquitas locum non habeat, et constitutum habeat vectigal effectum. » « Ita singulis generationibus hominum conveniens Baptista tribuit responsum, ait S. Ambrosius. » Idem faciat concionator, ut in particulari uxoribus, maritis, filiis, ancillis, servis, mercatoribus, agricolis, advocatis, etc., præscribat quid facere debeant, ac propria cuique vitæ præcepta tradat.

Vers. 14. 14. INTERROGABANT AUTEM EUM ET MILITES, DICENTES : QUID FACIEMUS ET NOS? ET AIT ILLIS : NEMINEM CONCUTIATIS, NEQUE CALUMNIAM FACIATIS, ET CONTENTI ESTOTE STIPENDIIS VESTRIS.

MILITES. — Militantes partim sub Herode Antipa contra Aretam, regem Arabum, partim sub præfecto templi, partim sub Pilato, præside Romano; hi audientes Joannem detonantem in vitia eisque gehennam minitantem, conscii sibi rapinarum aliorumque scelerum, quæ milites committere solent, voce Joannis compuncti, æque ac publicani, ab eo poscunt remedium pœnitentiæ, vitæ honestæ et salutis : quibus tria assignat Joannes tribus militum vitiis opposita, quorum primum est, violentia; secundum, calumnia; tertium, rapina. Violentiam excludit Joannes dicens : « Neminem concutiatis, » id est nemini vim inferatis. Calumniam excludit dicens : « Neque calumniam faciatis, » Græce μηδὲ συκοφαντήσητε, id est ne sitis sycophantæ, ut noxiis impingatis crimen aliquod, accusando eos quod sint fautores hostium, inimici, insidiatores, ut eos expolietis, vel eorum bona invadatis. Vetat ergo « ne ab eis calumniando prædam requirant, quibus militando prodesse debuerant, » ait Beda. Rapinam excludit dicens : « Contenti estote stipendiis vestris. » Simili modo Aurelianus Imperator æqui amantissimus, ait Vopiscus in ejus Vita, scribens ad vicarium suum : « Si vis, inquit, tribunus esse, imo si vis vivere, manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat. Uvam nullus auferat, segetem nemo deterat, oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit. De præda hostis, non de lacrymis provincialium habeat; arma tersa sint, ferramenta samiata, calceamenta fortia. Vestis nova vestem veterem excludat; stipendium in balteo, non in popina habeat; torquem brachialem et annulum apponat; equum saginarium suum defricet, captum animal non vendat, mulum centuriatum comiter curet. Alter alteri quasi servus obsequatur; a medicis gratis curentur. Aruspicibus nihil dent; in hospitiis caste se agant; qui litem fecerit, vapulet. »

Tria militum vitia.

Tacite ergo insinuat Joannes, positis hisce tribus conditionibus, licere militare, et bellum esse licitum, uti docet S. Ambrosius, *serm.* 7, et S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. LXXIV.

Extat insignis libellus Ferrandi, Diaconi Carthaginensis, qui floruit anno Christi 500, ac S. Fulgentio, Ruspensi Episcopo, fuit amicus et familiaris, ad Reginum comitem, in quo militi, imo duci militum, qualis erat Reginus, hæc septem innocentiæ dat præcepta :

Septem militibus præcepta.

« *Prima*, inquit, innocentiæ regula est, quam tenere inter actus debeas militares, ut nihil viribus tuis superbus adsignes, sed omnia quæ sapienter aut fortiter aut feliciter geris, ad laudem referas potentissimi Creatoris. *Secunda* regula est innocentiæ, militaribus actibus occupato, ut quasi in speculo, sic in illo milites videant quid agere debeant, et magis eos imitatio ad bonum provocet, quam potestas. Dux enim sapiens illuc debet ire, quo cupit ducere subditos : ideo enim dicitur dux, quia ducit. Tu ergo esto signifer disciplinæ sanctissimæ, tu erige trophæum virtutis intuendum jugiter cæteris, tu imitandus appare, » præsertim in hisce tribus, quæ hic Baptista sancit, et Ferrandus ibidem fuse explicat et exaggerat. *Tertia* innocentiæ regula est, si præsis, ut prosis : prodesse autem videberis, si tempus et locum tuæ administrationis intelligas, » quæ deinde ipse particulatim declarat. « *Quarta* regula est, ut diligas rempublicam sicut teipsum charitate libera, » uti dilexit Moses, orans pro populo deleri de libro vitæ, *Exod.* XXXII, et David in peste dicens angelo percutienti : « Convertatur manus tua in me, et in domum patris mei. Isti qui oves sunt, quid fecerunt? » II *Reg.* XXIV. « *Quinta* regula est : Deficiat temporibus administrationis tuæ peccantium synagoga, crescat electorum numerus. Gaude ad lucra Christi; dole in dispendiis. *Sexta* regula est : Quidquid dixeris, gesseris, disposueris, ut Deo et hominibus placeas, et fervore charitatis mirabiliter iniquitatis frigus excludas. Noli esse multum justus, neque sapiens plusquam necesse est. » Explicat idipsum : « Esto justus ut corripias inquietos; noli esse multum justus, ut consoleris pusillanimes, ut suscipias infirmos, et patiens sis ad omnes. Considera ergo quibus imperes, et quam dura corda flectere cupias, ut modo minando, modo feriendo, modo veniam largiendo, nullatenus quidem remanere impunita militum peccata dimittas; neque tamen semper excessibus eorum supplicia condigna retribuas, dicens tibi ipsi : Noli esse multum justus. *Septima* regula est : Pietas ad omnia utilis est, gubernationi reipublicæ, securitati, saluti, concordiæ plus

Primum. Secundum. Tertium. Quartum. Quintum. Sextum. Septimum.

prospicitur, quando dux optimus amari elegit, non timeri. Dux amabilis, murus est patriæ. » Et inferius : « Plus esto bonus quam severus; quia hæc est ducis optimi sola perfecta laus, oblivisci semper injurias. »

Vers. 15. 15. EXISTIMANTE AUTEM POPULO (Græce προσδοκοῦντος, id est suspicante, existimante, exspectante, ut vertit Vatablus, sperante, seu spe, desiderio et exspectatione suspenso populo) ET COGITANTIBUS OMNIBUS IN CORDIBUS SUIS DE JOANNE, NE FORTE IPSE ESSET CHRISTUS, — scilicet Messias patribus promissus, et tam avide certoque hoc tempore, quo sceptrum a Juda erat translatum, et 70 hebdomades Danielis Christi prænuntiæ erant impletæ, a Judæis omnibus exspectatus. Unde populo hanc de Joanne famam spargente, tandem ipsi primores Judæorum ad eum legatos miserunt, qui rogarent an ipse esset Christus? *Joan.* I, 19. Adeo sanctus erat Joannes. Ita S. Ambrosius, Beda et alii.

Vers. 16. 16. RESPONDIT JOANNES, DICENS OMNIBUS : EGO QUIDEM AQUA BAPTIZO VOS, VENIET AUTEM FORTIOR ME, — scilicet Messias. Cætera quæ subdit hic Lucas, explicui *Matth.* III, 11.

Moraliter Origenes : Monentur hic, ait, concionatores, ne patiantur se a populo nimis laudari, vel honorari, sed laudes et honores hos supprimant, et ad Christum referant ne ob superbiam iis a Christo priventur.

Vers. 23. 23. ET IPSE JESUS ERAT INCIPIENS QUASI ANNORUM TRIGINTA. — Tò « incipiens » non referas ad τὸ « annorum triginta, » sic enim redundaret vox « quasi, » sed ad prædicationem publicam Jesu, ad quam missus erat a Patre, *q. d.* Jesus cum in baptismo per columbam et vocem Patris declaratus est Messias, orbis doctor, legislator et salvator, ideoque hoc suum munus et officium exercere, ac publice legem Evangelicam docere et prædicare inciperet, « erat quasi annorum triginta. » Patet ex Græco, qui habet : *Et Jesus erat quasi annorum triginta incipiens*, id est cum inciperet officio fungi et prædicare. Ita Jansenius, Baronius et alii.

Quo anno Christus cœperit prædicare? Nota : τὸ « quasi, » id est circiter; non enim definit an Jesus præcise fuerit annorum 30. Nam si Jesum natum dicamus anno Augusti 42, Jesus hoc anno sui baptismi, qui fuit Tiberii Imperatoris decimus quintus, explebat annum ætatis 29, et inchoabat trigesimum. Sin dicamus eum natum anno 41 Augusti, explebat annum trigesimum : sin vero dicamus eum natum anno 40 Augusti, explebat annum 31 et inchoabat 32 per 13 dies. Nam Augustus regnavit 57 annos, sed ultimus ejus annus fuit dimidius duntaxat, quia mortuus est in augusto; tumque successit ei Tiberius : quare primus pariter Tiberii annus non fuit integer, sed dimidius, scilicet a mense augusto usque ad januarium, quo novus annus more Romano, ideoque secundus Tiberii annus numerari incipiebat. Christus vero natus est anno 40 Augusti finiente, puta die 25 decembris. Adde sedecim reliquos Augusti annos, et quindecim Tiberii, habebis annos vitæ Christi 31, ideoque Lucas addit τὸ « quasi, » id est circiter, plus minus. Vide dicta cap. II, vers. 1.

ANNORUM TRIGINTA. — *q. d.* Joannes, et paulo post Christus, cœpit prædicare non præpropere, sed justa ætate. Tradunt enim Hebræi, ante annum trigesimum nemini fuisse licitum publice docere; tum enim virilis et stata est ætas, ac judicium plane maturum et perfectum est, idque satis colligitur ex I *Paralip.* XXIII, 3.

UT PUTABATUR, FILIUS JOSEPH, QUI FUIT (*filius*, ait Arabicus hic et in sequent. omnibus) HELI, QUI FUIT MATHAT (1). — Ex hoc loco Porphyrius et Julianus Apostata Lucam falsitatis arguebant, eo quod Joseph non fuerit filius Heli, sed Jacob, ut ait Matthæus, cap. I; quodque Lucas cæteros Joseph et Heli progenitores plane alios nominet ab iis quos nominat Matthæus. Adde, quod hæc faciunt ad genealogiam Jesu, qui non fuit filius Joseph, sed natus est ex Maria Virgine.

Conciliatio genealogiæ Christi. Primo. *Primo*, respondet S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. XIII, Joseph fuisse filium naturalem Jacob, sed adoptivum Heli. Sed id retractat lib. I *Retract.*, cap. VII et merito. Nam hic naturales quæruntur filii, non adoptivi : alioqui enim Jesus Davidis et Abrahæ non esset naturalis filius, sed tantum adoptatus.

Secundo. *Secundo*, S. Hilarius, in *Matth.* I, et S. Ambrosius hic respondent, Matthæum enarrare Christi generationem regiam, sive ex regibus; Lucam

(1) Doctissimam de Christi genealogiis dissertationem legere est apud Patritium, op. cit. t. II, p. 82; cujus saltem conclusiones hic exscribendas existimavimus.

I. Ab utroque Evangelista Josephi pater cæterique ex ordine majores recensentur, ut demonstrat tum ipse orationis contextus, tum græca syntaxis; ex duobus autem Josephi patribus alter naturalis est, alter pater ejus haberi nequit nisi lege de vidua et leviro; hic demum legalis pater est Heli, ille naturalis Jacobus.

II. Maria Josephi agnata fuit, eoque agnationis gradu huic propinqua, ut omnes fere Josephi majores Mariæ quoque majores atque adeo Christi ipsius fuerint. Inde apparet veram Christi prosapiam in duobus genealogiis integram ferme contineri : ergo, licet Evangelistæ illas ad Josephum potius quam ad Mariam perduxerint, eas tamen Christi genealogias vere dici, Christique genus ex iisdem nos discere posse.

III. Cur tandem Lucas genealogiam descripserit aliam illa quam descripserat Matthæus, hæ rationes possunt afferri : Fieri potuit ut patres legales notiores vulgo essent quam naturales, eoque magis quia hos, non illos, lex pro patribus agnoscebat. In familia autem Josephi, *cum esset justus*, credere est notiorem fuisse prosapiam legalem, eaque de causa hanc potius, quam naturalem, a Luca transcriptam esse. Matthæus vero, qui Hebræis scribebat, eam prosapiam exhibere maluit quæ demonstrandæ origini, quam Christus habuit a Davide cæterisque regibus, foret opportunior. Neque veri minus simile est Lucam, cui Matthæi Evangelium notum erat, consulto genealogiam aliam ea quam legimus in Matthæo, edidisse, ut alia etiam ratio ac via pateret demonstrandi Christum genus a Davide duxisse.

vero sacerdotalem, sive ex sacerdotibus; sed hoc æque obscurum est, difficile et insufficiens.

Tertio. Quomodo Joseph potuerit esse filius Jacob et Heli.

Tertio, alii respondent Joseph fuisse filium naturalem Jacob, sed legalem Heli: nam ex lege veteri, *Deuter.* xxv, 5, fratri sine liberis mortuo (uti videtur fuisse Heli) frater superstes (uti hic videtur fuisse Jacob) debebat suscitare semen, id est filios, quorum frater mortuus illiberis censebatur esse pater legalis. Nimirum Jesca, ait Euthymius, nupsit Mathat, ex eoque genuit Heli; deinde eadem nupsit Mathan, ex eoque genuit Jacob. Porro, Heli mortuus est sine filiis: quare uxorem ejus juxta legem accepit frater ejus Jacob, ex eaque genuit Joseph, qui proinde fuit filius naturalis Jacob, sed legalis Heli: sic ergo Heli hic vocatur pater legalis Joseph. Ita veteres passim, ut Justinus, Julius Africanus, S. Hieronymus, Eusebius, Nazianzenus, S. Augustinus, lib. II *Retract.*, cap. VII; S. Ambrosius, S. Thomas, Anselmus, Beda, Damascenus, Salmeron, quos fuse citat hic Maldonatus et Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXVII, art. 1. Sed hi coguntur asserere quod Heli et Jacob fuerint fratres uterini duntaxat, quia scilicet habuere eamdem matrem, nam patres habuere diversos: pater enim Heli fuit Mathat, ut ait Lucas; pater vero Jacob fuit Mathan, ut ait Matthæus; ac reliqui omnes horum duorum avi et abavi, plane alii et diversi sunt apud Lucam ab iis quos assignat Matthæus. Lex autem jubens fratri defuncto sine liberis suscitari semen, loquitur de fratribus non uterinis, sed germanis ex eodem patre prognatis. Hi enim soli retinebant nomen et hæreditatem patris. Adde Jescam hic impertinenter induci. Esto enim in ea velut matre coeant uterini fratres Jacob et Heli, tamen coire nequeunt in Mathat et Mathan, cæterisque eorum antecessoribus usque ad Davidem. Nihil ergo illi hic faciunt ad propositum, scilicet ad genealogiam B. Mariæ et Christi, ita ut ex illis ostendatur Jesus ex semine Davidis secundum carnem esse prognatus. Si enim Jesus natus est ex Jesca et Mathat, idem non potuit gigni ex Jesca et Mathan: quomodo ergo Jesus ponitur filius tam Mathan quam Mathat?

Quarto

Quarto, alii respondent Lucam, quia Gentibus scribit, genus proprium Jesu texere per virginem matrem, cujus maritus erat Joseph: Joseph ergo, inquiunt, dicitur filius, id est gener Heli; Heli enim idem est cum Joachim, qui fuit pater B. Virginis; Matthæum vero, quia scribit Judæis, eorum more texere genus Christi per Joseph, qui fuit pater putativus Christi.

Verum nec hoc satisfacit: nam sic genealogia quam texit Matthæus, vere non pertinebit ad Christum, cum ipse vere non fuerit filius Joseph, sed solius Virginis; ac consequenter Christus vere non descendit per Salomonem (quod licet concedat vir doctus, tamen contrarium innuit Scriptura, II *Reg.* VII, 12; et *Psalm.* LXXXVIII, 37), ut habet Matthæus, sed per Nathan, uti habet Lucas.

Quinto genuine. Mathan communis avus Josephi et B. Virginis.

Dico ergo: Valde verisimile est, quod tempore Christi notissimum erat Mathan fuisse communem avum Josephi et B. Virginis; Jacob vero, qui fuit pater Josephi, ac Heli sive Joachim (qui fuit pater B. Virginis) fuisse fratres germanos, ut vult Franciscus Lucas, aut potius Jacob fuisse fratrem S. Annæ, quæ fuit uxor Heli, sive Joachim, ex quibus genita est B. Virgo: quare dum unius genealogia describitur, alterius quoque describitur. Nam B. Virgo per matrem Annam naturaliter descendebat ex Jacob, Mathan et Salomone; per patrem vero Heli sive Joachim, descendebat ex Mathat et Nathan. Matthæus ergo texit genealogiam B. Virginis, ejusque filii Christi per matrem, scilicet S. Annam, quæ fuit soror Jacob et filia Mathan, nupsitque Heli sive Joachim, ex eoque genuit B. Mariam; Lucas vero texit per patrem, puta per Heli, id est Joachim, ut ostendatur Christum tam per patrem, quam per matrem descendere ex semine Davidis.

Prob. Primo.

Hæc sententia probatur *primo*, ex cæterarum refutatione.

Secundo.

Secundo, quia non est alius modus aptior conciliandi genealogias Matthæi et Lucæ, nisi hic; quare ad eum nos cogit Matthæus et Lucas: nam alioqui alterutra genealogia, scilicet vel Matthæi, vel Lucæ, nil pertinebit ad B. Virginem et Christum, sed tantum ad Joseph, qui vere non fuit pater Christi. Cum ergo utraque genealogia hæc afferatur a Luca et Matthæo, ut per utramque ostendatur Christum vere et naturaliter ex semine Davidis esse prognatum, uti asserit Scriptura, necessario dicendum est ex utraque non legaliter, sed naturaliter secundum carnem prognatam esse B. Virginem et Christum.

Tertio.

Tertio, quia Lucam texere genealogiam Christi per avum ejus Heli, sive Joachim, maritum S. Annæ et patrem B. Virginis, communis est Doctorum sententia, S. Augustini, Dionysii Carthusiani, Cajetani, Jansenii, Palacii, Gagneii, Galatini, Driedonis, Canisii, Melchioris Cano, Dominici Soto, quos citat et sequitur Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXVII, art. 1, disp. 3, sect. 2. Ergo necessario dicendum est genealogiam Matthæi texi per S. Annam, eamque fuisse filiam Mathan: alioqui omnes ejus avi et abavi, quos recenset Matthæus, ad Joseph tantum pertinebunt, non vero ad B. Virginem et Christum.

Quarto.

Quarto, huic sententiæ favet, quod, *Numer.* XXXVI, 7, feminæ quæ, deficiente prole mascula, parentum suorum sunt hæredes, jubentur nubere non solum in eadem tribu, sed etiam in eadem cognatione et familia proxima, ne scilicet hæreditas illa ad remotos abeat, sed ad proximos, qui vicinissimum ad eam jus habent, transeat. Ergo Maria (quæ unica erat Joachimi et Annæ filia, ideoque eorum hæres) et Joseph fuerunt ejusdem familiæ, scilicet filii, id est nepotes, Mathan avi sui. Cum ergo Matthæus genealogiam Christi texuisset per aviam Annam usque ad Salomonem et Davidem,

Lucas eamdem texere voluit per Nathan et Davidem, ut ostenderet duplici titulo Jesum fuisse Davidis filium, et duplici jure in regnum Davidis successisse. Nathan enim a Salomone proximus regno fuerat. Communis enim Patrum et Doctorum, ut S. Ambrosii, lib. III *in Lucam;* S. Hieronymi et Theodoreti, in cap. XXII *Jerem.;* S. Bernardi in illud, *Signum magnum;* Suarez et aliorum, sententia est, B. Virginem et Christum ex regibus, scilicet Salomone et Davide, genus traxisse. Ergo B. Virgo per matrem Annam descendit a Nathan et Salomone, ut habet Matthæus. Nam Lucas non nominat Salomonem, sed pro eo ponit Nathan. Imo idipsum innuit Scriptura, *Psalm.* CXXXI : « De fructu ventris tui (o David) ponam super sedem tuam, » id est Christum filium tuum, o David, tibi in regno tuo substituam. Et *Lucæ* I : « Erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui; » domus enim David est stirps regia Davidis.

Igitur Matthæus texit genealogiam Christi per Joseph patrem, Lucas per B. Mariam matrem; utraque coit in Davide, sed ab eo dividitur per duos ejus filios Salomonem et Nathan, in duos ordines utrimque descendentium continue usque ad Joseph et Mariam. Per Salomonem deducit Matthæus, per Nathan Lucas. Heli ergo dicitur pater Joseph; pater, id est socer : Heli enim per apocopen idem est qui Eliachim, sive Joachim, maritus B. Annæ et pater B. Virginis, cujus maritus erat Joseph, ideoque gener Joachim et Annæ. Sic Joachim, rex Juda, vocatur Eliachim, IV *Reg.* XXIII, 34, et II *Paral.* XXXVI, 4; ac Eliachim pontifex vocatur Joachim, *Judith.* IV, 11. Sicut enim *Jehova* vel *Jo* in *Joachim* est nomen Dei, sic et *El* est nomen Dei in nomine *Eliachim* : ita Rabbini et Hilarius.

Porro, duæ hæ genealogiæ Christi series, quas Lucas texit per Nathan, et Matthæus per Salomonem, coeunt in S. Anna, quæ fuit filia Mathan et soror Jacob, patris Josephi. Anna enim nupsit Heli sive Joachim, qui descendit ex Nathan. Anna autem fuit mater B. Virginis, quæ nupsit Josepho, qui fuit filius Jacob, Mathan, Eleazar, etc., usque ad Salomonem.

Accipe tabulam in qua genealogiæ totius Christi et cognatorum ejus seriem gradumque ad oculum perspicies, ex Patribus et neotericis, ac præsertim ex Christophoro a Castro, cap. I *De Deipara,* probabiliter, sed accurate concinnatam

TABULA GENEALOGIÆ CHRISTI EX SS. MATTHÆO ET LUCA.

DAVID

EX QUO GENITI

Genealogia Christi ex S. Matthæo.

Salomon
Roboam
Abia
Josaphat
Joram, *etc.*

Eliud
Eleazar
Mathan
ex quo geniti

Genealogia Christi ex S. Luca.

Nathan
Mathatha
Menna
Melca
Eliakim, *etc.*

Levi
Mathat

Sobe, *quæ genuit* Elisabetham *uxorem Zachariæ, et matrem* Joannis Baptistæ.

Jacob, *ex quo geniti*

Anna, *quæ nupsit* Heli, *id est* Joachimo, *ex quibus genita*

Cleophas *vel* Alphæus, *cujus uxor* Maria, *ex quibus geniti*

Joseph, *cujus uxor* Maria *mater* Jesu Christi.

Salome *uxor Zebedæi, ex quibus geniti*
Jacobus Major,
Joannes Evangelista.

Maria *Matth.* XXVIII, *vers.* 1.

Jacobus Minor, *Apostolus, frater Domini, dictus* Alphæi, *primus Episcopus Hierosolymæ, Actor.* I, 13; *Marc.* XV, 40; *Galat.* I.

Joses *seu* Joseph *Matth.* XXVII, *vers.* 56; *Marc.* XV, *vers.* 40.

Judas *Apostolus, cognomento* Thaddæus *et* Lebbæus, *frater Jacobi Minoris, auctor Epistolæ Canonicæ, Actor.* I, 13; *Luc.* VI, 16; *Matth.* X, 3.

Simeon, *sive* Simon, *Marc.* VI, 3, *qui successit Jacobo fratri suo in Episcopatu Hierosolymæ, martyrque occubuit anno* 10 *Trajani, cum annum ageret* 120.

Ex hac tabula liquet B. Virginem per matrem S. Annam descendere per Mathan ex Salomone, æque ac descendit Joseph; per patrem vero Heli, sive Joachim, descendere ex Nathan, qui fuit frater Salomonis et filius David. Rursum ex ea liquet S. Annam fuisse sororem Jacob et amitam Joseph, ideoque S. Mariam per matrem Annam, et Josephum per patrem Jacob, eumdem habere avum Mathan, eosdem cæteros proavos usque ad Salomonem et Davidem : quare Matthæum, dum texit genealogiam Josephi per Jacob et Mathan, texere quoque genealogiam Mariæ et Christi, qui per matrem et aviam Annam recta descendit ex Mathan et cæteris usque ad Nathan.

Porro, Mathan quasi patri filios jam dictos assignat Menæum, id est Officium Ecclesiasticum Græcorum, die 8 septembris, ubi ipsi hymnis et laudibus B. Virginis natales, parentes et avos celebrant. Cajetanus et Lyranus hic, item Joannes Annius, in *Commentar. Philonis;* Joannes Lucidus; Petrus Galatinus, *De Arcanis fidei*, et alii; quin et S. Hippolytus, episcopus Portuensis et martyr, apud Nicephorum, lib. II, cap. III, Mathan dat duas filias, scilicet Sobe, matrem S. Elisabethæ, ex qua natus est Joannes Baptista, et Annam, matrem B. Virginis, ex qua natus est Jesus. Cleopham fratrem fuisse S. Joseph, sponsi B. Virginis, diserte docet Hegesippus, qui sub tempore Apostolorum vixit, apud Eusebium, lib. III, cap. X et XVI; Cleophæ vero quasi patri filios jam recensitos attribuunt S. Epiphanius, S. Chrysostomus, Hegesippus, Eusebius, Theodoretus, Beda, Nicephorus et alii quos citat noster Christophorus a Castro in *Histor. B. Virginis,* cap. I. Quare, licet Baronius putet aliam esse Mariam Cleophæ, quæ S. Simeonis Hierosolymorum Episcopi fuit mater, a Maria Jacobi et Joseph, scilicet matre; tamen unam eamdemque fuisse docent auctores jam citati, et S. Hieronymus, *Contra Helvidium,* Isidorus, Beda et Anselmus, quos citat Christophorus a Castro, cap. III, p. 126. Salomen autem fuisse uxorem Zebedæi, ex eoque genuisse Jacobum et Joannem, docent S. Epiphanius, Origenes, Theodoretus, Auctor *Imperfecti,* Theophylactus, Euthymius et alii, quos citat a Castro, *De Deipara,* cap. I. Imo S. Marcus, cap. XV, 40, Salomen vocat illam, quam S. Matthæus, cap. XXVII, 56, nuncupat « matrem filiorum Zebedæi. »

S. Elisabetha consobrina B. Virginis, neptis S. Annæ.

Ex dictis liquet S. Elisabetham fuisse consobrinam B. Virginis, ac neptem S. Annæ, ex ejus sorore dicta Sobe, quam Sigebertus et alii vocant Esmeriam; rursum S. Jacobum Minorem et S. Judam Apostolos, ac S. Simeonem, Episcopum Hierosolymitanum, fuisse consobrinos Christi in primo gradu, quia fuerunt filii Cleophæ, fratris Josephi sponsi B. Virginis, quæ fuit mater Christi; Jacobum vero Majorem et Joannem Evangelistam fuisse consobrinos Christi in secundo gradu, quia Salome eorum mater fuit soror S. Jacobi Minoris, S. Judæ et S. Simeonis. Omnium vero amita fuit S. Anna, mater B. Virginis; S. Anna enim fuit soror Jacobi senioris, filii Mathan; hic autem Jacob fuit pater Joseph et Cleophæ, Cleophas autem genuit S. Jacobum, S. Judam, S. Simeonem et Salomen, cujus Salomes filii fuere S. Jacobus Major, et S. Joannes Evangelista; ac proinde S. Anna horum duorum fuit proamita. Jacobus ergo Minor fuit avunculus Jacobi Majoris, illoque senior; hic tamen dictus est Major, non ætate, sed electione et vocatione Christi.

Jacobus Minor avunculus Jacobi Majoris.

Denique Simeon, frater SS. Jacobi et Judæ, diversus est a Simeone Chananæo Apostolo, licet contrarium aliquando senserit Beda, sed postea idipsum retractavit. Nam ille oriundus fuit ex Nazareth, hic ex Cana Galilææ; ille fuit Episcopus Jerusalem post S. Jacobum fratrem suum, hic Apostolus; ille martyr obiit sub Trajano die 18 februarii, hic longe anterius die 28 octobris, quando Ecclesia eorum festa celebrat.

Jam sorores Jacobi, Joseph, Judæ, Simeonis, ex eodem Cleopha patre et Maria ejus conjuge, quarum meminit Matthæus, XIII, 55, et Marcus, VI, 3, duas fuisse refert Hippolytus apud Nicephorum, lib. II, cap. III. Uni nomen Esther, alteri Tamar. S. Epiphanius vero, *hæresi* 78, et Theophylactus, in cap. XIII *Matth.*, vocant eas Mariam et Salomen, quæ nomina ex Evangelio non obscure colligi possunt, ait a Castro, cap. I *De Deipara,* pag. 49.

Qui fuit Heli. — Τὸ « qui » potest referri ad Joseph, *q. d.* Joseph fuit filius, id est gener Heli, id est Joachim, quia duxit ejus filiam, scilicet B. Mariam Virginem in uxorem, ideoque Lucas non utitur verbo « genuit, » uti Matthæus, sed verbo « fuit; » scilicet vel gener vel filius naturalis, vel etiam opus et plasma, ut cum dicitur de Adam, vers. ult., « qui fuit Dei, » scilicet plasma; Adam enim non fuit Filius Dei, sed plasmatus et formatus a Deo.

Rursum pronomen « qui » ex Græco plane referas ad « Jesus; » *q. d.* Jesus fuit filius, id est nepos, Heli sive Joachim, quia ex eo quasi avo per B. Virginem quasi matrem progenitus est. Cum enim Lucas præmisisset Joseph non esse verum patrem Christi, sed tantum putativum, non erat ratio cur Josephi genealogiam statim subjungeret, sed potius prosapiam B. Virginis et Christi secundum carnem : hanc enim describere intendit Lucas æque ac Matthæus; atque hic est finis et scopus genealogiæ utriusque. Ita S. Augustinus (vel quisquis est Auctor, non enim videtur esse S. Augustini), lib. I *Quæst. veteris et novi Testamenti, Quæst.* LVI, et lib. II, *Quæst.* VI.

Vers. 24.

24. Qui fuit Janne. — Hic est Janneus, secundus Hyrcanus, si Annio ejusque Philoni credimus, postremus Judæorum dux ex prosapia Davidis et stirpe Asamonæorum sive Machabæorum, de quo Josephus, lib. XII, cap. IV et V, et Eusebius in *Chronico*. Christus enim tam a Pontificibus, quales fuere Judas, Jonathas, Simon Machabæi,

quam a regibus descendit, quasi rex et pontifex, uti docet D. Thomas, Bonaventura, ac ex Patribus S. Nazianzenus et Augustinus, quos citat et sequitur Suarez loco citato. Reges enim Juda uxores ducebant filias Pontificum.

Vers. 27. 27. QUI FUIT ZOROBABEL, QUI FUIT SALATHIEL. — Hi duo, alii et diversi sunt a Zorobabel et Salathiel quos recenset Matthæus, cap. I, aitque eos a Davide per Salomonem esse progenitos, cum hi Lucæ a Davide per Nathan descendant, ac proinde omnes avos et abavos habeant diversos ab illis Matthæi. Ita Toletus, Pererius, Franciscus Lucas et alii. Forte hi Lucæ ex Nathan descendentes, ad principatum assumpti, mutuati sunt nomina eorum, qui a Salomonis familia in principatu illustres evaserunt.

Vers. 31. Quis hic Nathan? 31. QUI FUIT NATHAN, QUI FUIT DAVID. — Nonnulli putant Nathan hunc esse prophetam illum qui Davidem de adulterio cum Bethsabee perpetrato reprehendit, II *Reg.* XII, 1. Ita Origenes, Lyranus, Burgensis, Albertus Magnus, quin et S. Augustinus, lib. LXXXVIII, *Quæst.* LXI. Verum idem S. Augustinus merito id retractat, libro I *Retract.*, cap. XXVI, quia hic Nathan natus est ex Davide et Bethsabee, post adulterium, jam legitimo matrimonio copulatis, ut patet II *Regum* V, 14; et I *Paral.* III, 5.

Vers. 36. 36. QUI FUIT CAINAN. — Hunc Cainan omittunt et expungunt Hebr. et Chaldæus, *Genes.* XI, 12; et I *Paral.* I, 18 et 24. Addunt vero eumdem ibidem Septuaginta, et ex iis Lucas hic. Problema ergo chronologicum est, an Cainan hic Christi genealogiæ et chronologiæ inserendus sit cum Septuaginta et Luca, an vero omittendus cum Mose? In Genesi cum Mose steti pro Mose, et rationes attuli cur omittendus videatur Cainan. Nunc in Luca stabo pro Luca, et rationes cur inserendus sit, afferam. Lector judicet et eligat quod sibi probabilius apparet.

Cainan tollendum qui censeant? Omittendum esse Cainan censent Berosus, Philo, Josephus, Theophilus Antiochenus, Africanus, Orosius, Procopius, S. Hieronymus, Gregorius Turonensis, Isidorus, Ado, Beda, Abulensis, Eugubinus, Genebrardus, in *Chronol. Genes.* XI, 12, ac Jansenius et Cajetanus hic. Si eis objicias Lucam hic non omittere, sed inserere Cainan, respondent Lucam more suo, quia Gentibus scribebat, quibus nota erat duntaxat versio Græca Septuaginta, non vero ipsa Hebræa Mosis, ex Septuaginta inserere Cainan, idque ne a Gentibus falsitatis vel ignorantiæ insimularetur, quod contra fidem Bibliorum Græcorum, quæ sola ipsi notant, omitteret Cainan. Ita respondet S. Hieronymus, in *Quæst. in Genesin*, dans causam cur Lucas, *Act.* VII, dicat ex Septuaginta 75 animas cum Jacob ingressas in Ægyptum, cum Moses (*Genes.* XLVI, 27) tantum assignet 70. « Facilis, inquit Hieronymus, excusatio est; non enim debuit S. Lucas, qui ipsius historiæ scriptor est, in Gentes *Actuum Apostolorum* volumen emittens, contrarium aliquid scribere adversus eam Scripturam, quæ jam fuerat Gentibus divulgata : et utique majoris opinionis illo duntaxat tempore septuaginta Interpretum habebatur auctoritas, quam Lucæ, qui ignotus et vilis, et non magnæ fidei in nationibus ducebatur. Hoc autem generaliter observandum, quod ubicumque sancti Apostoli aut Apostolici viri loquuntur ad populos, iis plerumque testimoniis abutuntur, quæ jam fuerant in Gentibus divulgata, licet plerique tradant Lucam Evangelistam, ut proselytum, Hebræas litteras ignorasse. » Huc usque S. Hieronymus.

Quocirca, inquiunt auctores isti, in Luca nihil est falsi, nullum mendacium, cum ex Septuaginta interserit Cainan, sive verum, sive fictum et falsum, quia id facit non ex se, sed ex Septuaginta quos more communi sequitur; *q. d.* Ego Lucas recito vobis, o Gentes, genealogiam Christi juxta catalogum generationum, quam texunt Septuaginta qui a vobis toto orbe receptus est, in quo Cainan inseritur, esto juxta Hebraicam veritatem sit omittendus. Hæc enim sententia est vera et irreprehensibilis, etiamsi a Septuaginta erratum vel evariatum esset. Qui enim in chronologia, aliave re affert communem auctorum gravium sententiam, non errat, cum illa probabilis sit, esto a parte rei minus sit vera et falsa. Sic Ecclesia consignans in Martyrologio, die 25 decembris, annum Nativitatis Christi, dicensque Christum natum esse anno a mundi creatione 5199, non errat, quia id facit ex mente Septuaginta qui totidem annos assignant, quos olim totus orbis sequebatur; esto in annis hisce revera juxta veritatem Hebraicam videatur esse error, uti ex S. Augustino ostendi *Genes.* V. Auctoritas enim Septuaginta Interpretum in chronologia facit sententiam probabilem, quam quisque tuto sequi et citare potest ut probabilem, imo illo ævo communem. Loquendum enim ut multi, sapiendum ut pauci. Sæpe enim Scriptura et auctores Canonici loquuntur ex communi aliorum sensu et vulgi opinione, non ex rei veritate. Ne longe abeamus, exemplum est in Luca, qui hic et cap. II Joseph vocat patrem Christi, cum revera non esset pater, sed tantum a vulgo putaretur esse ejus pater. Hæc auctores illi, puta Eugubinus, Cajetanus, Genebrardus, Jansenius, liberius et audacius. *Chronologia LXX Interpretum probabilis.*

Alii mitius et reverentius errorem hunc (si tamen est error) in inserendo Cainan tribuunt non ipsis Septuaginta, sed eorum descriptoribus, qui per oculorum lapsum, videntes Cainan paulo ante positum in genealogia Adæ ante diluvium, eumdem hic post diluvium repetierunt. Quam enim eorum incuria vitiosi fuerint olim codices Septuaginta, præsertim in genealogiis et nominibus propriis, locuples testis est S. Hieronymus, epist. *ad Domnionem et Rogatianum*.

Qui inserendum Cainan censeant? Ex adversa parte inserendum esse Cainan censent Eusebius, S. Augustinus, Nazianzenus, Sulpitius, Hugo, Dionysius, Lipomanus, Melchior

Canus, Delrio, Toletus, Barradius et alii moderni passim. Ratio est, quod omnia exemplaria eum hic interserant, Latina, Syra, Persica, Ægyptia, Æthiopica, Arabica, Græca (unico excepto). Romæ consului codices, manuscriptos antiquissimos in bibliotheca Vaticana, in basilica S. Pauli, in Oratorio Cardinalis Baronii, ubi vidi Biblia ante 800 annos manuscripta, Alcuini et Magni, in quibus omnibus hoc loco reperi insertum Cainan. Quare religio mihi est, a sacro S. Lucæ textu adeo constanti et certo recedere: hanc enim reverentiam S. Lucæ et sacris libris debere me existimo, præsertim cum minus incommodi sit dicere Cainan a Mose præteritum ob causas nobis incognitas, quam in Lucam irrepsisse, aut falso poni in sacro S. Lucæ textu, itaque in eo suspectam facere fidem omnium exemplarium. Imo Albertus Magnus, Glossa et Toletus suspicantur Cainan olim fuisse, *Gen.* XI, 12, in textu Hebræo indeque Septuaginta eum in Græcum transtulisse. Alii censent Septuaginta eum addidisse ad mysterium, quod nos latet. Lyranus censet Cainan fuisse filium non naturalem, sed adoptivum Arphaxat. Alii Cainan censent esse eumdem cum Sale. Unde Lipomanus, *in Gen.* XI, Joannes Nauclerus et Joannes Lucidus legunt hic: « Qui fuit Sale, qui et Cainan, » sed contra omnium codicum fidem. Quare omnino retinendum hic censeo Cainan, uti et censui *Genes.* XI, 12. An chronologiæ sit intexendus eique addendi anni 30, ut cæteris, an non, variant Chronologorum sententiæ, aliis annos hos 30 addentibus, aliis eos omittentibus. Forte enim alia de causa inseruere eum Septuaginta et ex eis S. Lucas. Est enim hoc, ut dixi, problema chronologiæ. Unde Lucas non ait: « qui genuit, » sed: « qui fuit Cainan, » quod varie explicari potest, ac multo magis Græcum, τοῦ Καϊνάν.

Simili modo Septuaginta alibi multa supplent et addunt, quæ non sunt in Hebræo, et ab eo sæpe evariant. Fuere enim ipsi non tantum interpretes, sed et vates spiritu prophetico pollentes, teste S. Hieronymo et S. Augustino, lib. II *De Consensu Evangel.*, cap. LXVI, et fusius in *Quæstion. super Genes.*, in Quæst. CLXIX.

Vers. 38. 38. QUI FUIT DEI, — scilicet plasma, non filius, *q. d.* Deus ex terra, quasi figulus formavit et plasmavit primum hominem Adam. Unde Arabicus vertit, *qui fuit a Deo;* cum in cæteris τὸ « qui fuit, » vertat *filius*. Lucas ergo Christi genealogiam usque ad Adam deducit, Matthæus vero usque ad Abraham duntaxat, qui fuit pater credentium et auctor Synagogæ; hinc plures generationes sunt in Luca, quam in Matthæo. Cur hoc addit Lucas? *Primam* causam dant nonnulli, ut integram plenamque Christi genealogiam a Jesu ad primum Adam, ac usque ad Deum Adæ plastem pertexat.

Qui fuit Dei. Primo.

Secundo. *Secundam* dat S. Athanasius, orat. in illud: *Omnia tradita sunt mihi a Patre meo.* « Lucas, inquit, a Filio Dei exorsus usque ad Adam recurrit, ut ostenderet corpus, quod Jesus assumpsit, ab Adam originem trahere, qui a Deo formatus fuit. »

Tertio. *Tertiam* dat S. Irenæus, lib. III, cap. XXXIII: « Sic, inquit, Christus initium viventium factus, quoniam Adam initium morientium factus est; propter hoc et Lucas initium generationis a Domino inchoans, in Adam retulit, significans quoniam non illi hunc, sed hic illos in Evangelium vitæ regeneravit. »

Quarto. *Quartam* dat S. Leo, serm. X *De Nativ. Domini*: « Lucas Evangelista ab ipso Domini ortu seriem generis sursum versus retexuit, ut etiam illa sæcula quæ diluvium prævenerunt, huic sacramento doceret esse connexa, omnesque ab initio successionum gradus ad eum, in quo uno erat salus omnium, tetendisse. »

Quinto. *Quintam* dat Franciscus Lucas, ut significaret Lucas per Jesum sursum homines reduci ad Deum, qui per Adam deorsum abducti fuerant a Deo.

Symbol. Symbolice, Euthymius: Lucas, ait, a Christi inchoans humanitate sermonem reducit ad ejus divinitatem, demonstrans Christum quidem ut hominem incepisse, ut Deum vero carere principio.

Aliam causam dat S. Ambrosius: « Jam, inquit, de ipso Adam, qui juxta Apostolum figuram accepit Christi, quid pulchrius potuit convenire, quam ut sacrosancta generatio a Dei Filio inciperet, et usque ad Dei Filium deduceretur; creatusque præcederet in figura, ut natus in veritate sequeretur; ad imaginem Dei factus præiret, propter quem Dei imago descenderet? »

Porro S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. IV, numerat hic 77 generationes, quo significatur, inquit, omnium prorsus remissio et abolitio peccatorum facienda per Jesum salvatorem, juxta illud Christi: « Non dico tibi usque septies, sed usque septuagies septies, » *Matth.* XVIII, 22.

Denique vide hic nobile Christi stemma, quod Lucas et Matthæus ab ipso Jesu per tot Reges, Prophetas et Patriarchas ad ipsum Adam protoplastum, imo ad ipsum Deum, per quatuor annorum millia, continua generationum serie producunt. Nemo enim est principum vel regum totius mundi, qui continua serie suam prosapiam ad mille annos pertexere et producere possit. Cur Christus tamdiu distulerit adventum et incarnationem suam, decem morales rationes affert noster Barradius, tom. I, lib. V, cap. XXXI.

Ad extremum genealogia hæc Christi præfigurata fuit per scalam Jacob. Ita Rupertus, in cap. I *S. Matth.*: « Scala Jacob, inquit, generatio ista est; et latera scalæ patres vel principes sunt hujus generationis, Abraham atque David, ad quos promissio facta est. Supremus gradus cui Dominus innixus est, beatus est Joseph: innixus,

inquam, tanquam tutori pupillus. » Quocirca S. Bernardus, serm. 1 *De Adventu*, hos Patriarchas montibus similes esse dicit, in quibus saliens Christus ad nos venit : « Ecce venit saliens in montibus, transiliens colles; » montes et colles Patriarchas et Prophetas accipe, et quemadmodum veniret saliens et transiliens, in libro generationis lege : «Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, » etc. Ex his montibus prodiit radix Jesse.

Vanitas generationum.

Tropologice : τὸ « qui fuit» significat vanitatem hujus sæculi, scilicet hominum vitam et generationes singulas præterire, et illico ex præsenti verti in præteritum, scilicet ex « est » in « fuit,» juxta illud :

> Fuimus Troes, fuit Ilium, et ingens
> Gloria Teucrorum.

Unde impii queruntur, *Sap.* v : « Nos nati continuo desivimus esse.» Hinc Nazianzenus, in carm. *De hominis externi vilitate*, sic canit :

> Ipsum quod vivo, est veluti rapidissimus amnis,
> Qui sursum exoriens, semper ad ima fluit.

Et nonnullis interjectis : « A tumulo tumulum peto,» id est, ex utero matris nascens, tendo ad mortem et sepulcrum, juxta illud *Job*, I : « Nudus egressus sum de utero matris meæ, nudus revertar illuc; » « ut omnino nihil sit aliud tempus vitæ hujus quam cursus ad mortem, ait S. Augustinus, lib. XIII *De Civit.*, cap. x; quotidie morimur : quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, et tunc quoque cum crescimus, vita decrescit : hunc quem agimus diem, cum morte dividimus, etc. Ergo cum primum vitam intramus, in mortem statim tendere et a vita egredi incipimus. » Vive ergo æternitati, in qua est perpetuum esse, perpetua stabilitas et constantia rerum omnium.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur primo quadragenarium Jesu jejunium, et post illud tentatio trina diaboli. Secundo, vers. 16, Jesus in Nazareth ex Isaia demonstrat se esse Messiam. Cumque, vers. 24, ostenderet quod nullus Propheta acceptus est in patria sua, Nazareni voluerunt eum lapidare, sed ipse per eos transiens vi divina evasit. Tertio, vers. 31, prædicat Capharnai ibique curat dæmoniacum. Quarto, vers. 38, curat socrum Petri a febribus aliosque infirmos sanat.

Primam partem explicui Matth. IV, 1 *et seqq.; tertiam,* Marci I, 23*; quartam,* Matth. VIII, 14. *Sola ergo secunda superest hic explicanda.*

1. Jesus autem plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane; et agebatur a Spiritu in desertum **2.** diebus quadraginta, et tentabatur a diabolo. Et nihil manducavit in diebus illis; et consummatis illis esuriit. 3. Dixit autem illi diabolus : Si filius Dei es, dic lapidi huic ut panis fiat. 4. Et respondit ad illum Jesus : Scriptum est : Quia non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei. 5. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, et ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento temporis, 6. et ait illi : Tibi dabo potestatem hanc universam, et gloriam illorum : quia mihi tradita sunt; et cui volo, do illa. 7. Tu ergo, si adoraveris coram me, erunt tua omnia. 8. Et respondens Jesus, dixit illi : Scriptum est : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies. 9. Et duxit illum in Jerusalem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit illi : Si Filius Dei es, mitte te hinc deorsum. 10. Scriptum est enim quod Angelis suis mandavit de te, ut conservent te; 11. et quia in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. 12. Et respondens Jesus, ait illi : Dictum est : Non tentabis Dominum Deum tuum. 13. Et consummata omni tentatione, diabolus recessit ab illo, usque ad tempus. 14. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam, et fama exiit per universam regionem de illo. 15. Et ipse docebat in synagogis eorum, et magnificabatur ab omnibus. 16. Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, et intravit secundum consuetudinem suam die sabbati in synagogam, et surrexit legere. 17. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat : 18. Spiritus Domini super me : propter quod unxit me, evan-

gelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, 19. prædicare captivis remissionem, et cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, et diem retributionis. 20. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, et sedit. Et omnium in synagoga oculi erant intendentes in eum. 21. Cœpit autem dicere ad illos : Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris. 22. Et omnes testimonium illi dabant; et mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, et dicebant : Nonne hic est filius Joseph? 23. Et ait illis : Utique dicetis mihi hanc similitudinem : Medice, cura teipsum : quanta audivimus facta in Capharnaum, fac et hic in patria tua. 24. Ait autem : Amen dico vobis, quia nemo propheta acceptus est in patria sua. 25. In veritate dico vobis, multæ viduæ erant in diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum annis tribus, et mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra; 26. et ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarepta Sidoniæ, ad mulierem viduam. 27. Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta; et nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus. 28. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. 29. Et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem; et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. 30. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat. 31. Et descendit in Capharnaum, civitatem Galilææ, ibique docebat illos sabbatis. 32. Et stupebant in doctrina ejus, quia in potestate erat sermo ipsius. 33. Et in synagoga erat homo habens dæmonium immundum, et exclamavit voce magna, 34. dicens : Sine, quid nobis et tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio te quis sis, Sanctus Dei. 35. Et increpavit illum Jesus, dicens : Obmutesce, et exi ab eo. Et cum projecisset illum dæmonium in medium, exiit ab illo, nihilque illum nocuit. 36. Et factus est pavor in omnibus, et colloquebantur ad invicem, dicentes : Quod est hoc verbum, quia in potestate et virtute imperat immundis spiritibus, et exeunt? 37. Et divulgabatur fama de illo in omnem locum regionis. 38. Surgens autem Jesus de synagoga, introivit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus : et rogaverunt illum pro ea. 39. Et stans super illam, imperavit febri; et dimisit illam. Et continuo surgens, ministrabat illis. 40. Cum autem sol occidisset, omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. 41. Exibant autem dæmonia a multis, clamantia et dicentia : Quia tu es Filius Dei : et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum. 42. Facta autem die egressus ibat in desertum locum, et turbæ requirebant eum, et venerunt usque ad ipsum : et detinebant illum ne discederet ab eis. 43. Quibus ille ait : Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei; quia ideo missus sum. 44. Et erat prædicans in synagogis Galilææ.

Vers 1. 1. Jesus autem plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane, — ubi paulo ante a Joanne baptizatus erat, et Spiritum Sanctum visibiliter receperat, cujus plenitudinem jam ante adeptus erat invisibiliter in primo instanti conceptionis suæ.

Vers 2. 2. Et tentabatur a diabolo. — Græce, πειραζόμενος, id est tentationem patiens vel sustinens a diabolo; scilicet per 40 dies sui jejunii, de quo præcessit. Vide dicta *Matth.* IV, 5.

Vers. 5. 5. In momento temporis.—Cur? Audi S. Ambrosium : « Non tam conspectus celeritas indicatur, quam caduca fragilitas potestatis exprimitur. In momento enim cuncta illa prætereunt. Et sæpe honor sæculi abiit, antequam venerit. Quid enim sæculi potest esse diuturnum, cum ipsa diuturna non sint sæcula?

14. Et regressus est Jesus in virtute Spiritus in Galilæam. — Græce ἐν δυνάμει, id est in potentia, robore, vi Spiritus, *q. d.* Jesus a baptismo potenti impulsu Spiritus Sancti reversus est in Galilæam. Spiritus Sanctus enim eum excitabat, valideque impellebat ut robur spiritus, quod ab initio conceptionis acceperat, sed huc usque intra se concluserat et absconderat, jam exereret, ac suum prædicandi officium ingenti ardore et spiritu ordiretur in Galilæa, illudque sanctitate vitæ admirabili ac miraculis stupendis confirmaret. Unde Theophylactus vertit, ἐνθουσιῶν, id est enthusiasmo et divino Spiritus Sancti afflatu actus et impulsus. Vers. 14.

Vers. 16. 16. Et venit Nazareth. — Nota Christum, cum hic, vers. 14, dicitur ivisse in Galilæam, non

intrasse Nazareth ibidem sitam, ut habet Matthæus, cap. IV, 13, sed Capharnaum, ibique et locis illi vicinis prædicasse, eaque gessisse quæ narrat Matthæus a cap. IV usque ad cap. XIII: quæ omnia hic transilit Lucas; ac deinde multo post venisse Nazareth, ut habet hic Lucas, et Matthæus cap. XIII. 54; nimirum voluit Lucas statim initio præmittere causam cur Christus in Nazareth patria sua noluerit docere, quod scilicet a Nazarenis civibus suis, quasi fabri filius spretus fuerit: quæ causa licet posterius contigerit, Christus tamen eam fore prævidebat, ideoque ab initio declinavit Nazareth, et ivit Capharnaum, ibidemque sedem prædicationis suæ fixit, ut habet Matthæus, IV, 13.

Die sabbati S. Scripturam in synagoga legebant Hebræi.

ET SURREXIT LEGERE. — Moris erat (et etiamnum est) apud Judæos, ut die sabbati in synagoga quisque legeret libros Hebraicos sanctæ Scripturæ, tum ut ex ea legem Dei disceret, tum ut per eam ad Dei cultum, amorem et obsequium excitaretur. Rabbinis autem et doctoribus, qualis erat Jesus, proprium erat legere publice sanctam Scripturam, eamque interpretari, explicare, docere et concionari. Jesus ergo « surrexit legere, » id est erexit se ut legeret aliquem sanctæ Scripturæ librum, eumque explicando doceret et concionaretur.

Vers. 17.

17. ET TRADITUS EST (a ministro) ILLI LIBER ISAIÆ PROPHETÆ. — Dei consilio et directione, id factum est, ut Jesus ex Isaia ostenderet se esse Messiam ab Isaia depictum.

ET UT REVOLVIT LIBRUM, INVENIT LOCUM UBI SCRIPTUM ERAT. — *Isaiæ* LXI, 1. Syrus et Arabicus, *cum aperuisset librum*. Videtur enim Christus ita aperuisse librum, ut non quærendo et volvendo folia libri (ne res esset Judæis suspecta), sed aperiendo librum illico in hunc locum Isaiæ Dei nutu ductuque incideret.

Melius noster vertit, « ut revolvit librum; » et Vatablus, « cum explicuisset; » alii, « cum expandisset librum, » hoc enim est Græcum ἀναπτύξας: nam Hebræorum libri non erant sicut nostri, per folia divisi et colligati, sed liber unus erat una membrana longa et continua, quæ circa cylindrum ab initio ad finem convolvebatur (uti convolvuntur nostræ mappæ geographicæ), quam revolvere oportebat, itaque explicare et expandere, ut legi posset (1). Unde, vers. 20, dicitur: « Et cum plicuisset librum. » Christus ergo modice revolvendo librum sive membranam Isaiæ, statim incidit in hunc locum de se prophetantem. Hic enim locus est in fine Isaiæ, puta cap. LXI. Eum ergo ut primo obvium arripuit Christus et explicuit.

Vers. 18.

18. SPIRITUS DOMINI SUPER ME: PROPTER QUOD UNXIT ME (*q. d.* Spiritus Sanctus qui ab exordio in me fuit hic in baptismo, quem jam recenter a Joanne Baptista suscepi, visibiliter in specie columbæ in me descendens, intonante voce Dei Patris: « Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite; » hoc symbolo quasi unctione visibili me publice declaravit, auctoravit et quasi consecravit, orbis, ac præsertim Judæorum, quibus promissus sum, doctorem, prophetam, salvatorem et legislatorem, ideoque), EVANGELIZARE PAUPERIBUS MISIT ME. — Nam divites Scribæ et Pharisæi meam humilitatem et paupertatem aspernantur.

Christus quando et qua ratione unctus?

Nota: τὸ « unxit me. » Hebr. enim Messias, et Græcum Χριστὸς idem est quod unctus. Hæc unctio Christi secreto facta est in Incarnatione. *Primo*, per gratiam unionis hypostaticæ quæ summe eum efficiebat sanctum et divinum, imo Deum; *secundo*, per gratiarum plenitudinem ex unione hac manantem. Alii enim Sancti dicuntur ungi gratia et donis Spiritus Sancti, sed Christus unctus fuit ipso Spiritu Sancto, quasi fonte et plenitudine omnium gratiarum, ut Christus homo fieret fons uberrimus suam gratiam effundens in omnes Apostolos, Martyres, Virgines, Confessores. Ita Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. XXVI. Publice vero unctus fuit Christus in baptismo, cum per Spiritum Sanctum declaratus est orbis doctor et redemptor, ut dixi.

Reliqua hujus loci fuse explicui *Isai.* LXI, 1; quare ea hic obiter perstringam.

SANARE CONTRITOS CORDE. — Ut scilicet sanem et consoler eos, qui ob peccata sua et legis Mosaicæ onus, ac rerum divinarum ignorantiam afflicto sunt animo, atque ad Dei cognitionem, veniam, gratiam et salutem anhelant, ideoque Messiam exspectant. Unde Symmachus et Theodotion vertunt, *ad alliganda vulnera peccatorum,* teste S. Hieronymo in cap. LXI *Isaiæ*.

Vers. 19.

19. PRÆDICARE CAPTIVIS REDEMPTIONEM. — Ut scilicet peccatoribus, qui a peccato et dæmone captivi detinentur, prædicem, annuntiem et afferam liberationem per pœnitentiam et gratiam meam.

ET CÆCIS VISUM. — Hebr. et Chald., *Isaiæ* LXI, 1, habent, *et vinctis apertionem,* scilicet carceris, id est, ut Symmachus, *et vinctis solutionem.* Verum Septuaginta indeque Lucas hic vertunt, « et cæcis visum; » Græce ἀνάβλεψιν, id est *revidentiam,* ut rursum videant. Hebræi enim vinctos sive clausos vocant cæcos, juxta illud: « Talpæ oculis capti; » ac consequenter « apertionem » vocant illuminationem qua cæcis aperiuntur oculi: alioqui enim hæc particula non distingueretur a præcedenti, quæ habet, « captivis redemptionem. » Sensus ergo est, *q. d.* Christus et cæcis corporaliter visum reddet, et cæcos spiritualiter, id est ignorantes Deum et viam salutis, illuminabit ac Dei cognitionem modumque salvandi animam docebit. Hoc est quod clare Messiam facturum prædixit Isaias, cap. XLII, 7: « Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum. »

(1) Rectius, membrana illa illigabatur duobus baculis teretibus, qui capulos habebant, quos manu tenens qui legebat, convolvere poterat atque evolvere librum, prout opus erat.

Hic locus Isaiæ de Christo intelligendus litteraliter, non de Cyro, ad quem tamen alludit.

Hinc patet Isaiam, cap. LXI, 1, ad litteram non loqui de solutione captivitatis Babylonicæ facta per Cyrum, ut vult Toletus, sed de solutione captivitatis peccati et diaboli facta per Christum, quia Cyrus nulli visum restituit, sed Christus multis. Fateor tamen alludi ad Cyrum : nam Cyrus typus fuit Christi. Unde ipsis Hebræis in Babylone « vinctis, » dedit « apertionem et solutionem, » ut habent Hebræa, cum eos e captivitate liberavit et in Judæam remisit.

DIMITTERE CONFRACTOS IN REMISSIONEM, — id est in libertatem et sanitatem. Arabicus, *et mittere vinctos in remissionem;* Pagninus, « ut emittam confractos per remissionem. » Sic et Vatablus. Hæc verba non sunt in Isaia, cap. VI, 1, Hebræo, Græco vel Latino; quare paraphrastice a S. Luca aut ejus Interprete addita sunt, adeoque hæc videtur esse altera explicatio ejus quod dixit, « ut sanarem contritos corde ; » iidem enim sunt contriti et confracti. Ita Forerius, in cap. LXI *Isaiæ;* et Franciscus Lucas hic. Unde Origenes omittit hic τὸ « ut sanarem contritos corde, » ac pro eo legit : « emittere confractos in libertatem. » Additque : « Quid ita fractum atque collisum fuit ut homo, qui a Jesu dimissus, est sanatus ? » Sic et τὸ « ut sanarem contritos corde » omittunt Eusebius, lib. IX *Demonstr.*, cap. X; S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. XLII; Beda et manuscripti nonnulli, quos in notis citat Franciscus Lucas. Ex adverso Theophylactus legit τὸ « ut sanarem contritos corde, » et omittit τὸ « dimittere confractos in remissionem. » Porro S. Hieronymus, in *Comment. Isaiæ*, cap. LXI, citans hunc Lucæ locum, legit utrumque, nimirum « sanare contritos corde, » et « dimittere fractos in libertatem. »

Variæ lectiones hic.

Pro « confractos » græce est τεθραυσμένους, quod Vatablus et alii vertunt, *vulneratos.* « Confractos » ergo vocat eos, qui carcere et servitute diaboli ac peccati obstricti, vulnerati, conquassati et quasi obtriti erant, quos Christus missos et liberos fecit suæque integritati restituit; idque fecit tum spiritualiter, tum corporaliter, cum nimirum infirmos et dæmoniacos a variis morbis et dæmonibus curavit et liberavit. Ita Maldonatus, Jansenius, Toletus, Barradius, Franciscus Lucas et alii. « Dimittere » ergo hic et alibi est liberare et sanare, ac dimissio vel remissio est libertas et sanitas : sicut enim quis e vinculis dimittitur liber, sic ex morbis et vulneribus dimittitur sanus. Hinc Hebr. רפא *rapha* significat remittere, mollire, lenire, sanare : qui enim morbum remittit et mitigat, hic eum curat et sanat : unde מרפא *marpe* est lenitas, curatio, medicina, sanitas : hinc et *Raphael* idem est quod medicus Dei. Hac de causa dimittere vel remittere in Scriptura subinde idem est quod curare et sanare, ut *Lucæ* cap. XIII, 12 : « Mulier, dimissa es ab infirmitate ; » *Psal.* XXXVIII, 14 : « Remitte mihi ut refrigerer, » et alibi.

Dimittere et dimissio in Scriptura quid ?

PRÆDICARE ANNUM DOMINI ACCEPTUM, — id est gratum, placentem et jucundum; Hebr. שנת רצון *scenat ratson;* Septuaginta ἐνιαυτὸν εὐδοκίας, id est, ut S. Hieronymus, « annum placabilem, » vel, ut alii proprie vertunt, « annum beneplaciti, » puta benevolentiæ et liberalitatis divinæ, qualis erat annus jubilæi, ad quem hic alludit. Annus enim jubilæi typus erat et figura anni hujus Evangelici, quem attulit Christus. Totum ergo tempus prædicationis Christi et deinceps, puta totum tempus legis novæ, sive Christianismi, Christo obedientibus et ejus liberalitatem acceptantibus est annus jubilæi, id est annus gratiæ, misericordiæ, pacis, remissionis, liberalitatis, salutis, in quo post longam Dei in nos iram restituimur in ejus gratiam, acceptationem, benevolentiam, hæreditatem, gloriam omniaque bona pristina quæ habuimus in paradiso in statu innocentiæ. Hoc est quod ait Paulus : « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis, » II *Cor.* VI, 2.

Annus jubilæi.

ET DIEM RETRIBUTIONIS. — יום נקם *jom nacam,* id est diem ultionis, *q. d.* Annus jubilæi, id est tempus Christianismi, sive legis gratiæ, hostibus Christi erit dies, id est tempus ultionis, quo scilicet Deus ulciscetur genus humanum de suis inimicis et tyrannis, puta dæmonibus eum opprimentibus, quia Christus homines a dæmonibus liberabit illosque sua tyrannide depellet et dejiciet, juxta illud *Isaiæ,* cap. XXXV, 4 : « Dicite pusillanimis : Confortamini et nolite timere : ecce Deus vester ultionem adducet retributionis. Deus ipse veniet et salvabit vos. » Unde Christus, *Joan.* XII, 31 : « Nunc, ait, judicium est mundi : nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. » Et Paulus, *Coloss.* I, 15 : « Exspolians, ait, principatus et potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. »

Vers. 20.

20. ET CUM PLICUISSET (in cylindrum convolvisset, ut dixi vers. 17) LIBRUM, REDDIDIT MINISTRO, ET SEDIT. ET OMNIUM IN SYNAGOGA OCULI ERANT INTENDENTES IN EUM, — « ut audirent quomodo interpretaretur ea quæ legerat, » ait Euthymius. Jam enim ex ejus dictis et factis Capharnai fama ipsius ubique percrebuerat, ut multi opinarentur eum esse Messiam ; et hoc maxime a Christo audire cupiebant. Sciebant enim locum Isaiæ ab eo lectum, esse oraculum de Messia : hinc ei illum explicanti arrectis auribus auscultabant.

Vers. 21.

21. COEPIT AUTEM DICERE AD ILLOS : QUIA (quod) HODIE IMPLETA EST HÆC SCRIPTURA (quæ sonuit, ait Euthymius et Syrus) IN AURIBUS VESTRIS. — *q. d.* Hodie vobis audientibus impleta est hæc Isaiæ prophetia, dum me auditis vobis cæterisque Galilæis pauperibus evangelizantem annum plenæ remissionis, et paratum facere (imo in Capharnao jam fecisse) omnia quæ hic prædixit Isaias : ego enim sum Messias de quo ibidem prophetat Isaias, quem vos ex oraculo Jacobi et Danielis velut jam instantem avide exspectatis. Esto enim clare Jesus non exprimat se esse Messiam, tamen tacite idipsum significat.

Vers. 22. 22. ET OMNES TESTIMONIUM ILLI DABANT, ET MIRABANTUR IN VERBIS GRATIÆ, QUÆ PROCEDEBANT DE ORE EJUS, ET DICEBANT : NONNE HIC EST FILIUS JOSEPH? — « Verba gratiæ, » *primo*, vocat verba gratiosa, venusta, suavia, jucunda; *secundo*, verba gratia et spiritu plena; *tertio*, efficacia ad movendum et persuadendum; *quarto*, plena sapientia et eloquentia, ita ut auditores convincerent. Loquebatur enim Christus lingua plusquam humana, imo angelica quasi angelus, aut potius divina quasi homo Deus, juxta illud : « Erat enim docens eos sicut potestatem habens, et non sicut Scribæ, » *Matth.* VII, 29; vide ibi dicta. Cætera fusius narrat Matthæus, cap. XIII, 55, ubi ea explicui.

Verba gratiæ quadruplicia.

TESTIMONIUM ILLI DABANT, — quod bene pulchreque et gratiose diceret, non autem quod ipse esset Messias. Unde eum vocant « filium Joseph : » nam paulo post, cum ab eo taxarentur, eum spreverunt et præcipitare voluerunt, ut sequitur. Sic hodie multi laudant concionatorem, quamdiu dicit eis placentia et elegantia; at cum eorum vitia insectatur, ipsum vituperant et persequuntur. Hic est vulgi variabilis, et se suasque cupiditates amantis, mos et consuetudo.

Beda tamen hoc testimonium accipit de Messia, quod scilicet testarentur ipsum esse Messiam, de quo Isaias ista cecinerat. Unde subjicit Beda : « Magna cæcitas, cum quem verbis et factis Christum esse cognoscunt, ob solam generis notitiam contemnunt, quia apud se nutritum, et per ætatum tempora profecisse viderant. »

Vers. 23. 23. ET AIT (*Jesus*, ut addit Syrus) ILLIS : UTIQUE DICETIS MIHI HANC SIMILITUDINEM (Græce παραβολὴν, id est parabolam, hoc est proverbium sive adagium vulgo jactatum) : MEDICE, CURA TEIPSUM, — id est, cura tuos et patriam tuam, quæ tibi chara esse debet ut tu tibi ipsi : cura tuos cives Nazarenos, uti curasti, vel diceris curasse exteros Capharnaitas. Sic enim mox explicat Christus, qui spiritu divino videbat Nazarenorum occultas cogitationes; scilicet illos hoc mente volvere, quod ipse hic enuntiat. Unde occultæ eorum cogitationi et objectioni præveniendo occurrit, et respondet. Porro « protritum, ait Titus, usitatumque apud Judæos erat, ut medicos in morbum prolapsos, facto hoc urbanoque dicto exciperent : Medice, cura teipsum. » Sic enim habet communis hominum sensus, cui favet ipsa ratio, ut qui seipsum curare nequit vel negligit, alios pariter curare nequeat vel negligat. Esto a parte rei experientia non raro ostendat, medicos qui alios curant, sæpe non posse curare seipsos, sed aliis medicis se curandos committere, quia appetitus sæpe excæcat rationem, et morbus scientiam obnubilat. Unde melius et sincerius judicamus de aliorum morbis, quam de nostris. Amor proprius enim sæpe judicium pervertit. Unde monet Salomon, dicitque : « Ne innitaris prudentiæ tuæ, » *Prov.* XIII, 5.

Tropologice, hoc adagium : « Medice, cura teipsum, » S. Antonius sic exponebat, *q. d.* Qui vult aliorum vitia curare, prius curet sua : qui enim alios volunt juvare, antequam sanent seipsos, in sua vitia relabuntur. Sed audi ipsummet S. Antonium, in *Vitis SS. Patrum*, lib. VII, cap. III : « Patres antiqui egressi sunt in desertum, et ipsi sani effecti facti sunt medici, et reversi alios sanaverunt : ex nobis autem si quem egredi contigerit in desertum, antequam ipsi sanemur, curam aliis adhibemus, et revertitur ad nos infirmitas nostra, et fiunt ultima nostra pejora prioribus, propter quod dicitur nobis : O medice, prius tibi curam impende. » Sane experientia docet eos qui aliquod vitium in seipsis sanant, idem facile in aliis sanare. Huic proverbio simile est illud Plutarchi, libr. *De dignoscendo adulatore ab amico* : « Aliis medetur, ipse ulceribus scatens, » quod jacitur in eos, qui aliis sapiunt, non sibi; aliis oculati sunt et cauti, non sibi; alios consolari et animare norunt, cum ipsi sua mala iniquo ferant animo. Nam, ut idem Plutarchus ad Apollonium scribit : « Ægroto animo medicus est oratio » suavis et blanda, non vita, non virtus. Facile ergo est afflictos alios solari, difficile seipsum.

QUANTA AUDIVIMUS FACTA IN CAPHARNAUM, FAC ET HIC IN PATRIA TUA. — Hinc patet hæc contigisse in Nazareth, postquam Jesus prædicasset et miracula multa patrasset in urbe Capharnao, ut dixi vers. 16, et advertit S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evangel.*, cap. XLII, *q. d.* ait Glossa : « Non credimus quod incerta fama vulgavit, cum apud nos nihil tale feceris, quibus convenientius talia impendenda erant beneficia. » Habes enim hic in Nazareth patria tua quæ te concepit, nutrivit et in virum provexit, fratres, sorores, cognatos, vicinos, alios pauperes, alios ægros, alios aliter affectos : cur ergo tuis hisce per miraculum non succurris, quibus te cognatio, amor patriæ ipsaque naturæ charitas magis obstringit?

Vers. 24. 24. AIT AUTEM : AMEN (id est vere, vel in veritate) DICO VOBIS, QUIA (quod) NEMO PROPHETA ACCEPTUS EST IN PATRIA SUA, — ob causas quas recensui *Matth.* XIII, 57, *q. d.* Vos, o Nazareni, me quasi civem vestrum et filium fabri spernitis : hinc indigni estis, quibus ego beneficia mea conferam. Ideo, ait Interlinearis, non operor inter vos, quia increduli estis, non quia patriam oderim. Addit S. Cyrillus, quia civis semper suis civibus præsto est, hinc debita reverentia privatur a notis. Tertio S. Chrysostomus : Christus, ait, apud suos Nazarenos abstinuerat a miraculis, ne eos provocaret ad invidiam; nam, ut ait S. Ambrosius, aspernator est Deus invidorum : quia, ut ait Glossa, prope naturale est cives civibus invidere, nec virtutem considerant, sed fragilem recordantur infantiam.

Vere Chrysologus, *serm.* 48, in fine : « Inter suos posse, ait, morsus est, adustio est; inter

cives eminere proximos, proximorum urit gloriam : propinquo propinqui si honorem debeant, computant servitutem.» Festivus hac de re extat psittaci apologus. Psittacus ex Oriente in Occidentem delatus, ubi hujusmodi aves nasci non consueverunt, admiratur sese in majori pretio et honore haberi, quam in natali consuevisset loco; nam caveam eburneam argenteis contextam virgis incolebat, suavissimisque alebatur cibis, quod cæteris avibus Occidentalibus, quæ neque in forma, neque exprimendis humanis vocibus erant inferiores, non contingebat. Tunc turtur in eadem cavea conclusus : Hoc, inquit, nulla est admiratione dignum, nulli enim in patria meritus honor exhiberi solet.

Apologus psittaci.

Tropologice : docet hic Christus fideles, præsertim viros Religiosos et Apostolicos, affectum nimium erga patriam et parentes moderari vel exuere debere, ut toti orbi prosint, juxta illud :

Fideli orbis est patria. Gnomæ.

Omne solum forti patria est, ceu piscibus æquor.

Hinc Socrates a suis Atheniensibus damnatus ad mortem, dicebat se esse *Cosmopolitem*, id est *civem mundi*. Et Comicus : Homines optimi, ait, quærendi velut equi extra patriam. Communis omnium patria est Roma. Sic Herculi omnis terra fuit patria, ait Plutarchus, tract. *De Exilio*.

Homines optimi quærendi extra patriam velut equi.

Præclare S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 18 : « Una, inquit, magnis et excelsis viris patria est, nempe Jerusalem illa quæ mente percipitur, non eæ quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incoli videmus.» Idem, *orat.* 25 : « Terrenæ, inquit, hæ patriæ, atque hæc generum discrimina, brevis hujus et caducæ vitæ nostræ, scenæ ac ludi sunt. Quam enim quisque terram, sive per tyrannidem, sive per calamitatem, ante occupaverit, ea patria dicitur, cujus omnes æque hospites et advenæ sumus, quantumlibet vocum appellatione ludamus.» Talis erat S. Basilius, de quo ita scribit in ejus Vita S. Gregorius Nyssenus : « Ab exilii metu liber erat Basilius Magnus, quod unam patriam hominum censeret esse paradisum, atque omnem terram quasi commune naturæ exilium spectaret.»

Talis quoque fuit Paulus Orosius, familiaris S. Augustino, qui, lib. V *Contra Paganos*, ita de se scribit : « Inter Romanos Romanus, inter Christianos Christianus, inter homines homo, legibus imploro rempublicam, religione conscientiam, communione naturam. Utor temporarie omni terra quasi patria, quia quæ vera est, et illa quam amo patriam, in terra penitus non est. Nihil perdidi ubi nihil amavi; totumque habeo, quando quem diligo, mecum est : maxime quia et apud omnes idem est, qui me non modo notum omnibus, verum et proximum facit; neque egentem deserit, quia ipsius est terra et plenitudo ejus, ex qua omnibus omnia jussit esse communia.»

25. IN VERITATE DICO VOBIS, MULTÆ VIDUÆ ERANT IN DIEBUS ELIÆ IN ISRAEL, QUANDO CLAUSUM EST COELUM ANNIS TRIBUS ET MENSIBUS SEX, CUM FACTA ESSET FAMES MAGNA IN OMNI TERRA :

Vers. 25.

26. ET AD NULLAM ILLARUM MISSUS EST ELIAS, NISI IN SAREPTA SIDONIÆ, AD MULIEREM VIDUAM.

Vers. 26.

QUANDO CLAUSUM EST COELUM, — id est, quando cœlum non pluit super terram; pluvia enim cœlum, id est aerem, quasi clausum aperit, et suis guttis dividit.

ANNIS TRIBUS ET MENSIBUS SEX. — Id non extat in Scriptura veteri, sed Jesus id scivit, qua Deus, ac idipsum revelavit S. Jacobo, cap. V *Epist.*, vers. 17; nam quod III *Reg.* XVIII, 1, dicitur : « Factum est verbum Domini ad Eliam in anno tertio, dicens : Vade et ostende te Achab, ut dem pluviam super faciem terræ; » annus ille tertius accipiendus est non ab exordio siccitatis, sed a commoratione Eliæ in Sarepta.

IN OMNI TERRA — Israel eique vicina regione, uti erat Sidon et Sarepta, in qua erat hæc vidua.

Sensus est, *q. d.* Sicut Elias tempore famis nulli Israelitæ procuravit panem et victum, sed soli viduæ Sareptanæ, quæ erat Sidonia, id est Gentilis et alienigena, eo quod ipsa magni fecerit Eliam, ejusque prophetiæ, quod Deus fami ipsius provideret, crediderit, ideoque parum olei et farinæ quod habebat, in cibum Eliæ dederit, præponens illum sibi suorumque filiorum necessitati; quæ insignis fuit viduæ fides, æque ac charitas, ob quam meruit præponi Israelitis. Sic et ego Capharnaitas præfero vobis, o Nazareni cives mei, quia illi me ut doctorem e cœlis missum audiunt, honorant, obsequuntur; vos autem me ut civem vestrum et fabrum aspernamini : illis ergo panem spiritualem cœlestis doctrinæ et miraculorum impertior, vos autem in fame spirituali, id est in egestate doctrinæ salutiferæ relinquo. Elias enim erat typus et præcursor Christi, vidua Sareptana erat typus et primitiæ Gentilium, quos Christus prætulit Judæis civibus suis. Nam, ut ait Beda, « Sidon » Hebraice idem est quod *venatio inutilis*; « Sarepta, » *incendium* vel *angustia*, panis scilicet, puta gentilitas negotiis sæculi serviens et carnalium cupiditatum incendium panisque spiritualis angustias patiens. Elias est propheticus sermo, qui receptus pascit corda credentium.

Comparat se Christus Eliæ.

Tropologice, S. Basilius in *Catena* : Vidua est anima viduata virtute et notitia divina, quam Elias, id est verbum divinum mente receptum, nutrit virtutum panibus.

27. ET MULTI LEPROSI ERANT IN ISRAEL SUB ELISÆO PROPHETA : ET NEMO EORUM MUNDATUS EST NISI NAAMAN SYRUS, — ideoque alienigena et Gentilis, non Judæus. Idem probat alio Elisæi exemplo et typo, *q. d.* Sicut Elisæus magistrum suum Eliam secutus non prophetavit suis Judæis, sed exteris, ideoque non leprosos qui erant in Judæa, sed Naaman Syrum et Gentilem a lepra mundavit, id-

Vers. 27.

Pungit Christus Judæos exemplo Naaman Syri.

que ob hujus fidem et illorum incredulitatem. Naaman enim ex Syria longo itinere magnoque sumptu venit in Judæam ad Elisæum, credens quod ab eo a lepra curaretur, eumque honoravit, ac magna ei munera obtulit, atque in omnibus ei ut Prophetæ cœlesti obedivit, ut cum humiliter ei non per se, sed per internuntium jubenti, ut septies lavaretur in Jordane, paruit, ideoque ea lepra mundatus est : quæ omnia utique non fecissent Elisæo leprosi qui erant in Israel. Sic et ego Christus prædico et miracula patro apud exteros Capharnaitas, ob eorum erga me fidem, reverentiam et benevolentiam : vos vero, o Nazareni, ob infidelitatem, irreverentiam meique contemptum, desero. Elisæus enim, æque ac Elias, erat typus et præcursor Christi; Naaman Gentilis typus erat Gentilium, ad quos Christus, relictis Judæis, per Apostolos translaturus erat suam fidem, Ecclesiam et gratiam. Ita Beda, Titus, Theophylactus, Euthymius, Jansenius, Toletus et alii.

Vers. 28. 28. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes. — Tum quia sciebant se his duobus exemplis viduæ et Naaman pungi quasi incredulos, et contumelia affici quasi indignos miraculis Jesu; tum quia indignabantur Jesum, qui erat civis et æqualis ipsorum, ipsis se anteferre et conferre cum Elia et Elisæo, imo ex Isaiæ oraculo facere se Messiam; tum quod Christus tacite significaret se sua dona a Judæis ad Gentes translaturum. Ita S. Thomas, Toletus, Franciscus Lucas et alii.

Vers. 29. 29. Et surrexerunt, et ejecerunt illum extra civitatem, et duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem civitas illorum erat ædificata, ut præcipitarent eum. — « Duxerunt, » imo vi traxerunt invitum, ut illis videbatur, sed revera Christus sponte se trahi ducique sinebat. « Ad supercilium, » ad culmen, ad verticem, « montis, super quem civitas illorum (Nazareth) erat ædificata. » Solent enim civitates monti adjacentes, non in imo, nec in summo, sed in medio montis (uti Florentiam videmus in medio Apennini) ædificari; tum quia in imo aer est crassus et terreus, in summo nimis acer et subtilis, sed in medio aer est temperatus et medius, nec nimis crassus, nec nimis subtilis; tum quia in summo grassantur venti, fulmina et procellæ, juxta illud :

Urbes in medio montium commodius ædificantur, quam in summo, vel in imo.

> Perflant altissima venti,

et illud :

> feriuntque summos
> Fulmina montes.

Ut præcipitarent eum — ex summo in imum, itaque eum occiderent, tanquam qui patriam suam infamasset, ac magna injuria et dedecore affecisset; ideoque eum extra civitatem quasi illa indignum, in culmen montis duxerunt, ut velut impium in patriam, ex eo in saxa præcipitatum colliderent, et toto corpore conquassarent. Ingens fuit hæc injuria et violentia Nazarenorum in Christum civem suum, itaque reipsa confirmarunt id quod Christus eis dixerat, ait Euthymius, scilicet Prophetam non esse in honore in patria sua, sed in ea dehonorari, imo occidi, ideoque Nazarenos prædicatione et miraculis Christi esse indignos.

Christum quasi blasphemum præcipitare voluerunt Nazareni.

Addit S. Bonaventura, Toletus et alii duxisse eos Jesum extra civitatem in verticem montis, ut eum quasi blasphemum, quod se Messiam fecisset, occiderent. Esto enim blasphemus ex lege lapidandus erat; tamen voluerunt Christum præcipitare in saxa et lapides, quia hoc perinde est ac si eum lapidassent. Perinde enim est, sive saxa in hominem, sive hominem in saxa jacias et præcipites, imo hoc illo sævius et terribilius est. Sic S. Stephanum quasi blasphemum extra Hierosolymam ejecerunt et lapidarunt. Sic pariter S. Jacobum, primum Hierosolymorum Episcopum, quod Jesum doceret esse Messiam, quasi blasphemum e pinnaculo templi præcipitarunt.

Porro, S. Ambrosius ostendit eos deteriores fuisse diabolo; hic enim Christo in pinna templi a se constituto, tantum dixit: « Mitte te deorsum : » hi vero eum vi deorsum præcipitare sategerunt. Audi S. Ambrosium : « Est pejor magistro discipulorum hæreditas : ille verbo Dominum tentat, hi facto; iste dicit, Mitte te deorsum, illi adoriuntur ut mittant. »

Vers. 30. 30. Ipse autem transiens per medium illorum, ibat. — Maldonatus censet Christum hic sese fecisse invisibilem; S. Ambrosius et Beda putant Christum mutasse voluntatem Nazarenorum, ut vellent eum dimittere. Melius alii censent Christum eorum phantasiam vel oculos divertisse, vel eos stupefecisse, ac continuisse pedes et manus eorum, ut quasi stupidi Christum videntes eum apprehendere non possent, vel non auderent. Quare Christus hic ostendit suam divinitatem, seque esse Deum. Unde S. Ambrosius : « Ecce, ait, per medium illorum, mutata subito vel obstupefacta furentium mente, descendit. » Causam subdit : « Etenim quando vult capitur, quando vult elabitur, quando vult occiditur : quia nondum venerat hora ejus, » *Joan.* vii, 30. Debebat enim adhuc prædicare, et tandem ex Patris decreto crucifigi Hierosolymæ, non vero præcipitari in Nazareth. Ita Beda, S. Chrysostomus, Euthymius et alii.

Quomodo Christus e manibus Nazarenorum evaserit?

Tradit Brocardus, in *Descriptione Terræ sanctæ*, Christum elapsum e manibus Judæorum, subito in latere montis opposito apparuisse, ideoque locum illum vocari « saltum Domini. » Addit Lyranus saxum cui institit Christus, cessisse, et instar ceræ vestigia Christi impressa in se suscepisse, sicut Christus ascendens in cœlum e monte Oliveti, in eodem vestigia pedum suorum impressa reliquit. Audi et Adrichomium, in *Descripit. Terræ*

Saltus Domini. *sanctæ*, ad vocem « saltus Domini : » Tradunt Christum fugisse in montem altum, qui inde Saltus Domini dicitur, et subito ad tactum vestis ipsius saxum subterfugisse ac instar ceræ liquatum et resolutum quemdam effecisse sinum, quo corpus Dominicum muniretur et reciperetur, tantæ utique capacitatis, quantæ ipsum corpus Domini extitit quantitatis. In quo hodieque universa lineamenta et rugæ vestis, quæ a tergo Domini erant, pedumque ejus vestigia veluti manu sculptoris expressa servantur. Verum hæc certam non habent fidem.

32. ET STUPEBANT IN DOCTRINA EJUS, QUIA IN POTESTATE ERAT SERMO IPSIUS. — Græce ἐν ἐξουσίᾳ, id est in libertate, auctoritate, potentia, vi et efficacia, docebat enim « quasi potestatem habens, » *Matth.* XIII, 52. Vide ibi dicta.

Vers. 33. 33. ET IN SYNAGOGA ERAT HOMO HABENS DÆMONIUM IMMUNDUM. — Hanc historiam audivimus *Marci* I, 23, ubi eam explicui.

Vers. 38. 38. SOCRUS AUTEM SIMONIS TENEBATUR MAGNIS FEBRIBUS. — Hujus curationem audivimus *Matth.* VIII, 14. Vide ibi dicta.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Jesus ad sui sequelam vocat Petrum, Jacobum et Joannem per ingentem piscium capturam. Secundo, vers. 12*, sanat leprosum. Tertio, vers.* 18*, curat paralyticum. Quarto, vers.* 27*, e telonio ad se vocat Matthæum publicanum, ac murmurantibus Scribis respondet se venisse ad vocandum, non justos, sed peccatores ad pœnitentiam. Quinto, vers.* 33*, iisdem interrogantibus dat causam, cur discipuli Joannis crebro jejunent, sui non.*

Primam partem explicui Matth. IV, 18; *secundam,* Matth. VIII, 2; *tertiam,* Matth. IX, 2; *quartam,* Matth. IX, 14. *Quare paucis additis hoc caput expediam.*

1. Factum est autem, cum turbæ irruerent in eum, ut audirent verbum Dei, et ipse stabat secus stagnum Genesareth. 2. Et vidit duas naves stantes secus stagnum : piscatores autem descenderant, et lavabant retia. 3. Ascendens autem in unam navim, quæ erat Simonis, rogavit eum a terra reducere pusillum. Et sedens docebat de navicula turbas. 4. Ut cessavit autem loqui, dixit ad Simonem : Duc in altum, et laxate retia vestra in capturam. 5. Et respondens Simon, dixit illi : Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus; in verbo autem tuo laxabo rete. 6. Et cum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam, rumpebatur autem rete eorum. 7. Et annuerunt sociis, qui erant in alia navi, ut venirent, et adjuvarent eos. Et venerunt, et impleverunt ambas naviculas, ita ut pene mergerentur. 8. Quod cum videret Simon Petrus, procidit ad genua Jesu, dicens : Exi a me, quia homo peccator sum, Domine. 9. Stupor enim circumdederat eum, et omnes qui cum illo erant, in captura piscium, quam ceperant; 10. similiter autem Jacobum et Joannem, filios Zebedæi, qui erant socii Simonis. Et ait ad Simonem Jesus : Noli timere; ex hoc jam homines eris capiens. 11. Et subductis ad terram navibus, relictis omnibus, secuti sunt eum. 12. Et factum est, cum esset in una civitatum, et ecce vir plenus lepra, et videns Jesum, et procidens in faciem, rogavit eum, dicens : Domine, si vis, potes me mundare. 13. Et extendens manum tetigit eum, dicens : Volo, mundare. Et confestim lepra discessit ab illo. 14. Et ipse præcepit illi ut nemini diceret, sed : Vade, ostende te sacerdoti, et offer pro emundatione tua, sicut præcepit Moyses, in testimonium illis. 15. Perambulabat autem magis sermo de illo; et conveniebant turbæ multæ ut audirent, et curarentur ab infirmitatibus suis. 16. Ipse autem secedebat in desertum, et orabat. 17. Et factum est in una dierum, et ipse sedebat docens. Et erant Pharisæi sedentes, et legis doctores, qui venerant ex omni castello Galilææ, et Judææ, et Jerusalem; et virtus Domini erat ad sanandum eos. 18. Et ecce viri portantes in lecto hominem, qui erat paralyticus; et quærebant eum inferre, et ponere ante eum. 19. Et non invenientes qua parte

illum inferrent præ turba, ascenderunt supra tectum, et per tegulas summiserunt eum cum lecto in medium ante Jesum. 20. Quorum fidem ut vidit, dixit : Homo, remittuntur tibi peccata tua. 21. Et cœperunt cogitare Scribæ, et Pharisæi, dicentes : Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest dimittere peccata, nisi solus Deus? 22. Ut cognovit autem Jesus cogitationes eorum, respondens, dixit ad illos : Quid cogitatis in cordibus vestris? 23. Quid est facilius dicere : Dimittuntur tibi peccata; an dicere : Surge, et ambula? 24. Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (ait paralytico) : Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, et vade in domum tuam. 25. Et confestim consurgens coram illis, tulit lectum in quo jacebat, et abiit in domum suam, magnificans Deum. 26. Et stupor apprehendit omnes, et magnificabant Deum. Et repleti sunt timore, dicentes : Quia vidimus mirabilia hodie. 27. Et post hæc exiit, et vidit publicanum nomine Levi, sedentem ad telonium, et ait illi : Sequere me. 28. Et relictis omnibus, surgens secutus est eum. 29. Et fecit ei convivium magnum Levi in domo sua; et erat turba multa publicanorum, et aliorum, qui cum illis erant discumbentes. 30. Et murmurabant Pharisæi et Scribæ eorum, dicentes ad discipulos ejus : Quare cum publicanis et peccatoribus manducatis et bibitis? 31. Et respondens Jesus, dixit ad illos : Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. 32. Non veni vocare justos, sed peccatores ad pœnitentiam. 33. At illi dixerunt ad eum : Quare discipuli Joannis jejunant frequenter, et obsecrationes faciunt, similiter et Pharisæorum; tui autem edunt et bibunt? 34. Quibus ipse ait : Numquid potestis filios sponsi, dum cum illis est sponsus, facere jejunare? 35. Venient autem dies, cum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc jejunabunt in illis diebus. 36. Dicebat autem et similitudinem ad illos : Quia nemo commissuram a novo vestimento immittit in vestimentum vetus; alioquin et novum rumpit, et veteri non convenit commissura a novo. 37. Et nemo mittit vinum novum in utres veteres; alioquin rumpet vinum novum utres, et ipsum effundetur, et utres peribunt. 38. Sed vinum novum in utres novos mittendum est, et utraque conservantur. 39. Et nemo bibens vetus, statim vult novum, dicit enim : Vetus melius est.

Vers. 6. 6. CONCLUSERUNT PISCIUM MULTITUDINEM COPIOSAM, — quia dixerat Petrus : « In verbo tuo laxabo rete. » Ecce hic est fructus, hæc merces obedientiæ. Fecit hoc Jesus, *primo*, ut dando eis alimoniam, pararet eos ad vocationem et sui sequelam, *q. d.* Destino vos a piscatione evocare ad mei sequelam, atque ne vos excusetis dicendo, quod piscatione victum comparare debeatis, ecce ego vobis ultro ingentem piscium copiam suggero, ut discatis in me fidere, quod ego sine piscatione victui vestro et cæteris vitæ necessariis ultro providebo, idque facilius et copiosius, quam vos vestra piscandi industria et labore vobis providere possitis. *Secundo*, ut ex piscatione copiosa piscium discerent, se copiosam piscationem hominum mox facturos, cum ad eam vocandi essent a Christo.

Apostoli piscatores.

Vers. 7. 7. ET ANNUERUNT SOCIIS, — quia præ admiratione, lætitia et stupore tantæ capturæ clamare aut loqui non poterant.

Vers. 10. 10. NOLI TIMERE — (*q. d.* Noli stupore, timore et sacro horrore ob miraculum hoc capturæ piscium corripi. Causam subdit, promittendo majorem et altiorem piscationem, dicens) : EX HOC JAM HOMINES ERIS CAPIENS. — Græce ζωγρῶν, a ζωγρέω, quod *primo*, a ζῶον et ἀγρέω vel ἀγρεύω, id est *animal venor*, vertas cum Nostro, *capiens*, venans, piscans : unde Arabicus vertit, *ex nunc eris piscator, qui piscaberis homines, q. d.:* Tu, o Petre, deinceps capies homines, non ut feras retibus et vulneribus, sed ut pisces, qui illæsi capiuntur reti : simili modo tu capies et piscaberis homines, non armis, sed virtute et efficacia spiritus.

Secundo, ζωγρέω, derives a ζῶν, id est vivens, vivum, et ἔγρομαι vel ἐγείρω, id est vivum excito, ad vitam revoco, vivifico. Unde S. Ambrosius, lib. V *Hexam.*, cap. VI, vertit, « eris vivificans homines; » Syrus, « posthac piscaturus es homines ad vitam, » *q. d.* Piscatores piscantur pisces reti, eosque ex aqua extrahunt ad mortem, ut scilicet eos jugulent, coquant et comedant : tu vero, o Petre, homines piscaberis, non ad mortem, sed ad vitam, imo peccato mortuos suscitabis ad vitam gratiæ, ita scilicet ut quasi pisces a te capti moriantur peccato, concupiscentiæ et vitæ priori, sed vivant vitæ, vita gratiæ et divina, ac Deo per gratiam et charitatem quasi incorporentur, sicut pisces comesti ab hominibus iisdem incorporantur, ac in iis vivunt vita nobiliori, quia anima humana informantur. Ita Origenes, hom. 16 *in Jerem.*, et S. Justinus in *Quæst. Gentil.*, Quæst. XL.

Allegorice : Petri navis est Ecclesia, cujus patronus et quasi princeps est Petrus ejusque successores Romani Pontifices. Pontifex ergo est primus et summus piscator, cui a Christo dicitur : « Eris homines capiens. » Pontifici ergo incumbit per se et suos legatos, ac sacerdotes et Religiosos a se missos convertere infideles, Saracenos, hæreticos, etc., uti primi Pontifices SS. Clemens, Linus, Cletus, Cornelius, Fabianus, Urbanus, etc., Romanos converterunt, ac viros Apostolicos in Hispaniam, Africam, Indiam, etc., miserunt, qui indigenas ad Christum converterunt. Ita S. Gregorius misit S. Augustinum in Angliam, qui eam convertit.

Notat S. Ambrosius alios pisces, puta homines, hamo trahi, ut martyres; alios reti, ut fideles communes. Additque: Apostolica instrumenta, retia sunt, non enim captos perimunt, sed reservant, et fluctuantes de infimis ad superna traducunt. Retia enim dicuntur quasi retinentia id quod ceperunt, ait Glossa.

Vers. 32. 32. NON VENI VOCARE JUSTOS, SED PECCATORES AD POENITENTIAM, — et per pœnitentiam ad gratiam et gloriam. Unde acute S. Ambrosius : « Si gratia est ex pœnitentia, inquit, qui fastidit pœnitentiam, abdicat gratiam. »

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus contra Pharisæos defendit discipulos, qui in sabbato famentes vellebant spicas. Secundo, vers. 8, sabbato curat habentem manum aridam. Tertio, vers. 13, eligit creatque duodecim apostolos. Quarto, vers. 20, proponit beatitudines Evangelicas. Quinto, vers. 30, usque ad finem pergit concionari de dilectione inimicorum, de misericordia, de non judicando, de studio bonorum operum.

Primam partem explicui Matth. XII, 1; *secundam, ibidem vers.* 10; *tertiam,* Matth. X, 1; *quartam,* Matth. V, 1; *quintam,* Matth. V, 44, *et* VII, 3, *et* X, 24, *cæterisque locis in Bibliis hoc capite ad marginem annotatis.*

1. Factum est autem in sabbato secundo primo, cum transiret per sata, vellebant discipuli ejus spicas, et manducabant confricantes manibus. 2. Quidam autem Pharisæorum dicebant illis : Quid facitis quod non licet in sabbatis? 3. Et respondens Jesus ad eos, dixit : Nec hoc legistis quod fecit David, cum esurisset ipse, et qui cum illo erant? 4. quomodo intravit in domum Dei, et panes propositionis sumpsit, et manducavit, et dedit his qui cum ipso erant : quos non licet manducare nisi tantum sacerdotibus? 5. Et dicebat illis : Quia Dominus est Filius hominis, etiam sabbati. 6. Factum est autem et in alio sabbato, ut intraret in synagogam, et doceret. Et erat ibi homo, et manus ejus dextra erat arida. 7. Observabant autem Scribæ et Pharisæi, si in sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum. 8. Ipse vero sciebat cogitationes eorum; et ait homini, qui habebat manum aridam : Surge, et sta in medium. Et surgens stetit. 9. Ait autem ad illos Jesus : Interrogo vos, si licet sabbatis benefacere, an male; animam salvam facere, an perdere? 10. Et circumspectis omnibus dixit homini : Extende manum tuam. Et extendit, et restituta est manus ejus. 11. Ipsi autem repleti sunt insipientia, et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu. 12. Factum est autem in illis diebus, exiit in montem orare, et erat pernoctans in oratione Dei. 13. Et cum dies factus esset, vocavit discipulos suos; et elegit duodecim ex ipsis (quos et Apostolos nominavit) : 14. Simonem, quem cognominavit Petrum, et Andream fratrem ejus, Jacobum, et Joannem, Philippum, et Bartholomæum, 15. Matthæum, et Thomam, Jacobum Alphæi, et Simonem, qui vocatur Zelotes, 16. et Judam Jacobi, et Judam Iscariotem, qui fuit proditor. 17. Et descendens cum illis, stetit in loco campestri, et turba discipulorum ejus, et multitudo copiosa plebis ab omni Judæa, et Jerusalem, et maritima, et Tyri, et Sidonis, 18. qui venerant ut audirent eum, et sanarentur a languoribus suis. Et qui vexabantur a spiritibus immundis, curabantur. 19. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, et sanabat omnes.

20. Et ipse elevatis oculis in discipulos suos, dicebat : Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei. 21. Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini. Beati qui nunc fletis, quia ridebitis. 22. Beati eritis cum vos oderint homines, et cum separaverint vos, et exprobraverint, et ejecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis. 23. Gaudete in illa die et exultate : ecce enim merces vestra multa est in cœlo : secundum hæc enim faciebant Prophetis patres eorum. 24. Verumtamen væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram. 25. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis et flebitis. 26. Væ cum benedixerint vobis homines, secundum hæc enim faciebant pseudo-prophetis patres eorum. 27. Sed vobis dico, qui auditis : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos. 28. Benedicite maledicentibus vobis, et orate pro calumniantibus vos. 29. Et qui te percutit in maxillam, præbe et alteram. Et ab eo, qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. 30. Omni autem petenti te, tribue; et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. 31. Et prout vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter. 32. Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam et peccatores diligentes se diligunt. 33. Et si benefeceritis his qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem et peccatores hoc faciunt. 34. Et si mutuum dederitis his, a quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam et peccatores peccatoribus fœnerantur, ut recipiant æqualia. 35. Verumtamen diligite inimicos vestros; benefacite, et mutuum date, nihil inde sperantes; et erit merces vestra multa, et eritis filii Altissimi, quia ipse benignus est super ingratos et malos. 36. Estote ergo misericordes, sicut et Pater vester misericors est. 37. Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini. Dimittite, et dimittemini. 38. Date, et dabitur vobis; mensuram bonam, et confertam, et coagitatam, et supereffluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem quippe mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis. 39. Dicebat autem illis et similitudinem : Numquid potest cæcus cæcum ducere? nonne ambo in foveam cadunt? 40. Non est discipulus super magistrum; perfectus autem omnis erit, si sit sicut magister ejus. 41. Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? 42. Aut quomodo potes dicere fratri tuo : Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo; et tunc perspicies, ut educas festucam de oculo fratris tui. 43. Non est enim arbor bona, quæ facit fructus malos; neque arbor mala, faciens fructum bonum. 44. Unaquæque enim arbor de fructu suo cognoscitur. Neque enim de spinis colligunt ficus, neque de rubo vindemiant uvam. 45. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum, et malus homo de malo thesauro profert malum; ex abundantia enim cordis os loquitur. 46. Quid autem vocatis me, Domine, Domine, et non facitis quæ dico? 47. Omnis qui venit ad me, et audit sermones meos, et facit eos : ostendam vobis cui similis sit. 48. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altum, et posuit fundamentum super petram; inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi, et non potuit eam movere, fundata enim erat super petram. 49. Qui autem audit, et non facit, similis est homini ædificanti domum suam super terram sine fundamento, in quam illisus est fluvius, et continuo cecidit, et facta est ruina domus illius magna.

Vers. 1. Sabbatum secundo primum, quod?

1. FACTUM EST AUTEM IN SABBATO SECUNDO PRIMO. — Arabicus, *in sabbato secundo;* Syrus sabbati non meminit. Quæres, quodnam hoc sabbatum? S. Hieronymus hanc quæstionem proposuit S. Gregorio Nazianzeno magistro suo. Ille eamdem in ipsum ludendo retorsit, cum, ut scribit S. Hieronymus ad Nepotianum, diceret : « Docebo te super hac re in Ecclesia, in qua mihi omni populo acclamante, cogeris invitus scire quod nescis, aut certe si solus tacueris, solus ab omnibus stultitiæ condemnaberis. »

Prima sententia.

Primo, S. Epiphanius, *hæresi* 51, Vatablus et alii, opinantur « sabbatum secundo primum » fuisse octavam diem azymorum, sive ultimum

diem Paschæ. Pascha enim per octo dies celebrabatur, quibus pane azymo duntaxat vesci licebat : octavus autem dies erat cæteris septem solemnior, eodemque ritu celebrandus quo ipsum Paschæ festum. Primus ergo dies Paschæ dicebatur « sabbatum primo primum, » id est festum summum et solemnissimum : octavus vero dies dicebatur « sabbatum secundo primum, » quia post primum diem Paschæ, solemnitate erat secundum; omnis enim dies festus ab Hebræis vocabatur sabbatum.

Secunda.

Secundo, Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 110, et ex eo Titus Bostrenus et Euthymius hic, per « sabbatum secundo primum » accipiunt primum diem azymorum, qui erat dies secundus Paschæ: Pascha enim incipiebat decima quarta die primi mensis Nisan ad vesperam, et decima quinta erat prima azymorum : secundum ergo sabbatum est primus dies azymorum, quia hic secundus est post primum Paschæ : idem quoque primus est, quia est primus dies festi azymorum.

Tertia.

Tertio, Maldonatus censet « sabbatum secundo primum » esse Pentecosten : Pascha enim esse sabbatum primo primum, id est festum primum et summum; Pentecosten vero huic proximum, ideoque post primum Paschæ ordine secundum.

Quarta genuina, fuit sabbatum proprie dictum.

Verum, dico sabbatum hic non quodvis festum, sed sabbatum proprie dictum, sive diem septimum hebdomadæ significare. Nam illo tantum die quasi sacratissimo, Judæis lege vetitum erat spicas vellere et cibum parare, *Exodi* XXXV, 3, quod cæteris festis licebat, ut patet *Exodi* XII, 16. *Secundo,* idipsum liquet ex eo quod Matthæus, Marcus et Lucas constanter hoc festum vocant sabbatum.

At quod et quale?

Sed quodnam fuit hoc sabbatum, et cur dictum « secundo primum? »

Prima sententia.

Primo, Theophylactus censet fuisse sabbatum, quod præcedebat alius dies festus, v. g. si in Parasceve, sive feria sexta, fuisset festum Paschæ, Neomeniæ, Pentecostes, etc.; sabbatum proxime sequens dicebatur « secundo primum, » quasi secundum a festo præcedente, et post illud primum. Alii vice versa, « sabbatum secundo primum » intelligunt illud, post quod proxime sequebatur aliud festum : hujus enim respectu sabbatum erat primum, ac ejus quasi secundi respectu vocabatur secundo primum, quasi primum ante secundum quod proxime sequebatur.

Secunda.

Secundo, Josephus Scaliger, lib. VI *De Emend. temp.,* cap. VI, asserit hoc fuisse sabbatum primum post festum Paschæ, dicique secundo primum, quia primum erat post diem secundum azymorum, a quo numerabantur septem hebdomades usque ad Pentecosten; ita ut prima hebdomas et primum sabbatum vocaretur secundo prima, vel primum, secunda hebdomas cum suo sabbato vocaretur secundo secunda, tertia hebdomas secundo tertia, quarta secundo quarta, et ita deinceps usque ad septimam (1).

Huc accedit Gabriel Vasquez, tract. *De Eucharistia,* dip. 173, cap. II, num. 10, qui opinatur « sabbatum secundo primum » fuisse sabbatum proxime sequens diem secundum azymorum. Additque τὸ « secundo primo » esse duas dictiones uti duas efficiunt Biblia Romæ correcta, non unum compositum, ac proinde in Græco pariter scribendum esse disjunctim δευτέρῳ, πρώτῳ, non conjunctim δευτεροπρώτῳ : quia, inquit, τὸ δευτέρῳ non est additamentum diminuens, *q. d.* Secundarie primum, sed augens dignitatem hujus sabbati : sabbatum ergo hoc censet dici secundum primum, ratione ordinis et numeri, sed respectu diversorum; secundum enim erat respectu primæ diei azymorum, quæ primum erat sabbatum, id est festum; primum vero erat, qua sabbatum sive dies septima, quæ primo sequebatur festum secundæ diei azymorum. Huic sententiæ obstat, quod initio ostendi, nec secundam diem azymorum, nec aliud festum hic vocari sabbatum, sed solum diem septimam hebdomadæ.

Tertia.

Tertio, verisimilius S. Chrysostomus, hom. 40 *in Matth.,* Jansenius, Toletus, Franciscus Lucas et Emmanuel Sa arbitrantur « sabbatum secundo primum » idem esse quod sabbatum duplex, sive sabbatum bis primum et bis solemne, ac tale dici sabbatum in quod aliud festum, v. g. Pentecostes, vel Neomeniæ, aut aliud simile incidebat : tunc enim sabbatum hoc videbatur duplex esse festum, sive bis festum. Verum sic brevius, clarius et aptius dixisset Lucas : Et erat sabbatum duplex; sive bis festum : sicut Ecclesia festa magis solemnia vocat *duplicia,* quia in eis duplicantur antiphonæ, illæ enim integræ tam ante quam post singulos psalmos recitantur. Rursum « sabbatum secundo primum » dicit ordinem ad sabbatum primò primum : ergo cum illo non potest esse unum et idem, ut vult Jansenius, sed ab eo debet esse diversum, illoque dignitate minus et inferius; secundum enim dicit ordinem et sequelam ad primum.

Objicit Jansenius : Matthæus in cap. XII, 1, in Græco, et Marcus, cap. II, 23, in Latino, hoc sabbatum vocat « sabbata » in plurali, ergo plura in eo concurrebant festa. Respondeo : Vocant sabbata, id est sabbatum in singulari. Causam dedi *Matth.* XXVIII, 1.

Quarta genuina.

Quarto ergo, verisimillimum est « sabbatum secundo primum » vocari sabbatum quod incidebat in festum Pentecostes, aut infra hebdomadem Pentecostes, dicique « secundo primum, »

(1) Scaligeri sententiam sequitur Kuinoel in h. l., et certam habebis, animum si attendas circumstantiis rei a Luca narratæ. Nam ex lege, *Levit.* XXIII, 15, die Paschatis secundo manipulus novi frumenti Domino offerebatur, tumque falx in segetem immitti, atque plena messis institui poterat. Ergo haudquaquam verisimile est rem a Luca narratam hic, post Pentecosten, ut vult interpres Noster, contigisse.

id est secundo loco primum, vel primum post sabbatum, quod incidebat infra hebdomadem Paschæ : hoc enim erat primo primum, sive absolute primum omnium sabbatorum totius anni. Unde de eo ait Joannes, cap. XIX, 31 : « Erat enim magnus dies ille sabbati, » id est nobilissimum et solemnissimum hoc Paschæ sabbatum. Sicut enim festum Paschæ erat cæterorum festorum primum et celeberrimum; sic et sabbatum in festa Paschæ incidens, cæterorum sabbatorum erat primum et celeberrimum. Porro proximum a Paschate, sive secundum festum erat Pentecoste: unde et sabbatum proximum post Pentecosten, secundum inter sabbata locum obtinebat. Sabbatum ergo Paschæ erat primo primum, sabbatum vero Pentecostes erat huic proximum, sed dignitate inferius, ideoque dicebatur secundo primum, id est secundum a sabbato paschali, ac post illud cæterorum primum.

Prob. Primo. Probatur hæc sententia *primo*, quia ea quæ hic narrantur de Christi discipulis sabbato hoc spicas vellentibus, contigerunt circa Pentecosten, ut patet ex eo quod tunc segetes sint maturæ in Judæa, utpote regione calida. Unde Judæi jubebantur tunc primos panes novæ frugis Deo offerre, *Levit.* XXIII, 16 et 17.

Secundo. *Secundo*, quia sabbatum hoc, ut ostendi initio, erat sabbatum proprie dictum, ac proinde secundum dici debet respectu alicujus sabbati primi etiam proprie dicti, non autem respectu Paschæ aut alterius festi. Ergo cum sabbatum Paschæ fuerit omnium primum, ut probavi, consequens est, ut sabbatum Pentecostes dicatur et sit secundum, sive secundo primum, id est secundo loco et gradu primarium et principale, idque exigunt Biblia Romæ correcta, quæ τὸ *secundo* commate dividunt a τῷ *primo*. Sic enim habent : « Factum est autem in sabbato secundo, primo cum transiret per sata; » et Arabicus, *in sabbato secundo*.

Tertio. *Tertio*, quia ex dictis liquet nullam cæterarum opinionum esse vero similem. Denique cognata et vicina festa sunt Pascha et Pentecoste, ut unum primum, alterum a primo secundum esse videatur. Unde Itali Pentecosten vocant Pascha Spiritus Sancti. Simili modo consequenter cognata et vicina erant duo sabbata, Paschæ et Pentecostes. Hinc et Ecclesia omnes Dominicas quæ in locum sabbatorum successere, ordine suo numerat a Pentecoste usque ad Adventum, ac primam Dominicam post Pentecosten nuncupat illam quæ incidit in octavam Pentecostes, secundam quæ proxime sequitur, tertiam quæ tertio loco, etc.

Itali Pentecosten vocant Pascha Spiritus Sancti.

Dices : Tota hebdomada Pentecostes non erat festa, uti erat hebdomas Paschæ; ergo sabbatum in illam incidens non erat dignius cæteris. Respondeo : Hebdomas Pentecostes non erat festa ex præscripto legis, sed tamen ex religione et devotione Hebræorum, ad imitationem Paschæ, celebrior erat cæteris hebdomadibus. Unde magna celebritate diem octavam Pentecostes celebrabant die 13 tertii mensis Sivan, sive maii (Pentecosten enim celebrabant sexta die ejusdem mensis), sicut octavam Paschæ celebrabant die 22 primi mensis Nisan, sive martii, hæc enim est octava a die 14 qua celebrabant Pascha : quæ omnia patent ex *Calendario Hebræorum*, quod edidit Genebrardus, et *Commentario* quod in Psalmos præfixit.

Allegor. Allegorice S. Ambrosius hic : Sabbatum secundo primum, inquit, est tempus Evangelii, hoc enim tempore est secundum, quia sequitur sabbatum legale, dignitate vero est primum.

Symbol. Symbolice idem, in *Psalm.* XLVII, sub initium : Sabbatum secundo primum, inquit, est sabbatum Judæorum; hoc enim dignitate est secundum a nostro Paschate, quia post resurrectionem Christi prælatus est illi dies Dominicus : dicitur et primum, quia ante Christum erat primum et solemnissimum.

Tropol. Tropologice Beda : Christus, inquit, sabbatis maxime curat et docet, non solum propter insinuandum spirituale sabbatum, quo mens a vitiis et operibus corporalibus abstinens uni vacat Deo; sed etiam propter celebriorem populi conventum, uti jam die Dominico ad confluentem populum habetur concio. Accessit et alia ratio, quam dedi in Matthæo, scilicet ut Christus Judæos et Scribas doceret verum sabbati cultum, nec ei repugnare ægrorum curationem et miracula, quæ ipse in sabbato patrabat, ut censebant Scribæ, qui proinde eum ut legis violatorem persecuti sunt usque ad necem et crucem, idque permittere decreverat Deus, ut sic decretum suum de redimendis per Christi crucem hominibus adimpleret.

Vers. 5. 5. QUIA DOMINUS EST FILIUS HOMINIS, ETIAM SABBATI, — ob causas quas dedi *Matthæi* cap. XII. Hic exemplar Græcum Parisiense, quod citat Franciscus Lucas in notis, hæc addit : « Eodem die, cum quemdam conspexisset operantem sabbato, dixi ei : Homo, si quidem nosti quid agas, beatus es; sin autem non nosti, execrabilis es et transgressor legis. » Verum hæc Ecclesia non agnoscit.

Vers. 11. 11. IPSI AUTEM REPLETI SUNT INSIPIENTIA. — *q. d.* Nil Christo respondere potuerunt Judæi more insipientis, qui non habet quod dicat et loquatur. Græce pro *insipientia* est ἀνοίας, id est *amentia*, *q. d.* In rabiem et furorem acti sunt, quod rationibus Christi tam evidentibus confunderentur. Syrus vertit, *repleti sunt invidia :* hæc enim eos excæcabat, ne veritatem de modo colendi sabbatum agnoscerent, ac eos in necem Christi incitabat. Unde subdit Lucas : « Et colloquebantur ad invicem, quidnam facerent Jesu, » ut eum e medio tollerent. Est metalepsis : ponitur enim effectus pro causa, scilicet « insipientia » pro invidia, a qua causatur et nascitur.

Vers. 12. 12. EXIIT IN MONTEM ORARE, ET ERAT PERNOCTANS IN ORATIONE DEI, — orans Deum, colloquens cum Deo. Propria orationis hujus nocturnæ causa

fuit, ut Christus per eam Patrem rogaret, ut postero mane e discipulis duodecim Apostolos designaret, eosque deligeret, qui tanto gradu digni forent, atque ut eis orando gratiam et spiritum ingentem ad Apostolatu hoc rite perfungendum multosque convertendum impetraret, utque nos idem facere doceret. Quocirca Ecclesia, Christi exemplo, in Quatuor Temporibus dum ordinat Sacerdotes, Diaconos, Episcopos, etc., orationem et jejunium fidelibus omnibus indicit, ut digni eligantur, utque electis gratia ad tantum munus idonea impetretur. A Clero enim totus pendet populus. Episcopus si bonus et zelosus est, omnes fideles sui Episcopatus ædificat et sanctificat: sin vitiosus sit vel deses, omnes scandalizat et perdit. Sic et Parochus totam parochiam, si bonus est, bonam efficit; si malus, malam.

Noctu ora. Primo. Tropologice : docet hic Christus noctu orare, *primo,* quia nox ob quietem, silentium et solitudinem mentem colligit, ut in Deum facile elevetur eique uniatur; Secundo. *secundo,* ad arcendum nocturnas illusiones, tentationes, terrores, quos dæmon excitare solet; Tertio. *tertio,* ut noctu orando hauriamus a Deo spiritum et gratias, quas per diem in proximos effundamus. Hac de causa Christus noctu orabat, per diem concionabatur. Idem fecit S. Paulus, *Act.* XVI, 15; I *Timoth.* V, 5; S. Antonius, S. Simeon Stylites, S. Dominicus, S. Franciscus et alii. Hinc David toties nocturnam orationem commendat, ut *Psalm.* CXXXIII, 1 : « In noctibus extollite manus vestras in sancta. » *Psal.* CXVIII, 62 : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi. » *Psal.* LXXVI, 7 : « Meditatus sum nocte cum corde meo. » *Psal.* XLI, 4 : « Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie : Ubi est Deus tuus? » Plura de hac re dixi superius, et *Deuter.* VI, 7, ad illa : « Dormiens atque consurgens. »

Vers. 20. 20. BEATI PAUPERES SPIRITU. — « Humilitas enim spiritus divitiæ virtutum sunt, » ait S. Ambrosius. Porro Matthæus, cap. V, octo beatitudines Evangelicas recenset, quas Lucas hic per compendium ad quatuor redigit. Vide ibi dicta.

Hinc recte concludit S. Ambrosius, lib. II *Offic.,* cap. IV : « Itaque, inquit, paupertatem, famem, dolorem, quæ putantur esse mala, non solum impedimento non esse ad beatam vitam, sed etiam adjumento evidentissime pronuntiatum est a Christo, » qui est prima veritas, ideoque falli aut fallere nequit.

Porro, S. Ambrosius hic causam dat cur Lucas quatuor tantum assignet beatitudines : Quia contentus fuit, inquit, quatuor virtutes amplecti cardinales, scilicet justitiam, quæ alienas opes non appetens sancta gaudet paupertate; temperantiam, quæ esurire et sitire mavult, quam saturari et commessari; prudentiam, quæ hic lugere et flere appetit, ut in cœlo ridere et exultare mereatur; fortitudinem, quæ pro Christo et virtute omnia probra et maledicta, et adversa quælibet generose sustinet et superat. Aut potius censet temperantiam notari in prima beatitudine, cum ait : « Beati pauperes; » justitiam in secunda, cum ait : « Beati qui nunc esuritis, » scilicet justitiam, ut addit Matthæus cap. V; prudentiam in tertia, cum ait : « Beati qui nunc fletis : » « habes, ait Ambrosius, prudentiam cujus est flere occidua, et ea quæ æterna sunt quærere; » fortitudinem in quarta, cum ait : « Beati eritis cum vos oderint homines. » « Habes, ait, fortitudinem, sed eam quæ non odium mereatur ex crimine, sed persecutionem patiatur ex fide. Sic enim ad passionis pervenitur coronam, si gratiam hominum negligas, divinam sequaris. »

Vers. 24. 24. VÆ VOBIS DIVITIBUS, QUIA (ita legendum cum Romanis, non *qui*; Græce enim est ὅτι, quod dat causam cur divitibus sit væ) HABETIS CONSOLATIONEM VESTRAM. — Christus hic quatuor recensitis jam beatitudinibus sive felicitatibus, per antithesin totidem opponit miserias et infelicitates; scilicet *primo,* studio paupertatis ejusque præmio, scilicet regno cœlorum, opponit studium divitiarum et avaritiam ejusque pœnam, scilicet væ æternæ damnationis, desolationis et gehennæ. *Secundo,* abstinentiæ et esuriei ejusque præmio, scilicet saturitati cœlesti, opponit gulam ejusque congruam pœnam; scilicet væ æternæ famis et penuriæ. *Tertio,* pio luctui ejusque præmio, scilicet gaudio perenni, opponit modicum præsentis vitæ gaudium et risum ejusque pœnam, scilicet luctum et planctum æternum. *Quarto,* persecutioni ejusque præmio, scilicet amplæ mercedi in cœlis, opponit plausum hominum ejusque pœnam, scilicet perennem Dei offensam, iram et vindictam. Væ in Scriptura quid significet? « Væ » enim in Scriptura sæpe notat Dei iram et damnationem ad gehennam æternam, ut notat S. Gregorius, hom. 9 *in Ezechiel.* Porro, τὸ « væ » est interjectio Christi partim deplorantis æternam divitum miseriam, ut vult S. Chrysostomus, hom. 44 *ad Popul.*; partim eam prædicentis, ut vult Titus; partim eam comminantis et decernentis, ut vult Tertullianus, lib. IV *Contra Marcionem.*

DIVITIBUS. — Sicut per pauperes, vers 20, intellexit pauperes spiritu, id est, amore, affectu et studio, qui scilicet amant paupertatem, ut magis placeant Deo; sic per « divites » hic intelligit avaros et cupidos, qui student congerere opes per fas et nefas, ac in iis suam felicitatem et quasi ultimum finem collocant : hoc enim est peccatum mortale, quod ad rapinas, usuras, injustos contractus aliaque peccata impellit, ideoque ei Christus hic « væ » gehennæ intentat. Nam alioqui divites, qui ex hæreditate vel honesto labore et lucro abundant opibus, si illis non afficiantur, sed eas in pauperes operaque pia expendant, sunt pauperes spiritu, uti fuere Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, David, etc.; « nec census igitur, sed affectus in crimine est, » ait S. Ambrosius hic. Hoc est quod ait Apostolus,

I *Timoth.* VI, 9 : « Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem; radix enim omnium malorum est cupiditas : » Græce φιλαργυρία, id est cupido argenti. Vide ibi dicta.

QUIA HABETIS CONSOLATIONEM VESTRAM. — Quia divitiis vestris quasi summo bono fruimini, in iisque magis quam in Deo confiditis, quiescitis, gaudetis, superbitis, atque iis ad gulam, luxuriam aliaque scelera abutimini : hac de causa Deus divitias præsentes vobis indulget, ut consolationem et felicitatem vestram habeatis in hac vita; sed in altera careatis felicitate cœlesti et æterna : « Nam qui consolationem vitæ præsentis habuerunt, remunerationem perpetuam perdiderunt, » ait S. Ambrosius; Christus enim hic æterna lege sanxit, ut qui in hac vita sua habent commoda, in futura sua habeant incommoda; et vice versa. Unde S. Hieronymus, *epist.* 34, Julianum nobilem et opulentum hominem, quem ad sæculi contemptum vitæque religiosæ amorem inducere nititur, hoc potissimum argumento aggreditur : « Difficile, inquit, imo impossibile est, ut præsentibus quis et futuris fruatur bonis, et hic ventrem et ibi mentem expleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque sæculo primus sit, ut cœlo et terra appareat gloriosus. » Hinc Abraham diviti epuloni nullam aliam damnationis et tormentorum in igne gehennæ causam objicit, quam hanc : « Recordare, fili, quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala : nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris, » *Lucæ* XVI. Hinc et Christus S. Catharinæ Senensi duas obtulit coronas, unam gemmeam, alteram spineam, sed ea lege, ut, si gemmeam eligeret in hac vita, spineam acciperet in altera, et vice versa. Quocirca illa spineam de manu Christi accepit, eamque adeo valide capiti suo infixit, ut per plures dies acres spinarum puncturas et dolores sentiret.

Difficile est præsentibus frui bonis et futuris.

S. Catharina Senensis spineam coronam elegit.

Vers. 25.

25. VÆ VOBIS, QUI SATURATI ESTIS : QUIA ESURIETIS — in gehenna; *q. d.* Væ vobis qui gulæ et crapulæ indulgetis, qui deliciis vos exsaturatis, qui ventrem vinis sapidis saburratis, imo mergitis et obruitis, quia famebitis in æternum : esto enim impii in inferno graviores ignis subituri sint pœnas, tamen gulosi hanc quoque famem et sitim ignium ardore sensuri sunt, quasi proprium gulæ suæ supplicium et tormentum. Unde dives Epulo optabat a Lazaro sibi dari guttam aquæ, qua refrigeraret linguam igne æstuantem, eo quod illam cibis vinisque delicatis saturasset. Ita Euthymius. Causam dat S. Basilius in *Regulis fusius disput.*, cap. XIX : Quia voluptatibus servire, inquit, nihil aliud est quam ventrem suum Deum efficere. Et S. Gregorius, lib. V *in lib. Regum*, cap. I : « Ex uno, ait, gulæ vitio innumera vitiorum agmina ad conflictum animæ producuntur. Et cum idem gulæ vitium reciditur, alia nobis multa subjugamus. Unum quidem gulæ vitium est, sed aculei libidinis innumeri sunt, qui præcedentem illum quasi regem sequuntur, qui læta quidem suggerunt, sed ad æterni fletus lamenta perducunt. » Et S. Bernardus, *epist.* 152 : « Mens, inquit, assueta deliciis, nec exculta disciplinæ sarculo, multas contrahit sordes. » Idem, serm. 48 *in Cant.*: « Vita, ait, in deliciis agens, et mors est, et umbra mortis : quantum enim umbra prope est corpori cujus est umbra; tantum pro certo vita illa inferno appropinquat. »

Ex adverso S. Leo, serm. 2 *De jejunio decimi mensis* : « De abstinentia, inquit, prodeunt castæ cogitationes, rationabiles voluntates, salubriora consilia, ac per voluntarias afflictiones caro concupiscentiis moritur, virtutibus spiritus innovatur. »

Hac de causa Christus S. Catharinæ Senensi hoc dogma dedit : « Amara ut dulcia amplectere, dulcia ut amara refuge. » Vide multa deliciarum damna, quæ ex Salomone recensui *Eccles.* II, 1.

VÆ VOBIS QUI RIDETIS NUNC, QUIA LUGEBITIS ET FLEBITIS, — tum in hac vita, tum magis in gehenna. S. Basilius, in *Regulis brevior.*, respons. 31, videtur in fidelibus damnare omnem risum, eo quod hæc vita sit pœnitentiæ et luctus, futura vero gaudii et risus. Unde et Christus sæpius legitur flevisse, at risisse nunquam, ut advertit S. Augustinus, serm. 35 *De Sanctis*.

Verum Sapiens, *Eccli.* cap. XXI, vers. 23, moderatum risum Sanctis permittit : « Fatuus, ait, in risu exaltat vocem suam, vir autem sapiens vix tacite ridebit. » Vide ibi dicta, et *Eccles.* cap. II, 2, ad illa : « risum reputavi errorem, et gaudio dixi : Qui frustra deciperis? » ubi ostendi nimium risum et cachinnos vetari, non moderatum; hic enim signum est animi tranquilli, læti, innocentis, benevoli. « Væ ergo vobis qui ridetis, » id est qui in comessationibus, ebrietatibus, luxuriis cæterisque vetitis hujus mundi voluptatibus ridetis, id est exultatis, et vos in ineptam sceleratamque lætitiam effunditis, quia in inferno lugebitis et plorabitis in æternum.

Risus moderatus Sanctis permittitur.

Vers. 26.

26. VÆ CUM BENEDIXERINT VOBIS HOMINES : SECUNDUM HÆC ENIM FACIEBANT PSEUDOPROPHETIS PATRES EORUM. — *q. d.* Væ cum vobis plausibilia et carni grata prædicantibus applauserint homines, quorum longe major pars sensu et concupiscentia ducitur, estque animalis et carnalis, ideoque veram doctrinam, et doctorem carnis et concupiscentiæ vitia taxantem et resecantem odit et persequitur, illa autem excusantem et palpantem amat, laudat et benedicit; qui proinde maledicitur a Deo vitiorum osore et vindice, quia sic applaudebant pseudoprophetis plausibilia et erronea docentibus patres eorum; quare sicut utrique ad inferna descenderunt, sic et ego idem « væ » damnationis vobis eadem facientibus intento. Opponitur enim hoc « væ » quartæ beati-

tudini verorum Prophetarum, id est prædicatorum qui persecutionem patiuntur propter Christum, scilicet propter fidem, pietatem et veritatem, quam prædicant, vers. 22. Hoc est quod ait Paulus, *Galat.* I : « Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem. » Vide ibi dicta. Qui enim errores et ea quæ carni sunt suavia, docet, causa est ut populus carnaliter vivat multaque scelera committat : quorum proinde omnium ipse, utpote causa et incentor, pœnas maximas et plurimas luet in inferno. Rursum prædicator, qui ex concione sibi plausum quærit, non conversionem populi, atque hanc vanam gloriam suæ concioni velut fructum et mercedem præstituit et captat, hic damnabitur, tum quia prædicationis officio ad laudem, non Dei, sed suam abusus est; tum quia vanam gloriam sibi finem ultimum et bonum summum præfixit; tum quia salutem tot animarum sibi creditam, ut eas viam virtutis et salutis doceret, impedivit et evertit. Tales pseudoprophetæ, id est falsi prædicatores, erant illi quos sæpe redarguit Jeremias (aliique Prophetæ), ut cap. VII, dicens : « Prophetæ prophetabant mendacium, et sacerdotes applaudebant manibus suis, et populus meus dilexit talia. »

Vers. 27. 27. SED VOBIS DICO, QUI AUDITIS : DILIGITE INIMICOS VESTROS. — Τὸ « sed » significat antithesin, scilicet Christum ab impiis et miseris voluptatum sectatoribus, quibus quater « væ » intentavit, sermonem ad suos auditores, verbi Dei et pietatis studiosos convertere, *q. d.* Ego « væ » hucusque impiis intentavi, sed vobis piis mei studiosis auditoribus, nunc pia salutis præcepta edo, ac imprimis, ut diligatis inimicos. Præcepta hæc Christi exposui *Matth.* V, vers 44 et seqq.

Vers. 30. 30. OMNI PETENTI TE TRIBUE. — *q. d.* Non tantum indigenti pane, sed egenti auxilio, doctrina vel consilio tuo, illud ipsi libens impende : sic enim exercebis actum misericordiæ et eleemosynæ, vel corporalis, vel spiritualis. Vide dicta *Matth.* V, 42. Quibus adde, Lucam addere Matthæo τὸ « omni, » quod explicans S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte*, cap. XL : « Omni petenti, inquit, non omnia petenti, ut id des quod dare honeste et juste potes. Quid si enim pecuniam petat, qua innocentem conetur opprimere ? quid si postremo stuprum petat ? sed ne multa persequar, quæ sunt innumerabilia, id profecto dandum est, quod nec tibi, nec alteri noceat, quantum sciri aut credi ab homine potest : et cujus te negaveris quod petit, indicanda est ipsa justitia, ut non eum inanem dimittas. Ita omni petenti te dabis, quamvis non semper id quod petit, dabis, sed aliquando melius aliquid dabis, cum petentem injuste correxeris. »

ET QUI AUFERT QUÆ TUA SUNT, NE REPETAS, — sive in judicio, ut explicat S. Augustinus, sive extra illud. Est hoc præceptum, si is qui abstulit valde eo indigeat, alias consilium. Huc facit illud *Isaiæ*, LVIII, 3 : « Omnes debitores repetitis ; » et parabola illa servi, qui a conservo reposcens debitum eumque suffocans, ab hero damnatus est ad carcerem, donec omne debitum jam ante sibi dimissum redderet, *Matth.* XVIII. Hoc fecit S. Spiridion, qui furibus oves, quas ei furati erant, condonavit. Idem fecere anachoretæ plures, ut ex Vitis Patrum patet.

Vers. 34. 34. ET SI MUTUUM DEDERITIS HIS, A QUIBUS SPERATIS RECIPERE (simile beneficium), QUÆ GRATIA EST VOBIS ? — *q. d.* Hoc non tam gratia est, quam mercatura, et beneficii cum beneficio commutatio. Unde Interlinearis : « Ex hoc solo, ait, quod speratis recipere, non pro Deo datis. » Spes ergo mutui beneficii aufert ipsi beneficentiæ gratiam Dei.

Vers. 35. Mutuum date, nihil inde sperantes. 35. ET MUTUUM DATE, NIHIL INDE SPERANTES — *ab hominibus*, ut addit Syrus, ut Deus vobis aliunde retribuat; « nihil, » id est nullum pretium, nullum fœnus, nullam usuram, item nullam recompensationem. Vult ergo nos gratis dare mutuum, non tantum ut pro mutuo usuram non accipiamus, quod est præcepti; sed insuper ita, ut non intendamus simile beneficium ab eo cui mutuum damus, nobis præstari, quod est consilii, v. g. cogitando : Ego Petro mutuum dabo, ut ille vicissim in tali re officium suum mihi præstet. Hoc enim animi est minus liberalis, sed quærentis et avari. Christus vero hic nos instruit ad plenam sinceramque liberalitatem, qua ex mutuo nihil lucri exspectamus, sed tantum ut ipsum mutuum suo tempore nobis restituatur. Aliqui ne hanc quidem restitutionem exspectandam putant. Verum de eo non agit hic Christus : nam hoc est donare, non mutuare ; nec mutuum, sed donum. Ita Toletus, Lessius, Valentia et cæteri, qui de usura et mutuo scripsere.

Mutui etymon. Porro, ex mutuo sperare lucrum vel commodum, est contra etymon et naturam mutui. « Mutuum » enim dicitur, quod « mutuo sint animo » qui officii dant causa, ait Varro, lib. V *De Lingua Latina ;* aut potius, ut Nonius Marcellus, « mutuum » dicitur quasi « meum tuum. » « Mutuum, ait, vocatur quod sub amico affectu fiat meum tuum, usu temporis necessarii. » Unde S. Gregorius Nyssenus, orat. *Contra Usurarios* : « In eo, ait, qui dat mutuo sub conditione usuræ, cauponarius quæstus condemnatus est. » Nam « mutuum in amicitia est, cum per voluntas accipitur et redditur, » ait Cicero, lib. V, epist. 2 *ad Metellum*.

Denique vir cordatus egenti dabit mutuum, etiamsi putet illud iri perditum, nec unquam sibi restituendum. Multi enim sunt pauperes, qui mutuum restituere non possunt, alii ingrati qui nolunt. Unde Comicus :

> Si amico, *ait*, des mutuum, illud dum repetes,
> Vel illud quod credideris perdes, vel illum amicum amittes.

Idem alibi :

> Mutuo talento, *ait*, mihi inimicum emi, amicum perdidi.

Quocirca qui dat mutuum, illud datum æstimet,

datum, inquam, amore Dei, et a Deo magno cum fœnore sibi restituendum, juxta illud : « Fœneratur Deo, qui miseretur pauperis, » *Prov.* XIX, 17. Vide ibi dicta. Unde S. Chrysostomus : « Pauper recipit, ait, sed Deus obligat se. » Et S. Basilius, conc. 4 *De Eleemosyna* : « Cum enim, inquit, pauperi propter Dominum aliquid es daturus, illud idem et donum est et mutuum : donum quidem, propter nullam præmii expectationem; mutuum vero, propter splendidam Domini munificentiam, ejus vice rependentis, qui cum pauca in pauperis persona acceperit, maxima eorum nomine reponit. »

Quocirca christiane Ecclesiasticus, XXIX, 13 : « Perde, ait, pecuniam propter fratrem et amicum tuum, » ubi per plures versus multa de mutuo dixi variosque ad facile mutuandum stimulos suggessi. Vidi in quadam urbe primaria communem abusum mutui, quo illud recipientes accipiebant, non ut mutuum, sèd ut donatum, quare de eo restituendo non cogitabant; imo si mutuum repeteretur, indignabantur. Verum hoc abusu id consecuti sunt, ut nemo ibidem alteri ulterius mutuum dare velit, cogitantes tantumdem esse mutuatum, quantum est donatum vel perditum.

Vers. 38. 38. DATE, ET DABITUR VOBIS. — Multi sunt liberales in promittendo, pauci in dando. Unde Antigonus, rex Macedonum, teste Plutarcho in *Æmilio*, a vulgo vocabatur *Doson*, eo quod semper in ore haberet : δώσω, id est *dabo*, sed reipsa daret nihil. Idcirco Christus ait : « date, » in præsenti, non : « dabitis, » in futuro.

Antigonus multum promittebat, nihil dabat.

ET DABITUR VOBIS. — Hæc est enim vicaria merces dantis, quam Deus quasi talionem ei assignat, suscitando scilicet multos qui ipsi vicem rependant, ac multa danti plura donent, uti contigit S. Joanni Eleemosynario. Lege Leontium in ejus Vita. Fertur monasterium quoddam largis eleemosynis quas dabat, evasisse locuples, iis deinde negatis ad pauperiem redactum. Cumque hac de re procurator quereretur apud peregrinum quemdam ibidem hospitem, ab eo audivit : *Date* et *Dabitur* sunt sorores. Vos ejecistis priorem cui nomen *Date*, mox ejectam sororem secuta est ejus comes individua, cui nomen *Dabitur*. Si ergo vultis ut illa redeat, revocate priorem, ac largas, ut prius, date eleemosynas. Vide dicta vers. 27; *Matth.* V. 42, et alibi. Eleemosyna ergo non depauperat, sed ditat, uti eleganter probat S. Chrysostomus, homilia cui titulus : *Quod eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*. Nam, ut ait sancitque Christus : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth.* cap. V, vers. 7, ubi plura hac de re dixi.

Lepidum exemplum *Date et Dabitur* sunt sorores.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus sanat servum Centurionis moribundum. Secundo, vers. 11, filium viduæ in Naim a morte suscitat. Tertio, vers. 19, discipulis Joannis Baptistæ rogantibus : Tu, quis es? *non verbis, sed factis et miraculis respondet, se esse Messiam sive Christum. Quarto, vers. 24, laudat Joannem quasi suum et Dei angelum. Quinto, vers. 36, Magdalenæ pœnitenti peccata remittit.*

Primam partem explicui, Matth. VIII, 5; *tertiam et quartam,* Matth. XI, *versibus ad marginem annotatis. Superest ergo secunda et quinta hic explicanda.*

1. Cum autem implesset omnia verba sua in aures plebis, intravit Capharnaum. 2. Centurionis autem cujusdam servus male habens, erat moriturus, qui illi erat pretiosus. 3. Et cum audisset de Jesu, misit ad eum seniores Judæorum, rogans eum ut veniret, et salvaret servum ejus. 4. At illi cum venissent ad Jesum, rogabant eum sollicite, dicentes ei : Quia dignus est ut hoc illi præstes. 5. Diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis. 6. Jesus autem ibat cum illis. Et cum jam non longe esset a domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens : Domine, noli vexari : Non enim sum dignus ut sub tectum meum intres. 7. Propter quod et meipsum non sum dignum arbitratus ut venirem ad te; sed dic verbo, et sanabitur puer meus. 8. Nam et ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites; et dico huic : Vade, et vadit; et alii : Veni, et venit; et servo meo : Fac hoc, et facit. 9. Quo audito, Jesus miratus est, et conversus sequentibus se turbis, dixit : Amen dico vobis, nec in Israel tantam fidem inveni. 10. Et reversi, qui missi fuerant, domum, invenerunt servum qui languerat, sanum. 11. Et factum est : deinceps

ibat in civitatem, quæ vocatur Naim; et ibant cum eo discipuli ejus, et turba copiosa. 12. Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ; et hæc vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. 13. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi : Noli flere. 14. Et accessit, et tetigit loculum (hi autem, qui portabant, steterunt). Et ait : Adolescens, tibi dico, surge. 15. Et resedit qui erat mortuus, et cœpit loqui. Et dedit illum matri suæ. 16. Accepit autem omnes timor; et magnificabant Deum, dicentes : Quia propheta magnus surrexit in nobis, et quia Deus visitavit plebem suam. 17. Et exiit hic sermo in universam Judæam de eo, et in omnem circa regionem. 18. Et nuntiaverunt Joanni discipuli ejus de omnibus his. 19. Et convocavit duos de discipulis suis Joannes, et misit ad Jesum, dicens : Tu es qui venturus es, an alium exspectamus? 20. Cum autem venissent ad eum viri, dixerunt : Joannes Baptista misit nos ad te dicens : Tu es, qui venturus es, an alium exspectamus? 21. (In ipsa autem hora multos curavit a languoribus, et plagis, et spiritibus malis, et cæcis multis donavit visum). 22. Et respondens, dixit illis : Euntes renuntiate Joanni quæ audistis et vidistis : Quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur; 23. et beatus est quicumque non fuerit scandalizatus in me. 24. Et cum discessissent nuntii Joannis, cœpit de Joanne dicere ad turbas : Quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? 25. Sed quid existis videre? hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste pretiosa sunt et deliciis, in domibus regum sunt. 26. Sed quid existis videre? prophetam? Utique dico vobis, et plusquam prophetam. 27. Hic est de quo scriptum est : Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. 28. Dico enim vobis : Major inter natos mulierum propheta Joanne Baptista nemo est; qui autem minor est in regno Dei, major est illo. 29. Et omnis populus audiens, et publicani, justificaverunt Deum, baptizati baptismo Joannis. 30. Pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsos, non baptizati ab eo. 31. Ait autem Dominus : Cui ergo similes dicam homines generationis hujus? et cui similes sunt? 32. Similes sunt pueris sedentibus in foro, et loquentibus ad invicem, et dicentibus : Cantavimus vobis tibiis, et non saltastis; lamentavimus, et non plorastis. 33. Venit enim Joannes Baptista, neque manducans panem, neque bibens vinum, et dicitis : Dæmonium habet. 34. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dicitis : Ecce homo devorator, et bibens vinum, amicus publicanorum et peccatorum. 35. Et justificata est sapientia ab omnibus filiis suis. 36. Rogabat autem illum quidam de Pharisæis, ut manducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi discubuit. 37. Et ecce mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod accubuisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti; 38. et stans retro secus pedes ejus, lacrymis cœpit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat. 39. Videns autem Pharisæus, qui vocaverat eum, ait intra se dicens : Hic si esset propheta, sciret utique, quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est. 40. Et respondens Jesus, dixit ad illum : Simon, habeo tibi aliquid dicere. At ille ait : Magister, dic. 41. Duo debitores erant cuidam fœneratori : unus debebat denarios quingentos, et alius quinquaginta. 42. Non habentibus illis unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? 43. Respondens Simon dixit : Æstimo quia is, cui plus donavit. At ille dixit ei : Recte judicasti. 44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni : Vides hanc mulierem? Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti; hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit. 45. Osculum mihi non dedisti; hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. 46. Oleo caput meum non unxisti; hæc autem unguento unxit pedes meos. 47. Propter quod dico tibi : Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit

multum. Cui autem minus dimittitur, minus diligit. 48. Dixit autem ad illam : Remittuntur tibi peccata. 49. Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere intra se : Quis est hic, qui etiam peccata dimittit? 50. Dixit autem ad mulierem : Fides tua te salvam fecit : vade in pace.

Vers. 1. 1. CUM AUTEM IMPLESSET (supple loqui; Syrus, *cum absolvisset; alii, cum complesset*) OMNIA VERBA SUA.

Vers. 2. 2. ERAT MORITURUS.—Erat moribundus, agebat animam, agonizabat. Syrus, *proximus erat ad moriendum.*

Vers. 3. 3. MISIT AD EUM SENIORES JUDÆORUM, ROGANS EUM, UT VENIRET, ET SALVARET SERVUM EJUS. — Judæorum petitionem Lucas tribuit Centurioni, quia illam ipsi ejus nomine instituebant; alioqui Centurio non petebat ut Christus ad se veniret, sed tantum ut ei dicerent : « Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur, » ut habet Matthæus. Ita Franciscus Lucas. Sciebant enim Judæi Centurionem hoc desiderare, sed ex humilitate non audere petere : petunt ergo nomine ejus, quod ipsum sciebant in corde desiderare, sed non audere postulare. Adde, « ut veniret, » id est, applicaret se, semotis aliis occupationibus, ad puerum sanandum : hoc enim est Hebraice בא *ba,* id est *venit.* Sic Deus venit ad Abimelech, *Genes.* XX; ad Balaam, *Numer.* XXII; ad Hebræos, *Deuter.* XXXIII, cum eis apparuit et legem dedit. Sic de Joanne Baptista dicitur : « Venit Joannes non manducans, neque bibens; » « venit, » id est ostendit se, exhibuit, apparuit, extitit : non ergo facienda est vis in verbo « veniret, » sed in « sanaret; » hæc enim erat summa petitionis, ut sanaret sive veniendo, sive manendo.

Deum venire quid?

Vers. 6. 6. NOLI VEXARI. — Ne te vexes, id est, affligas et fatiges, ut molestiam tanti itineris ad servum meum visendum et curandum suscipias, sed hic manens et quiescens, solo verbo et jussu tuo servum meum absentem cura. Syrus, *ne labores, ne fatigeris.*

Vers. 11. 11. ET FACTUM EST : DEINCEPS (Græce, ἐν τῇ ἑξῆς, id est in sequenti, scilicet ἡμέρᾳ, id est die, hoc est postridie : ita Syrus) IBAT JESUS IN CIVITATEM, QUÆ VOCATUR NAIM. — Civitas erat Galilææ, duobus milliaribus distans a monte Tabor, ait S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, quam torrens Cison alluit, dicta a pulchritudine. « Naim » enim Hebraice idem est quod pulchra, decora, jucunda, delectabilis. Unde Noemi socrus Ruth, mortuis filiis lugens, ait : « Ne me vocetis Noemi, id est pulchram, sed vocate me Mara, quia amaritudine valde replevit me Omnipotens, » *Ruth.* I, 20. Idem dicere poterat vidua hæc in Naim, amissum deflens filium unicum. Et *Psalm.* CXXXII : « Ecce quam bonum et quam jucundum (Hebraice *naim*) habitare fratres in unum! » Ex adverso quam triste et funestum morte separari filium a matre, fratrem a fratre!

Naim ubi sita, et unde sic dicta?

Nominat « Naim, » tum ad plenitudinem historiæ et miraculi, ut quo loco contigerit, sciatur; tum quia Christus « circuibat omnes civitates et castella, prædicans Evangelium regni, et curans omnem languorem et omnem infirmitatem, » ut ait Matthæus, cap. IX, vers. 35; tum ad ostendendam acerbitatem funeris et luctus materni. Acerbior enim accidebat mors filio, æque ac matri in Naim civitate amœna et speciosa, quam in pago vel villa rusticana : sicut acerbius est mori juveni in florenti ætate, quam seni in effœta senecta; valenti, quam ægro; diviti, quam pauperi; felici, quam misero; in maio vernante, quam in decembri horrido, juxta illud *Eccli.* XLI, 1 : « O mors, quam amara est memoria tua homini pacem habenti in substantiis suis, viro quieto, et cujus viæ directæ sunt in omnibus, et adhuc valenti accipere cibum! O mors, bonum est judicium tuum homini indigenti, et qui minoratur viribus, defecto ætate, et cui de omnibus cura est! »

Vers. 12. 12. CUM AUTEM APPROPINQUARET PORTÆ CIVITATIS, ECCE DEFUNCTUS EFFEREBATUR FILIUS UNICUS MATRIS SUÆ : ET HÆC VIDUA ERAT, ET TURBA CIVITATIS MULTA CUM ILLA. — « Ecce, » *q. d.* Ecce tibi casu et fortuito, si causas secundas et humanas spectes, occurrit Christo funus; sed Christo hic occursus erat prævisus, provisus et destinatus, ut mortuum suscitaret. Voluit Christus ut hominibus hic occursus videretur fortuitus, ne, si ipse eum captasset, miraculum ejus et beneficium videretur a Christo captatum et obtrusum, ideoque minus gratum minusque æstimatum. Nam, ut vulgo dicitur, « merx ultronea putet. »

DEFUNCTUS EFFEREBATUR — extra urbem. Hinc collige Judæos sepulcra sua habuisse non in urbe, sed extra urbem, idque tum ob nitorem, tum ob sanitatem, ne cadavera suo fetore et putredine aerem inficerent. Sic etiam Joseph ab Arimathia sepulcrum habebat extra Jerusalem in monte Calvariæ, in quo Christum sepeliit. Unde Adrichomius, in *Descript. Jerusalem*, n. 204, collocat in valle Josaphat (in qua fiet universale judicium et communis resurrectio) sepulcra omnium civium Hierosolymæ, ac commune cœmeterium. Excipe reges : his enim David sepulcrum extruxit in Sion, III *Reg.* II, 11.

Sepulcra Judæorum extra urbem.

Sic et Romani Gentiles suos sepeliebant extra urbem in Campo Martio, teste Livio, imo lege XII tabularum intra urbem mortuos sepeliri vetitum erat. Quam legem antiquatam revocavit Theodoricus, rex Italiæ : extat illa apud Cassiodorum, cap. III. Christiani quoque urgente persecutione, extra Romam in cryptis a se effossis

Ut et Romanorum.

defunctos suos humabant, uti etiamnum est videre in cœmeterio S. Priscillæ, S. Sebastiani, S. Laurentii, etc.; postea vero, data pace Ecclesiæ, cœmeteria in urbe juxta templa fuere constituta et consecrata; idque *primo*, ut mortis memoriam quasi sanctæ vitæ stimulum, fidelibus jugiter objicerent. Sic Spartani suos in urbe sepeliebant ex instituto Lycurgi, qui hac ratione juventutem ad mortem honorandam, non autem timendam volebat assuefacere, teste Plutarcho in *Laconicis*.

Sepulcra in urbe, cur? Primo.

Secundo, certis precibus et ritibus cœmeteria consecrabant contra illusiones dæmonum, qui in sepulcris habitare et corpora mortuorum assumere solent, ut patebit *Lucæ* VIII, 27.

Secundo.

Tertio, idipsum faciebant hoc fine, ut fideles ingressuri in templum pro ibidem sepultis orarent, ut ipsi e Purgatorio liberati in cœlum euntes, cum Sanctis ad gloriam resurgere in die judicii mererentur. Item ut sacrificii Missæ quod in templo fit, participes forent, ac Sanctorum qui in templo quiescunt, vel coluntur, meritis et precibus adjuvarentur : qua de causa Constantinus Magnus Constantinopoli in porticu SS. Apostolorum sepeliri voluit, Theodosius vero Romæ in templo S. Petri.

Tertio.

Denique heroum sepulcra erant in urbe, quasi templa, in quibus colerentur. Audi Prudentium, lib. I *Contra Symmachum* :

> Et tot templa Deum Romæ, quot in urbe sepulcra
> Heroum numerare licet : quos fabula Manes
> Nobilitat, noster populus veneratur, adorat.

Sic et Christiani altaria et templa erigebant super Martyrum sepulcra, ut patet Romæ in basilica S. Petri, S. Pauli, S. Laurentii, S. Cæciliæ, S. Agnetis, S. Balbinæ, S. Bibianæ, etc., cujus rei causam et originem assignavi *Apoc.* VI, 9, ad illa : « Vidi sub altari animas interfectorum. »

UNICUS. — Græce μονογενής, id est *unigenitus*, quod plus est quam *unicus;* scilicet quod mater eum solum genuerit, nec plures habuerit filios, sic ut totus amor maternus in eo collectus fixusque videretur. Eum enim mater amabat ut unigenitum, ut spem posteritatis, ut baculum senectutis, ut lumen oculorum suorum. Quocirca luctus matris super unigenito defuncto est summus et acerbissimus, juxta illud *Zachar.* XII, 10 : « Et plangent eum planctu super unigenitum. » Et illud *Jerem.* VI, 26 : « Filia populi mei, accingere cilicio, et conspergere cinere, luctum unigeniti fac tibi, planctum amarum. »

ET TURBA CIVITATIS MULTA CUM ILLA. — Videtur ergo vidua hæc fuisse matrona civitatis primaria, « cui gravitatis meritum exequiarum turba conciliat, » ait S. Ambrosius. Adde, in porta esse solere turbam magnam hominum intrantium et exeuntium, præsertim quia olim in portis erat forum rerum venalium, æque ac tribunal, in quo lites et causæ per judices decidebantur. Dei nutu id factum est. « ut viso tanto miraculo multi testes, multi fierent Dei laudatores, » ait Beda.

QUAM CUM VIDISSET DOMINUS, MISERICORDIA MOTUS SUPER EAM, DIXIT : NOLI FLERE, — sed incipe gaudere, quia jam filium tuum resuscitabo, *q. d.* ait Beda : « Desiste quasi mortuum flere, quem mox vivum resurgere videbis. » Et S. Ambrosius : « Flere enim prohibet eum, cui resurrectio debebatur. »

14. ET ACCESSIT, ET TETIGIT LOCULUM (HI AUTEM QUI PORTABANT, STETERUNT), ET AIT : ADOLESCENS, TIBI DICO, SURGE. — « Surge. » Elias, Elisæus et alii suscitarunt mortuos orando Deum, ut animam in corpus reduceret; at Christus id facit, non orando, sed imperando, quasi Dominus vitæ et mortis, ideoque Deus. Unde Cyrillus : « Tangit, ait, ut ostendat efficax esse suum corpus ad humanam salutem. Sicut enim ferrum igni adjunctum facit opus ignis, et paleas ignit, sic caro Verbo unita vivificat » (1).

Vers. 14.

Christus mortuos suscitat imperando.

15. ET RESEDIT QUI ERAT MORTUUS, ET COEPIT LOQUI, ET DEDIT ILLUM MATRI SUÆ. — « Resedit, » id est erexit se, ut sederet, ideoque revixit : « Nam sedere et loqui vera exsuscitationis argumenta sunt, ait Titus : corpus enim exanime neque sedere, neque loqui potest. »

Vers. 15.

DEDIT ILLUM MATRI SUÆ. — *q. d.* Dextera sua eum in pedes erexit, ac e loculo sive feretro descendentem duxit ad matrem, illumque ei redivivum assignavit, dicens : En filium tuum, o mater, accipe eum ac reduc domum, ut eo fruaris illeque tibi quasi filius matri obsequatur et serviat.

16. ACCEPIT AUTEM OMNES TIMOR; ET MAGNIFICABANT DEUM, DICENTES : QUIA PROPHETA MAGNUS SURREXIT IN NOBIS; ET QUIA DEUS VISITAVIT PLEBEM SUAM.

Vers. 16.

17. ET EXIIT HIC SERMO IN UNIVERSAM JUDÆAM DE EO, ET IN OMNEM CIRCA REGIONEM.

Vers. 17.

TIMOR, — id est reverentia, ac sacer quidam horror, mixtus admiratione et gaudio.

MAGNIFICABANT (Græce ἐδόξαζον, id est glorificabant) DEUM.

PROPHETA MAGNUS, — Messias, hujus enim adventum tunc omnes avide exspectabant.

Allegorice : vidua est Ecclesia; hæc filios, id est Christianos per peccatum mortale Dei gratia, quæ est vita et quasi anima animæ, privatos et mortuos luget, eisque suis lacrymis veniam et vitam gratiæ impetrat. Unde Christus *primo*, sistit funus, id est cupiditates quæ adolescentibus dominantur, cohibet et refrænat, ut eas amplius peccator non sequatur. *Secundo*, tangit loculum, id est lignum crucis, illaque ipsum a morte excitat. Crucis enim Christi merito, peccatoribus inspiratur a Deo pœnitentia et gratia. Hinc *tertio*,

Allegoria viduæ lugentis unigeniti mortem.

(1) *Loculus*, græc. σορός, german. *eine Bahre*, arca erat retecta et aperta, seu lectulus quo mortui efferebantur. Arcis clausis utebantur tantum Ægytii, non Judæi, ait Wetstenius ad h. l.

mortuus **surgit et loquitur,** id est incipit bene operari Deumque laudare, ideoque omnes intuentes tantam tamque divinam mutationem capit admiratio, et ipsi unanimi voce Deum glorificant. Ita S. Ambrosius, Euthymius, Theophylactus, Beda hic; et S. Augustinus, serm. 44 *De Verbis Domini.* Vivum exemplum est in S. Monica, quæ vidua filium Augustinum hæresi et luxuria mortuum assidue lugens, eum suis precibus et lacrymis ad vitam sanctam revocavit, imo primarium Ecclesiæ doctorem effecit, uti ipse refert in libris *Confession.* Rursum magis particulatim vidua est Ecclesia, filius est populus Gentium, ligno vetito concupiscentiæ, quæ mortem invexit, cuique assuevit, quasi loculo inclusus, et ad inferni velut sepulcrum delatus; contactus loculi est crucis patibulum, quo Christus eum resuscitavit.

Tropol.

Tropologice : in vidua hac exprimitur, quid quotidie facere debeat anima Pastoris, Rectoris, Confessoris, cum aliquem adolescentium suorum debilium in lethale peccatum contigerit incidere, et deduci ad sepulcrum æternæ desperationis; scilicet, debet prosequi hoc funus cum suis civibus, lacrymis, gemitu, lamentis; sic fiet ut Dominus eam consoletur, et *primo,* tangens loculum, stare faciat funeris bajulos, id est finem imponat cupiditatibus; *secundo,* eum ad vitam suscitabit; *tertio,* eum eriget ad virtutum opera, ut loquatur confiteaturque peccata sua, et Dei gratiam deprædicet. Sic demum redditur matri, unde majus sequitur gaudium, quam fuerat prior luctus; sequitur admiratio et prædicatio divinæ bonitatis in multis.

Rursum, vidua est anima, filia est mens mortua : hæc ergo anima si funus suum defleverit, maxime si aliorum lacrymas adjunxerit, Christus eam suscitabit. Loculus est male secura conscientia; qui sepeliendum portant, sunt immunda desideria vel blandimenta sociorum, quæ Domino tangente stant, id est coercentur, ait Beda. Insuper Theophylactus : Vidua, inquit, est anima amittens virum, id est divinum sermonem; filius est intellectus; loculus est corpus.

Symbola trium mortuorum a Christo suscitatorum.

Denique Christus legitur tres mortuos suscitasse; scilicet *primo,* filiam Archisynagogi in domo, id est peccatorem, qui peccatum suum continet in mente et cogitatione; *secundo,* adolescentem hunc viduæ in porta, id est peccatorem, qui peccatum suum opere patefecit, et aliis affricat; *tertio,* Lazarum in monumento, id est peccatorem, qui peccatum opere consummavit, illudque iterando ejus habitum contraxit, ut in eo quasi in monumento jaceat sine spe salutis et resurrectionis. Primum suscitat Christus seorsim et secreto orando, secundum imperando, tertium voce magna clamando : « Lazare, veni foras, » quia facile curatur mentale duntaxat peccatum, difficilius vocale, difficillime reale sæpius iteratum, in quo quis jacet quasi dormiens, imo quasi mortuus et sepultus. **Unde Christus illi in corde alta et potenti voce inclamet oportet, ut resipiscat. Ita Glossa.**

Vers. 29.

29. ET PUBLICANI JUSTIFICAVERUNT DEUM, — id est, justum, rectum, benignum, providum confessi et professi sunt Deum, quod eis Joannem Baptistam miserit, ac per illius prædicationem et baptismum illorum saluti tam benigne providerit, ut eos ad pœnitentiam, veniam et gratiam perduceret. Sic accipitur τὸ « justificare » infra vers. 35, et I *Tim.* III, 16. Cætera exposui *Matth.* XI, 20.

Nota hæc verba videri potius Lucæ quam Christi (1). Nam paulo post sequitur : « Ait autem Dominus. » Ita Jansenius et alii, licet Maldonatus censeat esse verba Christi.

Vers. 30.

30. PHARISÆI AUTEM, etc., CONSILIUM DEI SPREVERUNT IN SEMETIPSOS, — id est in semetipsis, hoc est, intra se, in corde suo, quia publice illud carpere non audebant. Aut « in, » id est contra « semetipsos, » id est in suam perniciem et damnationem. Ita Beda.

Vers. 36.

36. ROGABAT AUTEM ILLUM QUIDAM DE PHARISÆIS, UT MANDUCARET CUM ILLO. ET INGRESSUS DOMUM PHARISÆI, DISCUBUIT.

Vers. 37.

37. ET ECCE MULIER QUÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, UT COGNOVIT QUOD ACCUBUISSET IN DOMO PHARISÆI, ATTULIT ALABASTRUM UNGUENTI.

ET ECCE (rem miram, et mirum pœnitentiæ exemplum) MULIER, — nomine Maria Magdalena, uti eam vocat Lucas, cap. seq., vers. 2. Quæritur hic, an eadem sit mulier quæ hic, et quæ *Matth.* XXVI, 7, et *Joan.* XII, 3, Christum unxit; sive an una fuerit Magdalena, an duæ, an tres? S. Chrysostomus, hom. 81 *in Matth.,* opinatur fuisse duas; Origenes, Theophylactus et Euthymius, in cap. XXVI *Matth.,* opinantur fuisse tres; scilicet primam hic; secundam, quæ biduo ante passionem Christum unxit, *Matth.* XXVI, 7; tertiam, quæ sex diebus ante Pascha et passionem super Christi caput alabastrum nardi effudit, *Joan.* XII. Hos secuti Judocus Clictoveus et Jacobus Faber, libellos scripsere de tribus Magdalenis; sed eorum errorem docte refellit Joannes Roffensis, libro de hac re edito.

An una Magdalena, an plures.

Resp. fuit una.

Dico ergo unam eamdemque fuisse mulierem, scilicet Mariam Magdalenam, sororem Marthæ et Lazari, quæ Christum non tribus, sed duabus vicibus unxit, uti narrant Lucas, Joannes et Matthæus.

Prob. Primo.

Probatur *primo,* quia hic est communis fidelium et Ecclesiæ sensus, nam ipsa in Ecclesiastico

(1) Quidquid sit de quæstione utrum vers. 29 et 30 παρένθετα sint, et Lucæ, non Christi, verba censenda, ea quibus Vulgatus Interpres vers. sequentem exorditur, scil. *Ait autem Dominus,* εἶπε δὲ ὁ Κύριος, cum a plurimis optimæ notæ græcis codd. absunt, Griesbachius, Matthæius et A. Hahnius rejecerunt, nec immerito, addita enim fuisse videntur a grammaticis, qui ipsi quoque versiculos 29 et 30 pro annotamento Evangelistæ haberent.

Officio omnia uni Magdalenæ tribuit, quæ hic narrat Lucas.

Secundo. *Secundo,* quia Joannes, cap. XI, 12, de ea ait : « Maria (soror Marthæ et Lazari, ut dixi vers. 1) autem erat quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis : » ubi plane alludit ad hanc Lucæ unctionem, ac unam duntaxat mulierem Christum ungentem significat. Si enim plures fuissent, non satis ex unctione eam designasset, dicens : « Maria autem erat quæ unxit Dominum, etc. » Sensus enim est, *q. d.* Cum Mariam nomino, illam intelligo celebrem, quæ pœnitens unxit pedes Jesu, *Luc.* VII, quam proinde omnes sciunt non aliam esse quam Magdalenam.

Tertio. *Tertio,* de eadem agens Joannes, XII, 2 : « Fecerunt, ait, ei (Jesu) cœnam ibi, et Martha ministrabat : Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis. » Ubi plane significat eamdem esse Magdalenam, scilicet sororem Marthæ et Lazari, quæ unxit Christum hic, et rursum sex diebus ante Pascha in Bethania. Jam unctio cujus meminit Matthæus, XXVI, 6, est eadem cum illa quam describit Joannes, XII, 1 et seqq., ut patet conferenti Matthæum cum Joanne. Utraque enim contigit in Bethania in domo Simonis Leprosi ; utraque facta est per effusionem alabastri super caput Jesu. Ergo una eademque fuit Magdalena, quæ non ter, ut vult Origenes, sed bis duntaxat unxit Jesum, scilicet hic, et sex diebus ante mortem, *Joan.* XII, 2, et *Matth.* XXVI, 7.

Quarto. *Quarto,* idem liquet ex historia Ecclesiastica et traditione Massiliensium et Provincialium, apud quos hæc constans est fama et traditio. Item ex monumenti S. Magdalenæ inscriptione, quod ei S. Maximum, unum e 70 Christi discipulis, erexisse ferunt, in quo omnia jam dicta uni eidemque Magdalenæ huic tribuuntur.

Quinto. *Quinto,* hæc est sententia S. Augustini, lib. II *De Consensu Evang.,* cap. LXXIX; S. Cypriani, tract. *De Duplici martyrio;* S. Gregorii, hom. 33 *in Evang.;* Toleti, Jansenii, Francisci Lucæ et passim cæterorum Interpretum.

Objicitur. Dices : Magdalena hæc secuta est Jesum a Galilæa, ut patet *Matth.* XXVII, 55 : ergo videtur fuisse Galilæa, ergo diversa a Maria, sorore Marthæ, hæc enim videtur fuisse Judæa, quia habitabat in Bethania, quæ erat vicina Hierosolymæ. Respondeo, illam fuisse Judæam ratione prosapiæ, sed videri habitasse in Galilæa, puta in castello *Magdalum* dicto, forte quod ejus loci domino nupserat, aut quod in divisione hæreditatis paternæ hoc ei castellum sorte obtigerat ; atque a Magdalo hoc dicta videtur « Magdalena. » Ita Jansenius, Adrichomius, Franciscus Lucas et alii.

In qua civitate erat Magdalena peccatrix ? QUÆ ERAT IN CIVITATE. — Aliqui putant fuisse Jerusalem. Verum Jerusalem erat in Judæa : hæc autem omnia Christi acta, non in Judæa, sed in Galilæa, ubi Christus prædicabat, contigisse videntur, uti liquet ex Chronotaxi quam Evangeliis præfixi.

Quare verisimilius Toletus, Franciscus Lucas et alii opinantur civitatem hanc fuisse Naim, in qua paulo ante Christus, vers. 12, filium viduæ a morte suscitarat. Alii putant civitatem hanc fuisse Magdalum, in qua habitabat Magdalena. Favet Adrichomius in voce « Magdalum. »

PECCATRIX. — Nonnulli recentiores, ut Magdalenam honestent, censent eam non fuisse impudicam, sed vanam, comptam et pomposam, quæ proinde esset scandalum et illecebra luxuriæ, ideoque vocari peccatricem. Verum hi quantum consulunt honori Magdalenæ, tantum detrahunt gratiæ Christi ac pœnitentiæ Magdalenæ, quæ illam ex peccatrice adeo sanctam effecit. « Peccatrix » enim dicitur antonomastice, quod et ipsa graviter peccare soleret, et alios ad secum peccandum allicere. Peccatrix ergo idem est quod meretrix, non publice omnibus plebeiis exposita, sed quæ plures privatos nobiles haberet amasios et asseclas. Unde meretricem eam vocat S. Augustinus, serm. 58 *De Temp.;* S. Hieronymus, in cap. XXVI *Matth.;* Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 142; S. Ambrosius, Gregorius, Beda, ac S. Chrysostomus, hom. 62 *ad Popul.,* ubi propter eam a Christo dictum esse ait illud : « Meretrices et publicani præcedent vos in regno Dei. » Hinc Ecclesia de ea cecinit : Peccatrix, id est meretrix.

Quæ tot commisit crimina,
Ab ipsa fauce tartari,
Redit ad vitæ limina.
Post fluxæ carnis scandala
Fit ex lebete phiala,
Ex vase contumeliæ
In vas translata gloriæ.

Nimirum permisit eam Christus volutari in sordibus luxuriæ, ut in ea depuranda vim gratiæ suæ ostenderet, dum ex meretrice facit angelicam ; sicut quo major est morbus, eo major virtus medici eum curantis ostenditur ; nec hoc quidquam de honore Magdalenæ decerpit, sed potius addit : quo majora enim magisque assidua fuere crimina, eo major ejus pœnitentia magisque heroicus ejus animus, qui ex iis illico se extricavit, declaratur. Voluit enim Deus Magdalenam statuere peccatoribus omnibus vivum pœnitentiæ exemplar, ne quis ob enormitatem scelerum de venia desperet, sed magis in immensa Dei misericordia confidat, et veniam speret, memor S. Pauli dicentis : « Fidelis sermo, et omni acceptione dignus : quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam, » I *Timoth.* I, 15.

Vere S. Gregorius : « Plerumque, ait, gratior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate

torpens innocentia. » Hinc magnum quidem Dei beneficium est innocentia, qua quem præservat a peccato, sed major Dei gratia est pœnitentia et remissio peccatorum, eoque major, quo peccata majora sunt, quia hæc remissio datur magis indigno, ideoque major ei fit gratia, uti docet S. Thomas. Quocirca peccatores, dum serio pœnitent, heroica patrant, quibus innocentes justos superant, et in humilitate, austeritate et sanctitate transcendunt, uti videre est in S. Maria Ægyptiaca, S. Pelagia pœnitente, S. Paulo, S. Matthæo, S. Mose, qui ex latrone pœnitens factus est speculum monachorum, etc. Acres enim ad omnem virtutem stimulos pœnitenti adhibet prioris vitæ turpitudo, peccatorum fœditas, offensæ vindicta, amor Dei tam sibi indulgentis.

Margarita pœnitentiæ symbolum. Hinc pœnitentiæ symbolum est margarita. Sicut enim sol suis radiis ostream (quæ aqueus et fetidus est humor, latens in concha) in pretiosam margaritam convertit; sic Christus illustratione gratiæ Magdalenam peccatricem convertendo ad pœnitentiam, effecit margaritam.

Ut cognovit quod accubuisset in domo Pharisæi. — Non decebat Magdalenam luxuria infamem in domo sua, vel Christi, vel alicujus incogniti hæc agere, sed in domo Pharisæi sibi noti, ut omnis mali suspicio ab hominibus, qui in materia luxuriæ suspicacissimi sunt, tolleretur, utque honestati et decoro per omnia consuleretur. Porro, hæc agere non erubuit in domo Pharisæi sibi amici : nam, ut ait S. Gregorius, *hom.* 33 : « Quia semetipsam graviter erubescebat intus, nihil esse credidit quod erubesceretur foris. » Et

Magdalenæ pia impudentia. S. Augustinus, homil. 58 *De Temp.* : « Meretrix, ait, illa quæ pedes Domini lacrymis lavit et capillis suis extersit, ubi cœlestem medicum venisse cognovit, ultro se ingessit in domum ubi rogata non fuerat, et quæ prius frontosa erat ad perditionem, postea frontosior facta est ad salutem, et ideo audire meruit, quod ei omnia fuerint peccata dimissa. » Idem, *hom.* 23 inter 50 : « Vidisti, ait, mulierem famosam, malæ utique famæ, quæ erat peccatrix, non invitatam irruisse convivio, ubi suus medicus recumbebat, et quæsisse pia impudentia sanitatem, irruens quasi importuna convivio, opportuna beneficio. Noverat enim quanto morbo laboraret, et illum ad sanandum esse idoneum, ad quem venerat, sciebat. » Atque hac de causa Christus invitatus ad convivium Pharisæi venit, ut ibi convivium spirituale pœnitentiæ Magdalenæ convivis exhiberet. Unde Chrysostomus, *serm.* 93 : « Accubuit, ait, Christus, non pocula saporata melle, floribus odorata sumpturus, sed pœnitentis lacrymas ex ipsis oculorum fontibus potaturus. Deus delinquentium lacrymas esurit, sitit lacrymas peccatorum. » Nam, ut ait S. Bernardus, « lacrymæ pœnitentium, vinum sunt angelorum, » quod scilicet omnes angelorum sensus oblectat. Subdit enim S. Bernardus, serm. 30 *in Cant.* : « quod in illis (lacrymis) vitæ odor, sapor gratiæ sit, indulgentiæ gustus, reconciliationis jucunditas, sanitas redeuntis innocentiæ, serenatæ suavitas conscientiæ. » Lacrymæ ergo angelis sunt vinum *Cos*, id est coloratum, odoratum, sapidum.

Attulit alabastrum (vasculum alabastrinum, pyxidem ex lapide alabastrite) unguenti. — Quale hoc fuerit, dixi *Matth.* xxvi, 7.

Et stans retro secus pedes ejus, lacrymis coepit rigare pedes ejus, et capillis capitis sui tergebat, et osculabatur pedes ejus, et unguento ungebat. — « Stans retro secus pedes ejus. » Veteres enim in toris, id est in lectulis mensalibus jacendo, et cubito caput fulciendo, mensæ accumbebant, ita ut caput versus mensam, pedes vero versus exteriorem partem porrigerent, ut aliis in eodem lectulo discumbentibus commodus foret locus. Potuit ergo pedes Christi exterius tangere, lavare et tergere Magdalena. Porro, non videtur torus hic fuisse tam altus, ut ipsa stans (ut vult Toletus) attingeret pedes Christi, præsertim quia ipsa fuit alta et procera, ut patet ex capite ejus ingenti quod Massiliæ ostenditur, et ex pede ejus prægrandi, qui Romæ in templo S. Celsi juxta Pontem asservatur, ubi eumdem conspexi. « Stans » ergo, hic duntaxat præsentiam significat in quolibet situ, *q. d.* « Stans, » id est præsens, et genibus innixa, ad pedes Christi. Hic enim est situs pœnitentis. « Accessit, ait S. Augustinus, *hom.* 23 inter 50, non ad caput Domini, sed ad pedes. Et quæ diu male ambulaverat, vestigia recta quærebat. Prius fudit lacrymas cordis, et lavit Domini pedes obsequio confessionis. Capillis suis tersit, osculabatur, unxit, tacita loquebatur, non sermonem promebat, sed devotionem ostendebat. »

Hic ergo in Magdalena impletum est illud *Cant.* i : « Indica mihi quem diligit anima mea, ubi pascas, ubi cubes in meridie. » Et illud vers. 12 : « Dum esset rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum. » Et illud *Cant.* ii, 2 : « Surgam, et circuibo civitatem : per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea. » Vide ibi dicta.

Magdalenæ verecundia. Nota hic verecundiam Magdalenæ, quæ est decus adolescentiæ et pœnitentiæ. Accessit enim ad Christum, non ante (utpote æstimans se, ob crimina fœda, ejus aspectu divino et purissimo indignam), sed retro; non ad caput, sed ad pedes. « Verecundia enim, ut ait S. Bernardus, serm. 86 *in Cant.*, est gemma morum, virga disciplinæ, soror continentiæ, lampas pudicæ mentis, expunctrix malorum, et propagatrix puritatis innatæ, specialis gloria conscientiæ, et famæ custos, vitæ decus, virtutis sedes, virtutum primitiæ, naturæ laus et insigne totius honesti. Rubor ipse genarum, quem forte invexerit pudor, quantum gratiæ et decoris suffuso afferre vultui solet! »

Nota *secundo* : S. Magdelena, ait S. Chrysosto-

Telo amoris fuit saucia.

mus, hom. 11 *in Matthæum*, prima fuit de qua legimus, quod veniæ et gratiæ causa iverit ad Christum. Alii enim sanitatis causa eum adierunt. Fuit igitur ipsa quasi cerva sagittata a Christo telo amoris : unde cucurrit ad eum quasi saucia. Ostendit ei Christus in mente turpitudinem suam et statum miserabilem : unde ipsa confusa et dolore transfixa se ferre non potuit nec ad momentum, sed illico cucurrit ad Christum, ut a tam misero statu se liberaret. Hinc irruit importuna convivio, alioqui potuisset per horam exspectare Christum redeuntem a convivio in aliquo loco civitatis secreto et a turba remoto. Peccatum enim mortale vel unicum adeo fœdum et horrendum est, ut asserat S. Anselmus, lib. *De Similit.*, cap. CXC : « Si hinc peccati pudorem, et illinc cernerem inferni horrorem, et necessario uni illorum haberem immergi, prius me in infernum mergerem, quam peccatum in me immitterem. » Additque : « Mallem purus a peccato gehennam intrare, quam peccati sorde pollutus cœlorum regna tenere.

Peccati turpitudo.

Nota *tertio* : Videtur Magdalena audiisse hanc vocem Joannis Baptistæ de Christo : « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, » *Joan.* I. Aut illud Christi : « Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos, » *Matth.* XI. Rursum ipsa a septem dæmonibus per Christum liberata, uti audiemus cap. VIII, 2, ex divino Spiritus Sancti instinctu et impulsu sibi persuadebat se pariter a septem, id est omnibus peccatis per Christum liberandam. Quare pœnitens, totaque compuncta adiit Christum, quasi Prophetam sanctissimum et divinum, qui a Deo haberet potestatem remittendi peccata, certo confidens se ab eo peccatorum veniam impetraturam : nam Christus per gratiam traxit intus, quam per misericordiam suscepit foris, ait S. Gregorius.

LACRYMIS COEPIT RIGARE PEDES EJUS. — Nota hic ingentem lacrymarum in Magdalena pœnitente copiam, quæ tanta fuit, ut pedes Christi ex itinere pulverulentos (incedebat enim Christus nudis superne pedibus, inferne tantum sandaliis sive soleis calceatus, uti ostendi *Matth.* X, 10) ablueret et purificaret. De quarum vi et efficacia vide inter alios S. Chrysostomum, serm. *De Pœnitentia,* tom. V. Audi et S. Ambrosium hic : « Ideo non lavit pedes suos Christus, ut eos lacrymis nos lavemus. Bonæ lacrymæ, quæ non solum nostrum possunt lavare delictum, sed etiam Verbi cœlestis rigare vestigium, ut gressus in nobis ejus exuberent. Bonæ lacrymæ, in quibus non solum redemptio peccatorum, sed etiam refectio est justorum. Justi enim vox est : Fuerunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte. » Et S. Gregorius, *hom.* 33 : « Cogitanti mihi, ait, de Mariæ pœnitentia, flere magis libet quam aliquid dicere. Cujus enim vel saxeum pectus, illæ hujus peccatricis lacrymæ ad exemplum pœnitendi non emolliant? Consideravit namque quid fecit, et noluit moderari quid faceret. Super convivantes ingressa est, non jussa venit, inter epulantes lacrymas obtulit. Discite quo dolore ardet, quæ flere et inter epulas non erubescit. »

ET CAPILLIS CAPITIS SUI TERGEBAT.—Non deerant Magdalenæ lintea ad tergendum, sed pœnitentiæ studio capillos, quos olim compserat et fucarat ad alliciendum amasios, nunc dedicat pietati et Christo. Unde S. Cyprianus, tract. *De Ablutione pedum* : « Usa est, ait, capillis pro linteo, oculis pro catino, lacrymis pro baptismo : cor contritum erupit in lacrymas, fides lavit, charitas unxit : caput pro suppedaneo stravit, crinibus circumfusis pedes sacros involvit et tersit : nihil sibi de se retinens, totam se tibi devovit. Et tu affectum potius quam factum attendens, ungebas ungentem, abluebas lavantem, tergebas intrinsecus pœnitentem. » Causam dat S. Euthymius, dicens : « Instrumenta peccati facit instrumenta virtutis. » Et particularius S. Gregorius, *hom.* 33 : « Quod, inquit, sibi turpiter exhibuerat, hoc jam Deo laudabiliter offerebat. Oculis terrena concupierat; sed hos jam per pœnitentiam conterens flebat. Capillos ad compositionem vultus exhibuerat; sed jam capillis lacrymas tergebat. Ore superba dixerat; sed pedes Domini osculans, hoc in Redemptoris sui vestigia figebat. Quot ergo in se habuit oblectamenta, tot de se invenit holocausta. Convertit ad virtutum numerum, numerum criminum, ut totum serviret Deo in pœnitentia, quidquid ex se Deum contempserat in culpa. » Audi et S. Chrysostomum, hom. 6 *in Matth.* : « Sic et ista in Evangelio meretrix, virgines quoque ipsas honestate superavit, et incredibilis in Christum amoris igne succensa, et a maximis sordibus peccatorum largissimo lacrymarum fonte purgata. Quia enim perfecte incaluerat pœnitendo, bacchari (ut ita dixerim) cœpit desiderio exagitata Christi. Siquidem continuo et crines resolvit, et sanctos pedes uberibus diluens lacrymis, ac propriis extergens capillis, pretioso rigavit unguento. Et hæc quidem extrinsecus cuncta faciebat : ea vero quæ in secreto mentis agitabat, multo his erant ignitiora, multoque majora, quæ tantummodo Deus ipse cernebat. »

Arma peccati sint arma virtutis.

ET OSCULABATUR PEDES EJUS — lotos tersosque. Oscula impudica amasiorum convertit in oscula casta et supplicia pedum Christi, hoc gestu petens peccatorum veniam et reconciliationem; hujus enim symbolum est osculum, æque ac amoris et charitatis, ait S. Ambrosius.

Mystice : « Pedes duo Christi, ait B. Petrus Damianus, serm. *De Magdalena,* sunt misericordia et judicium, quorum alterum sine altero osculari, vel temeraria securitas est, vel desperatio fugienda. » Publice, in publico convivio, coram omnibus convivis hos actus pœnitentiæ edebat Magdalena, ut publico scandalo quod sua luxu-

ria dederat, publica pœnitentia satisfaceret illudque aboleret.

Unguenta olim in conviviis.

Et unguento ungebat. — Veteres olim in conviviis utebantur unguentis, hoc est, aquis vel liquoribus odoriferis, tum ad lautitiam, tum ad fragrantiam, uti ostendi *Eccli.* IX, 10; fieri autem id solebat per mulieres, ut patet I *Reg.* VIII, 13. Eo audentior in convivium irruit Magdalena, idipsum factura in domo Simonis amici sui, ut incensum suum erga Christum monstraret amorem, ait Titus. Nam, ut inquit S. Paulinus, epist. 4 *ad Severum*, pag. 92, de S. Magdalena : « Non unguentum in illa Dominus, sed charitatem dilexit, qua pudenter impudens, et pie improba, sine opprobrii et repulsæ metu extraneam sibi domum Pharisæi, non invitata, illa vi petulans penetravit, qua rapitur regnum cœlorum, et tantum verbi cœlestis esuriens, non ad opes illius, sed ad pedes Christi cucurrit, seque in illis abluit et cibavit, atque ipsos sibi pedes sacrarium (ut ita dixerim) et altare constituit. In quibus libavit fletu, litavit unguento, sacrificavit affectu. Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus. Quem illa immolans Deo, non solum remissionem delictorum, sed et gloriam prædicandi cum Evangelio nominis meruit. » Et inferius : «illum diligens se dilexit.» Et concludens, p. 105 : « Ergo, ait, illum amemus, quem amare debitum est; illum osculemur, quem osculari castitas est; illi copulemur, cui nupsisse virginitas est; illi subjiciamur, sub quo jacere supra mundum stare est; propter illum dejiciamur, cui cadere resurrectio est; illi commoriamur, in quo vita est, in quo et mortui vivimus : qui vicissim nobis hoc esse dignatur, quidquid illi fuerimus servuli sui, » etc.

Mystice : B. Damianus, serm. *De S. Magdalena*, ait hoc unguentum fieri e peccatis nostris : «Ipsa, ait, in mortariolo pœnitentiæ macerationis pistillo contusa, et respersa discretionis oleo, doloris igne supposito et in aheno disciplinæ concocta, unguentum exhibet pretiosum et acceptum pedibus Salvatoris. » Et subdit hoc unguentum esse quadruplex : *primo*, devotionis ; *secundo*, virtutum inter se commistarum; *tertio*, pietatis; *quarto*, misericordiæ.

Heroicæ virtutes Magdalenæ, Fides.

Nota hic in Magdalena eximium et heroicum pœnitentiæ cæterarumque virtutum speculum. *Primo*, eximiam fidem, qua credidit Christum habere potestatem dimittendi peccata, etsi id pertinaciter negarent Scribæ et Pharisæi, nec ulli Prophetarum huc usque potestas hæc a Deo fuisset concessa : imo si fidem habemus S. Augustino, *homil.* 33 inter 50, Christum plusquam hominem esse credidit, scilicet hominem Deum; credebat enim hominem merum non posse dimittere peccata per se et auctoritative, ut faciebat Christus, sed hoc esse solius Dei : quare Christum esse Deum. Hanc fidem concepit partim ex miraculis Christi, et communi fama quod ipse esset Messias, partim et potissime ex illuminatione et instinctu Dei. Ita Euthymius et Franciscus Lucas hic, ac S. Augustinus, loco jam citato : « Illa, ait, quæ sibi peccata a Christo remitti credidit, Christum non hominem tantum, sed et Deum credidit. » Unde addit Augustinus : « Accessit ad Dominum immunda, ut rediret munda; accessit ægra, ut rediret sana; accessit confessa, ut rediret professa. »

Devotio.

Secundo, admirandam religionem et devotionem, qua pedes Christi amplexa eos lacrymis rigare, tergere, osculari non cessavit, donec audiret a Christo : « Remittuntur tibi peccata tua, vade in pace. »

Sapientia.

Tertio, insignem sapientiam, qua non voce, sed corde et intimis desideriis ac suspiriis, veniam criminum flagitabat a Christo.

Pœnitentia.

Quarto, magnitudinem pœnitentiæ, qua quasi effrons et impudens publico irruit convivio, humi se abjecit, rivos lacrymarum profudit, capillis olim crispantibus sordes Christi tersit, osculis lambere et unguento ungere perstitit, ac deinde omnem vitam suam omnesque annos usque ad mortem Christo et pœnitentiæ dicavit, ac triginta annos in deserto austeram in jugibus lacrymis, jejuniis et orationibus egit vitam. Lege eam apud Surium die 22 julii : unde de ea canit Petrarcha :

> Namque famem, frigus, durum quoque saxa cubile,
> Dulcia fecit amor, spesque alto pectore fixa.

Præmium angelicum subdit :

> Hic hominum non visa oculis, stipata catervis
> Angelicis, septemque die subvecta per horas,
> Cœlestes audire choros alterna canentes
> Carmina corporeo de carcere digna fuisti.

Tres sancti præ cæteris Christo placuere: B. Virgo, Joannes Baptista, et Magdalena.

Denique Christus revelavit S. Brigidæ, lib. I *Revel.*, cap. CVIII, tres sanctos sibi præ cæteris placuisse, scilicet B. Virginem, Joannem Baptistam et Mariam Magdalenam, de qua sic loquitur : « Quando Maria Magdalena conversa est, dixerunt dæmones : Quomodo reducemus eam? pinguem enim prædam perdidimus : ipsa quippe in tantum se aquis lacrymarum lavat, quod non audemus aspectum nostrum in eam infigere : sic tegit se bonis operibus, quod nihil accedit ad eam de macula : sic fervens et calida est in Dei servitio et sanctitate, quod non audemus ei appropinquare. »

Tropologice : S. Ambrosius, lib. *De Tobia*, cap. XXII : « Misit oleum, inquit, in pedes ejus, misericordiam et ipsa in pauperes conferendo. Isti sunt pedes Christi; in his innocentius ambulat Christus. »

Vers. 39.

39. Videns autem Pharisæus, qui vocaverat eum, ait intra se, dicens : Hic si esset Propheta, sciret utique, quæ et qualis est mulier, quæ tangit eum, quia peccatrix est, — ac proinde non decet, ut ipsa immunda tangat Prophetam mun-

Male murmurat Pharisæus.

dum, quare Jesus non videtur esse Propheta, utpote qui sinat se tangi a tam immunda et infami meretrice : erat enim hic Pharisæus, ait S. Augustinus, *serm.* 23 inter 50, ex illo genere hominum superborum, de quibus Isaias, cap. LII, dixit : « Recede longe a me, noli me tangere, quoniam mundus sum. » Hic fuit paralogismus Simonis erroneus et falsus. Nam decebat immundos tangere Christum, ut ab eo mundarentur. Ad hoc enim venerat in mundum, ut esset medicus tangens et sanans omnes morbos tam animi, quam corporis. « Offendiculum passus hæc dicebat, ait Euthymius, ignorans quod, cum Deus esset, propter peccatores homo factus erat. » Rursum Magdalena jam non erat immunda, sed mundata et sanctificata per contritionem, uti docet in sequentibus Christus. Deceptus est Simon judicans ex præteritis, non ex præsenti, quæ et qualis nunc esset Magdalena. Erat enim eadem, sed altera : altera, sed ipsa, ait Chrysologus, *serm.* 74 et 75. Quare mundior et sanctior erat humilis et pœnitens Magdalena, impuro et superbo Pharisæo, qui similia et forte graviora quam Magdalena commiserat, aut ob superbiam facile committere poterat, ut docet S. Augustinus loco jam citato. Quare in multis hic Pharisæus deliquit. Octo ejus errores et delicta recenset Toletus hic, annotat. 66.

Hinc tropologice colligit S. Gregorius, *hom.* 33, dicens : « Unde necesse est, ut, cum peccatores quosque conspicimus, nosmetipsos prius in illorum calamitate defleamus, quia fortasse in similibus aut lapsi sumus, aut labi possumus, si lapsi non sumus : etsi censura magisterii debet semper virtute disciplinæ vitia persequi, oportet tamen ut sollicite discernamus, quia districtionem debemus vitiis, compassionem naturæ. Si enim feriendus est peccator, nutriendus est proximus. »

Vers. 40.

40. ET RESPONDENS JESUS (qui acie mentis et spiritus sui divini prævidebat arcanas cordis cogitationes et murmura Pharisæi), DIXIT AD ILLUM : SIMON, HABEO TIBI ALIQUID DICERE. AT ILLE AIT : MAGISTER, DIC. « Simon. » Multi putant hunc Simonem alium esse a Simone Leproso, qui invitavit Christum sex diebus ante passionem in Bethania, ubi et Magdalena Christum iterum unxit, *Joan.* XII, 2; *Matth.* XXVI, 6, quia hic Simon habitabat in Galilæa, ille vero Leprosus in Judæa, puta in Bethania. Ita censet S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. LXXIX; Theophylactus, Beda et alii. Alii unum et eumdem Simonem esse volunt, idque conjicitur ex eodem nomine Simonis, ex eadem familiaritate cum Jesu et Magdalena, ex simili invitatione et unctione. Videtur enim hic Simon a Christo conversus, cum eo migrante e Galilæa in Judæam, *Matthæi* XIX, 1, eodem pariter migrasse, ac domum delegisse in Bethania, juxta notam sibi Magdalenam, ut cum ea Christi præsentia et doctrina frueretur.

Quis hic Simon Pharisæus.

HABEO TIBI ALIQUID DICERE. — Ecce quam prudenter et leniter Simonem corrigit Christus, suavibus hisce verbis, sed prægnantibus, prius captans Simonis benevolentiam ejusque attentionem excitans : « Nam et ipsum sanare cupiebat, ne gratis apud eum comederet, » ait S. Augustinus loco citato; ac revera eum sanasse videtur, ut tacite innuit hic Lucas. Unde Simon modeste et placide respondit Christo : « Magister, dic, » *q. d.* Ego tua quasi magistri mei dicta, ut discipulus grate et libenter excipiam.

Vers. 41.

41. DUO DEBITORES ERANT CUIDAM FOENERATORI : UNUS DEBEBAT DENARIOS QUINGENTOS, ET ALIUS QUINQUAGINTA. — « Debitores, qui, ut ait S. Ambrosius, fœneratori cœlesti (Deo) erant obnoxii, cui non materialem pecuniam debemus, sed meritorum examina, æra virtutum : » debita ergo sunt peccata, quibus injuriam irrogamus Deo gravissimam, pro qua ei satisfacere debemus, sed non valemus, ideoque gehennæ et ignis æterni rei sumus. « Fœneratori, » id est « creditori, » ut vertit Syrus : Græcum enim δανειστής respondet Hebr. נשה *nosche*, ac significat eum qui dat mutuum sive gratis, sive ad usuram. Quare melius per « fœneratorem » hic accipias « mutuatorem, » sive « creditorem; » sic enim hæc vox accipitur *Deuter.* XV, 6, et XXVIII, 12; *Eccli.* XXIX, 1 et 2.

Denarius quid?

UNUS DEBEBAT DENARIOS QUINGENTOS, ET ALIUS QUINQUAGINTA. — Denarius est julius, sive regalis Hispanicus, ita dictus, quod 10 contineat parvos asses, hoc est decem baiocos Romanos, sive decem dimidios stuferos Belgicos : quare denarius valebat quinque stuferos. Ergo 50 denarii faciunt quinque aureos Romanos, 500 vero denarii faciunt 50 aureos Romanos. In hac parabola Christus per duos debitores denotat Simonem suum hospitem, et Magdalenam, idque facit eleganter et paradigmatice civilitatis causa, ne, si Simonem statim nominasset, eum offenderet et percelleret. Id patet ex sequentibus, ubi per tres antitheses Magdalenam cum Simone comparat, illamque Simoni anteponit et absolvit. Magdalena ergo debebat 500 denarios, quia magnam peccatricem se æstimabat, ac multo plus Deo ob sua peccata debere æstimabat, quam deberet Simon, ideoque plus dilexit ac majora dilectionis signa ostendit, ut remissionem majorum criminum ab eo mereretur accipere. Simon debebat denarios 50, id est parum et venialiter duntaxat se peccasse, parumque Deo debere æstimabat, quia putabat se justum, ideoque parva vel nulla contritione se egere credebat.

Verum, ut recte notat S. Augustinus loco citato, hac de causa æque vel magis se Deo (qui illum ne majora scelera committeret, conservabat) debitorem confiteri debebat. Audi S. Augustinum : « Adulter non fuisti (o Simon, uti fuit Magdalena) in illa vita tua præterita plena ignorantiis. Hoc tibi dicit Deus tuus : Regebam te mihi, servabam te mihi, ut adulterium non committeres. Suasor

defuit; et ut suasor deesset, ego feci. Locus et tempus defuit; et ut hæc deessent, ego feci. Affuit suasor, non defuit locus, non defuit tempus; ut non consentires, ego terrui. Agnosce ergo gratiam ejus cui debes et quod non admisisti. Mihi debet iste quod factum est, et dimissum vidisti : mihi debes et tu quod non admisisti. Nullum est enim peccatum quod fecit homo, quod non possit facere alter homo, si desit rector, a quo factus est homo. »

Vers. 42. 42. NON HABENTIBUS ILLIS, UNDE REDDERENT, DONAVIT (debitum condonavit) UTRISQUE. QUIS ERGO EUM (fœneratorem, id est creditorem, puta Deum : huic enim quasi creditori peccator est debitor) PLUS DILIGIT? — id est, plus diligere judicabitur, vel plus diligere solet, pluribus officiis eum demereri satagit. Similis hebraismus est alibi frequens, ut *Amos* v, 18 : « Ideo prudens in tempore illo tacebit, » id est tacebat, aut tacere eum oportuit. Sensus est, *q. d.* Sicut is qui cum plura deberet suo creditori, plurium ab eo accepit remissionem, passim a prudentibus judicabitur ideo majorem hanc remissionem a creditore accepisse, quod magis eum dilexerit, ac plura ei officia et signa benevolentiæ exhibuerit, ob quæ plura vicissim illi remisit et condonavit creditor. Sic enim debitores, qui multa debent creditoribus, majora eis officia et obsequia deferre solent, ut tantorum debitorum remissionem, vel diminutionem, vel temporis ad solvendum præstituti prorogationem ab eo emereantur, et quasi emendicent. Simili ergo modo tu, o Simon, prudenter judicare debes Magdalenam magis dilexisse me Prophetam et Messiam Dei Filium, quam tu dilexeris : majora enim, ut vidisti, dilectionis, omnisque officii et obsequii signa mihi exhibuit, quam tu exhibueris : quare iisdem me provocavit, ut plura et majora ipsi quam tibi peccata condonem. Major enim dilectio debitoris est causa majoris condonationis creditoris; illam enim provocat et elicit. Unde congrue ad parabolam propositam infero et dico : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Quare Magdalena jam amplius non est peccatrix, nec indigna contactu pedum meorum, ut tu æstimas, o Simon, sed sanctior te est digniorque meo attactu. Hunc sensum exigit acoluthia et apodosis, sive redditio et applicatio æqua parabolæ, scilicet ut significetur dilectionem majorem esse causam majoris remissionis majorum debitorum, id est delictorum. Ita S. Augustinus, *hom.* 23 inter 50. Ergo τὸ « diligit » significat præsens et præteritum, *q. d.* Plus me dilexit et diligit, ideoque plus ei remitto. Unde Arabicus vertit, *quis ergo horum duorum debitorum plus amator est illius?* Ita Maldonatus, qui diserte ait præsens hic ex vulgari phrasi poni pro præterito; scilicet « diligit » pro « dilexit, » imo Christum sic interpretatur vers. 47, dicens : « Quoniam dilexit multum. » *Secundo* tamen, si τὸ « diligit, » vel, ut Græce est, ἀγαπήσει, id est, « diliget, » malis simpliciter accipere pro futuro, *q. d.* Quis eorum deinceps creditorum plus diliget? dico esse argumentum inversum, adductum ab effectu ad causam naturaliter connexam, *q. d.* Sicut ille debitor multum dilexit creditorem, eo quod hic multa ei debita jam ante remiserit; remissio enim plurium majorem in debitore exigit gratitudinem et dilectionem erga creditorem : debitor enim cui multa dimisit creditor, ex gratitudine cogitur magis redamare creditorem, quam ille cui iste pauca dimisit : sic e converso, ego, o Simon, Magdalenæ multa delicta quasi debita dimitto, quia ipsa multum me dilexit; *q. d.* Remissio debiti, et vicissim dilectio debitoris erga creditorem debitum remittentem, inter se connexa sunt; et sicut remissio creditoris parit dilectionem debitoris; ita vicissim dilectio debitoris parit remissionem creditoris. Provocat enim amor creditoris in remittendo amorem debitoris in obsequendo, et vice versa amor debitoris provocat amorem et remissionem creditoris; atque utrumque cernere est in Magdalena diligente, et Christo delicta ei remittente. Ita Lyranus, Franciscus Lucas et alii. Alioqui enim ex parabola hac debitorum plane e converso inferendum fuisset, hoc modo : Sicut creditor plura dimittens debitori efficit, ut ille deinceps ipsum plus diligat; sic ego Christus majora dimittens Magdalenæ, efficio, ut ipsa deinceps magis me dilectura sit. Verum voluit Christus convertere parabolam modo jam dicto, ut ostenderet Magdalenæ non tantum remissa esse peccata, sed et modum ac viam quo remissa sunt, nimirum per dilectionem, ut illam imitemur, ac per ferventem dilectionem emereamur a Deo peccatorum indulgentiam.

Aptatio parabolæ Christi.

Simili modo Christus convertit parabolam Samaritani, cap. x, vers. 36. Rogatus enim quis esset proximus, ostendit Samaritanum qui vulnerati misertus est, dicens : « Quis horum trium tibi videtur proximus? » Cum directe ad parabolam dicere debuisset : Vulneratus ille est proximus, cui præstanda est misericordia, sed maluit nominare Samaritanum, ut in eo miserente ostenderet, quam misericordiam proximis exhibere debeamus. Ex uno enim intelligitur alterum; scilicet ex proximo miserente intelligitur proximus miseri : proximus enim est relativum; proximus enim proximi est proximus. Sensus ergo est, *q. d.* Samaritanus se vere gessit ut proximum vulnerati : Samaritanum ergo imitare, ut proximi tui miseri miserearis, sic vere te illius proximum ostendes. Unde concludens parabolam, subjicit Christus : « Vade, et tu fac similiter. » Simili modo hic concludit : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum : cui autem minus dimittitur, minus diligit. »

Aliter hæc explicat S. Ambrosius, lib. *De Tobia*, cap. XXII, Christum scilicet prius remisisse peccata Magdalenæ, ipsam deinde Christo gratam

amplius eum dilexisse, ideoque Christum prævidentem hanc ejus gratitudinem et dilectionem, primitus peccata ejus remisisse. Aliter quoque S. Gregorius, lib. V, *epist.* 22, et ex eo Toletus, *q. d.* Debitor cui plus debiti a creditore dimittitur, debet et solet gratus esse creditori, eumque magis diligere. Cum ergo tu, o Simon, videris in Magdalena majora dilectionis mei signa in lavando, tergendo, osculando et ungendo meos pedes, inde debes colligere me multa ei peccata remisisse. Ex effectu enim colligitur causa; scilicet, ex dilectione remissio debitorum. Vide ergo quam temere judicaveris hanc mulierem esse peccatricem, et tactu meo indignam, cum ex mira ejus gratitudine et dilectione debuisses inferre multa, id est omnia, ei a me peccata esse remissa. Verum hic sensus torquet illud vers. 47 : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Vox enim « quoniam » significat dilectionem fuisse causam remissionis peccatorum, non effectum : de quo plura vers. 47.

Vers. 43. 43. Respondens Simon dixit : Æstimo quia (quod) is cui plus donavit (id est plus debiti condonavit, scilicet diligat suum creditorem eo modo, quo jam explicatum est. Hoc responsum extorquet Christus ex ore Simonis, ut illo ipsum irretiat et capiat. Unde sequitur). At ille dixit ei : Recte judicasti. — Laudat Christus responsum Simonis, ut eo facilius ipse admittat sequentem inde Christi reprehensionem et correctionem.

Vers. 44. 44. Et conversus ad mulierem, dixit Simoni : Vides hanc mulierem? — « Conversus. » Magdalena enim erat a tergo Christi, nec audebat ex criminum confusione coram facie ejus comparere. Unde Christus ad eam ita pœnitentem faciem suam convertit, eamque benignis gratiæ oculis respexit, ac Simoni hospiti suo prætulit.

Vides hanc mulierem? — jam non peccatricem ut tu, o Simon, æstimas, sed pœnitentem justificatam et sanctam.

Intravi in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti : hæc autem lacrymis rigavit pedes meos, et capillis suis tersit. — Solebant hospitibus et convivis ante mensam lavari pedes, quia olim nudis pedibus incedebant : lavabant eos ergo, ut sordes simul et fatigationem abstergerent, ne iis lectulos mensales in quibus discubituri erant, sordidarent. Sic Abraham lavit pedes angelis, quos peregrinos existimabat, *Genes.* XVIII, 14; et Loth, *Genes.* XIX, 2; et alii, *Judic.* XIX. Unde et Paulus viduam Diaconissam eligendam censet, quæ « pedes Sanctorum lavit, » I *Tim.* v, 10. Christus autem hic et foris veniebat, et erat conviva; quare Simon ei pedes lavari curare debebat. Taxat ergo Christus ejus incuriam parvamque amorem, ut dilectionem Magdalenæ illi præferat, utpote quæ non aqua, sed lacrymis pedes Christi abluit; nec linteo, sed capillis suis tersit, eosque sordidare non est verita. Nam, ut

Lavabant antiqui pedes ante epulum : cur?

ait Titus : « Aqua facili negotio parari potest, sed tanta lacrymarum profusio, paratu minime facilis est. »

Vers. 45. 45. Osculum mihi non dedisti : hæc autem, ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos. — Idque « cum omni timore et reverentia, » ait Titus. Solebant hospites et convivas osculo excipere, in signum amoris et benevolentiæ, ut eos sibi gratos esse significarent. Unde id etiamnum faciunt Belgæ aliæque gentes. At Simon, parum erga Christum civilis, osculum omisit. Sensus est, *q. d.* Tuum erat, o Simon, me hospitem osculo faciei de more excipere; tuam ergo rusticitatem supplevit et superavit civilis amansque Magdalena, quæ non faciem, sed pedes meos osculata est, idque non semel, nec uno osculo, sed crebris et continuatis ab initio ingressus ejus in domum hucusque.

Vers. 46. 46. Oleo caput meum non unxisti : hæc autem unguento unxit pedes meos. — Solebant liquoribus odoratis perfundere manus et capita convivarum, ac quo illi erant hero chariores et majori in pretio, eo pretiosiores illis adhibebat liquores. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o Simon, ne vili quidem, communique oleo faciem meam unxisti : at Magdalena unguento pretioso unxit pedes meos. Vide ergo quam te in officio et charitate superet : « Non enim unguentum Dominus, ait Ambrosius, sed charitatem dilexit, fidem suscepit, humilitatem probavit. » Unde concludit Christus :

Vers. 47. 47. Propter quod dico tibi : Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. — Græce est ἀφέωνται, id est *remissa sunt*, in præterito; sic et Syrus et Arabicus. Quæritur : Quando Magdalenæ fuerint remissa peccata? Franciscus Lucas, *primo*, censet remissa esse vers. seq., cum paulo post Christus ei dixit : « Remittuntur tibi peccata. » Quod ergo hic dicit « remittuntur, » sic explicat, *q. d.* Jam jam remittenda sunt. *Secundo,* alii censent hoc versu præsenti remissa fuisse illi peccata, illud enim significat τὸ « remittuntur; » quia decebat ut nemo nisi Christus eam absolveret, ac sententiam absolutionis viva voce coram Simone in eam proferret. *Tertio*, verisimilius videtur paulo ante remissa illi fuisse peccata, cum scilicet perfectum de peccatis dolorem concepit, ex cujus vi deinde hæc signa lotionis, tersionis, osculationis et unctionis pedum Christi edidit; hoc enim significat Græcum ἀφέωνται, id est *remissa sunt,* in præterito. Ratio est, quia Magdalena quæ a Deo facta est exemplar pœnitentiæ, eo per validam gratiam illuminante ipsam et impellente, perfectum concepit dolorem ex amore Dei super omnia manantem. Deus enim mentem ejus illuminabat, ut clare videret peccatorum suorum gravitatem, quamque per illam Dei majestatem et bonitatem offendisset, ac voluntatem impellebat, ut Deum super omnia diligeret, ideoque peccata omnia summe detestaretur, ut Deum

Quando-nam Magdalenæ remissa fuere peccata.

placaret sibique reconciliaret. Hic Dei amor, et de peccatis dolor eam excitavit ad edenda publica hæc pœnitentiæ signa, sine ullo rubore et verecundia in publico Simonis convivio. Itaque antequam Christus ei diceret : « Remittuntur ei peccata; » jam vi contritionis perfectæ et charitate formatæ remissa erant ei peccata. Noster tamen Interpres vertit, « remittuntur, » in præsenti, eodem sensu quo sacerdos in Sacramento pœnitentiæ, peccatorem pœnitentem etiam perfecte contritum, ideoque jam justificatum, a peccatis absolvit dicitque : « Ego te absolvo. » Quia scilicet, quantum est ex parte sua, eum absolvit, esto vi contritionis jam sit absolutus : absolutio enim hæc tam efficax est, ut, si quod inveniret in confitente peccatum, illud plane tolleret et absolveret. Adde, idem peccatum posse sæpius condonari, maxime si pœnitens ex humilitate et dolore illud sæpius confiteatur, ac clavibus Ecclesiæ subjiciat et remissionem flagitet. Unde Christus hic tertio Magdalenæ peccata remittit. Quare non tantum omnem culpam, sed et omnem pœnam culpæ debitam ei remisit, illique plenam omnium indulgentiam ac quasi primum jubileum indulsit. Hoc est quod ait angelus cuidam Episcopo in Vitis Patrum, lib. VI, n. 16 : « Pœnitentia et confessio pœnitentes in divinum numerum referunt. » Et Barlaam ad Josaphat apud Damascenum, in *Hist.* cap. XI : « Lacrymæ pœnitentis nomen baptismi obtinent. » Et Palladius, in *Lausiaca*, cap. CXL, narrat virginem quamdam lapsam « magis placuisse Deo in pœnitentia, quam in virginitate. » Vide S. Hieronymum *De Pœnitentia Fabiolæ*, et Climacum, gradu 5 *De Pœnitentia.*

Quis sensus formæ absolutionis cum absolvitur pœnitens jam justificatus per contritionem.

QUONIAM DILEXIT MULTUM. — Toletus et nonnulli alii censent τὸ « quoniam, » significare causam non remissionis peccatorum, sed probationis, quod illi jam remissa sint, *q. d.* Inde, o Simon, advertas et cognoscas Magdalenæ jam remissa esse peccata, quia ipsa hæc summæ dilectionis et gratitudinis signa mihi ostendit, ut scilicet ipsa se mihi gratam exhiberet, quod jam ante peccata ei condonarim. Verum hæc explicatio torquet τὸ « quoniam, » tum quia Magdalena, licet pœnitens et contrita, nesciebat tamen sibi remissa esse peccata, donec a Christo audivit : « Remittuntur ei peccata : » quare hæc signa dilectionis non potuit edere ex gratitudine, ut scilicet se gratam Christo, qui illa remiserat, exhiberet, quia, ut dixi, adhuc nesciebat Christum illa remisisse; tum quia Christus non dicit : Cognosce, o Simon, remissa esse Magdalenæ peccata ex hoc quod ipsa me diligat, id est tanta dilectionis signa ostendat; sed vice versa ait : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, » id est, remittuntur ei peccata hac de causa, quod ipsa me summe diligat, ideoque summe de peccatis, quibus me offendit, doleat. Hoc enim plane verba significant.

Dico ergo τὸ « quoniam » significare causam remissionis peccatorum, *q. d.* Hac de causa Magdalenæ multa, id est omnia, peccata remissa sunt, quia ipsa summe Deum dilexit, et ex summa hac Dei dilectione summe de peccatis suis doluit illaque plene detestata est. « Charitas enim est mors criminum, vita virtutum, » ait S. Augustinus, tract. *De Laudibus charitatis*. Unde recte Theologi fere omnes cum S. Augustino, *hom.* 23 inter 50, ex hoc loco docent actum contritionis perfectæ, qui includit dilectionem Dei super omnia, natura quidem præcedere remissionem peccatorum et justificationem; sed eodem instanti temporis tanquam ultimam ad illam dispositionem, eamdem adducere : sicut calor ut octo, in ligno quasi ultima dispositio, inducit in lignum formam ignis. Ita Concilium Tridentinum, sess. XIV, cap. IV, distinguens attritionem quæ ex metu gehennæ et pœnarum concipitur, a contritione quæ charitate perficitur, docet hanc cum Sacramento in voto peccatorem Deo reconciliare, illam vero neutiquam, juxta illud : « Cor contritum et humiliatum, Deus, non despicies, » *Psalm.* L. Hinc S. Gregorius, *hom.* 33, ita exponit : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum, » quasi dicat : « Incendit plane peccati rubiginem, quia ardet valide per amoris ignem. Tanto namque amplius peccati rubigo consumitur, quanto peccatoris cor magno charitatis igne concrematur. » Vide Suarez, III *part.*, *Quæst.* LXXXV, art. I, disp. 4, sect. 7. Vere S. Bernardus, *epist.* 107 : « Libenter, ait, Dei amor nostrum, quem prævenit, subsequitur. Nam quomodo redamare pigeat, quos amavit necdum amantes? »

Contritio perfecta quomodo justificationem adducat?

CUI AUTEM MINUS DIMITTITUR, MINUS DILIGIT. — Hæc pars ad Simonem spectat, cui, utpote non pœnitenti de peccatis nec diligenti Deum, nihil remissum est. Unde Arabicus vertit, *cui autem dimittitur parum, diligitur parum, q. d.* Sicut Magdalenæ multum diligenti me Deum, multa, id est omnia peccata a me dimissa sunt; ita tibi, o Simon, parum vel nihil ex vera charitate me Deum diligenti, parum vel nihil a me remissum est. Modestiæ et civilitatis causa dicit « parum, » vel « minus, » cum absolute dicere potuisset « nihil. » Porro, minus diligenti minus remittitur, intellige secundum rationem et ordinem remissionis a Deo statutum, qui habet, ut unum peccatum mortale etiam minimum sine aliis remitti nequeat, sed quandocumque unum remittitur, cætera omnia remittantur quoad culpam, sed secundum gradus dilectionis plus pœnæ minusve, magis vel minus diligenti remittatur. *Secundo*, qui nullo modo, vel amore tantum naturali diligit Deum, minus diligit Deum, quam qui eumdem amat ex charitate vera et supernaturali; ac proinde huic multa, id est omnia; illi minus, quia nihil dimittitur : puta Magdalenæ omnia, Simoni nihil; quia Simon non cogitabat de peccatis suis, nec de iis conterebatur, nec prandium hoc ordinabat ad remissionem a Christo impe-

trandam ; Magdalena vero et vehementissime conterebatur, omnesque hos suos pœnitentiæ actus ad impetrandam veniam destinabat. Voluit enim Christus hoc paradigma et hanc parabolam duorum debitorum et creditoris aliquo modo accommodare remissioni peccatorum Magdalenæ et Simonis. Illa autem huic non per omnia similis est, sed in eo tantum quod dixi. Et maxime spectat hic Christus, cur Magdalenæ multa, id est omnia, dimiserit quoad culpam et pœnam, non autem alterum, cur scilicet Simoni minus dimiserit. Quare hoc ut emblema et complementum parabolæ addidit, non autem rei per parabolam significatæ ex æquo adaptari voluit. Adde : dilectio Simonis erat prandium, quod exhibebat Christo, ob quod merebatur, si erat in Dei gratia, ut aliqua peccata venialia sibi remitterentur; sed minor fuit hæc Dei dilectio, major vero fuit Magdalenæ lacrymis lavantis, osculantis et ungentis pedes Christi, ideoque ipsa omnium peccatorum mortalium veniam a Christo impetravit. Addit S. Augustinus id dictum per concessionem ex mente Pharisæi, qui se justum æstimabat, ideoque parum vel nihil Deo debere. « Dictum est hoc, inquit, propter Pharisæum illum, qui vel nulla vel pauca se putabat habere peccata : non enim Dominum invitaret, nisi aliquantulum diligeret.» Et postea : « O Pharisæe, ideo parum diligis, quia parum tibi dimitti suspicaris : non quia parum dimittitur, sed quia parum putas esse quod dimittatur. »

Addit Toletus, minus dimissum fuisse Simoni, non quod aliquod peccatum ei remissum sit, sed quod ab aliquo peccato committendo fuerit præservatus per Christi gratiam : nam qui Christum invitaverat, non prosequebatur Christum odio, ut cæteri Pharisæi. Unde verisimile est Simonem hunc tandem plene ad Christum fuisse conversum. Fuse et exacte hæc Christi verba expendit Suarez, III *part. De Gratia,* lib. VIII, cap. X.

Vers. 48. 48. DIXIT AUTEM AD ILLAM : REMITTUNTUR TIBI PECCATA. — Franciscus Lucas putat hic primum Magdalenæ a Christo peccata fuisse condonata. Verum jam ante per contritionem illa ipsi fuisse remissa ostendi vers. præced. Quod ergo ibi Christus Simoni dixit Magdalenæ esse remissa peccata, hoc jam conversus ad Magdalenam ipsi dicit, tum ut eam lacrymantem consoletur et de remissione certiorem reddat; tum ut remissionem jam datam coram Simone et Pharisæis confirmet ac tueatur, ostendatque se habere potestatem auctoritative remittendi peccata, ideoque esse Messiam ac Deum; hic enim solus primarius est auctor remissionis. Ita Euthymius.

Vers. 49. 49. ET COEPERUNT QUI SIMUL ACCUMBEBANT, DICERE INTRA SE (in corde et mente cogitare, non enim audebant coram Jesu hanc cogitationem suam prodere, ne ab eo æque ac Simon redarguerentur) : QUIS EST HIC, QUI ETIAM PECCATA DIMITTIT? — *q. d.* Estne hic Messias? estne Deus? hic enim solus per se peccata remittit. Hinc Christus eos in sua admiratione et dubitatione relinquit, ut pergant scrutari ejus doctrinam, vitam et miracula, indeque cognoscant ipsum esse Messiam Dei Filium.

Vers. 50. 50. DIXIT AUTEM AD MULIEREM : FIDES TUA TE SALVAM FECIT : VADE IN PACE. — Fides non sola, ut volunt Novantes, sed bonis pœnitentiæ operibus (qualia hic circa Christum exercuit Magdalena) ac charitate formata. Nam paulo ante Christus dilectioni ejus remissionem attribuit, dicens : « Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. » Fides ergo hic intelligitur non nuda, sed per charitatem et contritionis actus, qui hic præcesserunt, operans.

SALVAM (a peccatis liberam, sanctam ac salvandam) FECIT. — *q. d.* Fides tua charitate formata constituit te in via salutis, ut, si in ea usque ad mortem perseveres, certo ad salutem et gloriam æternam sis perventura. Gratia enim est via ad gloriam.

VADE IN PACE. — *q. d.* Vade secura, tranquilla, læta et felix, quæ hactenus ob conscientiam scelerum fuisti dolens, mœsta, anxia, sollicita, infelix : peccata enim præterita tibi amplius non nocebunt, ait Euthymius, nec conscientiam tuam amplius remordebunt aut lancinabunt. Hic est fructus pœnitentiæ, remissionis peccatorum, conscientiæ a peccatis purgatæ, justæ et sanctæ, scilicet pax, serenitas, hilaritas et gaudium Spiritus Sancti, quod omnia mundi gaudia longe superat et transcendit, juxta illud : « Justificati ex fide pacem habeamus ad Deum, » *Roman.* V, 1. Et illud : « Pax Dei quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu, » *Philipp.* IV, 7. Et illud : «Secura mens quasi juge convivium, » *Proverb.* XV, 15. Vide illis locis dicta. Præclare S. Bernardus, serm. *De S. Magdalena* : « Est gaudium, ait, continua sibi jucunditate firmissimum, quod perfectus animus de secura sibi conscientia pollicetur. Mens enim ab hujus mundi aspergine pure presseque detersa, et in divinæ contemplationis acumen totum desiderii sui figens affectum, gaudens gaudet in Domino, et exultat anima sua in Deo salutari suo. Talis anima minas aspernatur, nescit timorem, spem falsam eludit, et omnium scandalorum immunis, in pace in idipsum dormiens requiescit. »

Fructus pœnitentiæ, pax, serenitas, gaudium, etc.

Porro, Christus Magdalenæ hic perfectam uti salutem, sic pacem dedit, » Dei enim perfecta sunt opera, » *Deuter.* XXXII. Hinc quos Christus sanavit, perfecte sanavit. Ipse ergo, *primo,* e Magdalenæ mente abolevit omnes habitus vitiorum, memoriam præteritarum turpium voluptatum, propensiones ad superbiam, luxuriam et gulam, tentationes carnis plenamque menti pacem reddidit; *secundo,* indidit ei perfectam castitatem, humilitatem, pœnitentiam; *tertio,* plenum contemptum omnium rerum mundanarum et desiderium

Gratia a Christo Magdalenæ hic concessa. Primo. Secundo. Tertio.

Quarto. cœlestium; *quarto*, ardentissimum Christi amorem, ut se et sua omnia Christi obsequio dedicaret. Quocirca ipsa illico Christum assidue obeuntem castella et prædicantem magno labore et alacritate pedibus incedens ubique secuta est, eumque cum Apostolis suis opibus aluit : prædicationi ejus tota intenta, curam familiæ sorori suæ Marthæ resignavit. Unde a Christo audiit : « Optimam partem elegit sibi Maria, quæ non auferetur ab ea in æternum, » *Luc.* cap. XI. Hinc et cruci Christi constanter astitit, viditque Christum sanguine suo lavantem crimina sua, quæ ipsa jam lacrymis suis laverat. Quocirca magis in ejus amorem exarsit, ideoque in desertum secedens totam se ejus vitæ, passioni, resurrectioni contemplandæ dedit, ac tota in Christum absorpta vitam magis cœlestem egit, quam terrestrem. Sic plena fuit conversio S. Pauli, ut illico virtutes omnes, non tantum Christianas, sed et Apostolicas, idque in gradu heroico, illi Christus infunderet, ut dixi *Actor.* IX. Similem mutationem animi se expertum in baptismo scribit S. Cyprianus, lib. II, epist. 2 *ad Donat.*; et S. Augustinus in conversione sua, lib. IX *Confess.*, cap. I, et lib. VIII, cap. XI.

Quapropter tropologice Origenes, hom. insigni *De Maria Magdalena* : « Sequamur, ait, hujus mulieris affectum, ut perveniamus ad effectum : ploret unusquisque ad Jesum et quærat fideliter Jesum, quia non celavit se quærenti peccatrici. Disce, peccator homo, a peccatrice muliere, cui tamen dimissa sunt peccata sua, disce plorare Dei absentiam et considerare ejus præsentiam. Disce a Maria Jesum amare, et in Jesum sperare, et quærendo Jesum investigare, nulla adversa formidare, nullam extra Jesum consolationem accipere, omnia propter Jesum contemnere. » Vide hic quam potens sit gratia, æque ac amor Christi : quam potens sit amor, docet emblema in quo Cupido pingitur insidere leoni eumque domare et regere. Emblema amoris.

Vidi ego qui durum possit frænare leonem :
Vidi qui solus corda domaret Amor.

« Omnia vincit amor. » Vide dicta *Cant.* VIII, ad illa : « Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. »

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus prædicans per castella proponit parabolam seminis et seminantis. Secundo, vers. 20, *cuidam nuntianti matrem ejus adesse, respondet suos fratres et matrem esse eos qui verba Dei audiunt et faciunt. Tertio, vers.* 23, *sedat maris tempestatem. Quarto, vers.* 26, *dæmonem cui nomen erat* Legio, *ab homine ejicit, sinitque abire in porcos. Quinto, vers.* 41, *mulierem fluxu sanguinis liberat, et filiam Jairi a morte suscitat.*

Primam partem explicui Matth. XIII, 3; *secundam,* Matth. XXII, 46; *tertiam,* Matth. VIII, 23; *quintam,* Matth. IX, 18, *et* Marci V, 25. *Superest ergo hic quarta explicanda.*

1. Et factum est deinceps, et ipse iter faciebat per civitates et castella, prædicans et evangelizans regnum Dei; et duodecim cum illo; 2. et mulieres aliquæ, quæ erant curatæ a spiritibus malignis et infirmitatibus : Maria, quæ vocatur Magdalene, de qua septem dæmonia exierant, 3. et Joanna, uxor Chusæ, procuratoris Herodis, et Susanna et aliæ multæ, quæ ministrabant ei de facultatibus suis. 4. Cum autem turba plurima convenirent, et de civitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem : 5. Exiit qui seminat, seminare semen suum; et dum seminat, aliud cecidit secus viam, et concultatum est, et volucres cœli comederunt illud. 6. Et aliud cecidit super petram, et natum aruit, quia non habebat humorem. 7. Et aliud cecidit inter spinas, et simul exortæ spinæ suffocaverunt illud. 8. Et aliud cecidit in terram bonam, et ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat : Qui habet aures audiendi, audiat. 9. Interrogabant autem eum discipuli ejus, quæ esset hæc parabola. 10. Quibus ipse dixit : Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant. 11. Est autem hæc parabola : Semen est verbum Dei. 12. Qui autem secus viam, hi sunt qui audiunt; deinde venit diabolus, et tollit verbum de corde eorum, ne credentes salvi fiant. 13. Nam qui supra petram, qui cum audierint, cum gaudio suscipiunt verbum; et

hi radices non habent, qui ad tempus credunt, et in tempore tentationis recedunt. 14. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, et a sollicitudinibus, et divitiis, et voluptatibus vitæ euntes suffocantur, et non referunt fructum. 15. Quod autem in bonam terram, hi sunt qui in corde bono et optimo audientes verbum retinent, et fructum afferunt in patientia. 16. Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus lectum ponit; sed supra candelabrum ponit, ut intrantes videant lumen. 17. Non est enim occultum, quod non manifestetur, nec absconditum, quod non cognoscatur, et in palam veniat. 18. Videte ergo quomodo audiatis. Qui enim habet, dabitur illi; et quicumque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. 19. Venerunt autem ad illum mater et fratres ejus, et non poterant audire eum præ turba. 20. Et nuntiatum est illi : Mater tua et fratres tui stant foris, volentes te videre. 21. Qui respondens, dixit ad eos : Mater mea et fratres mei hi sunt, qui verbum Dei audiunt, et faciunt. 22. Factum est autem in una dierum, et ipse ascendit in naviculam, et discipuli ejus, et ait ad illos : Transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt. 23. Et navigantibus illis obdormivit, et descendit procella venti in stagnum, et complebantur, et periclitabantur. 24. Accedentes autem suscitaverunt eum, dicentes : Præceptor, perimus. At ille surgens, increpavit ventum et tempestatem aquæ, et cessavit, et facta est tranquillitas. 25. Dixit autem illis : Ubi est fides vestra? Qui timentes, mirati sunt ad invicem, dicentes : Quis putas hic est, quia et ventis et mari imperat, et obediunt ei? 26. Et navigaverunt ad regionem Gerasenorum, quæ est contra Galilæam. 27. Et cum egressus esset ad terram, occurrit illi vir quidam, qui habebat dæmonium jam temporibus multis, et vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis. 28. Is, ut vidit Jesum, procidit ante illum, et exclamans voce magna, dixit : Quid mihi et tibi est, Jesu Fili Dei altissimi? obsecro te, ne me torqueas. 29. Præcipiebat enim spiritui immundo ut exiret ab homine. Multis enim temporibus arripiebat illum, et vinciebatur catenis et compedibus custoditus, et ruptis vinculis agebatur a dæmonio in deserta. 30. Interrogavit autem illum Jesus, dicens : Quod tibi nomen est? At ille dixit : Legio, quia intraverant dæmonia multa in eum. 31. Et rogabant illum ne imperaret illis ut in abyssum irent. 32. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte; et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi. Et permisit illis. 33. Exierunt ergo dæmonia ab homine, et intraverunt in porcos; et impetu abiit grex per præceps in stagnum, et suffocatus est. 34. Quod ut viderunt factum qui pascebant, fugerunt, et nuntiaverunt in civitatem et in villas. 35. Exierunt autem videre quod factum est, et venerunt ad Jesum; et invenerunt hominem sedentem, a quo dæmonia exierant, vestitum, ac sana mente ad pedes ejus, et timuerunt. 36. Nuntiaverunt autem illis et qui viderant, quomodo sanus factus esset a legione; 37. et rogaverunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum, ut discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur. Ipse autem ascendens navim, reversus est. 38. Et rogabat illum vir, a quo dæmonia exierant, ut cum eo esset. Dimisit autem eum Jesus, dicens : 39. Redi in domum tuam, et narra quanta tibi fecit Deus. Et abiit per universam civitatem, prædicans quanta illi fecisset Jesus. 40. Factum est autem cum rediisset Jesus, excepit illum turba : erant enim omnes exspectantes eum. 41. Et ecce venit vir, cui nomen Jairus, et ipse princeps synagogæ erat, et cecidit ad pedes Jesu, rogans eum ut intraret in domum ejus, 42. quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, et hæc moriebatur. Et contigit, dum iret, a turbis comprimebatur. 43. Et mulier quædam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quæ in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari : 44. accessit retro, et tetigit fimbriam vestimenti ejus, et confestim stetit fluxus sanguinis ejus. 45. Et ait Jesus : Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus, et qui cum illo erant :

Præceptor, turbæ te comprimunt, et affligunt, et dicis : Quis me tetigit? 46. Et dixit Jesus. Tetigit me aliquis, nam ego novi virtutem de me exiisse. 47. Videns autem mulier, quia non latuit, tremens venit, et procidit ante pedes ejus; et ob quam causam tetigerit eum, indicavit coram omni populo, et quemadmodum confestim sanata sit. 48. At ipse dixit ei : Filia, fides tua salvam te fecit : vade in pace. 49. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem synagogæ, dicens ei : Quia mortua est filia tua, noli vexare illum. 50. Jesus autem, audito hoc verbo, respondit patri puellæ : Noli timere, crede tantum, et salva erit. 51. Et cum venisset domum, non permisit intrare secum quemquam, nisi Petrum, et Jacobum, et Joannem, et patrem et matrem puellæ. 52. Flebant autem omnes, et plangebant illam. At ille dixit : Nolite flere, non est mortua puella, sed dormit. 53. Et deridebant eum, scientes quod mortua esset. 54. Ipse autem tenens manum ejus clamavit, dicens : Puella, surge. 55. Et reversus est spiritus ejus, et surrexit continuo. Et jussit illi dari manducare. 56. Et stupuerunt parentes ejus, quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.

Vers. 1.

1. ET DUODECIM (Apostoli) CUM ILLO. — Scilicet comitabantur Jesum castella obeuntem et prædicantem.

Vers. 2.

2. ET MULIERES ALIQUÆ, QUÆ ERANT CURATÆ A SPIRITIBUS MALIGNIS ET INFIRMITATIBUS (id est) : MARIA, QUÆ VOCATUR MAGDALENE, DE QUA SEPTEM DÆMONIA EXIERANT. — Mulieres hæ sequebantur Christum, *primo*, gratitudinis ergo, quod ab eo dæmonibus et morbis curatæ essent; *secundo*, securitatis ergo, ne, si a Christo medico suo abirent, rursum a dæmonibus invaderentur; *tertio*, pietatis studio, ut ejus conversatione et prædicatione in sanctitate proficerent.

Mulieres hæc cur sequebantur Christum.

MARIA (Hebraice *Maria* significat amarum mare, scilicet pœnitentiæ, ait Beda), QUÆ VOCATUR MAGDALENE. — A castello Galilææ dicto « Magdalum, » quod situm erat juxta Bethsaidam et Capharnaum, ubi Christus habitabat et docebat, ac dæmoniacos sanabat. Videtur Magdalena Magdali fuisse domina, vel jure hæreditario, vel quod Magdali domino nupsisset; nuptam enim eam fuisse insinuat S. Augustinus, *hom.* 23 inter. 50, ubi eam non tantum meretricem, sed et adulteram vocat. Adultera autem non est, nisi quæ habet maritum, eoque relicto alteri adhæret. Rursum Auctor *Comment. in S. Marcum*, apud S. Hieronymum, cap. XV, 40, Magdalenam vocat viduam; ergo censet eam fuisse conjugatam : sic et Jansenius, Franciscus Lucas et alii. Alioqui Magdalenam prosapia fuisse Judæam, oriundam e Bethania, æque ac Lazarum et Martham, satis significat Joannes, cap. XII, 1. Audi Adrichomium, in *Descriptione Terræ Sanctæ*, p. 141, n. 66 : « Magdalum Mariæ Magdalenæ castrum, ubi et nata ac sanata est, cujus domum etiamnum ibi videri, ait Bredenbachius, situm est in littore maris Galilææ, et ab Aquilone atque Occidente magnam habet planitiem; vocatum autem Magdalum a turribus et munitionibus, quibus magnifice erat munitum. Unde Hieronymus, *epist.* 16, ob Mariæ Magdalenæ sedulitatem ac fidei ardorem, eam « Magdalenen, » hoc est « turritam » recte vocatam asserit. Meminit hujus castri Josephus scribens Agrippam regem copias misisse, quæ id caperent; cæterum eas obsidere illud non fuisse ausas. »

Magdalena unde dicta

Magdalum Magdalenæ castrum.

Magdalena ergo Hebraice, *primo*, idem est quod *turrita*, vel turrigera, a radice מגדל *migdal*, id est *turris* : fuit enim ipsa procera et excelso corpore, et magis animo, juxta illud *Cant.* IV, 4 : « Sicut turris David collum tuum. » Vide ibi dicta. *Secundo*, Magdalena idem est quod « magnifica, » ait Origenes, tract. 35 *in Matth.*; aut « magnificata, » ait Pagninus in *Nom. Hebr.* Quia, inquit Origenes, « secuta fuerat Jesum, et ministraverat ei, et spectaverat mysterium passionis ipsius. » Radix enim גדל *gadal* significat *esse magnum et magnificum;* Magdalena enim mire ad culmen gratiæ exaltata est a Christo. *Tertio*, Magdalena, ait Pagninus, idem est quod « vexillo insignita, » aut « vexillum ducens, » vel « elevans, » a radice דגל *deghel*, id est *vexillum* per matathesin, sive transpositionem litterarum ג *ghimel* et ד *daleth*. Magdalena enim erexit vexillum summæ pœnitentiæ, fervoris et dilectionis Christi, æque ac vitæ contemplativæ, juxta illud *Cant.* II, 4 : « Ordinavit in me charitatem; » Hebraice דגלו *diglo*, id est vexillum ejus super me est charitas, id est vexillum charitatis super me erexit; vide dicta ibi. *Quarto*, Magdalena, ait Pagninus, idem est quod « educata, nutrita, » scilicet verbis Christi tam externis quam internis ad omnem virtutem et sanctimoniam. Radix enim גדל *gadal* etiam nutrire et educare significat.

Magdalenæ etyma quatuor.

DE QUA SEPTEM DÆMONIA EXIERANT, — hoc est, septem vitia capitalia Christus expulerat, scilicet superbiam, avaritiam, gulam, luxuriam, iram, invidiam et acediam, ait Beda et Theophylactus hic, ac S. Gregorius, *homil.* 33. Hoc recte, sed mystice. Nam ad litteram hic veri dæmones intelliguntur, hi enim sunt spiritus maligni, ut paulo

Septem dæmonia quænam.

ante dixi; atque hi proprie dicuntur exire, et, ut Marcus ait, ejici. Ita S. Ambrosius, lib. *De Salomone*, cap. v; Euthymius, Jansenius et alii hic. Videtur ergo Magdalena ob sua scelera a septem dæmonibus fuisse possessa, ac a Christo inter alios dæmoniacos ab iis liberata, de peccatis suis pœnituisse, ac venia ab eo impetrata indivulse ei adhæsisse, non jam a dæmone, sed a Deo possessa, factaque templum Spiritus Sancti. Ita Roffensis, lib. *De una Magdalena*, Jansenius et alii. « Septem, » præcise, vel « septem, » id est multa; septenarius enim est symbolum multitudinis et universitatis, uti sæpius annotavi.

Vers. 3. 3. ET JOANNA, UXOR CHUSÆ, PROCURATORIS (Syrus, *œconomi;* Arabicus, *thesaurarii*) HERODIS, ET SUSANNA ET ALIÆ MULTÆ, QUÆ MINISTRABANT EI DE FACULTATIBUS SUIS. — Erant enim divites et gratæ Christo liberatori suo, eique devotæ ejus prædicationem et fidem promovere ac propagare satagebant. Sic olim Romæ S. Plautilla, S. Flavia Domitilla, S. Lucina, S. Priscilla, S. Pudentiana, S. Praxedes aliæque nobiles et opulentæ matronæ aluerunt S. Petrum, S. Paulum, S. Clementem, S. Pium, S. Caium, S. Marcellum aliosque Romanos Pontifices cum suis Presbyteris et Diaconis.

Susanna, id est lilium. ET SUSANNA. — Illustris fuit hæc matrona a Christo curata, adeoque Christi discipula et nutricia. Hebraice *Susanna* significat *lilium;* propter odoriferum cœlestis vitæ candorem, ait Interlinearis, et propter aureum internæ dilectionis ardorem, ait Beda.

Vers. 15. 15. QUI IN CORDE BONO ET OPTIMO, AUDIENTES VERBUM DEI RETINENT. — Notat hic Concilium Basileense, ut recte audiatur verbum Dei requiri *primo*, locum aptum, cum ait : « In corde bono et optimo; » *secundo*, modum debitum, cum ait : « Audientes verbum retinent; » *tertio*, fructum optimum, cum ait : « Fructum afferunt in patientia. »

Quod est cor bonum et optimum? Item « in corde bono, » per fidem illuminantem; « et optimo, » per gratiam operantem, ut ait Lyranus; vel, ut alii, « bono, » per disciplinæ et virtutis exercitium, « et optimo, » per internæ contemplationis et consolationis solatium; vel, ex Alberto, « bono, » id est mundo a peccato, « et optimo, » id est conformato divinæ voluntati. Vel, ut Bonaventura, « bono, » ut in intellectu sit veritas; « et optimo, » ut in affectu sit rectitudo. Vel, ut S. Augustinus, in *Psalm.* VII, « bono, » per dilectionem proximi et sui ipsius, « et optimo, » per dilectionem Dei super omnia.

Porro, pro « bono et optimo, » Græce est καλῇ καὶ ἀγαθῇ, id est *honesto et bono*, scilicet per excellentiam, hoc est optimo et honestissimo : nam copula *et* continet gradationem et auxesim, *q. d.* Qui verbum Dei retinent in corde honesto et bono, imo honestissimo et optimo, hi fructum referent pro quantitate honestatis et bonitatis, ut, si cor bonum sit, bonum referant fructum; si melius, majorem et meliorem; si optimum, maximum et optimum, scilicet trigesimum, sexagesimum et centesimum, ut habet Matthæus, cap. XIII. Quare non necessario τὸ « bono et optimo » ad diversas personas referendum est, ut vult Toletus, quasi alii sint corde bono, alii optimo; quilibet enim fidelis crescens in virtute, potest et debet primum bono, deinde meliore, ac demum optimo corde verbum Dei excipere, itaque optimum fructum producere, idque innuit τὸ « bono et optimo. » Græca enim *bono et optimo* nectunt, ut dixi; ac Syrus, qui vertit, *in corde humili et bono;* alii, *in corde pulchro et bono.*

IN PATIENTIA. — Græce ἐν ὑπομονῇ, id est *sustinentia et tolerantia*, scilicet laborum, afflictionum et dolorum in arando, seminando, occando, sarriendo, etc., ac ipsam messem longanimi patientia exspectando.

Vers. 26. 26. ET NAVIGAVERUNT (navigando pervenerunt. Ita Syrus. Unde manuscripti codices legunt, « enavigaverunt ») AD REGIONEM GERASENORUM, QUÆ EST CONTRA GALILÆAM. — « Gerasenorum, » Græce est, *Gadarenorum;* Græcus in Matthæo habet *Gergesenorum.* Unde putant nonnulli hunc unum eumdemque esse locum, ita varie appellatum, adeoque trinomium. Verum ex S. Hieronymo, in *Locis Hebr.*, Josepho et aliis ostendit Adrichomius, in *Descriptione Terræ Sanctæ*, « Gadaram » aliam esse a « Gerasa, » vel « Gergesa. » Erant enim hæ duæ urbes distinctæ, sed ab utralibet tota regio dicta est « Gadarenorum, » aut « Gerasenorum » sive « Gergesenorum. » Noster Interpres ubique vertit, « Gerasenorum, » quia hoc nomen erat notius.

Vers. 27. 27. ET CUM EGRESSUS ESSET AD TERRAM, OCCURRIT ILLI VIR QUIDAM QUI HABEBAT DÆMONIUM JAM TEMPORIBUS MULTIS, ET VESTIMENTO NON INDUEBATUR, NEQUE IN DOMO MANEBAT, SED IN MONUMENTIS. — « Vir : » Matthæus ait fuisse duos, sed hic unus erat nobilior et truculentior; possidebatur enim a legione dæmonum. Unde eum solum nominant Lucas et Marcus.

SED IN MONUMENTIS. — Nota *primo*, Judæos sua sepulcra non habuisse in civitate, ne ex eorum contactu contaminarentur et irregularitatem legalem, qua templo arcebantur, contraherent; sed extra civitatem in agris et montibus, uti ante dixi. Erant autem sepulcra eorum alta et lata quasi cameræ, ut multi simul in iis sepeliri, quin et vivi illud ingredi, et defunctorum suorum corpora inferre possent, ut patet ex sepulcro Christi, Saræ, Abrahæ et aliorum. Sic ergo dæmoniacus hic habitabat in sepulcris, quia eo a dæmonibus agebatur. Quæres cur? Respondeo *primo*, ut dæmones ibidem in ipsum majorem sævitiam exercerent, et horrorem transeuntibus incuterent, uti faciunt in lycanthropis, id est in hominibus quos in lupos transformant. Franci *loups-garous* vocant. Et forte hic dæmoniacus fuit « lycanthropos, » vel illi similis : ille enim est sævissimus et instar lupi noctu domo egredi-

Cur dæmoniacus hic habitabat in sepulcris?

tur, grassatur in pecudes et homines, omnesque necat et vorat, ac solitudines et mortuorum sepulcra, horridasque speluncas sectatur, in iisque se abscondit, ac sæpe ritu luporum ululat, uti docet Fernelius, Paulus Ægineta et alii quos citat et sequitur Guilielmus Eder, lib. *De Ægrotis Evangelicis*, cap. v et xi, ubi ostendit dæmoniacum hunc fuisse lycanthropum, ac laborasse melancholia et mania lupina, quæ a medicis lycanthropia dicitur, qua correpti imaginantur se esse lupos, ac ut lupi ululant et sæviunt in obvios pugnis, dentibus et calcibus, « ita ut nemo posset transire per viam illam, » ait Matthæus, quin protinus ab eis invaderetur et laniaretur. Ubi adverte dæmonem maxime invadere melancholicos eorumque melancholia abuti, ut eos agat in mœstitiam et desperationem, vel in iram, rabiem et furorem.

Dæmones maxime invadunt melancholicos.

Secundo, quia dæmon spurcissimus et fetidissimus, spurcissima et fetidissima assumit corpora, ac similia incolit loca, puta sepulcra plena ossibus et cadaveribus. Unde et sagæ sub patibulis suos cum dæmone conventus et choreas agere solent. Vide Delrium, in *Magicis*. *Tertio*, ut significetur dæmones delectari hominum morte, ac inter mortuos, puta damnatos in gehenna, versari. Addunt *quarto*, Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, eum id fecisse, ut hominibus persuaderet hominum mortuorum animas in dæmones commutari, qui proinde corporibus sepultis in sepulcro assideant. Unde dæmoniaci, ait Chrysostomus, subinde clamant : anima Petri, vel Pauli, vel Joannis ego sum.

Vers. 28.

28. Is, UT VIDIT JESUM, PROCIDIT ANTE ILLUM, ET EXCLAMANS VOCE MAGNA, DIXIT : QUID MIHI ET TIBI EST, JESU FILI DEI ALTISSIMI? OBSECRO TE NE ME TORQUEAS. — Addit Marcus, cap. v, 6 : « Videns autem Jesum a longe, cucurrit, et oravit eum, » scilicet flexo genu eum adorans. Quæres, cur id fecit dæmon? Respondeo : quia sentiebat præsentiæ Christi efficaciam, adeoque a Christo compulsus est ad eum accurrere eumque adorare; metuebat enim quod, si non occurreret Christo eumque adoraret, gravius ab eo puniretur. Compulit ergo eum Christus id facere, ut hac ratione miraculo a se patrando, puta curationi dæmoniaci, daretur occasio; hac enim de causa Christus illuc iter suum dirigebat, et juxta hæc sepulcra transibat, ut dæmoniacum adeo ferocem sanaret.

FILI DEI ALTISSIMI. — Hinc videtur quod dæmon, qui in trina tentatione Christi, eum non agnoverat, nunc post tot tantaque miracula, ex iis agnoverit eum esse Messiam Dei Filium, sed ita ut, excæcante eum superbia et odio Christi, hæsitaret et ægre crederet Filium Dei ad carnem humanam se humiliasse, multo minus crederet per ejus crucem et mortem redimendum genus humanum, quia, ut ait D. Thomas, multis modis a Deo impediebatur, ne id rescisceret. Vide dicta *Marci* iv, 11. « Ne me torqueas, » ne me ab homine hoc expellas, et in infernum releges, ibique religes. Vide dicta *Matth.* viii, 31.

Vers. 29.

29. PRÆCIPIEBAT ENIM SPIRITUI IMMUNDO, UT EXIRET AB HOMINE. MULTIS ENIM TEMPORIBUS ARRIPIEBAT ILLUM, ET VINCIEBATUR CATENIS ET COMPEDIBUS CUSTODITUS, ET RUPTIS VINCULIS AGEBATUR A DÆMONIO IN DESERTA. — Ecce hæc omnia suadent eum fuisse lycanthropum, ut dixi vers. 27. Ex hoc et similibus locis liquet multos dæmones non esse in inferno, sed versari in hoc aere, terra, aqua, montibus, cavernis, silvis, desertis (ubi olim ipsi se Faunos et Satyros vocabant; Isaias, cap. xiii, 21, et cap. xxxiv, 14, *pilosos* vocat), idque usque ad diem judicii, permittente Deo, ut homines tentent. Ita S. Athanasius, in Vita S. Antonii; et S. Augustinus, lib. XI *De Civit. Dei*, cap. xxxiii. Unde pia est Ecclesiæ consuetudo, ut fideles in cœmeteriis et locis sacris ab Episcopo benedictis sepeliantur, ut scilicet per benedictionem hanc ab illis locis arceantur dæmones, utque ibidem fideles Deum pro ibidem sepultis orent. Hac ratione abiguntur dæmonum larvæ et spectra, uti mihi narrarunt Atrebati in Belgio viri graves et experti. Cum enim vespere obirem cœmeterium, vidi in eo multas accensas ardere candelas, ac perplures ibidem orantes. Causam sciscitatus, audivi solere ibi noctu tetras apparere larvas, sed post usum luminum ac precum pro defunctis, illas evanuisse.

Non omnes dæmones sunt in inferno.

Dæmones e cœmeteriis quomodo arceantur?

Vers. 30.

30. INTERROGAVIT AUTEM ILLUM JESUS, DICENS : QUOD TIBI NOMEN EST? — « Illum, » scilicet unum dæmonem, primarium, qui in energumeno nomine cæterorum loquebatur. Voluit Christus ut is nomen suum proderet, ut ex eo nomine multitudo dæmonum, indeque vis et potestas Christi eos ejicientis, patesceret.

AT ILLE DIXIT : LEGIO. — Legio sex millia continet, ac tot præcise fuisse in hoc homine dæmones censet S. Ambrosius : « Non uno dæmonio, inquit, sed totius legionis laborabat incursu. » Simplicius Euthymius, Victor et Toletus censent eum vocasse se « Legionem, » non præcise, sed in confuso, quod essent multi; unde subdit : « Quia intraverant dæmonia multa in eum. » Addit Gregorius Nyssenus : Dæmones, inquit, imitantes legiones angelicas, dicunt se Legionem, imo imitantes et æmulantes Deum ipsum, qui vocatur Dominus Sabaoth, id est exercituum et legionum angelicarum. Lucifer enim est simia Dei.

Disce hic quanta sit multitudo et malignitas dæmonum, ut unum hominem obsideat eorum legio. Sic in Vita S. Dominici novissime aucta legimus hominem quemdam impium contradicentem Rosario, ejusque quindecim mysteriis, quæ ubique prædicabat S. Dominicus, correptum et possessum fuisse a quindecim millibus dæmonum, quos omnes suis precibus et exorcismis multum diuque laborans expulit S. Do-

Dæmonum multitudo et malignitas.

minicus. Quocirca cum innumeris undique dæmonibus cingamur, standum nobis est jugiter in acie, ut vigilemus, oremus, pugnemus et de iis triumphemus, uti fecit Antonius, qui dicebat, facile vinci omnes dæmonum insultus per Christi crucem, invocationem, lætitiam spiritualem. Quare qui Deo perfecte servire destinat, cogitet se legionem dæmonum non unam, sed plures, imo Luciferum cum toto inferno omnibusque ejus incolis ad duellum et singulare certamen provocasse, juxta illud Apostoli, *Ephes.* VI, 12 : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ (contra spirituales nebulones) in cœlestibus. »

S. Hilarion dæmoniacum curat.

Christum imitatus S. Hilarion, Orionum virum primarium a legione dæmonum obsessum liberavit : cum enim obsessus furens S. Hilarionem invaderet, et in sublime levaret, omnibus trepidantibus, « Sanctus arridens : Sinite, inquit, et mihi meum palæstritam dimittite. Ac sic reflexa super humeros manu caput ejus tetigit, apprehensoque crine ante pedes adduxit, stringens e regione ambas manus ejus; et plantas utroque calcans pede simulque ingeminans : Torquere, ait, dæmonum turba, torquere. Cumque ille ejularet, et reflexa cervice terram vertice tangeret : Domine, inquit, Jesu, solve miserum, solve captivum : ex uno hominis ore diversæ voces, et quasi confusus populi clamor audiebatur. Curatus itaque et hic, non post multum temporis cum uxore et liberis venit ad monasterium plurima, quasi gratiam redditurus, dona afferens. »

Vers. 31.

31. ET ROGABANT ILLUM, NE IMPERARET ILLIS UT IN ABYSSUM (in infernum, qui dicitur abyssus, quia profundissimus est, utpote in centro terræ) IRENT. — Licet enim dæmones etiam dum in terra vagantur, urantur igne inferni, tamen aliqua eis recreatio est, quod non sint reclusi in carcere inferni; sed per terram vagari, ac homines tentare sinantur, ut eos secum ad infernum trahant : ardent enim odio Dei et invidia hominum, ne sedes suas in cœlis, ex quibus ipsi per superbiam exciderunt, occupent. Apposite ex Maximo Emmanuel Sa : Unicuique peccato, ait, Deus consonam pœnam statuit : gehennam, ob carnis incendium; stridorem dentium, ob risum lascivum; sitim, ob voracitatem et crapulam; vermem, ob malignum cor; caliginem, ob ignorantiam et fallaciam; abyssum, ob superbiam : itaque dæmonibus ut superbis, abyssus deputatur.

Vers. 32.

32. ERAT AUTEM IBI GREX PORCORUM MULTORUM (ad duo millia, ut habet Marcus) PASCENTIUM IN MONTE, — et circa montem, ut ait Marcus. Quæres, unde hi porci? nam Judæi porcis vesci non poterant, utpote ex lege immundis. Respondeo : Gadara, ubi hæc egit Christus, erat quædam Judæorum, vel potius Galilæorum civitas, sed tamen a Cæsare data fuerat ad habitandum Syris et Gentilibus, qui porcos alere poterant. Ita Josephus, lib. XVII *Antiq.* XIII, et lib. II *Belli* IV. Adde, Judæos non quidem comedere, sed alere potuisse porcos ad alios usus, v. g. ut eos Gentilibus venderent, ut iis Romanos milites pascerent, ut larido ad ungendos currus uterentur.

Quare grex porcorum apud Judæos quibus porcis vesci nefas.

ET ROGABANT EUM, UT PERMITTERET EIS IN ILLOS INGREDI. — Petierunt hoc dæmones a Christo, *primo*, ut, cum hominibus nocere non possent in seipsis, utpote ex quibus eos ejiciebat Christus, eisdem saltem nocerent in suis animalibus, puta porcis. *Secundo*, ut hac ratione Christo odium vel displicentiam incolarum crearent, quod et evenit. Ita Euthymius. *Tertio*, quia immundi spiritus amant immunda, ut sunt hirci et porci. Ita Cyrillus. Unde diabolus sagis apparet et ab eis adoratur in forma hirci. Ex hac deprecatione dæmonum eorum infirmitatem colligit S. Antonius apud S. Athanasium : « Nam quomodo, inquit, qui porcorum expetunt merces, imaginem Dei hominem, et tam charum conditori animal suo valebunt jure pervertere? Magna, dilectissimi, adversum dæmones arma sunt, vita sincera et intemerata ad Deum fides. Credite mihi experto, pertimescit Satanas recte viventium vigilias, orationes, jejunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, et præcipue purum cor erga Christi amorem. Novit deterrimus coluber ex præcepto Domini sub justorum se jacere vestigiis, qui ait : Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici. »

Cur Christus permisit dæmonibus, ut irent in porcos.

ET PERMISIT ILLIS. — Quæres, cur id Christus permisit dæmonibus. Respondeo : *Primo*, ut ostenderet se dæmonibus dominari eosque sine sua licentia nihil posse, ne quidem in porcos, multo minus in homines. Unde eos contemnendos esse velut invalidos, dicebat S. Antonius. *Secundo*, ut patefieret quanta esset dæmonum copia, vis et malitia, et consequenter quanta esset Christi eos expellentis vis et gloria. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. *Tertio*, ut Sadducæorum, qui negabant dæmones esse, *Act.* XXIII, 8, errorem hoc facto convinceret et confutaret. Ita Hilarius, in *Matth.* VIII. Addit Rupertus, Gadarenos fuisse Judæos, ac contra legem aluisse porcos, ac idcirco a Christo hic eorum suffocatione et perditione fuisse punitos. Sed hoc paulo ante rejeci.

Mystice : id fecit Christus, ut daret typum in quo viderent homines, qui porcorum more in cœno voluptatum carnalium volutantur, se simili modo in abyssum gehennæ fore præcipitandos. Rursum, ut doceret parvi faciendam esse porcorum et opum jacturam, præ hominis et animæ jactura. Ut enim hominem a dæmonibus liberaret, permisit eos ire in porcos. Denique ut indicaret quales essent Gerasenorum animæ, scilicet immundæ et fœdæ, ideoque con-

grua dæmonum habitacula, utque innueret eos facile a dæmonibus occupari, qui porcorum more vivunt.

Vers. 33. 33. EXIERUNT ERGO DÆMONIA AB HOMINE, ET INTRAVERUNT IN PORCOS, ET IMPETU (dæmonum impellentium) ABIIT GREX PER PRÆCEPS IN STAGNUM (Genezareth, quod alio nomine mare Tiberiadis vel Galilææ dicitur), ET SUFFOCATUS EST. — Dæmones ergo præcipitarunt porcos in mare, ibique eos suffocarunt : locum in quo id contigit, suo tempore ostendi solitum scribit S. Hieronymus in *Locis Hebraicis*. Modum explicat Syrus, dum *Matth.* VIII, vertit, *et totus grex ille recta contendit sursum in rupem, et corruerunt in mare*. Dæmones ergo porcos impulerunt in cacumen rupis, sive montis, juxta quem pascebantur, indeque magno impetu eos in subjectum mare præcipitarunt, ut ait hic Lucas.

Huic simile est quod narrat S. Gregorius, lib. III *Dialog.*, cap. XXI, Sanctimonialem quamdam, cum dæmonem ejiceret ex energumeno, permisisse ei intrare in porcum. Dicebat enim dæmon, ait Gregorius : « Si de isto exeo, in quem intrabo? casu autem juxta porcus parvulus pascebatur. Tunc sanctimonialis femina præcepit dicens : Exi ab eo, et in hunc porcum ingredere. Qui statim de homine exivit, porcum quem jussus fuerat, invasit, occidit et recessit. PETRUS. Velim nosse si saltem porcum concedere spiritui immundo debuit? GREGORIUS. Propositæ regulæ nostræ actioni sunt facta veritatis. Ipsi enim redemptori nostro a Legione quæ hominem tenebat, dictum est : Si ejicis nos, mitte nos in gregem porcorum. Qui hunc et ab homine expulit, et in porcos ire, eosque in abyssum mittere concessit. Ex qua re etiam hoc colligitur, quod absque concessione omnipotentis Dei nullam malignus spiritus contra hominem potestatem habeat, qui in porcos intrare non potuit nisi permissus. »

Vers. 34. 34. QUOD UT VIDERUNT FACTUM QUI PASCEBANT, FUGERUNT (ne cum porcis perirent, ait Titus), ET NUNTIAVERUNT IN CIVITATEM, ET IN VILLAS, — heris ad quos spectabant porci in mari mersi, ne heri eos ab ipsis pastoribus exigerent, quasi eorum culpa periissent, sed ut a Christo, qui eos dæmonibus tradiderat, eos reposcerent.

Vers. 35. 35. EXIERUNT AUTEM (incolæ civitatis et villarum, quibus porcorum mersionem nuntiarant pastores) VIDERE QUOD FACTUM EST, ET VENERUNT AD JESUM. — Prius ergo ipsum damnum porcorum cognoscere voluerunt, ac viderunt in mari fluitantia porcorum examina et cadavera : quo viso « venerunt ad Jesum, » ut viderent auctorem mersionis porcorum, item hominem, a quo dæmones exierant in porcos. Damni enim magnitudo, modum quo contigerat, curiose eos scrutari cogebat, ut aspicerent num qua ratione damno aliqua ex parte mederi possent.

ET INVENERUNT HOMINEM SEDENTEM, A QUO DÆMONIA EXIERANT, VESTITUM, AC SANA MENTE AD PEDES EJUS. — Verisimile est hominem, mox ut liberatus fuit a Legione, ad Christi pedes genibus flexis accidisse eique ingentes egisse gratias, sed a Christo jussum sedere, locum sessionis ad pedes Christi ex humilitate et reverentia Christi sibi delegisse.

ET TIMUERUNT, — ne Christus eos ob porcorum jacturam male in eum affectos et murmurantes, pejus mulctaret, ac forte eosdem dæmones in ipsos immitteret.

Vers. 36. 36. NUNTIAVERUNT AUTEM ILLIS ET QUI VIDERANT, QUOMODO SANUS FACTUS ESSET A LEGIONE.

Vers. 37. 37. ET ROGAVERUNT ILLUM OMNIS MULTITUDO (Matth., « tota civitas ») REGIONIS GERASENORUM, UT DISCEDERET AB IPSIS : QUIA MAGNO TIMORE TENEBANTUR. — Ne Christus eis majores clades inferret. Non ergo ex humilitate id fecerunt, quod se præsentia Christi indignos æstimarent, uti opinatur S. Hieronymus in *Matth.* VIII, sed ex diffidentia et timore, ne Christi præsentia majora eis damna infligeret : videbant enim Jesum Gente Judæum, virum esse sanctum, potentem et divinum; se vero esse Gentiles a Judæis alienos : quare metuebant ne eos ob diversam religionem et ob peccata præterita gravius castigaret; uti metuebat vidua Sareptana, quæ mortuo filio dicebat Eliæ quem hospitio susceperat : « Quid mihi et tibi, vir Dei? ingressus es ad me ut rememorarentur iniquitates meæ, et interficeres filium meum, » III *Reg.* XVII, 18. Quare non ex odio, sed ex religione et religioso timore rogarunt Jesum ut ab eorum regione discederet : opinantur enim peccatores, viros sanctos sibi esse damno et vindictæ, quod putent improbitatem non posse cum probitate et sanctitate commorari, sed ab ea castigari et perimi ob Sanctorum zelum quo peccata et peccatores persequuntur.

JESUS AUTEM ASCENDENS NAVIM, REVERSUS EST — ex Gadara, ubi dæmoniacum curarat in Galilæam, unde venerat, transfretando et trajiciendo rursus mare Galilææ, ac rediit Capharnaum, ut patet *Matth.* IX, 1. Noluit enim Gadarenis invitis se suamque doctrinam exhibere et obtrudere.

Vers. 38. 38. ET ROGABAT ILLUM VIR, A QUO DÆMONIA EXIERANT, UT CUM EO ESSET. — Jucundum enim erat ei cum Christo versari, utpote a quo tantum beneficium receperat et plura sperabat.

DIMISIT (Græce ἀπέλυσε, *ablegavit*) AUTEM EUM JESUS, DICENS :

REDI IN DOMUM TUAM, ET NARRA QUANTA TIBI FECIT DEUS — per me, ut inde agnoscant me esse Messiam, ac in me credant et salventur, ideoque deponant amaritudinem quam erga me conceperunt ob submersionem porcorum.

ET ABIIT PER UNIVERSAM CIVITATEM (imo per totam Decapolim, ut ait Marcus, cap. V, 20) PRÆDICANS QUANTA ILLI FECISSET JESUS. — Civitas hæc vicina erat Gadaræ; juxta illam enim dæmoniacus hic degebat in monumentis, ibique a Jesu curatus erat, et a legione dæmonum liberatus. Quare

verisimile est in ea præter Judæos fuisse multos Gentiles et infideles : eis ergo fidem in Christum prædicavit, ut in eum quasi Deum Deique Filium crederent. Ita S. Ambrosius hic, et S. Chrysostomus, hom. 29 *in Matth.*

Mysticam causam dat S. Gregorius, lib. VI *Moral.*, cap. XVII, in fine, scilicet Christum hic velle docere, activam vitam præmittendam esse contemplativæ : « Cum enim, inquit, quamlibet parum de divina cogitatione percipimus, redire ad humana jam nolumus, et proximorum necessitatibus onerari recusamus : quietem contemplationis quærimus, nihilque aliud nisi hoc, quod sine labore reficit animum, amamus. Sed sanatos nos veritas ad domum mittit, narrare quæ nobiscum acta sunt præcipit, ut videlicet mens prius desudet in opere, et postmodum refici debeat per contemplationem. »

CAPUT NONUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus mittit Apostolos ad prædicandum regnum Dei. Secundo, vers. 10, *secedit in desertum Bethsaidæ, ibique quinque panibus pascit quinque millia virorum. Tertio, vers.* 18, *rogat Apostolos quid de se dicant homines, et quid dicant ipsi. Respondet Petrus :* Tu es Christus. *Quarto, vers.* 22, *prædicit suam mortem et crucem, omnesque ad crucem tollendam hortatur. Quinto, vers.* 27, *in monte transfiguratur, et cum Elia ac Mose colloquitur. Sexto, vers.* 38, *sanat dæmoniacum spumantem et stridentem. Septimo, vers.* 47, *discipulis inter se contendentibus, quis eorum esset major? respondet majorem esse, qui se facit minorem. Octavo, vers.* 52, *in Jacobo et Joanne spiritum vindictæ in Samaritanos, Christum non recipientes, castigat. Nono, vers.* 57, *tres se sequi volentes rejicit.*

Hæc omnia audivimus in Matthæo locis ad marginem Bibliorum annotatis, ubi ea explicavi, excepta octava parte de spiritu vindictæ, quam vers. 55 *explicabo, ac exceptis vers.* 49 *et* 50, *quos explicui* Marci XIX, 38 *et seqq.*

1. Convocatis autem duodecim Apostolis, dedit illis virtutem et potestatem super omnia dæmonia, et ut languores curarent. 2. Et misit illos prædicare regnum Dei, et sanare infirmos. 3. Et ait ad illos : Nihil tuleritis in via, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. 4. Et in quamcumque domum intraveritis, ibi manete, et inde ne exeatis. 5. Et quicumque non receperint vos, exeuntes de civitate illa, etiam pulverem pedum vestrorum excutite in testimonium supra illos. 6. Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes et curantes ubique. 7. Audivit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, et hæsitabat eo quod diceretur 8. à quibusdam : Quia Joannes surrexit a mortuis; a quibusdam vero : Quia Elias apparuit; ab aliis autem : Quia propheta unus de antiquis surrexit. 9. Et ait Herodes : Joannem ego decollavi : quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum. 10. Et reversi Apostoli, narraverunt illi quæcumque fecerunt; et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum, qui est Bethsaidæ. 11. Quod cum cognovissent turbæ, secutæ sunt illum; et excepit eos, et loquebatur illis de regno Dei, et eos qui cura indigebant, sanabat. 12. Dies autem cœperat declinare. Et accedentes duodecim dixerunt illi : Dimitte turbas, ut euntes in castella villasque quæ circa sunt, divertant et inveniant escas, quia hic in loco deserto sumus. 13. Ait autem ad illos : Vos date illis manducare. At illi dixerunt : Non sunt nobis plus quam quinque panes, et duo pisces; nisi forte nos eamus et emamus in omnem hanc turbam escas. 14. Erant autem fere viri quinque millia. Ait autem ad discipulos suos : Facite illos discumbere per convivia quinquagenos. 15. Et ita fecerunt. Et discumbere fecerunt omnes. 16. Acceptis autem quinque panibus et duobus piscibus, respexit in cœlum, et benedixit illis; et fregit, et distribuit discipulis suis, ut ponerent ante turbas. 17. Et manducaverunt omnes, et saturati sunt. Et sublatum est quod superfuit

illis, fragmentorum cophini duodecim. 18. Et factum est, cum solus esset orans, erant cum illo et discipuli; et interrogavit illos, dicens : Quem me dicunt esse turbæ? 19. At illi responderunt, et dixerunt : Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero quia unus propheta de prioribus surrexit. 20. Dixit autem illis : Vos autem quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit : Christum Dei. 21. At ille increpans illos, præcepit ne cui dicerent hoc, 22. dicens : Quia oportet Filium hominis multa pati, et reprobari a senioribus et principibus sacerdotum et Scribis, et occidi, et tertia die resurgere. 23. Dicebat autem ad omnes : Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam quotidie, et sequatur me. 24. Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam; nam qui perdiderit animam suam propter me, salvam faciet illam. 25. Quid enim proficit homo, si lucretur universum mundum, se autem ipsum perdat, et detrimentum sui faciat? 26. Nam qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet cum venerit in majestate sua, et Patris, et sanctorum Angelorum. 27. Dico autem vobis vere, sunt aliqui hic stantes qui non gustabunt mortem donec videant regnum Dei. 28. Factum est autem post hæc verba fere dies octo, et assumpsit Petrum, et Jacobum, et Joannem, et ascendit in montem ut oraret. 29. Et facta est, dum oraret, species vultus ejus altera; et vestitus ejus albus et refulgens. 30. Et ecce duo viri loquebantur cum illo. Erant autem Moyses et Elias, 31. visi in majestate; et dicebant excessum ejus, quem completurus erat in Jerusalem. 32. Petrus vero, et qui cum illo erant, gravati erant somno. Et evigilantes viderunt majestatem ejus, et duos viros, qui stabant cum illo. 33. Et factum est cum discederent ab illo, ait Petrus ad Jesum : Præceptor, bonum est nos hic esse; et faciamus tria tabernacula, unum tibi, et unum Moysi, et unum Eliæ : nesciens quid diceret. 34. Hæc autem illo loquente, facta est nubes, et obumbravit eos; et timuerunt, intrantibus illis in nubem. 35. Et vox facta est de nube, dicens : Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite. 36. Et dum fieret vox, inventus est Jesus solus. Et ipsi tacuerunt, et nemini dixerunt in illis diebus quidquam ex his quæ viderant. 37. Factum est autem in sequenti die, descendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. 38. Et ecce vir de turba exclamavit, dicens : Magister, obsecro te, respice in filium meum, quia unicus est mihi; 39. et ecce spiritus apprehendit eum, et subito clamat, et elidit, et dissipat eum cum spuma, et vix discedit dilanians eum. 40. Et rogavi discipulos tuos, ut ejicerent illum, et non potuerunt. 41. Respondens autem Jesus, dixit : O generatio infidelis et perversa, usquequo ero apud vos, et patiar vos? Adduc huc filium tuum. 42. Et cum accederet, elisit illum dæmonium, et dissipavit. 43. Et increpavit Jesus spiritum immundum, et sanavit puerum, et reddidit illum patri ejus. 44. Stupebant autem omnes in magnitudine Dei; omnibusque mirantibus in omnibus quæ faciebat, dixit ad discipulos suos : Ponite vos in cordibus vestris sermones istos : Filius enim hominis futurum est ut tradatur in manus hominum. 45. At illi ignorabant verbum istud, et erat velatum ante eos ut non sentirent illud; et timebant eum interrogare de hoc verbo. 46. Intravit autem cogitatio in eos, quis eorum major esset. 47. At Jesus videns cogitationes cordis illorum, apprehendit puerum, et statuit illum secus se, 47. et ait illis : Quicumque susceperit puerum istum in nomine meo, me recipit; et quicumque me receperit, recipit eum qui me misit. Nam qui minor est inter vos omnes, hic major est. 49. Respondens autem Joannes, dixit : Præceptor, vidimus quemdam in nomine tuo ejicientem dæmonia, et prohibuimus eum; quia non sequitur nobiscum. 50. Et ait ad illum Jesus : Nolite prohibere; qui enim non est adversum vos, pro vobis est. 51. Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis ejus, et ipse faciem suam firmavit ut iret in Jerusalem. 52. Et misit nuntios ante conspectum suum; et euntes intraverunt in civitatem Samaritanorum, ut pararent illi. 53. Et non recepe-

runt eum, quia facies ejus erat euntis in Jerusalem. 54. Cum vidissent autem discipuli ejus Jacobus et Joannes, dixerunt: Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cœlo, et consumat illos? 55. Et conversus increpavit illos, dicens: Nescitis cujus spiritus estis. 56. Filius hominis non venit animas perdere, sed salvare. Et abierunt in aliud castellum. 57. Factum est autem, ambulantibus illis in via, dixit quidam ad illum: Sequar te quocumque ieris. 58. Dixit illi Jesus: Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. 59. Ait autem ad alterum: Sequere me. Ille autem dixit: Domine, permitte mihi primum ire, et sepelire patrem meum. 60. Dixitque ei Jesus: Sine ut mortui sepeliant mortuos suos; tu autem vade, et anuntia regnum Dei. 61. Et ait alter: Sequar te, Domine, sed permitte mihi primum renuntiare his quæ domi sunt. 62. Ait ad illum Jesus: Nemo mittens manum suam ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei.

Vers. 8. 8. QUIA (quod) PROPHETA UNUS DE ANTIQUIS (unus antiquorum) SURREXIT. — Uti surget Henoch et Elias sub finem mundi, ut resistant Antichristo. Quin et S. Petrum, primum Episcopum Bracarensem et martyrem, fuisse filium Uriæ prophetæ, qui occisus est a Joakim, rege Judæ, tempore Jeremiæ prophetæ, ut ipse ait, cap. XXVI, 20; filium enim hunc ante sexcentos annos vita functum, suscitatum fuisse a S. Jacobo Apostolo, ac Bracaræ ordinatum Episcopum, docet S. Athanasius, Cæsaraugustanus Episcopus, et alii quos citat Bivarius in *L. Dextri Chronicon*, ad annum Christi 37, n. 2.

Vers. 14. 14. DISCUMBERE PER CONVIVIA. — Græce κλισίας, id est per discubitus, per contubernia, per cœtus et ordines, ut vertit Syrus.

Vers. 26. 26. NAM QUI ME ERUBUERIT ET MEOS SERMONES, HUNC FILIUS HOMINIS ERUBESCET, CUM VENERIT IN MAJESTATE (Græce ἐν δόξῃ, id est in gloria) SUA, ET PATRIS, ET SANCTORUM ANGELORUM. — Scilicet in die judicii, cum in valle Josaphat sedebit judex, et coram omnibus angelis et hominibus omnes judicabit, ac quemque pro meritis cœlo vel gehennæ addicet.

QUI ME ERUBUERIT, — ut pudore aut metu regum, principum, tyrannorum, vel parentum et amicorum meam fidem neget, vel me confiteri non audeat, aut meis legibus obedire vereatur, quasi eum pudeat humilitatis, crucis et crucifixi Christi; hunc vicissim Christus erubescet, id est quasi vilem negliget et despiciet (est metalepsis: qui enim aliquem erubescit ipsum negligit) Christus; cum venerit in majestate et gloria sua, quam per humilitatem crucis promeruit. Crux enim Christi multis visa fuit contemptibilis et probrosa, atque a Deo Gentilibus visa est esse stultitia, Judæis vero scandalum, ut ait Paulus, I *Cor*. I, 2. Unde multi vel pudore, vel timore, non ausi sunt eam profiteri, multo minus prædicare, quibus se opponens Paulus, *Rom*. I, 16, audacter, « Non erubesco Evangelium, inquit, virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Judæo primum et Græco. »

Martyrius monachus Christum in specie leprosi humeris gestat. Sic Martyrius monachus Christum specie peregrini leprosi de via lassi sibi apparentem, in humeros sustulit et usque ad monasterium portavit, sed ita ut pondus non sentiret, quia portantem se portabat. Ibi ergo se illi Christus in sua specie ostendens et ascendens in cœlum, dixit: « Martyri, tu me non erubuisti super terram, ego te non erubescam super cœlos. » Ita refert S. Gregorius, hom. 39 *in Evang*. Idem S. Gregorius, *hom*. 32, explicans hunc Lucæ locum: « Est, inquit, ubi se quisque interroget, ut in confessione Christi se veraciter probet, si non jam nomen ejus erubescit, si plena virtute mentis humanum pudorem subdidit. Certe enim persecutionis tempore erubescere poterant fideles substantiis nudari, de dignitatibus dejici, verberibus affligi: pacis autem tempore, quia hæc a nostris persecutionibus desunt, est aliud ubi ostendamur nobis. Veremur sæpe a proximis despici, dedignamur injurias verbi tolerare; si contingat jurgium fortasse cum proximo, erubescimus priores satisfacere. Cor quippe carnale, dum hujus vitæ gloriam quærit, humilitatem respuit. » Et inferius remedium huic pudori assignans: « Erubescat, inquit, humana superbia, confundatur quisque, si non satisfaciat prior proximo, quando post culpam nostram, ut ei reconciliari debeamus, et ipse qui offensus est, legatis intervenientibus obsecrat Deus. »

Vers. 29. 29. REFULGENS. — Græce ἐξαστράπτων, id est *effulgurans*, id est instar fulguris coruscans et fulgureos splendoris radios evibrans; facies enim Christi fulgurea vestem faciebat effulgurantem.

Vers. 31. Quis hic excessus, de quo loquebantur? 31. ET DICEBANT EXCESSUM EJUS, QUEM COMPLETURUS ERAT IN JERUSALEM. — Pro « excessum » Græce est ἔξοδον, quæ vox *primo*, significat exitum e vita, id est mortem (unde Syrus vertit, *exitum*; Æthiopicus, *transitum*; sic et Persicus), *q. d.* Loquebantur de morte, hoc est, quo genere mortis Christus esset moriturus, puta de morte crucis. Ita Vatablus. *Secundo*, significat expeditionem bellicam qua Christus in cruce decertavit cum morte, peccato et diabolo, eosque devicit. Alludit

ad gloriosum et victoriosum ἔξοδον, id est exitum Hebræorum ex Ægypto, devicto et demerso Pharaone in mari Rubro, qui typus fuit et figura hujus exitus et expeditionis bellicæ Christi. Ita Franciscus Lucas. Favet Cyrillus, qui ἔξοδον interpretatur salutiferam passionem; et Arabicus, qui ἔξοδον vertit, *eventum* : « Loquebantur, ait, de eventu (agonis et triumphi) quem impleturus erat in Jerusalem. »

Tertio, nonnulli intelligunt de excessu amoris et virtutum. In cruce enim fuit excessus charitatis, humilitatis, patientiæ, obedientiæ, etc., quia Christus in ea egressus est et transcendit communes limites charitatis omnisque virtutis cæterorum hominum. Fuit ergo excessus hic, reipsa extasis charitatis, qua Christus quasi exiit extra se, et transiit in summum Dei hominumque amorem. Excessus ergo hic, vera fuit extatica Christi charitas.

Vers. 32. 32. PETRUS VERO, ET QUI CUM ILLO ERANT, GRAVATI ERANT SOMNO. — S. Chrysostomus, in *Matth.* cap. XVII, per « somnum » accipit stuporem nimium : Lucis enim excellentia, inquit, gravabat oculorum debilitatem. Simplicius accipias verum et naturalem somnum, in quem inciderant Apostoli ex fatigatione itineris et conscensi montis, ac vigiliæ nocturnæ, dum Christus orabat, et oratione finiente transfigurabatur; quo facto, lux et fulgor Christi perstringens oculos eorum, ipsos a somno excitavit, ut eum transfiguratum viderent, ut dixi *Matth.* XVII, 1 et seq. Cætera ad transfigurationem Christi spectantia explicui *Matth.* XVII, 1 et seq.

Vers. 49. 49. RESPONDENS AUTEM JOANNES, DIXIT : PRÆCEPTOR, VIDIMUS QUEMDAM IN NOMINE TUO EJICIENTEM DÆMONIA, ET PROHIBUIMUS EUM : QUIA NON SEQUITUR NOBISCUM. — Quia non est tuus, o Christe, assecla et discipulus. Putabat enim solis Apostolis, quibus data erat hæc potestas, id licere, ait S. Cyrillus, et, ut ait S. Ambrosius, « Excludendum putat beneficio, qui non utitur obsequio. » Joannes uti Christi præceptoris amantior, ita pro Christi honore magis zelans et sollicitus, id interrogat.

Vers. 50. 50. ET AIT AD ILLUM JESUS : NOLITE PROHIBERE; QUI ENIM NON EST ADVERSUM VOS, PRO VOBIS EST. — Docentur, ait Glossa, neminem a bono, quod ex parte habet, esse arcendum, sed potius ad id quod non habet, provocandum. Et S. Ambrosius : Remunerat, ait, Dominus fortiores, non excludit infirmos. Et Theophylactus : Christi gratia, inquit, etiam per indignos, et non discipulos, operatur, sic per sacerdotes non sanctos sanctificantur homines.

Tropologice Beda : In hæreticis, ait, malis non Sacramenta, in quibus nobiscum sunt, sed divisio paci et veritati contraria, detestanda est et prohibenda. Vide dicta *Marci* IX, 37.

Vers. 51. 51. FACTUM EST AUTEM, DUM COMPLERENTUR (id est impleri inciperent; significatur enim actus inchoatus, non perfectus) DIES ASSUMPTIONIS EJUS, — quibus scilicet Christus, expleto officio prædicationis suæ, per mortem, crucem et resurrectionem suam assumeretur in cœlum ad regnum Patris, a quo in mundum missus erat. Ascensionem in cœlum ergo vocat « assumptionem; » ita Theophylactus : « Cum instabat, ait, tempus quo, postquam sustinuisset salutarem passionem pro nobis, oportebat eum assumi in cœlum et considere Deo Patri. » Et Euthymius : « Dies assumptionis ipsius dicit, inquit, præfinitum tempus dum a terra assumeretur in cœlum. » Hactenus per duos annos cum dimidio Christus prædicaverat obiens urbes et castella, Galilææ præsertim : supererant illi adhuc sex menses vitæ, quos apud Judæos constanter prædicando expendere destinabat, itaque se comparare ad mortem et crucem, indeque ad resurrectionem et ascensionem in cœlum. Innuit ergo Lucas se huc usque scripsisse gesta Christi in Galilæa, sed deinceps se scripturum gesta ejus fere in Judæa.

ET IPSE FACIEM SUAM FIRMAVIT, UT IRET IN JERUSALEM, — id est firmo, resoluto et constanti animo vultuque; et, ut Beda ait, « obstinata atque imperterrita mente. » Christus non ad loca vicina divertit, uti solent facere pavidi et dubii, sed recta perrexit Hierosolymam, ubi sciebat se crucifigendum, quasi optans mortis duellum ac arenam locumque certaminis præoccupans. Ita Titus, Theophylactus et alii. « Obfirmatione enim et fortitudine opus est ad passionem sponte properanti, » ait S. Hieronymus, epist. 151 *ad Algasiam*, Quæst. V. Sic ad opera dura et heroica aggrediendum, oportet obfirmare animum, uti Martyres eum obfirmarunt ad omnia tormenta, instar leonum de quibus ita scribit Plinius, lib. VIII, cap. XVI : « Cum pro catulis fœta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expavescat. » Addit Marcus, cap. X, 32 : « Et præcedebat eos Jesus, et stupebant, » scilicet discipuli, quod Jesus tam fortiter et alacriter præiret ad crucem et mortem; et sequentes timebant, ne sibi cum Jesu moriendum foret.

Nota, uti dixi in Chronotaxi, ex antecedentibus et sequentibus videri, hanc Christi e Galilæa profectionem in Judæam esse eamdem cum illa quam commemorant Matthæus, cap. XIX, 1; Marcus, cap. X, 32; Joannes, cap. VII, 2 et 14. Ubi ex Joanne liquet eam contigisse in festo Scenopegiæ, sive Tabernaculorum, quod incidebat in septembrem, ac proinde cum Christus mortuus sit in martio proxime sequenti, sequitur hæc contigisse sex circiter mensibus ante mortem : quibus Christus sæpius ivit Jerusalem, indeque rediit prædicans per Judæam, ibique faciens miracula, uti in Galilæa fecerat, sicut patet ex iis quæ apud Lucam sequuntur usque ad cap. XIX : ubi tamen adverte quædam hisce sequentibus capitibus usque ad cap. XIX a Luca interseri per recapitulationem, nam quædam hic narrat quæ

non in Judæa, sed ante in Galilæa contigerunt. Ita Jansenius, Franciscus Lucas et alii. Aliter Maldonatus, qui censet hunc Christi e Galilæa in Judæam transitum contigisse integro anno ante ejus mortem; imo post eum Christum rursum e Judæa rediisse in Galilæam, ac vicissim e Galilæa in Judæam, cum scilicet eo tandem rediit ad hoc duntaxat, ut ibi crucifigeretur et moreretur. Verum hoc non satis consentit cum eo quod ait Lucas : « Cum complerentur dies assumptionis ejus ; » integro enim anno aberant hi dies.

Vers. 52. 52. ET MISIT NUNTIOS ANTE CONSPECTUM SUUM, ET EUNTES INTRAVERUNT IN CIVITATEM SAMARITANORUM, UT PARARENT (scilicet hospitium et cibum, puta panem cum levi obsonio, si inveniebatur) ILLI, — et comitibus, scilicet duodecim Apostolis et mulieribus, quæ, secutæ a Galilæa, eum opibus suis alebant, cap. VIII, 2, et cap. XXIII, 49. Simul misit eos Christus, ut assuefacerent se prædicationi et contemptui hominum, ait Theophylactus. Nam a Samaritanis contemptui fuere, ut sequitur. Euthymius et Maldonatus ex vers. 54 opinantur nuntios, et ut Græce ἀγγέλους, hos fuisse Jacobum et Joannem. « In civitatem, » Græce κώμην, id est vicum, castellum, oppidum, quod erat in via euntibus recta Jerusalem. Ita Jansenius, Franciscus Lucas et alii. Licet Maldonatus κώμην putet poni pro πόλει, id est urbe, fuisseque ipsam Samariæ urbem, quæ erat Samaritanorum metropolis.

Vers. 53. 53. ET NON RECEPERUNT EUM (Samaritani, incolæ illius oppidi), QUIA FACIES EJUS ERAT EUNTIS IN JERUSALEM. — Syrus, *quod præ se ferret speciem proficiscentis ad Jerusalem*, quia scilicet tam nuntii, quam Jesus ipse habitu, gestu et voce indicabant se pergere Jerusalem adorationis causa : erat enim festum Scenopegiæ, ut ait Joannes, cap. VII, 2; Samaritani autem volebant, non in templo Hierosolymæ, sed in suo contra legem erecto in monte Garizim Deum adorari : qua de re perpetua fuit lis et contentio inter Judæos et Samaritanos, ut patet *Joan.* IV, 20, et ex Josepho, lib. XI *Antiq.*, cap. VII et VIII. Quare spreverunt Jesum quasi spernentem sacra sua et Judæorum hostium suorum religioni faventem (1).

Vers. 54. 54. CUM VIDISSENT AUTEM (hanc inhumanitatem Samaritanorum) DISCIPULI EJUS, JACOBUS ET JOANNES, DIXERUNT : DOMINE, VIS DICIMUS UT IGNIS DESCENDAT DE COELO, ET CONSUMAT ILLOS? — Græca, Arabica et Syra addunt : *quemadmodum et Elias fecit*. Ecce hic ipsi ostendunt se esse « Boanerges, » id est filios tonitrui; ex nimio enim zelo cupiunt Samaritas fulgure afflari et siderari, eo quod tam inhumani essent erga Christum, ut, ne nocte quidem imminente, ei hospitium ad pernoctandum concedere vellent. Memores enim erant Eliæ, qui duos quinquagenarios ad se capiendum ab Ochozia, rege Samariæ, missos, igne cœlesti cum suis asseclis consumpsit, IV *Reg.* I, 10; sciebant enim Jesum longe majorem esse Elia, ac proinde majorem esse injuriam quæ illi hic a Samaritanis fiebat. Unde S. Hieronymus, epist. 151 *ad Algasiam*, Quæst. V : « Si, inquit, ad servi Eliæ injuriam ignis descendit de cœlo, et non Samaritas, sed Judæos consumpsit incendium; quanto magis ad contemptum Filii Dei in impios Samaritas debet flamma sævire? »

VIS DICIMUS. — Nam, ut ait S. Hieronymus, loco jam citato, « ut Apostolicus sermo efficientiam habeat, voluntatis est Domini : nisi enim ille jusserit, frustra dicunt Apostoli, ut ignis descendat. » Petunt ergo a Christo quasi judice justitiam justamque in impios vindictam.

Vers. 55. 55. ET CONVERSUS INCREPAVIT ILLOS, DICENS : NESCITIS CUJUS SPIRITUS ESTIS. — Τὸ « spiritus » non est nominativi, sed genitivi casus, ut patet ex Græco πνεύματος : spiritus autem hic internum animi motum et impulsum, sive ad virtutes, sive ad vitia, significat. Rursum pro « cujus, » Græce est οἵου, id est qualis, *q. d.* Nescitis quo spiritu ducamini, nescitis quis spiritus vos impellat ; putatis enim vos a spiritu Dei agi, cum agamini spiritu humano impatientiæ et vindictæ; aut, *q. d.* Nescitis ad quem spiritum a me vocati et electi estis : nescitis vos debere esse mansueti animi et spiritus, uti ego sum magister et dominus vester ; vultis imitari zelum Eliæ, et spiritum vindictæ, qui duos pentacontarchos igne cœlesti cremavit : sed nescitis hunc spiritum esse veteris legis, quæ talionem vindictæ præcipit, vel permittit, *Exodi* XXII, dicens : « Oculum pro oculo, dentem pro dente, etc.; » non autem esse hunc spiritum legis novæ et Evangelii, ac maxime non esse meæ personæ; meus enim spiritus est mansuetudinis, tolerantiæ, charitatis, beneficentiæ, salvare, non perdere, ut scilicet maleficia beneficiis retaliem, ac maledicentibus benedicam, *Matthæi* V, 44, dicens : « Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, etc. » Nonne hoc a me audistis et didicistis? Itane tam cito hujus meæ doctrinæ et disciplinæ obliti estis? Ita S. Hieronymus, *ad Algasiam* : « Dominus, ait, qui non ad judicandum venerat, sed ad salvandum, non in potestate, sed in humilitate, non in Patris gloria, sed in hominis vilitate, increpat illos, quod non meminerint doctrinæ suæ et bonitatis Evangelicæ. »

Vers. 56. 56. FILIUS HOMINIS NON VENIT ANIMAS PERDERE, SED SALVARE. — « Et vos ergo, ait Beda, cujus spiritus signati estis, ejus et acta sectemini. » Et Titus : « Insistentes, ait, vestigiis Domini, æquanimiter, ut sanctos decet, perdurate. »

ET ABIERUNT IN ALIUD CASTELLUM, — ubi benignius ab incolis exciperentur. Hoc facto instruit Apostolos, quid agere debeant in peregrinatione orbis ad evangelizandum, scilicet, ut uno loco repulsam passi silentes, modesti et tranquilli

(1) Τὸ *facies ejus*, etc., forma loquendi Hebraica est; cf. III *Reg.* XVII, 11; nam פנים, id est πρόσωπον, seu *facies*, sæpe pro ipsa *persona* ponitur.

alium adeant; atque hac de causa prius oppidum, in quo sciebat se repellendum, tentare voluit, ut repulsam hanc patienter ferens et vindictæ studium in Apostolis reprimens, eos idipsum per omnem deinceps vitam facere doceret. Nam, ut ait S. Ambrosius, « amplius prodest clementia, tibi ad patientiam, lapso ad correptionem. Denique Samaritani a quibus ignis arcetur, citius crediderunt,» *Joan.* IV, et *Act.* VIII; et Titus : «Non habet ultionis studium, inquit, perfecta virtus; nec ulla iracundia, ubi plenitudo est charitatis : non excludenda infirmitas, sed juvanda. »

Vers. 61. 61. ET AIT ALTER : SEQUAR TE, DOMINE, SED PERMITTE MIHI PRIMUM RENUNTIARE HIS QUÆ (ita legendum cum Romanis, non « qui, » uti legunt nonnulli) DOMI SUNT. — Græca et Syrus addunt: *domi meæ.* Ex Græco, pro « quæ » verti potest, « qui, » uti vertunt S. Basilius, S. Augustinus, Titus, Toletus et alii, sed diversimode explicant. *Primo,* Titus, *q. d.* Permitte mihi renuntiare meis parentibus, ut ab eis consilium capiam an te sequi debeam necne; erat enim animo ancipiti et diverso. Unde noluit id Christus permittere, quia fere parentes perfectioris vitæ studium non probant, imo suos ab eo avocant. *Secundo,* S. Augustinus, serm. 7 *De Verbis Domini* : « Permitte, inquit, ut nuntiem meis, ne forte (quod fieri solet) quærant me : » sed sciant quid de me actum sit, scilicet me sequi te, ac proinde de me non sint solliciti, sed securi; sic et Toletus. *Tertio,* S. Basilius, in *Constit. monast.,* cap. XXI, censet hunc, uti et præcedentem, fuisse unum e Christi discipulis, ac petiisse tantum facultatem a Christo suos salutandi eisque valedicendi tanquam ad eos amplius non reversurum. Favet Syrus, qui vertit, *ut proficiscar salutem precaturus,* seu *valedicturus filiis domus meæ, et veniam. Quarto* et optime, legendo « quæ » cum Romanis, *q. d.* Permitte, id est, da mihi tempus ut renuntiem, id est nuntium remittam meis bonis, quæ domi sunt, de iisque disponam eaque inter fratres vel cognatos distribuam. Hoc enim significat Græcum ἀποτάξασθαι, scilicet renuntiare datis mandatis, ordinare, disponere. Unde Arabicus vertit : *Permitte mihi primum, ut disponam familiaribus domus meæ.* Ita S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.,* cap. XXIII; Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

Vers 62. 62. AIT AD ILLUM JESUS : NEMO MITTENS MANUM SUAM AD ARATRUM, ET RESPICIENS RETRO, APTUS EST REGNO DEI, — tanquam agro Dei colendo. Sic enim expleri debet metaphora arantis et aratri. *q. d.* Sicut is qui vult arare, si retro respiciat, et opus arandi bene cœptum abrumpat, ineptus est ad arandum et agrum colendum; debet enim recte ante se, ut arando rectos sulcos ducat, non curvos, respicere : ita qui destinat vel incipit se totum consecrare regno Dei, quod ego prædico, ac piis operibus justitiæ et perfectionis abdicationisque rerum omnium promitto : hic si ad bona caduca, terrena et temporalia (uti est disponere de suis facultatibus) quæ dimisit, respiciat, ineptus est et indignus sequela mei et regno Dei. Ita Euthymius : Oportet enim, inquit, eum qui sequitur Christum, confestim omnia despicere et sequi, ne oculos quidem ab eo divertendo, ne forte habitu et specie eorum quæ a tergo sunt, retineatur. Sic et Titus, Jansenius, Toletus et alii.

Nota : Christus hoc apophthegmate perfectionis viam ostendit voluitque homini nimis sollicito affectum, quem erga sua et suos habebat nimium, eximere eumque totum in suum obsequium transferre, præsertim quia periculum erat, ne in hac divisione et distributione bonorum suorum longas traheret moras, ac bonis hisce illectus captusque, mentem mutaret et vocationem Christi perderet, uti multi in simili re perdiderunt. Adde, potuisse fratres et cognatos per se bona ejus inter se dividere, ut ejus ad hoc opera non foret opus. Sic Jacobus et Joannes vocati a Christo, relictis retibus et patre, illico secuti sunt Christum, *Matth.* IV. Alioqui hanc renuntiationem pietatis causa Elisæo permisit Elias, III *Reg.* XIX, 20, quia illam paucis et sine periculo perdendæ vocationis facturus erat. Hinc S. Basilius, serm. 1 *De Baptism.* : Respicit retro, inquit, qui vel brevem moram interponit obedientiæ, quæ sine prætextu vel excusatione velociter et sine suspensione Domino præstanda est. Hinc de Cherubinis Domino famulantibus dicitur *Ezech.* I : « Non revertebantur cum incedebant, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. » Ubi S. Gregorius, *hom.* 3 : « Pennata, ait, animalia, videlicet prædicatores sancti cum incedunt, minime revertuntur, quia sic a terrenis actibus ad spiritualia pertranseunt, ut ad ea quæ reliquerunt, ulterius nullatenus reflectantur. Quasi enim per quamdam viam eis incedere, est mente ire semper ad meliora. » Hinc Paulus, *Philip.* III, 14 : « Quæ retro sunt obliviscens, inquit, ad ea vero quæ sunt priora extendens me ipsum ; ad destinatum prosequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu. » Et sponsæ dicitur : « Obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum, » *Psalm.* XLIV, 13. Unde S. Augustinus, serm. 7 *De Verbis Domini* : « Vocat te Oriens, inquit, et tu attendis Occidentem. »

Tropologice Beda : Manum, inquit, ad aratrum mittit, qui quasi compunctionis instrumento, ligno et ferro Dominicæ passionis duritiem cordis atterit, et ad operum fructus aperit; sed non est cum uxore Loth ad ea quæ reliqueris, respiciendum : et si secuturus Dominum, quia vel domi renuntiare vult, arguitur, quid fiet illis qui sæpe nulla utilitatis gratia eorum quos in mundo reliquerunt, domos visitant? Et Græcus anonymus, in *Catena* : Crebri, ait, intuitus eorum quæ deseruimus, propter consuetudinem trahunt :

violentum enim quiddam usus est, ex quo habitus, ex habitu autem natura nascitur, quam amovere vel alterare difficile; redit enim ad se ipsam velociter. Denique fuse hæc Christi verba explicat Suarez, tom. II *De Relig.*, tract. *De voto*, lib. I, cap. II, num. 18 et seqq.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus, præter duodecim Apostolos, eligit septuaginta duos discipulos, quibus mandata dat modumque evangelizandi præscribit : illis revertentibus, et mira quæ gesserunt narrantibus, vers. 17, *Christus exultat in spiritu. Secundo, vers.* 25, *Legisperito viam ad vitam æternam poscenti, dat legem dilectionis Dei et proximi, ac per parabolam Samaritani docet quis sit proximus. Tertio, vers.* 38, *sortem Mariæ præfert sorti Marthæ.*

1. Post hæc autem designavit Dominus et alios septuaginta duos; et misit illos binos ante faciem suam in omnem civitatem, et locum quo erat ipse venturus. 2. Et dicebat illis : Messis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam. 3. Ite : ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos. 4. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, et neminem per viam salutaveritis. 5. In quamcumque domum intraveritis, primum dicite : Pax huic domui. 6. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax vestra; sin autem, ad vos revertetur. 7. In eadem autem domo manete, edentes et bibentes quæ apud illos sunt : dignus est enim operarius mercede sua. Nolite transire de domo in domum. 8. Et in quamcumque civitatem intraveritis, et susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis; 9. et curate infirmos, qui in illa sunt, et dicite illis : Appropinquavit in vos regnum Dei. 10. In quamcumque autem civitatem intraveritis, et non susceperint vos, exeuntes in plateas ejus, dicite : 11. Etiam pulverem, qui adhæsit nobis de civitate vestra, extergimus in vos; tamen hoc scitote, quia appropinquavit regnum Dei. 12. Dico vobis, quia Sodomis in die illa remissius erit, quam illi civitati. 13. Væ tibi, Corozain, væ tibi, Bethsaida : quia si in Tyro et Sidone factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio et cinere sedentes pœniterent. 14. Verumtamen Tyro et Sidoni remissius erit in judicio, quam vobis. 15. Et tu, Capharnaum, usque ad cœlum exaltata, usque ad infernum demergeris. 16. Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit. Qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. 17. Reversi sunt autem Septuaginta duo cum gaudio, dicentes : Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo. 18. Et ait illis : Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. 19. Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici; et nihil vobis nocebit. 20. Verumtamen in hoc nolite gaudere quia spiritus vobis subjiciuntur; gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis. 21. In ipsa hora exultavit Spiritu Sancto, et dixit : Confiteor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. Etiam, Pater, quoniam sic placuit ante te. 22. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo scit quis sit Filius, nisi Pater; et quis sit Pater, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare. 23. Et conversus ad discipulos suos, dixit : Beati oculi, qui vident quæ vos videtis. 24. Dico enim vobis, quod multi prophetæ et reges voluerunt videre quæ vos videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt. 25. Et ecce quidam Legisperitus surrexit tentans illum, et dicens : Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? 26. At ille dixit ad eum : In lege quid scriptum est? quomodo legis? 27. Ille respondens dixit : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omni-

bus viribus tuis, et ex omni mente tua; et proximum tuum sicut teipsum. 28. Dixitque illi : Recte respondisti : hoc fac, et vives. 29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum : Et quis est meus proximus? 30. Suscipiens autem Jesus, dixit : Homo quidam descendebat ab Jerusalem in Jericho, et incidit in latrones, qui etiam despoliaverunt eum; et plagis impositis abierunt semivivo relicto. 31. Accidit autem ut sacerdos quidam descenderet eadem via; et viso illo præterivit. 32. Similiter et Levita, cum esset secus locum, et videret eum, pertransiit. 33. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum; et videns eum, misericordia motus est. 34. Et appropians alligavit vulnera ejus, infundens oleum et vinum; et imponens illum in jumentum suum, duxit in stabulum, et curam ejus egit. 35. Et altera die protulit duos denarios, et dedit stabulario, et ait : Curam illius habe, et quodcumque supererogaveris, ego, cum rediero, reddam tibi. 36. Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones. 37. At ille dixit : Qui fecit misericordiam in illum. Et ait illi Jesus : Vade, et tu fac similiter. 38. Factum est autem dum irent, et ipse intravit in quoddam castellum; et mulier quædam, Martha nomine, excepit illum in domum suam : 39. et huic erat soror, nomine Maria, quæ etiam sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius. 40. Martha autem satagebat circa frequens ministerium; quæ stetit, et ait : Domine, non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me solam ministrare? dic ergo illi, ut me adjuvet. 41. Et respondens dixit illi Dominus : Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima. 42. Porro unum est necessarium. Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

Vers. 1. Septuaginta duorum discipulorum nomina non nota.

1. POST HÆC AUTEM DESIGNAVIT DOMINUS ET ALIOS SEPTUAGINTA DUOS. — Ita legendum cum Romanis; tot enim præcise fuerunt : licet alii legant numerentque 70, uti habent hic Græca, et S. Ambrosius ac S. Hieronymus, lib. *De 40 mansionibus*, atque hos 70 nominatim recenset Dorotheus in *Synopsi sanctor. Patr.*, sed Græca, ut videtur, fide : incerta enim esse ejus nomina patet ex eo quod alii alia eis dent nomina. Volaterranus, lib. XIX *Urbanorum Comment.*, plures quam 72 nominatim recenset, sed ejus nomina fere collecta sunt ex Actis Apostorum et Epistolis S. Pauli; imo inter eos numerat quosdam, qui post ascensionem Christi fuere conversi, uti eunuchum Candacis reginæ, qui conversus fuit a Philippo, *Act.* VIII, et Philemonem, qui conversus fuit a Paulo. Wicelius, in *Hagiologio*, recenset 70 ex libro cui nomen *Cultura vineæ Dominicæ* : ubi inter alios nominat eumdem Philemonem et Lucam, quem ex initio Evangelii ejus cum Christo non fuisse conversatum liquet. Denique Eusebius, lib. I *Hist.*, cap. XIV, testatur se 72 discipulorum nomina nusquam invenisse scripta; nonnullorum tamen nomina ex Actis Apostolorum colligi possunt, ut Matthiæ et Barsabæ, *Actor.* I; Stephani et cæterorum sex diaconorum, *Actor.* VI; Ananiæ et Barnabæ, *Actor.* IX; Mnason, *Actor.* XXI, 16.

Nota *primo* : Sicut Moses initio sui principatus delegit duodecim velut principes, et patres duodecim tribuum Israel; deinde increscente populo et principatu, ex singulis tribubus elegit sex, hoc est universim 72, velut populi senatores : ita et Christus voluit cuique quasi tribui Israel suum Apostolum, et sex presbyteros dare : tales enim erant hi 72 discipuli, quorum officium erat propinquum Dei et Christi regnum prædicare, et miraculis confirmare, obeundo omnia Judææ oppida : ad quod non sufficiebant duodecim Apostoli.

Figura septuaginta duorum discipulorum.

Nota *secundo* : Hunc numerum mystice fuisse præsignatum in 72 Interpretibus, qui sacram Scripturam ex Hebræo in Græcum, rogatu Ptolemæi Philadelphi, regis Ægypti, converterunt ducentis annis ante Christum; item in 72 consiliariis Mosis, *Num.* XI, 24, et Concilio summo *Sancdrim*, quod 72 capitibus constabat; atque in 72 palmis sitis juxta 12 fontes in Elim, *Exodi* XV, 27. Rursum 72 discipuli respondent 72 gentibus totius mundi, ait Beda, quasi cuique genti Christus suum attribuerit discipulum, ut curatorem : nam 72 gentes et linguas, in quas divisi fuere homines in dispersione Babel, numerant S. Augustinus S. Hieronymus, Prosper et alii, ut dixi *Genes.* cap. XI, vers. 32.

Episcopi duodecim Apostolis successere, Sacerdotes vero septuaginta duobus discipulis.

Nota *tertio* : Hinc patet sacerdotum discrimen in gradu et officio. Nam hi 72 discipuli non erant pares Apostolis, imo ex his 72 fuit Matthias, teste Clemente Alexandrino apud Eusebium, lib. I *Hist.*, cap. XIV, indeque electus est ad Apostolatum, *Actor.* I. Unde Episcopi successerunt 12 Apostolis, sacerdotes vero 72 discipulis, uti docent Anacletus Pontifex, *epist.* 2; S. Hieronymus, *ad Marcellam*; Beda, in *Lucæ* XV; imo S. Petrus apud Clementem, epist. 1 *ad Jacobum, fratrem Domini.* Tametsi in principio Ecclesiæ, ait Beda, utrique et Presbyteri et Episcopi vocabantur, quorum

altero sapientiæ maturitas, altero vero pastoralis industria significatur.

Symbolice S. Augustinus, in *Quæst Evang.*: Viginti quatuor horis, ait, totus orbis a sole gyrante lustratur et illustratur: sic illustratur orbis a Christo, qui est sol justitiæ per Evangelium S. Trinitatis, cujus prædicatio ab eo commissa est 72 discipulis; nam ter 24 faciunt 72.

Cur septuaginta duo discipuli electi?

ET MISIT ILLOS BINOS ANTE FACIEM SUAM (ante se) IN OMNEM CIVITATEM ET LOCUM, QUO ERAT IPSE VENTURUS, — in Judæa, uti prius fecerat in Galilæa per 12 Apostolos: quia enim Jesus quasi Messias volebat prædicare in singulis oppidis Judææ, ut omnibus Judæis innotesceret, eosque ad suam fidem et salutem invitaret, nec id per se solum facere poterat, præsertim quia sex tantum menses vitæ ipsi supererant, unde in singulis castellis diu hærere non poterat, hinc elegit 72 discipulos, qui ejus adventum evangelizando, et infirmos sanando præirent; ac hominum animos ad illum velut Messiam suscipiendum præpararent, ut ab ipso mox subsequente plenam fidem, pœnitentiam ac peccatorum remissionem, Deique gratiam reciperent. Duodecim Apostolos apud se retinuit, tum ut vitæ suæ essent testes; tum ut plurimis confluentibus ad Christum eum adjuvarent, in iis docendis, sanandis, juvandis; tum ut a Christo discerent modum prædicandi, et totum orbem obeundi, eumque ad Christum convertendi.

Cur binos misit Christus?

BINOS. — Cur? Respondeo *primo*, ut alter alteri auxilio esset, solatio, stimulo, excitamento, ait Origenes, Theophylactus et S. Gregorius, utque uno lasso, ægro vel impedito alter succederet, juxta illud *Eccles.* IV: « Melius est duos esse simul quam unum; habent enim emolumentum societatis suæ. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur: væ soli. » Quocirca S. Pachomius, in *Regula* ab angelo accepta, cap. XXX et XXXIV, ita sancit: « Permittente eo (Præposito) accipiet comitem egressionis suæ, cujus fides probata est, et sic mittetur ad fratrem videndum, vel proximum. » Et post: « Nullus solus mittatur foras ad aliquod negotium, nisi juncto ei altero. » S. Augustinus: « Quando proceditis, simul ambulate; cum veneritis quo itis, simul state. » Ita S. Augustinus, in *Regula*, cap. X et XX. Idem sancit S. Benedictus, S. Franciscus, S. Dominicus, S. Bernardus, et cæteri Ordinum fundatores. Audi Smaragdum in cap. LXVII *Regulæ S. Benedicti*: « Sed ne frater in via dirigatur solus, sententia Patrum nos docet, quæ dicit: Ad necessaria quærenda bini egrediantur, vel terni fratres, et tales quibus creditur, non qui verbositatem aut gulam sectentur. » Audi et S. Gregorium, lib. X, epist. 22 *De Constantino Monacho*: « Cognovi quia ad monasterium, quod in Piceni provincia situm est, solus pergere sine aliquo fratrum suorum præsumpsit: ex qua ejus actione cognoscimus, quod qui sine teste ambulat, recte non vivat. »

Apostoli eunt bini, Cur?

Carmelitæ S. Eliæ, part. 1 *Constitut.*, cap. XIII, §. 11, ita sanciunt: « Nullus sine socio, nisi ex justa admodum causa iter agere sinatur; binos enim Dominus Apostolos misit. Bini ergo exeuntes individui procedant. »

Secundo, ut alter alterum haberet perpetuum vitæ testem, æque ac tutorem. Experientia constat Religiosos et prædicatores Evangelicos, qui bini incedunt, nunquam vel rarissime in periculum castitatis incidisse: eos vero qui soli incedunt, non raro tentationi luxuriæ succubuisse, aut ejus calumniam sustinuisse. Quocirca S. Thomas dicere solebat: « Monachus solus incedens est dæmon solitarius. » S. Augustinus, in *Regul.*, cap. XII, ita statuit: « Quando ergo simul estis in ecclesia, et ubicumque ubi feminæ sunt, invicem vestram pudicitiam custodite. Deus enim qui habitat in vobis, etiam isto modo custodiet vos ex vobis. » B. Theodotus Studita in testamento suo, § 15, ita decernit: « Nec solus colloquere cum monacha, vel sæculari, nisi necessitas trahat, idque cum duabus ab utraque parte personis astantibus. » S. Hieronymus Nepotiano non monacho, sed clerico, ita præscribit, *epist.* 2: « Si propter officium clericatus aut vidua visitatur, aut virgo, nunquam domum solus introeas. » Et inferius: « Solus cum sola, secreto et absque arbitro vel teste non sedeas. » S. Basilius, in *Regula* quam vertit Ruffinus, cap. LXXXIII, et habetur Jure Canon., cap. *In omnibus*, dist. 81: « Sed certe, ait, solum ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. » Rursum S. Hieronymus, *Contra Vigilantium*: « Quid, ait, facit monachus in cellulis feminarum? Quid sibi volunt sola et privata colloquia, et arbitros fugientes oculi? » De S. Augustino ita scribit Possidonius in ejus Vita, cap. XXVI: « Et si forte ab aliquibus feminis, ut videretur, vel salutaretur, rogabatur, nunquam sine clericis testibus ad eas intrabat, vel solus cum solis unquam est locutus, nec si secretorum aliquid interesset. »

S. Augustinum nostro ævo secutus est S. Carolus Borromæus, qui cum femina etiam consanguinea nunquam locutus est, nisi ex gravioribus domesticis aliqui adessent, ut habet ejus Vita, lib. VII, cap. VI. Quin et Seneca, *epist.* 25: « Omnia nobis mala, inquit, solitudo persuadet. » Remedium subdit dicens: « Prodest sine dubio custodem sibi imposuisse, et habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis judices. » Addit ab Epicuro esse hanc vocem: « Sic fac omnia, tanquam spectet aliquis, » qua voce custodem nobis et pædagogum dedit. Idem, *epist.* 11: « Magna, ait, pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. » Imo Justinianus Imperator, in Novella *De Monachis*, vult monachos ire associatos, « ac invicem testes esse mutuæ honestatis. » Lucius Papa, epist. 1 *ad Episcop. Ecclesiæ*, ita sancit: « Propter tales (calumniatores) hortamur vos, sicut et in hac sancta

Ecclesia constitutum habemus, ut semper testes vobiscum sacerdotes et diaconos habeatis; et licet conscientia sufficere possit propria, tamen propter malevolos, juxta Apostolum, etiam testimonium vos oportet habere bonum ab iis qui foris sunt: quoniam et in hac sancta Sede constitutum habemus ut duo Presbyteri, vel tres Diaconi in omni loco Episcopum non deserant, propter testimonium Ecclesiasticum. »

Denique audi Thomam Cantipratensem, magnæ sapientiæ, experientiæ et religionis virum, lib. II *Apum*, cap. XI, § 1: « Quam vera sit hæc sententia: Væ soli, ego novi, qui triginta annis et eo amplius vices Episcopi in diversis provinciis et diœcesibus habui, qui in hoc articulo, quo Religiosi vel soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scandala horrendaque pericula frequenter audivi, quæ nunquam sustinuissent adjuncto socio, vel fecissent. »

Tertio, ut majorem auctoritatem et fidem prædicationi suæ conciliarent, juxta illud: « In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum, » *Deut.* XVII. Quocirca Christus et Apostoli id constanter suo exemplo firmavere: Christus enim duos ex discipulis suis mittit ad solvendum asinum et ad parandum pascha, Petrum et Joannem. Post resurrectionem Cleophas cum socio eunt Emmaus. Itidem Petrus et Joannes sæpe sociati inveniuntur: simul currunt ad monumentum, ascendunt ad templum ad horam orationis nonam, mittuntur ab Apostolis Samariam. Spiritus Sanctus sibi segregari jubet Saulum et Barnabam in opus ad quod eos assumpsit. Judas item et Silas destinantur Antiochiam, et Paulus cum Sila lustrat Syriam. Duo testes venturi sunt tempore Antichristi, ut prædixit B. Joannes, quos Henoch et Eliam fore intelligit communis opinio Doctorum et Ecclesiæ traditio.

Tropol. Tropologice: S. Gregorius, hom. 17 *in Evang.*: « Dominus, ait, binos in prædicationem discipulos mittit, quia duo sunt præcepta charitatis, Dei videlicet amor et proximi, et minus quam inter duos charitas haberi non potest. » Et mox: « Quatenus hoc nobis tacite innuat, quia qui charitatem erga alterum non habet, prædicationis officium suscipere nullatenus debet. »

Symbolice Origenes: Binos, ait, famulari Dei verbo antiquum est. Eduxit Israel de Ægypto per manum Mosis et Aaron; Josue et Caleb concordant; frater a fratre adjutus ut civitas vallata. Et Glossa: Sic, ait, bina animalia a Noe inducta sunt in arcam, immunda prius in carnali generatione, sed mundata Ecclesiæ sacramento, per spiritualem gratiam in discipulorum prædicatione.

IN OMNEM LOCUM QUO ERAT IPSE VENTURUS. — Quo, ut ait S. Gregorius, *hom.* 17, mystice significatur, « quod prædicatores suos Dominus sequitur: quia prædicatio prævenit, et tunc ad mentis nostræ habitaculum Dominus venit, quando verba prædicationis præcurrunt, atque per hæc veritas in mente suscipitur. Hinc namque eisdem prædicatoribus Isaias dicit: Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Hinc illis Psalmista ait: Iter facite ei, qui ascendit super occasum. » Et mox: « Ei ergo, qui ascendit super occasum, iter faciamus, cum nos ejus gloriam vestris mentibus prædicamus, ut eas et ipse post veniens per amoris sui præsentiam illustret. »

Vers. 2. 2. MESSIS QUIDEM MULTA, OPERARII AUTEM PAUCI. — Hæc audivimus *Matth.* cap. IX, vers. 37, ubi ea exposui.

Vers. 3. 3. ITE: ECCE EGO MITTO VOS SICUT AGNOS INTER LUPOS. — Ut quasi agni inermes, innocentes, mansueti, simplices, vestro candore et sanctitate lupos vertatis in agnos, puta ut homines lupinos, id est voraces et rapaces, faciatis temperantes, innoxios et mites, idque non vestra virtute, sed gratiæ meæ efficacia. Quare non est quod metuatis, illi enim vobis me protegente nocere non poterunt. Nam, ut ait S. Ambrosius, « sollicitudo boni Pastoris efficit, ut lupi in agnos audere non audeant. »

Vers. 4. 4. NOLITE PORTARE SACCULUM (Græce βαλάντιον, id est *marsupium*, sive *crumenam*, ad pecuniam recondendam, *q. d.* Nolite portare pecuniam, ut habet Matthæus, cap. IX), NEQUE PERAM, — ad panem et cibos in ea gestandos, quia hoc non est ovium, sed pastoris. « Hoc interdicto, ait Euthymius, jubet ut de necessariis corporis spem in illum habeant, qui ipsos emittit. » Nam, ut ait S. Gregorius in *Catena*, « tanta prædicatoris debet esse in Deum fiducia, ut præsentis vitæ sumptibus quamvis non provideat, tamen sibi hos non deesse certissime sciat; ne dum mens ejus occupatur ad temporalia, minus provideat æterna. » Reliqua explicui *Matth.* X. Christus enim hic eadem præcepta dat 72 discipulis, quæ ibi dedit 12 Apostolis; utrosque enim pari lege misit ad evangelizandum.

ET NEMINEM PER VIAM SALUTAVERITIS. — Est hyperbole, *q. d.* Ne divertatis ad privatas salutationes, et familiares prolixasque collocutiones; sed omnem vanam confabulationem et distractionem ac moram præscindite, ut tota mente collecti, seduli et celeres sitis in opere ad quod vos mitto, totique intendatis prædicationi Evangelii. Ita S. Augustinus, Ambrosius, Gregorius et alii. Nam alioqui, ut ait Euthymius, non vult Christus discipulos suos esse inciviles et rusticos, ut etiam salutati ab aliquo eumdem verbo non resalutent. Salutationem ergo vetat prolixam, « impedientem ministerium, quæ per moram sæpe trahit offensam, » ait S. Ambrosius. Alludit ad id quod Elisæus mittens Giezi ad suscitandum puerum mortuum, eidem præcepit dicens: « Si occurrerit tibi homo, non salutes eum, et si salutaverit te quispiam, non respondeas illi; » quod hoc fine ei dicit, ait Ambrosius, « ne confabulatione ali-

An civilem salutationem Apostolis vetuerit Christus.

cujus obvii, mandato reflecteretur a munere (1). »

Vers. 7. 7. DIGNUS EST ENIM OPERARIUS MERCEDE SUA. — Mercedem intellige non pretii et æquivalentem, sed alimenti et sustentationis. Quia prædicatio regni cœlestis omne pretium terrenum superat et transcendit. Nam, ut ait S. Augustinus, in *Psal.* CIII : « Quid accipiunt? dant spiritualia, accipiunt carnalia; dant aurum, accipiunt fœnum. » Hinc patet posse Apostolos vivere ex Evangelio, ac auditores jure naturali et divino obligari ad eos alendos. Christus hic causam dat, cur discipulis vetuerit peram et sacculum, quia scilicet Deus eis providebit per auditores de annona et victu. « Qui peram et sacculum portari prohibuit, inquit Gregorius, *hom.* 17, sumptus et alimenta ex prædicatione concedit. Dignum est enim ut ab eis terrena stipendia consequamur, quibus patriæ cœlestis præmia offerimus. » Et postea : « Unde satis ostendit, inquit S. Augustinus, lib. II *De Consens. Evang.*, cap. XXX, « cur eos hæc possidere ac ferre noluerit, non quod necessaria non sint sustentationi hujus vitæ; sed quia sic eos mittebat, ut eis hæc deberi demonstraret ab illis ipsis, quibus Evangelium credentibus annuntiarent. »

Vers. 16. 16. QUI VOS AUDIT, ME AUDIT, ET QUI VOS SPERNIT, ME SPERNIT. — Vos enim estis mei Apostoli et legati; qui autem legatum audit vel spernit, audit vel spernit regem vel principem qui eum legavit et misit. Legatus enim loquitur in persona regis legantis, eamque repræsentat, sicut vicerex repræsentat regem. Quocirca subditi in suis Superioribus debent intueri Christum, itaque eorum dicta jussaque excipere, ac si ex ipso ore Christi prodirent. Audi S. Bernardum, tract. *De Præcepto et dispens.* : « Sive Deus, sive homo, vicarius Dei, mandatum quodcumque tradiderit, pari profecto obsequendum est cura, pari reverentia deferendum : ubi tamen Deo contraria non præcipit homo. » Et statim citans Regulam sui Ordinis continentem eamdem doctrinam: « Quidquid, inquit, vice Dei præcipit homo, quod non sit tamen certum displicere Deo, haud secus omnino accipiendum est, quam si præcipiat Deus. » Et paulo post : « Ipsum proinde, inquit, quem pro Deo habemus, tanquam Deum in his quæ aperte non sunt contra Deum, audire debemus. »

Obedientia Superiori quasi Deo exhibenda.

Reliqua exposui *Matth.* X et XI.

Vers. 17. 17. REVERSI SUNT AUTEM SEPTUAGINTA DUO CUM GAUDIO (*magno*, ut addit Syrus) DICENTES : DOMINE, ETIAM DÆMONIA SUBJICIUNTUR NOBIS IN NOMINE TUO. — Quasi dicant : Non tantum morbos, uti promiseras vers. 9, sed etiam dæmones expellimus per vim et invocationem nominis tui, dicentes : In nomine Jesu Christi exi, o dæmon, ab homine isto. « Vide, ait Theophylactus, quoniam non superbiunt, dicunt enim : In nomine tuo, tua gratia, non nostra virtute; » videtur tamen aliquid vanæ laudis et ostentationis eis obrepsisse, quod per se, non per alios Christus tanta patraret; sed venialis fuit hæc culpa et vanitatis pulvis, quem Christus mox abstergit.

Vers. 18. 18. ET AIT ILLIS : VIDEBAM SATANAM SICUT FULGUR DE COELO CADENTEM. — « Sicut fulgur, » id est *primo*, sicut fulgur, magna vi, collisione et fragore cum tonitru per nubes frigidas sibique contrarias, excluditur : sic dæmones primo, subito et inexspectato cœlo deturbati sunt; nec enim dæmones exspectabant hunc lapsum. *Secundo*, violenter, quia summa vi inviti cœlo dejecti sunt per S. Michaelem ejusque asseclas, *Apoc.* XII, 1 et seq. *Tertio*, velociter, quia celerrime et quasi in momento. *Quarto*, manifeste, quia spectantibus omnibus angelis. Unde Euthymius: « Usus est, ait, fulguris exemplo, ostendens vehementiam et velocitatem casus illius. » Multi putant ad litteram Christum hic loqui de casu Satanæ, id est Luciferi, quo e cœlo, id est aere, aut gloria et potestate sua, quam ante Christum in mundo obtinebat, per Christum privatus et spoliatus est; *q. d.* Non novam mihi rem narratis, nam cum vos, o discipuli, nuper mitterem ad evangelizandum, videbam dæmonem sua potestate a me privatum quasi de cœlo cadere, ac per vos magis casurum, quasi hoc asserat Christus ad magnificandam potestatem a se datam discipulis, *q. d.* Videte quantus et quam formidabilis hostis, scilicet Lucifer cum omnibus suis dæmonibus, vobis per me sit subjectus. Ita ex Nazianzeno, orat. 4 *De Theolog.*; S. Basilius, homil. *Quod Deus non sit auctor malorum*, ac Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Titus, Maldonatus, Toletus, Jansenius, Franciscus Lucas et alii. Audi Theophylactum : « Quidam sic intelligunt : De cœlo, id est de gloria sua et de honore quem habebat. Ante Christum enim ut Deus colebatur, nunc autem de cœlo decidit, id est de gloria sua, ne colatur ut Deus, neque habeatur perinde ac si in cœlo habitet. » Euthymius: « Ante incarnationem Salvatoris, inquit, in sublime ferebatur, et tyrannum agebat, ac potens erat; cum autem Deus in terra per carnem diversaretur, cecidit, non e cœlo (olim enim inde ceciderat, nec amplius eo ascendit), sed a dicta celsitudine, tyrannide ac potentia. » Sic et Vatablus. Cum vos, ait, misi ad prædicandum, videbam ruituras vires Satanæ. Cecidit ergo tunc Satanas e suprema potentia in extremam fragilitatem, ait S. Cyrillus; ante Christi enim adventum ab omnibus colebatur, post eum a fidelibus conculcatur. Unde sequitur : « Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes. » Verum hic Satanæ e cœlo lapsus mysticus potius et symbolicus est, quam litteralis.

De quo Satanæ lapsu loquitur hic Christus.

(1) Salutationes apud Orientis populos receptæ non fiebant, ut ad h. l. monuit Ludovicus de Dieu, leni gestu et verbo, sed multis percunctationibus et prolixa apprecatione trahebantur, non sine multis corporis flexionibus, osculis et amplexibus.

Ad litteram ergo loquitur hic Christus de primo casu Luciferi, dum cum suis asseclis, ob superbiam qua Deo rebellavit, e cœlo præcipitatus est in abyssum inferni, idque a Christo, eo quod Lucifer dignitatem, puta divinitatem Christi, et æqualitatem Dei, superbe appeteret, imo ut nonnulli censent, Christi unionem hypostaticam ambiret, dicens decentius esse ut Christus suam naturam, puta angelicam, et inter angelos nobilissimam, assumeret et Verbo uniret, potius quam humanam, utpote carneam et miseram. Invidens ergo Jesu deitatem, ab eo quasi antagonista prostratus et dejectus est : unde pro *cadentem*, Græce est πεσόντα, id est lapsum, in præterito ; Arabicus, *quod cecidit*. Sensus ergo est, *q. d.* Nolite mirari, o discipuli, quod in nomine meo dæmonia ejiciatis ; nam ego jam olim Luciferum meam deitatem superbe appetentem, cum suis asseclis e cœlo præcipitavi in gehennam : simul et vos cavete ne in superbiam elati, eo quod dæmones vobis subdiderim, cadatis in abyssum, uti cecidit Lucifer. Ita S. Hieronymus, lib. II *contra Jovin.*; S. Ambrosius, lib. *De Fuga sæculi*, cap. VII; S. Cyprianus, tract. *De Jejunio Christi*; S. Gregorius, lib. XXIII *Moral.*, cap. VII; S. Chrysostomus, hom. 10 *De Pœnitentia*; Beda, Theophylactus, Euthymius, Bernardus et alii (1).

Lucifer quasi fulgur. Primo. Apposite Lucifer comparatur fulguri. *Primo*, quia fulgore fulguris ad vivum repræsentatur præstantissima, et ut ita dicam, ignea natura, majestas ac principatus Luciferi. Secundo. *Secundo*, ejusdem potestas maxima ad nocendum : talis enim est fulguris, quod omnia etiam durissima et robustissima pervadit, sternit, frangit, incinerat : quare summe terret et nocet. Idem facit Lucifer. Tertio. *Tertio*, ejusdem brevitas, quia transit ut fulgur ; tantum enim nocet in hoc sæculo et in hac vita, quæ respectu æternitatis est quasi instans et momentum. Fulgur est symbolum superbiæ et vanæ gloriæ. Hinc tropologice, fulgur est symbolum superbiæ et vanæ mundi gloriæ; hæc enim instar flammæ fulgureæ coruscat, et illico evanescit, juxta illud : « Sic transit gloria mundi; » fulgur enim, ait Nonius Marcellus, est ignis qui coruscat, sive ipsa coruscatio prætervolans, fulmen est telum ipsum quod jacitur; fulguritum est fulmine ictum percussumque. Rursum hæc ex cœlo dejicitur et vibratur in terram, imo in tartara : quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, et igne gehennæ perenni cruciabitur. Insuper sicut fulgur in cœlo splendidissimum, in terra desinit in lapidem, quem instar teli ejaculatur ; sic superbia Luciferum fulgidissimum angelum convertit in teterrimum cacodæmonem : pari modo superbia ex hominibus angelicis facit dæmones, humilitas ex humanis dæmonibus facit angelos, juxta illud *Isaiæ* XIV, 11 : « Detracta est ad inferos superbia tua, concidit cadaver tuum : subter te sternetur tinea, et operimentum tuum erunt vermes. » Quarto. *Quarto*, ejusdem apparentia, fucus et ostentatio, quia dejectus adhuc transformat se in angelum lucis, ait Beda.

Plenus erit sensus, si primum sensum cum secundo conjungas, *q. d.* Ego Christus, qua Deus, videbam Satanam ante me e cœlo cadentem in abyssum, quia ego eum velut æmulum præcipitavi : pari modo ego Christus jam incarnatus, qua homo, videbam Satanam ante me e templis, in quibus quasi Deus in cœlo a Gentibus adorabatur, deturbari, quia per me et vos, o discipuli, doceo et docebo omnes gentes conterere idola, in quibus ipse adorabatur, et adorare Deum verum. Quocirca ego sicut olim Satanam e cœlo, sic nunc eumdem e templo præcipitavi, sicut fulgur in præceps ruit : sic enim posterior sensus priori quasi littera allegoriæ substernitur, hæcque illi congrue inædificatur et superstruitur. Alludit Christus ad illud *Isaiæ* XIV, 12 : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? » ut cum esses Lucifer, factus sis Hesperus et noctifer. Vide ibi dicta.

Moraliter S. Bernardus, serm. *De ligno, fœno et stipula* : « Nunquam, ait, est securitas, fratres, neque in cœlo, neque in paradiso, multo minus in mundo. In cœlo enim cecidit angelus sub præsentia divinitatis; Adam in paradiso de loco voluptatis; Judas in mundo de schola Salvatoris. Hæc idcirco dixerim, ne quis sibi de loco isto blandiatur, quia dicitur : Locus iste sanctus est. Quia non locus homines, sed homines locum sanctificant. »

Mystice S. Hieronymus in illa verba *Ps.* CXXXIII : *Qui fecit cœlum et terram* : « Multi, ait, de terra cœli fiunt, et multi de cœlo terra. Infelix Judas cœlum fuit, et factus est terra : Paulus Apostolus, eo tempore quo persequebatur Ecclesiam, terra erat; confessus est, et cœlum factus est. Nec qui cœlum est debet esse securus; nec qui terra est, debet desperare de vita. »

Vers. 19. 19. ECCE DEDI (Græce δίδωμι, in præsenti, id est do) VOBIS POTESTATEM (Græce ἐξουσίαν, id est auctoritatem, imperium, jus et dominium) CALCANDI SUPRA SERPENTES ET SCORPIONES, ET SUPER OMNEM VIRTUTEM INIMICI; ET NIHIL VOBIS NOCEBIT. — Litteraliter hic serpentes et scorpiones uti sonant, accipe; hos enim etiam calcasset, imo rexisset Adam, quasi eorum rex et dominus in paradiso. Facit ergo hic Christus suos discipulos non tantum dæmonibus, sed et bestiis omnibus superiores, juxta illud *Marci* XVI, 17 : « Serpentes tollent, et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. » Exemplum est in S. Paulo, qui correptus a vipera, eam illæsus excussit, *Act.* XXVIII, 3. Ita Jansenius, Maldonatus et alii.

(1) Ad litteram simpliciori sensu meliorique cum præcedent. connexione, sic exponas : Sciebam, sive prævidebam per vos celeriter, felici successu, minutam iri Satanæ potestatem, iis in oppidis quæ adiistis; vel, quod eodem fere recidit : Dum vos mira in oppidis prodigiaque patrabatis, videbam Satanæ potestatem minui ipsumque quasi e cœlo dejici.

ET SUPER OMNEM VIRTUTEM (Græce δύναμιν, id est robur, vim, potentiam, exercitum) INIMICI — cujuscumque, sive animalis efferi, ut lupi, leonis, tigridis; sive veneni et rei venenatæ, sive etiam diaboli, qui omnibus feris et rebus noxiis præest, iisque abutitur, ut hominem lædat et perimat. « Omnis » ergo « virtus inimici, » est omnis potentia homini inimica. Mystice tamen, et potius, per hæc omnia significat dæmones; de his enim est omnis hic sermo : unde dæmones hic ad litteram significari per serpentes et scorpiones, illosque vocari « virtutem inimici, » id est exercitus Luciferi, censent S. Athanasius, in *Psal.* XXVIII, ac Theophylactus, Euthymius, Beda, Titus, Toletus, Franciscus Lucas hic. Quocirca Euthymius « serpentes et scorpiones » accipit « intelligibiles; » id est « omne genus immundorum spirituum, » ait Beda. Qui et addit : « Hoc autem inter serpentes qui dente, et inter scorpiones qui cauda nocent, distare arbitror, quod serpentes aperte sævientes, scorpiones clanculum insidiantes significent. » Simili modo, *Gen.* cap. III, serpens qui decepit Evam, tam verus serpens, quam diabolus per serpentem loquens intelligitur, ut ibi dixi.

Vers. 20. 20. VERUMTAMEN IN HOC NOLITE GAUDERE, QUIA (quod) SPIRITUS (dæmones) VOBIS SUBJICIUNTUR : GAUDETE AUTEM, QUOD NOMINA VESTRA SCRIPTA SUNT IN COELIS. — Non vetat omne gaudium, ut scilicet nullo modo gaudeant, quod dæmones eis subjiciantur (hoc enim licitum et honestum est, ideoque Deo gratum et gloriosum), sed ut non tantum gaudeant de dominio in dæmones, quantum gaudere debent de sua prædestinatione, gratia et gloria, *tum* quia dominium in dæmones est gratia gratis data Ecclesiæ, unde subinde et reprobis datur, uti data fuit Judæ, *Matth.* VII, 22; prædestinatio vero includit gratiam gratum facientem, ac prædestinatum conducit ad beatitudinem; *tum* quia, ut ait Euthymius, illud gaudium tumorem et superbiam generare solet, hoc vero gratiarum actionem et omnis boni operis sollicitudinem : de hoc ergo longe magis gaudendum, quam de illo. *Tertio,* ejicere dæmones et facere miracula, non est vestri meriti, ait Beda, sed divinæ virtutis; at nullius nomina scribuntur in cœlo, nisi ejus qui illud meretur vel merebitur. *Quarto,* virtus ejiciendi dæmones datur vobis a Deo, non ad vestram, sed aliorum utilitatem; at scribi in cœlis vobis utilissimum est, quia vos beabit in æternum. Ita Theophylactus.

SCRIPTA SUNT IN COELIS. — Quod alibi dicitur, « scripta sunt in libro vitæ; » « liber » autem « vitæ » significat distinctam Dei præscientiam, memoriam, prædestinationem, in qua quasi in libro Dei scripti sunt omnes et singuli destinati et electi ad vitam æternam : « scripta sunt » autem non per calamum et atramentum, ait Titus, sed per Dei optimi maximi memoriam, ejusdemque Dei gratiam et gloriam. Et Euthymius : Cives conscripti estis in æterna civitate, inquit, non atramento, sed memoria; neque ut homines scribunt, sed ut Deus; idque non in remedium oblivionis, ait Beda, sed ad firmitatem et certitudinem prædestinationis.

Duplex prædestinatio. Porro, sicut duplex est hæc Dei præscientia et prædestinatio, ita et duplex est liber vitæ : prior perfectus et completus, quo absolute et determinate ab æterno a Deo descripti sunt omnes electi ad gloriam, qui reipsa ad vitam æternam perventuri sunt : hic est infallibilis et immutabilis. Posterior, in quo omnes justi et sancti describuntur, non absolute, sed conditionate, et secundum præsentem justitiam, si nimirum in ea usque ad mortem perseverent : hic non est certus et infallibilis; nam ex illis multi a justitia excidunt, male moriuntur, reprobantur et damnantur. Sic Apostolus, *Philip.* IV, salutat Clementem suosque fideles, « quorum nomina sunt in libro vitæ. » Nihil enim aliud vult dicere, quam quod dixit de omnibus Ephesiis fidelibus, *Ephes.* cap. I, nimirum eos esse a Deo electos et prædestinatos per Christum; scilicet absolute per fidem et gratiam, sed conditionate ad gloriam, si nimirum in Christi fide et gratia perseverent. Et *Ephes.* II : « Vos, ait, estis cives sanctorum, et domestici Dei, » scilicet per gratiam, ac tales futuri per gloriam, si in gratia decedatis : sic etiam orat Ecclesia in Collecta secreta Missæ, tempore Quadragesimæ, « ut omnium fidelium nomina beatæ prædestinationis liber ascripta retineat; » hi ergo possunt a sua prædestinatione excidere, ac proinde non sunt absolute prædestinati, sed conditionate, si videlicet in fide et sanctitate usque ad finem vitæ perstent. Sic etiam hoc loco videtur accipi, ait Jansenius, Franciscus Lucas et alii, licet de eo dubitet Maldonatus, ac neget Toletus. Nam non velle Christum hic omnes septuaginta discipulos, certos facere de sua absoluta et efficaci electione ad gloriam, patet ex vers. 18, ubi minas et metum damnationis eis injicit, dicens : « Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem. » Quasi dicat : Videte ergo et vos ne similiter cœlo, id est gratia et gloria vobis in cœlo præparata excidatis. Sic omnes Apostoli fuere a Christo electi, scilicet ad Apostolatum, et tamen unus ex eis Judas fuit reprobatus et damnatus, juxta illud Christi : « Nonne ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? *Joan.* VI, 70. Pari modo ex 70 discipulis Christi fuere septem primi Diaconi, e quibus unus fuit Nicolaus nomine, qui immunditiarum omnium, et Nicolaitarum hæreseos auctor extitisse refertur, » ait S. Hieronymus, *epist.* 48, cap. III. Quod ergo duodecim Apostolis et eorum sequacibus promittit Christus, *Matth.* cap. XIX, vers. 18, dicens : « Vos qui secuti estis me, etc., sedebitis super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel; » intellige non absolute, sed sub hac conditione,

si in mei sequela usque ad mortem perstiteritis.

Vers. 21. 21. In ipsa hora exultavit Spiritu Sancto, — id est per Spiritum Sanctum, quo plenus erat Christus, puta per gratiam, lætitiam et jubilum suæ humanitati et menti a Spiritu Sancto infusum, eo quod Spiritus Sanctus efficacia fecisset sua promissa, ac per suos discipulos tam rudes et imbecilles tanta prodigia, dæmones expellendo et morbos quoslibet sanando, patrasset, quibus ipse Christi fidem et Dei gloriam promovebat.

Et revelasti ea parvulis. — Scilicet abjectis et rudibus meis discipulis. « Ea, » ut nimirum ipsi cognoscant te esse Deum verum, ac me a te missum, ac consequenter agnoscant viam ad justitiam et salutem, quæ est credere in me meisque jussis obedire, itaque sint prædestinati, atque per eos alii multi, quos a dæmonibus et morbis liberant, veri Dei cognitione illuminentur et salventur.

Vers 22. 22. Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. — Ut sicut a Patre meo creata sunt, ita jam vitio ipsorum perdita per me recreentur et redimantur; ut scilicet homines in peccata prolapsos sublevem, sanctificem et beem, et cum homine cæteras creaturas vitio hominis corruptas renovem et restaurem. Ita S. Athanasius, serm. 4 *contra Arianos*: « Postquam, ait, peccasset et lapsus esset homo, ejusque lapsu perturbatis omnibus, mors invaluisset ab Adam usque ad Christum, terraque execrationi data esset, infernus apertus, paradisus clausus, cœlum infensum, et tandem corrupto et interempto homine insiluisset diabolus contra nos; tunc dedit illi hominem, ut ipsum Verbum caro fieret, carnemque assumptam in omnibus instauraret. Tradita enim sunt illi ut medico, qui sanaret morsum serpentis; et ut vitæ, qua excitaret mortuum; et ut luci, quo illuminaret tenebras; et ut rationi, quo redintegraret vim rationalem. » Particulatim deinde idipsum explicat, dum subdit: « Postquam igitur tradita sunt illi omnia, et factus est homo, correcta sunt omnia et perfecta : terra pro maledictione benedictionem obtinuit, paradisus reseratus est, infernus se metu contraxit, monumenta aperta sunt resurgentibus mortuis; portæ reclusæ sunt, ut intraret ille ex Eden. »

Non igitur loquitur hic Christus de essentia et attributis divinis, sibi a Patre traditis et per generationem divinam communicatis, uti explicuit S. Chrysostomus, hom. 39 *in Matth.* v; Hilarius, lib. VI *De Trinitate*; S. Ambrosius, lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. xii; sed de plena omnium potestate quæ sibi ut homini, ad hominum salutem a Patre tradita fuit.

Vers. 25. 25. Et ecce quidam Legisperitus surrexit, tentans illum et dicens : Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo? — *q. d.* Quid me facere oportet, ut vitam æternam obtineam et possideam? Alius est hic Legisperitus ab eo qui idem quæsivit a Domino, *Matth.* xxii, 36, ut patet ex circumstantiis utriusque.

Tentans eum. — Hinc patet ipsum quæsivisse hæc animo non sincero discendi, sed ficto et doloso tentandi Christum, an Christus scilicet aliquid de se suaque doctrina contra legem responderet, ac illam huic præferret, unde eum calumniandi vel accusandi occasionem haberet. Christus enim ab illis censebatur legis prævaricator et contemptor. Ita Toletus. Quo animo ad Christum accesserit legisperitus.

Cætera quæ sequuntur usque ad versum 29, exposui *Matth.* xxii, 36 et seq.

Vers. 29. 29. Ille autem volens justificare seipsum, dixit ad Jesum : Et quis est meus proximus? — « Justificare, » id est justum præ cæteris ostendere; *q. d.* Demonstra mihi aliquem proximum in justitia, qui scilicet tam justus sit quam ego, et vix invenies. Ita Titus, Euthymius et Isidorus Pelusiota, lib. IV, *epist.* 173, qui censent Legisperitum hæc dixisse et superbia et fastu pharisaico. « Proximum, ait Isidorus, censuit esse justum justo, sublimem sublimi, *q. d.* Ostende mihi aliquem qui tam magnus sit ut possit mecum comparari. »

Verum Christi responsio contrarium significat, ut patet intuenti. Quare videtur hic Legisperitus, qui initio tentandi animo accesserat, audito dicto Christi, quo suum responsum de primo dilectionis Dei et proximi mandato laudarat, mentem mutasse, ac aversionem suam in amorem et reverentiam Christi convertisse, atque sincere et serio quæsiisse quis esset proximus, ut eum diligeret et legem implere posset. Ergo « volens justificare seipsum, » id est volens se ostendere justitiæ amatorem, et timoratæ conscientiæ quasi sollicitum intelligere legem Domini, et quasi assidue in ea studentem et meditantem, ut eam opere adimpleret. Ita Toletus, Jansenius et alii.

Et quis est meus proximus? — Magna enim inter Scribas hac de re erat quæstio, imo error; Scribæ enim, ex *Levit.* xix, 18 : Diliges רע *rea*, id est *amicum*, a contrario inferebant : Ergo odio prosequeris inimicum tuum, puta Gentilem, qui non est Judæus : unde hunc eorum errorem correxit Christus, *Matth.* v, 43. Quare Scribæ amicum vel proximum censebant esse solum Judæum, utpote veri Dei cultorem, ejusdemque secum gentis et religionis, imo inter Judæos eos qui legem prævaricabantur et impie vivebant, censebant non esse proximos, nec diligendos, sed solos fideles et justos. Merito ergo Legisperitus hic rogat Christum quis sit proximus, *q. d.* Ego omnes Judæos probos quasi proximos diligo, suntne alii adhuc proximi a me diligendi? Respondet Christus alios esse, nimirum proximos nostros esse omnes omnino homines : hi enim proximi nobis sunt ob communionem ejusdem vitæ humanæ, ejusdem gratiæ, ejusdem redemptionis per Christum, ejusdem Ecclesiæ et Sacramentorum, ejusdem vocationis ad fidem et gratiam, ejusdem destinationis cursusque ad eamdem fe- Quis proximus?

licitatem et vitam æternam. Omnis ergo homo est Hebraice *rea*, id est amicus, socius; Græce πλησίος, id est propinquus, a πλάω, id est accedo, appropinquo, quod in futuro habet πλήσω, unde πλησίος : latine nervosius vocatur proximus, quia proxime, id est nullo mediante ad nos accedit, nosque contingit per eamdem vitam, gratiam, Ecclesiam, gloriam, etc. Proximus enim Ciceroni et Latinis dicitur vicinissimus, unde Isidorus, lib. IX *Etymol.*, cap. VI : « Proximus, ait, dicitur ob proximitatem sanguinis. » Et Cicero, lib. II *De Legibus* : « Id, ait, habendum est Deo proximum (id est vicinissimum) quod est optimum. » Jam autem omnis homo nobis vicinissimus est per eamdem Dei creationem, et eamdem Christi redemptionem, et vocationem ad eamdem gratiam et gloriam : ergo omnis homo nobis est proximus. Vide dicta *Levit.* XIX, 18.

Tropologice : vox « proximus » exigit visceralem affectum et amorem; proximus enim a proximo diligendus est quasi frater a fratre, vel filius a patre : in his enim nullum est medium, sed alter alteri est proximus, ita tamen ut servetur ordo charitatis, quo magis diligendus est pater quam frater, et frater, quam nepos, etc.; inter proximos enim alius alio nobis est proximior, ideoque magis diligendus.

Vers. 30. 30. SUSCIPIENS AUTEM JESUS, DIXIT. — Euthymius, « excipiens sermonem, » id est respondens, ac fuse et exacte quæstionem, quis sit proximus, enucleans et resolvens. Sic ait Virgilius : « Excipit Ascanius, » id est vices respondendi suscipit.

HOMO QUIDAM DESCENDEBAT AB JERUSALEM (ideoque Israelita, ait Augustinus, serm. 37 *De Verbis Domini*, et Hierosolymita, ait Beda) IN JERICHO, ET INCIDIT IN LATRONES. — Est parabola sumpta a re quæ sæpe tunc temporis contingebat, ideoque vera historia et res gesta. Nam, ut notat S. Hieronymus, in cap. XX *Matth.*, et in *Epitaphio Paulæ* epist. 77, inter Jerusalem et Jericho erat locus periculosus et latrociniis infestus, ideoque Hebr. dictus *Adommim*, vel potius *Addammim*, id est *rubens* et cruentus, « quia multus in eo sanguis crebris latronum fundebatur incursibus. » Audi Adrichomium, locum hunc ex S. Hieronymo, Saligniaco, Brochardo et aliis plane describentem in *Descriptione tribus Benjamin*, p. 14, n. 6 : « Adommim, ait, locus sanguinarius homicidiis et latrociniis infamis, etiam posterioribus temporibus, et rem et nomen retinuit, aspectu terribilis et valde periculosus, quemque sine conductu nemo temere transeat. Eo loci homo ille, qui de Jerusalem in Jericho tendebat, curatus est a Samaritano, cum incidisset in latrones, ab iisque vulneratus esset, quod etiamnum multis contingit. Distat a Jericho contra Occidentem quatuor leucis. Quondam villula, nunc castrum, ut Bred. ex Brochardo, ut Hieronymus, ruinæ in sorte tribus Judæ : Græce vocatur ἀνάβασις πύῤῥων, *id est* ascensus rubentium, propter sanguinem

Adommim quid?

qui ibi a latronibus funditur; Hebraice Maledomim, est confinium tribus Judæ et Benjamin, ubi et castellum militum situm ob auxilia viatorum. Videtur hic caverna profunda, super quam olim erectum fuit ædificium. » Denique locus hic erat situs in monte vel colle, ex quo latrones eminus viatores adventantes prospicere poterant, ut eos ex improviso invaderent; unde *Josue* XV, 7, locus hic vocatur « ascensio Adommim. »

QUI ETIAM DESPOLIAVERUNT EUM (pecuniis, vestibus, rebus omnibus quas habebat), ET PLAGIS IMPOSITIS ABIERUNT SEMIVIVO (Græce ἡμιθανῆ, id est semimortuo) RELICTO — in via : illi certo ex vulneribus moriendum erat ibi, nisi quis ei succurreret et mederetur. Solent enim latrones eos quos spoliarunt, vulnerare vel occidere, ne spoliati illico advocent obvios et vicinos, qui latrones persequantur et spolia eis extorqueant, imo trucident. Syrus clare : *Et irruerunt in eum latrones, et spoliaverunt eum, et vulneraverunt eum, et reliquerunt eum, cum vix subsisteret in eo anima, et abierunt.*

Vers. 31. 31. ACCIDIT (casu, si homines spectes; sed certo consilio, si Dei providentiam, cui nihil est fortuitum, sed omnia prævisa et provisa, consideres) AUTEM UT SACERDOS QUIDAM DESCENDERET EADEM VIA; ET VISO ILLO PRÆTERIVIT. — Græce, ἀντιπαρῆλθεν, id est ex adverso præterivit, *q. d.* Sacerdos horrore plagarum vulnerati illius et moribundi perculsus, non tantum ad eum non accessit, sed et retrorsum abiit, et in contrariam partem iter suum reflexit, ait Titus et Theophylactus. Notat hic Christus præposteram religionem ac inhumanitatem sacerdotum illius ævi, qui externas tantum cæremonias, victimas et oblationes, quibus ipsi ditabantur, curantes, internam pietatem et misericordiam et charitatem negligebant, imo pessumdabant. Hinc enim sacerdos videns proximum suum gente Judæum, vulneribus confectum, seminecem et animam agentem, in hac extrema necessitate eum deseruit, imo nec eum adire vel alloqui dignatus est.

Vers. 32. Levita quinam? 32. SIMILITER ET LEVITA, CUM ESSET SECUS VIAM, ET VIDERET EUM, PERTRANSIIT. — Levita olim apud Judæos erat id quod apud Christianos est Diaconus, qui sacerdoti in sacris ministrat. Hic ergo ejusdem farinæ et inhumanitatis erat, cujus fuerat sacerdos : qualis enim sacerdos, talis Levita; qualis Prælatus, talis Diaconus; qualis princeps, talis famulus; qualis magister, talis discipulus. Unde simili modo pertransit. Græce est eadem vox quæ vers. 31, ἀντιπαρῆλθεν, id est in contrariam viam abiit.

Vers. 33. 33. SAMARITANUS AUTEM QUIDAM ITER FACIENS, VENIT SECUS EUM; ET VIDENS EUM, MISERICORDIA MOTUS EST. — « Samaritanus, » qui scilicet genere et gente, et religione a Judæis erat alienissimus, ideoque magis exosus quam Gentilis; utpote Judæorum schismaticus et hæreticus, quem proinde Judæi non proximum, sed juratum hostem cen-

sebant, passimque oderant : hic, inquam, Judæi vulnerati, a Judæis derelicti et a sacerdote ac Levita neglecti, commiseratione motus, ei ut proximo succurrit, medicatus est vitamque restituit. Profert Christus exemplum Samaritani, ut ostendat non solos amicos, sed et inimicos (talis enim Judæis erat Samaritanus) esse proximos nostros. Rursum Samaritanum hunc in charitate et beneficentia præfert Judæis, utpote qui in Judæum semineceem a Judæis neglectum et Samaritanis invisum, adeo beneficum se præstiterit.

Vers. 34.

34. ET APPROPIANS (descendens ex equo vel asino quo vehebatur), ALLIGAVIT VULNERA EJUS, INFUNDENS OLEUM ET VINUM, — quæ secum ferebat in via quasi viaticum; scilicet vinum pro potu, oleum pro obsonio cum pane, hoc est pro cibo. Est hysterologia : prius enim lavit vulnera vino;

Vini usus in vulnere.

vinum enim *primo* saniem abstergit; *secundo*, pituosos biliososque humores ad vulnus confluentes arrodit; *tertio*, vulnera constringit, ne saniem et sanguinem ulterius emittant; *quarto*, nervos calefacit et roborat, ut plagam excutiant. Deinde

Et olei.

vulnus linivit oleo, *primo*, ut vini acredinem et mordacitatem olei pinguedine et lenitate temperaret; *secundo*, ut dolores leniret; *tertio*, ut partes vulneri vicinas foveret et roboraret : nam alioqui oleum recentibus vulneribus obesse, illaque putrefacere, docet Galenus, lib. III *Matth.*; et Hippocrates, lib. *De Ulceribus*. Vide Valesium, S. *Philosophiæ* cap. LXXXVII.

Hinc tropologice S. Gregorius, lib. XX *Moral.*, cap. VIII : In vino, ait, morsus districtionis, in oleo mollities pietatis : miscenda ergo lenitas est cum acritate, ut vulnera animæ sanentur, et vitia a peccatoribus expellantur. S. Chrysostomus vero : Vinum, ait, est sanguis passionis, oleum chrismatis unctio; vel, ut Interlinearis, chrisma Spiritus Sanctus.

ET IMPONENS ILLUM IN JUMENTUM SUUM — quo ipse equitare vel asinare solebat. Syrus, *supra asinum suum.* Descendit ergo ipse ex equo vel asino, cui insidebat, illumque cessit vulnerato, imo eum illi imposuit.

Allegorice S. Augustinus, in *Quæst. Evang.* : Jumentum, ait, est Christi caro. Imponi jumento, est in ipsam incarnationem credere. S. Ambrosius : Jumento imponit, inquit, dum peccata nostra portat. Theophylactus : Membra sua nos fecit, ait, et participes corporis sui.

DUXIT (ipse pedes incedens, frænumque prehendens, illoque minans equum et equitem,) IN STABULUM. — Græce, εἰς πανδοχεῖον, id est in diversorium, sive hospitium, ita dictum, quod omnes promiscue recipiat; hospitium ergo dicitur « stabulum » a stando, quod in eo viatores ex via lassi stent, id est quiescant. Sic « stabulum » pro hospitio sumit S. Cyprianus, lib. III, *epist.* 13; hinc Syrus et Arabicus pro *stabulo* vertunt *hospitium.*

ET CURAM EJUS EGIT, — prospiciens illi de cibo, igne, lecto, medico, medicinis cæterisque rebus ad curam necessariis vel opportunis.

Vers. 35.

35. ET ALTERA DIE PROTULIT DUOS DENARIOS. — Denarius simplex erat drachma argenti, puta unus julius, vel regalis Hispanicus. Verum hic denarius, non simplex, sed duplex, uti modo est dimidius Philippicus dalerus : dedit enim tantum, quantum sufficere putabat vulnerato alendo et medicando usque ad suum reditum; ad hoc enim non sufficiebant duo julii.

Tropologice S. Augustinus, in *Quæst. Evang.* : Duo denarii, ait, sunt duo præcepta charitatis, quam Apostoli acceperunt ad evangelizandum; aut promissio vitæ præsentis et æternæ.

ET DEDIT STABULARIO (id est hospiti, qui stabulo et hospitio præerat) ET AIT : CURAM ILLIUS HABE, ET QUODCUMQUE SUPEREROGAVERIS (ulterius impenderis), EGO, CUM REDIERO, REDDAM TIBI. — Vide hic et disce a Samaritano plenam dilectionem, qua nihil omisit, quod ad vulnerati curationem requiritur; sed omnia charitatis officia hic requisita copiose præstitit.

Allegor.

Adam est homo ille qui incidit in latrones.

Allegorice : homo est Adam lapsus in peccatum, ideoque in anima vulneratus et pene occisus; Adam enim ex Jerusalem, id est ex visione pacis, puta ex paradiso et statu innocentiæ, ubi summa fruebatur pace cum Deo, secum, cum Eva et cum omnibus animalibus, descendit in Jericho, id est in mutabilitatem et statum peccati : hujus enim symbolum est Jericho, id est luna, quæ quotidie mutatur et deficit. Latrones sunt dæmones, qui Adamum et Evam per serpentem deceperunt et ad peccatum induxerunt, itaque eum Dei gratia et virtutibus spoliarunt, et vulnera concupiscentiæ omnibus animæ potentiis et appetitibus inflixerunt. Sacerdos et Levita sunt lex vetus, quæ lapsum Adæ sanare neglexit, quia non potuit. Samaritanus, id est custos, est Christus, qui fideliter homines omnes curat et custodit, ut sanentur et salventur; equus est hujus humanitas, cui ipsa deitas insidet, et quasi inequitat. Stabulum, id est hospitium, est Ecclesia, quæ omnes fideles recipit. Vinum est sanguis Christi, quo vulnera nostra abluuntur et sanies peccatorum abstergitur. Oleum est misericordia, clementia et lenitas Christi. Stabularius sive hospes, qui stabulo, id est Ecclesiæ præest, est S. Petrus, sive Pontifex. Ita S. Ambrosius et Origenes hic, *hom.* 34; S. Hieronymus, in cap. X *Matth.*; S. Augustinus, serm. 17 *De Verbis Domini*, et alii passim. Audi Origenem : « Aiebat quidam de presbyteris, volens parabolam interpretari, hominem qui descendit esse Adam; Jerusalem, paradisum; Jericho, mundum; latrones, contrarias fortitudines; sacerdotem, legem; Levitam, Prophetas; Samaritem, Christum; vulnera vero, inobedientiam; animal, corpus Domini; pandochium, id est stabulum, quod universos volentes introire suscipiat, Ecclesiam interpretari. Porro, duos denarios Patrem et Filium

intelligi; stabularium Ecclesiæ præsidem, cui dispensatio credita est. De eo vero quod Samarites reversurum se esse promittit, secundum Salvatoris figurabat adventum. Hæc cum rationabiliter pulchreque dicuntur, » etc.

Hinc rursum ex hac parabola docent Patres et Theologi Adamum per peccatum spoliatum esse bonis et donis gratuitis, uti sunt gratia et virtutes; vulneratum vero fuisse in naturalibus, id est in natura non pura et mera : hæc enim eadem est post peccatum, quæ fuit ante; sed in natura per gratiam erecta, sanata et integra per justitiam originalem illi a Deo inditam : hæc enim omnes appetitus et passiones, ac concupiscentiæ motus voluntati et rationi subjiciebat, ut nil velle aut concupiscere possent, nisi quod recta ratio judicabat, ac voluntas recta amabat et appetebat : jam autem per peccatum privati hac justitia originali, experimur in nobis inscia ratione, et invita voluntate, pravos hosce motus exoriri; hoc est vulnus naturæ.

Vers. 36. 36. QUIS EORUM TRIUM VIDETUR TIBI PROXIMUS FUISSE ILLI QUI INCIDIT IN LATRONES? — Videtur Christus apposite ad interrogationem legisperiti, « Quis est proximus meus? » dicere debuisse : Quis in hac parabola tribus hisce, puta Sacerdoti, Levitæ, ac præsertim Samaritano, fuit proximus? utique ille qui incidit in latrones, ab eisque spoliatus, vulneratus et semimortuus relictus, omni proximorum ope indigebat : nam alioqui ex hac interrogatione Christi quis inferre poterit: Ergo proximus est is qui benefacit egenti, puta Samaritanus, non autem ipse egens, puta spoliatus ille et vulneratus; ac consequenter Sacerdos et Levita non erant proximi, quia egenti non benefecerunt. Unde pariter inferas eos qui nos oderunt et persequuntur, non esse nostros proximos.

Verum dico sensum esse : « Quis horum trium videtur tibi proximus fuisse illi qui incidit in latrones? » *q. d.* Quis horum trium tibi videtur in hoc casu se gessisse ut proximum capti, spoliati et vulnerati a latronibus? sic enim hanc interrogationem Christi intellexit ipse Legisperitus, dum vers. seq. respondet : « Qui fecit misericordiam. » Ergo ex eo Christus quærit : Quis ex hisce tribus tibi videtur vere functus officio proximi erga vulneratum tam miserum, ita ut eum, licet tam afflictum et ex inimica sibi gente, puta ex Judæis, oriundum, æstimarit suum esse proximum? Proximus enim est nomen correlativum, proximus enim est proximi proximus, sicut misericors est miseri misericors : quare Christus recte ex uno designat alterum, puta ex relativo designat ejus correlativum, quod quærebat Legisperitus. Maluit vero Christus sic responsionem suam invertere, ut Legisperito nobisque omnibus statueret exemplum reale et perfectum dilectionis proximi, quod ipse imitaretur non speculando in lege, sed opere idipsum præstando, quod præstitit Samaritanus : unde concludit, vers. 37, dicens : « Vade, et tu fac similiter. » Maxime autem voluit Christus Legisperitum docere, non Judæum, non amicum, uti volebant Scribæ, sed omnes omnino homines, maxime miseros, etiam nobis inimicos, habendos esse proximos, et omni officii genere esse diligendos. Simili modo, ob similem causam, Christus invertit quæstionem majoris dilectionis duorum debitorum, Magdalenæ scilicet et Simonis : « Quis eum plus diligit? *Luc.* cap. VII, vers. 47, uti ibi ostendi. Ita S. Augustinus, quem mox citabo, Beda, Theophylactus, Euthymius, Titus, Toletus, Jansenius et alii passim.

Vers. 37. 37. AT ILLE DIXIT : QUI FECIT MISERICORDIAM IN EUM. ET AIT ILLI JESUS : VADE, ET TU FAC SIMILITER. — « Ut videlicet, » inquit S. Augustinus, lib. V *De Doct. Christ.*, cap. XXX, eum esse proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ, si indiget, vel exhibendum esset, si indigeret. Ex quo est jam consequens, ut etiam ille a quo nobis hoc vicissim exhibendum est, proximus sit noster : proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Nullum autem exceptum esse, cui misericordiæ denegetur officium, quis non videat? quando usque ad inimicos etiam porrectum est, quales erant imprimis Samaritani Judæis. » Addit apposite S. Augustinus : « Quid tam remotum quam Deus ab hominibus? cum haberet Deus in se duo bona, justitiam et immortalitatem; nos duo mala, iniquitatem et mortalitatem : factus est mortalis, et ita prope nos, non id quod nos, id est peccator, suscipiendoque pœnam, et non culpam, culpam delevit et pœnam. »

Causam a priori dat Isidorus Pelusiota, lib. IV, *epist.* 123, dicens : « Proximitas enim natura æstimatur, non virtute; substantia, non dignitate; compassione, non loco; curationis modo, et non loci propinquitate : illum namque arbitrare proximum, qui tui maxime indigeat, et sponte tua ad auxilium ei ferendum accede. »

Vers. 38. 38. FACTUM EST AUTEM DUM IRENT (dum proficiscerentur Jesus et discipuli ejus, evangelizantes per vicos et castella, ut dixi vers. 1), ET IPSE (Jesus) INTRAVIT IN QUODDAM CASTELLUM (Græce κώμην, id est vicum, pagum, oppidum, puta Bethaniam, ubi Martha videtur habuisse domum); ET MULIER QUÆDAM, MARTHA NOMINE, EXCEPIT ILLUM IN DOMUM SUAM, — quasi hospitem et peregrinum, qui ut Deus erat omnium Dominus. Unde S. Augustinus, serm. 26 *De Verbis Domini* : « Suscepit, ait, famula Dominum, ægra salvatorem, creatura creatorem, spiritu pascenda in carne pascendum, dignatione, non conditione. » Laudatur in Martha virtus hospitalitatis, quod Jesum Scribis et Pontificibus exosum hospitio exceperit, sed hominem excipiendo recepit pariter Deum, qui illam totamque ejus domum benedixit, et

donis cœlestibus cumulavit, tandemque in cœlum ipsam suscepit, et æterna gloria beavit. Sic Abraham susciens hospites, angelos specie humana indutos hospitio excepit, quibus promissionem nascituri ex se Isaac, indeque Christi, qui benedicturus esset omnes gentes, accepit. Vide dicta *Hebr.* XIII. Quocirca Christus Marthæ morienti apparuit, eique præmium hospitalitatis rependit, atque eam ad cœleste, non hospitium, sed regnum, invitavit, dicens : « Veni, hospita mea dilectissima, quia sicut tu me in domum tuam recepisti, sic ego te in cœlum meum recipiam. » Ita habet ejus Vita, quæ ex S. Antonino addit, Christum sua præsentia sepulturam S. Marthæ honorasse. Ita Christus honorantes se honorat.

Christus Marthæ morienti apparet.

Vers. 39.

39. ET HUIC ERAT SOROR, NOMINE MARIA, — cognomento Magdalena; hæ duæ sorores « non solum carne, ait S. Augustinus, loco jam citato, sed et religione germanæ, ambæ Domino cohæserunt, ambæ Domino in carne præsenti servierunt, » tanto hospite beatæ.

QUÆ ETIAM SEDENS SECUS PEDES DOMINI, AUDIEBAT VERBUM ILLIUS. — Vox « etiam » notat Magdalenam non obiter, non alio tempore quando ei erat otium, sed illo temporis articulo, quo maxime cum Martha erat laborandum in apparanda Christo mensa, quasi otiosam sedisse cum Jesu : « Sedens secus pedes, » quasi discipula humillima summe amans et reverens Christum, ut eum docentem quietissime, modestissime, avidissime et attentissime audiret. « Quanto hic melius, ait S. Augustinus, serm. 27 *De Verbis Domini*, ad pedes sedebat, tanto amplius capiebat; confluit enim aqua ad humilitatem convallis, denatat de tumoribus collis. »

AUDIEBAT VERBUM ILLIUS. — Docet hic Christus suo exemplo, quid discipuli, ac viri Apostolici et Religiosi facere debeant in hospitiis, scilicet, « ut non resupini quiescant, ait S. Chrysostomus in *Catena*, sed potius repleant suscipientes sacris et divinis doctrinis, » ut nullum tempus sine fructu transire sinant, sed ubique semina pietatis jaciant, omnesque ad virtutem et Dei amorem excitent. Faciebat id inter alios R. P. Petrus Faber, primus S. Ignatii Loiolæ socius, qui in perpetuis peregrinationibus et missionibus, vitam omnem in societate exigit, ac proinde hoc salutare monitum nostris testamento reliquit, ut hospitium ingressi illico vel recitandis Horis, vel piis sermonibus miscendis intendant, seque pietatis professores ostendant : sic enim impedituros omnes lascivos sermones et castitatis tentatores, ac fructum non exiguum facturos, uti ipse non semel latrones in hospitio degentes suis sermonibus commovit ad pœnitentiam, eorumque ibidem confessiones excepit. Plura vide in Vita ejus. Idem faciebat S. Franciscus Xaverius in navibus, per totum Orientem navigans, et ubique evangelizans tam verbo, quam charitatis et sanctæ vitæ exemplo.

P. Petri Fabri salutare Religiosis monitum.

S. Franciscus Xaverius.

Vers. 40.

40. MARTHA AUTEM SATAGEBAT CIRCA FREQUENS MINISTERIUM. — Græce, περιεσπᾶτο περὶ πολλὴν διακονίαν, id est *distendebatur* vel *distrahebatur circa multam ministrationem*, sollicita et officiosa charitate curans, ut cibi tanto hospite digni rite coquerentur, mensa lectulique mensales congrue sternerentur, pedes hospitum lavarentur, cæteraque omnia hospitalitatis officia exacte præstarentur. Unde Arabicus vertit, *Martha autem diligenter ministrabat plurimum.*

QUÆ STETIT ET AIT (Græce, *astans autem dixit*; Syrus, *venit et dixit*) : DOMINE, NON EST TIBI CURÆ (Arabicus: *Domine, non gravat te res mea*) QUOD SOROR MEA RELIQUIT ME SOLAM MINISTRARE? DIC ERGO ILLI, UT ME ADJUVET. — Ita loquitur Martha, partim ex turbatione sollicitudinis omnia Christo congrue apparandi, partim ex confidentia in benignitate Christi, *q. d.* Domine, ego tui amore et obsequio opprimor laboribus : soror mea id videt, et interim desidet et otiatur. Tuæ ergo humanitatis est curare, illique jubere ut me sublevet, et in partem pii laboris veniat; tibique æque ac ego ministret : illa enim tota ex te pendet, me negligit. Verbo ergo illi innue, ut me juvet, et illud faciet; scio enim me illam rogantem nihil apud ipsam effecturam, quia tibi tuisque verbis tota est affixa.

Vers. 41.

41. ET RESPONDENS DIXIT ILLI DOMINUS : MARTHA, MARTHA, SOLLICITA ES, ET TURBARIS ERGA (circa) PLURIMA. — Arabicus, *tu sollicita turbata es erga res plurimas.* « Repetitio nominis Martha, est indicium dilectionis, ait S. Augustinus, *serm.* 26 jam citato, aut forte movendæ intentionis, ut audiret attentius : » tota enim intendebat suis ministeriis, ut minus verbis Jesu intenderet, nisi iterata nominis sui compellatione excita. Addit S. Augustinus : « Maria causam suam maluit Judici (Christo) committere, nec in respondendo voluit laborare, » sciebat enim Christum a se stare, suique patronum agere solitum. Unde hic Christus « factus est Mariæ advocatus, qui judex fuerat interpellatus, » ait Interlinearis ex S. Augustino, *serm.* 27. « Turbaris erga plurima, » *q. d.* Nimis es sollicita, Martha, ideoque turbaris. Vis enim plurima mihi apparare, cum paucis mihi sit opus : uno enim cibi genere contentus sum, imo delector, tum frugalitatis, tum sanitatis studio. Docet enim Galenus et medici varietatem ciborum onerare stomachum, ac difficulter tardeque ab eo digeri. Audivi nonnullos, qui uno cibo perpetim vescentes, ad longævam et plane decrepitam ætatem vixere. Emmanuel Sa et alii Græce τυρβάζεις vertunt, *tumultuaris* : « Sed tumultus hoc loco distractio est et turbatio, » ait Euthymius; qui enim circa multa distrahuntur suntque solliciti, multas cogitationum et curarum anxietates et tumultus, qui in mente confligunt, eamque affligunt, experiuntur, quocirca nimia sollicitudo et anxietas signum est et effectus alicujus passionis et perturbationis internæ, sci-

licet nimii timoris et amoris : quia si quis nimis amat honorem, opes, commoditates, amicum vel rem aliam, illamque perdere timet, hic est sollicitus, turbatur, anxiatur.

Vers. 42. 42. PORRO UNUM EST NECESSARIUM. — Arabicus, *quod autem necessarium est, facile est;* Græce, ἑνὸς δέ ἐςι χρεία, id est *uno autem est opus :* hoc unum Christus opponit multis, circa quæ turbatur Martha. Syrus, *at unum est quod requiritur.* Consentit Ægyptius, Æthiopicus et Persicus.

Unum necessarium quid ? Quæres quodnam sit hoc unum, idque necessarium ? Respondent Lutherus, Bulingerus, Melanchthon cæterique ejusdem farinæ Novatores, hoc unum esse fidem, sive audire Evangelium, illique credere : hoc enim tantum dicitur hic fecisse Magdalena, vers. 39 : « Sedens, inquit, secus pedes Domini, audiebat verbum illius : » censent enim ipsi fidem solam necessariam esse ad salutem. Crede, inquiunt, te per merita Christi salvandum, et infallibiliter salvaberis. Verum hæc fides est temeraria, fallax et falsa; nam illam possunt habere blasphemi, fures et latrones : præter fidem enim, ad salutem necessaria est spes, charitas et bona opera, ut patet *Matth.* XIX, 17; I *Corinth.* XIII, et alibi passim; idque patet in ipsa Magdalena, quæ ita verbum Domini audiebat, ut auditis obediret, illaque exequeretur per opera charitatis, humilitatis et pœnitentiæ, ut patet cap. VII, 43, et ex tota deinceps ejus vita.

Resp. Primo. Verius ergo Orthodoxi plures per « unum » intelligunt unum cibi genus; *q. d.* Tu, o Martha, sollicita es et turbaris, ut multa mihi fercula apponas, sed frustra; nam uno duntaxat opus est, unum mihi sufficit : non requiro mensam opiparam, escam communem et facile parabilem opto : hoc enim dictat mihi mea temperantia et paupertatis studium ; interim non damno, imo laudo tuam erga me devotionem, reverentiam et studium, qua dignitati meæ personæ tanta et tam multa apparas, ut ostendas quanti me æstimes, quantumque affectum erga me geras : sed tamen moneo ne nimis sis sollicita, neve in ministerio tuo turberis, et Magdalenam a meis sermonibus avoces. Ita S. Basilius, in *Regulis fusius disput.*, interr. 20; Theophylactus; et S. Gregorius, apud D. Thomam in *Catena;* S. Hieronymus, in epist. *ad Eustochium;* Toletus, Emmanuel Sa et Franciscus Lucas hic. Audi S. Basilium : « Paucis vel uno est opus : paucis quidem ad apparatum videlicet, uno vero scopo ut necessitas expleatur. » Sic et Titus : « Non ea de causa huc venimus, ut supervacaneis escis ventrem impleamus; natura enim paucis contenta est. » Accedit Theophylactus : « Uno nobis opus est, nempe ut comedamus qualitercumque, non variis. » Hinc Arabicus vertit, *quod autem necessarium est, facile est.*

Secundo, sublimius et magis apposite ad sequentia, « unum » hoc « necessarium » est unius Dei ac salutis æternæ cognitio, studium et amor, cui quasi optimæ parti et sorti totam affixit se Maria. Unde hoc « unum » explicans, subdit : « Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. »

Sensus est, *q. d.* Tu, o Martha, circa multa distraheris et turbaris; remedium tibi suggero, ut te colligas in unum, ut scilicet uni Deo per omnia placere satagas, ac unius Dei amore omnes actiones tuas obeas; sic illæ te non distrahent, sed fixa in Deo, omnia ex ejus voluntate sine turbatione, quiete et suaviter perages; quia superfluas rescindes, nec plures capesses quam opus sit et quam facere possis. Ita Beda, Euthymius, Jansenius et alii : unde S. Augustinus, serm. 26 *De Verbis Domini;* et S. Gregorius, lib. I in lib. *Reg.*, cap. IV et alii : « Unum » hoc, inquiunt, est ultimus finis, et summum hominis bonum, ad quod nostra mens est dirigenda, et a quo non est distrahenda. Et Cassianus, *Collat.* I, cap. VIII : « Unum, ait, est unius Dei intuitus et contemplatio, ut scilicet etiam Sanctorum actus ac ministeria mirifica supergressus, solius Dei jam pulchritudine scientiaque pascatur; » licet enim contemplatio non sit necessaria ad salutem, est tamen necessaria ad plenam sanctitatem et perfectionem, quæ animam omni sollicitudine et turbatione liberat facitque omnino tranquillam, utpote Deo plane unitam et in eo quiescentem. Hoc faciebat Psaltes, dicens : « Unam (Heb. *unum*) petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ, » *Psalm.* XXVI, 4. Et Paulus : « Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ priora sunt extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu, » *Philip.* cap. III, vers. 14. Et *Esther*, XIV, 18 : « Tu scis, Domine, quod nunquam lætata sit ancilla tua, ex quo huc translata sum usque in præsentem diem, nisi in te, Domine Deus. » Nam, ut ait Christus, *Joan.* XVII, 3 : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. »

Unum est unio cum Deo. Cur ? Quocirca S. Ægidius, unus e primis S. Francisci sociis, vir valde a Domino illuminatus, interrogatus quæ esset via ad sanctitatem et perfectionem, verbo respondit : « Una uni : » *una* scilicet anima *uni* Deo uniatur; dualitas enim separat et dividit, unitas vero colligit et unit. Deus enim est unus : quare qui Deum quærit, ad unitatem se redigat, eumque in unitate et voluntatis conformitate, ac mentis amorisque unione quærat oportet, uti docet S. Bernardus, serm. 7 *in Cant.* Hinc S. Augustinus, lib. II *De Ordine*, cap. XVIII, tom. I, per inductionem ostendit omnia tendere ad unum, quia, ut idem ostendit *De vera Religione*, cap. XXXII, unitas, sive simplicitas, est vestigium Dei, qui est prima, essentialis et increata unitas, omnium unitatum fons et origo. Et, cap. XLII, declarat quanta sit unitatis pulchri-

tudo. Denique unum necessarium est Deus; cætera enim omnia sunt contingentia et libera, et mero Dei beneplacito creata ex nihilo. Vulgo dicitur : « Qui duos lepores sectatur, neutrum capit : » Sic qui Deo et mundo placere satagit, neutri placet.

Tropol.

Tropologice : unum hoc adipisceris per orationem, meditationem et contemplationem, hæc enim nos uni Deo jungit et unit. « Religiosi est unum ipsum ambire, et ad sacram monadem cogi, » ait S. Dionysius, *Eccles. hierarch.* cap. VI; et Climacus, cap. I : « Monachus est qui semper habet spiritum elevatum in Deum, et orat in omni loco, tempore et negotio. » Et S. Chrysostomus, lib. I *De Orando Deum :* « Oratio, ait, est anima et spiritus vitæ religiosæ et perfectæ. » Et S. Bonaventura, opusc. *De Perfectione vitæ,* cap. V, ait Religiosum non frequentantem orationem gestare animam mortuam in corpore vivente; aut esse sicut corpus sine anima, habentem id quod externum est in Religione, absque eo quod internum est. Idem : Religio, ait, languida et infirma est, quæ non plurimum habet orationis. Quid ergo, o infelix anima, per multa vagaris, ait S. Augustinus in fine *Meditat.?* requiem quæris, et non invenis; ama unum in quo sunt omnia, et in eo læta saturaque conquiesces : ipse enim te satiabit bonis omnibus, te torrente voluptatis potabit, imo inebriabit. Audi Epictetum ad Arianum : « Oportet, inquit, ut omnia principia quasi converso orbe, redeant ad unum principium, omnia pulchra ad unum pulchrum, omnia vera ad unum verum, omnia bona ad unum bonum, omnia divina ad unum Deum; omnia una ad unum ter unum. » Nam unitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem sunt, unum sunt. Quocirca Sponsa, *Cant.* II : « Dilectus meus mihi, ait, et ego illi. » Una enim sponsa uni sponso tota intendat oportet. Hinc Sancti optant a carne separari et mori, ut mentem totam uniant Deo. « Cupio dissolvi, ait Paulus, et esse cum Christo. » Et S. Simeon : « Nunc dimittis servum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace. » Et Psaltes : « Hei mihi! quia incolatus meus prolongatus est. » Causam dat S. Basilius, in *Regul. fusius disp.*, interrog. 2 : « Vehementer enim, ait, vitam hanc veluti tetrum quemdam carcerem abhorrebant, usque adeo difficiles ad cohibendum animos (Græce ὁρμαῖς, id est vehementes impetus et impulsus, evolandi scilicet ex hoc carcere), erant hi, quorum mentes Dei amor perstrinxerat; cum enim inexplebili intuendæ divinæ pulchritudinis cupiditate flagrarent, illud exoptabant, ut æquata infinito sempiternæ vitæ curriculo sibi jucunditatis Domini contemplandæ facultas præberetur. » Adeo beatum otium sapientibus negotio abundat, et fœcundum est; quique semel in divinitatem se mersit animus, ea et pasci ubique potest et pascere. Quocirca David, *Psal.* XLI : « Sitivit, ait, anima mea ad Deum fontem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei? »

Unitas rerum principium et finis.

Symbolice : Unitas numerorum omnium principium est, utpote a qua fluit omnis numerus, eaque omnium finis, ut in quam omnis numerus resolvatur : nec ab aliquo suam trahit originem, aut in aliquem secatur numerum. Ita Deus optimus maximus omnium rerum initium et finis est, juxta illud *Apoc.* XXI, 6 : « Ego sum alpha et omega, » omnia aperiens et claudens omnia, ante quem et post quem nihil, et tantum abest ut a creaturis suam sumpserit originem, ut illas æterno præcesserit intervallo, sine illis existens, cum illæ sine ipso nec consistere queant. Unde philosophus ille Platonicus : Ab unitate divina, ait, omnia prodeunt, prodeuntiaque unitatem quamdam ipsis impressam retinent, divinæ unitatis imaginem, qua et revocantur in illam, et revocata perficiuntur. Et Plato, in *Parmenide:* Per unum intelligit esse divinum, in quo omnia vitam habent, tanquam rami in radice. Hinc illud Pythagoræ : « Oportet hominem fieri unum; » nam « qui adhæret Deo, unus cum eo spiritus efficitur, » ait Apostolus; et Macrobius, lib. I *in Somnium Scipionis :* « Unitas, ait, principium et finis omnium, neque ipsa principii aut finis patiens, ad summum nos duxit Deum. » Trismegistus, in *Pimandro :* « Unitas, ait, omnium principium, radix et origo, omnem continet numerum, a nullo comprehensa, omnemque gignit numerum ex nullo genita numero : hæc est imago Dei. »

Ubi virtus, ibi unitas.

Rursum ubi peccatum est, ibi est multitudo; ubi autem virtus, ibi singularitas, ibi charitas, ibi unitas. Virtutis ergo studiosus unum amet, et unitatis sit studiosus oportet. Unitatis enim magister Christus voluit nos in una Ecclesia adunare, sibique unire. Unitas enim dat cœlo temperiem, animo sanctitatem, corporibus sanitatem, domibus et civitatibus pacem et animorum concordiam, omnisque populi virtus et fortitudo est ex unanimitate. Dualitas enim omnis discordiæ, schismatis, belli, tempestatis, morbi et turbationis est causa et mater. Unde Plato, lib. V *De Republ.* : Nullum, ait, perniciosius civitati malum, quam qui eam dividit, et ex una plures facit; nec melius quidquam eo quod ipsam vincit simul et unam efficit. Aristoteles, lib. I *Ethic.*, cap. VI, citat Speusippum dicentem, rem proprie dici bonam et perfectam, quando sit una; cum res quælibet in se habeat bonitatem suam per unitatem qua suum suscipit esse; tamdiu enim est quidquid est, quamdiu unum est; cum autem desinit esse unum, desinit esse id quod est : materia quippe non habet esse, nisi per unionem sui cum forma : tolle hanc unionem, divides materiam a forma, et compositum interibit. Unio ergo est vita, divisio vero mors. Unde de cœlesti vita S. Augustinus loquens : « Non erit ibi, ait, aliqua invidia disparis charitatis, ubi in omnibus

regnat unitas charitatis. » Et S. Gregorius : « Et tanta vis charitatis ibi omnes associat, ut bonum quod quisque in se non accepit, in alio se gaudeat accepisse. Regnum ergo vitæ est in charitate, quæ est unio; regnum mortis in odio, quod est divisio. Quocirca Pythagoras unitatem dicebat esse Deum, dualitatem vero dæmonem : quem secutus Homerus, unius naturam in boni ratione constituit, in mali vero ratione dualitatem : unde *Iliade* β ita canit :

Nec multos regnare bonum, rex unicus esto.

Rex unus esto. Rex unus est apibus, dux unus in gregibus, grues unum sequuntur, in navi unus est gubernator, in civitate unus prætor, in corpore unum caput, in exercitu unus dux, in Ecclesia unus Pontifex, in mundo unus sol. Denique unitas est virginitas, quæ nos similes facit angelis : dualitas est conjugium, quod nos assimilat animalibus.

MARIA OPTIMAM PARTEM ELEGIT. — *Sibi*, ut addunt Syrus et Arabicus; Græce ἀγαθὴν, id est *bonam* antonomastice, sive per excellentiam, id est optimam. Confert enim et præfert hic Christus Mariam Marthæ, ut patet ex contextu et ex omnium Patrum interpretatione, *q. d.* Tu, o Martha, bonam partem elegisti, sed Maria meliorem. « Non tu malam, sed illa meliorem, » ait S. Augustinus. « Ecce pars Marthæ non reprehenditur, ait Beda, sed Mariæ laudatur. » Audi rursum S. Augustinum, serm. 27 *De Verbis Domini* : « Putamus reprehensum esse ministerium Marthæ, quam cura hospitalitatis occupaverat, quæ ipsum Dominum hospitio receperat? quomodo recte reprehendebatur, quæ tanto hospite lætabatur? » Sic et Ambrosius : « Nec Martha, ait, in bono ministerio reprehenditur; sed Maria, quod meliorem partem sibi elegerit, antefertur. » Et Cassianus, *Collat.* I, cap. VIII : « Cum laboraret Martha pia sollicitudine ac dispensatione distenta, solam se videns ad tantum ministerium non posse sufficere, adjutorium sororis a Domino postulabat, dicens : Non est tibi curæ, etc., utique non ad vile opus, sed ad laudabile eam ministerium provocabat, et tamen quid audit? » Rationem dat Theophylactus : « Per alterum enim corpus pascitur, per alterum anima vivificatur. » Et Euthymius : « Bonum est hospitalem esse, verum melius Deo assidere; illud enim corporale est, hoc autem spirituale. » Aliam rationem symbolicam dat S. Augustinus, serm. 27 *De Verbis Domini*, dicens : « Sed unde meliorem? quia tu circa multa, illa circa unum : præponitur unum multis; non enim a multis unum, sed multa ab uno. » Et inferius : « Multa sunt quæ facta sunt, unus est qui fecit, etc.; bona valde quæ fecit, quanto melior ille qui fecit! » Tres personæ divinæ inter se realiter distinctæ, sunt unum in eadem numero deitate, quæ est simplicissima et perfectissima unitas : sic quo magis ad unitatem et simplicitatem accedis, eo magis ad Deum accedis, ait S. Augustinus. Imo Christus, *Joan.* XVII, 21, orans Patrem pro suis fidelibus et dilectis : « Ut omnes, ait, unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint. » Et mox : « Et ego charitatem quam dedisti mihi, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus, ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum. »

Sors Mariæ præstat Marthæ. Porro pars Mariæ, quam Christus optimam vocat, est, relictis omnibus terrenis curis, Christo assidere, verbum ejus audire, soli Deo et rebus divinis vacare, orationi et contemplationi jugiter intendere. Audi Richardum de S. Victore, in *Cant.* VIII : « Optimam partem elegit Magdalena, quæ gratiam exercet contemplationis, et tamen occupatur in parte sororis, ut etiam activæ vitæ præmio coronetur : in qua pari charitate par præmium meretur. Martha in uno loco corpore laborat circa aliqua, Maria in multis locis charitate circa multa; in Dei enim contemplatione et amore videt omnia, dilatatur ad omnia, comprehendit et complectitur omnia, ita ut in ejus comparatione Martha sollicita dici possit circa pauca. Valde ergo hoc unum est necessarium, et merito præferendum, in quo et Deo per amorem anima inhæret, et omnibus charitatem et sollicitudinem exhibet. » Hinc noster Suarez, tract. *De Oratione mentali* : Optimam, ait, partem elegit Maria, quia oratio mentalis est quasi hujus vitæ beatitudo. Ipsa enim est quasi inchoatio visionis beatificæ, qua Sancti in cœlo beantur.

Hinc pariter S. Magdalena erat in jugi solidoque gaudio. Audi S. Bernardum, serm. *De Magdalena* : « Absit ut in terra suaviter viventium, gaudiorum inveniatur materia; cum tantis alternationibus tota mundi facies immutetur : sed est gaudium continua sibi jucunditate firmissimum, quod perfectus animus de secura sibi conscientia pollicetur. Mens enim ab hujus mundi aspergine pure detersa, et in divinæ contemplationis acumen totum desiderii sui figens affectum, minas aspernatur, nescit timorem, spem falsam eludit, et omnium scandalorum immunis, in pace in idipsum dormiens requiescit. » Hujus beatæ tranquillitatis causam reddens Hugo Victorinus, lib. III *De Anima*, cap. IX : « Recta, inquit, conscientia tranquilla est, quia omnibus est dulcis, et nulli gravis; utens amico ad gratiam, inimico ad patientiam, cunctis ad benevolentiam, et quibus potest ad beneficentiam. »

PARTEM. — Videtur, ait Maldonatus, alludere ad ritum veterum, qui, divisuri hæreditatem, jubebant, ut major filius vel hæres illam in partes maxime æquales divideret, deinde minor quam vellet prior eligeret, ne major inæqualiter dividendo minori fraudem facere posset, teste Seneca, lib. VI, *Declamat.* 3. Sic hæreditas erat Christus, Martha senior duas ejus quasi partes fecit, vers. 40, scilicet Christum audire et Christo servire; Maria minor meliorem partem elegit, scilicet Christum audire : nam Hebr. חלק *chelec*,

id est *pars*, in Scriptura significat sortem hæreditariam, juxta illud : « Pars mea Dominus, » *Thren.* III, 24. Et : « Dominus pars hæreditatis meæ, » *Ps.* XV. Porro, hic recte sortem vocat Christus « partem, » quia pars bona perfectæ vitæ est sors Marthæ, sive vita activa ; sed melior est pars, id est sors Mariæ, sive vita contemplativa. At vero vita mixta, comprehendens simul actionem et contemplationem, non est pars, sed totum, sive tota perfectio ; atque hujus totius respectu Christus unamquamque vocavit partem ; mixtam ergo vitam egit Christus pernoctans in oratione ac per diem prædicans, Joannes Baptista et Apostoli. Hæc enim est ipsum totum sive perfectum ; quia in ea contemplatio dirigit acuitque actionem.

Mixta vita perfectissima, cur?

QUÆ NON AUFERETUR AB EA. — Quia scilicet contemplatio et occupatio studiumque Mariæ ad verbum audiendum et meditandum, est spiritualis et æternus mentis cibus ; unde perficitur in cœlo per jugem Dei visionem, durabitque in æternum ; cum sors Marthæ sit temporalis, utpote quæ cibum corpori præstat in hac vita duntaxat : in cœlo enim videre, amare et laudare Deum, est otiosum Beatorum negotium, et negotiosum otium. Ita S. Augustinus, Beda, Theophylactus et alii (1). Unde S. Gregorius, lib. VI *Moral.*, cap. XVIII : « Nec auferri unquam, ait, sors Mariæ dicitur, quia activæ vitæ opera cum corpore transeunt, contemplativæ vitæ autem gaudia melius ex fine convalescunt. » Audi S. Augustinum, serm. 27 *De Verbis Dom.* : « A te (o Martha) quod elegisti, auferetur, ut quod melius est detur. Auferetur enim a te labor, ut requies detur. Tu navigas, illa in portu est. Et anterius : Intenta erat Martha quomodo pasceret Dominum ; intenta Maria quomodo pasceretur a Domino. A Martha convivium Domino parabatur, in cujus convivio Maria jam jucundabatur. » Et rursum : « Transit labor multitudinis, et remanet charitas unitatis. » Laurentius Justinianus, lib. *De Ligno vitæ*, tract. *De orat.*, cap. VIII : « Activa vita, ait, habet sollicitum cursum, contemplativa gaudium sempiternum ; in hac acquiritur regnum, in illa percipitur ; hæc facit pulsare bonorum operum, velut quibusdam manibus januam, ista vocat consummandos in patriam ; in hac contemnitur mundus, in ista videbitur Deus. Sedebit (inquit Propheta de contemplativis) populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciæ et in requie opulenta. » S. Gregorius, lib. II, hom. 34 *in Ezech.* : « Activa vita, ait, cum corpore deficit. Quis enim in æterna patria panem esurienti porrigat, ubi nemo esuriet ? potum tribuat sitienti, ubi nemo sitit ? quis mortuum sepeliat, ubi nemo moritur ? Cum præsenti ergo sæculo vita aufertur activa, contemplativa autem hic incipitur, ut in cœlesti patria perficiatur ; quia amoris ignis, qui hic ardere inchoat, cum ipsum quem amat viderit, in amore ipsius amplius ignescit. »

Vide et Cassianum, *Collat.* I, cap. X, ubi inter cætera ait : « In futuro sæculo cuncti ab hac multiplici, id est actuali operatione, ad charitatem Dei et divinarum rerum contemplationem perpetua cordis puritate transibunt. » Tali ergo recte dicas illud Poetæ :

> Nulla te cœlo rapiet vetustas,
> Tu comes Phœbo, comes ibis astris,
> Jure perenni.

Nota contra Calvinum, Martham gerere typum vitæ activæ, Mariam vitæ contemplativæ, dum sedet, dum tacet, dum interpellata non respondet, quæ denique intus rapta, foris insensibilis redditur, ait S. Bernardus, serm. 3 et 5 *De Assumpt. B. Virg.* Ita S. Augustinus, Basilius, Hieronymus, Gregorius, Cassianus, Beda et alii, quos fuse hic citat Maldonatus. Quid vero est contemplatio ? Respondet S. Augustinus (vel quisquis est auctor), lib. *De Spiritu et Anima*, cap. XXXII : « Est perspicuæ veritatis jucunda admiratio. ». S. Bernardus vero : « Contemplatio est mentis in Deum suspensæ elevatio, æternæ dulcedinis gaudia degustans. » Et alibi : « Est verus certusque intuitus animæ de quacumque re, sive apprehensio veri non dubia. » Richardus de S. Victore : « Est libera mentis perspicacia, in sapientiæ spectacula cum admiratione suspensa. » Joannes Gerson, Cancellarius Parisiensis, lib. *De Medit.*, consider. 12, ex Hugone et Richardo de S. Victore : « Contemplatio, ait, est liber et expeditus mentis intuitus in res perspiciendas usquequaque diffusus, et est sublevatæ mentis jubilum, mors quædam carnalium desideriorum, hoc est gustare quam suavis est Dominus. » Uti gustabat David jubilans, *Psal.* LXXXIII : « Cor meum, et caro mea exultaverunt in Deum vivum. » Et *Psal.* LXXII, 26 : « Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram ? defecit caro mea, et cor meum, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum. »

Contemplatio quid ?

Jam actus et officia vitæ activæ et contemplativæ ita describit S. Gregorius, lib. II, hom. 14 *in Ezech.* : « Activa vita est panem esurienti tribuere, verbo sapientiæ nescientem docere, errantem corrigere, ad humilitatis viam superbientem proximum revocare, infirmantis curam gerere, quæ singulis quibusque expediant dispensare, et commissis nobis qualiter subsistere valeant, providere. Contemplativa vero vita est charitatem quidem Dei et proximi tota mente retinere, sed ab exteriore actione quiescere, soli desiderio conditionis inhærere, ut nil jam agere libeat, sed calcatis curis omnibus ad videndam faciem sui Creatoris animus inardescat ; ita ut jam noverit carnis corruptibilis pondus cum mœrore portare,

Actus vitæ activæ.

Contemplativæ.

(1) Rectius ad litteram : Maria sapienter prætulit studium cognoscendi doctrinam salutarem, neque ab hac occupatione avocari debet ad labores alios minus necessarios ; desine ergo, o Martha, petere ut laborum parte te sublevet.

totisque desideriis appetere illis hymnidicis angelorum choris interesse, admisceri cœlestibus civibus, de æterna in conspectu Dei incorruptione gaudere. »

Porro S. Thomas, II II; *part. Quæst.* CLXXX, art. 7 : « Vita contemplativa, ait, præcipue consistit in contemplatione Dei, ad quam movet charitas. » Et postea : « Vita contemplativa, licet principaliter consistit in intellectu, principium tamen habet in affectu; in quantum videlicet aliquis ex charitate ad Dei contemplationem incitatur. Et quia finis respondet principio, inde est quod etiam terminus et finis contemplativæ vitæ habet esse in affectu; dum scilicet aliquis in visione rei amatæ delectatur, et ista delectatio rei visæ amplius excitat amorem. »

Vita ergo contemplativa, quæ est jugiter Deo inhærere, facit hominem toto mundo altiorem, ut conversetur in cœlis, ibique mente fixus terrena omnia tam prospera quam adversa, velut exilia sub se posita despiciat, nec magnum quid æstimet nisi Deum et divina. Hæc proinde est charissima Dei sponsa, quæ pacatissime et jucundissime in sola divinarum rerum meditatione conquiescit, dicitque : « In pace in idipsum dormiam et requiescam. » Causam dat S. Bernardus, serm. 29 *in Cant.* : « Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere, quiescere est. » Vita contemplativa acquiritur per vitam activam, puta per mortificationem, contemptum rerum omnium quæ in mundo sunt, silentium, custodiam cellæ, officia charitatis cæterarumque virtutum. « Sicut enim flos præcedit fructum, sic vita cœnobitica eremiticam, » id est activa contemplativam, ait S. Sabas, ut habetur in Vita S. Joannis Silentiarii. Quocirca S. Basilius, Cassianus, Dorotheus et alii ascetæ docent inchoandum esse studium virtutis in vita activa et cœnobitica; inde pergendum ad vitam contemplativam et solitariam. Vide inter alios nostrum Jacobum Alvarez de Paz, tom. III, ubi fuse tractat de vita contemplativa, ac quindecim ejus gradus assignat.

Via ad contemplationem.

Denique nota Ecclesiam recte et apposite hæc legere in festo Assumptionis B. Virginis, tum quia B. Virgo officiosissima fuit Christi hospita; tum quia ipsa utrumque officium Marthæ, scilicet et Magdalenæ perfecte obivit; tum quia ipsa optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Vide nostrum P. Canisium, lib. V *Marialis*, cap. VII. Audi S. Idelphonsum, serm. 5 *De Assumpt.* : « De ista dicitur, inquit, optimam partem elegit, quia prima omnium feminarum Deo virginitatem obtulit, et idcirco promeruit, ut Dei Filius ex ea corpus nostræ redemptionis susciperet. »

Cur hoc Evangelium in festo Assumptionis Deiparæ legitur.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus tradit orationem Dominicam, et modum orandi. Secundo, vers. 14, ejicit dæmonium, probatque se id facere non in Beelzebub, uti calumniabantur Scribæ, sed in digito Dei. Tertio, vers. 27, mulier e turba ei acclamat : Beatus venter qui te portavit; *at ipse ait :* Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. *Quarto, vers. 29, Judæis signum petentibus dat signum Jonæ, additque Judæos a regina Saba et Ninivitis condemnandos in die judicii. Quinto, vers. 33, docet lucernam corporis esse oculum; illum ergo purum et clarum esse servandum. Sexto, vers. 38, invitatus a Pharisæo, notatusque quod illotus ad mensam accederet, acriter vitia Pharisæorum castigat, eisque* væ *intentat.*

Primam partem audivimus Matth. VI, 9, *et* Matth. VII, 7 *et* 9; *secundam,* Matth. XII, 24; *quartam* Matth. XII, 39; *quintam,* Matth. VI, 22; *sextam,* Matth. XXIII; *superest ergo tertia et particula primæ hic explicanda.*

1. Et factum est, cum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum : Domine, doce nos orare, sicut docuit et Joannes discipulos suos. 2. Et ait illis : Cum oratis, dicite : Pater, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. 3. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. 4. Et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem. 5. Et ait ad illos : Quis vestrum habebit amicum, et ibit ad illum media nocte, et dicet illi : Amice, commoda mihi tres panes, 6. quoniam amicus meus venit de via ad me, et non habeo quod ponam ante illum; 7. et ille deintus respondens dicat : Noli mihi molestus esse, jam ostium clausum est, et pueri mei mecum sunt in cubili, non possum surgere, et dare tibi. 8. Et

si ille perseveraverit pulsans, dico vobis, et si non dabit illi surgens eo quod amicus ejus sit; propter improbitatem tamen ejus surget, et dabit illi quotquot habet necessarios. 9. Et ego dico vobis : Petite, et dabitur vobis; quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis. 10. Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur. 11. Quis autem ex vobis patrem petit panem, numquid lapidem dabit illi? Aut piscem, numquid pro pisce serpentem dabit illi? 12. Aut si petierit ovum, numquid porriget illi scorpionem? 13. Si ergo vos, cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cœlo dabit spiritum bonum petentibus se? 14. Et erat ejiciens dæmonium, et illud erat mutum. Et cum ejecisset dæmonium, locutus est mutus, et admiratæ sunt turbæ. 15. Quidam autem ex eis dixerunt : In Beelzebub, principe dæmoniorum, ejicit dæmonia. 16. Et alii tentantes, signum de cœlo quærebant ab eo. 17. Ipse autem, ut vidit cogitationes eorum, dixit eis : Omne regnum in seipsum divisum desolabitur, et domus supra domum cadet. 18. Si autem et Satanas in seipsum divisus est, quomodo stabit regnum ejus? quia dicitis in Beelzebub me ejicere dæmonia. 19. Si autem ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? ideo ipsi judices vestri erunt. 20. Porro, si in digito Dei ejicio dæmonia, profecto pervenit in vos regnum Dei. 21. Cum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. 22. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet. 23. Qui non est mecum, contra me est; et qui non colligit mecum, dispergit. 24. Cum immundus spiritus exierit de homine, ambulat per loca inaquosa, quærens requiem; et non inveniens, dicit : Revertar in domum meam unde exivi. 25. Et cum venerit, invenit eam scopis mundatam et ornatam. 26. Tunc vadit, et assumit septem alios spiritus secum nequiores se, et ingressi habitant ibi. Et fiunt novissima hominis illius pejora prioribus. 27. Factum est autem, cum hæc diceret : extollens vocem quædam mulier de turba, dixit illi : Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti. 28. At ille dixit : Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud. 29. Turbis autem concurrentibus cœpit dicere : Generatio hæc, generatio nequam est; signum quærit, et signum non dabitur ei nisi signum Jonæ prophetæ. 30. Nam sicut fuit Jonas signum Ninivitis, ita erit Filius hominis generationi isti. 31. Regina Austri surget in judicio cum viris generationis hujus, et condemnabit illos; quia venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, et ecce plus quam Salomon hic. 32. Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione hac, et condemnabunt illam; quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ, et ecce plus quam Jonas hic. 33. Nemo lucernam accendit, et in abscondito ponit, neque sub modio; sed supra candelabrum, ut qui ingrediuntur, lumen videant. 34. Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem nequam fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit. 35. Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebræ sint. 36. Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit, non habens aliquam partem tenebrarum, erit lucidum totum, et sicut lucerna fulgoris illuminabit te. 37. Et cum loqueretur, rogavit illum quidam Pharisæus ut pranderet apud se. Et ingressus recubuit. 38. Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. 39. Et ait Dominus ad illum : Nunc vos, Pharisæi, quod deforis est calicis et catini, mundatis; quod autem intus est vestrum, plenum est rapina et iniquitate. 40. Stulti, nonne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit? 41. Verumtamen quod superest, date eleemosynam; et ecce omnia munda sunt vobis. 42. Sed væ vobis Pharisæis, quia decimatis mentham, et rutam, et omne olus, et præteritis judicium et charitatem Dei : hæc autem oportuit facere, et illa non omittere. 43. Væ vobis Pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis et salutationes in foro. 44. Væ vobis, quia estis ut monumenta, quæ

non apparent, et homines ambulantes supra, nesciunt. 45. Respondens autem quidam ex Legisperitis, ait illi : Magister, hæc dicens etiam contumeliam nobis facis. 46. At ille ait: Et vobis Legisperitis væ! quia oneratis homines oneribus quæ portare non possunt, et ipsi uno digito vestro non tangitis sarcinas. 47. Væ vobis, qui ædificatis monumenta Prophetarum! patres autem vestri occiderunt illos. 48. Profecto testificamini quod consentitis operibus patrum vestrorum, quoniam ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulcra. 49. Propterea et sapientia Dei dixit : Mittam ad illos Prophetas et Apostolos, et ex illis occident, et persequentur; 50. ut inquiratur sanguis omnium Prophetarum, qui effusus est a constitutione mundi a generatione ista, 51. a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ, qui periit inter altare et ædem. Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione. 52. Væ vobis Legisperitis, quia tulistis clavem scientiæ, ipsi non introistis, et eos qui introibant, prohibuistis. 53. Cum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi et Legisperiti graviter insistere, et os ejus opprimere de multis, 54. insidiantes ei, et quærentes aliquid capere de ore ejus, ut accusarent, eum.

Vers. 2.

2. CUM ORATIS, DICITE : PATER, SANCTIFICETUR NOMEN TUUM. — Matthæus, VI, 6, addit : « Pater noster, qui es in cœlis. » Porro, Matthæus hanc orationem adjungit sermoni Domini in monte, quem initio prædicationis habuit Christus, ut in eo compendium et summam Evangelicæ suæ doctrinæ discipulis proponeret; Lucas vero hic posterius eamdem assignat; vel ergo bis orationem Dominicam docuit Christus, vel potius illam, uti et alia, Matthæus eo loco posuit per prolepsin vel anticipationem, ut simul quasi synopsin totius doctrinæ Christianæ proponeret. Ita Jansenius.

Nota : Matthæus orationi Dominicæ septem dat petitiones; Lucas vero hic quinque : duas ergo omisit, quæ in aliis quinque virtute continentur, nimirum tertiam : « Fiat voluntas tua sicut in cœlo et in terra, » quæ virtute continetur in prima : « Sanctificetur nomen tuum. » Hoc enim fit cum voluntatem Dei facimus. Et septimam : « Sed libera nos a malo, » quæ virtute continetur in sexta : « Et ne nos inducas in tentationem. » Arguuntur hic Pelagiani, inimici gratiæ Christi, qui dicebant neque necessarium esse dicere : « Dimitte nobis; » neque ita illud : « Ne nos inferas, » etc., intelligendum esse, tanquam divinum adjutorium poscere debeamus, ne in peccatum tentati decidamus, sed hoc in nostra positum esse potestate, et ad hoc implendum solam sufficere hominis voluntatem. Ita Concilium Milevitanum II, epist. *ad Innocentem Papam.*

Vers. 5.

5. ET AIT AD ILLOS (discipulos suos) : QUIS VESTRUM HABEBIT AMICUM, ET IBIT AD ILLUM MEDIA NOCTE (tempore maxime incommodo et importuno) ET DICET ILLI : AMICE, COMMODA MIHI TRES PANES. — « Commoda, » id est mutuo da : nam commodantur proprie libri, vasa, tapetes, qui iidem numero restituuntur; mutuantur vero panes, frumenta, cibi, qui usu consumuntur, ac proinde iidem non numero, sed specie reddun-

Commodare et mutuare in quo differant?

tur (1). Proponit hanc parabolam Christus, ut discipulos doceat non cadere animo, nec desistere si statim in oratione non exaudiantur, verum in ea perseverare et contentius orare; sic enim fore ut a Deo exaudiantur, et impetrent ea quæ postulant. Ita S. Chrysostomus, in *Catena;* Titus, Euthymius, Jansenius et alii.

Vers. 6.

6. QUONIAM AMICUS MEUS VENIT DE VIA AD ME, ET NON HABEO QUOD PONAM ANTE ILLUM. — *q. d.* Amicus meus ex itinere fessus et esuriens venit ad me hospitaturus, et non habeo quod apponam illi. Ita Græca et Arabicus.

Vers. 7.

7. ET ILLE DEINTUS RESPONDENS DICAT : NOLI MIHI MOLESTUS ESSE : JAM OSTIUM CLAUSUM EST, ET PUERI MEI MECUM SUNT IN CUBILI, NON POSSUM SURGERE, ET DARE TIBI. — « In cubili, » id est in cubiculo; Syrus, *in lecto.* Excusat ergo se non posse surgere et dare panes, « ne filios expergefaciat, » ait Euthymius, totamque familiam turbet.

Vers. 8.

8. ET SI ILLE PERSEVERAVERIT PULSANS; DICO VOBIS, ET SI NON DABIT ILLI SURGENS EO QUOD AMICUS EJUS SIT, PROPTER IMPROBITATEM TAMEN EJUS SURGET, ET DABIT ILLI QUOTQUOT HABET NECESSARIOS. — « Propter improbitatem; » Græce ἀναίδειαν, id est *impudentiam,* inverecundiam, *importunitatem,* ut vertit Arabicus; sic dicimus : « Labor improbus omnia vincit; » *improbus,* id est assiduus, indefessus. Audi S. Augustinum, serm. *De Verbis Dom.,* cap. V : « Quid est propter improbitatem? quia pulsare non destitit; quia et cum esset negatum, se non avertit. Ille qui nolebat dare quod petebatur, fecit, quia ille in petendo non defecit. Quanto magis dabit Deus bonus, qui nos hortatur ut petamus, cui displicet si non petamus. » Vult enim Deus nos in oratione esse perseverantes usque ad importunitatem,

(1) « Tres panes. » Panes in Oriente erant tenues et formam placentarum habebant. Præterea tenendum est apud Hebræos non usitatas tabernas pistorias, sed familiam quamlibet sibi panem coquere solitam esse.

eaque delectatur, vultque nos magno affectu instare, pulsare, urgere et quasi cogere Deum ad dandum. « Hæc vis grata Deo, » ait Tertullianus, lib. *De Orat.*

Vers. 9.

9. ET EGO DICO VOBIS : PETITE, ET DABITUR VOBIS. — Arabicus, *petite, et donabimini.* Vide dicta *Matth.* VII, 7.

Vers. 12. Ova multum nutriunt.

12. AUT SI PETIERIT OVUM. — Lucas hoc addit Matthæo. Porro, ova petunt pueri, ut cito crescant et adolescant ; ova enim valde nutriunt, statimque vertuntur in sanguinem. Unde « ovum est pullus liquidus, » ait ille ; aves enim ex ovo excludunt pullum. Hinc Isidorus, lib. XII ; Origenes, cap. VII : « Ova, ait, dicta ab eo, quod sint uvida : unde et uva, eo quod intrinsecus humore sit plena. Nam humidum est quod exterius humorem habet, uvidum quod interius. »

Undedicta ?

Vers. 27.

27. FACTUM EST AUTEM, CUM HÆC DICERET, EXTOLLENS (præ amore et admiratione doctrinæ et virtutis Christi) VOCEM QUÆDAM MULIER DE TURBA, DIXIT ILLI : BEATUS VENTER QUI TE PORTAVIT, ET UBERA QUÆ SUXISTI. — *q. d.* Adeo magnus, divinus et beatus es, o Jesu, ut propter te beata quoque sit mater quæ te genuit et lacte aluit. Hinc beatam dicit matrem, non patrem, quia sexui suo favens, similis filii se matrem fieri exoptat. Adde, a Spiritu Sancto illam excitatam fuisse, ut in hæc verba, quæ Christum ex matre virgine sine patre conceptum et natum significant, etiamsi idipsa nesciret, nec intelligeret, prorumperet. Suspicantur nonnulli mulierem hanc fuisse S. Martham, aut potius S. Marcellam, S. Marthæ ancillam, quæ S. Martham Massiliam comitata est ejusque vitam conscripsit ; nam paulo ante, in fine cap. præced., Christus agebat Bethaniæ in domo Marthæ. Si enim fuisset Martha, utique nominasset eam Lucas, uti toties eam nominavit cap. præced. Marcella autem amore Christi fervens, ob hanc liberam Christi laudem Scribarum iras incurrit ; ut ab eis paulo post Christi mortem, cum Martha, Magdalena et Lazaro navi sine velis et remis ad certum exitium sit imposita, sed Deo nauclero eam dirigente, salva cum omnibus Massiliam appulit. Dixi *suspicantur,* quia hac de re nulla extat certa scriptura vel traditio.

Quænam hæc mulier laudans uterum Deiparæ? S. Marcella.

Eucomia B. Virginis

BEATUS VENTER QUI TE PORTAVIT. — Fuit enim hic venter templum, thalamus, cœlum, thronus gloriæ Filii Dei. Cogita ergo quantis gratiæ donis fuerit exornatus, ut dignus fieret Deo. Rursum quam sanctus esse debuit hic venter, quem ipsa Dei sanctitas per novem menses non solum inhabitando, sed et carnem et alimenta ex eo sumendo, sanctificavit sibique consecravit. Quocirca huc alludens Ecclesia B. Virgini crebro accinit : « Beata viscera Mariæ Virginis, quæ portaverunt æterni Patris Filium ; et beata ubera, quæ lactaverunt Christum Dominum. » Unde Methodius, orat. *in Hypapantem* : « Tu, ait, cuncta continentis et comprehendentis comprehensio. Tu illa gestatrix ejus qui verbo suo portat universa. » Ipsa est ergo ferculum veri Salomonis, de quo dicitur, *Cant.* III, 9 : « Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani : columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media charitate constravit propter filias Jerusalem. » Vide ibi dicta.

Quocirca Gregorius Nicomedinus, orat. *De Præsent. Virgin.,* illam nuncupat, « thronum gloriosum et regium vehiculum, quo vectum Verbum cum carne advenit. » Et S. Bernardus, serm. 7 in psalm. *Qui habitat* : « Magnus, inquit, ille Ignatius in pluribus quas ad eam conscripsit epistolis, Christiferam consalutat : egregius sane titulus, et commendatio honoris immensi ; nempe cui servire regnare est ; gestare hunc non onerari est, sed ornari. » Idem in illud *Apocal.* XII, *Signum magnum* : « Quam familiaris, ait, ei facta es, Domina, quam proxima, imo quam intima fieri meruisti, quantam invenisti gratiam apud Deum ! in te manet, et tu in eo ; et vestis eum, et vestiris ab eo : vestis eum substantia carnis, et vestit ille te gloria suæ majestatis ; vestis solem nube, et sole ipsa vestiris. »

B. Virgini igitur magis accinas, quam Judith cæso Holopherne, illud cap. XV : « Tu gloria Jerusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri, quia fecisti viriliter, etc., ideo manus Domini confortavit te, et ideo eris benedicta in æternum. » Audi Patres hisce elogiis illam salutantes, Nazianzenum in tragœdia cui titulus : *Christus patiens* :

> Regina, domina, generis humani bonum,
> Amica semper esto tu mortalibus ;
> Maximaque quovis in loco mihi salus.

S. Cyrillus, orat. *Contra Nestorium* : « Sit, ait, tibi, sancta mater Dei, laus ; tu enim es pretiosa margarita orbis terrarum, tu lampas inextinguibilis, corona virginitatis, sceptrum orthodoxæ fidei. » S. Chrysostomus, serm. *De Deipara* : « Ave, mater, cœlum, thronus, Ecclesiæ nostræ decus, gloria, firmamentum. » S. Ephrem, serm. *De Laudibus Virgin.,* eamdem salutat « unicam spem Patrum, gloriam Prophetarum, præconium Apostolorum, honorem Martyrum, lætitiam Sanctorum, et lumen probatissimorum, Abraham, Isaac et Jacob, decus Aaron, splendorem Moysis, Gedeonis vellus, et cœtus Hierarcharum, omniumque Sanctorum ac Virginum coronam, ob immensum fulgorem atque splendorem inaccessum. »

Vers. 28.

28. AT ILLE DIXIT : QUINIMO BEATI, QUI AUDIUNT VERBUM DEI, ET CUSTODIUNT ILLUD. — « Quinimo, » Græce μενοῦνγε, id est *imo potius* ; S. Augustinus, lib. *De Virgin.,* cap. III, et tract. 10 *in Joannem,* vertit, *immo* ; Euthymius, *vere* ; Jansenius, *certe.* Non igitur negat Christus matrem suam esse beatam, ut vult Calvinus ; sed tantum ait beatiores esse qui verbum Dei audiunt et custodiunt, id est opere adimplent ; quia, ut ait Euthymius,

« custodia sermonis Dei, est ejus adimpletio, » assidua, continua, perseverans.

Ratio a priori est, quia esse matrem Dei; est præcise gratia gratis data, et externa duntaxat, non gratum faciens; sed audire et custodire verbum Dei, est gratia interna gratum faciens. Rursum esse matrem Dei præcise non facit matrem beatam, ut fruatur Dei visione et gloria æterna; at custodire verbum Dei perseveranter usque ad finem vitæ, perducit hominem ad Dei visionem et æternam gloriam. Insuper, quia esse matrem Dei, singulare est privilegium unius Virginis; at audire et custodire verbum Dei, est commune omnibus fidelibus et sanctis. Vult enim Christus solari mulierem, quæ dixerat: « Beatus venter qui te portavit; » *q. d.* Tu beatam dicis matrem meam, quod me talem filium genuerit, atque tacite similem beatitudinem optas dolesque forte quod talis filius tibi non obtigerit; at ego solidiorem et meliorem beatitudinem tibi offero, quæ omnibus eam volentibus competit, nimirum assero te beatam, imo beatiorem fore, si Verbum Dei audias et custodias: nam et mater mea beatior fuit, quod me mente quam quod ventre conceperit, adeoque nisi me mente concepisset, misera fuisset, ac gratiæ et gloriæ expers, imo nisi me prius mente concepisset, indigna fuisset, quæ me ventre conciperet; decebat enim matrem Dei futuram, esse purissimam et sanctissimam. Audi S. Augustinum, locis jam citatis: « Materna propinquitas nihil Mariæ profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset. Beatior ergo Maria percipiendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi. » Vide dicta *Matth.* XII, 50.

Vers. 34. 34. LUCERNA CORPORIS TUI, EST OCULUS TUUS. — « Oculus » symbolice, est ratio, mens ac præsertim intentio bona; quod enim oculus est corpori, hoc ratio et intentio est animo. Vide dicta *Matth.* VI, 21.

SI OCULUS TUUS FUERIT SIMPLEX (purus, limpidus, clarus), TOTUM CORPUS TUUM LUCIDUM ERIT, — utpote ab oculo claro clare illustratum.

Vers. 36. 36. SI ERGO CORPUS TUUM TOTUM LUCIDUM FUERIT, etc., ERIT LUCIDUM TOTUM. — Non corpus, ne sit tautologia et futilis rei dictæ repetitio; sed totum absolute, hoc est quidquid homo habet in corpore vel circa corpus: id est totus homo lucidus erit omnesque ejus potentiæ cum actibus inde prodeuntibus. Ita Maldonatus. Aliter Toletus: Si oculus; id est prima et nobilissima pars corporis, puta oculus tuus, inquit, lucidus fuerit, fiet ut per eum totum corpus illustretur, fiatque lucidum. Hic enim sensus est planus, ac forte pro σῶμα, id est corpus, legendum est ὄμμα, id est oculus (1).

Vers. 37. 37. ET CUM LOQUERETUR, ROGAVIT ILLUM QUIDAM PHARISÆUS UT PRANDERET APUD SE, ET INGRESSUS RECUBUIT. — « Cum loqueretur, » id est cum loquendo quadam vice doceret populum. Ita S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. XXXIX; Beda, Jansenius et alii; licet Maldonatus ad proxime præcedentia referat, *q. d.* Cum hæc, quæ paulo ante dicta sunt, loqueretur, « rogavit, » non animo sincero, sed ut Christum observaret, notaret et carperet, ut patet ex sequent. vers. 53 et 54. « Recubuit, » non lavans manus iis cæremoniis quibus Pharisæi id faciebant.

Vers. 38. 38. PHARISÆUS AUTEM COEPIT INTRA SE REPUTANS DICERE, QUARE NON BAPTIZATUS ESSET ANTE PRANDIUM. — « Cœpit dicere, » Græce ἰδὼν ἐθαύμασεν, id est *videns admiratus est*, quod scilicet Jesus traditionem seniorum in lavando non servaret: sic et Syrus. « Baptizatus esset, » id est lotus, præsertim manibus, non solis, sed brachiis usque ad cubitum, juxta ritum Pharisaicum. Vide dicta *Matth.* cap. XV, 1. Pharisæi enim suam sanctitatem ponebant in hisce cæremoniis, ac præsertim crebris magnisque lotionibus: lavabant ergo manus, sed illotam fœdamque gerebant mentem.

Vers. 39. 39. ET AIT DOMINUS AD ILLUM: NUNC VOS, PHARISÆI, QUOD DEFORIS EST CALICIS ET CATINI, MUNDATIS: QUOD AUTEM INTUS EST VESTRUM, PLENUM EST RAPINA ET INIQUITATE. — *q. d.* Corpus lavatis, at conscientiam a sceleribus non abluitis. Τὸ *nunc* sonat contemptum et acrimoniam reprehensionis. Vide dicta *Matth.* XXIII, 25.

Vers. 41. 41. VERUMTAMEN QUOD SUPEREST DATE ELEEMOSYNAM: ET ECCE OMNIA MUNDA SUNT VOBIS. — Τὸ *quod superest*, non legunt S. Ambrosius, S. Augustinus, serm. 3 *De Verb. Domini*; S. Cyprianus, lib. III *ad Quirin.*, cap. I; Origenes, hom. 2 *in Levit.*; et Chrysostomus, hom. 51 *in Matth.*, quasi illud sufficienter contineatur in τῷ *date eleemosynam*: hæc enim datur ex eo quod nobis superest, puta ex superfluo; at vero Romana Biblia et cætera Latina illud legunt, æque ac Theophylactus, Euthymius, Beda hic, et S. Basilius in *Regulis Brevior.*, resp. 271; ac Cyrillus, lib. II *in Levit.*; et S. Augustinus, *Enchir.* cap. LXXVI.

Quod superest, quid? Respond. Primo. Pro « quod superest, » Græce est τὰ ἐνόντα, id est *inexistentia*, sive ea quæ insunt: quod *primo* simpliciter et plane exponas, *q. d.* Ea quæ adsunt et supersunt vobis, date in eleemosynam; unde Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.*, cap. XXVII, legit: « date quæ habetis in eleemosynam, et omnia munda erunt vobis, » *q. d.* Quidquid habetis superfluum, convertite in eleemosynam, et sic mundabimini ab omnibus peccatis. Hinc S. Basilius loco jam citato, et Euthymius τὰ ἐνόντα exponunt, *q. d.* Ea quæ habetis reposita et condita;

(1) Commendabilis atque probabilis hujus vers. interpretatio vix proferri potest. Nam si versum a tautologia liberes, eamdem in vers. 34 sententiam reperias necesse videtur. Quapropter Kuinoel et alii censent hunc vers. compositum esse ex interpretamentis atque glossematis a grammaticis ad vers. 34 adscriptis. Neque enim loco parallelo *Matth.* VI, 23, hæc verba leguntur, iisque h. l. omissis omnia optime cohærent. An temeritatis nota hæc opinio absolvi debeat, judicet sapientissimus lector.

Vatablus, ea quæ suppetunt, quæ necdum consumpta sunt; Beda, *quod superest*, id est « quod necessario victui et vestimento, inquit, superest; » alii *quod superest*, id est quod habetis præter rapinam : quod scilicet non rapuistis; raptum enim restituendum est, nec dari potest in eleemosynam. Alii efficacius τὰ ἐνόντα, exponunt, quidquid vobis facultatum est et adest; *q. d.* Quidquid habetis et potestis dare pro virili parte, largas facite eleemosynas : multa rapuistis, et multa peccastis, multis ergo eleemosynis culpas et rapinas vestras redimite, uti Daniel, cap. IV, consuluit Nabuchodonosori.

Secundo. *Secundo*, Toletus τὰ ἐνόντα, id est *inexistentia*, censet opponi externis quæ deforis sunt; dixerat enim Christus, vers. 39, Pharisæos quod deforis est catini mundare, interiora vero eorum plena esse iniquitate, *q. d.* Vos, o Pharisæi, sat mundatis catinos et calices exterius, sed interius pleni estis rapina; quia escam et potum qui est in catinis et calicibus, rapuistis : illud ergo interius mundate et expurgate, post rapti restitutionem, per eleemosynam, rapinæ enim expiandæ sunt contrario, puta liberali eleemosyna, quæ scilicet detur non ex alieno et rapto, sed ex suo et proprio. Unde Zachæus : « Si, ait, aliquem defraudavi, reddo quadruplum; » deinde pro satisfactione rapti, vel injuste accepti, addit : « Dimidium bonorum meorum do pauperibus, » *Luc.* XIX, 8 (1).

Tertio. *Tertio*, Theophylactus τὰ ἐνόντα, exponit ea quæ insunt cordi vestro, quæ in corde sedent, id est quibus affixum est cor vestrum, scilicet opes et divitias, ob quas congerendas committitis rapinas : quasi Christus hic radicem morbi evellere conetur, scilicet nimium amorem opum.

Quarto. *Quarto*, et nervosius, τὰ ἐνόντα, id est *inexistentia*, sive ea quæ insunt rei, sic accipias, *q. d.* Si vultis ut dicam quod res est, si rerum summam intimamque veritatem audire vultis. Unde Syrus vertit, *id quod est*, id est rei caput et conclusio; Arabicus vertit, *ante omnia*; Noster, *quod superest*; *q. d.* Unicum vobis tantorum malorum remedium superest, scilicet eleemosyna; « quod tam multo scelere præoccupatis, solum remedium restat, » ait Beda; sic et Franciscus Lucas.

Quinto. Denique nonnulli τὰ ἐνόντα, vertunt, *licita*; τὸ ἐνὸν enim est id quod licet, *q. d.* Date ea quæ licet dare; scilicet propria, non aliena; libera, non obligata filiis et familiæ alendæ, vel aliis alio quovis titulo.

ET ECCE OMNIA MUNDA SUNT VOBIS. — Nonnulli censent hoc a Christo ironice dici, *q. d.* Vos, o Pharisæi, putatis omnes vestras rapinas et crimina expiare eleemosyna, sed erratis. Quid enim prodest una manu dare, altera rapere? Verum passim Patres et Interpretes asserunt, hoc serio a Christo dictum; sed quo sensu? *Primo*, nonnulli hinc putarunt rapinas et furta a Deo remitti per eleemosynam, sine prævia restitutione. Ita Græci, si credimus Guidoni Carmelitæ; et S. Augustinus, *Enchir.* cap. LXXV, asserit hac Christi voce nonnullos abusos ut flagitiose viverent, putantes se fore puros et salvos, si facerent eleemosynas. Verum hic manifestus est error; nam, ut ait S. Augustinus, « Non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum. » Restitutio enim alieni debita est omni jure, naturæ, divino et humano.

Eleemosyna quid? *Secundo*, S. Augustinus, serm. 30 *De Verb. Domini*, per eleemosynam accipit omne opus bonum, etiam pœnitentiæ, quo omne peccatum tollitur. « Quomodo enim, inquit, misericors es alteri, si crudelis es tibi? Miserere, inquit, animæ tuæ placens Deo. » Qui ergo de peccatis suis pœnitet, insignem animæ suæ facit eleemosynam. Et Beda : Eleemosyna est, ait, quidquid utili miseratione fit, ut parcendo, orando, corripiendo, etc. Sic sensus erit, *q. d.* Date eleemosynam, studete bonis operibus, præsertim charitatis et pœnitentiæ; hæc enim vos mundos efficient.

Eleemosyna mundat quomodo? *Tertio*, et genuine, « omnia munda sunt vobis, » *q. d. Omnia*, scilicet interna et externa, anima et corpus, quæ vos aqua abluere et mundare putatis, longe melius et verius mundantur et lavantur per eleemosynam debito modo factam, scilicet ex propriis (hæc enim sunt τὰ ἐνόντα, ut dixi); lavantur, inquam, quia eleemosyna remittit peccata venialia ac pœnam mortalibus debitam; ad hæc disponit ad remissionem mortalium : impetrat enim a Deo gratiam excitantem ad pœnitentiam, qua peccata abolentur. Denique reipsa eleemosyna remittit mortalia, si fiat ex vera contritione; hæc enim includit amorem Dei super omnia, qui peccatum omne excludit.

Sensus ergo est, *q. d.* Eleemosyna omnia mundat; subaudi : si cætera, quæ alibi ad peccati remissionem Scriptura requirit, adsint, puta fides, spes et contritio, ac injuste ablatorum restitutio. Rursum omnia mundat, nisi te aliunde rursum inquines, et rapina aliove scelere immundum efficias : sic Christus et Paulus salutem tribuunt fidei, at non soli, sed pœnitentia et charitate formatæ, uti sæpius monui.

Nota : Eleemosyna omne quidem peccatum tollit, uti explicant Origenes, Cyprianus, Ambrosius, sed maxime sibi oppositum rapinæ et iniquitatis (ait S. Basilius, loco citato) de qua vers. 39, huic enim illam subjungit, et quasi remedium opponit Christus. Eleemosyna enim et liberalitas sanat ipsam mali radicem, scilicet Pharisæorum avaritiam; ex hac enim oriuntur rapinæ, invidiæ et aliæ iniquitates : qui autem liberalis est et misericors, nemini invidet, nullius bona rapit, nemini facit injuriam. Quocirca « eleemosyna est filia deificantis charitatis, » ait Theophylactus; et S. Cyrillus, in *Catena* : Eleemo-

(1) Hæc Toleti sententia magis arridet, solaque *ad litteram* retinenda est.

syna, ait, facit omnia munda, et jejunio est præstantior : non parvum eleemosynæ cataplasma, cum valeat omnibus apponi vulneribus. Vide dicta *Daniel.* IV, 24.

Cætera quæ hic subdit Lucas, audivimus *Matth.* XXII.

Vers. 45. 45. RESPONDENS AUTEM QUIDAM EX LEGISPERITIS, AIT ILLI : MAGISTER, HÆC DICENS, ETIAM CONTUMELIAM NOBIS FACIS. — Græce ὑβρίζεις, id est probro et injuria nos afficis, nos inhonoras, vituperas, dedecoras, honorem nostrum adimis; nobis enim multa graviaque scelera objicis, idque non clanculum, sed palam et in os : hoc enim proprie est contumelia, quæ in hoc differt a detractione, quod hæc clanculum et secreto fiat, illa vero palam in os; unde illa famam proximi, hæc proprie ejus honorem lædit vel aufert. Verum Christus taxabat hic Scribarum scelera, non illo animo, ut eos dedecoraret, sed ut illa tolleret ipsosque ad vitæ mutationem promoveret; aut certe si ipsi id facere nollent, eis auctoritatem adimeret, ne populus eis fidem haberet, eorumque pravam vitam et doctrinam sequeretur. Ita Cyrillus, in *Catena* : « Redargutio, ait, quæ mansuetos transfert in melius, superbis intolerabilis esse solet. » Et Beda : « Quam misera, ait, conscientia, quæ audito Dei verbo contumeliam sibi fieri putat ! » Ita etiamnum improbi, dum concionatores vitia, quorum ipsi sibi conscii sunt, castigant, censent sibi ab eis contumeliam fieri, ideoque eos persequuntur et insectantur (1).

Vers. 47. 47. VÆ VOBIS, QUI ÆDIFICATIS MONUMENTA PROPHETARUM; PATRES AUTEM VESTRI OCCIDERUNT ILLOS.

Vers. 48. 48. PROFECTO TESTIFICAMINI QUOD CONSENTITIS OPERIBUS PATRUM VESTRORUM : QUONIAM IPSI QUIDEM EOS OCCIDERUNT, VOS AUTEM ÆDIFICATIS EORUM SEPULCRA. — Christus non reprehendit hic Scribas, eo quod ædificarent Prophetis sepulcra splendida, illorumque virtute et sanctitate digna : hoc enim laudabile est et pium; sed quod hæc eis ædificando, simul alios Prophetas, scilicet Christum et Apostolos, persequerentur vellentque occidere, ut patet ex seq. hic, et *Matth.* XXII; *q. d.* Recte, congrue et apposite facitis, o Scribæ, ut, cum patres vestri Prophetas occiderint, vos quasi homicidarum filii et parvuli, eosdem sepeliatis, sicut latrones solent viatores quos occiderunt, per se vel filios suos sepelire; licet enim videamini eos sepelire ex reverentia et zelo pio, tamen quia parentes vestros imitamini, dum mihi meisque mortem machinamini, estisque homicidæ homicidarum filii, recte et apposite ita accidit, ut ipsi Prophetas occiderint, vos eos sepeliatis, quasi implentes mensuram patrum vestrorum : pejus enim et sceleratius est me occidere, quod vos destinatis, quam si quis eum quem occidit, sepeliat. Quia ergo me vultis occidere, ostenditis quod patrum vestrorum Propheticidarum vestigia sequamini, ac proinde quod eorum sepulcra ædificetis, id non faciatis ex studio pietatis, sed vanitatis et hypocrisis, ut scilicet hoc pietatis fuco cædem, quam mihi paratis, contegatis et honestetis. Sic fere Euthymius, ut patet ex *Matth.* XXIII, 29. Vide ibi dicta. Hinc et noster Suarez sic explicat : Quia majores vestros imitamini in persecutione Christi et Apostolorum, videmini magis sepulcra ædificare in memoriam egregii operis ab interfectore patrati, quam ob misericordiam et honorem Prophetæ ab eo interfecti.

An Christus Scribas de splendidis Prophetarum sepulcris arguat.

Vers. 52. 52. VÆ VOBIS LEGISPERITIS, QUIA TULISTIS CLAVEM SCIENTIÆ : IPSI NON INTROISTIS, ET EOS QUI INTROIBANT, PROHIBUISTIS. — *q. d.* Vos, o Scribæ, a populo abstulistis, vobis vindicastis, et, ut S. Ambrosius ait, usurpastis (hoc enim est Græcum ἤρατε) clavem scientiæ, id est potestatem, auctoritatem et officium docendi et interpretandi legem et sacras Scripturas, ac per eas indicandi verum Messiam (qui non est alius quam ego) veramque viam ad salutem, ut nemo eam scire possit vel audiat, nisi vobis eam doctrina vestra aperientibus. Usurpastis, inquam, et depravastis illam, itaque populum a me Christo, ac salute quam ego affero, avertistis, atque hac ratione quasi abstulistis clavem cœli, ut nemo illud, utpote clausum, ingredi valeat. Unde Matthæus id explicans, dicit, cap. XXIII, 13 : « Clauditis regnum cœlorum ante homines : vos enim non intratis, nec introeuntes sinitis intrare. » Vide ibi dicta. Ita S. Ambrosius, Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.*, cap. XXVII. Accedit S. Cyrillus, in *Catena*, qui per « clavem scientiæ » accipit legem, quæ erat signum justitiæ Christi. Additque : Est etiam fides clavis scientiæ, per eam enim fit veritatis

Quænam hic clavis scientiæ?

(1) Legisperitos, Græc. νομικοὺς, seu νομοδιδασκάλους, diversos fuisse a Scribis, Græc. γραμματεῦσι, haud pauci interpretes immerito statuunt. Illos enim eosdem esse apparet, tum quia, sicut sæpissime Scribæ, sic et Legisperiti una cum Pharisæis nominantur; tum quia, quem Matthæus (XXII, 35) νομικὸν, eum Marcus (XII, 28) Scribam appellavit; tum demum quia, quos Lucas (V, 17) prius dixerat νομοδιδασκάλους, eos paulo post (V, 21), æque ac Marcus (II, 6) eamdem rem narrans, Scribas dixit. Ne putes tamen hæc nomina, νομικὸς scilicet, νομοδιδάσκαλος et γραμματεὺς, idem prorsus sonare; nam illa proprie sonant scientiam qua, qui sic appellabantur, præditi erant, hoc vero publicam ac politicam scientiæ hujus professionem.

Neque hic notari indignum est, Scribis quos, non legum solummodo, sed et morum, usuum, consuetudinum cæterarumque tum rerum tum doctrinarum, quas acceperant a majoribus, studiosissimos ac tenacissimos Evangelistæ tradunt, arctissimam cum Pharisæis fuisse societatem. Proinde videas utrosque sæpissime consociatos in Evangeliis, usque adeo ut, cum Christus, *Luc.* XI, 45, Pharisæorum mores placitaque perstringit, *respondens quidam ex Legisperitis*, seu Scribis, dicat : *Magister, hæc dicens, etiam contumeliam nobis facis.* Veri igitur omnino simile est maximam Scribarum partem Pharisæorum sectæ adhæsisse. Cavesis tamen alterutros pro alteris habeas, aut utrorumque nomina συνώνυμα existimes, cum *Scriba* sit appellatio officii ac muneris publici, Pharisæus vero sectæ atque instituti. Plura habet Patritius, op. cit., III *Part.*, Dissert. XXIX.

cognitio, juxta illud : « Nisi credideritis, non intelligetis : » isti ergo nec legem ad Christum ducentem, ut oportebat, interpretabantur, nec homines in Christum credere permittebant, itaque viam salutis et cœlum eis occludebant.

Tropol. Tropologice S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* : Clavis scientiæ, inquit, est humilitas, quam nec ipsi intelligere, nec ab aliis intelligi volebant. Alludit ad illud *Isaiæ* XXII, 22 : « Dabo clavem domus David super humerum ejus, et aperiet, et non erit qui claudat; et claudet, et non erit qui aperiat. » Vide ibi dicta, æque ac *Apoc.* III, 7, ad illa : « Hæc dicit Sanctus et Verus, qui habet clavem David, qui aperit, et nemo claudit; claudit, et nemo aperit. » Hic est Christus.

Vers. 53. 53. CUM AUTEM HÆC AD ILLOS DICERET, COEPERUNT PHARISÆI ET LEGISPERITI GRAVITER INSISTERE (Græce δεινῶς συνέχειν, id est graviter urgere, premere, constringere; Noster videtur legisse ἐνέχειν, id est instare, insistere, ita ut vix manus a vi et verbere continerent, sed eodem redit sensus) ET OS EJUS OPPRIMERE DE MULTIS. — Græce ἀποστοματίζειν, id est ab ore ejus elicere, notantes si quid illi excideret, quod arguere possent, uti explicatur vers. sequenti, quod Belgæ vulgo dicunt : « Vermes ex naribus extrahere : » unde alii vertunt, « captiose interrogare; » Euthymius : « extemporales responsiones dolosarum quæstionum expetere; » Theophylactus : « frequenter interrogare, et perplexum facere. » Noster Maldonatus censet nostrum Interpretem legisse ἐπιστομίζειν, id est os obstruere. Verum Scribæ non volebant Christo os obstruere, sed variis querelis et quæstionibus eum premere, stimulare, stringere, ut cogerent eum aliquid contra legem vel Cæsarem dicere, quo eum accusarent. Dicebant ergo, v. g. Tu, o Jesu, vers. 20, risisti nostras cæremonias et ritus lotionum; ergo tu damnas traditiones patrum nostrorum. Tu, vers. 42, culpasti nos, quod decimemus mentham, etc.; ergo tu carpis legem quæ decimas sanxit. Tu, vers. 43, taxasti nos, quod amemus primas cathedras; ergo redarguis Mosen qui illas nobis assignavit. Tu, vers. 47, carpsisti nos, quod ædificemus monumenta Prophetarum; ergo Prophetas honorari et coli vetas. Tu, vers. 52, eripuisti nobis clavem scientiæ; atqui hanc Synagoga tota nobis attribuit. Vis ergo evertere ordinem hierarchicum Doctorum et Sacerdotum a Deo et Ecclesia sancitum? vis plus sapere quam sapuit Moses? vis legem corrigere et novam inducere?

Vers. 54. 54. INSIDIANTES EI, ET QUÆRENTES ALIQUID CAPERE (Græce θηρεῦσαι, id est *venari*) DE ORE EJUS, UT ACCUSARENT EUM, — apud Caipham pontificem, vel apud Pilatum, Cæsaris præsidem. Nam, ut ait Euthymius, « putabant repente et de improviso in errorem omnino illum inducere; verum sapientissime dissolvebat omnia facileque respondebat, » quia nil nisi bene præmeditatum respondebat, et quia animo sedato sine ira aliave passione loquebatur : Scribæ enim variis interrogationibus eum pungebant, ut irasceretur, vel certe ex furore animi aliquid diceret liberius vel audacius, quod cavillari possent, uti multi fervore disputandi ultra metas veritatis vel discretionis abripiuntur, dicuntque ea quæ antea non cogitarant et quorum postea eos pœnitet, imo quæ subinde retractare vel luere coguntur. At Christus fervorem animi summa moderatione, prudentia et pace temperabat, ut nil nisi verum, solidum, tranquillum et sanctum loqueretur.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus docet primo, fugiendam esse hypocrisin, nec timendos esse homines, qui corpus possunt occidere, sed Deum, qui animam potest perdere; secundo, vers. 13, docet cavendam esse avaritiam, ac nimiam sollicitudinem victus, vestitus, etc., studendum vero eleemosynæ; tertio, vers. 35, monet nos semper paratos esse debere ad diem mortis et judicii, utpote incertam et inopinatam; quarto, vers. 49, asserit se venisse ut ignem, crucem et separationem ab amicis mittat in terram.

Primam partem audivimus Matth. XVI, 6, *et* X, 26 *et seq.*, *et* XII, 32; *secundam magna ex parte* Matth. VI, 20 *et seq.*; *tertiam*, Matth. XXIV, 43 *et seq.*; *quartam ex parte* Matth. X, 34 *et seq. Quare partes secundæ et quartæ hic explicandæ supersunt.*

1. Multis autem turbis circumstantibus, ita ut se invicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos : Attendite a fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis. 2. Nihil autem opertum est, quod non reveletur; neque absconditum, quod non sciatur. 3. Quoniam quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur; et quod in aurem locuti estis in cubiculis, prædi-

cabitur in tectis. 4. Dico autem vobis amicis meis : Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, et post hæc non habent amplius quid faciant. 5. Ostendam autem vobis quem timeatis : timete eum qui, postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam. Ita dico vobis, hunc timete. 6. Nonne quinque passeres veneunt dipondio, et unus ex illis non est in oblivione coram Deo? 7. Sed et capilli capitis vestri omnes numerati sunt. Nolite ergo timere : multis passeribus pluris estis vos. 8. Dico autem vobis : Omnis quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram Angelis Dei; 9. qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei. 10. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi; ei autem, qui in Spiritum Sanctum blasphemaverit, non remittetur. 11. Cum autem inducent vos in synagogas, et ad magistratus et potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis : 12. Spiritus enim Sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere. 13. Ait autem ei quidam de turba : Magister, dic fratri meo ut dividat mecum hæreditatem. 14. At ille dixit illi : Homo, quis me constituit judicem aut divisorem super vos? 15. Dixitque ad illos : Videte, et cavete ab omni avaritia, quia non in abundantia cujusquam vita ejus est ex his quæ possidet. 16. Dixit autem similitudinem ad illos, dicens : Hominis cujusdam divitis uberes fructus ager attulit; 17. et cogitabat intra se, dicens : Quid faciam, quia non habeo quo congregem fructus meos? 18. Et dixit : Hoc faciam : destruam horrea mea, et majora faciam; et illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi, et bona mea, 19. et dicam animæ meæ : Anima, habes multa bona posita in annos plurimos : requiesce, comede, bibe, epulare. 20. Dixit autem illi Deus : Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te; quæ autem parasti, cujus erunt? 21. Sic est qui sibi thesaurizat, et non est in Deum dives. 22. Dixitque ad discipulos suos : Ideo dico vobis : Nolite solliciti esse animæ vestræ quid manducetis, neque corpori quid induamini. 23. Anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum. 24. Considerate corvos, quia non seminant, neque metunt, quibus non est cellarium, neque horreum, et Deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis? 25. Quis autem vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum? 26. Si ergo neque quod minimum est potestis, quid de cæteris solliciti estis? 27. Considerate lilia quomodo crescunt, non laborant, neque nent : dico autem vobis, nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut unum ex istis. 28. Si autem fœnum, quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos pusillæ fidei? 29. Et vos nolite quærere quid manducetis, aut quid bibatis; et nolite in sublime tolli. 30. Hæc enim omnia gentes mundi quærunt. Pater autem vester scit quoniam his indigetis. 31. Verumtamen quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis. 32. Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. 33. Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam. Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cœlis, quo fur non appropriat, neque tinea corrumpit. 34. Ubi enim thesaurus vester est, ibi et cor vestrum erit. 35. Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes in manibus vestris; 36. et vos similes hominibus exspectantibus dominum suum quando revertatur a nuptiis, ut, cum venerit et pulsaverit, confestim aperiant ei. 37. Beati servi illi quos, cum venerit dominus, invenerit vigilantes : amen dico vobis, quod præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis. 38. Et si venerit in secunda vigilia, et si in tertia vigilia venerit, et ita invenerit, beati sunt servi illi. 39. Hoc autem scitote, quoniam si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret utique, et non sineret perfodi domum suam. 40. Et vos estote parati, quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet. 41. Ait autem ei Petrus : Domine, ad nos dicis hanc parabolam, an et ad omnes? 42. Dixit autem Dominus : Quis, putas, est

fidelis dispensator et prudens, quem constituit Dominus supra familiam suam, ut det illis in tempore tritici mensuram? 43. Beatus ille servus, quem, cum venerit dominus, invenerit ita facientem. 44. Vere dico vobis, quoniam supra omnia quæ possidet, constituet illum. 45. Quod si dixerit servus ille in corde suo : Moram facit dominus meus venire; et cœperit percutere servos et ancillas, et edere, et bibere, et inebriari : 46. veniet dominus servi illius in die qua non sperat, et hora qua nescit, et dividet eum, partemque ejus cum infidelibus ponet. 47. Ille autem servus, qui cognovit voluntatem domini sui, et non præparavit, et non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis; 48. qui autem non cognovit, et fecit digna plagis, vapulabit paucis. Omni autem, cui multum datum est, multum quæretur ab eo; et cui commendaverunt multum, plus petent ab eo. 49. Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? 50. Baptismo autem habeo baptizari; et quomodo coarctor usque dum perficiatur? 51. Putatis quia pacem veni dare in terram? Non, dico vobis, sed separationem : 52. erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi, tres in duos, et duo in tres 53. dividentur : pater in filium, et filius in patrem suum; mater in filiam, et filia in matrem; socrus in nurum suam, et nurus in socrum suam. 54. Dicebat autem et ad turbas : Cum videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis : Nimbus venit, et ita fit; 55. et cum Austrum flantem, dicitis : Quia æstus erit, et fit. 56. Hypocritæ, faciem cœli et terræ nostis probare, hoc autem tempus quomodo non probatis? 57. Quid autem et a vobis ipsis non judicatis quod justum est? 58. Cum autem vadis cum adversario tuo ad principem, in via da operam liberari ab illo, ne forte trahat te ad judicem, et judex tradat te exactori, et exactor mittat te in carcerem. 59. Dico tibi, non exies inde, donec etiam novissimum minutum reddas.

Vers. 1. 1. MULTIS AUTEM TURBIS (Græce τῶν μυριάδων τοῦ ὄχλου, id est *myriadibus turbæ* : myrias præcise continet decem millia, sed inde consequenter sumitur pro innumera multitudine, ut fit hic; *concurrentibus* corrige cum Roman.) CIRCUMSTANTIBUS. — Græce ἐπισυναχθεισῶν, id est simul aggregatis, collectis et adunatis.

Vers. 2. 2. ATTENDITE A FERMENTO PHARISÆORUM, QUOD EST HYPOCRISIS. NIHIL AUTEM OPERTUM EST, QUOD NON REVELETUR. — *q. d.*, ait Beda: « Attendite ne æmulemini simulatores, quia veniet profecto tempus, in quo et vestra virtus omnibus, et eorum reveletur hypocrisis. »

Cætera explicui *Matth.* x, 26.

Vers. 6. 6. NONNE QUINQUE PASSERES VENEUNT (venduntur) DIPONDIO. — Græce, *duabus assariis*. As vel assarion genus est nummi ærei, quod et libella dictum est, eo quod libræ pondus haberet, quales decem valebat denarius, nummus argenteus : cum ergo denarius valeat quinque stuferos Belgicos, ac decem baiocos Romanos, sequitur quod assarion erat idem quod baiocus : porro assarii duplum dicebatur dipondius, vel dupondius, a duobus ponderibus, quia scilicet duos asses ponderabat. Ita Varro. Porro Matthæus, cap. x, vers. 29, ait : « Nonne duo passeres veneunt asse? » Unde recte et conformiter Lucas hic ait : « Nonne quinque passeres veneunt dipondio? » id est duobus assibus. Recte autem Jansenius notat hæc intelligi de assibus non libralibus, sed sextantariis, vel unciariis, ideoque græce diminutive vocari *assaria*.

Dipondius quid?

Assarion enim, ut ait Euthymius, non significat assem, cum sit ejus diminutivum, sed genus minimi nummi et oboli. Vide dicta *Matth.* x, 26.

Vers. 13. 13. AIT AUTEM EI QUIDAM DE TURBA : MAGISTER, DIC FRATRI MEO UT DIVIDAT MECUM HÆREDITATEM. — *q. d.* Frater meus mihi injurius, solus vult occupare hæreditatem paternam, nec eam mecum partiri : jube ergo illi ut id faciat. Tu enim tua auctoritate id verbo perficies, quod ego per judices multis litibus perficere non potero : tuum enim est justitiam tueri, et oppressos sublevare; tu enim es justitiæ patronus.

Vers. 14. 14. AT ILLE DIXIT : HOMO, QUIS ME CONSTITUIT JUDICEM AUT DIVISOREM SUPER VOS? — « Homo : » sic more Hebræo vocat ignotum, uti et Petrus, XXII, 58 : « O homo, non sum; » et vers. 60 : « Homo, nescio quid dicis. » Sensus est, *q. d.* Hoc judicium est forensium, qui terrenam; non meum, qui cœlestem hæreditatem doceo et dispertior. Non ergo negat hic Christus se habere potestatem judiciariam ; ipse enim erat Rex regum, et Dominus dominantium : sed ea hic uti noluit apud hominem cupidum, ut illi cupiditatem eximeret, ac terrena præ cœlestibus contemnere iisque ultro cedere doceret, juxta illud cap. VI, 29 : « Ab eo qui aufert tibi vestimentum, etiam tunicam noli prohibere. » « Bene terrena declinat, ait S. Ambrosius, qui propter divina descenderat, etc. Unde non immerito refutatur hic frater, qui dispensatorem cœlestium gestiebat corruptibilibus occupare; » simul ut doceret Ecclesiasticos et spirituales viros,

sæcularia non debere tractare, sed divina, juxta illud Pauli, II *Timoth.* II, 4 : « Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus. » Ita S. Ambrosius, Euthymius, Beda, et Lyranus ex S. Augustino, *serm.* 196. Id intellige, nisi fidelium pax, charitas et pietas aliud exigat; qua de causa olim Episcopi sæculares fidelium lites dijudicabant, uti se fecisse testatur S. Augustinus, lib. *De Opere Monachorum*, cap. XXIX.

Vers. 15. 15. DIXITQUE AD ILLOS (tum discipulos suos, ut habet Syrus, tum ad turbam præsentem; præsertim ad illum qui cum fratre de hæreditate dividenda contendebat) : VIDETE (in hac contentione fratrum quanta damna inferat avaritia; dum enim unus avare non vult hæreditatem cum fratre dividere, alter nimis cupide et intempestive divisionem urget, oriuntur lites et dissidia fratrum, aut *videte*) ET CAVETE (id est attente cavete, ut sit hendiadys) AB OMNI AVARITIA. — Græce πλεονεξίας, id est *cupiditate, q. d.* Non solum cavete a cupiditate rapiendi aliena, sed etiam a nimia aviditate conquirendi vestra; qui enim nimis inhiant opibus terrenis, negligunt cœlestes. Ita Augustinus, serm. 28 *De diversis*, explicat τὸ *ab omni* : « Non solum, inquit, avarus est qui rapit aliena, sed etiam ille avarus est, qui cupide servat sua. » Porro Arabicus vertit, *videte et cavete ab omni malo,* quia omnis mali causa est avaritia, juxta illud I *Timoth.* VI : « Radix omnium malorum est cupiditas. »

QUIA NON IN ABUNDANTIA (Græce ἐν τῷ περισσεύειν, id est *in abundare*) CUJUSQUAM VITA EJUS EST EX HIS QUÆ POSSIDET. — *q. d.* Non quia abundat quis opibus, idcirco etiam vita ejus est abundans, ut scilicet sit longior et beatior ob multa quæ possidet; quin potius brevior est et miserior, ob sollicitudinem et luxum, quæ duo multas divitias sequi vel comitari solent. Unde Syrus vertit, *non in abundantia divitiarum est vita*; Arabicus, *quia non est abundantia homini in multis bonis suis, q. d.* Abundantia vitam non prolongat, sed potius abbreviat. Audi Theophylactum : « Non continetur vitæ mensura abundantia : neque enim qui multa possidet, diutius vivit, neque comitatur divitiarum multitudinem vitæ longævitas. » Et Euthymium : « Non quia homo quispiam divitiis abundat, vita ejus abundat ex tali abundantia; non secundum hanc accedit vitæ mensura. »

Sensus est, *q. d.* Tu, o homo, qui avide petis tuam partem hæreditatis a fratre, illam petis ut diutius et commodius vivas. At erras, quia divites, ob curas et epulas quibus indulgent, sæpe brevis et miseræ sunt vitæ; vis ergo diu et commode vivere, sperne opes, esto pauper spiritu, spes opesque tuas in uno Deo repone, Deus enim solus longævitatis et felicitatis est dator; ut hoc ostendat Christus, adhibet sequentem parabolam. Audi S. Ambrosium, *De Abel et Cain*, lib. I, cap. V, in fine : « Si quæris thesauros, accipe invisibiles et occultos, quos in cœlis altissimis, non quos in terrarum venis requiras. Esto pauper spiritu, et eris dives, qualicumque censu; quia non in abundantia divitiarum vita est hominis, sed in virtute ac fide. Istæ divitiæ te verum divitem facient, si sis in Deum dives. »

Vers. 16. 16. DIXIT AUTEM SIMILITUDINEM (Græce *parabolam*) AD ILLOS, DICENS : HOMINIS CUJUSDAM DIVITIS UBERES FRUCTUS AGER ATTULIT. — « Ager; » Græce χώρα, id est regio, agrorum multitudo.

Vers. 17. 17. ET COGITABAT INTRA SE, DICENS : QUID FACIAM, QUIA NON HABEO QUO CONGREGEM FRUCTUS MEOS? — En tibi curæ, en paupertas divitis; eget loco qui abundat opibus et loculis. « Hæret, ait Euthymius, et angitur tanquam admodum pauper, quia nimium locuples » indiget loco in quo fruges recondat. Et S. Basilius, *hom.* in hæc Christi verba : « Non redditus fert ipsa terra, ait, sed gemitus producit. Peræque enim ac egestate pressi, miser affligtatur et ejulat dicens : Quid faciam? an non talem edit vocem, cui propter paupertatem angustæ res sunt, quique mendicat? Ex omnibus quibus domi affluit nihil percipit gaudii, sed illa animum ejus pungunt et lancinant. »

FRUCTUS MEOS. — « Nondum, ait S. Basilius, collegit fructus, et jam avaritiæ judicium incurrit (dum suos nuncupat) : quot enim pericula imminent ante fructuum collectionem! nam et grando sæpe confringit, et æstus ex mediis manibus rapit, et pluvia intempestive e montibus erumpens inutiles facit. »

Vers. 18. 18. ET DIXIT : HOC FACIAM : DESTRUAM HORREA MEA, ET MAJORA FACIAM (Græce, *majora ædificabo*) ET ILLUC CONGREGABO OMNIA QUÆ NATA SUNT MIHI (hoc anno), ET BONA MEA — cætera quæ prioribus annis collegi (1). Consilium capit a cupiditate, non a charitate, quæ ei dixisset : Eroga ea in pauperes. Quæris horrea? « habes horrea, scilicet ventres pauperum, » ait S. Basilius; et S. Ambrosius, lib. *De Naboth*, cap. VII : « Habes, ait, apothecas, inopum sinus, viduarum domos, orphanorum et infantium ora; ista sint tibi apothecæ, quæ manent tecum in æternum. » Rursum S. Basilius, *homilia* jam dicta : « Spoliator, ait, est qui cum dispensanda receperit, propria reputat : panis est famelici, quem tenes; nudi tunica, quam servas; indigentis argentum, quod terræ infossum possides : quare tot indigentibus injuriam facis, quot alere posses. » Additque : « Et cum impleveris horrea, quid tum facies de anni insequentis messe? Rursus horrea destrues, et majora novaque semper ædificabis : fruges ergo opesque tuas semper in vetera destruendo, et nova ædificando, insumes et absumes, ut in terram suam redeant fruges, quæ a terra natæ sunt, quia tu in pauperes eas erogare non vis,

(1) « Horrea, » seu *granaria*, Græce ἀποθῆκαι, erant cavernæ subterraneæ, ubi Orientis cives frumentum, vinum, oleum, etc., futuris usibus reservare solebant.

quia illarum usum hominibus invides, ut omnibus ad te retractis, omnes earum prives utilitate, imo te ipsum : sicut enim frumentum in terram cadens lucrum projicienti parit, sic panis in esurientem projectus multam tibi in posterum reddet utilitatem. »

Vers. 19

19. ET DICAM ANIMÆ MEÆ : ANIMA, HABES MULTA BONA POSITA IN ANNOS PLURIMOS : REQUIESCE, COMEDE, BIBE, EPULARE. — Rursum errat et peccat hic dives, *primo*, promittendo sibi annos plurimos, cum sequenti nocte sit moriturus. Qui sibi longa tempora promittebat, diem sequentem non vidit, ait S. Gregorius, lib. XXII *Moral.*, cap. VI. Unde S. Cyrillus, in *Catena* : Habes quidem, ait, o dives, in horreis fructus, sed annos plurimos unde habes? *Secundo*, dando se gulæ et luxuriæ, dicens : « Comede, bibe, epulare, quasi Epicureus, quia post mortem nulla voluptas. »

REQUIESCE. — Cum peste avaritiæ jungitur pestis desidiæ, ait Glossa. Unde S. Basilius : « Si porcinam, ait, habuisses animam, quid aliud ipsi enuntiare potuisses? Itane pecuinus tu, ita bonorum animæ ignarus, eam ut exceptes carnalibus epulis, et quæcumque alvi secessus recipit, animæ destines, etc.? Jam quando terrena sapis et Deum habes ventrem, totus quoque caro effectus vitiosis affectibus obsequeris, audi te dignam appellationem : Stulte, hac nocte animam abs te repetent. » Hæc Basilius.

Sapienter monet S. Ambrosius, lib. II *De Interpell. in Job*, cap. V : « Magna, inquit, illecebra delinquendi est, rerum affluentia secundarum, supinat, extollit, oblivionem auctoris infundit, » etc.

Vers. 20.

20. DIXIT AUTEM ILLI DEUS : STULTE, HAC NOCTE ANIMAM TUAM REPETUNT A TE : QUÆ AUTEM PARASTI, CUJUS ERUNT? — « Dixit, » non verbo, sed facto, immittens illi febrim, aliumve morbum lethalem, quo effecit ut diviti conscientia sua hæc dictaret. Unde Euthymius : « Hæc ei dixit, ait, per conscientiam : tunc enim conscientia mortem sentiens talia disserit. »

STULTE. — Quia in consilio tuo, in quo tibi sapiens videbaris, nunc stultum te fuisse vides.

HAC NOCTE. — In nocte ablata est anima, quæ lucem considerationis habere noluit, ait S. Gregorius, lib. XV *Moral.*, quæque tendebat ad tenebras gehennæ, ut idem Gregorius notat, lib. II *Moral.*, cap. II.

REPETUNT (scilicet Deus ejusque angeli, quasi exactores Dei, non casu, sed justo Dei judicio « repetunt, » quasi ab invito) ANIMAM A TE — ut omnium frugum opumque, quas tibi Deus dedit, omniumque rerum tuarum rationem ei reddas. Ita Toletus. Rursum « repetunt; » quia anima tua non moritur cum corpore, sed est immortalis. Ad hæc anima tua non est tua, sed Dei qui tibi illam inspiravit illamque tibi ut depositum credidit : jure ergo per instantem mortem illam nunc a te repetit.

Audi de morte cuilibet imminente S. Hieronymum, epist. 3 *ad Heliodorum* : « Xerxes, ille rex potentissimus qui subvertit montes, maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem et innumerabilem vidisset exercitum, flevisse dicitur, quod post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere specu'am, de qua universam terram sub nostris pedibus cerneremus! jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, et regnis regna collisa : et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines, qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. »

QUÆ AUTEM PARASTI, CUJUS ERUNT? — « Non solum tibi non cedent, ait Euthymius, non solum tua non erunt, sed nec manifestum tibi est cujus erunt, utrum hæredis an peregrini? amici an inimici? quod ipsum etiam mœrorem adauget. » Addit S. Jacobus, cap. V, 3 : « Manducabunt carnes tuas, sicut ignis. » Vide ibi dicta. Vere S. Ambrosius : « Non nostra sunt, inquit, quæ non possumus auferre nobiscum. Sola virtus comes est defunctorum, sola nos sequitur misericordia, quæ tabernacula defunctis acquirit æterna. » Vide S. Augustinum, *hom.* 38 inter 50, ubi inter cætera ait : « Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus. » Vere sapiens : « Quod, inquit, commodavit fortuna, tollet; quod mutuavit natura, repetet; quod paraverit virtus, retinebit. » Vide quæ de vanitate et pernicie divitiarum ex Patribus congressi *Isaiæ*. V, 9.

Vers. 21.

21. SIC EST QUI SIBI THESAURIZAT, ET NON EST IN DEUM DIVES. — *q. d.* Talem fidem, talem exitum sortietur dives avarus, qui sibi, non Deo thesaurizat. Quæres quis sit « dives in Deum? » Respondeo *primo*, « in Deum, » id est apud Deum dives, vel, ut ex Græco πλουτῶν vertas, *ditescens*, est qui per eleemosynam aliaque bona opera, multa merita et præsidia apud Deum quasi reconditas divitias habet, et in dies majores recondit, uti fuse docet Apostolus, I *Timoth.* VI, 17 et seqq. Vide ibi dicta.

In Deum dives quis? Resp. primo.

Secundo, « in Deum, » id est *in Deo*, ut vertit Arabicus, dives est, qui soli Deo studet placere, qui in Deo omnem spem et amorem defigit, qui in Deo totus conquiescit, ut ab eo beetur eoque perfruatur in æternum. Unde Glossa : In Deum dives est, inquit, cujus exspectatio est Dominus, cujusque substantia est apud Deum. « Deo dives, ait S. Augustinus, serm. 28 *De Verbis Apostoli*, est inops auri, » puta pauper spiritu, qualis erat Petrus dicens claudo : « Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Jesu Christi, surge et ambula, » *Act.* III. Idem, *in Psalm.* XXXIX : Christus, ait, « cum dives esset, pauper factus est, ut ipsius paupertate vos ditaremini. » Veros pauperes ditat, falsos divites pauperat, juxta illud : « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » *Matth.* V.

Secundo.

« Conemur itaque, ait Theophylactus, divites fieri in Deum, hoc est, ut in illum fiduciam habeamus, et ut ille habeat nostras divitias et divitiarum cellam, nec dicamus bona nostra, sed bona Dei : si autem Dei sunt bona, ne privemus Deum bonis suis. Hoc est ditari in Deo, credere quod si omnia dedero et evacuavero me totum, non me aliquid rerum necessariarum defecturum est. Promptuarium enim meum Deus est, aperiam et tollam necessaria et ea quibus mihi opus fuerit. »

Tertio.

Tertio, « dives, » id est largus « in Deum » est qui est liberalis in pauperes : quod enim eis fit, Deus sibi factum æstimat, et præmiat. Unde Beda : « Qui vult, inquit, in Deum esse dives, non sibi thesaurizet, sed pauperibus possessa distribuat. » Hic sensus bonus est, sed partialis. Nam non agit hic Christus præcise de eleemosyna, sed de veris divitiis, quas docet esse non fruges et opes terræ, sed virtutes et bona opera ; has enim parere vitam longævam et beatam, tum in hoc sæculo, tum potius in futuro.

Quarto.

Quarto, S. Augustinus, serm. 44 *De Temp.*, divitem Deo esse docet eum qui plenus est charitate, ideoque Deo : « Deus enim est charitas, et qui habet charitatem, in Deo manet, et Deus in eo, » I *Joan.* IV. Audi S. Augustinum : « Si charitatem habes, Deum habes. Quid habet dives, si charitatem non habet? pauper, si charitatem habeat, quid non habet? Tu forte putas quod ille sit dives, cujus arca plena est auro, et ille non sit dives, cujus conscientia plena est Deo? Ille vere dives esse videtur, in quo Deus habitare dignatur. »

Quinto.

Denique dives apud Deum, est abundans omni virtute, uti pulchre et fuse explicat S. Ambrosius, lib. IV, epist. 27 *ad Simplicianum*, cujus verba recitavi I *Petri*, III, 4, ad illa : « In incorruptibilitate quieti et modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples (1). »

Anagog.

Anagogice : divites Deo sunt beati qui Deo omnibusque Dei opibus perfruuntur. Unde S. Augustinus, serm. 74 *De Temp.*, concludit solos Beatos esse divites, tum quia Deum possident, tum quia nullius indigent. « Ille, inquit, vere dives est, qui nullius eget ; atqui soli Beati nullo egent : ergo soli Beati sunt divites. » Hinc idem Augustinus, præfat. *in Psalm.* XL : Christus, ait, « dives erat apud Patrem, et pauper apud nos ; dives in cœlo, pauper in terra ; dives Deus, pauper homo.. »

Quocirca sapienter S. Ambrosius, epist. 33 *ad Demetriadem* : « Quo, inquit, pretio quies hujus temporis aptius comparatur, quam ut ipsi mundo omnes divitiæ, omnes dignitates et universarum cupiditatum materiæ refundantur, et sancto beatoque commercio ematur Christiana libertas, fiantque Filii Dei de paupertate divites, de patientia fortes, de humilitate sublimes? » Et nonnullis interjectis : « Unde si vere intelligatur contemptus hisce rerum præsentium, ad quæ tendat et qualia concupiscat, nihil hujusmodi mentibus rectius, nihil invenietur electius, quæ sacratissimis desideriis universa transcendunt, neque ad ullam creaturam quamvis potentem atque mirabilem, sed ad ipsum omnium visibilium et invisibilium ambiunt creatorem, cui appropinquare, clarescere est ; quem timere, gaudere est ; cui servire, regnare est. »

Vers. 29. In sublime tolli quid? Primo.

29. ET NOLITE IN SUBLIME TOLLI. — Græce μὴ μετεωρίζεσθε, quod varii varie explicant. *Primo*, Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.*, cap. X, explicat, *q. d.* Nolite a veritate abduci, ut altiora sapere velitis quam fides et veritas docent.

Secundo.

Secundo, S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXIX, explicat, *q. d.* Nolite superbire ex eo quod abundetis victu et vestitu. Nam tale est superbire, cum quis abundat alimentis, ut si vulneratus se jactet quod multa domi habeat emplastra, cui bonum esset ne uno quidem indigere, ait S. Augustinus.

Tertio.

Tertio, Euthymius, *q. d.* Nolite a sublimibus et cœlestibus ad terrena detrahi, ut non cœlestia, sed terrestria sapiatis et ambiatis.

Quarto.

Quarto, Theophylactus, *q. d.* Nolite esse animo instabili, semper sublimius aliquid imaginantes, ut faciunt qui præsentibus non contenti, semper ad majora respiciunt.

Quinto.

Quinto, et optime, μὴ μετεωρίζεσθε, id est, ne meteora quæ supra vos sunt, v. g. siderum constellationes et concursus, nubium discursus, ventorum flatus, etc., anxie contemplemini, ut ex iis de futura annonæ copia vel inopia judicetis et prospiciatis, juxta illud *Jerem.* X : « A signis cœli nolite metuere, quæ timent Gentes. » Et illud *Eccles.* XI, 4 : « Qui observat ventum, non seminat ; et qui considerat nubes, nunquam metet. » Ita Toletus, Vatablus et alii. Unde Vatablus vertit, *nolite esse anxii, quasi præ sollicitudine vultu ad cœlum obverso.* Aut *q. d.* Ne animo pendeatis velut in aere penduli, ad varia humana et creata præsidia varie respectantes, nec in Dei providentiam defixi. Unde Arabicus vertit, *ne solliciti sitis.* Omnia enim hæc spectant eo, ut Christus nobis eximat nimiam sollicitudinem de victu ac vestitu, ac imprimat nobis firmam confidentiam in Deum, ut ab ejus paterna providentia secure hæc omnia exspectemus. Græce enim μετέωρος vocatur, qui est animi dubius, suspensus, necdum mente fixus, sed ex eventu consulturus, et, ut Gaza vertit, *pensilis.*

Hinc alii vertunt, *nolite ex alto speculari*, quod

(1) Formula πλουτεῖν εἰς Θεὸν, *divitem esse in cœlo*, ait Kuinoel in h. l., notat : virtutis cujuscumque studio, dignum se reddere gaudiis propriis atque perpetuis in altera vita exspectandis, conf. vers 15 et 31, et loc. parallel. *Matth.* VI, 20, ubi legitur : *Thesaurisate autem vobis thesauros in cœlo.* Jam vero sensus vers. 21 ita constitui debet : Talis est sors hominis qui opes terrenas sibi congerit, in iisque spem collocat : subito moritur, et opes congestas aliis relinquere cogitur ; nec ullum a Deo in altera vita præmium vitæ luxuriose ac male peractæ exspectare potest.

vulgo dicimus, nolite longos facere discursus, quasi nullum divinæ providentiæ locum relinquentes, vel de ea dubitantes. Et Franciscus Lucas : Ne, inquit, in sublime tollamini, ut scilicet procul ventura sollicite prospiciatis, ut in longum tempus futuris necessitatibus corporis consulatis et provideatis, ut in longe futurum tempus distendatis sollicitudinem de victu et vestitu, quod clare explicat Matthæus, VI, 34, dicens : « Nolite solliciti esse in crastinum. » Hæc omnia eodem redeunt, vetantque nimiam futuri sollicitudinem, ac jubent futura resignare divinæ providentiæ, in eaque confidere et secure conquiescere. Hoc Christi præceptum secutus S. Franciscus, voluit sanxitque suos in diem vivere, nihilque in crastinum reservare, sed quod diurno victui superest erogari in pauperes, certo confidentes Deum crastino victui provisurum : uti Deus Eliæ et Paulo, primo eremitæ, quotidie panem per corvum transmisit, ac filiis Israel (facile erant tres hominum milliones) in deserto quotidie manna sufficiens ad diurnam sustentationem, de cœlo depluit per 40 annos, quin et vestes eorum illæsas integrasque conservavit, imo cum pueris crescentibus illas pariter crescere effecit.

Vers. 32.

32. NOLITE TIMERE (ne victus et vestitus vobis desit, si sollicitudine deposita possessiones vendatis et detis pauperibus, neve hæc non adjiciantur vobis, si primum quæratis regnum Dei), PUSILLUS GREX, — id est parvus, *primo*, quia tum pauci erant fideles, iique pauperes, vel conditione et censu, vel electione et sensu, sive spiritu ; spernebant enim divitias terræ, ut anhelarent ad cœlestes, ideoque coram mundo erant pusilli, id est viles et despecti : jam vero fide et religione Christi per totum orbem dilatata, ut reges quoque et principes ei se subdant, non est pusillus grex, sed amplissima et potentissima Ecclesia. *Secundo*, grex hominum fidelium est pusillus, si conferatur cum angelis, qui sunt innumeri, ait Euthymius, juxta illud : « Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » *Daniel.* VII. *Tertio*, pusillus est grex fidelium, si comparetur cum maxima multitudine infidelium et impiorum.

Pusillus grex: cur?

Addit Beda : dicitur pusillus grex ob humilitatem, vel ad comparationem majoris numeri reproborum. Tunc enim fideles omnes exemplo Christi ad Christianam humilitatem et paupertatem sponte sese demittebant, præsertim Apostoli et discipuli Christi; unde iis ait Christus : « Vendite quæ possidetis. » Græce est μὴ φοβοῦ, τὸ μικρὸν ποίμνιον, id est *ne time, parvus grex*, vel pusillus : unde liquet τὸ «pusillus» esse nominativi casus, sed nominativus ponitur hic, ut et alibi sæpe, pro vocativo; Apostolos enim vocat et compellat continuo hic Christus. Sic Livius ait, lib. I : « Audi, populus Albanus. » et Virgilius : « Projice tela manu, sanguis meus, » id est sanguis mi. Et : « Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, » id est Agne Dei : nervosior enim et significantior hic est nominativus, quam si poneretur ipse in se vocativus. Quare, licet exponi posset supplendo nonnulla, *q. d.* Nolite timere, vos qui estis pusillus grex, ut maneat nominativus, tamen brevius et nervosius, nil supplendo, nominativus ponitur pro vocativo. Nolite ergo timere, o fideles, quia licet sitis pusillus grex, tamen Deus vos magni æstimat, magnamque et singularem vestri gerit curam, ac Christus Dominus est pastor vester, qui vos abunde pascet, juxta illud : « Ego sum pastor bonus, » *Joan.* X, 11; et illud : « Dominus regit me, et nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocavit, » *Psalm.* XXI. Audi B. Petrum Chrysologum, *serm.* 22 : « Grex pusillus mundo, magnus est Deo; » et *serm.* 33 : « Acquisivit humilitas, superbia quod amisit, et grex pusillus ac mitis totas et varias edomuit propria mansuetudine feritates : pusillus grex vicit ac fregit tot genera bestiarum, quot diversitates subdidit jugo Christi nationum; » idque fecit non feriendo, sed patiendo; non pugnando, sed moriendo pro Christo.

QUIA COMPLACUIT PATRI VESTRO DARE VOBIS REGNUM. — « Vobis, » non pigris, non otiantibus, non in sola Dei misericordia præsumentibus, sed verba jussaque mea audientibus, et reipsa exequentibus, ideoque crucem post me portantibus, passiones vestras mortificantibus, bonis operibus assidue incumbentibus. « Dare, » non absolute, sed conditionate, si videlicet in mea fide, amore et obedientia usque ad mortem perseveretis ; nec enim Judæ a Christo postea desciscenti datum fuit hoc regnum. Rationem dat Christus, cur discipuli, licet pusilli et pauperes, non debeant timere ne necessaria eis desint, *q. d.* Cum Deus vos ita amet, ut destinet ad opes cœlestes, ipsumque Dei cœlique regnum, utique non negabit opes hasce viles terræ in quantum illæ necessariæ sunt ut tendatis ad regnum cœleste, illudque verbo et vita evangelizetis. Ita S. Cyrillus, in *Catena* : « Qui tam pretiosa largitur, ait, quomodo non erit clemens erga vos ut alat, sed sinat vos fame mori ? »

Vers. 33.

33. VENDITE QUÆ POSSIDETIS, ET DATE ELEEMOSYNAM. — Consilium est, non præceptum, ut volebat Pelagius, dicens omnes Christianos debere esse pauperes ex præcepto Christi. Nam hoc esse consilium, patet ex verbis Christi, *Matth.* XIX, 17 et 21 : « Si vis, inquit, perfectus esse, vade, vende omnia, etc. » Sensus ergo est, *q. d.* Ut studeatis perfectioni Evangelicæ, vendite quæ possidetis, et pretium date pauperibus, ut me pauperem spiritu in simili paupertate sequamini, ac mecum contemnatis opes terrestres, ut obtineatis cœlestes. Insuper id facite hoc fine, ut ostendatis vos non esse sollicitos de victu et vestitu, sed totos pendere a Dei providentia, ab eoque exspectare vitæ necessaria, quæ regnum suum quærentibus ipse promisit. Hac de causa hoc Christi consilium

secuti primi Christiani, omnia sua vendebant et pretium ponebant ad pedes Apostolorum, ut ipsi illud inter pauperes fideles distribuerent, *Act.* cap. II, vers. 3 et 4. Ita Beda : Nolite, ait, timere defutura vobis necessaria vitæ, quin etiam possessa vendite ob eleemosynam; quod tunc digne fit, quando omnibus spretis ex labore manuum quis vivit et eleemosynam dat.

FACITE VOBIS SACCULOS (Græce βαλάντια, id est marsupia, crumenas, bursas) QUI NON VETERASCUNT (ac proinde ex quibus excidere et perdi nequeat pecunia spiritualis eleemosynæ, uti sæpe excidit et perditur pecunia temporalis ex sacculis et crumenis divitum, vetustate attritis et laceris. Sacculi hi non veterascentes sunt sinus pauperum, ac magis mens et memoria Dei, in qua quasi in sacculo servat Deus vestras eleemosynas et bona opera, ut amplissimam eorum mercedem vobis in die judicii retribuat. Id explicat, subdens): THESAURUM NON DEFICIENTEM IN COELIS (repete *facite* et parate vobis per opera pietatis et charitatis), QUO FUR NON APPROPIAT, NEQUE TINEA CORRUMPIT. — Hinc recte infert Chrysologus, *serm.* 25 : « Quid ergo cum terra illi qui possidet cœlum? quid illi cum humanis, qui adeptus est jam divina? nisi forte placent gemitus, eliguntur labores, amantur pericula, pessima mors delectat, et illata mala bonis sunt gratiora collatis. »

Vers. 34. 34. UBI ENIM THESAURUS VESTER EST, IBI ET COR VESTRUM ERIT. — Hæc est ratio a priori, cur dixerit : « Vendite quæ possidetis, et date eleemosynam; » ut scilicet ostendatis vos habere cor, non in ære, sed in æthere, quia ubi thesaurus est, ibi est et cor : si ergo thesaurum vestrum, per eleemosynam, collocetis in cœlo, ostendetis pariter cor vestrum fixum esse in cœlo, non in terra; in Deo, non in auro. Thesaurus enim hominis est id quod ipse amat, charum habet, magni æstimat, in quo spem suam reponit, etc. Cætera require *Matth.* VI, 20.

Vers. 35. 35. SINT LUMBI VESTRI PRÆCINCTI, ET LUCERNÆ ARDENTES IN MANIBUS VESTRIS, ET VOS SIMILES HOMINIBUS EXSPECTANTIBUS DOMINUM SUUM, QUANDO REVERTATUR A NUPTIIS. — Syrus, *sint præcincti vestri lumbi, et accensæ lucernæ vestræ.* Sic et Arabicus, Ægyptius, Æthiopicus et Persicus. Hæc sic cum præcedentibus connecte. Dixerat Christus complacuisse Patri dare illis regnum; vendite ergo quæ possidetis et date eleemosynam, ut per eam hoc regnum ematis : nunc urget ut ad hoc regnum, velut instans, studiose se comparent, ac præcincti lumbis, viam ad illud omni alia cura abjecta ineant et capessant, *q. d.* Estote parati, et omnibus virtutibus bonisque operibus et meritis, præsertim eleemosynæ et contemptus opum, instructi, ut Christo Domino e cœlo et cœlestibus nuptiis gaudiisque ad vos in morte, ad judicium animæ vestræ revertenti, digni occurratis, ac ab eo cœlo adjudicari, et in cœlum deduci mereamini.

Alludit ad ritum Orientalium, quales erant Hebræi et Syri, apud quos mos erat longioribus vestibus et tunicis indui, quas iter facturi, vel laboraturi, aut ministraturi præcingebant, ut essent expediti ad iter et ministerium, ne ab eo ex vestibus ad genua et tibias assidue allisis impedirentur, ut patet *Tobiæ* V, 5; et III *Reg.* cap. XVIII, vers. 46; infra, vers. 37.

Mystice : lumbos præcingimus, cum carnis luxuriam (cujus, uti et seminis, origo est in lumbis) per continentiam coarctamus, ait S. Gregorius, *hom.* 13; et S. Augustinus, serm. 39 *De Verbis Domini;* S. Basilius, *Isaiæ* XV; Beda et alii. Audi Chrysologum, *serm.* 24 : « Lumbos nostros astringi jubet balteo castitatis, et totum carnis nostræ pendulum, fluidum, resolutum, constringi mandat continua zona virtutis, ut carne succincta ad Domini occursum liber, velox, expeditus nostræ mentis reddatur incessus. »

Porro hæ duæ sententiæ, vers. 35 et 36, possunt simul conjungi cum Maldonato, ut unam eamdemque contineant parabolam : possunt etiam disjungi cum Jansenio, ut duas contineant, unam lumborum præcinctorum et lucernarum ardentium, alteram servorum exspectantium dominum a nuptiis revertentem.

Lumbi præcincti. Quocirca hæc gnome a variis varie exponitur : varii enim sunt cingentes se, nimirum operarii, ministri, viatores, nuntii, milites, bajuli, continentes, ac varia sunt eorum cingula : scilicet operarii cinguntur cingulo laboris, ministri ministerii, viatores et nuntii viæ, milites militiæ, quod est cingulum strenuitatis, bajuli cingulo constantiæ et patientiæ, continentes continentiæ, mortificationis et pœnitentiæ.

Primo. *Primo* ergo de operariis lumbos ad opus præcingentibus, sic exponit Theophylactus : « Sint lumbi vestri præcincti, » hoc est, omnibus modis parati estote ad opera Domini vestri, et « lucernæ ardentes in manibus vestris, » hoc est, ne in tenebris et absque judicio versemini; sed sit vobis lumen verbi, quod monstrabit vobis quæ facienda et quæ non facienda sint. Est igitur hic mundus, nox. Sic quoque exponit Euthymius et Titus; *q. d.* Parati et prompti estote ad omne bonum aggrediendum.

Secundo. *Secundo,* de ministrantibus Christo et pauperibus per eleemosynam (de hac enim sermo proxime præcessit) exponunt alii, *q. d.* Præcingite lumbos, ut sitis expediti et agiles ad ministrandum Christo et pauperibus : qua de re extat pulchra visio in Vita S. Joannis Eleemosynarii, qui promptissimus semper erat ad dandum cuique petenti eleemosynam, cap. XXIX, ubi dux ad mutuum præstandum tardior, visione centuplæ remunerationis docetur esse celerior.

Tertio. *Tertio,* de viatoribus lumbos ad iter præcingentibus explicant alii, *q. d.* Præcingite lumbos, ut sitis expediti ad iter in cœlum, de quo sermo præcessit; ad illud enim grandis vobis restat

via. Nam cœlum empyreum plusquam ducentis millionibus milliarium distat a terra, uti ex P. Clavio ostendi *Genes.* I. Quare, etiamsi quotidie per centum milliaria recta sursum ascenderes, necdum post ducentos annos ad empyreum pervenires. Qua de causa, cum hoc tibi sit impossibile, Deus statuit ut non gressibus corporis, sed affectibus animi magnis passibus eo contenderes. Quocirca anachoreta ille, apud Joannem Moschum, in *Prato spirituali,* per visionem hac de re est admonitus. Cum enim videretur sibi cœlo appropinquare, velletque illud ingredi, audivit ab angelo : « Nemo piger huc ingreditur : ite, certate, contemnite vanitates sæculi. » Et Barlaam ad Josaphat, apud Damascenum, in *Hist.* cap. XLV : « Longum iter, ait, vobis incundum est, quodque multo hujus vitæ viatico opus habeat, ut ad sempiternum locum, in quo mansiones multæ sunt, perveniatis. » Huc facit illud S. Petri, *epist.* I, cap. I : « Succincti lumbos mentis vestræ, sobrii, perfecte sperate in eam quæ offertur vobis gratiam, in revelationem Jesu Christi, quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis, sed secundum eum qui vocavit vos, Sanctum, ut et ipsi in omni conversatione sancti sitis. »

Alludit ad exitum et transitum (unde Hebr. dictus est *pascha*), Hebræorum ex Ægypto in terram promissam, qui erat figura Sanctorum ex terra transeuntium et contendentium in cœlum : Hebræis enim ita jussit sanxitque Deus in esu agni paschalis, pro felici transitu immolandi : « Renes vestros accingetis, et calceamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, » quasi accincti et expediti ad iter inchoandum, « et comedetis festinanter ; est enim phase, id est transitus Domini. » Idem faciendum est mystice Christianis. Vide ibi dicta.

Quarto. *Quarto,* nuntii et legati accingunt lumbos ut sint celeres ad legationem obeundam. Hinc angeli, qui Dei nuntii sunt, pinguntur lumbis accinctis, quasi veloces et agiles ad exequendum jussa Dei, juxta illud : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis, » *Hebr.* I. Ait ergo Christus : Vos, o Apostoli et discipuli, accingite lumbos, ut sitis mei legati per totum orbem, ut scilicet annuntietis fidem Evangelicam Græcis, Romanis, Italis, Gallis, Hispanis, Indis, Brasiliis, Japonibus, Sinis, etc. Ecce ego mitto vos : ite ergo animose, velociter et ardenter instar angelorum, juxta illud *Isaiæ,* XVII, 2 : « Ite, Angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam. » Et cap. LVII, 7, quod citat Paulus, *Rom.* X, 15 : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! »

Quinto. *Quinto,* milites et athletæ accingunt lumbos, ut accincti sint fortiores fortiusque pugnent : lumbi enim, cum toti sint carnei et infirmi, cingulo stringuntur, ut stricti sint firmi et robusti. Sic et vos, o Christiani, accingite lumbos cingulo strenuitatis et fortitudinis, ut quasi milites Christi fortiter contra diabolum, carnem et mundum dimicetis, vincatis et triumphetis, juxta illud Pauli, *Ephes.* VI, 14 : « State succincti lumbos vestros in veritate, et induti loricam justitiæ, » etc. Ubi multa hac de re dixi. Sic David ait, *Psalm.* CXVII : « Præcinxisti me virtute ad bellum. » Et *Job,* cap. XXXVIII : « Accinge sicut vir lumbos tuos. » Et *Exodi* XII : « Renes vestros accingetis ; » ibant enim armati armis expugnaturi terram promissam. Unde Origenes, homil. 9 *in lib. Judic.*, censet hic alludi ad milites Gedeonis, qui præcincti ibant contra Madianitas, ac tenentes lampades, id est faces accensas in lagenis, eas inter se complodentes, emicante flamma percelluere Madianitas, ut eos in fugam, imo in mutuam necem adigerent.

Sexto. *Sexto,* bajuli, ut fortes sint ad portanda onera, nec iis rumpantur et herniam contrahant, lumbos succingunt : sic et vos, o fideles, accingite lumbos vestros cingulo patientiæ, ut generose omnia adversa toleretis. Ita Cyrillus, in *Catena* : « Prompti sitis, inquit, ad sustinenda mala. »

Septimo. *Septimo,* continentes, ut carnem doment et quibuslibet pravis concupiscentiæ motibus generose resistant, cingunt se cingulo continentiæ, id est abnegationis et mortificationis, quo omnia prava desideria, quæ ex concupiscentia assidue oboriuntur, abnegant, refutant, mortificant, resecant. Ita Simeon Stylites lumbos nudos succinxit aspero fune situlæ, qui secabat eum usque ad ossa : ingressus enim est carnem ita, ut vix appareret, quocirca caro ipsa computruit, et ægre curari sanarique potuit, uti narrat Antonius ejus discipulus in ipsius Vita, cap. III. Theodoretus vero, in Vita Simeonis, asserit funem hunc contextum fuisse ex palmis, ideoque asperrimum, quem Simeon tam arcte carni appressit, ut tota illa pars cui fuerat impositus, circumcirca exulceraretur, guttasque sanguinis emitteret. Mox præfectus monasterii, inquit, id resciens, vix illi solvit vinculum ; sed nec sic persuasit, ut illi ulceri ullam adhiberet medicinam. Quare illum a monasterio dimisit, ne imbecillioribus ea quæ essent supra vires æmulari conantibus, damni causa fieret. Sic multi Sancti olim gestarunt, et etiamnum gestant cingula cilicina, ut carnem doment. Hinc *Judith,* cap. IV : « Ut offerrent, inquit, Deo sacrificia præcincti ciliciis. » Hujus meminit S. Hieronymus, *Jerem.* I, et *Ezech.* VI, et appellat cingulum mortificationis, affirmatque cingula Eliæ et Joannis Baptistæ talia fuisse. Denique Paulus, *Coloss.* III : « Mortificate, ait, membra vestra, quæ sunt super terram, immunditiam, libidinem, concupiscentiam pravam, avaritiam. » Unde S. Augustinus, serm. 39 *De Verbis Dom.*, et lib. II *De Consensu Evangel.*, cap. XXV : « Præcingite lumbos, inquit, hoc est omnes appetitus et affectus circa res sæculi contrahite et mortificate. »

ET LUCERNÆ ARDENTES IN MANIBUS VESTRIS. —

Jussit Christus nos lumbis præcinctis esse expeditos ad bona opera, et ad iter in cœlum, nunc apposite requirit lucernas ardentes; hæ enim nocte requiruntur ad operandum, æque ac ad iter ineundum : hæc autem vita nostra est mystica nox, plena ignorantiæ, errorum et concupiscentiarum tenebris. Igitur ut in ea nocte incedamus et operemur, lumine et lucernis accensis est opus : proprie autem alludit ad nuptiale convivium, quod noctu peragi solet cum luminibus, *q. d.* Sicut noctu famuli dominum e nuptiis redeuntem accensis facibus exspectant et præeunt; sic et vos me e cœlo ad vos morte redeuntem vigiles exspectate, et cum facibus spiritualibus mihi occurrite, quia nescitis diem et horam mortis vestræ, et adventus Christi ad vestrum judicium ; illud ergo, si sapitis, singulis horis parati exspectate. Sic enim virgines lampadibus accensis sponsum præstolantur, *Matth.* xxv. Eadem enim fere est parabola hæc Lucæ cum illa Matthæi.

Lucernæ ardentes quæ? Resp. Quæres quidnam significent lucernæ ardentes? Respondet *primo* Theophylactus significare hoc, *q. d.* Adsit vobis lux rationis et discretionis, ut dignoscatis quid et quomodo agendum sit. Rursum adsit vobis lucerna, id est fides, sed ardens charitate et fervore spiritus : hæc enim quid agendum, quid cavendum sit ostendet : hæc quoque ad actus virtutum heroicos vos impellet; hæc pariter vos incitabit, ut alios fidem et viam salutis docere et amore Dei accendere satagatis, nec patiamini aliquos in tenebris ignorantiæ, inquit Cyrillus, et peccatorum vivere. Ita S. Augustinus, serm. 39 *De Verbis Domini*. Accedit S. Hieronymus (vel quisquis est auctor), in cap. I *Jerem.*, qui lucernam tenere in manibus, ait idem esse quod prædicare Evangelium.

Mystice. Mystice : « Habent suum ista mysterium : nam in lumborum præcinctione castitas, in baculo regimen pastorale, in lucernis ardentibus boni fulgor operis indicatur, » ait Cœlestinus, epist. 2 *ad Episc. Gall.* Sic et S. Gregorius, *hom.* 13, per lucernas ardentes accipit bona exempla. « Lucernas, inquit, ardentes in manibus tenemus, cum per bona opera proximis nostris lucis exempla monstramus. Duo sunt quæ jubentur, et lumbos restringere, et lucernas tenere ; ut et munditia sit castitas in corpore, et lumen veritatis in operatione; nec castitas ergo magna est sine bono opere, nec bonum opus aliquid est sine castitate. »

Rursum S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* : Lumbi præcincti, ait, sunt continentia rerum sæcularium; lucernæ ardentes, sunt idipsum vero fine et recta intentione facere. Insuper S. Maximus : « Lucernæ accensæ, inquit, sunt oratio, contemplatio et spiritualis dilectio. » Denique Origenes, hom. 9 *in lib. Judic.*, censet hic alludi ad lampades, id est tædas militum Gedeonis : sicut enim ipsi complosis lagenis, et tædis inde emicantibus ac effulgurantibus perterruerunt Madianitas ; sic Apostoli et Martyres corporibus per martyrium complosis et fractis, cœperunt coruscare miraculis, quibus in fugam versi sunt persecutores, itaque eorum doctrina, æque ac sanctitas toto orbe inclaruit, uti pulchre explicat Beda in *Quæst. super libr. Judic.*, et fuse S. Gregorius, lib. XXX *Moral.*, cap. XXXII et seq. Vide historiam Judicum, cap. VII.

IN MANIBUS VESTRIS. — Hæc verba non legunt Græca, Syrus et Arabicus, nec Græci Patres, ut Origenes, Clemens, Cyrillus, Chrysostomus, Basilius, Titus ; nec ex Latinis S. Ambrosius, S. Cyprianus, Hilarius et Augustinus, *serm.* 39. Illa tamen legit S. Gregorius, *homil.* 13 ; Irenæus, lib. IV, cap. LXXII ; et S. Hieronymus, in *Ephes.* XVI, et *Jerem.* I; ac Bibliorum codices Romæ correcti. « In manibus » ergo, id est præ manibus, ad manus, scilicet juxta vos, coram vobis, ut vobis operantibus lucem præbeant ad opus : nec enim operantes solent lucernas in manibus tenere, sed juxta se. Rursum proprie « in manibus, » ut cum iis quasi famuli Christo Domino venienti occurratis. Ex hac Christi sententia ortus est mos, fidelibus in agone dandi in manus cereos benedictos accensos, ut testentur se fide et charitate ardenti occurrere Christo, itaque ad id excitentur. Vide Amalarium, Rabanum et alios qui de Officiis Ecclesiasticis scripserunt.

Addit S. Cyrillus, lib. IV *De Adorat. in spiritu et veritate* : « Et calceati pedibus vestris. » Verum cæteri omnes id non habent : quare videtur S. Cyrillus illud ex Paulo, *Ephes.* VI, 15, per inadvertentiam huc transcripsisse.

ET VOS SIMILES HOMINIBUS EXSPECTANTIBUS DOMINUM SUUM. — Tertium est hoc Christi præceptum, vel potius tertia ejusdem præcepti pars : prima enim est lumbos præcingere; secunda, lucernas tenere; tertia, dominum exspectare. Huc enim duo priora referuntur. Sensus est, *q. d.* Et vos ita plane parati et compositi sitis, sicut solent esse famuli noctu exspectantes dominum; scilicet vigiles, præcincti lumbis, tenentes lucernas ardentes. Unde Maldonatus putat unam eamdemque esse hanc parabolam, sed trimembrem; Jansenius censet esse diversam ; sed eodem res redit : quia, ut dixi, hæc est alia et tertia pars parabolæ, ad quam duæ priores tendunt et diriguntur. Exspectant dominum, ait Toletus, qui se hic peregrinos æstimantes desiderio Christi flagrant, crebro et quasi jugiter de eo cogitant, intentum in eum habent animum, ejus amore et spe patienter ferunt adversa et quælibet incommoda, timent eum offendere, quem jam venientem ante oculos habent : facile contemnunt ea omnia, quæ ad adventum ejus non faciunt; iis delectantur, quæ illi grata esse cognoscunt : vilipendunt temporalia ob spem æternorum.

Symbol. Symbolice : τὸ « sint lumbi vestri præcincti » docet nos hic quasi peregrinos tendere ad patriam cœlestem, juxta illud I *Petr.* II : « Obsecro vos

tanquam advenas et peregrinos abstinere vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam. » *Secundo,* τὸ « et lucernæ ardentes in manibus vestris » notat nos debere per virtutes omnibus prælucere, juxta id quod subdit Petrus : « Conversationem vestram inter Gentes habentes bonam. » *Tertio* τὸ « et vos similes hominibus exspectantibus dominum, » monet nos spe in cœlo debere esse defixos, juxta id quod addit Petrus : « Perfecte sperate in eam quæ vobis offertur gratiam. »

Rursum S. Augustinus, serm. 39 *De Verbis Domini,* asserit hæc tria esse illa, de quibus Felicem præsidem admonuit Paulus, *Actor.* XXIV. Docebat, ait, Paulus eos de continentia, de justitia et de spe vitæ æternæ; his namque summa vitæ Evangelicæ comprehenditur. *Secundo,* hisce tribus denotantur tria munia vitæ Apostolicæ. *Primo* enim lumbi præcincti notant Apostolos mitti a Christo ad evangelizandum per totum orbem, et simul ad pugnandum contra omnes dæmones, tyrannos, infideles, vitia, juxta illud : « Dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et omnem virtutem inimici, » *Lucæ* XI. Idcirco enim præcinguntur hic cingulo militiæ Christianæ et Apostolicæ; quasi in prælium acerrimum contendant. *Secundo,* lucernæ ardentes notant eos sua prædicatione et doctrina orbem illuminare debere, juxta illud : « Vos estis lux mundi, » *Matth.* V. *Tertio,* τὸ « et vos similes hominibus exspectantibus dominum, » significat eos vitam præsentem, et omnia quæ in mundo sunt, debere spernere et calcare, ac vitam agere cœlestem et divinam, ut mente et corde in cœlo sint fixi, juxta illud *Pilipp.* III : « Nostra conversatio in cœlis est. » Subdit Paulus finem, fructum et præmium : « Unde etiam Salvatorem exspectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ, » *q. d.* Ideo spernimus terrena, ambimus cœlestia, quia certa spe exspectamus Christum, qui nos beabit et glorificabit in æternum. Ita Toletus.

Hæc tria semper in mente fixa habuere primi Christiani, qui quasi peregrini terræ et cives cœli, opes, honores, delicias ipsamque vitam præsentem pro Christo ultro profundebant, quia certo exspectabant post brevem hanc vitam instantem Domini adventum, scilicet vitam beatam et æternam a Christo sibi dandam : quæ sane vera est sapientia et prudentia. Id videre est in Pontificibus, Virginibus, Martyribus Romanis per trecentos annos a S. Petro usque ad S. Sylvestrum, qui in continuis persecutionibus gaudebant spoliari bonis, incarcerari, flagellari, occidi, comburi, ut Christo fruerentur in cœlo. Emicuit inter alios S. Cæcilia, quæ ætate, pulchritudine, opibus, nobilitate florens, ultro lætissime omnia prodegit pro Christo, ac ejus animum tam excelsum mirantibus, miserantibus ac complorantibus amicis, hilaris et exultans procedens ad locum martyrii, causam dedit : « Hoc, ait, non est juventutem perdere, sed mutare : hoc est dare lutum, et accipere aurum; dare habitaculum vile et parvum, et accipere palatium magnum et amplissimum ex lapidibus pretiosis et auro constructum; dare rem perituram, et accipere rem quæ finem nescit et mortem ignorat. » Et paulo post : « Deus noster Jesus Christus non dat pondus ad pondus, sed quod simplum acceperit, centuplum reddit, insuper et vitam æternam. » Ita habent ejus Acta.

Vita christiani est exspectatio Christi.

Quocirca Christiani vita non debet esse aliud quam exspectatio Christi, ut eum liberet ab hac vita misera, vili et exili, tot timoribus et periculis obnoxia, eumque conducat ad suum in cœlis regnum et gloriam æternam. Hinc Prophetæ et Paulus passim docent fideles ita pie et sancte debere vivere, ac mundana omnia contemnere, ut avide et assidue exspectent adventum Christi. Ita Jacob patriarcha moriens, anhelans ad adventum Christi : « Salutare tuum, ait (id est salvatorem tuum) exspectabo, Domine, » *Gen.* XLIX. Job, cap. 14 : « Cunctis diebus quibus nunc milito, inquit, exspecto donec veniat immutatio mea. » Psaltes : « Exspectans, ait, exspectavi Dominum, » *Psalm.* XXXIX, 1. Et : « Exspecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, et sustine Dominum, » *Psalm.* XXVI, 14. Isaias, cap. VIII, 17 : « Exspectabo, ait, Dominum. » Et cap. XXV, 9 : « Exspectabimus eum, et salvabit nos : iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus, et lætabimur in salutari ejus. » Jeremias, *Thren.* III, 24 : « Pars mea Dominus, ait, propterea exspectabo eum. » Michæas, VII, 7 : « Ego autem ad Dominum aspiciam, exspectabo Deum salvatorem meum. » Sic Joseph ab Arimathia, spreto Judæorum metu, Christum sepelivit, quia « exspectabat regnum Dei, » *Luc.* XXIII, 51. Paulus, *Rom.* VIII, 19 : « Exspectatio creaturæ, ait, revelationem filiorum Dei exspectat. » Et vers. 23 : « Nos ipsi primitias spiritus habentes; et ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum exspectantes, redemptionem corporis nostri. » *Galat.* V, 5 : « Spem justitiæ exspectantes. » *Philipp.* III, 20 : « Unde etiam Salvatorem exspectamus. » Ad *Titum,* II, 13 : « Sobrie, juste et pie vivamus in hoc sæculo, exspectantes beatam spem, et adventum gloriæ magni Dei. » S. Petrus, *epist.* II, cap. III, 11 : « Cum igitur, inquit, hæc omnia dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietatibus, exspectantes et properantes in adventum diei Domini. » Et vers. 13 : « Novos vero cœlos et novam terram secundum promissa ipsius exspectamus, in quibus justitia habitat. Propter quod, charissimi, hæc exspectantes, satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace. » Quocirca Climacus, gradu *De morte :* Justus, inquit, est, qui mortem non timet; sanctus vero et perfectus, qui illam quotidie expectat. Ita

Dominum exspectabat S. Franciscus, unde moriens recitansque *Psal.* CXLI, vers. 8 : « Me exspectant justi, donec retribuas mihi, » immortuus est. Et S. Bernardus jubilabat :

> Desidero te millies,
> Mi Jesu, quando venies,
> Me lætum quando facies,
> Me de te quando saties?

Purgatorium desiderii.

Memorabile et terribile est quod scribit S. Brigida, lib. IV *Revelat.*, cap. VII, in Purgatorio tertium et superiorem esse locum, ubi nulla alia est pœna, nisi desiderium perveniendi ad Deum ejusque visionem beatificam. Atque ibi hoc desiderio torqueri eos qui in hac vita non habuerunt perfectum desiderium perveniendi ad Dei præsentiam ejusque visione fruendi. Similis loci in Purgatorio meminit Beda, lib. V *Hist.*, cap. XIII; et S. Gregorius, lib. IV *Dial.*, cap. XXXVI; ac Dionysius Carthusianus, in Dial. de *Judicio partic.*, art. 31; et Bellarminus, lib. *De Purgat.*, cap. VI. Est enim quædam indignitas, et quasi vilipensio tantæ visionis et gloriæ Dei, quod non ardenter a fidelibus et Sanctis desideretur, ac signum quod ejus opes et gaudia non satis considerent, ponderent et penetrent, uti par erat.

Vive ergo, o Christiane, tuo Christo, non mundo; vive spiritui, non carni; vive cœlo, non gehennæ; vive non tempori, sed æternitati.

QUANDO REVERTATUR A NUPTIIS. — Videtur hoc esse emblema parabolæ, ac proinde non necessario applicandum rei per illam significatæ. Potest tamen illi applicari hoc modo, quod Christus in incarnatione celebrarit sponsalia cum Ecclesia et fidelibus omnibus; ascendens vero in cœlum ibi cum eadem consummarit nuptias, quia per gloriam visionis beatificæ intime et indivulse Beatis omnibus unitur per omnem æternitatem. Cum ergo e cœlis ad judicium animæ cujusque redit, videtur a nuptiis cœlestibus redire, ut ad easdem novam sponsam inducat : nuptiæ ergo sunt summa unio, summum gaudium, quod Christus habet cum Beatis in cœlo. Ita S. Gregorius, Beda, Theophylactus, Euthymius, Toletus et alii.

UT, CUM VENERIT, ET PULSAVERIT, CONFESTIM APERIANT EI. — Significat Christus nos in vita parare debere virtutes et merita, quibus in morte ornati, hilares et gaudentes occurramus Christo : nec enim tunc locus erit aut tempus operandi, ac vix pœnitendi; tunc enim sensus sunt hebetati, et animus morbis oppressus, vix potest de peccatis et de salute sua cogitare. Quare imprudentissime faciunt, qui in vita sua voluptatibus indulgent, dicuntque se in morte acturos pœnitentiam; in morte enim pœnitentia est sera et coacta, ideoque raro vera, seria et sincera. Audi S. Gregorium, *hom.* 13 : « Venit Dominus, cum ad judicium properat : pulsat vero, cum jam per ægritudinis molestias esse mortem vicinam designat; cui confestim aperimus, si hunc cum amore suscipimus. Aperire enim judici pulsanti non vult, qui exire de corpore trepidat, et videre eum, quem contempsisse se meminit, judicem formidat. Qui autem de sua spe et operatione securus est, pulsanti confestim aperit, quia lætus judicem sustinet; et cum tempus propinquæ mortis advenerit, de gloria retributionis hilarescit. »

Vers. 37.

37. BEATI SUNT SERVI ILLI, QUOS CUM VENERIT DOMINUS, INVENERIT VIGILANTES, — scilicet lumbis præcinctos, tenentes lucernas et exspectantes dominum, uti præcessit : his enim meritum dabit præmium, scilicet beatitudinem æternam, ut visione Dei potiantur et fruantur in omni gloria et gaudio per omnia sæculorum sæcula. Unde explicans, subdit :

AMEN DICO VOBIS, QUOD PRÆCINGET SE, ET FACIET ILLOS DISCUMBERE, ET TRANSIENS MINISTRABIT ILLIS. — Christus par pari reddit suis, in cœlo præcinctis præcinget se, servis suis serviet; eos qui laboraverunt in suo obsequio, faciet quiescere, discumbere, cœnare, ac ministrantibus sibi famulis ipse Rex regum, et Dominus dominantium, mira dignatione ministrabit (1).

TRANSIENS. — Solent enim ministri et sponsi mensas obire, ut videant si cui quid desit, illudque ei porrigant. Nota : Hæc parabolice accipienda sunt, non proprie, ut patet; in cœlo enim non sunt cingula, nec præcincti, nec mensæ, nec discubitus, nec transeuntes, nec ministrantes. Tantum ergo dicere vult Christus : *primo*, se inusitatum præ omnibus bonis dominis, ac infinities majorem fidelibus suis servis in cœlo honorem exhibiturum; ut scilicet ibi eos ex servis faciat quasi dominos, quibus communicet et administret communionem sui epuli nuptialis, id est felicitatis et gloriæ cœlestis. Idque *secundo*, se facturum cum multiplicibus et indesinentibus ferculis, id est voluptatibus et deliciis tam animæ quam corporis; ac *tertio*, provisurum ne quid cui desit, non tantum necessarium, sed et jucundum, aut optatum et desideratum : faciet enim ne quis quid desideret, quia omnia desiderata, imo quæ desiderari possunt, superabundanter largietur, juxta illud : « Satiabimur cum apparuerit gloria tua. » Et : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. » *Quarto*, se pro meritis cuique alias et alias delicias appositurum : τὸ enim « transiens, » significat cœnam fore pro meritis cujusque variam et lautissimam; τὸ vero « ministrabit, » fore honorificentissimam;

(1) Ad accuratiorem imaginis hoc loco propositæ intelligentiam, tenendum est *primo*, apud Hebræos servorum sortem neutiquam fuisse duram atque iniquam; *secundo*, usitatum fuisse amicis cœnantibus offerre varii generis cibaria domum mittenda. Imago igitur a Christo adhibita hæc est : Herus hilari animo e convivio nuptiali reversus reperit servos vigilantes, lætusque de hac eorum alacritate et vigilantia, ut virtutem eorum insigni modo remuneretur, cibaria domum missa ipse inter eos distribuit.

denique τὸ « faciet illos discumbere, » fore æternam, ait Toletus.

PRÆCINGET SE. — « Præcingetur itaque Deus, ait Theophylactus, quatenus non omnium bonorum effusionem nobis suppeditat, sed illam restringit. Quis enim potest capere quantus sit Deus? Et manifestum est ex Seraphim, qui se obtegunt, propter excellentiam divini luminis. »

ET FACIET ILLOS DISCUMBERE. — Audi S. Dionysium Areopagitam, epist. 9 *ad Titum* : « Accubationem, inquit, requiem esse censemus multorum laborum, vitam tutam divinumque vivendi genus in lumine ac regione vivorum, plenum omnis sanctæ voluptatis : largamque omnis generis et beatorum bonorum suppeditationem, per quam omni gaudio complentur; atque id Jesu eos et exhilarante, et in mensa collocante, eisque et ministrante, et æternam quietem largiente, et perfecte bona tribuente et infundente. »

Symbol.

Symbolice : S. Gregorius, *hom.* 13 : « Præcinget se, inquit, id est ad retributionem præparabit, et faciet illos discumbere, id est æterna quiete refoveri. Discumbere quippe nostrum, in regno quiescere est. Unde rursum Dominus dicit : Venient et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob. Transiens autem Dominus ministrat, quia lucis suæ illustratione nos satiat. Transire vero dictum est, cum de judicio ad regnum redit; vel certe Dominus nobis post judicium transit, quia ab humanitatis forma in divinitatis suæ contemplationem nos elevat. Et transire ejus est, in claritatis suæ speculationem nos ducere, cum eum quem in humanitate in judicio cernimus, etiam in divinitate post judicium videmus. »

Vers. 38.

38. ET SI VENERIT IN SECUNDA VIGILIA, ET SI IN TERTIA VIGILIA VENERIT, ET ITA INVENERIT, BEATI SUNT SERVI ILLI. — Prima vigilia incipit vespere, sive initio noctis, duratque tres horas : quibus exactis incipit secunda vigilia, quæ finitur in media nocte : a qua incipit tertia vigilia, duratque per tres horas : post quas incipit quarta vigilia, duratque usque ad auroram vel solis ortum. Significat hisce vigiliis Christus, qualibet ætate et quolibet tempore nos vigilare et paratos esse debere ad Domini adventum, quia dies mortis incerta est, nec vel unum habemus certum vitæ diem vel horam. Prima ergo vigilia est pueritia; secunda, est juventus; tertia, est virilis ætas; quarta, est senectus. Ita Titus et S. Gregorius. Non meminit Christus, ait Franciscus Lucas, quartæ vigiliæ, uti nec primæ, quia nec tam cito, nec tam sero rediri a nuptiis solet, quæ circa medium noctis ut plurimum solvuntur, sponsa in thalamum inducta. Interim significat omni tempore vigilandum nobis esse, etiam ætate provecta et decrepita; nec satis esse aliquando aut ad tempus vigilare in ætate juvenili et virili, sed perseverandum quamdiu hæc vita durat, quod incerta sit hora mortis, et adventus

Divisio vigiliarum noctis.

Domini longanimiter sit exspectandus. Ita S. Basilius, hom. *De non adhærendo rebus sæcularibus* : « Oportet, ait, nos quotidie ad emigrandum ex hac vita paratos esse, et nutum Domini fixis oculis exspectare, » etc., ut singuli Domino venienti et pulsanti confestim aperiant.

Adde : Christus meminit duntaxat secundæ et tertiæ vigiliæ, quia in illis somnus solet esse certior et profundior, ut innuat se venturum cum homines minime putant, cumque aliis cogitationibus curisque immersi profunde quasi dormiunt : quare tunc prudentes servos maxime vigilare et paratos esse debere, ut, cum sibi sanissimi et prosperrimi videntur, mortem sibi ex insidiis astantem exspectent.

Aliam causam dat Toletus : Non meminit, ait, quartæ vigiliæ, quia rarissimi sunt qui ad extremum vitæ differentes bene operari, inveniuntur id facientes; ne etiam pigros faceret, si ejus meminisset.

Ex his concludit S. Gregorius, *hom.* 13, atque omnes ad studium virtutis exhortatur, dicens : « Horam ultimam Dominus noster idcirco voluit nobis esse incognitam, ut semper possit esse suspecta; ut, dum illam prævidere non possumus, ad illam sine intermissione præparemur. Quia igitur momentis suis horæ fugiunt, agite, fratres charissimi, ut in boni operis mercede teneantur. Audite quid sapiens Salomon dicat : Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare; quia nec opus, nec scientia, nec ratio, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas. Quia ergo et venturæ mortis tempus ignoramus, et post mortem operari non possumus, superest ut ante mortem tempora indulta rapiamus : sic enim mors ipsa cum venerit, vincetur, si priusquam veniat, semper timeatur. »

Vers. 41.

41. AIT AUTEM EI PETRUS : DOMINE, AD NOS DICIS HANC PARABOLAM (vigiliarum), AN ET AD OMNES — homines, præsertim fideles, tam nunc viventes, quam postea futuros? De eo dubitabat Petrus, quia solebat Christus quædam documenta dare solis Apostolis, alia omnibus fidelibus, atque hic quædam dixerat, quæ ad solos Apostolos et viros perfectos spectare videbantur, ut vers. 32 : « Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum : vendite quæ possidetis. » Et vers. 37 : « Amen dico vobis, quod præcinget se, et faciet illos discumbere, et transiens ministrabit illis. » Cætera vero de vigilando et exspectando adventum Domini, videbantur ad omnes fideles pertinere.

Vers. 42.

42. DIXIT AUTEM DOMINUS : QUIS, PUTAS, EST FIDELIS DISPENSATOR, ET PRUDENS, QUEM CONSTITUIT DOMINUS SUPRA FAMILIAM SUAM, UT DET ILLIS IN TEMPORE TRITICI MENSURAM? — Petro respondet Christus se quidem ad omnes fideles loqui, sed maxime ad Petrum et Apostolos. His enim major incumbit vigilia et cura, ut non tantum se, sed et alios fideles salvent; atque Petrus erat dispen-

sator, Græce, *œconomus*, quem Christus constituit super familiam, id est Ecclesiam suam; sic et cæteri Apostoli, juxta illud Pauli : « Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei, » I *Cor.* IV, 1.

UT DET ILLIS IN TEMPORE TRITICI MENSURAM. — Alludit ad morem veterum, apud quos communis erat arctaque servitus; abundabant enim mancipiis, quibus Christiani jam carent. Illi ergo unum ex servis præficiebant mancipiis, qui quolibet mense mensuram (unde dictum est *demensum*) annonæ et victus, puta tritici, vel hordei, si viles essent personæ, uti dixi *Oseæ* III, 2, eis distribuebat.

Potest *secundo*, τὸ « tritici» referri ad τὸ « tempore.» Boni enim œconomi est, instar Josephi, cum tempus est messis tritici, frugaliter illud dispensare per mensuras in singula familiæ capita, ne vendatur, vel in pauperes erogetur, itaque domesticis non sufficiat.

Cætera usque ad vers. 46 explicui *Matth.* XXIV.

Nota τὸ « dispensator et mensuram. » Nam æquus patrisfamilias dispensator non eadem omnibus dat mensuram, sed cuique propriam ac pro ætate, dignitate vel meritis proportionatam et adæquatam; hoc enim est rectum dispensatoris officium, ut cuique congrua dispenset et distribuat. Alia enim cibi ratio et mensura congruit infanti, alia adolescenti, alia viro, alia seni, alia feminæ, alia uxori, alia filiabus, alia ancillis, alia filiis, alia servis.

Qua ex re moraliter Christus docet Episcopos, Pastores, Confessarios, Concionatores, ut non eumdem omnibus fidelibus doctrinæ cibum exhibeant, nec in genere duntaxat ad omnes de virtutibus verba faciant, sed in particulari cuique eas virtutes instillent, quæ ætati, statui et gradui sunt congruæ et propriæ. Unde praxin hujus Christi parabolæ et sententiæ suo exemplo docuit S. Paulus, qui, *Ephes.* VI, 1 et seq., alia filiis, alia patribus, alia servis dat monita et præcepta; ac Timotheum, Episcopum Ephesi, instruens, *epist.* I, cap. V, 1 : « Seniorem, ait, ne increpaveris, sed obsecra ut patrem; juvenes, ut fratres; anus, ut matres; juvenculas, ut sorores, in omni castitate; viduas honora quæ vere viduæ sunt : si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, » etc. Similia præscribit Tito, cap. II, 2 et seq.

Prælatus singulos doceat propria : sic fecit Paulus.

Christum et Paulum secutus est S. Gregorius Thaumaturgus, Neocæsareæ Episcopus, de quo ita scribit Nyssenus in ejus Vita : « Qui lugebat, audiebat ab eo quod eum consolaretur : juvenis castigabatur et docebatur temperantiam; seni porrigebatur medicina verbis convenientibus; servi docebantur, ut bene afficerentur in dominos; qui dominatum obtinebant, ut essent benigni et clementes in eos qui subjiciebantur eorum imperio; pauper, ut solas divitias existimaret virtutem; cujus possessio est in cujuslibet potestate posita; is qui de suis se jactabat divitiis, convenienter admonebatur, ut eorum quæ habebat esset œconomus, non dominus; mulieribus conducibilia, pueris convenientia, et patribus ea quæ decebat distribuens. »

Et Gregorius Thaumaturgus.

Et S. Cyprianus, qui, ut scribit Pontius Diaconus in ejus Vita, virgines hortabatur ad congruentem pudicitiæ disciplinam, et habitum sanctimonia dignum : docebat lapsos pœnitentiam, veritatem hæreticos, schismaticos unitatem, filios Dei pacem et Evangelicæ precis legem; Christianos mollioris affectus circa amissionem suorum, solabatur spe futurorum; livorem invidiæ dulcedine salutaris remedii inhibebat; Martyres exhortatione divini sermonis erigebat; Confessores frontium inscriptione signatos, incentivo tubæ cœlestis animabat.

Et Cyprianus.

Id denique præ cæteris exacte præstitit S. Gregorius Pontifex, qui omnium pauperum Romæ et in locis vicinis degentium nomina in scripto habebat, ac cuique ea quæ erant necessaria, distribuebat. Insuper alebat tria millia Monialium Romæ existentium, extra Romam vero longe plura. Quare de illo vere dicas : « Eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia Sanctorum, » *Eccli.* XXXI, 11. Quantam vero animarum curam haberet, ac singulis opportuna salutis juxta statum cujusque præcepta suggereret, patet ex ejus homiliis et ex epistolis, in quibus Mauritium Imperatorem monet, ne milites a vita religiosa avocet; Joannem, Patriarcham Constantinopolitanum, ne universalis Episcopi nomen superbum sibi arroget; Venantium, Cancellarium Italiæ, ut habitum monasticum dimissum resumat; Joannem, Ravennæ Episcopum, ut pallium temere usurpatum deponat; Augustino, Apostolo in Angliam destinato, rationes et modos præscribit, quibus Angliam ad fidem Christi convertat; Episcopos Hiberniæ docet, ne in nomine Trinitatis baptizatos ab hæreticis rebaptizent, et plurima talia. Pervolve tomum IV *Epistolarum* ejus, et miraberis unum virum tot negotiis occupatum, tot infirmitatibus obrutum, tot tantaque particularia et congrua virtutum monita singulis præscribere. Prudentia enim non in universali, sed in particulari quolibet opere prudenter dirigendo consistit; actiones enim virtutum singulares sunt, et singularem exigunt directionem et doctrinam.

Et Gregorius Magnus.

46. ET DIVIDET EUM, — id est separabit eum a se suaque familia, puta ab Ecclesia triumphante, a societate Beatorum ipsaque beatitudine servis fidelibus promissa. Unde S. Hieronymus, in cap. XXIV *Matth.* : « Dividet eum, » inquit, hoc est separabit a consortio Sanctorum. S. Hilarius : « Dividet eum » a bonis promissis. Origenes : « Dividet eum » a dono Spiritus Sancti, atque a consortio et custodia angelorum; privabit enim eum Christus omni gratia, omni virtute, omni auxilio, omni spe salutis.

Vers. 46. Dividet eum, quid?

PARTEMQUE EJUS CUM INFIDELIBUS PONET, — id est puniet eum cum cæteris servis qui sibi infide-

les fuerunt, etsi fideles se simularent. Unde Matthæus, cap. XXIV, 50, habet, « cum hypocritis. » Possunt quoque hic « infideles » accipi increduli, qui in Christum credere nolunt, de quibus dicitur : « Qui non credit, jam judicatus est, » *Joan.* III, 18.

Vers. 47. 47. ILLE AUTEM SERVUS, QUI COGNOVIT VOLUNTATEM DOMINI SUI, ET NON PRÆPARAVIT (se ad adventum domini, præparando et distribuendo famulis sibi commissis in tempore tritici mensuram, sed eos percutiendo, ac edendo, bibendo et inebriando, bona domini sui disperdidit), ET NON FECIT SECUNDUM VOLUNTATEM EJUS (jam dictam), VAPULABIT MULTIS. — Flagellis et plagis multis cædetur.

Vers. 48. 48. QUI AUTEM NON COGNOVIT (voluntatem domini) ET FECIT DIGNA PLAGIS, VAPULABIT PAUCIS, — id est paucioribus quam is qui cognovit voluntatem domini : intellige juxta mensuram tam ignorantiæ, quam facti et culpæ. Sunt enim quatuor gradus ignorantiæ : scilicet, prima invincibilis, quæ est inculpata : secunda, vincibilis, sed difficulter, quæ parum habet culpæ et reatus pœnæ; tertia crassa, quæ plus habet; quarta affectata, quæ plurimum habet culpæ et pœnæ, de qua dicitur *Psal.* XXXV, 5 : « Noluit intelligere ut bene ageret. » « Hic omnia despexit, ait Euthymius; ille vero segnis fuit : gravior est autem segnitie contemptus. » Segnis enim « cum scire potuisset, non scivit, » et, ut ait Titus, discere neglexit; contemnens vero despexit et irrisit. Hinc patet contra Jovinianum et modernos hæreticos, esse gradus peccatorum etiam mortalium, aliaque aliis esse graviora, ideoque graviori pœna æterna puniri in inferno. « Nam, ut ait Basilius, in *Regulis brevior.*, interrogat. 267, « multas et paucas plagas accipere, non finem supplicii, sed differentiam significat; nec in temporis extensione aut complemento, sed in supplicii differentia contingit, nempe, ut igne inextinguibili uterque dignus sit, sed unus mitius, alter acrius ardente. »

Ignorantiæ quatuor gradus.

OMNI AUTEM CUI MULTUM DATUM EST (v. g. cui major scientia et major voluntatis domini cognitio), MULTUM QUÆRETUR AB EO (a Christo judice in judicio tam particulari, quam universali; quia, ut ait S. Gregorius, *hom.* 9, Cum augentur dona, rationes etiam crescunt donorum); ET CUI COMMENDAVERUNT MULTUM (v. g. animarum multarum curam et præfecturam), PLUS PETENT AB EO. — Audi Bedam : « Multum commendatur ei cui, cum sua salute, Dominici quoque gregis pascendi cura committitur. » Ab hoc ergo plus petent Christus ejusque assessores Apostoli cæterique judices; scilicet non tantum suam, sed et fidelium sibi commissorum curam et salutem, quantum est ex parte sua. In pastore enim « cura requiritur, ait S. Bernardus, non curatio. » Hæc enim subinde est impossibilis ob morbi vel ægri vitium, vel pertinaciam. « Hæc, ait Titus, clare indicant doctorum pastorumque judicium, cæterorum non parum gravius et periculosius fore. » Quare de gradu et officio suo non superbiant, sed majori humilitate, studio et diligentia munus suum obeant, suumque gregem pascant. « Tanto ergo, ait S. Gregorius, loco citato, esse humilior, atque ad serviendum Deo promptior quisque debet ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione. »

Porro, quæ et quanta a Pontificibus, Episcopis et Prælatis requirat Deus, punctim, sed nervose ob oculos ponit Eugenio III Pontifici S. Bernardus, lib. IV *De Consider.* : « Teipsum, inquit, considera, formam justitiæ, sanctimoniæ speculum, pietatis exemplar, assertorem veritatis, fidei defensorem, doctorem Gentium, Christianorum ducem, amicum sponsi, Cleri ordinatorem, pastorem plebium, magistrum insipientium, refugium oppressorum, pauperum advocatum, spem miserorum, tutorem pupillorum, judicem viduarum, oculum cæcorum, linguam mutorum, baculum senum, ultorem scelerum, malorum metum, bonorum gloriam, virgam potentum, malleum tyrannorum, regum patrem, legum moderatorem, Canonum dispensatorem, sal terræ, orbis lumen, sacerdotem Altissimi, vicarium Christi. Quis non timeat et tremat hæc audiens, quæ ab hac Sede omnia exiguntur. »

Quocirca S. Paulus, *Hebr.* XIII, 17 : « Obedite, ait, præpositis vestris, et subjacete eis; ipsi enim pervigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri. » Ubi S. Chrysostomus, *homil.* 34 : « Miror, ait, si potest aliquis Rectorum salvari. » Idem nuper de Pontificibus dictitabat Cardinalis Bellarminus. Hæc de causa viri sapientes et sancti prælaturas fugerunt, nec nisi coacti eas susceperunt. Audi quid de S. Cornelio Pontifice scribat S. Cyprianus, lib. IV, *epist.* 2 : Qui, inquit, episcopatum ipsum non postulavit, nec voluit, nec vi, ut cæteri quos arrogantiæ et superbiæ suæ tumor inflat, invasit; sed quietus et modestus, et quales esse consueverunt qui ad hunc locum divinitus eliguntur, vim passus est, ut episcopatum coactus exciperet. » Ita pariter Pontificatum fugere quoad potuere S. Gregorius, S. Chrysostomus, S. Ambrosius, S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Nicolaus, S. Athanasius, ac nostro sæculo Pius V electus in Pontificem expalluit, et pene in deliquium incidit. Rogatus causam, ingenue dixit : Cum essem Religiosus Ordinis S. Dominici, optime sperabam de mea salute; creatus vero Episcopus, cœpi de ea formidare; nunc vero electus in Pontificem, pene de ea despero : quomodo enim ego Deo rationem tot millionum animarum quot sunt in toto orbe, reddam, qui vix unius animæ meæ rationem reddere valeo? ita habet ejus Vita. Denique Concilium Tridentinum asserit Episcopatum esse angelicis humeris onus formidabile.

Pii V verba notanda.

49. IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM, ET QUID VOLO Vers. 49.

NISI UT ACCENDATUR? — Arabicus, *quid volo nisi accensionem ejus?* Sic et Ægyptius, Æthiopicus et Persicus. Incertum est an Christus hoc dixerit eodem tempore quo præcedentia. Lucas enim Christi dicta conglomerat, etiamsi alio et alio tempore sint prolata : possunt tamen hæc præcedentibus et sequentibus recte connecti hoc modo, ut post varia documenta data Apostolis et fidelibus, Christus tandem primarium suum officium, ad quod a Patre missus erat in mundum, exprimat, scilicet ut ignem divinum e cœlo in terram mitteret in Apostolos, ut illi eo accensi, eodem deinde cæteros fideles accenderent : per hunc enim ignem Apostoli officium evangelizandi et totum orbem convertendi, sibi a Christo commendatum plene et efficaciter erant adimpleturi, ac fideles Christi documenta ab Apostolis prædicata exacte perfecturi.

Deus est lux et ignis.

Symbolice : S. Ambrosius, in *Psalm.* CXVIII, serm. 8, docet Deum esse lucem ad lucendum, et ignem ad paleas vitiorum comburendum : « Lux, inquit, ut in tenebris ambulanti luceat, quasi lumen, ne diutius possit errare qui quærit luminis claritatem. Ignis, ut operis nostri fœnum stipulamque consummat, atque utili nos salvos faciat detrimento : sicut aurum, quod dum excoquitur, plus probatur. » Huc facit illud Clementis Alexandrini, in *Exhortatoria ad Gentes* : « Multiplices, inquit, habet Servator voces et modos ad salutem hominum. Minans admonet, maledicens convertit, deflens miseretur, psallens per nubem loquitur. Igne terret homines, ex columna flammam accendens, quod est simul gratiæ et terroris indicium : si obedieris, lucem; si non obedieris, ignem. »

Ignis Christi quid? Resp. Primo.

Quæres, quisnam est hic ignis? *Primo*, Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.*, cap. XXIX; Maldonatus et Franciscus Lucas respondent esse odia, dissensiones, tribulationes et persecutiones infidelium, fidem et Apostolos fidelesque Christi persequentium; hasce enim suscitarunt indirecte et occasionaliter Christus et Apostoli prædicando Evangelium, novamque Christi crucifixi religionem. Audi Tertullianum : « Ipse (Christus) melius interpretabitur istius ignis qualitatem, adjiciens (vers. 51) : Putatis venisse me pacem mittere in terram? non dico vobis, sed separationem. Igitur ignem eversionis intendit, qui pacem negavit : quale prælium, tale et incendium, » quo Christus idololatriam, scelera et idola erat eversurus, et in cineres redacturus : quocirca Gentes omnes idolis suis addictas erat concitaturus contra se et Apostolos, ut ipsi totis viribus hoc religionis suæ pristinæ incendium restinguerent. Huc enim spectant omnia quæ deinceps vers. 50, 51, 52, 53, explicans ignem hunc, subjungit Christus (1).

(1) Hic sensus *ad litteram* genuinus esse etiam probatur, tum quia vers. 51 τῷ πῦρ, *ignis*, opponitur εἰρήνη, *concordia*; tum quia ibid., το πῦρ commutatur cum vocabulo διαμερισμὸς, *dissensio*, seu *separatio*.

Secundo.

Secundo, aptius S. Cyrillus, in *Catena*, et Jansenius censent hunc ignem esse prædicationem Evangelii; hanc enim directe optabat Christus, ut per eam corda hominum igne divino succenderet, juxta illud *Psal.* CXVIII : « Ignitum eloquium tuum vehementer. »

Tertio.

Tertio, et optime, S. Ambrosius et Origenes hic, et S. Athanasius, lib. *De communi essentia Patris et Filii*; S. Cyrillus, lib. V *in Levit.*; S. Hieronymus, lib. II *Apol. contra Ruffinum*; S. Augustinus, serm. 108 *De Tempore*; S. Gregorius, homil. 30 *in Evangel.*, per « ignem » accipiunt Spiritum Sanctum ejusque dona, præsertim charitatis, devotionis, fervoris, zeli, quæ ipse in fidelium animis suscitat, inquit Euthymius et Theophylactus. Hic ignis pariter lucernas fidelium facit ardentes, juxta illud : « Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio : lampades ejus, lampades ignis atque flammarum, » *Cant.* VIII, 6. Vide ibi dicta. Sic ignem hunc explicat Ecclesia, cum in sabbato Pentecostes in Missa sic orat : « Illo nos igne, quæsumus, Domine, Spiritus Sanctus inflammet, quem Dominus noster Jesus Christus misit in terram et voluit vehementer accendi. » Hoc igne, ait S. Ambrosius, ardebat Cleophas, cum dixit : « Nonne cor nostrum ardens erat, cum aperiret Scripturas, et loqueretur in via? » *Lucæ* XXIV; et sic hic ignis amoris et ardoris complectitur ignem tribulationum, primo loco assignatum. Apostoli enim, amore Christi accensi, omnia adversa omnemque tribulationum et persecutionum ignem superarunt et superant, adeoque provocant; ille enim eis instabat, ut in sequent. prædicit Christus. Talis erat Paulus dicens : « Quis nos separabit a charitate Christi? certus sum quia neque mors, neque vita, » etc., *Rom.* VIII. Hoc quoque igne ignitus S. Ignatius, epist. *ad Roman.* : « Utinam, inquit, fruar bestiis quæ mihi paratæ sunt, quas et oro veloces esse mihi ad interitum et ad supplicia, et allici ad comedendum me. Frumentum Christi sum. Dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar. » Hoc desiderium suum implevit Christus, cum in Apostolos et fideles misit Spiritum Sanctum per speciem linguarum ignearum in Pentecoste, *Actor.* II, ubi S. Chrysostomus, *hom.* 4 : « Hic ignis, ait, mundi peccata quasi ignem excussit. » Et post nonnulla : « Sicut enim igneus homo, si in medias incidat stipulas, nihil lædetur, sed magis vim exeret suam; sic et hic evenit, » ut Apostoli quasi homines ignei a persecutoribus non læderentur, sed eos pariter ad fidem Christi converterent et ignirent.

Vide dotes ignis decem et septem quas recensui et Dei charitati applicavi *Levit.* IX, 23, et *Actor.* II, 3; et Dionysium, *De Cœlesti hierar.*, cap. XV, ubi ostendit per multas analogias ignem aptissimum esse symbolum et hieroglyphicum Dei et angelorum, eorumque in eo imitando similitudinem apprime repræsentare, juxta illud *Deuter.*

IV, 24 : « Dominus Deus tuus ignis consumens est. » Et *Hebr.* I : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Hoc igne ardebat Elias, de quo Ecclesiasticus, cap. XLVIII, 1 : « Et surrexit Elias propheta quasi ignis, et verbum ejus quasi facula ardebat, » ideoque curru igneo raptus est in cœlum, succlamante Elisæo : « Pater mi (tu es), currus Israel et auriga ejus, » IV *Reg.* II ; et Sponsa, *Cant.* II, 5; dicens : « Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo. » Hoc igne succensi Martyres, ignes corporeos spreverunt, imo ambierunt, quia vel eos non senserunt, ut tres pueri in fornace Babylonica, vel heroica virtute vicerunt, ut vicit S. Laurentius; de quo canitur illud : « Igne me examinasti; et non est inventa in me iniquitas, » *Psal.* XVI, 3. Durum sane fuit et acre examen hoc igneum; sed dolorem rei vicit amor Dei, cruciatum ignis superavit cruciatus Agni; memoria, inquam, Christi pro nobis acerbiora passi. « Flammis tuis, o tyranne, ait S. Leo, serm. *De S. Laurentio*, superari charitatis flamma non potuit : segnior fuit ignis qui foris ussit, quam qui intus accendit. Sævisti persecutor in martyrem; sævisti et auxisti palmam, dum aggeras pœnam. » Et S. Augustinus, serm. *De S. Laurentio* : « Hoc igne B. Laurentius accensus, flammarum non sentit incendium; et dum Christi ardet desiderio, persecutoris pœnam non sentit. » Ita S. Ignatius scribens ad Romanos : « Ignis, ait, crux, bestiæ, confractio ossium, membrorum divisio, totius corporis contritio, et tota tormenta diaboli in me veniant, tantum ut Christo fruar. » Similes fuere Christiani ævo Tertulliani, qui proinde, in cap. L *Apolog. ad Gentiles*, ita scribit : « Licet nunc Sarmenticios et Semaxios appelletis, quia ad stipitem dimidii axis revincti, sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus victoriæ nostræ, hæc palmata vestis, tali curru triumphamus. » Annon hi sunt Seraphini terrestres, Seraphinis cœlestibus ardentiores et fortiores? hi enim ardent igne amoris duntaxat, illi ardent igne amoris et doloris, ac martyrii, dum viva Dei sunt holocausta. Nostro hoc sæculo eodem igne arserunt ardentque Japones, qui pro fide Christi lento igne ad plures horas torrentur, in iisque quasi adamantes, hoc est indomabiles et invicti, usque ad mortem persistunt. Fuere inter eos plures e Societate nostra quasi religionis signiferi; ac inter alios R. P. Camillus Constantius Italus, qui per tres horas in igne immotus, imo hilaris et exultans constitit, perpetuo elata voce vel Deo jubilans, vel socios ad constantiam animans, vel ad populum concionans (quod hactenus in Vitis Martyrum non legimus) donec incendium in intima corporis viscera grassans, vocem ei cum vita eripuit, ut caderet gloriosa Deo holocausti victima.

Exempla ignis divini.

Martyres Japones.

Macte animo, incly ti heroes, pugiles fidei, athletæ Christi, spectaculum facti estis Deo, angelis et hominibus, qui igne divino ardentes, pro fide Christi corpus flammis, animam Deo resignantes, et inter incendia cygnea voce jubilantes, vos ipsos meritis, tyrannos stupore, Japonem Christianis, Societatem heroicis virtutum exemplis, orbem fama, Ecclesiam gloria, cœlum novis novorum athletarum laureis implestis et decorastis. Vivet vestrum decus, vivet invicta fortitudo, vivet vestra gloria, vivent vestri ignes animique ardores, quibus Japonem illuminastis et inflammastis, quamdiu sæculorum omnium vivet æternitas.

Hoc cogitans S. Eulalia, ardens desiderio martyrii, clam insciis parentibus ad agonem procurrit, cumque flagris dilaceraretur, canebat teste Prudentio, *Hymno* 3 περὶ στεφάνων :

S. Eulalia.

> Ergo age, tortor, adure, seca,
> Divide membra coacta luto.
> Solvere rem fragilem, facile est;
> Non penetrabitur interior
> Exagitante dolore animus.

Quare decimo tertio ætatis anno flammis circumdata,

> Virgo citum cupiens obitum,
> Appetit, et bibit ore rogum,

martyr in forma columbæ in cœlum evolavit.

ET QUID VOLO NISI UT ACCENDATUR? — Arabicus, *et quid volo nisi accensionem ejus?* S. Hieronymus, *ad Nepotianum*, « quam volo ut ardeat? » Origenes, homil. 5 *in Ezechiel.* : « Utinam accendatur! » vel, « o quantum cupio accendi jam! » Philastrius, lib. *De Hæres.*, cap. ult. : « Quam volo accendatur ocyus; » Græca vero habent εἰ ἤδη ἀνήφθη, id est *si jam accensus est*, uti legit Syrus, S. Hilarius in *Psal.* CXIX, Theophylactus, Euthymius et Cyrillus in *Catena*, *q. d.* Nil opto, nisi ignem hunc jam accensum esse : quare si jam accensus sit, nil est quod amplius desiderem; nihil enim aliud desidero, quam ignem hunc accendi : unicum hoc meum votum est, ut ignis hic ardeat. Eodem ergo redit utraque lectio. « Urget enim, ait Theophylactus, ut ignis ille accendatur. » Forte Noster legit ἀνήφθαι, id est *accensum esse*. Idem a Christo discat dicatque vir Apostolicus : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » Ut ubique terrea, tepida, frigida, imo saxea, gelida et rigida hominum corda, verbo et exemplo igne fervoris divini accendat, et in ignem amoris convertat, uti fecit noster S. Ignatius, fundator Societatis Jesu; ad hoc enim igne, et magno igne zeloque opus est. Quare hunc ignem prius in se valde accendat oportet, qui eum aliis afflare cupit :

> Ardeat orator, qui vult accendere plebem.

50. BAPTISMO AUTEM HABEO BAPTIZARI (est græcismus, id est baptizandus sum; Arabicus, *et est mihi baptismus, baptizabor eo*; *q. d.* Ex Dei decreto, et ex mea voluntate ac voto debeo eo

Vers. 50.

baptizari); ET QUOMODO COARCTOR USQUE DUM PERFICIATUR! — *q. d.* Ignis hic charitatis et zeli Spiritus Sancti exilire nequit, nisi prius in cruce percutiatur silex corporis mei, vel potius nisi baptizer fonte sanguinis mei; hic enim similis est fontibus nonnullis, in quibus faces extinctas, si immerseris, mira naturæ vi et antiperistasi accenduntur, qualis est fons Dodonensis, ait Plinius, lib. II, cap. CIII. Addunt nostri Conimbricenses, in *Meteora,* tract. 9, cap. 7, talem quoque esse in Epiro, alium in Indiæ terris, cujus aqua lucernæ ardeant. Item alium olim Jovis Ammonis dictum, qui sub lucem tepentibus aquis manat, meridie frigidus est, vespere calet, media nocte æstuat. Sic pariter æstuant jugiter aquæ fontium, sive thermarum et balneorum Aquisgranensium. Similes thermæ sunt juxta Neapolim, in Gallia et pluribus aliis locis. Hisce ergo suam passionem comparat Christus. Hæc enim est quasi balneum æstuans, quod ignem et incendium charitatis in mentibus fidelium suscitavit. Crucis et passionis Christi merito, æque ac exemplo, hic ignis exilit. « Baptismum » vocat suam mortem et passionem, quia in eam plane immersus et demersus fuit juxta illud *Psal.* LXVIII, 2: « Infixus sum in limo profundi, et non est substantia. Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me. »

Fontes alidi.

ET QUOMODO COARCTOR USQUE DUM PERFICIATUR! — Id est angor, crucior ex desiderio moriendi pro salute hominum, et per hoc ignem istum accendendi. Ita Euthymius : « Velut anxius sum, inquit, propter tarditatem; » et Theophylactus : « Et quomodo constringor, id est quam sollicitus et anxius sum, ac premor, donec perficiatur! » Sitio enim mortem pro omnium salute. Sic et S. Ambrosius, Beda et alii. Arabicus, *et ego coarctor ad perficiendum.* S. Irenæus, lib. I, cap. XVIII, legit, *et valde propero ad illud.* Solent enim desiderio contrahi et quasi comprimi corda anxiorum, gaudio vero corda exultantium diffundi et dilatari. Perperam ergo Lyranus contrarie exponit : « coarctor, » id est perhorresco illum, juxta illud : « Tristis est anima mea usque ad mortem. » Verum hic fuit sensus naturalis animæ Christi, quem spiritu et zelo superans corrigensque dixit : « Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. »

Morale de zelo Christi.

Moraliter : nota quantus fuerit in Christo zelus, quanta charitas et quanta sitis salutis nostræ; utpote quæ tantam in eo sitim passionis, mortis et crucis, licet tam atrocis, excitavit, ut cor ejus inter eam, et inter moram passionis, quasi inter duos lapides molares in molendino positum arctaretur, et in summas angustias redigeretur, aut velut in torculari situm angore comprimeretur et pene opprimeretur. Ubi enim est amor, ibi est pariter dolor et angor, ne res amata negetur vel differatur. Summo igitur desiderio urgebatur, et quasi torrebatur Christus, offerendi se Deo in holocaustum et in victimam pro peccatis omnium hominum in altari crucis, ut quantum erat ex parte sua, omnes sanctificaret, salvaret et bearet.

Hunc zelum suum, hanc sitim impressit Apostolis virisque Apostolicis, qui sitiunt cruces, labores, dolores, tormenta et martyria pro gloria Dei, ut Evangelium Christi toto orbe propagent, et quotquot possunt, salvent. Hæc est sanctitas Evangelica, hæc perfectio virtutis, hoc culmen Apostolatus. Notæ sunt S. Andreæ crucis salutationes, et anhela ad eam suspiria : « Salve, crux speciosa, diu desiderata et tandem concupiscenti animo præparata : securus et gaudens venio ad te, ita et tu exultans suscipias me, ac per te me recipiat, qui per te moriens me redemit. » S. Laurentius ad Valerianum Imperatorem ostendentem et minantem ignes, rotas, scorpiones, bestias : « Hanc mensam, inquit, appeto, hanc sitio. Non est famelicus qui escam, nec sitiens qui potum desideret tam avide, quam ego hæc omnia tormenta ambio et sitio, ut amorem amori, dolorem dolori, mortem morti rependam Christo meo. » S. Vincentius ad Dacianum : « Nemo, ait, mortalium majus beneficium mihi contulit, quam tu, qui me torques et crucias, quia quot me tormentis afficis, tot coronis martyrii me exornas. » Et ad carnifices : « Quam estis desides, quam imbecilles! putabam vos longe esse fortiores. En ego plura pati desidero, et vestros ictus longe exsupero. » S. Agatha ad Quintianum : « Quid tardas? quid exspectas? flagella, lacera, ure, seca, merge, lania, occide meum hoc corpus, quia quo plus me cruciaveris, eo plus boni mihi contuleris, tantoque plus favoris et gratiæ a sponso meo Jesu Christo recipiam. » Similia fuere vota similesque voces S. Agnetis, S. Luciæ, S. Dorotheæ, S. Cæciliæ aliorumque Martyrum.

Exempla S. Andreæ.

S. Laurentii.

S. Vincentii.

S. Agathæ.

51. PUTATIS QUIA PACEM VENI DARE IN TERRAM? NON, DICO VOBIS, SED SEPARATIONEM. — Vide dicta *Matth.* X, 34.

Vers. 51.

52. ERUNT ENIM EX HOC (tempore, id est deinceps) QUINQUE IN DOMO UNA DIVISI, TRES IN DUOS, ET DUO IN TRES. — « Quinque, » scilicet pater, filius, mater, filia et nurus; nam socrus eadem est quæ mater. Ita S. Ambrosius, et patet ex seq., *q. d.* In eadem domo tres infideles insurgent in duos fideles, vel duo infideles in tres fideles, v. g. pater et filius non credentes in Christum, insurgent in matrem et filiam ac nurum credentes in Christum, aut vice versa.

Vers. 52.

53. DIVIDENTUR (Græce διαμερισθήσονται, id est dividetur, dissidebit, separabit et opponet se) : PATER IN FILIUM, — id est contra filium; et ita de cæteris.

Vers. 53.

54. DICEBAT AUTEM ET AD TURBAS : CUM VIDERITIS NUBEM ORIENTEM AB OCCASU, STATIM DICITIS (ex crebra et continua experientia) : NIMBUS VENIT (Græce ὄμβρος, id est imber, pluvia); ET ITA FIT. — *q. d.* Cum videtis nubem ab occasu, dicitis : Pluet. Ita Elias tempore siccitatis triennalis,

Vers. 54.

Cur nubes ab occasu imbrem nuntient?

cum a puero intellexisset nubem ortam ab occasu, pluviam instare prædixit; illaque mox secuta est, III *Reg.* XVIII, 44. Causa hujus rei physica est, quod Judæa ab Occasu habeat mare Mediterraneum, ex quo vi solis multi vapores in altum elevantur, qui in nubem densati, per solis calorem in aquam resolvuntur, et pluviam pariunt, præsertim cum sol pariter tendit in occasum : tunc enim debilior est, quam ut vapores hosce dissipet, ne in nubem concrescant et in pluviam resolvantur. Quibus vero mare æque ad Occasum et Meridiem et Septentrionem est, æque ex his partibus ascendunt nubes nimborum nuntiæ : Anglis ascendunt undique, ut qui mari undique cinguntur, ait Valesius, *Sacr. Philos.* cap. LXXXVI. Vide dicta *Matth.* XVI, 4.

Porro necessariæ, ait S. Basilius, in *Catena*, sunt vitæ humanæ siderum conjecturæ, modo ne ultra mensuram eorum indicia perquirantur; interest autem prævidere procellarum pericula, viatori mutationem aeris, colono lunæ solisque situm ad sementem, ut messem faciat copiosam : nam Deus posuit illa « in signa et tempora, » *Genes.* I, 14.

CAPUT DECIMUM TERTIUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus, occasione Galilæorum cæsorum a Pilato et aliorum oppressorum ruina turris Siloe, suadet pœnitentiam; et ad hoc adhibet fici infrugiferæ, ideoque succidendæ parabolam; secundo, vers. 11, *sanat mulierem per* 18 *annos incurvatam sabbato, ideoque Judæos obmurmurantes ratione clara confutat; tertio, vers.* 18, *comparat regnum cœlorum grano sinapis et fermento exiguo, quod totam farinæ massam fermentat; quarto, vers.* 23, *docet paucos salvari; quinto, vers.* 31, *Pharisæis suadentibus secessum Christo, eo quod Herodes mortem ei machinetur, respondet se non ab Herode, sed ab Hierosolymitis et Pharisæis ipsis occidendum esse; ideoque Jerusalem et Judæam a Tito evertendam prædicit.*

Porro, tertiam partem explicui Matth. XIII, 31 *et seq.; quartam,* Matth. VII, 13; *quintam ex parte explicui* Matth. XXIII, 36 *et seq. Supersunt ergo hic explicandæ pars prima et secunda, et particula quintæ.*

1. Aderant autem quidam ipso in tempore, nuntiantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum. 2. Et respondens dixit illis : Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? 3. Non, dico vobis; sed nisi pœnitentiam habueritis, omnes similiter peribitis. 4. Sicut illi decem et octo supra quos cecidit turris in Siloe, et occidit eos : putatis quia et ipsi debitores fuerint præter omnes homines habitantes in Jerusalem? 5. Non, dico vobis; sed si pœnitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis. 6. Dicebat autem et hanc similitudinem : Arborem fici habebat quidam plantatam in vinea sua, et venit quærens fructum in illa, et non invenit. 7. Dixit autem ad cultorem vineæ : Ecce anni tres sunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio : succide ergo illam, ut quid etiam terram occupat? 8. At ille respondens, dicit illi : Domine, dimitte illam et hoc anno, usque dum fodiam circa illam, et mittam stercora; 9. et siquidem fecerit fructum : sin autem, in futurum succides eam. 10. Erat autem docens in synagoga eorum sabbatis. 11. Et ecce mulier, quæ habebat spiritum infirmitatis annis decem et octo; et erat inclinata, nec omnino poterat sursum respicere. 12. Quam cum videret Jesus, vocavit eam ad se, et ait illi : Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. 13. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est, et glorificabat Deum. 14. Respondens autem archisynagogus, indignans quia sabbato curasset Jesus, dicebat turbæ : Sex dies sunt, in quibus oportet operari; in his ergo venite, et curamini, et non in die sabbati. 15. Respondens autem ad illum Dominus dixit : Hypocritæ, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum, aut asinum a præsepio, et ducit adaquare? 16. Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligavit Satanas, ecce decem et octo annis, non oportuit solvi a vinculo isto die sabbati? 17. Et cum hæc diceret, erubescebant omnes

adversarii ejus; et omnis populus gaudebat in universis, quæ gloriose fiebant ab eo. 18. Dicebat ergo : Cui simile est regnum Dei, et cui simile æstimabo illud? 19. Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, et crevit, et factum est in arborem magnam; et volucres cœli requieverunt in ramis ejus. 20. Et iterum dixit : Cui simile æstimabo regnum Dei? 21. Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentaretur totum. 22. Et ibat per civitates et castella docens, et iter faciens in Jerusalem. 23. Ait autem illi quidam : Domine, si pauci sunt qui salvantur? ipse autem dixit ad illos : 24. Contendite intrare per angustam portam; quia multi, dico vobis, quærent intrare, et non poterunt. 25. Cum autem intraverit paterfamilias, et clauserit ostium, incipietis foris stare, et pulsare ostium, dicentes : Domine, aperi nobis; et respondens dicet vobis : Nescio vos unde sitis; 26. tunc incipietis dicere : Manducavimus coram te, et bibimus, et in plateis nostris docuisti. 27. Et dicet vobis : Nescio vos unde sitis; discedite a me, omnes operarii iniquitatis. 28. Ibi erit fletus et stridor dentium : cum videritis Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras. 29. Et venient ab Oriente, et Occidente, et Aquilone, et Austro, et accumbent in regno Dei. 30. Et ecce sunt novissimi qui erunt primi, et sunt primi qui erunt novissimi. 31. In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi : Exi, et vade hinc, quia Herodes vult te occidere. 32. Et ait illis : Ite, et dicite vulpi illi : Ecce ejicio dæmonia, et sanitates perficio hodie et cras, et tertia die consummor. 33. Verumtamen oportet me hodie et cras, et sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Jerusalem. 34. Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennis, et noluisti? 35. Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta. Dico autem vobis, quia non videbitis me, donec veniat cum dicetis : Benedictus, qui venit in nomine Domini.

Vers. 1. Quinam hi Galilæi a Pilato cæsi, et qua de causa.

1. ADERANT AUTEM QUIDAM IPSO IN TEMPORE, NUNTIANTES ILLI DE GALILÆIS, QUORUM SANGUINEM PILATUS MISCUIT CUM SACRIFICIIS EORUM, — id est quos in monte Garizim, qui situs est in Samaria, dum ibidem sacrificarent, Pilatus occidit, ita ut sanguis eorum cum sanguine victimarum quas offerebant, misceretur. Rem gestam fusius narrat Josephus, lib. XVIII *Antiq.*, cap. IV, et Hegesippus, lib. II *De Excidio Hierosolymæ*. Audi Josephum : « Concitavit eos (Samaritanos, impostor quidam, jubens ut convenirent in montem Garizim, apud eam gentem sanctissimum, asseverans se illic eis ostensurum sacra vasa refossa, quæ ibi Moyses deposuisset : illi creduli, sumptis armis, Tirathabam vicum insederunt, exspectantes ibi confluentes cæteros, ut magno agmine montem ascenderent. Sed Pilatus prior clivum montis occupat equitibus suis et peditibus, qui prælio congressi cum Samaritis apud vicum collectis, alios fuderunt, alios in fugam compulerunt; multos etiam vivos captos abduxerunt, quorum præcipuos et potentiores Pilatus mulctavit capite (1). »

(1) Haud pauci tamen interpretes historiam a Luca hic relatam distinguunt ab illa quam Josephus enarravit lib. XVIII *Antiq.*, cap. IV, parum enim concordare videntur tum tempus, tum circumstantiæ facti.

Dices, Josephus asserit fuisse Samaritanos : quomodo hic Christus eos vocat Galilæos? Respondeo, Samaritanos vocari origine et patria; Galilæos vero secta et hæresi. Ita Baronius. Hoc ut intelligas, nota Judam Galilæum, teste Luca, *Actor.* V, 37, auctorem fuisse sectæ Galilæorum, qui rebelles erant Cæsari Romano, dicentes non licere Judæis, utpote populo fideli divino cultui addicto, subesse Cæsari gentili et idololatræ, eique dare tributum; nec alium dominum quam Deum agnoscere et colere debere. Ita Cyrillus, in *Catena*; Theophylactus, Euthymius et Titus. Quocirca Pilatus, præses Judææ, eos per immissos milites trucidavit. Secta hæc exorta est sub tempora Christi. Unde et Christus ac Apostoli, utpote natione Galilæi, ejus insimulati sunt, ideoque studiose contra eam docuerunt, solvenda esse tributa regibus et Cæsari, licet Gentili. Porro, Franciscus Lucas censet hos Galilæos a Pilato occisos in Jerusalem, cum sacrificarent in templo, eo quod Pilatus præesset Judææ, non Samariæ. Verum Josephus diserte ait eos occisos in monte Garizim, qui est in Samaria. Adde Samaritanos fecisse schisma a Judæis, ideoque noluisse adire templum Hierosolymitanum, sed aliud erexisse templum in sua ditione, scilicet in monte Garizim, ibique sacrificasse, ut patet *Joan.* IV, 20.

Pilatus ergo hos Samaritanos rebelles persequens comprehendit et occidit in Samaria Judææ vicina, tanquam publicos Cæsaris hostes, a quolibet Cæsaris præfecto mactandos.

Cum ergo horum cædes increbuisset, multi de ea vulgo fuere sermones, dictitantibus plerisque illos sceleratos et Deo invisos fuisse; utpote quorum sacrificia non solum a Deo rejecta fuerunt, sed et sanguine eorum condita. Hæc ergo astantes narrarunt Christo, ut ejus sententiam de horum cæde exquirerent; Christus vero hac cladis occasione sapienter usus, ex ea sumpsit argumentum exstimulandi illos ad pœnitentiam, ne alioquin similis in eos vindicta Dei desæviret. Christi exemplum sequatur concionator, ut, cum publicæ clades pestis, famis, belli ingruunt, populum cohortetur ad pœnitentiam, ut eas et simul tormenta gehennæ evadant.

Vers. 2. 2. ET RESPONDENS DIXIT ILLIS : PUTATIS QUOD HI GALILÆI PRÆ OMNIBUS GALILÆIS PECCATORES (sceleratiores) FUERINT, QUIA TALIA PASSI SUNT? — Hoc enim ipsi putabant, idque ex clade eorum colligebant; sed perperam : nam sæpe Deus paucos minus peccantes castigat, ut eos cæteris statuat in exemplum et terrorem, quo ad pœnitentiam incitentur. Ita Beda, Titus et alii.

Vers. 3. 3. NON, DICO VOBIS, SED NISI POENITENTIAM HABUERITIS (Græce μετανοῆτε, id est pœnitentiam egeritis), OMNES SIMILITER PERIBITIS. — « Similiter, » id est pariter, nemine excepto, ait Maldonatus. Sic *Sapient.* VI, 8, dicitur : « Æqualiter cura est illi de omnibus, » quia pariter omnes nemine excepto curat, etiamsi alterum magis, alterum minus. *Secundo*, et simplicius, « similiter, » id est æque peribitis, etiamsi alia mortis specie, æterna scilicet, aut etiam temporali. *Tertio*, et proprie Jansenius : « Similiter, » inquit, id est simili morte clade et vindicta Dei. Nam Judæi obsessi et oppressi sunt a Tito in festo Paschæ, quando sacrificabant. Tunc ergo capta a Tito urbe, multi cæsi sunt in templo, ubi sacrificabant et sacrificare solebant. Sic etiam Euthymius, S. Thomas, Hugo, Lyranus, Cyrillus in *Catena*.

Nota Christum hic docere nos ex hujusmodi eventis calamitosis debere mentem reflectere ad peccata nostra, ut de iis pœniteamus, ne in similes clades, Deo puniente, incidamus. Ita Beda.

Symbolice Beda : Pilatus, inquit, hebraice idem est quod os malleatoris, puta diabolus, semper cædere paratus; sanguis, est peccatum et concupiscentia; sacrificia, sunt bonæ actiones, quas diabolus, vel carnis delectatione, vel humanæ laudis ambitione, vel alia peste commaculat.

Vers. 4. 4. SICUT ILLI DECEM ET OCTO, SUPRA QUOS CECIDIT TURRIS IN SILOE, ET OCCIDIT EOS. — Erat fons, sive piscina, Siloe juxta Jerusalem, de qua Isaias, VIII, 6, ait : « Abjecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio : » juxta hunc fontem erat turris, ab eo pariter dicta Siloe, quæ tempore Christi vi ventorum, aut fulminis, aut terræmotus, similive casu corruit, et octodecim homines in ea, vel juxta eam consistentes, ruina sua oppressit : quod licet casu fortuito factum sit, si causas secundas spectes; tamen si causam primam, scilicet Deum, attendas, certa providentia Dei volentis homines punire et cæteros terrere, id factum est; Deo enim nihil est fortuitum, sed omnia certo prævisa et provisa sunt, ut nihil in regno providentiæ ejus liceat fortunæ aut temeritati, ait Boetius. Deus ergo hos casus ordinat ad hominum punitionem et correptionem, ut cæteri videntes sibi vicinos ruina turris, aliove modo subito et improviso occidi, metuant, ne simile quid sibi contingat, ideoque de peccatis pœniteant et sese Deo reconcilient, ne in peccatis suis casu aliquo opprimantur et damnentur ad gehennam. Hoc est quod Deus asserit per Amos prophetam, cap. III, 6, dicens : « Si erit malum in civitate, quod Dominus non fecerit. » Et per Isaiam, cap. XLV, 7 : « Ego Dominus formans lucem et creans tenebras; faciens pacem et creans malum. » Idem per umbram viderunt Poetæ et Philosophi. Unde Virgilius Deum ita celebrat, I *Æneid.* :

Octodecim homines ruina turris Siloe oppressi.

O qui res hominumque deumque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres.

Et Plutarchus, in *Moral.* : « Veluti, inquit, si quis cæcus in quempiam incidit, illum cæcum appellat qui non vitaverit : sic nos fortunam facimus cæcam, in quam nostrapte incidimus cæcitate. » Nam ipsa fortuna fortunans, quæ non est alia quam ipse Deus Deique providentia, oculatissima est, et longe plures quam Argus habet oculos. Porro, idem Plutarchus ibidem : « Sicut, inquit, ischiacis medici pollicem inurunt, ut, cum alibi doleant, alibi adhibeant remedium; sic Deus nonnunquam ut patres sanet, sævit in filios, » et vice versa. Idem rursum : « Sicut amnes quidam repente se condunt sub terram, nihilominus eo perferuntur quo tendunt; ita Numinum iræ, licet occultæ, tamen in extremas calamitates auferunt aliquando nocentes. »

Symbolice Beda : « Turris, ait, est Christus; Siloe, id est missus a Patre in mundum, qui omnes impios, super quos per sententiam condemnationis ceciderit, conteret, » *Matth.* XXI, 44.

PUTATIS QUIA (quod) ET IPSI DEBITORES (id est peccatores; Arabicus, *culpabiles*, hi enim Chaldaice vocantur *charebim*, id est debitores : peccator enim Deo debet animam, scilicet decem millia talenta, *Matth.* XVIII, 24) FUERINT PRÆTER OMNES HOMINES HABITANTES IN JERUSALEM? — Hic aperte indicat Christus illos 18 turri Siloe oppressos fuisse peccatores, etsi non summos et maximos qui erant in Jerusalem. Ita Interlinearis.

Vers. 5. 5. NON, DICO VOBIS : SED, SI POENITENTIAM NON

EGERITIS, OMNES SIMILITER PERIBITIS. — Ostendit, ait S. Chrysostomus, « hosce octodecim statutos cæteris in exemplum et terrorem : punitur quidem quisque ob propria crimina, sed fit hoc aliis salutis materia, scilicet ut flagellato pestilente stultus sapientior fiat. Deus enim non omnes hic punit, sed dat inducias pœnitendi, non tamen cunctos futuræ punitioni reservat, ne multi ejus providentiam negent. » Hæc Chrysostomus.

Vers. 6. 6. DICEBAT AUTEM ET HANC SIMILITUDINEM : ARBOREM FICI HABEBAT QUIDAM PLANTATAM IN VINEA SUA, ET VENIT QUÆRENS FRUCTUM IN ILLA; ET NON INVENIT.

Vers. 7. 7. DIXIT AUTEM AD CULTOREM VINEÆ : ECCE ANNI TRES SUNT EX QUO VENIO QUÆRENS FRUCTUM IN FICULNEA HAC, ET NON INVENIO : SUCCIDE ERGO ILLAM, UT QUID ETIAM TERRAM OCCUPAT? — Græce significantius est καταργεῖ, id est onerat inutili onere, imo terram inertem et sterilem reddit, tum umbra sua, tum radicibus suis, quibus succum terræ vicinis vitibus eripit et præripit. Syrus, *otiosam detinet*; ἀργὸν enim est ignavum, iners et viribus destitutum.

Ad litteram ficus hæc representat Synagogam Judæorum, quam Deus plantavit per Mosem, ad quam venit Christus per Incarnationem, ut eam per prædicationem suam excoleret. Christus ergo est cultor vineæ, id est Synagogæ, cui dixit Deus : Succide eam, quia jam per tres annos, quibus in ea prædicasti, ex ea fructus fidei et bonorum operum requiro, sed nullos invenio, ob Judæorum infidelitatem, pervicaciam et malitiam : intercedit pro ea Christus, ut adhuc uno anno, saltem dimidiato, sinat eam a se prædicando excoli; si deinde fructum non ferat, excidatur. Ita factum est, quia Judæi quarto anno prædicationis Christi in Paschate, peccata peccatis addentes, et pervicacioris facti, Christum occiderunt et crucifixerunt : unde post paucos annos Titus, ultor a Deo immissus, Hierosolymam excidit totamque Judæam evertit. Cætera sunt emblemata pertinentia ad elegantiam parabolæ, ideoque non est necesse ea applicare rei per parabolam significatæ.

Ficus est Synagoga. Primo. Notat S. Ambrosius ficum aptum esse symbolum Synagogæ Judæorum : *Primo*, « quia fuit arbor ista foliis redundans fluentibus, spem possessoris sui cassa speratorum proventuum explicatione destituit : ita etiam in Synagoga, dum doctores ejus operibus infœcundi, verbis tantum velut foliis redundantibus gloriantur, inanis umbra legis exuberat; spes autem falsi exspectata proventus, populi vota credentis illudit. »

Secundo. *Secundo*, sicut ficus pro flore grossum, id est ficum immaturam emittit, quæ mox decidit, ac deinde ficum sapidam et solidam progenerat; sic Synagoga primo Judæos quasi grossos immaturas et evanidas protulit, deinde Christianos quasi ficus maturas sapidasque per Christum produxit. Hoc est quod ait Plinius, lib. VII, cap. XXVII : « Fici serotinæ fiunt, si primo grossi cum fabæ magnitudinem excessere, detrahantur : subnascuntur enim quæ serius maturescunt. »

Tropologice : ficus est quilibet homo, præsertim fidelis; cultor est Christus, Apostoli et similes; dominus est Deus Pater vel S. Trinitas.

Ficus est justus. Primo. Cur fidelis et justus comparetur ficui, varias causas et analogias dat noster Salmeron, tom. VII, *tract*. 21 : *Prima* est, ficus profert dulces fructus, qui videntur esse bursæ mellis vel sacchari : similes profert justus. Secundo. *Secunda*, sicut ficus parum crescit in altitudine, estque arbor pene depressa : sic et justus abjicit se estque humilis. Tertio. *Tertia*, ficus pro floribus dat fructus, idque bis; scilicet in æstate præcoquas, et in autumno serotinas : sunt ergo ficus biferæ : sic pariter justus totus est in fructu bonorum operum copiose producendo. Quarto. *Quarta*, ficus amplis foliis umbram facit : ita justus sua charitate alios munit et protegit. Quinto. *Quinta*, ficus alteri arbori inseri nequit ob nimiam suam dulcedinem, quam deserere nequit : ita justus in nullo homine, sed in Deo solo et conscientia sua recumbit. Sexto. *Sexta*, ficus decorticata arescit et fructum non reddit : sic justus nisi tegatur cortice conversationis honestæ, ac modestiæ et compositionis externæ, fructum cum proximis non faciet. Septimo. *Septima*, ficus est medica et morbis medetur, uti Isaias Ezechiam per ficus sanavit, cap. XXXVIII, vers. 21. Audi Plinium, lib. XVI, cap. XXVII : « Ficus sola ex omnium arborum fructu maturitatis causa medicatur. » Ficus variis morbis medetur. Sic justus, quia virtute maturus et præcoctus, infirmitatibus aliorum qua docendo, qua consulendo, qua sancte vivendo medetur. Rursum Plinius, lib. XXIII, cap. VII, fici succum lacteum asserit alvum solvere, vulnera aperire, curare menstrua, ac valere contra venena, præsertim scorpionum, contra scabiem, strumas, lichneas, psoras, alopecias, canis rabiosi morsus aliosque morbos quos ipse recenset : sic justus lacteo suo candore, comitate et benevolentia dissipat aliorum rancores et amaritudines, odia, lites, rixas, suspiciones, invidias, etc. Octavo. *Octava*, Plinius, lib. XVII, cap. XXVII : « Eædem (ficus), inquit, cum frondere incipiunt, cum cacumina rami cujusque detrahuntur, firmiores fertilioresque fiunt. » Additque etiam : « Radices circumcidisse prodest vitium luxuriantium ficorumque, et circumcisis cinerem addidisse : » sic justus circumcidendo et resecando superne appetitum honoris, ac inferne appetitum gulæ et veneris per meditationem cinerum, id est mortis et sepulturæ, fertilis fit virtutibus et bonis operibus, quibus proximos multos ad Deum convertit. Nono. *Nona*, Plinius ait, lib. XXIII, cap. VII : « Fici materiæ urinam cient, alvum solvunt, sudorem movent, juvenum vires augent, senibus meliorem valetudinem faciunt, minusque rugarum, sitim sedant, calorem refrigerant. » Hæc eadem in spiritu mystice facit justus. Decimo. *Decima*, Plinius, lib. XV, cap. XVIII, ait ficum parvam in Mœsia fimo con-

tectam, et post hiemem mitiore cœlo refossam, præcocem fieri: sic justus per humilitatem et exercitia spiritualia renovatus, quasi juventutem induit, ut fiat alacer et velox ad omne bonum.

Undecimo. *Undecima,* Plinius, lib. XV, cap. XVIII: « Admirabilis, ait, est pomi hujusce (fici) festinatio, unius in cunctis ad maturitatem properantis arte naturæ: » sic justus fervore spiritus cito in omni virtute maturescit, et alios ad similem maturitatem perducit.

ANNI TRES SUNT EX QUO VENIO QUÆRENS FRUCTUM. — Alludit ad naturam ficus, aliquando tertio demum anno a plantatione sua fert fructus. Sed si tertio anno nondum proferat, nunquam eos proferre solet.

Symbolice: tres anni sunt tres Judæorum politiæ, sive status, scilicet sub Judicibus, sub Regibus et sub Pontificibus, puta Machabæis, ait Euthymius. Audi S. Ambrosium: « Venit ad Abraham, venit ad Moysem, venit ad Mariam, hoc est venit in signaculo, venit in lege, venit in corpore: adventum ejus ex beneficiis recognoscimus, alibi purificatio, alibi sanctificatio, alibi justificatio est. Circumcisio purificavit, sanctificavit lex, justificavit gratia. Unus in omnibus, et in uno omnia. Nemo enim mundari potest, nisi qui metuit Dominum; nemo legem meretur accipere, nisi purificatus a culpa; nemo accedit ad gratiam, nisi noverit legem. » Sic fere et S. Cyrillus: « Naturam humani generis, inquit, Dominus ante legem, sub lege, sub gratia exspectando, admonendo, visitando requisivit; sed quidam nec naturali lege corriguntur, nec præceptis erudiuntur, nec miraculis convertuntur. »

Tropologice: tres anni sunt tres hominis ætates, ait Theophylactus, scilicet pueritia, virilis ætas et senectus; quisque enim quolibet tempore fructus virtutum Deo proferre debet, cuique ætati congruos et proportionatos. Hos enim Deus a quolibet requirit, qui nullam hominis ætatem vult esse otiosam et infrugiferam.

Vers. 8. 8. AT ILLE (vineæ cultor, puta Christus et Apostoli) RESPONDENS, DICIT ILLI: DOMINE, DIMITTE ILLAM ET HOC ANNO, USQUE DUM FODIAM CIRCA ILLAM, ET MITTAM STERCORA. — Intelligentes Christus et Apostoli, ait Interlinearis, aliquos ex Judæis posse salvari, orant Deum ut differant ultionem Dominicæ crucis: scilicet eversionem Hierosolymæ per Titum.

Vers. 9. 9. ET SI QUIDEM FECERIT FRUCTUM (subaudi: bene erit, salva erit et salvabitur. Est aposiopesis. Addit Arabicus, *ipsa namque attulit fructum;* scilicet Synagoga olim dedit fructum virtutum sub Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Mose, David, etc.); SIN AUTEM (non fecerit fructum), IN FUTURUM SUCCIDES EAM. — Uti Deus Judæam succidit per Romanos.

Mystice: S. Augustinus, *De Verbis Domini*: Colonus, ait, qui intercedit, est omnis Sanctus qui intra Ecclesiam orat pro his qui sunt extra; circumfodere conscientiam, est eam humilitatem et patientiam docere; item cœli et cœlestium considerationem menti ingerere, ne, ut ait S. Ambrosius, radicem sapientiæ terrarum (et terrenarum cupiditatum) acervus obruat et abscondat.

ET MITTAM STERCORA. — Hoc est, ut ait S. Ambrosius, humilitatis affectum, et S. Augustinus, *De Verbo Domini*: Stercus, ait, sordes sunt, sed fructum dant: sordes cultoris, dolor est peccatoris; et S. Gregorius: Stercora, ait, sunt peccata carnis, ex quorum consideratione suscitatur animus ad bona opera. Denique Glossa: « Mittam stercora, » hoc est, inquit, malorum, quæ fecit, abominationem, ad animum reducam.

Vers. 10. 10. ERAT AUTEM DOCENS IN SYNAGOGA (Græce, *in una synagogarum*) EORUM SABBATO. — Sabbatum enim erat festum, quo Judæi conveniebant ad synagogam, ut audirent legem ejusque interpretationem, uti Christiani diebus Dominicis conveniunt ad audiendam Missam et concionem. Hoc tempus et hunc locum elegit Christus ad sequens miraculum, ut illud esset publicum, utque Pharisæos ob sabbatum illud calumniantes, confutaret et instrueret.

Vers. 11. 11. ET ECCE MULIER, QUÆ HABEBAT SPIRITUM INFIRMITATIS ANNIS DECEM ET OCTO: ET ERAT INCLINATA, NEC OMNINO POTERAT SURSUM RESPICERE. — « Spiritum infirmitatis, » id est infirmitatem immissam a spiritu malo, ait Lyranus et Euthymius: « Dæmonium imbecillitatis, inquit, non sinens eam vivere. » Unde Arabicus vertit, *cum qua erat spiritus infirmitatis per octodecim annos, et erat incurvata, et non poterat erecte stare ullo modo.* Infirmitas hæc erat totius corporis inflexio et curvatio, ut mulier cogeretur semper curva et inclinata incedere, ut sequitur. Nota hic morbos hominibus sæpe a dæmonibus immitti, permittente Deo ob peccata, vel aliis de causis. Unde, vers. 16, causam hujus infirmitatis prodens, ait: « Hanc autem filiam Abrahæ quam alligavit Satanas. » Sic dæmon S. Job variis morbis afflixit, *Job* cap. II. Idem patet ex *Psalm.* LXXVII, 49, et ex *Matth.* IX, 25. Vide Delrio, in *Magicis.* Dæmon ergo hanc mulierem curvabat et inclinabat, ut compelleretur terram semper aspicere.

DECEM ET OCTO ANNIS. — Erat ergo inveteratum hoc malum, ideoque a medicis incurabile.

ET ERAT INCLINATA, — cernua, curva, dorso et capite versus terram reflexa et depressa, ut instar bestiæ, imo plus quam bestia, sursum respicere, ac solem et cœlum intueri non posset; sed deorsum semper saxa terramque intueri: nam Deus in rerum creatione, *Genes.* I,

> Os homini sublime dedit, cœlumque tueri
> Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus;

ut solem cœlumque aspiciat, et ad Deum in cœlis per cœlestem vitam contendat, ut in cœlum recipi ibique visione Dei beari mereatur: « Convenit enim quærere superna, transcendere terrena

intuitu, » ait S. Basilius, in *Catena*. Dæmon ergo ut hominem a cœlo avertat, eum deorsum inclinat, ut non nisi terrena aspiciat, amet, ambiat.

Mystice. Mystice S. Gregorius, in *homil.* 31 : Hoc, ait significat mulier ista quod ficulnea infructuosa : quia enim humana natura fructum obedientiæ ferre noluit, statum rectitudinis amisit; decem et octo anni significant hominis, qui sexto mundi die creatus est, infirmitatem ante legem, sub lege et in exordio gratiæ, nam ter sex faciunt 18. Et S. Ambrosius : Mulier ista, inquit, est Ecclesiæ figura, quæ curari non potuit, nisi legem implens et gratiam : in decem verbis, legis perfectio est; in octavo numero, resurrectionis plenitudo.

Tropologice : mulier hæc gerit typum animæ bonis terræ inhiantis, hoc enim facere suadet diabolus. Audi S. Gregorium, *hom.* 31 : « Hinc alius Propheta de immundis spiritibus dicit : Qui dixerunt animæ tuæ : Incurvare, ut transeamus. Recta quippe stat anima, cum superna desiderat et nequaquam flectitur ad ima. Sed maligni spiritus, cum hanc in sua rectitudine stare conspiciunt, per eam transire non possunt. Transire namque eorum, est immunda illi desideria spargere. Dicunt ergo : Incurvare, ut transeamus; quia si ipsa se ad ima appetenda non dejicit, contra hanc illorum perversitas nullatenus convalescit; et transire per eam nequeunt, quam contra se rigidam in superna intentione pertimescunt. »

Vers. 12. 12. Quam cum videret Jesus (Arabicus, *respexit autem eam Jesus*, oculis tam corporis quam animi; oculis, inquam, gratiæ, miserationis et clementiæ), vocavit eam ad se, et ait illi : Mulier, dimissa es ab infirmitate tua. — Id est dimitteris, curaris, scilicet a me per impositionem manus meæ, ut sequitur. Simul enim utrumque fecisse videtur Christus, scilicet et manus ei imposuisse, itaque eam curasse, ac dixisse : « Dimissa es, » etc. Dicit potius : « Dimissa es, » quam : « Ego dimitto, » ut acuat fidem mulieris. Fidei enim alibi sæpe solet tribuere Christus curationem et salutem. Rursum, ut significet efficaciam vocis suæ, suique contactus, quod scilicet eodem instanti quo eam tetigit, eamdem sanarit. Erat enim in carne Christi virtus divina, ait S. Cyrillus in *Catena*, quæ in instanti mira et miracula operatur, sicut dicendo : « Hoc est corpus meum, » panem in corpus suum transmutat, et transsubstantiat quotidie in missa, *q. d.* Meum dixisse, fecisse est, juxta illud : « Dixit, et facta sunt. » Unde Titus : « Voce certe divinissima, ait, cœlestique potestate plenissima feminæ hujus infirmitatem e medio profligavit. » Denique τὸ « dimissa es, » id est absoluta es, significat mulierem hanc quasi vinculis quibusdam a Satana fuisse ligatam, constrictam et depressam, ut videretur caput per funem ad genua et tibias alligatum habere. Hoc vinculum solvit Christus, itaque eam erexit. « Venit enim Christus ut dissolvat opera diaboli, » I *Joan.* III, 8.

Vers. 13. 13. Et imposuit illi manus, et confestim erecta est, et glorificabat Deum. — Manus significant Christi potestatem, auctoritatem, imperium in morbos et dæmones, æque ac ejus benignitatem et beneficentiam, qua sanitatis beneficium mulieri, benigne eam tangens, conferebat.

Vers. 14. 14. Respondens autem archisynagogus (id est synagogæ princeps et præfectus) indignans, quia sabbato curasset Jesus, dicebat turbæ : Sex dies sunt, in quibus oportet operari : in his ergo venite, et curamini, et non in die sabbati. — « Indignans, » quia invidens Jesu hanc miraculi et sanitatis gloriam, per quam se majorem et digniorem esse archisynagogo, in synagoga palam coram toto populo ostendebat : prætexit tamen huic suæ invidiæ zelum religionis et observationis sabbati, ideoque a Christo vocatur « hypocrita. » Ita S. Cyrillus, in *Catena* : « Ingratæ, ait, synagogæ præsul, postquam vidit feminam hanc repente solo tactu erectam et divina referentem magnalia, ardens Domini gloria irritatur invidia, arguitque miraculum, quasi videretur sollicitari pro sabbato. » Ubi nota τὸ « ingratæ : » debebat enim ipse gratus esse Christo eique gratias agere quod se suamque synagogam honorasset, et hoc miraculo beneficioque affecisset; sed invidia eum excæcavit, ut decus Christi suum existimaret esse probrum et dedecus, eo quod ipse talia et tanta patrare non posset. Sic Saul debuisset gratias agere Davidi, eo quod ipse Goliath sibi et toti Israeli formidabilem occidisset; sed invidia eum transversum egit, ut gloriam Davidis suam æstimaret ignominiam. Putabat enim Davidem sibi præponi, seque cum esset rex, illi postponi. Hic ergo est viva imago invidiæ, larva religionis velatæ et celatæ.

Vers. 15. 15. Respondens autem ad illum Dominus, dixit : Hypocritæ, unusquisque vestrum sabbato non solvit bovem suum aut asinum a præsepio, et ducit adaquare? — « Hypocritæ, » quia simulatis sanctitatem foris, cum intus pleni sitis invidia et malitia (1). Audi Chrysostomum, in *Catena* : « Bene dixit hypocritam, quia faciem habebat legis cultoris, mens vero ejus erat versuti et invidi; non enim turbatur propter sabbatum, quia violatur, sed propter Christum, quia glorificatur. » Hypocrisis larvam fuse descripsi, *Eccli.* I, 32, ad illa : « Ne fueris hypocrita; » et cap. II, ad illa : « Væ duplici corde. »

Et ducit adaquare? — Unde Glossa : « Isti, ait, cum magistri plebium videri appeterent, sanationem hominis non verebantur postponere curæ pecoris. »

(1) Pro *hypocritæ*, in plurali numero, plerique Græci codices habent in singulari ὑποκριτὰ, Lachmannus tamen et Scholzius in sua optima editione legendum tradunt ὑποκριταί.

Vers. 16 16. HANC AUTEM FILIAM ABRAHÆ, QUAM ALLIGAVIT (quasi capite per funem ad pedes alligato, ut dixi vers. 12) SATANAS, ECCE DECEM ET OCTO ANNIS, NON OPORTUIT SOLVI A VINCULO ISTO DIE SABBATI? — Est appositissimum et efficacissimum Christi argumentum, ostendens hanc mulieris sanationem non esse opus servile, sed liberale et divinum, ideoque non indignum, sed dignissimum sabbato; utpote quod sabbatum, imo Deus ipse sabbati conditor, mire sanctificabatur et glorificabatur, uti ostendit Iræneus, lib. IV, cap. XIX, ubi docet Christum sanando ægros in sabbato non contra, sed secundum legem fecisse. Componit ergo, opponit et anteponit Christus vinculum et solutionem mulieris, vinculo et solutioni bovis vel asini.

Porro, singula verba continent antithesin prægnantem : opponit enim et præponit *primo*, mulierem quasi « filiam Abrahæ, » bovi et asino; *secundo*, vinculum et solutionem spiritualem mulieris, vinculo et solutioni bovis; *tertio*, quod mulier hoc vinculum sit passa per 18 annos, bos vero vinculum, indeque sitim passus sit per unam alteramve horam duntaxat; *quarto*, quod operosa et longa sit solutio bovis, sua vero solutio mulieris ejusque a morbo absolutio, facta sit subito et in instanti quo sabbatum operando violari non poterat; *quinto*, quod per hanc solutionem mulier reddita sit integræ sanitati et sanctitati : bos vero tantum aquæ pusillum hauserit. Denique arguit archisynagogum et Pharisæos inhumanitatis, « quod hominis sanationem pecoris curæ postponant, » ait Beda.

Vers. 17. 17. ET CUM HÆC DICERET, ERUBESCEBANT OMNES ADVERSARII EJUS; ET OMNIS POPULUS GAUDEBAT IN UNIVERSIS, QUÆ GLORIOSE FIEBANT AB EO. — Syrus, *in omnibus miraculis quæ fiebant per manum ejus.*

OMNIS POPULUS. — Græce, *omnis turba*, « tanquam ab invidia libera et beneficiis ab ipso affecta, » ait Euthymius. Unde Cyrillus : « Claritas, ait, operum Christi omnem quæstionem solvebat apud eos qui non erant mentibus perversis. »

Vers. 18. 18. DICEBAT ERGO : CUI SIMILE EST REGNUM DEI. — Τὸ « ergo, » cum sit illativum, significat hæc inferri et colligi ex præcedentibus, *q. d.* Videbat Christus se Pharisæis hostibus suis sua sapientia imposuisse silentium, atque populum idcirco gaudere, sibique et suis dictis applaudere : cum ergo videret eum ita rite dispositum, proposuit ei parabolam regni cœlorum; animadvertebat enim jam sibi paratam esse viam ad regnum hoc suum proponendum et prædicandum, ut omnes incitaret ad illud ambiendum, ideoque ad capessendum Evangelicam suam doctrinam et vitam. Porro, parabolam ipsam exposui *Matth.* XIII, 31.

Vers. 23. 23. AIT AUTEM ILLI QUIDAM : DOMINE, SI PAUCI SUNT QUI SALVANTUR? — Respondit Christus affirmative, paucos salvari, ut insinuat Lucas et claro exprimit Matthæus, VII, 14. Idem asserit Isaias, cap. X, 22, et cap. XXIV, 13. Paucos intelliget comparatione omnium hominum totius mundi, sive comparatione tam fidelium quam infidelium : omnes enim infideles damnantur ob infidelitatem, æque ac multi fideles ob impiam vitam. Soli ergo fideles salvantur, sed non omnes. An vero ex fidelibus solis plures salventur, an vero plures damnentur, problema est. Alii enim censent plures salvari ob sancta Sacramenta, quæ in fine vitæ plerique recipiunt. Alii censent plures damnari, quia plures male vivunt in statu peccati mortalis. Regula autem S. Augustini est, homines sic mori sicut vixerunt. Utrum verius sit, dixi *Jacobi* II, 13, ad illa : « Superexaltat autem misericordia judicium. » Formidabilis est sententia S. Chrysostomi, homil. 40 *ad Populum Antiochenum*, qui facile erat centum millium hominum, et amplius : « In civitate nostra, inquit, in tot millibus vix centum inveniri possunt qui salvantur, quia in juvenibus magna est malitia, in senibus torpor, » etc. Et S. Augustinus, lib. IV *Contra Cresconium*, cap. LIII, Ecclesiam comparat areæ tritici, in qua plures sunt paleæ quam grana, id est plures reprobi quam electi.

Vers. 31. 31. IN IPSA DIE ACCESSERUNT QUIDAM PHARISÆORUM, DICENTES ILLI : EXI, ET VADE HINC, QUIA HERODES VULT TE OCCIDERE, — sicut occidit Joannem Baptistam præcursorem tuum. Videtur Christus hoc tempore prædicasse non in Galilæa, utpote ex qua jam pridem abierat, ut patet *Matth.* cap. XIX, vers. 1, sed in Peræa Judææ vicina : Peræææ enim, æque ac Galilææ præerat Herodes. Ita Franciscus Lucas. Maldonatus tamen et alii censent hæc gesta esse in Galilæa, ut per recapitulationem Lucas hic interserat ea quæ jam pridem gesta erant in Galilæa : tale quoque est quod audivimus vers. 24, et cap. IX, vers. 51.

Porro, Pharisæi per mendacium hic fingunt Herodem Christo infensum, ut Christum a se ablegent, vel certe ejus libertatem et constantiam explorent et deprimant, injicientes ei metum Herodis, tum ut eum per hunc metum e sua regione expellant, « ne præsens et miracula edens glorificetur et attrahat turbam, » ait Euthymius; tum ut Christus ex Peræa in Judæam egrediens, incidat in manus pontificum et principum, quos sciebant ei mortem machinari, ut patet *Joan.* VII, 20 et 25. Alioqui Herodem non fuisse Christo offensum, liquet ex eo quod cupiebat eum ejusque signa videre, ut patet cap. IX, vers. 9; imo Christum a Pilato ad se missum condemnare noluit, sed alba indutum, quasi risu, non morte dignum, ad Pilatum remisit, ut patet cap. XXIII, 8. Ita Jansenius, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

Vers. 32. 32. ET AIT ILLIS : ITE, ET DICITE VULPI ILLI : ECCE EJICIO DÆMONIA, ET SANITATES PERFICIO HODIE ET CRAS, ET TERTIA DIE CONSUMMOR. — Christus Pharisæis metum Herodis objicientibus magnanime et libere respondet, se nec illum, nec Pharisæos aut principes timere, sed omnibus

invitis perrecturum prædicare, donec dies mortis ejus a Patre assignata advenerit. « Vulpem » vocat Herodem, quia astutus erat, versipellis et fictus; sicut per fraudem et fictionem occidit Joannem Baptistam, uti ex S. Chrysostomo et Græcis ostendi *Marci* VI, 26. Audi Bedam : Vulpes est animal fraudulentum, in fovea propter insidias latens, odore fetens, nunquam rectis itineribus incedens. Tales sunt hæretici, quorum figura est Herodes, qui Christum in credentibus conantur occidere (1).

Verum Christus magis hic sermonem dirigit ad ipsos Pharisæos, omnesque vocat « vulpes, » quod per fraudem injicerent ei metum Herodis, ut eum fugiens in Judæam, ibi a principibus caperetur et occideretur. Idipsum significat pronomen ταύτῃ, id est huic vulpi, ut vertit Arabicus, quod Pharisæum ostendit prope manentem, ait Cyrillus et Theophylactus. Audi Titum : Videri poterat totam orationis vim in unam Herodis personam convertere, et ita arbitrati sunt nonnulli; et tamen contra Pharisæorum pravitatem dirigit illam verius, quam contra Herodem : neque enim aiebat : « Dicite vulpi illi, » sed : « vulpi huic. » Enimvero, quo improbæ fraudis commentatione Pharisæos vulpibus similes clare ostenderet, summa industria media quadam voce utitur; idque scite, ait Theophylactus, nam singulari numero dicendo « vulpem, » Herodem illos suspicari fecit; dicendo autem « huic, » quod est pronomen demonstrativum, insinuavit istos ipsos esse dolosos illos.

Unde Emmanuel Sa : « Dicite vulpi illi, » scilicet, inquit, vel Herodi, vel « illi » qui mendacium illud finxerat, nimirum quod Herodes vellet occidere Christum, qui utique erat unus ex Pharisæis Christi hostibus. Sensus ergo est, *q. d.* Vos, o Pharisæi, quasi vulpes astutæ et dolosæ, objicientes mihi terrorem Herodis, vultis me abigere, ne apud vos prædicem, sed ego constanter assevero me nec vos, nec Herodem metuere, neque ullius causa a prædicatione cessaturum; quia certus sum Patrem meum non permissurum ut capiar et occidar, antequam dies ab ipso decreta advenerit.

ECCE EJICIO DÆMONIA, ET SANITATES PERFICIO (id est ejicere et perficere pergam, invitis, non tam Herode, quam vobis ipsis) HODIE ET CRAS (id est aliquanto adhuc tempore), ET TERTIA DIE (id est paulo post finita et peracta mea legatione et prædicatione) CONSUMMOR, — id est consummabor, quia gloriosa in cruce morte pro hominum salute sponte et fortiter perfungar, uti fuse docet Apostolus, *Hebr.* IX, 11.

(1) Solebant Hebræorum prophetæ, etiam reges, et magistratus, et primores populi, magna cum libertate publice quoque reprehendere, ut adeo mirandum non sit, Jesum, quo mores atque ingenium Herodis depingeret, et ostenderet se artes illius probe perspicere, veteratorem illum comparasse cum vulpecula.

Nota hebraismum, quo ponitur tempus definitum pro indefinito hic, æque ac *Oseæ* VI, 3. Ita Cyrillus, Theophylactus, Euthymius. « Hodie et cras » ergo, id est aliquo adhuc tempore, sed brevi et modico, scilicet per tres menses; videtur enim Christus hæc dixisse paulo ante festum Encæniorum, quod 26 die mensis *Casleu*, qui nostro partim novembri, partim decembri respondet, celebrabatur, cum proxime sequenti martio occisus et crucifixus fuit.

Igitur hæc animose dixit Christus *primo*, ut significaret se mortem non metuere, sed ambire; *secundo*, ut suam potentiam divinam ostenderet, per quam tamdiu hominibus invitis victurus, et docturus erat, quamdiu ipse et Pater voluerit ac statuerit; *tertio*, ut perversis Pharisæis dolorem augeret, illi enim voluissent eum jam esse sublatum.

Porro, Christus mortem suam vocat consummationem, quia in ea et per eam consummavit totam œconomiam incarnationis, totumque officium legationis suæ ad quod a Patre missus erat, scilicet expiationem omnium peccatorum, redemptionem generis humani, electorum salutem, etc., juxta illud : « Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos, » *Hebr.* X, 14.

Vers. 33.

33. VERUMTAMEN OPORTET ME HODIE ET CRAS, ET SEQUENTI (Arabicus, *tertia;* Vatablus, *perendie*) DIE AMBULARE, QUIA NON CAPIT PROPHETAM PERIRE EXTRA JERUSALEM. — « Oportet, » non ex compulsione, sed ex superna dispositione, ait S. Bonaventura. Sic S. Cyrillus et Titus. Christus inculcat id quod dixit vers. præced., ut ostendat se in sententia perstare, nec timere aut Herodem, aut Pharisæos; sed, illis invitis, prædicaturum modico adhuc tempore, usque ad diem a se et a Patre constitutum. Sensus ergo est : « Hodie et cras et sequenti die oportet me ambulare; » Græce πορεύεσθαι, id est proficisci; *q. d.* Modico adhuc tempore oportet me vicos et castella ambulando et prædicando obire, et sequenti die tertia, id est paulo post, consummari per mortem in cruce, uti dixi vers. præcedenti, nunc in eo quod dixi persto, addoque me quoque tertia die debere idem facere : licet enim die tertia consummandus sim; tamen illa ipsa die oportet me adhuc ambulare, *q. d.* Toto tempore vitæ meæ usque ad mortem oportet me regiones obambulando prædicare, et operari sanitates, et dæmones ejicere, quia totam vitam sanctæ actioni, mortem generosæ passioni consecravi, Deoque in holocaustum obtuli. Sic Hebraice *halach*, id est ambulare, sumitur pro operari, *Joan.* VIII, 12, et cap. XII, 33; *Psal.* I, 1, et alibi. Porro Syrus vertit, *verumtamen oportet me hodie et cras operari, et altero die iter faciam,* hoc est proficiscar Jerusalem ad mortem, indeque in cœlum, unde veni.

Moraliter : discant hic fideles, ac præsertim

viri Apostolici, strenue laborare in vinea Domini usque ad mortem et martyrium, uti fecit S. Petrus, S. Paulus, S. Chrysostomus, S. Athanasius, etc. Ita noster Petrus Canisius, licet laboribus multis magnisque confectus, tamen laborare non destitit usque ad annum ætatis 77, quo labore æque ac vita defunctus est. Hæc enim erant ejus dictamina : « Christi militibus stipendia non finiuntur ante vitam : cum consummaverint, tunc incipiunt; sola mors missionem dat eis; unica sedes emeritorum est cœlum. » Ita noster Sacchinus, in ejus Vita, lib. III. Laboremus ergo usque ad mortem, ut post mortem in æternum in beata felicitate quiescamus; terra enim est stadium modici laboris, cœlum est sedes quietis æternæ.

QUIA NON CAPIT PROPHETAM PERIRE EXTRA JERUSALEM. — Græce οὐκ ἐνδέχεται, id est non convenit, non contingit, fieri non contingit; fieri non potest, ut vertit Syrus. Est hyperbole, *q. d.* Tanta est Hierosolymæ impietas et feritas, ut illi propria videatur, nec patiatur ab aliis quam a se Prophetas occidi, atque ægre ferat, si ab aliis id fiat. Ac proinde ego quoque idcirco Herodem non timeo, quia ab eo in Galilæa nunc occidendus non sum, sed post aliquot demum menses in Jerusalem, Prophetarum interfectrice, ubi non ab Herode, quem mihi objectatis, sed a vobis ipsis, o Pharisæi, crucifigar et occidar. « Assueti enim effundere servorum sanguinem, etiam Dominum ipsum occident, » ait Theophylactus. Sic et Titus, Jansenius, Maldonatus et Franciscus Lucas, quem audi : Non capit Prophetam occidi extra Jerusalem, id est oportet Prophetam occidi in Jerusalem, non quod nulli extra Jerusalem occisi sint (Jezabel enim in Samaria multos occidit, III *Reg.* XVIII, 13, et cap. XIX, 10), sed quod in Jerusalem plerique omnes occidi soleant, quod usitatissimum esset Prophetas in Jerusalem occidi; cum enim illic sedem figerent reges, sacerdotes, principes, potentes sæculi, Scribæ, sapientes, Pharisæi sancti in oculis suis, qui vulgo suffragante ferre nollent Prophetarum increpationes admonitionesque : facta est ea civitas, ex domo Dei, macellum Prophetarum, quæ Prophetarum quasi carnificinam profiteretur. Legimus IV *Reg.* XXI, 16, de Manasse, quod « sanguinem innoxium fuderit multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os. »

Simili modo Romæ variis in locis, ac præsertim ad Ursum Pileatum (ubi nunc est ecclesia S. Bibianæ) plurimi Christiani ab Imperatoribus infidelibus occidebantur, adeo ut locus ille vulgo vocaretur *macellum Martyrum.* Hinc recte tunc dici poterat : Non capit Pontificem perire extra Romam, quia omnes pene Pontifices a S. Petro usque ad Sylvestrum per trecentos annos, ab Imperatoribus Romæ residentibus, ob fidem Christi occisi sunt.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus invitatus a Pharisæo hydropicum sanat in sabbato, illudque licere evidenti exemplo Pharisæis demonstrat. Secundo, vers. 7, parabolam dat invitatorum, ut ultimum locum captandum esse ostendat; mox et pauperes docet esse invitandos, non divites. Tertio, vers. 16, proponit parabolam invitatorum sese varie excusantium a cœna, ideoque ab ea exclusorum. Quarto, vers. 26, docet sui sequaces debere parentes odisse, et crucem ferre. Quinto, vers. 28, idipsum probat per parabolam volentis ædificare, et volentis bellum gerere, quorum uterque prius computat sumptus ad fabricam et bellum necessarios.

Tertiam partem fere audivimus Matth. XXII, 2; *quartam,* Matth. X, 37. *Supersunt ergo prima, secunda et quinta partes hic explicandæ.*

1. Et factum est cum intraret Jesus in domum cujusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, et ipsi observabant eum. 2. Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum. 3. Et respondens Jesus dixit ad Legisperitos et Pharisæos, dicens : Si licet sabbato curare? 4. At illi tacuerunt. Ipse vero apprehensum sanavit eum, ac dimisit. 5. Et respondens ad illos, dixit : Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die sabbati? 6. Et non poterant ad hæc respondere illi. 7. Dicebat autem et ad invitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens ad illos : 8. Cum invitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco, ne forte honoratior te sit invitatus ab illo; 9. et veniens is, qui te et illum vocavit, dicat tibi : Da huic locum,

et tunc incipias cum rubore novissimum locum tenere. 10. Sed cum vocatus fueris, vade, recumbe in novissimo loco, ut, cum venerit qui te invitavit, dicat tibi : Amice, ascende superius. Tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus : 11. quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. 12. Dicebat autem et ei, qui se invitaverat : Cum facis prandium, aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos divites, ne forte te et ipsi reinvitent, et fiat tibi retributio. 13. Sed cum facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos et cæcos, 14. et beatus eris, quia non habent retribuere tibi : retribuetur enim tibi in resurrectione justorum. 15. Hæc cum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi : Beatus qui manducabit panem in regno Dei. 16. At ipse dixit ei : Homo quidam fecit cœnam magnam, et vocavit multos. 17. Et misit servum suum hora cœnæ dicere invitatis ut venirent, quia jam parata sunt omnia. 18. Et cœperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei : Villam emi, et necesse habeo exire, et videre illam : rogo te, habe me excusatum. 19. Et alter dixit : Juga boum emi quinque, et eo probare illa : rogo te, habe me excusatum. 20. Et alius dixit : Uxorem duxi, et ideo non possum venire. 21. Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit servo suo : Exi cito in plateas et vicos civitatis; et pauperes, ac debiles, et cæcos, et claudos introduc huc. 22. Et ait servus : Domine, factum est ut imperasti, et adhuc locus est. 23. Et ait dominus servo : Exi in vias, et sepes; et compelle intrare, ut impleatur domus mea. 24. Dico autem vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam. 25. Ibant autem turbæ multæ cum eo, et conversus dixit ad illos : 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. 27. Et qui non bajulat crucem suam et venit post me, non potest meus esse discipulus. 28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus, qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum; 29. ne, postea quam posuerit fundamentum, et non potuerit perficere, omnes qui vident, incipiant illudere ei, 30. dicentes : Quia hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare? 31. Aut quis rex iturus committere bellum adversus alium regem, non sedens prius cogitat, si possit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit ad se? 32. alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens, rogat ea quæ pacis sunt. 33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. 34. Bonum est sal. Si autem sal evanuerit, in quo condietur? 35. Neque in terram, neque in sterquilinium utile est, sed foras mittetur. Qui habet aures audiendi, audiat.

Vers. 1. Vers. 2.

1. ET FACTUM EST CUM INTRARET JESUS IN DOMUM CUJUSDAM PRINCIPIS PHARISÆORUM SABBATO MANDUCARE PANEM, ET IPSI OBSERVABANT EUM. 2. ET ECCE HOMO QUIDAM HYDROPICUS ERAT ANTE ILLUM. — « Principis, » qui inter sui ordinis homines principem locum obtinebat, ait Titus, eratque inter suos primus, vel Pharisæorum primarius. « Ut aliquam utilitatem eis adferat, familiarem et quasi domesticum se illis exhibet, » ait Titus. Et S. Cyrillus, in *Catena* : Cognoscebat quidem malitiam Pharisæorum, inquit, sed fiebat eorum conviva, ut prodesset præsentibus per verba et miracula, scilicet ut doceret eos licere sabbato sanitatem conferre ægris, ac quid invitatos et invitantes agere deceat. Hoc enim facit Christus in sequentibus.

PANEM. — « Panis » Hebræis omnem escam significat per synecdochen.

Hydrops qualis morbus?

HYDROPICUS. — Syrus, *qui congregaverat aquas sub cute*. Hydrops enim est ægritudo, quæ Latinis aqua intercus dicitur, quod ὕδωρ, id est aqua, inter cutem colligatur, qua venter turgescit, ideoque semper sitit, et quo plus bibit, eo plus sitit, intumescit et ægrescit, de quo Horatius, lib. II *Carminum*, ode 2 :

> Crescit indulgens sibi dirus hydrops,
> Nec sitim pellit, nisi causa morbi
> Fugerit venis, et aquosus albo
> Corpore languor.

Ratio est, quod hydropici omne quod bibunt, convertunt in humorem putridum et salsum : quo ergo plus bibunt, eo plus salsedinis acquirunt; salsedo autem excitat sitim.

Videtur hic hydropicus amicus vel notus

fuisse principi Jesum invitanti, ac forte idcirco Jesum invitarat princeps, ut eum sanaret. Certe ipse hydropicus avidus sanitatis sponte se obtulit Jesu, tacite ab eo sanitatem flagitans; ait Cyrillus et Euthymius. Esto Pharisæi alia mente eum Christo offerri procurarint vel optarint, scilicet ut explorarent an eum curaret in sabbato, putantes hac ratione eum violaturum sabbatum, ac proinde non esse verum Prophetam emissum a Deo, qui rigidum sabbati cultum sanxerat.

Vers. 3. 3. ET RESPONDENS JESUS DIXIT AD LEGISPERITOS ET PHARISÆOS, DICENS : SI LICET SABBATO CURARE? AT ILLI TACUERUNT. IPSE VERO APPREHENSUM SANAVIT EUM, AC DIMISIT. — « Respondens, » non loquelæ et interrogationi, utpote quæ nulla hic præcessit, sed cogitationi, qua cogitabant non licere sanare hydropicum in sabbato, ac proinde Christum, si eum sanaret, male facturum.

SI LICET. — Id est, an licet?

APPREHENSUM. — Græce ἐπιλαβόμενος, id est *cum apprehendisset,* cum attigisset; *q. d.* Sanavit eum tangendo, sive contactu manus suæ arefecit hydropem, hoc est aquarum copiam, qua hydropicus turgebat. Porro hydropicus ipse, ait Cyrillus, metu Pharisæorum remedium non petebat propter sabbatum, sed stabat ut Christus misertus sanaret.

Mystice S. Gregorius, lib. XIV *Moral.* : Sanatur, inquit, hydropicus ante Pharisæum; per ægritudinem enim corporis illius, hujus cordis ægritudo exprimitur, laborabat enim hydrope avaritiæ et cupiditatis.

Unde tropologice Beda : Hydropicus est, inquit, quem fluxus carnalium voluptatum exuberans aggravat; est enim morbus ab aquoso humore nominatus. Proprie vero hydropicus est dives avarus, qui quo magis abundat, eo magis sitit, ait S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXIX.

Avarus est hydropicus. Avaritia ergo et cupiditas quælibet est hydrops mysticus. *Primo,* quia ipsa aquea est et fluxa. *Secundo,* quia sitim accendit, juxta illud :

> Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Cupiditas enim et avaritia indulgendo accenditur, resistendo exstinguitur. Ita S. Augustinus loco jam citato. *Tertio,* hydrops inducit tumorem, sed aqueum : ita opulentia divitem facit tumidum et superbum, sed ob opes fluidas et evanidas. *Quarto,* hydropici sunt anhelitu fetido, ait Glossa, ob putidas et fetidas aquas quibus turgent; sic et cupidi non nisi fœditatem suæ cupiditatis, ore, vultu totoque corpore exhalant. *Quinto,* hydrops, ait Paulus Ægineta, lib. III, cap. XLVIII, inde contrahitur, quod spiritus copia cum humidi momento intra membranam (quæ peritonæos appellatur) et intestina colligitur, ut abdomen percussum tympani modo crepitum edat : qua ratione etiam tympanias nuncupatur; qui stomachi, alvi et colli inflationibus febribusque longis supervenit, nonnunquam vero ex duritie peritonæi, aut vulvæ in mulieribus, aut ex scirrho generatur : hinc venter quidem intumescit, reliquum autem corpus, quod alimentum non sentiat, consumitur. Hinc et corpus albido et pituitæ colore, emortui instar apparet. Sic cupiditas oritur partim ex gustu et sensu voluptatum carnalium, quæ sitim earumdem excitant, et habitus malos quasi pravos humores in ventre, id est in appetitu, generant; partim ex variis fluidisque voluptatum imaginationibus, quæ earumdem concupiscentiam in voluntate suscitant : inde appetitus concupiscibiles intumescunt, sed vis mentis et spiritus marcescit, contabescit et consumitur, ut pallescere, albicare et mortuo similis videatur. *Sexto,* hydropis remedium, ait Galenus, est *primo,* theriaca; *secundo,* stercus bubulum et caprinum; *tertio,* agrestis cucumis, ebuli radix, chamædrys, caryeæ, euphorbium, flos salis aquæ marinæ mixtus, raphanus, magnes lapis, scylla, sulphur, ac similia, quæ aquam intercutem desiccant vel expellunt, præsertim per urinam. Efficax quoque remedium est abstinentia ab humidis et a potu. Fertur hydropicus quidam pauper a medico morbi remedium flagitasse; ille cum pauperem cerneret, joco dixit : Per annum abstine a potu, et sanaberis. Pauper id quasi serio dictum accepit, et magna cum siti perfecit; ac anno vertente sanus effectus ad medicum rediit eique pro consilio gratias egit. Ita cupiditatis remedium est mortificatio, abstinentia, continentia, quæ omnes vitiosos mores desiccat, vel abigit et expellit.

Sexto. Remedia hydropis.

Vers. 5. 5. ET RESPONDENS AD ILLOS, DIXIT : CUJUS VESTRUM ASINUS AUT BOS IN PUTEUM CADET, ET NON CONTINUO EXTRAHET ILLUM DIE SABBATI? — *q. d.*, ait Beda : « Si vos in sabbato asinum aut bovem, aut quodlibet animal in puteum decidens eripere festinatis, non animali, sed vestræ avaritiæ consulentes, quanto magis ego hominem, qui multo melior est pecore, debeo liberare! Illud cupiditatis, hoc charitatis est opus. » Addit Beda : « Violabant illi sabbatum in hoc opere cupiditatis, qui Christum violare arguebant in opere charitatis. »

Mystice Beda : Per bovem et asinum, ait, significantur sapientes et hebetes; vel Judæi jugo legis pressi, et gentes nulla ratione domitæ; omnes enim a puteo concupiscentiæ demersos Dominus extrahit. Porro S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* : Congruenter hydropicum, inquit, animali cadenti in puteum comparavit, humore enim laborabat; sicut mulierem quam solvit, comparavit jumento quod solvitur, ut ad aquam ducatur.

Vers. 6. 6. ET NON POTERANT AD HÆC RESPONDERE ILLI. — Utpote manifesta veritate convicti, ait Euthymius; sed seorsim inter se Christo obmurmurarunt, et postea apud populum palam occlama-

runt : « Non est hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit, » *Joan.* IX, 16. Sciebat hoc Jesus; sed nihilominus hominem sanavit, quia eorum obstinationem et malitiam augeri permisit hoc fine, ut per eam crux sibi a Deo decreta, ad hominum salutem pararetur. Non curans, ait Theophylactus, scandalum Pharisæorum : ubi enim magna resultat utilitas, non est curandum, si stulti scandalizentur.

Vers. 7. 7. DICEBAT AUTEM ET AD INVITATOS PARABOLAM, INTENDENS QUOMODO PRIMOS ACCUBITUS ELIGERENT, DICENS AD ILLOS. — « Parabolam » vocat doctrinam gravem de cavenda ambitione in re qualibet, petitam ex similitudine ambitus primi loci in convivio. Nam ex eo quod Christus ostendit quam dedeceat ambitio primi consessus in mensa, tacite a simili vel pari ostendit quam eadem dedeceat in alia re qualibet. Idem enim est vitium, etsi in alia et alia sit materia.

INTENDENS. — Græce ἐπέχων, id est attendens, contemplatus, hoc est, postquam attendisset et considerasset, quod Pharisæi in isto convivio, uti et in cæteris, more suo prima accumbendi loca in mensa aucuparentur, invaderent et occuparent. Superbi enim erant, ac sibi quasi doctoribus primas ubique deberi censebant, et de iis inter se certabant et contendebant, uti etiamnum subinde fit in conviviis, præsertim a feminis nobilibus et viris parvi cerebri.

Hæc est quasi proparabola, sive prologus et titulus parabolæ, qui indicat qua occasione et contra quos dicta sit parabola, scilicet contra Pharisæos, quorum ambitionem cum vidisset Christus, eamdem hac parabola sanare et resecare voluit.

Vers. 8. 8. CUM INVITATUS FUERIS AD NUPTIAS, NON DISCUMBAS IN PRIMO LOCO, NE FORTE HONORATIOR TE SIT INVITATUS AB ILLO;

Vers. 9. 9. ET VENIENS IS QUI TE ET ILLUM VOCAVIT, DICAT TIBI : DA HUIC LOCUM : ET TUNC INCIPIAS CUM RUBORE NOVISSIMUM LOCUM TENERE. — Dum enim herus tibi primum locum eripuit, ut daret honoratiori, tunc conviva secundus et tertius, cæterique sequentes suum locum studiose retinere volentes, eumdem tibi, præsertim ambitioso, cedere nolent, ideoque a primo in imum cum rubore descendes, *q. d.* Noli te ipsum superbe exaltare, ne alius offensus tuo fastu, eum sternat et deprimat.

Vers. 10. 10. SED CUM VOCATUS FUERIS, VADE, RECUMBE IN NOVISSIMO LOCO : UT, CUM VENERIT QUI TE INVITAVIT, DICAT TIBI : AMICE, ASCENDE SUPERIUS. TUNC ERIT TIBI GLORIA CORAM SIMUL DISCUMBENTIBUS. — Solent enim heri, quasi domini in domo sua, cuique invitato assignare locum illi congruum in mensa, quod olim faciebat modimperator, sive præfectus convivii, habita dignitatis vel ætatis cujusque ratione. Unde fratres Joseph ab eo invitati, « sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, et minimus juxta ætatem suam, » *Genes.* XLIII, 33. Alludit ad *Proverb.* XXV, 6 : « Ne gloriosus appareas coram rege, et in loco magnorum ne steteris. Melius est enim ut dicatur tibi : Ascende huc, quam ut humilieris coram principe. » Vide ibi dicta.

Sapienter ergo Titus : « Ille, ait, cordatus est qui cum primæ sedis honorem jure mereatur, adeo illum non affectat, ut ultro quoque aliis deferat. Quare magnum præclarumque donum est, animus modestus suaque sorte contentus. »

TUNC ERIT TIBI GLORIA. — Docet Christus viam ad gloriam et sublimitatem esse ejus fugam suique humiliationem, tum quia homines oderunt ambitiosos eosque deprimunt, modestos vero et humiles extollunt; tum quia vera gloria est quæ datur, non quæ ambitur; tum quia Deus ita æterna sua lege sanxit, ut humiles exaltentur, superbi dejiciantur. Quocirca superbi si sapiunt, superbiam suam obtegunt, et specie externa sese humiliant, ac infimum locum occupant, ut audiant humiles, ideoque laudentur ab adstantibus et exaltentur : si enim primum locum ambiant et invadant, æmulos concitabunt, ut eos sive jure, sive injuria, ex eo dejiciant et sternant. Audi Sapientem, *Eccli.* III, 20 : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. » Ubi multa hac de re congessi.

Modestia præcepta Philosophorum.

Hoc Christi præceptum, vel potius consilium et sapientiæ dogma, ex naturali rationis lumine tradiderunt Gentium Philosophi. Plutarchus, in convivio septem sapientum, Thaletem inducit fastum Alexidemi, qui, quia filius Thrasybuli tyranni, ex cœnaculo proripuerat, quod in eo alios sibi in discubitu præferri vidisset, acribus hisce verbis castigantem : « Itane vero metuis, ne, quemadmodum Ægyptii stellas aiunt viribus, pro loci in quem attolluntur aut devehuntur, conditione augeri, minuive; ita tibi quoque locus claritatem obscuritatemve adferat? certe Lacone illo es deterior, qui cum ei in choro quodam ultimum locum præfectus adsignasset : Bene, inquit, abs te factum est, qui hujus quoque loci cohonestandi rationem reperis, cum non hominem loco, sed locum potius homine ornari atque cohonestari existimaret. » Non ergo curandum est, quo loco, aut post quos collocemur, sed potius ut cum iis quibus accumbimus, bene nobis conveniat, statimque in nobis ipsis principium ansamque amicitiæ inesse ostendamus, dum non succensemus locanti, sed laudamus quod talibus nos adjunxerit. Etenim qui loci causa irascitur, is magis ei juxta quem positus est, quam vocatori seu collocanti irascitur, et utrique fit infensus. Similis est Senecæ, lib. I *De Ira,* oratio : « Minus honorato loco positus irasci cœpisti convivatori, vocatoque ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere pulvinum? » Assuescant ergo convivæ sine fastu, atque fraterne seu amice, statim a janua, hoc est a principio cœnæ, una versari atque accumbere.

Laudabilis fuit ille juvenum Romanorum mos qui, teste Valerio Maximo, lib. II, cap. I, invitati ad cœnam, diligenter quærebant, quinam ei convivio essent interfuturi, ne senioris adventum discubitu præcurrerent. Huc quoque facit illud conviviale præceptum : « Sedis, inquit, honorem alteri libenter cede, et ad honoratiorem locum invitatus, comiter excusa : si tamen crebro serioque jubeat aliquis auctoritate præditus, verecunde obtempera, ne videare pro civili, præfractus. » Honor enim sequitur fugientem, sequentem fugit, ceu umbra corpus.

Symbol. Symbolice : Religiosi in Religione implent τὸ Christi « Recumbe in novissimo loco. » Hic enim est novissimus locus, abjicere se sub omnium pedibus, seque omni facultate atque etiam voluntate exspoliare ; quoniam qui nihil retinuit, nullum jam inferiorem locum reliquit, quo descendat. Recumbitur autem in hoc loco, et in eo quiescitur; quoniam humilitas ista non unius tantum aut alterius actionis est, quod interdum faciunt etiam aliqui sæculares; sed totius vitæ, quoniam in ipso statu inclusa est, qui totam vitam complectitur.

Hinc S. Hieronymus, epist. 26 *in Paula et Eustochio*, nobilissimis feminis, adeo commendat concinnare lucernas, succendere focum, pavimenta verrere, purgare legumina, olerum fasciculos in ferventem ollam dejicere, apponere mensas, calices porrigere, effundere cibos, huc illucque discurrere, quæ omnia opera ita ab humilitate veniunt, ut et illam humilitatem indicent, quam status affert, et eamdem quotidie magis ac magis augeant.

Vers. 11. 11. Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur : et qui se humiliat, exaltabitur, — tum ab hominibus, tum a Deo, idque sæpe in hac vita, semper in futura. Hæc est postparabola sive conclusio parabolæ, ejus mentem, scopum et fructum explicans. Sententiam hanc explanavi *Matth.* XXIII, 12.

Vers. 12. 12. Dicebat autem et ei qui se invitaverat : Cum facis prandium, aut coenam, noli vocare amicos tuos, neque fratres, neque cognatos, neque vicinos divites : ne forte te et ipsi reinvitent, et fiat tibi retributio.

Et ei qui se invitaverat, — principi Pharisæorum, vers. 1, cui Christus pro convivio corporali spirituale consilium, quasi convivium rependit. Videtur enim princeps hic convivas invitasse, ut vicissim ab eis invitaretur, ait Glossa.

Noli vocare amicos. — Consulit hoc Christus quasi perfectius, non præcipit quasi necessarium. Licitum enim est invitare amicos, imo meritorium si ex amicitia et charitate fiat. Unde Beda : « Fratres, inquit, amicos et divites alterutrum convivia celebrare, non quasi scelus interdicit, sed sicut cætera necessitatis humanæ commercia, ad promerenda vitæ cœlestis præmia, nil valere ostendit, » scilicet ex se, nisi, ut dixi, ad altiorem finem, v. g. ad charitatem referantur.

Reinvitent, — vicissim invitent, uti facere solent homines divites et potentes, ut convivium convivio exsolvant, qui est affectus humanus et terrenus, vel gratitudinis, vel avaritiæ. Nam, ut ait S. Ambrosius : « Hospitalem esse remuneraturis, affectus avaritiæ est. »

Et fiat tibi retributio — ab homine, eaque brevis, exilis et vilis, quam si solam intendis, retributionem Dei spiritualem, cœlestem et æternam excludis, illaque te privas; sin utramque intendis, utramque recipies, sed minorem : una enim alteram imminuit, et quasi infringit; sin solam divinam intendis, humanam vero, quia offertur, admittis, vel potius permittis duntaxat, divinam integram recipies.

Vers. 13. 13. Sed cum facis convivium, voca pauperes (nimirum) debiles, claudos et cæcos, — qui ob defectum corporis laborare et victum sibi parare nequeunt: cæteri enim qui id facere queunt, non tam pauperes quam divites censendi sunt.

Debiles. — Græce ἀναπήρους, id est mancos, mutilos, læsos, vel corpore, vel mente. Causam dat S. Chrysostomus, in *Catena* : « Si pauperem vocaveris, inquit, Deum habebis debitorem : et quanto minor est frater, tanto magis per eum Christus accedit et visitat; qui magnum suscipit, sæpe ob gloriam aut utilitatem facit. Sed dicis : Immundus est pauper et sordidus, lava eum, et fac in mensa tecum sedere; si vestes immundas habet, mundum vestimentum ei exhibe; sed si non vis sursum recipere in solario, vel ubi famuli sunt, suscipe; si non vis tecum sedeat, mitte de mensa fercula. »

S. Gregorii Pontificis, et S. Ludovici regis pietas in pauperes. Hoc Christi consilium secutus S. Gregorius Pontifex, sæpe duodecim pauperes mensæ suæ adhibebat, ideoque inter eos Christum specie pauperis se insinuantem mensa excipere meruit. Idem fecit S. Ludovicus, rex Franciæ, qui quotidie 120 pauperes, in festis vero ducentos ad mensam adhibebat eisque sæpe ministrabat, quin et pedes abluebat. S. Ludovicum quasi patruum secutus est ejus nepos S. Ludovicus, Minorita et Episcopus Tolosanus; item S. Hedwigis, Ducissa Poloniæ, ejusque neptis S. Elisabetha, filia Andreæ regis Hungarorum, quæ quotidie nongentos pauperes mensæ adhibebat, magno gratiæ et remunerationis divinæ præmio.

Item S. Ludovici Episcopi, S. Hedwigis, S. Elisabethæ.

Mystice Origenes : « Qui, inquit, vanam gloriam vitat, vocat ad spirituale convivium pauperes, id est imperitos, ut ditet; debiles, id est læsam conscientiam habentes, ut sanet; claudos, id est declinantes a ratione, ut recte incedant; cæcos, ut videant veritatem. »

Vers. 14. Et beatus eris, quia non habent retribuere tibi : retribuetur enim tibi in resurrectione justorum, — ubi beatificandi sunt pauperum susceptores, ait Interlinearis. Inopia ergo invitatorum depurat invitantis intentionem, ut non nisi ob amorem Dei pauperes invitet, eo quod a pauperibus nil speret. Quare Deus, qui quod pau-

peribus suis fit, sibi factum æstimat, illi copiosam mercedem et cœlestis convivii delicias perennes retribuat, juxta illud : « Et ego dispono vobis, etc., ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, » *Lucæ* XXII, 29. Unde concludit S. Chrysostomus, in *Catena* : « Igitur non turbemur, cum non recipimus beneficii compensationem, sed cum receperimus. Quia si recepimus, non amplius recipiemus illic; sed si homo non retribuat, tunc tibi retribuet Deus, » cujus intuitu et amore beneficium contulisti.

Vers. 15. 15. HÆC CUM AUDISSET QUIDAM DE SIMUL DISCUMBENTIBUS, DIXIT ILLI : BEATUS, QUI MANDUCABIT PANEM IN REGNO DEI. — Scilicet « in resurrectione justorum, » ut dixit Christus versu præcedenti : hanc enim audiens et optans, in vocem istam erupit, illectus dulcedine auditæ resurrectionis, ait Glossa. Porro S. Cyrillus, in *Catena* : Erat iste, inquit, animalis, putans corporeas esse remunerationes Sanctorum. Fuit ergo hic unus e Pharisæis; hi enim credebant resurrectionem, quam Sadducæi negabant, *Actor.* XXIII, 8. Deus enim Beatos in cœlo omnibus deliciis pascit, satiat, inebriat, juxta illud : « Satiabor cum apparuerit gloria tua. » Et : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos, » *Psal.* XXXV, 9. Qualis et quanta sit hæc voluptas, fuse describit S. Augustinus in *Soliloquiis* et in *Meditationibus*.

Mystice : Audi S. Augustinum, serm. 33 *De Verb. Dom. secundum Lucam* : « Quasi in longinquum (in cœlum) suspirabat, et ipse panis ante illum discumbebat. Quis est panis de regno Dei, nisi qui dicit: Ego sum panis vivus qui de cœlo descendit? » *Joan.* VI.

Vers. 16. 16. AT IPSE DIXIT EI : HOMO QUIDAM FECIT COENAM MAGNAM. — Nota : Hæc parabola est quasi eadem cum illa *Matth.* XXII, 2, sed alio loco, tempore et modo a Christo repetita, ut ibi ostendi.

Cœna magna, quæ? Quæres, quænam hæc cœna? *Primo*, nonnulli per cœnam accipiunt Verbi incarnationem, prædicationem et redemptionem : hæc enim est cœna magna, quia Christus carnem assumens, nos in fine temporum visitans invitavit ad se, scilicet ad suum Evangelium, gratiam et gloriam. Sic enim accipitur cœna hæc in parabola eadem, vel simili apud Matthæum, XXII, 1. Sed ibi vocatur prandium, hic vero vocatur cœna. Prandium est in Ecclesia militante, cœna in triumphante, juxta illud Leonidæ ad milites præliaturos : «Prandete, commilitones, apud inferos (imo superos) cœnaturi. » Ecclesia enim terrestris et militans contendit ad cœlestem et triumphantem. *Secundo*, S. Cyrillus, in *Catena*, per cœnam accipit Eucharistiam. Homo iste, inquit, est Deus Pater, qui magnam nobis in Christo cœnam paravit, qui nobis dedit proprium corpus comedere. Unde Ecclesia parabolam hanc legit, et adaptat festo Venerabilis Sacramenti. *Tertio*, et genuine ad litteram, cœna hæc est beatitudo et gloria cœlestis : hac enim fruemur in regno Dei et resurrectione justorum, uti præcessit : hæc vocatur cœna, quia dabitur vespere, id est in fine vitæ et in fine mundi, post labores hujus sæculi, post quam nulla alia dabitur refectio, quia ipsa erit æterna. Cœna magna, ait S. Gregorius, *hom.* 36, est satietas dulcedinis æternæ. Nam, ut ait Glossa, post prandium cœna restat, post cœnam nullum convivium restat, de prandio multi ejiciuntur, de cœna nullus.

MAGNA. — Quia ea nil majus vel melius cogitari potest; ipse enim Deus erit nostrum ferculum, noster cibus et epulum. Unde Euthymius : « Significatur, ait, ineffabilis Dei fruitio, » qui non solum nos, sed omnes omnino beatos recreabit, satiabit, inebriabit, beabit, glorificabit, ut nil amplius optare vel desiderare possint, juxta illud : « Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum, » I *Cor.* II, 9.

ET VOCAVIT MULTOS, — puta omnes Judæos, qui erant Ecclesia et populus Dei, vocavit Christus per se, per Apostolos, ac per Joannem Baptistam ad Evangelicam doctrinam et gratiam, indeque ad gloriam regni cœlestis, ubi celebratur hæc cœna. Hos enim primo vocavit Christus, ac præsertim Judæorum primores, quales erant Scribæ, Pharisæi, Sacerdotes, Pontifices, eis prædicando : « Pœnitentiam agite : appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III et IV.

Vers. 17. 17. ET MISIT SERVUM HORA COENÆ DICERE INVITATIS UT VENIRENT, QUIA JAM PARATA SUNT OMNIA — ad epulum cœleste, ad felicitatem æternam, ad fruitionem Dei. S. Augustinus, serm. 34 *De Verbis Domini* : « Parata jam cœna, ait, immolato Christo, post resurrectionem Christi missi sunt Apostoli, etc. »

Vers. 18. 18. ET COEPERUNT SIMUL OMNES EXCUSARE. PRIMUS DIXIT EI : VILLAM (Græce ἀγρὸν, id est *agrum*, cui solet conjungi villa sive domus rusticana) EMI, ET NECESSE HABEO EXIRE ET VIDERE ILLAM : ROGO TE, HABE ME EXCUSATUM. — Notantur hic ad litteram Scribæ et Pharisæi, Sacerdotes et Pontifices, qui, vocati a Christo ad Evangelium, indeque ad epulum cœlestis gloriæ, illud neglexerunt, quia toti inhiabant villis, id est possessionibus et bonis temporalibus congregandis : illis ergo occupati, nec animum, nec otium habebant cogitandi de animæ salute et felicitate æterna. Excusationes invitatorum ad cœnam. « Offert Deus, ait S. Gregorius, homil. 36 *in Evang.* (illas enim semper hic intelligo, non autem ejus homilias *in Ezech.*, Evangelica enim tracto) quod rogari debuerat; non rogatus dare vult, quod vix sperari poterat : paratas delicias æternæ refectionis denuntiat, et tamen simul omnes excusant. » Et rursum : « Dum dicit : Rogo te, et tamen venire contemnit : humilitas sonat in voce, superbia in actione. » Et iterum : « Quid per villam, nisi terrena substantia designatur?

Exiit ergo videre villam, quia sola exteriora cogitat propter substantiam (1). »

Vanitas mundanorum. Apposite S. Bernardus, in *Declamat.*, homines opibus, deliciis, honoribus, ambitioni inhiantes vocat phreneticos : « Vidi ego, inquit, aliquando quinque viros, quidni phreneticos arbitrer? Primus siquidem buccis tumentibus marinam masticabat arenam. Secundus, sulphureo astans lacui, exhalantem teterrimum fetidissimumque gestiebat haurire vaporem. Porro tertius, fornaci incubans vehementer accensæ, micantes scintillas hiantibus excipere faucibus lætabatur. Quartus, supra pinnaculum templi residens, lævioris auræ spiritum aperto attrahebat ore, et si quo minus influere videretur, flabello sibi ventum ipse ciebat ac si totum speraret aerem deglutire. Quintus, seorsum positus, ridebat cæteros; ipse quoque ridendus, et maxime. Proprias enim carnes incredibili quodam studio sugere laborabat, nunc manus, nunc brachium, nunc alias partes applicans ori. » Quibus emblematibus D. Bernardus varia peccatorum genera significavit. Nam primus ille cupidos, secundus voluptuarios, tertius iracundos, quartus ambitiosos, quintus tandem homines de suis rebus maxime gloriantes sibique placentes repræsentat, qui semper esuriunt terrena bona et nunquam satiantur.

Vers. 19. 19. Et alter dixit : Juga boum emi quinque, et eo probare illa : rogo te, habe me excusatum. — Notat alteram Pharisæorum avaritiæ speciem, qua propter villas et fundos, etiam boves et animalia ad villas excolendas et ad esum, vel alium quemlibet usum (veterum enim opes sitæ erant in pecoribus, ut patet in Abraham, Isaac, Jacob, Job, etc.) avare conquirebant, itaque illis occupati, negligebant Christi doctrinam ejusque ductum ad regnum cœleste. Ita Theophylactus et Titus. Verum Gregorius, *hom.* 36 : « Quid, inquit, in quinque jugis boum, nisi quinque corporis sensus accipiamus? qui recte quoque juga vocati sunt, quia in utroque sexu geminantur. Qui videlicet corporales sensus, quia interna comprehendere nesciunt, sed sola exteriora cognoscunt et deserentes intima, ea quæ extra sunt, tangunt, recte per eos curiositas designatur. Quæ dum alienam quærit vitam discutere, semper sua intima nesciens, studet exteriora cogitare. »

Vers. 20. 20. Et alius dixit : Uxorem duxi, et ideo non possum venire. — « Quid per uxorem, ait S. Gregorius, *hom.* 36, nisi voluptas carnis accipitur? » Duplex ergo impedimentum Pharisæis fuit, et nunc multis est, scilicet avaritia et voluptas, sive luxuria : hæ sunt spinæ quæ verbum Dei suffocant, juxta illud Christi, cap. VIII, vers. 14 : « Quod autem in spinas cecidit, hi sunt qui audierunt, et a sollicitudinibus, et divitiis, et voluptatibus vitæ euntes, suffocantur, et non referunt fructum. » Sed hi audiant Paulum monentem, I *Cor.* VII, 29 : « Tempus breve est; reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint, etc.; et qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur; præterit enim figura hujus mundi. » « Res temporalis in usu, æterna in desiderio sit, » inquit S. Gregorius, hom. 36 in hoc *Evang.*

Porro, conjugium hic non reprehenditur (nisi quatenus animus illi nimis intentus avocatur a salute), sed integritas ad majorem honorem vocatur, ait S. Ambrosius : « Amor ergo rerum terrenanum viscus est spiritualium pennarum, » ait Glossa ex S. Gregorio, et causam dat S. Gregorius : « Corporales deliciæ, inquit, cum non habentur, desiderium accendunt; cum vero habitæ eduntur, fastidium pariunt : spirituales vero, cum non habentur, in fastidio sunt; cum habentur, in desiderio. » Rationem a priori subjicit : « In illis (corporalibus) appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat; in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spirituales deliciæ desiderium in mente, dum satiant : quia quanto magis earum sapor percipitur, eo amplius cognoscitur quod avidius ametur. Et idcirco non habitæ amari non possunt, quia earum sapor ignoratur. »

Paulo aliter tres hasce trium excusationes partite explicat et applicat S. Augustinus, serm. 33 *De Verbis Domini secundum Lucam* : « In villa empta, ait, dominatio notatur : ergo superbia castigatur, quia inventa superbia venire noluit. » Et paulo post : « Quinque juga boum, sensus hujus carnis quinque numerantur. Quare boum dicuntur juga? quia per sensus istos carnis terrena requiruntur. Boves enim terram versant, sunt autem omnes remoti a fide, terrenis dediti, carnalibus occupati. » Et inferius : « Nolite diligere mundum, nec ea quæ in mundo sunt; quoniam omnia quæ in mundo sunt, concupiscentia carnis sunt, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ (pro quo Augustinus legit, *ambitio sæculi*), I *Joan.* II. Ambitio sæculi, villam emi. » Et inferius : « Tollamus ergo de medio excusationes vanas et malas, et veniamus ad cœnam qua intrinsecus saginemur. Non nos impediat extollentia superbiæ, non nos extollat, vel non nos terreat curiositas illicita, et avertat a Deo; non nos impediat voluptas carnis a voluptate cordis, veniamus et saginemur. »

Vers. 21. 21. Et reversus servus nuntiavit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamilias, dixit servo suo : Exi cito in plateas, et vicos civitatis, et pauperes, ac debiles, et cæcos, et claudos, introduc huc. — Hæc pars parabolæ significat

(1) Pro *simul*, in hoc vers., Græce est ἀπὸ μιᾶς; subintellexit ergo, ut patet, Vulgatus Interpres vocem ὥρας, ut sensus sit *confestim, eo ipso tempore*. Ita vero satis frigida sententia procedit, nam per se intelligitur eos confestim se excusasse, cum jam convivium paratum esset. Quam ob rem alii subaudiunt φωνῆς, *uno ore*; aut, quod præstat, καρδίας, ψυχῆς, γνώμης, *uno animo, velut ex composito*. Vid. Kuinoel in h. l.

Christum, Pharisæis et Pontificibus spernentibus Evangelium et prædicationem regni cœlorum, surrogasse eis plebeios, pauperes et afflictos, juxta illud : « Publicani et meretrices præcedent vos in regnum Dei, » *Matth.* XXI, 31 ; et cap. XIX, vers. 30 : « Multi erunt primi novissimi, et novissimi primi. » Esto enim Christus ab initio simul utrisque prædicarit, scilicet Pharisæis et turbis; tamen Pharisæi hic primi vocati dicuntur, tum quia hoc spectat ad elegantiam parabolæ : ad convivia enim primo vocari solent viri honorati, deinde plebeii ; tum quia Christus volebat ut Scribæ ex officio suo primi se agnoscerent ; et agnitum populo rudi commendarent. Verum contrarium accidit ex Scribarum fastu et avaritia. « Qui recusarunt, ait Euthymius, erant Pontifices, Scribæ et Pharisæi, et quique honoratiores populi ; hi vero qui loco illorum introducti sunt, communes, et abjecti, ac plebeii. » Sic et Titus; S. Gregorius, Theophylactus et alii. Nimirum « infirma mundi, ut ait Paulus, elegit Deus, ut confundat fortia, » I *Cor.* I, 27.

Symbol. Symbolice S. Augustinus, serm. 34 *De Verbis Domini secundum Lucam* : « Et qui venerunt, ait, nisi mendici, debiles, claudi et cæci ? illi autem non venerunt, divites, sani, quasi bene ambulantes et acute cernentes, multum de se præsumentes; et eo desperatiores, quanto superbiores. Veniant mendici, quia ille invitat, qui propter nos pauper factus est, cum dives esset, ut illius paupertate mendici ditaremur. Veniant debiles, quia non est opus sanis medico, sed male habentibus. Veniant claudi, qui ei dicant : Compone gressus meos in semitis tuis. Veniant cæci, qui dicant : Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte. » Hisce pauperibus et miseris ergo significatur *primo*, neminem esse spernendum, sed omnes esse vocandos ad Christum et salutem; *secundo*, pauperes facilius obedire Evangelio et salvari, quam divites ; *tertio*, de nullius, quantumvis miseri, cæci et perversi, salute esse desperandum.

Vers. 22. 22. ET AIT SERVUS : DOMINE, FACTUM EST UT IMPERASTI, ET ADHUC LOCUS EST. — *q. d.* Necdum impletum est cœlum salvandis, necdum completus est electorum numerus. Nota et imitare zelum hujus servi, qui neminem licet, cæcum, mutilum, deformem respuit, ac plures et plures vocare et salvare satagit.

Vers. 23. 23. ET AIT DOMINUS SERVO : EXI IN VIAS, ET SEPES : ET COMPELLE INTRARE, UT IMPLEATUR DOMUS MEA. — « Exi, » extra urbem, extra Jerusalem et Judæam, ac voca Gentes ad Christum. Unde ait, « in vias, » vel, ut habet Matthæus, « in exitus viarum, » hoc est, in vias quæ ducunt ad quaslibet gentes, et ad fines terræ. « Sepes » vocat villas et pagos, qui non muris, sed sepibus rusticanis cinguntur. Notant ergo rusticanos, barbaros, Indos rure, in silvis et sepibus habitantes more belluarum, vocandos esse ad salutem, ut Apostoli et viri Apostolici eant illisque prædicent Evangelium : quod factum est, et in dies magis magisque fit per viros Religiosos et zelosos. Unde servus non addit : « factum est, » uti de Judæis addidit vers. 22 ; quia in Gentibus necdum plene factum est, sed in dies plenius fit et perficitur, nec nisi in fine mundi plane perficietur. Ita Titus, quem audi : « Significatur post Israelitas per fidem introductos, Gentium quoque populum fuisse vocandum, mente agrestem animoque efferatum, quasi extra urbes, absque ulla prorsus civilitate natum et educatum. Neque enim ullis omnino bonis legibus aut moribus utebantur, verum pecudum more in magna quadam rationis caligine et amentia versabantur. » Israelitæ fuerunt intra civitatem, ait Theophylactus, ut qui legem susceperant, et civiliorem vitam sortiti ; Gentiles autem, a testamentis et a lege Dei alieni erant, et non facti cives Sanctorum. Sic enim alloquitur eos Apostolus : « Eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo, » *Ephes.* cap. II, vers. 12.

Quid per *sepes* hic intelligatur.

COMPELLE INTRARE. — Quia enim Gentes multæ erant idololatræ, barbaræ et belluinæ, hinc majori et validiori vi prædicationis vocandæ, et quasi compellendæ fuere ad salutem, nimirum per miracula, per spiritum ardentem, per plagas etiam et vindictas a Deo subinde immissas, « in ostensione spiritus et virtutis, » ait Paulus, I *Cor.* cap. II, vers. 4; et I *Thessal.* I, 5 : « Evangelium nostrum, ait, non fuit ad vos in sermone tantum, sed et in virtute, et in Spiritu Sancto, et in plenitudine multa. » Hinc et noster Suarez : Compelle intrare, ait, vel laboribus et doloribus affligendo, vel vehementi vocatione et impulsu quasi miraculose convertendo.

Vers. 24. 24. DICO AUTEM VOBIS, QUOD NEMO VIRORUM ILLORUM QUI VOCATI SUNT (et frigide ingrateque se excusarunt), GUSTABIT COENAM MEAM (1). — Notat Pharisæos et primores Judæorum, terrenis opibus et deliciis addictos, cœlo et cœlesti convivio excludendos, et ad inferni tormenta relegandos, eo quod vocati a Christo ad Evangelicam doctrinam et vitam, quæ recta via ducit ad cœlum, illam amplecti noluerint, juxta illud : « Quia vocavi, et renuistis, etc. Ego quoque in interitu vestro ridebo, » *Prov.* I, 24. Tunc sero pœnitebit eos suæ ingratitudinis et insipientiæ, dicentque : « Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum

(1) Quæritur utrum hæc sint *Patrisfamilias* verba, an *Christi* hoc modo parabolam concludentis. Si prius, ὑμῖν ad convivas serius invitatos, vel servos adstantes ; si posterius, ad Pharisæos et reliquos quibus Jesus hanc parabolam proposuerat, referendum est. Posterior interpretandi ratio utpote simplicior, et orationis seriei convenientior, multis præplacet ; nam Paterfamilias in omni hac parabola alloquitur servum, quod si ergo hæc ipsius verba essent, dixisset potius λέγω σοι, non λέγω ὑμῖν.

jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tanquam umbra, » *Sapient.* v. Ecce hæc omnia a vers. 1 hucusque Christus egit dixitque in convivio Pharisæi, ideoque invitatus ad illud accessit, ut eum cum suis hisce omnibus parabolis instrueret et emendaret. Idem imitentur viri Religiosi et Apostolici, ut non eant ad convivia, nisi spiritualis fructus causa.

Vers. 26. 26. Si quis venit ad me, et non odit patrem suum, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et animam suam, non potest meus esse discipulus. — Ut scilicet me perfectionis magistrum, nudum nudus sequatur cum Apostolis et septuaginta duobus discipulis; hi enim soli renuntiant omnibus quæ possident, ut dixi vers. 33. Hæc omnia ergo spectant ad consilia Evangelica, non ad præcepta; licet etiam ad illa, et consequenter ad omnes Christianos, extendi possint; hi enim suo modo et ordine sunt quoque Christi discipuli : quare cum præceptum Christi urget, odisse et repellere debent amorem parentum, fratrum, uxorum, etc., imo et animæ propriæ, si Christo Christique legi adversetur. Unde Maldonatus censet hæc esse præcepti, Jansenius vero consilii. Vide dicta *Matth.* x, 37. Porro Suarez, in opusc., lib. II *De Concursu Dei*, cap. v : « Qui non odit, » inquit, hoc est qui non minus diligit Patrem, quam diligat me. **Odisse, id est minus diligere.** Odisse enim subinde idem est quod minus diligere, ut « Jacob dilexi, Esau autem odio habui, » id est minus dilexi, *Rom.* ix.

Vers. 28. 28. Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, non prius sedens computat sumptus qui necessarii sunt, si habeat ad perficiendum. — Græce τὰ πρὸς ἀπαρτισμὸν, id est, *ea quæ ad perfectionem* seu *consummationem*, scilicet turris, requiruntur : nam ἀπαρτίζειν significat ita rem perficere, ut nihil omnino desit.

Parabola turris ædificandæ. Hac parabola turris fabricandæ, et sequenti belli capessendi, Christus duntaxat vult docere quanta prudentia quis prætentare debeat robur, tum corporis, tum maxime spiritus; item impulsum Spiritus Sancti promittentis vires gratiæ sufficientes, antequam arduam Evangelicæ vitæ et perfectionis turrim fabricet et conscendat, ac bellum amicis, sibi, passionibus totique mundo indicat; ne, si postea tantis officiis impar onerique succumbens resiliat, sibi damnum perditorum sumptuum, et ignominiam inchoatæ imprudenter fabricæ et belli, quam perficere nequit, asciscat. Reliqua emblemata sunt. Quare non est hic anxie quærendum, quis sit hic rex, quid decem vel viginti millia, quid sit legationem mittere et rogare ea quæ pacis sunt. Ita Jansenius, Maldonatus, Barradius, Franciscus Lucas et alii. Unde Glossa : Ille, ait, computat sumptus, qui discernit esse erogandam pecuniam, cor avertendum a cupiditatibus, præparandam animam contra adversa. Et Interlinearis : Terrenum ædificium congregando expensas construitur, cœleste autem expensas dispergendo, quæ verba sumpta sunt ex S. Gregorio, *homil.* 37.

Symbolice : Salmeron noster, tom. VII, *tract.* 24, num. 8 : Christus, inquit, ut doceat Prælatos in actione et contemplatione exercitatos esse debere, duas parabolas producit, alteram de turri ædificanda, quæ vitæ contemplativæ est symbolum, nam turris longe speculatur : alteram vero de ineundo bello contra adversarium regem, quæ activæ vitæ typum gerit. Certare enim cum adversariis et pugnare contra proprias cupiditates et vitia, eorum est qui tirones sunt in via Dei et vitæ perfectæ quasi prima elementa versant.

Turris est vita Religiosa. Turris ergo est status Religionis et vita contemplativa. *Primo*, quia utraque est alta et excelsa; et sicut turris supereminet cæteris ædificiis, sic Religio cæteris officiis et statibus. **Primo.** *Secundo*, sicut turris est ornamentum urbis, sic Religio ornamentum est Ecclesiæ. **Secundo.** *Tertio*, « turres dictæ a *torulis*, quod hæ prospiciunt ante alios, » ait Varro, lib. IV *De Lingua latina*. **Tertio.** Sic in Religione et contemplatione prospicimus tum hostium insidias, tum futura et æterna bona ac mala. **Turris etyma tria.** Unde Burgundiones dicti a *burgis* (Græce, πύργοις), id est turribus et arcibus, in quibus degebant ad prospiciendos et cavendos incursus Wandalorum, Gothorum, Alanorum, etc. **Burgundiones unde dicti?** *Quarto*, S. Isidorus, lib. XV; Origenes, cap. ii : *Turres* vocatæ, inquit, quod *teretes* sint et longæ. **Quarto.** Teres enim est aliquid rotundum cum proceritate, ut columna; nam quamvis quadratæ aut latæ construantur, procul tamen videntibus rotundæ existimantur, ideo, quia omne cujusque anguli simulacrum per longum aeris spatium evanescit atque consumitur et rotundum videtur. Sic Religio facit homines rotundos, id est candidos, faciles, versatiles, agiles ad obedientiam et omne bonum. *Quinto*, et verius, *turres* dicuntur a *tuendo*, quod ad illas confugerent homines ut se tuerentur, ibique tuti essent ab incursu hostium : sic Religio tuetur nos a dæmone, carne et mundo, tentationibus et peccandi occasionibus, ac fructus bonorum operum conservat, juxta illud *Cantic.* iv : « Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis : mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium, » uti sunt tria vota paupertatis, castitatis, obedientiæ, exempla fratrum, vigilantia Rectorum, regulæ, oratio frequens, crebra communio, confessio, lectio, etc. Vide ibi dicta. **Quinto.** Sicut ergo turres terrent homines, sic Religio terret dæmones. Unde etymologicum : *Turris*, ait, dicta est a *terrendis* hostibus, vel quod aspectu torva sit, id est terribilis. *Sexto*, ante hujus turris fabricam explorare debet quisque vires suas, hinc ad hoc datur annus novitiatus, in quo ingrediens probat Religionem, et vicissim probatur ab ea, an ad eam sit idoneus. **Sexto.** Denique Religiosus corde in cœlo fixus, quasi ex altissima turri omnia sub se, quasi exilia, respicit et des

picit. Audi S. Chrysostomum, hom. 15 *ad Popul.* : « Sicut e summo montis vertice prospectantibus omnia pusilla, ac non solum homines et arbores, sed etiam urbes integræ, et magni exercitus formicarum instar super terram ire videntur : sic qui animo erecto in cœlestia quasi in sublimi commorantur, omnia humana, potentia, gloria, opes, ita minuta et exigua apparent, ut ne digna quidem judicent, quibus hanc immortalis animi nobilitatem applicent. »

Se luget S. Gregorius e Religioso Pontificem.

Audi et S. Gregorium lugentem quod e Religioso factus sit Pontifex : « Nihil, inquit, in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta didicissem : Sustollam te super altitudines terræ. Super enim altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa, quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat; sed repente a rerum vertice tentationis hujus turbine impulsus, ad timores pavoresque corrui ; quia, etsi mihi nil timeo, eis tamen qui mihi commissi sunt, multum formido. » Ita S. Gregorius, lib. I, *epist.* 5 et 6.

Vers. 31. Parabola regis bellum meditantis.

31. AUT QUIS REX ITURUS COMMITTERE BELLUM ADVERSUS ALIUM REGEM, NON SEDENS PRIUS COGITAT, SI POSSIT CUM DECEM MILLIBUS OCCURRERE EI QUI CUM VIGINTI MILLIBUS VENIT AD SE ? — Idem significat hæc parabola belli, quod illa turris, vers. 28, ut dixi. « Per hoc significatur, ait Titus, certamen nobis esse cum adversis potestatibus (dæmonibus), tum rursus cum lege illa quæ in membris nostris grassatur plurimasque animi perturbationes et intestina prælia quotidie istic excitat. » Sic et S. Cyrillus. Porro, quod decem millia opponat viginti millibus, id est simplum duplo, per hoc symbolice significatur simplicitas hominis christiani dimicaturi cum duplicitate diaboli. Et Theophylactus : Rex, ait, est peccatum, dæmones satellites, qui nobis comparati majorem fortitudinem habere censentur. Aliter S. Gregorius, *hom.* 37 : Rex, ait, contra nos venturus est Christus judex, qui cum duplici exercitu veniet contra simplum, quia nos vix in solo opere præparatos, simul de opere et cogitatione discutiet : mittamus ergo ad eum legationem, scilicet lacrymas, eleemosynas, sacrificia.

Vers. 32.

32. ALIOQUIN, ADHUC ILLO LONGE AGENTE, LEGATIONEM MITTENS, ROGAT EA QUÆ PACIS SUNT. — Spectat hoc ad emblema parabolæ, quare rei significatæ non est adaptandum : nec enim nobis cum dæmonibus aut vitiis pacisci licet, sed ἄσπονδον πόλεμον, id est irreconciliabile bellum, cum eis gerere debemus. Potest tamen scopo Christi accommodari hoc modo, *q. d.* Qui me perfecte in paupertate et prædicatione Evangelica sequi cupit, necesse est ut renuntiet parentibus, opibus, amicis, suæ voluntati et libertati, ac proinde eos sibi inimicos hostesque faciat : quod si advertat se ad hoc vires sufficientes non habere, cum eis pacem ineat, ut scilicet cum eis manens liber, præcepta duntaxat Evangelica capessat; consilia vero paupertatis, obedientiæ et prædicationis Evangelicæ dimittat. Hoc enim intendit significare et probare Christus, ut patet ex conclusione quam versu sequenti subjicit. Indicat ergo hic duas belli acies, duos duces, duo vexilla, unum Christi, alterum Luciferi. Quare Apostolos et viros Apostolicos debere cogitare, se in prædicatione Evangelii bellum suscipere cum Lucifero et omnibus ejus asseclis, ut eos debellent et ex hominum mentibus ejiciant. Ita Cyrillus.

Vers. 33.

33. SIC ERGO OMNIS EX VOBIS, QUI NON RENUNTIAT OMNIBUS QUÆ POSSIDET, NON POTEST MEUS ESSE DISCIPULUS. — Græce, πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ ὑπάρχουσιν, id est *omnibus quæ sunt ejus*, uti legit S. Augustinus, epist. 38 *ad Lætum* : « In omnibus, inquit, etiam continetur illud, ut oderit patrem suum, et matrem, et uxorem, » etc.

Hæc est postparabola, significans scopum, mentem et usum parabolæ, *q. d.* Sic qui non renuntiat opibus et parentibus, ac voluntati et libertati suæ, non potest meus esse discipulus, ut scilicet sequatur vitam et perfectionem Evangelicam paupertatis et prædicationis, quam ego profiteor : hoc est, non potest sequi consilia Evangelica, ut sit meus discipulus, uti sunt Apostoli. Rursum, qui non vult renuntiare omnibus, cum persecutio vel necessitas id exigit, ut v. g. nolit pro fide in me pati jacturam bonorum, parentum et vitæ, hic non capessat fidem meam ; quia satius est non incipere vitam christianam, quam ab incœpta deficere et apostatare. Hic enim præter crimen infidelitatis, accedit etiam apostasiæ, juxta illud II *Petri*, II, 21 : « Melius erat illis non cognoscere viam justitiæ, quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato. »

Indicat Christus christianismum non esse ludum puerorum, sed opus arduum virorum, ac proinde ad illum, opus esse magna Dei gratia, magnoque animi robore et spiritu, qualem habuere Christiani, præsertim Romani, primis trecentis post Christum annis, qui fortunas, libertatem et vitam constanter et alacriter pro fide Christi in continuis Imperatorum persecutionibus profundebant. Paucorum, ait Beda, est relinquere omnia, id est curas mundi postponere; cunctorum autem fidelium est renuntiare omnibus, id est sic tenere quæ mundi sunt, ut tamen non teneantur in mundo. Audi S. Gregorium hic, *homil.* 36 : « Admonere vos volo, ut relinquatis omnia, sed non præsumo. Si ergo cuncta mundi relinquere non potestis, sic tenete quæ hujus mundi sunt, ut tamen per ea non teneamini in mundo : ut terrena res possideatur, non possideat; ut sub mentis vestræ sit dominio quod habetis, ne, si mens vestra terrenarum rerum amore vincitur, a rebus suis magis ipsa possideatur. Sit ergo res

temporalis in usu, æterna in desiderio; sit res temporalis in itinere, desideretur æterna in perventione: quasi ex latere respiciatur quidquid in hoc mundo agitur; ante nos autem tendant mentis oculi, dum tota intentione illa conspiciunt, ad quæ pervenimus.»

Vers. 34. 34. BONUM EST SAL. SI AUTEM SAL EVANUERIT, IN QUO CONDIETUR? — «Bonum,» id est utile et efficax est sal ad cibos condiendos et conservandos, scilicet quamdiu sal est, et salis acrem saporem vigoremque retinet: sic et vos, o Apostoli, quamdiu vigorem spiritus retinueritis, utiles eritis mundo, ut eum sale fidei et sapientiæ Evangelicæ condiatis; sin autem hunc spiritum perdatis, fiatisque insulsi, ad nihil aliud valebitis, quam ut ab hominibus contemnamini et conculcemini, nullus enim est Apostolus vel doctor, qui vos condiat vel corrigat. Ita Beda: vide dicta *Matth.* v, 13: «Vos estis sal terræ,» etc. Et *Marci* IX, 49: «Habete in vobis sal.»

Tertia est hæc parabola salis (prima enim fuit fabricæ turris, secunda belli capessendi), ex qua liquet duas præcedentes proprie spectare ad Apostolos et viros Apostolicos: hi enim sale doctrinæ et sanctitatis suæ saliunt mundum, ideoque non tantum præcepta, sed et consilia Evangelica sequuntur. Secundario tamen hæc aptari possunt omnibus Christianis; hi enim infideles quasi insulsos sale suæ innocentis vitæ bonique exempli condire debent.

Vers. 35. 35. QUI HABET AURES AUDIENDI, AUDIAT. — «Aures,» tum corporis, tum potius mentis. «Audiendi,» id est ad audiendum et intelligendum accommodas, faciles, propensas: «audiat,» et expendat ea quæ dico et doceo. Excitat enim attentionem ex gravitate et difficultate rei quam proponit. Vide dicta *Matth.* XIII, 9 et 13.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus Pharisæis murmurantibus quod peccatores reciperet, tribus parabolis ostendit quam laudabile, jucundum gratumque Deo et angelis sit, peccatores convertere. Prima est ovis perditæ et inventæ, vers. 4. Secunda est drachmæ amissæ et inventæ, vers. 8. Tertia est filii prodigi, vers. 12, quem pœnitentem pater in pristinam gratiam cum osculo et publico gaudio recepit.

Primam parabolam audivimus Matth. XVIII, 12, *ubi eam explicui.*

1. Erant autem appropinquantes ei publicani et peccatores, ut audirent illum. 2. Et murmurabant Pharisæi et Scribæ, dicentes: Quia hic peccatores recipit, et manducat cum illis. 3. Et ait ad illos parabolam istam, dicens: 4. Quis ex vobis homo, qui habet centum oves; et si perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonaginta novem in deserto, et vadit ad illam quæ perierat, donec inveniat eam? 5. Et cum invenerit eam, imponit in humeros suos gaudens; 6. et veniens domum convocat amicos et vicinos, dicens illis: Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam, quæ perierat. 7. Dico vobis, quod ita gaudium erit in cœlo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia. 8. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, et everrit domum, et quærit diligenter, donec inveniat? 9. Et cum invenerit, convocat amicas et vicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inveni drachmam quam perdideram. 10. Ita dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore pœnitentiam agente. 11. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios; 12. et dixit adolescentior ex illis patri: Pater, da mihi portionem substantiæ, quæ me contingit. Et divisit illis substantiam. 13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam, vivendo luxuriose. 14. Et postquam omnia consummasset, facta est fames valida in regione illa, et ipse cœpit egere. 15. Et abiit et adhæsit uni civium regionis illius. Et misit illum in villam suam, ut pasceret porcos. 16. Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis, quas porci manducabant, et nemo illi dabat. 17. In se autem reversus, dixit: Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereo! 18. Surgam, et ibo ad patrem meum, et dicam ei: Pater, peccavi in cœlum, et coram te;

19. jam non sum dignus vocari filius tuus; fac me sicut unum de mercenariis tuis. **20.** Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. **21.** Dixitque ei filius : Pater, peccavi in cœlum, et coram te, jam non sum dignus vocari filius tuus. **22.** Dixit autem pater ad servos suos : Cito proferte stolam primam, et induite illum, et date annulum in manum ejus, et calceamenta in pedes ejus; **23.** et adducite vitulum saginatum, et occidite, et manducemus, et epulemur : **24.** quia hic filius meus mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est. Et cœperunt epulari. **25.** Erat autem filius ejus senior in agro; et cum veniret, et appropinquaret domui, audivit symphoniam et chorum; **26.** et vocavit unum de servis, et interrogavit quid hæc essent. **27.** Isque dixit illi : Frater tuus venit, et occidit pater tuus vitulum saginatum, quia salvum illum recepit. **28.** Indignatus est autem, et nolebat introire. Pater ergo illius egressus, cœpit rogare illum. **29.** At ille respondens, dixit patri suo : Ecce tot annis servio tibi, et nunquam mandatum tuum præterivi, et nunquam dedisti mihi hædum ut cum amicis meis epularer; **30.** sed postquam filius tuus hic, qui devoravit substantiam suam cum meretricibus, venit, occidisti illi vitulum saginatum. **31.** At ipse dixit illi : Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt; **32.** epulari autem, et gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est.

Vers. 1. Vers. 2.

1. ERANT AUTEM APPROPINQUANTES EI PUBLICANI ET PECCATORES, UT AUDIRENT ILLUM. 2. ET MURMURABANT PHARISÆI, ET SCRIBÆ, DICENTES : QUIA HIC PECCATORES RECIPIT, ET MANDUCAT CUM ILLIS. — « Publicani, » Græca addunt πάντες, id est omnes, hoc est multi, plerique omnes ad Christum confluebant, allecti scilicet ejus sanctitate et benignitate, qua peccatores ad se vocabat, et pœnitentibus veniam et salutem promittebat. Hæc enim erat ejus concio : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III et IV.

ET MURMURABANT PHARISÆI, — qui sicut vitabant contactum immundorum corporum, sic et animarum, puta peccatorum; quare cum peccatoribus nec loqui dignabantur, multo minus comedere. Erat ergo hic spiritus et fastus Pharisaicus, qui se juxta legem puros et sanctos arbitrabantur, ideoque impuros cavebant ne ab eis contaminarentur. His contrarius plane erat spiritus Christi, qui ad hoc in mundum venerat, ut peccatores a peccatis purificaret et sanctificaret, unde eorum colloquia captabat eorumque mensas invitatus adibat, quia nil gratius Deo quam peccatores convertere. « Ex qua re colligite, ait S. Gregorius, *homil.* 34, quia vera justitia (Christi) compassionem habet, falsa justitia (Pharisæorum) detestationem : » nimirum « character vitæ Apostolicæ est, sitire salutem animarum, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 3. Vers. 4.

3. ET AIT AD ILLOS PARABOLAM ISTAM, DICENS : 4. QUIS EX VOBIS HOMO, QUI HABET CENTUM OVES; ET SI PERDIDERIT UNAM EX ILLIS, NONNE DIMITTIT NONAGINTA NOVEM IN DESERTO, ET VADIT AD ILLAM QUÆ PERIERAT, DONEC INVENIAT EAM? — « Vadit ad illam. » Ovis enim est animal simplex et stolidum, quod proinde pabulum sequens facile a via et grege aberrat, ac ubi semel erravit, in viam redire nescit : quare pastore opus habet qui eam requirat et ad eam vadat. Ita nos per peccata et concupiscentias eramus quasi oves errantes euntesque in ruinam et gehennam, nec de Deo vel salute et cœlo cogitabamus; quare Christus descendit de cœlo ut nos requireret et a via inferni in viam cœli reduceret. Unde Isaias, cap. LIII, 6 : « Omnes nos, ait, quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit; et posuit in eo Dominus iniquitatem omnium nostrum. » Et S. Petrus, *epist.* I, cap. II, 25 : « Eratis, ait, sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem et Episcopum animarum vestrarum. »

Parabola ovis perditæ.

Vers. 5.

5. ET CUM INVENERIT EAM, IMPONIT IN HUMEROS SUOS GAUDENS. — Arabicus, *portat eam super humeros suos hilariter*, ut cito eam ad reliquum gregem reducat; hoc enim facere nequit ovis gradiendo, cum sit tardigrada. Idem fecit Christus, cum, ut ait Isaias, peccata nostra in humeros suos luenda suscepit. Hinc Nyssenus, in *Catena* : « Cum, ait, pastor invenisset ovem, non punivit, non duxit ad gregem urgendo, sed superponens humero, et portans clementer, annumeravit gregi. » O miram Christi Domini demissionem, clementiam, charitatem! quam ut olim fidelibus Pontifices repræsentarent, solebant in templis Christum pingere cum ove perdita humeris imposita, eam reportantem ad gregem. Ita Carlomannus, filius Caroli Martelli, Austrasiæ et Sueviæ rex, anno Domini 750, spreto utriusque regno, monasticen amplexus in Monte Cassinate, cum humilitatis et obedientiæ studio, Petronacis abbatis jussu oves pasceret, ovem claudicantem in humeros impositam ad gregem reduxit, ejusque sordibus perfusus exultavit. Christiana enim

Carlomanni Austrasiæ et Sueviæ regis, monachi Cassinatis humilitas.

humilitas Christique imitatio est vera Christianorum regumque gloria. Ita habent Annales Cassinates, et ex iis Hieronymus Platus, lib. II *De Bono status Religiosi,* cap. XXVI.

Vers. 6.

6. ET VENIENS DOMUM CONVOCAT AMICOS ET VICINOS, DICENS ILLIS : CONGRATULAMINI MIHI. — Græce συγχάρητέ μοι, id est *congaudete mihi,* gaudete mecum. Ingens gaudium significat, quod animo continere nequit, quin illud in amicos effundat. Rursum indicat rem esse adeo lætam, ut de ea non tantum sibi, sed et omnibus vicinis gaudendum sit. « Mihi, » non dicit : ovi, sed « mihi ; » ejus enim gaudium est vita nostra, ait S. Gregorius.

QUIA INVENI OVEM MEAM, QUÆ PERIERAT. — Græce τὸ ἀπολωλὸς, id est *perditam.* Innuit Christum ita gaudere de conversione unius peccatoris, ut gaudium in se continere nequeat, sed illud cum Angelis et Sanctis communicet. Idem facit Christi assecla et vir Apostolicus, qui animam convertit.

Vers. 7.

Conversio peccatoris omnium est bonum.

7. DICO VOBIS QUOD ITA GAUDIUM ERIT IN COELO SUPER UNO PECCATORE POENITENTIAM AGENTE, QUAM SUPER NONAGINTA NOVEM JUSTIS, QUI NON INDIGENT POENITENTIA. — « Gaudium, » scilicet majus ; hoc enim exigit particula comparativa *quam,* quæ sequitur. Mire ergo gaudent Angeli et Beati in cœlo de cujuslibet peccatoris conversione : hanc ergo Deo revelante cognoscunt, utpote ad se pertinentem. Peccator enim per pœnitentiam ad Sanctorum sortem in cœlis transit, quia hoc ingens est bonum, *primo,* peccatori ; *secundo,* angelis ; *tertio* et maxime, ipsi Deo. Peccator enim a peccato transit ad justitiam, a gehenna ad cœlum. Angeli ergo gaudent de hoc hominis bono ; quia ipsi erga homines benigni sunt, ait Euthymius ; et quia homo per pœnitentiam iis similis, scilicet purus et sanctus, efficitur. « Angelis, » quia per homines justificatos et sanctos reparatur eorum ruina, ac sedes in cœlis, e quibus Lucifer cum suis cecidit, restaurantur et implentur. « Deo, » quia Deus est φιλόψυχος, id est animarum amator, earumque salutem sitit, ait Euthymius. Angeli enim gaudent, Dei, quem summe amant, desiderium impleri, eumque hoc gaudio, æque ac honore pœnitentis affici. Qua de re extat insignis visio Carpi, cui Christus ostendit se ita desiderare peccatoris conversionem, ut pro ea paratus sit rursum crucifigi et mori. Vide eam apud S. Dionysium, epistola 8 *ad Demophilum.* Hinc S. Paulus Simplex, discipulus S. Antonii, per visum vidit peccatorem quemdam, dum ingrederetur ecclesiam, esse nigrum et nebulosum, ac dæmones hinc inde trahentes eum ad se, immisso in naribus ejus fræno, atque angelum sanctum ejus de longe sequentem tristem. Eumdem vero peracta pœnitentia egredientem vidit clara facie, et candido corpore, ac dæmones de longe sequentes eum ; sanctum autem angelum ejus prope illum hilarem et gaudentem super eum nimis. Unde Paulus præ gaudio exclamavit : O quanta misericordia et benignitas Dei est ! quanta ejus miseratio ! Ita habetur in Vitis Patrum, lib. VII, cap. XXIII. Palladius, in *Lausiaca,* cap. XLVI, narrat anachoretam quemdam in peccatum prolapsum pœnituisse in sacco, cinere et lacrymis assiduis. Quocirca angelum ei apparuisse ac dixisse : « Accepit Dominus tuam pœnitentiam, et tui est misertus : deinceps autem vide ne decipiaris. »

Visio S. Pauli Simplicis de peccatore converso.

Hoc argumento Christus convincit Pharisæos perperam murmurare, dum vident Christum cum peccatoribus versari, ut eos convertat, quia hoc opus est Deo et angelis gratissimum : quare Pharisæos cum eis de illo gaudere illique cooperari debere ac similem animarum zelum induere. Hic enim est omnis incarnationis, passionis et mortis Christi « fructus, ut auferatur peccatum, » *Isaiæ* XXVII, 9 ; « et adducatur justitia sempiterna, » *Daniel.* IX, 24 ; ac honor, cultus et regnum Dei quam maxime dilatetur et propagetur, *Matth.* VI, 9. Hic cuique religioso, sacerdoti et fideli ingens esse debet stimulus ad excitandum in se animarum zelum. Hinc S. Gregorius audiens Anglos per Augustinum a se missum ad Christum conversos, exultavit in spiritu ; unde ita ad eum scribit, lib. IX, *epist.* 58 : « Et si de uno pœnitente grande fit gaudium in cœlo, quale gaudium credimus factum de tanto populo a suo errore converso ; qui ad fidem veniens, mala quæ egit pœnitendo damnavit ! In hoc itaque cœli et angelorum gaudio, repetamus ipsas quas prædiximus voces angelorum : dicamus igitur, dicamus omnes : Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis. »

An Deus de uno pœnitente magis gaudeat, quam de nonaginta novem justis?

QUAM SUPER NONAGINTA NOVEM JUSTIS. — Magis ergo gaudent Deus et angeli de uno pœnitente, quam de uno innocente, imo quam de nonaginta novem justis et sanctis : quia scilicet novum actu eis supervenit gaudium, quod sensibile magis videtur magisque reipsa sentitur, quam vetus illud continuum de nonaginta novem justis, quod hominibus sua duratione videtur quasi sui sensum minuere, licet is revera in se major sit. Rei enim desideratæ novitas ingens novumque ciet gaudium, quod ob sui novitatem magis sentitur, uti experimur cum novi victoriarum et conversionum nuntii afferuntur. Tunc enim exultamus, et quasi exilimus novo mentis jubilo. Nam Christus sæpe loquitur secundum humanum morem, hominumque consuetudinem et sensum, præsertim in parabolis. Huc facit illud S. Bernardi : « Lacrymæ pœnitentium vinum sunt angelorum. » Majus ergo est hoc gaudium actualiter et sensibiliter, ait Emmanuel Sa. Nam alioqui magis gaudere hominem de nonaginta novem ovibus quam de una, ac Deum de nonaginta novem justis quam de uno pœnitente, dubitare non licet.

Addit S. Gregorius magis gaudere Deum et

angelos, eo quod pœnitentes soleant esse ferventiores innocentibus. « Plerumque, inquit ipse alibi, gratior est Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia. » Hic vero, *hom.* 34, id probat per similia : « Quia et dux, ait, in prælio, plus eum militem diligit, qui post fugam reversus hostem fortiter premit, quam illum qui nunquam terga præbuit, et nunquam aliquid fortiter gessit. Sic agricola illam amplius terram amat, quæ post spinas uberes fruges profert, quam eam quæ nunquam spinas habuit, et nunquam fertilem messem produxit. » Affert in fine exemplum Victorini, qui in peccatum carnis lapsus, ingressus monasterium, miram in eo egit pœnitentiam. « Studuit namque, inquit, toto mentis adnisu cruciare carnem, voluntates proprias frangere, furtivas orationes quærere, quotidianis se lacrymis lavare, despectum sui appetere, oblatam a Fratribus venerationem timere. Hic itaque nocturnas Fratrum vigilias prævenire consueverat. » Et mox : « Ut se quotidie in fletu pœnitentiæ quanto secretius, tanto liberius mactaret : contemplabatur namque districtionem venturi judicis sui, et jam eidem judici concordans, puniebat in lacrymis reatum facinoris sui. » Hinc meruit cœlesti luce perfundi vocemque Dei audire: « Dimissum est peccatum tuum. » Ex hoc loco infert S. Gregorius : Si tantæ efficaciæ est pœnitentia in peccatore, quanta erit in justo ! « Nam multi, ait, et nullorum sibi malorum sunt conscii, et tamen in tanti ardoris afflictione se exercent, ac si peccatis omnibus coangustentur : cuncta etiam licita respuunt, ad despectum mundi sublimiter accinguntur, licere sibi nolunt omne quod libet, bona sibi amputant etiam concessa, contemnunt visibilia, invisibilibus accenduntur, lamentis gaudent, in cunctis semetipsos humiliant; et sicut nonnulli peccata operum, sic ipsi cogitationum peccata deplorant. »

Victorini pœnitentia.

Vers. 8. Parabola drachmæ perditæ.

8. AUT QUÆ MULIER HABENS DRACHMAS DECEM, SI PERDIDERIT DRACHMAM UNAM, NONNE ACCENDIT LUCERNAM, ET EVERRIT DOMUM, ET QUÆRIT DILIGENTER, DONEC INVENIAT ?

Vers. 9.

9. ET CUM INVENERIT, CONVOCAT AMICAS ET VICINAS, DICENS : CONGRATULAMINI MIHI, QUIA INVENI DRACHMAM QUAM PERDIDERAM?

Vers. 10.

10. ITA DICO VOBIS, GAUDIUM ERIT CORAM ANGELIS DEI SUPER UNO PECCATORE POENITENTIAM AGENTE.

EVERRIT. — Ita lege cum Romanis et Græcis, et Arabico, qui vertit, *mundat;* non *evertit*, uti legunt nonnulli cum S. Gregorio.

Drachma quid ?

DRACHMAM. — Drachma erat genus monetæ argenteæ, habens pondus drachmæ (quæ est octava pars unciæ) ideoque valens julium Romanum, sive regalem Hispanicum. Unde mystice Cyrillus : « Superiori parabola ovium, ait, docebamur esse creaturæ Dei qui fecit nos, et cujus oves pascuæ sumus : nunc ostendimur ad imaginem et similitudinem Dei facti ; drachmæ enim insculpta est imago regis. »

Plenius S. Gregorius, *hom.* 34, totam parabolam sic applicat et explicat : « Qui (Christus) significatur per pastorem, ipse et per mulierem. Ipse etenim Deus, ipse Dei sapientia. Et quia imago exprimitur in drachma, mulier drachmam perdidit, quando homo qui conditus ad imaginen Dei fuerat, peccando a similitudine sui conditoris recessit : sed accendit mulier lucernam, quia Dei sapientia apparuit in humanitate : lucerna quippe lumen in testa est ; lumen vero in testa, est divinitas in carne. Accensa autem lucerna evertit domum; quia mox ut ejus divinitas per carnem claruit, omnis se nostra conscientia concussit. Domus namque evertitur, cum consideratione reatus sui humana conscientia perturbatur. Qui eversionis sermo non discrepat ab eo quod in aliis codicibus legitur, emundat : quia nimirum prava mens, si non prius per timorem evertitur, ab assuetis vitiis non emundatur. Eversa ergo domo invenitur drachma, quia, dum perturbatur conscientia hominis, reparatur in homine similitudo conditoris. » Et nonnullis interjectis : « Quæ amicæ vel vicinæ, nisi illæ potestates cœlestes sunt jam superius dictæ? Quæ tanto supernæ sapientiæ juxta sunt, quanto ei per gratiam continuæ visionis appropinquant. » Unde concludit : « Decem ergo drachmas habuit mulier, quia novem sunt ordines angelorum; sed ut compleretur electorum numerus, homo decimus est creatus, qui a conditore suo nec post culpam periit, quia hunc æterna sapientia per carnem miraculis coruscans, ex lumine testæ reparavit. »

Porro Theophylactus : Amici, inquit, sunt Angeli omnes; vicini vero Throni, Cherubim et Seraphim ; hi enim Deo sunt propinquissimi. Denique S. Gregorius Nyssenus, in *Catena,* inquit: Decem drachmæ sunt totidem virtutes, quarum nullam oportet nobis deesse, ideoque sunt decem instar decalogi; lucerna, est verbum divinum, vel pœnitentiæ lampas; vicinæ, sunt appetitus, concupiscibilis, irascibilis et rationalis.

Vers. 11. Parabola filii prodigi.

11. AIT AUTEM : HOMO QUIDAM HABUIT DUOS FILIOS. — Syrus, *et dicebat eis rursum Jesus : Homo quidam,* etc. Hæc est tertia parabola filii prodigi ; prima enim fuit de ove perdita et reperta, secunda de drachma amissa et inventa. Scopus hujus parabolæ, æque ac duarum præcedentium est, ut per illam ostendat Christus, quantum bonum et gaudium sit in cœlo ob peccatorum conversionem, ac consequenter perperam murmurare Pharisæos, quod Christus cum peccatoribus versaretur ut eos converteret : hunc esse scopum patet ex vers. 2 et 3.

Porro, tres sunt præcipuæ parabolæ hujus personæ, scilicet pater et duo filii, nimirum senior bonæ frugis, et junior prodigus. Pater est Deus, qui omnes creavit; aut Christus homo, qui omnes suo sanguine redemit et regeneravit, in diesque regenerat in baptismo. Duo filii, a S. Gregorio, Hieronymo, Augustino et aliis veteribus passim

intelliguntur Judæi et Gentiles. Senior, qui semper cum patre mansit, notat Judæos, qui semper Deo ejusque fidei et cultui adhæserunt. Junior notat Gentiles, qui a Deo, quem tempore Adæ et Noe coluerant, desciverunt ad idola et vitia carnis. Nec inepte : nam Judæis proprie convenit murmur de Gentilibus ad fidem et gratiam per Christum receptis, vers. 25. Aptius tamen ad scopum Christi, duo filii significant justos et peccatores, sive illi Judæi sint, sive Gentiles : nam peccatores, cum quibus Christus in Judæa versabatur cum murmure Pharisæorum, erant Judæi, non Gentiles, ut patet. Senior filius notat justos, hoc est tam eos qui revera erant justi, quam eos qui se justos æstimabant et venditabant, quales erant Scribæ et Pharisæi. Junior filius prodigus notat peccatores manifestos et publicos, puta publicanos et meretrices, cum quibus Christus comedebat, ut eos lucrifaceret. Ita S. Hieronymus, epist. 146 *ad Damasum*, tom III, ubi fuse et docte totam hanc parabolam pertractat, et passim interpretes, idque patebit ex discursu parabolæ.

Vers. 12. 12. Et dixit adolescentior ex illis patri : Pater, da mihi portionem substantiæ (Syrus, *possessionis*) quæ me contingit. Et divisit illis substantiam. — « Adolescentior » notat peccatores et meretrices. Adolescentia enim liberior, stultior, inconstantior, et in gulam ac luxuriam pronior esse solet. Substantia, secundum S. Hieronymum, *epist.* 146, et S. Augustinum, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII; Bedam et Euthymium, est liberum arbitrium, quod Græce vocatur βίος, id est *vita;* quia per illud quisque libere vivit ut libet, ait S. Hieronymus. Theophylactus : « Substantia hominis, ait, est rationalitas, quam comitatur libertas arbitrii. » Aptius S. Ambrosius et alii per « substantiam » accipiunt Dei gratiam et virtutes moresque probos : hæc enim proprie perduntur et prodiguntur a peccatore, cum liberum arbitrium perdi nequeat, ut patet ex hac ipsa parabola; plenissime accipias omnia dona Dei, tum corporis, tum animi, tum naturæ, tum gratiæ; hæc enim sibi dari, id est suæ potestati et libertati tradi, postulat filius junior, nolens amplius a patre regi et dirigi, sed sui juris esse, ac se regere donisque Dei uti vel abuti ad libitum. Et sic omnes sententiæ fere in idem conspirant.

Audi S. Augustinum, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII : « Vivere, intelligere, meminisse, ingenio alacri excellere, omnia ista divina sunt munera, quæ in potestatem accipit homo per liberum arbitrium, » etc. Sic et S. Hieronymus, epist. 146 *ad Damasum* : « Substantia Dei est, omne quod vivimus, sapimus, cogitamus, in verba prorumpimus : hæc Deus æqualiter universis, et in commune largitus est, » etc. Et paulo post : « Dedit eis liberum arbitrium, dedit mentis propriæ libertatem, » etc. Titus : « Tradidit illi Pater universam creaturam, possessionem. » Denique Euthymius : Substantia ait sive divitiæ, Dei sunt charismata, id est dona quæ divisit fidelibus.

Et divisit illis substantiam, — cum dona jam dicta utriusque libertati et arbitrio consignavit; « posuit enim hominem in manu consilii sui, » *Eccli.* xv, 14.

Vers. 13. 13. Et non post multos dies, congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose. — Addit Arabicus, *in vita luxuriosa.*

Congregatis omnibus, — id est consarcinata omni substantia sua quam a patre acceperat; Syrus, *collegit quæcumque ad se pervenerant;* Arabicus, *et post paucos dies congregavit filius minor omnia, et peregrinatus est in regionem longinquam :* « Non loci segregatione, sed virtutis, » ait Euthymius. Hic est status concupiscentiæ et peccati; peccator enim peccando longe abit a Deo et cœlo, quia a sanctitate et regno Dei transit in regnum diaboli, peccati et gehennæ, quæ magna est stultitia. Unde « senior filius apud patrem remansit tanquam prudens, » ait Euthymius. Hinc S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII : « Regio longinqua, ait, est oblivio Dei » reciproca, qua scilicet peccator obliviscitur Dei, et vicissim Deus quasi obliviscitur peccatoris, ut eum sua luce, gratia, inspiratione visitare negligat. Et S. Hieronymus, *epist.* 146 : « Sciendum, ait, non locorum spatiis, sed affectu nos esse cum Deo, aut ab eo discedere. » Porro, « quando egreditur homo a Deo, ait Theophylactus, et se a timore Dei elongat, omnia divina dona expendit, prodigit et dissipat. »

Et ibi dissipavit substantiam suam, — puta omnia dona naturæ et gratiæ. Peccator enim voluptati et libertati indulgendo prodigit Dei gratiam, charitatem et virtutes; hebetat intellectum, ut nec Deum, nec virtutis bonum agnoscat; aufert sibi memoriam legis et beneficiorum Dei; voluntatem depravat, ut vitium virtuti, voluptatem rationi, terram cœlo, diabolum Deo anteponat, ac pro habitibus virtutum induat habitus vitiorum, et propensionem ad omne malum. Hinc fit inops consilii, rationis, mentis omnisque boni. Denique vires omnes animæ et corporis, quæ servire debuerant Creatori, cogit servire creaturæ, v. g. ventri et veneri, quæ est fornicatio spiritualis, de qua Psaltes : « Omnes, ait, qui se elongant a te, peribunt; perdidisti omnes qui fornicantur abs te,» *Psal.* lxxii, 27. Prodigus ergo filius *primo,* « consumpsit omnia ornamenta naturæ, » ait Euthymius : « male utendo naturalibus, » ait S. Augustinus. *Secundo,* « insumpsit substantiam, hoc est insitam animi lucem, inquit Titus, temperantiam, veritatis notitiam, Dei memoriam. » *Tertio,* « corrupit donum, inquit Euthymius, quod in baptismo acceperat, puta animæ nobilitatem, et ad virtutes aptitudinem; hæc enim et similia erant ejus substantia ac divitiæ. »

VIVENDO LUXURIOSE. — Græce ἀσώτως, id est prodigaliter, intemperanter, libidinose, lascive. Luxuria ergo hic non solam libidinem, sed et quemlibet luxum, qui fit in conviviis, compotationibus, lusibus, cantionibus, largitionibus, etc., significat. Prodiga vita, ait Glossa, fundere amat, et spatiari in pompis exterioribus, Deum relinquens, qui sibi est interior.

Vers. 14. 14. ET POSTQUAM OMNIA CONSUMMASSET (Græce δαπανήσαντος, id est consumpsisset, prodegisset), FACTA EST FAMES VALIDA IN REGIONE ILLA, ET IPSE COEPIT EGERE — pecunia, cibo et pane; Arabicus, *et factus est pauper*, uti faciunt adolescentes liberi et prodigi, qui uno anno omnes facultates sibi a parentibus relictas, epulando, potando, ludendo, scortando consumunt, ut deinceps per omnem vitam misere et pane mendicato vivere debeant: nec tantum facultates, sed et vires et sanitatem, æque ac famam prodigant, ut putredine, scabie, lue venerea aliisque morbis ex crapula et luxuria contractis, luridi et fetidi, omnibus, æque ac sibi ipsis, sint oneri ac horrori. Ad litteram, luxuria et luxus consumunt opes etiam maximas hominemque redigunt ad extremam inopiam et famem.

Mystice: peccator laborat inopia omnium rerum naturalium et supernaturalium, quia nulla re, nullo sensu, nulla animi vi, nec memoria, nec intellectu, nec voluntate recte uti novit ad sui commodum, ut ex iis gustum fructumque homine dignum percipiat; sed omnia velut insipiens in sui noxam et augmentum gehennæ expendit: quod perinde est, ac si ea non haberet, imo longe pejus. Denique peccator carens Deo, rebus omnibus caret; hæ enim omnes intime pendent a Deo, imo in Deo sunt et vivunt. Unde Interlinearis: « Omnis locus, ait, absente patre, penuriæ est. » Qui enim Deum non habet, nihil habet, etiamsi sit rex totius mundi; qui vero Deum habet, omnia habet, etiamsi obolum non habeat, juxta illud S. Francisci: « Deus meus et omnia; » Deus enim est ipsum ens, entisque oceanus, ut ipse solus dicatur esse, cætera vero cum eo collata, non esse esseque nihil, juxta illud: « Ego sum qui sum, » *Exod.* III. Vide ibi dicta. Denique Glossa: « Voluptas, ait, semper habet famem sui; » quo enim magis voluptati indulgetur, eo magis voluptas accenditur: sicut hydropicus quo plus bibit, eo amplius sitit; nulla enim res ejus sitim explere potest. Hinc ait Cicero, lib. VI *De Repub.*: « Graves dominæ, cogitationum libidines infinita quædam cogunt atque imperant, quæ expleri atque saturari nullo modo possunt. » S. Hieronymus, *in Oseam*: « Vires, inquit, in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit, et ut pulchre quidam has voluptatis cupiditates describens dixit:

Quæritur in ludo ludus, deest hortus in horto.

Vers. 15. 15. ET ABIIT, ET ADHÆSIT (quasi servus) UNI CIVIUM REGIONIS ILLIUS. ET MISIT ILLUM IN VILLAM SUAM UT PASCERET PORCOS. — Civis hic regionis a Deo longinquæ, est aliquis e numero dæmonum. Ita S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII: Adhæsit, inquit, alicui aereo principi ad militiam diaboli pertinenti; cujus villa, est modus potestatis ipsius, porci sunt immundi spiritus, qui sub ipso sunt; quos pascere, est ea quibus immundi spiritus gaudent, operari. Sic fere et S. Ambrosius: Civis iste, inquit, est princeps hujus mundi. Et Glossa: Civis iste, ait, est concupiscentiis terrenis præpositus princeps hujus mundi.

Audi S. Petrum Chrysologum, *serm.* 2: « Ecce, inquit, quid faciat cupiditas ad censum præceps: civem in peregrinum, filium in mercenarium, locupletem in egenum, liberum mutavit in servum; junxit porcis a patre piissimo quem sejunxit, ut serviret cœnoso pecori, qui pietati sanctæ parere contempsit.» Porro, S. Ambrosius recte expendit verbum *adhæsit*, et ex eo non modo laboriosam, sed etiam periculosam colligit servitutem: « Qui hæret, inquit, in laqueo est; » ut enim passer ubi pabulum quærit, ibi laqueum invenit: ita infelix peccator, ubi jucundam sperat libertatem, ibi periculosam incurrit servitutem.

ET MISIT ILLUM IN VILLAM. — In villam mitti, ait Beda, est substantiæ mundialis cupiditate subjugari.

UT PASCERET PORCOS. — Hoc est, ait S. Chrysostomus, in *Catena*, ut sordidas et immundas cogitationes in animo nutriret. Vide hic miram peccatoris statusque ejus metamorphosin, sed justam stultæ libertatis castigationem et vindictam. Qui noluit ut filius liberaliter haberi a patre, cogitur esse servus et mancipium civis exteri; qui noluit regi a Deo, compellitur servire diabolo; qui noluit morari in regali patris palatio, mittitur in villam rusticorum; qui noluit versari inter fratres et principes, adigitur servus et socius esse porcorum; qui noluit vesci pane angelorum, præ fame postulat siliquas porcorum.

Vers. 16. 16. ET CUPIEBAT IMPLERE VENTREM SUUM DE SILIQUIS QUAS PORCI MANDUCABANT; ET NEMO ILLI DABAT. — Hæc congrua justaque est pœna prodigi, ut qui sua stulte in alios profudit, nullum deinde inveniat qui illi vel siliquas det. Audi S. Chrysologum, *serm.* 1: « Luxuriæ fames tortor apponitur, ut ibi ultrix pœna sæviat, ubi pœnalis reatus exarserat. » Et paulo post: « Quam crudele, ait, ministerium! quia neque convivit porcis, qui vivit porcis. Miser, qui porcorum deficit et esurit in saginam. Miser, qui squalentis cibi cupit, nec impetrat qualitatem. » Quasi diceret: Porcinam quidem egit vitam, et tamen ne porcino quidem victu saturatur.

Notat S. Hieronymus, *epist.* 146, diabolum, cum hominem decepit et ad peccatum impulit,

ut jam eum quasi servum et mancipium sibi subjugarit, variis cupiditatibus animam ejus accendere, sed cupitis objectis et voluptatibus eum defraudare, ut optando eas peccet ad augmentum culpæ, sed earum gustu et delectatione frustretur ad pœnam et tormentum. Hæc est fraus et tyrannis dæmonis.

Siliquæ quid ?

SILIQUIS. — Siliquæ sunt inanes fabarum, pisorum aliorumque leguminum folliculi et involucra, quibus illorum farina et medulla involvitur et includitur : quare siliquæ intus vacuæ sunt, foris molles, quibus corpus non reficitur, sed impletur, ut stomachum magis onerent quam pascant : quare pecorum potius sunt pabula quam hominum, teste Plinio, lib. XVII, cap. XII. Unde Horatius, lib. II, *epist.* 1 :

> Vivit, ait, siliquis et pane secundo.

Rustici enim siliquas farinæ sive pollini admiscent, ideoque conficiunt panem secundarium et atrum quo vescuntur. Nobiles vero secretis per cribrum siliquis, iisque ad rusticos amandatis, ex puro polline panem primarium candidumque fieri curant eoque pascuntur.

Siliqua arbor.

Jansenius per *siliquam* hic accipit siliquam Græcam, quæ est arbor fructum producens lignosum, siliqua instar fabæ obtectum, colore subnigro, falcatum, digitali longitudine, latitudine pollicari, quatuor grana continens, quæ *ceratia* a cornu (κέρας enim est cornu) similitudine appellantur, optimum porcorum pabulum : vescuntur eo etiam homines (1). Hispani Algarenam vocant : provenit magna copia in regno Valentiæ, ait Emmanuel Sa. Unde in Græco hic est κεράτιον, id est corniculum. Audi Columellam, lib. V, cap. X : « Siliquam Græcam, quam quidam ceratium vocant, et Persicum : ante brumam per autumnum seritur. » Plinius, lib. XV, cap. XXIV, siliquas has dulces vocat, eo quod dum eduntur, dulces sentiantur, et succum cassiæ referant.

Quid per siliquas significetur?

Per *siliquas* S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Ambrosius et Beda accipiunt sæculares et inanes scientias, vanitatem præferentes, ut odas et carmina poetarum, rhetoricorum pompas verborum : Ubi iste, ait S. Augustinus, aliquid solidum et rectum, ad vitam beatam pertinens invenire volebat, at non poterat. Plenius et planius per *siliquas* accipias res et voluptates carnales, quæ instar siliquarum appetitum hominis non satiant, sed inflant, distendunt et cruciant, ut animæ sint tormina et tormenta. Ita S. Chrysostomus, in *Catena*. Si ergo vina Falerna adamas, siliquas amas ; si aurum appetis, siliquas appetis ; si veneres sectaris, siliquas porcorum quasi porcus ambis. Vere Satyricus :

Voluptatis damna.

> Ubi voluptas regnat, ibi virtus exulat.
> Brevis voluptas, longa pœnitentia est.
> Vicisse voluptatem, voluptas est maxima.
> Voluptas belluarum, pernicies est hominum.
> Vix voluptas est, quæ abit venitque more fulminis.
> Qui voluptati servit, durum servitium servit.
> Voluptas causa dolorum et malorum omnium.

Ergo ut ait aliter :

> Sperne voluptates : nocet empta dolore voluptas ;
> Sperne siliquas terræ, et dabit tibi Deus manna cœli.

Extat emblema Cupidinis, cupidos trahentis in suam servitutem et dolorem, cum hoc lemmate :

Emblema Cupidinis ab ape puncti.

> Cum puer alveolo furatur mella Cupido,
> Furanti digitum cuspide fixit apis.
> Sic etiam nobis brevis est peritura voluptas,
> Quam petimus, tristi mista dolore nocet.

Vers. 17.

17. IN SE AUTEM REVERSUS, DIXIT : QUANTI MERCENARII IN DOMO PATRIS MEI ABUNDANT PANIBUS, EGO AUTEM HIC FAME PEREO? — « In se ; » Syrus, *ad animam suam*, id est ad cor, ad mentem rediens, et sapere incipiens ; Arabicus, *cogitabat autem in semetipso* ; Euthymius : « sui compos effectus, hoc est velut expergiscens ab ebrietate gravique somno ; » Theophylactus : « a sua exteriore divagatione rediens ; » Interlinearis : « bene in se revertitur, qui a se recessit. » Fuerat enim quasi extra se, et mente captus, delirus et insanus, sed vexatio dedit ei intellectum, et fames docuit eum sapere. Ita Nyssenus, tract. *De Oratione* : « Non prius, ait, rediit ad pristinam felicitatem, quam in se rediens sentiret opprimentis ærumnæ præsentiam. » S. Augustinus, lib. XXI *Quæst. Evang.* : « Ab eis, inquit, quæ forinsecus illiciunt et seducunt, in conscientiæ suæ interiora intentionem reduxit. » Nam, ut ait S. Ambrosius, « qui ad illam regreditur, se sibi reddit ; qui recedit a Christo, se sibi abdicat. »

QUANTI. — Græce πόσοι, id est quot, quam multi. Multitudo enim est quantitas discreta, sicut magnitudo est quantitas continua.

MERCENARII (operarii et servi, qui pro mercede diurna laborant in domo patris mei) ABUNDANT PANIBUS (imo carnibus et obsoniis), EGO AUTEM (qui sum filius) HIC FAME PEREO, — vix siliquis ventrem satio. Sic Deus solet voluptuariis voluptates adimere ; famem, morbos et ærumnas immittere, ut ad cor redeant videantque ex quanta felicitate ad quantam miseriam, quasi ex cœlo in tartara ceciderint, qui est primus pœnitentiæ gradus. Unde Titus : « In se reversus, hoc est, inquit, priorem felicitatem cum posteriori miseria conferens, qualisque et quantus erat, quando cum patre adhuc degebat, animo pertractans, quam teter et miserabilis tandem, postquam Deo deserto cœpit dæmonibus esse obnoxius, evase-

(1) Recte Jansenius. Hujusmodi siliquæ dicuntur gallice *Carouges*, seu *Caroubes* ; arbor autem vocatur a Gallis *caroubier*, a Germanis vero *Bockshornbaum*, quoniam fructus similitudinem cornuum habet, vel *Johannisbrodbaum*, quoniam Joannem in deserto fructu hujus arboris usum esse olim credebatur. Arbor ipsa in Syria est frequens. Vide *Relandi* Palæstina, pag. 379 ; *Rosenmulleri* A. und N. Morgenland, tom. V, pag. 198.

In voluptatem gnomæ.

rit, iterum iterumque expendens. » Hujus filii prodigi exemplo disce illud : « Præcipitis consilii assecla pœnitentia. Mali principii malus finis. » Et illud : « Ne a pudendo vincaris hoste, voluptates specta abeuntes. Voluptas esca malorum. »

Mystice : mercenarii sunt, qui spe bonorum temporalium Deo et virtuti serviunt; servi sunt, qui timore pœnarum; filii, qui ex filiali amore Deo obsequuntur, *q. d.*, ait Interlinearis : Quam multi sunt Judæi, qui ob præsentia bona tantum legem observant, ideoque illa a Deo obtinent; ego autem qui legem Dei negligo, bonis tam temporalibus, quam spiritualibus destituor. S. Augustinus vero, lib. II *Quæst. Evang.* : Ista recogitatio, ait, resipiscentis est, et advertentis esse inter prædicatores, qui non amore veritatis ducti, sed cupiditate sæcularium commodorum veritatem annuntiant. Sublimius Glossa : Mercenarii, ait, sunt, qui futuræ mercedis intuitu digne operari satagunt : hi abundant panibus, id est, quotidianis supernæ gratiæ reficiuntur alimentis. Servus ergo est; qui timore pœnæ temperat a vitiis; mercenarius, qui spe et desiderio regni cœlorum; filii, qui amore boni. Audi Theophylactum : Tres sunt ordines eorum qui salvantur : alii enim ut servi faciunt bonum, timentes judicium; quod et David insinuat, dicens : « Confige timore tuo carnes meas, a judiciis enim tuis timui. » Mercenarii vero esse videntur, qui desiderio bonorum bene placere Deo cupiunt, sicut et ipse David dicit : « Inclinavi cor meum ad faciendum justificationes tuas in æternum, propter retributionem. » At filii sunt, qui propter amorem in Deum mandata perficiunt, sicut iterum David testatur : « Quomodo dilexi legem tuam, Domine? tota die meditatio mea est. » Et iterum : « Levavi manus meas ad mandata tua quæ dilexi; » non quæ timui. Idem prorsus docet Nazianzenus, orat. *in S. Baptisma*. Porro Interlinearis et alii, qui per filium seniorem accipiunt Judæos, per juniorem Gentiles, sic explicant : Judæi, qui quasi mercenarii spe bonorum temporalium Deo serviunt, illis abundant : ego autem, qui sum populus Gentilis, cum idololatris omni veritate destituor.

Vers. 18.

18. **Surgam, et ibo ad patrem meum.** — « Surgam, » ait Interlinearis, quia me jacere cognovi, prolapsus enim sum ad vitia et idola; « ibo, » qui longe recessi, « ad patrem, » qui sub principe porcorum miserabili egestate tabesco. Surgam ab hac infelici vita : vitia relinquam, consuetudinem peccandi abdicabo, mores mutabo, pœnitebo, et supplex delictorum veniam poscam a Deo. Pulchre ait : *Surgam,* inquit S. Hieronymus, *epist.* 146, « patre quippe absente non steterat : peccatorum jacere, justorum stare est. » Nam, ut ait B. Petrus Chrysologus, *serm.* 1 : « Est penes patrem dulcis conditio, libera servitus, absoluta custodia, timor lætus, blanda ultio, paupertas dives, secura possessio. » Et paulo post : « Hoc petit, quia qui penes extraneum, servam senserat libertatem; penes patrem, credit sibi futuram liberam servitutem. »

Et dicam ei : Pater, peccavi in coelum, et coram te. — Pauca hæc verba, ait Titus, mihi ad salutem sat fuerint, novi patris mei suavitatem, novi facilitatem, miserebitur mei pœnitentis, et ad sanam mentem revertentis, quem in peccati sordibus se volutantem non perdidit. »

Pater, peccavi. — « Hæc est prima confessio, inquit Ambrosius, apud auctorem naturæ, præsulem misericordiæ, arbitrum culpæ; sed, etsi Deus novit omnia, vocem tamen confessionis exspectat, quia allevat pondus erroris quisquis ipse se onerat; et accusationis excludit invidiam, qui accusatorem prævenit confitendo. Frustra autem velis occultare, quem nihil fallas; et sine periculo prodas, quod scias esse, tam cognitum. »

Confessio necessaria. Primo.

Porro, Deus juste et congrue a peccatore exigit peccati confessionem. *Primo,* quia reus se humiliare et reatum suum fateri debet, si ab eo velit absolvi. *Secundo,* quia sicut stomachus crudis cibis vel humoribus plenus vomitione purgandus est, sic et animus vitiosis noxis plenus confessione expiandus est; per illam enim delicta evomit et omnem morbi causam digerit, ait Origenes, homil. 2 *in Psalm.* XXXVII. *Tertio,* quia Dei majestas a peccatore læsa, pœnitentiam, quasi satisfactionem et honoris sui reparationem exigit. Pœnitentia enim Deo honorem per peccatum ablatum restituit Deumque glorificat. Denique pœnitens Deum sanctissimum, se vero peccatorem esse profitetur. *Quarto,* confessio ergo peccatoris, ingens est laus et gloria Dei creatoris, æque ac Christi salvatoris. Causam dat S. Cyprianus, vel quisquis est auctor, tract. *De Passione* : « Quia cum judicis et tortoris vices peccator assumit, semetipsum persequens, dum confessionem confusione honorat, holocausti hujus incensio in conspectu Dei veniam impetrat. Neque enim bis in idipsum judicat Deus. »

Secundo. Tertio. Quarto.

Peccavi in cœlum. Primo. Secundo.

Peccavi in coelum. — Id est, *primo,* peccavi gravissime, ita ut peccata mea clament quasi vindictam in cœlum. Aut *secundo,* per hebraismum, « in cœlum, » id est in Deum qui in cœlis habitat, quem quasi cœli regem et præsidem Hebræi nomine « cœli » significant, ut ostendi *Matth.* XXI, 25. *Tertio,* proprie « in cœlum, » quia a Deo vocatus in cœlum, cœloque destinatus, terram prætuli cœlo, carnem spiritui, terrena cœlestibus. Quæ magna est injuria cœli et vilipendium cœlestium, ita ut si cœlum ratione et voce præditum esset, contra me clamaret, meque apud Deum accusaret, quod cœlo et soli præposuerim idola et vitia terræ. *Quarto,* « peccavi in cœlum, » quia cœlum mihi est patria, terra vero hospitium et locus peregrinationis : cœlum ergo quasi patriam meam perdidi, prodegi et prodidi. Ita Nyssenus, tract. *De Oratione* : « Non adjiceret, ait, confessioni peccatum in cœlum, nisi persuasus sibi patriam esse cœlum,

Tertio. Quarto.

quo relicto peccaverat. » Et S. Hieronymus : « Peccaverat in cœlum, qui Jerusalem cœlestem reliquerat. » *Quinto*, « in cœlum, » id est in angelos cæterosque cœlites et cœli incolas, in quibus quasi in cœlo Deus residet, ait Interlinearis. Sic et S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel. Sexto*, S. Ambrosius, « in cœlum, » quia cœlestia dona dissipavi. « Peccato, ait Ambrosius, animæ dona spiritus cœlestia imminuta significantur, et deviatio a gremio matris Jerusalem, quæ est in cœlo. »

Quinto.

Sexto.

Symbolice S. Chrysostomus, in *Catena* : « In cœlum, inquit, peccat, qui in Christi humanitatem, quæ ut cœlum superna est et visibilis, peccat. Peccator enim prodigit et conculcat sanguinem Christi eumque quasi rursus crucifigit, » uti docet Apostolus, *Hebr.* VI, 6.

Et coram te, — *primo*, « qui solus es conspector omnium ait S. Chrysostomus, a quo nec in corde meditata abscondi possunt.» Rursum *secundo*, « coram te, » id est te vidente et spectante. Magna enim est inverecundia peccatoris, quod audeat peccare in conspectu Dei viventis et videntis, quem scit summe peccato offendi, et idipsum posse vindicare et fulminare, uti faciet in die judicii, et subinde facit in hac vita ad aliorum terrorem. *Tertio*, S. Hieronymus, *epist.* 146 : « Peccaverat coram Patre, inquit, qui conditore deserto, ligna (idola) fuerat veneratus. »

Symbolice S. Augustinus, lib II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII : « Coram te, » inquit, id est in ipso conscientiæ penetrali. Deberet enim peccator etiam in secreto peccans, erubescere se et suam conscientiam, quam polluit, vulnerat, necat, diabolo et gehennæ mancipat.

Vers. 19.

19. Jam non sum dignus vocari filius tuus. — « Qui servus esse malui idolorum, » ait S. Hieronymus, et vitiorum. Hinc ad filii affectum aspirare non præsumit, ait Beda; « quia tali patre indigne conversatus sum, » ait Euthymius.

Fac me sicut unum de mercenariis tuis. — *q. d.* « Ex quo primo ordine (filiorum), excidi, dignare me vel secundo, tantum me penitus ne abjicias,» ait Euthymius, *q. d.* Fac me unum de infimis fidelibus, v. g. pœnitentibus publicis : olim enim qui pœnitentiam publicam agebant, non miscebantur cæteris fidelibus in ecclesia, sed ad ejus fores jacebant genuflexi et supplices, omnium orationes et veniam flagitantes, qualem egit S. Fabiola, teste S. Hieronymo in ejus Epitaphio, *epist.* 30 : « Quis hoc crederet, inquit, ut post mortem secundi mariti saccum indueret, et errorem publice fateretur, et tota urbe spectante Romana, ante diem Paschæ, in basilica quondam Laterani, qui Cæsariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium, Episcopo, Presbyteris et omni populo collacrymantibus; sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida collo submitteret? quæ peccata fletus iste non purget? quas inveteratas maculas hæc lamenta non abluant? » Et inferius : « O felix pœnitentia, quæ ad se Dei traxit oculos, quæ furentem sententiam Dei (contra impium Achab) confesso errore mutavit ! »

S. Fabiolæ pœnitentia.

Porro, « hæc verba, ait S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII, sunt pœnitentiam meditantis, nondum agentis. Non enim jam dicit Patri, sed dicturum se esse promittit, cum venerit. » Denique sicut fumus præcedit incendium, sic flammam fidei et charitatis præcedit peccatorum confessio, ait Primasius in cap. IV *Apoc.* Quare sicut fumus vi ignis illico flammescit, et in flammam vertitur ; sic confessio vi contritionis exardescit et in charitatis flammam transit.

20. Et surgens venit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe esset, vidit illum pater ipsius, et misericordia motus est, et accurrens cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. — « Cum adhuc longe esset » a patre, antequam pœnitentiam animo conceptam verbis exprimeret et opere expleret, prævenit eum pater. Ubi nota miram Dei in peccatores pœnitentes clementiam et condonandi celeritatem. « Quia Deus hominum pœnitentiam sua misericordia et benignitate solet antevertere, » ait Titus; et Nyssenus : « Confessionis meditatio, ait, placavit ei patrem. »

Vers. 20.

Vidit illum — lacerum, squalidum, fame confectum, plorantem et ejulantem.

Et misericordia motus est. — Græce significantius ἐσπλαγχνίσθη, id est intimis visceribus commotus est, ac de filii miseria quasi de sua summe indoluit.

Accurrens. — « Præ nimio gaudio, ait Euthymius; non exspectavit ut ille adesset, sed prior occurrit, neque id utcumque, sed et accurrit, ut appareat amoris vehementia. »

Cecidit super collum ejus, et osculatus est eum. — Cadere super collum, est humiliari in amplexum, ait S. Augustinus, loco citato. Brachium Dei, scilicet Christum, osculum dare, est ad spem indulgentiæ peccatorum verbo gratiæ consolari. S. Chrysostomus vero : Osculatur os, inquit, per quod emissa de corde confessio pœnitentis exierat. Amplexus et oscula signa sunt, tum veniæ et reconciliationis, tum singularis amoris et benevolentiæ, tum gaudii et exultationis, quo Deus et angeli mirifice gaudent super uno peccatore pœnitentiam agente. Hoc enim demonstrare hic vult Christus, ut jam sæpius monui.

21. Dixitque ei filius : Pater, peccavi in coelum, et coram te : jam non sum dignus vocari filius tuus. — Cupit per gratiam fieri, quo fatetur se indignum esse per meritum, ait Interlinearis. Vide dicta vers. 18. Porro, omittit hic τὸ « fac me unum de mercenariis tuis, » sive quia pater ex amore et gaudio verba ejus interrupit et præscidit, dicens servis : « Cito proferte stolam primam ; » sive quia amplexus et osculum patris ei hoc desiderium excusserunt, ac filiationis spem

Vers. 21.

dederunt. Unde S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII : « Non addit, inquit, quod dixerat : Fac me unum de mercenariis tuis, id enim post patris osculum jam generosissime dedignatur. » Titus tamen censet eum hoc dixisse, sed a Luca omissum esse, quasi ex dictis sat cognitum.

Vers. 22. 22. DIXIT AUTEM PATER AD SERVOS SUOS : CITO PROFERTE STOLAM PRIMAM, ET INDUITE ILLUM, ET DATE ANNULUM IN MANUM EJUS, ET CALCEAMENTA IN

Vers. 23. PEDES EJUS : 23. ET ADDUCITE VITULUM SAGINATUM, ET OCCIDITE, ET MANDUCEMUS, ET EPULEMUR. — « Servi » sunt angeli vel sacerdotes, ait Theophylactus; vel prædicatores, ut vult S. Augustinus, loco citato; hi enim sunt servi et administri reconciliationis peccatoris cum Deo.

Stola prima quæ? STOLAM PRIMAM, — id est pristinam, qua ante abitum uti solebat in domo patris, quæ erat vestis pretiosa usque ad talos demissa; certam enim et pristinam stolam, illamque eximiam, hic notari patet ex duplici articulo Græco, τὴν στολὴν τὴν πρώτην : erat ergo hæc stola pristina toga talaris, quæ nobilium erat filiorum, quam abiens in domo patris reliquerat, viatoris habitum assumens. Hinc in Vitis Patrum, lib. VI, libello 1, n. 16 :

Exemplum duarum mulierum pœnitentium. Episcopus quidam in spiritu vidit duas mulieres peccatrices, sed pœnitentes, post confessionem in sancta Communione alba stola vestiri, splendidas habere facies totumque corpus magno lumine coruscare. Causam petiit ab angelo sibi apparente, ab eoque audivit « illas per confessionem et lacrymas divinum meruisse numerum. » Confessio ergo pœnitentes in divinum cœlitum numerum transcribit.

Annulus aureus index hominis liberi, ut et calceus. ANNULUM — aureum, qui index est hominis liberi et divitis, vel nobilis, æque ac calceamentum; servi enim incedebant sine calceis nudipedes, liberi vero calceati.

VITULUM SAGINATUM. — Græce, *vitulum illum*, scilicet singularem, quem saginari jussi in festum et epulum aliquod solemne, quale nunc occurrit.

Porro hæc omnia, stola prima, annulus, calcei et vitulus saginatus, significant *primo*, gaudium patris, id est Dei et angelorum exultationem de peccatore pœnitente et converso; *secundo*, peccatorem in eumdem, aut etiam meliorem quam ante peccatum habuerat, statum a Deo clementissimo restitui.

Possunt tamen sigillatim singula ita adaptari cum S. Augustino, Hieronymo, Beda, ut per « stolam primam » accipiamus, non innocentiam : hæc enim, æque ac virginitas, semel amissa, nulla Dei potentia reparabilis est; sed pristinam gratiam et charitatem. Unde Interlinearis stolam primam interpretatur vestem Spiritus Sancti, quæ nos certificat de hæreditate immortalitatis habenda; S. Ambrosius, amicum sapientiæ; S. Augustinus, dignitatem quam perdidit Adam.

Per « annulum » accipe imaginem Dei expressam, quam varii in variis virtutibus collocant. « Annulus, ait Beda, sinceræ fidei signaculum est. » « Annulus, ait S. Chrysostomus in *Catena*, est signaculi salutaris symbolum, et desponsationis insigne, et nuptiarum pignus. » « Annulus, ait Glossa, est signaculum fidei, quo signantur promissa in cordibus credentium. » Et Interlinearis : « Annulus est signaculum similitudinis Christi et expressio veritatis. » « Annulus, ait S. Augustinus, est Spiritus Sancti pignus; gratiæ enim participatio significatur per digitum. » Vide quæ de symbolis annuli dixi *Genes.* XLI, 42; *Jerem.* XXII, 24, et *Aggæi* II, 24. « In manum, » id est in operibus, ait Interlinearis, ut per opera fides clarescat, et per fidem opera confirmentur; manibus enim fiunt opera.

Calceamenta quid significent? Per « calceamenta in pedibus, » significatur promptitudo et cursus ad actus virtutum, præsertim ad prædicationem Evangelii. Pœnitentes enim maxime sitiunt aliorum pœnitentiam et salutem. Ita S. Hieronymus, Ambrosius, Beda et S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* Calceus, ait, est properatio evangelizandi, ad non tangenda terrena; ut per lubricum mundi, ait S. Chrysostomus, fixus incedat; vitæ cursus in Scriptura pes appellatur. Rursum « calceamenta » sunt exempla piorum, quæ dum quasi pedis gressum monstrant, muniunt et roborant ad eadem imitandum.

Vitulus saginatus est Christus. « Vitulus saginatus » est Christus, tum in Eucharistia justos æque ac peccatores post pœnitentiam carne sua pascens et saginans; tum suis sanctis inspirationibus aliisque mille modis pœnitentes, et recens conversos miris consolationibus oblectans et mulcens. Ita Interlinearis. « Christus, inquit, est vitulus saginatus, omni spirituali virtute opimus, ut pro totius mundi salute sufficiat. » Et Chrysostomus : « Christus vitulus dicitur, ob immolati corporis hostiam; saginatus, quia pro totius mundi salute sufficit. » Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* : Christus, ait, vitulus saginatus, id est opprobriis satiatus : præcipit pater eum adduci, id est prædicari; et occidi, id est ejus mortem insinuari : tunc enim cuique occiditur, cum credit occisum.

ET MANDUCEMUS, ET EPULEMUR. — Deus, inquit Euthymius, « edere dicitur, ad lætitiæ communicationem. » « Nulla enim, ait S. Hieronymus, *epist.* 146, potest esse jucunditas, nisi Patre nobiscum celebrante convivium. » « Patris autem cibus, ait Beda, est salus nostra. » Audi S. Ambrosium : « Paternus est cibus salus nostra, et Patris gaudium nostrorum redemptio peccatorum. » Et Glossam : « Refectio Dei et Sanctorum est salus peccatorum; et nota quod post datam stolam, annulum et calceamenta, vitulus immolatur; nisi enim quis spem primæ immortalitatis induerit, et annulo fidei opera munierit, et fidem confitendo prædicaverit, cœlestibus non potest Sacramentis interesse. »

Vers. 24. 24. QUIA HIC FILIUS MEUS MORTUUS ERAT, ET

REVIXIT : PERIERAT, ET INVENTUS EST. ET COEPERUNT EPULARI. — « Mortuus, » per culpam prodigalitatis et luxuriæ; « revixit, » per gratiam pœnitentiæ. Epulum hoc, ut dixi, non aliud significat quam ingens gaudium Dei et angelorum de peccatore converso. Homines enim carnales sua gaudia ponunt in epulis; cœlestes enim delicias ignorant, quia eas nunquam gustarunt.

Vers. 25. 25. ERAT AUTEM FILIUS EJUS SENIOR IN AGRO : ET CUM VENIRET, ET APPROPINQUARET DOMUI, AUDIVIT SYMPHONIAM ET CHORUM;

Vers. 26. 26. ET VOCAVIT UNUM DE SERVIS, ET INTERROGAVIT QUID HÆC ESSENT.

Vers. 27. 27. ISQUE DIXIT ILLI : FRATER TUUS VENIT, ET OCCIDIT PATER TUUS VITULUM SAGINATUM, QUIA SALVUM ILLUM RECEPIT.

Vers. 28. 28. INDIGNATUS EST AUTEM, ET NOLEBAT INTROIRE. PATER ERGO ILLIUS EGRESSUS, COEPIT ROGARE ILLUM. — Indignatio hæc et murmur senioris filii, id est justorum, emblema est parabolæ, ut ostendatur æquitas hujus gaudii Dei et angelorum de peccatore converso ; sive quid murmurantibus de tanta pœnitentium gratia et gloria, juste respondere possit Deus. « Ostendit siquidem hujusmodi indignatio, ait Euthymius, quod tantam demonstrat circa eos qui resipiscunt gratiam et gaudium, ut cæteris invidiam movere possit. » Sic quoque Theophylactus, ac Titus, et S. Chrysostomus in *Catena;* nam alioqui certum est justos non invidere peccatoribus pœnitentibus gratiam et gloriam, sed potius mire de ea gaudere et exultare. Simile ostendit Matthæus, xx, 11, in murmure operariorum primo venientium ad vineam. Aut potius, indignatio hæc et murmur senioris significat invidiam et murmur Pharisæorum, qui se putabant justos, et Christo obmurmurabant, quod peccatores reciperet et foveret. Hæc enim tota parabolæ hujus fuit occasio, æque ac scopus, ut patet ex initio capitis. Ita S. Hieronymus, Jansenius et alii.

Pari modo significatur hic Judæorum invidia et murmur contra Apostolos, qui Evangelium a Judæis incredulis transtulere ad Gentiles. Ita S. Ambrosius : Judæi, ait, Gentibus beneficium paternæ benedictionis inviderunt. Et S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIII et seq. : Indignatur, ait, et nunc, et non vult intrare. Cum vero plenitudo Gentium introierit, egreditur pater, ut etiam omnis Israel salvus fiat. Ita et S. Hieronymus. « Senior, ait Ambrosius, dicitur, eo quod cito aliquis per invidiam consenescat. » Invidebat enim senior fratri juniori, ut patet ex sequenti. Porro, invidia exedit et corrodit hominem, itaque facit ut cito senescat. Idem facit amor, sed altero ex capite, quia scilicet spiritus vitales dissipat et effundit. Unde proverbium : « Amantes repente senescunt; » et, ut ait Theocritus : « Amantes in diem senescunt. »

Amantes cito senescunt.

AUDIVIT SYMPHONIAM. — Arabicus, *concentum musicum,* hoc est, ut explicat S. Augustinus loco jam sæpe citato, audivit Apostolos Spiritu Sancto plenos, consonis vocibus Evangelium prædicantes: legit aliquem Prophetarum, et in eo quærens quodammodo interrogat : Unde ista festa in Ecclesia celebrentur, in qua se esse non videt? S. Ambrosius vero : Audivit, inquit, plebis Christianæ concordiam concinentis, et de peccatore salvato lætitiæ suavitatem resonantis : foris stat, eo quod malevolentia eum excludit. Et Glossa : Symphonia Ecclesiæ, ait, est diversarum ætatum et virtutum concordia, indeque chorus, id est exultatio et quasi spirituale tripudium.

Tropologice : vide Salmeronem, tom VII, *tract.* 27 et 28. « Hoc convivium, ait S. Hieronymus, *epist.* 146, quotidie celebratur, quotidie pater filium recipit, semper Christus credentibus immolatur. »

PATER ERGO ILLIUS EGRESSUS, COEPIT ROGARE EUM. — Symbolice, notat Deum per Christum et Apostolos invitasse et rogasse Pharisæos et Judæos Christo incredulos, ut in Christi Ecclesiam ingrederentur, ibique communi fidelium epulo et gaudio fruerentur; sed illi id facere noluerunt ex odio et invidia, tum Christi a se crucifixi, tum Gentilium in Christum credentium : idipsum autem facient in fine mundi convertendi ab Elia. Ita S. Augustinus. Mirare hic Dei bonitatem erga Judæos. « Quam benignus, ait S. Hieronymus, *epist.* 146, et clemens pater! rogat filium, ut lætitiæ domus particeps fiat. »

Vers. 29. 29. AT ILLE RESPONDENS, DIXIT PATRI SUO : ECCE TOT ANNIS SERVIO TIBI, ET NUNQUAM MANDATUM TUUM PRÆTERIVI, ET NUNQUAM DEDISTI MIHI HÆDUM, UT CUM AMICIS MEIS EPULARER. — « Servio tibi; » Syrus addit, *servitutem,* nimirum serviebant Judæi in oneribus legis in tot lustrationibus, oblationibus, victimis, cæremoniis, etc.

ET NUNQUAM MANDATUM TUUM PRÆTERIVI. — Responsum hoc notat mendacem arrogantiam et ingratitudinem Judæorum, qui sua opera legis jactabant et Dei beneficia plurima in se collata obliviscebantur : mentiuntur enim se nunquam Dei mandatum præteriisse, cum plurima prætereant, ac « quasi non sit præterire mandatum, saluti fratris invidere, » ait S. Hieronymus, *epist.* 146. Simili arrogantia Pharisæus justificat seipsum, ac despicit Publicanum, *Lucæ* XVIII, 11. Ita S. Ambrosius. Verum tamen est Judæos non præteriisse mandatum de uno Deo colendo, quia idola non coluerunt, sicuti Gentiles, uti explicat S. Augustinus, loco citato, et Interlinearis.

Hædus quadruplex.

ET NUNQUAM DEDISTI MIHI HÆDUM. — Hædum hunc symbolice varie explicant Patres. *Primo*, S. Hieronymus, *epist.* 146, *q. d.* Nullus sanguis Prophetæ vel sacerdotis, a Romanorum imperio et jugo nos liberavit; et pro luxurioso filio, id est pro Gentibus, pro peccatoribus totius creaturæ gloriosus sanguis effusus est. *Secundo,* Theophylactus : « Hædum, » ait, id est persequentem me peccatorem nunquam decrevisti mei causa

mactandum esse. *Tertio,* S. Augustinus, *q. d.* Nunquam te, o Christe, mihi ad refectionem dedisti, eo quod te hædum, id est peccatorem, et legis Mosaicæ prævaricatorem æstimavi. *Quarto,* S. Ambrosius : Judæus, ait, hædum requirit, Christianus agnum : ideo illis Barabbas solvitur, nobis agnus (Christus) immolatur.

Vers. 30. 30. SED POSTQUAM FILIUS TUUS HIC, QUI DEVORAVIT SUBSTANTIAM SUAM (Græce σοῦ, id est *tuam* ; sic et Syrus : quam tu scilicet illi dedisti) CUM MERETRICIBUS, VENIT, OCCIDISTI ILLI VITULUM SAGINATUM. — Accusant Pharisæi Deum et Christum de vitio acceptionis personarum, quod indignos dignis, puta Gentiles et peccatores Judæis et Pharisæis, præferat; sed falso : nam Gentiles et peccatores per fidem in Christum et pœnitentiam, faciebant se dignos Evangelio et gratia Christi; Pharisæi vero per infidelitatem, superbiam et invidiam illa se faciebant indignos; unde illi a Christo electi, hi reprobati sunt, *Matth.* XX, 16.

Vers. 31. 31. AT IPSE DIXIT : FILI, TU SEMPER MECUM ES, ET OMNIA MEA TUA SUNT. — Arabicus, *omnia quæ sunt mihi, sunt tibi* ; in tua potestate sunt tibi mecum communia. « Omnia, » intellige legem, Prophetas, eloquia divina, ait S. Hieronymus. Adde, veram unius Dei fidem et cultum, veram Ecclesiam omniaque ejus bona, etc., hæc enim possidebat Israel, iisque ante Christum carebant Gentiles. Sensus est, *q. d.* Tu, in domo mea quasi filius, omnibus meis bonis mecum ad libitum uteris et frueris : non ergo invidere debes fratri tuo, nec ægre ferre quod ego ex omnibus bonis mihi et tibi communibus, unum vitulum in gratiam fratris tui ex longinqua regione reversi occiderim, præsertim cum ad eumdem te quoque invitaverim. Unde addit S. Ambrosius et Interlinearis : Omnia mea tua sunt, scilicet, si fratri tuo desinas invidere. Nam, ut ait S. Augustinus, loco citato : « Cupiditas nihil sine angustia, nihil cum angustia charitas tenet : cum beatitudinem istam obtinuerimus, nostra erunt ad vivendum superiora, nostra erunt ad convivendum æqualia, nostra erunt ad dominandum inferiora. » Causam dedit superius, dicens : « Sic enim a perfectis et purgatis, ac jam immortalibus filiis habentur omnia, ut sint et omnium singula, et omnia singulorum. » Hanc enim bonorum et gaudiorum omnium communicationem Beatis in cœlo præstabit, tum perfectissimus amor mutuus et charitas, tum plena beatitudo et gloria.

Vers. 32. 32. EPULARI AUTEM ET GAUDERE OPORTEBAT, QUIA FRATER TUUS HIC MORTUUS ERAT, ET REVIXIT; PERIERAT, ET INVENTUS EST. — Justissima est ratio, *q. d.* Hic mihi filius, tibi frater est; nuper vitiis diffluens, ideoque morti et gehennæ addictus. Jam pœnitens Deo, gratiæ, saluti et cœlo restituitur : quare illi non invidere et obmurmurare, sed me æque ac te cum tota familia epulari, congratulari et congaudere oportet. Jam Christus Pharisæis parabolam hanc sibi applicandam relinquit. « Hic enim, ait Theophylactus, scopus parabolæ est, propter Pharisæos obmurmurantes quod peccatores susciperet, docere quod, etiamsi justi simus, non repellendi sint peccatores, neque obmurmurandum, recipiente illos Deo. » Et paulo superius : « Dicit igitur per præsentem parabolam Dominus Pharisæis, quasi in hunc modum : Esto vos justi sitis, sicut filius ille beneplacens patri; obsecro vos justos et mundos, ne obmurmuretis in salute filiorum; est enim et ille filius. Itaque Pharisæorum mentem instruit, ut, etiamsi justi ipsi essent, et omnia mandata Dei perfecissent, gravatim ferre non deberent suscipi peccatores. »

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus discipulos hortatur ad studium beneficentiæ et bonorum operum per duas parabolas. Prima est villici iniqui; secunda est divitis epulonis, vers. 19.

1. Dicebat autem et ad discipulos suos : Homo quidam erat dives, qui habebat villicum; et hic diffamatus est apud illum quasi dissipasset bona ipsius. 2. Et vocavit illum, et ait illi : Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ; jam enim non poteris villicare. 3. Ait autem villicus intra se : Quid faciam, quia dominus meus aufert a me villicationem? fodere non valeo, mendicare erubesco. 4. Scio quid faciam, ut, cum amotus fuero a villicatione, recipiant me in domos suas. 5. Convocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dicebat primo : Quantum debes domino meo? 6. At ille dixit : Centum cados olei. Dixitque illi : Accipe cautionem tuam; et sede cito, scribe quinquaginta. 7. Deinde alii dixit : Tu vero quantum debes? Qui ait : Centum coros tritici. Ait illi : Accipe litteras

tuas, et scribe octoginta. 8. Et laudavit dominus villicum iniquitatis, quia prudenter fecisset; quia filii hujus sæculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt. 9. Et ego vobis dico : Facite vobis amicos de mammona iniquitatis; ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. 10. Qui fidelis est in minimo, et in majori fidelis est; et qui in modico iniquus est, et in majori iniquus est. 11. Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est, quis credet vobis? 12. Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est, quis dabit vobis? 13. Nemo servus potest duobus dominis servire : aut enim unum odiet, et alterum diliget; aut uni adhærebit, et alterum contemnet; non potestis Deo servire et mammonæ. 14. Audiebant autem omnia hæc Pharisæi, qui erant avari; et deridebant illum. 15. Et ait illis : Vos estis, qui justificatis vos coram hominibus; Deus autem novit corda vestra; quia quod hominibus altum est, abominatio est ante Deum. 16. Lex et prophetæ usque ad Joannem : ex eo regnum Dei evangelizatur, et omnis in illud vim facit. 17. Facilius est autem cœlum et terram præterire, quam de lege unum apicem cadere. 18. Omnis qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, mœchatur; et qui dimissam a viro ducit, mœchatur. 19. Homo quidam erat dives, qui induebatur purpura et bysso; et epulabatur quotidie splendide. 20. Et erat quidam mendicus nomine Lazarus, qui jacebat ad januam ejus, ulceribus plenus, 21. cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, et nemo illi dabat; sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus. 22. Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno. 23. Elevans autem oculos suos, cum esset in tormentis, vidit Abraham a longe, et Lazarum in sinu ejus; 24. et ipse clamans dixit : Pater Abraham, miserere mei, et mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma. 25. Et dixit illi Abraham : Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala; nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris. 26. Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare. 27. Et ait : Rogo ergo te, pater, ut mittas eum in domum patris mei. 28. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis, ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. 29. Et ait illi Abraham : Habent Moysen et Prophetas; audiant illos. 30. At ille dixit : Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agent. 31. Ait autem illi : Si Moysen et Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent.

Vers. 1.

Parabola villici apud herum diffamati.

1. DICEBAT AUTEM ET AD DISCIPULOS SUOS : HOMO QUIDAM ERAT DIVES, QUI HABEBAT VILLICUM; ET HIC DIFFAMATUS EST APUD ILLUM, QUASI DISSIPASSET BONA IPSIUS. — « Dicebat autem : » postquam Pharisæos murmurantes de pœnitentium receptione, ait Beda, tribus parabolis redarguit, quartam et quintam de eleemosyna danda et parcimonia sequenda, subjungit. Nam, ut ait Glossa : Pharisæi superbi et avari, uti pœnitentibus veniam, ita egentibus pecuniam negabant.

AD DISCIPULOS SUOS, — ad suos auditores, qui se ejus disciplinæ subdebant, etiamsi sua omnia non relinquerent, uti fecerant Apostoli. Ita Titus.

VILLICUM. — Græce, *œconomum*, id est magistrum vel præfectum domus; Arabicus, *administratorem*. Villicus ergo hic non erat villæ colonus, aut agricola, vel vinitor, sed totius substantiæ domus dominique sui, ac consequenter villæ, vel villarum ejus administrator et dispensator. Unde S. Hieronymus, *ad Algas.*, Quæst. VI, pro *villicus*, vel, ut in Græco, οἰκονόμος, vertit *dispensator*; pro *villicare*, vertit *dispensare*; et pro *villicatione*, *dispensatione*. Villicus ergo hic erat omnium heri sui bonorum, villarum et frugum administrator; ideoque villas et agros heri sui colonis et agricolis elocabat, uti patet ex sequent. Audi Varronem, lib. I *De Re rustica*, cap. II : « Villicus agri colendi causa constitutus, atque appellatur a villa; villa, quod ab eo in eam convehuntur fructus et evehuntur, cum veniunt. A quo rustici etiam nunc quoque viam *Veham* appellant propter vecturas; et *Vellam*, non *Villam*, quo vehunt et unde vehunt. »

Veha et vella quid?

Quocirca S. Ambrosius moraliter notat dicitque : « In quo ipsi discimus, non ipsi esse domini, sed potius alienarum villici facultatum. » Et Theophy-

lactus : « Primum hoc discimus, quod non sumus domini divitiarum, sed dispensatores alienarum rerum, ut illas bene dispensemus sicut ipse imperat. » Licet enim apud homines simus domini opum nostrarum, tamen respectu Dei, qui summus est dominus, earum sumus dispensatores; quia ipse eas nobis frugaliter et utiliter in nostros, et deinde in pauperum usus dispensandas tradidit, atque dispensationis earum exactam a nobis in morte et judicio rationem exiget. Hinc Apostolus, I *Cor.* IV, 1 : « Sic nos, ait, existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur. » Omnes enim dotes omniaque bona quæ habemus, non nostra, sed Dei sunt, quia ea nobis dedit : quare illorum non sumus domini absolute, sed dispensatores; quia ea non ad libitum, sed ex voluntate et præscripto Domini Dei erogare et dispensare debemus. Habes ergo insigne ingenium, acre judicium, firmam memoriam, sapientiam, eloquentiam, etc. : illorum es villicus, non dominus, quia illa non tua sunt, sed Dei dona. Vide ut illis recte utare ad Dei voluntatem et honorem, ut ipsi de iis exactam, quam ipse a te reposcet, rationem reddere valeas. Audi S. Chrysostomum, in *Catena* : « Erronea opinio est, possideri a nobis ut dominis res hujus vitæ et ut bona propria. Sumus enim velut hospites et advenæ, quibus nunc discedendum est, et dispensatores alienorum : quare nobis villici humilitas et modestia assumenda est; nil enim est nostrum, sed omnia sunt datoris Dei. »

DIFFAMATUS EST. — Græce διεβλήθη, id est *accusatus est*; Arabicus, *delatus est* : unde « diabolus » idem est quod *accusator*, quia nos apud Deum accusat, sive vere, sive falso et per calumniam : ipse ergo est calumniator omnium operum nostrorum, *Apoc.* XII, 10. Hæc accusatio fit, ait Interlinearis, quando quis non exercet opera pietatis erga illos quibus debuit; non ergo de male factis duntaxat accusamur apud Deum, sed et de bonis quæ facere debuimus, omissis. Villicus enim nihil omittere debet, quod ad officium sibi commissum et heri utilitatem pertineat.

DISSIPASSET, — epulando, potando, ludendo, donando similibusque modis illicitis sibique vetitis.

Vers. 2. 2. ET VOCAVIT (dominus ejus, uti exponit Syrus) ILLUM, ET AIT ILLI : QUID HOC AUDIO DE TE (te dissipare, vel potius dissipasse bona mea)? REDDE RATIONEM VILLICATIONIS TUÆ. — Græce, *tuæ œconomiæ*; Arabicus, *tuæ administrationis* : scilicet quantum receperis, et quomodo illud expenderis.

JAM ENIM NON POTERIS VILLICARE. — Id est, ut S. Hieronymus, amplius enim dissipare et administrare meas opes et facultates non poteris; quia pro *jam*, Græce est ἔτι, id est amplius. Unde Arabicus, *quia tu non eris mihi amplius administrator*. « Jam » ergo idem est quod *amplius*, tam hic quam cap. XV, 19, et cap. X, 14, ac *Marci* cap. XII, 34.

Idem dicit Christus cuique in morte, scilicet : « Redde rationem villicationis tuæ, » id est tuæ vitæ, tui status, officii tibi commissi, tui temporis, tui ingenii cæterarumque dotum quas Deus tibi dedit, ut iis utaris ad ejus gloriam et tuam aliorumque salutem.

Visio Joannis abbatis.

Climacus, *Gradu* 4, narrat Joannem (postea abbatem), cum ingrederetur monasterium, prima nocte vidisse quosdam per somnum, terribilem a se rationem exigere, nimirum debitum librarum auri centum; quare per triennium dedit se obedientiæ, patientiæ et injuriarum tolerantiæ : quo facto revelatum est ei decem libras ex debito esse sublatas : quare majori fervore austeritati, obedientiæ cæterisque virtutibus incumbens per tredecim annos iis exactis, vidit quosdam sibi apparentes, qui a Deo missi nuntiabant debitum omne illi esse remissum. Idem, Gradu 7 *De Luctu*, narrat mirum quid et terribile de Stephano abbate, qui in solitudine per 40 annos magna sanctitate vixerat in jejuniis, lacrymis, orationibus, adeo ut leopardum manu sua nutriret. Hic enim pridie quam moreretur, repente, inquit Climacus, animo obstupuit, apertisque oculis ad dexteram atque ad sinistram partem lectuli circumspiciebat; et quasi rationem quidam a se exigerent, cunctis qui adstabant audientibus, aiebat aliquando : « Ita sane, sic revera est, sed pro hoc tot annis jejunavi. » Aliquando vero : « Non certe, sed mentimini; hoc non feci. » Deinde rursus : « Vere me accusatis. » In quibusdam etiam aliquando aiebat : « Ita sane, et quidem ad hæc quid dicam non habeo, ideo misericordia est. » Et erat profecto spectaculum horrendum ac terrificum, invisibile illud sævissimumque judicium.

Stephano abbati moribundo peccata objecta.

Vers. 3. 3. AIT AUTEM VILLICUS INTRA SE : QUID FACIAM, QUIA DOMINUS MEUS AUFERT A ME VILLICATIONEM? FODERE NON VALEO, MENDICARE ERUBESCO. — Crimen dissipationis bonorum heri sui, villicus male sibi conscius tacite agnoscit, æque ac suam imprudentiam, quod illa abligurierit, nec in futuros usus recondiderit. Unde nil ei superest, nisi ut vel labore manuum, vel mendicando sibi victum paret : mendicare erubescit, laborare ob debilitatem vel desuetudinem nequit. Hæret ergo anxius, ac quo se vertat nescit. Vere S. Chrysostomus : « Impotentem esse in opere, ait, est vitæ inertis. »

Symbolice Glossa : « Post hanc vitam, ait, non est locus fodiendi compunctione terram animæ nostræ, ad ferendum fructum : est tunc etiam confusibile mendicare, ut fecerunt fatuæ virgines, imo inutile et impossibile. »

Vers. 4. 4. SCIO QUID FACIAM, UT, CUM AMOTUS FUERO A VILLICATIONE, RECIPIANT (debitores heri mei) ME IN DOMOS SUAS, — scilicet remittendo eis partem

debitorum, ac eorum quantitatem imminuendo, eaque de re dando eis syngraphum, ut ipsi propter hanc meam in eos beneficentiam, licet fraudulentam et hero iniquam, vicissim me villicatione privatum benefice excipiant et alant.

Vers. 5. 5. CONVOCATIS ITAQUE SINGULIS DEBITORIBUS DOMINI SUI, DICEBAT PRIMO : QUANTUM DEBES DOMINO MEO? AT ILLE DIXIT : CENTUM CADOS OLEI. DIXITQUE ILLI : ACCIPE CAUTIONEM TUAM : ET SEDE CITO, SCRIBE QUINQUAGINTA.

Cadus et batus, quid? CENTUM CADOS OLEI. — *Cadus*, vel, ut Græce est, batus, erat mensura liquidorum, sicut corus aridorum : licet autem batus major esset cado, sive metreta, ut vertit hic Syrus ; cadus enim 60, batus vero 72 continebat sextarios; tamen subinde unum pro alio accipitur. Unde S. Hieronymus, in cap. XLV *Ezech.* : Decima pars cori, ait, in liquidis vocatur batus, sive cadus. Corus autem, sive homer, continebat triginta modios : ita enim Noster vertit *Levitici* cap. XXVII, vers. 16, idemque colligitur ex Septuaginta, *Ezech.* cap. XLV, 11. Vide quæ de mensuris et ponderibus congessi in fine Pentateuchi.

Corus, quæ mensura?

ACCIPE CAUTIONEM TUAM : ET SEDE CITO, SCRIBE QUINQUAGINTA. — « Cautionem, » Græce γράμμα, id est scriptum, litteras, uti vertit Interpres, vers. 7; scilicet syngrapham, manu tua olim scriptam vel subscriptam, qua testatus es te debere hero meo centum cados. Vulgus *obligationem* vocat, id est litteras obligatorias : hæ vocantur cautio, quia per has cavetur creditori, ne debitor ei debitum negare possit. Sensus est, *q. d.* Syngrapham obligatoriam, qua olim mihi tradita testaris te hero meo debere centum cados olei, ecce tibi reddo : accipe ergo eam et lacera, ac pro ea scribe aliam, qua tantum fatearis te debere quinquaginta; ita herus doli nescius, a te tantum repetet 50, et alios 50 tibi servabis eosque mecum divides.

Cautio, quid hic?

Vers. 7. 7. DEINDE ALII DIXIT : TU VERO, QUANTUM DEBES? QUI AIT : CENTUM COROS TRITICI. AIT ILLI : ACCIPE LITTERAS TUAS (cautionem, sive syngrapham tuam, de qua vers. 5), ET SCRIBE OCTOGINTA.— Corus, sive homer, continet decem ephi, ephi autem continet tria sata, id est tres modios, *Ezech.* XLV, 11. Corus ergo continebat 30 modios.

Symbolice S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIV : « Quod autem, inquit, de centum cadis olei quinquaginta scribi fecit a debitore, et de centum coris tritici octoginta, ad nihil aliud valere arbitror, nisi ut ea quæ similiter in sacerdotes atque in Levitas Judæi, quisque operatur in Ecclesia, abundet justitia ejus super Scribarum et Pharisæorum, ut, cum illi decimas darent, isti dimidias dent : sicut non de fructibus, sed de ipsis bonis suis fecit Zachæus. Aut certe duplicet decimam, aut duas decimas dando superet impendia Judæorum. »

Vers. 8. 8. ET LAUDAVIT DOMINUS VILLICUM INIQUITATIS, QUIA PRUDENTER FECISSET : QUIA FILII HUJUS SÆCULI PRUDENTIORES FILIIS LUCIS IN GENERATIONE SUA SUNT. — « Dominus, » id est herus villici, fraudem ejus ex servis vel aliunde resciens; non Christus Dominus, ut vult Erasmus; *q. d.* Herus villici laudavit villicum iniquum, quod prudenter sibi consuluisset, licet per fraudem et damnum heri. Laudavit autem non factum, utpote injustum, sed prudentiam, vel solertiam, industriam et ingenium subtile villici; sicuti cum ingeniosum audimus facinus, damnamus scelus, laudamus ingenium.

QUIA FILII HUJUS SÆCULI PRUDENTIORES FILIIS LUCIS (id est fidei, puta fidelibus et sanctis, hi enim opponuntur filiis tenebrarum sive sæculi) IN GENERATIONE SUA (hoc est in genere suo (1)) SUNT, — scilicet in temporalibus, et maxime in malis, v. g. dolis, fraudibus et malis artibus. Est hebraismus. Vere dixit vir sapiens : « In rebus temporalibus sumus Solones, in spiritualibus moriones; in terrenis lynces, in cœlestibus talpæ. » « Prudentiores sunt filii sæculi, » ait S. Augustinus, lib. II *De Genesi ad litteram*, cap. II, ad consulendum sibimet in posterum, quamvis fraude, non jure. Ratio a priori est, quia in hominibus viget sensus et cupiditas rerum terrenarum; mens vero et spiritus languet, deprimitur et hebetatur, partim a corpore, partim a sensu et cupiditate, quo fit, ut mundani sequentes ductum sensus et cupiditatis, vivaciores et solertiores sint in temporalibus bonis sibi providendis, quam spirituales et sancti, qui ductum mentis et spiritus sequuntur, sint in spiritualibus sibi procurandis; spiritualia enim, cum sint recondita, nec oculis cernantur, vix mentem humanam feriunt.

Jam quod ad applicationem parabolæ attinet, nota scopum ejus in genere esse, ut dicatur contra avaros Pharisæos, ut docet Christus versu nono et decimo quarto, eisque vel aliis avaritiam extundat, ac doceat affectum ab amore divitiarum abstrahere, illasque in pauperes erogare. Monet enim hic Christus divites cæterosque omnes, ut meminerint se non esse pleno jure dominos, sed tantum dispensatores bonorum Dei; ideoque prudenter et sedulo illa expendant per eleemosynas, ut per eas peccata expient, ac Deo rationem villicationis suæ, id est universi christiani officii, et vitæ, æque ac opum et facultatum, exactam reddere possint; itaque ab eo laudari, præmiari et beari mereantur. Neque alia ratione villicus hic nobis imitandus proponitur : nam in

Applicatio parabolæ villici.

(1) Id est a sui similibus, ejusdem furfuris, perversæ indolis hominibus prudentiores habentur. Aliter Kuinoel, in h. l., qui ἐν τῇ γενεᾷ vertit *inter suæ ætatis homines*, et sensum totius loci, cui ironiam inesse ait, ita constituit : *Sane homines rebus terrenis unice intenti, inter suæ ætatis homines, prudentiores* (fraudibus in divitiis acquirendis utuntur) *sunt quam homines Christiani*, qui a fraudibus in acquirendis bonis alieni sunt et esse debent. Ego vero ab ista istorum providentia vos dehortor; cohortor potius vos ut, futura prospicientes, justumque divitiis fallacibus statuentes pretium, earum curam studio bonorum cœlestium postponatis, vers. 9 — 13.

fraude et injustitia, quam hero intulit, neminem licite eum imitari posse clarum est.

Quocirca S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIV, censet Christum hic argumentari a minori ad majus, *q. d.* Si villicus hic tam solerter in terra sibi providet de annona, multo magis pro vita æterna nos decet esse solertes, ut de meritis quibus in ea vivamus, simus solliciti. Rursum si hic villicus, licet fraudulentus et injustus, laudatus fuit ab hero ob hanc solertiam et providentiam, multo magis nos a Deo laudabimur, si per eleemosynam nulli damnum, sed commodum multis afferamus. Cætera sunt emblemata. Ita S. Augustinus, Euthymius, Maldonatus, Jansenius et alii. Audi S. Augustinum : « Si laudari potuit ille a domino qui fraudem faciebat, quanto amplius placent Domino Deo, qui secundum ejus præceptum illa opera faciunt? sicut etiam de judice iniquitatis, qui interpellabatur a vidua, comparationem duxit ad judicem Deum, cui nulla ex parte judex iniquus conferendus est. »

Docet ergo hæc parabola *primo,* divites tantum esse administratores opum suarum, atque a simili vel pari quemlibet hominem bonorum suorum, scilicet virium, ingenii, facundiæ aliarumque dotum non esse dominum, sed tantum esse dispensatorem. *Secundo,* quemque suis donis et dotibus a Deo acceptis uti illaque expendere debere juxta Dei Domini nostri voluntatem, ad ipsius honorem et gloriam. *Tertio,* quemque in die judicii non tantum malorum commissorum, sed et bonorum per negligentiam omissorum Christo judici exactam rationem redditurum esse : quare quisque videat ne quid mali admittat, vel boni omittat. Hic generalis est parabolæ scopus; particularis vero est is, quem subjicit Christus, vers. sequent., uti ibidem explicabo.

Vers. 9. 9. Et (id est *sic,* vel *simili parive modo;* τὸ enim *et* nectit simile simili, puta parabolam rei per eam significatæ) EGO VOBIS DICO : FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA INIQUITATIS, UT, CUM DEFECERITIS, RECIPIANT VOS IN ÆTERNA TABERNACULA. — Est hæc postparabola sive applicatio parabolæ, significans particularem et præcisum ejus scopum, finem et fructum, *q. d.* Sicut audistis villicum, qui bona heri sui dissiparat, ideoque amovendus erat ab hero a villicatione sua, per opes iniquitatis, id est inique et injuste a se usurpatas et hero suo surreptas, eleemosynam fecisse debitoribus heri sui, ut amotus ab officio, ab iis in domum reciperetur et aleretur; sic et vos, qui opes dotesque vobis a Deo datas male iis utendo dissipastis, per *mammonam,* id est opes *iniquitatis,* id est iniquas, non ob rapinam et furtum, uti fuere illæ istius villici, sed alio titulo et respectu (quem mox explicabo), facite eleemosinam pauperibus, ut, cum per mortem defeceritis et amoti fueritis ab hac vita ejusque officiis, ipsi vos recipiant in æterna cœli tabernacula.

Ubi nota : Ludit Christus in voce « iniquitatis ; » alio enim modo villicus habebat opes iniquitatis; villici enim iniquitas erat fraus, injustitia, furtum et rapina; nobis vero hæc opum iniquitas non est injustitia actualis, sed plane aliud, uti jam dicam.

Opes iniquæ sunt. Primo. FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA INIQUITATIS (1), — id est de opibus quæ iniquæ sunt, idque quadruplici sensu et causa : *Primo,* quia opes sæpe per iniquitatem, id est fraudes, usuras, injustos contractus, rapinas parentum, avorum, vel etiam proprias, corrogatæ sunt, juxta illud : « Omnis dives, aut iniquus, aut iniqui hæres, » quod citat S. Hieronymus, epistol. 150 *ad Hedibiam,* Quæst. I. Jam sæpe ignorat filius, vel nepos, hanc iniquitatem parentum vel avorum, aut certe nescit cui facienda sit restitutio : tunc ergo pauperibus illa restituere et erogare debet. Hinc S. Hieronymus, cap. VI in *Matthæi* : « Divitiæ, inquit, vocantur mammona, quia de iniquitate collectæ sunt, » quasi mammona derivetur ex מן *min,* id est *a,* et מונה *mona,* id est *violentia,* a radice ינה *iana,* id est *vim intulit;* licet verius derivetur a טמן *taman,* id est abscondit : inde etiam addito *mem* heemantico hebraice vocatur מטמון *matmon,* et chaldaice elisa littera ט *tet,* euphoniæ causa, *mammon* et *mammona; q. d. thesaurus absconditus;* solent enim opes et nummi abscondi. (Mammonæ etymon.) *Secundo,* divitiæ vocantur « iniquitatis, » sive iniquæ, id est infidæ et fallaces per hebraismum, quia vanæ sunt et mendaces, non veræ, non fideles et stabiles, sed illico possessorem deserunt et ad alium herum transeunt. (Secundo.) *Tertio,* « iniquitatis, » quia divitiæ sunt materia et illecebræ fraudum, furtorum omnisque peccati, præsertim iniquitatis et injustitiæ. (Tertio.) *Quarto,* « iniquitatis, » quia iniqui et impii putant eas solas esse divitias, non enim norunt divinas et cœlestes. (Quarto.) Ita S. Augustinus, serm. 35 *De Verbis Domini.* Hasce omnes causas spectat hic Christus.

Porro, Christus opes vocat « mammonam iniquitatis, » id est *Plutum,* qui a Gentilibus colebatur quasi deus divitiarum, *q. d.* Aurum vobis est quasi idolum, quod vos, o divites avari, amatis, et quasi adoratis; sed scitote illud idolum esse « iniquitatis, » id est vanum, mendax et falsum : illud ergo confringite et in pauperes erogate, ut illi Deum æternarum opum largitorem vobis concilient. Vide dicta *Matthæi* cap. VI, 24.

UT CUM DEFECERITIS (vita et officio dispensandi vestrum mammona, id est vestras opes : ita Theophylactus, Titus, Euthymius; unde Syrus vertit, *cum defecerit,* scilicet mammona a vobis, quod fiet in morte vestra), RECIPIANT VOS, — scilicet amici, quos vobis fecistis per mammonam ini-

(1) « Facite vobis amicos, » id est Deum vobis *amicum* reddite; legitur plurali numero *amicos,* quia respicitur dispensator ille, qui sibi sua prudentia plures *amicos* comparaverat. Christus parabolam applicans, ait : Tu fac tibi quoque *amicos,* nempe Deum.

quitatis eis erogatum, puta pauperes; hi enim, si sancti sunt et recepti in cœlum, eodem vos suis precibus et meritorum communicatione recipient: sin autem pauperes sint impii, in cœlum vos propter eleemosynæ meritum recipient, non ipsi, sed ii quorum est recipere, puta Christus, B. Virgo et sanctissimi Angeli. Sic enim Hebræi sæpe suppositum verbi subticent, quasi ex circumstantiis sat cognitum et manifestum (1).

Porro, Christus proprie de pauperibus probis et sanctis loqui videtur; quia scilicet, sæpe tales sunt pauperes, nimirum « pauperes censu, sed divites sensu, » gratia et spiritu; idque ne putent divites se beneficium dare, sed potius accipere a pauperibus; dant enim eis nummum, sed recipiunt cœlum. Unde S. Gregorius, lib. XXI *Moral.*, cap. XIV: « Debemus cogitare, ait, quod patronis potius nos recepturis in æterna tabernacula munera offerimus, quam egenis dona largimur. »

Pauperes sunt cœli janitores.

Rursum hinc disce pauperum esse cœlum, non tantum quod ipsi eo potiantur, sed quod et ipsi alios, scilicet benefactores suos, eodem introducant. Pauperes ergo sunt janitores cœli, juxta illud Christi: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » *Matth.* V. Vide ibi dicta. Idque habent non tam ex merito suo, quam ex dono singulari Dei. Ita S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXVIII: « Non propria potestate, quasi gratificando recipiunt, sed promissione atque permissione illius qui eos consilio præmonuit, ut sibi amicos facerent, et qui se ipsum pasci, vestiri, hospitio recipi, visitari in unoquoque minimorum suorum, liberatoris bonitate dignatus est. »

« Æterna tabernacula, inquit Theophylactus, pauperibus in Christo constituta sunt, in quæ possunt recipere eos qui hic ipsis amice de bonis, quæ sunt Dominica, largiuntur. Felix permutatio, cum temporaria permutantur æternis. » Quare Chrysostomus, in *Catena*: « Ars artium, inquit, peritissima, est eleemosyna, non enim nobis domos fabricat luteas, sed vitam æternam impendit.

Vers 10.

10. QUI FIDELIS EST IN MINIMO, ET IN MAJORI FIDELIS EST; ET QUI IN MODICO INIQUUS EST, ET IN MAJORI INIQUUS EST. — Nota: Hæ et similes sententiæ proverbiales practicæ prudentiæ (uti dixi in *Prov.*) non semper, sed sæpe et communiter veræ sunt, ac significant vulgo homines ita judicare solere, et suorum servorum vel amicorum fidelitatem in magnis, primo in parvis prætentare.

Modicum et minimum

Jam per *modica* et *minima* Christus intelligit bona temporalia; per *magna* vero vel *majora* intelligit bona spiritualia, tum gratum facientia, tum gratis data, uti est munus evangelizandi, *q. d.* Ut non removeamini a villicatione spirituali, ut villicus ille iniquus a villicatione temporali amotus est, vers. 2; aut etiam ut ad eam admoveamini, si necdum admoti estis, curate ut vos primo probetis in recta administratione temporalium, ut scilicet ea per eleemosynas, juxta mentem Dei Domini vestri distribuatis in pauperes; sic enim explicat Christus versu sequenti. Hactenus enim egit, ac deinceps aget de laude eleemosynæ et avaritiæ fuga. Hoc est quod ait Paulus, I *Tim.* cap. III, 5: « Si quis domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? » Porro, Christus videtur hic taxare Pharisæos infidelitatis, tam in opum dispensatione, quam in doctrina legis divinæ populo tradenda, quodque ipsi ob avaritiam indigni sint suo gradu, quia infideliter eo funguntur praveque docent populum, uti vidimus *Matth.* V et XXIII, imo eum a vero Messia avertunt. Nam contra Pharisæos hæc dici, patet ex vers. 14.

sunt bona temporalia: *Magnum* et *majus* spiritualia.

Vers. 11.

11. SI ERGO IN INIQUO MAMMONA FIDELES NON FUISTIS: QUOD VERUM EST, QUIS CREDET VOBIS? — Arabicus contrarie et affirmative habet: *Si ergo fideles fuistis in bonis iniquitatis, quis credet vobis in veritate dicenda et docenda?* Sed videtur esse mendum typographi, ac pro *fuistis* legendum negative, *non fuistis*, ut legit Noster, Græcus et Syrus. Sensus est, *q. d.* Si avare et perperam opes caducas et fallaces erogatis in pauperes, « verum, » id est opes veras, scilicet spirituales et cœlestes, puta doctrinam legis, populi instructionem, fidei et cultus Dei curam ac propagationem, quis credet vobis? Mammonam enim vocat *iniquum*, id est fallacem, caducum et falsum, quia specie et fuco verarum opum homines fallit; nec enim mentem explet, et cito perit, ac facile a furibus aliove casu eripitur, illumque opponit mammonæ vero, id est divitiis spiritualibus, quæ sunt veræ et stabiles, pretiosæ et æternæ, quæ a nemine homini invito eripi possunt, uti docet Apostolus, I *Timoth.* VI, 7. Ita Theophylactus, Euthymius, Beda hic, ac S. Irenæus, Cyprianus, Cassianus, Gaudentius, quos citat et sequitur Maldonatus.

Vers. 12.

12. ET SI IN ALIENO FIDELES NON FUISTIS, QUOD VESTRUM EST, QUIS DABIT VOBIS? — Idem fere dicit, sed alia parabola vel phrasi: mammonam, quem versu præcedenti vocavit *iniquum*, hic vocat *alienum*. Porro, opes temporales vocat alienas, *primo*, quia alienæ sunt a natura rationali et spirituali, qualis est homo, cum sint inanimes et corporales, puta æneæ, aureæ, argenteæ; quare non tam hominis, quam mundi sunt opes, quas homo a mundo uti accepit in vita, sic et in morte eidem reddet. *Secundo*, respectu Dei, quia a Deo illarum non tam domini et proprietarii, quam administratores et rerum alienarum dispensatores constituti sumus, ut eas

Opes vocantur alienæ. Primo.

Secundo.

(1) « Cum defeceritis, » Græce ὅταν ἐκλίπητε, scil. τὸν βίον, id est, *cum vitam reliqueritis*, *vita functi fueritis.* Pro ἐκλίπητε, in nonnullis libris legitur ἐκλίπῃ, scil. βίος, vel μαμωνᾶς τῆς ἀδικίας. Sed lectio ἐκλίπητε anteponenda est, et præstantissimo Griesbachii, Knappii et aliorum patrocinio commendatur.

aliis egentibus juxta Dei voluntatem partiamur. Ita Titus : « Opum copiam, inquit, alieni nomine designat, quandoquidem opibus affluere, si hominis naturam spectemus, ab homine alienum est. Si cui autem adsunt, extrinsecus et quasi per accidens advenerunt. » « Sunt, ait Ambrosius, alienæ ab hominum natura, quia non sunt homini perpetuæ, neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt. » Et S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXV : « Alienas, inquit, appellat terrenas facultates, quia nemo eas secum moriens aufert. Nihil intulimus in hunc mundum : haud dubium quod nec auferre quid possumus, » I *Timoth.* VI, 7. Denique Euthymius : « Alienum nominat terrenas divitias, quippe quæ apud illum non permaneant, qui est eas assecutus. » Jam S. Hieronymus, epist. 151 *ad Algasiam*, Quæst. V, sic exponit, *q. d.* « Si carnales divitias, quæ labuntur, non bene dispensatis, veras æternasque divitias doctrinæ Dei quis credet vobis? Et si in iis quæ aliena sunt (alienum autem est a nobis omne quod sæculi est), infideles fuistis ; ea, quæ vestra sunt et proprie deputata homini, quis vobis credere poterit? Unde corripit avaritiam, et dicit eum qui amat pecuniam, Deum amare non posse : igitur et Apostolis, si velint amare Deum, pecunias esse contemnendas. » Alium sensum magis genuinum mox in fine hujus versus subjungam.

QUOD VESTRUM EST. — Ita vocat opes spirituales et bona cœlestia, quia hæc propria sunt homini, eumque sanctificant, perficiunt, beant et in cœlum ducunt, ac in æternum cum eo permanent. « Nostrum vocat cœlestes divitias, » ait Euthymius; similiter Theophylactus : « Nostræ sunt divitiæ cœlestes et divinæ, illic noster municipatus est, eo quod homo ad imaginem Dei est conditus : pecuniæ autem et possessiones alienæ sunt ; nihil enim simile illi ex his. Divinorum autem bonorum fruitio et participatio Dei, nostra sunt. »

Dices : Homines magis amant propria, ideoque magis et fidelius ea custodiunt, quam aliena, quomodo ergo contrarium hic significat Christus? Respondeo : Vis argumenti Christi patet *primo*, in sensu parabolæ, qui est, *q. d.* Si in bonis temporalibus non fuistis fideles dispensatores, quomodo eritis in spiritualibus et cœlestibus? quis ergo cœlestia et divina vobis dare audebit? *Secundo*, eadem vis patet in ipsa parabola, quia in alienis rebus administrandis homines diligentiores et cautiores esse solent, quam in propriis, tum quia in res alienas minus juris et libertatis habent quam in suas; tum quia ex justitia ad id tenentur, cum scilicet res alienæ ipsorum curæ commissæ sunt : tunc enim si pereant, ipsi damnum domino illarum præstare et resarcire debent; res vero proprias custodire non tenentur ex justitia, sed tantum ex prudentia vel charitate : quare si per eorum imprudentiam vel negligentiam pereant, ipsis pereunt nec ulli alteri rem perditam restituere tenentur; tum denique quia majori infamiæ se exponunt in alieno, quam in suo : si enim alienum eis creditum pereat, vocabuntur in suspicionem non solum infidelitatis, sed et furti. Recte ergo argumentatur Christus, dicitque : Si in alieno fuistis infideles, quod vestrum est, quis dabit vobis? *q. d.* Si infideles fuistis in opibus temporaneis, quæ a vobis quasi alienæ sunt, erogandis in pauperes, Deus non dabit vobis opes cœlestes, quæ vestræ, id est vobis destinatæ, congruæ et propriæ sunt; qui enim aliena rapit aut perdit, sua perdere meretur. Nam ut solerter advertit Dionysius Carthusianus, de bonis vitæ dixit Christus versu superiore : « Quis credet, » seu committet, quia illis utendum est, ita ut reddenda sit de usu ratio; de bonis autem patriæ seu gloriæ, hic dicit : « Quis dabit, » quia his non est utendum, non sunt hæc ulterius referenda, nec proinde de eis reddenda ratio, sed semel datis intentissime fruendum atque inhærendum. Versum sequentem de serviendo Deo et mammonæ exposui *Matth.* VI, 24.

Vers. 14. 14. AUDIEBANT AUTEM OMNIA HÆC PHARISÆI, QUI ERANT AVARI (Græce φιλάργυροι, id est amantes argenti), ET DERIDEBANT ILLUM. — Græce ἐμυκτήριζον, id est subsannabant quasi contracto naso; μυκτὴρ enim est nasus; atque hic est gestus fastidientis, spernentis, vafre et callide irridentis, juxta illud Horatii, lib. I *Sermon. Satyr.* 6 :

> Ignotos naso suspendis adunco.

Tales sunt nasones, nasuti et nasicæ : unde Scipio a nasi magnitudine cognominatus est Nasica :

> Et pueri nasum rhinocerotis habent.

Syrus : *Pharisæi autem, cum hæc omnia audissent, propterea quod essent amantes argenti, irridebant eum.* Sic et Arabicus.

Vers. 15. 15. ET AIT ILLIS : VOS ESTIS QUI JUSTIFICATIS VOS CORAM HOMINIBUS ; DEUS AUTEM NOVIT CORDA VESTRA ; QUIA QUOD HOMINIBUS ALTUM EST, ABOMINATIO EST ANTE DEUM. — « Justificatis, » id est justitiam præ vobis fertis, simulatis, ostenditis, jactatis, captatis; in externis cæremoniis religiosi et scrupulosi, in internis vero cupiditatibus effrænes et irreligiosi. Deus autem novit corda vestra plena esse hypocrisi, avaritia, superbia, gula, luxuria.

QUIA QUOD HOMINIBUS ALTUM EST (id est splendidum, magnum, mirabile, qualis est exterior species, ficta modestia, simulata pietas et sanctitas, quam præ vobis fertis, o Pharisæi), ABOMINATIO EST ANTE DEUM. — *q. d.* Simulata vestra religio, o Pharisæi, plebi simplici est admirabilis, sed abominabilis Deo, qui internam vestram hypocrisin, superbiam, avaritiam, luxuriam, etc., clare introspicit, detestatur, abominatur et execratur.

Cætera quæ apud Lucam sequuntur usque ad vers. 19, hoc loco et tempore non sunt dicta a

Christo, sed eo quem assignat Matthæus, illaque in diversa tempora distribuit, uti videre est *Matth.* XI, 12; V, 18; XIX, 9, ubi ea explicui.

Vers. 19.

19. HOMO QUIDAM ERAT DIVES, QUI INDUEBATUR PURPURA ET BYSSO, ET EPULABATUR QUOTIDIE SPLENDIDE. — Notat S. Chrysostomus, homil. *De Divite et Lazaro*, hæc pertinere ad vers. 13 de laude eleemosynæ: quare post illa statim hæc Christus subjunxisse videtur; cætera vero intermedia eo loco pronuntiasse, quo extant apud Matthæum, ut dixi. Scripsit S. Chrysostomus hac de re quatuor insignes homilias *De Lazaro*, quæ extant in fine tom. II.

Divitis epulonis et Lazari vera historia.

HOMO QUIDAM. — Quæres, an hæc sit parabola, an vera historia? Respondeo esse veram historiam: *primo*, quia Christus eam non vocat parabolam, uti facere solet in parabolis, sed narrat quasi veram historiam; *secundo*, quia mendicus hic nominatur Lazarus, dives vero epulo vocatur *Nicensis*, ut habet Hebræorum traditio, ait Euthymius; *tertio*, quia damnatio et tormenta divitis ita plane hic narrantur, ut omnino videatur esse historia; *quarto*, quia in honorem hujus Lazari quasi Sancti, et leprosorum ulcerosorumque patroni, plures vetustæ variis in locis extant ecclesiæ, ac in primis Romæ extra urbem et portam Angelicam extat ecclesia et hospitale S. Lazari pro cura leprosorum; *quinto*, quia ita censent Tertullianus, S. Irenæus, S. Chrysostomus, S. Gregorius, Clemens Alexandrinus, Origenes, Ambrosius, Euthymius, quos citant et sequuntur Franciscus Lucas, Maldonatus, Barradius, Vincentius Regius et alii; licet S. Justinus, Theophylactus, Eucherius contrarium opinentur, scilicet hanc esse parabolam, non historiam; quia scilicet in hac historia quædam parabolica et symbolica ex hominum usu inferuntur, ut de lingua divitis, de gutta aquæ, de digito Lazari, etc.

Dives epulo fuit Judæus.

Porro, dives hic videtur fuisse Judæus, ut ex vers. 24 et 31, ubi Mosen nominat et Abraham invocat, colligit Euthymius, qui et addit Hebræos tradere illum vixisse tempore Christi ideoque de eo Christum recentem hanc narrare historiam, ut magis percellat auditores, doceatque contemnere opes et delicias exiles et breves hujus vitæ.

INDUEBATUR PURPURA ET BYSSO. — Purpura pretiosa est et augusta: unde vestis erat regum et principum. « Purpura » ergo notat divitis in vestitu luxum, æque ac fastum, quod vestiretur ut rex vel princeps; « byssus » notat ejus delicias et mollitiem; byssus enim est genus lini candidissimi et mollissimi. Audi S. Gregorium, hom. 40 *in Evang.*: « Et sunt nonnulli, qui cultum subtilium pretiosarumque vestium non putant esse peccatum. Quod si videlicet culpa non esset, nequaquam sermo Dei tam vigilanter exprimeret quod dives, qui torquebatur apud inferos, bysso et purpura indutus fuisset. Nemo quippe vestimenta pretiosa, nisi ad inanem gloriam quærit, videlicet ut honorabilior cæteris esse videatur. »

ET EPULABATUR QUOTIDIE SPLENDIDE. — Græcum εὐφραινόμενος duo significat: primo, *gaudebat, et hilaris erat*; secundo, *epulabatur*. Unde Arabicus vertit, *et jucunde vitam ducebat quotidie, et splendide vivebat*. Utrumque faciebat dives; nimirum ad epulas lautas adhibebat musicos, parasitos, odores, tibias, citharas, tripudia, et quidquid gaudium augere poterat, in eo collocans suam felicitatem, nec cogitans de altera futura, ac forte eam non credens; vivebat enim ut atheus et epicureus, juxta illud: « Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. » Quales depingit Job, XXI, 12, dicens: « Tenent tympanum et citharam, et gaudent ad sonitum organi: ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt. » Porro S. Gregorius, lib. I *Moral.*, cap. IV, docet convivia sine culpa celebrari non posse. « Pene enim semper, inquit, epulas comitatur voluptas. Nam cum corpus refectionis delectatione resolvitur, cor ad inane gaudium relaxatur. Unde scriptum est: Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Pene semper epulas loquacitas sequitur: cumque venter reficitur, lingua non refrænatur. Unde recte dives apud inferos aquam appetere describitur. » In conviviis ergo peccatur gula, lascivia, detractione, superbia, invidia, etc.

Vers. 20.

20. ET ERAT QUIDAM MENDICUS, NOMINE LAZARUS, QUI JACEBAT AD JANUAM EJUS, ULCERIBUS PLENUS. — Arabicus: *Et pauper erat, cujus nomen Lazarus: erat projectus ad portam illius, percussus ulceribus.*

LAZARUS. — « Narratio, ait S. Ambrosius, magis videtur quam parabola, quando etiam nomen exprimitur. » Et Cyrillus, in *Catena*: « Refert, ait, traditio Judæorum, fuisse tum temporis Lazarum quemdam Hierosolymis, extrema pressum inopia et infirmitate, ideoque vocatus videtur Lazarus, quasi omnium ope et adjutorio indigens, et ad illam flagitandam expositus uti exponuntur ulcerosi mendici. Mendicus, substantia pauperrimus, sed patientia et virtute ditissimus. » Ita Chrysostomus, hom. 2 *ad Populum*. Lazarus enim hebraice dicitur לעזר *laazar*, id est *ad adjuvandum*, hoc est ad adjutorium postulandum palam expositus. Unde S. Chrysostomus et Augustinus: « Lazarus, inquiunt, idem est quod adjutus, » vel potius adjuvandus; Lazarus enim omnibus objiciens sua ulcera, reipsa clamabat: Fideles, videtis meam miseriam, adjuvate me.

Lazari etymon.

JACEBAT. — Græce ἐβέβλητο, id est projectus erat et porrectus extensusque, quasi spirans cadaver, quod se movere nequit; unde a bajulis movetur et projicitur ante fores divitum vel templorum. Jacebat abjectus, ait Titus, neglectus, prostratus, pro nihilo habitus, omni cura omnique humano præsidio prorsus destitutus, idque assidue et quotidie per singulos dies, « ut videret eum dives, ait S. Chrysostomus, ejusque miseriam observare posset et exiens et revertens. » « Qua in re, ait S. Gregorius, *hom.* 40, Dominus duo judicia

explicuit, nimirum majorem divitis immisericordis damnationem et majorem Lazari miseri probationem et remunerationem. Quantas namque, inquit, hunc egenum et vulneribus obsessum, tentationes creditis in sua cogitatione tolerasse, cum ipse egeret pane, et non haberet etiam sanitatem, atque ante se divitem cerneret salutem et delicias habere cum voluptate; se dolore et frigore affici, illum gaudere conspiceret, bysso et purpura vestiri; se deprimi vulneribus, illum affluere acceptis rebus; se egere, illum nolle largiri? Quantus, putamus, fratres mei, tunc in corde pauperis tumultus tentationis fuit, cui certe ad pœnam sufficeret paupertas, etiamsi sanus fuisset; et rursum suffecisset ægritudo, etiamsi subsidium adesset? sed ut probaretur amplius pauper, simul hunc et paupertas et ægritudo tabefecit; atque insuper videbat procedentem divitem obsequentibus cuneis circumfulciri, et se in infirmitate et inopia a nullo visitari. »

Ulceribus plenus, — non solum pauper, sed etiam æger, ait S. Gregorius. Græce ἡλκωμένος, id est ulceratus, ulceribus plenus et refertus, instar leprosi. Unde multi censent Lazarum vere fuisse leprosum; qua de causa leprosi et leprosoria hunc S. Lazarum quasi patronum colunt et invocant, ab eoque Lazari et Lazaretta nuncupantur. Opponit summæ prosperitati divitis summam afflictionem Lazari : ille enim epulo erat ditissimus, hic mendicus egentissimus; ille purpura et bysso vestiebatur, hic sanie et ulceribus purpurabatur; ille quotidie epulabatur, hic fame conficiebatur.

Vers. 21. 21. Cupiens saturari de micis quæ (casu et temere) cadebant de mensa divitis, et nemo illi (non sub mensa divitis, ut aliqui pingunt, sed ante fores ejus jacenti) dabat : sed et canes veniebant, et lingebant ulcera ejus, — ut pure ejus fruerentur, ait Franciscus Lucas, itaque dolore non modico afficiebant nudum et imbellem. Non solent canes, nisi invitati, hominis viventis ac vigentis corpus lambere : verum ad hunc jacentem accurrebant, tanquam ad projectum nudumque cadaver, ut saniem vel sanguinem lingerent, quo libenter vescuntur. Nec vero ipse eos valebat abigere, adeo erat fractus viribus, ait S. Chrysostomus. Lazarus ergo miserior erat cane, tum quia ut canis jacebat ad fores divitis, nec tamen gaudebat micis mensæ quas colligunt canes; tum quia canes eum lingendo cruciabant, ac ipse suo sanguine pascens canes, ab eis quasi devorabatur. Alioqui canes lambendo ulcera, si moderate id faciant, illa emundant et sanant. Unde S. Chrysostomus : « Feræ mites (canes) lambunt ulcera, inquit, quæ nullus dignabatur lavare et contrectare, » multo minus dives epulo. Nam, ut ait S. Ambrosius, sunt divites conditionis humanæ immemores, rident inopes, et egentibus insultant, et quorum misereri decet, his auferunt.

S. Chrysostomus, homil. 1 *De Lazaro*, novem atroces Lazari afflictiones et cruciatus enumerat. *Prima*, inquit, fuit extrema ejus paupertas, ut nec micas divitis obtinere posset. *Secunda*, gravis ægritudo; totus enim erat ulcerosus, totus exhaustus et tabidus, « ut ne canes quidem posset abigere; sed vivum cadaver jacebat, videns quidem eos accurrentes, nequaquam tamen valens depellere, usque adeo illi membra erant soluta, usque adeo erant arefacta morbo, usque adeo consumpta erant afflictione, » ait Chrysostomus.

Cruces Lazari novem. Prima. Secunda.

Tertia, quod ab omnibus, etiam illis qui ei assistere debebant, erat desertus. Tertia.

Quarta, quod jaceret ante fores divitis quotidie splendide epulantis : aspectus enim continuus felicitatis divitis augebat sensum et dolorem infelicitatis Lazari, « quod in medio tam multorum jacens ebrietati indulgentium, suaviter viventium, a nemine vel vulgarem curam nancisceretur, id reddebat sensum dolorum duriorem, magisque incendebat animi ægritudinem, » ait Chrysostomus. Quarta.

Quinta, erat crudelitas divitis, qui abundans rerum copia, Lazarum tamen tam miserum cernens, præteribat quasi lapidem, nec eum aspectu vel colloquio dignabatur. Quinta.

Sexta, quod nullum haberet ærumnæ socium; hæc enim societas solet levare ærumnæ gravitatem, juxta illud : « Jucundum est in pœna habere socium. » Sexta.

Septima, quod illo ævo obscura erat resurrectionis fides et spes, quæ jam post Christum clara, mire fideles in doloribus sustentat et roborat. Septima.

Octava, quod hæc non semel, nec uno die, sed continuo per plures dies et septimanas pateretur. Octava.

Nona, quod jacturam famæ toleraret; multi enim censebant illum tanta pati ob ingentia scelera sua, quasi percussum a Deo; et tamen Lazarus velut alter Job, hæc omnia forti et invicto animo, quasi adamas sustinebat. Hæc et plura Chrysostomus. Nona.

Lazaro similis in doloribus et ulceribus, æque ac in patientia fuit S. Lydwina Schiedamensis, in Hollandia, quæ anno ætatis 14 in glaciem lapsa, costam fregit, indeque ægra triginta et amplius annos decubuit, variis et continuis doloribus a Deo immissis afflicta usque ad mortem, ut ei integram patientiæ coronam pertexeret. Lege Vitam ejus apud Surium. Nimirum voluit Deus Lazarum, Job, Tobiam, Lydwinam omnibus sæculis statuere ægrotis et afflictis in speculum et exemplar patientiæ.

Vers. 22. 22. Factum est autem ut moreretur mendicus, et portaretur ab Angelis in sinum Abrahæ. Mortuus est autem et dives, et sepultus est in inferno. — « Ut moreretur, » ex morbis, et doloribus ac rerum omnium inopia.

Et portaretur, — scilicet quoad animam separatam a corpore ulceroso, honorifice duceretur :

nec enim anima est gravis, ut portari debeat, ipsaque separata a corpore se loco movere sursumque ascendere potest.

Ministerium Angelorum animas in cœlum ducere.

Nota hic Angelorum ministerium esse animas sanctas a corpore separatas ducere in cœlum. Idem patet ex Vitis Sanctorum; nam, ut ait S. Chrysostomus, conc. 2 *De Lazaro* : « Si civitatem civitate vertentes egemus deductoribus, multo magis anima a corpore divulsa, et ad futuram transiens vitam, opus habebit viæ ducibus? » Subjunxit : « Vidistis illum in vestibulo divitis, videte eumdem hodie in sinu Abrahæ ; vidistis illum cum a canibus circumlingeretur, videte eumdem ab angelis stipatum ; vidistis illum tum in paupertate, videte nunc eumdem in deliciis; vidistis illum in fame, videte in multa rerum affluentia ; vidistis illum certantem, videte coronatum ; vidistis labores, videte præmium, quotquot estis vel divites vel pauperes. »

In sinum Abrahæ, — ut hospitem Lazarum, apud hospitalem Abraham intuitus dives, osor hospitum haberet hoc ad confusionem suæ inhospitalitatis, ait Euthymius. Nam, ut ait S. Chrysostomus, homil. 3 *De Lazaro* : « Hospitalis erat Abraham; ut igitur redarguatur divitis inhospitalitas, propterea Lazarum cum illo videt. Ille etiam prætereuntes venabatur, et in domum pertrahebat suam : hic vero etiam intra domum jacentem despexit, cumque talem thesaurum haberet, salutis parandæ materiam præteribat quotidie, nec in quod oportebat usus est pauperis propinquitate. »

Sinus Abrahæ quid?

Quæres, quis est sinus Abrahæ, et ubi situs? Respondet S. Augustinus, lib. IV *De Anima et ejus Origine*, cap. XVI : « Sinus Abrahæ est locus quietis, in quo post mortem recipiebantur, et etiamnum recipiuntur omnes imitatores fidei et pietatis Abrahæ : qui ante Christum limbus patrum, post Christum est cœlum, quod est paradisus Beatorum. » Unde Ecclesia S. Martino accinit : « Martinus Abrahæ sinu lætus excipitur : Martinus hic pauper et modicus, cœlum dives ingreditur, hymnis cœlestibus honoratur. » Et S. Augustinus, lib. IX *Confess.*, cap. III, agens de morte Nebridii : « Ille, ait, vivit in sinu Abraham. Quidquid illud est, quod illo significatur sinu; ibi Nebridius meus vivit. » Et Ecclesia pro defunctis orat Deum, ut eos transferat in sinum Abrahæ, ac det illis requiem sempiternam, « quam olim, inquit, Abrahæ promisisti et semini ejus » (1).

Cur sic dictus. Primo.

Dicitur sinus Abrahæ *primo*, quia filii suavissime in sinu parentum quiescunt : omnes autem fideles et Sancti dicuntur et sunt filii Abrahæ, qui primus in fide et sanctitate præ omnibus excelluit : unde et in limbo patrum cæterorum videtur fuisse primus et princeps. Hinc S. Ambrosius : « In Abrahæ gremio, ait, quasi in quodam sinu quietis et sanctitatis recessu. « Et S. Augustinus, serm. 110 *De Temp.* : « In sinu Abrahæ, inquit, id est in secretum ubi erat Abraham, sinus erat, quia secretum erat. »

Secundo.

Secundo, quia Abrahæ promissa fuit benedictio et beatitudo hæc, et fidelibus omnibus in ipso, ut patet *Genes.* XXII, 18.

Tertio.

Tertio, quia Abraham hospitalitate excelluit; hinc ab eo quasi in sinum recipi meruit peregrinus et inops Lazarus, quem inhospitalis ille dives respuit. Rationem hanc reddit D. Petrus Chrysologus, *serm.* 42 : « Abraham, inquit, cœlestis convivii principem humanitas Deo impensa perfecit. Nam quia duos cum Deo terrenam suscepit ad mensam, *Genes.* XVIII, 8, Orientis et Occidentis populum mensam suscipiet ad cœlestem. » Unde S. Chrysostomus : « Non juxta Abraham, inquit, sed in sinu Abrahæ, ut illum palparet, ut illum refocillaret, ut illum quasi clementissimus teneret in sinu suo et recrearet. »

Quia ergo Lazarus in terra fuit pauperrimus et contemptissimus; hinc in cœlo evasit ditissimus et honoratissimus. Ita S. Chrysostomus, homil. 2 *ad Populum*. Idem, epist. *ad Olympiadem* : « Lazarus, inquit, propter solam infirmitatem, similem Patriarchæ (Abrahæ) adeptus est finem. » Et superius : « Non quod pauperibus sit misertus, non quod oppressis affuerit, non quod boni forte aliquid fecerit, sed quod januæ divitis pertulit exclusionem, et debilitatem, et canum linguas, et despectum contra se divitis. »

Ubi situs?

Porro Theologi passim docent limbum patrum fuisse supra purgatorium et infernum. Franciscus Suarez probabiliter opinatur limbum hunc non ambire circumcirca totum infernum, sed per medium semicirculi, vel circuli imperfecti; ut scilicet relinquatur quasi os aliquod inferni liberum et apertum, per quod animæ e terra immediate descendant in infernum, alioqui enim limbum patrum transire deberent. Vide Abulensem in *Paradoxis*.

Sepultus est in inferno. — « Qui prius habuerat animam crapula sepultam et defossam in corpore, » ait S. Chrysostomus, concione 2 *De Lazaro* : « Non secus enim ille, inquit, quam si catena quadam temulentiæ ac ventris ingluvie victus esset, sic otiosam illam ac mortuam reddiderat. » Pergit Chrysostomus pathetice ad vivum metamorphosin divitis depingere, et oculis subjicere ; « Hic mihi, inquit, considera mensas argento circumtectas, lectos, tapetia, ornamenta, quæ tota in domo sunt, omnia unguenta, aromata, vini meri copiam, eduliorum varietates, ciborum delicias, coquos, adulatores, stipatores, famulos, ac reliquam universam pompam, strepitumque extinctum, marcidumque factum : ubique cinis,

(1) « In sinum Abrahæ; » hæc formula originem suam debet consuetudini veterum Judæorum aliorumque Orientis populorum, ad cœnam accumbendi. In sinu alicujus recumbebat is qui ei proximus ad mensam accumbebat. Solebant autem in conviviis dilectissimi in sinu ejus recumbere qui convivii princeps esset. Constat præterea Judæos, ut omnino felicitatem summam, ita quoque gaudia alterius vitæ, convivii imagine depingere solitos esse.

ubique favilla et pulvis, lamenta et luctus, nemine succurrente, neque semel egressam animam revocante. Tunc declaratur quid possit aurum, quid possint copiosæ divitiæ : siquidem ex tam frequenti famulitio nudus abductus est, et solus, nihil ex tanta beneficentia secum ferre valens, sed desertus, indefensus ac neglectus : nullus eorum qui prius auxiliabantur, aderat erepturus a pœna ac supplicio; sed ab illis omnibus divulsus, solus in se recepit, ut illa non ferenda supplicia sustineret. » Denique Theophylactus : « Dicendo, inquit, quod sepultus sit, insinuat obiter Dominus, quod et anima ejus locum infimum et caliginosum sortita fuerit. »

Quis hic infernus?

IN INFERNO, — id est in Purgatorio, ait Jacobus Faber Stapulensis (censet ergo ipse epulonem salvatum esse, post purgationem gulæ in igne Purgatorii). Verum hoc est paradoxum, unde alii passim infernum damnatorum hic accipiunt, asseruntque divitem hunc esse damnatum, idque satis colligitur ex versu vigesimo tertio et vigesimo quarto, et maxime vers. 26, ubi dicitur chaos magnum inter Abraham et epulonem firmatum esse : « Ut hi, inquit, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare. » Et hoc significat proprie *Infernus*, et Græcum ᾅδης, quod significat locum imum et summe tenebrosum; videtur enim ᾅδης dici quasi ἀίδης, ab α privativo, et ἰδεῖν, id est videre, quod omni visu sit privatus omnisque lucis expers. « Infernus dicit locum supplicii, » ait Euthymius. Denique omnia sequentia evincunt epulonem sepultum in inferno damnatorum.

Quodnam peccatum divitis epulonis?

Dices : Nullum hic legitur peccatum divitis, nisi quod quotidie sit epulatus; atqui epulari est peccatum veniale duntaxat, ideoque non inferno, sed purgatorio expiandum.

Respondeo : Epulari per se tantum est peccatum veniale, sed ex adjunctis sæpe est mortale; quia sæpe conjungitur cum ebrietate, crapula, libidine, detractione, fastu, ac præsertim immisericordia et contemptu pauperum. In hæc incidere necesse est eum qui totus servit ventri; nec enim simul potest quis servire ventri et Deo, uti dixit versu decimo nono. Quod ipsum exemplo epulonis confirmat hic Christus. Epulo ergo ob hæc peccata, sed maxime ob neglectum Lazari, damnatus est : Lazaro enim in tam gravi famis et ulcerum necessitate, sub peccato mortali succurrere tenebatur, per cibum et medicinas; quod cum non fecerit, gehennæ se reum effecit; « siquidem et hoc rapina est, non impertiri de tuis facultatibus, ait S. Chrysostomus, concione 2 *De Lazaro*; nam spoliatio quædam dicitur, cum accepta detinemus. » Idem rursus : « Non quia dives fuerat, torquetur, inquit, sed quia misertus non fuit. » Sic et Nyssenus. Audi S. Hieronymum, epist. 34 *ad Julianum* : « Divitem purpuratum gehennæ flamma suscepit. Lazarus pauper et ulceribus plenus, cujus carnes putridas lambebant canes, et vix de micis mensæ locupletis miserabilem sustentabat animam, in sinu Abrahæ recipitur et tanto Patriarcha parente lætatur. Difficile, imo impossibile est, ut et præsentibus quis et futuris fruatur bonis, ut et hic ventrem et ibi mentem impleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque sæculo primus sit, ut et in cœlo et in terra appareat gloriosus. »

Hinc S. Basilius, serm. 1 *De Jejunio* : « Time, inquit, delicias; epulo enim ille non ob injustitiam, sed ob mollem vitam ardet in inferno, quia molles sibi, aliis sunt duri et crudeles : adimunt enim pauperi necessaria, ut mollia et superflua dent ventri; » sicut hic epulo fecit, non tantum Lazaro, sed et cæteris pauperibus. « Etenim, inquit S. Chrysostomus, concione 3 hic *De Lazaro*, si illum perpetuo in vestibulo prostratum, quem quotidie semel atque iterum et sæpius videre cogebatur, foras prodiens ac domum rediens, non est commiseratus, erga quem casu obviorum flexus est unquam misericordia? » Permisit ergo eos fame, frigore, morbis emori. Sic hodie videre est nonnullos divites in conviviis profusos, et in pauperes contractos, ut in unum convivium insumant trecentos aureos, in pauperes vix regalem distribuant. Qui enim toti sibi student, alios negligunt; omnia enim conferunt in suas voluptates; gula enim est avarissima dicitque : Mihi totum, et tibi nihil.

Vers. 23.

23. ELEVANS AUTEM OCULOS SUOS, CUM ESSET IN TORMENTIS, VIDIT ABRAHAM A LONGE, ET LAZARUM IN SINU EJUS. — Græce additur, ἐν τῷ ᾅδῃ, id est *in inferno*. « Elevans oculos » vidit oculis; non corporis, sed mentis, revelante et ostendente Deo, « Abraham et Lazarum in sinu ejus, » jucunde quiescentem, honoratum et gaudentem. Ostendit ergo Deus epuloni sinum Abrahæ, in eoque Lazarum, « ut non tantum, ait S. Chrysostomus, *concione* 1, natura suppliciorum, sed etiam comparatione honoris illius intolerabiliorem haberet cruciatum. » Causam dat Euthymius : « Sicut enim Lazaro, cum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum divitem intueri in tot bonis; ita nunc diviti degenti in tot miseriis additio suppliciorum est, videre Lazarum in tantis bonis. »

Porro S. Gregorius, *hom.* 40, et ex eo Glossa : « Credendum est, ait, ante judicium conspici ab injustis justos quosdam in requie, ut de illorum bono crucientur; justi vero semper in tormentis injustos intuentur, ut eorum gaudium crescat, dum malum conspiciunt quod misericorditer evaserunt. »

Vers. 24.

24. ET IPSE CLAMANS : PATER ABRAHAM, MISERERE MEI, ET MITTE LAZARUM, UT INTINGAT EXTREMUM DIGITI SUI IN AQUAM, UT REFRIGERET LINGUAM MEAM, QUIA CRUCIOR IN HAC FLAMMA. — « Clamans : » « Quia magna pœna magnam vocem reddebat, » ait S. Chrysostomus.

PATER ABRAHAM. — Abraham invocat quasi pa-

trem. Erat enim Judæus, ideoque prognatus ex Abraham. Sermonem non direxit ad Lazarum, ait Theophylactus, quia erubescebat et putabat eum reminisci malorum.

MITTE LAZARUM. — « Erras, miser, ait Chrysostomus, Abraham mittere non potest, sed suscipere : ecce dives indiget paupere; adveniente morte et soluto spectaculo hujus vitæ, omnes, larvis egestatis et divitiarum depositis, ex solis operibus dijudicantur, quinam vere sint divites, qui pauperes. » Rursum S. Chrysostomus : « Jam itaque, ait, supplex dives factus est pauperi, rebus brevi commutatis, et qui Lazarum, cum proximus esset, præteribat, nunc procul absentem invocat. » Commutationem hanc graphice depingit Isaias, cap. LXV, vers. 13 : « Ecce servi mei comedent, et vos esurietis, » etc. Vide ibi dicta.

UT INTINGAT EXTREMUM DIGITI SUI IN AQUAM (ad aliquod licet exiguum dolorum levamen et solamen), ET REFRIGERET LINGUAM MEAM. — Quæ quia olim arsit concupiscentia gulæ et jactantiæ, inquit Chrysostomus, et loquacitatis, ait Interlinearis, idcirco nunc ardet incendio gehennæ, quia « per quæ quis peccat, per hæc et torquetur, » *Sapient.* XI, 17.

QUIA CRUCIOR IN HAC FLAMMA — summis et ineffabilibus tormentis, tum ardoribus incendii, tum sitis ardentissimæ. Audi Chrysologum, *serm.* 124 : « Si te, inquit, jam possidet totus ignis inferni, si te flamma gehennæ complectitur, quare solius linguæ æstibus desideras subveniri? Quia magis, inquit, lingua uritur et ardet, quæ insultavit pauperi, quæ misericordiam denegavit. » Addit Salvianus, lib. III *ad Eccles.*, divitem optasse omnibus opibus suis redimere vel unam horam cruciatus sui : « Et quid dicam, inquit, voluisse, ut interminabile illud malum redimeret facultatibus suis! Plus dico aliquid : Voluerat omnem substantiam suam tradere, ut posset in flammis unius saltem horæ requiem comparare. Quomodo non quantolibet pretio mercari requiem præoptaret, qui parvam refrigerii guttam tam magno ambitu postulabat? »

« Apte, ait S. Augustinus, serm. 110 *De Tempore*, desideravit guttam, a quo ille micam; et quantum dilexit opulentiam, non invenit misericordiam; voluit subveniri fratribus suis semper vecors, sero misericors; nihil omnino quod postulavit, accepit. » Idem, *serm.* 227 : « Divitis purpurati fuge, frater, exemplum, cujus canes pauper Lazarus suis vulneribus pavit, et micas cadentes de mensa divitis non accepit. Sed post non longum temporis intervallum mutatæ sunt vices. Pauper beatitudinem emit mendicitate, et dives supplicium facultate : ille in Abrahæ gremio ab angelis elevatur, dives vero ad inferni profunda perducitur. Totum divitis corpus flammis gehennæ consumitur, et sola lingua amplius cruciatur. Ideo sine dubio in lingua majorem sentit ardorem; quia per eam superbe loquendo contempserat pauperem. Ipsa enim lingua, quæ noluerat dicere, ut eleemosyna pauperi donaretur, gravius gehennæ flammis exuritur. O dives! qua fronte quæris guttam, qui noluisti porrigere micam? juste nunc exigeres, si dedisses. » Et inferius : « Justo judicio vicem tibi reddo, quia judicium sine misericordia ei qui non fecit misericordiam. » Et S. Gregorius, *hom.* 40 : « Qui vulnerato pauperi mensæ suæ vel minima dare noluit, in inferno positus usque ad minima quærenda pervenit : nam et guttam aquæ petivit, qui micas panis negavit. » Et S. Basilius, in *Catena* : « Condignum, ait, præmium redditur diviti; vice lyræ sonantis, gemitus; vice potus, desiderium stillæ. »

Lingua epulonis anima quæ?

Quæres, quomodo hic anima epulonis separata a corpore dicitur habere linguam, æque ac anima Lazari digitum, atque sitit ardetque, ac sitim digito Lazari per aquam relevari postulat.

Resp. Primo.

Primo, Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. II, censet animam hominis esse corpoream : quare habere suam linguam, digitos et oculos. Verum hic est error; constat enim animam hominis esse spiritalem, ac purum merumque spiritum.

Secundo

Secundo, Hugo Ætherianus, lib. II *De Regressu animarum ex inferis*, cap. XII, putat animas separatas habere quædam simulacra corporum et membrorum, sicut speculum habet simulacra objectorum; et hæc a Christo hic vocari membra. Sic et Joannes Huartus medicus, in *Examine ingeniorum*, censet animas pati ignem, quia habent simulacra membrorum, indeque sensationem.

Tertio.

Tertio, verum dico Christum loqui parabolice de epulone, quasi corpus et membra haberet, cum tamen sola anima mersus sit in infernum; voluit enim Christus integra supplicia et præmia hominum, quæ post diem judicii habituri sunt, ob oculos ponere, præsertim quia animæ supplicia non ita cognoscimus, nisi per supplicia corporis. Adde : voluit Christus congruam significare pœnam epulonis, scilicet eum qui lingua delicata peccarat, lingua pariter puniri. Denique ignis gehennæ virtute divina sicut adurit dæmones, sic et animas hominum, uti fuse docet S. Gregorius, lib. IV *Dialog.*, cap. XXVIII et sequent. Addunt nonnulli ignem gehennæ in anima damnati producere sensationem et cruciatum similem illi quem haberet in corpore, v. g. in lingua, si illi esset unita; idque animæ in Purgatorio, dum vivis sua tormenta quasi corporea repræsentarent, ab iis rogatæ, subinde confessæ sunt. Cur enim Deus non posset facere ut sentiat anima sine corpore idem, vel simile, quod sentiebat in corpore, vel quod sentiret in corpore, si illud haberet? Omnis enim sensatio animæ, etiam dum est in corpore, non est in corpore, sed in ipsa anima; anima enim sentit, videt, audit, non corpus. Vide dicta II *Corinth.* IV, 16. Unde Fran-

ciscus Lucas : Hoc intelligendum est, inquit, tali pœna affectam fuisse epulonis animam, qualem sensisset si corpore mortali igni tradito, lingua sitim passa fuisset : affligitur enim anima imaginibus rerum a corpore tractis.

Denique hæc omnia parabolice tantum significant extremam divitis miseriam et cruciatum, nam alioqui nec Beati damnatos juvare possunt, aut volunt, cum sciant id esse contra æternum Dei decretum; nec damnati id rogare aut petere queunt, vel audent; sciunt enim chaos magnum et impermeabile inter se et Beatos firmatum esse, ut ait Abraham, vers. 26, licet contrarium sentire videatur Julius Firmicus, lib. *De Erroribus profanarum religionum.*

Porro, Abraham nulla miseri divitis movetur compassione, quia voluntati et justitiæ vindictæque divinæ plane se conformat. « Justorum beatitudinem, ait Glossa, non offuscat aspecta pœna reproborum; quia cum jam compassio miseriæ non erit, minuere bonorum lætitiam non valebit. » Et S. Gregorius, *homil.* 40 : « Justorum animæ, inquit, quamvis in suæ naturæ bonitate misericordiam habeant, jam tunc auctoris sui justitiæ conjunctæ tanta rectitudine constringuntur, ut nulla ad reprobos compassione moveantur. »

Vers. 25. 25. Et dixit illi Abraham : Fili, recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala : nunc autem hic consolatur, tu vero cruciaris.

Fili. — « Vide, ait S. Chrysostomus, Patriarchæ bonitatem, filium vocat; non tamen præbet auxilium ei qui se remedio privaverat. » « Nam, ut ait Nyssenus, quia non fuit misertus, idcirco non exauditur, nec ejus vocibus misertus est Abraham, imo nec Deus. »

Recordare quia recepisti. — Græci addunt σὺ, *tu*, ad majorem emphasin, *q. d.* Tu, cum epulareris, noluisti recordari Lazari, nec Dei, nec cœli, nec gehennæ; at nunc recordare epularum tuarum, quæ te ad tartara duxerunt. « Nam, ut ait S. Gregorius hic, *homil.* 40, ad pœnam suam ei et cognitio servatur, et memoria. Cognoscit enim Lazarum quem despexit, fratrum quoque suorum meminit, quos reliquit; » « ut de visa despecti gloria, ait Glossa, et de pœna inutiliter amatorum amplius torqueatur. » Abraham vero cognovit epulationes divitis, vel Lazaro « id ei indicante, aut angelis vel spiritu Dei revelante, » ait S. Augustinus, lib. *De Cura pro mort.*, cap. xiv. Hoc enim ad statum Abrahæ, utpote patris et patriarchæ Judæorum, pertinebat.

Recepisti bona. — Græca addunt σοῦ, id est *tua* : sic et Arabicus; scilicet terrena, quæ scilicet tu vera bona æstimabas, et quasi tua ambiebas, negligens cœlestia quasi remota et a te aliena. Ita S. Gregorius, *homil.* 40 : « Mali, inquit, in hac vita bona recipiunt. Omne enim suum gaudium, felicitatem transitoriam putant. » *Secundo*, « tua, » id est tuis paucis et parvis bonis operibus quasi mercedem debita. « Significatur enim, inquit Chrysostomus, divitem, si quid boni fecit, recepisse in hoc mundo; » Lazarum vero, si quid peccavit, dedisse pœnas, *q. d.* Tu pro paucis bonis recepisti modica hujus vitæ bona; Lazarus pro paucis peccatis recepit mala. Superest ergo ut Lazarus pro reliquis patientiæ virtutumque bonis, deinceps consolationem æternam; tu vero pro reliquis epulationum tuarum sceleribus, tormenta æterna recipias. Ita S. Gregorius, *hom.* 40 : « Mala Lazari, ait, purgavit ignis inopiæ, et bona divitis remuneravit felicitas transeuntis vitæ. »

Tertio, « tua, » *q. d.* Tu accepisti portionem bonorum tuorum in hac vita, ergo nil amplius exspectes in futura : Lazarus vero non accepit portionem bonorum ejus vitæ, ergo ei debetur portio bonorum futuræ vitæ. Sic enim Deus sortes electorum et reproborum juste per justitiam distributivam distribuit, ut electis cœlestia et æterna bona, improbis et reprobis terrena et temporalia distribuat. Quare qui abundat opibus, deliciis, honoribus in terra, metuat se iis privandum in cœlo; qui vero in terra iis caret, eadem exspectet in cœlo. Id visione pulchra revelavit Christus S. Catharinæ Senensi : obtulit ei enim duas coronas, unam auream et gemmeam, alteram spineam, jussitque alterutram quam vellet eligere; sed hac lege, ut, si eligeret in hac vita spineam, in futura gemmeam acciperet; sin in hac vita gemmeam, in futura spineam exspectaret : mox illa spineam accepit capitique impressit : unde jam nacta est gemmeam in cœlo.

Eligit S. Catharina Senensis spineam coronam.

Inspice imaginem æternitatis, ubi ad palmam ducit crux, ad gladium voluptas.

Imago æternitatis.

Ad hæc Abrahæ verba exclamat S. Bernardus, in *Declamat.* : « Expergiscimini, ebrii, et flete; terribilis enim Deus in judiciis super filios hominum. Hæccine cruciatuum causa tota, quod in hoc sæculo bona recepit? ipsa plane. Neque enim ad hoc nos de paradiso voluptatis animadversio divina ejecisse videtur, ut alterum sibi hic paradisum adinventio humana pararet. Homo ad laborem natus, si laborem refugit, non facit ad quod natus est, ad quod venit in mundum. Quid respondebit ei qui misit eum, qui instituit ut laboraret? » Perurget idipsum, et causam assignat dum subdit : « Quid dicemus ad hæc, si talis finis, et tale judicium, ut extrema gaudii luctus occupet, numquid non præferenda sunt in hoc sæculo mala bonis? quippe, nec illa vera bona, nec illa vera mala esse manifestum. Vera potius sententia Salomonis : Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. »

Et Lazarus similiter mala, — scilicet ulcera, dolores, morbos, pauperiem, famem, sitim, etc., quæ epulo et similes mundani æstimant mala, cum Lazarus et Sancti ea æstiment bona, quia sunt materia virtutis, felicitatis et gloriæ. Ita S. Thomas, in *Catena*; Chrysostomus et alii : unde

Arabicus vertit, *Lazarus fuit in afflictionibus suis*.

NUNC AUTEM HIC CONSOLATUR (non active, sed passive, id est consolationem et gaudium accipit), TU VERO CRUCIARIS — siti, verme, igne aliisque tormentis inexplicabilibus et æternis, quæ in vita non cogitasti, sed cogitare et timere debuisti; quia pro palatio splendido habes tartarum, pro epulis bufones et dracones, pro odoribus fœtores, pro amicis et parasitis dæmones tortores et irrisores, pro musicis planctum horribilem, pro luce et sole tenebras cimmerias, pro purpura flammam, pro bysso picem et sulphur, pro sociis damnatos, qui instar canum ringentes se mutuo mordent et lacerant. Denique omnes tui sensus, omnia membra, omnes animæ vires et potentiæ, quas voluptate opplesti, jam cruciatibus sibi propriis iisque horrendis torquentur, sine fine per omnia sæculorum sæcula.

Vers. 26. 26. ET IN HIS OMNIBUS (id est, præter hæc omnia; Græce, *super hæc omnia*) INTER NOS ET VOS CHAOS MAGNUM FIRMATUM EST, UT HI QUI VOLUNT HINC TRANSIRE AD VOS, NON POSSINT, NEQUE INDE HUC TRANSMEARE. — « Chaos » idem est quod confusio, miscella, incondita rerum congeries; Græce est χάσμα, id est hiatus, vorago, barathrum, quod Noster apte vocat chaos : quia, ut ait Hesiodus, chaos est confusa quædam ab initio unitas, hians patensque in profundum. Ex eo et χανεῖν Græco, nos hiare dicimus. Tale chaos erat initio mundi, ut ostendi *Genes*. I, 1. Hinc patet sinum Abrahæ, id est limbum patrum, longe distare ab inferno damnatorum, qui est in centro terræ. Unde nonnulli censent utrimque interjacere Purgatorium et limbum puerorum morientium in peccato originali.

Chaos quid?

Forte etiam diviti epuloni a Deo ad majorem ejus cruciatum per visionem imaginariam ostensus fuit sinus Abrahæ, id est locus Beatorum in cœlo, ad quem paulo post mortem Christi Abraham et Lazarus cum Christo ascensuri erant. Inter cœlum enim stellatum et terram est spatium octoginta millionum milliarium, uti ex Clavio ostendi *Genes*. cap. I; jam concava cœli stellati superficies a convexa ejusdem superficie distat aliis octoginta millionibus milliarium : hæc vero convexa a cœlo empyreo longe amplius distat. Inter infernum ergo situm in centro terræ et cœlum empyreum, chaos et quasi spatium immensum et homini impermeabile interjacet. Simile et immensum interjacet chaos cruciantis semper æternitatis.

Quantum distat cœlum stellatum a terra.

Audi S. Cyprianum, serm. *De Ascens. Dom.*, ad finem : « Immortales, inquit, miseri vivent inter incendia, et inconsumptibiles flammæ nudum corpus allambent. Ardebit purpuratus dives, nec erit qui æstuanti linguæ stillam aquæ infundat. In proprio adipe frixæ libidines bullient, et inter sartagines flammeas miserabilia corpora cremabuntur, et omni tormento atrocius desperatio condemnatos affliget. Non miserebitur ultra Deus, neque tunc audiet pœnitentes : sera erit illa confessio, et cum clausa fuerit janua, frustra carentes oleo acclamabunt exclusi. Nullum ibi refrigerium, nullum remedium. Semel Christus descendit ad inferos, ulterius non descendet. Non ultra videbunt Deum in tenebris sigillati. Irregressibilis erit illa sententia, et immutabile judicium, et stabit damnationis hujus immobile constitutum. » Unde recte admonet S. Bernardus, serm. 75 *in Cantica* : « Ergo tu et in medio gehennæ exspectato salutem, quæ jam facta est in medio terræ. Quam tibi somnias proventuram inter ardores sempiternos facultatem veniam promerendi, cum jam transiit tempus miserendi? non relinquitur tibi hostia pro peccatis, mortuo in peccatis. Non crucifigitur iterum Filius Dei. Mortuus est semel, non jam moritur. Non descendit ad inferos sanguis, qui effusus est super terram : biberunt omnes peccatores terræ : non est quod sibi ex eo vendicent dæmones ad restinguendos focos suos, sed neque homines socii dæmoniorum. »

Mystice : S. Ambrosius, Chrysostomus, Theophylactus, per chaos hoc a Deo firmatum accipiunt immutabilem firmitatem conditionis et separationis Beatorum a damnatis a Deo decretam et sancitam. Ex Dei enim immobili decreto fit, ut damnati in inferno quasi in carcere ferreo et obserato compacti et conclusi sint, et in æternum a Deo, cœlo, angelis, Beatis totoque mundo separati, et quasi excommunicati sint, ut nihil ab ullo consolationis accipere queant : quæ ingens est eorum pœna et extrema desolatio et desperatio, *Apocal*. XX, vers. 1; *Matth*. V, vers. 25. Nam alioqui animæ separatæ, cum sint puri spiritus, æque ac angeli, omne chaos, omnia saxa, omnia corpora sua subtilitate penetrare et pervadere queunt. Unde S. Gregorius, *hom*. 4, et ex eo Interlinearis : « Inter divitem, ait, et pauperem chaos est, quia post mortem nequeunt merita mutari, ut damnati transeant ad sortem Beatorum, aut vice versa. » Euthymius : « Hiatum, inquit, magnum dicit firmissimum Dei præceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum et illorum commixtionem. » Titus : « Indicat discrimen quod inter justos et peccatores intercedit : ut enim oppositæ sunt illorum voluntates et studia, ita impermutabilis quoque eorumdem est status. » S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXVIII : « Significat receptis in carcere per incommutabilitatem divinæ sententiæ, nullum auxilium misericordiæ posse præberi a justis, etiamsi velint illud præbere. »

Mystice.

Allegorice : Lazarus jacens ad januam divitis repræsentat Christum, « qui se ad aures superbissimas Judæorum, ait S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXVIII, incarnationis humilitate dejecit, cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa divitis. Et quærens ab eis vel minima opera justitiæ, quæ suæ mensæ, hoc est suæ potestati, per superbiam non usurparent : quæ opera misericordiæ atque humilitatis quamvis minima, etsi non disciplina et perseverantia

Allegor.

vitæ bonæ, saltem interdum vel casu faecrent, sicut micæ de mensa cadere solent. Ulcera passiones sunt Domini ex infirmitate carnis, quam pro nobis suscipere dignatus est. Canes ergo qui ea lingebant, Gentes sunt, quos homines peccatores et immundos dicebant Judæi; et tamen passiones Domini in Sacramentis corporis et sanguinis ejus, per totum orbem jam suavitate lambunt devotissima. Sinus Abrahæ intelligitur secretum Patris, quo post passionem resurgens, assumptus est Dominus: quo eum portatum ab angelis ideo dictum puto, quia ipsam receptionem, qua in secretum Patris abscessit, angeli annuntiaverunt discipulis intuentibus; dicendo enim: Quid statis, aspicientes in cœlum? quid aliud dixerunt, nisi ullo modo posse oculos hominum usque in illud penetrare secretum, quo ibat Dominus, cum in conspectu discipulorum ferretur in cœlum? »

Symbol. Symbolice: idem S. Augustinus ibidem: « Dives epulo, inquit, sunt superbi Judæi, purpura et byssus est dignitas regni, epulatio est splendida jactantia legis; Lazarus, id est adjutus, Gentilis vel publicanus, qui tanto magis adjuvantur, quanto minus de suis viribus præsumunt; canes, homines nequissimi, qui laudant opera mala, quæ in se alius gemens detestatur: quinque fratres, Judæi sub lege, quæ quinque libris scripta. »

Huc accedit S. Gregorius, *homil.* 40: « Lazarus, ait, est Gentilis populus; vulnerum ruptio, est peccatorum confessio; non dantur ei micæ divitis; Gentiles enim ad cognitionem legis superbi Judæi non admittebant: canes, prædicatores et doctores, qui dum instruunt, quasi vulnus mentis per linguam tangunt; Abrahæ sinus, secreta requies: videt ibi Lazarum dives; infideles enim super se in requie fideles attendunt, idque a longe, quia per meritum eo non attingunt; ardent in lingua, quia verba legis in ore tenuerunt, sed non servaverunt. »

Tropol. Tropologice S. Ambrosius: « Lazarus pauper, ait, est vir Apostolicus, pauper in verbo, locuples in fide; micæ, sunt dogmata fidei; dives epulo, est hæreticus, qui divitibus abundat sermonibus; linguam enim habet loquacem, sed mentem insipientem et aridam. »

Vers. 27. Vers. 28. 27. ET AIT: ROGO ERGO TE, PATER, UT MITTAS EUM IN DOMUM PATRIS MEI: 28. HABEO ENIM QUINQUE FRATRES, UT TESTETUR ILLIS, NE IPSI VENIANT IN HUNC LOCUM TORMENTORUM.

Verisimile est hæc parabolice dici, uti de lingua, digito et oculis, quibus carent animæ separatæ, dixi vers. 24. Porro, parabola hæc sumpta est ex communi hominum in hac vita usu, quo fratres miseri fratribus suis cautum cupiunt, ne in eamdem vel similem miseriam incidant. Ad hoc autem hic inducitur, ut perarguat homines mundanos, qui vulgo rident, aut parvi æstimant et imminuunt pœnas inferni, eo quod inde nemo eas narraturus ad nos redierit.

MITTAS EUM, — Lazarum resumpto corpore, ut is, utpote fratribus notus, atque oculatus omnium testis, imo occasio et causa, efficacius fratres moveat ad credendum et pœnitendum. Simul significatur divitem post mortem eguisse auxilio Lazari, quem in vita contempserat.

Porro, quomodo animæ defunctorum viventibus appareant, vide S. Augustinum, lib. *De Cura pro mortuis*; Delrium, in *Magicis*, sub finem tom. I; Petrum Thyræum, *De Apparitionibus spirituum*.

UT TESTETUR ILLIS — quam graviter hic crucier ob meam epulationem. Rursum « testetur, » id est *contestetur illos*, id est graviter moneat et adjuret eos, ut ab epulatione desistant et pœniteant, « ne et ipsi veniant in hunc locum tormentorum. »

Quomodo potest hic dives damnatus optare salutem fratrum? Dices: Damnati in extrema sunt desperatione, odio Dei et hominum, atque omnes et omnia, etiam parentes et socios execrantur, nec cuipiam, etiam amico vel fratri bene volunt; quomodo ergo dives hic optat fratres suos evadere pœnas inferni? Respondeo *primo*: Damnati nullum bonum, puta nullum virtutis naturalis, vel supernaturalis actum elicere volunt, aut valent ex summo odio Dei omnisque boni, et ex desperatione; possunt tamen velle aliquod bonum naturale, v. g. ut parentibus et fratribus suis bene sit. Unde S. Chrysostomus, Ambrosius et Theophylactus putant divitem hunc vere et sincero animo voluisse consulere fratribus, huc enim inclinat naturalis cognatio et fratrum amor: natura enim eadem manet in damnatis; actus ergo hic est actus naturæ, non virtutis, quia in actu hoc non spectant honestatem virtutis, sive bonum honestum, sed bonum naturæ duntaxat, uti faciunt animalia suos fœtus nutriendo.

Respondeo *secundo* et melius, epulonem non tam fratribus, quam sibi voluisse consulere; malum enim fratrum æstimabat suum: nam damnatio fratrum ejus damnationem et tormenta auxisset, utpote qui eis epulationis fuerat occasio et causa. Ita S. Gregorius, Lyranus et alii. Addit Cajetanus epulonem ex superbia, qua tument damnati, hoc postulasse, ut ipse, si non in se, certe in fratribus suis, esset excelsus et beatus.

Porro « dives iste, ait S. Ambrosius, serus magister esse incipit, cum nec jam discendi tempus habeat, nec docendi. »

Vers. 29. 29. ET AIT ILLI ABRAHAM: HABENT MOYSEM ET PROPHETAS, AUDIANT ILLOS. — *q. d.* Habent scripta Mosis et Prophetarum, quæ eis in synagoga legunt et explicant Scribæ et Pharisæi. Jampridem enim Moses et Prophetæ erant mortui.

Vers. 30. 30. AT ILLE DIXIT: NON (scilicet, satis est ad eos in epulatione inveteratos convertendum: vel non audient Mosen et Prophetas, utpote jam mortuos), PATER ABRAHAM; SED SI QUIS EX MORTUIS (resurgens) IERIT AD EOS, POENITENTIAM AGENT. — Loquitur de suo sensu suoque affectu et effectu. « Sicut ipse fuerat affectus, inquit Chrysostomus, sic opinionem habet et de fratribus suis. » Id quod clarius Titus declarans, scribit: « Cur di-

ves isthæc dicit? quia ipse Prophetas nullo prorsus fructu audiverat; quæ enim ab illis prodita extabant ea propalam contempserat fabularumque loco habuerat. Ex qua re conjecturam faciebat, suos quoque fratres ita comparatos esse. Volebat enim ita dicere : Illi nunc ratiocinantur, ut quondam ego : nempe, quis inde aliquando rediit? quis ea quæ apud inferos sunt enarravit? Ea propter si quis ex mortuorum grege ad illos accederet, non denegarent illi fidem, verum dictis illius studiose intenderent. »

Vers. 31. 31. AIT AUTEM (Abraham) ILLI : SI MOYSEN ET PROPHETAS NON AUDIUNT, NEQUE SI QUIS EX MORTUIS RESURREXERIT, CREDENT. — Dicent enim Lazarum resuscitatum esse phantasma, vel illusionem dæmonum; S. Scriptura autem Mosis et Prophetarum est divina, et sanctam habet auctoritatem, summæque apud fideles (quales erant Judæi) est fidei et ponderis, juxta illud S. Petri, *epist.* II, cap. I, vers. 19 : « Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. » Verissimum id esse patet ex resuscitatione alterius Lazari et Christi ipsius; utramque enim calumniati sunt Judæi, nec ob eam in Christum credere voluerunt, *Lucæ* XVII. Simili modo Petrus, triennalis mortuus a S. Stanislao, Episcopo Cracoviensi, suscitatus, ut testimonium coram Boleslao rege perhiberet, sibi ab eo venditum fuisse agrum; eo perhibito, cum multi eum interrogarent de rebus alterius sæculi, nihil respondit, nisi hoc : « Habetis Moysen et Prophetas; non ad evangelizandum, sed ad testificandum missus sum. » Ita habet Breviarium Polonicum, die 13 maii. Dives ergo omnium quæ petiit tulit repulsam, quia scriptum est : « Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, et ipse clamabit, et non exaudietur, » *Proverb.* XXI, 13.

Mortuus triennalis resuscitatus.

Moraliter : ex hac parabola, vel potius historia discimus *primo*, Deum distribuisse sortes hominum, ac fecisse ut hi sint divites, illi pauperes : quisque ergo sua sorte, in qua a Deo positus est, contentus vivat, ac pauperes per fortem inopiæ tolerantiam, divites vero per largam beneficentiam sucurrendo pauperibus cœlum promereantur. Hac enim historia Christus vult probare id quod dixit vers. 9 : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. » Ideo enim dives ab Abraham et Lazaro non est receptus, quia non fecit eleemosynam.

Secundo, pauperes, mendicos, ulcerosos despici non debere, sed suscipi et juvari; quia, ut ait S. Gregorius, *hom.* 40; « Quos morum infirmitas vulnerat, medicina paupertatis curat, ac sæpe latet margarita in sterquilinio, » id est virtus et sanctitas latet in corruptibilitate corporis et abjectione paupertatis. Exemplum addit S. Gregorius S. Romulæ, quæ in paupertate et paralysi moriens, cum angelorum choro et concentu evecta est in cœlum. Additque : « Quotidie Lazarum si quærimus, invenimus quotidie Lazarum; et si non quærimus, cernimus. Ecce importune se pauperes offerunt, rogant nos, qui tunc pro nobis intercessores veniunt. Certe nos omnino rogare debuimus, sed tamen rogamur. Videte si negare debemus quod petimur, quando patroni sunt qui petunt. »

S. Romula paralytica in cœlum evecta.

Tertio, divites in suis divitiis non debere confidere, superbire, epulari et lascivire; utpote quæ caducæ et breves sunt, ac in morte relinquendæ : quare eis cor non apponant, sed in Deo illud figant, Deique amore in pauperes illas expendant. Plura vide apud S. Chrysostomum, homiliis quatuor *De Lazaro*, in fine tomi II; S. Gregorium, hom. 40 *in Evang.*; S. Augustinum, serm. 110 et 227 *De Tempore*.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, docet Christus cavendum esse scandalum pusillorum, dandam veniam peccanti, fidem acuendam, ut possit transferre montes. Secundo, vers. 7, per parabolam, vel potius exemplum familiare, docet ut, licet bona faciamus, tamen æstimemus nos servos inutiles, quia quod debuimus facere, fecimus. Tertio, vers. 11, curat decem leprosos, jubetque ut ostendant se sacerdotibus. Quarto, vers. 20, quærenti quando veniet regnum Dei? describit suum adventum ad judicium; aitque eum fore inopinatum, uti fuit diluvium tempore Noe, et incendium Sodomæ tempore Lot. Quare ad eum omnes sancte vivendo se comparare debere, quia ex eodem loco unus tunc assumetur, alter relinquetur.

Primam partem audivimus Matth. XVIII, 7 *et* 21, *et* Matth. XVII, 19; *quartam*, Matth. XXIV, 23 *et seq. Superest ergo hic secunda et tertia explicandæ.*

1. Et ait ad discipulos suos : Impossibile est ut non veniant scandala; væ autem illi per quem veniunt. 2. Utilius est illi, si lapis molaris imponatur circa collum ejus, et projicia-

tur in mare, quam ut scandalizet unum de pusillis istis. 3. Attendite vobis : Si peccaverit in te frater tuus, increpa illum; et si pœnitentiam egerit, dimitte illi. 4. Et si septies in die peccaverit in te, et septies in die conversus fuerit ad te, dicens : Pœnitet me; dimitte illi. 5. Et dixerunt Apostoli Domino : Adauge nobis fidem. 6. Dixit autem Dominus : Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic arbori moro : Eradicare et transplantare in mare, et obediet vobis. 7. Quis autem vestrum habens servum arantem aut pascentem, qui regresso de agro dicat illi : Statim transi, recumbe; 8. et non dicat ei : Para quod cœnem, et præcinge te, et ministra mihi donec manducem et bibam, et post hæc tu manducabis et bibes? 9. Numquid gratiam habet servo illi, quia fecit quæ ei imperaverat? 10. Non puto. Sic et vos, cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite : Servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. 11. Et factum est, dum iret in Jerusalem, transibat per mediam Samariam et Galilæam. 12. Et cum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt a longe; 13. et levaverunt vocem, dicentes : Jesu præceptor, miserere nostri. 14. Quos ut vidit, dixit : Ite, ostendite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt. 15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans Deum, 16. et cecidit in faciem ante pedes ejus, gratias agens : et hic erat Samaritanus. 17. Respondens autem Jesus, dixit : Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt? 18. Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo, nisi hic alienigena. 19. Et ait illi : Surge, vade, quia fides tua te salvum fecit. 20. Interrogatus autem a Pharisæis : Quando venit regnum Dei? respondens eis, dixit : Non venit regnum Dei cum observatione; 21. neque dicent : Ecce hic, aut ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est. 22. Et ait ad discipulos suos : Venient dies quando desideretis videre unum diem Filii hominis, et non videbitis. 23. Et dicent vobis : Ecce hic, et ecce illic. Nolite ire, neque sectemini. 24. Nam sicut fulgur coruscans de sub cœlo in ea quæ sub cœlo sunt, fulget : ita erit Filius hominis in die sua. 25. Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac. 26. Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit in diebus Filii hominis. 27. Edebant, et bibebant; uxores ducebant, et dabantur ad nuptias, usque in diem qua intravit Noe in arcam; et venit diluvium, et perdidit omnes. 28. Similiter sicut factum est in diebus Lot : edebant, et bibebant; emebant, et vendebant; plantabant, et ædificabant; 29. qua die autem exiit Lot a Sodomis, pluit ignem et sulphur de cœlo, et omnes perdidit : 30. secundum hæc erit qua die Filius hominis revelabitur. 31. In illa hora, qui fuerit in tecto, et vasa ejus in domo, ne descendat tollere illa; et qui in agro, similiter non redeat retro. 32. Memores estote uxoris Lot. 33. Quicumque quæsierit animam suam salvam facere, perdet illam; et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam. 34. Dico vobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno : unus assumetur, et alter relinquetur; 35. duæ erunt molentes in unum : una assumetur, et altera relinquetur; duo in agro : unus assumetur, et alter relinquetur. 36. Respondentes dicunt illi : Ubi Domine? 37. Qui dixit illis : Ubicumque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilæ.

Vers. 5. 5. ET DIXERUNT APOSTOLI DOMINO : ADAUGE NOBIS FIDEM. — Dixerunt hoc Apostoli, postquam non potuissent ejicere dæmonium lunaticum, idque ob parvam eorum fidem, ut ait Christus : tunc ergo majorem petiverunt, dicentes : « Adauge nobis fidem, » ut patet ex hoc loco collato cum iis quæ dicit Matthæus, XVII, 19; utrobique enim Christus idem respondet, vim fidei ut grani sinapis tantam esse, ut transferat montes.

Vers. 6. 6. DIXIT AUTEM DOMINUS : SI HABUERITIS FIDEM SICUT GRANUM SINAPIS (quod parvum quantitate, potestate est magnum, ait Chrysostomus; insinuat ergo minimum fidei magna posse; et Beda : Fides perfecta, ait, est granum sinapis : in facie est humilis, in pectore fervens), DICETIS HUIC ARBORI (vicinæ, quam ostendebat Christus) MORO : ERADICARE, ET TRANSPLANTARE IN MARE, ET OBEDIET VOBIS. — Pro *moro*, Matthæus XVII, 19, habet *monti*;

Morus arborum sapientissima; unde dicta? utrumque ergo dixit Christus. Allegorice morus dicitur quasi μῶρος, id est stulta arbor per antiphrasin, quia arborum est sapientissima; nam non emittit flores nisi transacto frigore, ne ab illo decutiantur. Morus ergo significat Evangelium crucis Christi, quod Gentilibus videtur stultitia, fidelibus autem est Dei virtus et sapientia, I *Cor.* II. Unde S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. XXXIX : « Dicant ergo, ait, illi servi per sinapis granum huic arbori moro, hoc est ipsi Evangelio crucis Dominicæ, per poma sanguinea, tanquam vulnera in ligno pendentia, victum populis præbituræ : dicant ergo illi ut eradicetur de perfidia Judæorum, et in mare Gentium transferatur atque plantetur; hac enim domestica servitute esurienti et sitienti Domino ministrabunt. »

Sic et Beda : Morus, ait, cujus colore sanguineo fructus et virgulta rubent, est Evangelium crucis, quæ per fidem Apostolorum, de Judæis, ubi velut in stirpe generis tenebatur, verbis prædicationis eradicata, et in mari Gentium plantata est. Addit Glossa : Folia mori subjecta serpenti illi necem inferunt ; sicut verbum crucis cuncta animæ noxia et venenata perimit. Ex adverso S. Ambrosius, Chrysostomus et Glossa per morum accipiunt diabolum, quem fides Christi expellit et in abyssum præcipitat. Audi S. Ambrosium : « Fructus ejus (mori) primum albet in flore, deinde jam formatus irrutilat, maturitate nigrescit. Diabolus quoque ex albenti angelicæ flore naturæ et potestate, rutilante prævaricatione dejectus, tetro inhorruit odore peccati. En tibi illum arbori moro dicentem : Eradicare, et jactare in mare; cum legionem ejicit ex homine, in porcos transire permittit; qui exagitati diabolico spiritu, se in maria demerserunt. »

Audi S. Chrysostomum, in *Catena :* Ut mori frondibus vermes (bombices, ex frondibus mori nentes sericum) aluntur, sic diabolus per cogitationes ab eis exortas, alit in nobis vermem perpetuum : sed hanc morum potest fides ab animabus evellere et in abyssum demergere.

Denique Arabicus pro *moro* vertit *sycamino*, id est sycomoro, de qua cap. XIX, 4. Porro, Christus vim fidei extollit, ut Apostolis ejus acuendæ et augmentum postulandi majus desiderium injiciat ; volebat enim postulantibus augere fidem, qui postulandi mentem et desiderium eis injecerat. Unde et postea eis fidem adauxit, præsertim cum Spiritum Sanctum in eos misit in Pentecoste. Hinc et vi excellentis fidei tam mira et tot miracula patrarunt, totumque orbem converterunt. Quare ne in tantis operibus superbiant, et vane glorientur, Christus sequenti parabola docet eos humilitatem, ut dicant : Servi inutiles sumus.

Vers. 7. Parabola servi de agro colendo regressi. 7. QUIS AUTEM VESTRUM HABENS SERVUM ARANTEM AUT PASCENTEM (oves vel boves, uti legit S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XXXIX), QUI REGRESSO DE AGRO DICAT ILLI : STATIM TRANSI (intra in triclinium; Arabicus, *ascende*) ET RECUMBE, — et accumbe mensæ, comede, vires restaura. Retundit hic Christus vanam gloriam Apostolorum, ut fide excelsa, mira et stupenda patrantes, in iis non glorientur, sed Deo, cujus est propria, omnem operum gloriam ascribant. « Jactationis affectum evellit, ait Euthymius, qui boni operationem consequitur. » Servum, non mancipium, ut volunt hæretici, sed mercenarium, qui ultra operas pactas, vel ab hero præceptas, potest aliud servitium, ad quod non obligatur, hero impendere.

Ubi nota hæreticos hoc loco abuti contra bonorum operum merita; sed immerito. Nam hic servus vere mercedem diurnam, ei ex pacto debitam merebatur, ut patet, sed non merebatur ut herus ei gratias ageret; quia non solent heri servis, quibus mercedem laboris persolvunt, agere gratias; hæc enim aguntur operi gratuito et gratis præstito : agimus enim gratias pro beneficio, quod gratis nobis confertur : ergo et nos qui servi Dei sumus, per opera a Deo præcepta, si ea præstemus, meremur vitam æternam ; sicut servus mercenarius laborans per diem meretur mercedem diurnam, ut patet *Marc.* IX, 41; *Matth.* X, 41; *Apoc.* XI, 18, et alibi : licet enim opera nostra, quatenus nostra sunt, sint parvi et quasi nullius pretii; tamen quatenus manant ex gratia Christi, ideoque Christi capitis nostri sunt opera; hinc magni sunt valoris et meriti, adeoque æternam gloriam merentur : gratia enim est semen gloriæ; præsertim quia Deus ex bonitate sua immensa, operibus nostris ex gratia Christi factis, gloriam sempiternam promittere dignatus est.

Vers. 8. 8. ET NON DICAT EI : PARA QUOD COENEM, ET PRÆCINGE TE, ET MINISTRA MIHI, DONEC MANDUCEM ET BIBAM, ET POST HÆC TU MANDUCABIS ET BIBES?

Vers. 9. 9. NUMQUID GRATIAM HABET SERVO ILLI, QUIA FECIT QUÆ EI IMPERAVERAT ?—Id est, puto quod non gratias aget servo : « Quia servo incumbit necessitas ut faciat Domini mandata, » ait Theophylactus. Sic nobis incumbit necessitas faciendi omnia quæ præcepit Deus, et novis semper studiis augendi priora, ait Beda. Sensus ergo est, *q. d.*, ait S. Ambrosius : « Sicut tu non solum dicis servo tuo : Recumbe, sed exigis ab eo aliud ministerium, et gratias ei non agis ; ita nec in te patitur Dominus unius usum esse operis aut laboris, quia dum vivimus, debemus semper operari. Ergo agnosce te esse servum plurimis obsequiis defœneratum. Non te præferas, quia filius Dei diceris : agnoscenda gratia, sed non ignoranda natura; neque te jactes si bene servisti, quod facere debuisti. Obsequitur sol, obtemperat luna, serviunt angeli. »

Vers. 10. 10. SIC ET VOS, CUM FECERITIS OMNIA QUÆ PRÆCEPTA SUNT VOBIS, DICITE : SERVI INUTILES SUMUS, QUOD DEBUIMUS FACERE, FECIMUS. — « Væ enim nobis si non fecissemus, » inquit S. Bernardus, serm. 4 in Psalm. *Qui habitat*. Sic Apostolus,

I *Cor.* IX, 16, ait : « Væ mihi est si non evangelizavero, » quia Deus præcepit mihi ut evangelizem.

Cur servum inutilem se dicat is qui aliquid meruerit.

Objiciunt hæretici : Christus hic suos fideles vocat servos inutiles, ergo ipsi suis meritis nil merentur, imo nil boni faciunt, quia nil utilitatis afferunt. Respondeo, antecedens esse falsum. Christus enim suos famulos non vocat inutiles, imo Matthæus, XXV, 23, ait : « Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui; » sed monet ut quisque fidelis se ipsum vocet servum inutilem, ad vitandam vanam gloriam, et ad majus humilitatis incrementum, æque ac meritum, ut docent S. Ambrosius et S. Chrysostomus, Theophylactus, Beda et passim alii : idque hoc sensu, non ficto et simulato, sed vero et sincero; quod scilicet implendo Dei præcepta duntaxat, nihil peculiare, nihil insigne, illustre et eximium fecerit, sed tantum id quod ex lege Dei facere debebat et ad quod sub pœna peccati obligabatur. Ideo ergo inutilis est et dicitur, quia sola præcepta complevit, consilia vero et opera supererogationis omisit, ut explicat ipse Christus, dicens : « Omnia quæ præcepta sunt; » et : « Quod debuimus facere, fecimus ; » ac proinde talis communem tantum observationis præceptorum mercedem, non vero eximiam illam observationis consiliorum Evangelicorum gloriam, coronam et aureolam assequitur, ut ait Paulus, cujus verba mox citabo.

Porro, cum nos humiliter dicemus : « Servi inutiles sumus; » tunc dicet Christus : « Euge, serve bone et fidelis, » etc., ait S. Chrysostomus.

Unde S. Bernardus, tract. *De Præcepto et dispens.*, longiuscule ante finem, sic explicat : « Servi inutiles sumus, quæ facere debueramus, fecimus. Ac si dicat : Si solis contenti estis præceptis et traditionibus impositæ legis, et non sponte etiam perfectionis vos consiliis et suasionibus mancipatis, liberi quidem estis a debito, non tamen pro merito gloriosi; evasistis pœnam, sed non acquisistis coronam. »

Hoc est quod Apostolus gratis evangelizans, cum posset alimenta a fidelibus exigere, I *Cor.* cap. IX, vers. 15, vocat gloriam suam ; nam ipse subdit : « Si evangelizavero, non est mihi gloria, necessitas enim mihi incumbit, etc. Quæ ergo merces mea (insignis et illustris?) ut Evangelium prædicans, sine sumptu (gratis) ponam evangelium. »

Multa Deo debes.

Secundo, etiam Paulus cæterique Apostoli et Religiosi observantes non tantum præcepta, sed et consilia Christi, vere dicere possunt : « Servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. » *Primo*, quia Deo debemus animam, corpus, vitam et quidquid habemus, quod nunquam exsolvere possumus, quidquid boni agamus. Hoc enim debitum est infinitum, estque multiplex, sed maxime quadruplex. Primum est debitum creationis ; ex nihilo enim a Deo creati, totum quod sumus, debemus Deo creatori. Unde Plato in *Phædone* ait hominem esse unam e possessionibus Dei. Audi S. Bernardum, serm. *De Quadruplici debito* : « Ecce, ait, in januis est, qui fecit cœlum et terram, et creator tuus est, tu creatura; tu servus, ille dominus; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, a quo totum habes, illi præcipue Domino, qui et te fecit, et benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aeris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis viribus serviendum, ne forte indignationis oculo te respiciat et despiciat, et conterat in æternum. »

Primo.

Secundo.

Secundum est debitum emptionis et redemptionis ; Christus enim nos a morte, peccato et gehenna emit et redemit pretio sanguinis sui : sumus ergo servi emptitii, imo mancipia Christi. Unde Apostolus : « Empti estis pretio magno, glorificate et portate Deum in cordibus vestris, » I *Cor.* VI, 20. Audi S. Bernardum, *serm.* jam citato : « Primo, inquit, Christo Jesu debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, et cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres. » Addit deinde multa in hanc sententiam, quæ sic ad extremum concludit omnia : « Cum ergo ei donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud est sicut stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? » Idem Bernardus, tract. *De Dilig. Deo* : « Si totum me debeo, ait, pro me facto, quid addam jam pro refecto, et refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus, quam factus. Nam qui me semel et tantum dicendo fecit, in reficiendo profecto, et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura; nec tantum dura, sed et indigna. In primo opere me mihi dedit; in secundo se ; et ubi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo et redditus, me pro me debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiam si me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum? »

Tertio.

Tertium est, quia in baptismo abrenuntiantes Satanæ, nos totos mancipavimus obsequio Christi, in eoque ipse nos regenerans, fecit homines novos et divinos, qui essent templum Dei et Spiritus Sancti.

Quarto.

Quartum, quia ipse est principium et finis noster ultimus, ad quem omnes actiones dirigere debemus. Ipse enim promisit nobis cœlestem felicitatem et gloriam sempiternam, quæ non est alia quam visio et fruitio Dei. Vide Hieronymum Platum, lib. I *De Bono status relig.*, cap. II et IV, ubi septem titulos servitutis nostræ recenset, ob quos non sumus nostri juris, sed Dei et Christi.

Quinto.

His adde « inutiles servos » nos esse respectu Dei; Deo enim, utpote immenso, ditisssimo et felicissimo, nil utilitatis afferre possumus. Unde S. Augustinus, in *Psal.* XXXIV : « Possideat te, inquit, ut possideas illum. Eris prædium ipsius, eris domus ipsius. Possidet ut prosit, possidetur

ut prosit. Numquid ut aliquid ei tu prosis? Nam dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges. »

Sexto.

Rursum « inutiles, » quia in multis peccamus, ac sic multa opera nostra vel negligentia, vel vana gloria, vel alio vitio infecta sunt. Ad hæc actiones nostræ, si in se præcise, uti ab homine manant, spectentur, inutiles sunt ad promerendam Dei gratiam et gloriam, juxta illud Apostoli, II *Corinth.* cap. IV : « Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. » Ita S. Augustinus, cujus verba mox citabo. Denique actiones nostræ omnes valoris et meriti dignitatem habent a gratia et promissione Dei, atque nobis, non Deo utiles sunt. Unde Arabicus vertit, *equidem nos servi inutiles sumus; fecimus enim quod nostra intererat.* Hinc rursum pro « inutiles, » Græce est ἀχρεῖοι, id est inutiles, irriti, infirmi, defatigati, inepti, inhabiles, vani, nullius bonæ frugis, hebetes, nequam. « Cum bonus sit Deus, ait Euthymius, servis tanquam mercenariis utitur, et servitutem eorum mercede rependit, ac debitum obsequium tanquam facinus egregium suscipit; et præmium tribuit, quod labores etiam excedat. » Similiter Cyrillus, in *Catena* : « Sic et Deus petit quidem a nobis famulatum jure servitii, verum quia clemens et bonus est, honores laborantibus pollicetur, et supereminet sudoribus subjectorum benevolentiæ magnitudo. Vincit namque bonitas ejus id quod justum et æquum est. » Hæc Cyrillus.

Id faciebant monachi Alpenses, ad quos ita scribit S. Bernardus, *epist.* 152 : « Inutiles vos reputatis, et humiles inventi estis. Recta facere et inutilem se reputare, apud paucos invenitur, et ideo multi admirantur. Hoc, inquam, hoc prorsus vos de illustribus reddit illustriores, sanctiores de sanctis, et ubicumque divulgatus est sermo iste, replevit omnia odore suavitatis. » Nam, ut idem ait, serm. 42 *in Cant.* : « Humilitas tanquam nardus spargit odorem suum, amore calens, devotione vigens, opinione redolens. »

Porro S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. XXXIX, aliter explicat; pro *inutiles* enim vertit, *supervacui*, id est qui expleto omni opere jam quasi vacui exspectant mercedem et gloriam sempiternam, quæ omnem laborem operumque valorem et dignitatem longe superat et transcendit. « Servi, ait, supervacui sumus, quod debuimus facere, fecimus, nihil in nobis operis restat : cursum consummavimus, agonem perfecimus; superest nobis corona justitiæ : omnia enim dici possunt de illa ineffabili perfruitione veritatis; et tanto magis omnia dici possunt, quanto minus aliquid digne dici potest : nam et lux est illuminatorum, et requies exercitatorum, et patria redeuntium, et esca indigentium, et corona vincentium, et quæcumque bona temporaliter transeuntia, per creaturarum partes error appetit infidelium veriora, et in æternum manentia, in creatore omnium, simul inventura est pietas filiorum. »

Hinc infert Theophylactus : « Si, ait, cum omnia mandata fecerimus, neque tunc debemus magnum quid sentire; quantum peccamus, cum maximam partem mandatorum non perficiamus, et nihilominus extollimur? »

Vers. 11.

11. ET FACTUM EST, DUM IRET (e finibus Cæsareæ Philippi aut Paneadis, ut patet *Matth.* XVII, 21) IN JERUSALEM (ad festum Tabernaculorum, ut liquet *Joan.* cap. VII, vers. 2), TRANSIBAT PER MEDIAM SAMARIAM ET GALILÆAM. — Hæ enim erant in recto itinere eunti a Cæsarea in Jerusalem. Samariæ meminit, ut suggerat rationem, quare inter decem leprosos a Christo, ut sequitur, curatos, unus fuerit Samaritanus : quia scilicet Christus transibat per Samariam, ac licet male a Samaritanis exceptus, imo hospitio exclusus in uno eorum vico, cap. IX, vers. 33, Samaritanum tamen curare voluit, ut pro maleficio rependeret beneficium. Vide Chronotaxin, quam Commentario huic præposui, n. 38.

Vers. 12. Decem leprosi sanati.

12. ET CUM INGREDERETUR QUODDAM CASTELLUM, OCURRERUNT EI DECEM VIRI LEPROSI, QUI STETERUNT A LONGE. — « Cum ingrederetur, » id est cum jam esset ingressurus. Leprosi enim, tanquam immundi, non poterant ingredi urbes, oppida et castella, ne oppidanis suam lepram, æque ac immunditiem legalem (quæ in lege veteri contrahebatur ex contactu leprosi et immundi) afflarent; ut patet *Num.* V, 2; quare ante castellum occurrerunt Christo. Ita Theophylactus. Simili modo videmus jam leprosos non degere in urbibus, sed ante urbes erigi eis domum in via publica, in qua habitent, et eleemosynam a transeuntibus petant. « Decem viri leprosi, quos morbi communicatio adunaverat, » ait Euthymius, nam alioqui « Judæi non coutuntur Samaritanis, » *Joan.* IV, 9. Videntur hi decem leprosi conspirasse, ut simul Jesu occurrerent, ac communi voce sanitatem flagitarent, itaque quasi manu facta Jesu clementiam expugnarent. Porro in Judæa, æque ac in Ægypto abundant leprosi, ob ingentes regionis calores, ait Galenus.

STETERUNT A LONGE, — quasi immundi, et extra cœtum mundorum, ne eum suo halitu inficerent, ablegati.

Tropologice : lepra est concupiscentia, hæresis et peccatum quodlibet, uti ostendi *Levit.* XIII et XIV, et *Matth.* VIII, 2.

Lepra quid?

Vide Guilielmum Ader medicum, lib. *De Ægrotis Evangelicis,* part. III, quæ est de elephantiasi, sive de lepra, ubi eam ex materia et causa efficiente sic definit : Lepra est morbus contagiosus totius corporis, sed maxime externarum partium, scilicet musculorum et cutis, ex humoris melancholici assatione, exustione et mala qualitate proveniens. Signa ejus æquivoca et generalia, ideoque minus certa dat sexdecim. *Primum,* inquit, est durities et carnium tubercula. *Secun-*

Lepra signa sexdecim æquivoca.

dum, est color tenebrosus, quem medici vocant morpheatum. *Tertium*, pilorum casus et decidentia. *Quartum*, musculorum manus, maxime pollicis, consumptio et tabes : pollici enim tota manus innititur; nec inepte, inquit, pollice excisos, indeque animosa vi cordis carentes, timidosque vocant *poletruncos*, italice *poltroni*, gallice *poltrons*. *Quintum*, est stupor et abolitus sensus partium extremarum. *Sextum*, scabies et impetigines. *Septimum*, grandines et tubercula sub lingua, a retorrido calore humido ex humore crasso congesta, ut et illic varicosæ venæ : unde lingua intumescit. *Octavum*, ardor et cutis punctura ac prurigo. *Nonum*, cutis crispa, qualis est anserum. *Decimum*, unctuosa cutis, quæ aspersam aquam cito respuit. *Undecimum*, infebricitatio, sive quod febre careant. *Duodecimum*, si sint astuti, dolosi, mendaces et furiosi. *Decimum tertium*, insomnia cum pavore formidolosa. *Decimum quartum*, pulsus exilis et creber tardusque. *Decimum quintum*, sanguis arenosus, luridus, plumbeus et niger. *Decimum sextum*, urina alba et livida, quia cruda.

Lepræ sex alia signa univoca et propria.

Sex deinde univoca et propria, ideoque certa lepræ signa affirmat. *Primum*, est oculorum et aurium rotunditas : corrumpitur enim pyramidalis nativa in oculo figura, carne scilicet in osse lacrymali, ad radicem nasi jacente, siccitate marcida, et oculorum musculis contabescentibus, quorum deformitate in orbem fastigiatur oculi figura, eademque de causa rotundantur aures, absumpta nempe pinnula. *Secundum* signum est in superciliis, quorum depilatione et tuberibus simiarum faciem repræsentant leprosi. *Tertium*, est in dilatatione narium : quia nempe narium partes (quæ Rufo Ephesio alæ et pinnulæ dicuntur) exterius amplificantur et dilatantur, interius comprimuntur et subsidunt. Illud ab humorum influxu, hoc autem a carie, et interstitii narium putredine dependet. *Quartum*, in voce rauca, clangosa, et tubarum more sonora contingit, juxta illud :

Classica raucisonos disclangit buccina bombos.

Quintum, est fœtor anhelitus totiusque corporis male sapida olidaque aura. *Sextum*, est aspectus satyricus, horribilis et visus ingratus. Quo signo, cum figuræ depravatione, labrorum crassitie, nasique firmitate judicarunt antiqui medici Græci confirmatos leprosos. Denique in leproso membrorum extrema, putredine et carie exesa decidunt, omnis perit corporis nitor, prorsusque humana facies transit in satyricam, ut de leproso facile dicas quod de Satyro capto ad Apolloniam Plutarcus refert, qui οὐδὲν συνετῶς loquebatur.

Lepra inveterata et perfecta incurabilis et exitialis.

Subdit deinde lepram inveteratam et perfectam esse incurabilem et exitialem, ac hominem ad mortem deducere ; moriuntur enim fatiscenti incendio, et depeculato vitæ genio, calore nempe vivico. Ad hæc humor melancholicus, ferinus et acer corpus erodit : lepræ vero recentis et inchoantis hæc sunt remedia, inquit : nitrum, sal, helleborus, cedria, thus, iris, argentum vivum, et vinum viperinum, maxime a Galeno commendatum. Insuper melancholiæ expurgatio, diæta, id est victus ratio humori morbi contraria.

Hæc omnia et singula faciliter concionator accommodabit lepræ mysticæ, id est concupiscentiæ, peccato et hæresi; magna enim utrimque et clara est analogia et similitudo.

Vers. 13.

13. ET LEVAVERUNT (extulerunt clamantes, quia longe stabant, et quia valde desiderabant a lepra curari) VOCEM (unam et unanimem ex omnium ore prodeuntem) DICENTES : JESU PRÆCEPTOR, MISERERE NOSTRI, — ut nos morbo tam gravi et incurabili liberes. « Præceptor » hic non tam doctorem significat, quam dominum, qui servis suis præcipit et jubet ea quæ vult : Græce enim est ἐπίστατα, id est præfecte, præses, cujus est regere et imperare; petunt enim non ut Christus eos doceat detque præcepta virtutis, sed ut præcipiat lepræ jubeatque eam facessere : sic et Hebraice *Rabbi* non tantum magistrum, sed et dominum virumque potentem et primarium denotat : unde Theophylactus interpretatur dominum curatorem, « id quod est, ait, putare illum prope esse Deum. » Sic Cicero, lib. III *De Oratore*, ait : « Neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi. » Et *Philip.* II : « Hunc tu auctorem, præceptorem omnium consiliorum totiusque vitæ debuisses habere. »

Porro, Lucas passim Christum vocat ἐπίστατα, ut patet cap. V, 5; cap. VIII, 24 et 45; cap. IX, 34 et 49. Pro quo Matthæus, cap. VIII, 25; cap. XVII, 4, et alibi habet κύριε, id est domine : unde patet hæc duo idem significare, scilicet Dominum. Sic Galli, Germani, Belgæ dominos suos vocant magistros : *mon maître*, *mein meister*.

Vers. 14.

14. QUOS UT VIDIT (et se invocantes audivit; unde Theophylactus : Loco quidem, inquit, procul stant, oratione autem propinquant; « prope est enim Dominus omnibus invocantibus se in veritate, » *Psal.* CXLIV), DIXIT : ITE, OSTENDITE VOS SACERDOTIBUS (*q. d.* Si ad eos eatis mihique obediatis, certo a lepra mea virtute et providentia curabimini). ET FACTUM EST, DUM IRENT, MUNDATI SUNT. — Jussit Christus leprosos adire sacerdotes, non ut ab eis sanarentur, hoc enim erat impossibile, sed *primo*, ad honorem et observantiam ordinis sacerdotalis. *Secundo*, quia lex jubebat leprosos, si sanarentur, ostendere se sacerdotibus, ut per eos restituerentur urbi et templo, ac convictui hominum, *Levit.* cap. XXIV. Porro, habebant sacerdotes sua signa, ex quibus cognoscerent lepram esse vel non esse, qualia paulo ante recensui. *Tertio*, ut probaret leprosorum fidem et obedientiam; sciebant enim ipsi se esse leprosos, nec a sacerdotibus posse curari, sed tantum declarari lepram; vadunt tamen ad eos jussu Christi, certo sibi persuadentes se hac

Cur leprosos ad sacerdotes misit Christus?

ratione a Christo curandos esse, **antequam ad sacerdotes pervenirent.** Nisi enim hoc sibi persuasissent, utique ad sacerdotes non ivissent; ibant enim, ut ab eis declararentur a lepra esse mundati. *Quarto*, ut Christus sacerdotes faceret testes miraculi sanationis a se facti, ut ipsi ex eo illum esse Christum agnoscerent (1).

Allegorice: voluit significare Christus mysticos leprosos, id est peccatores in lege nova, debere adire sacerdotes, ut in sacramento Pœnitentiæ a lepra peccati curentur et absolvantur. Sacerdotum enim legis novæ non est probare lepram, uti fuit in lege veteri, sed probatam purgare et expiare, ait S. Chrysostomus, lib. III *De Sacerdotio.*

Et dum irent — certa fide et cæca obedientia, non dijudicantes de præcepto, ait Euthymius; Græce, *inter eundum.* Verisimile est, statim ut cœperunt ire, fuisse curatos, ut scirent se a Jesu curatos: unde et Samaritanus videns se curatum, illico regressus est Jesuque gratias egit. Sic solet Deus statim remunerari promptam fidem et obedientiam.

Mundati sunt — a lepra, quæ apud Judæos summa erat immunditia, tam naturalis, quam legalis; præsertim quia lepra est contagiosa ac vicinos fecit leprosos et immundos.

Vers. 15. 15. Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est (Græce ἰάθη, id est sanatus est), regressus est (ex media via, reflectens iter ad Jesum suæ sanitatis auctorem), cum magna voce (exultante et jubilante) magnificans Deum, — qui per Jesum eum curarat.

Vers. 16. 16. Et cecidit in faciem ante pedes ejus (ut profunde se humiliando summam ei reverentiam exhiberet) gratias agens (*ei*, ut habent Græca et Syrus); et hic erat Samaritanus, — ideoque alienus et abhorrens a Judæis, ac schismaticus, ut mirum fuerit eum solum Jesu Judæo tam impense gratias egisse; cum cæteri leprosi gente et religione Judæi Judæum Jesum, a quo curati fuerant, negligerent, nec ei gratias pro tanto beneficio agerent.

Vers. 17. 17. Respondens autem Jesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? et novem ubi sunt? — Cur novem, æque ac decimus Samaritanus, ad me non redeunt, nec beneficium agnoscunt, nec mihi benefactori gratias agunt? nimirum novem hi, læti de sua sanitate, pergebant ad sacerdotes, ut ab eis declararentur mundi, itaque convictui hominum restituerentur, toti de se, parum de Jesu gloria solliciti: sic et hodie in aulis principum multi officia et beneficia captant, illasque assidue frequentant, sese humiliant, instant, obsecrant, donec obtineant; at ubi obtinuerunt, ad suos quasi cum præda avolant, nec amplius comparent; quos proinde Alphonsus, Aragonum rex, *vultures aulæ* nuncupabat, teste Panormitano, in ejus Vita.

Aulæ vultures.

Vers. 18. 18. Non est inventus qui rediret, et daret gloriam Deo (confitendo, prædicando se a Deo per Jesum curatum a lepra, quæ erat ingens gloria Dei), nisi hic alienigena, — id est nisi hic Samaritanus, alienus a gente et religione Judaica. Erant enim Samaritani gente Babylonii, Assyrii, Medi, etc., a Salmanasar translati in Samariam, IV *Reg.* xvii, 24. Syrus, *quare separati sunt, quin redierint daturi gloriam Deo, nisi iste qui est ex populo extraneo?* Hic repræsentat Gentiles qui credituri erant in Christum, illique gratias acturi, cum increduli Judæi eum essent spreturi. Ita videmus exteros sæpe esse gratiores indigenis, quia exteri magis admirantur exteros benefactores, ideoque eos magis colunt, quam indigenæ, qui familiares et concives suo benefactori, beneficium ab eo jure patriæ sibi deberi putant. Adde, pudet eos coram cive suo se humiliare, ac suam miseriam, a qua ab illo liberati sunt, agnoscere. Jure ergo eorum ingratitudinem hic incusat Christus, ac jure potuisset eis beneficium sanitatis præstitum adimere, ut in suam lepram relaberentur; sed noluit, quia tanta est ejus beneficentia, ut etiam ad ingratos se extendat. Malitiam ingratitudinis acriter perstringit S. Bernardus, serm. 51 *in Cant.*: « Ingratitudo, ait, inimica est animæ, exinanitio meritorum, virtutum dispersio, beneficiorum perditio. Ingratitudo ventus urens, siccans sibi fontem pietatis, rorem misericordiæ, fluenta gratiæ. » Idem, serm. *De Septem Misericordiis*: « Peremptoria res, ait, est ingratitudo, hostis gratiæ, inimica salutis. Dico ego vobis, quoniam pro meo sapere nihil ita displicet Deo, præsertim in filiis gratiæ, in hominibus conversionis, quemadmodum ingratitudo. Vias enim obstruit gratiæ, et ubi fuerit illa, jam gratia accessum non invenit, locum non habet. »

Ingratitudinis vitium.

Vers. 19. 19. Et ait illi: Surge, vade: quia fides tua te salvum fecit. — « Fides » qua credidisti me posse te sanare, imo reipsa sanaturum, si mihi obediendo pergeres ad sacerdotes. Hæc enim fides cooperata est sanitati tuæ: licet ego primarius sim sanitatis tuæ auctor, tamen volui ut ad eam quoque concurreret fides tua, quasi congrua dispositio; nisi enim credidisses, non fuisses a me sanatus.

Salvum fecit — a lepra, tum corporis, tum animæ, id est a peccatis: quare verisimile est leprosum hunc excitatum a Deo elicuisse actum contritionis de peccatis, ac per eum fuisse justificatum; insuper eum reliquisse schisma et sectam Samaritanorum, ac adhæsisse veræ religioni Judæorum; denique factum esse discipulum Jesu, ejusque baptismum recepisse; et Christia-

(1) Animadvertit Wetstenius ad h. l., Jesum usum esse numero plurali τοῖς ἱερεῦσι, quoniam inter leprosos Samaritanus erat, quem eadem calamitas Judæis leprosis junxerat, qui adeo sacerdotem Samaritanum debebat adire. « Licet enim Jesus, ait Wetstenius, non probaret Samaritanorum cultum, non potuit tamen, quin circa quæstionem non de cultu Dei, sed ad medicinam et politiam pertinentem, singulos ad suos judices remitteret. »

num effectum, Christi virtutem et miraculum ubique prædicasse, multosque ad eum convertisse. Ad hoc enim instigabat eum gratitudo, quæ hic a Christo celebratur.

Vers. 20. 20. INTERROGATUS AUTEM A PHARISÆIS : QUANDO VENIT REGNUM DEI? (regnum Israel jam collapsum, sed a Messia erigendum) RESPONDENS EIS, DIXIT : NON VENIT REGNUM DEI CUM OBSERVATIONE.— « Venit, » id est veniet, vel venire oportet. Est hebraismus, quia præsens ponitur pro futuro. Nota : quia Christus prædicabat, dicens : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum ; » idcirco Pharisæus hic, vel discendi avidus, vel potius irridendi causa, rogat, *q. d.* Tu, o Jesu, prædicas tuum regnum cœlorum, at quando illud veniet? quando te in eo regnantem videbimus? quando Israelem a Romanis subjugatum, per te respirantem, ac libertati redditum, felicem sub te rege vitam agere conspiciemus? Interrogant eum quando regnaturus esset, ait Euthymius, irridentes eum, ut qui vilis appareret : Christus tamen huic mansuete respondit : *primo*, breviter hoc versu et seq.; *secundo*, fuse vers. 22 usque ad finem capitis, de regno gloriæ in cœlis, cui prius regnum gratiæ in terris subordinatur ; per gratiam enim imus ad gloriam. Ait ergo :

NON VENIT REGNUM DEI CUM OBSERVATIONE. — *q. d.* Regnum Dei et Messiæ non venit cum prævio apparatu, nec cum pompa externa militum, equorum, curruum, ut ex illa ipsum observare et certo præscire possitis, sicut regem certo adesse scitis, dum videtis prævium ejus comitatum, cum quali vos regnum Messiæ venturum putatis, et jam quasi proximum observatis. Non poterit observari, ait Glossa, quia non est corporale, ut putatis; sed spirituale, quod jam incepit. Quocirca Christus venit sine pompa, pauper et humilis, ut ostenderet regnum suum esse spirituale et divinum, non corporale et mundanum.

Vers. 21. 21. NEQUE DICENT : ECCE HIC, AUT ECCE ILLIC. ECCE ENIM REGNUM DEI INTRA VOS EST.—*q. d.* Non dicent : Ecce in Jerusalem est thronus regalis Christi, ecce ibi regnat in magnificentia, quasi alter Salomon; quia Christus non regnat in throno corporali, sed in anima spirituali, dum illam per gratiam suam regit et flectit ad omne bonum, sicque eam dirigit ad regnum cœleste. « Regnum enim Dei non est esca aut potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu Sancto, » *Rom.* XIV, 17; malo enim hæc omnia accipere de eodem, scilicet de primo Christi adventu, quo quasi rex regnat in animis fidelium per gratiam suam ; sic enim omnia melius cohærent, licet aliqui accipiant de regno gloriæ, quod erit in secundo adventu, quod hoc sensu verum est, quia scilicet regnum gratiæ Christi dirigitur, tendit et perducit ad regnum gloriæ, quod etiam corpora justorum suo fulgore aliisque dotibus decorabit, ut ab omnibus notari et observari possit.

Secundo, hoc « regnum Dei intra vos est, » id est in vestra potestate est; si videlicet Christi fidem et gratiam amplecti illique cooperari velitis, quia, ut ait Titus, « in voluntatis arbitrio positum est accipere regnum Dei. »

Tertio, « regnum Dei intra vos est, » quia Christus Deus et rex, hoc regnum prædicans et largiens, inter vos versatur. Ita Theophylactus, quem audi : « Omnino regnum Dei est more angelorum vivere, quando nihil mundanum in animabus nostris versatur ; non enim longo tempore, neque longa peregrinatione opus est, sed prope nos est et fides, et post fidem divina vita. Istud ipsum etiam Apostolus dicebat : Prope te verbum est in ore tuo, et in corde, hoc est verbum fidei, *Rom.* X, 8. Credere enim, et secundum fidem ambulare, sicut dignum est vocatione, intra nos est. Itaque Pharisæi irridebant Dominum ; at ipse illos in risum convertit, ostendens quod ignorent rem, quæ intra se sit, et quæ valde facilis, si qui capere velint. Nunc enim, cum sim medius inter vos, potestis omnino regnum Dei capere, si creditis in me, et vultis juxta mandata mea vivere. »

Vers. 22. 22. ET AIT AD DISCIPULOS SUOS : VENIENT DIES QUANDO DESIDERETIS (legit interpres, ἐπιθυμήσητε, jam legunt ἐπιθυμήσετε, id est desiderabitis) VIDERE UNUM DIEM FILII HOMINIS, ET NON VIDEBITIS. — *q. d.* Veniet tempus, illudque instat, quo ob fidem meam et Evangelii prædicationem, multa adversa, persecutiones, contradictiones, quin et Novatorum errores et hæreses patiamini, quoque angustiis corporis et animi pressi, nesciatis quid solatii vel consilii capere debeatis : quare tunc vel semel me videre, me consulere, a me doceri et consolari in tantis afflictionibus desiderabitis, sed frustra ; nam postquam in cœlum ascendero, non amplius comparebo in terris. Quare tunc ex iis, quæ nunc a me auditis, vos docere, solari, dirigere debetis, donec in secundo meo ad judicium adventu, ad vos, id est vestros successores, redeam, eosque ab hæreticis, persecutoribus, tribulationibus omnibus liberem, et in regnum gloriæ meæ inducam. Dicit hoc Christus, tum ut prænuntiet persecutiones et difficultates eis obventuras, ut contra eas se obarment, ne ex inopinato earum incursu percellantur et animo cadant, vel a fide excidant; tum ut doceat ad regnum gloriæ non nisi per tribulationes iri; tum denique ut moneat eos studiose audire et notare omnia sua dicta et facta, dum præsentia ipsius fruuntur, utpote quam brevi non sint habituri et frustra desideraturi. Ita Theophylactus, Euthymius, Titus, Beda et alii.

Vers. 23. 23. ET DICENT VOBIS : ECCE HIC, ET ECCE ILLIC (est Christus; venient enim pseudoprophetæ, mentientes se esse Christos, vel a Christo missos): NOLITE IRE, NEQUE SECTEMINI — illos impostores eorumque rumores ; Arabicus, *ne videatis, neque festinetis.*

Vers. 24. 24. **Nam sicut fulgur coruscans de sub coelo, in ea quæ sub coelo sunt, fulget : ita erit Filius hominis in die sua.** — Syrus, *sicut enim fulgur fulgurat e cœlo, et omnia quæ sub cœlo sunt illuminat; q. d.* Sicut fulgur subito, celerrime, publice et manifeste ex cœlo in terram delabitur et effulgurat; sic et ego subito ac inopinate redibo ad judicium in vallem Josaphat, cum magno splendore ac gloria, ita ut omnes me videant et judicantem audiant. Quare tunc nulla mei observatione, vel signo aut indicio erit opus, quia omnibus in toto orbe conspicuus et gloriosus apparebo. Hæc et sequentia audivimus *Matth.* XXIV, 27 et seqq., ubi ea explicui.

Vers. 25. 25. **Primum autem oportet illum multa pati, et reprobari a generatione hac.** — Arabicus, *ante hoc enim recipiet passionem multam, et reprobabitur a generatione hac*; scilicet a natione hac pravorum Judæorum, ait Euthymius. Dicit hoc *primo*, ne Apostoli videntes eum pati et crucifigi, scandalizentur dubitentque an ipse sit Christus; *secundo*, ut cum morientem discipuli cernerent, ait Beda, quem glorificandum audierant, dolorem passionis, spe promissæ clarificationis mitigarent; *tertio*, ut eos prædicatione hac contra futura adversa obarmet; *q. d.*, ait Theophylactus: Non admiremini, si evenerint vobis tam molesta, quæ vobis desiderium adferent dierum, quibus ego vobiscum sum. Nam et ego ipse, qui venturus sum sicut fulgur, prius passurus multa, reprobandusque ero, et ita in gloriam istam veniam; atque ita hoc vobis sit exstimulatio ad patientiæ virtutem; quia et vobis obveniet gloria ex periculis.

Vers. 30 30. **Secundum hæc erit, qua die Filius hominis revelabitur.** — *q. d.* Subitus erit et inopinatus adventus meus ad judicium, uti fuit incendium Sodomæ et diluvium Noe. « Pulchre, ait Beda, dicit : Revelabitur, quia qui interim non apparens omnia videt, tunc apparens omnia judicabit : » sicut magister per cancellos videt omnia discipulorum facta in schola, nec tamen ab eis videtur, sed scholam ingrediens ab omnibus videtur, et singulorum facta castigat, vel laudat.

Vers. 32. 32. **Memores estote uxoris Loth,** — quæ periit, quia retrospexit, ait S. Ambrosius, ne scilicet sicut ipsa contra præceptum angeli respiciens retro ad Sodomam conflagrantem, versa est in statuam salis, sic et vos, contra hæc mea monita, redeatis ad vitam sæcularem hujus mundi, itaque cum eo pereunte et conflagrante, pereatis et conflagretis. Vide dicta *Genes.* XIX, 17, et *Sapient.* cap. X, vers. 7. Audi S. Augustinum, lib. *Quæst. Evang.*, Quæst. XLIII : « Quid significavit uxor Loth? eos qui in tribulatione retrospiciunt, et se a spe divinæ promissionis avertunt; et ideo statua salis facta est, ut admonendo homines ne hoc faciant, tanquam condiant cor eorum, ne sint fatui. »

Vers. 34. 34. **In illa nocte erunt duo in lecto uno : unus assumetur, et alter relinquetur.** — Ex voce *nocte* quis colligat judicium universale a Christo peragendum noctu, ad majorem hominum terrorem; sed respondeo, quam vers. 31 vocavit diem, hic vocat noctem. *Primo*, quia dies judicii plurimis, puta omnibus reprobis, erit fatalis et calamitosissima; nox autem et caligo symbolum sunt calamitatis. *Secundo*, quia sicut nox claudit diem et tempus operandi, sic et dies illa claudet tempus bene agendi et merendi, juxta illud : « Venit nox in qua nemo potest operari, » *Joan.* cap. IX, vers. 4. Apte ergo dies judicii vocatur *nox*.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, per parabolam viduæ sua importunitate extorquentis ab iniquo judice justitiam, docet semper esse orandum. Secundo, vers. 9, per parabolam Publicani pœnitentis, ideoque justificati præ superbo Pharisæo, docet humiles exaltari et superbos humiliari. Tertio, vers. 15, benedicit infantibus. Quarto, vers. 18, principi servanti præcepta Dei suadet consilia, ut, si velit esse perfectus, nudus nudum Christum sequatur. Petro deinde qui id fecerat, poscenti mercedem, promittit plura in hoc sæculo, et in futuro vitam æternam. Quinto, vers. 31, prædicit sibi instantem passionem, mortem et resurrectionem. Sexto, vers. 35, juxta Jericho cæcum illuminat.

Tertiam partem audivimus Matth. XIX, 13; *quartam, ibid. vers.* 16; *quintam,* Matth. XX, 22; *sextam, ibid. vers.* 29. *Supersunt ergo prima et secunda hic explicandæ.*

1. Dicebat autem et parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare et non deficere, 2. dicens : Judex quidam erat in quadam civitate, qui Deum non timebat, et hominem non reverebatur. 3. Vidua autem quædam erat in civitate illa, et veniebat ad eum, dicens : Vindica me de adversario meo. 4. Et nolebat per multum tempus. Post hæc autem dixit

intra se : Etsi Deum non timeo, nec hominem revereor; 5. tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ne in novissimo veniens sugillet me. 6. Ait autem Dominus : Audite quid judex iniquitatis dicit : 7. Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, et patientiam habebit in illis? 8. Dico vobis, quia cito faciet vindictam illorum. Verumtamen Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra? 9. Dixit autem et ad quosdam, qui in se confidebant tanquam justi, et aspernabantur cæteros, parabolam istam : 10. Duo homines ascenderunt in templum ut orarent : unus Pharisæus, et alter Publicanus. 11. Pharisæus stans, hæc apud se orabat : Deus, gratias ago tibi quia non sum sicut cæteri hominum, raptores, injusti, adulteri; velut etiam hic publicanus. 12. Jejuno bis in sabbato; decimas do omnium quæ possideo. 13. Et Publicanus a longe stans, nolebat nec oculos ad cœlum levare; sed percutiebat pectus suum, dicens : Deus, propitius esto mihi peccatori. 14. Dico vobis, descendit hic justificatus in domum suam ab illo; quia omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. 15. Afferebant autem ad illum et infantes, ut eos tangeret. Quod cum viderent discipuli, increpabant illos. 16. Jesus autem convocans illos, dixit : Sinite pueros venire ad me, et nolite vetare eos : talium est enim regnum Dei. 17. Amen dico vobis : Quicumque non acceperit regnum Dei sicut puer, non intrabit in illud. 18. Et interrogavit eum quidam princeps, dicens : Magister bone, quid faciens vitam æternam possidebo? 19. Dixit autem ei Jesus : Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus. 20. Mandata nosti : Non occides : Non mœchaberis : Non furtum facies : Non falsum testimonium dices : Honora patrem tuum et matrem. 21. Qui ait : Hæc omnia custodivi a juventute mea. 22. Quo audito, Jesus ait ei : Adhuc unum tibi deest : omnia quæcumque habes vende, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo; et veni, sequere me. 23. His ille auditis, contristatus est, quia dives erat valde. 24. Videns autem Jesus illum tristem factum, dixit : Quam difficile, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt! 25. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum Dei. 26. Et dixerunt qui audiebant : Et quis potest salvus fieri? 27. Ait illis : Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. 28. Ait autem Petrus : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. 29. Qui dixit eis : Amen dico vobis, nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxorem, aut filios, propter regnum Dei, 30. et non recipiat multo plura in hoc tempore, et in sæculo venturo vitam æternam. 31. Assumpsit autem Jesus Duodecim, et ait illis : Ecce ascendimus Hierosolymam, et consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de Filio hominis. 32. Tradetur enim Gentibus, et illudetur, et flagellabitur, et conspuetur; 33. et postquam flagellaverint, occident eum, et tertia die resurget. 34. Et ipsi nihil horum intellexerunt, et erat verbum istud absconditum ab eis, et non intelligebant quæ dicebantur. 35. Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, cæcus quidam sedebat secus viam, mendicans. 36. Et cum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc esset. 37. Dixerunt autem ei, quod Jesus Nazarenus transiret. 38. Et clamavit, dicens : Jesu fili David, miserere mei. 39. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat : Fili David, miserere mei. 40. Stans autem Jesus jussit illum adduci ad se. Et cum appropinquasset, interrogavit illum, 41. dicens : Quid tibi vis faciam? At ille dixit : Domine, ut videam. 42. Et Jesus dixit illi : Respice, fides tua te salvum fecit. 43. Et confestim vidit, et sequebatur illum magnificans Deum. Et omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

Vers. 1. 1. DICEBAT AUTEM ET PARABOLAM AD ILLOS (ut per illam ostendat), QUONIAM (quod) OPORTET SEMPER ORARE (Syrus, *ut omni tempore orarent;* sic et Arabicus) ET NON DEFICERE. — Capite præcedenti, in fine, dixerat Christus instare Apostolis et fidelibus persecutiones et tribulationes, in quibus

desideraturi essent videre Christum, ut ab eo auxilium et consilium peterent et acciperent. Nunc remedium contra omnia adversa eis suggerit, ac modum adeundi se, scilicet orationem; ipse enim orantes audit et exaudit, erudit, dirigit, roborat, etc.

Euchitæ volebant semper orare, nec unquam manibus laborare.

OPORTET SEMPER ORARE. — Hinc hæretici, dicti Euchitæ, volebant semper orare, nec unquam manibus laborare; sed stulte; scriptum est enim: « Si quis non vult operari, nec manducet, » II *Thessal.* III, 10. Dico ergo τὸ « semper » hic idem esse quod sedulo, perseveranter, diligenter, assidue, quantum per alia negotia licet, congruis temporibus, præsertim dum instat tentatio, persecutio et afflictio. Impossibile enim est, ut homo omni omnino tempore oret; nam aliquo tempore debet comedere, dormire, laborare, etc. Itaque τὸ « semper » hic significat orationis non continuationem, sed perseverantiam; scilicet ut opportunis temporibus vacemus orationi, nec ab ea desistamus, donec obtineamus id quo indigemus quodque postulamus. Unde explicans, subdit: « Et non deficere; » græce μὴ ἐκκακεῖν, id est *non defatigari*. Ratio est, quia tot incurrunt quotidie difficultates et ærumnæ, ut tota vita hominis videatur esse tentatio et militia. Quare cum homo sit infirmus et impotens ad eas superandum, debet auxilium et robur per orationem assiduam poscere a Deo, ne succumbat. Quare tota quasi vita Christiani debet esse oratio.

Rursum « semper, » id est frequenter, crebro, statis Ecclesiæ horis, atque ut nil facias, nisi præmissa oratione, quodque ad Dei gloriam non referas; sic vulgo dicimus de valde studioso: Hic juvenis semper studet, id est frequenter et diligenter studet. Ita Beda, qui et mystice addit: « Semper orat, qui semper secundum Deum operatur, » et Glossa: « Semper orat, qui semper bene agit. »

Porro « vult Dominus, ait S. Chrysostomus, te rogando accipere, quod impertiri desideras: quanta tibi felicitas concessa est, orationibus fabulari cum Deo, quod desideras postulare! Aula et aures principum paucis patent, Dei vero omnibus volentibus. » Alludit ad *Eccli.* XVIII, 22: « Non impediaris orare semper. » Hinc et Apostolus, *Ephes.* VI, 18: « Orantes, ait, omni tempore; » et I *Thessal.* V, 17: « Sine intermissione orate. » Vide quæ his tribus locis annotavi. Tanta enim est orationis vis et efficacia, tanti effectus ac fructus, ut nihil sit quod non impetret et evincat. Audi Climacum, *Gradu* 28, initio: « Oratio, si ipsius naturam seu qualitatem spectes, est familiaris conversatio et conjunctio hominis cum Deo; si autem vim seu efficaciam, mundi conservatio, Dei reconciliatio, mater lacrymarum et iterum filia, propitiatio peccatorum, pons tentationum, propugnaculum adversus impetum afflictionum, bellorum oppressio et extinctio, officium angelorum, omnium spirituum alimentum, futura lætitia, actio sempiterna, virtutum scaturigo, gratiarum divinarum conciliatrix. » Nec his contentus, longe plura et majora subjicit: « Profectus spiritualis, nutrimentum animæ, mentis illustratio, securis desperationis, spei demonstratio, tristitiæ solatio, divitiæ monachorum, thesaurus solitariorum, iræ diminutio, speculum Religiosi profectus, dimensionum index, status declaratio, futurorum significatio, gloriæ futuræ indicium. » Sic de S. Cæcilia (ejus hodie Romæ festum solemne celebramus) canit Ecclesia: « Evangelium Christi semper gerebat in pectore suo, et non diebus neque noctibus a colloquiis divinis et oratione cessabat. Cantantibus organis Cæcilia Domino decantabat, dicens: Fiat cor meum immaculatum, ut non confundar. Valerianus (ejus sponsus) in cubiculo Cæciliam cum angelo orantem invenit. » Hac jugi oratione meruit ipsa angelo dari in tutelam virginitatis, conversionem Valeriani sponsi, Tiburtii ac aliorum quadringentorum, denique gloriosum cum omnibus martyrium.

S. Cæcilia oratione quanta meruit.

Vers. 2. Parabola judicis, et viduæ importunæ.

2. DICENS: JUDEX QUIDAM ERAT IN QUADAM CIVITATE, QUI DEUM NON TIMEBAT, ET HOMINEM NON REVEREBATUR: — scilicet impius, injustus, crudelis et atheus, qui nec Dei vindictam, nec hominum obloquia metuebat, cui nec conscientia curæ erat, nec fama. Solent enim impii, qui Deum non timent, moveri pudore hominum, ne palam impia admittant, ob quæ publice vilipendantur, et scelerati ac infames habeantur. At hic nec timore Dei, nec pudore hominum movebatur; quare ad omnis malitiæ verticem pervenerat, ait Theophylactus.

Vers. 3.

3. VIDUA AUTEM QUÆDAM ERAT IN CIVITATE ILLA, ET VENIEBAT AD EUM, DICENS: VINDICA ME DE ADVERSARIO MEO, — in lite et causa forensi. Græce, ἀπὸ τοῦ ἀντιδίκου μου id est ab eo qui contra me litigat. « Vindica, » id est defende jus meum, et libera meam innocentiam, justitiam, substantiam et famam, quæ injuste ab adversario meo, utpote potente, in lite opprimitur. Non enim petit vindictam, sed justitiam, ut scilicet liberetur ab injusta violentia adversarii, sibique id quod jure debetur, reddatur.

Vers. 4.

4. ET NOLEBAT PER MULTUM TEMPUS (partim ob sævitiam et perversitatem suam, partim quia sperabat ab adversario magna munera et opes). POST HÆC AUTEM DIXIT INTRA SE: ETSI DEUM NON TIMEO, NEC HOMINEM REVEREOR, — *q. d.* Licet iniquus sim, impudens et perfrictæ frontis.

Vers. 5.

5. TAMEN QUIA MOLESTA EST MIHI HÆC VIDUA, VINDICABO ILLAM (illius jus ab oppressione adversarii, illudque viduæ restituam), NE IN NOVISSIMO VENIENS SUGILLET ME. — Pro « in novissimo, » græce est εἰς τέλος, id est *in fine*, tandem, in novissimo tempore. Verum Euthymius, S. Augustinus et Beda vertunt, *in finem*, id est continue, assidue; Syrus, *omni tempore*; Arabicus, *semper*; *q. d.* Ne assidue veniens, mihi semper sit molesta.

Sugillo quid? SUGILLET ME. — Suggillo vel sugillo (utrumque enim dicitur) proprie idem est quod faciem contundo et lividam reddo : dicitur a sugendo, quasi dicas : Percutiendo succum, id est sanguinem, humorem et livorem ad frontem, oculos et genas velut sugendo deduco. Ita Ambrosius Calepinus. Hoc enim proprie significat Græcum ὑπωπιάζω, de quo dixi I *Corinth.* IX, vers. ult. S. Isidorus vero : Sugillare, inquit, dicitur, quasi « subgulare, » id est, de gula alicujus sanguinem sugere, uti faciunt viverræ et vulpes, quæ gallinarum gulam et guttur demordent, ut sanguinem earum exsugant.

« Sugillare » ergo proprie idem est quod caput verberibus obtundere, livore faciem dehonestare et sanguinis notis commaculare. Hinc metaphorice *primo*, idem significat quod clamoribus caput et aures obtundere, et sic multi hic accipiunt. Unde Syrus vertit, *ne mihi molestiam omni tempore exhibeat*; Arabicus, *ne semper ad molestandum me veniat*, *q. d.* Vindicabo jus viduæ, ne ipsa in finem sugillet me, id est suis lamentis mihi caput obtundat, ac suis ejulatibus, quasi verberibus, assidue frontem auresque meas feriat, flagellet et quasi lividas reddat. Unde S. Augustinus vertit, « ne me tædio afficiat. » Audi eum, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. XLV : « Viduæ assiduis interpellationibus cessit, ut eam vindicaret, ne sibi ab illa tædium fieret; nam hoc est quod ait : Ne veniens sugillet me. » Idem, epist. 121 *ad Probam*, cap. VIII : « Judicem iniquum, ait, sæpe interpellando flexit ad audiendum, non justitia, nec misericordia permotum, sed tædio superatum. » Sic et Beda, Euthymius, Franciscus Lucas et alii ex Græco : sicut ergo vidua hæc sua assiduitate et importunitate supplicandi vicit judicem, sic eadem nos vincimus Deum. Audi S. Chrysostomum, lib. II *De orando Deum*, ubi hanc parabolam pulchre exaggerat : « Quod non potuit metus, hoc potuit deprecatio : ac minæ quidem et ultionis exspectatio non commoverunt hominem ad justitiam; cæterum ubi prodiit vidua supplex, judicem ex feroci mansuetum reddidit. Quid igitur conjectandum est de benigno Deo, si judicem crudelem adeo mansuetum reddidit vidua supplicans! » Addit Chrysostomus Christum hic velle ostendere summam esse orationis vim, ex eo quod etiam iniquos et immites judices flectat ad pietatem et misericordiam.

Secundo, « sugillare » metaphorice a corpore ad animum transfertur, et significat notam inurere, pudorem injicere, existimationem lædere, accusare; *q. d.* Bonam famam exuere, infamare, crimen impingere : unde Ulpianus : « Si famosa actio non sit, inquit, vel pudorem non sugillet. » Sic vulgo dicimus : Ille me sugillat, id est accusat et infamat : unde Vatablus vertit, « ne me vituperet. » Et hoc sensu videtur vertisse Noster « ne in novissimo veniens sugillet me, » *q. d.* Ne improbitate mea victa, tandem me infamet, et apud principem me accuset, itaque mihi negotium facessere non cesset, donec puniar et potestate mea a principe priver. Licet ergo impudens hic judex nec Deum, nec homines revereretur, timebat tamen sibi, et suo magistratui, ne ab officio judicandi a principe deponeretur, ac honore et lucro suo privaretur, ideoque viduæ jus suum reddidit.

Trajanus Imp. an sit precibus S. Gregorii salvatus. Sic Trajanus Imperator ad bellum proficiscens, a vidua interpellatus, ut injustam cædem filii sui vindicaret, cum se id facturum respondisset, ubi e bello revertisset, a vidua audiit : « Aut jus dicito, aut Imperator esse desinito. » Quare equo descendit Trajanus, nec ante discessit, quam judicium viduæ per se ipsum perageret. Ita habet ejus Vita et ex ea Joannes Damascenus, *Oratione pro defunctis*, et Joannes Diaconus in Vita S. Gregorii, lib. II, cap. XLIV. Ubi et addit S. Gregorium hac pietate Trajani commotum, pro eo orasse, eumque pœnis inferni liberasse; quod tamen Baronius, Bellarminus et alii fabulosum putant.

Allegor. Allegorice : S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. XLV : Vidua, ait, est Ecclesia, quæ desolata videtur, donec Christus ejus sponsus e cœlo redeat ad judicium, qui nunc in secreto curam ejus gerit; illa vero cupit vindictam, ut omnes scilicet mali pereant, aut conversione ad justitiam, aut amissa potestate, ne piis noceant.

Tropol. Tropologice : Vidua est anima, ait Theophylactus, quæ virum pristinum, id est diabolum, exclusit, ob hoc ei adversantem, quod ad Deum accedat. Judex est Deus; qui neminem timet, nec hominis personam accipit. Vidua ergo est omnis anima desolata et afflicta, quæ judicem, id est Deum, orat, ut ab adversario, id est ab hostibus suis, liberetur. Verum quia incongruum, imo indignum est, ut Deus comparetur judici iniquo et impio, ut recte ex Chrysostomo docet Euthymius, hinc potius dicendum est Christum hic argumentari, non a comparatione et similitudine, sed a minori ad majus; *q. d.* Si impius judex diuturnitate precum viduæ victus est, ut injustitiam verteret in justitiam, ac viduæ jus suum tribueret, quanto magis id faciet Deus, qui justissimus est, imo ipsa justitia, vindicans omnem injustitiam! Ita S. Augustinus loco citato, Chrysostomus, Theophylactus, idque mox patebit clare vers. 7.

Vers. 6. 6. AIT AUTEM DOMINUS : AUDITE QUID JUDEX INIQUITATIS DICIT.

Vers. 7. 7. DEUS AUTEM NON FACIET VINDICTAM ELECTORUM SUORUM, CLAMANTIUM AD SE DIE AC NOCTE, ET PATIENTIAM HABEBIT IN ILLIS? — « Deus autem, » omnis justitiæ dux, ait Theophylactus, judex et vindex. Unde David, *Psal.* XXXIII, 18 : « Clamaverunt justi, ait, et Dominus exaudivit eos, et ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. » « Hic iniquus judex, ait S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. XLV, non ex similitudine, sed ex dissimilitudine adhibitus est, ut ostenderet Dominus, quanto certiores esse debeant, qui Deum

perseveranter rogant fontem justitiæ atque misericordiæ, cum apud iniquissimum judicem, usque ad effectum implendi desiderii, valuerit perseverantia deprecantis. » Unde Arabicus vertit : *Audite quod dixit judex iniquitatis : Nonne ergo convenientius Deus vindicabit electos suos, qui vocant eum die ac nocte ?*

PATIENTIAM HABEBIT IN ILLIS? — Græce μακροθυμῶν, id est, *longanimis* erit, puta lentus et tardus *in illis*, scilicet electis audiendis et vindicandis; *q. d.* Feretne Deus patienter et diu electos suos ab impiis assidue affligi, nec eos liberabit, vel impios puniet? Minime : hoc enim alienum est a Dei paterna in suos providentia, charitate et justitia. Syrus, *et protrahet spiritum suum in illos.* Alludit ad illud *Eccli.* cap. XXXV, vers. 21 et 22 : « Oratio humiliantis se penetrat nubes, » etc. Et : « Dominus non elongabit, sed judicabit justos, et faciet judicium, et fortissimus non habebit in illis patientiam. » Huic persimilis est locus *Apocal.* VI, 18, ubi animæ occisorum pro Christo clamant ad Deum, poscentes vindictam, audiuntque ab eo ut requiescant adhuc modicum, donec compleantur conservi eorum. Vide quæ illis locis annotavi.

Moraliter. Dignitas, necessitas et vis orationis.

Moraliter : vide hic quanta sit dignitas, necessitas et vis orationis. *Necessitas*, ut per eam ab omnibus tentationibus et tribulationibus, quibus ubique et semper circumdamur, liberemur; quare sicut corpus indiget anima, ut vivat naturaliter, sic anima indiget oratione, ut vivat spiritualiter; et sicut homo vivere non potest sine respiratione, sic nec sine oratione : orando enim emittit spiritum desiderii ad Deum, et ab eo vicissim recipit spiritum virtutis desideratæ, perinde ac homo respirando emittit veterem halitum, et novum attrahit ac immittit. *Dignitas*, quia per orationem colloquimur cum Deo, uti faciunt angeli. *Virtus*, quia per eam omnia adversa et dura superamus.

Audi S. Chrysostomum, lib. II *De orando Deum* : Oratio, ait, est caput omnis boni, et vitæ æternæ conciliatrix : « Quantæ dignitatis est, miscere cum Deo sermonem! Oratio nos sociat angelis : semper enim orare angelorum est opus, qui toti in Deum intenti, docent nos, dum oramus, ut humanæ naturæ obliviscamur, sed occupati mentis alacritate simul et tremore, nihil respiciamus rerum præsentium, sed existimemus nos in angelorum medio consistere, idemque sacrificium cum illis peragere. » Unde mox subjicit : « Quanta sapientia, quanta virtute, quanta prudentia, quanta bonitate, quanta sobrietate, quanta morum æquitate replet illos precatio et obsecratio! Proinde nequaquam aberravit a vero, si quis affirmet deprecationem esse causam omnis virtutis et justitiæ, neque quidquam eorum quæ conferunt ad pietatem, venire posse ad animum, cui non adsit deprecatio et obsecratio. » Subjungit deinde : « Sicut civitas quæ muris cincta non est, facile venit in potestatem hostium, propterea quod prorsus absit id quo fuerat hostium incursus arcendus : sic et animam non munitam precibus diabolus facile redigit in suam ditionem, nec multo negotio omni genere scelerum implet. Nam primum quidem ad animam precibus communitam non audet propius accedere, metuens robur ac fortitudinem, quam illi deprecatio subministravit, magis vegetans animum, quam cibus vegetet corpora. » Et paulo post : « Uti piscis vita est aqua, ita tibi deprecatio. Oratio nos constituit templa Christi. » Idem, lib. I : « Sicut sol, ait, lucem præbet corpori, sic animæ lumen est precatio. Proinde si cæco damnosum est non intueri solem, quanto gravius damnum est homini Christiano, si non assidue deprecetur, neque Christi lucem orando in animum suum inducat! Per quod etiam illud assequimur, ut et mortales et temporarii esse desinamus; natura quidem mortales, sed colloquio convictuque quem agimus cum Deo, ad immortalem vitam transeuntes. Necesse est enim, ut qui cum Deo familiaritatem habet, superior evadat et morte, et omnibus quæ corruptioni sunt obnoxia. » Auctor *Imperfecti*, hom. 13 *in Matth.* : « Sicut thymiama, ait, bene confectum delectat hominem odorantem, sic oratio justi suavis est ante Deum. » S. Laurentius Justinianus, lib. *De Ligno vitæ*, cap. IV *De oratione* : « Sicut, ait, certaminis bravium non assequitur, qui antequam ad metas attingat, deficit; sic orationis fructu privatur, quisquis in illa non extiterit importunus. »

Vers. 8. Fidei defectus in terra.

8. VERUMTAMEN FILIUS HOMINIS VENIENS, PUTAS, INVENIET FIDEM IN TERRA. — « Veniens, » ad judicium universale, quando vel maxime liberaturus est electos suos, quos omnes omni ætate et sæculo jussit esse paratos et suspensos, ac patienter exspectare illum diem, ad eumque se parare orando et bene vivendo. Erit enim hic dies subitus et inopinatus, instar fulguris, ut dixit cap. XVII, 24. *Primo*, dat enim causam, cur semper sit orandum et in oratione perseverandum, quia scilicet per longam Christi absentiam, in multis fidelibus fides est defectura, ut non credant, vel certe tenuiter credant, et vix cogitent eum rediturum ad judicium. Quare, ne et in vobis, o dilecti et electi mei, fides deficiat, continuo orate, ut Deus fidem in vobis conservet et adaugeat, ut orando et bene operando vos digne ad meum secundum adventum comparetis. *Secundo*, Christus hic dat causam, cur multi in oratione non exaudiantur : scilicet quia fides eorum labascit, nec patienter in oratione persistunt, nec longanimitate adventum Domini, ut eos deceret, præstolantur.

Tertio, Theophylactus : Merito, ait, sermoni de oratione sermonem de fide connexuit, quia omnis orationis basis ac fundamentum est fides, etc., declarans interim paucorum fore tunc orare, quoniam fides in paucis invenietur. Sic et S. Augustinus, serm. 36 *De Verbis Domini secundum Lucam.*

Quarto, dicit hoc Christus, ut novum det eis

stimulum ad semper orandum, *q. d.* Sensim magis magisque fides deficit, ideo increscunt scandala et persecutiones : quare contra eas oratione assidua vos obarmate, ne iis superemini. Ita S. Augustinus, tract. 36 *De Verbis Domini secundum Lucam,* qui cum dixisset fidem esse fontem orationis, subdit : « Ergo ut oremus, credamus; et ut ipsa non deficiat fides, qua oramus, oremus : fides fundit orationem, fusa oratio fidei impetrat firmitatem. Etenim, ne in tentationibus deficeret fides, propterea Dominus ait : Vigilate et orate, ne intretis in tentationem. Quid est in tentationem intrare, nisi a fide exire? In tantum enim tentatio proficit, in quantum fides deficit. Et in tantum tentatio deficit, in quantum fides proficit. »

INVENIET FIDEM — perfectam, puta certa fiducia et charitate formatam. Hæc enim, ait S. Augustinus loco citato, vix invenitur in terra, cum alioqui fide imperfecta et quasi semimortua plena sit fidelium Ecclesia. Sola enim fides perfecta roborat hominem ad jugiter orandum et fortiter omnes tribulationes superandum. Et sic explicat se Christus, *Matth.* XXIV, 12, dicens : « Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum : qui autem perseveraverit in finem, hic salvus erit. »

Porro, id maxime fiet sub finem mundi, ante adventum Christi ad judicium, cum edent et bibent homines, dabuntque se voluptatibus, non cogitantes de judicio, ut dixit Christus, cap. XVII, 25 et seq. Ita Beda : Cum Christus, inquit, apparuerit, magna erit raritas electorum, imo tunc fides orthodoxa in multis deficiet. « Surgent enim pseudoprophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi, » *Matth.* XXIV, 24. Et, ut ait S. Petrus, *epist.* II, cap. V, 3 : « Venient in novissimis diebus in deceptione illusores, juxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes : Ubi est promissio, aut adventus ejus? » *q. d.* Negabunt Christum rediturum ad judicium, cum jam ejus reditus instabit; causam subdunt : « Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ; » quasi dicant : Natura mundum constituit, eadem mundi cursum eodem tenore continet, et semper perpetuabit : non ergo est Deus, qui illum incidet, non est numen quod facta nostra judicabit et puniet.

Vers. 9. 9. DIXIT AUTEM ET AD QUOSDAM, QUI IN SE CONFIDEBANT TANQUAM JUSTI, ET ASPERNABANTUR CÆTEROS, PARABOLAM ISTAM, — quæ tamen vere potuit accidere : imo sæpe accidit ut parabola hæc simul sit historia. Est hic titulus parabolæ, significans quo scopo et fine parabola inducatur; scilicet ut retundat Pharisæorum præfidentiam, jactantiam et contemptum cæterorum.

CONFIDEBANT TANQUAM JUSTI. — Græce, πεποιθότες ὅτι εἰσὶ δίκαιοι, id est persuasi et persuadentes sibi quod sunt justi.

Priori parabola Christus docuit unam orationis conditionem, scilicet perseverantiam; hic docet alteram, scilicet humilitatem : humilis enim oratio a Deo exauditur, superba respuitur, juxta illud : « Oratio humiliantis se nubes penetrabit, et donec propinquet, non consolabitur, et non discedet, donec Altissimus aspiciat, » *Eccli.* cap. XXXV, 21. Vide ibi dicta. Porro, Patres cum versu præcedenti, puta cum fide, ita connectunt : S. Augustinus, serm. 36 *De Verb. Dom.* : Quia fides non est superborum, sed humilium, de humilitate contra superbiam parabolam subjicit. Theophylactus : Quia superbia, plusquam aliæ passiones vexat hominum mentes, crebrius de hac monet. Glossa : Ne quis ob proxime dicta, sibi de fide cognitione vel confessione blandiatur, ostendit a Deo non fidei verba, sed opera examinanda, inter quæ maxime regnat humilitas.

10. DUO HOMINES ASCENDERUNT IN TEMPLUM UT ORARENT : UNUS PHARISÆUS (Pharisaica superbia tumidus et turgidus), ET ALTER PUBLICANUS — humili confessione publicanum, id est peccatorem, se agnoscens veniamque deprecans. Vide dicta *Matth.* V, 46. Hinc publicani apud Judæos erant infames, ideoque a magistratibus publicis arcebantur, imo vocabantur *Parisim,* id est latrones publici : nam, ut ait Suidas ex Jamblico, « vita publicanorum aperta est violentia (ob exactiones et tributa injusta), impunita rapina, negotiatio nulla ratione constans, inverecunda mercatura. »

Vers. 10. Parabola Pharisæi et publicani.

11. PHARISÆUS STANS, HÆC APUD SE ORABAT : DEUS, GRATIAS AGO TIBI QUIA NON SUM SICUT CÆTERI HOMINUM : RAPTORES, INJUSTI, ADULTERI ; VELUT ETIAM HIC PUBLICANUS. — « Stans, » Judæi partim genuflexi orabant, partim stantes, cum longior esset oratio, sacrificium vel psalmodia : nec enim in templo sedes erant ad sedendum, nisi soli pontifici et regi, uti ostendi *Ezech.* XLVI, 2. Tò tamen *stans* additur hic, ut notet fastum Pharisæi, quod vultum erigeret in cœlum, quasi cum Deo disputaturus, vel rationem meritorum suorum initurus et exacturus; nam humilis viri, ait Theophylactus, est et aspectu humiliari; hic autem et habitu et gestu superbus agnoscitur. Unde Græce est σταθεὶς, id est *consistens, erectus*; Arabicus, *Pharisæus autem stabat orando.* Stabat ergo Pharisæus superbus, *primo,* quasi securus et confidens in suis meritis, quasi Deum ad judicium provocans; *secundo,* stabat primus, vel inter primos, prope altare; *tertio,* stabat cervice et vultu in cœlum erecto et fixo, quasi illud sibi esset debitum. Publicanus vero stabat *primo,* tremens et pavidus, confitens peccata sua; *secundo,* stabat a longe, scilicet procul ab altari, ultimus, vel inter ultimos; *tertio,* vultu in terram dejecto, non audens cœlum aspicere, timorem et pœnitentiam ipso situ et habitu præferens.

Vers. 11. Nulla sedes olim in templo, nisi pro pontifice et rege.

Hinc allegorice Beda : Pharisæus, ait, est Judæorum populus, ex justificationibus legis ex-

tollens merita sua; Publicanus est Gentilis, confitens peccata sua apud se. Hoc nonnulli cum Syro referunt ad *stans, q. d.* Stans apud se, id est sibi innixus, sibi confisus, suis meritis insistens et incumbens. Syrus vertit, *secreto*. Melius Noster τὸ « apud se » jungit cum « orabat, » *q. d.* Secum in animo et mente orabat; tumor enim in mente illum ita inflabat, ut nonnisi secum orare et loqui destinaret, coram aliis vero orare et loqui vix dignaretur. Orabat tamen more Pharisaico, voce externa, sed gravi, tumida, inflata. Unde S. Basilius, in cap. II *Isaiæ :* Orabat « apud se, » inquit, non apud Deum; « rediit enim ad se, cum in superbiæ crimen inciderit. » Addo : « apud se, » quia Deus superbos tumide apud se orantes seque jactantes non audit.

Orabat, — more suo; quia revera non orabat Deum, sed seipsum laudabat. Audi S. Augustinum, serm. 36 *De Verbis Domini secundum Lucam :* « Quid rogaverit Deum, quære in verbis ejus, nihil invenies : ascendit orare, noluit Deum rogare, sed se laudare. Parum est non Deum rogare, sed se laudare, insuper et roganti (Publicano) insultare. »

Gratias ago tibi. — « Non reprehenditur, ait S. Augustinus, *serm.* 36 citato, quod Deo gratias agebat, sed quia nihil sibi addi cupiebat. Qui dicit : Ego me justum facio, pejor est Pharisæo qui superbe se justum dicebat; sed inde tamen Deo gratias agebat. »

Audi S. Bernardum, tract. *De Grad. humil. :* « Gratias agit, non quia bonus, sed quia solus; non tam de bonis quæ habet, quam de malis quæ in aliis videt. Nondum de suo trabem ejecerat, et festucas in oculis fratrum enumerat. Nam subdit : « injusti, raptores, » etc. Vide eumdem, serm. 13 *in Cant.*, ubi docet gratiarum actionem superbam et fictam displicere Deo.

Quia non sum sicut cæteri hominum. — « Diceret saltem, ait S. Augustinus, non sum sicut multi homines. Quid est, *sicut cæteri homines,* nisi omnes homines, præter ipsum? Ego, inquit, justus sum, cæteri peccatores; » *q. d.* Ego solus sum justus, cæteri omnes sunt scelerati. Superbus enim, ut se summe extollat, summe alios contemnit et deprimit. Hæc est ejus φιλαυτία, qua ita sibi placuit, ut alii omnes displiceant.

Quatuor species superbiæ. S. Gregorius, lib. XXIII *Moral.*, cap. VII, in hoc Pharisæo notat quatuor species superbiæ. *Prima* est, cum quis bonum, v. g. virtutem, a se habere putat; *secunda,* cum suis meritis illud tribuit; *tertia,* cum putat se habere id quod non habet; *quarta,* cum quis vult esse singularis, ideoque alios despicit et vituperat : harum tres ultimæ in hac superba et ficta Pharisæi justitia clare elucent. Prima quoque in eo fuit, quia virtutem suam, non Deo, sed suo labori adscribebat, dicebatque cum Ethnico illo de Deo :

Det vires, det opes, animum mihi ego ipse parabo.

« Omnino enim, ait Theophylactus, si credidisset, quod per gratiam (Dei) haberet aliena bona, non contempsisset alios, considerans quod etiam ipse nudus esset, quantum ad suam virtutem attinebat. »

Velut etiam hic publicanus. — Ecce, ex vicino publicano major est Pharisæo tumoris occasio, ait ex S. Augustino Interlinearis; Syrus, *neque sicut hic publicanus;* supple : sum publicus peccator. Ex superbia temere et falso judicat publicanum esse sceleratum, cum tamen ille jam esset pœnitens et justificatus. Peccat ergo *primo,* judicio temerario; *secundo,* contemptu publicani; *tertio,* convicio et contumelia, exprobrat enim publicano sua peccata. Audi S. Chrysostomum, in *Catena:* Non satiaverat ejus contemptum tota humana natura, sed et publicanum aggressus est. Multa autem mala facit, qui aliis conviciatur : *Primo,* audientem reddit pejorem; si enim peccator est, lætatur invento criminis collega; si justus, extollitur, de se magna putans. *Secundo,* Ecclesiæ communitatem lædit; hanc enim vituperant, qui eum audiunt. *Tertio,* Deum blasphemari facit. *Quarto,* illum cui conviciatur, impudentiorem facit, et sibi adversarium. *Quinto,* se statuit pœnæ obnoxium.

Peccata Pharisæi.

Multa mala facit qui aliis conviciatur.

Audi S. Bernardum, tract. *De Gradib. humil.* : « Pharisæus, dum in se singulariter exultat, aliis arroganter insultat. David autem aliter; ait enim : Omnis homo mendax. Neminem excipit ne quem decipiat; sciens quia omnes peccaverunt, et omnes egent gloria Dei : Pharisæus se solum decipit, quem solum excipit, dum cæteros damnat. Propheta se non excipit a communi miseria, ne excipiatur a misericordia; Pharisæus exsufflat misericordiam, dum dissimulat miseriam. Propheta affirmat tam de omnibus, quam de se : Omnis homo mendax; Pharisæus confirmat de omnibus præter se : Non sum, inquiens, sicut cæteri hominum. »

Vers. 12. Sabbatum pro hebdomade. Jejuno bis in sabbato, — id est in hebdomade. Est synecdoche : a potiori enim die tota hebdomas vocatur *sabbatum.* Unde Arabicus, *jejuno duobus diebus in omni hebdomade.* Theophylactus asserit Pharisæos jejunare solitos feria secunda et quinta, sed nullum hujus rei citat auctorem (1).

Decimas do omnium quæ possideo. — *q. d.* Non solum do decimas fructuum terræ, quas lex præscribit, sed et majoris et spontaneæ religionis studio, do decimas omnium omnino rerum, ut carnium, ovorum, piscium, etc., ad quas lege non teneor. Taxaverat hic Pharisæus cæteros homines, quasi adulteros et injustos, quasi ipse solus esset castus et justus : castum esse se probat per jejunium, quod est mater castitatis; justum, per decimas omnium. « Contra adulterium, ait Theophylactus, gloriatur de jejunio; e deliciis enim petulantia. Contra rapinam vero et

(1) Idem asserit riteque probat Buxtorfius, in *Synagoga Jud.*, cap. IV et XXX.

injustitiam, profert dationem decimarum omnium quæ possidebat : Tantum, inquiens, contrarius sum rapinæ et injustitiæ, ut etiam quæ mea sunt expendam. » Sic et S. Ephrem, in *Catena.*

Moraliter observat hic S. Gregorius, hom. 7 *in Ezech.* : « Pharisæus, ait, qui jejunium exhibuit, decimas dedit, Deo gratias retulit, quasi pene per circuitum suæ civitatis custodia vigilavit : sed quia unum in se foramen superbiæ non attendit, ibi hostem pertulit, ubi per negligentiam oculum clausit. » Idem Gregorius, in *Psalm.* II Pœnitent. : « In Pharisæi, ait, spiritu dolus fuit, qui magis videri, quam esse justus optavit. Dum ergo ea quæ clamare debuerat, tacuit; miser quod sibi tacendum esset clamavit. Et per superbiam, si quæ in eo fuerant, minuit merita, qui humiliari contemnens, adauxit peccata. »

Vers. 13. 13. ET PUBLICANUS A LONGE STANS, NOLEBAT NEC OCULOS AD COELUM LEVARE; SED PERCUTIEBAT PECTUS SUUM, DICENS : DEUS, PROPITIUS ESTO MIHI PECCATORI. — Publicanus contumeliam sibi a Pharisæo illatam dissimulat, imo agnoscit, confitetur, et pœnitens veniam postulat, ideoque præ Pharisæo justificatur. Audi S. Chrysostomum, hom. *De Davide et Saule*, tom. V : « At Publicanus procul stans, non regessit contumeliam, neque vicissim dicit convicium, non protulit ista vulgaria verba : Tunc audes mea facta reprehendere? an non sum te melior? referam tua peccata, faxoque ne unquam in hæc sacra conscendas atria. » Et post nonnulla : « Accepit probrum, et abluit probrum; agnovit peccata, et deposuit peccata; et criminum accusatio facta est illi criminum remissio, et hostis insciens factus est beneficus : quot labores erant Publicano subeundi, jejunando, humi dormiendo et vigilando, bona sua egenis impertiendo, longo tempore in sacco et cinere sedendo, ut illa tam multa peccata posset deponere! At nunc cum nihil tale fecerit, simplici verbo omnem deposuit iniquitatem, ac probra conviciaque Pharisæi, qui videbatur illum contumelia afficere, pepererunt justitiæ coronam, idque sine sudoribus, sine laboribus et absque longi temporis mora. »

A LONGE STANS. — Longe ab altari et Sancto, quia se eo ob peccata indignum censebat; non ita tamen longe, quin Pharisæus illum ostendere, et ille Pharisæum audire posset. « Cordis conscientia eum removebat, ait S. Augustinus, pietas applicabat. »

NOLEBAT (non audebat ex verecundia, humilitate et reverentia) NEC (vel) OCULOS AD COELUM LEVARE, — quasi se indignum æstimans, qui cœlum, ubi Deus gloriosus (quem peccatis suis offenderat) residet, aspiceret; quare demissis in terram oculis, sese humiliabat. Ita S. Cyrillus, in *Catena.* Rursum « ad cœlum, » id est sursum, puta ad Sanctum Sanctorum, ubi Deus super propitiatorium et Cherubim sedebat : hoc enim situm erat in altiore loco montis Sion, atria vero in quibus orabant laici, sita erant in loco montis decliviore. Ita Franciscus Lucas.

Causam dat Theophylactus, quod se indignum censeret superna visione, qui se in terram dejecerat, et maluerat terrena bona spectare et quærere. Finalem causam dat S. Augustinus : « Ut aspiceretur (a Deo), inquit, non aspiciebat, respicere sursum non audebat : premebat conscientia, spes sublevabat. » Rursum hoc gestu significat se in familiam cœlestem peccasse, hoc est in angelos, quorum inspirationibus restitit; in sanctos, quorum preces defraudavit; in Deum ipsum, cujus præcepta violavit.

SED PERCUTIEBAT PECTUS SUUM, — in quo erat cor, id est voluntas, quæ omnium peccatorum sibi fuerat origo et causa : hanc ergo percutit et verberat, quasi ream, ut ab eo pœnas exigat, utque se propter eam plagis dignum ostendat, ait Euthymius; cor quodammodo pungens et excitans, ait Theophylactus. Tunsio ergo pectoris signum est pœnitentiæ et cordis contriti. Unde hic fuit gestus olim confitentis et pœnitentis, ac etiamnum est. Hæc etiam Christianorum vetus et moderna est consuetudo, ut pectus noxium tundant. Audi S. Augustinum, serm. 8 *De Verbis Domini secundum Matthæum* : « In hoc ipso quod sonuit, Confiteor, pectora vestra tutudistis. Tundere autem pectus, quid est nisi arguere quod latet in pectore, et evidenti pulsu occultum castigare peccatum? Quare hoc fecistis, nisi quia audistis : Confiteor tibi, Pater? » Et inferius : « Ergo in confessione sui accusatio, Dei est laudatio. » Confitemur enim nos reos, Deum vero esse innocentem, justum et pium, ideoque ab eo veniam poscimus. Tundit ergo pœnitens pectus, ut peccatum extundat et expellat.

Tunsio pectoris signum est pœnitentiæ.

Tunsio pectoris igitur *primo*, est symbolum confessionis peccati, quod scilicet confitens fateatur peccati sui causam non esse aliam quam cor, appetitum et voluntatem suam in pectore latentem. *Secundo*, eadem symbolum est contritionis, indicat enim cor esse contusum et contritum. *Tertio*, eadem symbolum est satisfactionis et vindictæ, percutit enim pectus ut illud reum affligat et puniat. « Pœnas a seipso exigebat, ait S. Augustinus, serm. 36 *De Verbis Domini secundum Lucam*, et ideo Dominus confitenti parcebat. » Quocirca Isidorus Pelusiota, in *Catena* : « Omnis, ait, qui propter peccata pectus percutit, Deum in tympano et choro laudare dicitur. Qui enim pectus et viscera sua compunctione percutit, et flebilium sermonum chorum adjungens, pœnitentiæ calamum in pyxidem mœroris lacrymarum nocturnarum intingit, morte Christi pro peccatoribus suscepta, non frustrabitur. »

DICENS : DEUS, PROPITIUS ESTO MIHI PECCATORI. — Brevis oratio, sed succulenta, sincera et efficax; *q. d.* Fateor, o Domine, me magnum esse peccatorem, doleoque ex intimo corde quod peccatis

Brevis publicani oratio, sed

succulenta et efficax.

meis gravissime tuam majestatem offenderim; ideo non aliud cogito, nisi peccata mea, quæ summe detestor, nec aliud a te peto, nisi ut ea mihi condones, gratiamque me emendandi et pœnitentiam seriam jugemque agendi largiaris. Ego enim me solum peccatorem summum esse æstimo et confiteor: unde mihi soli ignosci peto, nec de aliis, utpote me melioribus, cogito aut precor. Unde Arabicus vertit, *parce mihi, quia peccator sum*; non dicit: Peccans, sed: Peccator, quia non semel, sed sæpius peccaverat, quasi ex arte et habitu peccandi, atque a conceptione et nativitate, peccatum primorum parentum contraxerat. « Mihi, » *q. d.* Non fortunæ, non sociis, non astris, non dæmoni, sed mihi omne peccatum, omnem culpam adscribo.

Vers. 14.

14. DICO VOBIS, DESCENDIT HIC JUSTIFICATUS IN DOMUM SUAM AB ILLO, — id est præ illo; Græce, παρ' ἐκεῖνου, id est *ab illo*; alii legunt, παρ' ἐκεῖνον, id est *ad illum*, scilicet collatus et comparatus. Jam plerique codices legunt, ἢ γὰρ ἐκεῖνος, id est *quam enim ille*; Syrus, *magis*, vel *potius quam ille*. Sic quoque legit S. Augustinus, epist. 86 *ad Casulanum* et alibi: quia scilicet publicanus per veram humilitatem et pœnitentiam fuit justificatus. Pharisæus vero per suam fictam et superbam orationem magis peccatis fuit inquinatus. Unde Euthymius « ab illo » interpretatur, *non ille*. Est hebraismus; Hebræi enim מן *min*, id est *ab*, usurpant pro gradu comparativo, quem sæpe adhibent, cum unum alteri præponunt, sive per gradum boni melioris, sive per illius in uno affirmationem, et in altero negationem. Sensus ergo est, *q. d.* Publicanus justior Pharisæo domum rediit, qui eo injustior venerat in templum; justior, inquam, comparatione non directa et simplici, sed indirecta et negativa; quia scilicet ipse justus, Pharisæus vero injustus, imo injustior quam venerat, domum rediit. « Nam, ut ait Euthymius, « qui sese adeo justificaverat, adeo condemnatus est; et qui se adeo condemnaverat, justificatus est. » Et S. Paulinus, *epist.* 58: « Quod justitia ædificabat, inquit, superbia destruebat, etc. Ille in corde contrito, sui accusator accipitur, et obtinet veniam de confessis peccatis, propter gradum humilitatis, sancto illo Pharisæo (quales Judæi sancti sunt) reportante sarcinam peccatorum de jactantia sanctitatis. » Et S. Bernardus, serm. 3 *De Annuntiat.*: « Pharisæus vacuus rediit, quia plenitudinem simulavit. Nam Publicanus, qui exinanivit seipsum, qui vacuum vas exhibere curavit, gratiam retulit ampliorem. » Audi S. Augustinum, serm. 36 *De Verbis Domini secundum Lucam*: « Quid miraris, si Deus ignoscit, quando ipse agnoscit? a longe stabat, sed eum Dominus de prope attendebat; excelsus enim Dominus humilia respicit: tremebat conscientia, spes sublevabat, percutiens pectus pœnas de se exigebat; ideo Dominus confitenti parcebat. » Et Chrysostomum: « Conjunctam cum superbia justitiam superat humilitas cum peccato; superbia enim facile justitiam deprimit, at humilitas peccati pondus superat. »

Humilitatis elogia.

QUIA OMNIS QUI SE EXALTAT, HUMILIABITUR (uti a Deo humiliatus et rejectus fuit superbus Pharisæus); ET OMNIS QUI SE HUMILIAT, EXALTABITUR, — uti ad Dei gratiam, ac adoptionem regni cœlorum exaltatus fuit humilis Publicanus. Ita Theophylactus: « Omnis, inquit, qui se exaltat, humiliabitur, Deo illum condemnante; qui autem se condemnando humiliat, exaltabitur a Deo justificante. » Hic ergo impletur illud Salomonis: « Ante ruinam exaltabitur cor, » « et ante gloriam humiliabitur, » ait Interlinearis. Vere S. Chrysostomus: « Humilitas, ait, latronem ante Apostolos in paradisum duxit: quod si humilitas juxta delicta tantum potest, quid poterit justitiæ conjuncta! et si fastus conjunctus justitiæ potest deprimere, quid faciet conjunctus peccato! » Et Optatus Milevitanus, lib. II *Contra Donat.*: « Meliora, ait, sunt peccata cum humilitate, quam innocentia cum superbia. » S. Basilius, hom. *De Humilitate*: « Pharisæus, ait, justificationem amisit per superbiam, mercedem perdidit per confidentiam: temerarius infra humilem et peccatorem abjectus est, seipsum super ipsum extollens, et non Dei judicium exspectans, sed suum ipsius proferens. »

Rursum S. Chrysostomus, hom. 5 *De incomprehensibili Dei natura*, in Pharisæo et Publicano duplicem nos jubet considerare bigam, « quarum sub altera, inquit, virtus juncta sit cum superbia, sub altera peccatum cum humilitate: videbis enim bigam illam peccati virtute facile anteire, palmamque decursionis celerioris obtinere, non peccati pernicitate, sed conjugatæ humilitatis facultate. Contra, bigam alteram virtutis retardari et vinci, non imbecillitate virtutis, sed superbiæ mole ac pondere. Ut enim humilitas præ summa sua excellentia peccati superat pondus, atque in cœlum pervenit; sic superbia præ nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis prævalet, adeo ut etiam levissimam illam et supernam virtutem vincat, deorsumque versus facile detrahat. » Idem, hom. 15 et 45 *in Matth.*: « Sive orationem, sive jejunium, sive misericordiam, sive pudicitiam, sive aliud quid bonorum absque humilitate congreges, statim cuncta diffluunt, cunctaque depereunt. Quod etiam Pharisæo accidit, qui cum ad ipsum virtutis cacumen ascendisset, amittens simul universa, descendit; quia scilicet non habuit matrem bonorum: sicut enim superbia omnium malorum fons est, ita humilitas cunctarum origo virtutum. » Hucusque Chrysostomus. S. Bernardus, serm. 13 *in Cant.*: « Magna, inquit, et rara virtus profecto est, ut magna licet operantem, magnum te nescias, et manifestam omnibus tuam te solum latere sanctitatem. Mirabilem te apparere, et contemptibilem reputare, hoc ego ipsis virtutibus mirabilius judico. Fidelis revera

famulus es, si te multa gloria domini tui, etsi non exeunte ex te, tamen transeunte per te, nil tuis manibus adhærere contingat. » Idem S. Bernardus scripsit sermonem integrum in hæc Christi verba : « Omnis qui se exaltat, humiliabitur. » Denique præclare S. Leo, *ad Dioscorum* : « Tota, ait, Christianæ sapientiæ disciplina non in abundantia verbi, non in astutia disputandi, neque in appetitu laudis et gloriæ, sed in vera et voluntaria humilitate consistit, quam Dominus Jesus ab utero matris usque ad supplicium crucis omni fortitudine elegit et docuit. » Plura hac de re dixi *Eccli.* x, in fine.

Vers. 15. 15. AFFEREBANT AUTEM AD ILLUM ET INFANTES, UT EOS TANGERET, — et tangendo benediceret. Doctrinam humilitatis Christus suo confirmat exemplo. Unde Glossa : « Humili, inquit, magistro afferuntur infantes, ut ostendatur innocens et simplex ætas ad gratiam pertinere. »

Vers. 16. 16. SINITE PUEROS VENIRE AD ME, etc., TALIUM EST ENIM REGNUM DEI. — Arabicus, *quia regnum Dei est eorum, qui similes sunt eis*, non in infantia, sed in innocentia, simplicitate, humilitate, etc. Unde Beda : « Non dicit : illorum, sed : talium, mores designans, non ætatem. » Et S. Ambrosius : « Non pueritia, sed æmula puerilis simplicitatis bonitas designatur ; non enim est virtus non posse peccare, sed nolle. » Cætera explicui *Matth.* XIX, 13 et seq.

Vers. 35. 35. FACTUM EST AUTEM, CUM APPROPINQUARET JERICHO, CÆCUS QUIDAM SEDEBAT. — De hoc cæco a Christo illuminato dixi *Matth.* XX, 29.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus ingrediens domum Zachæi, illi affert salutem. Secundo, vers. 12, dat parabolam viri nobilis, qui suas minas inter servos distribuit, ab eisque earum lucrum reposcit. Tertio, vers. 29, in die Palmarum Jerusalem cum triumpho et acclamatione Hosanna, quasi Messias rex ingreditur, ejusque excidium per Titum prævidens deflet.

1. Et ingressus perambulabat Jericho. 2. Et ecce vir nomine Zachæus, et hic princeps erat publicanorum, et ipse dives ; 3. et quærebat videre Jesum, quis esset, et non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. 4. Et præcurrens ascendit in arborem sycomorum, ut videret eum, quia inde erat transiturus. 5. Et cum venisset ad locum, suspiciens Jesus vidit illum, et dixit ad eum : Zachæe, festinans descende, quia hodie in domo tua oportet me manere. 6. Et festinans descendit, et excepit illum gaudens. 7. Et cum viderent omnes, murmurabant, dicentes quod ad hominem peccatorem divertisset. 8. Stans autem Zachæus, dixit ad Dominum : Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus ; et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. 9. Ait Jesus ad eum : Quia hodie salus domui huic facta est ; eo quod et ipse filius sit Abrahæ. 10. Venit enim Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat. 11. Hæc illis audientibus, adjiciens dixit parabolam, eo quod esset prope Jerusalem ; et quia existimarent quod confestim regnum Dei manifestaretur. 12. Dixit ergo : Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti. 13. Vocatis autem decem servis suis, dedit eis decem mnas, et ait ad illos : Negotiamini dum venio. 14. Cives autem ejus oderant eum, et miserunt legationem post illum, dicentes : Nolumus hunc regnare super nos. 15. Et factum est ut rediret accepto regno ; et jussit vocari servos, quibus dedit pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset. 16. Venit autem primus, dicens : Domine, mna tua decem mnas acquisivit. 17. Et ait illi : Euge, bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates. 18. Et alter venit, dicens : Domine, mna tua fecit quinque mnas. 19. Et huic ait : Et tu, esto super quinque civitates. 20. Et alter venit, dicens : Domine, ecce mna tua, quam habui repositam in sudario. 21. Timui enim te, quia homo austerus es, tollis quod non posuisti, et metis quod non seminasti. 22. Dicit ei : De ore tuo te judico, serve nequam. Sciebas quod ego homo austerus sum, tollens quod non posui, et

metens quod non seminavi : 23. et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, ut ego veniens cum usuris utique exegissem illam? 24. Et astantibus dixit : Auferte ab illo mnam, et date illi qui decem mnas habet. 25. Et dixerunt ei : Domine, habet decem mnas. 26. Dico autem vobis, quia omni habenti dabitur, et abundabit; ab eo autem qui non habet, et quod habet auferetur ab eo. 27. Verumtamen inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me. 28. Et his dictis, præcedebat ascendens Hierosolymam. 29. Et factum est, cum appropinquasset ad Bethphage et Bethaniam, ad montem qui vocatur Oliveti, misit duos discipulos suos, 30. dicens : Ite in castellum quod contra est; in quod introeuntes, invenietis pullum asinæ alligatum, cui nemo unquam hominum sedit : solvite illum, et adducite. 31. Et si quis vos interrogaverit : Quare solvitis? sic dicetis ei : Quia Dominus operam ejus desiderat. 32. Abierunt autem qui missi erant, et invenerunt, sicut dixit illis, stantem pullum. 33. Solventibus autem illis pullum, dixerunt domini ejus ad illos : Quid solvitis pullum? 34. At illi dixerunt : Quia Dominus eum necessarium habet. 35. Et duxerunt illum ad Jesum. Et jactantes vestimenta sua super pullum, imposuerunt Jesum. 36. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. 37. Et cum appropinquaret jam ad descensum montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus, 38. dicentes : Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, pax in cœlo, et gloria in excelsis. 39. Et quidam Pharisæorum de turbis, dixerunt ad illum : Magister, increpa discipulos tuos. 40. Quibus ipse ait : Dico vobis, quia si hi tacuerint, lapides clamabunt. 41. Et ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens : 42. Quia si cognovisses et tu, et quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi! nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. 43. Quia venient dies in te; et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique; 44. et ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem; eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. 45. Et ingressus in templum, cœpit ejicere vendentes in illo, et ementes, 46. dicens illis : Scriptum est : Quia domus mea domus orationis est. Vos autem fecistis illam speluncam latronum. 47. Et erat docens quotidie in templo. Principes autem Sacerdotum, et Scribæ, et Principes plebis quærebant illum perdere; 48. et non inveniebant quid facerent illi. Omnis enim populus suspensus erat, audiens illum.

Vers. 1.

1. Et ingressus perambulabat Jericho. — Alludit pergitque in narratione itineris Jesu; de eo enim dixit cap. præced., vers. 35 : « Factum est autem, cum appropinquaret Jericho, » etc. Christus enim juxta Jericho illuminavit cæcum, mox in ipsa Jericho Zachæum convertit : nullus enim locus, nullum iter, nullum temporis momentum Christi fuit otiosum; sed omnia heroicis signata virtutibus, beneficiis et miraculis, ut nos idem facere doceret.

Vers. 2. Zachæus id est purus.

2. Et ecce vir nomine Zachæus. — Hoc nomen fuit quasi omen futuræ justificationis et purificationis. *Zachæus* enim hebr. idem est quod *purus*, limpidus, justus.

Principes publicanorum, — qui scilicet sub se habebat plures publicanos, id est exactores vectigalium, quæ Romani et Tiberius Cæsar Judæis invitis imposuerant. Unde publicani Judæis erant invisi et infames, ac פרישים *parisim*, id est latrones, vocabantur. Hebr. hic princeps vocabatur *Gabba* (unde nomen *Gabbella*) et publicani vocabantur *Gabbaim*, teste Angelo Caninio in *Nom. Hebraicis novi Testamenti*.

Publicani vocabantur latrones. Gabbella unde dicta.

Et ipse dives. — Solent enim principes publicanorum eligi non nisi divites, ut magnas pecuniæ summas principi, dum indiget, prænumerare possint, ac defectus publicanorum sibi subditorum in multis supplere. Addit hoc Lucas, ut magis Christi gratiam et Zachæi virtutem illustret; quod scilicet opes amplas quas habebat, vocatione et amore Christi reliquerit, et in pauperes distribuerit.

Vers. 3.

3. Et quærebat videre (Arabicus, *intelligere*) Jesum, quis esset. — *q. d.* Laborabat et satagebat, ut Jesu personam de facie nosset, quam ex fama virtutum et miraculorum tam celebrem audiverat. Cupimus enim viros fama celebres videre, et ex facie nosse. Sed Zachæus, præter naturale de-

siderium, agebatur etiam surpernaturali, ex impulsu Spiritus Sancti, desiderans videlicet videre Jesum, ut ab eo a peccatis absolveretur, justificaretur et sanctificaretur. « Cupit, ait S. Chrysostomus, hom. *De Zachæo,* nosse aspectu, quem intuitus fuerat sensu ; videre facie, quem viderat mente; contemplari præsentem, quem nunquam viderat operantem ; ut amor Christi Zachæi corde conceptus, etiam oculorum visibus saginaretur. »

Parvi solent esse magnanimi.

ET NON POTERAT PRÆ TURBA, QUIA STATURA PUSILLUS ERAT, — sed animo celsus. Parvi enim, teste Aristotele in *Physiognom.*, solent esse magnanimi, quia virtus animi in parvo corpore contracta stringitur et acuitur, quæ in magno dispergitur. Unde illud :

Major in exiguo regnabat corpore virtus.

Unde multi heroum et sanctorum fuerunt statura parvi, uti ostendi *Zachar.* IV, 10, et *Eccli.* XI, 3, ad illa : « Brevis in volatilibus apis; et initium dulcoris habet fructus ipsius. » In minimis enim maxime elucet summa Dei majestas, vis et magnitudo.

PRÆ TURBA. — Turba, inquit S. Cyrillus, est imperitæ multitudinis confusio, quam transcendere oportet, si velis Christum aspicere.

Vers. 4.

4. ET PRÆCURRENS ASCENDIT IN ARBOREM SYCOMORUM, UT VIDERET EUM : QUIA INDE (illac) ERAT TRANSITURUS. — Quæres, quæ et qualis est arbor sycomorus, vel, ut Græci nonnulli invertunt, *morosycus* : hebr. vocatur *sicma,* indeque a Septuaginta et Thodot., *Amos* VII, 14, vocatur *sycaminus.* Respondetur : illam frequentem esse in Judæa, ut patet III *Reg.* X, 27, et *Amos* VII, atque esse illam quæ a Plinio, lib. XIII, cap. VII, dicitur ficus Ægyptia; ac ab Aquila et Symmacho, *Amos* cap. VII, ac Dioscoride, lib. *De Materia medicinali,* cap. CXLIV, Græce appellatur *sycomorus,* id est ficus fatua, seu insipida; sed a Theophrasto, lib. IV *De Plantis,* cap. II, et aliis, dicitur sycomorus, quasi ficus morus; quia scilicet fructus habet similes ficui, folia vero similia moro. Unde Lucas hic in Græco eam vocat συκομωρέα : μωρέα autem proprie est morus arbor.

Sycomorus quænam arbor?

Hinc patet *primo,* sycomorum aliam esse arborem a caprifico (id liquet ex Dioscoride, loco jam citato) ; est tamen illa huic similis. Unde Theophylactus et Euthymius hic pro *sycomorum* legunt *caprificum.* Patet *secundo,* sycomorum Græce scribi in penultima tam per *omicron*, quam per *omega,* adeoque illam habere communem, id est tam brevem, quam longam ; tum quia μῶρος, id est fatuus, scribitur per ω; tum quia morus arbor Græce scribitur tam per ω, quam per ο, ut patet ex Lexico Hesychii et cæterorum, atque ex Luca hic. Unde Poeta :

Cornaque et in duris hærentia mora rubetis,

ubi *o* in *mora* quasi ω longum facit. Idque liquet ex etymo. Dicta est enim arbor *morus,* non a Latino *mora,* ut aliqui volunt (*mora* enim non potest esse etymon Græci μωρία, sed a Græco μῶρος, id est fatuus, per antiphrasin, quasi minime fatua; sicut Thomas Morus, Angliæ Cancellarius, Anglorum fuit sapientissimus. Est enim morus arborum prudentissima, ut ait Plinius, lib. XVI, cap. XXV, quia lædi se a frigore non sinit, nec nisi plane eo peracto germen emittit; sed dum incipit, in tantum germinatio erumpit, ut una nocte eam peragat, etiam cum strepitu, licet alii morum nuncupatam putent, eo quod fructus nigros producat; μαῦρον enim est nigrum, unde Mauri vocantur nigri. Hinc etiam Horatius, lib. II *Sermonum*, satyra IV :

Mori etymon.

Thomas Morus Angliæ Cancellarius

Morus arborum prudentissima.

Ille salubres
Æstates peraget, qui nigris prandia moris
Finiet.

Mystice.

Mystice : Sycomorus est crux Christi ejusque doctrina, quæ Gentibus et terrenis hominibus visa est fatua meraque stultitia, sed Zachæo et fidelibus visa fuit sapientia et virtus Dei, I *Cor.* II. Hinc et arbor vetita, e qua Adam comedens, se et posteros perdidit, a multis putatur fuisse ficus, ut dixi *Genes.* II, 9. Fuit utique ficus, ac fatua, quia sub modico melle et dulcedine, continuit fel et amaritiem peccati, mortis et gehennæ, quam proinde Christus expiare debuit felle et amaritie crucis et passionis suæ. Hinc μῶρος Græcis non tantum arborem morum, sed et cruciatum, mortem et cædem significat.

Tropol.

Tropologice : Sycomorus docet nos amplecti illa quæ stulta sunt mundo, ut sapiamus Deo. Audi S. Gregorium, lib. XXVII *Moral.*, in fine : « Relinquamus noxiam sapientiam, ut discamus laudabilem fatuitatem, etc. Pusillus Zachæus sycomorum subiit, et Dominum vidit, quia qui mundi stultitiam humiliter eligunt, ipsi Dei sapientiam subtiliter contemplantur. Pusillitatem namque nostram ad videndum Dominum turba præpedit, quia infirmitatem humanæ mentis, ne lucem veritatis intendat, curarum sæcularium tumultus premit. Sed prudenter sycomorum ascendimus, si provide eam, quæ divinitus percipitur, stultitiam mente tenemus. » Particulatim deinde ipsum explicat : « Quid enim in hoc mundo stultius, quam amissa non quærere, possessa rapientibus relaxare, nullam pro acceptis injuriis injuriam reddere, imo et adjunctis aliis patientiam præbere ? Quasi enim sycomorum nos ascendere Dominus præcipit, cum dicit : Qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. Et rursum : Si quis te percusserit in dextram maxillam, præbe illi et alteram. Per sycomorum Dominus transiens cernitur, quia per hanc sapientem stultitiam, etsi necdum ut est solide, jam tamen per contemplationis lumen Dei sapientia quasi in transitu videtur. »

Theophylactus autem sic : Super sycomorum, id est super voluptatis dulcedinem, quæ signifi-

catur per ficum, ascendimus, inquit, per pœnitentiam, descendimus vero per humilitatem.

Vers. 5. 5. ET CUM VENISSET AD LOCUM (sycomori) SUSPICIENS JESUS, VIDIT ILLUM, ET DIXIT AD EUM : ZACHÆE, FESTINANS DESCENDE, QUIA HODIE IN DOMO TUA OPORTET ME MANERE. — Ardorem sui videndi in Zachæo compensat Christus plena exhibitione et præsentia. Ideo enim ardorem istum Zachæo inspiraverat, ut illum domum ejus ingrediendo expleret; imo ideo illac transibat Christus, ut ardorem hunc excitaret, ac propter eum apud Zachæum hospitaretur, totamque ejus domum benediceret ac salvaret. Ipse enim quasi salvator mundi venerat ad hoc, ut peccatores sanctificaret. « Nam, etsi vocem invitantis Jesus non audierat, ait S. Ambrosius, viderat tamen affectum. »

Quærenti ergo Zachæo Christum videre, Christus ei se non tantum videndum, sed et fruendum obtulit, adeoque domi ejus, præ cæteris omnibus commorari voluit.

Moraliter : disce hic desiderare Christum, Christique alloquium internum et gratiam : mox enim Christus se tibi offeret et desiderium tuum explebit; quoque majus fuerit desiderium, eo majus erit ejus alloquium; nam, ut ait Ecclesiasticus, cap. XV, Sapientia (Christus) Deum timenti et desideranti « obviabit, quasi mater honorificata, cibabit illum pane vitæ et intellectus, et aqua sapientiæ salutaris potabit illum. » Et cap. XXIV : « Transite ad me omnes, qui concupiscitis me, et a generationibus meis implemini; spiritus enim meus super mel dulcis. » Et Christus ipse : « Si quis sitit, inquit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ, » *Joan.* cap. VII.

« Vidit ergo illum » oculis luminibusque corporis, et magis mentis, quibus animum Zachæi illustravit, ut cognosceret ipsum esse Salvatorem, qui peccata pœnitentibus remitteret, eisque salutem, id est justitiam, gratiam et gloriam conferret. Aspectus ergo Jesu non est sterilis et otiosus, sed efficax et operosus; solo enim aspectu homines ad sui amorem pellicit (multo magis quam lynx avis), convertit, immutat et salvat. Hinc, ut ait S. Cyrillus, vidit Jesus animam Zachæi, promptissime annitentem ad sancte vivendum.

QUIA HODIE IN DOMO TUA OPORTET (ex meo decreto, liberalitate et charitate, qua te et tuos domesticos prosequor, voloque salvare) ME MANERE. — Zachæus, ait Titus, solam Jesu visionem desiderabat, sed qui novit plus facere, quam quærimus, dedit ei super id quod exspectabat; Christus enim sua munificentia supplicum preces excedit et vota. « Promittit Christus, ait Chrysostomus, hom. *De Zachæo,* se ad ejus domum venturum, cujus desiderantis jam possederat animum. »

Vers. 6. 6. ET FESTINANS DESCENDIT (en promptam Zachæi obedientiam, quæ meruerit salutem), ET EXCEPIT ILLUM GAUDENS. — Quia hospitio excepit Salvatorem, ab eoque salutem recepit; ubi enim hospitatur Salvator, ibi et salus. « Gaudens, ait Euthymius, quod non solum eum vidisset, uti optaverat, sed quod etiam ab ipso vocatus fuisset, quodque ipsum suscepisset; quod nunquam speraverat. »

Vers. 7. 7. ET CUM VIDISSENT OMNES (Pharisæi et Judæi eorum asseclæ, qui publicanos quasi scelestos oderant), MURMURABANT, DICENTES QUOD AD HOMINEM PECCATOREM DIVERTISSET. — Publicani enim a Judæis habebantur impii, injusti, scelerati, et sæpe tales reipsa erant. Nonnulli « peccatorem » interpretantur Gentilem et idololatram. Talem enim fuisse Zachæum censent Tertullianus, Cyprianus, Chrysostomus, Ambrosius, Beda, et ex iis Maldonatus. Unde et Zachæus restitutionem tantum injuste exactorum, quæ juris est naturæ, commemorat, de nullis vero legis Mosaicæ præceptis loquitur. Audi S. Chrysostomum, serm. *De Zachæo* : « Filius Abrahæ Zachæus fide, non genere; merito, non sobole; devotione, non stirpe. » Verum contrarium æque probabile est, et forte probabilius, scilicet Zachæum fuisse Judæum, non Gentilem : *primo*, quia, vers. 9, vocatur « filius Abrahæ; » *secundo*, quia Christus tantum cum Judæis versatus est; missus enim erat ad oves Israel, quæ perierunt : unde a Paulo, *Rom.* XV, 8, vocatur « minister circumcisionis, » id est circumcisorum, puta Judæorum; *tertio*, quia Zachæus est nomen Hæbræum; *quarto*, quia Pharisæi hoc non tacuissent, sed in faciem Christo objecissent : Quomodo tu te venditas pro Messia, qui cum impiis Gentibus versaris, cum Messias solis Judæis sit promissus? Ita Jansenius et alii.

An Zachæus fuerit Gentilis?

Vers. 8. 8. STANS AUTEM ZACHÆUS, DIXIT AD DOMINUM : ECCE DIMIDIUM BONORUM MEORUM, DOMINE, DO PAUPERIBUS; ET SI QUID ALIQUEM DEFRAUDAVI, REDDO QUADRUPLUM. — Non dubium est Christum more suo, mox ut ingressus est domum Zachæi, cœpisse docere et hortari tam Zachæum, quam domesticos ejus ad fidem et pœnitentiam, ac, si de peccatis pœniterent, promisisse eis gratiam, justitiam et salutem; insuper eos adhortatum esse ad opum mundique contemptum, ut paupertatem et perfectionem Evangelicam se sequendo amplecterentur, ac sua in pauperes distribuerent, ut thesaurum in cœlis et centuplum in hac vita reciperent. Subticet quidem hæc Lucas brevitatis studio, et ex sequentibus, atque ex iis quæ sæpius, ac præsertim paulo ante, cap. XVIII, vers. 22, de Christi consuetudine docendi et prædicandi narravit, ea intelligenda relinquit. Nam hisce Christi sermonibus, per internam Christi gratiam, Zachæus plane ad fidem, pœnitentiam, paupertatem, ac opum mundique contemptum conversus, dixit Christo :

ECCE DIMIDIUM BONORUM MEORUM, DOMINE, DO PAUPERIBUS. — Alterum ergo dimidium reservat

non sibi, sed ut injuste fraudata aliis restituat: Subdit enim: « Et si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum. » *Do, reddo,* id est dare, reddere juxta tuam doctrinam et exhortationem, ex nunc firmiter decerno, constituo et addico. Unde ob hoc pœnitentis Zachæi efficax propositum, Christus quasi præmium subjecit: « Hodie salus domui huic facta est. » Ita S. Ambrosius, Beda, Euthymius hic; Tertullianus, libro IV *Contra Marcion.;* Fulgentius, epist. *ad Gallam.* Est Hebraismus similis illi Pharaonis, *Exodi* v. 10: « Non do vobis paleas, » id est decerno jubeoque, ut amplius vobis non dentur paleæ. Et *Matth.* XXVI, 18: « Apud te facio (id est facere volo, destino) pascha. » S. Cyprianus tamen, tract. *De Opere et Eleemosyna,* τὸ *do* et *reddo* per præteritum exponit, scilicet per *dedi, reddidi,* quasi jam ante, ex aliis Christi prædicationibus, quas Zachæus audierat, conversus fuerit.

Et si quid aliquem defraudavi. — Græce ἐσυκοφάντησα, id est per sycophantiam, fraudem, calumniam, similemve malam artem extorsi. Fatetur fraudationis culpam Zachæus, sed modicæ: nam cum pro simplo fraudato reddat quadruplum ex altero bonorum suorum dimidio, sequitur eum octavam tantum partem bonorum suorum fraude acquisivisse, ut si habeat octo millia aureorum, mille duntaxat essent fraude parta; reliqua ergo septem millia vel hæreditate, vel justa ratione erant ab eo comparata.

Octavam tantum bonorum suorum partem fraude acquisierat Zachæus.

Vide hic subitam miramque conversionem Zachæi, per potentem Christi gratiam, qua ipse illico non tantum pœnituit, sed et bonis omnibus, quibus antea addictus erat, se abdicare decrevit; dimidium enim pauperibus, dimidium restitutioni addixit. Quare subito amplexus est consilium paupertatis Evangelicæ, ut omnibus relictis, pauperem Christum pauper sequeretur, ac vel mendicato, vel labore manuum victum sibi pararet. Unde S. Chrysostomus, hom. *De Zachæo:* « Audi mirabile, inquit, nondum didicit, et obedit: nempe Salvator justitiæ radiis nequitiæ caliginem fugavit. » Et Beda: « Ecce, inquit, camelus deposita sarcina per foramen acus transit, id est relicto divitiarum amore, benedictionem Dominicæ susceptionis accipit. Hæc est enim sapiens illa stultitia, quam de sycomoro publicanus, quasi fructum vitæ legerat, rapta reddere, propria relinquere, visibilia contemnere. » Et Theophylactus: « Vides, ait, alacritatem, non parce seminare cœpit, neque pauca quædam dedit, sed totam vitam. » Unde S. Bernardus, serm. 1 *in festo omnium Sanctorum,* suos Religiosos alloquens: « Zachæus, inquit, cujus laus est in Evangelio, dimidium bonorum suorum dedit pauperibus; sed ego multos Zachæos hic video, qui nihil sibi ex omnibus reliquere. Quis mihi scribet hoc Evangelium de Zachæis istis? imo de Petris istis? quis fiducialiter loquatur: Domine, ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te? sed scriptum est jam in Evangelio æterno, in libro vitæ scriptum est et signatum: Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. »

Reddo, — id est decerno et firmiter propono reddere, nec dubium quin ipse efficax hoc propositum statim reipsa exsecutus sit et in opus contulerit. « Alterum enim, ait S. Ambrosius, non sat, nec habet gratiam liberalitas, si injuria perseverat; quia non spolia, sed dona quæruntur. » Nam, ut inquit S. Augustinus, *epist.* 54, « Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. »

Quadruplum. — Non quasi lege naturæ, vel Mosaica tenear reddere quadruplum, cum ad simplum duntaxat utraque me obliget, sed ex ferventi charitate et pœnitentia, hunc heroicum, magnumque et superabundantem restitutionis et justitiæ actum edere constituo; quia hoc quadruplum conforme est legi, quæ, *Exodi* XXII, 1, furem ovis a judice condemnari jubet ad restitutionem quatuor ovium. Dicit hoc Zachæus, non ex jactantia et ostentatione, sed partim ex fervore a Christo et Spiritu Sancto sibi indito; partim ut retundat calumniam Scribarum Christo objicientium; quod ad se peccatorem divertisset ostendit enim se jam non esse peccatorem, sed pœnitentem, justum, imo justis justiorem et sanctum.

Tropologice: S Chrysostomus, hom. 78 *in Matth.,* docet domum animæ ornandam esse eleemosyna et justitia, uti ornavit Zachæus, si Christum in ea hospitio excipere velimus.

Tropol.

9. Ait Jesus ad eum, — ad ejus verba respondens; ita tamen ut non tam ad eum, quam ad discipulos turbamque circumstantem vultum vocemque dirigeret. Similis enallage personæ est *Rom.* X, 2; *Psal.* XXXIII et alibi (1).

Vers. 9.

Quia (quod) hodie salus domui huic facta est. — « Ejecta perditione, ait Euthymius, quæ in ea morabatur, propter avaritiam et injustitiam; » Arabicus, *hodie convenit salus habitatoribus hujus domus, q. d.* Quia Zachæus tantum pœnitentiæ, emendationis, eleemosynæ, restitutionis fervorem et spiritum, illi a me exterius docente, et interius mentem commovente inditum, ostendit; hinc salutem, id est gratiam et justitiam eximiam, adipiscitur; ut, si in ea perseverarit, salutem et gloriam æternam consequatur, quam ex nunc hodie illi addico et promitto.

Domui huic. — Hinc liquet quod, Zachæo credente et converso ad Christum, omnes ejus domestici, heri sui exemplo et imitatione, in Christum crediderint, pœnituerint, justificati et sanctificati sint.

Porro, Zachæus a Christo conversus, post ejus mortem et ascensionem, assecla fuit S. Petri et ab eo ordinatus fuit Cæsareæ Palæstinæ Epis-

(1) Igitur πρὸς αὐτὸν hic reddi debet: *de eo, respectu ejus,* qua ratione præpositio πρὸς haud raro occurrit.

copus, uti narrat S. Clemens, lib. I et III *Recog.*

EO QUOD ET IPSE SIT FILIUS ABRAHÆ. — Quia scilicet imitatus est fidem, justitiam et sanctitatem Abrahæ; bona enim sua partiendo, ait Beda, pauperibus reliquit, ut ille terram et domum paternam. Ait vero: « Et ipse, » significans non solum justos, sed et eos qui ab injustitia resipiscunt, ad promissionis filios pertinere. Sic et Tertullianus, libro IV *Contra Marc.*; Cyprianus et alii superius citati. Audi S. Chrysostomum, hom. *De Zachæo*, quæ est ultima tomi II : « Zachæus totum quod habuit obtulit, qui patrimonii partem reddendis fraudibus reservavit; sed Abraham Domino filium, Zachæus substantiam obtulit. Ille hæredem, hic hæreditatem donavit; ille immolandum solum quod habuit pignus exhibuit, hic patrimonii substantiam Domino immolavit. Unde recte Abrahæ filius Zachæus nuncupatur, dum ordinem gloriæ paternæ exequitur. »

Rursum Zachæus fuit « filius Abrahæ, » quia Judæus et ex Abraham prognatus, quasi Christus Pharisæis murmurantibus, quod ad Zachæum publicanum divertisset, respondeat dicatque: Non est quod idcirco murmuretis, quia Zachæus est Israelita, et in Abraham patriarcha et patre suo jus proximum habet ad Messiam et salutem. Quare a me Messia, quia publicanus, negligi non debuit, sed quia pœnitens, suscipi et benedici.

Allegor. et Tropolog.

Allegorice et tropologice : singulas hujus historiæ partes cuilibet fideli et sancto ita adaptat Beda : Zachæus, id est purus et justificatus, significat credentem ex Gentibus populum, qui temporalium occupatione depressus erat et minimus; voluit videre Christum intrantem Jericho, id est fidem quam Christus mundo attulit, participare; turba est vitiorum consuetudo, quam obstantem transcendit, terrena relinquendo et crucis arborem ascendendo. Sycomorus alta arbor, unde et celsa nuncupatur, et ficus fatua dicitur; irridetur scilicet ab incredulis crux ut fatua, sed alit credentes ut ficus. Ascendit pusillus, cum quilibet humilis clamat : « Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi. » Venit eo Dominus, per prædicatores scilicet ad populum nationum; « vidit, » id est per gratiam elegit; manet in domo pusilli Zachæi, id est in humilium nationum corde quiescit; descendit iste de sycomoro : et si enim cognovimus Christum secundum carnem, sed jam non novimus; et si enim mortuus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.

Cur Evangelium Zachæi legit Ecclesia in templorum dedicatione?

Porro, Ecclesia hoc de Zachæo Evangelium apposite legit in dedicatione ecclesiarum. *Primo*, quia Christus in eo ait : « Hodie salus domui huic facta est, » quod recte competit ecclesiis, cum dedicantur; dedicatio est enim quasi salus ecclesiæ; per illam enim ecclesia dedicatur ad multorum, qui in ea per prædicationem, orationem, contritionem, confessionem et absolutionem justificandi sunt, salutem. *Secundo*, ait Christus : « Hodie in domo tua oportet me manere. » Simili enim modo Christus manet in ecclesia dedicata, per venerabile Eucharistiæ sacrificium et Sacramentum. Per dedicationem enim ecclesia fit domus Dei et habitaculum Christi. *Tertio*, quia materialis ecclesia typus est spiritualis ecclesiæ, scilicet animæ fidelis, in qua magis habitare desiderat Christus, perinde atque hic ipse magis in anima, quam in domo Zachæi commorari optabat, juxta illud : « Membra vestra templum sunt Spiritus Sancti, qui est in vobis, » I *Cor.* VI, 19. Et mox : « Glorificate et portate Deum in corpore vestro. »

Vers. 10.

10. VENIT ENIM FILIUS HOMINIS QUÆRERE ET SALVUM FACERE QUOD PERIERAT. — *q. d.* Non mirum quod Christus Zachæum, publicanos et peccatores adierit, converterit, salvarit, quia ad hoc missus erat a Patre et ad hoc ipse venerat in mundum. Sicut ergo peritia et virtus excellentis medici in eo ostenditur, si morbos inveteratos, incurabiles et desperatos curet; ita virtus summa Christi archiatri enituit in curandis animi morbis, per naturam insanabilibus, qualis est avaritia in publicanis. Hinc Zachæum publicanum non tantum ad avaritiæ, sed et opum omnium contemptum, ac ad amplexandam paupertatem Evangelicam traduxit. Hinc et Matthæum publicanum vocavit et creavit Apostolum. Similis fuit conversio et mutatio Petri publicani, sive Telonarii, uti narrat Leontius in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Hic enim Petrus avarissimus erat, ut pauperes inter se certarent, quis ab eo extorquere posset eleemosynam. Obtulit se unus, qui ostendendo Petro suam inopiam, panem illi extorsit. Indignans enim Petrus eum sibi offerri, panem illi ad caput projecit: sequenti nocte, Petrus per visum vidit se rapi a nigris Æthiopibus ad tribunal Christi, ac in bilance merita sua et demerita appendi. Cumque sinistræ lancis demerita præponderarent, vidit in dextra lance panem, quem pauperi projecerat, positum, fere æquiponderare lanci sinistræ, sibique dici : « Vade, operare, et huic pani lancique plura adjice. » Mox evigilans, vimque eleemosynæ agnoscens, omnia sua in pauperes distribuit, ac tandem se ipsum a famulo jussit vendi Hierosolymæ triginta nummis, et pretium dari pauperibus, ut instar Christi se summe humiliaret ac per charitatem totum in pauperes expenderet. Quare Christus semel et iterum illi apparens, se omne hoc pretium recepisse testatus est. Tandem vir tantus a peregrinis Hierosolymam proficiscentibus, in convivio de more hero suo et convivis serviens agnitus, illico fugit, ac ostiario surdo et muto usum aurium et linguæ restituit, dum ab eo reserari ostium ad fugam postulavit et impetravit.

Petri publicani avarissimi mira conversio.

Vers. 11.

11. HÆC ILLIS AUDIENTIBUS, ADJICIENS DIXIT PARABOLAM, EO QUOD ESSET PROPE JERUSALEM; ET QUIA EXISTIMARENT QUOD CONFESTIM REGNUM DEI

MANIFESTARETUR. — Christus enim sæpe regni sui mentionem fecerat, illudque suis promiserat : unde Apostoli sperabant id nunc futurum, eo quod pergeret Hierosolymam, quæ erat metropolis Judææ, fueratque regia Davidis, Salomonis cæterorumque regum. Putabant ergo Christum pari modo in Hierosolyma regnum suum inchoaturum, ac se velut Christi familiares, ejus fore participes, atque inter primos cum eo regnaturos. Augebat spem celebritas et gloria Christi, tot recentibus miraculis, ac nominatim stupenda Zachæi conversione, inclarescens et effulgurans. Ex hac spe et suspicione, paulo post Jesu ingrediente Jerusalem, Apostoli eum asino imposuerunt, ac turbæ eidem quasi Messiæ regi in Jerusalem jam inaugurando acclamarunt : « Benedictum quod venit regnum patris nostri David : Benedictus, qui venit rex in nomine Domini, » infra vers. 38. Christus ergo, ut hanc opinionem eis eximat, parabolam sequentem inducit, qua significat se prius a Judæis occidendum, ac deinde resurrecturum et gloriose per fidem in toto orbe regnaturum.

Vers. 12. Parabola decem mnarum servis creditarum.

12. HOMO QUIDAM NOBILIS (Syrus, *filius magni stemmatis*) ABIIT IN REGIONEM LONGINQUAM ACCIPERE SIBI REGNUM, ET REVERTI (1). — Hic « nobilis » est Christus qua homo. Nam, ut ait S. Basilius in *Catena :* « Christus nobilis est, non solum secundum deitatem, sed etiam secundum genus humanum, ex semine David secundum carnem exortus, » juxta illud, quod de Filio hominis vidit audiitque Daniel, cap. VII, 14 : « Et dedit ei potestatem, et honorem, et regnum. » Addit ibidem Eusebius : « Nondum se regem appellat, quia in prima apparitione nondum regia fungebatur potestate. » Licet enim Christo, ab initio incarnationis suæ, debitum esset hoc regnum ob unionem hypostaticam cum Verbo, tamen ipse illud passione et morte in cruce mereri voluit, nec nisi post resurrectionem illius possessionem adire, juxta illud cap. XXIV, 26 : « Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? » Christus ergo abiit « in regionem longinquam, » dum quadragesimo die a morte et resurrectione abiit in cœlum, ubi adiit possessionem regni sui, ut scilicet sit Rex totius mundi, regnetque in terra, æque ac in cœlo. Ita Theophylactus, Titus, Euthymius et alii. E cœlo vero revertetur Christus in terram ad diem judicii, tum ut regnum hoc visibiliter omnibus hominibus ostendat; tum ut quasi rex omnium tam electorum, quam reproborum, sibi infidelium et inobedientium, judicium extremum peragat; tum ut electos suos in regnum cœleste inducat, eosque gloriæ suæ participes efficiat, juxta illud quod in ascensione Christi Apostolis indicarunt angeli, *Actorum* I, vers. 11 : « Hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. » Tunc ergo redibit Christus, ut regnum terræ regno cœli conjungat, ostendatque se terræ et cœlo dominari, utque fideles suos e terra in regnum cœleste transferat.

(1) Hujus parabolæ ratio, ut animadvertit Kuinoel in h. l., repetenda est ex moribus post Herodis tempora in Judæa receptis, reges nimirum Judæorum, non tam jure natalium, quam potius beneficio imperatorum Romanorum regnare. Quæ de legatione, vers. 14, multaque alia ad ornatum parabolæ pertinent.

Vers. 13.

13. VOCATIS AUTEM SERVIS SUIS, DEDIT ILLIS DECEM MNAS, ET AIT AD ILLOS : NEGOTIAMINI DUM VENIO, — ut lucrum meum æque ac vestrum augeatis. « Decem, » id est omnibus servis suis ; unicuique enim unam dedit mnam, ut patet ex seq. Decem mnas ergo totidem servis dedit. Denarius enim, ait Euthymius, symbolum est multitudinis et universitatis; post denarium enim reditur ad unitatem cæterosque numeros, ex quibus denario adjunctis, sequentium omnium fit compositio, ordo et numerus.

Mna sive mina quid?

MNAS. — Hebr. et Græco *mna*, idem est quod *mina*, a rad. מנה *mana*, id est numeravit, unde *mane, thecel, phares, Daniel.* V. Mina autem erat duplex : Attica, quæ continebat drachmas centum : drachma est julius Romanus, sive regalis Hispanicus; drachma enim est octava pars unciæ : duodecim faciunt libram communem, sedecim majorem, quare mina Attica argenti continet centum julios, id est decem aureos Romanos ; mina vero auri continet centum coronatos aureos, teste Budæo libro *De Asse.* Hebræa vero mina erat duplo major : Attica enim continebat unam libram, Hebræa vero libras duas cum dimidia. Ezechiel, cap. XLV, 12, ait minam continere 60 siclos, id est 240 drachmas ; siclus enim erat tetradrachmus, continebat enim quatuor drachmas. Mina ergo auri Hebræa continebat 240 aureos, argenti vero 240 julios, sive regales. S. Matthæus, cap. XXV, eamdem narrans parabolam, pro *mina* habet talentum, quod apud Hebræos continebat minas Hebræas 60. Potuit Christus utrumque nominare, præsertim si parabolam variando nonnihil (ut fieri solet) repetierit.

NEGOTIAMINI DUM VENIO. — Christus vult nos continuo minis suis, id est talentis, donis, gratiis suis, quas ipse nobis dedit negotiari, ut nobis operum et meritorum lucrum assidue augeamus. Vetat ergo nos otiari : quare tota vita nostra debet esse non otium, sed negotium lucri spiritualis continuum. « Quod profecto negotium, ait S. Gregorius, lib. I, epist. 39 *ad Dominicum,* tunc vere nos agimus, si vivendo et loquendo proximorum animas lucramur; si infirmos quosque cœlestis regni gaudia prædicando, in superno amore roboramus; si protervos ac tumidos, gehennæ supplicia terribiliter insonando, flectimus; si nulli contra veritatem parcimus; si supernis amicitiis dediti, humanas inimicitias non timemus. » Paulo post vero addit : « Sed ad hoc ego pondus meæ infirmitatis expavesco, et quod accepto regno paterfamilias redeat, rationem nobiscum positu-

rus aspicio, sed qua eum mente sustineo, cui de suscepto negotio, animarum lucrum aut nullum, aut pene nullum reporto? » Hæc ille, quo humilior, eo major.

Vers. 14. 14. CIVES AUTEM EJUS ODERANT EUM (« cives; » Syrus, *filii civitatis ejus*, puta Scribæ et Judæi oderant Jesum, quod vitia eorum taxaret), ET MISERUNT LEGATIONEM (legatos) POST ILLUM DICENTES (legatis suis) : NOLUMUS HUNC (Jesum pauperem, vilem et fabri filium) REGNARE SUPER NOS. — Id impletum est post mortem, resurrectionem et ascensionem Christi in cœlum; cum miserunt Saulum Damascum, ut omnes in Christum credentes caperet, fidemque, nomen et regnum Christi exterminaret. Item cum idem S. Petrum et Apostolos incarcerarunt et flagellaverunt, S. Stephanum lapidarunt, S. Jacobum occiderunt cæterosque Christianos persecuti sunt, ut patet ex *Actis Apostolorum*, et etiamnum persequuntur.

Vers. 15. 15. ET FACTUM EST UT REDIRET ACCEPTO REGNO.— Syrus et Arabicus, *cumque accepisset regnum, et reversus fuisset.* « De secundo adventu est hic sermo, ait Euthymius, quando revertetur cum potestate magna et gloria, sedebitque super sedem gloriæ suæ : nam tunc rationem ponens, reddet unicuique juxta opera sua. » Sic et S. Augustinus, Theophylactus, Beda et reliqui. Cætera exposui *Matth.* XXV, 19.

Vers. 16. 16. MNA TUA DECEM MNAS ACQUISIVIT. — Græce προσειργάσατο, id est operata est, sicut semen unum tritici seminatum in agro, virtute sua sugens succum e terra, eumque in se convertens, in messe producit decem, imo 30 et 60 semina granaque tritici. Unde Arabicus vertit, *mna tua facta est in decem.* Non dicit : Ego acquisivi, sed : « Mna tua acquisivit; » quia esto ad bonum opus concurrat libertas et cooperatio arbitrii nostri, tamen tota vis et virtus operandi divina est a gratia, non a libero arbitrio : ab hoc enim opus habet duntaxat, quod sit liberum; a gratia vero habet quod sit supernaturale, Deo gratum et meritorium. Unde Paulus : « Gratia Dei sum, inquit, quod sum, et gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi; non ego autem, sed gratia Dei mecum, » I *Cor.* XV, 10.

Vers. 17. 17. ET AIT ILLI : EUGE, SERVE BONE, QUIA IN MODICO (in una mina expendenda) FUISTI FIDELIS, ERIS POTESTATEM HABENS SUPER DECEM CIVITATES. — Id est, pro una mina centum, adeoque mille et mille, imo regimen unius provinciæ sive decapoleos, puta decem civitatum et plurium recipies, *q. d.* Pro parvo labore et cura in terra, magna, imo maxima et ineffabilia in cœlo præmia referes, ac præsertim præeris iis in quos tua Dei dona in terra expenderis, quosque ad Christum converteris, vel in fide et virtute promoveris. Causam dat S. Ambrosius : « Nam sicut angeli præsunt, ita et hi qui vitam meruerunt angelorum. » Ac pressius Beda : « Esto, inquit, potestatem habens super decem civitates, hoc est abundantiorem felicitatem atque honorem sortieris in cœlis, et pro omnibus, ac ab omnibus, quibus fuisti cooperator salutationis, glorificaberis in supernis. Nam et post judicium manebit in beatis ordo dignitatis, ac congruæ ad invicem honorationis. Unde dicit Apostolus : *Quæ est spes nostra ac gaudium, aut corona gloriæ? Nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?* » I *Thessal.* II, 19.

Vers. 18. 18. ET ALTER VENIT, DICENS : DOMINE, MNA TUA FECIT QUINQUE MNAS. — Hic patet usus liberi arbitrii, et quantum faciat ejus strenua cum gratia cooperatio. Nam prior cum una mina strenue negotians et cooperans, lucratus fuit decem minas, vers. 16, hic vero lentius et remissius cooperans, ex una mina lucratus est quinque minas duntaxat.

Vers. 19. 19. ET HUIC AIT : ET TU, ESTO SUPER QUINQUE CIVITATES. — « Conformiter ad mensuram studii cujusque, ait Euthymius, mensuratur et honor et beneficium. »

ET ALTER VENIT, DICENS : DOMINE, ECCE MNA TUA, QUAM HABUI REPOSITAM IN SUDARIO (1). — Tibi integram, sed sine lucro, et non auctam vel multiplicatam, restituo. Pecuniam in sudario ligare, est percepta dona sub otio lenti torporis abscondere, ait Beda.

Vers. 27. 27. VERUMTAMEN INIMICOS MEOS ILLOS (Judæos cives meos), QUI NOLUERUNT ME REGNARE SUPER SE, ADDUCITE HUC (ad tribunal meum, super vallem Josaphat et Jerusalem), ET INTERFICITE ANTE ME. — Græce, *jugulate in conspectu meo.* Alludit ad reges victores, qui rebelles suos debellatos mactant et jugulant : per jugulationem hanc significat Judæorum cæterorumque Christi hostium extremum judicium et condemnationem ad æternam in gehenna mortem, sed vivam et vitalem, ut scilicet mortiferis pœnis et incendiis jugiter torqueantur et nunquam moriantur. Alludit ad Titum, qui devictos Judæos jugulavit. Sed per hoc ad litteram præcise intelligit Judæorum condemnationem et gehennam; hanc enim eis irrogabit, cum e cœlo redierit ad judicium, ut Judæos reprobosque judicet et damnet.

Vers. 28. 28. ET HIS DICTIS, PRÆCEDEBAT (ex Jericho et domo Zachæi) ASCENDENS HIEROSOLYMAM, — ut ibi dicta sua de passione, cruce, morte, indeque resurrectione, regno, gloria et judicio ipso facto et reipsa implere inciperet. Præibat autem Apostolis ab hoc itinere abhorrentibus, quasi dux et antesignanus, ut ostenderet se hilariter et fortiter ire ad mortem, imo quasi mortem ad duellum provocare; per mortem enim iturus erat in regionem longinquam, puta in cœlum, ad capessendum regnum cœleste et æternum.

(1) Σουδάριον, *sudarium*, vox origine Latina, proprie notat *linteum quo sudor faciei abstergitur;* e lingua Latina migravit in Græcam Syriacamque, ita ut his in linguis latiori sensu adhiberetur, et significaret *linteum quo aliquid* (v. g. mortui caput) *velatur et absconditur* (v. g. argentum).

Vers. 37. 37. LAUDARE DEUM, etc. (dicentes : « Hosanna filio David ; » vide dicta *Matth.* XXI, 9) SUPER OMNIBUS, QUAS VIDERANT, VIRTUTIBUS. — Græce δυνάμεων, id est factis potentibus, maxime ob recentem Lazari a morte resuscitationem ; ob hanc enim venit ei turba obviam, ut ait Joannes, XII, 18. Ita Beda.

Vers. 38. 38. DICENTES : BENEDICTUS, QUI VENIT REX IN NOMINE DOMINI, — puta rex noster Messias, sive Christus, a Deo missus ad nos salvandos et beandos.

PAX IN COELO (supple : *sit*, ut scilicet per Christum pax fiat inter nos ac Deum, et angelos nobis ob peccata offensos, ideoque), GLORIA (sit Deo, IN EXCELSIS — cœlis habitanti. Audi Bedam : « Rex dicitur, non ad exigendum tributum, vel ferro exercitum armandum, hostesque visibiliter debellandos ; sed quia mentes regat et in regnum cœlorum credentes perducat. » Causam subdit Beda : « Quia Christus in carne totius mundi propitiatio illuxit, pulchre sibi invicem in laudes ejus concinunt cœlestia, id est angeli, qui eo nascente cantarunt, et terrena, id est homines, qui laudant, cum se cœlo redditurus esset. » Et Theophylactus : « Significatur, ait, evanuisse bellum antiquum, quo Deo adversabamur, et laudari ab angelis Deum in tali reconciliatione ; et quidem hoc ipsum quod Deus ambulat in territorio nostro, significat ipsum nobiscum habere concordiam. »

Vers. 41. 41. ET UT APPROPINQUAVIT, VIDENS CIVITATEM (Jerusalem), FLEVIT SUPER ILLAM. — Ut viscera charitatis erga eam ostenderet, quam scilicet sibi cordi et curæ esset Judæorum salus, ad hanc enim a Patre missus erat ad Judæos, quasi Messias et Salvator. « Flevit » ergo inter gaudia triumphi et inter faustas gratulantium, et *Hosanna* vociferantium acclamationes ; ut hæc gaudia injecto quasi felle temperaret. Deflevit autem Hierosolymitanorum tum cæcitatem, obdurationem et ingratitudinem, quod se Messiam et Salvatorem recipere nollent ; tum Dei in eos vindictam et gentis suæ excidium per Titum ; tum quod videret labores et dolores suos pro iis susceptos, frustrari et irritos cadere. Hæc tria enim Christo lacrymas excusserunt ex doloris vehementia. Ita S. Cyrillus, Beda, Theophylactus et alii.

Cur Christus videns Jerusalem flevit super illam?

Tropologice Origenes : Christus, inquit, beatitudines omnes suo firmavit exemplo ; dixerat : Beati flentes, itaque flet.

Vers. 42. 42. DICENS : QUIA (quod) SI COGNOVISSES (cognosceres) ET TU (sicut ego cognosco, ait S. Gregorius, *hom.* 39 ; Beda et alii), ET QUIDEM IN HAC DIE TUA (qua ingredior ad te, quasi Messias rex tuus ad tuam salutem, ut te salvem et beem in æternum, juxta oraculum Zachariæ, cap. IX) QUÆ AD PACEM TIBI. — Refer ad *cognovisses*, *q. d.* Si cognovisses ea (Græce enim est τὰ) quæ ad tuam pacem, id est ad tuum bonum, salutem et felicitatem faciunt, scilicet pœnitentiam et fidem in me, quam tibi per triennium prædicavi ; subaudi : utique fleres, sicut ego fleo, tua scelera, et tuam præteritam cæcitatem et obstinationem. Euthymius supplet : *Nequaquam perires* ; alii : *Aliter te gereres, me audires et in me crederes.* Hinc Syrus vertit, *nempe si tu nosses ea quæ sunt ad pacem tuam vel salutem isto die tuo* ; Arabicus, *si cognovisses et tu et in hac die, quantum est tibi in ea pacis.* Pax Hebræis prosperitatem, salutem, felicitatem omneque bonum tam corporis quam animi significat.

Vehemens Christi pathos.

Est aposiopesis, significans vehemens Christi *pathos* doloris, æque ac indignationis ; exprobrat enim Christus ingratæ urbi suam infidelitatem, obstinationem, ingratitudinem. Hoc pathos in Christo tantum fuit, ut ei vocem intercluserit, ideoque per aposiopesim, eum silere id quod dixi, coegerit. « Consueverunt enim, ait Euthymius, flentes verba præ affectus vehementia abrumpere. » Rursum magnum est pathos in voce *et tu* : tu, o filia Sion, a me adeo amata, honorata, locupletata, edocta, quomodo me non agnoscis, imo me ut falsum Messiam rejicis, persequeris, damnas, occidis, crucifigis ? Ego enim propter te e cœlo in terram descendi, propter te in Bethlehem juxta Jerusalem natus sum, propter te triginta quatuor annos in continuo labore, dolore, paupertate vixi. Triennium totum tuos vicos et castella obeundo, prædicavi et docui, tuos leprosos, ægros, dæmoniacos sanavi, tuos mortuos vitæ restitui. Tu ergo, filia Jerusalem, filia adeo a me dilecta, cur me tui tam amantem non redamas, sed velut hostem spernis et perimis ? veniet, et brevi veniet, dies illa magna Dei, qua sero perfidiam tuam agnosces ac tuam cæcitatem frustra deplorabis. Hæc est dies tua, in qua opibus, deliciis, pompis tuis vane exultas. Veniet mox dies mea, imo dies Dei, qua te acerrime castigabit, et funditus exscindet, in qua inconsolabiles et perennes fundes acerbissimi doloris lacrymas.

Καὶ σὺ τέκνον.

Simile est pathos in illo Christi ad Judam proditorem : « Tu vero unanimis, dux meus et notus meus, etc. » Sic et Julius Cæsar, cum a 23 Senatoribus in curia necaretur, inter eos videns et Brutum suum : « Tu etiam, fili mi, inquit, in necem meam ruis, » meam, inquit, qui tibi quasi pater extiti ? Ita Suetonius in ejus Vita, cap. LXXXII.

Maldonatus pro τὰ, id est *quæ*, legit τῇ, id est *hac*, scilicet ἡμέρᾳ, id est *die*, *q. d.* Si cognosceres in hac die, in qua omni frueris pace, prosperitate et rerum abundantia, quod inimici obsidione te cingent, capient et exscindent ; subaudi : utique amarissime mecum fleres.

Tropologice S. Gregorius, *hom.* 39 : « Suam hic diem, inquit, habet anima perversa, quæ transitorio gaudet in tempore. Cui ea quæ adsunt, ad pacem sunt ; quia dum rebus temporalibus lætatur, dum honoribus extollitur, dum in carnis

voluptate resolvitur, dum nulla pœnæ venturæ formidine terretur, pacem habet in die sua, quæ grave damnationis scandalum in die habebit aliena : ibi enim affligenda est, ubi justi lætabuntur, et cuncta quæ modo ei ad pacem sunt, tunc in amaritudinem rixæ vertentur; quia rixari secum incipiet, cur damnationem, quam patitur, non expavit, cur a prospiciendis malis sequentibus oculos mentis clausit. »

NUNC AUTEM ABSCONDITA SUNT AB OCULIS TUIS, — « quod de industria scire nolueris, ait Titus, et Eusebius in *Catena*. Notat, ait, suum adventum ad pacem totius mundi factum, quem isti, quia recipere noluerunt, dicuntur eis fuisse absconditum. Abscondita ergo Judæis fuit Christi incarnatio, prædicatio, passio, resurrectio, æque ac sua perfidia, cæcitas, ingratitudo, ideoque sua vindicta et excidium per Titum; *q. d.*, ait S. Gregorius, *hom.* 39 : « Si mala imminentia videres, læta in præsentibus prosperis non esses. »

Tropol. Tropologice, ibidem S. Gregorius : « Anima perversa, inquit, dum in præsentis vitæ oblectationibus se deserit, quid aliud quam clausis oculis ad ignem vadit? Unde bene scriptum est : In die bonorum ne immemor sis malorum. Et inde per Paulum dicitur : Qui gaudent, tanquam non gaudentes sint; quia et si qua est præsentis temporis, ita est agenda lætitia, ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat a memoria, quatenus dum mens pavida extremæ ultionis timore transfigitur, quantum nunc præsens lætitia, tantum post ira subsequens temperetur. »

Vers. 43. 43. QUIA VENIENT DIES IN TE (tibi), ET CIRCUMDABUNT TE INIMICI TUI VALLO, ET CIRCUMDABUNT TE. — Græce, *circumdabunt inimici tui vallum tibi, et cingent te circumcirca*, ut nullus tibi sit locus effugii; Arabicus, *profecto venient dies* (in quibus) *inimici tui projicient vexilla tua, et circumdabunt te*. Vallum est munimentum castrorum, quod ex vallis, id est palis fit, aggesta simul terræ, cespitis et lapidum copia; unde et agger dicitur. Quam vere id prædixerit Christus, testatur Josephus, qui, lib. VI, cap. VII et XIII *Belli*, narrat Titum et Romanos circa Jerusalem tres aggeres erexisse, deinde solius tridui spatio totam urbem muro cinxisse : per circuitum enim urbis murum 39 stadiorum extruxisse, ut nulli pateret exitus, vel transitus.

Alludit Christus ad illud *Isaiæ*, cap. XXIX, 1 et seq. : « Væ Ariel, Ariel, civitas quam expugnavit David, etc. Et circumvallabo Ariel, et erit tristis, et mœrens, et erit mihi quasi Ariel. » Vide ibi dicta. Jerusalem enim, quæ prius fortis erat et invicta, erat quasi Ariel, id est leo Dei : nunc a me deserta et excidio Romanis tradita, erit quasi aries justitiæ et vindictæ divinæ immolatus. Ita Eusebius, Cyrillus et Theodoretus in *Isaiæ* cap. XXIX, 1.

ET COANGUSTABUNT TE. — Ad tantas famis et ærumnarum angustias redigent, ut et matres filios suos vorent : vide Josephum, lib. VI *Belli*, cap. XIV et seq.

Vers. 44. 44. ET AD TERRAM PROSTERNENT TE (Græce ἐδαφιοῦσι, id est solo æquabunt) (1), ET FILIOS TUOS, QUI IN TE SUNT, ET NON RELINQUENT IN TE LAPIDEM SUPER LAPIDEM. — Id est funditus destruent te. Est hyperbole; neque enim Romani fuere tam curiosi, vel otiosi, ut nullum lapidem super alium relinquerent. « Hoc quoque, ait S. Gregorius, *hom.* 39, ipsa jam ejusdem civitatis transmigratio testatur, quia dum nunc in eo loco constructa est, ubi extra portam fuerat Dominus crucifixus, prior illa Jerusalem funditus est eversa; » mons enim Calvariæ modo situs est in medio novæ Jerusalem.

EO QUOD NON COGNOVERIS TEMPUS VISITATIONIS TUÆ. — « Tempus visitationis, ait Titus, illud vocat, quo ipse e cœlo lapsus, eam visitavit multaque inter visitandum divina documenta tradidit, ac plurima tandem stupenda miracula in ea patravit. » Et Theophylactus : « Visitationis tuæ, hoc est mei adventus, quando veni, ut inviserem te et salvarem. » Et Euthymius : « Quia non agnovisti tempus curæ tuæ; tempus namque peregrinationis meæ erat tempus curæ salutis tuæ. »

Tropologice : Hæc omnia, ait S. Gregorius, *hom.* 39, in morte contingunt animæ quæ voluptatibus carnis servivit. Tunc enim dæmones undique eam cingunt, tentant, coangustant et ad tartara rapiunt. Tunc omnis illa lapidum, id est cogitationum suarum, constructio dissipatur, eo quod non cognoverit tempus visitationis suæ, quo Deus eam per prædicatores, confessarios, magistros et per internas inspirationes monuit, ut vitam emendaret et saluti suæ consuleret. Exempla horrenda Chrysaorii, Theodori, Theodorici regis et aliorum recenset S. Gregorius, lib. IV *Dial.*, cap. XXX, XXXVIII, XLVI, LII et seq.

(1) Revera ea notio inest verbo ἐδαφιζεῖν, sed forsan in hoc orationis contextu præferenda est generalior vocis notio *ad terram prosternere*, et ex adjuncto *solo allidere*, cum hæc et urbi et τοῖς τέκνοις apprime conveniat. Itaque ἐδαφίζειν in genere h. l. notat *ad terram prosternere*, sed speciatim, si ad urbem refertur, *solo æquare*; si ad τέκνα (filios tuos), solo allidere. Nam quamvis per τέκνα vulgo intelligunt *incolas Hierosolymitanos*, sunt tamen qui merito arbitrantur propriam vocabuli significationem esse retinendam hic, ita ut intelligantur *infantes, parvuli*, adeoque respiciatur ad morem illum apud populos Orientis militarem, parvulos muro vel petræ allidendi.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus Scribis quærentibus qua auctoritate prædicaret, opponit testimonium Joannis Baptistæ de se testificantis, quod a Deo ad prædicandum missus esset. Secundo, vers. 9, eis proponit parabolam vineæ, et colonorum ejus iniquorum. Tertio, vers. 22, iisdem se tentantibus an liceat tributum dari Cæsari, respondit : Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo. *Quarto, vers. 27, Sadducæos negantes resurrectionem redarguit, illamque eis e Scriptura probat. Quinto, vers. 42, eis demonstrat Messiam esse Deum, eo quod David,* Psal. CIX, *eum vocet Dominum. Denique eorum vitia taxat, populumque monet ne illa imitentur.*

Hæc omnia audivimus Matth. XXI *et* XXII, *ubi ea explicui.*

1. Et factum est in una dierum, docente illo populum in templo, et evangelizante, convenerunt principes Sacerdotum, et Scribæ cum senioribus, 2. et aiunt dicentes ad illum : Dic nobis in qua potestate hæc facis? aut : Quis est, qui dedit tibi hanc potestatem? 3. Respondens autem Jesus, dixit ad illos : Interrogabo vos et ego unum verbum. Respondete mihi : 4. Baptismus Joannis de cœlo erat, an ex hominibus? 5. At illi cogitabant intra se, dicentes : Quia si dixerimus : De cœlo, dicet : Quare ergo non credidistis illi? 6. Si autem dixerimus : Ex hominibus, plebs universa lapidabit nos : certi sunt enim Joannem prophetam esse. 7. Et responderunt se nescire unde esset. 8. Et Jesus ait illis : Neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. 9. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc : Homo plantavit vineam, et locavit eam colonis; et ipse peregre fuit multis temporibus. 10. Et in tempore misit ad cultores servum, ut de fructu vineæ darent illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. 11. Et addidit alterum servum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes, et afficientes contumelia, dimiserunt inanem. 12. Et addidit tertium mittere; qui et illum vulnerantes ejecerunt. 13. Dixit autem dominus vineæ : Quid faciam? mittam filium meum dilectum; forsitan, cum hunc viderint, verebuntur. 14. Quem cum vidissent coloni, cogitaverunt intra se, dicentes : Hic est hæres, occidamus illum, ut nostra fiat hæreditas. 15. Et ejectum illum extra vineam occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? 16. Veniet, et perdet colonos istos, et dabit vineam aliis. Quo audito, dixerunt illi : Absit. 17. Ille autem aspiciens eos, ait : Quid est ergo hoc, quod scriptum est : Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? 18. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur; super quem autem ceciderit, comminuet illum. 19. Et quærebant principes Sacerdotum et Scribæ mittere in illum manus illa hora, et timuerunt populum : cognoverunt enim quod ad ipsos dixerit similitudinem hanc. 20. Et observantes miserunt insidiatores, qui se justos simularent, ut caperent eum in sermone, ut traderent illum principatui et potestati præsidis. 21. Et interrogaverunt eum, dicentes : Magister, scimus quia recte dicis et doces; et non accipis personam, sed viam Dei in veritate doces : 22. licet nobis tributum dare Cæsari, an non? 23. Considerans autem dolum illorum, dixit ad eos : Quid me tentatis? 24. Ostendite mihi denarium. Cujus habet imaginem et inscriptionem? Respondentes dixerunt ei : Cæsaris. 25. Et ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo. 26. Et non potuerunt verbum ejus reprehendere coram plebe; et mirati in responso ejus, tacuerunt. 27. Accesserunt autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, 28. dicentes : Magister, Moyses scripsit nobis : Si frater alicujus mortuus fuerit

habens uxorem, et hic sine liberis fuerit, ut accipiat eam frater ejus uxorem, et suscitet semen fratri suo. 29. Septem ergo fratres erant; et primus accepit uxorem, et mortuus est sine filiis. 30. Et sequens accepit illam, et ipse mortuus est sine filio. 31. Et tertius accepit illam. Similiter et omnes septem, et non reliquerunt semen, et mortui sunt. 32. Novissime omnium mortua est et mulier. 33. In resurrectione ergo, cujus eorum erit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxorem? 34. Et ait illis Jesus : Filii hujus sæculi nubunt, et traduntur ad nuptias; 35. illi vero qui digni habebuntur sæculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nubent, neque ducent uxores; 36. neque enim ultra mori poterunt : æquales enim angelis sunt, et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis. 37. Quia vero resurgant mortui, et Moyses ostendit secus rubum, sicut dicit Dominum, Deum Abraham, et Deum Isaac, et Deum Jacob. 38. Deus autem non est mortuorum, sed vivorum : omnes enim vivunt ei. 39. Respondentes autem quidam Scribarum, dixerunt ei : Magister, bene dixisti. 40. Et amplius non audebant eum quidquam interrogare. 41. Dixit autem ad illos : Quomodo dicunt Christum filium esse David? 42. Et ipse David dicit in libro Psalmorum : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, 43. donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum? 44. David ergo Dominum illum vocat; et quomodo filius ejus est? 45. Audiente autem omni populo, dixit discipulis suis : 46. Attendite a Scribis, qui volunt ambulare in stolis, et amant salutationes in foro, et primas cathedras in synagogis, et primos discubitus in conviviis; 47. qui devorant domos viduarum, simulantes longam orationem. Hi accipient damnationem majorem.

Vers. 36. 36. ÆQUALES ENIM ANGELIS SUNT, — (Arabicus, *fiunt velut angeli Dei*; Syrus, *sunt instar angelorum* : sic fere et Ægyptius, Persicus et Æthiopicus), in cælibatu, in immortalitate, in gloria : sicut ergo angeli non nubunt, non generant, sic nec Beati, quia ipsi per se immortales et gloriosi, in omne ævum perennabunt : generatio enim in hac vita quæritur ob mortem, ut pater moriens, in filio quem vivum relinquit, quasi superstes vivat et perennet. Unde S. Cyrillus : « Sicut angeli, inquit, non sunt per generationem propagati, ita his qui resurgunt non est opus nuptiis. » Et S. Chrysostomus, cap. XXII, in *Matth.* : « Hic ducuntur uxores, inquit, ut nascendo suppleatur quod moriendo minuitur; illic autem mors non erit, et consequenter nec nuptiæ, » nec uxores, nec generatio.

ET FILII SUNT DEI, CUM SINT FILII RESURRECTIONIS. — « Filii Dei » dicuntur, ait Theophylactus, qui per resurrectionem regenerantur, non tantum per gratiam, sed etiam per gloriam, ut Deo sint simillimi, juxta illud I *Joan.* III : « Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est : » unde tunc quasi filii adibunt hæreditatem Dei Patris.

Filii resurrectionis, quid? Hinc et dicuntur « filii resurrectionis, » quia ex resurrectione, quasi rursum nasci ad novam, divinam et beatam vitam videbuntur. Ita Theophylactus.

Secundo, erunt « filii resurrectionis, » id est digni resurrectione : nam vox *filius*, cum additur genitivo præmii vel pœnæ, apud Hebræos significat reum, dignum, vel destinatum ad talem pœnam vel præmium : sic dicuntur *filii mortis* et *gehennæ*, id est rei mortis et gehennæ; *Filii regni et resurrectionis*, id est digni regno cœlesti et resurrectione Beatorum.

Vers. 40. 40. ET AMPLIUS NON AUDEBANT EUM QUIDQUAM INTERROGARE, — scilicet Sadducæi; nam Pharisæi rursum eum interrogarunt, quodnam esset maximum mandatum, ut patet ex *Matth.* cap. XXII, vers. 35.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus asserit viduam dantem duo minuta plus cæteris dedisse. Mox, vers. 7, dat signa prævia excidio, tam urbis (Hierosolymæ) quam orbis. Eadem signa narravit Matthæus, cap. XXIV, *ubi ea explicui. Quocirca, vers. 34, omnes adhortatur, ut vigilent in orationibus, ac sobrie, pie justeque vivant, et ad diem judicii se comparent.*

1. Respiciens autem, vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium, divites. 2. Vidit autem et quamdam viduam pauperculam mittentem æra minuta duo. 3. Et dixit: Vere dico vobis, quia vidua hæc pauper plus quam omnes misit. 4. Nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in munera Dei, hæc autem ex eo quod deest illi, omnem victum suum quem habuit, misit. 5. Et quibusdam dicentibus de templo, quod bonis lapidibus et donis ornatum esset, dixit: 6. Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. 7. Interrogaverunt autem illum, dicentes: Præceptor, quando hæc erunt, et quod signum cum fieri incipient? 8. Qui dixit: Videte ne seducamini; multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum; et tempus appropinquavit: nolite ergo ire post eos. 9. Cum autem audieritis prælia, et seditiones, nolite terreri; oportet primum hæc fieri, sed nondum statim finis. 10. Tunc dicebat illis: Surget gens contra gentem, et regnum adversus regnum. 11. Et terræ motus magni erunt per loca, et pestilentiæ, et fames, terroresque de cœlo, et signa magna erunt. 12. Sed ante hæc omnia injicient vobis manus suas, et persequentur, tradentes in synagogas et custodias, trahentes ad reges et præsides propter nomen meum: 13. continget autem vobis in testimonium. 14. Ponite ergo in cordibus vestris, non præmeditari quemadmodum respondeatis. 15. Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri. 16. Trademini autem a parentibus, et fratribus, et cognatis, et amicis, et morte afficient ex vobis; 17. et eritis odio omnibus propter nomen meum; 18. et capillus de capite vestro non peribit. 19. In patientia vestra possidebitis animas vestras. 20. Cum autem videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia appropinquavit desolatio ejus; 21. tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in medio ejus, discedant; et qui in regionibus, non intrent in eam. 22. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quæ scripta sunt. 23. Væ autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus: erit enim pressura magna super terram, et ira populo huic. 24. Et cadent in ore gladii; et captivi ducentur in omnes Gentes, et Jerusalem calcabitur a Gentibus, donec impleantur tempora nationum. 25. Et erunt signa in sole, et luna, et stellis, et in terris pressura gentium præ confusione sonitus maris, et fluctuum, 26. arescentibus hominibus præ timore, et exspectatione, quæ supervenient universo orbi; nam virtutes cœlorum movebuntur; 27. et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potestate magna et majestate. 28. His autem fieri incipientibus, respicite, et levate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra. 29. Et dixit illis similitudinem: Videte ficulneam et omnes arbores: 30. cum producunt jam ex se fructum, scitis quoniam prope est æstas. 31. Ita et vos cum videritis hæc fieri, scitote quoniam prope est regnum Dei. 32. Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant. 33. Cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt. 34. Attendite autem vobis, ne forte graventur corda vestra in crapula, et ebrietate, et curis hujus vitæ, et superveniat in vos repentina dies

illa : 35. tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ. 36. Vigilate itaque, omni tempore orantes, ut digni habeamini fugere ista omnia, quæ futura sunt, et stare ante Filium hominis. 37. Erat autem diebus docens in templo; noctibus vero exiens, morabatur in monte, qui vocatur Oliveti. 38. Et omnis populus manicabat ad eum in templo audire eum.

Vers. 18. 18. ET CAPILLUS DE CAPITE VESTRO NON PERIBIT. — « Quia dura sunt, ait Gregorius, *hom.* 35, quæ prædicuntur de afflictione mortis, protinus consolatio subditur de gaudio resurrectionis, cum dicitur : Capillus de capite vestro non peribit. Scimus, fratres, quia caro incisa dolet, capillus incisus non dolet. Ait ergo martyribus suis : Capillus de capite vestro non peribit; videlicet aperte dicens : Cur timetis, ne pereat quod incisum dolet, quando et illud in vobis perire non potest, quod incisum non dolet? »

Resurgemus cum quatuor humoribus, cum capillis, barba, unguibus.

Ex hisce Christi verbis collige, nos resurrecturos non tantum cum quatuor humoribus, puta sanguine, pituita, bile atra et flava, quod quidam viri docti negarunt; sed etiam cum capillis, barba, unguibus. Ita docet S. Augustinus, lib. XXII *De Civitate Dei*, cap. XIX et XX; S. Bonaventura, in IV, dist. 44, art. 1, Quæst. II ad 3; D. Thomas, in *Supplem.*, Quæst. LXXX, art. 2; Richardus, in IV, dist. 44, art. 1, Quæst. III; Magister, in IV, dist. 44; Dominicus Soto, in IV, dist. 44, art. 2. Probant ex illo *Matth.* X : « Capilli capitis vestri omnes numerati sunt;» et ex hoc loco *Lucæ* : « Capillus de capite vestro non peribit : » « non longitudine, sed numero, » ait Augustinus.

Secundo, ratione, quia resurgent corpora sine deformitate, cum suo ornatu et decore; ornatus autem capitis est coma, oris barba, digitorum ungues; et si quis eis careret, deformis esset.

Dices, illa sunt excrementa membrorum : hæc autem tollentur, ut patet de urina, sudore, etc. Respondeo : Urina et sudor sunt mere excrementa; capilli autem et ungues, licet excrementa eatenus dici possint, quatenus excernuntur a membris, quia tamen ab iis excernuntur ad sui tutelam et decorem, hinc potius ornamenta dicenda sunt, quam excrementa. Simili modo excernuntur pori et pellis, a carne; pituita et cholera, a sanguine, quæ tamen excrementa dici nequeunt.

Vers. 19. 19. IN PATIENTIA VESTRA POSSIDEBITIS ANIMAS VESTRAS. — Patientia ergo est possessio animæ,

Patientia est possessio animæ : cur?

primo, quia patiens dominatur animo, eumque in pace moderatur, flectit et regit quocumque ei libet; *secundo*, quia nemo potest custodire spem futuræ vitæ, ait S. Augustinus, nisi qui patientiam habuerit in laboribus hujus vitæ; *tertio*, S. Gregorius, hom. 35 *in Evang.* : « Idcirco, inquit, possessio animæ in virtute patientiæ ponitur, quia radix omnium custosque virtutum patientia est. Per patientiam vero possidemus animas nostras, quia dum nobis ipsis dominari discimus, hoc ipsum incipimus possidere quod sumus. Patientia vero est aliena mala æquanimiter perpeti : contra eum quoque qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Nam qui sic proximi mala portat, ut tamen tacitus doleat, et tempus dignæ retributionis quærat, patientiam non exhibet, sed ostendit. » Et inferius : « *Prov.* cap. XVI, ait Salomon : Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium. Minor est ergo victoria urbes expugnare : quia extra sunt, quæ vincuntur. Majus autem est, quod per patientiam vincitur : quia ipse a se animus superatur, et semetipsum sibimetipsi subjicit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ sternit. » Subdit S. Gregorius exemplum Stephani abbatis, « qui reddebat contumeliis gratias, damnum putabat lucrum, adversarios æstimabat adjutores. » Unde in morte ejus visi sunt angeli, qui animam ejus in cœlum duxerunt.

Stephani abbatis patientia.

Impatiens animam non possidet, sed possidetur a vitio iræ et vindictæ, ac consequenter a Satana. Porro, non alii nisi vehementer amantes, veram possunt obtinere patientiam, uti obtinuere ferventes Martyres, S. Ignatius, S. Laurentius, S. Sebastianus, S. Vincentius, etc. Quocirca Trajanus Imperator, qui sua sententia causam dedit martyrio S. Ignatii, dixit : «Nulla gens pro Deo suo tanta tolerat, atque Christiana. » Audi S. Gregorium, lib. V *Moral.*, cap. XIII : « Quid est enim animas possidere, nisi perfecte in omnibus vivere, cunctisque mentis motibus ex virtutis arce dominari? Qui igitur patientiam tenet, animam possidet, quia inde contra adversa omnia fortis efficitur; unde sibi et seipsum vincendo dominatur. Et quo se laudabiliter frangit, infractum se fortiter exerit; quia cum in suis se voluptatibus superat, sese ad contraria invictum parat. » Idem, lib. IX, epist. 39 *ad Theoctister.* : « In patientia vestra, inquit, possidebitis animas vestras. Pensate, quæso, ubi erit patientia, si deest quod toleretur. Ego Abel esse non suspicor, qui Cain non habuerit. Boni enim si sine malis fuerint, perfecte esse boni non possunt, quia minime purgantur; ipsa autem malorum societas bonorum purgatio est. »

Quocirca Theodorus Studita, *serm. Catech.* 19 : « Tolerantia, inquit, summa virtutum perfectio est. » Hinc, ut ait Lucanus, lib. IX :

Serpens, sitis, ardor, arenæ
Dulcia virtuti. Gaudet patientia duris.

Denique in patientiam omnis virtutum chorus

influit, ut ipsa videatur virtutum omnium esse complexio. Audi Senecam, *epist.* 67 et seq. : « Cæterum illic fortitudo est, cujus patientia et perpessio et tolerantia rami sunt. Illic est prudentia, sine qua nullum initur consilium, quæ suadet quod effugere non possis, fortissime ferre. Illic est constantia, quæ dejici loco non potest, et propositum nulla vi extorquente dimittit. Illic est individuus ille comitatus virtutum. » Vide dicta *Jacobi* I, 4, ad illa : « Patientia opus perfectum habet. »

Vers. 34. 34. ATTENDITE AUTEM VOBIS, NE FORTE GRAVENTUR CORDA VESTRA IN CRAPULA, ET EBRIETATE, ET CURIS HUJUS VITÆ; ET SUPERVENIAT IN VOS REPENTINA DIES ILLA. — « Crapula » est, quando ex vinolentia vel ebrietate caput tremit, vertigine agitatur, gravatur, luctatur, fluctuat, dolet, ructat, vomit, etc. Omnia enim vini potusque damna significat « crapula. » Unde Galenus, in *Aphorismis*, scribit omnem noxam a vino factam, a Græcis vocari κραιπάλην, id est crapulam; παρὰ τὸ κάρηνον, id est caput; πάλλεσθαι, id est concuti. Proprie autem crapula dicitur de gravedine, et noxis jam dictis ex hesterna ebrietate : unde Plato in *Sympos.* : Crapulam sentiens, inquit, ex potitatione hesterna. Hinc Arabicus pro *crapula* vertit, *satietate*; et S. Basilius, in *Catena* : Ebrietas, ait, est nimius vini usus; crapula vero anxietas et nausea, quæ est in ebrietate.

Crapula quid ?

Ebrietas quid ?

ET EBRIETATE. — Ebrietas est intemperantia potus, præsertim cum tanta est, ut homini usum rationis adimat : tunc enim proprie et perfecte quis dicitur ebrius, cum bibendo sibi usum rationis aufert, ideoque peccat mortaliter, ut docent S. Thomas, Angelus, Sylvester, Navarrus, Toletus, Lessius, Bonacina cæterique Doctores casuum.

Vetat ergo intemperantiam potus hic Christus, quia illa animum in potu submergit, ut non nisi vina cogitet, somnolentum efficit, stupidum et insensibilem, ut ebrius ea quæ salutis sunt perpendere nequeat; adeoque non tam homo rationalis, quam irrationale pecus et brutum esse videatur.

ET CURIS HUJUS VITÆ, — quæ animum absorbent mentemque demergunt, ait Euthymius, nec sinunt hominem de salute animæ cogitare. « Vitæ hujus curæ, ait Titus, crapula item et ebrietas homini intellectum adimunt, fidem obscurant, et earum rerum quæ sunt utiles ac necessariæ, oblivionem inducunt; » plane enim mentem distrahunt, occupant et ad terrena curanda rapiunt; unde Arabicus vertit, *et sollicitudine rerum mundi.*

Vers. 35. Laqueo comparatur dies judicii.

35. TANQUAM LAQUEUS ENIM SUPERVENIET (illaqueabit) IN OMNES QUI SEDENT (habitant, commorantur) SUPER FACIEM OMNIS TERRÆ. — *Primo*, enim sicut laqueo quasi ex insidiis capiuntur aves incautæ, sic et in die judicii capientur homines voluptuarii. *Secundo*, sicut laqueus aves strangulat, sic et dies judicii peccatores suffocabit. *Tertio*, sicut laqueus semper retinet id quod semel cepit, ait Interlinearis; sic et sententia data a Christo judice, erit perpetua, semperque hominem judicatum vel in cœlo glorificabit, vel in gehenna cremabit.

Vers. 36. 36. VIGILATE ITAQUE, OMNI TEMPORE (opportuno, id est diligenter, frequenter, perseveranter) ORANTES, UT DIGNI HABEAMINI (Arabicus, *ut corroboremini in fuga*) FUGERE (Græce ἐκφυγεῖν, id est effugere) ISTA OMNIA, QUÆ FUTURA SUNT, ET STARE (securi, confidentes, læti) ANTE FILIUM HOMINIS, — juxta illud *Sapient.* V : « Stabunt justi in magna constantia. » Qui ergo vigiliis, orationibus et bonis operibus assidue vacant, hisce non erit dies ille laqueus, sed festivus, inquit Theophylactus.

Vers. 37. 37. ERAT AUTEM DIEBUS DOCENS IN TEMPLO, NOCTIBUS VERO EXIENS MORABATUR (Arabicus, *habitabat*) IN MONTE, QUI VOCATUR OLIVETI, — eo quod oleis et olivis abundaret. Diem ergo Christus dabat prædicationi et proximo; noctem vero orationi, sibi et Deo : quare parum dabat quieti et somno. Idem faciebat S. Paulus, S. Dominicus, S. Franciscus, noster Xaverius aliique similes. « Noctu, ait Theophylactus, secedebat in montem, monstrans nobis quod oporteat nocte quidem per quietem colloqui cum Deo, die autem morem gerere et prodesse hominibus. » Unde Beda : « Quod verbis præcipit, inquit, confirmat exemplis; nam impendente suæ tempore passionis, doctrinæ, vigiliæ et precibus instat, eos pro quibus passurus erat, vel verbo ad fidem provocans, vel Patri oratione commendans. »

Vers. 38. 38. ET OMNIS POPULUS MANICABAT AD EUM IN TEMPLO AUDIRE EUM. — « Manicabat » (Græce ὤρθριζε, id est *mane veniebat, mane itabat*; unde Emmanuel Sa censet legendum *manitabat*; sed Roman. hic et alibi legunt, *manicabat*. Sicut enim a Græco ὄρθρον, dicitur ὀρθρίζειν, sic a Latino *mane* dicitur *manicare*; mane enim clarum veteres dicebant, ait Nonius. Servius vero : « Manum, inquit, antiqui bonum dicebant; unde et mane dicitur : quid enim melius ? » Mane enim vigent sensus : ideoque mane, quasi optima et prima pars diei, Deo est danda.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit Judæ proditionem, mox ultimam Christi cœnam, in eaque Eucharistiæ institutionem, ac contentionem Apostolorum de primatu a Christo repressam, atque negationem Petri a Christo prædictam. Inde, vers. 39, inchoat passionem Christi : narrat enim ejus orationem et sudorem sanguineum in horto, Petri defensionem, et mox negationem, Christi alapas, illusiones, ac denique condemnationem ejusdem.

1. Appropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur Pascha; 2. et quærebant principes Sacerdotum et Scribæ, quomodo Jesum interficerent : timebant vero plebem. 3. Intravit autem satanas in Judam, qui cognominabatur Iscariotes, unum de duodecim; 4. et abiit, et locutus est cum principibus Sacerdotum, et magistratibus, quemadmodum illum traderet eis. 5. Et gavisi sunt, et pacti sunt pecuniam illi dare. Et spopondit. 6. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis. 7. Venit autem dies Azymorum, in qua necesse erat occidi pascha. 8. Et misit Petrum et Joannem, dicens : Euntes parate nobis Pascha, ut manducemus. 9. At illi dixerunt : Ubi vis paremus? 10. Et dixit ad eos : Ecce, introeuntibus vobis in civitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ portans; sequimini eum in domum, in quam intrat, 11. et dicetis patrifamilias domus : Dicit tibi Magister : Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem? 12. Et ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum, et ibi parate. 13. Euntes autem, invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha. 14. Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim Apostoli cum eo. 15. Et ait illis : Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum, antequam patiar. 16. Dico enim vobis, quia ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei. 17. Et accepto calice gratias egit, et dixit : Accipite, et dividite inter vos. 18. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. 19. Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur : hoc facite in meam commemorationem. 20. Similiter et calicem, postquam cœnavit, dicens : Hic est calix novum testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur. 21. Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa. 22. Et quidem Filius hominis secundum quod definitum est, vadit; verumtamen væ homini illi, per quem tradetur. 23. Et ipsi cœperunt quærere inter se, quis esset ex eis, qui hoc facturus esset. 24. Facta est autem et contentio inter eos, quis eorum videretur esse major. 25. Dixit autem eis : Reges Gentium dominantur eorum; et qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. 26. Vos autem non sic : sed qui major est in vobis, fiat sicut minor; et qui præcessor est, sicut ministrator. 27. Nam quis major est, qui recumbit, an qui ministrat? nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. 28. Vos autem estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. 29. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, 30. ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo; et sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israel. 31. Ait autem Dominus : Simon, Simon, ecce Satanas expetivit vos ut cribraret sicut triticum; 32. ego autem rogavi pro te ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. 33. Qui dixit ei : Domine, tecum paratus sum et in carcerem, et in mortem ire. 34. At ille dixit : Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges nosse me. Et dixit eis : 35. Quando misi vos sine sacculo, et pera, et calceamentis, numquid aliquid defuit vobis? 36. At illi dixerunt : Nihil. Dixit ergo eis : Sed nunc qui

habet sacculum, tollat, similiter et peram; et qui non habet, vendat tunicam suam, et emat gladium. 37. Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me : Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea, quæ sunt de me, finem habent. 38. At illi dixerunt : Domine, ecce duo gladii hic. At ille dixit eis : Satis est. 39. Et egressus ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum. Secuti sunt autem illum et discipuli. 40. Et cum pervenisset ad locum, dixit illis : Orate ne intretis in tentationem. 41. Et ipse avulsus est ab eis quantum jactus est lapidis; et positis genibus orabat, 42. dicens : Pater, si vis, transfer calicem istum a me; verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat. 43. Apparuit autem illi Angelus de cœlo, confortans eum. Et factus in agonia, prolixius orabat. 44. Et factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram. 45. Et cum surrexisset ab oratione, et venisset ad discipulos suos, invenit eos dormientes præ tristitia. 46. Et ait illis : Quid dormitis? surgite, orate, ne intretis in tentationem. 47. Adhuc eo loquente, ecce turba; et qui vocabatur Judas, unus de Duodecim, antecedebat eos; et appropinquavit Jesu ut oscularetur eum. 48. Jesus autem dixit illi : Juda, osculo Filium hominis tradis? 49. Videntes autem hi, qui circa ipsum erant, quod futurum erat, dixerunt ei : Domine, si percutimus in gladio? 50. Et percussit unus ex illis servum principis Sacerdotum, et amputavit auriculam ejus dexteram. 51. Respondens autem Jesus, ait : Sinite usque huc. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit eum. 52. Dixit autem Jesus ad eos qui venerant ad se, principes Sacerdotum, et magistratus templi, et seniores : Quasi ad latronem existis cum gladiis et fustibus? 53. Cum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me; sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum. 54. Comprehendentes autem eum, duxerunt ad domum principis Sacerdotum : Petrus vero sequebatur a longe. 55. Accenso autem igne in medio atrii et circumsedentibus illis, erat Petrus in medio eorum. 56. Quem cum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen, et eum fuisset intuita, dixit : Et hic cum illo erat. 57. At ille negavit eum, dicens : Mulier, non novi illum. 58. Et post pusillum alius videns eum, dixit : Et tu de illis es. Petrus vero ait : O homo, non sum. 59. Et intervallo facto quasi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens : Vere et hic cum illo erat, nam et Galilæus est. 60. Et ait Petrus : Homo, nescio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantavit gallus. 61. Et conversus Dominus respexit Petrum. Et recordatus est Petrus verbi Domini, sicut dixerat : Quia prius quam gallus cantet, ter me negabis. 62. Et egressus foras Petrus flevit amare. 63. Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes. 64. Et velaverunt eum, et percutiebant faciem ejus; et interrogabant eum, dicentes : Prophetiza, quis est qui te percussit? 65. Et alia multa blasphemantes, dicebant in eum. 66. Et ut factus est dies, convenerunt seniores plebis, et principes Sacerdotum, et Scribæ, et duxerunt illum in concilium suum, dicentes : Si tu es Christus, dic nobis. 67. Et ait illis : Si vobis dixero, non credetis mihi; 68. si autem et interrogavero, non respondebitis mihi, neque dimittetis. 69. Ex hoc autem erit Filius hominis sedens a dextris virtutis Dei. 70. Dixerunt autem omnes : Tu ergo es Filius Dei? Qui ait : Vos dicitis, quia ego sum. 71. At illi dixerunt : Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audivimus de ore ejus.

[...]rs. 6. Chris[...]m vendidit Judas feria [...]arta.

6. Et quærebat opportunitatem ut traderet illum sine turbis. — Judas vendidit Christum Judæis feria quarta, sive die mercurii : mox die sequenti, puta feria quinta, sive die jovis, illum eis tradidit. Unde sequitur : « Venit autem dies azymorum. » Vide quam festina fuerit Judæ improbitas, æque ac astuta et callida : sciebat enim Christum de more celebraturum Pascha die sequenti Hierosolymæ; quare tunc commodissimum fore eum tradere Hierosolymorum principibus.

Vers. 20.

20. Hic est calix novum testamentum in sanguine meo. — Hoc est, hic calix est instrumentum authenticum, et quasi charta tabulaque testamentaria, in qua scriptum et consignatum est novum meum testamentum de danda vobis mea hære-

ditate cœlesti; scriptum, inquam, non atramento, sed sanguine meo. Vide dicta I *Cor.* XI, 25.

Vers. 25. 25. ET QUI POTESTATEM HABENT SUPER EOS, BENEFICI VOCANTUR. — Græce εὐεργέται, id est *benefici.* Est enim hic titulus honoris et laudis, qui principibus defertur, quod benefici esse soleant, vel debeant.

Bonus olim proprium regis epitheton. Hinc olim proprium regis epithetum erat *bonus.* Virgilius, I *Æneid.*, de Aceste, rege Siciliæ:

> Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes.

Martialis de suo Domitiano:

> Et bonus æthereo lactatur nectare Cæsar.

Et iterum, lib. XII *Epigr.* ex emendatis, de Nerva Trajano:

> Temporibusque malis ausus es esse bonus.

Horatius, IV *Carm.*, ode 5:

> Divis orte bonis optime Romule.

Homerus nihil aliud in rege desiderabat, nisi ut esset fortis in hostes, et bonus in cives. Inde etiam Deus, Rex regum, proprio epitheto dicitur Optimus Maximus. Sic apud Plutarchum *de Iside et Osiride* dicitur Bacchus πολυαγαθὸς, id est valde bonus. Imo præsidum epithetum erat *optimus.* Unde Paulus Felicem præsidem cognominat *optimum, Act.* XXIII. Vide ibi dicta.

Vers. 26. 26. VOS AUTEM NON SIC: SED QUI MAJOR EST IN VOBIS, FIAT SICUT MINOR. — Arabicus, *major ex vobis fiat sicut minimus, q. d.* Qui vult inter vos esse maximus, fiat minimus, hac ratione fiet maximus.

Moraliter: disce hic paradoxum Christi mundo incredibile, sed in se verissimum et experientia certissimum, nimirum viam ad celsitudinem esse sui abjectionem. Vis esse major? fias minor. Hanc enim viam æterna lege sanxit fixitque Deus, ideoque primus eam Christus inivit, ut nos per eamdem eum sequeremur. Ipse enim semetipsum « exinanivit et humiliavit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Philip.* II.

S. Francisci humilitas in cœlo præmiata. Quocirca S. Franciscus, magnus Christi admirator et imitator, sese ad infirma abjecit, omniumque voluit esse pauperrimus et vilissimus. Hinc cuidam Sancto visa est in cœlo sedes altissima et splendidissima, ac roganti cujusnam illa foret, responsum est: « Hæc sedes magni unius e ruentibus angelis fuit, et nunc humili servatur Francisco, » uti refert S. Bonaventura in ejus Vita, cap. VI. Idem fratres suos voluit vocari Minores: Ne, inquit, majores fieri præsumant. Ejus assecla,

S. Franciscus de Paula. S. Franciscus de Paula, sui ordinis socios non Minores, sed Minimos nuncupari jussit. Quocirca

B. Magdalena Pazzi. B. Magdalena de Pazzi, nuper inter Beatas relata a S. D. N. Urbano Octavo, hoc a Deo dogma accepit: « Esto ordinis Minimorum, et Minimorum minima, » ut tantum contendas esse minima, quantum mundani contendunt esse maximi. S. Elisabeth, filia Andreæ, regis Hungariæ, et uxor Land-

S. Elisabeth. gravii Hassiæ, ad ima se demittebat, ut leprosis, ulcerosis, saniosis, quos ancillæ ejus horrebant, ipsa jucundissime serviret, saniem et ulcera suis manibus extergeret, vermes eximeret, cibum in os ingereret, cumque amici ei objicerent hæc persona et statu ejus indigna esse, ideoque illam principatu pulsam in magna egestate vivere, respondebat se, si quod genus vitæ vilius sciret et abjectius, illud electuram, ut Christo Domino, qui ex primo se fecit imum et novissimum virorum, ut ait Isaias, cap. LIII, ad nostrum exemplum, ut illud imitemur, magis se assimilaret et conformaret; in hoc enim consistit apex virtutis et perfectionis Christianæ. Idem dictitabat et factitabat S. Hedwigis, Ducissa Poloniæ, matertera

S. Hedwigis. S. Elisabethæ, ejusque neptis S. Elisabetha, regina Portugalliæ. Quocirca S. Paulinus, Nolæ Episcopus,

S. Paulinus. vendidit se in servum pro filio viduæ, ut Christum imitaretur et virorum novissimum se efficeret. Idem fecit Petrus Telonarius, uti narratur in Vita S. Joannis Eleemosynarii. Hoc est quod docet Sapiens: « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Domino invenies gratiam, » *Eccli.* III, 20. Vide ibi dicta.

Vers. 29. 29. ET EGO DISPONO VOBIS, SICUT DISPOSUIT MIHI PATER MEUS REGNUM. — *q. d.* Sicut Pater meus cœlestis per humilitatem et crucem, perque tot labores et dolores mihi decrevit et paravit regnum cœleste et æternum; ita et ego vobis idem « dispono, » id est decerno, præparo, et vadens ad mortem nunc quasi testamento lego (hoc enim est Græcum διατίθεμαι, unde διαθήκη, id est testamentum), ut per similem humilitatem, crucem, labores et dolores, simile, imo idem, regnum mecum in cœlo ineatis, ac proinde jam non disputetis quis inter vos sit major, sed quis sit minor, ut quisque studeat alium superare sui abjectione et humilitate; qui enim hoc fecerit, primus et maximus erit in regno meo cœlesti.

Vers. 30. 30. UT EDATIS ET BIBATIS SUPER MENSAM MEAM IN REGNO MEO. — *q. d.* Sicut rex principibus sibi familiarissimis concedit mensæ suæ communionem, eosque mensæ suæ suarumque dapum convivas facit; aliis vero minoribus nobilibus aliam mensam minorem assignat: sic ego in cœlo vos, o Apostoli, principes et primores regni mei mihi proxime adsciscam, et quasi mensæ meæ, lancisque regalis convivas intimos adhibebo. Simili enim modo ostendit primos celeberrimosque Apostolos primis honoribus apud immortalem Regem potituros, ait Euthymius, Titus et Theophylactus. Est catachresis, qua cœlestis gloriæ deliciæ et honores sæpe in Scriptura comparantur conviviis epulisque cibi et potus, ac primis

in mensa cum rege consessibus, quia homines carnei hæc maxime sapiunt et capiunt, spiritalia vero æstimare nesciunt; et quia cibus et potus nobis incorporantur fiuntque nostra, uti in cœlo per visionem beatificam aliasque dotes gloriosas Deus nobis quasi incorporabitur fietque noster.

Vers. 31. 31. AIT AUTEM DOMINUS : SIMON, SIMON (Petre), ECCE SATANAS EXPETIVIT VOS UT CRIBRARET SICUT TRITICUM. — « Cribraret, » id est vexaret, affligeret, agitaret, disjiceret, sicut in cribro triticum agitatur, ut illud a paleis et pulvere emundetur. Sic Satan petiit a Deo ut cribraret et affligeret Job, cap. I, ac impetravit. Idem fecit hic Petro et Apostolis, ac ex parte obtinuit, dum Judæos commovit ut comprehenderent Christum; tunc enim Apostoli metuentes et ipsi comprehendi, fugerunt et dispersi sunt. Apposite tentatio comparatur cribro et cribrationi, quia sicut in hoc grana tritici secernuntur a paleis; grana enim remanent in cribro, paleæ vero leves cribro agitatæ avolant et disperguntur in ventum : sic prorsus fideles et sancti in tentatione manent constantes, impii vero deficiunt et avolant.

Vers. 32. 32. EGO AUTEM ROGAVI (Deum Patrem) PRO TE (quia te destino caput principemque Apostolorum et Ecclesiæ meæ), UT NON DEFICIAT FIDES TUA, — qua credis me esse Christum, redemptorem et salvatorem mundi.

Duo Petri privilegia. Nota, Christum hac oratione Petro, præ cæteris Apostolis, duo insignia privilegia postulasse et impetrasse. Primum fuit personale, ut scilicet ipse Petrus nunquam fidem in Christum amitteret. Respicit enim Christus ad cribrationem versus præcedentis, id est tentationem comprehensionis suæ, in qua cæteri Apostoli velut paleæ a Christo avolarunt, fidem amiserunt, et huc illuc dispersi fugerunt. Petrus vero, etsi Christum ad horam ore negarit et charitatem amiserit, ejus tamen fidem corde retinuit. Ita S. Chrysostomus, homil. 38 *in Matth.*; S. Augustinus, lib. *De Corrept. et gratia*, cap. VIII; Theophylactus et alii hic. Hoc probabile est, at non certum : nam Franciscus Lucas et alii censent Petrum tunc tam fidem, quam charitatem perdidisse, idque ex vehementi turbatione et pavore, sed ad modicum tempus duntaxat, adeo ut mox renata fides vividius in eo revixerit : hinc censetur non defecisse, id est non esse evulsa funditus, aut radicitus extirpata, imo turbata potius quam ad tempus mortua tunc fides Petri.

Alterum et certum privilegium fuit commune Petro cum omnibus ejus successoribus, ut scilicet ipse et cæteri Pontifices Romani (Romæ enim Petrus, Christo ita volente, cathedram Pontificiam statuit et stabilivit) nunquam publice a fide deficerent, sic ut Ecclesiam docerent hæresin vel errorem aliquem qui sit contra fidem. Ita S. Leo, serm. 2 *De natali SS. Petri et Pauli*; S. Cyprianus, lib. I, epist. 3 *ad Cornelium*; Lucius I, Felix I, Agatho, Nicolaus I, Leo IX, Innocentius III, Bernardus et alii, quos citat et sequitur Bellarminus, lib. I *De Romano Pontifice*.

Opus enim fuit ut Christus sapientissima sua providentia Ecclesiæ suæ, quæ semper a diabolo cribratur et tentatur, non tantum tempore Petri, sed omni deinceps futuro usque ad finem mundi prospiceret de oraculo veræ fidei, quod ipsa in omni fidei dubio consulere, et a quo in fide instrui et confirmari posset : alioqui enim Ecclesia in fide posset errare; quod absit. Est enim ipsa, ut ait Paulus I *Tim.* III, 15, « columna et firmamentum veritatis. » Hoc ergo Ecclesiæ oraculum est Petrus omnesque succedentes Romani Pontifices. Quare hæc Christi promissio facta Petro ejusque successoribus, maxime spectat ad tempus quo Petrus Christo superstes cœpit esse caput Ecclesiæ, scilicet illico post mortem Christi.

ET TU (*q. d.* Tu ergo) ALIQUANDO CONVERSUS — a cribratione Satanæ, id est ab ejus tentatione et a peccato, quo me paulo post negabis : per hoc enim eris aversus a me meaque gratia et charitate, ita Euthymius, Theophylactus, Jansenius, Franciscus Lucas et alii.

Nonnulli τὸ *conversus* accipiunt pro *iterum*; ita Beda, *q. d.* Tu, o Petre, iterum confirma in fide fratres tuos Apostolos post mortem meam, quos ego jam vivens voce mea confirmo. Sic enim Hebræi sæpe verba sumunt pro verborum adverbiis. Sic *Psal.* LXXXIV, 7, dicitur : « Deus, tu conversus vivificabis nos; » *conversus*, id est rursum, denuo, ita Genebrardus.

CONFIRMA (in fide, de qua præcessit) FRATRES TUOS, — et consequenter meos. Mira hic Christi dignatio, qua Apostolos non vocat filios, etsi eos Deo spiritualiter genuisset, sed « fratres, » tum quia Christus qua homo, omnium hominum erat frater, utpote consors ejusdem naturæ humanæ; tum quia Apostoli in apostolatu et prædicatione Evangelii, erant quasi fratres et collegæ Christi. Idem enim agebant quod Christus. Hinc colligunt Patres citati et Doctores Petrum a Christo fuisse præpositum cæteris Apostolis, ac consequenter totius Ecclesiæ factum esse principem et caput, ut eamdem in fide et religione Christi instrueret, perficeret et confirmaret.

Vers. 36. 36. SED NUNC QUI HABET SACCULUM (marsupium pecunia plenum) TOLLAT, SIMILITER ET PERAM — cibo plenam, ut se in instante persecutione alat, quia illam nusquam inveniet, eo quod homines a me quasi vincto et reo, et consequenter a vobis meis discipulis, fugient, quasi a sceleratis et damnatis.

ET QUI NON HABET (gladium, ut sequitur (1)), VENDAT TUNICAM SUAM, ET EMAT GLADIUM. — Verba hæc Christi sunt non imperantis tolli sacculum et

(1) Durius multis videtur *qui non habet* referri ad *gladium*. Igitur « qui non habet, » id est, qui pauper est, cui non tantum pecuniæ suppetit, ut gladium sibi possit emere, vendat pallium suum (vestem superiorem), ut habeat quo gladium emat.

peram, ac vendi tunicam ut ematur gladius; nam paulo post Petrum stringentem gladium inhibuit, sed prænuntiantis instantem sibi et Apostolis persecutionem acerrimam, quæ tanta erit, ut cibus et gladius ad tutelam vitæ ipsorum comparanda esse videantur homini, rem reique difficultatem humana prudentia æstimanti. Sensus ergo est, *q. d.* Hactenus vobis, o Apostoli mei, omnia fuere secunda et prospera. Cum enim misi vos evangelizatum sine sacculo, pera et gladio, plurimi benigne vos exceperunt, aluerunt, defenderunt, ut vobis sacculo, pera et gladio non foret opus. At jam mihi et vobis tanta instat persecutio, tantum vitæ periculum, ut secundum humanam prudentiam videatur necessarium sibi et suæ vitæ consulere, ac per sacculum et peram de annona, per gladium de tuenda vita cuique prospicere, ideoque vendere tunicam, ut gladium comparet, quo vitam tueatur. Mihi tamen divina prudentia, ac Dei Patris consilio et decreto rem metienti, nullo horum est opus, quia ut Dei Patris voluntati me conformem, ultro vado ad crucem et mortem, ac persecutoribus me crucifixuris sponte offero. Ita S. Chrysostomus, hom. 85 *in Matth.*, et ex eo Theophylactus hic, Jansenius, Maldonatus et alii, et patet ex sequent. Pulchre S. Ambrosius : « O Domine, inquit, cur me jubes emere gladium, qui ferire prohibes, nisi forte ut parata sit defensio, et videaris potuisse vindicare, sed noluisse (1). »

Vers. 38. 38. AT ILLI DIXERUNT : DOMINE, ECCE DUO GLADII HIC. — Non satis intellexerunt Apostoli Christi mentem, phrasim et catachresin. Christus enim non emendos gladios, sed instans periculum significari voluit. Christus vero noluit Apostolis mentem suam explicare, sed dissimulavit, dicens: « satis est; » idque hoc fine, ut permitteret hos gladios a Petro et Apostolis ferri, unoque eorum Malcho aurem præscindi, quam ipse mox restitueret et sanaret; itaque ostenderet se non vi coactum, sed charitate adactum libere et libenter pati ac mori. Censent aliqui hos gladios non fuisse militares, sed rusticos vel potius magnos lanionum cultros, quibus Apostoli usi fuerant ad jugulationem, immolationem et divisionem agni paschalis. Ita S. Chrysostomus, de quo plura *Matth.* XXVII.

Vers. 39. 39. ET EGRESSUS (e cœnaculo montis Sion) IBAT SECUNDUM CONSUETUDINEM IN MONTEM OLIVARUM. — Causam dat Beda : Tradendus, inquit, a discipulo Dominus, consueti secessus locum, quod facillime reperiri possit, adit. Ubi sunt ergo, qui eum mortem timuisse, invitumque contendunt esse crucifixum ? Solebat enim Christus hisce ultimis vitæ suæ diebus, per diem prædicare in templo, noctu vero secedere in montem Oliveti orationis causa, idque sciebat Judas, utpote Apostolus et comes Christi : quare in montem hunc venit cum satellitibus, ibique eis Christum prodidit et tradidit.

Vers. 43. Angelus solatur Christum in horto. 43. APPARUIT AUTEM ILLI ANGELUS DE COELO, CONFORTANS EUM. — « Apparuit,» in corpore assumpto visibiliter, ut sua specie et voce oculos auresque Christi pavidas confortaret. Putat Jansenius angelum hunc in singulis, puta in ternis Christi orationibus apparuisse, ideoque ter eum confortasse, ut doceret Deum orantes semper exaudire, eisque jugiter aliquam gratiam et robur impertiri. Probabilius Franciscus Lucas et alii censent angelum in tertia et ultima Christi oratione duntaxat apparuisse, eumque confortasse; cum scilicet, ut subdit Lucas, Christus in agonia factus prolixius et intentius orans, sudavit sanguinem, ut doceret esse perseverandum in oratione, ac fructum perseverantiæ esse consolationem Dei et visionem angelorum : nam post hanc consolationem Patris factam ab angelo, videtur agonia Christi transisse, nec Christus amplius orasse, sed fortiter ad mortem se comparasse.

Quis hic angelus? Gabrielis etymon. Angelus hic fuit Gabriel, ait Gabriel Vasquez I *part.*, tom. II, disp. 244, n. 3. Gabriel enim nomen habet a fortitudine; Gabriel enim dicitur, quasi *geber el*, id est *vir Dei*, vel quasi *gebura el*, id est *fortitudo Dei;* quia ipse habet officium confortandi homines infirmos, afflictos et pusillanimes; confortavit autem Christum, non corroborando ejus infirmitatem, sed eximiam ejus fortitudinem collaudando. Idem censet Ludovicus de Ponte in *Medit. de Agonia Christi in horto;* quia Gabriel, inquit, fuit legatus et internuntius œconomiæ Christi, ut Incarnationis, *Lucæ* I, 26, ac hebdomadum Danielis, quæ designant tempus nativitatis Christi, *Dan.* IX, 21.

Alii tamen, ut Franciscus Lucas, putant angelum hunc fuisse Michaelem; hic enim est summus angelus, quem decebat summo Deo, puta Christo, hoc officium præstare.

CONFORTANS EUM, — præmissa Christi laude, et adoratione debita, ait Titus. Confortabat autem Christum exterius loquendo, et proponendo ei Patris voluntatem et gloriam, item fructum uberem, tum Christo, tum hominibus, tum angelis ex passione sua proventurum. Nam non poterat angelus interius in anima Christi operari, nec immutare immediate interiores Christi potentias. Unde sicut exterius tantum a diabolo tentari potuit Christus, sic ab angelo exterius tantum confortari, non tamen doceri vel illuminari; ipse enim præ angelis, a primo instanti conceptionis

(1) Apposite Wetstenius ad h. l. : « Hæc verba nihil aliud continent, quam prædictionem instantium periculorum, quæ opponuntur securitati prioris temporis. Solent autem Prophetæ tempora periculosa metaphorice significare, repræsentando ea quæ homines vulgo, ut periculum caveant, tunc faciunt. » Itaque imagine hac : Armis opus erit, omnino sententia exprimitur hæc : Pericula et insidiæ vobis imminent. Verba autem *qui non habet*, cum antecedentibus ita cohærent : in posterum vobis comparanda sunt omnia iter facientibus, vitamque periculorum plenam agentibus, necessaria, v. g. crumena, pera, et vel pauperrimis gladius.

suæ plenus erat sapientia et scientia. Ita Scholastici cum D. Thoma, III *part., Quæst.* XII, art. 4. Dixit ergo angelus hic Christo hæc vel similia : O Christe, Domine mi, virorum fortissime, tua oratio gratissima accidit Patri tuo, quia non obstante naturali mortis horrore et mœrore, te per omnia resignas Patris voluntati, ut mortem ab eo tibi decretam fortiter subeas. Depone igitur horrorem hunc et mœrorem, quem sponte tibi accersivisti; pristinum ergo animum roburque resume, ac viriliter aggredere opus redemptionis humanæ, quo summe Dei gloriam celebrabis, angelos lætificabis, homines ex inferno redimes eosque ad gloriam cœlestem reduces. Proposito tibi gaudio crucem sustine, futurus auctor et consummator fidei plurimorum, *Hebr.* XII, 2. Sic efficies ut SS. Petrus, Paulus, Laurentius, Vincentius, Agnes, Cæcilia plurimique alii martyres et virgines, quasi viri, viragines et heroes generosi, fortiter pro Deo subeant martyria, utque fideles sanctique cæteri de carne, mundo et dæmone gloriose triumphent. Scio quidem te id facturum etiam non monente me, neque opus tibi esse Domino meo confirmatione mea, qui a teipso confirmor, ut sim et vivam; sed ut gratum tibi sit hoc ministerium meum, quod Deo Patre tuo jubente dispensative exhibeo, etiam atque etiam oro.

Hinc Theophylactus angelum ita Christo locutum opinatur : « Domine, tua est virtus : tu enim potes contra mortem et infernum genus humanum liberare. »

Vers. 44. 44. ET FACTUS IN AGONIA, PROLIXIUS ORABAT : ET FACTUS EST SUDOR EJUS SICUT GUTTÆ SANGUINIS DECURRENTIS IN TERRAM. — Τὸ *et* Hebræo more est causale, idemque valet quod *quia, q. d.* Ideo confortavit eum angelus, quia Christus in agonia factus, oransque prolixius sudabat sanguinem; tunc enim videbatur egere confortatione, eamque mereri; itaque hic fuit rei gestæ ordo. Christus primo et secundo jam oraverat, sed nullam senserat Dei opem : quare instante jam sua comprehensione, permittens agoniam, id est vehementiorem passionis horrorem et angorem in se oriri, sudavit sanguinem, unde ad eum vincendum tertio vehementius oravit, ut doceret, crescente tentatione, nos pariter intendere debere orationem. Quocirca tunc illico apparuit ei angelus confortans eum, quo facto desiit orare, æque ac pavere et mœrere, ac suppressa et superata agonia animose sese ad passionem composuit, ultroque Judæ proditori obviam prodiit.

PROLIXIUS. — Græce ἐκτενέστερον, id est *extensius* et *intensius*. Extensius, quia fuit hæc tertia Christi oratio, ut patet ex Matthæo et Marco, in qua pariter videtur Christus diutius hæsisse. Intensius, quia intendente se angore, ad eum superandum intendit Christus pariter mentis in orando contentionem, ac intensiore affectu et ardore oravit. Lucas enim trinam Christi orationem, quam narrant Matthæus, per compendium una complexus est; quare quædam de illa narrat, quæ in prima et secunda, quædam quæ in tertia oratione illi acciderunt.

Sudor Christi sanguineus. ET FACTUS EST SUDOR EJUS SICUT GUTTÆ SANGUINIS DECURRENTIS (Græce καταβαίνοντες, id est descendentes, decurrentes, scilicet guttæ, sed eodem redit sensus) IN TERRAM. — « Guttæ, » Græce θρόμβοι, id est grumi, ut vertit Syrus, sive crassæ guttæ, et, ut legit Irenæus, globi sanguinis; Arabicus, *et factus est sudor ejus velut sanguis distillans, descendens in terram.*

Nota *primo*, quidam codices olim nil habuerunt de hoc Christi sudore sanguineo, teste S. Hilario, lib. X *De Trinitate*, et S. Hieronymo, lib. II *Contrà Pelagian.*, scilicet ne Christo animi infirmitatem et dolorem tribuant, sed jam communiter omnes codices Græci, Latini, Syri, Arabici, idipsum habent : quare verum est id esse legendum, juxta definitionem Concilii Tridentini, sess. 4.

Nota *secundo*, Christum dici sudasse sanguinem, non improprie, proverbialiter et hyperbolice, sicut de eo qui vehementer angitur et affligitur, dicimus eum sudare sanguinem, uti explicant Euthymius et Theophylactus, sed vere et proprie : quare τὸ *quasi* hic non similitudinem, sed veritatem denotat. Ita SS. Hilarius, Hieronymus, Augustinus et passim alii : unde Æthiopicus clare vertit, *et factus est sudor ejus sicut sudor sanguinis defluens in terram.* Consentit Persicus. Hinc S. Athanasius, lib. VI *ad Theophilum*, qui est *De Beatitudine Filii Dei*, anathema dicit eis qui Christum negant sudasse verum sanguinem. Porro, in vehementi angore naturaliter hominem posse sudare sanguinem, docet Aristoteles, lib. III *De Histor. animal.*, cap. XIX, præsertim in eo qui delicato, poroso et raro est corpore, ac subtiliorem habet sanguinem, qualis fuit Christi. Sudor enim nihil aliud est nisi serum, sive pars aquosa sanguinis; cum sero autem etiam subtilior sanguis ex ingenti anxietate in porosis facile excernitur. Angor enim inflammat et extenuat sanguinem, et poros aperit, itaque per eos illum excernit, maxime si jam exsudarit omnem, vel quasi omnem propriam sudoris materiam, sicut ubera, deficiente lacte, si emungas, dant sanguinem. Unde Cajetanus censet Christum sudasse sanguinem, eo quod jam exsudasset humorem, qui solet verti in sudorem. Porro, vox « sicut guttæ » significat non purum fuisse sanguinem, sed mixtum, quo scilicet sudor cum sanguine misceretur. Ita Suarez, III *part., Quæst.* XLVI, art. 8, disp. 34, sect. 2.

Unde? Nota *tertio*, hunc sudorem sanguineum in Christo manasse, non tam ex tristitia et angore, quam ex actu fortitudinis et audaciæ, quo deliberata et efficaci voluntate, æque ac actu appetitus sensitivi a voluntate imperato, generose mortem et omnes dolores, qui vivacissime ima-

ginationi ejus repræsentanbatur, amplectebatur, et naturalem mortis dolorumque horrorem superabat; et hinc agonia Christi proveniebat, scilicet ex vehementia resistentiæ et orationis, uti innuit hic Lucas. Quocirca ex angore quidem, sed magis ex actu fortitudinis, heroice angori resistentis, naturaliter secutum fuit hoc sanguinis in Christo profluvium. Dices : Nemo naturaliter sudat grumos sanguinis. Respondeo, Christum sudasse tantum subtilem sanguinem, sed copiose, ita ut is veniens ad extremas corporis partes, et per se, et propter aerem frigidum in grumos condensatus sit. Ita Suarez, loco jam citato.

Nota *quarto*, causas finales et morales hujus sudoris fuisse plures. *Prima* fuit, ut acerbitatem doloris, et magis vehementiam amoris sui erga nos ostenderet, atque in nobis excitaret spem, amorem et sui imitationem. Sicut enim vehementia ignis facit, ut in distillatione aqua e rosis emanet, sic vehementia amoris fecit, ut ex corpore Christi sanguis stillaret. *Secundo* : Christus hunc sanguinem, ac seipsum cum sanguine in holocaustum et victimam pro peccatis nostris Deo Patri obtulit. Sanguinem enim ex oculis, facie, pectore, manibus pedibusque sudabat, illique lacrymas cum suspiriis et precibus intensis miscebat. Unde S. Bernardus, serm. 3 *in Dominica Palmarum*, agens de hac oratione Christi in horto : « Ubi quidem, inquit, non solis oculis, sed quasi membris omnibus flevisse videtur, ut totum corpus ejus, quod est Ecclesia, totius lacrymis corporis purgaretur; » nimirum Christi amor non contentus aqueis oculorum lacrymis, voluit sanguineis totius corporis lacrymis peccata nostra deflere et abluere; et hæ Christi lacrymæ apud Deum Patrem fuere efficacissimæ. Vocalis est enim sanguis Christi, teste Irenæo, lib. V, cap. I, magisque loquitur et clamat, quam sanguis Abel, *Hebr.* cap. XII, 24. Sanguis enim Abel clamat vindictam, sanguis vero Christi misericordiam.

Symbolica causa fuit, ut significaret Christus de toto corpore suo, quod est Ecclesia, emanaturas Martyrum passiones, ait S. Augustinus in *Sentent.*, sent. 68. Rursum Christi sanguis defluxit in terram, ut significaretur terrenos homines sanguine Christi irrigandos, ait Beda.

Vers. 45. 45. ET CUM SURREXISSET AB ORATIONE, ET VENISSET AD DISCIPULOS SUOS, INVENIT EOS DORMIENTES PRÆ TRISTITIA. — Tristitia enim cor contrahit, impeditque ne illud spiritus vitales subtiles ad caput emittat, quare vapores atri et crassi cerebrum invadunt, qui somni sunt causa. Porro hic est hysteron proteron. Hæc enim contigerunt ante sudorem sanguineum : hic enim accidit in tertia Christi oratione, illa vero facta sunt in prima, ut patet ex Matthæo et Marco. Causa est, quia Lucas trinam Christi orationem conflat in unam; quare commiscet ea quæ diverso tempore in tribus Christi orationibus facta sunt, perinde ac si in una eademque peracta fuissent. Post primam ergo orationem Christus visitans Apostolos inveniensque eos dormientes, dixit id quod sequitur :

Vers. 46. 46. ET AIT ILLIS : QUID DORMITIS? SURGITE, ORATE, NE INTRETIS IN TENTATIONEM. — Vide dicta *Matth.* XXVI, 27.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur Christi passionem, narratque Judæorum contra eum accusationem, Herodis illusionem, Pilati flagellationem, condemnationem, crucifixionem, Josephi sepulturam : quæ fere omnia audivimus Matth. *cap.* XXVII.

1. Et surgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum. 2. Cœperunt autem illum accusare, dicentes : Hunc invenimus subvertentem gentem nostram, et prohibentem tributa dare Cæsari, et dicentem se Christum regem esse. 3. Pilatus autem interrogavit eum, dicens : Tu es rex Judæorum? At ille respondens, ait : Tu dicis. 4. Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum, et turbas : Nihil invenio causæ in hoc homine. 5. At illi invalescebant, dicentes : Commovet populum, docens per universam Judæam, incipiens a Galilæa usque huc. 6. Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset. 7. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui et ipse Hierosolymis erat illis diebus. 8. Herodes autem viso Jesu, gavisus est valde : erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, et sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. 9. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. 10. Stabant autem principes Sacerdotum et Scribæ constanter accu-

santes eum. 11. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo; et illusit indutum veste alba, et remisit ad Pilatum. 12. Et facti sunt amici Herodes et Pilatus in ipsa die; nam antea inimici erant ad invicem. 13. Pilatus autem, convocatis principibus Sacerdotum, et magistratibus, et plebe, 14. dixit ad illos : Obtulistis mihi hunc hominem quasi avertentem populum, et ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam invenio in homine isto ex his, in quibus eum accusatis. 15. Sed neque Herodes; nam remisi vos ad illum, et ecce nihil dignum morte actum est ei. 16. Emendatum ergo illum dimittam. 17. Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum unum. 18. Exclamavit autem simul universa turba, dicens: Tolle hunc, et dimitte nobis Barabbam; 19. qui erat, propter seditionem quamdam factam in civitate et homicidium, missus in carcerem. 20. Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Jesum. 21. At illi succlamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. 22. Ille autem tertio dixit ad illos : Quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis invenio in eo; corripiam ergo illum, et dimittam. 23. At illi instabant vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur; et invalescebant voces eorum. 24. Et Pilatus adjudicavit fieri petitionem eorum. 25. Dimisit autem illis eum qui, propter homicidium et seditionem, missus fuerat in carcerem, quem petebant; Jesum vero tradidit voluntati eorum. 26. Et cum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quemdam Cyrenensem, venientem de villa, et imposuerunt illi crucem portare post Jesum. 27. Sequebatur autem illum multa turba populi et mulierum, quæ plangebant et lamentabantur eum. 28. Conversus autem ad illas Jesus, dixit : Filiæ Jerusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros. 29. Quoniam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quæ non lactaverunt. 30. Tunc incipient dicere montibus : Cadite super nos; et collibus : Operite nos. 31. Quia si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? 32. Ducebantur autem et alii duo nequam cum eo, ut interficerentur. 33. Et postquam venerunt in locum, qui vocatur Calvariæ, ibi crucifixerunt eum, et latrones, unum a dextris, et alterum a sinistris. 34. Jesus autem dicebat : Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt. Dividentes vero vestimenta ejus, miserunt sortes. 35. Et stabat populus spectans, et deridebant eum principes cum eis, dicentes : Alios salvos fecit, se salvum faciat, si hic est Christus Dei electus. 36. Illudebant autem ei et milites accedentes, et acetum offerentes ei, 37. et dicentes : Si tu es rex Judæorum, salvum te fac. 38. Erat autem et superscriptio scripta super eum litteris Græcis, et Latinis, et Hebraicis : Hic est rex Judæorum. 39. Unus autem de his qui pendebant, latronibus, blasphemabat eum, dicens : Si tu es Christus, salvum fac temetipsum et nos. 40. Respondens autem alter increpabat eum, dicens : Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione es. 41. Et nos quidem juste, nam digna factis recipimus; hic vero nihil mali gessit. 42. Et dicebat ad Jesum : Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. 43. Et dixit illi Jesus : Amen dico tibi : Hodie mecum eris in paradiso. 44. Erat autem fere hora sexta, et tenebræ factæ sunt in universam terram usque in horam nonam. 45. Et obscuratus est sol; et velum templi scissum est medium. 46. Et clamans voce magna Jesus ait : Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens, expiravit. 47. Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum, dicens : Vere homo justus erat. 48. Et omnis turba eorum qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur. 49. Stabant autem omnes noti ejus a longe, et mulieres quæ secutæ eum erant a Galilæa, hæc videntes. 50. Et ecce vir nomine Joseph, qui erat decurio, vir bonus et justus : 51. hic non consenserat consilio et actibus eorum, ab Arimathæa civitate Judææ, qui exspectabat et ipse regnum Dei. 52. Hic accessit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu; 53. et depositum involvit sindone, et posuit eum in mo-

numento exciso, in quo nondum quisquam positus fuerat. 54. Et dies erat parasceves, et sabbatum illucescebat. 55. Subsecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus ejus. 56. Et revertentes paraverunt aromata, et unguenta; et sabbato quidem siluerunt secundum mandatum.

Vers. 39. 39. Unus autem de his qui pendebant (a sinistro latere Christi) latronibus, blasphemabat eum, dicens : Si tu es Christus (Salvator mundi), salva temetipsum et nos, — ut nos a cruce liberes, ac vitæ et libertati restituas. Voluit Christus atrocissima pati, idque ab omni genere hominum, ideoque irrideri et blasphemari, non tantum a Scribis et Judæis, sed et ab ipso latrone, supplicii sui socio, quod longe erat acerbius : latro enim hic animam agens debuisset Christo compati ac cogitare de salute animæ suæ, eamque a Christo postulare; ut et nos ad scommata, irrisiones et subsannationes taceamus, et mente patientiam, ore silentium præferamus.

Vers. 40. Latro bonus alterum increpat. 40. Respondens autem alter (pendens a dextera Christi, ut habet traditio) increpabat eum dicens : Neque tu times Deum, quod in eadem damnatione (Græce κρίματι, id est judicio, supplicio crucis cum Christo mecum) es. — Syrus, *etiam non a Deo, non times tu? q. d.* Esto Scribæ et Judæi liberi et validi non timeant Deum, ideoque subsannent Christum; tu tamen, qui in cruce torqueris et ad mortem tendis, deberes timere Deum, ne te paulo post mortem acriter puniat, eo quod tam sacrilege Christum ejus blasphemes. Significat ergo hic latro se timere Deum : « Initium autem sapientiæ (et salutis) timor Domini, » *Eccli.* I, 28, nec tantum se timere Deum, sed et socium latronem ad eumdem timorem exhortari, *q. d.* Esto Judæi rideant Christum, tuum tamen est timere Deum, tum quia in eadem es damnatione, id est pœna crucis ad quam juste damnatus es; Christus vero innocens injuste; ac proinde decet te potius socii tui in pœna, præsertim innocentis, misereri quam conviciari; tum quia debes te ad mortem componere, et ad judicium Dei, ubi hujus tuæ blasphemiæ rationem reddes et acrem gehennæ vindictam subibis. Porro, dicendo : « Neque tu times Deum, » videtur Christum denotare eumque confiteri esse Deum, *q. d.* Time vindictam Christi, quem blasphemas, quia ipse non tantum est homo, sed et Deus; hoc enim ipsum a Christo illuminatum credidisse, mox patebit. Ita S. Ambrosius et Eusebius, quorum verba recitabo.

Vers. 41. 41. Et nos quidem juste (damnati versamur in hac damnatione, id est pœna crucis), nam digna factis recipimus (en actum profundæ publicæque contritionis, confessionis et pœnitentiæ quo priora scelera expiavit) : hic vero nihil mali gessit. — Græce, *nihil* ἄτοπον, id est absonum, indecens, incongruum, nihil quod vel leviter reprehendi aut culpari posset. En libera publicaque confessio, ac testimonium innocentiæ Christi, quod latro hic dat Christo coram Scribis et principibus, qui Christum damnarant, nil veritus eorum iram et furorem.

Vers. 42. 42. Et dicebat ad Jesum : Domine, memento mei cum veneris in regnum tuum, — cœleste et divinum, ad quod tendis per mortem crucis, ut mox a morte illud ineas, tuosque in illud introducas : quare te obsecro ut et me in illud tecum inducas; ideoque peccatorum omnium, quorum me summe pœnitet, veniam a te supplex deposco, ac pro satisfactione tormenta hæc crucis, in eaque mortem quam libenter subeo, tibi offero : quare totum me tibi resigno, dedico, consecro. Utinam pro te tuique fide et amore hæc et plura tormenta pati mihi concederetur. Hæc enim ejus verba significant vivam et ardentem ejus fidem, spem, charitatem, devotionem, humilitatem, patientiam, contritionem cæterasque virtutes.

Conversio latronis mira. Moraliter : disce hic vim, efficaciam et celeritatem gratiæ Christi, quæ in ipsa cruce ex latrone fecit virum sanctum, imo sanctissimum. Mira fuit conversio S. Magdalenæ, mira S. Pauli, sed magis mira hujus latronis; quia S. Magdalena audierat dicta et miracula Christi, S. Paulus eum e cœlo verberantem sentiebat; latro vero in ipsa cruce, ubi Christus infame et atrox latronum supplicium patiebatur, fuit ad eum conversus per heroicos fidei, charitatis, devotionis, etc., actus. Addunt S. Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, in *Matth.* cap. XXVII; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 13; Origenes, tract. 35 *in Matth.*, hunc latronem prius cum socio blasphemasse Christum : nam SS. Matthæus et Marcus dicunt in plurali *latrones* improperasse Christo; licet probabilius S. Augustinus, Epiphanius, Anselmus et alii cum Suarez contrarium sentiant, censeantque per synecdochen *latrones* vocari unum e latronibus, nam Lucas diserte ait unum blasphemasse, alterum confessum esse Christum. Si prius blasphemavit, magis mira fuit ejus conversio, qua subito blasphemias convertit in confessionem et laudem Christi. Unde exclamat S. Augustinus : « Hæc mutatio latronis dexteræ Excelsi est »(1).

(1) Kuinoel, ad h. l., haud improbabiliter opinatur hunc hominem, antequam in vincula conjiceretur, Jesum docentem audivisse. Quod vero deinde asserit eumdem non fuisse *latronem* proprie dictum, nec aliud scelus commisisse, nisi quod, excitato a Barabba tumultu, tanquam hujus socius comprehensus fuerit, mera est conjectura, omni fere argumento destituta, quanquam vocabulum λῃστής, *rebellem* quoque ac *seditiosum* nonnunquam indicat.

Quæres, qua ratione fuit conversus? Respondeo : Exterius per exempla virtutum quæ in Christo cernebat, eximiæ scilicet charitatis, qua illum pro inimicis orantem audierat, patientiæ, fortitudinis, modestiæ, religionis ac virtutum omnium. Ita Theophylactus hic, et Euthymius, cap. LXVII *in Matth.* Interius vero per raram et pene miraculosam Dei motionem et illustrationem, qua cognovit Christum esse innocentem, et altioris regni regem, et supremum dominum, in cujus potestate esset hominem etiam mortuum beare : quare ipsum esse Messiam, Dei Filium et Salvatorem mundi. Ita S. Leo, serm. 2 *De Passione :* « Quæ, inquit, istam fidem exhortatio persuasit, quæ doctrina imbuit, quis prædicator accendit? non viderat prius acta miracula, cessaverat tunc languentium curatio, cæcorum illuminatio, vivificatio mortuorum; ea ipsa quæ mox erant gerenda, non aderant; et tamen Dominum confitetur et Regem, quem videt supplicii sui esse consortem. Inde ergo oriebatur hoc donum, unde accepit fides ipsa responsum. » Nota hic illa verba : « ea ipsa quæ mox erant gerenda, non aderant; » videtur enim illis tacite reprehendere id quod apud Hieronymum in cap. XXVII *Matth.* reperimus scriptum, « sole fugiente, terra commota, saxisque disruptis, et ingruentibus tenebris, unum latronem cœpisse credere et confiteri Jesum. » Quam sententiam pene iisdem verbis habet Chrysostomus, hom. 2 *De Cruce et Latrone,* et significat Origenes, tract. 34 *in Matth.*

Sed mirum est hos Patres non animadvertisse hanc sententiam pugnare cum Evangelio, quia, exceptis tenebris, cætera signa acciderunt mortuo jam Christo (ut plane ex Evangelio constat), cum tamen ex eodem Evangelio perspicuum sit latronem conversum esse vivente Christo : solis autem defectio et tenebræ post latronis conversionem a Luca narrantur. Eamdem vero cum S. Leone sententiam docet S. Cyrillus, *Catech.* 13, dicens : « Quæ virtus te illuminavit, o latro? quis te docuit adorare contemptum, et simul cruci affixum? O lumen perpetuum illuminans obscuratos! » Eamdem fuse prosequitur S. Augustinus, serm. 13 *De Tempore;* S. Chrysostomus, hom. *De Latrone,* et serm. 1 *De Cruce et Latrone.* Ita Suarez, qui et addit fieri potuisse ut latro, antequam incarceraretur, Christum prædicantem audierit, miracula conspexerit vel audierit, et forte in ipsum crediderit. Addit S. Vincentius Ferrerius, serm. *De Bono latrone,* eum conversum umbra Christi, cum scilicet sole gyrante umbra crucis Christi eum contigit. Sic enim umbra S. Petri sanabat infirmos, *Act.* III. Addunt alii B. Virginem stetisse mediam inter hunc latronem et Christum, ac illi gratiam impetrasse et morienti Christum reipsa crucifixum exhibuisse, uti morientibus solet crucifixus proponi. Adde, ipsum vidisse cœlum solemque obscurari, ac diem in noctem verti, ob Creatoris sui crucem et mortem.

Porro, sanctitas hujus latronis liquet ex eximia ejus fide, spe et charitate : *fide,* qua credidit in Christum velut Regem regum, quem videbat ut vilissimum hominem, imo ut latronem crucifixum; *spe,* qua a Christo petit ut ad regnum ejus admittatur; *charitate,* qua socium latronem Christum blasphemantem corripit, Christi innocentiam palam coram Judæis et hostibus infensissimis confitetur et propugnat, cum cæteri omnes etiam Apostoli, præ metu diffugissent et Christum deseruissent. Heroica ergo ejus fuit confessio. Unde S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.,* cap. XIII : « In cruce, ait, clavi manus pedesque ligaverant, nihilque in eo pœnis liberum, nisi cor et lingua remanserat. Inspirante Deo totum illi obtulit, quod in se liberum invenit, ut corde crederet ad justitiam, ore confiteretur ad salutem. In corde autem fidelium tres summopere manere virtutes testatur Apostolus, fidem, spem et charitatem, quas cunctas subita repletus gratia et accepit latro, et servavit in cruce. »

Exclamat S. Augustinus, serm. *De feria* III *Paschatis,* et lib. I *De Anima et ejus origine,* cap. IX : « Huic fidei quid addi possit, ignoro. Si titubaverunt, qui viderunt Christum mortuos suscitantem, credidit ille, qui videbat eum secum in ligno pendentem. Vere non invenit Christus tantam fidem in Israel, imo nec in universo mundo. » S. Chrysostomus : « Priusquam, ait, sibi quidquam petat, curat socium lucrari : quæ insignis est charitas. » Imo nonnulli latronem hunc vocant martyrem, ut S. Cyprianus, epist. *ad Fabian.,* eumque asserit suo sanguine baptizatum, idque repetit serm. *De Cœna,* et serm. *De pass. Dom.,* ubi ait : « Sic in cruce latro confitens non tantum indulgentiam meruit, sed Christi familiaris effectus, præmissus est in paradisum, et factus est particeps regni, per confessionem factus collega martyrii. » Quam Cypriani sententiam refert S. Augustinus, lib. I *De Anima et ejus origine,* cap. IX, et lib. IV *De Baptismo,* cap. XXII, ubi ait latroni non opus fuisse baptismo vel martyrio, sed sola contritione potuisse salvari. Priori vero loco ait quod, licet latro non sit mortuus pro Christo, tamen apud Deum tantum valuisse, quod confessus est Dominum crucifixum, quantum si fuisset pro Domino crucifixus, atque ita inventa est in eo mensura martyris, qui tunc in Christum credidit, quando defecerunt qui futuri erant Martyres.

An bonus latro fuerit martyr.

Rursum D. Augustinus, serm. 120 *De Tempore :* « Latro, inquit, nondum vocatus, et jam electus : nondum famulus, et jam amicus; nondum discipulus, et jam magister, atque ex latrone confessor; quia etsi pœna cœperat in latrone, novo genere consummatur in martyre. » Idem, lib. *De Anima et ejus origine,* cap. IX, in VII tom. : « Latro, inquit, tantum valuit confessus Dominum crucifixum, quantum si fuisset pro Domino crucifixus. » S. Hieronymus, epist. 13 *ad Paulinum :* « Latro, inquit, crucem mutat paradiso, et facit

homicidii pœnam martyrium.» Drogo, episcopus Ostiensis, tract. *De Sacram. Dominicæ passionis* (extat tomo II *Biblioth. SS. Patrum*), eumdem vocat martyrem.

Porro, nonnulli hanc rationem martyrii ejus probabilem asserunt, scilicet Judæos, audientes ejus confessionem Christi, qua ipsorum facta et condemnationem Christi damnabat, ira et furore percitos in illum sæviisse, ac immaniter crura confregisse, ut habent Evangelistæ, itaque mortem illi acerbiorem reddidisse eamque accelerasse, ac proinde martyrem effecisse. Hinc et S. Hilarius, lib. X *De Trinit.*, eumdem vocat martyrem : « Martyri, inquit, suo paradisum promittens : » *Martyri*, id est testi, quia latro in cruce protestatus est suam fidem et spem in Christum; alioqui ipse ob passionem suam proprie et præcise non fuit martyr, quia passus est pro suis sceleribus, non pro Christo; nisi dicas Judæos ipsi propter hanc confessionen, mortem aggravasse et accelerasse uti jam indicavi.

Latronis elogia.

Denique Arnaldus (alii Renaldum vocant) abbas, tract. 9 *De Septem Verbis Christi in cruce*, in *Biblioth. SS. Patrum*, asserit latronem hunc evectum in cœlos, sedem super angelos omnes, super Cherubinos et Seraphinos, ac ipsum Luciferi thronum occupasse. Vide nostrum P. Stephanum Binettum, lib. *De Bono latrone*, ubi eum vocat Archangelum paradisi, primogenitum Christi crucifixi filium, martyrem, apostolum et prædicatorem totius mundi, utpote qui e cathedra crucis Christum toti orbi prædicarit. Paulus, inquit, loquitur ut Cherubim, latro amat ut Seraphim. Audi nunc de eodem elogia Patrum.

S. Chrysostomus, hom. *De Cruce et Latrone* : « Iste latro, ait, de ligno mercatur salutem. Hic latro furatur cœleste imperium, vim facit majestati. » Et inferius : « Nullum ante latronem invenies repromissionem paradisi meruisse, non Abraham, non Isaac, non Jacob, non Mosen, nec Prophetas, nec Apostolos; sed ante omnes reperies latronem. » Deinde fidem latronis confert et præfert fidei Abrahæ, Isaiæ, Ezechielis, Mosis, eo quod non in templo, non in solio et gloria, uti illi, sed in cruce et tormentis Christo crediderit. « Videt, ait, in tormentis et tanquam in gloria adorat. Videt in cruce, et rogat quasi in cœlis sedentem. Videt condemnatum, et regem invocat, dicens: Domine, memento mei, cum veneris in regnum tuum. Crucifixum vides, et regem prædicas ; in ligno pendere cernis, et cœlorum regna meditaris. O admiranda latronis conversio! »

S. Ambrosius, *serm.* 45 : « Illud, ait, ad gratiam ejus (latronis) majori est meriti, quod Christum in cruce credidit, et passio quæ aliis scandalum fecit, illi ad fidem profecit : recte ergo mercatur paradisum, qui crucem Christi non putavit esse scandalum, sed virtutem. » Et inferius, *serm.* 50 : « Cernat licet ejus hiantia vulnera, spectet ipsius sanguinem profluentem, Deum tamen credit, quem reum nescit; justum fatetur, quem non meminit peccatorem.» Et mox : « Intellexit enim quod pro alienis peccatis has plagas susciperet, pro alienis sceleribus hæc vulnera sustineret ; et scivit quod illa in corpore Christi vulnera, non essent Christi vulnera, sed latronis ; atque ideo plus amare cœpit, postquam in corpore ejus sua vulnera recognovit. » Et pluribus interjectis : « Magna plane est et admirabilis fides, quæ Christum crucifixum glorificari magis credidit, quam puniri. In hoc enim totius forma salutis est. Salvatorem tunc majestatis dominum cognoscit, cum videtur humilitatis patientia cruciari. Præcessit devotione, qui præcessit et præmio; prior enim latro ad paradisum, quam Apostoli pervenerunt.»

Eusebius Emissenus (vel quisquis est auctor ; stylus enim Latinum arguit auctorem, non Græcum, vel Syrum, qualis fuit Eusebius), homil. *De Latrone beato* : « Quam singularis, inquit, et quam stupenda devotio; sub illo tempore credidit reus, quo negavit electus. Laudabilius hoc itaque in latrone ac magnificentius fuit, quod hominem addictum, et inter extrema deficientem supplicia Dominum credidit, quam si inter virtutum opera credidisset : non itaque sine causa tantum meruit. » Causam subdit : « Illuminaverat, credo, nascentem fidem latronis, jam credentis in Christum, propius corporea divinitas, quæ se largius sub momento illo peragendæ redemptionis infuderat. » Et mox : « Non dixit : Si Deus es, de supplicio præsenti eripe me; sed magis : Quia Deus es, de futuro judicio libera me; prædicat sæculis judicem regemque sæculorum, etc., etsi pœna cœperit in latrone, novo genere consummatur in martyre. »

Porro latro hic pœnitens a S. Athanasio, serm. *in Parasceve*, vocatur *Evangelista* : « Tanquam latro, inquit, crucifixus es, o bone, et repente Evangelista evasisti. » A S. Chrysostomo, serm. *in Parasceve*, vocatur *Propheta*, hoc est prædicator et enarrator magnitudinis Christi : « O potentiam Jesu, inquit, latro jam Propheta est, et e cruce prædicat. » Idem ibidem eum vocat *prædonem et raptorem paradisi* : « Vidisti, inquit, quomodo neque in cruce artis suæ obliviscitur, sed per ipsam confessionem prædatur regnum. » Unde Sedulius, carm. 5 *Pasch.*:

Abstulit ipse suis cœlorum regna rapinis.

A S. Cyrillo, lib. II *De Adorat.*, et a B. Petro Damiano, serm. *De Exalt. S. Crucis*, nuncupatur, *primitiæ crucis Christi et credentium*. A Drogone, *De Sacr. Domin. pass.*, indigitatur *Petrus in cruce* : « Tu, inquit, Petrus in cruce fuisti; et Petrus in domo Caiphæ latro, » quia Christum negavit, quem latro in cruce confessus est coram omni populo. A S. Cypriano (vel quisquis est auctor), serm. *De Pass.*, nominatur « collega martyrii Christi. » Ab Arnoldo, abbate Bonæ Vallis, tract. 2 *De Verbo*

Christi: « collateralis Christi, et præcursor ejus victoriæ. » A S. Chrysostomo, hom. *De Cæco nato:* « advocatus Christi, » quia eum contra Judæos quasi advocatus defendit. Ab Anastasio Sinaita, lib. V *Hexam.:* « volucris cœli, magna aquila per aerem volans in paradisum. » Plura ejus elogia conglomerat S. Athanasius, serm. citato *in Parasc.*, ubi inter alia ait : « O latro, Petri commilito, Judæorum accusator! O latro, regni mercator, paradisi custos! O latro, crucis velut corollarium, tibi cœlum afficiens! O latro, quomodo homines regnum quasi furto auferant, instruens! O latro, postremus veniens, sed primus coronatus! O latro, vehemens Judæ accusator! O latro, Apostolorum symmysta, juste Christum coemens! » Audi S. Paulinum, in *Celsi pueri Panegyr.*:

> Mœror abi, discede pavor, fuge culpa, ruit mors,
> Vita resurrexit, Christus in astra vocat,
> Morte mea functus, mihi mortuus, et mihi victor,
> Ut mors peccati, sit mihi vita Dei.
> Denique servatum jam de cruce duxit aperto
> Limite latronem, qua paradisus adest.

Roganti pro peccatore pœnitente qui confessarii copiam non habebat, respondit Christus S. Brigittæ in hæc verba : « Ille plorat quod non habet auditorem confessionis suæ. Dic ei quod sufficit voluntas. Nam quid profuit latroni in cruce? Nonne voluntas bona? Aut quid aperuit cœlum, nisi voluntas volendi bona et audiendi mala? Quid vero facit infernum, nisi voluntas mala et affectus inordinatus? » Ita habetur lib. VI *Revelat. S. Brigittæ*, cap. CXV. Plura vide apud nostrum Theophilum Raynaudum, in erudito opere quod *De Metamorphosi latronis in Apostolum* conscripsit, ubi, cap. XVII, mellificium tropologicum per Christianas apes, sancti latronis virtutum prata carpentes, conficit et contexit.

Vers. 43. *Mecum eris in Paradiso. Quonam?*

43. ET DIXIT ILLI JESUS : AMEN DICO TIBI : HODIE MECUM ERIS IN PARADISO, — id est, in loco voluptatis, ubi scilicet sis in beatitudine et visione Dei beatifica, *q. d.* Hodie te felicem in perpetuum efficiam, hodie te regem in regno gloriæ divinæ mecum regnantem constituam. Et hoc videntur velle Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 13; S. Chrysostomus, hom. 2 *De Cruce et Latrone;* Nyssenus, serm. *De Resurrectione;* S. Augustinus, tract. 111 *in Joan.*, qui τὸ *in paradiso*, explicat *in cœlo*, id est in beatitudine cœlesti. Certum enim est Christum cum latrone, die illo quo obiit, non ascendisse in cœlum, sed descendisse ad limbum patrum (unde S. Augustinus, lib. XII *De Genesi ad litt.*, cap. XXXIV, et Maldonatus per *paradisum* hic accipiunt sinum Abrahæ), ibique eis visionem divinitatis suæ impertivisse, itaque eos beasse, quare tunc Christus rerum sortes mutavit; fecit enim ut limbus esset paradisus, ut inferi essent superi, ut infernus esset cœlum; ubi enim est Christus, ibi est paradisus; ubi est visio Dei et beatitudo, ibi est cœlum.

Nam quod Euthymius aliique Græci hic, negantes animas Sanctorum ante diem judicii videre Deum esseque beatas, per *paradisum* intelligunt terrestrem, ad quem raptus fuit Henoch, verum esse nequit. De fide enim est, Christum mox a morte in infernum, puta ad limbum patrum, descendisse; non vero ivisse ad paradisum terrestrem. Adde, incertum est an paradisus terrestris post diluvium adhuc supersit, et esto superesset, ille non animarum, sed corporum duntaxat lætum et felix est habitaculum. Quare ex hoc loco contra Græcos, et contra Calvinum aliosque Novatores liquet animas Sanctorum plene a peccato purgatas non dormire usque ad diem judicii, sed illico videre Deum, illaque visione beari.

Moraliter : Nota hic liberalitatem Christi, qui supplicum preces excedit et vota. Petierat latro ut Christus existens in regno sui meminisset duntaxat; at Christus eodem die illi regnum promittit, ut in eo quasi rex secum regnet. « Hodie, ait Eusebius Emissenus, homil. *De Latrone beato*, quasi dicat : Quid me, o fidelis meus comes, et unicus tanti testis triumphi tantopere exorandum putas, ut in die judicii mei meminerim tui? hodie mecum eris in paradiso. » Et mox : « Positus in patibulo (Christus) velut arbiter in medio damnatorum negantem repulit, suscepit confitentem : hunc deputat regno, illum relinquit inferno. Post hæc ergo credamus in majestate judicaturum, quem jam in cruce videmus exercere judicium. » Hæc ergo est suavissima Christi ad latronem responsio, quam merito S. Fulgentius, *Sermon. nov.* 60, vocat « Christi testamentum, calamo crucis conscriptum. »

Nomen latronis.

Denique nomen hujus beati latronis fertur fuisse Dismas; hoc enim nomine S. Dismæ latronis nonnulla sacella ei erecta reperiuntur. Catalogo Sanctorum adscriptus est in Martyrologio die 25 martii; illo enim die passus videtur, ac consequenter Christus. Sic enim in eo legimus : « Hierosolymis commemoratio sancti latronis, qui in cruce Christum confessus, ab eo meruit audire : Hodie mecum eris in paradiso. »

Vers. 46.

46. PATER, IN MANUS TUAS COMMENDO (Arabicus, *depono;* Tertullianus, lib. *Contra Praxeam*, cap. XXV, *depono*, *q. d.* Depositum trado; hæc enim significat παρατίθεμαι, unde παραθήκη, est depositum. Idem significat Hebr הפקיד *hiphkid*, quod Noster vertit, *commendo*, scilicet tanquam depositum, ut illud mihi custodias et suo tempore restituas) SPIRITUM MEUM. — S. Athanasius, lib. *De Humana Christi natura contra Apoll.*, sub initium : « Cum in cruce, inquit, dicit : Pater, in manus tuas depono spiritum meum, in eo omnes homines apud Patrem deponit ac commendat, per ipsum, et in ipso vivificandos : membra enim sumus, et membra ista multa unum corpus sunt, quod ipsum Ecclesia est; omnes ergo in se Deo commendat. » Christus igitur, juxta S. Athanasium, homines vocat suam animam et spiritum : quantum ergo

animabus lucrandis et salvandis incumbere debemus, ut Christo quasi servemus suam animam et spiritum? Sic Paulus *ad Philem.* Onesimum vocat « sua viscera. »

« Tradidit animam suam manibus genitoris, inquit Cyrillus, lib. XI *in Joan.*, cap. XXXVI, ut ab illa et per illam facto initio, certam hujus rei spem habeamus, firmiter credentes in manibus Dei nos post mortem futuros. » Sic et Victor Antiochenus, *in Marcum* : « Hæc quoque Christi commendatio, ait, in animarum nostrarum commodum cedebat : quippe quas ille a corpore quod inhabitaverant absolutas, quasi quoddam depositum in Dei viventis manus ea oratione tradebat. » Et Euthymius : « Et hoc nobis effecit Dominus, ait, ne deinceps justorum animæ descenderent in infernum, sed magis ad Deum ascenderent. » Citat Christus *Psalm.* XXX, 6, ubi David afflictus, et in mortis periculo constitutus, tam in sua, quam in Christi persona ait oratque : « In manus tuas commendo spiritum meum. » Unde eumdem versum et psalmum quotidie usurpat canitque Ecclesia in Completorio sub noctem, ut doceat nos, quando imus cubitum, animam Deo commendare, quia noctu multa ex catarrho, suffocatione, apoplexia, etc., mortis subitaneæ occurrunt pericula. Eumdem versum usurpant moribundi, uti usurpavit S. Nicolaus, S. Ludovicus, rex Franciæ, et S. Basilius, idque præsentibus angelis a quibus abducebatur, teste Nazianzeno, orat. *in S. Basil.*; quin et Stephanus dicens: «Domine Jesu, suscipe spiritum meum.» Hoc enim versu testamur : *primo*, nos animam in nativitate accepisse, non a patre vel matre, sed a solo Deo, ideoque nos illi eamdem, quasi creaturam ipsi propriam reddere; *secundo*, nos credere animam in morte non interire, sed esse superstitem et immortalem, ac ad Deum, qui eam creavit et judicabit, redire; *tertio*, nos credere carnis resurrectionem : morientes enim Deo commendamus animam, ut ipse eam quasi depositum servet et in resurrectione corpori nostro restituat; *quarto*, nos in agone ultimo, quem acerrimum cum dæmone subimus, in morte implorare Dei opem, ut ei animam resignantes dæmonem superemus de eoque triumphemus : unde multorum est sententia, dæmonem proprium cuique

Versum *In manus tuas*, etc., usurpant moribundi.

adversarium, eidem moribundo horribili specie apparere, eumque ad desperationem aliaque scelera sollicitare, uti apparuit S. Marthæ et aliis, non tamen omnibus. Idipsum sentire videtur S. Ephrem, serm. *in eos qui in Christo obdormiunt*; S. Chrysostomus, hom. 34 *in Matth.*, et alii quos citat noster Lorinus, *Eccles.* cap. VIII, 8. Idem de Christo sentiunt multi. Unde Eusebius, lib. X *Demonstr.*, cap. ult., illud Christi dictum : « Tauri pingues obsederunt me, » *Psalm.* XXI, 13, intelligit de dæmonibus, quos Christus in cruce viderit hiante rictu sibi quasi reo et scelesto insultantes de crucifixione et instante morte. Favet illud *Habacuc*, cap. III, 5 : « Egredietur diabolus ante pedes ejus. » Et illud Christi : « Venit princeps mundi, et in me non habet quidquam » *Joan.* XIV, 30. Deponit ergo spiritum in manu Dei, certus quod nemo ex ea possit illum rapere. Fidissimus enim et fortissimus depositarius est Deus. Ita S. Hieronymus, in *Psalm.* XXX, 6, : « In manus tuas commendo spiritum meum, hoc est, inquit, in potestatem tuam commendo animam meam. Hoc exemplum accepit Ecclesia a Christo. Hoc et S. Stephanus fecit. Hoc et Sancti orant, quando exeunt de corpore, ut illud : Fideli creatori commendant animas suas in benefactis. Hoc in cruce positus Dominus dixit, quod in Patris manus spiritum commendaverit, cito eum ipso resuscitante sumpturus. »

Dæmon an singulis in morte appareat?

Symbolice : Didymus, in *Catena, psalm.* XXX : Triplex est spiritus, inquit, primus cogitatio nostra, secundus anima, tertius conscientia, quæ tria Deo commendare debemus.

Spiritus triplex.

ET HÆC DICENS EXPIRAVIT. — Syrus, *hoc dixit, et finiit*, scilicet vitam; Arabicus, *et cum dixisset hoc, tradidit spiritum* in manus Patris, uti dixerat. Fuit ergo hoc certum signum, ipsum esse Filium Dei Patris ab ipso inclamati, ac Patrem clamorem Filii exaudisse spiritumque ejus suscepisse. Cum enim dixisset : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, » tunc demum morti permisit ut ad se accederet, ait Euthymius in cap. XXVII *Matth.*, utpote certo sciens Patrem spiritum suum in manus suas traditum, quasi depositum secure servaturum, eique tertio die in resurrectione redditurum : quare hac spe certus, lætus et alacer tradidit Patri spiritum.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus resurgens apparet piis feminis. Secundo, vers. 13, duobus discipulis euntibus in Emmaus. Tertio, vers. 30, duodecim Apostolis in cœnaculo Jerusalem. Quarto, vers. 50, ascendit in cœlum.

Primam partem explicui Matth. xxviii; *quartam*, Actor. i : *supersunt ergo secunda et tertia hic explicandæ.*

1. Una autem sabbati valde diluculo venerunt ad monumentum, portantes, quæ paraverant, aromata; 2. et invenerunt lapidem revolutum a monumento. 3. Et ingressæ non invenerunt corpus Domini Jesu. 4. Et factum est, dum mente consternatæ essent de isto, ecce duo viri steterunt secus illas in veste fulgenti. 5. Cum timerent autem, et declinarent vultum in terram, dixerunt ad illas : Quid quæritis viventem cum mortuis? 6. Non est hic, sed surrexit; recordamini qualiter locutus est vobis, cum adhuc in Galilæa esset, 7. dicens : Quia oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, et crucifigi, et die tertia resurgere. 8. Et recordatæ sunt verborum ejus. 9. Et regressæ a monumento nuntiaverunt hæc omnia illis undecim, et cæteris omnibus. 10. Erat autem Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant ad Apostolos hæc. 11. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista; et non crediderunt illis. 12. Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum; et procumbens vidit linteamina sola posita, et abiit secum mirans quod factum fuerat. 13. Et ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Jerusalem, nomine Emmaus. 14. Et ipsi loquebantur ad invicem de his omnibus quæ acciderant. 15. Et factum est, dum fabularentur, et secum quærerent; et ipse Jesus appropinquans ibat cum illis; 16. Oculi autem illorum tenebantur ne eum agnoscerent. 17. Et ait ad illos : Qui sunt hi sermones, quos confertis ad invicem ambulantes, et estis tristes? 18. Et respondens unus, cui nomen Cleophas, dixit ei : Tu solus peregrinus es in Jerusalem, et non cognovisti quæ facta sunt in illa his diebus? 19. Quibus ille dixit : Quæ? Et dixerunt : De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere et sermone, coram Deo et omni populo; 20. Et quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes, et principes nostri in damnationem mortis, et crucifixerunt eum. 21. Nos autem sperabamus quia ipse esset redempturus Israel; et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie, quod hæc facta sunt. 22. Sed et mulieres quædam ex nostris terruerunt nos, quæ ante lucem fuerunt ad monumentum; 23. et, non invento corpore ejus, venerunt, dicentes se etiam visionem angelorum vidisse, qui dicunt eum vivere. 24. Et abierunt quidam ex nostris ad monumentum; et ita invenerunt sicut mulieres dixerunt, ipsum vero non invenerunt. 25. Et ipse dixit ad eos : O stulti, et tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ : 26. Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam? 27. Et incipiens a Moyse, et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. 28. Et appropinquaverunt castello, quo ibant; et ipse se finxit longius ire. 29. Et coegerunt illum, dicentes : Mane nobiscum, quoniam advesperascit, et inclinata est jam dies. Et intravit cum illis. 30. Et factum est dum recumberet cum eis, accepit panem, et benedixit, ac fregit, et porrigebat illis. 31. Et aperti sunt oculi eorum, et cognoverunt eum; et ipse evanuit ex oculis eorum. 32. Et dixerunt ad invicem : Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via, et aperiret nobis Scripturas? 33. Et surgentes eadem hora

regressi sunt in Jerusalem; et invenerunt congregatos undecim, et eos qui cum illis erant, 34. dicentes : Quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. 35. Et ipsi narrabant quæ gesta erant in via, et quomodo cognoverunt eum in fractione panis. 36. Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, et dicit eis : Pax vobis; ego sum, nolite timere. 37. Conturbati vero, et conterriti, existimabant se spiritum videre. 38. Et dixit eis : Quid turbati estis, et cogitationes ascendunt in corda vestra? 39. Videte manus meas et pedes, quia ego ipse sum; palpate, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere. 40. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et pedes. 41. Adhuc autem illis non credentibus, et mirantibus præ gaudio, dixit : Habetis hic aliquid, quod manducetur? 42. At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. 43. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis. 44. Et dixit ad eos : Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me. 45. Tunc aperuit illis sensum ut intelligerent Scripturas. 46. Et dixit eis : Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die; 47. et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma. 48. Vos autem testes estis horum. 49. Et ego mitto promissum Patris mei in vos; vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. 50. Eduxit autem eos foras in Bethaniam; et elevatis manibus suis benedixit eis. 51. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in cœlum. 52. Et ipsi adorantes regressi sunt in Jerusalem cum gaudio magno; 53. et erant semper in templo, laudantes et benedicentes Deum. Amen.

Vers. 1.

1. UNA AUTEM SABBATI. — « Una, » id est prima die post sabbatum, puta Dominica, qua Christus resurrexit. Vide dicta *Matth.* XXVIII, 1.

Vers. 10. S. Johanna, uxor Chusæ. S. Serena, uxor Diocletiani. S. Tryphonia, uxor Decii. S. Licinia, uxor Maximini.

10. JOHANNA, — uxor Chusæ, procuratoris Herodis, Christi discipula, cujus hostis et illusor erat Herodes. Sic S. Serena, uxor Diocletiani Imperatoris, persecutoris Christi, ejusque filia S. Anthemia, et neptis S. Susanna, virgines, adeo Christum coluerunt, ut omnes a marito et patre Diocletiano martyrio laureatæ sint. Sic et S. Tryphonia uxor fuit Decii Imperatoris persecutoris, ac utriusque filia S. Cyrilla Christo virginitatem vovit, et pro eo martyr occubuit. S. Licinia, Licinii Imperatoris soror vel filia, ac Maximini Imperatoris persecutoris uxor, a S. Catharina virgine et martyre ad Christum conversa, eidem in martyrio consors fuit et socia. Horum omnium vitam eleganter descripsit R. D. Joannes Tomeus, antistes Bosnensis, Romæ mihi familiaris, in *Sanctis Regibus Illyricanis.* Sic et S. Flavia Domitilla, neptis Domitiani Imperatoris, ab eodem martyrii lauream adepta est. Ita e spinis Deus elicit rosas; nimirum voluit ipse maritos per uxores, reges per reginas vincere et confundere, tum hic, tum in die judicii.

S. Flavia Domitilla, neptis Domitiani.

Vers. 13. Historia duorum discipulorum euntium in Emmaus.

13. ET ECCE DUO EX ILLIS IBANT IPSA DIE (Dominica Paschatis, qua Christus resurrexit) IN CASTELLUM (Græce κώμην, id est vicum, pagum; unde Marcus, cap. XV, vocat *villam*) QUOD ERAT IN SPATIO STADIORUM SEXAGINTA AB JERUSALEM, NOMINE EMMAUS. — « Duo. » Hi duo iidem sunt cum illis de quibus ait Marcus, cap. XVI, 11 : « Post hæc autem duobus ex illis ambulantibus, ostensus est in alia effigie euntibus in villa. » Ita passim Interpretes, uno excepto Euthymio, qui censet diversos esse et diversam Christi apparitionem, idque probat ex eo quod subdit Marcus : « Et illi euntes nuntiaverunt cæteris, nec illis crediderunt; » cum tamen Lucas hic, vers. 34, de suis hisce dicat, credidisse eis Apostolos, « Dicentes quod surrexit Dominus vere, et apparuit Simoni. » Sed respondeo plerosque credidisse, aliquos tamen non credidisse, uti patet de Thoma.

Quinam hi fuerint?

Quæres, quinam fuerint hi duo? Respondeo : Certum est ex vers. 18 unum fuisse Cleopham; quis fuerit alter incertum est. S. Ambrosius censet fuisse *Amaon,* a loco ita dictum, ut videtur, quasi incola et civis fuerit Emmaus, quo tendebant; Origenes, initio *Comment. in Joan.*, eum vocat *Simeonem;* S. Epiphanius, *hæresi* 23, nominat *Nathanaelem,* de quo *Joan.* I. Alii plerique censent fuisse *Lucam.* Ita Theophylactus hic, S. Gregorius, præfat. *in Job,* cap. II; Dorotheus, Nicephorus et Metaphrastes in Vita Cleophæ. Verum Lucas non videtur Christum vidisse in carne, sed post ejus mortem fuisse conversus, ut patet ex Evangelii ejus proœmio.

EX ILLIS (discipulis Christi) IBANT, — tum negotiorum, tum animi causa, ut mœstitiam et dolorem ex Christi magistri sui tam atroci et infami morte conceptum diverterent et lenirent.

Stadium quid?

STADIORUM SEXAGINTA. — Stadium est octava pars milliaris, sive mille passuum, stadium enim

continebat 125 passus. Ergo stadia 60 faciunt septem milliaria Italica et semis, id est leucas Gallicas unius horæ circiter tres; nam una leuca continet circiter tria milliaria Italica. Ita Beda: « Stadium, ait, quo Græci, auctore, ut dicunt, Hercule viarum spatia mensurant, octava est pars milliaris; et ideo sexaginta stadia septem millia passuum et quingentos significant. »

Dictum stadium ἀπὸ τῆς στάσεως, hoc est a statione, quod Hercules eo spatio uno spiritu decurso constitisset: inde dictum stadium athletarum et cursorum; hi enim stadio Olympico, Romano, Corinthio, etc., decurrebant, et cursu certabant. Vide Gellium, lib. I, cap. I.

Emmaus quid?

NOMINE EMMAUS. — Græce ἐμμαοὺς, est trisyllabum; unde dicitur Emmaus, Emmauntis; sicut Trapezus, Trapezuntis; Jericus, Jericuntis. Emmaus tempore Christi erat vicus, ex quo oriundum fuisse Cleopham tradit S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, ideoque eo familiæ causa profectus hic fuisse videtur. Porro *Emmaus*, si initio per *aleph* scribatur, Hebr. idem est quod *pavor*, vel *terror consilii*; sin per *chet*, idem est quod *calor consilii*, ait Pagninus in *Nom.*: utrumque huic loco convenit; nam hi duo pavido fuere animo, sed a Christo inflammati, pavorem verterunt in calorem, atque valido Christi amore arserunt. Alii ἐμμαοὺς, scribentes per *ain*, idem esse censent quod עם מאוס *am maus*, id est *populus reprobatus*, ad quem hi duo tendebant per suam diffidentiam et dubitationem; sed a Christo reducti, remissi sunt ad electos Apostolos in Jerusalem.

Emmaus dicta Nicopolis.

Porro Emmaus postea a Romanis, capta Hierosolyma et devictis Judæis, aucta factaque trophæum, dicta est Nicopolis, id est victoriæ civitas (1). De qua audi quid scribat Sozomenus, lib. V *Hist.*, cap. XXI: « Ante hanc civitatem, circa trivium in quo Christus una cum Cleopha post resurrectionem ambulans, in alium se vicum properare simulavit, salubris quidam fons est, in quo passiones suas abluunt et homines, et alia animantia variis morbis laborantia. Ferunt enim Christum ex itinere alicunde una cum discipulis venisse ad eum fontem, ibique pedes abluisse, et ex eo tempore aquam illius medicinam factam esse morborum. » Addit deinde simile de arbore, quæ juxta Hermopolim Christum fugientem in Ægyptum inclinando se adorarit, cujus folia, fructus et cortices multis morbis medentur.

Vers. 14.

14. ET IPSI LOQUEBANTUR AD INVICEM DE HIS OMNIBUS QUÆ ACCIDERANT. — De Christi magistri sui passione, cruce, morte, sepultura, de tanti viri et Prophetæ tam indigna nece dolentes, quodque eum non amplius essent visuri; de ejus enim resurrectione et redemptione Israel per eum facienda plane desperabant.

Vers. 15.

15. ET FACTUM EST, DUM FABULARENTUR, ET SECUM QUÆRERENT; ET IPSE JESUS APPROPINQUANS IBAT CUM ILLIS. — Docet hic Jesus se adesse iis qui de ipso loquuntur: loquamur ergo de Jesu, et Jesus pariter sese insinuabit nobis nostrisque colloquiis, si non corporaliter, certe spiritualiter per suam gratiam et spiritum, quo nos accendet. Hoc enim ipse promisit, dicens: « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum, *Matth.* XVIII, 20. Qui ergo de rebus bonis loquuntur, in medio sui habent Jesum; qui de malis, Luciferum: cujus rei experientia et effectus clari sunt.

Vers. 16.

16. OCULI AUTEM ILLORUM TENEBANTUR NE EUM AGNOSCERENT. — Quæres, qua ratione id sit factum? Respondet *primo*, Dionysius Carthusianus, et favet S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. IX, quod percussi fuerant cæcitate, æque ac Sodomitæ, *Genes.* XIX, 11. Verum id proprie dici nequit; videbant enim ipsi Christum, et cum eo loquebantur, sed eum non agnoscebant. *Secundo*, Cajetanus censet id factum per interiorem exstasin, sive abstractionem et distractionem phantasiæ duorum discipulorum. Sed repugnat Marcus, dicens cap. XVI: « Ostensus est in alia effigie. » Unde *tertio*, S. Augustinus, *epist.* 59, Quæst. VIII, opinatur id factum per immutationem faciei Christi, quoad lineamenta et figuram, aut certe colorum et lucis, uti contigit in transfiguratione Christi. Verum hoc non satis congruit dignitati corporis gloriosi, quod stabile est, immortale et inalterabile. *Quarto* ergo, idem S. Augustinus idipsum retractans, lib. III *De Consens. Evang.*, cap. XXV, ait a dæmone oculis discipulorum impressum fuisse humorem, vel nebulam et caliginem, qui oculos eorum obscurans, faciebat ne Christum agnoscerent. Verum omnino hæc actio et hoc opus videtur fuisse Christi, non dæmonis, uti et fuit illud, quo apparuit Magdalenæ, specie hortulani.

Cur Christum non agnoscebant duo discipuli?

Dico ergo id factum ex eo quod corpus Christi in se, licet idem et immutatum manens, tamen quia Verbo unitum erat, et quia gloriosum, potestatem habebat uti se occultandi ac retinendi species sui corporis, ne ad oculos aliorum diffunderentur, sic et visum intuentium immutandi, eo modo quo ipsi libuerit, idque vel divaricando et diverso modo imprimendo species, vel medium immutando, uti faciunt specula, vel ipsum etiam visus organum immutando. Hoc est enim quod ait Lucas: « Oculi eorum tenebantur » a Jesu, ne officio suo fungi possent, perinde ac si velamine quopiam obducti fuissent: unde postea statim ut voluit Jesus, eum agnoverunt. Idem et multo magis dico de auribus et auditu, scilicet Christum a discipulis non fuisse agnitum ex voce, quia multo facilius est mutare vocis sonum, ac modum exprimendi et pronuntiandi: imo naturaliter id fieri potest, et a multis fit, qui aliter movendo labia, linguam, palatum, aliterque per-

(1) Rectius multi duo loca nomine Emmauntes distinguunt in Judæa: alterum, oppidum nobile, postea Nicopolis dictum, 140 circiter stadiis ab urbe distabat; alterum vicus erat ejusdem nominis 60 duntaxat distans ab Hierosolymis. — Vid. Relandi *Palæstina*, p. 309 et 427.

cutiendo et colligendo aerem, mutant naturalem vocis sonum, ut alius a solito esse videatur. Ita D. Thomas, III *part.*, *Quæst.* LIV, art. 1, ad 3; Suarez et alii ibidem.

Cur Christus in alia effigie duobus discipulis apparet?

Porro causæ, cur Christus alia forma his discipulis apparuit, fuere variæ: *Prima,* quia Christus et angeli, cum apparent hominibus, tales apparent, quales sunt ii quibus apparent. Christus ergo peregrinantibus hisce se conformans, quasi peregrinus apparuit; dubitantibus de se, quasi alienus et incognitus. Ita S. Augustinus, lib. III *De Consens. Evang.*, cap. XXXV, et S. Gregorius, hom. 23 *in Evangelium*, quem audi: « Hoc ergo egit foris Dominus in oculis corporis, quod apud ipsos agebatur intus in oculis cordis. Ipsi namque apud semetipsos intus et amabant et dubitabant; eis autem Dominus et foris præsens aderat, et quis esset non ostendebat. De se ergo loquentibus præsentiam exhibuit, sed de se dubitantibus cognitionis suæ speciem abscondit: verba quidem contulit, duritiem intellectus increpavit, sacræ Scripturæ mysteria, quæ de seipso erant, aperuit; et tamen quia adhuc in eorum cordibus peregrinus erat a fide, se ire longius finxit. »

Secunda, ne, si illico clare se discipulis ostenderet, eos novitate resurrectionis percelleret, ideoque ipsi non Christum, sed phantasma se videre putarent, itaque de resurrectione ejus dubii remanerent. Jam autem diu cum eis colloquens, ac tandem se manifestans, omne eis de resurrectione sua dubium exemit.

Tertia, « ut ulcus suum (suæ dubitationis et tristitiæ) discipuli aperirent, et pharmacum susciperent, » ait Theophylactus; si enim subito dixisset se esse Christum, discipuli non fuissent ausi dicere se de eo ejusque resurrectione dubitare.

Quarta, ut specie et habitu suo ostenderet nos in hac vita esse viatores, ac tendere ad patriam cœlestem; quare ad illam quasi peregrinos assidue suspirare et totis viribus contendere debere. Quocirca S. Franciscus, cum quadam vice in die Paschæ moraretur in monasterio, nec essent a quibus mendicaret, memor Christi, qui discipulis euntibus in Emmaus hoc ipso die in specie peregrini apparuit, ab ipsis Fratribus eleemosynam petiit, ut peregrinus et pauper: quam cum accepisset, humiliter sacris eos informavit eloquiis, quod transeuntes per mundi desertum, tanquam peregrini et advenæ, verique Hebræi pascha Domini, hoc est transitum ex hoc mundo ad Patrem, in paupertate spiritus continue celebrarent. Porro peregrini leges sunt, sub alieno tecto colligi, sitire ad patriam, pacifice transire. Ita habent *Chronica Ordinis S. Francisci.*

Vers. 17.

17. ET AIT AD ILLOS: QUI SUNT HI SERMONES, QUOS CONFERTIS AD INVICEM AMBULANTES, ET ESTIS TRISTES? — Græce σκυθρωποὶ, id est vultu tristi, mœsto, tetrico: sciebat Christus tristitiæ causam; sed interrogat ut ipsimet eam detegant, ut deinde illi medeatur illamque eis eximat, *q. d.* Proxime vos sequens, audivi vestros sermones, at non satis eos intellexi. Audivi enim vos loqui de quodam Hierosolymis occiso, edicite ergo quis ille sit, quæ fuerit ejus cædes et qua de causa.

Vers. 18.

18. ET RESPONDENS UNUS, CUI NOMEN CLEOPHAS, DIXIT EI: TU SOLUS PEREGRINUS ES IN JERUSALEM, ET NON COGNOVISTI QUÆ FACTA SUNT IN ILLA HIS DIEBUS? — « Cleophas » fuit hic frater S. Josephi, sponsi B. Virginis, ac pater S. Jacobi et Judæ Apostolorum, atque avus S. Jacobi Majoris et S. Joannis Apostolorum. Hi enim nati sunt ex matre Salome, quæ fuit filia Cleophæ. Vide dicta *Lucæ* cap. III, 23.

Quis hic Cleophas?

De Cleopha ita scribit Helecas, Episcopus Cæsaraugustanus in Additionibus ad *Chronicon L. Dextri et M. Maximi:* « Alphæus, qui et Cleophas, unus de 70 discipulis, ut docet S. Hieronymus, et frater Josephi, sponsi B. Virginis, in castello Emmaunte pro Christo a Judæis occiditur. » Fuit ergo martyr. Unde de eo sic legimus in *Martyrologio Romano*, ad diem 25 septembris: « In castello Emmaus natalis B. Cleophæ, Christi discipuli, quem tradunt in eadem domo, in qua mensam Domino paraverat, pro confessione illius a Judæis occisum, et gloriosa memoria sepultum. » Plura de eo vide apud Dorotheum, in Vitis Patriarcharum.

Cleophæ etymon.

Denique Cleophas, Græce Κλεόπας, idem est quod *gloria omnis*, ait Pagninus; κλέος enim est *gloria*, πᾶς *omnis*: Judæi enim ab Alexandro et Græcis subacti Græca nomina assumpserunt. Hebr. vero *Cleophas* idem est quod *concionem* vel *Ecclesiam multiplicans*; קהלה *kehala* enim est concio, cœtus, Ecclesia, פוש *pus* multiplicari. Cleophas enim multos filios et filias, nepotes et neptes dedit Ecclesiæ Christi.

TU SOLUS PEREGRINUS (advena, hospes, exterus) ES IN JERUSALEM? — Græce παροικεῖς ἐν Ἰερουσαλήμ, quod Theophylactus et Euthymius vertunt, *habitas in Jerusalem*; alii, *peregrinaris in Jerusalem* (1). Sensus est, *q. d.* Tu solus ita peregrinus es in Jerusalem, ut non cognoveris quæ hisce diebus in illa facta sunt, circa Jesum Nazarenum, ut roges quis et qualis sit ille occisus et crucifixus de quo tristes sermocinamur? Omnes enim id norunt, ubique non alius quam de Jesu crucifixo est sermo: quomodo tu solus id ignoras?

Vers. 19.

19. QUIBUS ILLE DIXIT: QUÆ? (Pressius urget Christus, ut ulcus suum particulatim aperiant, et dolorem de Jesu crucifixo ac dubium de ejus resurrectione detegant) ET DIXERUNT: DE JESU NA-

(1) Verba hæc igitur exponas: vel, *tu, cum incola sis urbis Hierosolymitanæ, unus nescis?* vel, *tune solus es inter peregrinos Hierosolymæ versantes, qui nesciat quæ evenerint?* Nisi mavis, quod placet, παροικεῖν accipere in sensu formulæ, *in urbe sua hospitem esse*, ut Cicero, *pro Rabirio*, 28: « Adeone hospes hujusce urbis, adeone ignarus es disciplinæ, consuetudinis nostræ, ut hæc nescias? »

ZARENO, QUI FUIT VIR PROPHETA, POTENS IN OPERE ET SERMONE, CORAM DEO ET OMNI POPULO. — « Prophetam magnum fatentur, ait Beda, Filium Dei tacent, vel nondum perfecte credentes, vel solliciti ne inciderent in manus Judæorum persequentium, quia nesciebant quis esset cum quo loquebantur, quod verum credidere celantes : » nam, vers. 21, aiunt se credidisse ipsum, quasi Messiam Dei Filium, redempturum Israel.

POTENS IN OPERE ET SERMONE, — id est efficax in prædicando, æque ac operando tot tantasque heroicas virtutes, æque ac miracula. Talis sit Christianus, præsertim sacerdos, Religiosus, prædicator, scilicet potens in opere et sermone, ut bona quæ prædicat opere præstet, priusque doceat exemplo quam verbo.

Vers. 20. 20. ET QUOMODO EUM TRADIDERUNT (Pilato præsidi) SUMMI SACERDOTES, ET PRINCIPES NOSTRI IN DAMNATIONEM MORTIS, ET CRUCIFIXERUNT EUM. — Non addunt injuste id eos fecisse, licet ipsi ita sentirent et crederent, ne, si peregrinus hic sit explorator, eos apud principes accuset quasi rebelles et tumultuarios, ac apud eos mortis reos peragat.

Vers. 21. 21. NOS AUTEM SPERABAMUS QUIA (quod) IPSE ESSET REDEMPTURUS ISRAEL — a servitute Gentium, puta Tiberii Imperatoris et Romanorum, *q. d.* Sperabamus ipsum esse Messiam, qui regnum Judææ collapsum restitueret, et in pristinam vel majorem dignitatem quam habuit sub Davide et Salomone, eveheret. At nunc videntes eum tam dire a Judæis occisum, non quidem omnino de eo desperamus; sed tamen parum speramus; mors enim ejus hanc spem valde imminuit et infregit. Ecce hoc est eorum ulcus, hæc diffidentia, hæc fluctuatio inter spem et desperationem, quam Christus ab eis audire cupiebat, ut sanaret. « O discipuli, sperabatis; ergo jam non speratis, ait S. Augustinus, serm. 140 *De Temp.* Ecce Christus vivit, spes mortua est in vobis. » Et mox : « In via cum illis tanquam comes ambulabat, et ipse dux erat. »

ET NUNC SUPER HÆC OMNIA, TERTIA DIES EST HODIE QUOD HÆC FACTA SUNT. — Christus enim feria sexta crucifixus est, a qua dies Dominica, qua resurrexit, erat tertia. Est aposiopesis : discipuli enim dubii, anxii et perplexi nesciunt quid de Christo sentire et dicere debeant, quasi dicant : Jesus vivens dixit se die tertia a morte resurrecturum; ecce hodie est dies tertia, qua necdum eum resurrexisse cognovimus, an vero resurrexerit, vel adhuc resurrecturus sit, ignoramus. Hærent enim dubii, inter spem et metum fluctuantes. « Hæc quasi dubitantes dicunt, ait Theophylactus, et videntur mihi viri in valde ambigua esse sententia, et neque valde discredere, neque recte credere. Etenim dicendo : Speravimus quod redempturus sit Israel, incredulitatem indicant; quod autem dicunt esse diem tertium, hominum est qui probe recordentur quod dixerit eis : Die tertia resurgam. » Et rursus paulo post : « Et omnino si considerentur, sermones humani sunt, et magnam dubitationem habent, et hominum perplexorum. »

Vers. 22. 22. SED ET MULIERES QUÆDAM EX NOSTRIS TERRUERUNT NOS, QUÆ ANTE LUCEM FUERUNT AD MONUMENTUM; Vers. 23. 23. ET NON INVENTO CORPORE EJUS, VENERUNT, DICENTES SE ETIAM VISIONEM ANGELORUM VIDISSE, QUI DICUNT EUM VIVERE.

« Terruerunt, » Græce ἐξέστησαν, id est *stupefecerunt nos,* ita Tigurina; vel *attonitos nos reddiderunt,* ita Vatablus. Magis enim hic significatur discipulorum admiratio et stupor, quam timor quæ orta fuit ex eo quod mulieres non invenissent corpus Jesu, ac vidissent angelos qui dicebant eum resurrexisse; omnia enim hæc, quia nova, inaudita et supernaturalia, eos sacro horrore et timore, sive stupore percellebant, ac eorum incredulitatem et diffidentiam concutiebant, ait Theophylactus, eosque in fidem et spem resurrectionis Christi erigebant : luctabatur ergo in eis timor cum spe, ac inter utrumque dubii fluctuabant.

Vers. 24. 24. ET ABIERUNT QUIDAM (Petrus et Joannes, *Joan.* XX, vers. 3) EX NOSTRIS AD MONUMENTUM, ET ITA INVENERUNT SICUT MULIERES DIXERUNT (scilicet corpus Jesu non esse in sepulcro, quod nobis dat aliquam spem ipsum resurrexisse); IPSUM VERO (Jesum redivivum) NON INVENERUNT, — aut viderunt, quod nobis auget metum eum non resurrexisse. Proferunt argumenta tam spei, quam metus, quibus significant se inter utrumque ambiguos hærere et dubios fluctuare.

Vers. 25. 25. ET IPSE DIXIT AD EOS : O STULTI, ET TARDI CORDE AD CREDENDUM IN OMNIBUS (id est omnibus, vel omnia; hoc enim Hebræis significat *beth* contractus) QUÆ LOCUTI SUNT PROPHETÆ, — de mea uti morte et cruce, sic et resurrectione.

STULTI. — Græce ἀνόητοι, id est sine mente, amentes, carentes sensu et intellectu, *insensati,* uti vertit Noster, *Galat.* III, 1. Acribus hisce verbis et cognominibus Christus, quasi magister, pungit et castigat discipulorum ruditatem et tarditatem credendi suam resurrectionem tam clare a se et Prophetis prædictam. Hoc enim præceptori in discipulos hebetes licet, ut eos hac objurgationis acrimonia, ad res altas et difficiles exactius considerandum et intelligendum stimulet et exacuat, uti dixit Matthæus, v, 22. Hoc enim stimulo eget natura nostra caduca et hebes, ut ad supernaturalia credenda sperandaque se libret et elevet, in iisque firmiter se roboret et confirmet.

Vers. 26. 26. NONNE HÆC OPORTUIT PATI CHRISTUM, ET ITA INTRARE IN GLORIAM SUAM? — « Gloriam » vocat gloriosam suam resurrectionem, ascensionem in cœlum, missionem Spiritus Sancti, exaltationem super omnem creaturam, adorationem nominis sui, religionem et cultum sui per totum orbem, regnum æternum in universo cœlo et terra.

OPORTUIT. — Syrus, *futurum erat;* Arabicus,

nonne hoc erat futurum, ut Christus susciperet has passiones, et intraret gloriam suam? « Oportuit » ergo Christum per crucem ire ad gloriam; *primo*, quia id prædixerant Prophetæ; *secundo*, quia ita decreverat Deus Pater ab æterno; *tertio*, quia hoc exigebat nostra redemptio, ut ejus pretium morte in cruce persolveret; *quarto*, quia decebat tantam gloriam tanto labore et dolore, quasi merito comparari; *quinto*, quia oportebat Christum quasi ducem exemplo præire Martyribus, Apostolis, Confessoribus, Virginibus Sanctisque omnibus, qui per multas tribulationes tendunt ad cœlum. Sensus est, *q. d.* Vos, o discipuli, vestramque de mea resurrectione fidem et spem turbavit et infregit mea passio, mors et crux, ideoque dixistis : « Sperabamus; » sed temere et sine causa : nam hæc potius vos in vestra fide et spe roborare et confirmare debuisset, quia non est alia via ad resurrectionem, nisi per mortem; nec ad gloriam, nisi per passionem et crucis ignominiam.

Vers. 27. 27. ET INCIPIENS A MOYSE ET OMNIBUS PROPHETIS (*q. d.* Pergensque per omnes Prophetas : est hebraismus), INTERPRETABATUR ILLIS IN OMNIBUS SCRIPTURIS QUÆ DE IPSO ERANT. — Est metathesis, sive transpositio verborum, quæ sic ordinanda est : « Interpretabatur illis (pleraque, non omnia; hoc enim operosum et prolixum fuisset) quæ de ipso erant in omnibus Scripturis. »

Vers. 28. 28. ET APPROPINQUAVERUNT CASTELLO (Emmauntis) QUO IBANT; ET IPSE SE FINXIT LONGIUS IRE. — « Finxit, » quia, licet Jesus ita componeret gressus suos, quasi longius ire vellet, revera tamen longius ire nolebat; cupiebat enim ab eis detineri : volebat enim hac fictione tantum excitare in discipulis virtutem hospitalitatis, per quam digni fuerunt, quibus se ipse in mensa patefaceret; fictio tamen hæc non fuit mendacium, quia revera volebat longius ire, et reipsa longius ivisset, casu quo eum discipuli non detinuissent; verum quia ab illis se detinendum sciebat, hoc respectu nolebat longius ire, sed hoc fingebat, vel, ut Græce est, προσεποιεῖτο, id est *præ se ferebat*; Arabicus, *et ipse erat in existimatione eorum, quod iret in locum distantiorem.* Unde S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evangel.*, Quæst. LI : « Cum, inquit, fictio nostra refertur ad aliquam significationem, non est mendacium, sed aliqua figura veritatis. » Et inferius : « Fictio ergo quæ ad aliquam veritatem refertur, figura est; quæ non refertur, mendacium est. » Et S. Gregorius, hom. 23 *in Evang.* : « Fingere namque, inquit, componere dicimus, unde et compositores luti figulos vocamus. Nihil ergo simplex veritas per duplicitatem fecit, sed talem se eis exhibuit in corpore, qualis apud illos erat in mente. Probandi autem erant si hi qui eum, etsi necdum ut Deum diligerent, saltem ut peregrinum amare potuissent. »

Vers 29. 29. ET COEGERUNT ILLUM. — « Ex quo exemplo colligitur, ait S. Gregorius, *hom.* 23, quia peregrini ad hospitium non solum invitandi sunt, sed etiam trahendi. » Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 140 *De Temp.* : « Tene hospitem, si vis agnoscere Salvatorem; quod tulerat infidelitas, reddit hospitalitas. »

DICENTES : MANE NOBISCUM, QUONIAM ADVESPERASCIT, ET INCLINATA EST JAM DIES, — id est vergit ad occasum, sed non adeo, sicut ipsi exaggerant, ut Christum tam gratum et suavem in colloquiis hospitem detineant : nam mox ipsi ex Emmaus eodem die regressi sunt in Jerusalem, per stadia sexaginta, quod est iter trium horarum.

Hæc verba jugiter per omnem vitam in corde et ore habebat Cardinalis Hosius, ac præsertim jam moriturus sumpta S. Synaxi, crebro iterans : « Mane nobiscum, Domine, quoniam advesperascit; » ac revera mansit cum eo Dominus, et magna miraque per eum in Polonia, Germania, Italia operatus est, quæ tribus libris de ejus Vita scriptis enarrat Stanislaus Rescius, ac denique ei hoc dat elogium :

Cardinalis Hosius moriturus hæc verba: *Mane nobiscum*, etc. identidem repetebat.

> Religionis Atlas, vox et manus altera Pauli,
> Mors Lutheri, cœli janitor, orbis amor.

Vers. 30. 30. ET FACTUM EST, DUM RECUMBERET CUM EIS, ACCEPIT PANEM, ET BENEDIXIT, AC FREGIT, ET PORRIGEBAT ILLIS. — « Benedixit, » convertendo panem in corpus suum, uti fit in consecratione Eucharistiæ. Hunc enim consecrasse hic Christum, licet nonnulli cum Jansenio negent, probatur *primo*, quia eodem modo Matthæus, Marcus et Lucas loquuntur de institutione Eucharistiæ, quo Lucas de pane hoc. *Secundo*, quia benedictio hæc non videtur fuisse initio cœnæ : voluit enim Christus evanescere ex oculis discipulorum, non initio mensæ, sed cœnare cum ipsis, ne videretur esse phantasma. Fuit ergo in medio, vel potius in fine cœnæ : fuit igitur benedictio hæc non communis, quæ præmittitur mensæ, sed sacra et Eucharistica. *Tertio*, id patet ex effectu, quia discipuli occultatum huc usque Christum statim agnoverunt ex hoc pane benedicto et manducato. *Quarto*, ita censent Patres, S. Augustinus, lib. III *De Consensu Evang.*, cap. XXV; Beda, Theophylactus, Glossa, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii hic. Audi Auctorem *Imperfecti* apud S. Chrysostomum, *hom.* 17 : « Dominus in via, inquit, non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleophæ et socio ejus. Quod autem de manu porrigatur, non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem. » Et S. Augustinus, serm. 140 *De Temp.* : « Ubi voluit Dominus agnosci? in fractione panis : securi sumus, panem frangimus et Dominum agnoscimus : noluit agnosci nisi ibi : propter nos, qui non eum visuri eramus in carne, et tamen manducaturi ejus carnem. » Denique S. Hieronymus, *epist.* 27, quæ est *Epitaphium Paulæ*, cap. III : « Repetitoque itinere, ait, Nicopolim (profecta est), quæ prius Emmaus vocabatur,

apud quam in fractione panis cognitus Dominus, Cleophæ domum in ecclesiam dedicavit. » In ecclesia enim conficitur Eucharistiæ sacramentum et sacrificium.

Usus unius speciei in Eucharistia hic probatur. Unde ex hoc loco pariter probatur usus unius speciei in Eucharistia; nam Christum hic non consecrasse nec dedisse calicem, patet, quia statim post porrectionem panis benedicti, aperti sunt oculi discipulorum, Jesumque agnoverunt. Quocirca ipse illico evanuit. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, Beda et alii.

Vers. 31. 31. ET APERTI SUNT OCULI EORUM, ET COGNOVERUNT EUM. — Ecce hæc est virtus, hic effectus Eucharistiæ, ut oculos mentis aperiat et illuminet ad cognoscendum Jesum et penetrandum res cœlestes et divinas. «Magnam enim et indicibilem vim habet caro Domini,» ait Theophylactus. Unde S. Augustinus, serm. 140 *De Temp.* : « Quisquis fidelis es, inquit, consolatur te fractio panis; absentia Domini non est absentia. Habeto fidem, et tecum est quem non vides. »

Tropologice, S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.* : « Hospitalitatis officio, ait, ad Christi cognitionem pervenitur. » Gregorius, in *homil.* : « Qui audita vult intelligere, quæ intellexit opere compleat. Ecce Dominus cum loqueretur, non est cognitus; cum pascitur, cognosci dignatus est. » Glossa : « Veritas melius operando, quam audiendo intelligitur; nec agnoscunt Christum nisi participes corporis ejus; id est Ecclesiæ, cujus unitatem commendat Apostolus in Sacramento panis, dicens : *Unus panis, unum corpus multi sumus,* » I *Cor.* x, 17.

ET IPSE EVANUIT EX OCULIS EORUM. — Græce ἄφαντος ἐγένετο, id est *invisibilis factus est*; Arabicus, *absconditus est ab illis*. Erat ergo Christus præsens discipulis, sed eis invisibilem se fecit : hoc enim possunt facere dæmones in suis sagis, et multo magis id potest Christus et Beati in corpore glorioso, uti passim docent Theologi, idque constat ex apparitionibus Christi post resurrectionem; apparens enim iis illico evanuit. Perperam ergo id negat Calvinus, qui proinde vertit, *subduxit se*, sed inepte; nil enim tale significat Græcum ἄφαντος. Negat autem id Calvinus subdole, ne cogatur fateri Christum esse in Eucharistia, sed absconditum et invisibilem.

Cur Christus hic evanuit? Causa, cur illico ut agnitus fuit a discipulis, evanuerit, fuit, *prima*, ut ostenderet se resurrexisse esseque gloriosum. Dos enim corporis gloriosi est, quod possit apparere, vel se abscondere, prout ei libuerit. Evanescere ergo fuit novum argumentum, quo Christus probavit et confirmavit suam resurrectionem.

Secunda, ut indicaret se per resurrectionem jam mutasse statum vitæ in statum gloriæ, ac proinde jam non cum hominibus familiariter conversari, sed cum Deo et angelis.

Tertia, ut doceret reverentiam quam debemus Christo et Beatis in cœlo; Christo enim glorioso debemus adorationem latriæ, Beatis duliæ.

Quarta, ut discipuli statim redirent ad Apostolos de Christi morte afflictos, eosque solarentur nuntiando Christum resurrexisse sibique apparuisse. Unde sequitur :

Vers. 32. 32. ET DIXERUNT AD INVICEM : NONNE COR NOSTRUM ARDENS ERAT IN NOBIS, DUM LOQUERETUR IN VIA, ET APERIRET (explicaret) NOBIS SCRIPTURAS? — « Ardens erat; » Euthymius, « incendebatur, saliebat, movebatur et vibrabatur. » Hoc erat novum et certum signum Christi redivivi; Christus enim ita loquitur exterius, ut interius corda amore divino succendat, quod nec Aristoteles, nec Plato, nec sapientes mundi facere possunt; unde eorum doctrina et lectio est arida et frigida, ac hominem aridum, sterilem frigidumque relinquit. Imitentur Christum S. Scripturæ interpretes cæterique doctores, ut interpretando et docendo, non solum auditorum lectorumque intellectum illuminent, sed et corda inflamment; nec tantum sint Cherubim, sed et Seraphim, qualis inter alios fuit S. Franciscus, ac ejus assecla S. Bonaventura, qui proinde Doctor Seraphicus appellatur. Hoc est quod ait David : « Ignitum eloquium tuum vehementer, » *Psalm.* CXVIII, 140; et Salomon : « Omnis sermo Domini ignitus, » *Prov.* XXX, 5; et Moyses : « In dextera ejus ignea lex, » *Deuter.* XXXII, 2; et Christus : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » *Lucæ* XII, 49. Talis fuit Joannes Baptista, de quo Christus : « Ille, inquit, erat lucerna ardens et lucens, » *Joan.* V, 35; et Elias, de quo Ecclesiasticus, cap. XLVIII, 1 : « Surrexit, ait, Elias propheta, quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. » Vide ibi dicta. Simus ergo Ignatii, imo igniti et ignei asseclæ et præcones Christi, juxta illud *Ezechiel.* I, 13, de Cherubinis : « Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, et quasi aspectus lampadarum. » Et mox : « Ibant et revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis (1). »

Vers. 33. 33. ET SURGENTES (illico a mensa necdum finita, ideoque necdum saturi) EADEM HORA (eodem momento), REGRESSI SUNT IN JERUSALEM; ET INVENERUNT CONGREGATOS UNDECIM. — Erant decem duntaxat; Thomas enim aberat, et Judas se suspenderat : dicuntur tamen « undecim, » quia jam totum collegium Apostolorum vocabatur et erat undecim virorum, quod hic majori ex parte erat collectum. Sic triumviri et septemviri dicuntur congregati, etiamsi unus vel alter desit.

(1) Optime Kypkius notat ad h. l. discipulos de industria non addidisse quonam affectu animi ipsorum incaluerint, ut indicarent se pluribus affectibus fervidioribus simul agitatos fuisse : affectu *amoris* erga hominem oracula Prophetarum tam dextre explicantem; *desiderii*, consortio et doctrina hujus hominis diutius fruendi; *spei*, cum crederent fere verbis hujus doctoris a quo de Christi resurrectione edocti erant; *gaudii* denique, cum ea quæ is de resurrectione Christi docuerat, vera esse optarent, et de iisdem ut veris insigniter lætarentur.

REGRESSI SUNT. — Græce ὑπέστρεψαν, id est redierunt celeriter, pleni alacritate et gaudio.

ET EOS QUI CUM ILLIS ERANT, — id est cæteros Christi discipulos, qui tum Hierosolymis cum Apostolis commorabantur.

Vers. 34. 34. DICENTES QUOD SURREXIT DOMINUS VERE, ET APPARUIT SIMONI. — Petro ergo quasi pœnitenti ac lapso, et quasi principi Apostolorum primo apparuit Christus, antequam appareret his duobus discipulis et cæteris Apostolis, ut patet ex vers. 36. Ita S. Augustinus, lib. III *De Consensu Evangeliorum*.

Vers. 35 35. QUOMODO COGNOVERUNT EUM IN FRACTIONE PANIS. — Ita solet Lucas appellare Eucharistiam, æque ac Paulus, I *Corinth.* X : « Panis quem frangimus, inquit, nonne participatio corporis Domini est? »

Vers. 36. 36. DUM AUTEM HÆC LOQUUNTUR, STETIT JESUS IN MEDIO EORUM, ET DIXIT EIS : PAX VOBIS : EGO SUM, NOLITE TIMERE. — « In medio, » ut esset omnibus conspicuus, ait Euthymius, tanquam pastor in medio ovium dissipatarum, ut eas sibi circumcirca adunaret, *Ezech.* cap. XXXIV, 12.

PAX VOBIS. — Hæc erat Hebræorum usitata salutatio, qua nomine pacis, omnem prosperitatem omneque bonum salutis apprecabantur. Hic autem Christus proprie pacem Apostolis apprecatur et affert, quæ opponatur pavori et turbationi mentis, qua laborabant Apostoli ob mortem Christi; perplexi enim erant quid post eam, tam de se, quam de Jesu esset futurum. Hæc omnia hic exemit eis Christus, pacemque eis impertit. Ipse enim est pax omnium, ait S. Cyrillus, lib. XII *in Joan.*, cap. LIV. Unde S. Chrysostomus, in cap. XXVIII *Matth.* : « Molestias, ait, omnes dissolvens, crucis merita colligit, quæ sunt pax, quia omnia impedimenta sublata sunt et trophæum clarissimum statuit. »

Vers. 37. 37. CONTURBATI VERO ET CONTERRITI, EXISTIMABANT SE SPIRITUM VIDERE, — eo quod viderent Jesum januas clausas penetrasse, et ex improviso se sistere in medio eorum. Unde S. Ambrosius : « Etsi Petrus, inquit, de resurrectione crediderat, turbari tamen potuit, cum videret quod se Dominus cum corpore, in ea quæ vestibulis obseratis et obstructis erant septa parietibus, improvisus infunderet. »

Vers. 38. 38. ET DIXIT EIS : QUID TURBATI ESTIS, ET COGITATIONES ASCENDUNT (oriuntur, vobis permittentibus et indulgentibus) IN CORDA VESTRA? — « Cogitationes istæ, ait Augustinus, serm. 69 *De Diversis*, terrenæ sunt; si enim cœlestes essent, descenderent in cor, non ascenderent: » ascendunt ergo e terra, id est e corde terreno, ideoque timido, exili et pavido. Porro, Christus hic ostendit se esse cardiognosten, hoc est cordium et turbationis eorum cognitorem, ideoque Deum, ait Titus et Euthymius.

Vers. 39. 39. VIDETE MANUS MEAS ET PEDES, QUIA EGO IPSE SUM; PALPATE ET VIDETE, QUIA SPIRITUS CARNEM ET OSSA NON HABET, SICUT ME VIDETIS HABERE. — *q. d.* Si aspectui non creditis, tactui credite. Probent sibi manus vestræ si mentiuntur oculi vestri, ait S. Augustinus, serm. 69 *De Diversis*. Tactus enim visu est solidior et certior. « Palpate » ergo, Græce ψηλαφήσατε, id est contrectate me, totumque meum corpus, ut illud solidum, reale, verum ac genuinum esse ipso tactu sentiatis. Hinc patet corpus gloriosum Christi et Beatorum esse subtile quidem, per effectum spiritualis potentiæ, palpabile autem per veritatem naturæ, ait S. Gregorius.

Quomodo corpus gloriosum potest esse simul subtile et palpabile? Quæres *primo*, qua ratione corpus Christi (et Beatorum) post resurrectionem gloriosum, ideoque subtile et penetrabile, possit simul esse palpabile? Nota hæc tria in corpore esse distinguenda : *primo*, quod corpus non cedat, sive quod alteri corpori resistat; *secundo*, quod sentiatur; *tertio*, quod palpetur. Cœli enim corporei resistunt aliis corporibus, non tamen sentiuntur proprie : ignis vero sentitur, non tamen resistit, nec palpatur. Resistit ergo corpus cum alteri se opponit, nec ab eo se penetrari sinit, sive id faciat ratione suæ indivisibilitatis, ut cœlum; sive ratione suæ duritiei et densitatis, ut ferrum et alia. Sentitur vero, cum per calorem, frigus, mollitiem, asperitatem et alias qualitates tactiles, sensum tactus immutat, aut ei speciem intentionalem imprimit. Denique palpatur corpus, teste D. Thomas III *part.*, *Quæst.* LIV, art. 3, ad 2, cum utrumque habet, id est cum resistit ratione suæ densitatis, et simul sentitur esse molle, asperum, lene, durum, rarum, spissum, aliasque similes dispositiones tactiles habere, quæ variæ sunt in variis membris, secundum quas varie palpantur et contrectantur. Unde S. Gregorius, *hom.* 26 : Quod palpatur, ait, necesse est corrumpi, scilicet naturaliter, quia hoc signum est illud constare quatuor elementis ac qualitatibus contrariis. Dico *naturaliter*; quia supernaturaliter corpus gloriosum incorruptibile est, et tamen palpabile. Unde subdit S. Gregorius : « Sed miro modo atque inæstimabili, Redemptor noster et incorruptibile post resurrectionem et palpabile corpus exhibuit, ut monstrando incorruptibile, invitaret ad præmium, et præbendo palpabile, firmaret ad fidem. Et incorruptibilem se ergo et palpabilem demonstravit, ut profecto esse post resurrectionem ostenderet corpus suum et ejusdem naturæ et alterius gloriæ. »

At qua ratione id fecit Christus? Dico *primo* : Corpora gloriosa habent dotem subtilitatis, per quam possunt non resistere alteri corpori, illudque penetrare; habent secundo, dotem ut possint non sentiri tactu, sicut habent ut possint non videri, ut paulo ante dixi : hæc utraque dos est illis libera; unde ea utuntur, aut non utuntur, prout eis libuerit.

Dico *secundo* : Consequenter corpora gloriosa, cum volunt, sunt palpabilia, aut non palpabilia:

si enim velint resistere et sincere se sentiri et contrectari, sunt palpabilia; si alterutrum nolint, id est si nolint resistere, sed velint sentiri; aut si nolint sentiri, sed velint resistere, uti cœli; aut si velint nec resistere, nec sentiri, non sunt palpabilia. Ita Suarez, III *part., Quæst.* LIV, art. 3.

An palpatio Christi, comestio, etc., fuerit sufficiens argumentum resurrectionis?

Quæres *secundo*, an hæc Christi palpatio, comestio et similia fuerint sufficiens argumentum resurrectionis Christi? Respondeo, non fuisse omnino physice certum; nam etiam angeli in corpore assumpto palpati fuerunt ab Abraham, Lot et aliis : fuit tamen certum certitudine morali et humana : *primo*, quia propter hanc causam voluit Christus diu inter Apostolos versari, et per omnes sensus disciplinæ, scilicet auditum, visum, tactum, qui hominibus certissimi habentur, manifestari in resurrectione, uti et in morte; *secundo*, quia ad Dei providentiam pertinebat hæc tot signa non permittere, et fucum, si quis fuisset, detegere; agebatur enim de vero Messia ejusque nova religione, et præcipuo ejus puncto, id est resurrectione confirmanda; *tertio*, quia cum his signis juncta miracula Christi et prophetiæ de Christo, faciebant rem omnino certam et credendam. Ita D. Thomas, III *part., Quæst.* LV, art. 6.

Igitur eadem Christi forma, figura, loquela, vultus, vulnera, tactus, esus, potus, progressus, conversatio, asseveratio, prædictio, miracula, testimonia angelorum, oracula Prophetarum ; hæc omnia, inquam, in unum collecta et conglobata, certo demonstrabant eum vere resurrexisse.

Vers. 40.

40. ET CUM HOC DIXISSET, OSTENDIT EIS MANUS ET PEDES — « perforatos, qui clavorum adhuc ferebant foramina, » ait Euthymius, idque patet ex *Joannis* XX, 27, ubi Christus ait Thomæ : « Infer digitum tuum huc, et vide manus meas (perforatas), et affer manum tuam, et mitte in latus meum » lancea in cruce transfixum. Hæc enim quinque vulnera, aut potius vulnerum cicatrices et stigmata, quasi victoriæ de morte, peccato, diabolo et gehenna in cruce partæ trophæa, Christus in corpore suo glorioso remanere voluit, ac cœlo inferre, ait S. Ambrosius, « ut Deo Patri nostræ pretia libertatis ostenderet; » atque, ut ait Beda, « qui regna mortis destruxit, signa mortis obliterare noluit. » Sic etiam in cœlo SS. Martyres cicatrices vulnerum suorum, quasi martyrii sui triumphos ostentabunt. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. XXII *De Civitate Dei*, cap. XX : « Non deformitas in eis, sed dignitas erit, et quædam, quamvis in corpore, non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit : non sunt deputanda vel appellanda vitia, virtutis indicia. »

An Apostoli revera tetigerint manus et pedes Christi perforatos?

Quæres an revera discipuli post resurrectionem palparint et tetigerint manus et pedes Christi perforatos?

Respondeo nihil in hac re esse certi, quia Scriptura id non enarrat. Probabile tamen est aliquos palpasse et tetigisse, præsertim illos qui magis de resurrectione Christi dubitabant, tum quia hi in dubio hoc rei veritatem tactu explorare cupiebant, seque certos reddere, an vere hic esset Jesus, et a morte redivivus, non vero illusio vel phantasma; hoc enim magni intererat ad veram in Christum fidem et spem; tum quia Christus se eis palpandum obtulit, imo jussit ut palparent, ut omne eis dubium eximeret; tum quia Christus palpationem hanc voluit esse argumentum certum, probans suam resurrectionem non tantum Apostolis, sed et eorum posteris, ut scilicet Apostoli possent prædicare Gentibus Christum vere resurrexisse. Id ita esse docet S. Joannes, *epist.* I, cap. I, vers. 1 : « Quod vidimus, inquit, oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de verbo vitæ, etc., annuntiamus vobis. » Ita Didymus ibidem, S. Augustinus, serm. 18 *De Verbis Domini;* S. Leo, *epist.* 97, cap. III, et alii.

Vers. 41.

41. ADHUC AUTEM ILLIS (plerisque illorum, non omnibus) NON CREDENTIBUS, ET MIRANTIBUS PRÆ GAUDIO, DIXIT : HABETIS HIC ALIQUID QUOD MANDUCETUR? — Τὸ *præ gaudio,* refer ad *non credentibus* potius quam ad *mirantibus*, ut patet ex Græco, Syro et Arabico. Græcus enim habet, *adhuc non credentibus illis præ gaudio, et mirantibus*; Syrus, *cumque adhuc non crederent præ gaudio suo, et mirarentur;* Arabicus clare et exacte, *cum ipsi essent increduli præ gaudio et admiratione.* Ex parte enim credebant discipuli ex palpatione Jesum resurrexisse, et verum corpus resumpsisse; verum alia ex parte, præ admiratione rei tam novæ et insolitæ, ac præ magnitudine gaudii, non plane credebant, nec poterant sibi certo et firmiter persuadere hunc esse ipsissimum Jesum, paulo ante crucifixum et jam redivivum. Magnitudo gaudii oriebatur ex credulitate, qua ex parte convicti, visu, voce et tactu Jesu, credebant ipsum vere esse Jesum; eadem tamen gaudii magnitudo faciebat ut id ipsum firmiter credere non possent. Experimur enim in nobis, cum lætissimi afferuntur nuntii, iique a viris gravibus afferuntur, nos ingenti gaudio affici, ideoque necdum certam adhibere fidem, eo quod res nuntiata sit ingens, nova, mira, insolita, summeque optata, ideoque nostram fidem et spem exsuperans, ne, si postea falsa esse deprehendatur, nos falsitate delusos cernamus, et tantum de ea doleamus, quantum antea gavisi fuimus. Summum enim gaudium, si res ob quam gaudemus falsa deprehendatur, in summum vertitur mœrorem : quare hoc gaudium temperamus et suspendimus, donec certiores nuntii vel argumenta de rei veritate suggerantur. Ita se res habuit hic in Apostolis, nam obscurabat et impediebat judicium illorum vehemens gaudium, ait Vatablus.

HABETIS ALIQUID QUOD MANDUCETUR? — Christus apparuit discipulis accumbentibus ad mensam et cœnantibus, ut patet *Marci* XVI, 13. Illi, viso Jesu, mox ex reverentia surrexerunt e mensa,

illique occurrerunt gaudentes et stupentes, ideoque dubitantes. Quare Jesus se eis palpandum dedit; sed, cum nec sic omnino crederent, petiit cibum quem videbat in mensa, ut coram eis manducaret, itaque se redivivum esse ostenderet.

Vers. 42. 42. **At illi obtulerunt illi partem piscis assi, et favum mellis.** — Vide hic frugalitatem Apostolorum : non enim aliud obsonium habebant, quam piscem et favum, qui pauperum est cibus; si enim carnes assas vel elixas habuissent, utique quod melius erat, Christo obtulissent. Piscibus ergo quasi piscatores vescebantur : eadem frugalitatis causa prisci non carnibus, sed piscibus se cibabant, ut patet ex Athæneo, lib. *De Cœnis Sapientum*, imo ante diluvium nullus carnium erat usus et esus, sed piscium, uti ostendi *Genes.* IX.

Piscis assus quid symbolice. Symbolice Beda : Piscis assus, inquit, est Christus passus : latere enim dignatus est in aquis generis humani, et capi laqueo mortis nostræ, et quasi tribulatione assari tempore passionis; sed favus mellis extitit in resurrectione, mel in cera, divinitas in humanitate. Et Theophylactus : Manducavit partem piscis assi; naturam enim humanam, in hujus vitæ mari natantem assans igne propriæ deitatis, ejusque humiditatem exsiccans, a profundis undis extractam fecit escam divinam cibumque suavem : quod significat favus mellis. Vel piscis assus est vita activa, consumens nostram humiditatem laborum prunis; favus mellis est contemplatio dulcis eloquiorum Dei. Et Gregorius Nyssenus : Legale pascha, ait, cum amaritudine edebatur, post resurrectionem vero cibus favo mellis dulcoratur.

Tropol. Tropologice : Qui hic assantur tribulationibus pro Deo, ait Glossa, vera postea dulcedine satiabuntur.

Aliam causam tropologicam, cur Christus assum piscem comederit, dat Anonymus, in *Catena Græca*. Naturæ enim humanæ, inquit, humiditatem, cui propter vitæ incontinentiam piscis instar immersa erat, Dei Verbum tanquam ignis quidam novus et inaccessus, per ineffabilem carnis unionem exsiccans quasi et assans, ab omni eam passionum commixtione liberavit. Hancque dispensationem tam suaviter adimplevit, ut sibi cibum suavem effecerit; salus enim hominum cibus Dei est. Unde Christus mox post comestum piscem et favum, insufflans in Apostolos, dedit eis Spiritum Sanctum ad remittendum peccata, ut patet *Joan.* XX, 22 : « Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum Sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt. »

Vers. 43. 43. **Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.**— Græce, *et sumens coram eis, manducavit*. Vera fuit hæc manducatio Christi. Erat enim vitalis actio, qua cibus a Christo animato et redivivo, vi animæ vegetantis vitaliter trajiciebatur in stomachum, cujusque calore concoqui poterat. Secus est in angelis, dum corpus assumunt; hi enim videntur comedere, sed revera non comedunt; quia nec verum habent corpus aut stomachum, nec vitaliter in eum cibum trajiciunt, quia non vivunt in corpore, nec enim illud informant et animant : trajiciunt ergo cibum in stomachum aereum, perinde ac si nos cibum trajiciamus in saccum aliquem laneum vel lineum. Unde Raphael, *Tobiæ* XII, 19 : « Videbar quidem, inquit, vobiscum manducare et bibere; sed ego cibo invisibili et potu, qui ab hominibus videri non potest, utor. » Christus tamen non fuit hoc cibo nutritus, sed in stomacho illum totum vel annihilavit, vel in aerem aliamque materiam convertit et dispersit. Ita Theophylactus : « Comedens, ait, divina quadam virtute consumendo quod comedebat. » Sic et S. Augustinus, *epist.* 49, ubi dat simile : « Aliter, inquit, absorbet aquam terra sitiens, aliter solis radius candens; illa indigentia, iste potentia; » sic et D. Thomas ac Scholastici.

Sumens reliquias dedit eis, — tum ne perirent; tum ut reliquias has comederent Apostoli, itaque dicere possent se cum illo ex eodem cibo comedisse; tum ut ipsi reliquias has ostenderent incredulis, ac ex eis Christum comedisse asserendo, illum resurrexisse iisdem persuaderent. Hæc verba jam desunt in Græco et Syro. Verum illa olim in Græco extitisse, liquet ex nostro Interprete et Arabico, qui habet, *et accepit reliquias et dedit illis*.

Vers. 44. 44. **Hæc sunt verba, quæ locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.** — « Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, » quibus scilicet prædixi me sic passurum, in cruce moriturum et die tertia resurrecturum, uti jam reipsa factum videtis. Agnoscite ergo me verum esse Prophetam et Messiam, utpote cujus oraculis ad amussim respondet rerum eventus. Aut: «Hæc sunt verba,» id est hæ sunt res, quas uti locutus sum et prædixi vobis, ita jam vos re ipsa perfectas et completas videtis : res istæ sunt mea passio, crucifixio, mors et resurrectio, ut sit metonymia qua sæpe verbum pro re verbo significata sumitur. Porro, res istæ non debent vobis, o Apostoli, videri novæ et inopinatæ, quia non solum a me, sed et olim a Moyse, Prophetis et Davide, in Psalmis prædictæ et prænuntiatæ sunt, ut sequitur.

Nonnulli censent Lucam hic uti anticipatione; putant enim Christum hæc dixisse non in Dominica Resurrectionis, sed in die Ascensionis : tunc enim jussit eos manere in Jerusalem usque ad adventum Spiritus Sancti (uti hic jubet vers. 49), ut patet *Act.* I, 4. Unde et de ascensione Christi mox agit Lucas, vers. 50, nisi quis dicat utroque die, adeoque sæpius Christum hæc Apostolis inculcasse, ad eorum fidem æque ac memoriam confirmandam.

Vers. 45. 45. **Tunc aperuit eis** (Græce αὐτῶν, id est *eorum*;

ita Syrus et Arabicus) SENSUM (Græce νοῦν, id est mentem), UT INTELLIGERENT SCRIPTURAS. — *q. d.* Tunc illuminavit eorum mentem, ut oracula Prophetarum de Christi morte, cruce et resurrectione, hucusque ab eis non intellecta, intelligerent, sicut fecerat duobus discipulis euntibus in Emmaus, quibus in via interpretabatur Scripturas quæ de ipso erant, vers. 27 præced.: « Et incipiens a Moyse et omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. » Patet ex vers. 46, qui sequitur.

Egit hoc Christus, tum ut ex illis Apostolos in fide suæ passionis et resurrectionis solidaret, tum ut ipsos ejusdem fidei doctores et prædicatores efficeret. Horum enim est sanctam Scripturam populo explicare. Porro, Christus id ipsum hic fecit inchoate, perfecit autem in Pentecoste, cum in eos misit Spiritum Sanctum, qui eis notitiam uti linguarum, sic et Scripturarum pleniorem indidit.

S. Scriptura non est omnibus legentibus facilis et clara.

Hinc patet *primo*, sanctam Scripturam non esse omnibus legentibus, etiam laicis et rudibus, apertam et claram, uti volunt hæretici; *secundo*, eamdem non esse interpretandam ex proprio sensu, ut iidem contendunt; sed ex spiritu Dei, quem Christus hic dedit Apostolis, hi Ecclesiæ, Ecclesia autem eumdem nobis tradidit. Quocirca S. Paulus docet Deum in Ecclesia posuisse doctores, et inter gratias gratis a Deo datas, I *Corinth.*, cap. XII, numerat «interpretationem sermonum;» hac de causa erant olim in Ecclesia interpretes, quorum officium vide apud Baronium, tom. I, pag. 394.

Vers. 46.

46. ET DIXIT EIS: QUONIAM (quod, quæ particula hic per pleonasmum more Hebræo redundat) SIC SCRIPTUM EST (*Isaiæ* LIII, *Psal.* XXI et alibi), ET SIC OPORTEBAT CHRISTUM PATI, ET RESURGERE A MORTUIS TERTIA DIE. — Ecce in hisce fidei articulis aperuit Christus Apostolorum sensum et mentem, ut sacras Scripturas de eis prophetantes intelligerent.

Vers. 47.

47. ET PRÆDICARI IN NOMINE EJUS POENITENTIAM ET REMISSIONEM PECCATORUM IN OMNES GENTES. — « In nomine ejus, » id est *primo*, auctoritate ejus, scilicet Christi; *secundo*, jussu Christi; *tertio*, vice Christi, ut scilicet Christi prædicationem de pœnitentia et remissione peccatorum per fidem danda, Apostoli prosequerentur et propagarent per omnes Gentes; *quarto*, « in nomine, » id est in virtute et efficacia meritorum et mortis Christi: nulli enim nisi per hæc Deus dat spiritum pœnitentiæ et remissionis peccatorum.

INCIPIENTIBUS AB JEROSOLYMA — vobis scilicet, o Apostoli, prædicatoribus; *q. d.* Vos, o Apostoli, incipite prædicare in Jerusalem, et ex ea pergite ad omnes Gentes.

INCIPIENTIBUS. — Legit interpres ἀρξαμένων, jam legunt ἀρξάμενον, id est *incipientem*, id est incipiente, hoc est incipiendo a Jerusalem, ut sit atticismus; Syrus, *exordium erit a Jerusalem*.

Cur a Jerusalem cœpit prædicatio Evangelii.

Causa fuit: *Prima*, quia in Jerusalem florebat Synagoga, ibique prædicante Christo cœpit Ecclesia: ibi enim vetus Ecclesia in novam a Christo est transfusa, juxta illud *Isaiæ*: «De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Et cap. LX, vers. 1: « Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, et gloria Domini super te orta est, etc. Et ambulabunt Gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. » *Secunda*, quia Judæis a Prophetis promissus fuerat Christus, ejusque fides, prædicatio, salus et gratia: Judæorum autem metropolis erat Jerusalem. *Tertia*, quia David et Salomon regnarant in Jerusalem; Christus autem eorum filius regnum eorum collapsum restituere venerat, sed alio modo sublimiore, scilicet spirituali, per fidem et gratiam: ergo in Jerusalem illud ordiri oportebat. Plures causas recensui *Act.* I, 4.

Vers. 48.

48. VOS AUTEM TESTES ESTIS HORUM. — Hæc et sequentia de ascensione Christi fusius narrat Lucas, *Act.* I, 4 et sequentibus, ubi ea explicui.

Vers. 49.

49. ET EGO MITTO PROMISSUM PATRIS MEI IN VOS. — *q. d.* Post paucos dies in Pentecoste mittam vobis Spiritum Sanctum, qui hæc et plura clarius vos docebit, atque roborabit ad libere et efficaciter illa prædicandum per omnes gentes.

VOS AUTEM SEDETE IN CIVITATE (Jerusalem) QUOADUSQUE INDUAMINI VIRTUTE (Græce δυνάμει, id est vi, robore) EX ALTO. — *q. d.* Donec e cœlo mittam in vos Spiritum Sanctum, qui undique vos induet et imbuet spiritu et robore cœlesti, sicut miles undique induitur et tegitur lorica cæterisque armis, ut sic toto corpore menteque obarmati, nullum in mente timorem, tarditatem, torporem sentiatis; sed constantes, intrepidi, ferventes, celeres et agiles pergatis prædicatum per totum orbem, atque omnes gentes, reges, tyrannos, sapientes, etc., mihi meæque fidei potenter subigatis. Nam, ut ait S. Chrysostomus, in *Catena*: « Sicut milites invasuros multos dux exire non sinit, donec armati sint (ne inermes hostium gladiis trucidentur); sic et Christus discipulos ante Spiritus adventum ad conflictum egredi non permittit. »

Unde tropologice, S. Gregorius, III *part. Pastor.*, admonit. 26: « In civitate, ait, considemus, si intra mentium nostrarum nos claustra constringimus, ne loquendo exterius evagemur, ut, cum virtute divina perfecte induimur, tunc quasi a nobismetipsis foras etiam alios instruentes exeamus. »

Vers. 50. Bethania quantum distans a Jerusalem.

50. EDUXIT AUTEM EOS FORAS IN BETHANIAM, — et inde in montem Oliveti, ex quo in cœlum ascendit. Bethania quindecim stadiis distabat a Jerusalem, et in medio erat mons Oliveti: perrexit tamen Christus prius in Bethaniam, ut Lazaro, Marthæ et Magdalenæ hospitibus suis valediceret, eosque secum in montem Oliveti adduceret, ut suæ ascensionis essent spectatores gloriæque ac triumphi participes.

ET ELEVATIS MANIBUS SUIS (in cœlum, quasi a Deo poscens benedictionem efficacem dandam discipulis), BENEDIXIT EIS, — formans signum crucis super eos, uti censet Dionysius Carthusianus, Franciscus Lucas et alii, ac Suarez, III *part.*, *Quæst.* LVIII, art. 4, disp. 52, sect. 2. Imo S. Hieronymus, in *Isaiæ* LXVI, 19 : « Et ponam in eis signum. Hoc, inquit, nobis ad Patrem ascendens Dominus dereliquit, sive in nostris frontibus posuit, ut libere diceremus : Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine. » Crux enim est signum Christi, quod nobis est fons omnis benedictionis et gratiæ. Quocirca a Christo et Apostolis manavit traditio, ut, dum cui benedicimus, manibus in formam crucis deductis id faciamus.

Porro, Christus hic abiturus a suis discipulis, docet nos, ut, cum a nostris subditis, etc., abimus, eis benedicamus, et signo crucis super eos formato a Deo benedictionem eis apprecemur. Ita Theophylactus.

Vers. 52. 52. ET IPSI ADORANTES (Græce προσκυνήσαντες, id est *cum adorassent*), REGRESSI SUNT IN JERUSALEM CUM GAUDIO MAGNO. — Gaudebant enim, tum quia videbant Christum magistrum suum tam glorioso triumpho in cœlum conscendere; tum quia Christus eis promiserat Spiritum Sanctum, eumque læti, avide et certo exspectabant; tum quia post labores prædicationis sperabant se simili modo in cœlum a Christo recipiendos. Hoc enim ipse eis promiserat, *Joan.* XIV, 31.

Vers. 53. 53. ET ERANT SEMPER IN TEMPLO, LAUDANTES ET BENEDICENTES (id est gratias agentes pro tantis Christi gratiis, donis et beneficiis) DEUM. AMEN. — « Semper, » scilicet post adventum Spiritus Sancti in Pentecoste; nam ante eum pavidi metu Judæorum domi se continebant. Aut « semper, » id est frequenter, assidue adibant templum, ut in eo Deum orarent, laudarent et gratias agerent : nam alioqui, ex *Act.* I, 13, constat eos habitasse in domo, puta in cœnaculo, in quo Christus ultimam cœnam celebraverat; sed hoc cœnaculum vicinum erat templo : ex eo ergo facile et crebro adibant templum, et domum redibant. « Inter laudum devotiones, promissum Spiritus Sancti adventum promptis per omnia paratisque cordibus exspectant, » ait V. Beda. Qui et hoc hic annotat, Lucam, qui Evangelium suum a ministerio templi per sacerdotium Zachariæ cœpit, pulcherrime hoc in templi devotione complere, cum Apostolos inibi, ministros videlicet novi sacerdotii futuros, non in victimarum sanguinè, sed in laude Dei et benedictione conclusit.

Moraliter : Apostoli et discipuli Christi hic nos suo exemplo docent assidue laudare Deum, ut tota vita christiani sit laus continua Christi. Ita inchoamus vitam Beatorum, quibus perpetim laudare Deum est juge otiosum negotium, et negotiosum otium, uti sæpius ostendi in *Apoc.* IV, V et VII. « Beati qui habitant in domo tua, Domine in sæcula sæculorum laudabunt te. »

CORNELIUS A LAPIDE.

COMMENTARII

IN

SANCTI JOANNIS EVANGELIUM.

COMMENTARIUS

IN

EVANGELIUM S. JOANNIS.

ARGUMENTUM.

S. Joannes Apostolus, filius Zebedæi et Salomes, frater S. Jacobi Majoris, in Asia græce scripsit hoc Evangelium (1), sub finem vitæ, post reditum ex exilio in Pathmos, ubi scripserat Apocalypsin, uti ostendi procemio *in Apocalypsin*.

Joanni causa scribendi duplex.

Causa scribendi fuit duplex : Prior, ut Ebionem et Cerinthum hæreticos jam tum subnascentes, qui negabant Christi divinitatem, eumque merum esse hominem docebant, confutaret. Posterior, ut ea quæ Matthæus, Marcus et Lucas de Christo omiserant, suppleret. Unde Joannes plene prosequitur acta Christi primo prædicationis suæ anno, quæ alii tres fere præterierunt (2).

Audi S. Hieronymum, procemio *in Matth.* :

« Ultimus Joannes Apostolus et Evangelista, quem Jesus amavit plurimum; qui supra pectus Domini recumbens, purissima doctrinarum fluenta potavit, et qui solus de cruce meruit audire: Ecce mater tua. Is cum esset in Asia, et tunc jam hæreticorum semina pullularent, Cerinthi, Ebionis et cæterorum, qui negant Christum in carne venisse, quos et ipse in epistola sua Antichristos vocat, et Apostolus Paulus frequenter percutit; coactus est ab omnibus pene tunc Asiæ Episcopis, et multarum Ecclesiarum legationibus, de divinitate Salvatoris altius scribere; et ad ipsum, ut ita dicam, Dei Verbum, non tam audaci quam felici temeritate prorumpere. Unde et Ecclesiastica narrat historia, cum a fratribus cogeretur ut scriberet, ita facturum se respondisse, si indicto jejunio in commune omnes Deum deprecarentur : quo expleto, revelatione saturatus, illud procemium e cœlo veniens eructavit : In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum : hoc erat in principio apud Deum. »

Ergo scripsit S. Joannes Evangelium, prævio communi Ecclesiæ jejunio. Addunt alii, præviis tonitruis et fulguribus, quasi alter Moses, qui legem a Deo excipit cum tonitruo, fulmine et terræ motu, *Exod.* XIX. Ipse enim a Christo indigitatus est *Boanerges*, id est filius tonitrui, ac ut talis novum legis novæ exordium intonuit : « In principio erat Verbum. » Ita ex Metaphraste et aliis Baronius, tom. I, sub initium anni Christi 99, ubi pariter docet Joannem scripsisse Evangelium hoc anno Christi 99, post ejus ascensionem 66, qui fuit post excidium Hierosolymæ per Titum 27, Nervæ Imperatoris primus, cum jam fides Christi et Ecclesia ubique per provincias increbresceret, et inclaresceret magno fidelium numero, ac majore virtute et robore Martyrum.

Tempus.

Igitur sicut Isaias cæteros Prophetas, ita Joannes cæteros Evangelistas sublimitate superat : quare, licet cæterorum tempore sit postremus, dignitate tamen et perfectione est primus. Unde et aquilæ cæteris avibus supervolitanti comparatur, *Ezech.* I, *Apocal.* IV. Dignitas hæc ejus, su-

(1) Ad nostram usque ætatem nulla non modo S. Patribus, sed neque hostibus Christianorum acerrimis, dubitatio unquam suborta est de Joannis Evangelii *authentia*. Verum haud ita pridem e Protestantibus extitere, hosque inter Bretschneiderus, opere cui titulus: *Probabilia de evangelii et epistolarum Joannis apostoli indole et origine*, qui hoc opus suo auctori abjudicatum inter νοθευμένα amandare tentarunt. Hos refutatos reperies apud Kuinoel, *Proleg. in Joan.*, § 2 ; et Hug, *Einleit. ind. Schrift. des N. T.* II Th., §§ 57, 60; argumenta vero positiva quibus Joanni quartum Evangelium merito ascribi statuitur, extant apud Patritium, op. cit. lib. I, cap. IV, *Quæst.* I.

(2) Hæc P. Patritius de Joannis consilio in Evangelio conscribendo : 1° Joannis consilium ἐλεγκτικὸν potius quam *historicum* fuisse patet, tum ex eo quod sermonibus documentisque Christi fere totius, rerum ab eo gestarum maximam partem omittat ; tum ex eo quod testimonia Scripturarum depromat ad probanda quæ edisserit. 2° Aliis quam Judæis librum suum destinavit : in hoc enim nullam reperias ex Christi parabolis, cujus sermonis genere Judæi delectabantur; nullam fere ex invectionibus quibus Christus Pharisæos impetere solebat ; nullam Scribarum, aut Davidis mentionem. Contra, voces et loca Judæis notissima græco vocabulo apposito explicantur, aut tanquam legentibus ignota diligentius definiuntur; de suis popularibus, Judæis scilicet, Joannes loqui videtur non secus ac de gente lectoribus extranea, dicens οἱ Ἰουδαῖοι, ubi alii Evangelistæ uti solent vocabulis ὁ λαὸς, οἱ ὄχλοι. 3° Peculiari quadam ratione Christi præ Joanne Baptista excellentiam demonstrare sibi sumpsisse videtur; cf. *Joan.* I, 8, 15, 37; III, 32; V, 34; X, 41. 4° Igitur summa Joannis consilii fuit ut adversus Nicolaitas, Gnosticos, Cerinthianos, Docetas, Discipulos Joannis Baptistæ, etc., probaret Jesum esse Christum Filium Dei.

blimitas et præcellentia, ac consequenter obscuritas, ex tribus maxime capitibus æstimari potest. *Primum* est materia et argumentum : S. Joannes enim solus ex professo agit de Christi divinitate, de Verbi origine, æternitate, generatione ac spiratione Spiritus Sancti, de Sanctissima Trinitate, deitatis unitate, relationibus, attributis divinis, etc. Matthæus vero, Marcus et Lucas humanitatis Christi mysteria et gesta recensent. Unde ex S. Joanne Patres omnia pene argumenta contra Arianos, Servetianos, Nestorianos, Eutychianos similesque hæreticos; Doctores vero Scholastici totam materiam de S. Trinitate deque Deo trino et uno hauserunt.

Joannes aqula. Primo.

Secundo.

Secundum est ordo temporis. Scimus Ecclesiam instar auroræ et solis, sensim successu temporum, crevisse ad perfectum diem cognitionis mysteriorum fidei. Hinc scriptores hagiographi novi Testamenti, puta Apostoli et Evangelistæ, longe clarius et luculentius de iis scribunt, quam Moses et Prophetæ veteris Testamenti. Inter eos autem ultimus omnium est S. Joannes; ultimum ejus opus est Evangelium, uti docent Patres et interpretes. Ultimam ergo manum et coronidem Evangeliis et Bibliis hoc Evangelio S. Joannes imposuit.

Tertio. Joannes habet dotes omnium Sanctorum.

Tertium est auctor; S. Joannes enim unus omnium Sanctorum laureas meruit et obtinuit. Ipse vocatur et revera est Theologus, imo Theologorum vertex, ipse Propheta, ipse Apostolus, ipse Evangelista, ipse Sacerdos, ipse Pontifex, ipse Hierarcha, ipse Virgo, ipse Martyr; sed quia virgo, illa superstitit, ac ferventi oleo immersus, illo nec uri nec lædi potuit. Joannem esse Theologum liquet ex Apocalypsi, quæ Græce inscribitur *Apocalypsis S. Joannis Theologi*. Ipsum esse Prophetam in Apocalypsi nemo ignorat; Evangelista est in Evangelio; Apostolus in tribus Epistolis Canonicis quas conscripsit. Eumdem virginem fuisse esseque perpetuum, veteres omnes tradunt, ac nominatim vetustissimus Tertullianus, lib. *De Monogamia,* et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin*. Quocirca ipse tum aliarum virtutum, tum præsertim virginitatis merito, evasit discipulus ille quem diligebat Jesus, Benjaminus Christi, qui in ultima cœna Domini super pectus ejus recubuit, cui moriens quasi virgini virginem matrem commendavit. Nimirum « Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, » ait ipsa Veritas, *Matth.* v. Videbunt, inquam, in hac vita per fidem et contemplationem, in futura per speciem et visionem.

Unigenitus ergo, qui est in sinu Dei Patris, S. Joanni, velut castissimo sibique amicissimo, in sinu suo recumbenti enarravit secreta et sacramenta divinitatis, abscondita a constitutione mundi. Joannes eadem hæc nobis enarravit, ac quasi filius tonitrui, ceraunius et fulmineus totum orbem Verbi divinitate, velut coruscante fulmine collustravit, ejusdemque ignea charitate inflammavit. Testis sit vel unicus ille sermo longissimus et ultimus Christi a cœna, cap. XIII et seq., qui non nisi amoris divini ardores spirat et eructat. « Joannes, ait S. Epiphanius, *hær.* 73, vere tonitrui filius per propriam suam grandiloquentiam, velut ex quibusdam nubibus a sapientiæ ænigmatibus, piam nobis de filio intelligentiam persuasit. » S. Hieronymus, epist. 85 *ad Evagrium* : « Clangit, ait, tuba, filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit. »

Plura de eo vide hic apud S. Cyrillum, S. Augustinum et S. Chrysostomum, prooemio *in Joannem*. Imo S. Chrysostomus audet dicere Joannem per Evangelium docuisse angelos secreta Verbi incarnati, quæ prius ignorabant, adeoque ipsum doctorem fuisse Cherubinorum et Seraphinorum, idque probat ex illo Pauli, *Ephes.* III : « Ut innotescat principatibus et potestatibus, in cœlestibus, per Ecclesiam, multiformis sapientia Dei. » « Si igitur, inquit Chrysostomus, principatus et potestates, Cherubimque et Seraphim hæc per Ecclesiam didicerunt, plane constat ipsos angelos summa cum attentione ejus sese auditores exhibere. Quippe idcirco non parum honoris consequimur, quod nobiscum angeli discant quæ nesciunt » (1).

S. Joannes datur in præceptorem S. Gregorio Thaumaturgo a B. Virgine.

Narrat S. Gregorius Nyssenus, frater S. Basilii, in Vita S. Gregorii Thaumaturgi, ipsum, cum Origenis fuisset discipulus, ac jam Neocæsareæ creatus foret Episcopus, dum jam Origenistæ errores suos spargerent et semina Arianismi jacerent, circa doctrinam doctrinæque modum fluctuare cœpisse : quare Deum ejusque matrem pro ope et luce suppliciter invocasse : nec incassum. In somnis enim apparuit ei B. Virgo cum S. Joanne, quæ eidem præceptorem dedit ipsum S. Joannem : quare S. Joannes Symbolum Thaumaturgo tradidit, quod celebrat V Synodus Œcumenica et tota Orientalis Ecclesia : quo Symbolo pleraque divinissima Evangelii sui mysteria, præsertim de Verbo Patri homousio, limpidissime explicat et pertractat. Extat hoc Symbolum apud Baronium et alios in Vita Thaumaturgi. Idem et nos ab utroque identidem supplices efflagitemus. Plura de S. Joanne dixi

(1) De operis Johannei indole hæc habet Kuinoel notatu haud indigna : « Joannes est multo magis historiæ scriptor pragmaticus, quam Evangelistæ reliqui. Isti enim nude fere et simpliciter res gestas exponunt, atque perraro narrationibus suis animadversiones injiciunt, quæ ad lectoris judicium regendum faciant. Johannes vero perquam frequenter narrationibus animadversiones, judiciumque suum inseruit. Attulit quæ de natura et situ locorum lectoribus cognitu necessaria judicaret; ingenium et mores temporis atque hominum illustravit; notavit, cur hæc vel illa res facta sit, cur hunc vel illum eventum habuerit. Neque historiæ tantum, rebus gestis atque eventis; sed etiam sermonibus a Christo habitis, in primis sententiis, quæ vel obscuritatis aliquid, vel offensionis, vel pondus magnum habere viderentur, interpretamenta sua adjecit, etc. »

procœmio *in Apocal.*, et *in epist.* I S. Joannis.

Apparitio SS. Petri et Joannis S. Joanni Chrysostomo.

Denique S. Joanni Chrysostomo in monasterio degenti apparuit S. Petrus, porrigens illi claves, et S. Joannes tradens illi librum Evangelii; atque ita S. Petrus eum Pontificem, S. Joannes eum doctorem et concionatorem cœlestem creavit et auctoravit; unde *Chrysostomus*, id est *os aureum*, cognominari meruit. Ita habet ejus Vita.

CANONES EVANGELIO S. JOANNIS

LUCEM AFFERENTES FACEMQUE PRÆFERENTES.

PRIMUS.

S. Joannis stylus.

Joannes stylum habet sibi proprium et peculiarem, a cæteris Evangelistis et scriptoribus hagiographis plane diversum. Ut aquila enim nunc se supra omnes attollit; nunc quasi ad prædam in terram se demittit, et simplicium captui ruditatique se attemperat, ac simplex est, virgineus, planus et candidus. Nunc sapit ut Cherubim, nunc ardet et accendit ut Seraphim. Ratio est, quod Joannes fuerit simillimus Christo eique dilectissimus, ac vicissim summe eum diligens; unde in ultima Christi cœna in pectore ejus recubuit. Ex illo ergo suxit Christi indolem, sapientiam, candorem, æque ac ardorem. Quare dum Joannem intueris, legis, audis, Christum te intueri, legere, audire cogita; Christus enim suum spiritum, suosque mores et amores in Joannem transfudit.

SECUNDUS.

Hebræis phrasibus abundat.

Joannes, licet omnium consensu in Græcia, Græcis, græce scripserit Evangelium, tamen, quia ipse genere et gente, ac primævæ nativæque linguæ amore, æque ac elegantia erat Hebræus; hinc magis Hebræis quam Græcis phrasibus et idiotismis præ aliis abundat : unde bilingui, imo trilingui cognitione hic opus est; scilicet ut noris hebraice, græce et latine. Sic hebraizat, dum sæpe τὸ *et* sumit pro *sicut*, uti passim facit Salomon in proverbiis, ubi simile simili comparat per copulam *et*, quæ proinde similitudinis est nota, idemque valet quod *sicut*. Græcizat vero, dum *forsitan* sumit pro *utique*; Græcum enim ἂν notat assertionem, non dubitationem, *Joan.* VIII, 19. Sic *non posse* sumit pro *nolle, Joan.* VIII, 43. Sic Hebræum *amen* semper geminat et duplicat, dicens : *Amen, amen,* cum cæteri Evangelistæ simplex unumque duntaxat ponant *amen*. Causas hujus diversitatis vestigabo cap. III, 2.

TERTIUS.

Celebriores Christi conciones et disputationes fusius enarrat.

Joannes Christi disputationibus cum Judæis, et concionibus magis quam rebus ab eo gestis recensendis incumbit. Non quod omnes Christi disputationes et conciones enarret; sed quod celebriores et majoris momenti, præsertim illas quibus Christus probabat se Deum esse æque ac hominem, in compendium redigat.

QUARTUS.

Christum nunc ut hominem, nunc ut Deum loquentem refert.

Apud Joannem Christus nunc ut homo, nunc ut Deus loquitur; idque solerter ex adjunctis et circumstantiis distinguendum et secernendum est.

QUINTUS.

Cum Christus apud Joannem dicit sæpius se nihil facere aut loqui ex scipso, vel se non facere aut dicere hoc illudve, sed Patrem, id intelligi debet originaliter et solum, *q. d.* Ego solus neque qua homo hæc confingo, neque qua Deus primus eorum sum auctor; sed Deus Pater, qui cum essentia sua divina communicat mihi omniscientiam et omnipotentiam operandi quidvis, quantumvis arduum, sublime, paradoxum et divinum.

SEXTUS.

Licet Apostoli aliique Sancti miracula quoque patrarint, Christus tamen apud Joannem, sæpe ex miraculis a se factis probat se esse Messiam et Deum; idque recte et efficaciter : *primo*, quia ipse ad hoc probandum illa directe adhibebat. Miraculum enim, quasi opus Dei et vox realis primæ veritatis, est certum testimonium ejus rei, ad quam adhibetur et inducitur. *Secundo*, quia Christus illa faciebat propria virtute suaque auctoritate et imperio, quod facere non potuisset, nisi ipse fuisset Deus ex Deo. Ita enim illa faciebat, ut viderentur ab eo quasi ex Deo, et quasi ex primo miraculorum fonte manare. Sancti autem miracula patrant non sua auctoritate, sed invocatione nominis Dei vel Christi. *Tertio*, quia plura et magis varia fecit Christus, quam cæteri Sancti ante vel post ipsum. Adde, illa fuisse facta a Christo, quæ ab Isaia aliisque Prophetis prædicta sunt, fore indices et notas Messiæ, sive Christi, ut patebit cap. XI, vers. 4.

SEPTIMUS.

S. Joannes duorum priorum prædicationis Christi annorum historiam præcipue texit.

Matthæus, Marcus et Lucas maxime scribunt acta ultimi et penultimi anni prædicationis Christi, scilicet ea quæ egit post incarcerationem S. Joannis Baptistæ : Joannes vero in suo Evangelio, præcipue duorum præcedentium prædicationis Christi annorum historiam pertexit; atque per hoc multæ solvuntur antilogiæ, quibus Joannes cæteris tribus videtur adversari. Ita S. Augustinus hic in *Proœmio*.

OCTAVUS.

In S. Joanne particulæ valde expendendæ.

In Joanne magna sæpe est vis et obscuritas in adverbiis et conjunctionibus causalibus illativis, continuativis et cæteris similibus, ut aliquando una ex eis particula integrum sententiæ sensum contineat et ostendat. Quocirca illæ valde rimandæ et expendendæ sunt, ut suis quibusque locis demonstrabo.

NONUS.

Ut, propterea, propter quod, quomodo construendæ?

Voculæ *ut, propterea, propter quod*, et similes, non semper causam aut finem intentum significant, sed sæpe consequentiam et eventum duntaxat, sive id quod consecutum est; præsertim si eventus certo prævisus sit, ideoque aliter jam evenire non possit. Id patet *Joan.* XII, 38 et 39, ubi ait : « Non credebant in eum, ut sermo Isaiæ impleretur. » Et mox : « Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : Excæcavit oculos eorum. » Causa enim cur Judæi nollent Christo credere, non fuit prædicatio Isaiæ, qua prædixit eos non credituros, sed Judæorum durities et malitia, quæ prædictionem Isaiæ quasi objectum et causa præcessit. Ideo enim prædixit Isaias Judæos non credituros, quia revera ipsi ex sua malitia et obstinatione non erant credituri Christo. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius ibidem.

DECIMUS.

Per *Judæos* quinam intelligendi?

Joannes per Judæos nunc solos principes, nunc solum populum intelligit; ideoque Judæos nunc Christo adversos, nunc faventes inducit, quia favebat Christo populus, adversabantur vero principes. Id patet cap. VII, vers. 11 et 13; cap. VIII, vers. 31; cap. IX, vers. 23.

UNDECIMUS.

Præsens tempus verbis quomodo intelligendum?

Per hebraismum sæpe præsens tempus non actum in effectum exeuntem, sed naturæ vim, sive actum agentis significat, etiamsi ejus effectus a passo, aut aliunde impediatur. Sic, cap. I, 9, ait Christum suo adventu illuminasse mundum, scilicet quantum erat ex ipso. Nam multi, ut Judæi, lumen hoc recipere noluerunt, uti mox subdit, sed in suis infidelitatis tenebris permanserunt.

DUODECIMUS.

Quasi ut exponendum?

Voculæ ***quasi***, *sicut*, et similes, quia respondent Hebræo *caph*, non semper similitudinem, sed aliquando ipsam veritatem denotant, ut cap. I, vers. 14 : « Vidimus gloriam quasi unigeniti, » id est vere unigeniti, *q. d.* Vidimus gloriam talem et tantam, qualis et quanta decebat eum qui vere erat unigenitus Filius Dei Patris. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius ibidem.

DECIMUS TERTIUS.

Verba in quo sensu explicanda?

Joannes more Hebræo verba nunc sumit in actu inchoato, ut significent incipere opus; nunc in continuato, ut significent pergere in opere et crescere; nunc in perfecto, ut significent opus esse completum. Unde non mirum, si quandoque id quod crescit aut perficitur, ita fieri dicatur ac si jam primum inciperet, et vice versa. Actus inchoati exemplum est cap. XVI, vers. 6, ubi Petrus Christo volenti pedes sibi lavare resistens, ait : « Domine, tu lavas mihi pedes? » *Lavas*, id est, lavare vis, lavare paras et incipis! Actus continuati exemplum est cap. II, vers. 11, ubi, viso miraculo conversionis aquæ in vinum in Cana Galilææ, subjicitur. « Et crediderunt in eum discipuli ejus : » *crediderunt*, id est credere perrexerunt, in fide creverunt et confirmati sunt; nam jam antea crediderant in Christum; nisi enim credidissent, non fuissent eum secuti, nec ejus disciplinæ se tradidissent. Et cap. IV, vers. 53, ubi regulus viso miraculo, quo Christus filium ejus moribundum vitæ restituerat, dicitur credidisse in eum, id est in fide Christi profecisse, seque corroborasse. Nam nisi jam ante in eum credidisset, utique eum non adiisset, nec sanationem filii ab eo postulasset. Actus perfecti exemplum est cap. XI, vers. 15, ubi Christus sub finem vitæ suscitaturus Lazarum ait: «Gaudeo propter vos, ut credatis, » hoc est ut in fide mea per hoc miraculum meum et maximum plane perficiamini. Et cap. XX, vers. 17, Jesus post resurrectionem apparens Magdalenæ ad pedes ejus provolutæ, ait : « Noli me tangere, » id est noli in tactu pedum meorum hærere et desidere, sed vade cito, ac nuntia Apostolis de mea morte mœstissimis me resurrexisse.

DECIMUS QUARTUS.

Res gravesper affirmationem et contrarii negationem assertæ.

Joannes, more Hæbræorum, id quod per affirmationem dixit, iterum per negationem contrarii asserit, iterat et confirmat, præsertim ubi res est gravis notanda et multis dubia, ut valida confirmatione indigeat. Sic *Joannis* I, 20, Joannes Baptista rogatus a Judæis, an ipse esset Christus, « confessus est, et non negavit; et confessus est, quia non sum ego Christus; » et vers. 3 : « Omnia per ipsum (Verbum) facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. »

DECIMUS QUINTUS.

Peculiares aliquæ S. Joannis phrases.

Gaudet Joannes Christum appellare vitam et lucem, ob causas quas afferam cap. I, vers. 4 et seq. Ad hæc similes et alias peculiares habet phrases. *Judicium* enim sæpe vocat condemnationem quæ in judicio sit, per metalepsin; alibi *judicium* vocat arcana Dei judicia et decreta, quia justa. *Demonstrat*, sumit pro exhibet, dat, donat. *Tenebras* vocat peccata; *filios lucis* vocat sanctos; *veritatem* vocat id quod verum, justum et rectum est; *Operamini cibum*, cap. VI, vers. 27, id est comparate cibum. Crebro utitur verbo *manendi* : unde dicit nos per amorem in Deo manere, et Deum in nobis. Cap. VI, asserit se

et carnem suam esse panem, qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo. Cap. VII, vers. 37 : *Si quis sitit,* ait, *veniat ad me, et bibat. Qui credit in me*, etc., *flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Cap. VIII, interrogatus a Judæis : *Quis es tu?* respondit : *Principium qui et loquor vobis.* Cap. X, comparat se pastori bono, fideles ovibus. Cap. XI, suscitans Lazarum, ait se esse resurrectionem et vitam. Ibidem Joannes Caipham prophetasse de morte Christi asseverat. Cap. XIII, asserit Jesum suos in finem dilexisse, ideoque iturum ad mortem eis pedes lavisse. Cap. XIV : *Ego,* inquit, *sum via, veritas et vita. Pater in me est, et ego in Patre.* Ibidem Spiritum Sanctum promittens, eum vocat *Spiritum veritatis, qui a Patre procedit.* Cap. XV : *Ego,* inquit, *sum vitis vera, vos palmites, quia sine me nihil potestis facere.* Cap. XVI et seq., vult nos unum esse cum Deo et cum proximis. Sic Interpres *signavit* sumit pro *apposito sigillo confirmavit* hoc enim est Græcum ἐσφράγισεν, cap. VI, 27.

DECIMUS SEXTUS.

Christum aliqua dixisse quæ ipse S. Joannes non narravit, brevitati studens asserit.

S. Joannes asserit Christum quædam prius dixisse, cum tamen prius non narrarit, ubi et quando ea dixerit : brevitati enim studens, sat habuit semel ea narrare, ne, si prius ea narrasset, cogeretur postea eadem repetere. Sic cap. XI, ait Martham dixisse Magdalenæ : *Magister adest, et vocat te;* et tamen prius non narravit Christum jussisse Marthæ, ut vocaret Magdalenam, quia cum recenset Martham jussu Christi vocasse Magdalenam, hoc ipso sat indicat Christum prius jussisse illi ut sororem vocaret. Ibidem Christus ait Marthæ : *Nonne dixi tibi, quia si credideris, videbis gloriam Dei?* et tamen prius non narravit Christum hoc dixisse. Sic cap. VI, vers. 36, ait Christus : *Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non creditis,* et tamen nusquam antea recensuit, quod idipsum dixerit Christus.

DECIMUS SEPTIMUS.

Multa Christi miracula solus Joannes narrat.

Miracula Christi, quæ solus Joannes commemorat, sunt hæc : Conversio aquæ in vinum in Cana Galilææ, cap. II; Prior expulsio vendentium e templo, ibidem vers. 15; Filii reguli infirmi sanatio, cap. III, 47; Paralytici ad Probaticam piscinam curatio, cap. V, vers. 1 et seq.; Cæci nati illuminatio, cap. IX, vers. 1 et seq.; Lazari a morte suscitatio, cap. XI, vers. 1 et seq.; Prostratio Judæ et satellitum in terram, cum venirent ut caperent Jesum, cap. XVIII, vers. 6; Effluxio sanguinis et aquæ e latere Christi jam mortui, et lancea perfossi, cap. XIX, vers. 34; Potestas remittendi peccata per insufflationem Spiritus Sancti data Apostolis post resurrectionem, XX, 22; Multiplicatio piscium Apostolis piscantibus, XXI, 6.

INTERPRETES.

Origenes.

S. Cyrillus Alexandrinus.

In Evangelium S. Joannis commentati sunt permulti, ac præcipui Patrum Græcorum et Latinorum. E Græcis post Origenem, qui in Joannem elucubravit 32 tomos sive libros, præclare docteque scripsit S. Cyrillus, Patriarcha Alexandrinus, qui sane præ aliis didacticus est, solers, acutus et genuinus in sensu litterali consignando. Porro, S. Cyrillus Joannis Evangelium pertractavit duodecim libris; sed quatuor medii, scilicet quintus, sextus, septimus et octavus injuria temporum interciderunt. Supplevit eos Judocus Clictovæus, Doctor Parisiensis. Cum ergo audis citari quintum, sextum, septimum et octavum hic librum Cyrilli, scito non esse Cyrilli, sed Clictovæi, quod multos etiam viros doctos fefellit. Porro, librum quintum et sextum Cyrilli, Græce exaratum, in Chio insula nuper invenit Collegii Societatis Jesu ibidem Rector, qui eosdem Panormum in Siciliam transtulit, unde eos secum Romam, ad Romanum Collegium nostrum advexit R. P. Joannes Baptista Jattinus, in eodem Mathematicæ professor, qui et eosdem in Latinum convertit; quæruntur ab eo cæteri duo, septimus et octavus, ut omnes latinitate donatos in lucem edat; quinto et sexto Romæ usus sum, eosque subinde citabo; plene enim redolent doctrinam, stylum et ingenium S. Cyrilli.

Judocus Clictovæus S. Cyrilli libros aliquos in Joannem supplevit.

S. Chrysostomus

Secundus est S. Chrysostomus, qui ut paulo ante dixi, a S. Joanne librum Evangeliorum accipiens, ejus ut videtur instinctu, in illud scripsit homilias 87. Extant tomo III operum ejusdem.

Theophylactus. Euthymius.

Tertius est Theophylactus, *quartus* Euthymius, qui duo more suo S. Chrysostomi sunt asseclæ et quasi discipuli; sed Theophylactus est fusior et luculentior; Euthymius brevior, qui et expresse se sua ex S. Chrysostomo, Origene, S. Basilio et Nazianzeno collegisse fatetur.

Nonnus Panopolitanus.

Quintus est Nonnus Panopolitanus, Ægyptius eloquentissimus, qui virginem Theologum, hoc est Joannem Evangelistam, versibus heroicis est interpretatus, ait Suidas. Sixtus Senensis eum inter Græcos Christianorum præcipuum numerat, cujus et (inquit) feruntur *Dionysiacῶn*, lib. XLVIII, heroice conscripti : alto cothurno incedit instar Homeri. At, licet Nonni interpretatio proprie tantum sit paraphrasis, tamen multis in locis Evangelii sensum per epitheta indicat et illustrat. Nonni paraphrasin græco-latinam edidit notisque illustravit P. Nicolaus Abramus a Societate Jesu, esto primus eam Aldus Manutius ediderit, ac post eum Franciscus Nansius.

S. Augustinus.

E Latinis *primus* et præcipuus Evangelii S. Joannis interpres est S. Augustinus, qui illud

ordine prosequitur per tractatus 124. Extant tomo IX operum ejusdem.

Ven. Beda.

Secundus est Venerabilis Beda, qui S. Augustinum passim et subinde ad verbum consectatur.

Auctores Glossæ.

Tertius est auctor Glossæ. Ubi adverte in Glossa communi triplicem contineri Glossam. Prima est interlinearis, quæ inter lineas textus sanctæ Scripturæ inseritur, ideoque breviter, sed punctim, multa docte et utiliter tangit. Secunda est marginalis, quæ ad marginem textus sanctæ Scripturæ collocatur, et vocatur Glossa ordinaria. Tertia, quæ huic subnectitur, est Glossa Nicolai Lyrani.

Anselmus Laodunensis.

Primæ Interlinearis auctorem esse Anselmum Laodunensem, cognomento Scholasticum, censet Sixtus Senensis, Franciscus Ribera et alii. Anselmus hic floruit anno Domini 1110.

Strabus.

Secundæ Glossæ, scilicet Ordinariæ, idem Sixtus, Ribera et alii auctorem faciunt Strabum, monachum Fuldensem, auditorem Rabani Mauri, sub annum Domini 820, qui eam ex Rabano, S. Gregorio aliisque Patribus conflavit.

Nicolaus de Lyra.

Tertia auctorem suum præfert Nicolaum de Lyra, sic dictum a Lyra, vico Normanniæ, qui, genere et gente Judæus, conversus ad Christum et S. Francisci Ordinem ingressus, docuit Theologiam Scholasticam, anno Domini 1320, vir doctus et linguæ Hebraicæ peritus. Hic Glossam illo tempore insignem scripsit, qua Joannem et cæteros hagiographos ad litteram explicat, adeo ut de eo vulgi ore olim tritum fuerit illud, « Nisi Lyra lyrasset, nostri Theologi non saltassent. » Verum hoc in Lyrano notandum et cavendum, quod ipse suæ genti et Rabbinis, maxime R. Salomoni, qui magnus est fabulator, plus æquo, etiam in næniis et fabellis Judaicis, subinde indulgeat et consentiat.

Posterioribus sæculis, et præsertim nostro hoc omnium eruditissimo, plures in S. Joannem commentati sunt. Præ aliis excellunt Joannes Maldonatus e Societate Jesu, qui fusus est, acutus, elegans et doctus; Cornelius Jansenius, qui exactus, solidus et genuinus; Franciscus Toletus, qui acri judicio sapidus est et pulcher, præsertim in applicandis metaphoris et similitudinibus, earumque analogiis, v. g. cur Christus vocetur vitis, panis, vita, lux, ostium, pastor; cur Spiritus Sanctus nuncupetur aqua viva, columna, ignis, etc. Sebastianus Barradius litteram recte tangens, et moralia miscens, concionatoribus dicendi materiam et spiritum subministrat. Franciscus Lucas totus litteralis est, sed litteram ad pios affectus traducit. Franciscus Ribera brevis, sed more suo rarus et eruditus : posthumus est, et post mortem Riberæ in lucem editus.

Maldonatus, Jansenius, Toletus. Barradius. Franciscus Lucas. Ribera.

Hæretici scriptores.

Ex hæreticis in S. Joannem scripsere Martinus Bucerus, Wolfgangus Musculus, Bullingerus, Brentius, Calvinus ac Theodorus Beza; e quibus omnibus Augustinus Marloratus Catenam concarcinavit, quam in Belgio perlegi et confutavi.

SANCTUM

JESU CHRISTI EVANGELIUM

SECUNDUM JOANNEM.

Hic est titulus in Codicibus Græcis et Latinis; in Syriacis hic est : *Evangelium Sanctum præconium Jouchanon* (Joannis), *quod locutus est et prædicavit Ionice* (Græce) *Ephesi;* in Arabicis hic est : *Evangelium Sancti magni discipuli, Apostoli Joannis, filii Zebedæi, dilecti Domino nostro Jesu Christo.*

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit Verbi æterni originem, et ex Deo Patre generationem, omnipotentiam, omniscientiam, ac tandem vers. 14, Incarnationem, et gratiæ plenitudinem. Secundo, vers. 19, testimonium quod Joannes Baptista Judæis interrogantibus dedit de Jesu; scilicet ipsum esse Messiam et Agnum, qui tollit peccatum mundi. Tertio, vers. 37, narrat duos Joannis discipulos visitasse Christum, e quibus unus Andreas fratrem suum Simonem adduxit ad Christum, cui Christus : Tu, *ait,* vocaberis Cephas, *id est Petrus. Quarto, vers. 43, ad sui sequelam vocat Philippum, hic Nathanaelem ad Christum adducit, qui ei secreta sua sub ficu facta pandens, ab eo agnoscitur esse Messias. Unde Christus ei promittit majora, scilicet, quod visurus sit angelos e cœlo ad se descendentes et ascendentes.*

1. In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. 2. Hoc erat in principio apud Deum. 3. Omnia per ipsum facta sunt; et sine ipso factum est nihil, quod factum est. 4. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum; 5. et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. 6. Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat Joannes. 7. Hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. 8. Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine. 9. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. 10. In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. 11. In propria venit, et sui eum non receperunt. 12. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus : 13. qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. 14. Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis. 15. Joannes testimonium perhibet de ipso, et clamat dicens : Hic erat, quem dixi : Qui post me venturus est, ante me factus est : quia prior me erat. 16. Et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, et gratiam pro gratia. 17. Quia lex per Moysen data est, gratia et veritas per Jesum Christum facta est. 18. Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. 19. Et hoc est testimonium Joannis, quando miserunt Judæi ab Jerosolymis sacerdotes et Levitas ad eum, ut interrogarent eum : Tu quis es? 20. Et confessus est, et non negavit; et confessus est : Quia non sum ego Christus. 21. Et interrogaverunt eum : Quid ergo? Elias es tu? Et dixit : Non sum. Propheta es tu? Et respondit : Non. 22. Dixerunt ergo ei : Quis es, ut responsum demus

his qui miserunt nos? quid dicis de teipso? 23. Ait : Ego vox clamantis in deserto : Dirigite viam Domini, sicut dixit Isaias propheta. 24. Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis. 25. Et interrogaverunt eum, et dixerunt ei : Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta? 26. Respondit eis Joannes, dicens : Ego baptizo in aqua; medius autem vestrum stetit, quem vos nescitis. 27. Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est : cujus ego non sum dignus ut solvam ejus corrigiam calceamenti. 28. Hæc in Bethania facta sunt trans Jordanem, ubi erat Joannes baptizans. 29. Altera die vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait : Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. 30. Hic est de quo dixi : Post me venit vir, qui ante me factus est, quia prior me erat; 31. et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. 32. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens : Quia vidi spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, et mansit super eum. 33. Et ego nesciebam eum; sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto. 34. Et ego vidi, et testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei. 35. Altera die iterum stabat Joannes, et ex discipulis ejus duo. 36. Et respiciens Jesum ambulantem, dixit : Ecce agnus Dei. 37. Et audierunt eum duo discipuli loquentem, et secuti sunt Jesum. 38. Conversus autem Jesus, et videns eos sequentes se, dicit eis : Quid quæritis? Qui dixerunt ei : Rabbi (quod dicitur interpretatum, Magister), ubi habitas? 39. Dicit eis : Venite, et videte. Venerunt, et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illo : hora autem erat quasi decima. 40. Erat autem Andreas, frater Simonis Petri, unus ex duobus qui audierant a Joanne, et secuti fuerant eum. 41. Invenit hic primum fratrem suum Simonem, et dicit ei : Invenimus Messiam (quod est interpretatum Christus). 42. Et adduxit eum ad Jesum. Intuitus autem eum Jesus, dixit : Tu es Simon, filius Jona : tu vocaberis Cephas, quod interpretatur Petrus. 43. In crastinum voluit exire in Galilæam, et invenit Philippum. Et dicit ei Jesus : Sequere me. 44. Erat autem Philippus a Bethsaida, civitate Andreæ et Petri. 45. Invenit Philippus Nathanael, et dicit ei : Quem scripsit Moyses in lege, et Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth. 46. Et dixit ei Nathanael : A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus : Veni, et vide. 47. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dicit de eo : Ecce vere Israelita, in quo dolus non est. 48. Dicit ei Nathanael : Unde me nosti? Respondit Jesus, et dixit ei : Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. 49. Respondit ei Nathanael, et ait : Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. 50. Respondit Jesus, et dixit ei : Quia dixi tibi : Vidi te sub ficu, credis : majus his videbis. 51. Et dicit ei : Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis.

Vers. 1.

1. IN PRINCIPIO ERAT VERBUM, ET VERBUM ERAT APUD DEUM, ET DEUS ERAT VERBUM (1). — Sic Syrus, Ægyptius, Æthiopicus, Persicus et Arabicus; nisi quod hic secundo et tertio loco addat articulum, dicens : « Et illud Verbum erat apud Deum, et Deus erat illud Verbum. » Porro, Æthiopicus habet *cal*, id est Verbum; sic et cæteri omnes : quare minus recte Erasmus et Novantes pro *Verbum* vertunt *sermo*, de quo mox plura.

Cur a Verbi divinitate incipiat

Orditur Joannes a divinitate Verbi : *primo*, quia hoc rectus ordo, et plena historia de Christo exigebat, ut scilicet prius generationem ejus

(1) Sententiarum nexum ac seriem in exordio Evangelii Joannis, optime dat P. Patritius, op. cit. lib. III, dissert. VIII, n. 7, cujus hæc sunt verba paulum contracta : Exponit Joannes primo Verbi divini æternitatem : *In principio erat Verbum;* tum distinctam a Patre ὑπόστασιν : *et Verbum erat apud Deum;* quam denique Verbum habet cum Patre ὁμοουσιότητα : *et Deus erat Verbum*, vers. 1. Tum tria hæc simul collecta in unam sententiam demum affirmat, vers. 2. Deinde Verbum hoc causam rerum omnium esse dicit, tum naturalium, tum supernaturalium, præsertim vero fidei et gratiæ, vers. 3, 4, 5. Continuo horum testem nominat J. Baptistam, edicitque quanti hujus auctoritas facienda sit, quippe qui *fuit missus a Deo* ipso, *ut testimonium perhiberet*, vers. 6, 7; admonet tamen quod necesse habuit pro suo instituto, de cavendo eorum errore qui Baptistæ ea quæ unius Verbi propria sunt, tribuebant, vers. 8. Resumpta porro narratione de Verbo, ejus inter homine-

S. Joannes?

divinam et æternam, deinde humanam et temporalem enarraret; *secundo*, quia tempore S. Joannis, obortæ fuere hæreses Cerinthi et Ebionis negantium Christi divinitatem, quæ etiamnum in nostris Transylvanis Arianis, Polonis Ebionitis, ac Syris Nestorianis perdurant. Ita S. Chrysostomus, Hieronymus, Epiphanius, Irenæus, et ex iis Maldonatus.

Similiter orditur Moses genesin mundi, dicens : « In principio creavit Deus cœlum et terram. » Orditur ergo Moses a creatione mundi, Joannes vero longe altius a Verbi æternitate. Moses assignat principium temporis, quo Deus omnia fecit; Joannes assignat principium, quod erat ab æterno, quando erat Verbum, per quod in tempore omnia a Deo facta sunt. Joannes ergo hoc Mosis exordium supponens, supplens et præveniens principium creationis mundi, longé anterius Verbi ipsius, quando (ut ita dicam) esse cœpit, dat principium. Quocirca Tertullianus, lib. *Contra Hermogenem,* vere asserit Evangelium veteris Testamenti esse supplementum.

Alludit S. Joannes ad *Eccles.* XXIV, 5 : « Ego (Sapientia æterna) ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. » Et *Prov.* VIII, 22 : « Dominus possedit (Septuaginta ἔκτισε id est *condidit;* S. Ambrosius, lib. III *De Fide,* cap. IV, *creavit*) me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio; » ubi Septuaginta vertunt : « Dominus condidit me principium viarum suarum in opera sua : ante sæculum fundavit me in principio, antequam terram faceret et abyssos constitueret; » Aquila : « Dominus possedit me ab initio opificiorum suorum; » Symmachus : « Dominus possedit me principium viarum suarum, ante opificium suum; » Theodoretus : « Dominus possedit me ante opificium ejus; a tunc, et ex tunc, ante sæculum præparata sum. » Vide ibi dicta.

Principium triplex.

IN PRINCIPIO. — Hoc est *primo,* in Patre æterno, ait S. Cyrillus et Origenes; nam mox Joannes, vers. 14, ait Verbum esse in sinu Patris. *Secundo,* simplicius S. Augustinus, Beda et S. Hilarius, « in principio, » scilicet mundi vel temporis, etiam imaginarii, illius scilicet quod ante mundum imaginari potes, ab æterno fluxisse; *q. d.* Verbum non est factum in principio temporis, etiam imaginabilis et antiquissimi; sed jam tum erat, quia non est factum, sed genitum ab æterno. *Tertio,* simplicissime idem S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus et S. Basilius in hæc verba S. Joannis, « in principio, » id est ante omnia, vel ab initio omnis durationis et æternitatis, ab omni æternitate, longissime ante angelos, homines omnesque res creatas erat Verbum. Principium enim verum hic accipit S. Joannes, non imaginarium, æque ac Moses, *Gen.* I, 1, ac Salomon, *Proverb.* VIII, 22. Unde Patres omnes ex hoc loco probant veram Christi divinitatem et æternitatem. Hoc exordium statim S. Joannes opponit Ebioni, qui aiebat Christum incepisse post partum Virginis, nec ante eum extitisse. Ita Cyrillus. Hinc Nonnus τὸ « in principio » quintupliciter exponit per quinque epitheta, quorum unum ex altero ordine sequitur. « In principio, » inquit, id est *primo,* intemporaneum; *secundo,* Patri coævum; *tertio,* Patri natura æquale; *quarto,* incomprehensibile; *quinto,* ineffabile. Quatuor ex primo consequuntur. Audi Nonnum :

Ἄχρονος ἦν, ἀκίχητος, ἐν ἀῤῥήτῳ λόγος ἀρχῇ,
Ἰσοφυὴς, γενετῆρος ὁμήλικος, υἱὸς ἀμήτωρ,

hoc est :

Sine tempore erat, incomprehensibile, in ineffabili Verbum principio,
Æqualis naturæ, Patri coævum, filius sine matre.

Cur æternitati datur hic principium?

Dices : Æternitas est duratio infinita, carens principio et fine; cur ergo hic datur ei principium? Respondeo : Causa est, infirmitas humani intellectus, qui non potest æternitatem comprehendere, nec distincte concipere, nisi per comparationem ad tempus, ideoque concipit æternitatem esse durationem, quæ omni tempori præsenti, futuro et præterito, non tantum vero, sed et imaginario coexistit, imo omne tempus prævenit et antecedit. Sensus ergo est, *q. d.* In principio, id est ante omne tempus, etiam quod mente imaginari, fingere et concipere potes, erat Verbum : finge milliones millionum annorum, quotquot mente concipere vales; ante omnes illos et infinitos quos semper adjicere potes, erat Verbum. Hac de causa S. Joannes quater repetit Τὸ *erat :* « In principio, ait, erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum : » ut quodcumque tempus cogites, scias quod in illo jam erat Verbum; quodcumque ævum concipias, scias quod in illo erat Verbum; quodcumque sæculum mente anticipes, scias quod in illo jam erat Verbum. Sic ergo *principium* hic sumitur respective; dicit enim respectum ad omnia tempora, eo quod illa longe antecedat. Sicut enim tota quantitas et immensitas Dei est in quolibet loco et spatio, imo in quolibet ejus puncto, et tamen illa ambit omnia spatia et loca, etiam illa quæ supra cœlos imaginari possumus : sic etiam æternitas Dei, quæ tota est in uno nunc, sive in uno puncto durationis temporis, ambit et complectitur omne tempus præteritum, præsens et futurum, ac omne illud longe superat, antecedit et transcendit; et hoc volumus significare, dum

Erat quater repetitum : Cur?

adventum, hujusque adventus causam atque successum, demum ipsius Verbi ἐνσάρκωσιν summatim perstringit, semet ipse primo testem oculatum adhibens una cum cæteris, et Joan. Baptistam, vers. 9-16. Quæ denique bona *Verbum caro factum* nobis attulerit, paucis commemorat, vers. 16, 17; ac postremo, quo prævertat dubitationem, unde divina hæc mysteria cognoverit, nam *Deum nemo vidit unquam,* ipsius Verbi testimonio dicta comprobat, vers. 18.

ex S. Joanne dicimus eam fuisse in principio.

Rursum mens nostra per hanc comparationem principii, sive æternitatis ad tempus quodlibet, ascendit ad ipsam æternitatis antiquitatem et quasi originem, illam positive in se considerando, illamque vocat *principium*, hoc est initium omnis durationis et æternitatis; sed hoc initium revera est sine initio, et principium carens principio. Igitur ut concipiamus et exprimamus rem quampiam non cœpisse in tempore, sed esse æternam et fuisse ab æterno, dicimus illam fuisse in principio omnis durationis et æternitatis, per quod nil aliud significamus, quam illam fuisse semper, fuisse ab æterno, fuisse ab omni æternitate. Hoc ergo sensu Joannes ait : « In principio erat Verbum. » Et Psaltes, *Psal.* CIX : « Tecum principium in die virtutis tuæ. » Et sic vulgo dicimus Deum extitisse a principio æternitatis, id est ab omni æternitate. *Principium* ergo hic non initium aliquod, sed ipsam in se æternitatem quæ fuit a principio, denotat.

ERAT. — Τὸ *erat*, ait S. Basilius in hæc S. Joannis verba, nos ducit ad « æternitatem : » Non quasi τὸ *erat* significet Verbum antecessisse principium de quo dicitur : « In principio erat, » ac consequenter principium temporis et mundi hic accipiendum sit, sed quod in principio durationis vel æternitatis (quod Verbum non antecessit nisi ratione tantum : sicut enim res quælibet suam durationem suumque tempus vel ævum ratione antecedit, sic et Deus suam durationem et æternitatem; duratio enim est rei quæ existit et durat, duratio et mensura), hoc est jam olim ab omni æternitate erat Verbum. Ubi nota, dici *erat*, non *fuit*, quia *fuit* significat rem fuisse et præteriisse : *erat* vero significat etiamnum esse, sive esse perennem et æternam. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus. Spiritus Sanctus ergo posuit τὸ *erat* in mente et calamo Joannis, contra Arianos, quos prævidebat futuros, horum enim vox fuit : « Erat quando non erat : » hoc est, erat tempus, quando non erat Filius; quam eorum vocem ex hisce S. Joannis verbis damnat Concilium Nicenum, quia scilicet « in principio, » id est semper ab æterno, « erat Verbum. »

Rursum, « in principio erat Verbum, » id est ab æterno genitum est Verbum; hæc enim generatio in voce *Verbum* includitur, uti mox ostendam.

Insuper Elias Cretensis, in orat. 4 *De Theol. S. Gregorii Nazianzeni*, notat verbum substantivum, *est* et *erat* proprium esse Dei; dicitur enim ab essendi plenitudine. Unde Deus Hebraice vocatur *Jehova*, sive *qui est*; Græce ὁ ὤν, de quo multa dixi *Exodi* III, 14.

VERBUM. — Græce ὁ λόγος, id est *illud Verbum*, scilicet æternum et divinum, hoc est Filius Dei, uti etiam ipsi Ariani olim fatebantur : nam paulo post Joannes, vers. 14, hoc « Verbum » vocat unigenitum Patris. Et ita passim in Scriptura Filius vocatur Verbum Patris, licet S. Basilius putet Spiritum Sanctum quoque posse dici *Verbum*; sed recte advertit D. Thomas id improprie duntaxat dici posse.

Quæres, cur Filius Dei dicitur ὁ λόγος, id est Verbum?

Λόγος quid? Resp. Primo.

Respondeo : λόγος Græce multa significat, quæ omnia huic loco conveniunt. *Primo*, λόγος verti potest *ratio*, quia sicut ratio vel notitia a mente; sic Filius a Patre procedit. Ita S. Chrysostomus; Theophylactus, Euthymius, S. Basilius et Nazianzenus, orat. 4 *De Theolog.*

Secundo.

Secundo, λόγος verti potest *definitio*, quia Verbum Patris naturam omnesque res definite exprimit et explicat. Ita Nazianzenus, ibid. Unde Nicetas, *in orat.* 42 *Nazianzeni* : « Quam rationem, ait, habet definitio ad definitum, eamdem habet Filius ad Patrem. Ipsum enim declarat, sicut definitio id quod ab ea definitur. Qamobrem Christus dicebat : Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum, *Joan.* XIV. Paternæ siquidem naturæ compendiosa demonstratio est Filius. Omnis enim proles parentis sui tacita est ratio, sive definitio. »

Tertio.

Tertio, λόγος verti potest *causa*, quia Verbum est causa rerum omnium quæ verbo Dei creatæ et productæ sunt. Ita S. Dionysius, *De Divin. nom.*, cap. VII; S. Hieronymus, epist. *ad Paulinum.*

Quarto.

Quarto, λόγος verti potest *opus*, quia Verbum est opus Patris, illi commensum, coævum et adæquatum.

Quinto.

Quinto, λόγος verti potest *virtus*, quia Verbum est virtus, robur et dextera Patris.

Sexto.

Sexto, λόγος verti potest *forma*, quia Verbum est Patris forma, decor et pulchritudo.

Septimo.

Septimo et optime, λόγος verti potest *sermo*, cum Tertulliano, S. Cypriano, S. Ambrosio et S. Hieronymo, vel potius *verbum*. Unde et Æthiopicus vertit *kal*, id est *verbum*; sic et Syrus, Arabicus, Persicus, Ægyptius. *Verbum*, inquam, non oris, sed mentis, quia sicut nos cogitando vel intelligendo, formamus nobis conceptum rei cogitatæ vel intellectæ, qui dicitur verbum mentis; ita Pater æternus intelligendo et comprehendendo suam essentiam et omnia quæ in ea sunt, ac inter ea vim spirativam Spiritus Sancti et vim creativam omnium rerum possibilium, formavit et produxit hoc Verbum æternum, sibi adæquatum et simillimum; quo fit ut Verbum hoc sit Deus Deique Filius a Patre genitus (1).

(1) Vocem Λόγος, *Verbum*, unus Joannes inter scriptores novi testamenti ita adhibet, ut ea aperte designet alteram ὑπόστασιν divinam, qualem illam Christiani credere profitentur; atque ex vetere testamento nomen istud in hanc notionem acceptam deprompsisse videtur. Etsi enim in veteribus scripturis דבר, sive λόγος, nunquam videatur divinam aliquam ὑπόστασιν perspicue atque indubitate significare, tamen sive ex explicatione tradita a majoribus, sive potissimum ex doctrina Christi, qui apostolis *aperuit..... sensum ut intelligerent scripturas*, discere potuit Joannes nomine sive דבר, sive λόγῳ in certis

Hinc et Gentilium Philosophi et Theologi, ut Trismegistus, Orpheus, Plato aliique Græci, Chaldæi et Egyptii Patrem vocarunt νοῦν, id est mentem; Filium vero λόγον, quasi mentis prolem, teste S. Augustino, lib. VII *Confess.*, cap. IX; Theodoreto, lib II *De Curandis Græcor. Affect.*, et aliis. Unde illud Platonis: « Monas genuit monadem, et in se reflexit ardorem, » *q. d.* Pater genuit Filium, et per eum spiravit Spiritum Sanctum, qui est amor reflexus Patris et Filii: licet multi censeant Platonem, Trismegistum aliosque Gentiles per λόγον, non intellexisse Filium, sed ideam quæ est in mente Dei, juxta quam ipse creavit omnia et in se reflexit ardorem, quia mundum creavit propter sui amorem (1).

Verbum Dei duplex.

Ubi nota: Verbum Dei est duplex: unum essentiale, quod est ipsa intellectio Patris, quam cum essentia, intellectu et voluntate communicat Filio et Spiritui Sancto; alterum est notionale, quod est Verbum a Patre productum et persona subsistens; scilicet Filius, de quo hic agit Joannes. Ita S. Thomas, I, dist. 27, *Quæst.* II, art. 2, et ex eo Capreolus et Ferraris. Intellige hoc de Verbo ample sumpto; nam Verbum stricte proprieque sumptum non nisi notionale est, uti docet S. Augustinus, Cyrillus, D. Thomas, et ex iis Suarez, lib. IX *De Trinit.* cap. III.

Plura de Verbo hoc dixi in *epist.* I S. Joannis, cap. I, 1, ubi pariter ostendi, in quibus Verbum hoc divinum nostro humano sit simile, et in quibus sit dissimile: item ejus dignitatem, præstantiam, efficaciam, qua intime mentibus nostris illabitur, easque sibi assimilat, purificat, perficit, sanctificat. Quibus adde S. Augustinum, serm. 38 *De Verbis Domini:* « Est, inquit, Verbum Dei forma quædam non formata, sed forma omnium formarum superans omnia, existens in omnibus. Quærunt vero quidam, quomodo nasci potuerit Filius coævus Patri? nonne si ignis æternus esset, coævus esset splendor? itemque imago quæ de speculo existit aut aqua? ut si aliquid super aquam, exempli gratia virgultum, semper fuisset, et imago de eo semper esset. » S. Basilius, hom. *In princ. Joannis:* « Verbum hoc, ait, quod erat in principio, nec humanum erat, nec angelorum, sed ipse Unigenitus, qui dicitur Verbum, quia impassibiliter natus, et generantis imago est, totum in se generantem demonstrans: habet vero verbum nostrum divini Verbi similitudinem quamdam; declarat enim totam mentis conceptionem; et quidem cor nostrum quasi fons est, verbum prolatum quasi rivulus ex ipso manans. Prævidit Spiritus Sanctus futuros, qui gloriæ Unigeniti invidentes, dicerent: Antequam genitus esset, non erat, itaque ait: In principio erat Verbum. » S. Chrysostomus: « Non simpliciter, ait, Verbum dixit, sed cum articulo a reliquis ipsum separans: est enim quædam hypostasis ex Patre impassibiliter proveniens; significat vero hoc, In principio erat, semper et infinite extitisse; nam de cœlo et de terra non dicitur quod erant in principio, sed quod in principio facta sunt. »

Et Verbum erat apud Deum. — Occurrit S. Joannes objectioni. Dicet enim quis: Ubi erat Verbum in principio, id est ab æterno, cum adhuc nullus locus, imo nihil, sive nulla creata essent in rerum natura? Respondet, Verbum loco non eguisse, eo quod spirituale sit et divinum, sed fuisse apud Patrem (1), utpote a quo originem duceret, id est, ut ait vers. 18, fuisse in sinu Patris, vel etiam in domo paterna, quæ est Deus ipse ejusque immensitas; ibi, inquam, fuisse arcanum et nobis absconditum.

Apud tria notat.

Præpositio *apud* notat *primo*, diversitatem personæ; quod scilicet Filius sit diversa persona a Patre, non una et eadem, uti voluit Sabellius ejusque asseclæ Sabelliani: « Quomodo enim quod unum numero est, ipsum apud seipsum esse intelligitur? » ait S. Cyrillus. Sic et S. Chrysostomus, Theophylactus, ac Severus et Leontius, in *Catena.* « Ante omnia, ait Tertullianus, lib. V *Contra Praxeam,* Deus solus erat ipse sibi et mundus, et locus, et omnia; solus autem, quia nihil aliud extrinsecus præter illum, cæterum ne tunc quidem solus; habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationem suam, etc., hanc Græci λόγον dicunt. » Solitudo enim vitæ beatæ adversatur. Deus ergo Deique beatitudo requirit societatem et amicitiam, scilicet pluralitatem personarum.

Secundo, apud notat amicam et summam Filii cum Patre conjunctionem, qua fit ut a Patre separari nequeat, sed illi semper indivulse adhæreat. Ita Nonnus.

Tertio, apud designat æqualitatem Filii cum Patre; nam esse apud Deum, sive juxta Deum, est sedere ad dextram Dei quasi Deum ὁμόσιον æqualem. Unde Christus, post ascensionem ad dexteram Patris rediisse dicitur, *Marc.* XVI, 19. Ita S. Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 11. Hinc et Nonnus sic explicat:

Πατρὸς ἔην ἀμέριστος, ἀτέρμονι σύνθρονος ἕδρῃ :

hoc est

A Patre erat indivisum, æterno cum eo sedens in throno.

Nota σύνθρονος, quod Latina vox una non adæ-

quibusdam veteris testamenti locis divinam illam ὑπόστασιν denominari, v. g. *Psal.* XXXII, 6 et 9; *Gen.* I, passim.

(1) Quantum discrepet tum λόγος Joannis ab illo Philonis et Neoplatonicorum, tum trias quam illi commentati sunt, a divina triade, qualem Christiani esse credunt, plene evicerunt Carpzovius, *Philoniana, hoc est Prologg.*, etc., Moshemius, et Bruckerus in sua. *Hist. Philosoph.* Per II, P. II, lib. I, cap. I, § 7.

(1) Voce *Deum* significari hic, non divinam οὐσίαν, sed personam, *Patrem* videlicet, colligi potest ex his quæ proxime sequuntur: *et Deus erat Verbum*, ubi nomen *Deus* personam quoque manifesto significat. *Deum* autem, non Patrem nominat, ut ex ipsis nominibus utriusque ὁμοουσιότης facilius statimque appareat.

quat, idemque est quod ejusdem throni consors, assessor, consessor in eadem sede. Plura de hoc membro dixi in *epist.* I S. Joannis, I, 1.

ET DEUS ERAT VERBUM. — Græce, καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ne Ariani objiciant : Si Verbum erat apud Deum, ergo ipsum non erat Deus ; occurrit et antevertit Joannes : « Et Deus erat Verbum. » Ariani enim Verbum Dei internum et essentiale, id est intellectionem Patris, Filii et Spiritus Sancti (ut habet Orthodoxa fides) ponebant in uno Deo, id est in una persona Dei, ipsi coæternam; sed Deum cœpisse esse Patrem in tempore, cum Verbum notionale a se distinctum produxit, quasi primam creaturam, et per eam cæteras. Refellit hoc S. Joannes dicens : « Et Deus erat Verbum, » id est Verbum jam dictum erat Deus. Sic enim invertenda est hæc propositio. Ob consonantiam enim Joannes verba transposuit; dixerat enim : « Verbum erat apud Deum ; » unde repetens nomen Dei consone subjicit : « Et Deus erat Verbum, » ne quis putaret Verbum non esse Deum, eo quod dixerit esse apud Deum, *q. d.* Verbum ita est apud Deum, ut ipsummet sit Deus. Aut, ne idem ille Deus, apud quem erat Verbum, id est Deus Pater, putaretur esse Verbum, eademque cum illo persona ; sed Verbum ejusdem naturæ divinæ duntaxat cum Patre communicationem habere ; hinc addit : « Et Deus erat Verbum ; » *q. d.* Verbum erat apud Deum Patrem, cum eoque est idem Deus, quoad eamdem naturam divinam; non vero quoad eamdem personam. Hoc telo configuntur Ariani ; diserte enim Joannes ait Verbum, id est Filium, esse Deum.

Arianorum hæresis.

Objiciunt Ariani vocem Θεὸς, id est Deus, hic non habere articulum, uti habuit paulo ante : « Et Verbum erat apud τὸν Θεὸν, » id est *Deum* : ergo Verbum vere non est Deus. Respondeo : Nego sequelam; nam causa hujus diversitatis est, quod vox Θεὸς, in præcedenti membro, cum dicitur *apud Deum*, certam personam denotet, scilicet Patris, apud quem erat Verbum; hic ergo non personam, sed essentiam utrique personæ communem denotat. Verbum enim est idem Deus cum Patre, quoad eamdem essentiam et deitatem, non vero quoad eamdem personam. Articulus autem notat certam personam, non vero naturam utrique communem. Rursum Græci articulum præponunt subjecto, non prædicato, hic vero *Deus* prædicatum est, *Verbum* vero subjectum, uti dixi.

Nota Joannem trimembri hac sententia, primo membro explicare Verbi *quando*, sive æternitatem; secundo, Verbi *ubi*, et a Patre distinctionem; tertio, *hoc* Verbi, essentiam et essentiæ cum Patre identitatem. Si enim quæras : Quando erat Verbum? respondet : Erat in principio, id est ab æterno. Si quæras : Ubi erat Verbum? respondet : Erat apud Deum Patrem. Si denique quæras : Quidnam est Verbum et cujus naturæ? respondet : Verbum hoc est Deus. Ita S. Joannes hoc trimembre Evangelii sui de Verbo exordium explicuit in Symbolo, quod ipse jussu B. Virginis tradidit S. Gregorio Thaumaturgo, uti narrat S. Gregorius Nyssenus in ejus Vita. Hoc enim symbolum sic habet : « Unus est Deus, Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis, et potentiæ et figuræ æternæ, perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, figura et imago deitatis, Verbum efficax, sapientia constitutionis rerum universarum comprehensiva, et potentia totius creaturæ effectrix. Filius verus veri Patris, visum effugiens visum effugientis, et corruptioni non obnoxius non obnoxii corruptioni, et morti non obnoxius morti non obnoxii, et æternus æterni. »

Vers. 2.

2. HOC ERAT IN PRINCIPIO APUD DEUM. — Trimembrem propositionem uno hoc membro, quasi compendio repetit, confirmat et inculcat S. Joannes, *q. d.* Hoc Verbum, quod dixi esse Deum, erat in principio, id est ab æterno, apud Deum; quia enim difficile est intelligere quomodo Verbum sit apud Deum, et tamen idem sit Deus; hinc utrumque jungit et inculcat Joannes, ut unitatem essentiæ simul et diversitatem personarum significet, ac in deitate esse trinitatem trium hypostaseωn, scilicet Patris, Filii, et Spiritus Sancti doceat. Hoc enim est altissimum, obscurissimum et creditu difficillimum fidei nostræ mysterium, quod omnem hominum et angelorum captum superat. « Quasi ergo Arianos audiens, ait S. Cyrillus, non modo inquit : Verbum erat apud Deum, verum etiam Deus erat : sic quoniam apud Patrem est, inquit, per seipsum subsistit ; quoniam vero Deus est et ex Deo Patre, consubstantialis Patri, et natura Deus esse intelligitur. »

Secundam hujus repetitionis causam dat Maldonatus, scilicet ut ex tertio membro : « Et Deus erat Verbum, » quasi ex ratione vel causa, duo priora membra probet vel confirmet, *q. d.* Quia Verbum est Deus, hinc sequitur ipsum in principio fuisse apud Deum Patrem, hoc est esse æternum et Patri coævum, ὁμοούσιον et æquale.

Tertiam dat S. Hilarius, lib. II *De Trinit.*, ne quis ex eo quod dixit Verbum esse Deum, idemque esse apud Deum, suspicetur duos esse deos, scilicet unum qui sit Verbum, alterum apud quem sit Verbum, sicut Manichæi duo posuerunt rerum principia sive duos deos, unum qui sit creator corporum et rerum corporalium, alterum qui sit creator angelorum et rerum spiritualium. Dicit ergo Joannes Verbum ita esse apud Deum Patrem, ut idem cum Patre sit Deus, quia apud Patrem est tanquam Verbum, cum eo in eadem deitate conjunctum, imo unum idemque, sed hypostasi et persona ab eo distinctum.

Vers. 3.

3. OMNIA PER IPSUM (Verbum) FACTA SUNT. — « Omnia, » scilicet quæ non sunt Deus, per Verbum facta, id est creata sunt, uti mox explicat. « Omnia scilicet ab angelo usque ad vermiculum, ait S. Augustinus, qui et addit : Inter dicentem

Deum et factam creaturam, quid est per quod factum est, nisi Verbum, per quod Deus dixit : Fiat, et factum est? juxta illud : Dixit, et facta sunt. » Hoc est quod ait Apostolus : « In ipso (Verbo sive Christo) condita sunt universa, in cœlis et in terra, visibilia et invisibilia : sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates, omnia per ipsum et in ipso creata sunt, » *Coloss.* I, 16. Et, « per quem fecit et sæcula, » *Heb.* I, 2. Et, « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum, » *Psal.* XXXII, 6.

Macedonianorum hæresis.

Ergo ex hisce S. Joannis verbis perperam Macedoniani negantes Spiritum Sanctum esse Deum, inferebant ipsum esse factum, id est creatum per Verbum, ac proinde ipsum esse creaturam, non creatorem, quia τὸ *omnia* refert tantum ea quæ facta, id est creata sunt, non autem increata, qualis est Spiritus Sanctus, qui idem cum Filio et Patre est Deus et creator omnium. Nam alioqui si generalissime τὸ *omnia* accipias, ex eo inferes etiam Patrem esse factum, id est creatum per Verbum, quod est absurdissimum, uti docte contra Macedonianos docet S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De Spiritu Sancto*. Verum S. Joannes Spiritus Sancti hic non meminit, quia Verbi duntaxat generationem et incarnationem describit. Itaque cum vers. 1 et 2 dixisset Verbum in se esse Deum, esse æternum, esse apud Patrem, id est ὁμοούσιον et æquale Patri; nunc, vers. 3, declarat quomodo idem Verbum se habeat ad creationem et creaturas, asseritque omnia per ipsum esse creata : unde gradatim, vers. 9 et seq., descendit ad hominem, docetque quomodo Verbum se habuerit ad hominem, atque asseverat illud hominis carnem et naturam assumpsisse, ut eum illuminaret, redimeret, salvaret et bearet. Huc enim tota hæc ejus narratio spectat et refertur.

Per quid significet hic?

Nota : præpositio *per*, cum dicitur : « per ipsum, » hic non significat causam instrumentalem, aut ministrum, quasi Verbum fuerit instrumentum vel minister Dei, per quod crearit omnia, uti voluit Origenes (qui proinde a nonnullis vocatur pater Arianorum) et Ariani; sed significat causam principalem, uti et *Gen.* IV, 1 : « Possedi hominem per Deum; » *Prov.* VIII, 15 : « Per me reges regnant; » *Gal.* IV, 7 : « Quod si filius, et hæres per Deum; » I *Cor.* I, 9 : « Fidelis Deus, per quem vocati estis. » Ecce hic aliisque locis præpositio *per* tribuitur Deo Patri, qui est prima omnium causa. Significat ergo τὸ *per* hic, Verbum cum Patre esse causam principalem creationis rerum omnium, ac consequenter Verbum esse omnipotens, esseque Deum. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius hic, ac S. Athanasius, Basilius et alii scribentes contra Arianos. Quocirca Paulus, *Hebr.* I, 10, illud *Ps.* CI, 26 : « Initio, tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt cœli, » de Verbo, sive Filio, interpretatur : « Nunquam profecto id asserturus, inquit Chrysostomus, nisi conditorem Filium, non ministrum arbitraretur, ac Patri et Filio pares esse intelligeret dignitates. »

Per Verbum omnia. Primo.

Dices : Cur ergo S. Joannes potius dicit per Verbum omnia esse facta, quam a Verbo? Respondeo : *Primo*, ut significet Verbum a Patre procedere, esseque genitum : « Ne quis illum esse ingenitum suspicaretur, » ait S. Chrysostomus.

Secundo.

Secundo, ut significet Verbum esse ideam rerum creatarum, juxta quam Pater cum Filio creavit omnia. Artifex enim omnia opera artis suæ facit per ideam, sapientiam, conceptum, sive verbum mentis suæ : hæc autem omnia appropriantur Verbo divino, sive Filio, qui est Sapientia genita, sed increata; et per consequens appropriatur ei, quod per ipsum omnia sint facta. Ita S. Cyrillus.

Tertio.

Tertio, proprie dicit per Verbum omnia esse facta, quia Verbum a Patre accipit cum essentia divina omnipotentiam et actionem eamdem numero, qua simul cum Patre omnia creat; quare Verbum est quasi medium inter Deum Patrem et creaturas, ac proinde recte dicitur Pater per ipsum, ut causam principalem a se genitam, fecisse omnia.

ET SINE IPSO FACTUM EST NIHIL. — « Sine exceptione sunt omnia, ait S. Hilarius, lib. *De Trinit.*, nihil, quod extra sit, derelinquitur. » Rursum τὸ « sine ipso » notat Verbum fuisse socium Patri in rerum creatione. Unde S. Hilarius S. Joannem alloquens : « Piscator, inquit, reddidisti auctorem, cum socium professus es. »

Nihil quid? Resp. Primo.

FACTUM EST NIHIL. — « Nihil, » id est malum, puta res corruptibiles, quæ assidue tendunt in nihilum, ex quo prodierunt, inquiebant Manichæi; hi enim censebant res corporales et corruptibiles non esse creatas a Deo et Verbo, sed a dæmone vel Deo malo esse conditas. Ridet hoc S. Augustinus, lib. *De Natura boni, contra Manichæos*, cap. XXV, ac futile falsumque hoc esse liquet ex Græco, qui pro *nihil* habet οὐδ' ἕν, id est *neque unum*; Syrus, *etiam non unum*, *q. d.* Ne unum quidem factum est sine Verbo, sed omnia omnino, usque ad unum et ultimum, per illud creata sunt. Unde Arabicus clare vertit, *omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso non fuit quidquam eorum quæ facta sunt.*

Secundo.

Secundo, S. Augustinus per *nihil* accipit peccatum, *q. d.* Omnes res creatæ sunt per Verbum, excepto nihilo, id est peccato, cujus auctor est diabolus et mala voluntas, non Deus, nec Verbum. Sicut enim malum non est ens, sed privatio entis et boni; sic pariter peccatum est privatio rectitudinis et bonitatis, quæ operi inesse debet, ac consequenter peccatum est quasi nihil. Verum hoc subtilius est quam solidius, ac coactius quam germanius, teste S. Hieronymo in cap. II *Michææ*, atque refellitur ex Græco οὐδ' ἕν, *neque unum*, et ex eo quod sequitur : « quod factum est; » hoc enim tantumdem valet, ac si dicas :

« Nihil, » id est nulla res, quæ facta est, facta est sine Verbo, sed omnes omnino per illud factæ et creatæ sunt. Hic enim sensus est planus et genuinus.

Triplex lectio. Prima.

QUOD FACTUM EST. — Triplex est hic dispunctio, et consequenter triplex lectio et intellectio, triplexque sensus : Prima est : « Sine ipso factum est nihil, quod factum est in ipso, » ac deinde ponitur punctum, post quod nova sententia sequitur : « Vita erat, et vita erat lux hominum, » etc., ita dispungit legitque S. Hilarius, lib. II *De Trinit.*; S. Epiphanius, in *Anchorato*, et alii nonnulli.

Verum hæc lectio passim ab aliis rejicitur. Videtur enim ineptam continere tautologiam, cum ait : « sine ipso, » et mox : « in ipso. »

Secunda.

Secunda lectio est : « Sine ipso factum est nihil, » deinde punctum, post quod nova sequitur sententia : « Quod factum est in ipso, vita erat. » Ita dispungit legitque S. Augustinus, Tertullianus, *Contra Hermog.*; S. Ambrosius, lib. III *De Fide*, cap. III, et passim Latini; atque e Græcis Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.*, cap. VI, et S. Cyrillus hic : quod S. Augustinus sic explicat, *q. d.* Omnis res facta et creata per Verbum, antequam fieret et crearetur, erat in ipso Verbo vitaliter et intellectualiter. Erat enim in ideis et rationibus æternis, quæ vivunt in Verbo. Erat ergo vita, id est vivebat in mente et idea Verbi. Aliter explicat S. Cyrillus, *q. d.* Omnis res facta erat vita in Verbo, id est vitam, hoc est vigorem et essentiæ suæ conservationem, accepit, et continuo accipit a Verbo, quamdiu est et existit (1).

Tertia.

Tertia lectio communis est Syrorum, Arabicorum et Græcorum, S. Chrysostomi, Theophylacti, Nonni, Euthymii et Leontii, in *Catena* : « Sine ipso factum est nihil quod factum est, » deinde punctum; mox nova incipit sententia : « In ipso vita erat. » Hæc lectio est plenissima, quocirca eam sequuntur Biblia Romæ correcta, aliaque Latina perplura. Sensus enim planus est; *q. d.* Nihil quod factum est, sine Verbo factum est, sed omnes res factæ a Verbo factæ sunt.

Addit hoc contra Macedonianos argutantes : Si omnia per Verbum facta, id est creata, sunt; ergo et Spiritus Sanctus per Verbum factus, id est, creatus est, ac consequenter Spiritus Sanctus est creatura. Excludit enim hoc Joannes, addens τὸ « quod factum est; » *q. d.* Cum dico omnia per Verbum esse facta, non intelligo Spiritum Sanctum, sed tantum ea quæ facta et creata sunt. Ergo τὸ « quod factum est, » limitat et determinat τὸ « nihil, » *q. d.* Nihil quod factum est, sine Verbo factum est; nulla res, quæ creata, sine Verbo creata est, sed omnia per Verbum producta sunt.

Vers. 4.

4. IN IPSO VITA ERAT, ET VITA ERAT LUX HOMINUM. — Vita est res præstantissima, sicut mors est pessima. Vitæ ergo fontem S. Joannes hic assignat Verbo : « In ipso enim vivimus, movemur et sumus, » *Act.* XVII. Hinc et Græci suum Deum vocant ζῆν, a ζῆν, id est *vivere*, quod omnibus viventibus vitam inspiret. Sensus ergo est, *q. d.* Vera nostra vita gratiæ et gloriæ in ipso Verbo erat, velut in sui origine et fonte. Unde ut ipsum hanc vitam et lucem hominibus communicaret, ad eos descendit et hominem se fecit; ut sicut per Verbum macrocosmus, hoc est magnus hic mundus, olim creatus est, ita et per illud ipsum microcosmus, id est parvus mundus, puta homo, recrearetur et a morte peccati ad vitam gratiæ et justitiæ revocaretur. Ita se explicat S. Joannes, cum subdit : « Et vita erat lux hominum. » Et in *epist.* I, cap. I, vers. 2, loquens *De Verbo vitæ* : « Et vita, inquit, manifestata est, et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, et apparuit nobis. » Et cap. V, vers. ult. : « Ut cognoscamus verum Deum, et simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, et vita æterna. » Vide ibi dicta. Hac de causa S. Joannes passim Christum vocat « vitam. » Ita S. Chrysostomus et Theophylactus hic; Ammonius, in *Catena*; S. Ambrosius, lib. III *De Fide*, cap. III et V; Athanasius, lib. III *De Assumptione hominis, contra Marcellinum.*

Porro Patres hanc Verbi vitam varie explicant

In Verbo est vita. Primo.

Primo, de vita formali : « In ipso vita erat; » hoc est, ipsa Verbi substantia est vita, ipsum Verbum est vita subsistens, ait Œcumenius in epist. I S. *Joann.*, cap. I. Ipsum Verbum essentialiter est vita; ipsa enim ejus essentia est vivere et vita. Vivit enim vitam divinam, perfectissimam, immensam, æternam, beatissimam; quæ origo et fons est omnis vitæ angelicæ, humanæ, animalium et plantarum.

Secundo.

Secundo, in Verbo est vita idealis, sive exemplaris, quia in Verbo quasi in idea vivunt sempiternæ rerum omnium rationes, ut ait S. Augustinus. Verbum enim est omnium creaturarum idea, idea autem est ipsa essentia et vita Dei. Ita S. Augustinus, tract. 1 *in Joan.* : « Sapientia Dei, inquit, secundum artem continet omnia : terram vides, cœlum, solem, lunam, sunt ista in arte, sed foris corpora sunt, in arte vitæ sunt. » Alio vero loco : « Propterea (ait Joannes) quod factum est, in ipso vita erat, omnia quæ facta et vitam non habent, in ipso Verbo Dei vita sunt,

(1) Posito ergo puncto post *nihil*, commate post *factum est*, rursum exsurgit præclara sententia, in qua verborum constructio, ut alias sæpe etiam est in scriptis Joannis, a pronomine relativo initium capit, itaque est ordinanda : *In ipso, quod factum est, vita erat.* Quam quidem sententiam, quamvis abnuat Chrysostomus, hom. V *in Joannem*, commendat Cyrillus et ita explicat : « Si quid factum est, erat in ipso vita, hoc est, unigenitum Dei Verbum. Ipsum enim, vita quum sit secundum naturam, esse, et vivere, et moveri iis quæ sunt, largitur... In omnibus quæ facta sunt, erat vita, hoc est Verbum, quod erat in principio... Verbum erat, ut vita secundum naturam, per participationem iis quæ sunt, seipsum immiscens. »

in seipsis vita non sunt. » Sic ergo Verbum est vita omnium creaturarum, etiam inanimatarum, quia omnes vivunt in Verbo, utpote quod totum est vita.

Tertio. *Tertio*, in Verbo est vita causalis naturalis, quia Verbum causat et efficit omnia viventia, eisque suam vitam communicat; scilicet plantis vitam vegetativam, animalibus vitam animalem, hominibus rationalem, angelis angelicam. Rursum, in Verbo quasi in causa efficiente est vita, id est omnium rerum vigor, duratio et conservatio, quia hæc per Verbum fiunt; Verbum enim omnibus rebus dat vigere, vivere, durare et permanere. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus. Unde Jansenius sic exponit, *q. d.* Vita naturalis viventium pendet a Verbo; quasi sensim Joannes a vita viventium descendat ad hominem ejusque vitam acceptam a Verbo.

Quarto. *Quarto* et magis genuine, « vitam » hic accipias causalem supernaturalem, *q. d.* In Verbo quasi in fonte et causa primigenia erat vita nostra supernaturalis, puta gratiæ et gloriæ, ideoque ut hanc vitam nobis impetraret, incarnatus est et factus homo, ut initio dixi. Supernaturalis enim vita est duplex : inchoata per gratiam, qua homo justus per fidem, spem et charitatem servit Deo; vivitque vitam supernaturalem, in Deum supernaturaliter credendo, sperando eumque super omnia amando; altera vita supernaturalis est consummata per gloriam, qua Beati Deo fruuntur, deliciantur et beantur in æternum. Alludit ad illud *Psal.* XLV : « Apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen, » hoc est, ait Theodoretus, « apud te est Verbum internum, fons vitæ, et in lumine Spiritus Sancti, lumen Unigeniti tui cernemus. » Vide S. Dionysium, cap. VI *De Divin. Nom.*, ubi docet Deum esse originalem vitam : *primo*, vitæ angelicæ; *secundo*, humanæ; *tertio*, animalium; *quarto*, plantarum; *quinto*, justorum; *sexto*, Beatorum.

ET VITA ERAT LUX HOMINUM, — qua homines illuminantur spiritualiter per fidem et gratiam. De spirituali enim et supernaturali luce loquitur, non de corporali et naturali, ut patet ex seq. Sensus est, *q. d.* Vita nostra, quam paulo ante dixi fuisse in Verbo, erat hæc Verbi illuminatio, qua homines cognitione Dei et salutis suæ illuminavit exterius, per verba et exempla sancta; interius, per lumina cœlestia menti indita, quibus mentem illustravit et illustrat. Hæc est causa cur Verbum sit caro factum, et cur Joannes Baptista a Deo sit missus, ut ei fieret testis, ut paulo post dicam. Sed anticipat Joannes hic, et lucis mentionem interjicit, eo quod homines ingrati tantum vitæ et lucis donum non receperint, quod mox inculcare volebat. Ita Clemens Alexandrinus, *Exhort. ad Gentes* : « Verbum, ait, quod erat apud Deum, doctor apparuit; Verbum per quod omnia sunt fabricata; et quod cum eo, qui finxit, vitam simul præbuit, ut opifex, bene vivere docuit, cum apparuisset ut magister, ut postea semper vivere suppeditaret ut Deus (1). »

Symbolice : Quomodo Deus sit lux, *primo*, formalis; *secundo*, idealis; *tertio*, causalis; *quarto*, supernaturalis omnis omnino lucis, vide apud S. Dionysium, *De Divin. Nom.*, cap. II, IV et VII.

Vers. 5. 5. ET LUX IN TENEBRIS LUCET, ET TENEBRÆ EAM NON COMPREHENDERUNT. — *q. d.* Lux natura sua solet tenebras illuminando dispellere, et sic Verbum, puta Christus, quia lux est, fecit quantum est ex parte sua; sed tenebræ, id est homines ignorantia, infidelitate, cupiditatibus et peccatis suis obstinati, mentis suæ oculos clauserunt, et noluerunt hanc lucem admittere.

Nota : Christus, puta Deus, est lux formalis increata, qua homo vero, etiam est lux causalis, quia ipse hominibus causa est omnis sapientiæ, gratiæ et gloriæ, non tantum dans eis lumen naturale rationis, ut explicant Origenes et Cyrillus; sed etiam et potius dans his lumen supernaturale fidei et sapientiæ : unde a Malachia, cap. IV, 2, vocatur « sol justitiæ. » Vide ibi dicta.

Nota : Hic Christus homo vocatur « lux, » quia maxime luxit post carnem assumptam : fuit tamen etiam lux ante eam, a mundi exordio; nam sicut sol, antequam horizontem ascendat, aliquos aurore radios præmittit, quibus mundum illuminat, sic et Christus. Ita S. Augustinus, tract. 1 *in Joannem*. Hoc est quod ait Pater ad Christum : « Dedi te in lucem Gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ, » *Isaiæ* cap. XLIX, 6. Et Christus : « Ego sum lux mundi, » *Joan.* VIII; ac de eo Simeon : « Lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis tuæ Israel, » *Lucæ* II, 32.

Pulchre S. Augustinus, *hom.* 43 inter 50 : « Ideo, ait, venit Christus illuminator, quia diabolus fuerat excæcator. » Ita S. Gregorius Nyssenus, orat. *De Nativit. Christi* : « Puritas, ait, in nostris cordibus versatur, sordes vero puritatem non attingunt, sicut ait Evangelista, quod lux in tenebris lucet, et tenebræ eam complexæ non sint. » Et S. Augustinus, epist. 120 *ad Honoratum* : « Filius, ait, Dei non est absens etiam mentibus impiorum, quamvis eum non videant, sicut nec ulla lux videtur, oculis præsentata cæcorum. » Idem, lib. I *De Peccat. mer.* cap. XXV : « Sicut sol a cæcis, quamvis eos suis radiis quodammodo vestiat, sic a stultitiæ tenebris lumen Dei non comprehenditur. » Lucet autem lux Verbi in tenebris impiorum hominum, per lumen rationis, per creaturarum

(1) In hac propositione ordo est inversus, rectus enim hic est : *Et lux hominum erat vita*, ita ut subjectum sit *lux hominum*, prædicatum vero *vita*. Sensus autem hic est : Verbum incarnatum nos perfudit lumine doctrinæ suæ ac fidei, *quæ per charitatem operatur*, nobisque indidit novam vitam, *quia justus ex fide vivit*; ideoque apte dicitur illa *lux*, illave fides esse *vita*, ut Christus eam vocavit, dicens : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti, Jesum Christum*, Joan. XVII, 3.

voces, quæ omnes creatorem esse, esseque venerandum et amandum clamant; per legem naturæ menti inscriptam, per legem novam, per Scripturas, doctores, concionatores, sanctas inspirationes, etc. Unde idem Augustinus, tract. 2 *in Joan.*: « Noli cadere, ait, in peccatum, et non tibi occidet hic sol; si tu feceris casum, tibi faciet occasum. » Si vis videre lucem, esto et tu lux; si enim tenebras et tenebrosas cupiditates ames, obtenebrabunt, imo excæcabunt te.

Fides et gratia comparantur luci, peccata vero tenebris.

Nota: In S. Scriptura, præsertim apud S. Joannem hic et in *epist.*, fides et gratia Christi comparantur luci, peccata vero tenebris, ob multas et appositas analogias: lux enim cœlestis et nobilissima inter naturales est qualitas, celerrima, efficacissima, impassibilis, purissima, quæ nullis sordibus, licet iis immixta, fœdari potest; afferens splendorem, calorem, lætitiam; faciens res omnes videri, vitam et vigorem omnibus viventibus afferens; talis est et Deus Deique gratia: contrarium est in peccatis, quorum proinde symbolum sunt tenebræ. Adde, quod gratia ad æternam lucem et gloriam, peccata ad imas et summas tenebras ducant. Vide dicta in *epist.* I S. Joan. cap. I, vers. 5 et 6, ubi ex S. Dionysio, *De Divin. Nomin.*, cap. XV, recensui triginta analogias lucis sive ignis et gratiæ, ac octo analogias tenebrarum et peccatorum. Vide et quæ de umbra mortis dixi *Lucæ* I, vers. 79, et *Isaiæ* IX, 2.

NON COMPREHENDERUNT. — Græce οὐ κατέλαβεν, id est *non apprehenderunt*; ut vertit Vatablus, *non susceperunt*: unde Noster, vers. 11 et 12, vertit, « non receperunt. » Verti quoque potest, *non detinuerunt, non occuparunt, non anteverterunt*; et tunc major est emphasis, *q. d.* Tenebræ, id est homines infideles et impii, Deum et viam salutis ignorantes, visa luce Verbi, debuerunt eam detinere, imo occupare et antevertere, ut per eam Deum et viam salutis suæ cognoscerent; at tanta fuit eorum cæcitas et pravitas, ut eam ultro se offerentem illosque ambientem, amplecti et recipere noluerint, sed illi clauserint oculos, nec eam admittere vel recipere voluerint: « Erant enim mala eorum opera, » ut ait Joannes, cap. III, 19.

Vers. 6.

6. FUIT HOMO MISSUS A DEO, CUI NOMEN ERAT JOANNES, — cognomen Baptista, a baptismo pœnitentiæ quem instituit. « Missus, » scilicet, ut ait Lucas, cap. III, 1: « Anno quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris factum est verbum Domini super eum in deserto, et venit in omnem regionem Jordanis, » etc. « Tu igitur, ait Chrysostomus, cum a Deo missum intelligas, nihil jam humanum ab eo dici annuntiarive existimes, sed divina omnia. Non enim suum quidquam, sed mittentis arcana denuntiat. Idcirco Angelus appellatur, hoc est nuntius; est enim nuntii officium nihil ex se scire. » Ita S. Chrysostomus et ex eo Theophylactus. Dicit ergo Joannem missum a Deo, ut ei pondus auctoritatis addat, ejusque de Christo testimonium, non tam humanum quam divinum esse ostendat.

Vers. 7.

7. HIC VENIT IN TESTIMONIUM (ad testandum, sive ut esset testis, ut testimonium perhiberet veritati, scilicet quod Jesus esset Messias salvator mundi), UT TESTIMONIUM PERHIBERET DE LUMINE. — Puta ut testaretur Jesum esse verum lumen mundi, et ab eo nos debere omne lumen fidei et notitiam salutis exspectare et postulare.

Nota: licet lux soleat distingui a lumine, sicut causa ab effectu; lux enim solis producit lumen in aere; hic tamen idem sunt « lux et lumen; » pro utroque enim græce eadem est vox φῶς, id est lux, quam noster Interpres copiæ causa nunc vertit « lux, » nunc « lumen. » Rursum græce additur articulus τὸ φῶς, id est, illa lux scilicet spiritualis, eximia, immensa, divina, ex se lucens, quæ per se et essentialiter est lux et fons omnis lucis, ac quasi sol quidam divinus, cujus respectu Joannes Baptista erat luna duntaxat, vel lucifer: quia sicut lucifer sive hesperus præit solem, sic Joannes præivit Christum, quasi solis justitiæ anteambulo. Sensus est, *q. d.* Quia lux deitatis abscondita erat in humanitate Christi, abjecta, vili et paupere, quasi in lucerna obscura et umbrosa, ut homines eam non viderent, nec cognoscerent: hinc Deus misit Joannem, ut lucem hanc detegeret, ostenderet ac testaretur Jesum vere esse Deum Deique Filium, et mundi doctorem et redemptorem. Nam, ut ait Paulus: Deus « lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest, » I *Tim.* VI, 16. Rursum Filius est « splendor gloriæ et figura substantiæ ejus (Dei Patris), » *Hebr.* I, 3. Idem « candor est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis et imago bonitatis illius, » *Sapient.* VII, 26. Vide ibi dicta.

UT OMNES CREDERENT PER ILLUM. — *q. d.* Ut omnes Joannem audituri, in Christum, quasi in lucem crederent, et credentes justificarentur ac salvarentur. « Per illum, » scilicet Joannem, qui Christum digito ostendens: « Ecce, inquit, agnus Dei, qui tollit peccata mundi. » Unde Nonnus: « Per illum, inquit, id est per unius præconis (Joannis) vocem. »

Vers. 8.

8. NON ERAT ILLE LUX, SED UT TESTIMONIUM PERHIBERET DE LUMINE. — Judæi et Scribæ, ob prædicationem et vitam cœlestem Joannis in eremo, putabant ipsum esse lucem, id est Christum. Elidit idipsum hoc Joannes Evangelista, *q. d.* Joannes Baptista « non erat lux, » id est Messias, doctor et salvator mundi; sed tantum ejus testis et index, qui omnem suam cognitionis, prophetiæ et gratiæ lucem a Christo acceperat. Unde ipse, cap. V, 35, vocatur « lucerna ardens et lucens. » « Sed non proprio igne ardebat, inquit Origenes, non propria luce lucebat. Stella erat matutina, sed non a seipso proprium lumen accepit; gratia ipsius quem præcurrebat, in eo ardebat et splendebat. Non erat ille lux, sed par-

ticeps luminis: suum non erat, quod in se et per se fulgebat. »

Vers. 9. Christus lux vera. Primo.

9. ERAT (alia a Joanne, puta ipse Christus) LUX VERA, QUÆ ILLUMINAT OMNEM HOMINEM VENIENTEM IN HUNC MUNDUM. — Quæres, cur Christus dicitur « lux vera, » vel, ut Græca nervosius habent, τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν, id est *illa lux illa vera?* Respondeo: *Primo,* quia Verbum est prima, increata, naturalis et per essentiam lux; Joannes vero Baptista et cæteri Sancti sunt lux per Verbi communicationem et participationem duntaxat, quia omnes lumen fidei et gratiæ emendicant a Christo, ceu luna et planetæ a sole: quare si cum Christo comparentur, quia in infinitum ab ejus claritate superantur, non merentur nomen lucis. Christus ergo solus lux est, et solus lucis nomen meretur; sicut Dei nomen est *Jehova*, sive *qui est*, quia ipse est verum, essentiale, æternum et immensum ens, cætera vero omnia ab eo particulam entitatis hauriunt: quare, respectu Dei, habent esse adeo imperfectum et diminutum, ut potius non esse, quam esse videantur; sunt enim quasi umbra entis quaquaversum immensi, quod est Deus, qui proinde solus verum est ens, sive ὁ ὤν, uti dixi *Exodi* III, 14. Unde hic, cap. VII, 28, Christus ait: « Est verus (Deus Pater) qui misit me. »

Secundo.

Secundo, Christus est vera lux mundi, quia ejus doctrina et fides opposita est falsis doctrinis et erroribus Gentilium plilosophorum, Saracenorum, hæreticorum, atheorum, etc. « Vera » enim « lux » est mera, pura, sincera, clara, genuina, quæ nil habet ficti, nil obscuritatis, nil umbræ, nil diminutæ lucis.

Tertio.

Tertio, quia Christus longe verius et perfectius nos illuminat, quam omnis lux corporea, ut ab ea metaphora ducatur, in qua proinde lux spiritualis dicitur mereri sola nomen lucis, lux vero corporea ejus duntaxat esse velut umbra. Simili modo et sensu ait Christus cap. XV, 1: « Ego sum vitis vera, » ac, cap. VI, 55, vocat se verum panem. Sic alibi sæpe verum vocatur id quod perfectum est, eminens et excellens.

Quarto.

Quarto, Christus est lux vera, quia latissime et plenissime quaquaversum lumen suum diffundit: unde ubique ipse est vera lux; nam, ut explicans, subdit Joannes: « illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. » Omnes enim fideles et Sancti, quanticumque et quotquot fuerunt a principio mundi, sunt et erunt, omne suum fidei et gratiæ lumen hauserunt, hauriunt et haurient a Christo. Joannes vero Baptista lux fuit Judææ duntaxat, qui est angulus terræ, idque tempore Herodis tantum. Simile est de cæteris Sanctis.

Denique Joannes et cæteri exterius tantum, sonora voce auditores suos docuerunt, mentem vero per se et immediate illustrare non potuerunt; utrumque autem facit Christus. Vox enim ferit aures duntaxat, sed Christus sua gratia mentem ferit et illuminat: unde ipse solus dicitur « illuminare omnem hominem. »

Hac de causa Christus passim a Joanne vocatur « veritas; » ut cum Christus ait, cap. XIV: « Ego sum via, veritas et vita. » In Christo enim fuit omnis veritas, illaque quadruplex; scilicet veritas entis, veritas mentis, veritas oris, veritas operis.

Latet in occulto veritas: sic vera deitas latebat occulta in humanitate Christi. Eadem tamen semper latere non potest. Nam, ut ait Cicero *pro Cœlio*: « O magna vis veritatis, quæ contra hominum ingenia, calliditatem, solertiam, contraque fictas omnium insidias, facile se per seipsam defendat. » Hinc veritas premi potest, opprimi non potest; perinde ut sol nubibus tectus latet, sed mox radiorum suorum vi nubes dissipat, et clarus effulget, sic et veritas, sic et Christus.

Veritatis etymon.

Quocirca veritas græce dicitur ἀλήθεια, ab α privativo, et λήθη, id est oblivio, quod oblivionem arceat, quodque in eam nulla cadat oblivio, nullus error, nulla falsitas. Hanc haurimus a Christo, « tanquam a Patre luminum; apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, » *Jacobi* I, 17.

Et verbi.

Porro magna est affinitas verbi et veri sive veritatis. Unde, licet nonnulli apud Augustinum, lib. *De Princip. Dialec.*, cap. VI, « verbum » derivent a verberando, vel verberatu, ut verbum sit verber, eo quod verberato lingua intra palatum aere, formatur verbum: melius tamen Varro, et ex eo S. Augustinus, lib. XV *De Trin.*, cap. XI, *verbum* a vero et veritate deducunt, eo quod verbum sit vera cogitationis et rei cogitatæ intellectæque imago. « Quando ergo quod est in notitia, hoc est in verbo, ait S. Augustinus, tunc est verum verbum et veritas; » hoc autem semper est in Verbo hoc divino: nam humanum sæpe fallit et fallitur.

ILLUMINAT OMNEM HOMINEM, — quantum in ipso est: unde qui non illuminantur, sibi tribuant culpam, quia lumen fidei et gratiæ a Christo oblatum recipere nolunt; sicut sol illuminat omnes qui in domo sunt, quantum est ex parte sua; sed si quis fenestram claudat, impediet ne sol illum illuminet: hæc ipsius erit culpa, non solis; alludit enim ad solem, qui totum mundum illuminat. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius. Et patet ex præced. Idem enim dicit cum eo quod dixit, vers. 5: « Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt. » Loquitur de lumine supernaturali et gratiæ, licet S. Cyrillus explicet de lumine naturali rationis. Deus enim dedit cuique homini lumen rationis, ut per illud sciat quid bonum sit, quid malum; quid amplectendum, quid fugiendum.

Christus illuminat omnes. Primo.

Porro, S. Augustinus arctius hæc accipit: nam ut contra Pelagianos doceat non omnibus hominibus dari gratiam, scilicet congruam et efficacem, quæ eos convertat, justificet et beet; hac de causa τὸ « omnem hominem » sic *primo*, ex-

ponit, ex omni hominum genere aliquos illuminat, v. g. aliquos ex Indis, aliquos ex Persis, aliquos ex Afris, aliquos ex viris, aliquos ex feminis, aliquos ex pueris, etc., ut sit distributio, non pro singulis generum, sed pro generibus singulorum, ut vocant Logici.

Secundo. *Secundo*, sic exponit, *q. d.* Omnis homo qui illuminatur, a Christo illuminatur ; « quia nisi ab ipso nullus illuminatur, » ait S. Augustinus, *Enchir.* CIII, et lib. I *De Pec. mer.*, cap. XXV. Sic vulgo dicimus : Hic Magister docet omnes pueros hujus civitatis, scilicet eos qui doceri volunt ; *q. d.* Nullus est qui doceat in hac urbe, nisi hic magister ; quare qui doceri vult, hunc adeat oportet. Simili modo S. Augustinus exponit illud I *Timoth.* II, 4 : « Deus vult omnes homines salvos fieri. » Vide ibi dicta.

VENIENTEM IN HUNC MUNDUM, — id est nascentem in hoc mundo : est hebraismus ; sic enim solent Hebræi hominem, vel hominis nativitatem describere. Græcum ἐρχόμενον, verti potest *veniens*, scilicet lux, *q. d.* Lux veniens in hunc mundum, id est Christus nascens in mundo, quantum est ex se, illuminat omnem hominem. Ita S. Augustinus, lib. I *De Pec. mer.*, cap. XXV. Simili enim modo de Christo dicitur cap. III, vers. 19 : « Lux venit in mundum. » Et cap. XII, vers. 46 : « Ego lux in mundum veni. » Verum Interpretes fere omnes Græci et Latini vertunt *venientem*, in accusativo.

Vers. 10. 10. IN MUNDO ERAT, ET MUNDUS PER IPSUM FACTUS EST, ET MUNDUS EUM NON COGNOVIT. — « In mundo erat, » scilicet Verbum, sive Filius Dei ; hic enim qua Deus, ab initio mundi erat in eo per essentiam, præsentiam et potentiam, atque per vim suam et providentiam mundi conservatricem et gubernatricem, juxta illud Pauli, *Act.* XVII, 27 : « Non longe est ab unoquoque nostrum ; nam in ipso vivimus, et movemur, et sumus. » Ita S. Chrysostomus, S. Augustinus cæterique Græci et Latini. Aliter Maldonatus : Verbum, inquit, in mundo erat per humanitatem assumptam, postquam per incarnationem factum est caro. Verum de incarnatione aget vers. seq.

ET MUNDUS PER IPSUM FACTUS EST. — Τὸ *et* accipitur pro *quinimo*, aut nervosius pro *quia*, ut sit causale, *q. d.* Ideo Verbum erat in mundo, quia, per ipsum mundus creatus est, conservatur et subsistit. Verbum enim est quasi basis, imo quasi anima mundi, uti censuit quoque, gentilis licet, Plato. Sapienter Philo : « Creatori, ait, proprium est benefacere ; creaturæ, gratias agere. » Verum ipsa sui officii sæpe obliviscitur, Deus nunquam, imo in ingratos quoque beneficus est.

ET MUNDUS EUM NON COGNOVIT. — Est hellenismus ; græcizat enim Interpres, quia vertit *eum*, scilicet λόγον, id est Verbum ; λόγος enim Græcis est masculini generis ; cum alioqui latine dicendum fuisset *illud*, scilicet Verbum. Simile est *Hebr.* IX, 2 et alibi, ut ibidem annotavi. Inculcat Joannes ingratitudinem mundi, quod suum auctorem, quem semper habet præsentem, et a quo creatus est et conservatur, puta Verbum, sive Filium Dei, non cognoverit.

Porro, ludit in voce *mundus*. Primo enim proprie mundum accipit pro toto universo et omnibus quæ in eo sunt, hæc enim omnia a Verbo sunt facta. Cum ergo subdit : « Et mundus eum non cognovit, » per mundum intelligit incolas mundi, puta homines mundo deditos et divina non sapientes ; hi enim non cognoverunt suum auctorem, puta Verbum, sive Filium Dei. Ita S. Augustinus, S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius.

Nota hic, ex mundi opificio, naturaliter posse cognosci Deum unum in essentia, non autem trinum in personis, ac consequenter ex eo non posse cognosci Verbum, qua Verbum. Culpat ergo mundum, id est mundanos homines Joannes, quod Verbum, non qua Verbum, sed qua Deum mundi creatorem, ex mundi fabrica, quasi ex ungue leonem et ex pictura Apellem non cognoverint. Et sic respondetur rationi Maldonati, qui ex hisce verbis contendit Joannem loqui hic de Verbi incarnatione, *q. d.* Mundani non cognoverunt Verbum incarnatum, scilicet Jesum esse Deum Deique Filium ; nam iidem cognoverunt ex mundi fabrica deitatem, sive unum Deum mundi opificem. Hæc Maldonatus. Sed respondetur eos non cognovisse Verbum, ut Verbum, sive personam Filii, ut dixi : quinimo multi ex mundi fabrica non cognoverunt Deum ejus fabricatorem. Fateor nonnullos, ut Patriarchas et Prophetas, cognovisse Verbum, sive Dei Filium, de eoque prophetasse. Verum hi illud cognoverunt ex peculiari Dei revelatione, non ex fabrica mundi. Deplorat ergo Joannes humanæ infirmitatis, post lapsum in peccatum, cæcitatem et ignorantiam, quod cum fide amiserit cognitionem sui Creatoris et Salvatoris, puta Verbi, sive Filii Dei.

11. IN PROPRIA VENIT, ET SUI EUM NON RECEPERUNT. Vers. 11. — Arabicus, *ad proprios venit, et proprii eum non receperunt*. Unde per « propria » vel « proprios, » S. Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius accipiunt Judæos ; hi enim erant populus Deo proprius Deique cultui et Ecclesiæ dicatus (1). Melius iidem per « propria et proprios » accipiunt totum mundum omnesque homines mundi incolas. Idem enim dicit Joannes, aliisque verbis more suo repetit et inculcat cum eo quod paulo ante dixit : « In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. » Audi S. Cyrillum in *Conc. Ephes.* : « Venit Unigenitus ad proprios, et præcipue ad Israelitas, simul atque carne sumpta factus est homo. »

(1) Ita et Patritius, op. cit. lib. III, dissert. VIII, n. 29, qui optimis sane argumentis suam interpretationem obfirmat.

ET SUI. — Non omnes, sed multi : nam nonnulli Jesum ut Christum receperunt, sicut duodecim apostoli, 72 discipuli et alii usque ad 500, I *Cor.* XV, 6; sed hi præ reliquis Judæis, qui eum non receperunt, fuere pauci : quæ sane fuit magna Judæorum ingratitudo et malitia, Christi vero mortificatio, contemptus et humiliatio non exigua; Dei autem consilium admirabile et judicium inscrutabile, ut per Judæorum repulsam, Evangelium ab Apostolis transferatur ad Gentes toto orbe diffusas, uti docet Apostolus, *Rom.* XI (1).

Vers. 12. 12. QUOTQUOT AUTEM RECEPERUNT EUM, DEDIT EIS POTESTATEM FILIOS DEI FIERI, HIS QUI CREDUNT IN NOMINE EJUS, — id est in nomen ejus, hoc est in eum; nomen enim Christi ejus personam significat. Pronomen *qui* refert non ad filios Dei, sed ad *quotquot*. Patet ex Græco οἱ, quod cum sit masculinum, nequit referri ad neutrum τέκνα, id est *filios*, sed ad ὅσοι, id est *quotquot*. Sensus est, *q. d.* Quotquot Christum receperunt, puta omnibus his qui credunt in nomen ejus, ejusque fidei et legi obediunt, dedit potestatem filios Dei fieri. Sic explicat S. Joannes, *epist.* I, cap. V, 1 : « Omnis, inquit, qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est. »

POTESTATEM. — Græce ἐξουσίαν, id est dignitatem, potestatem, facultatem, libertatem et jus; ut scilicet hoc ipso, quo Christum fide et fidei Sacramento, id est baptismo, aut certe fide per charitatem formata, quæ votum, sive desiderium baptismi includit, recipiunt; simul quidem tempore sed posterius natura justificentur, fiantque et sint (Græcum enim γενέσθαι et fieri et esse significat) filii Dei adoptivi per participationem et gratiam, sicut ipse Christus Filius est Dei naturalis per suam hypostasin divinam.

Quocirca Clemens Alexandrinus, *Adhort. ad Gentes*, ait Christum sua incarnatione terram in cœlum mutasse, ac ex hominibus angelos imo deos fecisse, ideoque ipsum pulchrum esse aurigam, qui currum, sive bigam fidelium, puta Judæorum et Gentium, agat in cœlum dirigatque ad beatam immortalitatem.

Igitur vox ἐξουσία significat tum dignitatem filiationis divinæ, tum libertatem arbitrii nostri, ad eam libere per fidem capessendam. Non enim ait : Fecit illos filios Dei, sed : Dedit potestatem, id est liberam facultatem, filios Dei fieri; si videlicet libere illi credere et obedire velint. Negat hoc Calvinus et Beza; sed asserit S. Augustinus, *De Spiritu et littera*, cap. XXXI : « quia hanc, inquit, dicimus potestatem, ubi voluntati adjacet facultas faciendi. Unde hoc quisque in potestate habere dicitur, quod si vult facit, si vult non facit. » Idem asserit S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Beda et alii passim. Audi S. Chrysostomum : « Quemadmodum ignis, si metallorum terram attigerit, eam quamprimum aurum reddit; sic et longe magis pro luteis aureos eos baptisma facit, quos abluerit, cum Spiritus Sanctus tanquam ignis illa ipsa hora animas nostras ingrediatur, et terrena absumpta similitudine, cœlestem illam novam et claram, tanquam ex fornace fulgentem referat. Et cur non dixit : Fecit eos filios Dei fieri? ut ostenderet multa nobis opus esse diligentia, ut adoptionis nobis per baptisma impressam imaginem puram servemus atque intactam. Præterea quod nemo hanc nobis potest auferre potestatem, nisi primum nobis ipsis abstulerimus. » Et paulo post : « Simul autem declarare voluit gratiam non temere, neque sine labore nostro in nos infundi, sed cum ipsi volumus, cum eam inquirimus; in nostra enim potestate est filios Dei fieri. Quippe, nisi primum ad eam accipiendam promptum animum exhibeamus, neque divinum ad nos munus accedit, neque quidquam in nobis operatur. Ubique igitur non violentum, non coactum, sed voluntarium penitus et liberum nobis ostendit arbitrium. »

Dices : Fides, æque ac filiatio Dei est donum Dei, ergo illud non est positum in arbitrio hominis. Respondeo negando sequelam : Deus enim fidem, spem, charitatem reliquasque virtutes et dona sua hominibus non indit invitis, vel incogitantibus, sed cogitantibus, volentibus, consentientibus et cooperantibus libere. Hoc est enim quod ait hic S. Joannes, Deum dedisse potestatem filios Dei fieri his qui libere Christum per fidem et obedientiam receperunt, exclusis iis qui eum recipere noluerunt. « Datur potestas ut filii Dei fiant, qui credunt in eum, cum hoc ipsum datur ut credant in eum, » ait S. Augustinus, lib. I *Contra 2 epist. Pelag.*, cap. III. Datur autem hoc a Deo, cum Deus ita per gratiam suam illuminat et movet mentem hominis, ut ipsa libere consentiat et credat.

FILIOS DEI FIERI. — Quomodo id fiat, et quanta hujus filiationis sit dignitas, utilitas, hæreditas, fuse ostendi *Osee* I, 10, ad illa : « Dicetur eis, filii Dei viventis. » Unde Cyrillus : « Ascendamus, inquit, ad supernaturalem dignitatem per Christum; non tamen ut proprie sicut ille, sed ut similitudine illius per gratiam filii Dei simus. Alia est enim naturæ ratio, alia adoptionis. »

Vers. 13. 13. QUI NON EX SANGUINIBUS, NEQUE EX VOLUNTATE (Arabicus, *appetitu*) CARNIS, NEQUE EX VOLUNTATE VIRI, SED EX DEO NATI SUNT. — S. Joannes hic ponit antithesim humanæ generationis et divinæ, ut hujus præ illa præstantiam demonstret. Igitur ut vilitatem humanæ per exaggerationem ostendat, asserit *primo*, eam fieri « ex sanguinibus, » id est ex sanguine (est hebraismus) tum menstruo mulieris, ex quo coagulato formatur fœtus; tum

(1) Versibus 5, 10 et 11 Joannes edicit quæ omni hominum generi divinum Verbum præstiterit, quam vero homines indignas beneficio vices rependerint. Quorum mentio ter intra paucos versus repetita prodit manifesto Christi discipulum præceptoris sui amantissimum, qui monstruosum hunc hominum stuporem, probrosumque adeo ingrati animi crimen satis nequeat mirari.

seminali viri; viri enim semen, quia sanguinei alimenti est residuum, vocatur sanguis.

Voluntas carnis, quid?

Secundo, asserit eam esse et fieri « ex voluntate, » id est concupiscentia (sic enim sumitur voluntas *Isaiæ* LVIII, 3, *Ephes.* II, 3 et alibi) « carnis : » quod alibi dicitur esse ex carne et sanguine, in quo consistit voluntas, id est concupiscentia viri, sub quo pari ratione feminam accipe. Explicat enim quæ sit voluntas carnis, per « voluntatem viri, » *q. d.* Voluntas, id est appetitus et concupiscentia carnis, est voluntas, id est concupiscentia viri et feminæ in actu generationis; hunc enim vult et appetit carnalis appetitus et concupiscentia.

Ex adverso divina generatio filiorum Dei non ex sanguinibus, nec ex voluntate et concupiscentia carnis et viri, uti et filiorum hominum, sed est « ex Deo, » id est ex Dei voluntate, prædestinatione, electione, charitate. Rursum « ex Deo, » id est ex Dei spiritu et gratia, per quam mens hominis, antea carnalis, regeneratur et justificatur, itaque homo fit spiritualis, justus, sanctus, amicus, imo filius Dei. Denique « ex Deo, » quia in hac hominis justificatione et regeneratione, Deus non tantum dat ei suam gratiam, spiritum et charitatem cæterasque virtutes, sed et seipsum, ut homo justificatus vere et proprie habeat in mente inhabitantem ipsi similem Spiritum, imo totam S. Trinitatem, ideoque fiat divinus, imo filius et hæres Dei, ac cohæres Christi, uti fuse ostendi *Osee* I, 10.

Aliter S. Augustinus hic, *tract.* 2, explicat τὸ « ex voluntate carnis. » « Carnem, ait, pro femina posuit, quia de costa cum facta esset, Adam dixit : Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Et Apostolus ait : Qui diligit uxorem suam, seipsum diligit; nemo enim unquam carnem suam odio habet. Ponitur ergo caro pro uxore, quomodo et aliquando spiritus pro marito. Quare? Quia ille regit, hæc regitur; ille imperare debet, ista servire : nam ubi caro imperat, et spiritus servit, perversa domus est. »

Vers. 14.

14. ET VERBUM CARO FACTUM EST, ET HABITAVIT IN NOBIS. — Sic ad Verbum habent Syrus, Persicus, Ægyptius et Æthiopicus; Arabicus vero, *et Verbum,* inquit, *factum est corpus.* « Caro » ergo hic est corpus humanum, indeque homo. Hinc Appollinaris hæresiarcha negabat Verbum assumpsisse animam humanam et mentem; ejus enim loco asserebat esse mentem Verbi divini, ipsamque ejus divinitatem. Ita refert S. Augustinus, *hæresi* 55. Verum hæc est hæresis; fides enim docet Verbum assumpsisse, uti veram carnem humanam, sic et veram animam rationalem, ac proinde habere duas naturas integras et impermixtas, scilicet divinam et humanam, ac consequenter habere duas voluntates et duplicem mentem, divinam et humanam; ita ut hæ duæ naturæ, cum suis potentiis, subsistant in unica persona Verbi, in qua persona facta est hæc unio, non autem in natura, ut contra Nestorium definit Concilium Ephesinum, et contra Eutychetem Concilium Chalcedonense.

Apollinaris hæresiarcha asserebat non aliam esse Christi animam quam ipsam Verbi divinitatem.

Incarnationis series.

Effectus Primus.

Ex hac autem unitate personæ sequitur *primo,* ut Theologi docent, communicatio idiomatum utriusque naturæ, ut in Christo quidquid competit humanitati et homini, id ipsum dicatur et prædicetur de divinitate et Deo, ac vice versa, v. g. vere dicimus hunc hominem (Jesum) esse Deum, esse omnipotentem, esse creatorem, fuisse ab æterno, atque vice versa Deum, sive Filium Dei, vere esse passum, crucifixum, mortuum : quia scilicet una eademque persona divina est in Christo Deo et homine, qui hæc omnia subiit, licet secundum duas et diversas naturas; actiones enim et passiones sunt suppositorum, sive personarum, in quacumque natura illæ subsistant. Audi S. Augustinum, in Dialogo 65, Quæst. *ad Orosium,* quæst. IV : « Verbum caro factum est, non carne mutatum, ut non desisteret esse quod erat, sed cœperit esse quod non erat. Assumpsit enim carnem, non se convertit in carnem. Carnem istam a parte totum hominem intelligimus, id est carnem et animam rationalem. Et sicut primus homo et carne et anima mortuus fuerat, ita etiam oportuit, ut per mediatorem Dei et hominum, hominem Jesum Christum, et carne et anima vivificaretur. »

Secundus.

Sequitur *secundo,* quod « Verbum factum est caro, » non eo modo quo aqua fit vinum, dum mutatur et convertitur in vinum; aut sicut cibus fit caro nostra, dum in eam convertitur; nec rursum eo modo, quo aurum fit statua, scilicet accedente ad auri materiam forma accidentaria statuæ, sed simili modo, quo anima et caro juncta fiunt unus homo. Ita S. Athanasius in *Symbolo :* « Unus, inquit, non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. » Sed homo unus est essentialiter; Christus vero unus est personaliter. Aut eo modo, quo homo accedente veste fit vestitus. Scilicet ut Verbo accesserit nova substantia, quasi vestis, sed substantialis, non accidentalis; substantia enim carnis et naturæ vestivit se Filius Dei, eamque substantialiter in eadem hypostasi Verbi sibi copulavit intimeque univit.

« Caro » ergo hic, uti et passim in Scriptura, per synecdochen Hebræis familiarem, significat totum hominem; *q. d.* « Verbum factum est caro, » id est, Filius Dei factus est homo. Simili modo potuisset S. Joannes dicere : « Verbum Dei factum est anima, » id est, homo animatus et vivus : maluit tamen dicere *caro* potius quam *anima,* ut ostenderet quantum Dei benignitas, nostri amore, pro nobis sese exinanierit; scilicet quod Deus factus sit caro vilissima et infima, ut nos ex carne per concupiscentiam et peccatum corruptissima, fieremus quasi dii et filii Dei, ipsique Deo consanguinei. Ita S. Cyrillus, S. Chryso-

stomus et alii. « Carnem, ait S. Cyrillus, epist. 8 *ad Nestorium*, animatam anima rationali uniens Verbum sibi secundum substantiam, ineffabiliter factus est homo. »

Symbolice Glossa : Verbum, inquit, factum est caro, quasi mutatum in lac propter parvulos, ut eorum fieret cibus, præsertim in Eucharistia. Nunc singula verba ad incudem revocemus, et penitius expandamus.

ET. — Hæc vocula nectit hanc sententiam præcedentibus, partim historice, partim causaliter. Historice, *q. d.* Verbum illud æternum, cujus generationem divinam enarravi, quodque dixi fuisse apud Deum, imo fuisse Deum ipsum, per quem omnia facta et creata sunt, ideoque ipsum fuisse esseque vitam rerum omnium; hoc Verbum, inquam, in tempore a Deo statuto factum est caro, dum in B. Virgine carnem nostram assumpsit, et nono post mense ex ea natum est, ac Jesu nomen accepit; ut τὸ *et* capiatur pro *idcirco, ideo, hac de causa; q. d.* Verbum factum est caro, id est, Filius Dei factus est homo, hac de causa, ut filios hominum ex sanguinibus et carne in peccato natos expiaret, et filios Dei efficeret, uti præcessit. Unde S. Augustinus : « Ne miraremur et horreremus tantam gratiam, et nobis incredibile videretur homines ex Deo nasci, quasi securitatem faciens hoc dixit, » *q. d.* Quid miraris homines ex Deo nasci? attende ipsum Deum ex hominibus natum. Et S. Chrysostomus : « Factus est, inquit, filius hominis dilectissimus Filius Dei, ut filios hominum faceret filios Dei. »

VERBUM. — Græce ὁ λόγος, id est illud Verbum, scilicet æternum et divinum, de quo huc usque fuit sermo : Verbum, inquam, manens Verbum, manens in sua deitate, hypostasi, majestate et gloria divina, factum est caro, id est homo, hoc est assumpsit et induit humanam naturam. Unde S. Athanasius, epist. *ad Epictetum*, dat simile illud, *Galat.* III : « Christus pro nobis factus est maledictum : Sicut enim Christus dicitur maledictum, non quod ipse maledictum factus sit, sed quod pro nobis maledictum (id est crucem quæ a Judæis habebatur maledicta et execrabilis) suscepit; ita non quod ipse conversus sit in carnem, sed quod carnem pro nobis susceperit, dicitur factus caro. »

Eadem maledicti similitudine exponunt τὸ « Verbum caro factum est, » S. Gregorius Nazianzenus, epist. *ad Cledonium;* S. Ambrosius, S. Flavianus, Patriarcha Antiochenus (cujus verba sunt : « Verbum caro factum est, non quod in carnem mutatum sit, neque quod Deus esse destitit, sed quod Dei consilio et dispositione carnem assumpsit »); S. Ignatius, S. Irenæus, S. Hippolytus, S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Gregorius Nyssenus, Amphilochus et alii, quorum verba recitat Theodoretus, dialogo cui titulus : *Immutabilis*, ubi confutat Eutychianos illos, qui dicebant Verbum incarnatione mutatum esse et transformatum in carnem. Alios vero, qui dicebant carnem mutatam esse in Verbum, ac Verbum absorpsisse, sive absumpsisse carnem, sicut mare sorbet rivulum in se influentem, confutat Dialogo 2, cui titulus : *Inconfusus.* Tertios denique, qui dicebant deitatem in Christo esse passam et crucifixam, confutat Dialogo 3, cui titulus : *Impassibilis.*

Denique audi S. Cyrillum, in *Concilio Ephesino :* « Nomine carnis intelligi debet totus homo, ut cum dicitur : Videbit omnis caro salutare Dei. Et : Non adhæsi carni et sanguini, *Galat.* I. Atque eodem quoque modo nonnunquam accipitur anima, ut : In septuaginta quinque animabus descenderunt patres in Ægyptum, *Act.* VII. Non enim dixerunt quod nuda et sine carne anima in Ægyptum descenderint. Quoties igitur audiemus carnem factum esse Verbum, hominem intelligamus ex anima et corpore factum. » Idem alibi hoc repetit additque : « Non secundum translationem, vel conversionem, vel commutationem, transformatione facta in carnis naturam, neque habens temperationem, vel commixtionem, vel consubstantiationem, » etc. Idem habet Concilium Toletanum XV, quod celebratum est æra 726, qui fuit annus Christi 688. Anni enim Christi sequuntur æram Hispanicam annis 38.

Æram Hispanicam annis 38 sequuntur anni Christi.

CARO, — id est homo. Opponit Verbo carnem, quasi summo imum, beato miserum, glorioso vilissimum, infirmissimum et spurcissimum. Quid enim miserius, vilius, infirmius, spurcius carne humana? quæ longe infirmior, miserior, spurcior est carne asinina, bovina, equina et cæterorum animalium; et tamen ad carnem talem demittere sese dignatum est Verbum Dei, nostri amore. Hæc est ejus φιλανθρωπία et amoris extasis, quam celebrat Apostolus, epist. *ad Titum,* cap. III, 4. Audi S. Bernardum, serm. 3 *de Nativit.* : « Verbum caro factum est, caro infirma, caro infantilis, caro tenera, caro impotens; omnis operis, omnis laboris impatiens. » Et mox : « Dum esset in principio apud Deum, lucem habitabat inaccessibilem, et non erat qui caperet illud. Quis enim investigavit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit? Carnalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei; sed jam capiat et carnalis, quia Verbum factum est caro. Si nihil præter carnem novit audire, ecce Verbum caro factum est; audiat illud vel in carne. O homo, in carne tibi exhibetur sapientia illa quondam occulta; ecce jam trahitur de occultis, et ipsis sese ingerit sensibus carnis tuæ. Carnaliter (ut jam dixerim) prædicatur tibi : Fuge voluptatem, quia posita est mors secus introitum delectationis. »

Carnis humanæ vilitas.

Verbum ergo factum est caro, id est homo, dum hominem assumpsit, hominem, inquam, existentem, sed non subsistentem. Naturam enim hominis existentem assumpsit, at non personam hominis; nec enim Verbi persona facta est persona hominis, quia hoc est impossibile. Verbum

ergo assumens essentiam et existentiam hominis, non assumpsit ejus subsistentiam, sed essentiam et existentiam hominis : eo ipso temporis instanti, quo a Spiritu Sancto formata et facta est, præveniens ne per se subsisteret velut persona, eamdem sibi in unitate personæ suæ divinæ conjunxit fecitque ut in eadem subsisteret. Quare humanitas Christi non in se, sed in persona Verbi subsistit.

Qua ratione Verbum caro factum?

FACTUM EST. — Non quod Verbum mutatum sit in carnem, uti volebat Apollinaris, teste S. Augustino, *hæresi* 55; nec vice versa, quod caro mutata sit in Verbum, quia, ut ait S. Chrysostomus, « longe ab illa immortali natura est transmutatio; » qui enim caro fiat Deus, id est quomodo creatura fiat creator? Nec *tertio*, quod ex carne et Verbo, ceu duabus partibus conflata sit tertia natura, sicut ex carne et anima conflatur et componitur homo, uti volebat Eutyches, cujus error damnatus est in Concilio Chalcedonensi. Nec *quarto*, quod Verbum factum sit caro, id est homo subsistens, quasi non solum naturam, sed et personam assumpserit, uti volebat Nestorius, quasi « invento homine virtutibus prædito, illi se adjunxerit Verbum, » ait Theophylactus, sicut Prophetis se adjungit Spiritus Sanctus, Tobiæ Raphael angelus, et sagis magisque dæmon; sed quod carnem, id est naturam hominis, suæ hypostasi univerit feceritque ut in eadem subsisteret, homo Jesus, in qua subsistebat Deus Verbum, sive Deus Filius. Porro, Verbum non per imaginationem vel apparentiam et phantasmata duntaxat, ut volebant Manichæi, sed reipsa et in rei veritate, « factum est caro, » id est homo : factum, inquam, non a se solo, sed a tota S. Trinitate; tota enim S. Trinitas fuit causa efficiens incarnationis Verbi, sed ita, ut ipse non ad Patrem et Spiritum Sanctum, sed ad solum Verbum, sive Filium, hypostatice terminaretur, solusque Filius fieret homo. « Solum enim Verbum carnem ipsa Trinitas fecit, » ait S. Fulgentius, lib. *De fide ad Petrum*, cap. II.

Verbum ergo carne vestitum, fuit quasi sol nube vestitus, aut sicut ignis ferrum sibi uniens et igniens, aut sicut ignitus carbo, ait S. Cyrillus. Unde ejus typus et symbolum est carbunculus, ut dixi *Apoc.* XXI, 29. Rursum fuit sicut margarita in concha, sicut fulgur in nube, sicut aurum in fornace, sicut angelus in corpore. Insuper S. Augustinus, lib. XV *De Trinit.*, cap. XI : « Sicut verbum, ait, nostrum vox fit, nec mutatur in vocem, ita Dei Verbum caro factum est, non mutatum in carnem. » Et gesta *Concilii Ephesini* : « Ut cum sermo induerit litteras et elementa, visibilis fit et tractabilis; sic Verbum Dei tractabile invenitur. »

Plura de Verbi incarnatione dixi in epist. I S. *Joan.*, cap. XI, ad illa : « Et manus nostræ contrectaverunt, » ubi expendi quatuor tanti Sacramenti circumstantias, scilicet, quis, quid, cur, cui, Verbum factum sit caro; ac inter alia ostendi id factum esse hoc fine et fructu nostro, ut Verbum quod antea qua Deus erat pater noster, per humanitatem assumptam fieret quasi mater nostra, itaque diceretur et revera esset πατρμήτωρ, id est, *patrimater*. Addidique ex Damasceno, Deum assumpsisse hominem, ut per eum totum mundum sibi uniret et quasi deificaret; homo enim est microcosmus, sive totius mundi summa et compendium.

ET HABITAVIT IN NOBIS. — Græce ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, hoc est, tentorium vel tabernaculum fixit in nobis, id est inter nos, ad modicum tempus, quasi hospes et peregrinus in terra aliena; erat enim ipse civis, incola et dominus cœli ac paradisi, juxta illud *Jerem.* XIV, 8 : « Quare quasi colonus futurus est in terra, et quasi viator declinans ad manendum? » Vide ibi dicta. Christus ergo sui exemplo voluit docere Christianis terram esse quasi hospitium, patriam vero esse cœlum, ad quod proinde, contemptis rebus terrenis, tota mente et nisu contendere debent : hac de causa homo factus, inter homines in terra quasi peregrinus versatus est, cum eis familiariter colloquens, conversans, et docens terrena relinquere et ambire cœlestia, juxta illud *Baruch*, III, 38 : « Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est. »

Paulo aliter S. Chrysostomus et Cyrillus : « In nobis, » inquiunt, id est in natura nostra, puta in humanitate quam assumpsit, ut nos redimeret (1). Causam dat S. Chrysostomus : « Deus Verbum, inquit, sibi sanctum templum construxit, ac per illud ex cœlis deductam agendæ vitæ rationem ad vitam nostram introduxit. » Citat et laudat hæc S. Chrysostomi verba Theodoretus, Dialogo *Immutabilis*. Causa ergo fuit hæc, ut cœlestem vivendi rationem e cœlis afferret, illamque homines doceret.

ET VIDIMUS GLORIAM EJUS (2). — Græce ἐθεασάμεθα, id est spectavimus, quasi in theatro mirum novumque spectaculum, ut scilicet Verbum carne velatum, in ea gloriam deitatis suæ ostenderet, per miracula, per virtutes heroicas, per sapientiam et doctrinam divinam, etc. Sic Apostolus ait, I *Corinth.* IV, 9 : « Spectaculum (Græce, *theatrum*)

(1) Hæc sunt Chrysostomi verba : « Subdit enim : et ἐσκήνωσεν in nobis, ac si diceret : nihil absurdum suspiceris ex hoc dicto *factum est*. Non enim immutabilis naturæ mutationem, sed σκήνωσιν καὶ κατοίκησιν dixi, τὸ δὲ σκηνοῦν non idem est τῇ σκηνῇ, sed aliud; aliud enim in alio σκηνοῖ, nec aliter esse potest σκήνωσις, nihil enim in se ipso habitat. Aliud autem dixi secundum essentiam. Nam unione et conjunctione unum est Deus, Verbum et caro, sine ulla confusione aut essentiarum exinanitione, sed per unionem ineffabilem inexplicabilemque. Quomodo autem id fiat, ne quæras; factum est enim, ut ipse novit, » hom. 11 *in Joan.*

(2) « Et vidimus gloriam..... et veritatis » παρένθετα sunt ac separatim legenda. Græcum ἐθεασάμεθα, pro quo positum est in hoc loco latinum *vidimus*, non quocumque modo videre significat, sed *studiose spectare, contemplari*, idque etiam ut adnotavit Kuinoel, *cum voluptate et admiratione*.

facti sumus mundo, angelis et hominibus. » Audi S. Augustinum : « Nativitate ista collyrium fecit, unde tergerentur oculi cordis nostri : ejus gloriam nemo posset videre, nisi carnis humilitate sanaretur : caro te obcæcaverat, caro te sanat; sic venit medicus ut de carne vitia carnis exstingueret. »

GLORIAM QUASI UNIGENITI A PATRE. — Arabicus, *quasi unici qui est a Patre.* Sensus est, *q. d.* Vidimus Christi gloriam, talem et tantam, qualis et quanta decebat unigenitum, vel quæ ostenderet eum esse unigenitum Dei Filium : cui scilicet, ut ait S. Basilius, Deus Pater omnem gloriam, omnem substantiam dedit sicut solent parentes filiis suis unigenitis relinquere omnem suam hæreditatem. Hanc Christi gloriam vidit S. Joannes cum sociis, in transfiguratione in monte Tabor, in gloriosa ejus resurrectione, in ascensione in cœlum, in missione Spiritus Sancti, in cœlesti et divina ejus doctrina, vita et miraculis. Ergo vox *quasi* non similitudinem, sed veritatem denotat. Ita S. Chrysostomus : « Verbum *quasi*, inquit, hoc in loco non similitudinis est, neque parabola, sed confirmationis et definitionis certissimæ; *q. d.* Vidimus gloriam, qualem deceat, et credibile sit habere unigenitum et dilectissimum omnium, regis Dei Filium. » Et Theophylactus : « Spectavimus gloriam, non talem qualem habebat Moyses, vel cum qua gloria Cherubim et Seraphim Prophetæ apparuerunt; sed talem gloriam, qualem decuit esse unigeniti a Patre, quæ illi naturaliter inest. Nam *velut*, hic non similitudinis, sed confirmationis et determinationis indubitatæ verbum est. » Et Euthymius : « Gloriam, non qualis est Sanctorum beatorum, vel angelorum, sed gloriam vere unigeniti, nam hic dictio ὡς (tanquam) idem significat quod vere. »

Porro gloria deitatis Christi, per carnem assumptam, quasi per velum transparuit et emicuit, ait Euthymius, qui et addit : « Quæ autem erat illa Verbi gratia? Certe nunquam antea visa variaque miracula, perlucida ac supernaturalis transformatio, et tempore passionis solis præter naturam obscuratio, formidabilis veli scissio, horribilis terræ motus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum suscitationes, quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari queat, Domini resurrectio, et post hanc quæcumque gloriosa Apostoli deinceps conspexerunt. »

A Patre refer ad *unigeniti;* hoc enim unice genitus prodiit a Patre. Addit hoc, « quia, ut ait S. Bernardus, serm. 2 *De Pentec.*, totum paternum est, quod de corde Patris Christus attulit nobis, ut nihil in Filio Dei, nisi dulce, nisi paternum humani generis trepidatio suspicetur. » Sublimius et magis ad litteram S. Cyrillus : « Firma, ait, et immutabilis supernaturalis illa natura est, eodemque modo semper se habens, propriis semper dignitatibus æqualiter abundat. Quamvis ergo Verbum caro factum sit, non tamen infirmitate carnis superatum est, nec de prisca majestate atque omnipotentia decidit, quoniam homo factum est. Vidimus enim, inquit, gloriam Christi a Deo, sublimiorem creaturarum gloria, ut mentis quisque compos, nulli alii, quam unigenito Dei Filio, convenire illam fateretur (1). »

PLENUM GRATIÆ ET VERITATIS. — Erasmus et Cajetanus hæc jungunt sequentibus referuntque ad Joannem Baptistam, de quo sequitur, non ad Christum, de quo sermo præcessit. Sic ergo vertunt et nectunt, « Plenus gratia et veritate Joannes testificatur de ipso, » scilicet Jesu, quod ipse sit Christus, quia, inquiunt, Græce est πλήρης, id est *plenus* in nominativo masculino. Verum hæc dispunctio, versio et expositio est contra omnes Patres, et contra perpetuum Ecclesiæ consensum, ac contra dispunctionem codicum Græcorum, Latinorum, Syrorum, Arabicorum, etc., qui constanter post τὸ *veritatis*, ponunt punctum. Insuper repugnat sequentibus; nam explicans Joannes quomodo Christus sit plenus gratia et veritate, subjicit dicens : « De plenitudine ejus omnes accepimus. » Nec obstat quod in textu Græco sit πλήρης, id est *plenus*, tum quia in multis codicibus ponitur πλήρη, in accusativo, id est *plenum*; in aliis τὸ πλήρη in margine ponitur : quod si velimus legere πλήρης, id est *plenus* in nominativo, tum verba præcedentia legenda sunt per parenthesin, hoc modo « et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, » ut legunt Biblia Lovan. Hentenii, et ita servatur idem sensus ; nam πλήρης refertur ad λόγος, *q. d.* Verbum caro factum erat plenum gratiæ et veritatis. Alludit ad verbum humanum, cujus summa laus est, si sit gratiosum et verum, sive verax; sic enim Verbum divinum, non tantum in se, qua Verbum Dei Patris (quis enim de eo dubitet?), sed etiam qua caro factum, sive qua homo, in se quasi in fonte et capite, non participando, sed per se, et quasi nativa sua vi, omnibus gratiæ, tam gratum facientis, quam gratis datæ, donis a Deo fuit cumulatum, atque ore et opere, in omnibus suis dictis et factis, eximiam gratiam præ se tulit, juxta illud : « Mirabantur omnes in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius, » *Luc.* IV, 22. Idem fuit plenum veritate, quia omnes errores, item umbras legis veteris detexit, ipsamque veritatem olim a Prophetis promissam exhibuit. Insuper in ipso « sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, » *Coloss.* II, 3.

PLENUM GRATIÆ (2). — « Non enim gloriam po-

(1) Juxta alios, *a Patre* melius jungitur nomini *gloriam ejus*, quia, cum ratio grammatica utramque interpretationem æque admittat, si hanc prætuleris, plenior inde existet sensus : nil enim priori sententiæ adempto, addetur insuper gloriam hanc eam esse quam Verbum a Patre sibi, utpote unigenito, communicatam recepit.

(2) *Plenum gratiæ et veritatis.* De his ita Kuinoel in h. l. : « Respondet formula χάρις καὶ ἀλήθεια Hebræorum

testatis aut claritatis vidimus, ait S. Bernardus, serm. 6 *in vigilia Nativit.*, sed gloriam paternæ pietatis, » gloriam gratiæ, de qua Apostolus : « In laudem, inquit, gloriæ gratiæ suæ, » *Ephes.* I. Unde Apostolus, I *Timoth.* III, 16, exclamat : « Magnum, inquit, est pietatis sacramentum (scilicet Verbum caro factum) quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria. » Vide ibi dicta. Quam plena, et quaquaversum perfectissima fuerit gratia Christi, vide docentem S. Thomam, III *part., Quæst.* VII, art. 9 et seq., ibique Suarez, Vasquez et cæteros.

ET VERITATIS. — Apte veritatem jungit gratiæ, quia, ut ait S. Bernardus, serm. 74 *in Cant.* : « Veritas capreæ oculos habet, gratia hinnuli hilaritatem ; utraque res necessaria mihi : et veritas quidem, cui abscondi non possim ; gratia autem, cui nolim. Alioquin sine alterutra visitatio plena non erit ; cum et illius severitas absque hac, onerosa, et hujus hilaritas absque illa, dissoluta possit videri. Amara est veritas sine condimento gratiæ, sicut absque veritatis fræno levis, et nesciens modum, plerumque et insolens ipsa devotio. »

Urim, tummim quid ?

Hujus rei symbolo pontifex Aaronicus, qui Christi erat typus, in rationali pectoris sui gestabat inscriptum : *Urim ve-tummim,* id est *doctrina et veritas*; vel ad Verbum, *illuminatio et perfectio*, hoc est veritas et gratia : quæ duo in Christo excelluerunt, ac sacerdoti cuilibet maxime necessaria sunt, ut iis Christo assimiletur. Vide dicta *Exodi* XXVIII, 30.

Ergo, licet B. Virgo, S. Stephanus et alii dicantur pleni gratia præ cæteris hominibus, tamen respectu Christi non fuere pleni. Christus enim est quasi oceanus et mare gratiarum, quod in omnes fideles, Apostolos, Martyres, Confessores, Virgines rivos gratiarum emanat. B. Virgo vero, S. Stephanus aliique Sancti sunt quasi fontes, qui ex Christo, quasi ex mari, aquam gratiæ hauriunt, eamque quasi rivi, vel fontes pleni, eructant. Hoc est quod ait Apostolus, *Coloss.* II, 9 : « In ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. » Et : « Unicuique nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi, » *Ephes.* IV, 7. « Filio autem non ad mensuram Deus dedit spiritum, » ut inferius dicetur cap. III, 34.

Vers. 15

15. JOANNES TESTIMONIUM PERHIBET (id est perhibuit) DE IPSO, ET CLAMAT DICENS : HIC ERAT, QUEM DIXI : QUI POST ME VENTURUS EST, ANTE ME FACTUS EST : QUIA PRIOR ME ERAT. — Probat ea quæ dixi de Verbo incarnato ; quodque ipsum fuerit plenum gratiæ et veritatis, ex testimonio irrefragabili S. Joannis Baptistæ ; ipsum enim Judæi habebant quasi Prophetam et virum divinum, *q. d.* Non solum nos vidimus Jesum Christum plenum gratiæ et veritatis, sed et Joannes a Deo missus idipsum de eodem palam testatus est et asseveravit.

Audi S. Cyrillum, in *Concilio Ephesino* : « Joannes de Christo, quem prædicabat, ait : Qui post me venit, hoc est, post me in lucem prodiit, is prior me est, hoc est dignitate et gloria me præstat (1); sed et ipsa quoque subsistendi ratione, ut Deus me antevertit. Quomodo ergo idem Joannes prior et posterior secundum tempus extitit ? Quia Verbum Deus erat, et factum est caro : prius proinde erat ut Verbum, posterius vero ut homo. »

ET CLAMAT. — Græce ἔκραγε, id est clamavit ; fuit enim ipse « vox clamantis in deserto, » *Isaiæ*, XL, 23, *q. d.* « Quem non ipse solus audivi, sed late per omnes sparsus est clamor ejus, ait Cyrillus, quia non in occulto, nec demissa balbutientique voce, sed tuba sonantius ; » atque, ut ait Chrysostomus, « fidenter et libere, omni abjecta formidine, Dei adventum prædicavit. »

HIC ERAT, QUEM (de quo) DIXI, — vers. 27 et 30, *q. d.* Joannes, antequam Christum vidisset et novisset, de eo dixit quod ipse venturus esset ad salvandos homines ; ac eo viso idipsum repetiit et confirmavit : testi ergo tam fideli et constanti credendum est. Ita Theophylactus : « Ne enim videatur, inquit, gratificans personæ Jesu, de eo honestiora testari, ideo dicit : De quo dicebam, hoc est, etiam priusquam viderem eum. »

QUI POST ME VENTURUS (id est *prædicaturus,* ait S. Chrysostomus) EST, ANTE ME FACTUS EST. — Id est mihi prælatus, mihi honore præpositus est, quia a Deo destinatus, et in baptismo declaratus est redemptor orbis, *Matth.* III. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Unde Beda :

voci חסד ואמת, et ut nomen חסד non tantum *benevolentiam, benignitatem,* sed etiam per metonymiam, *dona, beneficia ipsa* indicat (vid. *Gen.* XXXII, 11 ; *Ps.* XVI, 14 ; *Isai.* XVI, 5 ; *Zach.* VIII, 3, 16), ita χάρις hoc sensu pluribus in locis Novi Test. legitur... Sed χάριτος καὶ ἀληθείας positum est pro χάριτος ἀληθινῆς, ut sit ἓν διὰ δυοῖν, qua ratione jam Cyrillus Alexand. verba nostra intellexit, qui ea interpretatus est χάριν τέλειαν καὶ ἀληθῆ. Itaque πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας est, *largitor beneficorum verissimorum,* » vel potius quæ certo ac fideliter sunt præstanda ; πλήρης enim, ut sequentia docent, non tam passive quam active intelligi debet.

Atque hæc quidem ille : haud tamen repugnabo si cui illud magis arrideat, ut *gratia et veritas* proprie jam vocentur, ac sint ea ipsa quæ superius per translationem *vita et lux* vocata sunt, alias vero (*Rom.* III, 22, etc.) non minus proprie *justitia et fides* vocantur, idque ipse Joannes mox confirmat, *gratiam et veritatem* opponens legi Moysis (vers. 17), cui Paulus modo eadem hæc duo, modo *justitiam et fidem* opponit quam sæpissime

(1) Hanc Cyrilli ac quorumdam SS. Patrum hujus loci interpretationem avide arripuerunt multi Rationalistæ ad negandam Messiæ præexistentiam. Quos probe confutat Kuinoel in h. l., hoc potissimum argumento, quod vox ἔμπροσθεν in versione Alexandrina, in libris N. T. scriptorumque profanorum, de *dignitate* aut *auctoritate* nunquam, de *loco* interdum, de *tempore* vero plerumque usurpatur.

« Quod ait : ante me, inquit, non ad ordinem temporis, sed ad distantiam pertinet dignitatis. » Et S. Augustinus : « Non factus est, antequam factus essem ego (nam Joannes Christo sex mensibus fuit senior, et ante Christum cœpit prædicare), sed antepositus est mihi, hoc est, ante me factus est. »

QUIA PRIOR ME ERAT. — Quia scilicet Jesus fuit ab æterno, cum ipse verus sit Deus Deique Filius. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Rursum *prior*, id est prior natura, dignior majestate, excellentior divinitate. Non dicit Joannes : Christus proficiendo in virtute et gratia me superavit, ait Chrysostomus, sed « prior me erat, hoc est, semper me superior, semper gloriosior erat, » inquit Cyrillus, utpote verus Deus existens.

Vers. 16.

16. ET DE PLENITUDINE EJUS NOS OMNES ACCEPIMUS, ET GRATIAM PRO GRATIA. — Prosequitur et explicat quod dixit, vers. 14, Verbum incarnatum fuisse « plenum gratiæ et veritatis; » quia de hac gratiæ et veritatis ejus plenitudine omnes nos Apostoli et Christiani, imo omnes fideles ante Christum accepimus; nam Henoch, Noe, Moses, Abraham cæterique Prophetæ et Patriarchæ, ex prævisis Christi meritis sanctificati et salvati sunt. Origenes et Theophylactus censent hæc verba adhuc esse Joannis Baptistæ de Christo. Melius S. Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius et alii censent esse verba Joannis Evangelistæ, confirmantis precedentia verba Baptistæ.

DE PLENITUDINE EJUS, — hoc est, de eo plenissimo; Christus enim quasi caput Ecclesiæ, in omnes fideles, quasi in membra sua, non plenam omnemque gratiam suam, sed partem ejus ad libitum diffundit. « Sancti, ait Beda, non plenitudinem spiritus ejus, sed de plenitudine ejus, quantum ipse donat, accipiunt. De plenitudine namque Filii, inquit Cyrillus, quasi jugi fonte gratiarum donum scaturiens, in singulas animas, quæ dignæ sunt, defluit. » Hoc est quod ait Apostolus : « Benedixit nos in omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo, » id est per Christum, *Ephes.* I. « Ipse enim fons est et radix bonorum omnium, inquit Chrysostomus, ipse vita, ipse lux, ipse veritas, non in seipso bonorum divitias continens, sed in universos diffundens, quibus diffusis plenus permanet; neque ex eo quod aliis suppeditet, minuitur, sed divitias suas elargitur semper uberius; cumque omnes his bonis impertiat, in eadem permanet perfectione. »

Gratia pro gratia quæ? Resp. Primo.

ET GRATIAM PRO GRATIA. — Græce, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος; ubi examinandum est τὸ ἀντὶ, id est *pro*. *Primo*, aliqui sic exponunt « gratiam pro gratia, » *q. d.* Gratiam super gratiam, id est omnem gratiam accepimus a Christo, quod Hebræi dicunt חן על חן *chen al chen*. Verum τὸ ἀντὶ Græce non capitur pro ἐπὶ, id est *super* : unde hanc expositionem confutat hic Ribera; sed eam sequitur et propugnat Joannes Alba, *Electorum sacræ Scripturæ* cap. XIII, additque « gratiam pro gratia, » hoc est copiosam, abundantem et exuberantem gratiam. Sic in Prophetis « plaga super plaga, » vocatur maxima plaga; et « contritio super contritione, » vocatur summa contritio; et « pellem pro pelle, » *Job* I, hoc est, pellem super pellem, id est universum gregem, et armenta universa dabit homo pro anima et vita sua. Hæc ille. Huc accedit Suarez, III *part.*, *Quæst.* XIX, art. 4, disp. XLI, sect. 2. « Gratiam pro gratia, » inquit, hoc est gratiam secundam pro gratia prima, hoc est, gratiam crescentem et majorem accepimus omnes non tantum homines, sed et angeli; hos enim gratiam accepisse a Christo censet Suarez.

Secundo.

Secundo, Maldonatus, « gratiam pro gratia, » hoc est, unus unam, alius pro illa aliam accepit gratiam, *q. d.* Omnes quidem accepimus gratiam a Christo, sed hic illam, alius aliam, et quisque suam ab aliis disparem et diversam. Verum hoc quoque obscurius est, nec satis respondet Græco ἀντὶ, quod vicem et successionem, non distributionem significat.

Tertio.

Tertio, S. Augustinus, *q. d.* Gratiam vitæ æternæ, id est gloriam beatificam, pro gratia hujus vitæ accepimus in spe, et reipsa post mortem accipiemus a Christo; gratia enim est semen gloriæ, et vice versa gloria est consummatio gratiæ.

Quarto.

Quarto, alii, *q. d.* Legem Evangelicam a Christo accepimus pro lege veteri; utraque enim est gratia, quia gratis data a Deo. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Jansenius, Ribera. Verum huic obstat quod Joannes mox, vers. 17, legem opponat gratiæ, æque ac Mosen Christo (1).

Quinto.

Quinto, alii, *q. d.* « Gratiam pro gratia, » id est in Christi gratia nos omnes sumus gratiam consecuti, et per eum grati facti Deo. Unde Paulus passim dicit nos in Christo justificatos et sanctificatos. Ita Zacharias Chrysopolitanus et Toletus. Hic sensus aptus est, sed non præcisus; Græcum enim ἀντὶ, id est *pro*, non capitur pro *in*.

Sexto, genuine. Ἀντὶ Græcum quid significet?

Sexto, ergo genuine et præcise, Græcum ἀντὶ duo significat, scilicet *primo* et proprie, vicariam successionem, ut respondeat Hebr. תחת *tachat*, idemque sit quod *vice, loco, pro*; *q. d.* Pro gratia Christi, nos quasi ejus successores et filii, vicariam et similem illi gratiam accepimus. Sicut enim Christi gratia fecit illum Deo gratum, sanctum, amicum et Filium Dei naturalem; sic eadem nos facit Deo gratos, sanctos, amicos et filios Dei adoptivos. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus,

(1) Illud etiam obest, ait Kuinoel, quod desiderantur præterea loci, quibus probari possit legem Mosaicam χάριν vocari. Attamen quartus hic sensus P. Patritio arridet, qui versum 17 ait esse brevem quamdam ἐξήγησιν illius χάριν ἀντὶ χάριτος, Kuinoelii autem objectioni respondet *gratiam pro gratia* non interpretandum esse *gratiam pro lege*, sed gratiam longe potiorem illa quam homines qui legem Mosaicam observabant, sunt consecuti.

Theophylactus et alii. *Secundo,* ἀντὶ sæpe, licet improprie, sumitur pro *propter, q. d.* Propter gratiam, vel per gratiam Christi quasi fontem et originem nos gratiam accepimus; explicat enim id quod præcessit: « et de plenitudine ejus nos omnes accepimus, » per hoc quod subdit: « et gratiam pro gratia. » Gratia enim a Deo, per Christum quasi caput, ad nos quasi membra derivatur et dimanat, uti docet Apostolus, *Eph.* I. Voluit enim Deus Christum constituere quasi fontem communem gratiæ, ex quo omnis gratia ad fideles deflueret, ut Christo debeamus omnem gratiam et salutem acceptam ferre illique juges et immensas agere gratias. Propter Christum enim sibi gratissimum et dilectissimum, quasi mediatorem, Deus nos sibi reconciliavit suaque gratia et amicitia donavit, juxta illud *Matth.* III, 17, et cap. XVII, 5: « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; » ut nemo nisi per ipsum mihi placere possit. Ita Vatablus, Franciscus Lucas et alii. Hinc patet nos a Christo accipere gratiam eamdem quam ipse in se habet; eamdem, inquam, specie, non tamen numero (licet id quidam opinati sint), hoc enim est indecens et impossibile juxta legem ordinariam.

Posset *tertio* τὸ ἀντὶ notare quamdam æqualitatem; sic enim dicitur ἀντίθεος, id est Deo æqualis; qui Deo se æquat Deumque se facit, ut fecit Lucifer, et faciet Antichristus: ἀντίδοσις est æqua remuneratio et compensatio meritorum; ἀντίθετα sunt ex æquo composita et sibi opposita; ἀντίτυπος est respondens ex adverso, compar et ejusdem formæ; ἀντίτεχνος est æmulus, qui cum æquali de arte certat: antipodes sunt qui ex adverso æquis vestigiis insistunt. Sic sensus esset, *q. d.* Per Christum accepimus gratiam gratiæ Christi quasi æqualem, quia per illam elevati sumus factique ordinis divini, scilicet filii Dei et divinæ consortes naturæ, II *Petr.* I, 4. Sic Apostoli erant quasi æquales et suppares Christo: unde ipse eos *fratres* appellat, sicut Pontifex Cardinales vocat fratres, itaque eos quodammodo sibi æquat. Fidelis ergo, præsertim Sacerdos, Religiosus, Apostolus, cogitet se instar Christi vivere debere, ut cœlestem Christi vitam agat; ut quisquis eum viderit, vel audierit, Christum se in viva sui imagine vidisse et audisse autumet.

Sub « gratia » hic veritatem comprehende. Dixit enim Christum plenum gratiæ et veritatis, et de utriusque plenitudine nos omnes accepisse; per Christum enim accepimus veritatem, id est Dei cognitionem, fidem, prudentiam, sapientiam, intellectum salutis et rerum divinarum; item peccatorum remissionem, cum Deo reconciliationem, justitiam, adoptionem in filios Dei, charitatem, humilitatem, mansuetudinem, cæterasque virtutes et dona: quæ omnia hic nomine gratiæ intelliguntur.

Vers. 17. 17. QUIA LEX PER MOYSEN DATA EST, GRATIA ET VERITAS PER JESUM FACTA EST. — Dat causam cur per Christum acceperimus gratiam pro gratia; quia scilicet Moses, qui apud Judæos erat summus Propheta et legislator, legem tantum dare potuit, quæ doceret et juberet mandata Dei, sed gratiam ad illa implenda conferre nequivit. Christo ergo opus fuit, qui gratiam ad legem implendam præstaret. Unde Arabicus vertit, *gratia et veritas necessariæ fuerunt per Jesum Christum.* Opponit ergo et anteponit Christum Mosi, ac gratiam et veritatem legi.

Christus Mosi opponitur et anteponitur.

Primo, quod Moses directe in lege doceret duntaxat quid Deus vellet a Judæis fieri, puta præcepta decalogi, cum promissione bonorum temporalium, scilicet copiæ frumenti, vini et olei, si illa servarent; at vero viam salutis, pœnitentiæ, remissionis peccatorum, justificationis et sanctitatis, qua pervenitur ad vitam æternam, non doceret, multo minus eam conferret. Christus autem illam docuit, et reipsa contulit per gratiam et veritatem, quam e cœlis attulit. Hoc est quod cecinit Zacharias, *Luc.* I: « Ad dandam scientiam salutis plebi ejus in remissionem peccatorum eorum. » Ita S. Chrysostomus: « Per Christum, inquit, facta est gratia, quia cum potestate remittebat peccata, regenerabat, etc., veritas, quia figuras adimplevit.

Secundo, in lege triplicia erant præcepta, moralia sive decalogi, judicialia et cæremonialia: duobus prioribus opponit gratiam, sine qua illa impleri non poterant, ideoque hominem ea transgredientem faciebant reum mortis præsentis et æternæ; gratia vero facit ut fidelis, eadem implens ex amore Dei, mereatur vitam æternam; tertiis vero, puta cæremonialibus, opponit veritatem, quia cæremonialia erant typi et umbræ Christi ejusque sacramentorum, quas umbras implebit Christus, itaque veritatem attulit. Unde S. Augustinus hic: « Quomodo, ait, exhibita est veritas? quia factum est quod promissum est. » Idem, lib. XVII *Contra Faustum,* cap. VI: « Ipsa lex, ait, cum impleta est (per Christum), gratia et veritas facta est: gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem; » sic et S. Athanasius, serm. 2 *Contra Arian.*

Tertio, quia Moses obscuram et modicam dedit Dei et SS. Trinitatis cognitionem, claram vero et eximiam Christus. Unde Beda hæc omnia complectens: « Christus, ait, homo factus enarravit quid de veritate Trinitatis sentiendum, qualiter ad ejus contemplationem properandum, quibus actibus perveniendum sit: » enarrabit etiam, cum electos ad claritatem suæ visionis inducet.

Dicit ergo hoc Joannes, ut Judæos a Mose, cui nimis inhærebant, traducat ad Christum, scilicet a lege ad Evangelium ejusque gratiam.

Symbolice et anagogice: S. Augustinus, lib. XIII *De Trinit.,* cap. XIX, per « gratiam » accipit ipsum Verbum in tempore incarnatum, per « veritatem » vero visionem Dei æternam, ad quam ipsum vos ducit. Audi ipsum: « In rebus enim per tempus ortis, illa summa gratia est, quod

homo in unitate personæ conjunctus est Deo, in rebus vero æternis, summa veritas recte tribuitur Dei Verbo. Quod vero ipse idem est unigenitus a Patre, plenus gratiæ et veritatis, id actum est, ut idem ipse sit in rebus, pro nobis temporaliter gestis, cui per eamdem fidem mundamur, ut eum stabiliter contemplemur in rebus æternis.

Vers. 18. 18. DEUM NEMO VIDIT UNQUAM : UNIGENITUS FILIUS, QUI EST IN SINU PATRIS, IPSE ENARRAVIT (1). — Dat causam, cur non Moses, vel quis alius, sed solus Christus perfectam de Deo et rebus divinis veritatem nos docuerit, quia ipse solus vidit Deum, *q. d.* Hæc quæ hucusque de Deo, de Verbo, deque ejus divinitate, creatione, vita et luce, etc., dixi, adeo sublimia sunt, ut, cum Deum nemo mortalium viderit præter Dei Filium, ac consequenter nec Moses; hinc nemo, nec Moses quidem, sed solus Dei Filius incarnatus hæc perfecte enarrare potuerit. Patet ex præcedent. Ita passim Patres, qui ex hoc loco docent Mosen non vidisse Dei essentiam, sed corpus quoddam luminosum duntaxat, ab angelo assumptum, Dei gloriam aliquo modo oculis Mosis repræsentans, uti fuse ostendi *Exod.* XXXIII, 19 et seq. Idem docet hic S. Augustinus, licet contrarium sentiat, *epist.* 112, cap. XIII, ubi asserit Mosen vidisse Dei essentiam. Audi Bedam : « Nemo corruptibili adhuc et mortali carne circumdatus, incircumscriptam divinitatis potest lucem intueri. Unde manifestius dicit Apostolus : Quem nullus vidit hominum, sed nec videre potest. » Et S. Gregorius, in *Catena* : Quamdiu, ait, hic mortaliter vivitur, videri per quasdam imagines potest Deus, sed per ipsam naturæ speciem non potest.

Tropol. Tropologice : S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.*, cap. ult. et penult., docet neminem posse videre Deum et divina, nisi prius huic mundo ejusque voluptatibus moriatur. Explicans enim illud *Job*, XXVIII : « Abscondita est ab oculis viventium ; » causam subjicit : « Quoniam, inquit, quisquis sapientiam, quæ Deus est, videt, huic vitæ funditus moritur, ne jam ejus amore teneatur. Nullus quippe eam vidit, qui adhuc carnaliter vivit, quia nemo potest Deum simul amplecti et sæculum. Qui enim Deum videt, eo ipso moritur, quo vel intentione cordis, vel effectu operis, ab hujus vitæ delectationibus tota mente separatur. Unde adhuc ad eumdem quoque Moysen dicitur : Non enim videbit me homo, et vivet; ac si aperte diceretur : Nullus unquam Deum spiritualiter videt, et mundo carnaliter vivit.

UNIGENITUS, QUI EST IN SINU PATRIS. — Syrus, *in gremio*; S. Cyrillus, « in utero » (hunc enim quoque significat Græcum κόλπος, græce εἰς κόλπον, id est *ad sinum*, puta ad pectus et cor Patris. Est catachresis; per « sinum » enim significatur summa Filii cum Patre conjunctio, communicatio et secretorum cognitio, *q. d.* Filius qui Patri est intimus, conjunctissimus et ὁμοούσιος, sive consubstantialis, ac consequenter sapientiæ, consiliorum et secretorum omnium Dei Patris est conscius et particeps, ideoque ea optime et intime novit; hic, inquam, solus eadem plane et plene enarrare potuit, et de facto enarravit. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Theophylactus, Euthymius et alii. Unde S. Ambrosius, *serm.* 18, explicat sinum hunc, ut sit intimum naturæ secretum. Notat S. Athanasius, lib. III *De Unica Trinit. substant.*, dictum esse Unigenitum in sinu esse Patris, ne per hoc quod caro factus est, divisus esse credatur a Patre, cum revera maneat, et etiam sit apud Patrem, sicut erat in principio et semper.

Sinus quid significat.

Audi S. Chrysostomum, qui per « sinum » significari censet, quod Filius non tantum videat, sed et comprehendat Patrem : « Multi, ait, Deum cognoscimus, non tamen ipsam substantiam qualis est, nisi solus Unigenitus, qui certam notionem visumque et comprehensionem habet, qualem Filium de Patre habere par est. Sicut enim cognoscit me Pater, inquit, et ego cognosco Patrem (*Joan.* X, 15). Quare animadverte quanta cum exuberantia loquatur Evangelista. Siquidem cum dixisset : Deum nemo vidit unquam, non prosecutus est, Filius qui vidit, narravit; sed aliud quiddam amplius quam videre posuit, dicens : Qui in sinu est Patris. Qui enim tantum videt, non certam habet rei visæ cognitionem; qui vero in sinu immoratur, omnia ei perspicua sunt et certa. Ne igitur audiendo : Nemo cognoscit Patrem nisi Filius (*Matth.* XI, 27), diceres quod, licet majorem cæteris de Patre habeat cognitionem, non tamen qualis est novit, ideo in sinu Patris eum esse inquit Evangelista : quo uno verbo multam substantiæ cognitionem, propinquitatem, parem Patri cognitionem, potestatem ostendit. »

Alludit ad illud Davidis de Christo, *Ps.* CIX, 4 : « Ex utero ante luciferum genui te, » id est ex intellectu meo fœcundo, velut Verbum dixi, et velut Filium genui te. Unde S. Hieronymus ibidem : « Ex utero, inquit, id est de mea substantia, de mea natura, de meis visceribus, de medullis divinitatis meæ. Totum quidquid est in divinitate, dedit Filio, quem generavit. » Et S. Augustinus, in *Psalm.* CIX : « Qui est sinus, ait, ipse est uterus, et sinus et uterus pro secreto positus est. Quid est ex utero? Ex secreto, et occulto, de meipso, de substantia mea, hoc est ex utero. » Sic et

(1) « Quod si, ait Patritius ibid., quid ego sentiam, aperire liceat, dicerem equidem totius hujus versus sententiam eo spectare, ut illa omnia quæ Joannes exposuerat, suoque ac Baptistæ testimonio confirmaverat, confirmet demum testimonio ipsius Christi, eumdemque sensum esse ac si is ita locutus esset : Divina hæc mysteria, quæ retuli, non inde didici, quod oculis ipse meis aut alius quivis ea conspexerimus, nam *Deum nemo vidit unquam*, sed quod *unigenitus Filius, qui* non modo hæc videt, sed penitus adeo cognoscit atque intelligit, ut qui sit *in sinu Patris, ipse enarravit.* »

Theodoretus : « Ex utero, ait, id est ex substantia mea ; ut enim ex utero homines gignunt, et ea quæ gignuntur eamdem habent naturam, quam genitores ; sic ex me genitus es, et genitoris in teipso substantiam ostendis. »

Porro, ipse Hieronymus hunc *Psalm.* CIX versum ita vertit, « quasi de vulva orietur tibi ros adolescentiæ tuæ ; » Aquila, « de vulva diluculo surgentis tibi ros pueritiæ tuæ ; « quinta editio, « de vulva super auroram tibi ros adolescentiæ tuæ, » hoc est, ex divinitate mea genui te Deum, juxta illud Symboli : « Deum de Deo. » Ita S. Hilarius, Ambrosius, Augustinus, Athanasius et alii contra Arianos. *Ros* idem est Hebræis quod Latinis flos. Ros, ait R. Salomon, designat suavitatem, hilaritatem, dulcedinem, puritatem generationis cœlestis, sicut ros nascitur ex aurora cœlesti.

Ros Hebræis idem quod flos.

IPSE ENARRAVIT. — Græce ἐξηγήσατο, id est declaravit, clare exposuit, dilucide explicavit discipulis suis, et per eos in totum mundum propagavit, ait S. Chrysostomus ; ἐξηγεῖσθαι enim est res occultas et absconditas explanare et dilucide exponere, uti Christus exposuit nobis arcana Patris de S. Trinitate, de Verbo, de hominum vocatione, gratia, beatitudine, resurrectione, gloria cœlesti, pœnis inferni, etc. « Vox ἐξηγήσατο, ait S. Chrysostomus, expressiorem certioremque doctrinam demonstrat. » Et mox : « Enarratio hoc loco doctrinæ evidentiam significat ; quare et Verbum et magni consilii appellatur. » Et nonnullis interjectis : « Quid amplius a Filio didicimus, qui in sinu est Patris ? longe ab eo expressiorem et magis perspicuam doctrinam accepimus ; videlicet quod Spiritus Deus est, et qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare, quod Deum videre est impossibile, quod eum nemo novit nisi Filius, quod Pater est dilectissimi unigeniti, et alia multa. »

Vers. 19.

19. ET HOC EST TESTIMONIUM JOANNIS, QUANDO MISERUNT JUDÆI AB HIEROSOLYMIS SACERDOTES ET LEVITAS AD EUM, UT INTERROGARENT EUM : TU QUIS ES ? — Joannes Baptista sæpius testimonium perhibuit Jesu, quod ipse esset Messias, sive Christus, tam ante ejus baptismum quam post. Joannes Evangelista ergo hic omisso testimonio, quod perhibuit Joannes Baptista Jesu ante ejus baptismum, utpote a cæteris tribus Evangelistis enarratum, hic recenset testimonium ejusdem de Jesu, postquam ipse eum baptizavit, quia illud fuit publicum, juridicum et celeberrimum, utpote a pontificibus et magistratibus juridice postulatum et acceptum per legatos ad Joannem missos. Causa hujus legationis et quæstionis fuit, quod pontifices viderent Joannem in deserto vitam agere angelicam, prædicare tanto spiritu, baptizare movereque homines ad pœnitentiam, quod nemo cæterorum Prophetarum fecerat. Putarunt ergo pontifices sui officii esse, ut ab eo quærerent quis esset ; præsertim quia ex translato a Juda ad Herodem sceptro et ex completis 70 hebdomadibus Danielis, sciebant jam imminere tempus adventus Messiæ. Quare Joannem suspicabantur esse Messiam. Unde rogant eum : « Tu quis es ? »

Cur Judæi hanc legationem ad Joan. Bapt. miserant ?

Aliam causam affert S. Chrysostomus hic, scilicet id eos rogasse ex odio et invidia Jesu ; ut enim Jesum ostenderent non essse Messiam, titulum Messiæ ad Joannem transferre conati sunt. Ægre enim ferebant Joannem sibi præponere Jesum eumque facere Messiam. Idem S. Chrysostomus, hom. 11 *in Matth.*, censet id eos rogasse ex invidia Joannis, quod scilicet dolerent Joannem vitæ sanctitate, prædicatione et baptismo ita inclarescere, sibique præferri, ac populum a Scribis et sacerdotibus ad se traducere. Verum esto aliqua nonnullorum invidia hic sese miscuerit, tamen vera et propria est causa, quam dixi ; Dei enim consilium erat Joannem ita exaltare, ut pontifices compelleret eum rogare, an ipse esset Messias, ut rogatus juridice responderet id quod erat, scilicet se non esse Messiam, sed Jesum esse Messiam, ut hoc Joannis testimonio convicti, cogerentur Jesum pro Messia recipere, et, si non reciperent, essent inexcusabiles.

TU QUIS ES ? — Videntur pontifices eorumque legati tacite vel expresse interrogasse Joannem, an ipse esset Christus, dixisseque : Tu quis es, esne Christus ? Nam vers. seq. Joannes interrogationi eorum respondens, ait : « Non sum ego Christus. » Evangelista tamen solam priorem interrogationem hic refert, utpote præcipuam et ad suum propositum pertinentem ; nimirum ut Baptista ad eamdem respondens se esse vocem clamantis in deserto, ad parandam viam Messiæ, eamque indicandam, testificaretur Jesum esse Messiam, quem illi quærebant. Ita Jansenius, Maldonatus, Cajetanus et alii.

Porro sciebant pontifices Joannem esse filium Zachariæ sacerdotis, ideoque sacerdotem ; cum ergo rogant : « Tu quis es ? » rogant quis es munere, dignitate, officio ? *q. d.* Quod munus geris ? quod officium a Deo accepisti ? ad quid te misit Deus prædicare et baptizare ? Majora enim officia Deus solebat committere sacerdotibus.

Tropologice, quisque se crebro interroget : Tu quis es ? obeundo singula prædicamenta. *Primo* substantiæ : Tu, quoad substantiam, quis es ? Audiat conscientiam sibi respondentem : Dei creatoris mei nomen est : « Ego sum qui sum, » sive « qui est, » *Exod.* III. Ergo meum, qui sum creatura, nomen est : *Ego sum qui non sum*, quia ex me nihil sum, sed ex meo nihilo eductus sum a Deo factusque homo : quare anima et corpus quæ habeo, non mea sunt, sed Dei, qui ea creavit ex sua essendi plenitudine, mihique eadem dedit, vel potius commodavit, ut iis utar ad ejus voluntatem, amorem et cultum : quare par est ut ea in ipsius obsequio impendam et exhauriam. Sic Joannes respondet : « Non sum ego Christus. » Et S. Franciscus : Quis tu, Domine ? quis ego ?

Tropol. *Tu quis es ?* in Substantia.

Tu abyssus sapientiæ, patientiæ, virtutis omnisque boni; ego abyssus ignorantiæ, infirmitatis, peccatorum omnisque mali et miseriæ. Tu abyssus entis; ego abyssus nihili. Hinc Christus apparens S. Catharinæ Senensi, dixit : « Beata eris si noris quis sim ego, quæ tu : Ego sum qui sum, tu es quæ non es. »

In Quantitate. *Secundo,* quantitatis. Quis, id est quantus es tu? Si continuam quantitatem spectes, sum quatuor cubitorum; quisque enim homo in altitudine tantum habet, quantum habet in latitudine, si brachia extendat; brachia autem extensa habent mensuram quatuor cubitorum uniuscujusque, ut patet si quis ea complicet, et complicando jungat. Si discretam quantitatem, id est numerum, spectes, ego inter tot hominum milliones, sum unus, exiguus et pusillus : ergo par est ut meam parvitatem agnoscam, meque sub Deo et angelis summe deprimam et humiliem; si enim Christus fuit despectus et novissimus virorum, *Isaiæ* LIII, 3, quantulus sum ego?

In Qualitate. *Tertio,* qualitatis. Quis, id est qualis es tu? corpore sum infirmus, miser, ærumnosus. Anima sum rationalis, similis angelis; sed appetitu sensitivo et concupiscentia similis sum asinis et bestiis; sequar ergo rationem, ut assimiler angelis, non concupiscentiam, quæ me similem faciat bestiis.

In Relatione. *Quarto,* relationis. Quis, id est cujus filius es tu? Sum filius Adæ, primi peccatoris, ideoque peccator natus sum in peccatis, vivo in peccatis, moriar in peccatis, nisi Christi gratia ex iis me eripiat, sanctificet et salvet : illam ergo humiliter et assidue implorabo.

Roga Salomonem, regem sapientissimum, opulentissimum et felicissimum : Quis es tu? respondebit tibi, *Sapient.* VII, 1 : « Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, et ex genere terreni illius, qui prior factus est, et in ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis et delectamento somni conveniente. Et ego natus accepi communem aerem, et in similiter factam decidi terram, et primam vocem similem omnibus emisi plorans; in involumentis nutritus sum, et curis magnis. Nemo enim ex regibus aliud habuit nativitatis initium. Unus ergo introitus est ad vitam, et similis exitus. »

In Actione. *Quinto,* actionis. Quis es tu? quid agis, quid exerces tu? Exerceo artem fabrilem, sartoriam, pistoriam, ago prætorem, pastorem, causidicum, etc. Vide ut ea sic agas, sicut lex divina exigit, nimirum ut sobrie, recte et pie vivas in hoc sæculo, exspectans beatam spem et adventum gloriæ magni Dei; ut per temporalia bona sic transeas, ut non amittas, sed acquiras æterna. Age, stude, labora, vive æternitati. Hoc age; hoc enim est omnis homo. Hinc S. Bernardus crebro sibi dicebat : « Bernarde, dic, quare hic? » atque hoc stimulo ad omne virtutum studium se excitabat.

In Passione. *Sexto,* passionis. Quis es tu? quid pateris? Patior in corpore famem, sitim, frigus, fatigationem, æstum, morbos et tribulationes assiduas, adeo ut vix momentum horæ sit, quin hoc illudve, imo multa simul mihi patienda occurrant. In anima longe majora et acerbiora patior : scilicet dolores, angores, scrupulos, mœrores, iras, indignationes, caligines, pavores, etc., ut videar esse scopus in quem omnes ærumnæ sua tela conjiciant, meque suis sagittis configant. Esto ergo adamas patientiæ, ut patienter et generose omnia sustineas, itaque patientiæ coronam in cœlo æternam adipiscaris.

In Loco. *Septimo,* ubi. Quis es tu? ubi es tu? Sum in terra, situs inter cœlum et infernum, ut, si sancte vivam, in cœlum transferar; si impie, in infernum, in incendia conjiciar. Vive ergo sollicite, caute et sancte, ne infernus, sed cœlum post mortem brevi te excipiat.

In Tempore. *Octavo,* quando. Quis es tu? quando natus es tu? quamdiu vixisti? quando morieris? Heri natus, hodie vivo, cras moriar. « Hesterni quippe sumus, et ignoramus quoniam sicut umbra dies nostri sunt super terram, » *Job.* VIII, 9. Nascendo morimur; mox enim ut nati sumus, tendimus, imo veloci passu currimus ad mortem. « Quoniam mille anni ante oculos tuos, tanquam dies hesterna quæ præteriit, » *Ps.* LXXXIX, 4. Despice ergo temporalia cuncta, quæ instar avis prætervolant; ama et ambi cœlestia, quæ cum Deo et angelis in omne ævum perdurant, ita æternus eris, in æternum felix, et in perennibus gaudiis æternabis. « Nam ut beati atque æterni simus in æternum, ait S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.* in fine, imitemur æternum. Et magna nobis est æternitas, imitatio æternitatis. »

In Situ et Habitu. *Nono* et *decimo,* situs et habitus. Quis es tu? quem habes situm, quem habitum? Nunc sto, nunc sedeo, nunc jaceo. Habitum et vestem gero Christiani, Sacerdotis, Episcopi, Religiosi. Vide ut tuo habitu et statu condigne vivas; nec enim habitus facit christianum, vel monachum, sed vitæ puritas, humilitas, charitas, sanctitas.

Vers. 20. 20. ET CONFESSUS EST (veritatem), ET NON NEGAVIT (non revocavit, non retractavit); ET CONFESSUS EST : QUIA (quod) NON SUM EGO CHRISTUS. — Hoc est publice, plane et plene confessus est se non esse Christum. Hebræi enim cum quid asseverare et valde confirmare volunt, idipsum assertive congeminant, et negative triplicant. Hinc patet legatos rogasse Joannem, an ipse esset Christus; ipse enim ad hoc respondit : « Non sum ego Christus. » Ita Nonnus : « Sacerdotes convenæ, ait, interrogabant celeri sermone : Quis es tu? num Christus es? » Ubi nota insignem humilitatem S. Joannis, qui nomen Christi sibi oblatum constanter refutavit, quia amabat veritatem et Jesum, cui titulus Christi debebatur. « Hoc fidelis servi, ait Chrysostomus, officium est, non solum domini sui gloriam non aucupari, sed et a multitudine

tributam propulsare. » Hæc pariter insignis ejus fuit prudentia, qua maluit « solide subsistere in se, quam humana opinione rapi inaniter super se, » ait S. Gregorius. Mundani homines solent se jactare dicereque : Ego sum nobilis, dives, sapiens, prætor, Canonicus, Episcopus. At Joannes docet nos dicere : « Ego non sum, » quia si quid sum, a Deo sum.

Vers. 21. 21. ET INTERROGAVERUNT EUM : QUID ERGO? ELIAS ES TU? ET DIXIT : NON SUM. — Negante Joanne se esse Christum, rogant legati, an sit Elias; hic enim raptus est a Deo, ut sit præcursor Christi, quem ipsi sub hoc tempus exspectabant, juxta illud *Malach.* IV, 5 : « Ecce ego vobis mitto Eliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis; » scilicet ante diem judicii, cum Christus redibit, ut sit judex omnium; sed Scribæ id non intellexerunt; putabant enim unum tantum fore adventum Christi, scilicet gloriosum, quem præcedet Elias; ut etiamnum putant Judæi, qui proinde Christum necdum venisse credunt, sed venturum cum Elia exspectant; cum tamen ex eodem Malachia, cap. XIII, vers. 1, cognoscere debuissent, alium fore præcursorem primi adventus Christi in carnem, scilicet Joannem Baptistam : « Ecce ego, ait Dominus, mitto angelum meum, et præparabit viam ante faciem meam. »

PROPHETA ES TU? ET RESPONDIT : NON. — Græce ὁ προφήτης, id est *ille propheta* per excellentiam. *q. d.* Esne tu novus et magnus Propheta, cæteros omnes superans, qualem unum cum Messia venturum opinamur, ut sit ejus præco. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, sed errant; Christus enim non eguit propheta, uti Moses, quia elinguis, eguit Aarone, *Exod.* VII, 1 et 2; sed ipse Christus sibi fuit propheta, præco, sacerdos, legislator, princeps. Porro, Joannes non fuit propheta hoc sensu, quia non prædixit futura, sed Christum præsentem indicavit et digito demonstravit: fuit ergo ipse plus quam propheta, ut ait Christus, *Matth.* XI.

Vers. 22. 22. DIXERUNT ERGO EI : QUIS ES? UT RESPONSUM DEMUS HIS QUI MISERUNT NOS. QUID DICIS DE TEIPSO? — Quem te esse dicis?

Vers. 23. 23. AIT : EGO VOX CLAMANTIS IN DESERTO : DIRIGITE VIAM DOMINI, SICUT DIXIT ISAIAS PROPHETA, — cap. XL, 3, ubi hunc locum explicui. Audi Patres illum interpretantes : « Servus sum, inquit, et vias præparo Domino, corda vestra, » ait Theophylactus. « Venio, inquit, dicturus in januis ipsum jam esse, qui exspectatur, ut parati sitis proficisci quocumque jubebit, » ait Cyrillus. Denique S. Augustinus : « Non vobis videtur præconis esse dicere : Exite, facite viam? »

Vers. 24. 24. ET QUI MISSI FUERANT, ERANT EX PHARISÆIS. — Addit hoc Joannes, ut occasionem suggerat, cur ipsi Joannem Baptistam de baptismo examinarent, *q. d.* Legati hi ad Joannem missi erant Pharisæi, ideoque in Scriptura versati æque ac versuti, vafri et captiosi. Sciebant ergo Messiam quidem baptizaturum in remissionem peccatorum, quia id prædixit Ezechiel, cap. XXXVI, 25, et Zacharias, XIII, 1 ; de aliis vero Prophetis et Sanctis, quod baptizaturi essent, non legerant in Scriptura; rogant ergo Joannem, ut dicat qua auctoritate sibi baptismum assumat, præsertim cum se non tantum Christum, sed et Prophetam esse negaret. Videntur ergo hi Pharisæi non jussu Pontificum, sed ex se examinasse Joannem de Baptismo, quasi illi suboffensi et gloriæ ejus invidentes, quasi ipse sibi per baptismum plus æquo tribueret.

Vers. 25. 25. ET INTERROGAVERUNT EUM, ET DIXERUNT EI : QUID ERGO BAPTIZAS, SI TU NON ES CHRISTUS, NEQUE ELIAS, NEQUE PROPHETA? — Pharisæi hi ex arrogantia, ait S. Cyrillus, insultant Joanni, *q. d.* Nec Elias, nec Elisæus, nec alii Prophetæ ausi sunt sibi arrogare munus baptizandi : qua fronte ergo, qua audacia, tu qui non es Propheta, illud usurpas tibique arrogas? Ita et S. Augustinus. Causam dat S. Cyrillus dicens : « Consueverant enim semper ex protervia Pharisæi præsentes contemnere, et venturum simulato afficere honore, et, ut ipsi magni apud Judæos essent, et divitias ingentes sibi accumularent, neminem præter se pati honorari. »

Vers. 26. 26. RESPONDIT EIS JOANNES, DICENS : EGO BAPTIZO IN AQUA : MEDIUS AUTEM VESTRUM STETIT, QUEM VOS NESCITIS. — *q. d.* Deus misit me baptizare aqua, ut vos excitem ad pœnitentiam et lacrymas, quibus vos disponam ad baptismum Christi; ipse enim vos baptizabit Spiritu Sancto, in remissionem peccatorum, uti exprimunt tres cæteri Evangelistæ; ideoque Joannes idipsum hic subticet et omittit.

MEDIUS VESTRUM STETIT. — *q. d.* Christus in medio vestrum versatur, et tamen « vos » eum « nescitis, » id est non agnoscitis pro Messia, sed Jesum, id est merum hominem esse, eumque pauperem, vilem et abjectum existimatis. « Vide mansuetudinem et veritatem sancti, inquit Theophylactus : mansuetudinem quidem, eo quod nihil asperum ad eos loquitur, quamvis insolentes essent; veritatem autem, quia liberrimus testis erat gloriæ Christi, neque Domini gloriam occultabat, ut sibi nobilitatem pareret. »

Vers. 27. 27. IPSE EST, QUI POST ME VENTURUS (prædicaturus et baptizaturus) EST, QUI ANTE ME FACTUS EST, — id est mihi prælatus et præpositus est, ut dixi vers. 15, *q. d.* Veniet post me Christus, vos baptizans, ut suo baptismo meum perficiat, et pœnitentes abluat et justificet, *q. d.*, ait Cyrillus : « Ego præparando lavo aqua inquinatos peccatis, ad initium pœnitentiæ, et hoc pacto ab his minoribus ad subliomiora vos præparo. Majorum autem rerum et summæ perfectionis largitor post me venturus est, » quasi dicat : Meus baptismus est tantum dispositio et præparatio ad baptismum Christi, ait S. Chrysostomus; meus aqueus est et corporeus, Christi vero igneus et spiritalis.

CUJUS EGO NON SUM DIGNUS UT SOLVAM EJUS CORRIGIAM CALCEAMENTI. — Quasi dicat : « Ego inter postremos etiam Christi servos annumerari non mereor, propter magnitudinem consideratæ in eo divinitatis, » ait Euthymius ; « Solvere enim calceamenta vilissimi servi officium est, » ait S. Chrysostomus. Vide dicta *Matth.* III, 11.

Vers. 28. 28. HÆC IN BETHANIA FACTA SUNT TRANS JORDANEM, UBI ERAT JOANNES BAPTIZANS. — « Bethania. » Ita habent Biblia Romana, Syra, Arabica et multa Græca, etiam Vaticana, Beda, Alcuinus, Glossa, Lyranus. Verum Origenes, S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, S. Epiphanius et S. Hieronymus, in *Locis Hebr.*, pro *Bethania* legunt *Bethabara*, ubi Gedeon cecidit Madianitas. Verum respondeo cum Toleto unum eumdemque esse locum *Bethania* et *Bethabara*, aut certe unum alteri fuisse vicinum, vel in altera Jordanis ripa oppositum. Fuit hic locus ille, in quo Hebræi venientes ex Ægypto primum duce Josue transierunt Jordanem, ut ingrederentur in terram Chanaan sibi a Deo promissam. *Beth abara* enim hebr. idem est quod *domus transitus*; *Beth ania* idem est quod *domus navis*; domus, id est locus. Erant enim hoc loco paratæ naves, quibus viatores trajicerent Jordanem. *Bethania* ergo hic derivatur a *Beth*, id est domus, et אני *oni* per א, id est navis. Alia igitur fuit hæc Bethania a Bethania Marthæ et Lazari. Hæc enim hebr. scribitur per *ain* בית עני *Beth oni*, et significat *domum humilitatis* (1).

Bethaniæ et Bethabaræ etymon.

Igitur Joannes hunc locum elegit ad baptismum, tum ob aquarum copiam, tum quia vicinus erat deserto, in quo ipse degebat, tum ob memoriam prisci trajectus Israelis ibidem facti, tum quia ibi ob trajectum magnus erat hominum concursus. « Unde et usque hodie, ait S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, plurimi e fratribus, hoc est de numero credentium, ibi, renasci cupientes, vitali gurgite baptizantur, » in memoriam Christi, qui ibidem a Joanne baptizatus est. Distat hic locus Jordanis a mari Mortuo, sive a lacu Asphaltite, quatuor leucis sive horis.

Nota : Christus a Joanne baptizatus die sexta januarii; inde a baptismo 55 die, ait S. Epiphanius, *hæresi* 51, puta prima die martii, Joannes hoc testimonium perhibuit Jesu absenti, quod ipse esset Messias, sive Christus. Mox sequenti die, scilicet die 2 martii, Jesus præsentem se stitit Joanni, tuncque Joannes iterum ei testimonium perhibuit, dicens : « Ecce agnus Dei. » Unde sequitur :

Vers. 29. 29. ALTERA DIE VIDIT JOANNES JESUM VENIENTEM AD SE, ET AIT : ECCE AGNUS DEI, ECCE QUI TOLLIT PECCATUM MUNDI. — Nota : Jesus a Joanne baptizatus ivit in desertum, ibique jejunavit 40 diebus, mox tentatus a diabolo, ut patet *Matth.* III, e monte ubi eum diabolus tentans, sed victus reliquerat, descendit rediitque ad Joannem, ut eum, a quo paulo ante hos dies fuerat baptizatus, visitaret et audiret ; sed maxime, ut Joannes testimonium, quod sibi absenti coram legatis Judæorum dederat, præsenti iteraret confirmaretque, ac coram Judæis omnibus testaretur ipsum esse Christum, eumque digito demonstraret, ut nullus tergiversationi esset locus.

ECCE AGNUS DEI. — Nonnus paraphrastice vertit, « et cum erexisset digitum, commonstrabat testi populo prope venientem. Illud verbum : Ecce, ponitur, ait Chrysostomus, eo quod multi jam ipsum inquirebant, ideo præsentem ostendit, dicens : Ecce hic est, de quo jam sermo habitus est. Brevi admodum tempore, ait Cyrillus, Propheta simul et Apostolus Baptista effectus est; quem enim venturum prædicabat, hunc jam monstrat præsentem. »

AGNUS. — Græce ὁ ἀμνός, scilicet *ille agnus* singularis et divinitus a Mose et Isaia prædictus et præfiguratus, ait S. Chrysostomus et Theophylactus. Alludit ad *Isaiæ* LIII, 7 : « Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum : sicut ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet, et non aperiet os suum. » Et ad *Jerem.* XI, 19 : « Et ego quasi agnus qui portatur ad victimam. » Vide ibi dicta, ubi et addidi nomen Jesus Græce Ἰησοῦς, per anagramma litteris transpositis idem esse quod σὺ ἧ οἶς, id est *tu es ovis*.

Nominis Ἰησοῦς pulchrum anagramma.

Christus a Joanne baptizatus, et ab ejus assecla Joanne Evangelista in Apocalypsim crebro vocatur « agnus : » *primo*, quia ipse præsignatus erat agno paschali, et jugi sacrificio quo quotidie agnus mane et vesperi Deo in templo immolabatur, aliisque agnis, qui ex lege pro peccato sacrificabantur, nec tamen peccatum abolere poterant, unde repræsentabant Christum, qui illud suo sanguine aboliturus erat. Ita Origenes, S. Cyrillus, Euthymius.

Christus est agnus Primo.

Secundo, quia Christus ab Isaia et Jeremia vocatus est agnus, pro mundi redemptione offerendus. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius.

Secundo.

Tertio, dicitur agnus ob summam et agninam innocentiam, mansuetudinem, patientiam, obedientiam usque ad mortem, quam silens instar agni sustinuit. Ita S. Augustinus. Unde S. Petrus, *epist.* I, cap. II, 22 : « Qui, inquit, peccatum non fecit nec inventus est dolus in ore ejus : qui cum

Tertio.

(1) Ad quæstionem *ubi* hæc facta fuerint, respondeo : Hæc non tanquam certa, sed certo proxima accipienda sunt, scilicet : 1° E vocabulo Βηθανία per compendium scripto, confictum esse nomen Βηθαρᾶ; inde vero Origenem, cum et olim in locis illis sita fuerit *Bethbara*, juxta quam Hebræi duce Josue Jordanem transierunt, conjecisse legendum esse Βηθαβαρᾶ. 2° Duo fuisse *Bethaniæ* nominis oppida, alterum Hierosolymis vicinum, alterum ad ripam Jordanis situm, cujus h. l. mentio facta est. 3° Vocem πέραν *trans*, quæ respondet Hebræorum עבר, non modo notare *trans*, sed etiam *juxta*, *prope*, *cis*, esseque h. l. explicandam *cis*, scilicet in Judæa; nam Joannes, *Matth.* III, 1, Judæos baptismo initiare cœpisse dicitur ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς Ἰουδαίας, sed deserti hujus fines ultra Jordanem non pertingeban

malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur. » Hinc et S. Joannes in Apocalypsi delectatur voce agni, et cum Christo quasi agno dissuaviatur, ab eoque agninam simplicitatem, puritatem et mansuetudinem imbibit, ut nos idem facere verbo et exemplo doceat.

Jam vero Christus dicitur *agnus Dei,* id est non ovium, sed Dei Filius, quia a Deo, id est jussu et voluntate Dei, pro hominum redemptione est immolatus : sicut vocatur sacrificium Abrahæ, quod Abraham obtulit, ait Theophylactus, Euthymius et Maldonatus. Aut quia ipsimet Deo est oblatus et immolatus. Aut *Dei,* id est divinus, propter divinitatem quæ in ipso erat. Aut, ut Clemens Alexandrinus, lib. I *Pædag.,* cap. v, et ex eo Toletus, in cap. I *Joannis,* quia pro nobis factus est puer et infans Patris; pueros enim agnos vocamus. Verba Clementis sunt : « Quoniam Scriptura pueros et infantes agnos vocat, Deum qui est Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocavit Agnum Dei, filium Dei, infantem Patris, » *q. d.* Christus est Agnus Dei, id est Filius Dei; agnus enim filium notat.

Porro Christus, quoad fortitudinem, victoriam, regnum et triumphum, est leo de tribu Juda; quoad lenitatem et candorem, est agnus, ac per illa factus est leo; fuit enim ipse agnus in passione, leo in resurrectione.

Qui tollit peccatum, — tum quoad maculam, quam peccatum post actum animæ imprimit; tum quoad reatum pœnæ et gehennæ, cui peccatorem facit obnoxium et reum : « tollit, » inquam, ejus expiationem et pœnam in se suscipiendo, itaque morte sua in cruce pro peccato ex justitia et æquitate satisfaciendo. Dicit hoc Joannes, ne quis putet Christum accessisse ad baptismum suum, ut eo peccata sua ablueret, uti faciebant cæteri, eo quod ipse nullum haberet peccatum, essetque innocentissimus et sanctissimus, ideoque a Deo factus esset victima pro peccatis totius mundi, ut omnia expiaret omnesque in se credentes et pœnitentes sanctificaret. « Qui non assumpsit de massa nostrum peccatum, ait S. Augustinus, ipse est qui tollit nostrum peccatum. »

Peccatum. — Ita legunt Græca, Romana, Syra, licet nonnulla legant cum Arabico, *peccata* in plurali; sed eodem redit sensus. Per « peccatum » intelligit primum et universale peccatum Adæ, puta originale, quod ipse per generationem in posteros omnes transfudit, et ex quo cætera omnia actualia, tam venialia, quam mortalia oriuntur. Christus ergo tollit « peccatum, » id est omnem peccatorum colluviem et scaturiginem. Ita Theophylactus, Beda, D. Thomas, Glossa, Jansenius et alii, juxta illud *Isaiæ* LIII, 6 : « Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum, etc., et iniquitates eorum ipse portabit. » Et illud : « Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi, » I *Joan.* II, 2. « Unus pro omnibus occiditur, ait Cyrillus, ut omne genus hominum Deo Patri lucrifaciat. » Est enim in Christo perennis vis peccata expiandi, per omnia sæcula, per omnes homines, qui ejus fidem, baptismum et pœnitentiam suscipere volunt.

Vers. 30. 30. Hic est de quo dixi (vers. 15 et 27) : Post me venit vir, qui ante me factus (mihi præpositus) est : quia prior me erat, — utpote æternus verusque Deus. « Baptista, ait Cyrillus, ultro et sponte gloriæ Christi cedit, nec ex charitate magis, quam ex veritate, adeoque necessitate id facit. »

Vers. 31. 31. Et ego nesciebam eum, sed ut manifestetur in Israel, propterea veni ego in aqua baptizans. — *q. d.* Ne putetis, o Scribæ et Judæi, me Jesum asserere esse Messiam, familiaritatis, cognationis, aut gratiæ causa, quasi illi familiaris amicus sim vel fuerim ; assevero enim vobis quod ego « nesciebam eum, » quia nunquam eum antea vidi, nec ante baptismum allocutus sum; sed ut eum vidi, ex Dei afflatu et inspiratione ipsum agnovi, ut dixi *Matth.* III, 14. « Quid mirum, ait S. Chrysostomus, si Christum nesciebat, qui in deserto, extra paternam domum, a puero versatus erat? »

Sed ut manifestetur in Israel, — Judæis, quibus per Prophetas promissus est Messias, « ut omnes adducantur ad fidem in illum, » ait Theophylactus. Unde Nonnus paraphrastice vertit, « sed ut ipse habens incognitam faciem, manifestaretur omnibus Israelis (Jacobi patriarchæ) filiis, rectore carentibus, ego veni præcursor viæ non prædicatæ, baptizans indoctum, ignarum, erronem populum. »

Vers. 32. 32. Et testimonium perhibuit Joannes, dicens : Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de coelo, et mansit super eum, — puta in Christi baptismo. Vide dicta *Matth.* III, 16. Nonnus vertit, « testimonium dixit, quod vidisset descendentem ex æthereis finibus Spiritum Dei, alarum prudenti plausu et vibratione delatum, ad expressam imitationem columbæ, donec super ipsum venit, et ibi manebat. »

Vers. 33. 33. Et ego nesciebam : sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum descendentem, et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto. — « In aqua; » Nonnus, « baptizare non ignitis et spiritu carentibus lavacris. » Identidem Baptista ingeminat se non ex visu et alloquio, sed ex Dei revelatione nosse Jesum esse Christum, ut nemo ejus testimonio refragari audeat. Ita S. Cyrillus.

Nota τὸ *manentem.* Hinc enim liquet proprium fuisse Christi, habere omnes gratias Spiritus Sancti, ac prophetiam per modum habitus; at in aliis manere solum ea dona quæ ad vitæ sanctitatem necessaria sunt, juxta illud *Joan.* XIV : « apud vos manebit. » Ita S. Hieronymus, in

Jerem. cap. XXVIII, et *Ezech.* XXXV; S. Gregorius, hom. 1 *in Ezech.*, et alii. Vide Suarez, tract. *De Fide*, disp. 8, sect. 6, num. 6.

Vers. 34. 34. ET EGO VIDI (Spiritum Sanctum in Jesum, cum a me baptizaretur, descendentem et manentem), ET TESTIMONIUM PERHIBUI, QUIA HIC EST FILIUS DEI. — Græce ὁ υἱὸς, id est *ille filius*, scilicet naturalis, divinus et ὁμοούσιος Patri, ideoque « omnium Patris bonorum hæres, ait Cyrillus, ad quem nos per adoptionem conformamur, ad hujusmodi dignitatem per gratiam ejus invitati. »

Vers. 35. 35. ALTERA DIE (postridie) ITERUM STABAT JOANNES, ET EX DISCIPULIS EJUS DUO. — Dicit Evangelista Joannem Baptistam tribus diebus continuis, ter testimonium perhibuisse Jesu, quod ipse esset Christus, ut illud plane firmaret et solidaret. Primum enim dedit authenticum et juridicum rogatus a legatis Judæorum, die prima martii, vers 19; secundum dedit postero die venienti et præsenti jam Jesu, die 2 martii, vers. 29; tertium dat hic die 3 martii, coram discipulis suis, ut eos ad Jesum traducat. Vide Chronotaxim, num. 10 et 11.

Vers. 36. 36. ET RESPICIENS JESUM AMBULANTEM, DICIT : ECCE AGNUS DEI. — *q. d.* Ecce Christus instar agni immaculati, destinatus in victimam, ut Deo in cruce immoletur pro peccatis totius mundi. Sicut enim agnus paschalis assabatur distentus in veru, sic Christus distentus in cruce assus fuit, tum dolore clavorum, tum potius amore electorum. Dicit hoc Baptista, *q. d.* discipulis suis : Quid me sequimini? illum sequamini, qui est agnus Dei, pretium mundi, ait Interlinearis. Sic et S. Augustinus, Chrysostomus et alii. Unde nota prudentiam et modestiam Joannis, qui discipulos non cogit, nec impellit ad sequendum Christum, sed duntaxat illis eum indicat, ut illi tantum bonum agnitum sponte sua ardentius sequantur et constantius retineant; sicut qui gemmam, quæ vili pretio venditur, quanti sit pretii mercatoribus indicat, facit ut ultro eam ambiant et coemant. Unde Chrysostomus : « Nullo, ait, hortatu (suspiciosum enim fuisset), sed solo auditu secuti sunt. »

Vers. 37. 37. ET AUDIERUNT EUM DUO DISCIPULI LOQUENTEM, ET SECUTI SUNT JESUM. — Objicit Chrysostomus : « Atqui et alii erant Joannis discipuli. Sed illi non modo non secuti sunt, sed æmulabantur » honorem Joannis sui magistri, eumque præferebant Christo, ut patet cap. III, 26. Et Euthymius : « Inter multos auditores, ait, hi soli audisse dicuntur, auribus videlicet animæ, cum alii utique audissent auribus corporis. »

DUO. — Quorum unus erat Andreas, ut patet vers. 40. alter ignoratur. Porro S. Chrysostomus : Quare. ait. alterius nomen non ponitur? quia est ipse qui scribit (Joannes), aut quia ille non erat insignis. Prius est verisimilius, ait Franciscus Lucas : et favet quod Joannes et Jacobus fuerint in piscatione socii Petri et Andreæ. *Matth.* IV ubi paulo post Andream et Petrum, vocat Christus ad se Joannem et Jacobum. Item quod Joannes in Apocalypsi gaudeat Christum vocare agnum, quasi qui hoc nomen audierit et imbiberit a magistro suo Joanne Baptista. Denique tanta puritas, virginitas et sanctitas S. Joannis Evangelistæ videtur manasse a puritate et sanctitate Joannis Baptistæ. Accedit S. Epiphanius, *hæresi* 51, qui asserit alterum horum duorum fuisse Joannem, vel fratrem ejus Jacobum, id est alterutrum filiorum Zebedæi. Joannem fuisse opinantur quoque Theophylactus, Euthymius et S. Cyrillus, in *Catena*. Alcuinus vero in *Catena* S. *Thomæ* : Alter, inquit, erat Philippus. Verum Philippus vocatus fuit a Christo, vers. 43, in Galilæa.

SECUTI SUNT JESUM. — Ut eum plenius nossent, ait Euthymius, et cum eo familiaritatem contraherent, ac, si commodum experirentur illum, plane sequerentur, futuri ejus perpetui discipuli; nam hic eos se totos Christo necdum addixisse, sed tantum probare voluisse, patet ex sequent.

Allegorice Beda : Sequentes Jesum, ait, reliquerunt Joannem; sequentes Evangelium, legem amiserunt : sic tamen secuti sunt Evangelium, ut testimonio uterentur e lege.

Vers. 38. 38. CONVERSUS AUTEM JESUS, ET VIDENS EOS SEQUENTES SE, DICIT EIS : QUID QUÆRITIS? QUI DIXERUNT EI : RABBI (QUOD DICITUR INTERPRETATUM, MAGISTER), UBI HABITAS? — « Quid quæritis? » Vox est non ignorantis, sed invitantis, et eorum verecundiam sublevantis. Audi Cyrillum : « Interrogat quid quærerent, non quia ignoraret, qui universa noverat ut Deus, sed ut colloquendi principium interrogatio fieret. » Sic S. Chrysostomus : « Qui humanorum cordium scrutator est, ait, is interrogat, non ut sciat (scit enim) : sed ut rogando eos sibi conciliet, ut familiares reddat atque audentiores, seque suo eos dignari colloquio ostendat. Credibile enim erat eos subvereri et formidare, cum se rudes intelligerent, et tantum de illo magistri accepissent testimonium. »

RABBI. — Syrus, *Rabboni*, id est *magister noster;* Arabicus, *Rabban*, id est *magister*. Hac voce discipuli Christum honorant, ejusque gratiam sibi conciliant, et se ejus velle fieri discipulos insinuant. Ita Beda : « Ipsa interrogatio, inquit, indicium est fidei; quando enim dicunt : Rabbi, quod intelligitur magister, et sequuntur eum, utique magistrum sequuntur et dicunt. » « Magistrum appellaverunt, ait Cyrillus, a quo discere cupiebant. » Et Chrysostomus : « Nec ex eo solum, quod sequerentur, sed etiam ex interrogatione eorum ostenditur desiderium. Siquidem cum nihil adhuc magnum neque vidissent, neque audissent ab eo, magistrum appellant, se discipulis annumerant, et cur sequantur ostendunt : ut videlicet aliquid utile decerperent. »

QUOD DICITUR INTERPRETATUM, MAGISTER. — Hæc verba sunt non discipulorum, sed Joannis,

eorum vocem Hebraicam, *Rabbi*, Græcis et Latinis, qui hebraice ignorant, interpretantis.

UBI HABITAS? — Græce ποῦ μένεις, id est *ubi manes*, ubi moraris? hospitium enim Christus in terris habuit, non propriam habitationem et domum, juxta illud *Matth.* VIII, 20: « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. » Rogant hoc discipuli, ut domi cum Christo secreto colloqui et ab illo de rebus divinis et iis quæ ad vitam perfectiorem pertinent, instrui possent, ac significant se velle fieri ejus familiares et domesticos. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Vers. 39. 39. DIXIT EIS: VENITE, ET VIDETE. VENERUNT, ET VIDERUNT UBI MANERET, ET APUD EUM MANSERUNT DIE ILLO: HORA AUTEM ERAT QUASI DECIMA, — ab ortu solis, hoc est quarta post meridiem, et secunda ante occasum solis, quæ apud Italos est hora vigesima secunda. Erat enim dies tertia martii, uti dixi vers. 28 et 35, cum non longe abest æquinoctium, quo dies et noctes sunt æquales, diesque est duodecim horarum, et totidem nox. Addit hoc Joannes, ut ostendat et Christi zelum, qui imminente nocte, noluit eos rejicere in sequentem diem, sed statim cum eis negotia salutis peragere; æque ac discipulorum erga Christum ardorem, qui de nocturno hospitio non solliciti, maluerunt apud Christum audiendo pernoctare, quam domi in lecto decumbere. Ita Euthymius. Nam eos mansisse apud Christum, non duabus tantum, quæ supererant, diei horis, ut nonnulli putant, sed per integrum diem naturalem, qui noctem comprehendit, ideoque per noctem totam, patet ex eo quod duabus quæ supererant diei et lucis horis, nec satis cum Christo suo tractare, nec Christum pernosse, nec ad Joannem ante noctem redire potuissent. « Non enim convenit, ait Cyrillus, ut cito satiati a divina doctrina recedamus. »

Porro, quæ et quanta audierint a Christo, quantos pietatis affectus hauserint, quos charitatis ignes a Christo afflatos senserint, soli illi norunt qui experti sunt. Unde exclamat S. Augustinus: « Quam beatum diem duxerunt, quam beatam noctem! Quis est qui nobis dicat quæ audierint illi a Domino? » Certe id ex affectu æstimare licet. Nam Andreas ita amore Christi fuit accensus, ut fratrem Petrum mox Christo lucrari ejusque amore accendere sategerit, ut patet ex vers. seq.

Vers. 40. 40. ERAT AUTEM ANDREAS, FRATER SIMONIS PETRI, UNUS EX DUOBUS QUI AUDIERANT A JOANNE (dicente de Jesu, *Ecce agnus Dei*) ET SECUTI FUERANT EUM — scilicet Jesum. Ingerit hoc Joannes, ut ostendat qua ratione ad Christum adductus sit Petrus, qui fuit princeps Apostolorum et caput totius Ecclesiæ; nimirum quod Andreas lætus de invento et audito Christo ad eum fratrem suum Petrum, quem unice diligebat, adduxerit, ut tanti boni eum faceret consortem. Signum ergo et effectus vocationis divinæ est zelus hic, quo quis ejusdem alios, præsertim intimos suos, participes facere et ad Deum traducere studet et ardet. Sicut enim ignis parit ignem, sic zelus zelum. Porro videtur Petrus, æque ac Andreas, fuisse Joannis Baptistæ discipulus, vel certe studiosus auditor: uter fuerit senior, ignoratur. Andreæ ergo decus et laus est, conversio Petri.

Vers. 41. 41. INVENIT (quem studiose quærebat; Syrus, *vidit*, postridie scilicet illius diei, quo cum Christo manserat et pernoctarat, vers. 39) HIC PRIMUM (ante alios amicos et notos) FRATREM SUUM SIMONEM, ET DICIT EI: INVENIMUS MESSIAM (QUOD EST INTERPRETATUM CHRISTUS). — *q. d.* Messiæ nomen Hebræum, si græce interpreteris, idem est quod Christus, id est latine *unctus*, scilicet unctione non corporali, sed spirituali gratia, tum unionis hypostaticæ, tum habitualis eximiæ, per quam a Deo creatus et quasi consecratus est *primo*, sacerdos; *secundo*, doctor; et *tertio*, propheta; *quarto*, rex; *quinto*, legislator; *sexto*, redemptor orbis est. Græce τὸν Μεσσίαν, id est illum Christum, illum unctum, quem scilicet velut eximium, unicum et singularem Prophetam, a Prophetis promissum, quasi restauratorem Israelis omnes avidissime exspectant. Ita Euthymius.

INVENIMUS (scilicet ego cum socio meo) MESSIAM, — quem ego et tu cupidissime exspectamus, vestigamus et scrutamur. Videtur ergo Andreas, æque ac Petrus, partim ex oraculis Prophetarum, partim ex Joannis de Christo jam nato testimonio, Christi videndi desiderio arsisse, nam, ut ait Beda: « Nemo invenit, nisi qui quærit; iste qui invenisse se dicit, ostendit quia diu quæsierit. » Et S. Chrysostomus: « Hoc verbum, *invenimus*, inquit, animæ est maxime ejus præsentiam desiderantis, et cœlitus adventum exspectantis: cujus adventu exultans, alios Evangelii gestiat fieri participes. Hoc fraterni animi, cognati amoris, sinceri est affectus officium, ut in spiritualibus quam diligentissimam curam adhibeamus, invicem opitulemur. » S. Chrysostomum de more secutus Euthymius: « Sermo, inquit, est admodum lætantis: Invenimus quem quærebamus, quem venturum sperabamus, quem Scripturæ annuntiaverunt. » Andreas ergo cum socio lætitia de Christo invento quasi de summa felicitate gestiens, ut eamdem communicet fratri suo Petro, exclamat: « Invenimus Messiam. » Quare « non amplius, ait S. Chrysostomus, ad Joannem reversi sunt, sed ita Christo affixi sunt, ut Joannis ministerium susciperent, et ipsi Christum prædicarent.

Hinc moraliter discimus Deum per gratiam suam occurrere animæ se desideranti, eoque magis eam implere, quo magis se desiderat et sitit; imo hoc ipsum sui desiderium solet Deus prius animæ immittere, ut per illud animam ad se suaque dona præparet, eorumque capacem

efficiat. Sicut enim quo majus est vas, eo majoris vini vel olei est capax; sic quo majus est in anima Dei et virtutis desiderium, eo magis illa ipsius est capax, juxta illud *Thren.* III, 25: « Bonus (beneficus, liberalis) est Dominus sperantibus in eum, animæ quærenti illum. »

Vers. 42. 42. ET ADDUXIT EUM AD JESUM. — « Credibile est, ait S. Chrysostomus, Andream plura persuasioni accommodata narrasse, aderat quoque alter discipulus, qui ista adjuvabat: verum Andreas, cum suum non esset officium, neque ad tanti luminis narrationem sufficeret, ad fontem ipsum quem invenerat, fratrem adducit. » Porro Petri animus ad hæc verba, velut ignis præsente stipula, desiderio videndi audiendique Christi exarsit. Unde pergit S. Chrysostomus: « Considera, ait, a principio obedientem et benevolum Petri animum: cucurrit e vestigio nil moratus. Adduxit, inquit, eum ad Jesum; sed nemo ejus damnet nimiam in credendo facilitatem; non enim dicit statim persuasisse, sed tantum adduxisse ad Jesum, ut inde totum disceret. »

INTUITUS AUTEM EUM JESUS (quasi subjectum appositum ad prædicandam et illustrandam suam gloriam, ideoque eum destinans suum successorem et vicarium, puta Pontificem Ecclesiæ), DIXIT: TU ES SIMON, FILIUS JONA: TU VOCABERIS CEPHAS, QUOD INTERPRETATUR PETRUS. — Pater ergo Simonis Petri vocabatur *Johanan*, sive *Joannes*, et per crasin *Jona*; sicut *Jehoscua* contrahitur in *Josue* et *Jesus*. Ita Nonnus et alii. Dicit hoc Christus, ut Petro arcana pandat, seque eorum conscium, ideoque cardiognosten, et Deum esse ostendat. Nam, ut ait Cyrillus, « antequam aliquid de eo quæsisset, tam ipsum, quam patrem ejus nomine appellat, et hac re discipulum instruit, eum se esse, qui cuncta etiam antequam fiant novit.

TU VOCABERIS CEPHAS. — Promittit Christus Simoni nomen *Cephas*, id est Petrus, *q. d.* Ego tibi, o Simon, aliud nomen indam, vocabo te *Cephas*, id est Petra, vel Petrus, quia te faciam petram Ecclesiæ, ut tibi tuæque fidei, æque ac regimini, quasi fundamento petrino et solidissimo, incumbat firmissima Ecclesiæ meæ fabrica. Promissum hoc præstitit Christus, *Matth.* XVI, 18, dicens: « Tu es Petrus, et super hanc petram (id est super te, quem voco *Cephas*, id est petram) ædificabo Ecclesiam meam. » Vide ibi dicta. Ita S. Cyrillus.

Vers. 43. 43. IN CRASTINUM VOLUIT (Jesus) EXIRE IN GALILÆAM, — ut ex ea vocaret viles ac rudes piscatores, quos Apostolos suos crearet et Evangelii præcones efficeret, ne fides Christiana putaretur esse opus hominum, non Dei. Apostoli enim fuere Galilæi; Galilæi autem erant pauperes et ignobiles præ Judæis, qui ex Juda, quæ erat tribus regia, erant oriundi. Ita S. Chrysostomus, Euthymius et alii.

IN CRASTINUM, — puta postridie illius diei qua Andream et socium hospitio exceperat, quæ fuit dies 3 martii, ut dixi vers. 35. Postridie ergo, id est die 4 martii, ivit Jesus in Galilæam, et vocavit Philippum; singulos enim actorum Christi dies accurate hic consignat Joannes, et quid quoque die ab eo gestum sit, enarrat.

ET INVENIT PHILIPPUM. — Non casu, vel fortuito, sed destinato consilio vadens ad eum locum, ubi sciebat esse Philippum: ibi eum invenit, quem studiose quærebat, quia eum destinabat Apostolum.

ET DICIT EI JESUS: SEQUERE ME. — Hæc est prima vocatio exterior Christi; Petrus enim et Andreas prius vocati sunt interius per internam inspirationem, non exterius per externam vocem Christi, sed audita voce Joannis Baptistæ, magistri sui, dicentis de Christo: « Ecce agnus Dei, » ab eo non vocati, ultro et sponte sua Jesum adierunt, exploraturi ejus doctrinam et vitam, non autem quasi certi et stabiles futuri ejus discipuli. Ita Toletus. Philippo ergo hoc decus et hæc laus debetur, quod primus omnium a Christo dicente: « Sequere me, » exterius vocatus sit, et interius mentem ejus impellente Spiritu Sancto vocationi huic obediens, illico Christum secutus sit, quia ipse erat studiosus legis Mosaicæ et sollicitus de adventu Christi, ait Theophylactus, atque ut S. Chrysostomus, « in perscrutanda veritate diligentissimus. »

Unde S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. XVII: « Jam Philippus, ait, sequebatur, quem sic vocaverat, ut diceret ei: Sequere me. » Causam dat Theophylactus, vim attractivam vocis Christi: « Videtur enim, ait, primum vox Domini animum illius stimulo quodam charitatis tetigisse. Non enim simpliciter Salvatoris vox dicebatur, sed dignos statim flagrare faciebat intrinsecus ad amandum ipsum, sicut et Cleophas dixit: Nonne cor nostrum ardens erat, cum loqueretur nobis in via? »

Porro Clemens Alexandrinus, lib. III *Strom.*, cap. II, certo asserit Philippum esse illum qui, petens a Christo dicensque: « Domine, permitte me primum ire, et sepelire patrem meum, » hoc a Christo responsum tulit: « Sequere me, et dimitte mortuos sepelire mortuos suos, » uti dixi *Matth.* VIII, 22.

Vers. 44. 44. ERAT AUTEM PHILIPPUS A BETHSAIDA, CIVITATE (patria) ANDREÆ ET PETRI. — Addit hoc Joannes, ait Theophylactus, ut insinuet Andream et Petrum prius insinuasse Philippo, quasi civi et vicino suo, invenisse Messiam, illumque esse Jesum Nazarenum. Quare Philippum mox a Christo vocatum, dum ab eo audiret: « Sequere me, » illico eum fuisse secutum, quia jam animo erat præparato et Christi avido. Idem probabile esse asserit Franciscus Lucas. Solebat enim Christus discipulos præmittere, qui viam sibi sternerent et auditores ad suum adventum præpararent.

Porro, Bethsaida erat adjacens mari Galilææ,

sita juxta Corozaim et Capharnaum, in qua domum habebat Petrus et Andreas, quam Christus ingressus, socrum Petri in lecto decumbentem a gravi febre liberavit, et apprehensa manu sospitem erexit, *Matth.* VIII. Hæc ergo fuit patria trium Apostolorum, Petri, Andreæ et Philippi, dicta *Bethsaida*, Hebraice quasi domus venationis vel piscationis, quia in ea habitabant piscatores qui in vicino mari pisces venabantur et capiebant, quales fuere Petrus et Andreas.

Vers. 45. 45. INVENIT PHILIPPUS NATHANAEL, ET DICIT EI : QUEM SCRIPSIT MOYSES IN LEGE, ET PROPHETÆ, INVENIMUS JESUM, FILIUM JOSEPH A NAZARETH. — « Invenit non casu, ait Cyrillus, sed multo quæsitum studio; studiosissimum enim Scripturarum virum diligentissimumque cognoverat. » Invenit autem, ut videtur, illum in Cana Galilææ (inde enim oriundus erat Nathanael, ut patet *Joan.* XXI; 2), quando scilicet Philippus cum Jesu vocatus ad nuptias, eodem ivit, ut audiemus cap. II, 1.

Nathanael quis? NATHANAEL, — amicum et familiarem suum. Quæres quisnam fuit hic Nathanael?

Resp. Primo. *Primo*, Claudius Espencæus, scribens in epist. II *ad Tim.*, cap. IV, digess. 25, ait nonnullos putare Nathanaelem fuisse Urcissinum, sive Ursinum, primum Bituricensium Episcopum.

Secundo. *Secundo*, Græci, in *Menologio*, asserunt Nathanaelem eumdem esse cum Simone Chananæo Apostolo; sic enim habent die 22 aprilis : « S. Apostoli Nathanaelis, qui fuit Simon Zelotes ex Cana Galilææ, ubi Christus invitatus ad nuptias, aquam in vinum convertit. » Idem habent die 10 maii. Favet huic sententiæ quod Nathanael oriundus fuerit ex hac Cana, *Joan.* XXI, 2.

Tertio, fuisse Bartholomæum, Prob. sex conjecturis. *Tertio*, verisimilius Rupertus et Jansenius hic, et Abulensis, in cap. X *Matth.*, vers. 3, ad illa : « Philippus et Bartholomæus, » censent Nathanaelem esse Bartholomæum Apostolum. Probant id *primo*, quia Evangelistæ semper jungunt Philippum Bartholomæo, sicut hic Joannes eumdem jungit Nathanaeli; *secundo*, quia Bartholomæi vocationem factam a Christo nusquam legimus, nisi sit hæc ipsa Nathanaelis; *tertio*, quia cæteri tres Evangelistæ, qui Bartholomæi meminerunt, non meminerunt Nathanaelis : ac vice versa Joannes, qui meminit Nathanaelis, non meminit Bartholomæi, quasi hi duo unus idemque sint; *quarto*, quia Joannes, cap. XXI, 2, Nathanaelem Petro, Thomæ, Jacobo et Joanni Apostolis in piscatione et visione Jesu associat: videtur ergo ipse quoque fuisse Apostolus, nec apparet quis alius fuerit, quam Bartholomæus; *quinto*, quia Bartholomæus non videtur esse nomen proprium, sed significare filium Tolmai : proprium ergo ejus nomen videtur fuisse Nathanael; sic enim Barjona, id est filius Jonæ, dictus est Petrus, qui proprio nomine vocabatur Simon, ac deinde a Christo vocatus est *Cephas*, id est Petrus; *sexto*, quia de Nathanaele ait Christus : « Ecce vere Israelita, in quo dolus non est, » ac deinde Christus ei promittit visionem angelorum super se ascendentium et descendentium. Videtur ergo Christus eum intime dilexisse ac selegisse in suum familiarem et Apostolum.

Negat tamen idipsum S. Augustinus hic, *tract.* 17, ac ex eo Toletus, Ribera, Maldonatus et Baronius, moti hac ratione, quod Nathanael videatur fuisse legis doctor; nam ex lege disserit cum Philippo : Christus autem non legisperitos, sed rudes et idiotas piscatores elegit ad apostolatum. Verum responderi potest Nathanaelem fuisse legis studiosum, non doctorem, æque ac erat Philippus cum eo de adventu Messiæ ex lege disserens, ac Petrus et Andreas. Videntur enim hi omnes fuisse Joannis Baptistæ discipuli, vel auditores, atque ab eo transmissi ad Christum. Sic Saulus sive Paulus erat legis studiosus, at non legisperitus vel doctor. Quod si Nathanael non fuit Apostolus, certe fuit discipulus. Unde L. Dexter, in *Chronico*, ad annum Christi 101, n. 5 : « Nathanael, ait, unus e septuaginta Domini discipulis requiescit in urbe (Hispaniæ) Treuga, prope Legionem, vulgo Leon. » Idem habet Petrus de Natalibus, in *Catal. Sanct.* ex Vincentio, qui et de eodem addit : « Post expletum prædicationis officium, feliciter in Domino requiescit, pridie kalendas decembris.

Nathanaelis etymon. Porro, *Nathanael* Hebraice idem est quod *donum Dei*; vel *dedit Deus*, vel *da Deus*, ait Pagninus, sive *Adeodatus*. Hinc princeps tribus Issachar tempore Mosis vocatur Nathanael, *Num.* I, 8, et forte ab illo hic Noster Nathanael prognatus, nomen mutuatus est. Hinc S. Augustinus filium suum divino ingenio præditum vocavit Adeodatum, ut ipse fatetur, lib. *De Beata vita*, post initium.

JESUM. — Syrus, *qui est Jesus, filius Joseph a Nazareth*. Erat enim Nazareth vicina Canæ Galilææ, tribus horis tantum ab ea distans, ita ut Nathanael ex Cana oriundus, facile nosse posset Jesum, filium Joseph, ut vulgo putabatur, oriundum ex Nazareth. Arguit hic Calvinus Philippum stultitiæ et inscitiæ, dicens : « Jesum stulte dicit filium Joseph, imperite Nazarenum facit, et de Christo quatuor verba profari nequit, quin duos crassos errores permisceat. » Sed stultus et imperitus est Calvinus, sapiens vero et sciens Philippus, qui apud Nathanaelem Jesum ita describit ex vulgi opinione et agnominatione, ut Nathanael eum nosse possit, alioquin plane eum incognitum habiturus. Ita S. Chrysostomus. Christus enim vere erat Nazarenus patria, quia ibi conceptus erat, esto per occasionem census, natus esset in Bethlehem.

Vers. 46. 46. ET DIXIT EI NATHANAEL : A NAZARETH POTEST ALIQUID BONI ESSE? DICIT EI PHILIPPUS : VENI, ET VIDE. — *q. d.* Nazareth est in Galilæa locus ignobilis et obscurus, ac apud Judæos contemptus. Unde Pharisæi infra, cap. VII, 57, dicunt quod « a Galilæa Propheta non surgit; » quomodo ergo, o Philippe,

ex Nazareth natum censes Christum? præsertim quia Christus ex Juda et Davide nasciturus in Bethlehem prædicitur a Michæa, cap. v, 2. Ita S. Chrysostomus, qui et addit: « Ostendit igitur et Scripturæ cognitionem, et morum simplicitatem, denique vehemens adventus Christi desiderium, cum Philippi verba non contemnit. Norat enim Philippum in patria commemoranda falli potuisse, » et ex parte falsus est; Christus enim, licet conceptus esset in Nazareth, tamen natus erat in Bethlehem, quod hoc tempore ignorabat Philippus. Sic et Theophylactus et Euthymius. Porro Joannes Alba, in *Electis*, τὸ *potest* accipit pro *solet*, et hujus acceptionis exemplum profert; *q. d.* Soletne ex Nazareth bonus aliquis Propheta prodire? *q. d.* Minime: quomodo ergo tu, o Philippe, ais ex Nazareth prodiisse Christum?

Veni, et vide. — Syrus, *Veni, et videbis*, *q. d.* Nolo tecum de Nazareth disputare, sed veni, vide et audi Jesum, et experieris quod ego expertus sum, ut rapiaris in ejus amorem credasque ipsum esse Christum. Audi S. Chrysostomum: « Quomodo hic sit Christus, et quomodo Prophetæ eum prædixerint, non dicit Philippus, sed ducit ad Jesum, sciens ipsum non abscessurum, si illius verba et doctrinam gustaret. Si videris solummodo, dicit, si sermonem cum eo conferas, facillime mihi assenties. » « Credere autem nos oportet, ait Cyrillus, ineffabilem quamdam gratiam in sermone ac verbis Christi fuisse, quibus auditorum animi magna jucunditate allicerentur. Scribitur enim quia omnes admirabantur de verbis gratiæ, quæ exibant de ore ejus. »

Porro, Nathanael vehementer desiderans videre Christum, Philippo acquievit, ad Jesum cum eo venit eumque Christum esse agnovit: quare disciplinæ et sequelæ ejus se tradidit.

Vers. 47. 47. Vidit Jesus Nathanael venientem ad se, et dixit de eo: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est; — qui scilicet imitatur candorem, simplicitatem et sanctitatem Israelis, id est Jacob patriarchæ, ex quo ipse prognatus est. Unde Syrus vertit, *ecce vere filius Israel;* Jacob enim vir simplex habitabat in tabernaculis, *Gen.* xxv, 27. Ostendit Jesus se scire et videre animi Nathanaelis candorem et statum, ut inde Nathanael cognoscat Jesum non esse merum hominem, sed et Deum cordium inspectorem. Censet S. Chrysostomus Christum alludere ad id quod de se Nathanael dixerat Philippo: « A Nazareth potest aliquid boni esse? » *q. d.* Hoc tuo dicto contra me non offendor, quia scio te id animo candido et inquirendæ veritatis avido dixisse; scio enim in animo tuo nullum esse dolum, nullum malitiæ fel.

Vers. 48. 48. Dicit ei Nathanael: Unde me nosti? — qui nunquam me vidisti, nec mecum egisti: « Animadverte, ait Chrysostomus, hominis constantiam: non intumuit laudibus, neque his obviam factus est, sed de eo perscrutari pergit, ut de eo certi aliquid intelligat. »

Respondit Jesus, et dixit ei: Priusquam te Philippus vocaret, cum esses sub ficu, vidi te. — *q. d.* Cum solus esses sub ficu, putabasque te a nemine videri, ego tamen te vidi, scioque quæ clam et secreto ibi egeris. Vidi deinde et audivi te colloquentem cum Philippo, cum ipse te ad me vocaret, tuque ei objiceres: « A Nazareth potest aliquid boni esse? » *q. d.* Unde colligas me majorem esse homine, Messiam scilicet Dei Filium. Ita S. Cyrillus, Euthymius, et S. Augustinus, serm. 40 *De Verbis Domini* (1).

Mystice S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.*, cap. xx: « Cum esses sub ficu, » id est sub umbra legis, « vidi te, » ut te transferrem ad vitem mei Evangelii.

Tropol. Deus ubique præsens omnia intuetur. Tropologice: hinc disce Deum et Christum ubique præsentem intueri et revereri, cum solus es in cubiculo, imo cum quid secreto cogitas vel desideras in corde, Christus te tuasque cogitationes et desideria videt et introspicit. Vide ergo ne quid cogites, desideres vel agas, quo oculos majestatis ejus offendas. Sic enim vidit hic Nathanaelem ejusque acta sub ficu. Unde Nonnus vertit, « vidi te sub umbrosa ficu, versantem et meridiantem sub alticomis ramis, oculis et mente videns non præsentem. » Sic Deus vidit Adamum sub ficu comedentem ficum vetitam, *Gen.* iii.

Vers. 49. 49. Respondit ei Nathanael, et ait: Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israel. — « Filius Dei, » naturalis et consubstantialis, ideoque Deus, hoc enim nude verba sonant. Ita S. Cyrillus, Augustinus, Ammonius, Glossa, Dionysius, Maldonatus, licet S. Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus, Lyranus, Cajetanus, Toletus, Barradius, censeant Nathanaelem nescisse Christum esse Deum; sed tantum credidisse eum esse Filium Dei adoptivum, per eximiam gratiam, qua eum pollere videbat præ cæteris Prophetis et Sanctis. Nam revelare cordium secreta possunt et Prophetæ ex instinctu Dei, uti Eliseus revelavit secretam avaritiam Giezi et secretas insidias regum Israel, IV *Reg.* v, 26, et vi, 9 et seq.

Crediderim Philippum ex testimonio Joannis Baptistæ de Jesu, vers. 34, credidisse Jesum esse Filium Dei, sed in confuso, nec satis distinxisse, an esset naturalis, an adoptivus, idemque declarasse et persuasisse Nathanaeli. Licet enim Joannes Baptista, dicens Christum esse Filium Dei, intellexerit naturalem, per unionem hypostaticam humanitatis cum Verbo; tamen hanc unionem necdum intelligebant Philippus et Nathanael, donec sensim hac de re planius fuere edocti.

(1) Erat Judæis in more positum sub ficubus sermones miscere cum amicis, meditari, legere, orare. Vid. Lightfootum et Wetstenium in h. l. Quid vero Nathanael sub ficu egerit, num ibi preces ad Deum fuderit, an meditatus sit, an cum amicis collocutus sit, ut nonnulli interpretes volunt, de Messia et regno Messiano, id quidem definiri nequit.

Rex Israel. — Id est Messias, Davidis et Salomonis regum filius, ideoque regni Israelis, id est duodecim tribuum, successor et hæres. Hoc enim de ipso prædixerat David, vel potius Deus per Davidem, *Psal.* II, 6 et 7, dicens in persona Christi : « Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. » Unde liquet Davidem prædixisse Messiam fore Dei Filium naturalem; sed hanc ejus prædictionem pauci ante Joannem Baptistam, et Christum illam explicantem, clare pleneque intellexerunt. Concilium Constantinopolitanum œcumenicum, in constitutione Vigilii Papæ ad quintam collationem pertinente, anathema dicit iis qui verba Nathanaelis: « Tu es Filius Dei, tu es rex Israel, » ab ipso dicta volunt Christo tanquam domestico Dei, ut non ipse sit Deus, sed ob familiaritatem quam cum Deo habet, Deus nominetur.

Vers. 50. Respondit Jesus, et dixit ei : Quia tibi dixi : Vidi te sub ficu, credis : majus his videbis, — scilicet majora mea oracula et miracula, majora mysteria doctrinæ, vitæ, passionis, resurrectionis et ascensionis meæ, ex quibus cognosces me non tantum Israelis, sed mundi totius, adeoque cœlorum et angelorum omnium esse regem et Dominum. « Duo dicit, ait Chrysostomus, alterum jam præteritum indicat, alterum ex hoc confirmat futurum; qui enim ejus virtutem jam viderat, facilius quæ futura audit, credit. »

Vers. 51. 51. Et dicit ei : Amen, amen dico vobis, videbitis coelum apertum, et angelos Dei ascendentes et descendentes supra Filium hominis. — « Cœlum apertum, » non quod vere cœlum scindendum et aperiendum sit, sed quod cœlum angelis intrantibus et exeuntibus aditum dabit et exitum, sicut solet nobis dare ostium dum aperitur : quare vobis videbitur cœlum aperiri esseque apertum. Est catachresis. Simili modo in baptismo Christi, visum est cœlum Christo aperiri, *Matth.* III, 16, et *Ezech.* I, 1, dum vidit in cœlo currum Cherubicum gloriæ Dei; et S. Stephano, dum a Judæis lapidatus, vidit Jesum stantem a dextris Dei, *Act.* VII, vers. 55. Vide quæ illis locis annotavi. Hac visione significatur cœlum per quatuor annorum millia hominibus ob peccata clausum, per Christum fore reserandum.

Et angelos Dei ascendentes et descendentes (Arabicus, *ascendere et descendere*) supra Filium hominis. — Syrus, *ad Filium hominis*, ut ei quasi regi suo obsequantur. Hoc enim significat Græcum ἐπὶ, quod respondet Hebr. עַל *al*. Unde Vatablus vertit, *sub Filio hominis*, *q. d.* Sub imperio et potestate mea, me imperante, ad nutum meum prout ego voluero, vel jussero, ascendent et descendent angeli. Sic et Franciscus Lucas.

Nota *primo*, ex eo quod Christus Nathanaelem vocavit Israelitam, in quo dolus non est, liquet eum alludere ad visionem angelorum in scala e terra in cœlum porrecta ascendentium et descendentium, factam Israeli, id est Jacobo patriarchæ in Bethel, *Gen.* XXVIII, 12. Ita S. Augustinus, lib. XII *Contra Faustum*, cap. XXVI; Israel enim sive Jacob uti pater, sic et typus fuit Christi. Christus enim verus est Israel, id est dominans Deo, idem est Patriarcha Christianorum et fundator Bethel, id est domus Dei, puta Ecclesiæ tam cœlestis quam terrestris, tam triumphantis quam militantis.

Nota *secundo*, Christum hac phrasi et visione angelorum ad se ascendentium significare se non tantum Israelis et hominum, sed et cœlorum ac angelorum esse principem, ac consequenter se verum esse Deum Deique Filium ; ideo enim ascendunt et descendunt ad eum angeli, quasi ejus ministri, ut ipsi quasi hero et regi suo assistant et obsequantur, omniaque ejus jussa, tam in cœlo quam in terra, peragant. Ita S. Cyrillus et Chrysostomus.

Angeli descenderunt ad Christum Primo. Quæres, quando hic angelorum ad Christum descensus et ascensus contigerit (1)? *Primo*, S. Chrysostomus et Theophylactus censent eum contigisse, cum Christo agoniam patienti sanguinemque sudanti in horto apparuit angelus, confortans eum, *Luc.* XXII, 44. Item cum in resurrectione mulieribus apparuerunt angeli, nuntiantes eum resurrexisse, *Matth.* XXVIII.

Secundo. *Secundo*, S. Cyrillus censet id factum in baptismo Christi; tunc enim angelorum ministerio formata est columba devolans in Christum, quæ erat index Spiritus Sancti; item vox Patris in aere : « Hic est Filius meus dilectus, » *Matth.* cap. III, vers. 16. Verum hoc Christi cum Nathanaele colloquium contigit post baptismum Christi.

Tertio. *Tertio*, Euthymius id factum opinatur in ascensione Christi; tunc enim omnes omnino angeli eum ascendentem stiparunt, velut famuli principem, et velut milites regem suum.

Quarto. *Quarto*, Toletus censet id continuo fieri in Ecclesia, quæ a Christo per angelos regitur.

Quinto. *Quinto*, Maldonatus æstimat id fore in die judicii; tunc enim omnes angeli illi assistent, tam boni, quam mali : boni, ut ab eo homines pios cœlo adjudicatos in illud deducant; mali, ut impios ab eo damnatos in tartara abripiant.

Sexto. *Sexto*, Franciscus Lucas hæc accipit de Christi miraculis et donis cœlestibus, quibus Christo subservierunt angeli in hac vita, ac post eam. Intelligit ergo Jesus, inquit, ad nutum Filii ho-

(1) Hæc nostri interpretis quæstio parum apta mihi videtur, et postrema versus 51 verba latiori sensu habenda sunt. Non enim certa ibi quædam et unica angelorum apparitio prædicitur, sed res perpetua ac continuata; nam verba ἀπ' ἄρτι, quæ premendo verti posses, *inde ab hoc tempore*, melius vertuntur *posthac, in posterum*. Sensus igitur est : arctissimam mihi cum Deo esse conjunctionem in oculos omnium incurret, consilia Dei hominibus salutaria per me exsequentur, Deus mecum erit, et doctrina et factis insignibus me esse Messiam demonstrabo.

minis, cœlum ex eo tempore a fidelibus visum iri apertum, ultro citroque discurrentibus angelis; quia brevi e cœlis, jubente Filio hominis, ejusque jussui parentibus angelis, Dei dona magna copia omnibus cernentibus adferenda erant in terram: infirmorum sanatio, leprosorum mundatio, cæcorum illuminatio, claudorum erectio, dæmonum expulsio, mortuorum suscitatio, impiorum justificatio, Spiritus Sancti effusio, variorum munerum distributio, mundi conversio, etc. Quæ omnia cum sint manifesta Dei dona, non potuit non videri cœlum apertum, et angelos sanctos, per quos cœlestia ministrantur, Filio hominis ad nutum servire, iis qui viderunt Filium hominis reddentem plurimos horum compotes. Loquitur ergo Christus de omnigenis miraculis et cœlestibus donis, quæ statim a Nathanaelis vocatione editurus erat, toto mortalis vitæ suæ tempore, imo etiam post ascensionem suam in cœlum continue patraturus in gubernatione Ecclesiæ suæ, usque ad extremum judicium et consummationem sæculi. Hæc omnia vera et apposita sunt.

Septimo et optime.

Verum, quia Christus Nathanaeli et Philippo specialiter promittit hanc angelorum visionem, ad inchoatam eorum in se fidem augendam et roborandam; nec in baptismo, passione, resurrectione, vel ascensione Christi, vel alias proprie apparuerunt angeli ascendentes et descendentes ad Christum, hinc planius, simplicius, pressius et germanius dicemus peculiarem et publicam hanc fuisse visionem angelorum, viventi Christo proprie ut verba sonant factam, æque ac eadem facta est Jacobo, qui fuit Christi typus, *Genes.* cap. XXVIII, vers. 12. Quare illa visio Jacobi similem Christo obventuram angelorum visionem (de qua hic agitur) præsignificat, ac similis jam ante contigerat in nativitate Christi, dum angeli ad eum descendentes cecinerunt: « Gloria in excelsis Deo, » *Luc.* II, 13. Porro, ubi et quando contigerit hæc angelorum visio, non narrant Evangelistæ, uti et alia multa Christi acta silentio prætereunt. Ita Jansenius.

Cur? Causa prima.

Facta autem est hæc visio hoc fine. *Primo*, ut per eam ostenderetur Christum homines angelis, terram cœlo reconciliasse, ac utriusque mutuam communicationem et familiaritatem, quæ primitus erat in paradiso, restituisse.

Secunda.

Secundo, ut doceret Christianos esse advenas et hospites in terra, ac versari debere cum angelis, et eorum angelicam vitam imitari, quasi cives Sanctorum et domesticos Dei, *Ephes.* II, 19.

Tertia.

Tertio, ut angelos nobis quasi præsides assignaret, qui nos contra dæmones omnesque malorum incursus tutarentur, et ad heroicas virtutes impellerent, tandemque post mortem in cœlum deducerent. Ascendunt enim in cœlum angeli, ut vota, preces et gemitus nostros ad Deum perferant; descendunt, ut a Deo gratiæ dona ad nos deferant.

Quarta.

Quarto, ut declararetur Christi majestas, et angelorum erga eum obsequium et reverentia. Ipse enim, ait Chrysostomus, constitutus est « supra omnem principatum, et potestatem, et virtutem, et dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro, » *Ephes.* I, 21.

Vide quæ de scala Jacob angelisque per eam ascendentibus et descendentibus fuse dixi, *Genes.* cap. XXVIII, vers. 12.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Jesus vocatus ad nuptias in Cana, aquam in vinum convertit. Secundo, vers. 13, ejicit vendentes e templo. Tertio, vers. 18, Judæis petentibus signum, quo ostenderet se a Deo missum, hoc assignat : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud.

1. Et die tertia nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ; et erat mater Jesu ibi. 2. Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus, ad nuptias. 3. Et deficiente vino, dicit mater Jesu ad eum : Vinum non habent. 4. Et dicit ei Jesus : Quid mihi et tibi est, mulier? nondum venit hora mea. 5. Dicit mater ejus ministris : Quodcumque dixerit vobis, facite. 6. Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ secundum purificationem Judæorum, capientes singulæ metretas binas vel ternas. 7. Dicit eis Jesus : Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum. 8. Et dicit eis Jesus : Haurite nunc, et ferte architriclino. Et tulerunt. 9. Ut autem gustavit architriclinus aquam vinum factam, et non sciebat unde esset, ministri autem sciebant, qui hauserant aquam, vocat sponsum architriclinus, 10. et dicit ei : Omnis homo primum bonum vinum ponit : et cum inebriati fuerint, tunc id quod

deterius est : tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. 11. **Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ; et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus.** 12. Post hoc descendit Capharnaum ipse, et mater ejus, et fratres ejus, et discipuli ejus; et ibi manserunt non multis diebus. 13. Et prope erat Pascha Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam : 14. et invenit in templo vendentes boves, et oves, et columbas, et numularios sedentes. 15. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo, oves quoque et boves, et numulariorum effudit æs, et mensas subvertit. 16. Et his qui columbas vendebant, dixit : Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. 17. Recordati sunt vero discipuli ejus, quia scriptum est : Zelus domus tuæ comedit me. 18. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei : Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis? 19. Respondit Jesus, et dixit eis : Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. 20. Dixerunt ergo Judæi : Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in tribus diebus excitabis illud? 21. Ille autem dicebat de templo corporis sui. 22. Cum ergo resurrexisset a mortuis, recordati sunt discipuli ejus, quia hoc dicebat, et crediderunt Scripturæ et sermoni quem dixit Jesus. 23. Cum autem esset Hierosolymis in Pascha in die festo, multi crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus, quæ faciebat. 24. Ipse autem Jesus non credebat semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes, 25. et quia opus ei non erat, ut quis testimonium perhiberet de homine; ipse enim sciebat quid esset in homine.

Vers. 1. 1. ET DIE TERTIA FACTÆ SUNT NUPTIÆ IN CANA GALILÆÆ; ET ERAT MATER JESU IBI. — « Die tertia, » a Christi abitu in Galilæam et a vocatione Philippi, cap. I, vers. 43. Hoc enim ultimum est tempus a Joanne nominatum. Ita Origenes, Jansenius, Toletus et Franciscus Lucas. Aut potius « die tertia » a visitatione et conversione Andreæ et Petri, cap. I, vers. 35. Illa enim die cœpit Jesus colligere discipulos iisque se patefacere; inde ergo Joannes computat hic diem tertiam, quo iisdem plane se patefecit ostenditque se esse Messiam, per conversionem aquæ in vinum.

Chronotaxis dierum Christi. Hæc ergo est chronotaxis horum Christi dierum. Christus baptizatus fuit a Joanne anno ætatis 31, die 6 januarii, uti habet Ecclesiæ et Patrum traditio. Eadem die a prandio secessit in desertum, ibique jejunavit per 40 dies. Cœpit ergo jejunium die 7 januarii, finiit die 15 februarii; inde rediit in Nazareth, ibique mansit per 15 dies; mox 56 die a baptismo, ait S. Epiphanius, *hæresi* 51, puta die 1 martii, Judæi miserunt legatos ad Joannem Baptistam, qui rogarent an ipse esset Christus? abnuit Joannes, dixitque Jesum esse Christum, uti audivimus, cap. I, vers. 19. Inde postero die, puta 2 martii, venit Jesus ad Joannem, unde Joannes eum digito ostendens : « Ecce, inquit, agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, » cap. I, vers. 29. Sequenti die, puta 3 martii, Joannes idem repetiit, et coram discipulis duobus testatus est : unde illi visitarunt Jesum, unusque ex eis Andreas fratrem suum Petrum ad Christum adduxit, cap. I, vers. 35. In sequenti crastino, puta die 4 martii, Jesus ivit in Galilæam, ibique vocavit Philippum, vers. 43 : fuit hoc crastinum dies secunda ab adventu Andreæ et Petri ad Christum; inde die tertia, puta die 5 martii, nuptiæ hæ factæ sunt in Cana Galilææ. Unde S. Epiphanius, loco citato, ait nuptias has factas die 60 a baptismo Christi. Porro, idem S. Epiphanius, contra reliquos Patres et communem Ecclesiæ sensum, opinatur Christum baptizatum fuisse a Joanne, die 8 novembris, ac proinde inde sexagesimo die, scilicet die 6 januarii factas esse has nuptias in Cana, ibique Jesum aquam in vinum vertisse, scilicet in festo Epiphaniæ, quo ante 30 annos, Magi duce stella venerant ad Christum in Bethlehem, ibique eum adorarant. Additque in memoriam tanti miraculi, etiamnum eodem die 11 mensis Tybi (quæ apud nos est 6 januarii) quosdam fontes in vinum converti. Audi eum : « Quapropter etiam in multis locis usque in hunc diem, hoc fit quod tunc factum est divinum signum, in testimonium incredulis, velut testantur in multis locis fontes ac fluvii in vinum conversi : Cibyres quidem, urbis Cariæ fons, qua hora hauserunt ministri, et ipse dixit : Date architriclino. Testatur et in Gerasa Arabia fons similiter. Nos bibimus de Cibyris fonte; fratres vero nostri de eo qui est in Gerasa, in Martyrum templo, sed et multi in Ægypto de Nilo hoc testantur : quare in undecimo Tybi, apud Ægyptios omnes hauriunt aquam, et reponunt, tum in ipsa Ægypto, tum in multis regionibus. » Hinc nonnulli putant sequenti anno, qui fuit Christi 32, recurrente eadem die 6 januarii, nuptias hasce celebratas in Cana. Verum illas eodem anno, quo baptizatus est Christus, puta duobus mensibus a baptismo Christi, contigisse liquet ex historia gestorum Christi, quam per singulos dies (uti paulo ante

ostendi) hic pertexit Joannes. Ita Baronius et alii.

Dices : Cur ergo Deus idem miraculum conversionis in vinum quotannis renovavit, die 6 januarii? Respondeo : Causa est, quod Ecclesia illo die istud miraculum celebrat, esto illo die non contigerit; voluit enim Ecclesia tria miracula quibus Christus se primo mundo patefecit, eodem Epiphaniæ, id est apparitionis Christi, die recolere et celebrare; scilicet *primo*, adventum et adorationem Magorum duce stella; *secundo*, baptismum Christi, in quo vox Patris intonuit: « Hic est Filius meus dilectus; » *tertio*, conversionis aquæ in vinum in Cana. E tribus hisce duo priora contigerunt eodem die, scilicet sexta januarii, tertium vero post duos menses contigit, die 6 martii, ut dixi. Quod ergo illo die canit Ecclesia : « Hodie vinum ex aqua factum est ad nuptias, » idem est ac si diceret : Hodie ejus rei memoria apud fideles recolitur et in Ecclesia publice quotannis celebratur. Ita Baronius, imo S. Augustinus, serm. 127 *De Temp.*; S. Maximus, serm. *De Epiphania* et alii.

Similí modo olim in plerisque locis Occidentis, paschali tempore, quo solemne baptisma in Ecclesia peragi consuevit, e sicco aridoque fonte lapideo, copiosæ ad baptismi usum aquæ exundare consueverunt, non quidem ad ipsam insinuandam diem, qua baptizatus est Christus, sed quod tunc temporis solemne baptisma in Ecclesia peragi consuevit.

Sponsus in Cana quis?

NUPTIÆ. — Syrus, *convivium*, scilicet nuptiale. Quæres cujus fuerint hæ nuptiæ, et quis in iis fuerit sponsus. Beda, Rupertus, Lyranus, Carthusianus hic, et S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXVI, art. IV, ac Dom. Soto, in IV, dist. 27, *Quæst.* I, ad 4, et alii putant sponsum fuisse S. Joannem Evangelistam, moti auctoritate S. Augustini, qui hic, præfat. *in Joannem*, ait: « Joannem Dominus de fluctivaga nuptiarum tempestate vocavit. »

An S. Joannes?

Verum dico sponsum hic non fuisse S. Joannem; nam S. Joannes semper fuit virgo, unde nunquam uxorem duxit : hac enim de causa Christo fuit charissimus, et discipulus ille quem diligebat Jesus, quasi virgo virginem, qui virginitatis propositum per matrimonium nunquam infregisset, imo nunquam infringere destinasset, sed in eo constans per omnem vitam perstiturus erat. Ita docent S. Ignatius, Hieronymus, Augustinus, Epiphanius et alii, quos citat et sequitur Baronius, anno Christi 31. Quare quod S. Augustinus ait : « Joannem Dominus de fluctivaga nuptiarum tempestate vocavit, » intellige « nuptiarum » non initarum, sed ineundarum, seu quas inire potuisset et more gentis inire debuisset, *q. d.* Christus Joannem juvenem advocavit ad se, ne de nuptiis ineundis cogitaret.

Fuit Simon Cananæus.

Verisimilius ergo idem Baronius, secutus Nicephorum, lib. VIII *Histor.*, cap. XXX, censet sponsum in hisce nuptiis fuisse Simonem Apostolum, qui a Cana hac cognominatus est Cananæus. Additque Baronius ex Nicephoro locum hunc nuptiarum in Cana Galilææ, a S. Helena, Constantini Magni matre, insigni ecclesia ibidem erecta fuisse decoratum et nobilitatum. Simon ergo viso hoc Christi in nuptiis suis miraculo, sponsæ et mundo valedicens, secutus est Christum, ab eoque in 12 Apostolorum numerum est cooptatus; atque hac de causa Christus nuptias ejus adiit; atque eas adeundo, nuptias quidem honoravit, sed eum ab illis ad se evocando cœlibatum et apostolatum nuptiis præstare declaravit.

Anima sancta Christi nympha.

Tropologice : quomodo anima sancta per fidem, spem, castitatem, charitatem, religionem, quasi sponsa nubat Christo, fuse ostendi, II *Corinth.* XI, 2, ad illa : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. » Ipsa ergo est nympha Christi, quæ relictis omnibus mundi illecebris, amorem omnem in Christum transfert, illique caput, id est mentem sensusque omnes obnubit et velat, ut supra nubes in cœlo cum eo jugiter versetur, illique se totam dedicat et consecrat. Quare illi optime conveniunt nuptiarum etyma, quæ assignat Festus, dum ait : Nuptias nonnulli a Græco dictas censent; Græci enim novam nuptam vocant νύμφην; Cornificius, quod nova petantur conjugia; Curiatius, quod nova ratio fiat; Ælius et Cincius, quod flammeo (velo nuptiali) caput nubentis obvolvatur, quod antiqui « obnubere » vocarunt, ob quam causam legem Parenstam jubere caput ejus obnubere, qui parentem necasset, quod est obvolvere. Hoc ultimum secutus Varro, lib. IV *De Lingua Latina*: *Neptunus* dicitur, inquit, quod mare terram obnubit, ut nubes cœlum : a nuptu, id est opertione, ut antiqui : a quo *nuptiæ nuptusque*. Sic S. Isidorus, lib. IX *Etymolog.*, cap. VIII : *Nuptæ*, inquit, dictæ, quod vultus suos velent, translatum nomen a nubibus, quibus tegitur cœlum. Unde et nuptiæ dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur; obnubere enim cooperire est cujus contraria *innuba*, hoc est innupta, quæ adhuc vultum suum non velat. Hucusque Isidorus.

Nuptiarum etyma.

Talis Christi nympha fuit S. Dympna virgo et martyr, quæ ob formam a patre, Hyberniæ rege, in conjugem appetita, fugiens in Brabantiam, in oppido *Geel*, non longe ab Antverpia, patris manu obtruncata, nobile pro castitate obiit martyrium: unde meruit ut energumeni ejus sacra lipsana visitantes, a dæmonibus liberentur. Visitavi olim ejus templum, et virginem reveritus colui. Exstat Vita ejus apud Surium die 15 maii.

Cana, ubi sita?

IN CANA GALILÆÆ. — Addit τὸ *Galilææ*, ad distinctionem alterius Cana, sive Chana, quæ erat sita in tribu Aser, juxta Sidonem : unde et Sidoniorum vocabatur, licet ipsa quoque esset in Galilæa, scilicet superiore, quæ gentium dicebatur, de qua *Josue* XIX, 28, atque ejus incola fuit mulier Cananæa, cujus filiam Christus a dæmone libe-

ravit, *Matth.* xv, 22. Hæc vero nuptiarum Cana sita erat in tribu Zabulon, in medio Galilææ, puta in Galilæa inferiore, supra vallem Carmelon, quatuor circiter horis distans a Ptolemaide, tribus vero a Nazareth. Ita S. Hieronymus, in *Locis Hebr.*; Adrichomius, Franciscus Lucas, Maldonatus et alii.

Et erat mater Jesu ibi, — « vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant, » ait Euthymius : Simon enim Chananæus, qui erat hic sponsus, fuit filius Cleophæ, qui erat frater Josephi, sponsi B. Virginis, ut dixi *Lucæ* iii, 23. Josephi hic et deinceps non fit mentio, quia ipse jam obierat, ut ex hoc loco colligit S. Epiphanius, *hæresi* 78; Franciscus Lucas, Baronius et alii, licet ex adverso S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), tract. *De Passione Domini;* et S. Ambrosius, in cap. xxiii S. *Lucæ,* opinentur Joseph adhuc fuisse superstitem in passione Christi, ac æquanimiter tulisse S. Joannem a Christo sibi præferri in cura B. Virginis.

Vers. 2. 2. Vocatus est autem et Jesus, et discipuli ejus, ad nuptias, — tanquam consobrinus sponsi, puta Simonis Cananæi. Porro Jesus « vocatus, ait S. Chrysostomus, nuptiis adfuit, in quibus non dignitati suæ, sed nostræ consuluit utilitati; » nimirum ut *primo,* consanguineis hunc honorem deferret, eorumque nuptias sua præsentia honestaret; *secundo,* ut daret exemplum humilitatis, adiens pauperum nuptias; unde S. Chrysostomus : « Qui non est dedignatus, inquit, formam servi accipere, non est dedignatus ad nuptias venire servorum; » S. Augustinus, serm. 41 *De Verbis Domini :* « Erubescat, ait, homo esse superbus, quoniam factus est humilis Deus : ecce venit ad nuptias, qui cum apud Patrem esset, instituit nuptias ; » *tertio,* ut in iis sponsorum paupertati et famæ consuleret, convertendo aquam in vinum; *quarto,* ut per hoc miraculum se discipulis patefaceret, eisque se Messiam esse ostenderet; ita Cyrillus; *quinto,* ut nuptias approbaret, ac sua præsentia sanctificaret, itaque refelleret Encratitas et Tatianos mox futuros, qui nuptias quasi sordidum diaboli inventum damnabant. Ita S. Augustinus, serm. 41 *De Temp.*; Cyrillus, Euthymius, Ammonius, in *Catena,* et Beda, homil. *in Dominica* II *post Epiphaniam,* quem audi : « Si nuptiis debita castitate celebratis culpa inesset, non ad eas Dominus venisset : bona castitas conjugalis, melior continentia vidualis, optima perfectio virginalis. Itaque Christus ex Virgine nascitur, a prophetico viduæ Annæ ore benedicitur, ad nuptias invitatus venit. »

Christus ivit ad nuptias quinque de causis.

Quinam hi Christi discipuli?

Et discipuli ejus. — Quæres, unde et qui fuere hi discipuli Jesu? nam Jesu necdum collegerat Apostolos : non enim collegit eos nisi post incarcerationem S. Joannis Baptistæ, ut patet *Matth.* iv, 12, hæc autem contigerunt ante incarcerationem Joannis, ut patebit cap. iii, vers. 24.

Respondeo : Verisimile est discipulos hos fuisse Nathanaelem et Philippum, forte etiam Petrum et Andream, qui, cap. i, 40, tertio ab hoc die Jesum viserant illique quasi magistro ad tempus adhæserant : nam postea ad suam piscationem et naves redierunt; unde a Christo vocati ad apostolatum, constanter ei adhæserunt, *Matth.* iv.

Vers. 3. 3. Et deficiente (Græce ὑστερήσαντος, id est *cum defecisset,* eo quod pauper sponsus parum vini procurasset) vino (1), dicit mater Jesu ad eum : Vinum non habent — sponsi cognati nostri; *q. d.* Consule ergo, o fili, eorum verecundiæ, ne coram invitatis confundantur; scio enim te id posse, cum sis Dei Filius, ac hoc tuam charitatem decere æque ac providentiam, ut hic miraculum patrando, te esse Messiam discipulis tuis et convivis omnibus ostendas. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus et alii. Audi S. Bernardum, serm. *in Dominicam primam post Octavam Epiphaniæ :* « Compassa est enim eorum verecundiæ, sicut misericors, sicut benignissima. Quid, de fonte pietatis procederet nisi pietas? Quid, inquam, mirum, si pietatem exhibent viscera pietatis? Nonne qui pomum in manu sua tenuerit dimidia die, reliqua diei parte pomi servabit odorem? Quantum igitur viscera illa virtus pietatis affecit, in quibus novem mensibus requievit? Nam et ante mentem replevit quam ventrem, et cum processit ex utero, ab anima non recessit. »

Nota modestiam Virginis; non enim postulat imperando, vel rogando : Fili, procura eis vinum ; sed tantum eorum necessitatem indicat, aitque : « Vinum non habent, » non dubitans Jesum pro sua providentia et charitate illis succursurum ; sic quoque Martha et Magdalena, ægrotante Lazaro, miserunt ad Jesum nuntios, ut is eum sanaret, nec tamen id expresse petunt, sed tantum dicunt : « Domine, ecce quem amas infirmatur. » Amanti enim sufficit infirmitatem amati indicare : « Non enim amas et deseris, » ait S. Augustinus. Audi S. Bernardum, serm. 2 *De B. Virgine :* « Et iis quidem sermo certissimus index ingenitæ mansuetudinis, et virginalis verecundiæ fuit. Aliorum quippe verecundiam suam reputans, sustinere non potuit, non potuit vini dissimulare defectum. Ubi sane increpata est a filio (tanquam mitis et humilis corde), nec illi respondit, nec tamen desperavit, ministros admonens facere quod diceret eis. »

Porro, certa fiducia impetrandi, tacite vinum hic a filio produci postulat mater, eo quod per 30 annos, quibus cum illo familiariter vixerat, ab eo intellexisset eum missum a Patre, ut per cœlestem doctrinam et miracula homines ad se et ad Deum converteret; imo dubitari nequit quin

(1) Nuptias Judæorum per septem vel octo dies celebratas esse, patet ex *Gen.* xxix, 27; *Jud.* xiv, 14. Vid. Lightfootum, *Hor. Hebr.* Ea vero quæ de defectu vini commemorantur, intelligenda sunt de die quinto, vel sexto, vel septimo nuptiarum. Vix enim credibile est die nuptiarum primo vinum defecisse.

Christus, valedicens matri, iturus ad baptismum Joannis, indeque orsurus suum prædicandi officium, id ipsum expresse matri significarit: quare ipsa opportunum hic tempus rata, quo Jesus per miraculum sibi jam prædicare incipienti auctoritatem et fidem conciliaret, idipsum intrepide poscit a filio, non dubitans quin Christus id facturus esset, tum ut matri et cognatis satisfaceret, tum ut sibi suæque dignitati et officio prospiceret.

Tropol. Tropologice : S. Bernardus, serm. 2 *in Domin. I post Octavam Epiphaniæ,* loquens de mysticis animæ cum Deo nuptiis : « Hic, inquit, nonnunquam vinum deficit, gratia scilicet devotionis et fervor charitatis. Quoties mihi necesse est, fratres, post lacrymosas querimonias vestras, exorare matrem misericordiæ, ut suggerat suo benignissimo filio, quoniam vinum non habeatis? Et ipsa, dico vobis, charissimi, si pie a nobis pulsata fuerit, non deerit necessitati nostræ, quoniam misericors est et mater misericordiæ. »

Vers. 4. 4. ET DICIT EI JESUS : QUID MIHI ET TIBI EST, MULIER (*q. d.* Quid mihi tecum in hac re est negotii)? NONDUM VENIT HORA MEA. — Nota : B. Virgo non ex ostentatione aut intempestive, insolenter vel indiscrete petiit hoc a filio miraculum fieri, uti opinantur S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius; sed ex necessaria charitate et pietate: ita S. Cyrillus, Bernardus et alii : ergo in ipsa nulla fuit culpa : ergo non vera fuit Christi reprehensio; reprehendere tamen illam videtur, ut non ipsam, sed nos doceret in operibus theandricis, sive in rebus divinis et miraculis, uti parentes nil habent juris et auctoritatis, ita nec eorum affectibus et desideriis, sed tantum Deo et charitati illa esse danda et exhibenda. Vide dicta *Lucæ* II, 49 et 51. Sensus ergo est, *q. d.* Tu, o mater, in hac re mihi non es mater, sed quasi mulier extera, quia a te humanitatem accepi, non divinitatem, cujus ex hoc miraculum patrare, non secundum tua et cognatorum desideria, sed juxta voluntatem Dei Patris mei : juxta illam ergo illud patrabo, quando venerit tempus et hora a Deo decreta. Audi S. Augustinum hic, *tract.* 10 : « Dicta est mulier secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis. » « Non dixit : Mater, sed : Mulier, tanquam Deus, inquit Euthymius. » « Significat, ait Beda, se divinitatem, qua miraculum erat patrandum, non temporaliter accepisse de matre, sed per æternitatem semper habuisse de Patre, » *q. d.,* ait Glossa Interlinearis : Quid est commune deitati meæ et tibi matri secundum carnem? Non tu genuisti deitatem meam, quæ facit miraculum, ait S. Augustinus. Addit S. Chrysostomus : Ita loquitur, ne suspectum esset miraculum (fictum, et ex composito simulatum); ab his enim qui indigebant, rogari oportuerat, non a matre (1).

An hic Christus matrem reprehenderit?

NONDUM VENIT HORA MEA, — qua scilicet opportune hoc miraculum edam; volo enim adhuc paulisper exspectare, donec vinum omnino deficiat, idque omnes convivæ sentiant et videant, ut clarius et magis pium miraculum appareat, utque omnes advertant me hoc miraculum patrasse, itaque in me credant; qui enim necessitatem non præsensit, nec beneficium magnopere sentiet. Ita S. Chrysostomus. Aliter quoque idem S. Chrysostomus et Theophylactus, *q. d.* Nondum venit hora mea, quia statui primum miraculum facere in Jerusalem, utpote metropoli Judææ; sed ad preces tuas, o mater, propositum mutabo faciamque illud hic in Cana Galilææ.

Aliter quoque S. Augustinus, *q. d.* Nondum venit hora passionis meæ, qua ostendam quid tibi et mihi sit, o mater, scilicet, me ex te veram assumpsisse naturam humanam tuumque esse filium, *q. d.,* ait S. Augustinus : Cum infirmitas mea pendebit in cruce, cujus mater es, tunc te agnoscam : commendavit enim matrem discipulo. Non est autem quod hic Mathematici occasionem sumant erroris, quasi Christus sub fato fuerit; nec enim sub necessitate siderum est eorum conditor : in potestate habebat quando moreretur, sed ea uti nondum erat opportunum : vocandi prius erant discipuli, annuntiandum regnum cœlorum, faciendæ virtutes, commendenda divinitas in miraculis et humilitas in passione mortalitatis : ubi vero tantum fecit, quantum sufficere judicavit, venit hora non necessitatis, sed voluntatis; non conditionis, sed potestatis. Hæc S. Augustinus fuse, ideoque ejus verba plura in pauca contraxi. Verum hæc symbolica et mystica sunt, non litteralia.

Vers. 5. 5. DICIT MATER EJUS MINISTRIS : QUODCUMQUE DIXERIT VOBIS, FACITE. — Tacet modeste mater, jureque cedit filio, utpote Dei Filio; alioqui enim, ait S. Bernardus, dicenti : « Quid mihi et tibi est, mulier? » vere respondere potuisset : « Quid matri est et filio? » Nam, ut ait Interlinearis et alii, etsi negare videtur filius, scit mater pietatem ejus, et ideo fiducialiter imperat ministris. Et S. Gaudentius Brixianus in hæc verba : « Non mandaret, ait, mater : Quodcumque dixerit vobis, facite, nisi Spiritu Sancto post partum plena, faciendi a Christo vini ex aqua universum ordinem prævidisset. » Sic et Eucherius ac Beda. Unde S. Bernardus, homil. 2 in hæc verba : « Manifeste, inquit, jam video, quod non velut indignans, aut confundere volens Virginis matris teneram vere-

(1) Formulam τί ἐμοὶ καὶ σοί, *quid mihi tecum rei est,* vel contemptus, vel indignationis causa pluribus in locis S. Scripturæ usurpatam esse negari nequit. Qua de re, adnotandum tamen est verba hæc, ex nostro quidem loquendi more justo, asperiora reipsa non esse, et ejusmodi formulas vitæ communis paulo duriores, leniri ac molliri vocis sono. Recte quoque multi observant, γύναι, *mulier,* apud Græcos fuisse compellationem et allocutionem feminarum honestissimarum, atque hac voce minime iram et indignationem, sed observantiam et amorem significari. Vid. Dion. Cass., cap. LI; Xenoph., *Cyrop.* VII. 8, 4.

cundiam, dixerit : Quid mihi et tibi? sed propter nos, ut conversos ad Dominum jam non sollicitet carnalium cura parentum. » Nam Christus mox obsequens matri, ut illam honoraret, miraculum patravit. Audi S. Chrysostomum : « Et licet ita responderit, maternis tamen precibus obtemperavit, etc., ut matri honorem exhiberet, et non contumax videretur matri, neve genitricem tam multis præsentibus pudore afficeret. » Et Cyrillum : « Quantus honor debeatur parentibus ostendit, cum statim ad actum propter matrem accedit. » Et Euthymium : « Nam quod eam plurimum honoraret, et ex aliis multis manifestum est, et ex eo quod ipsius complevit exhortationem. »

Porro, in his Virginis matris verbis, mira elucet ejus mansuetudo, pietas, charitas, prudentia, fiducia, constantia animique magnitudo.

Vers. 6.

6. ERANT AUTEM IBI LAPIDEÆ HYDRIÆ SEX POSITÆ SECUNDUM PURIFICATIONEM JUDÆORUM, CAPIENTES SINGULÆ METRETAS BINAS VEL TERNAS. — « Hydriæ, » Varro, lib. IV *De Lingua Latina*, interpretatur *aquales* (ὕδωρ enim est aqua), id est vasa aquaria ad continendam aquam : hydriis ergo hic usus est Christus, ut clarius constaret nil in eis fuisse vini, ac consequenter clarior esset aquæ in vinum conversio, in hydriis sive vasis aquariis mox ab ipso facienda. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et alii.

SECUNDUM PURIFICATIONEM JUDÆORUM, — qua Pharisæi, juxta traditiones suas, inter epulas sæpe religionis causa manus lavabant; ut si quid immundi in mensa tetigissent, aqua ex hydriis sumpta se expiarent et purificarent. Vide dicta *Marci* VII, 3.

Tropol. Sex hydriæ sunt sex virtutes.

Tropologice : S. Bernardus, serm. 1 *in Domin.* 1 *post Octavam Epiphaniæ* : Sex hydriæ purificatoriæ, inquit, sunt sex virtutes animam purificantes. Audi eum illas enarrantem : « Prima hydria et prima purgatio in compunctione est, de qua legimus : Quoniam in quacumque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum ejus non recordabor. Secunda vero, confessio est. Omnia siquidem in confessione lavantur. Tertia, eleemosynarum largitio. Hinc enim habes in Evangelio : Date eleemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Quarta, remissio injuriarum, secundum quod orantes dicimus : Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Quinta est afflictio corporis : unde et oramus, ut mundi per abstinentiam Deo canamus gloriam. Sexta est obedientia præceptorum, sicut audierunt discipuli, quod utinam audire mereamur et nos : Vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. Nimirum quia non erant sicut hi quibus dicitur : Sermo meus non capit in vobis; sed in auditu verbi obaudierant ei. » Reliqua deinde ita explicat et applicat : « Aqua replentur, ut in timore Dei custodiantur, quoniam timor Domini fons vitæ; aqua, inquam, timor Domini est, etsi minus sapida, sed optime refrigerans animam noxiis desideriis æstuantem. » Et paucis interjectis : « Sed divina virtute aquæ mutantur in vinum, quando perfecta charitas foras mittit timorem; dicuntur autem lapideæ hydriæ, non tam propter duritiam, quam stabilitatem; capientes singulæ metretas binas vel ternas. Duæ metretæ duplex timor, ne forte trudi in gehennam, ne forte ab æterna vita contingat excludi. »

Metreta quid?

CAPIENTES SINGULÆ METRETAS BINAS VEL TERNAS. — *Metreta* græce idem est quod mensura, ita dicta ἀπὸ τοῦ μετρῆσαι, id est a metiendo. *Metreta* æqualis est Hebræo *ephi* sive bato, continens congios decem, ait Dioscorus, lib. V; vel, ut S. Epiphanius, lib. *De Ponder. et mensuris*, duodecim; congius autem sex continet sextarios, foliettas octo (1). Breviter Jansenius ex Roberto Cenali, qui post Budæum accuratius de mensuris scripsit : Metreta, inquit, continet 72 sextarios Atticos, id est libras mensurales 108, hoc est Parisinos quartarios 12 et paulo amplius, hoc est pocula Belgica (vulgo *potten*) duodecim.

Sextarius triplex.

Verum adverte hic sextarium fuisse triplicem, scilicet Romanum, qui continebat 20 uncias aquæ vel vini; Atticum, qui 15, et Hebræum, qui 13 duntaxat uncias continebat, idemque erat quod Hebræum *log*. Hic autem Hebræus accipiendus videtur. Quare metreta continens 72 sextarios 13 unciarum, continebat 72 libras et totidem uncias (libram enim accipio vulgarem 12 unciarum), quæ unciæ efficiunt sex libras, ut universim fiant 78 libræ. Quare metreta continebat *boccales* italicos 13 et foliettas duas. Unum enim boccale continet 4 libras et 4 uncias, id est uncias 64. *Folietta* vero est quarta pars boccalis, continens uncias 16. Quare hydriæ, quæ vulgo ostenduntur, quasi reliquiæ nuptiarum in Cana Galilææ, videntur supposititiæ; sunt enim metretis jam dictis minores, et facile portatiles. Vide quæ de mensuris annotavi in fine Pentateuchi. Hydria ergo continens duas metretas, continebat 27 boccales. Sex ergo hydriæ continebant 162 boccales : tantum ergo vini ex aqua hic effecit Christus; sin hydriæ des tres metretas, quælibet hydria continebat 40 boccales et duas foliettas : quare sex hydriæ continebant 240 boccales cum 12 foliettis, puta pene integram vini bottam; *botta* enim Romana continet boccales 256. Sic ergo pene bottam vini hic in instanti produxit Christus.

Boccale. Folietta. Botta Romana.

Denique Franciscus Lucas : Metreta, inquit, idem erat Græcis quod Hebræis *bath*, sive batus. *Bath* autem continet sex *hin*, *hin* 12 *log*, *log* sex ova gallinacea communia : quare bath, sive metreta, capit ova 432.

Vers. 7.

7. DICIT EIS JESUS : IMPLETE HYDRIAS AQUA, ET IMPLEVERUNT EAS USQUE AD SUMMUM. — Quærit

(1) Μετρητὴς Attica continebat 12 congios, Gall. 38 *litres* 84 *centil.*

S. Chrysostomus : « Sed cur ipse (Christus) hydrias aqua non implevit, deinde in vinum vertit, sed ministris implendas mandavit? » Respondet recte ut miraculi ipsos testes haberet, qui aquam hausissent, ne qua fraus, ne quod præstigium putaretur.

AD SUMMUM, — ne, si quid vacui mansisset, Christus aquæ vinum potens superfudisse putaretur, quod aquæ subjectæ vini saporem communicaret, ac consequenter non mutasse aquam in vinum.

Vers. 8.

8. ET DICIT EIS JESUS : HAURITE NUNC, ET FERTE ARCHITRICLINO. ET TULERUNT. — « Haurite, » *q. d.* Ex hydriis magnis haurite, et promite in poculis minoribus, quæ portatilia sunt, ac ferte ad architriclinum, ut is, qualis sit hic potus, quale, inquam, et quam præstans vinum, dijudicet. Hæc enim dicens Christus, subito omnipotenti sua vi, totam aquam sex hydriarum in vinum convertit. Audi Nonnum : « Subito factum est miraculum, et versicolor aqua mutavit fluore rubescente colorem niveum in liquorem vini nigri.» «Quid enim, ait Cyrillus, omnipotenti Deo difficile, aut quomodo qui a nihilo ad esse res omnes provocat, non multo facilius unum ad aliud permutabit atque traducet? » « Sed cur, interrogat Chrysostomus, antequam implerentur, ex nihilo non fecit miraculum, quod longe fuisset admirabilius? » Respondet : « Hoc profecto mirabilius, non tamen ita credibile, et quod tam facile potuisset multitudini persuaderi : hac de causa miraculorum magnitudinem nonnunquam consulto imminuit, ut facilius crederentur. »

Ex hac conversione aquæ in vinum, Patres probant conversionem panis et vini in corpus et sanguinem Christi in Eucharistia, adduntque majus videri miraculum, quod Christus aquam in vinum, quam quod vinum in sanguinem converterit; vinum enim propinquius est sanguini, quam sit aqua vino. Ita S. Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 4 *Mystag.*; S. Cyprianus, in epist. *Contra Aquarios*; S. Irenæus, lib. III, cap. XI, et Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 393. Qui quærens cur Christus hoc miraculum voluerit esse primum? Respondet mystice, ut quod legi deerat, suppleret : « Quoniam namque, inquit, illa in aquis duntaxat baptizabat, ipse suo cruore sacram initiationem perfecit, utrumque in seipso miscens, ac legem cum gratia copulans ; » aqua enim symbolum fuit legis veteris, quæ omnia per aquam purificabat, sed purificatione corporali duntaxat. Vinum vero symbolum est sanguinis Christi, qui in cruce fusus animas expiat; Christus enim vinum in sanguinem suum convertit in Eucharistia. Christus ergo initio suæ prædicationis mutans aquam in vinum, significabat se legem Mosaicam, instar aquæ insipidam et frigidam, conversurum in Evangelium gratiæ, quæ instar vini est generosa, sapida, ardens et efficax.

Cur hoc miraculum sit Christi primum?

Architriclinus quis?

ARCHITRICLINO. — S. Gaudentius (et ex eo Baronius, qui asserit hanc esse traditionem) : Nuptiæ, ait, cum fierent apud Judæos, unus e sacerdotibus dabatur, qui morem disciplinæ legitimæ gubernaret, curamque pudoris ageret conjugalis, simul et convivii apparatum, ministros atque ordinem dispensaret : inde Architriclinus, id est triclinii, sive mensarum et convivii præfectus dicebatur, qui apud Gentiles Modimperator vocabatur, de quo multa dixi *Eccli.* cap. XXXII, vers. 1 (1). Unde non mirum huic honestati, adeoque honesto nuptiarum convivio Christum et B. Virginem interfuisse. Jubet ergo Christus aquam in vinum a se conversam ferri architriclino, quia is ex officio et sollicitudine magis sobrius erat, æque ac saporum vinorumque magis peritus, ideoque optime de hoc vino ejusque bonitate et excellentia judicare poterat, et miraculum hoc Christi apud omnes celebrare. Ita S. Chrysostomus et Theophylactus.

ET TULERUNT — liquorem ex hydriis in scypho haustum, quem jam in vinum esse conversum suspicabantur ex odore et colore. Verisimile est enim Christum aquam in vinum rubrum convertisse, tum quia in Palestina non nisi vini rubri est usus; tum quia id asserit Nonnus, Franciscus Lucas et alii; tum ut clarius appareret vere aquam in vinum esse conversam. « Tulerunt » ergo gaudentes se ad tantum miraculum Christo obsecutos et cooperatos esse; non parum enim ad hoc miraculum contulit, ipsorum promptum in haurienda aqua ministerium et obedientia.

Vers. 9.

9. UT AUTEM GUSTAVIT ARCHITRICLINUS AQUAM VINUM FACTAM (id est vinum in quod aqua erat conversa), ET NON SCIEBAT UNDE ESSET, MINISTRI AUTEM SCIEBANT, QUI HAUSERANT AQUAM, VOCAT SPONSUM ARCHITRICLINUS, 10. ET DICIT EI : OMNIS HOMO PRIMUM BONUM VINUM PONIT; ET CUM INEBRIATI FUERINT, TUNC ID QUOD DETERIUS EST : TU AUTEM SERVASTI BONUM VINUM USQUE ADHUC.— «Gustavit: » non credidit omnino odori et colori rubro esse vinum; sed insuper gustavit, ac deprehendit optimum et præstantissimum esse hoc vinum; gustus enim certius de vino judicat, quam visus vel odoratus.

Vers. 10.

Ebrietas in S. Scriptura ut explicanda.

ET CUM INEBRIATI (id est exhilarati) FUERINT. — Ebrietas enim sæpe in Scriptura vocatur liberalior potus mentem exhilarans, sed rationis usu eam non privans : si enim convivæ hi vere fuissent ebrii, utique Jesus eis aquam in vinum non mutasset; fovisset enim et auxisset eorum ebrietatem; sed potius potioni finem imposuisset,

(1) Juxta Wetstenium et alios, non debet *Architriclinus* confundi cum convivii præside, qui Græcis dicebatur Συμποσιάρχης, βασιλεὺς, vel Στρατηγός; Latinis, *Modimperator, Arbiter, Dictator,* qui a convivis ex eorum numero deligebatur, aut forte constituebatur, ut summa auctoritate convivio præesset, leges bibendi daret, etc. *Architriclinus* ita a Joanne describitur, ut appareat eum non una cum convivis ad mensam accubuisse, sed fuisse servum, convivii reliquorumque servorum præfectum. Vid. Walchii Dissert. *de Architriclino.*

eosque domum amandasset. Idem fecisset beata Virgo.

TUNC ID QUOD DETERIUS. — Ratio est, quod stomachus vino refertus, minus recte judicat de vino, sed qualecumque vinum, esto deterius sit, judicat esse bonum, et priori simile, quia ipsum sapit et eructat; ipso enim est plenus. Hic est typus fallaciæ mundi, qui initio res speciosas oculis objicit, deinde sub iis deteriores et viles inducit, itaque sui amatores decipit et illudit.

TU AUTEM SERVASTI BONUM VINUM USQUE ADHUC. — Hinc liquet præstans fuisse hoc vinum, utpote opus Christi et divinum; Dei enim perfecta sunt opera. Sic panes a Christo multiplicati ad alendum quatuor hominum millia, fuere sapidissimi instar manna. « Ejusmodi enim sunt Christi miracula, ait Chrysostomus, ut quæ natura perfecta sunt, longe pulchriora melioraque reddantur, ita et in aliis distortum membrum quod sanabat, validius reddebat. »

Omnia hæc concinne acta et ordinata fuere a Christo, ut testatius et celebrius foret miraculum. Architriclinus enim vocavit sponsum, sciscitans unde esset hoc vinum? Ille se nihil de eo scire respondit: quare a ministris rei seriem intelligentes, adierunt hydrias, atque omnes eodem vino præstanti plenas repererunt: quare in Jesu auctoris et benefactoris sui laudes erumpentes, ipsi ingentes egere gratias, ac miraculum convivis omnibus enarrarunt et celebrarunt. Jesus vanam gloriam fugiens recessit, prius monens ut vino hoc moderate uterentur, ad Dei laudem et gratiarum actionem. Addit Franciscus Lucas: Singuli stupore et gaudio pleni aliquid ex vino illo ex aqua facto, etiam secum in vasculis domum auferre contenderunt, quod vel darent aliis quoque gustandum, vel ad longam servarent memoriam.

Vers. 11. 11. HOC FECIT INITIUM SIGNORUM JESUS IN CANA GALILÆÆ; ET MANIFESTAVIT GLORIAM SUAM (suam omnipotentiam et divinitatem), ET CREDIDERUNT IN EUM (id est credere perrexerunt, in fide ejus confirmati sunt) DISCIPULI EJUS, — quinque superius nominati, scilicet Andreas cum socio, Petrus, Philippus et Nathanael.

An hæc aquæ in vinum conversio fuerit primum Christi miraculum?

INITIUM. — Hinc passim Patres et interpretes docent hoc miraculum fuisse absolute primum, quod Christus publice fecit, ad fidem prædicationi suæ faciendam. Hinc ergo refellitur liber *De Infantia Salvatoris*, quem damnat Gelasius Pontifex, quasi ab hæreticis confictum, in quo narratur Christum, dum puer esset, publice miracula patrasse; nil tamen vetat, ait Maldonatus, si eum privata subinde fecisse concedamus, ac per miraculum subinde inopiæ parentum succurrisse fateamur: unde iis animata fuisse videtur mater, ut simile hic a Christo miraculum fieri peteret, et constanter idipsum ab eo exspectaret. Verum poterat Christus succurrere necessitati matris, peculiari aliqua providentia, citra miraculum.

Hinc collige hoc miraculum mox a baptismo Christi contigisse: nam post baptismum statim cœpit prædicare et doctrinam suam miraculis confirmare, uti superius ostendi.

Cur Christus aquam in vinum vertit? Causa litteralis.

Quæres, cur Christus voluit primum hoc suum esse miraculum? Respondeo: Quia maxime congruum erat illud loco, tempori et personis. Per hoc enim statim innotuit omnibus suis cognatis, civibus et Galilæis. Vinum enim est potus nobilissimus, qui Deum et homines lætificat, *Judic.* cap. IX, 13. Unde Noe statim a diluvio vinum adinvenit fuitque typus Christi hic vinum efformantis, *Genes.* IX. Vide quæ de vini commodis dixi *Eccli.* cap. XXXI, vers. 33 et seqq. Rursum Christus hoc miraculo ostendit se esse, qui, ut ait S. Augustinus, « omni anno hoc facit in vitibus, » dum in eis succum aqueum in vinum convertit. « Hoc ergo miraculo, ait S. Chrysostomus, manifeste ostendit se eum esse, qui in vitibus aquam transmutavit, et qui pluviam per vitis radicem in vinum vertit, cum quod in planta longiori temporis spatio efficitur, id repente in nuptiis operatus est. » Quid enim aliud est vinum, nisi aqua in vite radiis solis percocta?

Symbol. Symbolica causa est, quod vinum aptissimum sit symbolum gratiæ, charitatis, devotionis, ferivoris, fortitudinis, quas suis suggerit Christus. Unde S. Bernardus, in *Sententiis*: « Triforme, ait, vinum est in scypho Dei, rubicundum in longanimitate Sanctorum, quod lætificat Isaac in ægritudine; album in remuneratione justorum, quo inebriatur Noe; nigrum et acidum in damnatione pravorum, quod Jesus gustat, sed non vult bibere. »

Allegor. Allegorica causa fuit, quod hæ nuptiæ repræsentabant connubium Christi cum humana natura, factum in incarnatione Christi: unde hoc quoque factum est tertio die, id est tertio mundi statu; primus enim status fuit in lege naturæ, secundus in lege Mosis, tertius in lege Christi. Idipsum pariter factum est in Galilæa Gentium, quia Christus ad illud vocat omnes Gentes. Item in Cana Galilææ, hoc est in possessionis transmigratione, id est in populo Christiano, qui est possessio Christi, ejus sanguine empta, ideoque e terra in cœlum transmigrat. Hic Christus dat vinum, id est Evangelicam doctrinam et gratiam, quæ mentem fidelis lætificat et inebriat; item vinum in sanguinem Christi conversum in Eucharistia, de quo Zacharias, cap. IX, vers. ultim.: « Quid, inquit, bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » Ubi multa dixi de hoc vino.

Tropol. Tropologica causa fuit, ut per hasce nuptias et vinum significaret conjunctionem et quasi connubium animæ nostræ, per gratiam et charitatem, cum Christo et Deo. Hæc enim fit in Cana Galilææ, id est in possessione istius mundi, ex quo in cœlum assidue transmigramus. Adest

mater Jesu, id est virginalis castitas, et discipulorum Christi simplicitas et fides in Jesum, qui, cum humiliter agnoverimus vinum devotionis, et fervoris nobis deficere, illudque ab eo flagitaverimus, ipse aquam, quæ est in sex hydriis, id est omnem animæ nostræ virium dissolutionem et mollitiem convertet in vinum sapidum cœlestis gratiæ, quo non tantum nos, sed et alios recreemus, inebriemus, ac amore Dei incalescere faciamus.

Anagog. Anagogice, nuptiæ agni perficientur in cœlo, ubi Christus dabit nobis vinum novum et nectar divinum. Tunc enim inebriabimur ab ubertate domus Dei, et torrente voluptatis suæ potabit nos. Vide dicta *Apoc.*, I, 19 et seq.

Vers. 12. 12. POST HOC DESCENDIT CAPHARNAUM IPSE, ET MATER EJUS, ET FRATRES EJUS, ET DISCIPULI EJUS, ET IBI MANSERUNT NON MULTIS DIEBUS. — Peractis nuptiis in Cana, Jesus cum matre et suis rediit domum, puta in Nazareth, quæ quia altiori loco sita erat, hinc Jesus ex illa proficiscens Capharnaum, quæ urbs erat loco decliviore ad mare Galilææ, dicitur eo descendisse. Causa descensus fuit, quod Jesus nollet in Nazareth, utpote urbe ignobili et exili, ubi a suis civibus quasi faber et fabri filius contemnebatur, prædicationis et doctrinæ suæ sedem constituere, sed ad hoc destinabat Capharnaum, utpote urbem ob mare et merces celebrem, et populis frequentem, ut ad plures prædicationis suæ fructus dimanaret, uti patet *Matth.*, IV, 13.

Porro hic descensus, et hoc iter Christi contigit ante incarcerationem Joannis Baptistæ, ut clare colligitur ex cap. III, 24, et cap. IV, 1, alius ergo fuit hic Christi descensus, ab illo de quo agit *Matth.* IV, 13. Ille enim contigit post incarcerationem Joannis, cum Christus de facto habitationem suam transtulit Capharnaum, ibique publicam suæ doctrinæ et prædicationis scholam aperuit. Hic vero eamdem duntaxat præparare, et quasi inchoare cœpit, ut pluribus innotesceret, pluresque discipulos colligeret. Fuit ergo hic obiter, et quasi in transitu, ut scilicet inde pergeret Hierosolymam, ad instans Pascha celebrandum. Ita Jansenius.

ET FRATRES EJUS, — id est cognati et consobrini Christi, puta Jacobus Minor, Joseph, Simon et Judas, *Matth.* XIII, 55. Item Joannes et Jacobus Major: hos enim avide verba sua cœlestia audientes, paulo post in discipulos, ac tandem in Apostolos elegit.

Vers. 13. 13. ET PROPE ERAT PASCHA JUDÆORUM (1), ET ASCENDIT JESUS HIEROSOLYMAM. — Fuit hoc primum Pascha, tertio mense *Nisan*, sive martio, post Christi baptismum, qui contigit die 6 januarii.

Vers. 14. 14. ET INVENIT IN TEMPLO VENDENTES BOVES ET OVES, ET COLUMBAS, ET NUMULARIOS SEDENTES.

Vers. 15. 15. ET CUM FECISSET QUASI FLAGELLUM DE FUNICULIS, OMNES EJECIT DE TEMPLO, OVES QUOQUE ET BOVES, ET NUMULARIORUM EFFUDIT ÆS, ET MENSAS SUBVERTIT.

Vers. 16. 16. ET HIS QUI COLUMBAS VENDEBANT, DIXIT: AUFERTE ISTA HINC, ET NOLITE FACERE DOMUM PATRIS MEI, DOMUM NEGOTIATIONIS. — Hæc omnia explicui, *Matth.* XXI, 12. Tantum nota aliam esse hanc ejectionem vendentium e templo, ab illa de qua agit *Matth.* XXI: illa enim contigit paulo ante passionem Christi, hæc vero initio prædicationis ejusdem; hanc enim pie et recte, et ordine congruo, Christus a religione et domo Dei ordiri voluit, ex ea ejiciendo vendentes illam profanantes. Idem Christi exemplo faciat visitator, reformator et concionator Apostolicus.

Christus e templo ejicit vendentes.

Vers. 17. 17. RECORDATI SUNT VERO DISCIPULI EJUS, QUIA SCRIPTUM EST (*Psal.* LXVIII, 10): ZELUS DOMUS TUÆ COMEDIT ME. — Zelus hic fuit justa Christi indignatio, ait Euthymius, aut potius ardor æstus animi, ad amoliendum ea quæ Deum (quem summe amabat) Deique honorem offendebant, qui proinde iram et indignationem, quasi cotem assumpsit, ut eo se acueret, et audacter se, suam vitam et famam, pro tuendo Dei honore exponeret. Hoc enim fecit Christus hic coram avaris et superbis Scribis et Pharisæis sibi aversantibus. Sensus ergo est, *q. d.* « Zelus, » id est fervor ardensque studium procurandæ gloriæ templi tui, in quo tu, o Domine, quasi in domo tua habitas; atque indignatio, quam in vendentes, qui illud profanant et pessumdant, concepi, « comedit me, » id est absorbuit me; Symmachus, *consumpsit, exedit me,* sicut ignis ferrum igniens illud consumit et in se transmutat, ut jam non ferrum, sed merus ignis esse videatur.

Quærit S. Augustinus: « Quis comeditur zelo domus Dei? » ac respondet: « Qui omnia, quæ forte ibi videt perversa, satagit emendare; non quiescit si emendare non potest, tolerat, gemit, et apud se dicit: Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei, » *Psal.* CXVIII, 139. Unde Beda hic: « Zelemus et nos, fratres, inquit, domum Dei; si viderimus fratrem, qui ad domum Dei pertinet, superbiæ tumidum, detractionibus assuetum; si ebrietati servientem, si luxuria enervatum, si iracundia turbidum, si alii cuiquam vitio substratum, studeamus, in quantum facultas suppetit, castigare, polluta ac perversa corrigere: et si quid de talibus emendare nequimus, non sine acerrimo mentis sustinere dolore, et maxime in ipsa domo orationis, ubi corpus Dei consecratur, ubi angelorum præsentia semper adesse non dubitatur, ne quid ineptum fiat, ne quid nostram fraternamve orationem impediat, totis viribus agamus. »

Plura de zelo dixi *Deuter.* XXXII, 10, et *Eccli.*

(1) Τῶν Ἰουδαίων addit Joannes, quia scribit Ecclesiis quæ maxima ex parte gentibus collectæ erant, ut in *Proœmio* annotavimus.

XLVIII, 1; ad illa : « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat. » Elias enim zelans pro Deo, fuit typus Christi zelantis pro domo Dei. Vide et quæ de zelo Pauli dixi, procemio in *Acta Apostolorum*, num. 99 et alii.

Vers. 18. 18. RESPONDERUNT ERGO JUDÆI, ET DIXERUNT EI : QUOD SIGNUM OSTENDIS NOBIS, QUIA (quod) HÆC FACIS? — *q. d.* Quod miraculum profers, quo ostendas te vendentes præter morem ejicere e templo, auctoritate accepta a Deo? nam ab homine, v. g. a pontifice, vel a præside te nullam habere scimus. Insinuaverat enim Christus se a Deo missum, imo se esse Dei Filium, nam dixerat vers. 16 : « Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis. » Petunt ergo ut ipse miraculo probet se esse Dei Patris Filium, et Messiam; sicut Moses signa et prodigia de cœlo ostendit, ait Rupertus, quibus Pharaoni et Ægyptiis demonstravit se a Deo mitti; ad educendum Hebræos.

JUDÆI, — scilicet ementes et vendentes, quos e templo ejecerat, eorumque fautores et amici, vel patroni, præsertim sacerdotes et Scribæ; hos enim pungebat et urebat Christi animositas, quod ab eo et lucris suis privati, et publica ignominia notati forent.

Vers. 19. 19. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EIS : SOLVITE TEMPLUM HOC, ET IN TRIBUS DIEBUS EXCITABO ILLUD. — Apposite auctoritatem suam in templum probat, per potestatem suam reædificandi templum.

Corpus suum vocat Christus templum. Cur? TEMPLUM HOC, — puta corpus meum, quod Christus hic manu ad pectus admota demonstrabat. Ubi nota, corpus Christi vocari templum, quia in eo inhabitabat plenitudo divinitatis, non tantum per gratiam, ut inhabitat in nobis, sed corporaliter et personaliter, *Coloss.* II, 9. Ita Cyrillus, *q. d.* Vos, o Judæi increduli, petitis a me signum sive miraculum, en ego vobis illud assigno; nimirum meam a morte resurrectionem, quod quidem vobis, quia increduli estis, obscurum nunc est, sed illud paulo post intelligetis, vel facile intelligere poteritis, cum me videbitis die tertia resurgere : inde enim cognoscetis, quis, qualis et quantus ego fuerim; nimirum me fuisse dominum corporis mei, ut illud ad libitum mori sinam et rursum vivificem; ac consequenter me multo magis templi hujus esse dominum, utpote quod corporis mei sit typus et umbra; ac proinde potestatem me habere vos vendentes et ementes ex illo ejiciendi. Ita Beda.

Porro, Christus corpus suum potius vocat « templum, » quam aliud quippiam, quia lis hæc in templo et de templo agebatur, eo quod ex illo vendentes ejecisset, *q. d.* Ut sciatis, o Judæi, me dominum esse templi, « solvite, » id est permitto ut solvatis, ac scio reipsa vos soluturos templum corporis mei, cum me crucifigetis et occidetis, et ego intra tres dies, propria virtute, ait Cyrillus, resuscitabo illud, quasi dominus illius, ac multo magis templi vestri materialis et inanimis; quod tantum figura est templi animati et divini, puta corporis mei. « Solvite, dixit, ait Euthymius, non adhortans eos ad sui interfectionem; sed quia cognovit quod facturi erant, figurativo sermone prædixit : solvite ergo, sive in terram subvertite, ab anima separate, et conjunctionem, quæ cum illa est, dissolvite. » Ita Euthymius.

Vers. 20. 20. DIXERUNT ERGO JUDÆI : QUADRAGINTA ET SEX ANNIS ÆDIFICATUM EST TEMPLUM HOC, ET TU IN TRIBUS DIEBUS EXCITABIS ILLUD? — Nota : ter ædificatum fuit templum Judæorum : *primo*, a Salomone, per septem annos, III *Reg.* VI, 1. De hoc non agitur hic, tum quia fuit perfectum annis septem, non 46; tum quia jam pridem combustum et funditus eversum fuit a Chaldæis, quare a Christo hic designari non potuit.

Templum Judaicum ter ædificatum.

Secundo, post reditum e captivitate Babylonica templum a Chaldæis combustum, reædificatum fuit a Zorobabele et sociis, anno primo Cyri, regis Persarum, usque ad annum sextum Darii Hystaspis, I *Esdræ* III, 6, quod spatium multi putant fuisse 46 annorum, de iisque hic loqui Judæos. Ita S. Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Euthymius, Eucherius, Toletus, Jansenius, Maldonatus hic; et Eusebius, in *Chronicon*, qui annos 46 sic computant. Cyrus regnavit annos 30, Cambyses, ejus filius et successor, annos novem, Magi annum unum, quibus successit Darius Hystaspis, cujus anno sexto perfectum fuit templum : adde omnes hos annos, et invenies 46. Verum hic computus errat; nam annus primus Cyri, quo ipse Judæis dedit facultatem reædificandi templum, intelligitur non regni, quo scilicet ipse cœpit regnare in Perside, regnavitque deinde per 30 annos; sed monarchiæ, quo scilicet ipse, capta Babylone et occiso Balthazare, monarchiam a Babyloniis transtulit ad se et Persas, ac simul Judæos in Babylone captivos liberavit liberosque in Judæam remisit, data simul potestate reædificandi templi. Quæ omnia fecit Cyrus anno 27 regni sui, qui fuit primus monarchiæ ejus, quæ tantum tres annos duravit; nam Cyrus tres tantum annos regnavit ut monarcha; tertio enim anno occisus est a Tomyri, regina Scytharum. Id ita esse ostendi I *Esdræ* III, 6; quare ab anno primo Cyri, quo cœpit fabrica templi, usque ad sextum Darii, quo finita est, non fluxere 46 anni, sed 15 duntaxat : Cyrus enim tres annos regnavit ut monarcha, huic successit filius Cambyses, qui post Cyrum patrem sex duntaxat annis regnavit, deinde Magi per septem menses, denique Darius Hystaspis, cujus anno sexto consummatum fuit templum. Adde omnes hos annos, et invenies quindecim duntaxat. Fieri tamen potuit, ut Judæi chronologiæ profanæ ignari, computarint hic non 15, sed 46 annos; quia scilicet computabant annos 30 regni Cyri, non tres monarchiæ duntaxat : nec mirum eos in hoc computu errasse, cum in

Quomodo hi 46 anni ædificationis templi computandi?

eodem errarint tam multi Interpretes eruditi, Græci et Latini, quos paulo ante citavi. Potuerunt ergo Judæi hic annos 46 tribuere fabricæ templi Zorobabelis, et de eo hic loqui.

Herodes Ascalonita templum Hierosolymitanum reædificavit.

Tertio, templum hoc reædificatum fuit ab Herode Ascalonita, qui infantes occidit in Bethlehem, ac ut regnum Judææ sibi suisque posteris assecuraret et a Judæis haberetur verus Messias, templum eis novum erexit. Et de eo hic loqui Judæos valde est verisimile, ex pronomine *hoc*, quod præsens demonstrat templum, cum duo priora jam pridem essent quasi diruta, ut demonstrari non possent. Cœpit autem Herodes hanc suam tertii templi fabricam, anno regni sui 18, tunc enim suam de ædificando templo voluntatem indicavit, teste Josepho, lib. XV *Antiq.*, cap. XIV. Quare cum Christus natus sit sub annum regni Herodis 35, uti ostendi *Lucæ* II, 1, sequitur a cœpto hoc tertio Herodis templo usque ad nativitatem Christi fluxisse 16 annos, quibus adde annos 30 vitæ Christi, habebis 46, quos quærimus : anno enim 30, quo Christus baptizatus est, hæc Christi cum Judæis disputatio contigit, initio prædicationis suæ. Ita Baronius, anno Christi 31.

Dices : Josephus loco citato asserit Herodem octo annis perfecisse templi fabricam, ubi ergo sunt 46 anni? Respondeo, Herodem octo annis perfecisse templum, quoad primarias templi partes, scilicet Sanctum, et Sanctum Sanctorum; tamen multis deinde annis in eodem expoliendo per se et posteros suos laborasse, usque ad annum Christi 30, nam in exstruendis atriis, porticibus omnique ejus ornatu intrinseco et extrinseco, tamdiu laborarunt octodecim hominum millia, teste eodem Josepho, lib. XX *Antiq.*, VIII. Sensus ergo est, *q. d.* Per 46 annos in hoc templo erigendo et ornando laborarunt, et etiamnum laborant octodecim hominum millia; et tu solus tantumdem spatio tridui efficies?

Denique nonnulli censent Judæos loqui de utroque templo, scilicet Zorobabelis et Herodis; hoc enim tam duplex, quam simplex, sive unum idemque fuit templum : Herodes enim non tam novum templum exstruxit quam vetus Zorobabelis ornavit; partem enim ejus deposuit duntaxat, ut altius, augustius et ornatius erigeret, uti ex Hegesippo et aliis nervose probat Vilalpandus, lib. V *De Templo*, disput. 4, cap. LXVII et LXVIII, idemque ego multis ostendi *Aggæi* II, vers. 10. Templum ergo a Zorobabele 15 annis ædificatum, postea per plures annos auctum et ornatum fuit a Machabæis, a Simone, Oniæ filio Pontifice, *Eccli.* L, 1, et ab Herode, quorum annos omnes si computes, facile reperies 46. Ita Arias et Franciscus Lucas hic, ac noster Gaspar Sanchez, *Zachar.* I, 12. Sic Basilica S. Petri Romæ nova (veteri Constantini Magni diruta) ædificata est per centum annos, ac etiamnum in ea continuo ædificari videmus, nunc turres, nunc altaria, nunc sacella, nunc columnas, nunc testitudinem, nunc incrustationem, etc. (1).

Mysteria num. 46

Symbolice, 46 anni fabricæ templi significant totidem diebus fabricatum esse corpus Christi. Audi S. Augustinum, lib. XIV *De Trinit.*, cap. V : « Numerus hic perfectioni corporis Christi congruit; quadragesies enim sexies seni, fiunt ducenta septuaginta sex, scilicet novem menses et sex dies ; tanto autem tempore perfectio corporis Christi ad partum perducta; conceptus enim VIII kalendas aprilis, quo et passus, natus VIII kalendas januarii. » Idem, lib. LXXXIII, *Quæst.* LVI : « Dicitur conceptio humana sex primis diebus lactis habere similitudinem, sequentibus novem converti in sanguinem, deinde duodecim solidari, reliquis octodecim perfecte formari, deinde usque ad partum augeri, qui numerus facit quadraginta quinque, addito uno (quod significat summam) quadraginta sex : quæ multiplicata per senarium, qui est hujus ordinationis caput, fiunt ducenti septuaginta sex; itaque quot anni fuerunt in fabricatione templi, tot fuerunt in perfectione corporis Domini. » Idem, *in Joan.* hic tract. 10 : « Christus de Adam corpus accepit; Græce autem ἀνατολή est Oriens, δύσις Occidens, ἄρκτος Septentrio, μεσημβρία Meridies, quorum primæ litteræ faciunt nomen Adam, nempe a quatuor ventis colligendi electi, cum venerit Dominus ad judicium. Habent et litteræ nominis Adam numerum quadraginta sex, secundum Græcos ; α enim notat unum, δ quatuor, rursum α unum, et μ quadraginta : ita fiunt quadraginta sex. » Eadem habet Beda, S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), tract. *De Sion et Sina;* Clemens Alexandrinus, lib. VI *Strom.*, et alii.

Nominis Adam litteræ symbolicæ.

Tropologice : anima fabricat sibi templum virtutis et perfectionis, servando quatuor Evangelia et decalogum (quater enim ducta in 10 faciunt 40, qui est numerus solidus, virtutis solidæ et perfectæ index) per senarium hujus hebdomadæ, id est vitæ.

Vers. 21.

21. ILLE AUTEM DICEBAT DE TEMPLO CORPORIS SUI. — Quærit S. Chrysostomus : « Quare dubitantibus non aperuit se templum carnem suam appellare? » ac respondet : « Quoniam ipsius verbis fidem non habebant, » imo si id aperuisset, Judæi irrisissent eum, et pejus eum tractassent.

Vers. 22.

22. CUM ERGO RESURREXISSET A MORTUIS, RECORDATI SUNT DISCIPULI EJUS, QUIA HOC DICEBAT, ET CREDIDERUNT SCRIPTURÆ ET SERMONI QUEM DIXIT

(1) Ita et Kuinoel. Quanquam enim Herodes Magnus templum secundum a fundamentis, ut Josephus asserit, novaverat, tamen cum et materia veteri usus sit, nec totum templum simul diruerit, sed per partes, recte hoc Herodis templum idem fuisse censetur ac dicitur, quod a Zorobabele structum erat; unde et Judæi templum secundum vocarunt templum Zorobabelis, nec usquam occurrit templi tertii mentio, et Josephus templum bis dirutum dicit, semel a Chaldæis, iterum a Tito.

JESUS. — « Et crediderunt Scripturæ, » quæ Christum a morte resurrecturum prædixit, quam ipsi antea non intellexerunt, sed tunc demum intellexerunt, cum eamdem reipsa in Christi resurrectione completam viderunt. Talis Scriptura est *Psalm.* XV, 10 : « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. » Et *Oseæ* VI, 3 : « Vivificavit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos. »

ET SERMONI QUEM DIXIT JESUS, — scilicet « Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. » Crediderunt huic sermoni, cum viderunt Christum die tertio resurgentem ; intellexerunt enim Christum de resurrectione corporis, non de resuscitatione templi, metaphorice locutum fuisse.

Vers. 23. 23. CUM AUTEM ESSET HIEROSOLYMIS IN PASCHA IN DIE FESTO (*q. d.* In die festo Paschæ), MULTI CREDIDERUNT IN NOMINE EJUS, — id est in nomen ejus ; puta eum vere gerere et præ se ferre nomen Messiæ, sive eum vere esse Messiam, hoc est Christum, uti ipse se nominabat, et a fidelibus publica fama nominabatur et celebrabatur. Hebræis enim idem est « credere Deo et credere in Deum, » uti recte probat Jansenius; licet S. Augustinus ea hic distinguat.

VIDENTES SIGNA (miracula) EJUS, QUÆ FACIEBAT, — ut iis probaret se esse Christum.

Vers. 24. 24. IPSE AUTEM JESUS NON CREDEBAT SEMETIPSUM EIS, EO QUOD IPSE NOSSET OMNES. — « Non credebat, » id est « non confidebat; » licet enim sciret eos in se credere, tamen sciebat pariter eos esse mutabiles, et facile ab hac fide posse resilire ac perverti a tot Pharisæis et Scribis suis hostibus; ipsorum enim magna erat tum auctoritas, tum vis et potestas. Ita S. Chrysostomus et Euthymius. Qua de causa Christus cum iis, nec secure, nec diu versatus est, sed abiit in alia Judææ loca, ut patebit cap. sequenti, vers 22. Sciebat enim non tantum quid jam cogitarent et facerent, sed et quid deinceps contra se cogitaturi et facturi erant, scilicet quod ipsum persequerentur usque ad mortem et crucem.

Vers. 25. 25. ET QUIA OPUS EI NON ERAT, UT QUIS TESTIMONIUM PERHIBERET DE HOMINE ; IPSE ENIM SCIEBAT QUID ESSET IN HOMINE. — Scrutabatur enim cor cujusque, an constans esset, an levis et inconstans. Quocirca, ut ait S. Chrysostomus, « non curabat exteriora verba, qui in ipsos animos ingreditur, qui in humanas cogitationes irrumpit, qui eorum fervorem mox infrigescere cognoscebat : non opus erat Jesu testibus, ad eas quas formarat mentes cognoscendas. Plus noverat artifex quid esset in opere suo ; » addit S. Augustinus : « quam ipsum opus, quid esset in semetipso. Creator hominis noverat quid esset in homine, quod ipse creatus homo non noverat. Hæc enim dignitas, ait Cyrillus, vero Deo solummodo, nec ulli creaturarum attribuitur, esse καρδιογνώστην, novisseque hominis animum, nullis exterioribus argumentis declaratum. » Unde Psalmista, *Psalm.* XXXII, vers. 15 : « Qui finxit sigillatim corda eorum, qui omnia opera eorum intelligit. » Ita Franciscus Lucas, Jansenius, Barradius et alii.

Tropologice Beda : « Nunquam simus, inquit, de nostra conscientia securi, sed semper sollicite formidemus; quod enim nos latet, æternum arbitrum latere non potest. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus primo, Nicodemum docet regenerationem ex aqua et spiritu esse viam ad regnum cœlorum. Secundo, vers. 14, prædicit exaltationem sui in cruce instar serpentis ænei a Mose erecti, ut salvet mundum. Tertio, vers. 26, Joannes Baptista suos discipulos Christi baptismo obmurmurantes retundit, asserens ipsum esse Ecclesiæ sponsum, cui omnia Pater in manus dedit, ut qui credit in eum, habeat vitam æternam.

1. Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. 2. Hic venit ad Jesum nocte, et dixit ei : Rabbi, scimus quia a Deo venisti magister : nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo. 3. Respondit Jesus, et dixit ei : Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. 4. Dicit ad eum Nicodemus : Quomodo potest homo nasci, cum sit senex ? numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire, et renasci ? 5. Respondit Jesus : Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei. 6. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex spiritu, spiritus est. 7. Non mireris quia dixi tibi : Oportet vos nasci denuo. 8. Spiritus ubi vult spirat; et vocem ejus

audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat : sic est omnis qui natus est ex spiritu. 9. Respondit Nicodemus, et dixit ei : Quomodo possunt hæc fieri ? 10. Respondit Jesus, et dixit ei : Tu es magister in Israel, et hæc ignoras ? 11. Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, et quod vidimus testamur, et testimonium nostrum non accipitis. 12. Si terrena dixi vobis, et non creditis : quomodo, si dixero vobis cœlestia, credetis ? 13. Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo. 14. Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis : 15. ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. 16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. 17. Non enim misit Deus Filium suum in mundum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. 18. Qui credit in eum, non judicatur : qui autem non credit, jam judicatus est; quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. 19. Hoc est autem judicium : quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras, quam lucem ; erant enim eorum mala opera. 20. Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus : 21. qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta. 22. Post hæc venit Jesus, et discipuli ejus in terram Judæam ; et illic demorabatur cum eis, et baptizabat. 23. Erat autem et Joannes baptizans in Ænnon, juxta Salim : quia aquæ multæ erant illic, et veniebant, et baptizabantur. 24. Nondum enim missus fuerat Joannes in carcerem. 25. Facta est autem quæstio ex discipulis Joannis cum Judæis de purificatione. 26. Et venerunt ad Joannem, et dixerunt ei : Rabbi, qui erat tecum trans Jordanem, cui tu testimonium perhibuisti, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum. 27. Respondit Joannes, et dixit : Non potest homo accipere quidquam, nisi fuerit ei datum de cœlo. 28. Ipsi vos mihi testimonium perhibetis, quod dixerim : Non sum ego Christus; sed quia missus sum ante illum. 29. Qui habet sponsam, sponsus est; amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum impletum est. 30. Illum oportet crescere, me autem minui. 31. Qui desursum venit, super omnes est. Qui est de terra, de terra est, et de terra loquitur. Qui de cœlo venit, super omnes est. 32. Et quod vidit, et audivit, hoc testatur ; et testimonium ejus nemo accipit. 33. Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est. 34. Quem enim misit Deus, verba Dei loquitur ; non enim ad mensuram dat Deus spiritum. 35. Pater diligit Filium ; et omnia dedit in manu ejus. 36. Qui credit in Filium, habet vitam æternam ; qui autem incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum.

Vers. 1 Nicodemi etymon.

1. ERAT AUTEM HOMO EX PHARISÆIS, NICODEMUS NOMINE, PRINCEPS JUDÆORUM (1). — *Nicodemus*, et inverse *Demonicus*, Græce idem est quod *victor populi*, qualis fuit hic, qui superans metum populi, Pharisæorum et Pontificum, credidit in Christum : unde de eo sic scribit Lucianus in *Inventione corporis S. Stephani*, ex ore Gamalielis : « Cognoscentes Judæi illum (Nicodemum) esse Christianum, amoverunt eum e principatu suo, et anathematizaverunt eum, et de civitate exulaverunt. Tum ego Gamaliel quasi persecutionem pro Christo passum, sustuli eum in meum agrum, et alui, et vestivi, usque ad finem vitæ ejus, et defunctum honorifice sepelivi juxta dominum Stephanum. »

(1) Docte hunc locum illustravit *Knappius* in Commentat. *in Colloquium Christi cum Nicodemo*, cujus opusculi hæc summa : Nicodemus, unus e Synedrii assessoribus, Pharisæus, ideoque non alienus ab exspectando Messia, sed falsis opinionibus de regno Messiæ terreno imbutus, homo fuit apertus, simplex, veritatis amicus, minimeque fallax, qui nec malo consilio, nec insidiandi causa ad Jesum accessit. Quare huic Jesus se commisit secure, atque interiorem disciplinam suam ita aperuit, ut ipsa sermonis obscuritate verborumque ænigmatibus teneret attentum, ejusque in animo aculeos relinqueret. Nicodemus postea sæpius Jesum adiit, docentemque audivit, ut colligi potest ex *Joan.* XIX, 39 ; in concilio Synedrorum ei auctoritate sua patrocinatus est adversus Pharisæorum calumnias, jam tum propterea suspectus collegis, VII, 50-52, et in curando illius funere Josepho fuit adjutor, XIX, 38-40. Cæterum recte a pluribus observatum est, hoc loco non integrum colloquium legi, quod Jesus cum Nicodemo instituit, sed præcipuas tantum illius partes, imprimisque responsiones Jesu ; hinc non mirandum hunc ipsum locum quadam obscuritate premi.

Quocirca Nicodemus catalogo Sanctorum adscriptus est in Martyrologio Romano ad diem 3 augusti, ubi hæc habentur : « Inventio corporis S. Stephani Protomartyris; item sanctorum Gamalielis, Nicodemi et Abibonis, etc., sub Honorio principe. »

PRINCEPS JUDÆORUM, — puta vir inter eos primarius, senator et e magistratu. Unde, cap. VII, 50, dicitur fuisse e concilio principum. Hæc omnia narrat Joannes, ut insinuet causam cur noctu venerit, et quam difficilis fuerit ejus ad Christum conversio.

Vers. 2. 2. HIC VENIT AD JESUM NOCTE, ET DIXIT EI : RABBI, SCIMUS QUIA A DEO VENISTI MAGISTER : NEMO ENIM POTEST HÆC SIGNA FACERE QUÆ TU FACIS, NISI FUERIT DEUS CUM EO. — « Venit, » ut planius dogmata Jesu ex ipsius ore disceret: « Cupiens, ait Beda, secreta ejus allocutione plenius discere mysteria fidei, » et viam salutis.

NOCTE, — tum ex pudore; pudebat enim eum per diem, spectantibus aliis, Jesum pauperem adire ejusque fieri discipulum, cum ipse esset magister in Israel, ut ait Christus, vers. 10; hoc enim ejus auctoritate et gravitate videbatur indignum; tum ne odium suorum Pharisæorum Christum spernentium incurreret; lucem tamen, quam nocte quæsivit, invenit, ait Rupertus, maximaque hausit sacramenta salutis. Quare videtur solus sine famulo et socio noctu ad Christum venisse, cum eo ore ad os collocutus, ejusque doctrinam et spiritum imbibisse. Ita Nonnus.

VENISTI MAGISTER. — Syrus, *ut sis magister Israelis*, id est Judæorum. Non dicit : Venisti ut sis Messias, sive Christus, quia necdum hac de re inaudierat, vel certe idipsum necdum ei certo constabat; Christus enim initio prædicationis idipsum enuntiare noluit, sed sensim illud patefacere.

HÆC SIGNA. — Hæc miracula, quæ proximo Paschate vidimus vel audivimus te patrasse in templo, ut quod ex eo solus omnes vendentes et ementes ejeceris.

NISI FUERIT DEUS CUM EO. — Nisi Dei auctoritate, ope et omnipotentia fulciatur. Miracula enim Dei sunt opera; non enim humana vel angelica vi, sed solo Deo supernaturaliter operante, fiunt.

Vers. 3. Joannes geminat *amen*. 3. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EI : AMEN, AMEN DICO TIBI, NISI QUIS RENATUS FUERIT DENUO, NON POTEST VIDERE REGNUM DEI. — « Amen, amen » Joannes passim geminat, « amen, amen dico vobis, » cum alii Evangelistæ habeant unum duntaxat « amen. » Cur? Respondeo : *Primo*, quia ipse præ cæteris altissimas et certissimas habuit revelationes, et altissima mysteria divinitatis cognovit, præsertim in exilio Pathmos, ubi scripsit Apocalypsim tot habentem sacramenta quot verba, ait S. Hieronymus, ac post illam totus senex scripsit Evangelium, cum solus ex omnibus Apostolis esset superstes, ac proinde ipse erat Ecclesiæ os et oraculum, fidei basis et columna, Patriarcharum Patriarcha. Dicit ergo quasi auctoritate pollens, quasi senum senior, quasi patrum Patriarcha : « Amen, amen, » *q. d.* Ego res sublimissimas et divinas, quæ omnem sensum et fidem humanam superant, mihi tamen a Christo revelatas, ideoque certissimas, et in se verissimas, ac vobis saluberrimas, summa fide et gravitate annuntio; quia Christus vere geminavit, dixitque « amen, amen, » ad ostendendam rei gravitatem, sublimitatem et certitudinem : cæteri vero Evangelistæ brevitatis studio, unico « amen » utrumque Christi « amen » complexi sunt : Ego autem quia præ cæteris Christi sensa æque ac verba ponderavi et penetravi, dico « amen, amen, » uti Christus ipse dixit.

(Cur? Causa prima.)

Secundo. *Secundo,* quia *amen* idem est quod *vere* : S. Joannes autem delectatur nomine veritatis, itaque vocat Christum, quia ipse est Verbum, ideoque veritas Patris; veritas, inquam, tum speculativa fidei, tum practica prudentiæ et operationis virtutum. Virtutes enim non sunt aliud quam lumina et veritates practicæ.

Tertia. *Tertio,* quia *amen* partim est nomen significans *verum,* partim est adverbium significans *vere* : unde sic explices : Ille qui est *Amen,* hoc est Christus, cujus nomen est verus et veritas, *Amen,* id est in veritate, sive verissime dicit. Sic ait, *Apoc.* III, 14 : « Hæc dicit Amen, testis fidelis et verus; » Græce ὁ Ἀμὴν, id est *ille qui est Amen,* hoc est stabilis, verus, constans, fidelis, ipsaque stabilitas, veritas et fidelitas. *Amen* ergo est epithetum, quod Christo tribuit S. Joannes. Vide dicta *Apoc.* cap. III, 14, et cap. XXII, 20, ubi dixi nonnullos censere *amen* denotare 99 annos, quos vixit S. Joannes.

Quarta. *Quarto,* « Amen, amen » notat materiæ rerumque quæ a Joanne dicuntur, summam veritatem et certitudinem, *q. d.* Quæ ego dico, sunt « amen, amen, » id est « vera, vera, » hoc est verissima, certissima, et omni alia veritate veriora, omni alia certitudine certiora.

Quinta. *Quinto,* per « Amen, amen » insinuat geminum modum certitudinis; scilicet quod S. Joannes ea quæ scribit cognoverit per duplicem cognitionem naturalem et divinam, puta per experientiam et revelationem; nam et oculis ea vidit auribusque audivit, et a Christo revelante, cum in sinu ejus recumberet, ea intellexit. Unde, *epist.* I, cap. I, sic incipit : « Quod vidimus, quod audivimus, quod manus nostræ contrectaverunt, etc., annuntiamus vobis. »

NISI QUIS RENATUS FUERIT. — Nota : ex hac Christi responsione colligendum relinquit Joannes, quod Nicodemus tacite vel expresse rogarit Christum, ut se doceret viam ad regnum cœlorum, quod ipse prædicabat; Christus enim huic interrogationi respondet, viam ad cœlum esse baptismum.

DENUO. — Græce ἄνωθεν, quod duo significat. *Primo,* superne, de sursum, cœlitus, *q. d.* Nisi

quis renatus fuerit regeneratione cœlesti et divina, non potest introire regnum Dei. Ita Cyrillus et Theophylactus. *Secundo*, ἄνωθεν significat denuo, iterum, et ita hic accipiendum esse liquet ex responsione Nicodemi, vers. 4. Ita S. Chrysostomus, Nonnus, Euthymius. Unde Syrus vertit, *a principio*, id est iterato, *q. d.* Duplex est hominis nativitas, una naturalis et carnalis, qua ex patre et matre carnaliter nascitur, ideoque carnalis et peccato originali obnoxius in lucem prodit; quare hæc hominem non cœlo, sed inferno obnoxium facit. Ut ergo homo a peccato hoc in prima nativitate contracto expietur, necessum est ut accedat secunda nativitas spiritualis, qua in baptismo ex aqua et spiritu renascatur, itaque a peccato expietur et sanctificetur.

Non potest videre regnum Dei. — « Videre, » id est frui, possidere. Est metalepsis. Sic Latini dicunt hæreditatem cernere, id est adire, possidere, occupare.

Vers. 4.

4. Dicit ad eum Nicodemus : Quomodo potest homo nasci, cum sit senex? numquid potest in ventrem matris suæ iterato introire et renasci? — « Non noverat iste, ait S. Augustinus, nisi unam nativitatem ex Adam et Eva. » Qua de causa addit Cyrillus : « Spiritualem nativitatem non capiens, nec ultra res humanas quidquam cogitans, corporalem quemdam ventrem, et reditum hominis, et partum fingere cogitur. »

Vers. 5.

Calvini expositio contorta et erronea rejicitur.

5. Respondit Jesus : Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei. — Calvinus, ut vim justificandi et necessitatem baptismi baptismo deroget (censet enim filios fidelium, hoc solo quod fidelium filii sunt, in utero justificari), negat hic agi de baptismo : quare per « aquam, » non aquam, sed Spiritum Sanctum, qui credentes in Christum per fidem purgat ut aqua, accipit, *q. d.* « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et (id est *ex*) Spiritu Sancto. » Sic, inquit, *Matth.* III, 11, dicitur : « Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni, » hoc est in Spiritu Sancto, qui instar ignis vos amore Dei accendet et igniet. Ita ipse. Verum hæc omnia absurda sunt, contorta et erronea, et ut hæretica ab Ecclesia damnata.

Primo enim, quorsum hic Christus facit mentionem aquæ, si ex aqua, non homo, sed piscis duntaxat renascitur? cur non breviter et clare Nicodemo rerum Christianarum rudi et ignaro (quem hic catechizat, et ut puerum instruit) dixit : « Nisi quis renatus fuerit ex Spiritu Sancto? »

Secundo, quia simili modo huc alludens Paulus *ad Titum*, III, 5, baptismum vocat « lavacrum regenerationis. » Ergo in eo spirituali nativitate per aquam renascimur, fimusque filii Dei, qui prius eramus filii diaboli et iræ, *Ephes.* II, 3.

Tertio, si hunc locum cum Calvino detorquere licet, licebit omnes alios totamque S. Scripturam detorquere; nec in ea exstabit clarum præceptum, vel institutio baptismi.

Quarto, Calvinus ejusque asseclæ non possunt contra Anabaptistas probare baptizandos esse infantes, usu rationis et fidei carentes, ex alio S. Scripturæ loco, quam ex hoc. Ergo cum ipsi traditiones non admittant, ex hoc loco id probent oportet, nisi ab Anabaptistis se victos fateri velint.

Quinto, ita explicant omnes Patres et interpretes orthodoxi, ac Concilium Tridentinum, *sess.* 7, can. 2. Nec obstat illud Matthæi, III, 11 : « Ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni ; » quia ibi verus accipitur ignis, æque ac hic aqua; agitur enim ibidem de Pentecoste, in qua Spiritus Sanctus specie ignis et linguarum ignearum in Apostolos descendit.

Cur aqua est materia baptismi? Resp. Primo.

Porro, recte et congrue aqua in baptismo a Christo est instituta ad hanc spiritalem regenerationem. *Primo*, quia aqua optime interiorem regenerationem repræsentat; nam ex aqua, initio mundi, cœli omnes cæteraque omnia genita et producta sunt, uti docui *Gen.* I, 2 et 3. *Secundo*, quia humiditas, qualis est in aqua, maxime in generatione ad prolem formandam concurrit, ut docent Physici. Rursum, quia justificatio est quædam animæ a sordibus peccatorum expurgatio, quæ optime per aquam designatur. Ita D. Thomas, II *part.*, *Quæst.* LXVI, art. 3, qui et addit : « Aqua sua frigiditate temperat superfluitatem caloris, et ex hoc competit ad mitigandam concupiscentiam fomitis ; sua diaphaneitate est luminis susceptiva : unde competit baptismo, in quantum est fidei sacramentum. *Tertio*, quia convenit ad repræsentandum mysteria Christi, quibus justificamur. Ut enim dicit Chrysostomus super illud *Joan.* III : Nisi quis renatus fuerit, etc., sicut in quodam sepulcro, in aqua submergentibus nobis capita, vetus homo sepelitur, et submersus deorsum occultatur, et deinde novus rursus ascendit. *Quarto*, quia ratione suæ communitatis et abundantiæ est conveniens materia necessitati hujus Sacramenti; potest enim ubique de facili haberi.»

Secundo. Tertio. Quarto.

Quæres, cur Christus dicit : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto ; » et non potius dicit : « Ex aqua et forma baptismi? » Aqua enim est materia baptismi; forma vero est : « Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. » Ex materia enim et forma, velut essentialibus sui partibus componitur baptismi Sacramentum. Respondeo : Quia voluit Christus Nicodemo seni inveterato novitatem vitæ et generationis spiritualis describere, per analogiam et similitudinem generationis naturalis, ad quam concurrit pater et mater. Simili enim modo ad regenerationem spiritualem, quæ fit in baptismo, concurrit aqua quasi mater, et Spiritus Sanctus tanquam pater : ipse enim est primarius agens et effector gratiæ et sanctitatis, per quam filii Dei renascimur in baptismo ; sicut in generatione Christi B. Virgo erat mater, Spiritus Sanctus erat vice patris, juxta illud : « Spiritus Sanctus super-

veniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei, » *Lucæ* I. Ita S. Chrysostomus, Euthymius, Ammonius et alii.

Hinc infantes nasci in peccato originali probatur.

Ex hoc loco igitur S. Augustinus, lib. I *De peccat.*, cap. X, contra Pelagium, probat infantes nasci in peccato originali; ideo enim renasci debent in baptismo, ut ab illo peccato expurgentur: ac ridet Pelagianos, qui ut locum hunc eluderent, dicebant infantes morientes sine baptismo ingressuros in regnum cœli et vitam æternam, non autem in regnum Dei, quasi aliud sit regnum Dei a regno cœlorum.

Denique renatus ex aqua, hic intelligi debet, vel reipsa, vel voto. Qui enim de peccatis conteritur optatque baptismum, nec eum ob defectum aquæ vel ministri suscipere potest, renascitur ex baptismi voto et desiderio. Ita diserte hunc locum explicat Concilium Tridentinum, sess. 7, can. 4 *De Sacramentis in genere*.

Baptismus quando institutus?

Nonnulli censent hic institutum esse a Christo baptismi Sacramentum. Verum non est verisimile Christum secreto, coram uno Nicodemo, instituisse publicum baptismi Sacramentum: quare illud publice instituit in suo baptismo, quo in Jordane baptizatus est, vel certe paulo post prædicans et baptizans, uti dixi *Matth.* III, sub finem. Baptismus tamen, licet jam a Christo institutus, non obligavit Judæos aliosque homines, nisi post mortem Christi in Pentecoste; tunc enim facta est promulgatio legis Evangelicæ, cujus initium est baptismus. De hoc tempore loquitur hic Christus, *q. d.* Jam instat tempus et obligatio legis Evangelicæ: quare tunc desiit obligare lex vetus, et circumcisio, ac ejus loco successit et obligare cœpit lex nova, et baptismus, in quo nemo nisi renatus ex aqua et Spiritu Sancto poterit introire in regnum Dei; cum scilicet lex nova promulgabitur in Pentecoste. Unde hoc Christi præceptum magis ad futurum in Pentecoste tempus, quam ad præsens spectare, asserit D. Thomas, III *part.*, *Quæst.* LXVI, art. 2, ad. 3.

Porro τὸ « nisi quis renatus fuerit, » innuit jam baptismum a Christo paulo ante fuisse institutum; Christus enim id dixit Nicodemo paulo post baptismum suum, cum prædicare et baptizare inciperet: neque illi necessarium ad salutem esse baptismum asseruisset, nisi is jam fuisset institutus.

Vers. 6.

6. QUOD NATUM EST (quod nascitur, gignitur, producitur) EX CARNE, CARO EST; ET QUOD NATUM EST EX SPIRITU (Sancto), SPIRITUS EST. — Dicit hoc Christus, ut necessitatem regenerationis ex aqua et Spiritu Sancto ostendat, simul ut ejus rationem, præstantiam et fructum declaret. Tale ergo est Christi argumentum: Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt; sunt enim carnalia, regnum vero Dei est spiritale: ergo cum ex carnali generatione non nascatur nisi caro, id est homo animalis et carnalis, peccato obnoxius, et ad peccata proclivis, ideoque regno Dei indignus et ineptus; hinc sequitur eum, ut regnum Dei spiritale ingredi possit, debere ex aqua et spiritu spiritaliter renasci, ut spiritus, id est spiritalis, itaque regno Dei aptus dignusque fiat. Quare non est quod mireris, o Nicodeme, id quod dixi, oportere te renasci ex aqua et Spiritu Sancto; sicut enim caro generat carnem, id est rem corpoream et carneam, sic Spiritus generat spiritum, id est rem spiritalem: tale enim est genitum qualis est generans; hic enim in id quod gignit, suam substantiam transfundit, quoad illa transfundi potest. Nam Spiritus Sanctus suam substantiam, hoc est divinitatem, in baptizatos transfundere nequit; sic enim eos faceret vere et proprie deos, sicut ipse vere et proprie est Deus, quod est impossibile: transfundit ergo se in eos, quoad fieri potest, per gratiam et dona sua spiritualia, quibus baptizatos sibi similes, id est spirituales, sanctos, cœlestes et divinos efficit. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus et alii. Adde tamen, Spiritum Sanctum cum donis suis seipsum quoque donare animæ, quam sanctificat et sibi in filiam adoptat, ideoque justificationem ipsius proprie esse regenerationem spiritalem, per quam renascimur filii et divinæ consortes naturæ, uti pluribus ostendi *Oseæ* I, 10, ad illa: « Dicetur eis, filii Dei viventis. »

Argumentum Christi ad Nicodemum.

Quomodo Spiritus S. transfundatur in baptizatos?

Vers. 7.

7. NON MIRERIS QUIA DIXI TIBI: OPORTET VOS NASCI DENUO. — Est conclusio illata ex versu præcedenti, uti jam dixi; unde Chrysostomus: « Non disputamus, ait, de carne, sed de spiritu, noli arbitrari quod carnem spiritus pariat, vel caro spiritum. » Ex spiritu ergo renascaris oportet, si spiritus, id est spiritalis et cœli candidatus fieri exoptas.

Vers. 8.

8. SPIRITUS UBI VULT, SPIRAT; ET VOCEM EJUS AUDIS, SED NESCIS UNDE VENIAT, AUT QUO VADAT: SIC EST OMNIS QUI NATUS EST EX SPIRITU. — Pergit Christus Nicodemo rationem et naturam regenerationis spiritalis explicare, eique admirationem, quomodo illa fieri possit, eximere, *q. d.* Ne mireris te illam non intelligere, quia ipsa spiritualis est et invisibilis.

Spiritus primo est ventus.

Quæres, quis hic intelligatur spiritus? *Primo*, plane et simpliciter spiritus est ventus; huic enim comparat Spiritum Sanctum, ut patet ex eo quod subjicit: « Sic est omnis qui natus est ex spiritu; » *q. d.* Sicut ventus, quocumque eum trahit voluntas, id est appetitus suus naturalis ad flandum, ibi flat et spirat, et tamen eum ejusque determinatum locum non perspicis, nec prævides, sed tantum ejus effectum et vocem, id est sonitum et stridorem percipis; ita multo magis nec tu, o Nicodeme, nec quis alius, quantumvis subtilis et perspicax, regenerationem hanc spiritualem ejusque finem et terminum, vel sensu, vel lumine naturali percipere valet; sed tantum eam cognoscit ex revelatione et afflatu Spiritus Sancti, etiamsi symbola ejus externa aquæ et ablutionis

in baptismo videat et oculis conspiciat. Ita S. Chrysostomus. Si venti, inquit, quem sentis, viam nescis, quomodo divini spiritus operationes scrutaberis? Sic et S. Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Jansenius et alii. Ludit Christus analogice in voce *spiritus*; prius enim per spiritum accipit ventum, deinde accipit ipsum Spiritum Sanctum, quia ventus index et symbolum est Spiritus Sancti, ut patet *Actor.* II, 1, ubi Spiritus Sanctus per speciem venti validi descendit in Apostolos (1).

Secundo, Spiritus Sanctus.

Secundo, sublimius S. Augustinus, Didymus, Nazianzenus, S. Ambrosius, S. Gregorius, Origenes et alii, quos citat et sequitur Toletus, per *spiritum* accipiunt Spiritum Sanctum, *q. d.* Spiritus Sanctus ubi vult spirat, et quibus vult aspirat suos fidei, pœnitentiæ et gratiæ impulsus. « Et vocem ejus audis, » per prædicationem meam meorumque prædicatorum, ait S. Augustinus, Origenes, Beda et Rupertus; aut *vocem*, id est ejus efficaciam et effectum sentis, ait Ammonius. « Sed nescis unde veniat, aut quo vadat, » *q. d.* Nescis quomodo in hominem introeat, et quomodo redeat, ait Alcuinus et Beda, quia natura invisibilis est. Rursum nescis quomodo credentes ad fidem introducat, et quomodo fideles ad spem, charitatem aliasque virtutes perducat, ait Ammonius. Ad hæc nescis quomodo homines in filios Dei regeneret, et ad regnum Dei conducat. Denique nescis quomodo animam hominis immutet, renovet, sanctificet; nescis ad quantam perfectionem ducat nascentem ex se, ait Glossa.

SIC EST OMNIS QUI NATUS EST EX SPIRITU. — Tò *sic*, juxta hunc sensum, non est vox comparantis, sed confirmantis, *q. d.* Sic prorsus, uti jam dixi, agitur cum omni fideli, qui in baptismo renascitur ex Spiritu Sancto. Simile est *Marc.* IV, 26 : « Sic est regnum Dei. » Alludit ad priscos heroes, qui Spiritus Sancti impulsu, heroica fortitudinis et virtutum opera ediderunt. Cum enim Samson quid magni aggressus est, dicitur in eum irruisse Spiritus Domini, *Judic.* XIV, 6 et 19. Sic idem Spiritus dicitur induisse Gedeonem, *Judic.* VI, 34, et insiliisse in Saul, et mutasse eum in virum alterum, I *Reg.* X, 6 et 10.

(1) Solebant Hebræi ad significandam rem ignotam, obscuram, eam cum vento comparare, eamque *viæ venti incognitæ* similem dicere, ut *Eccles.* XI, 5; *Eccli.* XIV, 21; *Psal.* CXXXV, 7. Sensus igitur comparationis a Jesu h. l. institutæ hic est : nihil credere velle quam quod sub sensum oculorum cadat, ineptum est. Multa sunt quæ nec spectari, nec quasi manu teneri possunt, quorum modus et ratio exprimi nequeat, quæ tamen vere existunt. Ventus impetu suo huc et illuc fertur, vim ejus audis, eum præsentem sentis, sed unde oriatur, et ubi desinat, nescis; sic quoque magna est efficacia gratiæ divinæ in mentibus hominum : definiri quidem nequit, quomodo gratia in mentibus hominum operetur easque transformet, attamen ex effectu, ex argumentis et signis nequaquam dubiis operatio illa cognoscitur; mutatur statuendi agendique ratio, fit homo πνευματικὸς, id est spiritualis.

Tertio anima.

Tertio, Maldonatus per *spiritum* accipit animam, *q. d.* Quid mirum, o Nicodeme, si non intelligas quomodo homo ex Spiritu Sancto regenerari possit, cum intelligere non possis, quomodo ex spiritu illo naturali quo vivit, generetur? Spiritus enim animalis, « ubi vult spirat, » id est, quæ vult, animat corpora et ex mortuis viva reddit; vult autem non omnia quæ homines volunt, sed quæ ita affecta sunt, ut animari ab illo possint. « Et vocem ejus audis » quia loquentem hominem, hinnientem equum, rugientem leonem vides, et ipsam quodammodo loquentem animam audis; unde intelligis hominem vivere : « Quoniam fumus flatus est in naribus nostris, et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum, » *Sapient.* II, 2. Nescis tamen unde veniat, aut quo vadat, quia ignoras quomodo anima in corpus ingrediatur, quomodo egrediatur e corpore, unde gignatur, aut in quid desinat. Si ergo spiritus, id est anima illa quæ vult, corpora animat, et per ea loquitur, nascitur et moritur; et tamen ejus generationem modumque quo advenit et abit, ignoras : quid mirum, si non intelligas modum spiritualis regenerationis, quo ex Spiritu in baptismo fidelis renascitur? Hic sensus novus quidem, sed appositus et connexus est. Ducit enim argumentum a generatione naturali animæ, ad generationem spiritualem gratiæ, quæ fit virtute Spiritus Sancti, ac ex illius occultatione evincit hanc longe esse occultiorem. Sic pariter occultissima sunt, quæ Deus in anima operatur, dum eam radiis suæ lucis illustrat, consolatur, corroborat, inflammat, ac subinde a se abalienat, a terra in cœlum rapit, imo in se quasi transformat. Nam, ut ait S. Dionysius, divinus amor facit extasin, ut terrena bona et mala non sentiat, sed super omnia elevatus, non nisi divina capiat et sapiat.

Tropol.

Tropologice : hinc disce cuilibet ambiendos, consulendos et sequendos Spiritus Sancti instinctus. Unde Aristoteles, lib. VII *Moral.*: « His, inquit, qui moventur per instinctum divinum, non expedit consiliari secundum rationem humanam, sed quod sequantur interiorem instinctum, quia moventur a meliori principio. »

Melius S. Thomas, I II *part.*, *Quæst.* LXVIII, art. 2, ad 3 : « Ille, ait, cujus scientiæ et potestati omnia subsunt, sua motione a stultitia, et ignorantia, et hebetudine, et duritia, et cæteris hujusmodi tutos nos reddit, quando per ipsius dona ejus instinctum sequimur perfecte. » Porro, quomodo Spiritus Sanctus occulte animam visitet, experientia sua docet S. Bernardus, serm. 74 *in Cant.*

Rursum S. Gregorius, lib. II *Dialog.*, cap. XXI : « Prophetiæ spiritus, inquit, Prophetarum mentes non semper irradiat, quia sicut de Spiritu Sancto scriptum est : Ubi vult spirat; ita sciendum est, qui et quando vult aspiret. » Probat id exemplo Nathan, II *Reg.* VII, et Elisei, IV *Reg.* IV.

Vers. 9. **9. RESPONDIT NICODEMUS : QUOMODO POSSUNT HÆC FIERI?** — « Animalis enim homo (qualis erat adhuc Nicodemus) non percipit ea quæ sunt Spiritus, » I *Cor.* II, 14, sicut rustici non capiunt quæstiones scholasticas, ac pueri nil noverunt nisi nuces suas, quas sapiunt.

Vers. 10. 10. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EI : TU ES MAGISTER IN ISRAEL, ET HÆC IGNORAS? — *q. d.* Tuum erat, o Nicodeme, qui quasi Rabbinus cæteros Israelitas doces legem et Scripturas, hæc scire et docere. Hæc enim, quæ de regeneratione baptismi dixi, manifeste prædicta sunt ab Ezechiele, XXXVI, 24, (« Effundam, inquit, super vos aquam mundam, et mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, etc., et dabo vobis cor novum, et spiritum novum. » Ita S. Chrysostomus) et ab aliis Prophetis, eademque tibi clare a me jam exposita sunt; cur ergo ea ignoras? nimirum quia Judæus es, solum capis Judaicas lustrationes et cæremonias corporales; Christi vero et Christiana mysteria, licet a Prophetis prædicta, quia spiritualia sunt, necdum cognovisti, sed ea sensim me docente cognosces. Nam ut, ex S. Augustino, ait Beda, Christus hæc dixit : « Non insultare ei volens, sed ad humilitatis illum viam provocans, » itaque eum ad res Christianas capiendas disponens.

Vers. 11. **11. AMEN, AMEN DICO TIBI, QUIA QUOD SCIMUS LOQUIMUR, ET QUOD VIDIMUS TESTAMUR, ET TESTIMONIUM NOSTRUM NON ACCIPITIS.** — *q. d.* Ego mysteria divina de Deo, de Spiritu Sancto deque ejus regeneratione spiritali in baptismo, etc., quæ tibi, o Nicodeme, prædico, verissime et certissime scio, quia ego, qua Deus, illa vidi in scientia divina; qua homo vero eadem vidi per visionem beatificam, ac per scientiam infusam. Quare mihi testificanti credere debetis : sed major Judæorum pars incredula mihi non credit, nec testimonium meum recipit; imo tu quoque, Nicodeme, ea necdum credis, quia de iis contra me disputas. Tacite hortatur Christus Nicodemum, ut hæc mysteria ratione non scrutetur, ut ea intelligat, sed fide credat. « Omissa exquisitiore investigandi diligentia, ait Cyrillus, simpliciore fide, quod intelligere non poterat, recipiendum esse consulit, auctoritate sua contradicendi iter illi obstruens. » Loquitur Christus de se in plurali : « Quod scimus loquimur, » id est quod scio loquor, ad pondus testimonii, quod solet a pluribus dari; et quia innuit Patrem et Spiritum Sanctum, plures secum esse testes, qui per os ejus loquantur. In Christo enim « inhabitavit plenitudo divinitatis (ac consequenter tota sancta Trinitas) corporaliter, » *Coloss.* II.

Vers. 12. **12. SI TERRENA DIXI VOBIS, ET NON CREDITIS : QUOMODO SI DIXERO VOBIS COELESTIA, CREDETIS?** — Si tu, o Nicodeme, per terrenas similitudines, de humana generatione, de carne, de spiritu et vento allatas non capis res divinas, quomodo eas capies, si nude easdem tibi proponam? possem quidem idipsum facere; quia easdem nude vidi et oculis mentis conspexi; sed oculi tui cæcutientes ad tantam lucem hebescent, ut eam intueri nequeant. Quare suadeo tibi ut eas amplius non scruteris, nec de iis mecum disputes, sed simplici fide eas credas.

Paulo aliter S. Chrysostomus; quem de more Theophylactus et Euthymius sequuntur, *q. d.* « Terrena, inquit, terrenum baptisma dicit, vel quod in terra perficiatur, vel quod ad suæ ipsius ineffabilis generationis comparationem ita appellat, » *q. d.* Si non capitis terrenum meum baptisma, quomodo capietis mysteria divina de sancta Trinitate, de æterna Verbi generatione, processione Spiritus Sancti, de justorum felicitate, gloria, etc. Noli ergo, o Nicodeme, pergere ea curiose exquirere de iisque mecum disputare; sed mihi quasi testi oculato et divino ea affirmanti simpliciter crede.

Vers. 13. 13. ET NEMO ASCENDIT IN COELUM, NISI QUI DESCENDIT DE COELO, FILIUS HOMINIS, QUI EST IN COELO (1). — « Et » ponitur pro « tamen, » vel certe τὸ *tamen* subauditur, *q. d.* Mihi non creditis, et tamen nemo alius ascendit in cœlum, ibique illa, quæ prædico, contemplatus est, nisi ego qui sum Deus et homo, ac ut Deus descendi in terram et naturam humanam assumpsi, ut vos illa docerem. Elevat Christus mentem Nicodemi, ut cogitet se non tantum esse hominem, sed in homine latere Deum, qui est in cœlo, imo cœlum et terram implet, ideo plane sibi fidem adhibeat et in se credat. Vult enim probare Christus sibi cœlestia prædicanti, præ omnibus esse credendum, ex eo quod ipse solus in cœlo illa intuitus fuerit, juxta illud cap. I, 18 : « Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit. »

ASCENDIT. — Græce est ἀναβέβηκεν, id est *ascendit* in præterito, non in præsenti, multo minus in futuro. Quare hic locus de futura Christi in cœlum ascensione intelligi nequit. Porro, Christus expresse tantum ait neminem alium a se ascendisse in cœlum, quo tacite innuit se eo ascendisse, id est se ibi fuisse ibique Deum et omnia mysteria divina conspexisse. Est matalepsis. Loquitur enim Christus de se ut homine : homines autem non possunt esse in cœlo, nisi e terra sua in cœlum ascendant. Christus ergo qua Deus ascendit in cœlum, id est ab æterno fuit in cœlo, imo in cœlorum apice et summitate, perinde ac in cœlo foret homo, qui e terra in cœlum conscendisset; unde explicans, subdit : « Filius hominis, qui est in cœlo. » Ita Toletus.

Subtilius Maldonatus : Christus, inquit, qua homo ascendit in cœlum, ab initio suæ incarna-

(1) Cohærentia est : quanquam ego solus hæc *cœlestia* accuratissime scio, nam ego solus in cœlo cum Deo versatus sum, Filius videlicet cum Patre, divinique particeps consilii; ideoque a me solo accuratiorem notitiam de regni Messiani indole et Dei consiliis accipere potestis.

tionis, non per humanitatis elevationem in cœlum, sed per communicationem idiomatum, quia incarnatus et homo factus mox fuit in cœlo, per communicationen jam dictam, et sic recte dicitur eo ascendisse. Sicut enim de Deo in Christo incarnato, per communicationem idiomatum recte dicitur, quod Deus sit in tempore natus, passus, crucifixus, mortuus, quia humanitas a Deo assumpta in tempore est nata, passa, crucifixa; sic vicissim de homine Christo per eamdem communicationem vere dicitur. Hic homo fuit ab æterno, hic homo est in cœlo, hic homo adoratur ab angelis; quia scilicet divinitas, quæ est in eadem persona Christi, fuit ab æterno, est in cœlo, adoratur ab angelis.

Addit Emmanuel Sa Christum, qua homo est, ab initio incarnationis dici ascendisse in cœlum, quia ex tunc anima ejus vidit Deum, fuitque beata, quæ magna est in cœlum, imo in cœlum cœlorum, ascensio.

Ubiquetariorum hæresis.

Perperam ergo Ubiquetarii hæretici ex hoc loco contendunt corpus Christi esse ubique, eo quod divinitas ejus sit ubique : proprium enim divinitatis est esse ubique, humanitatis vero proprium est esse in certo et determinato loco, quo circumscribitur.

Valentinus Christum e cœlo corpus attulisse contendebat.

NISI QUI DESCENDIT DE COELO. — Hinc Valentinus contendebat Christum e cœlo attulisse corpus, quare illud non accepisse in terra ex B. Virgine, sed per eam solum quasi per canalem transisse, quæ est hæresis jam olim ab Ecclesia damnata. Dicitur ergo Deus, sive Verbum, in incarnatione descendisse de cœlo, per catachresin et metalepsin; Deus enim proprie locum non mutat, aut descendit. Dicitur tamen descendisse, quia in terra humanam naturam assumpsit, itaque per hanc novam in terra incarnationis operationem, hominibus visus est e cœlo in terram descendisse. Loquitur enim Scriptura anthropopathῶs, sive ex more et sensu hominum, qui concipiunt Deum in terram descendere, sicut homines descendunt ex loco alto in demissum, sive ex monte in vallem. Sic *Gen.* XVIII, dicitur Deus descendisse ad videnda et castiganda scelera Sodomæ. Causam dat S. Cyrillus, in *Conc. Ephes.* : « Quia, inquit, Deus Verbum semetipsum exinanivit, ac Filius hominis appellatus fuit, manens interim quod erat, hoc est Deus, fit ut tanquam unus cum propria carne consideratus, e cœlo descendisse dicatur.

FILIUS HOMINIS, QUI EST IN COELO. — Explicat et inculcat quod dixit, « Ascendit in cœlum, » *q. d.* Christus ascendit in cœlum, id est qua Deus ab æterno fuit in cœlo, quia ipse semper est in cœlo, tanquam cœlorum conditor, moderator, imperator, dominans in toto universo. « Filius hominis » ergo, id est Christus homo, dicitur esse in cœlo per communicationem idiomatum, quia ejus divinitas erat in cœlo, ut dixi. His verbis, ait Synodus VI Œcum. *act.* 12, « nos instruit, quod divinitati unita est caro passibilis ineffabiliter atque singulariter, ut discrete atque inconfuse sic indivise videretur conjungi, ut nimirum stupenda mente mirabiliter manentibus utrarumque naturarum differentiis cognoscatur uniri. »

Vers. 14.

14. ET SICUT (*q. d.* Sicut autem) MOYSES EXALTAVIT SERPENTEM IN DESERTO; ITA EXALTARI OPORTET FILIUM HOMINIS :

Vers. 15.

15. UT OMNIS QUI CREDIT IN IPSUM, NON PEREAT, SED HABEAT VITAM ÆTERNAM. — Pergit Christus catechizare Nicodemum : unde, sicut vers. præcedenti ei exposuit se esse Deum, sic hic exponit se factum esse hominem, ut pro hominum redemptione crucifixus, mereatur ut omnis qui in eum credit, et per mortis ejus meritum salutem sperat, eamdem consequatur. Sic enim solet Christus de se loquens summis ima, divinis humana, gloriosis funesta jungere et subtexere, *q. d.* « Quicumque percussus fuerit a serpentibus peccatorum, Christum intueatur, et habebit sanitatem in remissionem peccatorum, » ait Hadrianus I Papa, epist. 3 *ad Carolum, regem Francorum*, act. 5. Idem ex hoc serpente probat licitum esse usum imaginum. Additque : « Figura præstabat vitam temporalem; res ipsa, cujus illa figura erat, vitam æternam (1).

Serpens æneus figura Christi.

Citat Christus historiam Hebræorum, *Numer.* cap. XXI, vers. 5 et seq.: cum enim Hebræi in deserto murmurarent contra Deum et Moysen, Deus misit in eos ignitos serpentes (qui tropolog., ait Glossa, significabant incentiva vitiorum) qui eos morderent, et igneo suo veneno necarent et quasi cremarent. Quocirca Hebræi pœnitentes postularunt a Mose remedium. Moses jussu Dei fabricavit æneum serpentem, eumque in pertica erexit, ut a singulis per tota castra aspici posset: quare qui eum aspiciebant, a morsu serpentum illico per miraculum sanabantur. Hic enim serpens repræsentabat Christum, qui formam habebat peccatoris, at non venenum peccati: Christus enim in cruce erectus est, ut omnis in eum per fidem aspiciens et salutem sperans, a peccato Adæ per serpentem inducto, cæterisque omnibus quæ ex eo consecuta sunt, sanetur. Ita S. Augustinus, *De Peccat. merit.*, lib. I, cap. XXXII. « Exaltatus serpens, inquit, est mors Christi; a serpente

(1) « Solebat Jesus sæpius, quo auditorum suorum tarditati et segnitiei succurreret, nec eos a se imprudenter alienaret, doctrinas suas ita tradere, ut uteretur imaginum et similitudinum involucris atque integumentis, quo aculeos in animis eorum relinqueret; quo eos excitaret, ut mentis nervos intenderent, et sensim meliora discerent; etiam cum ipsis discipulis suis Jesus de morte sua prius obscurius, successu temporis apertius et sæpius disputare solebat. Cæterum Nicodemus quidem tunc temporis non perspiciebat quid Jesus hac comparatione instituta dicere voluisset, obscura ipsi hæc ejus oratio erat, præparabatur tamen ea ad illa quæ eventura erant; post Jesu mortem atque in vitam reditum hujus effati recordabatur, et clarior cognitionis lux ei effulgebat. » Hæc optime Kuinoel in h. l.

quippe mors venit, qui peccatum homini persuasit : Dominus autem in carnem suam non serpentis venenum, id est peccatum, transtulit, sed mortem, ut esset in similitudine carnis peccati pœna sine culpa; unde et pœna solveretur et culpa. » Et Theophylactus : « In illo serpente, ait, species quidem bestiæ, sed non venenum: sic in Christo similitudo carnis peccati, non peccatum. » Audi S. Cyrillum, in *Concilio Ephesino,* acute et eleganter hæc explicantem : « Et quid istud enigma sibi vult? Cur sublatum serpentem conspicatus vita donatur? Unigenitum Dei Verbum, quod suapte natura vita est, nobis simile, hoc est homo factum est. Est autem homo res quædam noxia, serpenti non absimilis. At vero licet ut homo nobis assimilatus sit, si quis tamen in illum aspexit, morte superior evadit. Sed quid aliud, obsecro, est illum intueri, quam incarnationis illius mysterium exacto animi judicio expendere? » Addit S. Epiphanius, *hæresi* 37, Christum comparari serpenti, quia Judæi eum ut serpentem despiciebant et abominabantur ; « Instar serpentis, inquit, Dominum Salvatorem ignominia afficiebant. »

Serpentis ænei analogia cum Christo.

Plenissime vero S. Chrysostomus causam et analogias serpentis ænei et Christi assignat: « Ne enim, inquit, quis diceret: Quomodo possunt in crucifixum credentes salvi fieri, cum se a morte non liberaverit? veterem in medium adducit historiam. Nam si ad ærei serpentis simulacrum aspicientes Judæi, a morte liberabantur: quanto majori, qui in crucifixum credunt, beneficio fruentur? Illic enim mortem fugerunt Judæi temporalem, hic sempiternam fideles. Illic ictus serpentum suspensus serpens sanavit, hic incorporei serpentis plagas Jesus cruci affixus curavit. Illic corporeis oculis suspicientes, corporis salutem, hic incorporeis omnium peccatorum remissionem consecuti sunt. Serpens illic mordebat, et serpens sanabat; hic mors perdidit, et mors salvum fecit. Ad hæc qui interimebat serpens, veneno sæviebat, qui liberabat nullo. Sic et hic, quæ perdebat mors peccatum habebat, quemadmodum serpens venenum : Domini autem mors ab omni immunis erat peccato, ut æreus serpens veneno. Vides ut figura consentiat veritati.»

Exaltavit. — Id est ex ligno alto suspendit: unde Hebr. *Num.* xxi, 9, additur אל נס *al nes,* id est *super vexillum,* puta super hastam vexillarem, instar vexilli erectam; hoc enim typus et figura erat vexilli crucis Christi, ad quod ipse fideles suos, quasi milites advocat. Hanc autem hastam cum serpente æneo ex illa suspenso, Moses fixit et erexit super tabernaculum, quod in deserto, in medio castrorum situm, Hebræis erat vice templi, teste Justino sub finem Apologiæ 2 *ad Antoninum Imperatorem,* quo significabatur crucem Christi figendam et adorandam in templo ab omnibus fidelibus, quasi fidei et religionis Christianæ vexillum et trophæum.

Quærit S. Chrysostomus: « Cur non dixit suspendi, sed exaltari? » ac respondet : « Ut neque ignominiosum auditori, neque a figura abhorrens videretur. » Plura de hoc serpentis ænei symbolo et Christi crucifixi typo dixi *Num.* xxi, 9. Hinc liquet inepte Calvinum interpretari hanc Christi exaltationem esse Evangelii ejus prædicationem, non autem ejus crucifixionem.

Ut omnis qui credit (illique obedit leges ejus servando, sive qui in eum credit, fide non nuda et informi, sed per charitatem formata), habeat vitam æternam, — per gratiam, pœnitentiam, virtutes et bona opera, quæ illi Christus e cruce aspirat hoc fine, ut vitam, felicitatem et gloriam æternam mereatur et assequatur.

Vers. 16.

16. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum (Syrus, *unicum*) daret : ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam (1). — Arabicus, *sic dilexit Deus mundum, ut dono dederit Filium suum,* etc. Consentit more suo Ægyptius, ac cæteri. Est occupatio ; ne enim Nicodemus miretur et objiciat: Si Filius Dei es, quomodo ergo Deus permittet te suspendi et exaltari in cruce? Occurrit Christus Deum id permissurum, ut igneam et immensam suam in homines charitatem demonstret, quam proinde repræsentabat serpens æneus, qui hebraice vocatur שרף *saraph,* id est igneus, et igniens, ac ignitos deserti serpentes afflans et comburens. Ita S. Chrysostomus et Theophylactus. Audi S. Ambrosium, lib. II *De Jacob et vita beata,* cap. vi. « Considera affectum patrium. Quod pietas est, quasi morituri filii suscepit periculum, quasi orbitatis hausit dolorem, ne tibi periret fructus redemptionis. Tantum fuit Domino studium tuæ salutis, ut propemodum de suo periclitaretur, dum te lucraretur. »

Nota, singula Christi verba hic habere magnam emphasim, et emphatice exaggerare amorem

(1) Quæ inde a vers. 16 leguntur usque ad vers. 21 a Joanne ipso propterea addita esse, ut Christi dicta accuratius et uberius explanaret, judicarunt, aut potius somniarunt, præeunte Erasmo, Rosenmullerus major et Kuinoel, qui addit etiam aliis in locis Joannem sermones aliorum referentem, sua notata vel interseruisse statim, vel sub finem attexuisse. Contra merito Knappius, op. cit., veteribus interpretibus adstipulatus, observavit hæc : Ne unum quidem exemplum afferri poterit, ex quo appareat Joannem eorum quos loquentes fecerit, sermonibus, sua sic vel interposuisse, vel subjunxisse, ut plane nullam ejus rei significationem daret. Quin contra hujus scriptoris perpetuo in more illud est positum, ut, vel interloquens aliorum sermoni, vel ante expositis quædam subnectens, claris id indiciis ostendat. Conf. *Joan.* i, 16-18; ii, 17, 21, 22; vi, 6; vii, 39; viii, 27; x, 6, etc. Tenendum est igitur Christum ipsum sermonem suum cum Nicodemo habitum continuare et sic pergere, ut doceat, ea in re quam modo commemoraverat, singularem Dei Patris amorem, quo ille genus humanum amplectatur, elucere, eo consilio ut et Patrem et Filium, qui prius tantopere nos adamarint, grato et obsequente animo redamemus, I Epist. *Joann.,* cap. iv, vers. 19.

Emphasis amoris Dei.

Dei. *Primo* enim ait *sic*, id est tanta amoris vehementia, conatu, excessu; *secundo*, non rex, non Cæsar, non angelus, sed *Deus*; *tertio*, *dilexit*; scilicet prior et gratis, sine merito, imo sine desiderio nostro; *quarto*, *mundum* sibi contrarium, hostem et reum damnationis; *quinto*, ut non hominem, non angelum, non mundum alterum, sed *filium*; non alienum, non adoptivum; sed *suum* proprium ac naturalem, eumque non unum e multis, sed *unigenitum* et unicum; *sexto*, non venderet pretio, non mutuaret, sed gratis *daret*, non ad regnum et triumphos, sed ad mortem et crucem; *septimo*, id fecit non sibi, non Christo fructum aliquem quærens; sed ut ipse nos, id est creator creaturas suas sua morte vivificaret, sua humilitate exaltaret, sua exinanitione æterna gloria, opibus et bonis immensis cumularet. Hæc est philanthropia Dei erga homines, quam celebrat Apostolus *ad Titum*, III, 4. Vide ibi dicta.

Objectio prima.

Dices: Majoris amoris fuisset, si Deus Pater dedisset seipsum nobis nostramque carnem assumpsisset, quam quod miserit Filium; plus enim dat qui se dat, quam qui alium mittit.

Resp.

Respondeo: Hoc verum est in iis qui sunt diversæ essentiæ, non autem in Deo, ubi Pater et Filius eamdem numero habent essentiam divinam, suntque ὁμοούσιοι, id est consubstantiales: quare Pater dando nobis Filium, cum eo dedit nobis essentiam suam, qua nihil majus esse aut dari potest. Fuit ergo donum hoc Patris summum et infinitum. Ita S. Cyrillus hic.

Objectio secunda. Resp.

Instabis: Pater non dedit personam suam, sed essentiam duntaxat. Plus ergo dedisset, si personam suam quoque dedisset: Respondeo negando consequentiam: tum quia persona in Deo realiter idem est quod essentia; nihil enim addit essentiæ nisi relationem et oppositionem ad aliam personam; tum quia persona Filii tam digna est quam persona Patris; omnes enim tres personæ divinæ per omnia sunt æquales, ut habet Symbolum S. Athanasii. Adde, Pater dando personam Filii, dedit nobis quoque personam suam, æque ac Spiritus Sancti, quia Pater est in Filio, et uterque in Spiritu Sancto, ac vicissim Filius in Patre est, et Spiritus Sanctus in Patre et Filio, per divinam illam περιχώρησιν sive circumincessionem, de qua dicam *Joan.* XIV, 10.

Cur Filius incarnatus non Pater, aut Spiritus Sanctus?

Porro causas, ob quas Deus Pater proxime dederit personam, non suam, sed Filii sui, sive cur Filius solus carnem nostram assumpserit, non Pater, nec Spiritus Sanctus, plures affert S. Thomas, III *part.*, *Quæst.* III, art. ultim. Inter quas primaria est, quod Pater per Filium voluerit nos nostramque naturam sibi adoptare, nosque sibi filios et consequenter hæredes efficere. Filium enim suum fratrem nostrum effecit, ut per eum filii Dei et consequenter hæredes efficeremur, uti indicat hic Christus. Unde Theodoretus citans hæc verba Christi, serm. 10 *De Providentia*, longiuscule post initium; ea sic explicat, *q. d.* « Tanta est amoris hujus excellentia, ut Filium unigenitum, consubstantialem, ex utero ante luciferum genitum, quo cooperario usus mundum creavit, medicum et salvatorem nostrum decerneret, et per hunc adoptionis in filios Dei donum nobis donaret, » juxta illud Apostoli: « Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, » *Rom.* VIII, 29.

Adde, in humanis amor descendit; non ascendit: unde magis amat pater filium, quam filius patrem; optat enim post se filium superstitem et hæredem relinquere, quasi in filio post mortem victurus et superstes futurus. Atque hoc respectu et hac analogia cum rebus humanis, dici quodammodo posset major amor Patris, quod dederit nobis Filium, quam si dedisset seipsum: dando enim Filium, dedit quoque seipsum (Pater enim omnia sua communicat et transfert in Filium), dando vero seipsum præcise, non dedisset Filium: Pater enim est ante Filium, non tempore, nec natura, sed origine; Pater enim est origo et principium Filii, non Filius Patris. Hæc intellige, sive anthropopathῶς, sive comparative per analogiam ad res humanas de divinis loquamur, uti dixi. Sic enim sæpe loquitur Deus humano more, et ad nostros conceptus descendit, ut divina et incomprehensibilia, per ea quæ apud homines videmus, aliquo modo capiamus.

Vers. 17.

17. NON ENIM MISIT DEUS FILIUM SUUM IN MUNDUM, UT JUDICET MUNDUM, SED UT SALVETUR MUNDUS PER IPSUM. — Confirmat et exaggerat immensum Dei in homines amorem, per Christum crucifixum demonstratum, *q. d.* Jure suo poterat Deus Filium mittere in mundum, ut eum tot scelerum reum perderet et in abyssum gehennæ demergeret; hoc enim justitia exigebat, sed justitiam vicit immensa Dei charitas, quæ mundum, cum dignus esset extremo supplicio, summo affecit beneficio dando ei salutem per eum.

Judicet quid?

Nota τὸ *ut judicet*, id est condemnet, puniat, in tartara mittat, ibique comburat; opponitur enim illi τὸ *ut salvetur*. Sic et in seq. et alibi crebro *judicare* ponitur pro *condemnare*. Est metalepsis. Hinc S. Augustinus et Theophylactus notant Christum hoc fine incarnatum esse, ut omnes homines salventur, idque ipsum serio optare et velle: quare quod multi ex eis damnentur, per ipsos stare, nec Christi, sed ipsorum esse culpam.

Vers. 18.

18. QUI CREDIT IN EUM, NON JUDICATUR (non condemnabitur, sed salvabitur): QUI AUTEM NON CREDIT (jam), JUDICATUS (id est condemnatus) EST (quia talis manifeste seipsum per suam infidelitatem condemnat; per illam enim sibi omnem salutis viam et initium, puta fidem, præscindit), QUIA NON CREDIT IN NOMINE UNIGENITI FILII DEI. — Græce εἰς ὄνομα, id est *in nomen*, hoc est, in

ipsum Filium Dei; *nomen* enim ponitur pro re nominata metonymice. Aut proprie, *q. d.* Quia mihi homini non dat nomen et titulum Filii Dei : quia enim me solum credit esse hominem, hinc me nominat hominem, Dei vero nomen mihi denegat ; quæ summa est in me et Deum Patrem injuria, æque ac blasphemia, ideoque acrem pœnam et condemnationem meretur. « Magnum, ait Cyrillus, crimen incredulitatis esse ostendit, quoniam unigenitus ipse sit Filius Dei : nam quanto præstantius est quod contemnitur, tanto majoribus; qui spernit, suppliciis subjacebit; » præsertim quia talis « mendacem facit Deum, quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo, » I *Joan.* cap. v, vers. 10.

Vers. 19. 19. HOC EST AUTEM JUDICIUM : QUIA LUX VENIT IN MUNDUM, ET DILEXERUNT HOMINES MAGIS TENEBRAS, QUAM LUCEM; ERANT ENIM EORUM MALA OPERA. — « Judicium, » id est causa judicii, hoc est, condemnationis, *q. d.* Hæc est causa cur jam judicati, id est condemnati sint, qui non credunt in me; quod scilicet magis tenebras et ignorantiam Dei et agendorum, ac suas terræ delicias et concupiscentias, indeque peccata sua obstinate dilexerint, quam lucem, id est Christum, qui mundo attulit lucem, id est cognitionem Dei, salutis, rerum agendarum, et bonæ sanctæque vitæ. Horum enim symbola sunt lux et tenebræ, ob triginta analogias quas recensui I *Joan.* v, ad illa : « Quoniam Deus lux est, et tenebræ in eo non sunt ullæ.» Unde Beda : Lucem, ait, seipsum appellat, de qua supra, cap. I : « Erat lux vera; » tenebras vero peccata. Porro « lux venit in mundum, » homines excitans, ait Glossa, et admonens cognoscere sua mala, *q. d.*, ait S. Chrysostomus : « Non ipsi eam quæsierunt, vel laborarunt ut invenirent : ipsa ad eos venit, nec tamen ei occurrerunt. » Christus versu præcedenti dedit proximam judicii, id est condemnationis, infidelium causam, scilicet ipsam eorum infidelitatem : hic dat causam remotam, sed primam, scilicet quod tenebris suarum concupiscentiarum affixi, noluerint admittere lucem veritatis et sanctitatis, quam ipse verbo et exemplo prædicavit. Sic hodie multi fiunt hæretici, ut libertatem carnis sequantur; hanc enim permittit hæresis, vetat vero fides : quare ut hæreticum convertas, hac via utere, ut prius ei vitam honestam moresque castos et sanctos persuadeas; sic enim facile fidem veram eidem persuadebis.

Posset *secundo*, nervosius « judicium » proprie accipi, *q. d.* Hoc est « judicium, » scilicet condemnationis et reprobationis infidelium, vel quo se quisque eorum condemnat, quod scilicet tenebras prætulerint luci, id est cupiditatem sanctitati, ignorantiam scientiæ, dæmonem Deo : fideles vero credentes in Christum, tenebras suas confessi abdicarint, ac oblatam sibi Christi lucem receperint, ait S. Augustinus : qui enim tenebras præfert luci, id est infidelitatem fidei, scelera virtutibus, hic ipso facto seipsum judicat, id est condemnationis reum et gehenna dignum confitetur. Quare tali dicet Christus judex : Ego te non judico, quia tua ipsius conscientia te judicat et condemnat.

Vers. 20. 20. OMNIS ENIM QUI MALE (Græce φαῦλα, id est prava et perversa) AGIT, ODIT LUCEM, ET NON VENIT AD LUCEM, UT NON ARGUANTUR OPERA EJUS. — « Recusat, ait Cyrillus, omnis qui male agit, lucis illuminationem, non quia malorum eum pudeat pigeatque (salvaretur enim si id esset), sed quia ignorare meliora mavult, ne conscientiæ stimulis quotidie peccans exagitetur. » Nam, uti notat S. Chrysostomus, « eos notat, qui semper in malitia perseverant, et usque ad extremum spiritum malitiæ studentes, in malis perseverant operibus, et semper in vitiorum luto versantur. »

Vers. 21. 21. QUI AUTEM FACIT VERITATEM, VENIT AD LUCEM, UT MANIFESTENTUR OPERA EJUS, QUIA IN DEO (secundum Deum Deique voluntatem et legem, item per Dei directionem, lucem, gratiam et opem) SUNT FACTA. — « Veritatem, » intellige practicam, hoc est id quod verum, rectum, justum, æquum et Deo gratum est. Sicut enim est veritas cordis et oris, sic est et operis, qua fit ut opus honestum et sanctum respondeat et adæquetur suæ regulæ, puta vero judicio practico rationis et prudentiæ, sive justitiæ, virtuti, legi et voluntati Dei. Sic, cap. VIII, 43, de Lucifero dicitur : « Ille in veritate, » id est æquitate, justitia et sanctitate, « non stetit. » Et sic Apostolus jubet nos « facere veritatem, » id est id quod vere bonum, sanctum et Deo gratum est. Idem ingeminat Psaltes, *Psal.* CXVIII.

Facere veritatem, quid?

Sensus est, *q. d.* « Qui facit, » id est per Dei illuminationem et gratiam, proponit et decernit facere « veritatem, » id est id quod vere bonum et sanctum est, « venit ad lucem, » id est amplectitur meam doctrinam et fidem Christianam : « ut manifestentur opera ejus, quia (quod) in Deo sint facta; » quod scilicet Deo placeant, quasi ipsius ductu, monitu, jussu, impulsu facta, ait Euthymius : aut si secus facta sint, ut illa corrigat, et juxta Dei voluntatem emendet et reformet. « Qui veritatem facit, ait Cyrillus, spiritalem illuminationem non spernit, per ipsam maxime ad eam cognitionem perductus, ut intelligere possit an omnia secundum divina peregerit præcepta, nec voluntatem Dei transgressus sit. » Et S. Chrysostomus : « Ostendit, ait, errantium neminem se fidei subditurum, nisi prius rectam sibi vitam persuadeat, et neminem, nisi prorsus malitiæ deditum, in incredulitate persistere. »

Hucusque verba Christi ad Nicodemum, quibus ipse sensim ad Christi fidem et sanctitatem perductus est, ut patet cap. VII, 50, et cap. XIX, 39.

Vers. 22. 22. POST HÆC VENIT JESUS ET DISCIPULI EJUS IN TERRAM JUDÆAM. — Syrus, *in terram Judææ*; *q. d.* Jesus a metropoli Judææ, scilicet a Jerusalem,

cujus civis fuisse videtur Nicodemus, venit in reliquam Judææ regionem, fugiens sectas et odia Hierosolymitanorum principum. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, D. Thomas et alii, licet aliter opinetur Jansenius. « In solemnibus, ait Chrysostomus, in civitatem veniebat, ut in medium doctrinam Dei proponeret, inde sæpe Jordanem petebat.

Christus per discipulos baptizabat tres ob causas.

ET ILLIC MORABATUR CUM EIS, ET BAPTIZABAT, — non tam per se, quam per suos discipulos, ut dicitur, IV, 2, quos tamen ipse prius baptizabat, idque fecit variis de causis. *Prima* est, ut ostenderet suum baptismum diversum esse a Joannis baptismo; hic enim a solo Joanne dabatur; Christi vero baptismus dabatur etiam ab aliis, scilicet a discipulis, Christo in eis et per eos potenter operante. *Secunda*, ut auctoritatem, vim et durationem sui baptismi ostenderet propagandam fore per omnia succedentia sæcula. Ita S. Augustinus et Cyrillus. *Tertia*, quia ipse majoribus occupationibus docendi, concionandi, ægros sanandi, dæmones expellendi et miracula patrandi distinebatur. Ita Theophylactus. Porro discipuli Christi baptizantes, necdum erant apostoli; Apostoli enim vocati et creati sunt a Christo, post incarcerationem Joannis: hæc autem contigerunt ante eam, ut patet vers. 24. Discipuli ergo hi necdum erant Apostoli, imo necdum erant sacerdotes, quia sacerdotes a Christo postea creati sunt, in ultima ejus cœna.

An Baptismus ante mortem Christi expiarit peccata?

Quocirca jam quasi error est dicere, quod hic aiunt Ammonius, Rupertus, Chrysostomus, *hom.* 28; Theophylactus, Tertullianus, lib. *De Baptismo*, cap. XI, Christum idcirco non baptizasse, eo quod baptismus ante mortem Christi non haberet vim remittendi peccata et conferendi Spiritum Sanctum; hanc enim accepisse a morte Christi: quare discipulos Jesu baptizasse baptismo Joannis Baptistæ, non Christi. Audi Tertullianum: « Itaque tingebant discipuli ejus ut ministri, ut Joannes ante præcursor, eodem baptismo Joannis, ne quis alio putet, quia nec extat alius, nisi postea Christi, qui tunc utique a discentibus dari non poterat; utpote nondum adimpleta gloria Domini, nec instructa efficacia lavacri per passionem et resurrectionem, quia nec mors nostra dissolvi posset, nisi Domini passione, nec vita restitui sine resurrectione ipsius. »

Negat Tertullianus.

Et Chrysostomus.

Audi S. Chrysostomum: « Utrumque (baptisma, scilicet Joannis et discipulorum Jesu) enim similiter spiritus expers erat, et unam eamdemque baptizandi causam habebat, ut Christo conciliaret baptizatos. » Et mox: « Quod autem nihil eorum baptisma præstaret, sequentia manifestant. » Probat ex eo: « Spiritus nondum erat datus, quia Jesus nondum erat glorificatus, » *Joan.* VII. Sed alius illius loci est sensus, ut ibi ostendam. Accedit S. Leo, epist. 4 *ad Episcopos Siciliæ*, cap. II: « Proprie, inquit, in morte crucifixi, et in resurrectione ex mortuis, potentia baptismatis novam creaturam condit ex veteri, ut in renascentibus et mors Christi operaretur, et vita, dicente B. Apostolo Paulo: An ignoratis quod quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus. »

Resp. affirmative.

Verum alia est mens Pauli, ut ibi dixi, atque ipsius, ut opinor, S. Leonis. Nam ante mortem Christus remisit peccata paralytico, *Matth.* IX, et Magdalenæ, eamque spiritu charitatis implevit, *Luc.* VII, idque sola voce sine sacramento: cur ergo idem facere non potuit cum Sacramento baptismi? hoc enim vim suam justificandi trahebat a meritis Christi, tum præsentibus, tum futuris; ac præsertim a morte Christi, quam Christus jam acceptaverat, seque in victimam futuram, pro salute hominum Deo Patri jam sæpe obtulerat. Quocirca sicut Eucharistia ante mortem a Christo instituta sanctificavit Apostolos, sic et baptismus. Ita diserte S. Augustinus hic, *tract.* 15; S. Thomas, S. Bonaventura, Richardus, Scotus, Cajetanus, Sotus cæterique Doctores, quos citat et sequitur Gabriel Vasquez, Suarez, III *part.*, *Quæst.* LXVI, art. 3, disp. 140, cap. III.

Eadem forma baptizavit qua nos.

Similiter parum probabile est quod censent D. Soto et Melchior Canus, tract. *De Baptismo*, discipulos hic alia forma usos in baptizando, scilicet dicendo: « Ego te baptizo in nomine Jesu Christi; » cum post ejus resurrectionem dixerint: « Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, » uti jubet Christus, *Matth.* XXVIII. Aut, ut opinatur Franciscus Lucas, dicendo: « Pœnitentiam age, appropinquavit enim regnum cœlorum. » Hoc enim fuit initium prædicationis tam Joannis Baptistæ, quam Christi. Verum hæc minus sunt verisimilia, tum quia sic Christus debuissst formam baptismi mutare: quod incongruum fuisset; sic enim duplex baptisma instituisset; tum quia non est verisimile Christum baptizasse in nomine suo, cum tamen ipse per se baptizarit suos Apostolos.

Christus baptizavit matrem et Petrum.

Porro antiquorum Patrum sententia est, ait Euthymius, B. Virginem et S. Petrum a Christo ipso esse baptizatos. Et Evodius, S. Petri in cathedra Anthiochena successor, epistola quæ inscribitur Τὸ φῶς, id est *Lumen*, asserit Christum suis manibus baptizasse Andream, Joannem et Jacobum, et ab his cæteros Apostolos fuisse baptizatos. Et S. Augustinus, *epist.* 108, docet Apostolos baptismo Christi fuisse baptizatos, antequam ipsi eodem alios baptizarent.

Vers. 23.

23. ERAT AUTEM ET JOANNES BAPTIZANS IN ÆNNON, JUXTA (Græce ἐγγὺς, id est *prope*) SALIM: QUIA AQUÆ MULTÆ ERANT ILLIC, ET VENIEBANT, ET BAPTIZABANTUR. — « Ænnon, » vel *Ennon*, oppidum erat apud Jordanem, octo passuum millibus distans a Betsan, quæ postea Scythis illam occupantibus, dicta est Scythopolis: ita dicta ab Hebr. *ain*, et crasi *en*, id est fons, quia, ut sequitur, « aquæ multæ erant illic. »

Ænnon quid?

Salim. JUXTA SALIM (1). — « Salim » vel *Salem* duplex erat : una quæ postea dicta est Jerusalem, altera juxta Scythopolim, quæ tempore S. Hieronymi dicebatur *Salumnias*, ut ipse testatur in *Locis Hebr*. Salem. Salem, Hebr. idem est quod *sanitas, integritas, pax, perfectio;* hanc enim pœnitentes recipiebant a Joanne transmissi ad Christum, qui non longe a Joanne baptizabat. « Baptizabat Christus, ait Cyrillus, per discipulos suos, Joannes quoque ipse non per alios, sed manibus suis : nec in iisdem fontibus, in quibus Christus, sed juxta Salim, et in fonte quodam certo atque vicino, quia multæ aquæ erant illic. » Unde colligas Joannem ita baptizasse, ut non solum caput (ad hoc enim modica aqua erat opus), sed et corpus aquis ablueret. Porro, Joannes prius baptizarat in Bethania, sive Bethabara, ubi Jesum baptizavit, cap. I, 18. Unde putant nonnulli ipsum illum locum cessisse Jesu, ut ipse ibidem baptizaret, ac se transtulisse in Ænnon. Verum hoc invidiam conflasset Jesu, ac lites inter ipsum et Joannis discipulos concitasset. Quare verius videtur quod Joannes sponte sua subinde locum mutarit, ut totam Jordanis regionem prædicando et baptizando circumiret, pluresque ad suum baptismum alliceret, quibus ipse Jesum esse Messiam annuntiaret, « ut in eum, qui post ipsum venturus erat, crederent, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 24. 24. NONDUM ENIM MISSUS (Græce βεβλημένος, id est conjectus, compactus) FUERAT JOANNES IN CARCEREM. — Hæc vox, ait S. Chrysostomus, innuit Joannem baptizasse usque ad suam incarcerationem ; usque ad mortem enim constans perstitit in officio suo, ad quod a Deo missus erat, scilicet ut baptizando et prædicando pararet viam Christo, quod cum sat superque fecisset, Dei nutu permissus est incarcerari, ut locum cederet Christo omnesque suos discipulos ad Christum transmitteret, uti reipsa fecit.

Addit hoc Joannes Evangelista, ut innuat se hæc omnia supplere et addere cæteris tribus Evangelistis; illi enim historiam suam ordiuntur a carcere Joannis.

Vers. 25. FACTA EST AUTEM QUÆSTIO EX DISCIPULIS JOANNIS CUM JUDÆIS DE PURIFICATIONE. — « Autem, » Græce οὖν, id est *igitur;* quia scilicet Joannes baptizabat cum Jesu, ut præcessit : inde enim orta est « quæstio, » id est lis et contentio, « ex discipulis Joannis, » scilicet hanc quæstionem et litem moventibus, utpote zelantibus pro honore et auctoritate magistri sui Joannis, ne ille vilesceret per baptismum Jesu, ad quem plures confluebant, præsertim transmittente et Jesum sibi præferente ipsomet S. Joanne.

CUM JUDÆIS — Jesum sequentibus. Græca Complut. habent in singulari, μετὰ Ἰουδαίου, id est *cum Judæo* ; Syrus addit, *uni ex discipulis Joannis cum uno ex Judæo :* quam lectionem sequuntur et exponunt S. Chrysostomus, Nonnus, Theophylactus et Euthymius ; Latini vero, et ex Græcis S. Cyrillus, legunt : « cum Judæis, » in plurali. Fieri potest quod unus hanc litem suscitarit, quam deinde plures, ut fieri solet, adauxerint; « de purificatione, » id est de baptismo Joannis et Jesu, uter scilicet esset melior magisque purificaret et sanctificaret. Nam « Judæus quidem, ait Theophylactus, præferebat baptisma discipulorum Christi, discipuli vero Joannis baptisma magistri sui ; » utpote qui prior multos, adeoque ipsum Jesum quasi discipulum suum baptizasset. Sed replicabant discipuli Jesu, ipsum multa miracula fecisse, Joannem vero nullum. Rursum Joannem Jesum sibi prætulisse et asseruisse ipsum esse Messiam, sive Christum, ita S. Augustinus, Beda, Cyrillus et Chrysostomus cum suis.

Vers. 26. 26. ET VENERUNT AD JOANNEM, ET DIXERUNT EI : RABBI, QUI ERAT TECUM TRANS JORDANEM, CUI TU TESTIMONIUM PERHIBUISTI, ECCE HIC BAPTIZAT, ET OMNES VENIUNT AD EUM. — « Rabbi, » paraphrastice eleganter Nonnus : « Rabbi, qui primus salutarium aquarum fuisti præco. »

QUI ERAT TECUM TRANS JORDANEM. — Scilicet Jesus, qui ad te venit ut baptizaretur, hic jam ingratus se tibi æquat, tuum officium invadit, tuum baptismum ambit et usurpat. Dignus ergo est ut eum coerceas, alioqui omnes a te ad illum defluent, cum ignominia et dedecore, tam tuo, quam nostro. Audi S. Chrysostomum : « Quem tu baptizasti, quem clarum et conspicuum reddidisti, is eadem quæ tu, audet. » Et paulo post : « Qui in discipuli loco habitus est, qui nulla ex parte nobis superior erat, is abs te discedens baptizat. Hæc autem ex animi imbecillitate et ambitione quadam loquebantur. » Similiter Euthymius : « Hic munus tuum contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et insuper exasperare illum volentes, addiderunt : Et omnes veniunt ad eum, te relicto. »

Vers. 27. 27. RESPONDIT JOANNES, ET DIXIT : NON POTEST HOMO ACCIPERE QUIDQUAM, NISI FUERIT EI DATUM DE COELO. — Joannes reprimit discipulorum ambitionem et contentionem, imo aperte litem Christo adjudicat eumque sibi præfert, et novum amplumque ei dat testimonium, quod ipse sit Messias, *q. d.* Ego non possum sine insigni præsumptione, superbia et ingratitudine, ac consequenter nec volo, nec desidero occupare majorem gradum, majus officium, majorem auctoritatem, quam mihi dederit Deus. « Decet enim hominem concessa sibi de cœlo mensura esse contentum, » ait Cyrillus. Quid ergo vultis? ut ego Messiæ munus invadam, illudque Jesu præripiam? Deus hoc avertat ; si enim id facio, Deus juste me officio et honore meo privabit. Scitis illud vulgo apud nostros Syros jactatum : « Camelus postulans cor-

(1) Multum de urbe *Salim* discrepant interpretes. Hoc saltem certum esse videtur, *Salim* non cis Jordanem in Judæa, sed trans Jordanem in Peræa sitam fuisse : quod inde etiam versimile fit, quod ibi fuit aula Herodis, a cujus satellitibus Joannes prehensus fuit.

nua, aures amisit. » Absit igitur a me, ut me Jesu præferam, ut mihi Messiæ nomen et dignitatem arrogem : hoc enim Jesu datum est a Deo, non mihi; mihi sat superque dedit Deus, quod ejus præcursorem et indicem me fecerit : illo ergo contentus vivam et moriar, cætera omnia Jesu Domino meo ultro concedam. Ita Augustinus, Beda et alii; licet S. Chrysostomus, cum suis, hæc a Joanne dicta putet, non de se, sed de Jesu, *q. d.* Jesus facit se Messiam, idque probat per miracula, et recte facit, quia hæc dignitas, et hoc officium illi datum est a Deo; nemo enim potest hoc usurpare, nisi cui id dederit Deus, juxta illud *Hebr.* v, 4 : « Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo. » Deus enim cuique distribuit mensuram fidei et gratiæ ultra quam se efferre nequit, et quam recte usurpare potest et debet.

Vers. 28. 28. IPSI VOS MIHI TESTIMONIUM PERHIBETIS (græce μαρτυρεῖτε, id est *testes estis*), QUOD DIXERIM : NON SUM EGO CHRISTUS; SED QUIA MISSUS SUM ANTE ILLUM, — ut scilicet ejus adventum præeam hominesque præparem, velut ejus præcursor, minister, index et præco, *q. d.* Scitis me semper professum esse quod non sim Christus, sed præcursor Christi, cur ergo me jam sollicitatis ut ego hæc dicta mea revocem, ac me Jesu præponam, illique nomen Christi suffurer, illudque mihi arrogem? Sane hæc intoleranda foret superbia, inconstantia, injuria et blasphemia : sinite ergo me meo officio contentum vivere, mecumque Jesu viam præparate, illique quasi Messiæ, Deo et Domino meo et vestro, vos totos addicite et servite.

Vers. 29. 29. QUI HABET SPONSAM (cui sponsa assignata et desponsa est), SPONSUS EST; AMICUS AUTEM SPONSI QUI STAT, ET AUDIT EUM, GAUDIO GAUDET PROPTER VOCEM SPONSI. HOC ERGO GAUDIUM MEUM IMPLETUM EST, — *q. d.* Jesus Christus per incarnationem despondit sibi Ecclesiam, sive totum cœtum populi fidelis, huicque ille a Deo addictus est, quasi sponsa sponso. Jesus ergo est verus Ecclesiæ sponsus, et sponsus a toto populo fideli summe acceptandus, amandus et colendus est. Quid mirum ergo, si totus populus me relicto ad illum confluat? Ego enim non sum sponsus, puta Christus, sed amicus sponsi Christi : quare illi non invideo hunc populi confluxum, sed ut amicus ejus mire gaudeo, quod tanto dignus sim habitus ministerio, ut sim sponsi paranymphus, utque sponsam, id est populum fidelem, ad illum traducam, ut omnes eum velut Messiam suum agnoscant, ament et revereantur, ab eoque omnem gratiam et gloriam exspectent; ille enim est sponsus sponsæ, id est caput et princeps totius Ecclesiæ.

Joannes Bapt. paranymphus Christi. Alludit ad paranymphos, qui sponso erant intimi et familiarissimi, adeo ut ad ipsum cubile et thalamum nuptialem, cæteris exclusis, admitterentur, ideoque amici sponsi vocabantur. Talis enim erat Joannes Christo. « Sponsus, ait Cyrillus, celebritatisque princeps Jesus est; minister ego, eaque dignitas mea, ut inter amicos sponsi numeratus, vocem sponsi audiam. Nolite in me sponsi coronam quærere; » sponsi enim coronis nuptialibus coronabantur quasi principes et reges totius familiæ, juxta illud *Isaiæ* LXI, 10 : « Quasi sponsum decoratum corona. » Unde Claudianus, in nuptiis Honorii Imperatoris, hoc Epithalamium canit :

> Tu festas Hymenæe faces, tu Gratia flores
> Elige, tu geminas Concordia necte coronas.

Et Plutarchus, in Vita Alexandri Magni, asserit eum fuisse coronatum, cum uxorem duxit. Est enim corona symbolum hilaritatis, lætitiæ, gratulationis, pulchritudinis, exultationis : quæ omnia abundant in nuptiis et sponsis.

De hisce nuptiis spiritualibus Christi, in quibus multitudo fidelium, quasi sponsa per fidem, gratiam et charitatem, Christo quasi sponso despondetur, dixi *Matth.* XXII, 2.

Nota : Joannes, cap. I, vocavit se servum Jesu, adeoque indignum se esse, qui ejus calceos solvat, professus est; hic vero vocat se *amicum* ejusdem, quia hæc est Jesu Deique nostri dignatio, ut fideles suos servos in amicos, imo filios sibi assiscat et adoptet. Vocat autem Joannes hic potius se *amicum*, quam servum, quia servi sæpe invident felicitati herorum; amici autem non, sed illi cooperantur illamque promovent, ac de ea gaudent et exultant. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Joannes adeo non doleo, nec invideo Jesu, quod totus populus ad eum velut Messiam confluat, quia ejus intimus sum amicus, summeque eum amo, atque ut amicus sategi semper et satago populum fidelem a me ad ipsum amandare, quasi sponsam ad suum sponsum. Hoc enim fuit meum officium, ad quod me Deus misit in mundum, ut scilicet Synagogam, sive Judæos omnes ad Jesum, quasi suum Messiam adducam. Ita S. Chrysostomus, et ex eo Theophylactus : « Hoc, inquit, effecturus veni, et tunc maxime dolerem ego pronubus si non fieret, si ad sponsum sponsa, hoc est populus non accederet; non autem nunc cum testimonium nostrum re comprobatur, et onus quod mihi concreditum fuerat, video profecisse. Hoc mihi curæ fuit, et propterea omnia feci : cum vero in præsentia contigisse videam, gaudeo et exulto. » Idem faciat doctor, concionator, pastor, ut fideles non sibi, sed Christo conquirat, addicat et tradat, uti faciebat Paulus, dicens : « Despondi vos uni viro virginem castam exhibere Christo, » II *Cor.* XI.

QUI STAT, ET AUDIT EUM, GAUDIO GAUDET PROPTER VOCEM SPONSI, — *q. d.* Ego Joannes asto sponso Christo, quasi minister, silensque audio « vocem sponsi » cum sponsa sua amice colloquentis; non autem sponsam mihi ipsi appeto et ambio, sed summe gaudeo, quod vocem ejus audire merear: scilicet audivit Joannes tum baptizans, tum in carcere existens miracula et prædicationem

Christi, ideoque discipulos suos ad eum transmisit, *Matth.* XI. Innuit hic Joannes sibi imminere silentium, ut scilicet officio suo defunctus, a prædicando et baptizando cesset, ac locum cedat Christo, illique velut cursu peracto lampada tradat: quod paulo post factum, cum Herodem reprehendens ob adulterium cum Herodiade, ab eodem in carcerem detrusus est. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

HOC ERGO GAUDIUM MEUM IMPLETUM EST, — *q. d.* Cœpi gaudere cum, Deo revelante, cognovi instare adventum Christi; magis gavisus sum cum eum præsentem vidi et audivi; at cum totum populum ad eum confluere intellexi, meum gaudium impletum et perfectum extitit. Hujus enim unius gratia ego prædicavi, baptizavi totamque vitam meam transegi.

Vers. 30. Christum oportebat crescere, Joannem minui, quo sensu?

30. ILLUM OPORTET CRESCERE, ME AUTEM MINUI. — « Crescere, » scilicet concursu populi, prædicationis celebritate, auctoritate, miraculorum copia et gloria, adorationis religione et cultu, ut totus mundus eum ut Christum agnoscat, amet, colat, adoret; me autem ut merum ejus præcursorem et ministrum æstimet : sicut lucifer (sive stella Veneris) in aurora fulgens, sole appropinquante, per ejus splendorem obscuratur. Ita S. Cyrillus, quem audi : « Quousque profunditas aeris nocturnis tenebris obscuratur, aureo fulgore gloriaque integra splendere luciferum, magna omnes prædicant admiratione. Cum autem ad ortum sol festinare videtur, cumque lux ejus nostrum hunc orbem aliquantum illuminaverit, cedit sensim majori lucifer, et Joannis verba non injuria dicere posset : Illum oportet crescere, me autem minui. » Sic et S. Chrysostomus ac Theophylactus, quem audi : « Crescit Christus secundum quod paulatim manifestat se per signa et miracula, non secundum profectum in virtutibus, absit; hoc enim Nestorii deliramentum esset. »

ME AUTEM MINUI; — non virtute, nec sapientia, nec meritis; in iis enim assidue crevit Joannes usque ad martyrii lauream; sed quoad honorem, auctoritatem, concursum populi, prædicationem et baptismum; *q. d.* « Meum feci officium, » jam cessabo, ait Chrysostomus. Hujus rei symbolo Joannes natus est mox post solstitium æstivum, cum dies incipiunt decrescere et minui, puta die 24 junii; Christus vero natus est paulo post solstitium hiemale, cum dies brevissimi crescere incipiunt, puta die 25 decembris, uti solerter annotarunt S. Chrysostomus, homil. *De Nativitate S. Joannis*; S. Ambrosius, serm. 2 *De Natali Domini*, et S. Augustinus, *Quæst.* LVIII, interr. 83.

Vers. 31.

31. QUI DESURSUM VENIT, SUPER OMNES EST. — Dat causam cur Jesum crescere oporteat, se vero minui; nimirum quod Jesus desursum, id est de cœlo ex sinu Patris, quasi unigenitus Dei Filius (« qui ex superiore germinavit radice paternam conservans naturam, » ait Cyrillus), venit in terram carnem assumens : quare ipse « super omnes est, » id est non tantum me Joanne; sed et omnibus angelis, hominibus et creaturis longe superior est, utpote omnium creator et dominus, ideoque ab omnibus devotissime recipiendus, diligendus, colendus et adorandus.

Vers. 32.

32. QUI EST DE TERRA, DE TERRA EST, ET DE TERRA LOQUITUR. QUI DE COELO VENIT, SUPER OMNES EST. ET QUOD VIDIT ET AUDIVIT, HOC TESTATUR; ET TESTIMONIUM EJUS NEMO ACCIPIT. — Joannes componit et præponit Christum sibi, quasi cœlestem terreno; quantum ergo cœlum eminet terræ, tantum Christus supereminet Joanni, juxta illud : « Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis, I *Cor.* XV, 47. Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, *q. d.* « Qui de terra » natus est, uti ego Joannes natus sum, ac de terra plasmatus et formatus est, instar Adæ, hic terrenus est, et « de terra, » id est terrena « loquitur. » Sic vers. 6, hominem de carne natum vocavit *carnem*, id est carneum. Hoc autem in Joanne verum est. *Primo*, si ejus nudam naturam spectes, et seclusa Dei gratia, vocatione et revelatione : sic enim Joannes non nisi terreus et terrenus erat, nec nisi terrena sapiebat; quia « si quid divinum audisti a Joanne, illuminantis est, non recipientis, » ait S. Augustinus, quasi dicat, id accepit a Deo, non habet a se. *Secundo*, id verum est, si Joannes conferatur cum Christo, cujus origo, natura et loquela longe sublimior erat Joanne, et plane cœlestis divinaque, ac consequenter omnino efficax ad animos hominum, quocumque vellet, promovendos, per internam gratiam, quam cum verbis suis animis audientium interius inspirabat et imprimebat, uti notat S. Cyrillus.

ET QUOD VIDIT ET AUDIVIT (id est quod cognovit, quod intellexit), HOC TESTATUR, — scilicet ipse Christus. Est catachresis. In divinis enim idem est *videre* et *audire*, idemque quod cognoscere; sed *videre* significat evidentiam rerum cognitarum, auditus originem, quod scilicet hæc omnia a Patre cum essentia divina acceperit, puta omniscientiam et πανσοφίαν.

NEMO ACCIPIT, — id est pauci accipiunt. Est hyperbole. Ita S. Chrysostomus; licet enim multi confluerent ad Jesum, tamen hi, præ cæteris domi manentibus et Christi prædicationem negligentibus, erant pauci, atque inter hos paucos alii Christum credebant, alii non credebant, uti Scribæ, Pharisæi et eorum asseclæ. Tangit Joannes suos discipulos, ait Chrysostomus, cæterosque Judæos, ait Euthymius, quod pauci ad eum veniant, pauciores in eum credant.

Vers. 33.

33. QUI ACCEPIT (vel accipit) EJUS TESTIMONIUM (illi credendo), SIGNAVIT QUIA DEUS VERAX EST. — Pro *signavit*, græce est ἐσφράγισεν, id est sigillavit, sive sigillo (φραγὶς enim est sigillum) suo obsignavit et confirmavit, *q. d.* Qui recipit Christi testimonium illique credit, hic eo ipso testatur et quasi adhibito suæ fidei sigillo obsignat, profitetur et confirmat veracem esse Deum Patrem, qui

per Filium, quasi per os proprium loquitur res verissimas et divinas; Filius enim illas a Patre audivit et accepit. Aut, ut Cyrillus, talis profitetur Deum Filium esse veracem, qui hæc ipsa loquitur, *q. d.* Qui credit Deo ejusque Filio, magnum honorem defert Deo, quia credendo profitetur ipsum esse veracem, adeoque esse primam et infallibilem veritatem. Sicut ex adverso qui non credit, valde inhonorat Deum, quia reipsa facit eum fallacem et mendacem : quæ summa est Dei injuria, contemptus, ignominia et blasphemia. Hoc est quod Joannes ait, *epist.* I, cap. V, 10 : « Qui credit in Filium, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum, quia non credit in testimonium, quod Deus testificatus est de Filio suo. Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus. Et hæc vita in Filio ejus. » Vide ibi dicta. Paulo aliter Alcuinus : « Sigillavit, inquit, id est signum posuit in corde suo quasi singulare aliquid et speciale, hunc esse verum Deum, qui missus est ob salutem humani generis. »

Quomodo Deus sua dicta et oracula signet?

Porro, Deus dicitur signare et sigillare sua dicta et oracula, dum ea per miracula, quasi sigilla sua confirmat; homo vero dicitur signare et sigillare eadem dicta Dei, cum eadem credit esse vera et a Deo quasi a prima veritate profecta. Fides ergo est sigillum quo obsignamus dicta Dei; credendo enim profitemur et confirmamus illa esse vera et divina, sicut rex suo sigillo confirmat suas litteras.

Denique Joannes Alba, *Elect. S. Script.*, cap. LXXVII, sic explicat, *q. d.* Deus « signavit, » id est elegit, et in mente sua designavit descripsitque ad vitam æternam illum qui accipit testimonium ejus, puta qui credit in Christum, « quia Deus verax est, » ut vitam æternam, quam fidelibus promisit, veraciter eisdem largiatur. Sed hic sensus videtur torquere verba S. Scripturæ. Aliud enim est signare electum, aliud signare Dei testimonium. Hic tamen sensus quadrat illi loco *Joan.* VI, 27 : « Hunc enim Pater signavit Deus, » de quo ibidem.

Vers. 34.

34. QUEM ENIM MISIT DEUS, VERBA DEI LOQUITUR; NON ENIM AD MENSURAM DAT DEUS SPIRITUM. — Probat quod dixit, eum qui credit Jesu Christo, sigillo fidei suæ signare et testari quod Deus sit verax, eo quod Jesus, quem e cœlo misit Deus in terram, ut in carne assumpta homines doceret et salvaret; Jesus, inquam, non sua, sed Dei mittentis se verba loquitur, *q. d.* Verba Jesu sunt verba Dei Patris, ipse enim eadem dedit Jesu : quare qui Jesu credit, hic in Deum Patrem credit; Deus enim Jesum misit, et Dei sunt verba, quæ Jesus loquitur. Ita Euthymius.

NON ENIM AD MENSURAM DAT (Jesu Christo Filio suo) DEUS SPIRITUM, — hoc est dona Spiritus Sancti. Dicit *dat*, non *dedit*, quia quæ Deus semel dedit Christo, eadem semper dat per conservationem et continuum influxum; conservatio enim non est aliud quam rei creatæ continuatio, et continuata quasi creatio. Sensus est, *q. d.* Jesus a Deo missus, verba Dei omniaque divina mysteria eloquitur et prædicat, quia Deus hæc ei communicat sine mensura, et quasi immense : nec enim Deus ita pauper aut parcus est, ut certam habeat spiritus mensuram, qua majorem dare non possit; infinita enim in Deo est hæc spiritus opulentia, quam Jesu, utpote Filio suo, dat et communicat. Licet ergo vos, o discipuli, in me Joanne magistro vestro, magnam videatis divini spiritus in prædicando vim et efficaciam; tamen scitote in Jesu longe esse majorem, imo in eo esse omnem spiritus plenitudinem; in Jesu, inquam, tum qua Deus est, tum qua homo: qua Deus enim, « substantialiter in seipso spiritum possidet, » ait Cyrillus; qua homo est, in ipso « inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter, » *Coloss.* II, 9. Unde « vidimus eum plenum gratiæ et veritatis, » ait *Joan.* I, 14, « ac in eo omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi sunt, » *Coloss.* II, 3. Ita S. Augustinus : « Hominibus, ait, ad mensuram dat, unico Filio non dat ad mensuram. » Et S. Chrysostomus : « Nos omnes ad mensuram operationem spiritûs accipimus (juxta illud : Et unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei, *Rom.* XII, 3), ille vero sine mensura. »

Dices : Ergone Christus, ut homo est, accipit spiritum et gratiam, absolute et physice immensam et infinitam? Respondeo : Non; hoc enim fieri nequit, nec hujus capax est anima Christi creata et finita : dicitur ergo sine mensura illi datus spiritus, eo quod Deus abundantissime omnes gratias omniaque dona sua illi communicarit, ut capiti Ecclesiæ (1); ut, scilicet, ipse illa in homines fideles, quasi in membra sua dispertiretur et distribueret, certa mensura ad libitum : esto enim fideles essent sine mensura et numero, ac successive innumeri et infiniti; tamen Christus quasi caput in omnes, quasi in membra sua, spiritum et gratiam suam influeret. Vide D. Thomam et scholasticos, III *part.*, *Quæst.* VII, art. 11 et 12, et tota *Quæst.* VIII, ubi disputant, an gratia Christi fuerit infinita. Audi S. Hieronymum, in cap. XI *Isaiæ*: « Super hunc florem, qui de trunco et radice Jesse, per Mariam virginem repente consurgit, requiescet spiritus Domini : quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter, nequaquam per partes, ut in cæteris Sanctis, sed juxta Evangelium eorum, quod Hebræo sermone conscriptum legunt Nazaræi : Descendet super eum omnis fons Spiritus Sancti. »

Quocirca quidquid Jesus agit, quidquid loquitur, hoc sanctum, hoc spirituale, hoc divinum est; totus enim possidetur a Spiritu Sancto; ille

(1) Insuper, *ad mensuram*, Græce ἐκ μέτρου, id est ad litteram quasi μετρίως, *parce*, *modice*. Conf. *Act.* XX, 12; *Judith.* VII, 21.

eum regit, agit, movet ; ille verba quæ loquitur, cordi et ori ejus inserit; ille miracula, quibus dicta sua confirmet, per eum operatur et patrat : quare qui eum recipit et in eum credit, Deum Patrem et Spiritum Sanctum recipit, in eumque credit, ac credendo signat et confirmat quod Deus verax est : secus fuit in Joanne Baptista et Prophetis, qui non ita possidebantur a Spiritu Sancto, quin et multa agere et dicere possent ex proprio spiritu, ideoque falli et fallere, uti falsus est Nathan propheta, Davidi quasi ex ore Dei dicens, ut fabricaret templum, II *Reg.* VII, 3.

Vers. 35. 35. PATER DILIGIT FILIUM ; ET OMNIA DEDIT IN MANU EJUS. — *q. d.* Sicut Deus Pater diligit Filium sine mensura, sic « omnia » dat « in manu, » id est in arbitrio et potestate ejus sine mensura; « omnia, » scilicet corporalia et spiritalia, omnia quæ in cœlo et in terra sunt, ac consequenter omnia dona Spiritus Sancti, ut ea ad libitum in fideles suos distribuat. Rursum, « omnia, » id est omne jus quod S. Trinitas in homines et res creatas habet, hoc dedit Filio, non solum qua Deus, sed et qua homo est, ut possit de iis facere quidquid voluerit. Vide dicta *Matth.* XXVIII, 18. Audi Euthymium : « Tanquam Deus omnia habebat (omnia siquidem per ipsum facta sunt), hoc tamen etiam dedit ei tanquam homini. Convenienti autem modo dictum est: Diligit et dedit, sicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere quæ sua sunt. »

Vers. 36. 36. QUI CREDIT IN FILIUM, HABET VITAM ÆTERNAM. — « Habet, » in spe ac jure, quasi in radice et semine, sed necdum in re et fructu, aut etiam actu. Habet enim fidem et gratiam, quæ ei jus tribuit ad gloriam; sed gratiam inchoatam in spiritali Dei cognitione et amore, quæ perficietur post mortem in cœlo. Sic *Joan.* XVII, 3, dicitur : « Hæc est vita æterna (id est, hæc est via et inchoatio vitæ æternæ), ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. » Est metonymia.

QUI AUTEM INCREDULUS EST FILIO, NON VIDEBIT (non sentiet, non fruetur, non percipiet) VITAM, SED IRA DEI MANET SUPER EUM. — « Manet » æternumque manebit, « ira, » id est Dei vindicta et gehenna, « super eum, » id est semper eum puniet, ait Euthymius, per omnem æternitatem. Audi Cyrillum : « Vitam non videbunt, id est nec quantum ad visum quidem pertinet nudum, ad vitam Sanctorum pervenire poterunt, non attingent illam beatitudinem, non gustabunt illa gaudia, non videbunt veram illam vitam; suppliciis enim cruciabuntur, quod omni morte tristius est, in solo sensu dolorum animam in corpore retenturi. »

Hucusque Joannis elogia de Christo ad discipulos, quibus illi sensim ad Christum traducti sunt.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Narrat colloquium Christi cum Samaritana, quo Christus eam docet Deum adorandum esse in spiritu et veritate, seque esse Messiam. Secundo, vers. 32, Christus Apostolis mirantibus ejus cum muliere colloquium, respondet suum cibum esse facere voluntatem Patris, circa messem et salutem hominum. Unde confluentibus ad se Samaritis prædicans, multos ex eis convertit. Tertio, vers. 46, Sanat filium reguli.

1. Ut ergo cognovit Jesus quia audierunt Pharisæi quod Jesus plures discipulos facit et baptizat, quam Joannes, 2. (quanquam Jesus non baptizaret, sed discipuli ejus,) 3. reliquit Judæam, et abiit iterum in Galilæam. 4. Oportebat autem eum transire per Samariam. 5. Venit ergo in civitatem Samariæ, quæ dicitur Sichar : juxta prædium, quod dedit Jacob Joseph, filio suo. 6. Erat autem ibi fons Jacob. Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem. Hora erat quasi sexta. 7. Venit mulier de Samaria haurire aquam. Dicit ei Jesus : Da mihi bibere. 8. (Discipuli enim ejus abierant in civitatem ut cibos emerent.) 9. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana : Quomodo tu Judæus cum sis, bibere a me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim coutuntur Judæi Samaritanis. 10. Respondit Jesus, et dixit ei : Si scires donum Dei, et quis est, qui dicit tibi : Da mihi bibere : tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam. 11. Dicit ei mulier : Domine, neque in quo haurias habes, et puteus altus est : unde ergo habes aquam vivam? 12. Numquid tu major es patre nostro Jacob, qui dedit nobis puteum, et ipse ex eo bibit, et filii ejus, et pecora ejus? 13. Respondit Jesus, et dixit ei : Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum : 14. sed aqua, quam

ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. 15. Dicit ad eum mulier : Domine, da mihi hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. 16. Dicit ei Jesus : Vade, voca virum tuum, et veni huc. 17. Respondit mulier, et dixit : Non habeo virum. Dicit ei Jesus : Bene dixisti, quia non habeo virum : 18. quinque enim viros habuisti, et nunc, quem habes, non est tuus vir : hoc vere dixisti. 19. Dicit ei mulier : Domine, video quia Propheta es tu. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi adorare oportet. 21. Dicit ei Jesus : Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. 22. Vos adoratis, quod nescitis : nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est. 23. Sed venit hora, et nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu et veritate. Nam et Pater tales quærit, qui adorent eum. 24. Spiritus est Deus : et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. 25. Dicit ei mulier : Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus) : cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia. 26. Dicit ei Jesus : Ego sum, qui loquor tecum. 27. Et continuo venerunt discipuli ejus; et mirabantur, quia cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit : Quid quæris, aut quid loqueris cum ea? 28. Reliquit ergo hydriam suam mulier, et abiit in civitatem, et dicit illis hominibus : 29. Venite, et videte hominem, qui dixit mihi omnia quæcumque feci : numquid ipse est Christus? 30. Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes : Rabbi, manduca. 32. Ille autem dicit eis : Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. 33. Dicebant ergo discipuli ad invicem : Numquid aliquis attulit ei manducare? 34. Dicit eis Jesus : Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus. 35. Nonne vos dicitis, quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis : Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem. 36. Et qui metit, mercedem accipit, et congregat fructum in vitam æternam; ut, et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. 37. In hoc enim est verbum verum : quia alius est qui seminat, et alius est qui metit. 38. Ego misi vos metere quod vos non laborastis : alii laboraverunt, et vos in labores eorum introistis. 39. Ex civitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter verbum mulieris testimonium perhibentis : Quia dixit mihi omnia quæcumque feci. 40. Cum venissent ergo ad illum Samaritani, rogaverunt eum ut ibi maneret. Et mansit ibi duos dies. 41. Et multo plures crediderunt in eum propter sermonem ejus. 42. Et mulieri dicebant : Quia jam non propter tuam loquelam credimus; ipsi enim audivimus, et scimus quia hic est vere Salvator mundi. 43. Post duos autem dies exiit inde, et abiit in Galilæam. 44. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. 45. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo, et ipsi enim venerant ad diem festum. 46. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus, cujus filius infirmabatur Capharnaum. 47. Hic cum audisset quia Jesus adveniret a Judæa in Galilæam, abiit ad eum, et rogabat eum ut descenderet, et sanaret filium ejus; incipiebat enim mori. 48. Dicit ergo Jesus ad eum : Nisi signa et prodigia videritis, non creditis. 49. Dixit ad eum regulus : Domine, descende priusquam moriatur filius meus. 50. Dicit ei Jesus : Vade, filius tuus vivit. Credidit homo sermoni quem dixit ei Jesus, et ibat. 51. Jam autem eo descendente, servi occurrerunt, et ei nuntiaverunt dicentes, quia filius ejus viveret. 52. Interrogabat ergo horam ab eis, in qua melius habuerit. Et dixerunt ei : Quia heri hora septima reliquit eum febris. 53. Cognovit ergo pater, quia illa hora erat in qua dixit ei Jesus : Filius tuus vivit; et credidit ipse, et domus ejus tota. 54. Hoc iterum secundum signum fecit Jesus, cum venisset a Judæa in Galilæam.

Vers. 1.

1. UT ERGO COGNOVIT JESUS, QUIA AUDIERUNT PHARISÆI QUOD JESUS PLURES DISCIPULOS FACIT, ET BAPTIZAT QUAM JOANNES, — scilicet ante fecerat et baptizaverat, ait S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evangel.*, cap. XVIII; nam Joannes jam erat in carcere. Hæc enim contigerunt occasione incarcerationis Joannis. Jesus enim audiens eum ab Herode incarceratum per calumniam Pharisæorum, qui invidebant Joanni gloriam prædicandi et baptizandi, cum tanto populi confluxu et applausu, præsertim quod ipse sine eorum auctoritate et venia baptizaret et prædicaret, quodque ipsorum vitia taxasset, eosque vocasset genimina viperarum; eum quasi novatorem, qui populi seditionem facile concitare posset, accusarunt apud Herodem, qui pariter Joanni offensus ob ejus reprehensionem, urgente Herodiade, Joannem incarceravit. Jesus id audiens metuensque eorumdem Pharisæorum invidiam et calumniam, ob majorem populi ad se confluxum, ne se pariter per Herodem vel Pilatum incarcerarent et occiderent ante tempus a Patre præfinitum, e Judæa prudenter secessit in Galilæam. Vide dicta *Matth.* IV, 12.

Vers. 2.

2. QUANQUAM JESUS NON BAPTIZARET, SED DISCIPULI EJUS, — tum quia Jesus majoribus officiis prædicandi, ægros dæmoniacosque sanandi occupabatur. Unde et Paulus: « Non misit me Christus baptizare, inquit, sed evangelizare, » I *Corinth.* I, 17; tum ut ostenderet vim baptismi sui majorem esse Joannis baptismo. Joannes enim per se baptizabat, nec habebat jus delegandi eam potestatem discipulis; sed, discipulis baptizantibus, Jesus ipse baptizare censebatur; nam, ut ait S. Augustinus: « Præbebant discipuli ministerium corporis, præbebat ille adjutorium majestatis, » ac illis corpus abluentibus, ipse animam a peccatis abluebat. Vide dicta cap. III, 32.

Vers. 3. Secedit iterum Christus in Galilæam.

3. RELIQUIT JUDÆAM, ET ABIIT ITERUM IN GALILÆAM, — non formidinis causa, quasi timeret mortem, sed ut Pharisæorum leniret invidiam, ait Chrysostomus. Pharisæi enim erant potentes; imo sacerdotes, Scribæ, Senatores, ac Magistratus fere erant Pharisæi. Est hic secundus Christi secessus in Galilæam; primus enim fuit, cap. I, 43. Vide dicta *Matth.* IV, 12.

Vers. 4.

4. OPORTEBAT AUTEM EUM TRANSIRE PER SAMARIAM. — Hæc enim inter Judæam et Galilæam interjacet. Notat Cyrillus Christum hic non contraire suo præcepto, quo Apostolis jussit dixitque, *Matth.* X, 5: « In civitates Samaritanorum non intraveritis, » quia ibi vetat Apostolis ne ex professo adeant Samaritanos, ibi habitent, diu morentur iisque continuo evangelizent, ne Judæos Samaritanorum hostes a se et a fide Christi avertant: hic autem Jesus obiter duntaxat transiit per Samariam, ut iret in Galilæam.

Samaria unde sic dicta?

SAMARIAM. — Samaria regio erat, quam occupavit tribus Ephraim, et dimidia tribus Manasse: sic dicta est a regia urbe Samaria, quæ nomen accepit a nomine montis, in quo ædificata erat, qui dictus est « Somer, » III *Reg.* XVI, 24. Vide Adrichomium, Brochardum, Bredenbachium et alios, in *Descript. terræ sanctæ.* Samaria postea dicta, est Sebaste, id est Augusta, ubi corpora Elisæi, Joannis Baptistæ et aliorum Prophetarum sepulta fuere.

Vers. 5. Historia Samaritanæ a Christo juxta puteum conversæ.

5. VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIÆ, QUÆ DICITUR SICHAR (quæ sita erat) JUXTA PRÆDIUM, QUOD DEDIT JACOB JOSEPH, FILIO SUO. — « Sichar, » id est *Sichem*, ubi Dina corrupta est a Sichem, urbis domino, *Gen.* XXXIII. Urbs hæc a Jeroboam faciente schisma a Roboam sibique regnum decem tribuum, sive Israelis, usurpante, facta est regionis Samariæ metropolis, totiusque regni caput; postea tamen ab Amri hæc dignitas translata est in urbem Samariæ; deinde, tempore Alexandri Magni, rursum Sichem facta est caput Samariæ, dictaque Neapolis, teste Josepho, lib. XI *Antiq.*, cap. VIII. Tempore Christi *Sichem* corrupte dicebatur *Sichar*, hodie *Pelosa* vel *Napolosa* vocatur (1).

Sichar quænam urbs?

Urbs hæc in Scriptura multis heroicis factis est memorabilis. Abraham, ait Toletus, migrans ex Mesopotamia in Chanaan, primo venit in Sichem, ibique primum altare ædificavit Domino, et terræ illius promissionem accepit, ut habetur *Gen.* XII et XIII. Jacob etiam revertens ex Mesopotamia cum uxoribus et filiis, in Sichem fixit tabernaculum, et ibi emit partem agri a filiis Emor, *Gen.* XXXIII. Ibi Dina corrupta a filio regis Sichem, et facta est occisio magna a filiis Jacob, *Gen.* XXXIV. Sichem constituta fuit asylum et refugium fugitivis, *Josue* XX. Ibi decem tribus, propter stultitiam Roboam, recesserunt a Juda, III *Reg.* XII. Ossa Joseph in Sichem sepulta sunt, ut habetur *Josue*, cap. ultimo. S. Hieronymus, tract. *De Locis Hebr.*, eamdem dicit Sichem et Salem; unde sequitur Melchisedech typum Christi, etiam hujus urbis regem fuisse: profecto urbs satis per se celebris, multo celebrior propter hoc Christi miraculum facta est.

Multis heroicis factis celeberrima.

JUXTA PRÆDIUM QUOD DEDIT JACOB (moriens) FILIO SUO JOSEPH. — *Gen.* XLVIII, 22. Vide ibi dicta. Quocirca Joseph moriens in Ægypto, jussit ossa sua transferri in Sichem, tanquam in prædium sibi proprium et a patre Jacob testamento sibi relictum, *Josue*, cap. ult., vers. 32.

Vers. 6.

6. ERAT AUTEM IBI FONS JACOB. — « Fons, » id

(1) Sichem dicta quoque fuit *More*: hinc Samaritani qui More incolebant, per contemptum vocabantur ὁ λαὸς ὁ μωρὸς ὁ κατοικῶν ἐν Σικίμοις. Porro quum, *Habacuc* II, 18, idolum vocetur מורה שקר, Judæi occasionem inde arripuerunt inflectendi vocem Sichem in *Suchar* (nam שקר *mendacium* et *idolum* significat), itaque Samaritanis idolorum cultum exprobrandi. Joannes autem hac voce usus est, sive quia illa vulgo inter homines recepta jam non successu temporis contemptum declararet, sive quo ostenderet Messiam non dubitasse adire Samaritanos, licet a Judæis ludibrio habitos.

Vox *in* ante *civitatem* hic intelligi debet quasi *ad*, *versus*.

est puteus effossus a Jacob, ut patet vers. 12. Hoc enim significat Hebr. באר *beer*; imo latine, ait S. Augustinus, « omnis puteus est fons, non autem omnis fons est puteus. Ubi enim aqua de terra manat, et usui præbetur haurientibus, fons dicitur; sed si in promptu et superficie sit, fons tantum dicitur; si autem in alto et profundo sit, ita puteus vocatur, ut fontis nomen non amittat. » Fons enim a fundendo dicitur, ait Festus, quod aquas effundat, uti effundit puteus. Et Varro, lib. IV *De Lingua latina* : Fons, inquit, est unde funditur e terra aqua viva. Et S. Isidorus, lib. XIII *Origin.*, cap. XXI : Fons, ait, caput est aquæ nascentis, quasi fundens aquas. Fons Jacob ergo est puteus quem Jacob, cum ibi habitaret, effoderat ad suum et familiæ usum, *Gen.* XXI, 30, et cap. XXVI, 15, erat enim ibi raritas aquæ; vel quem Jacob a Sichimitis coemerat, uti vult Rupertus.

Fontis etymon.

JESUS ERGO FATIGATUS EX ITINERE, — quia non curru, nec equo vehebatur, sed pedes incedebat, pedibus obeundo vicos et castella contigua, usque ad mortem : mollem et lascivam vitam expellens, ait S. Chrysostomus, laboriosam autem et difficilem nos erudiens. Idem Christi exemplo fecere Apostoli, ac nuper in India fecit B. Xaverius ejusque asseclæ. Pie S. Augustinus, *tract.* 15 : « Non frustra fatigatur Jesus, inquit, non frustra fatigatur virtus Dei; non enim frustra fatigatur per quem fatigati recreantur; non enim frustra fatigatur, quo deserente fatigamur, quo præsente firmamur. » Et mox : « Tibi fatigatus est ab itinere Jesus, etc., fortitudo Christi te creavit : fortitudo Christi fecit, ut quod non erat, esset; infirmitas Christi fecit, ut quod erat, non periret. Condidit nos fortitudine sua, quæsivit nos infirmitate sua : nutrit ergo ipse infirmos, tanquam gallina pullos suos; huic enim se similem fecit. »

SEDEBAT SIC SUPRA FONTEM. — Græce ἐπὶ τῇ πηγῇ, id est *ad fontem*, scilicet juxta puteum; aut proprie « supra fontem, » quia fons, id est aqua scaturiens, erat in imo putei; Jesus autem sedebat in summitate putei.

Sic quadrupliciter capitur.

SEDEBAT SIC, — id est prout casus ferebat, prout erat ibi sedendi commoditas, *q. d. Primo*, sedebat humi sine sede uti sedere solent viatores juxta fontes et puteos, refrigerii et potus causa. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Primo.

Secundo.

Secundo, simplicius : « Sedebat sic, » scilicet ut fatigatus ex itinere; *q. d.* Sedebat habitu ac situ fatigati hominis, sive uti sedere solent homines defatigati et anheli, habitu defatigationem et lassitudinem indicantes. Est mimesis, sive imitatio rei quæ narratur, in voce « sic. » Similis est apud Horatium cum ait :

Leporem positum sic tangere noli.

Et apud Virgilium :

Sic, o sic positum affati, discedite, corpus.

Ita Cajetanus, Franciscus Lucas et alii (1).

Tertio.

Tertio, et nervosius posset τὸ *sic* accipi pro *propterea*, *q. d.* Quia Jesus erat fatigatus, *sic*, id est propterea, sedebat ut quiesceret. Hoc sensu τὸ *sic* in vulgari loquendi modo sæpe accipitur, ut Hebr. כן *ken*, id est *sic*, ponatur pro על כן *al ken*, id est *super sic*, hoc est *propterea*. Simile est *Psal.* LX, 9 : « Sic (id est propterea) psalmum dicam tibi. » Et Cicero, *Tuscul.* IV : « Sic (id est propterea) tot simul virtutes defecerunt. » Ita Toletus et Maldonatus.

Quarto.

Quarto, « sic, » hoc est eo modo quo jam exponam, puta cum circumstantiis quas jam recensebo, *q. d.* Sedebat *sic*, id est sedebat cum esset hora sexta, et mulier Samaritana veniret haustum aquam, et discipuli abiissent in urbem empturi cibos, uti mox enarrat Joannes.

HORA ERAT QUASI SEXTA. — Causam dat, cur Jesus sederet ad fontem, scilicet ut fatigatus, æstuans et esuriens, sitiensque, ibidem quiesceret et refrigerium captaret, pranderet et biberet; erat enim « hora sexta, » id est meridies, quando fervet æstus, seseque cibo et potu reficere solent viatores. Unde Nonnus vertit, « erat hora afferens sitim. »

Vers. 7.

7. VENIT MULIER DE SAMARIA HAURIRE AQUAM. — « Mulier, » nomine Photina, de qua plura, 29.

DE SAMARIA, — scilicet regione, non urbe (2). Veniebat enim ex urbe Sichar, sive Sichem, fonti sive puteo vicina, *q. d.* Erat mulier Samaritana, quia Sichimitis, quæ cum Christo Judæo loquebatur. Inter Judæos enim et Samaritanos summa erant dissidia et odia, uti dixi *Eccli.* L, 28.

Hinc patet in urbe non fuisse fontes et puteos, saltem tam bonos et communes, sed cives urbe egredi solitos, ad hauriendum aquam ex puteo hoc communi urbi vicino, ob siccitatem soli et aquæ penuriam. Ita Euthymius.

DICIT EI JESUS : DA MIHI BIBERE, — ex situla vel hydria tua. Prævenit Jesus mulierem, ut colloquio occasionem et initium præbeat. Sciebat enim mulierem, utpote Samaritanam, id non facturam, sed Jesum ut Judæum aversaturam, nec voce aut salutatione dignaturam. Porro, « ille qui bibere quærebat, fidem mulieris sitiebat, » ait S. Augustinus. Nota hic miram comitatem et charitatem Christi, qua cum vili meretrice captat colloquium, ut eam, et per eam totam urbem convertat.

Vers. 8.

8. DISCIPULI ENIM EJUS ABIERANT IN CIVITATEM (Sichem) UT CIBOS EMERENT. — Nota : τὸ « enim » dat causam cur Jesus a muliere petierit bibere;

(1) Mea quidem sententia, *sic* h. l. plane otiosa et illativa, redundat e Latina ratione, nec nisi consequentiam indicat.

(2) Recte quidem, sed nota : Præpositio ἐκ, *de*, non pendet a verbo ἔρχεται, sed a participio subintelligendo οὖσα, ita ut sensus sit : *mulier ex Samaria* (provincia) oriunda atque Samaritanorum religioni addicta, *venit haurire aquam.*

quia scilicet discipuli ejus, a quibus alias cibum et potum petere solebat, jam abierant in urbem empturi cibos : volebat enim Jesus juxta puteum prandere, et ex puteo bibere sitimque restinguere, uti viatores pauperes facere solent, præsertim in Syria, Arabia aliisque locis calidis et siccis, ideoque aquæ penuria laborantibus. Factum id est tacita Christi providentia, ut, discipulis omnibus in urbem dimissis, solus ipse liberius cum muliere impudica ejus pudori consulens ageret ejusque impudicitiam detegeret, atque illam ad fidem et pudicitiam converteret. Hic etiam nota, Christum tunc non mendicato vixisse, sed pretio quod sibi a Magdalena aliisque feminis oblatum, ipse non ut proprium, sed ut commune cum Apostolis possidebat.

Vers. 9. 9. DICIT ERGO EI MULIER ILLA SAMARITANA : QUOMODO TU JUDÆUS CUM SIS, BIBERE A ME POSCIS, QUÆ SUM MULIER SAMARITANA? NON ENIM COUTUNTUR JUDÆI SAMARITANIS. — *Ergo*, Græcis et Hebræis sæpe est nota initii sermonis, hic tamen est nota illationis ex præcedenti Christi postulatione, *q. d.* Jesus postularat a muliere aquam : mulier ergo ei postulanti, respondit : « Quomodo tu Judæus cum sis, » etc. Agnovit mulier Jesum esse Judæum ex habitu et sermone, quem Christus, ut patriæ se accommodaret, civibus suis similem concinne et prudenter servavit. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius.

Ergo Græcis et Hebræis initii sermonis sæpe est nota.

NON ENIM COUTUNTUR JUDÆI SAMARITANIS, — id est non habent commercium, non utuntur eadem mensa, poculo, vase. Ita S. Augustinus : « Omnino, ait, vasculis eorum Judæi non utuntur, » quasi ex schismate eorum impuris et abominandis. Causam dedi *Eccli.* L, 28. Hæc verba accipi possunt, vel ut sint Evangelistæ, vel ut sint Samaritanæ, utrumque aptum, utrumque probabile. Ex hoc exemplo disce, quam hæreticorum familiaritatem, libros et colloquia fugere debeamus. Sermo enim eorum ut cancer serpit, ait S. Paulus.

Vers. 10. 10. RESPONDIT JESUS ET DIXIT EI : SI SCIRES DONUM DEI, ET QUIS EST QUI DICIT TIBI : DA MIHI BIBERE; TU FORSITAN PETISSES AB EO, ET DEDISSET TIBI AQUAM VIVAM. — « Si scires donum Dei, » tum commune, quod Deus donavit omni homini, *q. d.* Si cognosceres me esse Christum Salvatorem mundi. Ita Ammonius et Toletus; unde explicans subdit : « Et quis est qui dicit tibi : Da mihi bibere. » Tum tibi proprium, quod tibi Deus per me nunc exhibet, ut per meum alloquium, occasionem salutis accipias, in me credas, itaque a me justificeris et salveris. Ita Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

TU FORSITAN PETISSES AB EO. — Græce σὺ ἂν ᾔτησας αὐτὸν, id est tu utique petiisses; ἂν enim est particula expletiva, rem confirmans. Noster tamen vertit *forsitan*, ut significet liberum petentis arbitrium. Vide dicta *Matth.* XI, 23.

ET DEDISSET TIBI AQUAM VIVAM. — Christus Samaritanam ab aqua corporali ad spiritualem per anagogen traducit. Idem faciat vir Religiosus et Apostolicus. Nota : Sicut mare consistens, lacus, vel aqua stagnans dicitur mortua, quia non movetur, sed eodem loco semper consistit; sic e contrario « aqua viva » dicitur, quæ fluit, ac præsertim quæ ex fontibus et scatebris, quasi animata spiritu vitali, sponte scaturit et exilit. In viventibus enim motus et spiritus signa sunt et effectus vitæ.

Analogia aquæ et gratiæ.

Porro, « aqua viva » hic vocatur doctrina Christi Evangelica, ait Ammonius, item Spiritus Sanctus ejusque gratia, quem Christus docens suis afflat et aspirat. Ita Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et passim alii. Dicitur « aqua, » *primo*, quia instar aquæ animam a peccatis expurgat, imo novam munditiem et ornatum animæ confert, quod non facit aqua, juxta illud : « Lavabis me, et super nivem dealbabor, » *Psal.* L. Gratia est supernaturalis animæ mundities, decor et ornatus. Unde illud *Cant.* I : « Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es. » Rursum aqua lavat, sed corrumpit, debilitat, destruit et consumit. Videmus enim vestes, dum abluuntur, mundari quidem, sed consumi; aquæ enim qualitates corruptivæ sunt : at Spiritus Sanctus non sic se habet, sed lavat et roborat animas, majoresque vires accedunt, quo magis lavantur, quod Paulus sentiens, *Philipp.* IV, dixit : « Omnia possum in eo qui me confortat. »

Prima.

Secundo, quia Spiritus Sanctus ejusque gratia æstum concupiscentiæ refrigerat, omnesque animæ passiones motusque componit et æquat, instar aquæ. Hinc *aqua* dicitur quasi *æqua*, ait Varro, lib. IV *De Ling. Lat.*, et Isidorus, lib. XIII *Origin.*, cap. VII et seq. : « Aqua, ait, quasi æqua, quod superficies ejus æqualis sit. Hinc et æquor appellatum, quia æqualiter fusum est; » licet Festus : « Aqua, ait, dicitur, quasi a qua juvamur; » vel, ut alii, « a qua omnia, » quia ex aqua cœli, aer cæteraque omnia creata sunt, ut dixi *Gen.* I. Vide quæ de aquæ dotibus dixi *Eccli.* XXIX, ad illa : « Initium vitæ hominis aqua et panis; » et Plinium, lib. XXXI, cap. I, ubi concludens ait : « Omnes terræ vires aquarum esse beneficii. »

Secunda.

Aqua etymon.

Tertio, quia sitim rerum spiritualium sedat, de quo plura vers. 13.

Tertia.

Quarto, quia sicut aqua terram, arbores, herbas, flores, fructus, fœcundat et impinguat; ita gratia animam bonorum operum et virtutum omnium fœcundam fertilemque efficit; sed pro cujusque conditione, statu et gradu. Verum gratia facit amplius quam aqua; elevat enim animam, ut non tantum fructus et opera naturalia, ut facit aqua, sed et supernaturalia fidei, spei, charitatis, etc., producat, juxta illud : « Qui manet in me, hic fert fructum multum, » *Joan.* XV. Rursum aqua in piro solum producit pirum, in nuce nucem, in rosa rosam; at gratia in eadem anima omnium virtutum fructus producit; in

Quarta.

anima, inquam, quæ ante peccato corrupta, non nisi vitiorum fructus germinabat.

Cur viva? Resp. Primo. Porro Spiritus Sanctus ejusque gratia dicitur « aqua viva, » *primo*, quia Spiritus Sanctus in se divinissime vivit vitam beatam et divinam, hancque suam vitam animæ fideli, pœnitenti et sanctæ communicat : imo Spiritus Sanctus cum Patre et Filio est ipsa vita increata et essentialis, a qua omnis angelorum, hominum, animalium et plantarum vita, tam naturalis, quam supernaturalis, velut ex fonte, imo ex Oceano promanat.

Secundo. *Secundo*, quia, ut ait Theophylactus, gratia Spiritus Sancti est forma, qua vivitur secundum spiritum, adeoque gratia est quasi anima animæ, anima, inquam, virtutis et sanctitatis.

Tertio. *Tertio*, quia per gratiam ipse Spiritus Sanctus qui est ipsa vita, nos inhabitat et vivificat.

Quarto. *Quarto*, quia idem efficit ut anima semper ad bonum moveatur, novos jugiter in corde disponens gradus, quibus ad meliora et altiora conscendat, juxta illud *Psal.* LXXXIII, 6 : « Ascensiones in corde suo disposuit. » Nam, ut ait S. Ambrosius, nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia, sed cogit animam cum B. Virgine in montana virtutum conscendere.

Quinto. *Quinto*, S. Augustinus, *tract.* 15 : « Aqua viva, » inquit, dicitur, quæ ita fluit, ut sit conjuncta suo principio, puta fonti et venæ, e qua scaturit; aqua autem mortua vocatur, quæ divisa est et interrupta a suo fonte. Gratia ergo vocatur « aqua viva, » quia a suo fonte, puta a Spiritu Sancto nunquam separatur, uti et Spiritus Sanctus a sua origine, puta a Patre et Filio, inseparabilis est, illisque intime in eadem numero essentia divina unitur. Quare, licet animæ sese infundat, tamen a Patre et Filio non recedit, imo ad animam secum Patrem et Filium inducit, ut in eo omnes, quasi in templo suo inhabitent, juxta illud *Joan.* XIV, 23 : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Ita S. Cyrillus, lib. II, cap. XXII : Gratiam spiritus, ait, vivam appellat, quasi vivificantem, et quia suo etiam principio est conjuncta, nosque conjunctos efficit. Pendet enim semper a Spiritu Sancto, et per eam Spiritus in nobis inhabitat, et nobiscum unitur, et per eam nos conjungimur ipsi, juxta illud I *Cor.* VI : « Membra vestra templum sunt Spiritus Sancti. »

Sexto. *Sexto*, aqua fontis per canales in valles deducta ex iis rursum impulsu continuo aquæ e fonte profluentis et sibi continue succedentis, ad tantam altitudinem deduci potest, quanta est altitudo fontis sive scaturiginis, uti experientia constat. Sic gratia cœlestis, quasi fons donorum et virtutum, e cœlo a Spiritu Sancto scaturiens, eodem, id est æque alte ac est origo fontis, puta in cœlum ad Deum, per bona opera et merita exilire nos facit, juxta illud vers. 14 : « Aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. » Et illud *Cant.* IV, 15 : « Fons hortorum, puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano. » Vide ibi dicta.

Vers. 11. 11. DICIT EI MULIER : DOMINE, NEQUE (situlam aut aliud vas) IN QUO HAURIAS HABES (Græce non habes ἄντλημα, id est *haustrum*, vel, ut S. Augustinus legit, *hauritorium*), ET PUTEUS ALTUS (deorsum, id est profundus) EST : UNDE ERGO HABES AQUAM VIVAM? — Arabicus, *Domine, non est tibi situla, et puteus profundus est : unde ergo tibi aqua vitæ?* Sic et Syrus. Ecce hic fontem vocat « puteum, » eumque profundum, ex quo hauritur aqua ad bibendum. Unde S. Isidorus, lib. XIII *Origin.*, cap. XXI : Puteus, ait, est locus defossus ex quo hauritur aqua, a *potatione* dictus. Licet Varro, lib. IV *De Lingua Latina*, puteum dici censeat a *putore*, quasi olidum et putidum, ex vaporibus et odoribus, sæpe etiam ex sulphure et alumine, quæ putearios non raro necant, præsertim cum valde profundus est. Rupertus scribit hunc puteum profundum fuisse quadraginta cubitis. Sensus ergo est, *q. d.* Hic non est alia aqua, quam hujus putei; puteus autem profundus est, nec tu, o Jesu, situlam habes, qua aquam ex eo haurias : unde ergo est tibi aqua viva? Putei etymon.

Vers. 12. 12. NUMQUID TU MAJOR ES PATRE NOSTRO JACOB, QUI DEDIT NOBIS PUTEUM, ET IPSE EX EO BIBIT, ET FILII EJUS, ET PECORA EJUS? — Nota : Samaritani erant Assyrii, qui a Salmanasar in Samariam, quasi novi coloni inducti sunt, cum ipse inde inquilinos, id est decem tribus Israel, traduxisset in Assyriam, ut patet IV *Reg.* XVII. Hi tamen volebant haberi Judæi, non Assyrii, cum Judæorum respublica floreret, teste Josepho, lib. XI *Antiq.*, cap. ult., tum quia ipsi Judææ partem, quæ tribui Ephraim obtigerat, scilicet Samariam, incolebant; tum quia ipsi cum Judæis, qui relicti fuerant, vel eo postea commigrarant, erant mixti : ita Cyrillus, Theophylactus, Euthymius; tum quia ipsi Judæorum religionem ex parte sequebantur; colebant enim Deum Israel simul cum Assyriorum idolis, ut patet IV *Reg.* XVII. Hac ergo de causa mulier Jacobum vocat *Patrem nostrum*, id est patrem Samaritanorum, quasi Samaritani sint Judæi et Israelitæ ex Jacob progeniti. Sensus est, *q. d.* Jacob non habuit aquam meliorem hac; si enim habuisset meliorem hac, utique ex ea bibisset, tam ipse quam filii ejus et pecora. Si tu ergo, o Jesu, hic meliorem potes dare vel reperire aquam, necesse est ut tu major sis Jacob patriarcha et patre nostro. Ita S. Chrysostomus, Euthymius et Theophylactus, quem audi : « Quod ipse (Jacob) ex eo bibit, laus est bonitatis aquæ : quod autem et pecora ejus biberint, indicium est copiæ aquarum; non enim solum dulcis, sed et sic larga est, ut suffecerit multitudini pecorum patriarchæ Jacob. » Paulatim Jesus erexit mentem mulieris, ut tandem agnosceret ipsum esse Messiam. Ex eo enim quod dixerat : « Si scires quis est qui dicit tibi : Da Samaritani quinam erant?

mihi bibere, tu forsitan petisses ab eo, et dedisset tibi aquam vivam; » mulier conjecit, vel suspicata est Jesum se facere majorem Jacobo.

Vers. 13. 13. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EI : OMNIS QUI BIBIT EX AQUA HAC, SITIET ITERUM; QUI AUTEM BIBERIT EX AQUA QUAM EGO DABO EI, NON SITIET IN ÆTERNUM. — Jesus mulieri extollenti aquam sui putei, modeste ostendit suam aquam vivam longe esse meliorem, ex eo quod sitim omnem, etiam futuram, auferat. Unde tacite illi colligendum relinquit se esse majorem Jacobo : « Non se majorem dixit, inquit Chrysostomus, visus enim esset se tantum jactare nondum cognitus, sed latenter id significat. Non enim simpliciter dixit : Dabo tibi aquam, sed prius Jacob aqua neglecta, suam laudat, a munerum natura, dantium volens differentiam ostendere, et quantum ipse Patriarcham excelleret. » Addit Cyrillus : « In infinitum enim differre has sensibiles aquas atque terrenas, ab intelligibilibus ostendit, » ut scilicet acuat mulieris orexin et aviditatem cognoscendi et gustandi hanc Christi aquam vivam.

Tropol. QUI BIBIT EX AQUA HAC, SITIET ITERUM. — Tropologice S. Augustinus : Aqua in puteo, ait, est voluptas sæculi in profunditate tenebrosa, quam hauriunt homines hydria cupiditatum; hæ enim faciunt hominem semper sitire, quia cupiditas est insatiabilis.

QUI AUTEM BIBERIT EX AQUA QUAM EGO DABO EI, NON SITIET IN ÆTERNUM. — *q. d.* Qui aquam vivam, id est gratiam Spiritus Sancti a me acceperit, nunquam amplius sitiet justitiam, Dei amicitiam, virtutem, sanctitatem, quia ea jam habebit per gratiam; intellige, nisi ipse hanc aquæ gratiam sponte et ultro per peccatum mortale evomat et prodigat. Hæc enim est antithesis Christi, *q. d.* Aqua communis, qualis est tua ex puteo hoc, o mulier, semel gustata, tantum ad modicum tempus sitim sedat, quia non manet in stomacho, sed ab eo concoquitur, corrumpitur et evanescit, aut per sudorem, vel urinam excernitur : hæc vero mea aqua viva, puta gratia Spiritus Sancti, quantum est ex parte sua, tam efficax est, ut vel semel gustata, semper sufficiat ab abigendam sitim : nam ipsa semper manet in anima, manet, inquam, eadem et immutata. Gratia enim habitualis ex lege Dei ordinaria, affert secum statis temporibus auxilia prævenientia, puta impulsus gratiæ excitantis, qui ad retinendum spiritalem animæ humorem et vigorem, ac ad perseverantiam et salutem, uti necessarii sunt, sic sufficiunt, uti docet Concilium Tridentinum, *sess.* 6, cap. XVI.

Dices : Quomodo ergo *Eccli.* XXIV, 29, ait Sapientia de se, « Qui bibent me, adhuc sitient, » hoc enim videtur contrarium ei quod Christus hic de sua gratia dicit : « Non sitiet in æternum. » Respondeo : « Qui bibent me, adhuc sitient, » id est adhuc concupiscent, ut amplius sapientia Dei, quam jam habent, impleantur, hoc est, optabunt augmentum sapientiæ et gratiæ Dei. Hic vero « sitire » est indigere omni aqua, sive concupiscere aquam gratiæ ad vitam spiritalem necessariam : hoc est optare Spiritum Sanctum ejusque justitiam et sanctitatem, quam non habes, ad levandam spiritalem sitim, ariditatem et sterilitatem mentis. Spiritus Sanctus enim per gratiam mentem inhabitans, ita mentem sua gratia reficit, potat et satiat, ut mens nihil aliud sitiat aut desideret, sed ipso contenta saturaque vivat feliciter. Vide dicta *Eccli.* XXIV, 29. Sic S. Ignatius Martyr ad leones damnatus, cum in amphitheatrum prodiret, Romanos spectantes compellans : « Ego, inquit, huc veni, ut moriar pro Jesu meo, quem insatiabiliter sitio, ut illi in cœlo uniar. »

Nota : Spiritus Sanctus per gratiam in hac vita inchoate, sed in cœlo perfecte omnem animæ sitim et desiderium adimplet; item sitim superbiæ ac concupiscentiæ restinguit; denique in cœlo plane tollet omnem, tam corporis, quam animæ sitim et famem, omnem defectum, omnem molestiam per gloriam et dotem impassibilitatis, juxta illud : « Satiabor cum apparuerit gloria tua, » *Psal.* XVI, 15. Et illud : « Qui replet in bonis desiderium tuum, » *Psal.* CII, 5. Et illud : « Non esurient, neque sitient amplius, et non percutiet eos æstus et sol, » *Isaiæ* XLIX, 10. Ita S. Augustinus : « Satiabimur, inquit, in bonis domus tuæ. De qua ergo aqua daturus est, nisi de illa, de qua dictum est : Apud te est fons vitæ? nam quomodo sitient, qui inebriabuntur ab ubertate domus tuæ? » *Psal.* XXXV, 9 et 10. Et Glossa interlinearis : Promittit, ait, satietatem spiritus, quæ fiet in resurrectione, quia apud eum est fons vitæ, quo inebriabuntur. Gloria ergo cœlestis implet omnes animæ et corporis defectus, omne desiderium, omnem sitim, « quia beatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus, » ait Boetius, juxta illud : « Torrente voluptatis tuæ potabis eos, » *Psal.* XXXV, 9.

Vers. 14. 14. SED AQUA, QUAM EGO DABO EI, FIET IN EO FONS AQUÆ SALIENTIS (Syrus, *aquarum salientium*) IN VITAM ÆTERNAM (1). — Alludit ad fontes, qui tanto impetu et copia aquas continuo effundunt, ut posteriores semper priores propellant, ac licet per valles deducantur, cogant tamen eas per tubos exilire ad tantam altitudinem, quanta est altitudo ipsius primi fontis et scaturiginis. Simili enim modo aqua gratiæ Spiritus Sancti e cœlo in mentem sanctam demissa adeo potens est, adeo efficax, ut fiat in ea quasi fons adeo copiosus, ut mentem faciat exilire ad sui originem, puta ad Deum, ad cœlum et vitam æternam. Gratia enim est semen gloriæ. Unde Arabicus vertit, *aquam quam ego dabo, fiet in eo aqua, quæ scaturiet in*

Gratia est fons saliens in cœlum. Primo.

(1) Sensus hujus loci, imagine remota, hic est : Qui meam doctrinam admisit, ea imbutus est, nunquam aliam appetet, sed doctrina gratiaque mea in animo ejus vim suam salutarem et efficaciam exeret : qua duce et operante merebitur et consequetur æternam felicitatem.

vitam æternam. Arabico de more consensit Ægyptius et alii; quare gratia propellit hominem ad cœlum, nec quiescit, donec illum eo evehat, ubi nulla est sitis; nullus defectus, nulla miseria; sed omnis satietas, omnis copia, omnis felicitas; hanc enim significat « vita æterna : » nam hic fons gratiæ, qui est in anima, derivatur a primo fonte, puta a Spiritu Sancto qui est in cœlis, sicut fons, qui manuductus exilit in foro vel horto, derivatur a primo fonte, qui est in monte quopiam, ubi primo oritur et ebullit. Hinc dicitur « aqua viva, » quia ad primam altitudinem sui principii, sive primæ suæ originis, exilit et aquas ejaculatur.

Secundo. *Secundo*, « fiet in eo fons, » quia, ut ait Theophylactus, aqua gratiæ, quam Christus animæ fideli instillat, in ea semper multiplicatur. Semina enim et principium boni sumunt Sancti per gratiam, ipsi vero cum ea negotiantur et operantur ad ejus augmentum, ut fiat in eis copiosa ad instar fontis, quo non tantum se, sed et multos alios potet et inebriet. Unde S. Chrysostomus : qui intra se habet fontem, inquit, non afficitur siti. Porro Origenes : Quilibet angelorum, inquit, habet in se fontem aquæ scaturientis in vitam æternam, ab ipso Verbo.

Tertio. *Tertio*, sicut fons, quo plus deorsum effluit, eo plus sursum in eum influit; sic quo quis gratiam suam in alios magis effundit, eo majorem a Deo recipit et haurit. Unde S. Basilius, hom. in illud *Luc.* XII : « Destruam horrea mea : sicut, ait, putei continuo exhausti et copiosiore et pulchriore fluunt aqua; dimissi vero et quieti, facile putent: sic et opes reconditæ, inutiles sunt; translatæ in pauperes, fructum pariunt. » Idem eadem similitudine docet Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædag.*, cap. VII.

Denique hoc est paradoxum Christi, ut, cum aqua desiliat deorsum, hic ejus fons exiliat sursum, juxta illud : « Sursum versus feruntur sacrorum fluminum fontes. » Magnus hic et mirus est saltus, magna et immensa vis Spiritus Sancti, quæ terrea et plumbea hominum corda facit exilire e terra in cœlum, et cœlum empyreum; e gratia ad gloriam, e carne ad spiritum, e morte ad vitam æternam, e bestiis ad angelos, e tempore ad æternitatem, a dæmone ad Deum. Fidelibus ergo dicitur, « sursum corda, » atque hoc certum est signum inhabitantis gratiæ et Spiritus Sancti, si mente in cœlis versemur, si cœlestia loquamur et operemur, dicamusque cum Paulo: « Nostra conversatio in cœlis est, » *Philipp.* III. Hac de causa Christus e cœlo in terram desiliit, ut nos e terra exilire faceret in cœlum, juxta illud : « Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles, » *Cantic.* II, 8. Ita saliebat in cœlum S. Maria Oigniacensis, quæ assidue cum Christo, B. Virgine, S. Joanne Evangelista, Angelis, Apostolis, Martyribus, Virginibus conversabatur, adeoque singulos habitu et voce dignoscebat, uti nos vicinos dignoscimus. Ita Cardinalis Jacobus de Vitriaco, in ejus Vita, lib. II, cap. VIII et seq. Qui et addit illam accepta suæ prædestinationis revelatione, ita in spiritu exultasse et jubilasse, ut continue caneret : « Ibo ad sancta Sanctorum. Et quæ sunt sancta Sanctorum? » Extat apud Surium ad diem 23 junii.

Sancti saliunt in cœlum.

Vers. 15. 15. DICIT AD EUM MULIER : DOMINE, DA MIHI HANC AQUAM, UT NON SITIAM, NEQUE VENIAM HUC HAURIRE. — « Delectata est, ait S. Augustinus, non sitire, et putabat hoc secundum carnem promissum sibi esse a Domino, etc. Ad laborem (veniendi et hauriendi aquam e remoto ab urbe puteo) indigentia cogebat, et laborem infirmitas recusabat. » Necdum intellexit mulier carnalis et rudis Christum loqui de spiritali aqua gratiæ; quare Christus alio telo eam figit, ut altiora de se cogitet. Ait ergo :

Vers. 16. 16. DICIT EI JESUS : VADE, VOCA VIRUM TUUM, ET VENI HUC. — Nota ex Chrysostomo, Theophylacto, Euthymio et aliis, Christum hoc prætextu jubere mulieri, ut vocet virum suum, quod scilicet non satis honestum esset rem tantam, tantumque donum (puta aquam vivam) mulieri nuptæ dare, inscio marito : revera autem volebat Christus ei occulta pandere, ac secretam fornicationem aperire, ut sic illius confessionem ab ea eliceret eamque ad pœnitentiam excitaret, ac simul illi ostenderet se majorem esse puro homine, esseque Prophetam et Christum, a quo ipsi peccatorum remissio et salus æterna postulanda et exspectanda sit. Hæc est enim aqua viva, ipsi a Christo proposita.

Vers. 17. 17. RESPONDIT MULIER, ET DIXIT : NON HABEO VIRUM. DICIT EI JESUS : BENE (id est recte, vere) DIXISTI, QUIA NON HABEO VIRUM. — Hinc patet mulierem hanc fuisse viduam et solutam, ac proinde non fuisse adulteram, sed fornicariam duntaxat, sive meretricem, nisi amasius ejus fuerit conjugatus; hoc enim posito, uterque fuit adulter. Ita S. Augustinus. Τὸ « quia » more Hebræo per pleonasmum redundat.

Vers. 18. 18. QUINQUE ENIM VIROS HABUISTI, ET NUNC QUEM HABES, NON EST TUUS VIR : HOC VERE DIXISTI. — Nonnus : « Quinque enim viros habuisti vicissim alium post alium; et quem nunc habes, non est legitimus maritus. » « Quinque viros, » scilicet legitimos, « habuisti. » Ita S. Augustinus, Beda, Euthymius, Rupertus et alii passim, licet S. Chrysostomus, in *Psal.* XIII, et Maldonatus putent illos fuisse illegitimos et adulteros, ac proinde hic a Christo hoc nomine taxari, quod sextum adulterum etiamnum habeat. Prior sensus est germanior; nam Christus ponit antithesin inter quinque priores et sextum, quod illi fuerint legitimi, hic vero sit illegitimus.

Quam gratiose corripit Christus. Nota hic modestiam et gratiam corripiendi in Christo; non enim aperte dicit mulieri : Tu es adultera vel fornicaria : age ergo de tuis fornicationibus pœnitentiam; sed laudans eam, quod

veritatem dixit, se non habere virum, addit : « Et nunc quem habes, non est tuus vir, » quo tacite insinuat illam cum eo fornicari, seseque illud, licet occultum, ex Dei revelatione scire, ac proinde se esse Prophetam et Messiam, a quo veniam et gratiam petere debeat.

Nota : S. Basilius, epist. 2 *ad Amphilochium,* ait trigamiam, sive tertias nuptias, esse Ecclesiæ inquinamenta, sed fornicatione meliora. Et *epist.* I ad eumdem : « Trigamos, ait, sæpe tribus et quatuor annis segregant, id autem non amplius, sed polygamiam appellant, vel castigatam fornicationem. Et ideo Dominus Samaritanæ, quæ quinque maritos jam habuerat : Quem nunc, inquit, habes, non est maritus, nempe quod digni non sint qui a bigamiæ mensura exciderunt, ut vel mariti vel uxoris nomine appellentur. » Verum Ecclesia aliter jam sentit. Certum enim est quartas, quintas, sextas, septimas, etc., nuptias esse licitas, etsi subinde sint indecentes et incontinentiæ indices; et hoc videtur voluisse S. Basilius.

Vers. 19. 19. Dicit ei mulier : Domine, video quia propheta es tu, — quia occulta mea, tam bona, quam mala revelas, quæ non nisi ex Dei revelatione scire potes, præsertim cum sis Judæus et exterus : quare tuam correptionem tam modestam humiliter admitto, meamque fornicationem confiteor. « Una, ait Rupertus, eademque confessione, et de se confessa est quod erat, et de illo quod eum esse intelligere poterat. » Et mox : « Minus quidem et longe minus, quam ille erat, confessa est, sed confitendo quantum perceperat, dignum se fecit, cui crederet Jesus totum quod erat. »

Vers. 20. 20. Patres nostri in monte hoc adoraverunt; et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus, ubi oportet adorare. — Mulier agnoscens Jesum prophetam, proponit ei quæstionem de religione, illo tempore inter Judæos et Samaritanos summe controversam, ut sciret utram partem sequi debeat, ut saluti suæ consulat; hæc enim quæstio plus eam cruciabat, quam sitis aquæ vivæ a Christo promissæ, quam non intelligebat.

Adoraverunt. — Nota, per adorationem hic et alibi significari omnem ritum publicum colendi Deum, præsertim per sacrificia et alias cæremonias a Deo institutas, et a Mose in Levitico ex ore Dei præscriptas; hic enim publicus ritus tantum in tabernaculo a Mose erecto, et postea in templo a Salomone fabricato exerceri poterat, ut patet ex lege quam sancit Deus, *Deuter.* xiv, 24. Alioqui enim jure naturæ et divino semper quovis loco Deum privatim adorare et invocare licuit et licet. Ergo « adoraverunt » hic idem est quod « sacrificarunt, » et victimas in sacrificium publice Deo obtulerunt, quia adoratio, sive cultus externus latriæ, est ipsum sacrificium. Sic *Genes.* xxii, 5, ait Abraham pueris suis : « Postquam adoraverimus, » id est sacrificaverimus, « revertemur ad vos. » Et *Actor.* viii, 27 : « Eunuchus Candacis reginæ venerat adorare, » id est sacrificium offerre, « in Jerusalem. » Ita Suarez, tract. *De Religione.*

Adorare, id est sacrificare.

In monte hoc — Garizim, qui imminet urbi Sichem. Unde ex eo Joathan, filius Gedeonis, Sichimitis maledixit, *Judic.* ix, 7.

Templi Samaritani origo.

Nota : Celebris illo ævo et perpetua fuit quæstio et contentio inter Samaritas et Judæos de adoratione et sacrificio in hoc monte. Nam tempore Alexandri Magni, Manasses, frater Jaddi pontificis, qui occurrit Alexandro eumque Judæis infensum placavit, uxorem duxit alienigenam, scilicet filiam Sanaballat, quem Darius, ultimus Persarum rex, præfecerat Samariæ. Quare Manasses a fratre Jaddo cæterisque sacerdotibus templo et sacris exclusus, confugit ad generum suum Sanaballat, qui in Samaria, puta in monte Garizim, nobile templum exstruxit, eique Manassen quasi pontificem præfecit. Unde ad illud confluxere multi Judæi transfugæ, præsertim qui contra legem, instar Manassis, alienigenas uxores duxerant; atque utebantur in sui excusationem hoc argumento, quod Sichem, cui imminet mons iste Garizim, celebris esset adoratione et sacrificiis Patriarcharum, ut Jacobi, *Genes.* cap. xxxiii, 20; Josue, cap. ult., vers. 1; Mosis et 12 tribuum, *Deuter.* xxvii, 12, ubi jussu Dei Moses jubet Josue, ut in monte Garizim ædificet altare, in quo Deo offerat holocausta, ac lapidibus inscribat Decalogum, et coram arca duodecim tribubus promulget Dei legem, cum benedictionibus quas Deus servantibus legem promisit, populo respondente : Amen.

Templum in monte Garizim ducentis annis stetit.

Porro, stetit hoc templum in monte Garizim, per 200 annos, usque ad Hyrcanum, Simonis fratris Judæ Machabæi filium, pontificem et principem, qui illud evertit, teste Josepho, lib. III *Antiq.*, cap. xvii, qui et cap. xvi, narrat Samaritas et Judæos litem hanc decidendam detulisse ad Ptolemæum Philometorem, regem Ægypti, qui illam adjudicavit Judæis, utpote qui ex Mosis sententia templum suum fabricassent. Sed hac decisione Samaritæ non fuere contenti, ac in suo schismate, templo et contentione cum Judæis perstiterunt, usque ad templi sui excidium.

Vers. 21. 21. Dicit ei Jesus : Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem, — scilicet vos, quicumque rite, ex Dei præscripto, Deum Patrem adorare voletis. « Adorabitis Patrem » ergo, hoc est, adorabitur Pater (1). Sensus est, *q. d.* « Venit hora, » id est tempus Evangelicæ legis et doctrinæ a me instituendæ et promulgandæ, per quam jam post mortem meam brevi futuram, abolebitur lex Mosis omnesque ritus illius colendi Deum in templo Hierosolymitano, vel etiam hoc vestro Garizimitano Hierosolymi-

(1) Tacite novi fœderis suavitatem innuit, quum Deum *patrem* vocat.

tani æmulo, quia per totum orbem ædificabuntur Ecclesiæ Christianorum, in quibus Deus adorabitur in spiritu et veritate, uti explicat Christus, vers. 23. Hoc est quod sub Christo futurum prædixit Malachias, I, 10 et 11 : « Munus, ait Dominus, non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum magnum est nomen meum in Gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda ; » hebr. *mincha*, scilicet, Eucharistia, puta oblatio corporis et sanguinis Christi, quæ sola omnibus priscis animalium sacrificiis successit. Vide ib dicta.

Vers. 22. 22. VOS ADORATIS QUOD (Arabicus, *quem*) NESCITIS : NOS ADORAMUS QUOD SCIMUS, QUIA SALUS EX JUDÆIS EST. — Hic Christus directe quæstioni mulieris respondet, ac litem de Deo adorando Judæis adjudicat, Samaritas velut schismaticos condemnans. Ait ergo : « Vos, o Samaritæ, adoratis quod nescitis ; » quia Deum Judæorum cum vestris Assyriorum idolis, ac consequenter Deum quasi idolorum socium, ac proinde falsum fictumque colitis. Rursum colitis Deum, a Deo Judæorum diversum, qui scilicet solius terræ vestræ sit Dominus, qui proinde falsus est et confictus a vobis. Patet ex IV *Reg.* XVII, 26. Rursum Samaritæ suas habebant hæreses et errores, quos recenset S. Epiphanius in eorum hæresi. Sic Turcæ et Judæi adorant Deum, quem nesciunt, quia negant eum esse in personis trinum. Sic et Calvinus cum suis, negans Deo omnipotentiam, faciensque eum crudelem, dum asserit eum gehennæ addicere quoslibet, sine eorum demerito, non verum, sed falsum Deum adorat; Deus enim verus omnipotens est et benignissimus.

Secundo et potius, « vos adoratis, » id est ritum adorandi et sacrificandi habetis, quem « nescitis » esse a Deo profectum; quia scilicet eum vobis vestro ingenio finxistis, contra Dei legem et voluntatem. Nos Judæi vero adoramus quod scimus, quia ritum adorandi et sacrificandi a Deo per Mosen in Levitico præscriptum servamus et sequimur (1).

Salus ex Judæis est. QUIA SALUS (Syrus, *vita*) EX JUDÆIS EST, — tum quia ego Christus, qui sum salutis auctor a Deo missus, non ex Samaritis, sed ex Judæis natus sum, ait S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Ammonius et alii; tum quia vera Dei cognitio et cultus, qui homines ad salutem ducit, olim in lege veteri a Judæis ad gentes manavit, ac jam in lege nova, a me Judæo ad omnes gentes manabit. Ita iidem.

Vers. 23. 23. SED VENIT HORA, ET NUNC EST, QUANDO VERI ADORATORES ADORABUNT PATREM IN SPIRITU ET VERITATE. NAM ET PATER TALES QUÆRIT, QUI ADORENT EUM. — *q. d.* Jam est tempus meæ legis Evangelicæ, in qua veri adoratores, scilicet Christiani, sive ex Judæis, sive ex Samaritis, sive ex aliis gentibus, ad me conversi adorabunt Deum, non in monte hoc, nec Hierosolymis duntaxat, carnalibus animalium sacrificiis, uti faciunt Judæi et Samaritæ, sed ubivis gentium, in spiritu et veritate. Audi Euthymium : « Ubi Judæos Samaritanis præposuisset, rursus nunc Judæis præponit Christianos, ut suspicione careat prælatio, et non appareat Judæis gratificari, tanquam Judæus. »

IN SPIRITU ET VERITATE. — Sic et Syrus, Arabicus, Ægyptius, Æthiopicus et Persicus. Nota : Samaritani falso, imo falsum adorabant Deum, quem ignorabant, uti dixi vers. 22. Judæi autem adorabant quidem Deum verum, sed præcipue per corporales victimas, ait Euthymius, aliaque corporalia signa, idque certo loco, puta in templo Hierosolymitano, quæ omnia erant umbræ et typi adorationis et cultus spiritualis inducendi a Christo. Utrisque ergo Christus hic opponit suos fideles et Christianos, qui pro corpore, « in spiritu ; » pro umbris, ac falsitate et ignorantia, « in veritate adorant » Deum, qui spiritus est incorporeus, verissimus et purissimus. Spiritus ergo hic significat spiritualem cultum fidei, spei, charitatis, religionis, devotionis, contritionis cæterarumque virtutum, quibus a Christianis, non per umbras et figuras, sed « in veritate, » id est verissime, rectissime et propriissime Deus colitur. « In veritate » ergo, hoc est vero, recto, sincero, proprio Deoque digno cultu, quo Deus delectatur et gaudet, juxta illud *Psal.* L, 18 : « Holocaustis non delectaberis : sacrificium Deo spiritus contribulatus. » Et illud *Psal.* XLIX, 23 : « Sacrificium laudis honorificabit me. » Et *Psal.* IV, 6 : « Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino. » Et *Psal.* XLIX, 13 : « Numquid manducabo carnes taurorum ? etc., immola Deo sacrificium laudis. » Ita S. Cyrillus : « Spiritalis adorator, inquit, gratus est, qui non forma et figuris Judaicis ad pietatem obumbratur, sed Evangelica virtute fulgens, recta dogmatum disciplina veram peragit adorationem. » Et Theophylactus : « Quia multi, ait, videntur adorare in anima, non tamen rectam habent scientiam, sicut hæretici, ideo addidit : Et in veritate : oportet enim et mente adorare Deum et sanam opinionem de ipso habere. » Talis erat Paulus, ait Origenes, dicens : « Testis est mihi Deus cui servio (latria, Græce enim est, ᾧ λατρεύω, id est quem latria adoro) in spiritu meo, » *Rom.* I, 9. Et Glossa : Non in templo, ait, non in hoc monte, sed in

Adoratio in spiritu et veritate quæ ?

(1) Aliter Kuinoel, juxta quem sensus vers. 22 hic est : *vos*, Samaritani, *adoratis*, id est, sacra facitis, καθ' ὃ οὐκ οἴδατε, id est *pro vestra ignorantia*, scil. eo in loco de quo diserte aliquo præcepto divino non constat ; insuper libros Moysis tantum admittitis ; *nos*, scil. ego et Judæi, *sacra facimus*, *pro meliori nostra scientia*, quoniam libris sacris edocti, scimus Hierosolymis esse locum a Deo præscriptum. Etenim inde a Manassis tempore ad normam legis Mosaicæ Deo sacra faciebant Samaritani, et Judæorum criminationes, eos in monte Garizim idola coluisse, fabulæ esse videntur ex odio acerrimo ortæ.

intimo templo cordis et in veritate cognitionis adorandus est Deus. Samarita ergo Deum adorat in monte, localiter; Judæus in umbra, figuraliter; Christianus in spiritu et veritate, vere et spiritualiter. Nam, ut ait S. Chrysostomus : « Priora figura erant, nunc totum est veritas. »

Secundo, Vatablus τὸ « in veritate » exponit, *in integritate*, vel in perfectione; veri enim, id est integri et perfecti adoratores adorant Deum in spiritu et perfectione fidei, spei, charitatis cæterarumque virtutum, uti faciunt Christiani; umbratici vero et imperfecti adoratores adorant Deum corporeis signis et sacrificiis, uti faciebant Samaritæ et Judæi.

Symbolice, S. Athanasius, epist. *ad Serapionem* : Oportet, ait, adorare Deum, scilicet, Patrem in veritate, id est in Filio et in Spiritu Sancto, hoc est, oportet adorare Deum trinum et unum, oportet adorare S. Trinitatem, ac tres ejus personas.

Alii : Oportet adorare Deum, inquiunt, in Spiritu, hoc est per Spiritum, sive instinctu Spiritus Sancti.

Mystice, Theophylactus : Per spiritum, inquit, actio insinuatur, per veritatem contemplatio; omnes enim Christiani serviunt Deo, in vita vel activa, vel contemplativa.

Argumentum hæreticorum contra cæremonias Ecclesiasticas solvitur.

Objiciunt hæretici : Deus a Christianis adorandus est in spiritu et veritate; ergo a baptismo rejiciendæ sunt omnes corporeæ cæremoniæ et ritus.

Respondeo : Nego consequentiam, quia hæ non sunt umbræ et figuræ legis veteris, sed ornamenta, excitamenta et effecta spiritus, ideoque ad spiritum pertinent; alioqui enim omnia Sacramenta, ipsaque Eucharistia, quæ in symbolis corporeis consistunt, a lege nova abjicienda forent: quod est absurdum etiam apud hæreticos. Sine Sacramentis enim et sacrificiis Ecclesia nequit consistere, quia sine iis nequit esse visibilis, et nequit uniri ac congregari. Denique hæ cæremoniæ a Christianis obeuntur et manant ab interno spiritu fidei, spei, charitatis et devotionis; ergo ad spiritum pertinent, quasi effectus ad causam, ac quasi actus externus ad internum. Secus erat in crassis, rudibus et carnalibus Judæis, qui totam suam devotionem in externis sacrificiis et ritibus collocabant. Ita Cyrillus, Maldonatus, Jansenius, Toletus et alii hic, ac S. Ambrosius, lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. XII, et Hilarius, lib. II *De Trinitate*.

Denique S. Cyrillus scripsit septemdecim libros *De Adoratione in spiritu et veritate*, quos Romæ edidit Angelius, anno Domini 1588. Videre idipsum Gentiles : unde Cato :

> Si Deus est animus, *ait*, nobis ut carmina dicunt,
> Hic tibi præcipue pura sit mente colendus.

Vers. 24.

24. SPIRITUS EST DEUS; ET (id est, idcirco) EOS QUI ADORANT EUM, IN SPIRITU ET VERITATE OPORTET ADORARE. — Est hæc ratio a priori, *q. d.* Deus est purissimus et verissimus spiritus, ergo non nisi adoratione in spiritu et veritate delectatur. « Si corpus esset Deus, ait S. Augustinus, oportebat eum adorari in monte, quia corporeus est mons; vel in templo, quia corporeum est templum. » Jam autem quia Deus est spiritus, hinc in spiritali mente, spiritali amore et devotione colendus et adorandus est. Hinc patet contra Anthropomorphitas et Audianos, ac contra Tertullianum, lib. *Contra Praxeam*, item contra Lactantium, lib. *De Ira Dei*, Deum nullum licet tenuissimum habere corpus, sed purissimum esse spiritum, ideoque purissimo spiritu adorandum. Falsum ergo est illud Tertulliani axioma : « Quod incorporale est, nihil est. » Sed videntur hi duo abusi voce corporis, ac pro illud non aliud quam solidam substantiam intellexisse, esto sit incomposita.

Deus est incorporeus

Audi S. Augustinum hæc verba Christi explicantem, lib. *De Speculo*, cap. I et seq. : « Spiritus est Deus, etc., spiritus incomprehensibilis, incorporeus, immutabilis, incircumscriptus, ubique totus, nunquam divisus, etc., ubique præsens, ineffabiliter omnia penetrans, omnia continens, omnia sciens, cuncta prospiciens, omnia potens, universa gubernans, totus in cœlo, totus in terra, totus ubique. » Et nonnullis interjectis : « Semper agens, semper quietus, colligens et non egens, omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione, omnia creans et protegens, nutriens et perficiens. Quærens, cum nihil desit tibi; amans, nec æstuans; zelans, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, sed consilium nunquam recipis. » Et paulo inferius : « Qui tenes omnia, imples omnia, circumplecteris omnia, superexcellis omnia, sustines omnia : nec ex alia parte sustines, atque ex alia superexcedis; neque ex alia parte imples, atque ex alia circumplecteris; sustinendo superexcedis, et superexcedendo sustines. Qui corda fidelium doces sine strepitu verborum, qui attingis a fine usque ad finem fortiter, et omnia disponis suaviter. »

Idem per umbram videre Philosophi, quorum definitiones Dei recenset Minucius Felix in Octavio, nimirum :

Quid est Deus? Respondet Pythagoras : « Deus est animus per universam rerum naturam commeans, ex quo etiam animalium omnium vita capitur. »

Dei definitiones.

Quid est Deus? Respondet Anaxagoras : « Deus est descriptio et modus infinitæ mentis. »

Quid est Deus? Respondet Thales : « Est mens quæ ex aqua cuncta formavit; » aquam enim ipse statuit initium rerum omnium.

Quid est Deus? Respondet Xenophanes : « Deus est infinitum omne cum mente. »

Quid est Deus? Respondet Democritus : « Deus est natura et intelligentia quæ imagines fundat. »

Speusippus: «Deus, ait, est vis naturalis, qua omnia reguntur.»

Aristoteles: «Deus est mens, quæ mundum gubernat.»

Heraclides: «Deus est divina mens.»

Zeno: «Deus est una mundi providentia.»

Cleanthes: «Deus est animus et ratio mundi.» Unde Virgilius:

> Spiritus intus alit, totamque infusa per artus,
> Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Chrysippus: «Deus est vis divina, rationalis natura et fatum rerum.»

Xenophon: «Forma Dei veri videri non potest; et ideo eam quærere non oportet.»

Aristo: «Deus est, cujus essentia et majestas comprehendi non potest.»

Quid est Deus? Respondet Plato in *Timæo*: «Deus est mundi parens, artifex animæ, cœlestium terrenorumque fabricator, quem et invenire difficile præ nimia et incredibili potestate; et cum inveneris, in publicum dicere impossibile.»

Quid est Deus? Audi Arnobium, lib. I *Contra Gentes*, eum invocantem: «O maxime, o summe rerum invisibilium procreator, o ipse invisus, et nullis unquam comprehense naturis: dignus; dignus es vere (si modo te dignum mortali dicendum est ore) cui spirans omnis intelligensque natura, et habere et agere nunquam desinat gratias; cui tota conveniat vita genu nixo procumbere et continuatis precibus supplicare. Prima enim tu causa es, locus rerum ac spatium, fundamentum cunctorum quæcumque sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus, quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio, qualitatis expers ac quantitatis, sine situ, motu et habitu, de quo nihil dici et exprimi mortalium potest significatione verborum; qui ut intelligaris, tacendum est, atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino mutiendum.»

Vers. 25. 25. DICIT EI MULIER: SCIO QUIA MESSIAS VENIT (QUI DICITUR CHRISTUS); CUM ERGO VENERIT ILLE, NOBIS ANNUNTIABIT OMNIA. — «Venit,» Græce ἔρχεται, in præsenti, id est adventat, vicinus est, mox aderit Messias, qui omnia religionis dubia nobis resolvet docebitque ubi, quando et quomodo Deus adorandus et colendus sit. Sciebat hoc mulier ex communi sermone et fama; jam enim translatum erat sceptrum a Juda ad Herodem: unde ex vaticinio Jacobi, *Genes.* XLIX, et ex 70 hebdomadis Danielis jam impletis, omnes sciebant instare tempus adventus Messiæ, idque communi omnium sermone vulgabatur. Unde Judæi putabant Joannem Baptistam esse Messiam: ipse vero asserebat Jesum esse Messiam: quare ex Baptistæ assertione spargebatur rumor jam venisse Messiam.

QUI DICITUR CHRISTUS. — Verba sunt non mulieris, utpote Hebrææ et loquentis hebraice duntaxat, sed Joannis Evangelistæ Hebræum nomen interpretantis, *q. d.* Messias Hebr. idem est quod Græce χριστὸς, latine *unctus*.

Vers. 26. 26. DICIT EI JESUS: EGO SUM, QUI LOQUOR TECUM. — *q. d.* Ego sum Messias, id est Christus, mihi ergo fidem adhibe, et in me crede meamque doctrinam et legem capesse, ut salveris et beeris. Dixit hoc Christus voce tum externa, tum magis interna, mentem mulieris illuminans et voluntatem in sui amorem et reverentiam accendens; unde illico credidit mulier, et totam urbem ad credendum excitavit (1).

Vers. 27. 27. ET CONTINUO VENERUNT DISCIPULI EJUS; ET MIRABANTUR QUIA (quod) CUM MULIERE LOQUEBATUR. NEMO TAMEN DIXIT: QUID QUÆRIS, AUT QUID LOQUERIS CUM EA? — Origenes, S. Cyrillus, S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius opinantur discipulos fuisse miratos humilitatem Christi, quod dignaretur cum muliere alienigena et paupere loqui. Verum sic addidisset, *illa*, vel *tali*, dixissetque: Quod cum muliere tali loqueretur; quare melius S. Cyprianus, tract. *De Singular. Cleric.*, et alii respondent insolitum fuisse Christo seorsim loqui cum muliere, idque hoc fine, ut castitatis et honestatis omnibus fidelibus, sed maxime clericis, sacerdotibus, prædicatoribus et Religiosis daret exemplum. Nam recte ait Sapiens: «De vestimento procedit tinea, et a muliere iniquitas viri,» *Eccli.* XLII, 13. Et cap. XXV, 33: «A muliere factum est initium peccati, et per illam omnes morimur.» Vide ibi dicta. Hinc Eliseus et omnes Sancti tantopere fugerunt consortia mulierum, ideoque communis fuit ille omnium sensus, feminas parvo fructu, sed magno periculo, inquam, pudicitiæ propriæ, vel illarum, quæ sæpe vultus virorum tacite delibant et depascuntur; vel certe periculo famæ. A consortio enim feminarum vel flamma procedit, vel fumus; atque, licet spiritales subinde videantur et sint, ac spiritalia colloquia misceant; tamen naturali concupiscentia occulte instigante, et dæmone inflammante, facile spiritus in carnem et carnalia degenerat, idque sensim sine sensu colloquentium.

Mirantur discipuli quod Christus cum muliere loquatur.

Dices: Ergone negligendæ erunt mulieres? Respondeo: Nequaquam; sed in publica concione vel catechesi doceantur; si ægrotent, aut alia de causa eas adire sacerdotem oporteat, id fiat loco publico et patenti, uti Christus hic fecit, ac cum teste, quem semper adhibere solebat S. Carolus Borromæus. Ita S. Cyprianus loco jam citato.

NEMO TAMEN DIXIT: QUID QUÆRIS? — «Quia magistrum et timebant et reverebantur plurimum,» ait S. Chrysostomus.

Vers. 28. 28. RELIQUIT ERGO HYDRIAM SUAM (qua haustura

(1) Bene Bengelius observat: Nusquam Judæis, imo ipsis discipulis, apertius et sine ullis ambagibus se Messiam esse significare solebat Christus. Animadvertebat enim Samaritanorum veritatis cognoscendæ studium et quod minus ad seditiones proclives essent quam Judæi.

erat aquam ex puteo) MULIER, ET ABIIT IN CIVITATEM (Sichar, sive Sichem), ET DICIT ILLIS HOMINIBUS, — incolis Sichem. « Audito, ait S. Augustinus, Ego sum, qui loquor tecum, et recepto in cor Christo Domino, quid faceret, nisi jam hydriam dimitteret et evangelizare curreret? » Sciebat enim Jesum esse Prophetam et virum magnum, ex eo quod sibi secreta revelasset : illi ergo se asserenti esse Messiam credidit, sciens illum esse virum fide dignum, qui falli vel fallere non posset; quare relicta hydria ad puteum, illico cucurrit in urbem, timens ne si moram faceret, Jesus abiret, ac cives suos ad Jesum pro Messia cognoscendum colendumque excitavit. Unde S. Chrysostomus : « Adeo, inquit, audito Jesu incensa est, ut relicta hydria et aqua, cujus gratia eo concesserat, in civitatem properaret, et ad Christum universum populum traheret. Venerat hauriendæ aquæ gratia, et cum verum fontem invenisset, contempsit alterum, et superna veniente gratia apostolico munere fungitur. »

Hic enim est spiritus Christi, ut a se conversis zelum alios convertendi injiciat, ut tanti boni, quod ipsi in se sentiunt, alios faciant participes. Eleganter et pie S. Ambrosius, *serm.* 30 : « Novo, inquit, admirationis genere, mulier, quæ ad puteum Samariæ meretrix advenerat, a Christi fonte casta regreditur; et quæ aquam petere venerat, pudicitiam reportavit. Statim etiam, indicante Domino, sua peccata recognoscens confitetur, Christum annuntiat Salvatorem, et relinquens aquæ vasculum ad civitatem non fert hydriam, sed refert gratiam. Vacua quidem videtur reverti onere, sed plena revertitur sanctitate. Plena, inquam, redit, quia peccatrix advenerat, revertitur prædicatrix; et quæ hydriæ vasculum amiserat, Christi plenitudinem reportabat : in nullo civitati suæ inferens detrimentum; etenim si aquam civibus non intulit, tamen fontem salutis invexit. »

Vers 29. 29. VENITE, ET VIDETE HOMINEM, QUI DIXIT MIHI OMNIA QUÆCUMQUE FECI : NUMQUID IPSE EST CHRISTUS? — « Miraculi, inquit Cyrillus, narratione proposita, præparavit auditores ad fidem :» quia, licet, ut ait S. Chrysostomus, « non omnem vitam suam acceperat a Christo, ex his tamen quæ dixerat, et cætera credidit. » Theophylactus : « Accensa divino igne, ad nihil eorum quæ in terra sunt, respicit; non ad confusionem, non ad ignominiam, aut aliud quippiam, non veretur secreta sua pandere. »

NUMQUID IPSE EST CHRISTUS? — « Hæsitando loquitur tanquam addubitans, ait Euthymius, ut ab illis detur sententia; » ipsa enim non hæsitabat, sed firmiter credebat Jesum esse Messiam. Unde S. Chrysostomus : « Animadvertite, inquit, immensam mulieris sapientiam, neque affirmat Christum esse, neque reticet : noluit se hujus opinionis auctorem, sed suo ipsorum auditu inductis hoc ipsis persuaderi, quod longe futurum erat probabilius. Procul dubio enim intelligebat, modo fontem illum gustarent, eadem de eo, quæ et ipsa, sensuros. »

Hæc ergo Samaritana, per alloquium et gratiam Christi, ex peccatrice facta est pœnitens et sancta, imo præco Christi, instar S. Magdalenæ.

Samaritanæ nomen fuit Photina.

Porro, ipsius nomen proprium fuit Photina, quæ ut Sancta Martyrologio Romano ascripta legitur, die 20 martii hisce verbis : « Eodem die Sanctorum Photinæ Samaritanæ, Joseph et Victoris filiorum, itemque Sebastiani ducis, Anatolii, Photii, Photidis, Parasceves et Cyriacæ germanarum, qui omnes Christum confessi, martyrium sunt consecuti. » Ubi Baronius : « Agunt de ea (Photina) Græci hac die in Menologio, feruntque eamdem fuisse Samaritanam, de qua Joannes Evangelista, cap. IV. In vetere Martyrologio Cassinensi de eadem agitur, eamdemque fuisse affirmatur. » Quare plane verisimile est Christum illam hoc colloquio convertisse. Hoc enim ipse intendebat : unde et ipsa credidit ipsum esse Messiam, id est Salvatorem, et petit implicite ejus gratiam a Christo propositam, dicens : « Domine, da mihi hanc aquam; » ac Christus eam compunxit exterius, dicens : « Nunc quem habes, non est tuus vir; » multo magis interius : unde et ipsa fatetur culpam aitque : « Domine, ut video, Propheta es tu; » ac plane videtur tunc Christo mentem ejus movente elicuisse actum pœnitentiæ et contritionis, per quem fuit justificata. Hinc et Christi amore incensa, cives suos advocavit ut Messiam verum agnoscerent, quem ipsa jam agnoverat. Quare caput hujus Samaritanæ religiose Romæ asservatur in basilica S. Pauli, ubi inter alias Sanctorum reliquias illud mihi ostensum fuit.

Prædicavit Evangelium in Africa.

Porro Franciscus Bivarius, in *Commentario Chronici L. Dextri*, ad annum Christi 60, pag. 117, ex actis Martyrum Italicensium, quæ Jeremias, Patriarcha Constantinop. anno Christi 1580, e Græco in Latinum transtulit, narrat Samaritanam hanc apud Carthaginem in Africa prædicasse Evangelium Christi, ideoque cum duobus filiis, Victore et Josepho, ac quinque sororibus, Anatolia, Photi, Photide, Parasceve et Cyriaca, ac cum Sebastiano duce, a Victore ad Christum converso, sub Nerone illustre obiisse martyrium. Nam primo in carcerem teterrimum detrusi, inde in ardentem clibanum totis tribus diebus missi, a quo indemnes extracti, semel et iterum veneno potati fuere : plumbo etiam et resina in liquorem redactis, in ore Photinæ et in auribus cæterorum, sine detrimento susceptis, sæpius bovinis nervis cæsi, pectinibus quoque ferreis a capite in sublime suspensi, excarnificati, atque facibus ignitis ad Martyrum latera applicatis exusti; oculis demum erutis, iterum in carcerem venenosis animalibus scatentem reducti, quo tandem sine cibo et medicamine miserabiliter interirent :

sed cum illuc Christi luce ac visione perfunderentur, in pristinam sanitatem reducti, et oculorum beneficio restituti, ac miraculoso cibo, tribus mensibus ac diebus totidem refocillati, rursus ad novum adducti certamen, denuo flagris sævissime laniati, ad ultimum pelle detracta, frustatim cæsi, et capite amputato illustrissimam martyrii palmam perceperunt; una dempta Photina, quæ in veterem cisternam immissa, indeque detracta, flexis genibus impollutum Deo spiritum reddidit 20 die martii, qua tum a Latinis, tum a Græcis ejus memoria anniversaria celebritate colitur. Hæc Bivarius ex actis ab Jeremia traductis et acceptis, penes quos eorum sit fides. Illis enim in martyrio Samaritanæ et filiorum, adstipulatur Menologium Græcorum, ad diem 20 martii, quod sic habet : « Eadem die certamen S. martyris Photinæ Samaritanæ, cum qua Christus locutus est, et Joseph et Victoris filiorum, nec non Sebastiani ducis, Anatolii, Photii, Photidis, Parasceves et Cyriacæ germanarum sororum, qui omnes Christi fidem confessi martyrii palmam consecuti sunt. » Videtur ergo Samaritana hæc suos filios, item fratres ac sorores ad Christum convertisse, ac cum iis martyrii palmam accepisse.

Vers. 30. 30. Exierunt ergo de civitate, et veniebant ad eum, — ejusque sapientia et sanctitate ex verbis et moribus ejus perspecta, in eum ut Messiam crediderunt, ut patet ex vers. 42. « Durities Judæorum, ait Cyrillus, a Samaritana facilitate arguitur ; » quia Samaritani ex uno Christi alloquio, ad eum conversi sunt; Judæi vero post triennalem Christi prædicationem, ac tot tantaque miracula ab eo patrata, in eum credere noluerunt.

Vers. 31. 31. Interea rogabant eum discipuli, dicentes : Rabbi, manduca. — « Hoc, ait S. Chrysostomus, non improbitate quadam, sed amore et studio in magistrum dicebant, cum itinere et æstu fatigatum viderent. » Simul ipsi sibi consulebant ; ipsi enim esurientes et fessi optabant manducare, sed non audebant id facere, nisi Christo incipiente et prius mensæ de more benedicente. Porro Jesus « solebat, ait Theophylactus, ab aliis oblatos cibos suscipere, qui dat escam omni carni, ut deferentes meritum consequerentur, et ne quis erubescat paupertatem, nec grave putet ab aliis nutriri; proprium enim et necessarium doctoribus alios habere procuratores ciborum, ut ipsi de nullo curantes verbi ministrationem procurent sollicite. »

Vers. 32. 32. Ille autem dixit eis : Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. — *q. d.* Ego esurio conversionem Samaritanorum, quam jam per mulierem procuro : quare illa esuries spiritalis omnem corporalis cibi esuriem, si non tollit, certe minuit et supprimit : vos interim fessi et famelici comedite quantum lubet. « Occultius, ait Cyrillus, significat quod si discipuli scirent de Samaritanorum conversione jam agi, de illo cibo magis cogitarent, quam de corporali consulerent. » Et mox : « Nam quoniam orbis futuri erant magistri, exemplo suo eos docet multo majorem salutis hominum, quam proprii corporis curam esse habendam. »

Vers. 33. 33. Dicebant ergo discipuli ad invicem : Numquid aliquis attulit ei manducare? — Non intellexerunt Apostoli Christum loqui de cibo spiritali, puta de conversione Samaritanorum : unde rogant quis ei cibum corporalem attulerit, de quo ipse dicit : « Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis. » Quocirca S. Augustinus : « Quid mirum, inquit, si mulier illa non intelligebat aquam, ecce discipuli non intelligunt escam. »

Vers. 34. 34. Dicit eis Jesus : Meus cibus est, ut faciam voluntatem ejus, qui misit me, ut perficiam opus ejus. — Nota : Christus hic opus prædicationis et redemptionis hominum, sibi a Patre injunctum, vocat suum, id est sibi proprium sibique suavissimum cibum, quia illo, velut cibo delicatissimo, pascebatur et delectabatur. Ita Euthymius: « Voluntas Patris, qui ipsum miserat, inquit, et opus illius Christo injunctum, salus est hominum, » juxta illud : « Opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam, » *Joan.* xvii, 4. Causam dat Theophylactus : Quia « salutem hominum tanto desiderio avebat, quanto nullus nostrum sensibilem cibum. » Et Chrysostomus : « Hominum salutem hoc in loco cibum appellat, ut quanta salutis nostræ cura et desiderio teneatur, ostendat. »

Cibus viri Apostolici. Tropologice : a Christo discant Christiani, præsertim prædicatores virique Apostolici, quod eorum cibus spiritalis debeat esse obedientia et zelus animarum : quia *primo*, uterque animæ vitam sustentat; *secundo*, uterque mentis vires instar cibi vegetat et roborat; *tertio*, quia, sicut cibus facit pueros crescere in virum perfectum, sic hæ duæ virtutes faciunt nos crescere in virilem ætatem spiritus et virtutis, quod non erat in Christo : nec enim Christus ullo actu proficere et crescere poterat in gratia, sanctitate et perfectione ; illa enim ipse plenus et perfectus erat a primo instanti conceptionis et incarnationis suæ.

Vers. 35. 35. Nonne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, et messis venit? Ecce dico vobis : Levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem : — A metaphora cibi transit ad allegoriam messis, e qua fit cibus et panis.

Nonne vos dicitis, — id est crebro dicere soletis, et nunc reipsa dicitis. Unde videtur quod Apostoli transeuntes per campos et segetes Sichimorum, de messe futura, uti facere solent homines, inter se collocuti fuerint, inde Christus sumpsit occasionem loquendi de messe spiritali, id est conversione Samaritanorum; *q. d.* Cura messis corporeæ vos tangit; sed multo magis

tangere vos debet cura messis spiritalis, ut me in convertendis Samaritanis adjuvetis.

ADHUC QUATUOR MENSES SUNT, ET MESSIS VENIT. — Maldonatus putat esse proverbium significans adhuc sat temporis esse, ut de re aliqua, v. g. de messe corporea, cogitetur : at id in messe spiritali dici non posse; cum enim illa jam sit matura, illico illam a Christo et Apostolis demetendam esse; censet enim Maldonatus hæc dicta esse a Christo in fine martii, sub instans Pascha, de quo cap. seq., vers. 1, cum in Judæa messis est vicina, non longinqua.

Quo mense messis fiebat in Judæa?

Melius S. Augustinus et alii hæc ad litteram, ut sonant, accipiunt : quare hæc dicta videntur a Christo in januario, post octo menses, quibus Christus in Judæa prædicarat : nam post quatuor menses, puta in maio, in Judæa maturæ sunt segetes fitque messis : unde in Pentecoste, quæ incidebat in maium, ex nova messe offerebant Deo panes primitiarum. Vide Chronotaxim, num. 15. « Vos, ait S. Augustinus, quatuor menses computatis usque ad messem; ego vobis aliam messem albam et paratam ostendo.» Unde subdit Christus : « Ego dico vobis, levate oculos vestros, et videte regiones, quia albæ sunt jam ad messem ; » in messe enim segetes prius virides albescunt et flavescunt. « Regiones albas ad messem » vocat urbem Sichem locaque vicina Samaritanorum, qui a muliere exciti, turmatim confluebant ad Christum, *q. d.* Videtis agros hosce non tritico, sed turba populi ad me confluentis refertos, qui paratus est meam doctrinam excipere, in Ecclesiam admitti, ac Christianismo initiari : huic ergo messi, ne pereat, demetendæ mecum, o Apostoli, insistite, et strenue collaborate. Longe, puta ad quatuor menses, abest messis tritici; at instat, et prope est messis animarum : en jam parata est in hisce Samaritis ; levate oculos, et respicite campos Sichimorum, e quibus turmatim omnes confluunt ad recipiendum me meumque Evangelium : hi ergo quasi segetes spirituales, jam albescunt et maturescunt; par igitur est, ut a me et vobis illico demetantur, et in horreum Dei colligantur. « Jam venientem Samaritanorum turbam videbant, ait S. Chrysostomus, quorum fervorem et promptissimam voluntatem albas regiones appellat. Sicut enim spicæ flaventes messem indicant, et jam manus postulant; ita illi properabant ad salutem, ut et docerentur, et crederent, et a Prophetis persuasi fructum redderent. » Et Theophylactus : « Attollite, ait, oculos vestros, vel spiritales, vel sensibiles, et spectate multitudinem Samaritanorum, et animas eorum ad fidem alacres et promptas, quæ quasi regiones albæ, opus habent messoribus, ad salutem præparatæ. »

Regiones albæ ad messem.

Causam dat S. Cyrillus dicens : « Nam sata intellectualia et spicæ spiritales sunt, qui Prophetarum voce culti, ad fidem Christi perveniunt : quæ seges albescit tunc, cum jam maturus, id est promptus, ad suscipiendam fidem Christi et veram religionem animus est; messoria vero falx, est Apostolorum splendida prædicatio, quæ ad aream, id est ad Ecclesiam Dei transponit. »

Vers. 36.

36. ET QUI METIT, MERCEDEM ACCIPIT, ET CONGREGAT FRUCTUM IN VITAM ÆTERNAM; UT, ET QUI SEMINAT, SIMUL GAUDEAT, ET QUI METIT. — Invitat Christus Apostolos ad laborandum secum in colligenda hac messe, spe mercedis æternæ, *q. d.* Qui metit triticum, mercedem accipit; sed temporalem et brevem; qui vero metit mecum hanc messem spiritalem animarum, congregat eam in vitam æternam : hanc enim messor et sibi et suæ messi, id est animabus a se conversis acquirit, dum eas in cœlum ad vitam æternam, quasi in triumphum ducit. « Hujus terrenæ messis fructus, ait Chrysostomus, ad æternam non pervenit vitam, sed in hac fluxa et caduca consumitur : ille autem perpetuo nos comitatur. Ut (*q. d.* Unde fiet, unde consequetur; notat enim fructum hujus messis communem fore satori et messori) et qui seminat, simul gaudeat, et qui metit. » Satores vocat Mosen et Prophetas, qui magno labore Judæis tradiderunt fidei semina, id est prima principia ; puta Deum esse unum, summe amandum et colendum, venturum Messiam mundi salvatorem, ab illo exspectandam salutem, etc. Messores sunt Christus et Apostoli, qui hæc Prophetarum principia Evangelica doctrina perfecerunt, ac per fidem et gratiam Christi, Judæos et Samaritas sanctificarunt et in vitam æternam induxerunt. Quare hæc Samaritarum conversio gaudium peperit non tantum Christo et Apostolis, sed et Mosi ac Prophetis, eo quod sua semina non evanuisse, sed ad fructum et messem per Christum perducta esse conspexerunt. Audi S. Chrysostomum : « Prophetæ satores non messuerunt tamen, sed Apostoli. Atqui non propterea voluptate et fructu laborum privantur, sed vobiscum gaudent. » Et S. Augustinus : « Si non Prophetæ seminatores, unde ad illam mulierem pervenerat : Scio quia Messias venit? jam ista mulier fructus maturus erat. » Et inferius : « Dispares temporis labores habuerunt, sed gaudio pariter perfruentur, mercedem simul accepturi sunt vitam æternam. » Secus sæpe fit in messe corporali, ubi messor gaudet, sator vero luget, quia sator messori servit, aut messor satorem suo semine et messe privat.

Messores Apostoli.

Vers. 37.

37. IN HOC ENIM EST VERBUM VERUM : QUIA ALIUS EST QUI SEMINAT, ET ALIUS EST QUI METIT. — «Verbum,» id est proverbium, vulgo jactari solitum, «quod in ore multorum est, » ait Chrysostomus, *q. d.* Hoc proverbium : « Alius est qui seminat, et alius qui metit, » vulgo de satore et messore frumenti dictum, verius est in satoribus et messoribus animarum. Satores enim fuerunt Prophetæ, messores vero estis vos, o Apostoli, qui, ut sequitur, sata a Prophetis fidei semina, per meam doctrinam perficietis, et matura jam in hor-

reum Ecclesiæ colligetis. Unde explicans, subdit:

Vers. 38. 38. EGO MISI VOS METERE QUOD NON LABORASTIS (laboriose non seminastis); ALII LABORAVERUNT, ET VOS IN LABORES EORUM INTROISTIS. — « Ego misi, » id est decrevi et destinavi vos mittere : significatur actus inchoatus et destinatus, non perfectus et consummatus. « Alii laboraverunt, » *q. d.* Prophetæ et legis doctores, similesque magno docendi labore, rudes Judæorum animos primis cognitionis Dei et virtutis pietatisque rudimentis, quasi seminibus imbuerunt, itaque eos ad messem Evangelicam, id est ad justitiam et sanctitatem Christianismi præparaverunt. Vos vero, o Apostoli, « in labores eorum introistis; » quia Judæorum animos jam ad me recipiendum præparatos promptosque et cupidos facile ad me convertetis. Ita Origenes, S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii.

Porro dicit hoc Christus, ut exemplo Prophetarum laboriose seminantium, animet Apostolos ad evangelizandum, quod facilius erat et minoris laboris. « Ne ad prædicandum dimissi, ait Chrysostomus, tanquam maximum onus subeuntes perturbarentur, cogitantes quod Prophetæ amplius laborassent, sicut laboriosior est satio, et majori egebat sollicitudine semina spargere et ad Dei cognitionem animam erudire : nam in metendo (quod erat Apostolorum) et proventus uber; et labor erat remissior. » Simul : « Prophetarum voluntatem fuisse demonstrat, ut humanum genus ad Christum allicerent. » Rursum : « Nisi Judæi parati fuissent per Prophetas, non audirent Apostolos, » ait Glossa.

Vers. 39. 39. EX CIVITATE AUTEM ILLA MULTI CREDIDERUNT IN EUM SAMARITANORUM, PROPTER VERBUM MULIERIS TESTIMONIUM PERHIBENTIS: QUIA DIXIT MIHI OMNIA QUÆCUMQUE FECI, — quia, ut ait Chrysostomus, « videbant eam, non ad gratiam, neque ut alteri gratificaretur, suam vitam manifestam facere. » Confitebatur ergo coram suis civibus, se cum viro non suo, uti dixerat Christus, in fornicatione vixisse, ut sua ignominia patefaceret Christi, quasi veri Prophetæ ac Messiæ, decus et gloriam.

Vers. 40. 40. CUM VENISSENT ERGO AD ILLUM SAMARITANI, ROGAVERUNT EUM UT IBI MANERET. — « Ut urbem ingressus, salutarem eis doctrinam prædicaret, » ait Cyrillus, utque perpetuo apud eos maneret et habitaret, ait Chrysostomus et Theophylactus.

ET MANSIT IBI (in urbe Sichem) DUOS DIES, — non plures, ne, si diutius apud Samaritas maneret, Judæi calumniarentur eum non esse Messiam, utpote qui Judæis, non Samaritis, erat promissus. Ita Jansenius, Franciscus Lucas et alii.

Vers. 41. 41. ET MULTO PLURES CREDIDERUNT IN EUM PROPTER SERMONEM EJUS — cœlestem et divinum, quibus alta de Deo mysteria promebat; item zelosum et efficacem : nam omnes amore Dei, occultis gratiæ suæ facibus accendebat : quare in ejus admirationem et venerationem rapti, crediderunt eum esse talem, qualem se profitebatur, scilicet Messiam mundi salvatorem.

Vers. 42. 42. ET MULIERI DICEBANT : QUIA JAM NON PROPTER TUAM LOQUELAM CREDIMUS; IPSI ENIM AUDIVIMUS, ET SCIMUS QUIA HIC EST VERE SALVATOR MUNDI, — puta *Messias*, ut addit Syrus, qui a Deo missus est ad salutem, non tantum Israelis, ut volebant Judæi, sed omnium gentium totius mundi; mundi, inquam, peccato perditi, ait Chrysostomus, « quod orbe perdito venerit hic, ut eum servaret. » Merito ergo Christus tantam tamque subitam fidem Samaritarum admiratur, cum Judæi ad credendum in Christum fuerint tardi, morosi et difficiles.

Vers. 43. 43. POST DUOS AUTEM DIES EXIIT INDE, ET ABIIT IN GALILÆAM, — uti initio proposuerat : in Galilæam, inquam, id est in reliquas Galilææ civitates ac vicos, ait Euthymius, « relicta Nazareth, » patria sua, ut ait Matthæus, cap. IV, vers. 13. Vide dicta superius vers. 3.

Vers. 44. 44. IPSE ENIM JESUS TESTIMONIUM PERHIBUIT, QUIA (quod) PROPHETA IN SUA PATRIA HONOREM NON HABET. — Τὸ *enim* dat causam cur Jesus, relicta Nazareth patria sua, iverit in cæteram Galilæam ad se non pertinentem; quia scilicet Nazarethani eum, quasi civem suum et fabri filium, contemnebant, *Matth.* XIII; 57. Ita Jansenius, Toletus et alii (1).

Paulo aliter, sed minus recte, Maldonatus, *q. d.* Ideo Jesus, relicta Bethlehem et Judæa patria sua, abiit in Galilæam, ut superius dixi, quia Propheta in patria non est in honore.

Vers. 45. 45. CUM ERGO VENISSET IN GALILÆAM, EXCEPERUNT EUM GALILÆI, CUM OMNIA VIDISSENT QUÆ FECERAT HIEROSOLYMIS IN DIE FESTO : ET IPSI ENIM VENERANT AD DIEM FESTUM — Paschæ, juxta legis decretum. Vide cap. II, vers. 13, « cum omnia *miracula* vidissent, » præsertim quod ipse solus omnes ementes et vendentes ejecisset e templo, aliaque plura signa edidisset, ut ait Joannes, cap. II, vers. 14 et 23, et cap. III, vers. 2.

Nota : Judæi, visis tot Christi miraculis, prædicationi ejus non crediderunt, nec eum exceperunt; Galilæi autem, visis tot signis, eum benevole exceperunt, sed in eum non crediderunt; Samaritæ vero, nullis visis miraculis, eum exceperunt, in eumque ut Messiam, a Deo ad salutem totius mundi missum, crediderunt : ita sæpe exteri avide excipiunt quod domestici fastidiunt et aspernantur.

Vers. 46. 46. VENIT ERGO ITERUM IN CANA GALILÆÆ, UBI FECIT AQUAM VINUM (« ut fidem, quæ ex facto prius miraculo accesserat, sua præsentia confirmaret, » ait Euthymius). ET ERAT QUIDAM REGULUS, CUJUS FILIUS INFIRMABATUR CAPHARNAUM. — « Regulus, »

(1) Hunc sensum patrocinatur Rosenmullerus contra Kuinoelium, qui de *tota* Galilæa h. l. cogitandum esse existimat. Particulam γὰρ, *enim*, Kuinoelius idem valere dicit ac Hebræorum כִּי, et vertendam esse *quamquam :* quod an merito asseratur, valde dubito.

id est nobilis aliquis potens aut princeps. Videtur Interpres in Græco legisse βασιλίσκος, id est regulus, sive parvus rex; jam legunt βασιλικὸς, id est regius, puta Herodis Antipæ regis consiliarius, aut publicus minister, præfectus vel aulicus, et amicus intimus. Syrus, « servus regius; » Chrysostomus, « quod de regio esset genere, aut alia principatus dignitate fungeretur; » Nonnus, « vir regius regens exercitum. » Origenes : Erat hic, ait, forte de familia Tiberii Cæsaris, exercens pro eo aliquod officium in Judæa. S. Hieronymus in cap. LXV *Isaiæ*, interpretatur *regius*, sive *palatinus*.

Quis iste regulus?

CAPHARNAUM, — in urbe quæ dicebatur Capharnaum, quod nomen noster Interpres quasi peregrinum et indeclinabile usurpat. Syrus refert ad τὸ *regulus*, alii certius ad τὸ *filius*; filius enim reguli decumbebat æger Capharnai; sed verisimile est eum ibi decubuisse, eo quod pater, puta regulus, ibidem habitaret, atque inde audiens Jesum tot ægros sanantem, e Judæa venisse in Cana Galilææ, eo abiit, ut a Jesu filii sanitatem postularet, ut patet vers. sequenti. Regulus hic videtur fuisse Judæus (non Gentilis, uti opinantur S. Hieronymus et Origenes), tum quia parvæ erat fidei; tum quia ut talis a Christo increpatur, cum Gentiles magis solerent esse faciles ad credendum in Christum, ideoque ab eo laudari, ut patet in Centurione et Chananæa. Ita Maldonatus, Jansenius et alii.

An hic regulus idem cum centurione?

Quidam putant regulum hunc esse centurionem, de quo *Matth.* cap. VIII; ita Irenæus, lib. II, cap. XXXIX. Sed hi duo diversi fuere. Centurio enim Christum ad se volentem ire, rogat ut maneat; hic vero regulus orat ut Christus ad filium ægrum veniat; ille ad Jesum descendentem de monte in Capharnaum venit, hic ad Jesum venientem in Cana; illius puer paralysi, hujus febri laborabat; illum Christus descendens et pene præsens, hunc absens curavit; ille erat servus, hic filius. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii.

Vers. 47.

47. HIC CUM AUDISSET QUIA (quod) JESUS ADVENIRET A JUDÆA IN GALILÆAM, ABIIT AD EUM, ET ROGABAT EUM UT DESCENDERET ET SANARET FILIUM EJUS; INCIPIEBAT ENIM MORI, — *q. d.* Regulus audita Christi fama, quod quoslibet ægros sanaret, ex urbe Capharnao profectus est in Cana Galilææ ad Jesum ibi degentem, rogans ut secum ex Cana pergeret Capharnaum, ad sanandum suum filium, quod erat iter 14 leucarum sive horarum, ideoque longum et difficile. Quare minus in Jesum credidit, ait S. Gregorius, *homil.* 28, quem putavit non posse salutem dare, nisi præsentem corpore.

Vers. 48.

48. DIXIT ERGO JESUS AD EUM : NISI SIGNA ET PRODIGIA VIDERITIS, NON CREDITIS. — Signa et prodigia idem fere significant; proprie tamen signa sunt quæ fiunt in re naturali et per naturam, sed lente operantem, cum Christus in momento, ideoque per miraculum idipsum præstaret; tale est infirmos sanare : prodigia vero sunt, quæ omnem naturæ vim superant, uti est mortuos suscitare. Hinc S. Augustinus : *Prodigium*, ait, vocatur, quod *porro dicat*, et futurum aliquod portendat, *q. d.*, *prodigium*, quod futura prædicat, ait Festus.

Cur Christus reguli hujus fidem arguerit?

Arguit Christus reguli parvam fidem, ut in ea crescat illamque acuat et adaugeat, *q. d.* Tu, cum tuis quædam mea signa et prodigia audisti, nec tamen adhuc credis me esse Messiam, nisi plurima alia faciam, illaque tu ipse videas et oculis tuis conspicias. « Suadet, ait Chrysostomus, non signa nobis, sed doctrinam ejus attendendam. » Et nonnullis interjectis : « Ostendit signa maxime animæ, gratia fieri; neque minus hoc in loco patrem animi morbo laborantem, quam filium curat, » imo prius curat infidelitatem, vel fidei imperfectionem in patre, deinde febrim in filio : huic enim obstabat patris pro filio obsecrantis imperfecta fides. « Licet enim crediderit, ait Chrysostomus, non tamen firmiter, neque integre. » Et Theophylactus : « Accessit, ait, ex fide, sed frigida et imperfecta, quam neque quis fidem recte vocaverit. » Unde Glossa : Per reguli duritiam, ait, significatur duritia Judæorum, qui nec visis miraculis credunt : contra, per Samaritanam significatur fides Gentium, quæ solo verbo credidit.

Vers. 49.

49. DICIT AD EUM REGULUS : DOMINE, DESCENDE PRIUSQUAM MORIATUR FILIUS MEUS. — Græce παιδίον μου, id est puerulus meus, scilicet mihi dilectissimus unicæque meæ deliciæ. « Regulus, ait Chrysostomus, filii dolore affectus, non multum tunc Jesu verbis attendit, sed in solius filii cura versabatur, etc. Audi quantum adhuc humi trahatur. Descende, inquit, priusquam moriatur filius meus, ac si mortuum suscitare non potuisset, et nesciret ut se puer haberet. »

Vers. 50.

50. DICIT EI JESUS : VADE (redi Capharnaum, non est opus ut ego tecum vadam; absens enim curabo et de facto curo dicendo) : FILIUS TUUS VIVIT, — id est sanus est, liberatus a morbo et morte. « Hoc unum idemque dictum, ait Rupertus, et vera de præsentibus prophetia, et imperium vitæ est. » Fuit enim hic Christi sermo non tantum enuntiativus, sed et practicus : reipsa enim operabatur et efficiebat id quod enuntiabat, scilicet vitam et sanitatem infirmi; sicut in Eucharistiæ consecratione, hæc verba : « Hoc est corpus meum, » ita enuntiant in ea esse corpus Christi, ut simul illud conficiant ibique præsens sistant.

Porro, Christus ivit ad puerum Centurionis, *Matth.* VIII, ad reguli vero filium hic ire noluit. *Primo*, quia in Centurione erat fides confirmata, ait S. Chrysostomus, in regulo vero imperfecta. *Secundo*, quia, ut ait S. Gregorius, *homil.* 28, « Dominus qui rogatur ut vadat, quia non desit ubi invitatur, indicat : solo jussu salutem reddit, qui voluntate omnia creavit. »

CREDIDIT HOMO SERMONI, QUEM DIXIT EI JESUS, ET IBAT. — « Duos, ait Cyrillus, iisdem verbis Salvator curavit : nam et animum reguli ad fidem induxit, et a corporis morbo adolescentem eripuit; » ac pater credendo Christo sanandoque morbum animæ sua fide quasi meruit filium sanari in corpore.

Vers. 51. 51. JAM AUTEM EO DESCENDENTE, SERVI OCCURRERUNT EI, ET NUNTIAVERUNT DICENTES, QUIA (quod) FILIUS EJUS VIVERET — sanus et incolumis, ac quasi a morte instante suscitatus ad vitam. « Servi occurrerunt, ait Cyrillus, velocitatem et vim verborum Christi annuntiantes, Domino sic dispensante, ut ab eventu rerum reguli fides confirmaretur. »

Vers. 52. 52. INTERROGABAT ERGO HORAM AB EIS, IN QUA MELIUS HABUERIT. ET DIXERUNT EI : QUIA HERI HORA SEPTIMA RELIQUIT EUM FEBRIS. — « Certior fieri de hora studet, inquit Cyrillus, ut videat si tempori congruit, in quo a Salvatore sibi gratia fuit concessa. »

HERI HORA SEPTIMA, — scilicet ab ortu solis, hoc est hora prima post meridiem : illa ergo hora sanato filio, illico servi se in iter dederunt, ut patri sanitatem filii adeo desideratam nuntiarent; sed eodem die ad ipsum pervenire non potuerunt, quare reliquo diei tempore, et per noctem sequentem ambulantes, postero mane ad eum pervenerunt. Distabat enim Capharnaum a Cana Galilææ 14 horis sive leucis, ut dixi.

Vers. 53. 53. COGNOVIT ERGO PATER, QUIA ILLA HORA ERAT, IN QUA DIXIT EI JESUS : FILIUS TUUS VIVIT; ET CREDIDIT IPSE, ET DOMUS EJUS TOTA. — Ex eadem enim hora collegit filium, non naturæ vi, sed supernaturali Christi jussu, virtute verboque ac nutu sanatum. Reliquerat enim eum moribundum et agentem animam, ac jam a servis audit eum subito pristinæ sanitati restitutum, illa hora qua dixerat Christus : « Filius tuus vivit. » Unde ex tam evidenti miraculo, credidit Christum esse Deum omnipotentem, qui vitæ et mortis haberet imperium, ac esse Messiam et Salvatorem mundi. « Unde datur intelligi, ait Beda in *Catena*, et in fide gradus esse, sicut et in aliis virtutibus, quibus est initium, incrementum et perfectio. Hujus ergo fides initium habuit, cum filii salutem petiit, incrementum, cum credidit sermoni Domini dicentis : Filius tuus vivit; deinde perfectionem obtinuit nuntiantibus servis. »

Porro, quia regulus hic habitavit Capharnai, æque ac centurio, de quo *Matth.* VIII, non dubium est unum alteri fuisse familiarem, ac centurionem ex hoc miraculo prævio (posterior enim fuit ejus servi sanatio facta a Christo) tantam in Christum fidem concepisse, ut diceret : « Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus, » *Matth.* cap. VIII, vers. 8.

Tropologice : rex, sive regulus, est mens cujusque hominis; filius æger est voluntas ad bonum infirma; servi sunt sensus et membra; febris calida, est cupiditas et amor terrenorum; febris frigida, est timor eorumdem, uti per novem utrimque analogias ostendi, *Matth.* VIII, 14. Hæc sanat Christus : ille ergo adeundus et invocandus est, ut regnum menti integrum restituat illumque ex regulo regem efficiat. Vide Salmeronem, tom. VI, *tract.* 9, in fine, ubi inter alia ait : Regulus est mens, sive intellectus, non solum quia cognatus Deo est, Regi regum omnium, quemadmodum Paulus ex Poeta quodam dixit : « Ipsius enim et genus sumus; » sed etiam quia in hoc mundo, cum dominium habeat in universas creaturas, quæ ad se ordinem habent, prorex Dei est, respectu cujus regulus est, et non rex, ac regnum animæ et corporis habet, et sensus quidem et membra dominio despotico regit, appetitum vero concupiscentis et irascentis animæ dominio politico. Habet etiam insignia regalia, nempe coronam prudentiæ, sceptrum justitiæ, purpuram fortitudinis et fibulam auream temperantiæ, de qua Poeta describens reginam, dicebat :

Aurea purpuream nectebat fibula vestem.

Audi Theophylactum : « Regulus est omnis homo, non solum quia Regi universorum propinquus secundum animam, sed quia super omnia principatum sumpsit; ejus filius, mens febricitans voluptatibus pravis et desideriis ; descensus Christi, condescensus misericordiæ : dicit autem : Vade, id est profectum continuum circa bonum ostende, et tunc filius vivet; alioquin morietur, si ambulare cessaveris. »

Numeri septenarii symbola. Denique hora septima sanatus est : *primo,* quia, ut ait Origenes, septenarius symbolum est sabbati et quietis, in qua sanitas; *secundo,* quia idem figura est Sancti Spiritus septiformis, in quo est omnis salus; *tertio,* quia, ut ait Alcuinus, per septiformem spiritum est remissio peccatorum. Septenarius enim in tria et quatuor divisus, significat sanctam Trinitatem in quatuor mundi partibus dominantem.

Vers. 54. 54. HOC ITERUM (Arabicus, *etiam*) SECUNDUM SIGNUM FECIT JESUS, CUM VENISSET A JUDÆA IN GALILÆAM. — Τὸ *iterum* junge cum τῷ *venisset, q. d.* Hoc secundum miraculum fuit, quod fecit Christus in Cana Galilææ, cum iterum, id est secundo, e Judæa venisset in Galilæam (1) : primum enim fuit conversio aquæ in vinum, cap. II, vers. 1 et seq., quod fecit Christus, cum primo e Judæa venit in Galilæam : bis ergo venit e Judæa in Galilæam, et utrumque suum eo adventum novo miraculo illustravit. « Secundum dixit, ait Euthymius, non quod post primum, nullum aliud ediderit in tota Palæstina (nam in Judæa multa jam

(1) Aliter multi, qui me magis consentientem habent, πάλιν *iterum* jungunt cum δεύτερον *secundum*, et aiunt redundare. Solent enim Hebræi æque ac Græci et Latini haud raro voces idem valentes conjungere, ita ut redundet alterutrum.

ediderat), sed quod post primum, hoc secundum in Cana sit factum. » Dicit hoc Joannes, ut indicet copiam miraculorum a Christo in Galilæa deinceps patratorum, quam narrat Matthæus, cap. IV, vers. 23 et seq., post hoc secundum a Joanne hic recensitum contigisse.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus primo, ad Probaticam piscinam sanat ægrum per 38 annos. Secundo, vers. 16, Judæis calumniantibus, quod eum die sabbati sanasset, respondet se omnia sua simul cum Patre operari, q. d. se Patris auctoritate, imo ope et robore, sabbato ægrum sanasse. Tertio, vers. 20, asserit se cum Patre mortuos vivificare, et a Patre constitutum esse judicem omnium. Quarto, vers. 33, tribus testimoniis probat se esse Messiam : primo, testimonio Joannis Baptistæ; secundo, testimonio propriorum operum et miraculorum; tertio, testimonio Mosis.

1. Post hæc erat dies festus Judæorum, et ascendit Jesus Hierosolymam. 2. Est autem Hierosolymis Probatica piscina, quæ cognominatur hebraice Bethsaida, quinque porticus habens. 3. In his jacebat multitudo magna languentium, cæcorum, claudorum, aridorum exspectantium aquæ motum. 4. Angelus autem Domini descendebat secundum tempus in piscinam; et movebatur aqua. Et qui prior descendisset in piscinam post motionem aquæ, sanus fiebat a quacumque detinebatur infirmitate. 5. Erat autem quidam homo ibi triginta et octo annos habens in infirmitate sua. 6. Hunc cum vidisset Jesus jacentem, et cognovisset quia jam multum tempus haberet, dicit ei : Vis sanus fieri? 7. Respondit ei languidus : Domine, hominem non habeo, ut, cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam; dum venio enim ego, alius ante me descendit. 8. Dicit ei Jesus : Surge, tolle grabatum tuum, et ambula. 9. Et statim sanus factus est homo ille; et sustulit grabatum suum, et ambulabat. Erat autem sabbatum in die illo. 10. Dicebant ergo Judæi illi qui sanatus fuerat : Sabbatum est, non licet tibi tollere grabatum tuum. 11. Respondit eis : Qui me sanum fecit, ille mihi dixit : Tolle grabatum tuum, et ambula. 12. Interrogaverunt ergo eum : Quis est ille homo, qui dixit tibi : Tolle grabatum tuum, et ambula? 13. Is autem, qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset. Jesus enim declinavit a turba constituta in loco. 14. Postea invenit eum Jesus in templo, et dixit illi : Ecce sanus factus es; jam noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. 15. Abiit ille homo, et nuntiavit Judæis quia Jesus esset, qui fecit eum sanum. 16. Propterea persequebantur Judæi Jesum, quia hæc faciebat in sabbato. 17. Jesus autem respondit eis : Pater meus usque modo operatur, et ego operor. 18. Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere; quia non solum solvebat sabbatum, sed et patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo. Respondit itaque Jesus, et dixit eis : 19. Amen, amen dico vobis : non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem; quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. 20. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit, et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. 21. Sicut enim Pater suscitat mortuos, et vivificat; sic et Filius, quos vult, vivificat. 22. Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio, 23. ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; qui non honorificat Filium, non honorificat Patrem qui misit illum. 24. Amen, amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, et credit ei qui misit me, habet vitam æternam, et in judicium non venit, sed transiit a morte in vitam. 25. Amen, amen dico vobis, quia venit hora, et nunc est, quando mortui audient vocem Filii Dei; et qui audierint, vivent. 26. Sicut enim Pater habet vitam in semetipso; sic dedit et Filio habere

vitam in semetipso : 27. Et potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. 28. Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem Filii Dei : 29. et procedent qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. 30. Non possum ego a me ipso facere quidquam. Sicut audio, judico, et judicium meum justum est; quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. 31. Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum. 32. Alius est qui testimonium perhibet de me; et scio quia verum est testimonium quod perhibet de me. 33. Vos misistis ad Joannem; et testimonium perhibuit veritati. 34. Ego autem non ab homine testimonium accipio; sed hæc dico, ut vos salvi sitis. 35. Ille erat lucerna ardens et lucens. Vos autem voluistis ad horam exultare in luce ejus. 36. Ego autem habeo testimonium majus Joanne. Opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea; ipsa opera, quæ ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me; 37. et qui misit me Pater, ipse testimonium perhibuit de me; neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis; 38. et verbum ejus non habetis in vobis manens; quia quem misit ille, huic vos non creditis. 39. Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere; et illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me : 40. et non vultis venire ad me ut vitam habeatis. 41. Claritatem ab hominibus non accipio. 42. Sed cognovi vos, quia dilectionem Dei non habetis in vobis. 43. Ego veni in nomine Patris mei, et non accipitis me; si alius venerit in nomine suo, illum accipietis. 44. Quomodo vos potestis credere, qui gloriam ab invicem accipitis; et gloriam, quæ a solo Deo est, non quæritis? 45. Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem, est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. 46. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi : de me enim ille scripsit. 47. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis?

Vers. 1. Sanatio paralytici ad Probaticam piscinam.

1. POST HÆC ERAT DIES FESTUS JUDÆORUM, ET ASCENDIT JESUS HIEROSOLYMAM. — Nota : Joannes hic multa Christi in Galilæa gesta omittit; scilicet plurima miracula, vocationem Apostolorum, sermonem Christi in monte et cætera quæ narrat Matthæus a cap. IV usque ad XII; nam quod cap. XII narrat Matthæus de discipulis Christi evellentibus spicas, contigit post sequens festum, uti mox patebit. Ita Jansenius, Toletus, Franciscus Lucas et alii.

Quisnam hic dies festus?

DIES FESTUS. — S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et Maldonatus, putant fuisse Pentecosten. Melius S. Irenæus, lib. II, cap. XXXIX; Rupertus, Jansenius, Toletus et Franciscus Lucas censent fuisse Pascha, idque probatur *primo*, quia, cap. IV, vers. 35, dixit Jesus adhuc quatuor menses restare usque ad messem, ergo tunc necdum erat Pascha, sed festum grande primo futurum erat Pascha : igitur illud hic intelligitur; nam in Judæa messis fit inter Pascha et Pentecosten.

Secundo, quia Pascha erat festum festorum. Ergo cum absolute dicitur : « Erat dies festus, » intelligit Pascha; hoc enim per antonomasiam et κατ' ἐξοχὴν vocatur *festum*.

Tertio, quia Christus post baptismum suum tres annos cum dimidio prædicavit, ut habet communis Doctorum sententia : hinc oportet in Evangeliis quatuor inveniri Paschata hujus temporis, sive horum trium annorum cum medio : primum Pascha expressit Joannes, II, 13; secundum hic; tertium, cap. VI, 4; quartum paulo ante mortem, cap. XIX, 14 : alioqui si hic dies festus non fuit Pascha, tria duntaxat Christi Paschata ex Joanne colligere poteris.

Quarto, quia, ut paulo ante dixi, Christus non potuit tam multa gerere a Pascha usque ad Pentecosten, quod est spatium septem hebdomadarum duntaxat, omnia scilicet quæ narravit Joannes a cap. II, 39, huc usque, et Matthæus a cap. IV usque ad cap. XII, ergo anterius illa gesta sunt, scilicet a januario usque ad Pascha.

Hic igitur finiuntur gesta primi anni prædicationis Christi et trium mensium, qui a die 6 januarii, quo ipse a Joanne baptizatus est, fluxere usque ad Pascha, quod in Nisan, sive in martio celebrabant. Finiuntur ergo hic acta Christi a baptismo usque ad secundum Pascha. Vide Chronotaxin quam Evangeliis præposui.

Vers. 2.

2. EST AUTEM HIEROSOLYMIS PROBATICA PISCINA, QUÆ COGNOMINATUR HEBRAICE BETHSAIDA, QUINQUE PORTICUS HABENS. — « Probatica, » græca est vox, idem significans quod pecuaria vel ovina, πρόβατον enim est ovis. Ita dicta fuit hæc piscina, tum quia erat juxta portam adjacentem templo, per quam scilicet greges ovium introducebantur immolandi

Probatica quænam vox?

in templo, de qua lib. II *Esdræ*, cap. III, vers. 1 et 32; tum quia in illa oves quotidie mane et vespere Deo sacrificandæ congregabantur et abluebantur. Ita Theophylactus, Beda, Jansenius et S. Hieronymus in *Locis Hebr.*

Piscina quid?

PISCINA, — puta stagnum aquarum, quod pisces continebat, aut certe continere poterat, etiamsi actu non contineret. Unde Græce κολυμβήθρα, id est natatoria, dicitur, quod in ea pisces, quin et homines, natare possent, etiamsi actu non natarent. Ita S. Augustinus, *tract.* 20. Piscinam hanc exstruxit Salomon pro ministerio templi : unde a Josepho, lib. VI *Belli*, cap. VI : «Stagnum Salomonis» nuncupatur; in eo enim Nathinæi lavabant victimas quas tradebant sacerdotibus in templo offerendas. Originem hujus piscinæ, ex vetusto codice manuscripto, miram recenset Genebrardus, in fine lib. I *Chronol.*, edition. Paris. factæ a Sebastiano Nivellio, anno Christi 1600, pag. 174, scilicet eo die quo conceptus est Christus, ingenti terræ motu concussum fuit templum, illoque fontem hunc e terra erupisse, arcana virtute præditum, ut scabie pecudum elota etiam morbidos quoslibet ibidem ablutos sanaret; atque illum exaruisse, cum ex cedro, palma et oliva ibidem repertis, crux fabricata est, in qua crucifixus fuit Christus. Verum hæc fabulosa videntur, et rabbinismum olent; Rabbini enim fabulosi sunt, et fabularum architecti. Minus improbabile est quod ait idem Genebrardus in *Notis Chronolog.*, Beda in cap. II *Esdræ*, et ex iis Serarius, in lib. II *Machab.* cap. I, Quæst. XIV, scilicet probaticam piscinam esse locum illum, in quo Jeremias abscondit ignem sacrum templi, quem post reditum e Babylone requirentes Judæi, pro igne invenerunt aquam crassam, quæ a Nehemia effusa in lapides templi rursum versa est in ignem; ideoque rex Persarum, Darius Hystaspis, vel ejus nepos Artaxerces, eo loco, ut ait S. Ambrosius, lib. I *Offic.*, cap. XIV, fecit templum, Græce ἱερὸν, id est sacrum, scilicet ædificium, quale erat hæc piscina, eamque suis porticibus circumsepsit, ut habet Græcus, lib. II *Machab.* cap. I, vers. 24. Verum hæc piscina Nehemia fuit antiquior, et a Salomone ad lotionem pecudum templi erecta, unde et opus Salomonicum a Josepho vocatur, ut dixi; nisi quis dicat piscinam prius quidem fuisse, sed eo tempore quo Jeremias in ea ignem sacrum abscondit, et Nehemias aquam crassam in eo inventam rursum in ignem convertit, accepisse hoc donum curandi quoslibet morbos a Deo; ideoque porticibus, columnis aliisque fabricis a rege Persarum auctam et illustratam fuisse. Verum hæc incerta sunt, nec a quopiam veterum tradita. Nonnulli Græci codices pro piscina habent πύλη, id est porta; sed S. Chrysostomus, Theophylactus, Cyrillus, Euthymius, S. Hieronymus et alii passim legunt κολυμβήθρα, id est natatoria piscina, sive stagnum. Syrus vertit, *baptisterium*, id est lavacrum.

Probaticæ piscinæ origo fabulosa.

Bethsaida quid?

BETHSAIDA. — Ita legunt codices Romani, et ex Græcis S. Chrysostomus et Cyrillus, idque apposite; «Bethsaida» enim Hebr. idem est quod *domus*, id est locus (Hebræi enim omnem locum vocant *domum*) *venationis*, sive piscationis : בית *beth* enim est *domus*, ציד *tsaiid* est *venatio*, quæ hic erat piscium, hoc est, piscatio in piscina. Et hoc significat Græcum κολυμβήθρα, id est natatoria, in qua scilicet pisces natare solent, vel possunt; κολυμβᾶν enim est natare. Codices vero Græci habent Βηθεσδά. Unde S. Hieronymus, in *Locis Hebr.* legit *Bethesda*, id est domus effusionis (אשדא *esda* enim est *effusio*, a Chald. שדא *seda*, id est effudit), quod in illam aquæ pluviæ e tectis, atque aliæ ex aquæductibus effunderentur. Porro, Syrus legit *beth-chesda*, id est domus misericordiæ (Hebr. enim חסד *chesed* est misericordia), eo quod Deus misericordiam suam ibidem declararet in miseros ægros, quos sanabat, sive quod viri probi pauperes ægros ibidem jacentes, suis eleemosynis sublevarent (1). Porro, Arabicus habet, *quæ vocatur hebraice Bethsaida, cujus interpretatio est piscina ovium*, in qua scilicet, non pisces, sed oves ablutas venabantur et capiebant, ad offerendum eas in templo.

QUINQUE PORTICUS HABENS. — Porticus sunt loca superne tecta, inferne aperta ad ambulandum, item ad decumbendum vel quiescendum, ut scilicet ægri in iis quiescerent, tuti a pluvia æque ac æstu solis, indeque in piscinam vicinam illico exilirent, dum angelus ejus aquam commovebat. Unde sequitur :

Vers. 3.

3. IN HIS JACEBAT MULTITUDO MAGNA LANGUENTIUM (Græce ἀσθενούντων, id est ægrotantium) CÆCORUM, CLAUDORUM, ARIDORUM (quibus manus, brachium, pes, vel alia pars corporis exaruerat, ut esset vitæ motusque expers et ad usum inepta) EXSPECTANTIUM AQUÆ MOTUM. — Nonnus : «Semper spectantes saltum excitatæ et motæ aquæ, ut in aqua omnia sanante dissiparent molestum morbum, gnari illic esse effugium omnium morborum, etsi incurabilium scientiis humanis.»

Tropologice Beda : Cæci, ait, sunt scientiæ lumine carentes; claudi, qui ad ea quæ vident implenda vires non habent; aridi sunt ii qui dilectionis supernæ pinguedine carent : hos solus sanare potest Christus vi gratiæ suæ.

Vers. 4.

4. ANGELUS AUTEM DOMINI DESCENDEBAT SECUNDUM TEMPUS IN PISCINAM; ET MOVEBATUR AQUA. ET QUI PRIOR DESCENDISSET IN PISCINAM POST MOTIONEM AQUÆ, SANUS FIEBAT A QUACUMQUE DETINEBATUR INFIRMITATE. — «Angelus,» sive Raphael, sive quis alius. Raphael enim, quia præest medendis corporibus, vocatur *Raphael*, id est medicina, vel medicus Dei. Unde Tobiam a cæcitate curavit.

SECUNDUM TEMPUS, — id est certo quodam tem-

(1) Hoc etymon Bethsaidæ, ex בית *domus* et voce syriaca חסדא *gratia*, haud dubie præferendum est.

pore a Deo vel ab angelo destinato, sed hominibus incognito. Unde non videtur solidum, quod ait Cyrillus et Tertullianus, lib. *De Baptismo,* semel in anno duntaxat, scilicet in Pentecoste angelum in piscinam descendisse : sic enim non decubuissent juxta eam ægri, sed domi suæ, indeque instante Pentecoste piscinam adiissent. Unde Euthymius : « Dicens, ait, statuto tempore, docuit quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus, hominibus quidem incognitis, verum frequenter, ut opinor, in anno; propter hoc siquidem decumbebat in porticibus multitudo magna languentium.

Movebatur aqua. — Græce ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, id est *turbabat aquam.* Ita Syrus; Arabicus, *movebat aquam.* « Motionis sonus, adesse angelos ad sanctificandam aquam significabat, » ait Cyrillus; « Ut esset indicium, quia descenderat angelus, movebatur aqua, » ait S. Ambrosius, lib. *De iis qui initiantur myster.*, cap. iv.

Et qui prior descendisset in piscinam aquæ, sanus fiebat, — ut ostenderet quid valeat labor et diligentia, quamque ad Dei beneficia captanda, celeres et agiles esse debeamus. Hinc ad manna colligendum oportebat surgere in aurora; nam orto sole liquescebat, « ut notum esset omnibus, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare, » ait Sapiens, cap. vi, 28. Vide ibi dicta. Deus enim sua dona vigilantibus et sedulis offert, non tardis et dormitantibus. Sic in stadio ille solus, qui aliis omnibus præcurrit, accipit bravium, I *Corinth.* cap. ix, 24. Julius Cæsar in bellis plurimum valere celeritatem asserebat, ac per illam se tot et tanta perfecisse. Unde illud ejus dictum : « Veni, vidi, vici, » teste Plutarcho in *Apophth. Roman.*

Cur post motum aquæ sanabatur æger? Causa litteralis.

Quæres, cur post motionem, vel, ut Græce est, turbationem aquæ sanabatur is solus qui prior in aquam descendebat? Respondeo : Causa litteralis fuit, ut significaretur hanc vim sanandi non provenire ab aquæ natura, sed a motione angeli et a jussu Dei. Porro, motio hæc angeli non imprimebat vim aliquam, vel qualitatem physicam, ad sanandum quoslibet morbos ; hanc enim nec angelus poterat efficere, nec aqua recipere : motio hæc ergo tantum signum erat virtutis, præparationis et actionis divinæ, quæ ægrum illum sanatura erat, qui prior diligentia sua se movisset et in aquam descendisset, ibique Dei beneficium et miraculum, illi quasi occurrendo, primus excepisset. Motio hæc ergo erat invitatio ægrorum, ad captandam sanitatem in aqua mota. Motio enim angeli excitabat omnes ægros ad se movendum, ut alter alterum præveniret, essetque primus in aquam descendens. Qua in re magna erat omnium festinatio et turbatio.

Apposite vero hoc signum motionis usurpavit angelus, quia virtus aquæ dum movetur, acuitur fitque efficax et vivida. Vita enim in motu consistit; mors in quiete et torpore : hinc aquæ vivæ vocantur illæ quæ moventur et fluunt, uti sunt fontium et fluminum; mortuæ vero quæ stant et stagnant, uti sunt lacuum et piscinarum. Adde, instante sanitate, solet æger turbari; confligit enim natura cum morbo, donec illum superet : quare morbus tunc summas et ultimas sui vires exerit et evomit.

Tropol.

Tropologica causa fuit, ut significaretur peccatorem, cum a Deo convertitur et sanatur, prius solere in conscientia variis motibus timoris, pudoris, spei agitari et turbari ; hisce enim Deus eum ad pœnitentiam et contritionem commovet, ut per eam sanetur, uti docet Concilium Tridentinum.

Allegor.

Allegorica causa fuit, ut significaretur Christus in aquis passionum agitandus et turbandus, qui per eas nobis sanitatem omnem spiritalem et corporalem meruit et impetravit : de quo mox plura.

A quacumque detinebatur infirmitate. — Hinc patet hanc piscinæ sanandi vim non fuisse a victimis in ea ablutis, nec a lignis in fundo jacentibus, ex quibus crux Christi sit fabricata, ut aliqui voluere, sed fuisse supernaturalem et miraculosam; nimirum voluit Deus hoc beneficium publicum populo fideli exhibere, sub tempus Christi (nam ante Christum, in veteri Testamento nulla ejus fit mentio), ut Christus ægrum ibidem sanans, ostenderet se esse Deum, qui vim hanc piscinæ dedisset, ideoque sine illa ægrum curare posset. Quare videtur donum hoc Deus ab ingratis Judæis abstulisse, cum ipsi Christum occiderunt; nam nulla deinceps ejus extat memoria. Unde Tertullianus, lib. *Contra Judæos,* cap. xiii : « Piscina Bethsaidæ, ait, usque ad adventum Christi curando invaletudines ab Israel, desiit a beneficiis deinde ex perseverantia furoris. »

Allegorice : voluit Deus ut piscina hæc esset index Passionis Christi ejusque baptismi. Sicut enim angelus descendebat in aquam; sic Christus descendit ad Passionem et tormenta, iisque quasi aquis immersus fuit et obrutus : unde sicut piscina rubebat sanguine victimarum, quæ in ea abluebantur ; sic Christus suo sanguine fuit rubicundus et crucifixus, *Isaiæ* lxiii, 2, ut ejus merito baptismum (unde Syrus pro *piscina* vertit, *baptisterium*) instrueret, quo fideles aquis abluti, ab omni infirmitate spiritali curarentur. Ita Tertullianus, lib. *De Baptismo,* cap. v; S. Ambrosius, lib. I *De Spiritu Sancto,* cap. vii, et S. Chrysostomus hic, quem audi : « Siquidem cum vellet Deus appropinquantis baptismatis fidem nos erudire, non solum pollutiones, sed etiam morbos per aquam expulit : propiores enim veritati imagines atque figuræ, illustriores fuere quam vetustiores, » etc. Et Augustinus : « Descendere in aquam turbatam, inquit, hoc est, humiliter credere in Domini passionem. Ibi sanabatur unus, significans unitatem : postea quisquis veniret, non

sanabatur, quia quisquis præter unitatem fuerit, sanari non poterit.

Vers. 5.

5. ERAT AUTEM QUIDAM HOMO IBI, TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE. — Græce ἐν ἀσθενείᾳ, id est in morbo, in ægritudine; Arabicus, *erat autem ibi vir infirmus per triginta octo annos*; Syrus, *qui trigesimum octavum annum agebat in mala valetudine*. Infirmum hunc fuisse paralyticum asserit S. Chrysostomus, Euthymius et Leontius hic, ac S. Ambrosius, lib. II *De Sacram.*, cap. I, ideoque allegorice gessisse typum generis humani, quod a lapsu Adæ, per quinque annorum millia, plurimis infirmitatibus corporis et animæ assidue affligitur.

Paralysis est consuetudo peccandi: cur?

Tropologice: paralyticus hic repræsentat quemlibet in peccandi consuetudine inveteratum, ideoque suo vitio et habitu languidum, et ad omne bonum invalidum. Sicut enim paralysis dissolvit membrorum nexum et firmitatem, sic et consuetudo peccandi vires animæ enervat, luxat et dissolvit, ut ab ea resurgere illique resistere nequeant, nisi potenti Dei gratia erigantur et roborentur. Hinc patet paralysim hanc naturaliter fuisse incurabilem, nec ulla arte per 38 annos curari potuisse, ideoque eam præ cæteris languentium morbis sibi curandam sumpsit Christus, ut immensam suam potentiam, æque ac misericordiam in illa ostenderet. Sicut archiatri medicique præstantes infirmos gravissime ægrotantes, qui ab aliis curari nequivere, sibi curandos assumunt, ut in eis artis suæ excellentiam ostendant. Qua de causa Christus Paulum in spiritu gravissimo infidelitatis morbo laborantem, præ aliis Judæis incredulis et impiis sibi sanandum depoposcit, uti ipse docet initio epist. I *ad Timoth.* Vide ibi dicta: « Magnus, ait S. Augustinus, de cœlo descendit medicus, quia magnus in terra jacebat ægrotus. » Symbola numeri 38 vide apud S. Augustinum hic; *tract.* 17, ubi inter cætera ait, eum esse symbolum infirmitatis, sicut quadragenarius symbolum est sanitatis et perfectionis. « Si ergo, ait, quadragenarius numerus habet perfectionem legis, et lex non impletur nisi in gemino præcepto charitatis; quid miraris quia languebat, qui ad quadraginta, duo minus habebat? » deerat enim duplex dilectio, Dei scilicet et proximi.

Vers. 6.

6. HUNC CUM VIDISSET JESUS JACENTEM, ET COGNOVISSET (tum ex ipso infirmo aliisque astantibus, tum ex scientia sua divina animæ suæ a Deo infusa) QUIA JAM MULTUM TEMPUS HABERET (infirmitatis et ægritudinis), DICIT EI: VIS SANUS FIERI? — Sciebat Christus omnino eum cupere sanari, quærit tamen idipsum ex eo, *primo*, ut colloquio, indeque sanationi præbeat occasionem et initium: qua in re insignem suam clementiam ostendit, qui ab ægro non rogatus eum prævenit, et sanare satagit. « Magnum, ait Cyrillus, misericordiæ Christi est argumentum, non exspectare semper laborantium preces, sed sua misericordia prævenire. »

Cur Christus paralyticum interrogat, an velit sanus fieri?

Secundo, ut desiderium sanitatis in ægro excitaret, ac spem opis sibi a Christo afferendæ. Hæc enim erat congrua dispositio ad recipiendam sanitatem.

Tertio, ut in eo attentionem ad instans sanationis miraculum acueret; ut scilicet ægrum faceret attentum ad dicta et facta Christi, ex iisque certo cognosceret se non a piscina, nec a medicina, sed a solo Christo, qui omnem piscinæ et medicinæ vim superat, curatum esse, ideoque in eum quasi Prophetam ac Messiam crederet, veniamque peccatorum pœnitens peteret et impetraret. Hinc juxta piscinam sanatricem eum sanavit, sed sine tactu piscinæ, ut ostenderet se esse illum qui piscinæ hanc vim dedisset, ideoque sine piscina, solo verbo posset sanare; ac consequenter se esse omnipotentem, ac Deum verum.

Vers. 7

7. RESPONDIT EI LANGUIDUS: DOMINE, HOMINEM NON HABEO, UT, CUM TURBATA FUERIT AQUA, MITTAT ME IN PISCINAM: DUM VENIO ENIM EGO, ALIUS ANTE ME DESCENDIT. — Ad quæstionem Christi æger directe non respondet; præsupponit enim ut omnibus notum, se optare sanitatem, sed de modo eam nanciscendi per piscinam sermonem injicit, *q. d.* Ego ob paralysim ad piscinam ire nequeo, homines qui me eo deferant non habeo; sum enim pauper: tu si in hac re me adjuvare possis, adjuva; putabat enim Christum quærendo: « Vis sanus fieri? » hoc velle, *q. d.* Vis ut ego te in piscinam deferam, angelo aquam movente, ut in ea sanus fias? Nondum enim cognoscebat Jesum ejusque potentiam et virtutem, quia nunquam eum viderat.

HOMINEM NON HABEO. — Paulo aliter Syrus, *etiam, Domine* (cupio sanus fieri), *hominem autem non habeo*; et Arabicus, *utique, Domine, sed non est mihi homo*. Pulchre S. Augustinus: « Vere, ait, necessarius erat ille homo (Jesus) ad salutem, sed homo ille, qui et Deus est. »

Tropologice: pauperes sæpe non habent hominem a quo adjuventur; sed divites et potentes, quorum gratiam et bursam omnes aucupantur.

Vers. 8.

8. DICIT EI JESUS: SURGE, TOLLE GRABATUM TUUM, ET AMBULA. — « Surge, » sanus a morbo, « tolle grabatum, » id est lectum tuum (ut dixi *Marc.* II, 4,) qui te hucusque tulit, « et ambula, » ut velut fortis lecti tui bajulus, cum eo domum redeas. Hic sermo Christi fuit practicus et efficax. Dicendo enim: « Surge, » ægrum erexit et sanavit. « Non operis imperium fuit, ait Augustinus, sed operatio sanitatis. » Et S. Cyrillus: « Non est hominis tanta potestas et virtus; solius Dei proprium est, ut sic imperare possit. » Jussit Christus eum tollere grabatum, ut omnibus constaret eum esse a se sanatum, imo validum et fortem subito effectum, ut lecti esset portitor. Unde notat hic Euthymius solere Christum post facta a se miracula, quiddam addere, ex quo miraculi

Miraculorum Christi auctarium.

veritas et magnitudo cerneretur. Sic hic paralyticum jussit tollere grabatum suum, quod non nisi sanatus, imo fortis ac validus facere potuisset. Sic post multiplicatos a se panes jussit fragmenta panibus majora colligi, *Matth.* XIV, 20. Sic leproso a se sanato dixit: « Vade, ostende te sacerdoti, » *Matth.* VIII, 4. Sic suscitatæ a se puellæ jussit dari manducare, *Marci* V, 43. Sic aquam in vinum conversam præcepit ferri architriclino, qui optimum esse vinum pronuntiavit, *Joan.* II, 8.

Moraliter Beda : Surge e torpore et ignavia, in quibus prius jacebas, et in bonis operibus proficere stude.

Tolle grabatum, id est, tolera tentationes carnis.

Tropologice : S. Gregorius, hom. 12 *in Ezech.*, hæc applicat peccatoribus per pœnitentiam justificatis, qui priorum peccatorum, justo Dei judicio, tentationes adhuc patiuntur : « Ægro, inquit, ad salutem reducto præcipitur : Tolle grabatum tuum, id est porta lectum, in quo portatus es ; quia necesse est, ut sanatus quisque portet contumeliam carnis, in qua prius jacebat ægrotus. Quid est ergo dicere : Tolle grabatum tuum, et vade in domum tuam, nisi porta tentationes carnis, in quibus hactenus jacuisti, ac revertere ad conscientiam tuam, ut videas quæ fecisti ? »

S. Maria Ægyptiaca tentata.

Sic S. Maria Ægyptiaca per septemdecim annos graves carnis tentationes passa est jam conversa, quia totidem annis prius impudice vixerat, uti habet ejus Vita. Peccata ergo sui ipsorum sunt carnifices, et justi ultores. Quod antea libuit, postea cruciat ; quod fecisti volens, idem deinceps patieris nolens.

Symbolice : S. Augustinus, *tract.* 17 : « Surge, » inquit, hoc est dilige Deum, qui sursum est ; « tolle grabatum tuum, » hoc est, dilige proximum, infirmitates ejus portando, juxta illud : « Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi, » *Galat.* VI. « Cum esses languidus, ait S. Augustinus, portabat te proximus tuus : sanus factus es, porta proximum tuum, etc. Porta ergo eum cum quo ambulas, ut ad eum pervenias, cum quo manere desideras. »

Vers. 9.

9. ET STATIM (Syrus, *eo momento* ; Christus enim, quia Deus, in instanti sanabat, ut ostenderet hanc sanitatem, non naturaliter, sed vi supernaturali, per miraculum fieri ab omnipotentia Dei) SANUS FACTUS EST HOMO ILLE, ET SUSTULIT GRABATUM SUUM (Nonnus, *onerosum humerale*) ET AMBULABAT. ERAT AUTEM SABBATUM IN DIE ILLO. — Studio sanavit Christus in sabbato, tum quia sabbatum erat summum apud Judæos festum, quod proinde præ aliis sanctificare oportet bonis operibus, quale erat hic sanatio ægri adeo afflicti, tam benefica, tam potens et divina ; tum quia per hoc Judæis ostendere volebat se dominum esse sabbati, jubendo ut in illo tolleret grabatum, quod erat lege vetitum, ideoque se esse Messiam ac Deum ; tum quia sabbatum erat dies dicata quieti et laudi Dei. Quietem autem a doloribus ægro huic præstitit Christus, ideoque magnam et laudandi Deum occasionem eodem die subministravit.

Vers. 10.

10. DICEBANT ERGO JUDÆI ILLI QUI SANATUS FUERAT : SABBATUM EST, NON LICET TIBI TOLLERE GRABATUM TUUM. — Nonnus : « Et dicebant cum clamore proferentes criminatricem vocem : Sabbatum est, quod oportet unumquemque hominum transigere totum in otio : non est tibi fas lectum tollere. » In genere verum dicunt ; apud Judæos enim summa erat religio sabbati, ideoque omne opus in illo erat vetitum, ut patet *Exod.* XX, 8 ; ac nominatim gestatio onerum eo die prohibetur a Jeremia, cap. XVII, 21 et seq. : « Nolite, ait, portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Jerusalem ; » et a Nehemia, II *Esdræ* XIII, 15. Christus tamen contrarium hic præcipit ægro a se sanato, tum quia ipse dominus erat sabbati, ac proinde in ejus lege dispensare poterat ; tum maxime quia opus vetitum a lege in sabbato, erat opus servile, non autem opus pium et divinum, quale hic erat, quod æger sanatus suum tolleret lectum : illud enim ei jussit Christus hoc fine, ut omnes qui in sabbato turmatim confluebant ad templum, miraculum hoc agnoscerent, indeque Jesum ejus auctorem esse Messiam colligerent, illique gratias agerent et in eum crederent. Unde sequitur :

Vers. 11.

11. RESPONDIT EIS : QUI ME SANUM FECIT, ILLE MIHI DIXIT : TOLLE GRABATUM TUUM, ET AMBULA. — Subintellige : ille autem fuit vir divinus ; et divina virtute me sanavit : ergo Deo charus est et amicus, nec quidquam præcipit quod Deo displiceat, sed quod Deo gratum esse cognoscit ; operatur enim cum Deo et ex Deo. « Non acciperem jussionem, ait S. Augustinus, a quo acceperam sanitatem ? » Justa fuit hæc ægri excusatio, quam Judæi intelligere et acceptare debuissent ; sed superbia occæcati illam capere noluerunt, ideoque peccarunt, et Christum persequentes in reatum et gehennam corruerunt.

Vers. 12.

12. INTERROGAVERUNT ERGO EUM : QUIS EST ILLE HOMO, QUI DIXIT, TIBI : TOLLE GRABATUM TUUM, ET AMBULA ? — Indignantes et minabundi hoc dicunt, *q. d.* Quis est ille audax et insolens, qui contra legem audet tibi præcipere ut in sabbato tollas grabatum tuum ? Utique ille homo non est a Deo, qui sabbatum a Deo sancitum non custodit. Ita illi ex cæco legis suæ, quam non intelligebant, præjudicio ; cum ex altera parte cogitare debuissent illum qui ægrum per miraculum sanaverat, hoc non nisi singulari Dei auctoritate et ope facere potuisse, ac proinde a Deo pariter accepisse jus dicendi eidem in sabbato : « Tolle grabatum tuum, et ambula. »

Vers. 13.

13. IS AUTEM QUI SANUS EFFECTUS FUERAT, NESCIEBAT QUIS ESSET : JESUS ENIM DECLINAVIT A TURBA CONSTITUTA IN LOCO. — Quasi dicat : Sanatus

nesciebat nomen Jesu, aut quis esset Jesus, vel quo abiisset; nunquam enim eum ante viderat, aut post, nisi obiter in ipso sanationis actu.

DECLINAVIT. — Causam dat Euthymius : « Simul, inquit, ut hominem sanaverat, subduxerat se propter turbam, partim quidem fugitans laudem æquorum, partim vero invidiam amputans iniquorum. » De quo et Cyrillus ait : « Medicum non cognovit, non absque dispensatione in multitudine hominum occultatum, ut ira Judæorum aliquantulum defervesceret, » ne, si in ipso indignationis impetu in Jesum incurrerent, eum lapidarent vel occiderent. Tertiam causam dat S. Chrysostomus : « Quare declinavit? Primum, inquit, ut se absente minime suspiciosum esset testimonium; » si enim, præsente Christo, sanatus ab eo illum Judæis laudasset, visus fuisset in gratiam Christi id facere; jam autem eo absente eum laudans, patet quod non nisi veritatis amore id fecerit.

Vers. 14. 14. POSTEA INVENIT EUM JESUS IN TEMPLO, ET DIXIT ILLI : ECCE SANUS FACTUS ES : JAM NOLI PECCARE, NE DETERIUS TIBI ALIQUID CONTINGAT. — Arabicus, *jam sanus factus es, ne redeas ad peccandum, ne fiat tibi malum majus*; Syrus, *ne peccaveris amplius, ne quid deterius tibi contingat, quam a principio*.

IN TEMPLO. — Hinc videtur quod æger hic sanatus a Christo, mox ut grabatum detulit domum suam, iverit ad templum, ut Deo pro tanto sanitatis beneficio gratias ageret. Ita Euthymius. Unde Chrysostomus : « Magnum profecto, ait, et reverentiæ et pietatis signum; non enim in forum, non in porticus successit, non voluptati, non otio indulsit, sed in templo versatur. »

Deus sæpe morbos immittit ob peccata ægrorum. JAM NOLI PECCARE. — Hinc patet Deum sæpe ægris morbos immittere ob eorum peccata, atque huic de facto ob illa immisisse. Ita Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et alii. Igitur paralyticus hic ante 38 annos, quibus æger decubuit, cum Christus necdum esset natus, aliquod scelus patravit, quod Deus morbo tam diutino castigare et expiare voluit. Tacite ergo Christus conscientiam ægri, ut sceleris sui sit memor, ac de eo conteratur, illudque deinceps caveat, admonet, simulque se, quasi Prophetam spiritu divino idipsum cognovisse significat. « Ideo autem, ait Chrysostomus, Deus ob animi peccatum corpus flagellat; ut deterioris partis supplicio melior ad quærendum remedium convertatur. » Quare dum cuipiam morbus a Deo immittitur, conscientiam examinet, et peccatum ob quod illum Deus immisit, pœnitendo et confitendo deleat, Deumque exoret, ut sibi peccati culpam et pœnam condonet, itaque morbum auferat. Sublata enim causa tollitur effectus, ut aiunt Philosophi. Hoc consilium ægro suggerit, *Eccli.* XXXVIII, 10, dicens : « Averte a delicto, et dirige manus, et ab omni delicto munda cor tuum, » etc., et vers. 15 : « Qui delinquit in conspectu ejus, qui fecit eum, incidit in manus medici. » Vide ibi dicta.

Dixi *sæpe*; nam subinde Deus viris sanctis morbos immittit, ut eorum patientiam probet, augeat et coronet, uti immisit S. Job, cujus tota disputatio cum amicis in hoc cardine versatur, ut amicis urgentibus ipsum peccatis suis causam tot morbis dedisse, ipse ex adverso contendat se a peccatis esse immunem, nec morbos illos commeruisse. Atque Deus, cap. ult., ipsi causam adjudicat, amicos vero condemnat. Item patebit in cæco nato, cap. IX, 3, de quo ait Christus : « Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei in illo. »

Porro Christus, sicut corpus hujus ægri sanavit ad piscinam, sic sua inspiratione interna atque hac monitione externa, sanavit ejus animam in templo : inspiravit enim memoriam peccatorum juventutis suæ, quibus morbum tam longum meruit movitque cor ejus, ut de eis contereretur et veniam a Deo peteret, itaque justificaretur; imo ideo Christus corpus ejus sanavit, ut ejus animam sanaret, uti fecit S. Magdalenæ : sicut dixi *Lucæ* VII et VIII. « Qui foris ab infirmitate, ipse etiam intus salvavit a scelere, » ait Beda.

NE DETERIUS TIBI ALIQUID CONTINGAT. — « Qui enim priori supplicio non est emendatus, ait Theophylactus, ad majora tormenta servatur, tanquam insensatus et contemptor; » idque « sive in præsenti vita, sive in futura, sive in utraque, inquit Euthymius : pejor est morbo recidiva morbi. » Sic pejor est culpa recidiva culpæ, ob majorem ingratitudinem, audaciam, impudentiam; item quia iteratio peccati inducit proclivitatem ad illud peccatum frequentandum, ac tandem consuetudinem et habitum, cui vix resistere potest peccator.

Vers. 15. 15. ABIIT ILLE HOMO, ET NUNTIAVIT JUDÆIS QUIA (quod) JESUS ESSET, QUI FECIT EUM SANUM. — « Nuntiavit, » non ex malevolentia, sed affectu gratitudinis, ne auctorem tanti beneficii celaret. Ita S. Augustinus, Chrysostomus et alii. « Abiit et nuntiavit, ait Euthymius, non tanquam iniquus, ut proderet, sed tanquam gratus, ut benefactorem divulgaret. Nam quia crimen incurrere se putabat, si tacuisset, ad beneficium prædicavit. » Addit Cyrillus, « ut non ignorarent medicum, si quis etiam eorum curari desideraret.

Vers. 16. 16. PROPTEREA PERSEQUEBANTUR JUDÆI (præsertim Scribæ et Pharisæi. Addunt aliqui codices Græci, item Syrus et Arabicus : *Et quærebant eum interficere*) JESUM, QUIA HÆC FACIEBAT IN SABBATO.— « Propterea, » id est eo prætextu; vera enim causa erat invidia. Unde Euthymius : « Quantum ad id quod apparebat, inquit, propter hoc; quantum vero ad id quod occultum erat, propter invidiam » Invidebant enim Jesu hanc gloriam, dolebantque eum a populo sibi præferri : indignabantur vero sua scelera ab eo reprehendi ejusque sanctitate refelli. Ipsi enim volebant haberi

et coli ut Rabbini et legis doctores, atque ut oracula sapientiæ et sanctitatis : quare Christum eorum scelera detegentem, quasi eos infamantem, oderant et persequebantur calumniis, detractationibus, minis, et tandem eum ad crucem adegerunt.

Vers. 17. Pater cœlestis operatur : quomodo?

17. JESUS AUTEM RESPONDIT ILLIS : PATER MEUS USQUE MODO OPERATUR, ET EGO OPEROR. — « Pater operatur, inquit S. Augustinus, lib. IV *De Genesi ad litter.*, cap. XII, et creaturæ præbens congruam gubernationem et apud se habens æternam tranquillitatem (quia, ut idem alibi ait, quietus operatur, et operans quiescit); » et nonnullis interjectis : « Creatoris namque potentia et virtus, causa subsistendi est omni creaturæ : quæ virtus ab eis quæ creata sunt regendis, si aliquando cessaret, simul et illorum cessaret species, omnisque natura considerct. » Sicut lumen in aere cessat et evanescit, si sol radios suos, quibus lumen producit et conservat, subtrahat. Sensus est, *q. d.* Vos, o Scribæ, mihi objicitis legem sabbaticæ quietis, quam Deus vobis præcepit, eo quod ipse in sabbato quieverit ab omni opere suo, *Genes.* II. Verum respondeo Deum in sabbato quievisse duntaxat a novis rerum speciebus producendis, non autem ita, quin usque modo per omnia sabbata operatus sit et continue operetur; scilicet mundum et omnia quæ in eo sunt, gubernando, conservando, cœlos movendo, unam rem ex alia producendo, viventia alendo, sanando, etc. Id quod summi est beneficii, idemque est opus non servile, sed liberale, pium et divinum, ac proinde sabbato licitum, imo sabbatum ornans et sanctificans : ita et ego, qui sum Filius Dei Patris, illi æqualis et ὁμοούσιος, eadem cum illo operor, ac semper operatus sum : nec ego sine Patre, nec Pater sine me operari potest. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, Beda et alii.

Nota hebraismum : « Et ego operor, » hoc est *sic* vel *similiter*, aut *pariter* ego operor; τὸ enim *et* cum sit nota conjunctionis, quando similia conjungit, nota est comparationis et similitudinis, idemque est quod *sic*, uti passim fit in Proverbiis.

Vers. 18.

18. PROPTEREA ERGO MAGIS QUÆREBANT EUM JUDÆI INTERFICERE ; QUIA NON SOLUM SOLVEBAT SABBATUM, SED ET PATREM SUUM DICEBAT DEUM, ÆQUALEM SE FACIENS DEO. RESPONDIT ITAQUE JESUS, ET DIXIT EIS. — « Patrem suum; » Græce πατέρα ἴδιον, id est *patrem proprium*, quia naturalem. Christus enim solus est Filius Dei proprius et naturalis; angeli vero et homines sancti sunt filii Dei, asciti duntaxat, et a Deo gratis adoptati. Ita Cyrillus. Unde Arabicus vertit, *quoniam dicebat, quia Deus Pater meus est.*

ÆQUALEM SE FACIENS DEO, — quia dixerat se non similia, sed idem omnino operari, quod operatur Pater, ideoque illi per omnia cooperari, non ut famulum, sed ut Filium Patri ὁμούσιον. Ita Chrysostomus. Et Cyrillus : « Hominem, ait, esse videntes, et habitantem in eo Deum non cognoscentes, ferre non poterant singulari modo Deum ab eo patrem appellari : » nimirum, ut ait Beda, « quod is, quem verum per infirmitatem carnis hominem cognoverant, verum se Dei Filium credi vellet, id est non gratia adoptatum, ut cæteros Sanctos, sed natura Patri per omnia æqualem, non substantia, sed persona distantem; quia putabant Jesum prædicando se facere quod non esset, non veraciter intimare quod esset. Commoti sunt ergo Judæi et indignati sunt; merito quidem, quod audebat homo æqualem se facere Deo; sed ideo immerito, quia in homine non intelligebant Deum. » Voluerunt ergo pontifices et Scribæ Jesum occidere, quia timebant, ne crescente gloria Jesu, ipsorum auctoritas decresceret, imo ne Jesus persuadens populo se esse Deum, a populo pontificibus præponeretur, ac tandem præficeretur, itaque eos exauctoraret, et novos sacerdotes et pontifices suos induceret, ut reipsa ab eo factum videmus.

Vers. 19. Non potest Filius a se facere quidquam nisi quod viderit Patrem facientem, quid?

19. AMEN, AMEN DICO VOBIS : NON POTEST FILIUS A SE FACERE QUIDQUAM, NISI QUOD VIDERIT PATREM FACIENTEM : QUÆCUMQUE ENIM ILLE FECERIT, HÆC ET FILIUS SIMILITER FACIT. — « Non potest, » « non ob potentiæ defectum, ait Euthymius, sed propter inseparabilitatem; nam impossibile est Filium facere quidquam quod non facit Pater. » Sic et S. Chrysostomus et S. Augustinus. « Nisi : » hæc vox hic non est exceptiva, sed adversativa, idemque significat quod *sed tantum*. Idem significat *Matth.* XII, 4; *Galat.* II, 6, et infra cap. XV, vers. 4.

QUOD VIDERIT. — Græce βλέπῃ, id est *videat*; Syrus et Arabicus *videt*; non enim prius quam operetur, sed simul videt Patrem operantem, dum cum illo operatur : Christus enim qua Deus non simile, sed idem numero opus cum Patre producit. Eadem enim actio est Patris et Filii, quam uterque simul videt et simul operatur. Actio dico, non vero unio hypostatica, nec ea quæ illam sequuntur, quia unio hæc non actionis, sed termini rationem habet. Quare, licet tota S. Trinitas, puta Pater, Filius et Spiritus Sanctus, actione sua divina operati sint hanc unionem, tamen unio ipsa ad solum Filium terminata est, non ad Patrem et Spiritum Sanctum. Quocirca solus Filius incarnatus est, passus, mortuus, etc., non Pater, vel Spiritus Sanctus.

Nota : Christus hic tantum vult dicere se a Deo Patre accipere divinam ejus essentiam, potentiam, scientiam et operationem, quasi ab auctore suo, ac proinde utitur voce *viderit*, quasi Filius non faciat quidquam, nisi quod videt facere Patrem, sive quod videt esse opus Patris sui. Solent enim filii et discipuli inspicere et imitari voluntatem et facta parentum et magistrorum; eorum enim sunt quasi simiæ. Loquitur enim Christus anthropopathῶς, sive more homi-

num moderate, et congrue filio, sive ut decet apud homines loqui de patre filium, apud Judæos arrogantes et captiosos, ne eos sat contra se irritatos, magis irritet et in suam necem provocet.

Adde, theologice et proprie Christum uti voce *viderit,* quia ipse a Patre procedit ut Verbum, quod est terminus visionis et cognitionis notionalis Dei Patris. Pater enim videns et intelligens se et omnia, producit et gignit Verbum, illique suam visionem et actionem hoc ipso communicat. Nil ergo videt aut facit Filius, nisi quod videt Patrem videre aut facere. Ipse enim est Verbum et idea: in quo, quasi termino, Pater exprimit et imprimit omnem suam visionem et cognitionem, tam speculativam, quam practicam. Sensus ergo est, *q. d.* Quidquid ego operor, hoc idem Pater operatur, idque eadem omnino visione, cognitione, voluntate, potentia et actione; quare si me accusatis quod sabbato sanarim paralyticum, Deum quoque Patrem accusatis: ille enim mecum hoc est operatus, quia ipse in me et per me omnia operatur; imo ego omne opus meum a Patre accepi. Quare si creditis Deum Patrem omnia recte, sapienter et sancte operari, idem de me credatis oportet; ac proinde hanc sanationem ægri in sabbato fuisse opus prudenter factum, sanctum et divinum.

Similiter facit, — scilicet simili, imo eodem prorsus modo, eadem libertate, eadem potentia, eodem dominio, eadam auctoritate, ait S. Gregorius Nazianzenus, orat. 2 *De Filio.* Unde S. Augustinus: « Non, inquit, cum ille (Pater) fecerit, alia Filius similiter facit; sed quæcumque ille fecerit, hæc et Filius similiter facit. Si hæc facit Filius quæ fecerit Pater, per Filium facit Pater. » Et Cyrillus: « Similiter operantur, inquit, quæ omnino ejusdem naturæ sunt: quæ autem diversas essendi habent rationes, in iis idem operationis modus esse non potest. Sicut ergo Deus de Deo vero, eadem quæ Pater similiter facere potest. »

Vers. 20. 20. Pater enim diligit Filium, et omnia demonstrat ei quæ ipse facit: et majora his demonstrabit ei opera, ut vos miremini. — « Demonstrat, » non sicut præceptor discipulo, ait Euthymius, sed sicut pater filio, ac Deus Deo. « Demonstrat » ergo, id est dat, communicat, præsertim quia, ut dixi, Filius a Patre per demonstrationem, id est per intellectum et visionem procedit quasi Verbum. Sic *demonstrare* pro dare, exhibere, tribuere sumitur, I *Reg.* xiv, 12; *Exod.* xxxiii, 19; *Psal.* iv, 6; *Psal.* xix, 5. Hunc esse sensum patet ex sequent. Porro Pater « demonstrat, » id est communicat omnia Filio, tum qua Deo, non libera dilectione, sed naturaliter ex fœcunditate naturæ divinæ, cujus signum maximum apud homines est dilectio: qui enim omnia sua filio apud homines communicat, hoc ipso dat signum evidens, quod ipsum summe diligat; tum communicat omnia Filio qua incarnato et homini, cujus communicationis non signum, sed causa est dilectio. « Demonstrare Patrem Filio, ait Beda, est per Filium facere quæ facit. »

Præclare S. Athanasius, in disput. *Contra Arium,* lib. I: « Dedit, ait, Filio Pater omnipotens omnipotentiam, majestatem majestati, virtutem dedit virtuti, prudentiam dedit prudenti, præscientiam præscienti, æternitatem æternitati, divinitatem divinitati, æqualitatem æqualitati, immortalitatem immortalitati, invisibilitatem invisibilitati, regi regnum, vitam vitæ; et non aliam ab ea quam habet dedit, et quantum habet, tantam dedit. »

Demonstrare est dare. Cur? Causa Prima. Quæres, cur *demonstrare* et ostendere hic et alibi sumatur pro donare et communicare? Respondeo: *Primo,* quia Deus demonstrando Filio se suaque opera, ei communicat suam scientiam, et consequenter suam essentiam. Scientia enim Dei idem est cum sua essentia. Ad hæc demonstrando illuminat Filium, hoc est suam sapientiæ omnisque boni lucem, totumque se illi communicat: Deus enim est lux increata et immensa, uti docet S. Joannes, *epist.* I, cap. i, vers. 5. Denique demonstrando, id est intelligendo producit Verbum, id est Filium, quia in Deo res nobilissima est intellectus, ac nobilissima actio est intelligere, illuminare, demonstrare. Nobilissima enim et princeps animæ potentia est intellectus et ratio, quæ voluntati imperat eamque cæcam dirigit, et per illam omnes sensus cæterasque animæ vires movet et regit. Hinc illa sapientum axiomata: Mens universa efficit. Rationis est gubernare. Quantum quisque valet ingenio, tantum habet de imperio. Intellectus enim res concipiendo et intelligendo, sibi per conceptum et intellectionem illas omnes vivaciter incorporat, et quasi possidet; res enim omnes in se vivo quodam modo concipit, earumque speciem in se efformat, quæ rerum bonitatem et pulchritudinem omnem illi repræsentat. Quocirca intellectus est oculus mentis; sicut ergo oculus in corpore est sensus nobilissimus, vivacissimus, efficacissimus, qui rerum omnium formas sibi incorporat; sic multo magis idem facit intellectus in mente. Quocirca Beati in cœlo per intellectum intelligendo et videndo Deum, eum sibi incorporant, illum possident, illoque beantur. Hæc ergo est ratio hujus phrasis, qua ostendere et demonstrare sumitur pro dare, communicare, ac in possessionem rei ostensæ et demonstratæ inducere. Est catachresis et metalepsis. Hoc est quod ait Aristoteles et Philosophi: « Intellectus intelligendo fit omnia, » quia per vivam rerum conceptionem, illis sese et sibi illas assimilat, itaque illas tenet et occupat, facitque ut in ipso melius et nobilius existant, quam sint in seipsis; in seipsis enim sæpe sunt inanimes et mortuæ, in intellectu autem sunt animatæ et vivæ, vivuntque actu summe vitali et præstantissimo.

Secunda. Tertia.

Denique Christus hic apposite contra Judæos calumniantes, quod ægrum sanasset in sabbato, ad majus argumenti pondus et nervum, utitur verbo demonstrandi, *q. d.* Deus sapientissimus demonstravit mihi hoc opus sanandi in sabbato esse opus suum, id est divinum, piissimum et sanctissimum, cur ergo vos, o Scribæ, illud reprehenditis et cavillamini? quis enim audeat esse reprehensor illius, cujus Deus est demonstrator? Ergone sapientiores estis Deo, ac Deum ipsum vultis docere, imo castigare? o insaniam! o insanam temeritatem et superbiam!

ET MAJORA HIS DEMONSTRABIT, — et demonstrando dabit et communicabit. « Majora » hæc sunt præclariora mysteria et miracula, ac præsertim mortuorum sussitatio, et potestas judiciaria judicandi omnes homines. Quæ duo hic subjicit Christus.

UT VOS MIREMINI, — non dicit, ut vos credatis; quia Scribæ et Judæi, visis tot Christi miraculis, mirati sunt ejus vim et potentiam, sed tamen odio et invidia excæcati, in eum ut Messiam credere noluerunt: Christus tamen ea illa mente et fine fecit, ut in se crederent. Ita Cyrillus. Sic etiamnum faciunt hæretici; nimirum mirantur Sanctorum orthodoxorum sapientiam, sanctitatem, miracula; sed tamen eorum fidem sequi, et mores imitari nolunt. Hæc est hæresis et erroris cæcitas, obstinatio et malignitas.

Vers. 21. 21. SICUT ENIM PATER SUSCITAT MORTUOS, ET VIVIFICAT: SIC ET FILIUS, QUOS VULT, VIVIFICAT. — Ecce hoc est primum majus opus, quod Christus Patrem sibi Filio demonstraturum, id est communicaturum, dixit. Nam, ut ait S. Augustinus: « Majora sunt opera mortuos suscitare, quam languidos sanare. » Et S. Cyrillus: « Nolite, ait, mirari hoc, quod unus longo morbo dissolutus, verbo corroboratus, grabatum etiam tulit et abiit, cum mortem omnino destructurus sim et orbem terrarum judicaturus. »

SIC ET FILIUS, QUOS VULT, VIVIFICAT. — Tacite significat se esse Deum, Patri æqualem in potestate et libertate suscitandi et vivificandi quoscumque voluerit. « Illa particula, Sicut Pater, ait Chrysostomus, indiscretam potestatem; illa autem, Quos vult, æqualem demonstrat. » Similiter Theophylactus: « Verbum, Quos vult, indicat suæ cum Patre potestatis æqualitatem. »

QUOS VULT. — Non alios vult Pater vivificare, alios vero Filius; sed eosdem, quia ejus voluntas conformis, imo eadem numero est cum voluntate Patris. Ita S. Augustinus.

VIVIFICAT. — Id est a morte suscitat, tum in hac vita, ut suscitavit Lazarum ac filium viduæ; tum in die judicii omnes omnino suscitabit: Sanctos quidem ad vitam æternam, impios vero ad gehennam et mortem æternam, ut patebit vers. 25 et 28.

Vers. 22. 22. NEQUE ENIM PATER JUDICAT QUEMQUAM, SED OMNE JUDICIUM DEDIT FILIO. — Tò *enim* omittit Arabicus, sed habet Græcus, et apte; novum enim argumentum suggerit. Est enim hæc secunda ratio qua Christus se probat esse Deum, estque secundum opus majus, quod Patrem sibi demonstraturum, id est daturum, dixit vers. 20. Primum enim est suscitare mortuos; secundum est potestas judiciaria, quam solus Christus homo accepit a Patre in sua incarnatione, ac solus visibiliter in omnes exercebit in die judicii Ita Beda, Chrysostomus et Cyrillus, quem audi: « Aliud quoddam divinum atque præcipuum affert argumentum, quo se natura et vere Deum ostendit. Cui enim orbem terrarum judicare alii convenit, quam soli Deo, quem solum ad judicandum divina Scriptura vocat, dicens: Exsurge, Deus: judica terram? » *Psal.* LXXXI, vers. 3. Et rursus: « Quoniam Deus judex est, alium humiliat, et alium exaltat, » *Psal.* XLVII, vers. 6.

FILIO SUO, — uni secum Deo, sed per incarnationem homini facto. « Ac si diceretur, ait Augustinus, lib. I *De Trinit.* XIII, Patrem nemo videbit in judicio vivorum et mortuorum, sed omnes Filium, quia Filius hominis est, ut possit et ab impiis videri, cum et illi videbunt in quem pupugerunt. »

An Christus ex eo quod sit judex omnium, recte probet se esse Deum?

Dices: Christus creatus est judex ut homo, juxta illud: « Qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum, » *Act.* X, 42; ergo non recte Christus ex eo quod sit judex, probat se esse Deum. Respondeo, recte id eum probare, quia potestas judiciaria propria est Deo; est enim summa et juris amplissimi: quare Deus eam communicare noluit, nec congrue potuit puro homini, sed Christo soli, qui Deus est et homo. Ipse enim ut Deus, summam habet auctoritatem judicandi; ut homo vero, habet facultatem judicium hoc visibiliter coram hominibus salvandis et damnandis exercendi; judex enim debet videri a reo ejusque sententia ab eo audiri.

Vers. 23. 23. UT OMNES HONORIFICENT FILIUM, SICUT HONORIFICANT PATREM: QUI NON HONORIFICAT FILIUM, NON HONORIFICAT PATREM, QUI MISIT ILLUM. — Judæi enim qui hic noluerunt honorificare Filium Dei, nec eum ut talem agnoscere, in die judicii videntes ejus majestatem et potestatem in judicando divinam, inviti cogentur eum ut Deum agnoscere, honorificare et adorare.

SICUT HONORIFICANT PATREM. — Tò *sicut* significat æqualitatem, non similitudinem, quia assimilat eos qui sunt ejusdem naturæ, id est eos sibi mutuo coæquat, scilicet Filium Patri. « Nam, ut ait S. Cyrillus, si ipse omnia est quæ Pater, quantum ad Deitatis majestatem pertinet, quomodo par non erit æqualiter cum Patre honorari, cui ad identitatem substantiæ nihil prorsus deest? » Sic et S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus et alii. Hinc contra Arianos patet Christum esse Deum, ideoque eadem adoratione adorandum, qua adoratur Pater, scilicet latria.

QUI NON HONORIFICAT FILIUM, NON HONORIFICAT

PATREM, QUI MISIT ILLUM, — tum quia negando Filium, negat et Patrem; pater enim et filius sunt correlativa, nec pater esse potest, qui filium non habet: in Deo vero qui negat Filium Dei esse Filium, negat Deum Patrem vere et proprie esse Patrem, ac generasse; taciteque asserit ei defuisse vim generandi Filium sibi consubstantialem et æqualem; tum quia Pater « misit Filium » in mundum, ut per eum honoraretur, ut scilicet agnosceretur esse Pater proprie dictus, ac genuisse Filium sibi ὁμοούσιον, cum eoque eadem latria adoraretur : qui ergo negat Filium esse Deum, negat Patrem genuisse Deum, quæ summa est Patris injuria et blasphemia. Aufert enim Patri generationem sibi parem et se dignam, ac pro divina et increata, creatam et exilem ei attribuit: quare negat eum esse Patrem proprium et divinum.

Vers. 24. 24. AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUIA QUI VERBUM MEUM AUDIT, ET CREDIT EI QUI MISIT ME, HABET VITAM ÆTERNAM, ET IN JUDICIUM NON VENIT, SED TRANSIIT A MORTE IN VITAM. — « Amen, amen. » Geminatio hæc attentionem excitat. Significat enim rem quam asserit non tantum esse certissimam, sed et summe necessariam ad salutem æternam. Vide dicta cap. III, 3. « Quia, » id est *quod*. « Audit, » ita ut credat et obediat verbo meo. Unde subdit: « Et credit ei qui misit me, » ac consequenter credit mihi quasi Filio, a Patre in mundum ad ejus salutem misso. Non dicit: « Et credit mihi, » sed amplius. Dicendo enim: « Et credit ei qui misit me, » involvit mysterium sanctæ Trinitatis et Incarnationis : quæ duo sunt præcipua fidei capita et summe ad salutem necessaria. Ille enim qui misit Filium, est Deus Pater : jam Pater et Filius juncti necessario spirant Spiritum Sanctum : en tibi tota sancta Trinitas.

HABET VITAM ÆTERNAM. — « Habet, » jure, merito et spe, sed necdum in re. « Habet » ergo, id est certo habebit, si in fide perseveret illique congruenter vivat usque ad mortem. Vide dicta cap. III, vers. 16.

ET IN JUDICIUM (id est in condemnationem, puta in gehennam) NON VENIT, — non vadit. Vide dicta cap. III, vers. 17.

TRANSIIT (id est certo transibit, utitur præterito pro futuro ob rei certitudinem, *q. d.* Certo et infaillibiliter transibit, perinde ac si jam transisset) A MORTE (corporis temporaria) IN VITAM ÆTERNAM, — beatam in cœlis; licet enim reprobi damnandi, suscitandi sint quoque ad vitam, ut ardeant in gehenna, tamen hæc vita gehennalis, continua potius erit mors, quam vita. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. VI *De Civit. Dei*, cap. XII, « nulla major et pejor est mors, quam ubi non moritur mors. » In gehenna ergo erit mors vitalis, et vita mortalis, hoc est semper moriens, et nunquam mortua. Rursum planius, *q. d.* Qui credit et obedit Deo Patri et Filio ab eo misso, « transiit a morte » animæ per peccatum mortuæ, ad vitam spiritualem gratiæ, ut post mortem naturalem transeat ad vitam gloriæ.

Vers. 25. 25. AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUIA (quod) VENIT HORA, ET NUNC EST, QUANDO MORTUI AUDIENT VOCEM FILII DEI, ET QUI AUDIERINT, VIVENT. — « Ne longe post futurum arbitreris, inquit Chrysostomus, subdit: Et nunc est. Nam si futura tantum annuntiaret, non immerito esset dubitandum, sed se in terris cum ipsis conversante, hæc ventura dicit. » Nam, ut ait Theophylactus : « Dicit hic de iis (tribus) quos suscitaturus erat, ut de filio viduæ, filia Archisynagogi et Lazaro, » et maxime de Lazaro; hunc enim in Judæa suscitaturus erat, cæteros duos vero in Galilæa. Christus enim hic loquitur in Judæa Judæis, et hoc significat τὸ *nunc est*. Assurgit enim Christus a resurrectione spiritali animarum e peccato ad vitam gratiæ factam a se, ad resurrectionem corporum a se factam, dum ipse adhuc in terris viveret, indeque vers. 28, assurgit ad plenam resurrectionem et gloriam corporum, quam faciet in die judicii. Nam ex potestate suscitandi animas a morte peccati ad vitam gratiæ, tanquam ex re majori et difficiliori, probat Christus se habere potestatem suscitandi corpora : quod minus et facilius est. Ita Toletus, Jansenius et Franciscus Lucas ex S. Chrysostomo et Theophylacto; licet S. Cyrillus, Maldonatus et alii censentes hic agi de resurrectione communi et universali, τὸ « et nunc est » accipiant de die judicii extremi. Totum enim tempus legis novæ S. Joannes, *epist.* I, cap. II, vers. 18, vocat horam (id est tempus) novissimam; quia scilicet hoc est ultimus hominum status, ac proinde omnia quæ in eo fiunt, videntur adesse quasi præsentia, et nunc hac hora fieri.

Alii addunt Christum loqui de Sanctis, quos moriens et resurgens a morte suscitavit, *Matth.* cap. XXVII, vers. 52. Plenissimus erit sensus, si de omnibus omnino a Christo suscitatis et suscitandis intelligas.

ET QUI AUDIERINT, — id est qui senserint vim vocis Christi, sive qui illi obedient, perinde ac si audirent vocem Filii Dei, qui vocat ea quæ non sunt quasi ea quæ sunt. Est catachresis. Constat enim mortuos non audire, ac prius debere a morte suscitari, antequam vocem audire possint.

VIVENT. — Resurgent vi et virtute vocis Christi.

Vers. 26. 26. SICUT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO; SIC DEDIT ET FILIO HABERE VITAM IN SEMETIPSO. — « Habere vitam in semetipso » tria significat. *Primo*, habere vitam a se suaque essentia, non ab alio ; Dei enim essentia est vita, et vita est essentia. Deus ergo essentialiter et per essentiam est ipsa vita, essentialis, increata et immensa. Ita S. Augustinus hic, *tract.* 19 : « Quid est, inquit, Habet Pater vitam in semetipso? Non alibi habet vitam, sed in semetipso : vivere quippe suum in illo est, et non aliunde. Non alienum est, non quasi mutuatur vitam, neque quasi particeps fit

vita ejus, vitæ quæ non est quod ipse, sed habet vitam in semetipso, ut ipsa vita sibi sit ipse. » *Secundo*, habere Deum vitam in se, est esse fontem omnis vitæ, ex quo scilicet omnis angelorum, hominum, animalium et plantarum vita, quasi ex uberrimo et vitali fonte profluat, nec aliunde profluere possit. Ita S. Euthymius. « Habere vitam in semetipso, » ait, hoc est ad modum fontis scaturire facit vitam, juxta illud : « Quoniam apud te est fons vitæ, » *Psal.* XXXV, vers. 10. *Tertium*, quod ex primo et secundo consequitur, « habere vitam in se, » est habere vitam in sua potestate, esse dominum vitæ, dominari viventibus omnibus, ut eis vitam dare, conservare, auferre ad libitum possit. Hinc patet unitas essentiæ, puta Deitatis, in Patre et Filio : nam alioqui si Filius haberet aliam essentiam a Patre, haberet vitam in alio, scilicet in Patre, qui vitam illi dedit; jam autem habet vitam in semetipso, id est in sua essentia divina, quam proinde eamdem omnino habet cum Patre. Ita Chrysostomus : « Ecce, ait, quomodo in nullo *prorsus* differunt, » nisi quod alter Pater est, alter Filius.

SIC DEDIT ET FILIO HABERE VITAM IN SEMETIPSO,— quia Filius Deus est, idque juxta tres modos jam recensitos. « Ut vita ejus non esset egens vita, ait Augustinus, ne participando intelligatur habere vitam ; si enim participando haberet vitam, posset et amittendo esse sine vita: hoc in Filio ne accipias, ne cogites, ne credas. Manet ergo Pater vita, manet et Filius vita : Pater vita in semetipso, non a Filio; Filius vita in semetipso, sed a Patre. »

Porro, S. Cyrillus id ipsum explicat de Christo, non qua Deus, sed qua homo est, *q. d.* Christus, qua homo est, habet vitam in semetipso, hoc est, vitæ et necis in omnes habet potestatem, vitæ necisque omnium est dominus; ipse enim a Patre constitutus est judex vivorum et mortuorum. Unde sequitur:

Vers. 27. 27. ET POTESTATEM DEDIT EI JUDICIUM FACERE, QUIA FILIUS HOMINIS EST. — *q. d.* Quia Christus qua Deus, habet vitam in semetipso, hinc qua homo, habet potestatem judicandi omnes. Τὸ enim *quia* hic specificative sumitur, non reduplicative, idemque valet quod *quatenus*, ut ὅ τι, sumatur pro καθ' ὅτι; *secundo* tamen et nervosius, τὸ *quia* accipias reduplicative et causaliter, ut sonat. Dat enim causam cur Deus dederit Christo potestatem judiciariam. Causa est, quia Christus Filius hominis est, quia incarnari dignatus est homoque fieri *q. d.* Voluit Deus homines per Christum hominem judicare, ut congruum esset judicium, congruoque modo, scilicet sensibili et humano, fieret, utque sicut ipse per Christum hominem mundum salvat, sic et per ipsum eumdem judicet; hominem, inquam, illum, qui cum Deus esset, vitam humanam induit, eamque pro hominum salute morti exposuit et prodegit. Quare ipse tanta sui exinanitione, qua voluit fieri homo, morique pro hominibus, meruit hanc exaltationem judiciariæ potestatis, ut omnium sit judex, qui omnium fuit salvator. Ita Toletus, Jansenius, Maldonatus et alii. Audi S. Augustinum : « Secundum quod Filius est Dei, sicut habet Pater vitam in semetipso, sic et dedit Filio vitam habere in semetipso ; secundum autem quod Filius hominis est, potestatem dedit et judicium faciendi. » Et paulo post : « Secundum hoc accepit potestatem judicandi, quia Filius hominis est; nam secundum quod Dei Filius est, semper habuit hanc potestatem. » Causam duplicem addit. Prior est : « Adjectum erat, ait, ut judicandi viderent judicem; judicandi autem erant boni et mali : restabat, ut in judicio forma servi bonis et malis ostenderetur, forma Dei solis bonis servaretur. » Posterior : « Forma illa erit judex, qua stetit sub judice : illa judicabit, quæ judicata est; judicata est enim inique, judicabit juste. »

Vers. 28. 28. NOLITE MIRARI HOC, QUIA (quod) VENIT HORA, IN QUA OMNES QUI IN MONUMENTIS SUNT, AUDIENT VOCEM FILII DEI. — « Hora, » id est tempus legis Evangelicæ, quæ omnium est, ultima et novissima, in cujus fine fiet resurrectio mortuorum et universale judicium, ut dixi vers. 25.

QUI IN MONUMENTIS SUNT, — puta mortui et sepulti, sub quibus etiam mortuos insepultos accipe. Nam, ut ait S. Augustinus, « ab his qui naturaliter sepulti sunt, etiam eos significavit, qui naturaliter sepulti non sunt.

AUDIENT, — hoc est, sentient sententiam, vim et efficaciam vocis Christi.

Quænam hæc vox Filii hominis quam mortui audient?

VOCEM FILII DEI. — Erit hæc vox tubalis Archangeli, forte Michaelis : « Surgite, mortui, venite ad judicium, idem concrepantibus et consonantibus aliis aliorum angelorum tubis et vocibus. Dicitur vox Dei et Christi, quia ejus jussu, sed angelorum ministerio, formabitur in aere, ita ut per totum orbem resonet, ab eoque efficaciam suscitandi mortuos accipiet, quasi ejus instrumentum, saltem morale. Non enim est necesse huic tubæ vim physicam suscitandi mortuos tribuere. De hac voce et tuba plura dixi I *Thessal.* IV, 16.

Vers. 29. 29. ET PROCEDENT QUI BONA FECERUNT, IN RESURRECTIONEM VITÆ (beatæ et æternæ): QUI VERO MALA EGERUNT, IN RESURRECTIONEM JUDICII, — id est condemnationis et gehennæ, *q. d.* Boni resurgent ad gloriam, mali ad gehennam.

PROCEDENT. — Græce ἐκπορεύσονται, id est egredientur, scilicet e suis monumentis et sepulcris resurgent, tendentque ad vallem Josaphat juxta Jerusalem, in qua fiet judicium universale, ut ibi a Christo judice pro meritis cœlo vel inferno adjudicentur.

Objicit hic Christus Judæis sibi incredulis et rebellibus, suam potestatem judiciariam, ut ejus metu eos terreat, conterat et convertat, æque ac fecit in fine vitæ, cum a Caipha Pontifice adjuratus, an esset Filius Dei, respondit se esse, ideo-

que ad mortem condemnandus addidit : « Verumtamen dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus cœli, » *Matth.* XXVI, 64.

Judicii meditatio quam efficax

Nulla enim terribilior res est et efficacior ad promovendum hominum animos, ut pœnitentiam agant vitamque sanctam instituant, quam viva repræsentatio judicii extremi. Quocirca Christus ascendens in cœlum, per angelos jussit Apostolos prædicare suum ad judicium reditum, *Actor.* I, 11; ideoque eumdem Paulus Areopagitis inculcavit, ac inter alios S. Dionysium convertit, *Act.* XVII, 31. In judicio enim cuique jacietur alea æternitatis, vel beatissimæ vel miserrimæ. « In omnibus operibus tuis ergo memorare novissima tua, et in æternum non peccabis, » *Eccli.* VII, 40. Vide ibi dicta. Sane fatalis ille dies mundi ultimus erit decretorius, et horizon æternitatis, qui probos ab improbis disterminabit et longissime separabit, atque probos omni felicitate cumulabit, improbos omni calamitate obruet, idque in æternum. Hoc mirum et miserabile divortium assidue cogita, stude sanctitati, vive æternitati.

Vers. 30.

30. NON POSSUM EGO A MEIPSO FACERE QUIDQUAM. SICUT AUDIO, JUDICO, ET JUDICIUM MEUM JUSTUM EST : QUIA NON QUÆRO VOLUNTATEM MEAM, SED VOLUNTATEM EJUS QUI MISIT ME. — Demonstrat Christus judicium suum, quo qua homo omnes homines judicabit, fore justum, ex eo quod ipse aliud judicare et velle non possit, quam id quod judicat et vult Pater. Nam ipse, qua Deus, idem numero habet judicium, eamdem numero mentem et voluntatem divinam, quam habet Pater : qua homo vero, totus regitur a deitate et Verbo inhabitante, ut aliud judicare et velle nequeat, quam id quod ejus deitas, quasi præses judicat et vult. Ita S. Augustinus, S. Chrysostomus, Euthymius et alii.

SICUT AUDIO (a Patre verissime judicante judicandum esse), SIC JUDICO — semper, ac præsertim sic judicabo in die judicii. « Audio » ergo idem est quod cognosco, intelligo, video; in divinis enim idem est audire et videre, imo idem est in mente; mens enim eminenter continet visum, auditum cæterosque sensus. Ostendit suum judicium, quo omnes judicabit, fore verum, quia non ex suo, sed ex Dei Patris judicio, quod constat esse verissimum et æquissimum, judicabit. Unde subdit : « Et, » id est itaque, vel idcirco, « judicium meum justum est. » Ita S. Chrysostomus : « Per auditum, ait, nihil aliud intelligitur, quam nihil aliud posse, quam quod Pater, *q. d.* Ita judico, ac si Pater ipse judex sit. »

QUIA NON QUÆRO VOLUNTATEM MEAM (scilicet solam, aut a Patris voluntate diversam, talem enim non habeo), SED VOLUNTATEM EJUS QUI MISIT ME, — nam voluntas mea divina eadem numero est cum voluntate Patris : voluntas autem mea humana voluntati divinæ plane conformis est, ab eaque per omnia dirigitur : quare aliud ab illa velle et judicare nequit. Ita S. Augustinus : « Non quia, inquit, ipsius in judicando nulla voluntas est, sed quia non est ita voluntas ejus propria, ut sit a Patris voluntate aliena. » Nam, ut ait Cyrillus, « illius voluntatem quasi regulam in omnibus sequitur, » « ideoque, ait Euthymius, illius voluntas etiam mea est. » Dat causam a priori, cur suum judicium futurum sit justum ; quia scilicet voluntas ejus plane subjecta et conformis est voluntati divinæ, eo quod subsistat in persona divina Verbi, ab eaque regatur : voluntas enim flectit regitque intellectum, ejusque judicium, quocumque vult. Quare si voluntas humana conformis sit voluntati divinæ, etiam intellectus et judicium humanum conformia erunt intellectui et judicio divino ; præsertim quia in Deo, in re idem omnino est intellectus et judicium, quod voluntas ; in Deo enim omnes potentiæ omniaque attributa in re idem sunt cum essentia divina, ex qua, quasi ex fonte suo, imo quasi ex omnis boni oceano promanant, in eoque essentialiter coeunt et uniuntur : quare ipsa infallibilis est omnis veritatis et justitiæ norma ac regula, quam Christus in omnibus sequitur, nec ab ea vel hilum deviare potest, ideoque tam voluntas ejus, quam intellectus et judicium rectissima, verissima et justissima sunt, et erunt semper.

Vers. 31.

31. SI EGO TESTIMONIUM PERHIBEO DE MEIPSO (quod sim Filius Dei, ideoque qua homo, Dei judicio et voluntati per omnia conformis), TESTIMONIUM MEUM NON EST VERUM, — id est legitimum, juridicum et fide dignum. « Verum » enim hic non opponitur falso, sed illegitimo, infido, incerto ; respondet enim Hebr. נאמן *neeman*, id est fidele, congruum et fide dignum. Fieri enim potest, ut quis verissimum de seipso dicat testimonium, sed tamen apud homines fide careat, propter suspicionem de nimio sui ipsius amore, ait Euthymius.

Est prolepsis, sive occupatio, qua Christus occurrit tacitæ objectioni Scribarum dicentium : Tu, o Jesu, prædicas te esse Filium Dei, ideoque sequi in omnibus Dei judicium ; at non credimus tibi, nisi Dei, vel virorum fide dignorum testimonio id probes ; tuum enim testimonium, hic in re tua tibique propria, nobis suspectum videtur, nec fide dignum. Respondet Jesus : Fateor vobisque concedo testimonium meum de meipso non esse legitimum, nec fide dignum, si ego solus ex me ipso hoc testificor : do vobis ergo ut mihi soli non credatis; at ego non solus, sed plures alii fide digni idem de me testificantur, ut patebit vers. sequenti. Loquitur enim Christus magis ex confessione et ex communi Judæorum sensu, quam ex suo, ut patet *Joan.* VIII, 13. Ubi Judæi Christo in faciem objiciunt dicuntque : « Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. » Quibus respondet Christus, vers. 14 et 16 : « Verum est testimonium meum, etc., quia solus non sum, sed ego et qui misit me Pater. » Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius et alii.

Vers. 32. 32. ALIUS EST QUI TESTIMONIUM PERHIBET DE ME : ET SCIO QUIA VERUM EST TESTIMONIUM QUOD PERHIBET DE ME. — « Alius, » scilicet Deus Pater, qui in baptismo meo cœlitus intonuit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, » *Matth.* III, 17. Ita S. Cyrillus, Beda, Rupertus; rursum « alius, » scilicet Joannes Baptista mihi attestatur, ut sequitur. Ita S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Jansenius, Maldonatus et alii. « Alius » ergo, id est alii sunt, qui testificantur me esse Filium Dei; scilicet Deus Pater, Joannes Baptista, Moses, Prophetæ atque opera mea divina et miraculosa; hos enim omnes testes in sequentibus pro se producit Christus, ut probet se esse Messiam et Dei Filium.

ET SCIO QUIA VERUM EST. — *q. d.* Ego pro me hisce testibus non egeo; scio enim ex scientia propria et divina verum esse id quod testantur, scilicet me esse Filium Dei. Quare ego eorum testimonium produco, non propter me, sed propter vos, ut mihi tot testimoniis probato fidem adhibeatis.

Vers. 33. 33. VOS MISISTIS AD JOANNEM (cap. I, vers. 19), ET TESTIMONIUM PERHIBUIT VERITATI. — *q. d.* Vos misistis legatos ad Joannem, quasi ad virum vestra opinione sanctum et omni fide dignum, ut eum rogaretis an ipse esset Messias : Joannes respondit non se, sed me esse Messiam, hocque testimonium non dedit meæ amicitiæ aut gratiæ (nam me ante non viderat), sed « veritati. » Ipsum enim nil dare gratiæ, sed omnino veritati, vos ipsi existimastis, cum eum pro Messia recipere voluistis : « ergo testimonium ejus refellere non potestis, » ait Euthymius. Plane convincit Scribas hic Christus ex Joannis testificatione, utpote apud Judæos certa et irrefragabili, se esse Messiam.

Vers. 34. 34. EGO AUTEM NON AB HOMINE TESTIMOMIUM ACCIPIO. — *q. d.* Ego pro me teste Joanne non egeo; sum enim Deus Deique Filius, cui Joannes, Moses et Prophetæ credere debent, ab eoque doceri, omnemque gratiam et auctoritatem accipere. Rursum, ut ait Cyrillus : « Ostendit sibi nullius hominis testimonium esse necessarium, cum a splendore signorum ac gloria, natura Deus demonstretur, » *q. d.* Ego cum sim Deus, hominum testimonio, commendatione, celebratione, non indigeo. Ita Theophylactus, Leontius, Maldonatus, Jansenius et alii.

SED HÆC DICO UT VOS SALVI SITIS. — Hoc est, ut ait S. Chrysostomus : « Ego hominis non indigeo testimonio, cum Deus sim : verum cum Joannes tantæ apud vos auctoritatis sit, cum tanquam Prophetam admiremini, mihi autem ut miracula facienti non credatis; idcirco ejus testimonium vobis in memoriam reduco, omniaque facio ut vos alliciam et salvos faciam.

Vers. 35. 35. ILLE ERAT LUCERNA (Græce ὁ λύχνος, id est illa lucerna, scilicet eximia et singularis) ARDENS ET LUCENS. VOS AUTEM VOLUISTIS AD HORAM EXULTARE IN LUCE EJUS. — Joannes non erat ipsa lux ex se lucens (hæc enim erat ipse Christus, *Joan.* I, 9), sed erat lucerna, quæ lumine a Christo accepto in se Dei cognitione et amore ardebat, aliis vero exemplo sanctitatis et fervore prædicationis lucebat. Joannem enim misit Deus post longum, per plura sæcula, Prophetarum omnium silentium, quasi cœlestem Prophetam, qui tenebras ignorantiæ Judæorum velut lucerna illuminaret; eisque veram lucem, puta Christum Dominum, ostenderet, eique facem præferret. Ita S. Cyrillus, Leontius, Theophylactus et Euthymius. Christus ergo est sol justitiæ, Joannes quasi stella et luna a sole illuminata. Lux enim naturaliter unigenitus est, qui ex luce, id est ex substantia Patris, effulsit, ait Cyrillus. Joannes vero lucerna fuit; quia luxit luce ab eo derivata et participata; luxit, inquam, oleo, id est gratia Spiritus Sancti, quæ instar olei, animas nostras, quasi lucernas ingressa, nutrit, conservat, auget. Unde ejus typus fuit lucerna oleo ardens in templo, ante Deum residentem in Sancto sanctorum; sic enim Joannes lucet ante Christum. Lucerna ergo ardens ac lucens semper in tabernaculo testimonii fuit Joannes Baptista, ait Cyrillus. Vide dicta *Exodi* XXV, 31.

Joannes Baptista erat lucerna ardens et lucens.

Christus sol.

Moraliter : S. Bernardus, serm. *De S. Joanne Baptista*, docet sanctos viros et prædicatores, prius in seipsis debere ardere charitate et zelo; antequam aliis prædicando luceant. « Est enim, ait, tantum lucere vanum, tantum ardere parum; ardere et lucere perfectum. » Et inferius : « Ille erat lucerna ardens et lucens. Non ait : Lucens et ardens, quia Joannis ex fervore splendor, non fervor prodiit ex splendore; sunt enim qui non eo lucent, quia fervent, sed magis fervent ut luceant. At isti plane non fervent charitatis spiritu, sed studio vanitatis. » Ac mox triplicem in Joanne ardorem et splendorem assignans, subjicit : « Ardens enim erat in seipso vehementi austeritate conversationis : erga Christum intimo quodam et pleno fervore devotionis; erga peccantes proximos constantia libera increpationis; luxit nihilominus, ut paucis dixerim, exemplo, digito, verbo; et seipsum ostendens ad imitationem, et luminare majus, quod latebat, ad peccatorum remissionem, et ipsas quoque tenebras nostras illuminans. » Et mox : « Considera hominem angelico promissum oraculo, conceptum miraculo, sanctificatum in utero, et novum in novo homine pœnitentiæ mirare fervorem. » Audi Alcuinum hic : « Joannes erat lucerna, illuminatus a Christo luce, ardens fide et dilectione, lucens verbo et actione; qui præmissus est, ut inimicos Christi confunderet, secundum illud : Paravi lucernam Christo meo, inimicos ejus induam confusione. »

Talis fuit S. Athanasius; unde S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 21, quæ est de laudibus Athanasii, ipsum nuncupat oculum mundi, prælatum sacerdotum, ducem et magistrum

Laudes S. Athanasii.

Confessorum, vocem sublimem, firmam fidei columnam, post Joannem Baptistam secundam lucernam lucentem et ardentem. Additque : Athanasius « percutientibus erat adamas (per invictam patientiam), dissidentibus magnes, » eos ad se alliciens et inter se concilians. Et inferius : « Virgines, inquit, eum ut pronubum laudent, conjuges moderatorem, Anachoretæ excitatorem, Cœnobitæ legislatorem, simplices deductorem, speculationi dediti Theologum, hilares frænum, calamitosi consolatorem, canities baculum, juventus pædagogum, paupertas largitorem, divitiæ dispensatorem, ægrotantes medicum, sani valetudinis custodem; omnes denique eum qui omnibus omnia factus est, ut omnes, vel quamplurimos lucrifaceret. » Et anterius : Ipse, ait, Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis, Davidis, Samuelis, Eliæ, Elisæi cæterorumque Sanctorum virtutes, « in unam sui ipsius complexus animam, unum ex omnibus virtutis simulacrum numeris omnibus absolutum edidit. » Talis quoque fuit S. Basilius, de quo idem Nazianzenus, *orat.* 20. « Basilii vox, ait, erat tonitru, quia vita ejus erat fulgur. » Quia vita fulgurabat, ideo voce tonabat.

Vos AUTEM VOLUISTIS AD HORAM (ad modicum tempus) EXULTARE IN LUCE EJUS. — *q. d.* Initio prædicante Joanne cum tanta vitæ sanctitate et zelo, gavisi estis et exultastis, quod tantus Propheta cœlitus exortus esset, quem sperabatis fore vestrum Messiam; sed ubi Joannes vestra scelera taxare cœpit, ac indicare me esse Messiam, me, inquam, pauperem et humilem, vos Joannem sprevistis, nec testimonio ejus de me credidistis; quia si credidissetis, me pro Messia recepissetis. Hoc est quod ait Lucas, cap. VII, 30: « Pharisæi autem et legisperiti consilium Dei spreverunt in semetipsis, non baptizati ab eo, » scilicet Joanne. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus et alii.

Vers. 36. 36. EGO AUTEM HABEO TESTIMONIUM MAJUS JOANNE. OPERA ENIM, QUÆ DEDIT PATER UT PERFICIAM EA; IPSA OPERA, QUÆ EGO FACIO, TESTIMONIUM PERHIBENT DE ME, QUIA PATER MISIT ME. — « Majus Joanne, » id est majus testimonio Joannis. « Majus, » id est certius, efficacius, magis convincens me esse Messiam, Dei Filium, a Deo missum ad hominum salutem. Hoc majus testimonium sunt mea opera, id est miracula, « quæ dedit mihi Pater, » ut iis probem me ab eo missum. Nam « Joannis testimonium poterat quispiam calumniari, tanquam ad gratiam factum, ait Euthymius; verum opera omni suspicione libera, cunctorum ora contentiosa obturant. » « Opera enim etiam insanis persuaderent, » inquit Chrysostomus. Addit S. Cyrillus : « Quoniam ergo non dignus vobis Joannes fide videtur, majorem testem offero, cujus splendor mentis vestræ oculos ita perstringat, ut nihil omnino dicere possitis : non enim verbis, nec auctoritate hominum rem meam approbo, sed miraculorum splendore ac gratia, me ex Deo natum et natura Deum ostendo. »

OPERA (miracula) QUÆ EGO FACIO, TESTIMONIUM PERHIBENT DE ME, — quia miracula (quale fuit recens paralytici sanatio, v. g. ait Theophylactus) mea sunt opera supernaturalia, quæ a nulla creata causa fieri possunt, sed Deo soli sunt propria : unde ipsa sunt quasi sigillum Dei, quibus ipse mihi testimonium perhibet meamque doctrinam obsignat et confirmat. « Quia sunt opera solius divinæ virtutis, » ait Euthymius. Unde Lyranus : « Firmum, ait, testimonium est per opera soli Deo possibilia, qui non potest testis esse falsitatis. » Sic et S. Chrysostomus, Cyrillus et alii.

Miraculis evicit Jesus se esse Christum. Hinc sequitur Judæos potuisse et debuisse certo cognoscere Jesum esse Messiam, sive Christum et Dei Filium, ex miraculis quæ patrabat. Primo. *Primo*, quia Jesus illa faciebat hoc fine et scopo, ut iis probaret se esse Christum et Deum. Hoc ergo evidens erat in attestante, scilicet in miraculis, quæ testabantur ipsum dicere verum, scilicet se esse Deum Deique Filium. Secundo. *Secundo*, quia Jesus fecit omnia miracula quæ Prophetæ prædixerunt a Christo esse facienda, uti ipse ostendit *Matth.* XI, vers. 4 et 5. Tertio. *Tertio*, quia, licet aliqui Prophetæ et viri sancti nonnulla miracula ediderint, non tamen tot et tanta, quot et quanta edidit Jesus. Rursum Prophetæ faciebant miracula non sua virtute, sed invocatione Dei; Christus autem sua virtute, sua auctoritate, suo jussu et imperio quasi Dominus illa efficiebat. Inde ergo facile erat cognoscere ipsum esse Messiam et Deum. Ita S. Athanasius, lib. *De Incarnat. Verbi*. Hinc etiam multi e Judæis ipsum ut talem agnoverunt; alii tamen, præsertim Principes et Scribæ, licet secreto et sedate omnia Jesu gesta considerantes, iis convincerentur ipsum esse Messiam; tamen alias ira et invidia contra eum acti cæcatique, ipsum ut talem non agnoverunt, aut potius agnoscere noluerunt.

Igitur duobus maxime modis miracula Jesu probant eum esse Deum. Primum, ratione modi faciendi, ut dixi : quod præpotenti illa vi, sibi propria, uteretur in peragendis miraculis. Deinde nonnulla etiam sibi miracula reservavit, quæ ipsa sui natura convincunt et damnant eum esse Deum : qualia sunt, quod natus est de Virgine; quod secreta cordium, et quid esset in homine, nosset, et sciret omnia; quæ causa fuit quamobrem Apostoli dicerent se credere quod a Deo exiisset. Item, quod futura omnia quæ in passione, morte et post resurrectionem juxta Scripturam eventura erant, prædixit : quod, cum voluit, animam suam in cruce posuit, ac deinde tertia die resumpsit; quod ascendit in cœlum; quod misit Spiritum sanctum; denique quod mirificam illam vim patrandorum miraculorum in Apostolos et septuaginta duos discipulos transfudit. Hoc quoque singulare in Christo, eique soli servatum, quod dicturus sum, vis scilicet et potestas semper et ubique prompta et

parata, et nusquam restricta, tam grandia edendi miracula, tam incredibilia et naturæ facultatem superantia, tam plena et perfecta, tam salutaria, tam vera, tam certa ac clara, tam divina ac convenientia Filio Dei. Inter quæ maxime eminet salutifera illa et præsentanea virtus sanandi omnes morbos omnium, uti diximus, quotquot eum adibant sanitatis recuperandæ gratia, omnibus locis, omni tempore. Hæc absoluta potentia et perpetua virtus, solius est Christi. Nec in veteri Testamento Eliæ, aut Elisæo, aut etiam in legis promulgatione Moysi, aut angelis unquam concessa fuit : quippe qui tantum ex intervallo miracula ediderunt, ut ex historiarum collatione constat. Præterea miracula eorum certo numero comprehendebantur : Christi miraculorum continua series erat, nec ullus numerus iniri poterat. Ita S. Augustinus, epist. 3 *ad Volusianum*; S. Cyrillus et Chrysostomus, quos citat et sequitur S. Thomas, III *part., Quæst.* XLIII, art. 4. Quibus adde ea quæ Christi mortem quasi effectus consecuta sunt, uti fuere totius mundi per duodecim Apostolos piscatores ad Christum conversio, fervor fidelium primitivæ Ecclesiæ, *Actor.* II et seq., Martyrum innumerorum invictum robur, imo in tormentis exultatio, etiam puerorum, virginum et feminarum, etc. Quæ omnia clamant Christum ut Dei Filium esse colendum, amandum et adorandum, utpote qui solus hæc opera divina Deoque propria efficeret. Hæc est gloria Verbi incarnati, quam celebrat S. Joannes, cap. I, vers. 14 *Evangel.*

Vers. 37. 37. ET QUI MISIT ME PATER, IPSE TESTIMONIUM PERHIBUIT DE ME : NEQUE VOCEM EJUS UNQUAM AUDISTIS, NEQUE SPECIEM EJUS VIDISTIS. — « Testimonium perhibuit, » cum in meo baptismo cœlitus intonuit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, » *Matth.* cap. III, vers. 17. Ita S. Chrysostomus. Rursum « testimonium perhibuit de me, » per Scripturas, puta per Mosen et Prophetas, qui de me meisque operibus ante tot centenos annos prophetarunt, uti mox explicat Christus, vers. 39. Ita Theophylactus, Nonnus, Euthymius et alii. Addit S. Augustinus et S. Hilarius, lib. VI *De Trinit.*, Patrem testificari Jesu, quod ipse sit Filius Dei, cum ejus operibus, id est miraculis cooperatur, eique vim illa operandi tribuit. Verum hoc testimonium includitur in ipsis miraculis, de quibus egit versu præced.

Nota : Christus hic præter testimonium Joannis, tria alia majora adducit, quibus se probat esse Messiam : primum, ex miraculis, vers. 36; secundum, ex voce Patris in baptismo; tertium, ex Scripturis, vers. 39.

Vers. 38. 38. ET VERBUM EJUS NON HABETIS IN VOBIS MANENS (Arabicus, *non est firmatum in vobis*), QUIA QUEM MISIT ILLE, HUIC VOS NON CREDITIS. — Connexio, et consequenter argumentatio horum verborum est obscura, quam proinde varii varie elucidant (1).

Primo, plane et genuine sic exponas, ut sit occupatio et concessio, *q. d.* Vos, o Scribæ, mihi alleganti testimonium Dei Patris de me, objicietis vos illud non audisse, eo quod vocem Dei propriam et naturalem non audiveritis, nec speciem et faciem ejus videritis, sicut vidit Moses, legem a Deo accipiens in Sina, *Exod.* XIX, cui proinde vos credere asseritis. Respondeo : Concedo id quod dicitis, sed addo quod nemo, ne Moses quidem, nec majores vestri legem a Deo accipientes in Sina, audierunt propriam Dei vocem, nec ejus speciem et faciem viderunt; sed tantum copiosum ignem, quo tegebatur Deus, viderint, et vocem in aere ab angelo vice Dei formatam audierint. Ego enim solus, qui sum Filius Dei naturalis, ideoque Deo intimus, vocem ejus propriam audivi, et speciem, sive faciem ejus divinam vidi, et video assidue; sed tamen vos urgeo et convinco quod verbum Dei mihi attestantis audistis, cum in baptismo meo Deus Pater publico sono edixit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, » *Matth.* III, 17. Rursum quod verbum Dei de me audistis in S. Scripturis, puta in Mose et Prophetis, qui me esse Messiam et Deum attestantur. Verum vos, licet hoc Dei de me verbum et testimonium audiveritis, illud tamen non habetis in vobis manens, quia illud non penetratis mente, non capitis, non intelligitis, non comprehenditis, non creditis, eo quod id me, velut a Deo Patre missum, credere nolitis : qua in re graviter erratis et peccatis. Si enim verbum angeli, vice Dei cum Mose quasi servo suo loquentis, audistis illique creditis; multo magis verbum Dei mihi attestantis quod sim ejus Filius, audire illique credere deberetis, præsertim cum Moses mihi testimonium perhibeat meque a vobis audiri jubeat, ut sequitur. Ita Euthymius : « Cum sermo, ait, qui per legem datus est ac Prophetas, clamet quod Pater Filium suum missurus sit ad salutem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos huic quem ille misit, non credentes, non auscultatis prædicto ejus sermoni, ac proinde nec habetis in vobis manentem. » Hic sensus videtur clarus, planus et genuinus.

Secundo, tamen S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*, totum hunc locum sic nectit et explicat, *q. d.* Propterea vocem ejus non audistis, nec speciem vidistis, nec verbum ejus manet in vobis, quia

(1) Cohærentia vers. 37 et 38 hæc nobis videtur magis apta : *Ipse Pater de me testatus est* : sat clarum et perspicuum est ejus testimonium, *quanquam vocem ejus nunquam audivistis, neque figuram vidistis*, id est, quanquam vobis non forma visibili apparuit aut viva voce hoc de me testimonium perhibuit. *At vos non tenetis ejus declarationem* (μένειν *perseverare, constanter inesse, tenere*, est formula Joanni usitatissima), et hoc quod dico, verum esse inde apparet, *quod* (ὅτι est hic ἀποδεικτικὸν) *ei quem ille misit*, fidem habere recusatis.

mihi non creditis, quasi dictum sit : Si mihi crederetis, vocem Patris audiretis, et speciem videretis; qui enim videt me, videt et Patrem; similiter qui audit me, audit et Patrem, et verbum Patris in eo manet.

Tertio, S. Cyrillus et Chrysostomus censent hæc dici a Christo ad confundendos Judæos, jactantes quod Deum audissent et vidissent in Sina decalogum promulgantem, *q. d.* Erratis, et falso jactatis, o Judæi, vos Deum audisse et vidisse in Sina; nam Deus purus est spiritus, qui nec vocem, nec speciem propriam habet, sicut habet homo : quare illa vox quam audistis, et species ignis quam vidistis in Sina, non fuit vox, nec species vera et propria Dei, sed symbolum et signum duntaxat corporeum, vobis corporatis et rudibus arcanam et invisibilem deitatem, instar umbræ repræsentans.

Quarto, S. Athanasius, lib. IV *Contra Arianos*, per *verbum*, Græce λόγον, intelligit Christum Dei Filium, qui est verbum Patris, quem apte jungi cum specie et forma Dei asserit, eo quod ipse character sit et viva imago Patris, sensumque esse, *q. d.* Vos vocem Dei non audistis, nec formam vidistis, et cum superesset vobis modus unus, ut in me, qui sum Verbum Patris et imago ejus substantiæ, quemque qui videt, videt et Patrem, crederetis, hunc modum contemnitis et non creditis mihi : propterea Patris cognitionem non habetis, et divina notitia privati estis.

Quinto, Toletus, *q. d.* Vos, o Judæi, perterriti voce tubali angeli et igne fulgurante in Sina, petiistis vocem hanc terribilem amplius non audire, nec ignem horribilem videre, sed ut Deus vobis per Mosen quasi internuntium loqueretur, idque a Deo obtinuistis; sed verbum et pactum ejus, ad quod vos obligastis, non servatis : acceptastis quidem pactum ejus, nempe vos audituros quem ille miserit Prophetam de gente vestra; at verbum et pactum ejus non manet in vobis, quia quod pepigistis, implere non vultis. Ecce enim ego sum quem ille misit, et vos non mihi creditis, nec auditis me, sicut promisistis.

Verum primus sensus maxime videtur congruus et appositus.

Vers. 39. 39. SCRUTAMINI SCRIPTURAS, QUIA VOS PUTATIS IN IPSIS VITAM ÆTERNAM HABERE; ET ILLÆ SUNT QUÆ TESTIMONIUM PERHIBENT DE ME. — « Scrutamini, » tam in Græco quam in Latino, potest esse modi indicativi et imperativi : in indicativo modo accipit Cyrillus, *q. d.* Vos, o Scribæ, assidue scrutamini et versatis Scripturas, quæ testimonium perhibent de me; sed vos illud capere et intelligere non curatis, quia ad me venire non vultis. Melius S. Augustinus, S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii accipiunt in imperativo, *q. d.* Vestigate Scripturas, et in iis invenietis Deum Patrem mihi perhibere testimonium.

Porro, per τὸ *scrutamini*, Christus, ait Chrysostomus, « Judæos ad Scripturarum non simplicem et nudam lectionem, sed ad investigationem perquam diligentem relegavit; non enim dixit : Legite Scripturas, sed scrutamini, » id est diligenter quærite, et quasi effodite latentes in ea de me rebusque divinis thesauros, sicut qui scrutantur venas auri et argenti, terram effodiunt ut aurum inveniant. « Effodere profundius jubet, ut ea quæ alte in modum thesauri recondita sunt, possint invenire, » ait ex S. Chrysostomo Euthymius. Sic et Theophylactus : « Dixerat eis, ait, verbum Dei, hoc est Scripturæ, quæ de me testantur, non sunt in vobis. Igitur quomodo poterunt habere verbum Dei? inquit : Scrutamini Scripturas. » Sic Scripturas scrutabantur ii quibus prædicabat Paulus, *Actor.* XVII, 11, sed sincere et solius veritatis cognoscendæ studio : quare in Scripturis invenerunt Christum, quem eis prædicabat Paulus.

QUIA VOS PUTATIS IN IPSIS (id est in earum intelligentia, fide et observatione) VITAM ÆTERNAM HABERE. — Si quis enim credat et faciat quæ jubet Scriptura, vitam æternam assequetur. Hinc patet Judæos plerosque, ac nominatim Pharisæos, credidisse animæ immortalitatem aliamque post hanc superesse vitam, in qua probis vita æterna, improbis mors æterna, a Deo irroganda sit. Dico plerosque; nam Sadducæi hæc omnia negabant, ut patet *Actor.* XXIII, 8.

ET (id est *etenim* ; Hebræum enim *vau*, id est *et*, sæpe est causale, idemque valet quod *nam*, *quia*, *etenim*. Ita Euthymius; dat enim causam cur dixerit : « Scrutamini Scripturas; » quia scilicet) ILLÆ SUNT QUÆ TESTIMONIUM PERHIBENT DE ME, — scilicet multæ ad litteram, plures in sensu allegorico et mystico; quia « finis legis est Christus, » *Rom.* X, 4; nam, ut ait Petrus, « huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus, omnes qui credunt in eum, » *Actor.* X, 43. Lector ergo sacræ Scripturæ, ac præsertim interpres, doctor et prædicator, scrutetur Scripturas, et in omnibus inveniet Christum vel in veritate apertum, vel sub umbris et figuris opertum, celatum et velatum. Vide nostrum Josephum Acostam, lib. *De Christo revelato*, ac S. Cyprianum, lib. *De Testimonio contra Judæos*.

Vers. 40. 40. ET (tamen) NON VULTIS VENIRE AD ME UT VITAM HABEATIS, — *q. d.* Non vultis mihi adhærere, in me credere, meam doctrinam et legem capessere, ut vitam æternam a Scriptura prædicatam acquiratis. Ad illam enim ego solus sum via, veritas et vita, *Joan.* XIV, 6.

Vers. 41. 41. CLARITATEM (Græce δόξαν, id est gloriam) AB HOMINIBUS NON ACCIPIO — Est occupatio; *q. d.* Vos, o Scribæ suspicamini et mihi objicitis quod ego tam magnifica de me prædicem, meamque dignitatem et auctoritatem tam impense probare coner ex studio vanæ gloriæ, quod scilicet vener auram populi, ab eoque glorificari, mag-

nusque, imo Filius Dei haberi cupiam. Respondeo, me hæc de meipso prædicare, non propter me ut gloriam hominum aucuper, sed propter vos, ut scilicet vos salvem; vestræ enim salutis sum avidus, illamque sitio : scio enim neminem posse salvari et vitam æternam possidere, nisi per me, utpote quem Deus constituit mundi Salvatorem. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Leontius et alii, idque patet ex sequentibus.

Vers. 42. 42. SED COGNOVI VOS, QUIA DILECTIONEM DEI NON HABETIS IN VOBIS, — *q. d.* Scio et penetro intima cordis vestri (sum enim cardiognostes et cordium inspector, quia Deus), videoque in iis nil esse amoris divini, sed illa plena esse ambitione, avaritia, superbia : quæ est causa cur tam clara testimonia, quæ ego pro me profero, accipere et in me credere nolitis, *q. d.* Radix vestræ incredulitatis et obstinationis non est mea gloriæ ambitio, sed vestra vesterque defectus charitatis. Si enim vere Deum diligeretis eique uni placere studeretis, utique me ab eo missum et tam clare in Scriptura descriptum agnosceretis. Sic et hodie hæreseos causa in multis est vitiatus amor; quia scilicet multi amant libertatem carnis, quam docet hæresis, nec amant Deum, qui eam stringit et vetat.

Aliter hæc cum præcedentibus nectit Cyrillus, *q. d.* Non hæc magna de me prædicavi propter claritatem, ut scilicet humanam laudem aucuper, sed ut cognoscatis (sicut ego cognosco) dilectionem Dei non esse in vobis, qua privati, quomodo poteritis ad me, qui Filius sum Dei, venire?

Aliter quoque Chrysostomus et Euthymius, *q. d.* Vos, o Scribæ, me persequimini, non ex zelo Dei, quod Deum Deique honorem diligatis, sed ex odio et invidia ; nam ego tot testimoniis probavi me esse a Deo missum.

Aliter denique Toletus et Maldonatus, *q. d.* Ego prædico me esse Messiam et Dei Filium, non quod quæram vanam hominum gloriam, sed quia cognovi, id est cognosco, vos dilectionem Dei, quæ ad vitam æternam ducit, non habere; ut scilicet ad dilectionem hanc per fidem, qua in me credatis, adducam.

Vers. 43. 43. EGO VENI IN NOMINE PATRIS MEI, ET NON ACCIPITIS ME : SI ALIUS VENERIT IN NOMINE SUO, ILLUM ACCIPIETIS. — « In nomine Patris, » quasi Filius missus a Deo Patre, ut ejus nomine et auctoritate, atque ad illius unius laudem et gloriam impleam illa quæ ipse vobis de Messia promisit; nimirum ut per illum Dei notitiam, gratiam, salutem et vitam æternam vobis largiatur; idque tot testimoniis quæ Pater mihi dedit, vobis clare probavi; et tamen « non accipitis me, » sed ut pseudoprophetam refutatis : quare justo Dei judicio fiet, ut, si alius pseudopropheta ad vos venerit, non missus a Deo, sed « in nomine suo, » id est sua auctoritate, sua ambitione, sua audacia sese ingerens, fingens jactansque se esse Messiam, illum ut talem recipiatis. « Alius » ergo hic erit Antichristus, cui credent Judæi, qui Christum respuerunt, juxta illud Pauli, II *Thessal.* II, 10 : « Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. » Vide ibi dicta. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Augustinus, Beda, Leontius et passim veteres. Rursum, « alius » quilibet pseudopropheta, fingens se esse Christum, ideoque Antichristi præcursor hic accipi potest, qualis fuit paulo post Christum Ægyptius ille, qui triginta hominum millia post se duxit in exitium, de quo Josephus, lib. II *Belli*, cap. XII. Item *Ben chosba*, id est filius mendacii, qui se falso vocabat *Barchocabas*, id est filium stellæ, sub Adriano Imperatore, de quo Eusebius, lib. IV *Histor.*, cap. VI.

Vers. 44. 44. QUOMODO VOS POTESTIS CREDERE, QUI GLORIAM AB INVICEM ACCIPITIS; ET GLORIAM QUÆ A SOLO DEO EST, NON QUÆRITIS? — *q. d.* Vos gloriam humanam, brevem et exilem captatis : quare me spernitis, qui gloriam humanam contemno et contemnendam doceo ; sectandam vero esse divinam et æternam, quam Deus Sanctis inchoat in terra, sed perficiet in cœlo, ubi eos omni gloria cumulabit ac beabit. Ita Theophylactus.

Rursum, *q. d.* Vos vultis coli a populo, quasi sapientes summique legis doctores, ac religiosissimi ejus observatores : quare non vultis mihi subjici meique fieri discipuli. Ambitio ergo est, quæ vos excæcat et in infidelitate vestra obdurat.

Vers. 45. 45. NOLITE PUTARE QUIA (quod) EGO ACCUSATURUS SIM VOS APUD PATREM : EST QUI ACCUSAT VOS MOYSES, IN QUO VOS SPERATIS. — Audi Cyrillum : « Non opus est alio accusatore, sed etiam cæteris omnibus silentibus, solam Moysis legem, ad condemnationem non credentium in se Judæorum sufficere asserit. » Mosen nominat, quia Judæi totam suam fidem et spem in Moyse locabant. Unde dicebant : « Nos Moysi discipuli sumus : nos scimus quia Moysi locutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit, » *Joan.* IX, 28. Quare Christus « sagaciter hoc in ipsorum caput retorquet, » ait Euthymius. Unde sequitur :

Vers. 46. 46. SI ENIM CREDERETIS MOYSI, CREDERETIS FORSITAN ET MIHI : DE ME ENIM ILLE SCRIPSIT. — « Forsitan : » sic Interpres noster vertere solet Græcum ἂν, id est *utique*; quod proinde confirmantis est, non dubitantis, *q. d.* Si Moysi crederetis, utique mihi quoque crederetis. Quare veteres nonnulli non legunt τὸ *forsitan*. Vide dicta *Matth.* XI, 23.

DE ME ENIM ILLE SCRIPSIT, — tum in Levitico totoque Pentateucho; nam omnes ejus cæremoniæ et historiæ fere me præfigurarunt : ita S. Chrysostomus et Cyrillus; tum clare et diserte de me scripsit *Deuter.* XVIII, 15 et 18, dicens : « Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, similem tui, et ponam verba mea in ore ejus, etc.; qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam. » Rursum scripsit de Christo Moses, *Genes.* XLIX, 10,

ubi et tempus venturi Messiæ ex oraculo Jacobi assignat dicens : « Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est. » Jam autem a Juda sceptrum defecerat translatumque erat ad Herodem : ergo erat jam tempus adventus Messiæ.

Vers. 47. 47. SI AUTEM ILLIUS LITTERIS NON CREDITIS : QUOMODO VERBIS MEIS CREDETIS? — Est argumentum ad hominem; Judæi enim Mosen præferebant Christo; quare recte contra eos argumentatur : Si vos Moysis, quem vos summi facitis, litteris quas de me scripsit, non creditis, multo minus meis verbis credetis. Frustra ergo tot testimonia profero, cum vos in mei odio et rebellione obfirmatos obstinatosque videam. Sermonem ergo finio, taceo et abeo.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus quinque panibus et duobus piscibus pascit quinque hominum millia. Secundo, vers. 17, ambulat super mare. Tertio, vers. 27, disputat de cibo animæ spiritali. Quarto, vers. 55, agit de pane Eucharistiæ.

1. Post hæc abiit Jesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis; 2. et sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur. 3. Subiit ergo in montem Jesus, et ibi sedebat cum discipulis suis. 4. Erat autem proximum Pascha, dies festus Judæorum. 5. Cum sublevasset ergo oculos Jesus, et vidisset quia multitudo maxima venit ad eum, dixit ad Philippum : Unde ememus panes, ut manducent hi? 6. Hoc autem dicebat tentans eum; ipse enim sciebat quid esset facturus. 7. Respondit ei Philippus : Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, ut unusquisque modicum quid accipiat. 8. Dicit ei unus ex discipulis ejus, Andreas, frater Simonis Petri : 9. Est puer unus hic, qui habet quinque panes hordeaceos, et duos pisces; sed hæc quid sunt inter tantos? 10. Dixit ergo Jesus : Facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum in loco. Discubuerunt ergo viri, numero quasi quinque millia. 11. Accepit ergo Jesus panes, et cum gratias egisset, distribuit discumbentibus; similiter et ex piscibus quantum volebant. 12. Ut autem impleti sunt, dixit discipulis suis : Colligite quæ superaverunt fragmenta, ne pereant. 13. Collegerunt ergo, et impleverunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerunt his qui manducaverant. 14. Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant : Quia hic est vere propheta, qui venturus est in mundum. 15. Jesus ergo cum cognovisset, quia venturi essent ut raperent eum, et facerent eum regem, fugit iterum in montem ipse solus. 16. Ut autem sero factum est, descenderunt discipuli ejus ad mare. 17. Et cum ascendissent navim, venerunt trans mare in Capharnaum; et tenebræ jam factæ erant; et non venerat ad eos Jesus. 18. Mare autem, vento magno flante, exsurgebat. 19. Cum remigassent ergo quasi stadia viginti quinque aut triginta, vident Jesum ambulantem supra mare, et proximum navi fieri, et timuerunt. 20. Ille autem dicit eis : Ego sum, nolite timere. 21. Voluerunt ergo accipere eum in navim; et statim navis fuit ad terram, in quam ibant. 22. Altera die, turba quæ stabat trans mare, vidit quia navicula alia non erat ibi nisi una, et quia non introisset cum discipulis suis Jesus in navim, sed soli discipuli ejus abiissent; 23. aliæ vero supervenerunt naves a Tiberiade juxta locum ubi manducaverant panem, gratias agente Domino. 24. Cum ergo vidisset turba quia Jesus non esset ibi, neque discipuli ejus, ascenderunt in naviculas, et venerunt Capharnaum quærentes Jesum. 25. Et cum invenissent eum trans mare, dixerunt ei : Rabbi, quando huc venisti? 26. Respondit eis Jesus, et dixit : Amen, amen dico vobis : quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia mandu-

castis ex panibus, et saturati estis. 27. Operamini non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis. Hunc enim Pater signavit Deus. 28. Dixerunt ergo ad eum : Quid faciemus ut operemur opera Dei? 29. Respondit Jesus, et dixit eis : Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. 30. Dixerunt ergo ei : Quod ergo tu facis signum ut videamus, et credamus tibi? quid operaris? 31. Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est : Panem de cœlo dedit eis manducare. 32. Dixit ergo eis Jesus : Amen, amen dico vobis : non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. 33. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, et dat vitam mundo. 34. Dixerunt ergo ad eum : Domine, semper da nobis panem hunc. 35. Dixit autem eis Jesus : Ego sum panis vitæ; qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet unquam. 36. Sed dixi vobis, quia et vidistis me, et non creditis. 37. Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet; et eum qui venit ad me, non ejiciam foras; 38. quia descendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui misit me. 39. Hæc est autem voluntas ejus qui misit me, Patris; ut omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die. 40. Hæc est autem voluntas Patris mei, qui misit me; ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die. 41. Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset : Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi, 42. et dicebant : Nonne hic est Jesus, filius Joseph, cujus nos novimus patrem et matrem? Quomodo ergo dicit hic : Quia de cœlo descendi? 43. Respondit ergo Jesus, et dixit eis : Nolite murmurare in invicem : 44. nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum : et ego resuscitabo eum in novissimo die. 45. Est scriptum in Prophetis : Et erunt omnes docibiles Dei. Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. 46. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem. 47. Amen, amen dico vobis : Qui credit in me, habet vitam æternam. 48. Ego sum panis vitæ. 49. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, et mortui sunt. 50. Hic est panis de cœlo descendens; ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. 51. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. 52. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; et panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. 53. Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes : Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? 54. Dixit ergo eis Jesus : Amen, amen dico vobis : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. 55. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die. 56. Caro enim mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. 57. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. 58. Sicut misit me vivens Pater, et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me. 59. Hic est panis, qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, et mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. 60. Hæc dixit in synagoga docens, in Capharnaum. 61. Multi ergo audientes ex discipulis ejus, dixerunt : Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? 62. Sciens autem Jesus apud semetipsum quia murmurarent de hoc discipuli ejus, dixit eis : Hoc vos scandalizat? 63. Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius? 64. Spiritus est, qui vivificat; caro non prodest quidquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. 65. Sed sunt quidam ex vobis, qui non credunt. Sciebat enim ab initio Jesus qui essent non credentes, et quis traditurus esset eum. 66. Et dicebat : Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo. 67. Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant. 68. Dixit ergo Jesus ad duodecim : Numquid et vos vultis abire?

69. Respondit ergo ei Simon Petrus : Domine, ad quem ibimus? verba vitæ æternæ habes. 70. Et nos credimus, et cognovimus quia tu es Christus Filius Dei. 71. Respondit ei Jesus : Nonne ego vos duodecim elegi; et ex vobis unus diabolus est. 72. Dicebat autem Judam Simonis Iscariotem : hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex duodecim.

Vers. 1. 1. POST HÆC ABIIT JESUS TRANS MARE GALILÆÆ, QUOD EST TIBERIADIS; — *q. d.* Mare hoc nunc vocatur *Galilææ,* quia illi erat conterminum; nunc *Tiberiadis,* quia illi adjacebat civitas dicta Tiberias a Tiberio Cæsare, in cujus gratiam fuit condita ab Herode Tetrarcha, teste Josepho, lib. XVIII *Antiq.*, cap. III. Nominat Tiberiadem, quia juxta eam erat desertum in quo Christus quinque panibus pavit 5 000, uti ostendi *Matth.* XIV, 13.

POST HÆC, — non statim, sed post unum fere annum. Curatio enim paralytici, indeque consequens disputatio Christi cum Judæis, de qua paulo ante cap. V egit Joannes, contigit initio anni 2 prædicationis Christi; hæc vero quæ hic narrat, contigerunt in fine ejusdem anni. Id patet ex eo quod Christus paralyticum curarit in Paschate, ut patet cap. V, vers. 1, hæc autem gessit instante Paschate sequentis anni, ut patet hic vers. 4. Omittit ergo Joannes hic ea quæ gessit Christus toto anno 2 prædicationis suæ, scilicet creationem duodecim Apostolorum, sermonem Christi in monte, quem recenset Matthæus, cap. V, VI et VII, missionem Apostolorum ad prædicandum, multaque alia quæ recensui in Chronotaxi a num. 20 usque ad 29. Omittit autem idcirco, quod illa plene et fuse narrata sint ab aliis Evangelistis. Hic vero inserit narrationem multiplicationis panum factæ a Christo, etiamsi ab aliis Evangelistis recensitæ, eo quod illa fuerit occasio sermonis Christi de cibo spirituali et cibo Eucharistiæ, quam fuse hic subjungit Joannes, eo quod ab aliis Evangelistis sit prætermissa.

Vers. 2. 2. ET SEQUABATUR EUM (navi euntem) TURBA MAGNA, — pedestri itinere fluxuoso circumeundo mare Galilææ, ut ait Matthæus, cap. XIV, vers. 13.

Vers. 5. Miraculum quinque panum et duorum piscium. 5. DICIT AD PHILIPPUM : UNDE EMEMUS PANES, UT MANDUCENT HI? — Nota : Hic fuit ordo rei gestæ : Christus videns e monte turbam se sequentem et quærentem, ex monte ad illam descendit illamque benigne excepit, docuit, et ægros in illa sanavit usque ad vesperam, qua imminente discipuli monuerunt Christum ut turbam dimitteret, ac corpus cibo reficeret : Christus vero jussit ut ipsi prius turbam famelicam pascerent. Negant ipsi sibi id esse possibile, eo quod ducentorum denariorum panes tantæ turbæ non sufficerent : mox Christus rem proponit Philippo, forte quia is magis sollicitus, præ aliis urgebat Christum, ut dimissa turba cœnaret; Philippus idem respondit quod cæteri, ducentorum denariorum panes non sufficere. Jam cætera usque ad vers. 27, prosequitur Matthæus, XIV, 13 et seq., ubi illa explicui.

Vers. 11. 11. ACCEPIT ERGO JESUS PANES, ET CUM GRATIAS EGISSET (Deo Patri, suspiciens in cœlum, implorando Dei opem ad multiplicandos panes, ipsos benedixit, ut habent alii Evangelistæ et Syrus hic), DISTRIBUIT DISCUMBENTIBUS (inter distribuendum panes miraculose multiplicans) : SIMILITER AUTEM ET EX PISCIBUS, QUANTUM VOLEBANT, — pari modo et miraculo eos sensim multiplicans. Christum hac in re imitati sunt S. Dominicus et S. Franciscus. Cum enim in Capitulo generali Ordinis Minorum nihil esset edulii, pleni fide dixerunt : « Eamus, et omnipotentem deprecemur Deum, qui 5 000 hominum præter mulieres et pueros in deserto satiavit; neque enim nunc minoris est potentiæ aut misericordiæ, ut de ejus desperemus bonitate. » Persistiterunt ita in oratione; donec de divina eis constitit voluntate. Hora igitur prandii, jussit S. Franciscus fratres in refectorio discumbere. Quod dum faciunt, viderunt ingredi in triclinium viginti adolescentes egregios, succinctos et expeditos ad serviendum, qui et ministrarunt panem, vinum et omne genus obsonii necessarium, recumbentibus numero quingentis. Finito vero prandio, inclinato capite et salutatis Fratribus, bini suo ordine exierunt e refectorio, admirantibus Fratribus et Deum collaudantibus pro tanta in suos cura et providentia. Ita Annales Minorum Lucæ Waddingi, anno Christi 1219, n. 11. Idem Romæ fecit S. Dominicus, ad S. Sixtum : cum enim domi nihil esset cibi, jussit Fratres mensæ accumbere, illique benedixit; et ecce ingressi duo angeli, specie elegantium juvenum, singulis Fratribus (erant enim centum) singulos candidissimos panes apposuerunt, unus a dextris, alter a sinistris, et submissis capitibus disparuerunt. Ita habet Vita S. Dominici, lib. III, cap. IV. Romæ locum hunc visitavi, et veneratus sum, ibique totam rem depictam conspexi.

Providet Deus cibos multis S. Francisci fratribus congregatis, per 20 angelos.

Et fratribus S. Dominici.

Vers. 15. 15. UT RAPERENT EUM, ET FACERENT EUM REGEM, — Messiam scilicet, quem Judæi putabant sibi daturum copiam frumenti, vini, olei, auri et argenti, ideoque cum hic regem inaugurare volebant, non tam Christi, quam suo, quod ab eo exspectabant commodo. Talem Messiam etiamnum exspectant crassi Judæi, qui instar Salomonis eis det copiam frugum et opum terræ.

Vers. 17. 17. ET CUM ASCENDISSENT NAVIM, VENERUNT (Græce ἤρχοντο, id est *veniebant,* hoc est, ut Syrus, *tendebant,* pergebant; nam erant adhuc in mari, ibique tempestatem passi sunt, quam Christus sedavit, ut sequitur) TRANS MARE (Galilææ) IN (id est *versus*) CAPHARNAUM, — quod situm erat in terra

Genesar, ut ait Matthæus, cap. XIV, vers. 43. Jusserat Christus ut irent Bethsaidam, teste Marco, cap. VI, vers. 54; sed cum paulo post ipsi, absente Christo, tempestate maris et vento jactarentur, ultra Bethsaidam, versus Capharnaum, ibique Christus ambulans super mare, illudque sedans eis occurreret : hinc præterita jam Bethsaida, mutato consilio perrexerunt Capharnaum, ubi erat domus et sedes Christi prædicantis; inde rursum postea profecti sunt Bethsaidam, ubi Christus cæcum curavit, ut habet Marcus, cap. VIII, vers. 22.

Vers. 19. 19. CUM REMIGASSENT ERGO QUASI STADIA VIGINTI QUINQUE AUT TRIGINTA, — id est milliaria italica fere quatuor, nam stadium est octava pars milliaris.

Vers. 21. 21. VOLUERUNT ERGO (cupiverunt et invitarunt jam agnitum, quem paulo ante putantes esse spectrum, horrebant et aversabantur) ACCIPERE EUM IN NAVIM (et de facto acceperunt, ut ait Marcus, VI, 51) (1), ET STATIM (Christi præsentis ope et virtute) NAVIS FUIT AD TERRAM IN QUAM IBANT. — Nonnus : « Divina agitatione, ait, navis spontanea appellebat ad longinquum portum, veluti mens alata, » puta ad terram Genesar, ut habet Matthæus, XIV, 34, sive Genesareth, ut habet Marcus, VI, 53, quæ prius Cenereth, sive Ceneroth dicebatur ab urbe ita dicta, quæ vicina erat Capharnao, a qua totum mare Galilææ vicinum dictum est stagnum Cenereth, sive Genesareth. Porro, in terra hac Genesareth sita erat urbs Capharnaum, ad quam navigasse et appulisse Jesum cum discipulis, diserte testatur Joannes, cap. VI, vers. 17 et 24 ac 25. Ibi enim habuit prolixam illam de pane cœlesti et Eucharistia disputationem, quam fuse recenset Joannes, cap. VI; nam ibidem, vers. 60, diserte ait : « Hæc dixit in synagoga docens, in Capharnaum. » Si quis tamen malit Jesum præcise in terram, id est in urbem Cenereth, navigando appulisse, et inde pedibus ivisse ad vicinam urbem Capharnaum, non repugnabo.

Nota τὸ *et statim:* inde enim sequitur Christum effecisse, ut navis hæc quasi in momento involarit in portum urbis Capharnaum; ideoque in momento quasi confecerit octo vel novem passuum millia, quæ conficiunt totidem milliaria italica; nam tantum distabat Bethsaida a Capharnao. Jam enim discipuli navigantes e loco, ubi Christus paverat 5 000 (qui erat medius inter Bethsaida et Tiberiadem) per 25 vel 30 stadia, uti dixi vers. 19, id est per quatuor fere milliaria italica, versabantur circa, vel paulo ultra Bethsaidam, cum Christus ambulans super mare, occurrens, navimque ingressus, effecit ut navis, ex eo loco volans, quasi in momento perveniret ad portum Capharnai. Ergo effecit ut navis octo vel novem milliaria, quasi in momento conficeret. Hinc disce omnes tuas actiones cum Christo, imo duce Christo peragere; cum illo enim magna efficies, sine illo nihil. Sic Petrus tota nocte sine Christo laborans, nullos pisces cepit; ipso autem præsente et jubente laxans retia, cepit ingentem piscium copiam, *Joan.* XXI, 3 et seq., et iterum *Lucæ* V, 5. Igitur, ut ait Nazianzenus in *Carm.* :

Felix qui Christum fortunis omnibus emit.

Vers. 22. 22. ALTERA DIE, TURBA, QUÆ STABAT TRANS MARE, VIDIT QUIA ALIA NAVICULA NON ERAT IBI NISI UNA, ET QUIA NON INTROISSET CUM DISCIPULIS SUIS JESUS IN NAVIM, SED SOLI DISCIPULI EJUS ABIISSENT. — « Trans mare : » intellige respectu discipulorum, qui jam in aliud maris littus navigarant, *q. d.* Postridie ejus diei, quo Christus panibus quinque paverat 5 000, turba quæ ab eo pasta fuerat, trans mare, hoc est in loco pridiani pastus et convivii persistens, cum sciret unam tantum ibi fuisse naviculam, quam soli Christi discipuli conscenderant, relicto in terra Jesu; subaudi: requisivit ibidem eumdem Jesum; non enim sciebat ipsum noctu supra mare ambulantem, ingressum navim appulisse Capharnaum. Sciebat enim ipsum terra non potuisse hoc iter conficere, quin a turba ipse videretur et teneretur.

Vers. 23. 23. ALIÆ VERO SUPERVENERUNT NAVES A TIBERIADE, JUXTA LOCUM UBI MANDUCAVERANT PANEM, GRATIAS AGENTE DOMINO. — Syrus, *cum benedixisset Jesus*, et benedictione sua panes multiplicasset. Hinc patet locum, in quo Christus panes multiplicavit, fuisse juxta Tiberiadem, adeoque præternavigandum fuisse iis qui Tiberiade navigarent Bethsaidam et Capharnaum, ut patet ex vers. 24. Sensus est, *q. d.* Sparso hoc Christi multiplicationis panum miraculo, multi tum aliunde, tum ex vicina Tiberiade, navibus venerunt ad locum in quo Christus panes multiplicarat, ut Jesum tanta patrantem viderent et audirent.

Vers. 25. 25. ET CUM INVENISSENT EUM TRANS MARE, DIXERUNT EI : RABBI, QUANDO HUC VENISTI? — « Trans mare, » puta in synagoga urbis Capharnai, ut patet vers. 59. « Quando, » et quomodo « huc venisti? » Scimus enim hesterno die solos discipulos in deserto Bethsaidæ navim conscendisse, te vero ibidem in terra remansisse. Nesciebant enim Christum nocte media super mare ambulasse.

Vers. 26. 26. RESPONDIT EIS JESUS, ET DIXIT : AMEN, AMEN DICO VOBIS : QUÆRITIS ME, NON QUIA VIDISTIS SIGNA, SED QUIA MANDUCASTIS EX PANIBUS, ET SATURATI ESTIS. — Christus modestiæ causa non respondet directe interrogationi illorum, ne cogatur dicere se ambulando super mare eo venisse, itaque se jactare videatur. Respondit ergo id quod magis interrogantium intererat, scilicet, ut a se requirant cibum animæ potius quam corporis. Ait igitur : Quæritis me, non quia vidistis signa, miracula per quæ fidem, pœnitentiam aliasque virtutes evangelicas, quibus ad vitam æternam

(1) Verba ἤθελον λαβεῖν αὐτὸν non significant *volebant eum accipere*, sed reddi debent *lubenter, cupide eum recipiebant.* Sæpius enim Scriptores Græci verbum ἐθέλειν infinitivo alius verbi adjiciunt eodem sensu quo adverbium conjungitur cum verbo finito. Conf. Xenoph. *Cyroped.* I, 1, 3. Æschyl., *Choeph.* 791.

pervenitur, docere et persuadere laboro, *q. d.* Quæritis me, non ut a me cibum animæ accipiatis, quo perveniatis ad vitam æternam, « sed quia manducastis ex panibus, » quos miraculose multiplicavi, ideoque sapidissimos effeci, ut rursus vobis similes impertiar. Multi enim sunt amici ollæ et mensæ, potius quam Christi et salutis æternæ; carnales enim non nisi carnalia sapiunt, quia spiritualia non capiunt.

Vers 27. 27. OPERAMINI NON CIBUM QUI PERIT, SED QUI PERMANET IN VITAM ÆTERNAM, QUEM FILIUS HOMINIS DABIT VOBIS. HUNC ENIM PATER SIGNAVIT DEUS. — « Operamini, » Græce ἐργάζεσθε, id est opera, studio et labore vestro contendite, et sedulo curate, ut acquiratis cibum, non corporis qui perit, sed animæ qui non perit. Unde Arabicus vertit, *operamini non ob cibum periturum* (ut eum operando lucremini. « Omnis enim labor hominis in ore ejus, ait Sapiens, ut scilicet ori suo cibum laborando comparet), sed ob cibum permanentem in vitam æternam. Ergo operamini toto animo, inquit Euthymius, omni cura continue. Non præcipit tantum operari cibum animæ, sed admonuit corporalem cibum obiter curare, animæ vero toto studio. » Similiter Theophylactus : « Oportet vos non omnino deditos esse ventri, sed maxime spiritalem agere curam, et non omnem sollicitudinem in corporalem cibum insumere. »

Assurgit Christus, et turbas traducit a pane corporali, quo paulo ante illas in deserto paverat, ad panem spiritalem multo digniorem magisque necessarium, *q. d.* Ego dedi vobis panem hordeaceum illaboratum, id est sine opere et labore vestro; at vos operamini et laborate totis viribus, ut panem spiritalem comparetis, qui vos alat ducatque ad vitam æternam. Simili modo, cap. IV, ab aqua puteana, Samaritanam traduxit ad aquam spiritalem, ut fideles suos, præsertim sacerdotes et Religiosos, doceret idem facere, ut in colloquiis populum a rebus corporalibus ad spirituales traducere et evehere satagant. Unde ex hac Christi sententia recte colligit Cyrillus : « Nulla igitur, inquit, carnis cura nobis habenda est, sed necessariis et æternis invigilandum : non enim differt a bestiis qui corporis voluptates consectatur, sed qui virtutibus inhæret, et spiritali vitam peragit lege ; illisque qui omnino deditus est, quæ nobis divinitus concessa iter ad superos præparant, is mihi videtur seipsum cognovisse, nec ignorasse se rationale animal ad imaginem creatoris esse productum. » Et inferius : « Operemur igitur (ut Salvator ait) non eum cibum, qui lapsus in ventrem, et brevi nos voluptate afficiens, per alvum tandem emissus perit, sed cibum spiritalem, qui corda confirmat et in vitam æternam perducit, quem largiturum se pollicetur. »

Quis est cibus permanens in vitam æternam? Quæres, quis est cibus permanens in vitam æternam, quem Christus operando comparari jubet? hæretici dicti Massaliani, sive Euchitæ, id est precatores, censebant esse orationem, *q. d.* Christus : Nolite operari manibus, quia opus manuum perit, sed mente semper Deum orate, quia oratio est cibus spiritus, qui permanet in æternum. Hi enim hæretici dicebant non esse laborandum manibus, sed semper orandum, uti refert S. Chrysostomus hic, S. Augustinus, lib. *De Hæres.* et alii. Verum hæc est hæresis, quam convellit Paulus, II *Thessal.* III, 10 : « Si quis, inquit, non vult operari, nec manducet. » Et I *Corinth.* IV, 12, loquens de se : « Laboramus, inquit, operantes manibus nostris. »

Dico ergo cibum hunc permanentem esse fidem, charitatem, gratiam, opera bona, ut explicant Judæi vers. sequent.; item Sacramenta omniaque illa quæ nos ducunt ad vitam æternam, ac præsertim Eucharistiam, de qua vers. 54. Ita Jansenius, Maldonatus, Bellarminus et alii. Sensim enim et gradatim Christus a minoribus et communibus, ad majora et singularia, puta ad Eucharistiam, conscendit. Unde S. Augustinus : « Credere in eum, inquit, est manducare cibum, qui permanet in vitam æternam. Ut quid paras dentem et ventrem ? crede, et manducasti. »

Secundo, magis apposite, proprie et precise, cibus hic spiritalis est Eucharistia, uti Christus diserte explicat, vers. 54; ipse enim primo in genere, per modum thesis, cibum hunc vocat cœlestem, et permanentem in vitam æternam : mox vers. 35 a thesi descendit ad hypothesin, ac cibum hunc determinat asseritque se esse hunc cibum : « Ego, inquit, sum panis vitæ ; » ac tandem, vers. 54 et sequent.; clare rem totam aperit, dicitque suam carnem et sanguinem in Eucharistia, esse hunc panem et cibum : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, inquit, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Et vers. 56 : « Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. » Post sesquiannum enim, paulo ante mortem, instituturus erat sacramentum Eucharistiæ, in eoque carnem et sanguinem suum nobis daturus in cibum et potum spiritalem animæ, intermediis autem hic sententiis crebro hortatur ad fidem, quia hæc summe in Eucharistia est necessaria.

Sensus ergo est, *q. d.* Operamini opera fidei, credite in me meisque dictis fidem adhibete, ita quæretis et reipsa acquiretis cibum Eucharistiæ, qui animam vestram non tantum alet, sed et ducet ad vitam æternam ; Christus enim distinguit opus fidei a cibo Eucharistiæ, qui opere fidei parandus est, sicut distinguitur medium a fine, ad quem ducit. Unde mox Judæis opus, quo quasi modo et medio cibum hunc acquirent, poscentibus, Christus, vers. 29, respondet : « Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille. » Ita Theophylactus : « Cibum manentem, inquit, mysticam dicit sumptionem carnis Domini. » Et Rupertus : « Qui permanet in vitam æternam, id est qui in hac mortali vita manducatus, ad hoc valet, ad hoc proficit, ut vitam

det mundo æternam. » Sic et Toletus, Franciscus Lucas et alii.

HUNC ENIM PATER SIGNAVIT DEUS. Græce ὁ Θεός, *q. d.* Pater cœlestis, qui est ille magnus, summusque Deus, signavit; Græce ἐσφράγισε, id est *sigillavit*. Jam signatio vel sigillatio hæc Christi est triplex, quarum prima parit secundam, secunda tertiam : prima est divinitatis Christi, secunda et tertia humanitatis ejusdem. *Primo*, ergo, Cyrillus, lib. III, cap. XXIX, sic explicat : « Signari, inquit, pro ungi posuit (signabatur enim qui ungebatur), aut naturaliter ad formam Patris (ut ita dicam) se esse formatum, signationis nomine denotavit; ut dicere videretur : Non est mihi difficile permanentem cibum vobis largiri, quo ad æternæ vitæ inauditas delicias deduceremini. » Filius enim est character hypostaseos Dei Patris ; character autem quo signatus est a Patre, non est aliud nisi ipsa forma et substantia Deitatis. Hæc Cyrillus, quin et Paulus, *Hebr.* I, 3. « Qui, inquit, cum sit splendor gloriæ, et figura (Græce χαρακτὴρ) substantiæ ejus. » Unde S. Gregorius Nazianzenus, *oration.* 42, Filio hæc dat elogia : « Ille fons vitæ et immortalitatis, illa architypi expressio (id est similitudo, signaculum, ac velut expressa effigies Dei, ait ibidem Nicetas), illud immotum sigillum (id est quod non alteratur, nec ad aliam formam commutatur, ut explicat Nicetas), illa per omnia similis imago, ille Patris terminus et ratio, » Græce ὅρος καὶ λόγος, quæ duo pro eodem accipit Nicetas; *q. d.* Filius est Dei Patris sermo, puta definitio, demonstratio : sicut enim definitio demonstrat id quod definitur, sic Filius demonstrat et quasi definit Patrem. Hæc Nicetas.

Signatio Christi triplex. Prima.

Secunda. *Secundo*, S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*, magis proprie et apposite : Pater, inquit, signavit Filium, non in divinitate, communicando illi suam Deitatem, sed in humanitate, cum eam univit Verbo eique communicavit Verbi divinitatem. Nam sigillum, inquit, solet imprimi in materia diversa, quæ sigillata dicitur; sic humanitas sigillata est divinitate Filii. Sic et S. Augustinus et ex eo Toletus : Quia, inquit, Filius, qui est imago et character Patris, est humanitati unitus, propterea humanitas dicitur habere sigillum et characterem Patris.

Tertia. *Tertio*, S. Chrysostomus et alii multi : Pater, inquit, Filium signavit, id est voce e cœlo delapsa in baptismo : « Hic est Filius meus dilectus, » ostendit, demonstravit, manifestavit, ac miraculis suis, velut sigillis, ipsum Filium suum esse et Messiam promissum confirmavit, qui congruentem cibum impertire valeat omnibus avidis vitæ æternæ. Eodemque recidit, si « signavit » interpreteris, auctoritatem dedit, quia solemus impresso sigillo, fidem et auctoritatem litteris conciliare.

Hic sensus facilior est et planior, sed secundus solidior et sublimior. Verum tertius hic sequitur ex secundo, eumque complet et perficit. Pater enim per suam vocem et miracula, quasi sigilla sua, hominibus testatus est, se humanitatem Jesu signasse divinitate Verbi, illique impressisse formam divinitatis suæ, hoc est, testatus est hunc hominem, puta Jesum vere esse Deum Deique Filium, ut illi auctoritatem docendi, leges ferendi et Ecclesiam novam instituendi daret, et apud homines conciliaret. Unde Glossa : « Signavit, inquit, hoc est, proprio signo a cæteris discrevit. »

Vers. 28. Quo animo id rogaverint Judæi?

28. DIXERUNT ERGO AD EUM : QUID FACIEMUS UT OPEREMUR OPERA DEI ? — Cyrillus opinatur Judæos id rogare ex arrogantia, quasi stomachantes in Christum, quod eos velut animæ suæ incurios reprehendisset, *q. d.* Tu nos reprehendis, quasi panes tuos corporeos sectemur, cibum vero animæ negligamus. Dic ergo nobis, quæ nova Dei opera affers, quibus Deo placeamus, et animas nostras pascamus, præter illa quæ nobis dedit Moses, et in Pentateucho conscripsit ?

S. Chrysostomus vero censet Judæos hæc ex gula dixisse, eo quod panibus Christi, quibus pasti erant, rursus inhiarent : rogare ergo quæ sint opera Dei, quibus Christus velit ut animas suas pascant, non quod intendant illa facere, sed ut Christi sibi benevolentiam concilient, itaque eum ad panum prorogationem invitent.

Melius S. Augustinus, *tract.* 27, et alii sentiunt Judæos idipsum animo sincero opera hæc operandi dixisse. Multi enim inter eos doctrina Christi excitati, et miraculo hoc panum stimulati, erant salutis suæ cupidi : rogant ergo Christum, quæ opera peragere debeant, quibus cibum illum permanentem, qui animas alat et ad vitam æternam ducat, a Deo obtineant. Unde Jesus sincere rogantibus, sincere respondet, docetque quænam sint opera Dei, non id facturus, si ficte et simulate rogassent.

« Opera Dei » igitur vocant, non tantum illa quæ grata sunt Deo, nec illa quæ sint cibus animæ, illam alens in vitam æternam, ut vult Leontius; quia ex lege Mosis sciebant quænam opera essent grata Deo, et ab eo præcepta; sed « opera Dei » intelligunt illa quæ proprie Deus per Jesum, quem signavit vers. 27, destinavit sanxitque, ut per ea consequamur cibum hunc spiritalem a Jesu prædicatum, qui nos alat ducatque ad vitam æternam. Cum enim audissent cibum hunc esse vitæ æternæ et Deum signasse Christum, ut cibum hunc daret, recte « opera Dei » appellant ea quæ necesse erat operari, ut cibum hunc assequerentur. Quænam ergo illa sint, quærunt a Jesu, non dubitantes ipsum, qui tam potens et liberalis fuerat in corporibus eorum pane alendis, æque imo magis potentem et liberalem fore in cibo animæ edocendo et suggerendo. Ita Toletus.

Vers. 29.

29. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EIS : HOC EST OPUS DEI, UT CREDATIS IN EUM QUEM MISIT ILLE, — id est

in me, qui tot argumentis et miraculis probavi me esse Messiam a Deo missum : nam modestiæ causa de se loquitur in tertia persona, *q. d.* Opus, quo cibum animam alentem in vitam æternam a Deo impetrabitis, est ut credatis in me. Ego enim in me credentibus hunc cibum confero, quia ego ipse sum hic cibus, ut ait ipse vers. 35.

Ut credatis, — et credendo mihi obediatis, meamque legem et doctrinam observetis, et opere impleatis. Sub fide ergo, quasi sub radice Christus et Paulus omnia opera charitatis, pœnitentiæ, temperantiæ cæterarumque virtutum, quæ fides excitat et generat, intelligit, uti fuse ostendi canone 2 et 3 *in S. Paulum.* Unde Theophylactus : « Fides, inquit, profecto est opus sanctum et perfectum, et sanctificans illos qui illam habent. Dux enim fit diligens fides ad omnem bonam operationem, et bona operatio conservat fidem. Nam et opera sine fide mortua sunt, et fides sine operibus. »

Vers 30. 30. Dixerunt ergo ei : Quod ergo tu facis signum, ut videamus et credamus tibi. — « Dixerunt, » qui in turba erant audaciores, Jesum minus cognoscentes et æstimantes. Jam viderant signum multiplicationis panum, quibus Christus pridie paverat quinque millia hominum; sed illud parvi æstimant, ac majus et mirabilius flagitant, *q. d.* Tu, o Jesu, rem magnam, imo summam, a nobis flagitas, ut scilicet in te, quasi in Messiam et Dei Filium credamus : ad hoc non sufficit miraculum multiplicationis panum a te heri factum; nam Moses simile, imo majus fecit; ergo ede signum cœleste et divinum ac condignum, quo Deus testetur te esse Filium suum et nostrum Messiam. Unde explicantes subdunt :

Vers. 31. 31. Patres nostri manducaverunt manna in deserto, sicut scriptum est (*Psal.* lxxvii, 24): Panem de coelo dedit eis manducare. — *q. d.* Moses aluit patres nostros in deserto (puta sexcenta et plura hominum millia) cibo cœlesti et suavissimo, scilicet manna, idque quotidie per quadraginta annos, quod longe majus est tua hesterna panum multiplicatione; nec tamen Moses idcirco voluit haberi credique Messias et Dei Filius. Cum tu ergo, o Jesu, talis haberi velis, necesse est ut majora Mose edas miracula. Ita S. Augustinus et S. Cyrillus, qui et addit : « Tale etiam a Christo flagitant signum, parumque putantes, quod uno die miraculose nutriti sunt, longi temporis otiosa petunt alimenta. Sic enim assensuros se doctrinæ illius polliceri videntur, » *q. d.* Ale nos per omnem vitam, sicut aluisti heri, uti Moses aluit patres nostros per quadraginta annos; et tunc nos credemus tibi asserenti te esse Messiam Dei Filium. Ita Judæi utpote animales et carnales; cum potius secundum rationem et spiritum sic ratiocinari debuissent : Jesus hic multiplicavit panes, ægros quoslibet curat, dæmones ejicit, mortuos suscitat, pluraque edit signa, quæ non fecit Moses, idque hoc fine et scopo, ut iis quasi Dei signaculis, probet se esse Messiam a Deo missum : ergo vere ipse est Messias. Miraculum enim etiam unicum, certum est testimonium illius rei et veritatis, ad quam probandam inducitur. Moses autem dans manna, aliaque signa edens, illa non fecit hoc fine, ut iis probaret se esse Messiam, sed tantum populi ducem et legislatorem a Deo missum : unde ei credidit populus, talemque ipsum habuit. Vos ergo similiter mihi, ait Jesus, credite, meque talem, qualem me esse per miracula demonstro, habetote, scilicet Messiam.

Panem de coelo, — id est cœlestem, in cœlo, id est in aere, ab angelis formatum, indeque in castra Hebræorum depluentem, vel potius ningentem aut grandinantem; manna enim instar granorum grandinis ex aere descendebat. Hebr. *Psal.* lxxvii, 24, est דגן שמים *degan scamaim,* id est *triticum cœlorum,* id est cœleste. Vide dicta *Exod.* xvi, 14, ubi fuse egi de manna.

Vers. 32. 32. Dixit ergo eis Jesus : Amen, amen dico vobis : non Moyses dedit vobis panem de coelo, sed Pater meus dat vobis panem de coelo verum. — Christus hic retundit cavillum Judæorum, eisque ostendit se majorem esse Mose, majoremque panem dare, quam fecerit Moses dando manna. Opponit ergo et præponit panem suum, id est seipsum, sive corpus suum in Eucharistia, uti ipse explicat vers. 35, 51, 54 et seqq., manna Mosaico in tribus. Primum est; quod manna dederit Moses, qui erat merus homo, idque soli Israeli, puta solis Judæis in deserto; at panem suum dat Deus Pater, idque toti mundo.

Eucharistia præcellit manna. Primo.

Secundo. Secundum, quod manna non erat vere panis de cœlo, sed ex aere tantum, ut ros vel grando descendens; dici tamen panem cœli abusive, sicut dicuntur « volucres cœli, » qui in cœlo, id est in aere volitant : at panis suus proprie e summo cœlorum, imo e sinu Dei Patris descendat, ac proinde solus sit vere cœlestis et divinus, cujus proinde manna duntaxat erat typus et umbra. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Tertio. Tertium inde consequens est, quod manna ad tempus duntaxat aluit corpus; at panis Christi corpus et animam alat et vivificet in æternum. Ita S. Chrysostomus, Leontius, Cyrillus. Esto enim mortem temporalem Christus et Eucharistia a Christianis devote communicantibus non auferat; facit tamen, ut ipsi a morte resurgant, et deinceps non moriantur in æternum. Resurrectio enim est effectus Eucharistiæ, uti patebit vers. 50.

Quarto. Quartum addit Cyrillus, lib. III, cap. xxxiii, quod Moses non formarit, nec dederit manna, sed Deus per angelos, ad preces Mosis; at panem hunc Eucharistiæ formet et reipsa det ipse Christus : ipse enim sua omnipotentia, quam a Patre cum essentia divina accepit, panem et vinum in

corpus et sanguinem suum transsubstantiat, transelementat et transformat.

Eucharistia est panis verus. Primo. PANEM DE COELO VERUM, — hoc est *primo*, vere cœlestem et divinum, non tantum quoad locum, quod scilicet ex cœlo descendat, sed etiam quoad naturam et substantiam. Panis enim hic est ipse Christus, qui qua Deus, essentiam habet cœlestem et divinam, scilicet eamdem cum Patre deitatem. Secundo. *Secundo,* « verum, » ait Cyrillus, Chrysostomus et Augustinus, respectu manna; hoc enim Eucharistiæ erat figura duntaxát. In Eucharistia ergo est veritas, in manna umbra veritatis. Tertio. *Tertio,* « verum, » quia vivificum, qui scilicet dat vitam, tum animæ, tum corpori, ut ait Christus vers. seq. Ita Cyrillus et Augustinus. Quarto. *Quarto,* « verum, » id est perfectum, eximium, in quo est omnis plenitudo; tam essendi quam alendi, quia omnis essentia creata, uti erat manna, si cum essentia increata, puta cum Deo, qualis est Christus in Eucharistia, conferatur, non habet esse verum, sed tantum umbraticum. In solo ergo Deo et Christo est veritas, id est soliditas et plenitudo essendi, ac instar panis perfectissime alendi. Hoc est quod Deus ait Moysi : « Ego sum qui sum. Sic dices filiis Israel : Qui est, misit me, » *Exodi* III, 14. Vide ibi dicta.

Vers. 33. 33. PANIS ENIM DEI EST, QUI DE COELO DESCENDIT, ET DAT VITAM MUNDO. — Probat Christus non manna, sed panem suum, id est seipsum esse panem verum, id est vere cœlestem et divinum, duobus argumentis : *primo*, quia hic solus vere de cœlo descendit; *secundo*, quia hic solus veram vitam dat mundo, puta vitam beatam et æternam, quæ sola est vera vita. Nota : hic panis vocatur « Dei, » quia a Deo solo formatus, et quia soli Deo proprius : Deus enim vivit seipso et sua divinitate; et quia panis hic vere est Dei Filius, ipseque Deus.

DESCENDIT, — non in præterito, sed in præsenti. Græcum enim καταβαίνων est præsentis temporis. Τὸ ergo « descendit, » significat continuationem descensus Christi in altare Eucharistiæ usque ad finem mundi. Quoties enim sacerdos consecrat Eucharistiam, toties Christus, qui post mortem ad cœlum ascendit, ex eo ad species panis consecratas descendit, in illisque se præsentem sistit et exhibet.

DAT. — Arabicus, *dono dat.* Ingens utique donum est Christus, qui est ipsa vita, vivificans omnes fideles rite communicantes per universum mundum, eisque dans vitam cœlestem divinamque gratiæ, et postea gloriæ in omnem æternitatem.

Vers. 34. 34. DIXERUNT ERGO AD EUM : DOMINE, SEMPER DA NOBIS PANEM HUNC — illaboratum, ut sine labore, in suavi otio panem hunc læti comedamus, qui nobis vitam proroget, instar ligni vitæ in paradiso, ut annos Nestoreos vivamus. Judæi enim carnales necdum intelligebant panem Christi spiritualem, nec nisi terrenum cogitabant. « Adhuc sensibile quiddam, ait Chrysostomus, suspicabantur, adhuc ventrem implere exspectabant. » *q. d.*, ait Augustinus : Da panem « qui reficiat, et non deficiat. » Nam, ut ait Cyrillus : « Etsi multis verbis carnali eos a sensu Salvator removerit, nihil tamen proficiunt, neque a carnalibus ullo modo recedunt : quippe panem audientes, quo vita mundo datur, terrestrem intelligebant. Similes sunt Samaritanæ illi mulieri, quæ cum longam de intelligibili aqua Christi orationem audisset, ad sensibilium memoriam aquarum labebatur, dicens : Da mihi, Domine, hanc aquam, ut non sitiam, neque veniam huc haurire. »

Vers. 35. 35. DIXIT AUTEM EIS JESUS : EGO SUM PANIS VITÆ. QUI VENIT AD ME NON ESURIET; ET QUI CREDIT IN ME, NON SITIET UNQUAM. — Syrus et Arabicus, *in æternum*. Hic Christus Judæis postulantibus panem alentem in vitam æternam, illum aperit et offert, asseritque esse seipsum. Ipse enim per gratiam et spiritum suum, quem fidelibus inspirat, eos alit, ut semper vivant; sed proprie eos alit per panem Eucharistiæ, de quo omnis hic Christi est sermo. Audi Cyrillum : « His verbis subostendit sanctissimi sui corporis vitam et gratiam, qua in nobis unigeniti proprietas, id est vita, et ingreditur et permanet. » Christus in Eucharistia recte vocatur panis. Christus enim in Eucharistia recte vocatur panis : *primo*, quia panem consecrando transformat in corpus suum, quod sub speciebus panis, annihilata panis substantia, solum remanet; *secundo*, quia instar panis famem aufert, nutrit, sustentat vitam, satiat, exhilarat. Audi Cyrillum : « Non enim illud verum manna, et verus cœlestis panis fuit; sed ipse unigenitus Filius verus panis est, qui cum sit ex substantia Patris, naturaliter vita est cuncta vivificans. Ut enim panis hic terrestris facit, imbecillitatem carnis nostræ sustinens atque conservans, ita et ipse per Spiritum Sanctum, spiritum nostrum vivificat, et corpus ipsum a corruptione liberat. »

PANIS VITÆ, — id est vivus, vitalis, vivificus, imo ipsa vita. Alludit ad lignum vitæ, *Gen.* II, 9. Sicut enim hoc lignum, id est arbor vitæ, suo fructu sive pomo, Adæ in paradiso dedisset vitam : *primo*, longævam, ad aliquot annorum millia, donec Deus eum e paradiso vivum transtulisset in cœlum; *secundo*, sanam et robustam; *tertio*, constantem, ut nunquam morbum aut senium sensisset; *quarto*, lætam et hilarem; pepulisset enim omnem mœstitiam et melancholiam : sic multo magis hæc omnia præstat Eucharistia, quæ non tantum longævam, sed et æternam vitam communicantibus confert : unde arbor vitæ fuit figura Eucharistiæ, uti docet S. Irenæus, lib. V, cap. II. Eucharistia etiam corpus nutrit et vegetat. Porro, Eucharistia non tantum animam, sed et corpus nutrit et vegetat, uti docent Theologi; imo S. Joannes abbas, teste Palladio in *Lausiaca*, cap. LXI, S. Catharina Senensis, S. Maria Oigniacensis, S. Ebrulphus abbas apud Surium, tom. VI, pluresque alii sola Eucharistia, sine alio cibo, multo tempore vixerunt.

Quin et Ludovicus Pius Imperator, in supremo morbo quo obiit, totos 40 dies jejunus transegit, Eucharistiam solam quotidie sumens, ut qui adfuit ei scriptor testatur, quem citat Thomas Bozius, tom. II *De Signis Eccles.*, lib. XV, cap. II.

QUI VENIT AD ME, NON ESURIET; ET QUI CREDIT IN ME, NON SITIET UNQUAM. — Quia dabo ei panem, qui omnem famem; et potum, qui omnem sitim satiet. Dixit Christus se esse panem vitæ, hic modum panem hunc assequendi assignat; nimirum ut quis ad eum veniat, hoc est in eum credat, uti Christus mox exponit : ita S. Augustinus; ad Christum enim venimus, passibus non corporis (sic enim Judæi increduli et crucifixores ad eum venerunt), sed mentis, scilicet fidei, obedientiæ et charitatis, « non esuriet, » unquam : hoc enim repetendum est ex τῷ *non sitiet unquam.* Sensus est, *q. d.* Manna comestum sedabat famem, sed ad tempus duntaxat; at ego qui sum panis vitæ, si vel semel comedar in Eucharistia, comedenti confero plenam satietatem, ut alium cibum non requirat, imo ut nullam deinceps esuriem sentiat, quia confero illi vitam gratiæ et gloriæ, beatam et immortalem, quæ omne hominis desiderium implet et satiat, ut patebit vers. 40 et seq.

ET QUI CREDIT IN ME, NON SITIET UNQUAM. —Quia dabo ei in Eucharistia potum sanguinis mei, quo plene refectus et satiatus nunquam sitiet. Audi Cyrillum : « Quid igitur Christus pollicetur? corruptibile certe nihil, sed benedictionem, quam communicatione corporis atque sanguinis Christi assequimur : unde ad eam incorruptionem integre reducemur, ut cibo et potu corporali non indigeamus. Vivificat enim corpus Christi, et ad incorruptionem sua participatione reducit. » Esto enim fideles laici non sumant, nec bibant Eucharistiam sub specie vini, uti faciunt sacerdotes, sed eam comedant sub specie panis duntaxat; tamen sub illa non tantum comedunt corpus Christi, sed et bibunt sanguinem Christi, quia sanguis a corpore Christi, utpote immortali et glorioso, separari nequit. In spiritualibus enim idem est esurire et sitire, idem est cibus et potus. « Qui venit ad me, inquit Augustinus, hoc est quod ait, Et qui credit in me; et quod dixit : Non esuriet, hoc intelligendum est, non sitiet unquam; utroque enim illo significatur æterna satietas, ubi nulla est egestas. » In summa : « Non sitiet unquam, » id est quod *Psalm.* XXXV, vers. 9, ait : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. » Simili modo dixit Samaritanæ : « Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum, » cap. IV, vers. 13. Vide ibi dicta.

Vers. 36. 36. SED DIXI VOBIS, QUIA ET VIDISTIS ME, ET NON CREDITIS. — « Dixi, » alias, etiamsi id nullibi sit scriptum a Joanne. Ita Chysostomus, Euthymius et alii. Rursum « dixi, » id est sat superque ostendi et probavi vobis, « quia, » id est quod, « vidistis, » id est cognovistis, hoc est ex tot signis et miraculis quæ edidi, cognoscere potuistis et debuistis « me; » et tamen ex obstinatione animi in me « non creditis. » Nam cap. V, vers. 3 et seq., fuse arguit Judæos, quod visis tot signis, in se non credant. Ita Euthymius : « Vidistis, ait, me, sive cognovistis quis ego sim, et a testimonio Joannis, et a signis quæ edidi, et a testimonio Scripturarum, quas vobis aperui, sed voluntarie malum operantes non creditis. »

Vers. 37. 37. OMNE QUOD DAT MIHI PATER, AD ME VENIET; ET EUM QUI VENIT AD ME, NON EJICIAM FORAS. — Est occupatio, *q. d.* Objicietis mihi : Si sciebas nos tibi prædicanti non credituros, cur ergo nobis prædicas? Respondeo : Quia ex vobis sunt aliqui, qui in me credent, nimirum illi quos Pater elegit, mihique dedit ut sint mei discipuli et filii : quo tacite innuit Judæos plerosque, ob suam incredulitatem, non esse sibi datos, nec ad fidem a Deo electos, sed pro iis Deum multos alios, præsertim ex Gentibus elegisse, unde ait : « Omne quod dat mihi Pater, » in genere neutro, non *omnis,* ut magis significet universitatem omnium gentium. « Omne » ergo, id est omnis gentis, omnis generis, omnis ætatis et sexus universitas et populus, cui Pater inspirat affectum fidei, ut sponte et libere in me credat, hic per fidem ad me veniet fietque Christianus et meus discipulus : quare ego eum a me non repellam, nec e domo, id est Ecclesia mea, foras ejiciam, uti vos, o Judæi increduli et rebelles, a me meaque Ecclesia repello, compellamque in tartara; sed ultro et amanter eum complectar, mecumque ducam ad Ecclesiam triumphantem in cœlis.

Christus ad prædestinationis secretum sermonem sustollit. Cur?

Nota : Christus hic ut Judæos incredulos et pervicaces retundat, terreat et percellat, assurgit ad secretum voluntatis et prædestinationis Dei. Vult enim docere quod fides sit donum Dei, quo illi careant. Dat ergo Pater Christo fideles ab æterno, prædestinando et in tempore vocando ad fidem, ea ratione et modo, ut vocati libere Deo vocanti obsequantur et credant, itaque veniant ad Christum. Hæc enim est causa actualis fidei, sive cur quis hic et nunc actu credat in Christum, scilicet gratia Dei excitans hominem ad credendum, et homo libera sua voluntate gratiæ Dei consentiens et credens. Igitur dat Pater nos Christo, cum per gratiam suam prævenientem et cooperantem, facit nos actu converti et libere credere Christo; nam, ut ait hic ipse, omnis qui a Patre datur Christo, reipsa venit ad Christum. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Leontius, Chrysostomus et alii.

Adverte Christum hic proprie loqui de prædestinatione ad fidem et gratiam, non ad gloriam, æque ac Paulus. Alludit ad *Psalm.* II, 8 : « Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. » Unde ait in futuro : « Ad me veniet, » ut Gentes per prædicationem Apostolorum ad se venturas innuat. Audi Cyrillum : « Jam jam venturas Gentes signi-

ficat, et jacturam gratiæ, quam facturi erant Judæi, minatur. »

Porro, Deus Pater dat fideles Christo, quia Christus hoc obedientia et passione sua meruit. Merita enim Christi sunt causa, non tantum vocationis temporariæ, sed et prædestinationis æternæ fidelium; Deus enim ob prævisa Christi merita, fideles prædestinavit et elegit, uti docet Paulus, *Ephes.* I, 4, dicens : « Elegit nos in ipso (Christo) ante mundi constitutionem, ut essemus sancti. » Et mox : « Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, per Jesum Christum in ipsum. »

NON EJICIAM FORAS. — « Non repellam a me, mea Ecclesia, meo cœlo, sed magna cura refocillabo, » ait Theophylactus. Alludit ad hospitem, qui peregrinos sibi benevolos et amicos ad suum hospitium admittit. Ita Euthymius : « Non abjiciam eum, ait, hic a mea familiaritate, neque ibi a regno cœlorum. » Et Cyrillus : « Non abdicabitur, inquit, neque ut inglorius ejicietur, nec erit expers meæ benignitatis, sed recondetur in horreum, et in cœlestes mansiones divertet, ingredieturque quo mens hominum nequaquam cogitavit. »

Nota : S. Chrysostomus et Cyrillus, lib. III, cap. XXXIX, dicunt illos a Patre dari Filio, qui se per bonum liberi arbitrii usum, Dei vocatione et gratia dignos reddiderunt; quod postea crude secutus Pelagius gratiæ necessitatem negavit, dicens liberum arbitrium sibi sufficere ad bene operandum. Verum hic est error, quem confutat S. Augustinus. « Credere, inquit, Dei gratiæ est; posse credere, naturæ. » Quocirca ipse hic et alibi docet omnes quidem posse credere, bene operari et salvari, quia liberum in omnibus arbitrium gratiæ Dei est capax, et sæpe sufficientem ad salutem gratiam a Deo accipit; solos illos tamen actu credere, bene operari et salvari, quibus Deus dat gratiam efficacem sive congruam; quam scilicet prævidet persuasuram libero arbitrio, ut sibi cooperetur, de quo plura, vers. 44.

Vers. 38. 38. QUIA DESCENDI DE COELO, UT FACIAM VOLUNTATEM EJUS QUI MISIT ME. — Dat causam Christus, cur non ejiciet foras eum quem Pater sibi dederit, quia scilicet ipse venit in carnem et mundum, hoc fine duntaxat, ut faciat Patris voluntatem, quæ est, ut eos quos Pater vult dare Christo et salvare, hos Christus acceptet et salvet. Unde explicans, subdit : « Hæc est autem voluntas, » etc. Audi S. Cyrillum, in *Conc. Ephes.*, hæc profunde pertractantem : « Dum non suam, sed sui Patris voluntatem se perficere addit, Judæorum vesaniam ex obliquo perstringit, utpote qui suam semper voluntatem constituere satagentes, divinasque leges floccifacientes, de Domini sui placitis nihil quidquam pensi haberent : dum, inquam, suum hoc loco promptum obsequendi studium palam commendat, illorum rebellionem neutiquam obscure incusat. »

Vers. 39. 39. HÆC EST AUTEM VOLUNTAS EJUS QUI MISIT ME, PATRIS : UT OMNE QUOD DEDIT MIHI, NON PERDAM EX EO, SED RESUSCITEM ILLUD IN NOVISSIMO DIE. — « Omne, » id est omnes omnino, cujuscumque sit gentis, gradus, status, ætatis vel sexus, ut dixi vers. 37. « Non perdam, » id est non sinam perire. Explicat enim id quod dixit : « Non ejiciam foras : » unde id exponens et perficiens, addit : « Sed resuscitem illud in novissimo die, » puta in ultimo mundi die, sive in die judicii, ut scilicet eum in cœlum admittam, ibique eum beem immortalitate et gloria, tam corporis, quam animæ in æternum. Tunc enim cessabit cœlorum motus, ac consequenter tempus, quod motus illorum est mensura; quare erit tunc dierum, mensium et annorum omnium statio et finis.

Vers. 40. 40. HÆC EST AUTEM VOLUNTAS PATRIS MEI, QUI MISIT ME : UT OMNIS, QUI VIDET FILIUM ET CREDIT IN EUM, HABEAT VITAM ÆTERNAM, ET EGO RESUSCITABO EUM IN NOVISSIMO DIE. — « Qui videt, » Græce θεωρῶν, id est considerans et contemplans Filium, eumque videns oculis, non corporis, sed mentis, hoc est, in eum credens illique obediens. Notat Lactantius, lib. VII, cap. IX, ex Trismegisto, quod hoc verbum θεωρῶν, proprie sit rerum divinarum.

ET EGO RESUSCITABO. — Græcum ἀναστήσω potest verti et in futuro indicativi modi, « resuscitabo; » et in aoristo conjunctivi, « ut resuscitem, » uti vertit Interpres, vers. 39. Inculcat Christus resurrectionem, quia « spes Christianorum est resurrectio mortuorum, » ait Tertullianus, lib. *De Resurrectione*. Audi S. Chrysostomum, *homil.* 46 : « Vitæ ubique meminit; nam ejus trahimur cupiditate, et nihil suavius quam non mori. Etenim in veteri Testamento, longa vita et multi dies promittebantur : nunc vero non simpliciter vitæ longitudo, sed vita sine fine promittitur; simul et ostendere vult, quod supplicium ex peccato inductum nunc revocat sententiam illam mortis solvendo, et vitæ sempiternæ inducendo, contra superiorum temporum institutionem.

Vers. 41. 41. MURMURABANT ERGO JUDÆI DE ILLO, QUIA DIXISSET : EGO SUM PANIS VIVUS QUI DE COELO DESCENDI, ET DICEBANT :

Vers. 42. 42. NONNE HIC EST JESUS, FILIUS JOSEPH, CUJUS NOS NOVIMUS PATREM ET MATREM? QUOMODO ERGO DICIT HIC : QUIA DE COELO DESCENDI? — Murmuratio de rebus bonis, ait Cyrillus, est quasi paterna hæreditas a parentibus sub Mose, ad Judæos sub Christo descendens. Causam murmuris dat Theophylactus : « Huc usque quidem, ait, existimabant de pane sensibili eum loqui, et mansuete eum ferebant; nunc autem quia revelavit eis quod de spirituali pane sermonem haberet, contempto illo murmurant; » quia non capiebant quomodo Christus esset panis vivus, et quomodo de cœlo descendisset, et quomodo ipsi eum manducarent; suæ enim gulæ inhiabant.

Vers. 43. 43. RESPONDIT ERGO JESUS, ET DIXIT EIS : NOLITE MURMURARE IN INVICEM. — Græce μετ' ἀλλήλων, id

est cum invicem, inter vos mutuo, vel etiam contra vos mutuo : innuit enim alios pro se, alios contra se fuisse; atque hac ratione inter se his Christum accusantibus, illis eum defendentibus, certasse, itaque inter se murmurasse. Ita Jansenius.

NOLITE MURMURARE. — Quia nullam murmurandi occasionem vobis præbeo ; nam ego puram meramque dico veritatem, quæ licet ob sui sublimitatem a vobis non capiatur, vos tamen estis in culpa, tum quia mihi obstrepitis et rebellatis, nec a me explicationem meorum dictorum quæritis; tum quia lumen ad mea dicta intelligendum a Deo non flagitatis. Unde subdit:

Vers. 44. 44. NEMO POTEST VENIRE AD ME, NISI PATER, QUI MISIT ME, TRAXERIT EUM : ET EGO RESUSCITABO EUM IN NOVISSIMO DIE. — Nota *primo* : Potuisset Christus, ut recte advertit Chrysostomus, respondere et dicere : Non est mirum quod vos, o Judæi, hæc quæ dico, quod scilicet ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi, non intelligatis, nec credatis, quia carnales, duri et protervi estis; sed mavult suavius et divinius respondere, scilicet, quod nemo in se credat, nisi cui hoc datum sit a Patre, ut sic ii qui credebant, contra alios qui non credebant, non contenderent, et increduli agnoscerent sibi deesse lumen divinum, ad proxime et plane credendum necessarium, illudque humili prece a Deo et Christo flagitarent, non autem murmurarent; aut certe se deesse illi lumini a Deo oblato, illique esse rebelles advertent.

Sensus ergo est, *q. d.* Nolite vos, o mihi credentes, contra incredulos murmurare, eo quod meæ doctrinæ tot miraculis confirmatæ non credant; quia fides est donum supernaturale Dei, nec potest quis credere in me, nisi Pater traxerit eum ut credat: illi autem necdum trahuntur a Patre; quare nolite eis indignari, sed rogate Patrem, ut trahat eos, sicut traxit vos: sic enim æque ac vos in me credent. Vos quoque, o increduli, nolite murmurare contra me, meaque dicta, et meos credentes; quia traxit illos Pater, ut credant in me; rogate ergo potius Patrem, ut vos quoque trahat: sic enim æque ac illi credetis in me, et cum illis unanimiter in mea fide, doctrina et Ecclesia conspirabitis. Dicite ergo cum sponsa : « Trahe me post te; » quia sic tracti « curremus in odorem unguentorum tuorum, » *Cantic.* I, 3. Vide ibi dicta.

Trahere hic quid significet? Nota *secundo*, τὸ *traxerit* non significare coactionem aut necessitatem, nec opponi libertati arbitrii, quasi illam homini adimat, uti volunt Lutherani et Calvinistæ : sic enim trahuntur ligna et saxa; apud homines autem, trahit sua quemque voluptas, hoc est libertas, non necessitas. Ostendis puero saccharum, trahis illum ad te; ostendis ovi ramum viridem, trahis illam ad te; uterque enim trahitur pabuli illecebra : similiter trahitur hominis voluntas, sicut ferrum trahit magnes : sic occulta amoris vi ad Christum tracta fuit S. Agnes. Trahimur « monitione, ait Cyrillus, doctrina, revelatione ineffabiliter facta. » Audi S. Augustinum hic, *tract.* 26 : « Noli cogitare te invitum trahi : trahitur animus et amore.» Et mox: « Quomodo voluntate credo, si trahor? Ego dico: Parum est voluntate, etiam voluptate traheris. Quid est trahi voluptate? Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. Est quædam voluptas cordis, cui panis dulcis est ille cœlestis. Porro, si poetæ dicere licuit : Trahit sua quemque voluptas; non necessitas, sed voluptas; non obligatio, sed delectatio; quanto fortius nos dicere debemus, trahi hominem ad Christum, qui delectatur veritate, delectatur beatitudine, delectatur justitia, delectatur sempiterna vita, quod totum Christus est. » Et post nonnulla : « Da amantem, et sentit quod dico; da desiderantem, da esurientem, da in ista solitudine peregrinantem atque sitientem, et fontem æternæ patriæ suspirantem; da talem, et scit quid dicam : si autem frigido loquor, nescit quid loquor. » Idem, sermone *De Verbis Apostoli* : « Non dixit, inquit, duxerit, sed traxerit. Ista violentia cordi fit, non carni. Quid ergo miraris? Crede, et venis; ama, et traheris. Ne arbitreris istam asperam molestamque violentiam, dulcis est, suavis est, ipsa suavitas te trahit. Nonne ovis trahitur, cum esurienti herba monstratur? Et puto quia non corpore impellitur, sed desiderio colligatur. Sic et tu veni ad Christum, noli longa itinera meditari. Ubi credis, ibi venis. Ad illum enim qui ubique est, amando venitur, non navigando. »

Tractus Dei. Tractus Dei ergo significat vim et efficaciam gratiæ, sed suavem et blandam, quæ liberum arbitrium non cogat, sed allectet, mulceat et blandiendo flectat ut credat. Item significat imbecillitatem et vitiosas cupiditates hominis quæ fidei et sanctitati Christianæ repugnant, ut homo ad fidem et virtutem Christianam, vehementi gratiæ Dei impulsu, non tam duci, quam trahi indigeat. Hoc est quod ait Christus, *Matth.* XI : « Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Ebriosus enim debet inferre vim suæ gulæ, luxuriosus suæ libidini, avarus suæ cupiditati, ambitiosus suæ ambitioni. Igitur tractus gratiæ voluntatem in carnem depressam, sursum ad cœlestia elevat, renitentem allicit, infirmam corroborat, tristem exhilarat, timidam animat ad bonum. Quocirca hac Christi sententia passim Patres Latini cum S. Augustino usi sunt contra Pelagianos, ut probarent necessitatem gratiæ. Excipio Græcos, ut S. Chrysostomum, Cyrillum et eorum sequaces, qui Pelagium præcesserunt, ideoque de gratia parce loquuntur, ut liberum hominis arbitrium contra Manichæos extollant. Unde Theophylactus hic ex S. Chrysostomo : Sicut, ait, magnes non trahit nisi ferrum, sic Deus non trahit nisi idoneos; qui scilicet libero arbitrio bene utendo, gratia Dei se dignos

efficiunt. Quare caute legendus est hic S. Chrysostomus, dum ait eos qui trahuntur a Deo, hoc ipsum promereri aliqua prævia liberi arbitrii bona voluntate. Hoc si de primo gratiæ tractu, ac de libero arbitrio nudo, omnique gratia destituto accipias, Pelagianum est; Catholicum autem, si de ulteriori tractu ad majorem fidem et virtutem, ac de libero arbitrio jam ab aliqua priori gratia prævento et excitato intelligas.

Trahuntur inchoative, qui?

Nota *tertio* : Quidam a Deo trahuntur inchoative, sive quantum est ex parte Dei, quantumque sufficit, ut possint converti : qui tamen ad Christum non veniunt, nec sese convertunt, quia scilicet Deum trahentem sequi nolunt; et sine tractu hoc simpliciter impossibile est venire ad Christum, perinde ac impossibile est homini sine alis volare. Et de hoc tractu, ait Maldonatus, si quæras cur hic ad Christum trahitur, ille non? Respondeo, quia hic Christum trahentem sequi voluit, ille vero noluit; imo nonnulli jam credentes in Christum, offensi hac carnis ejus manducatione, ab eo resilierunt, uti testatur Joannes, vers. 67, dicens : « Ex hoc multi discipulorum ejus abierunt retro, et jam non cum illo ambulabant; » ac diserte de Juda proditore, vers. 71 : « Nonne, ait, ego vos duodecim elegi, et unus ex vobis diabolus est? » Alii vero a Deo trahuntur complete, id est pertrahuntur ad Christum, qui scilicet Deum trahentem sequuntur, et de talibus hic quoque agit Christus, ut patet vers. 37 : « Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet : Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. » Idem enim hic est trahi a Patre, quod audire, doceri, discere a Patre. « Quid est trahi a Patre, nisi discere a Patre? » ait S. Augustinus. Ita complete trahuntur illi, quibus Deus gratiam dat, non tantum prævenientem, eamque efficacem et congruam (priores enim qui inchoate trahuntur, habent duntaxat sufficientem), sed et cooperantem. Congrua dicitur, quia eorum qui trahuntur, ingenio, affectui et moribus congruit. Unde Deus prævidet ipsos de facto illi libere consensuros et cooperaturos, itaque convertendos, credituros recteque operaturos. » Et de his ait S. Augustinus : « Si non traheris, ora ut traharis. » Et : « Cur hic trahatur, ille non trahatur, noli judicare, si non vis errare. »

Qui complete?

Gratia efficax ad conversionem et salutem necessaria.

Porro, hæc gratia efficax et congrua est necessaria ad conversionem, fidem et salutem, non simpliciter, sed ex hypothesi, posita scilicet præscientia Dei, qua ipse prævidet hanc gratiam persuasuram libero arbitrio, ut se ad Deum convertat, alteram vero, quæ solum sufficiens est, idipsum illi non persuasuram. Unde pariter prævidet Deus nos gratiæ efficaci et congruæ libere consensuros, sufficienti vero et incongruæ non consensuros, idque ex mera arbitrii libertate. Hoc est quod ait Christus : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater traxerit eum. » Quare gratia congrua usque ad finem vitæ, est magnum perseverantiæ donum, quod est causa nostræ salutis æternæ, ac proinde sub meritum non cadit; sed est peculiare et summum Dei beneficium, quod Deus suis prædestinatis et electis confert, eosque a non electis et reprobis secernit et distinguit, uti fuse docet S. Augustinus, *De Præd. Sanct.*, cap. XVI, et ex eo S. Thomas et Scholastici, ac Concilium Tridentinum, *sess.* 6, cap. XIII. Quocirca hæc gratia congrua nobis assidue ac humillime a Deo postulanda est per Christi merita; in ea enim vertitur cardo salutis nostræ, quia Deus promisit se daturum nobis quidquid in nomine Christi petierimus, *Joan.* XV, 16.

Denique tractum Dei sæpe impedit ingens cordis humani malitia et obduratio, perinde ac magnetis tractum ferri indomabilis adamas, qui non ferro, nec igne, sed solo hircino sanguine vincitur et frangitur. Audi Plinium, lib. XXXVII, cap. IV : « Adamas dissidet cum magnete in tantum, ut juxta positus ferrum non patiatur abstrahi, aut si admotus magnes apprehenderit, rapiat atque auferat. » Idem tradit Augustinus, in lib. XXI *De Civit. Dei*, cap. IV.

ET EGO RESUSCITABO EUM IN NOVISSIMO DIE. — Ostendit Christus fructum hujus tractus Dei Patris, *q. d.* Ego autem illum, qui a Deo tractus venerit ad me, et in me crediderit, mihique obedierit, hoc præmio donabo, ut eum resuscitem ad vitam et gloriam æternam, si videlicet in mea fide et obedientia usque ad mortem perseverarit.

Vers. 45. Docibiles Dei quid?

45. EST SCRIPTUM IN PROPHETIS : ET ERUNT OMNES DOCIBILES DEI. — Arabicus, *a Deo*. Citat *Isaiæ* LIV, 13 : « Universos filios doctos a Domino. » Simile habet Jeremias, XXXI, 33 et 34; et Ezechiel, XI, 19; et XXXVI, 26; et Joel, II, 28. Vide ibi dicta. Quia insolens videbatur Judæis, quod dixerat Christus : « Nemo potest venire ad me, nisi Pater meus traxerit eum; » hinc Christus idipsum confirmat ex Isaia et Prophetis, qui asserunt omnes filios, sive discipulos Christi et Ecclesiæ, fore theodidactos, id est doctos a Deo : doceri autem a Deo, est trahi a Deo; *docibiles* enim idem est quod *doctos*. Hebr. enim est למודי *limmude*. Sic sæpe alibi verbalia desinentia in *bilis*, Interpres noster Latinus pro participio passivo accipit, ut *incredibilis* idem sit quod incredulus, plaga *desperabilis* sit desperata, verbum *persuasibile* sit verbum persuasum, vel persuadens.

Erunt autem docti a Deo, scilicet interius mentem docente, illuminante, afflante, implente ad vocem externam Christi ejusque discipulorum, ut illi credant et obediant; cum prius in lege veteri Deus exterius magis quam interius, scilicet per Prophetas, per sacerdotes, per S. Scripturas doceret populum. Quare « ubi Deus est magister, ibi cito discitur quod docetur, » ait S. Leo, serm. *De Pentecoste*. Audi S. Augustinum, tract. 3 *in epist.* I S. *Joan.* : « Sonus verborum

nostrorum aures percutit, magister intus est. » Et mox : « Omnibus locutus sum, sed quibus unctio illa intus non loquitur, quos Spiritus Sanctus intus non docet, indocti redeunt. Magisteria forinsecus adjutoria sunt quædam et admonitiones : cathedram in cœlo habet, qui corda docet ; propterea ait et ipse in Evangelio : Nolite vobis dicere Magistrum in terra : unus est magister vester Christus. Ipse vobis ergo intus loquitur, quando nemo hominum illic est, etc. Ubi illius inspiratio, illius unctio non est, forinsecus inaniter perstrepunt verba. »

OMNIS QUI AUDIVIT A PATRE, ET DIDICIT (Arabicus, *et scit*), VENIT AD ME. — Ecce hic tractum Patris explicat, *q. d.* Trahitur a Patre, qui interius ab eo docetur, id est cujus intellectus a Patre illuminatur et voluntas inflammatur, ut mihi credat meque sequatur ; et didicit, vel discit, hoc est, meam illuminationem in intellectu, et meum impulsum sive inflammationem in voluntate excipit, illique acquiescit et libere consentit : ille « venit ad me, » id est credit in me quasi Messiam, mihique obedit : duo enim pedes, non corporis, sed animæ, quibus illa venit ad Christum, sunt intellectus a Deo illustratus, et voluntas ab eodem impulsa et inflammata. Hinc S. Augustinus, *De Præd. Sanct.* cap. VIII, infert, aitque : « Si omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit, profecto omnis qui non venit, non audivit a Patre, nec didicit ; nam si audisset et didicisset, veniret. » Ac subdit : « Valde remota est a sensibus carnis hæc schola, in qua Pater auditur, et docet, ut veniatur ad Filium. Ibi est et ipse Filius, quia ipse est Verbum ejus, per quod sic docet : nec agit hoc cum carnis aure, sed cordis. Simul est et ibi Spiritus Patris et Filii ; neque enim ipse non docet, aut separatim docet : inseparabilia quippe didicimus esse opera Trinitatis. » Et post nonnulla : « Cur ergo non omnes docet ut veniant ad Christum, nisi quia omnes quos docet, misericordia docet : quos autem non docet, judicio non docet ; quoniam cujus vult miseretur, et quem vult obdurat ; sed miseretur bonum tribuens, obdurat digna retribuens, etc. Hæc itaque gratia, quæ occulte humanis cordibus divina largitate tribuitur, a nullo duro corde respuitur. Ideo quippe tribuitur, ut cordis duritia primitus auferatur. Quando ergo Pater intus auditur et docet ut veniatur ad Filium, aufert cor lapideum, et dat cor carneum, sicut Propheta prædicante promisit. Sic quippe facit filios promissionis vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. »

Vers. 46. 46. NON QUIA (non quod) PATREM VIDIT QUISQUAM, NISI IS QUI A DEO EST, HIC VIDIT PATREM. — « Ne suspicarentur Judæi crassi et rudes, ait Euthymius, quod sensuali modo audiat quisquam a Patre, videns eum humano modo, » ait : « Non quia, » etc., subaudi : Sed quod invisibiliter Deum in mente loquentem, revelantem, illuminantem, et fidem Christi persuadentem audiat, *q. d.* Deus est magister invisibilis, qui a discipulis non videtur, Deus est doctor, non oculorum, nec aurium, sed cordium et mentium.

NISI IS QUI A DEO EST, — puta ego, qui qua Deus, sum Dei Filius, ex ipso natus, ideoque ipsi intimus, ipsum per essentiam continue video et intueor ; qua homo vero, ab eo sine opera viri formatus, semper ipsius beatifica visione fruor. Ita Cyrillus : « Tanquam Patri consubstantialis, ait, videbit profecto eum ex quo est. » Et Euthymius : « Utpote ejusdem naturæ, substantiæ et scientiæ, et qui est in sinu Patris. »

Vers. 47. 47. AMEN, AMEN DICO VOBIS : QUI CREDIT IN ME, HABET VITAM ÆTERNAM. — « Habet, » jure et merito, sive in certa spe, sed necdum in re. Redit Christus ad vers. 29, et fidem in se iterum iterumque inculcat, quia hæc est principium omnis boni, radix salutis, ac medium necessarium ad obtinendum a Christo panem vitæ, puta Eucharistiam.

VITAM ÆTERNAM. — « Ita nolentes, ait Chrysostomus, firma præmii spe ad fidem impellit : quid enim melius aut suavius mortem et corruptionem timentibus, quam vita æterna ? »

Vers. 48. 48. EGO SUM PANIS VITÆ — alens me comedentes in vitam æternam, *q. d.* Ego iis, a quibus cum vera vivaque fide comedor, tribuo vitam æternam. Idem sæpe repetit et confirmat, et ne temere dixisse videatur, quia Judæis videbatur res hæc plane paradoxa et impossibilis.

Vers. 49. 49. PATRES VESTRI MANDUCAVERUNT MANNA IN DESERTO, ET MORTUI SUNT.

Vers. 50. 50. HIC EST PANIS DE COELO DESCENDENS : UT, SI QUIS EX IPSO MANDUCAVERIT, NON MORIATUR. — « In deserto. » Ista particula, ait S. Chrysostomus, « significat manna non diu durasse, neque in terram promissionis venisse ; mox enim ut illam attigerunt, cessavit manna. » Verum hic Christi panis est perpetuo durans, ait Theophylactus. Audi *Josue* V, 12 : « Defecitque manna postquam comederunt de frugibus terræ, nec usi sunt ultra cibo illo filii Israel, sed comederunt de frugibus terræ Chanaan. » Deus enim, sicut non deficit in necessariis, ita in superfluis non abundat.

ET MORTUI SUNT. — *q. d.* Manna patres more aliorum ciborum aluit, et ab eis mortem non arcuit, nec arcere potuit ; meus autem panis illam arcet.

UT SI QUIS EX IPSO MANDUCAVERIT (vera fide, viva et charitate formata), NON MORIATUR IN ÆTERNUM. — *q. d.* Manna non habuit vim vitalem præservandi a morte corporea, multo minus animas patrum vestrorum : hic vero meus panis vim habet liberandi a morte, non tantum corporis, sed et animæ, idque in æternum ; licet enim mortem temporalem corporis non auferat, faciet tamen ut ex ea fidelis vir resurgat et deinceps non moriatur in æternum : de quo plura vers. 55 et sequenti.

Vers. 51. 51. Ego sum panis (id est cibus; est hebraismus) vivus (in me ipso, et me vivum comedentes vivificans eisque meam vitam communicans; cum manna esset in se inanime et mortuum, ideoque vitam comedentibus se tribuere non posset), qui de coelo descendi, — ratione divini suppositi, ait Suarez. « Cum de cœlo cibum quærerent, ait Chrysostomus, ideo frequenter se de cœlo descendisse testatur. »

Vers. 52 52. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum. — Hic enim panis dat animæ vitam gratiæ, durantem usque ad vitam gloriæ in omnem æternitatem; corpus vero faciet resurgere a morte, ut gloriosum vivat pariter in æternum.

Calvinus et hæretici contendunt panem hunc non esse corpus Christi in Eucharistia, sed esse panem mysticum; nos enim mystice comedere corpus Christi per fidem, cum in eum credimus. Idem e Catholicis sensit Jansenius hic, Cajetanus, Gabriel, Ruardus Tapper, Nicolaus Cusanus et Hesselius, quos citat Bellarminus, lib. I *De Eucharistia*, cap. v; contra quos integrum librum scripsit Didacus Castillus, et alterum Nicolaus Sanderus, illosque refutant Toletus, Maldonatus, Bellarminus et alii passim.

Agi hic de Eucharistia. Dico ergo Christum ab hoc loco deinceps loqui ad litteram de Eucharistia. Id adeo certum est, ut Maldonatus dicat idipsum negare esse temerarium et pene erroneum.

Prob. Primo. Probatur *primo*, quia id clarissime hic asserit Christus, passim jubens nos manducare suam carnem et bibere suum sanguinem, adeo ut clarius Eucharistiæ dogma exprimere non potuerit; nil enim aliud hic ingeminat, nil aliud audis, quam, « Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus. Qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem. Nisi maducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem. » Sane incredibile videtur, quod Christus rem per se claram et a se toties repetitam, nimirum credendum esse in se, voluerit tot verbis et metaphoris manducandi suam carnem et sanguinem obscurare, præsertim cum prævideret hac de causa multos, etiam discipulos, a se discessuros.

Secundo. *Secundo*, quia utramque Eucharistiæ speciem distinguit; carnem enim suam facit cibum, quem comedamus; sanguinem vero suum facit potum, quem bibamus. « Nisi, inquit, vers. 54, manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. » Ergo loquitur de Eucharistia, in qua vere et proprie manducamus Christi carnem et bibimus ejus sanguinem. Nam in spirituali manducatione Christi, quæ fit per fidem, potus a cibo, et sanguis a carne distingui nequit: nec enim speciatim et seorsim credere debemus carnem, et deinde sanguinem Christi, sed sufficit in genere et totaliter credere in totam humanitatem Christi.

Tertio. *Tertio*, quia nusquam in Scriptura efficacia et fructus Eucharistiæ, item præceptum universale illam sumendi, clare exprimitur et inculcatur, nisi hic. Hoc enim præceptum cum sit grave, et omnes fideles obliget, clare exprimi debuit.

Quarto. *Quarto*, si S. Joannes hic non agat de Eucharistia, ergo nusquam de illa egit. Quis hoc credat de Benjamino Christi, qui in cœna ultima, ubi Christus Eucharistiam instituit, supra pectus recubuit, illum scilicet augustissimum hoc dilectionis Christi monumentum et mysterium omisisse, et silentio involvisse?

Quinto. *Quinto*, quia simili modo, cap. iii, baptismi institutionem narrat, ac de eo disputationem Christi cum Nicodemo; sicut hic narrat mysterium Eucharistiæ, ac de ea Christi disputationem cum Judæis. Hæc enim sunt duo Sacramenta fidelibus necessaria, ac quasi duæ bases et columnæ Ecclesiæ Christianæ.

Sexto. Denique, hæc est communis sententia Patrum, tam Græcorum, quam Latinorum, item Interpretum ac Doctorum Scholasticorum, scilicet S. Cyrilli, Chrysostomi, Theophylacti, Euthymii, S. Thomæ, Ruperti, Lyrani, Maldonati, Toleti hic et aliorum variis in locis, quos fuse citant Toletus, Ribera, Maldonatus, Sanderus et Didacus Castillus scribentes in hoc caput, ac Bellarminus, lib. I *De Eucharistia*, cap. v.

Concilia hunc locum de Eucharistia explicant. Nec dissentit S. Augustinus. Pari modo hunc locum de Eucharistia intelligit Concilium Ephesinum, epist. *ad Nestorium;* Nicenum II, act. 6; Cabilonense II, cap. xlvi; et Senonense, cap. x; ac Tridentinum, *sess.* xiii, cap. ii, et *sess.* xxi, cap. i. Nec dissentit S. Augustinus, quem multi contrarium putant, ut patet eum diligenter legenti: nam ex hoc loco ipse, imo multi veteres, infantibus quoque dandam esse Eucharistiam contendebant, idque factitatum est per sexcentos annos variis in locis, donec Ecclesia contrarium definivit, scilicet; Eucharistiam infantibus non esse necessariam, nec expedire illam eis dare ob periculum irreverentiæ.

Ubi nota S. Augustinum, præter explicationem litteralem et genuinam hujus loci, quæ est de Eucharistia, adjungere aliam symbolicam et mysticam, ac per panem et cibum hunc intelligere societatem membrorum et corporis Christi, quod est Ecclesiæ, ut comedere carnem Christi, idem sit quod incorporari Ecclesiæ illique aggregari et associari, ac consequenter inseri Christo ejusque spiritum haurire et participare. Id autem facit Augustinus propter Donatistas sui temporis in Africa, quibuscum continua illi fuit disputatio. Hi enim societatem et unitatem Ecclesiæ per schisma disciderant. Accedit *primo*, quod Eucharistia hujus societatis fidelium in Ecclesia, non tantum symbolum sit, sed et causa. Sicut enim ex multis tritici granis commolitis fit unus panis, et ex multis uvæ acinis pressis confluit vinum; sic ex multis fidelibus communicantibus fit una societas et Ecclesia. *Secundo*, quod hæc fidelium unio et

societas sit finis et fructus Eucharistiæ, quæ sine illo nihil ad salutem prodest. *Tertio,* quod S. Augustinus sæpe leviter insinuato, et quasi obiter præterito sensu litterali, utpote facili et aperto, inhæreat spiritali et mystico, utpote obscuriori, subtiliori et sublimiori. Idem facit Origenes, S. Gregorius, S. Hieronymus aliique Patres. Ita S. Augustinum explicat ejus de more assecla S. Bernardus, serm. 3 *in Psal.* XC: « Quid est, ait, manducare ejus carnem, et bibere sanguinem, nisi communicare passionibus ejus, et eam conversationem imitari, quam gessit in carne? Unde et hoc designat illibatum illud altaris Sacramentum, ubi Dominicum corpus accipimus; ut, sicut videtur illa panis forma in nobis intrare, sic noverimus per eam quam in terris habuit conversationem, ipsum intrare in nos, ad habitandum per fidem in cordibus nostris. »

Objectio. Prima. Dices *primo*: S. Augustinus, lib. III *De Doctrina Christiana,* cap. XVI, asserit in hisce Christi verbis esse tropum, sive figuram, qua præcipiatur passionibus Christi esse communicandum. Resp. Respondeo: S. Augustinus figuram hanc vocat, eo quod Christi caro hic non præcipiatur carnaliter lanianda; coquenda, itaque comedenda, ut fit in carnibus boum et ovium, sicut Capharnaitæ intelligebant, ideoque offendebantur; sed figurate, id est sacramentaliter. Censet enim hic præcipi, ut in Eucharistia, per species panis et vini a se invicem divisas et quasi mortuas, repræsentemus passionem et mortem Christi, quæ facta est per divisionem animæ et sanguinis a corpore Christi, illamque deinde per mortificationem imitemur ac moribus sanctis exprimamus.

Secunda. Dices *secundo:* Christus, vers. 27, 29 et 63, agit de manducatione sui spiritali per fidem, ergo et hic de eadem agere pergit, non de sacramentali et corporali, alioqui non loqueretur consequenter Resp. et cohærenter. Respondeo *primo*, negando consequentiam; Christus enim sensim voluit rudes Judæos evehere, ac primo eis faciliora, deinde difficiliora et magis arcana proponere. Unde a multiplicatione panum, qua turbam paverat, assurgit ad manna, inde ad spiritalem fidei cibum, vers. 27, 29, 35, 36, 40, 47, inde hoc versu et deinceps, ad realem sui manducationem in Eucharistia, quæ illius miraculi, et multiplicationis panum, ac totius discursus et disputationis ejus in hoc capite est finis, meta et scopus. Simili modo, cap. IV, Samaritanam a corporali aqua et potatione, evexit et traduxit ad spiritalem. Atque hanc evectionem Christus ipse satis insinuat, imo explicat, dum vers. 29 et 35 dixit panem illum jam haberi ab iis qui credunt, hic vero ait panem suum (Eucharistiæ) necdum haberi, ac necdum se illum dare, sed daturum in futuro: « Panis, ait, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita. » Causa autem hujus varietatis est, quod Christus, vers. 27 et seq., voluerit auditores suos præmunire et præparare ad augustissimum Eucharistiæ mysterium: nam in eo summe requiritur fides et spiritalis manducatio, sine qua realis et corporalis nil prodest, ut ait S. Augustinus.

Respondeo *secundo,* negando antecedens. Christus enim non dixit nos manducare se per fidem, sed fidem requisivit, tanquam medium ad obtinendum ab eo panem et cibum cœlestem, qui non est alius quam ejus caro et sanguis in Eucharistia, uti vers. 27 et seq. annotavi.

Tertia. Objiciunt *tertio*: Christus ait, vers. 64: « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam, » sed illud vers. 64 explicabo.

Ex dictis liquet, in Eucharistia vere et proprie ipsissimam Christi carnem manducari ejusque sanguinem bibi, non autem panem, qui sit carnis Christi typus et figura duntaxat, ut volunt Calvinistæ. Nam figura Eucharistiæ potius erat manna Judæorum, utpote cœleste et sapidissimum, quam panis Christianorum vulgaris et aridus. Et si in Eucharistia est nudus panis, non corpus Christi, ergo perperam Christus Eucharistiam præfert ipsi manna, utpote quod erat sapidius et sublimius pane. Atque ita Christum intellexerunt Capharnaitæ et discipuli Christi; scilicet quod vellet vere et proprie carnem suam manducari, etsi modum manducandi sacramentaliter, sub speciebus panis et vini ignorarent, nec eum, etiamsi explicuisset Christus, hoc tempore capere potuissent; et tamen eos, licet graviter offenderentur, non correxit Christus, cum hanc eorum offensam et apostasiam unico verbo impedire potuisset et debuisset, dicendo se loqui mystice; scilicet quod manducare carnem suam non sit aliud, quam credere se esse incarnatum et passum pro salute hominum. Cum ergo hoc non fecerit, certum est ipsum loqui de manducatione carnis suæ reali et sacramentali in Eucharistia. « Attende, ait Theophylactus, quod panis qui a nobis in mysteriis manducatur, non est tantum figuratio quædam corporis Domini, sed ipsa caro Domini. Non enim dixit: Panis quem ego dabo, figura est carnis, sed: caro mea est. Transformatur enim arcanis verbis panis ille per mysticam benedictionem et accessionem Sancti Spiritus, in carnem Domini. Et quomodo, ait, non apparet nobis caro, sed panis? ut non abhorreamus ab ejus usu. Nam si quidem caro apparuisset, insuaviter affecti essemus erga communionem. Nunc autem condescendente Domino nostræ infirmitati, talis apparet nobis mysticus cibus, qualibus alioquin assueti sumus. »

ET PANIS, QUEM EGO DABO, CARO MEA EST PRO MUNDI VITA. — Græca habent: *Panis autem, quem ego dabo, caro mea est, quem ego dabo pro mundi vita*: itaque legit Syrus, S. Cyrillus, Theophylactus et Theodoretus; Arabicus: *Et panis, quem ego dabo, est corpus meum, quod ego do pro mundi vita.* Sic et Syrus. Sensus est, *q. d.* Panis, id est cibus Eucharistiæ, quem ego dabo in ultima cœna, est caro mea, quam ego dabo, id est offe-

ram Deo in cruce, lytrum et pretium ad mundum e morte redimendum; ut scilicet mundum peccato mortuum, ad vitam gratiæ et gloriæ resuscitem. Aut potius, *q. d.* Panis Eucharistiæ, quem ego dabo in cibum pro mundi vita, erit hæc caro mea, quam in crucem et mortem quoque tradam pro mundi vita; sed ita ut in cruce dem eam ad vitam perditam mundo restituendam; in Eucharistia vero dem eam in cibum, ut mundus per mortem meam resuscitatus ad vitam gratiæ, in ea alatur, crescat et perficiatur, *q. d.* Dabo veram carnem meam in cruce, quasi frumentum in molendino, molendam et pinsendam, ut ex ea fiat panis Eucharistiæ, frugifer et vitalis, alens fideles in vita gratiæ ducensque ad vitam gloriæ. Huc respiciens S. Ignatius jam damnatus ad leones, cum eos rugientes audiret: « Frumentum, ait, Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis Christi mundus inveniar. »

Ex τῷ *dabo*, quod est futuri temporis, omnes veteres, et passim moderni hunc locum accipiunt de Eucharistia, adduntque nonnulli Christum non tantum in cruce, sed et in Eucharistia dare, id est offerre Deo carnem suam pro mundi vita. Christus enim non tantum in cruce obtulit se Deo, quasi victimam cruentam pro mundi vita, sed et pro eadem se offert quotidie in Eucharistia, quasi victimam incruentam. Est enim Eucharistia sive Missa, sacrificium juge, sed incruentum. « Non dixit, inquit Euthymius, panis quem do, sed quem dabo: daturus namque erat in ultima cœna, quando sumptum panem actis gratiis fregit, deditque discipulis, et ait: *Accipite et comedite, hoc est corpus meum.* Et mox: « Dabo in mortem. Hoc enim crucifixionem suam præsignat, et ultroneam passionem. » Audi et Theophylactum: « Quamvis a Patre dicatur esse traditus, attamen et seipsum tradidisse dicitur; et illud quidem est, ut discamus ejus cum Patre concordiam; hoc autem, ut liberam voluntatem Filii non ignoremus. »

Vers. 53. 53. **Litigabant ergo Judæi ad invicem, dicentes: Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum?** — « Litigabant, » Græce ἐμάχοντο, id est pugnabant, verbis certabant, contendebant, rixabantur ad invicem, aliis Christum accusantibus, aliis eum defendentibus.

Quomodo. — Quando subit quæstio: Quomodo aliquid fiat, simul subit et incredulitas, inquit Chrysostomus. « Nam cum oporteat eos, ait Cyrillus, qui divinam virtutem Salvatoris ac potestatem signorum miraculo perceperant, sermonem ejus libenter suscipere, et si quæ difficilia videbantur, eorum solutionem quærere, contra omnino faciunt: Et quomodo potest hic? » etc. S. Chrysostomus: « Si hoc inquiris, inquit, cur non quoque idem in miraculo panum dixisti: Quomodo eos in tantum auxit? ex eo enim et hæc credere oportuit ei facilia factu esse. » Est ergo τὸ *quomodo* verbum judaicum, et interrogatio infidelium. Audiant hoc hæretici, qui dicunt: Quomodo Christus tantus totus esse potest in tam parva hostia? Dicant potius ipsi: Quomodo angelus totus est in puncto? Quomodo Deus est ubique? Quomodo anima tota est in toto corpore, et tota in singulis ejus partibus? Et, si hæc dicere et capere nequeunt, quomodo capient mysterium Eucharistiæ? Credant Deo omnipotenti idipsum asseveranti, etsi modum non intelligant. Plura potest Deus facere, quam homo possit intelligere, ait S. Augustinus. « Oportet igitur nos, ait Theophylactus, cum audiverimus, Nisi ederitis carnem Filii, non habebitis vitam, in sumptionibus divinorum mysteriorum indubitatam retinere fidem, et non quærere quo pacto. » Similiter Cyrillus: « Sed nos magnum, quæso, a peccatis aliorum profectum faciamus, et firmam fidem mysteriis adhibentes, nunquam in tam sublimibus rebus, illud Quomodo, aut cogitemus, aut proferamus; judaicum enim hoc verbum est et extremi supplicii causa. » Quocirca sapienter concludit: « Cum Deus operatur, non quæramus quomodo, sed operis sui viam atque scientiam illi soli concedamus. »

Quomodo infidelium interrogatio.

Vers. 54. 54. **Dixit ergo eis Jesus: Amen, amen dico vobis: Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis.** — Audi S. Chrysostomum et ex eo Euthymium: « Ipsi quidem hoc impossibile judicabant, ipse vero omnino possibile ostendit, neque id tantum, sed et necessarium. » « Et modum quidem quo id fieri possit, non enodavit, ait Cyrillus, sed fide quærendum hortatur: illi vero antequam crederent, importune quærebant. » Similiter S. Augustinus: « Quomodo quidem detur, et quisnam modus sit manducandi istum panem ignoratis; verumtamen nisi manducaveritis, » etc.

Præceptum Eucharistiæ. **Nisi manducaveritis.** — Est hoc Christi præceptum de sumenda Eucharistia: quare ex ipsa verborum formula liquet illud ad solos adultos pertinere; licet enim nonnulli veteres idipsum quoque ad parvulos et infantes extenderint, quibus proinde reipsa quoque dabant Eucharistiam ut patet ex S. Augustino, epist. 23 *ad Bonifacium*, et ex S. Cypriano, tract. *De Lapsis*; imo Constantinopoli et alibi, mos erat reliquias Eucharistiæ dare pueris innocentibus et puris, quos e schola ad hoc vocabant in templum, ut liquet ex iis quæ mox dicam de puero Judæo: verum postea Ecclesia definivit parvulos, utpote necdum ratione utentes, hujus præcepti esse incapaces, et ad reverenter illud implendum parum habiles. Unde Concilium Tridentinum, *sess.* XXI, can. 4: « Si quis dixerit, inquit, parvulis, antequam ad annos discretionis pervenerint, necessariam esse Eucharistiæ communionem, anathema sit. » Secus est de decreto Baptismi: « Nisi quis renatus fuerit ex aqua, et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei, » *Joan.* III, 5. Ibi enim ex formula

Olim infantibus dabatur.

verborum liquet, baptismum non tantum præcipi, sed quoque ut medium ad salutem necessarium statui, ideoque parvulos non posse salvari, nisi medio baptismo, licet ejus præcepto non obligentur, imo obligari nequeant. Alii hoc de manducanda Eucharistia præceptum ad parvulos extenderunt, in sensu non litterali, sed mystico, scilicet parvulos debere manducare carnem Christi, id est debere fieri participes corporis Christi mystici, quod est Ecclesia, hoc est debere baptizari, ut Ecclesiæ et Christo per fidem, spem et charitatem eis in baptismo infusam, incorporentur. Ita censet et explicat S. Cyprianus, lib. III *ad Quirinum*, cap. LIII; Innocentius I Pontifex, epist. 93 *ad Patres Concil. Milevitani*, quæ extat suo ordine inter epistolas S. Augustini, *epist.* 106, et lib. I contra epist. 2 *Pelag.*, cap. XII. Verum hoc remotum est et symbolicum, non litterale et genuinum.

Dices : Parvuli debent uniri Ecclesiæ et Christo; atqui hæc unio est effectus et fructus Eucharistiæ (ut docet Concilium Florentinum) : ergo illam debent sumere, ut unionem hanc consequantur. Respondeo, parvulos uniri et incorporari Christo et Ecclesiæ per baptismum; perfectionem vero hujus unionis fieri in Eucharistia, ejusque esse effectum proprium et peculiarem; sed hæc perfectio non exigitur a parvulis, nec necessaria est ad salutem. Ita Suarez.

Hæreticorum objectio de utraque specie laicis danda.

ET BIBERITIS EJUS SANGUINEM. — Hinc Hussitæ, Lutherus, Calvinus et alii contendunt laicis dandum quoque esse calicem Eucharistiæ, ut communicent sub utraque specie. Verum contrarium habet usus et definitio Ecclesiæ, quæ est optima S. Scripturæ interpres.

Respondeo ergo *primo*, quoad rem ipso Sacramento contentam, laicos quoque bibere sanguinem Christi, cum corpus ejus sumunt sub specie panis, quia sub ea vi consecrationis ponitur corpus Christi, per concomitantiam vero sub eadem ponitur sanguis Christi, quia corpus Christi non est exsangue, nec sanguis a corpore Christi glorioso separari potest. Sicut ergo sumens Eucharistiam sub speciebus vini, vi consecrationis verborum directe et primario sumit sanguinem Christi; concomitanter tamen sumit et carnem Christi, quia sanguis Christi sine carne esse nequit : sic vicissim sumens carnem Christi sub speciebus panis, directe sumit carnem Christi, concomitanter tamen sumit et sanguinem. In spiritualibus enim et sacramentalibus, æque ac divinis, idem est cibus et potus, ac consequenter idem est comedere et bibere : quare qui unam tantum speciem sumit, tantum fructus et gratiæ percipit, quantum ille qui utramque sumit. Imo in rebus corporalibus, idem lac simul est cibus et potus, idem panis vino intinctus simul cibat et potat, simul comeditur et bibitur, simul famem et sitim restinguit. Quoad species vero sacramenti, proprie dicitur quis comedere carnem Christi, cum eam sub specie panis manducat; bibere autem ejus sanguinem, cum eum sub specie vini haurit.

An calix laicis præceptus? Resp. negativa.

Dices : Ergo laici debent utrumque facere, quia Christus idipsum jubet hic. Respondeo : τὸ *et biberitis*, hic et alibi sæpe per hebraismum sumitur pro *aut biberitis*; sufficit enim alteram speciem sumere, quia sub qualibet totus et integer continetur Christus. Sic dicitur *Exod.* XXI, vers. 15 : « Qui percusserit patrem, et (id est *vel*) matrem, morte moriatur; » qui enim alterutrum percusserit, reus est mortis. Hic enim τὸ *et*, licet disjungat partes subjecti, scilicet patrem et matrem, tamen conjungit et copulat eas in attributo, puta in pœna mortis. « Argentum et (id est *vel*) aurum non est mihi, » *Act.* III, 6. Similia sunt *Exod.* XXII, 10; *Ezech.* XLIV, 22 et alibi. Ita hic quoque accipi potest, ex eo quod Christus, vers. 51 et 58, de solo pane dicit : « Qui manducat hunc panem, vivet in æternum. » Et ita Christum explicat Paulus dicens : « Quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini, I *Cor.* XI, 27, et Concilium Tridentinum, *sess.* XXI, can. 1; Bellarminus, Suarez, Toletus, Maldonatus et alii.

Adde, ex hebraismo repetendum esse τὸ *nisi*, hoc modo : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et nisi biberitis ejus sanguinem, » hoc est si neque manducaveritis, neque biberitis, etc., sive si non manducaveritis, aut non biberitis. Id patet ex Græco, qui pro *nisi* habet ἐὰν μὴ, id est *si non* manducaveritis, et si non biberitis, hoc est si neutrum feceritis; si videlicet nec manducaveritis, nec biberitis. Ratio a priori est, quod Christus hic respondeat Judæis inter se litigantibus, dicentibusque de sola carne Christi : « Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum ? » quibus ille respondet : « Amen, amen (id est verissime et certissime) dico vobis : Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, » etc. Addit vero, « et biberitis ejus sanguinem, » ut confirmet τὸ « nisi manducaveritis carnem : » caro enim vera et viva non est, quæ non habet sanguinem; utque ostendat suam liberalitatem, charitatem et beneficii magnitudinem, qua in Eucharistia plenam refectionem, quæ in cibo et potu consistit, fidelibus apparat. Hoc ergo magis ad beneficium, quam ad præceptum spectat.

Denique Canon est sacræ Scripturæ traditus a S. Augustino, lib. III *De Doctrina christ.*, cap. XVII : Multa præcepta in Scriptura dantur universæ Ecclesiæ, sed implenda per aliquos, non per singulos. Tale est illud : « Crescite et multiplicamini, » *Genes.* I. Jubet enim ut aliqui ducant uxores, et propagent genus humanum, non autem ut omnes et singuli id faciant. Sic hic : « Nisi manducaveritis, » etc., id est nisi sint aliqui (puta sacerdotes) qui Sacramentum Eucharistiæ sub utraque specie sumant, non habebitis vitam in vobis; quia si nulli tales sint, consequenter nulli erunt, qui Sa-

cramentum conficiant, nulli qui ministrent, atque ita peribit totus fructus saluberrimi Sacramenti, inquit Bellarminus, lib. IV *De Eucharistia*, cap. xxv. Sacerdotum enim est utramque speciem consecrare et sumere, ut perfectum non tantum Sacramentum, sed et sacrificium conficiant; hoc enim utramque speciem requirit, tum ut significetur perfecta refectio (sacrificium enim est quasi cibus Dei), quæ in cibo et potu consistit; tum ut perfecte repræsentetur passio et mors Christi, in qua sanguis divisus fuit a corpore Christi : sicut vi consecrationis verborum seorsim consecratur et ponitur caro sub specie panis, et sanguis sub specie vini. Olim quidem laici subinde (non semper) communicabant sub utraque specie in primitiva Ecclesia, ut patet ex Paulo, I *Cor.* xi, 28, et ex Dionysio, *De cœlesti Hierarch.*, cap. iii, p. 3, et ex S. Cypriano, serm. *De Lapsis*. Verum crescente numero fidelium, Ecclesia ob irreverentiæ periculum variosque abusus, quos sæpe experta fuerat, merito morem hunc sustulit.

Non habebitis vitam in vobis. — Sine Eucharistia posse haberi vitam spiritalem, qua in gratia et charitate Dei vivat anima fidelis, patet in recens baptizatis; hic tamen dicitur sine illa non posse vitam haberi; quia illa non potest diu retineri, foveri et ali sine hoc cibo, maxime cum præceptum communicandi vel jure naturæ et divino, vel jure humano (Ecclesia enim sanxit ut semel in anno, puta in Paschate, quisque communicet), ad eam sumendum urget et obligat. Unde Rupertus : Non censetur, ait, non manducasse, nisi qui manducare noluit, qui non curavit, qui neglexit : sic vulgo dicimus hominem sine cibo non posse vivere, vel habere vitam, scilicet diu. Hinc S. Basilius, lib. I *De Baptismo* : « Qui, ait, per baptisma regeneratus est, participatione deinceps divinorum mysteriorum nutriri debet. » Simile dat Dionysius Carthusianus : « Sicut, ait, corpus sine corporeo cibo non sustentatur, nec permanet in vita naturali; ita anima sine hoc cibo vivifico non persistit in vita gratiæ spirituali. » Similiter Lyranus : « Sicut in vita corporali cibus est necessarius ad vitam conservandam, ita in vita spirituali hoc Sacramentum est necessarium, quia est vitæ spiritualis conservativum; quia sicut baptismus est quædam spiritualis generatio, ita Eucharistia est quædam spiritalis nutritio. »

Ex dictis liquet fructus et effectus Eucharistiæ, per analogiam ex fructibus panis et cibi colligendos esse; quod enim panis et cibus præstat corpori, hoc Eucharistia præstat animæ, subinde etiam corpori; ut scilicet corpus quoque alat, vegetet, vivificet, imo quandoque morbos sanet, et mortis pericula depellat. Quocirca solebant olim nonnulli navim conscensuri, Eucharistiam secum deferre, ut illam in periculo sumerent, imo periculum arcerent. Ita Gregorius, S. Gregorii Nazianzeni pater, ardentissima et diuturna febri exhaustus, mortique vicinus, ab ea liberatus, vitæque et sanitati restitutus est per Eucharistiam in die Paschatis sumptam, uti refert Nazianzenus *Oratione* quam habuit in funere patris. Idem ibidem narrat matrem suam a gravi et periculoso morbo, panibus a se sacrificante consecratis spiritualiter nutritam, convaluisse. Idem, *Oratione* in funere S. Gorgoniæ sororis suæ, testatur illam a membrorum omnium dissolutione, ac gravissimis cruciatibus, quibus affligebatur, per Eucharistiam fuisse sanatam. S. Ambrosius, *Oratione* in obitu Satyri fratris sui, testatur ipsum in naufragio a certo mortis periculo, per Eucharistiam ad collum appensam evasisse et enatasse. Simile maris periculum effugisse per Eucharistiam Maximianum, Syracusæ Episcopum, narrat S. Gregorius, lib. III *Dialog.*, cap. xxxvi. Sub Justiniano, Imperatore Constantinopoli, Judæi cujusdam filius, cum cæteris Christianorum pueris, reliquias Eucharistiæ more illius ævi sumens, ideoque a patre Judæo in ardentem vitri fornacem (erat enim ipse vitri conflator) conjectus, in illa, virtute Eucharistiæ, vivus et illæsus servatus fuit, anno Domini 552, uti ex Evagrio, lib. IV, cap. xxiv; Gregorio Turonensi, lib. I *Miracul*, cap. x; Nicephoro, lib. XVII, cap. xxv, narrat Baronius tom. VII, ad annum Christi 552. Denique audi S. Cyrillum hic, lib. IV, cap. xvii, fructus et effectus Eucharistiæ recensentem : « Non mortem solum, verum etiam morbos omnes depellit. Sedat enim, cum in nobis maneat Christus, sævientem membrorum nostrorum legem, pietatem corroborat, perturbationes animi extinguit; nec in quibus sumus peccatis considerat; sed ægrotos curat, collisos redintegrat, et sicut pastor bonus, qui animam suam pro ovibus posuit, ab omni nos erigit casu. »

Vers. 55. 55. Qui manducat meam carnem, et (id est vel) bibit meum sanguinem, habet vitam æternam : et ego resuscitabo eum in novissimo die. — « Manducat, » intellige, digne, ait Rupertus, cum debita præparatione et purificatione, præmittendo actum contritionis et confessionem sacramentalem, si quis alicujus peccati mortalis sibi sit conscius. Si enim post examen nullius sibi sit conscius, et tamen revera sit in peccato mortali sibi occulto, communio Eucharistiæ illud peccatum abolebit, et communicantem Dei gratiæ et charitati restituet, uti docet Suarez et passim Theologi. Porro, Synodus VI Œcumenicus, act. viii, hunc locum accipit de Eucharistia, asseritque in ea carnem Christi dici vivificam, quia propria est Verbi, eique hypostatice unita.

Habet vitam æternam. — Quia per Eucharistiam recipit gratiam, quæ eum conservet et ducat ad vitam æternam. Ita Dionysius Carthusianus : « Habet vitam æternam, ait, quia habet meipsum, et habet vitam gratiæ, quæ virtute hujus Sacramenti continuatur, donec ad vitam gloriæ sempiternæ pertingat. » Causam dat S. Cyrillus, quia

caro Christi est caro Dei, « quæ Verbo Dei, » quod naturaliter vita est, conjuncta, vivifica effecta est. Eucharistia ergo animam vivificat, quia gratiam conservat, alit, auget : item peccata venialia abolet, mortalia quoque, si quis illorum sit oblitus : corpus vero a morte suscitabit. Unde sequitur : « Et ego resuscitabo eum. » Porro S. Bernardus, tract. *De diligendo Deo,* tropologice hæc Christi verba sic explicat : « Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, habet vitam æternam. Hoc est, ait, qui recolit mortem meam, et exemplo meo mortificat membra sua, quæ sunt super terram, habet vitam æternam. »

Et ego resuscitabo eum in novissimo die, — quo passio Christi, æque ac Sacramenta, præsertim Eucharistia, ultimum et perfectissimum sui fructum et præmium in Sanctis consequentur. « Ego, » qui realiter contineor et comedor in Eucharistia, « resuscitabo » me comedentem, ut, sicut animæ confero suam gloriam, sic similem conferam et corpori ; anima enim gloriosa exigit corpus gloriosum, ut totus homo sit beatus. Audi S. Cyrillum : « Ego, dixit, id est corpus meum, quod comeditur, resuscitabo eum. Non enim alius ipse est quam caro sua. Non id dico, quia natura non sit alius, sed quia post incarnationem, in duos se dividi filios minime patitur. Ego igitur, inquit, qui homo factus sum, per meam carnem in novissimo die comedentes resuscitabo : nempe impossibile omnino est, ne interitus et mors ab eo, qui naturaliter vita est, superetur. »

Resuscitabo — ad immortalitatem et gloriam. « Ne putarent, inquit S. Augustinus, sic in isto cibo et potu promitti vitam æternam, ut qui eum sumerent, jam nec corpore morerentur ; huic cogitationi dignatus est occurrere, continuo subjiciens : Et ego resuscitabo eum in novissimo die ; ut habeat interim secundum spiritum vitam æternam, in requie, quæ Sanctorum spiritus suscipit ; quod autem ad corpus attinet, nec caro ejus vita æterna fraudetur, sed in resurrectione mortuorum in novissimo die. »

Eucharistia causa resurrectionis.

Quocirca Concilium Nicenum Eucharistiam vocat « symbolum resurrectionis ; » et S. Ignatius, epist. 14 *ad Ephes.,* nuncupat « pharmacum immortalitatis ; » S. Cyrillus hic, lib. IV, cap. xvi, nominat « cibum nutrientem ad immortalitatem et vitam æternam, » quæ latius explicat cap. xv, et lib. X, cap. xiii. Hinc S. Chrysostomus, lib. VI *De Sacerdotio,* asserit animas eorum qui hoc Sacramentum in fine vitæ suscipiunt, ab angelis propter sumptum hoc Sacramentum, hinc recta in cœlum deduci ; eorum vero corpora, satellitum more stipantibus angelis, custodiri in vitam æternam. Nyssenus vero, orat. *Catecheſ.,* cap. xxxvii, adjungit « corpus nostrum non posse consequi immortalitatem, nisi corpori huic immortali Christi fuerit conjunctum. » Similia habet S. Cyprianus, serm. *De Cœna Domini,* et Tertullianus, lib *De Resurrectione carnis.* Imo S. Irenæus, lib. IV, cap. xxxiv, ex eo quod communicemus carni et sanguini Christi immortalis, probat resurrectionem, scilicet nos resurrecturos ad vitam immortalem. Hæc omnia sic accipe, non quod per Eucharistiam conferatur corpori aliqua qualitas physica, causans resurrectionem, vel donum aliquod supernaturale, quod ratione gratiæ vel gloriæ animæ sanctæ non debeatur ; sed quod resurrectio debita gratiæ, detur etiam Sanctis alio titulo, qui proprius est et specialis Eucharistiæ, scilicet propter specialem conjunctionem cum corpore Christi glorioso factam per Eucharistiam, idque institutione et promissione Christi. Ita Suarez, III *part., Quæst.* LXXIX, art. 8, disp. 64, sect. 2. Adde, quod Eucharistia conservet, alat et augeat gratiam, quæ semen est gloriæ. Eucharistia ergo est causa instrumentalis resurrectionis, sed moralis, non physica : propter illam enim Christus nos resuscitabit. Unde non ait : « Eucharistia eum resuscitabit ; sed ego resuscitabo eum. »

Vers. 56.

56. Caro enim mea, vere est cibus ; et sanguis meus, vere est potus. — « Vere, » id est « non parabolice, non ænigmatice, » ait ex Chrysostomo Euthymius, non figurate, sed vere et proprie, ut verba sonant. Hinc S. Chrysostomus, hom. 61 *ad Populum,* docet nos in Eucharistia, Christi carni non tantum per amorem et voluntatis consensum, sed realiter quoque et substantialiter uniri et commisceri. « Propterea semetipsum, inquit, nobis immiscuit, et corpus suum in nos contemperavit, ut unum quid efficiamur, tanquam corpus capiti coaptatum ; ardenter enim amantium hoc est. Hoc itaque Job insinuans dicebat de servis, quibus erat supra modum desiderabilis, quod desiderium ostendentes dicebant : Quis dederit nobis ex carnibus ejus impleri ? » *Job,* xxxi. Et paucis interjectis : « Non tantum se præbens cupientibus videndum, sed et palpandum et comedendum, et carni dentes infigere, complicari, et omne desiderium implere. Tanquam leones igitur ignem spirantes, ab illa mensa recedamus, facti diabolo terribiles, et caput nostrum mente revolventes, et charitatem quam nobis exhibuit. »

Vers. 57.

57. Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in illo. — Nota *primo :* Delectatur S. Joannes verbo « manet, » illoque aliquando significat moram et temporis durationem, ut cum cap. i, vers. 33, ait : « Super quem videris spiritum descendentem et manentem. » Et cap. iii, vers. ult. : « Ira Dei manet super eum. » Aliquando vero per τὸ *manet,* insuper significat inhabitationem et intimam conjunctionem, uti hic et *epist.* I, cap. 3, vers. 9 : « Semen ipsius (id est gratiæ Dei) in eo manet ; » et cap. iv, vers. 16 : « Qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo. »

Manet quid hic importet.

Nota *secundo,* mansionem hanc et conjunctionem animæ cum Christo in Eucharistia, non tantum fieri per ipsam Eucharistiam, per quam

Joannes ait nos in Deo manere, et Deum in nobis; sed etiam, idque magis proprie fieri per ipsam Eucharistiam, per quam Christus in ea latens realiter et corporaliter intrat in corpus nostrum, itaque Christus nobis, et nos carni Christi, ac consequenter personæ, divinitati et omnipotentiæ realiter unimur et commiscemur; sicut cibus realiter unitur et commiscetur stomacho et carni nostræ. Ita S. Chrysostomus : « Dicit, inquit, in me manet, ut cum ipso se admisceri ostendat. » Euthymius : « In me manet, unitur mihi per transumptionem et communicationem meæ carnis meique sanguinis, et unum corpus mecum efficitur. » Theophylactus : « Hoc loco discimus sacramentum communionis, ait, nam qui edit et bibit carnem et sanguinem Domini, in ipso manet Domino, et Dominus in ipso. Contemperatio enim fit nova et super rationem, ita ut sit Deus in nobis, et nos in Deo. » Similitudinem appositam ceræ affert S. Cyrillus hic, lib. IV, cap. XXXIV : « Sicut, ait, si quis liquefactæ ceræ aliam ceram infuderit, alteram cum altera per totum commisceat necesse est; ita si quis carnem et sanguinem Domini recipit, cum ipso ita conjungitur, ut Christus in ipso, et ipse in Christo inveniatur. » Et paulo post : « Sicut parum (ut ait Paulus) fermenti totam massam fermentat, sic parvula benedictio totum hominem in seipsum attrahit et sua gratia replet; et hoc modo in nobis Christus manet, et nos in Christo. Vere enim totum fermentum totam massam pertransit. Et sensus quidem loci hujus hic est. » Idem, lib. X, cap. XIII, asserit, « non habitudine solum quæ per charitatem intelligitur, Christum in nobis esse, verum etiam et participatione naturali. Nam quemadmodum si quis igne liquefactam ceram alii ceræ similiter liquefactæ ita miscuerit, ut unum quid ex utrisque factum videatur; sic communicatione corporis et sanguinis Christi, est ipse in nobis, et nos in ipso. »

Idem docet S. Hilarius, lib. VIII *De Trinitate*, et S. Irenæus, lib. IV, cap. XXXIV. Hinc S. Cyrillus Hierosolymitanus, catechesi 4 *Mystag.*, asseverat nos in sacra communione fieri christiferos, imo concorporeos et consanguineos Christi. Porro, Christus realiter in nobis manet, quamdiu species Sacramentales panis et vini in nobis manent, iis vero a stomacho digestis et consumptis, desinit quidem in nobis esse Christus homo substantialiter, sed tamen ex prævia ejus nobiscum unione et contactu fit, ut vita animæ spiritalis per gratiam alatur, roboretur et conservetur in æternum; corpori etiam quasi semen quoddam immortalitatis inseratur; semen, inquam, morale, non physicum, ut dixi, quale est meritum bonorum operum : sicut enim bonum opus post se relinquit meritum, quasi semen gloriæ, quod est quasi jus quoddam ad vitam æternam; sic simile jus novum, sibique proprium post se ad eamdem vitam, quasi semen gloriæ in nobis relinquit sanctæ Eucharistiæ communio : jus enim hoc communicantibus assignat Christus, ex contactu et comestione sui corporis vivifici; decens enim et congruum est, ut Christus iis, in quibus seipsum impertit, vitam quoque suam gloriosam impertiat. « Oportuit enim certe, ait Cyrillus, ut non solum anima per Spiritum Sanctum in vitam beatam ascenderet, verum etiam ut rude atque terrestre hoc corpus, cognato cibi gustu, tactu et cibo ad immortalitatem reduceretur. » Caro ergo Christi in Eucharistia est instrumentum morale resurrectionis. Vis et ejusdem causam physicam? Accipe. Deitas Christi in Eucharistia est causa physica resurrectionis. Quod ut a fundamentis intelligas, nota quod Christus, qua Deus, per gratiam in Eucharistiæ sumptione homini datam et infusam, etiam consumptis calore stomachi Eucharistiæ speciebus, realiter inhabitat in homine, non tantum quasi in templo suo per charitatem, sed quoque quasi cibus in stomacho suo per alimoniam. Sicut enim cibus jam digestus, et in chylum commutatus, nutrit vegetatque stomachum, et per eum omnes artus et membra, in quos cum stomachus transmittit et dispergit; sic pariter deitas Christi cum carne ejus sumpta in Eucharistia, quasi cibus animæ et corporis, cum ab homine digeri consumique nequeat, manet jugiter in animæ quasi stomacho, eumque et per eum omnes animæ vires et potentias nutrit et vegetat. Et hoc est quod ait hic Christus : « Qui manducat meam carnem, in me manet, et ego in eo. »

Ratio moralis.

Physica.

Deitas enim Christi, quasi cibus manet in anima, semper eam alens, ac vicissim anima manet in deitate Christi, quasi in cibo immortali et vivifico, imo quasi in ipsa vita, qui continuo nos pascit et cibat influxu gratiæ habitualis, ac per stata tempora infusione novæ gratiæ actualis, puta novis sanctis illustrationibus, novis inspirationibus, novis piis affectibus et impulsibus in animam immissis, ut fiamus idem quod ipse est, ait S. Gregorius Nyssenus, id est ut fiamus spiritales, sancti et divini, idque in dies magis et magis, atque ipsam Christi deitatem, quasi lignum vitæ, semper habeamus in stomacho tam corporis quam animæ, ut ipsa suo tempore, scilicet in die judicii, et communi resurrectione nobis communicet suam vitam immortalem, beatam et divinam. Sic medicina quandoque diu postquam sumpta, consumpta et digesta est, per virtutem quam post se relinquit, operatur et sanat, imo prius sumentes facit ægriores, quia humores pravos exagitat cum iisque pugnat, donec eos purget et expellat, quibus expulsis corpus pristinæ puritati et sanitati restituit.

Ordo rerum in communione Eucharistiæ.

Hic est ergo ordo rerum in communione Eucharistiæ. *Primo*, per Eucharistiæ sumptionem Christi caro et sanguis, totusque Christus, id est ejus humanitas et divinitas, quasi cibus ingreditur in stomachum nostrum, in eoque manet. *Secundo*,

speciebus Eucharistiæ vi stomachi digestis, et in carnem nostram conversis (redit enim per Dei virtutem materia panis et vini, quæ in consecratione fuerat annihilata), Christi caro et humanitas in nobis esse desinit, sed deitas Christi, quasi cibus immortalis, manet in nobis, quæ exinde, *Tertio,* vitam suam supernaturalem animæ communicat, fovet et auget, cibando illam assidue, eo modo quo jam dixi. *Quarto,* eadem nostrum corpus in resurrectione a morte suscitabit, illudque animæ uniet, itaque toti homini vitam æternæ gloriæ conferet, eo quod Eucharistiam, saltem quoad deitatem Christi quam continet, quasi cibum et pharmacum immortalitatis, semper in corpore et anima habeamus, ac per illam Christus maneat in nobis, ut ipse hic asserit, nimirum quatenus ipse Deus est. Deus autem resurrectionis nostræ erit causa physica, sicut caro Christi ejusdem erit causa moralis; ac licet caro nostra prius moritura sit, uti mortua est caro Christi; cibus tamen hic Eucharistiæ, hoc est Christus, qua Deus est, in homine semper manens, eum a morte suscitabit ad vitam æternam. Hoc est quod ait Christus : « Et ego resuscitabo eum in novissimo die. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; » Christus enim qua Deus, non qua homo, de cœlo descendit. « Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo, » scilicet quasi cibus jugiter eum alens et suscitans ad vitam æternam. Nec enim aliter hæc verba explicari queunt. Sicut ergo cibus, postquam digestus est, suam virtutem alendi relinquit in chylo qui remanet; sic Eucharistiæ species, postquam digestæ sunt, suam virtutem alendi in vitam æternam quodammodo relinquunt in deitate Christi, quæ cum gratia remanet : humanitas enim ejus, ex ipsius ordinatione, alligata est speciebus panis et vini, ut, quamdiu illæ manent, maneat et ipsa; iis vero consumptis, evanescat, uti docet S. Thomas cæterique Theologi. Simili modo, post opus bonum, manet in nobis non solum gratia habitualis, sed et ipsa deitas, et tota sanctissima Trinitas quæ nos efficit divinæ consortes naturæ, suosque filios, uti fuse ostendi, *Osee* I, 10, ad illa : « Dicitur eis; filii Dei viventis; » et rursus ostendam inferius, cap. XIV, vers. 23, ad illa : « Ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Idipsum magis patebit ex vers. 58, proxime hic sequenti, et ex vers. 64 : « Spiritus est qui vivificat, caro non prodest quidquam. » Ubi Cyrillus per spiritum accipit deitatem Christi : sic et S. Augustinus.

Eucharistia præstat omni cibo. Primo.

Ubi obiter adverte triplex discrimen Eucharistiæ et cibi communis. *Primum* est, quod cibus communis in nobis non maneat, sed in chylum, hoc est materiam quasi lacteam in stomacho, indeque in hepate in sanguinem, ac tandem in membris singulis in carnem et substantiam hominis convertatur. At vero in Eucharistia caro Christi non convertitur in substantiam manducantis, sed incorrupta et immutata in se permanet, utpote immortalis et gloriosa. Hoc est quod Christus cuidam Sanctorum dixit : « Non tu me mutabis in te, sed tu mutaberis in me. »

Secundo.

Secundum est, quod cibus communis ex se sit inanimis, sed animetur et vitam accipiat a manducante. At caro Christi in Eucharistia est animata et viva ac vivifica, vitamque dat manducanti.

Tertio.

Tertium, panis et cibus nullam sui partem post se relinquit, quia totus convertitur in chylum, illique suam alendi virtutem communicat et transfundit. At caro Christi in Eucharistia, consumptis speciebus panis, evanescens, post se relinquit suam hypostasim, puta Verbi personam ejusque divinitatem, ob quam Christus dicitur hic manere in manducante, eumque resuscitare, et manducans in Christo. Ita Cyrillus et Patres superius citati, ac S. Ambrosius, lib. VI *De Sacram.,* cap. I, quem audi : « Quomodo ergo descendit panis e cœlo, et panis vivus? Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est et divinitatis et corporis; et tu qui accipis ejus carnem, divinæ ejus substantiæ in illo participaris alimento. » Sic et S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.* : « Est, ait, ipse in nobis per carnem, dum secum hoc quod nos sumus, in Deo est. »

Vers. 58.

58. SICUT MISIT ME VIVENS PATER, ET EGO VIVO PROPTER PATREM; (sic) ET QUI MANDUCAT ME, ET IPSE VIVET PROPTER ME. — « Misit me, » in carnem et mundum, per incarnationem ad salutem hominum, « vivens Pater, » qui est ipsa vita divina, substantialis et increata, ideoque qua « Pater, » me gignens eamdem numero mihi communicavit, ut ego similem communicarem humanitati, ad quam assumendam me misit, ut ego similem vitam spiritalem, sanctam, beatam et æternam fidelibus me manducantibus communicarem.

ET EGO VIVO PROPTER PATREM, — id est per Patrem, ex Patre. Pater enim me gignendo communicat mihi suam divinitatem, quæ per essentiam est vita. Genuit enim Deus Deum, vivens viventem. Filius ergo, ait Cyrillus, lib. IV, cap. XVIII, « sicut lumen de lumine est, sic et vita de vita. Et quemadmodum quæ luce indigent, per Filium Pater illuminat, et sapienter per eum facit; sic quæ vita egent, per Filium, ut per vitam suam, quæ ex ipso emanat, vivificat. » Et post nonnulla : « Vivo, inquit, propter Patrem : nam quoniam vita secundum naturam genitor meus est, et quia ego naturaliter ejus filius sum, hanc naturæ suæ proprietatem, id est vitam, naturaliter mecum habeo. »

Hic Christus dat causam, cur ipse in Eucharistia sit panis vivus et vivificus, qui nos suscitabit a morte in die judicii, ac ipsam vitæ et resurrectionis originem fontemque aperit et assignat; Deus Pater enim est ipsa fontalis vita, juxta illud : « Quoniam apud te est fons vitæ, » *Ps.* XXXV,

vers. 10, qui hanc vitam Filio suo cum essentia communicat: quo fit ut ipse Filius sit fontalis vita. Quare sicut Pater semper manens in Filio, semper hanc fontalem vitam Filio impertit, sic et Filius missus a Patre in carnem, in eaque manens vitam hanc divinam carni et humanitati a se assumptæ assidue instillat, ac nobis illam in Eucharistia sumentibus continue in nobis manens similem vitam inspirat. Vivet ergo « propter me, » ut sicut Pater Filio suam communicat vitam, ita Christus suam Christiano eum rite suscipienti. Unde D. Dionysius Areopagita, *De Eccl. hierarch.*, cap. I, docet sacerdotem « in deitatis consortium transire; » et cap. II, communionem esse « deificam; » et cap. III, eos qui digne communicant, « per vitæ sinceræ ac divinæ similitudinem » Christo compaginari. Porro, hoc facit Eucharistia puris et pœnitentibus. Unde S. Augustinus, serm. 1 *De Temp.* : « Mutet, inquit, vitam qui vult accipere vitam. Nam si non mutet vitam, ad judicium accipiet vitam; et magis ex ipsa corrumpitur, quam sanatur; magis occiditur, quam vivificatur. » Nam impuri et impœnitentes ex Eucharistia non vitam, sed mortem corporis et animæ tam præsentem quam æternam percipiunt. Unde S. Cyprianus, serm. 5 *De Lapsis*, locutus de femina indigne communicante : « Non cibum, inquit, sed gladium sibi sumens, et velut quædam venena lethalia, palpitans et trepidans concidit: et quæ fefellerat hominem, Deum sensit ultorem. » Ita ille, ubi plures eventus non absimiles enarrat. Guilielmus Durandus, in *Ration. divin. Offic.*, lib. VI, cap. X, refert eam pestilentiam, quæ Romæ grassata est tempore Pelagii Papæ usque ad Gregorium Magnum, multaque hominum millia absumpsit, divinitus fuisse immissam in pœnam eorum, qui post quadragesimalia jejunia et Paschalem communionem ad pristina scelera redierunt. Morte enim plectendi erant qui Eucharistia, quæ est germana vita, abutebantur.

Eucharistia, mors malis.

Sensus ergo est, *q. d.* Sicut Pater per sese vivens, ipsaque essentialis vita, misit me in hunc mundum, hominem me efficiens, et ob id quod ab eo me gignente missus sum, et homo factus vitam habeo a Patre vivente; vitam, inquam, tum humanam ab anima humana, ut explicat S. Augustinus, tum magis apposite divinam ex consortio divinitatis, cui humanitas mea hypostatice est conjuncta, semperque illi conjuncta manet : ita pariter qui me viventem manducat, etiam a me semper quoad deitatem in ipso manente, jugem vitam gratiæ et gloriæ accipiet, ac quoad corpus post mortem ab ea ad vitam beatam et æternam stato a me die suscitabitur. Significat enim Christus vitam quæ originaliter est in Patre, per Filium et Eucharistiam, quasi per organum intermedium nobis communicari. Ita Leontius, Jansenius, Franciscus Lucas et alii, sed præ aliis S. Cyrillus, quem audi, lib. IV, cap. XVIII : « Sicut homo factus sum voluntate Patris, qui e naturali vita emanavi, et homo factus vivo corpusque meum vita replevi; non aliter qui carnem meam manducat, propter me vivet. Mortalem enim carnem assumpsi; sed quia naturaliter vita existens, habito in ipsa, totam ad vitam meam reformavi; non enim sum victus interitu carnis, sed ut Deus omnem interitum et mortem ipse superavi. » Et paucis interjectis : « Quamvis misit me Pater, id est homo factus sum; vivo tamen propter Patrem, id est genitoris naturam ad unguem conservo : sic qui manducatione carnis meæ me recipiet, vivet profecto totus ad me reformatus, qui vivificare possum, quoniam ex vivo Patre sum. » Addit simile ferri igniti : sicut enim ignis ferro ignito suum calorem communicat, sic Christus vivens suam vitam nobis in Eucharistia impertit. Hoc admirans S. Augustinus, lib. VII *Confess.*, cap. X, exclamat : « O æterna veritas, et vera charitas, et chara æternitas : contremui amore et horrore, tanquam audirem vocem tuam de excelso : Cibus sum grandium : cresce, et manducabis me : nec tu me in te mutabis, sicut cibum carnis tuæ, sed tu mutaberis in me. »

Nota hic gradationem qua vita a Deo, quasi per scalas gradatim ad nos descendit. *Primus* enim gradus est, quo Pater Filio vitam suam divinam communicat; *secundus*, quo Filius vitam eamdem humanitati a se assumptæ per communicationem idiomatum impertit; *tertius*, quo eidem vitam participatam, puta gratiæ et gloriæ, inspirat; *quartus*, quo non æqualem, sed similem nobis in Eucharistia instillat.

Scala qua vita ab æterno Patre ad nos usque descendit.

Denique significat hic Christus id quod dixi vers. præced., deitatem suam, quæ post Eucharistiæ sumptionem jugiter, etiam consumptis speciebus in nobis manet, assidue in nos influere vitam gratiæ, ac post mortem nos ab ea ad vitam immortalem suscitaturam. Hoc est enim quod ait : « Ego vivo propter Patrem, et qui manducat me, et ipse vivet propter me, » *q. d.* Quia ego deitatem, quæ mera est vita, a Patre accipio, idcirco qui manducat me, et ipse vivet propter me; mea enim deitas in ipso manens, jugiter animæ ipsius vitalis gratiæ afflatus inspirabit; corpus vero post mortem ab ea ad vitam beatam suscitabit. Sicut vis seminalis latens in corde seminis tritici per hiemem quasi mortui, in vere per calorem solis virtutem suam explicans, granum ipsum tritici quasi a morte suscitat, dum illud germinare facit, ut pro uno triginta et sexaginta producat.

59. HIC EST PANIS, QUI DE COELO DESCENDIT. NON SICUT MANDUCAVERUNT PATRES VESTRI MANNA, ET MORTUI SUNT. QUI MANDUCAT HUNC PANEM, VIVET IN ÆTERNUM. — Idem hic insinuat quod jam dixi in fine versus præced. Christus enim non qua homo, sed qua Deus, e cœlo descendit : quare qui ipsum in Eucharistia manducat, vivet in æternum, quia scilicet Deum et deitatem man-

Vers. 59.

ducat, quæ manducanti semper præsens et assistens, jugiter suam vitam illi aspirat. Audi S. Ambrosium, serm. 18 *in Psal.* CXVIII : « Quomodo, inquit, morietur cui cibus vita est? » Et mox mirabiles ejus effectus enarrans : « Accedite, inquit, ad eum, et satiamini, quia panis est; accedite ad eum, et potate, quia fons est; accedite ad eum, et illuminamini, quia lux est; accedite ad eum, et liberamini, quia ubi spiritus Domini, ibi libertas; accedite ad eum, et absolvimini, quia remissio peccatorum est. » Et S. Bernardus, serm. *De Cœna Domini* : « Duo, inquit, illud Sacramentum operatur in vobis, ut videlicet et sensum minuat in minimis, et in gravioribus peccatis tollat omnino consensum. » Et post pauca : « Si quis vestrum, inquit, non tam sæpe modo, non tam acerbos sentit iracundiæ motus, invidiæ, luxuriæ, ac cæterorum hujusmodi, gratias agat corpori et sanguini Domini, quoniam virtus Sacramenti operatur in eo. » Et S. Chrysostomus, in *Psal.* XXII, 5, ad illa : « Parasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me, » ait : Qui tribulationes carnis habent, veniant ad mensam potentis, et tribulationes fient consolationes. » Denique S. Cyrillus hic, lib. III, cap. XXXVII : « Vivificat, inquit, corpus Christi, et ad incorruptionem sua participatione reducit. Non enim alterius cujusdam, sed ipsius vitæ corpus est; virtutem incarnati Verbi retinens, et plenum potestate illius, quo universa vivunt et sunt. »

Vers. 60. 60. HÆC DIXIT IN SYNAGOGA DOCENS, IN CAPHARNAUM. — *q. d.* Hæc Christus non secreto, nec in angulo, sed in publica synagoga coram Scribis, sacerdotibus totoque populo confluente dixit et docuit. Synagoga enim erat quasi Ecclesia, vel publica schola populi.

IN CAPHARNAUM. — « Ubi multa miracula fecerat, et proinde maxime audiendus erat, » ait Chrysostomus. Quia enim paradoxa et Judæis incredibilia videbantur, quæ Christus de carne sua comedenda, ac nos a morte ad vitam perennem suscitatura dixerat : hinc voluit ea edicere eo loci, ubi tot miraculis sibi suæque doctrinæ fidem fecerat et auctoritatem conciliarat.

Vers. 61. Durus incredulis videtur sermo Christi. 61. MULTI ERGO AUDIENTES EX DISCIPULIS EJUS, DIXERUNT : DURUS EST HIC SERMO, ET QUIS POTEST EUM AUDIRE? — « Durus, » Græce σκληρὸς, id est austerus, durus, rigidus, strigosus, immitis; Arabicus, *difficilis*; Euthymius, « ægre admitti potest; » Theophylactus, « asper, et qui suscipi nequeat (1). »

ET QUIS POTEST EUM AUDIRE? — Quis non dico eum facere, sed vel ad aures admittere sustineat? *q. d.* Hæc quæ Jesus dixit de carne sua manducanda, ac præsertim præceptum ejus de illa comedenda vers. 54 : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis; » videntur creditu difficilia et practicatu horribilia. Quis enim lanio Christum mactabit et laniabit? quis carnem humanam vorare, quis sanguinem humanum potare sustineat? Hæc enim horrida et barbara videntur, hæ sunt Thyestæ cœnæ, hæc Anthropophagorum convivia, uti postea Ethnici Christianis objectarunt, non intelligentes carnis Christi in Eucharistia mysterium, ideoque Capharnaitas hosce imitantes, teste Tertulliano, Eusebio, Arnobio, Athenagora et aliis in *Apolog.*

Durus erat hic sermo non in se, sed Judæis crassis et duris, qui putabant carnem Christi laniari, dentibus discerpi et comminui debere instar carnis bubulæ; sed errabant. Nec enim Christus hoc dixerat, nec dicere intendebat, sed volebat nos carnem suam comedere sacramentaliter, hoc est, in Sacramento sub speciebus panis et vini absconditam, quod nullum habet horrorem sed facillimum et suavissimum esse quotidie sacrificantes et communicantes experimur. Debebant ergo Judæi modum hunc a Christo sibi explicari, humiliter postulare : quod si fecissent, audiissent, capere potuissent, nec durum dixissent. Ita S. Cyrillus : « Ad immanes, inquit, ferarum mores vocari se arbitrabantur, incitarique ut vellent crudas hominis carnes manducare, et sanguinem bibere, quæ vel auditu horribilia sunt. Illud etiam ad hæc cogitabant, quomodo caro hujus hominis æternam nobis vitam largietur, aut quomodo ad immortalitatem adducere poterit? »

Vers. 62. 62. SCIENS AUTEM JESUS APUD SEMETIPSUM (Græce ἐν ἑαυτῷ, id est *in seipso;* Syrus, *in anima sua*; Arabicus, *in semetipso*, id est per se, per omniscientiam suam, sine alio nuncitante vel revelante : « hoc enim erat divinitatis argumentum, quo secreta revelaret, » ait Chrysostomus) QUIA MURMURARENT DE HOC DISCIPULI EJUS, DIXIT EIS : HOC VOS SCANDALIZAT? — Syrus, *offendit, q. d.* Ego tot mira et magna facio, quia ad hoc missus sum a Patre, uti per tot miracula probavi; ergo meis dictis et factis scandalizari et offendi non debetis, sed potius lumen et gratiam a Deo, qui me misit, flagitare, ut illa capere possitis.

Vers. 63. 63. SI ERGO VIDERITIS FILIUM HOMINIS ASCENDENTEM UBI ERAT PRIUS? — « Loquitur de futura sua in cœlum assumptione, » ait Euthymius. Hanc enim aliqui ex iis, puta Apostoli et fideles viderunt, alii non credentes etsi non viderunt, ab iis tamen qui viderant, audire, et certo discere potuerunt.

UBI ERAT PRIUS, — « quoad divinitatem, ait Euthymius; in cœlum enim ascendit quoad humanitatem, subaudi : « quid dicetis? » ait Euthymius, adhucne scandalizabimini? credo quod non; certe scio quod jure et merito non facietis. Nam ex meo in cœlum per propriam virtutem ascensu

(1) « Ex discipulis ejus. » Discipuli h. l. non sunt apostoli, ut patet vers. 67 et 68, sed alii sectatores Christi qui hanc ejus orationem audiverant.

cognoscere poteritis me e cœlo descendisse, eoque redire ubi eram prius, ac proinde me non tantum esse veracem verumque Prophetam, sed etiam esse Deum Deique Filium, cui omnia sunt factu possibilia, imo facilia, ac proinde me posse carnem meam dare in cibum, ac per illam mortuos suscitare. Ex miraculo ascensus sui in cœlum recte probat Christus suam deitatem et omnipotentiam, ac proinde mysterium Eucharistiæ. Deitati enim nil impossibile est, nil novum, nil paradoxum, imo deitatem nova et paradoxa, quæ naturam et rationem humanam superant, facere decet. Ita S. Cyrillus : « Alia eos, inquit, re mirabili ad fidem impellit, » eaque apposita. Ascensus enim Christi in cœlum significabat eum e cœlo descendisse (redibat enim eo unde venerat), ac proinde ipsum esse panem vivum, qui de cœlo descendit, quod ipse hic Capharnaitis persuadere volebat.

Aliter Maldonatus, *q. d.* Cum audieritis me in cœlum ascendisse, quid dicetis? utique magis scandalizabimini, minus mihi credetis, magum esse dicetis, qui ope dæmonum instar Simonis Magi, in cœlum volare me simularim.

Vers. 64. 64. SPIRITUS EST, QUI VIVIFICAT : CARO (Arabicus, *corpus*) NON PRODEST QUIDQUAM. VERBA QUÆ EGO LOCUTUS SUM VOBIS, SPIRITUS ET VITA SUNT. — Syrus, *spiritus sunt et vita sunt.* Hæc Christi verba nobis objectant Calvinistæ, ut probent in Eucharistia realiter et corporaliter non esse carnem Christi, sed tantum spiritaliter et typice per repræsentationem et fidem, quia, inquiunt, « caro non prodest quidquam. » Sed si hoc verum est, ergo frustra Verbum caro factum est, ergo frustra caro Christi passa, crucifixa et mortua est : quod absit. Et quis non videt carnem Christi plus prodesse quam panem merum Calvini, esto melle et saccharo ex gula Calvini conditum? In pane enim ipsius nullus est spiritus, nisi erroris et furoris satanæ.

Caro non prodest, quo sensu?

Resp. Primo. *Primo* ergo S. Cyrillus, S. Augustinus, Leontius et Rupertus, docte hæc verba sic exponunt, *q. d.* Christus : Caro mea sola non prodest ad servandum eum qui comederit in vitam æternam, quia mera caro mea vitam et resurrectionem non confert, sed spiritus, id est, deitas mea carni conjuncta, vivificat tum animam, tum corpus in resurrectione; et sic caro mea prodest plurimum, quatenus scilicet spiritui Verbi copulata, ex eo haurit vim vivificandi. Simili phrasi sensuque dicimus : Oculus non videt, auris non audit, corpus non sentit, sed spiritus, id est, anima est quæ per oculum videt, per aurem audit, per corpus sentit. Et consequenter : « Verba, » id est res et mysteria carnis meæ in Eucharistia manducandæ, « quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt, » id est sunt spiritus vivus et vivificans, scilicet ipsa deitas mea, quæ purus est spiritus; hæc enim vos in Eucharistia vivificabit, non vero nuda caro mea. Ita S. Augustinus : « Caro sola, inquit, non prodest, sed accedat spiritus ad carnem, et prodest plurimum. Nam si caro non prodesset, Verbum caro non fieret. » Idem lib. X *De Civit.*, cap. XXIV : « Caro, ait, non per seipsam mundat, sed per Verbum a quo suscepta est. » Et S. Cyrillus : « Caro, inquit, si sola intelligitur, nihil prorsus vivificare potest, quippe quæ vivificante indiget, sed quoniam cum vivificante Verbo conjuncta est, tota est effecta vivifica. Non enim ad corruptibilem suam naturam junctum Dei Verbum detraxit, sed ipsa ad melioris virtutem elevata est. Quamvis ergo natura carnis, ut caro est, vivificare nequeat; facit tamen hoc, quia totam Verbi operationem suscepit. »

Respondet enim hic Christus Capharnaitis murmurantibus, quomodo caro Christi comesta posset dare vitam æternam. Verum quia Capharnaitæ magis murmurabant de ista comestione carnis Christi, ejusque modo, quem carnalem et ferinum sibi imaginabantur, quod scilicet caro Christi instar carnis vaccinæ deberet mactari, laniari, dentibus conteri et discerpi, ut patet vers. 52 et 60 : « Quomodo, inquiunt, potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? » et vers. 61 : « Durus est hic sermo, et quis potest eum audire? » videtur enim quid inhumanum et barbarum exigere, ut carnem humanam Christi laniemus et voremus instar luporum : hinc,

Secundo. *Secundo,* aptius et facilius : « caro, » id est carnalis intelligentia, qua scilicet vos putatis carnem meam instar carnis ovilæ visibiliter scindendam, masticandam et manducandam esse, « non prodest quidquam » ad conferendum vitam æternam; sed spiritus et spiritalis intelligentia, qua credimus carnem Christi divinitati unitam spiritali, id est sacramentali modo, sub speciebus panis et vini in Eucharistia velatam et occultatam manducandam esse; hæc vitam dat animæ et corpori. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Nec aliud vult S. Augustinus, *in Psalm.* XCVIII, si attente legatur; ait enim : « Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis, et bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt qui me crucifigent. Sacramentum aliquod vobis commendavi; spiritaliter intellectum vivificabit vos. Et si necesse est, illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi. » Quæ verba Calvinistæ sic accipiunt, *q. d.* In Eucharistia comedimus carnem Christi, non realiter, sed figurate et mystice per fidem. Sed errant. Sensus enim Augustini est, *q. d.* In Eucharistia non comedimus carnem Christi, visibiliter eam laniando, scindendo, masticando, uti intelligebant Capharnaitæ, sed sub sacramento, id est sacramentaliter et invisibiliter, sub speciebus panis et vini latentem et occultatam. Nam alioqui S. Augustinus repugnaret sibi ipsi, serm. 1 *in Psalm.* XXXIII, et lib. XXII *De Civit.*, cap. VIII, et alibi, ubi manifeste adstruit veritatem corporis Christi in Eucharistia.

Unde subdit Christus : « Verba quæ ego locu-

tus sum vobis, spiritus et vita sunt: » « spiritus, » id est spiritalia sunt, et spiritaliter, id est sacramentaliter intelligenda, eo modo quo jam explicui; non vero carnaliter, uti vos Capharnaitæ quasi macellarii intelligitis; itaque « sunt vita, » id est vitalia, et vitam audienti meque manducanti conferunt. Est hebraismus : ponitur enim abstractum pro concreto. Sic sæpe alibi *caro* et *spiritus* sumuntur pro carnali et spiritali intellectu et sensu, ut II *Cor.* III, 6 : « Littera occidit, spiritus autem vivificat; » *Matth.* XVI, 17 : « Caro et sanguis non revelavit tibi, » et alibi. Porro familiare est sacram Scripturam ludere in significatis verborum. Unde non mirum carnem hic aliter sumi, quam sumatur vers. 56 et seq.: «Caro mea vere est cibus; » ibi enim vera caro intelligitur, hic vero mystica. Sic Christus lusit in aqua, cap. IV, a corporali assurgens ad spiritalem. Sic lusit Apostolus in voce *peccatum,* II *Cor.* V, vers. ult., dicens : « Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum (id est hostiam pro peccato) fecit. »

Tertio. *Tertio*, plenissimus erit sensus, si utrumque jam datum jungas, et in unum cum Beda confles, *q. d.* Virtus vivificandi, quam habet caro mea comesta in Eucharistia, non tam manat a carne, quam a spiritu Verbi, qui est vivus et vivificans; ac consequenter hæc carnis meæ manducatio non fit modo carnali lanionum, sed modo spiritali et spiritui accommodato, scilicet occulte et sacramentaliter. Utriusque enim contrarium ex verbis Christi crasse intellectis, allegabant et aversabantur Capharnaitæ, ut patet ex dictis. Atque sic hic spiritalis, id est sacramentalis comedendi carnem Christi modus, sumendo species panis et vini, sub quibus realiter latet corpus et sanguis Christi, ipsaque deitas, nullum horrorem comedenti, nullam etiam læsionem aut noxam carni Christi comestæ infert. Latet enim hic Christus, estque invisibilis et indivisibilis instar angeli. Ita Euthymius : « Spiritalia, ait, et vivifica sunt. Oportet namque, non simpliciter ea intueri (id enim est carnaliter intelligere), sed aliud quippiam imaginari et interioribus oculis ea aspicere tanquam mysteria. »

Vers. 65. 65. SED SUNT QUIDAM EX VOBIS, QUI NON CREDUNT. — *q. d.* Causa, cur quidam ex vobis verba mea de Eucharistia non capiant et adversentur, non est quod meus sermo sit durus, ut dicitis; sed quia estis increduli, et tot meis miraculis signisque credere non vultis; humili enim fide hic opus est; illaque humili prece a Deo Patre postulanda et exspectanda est : vobis autem humilitas tam precis quam fidei deest, ideoque nec oratis Deum, nec creditis mihi. Ita S. Augustinus, Beda et Rupertus.

SCIEBAT ENIM AB INITIO (suæ prædicationis et conversationis cum suis discipulis : ita S. Chrysostomus) JESUS, QUI ESSENT NON CREDENTES (futuri, id est non credituri, vel in fide non perseveraturi, *q. d.* Christus, quia Deus, præsciebat futura ab æterno, et hanc præscientiam humanitati suæ communicabat ab initio conceptionis ejusdem), ET QUIS TRADITURUS ESSET EUM. — Hac voce innuit Joannes Judam traditorem fuisse unum e non credentibus; nimirum eum Christi sermone de carne ejus comedenda offensum, aversionem a Christo concepisse, illamque fovisse, ac tandem in proditionem ejus erupisse. Hoc enim verborum connexio hic exigit : alioqui impertinens esset hic traditoris mentio, nisi Judas ex sermone hoc Christi incredulitatis, indeque proditionis sumpsisset originem. Ita S. Augustinus, Beda, Franciscus Lucas, Emmanuel Sa et alii.

Addit hoc Christus, ne putetur Judam admisisse ad apostolatum inscius et ignarus futuræ ejus proditionis; sed eam præscivisse, ac consulto permisisse, ut per eam passio sua, et redemptio hominum per eam a Deo decreta, impleretur.

Vers. 66. 66. ET DICEBAT : PROPTEREA DIXI VOBIS, QUIA NEMO POTEST VENIRE AD ME, NISI FUERIT EI DATUM A PATRE MEO.— «Nisi *scilicet* Pater traxerit eum, » ut dixit vers. 44. Vide ibi dicta. Modeste Christus incredulitatem Judæorum non tribuit culpæ incredulorum, sed ipsos excusat, quod eis non sit datum a Patre, ac simul seipsum solatur, *q. d.* Non me torqueo, non tristor, quod multi mihi non credant, sed consolor me, quod Pater eos quos elegit, faciet mihi credere, illosque ad me venire faciet, quibus ego contentus sum, cæteros non ambio : quia quos vult Pater, hos volo et ego; quos ipse non vult, ego quoque nolo. Peccabant tamen qui nolebant venire, id est credere in Christum, tum quia habebant gratiam sufficientem, qua possent credere si vellent; etsi non haberent efficacem, qua reipsa et actu crederent; tum quia humiliter non petebant a Deo gratiam efficacem, qua actu crederent; tum quia sua superbia aliisque peccatis illa gratia se fecerant indignos, imo pervicaces Dei gratiam et fidem repellebant et refutabant, uti docte explicat S. Cyprianus, lib. 1, epist. 3 *ad Cornelium.*

Vers. 67. 67. EX HOC (tempore, ait Euthymius et alii : aliter Syrus, *propter hunc sermonem;* Arabicus, *propter hoc*) MULTI DISCIPULORUM EJUS ABIERUNT RETRO (reliquerunt Jesum), ET JAM NON CUM ILLO AMBULABANT. — Discipuli hi non fuere Apostoli : nam hos excipit Christus, vers. seq., nec 72 Christi discipuli. Hi enim necdum a Christo erant designati et electi; sed constantiores Christi auditores et asseclæ, « qui, ut ait Theophylactus, sequebantur eum in ordine discipulorum, et manebant apud eum longiori tempore quam turbæ, itaque ad reliquam turbam collati dicebantur ejus discipuli. » Hi ergo hucusque Christi doctrina suavi allecti, panibus ab eo per miraculum multiplicatis pasti, et deinceps ab eo similem pastum sperantes, cum audirent Christum loco panis surrogare suam carnem eamque ab eis manducari velle, ipsum putarunt vel insanire, vel horrenda quæ-

Multi e discipulis Christi eum deserunt propter sermonem præcedentem.

dam et ferina machinari, ac forte conjurationem aliquam contra Romanos moliri, eamque haustu carnis et sanguinis sui sancire, uti paulo ante Romæ fecerat Catilina, cujus conjurationem detexit et oppressit Cicero : hac de causa, ut sibi consulerent, a Christo defecerunt.

An ex iis qui a Christo hic defecerunt, fuerit S. Marcus.

Unum ex his fuisse S. Marcum, qui postea a S. Petro revocatus Evangelium scripserit factusque sit Evangelista, diserte tradit S. Epiphanius, *hæres.* 51; sed alii repugnant, qui asserunt S. Marcum non vidisse nec audisse Christum, sed post ejus mortem conversum fuisse a S. Petro. Ita S. Hieronymus, in *Script. eccles.* in *Marco*; Theodoretus, in Præfat., *Histor.* SS. *Patrum*, et passim Interpretes in illud S. Petri, *epist.* I, cap. V, vers. 13 : « Salutat vos Marcus filius meus. »

Vers. 68.

68. DIXIT ERGO JESUS AD DUODECIM (Syrus, *dodecadi suæ*; Arabicus, *ad congregationem duodecim*, id est ad cœtum 12 Apostolorum) : NUMQUID ET VOS VULTIS ABIRE? — Aliis ergo scandalizatis et offensis a Christo abeuntibus, cum illo « duodecim remanserunt, ait S. Augustinus, nam neque Judas recessit, » partim ex verecundia, ne solus ex Apostolis abiret audiretque apostata, partim ut otiosus a Christo aleretur, ut hactenus alitus fuerat, utque gestans loculos quasi procurator familiæ Christi, inde nummos sibi surriperet seque ditaret : erat enim fur.

Quærit hoc Christus a duodecim Apostolis quinque de causis. *Prima* est, ut eos suæ libertati relinqueret, *q. d.* Optionem vobis do, si vultis abire, abite; si mecum manere, manete : nolo enim vos vi aut verecundia detinere. Audi Chrysostomum : « Neque adulatus est Jesus, neque expulit, sed interrogavit, non quod eos contemneret, sed ne vi teneri viderentur. » Nam si inviti mansissent, perinde fuisset ac si abiissent.

Secunda, ut suam magnanimitatem ostenderet, nec se egere Apostolorum opera, utpote qui per se omnia posset, ideoque illis dimissis, alios meliores substitueret si vellet.

Tertia, ut intelligerent Apostoli, se manendo non commendare, nec gratiam exhibere Jesu, sed sibi ipsis, « eo quod beneficium potius accipiant quam præstent, » ait Theophylactus.

Quarta, ut hac libertate magis eos sibi devinciret et ad manendum invitaret. Fit enim sæpe ex naturæ affectu, ut rogati nolimus, non rogati velimus; ut invitati fugiamus, non invitati accedamus, nimirum :

Nitimur in vetitum semper, cupimusque negata.

Quinta, ut hac interrogatione eorum affectum probaret, constantiam exploraret, ac rectæ de se fidei confessionem ab eis exprimeret. Ita Cyrillus, uti de facto expressisse patet ex vers. sequenti.

Vers. 69.

69. RESPONDIT ERGO EI SIMON PETRUS : DOMINE, AD QUEM IBIMUS? VERBA VITÆ ÆTERNÆ (effectricia, scilicet si quis eis credat et obediat) HABES. — *Petrus* quasi ordine major, ait S. Cyrillus, fide firmior, Jesu amantior, spiritu ferventior, nomine cæterorum Apostolorum respondit, existimans hanc omnium esse mentem et sensum; quod enim ipse sentiebat de Jesu, hoc collegas suos de eodem sentire censebat.

Petrus pro cæteris Christo respondet.

AD QUEM IBIMUS? — *q. d.*, ait S. Augustinus : « Repellis nos a te, da nobis alterum te : ad quem ibimus, si te relinquamus? » Unde S. Chrysostomus : « Multæ amicitiæ, ait, est hoc verbum; honorabilior enim Christus erat, quam pater et mater. »

VERBA VITÆ ÆTERNÆ HABES. — *Primo, q. d.* Verba tua, o Jesu, sunt suavia, grata, vivifica, quia identidem promittunt vitam æternam. Quis ergo nisi stolidus illa relinquat, et alio abeat? Ita Cyrillus : « Non dura, inquit, ut illi (Capharnaitæ) dicunt, verba, sed æternæ vitæ habes, quæ conducere credentes possunt ad vitam incorruptibilem : » quare quæ de carne tua manducanda dixisti, ut per eam consequamur vitam æternam, et si necdum satis intelligo, non tamen iis scandalizor vel offendor, sed firmiter credo esse vera, suo tempore illa me plenius intellecturum non dubitans, et ut id facias tacite rogans et obsecrans.

Secundo, q. d. Verbis tuis, o Jesu, promittis nobis vitam æternam, si carnem tuam comedamus : hæc verba nos ad te alliciunt, et uniunt potius quam abigunt. Quis enim non optet vitam æternam et modum illam adipiscendi? unde Arabicus vertit, *ad quem ibimus, cum verba vitæ æternæ sint tibi?*

Tertio, q. d. In manu tua est vita æterna, ut eam des cuicumque et quomodocumque volueris (te ergo solum sequimur), quia a te solo speramus vitam æternam : hanc enim nec philosophi credere potuerunt, nec Judæi sperare, nec Moses promittere. « Hinc discimus, ait Cyrillus, unum duntaxat Christum sequendum esse magistrum, qui ad vitam æternam deducere potest. »

Quarto, « verba vitæ æternæ habes, » quia tu es vita æterna, ideo in carne et sanguine tuo non das nisi quod es, ait ex S. Augustino Interlinearis, *q. d.* Tu es verbum Patris, ideoque habes in te vitam æternam, quia tu es ipsa vita æterna. Quid mirum ergo si manducantibus te conferas vitam æternam? confers enim idipsum quod es.

Vers. 70.

70. ET NOS CREDIDIMUS (Syrus, *credimus*) ET COGNOVIMUS (Arabicus, *certi sumus*) QUIA TU ES CHRISTUS FILIUS DEI. — Græce in singulis verbis est articulus ὁ χριστὸς, id est ille Christus, a Deo scilicet promissus et tot sæculis exspectatus : ὁ υἱὸς, id est ille Filius, scilicet naturalis et proprius per substantiam, non adoptivus per gratiam. « Illud diligenter considera, inquit Cyrillus, quod ubique, præcipue cum præpositione articuli, Tu es ipse Christus, dicunt, Ipse Dei vivi Filius, ab aliis filiis Dei, qui vocati per gratiam adoptati sunt, vere ac naturaliter Filium separantes, cui nos conjuncti per similitudinem filii dicimur. »

COGNOVIMUS, — ex testimonio Joannis Baptistæ, prophetæ et magistri nostri, ex tot tantisque miraculis quæ patrasti, ex doctrina tua cœlesti, ex vitæ tuæ sanctitate et ex moribus tuis, quos assidue tecum conversantes experimur esse cœlestes, angelicos et divinos.

FILIUS DEI. — Græca addunt : τοῦ ζῶντος, id est viventis. Sic et Syrus et Arabicus, *q. d.* Credimus te esse Filium Dei : quare pariter credimus omnia tua dicta esse divina et verissima, etiamsi ea non intelligamus, ideoque esse vivifica; ac salutem et vitam æternam conferre, quia tu es Filius Dei vivi, qui scilicet per essentiam est vita, quam ipse tibi communicat, ac proinde nil a te nisi vitale et vivificum prodire potest, nec aliud a te exspectamus.

Vers. 71. 71. RESPONDIT EIS JESUS : NONNE EGO VOS DUODECIM ELEGI ? ET (tamen) EX VOBIS UNUS DIABOLUS EST. — *q. d.* Tu, o Petre, nomine omnium Apostolorum respondes, quasi omnes in me credant mihique sint fideles amici : sed scito te falli; nam unus ex eis diabolus est, mihi incredulus et infidus, qui me prodet. Ita Theophylactus.

DUODECIM ELEGI, — quasi ad apostolatum secundum præsentem statum aptos et idoneos. Unde videtur quod Judas quoque proditor, cum primitus a Christo electus est bonus probusque fuerit; improbum enim eligere prudentia et charitas vetant. Ita S. Cyrillus, Leontius, Ammonius, Toletus, Maldonatus et alii, ac S. Hieronymus, lib. III *Contra Pelag.*, et Tertullianus, lib. I *De Præscript. adversus hæret.*, cap. III. Licet nonnulli putent Judam, cum esset malus, idque sciret Christus, ab eo tamen fuisse electum in Apostolum eo consilio, ut esset aliquis ex suis qui eum proderet, itaque passioni suæ, mortique, indeque redemptioni hominum, occasionem modumque exhiberet. Tribuunt hanc sententiam Bedæ et S. Augustino, sed neuter idipsum dicit, imo uterque potius innuit Judam electum a Christo, cum bonus esset, etiamsi sciretur malus sua culpa futurus. Audi S. Augustinum : « Consecratus est duodenarius numerus eorum, qui per quatuor cardines mundi Trinitatem fuerant denuntiaturi; non autem quia periit inde unus, ideo illius numeri honor ademptus; in locum enim pereuntis alius subrogatus est. » Et paucis interjectis : « Electus est iste, de quo nolente et nesciente magnum aliquid boni fieret : sicut enim iniqui male utuntur bonis operibus Dei, sic e contra Deus bene utitur malis operibus hominum : malo Juda bene usus est Dominus, tradi se pertulit, ut nos redimeret. » Audi et Bedam : « Ad aliud elegit undecim, ad aliud unum; illos, ut in Apostolica dignitate perseverarent; istum, ut per proditionis ejus officium salutem humani generis operaretur. »

DIABOLUS. — Syrus, *satanas;* Nonnus, « qui dicetur apud posteros alius novus diabolus. » Christus Judam nominare noluit, ut ejus famæ parceret. « Neque eum manifestavit, ait Chrysostomus, neque latere voluit : illud, ne impudentius contenderet; hoc, ne latere arbitratus licentius ageret. » Simul ut Apostolis timorem injiceret, ne et ipsi instar Judæ apostatarent, aut sibi suæque constantiæ superbe præfiderent. Audi Cyrillum : « Acrioribus eos confirmat verbis, diligentioresque facit, periculo ante oculos posito : sic enim dicere videtur : Magna vobis, o discipuli, vigilantia magnoque studio ad salutem opus est; lubrica enim admodum perditionis est via. » Et nonnullis interjectis : « Vigilantiores facit omnes, quia quis traditurus sit clare non dicit, sed uni generaliter tantæ impietatis onus imminere affirmans, sollicitos omnes reddit, et horrore ad majorem vigilantiam erigit. » Denique Augustinus : « Non illum expressit, ait, sed nec siluit, ut omnes timerent quamvis unus periret. »

Judas diabolus: cur? Quæres, cur Judas vocetur diabolus. Respondeo : *Primo*, quia fuit διάβολος, id est calumniator; nam opera et miracula Christi calumniatus est apud Scribas et principes sacerdotum.

Secundo, fuit *diabolus*, hebr. et syriace, *satan*, id est adversarius, quia Christo se opposuit.

Tertio, fuit *diabolus;* quia Christo incredulus fuit, fur et mendax ; diabolus enim mendax est et pater ejus, scilicet mendacii, *Joan.* VIII. Unde Christus ait : « Diabolus est, » in præsenti, non erit, in futuro.

Quarto, fuit *diabolus*, id est minister diaboli, instrumentum et organum diaboli. Nam diaboli impulsu prodidit Christum, Deum et Dominum suum, quasi possessus a dæmone. Unde Joannes, XIII, 2, ait intrasse in eum Satanam. Ita S. Chrysostomus, Euthymius et alii. Sic vulgo *diabolus* vocatur homo scelestus et pessimus.

Quinto, fuit *diabolus*, id est proditor Christi, Sic enim διάβολος, pro proditore accipitur *Eccli.* XXVI, 6, per catachresin; nam Noster vertit, « civitatis delaturam, » sive « proditionem, » ut vertit Tigurina et Lyranus. Sic diabolus est proditor angelus, quia angelicum statum sua malitia prodegit, perdidit et prodidit. Ex choris enim angelorum, ac ex cœlo Lucifer proditor sua perfidia secum in tartara detraxit tertiam partem stellarum, *Apoc.* XII, 4. Cœlum ergo et cœlites prodidit gehennæ et tartaro.

Alludit Christus ad casum Luciferi, qui electus a Deo in principem angelorum, sua superbia se fecit diabolum et principem dæmonum. Simili enim modo Judas electus a Christo ad angelicum Apostolorum officium, inde sua culpa prolapsus se fecit diaboli socium et diabolum, ut discamus cum timore et tremore operari salutem nostram, ac licet sanctissimo consistamus loco, timere lapsum. Quo enim altior est locus, eo grandior est casus et profondior ruina.

Perperam ergo nonnulli diaboli nomen hic in bonam partem accipiunt, uti faciunt apud Italos et Belgas nonnulli, qui hominem sagacem,

solertem, ingeniosum, vafrum, subtilem, vocant diabolum.

Vers. 72. 72. DICEBAT AUTEM JUDAM SIMONIS ISCARIOTEM: HIC ENIM ERAT TRADITURUS (Syrus, *proditurus*) EUM, CUM ESSET UNUS EX DUODECIM. — Præmunit Christus Apostolos, ut, cum postea visuri essent Judæ proditionem, scirent illam se prævidisse et prædixisse, ac proinde se non invito, sed certo consilio permittente, illam fieri ad mortem sibi conciliandam, per quam humanum genus redimeretur.

Finiuntur hic acta secundi anni prædicationis Christi.

Hic finit Joannes acta secundi anni prædicationis Christi usque ad tertium, sive acta a secundo Paschate usque ad tertium; nam acta tertii prosequitur capite sequenti. Multa ergo acta secundi anni Christi prætermittit, eo quod illa fuse a cæteris tribus Evangelistis enarrata forent. Finit ergo secundum annum Christi in multiplicatione panum facta ab eodem in Paschate, cujus occasione Christus longam cum Judæis habuit disputationem de pane spirituali et carne sua in Eucharistia manducanda. Vide Chronotaxin.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus e Galilæa ascendit Jerusalem ad festum Scenopegiæ. Secundo, vers. 12, murmurantibus de se Judæis respondit, se a Deo Patre doctum et missum, ejus ductu et instinctu curare ægros, etiam sabbato. Tertio, vers. 32, Pharisæi volentes eum occidere, mittunt satellites, qui eum comprehendant; sed hi audita Christi prædicatione attoniti, eo intacto redeunt dicentes Pharisæis : Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. *Denique, vers. 50, Nicodemus Jesum defendens, a Pharisæis arguitur quasi Galilæus et Jesu fautor.*

1. Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæam, non enim volebat in Judæam ambulare; quia quærebant eum Judæi interficere. 2. Erat autem in proximo dies festus Judæorum, Scenopegia. 3. Dixerunt autem ad eum fratres ejus : Transi hinc, et vade in Judæam, ut et discipuli tui videant opera tua, quæ facis. 4. Nemo quippe in occulto quid facit, et quærit ipse in palam esse : si hæc facis, manifesta te ipsum mundo. 5. Neque enim fratres ejus credebant in eum. 6. Dicit ergo eis Jesus : Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. 7. Non potest mundus odisse vos; me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de illo quod opera ejus mala sunt. 8. Vos ascendite ad diem festum hunc, ego autem non ascendo ad diem festum istum; quia meum tempus nondum impletum est. 9. Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa. 10. Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc et ipse ascendit ad diem festum non manifeste, sed quasi in occulto. 11. Judæi ergo quærebant eum in die festo, et dicebant : Ubi est ille? 12. Et murmur multum erat in turba de eo. Quidam enim dicebant : Quia bonus est. Alii autem dicebant : Non, sed seducit turbas. 13. Nemo tamen palam loquebatur de illo propter metum Judæorum. 14. Jam autem die festo mediante, ascendit Jesus in templum, et docebat. 15. Et mirabantur Judæi, dicentes : Quomodo hic litteras scit, cum non didicerit? 16. Respondit eis Jesus, et dixit : Mea doctrina non est mea, sed ejus qui misit me. 17. Si quis voluerit voluntatem ejus facere, cognoscet de doctrina, utrum ex Deo sit, an ego a meipso loquar. 18. Qui a semetipso loquitur, gloriam propriam quærit; qui autem quærit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est. 19. Nonne Moyses dedit vobis legem; et nemo ex vobis facit legem? 20. Quid me quæritis interficere? Respondit turba, et dixit : Dæmonium habes; quis te quærit interficere? 21. Respondit Jesus, et dixit eis : Unum opus feci, et omnes miramini. 22. Propterea Moyses dedit vobis circumcisionem (non quia ex Moyse est, sed ex patribus) : et in sabbato circumciditis hominem. 23. Si circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi; mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? 24. Nolite judicare secundum

faciem, sed justum judicium judicate. 25. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis : Nonne hic est, quem quærunt interficere? 26. Et ecce palam loquitur, et nihil ei dicunt. Numquid vere cognoverunt principes quia hic est Christus? 27. Sed hunc scimus unde sit; Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. 28. Clamabat ergo Jesus in templo docens, et dicens : Et me scitis, et unde sim scitis; et a me ipso non veni, sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. 29. Ego scio eum, quia ab ipso sum, et ipse me misit. 30. Quærebant ergo eum apprehendere; et nemo misit in illum manus, quia nondum venerat hora ejus. 31. De turba autem multi crediderunt in eum, et dicebant : Christus cum venerit, numquid plura signa faciet quam quæ hic facit? 32. Audierunt Pharisæi turbam murmurantem de illo hæc; et miserunt Principes et Pharisæi ministros, ut apprehenderent eum. 33. Dixit ergo eis Jesus : Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui me misit. 34. Quæretis me, et non invenietis; et ubi ego sum, vos non potestis venire. 35. Dixerunt ergo Judæi ad semetipsos : Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? numquid in dispersionem Gentium iturus est, et docturus Gentes? 36. Quis est hic sermo quem dixit : Quæretis me, et non invenietis; et ubi sum ego, vos non potestis venire? 37. In novissimo autem die magno festivitatis stabat Jesus, et clamabat, dicens : Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. 38. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. 39. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. 40. Ex illa ergo turba cum audissent hos sermones ejus, dicebant : Hic est vere propheta. 41. Alii dicebant : Hic est Christus. Quidam autem dicebant : Numquid a Galilæa venit Christus? 42. Nonne Scriptura dicit : Quia ex semine David, et de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus? 43. Dissensio itaque facta est in turba propter eum. 44. Quidam autem ex ipsis volebant apprehendere eum; sed nemo misit super eum manus. 45. Venerunt ergo ministri ad Pontifices et Pharisæos. Et dixerunt eis illi : Quare non adduxistis illum? 46. Responderunt ministri : Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo. 47. Responderunt ergo eis Pharisæi : Numquid et vos seducti estis? 48. Numquid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? 49. Sed turba hæc, quæ non novit legem, maledicti sunt. 50. Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venit ad eum nocte, qui unus erat ex ipsis : 51. Numquid lex nostra judicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat? 52. Responderunt, et dixerunt ei : Numquid et tu Galilæus es? Scrutare Scripturas, et vide quia a Galilæa propheta non surgit. 53. Et reversi sunt unusquisque in domum suam.

Vers. 1. 1. POST HÆC AUTEM AMBULABAT JESUS IN GALILÆAM, NON ENIM VOLEBAT IN JUDÆAM AMBULARE, QUIA QUÆREBANT EUM JUDÆI (principes Judæorum) INTERFICERE. — « Post hæc. » Non statim, sed post sex menses. Nam multiplicatio panum et sermo de Eucharistia, de quo cap. præced., contigit sub Pascha, puta, in martio; quæ autem hic subjungit Joannes, contigerunt in festo Scenopegiæ, quod celebratur in septembri. Vixit autem deinde Christus sex menses adhuc, scilicet ad proxime sequentem martium, quo passus et crucifixus est. Hæc ergo et sequentia omnia Christus dixit et egit sex ultimis vitæ suæ mensibus. Omittit igitur hic Joannes ea quæ gessit Christus hoc tertio anno prædicationis suæ a Paschate usque ad septembrem, puta gesta sex mensium, inter quæ fuit defensio discipulorum, quod illotis manibus manducarent contra Pharisæos; item filiæ Chananeæ a dæmone liberatio, nova panum multiplicatio, qua pavit quatuor millia virorum; interrogatio discipulorum quid de se sentirent homines, respondente Petro : « Tu es Christus Filius Dei vivi, » qua de causa Christus eum petram Ecclesiæ constituit. Ad hæc transfiguratio Christi in Tabor, sanatio dæmoniaci, solutio didrachmi telonariis, redargutio Apostolorum inter se contendentium quis esset major, dogma de vitando scandalo parvulorum, eo quod angeli eorum semper videant faciem Patris, etc., quæ in Chronotaxi recensui a num. 31 usque ad num. 38. Causa cur ea omittat Joannes est, quia illa exacte jam narrarant alii tres Evangelistæ.

AMBULABAT JESUS IN GALILÆAM. — Græce *in Ga-*

ilæa (1). Jam enim erat Christus in Galilæa; ibi enim panes multiplicavit et de Eucharistia sermonem habuit in Synagoga Capharnai, quæ erat urbs sita ad mare Galilææ, ut patet cap. VI, vers. 60. « Ambulabat » ergo « Jesus in Galilæam, » id est per Galilæam, sive in ulteriores Galilææ partes, *q. d.* Jesus ambulabat, obibat et circuibat urbes, vicos et castella Galilææ, prædicans regnum Dei.

NON ENIM VOLEBAT IN JUDÆAM (Græce, *in Judæa*) AMBULARE (*q. d.* Nolebat perambulare urbes et pagos Judææ, sed Galilææ), QUIA QUÆREBANT EUM JUDÆI (Judæorum primores) INTERFICERE, — eo quod sabbatum more Judaico non servaret, sed in eo curaret ægrotos, et quod Patrem suum diceret esse Deum, ac consequenter se quoque esse Deum, ut patet cap. V, vers. 18. Quare videtur Jesus nec in Paschate, nec in Pentecoste hujus anni tertii sui, juxta legem, de more adiisse templum et Hierosolymam; quia sciebat ibi sibi strui insidias, et parari necem ante tempus moriendi sibi a Patre præfinitum; non quod ipse Judæos timeret (qui alias invisibilem se faciens ex manibus eorum elapsus est), vel mortem horreret, sed ut daret nobis exemplum declinandi pericula et fugiendi persecutores, donec Deus aliud revelet, vel ipse nos in manus hostium tradat, ut fecit S. Athanasius fugiens Arianos. Ita S. Augustinus, Chrysostomus et alii.

Vers. 2. Scenopegia quæ?

2. ERAT AUTEM DIES FESTUS JUDÆORUM SCENOPEGIA. — Græce σκηνοπηγία, id est *tabernaculorum fixio*, quo scilicet Judæi die 15 mensis septimi figebant tabernacula (quæ ex lignis, ramis, pellibus vel linteis raptim construebant) in iisque per septem dies habitabant, in memoriam protectionis divinæ, quæ patres eorum peregrinantes in deserto, per 40 annos in tabernaculis habitantes manna aluerat, et duce columna ignis et nubis duxerat in terram promissam, *Levit.* XXIII, 34. Vide ibi dicta. Unde Arabicus vertit, *cum propinquasset dies festus Tabernaculorum Judæorum.* Corrupte Syrus pro *Scenopegia* vertit *Conopea.* Conopeum enim proprie est tentorium seu velum, et papilio ille lineus vel laneus, qui toto circumdatur ad arcendos culices, quo maxime utuntur Alexandrini, quod ex Nilo culices confluant, quos Græci κώνωπας vocant.

Ridiculum est quod Abulensis, in *Levit.* XXIII, 34, commentans, vocem Græcam *Scenopegia* derivat a κοινόν, id est commune, et φαγία, id est comestio, eo quod illo festo in communi pranderent et communia agitarent convivia. Nam σκηνοπηγία derivatur a σκηνή, id est tabernaculum, et πηγία, id est fixio. Errat denique Plutarchus, utpote Ethnicus, ideoque rerum Judaicarum ignarus, qui lib. IV *Sympos.*, Quæst. V, censet festum Tabernaculorum apud Judæos fuisse Bacchanalia; multisque probare conatur ipsos coluisse Bacchum, eo quod tunc thyrsos gestarent (quos Gentiles gestabant in honorem Bacchi). Addit Plutarchus : « Alii progrediuntur citharis ludentes, quos ipsi Levitas appellant, sive a Lysio, sive ab Evio; utraque enim vox Baccho congruit. » Quin et sabbatum censet fuisse festum Bacchi. « Quod enim Sabbos, inquit, etiamnum multi appellent Bacchos, eamque vocem edant, dum orgia Bacchi celebrant, licet ostendere ex Demosthene et Menandro. » Verum condonandum est Plutarcho, utpote Græco Hebraicæ linguæ imperito. Constat enim Hebr. *sabbatum* ab Hebr. שבת *scabat*, id est *quiescere*, nuncupatum : Levitas vero a patriarcha Levi patrium nomen sumpsisse.

Error Plutarchi de scenopegiis Judæorum.

Vers. 3.

3. DIXERUNT AUTEM AD EUM FRATRES EJUS : TRANSI HINC, ET VADE IN JUDÆAM, UT ET DISCIPULI TUI VIDEANT OPERA TUA, QUÆ FACIS. — « Fratres ejus, » non filii Joseph, ut vult Leontius, Cyrillus et Euthymius; Joseph enim virgo permansit, æque ac sponsa ejus B. Maria; nec etiam Jacobus et Judas, ut opinatur Chrysostomus; hi enim electi jam in Apostolos a Christo, in illum credebant ejusque ductum et nutum sequebantur; sed « fratres, » id est consanguinei vel cognati B. Virginis, ait S. Augustinus, vel etiam Josephi. Vide genealogiam Christi, quam assignavi *Lucæ* III, sub finem capitis. « Fratres » ergo, hoc est cognati ejus, non omnes, sed aliqui. Alii enim in eum credebant, alii non.

TRANSI HINC, ET VADE IN JUDÆAM. — *q. d.* E Galilæa et Capharnao ignobili, vade nobiscum in nobilem Judæam et Jerusalem, ad instans festum Scenopegiæ, ad quod undique Judæi confluere solent, ut iis per tuam doctrinam et miracula te patefacias. Viderant ipsi, vel audierant Christum præcedenti Paschate et Pentecoste non ivisse in Jerusalem, ac in Galilæa latebras quærere; ex iis ergo eum extrahere volunt, ut in Jerusalem vadat ibique innotescat et inclarescat.

UT ET DISCIPULI TUI VIDEANT (Græce θεωρήσωσι, id est aspiciant, cernant, spectent) OPERA TUA, QUÆ FACIS. — *q. d.* Tu, o Jesu, cognate noster, mira hic operaris in angulo Galilææ, coram paucis et pauperibus discipulis tuis Galilæis : vade nobiscum in Jerusalem, metropolim Judæorum, ibique similia operare, ut discipuli tui, quos ibi nuper prædicando tibi parasti, quosque rursum miracula patrando parabis, non tantum ex plebe, sed etiam ex sacerdotibus, Scribis et principibus in fide tua instruantur, vel jam instructi confirmentur, teque ut Prophetam et Messiam recipiant. Hi enim optabant Christum maxime innotescere, ut illi quasi principes Jesum esse Messiam, hoc est Christum, declararent, ac ut talem populo recipiendum proponerent. Ipsorum enim erat judicare de Fide, de Prophetis, de Messia, ac quod ipsi decernebant, hoc populus sequebatur et faciebat, *Matth.* XXI, 1.

Vers. 4.

4. NEMO QUIPPE IN OCCULTO QUID FACIT, ET (sed)

(1) Περιπατεῖν, הלך, quod hic habet Syrus, frequentissime significat, *in aliquo loco degere atque versari*, ut continuatio indicetur. Vid. *Wineri* Grammatik des N. T. Sprachidioms, p. 76.

QUÆRIT IPSE IN PALAM ESSE. — Græce ἐν παρρησίᾳ εἶναι, id est proprie, *in libertate esse*; sed quia hic opponitur *occulto*, hinc idem est quod *palam*, publice, clare, manifeste. Sic etiam hanc phrasin usurpat Joannes cap. v, vers. 13, et cap. xvi, vers. 25, 29, et cap. xviii, vers. 20, et Marcus, cap. viii, vers. 32 : ita ex Leontio Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

SI HOC FACIS, MANIFESTA TEIPSUM MUNDO. Τὸ *si* hic non dubitantis est, sed asseverantis, ait Toletus, idemque valet quod *cum, quia, quandoquidem, q. d.* Cum tanta et tam mira facias in Galilæa, uti oculis videmus et auribus audimus, fac eadem in Judæa, ut ibi toti Israeli indeque toti mundo innotescas, quis sis, et quam a Deo dignitatem, potestatem et virtutem acceperis. Nam, ut ait Raphael, *Tob.* xii, 7 : « Sacramentum regis abscondere, bonum est : opera autem Dei revelare et confiteri, honorificum est. » Prætexunt laudem Christi et gloriam Dei suæ cupiditati et ambitioni; cupiebant enim ut Christo per miracula et famam inclarescente, ipsi quoque quasi ejus cognati inclarescerent, et a populo honorarentur, ac muneribus afficerentur; insuper gratiam principum et pontificum inirent, a quibus ad magna reipublicæ officia vel beneficia promoveri sperabant. Sicut cum quis creatur Pontifex, Cardinalis, Episcopus, illico confluunt ad eum cognati, ut per eum honores et opes consequantur. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi.

Vers. 5. 5. NEQUE ENIM FRATRES EJUS CREDEBANT IN EUM. — *q. d.* Fratres ejus tam libere, confidenter et audacter admonuerunt Jesum, ut secum iret in Jerusalem, quia non plane et certo credebant ipsum esse Messiam, sive Christum; si enim id credidissent, ipsum reveriti, non ausi fuissent tam libere eum monere et quasi arguere. Ita Euthymius. Licet enim viderent eum tot signa et miracula facere, illaque vera esse non dubitarent; tamen dubitabant an ipse esset Messias et Dei Filius : licet enim hoc verum esse optarent, et ex parte ob tot ejus miracula crederent, tamen alia ex parte videntes ejus paupertatem et neglectum, dubitabant. Ut ergo certi hac de re fiant, hortantur Christum ire secum in Jerusalem, ut ibi Scribæ et pontifices eum ejusque opera examinent, ac declarent ipsum esse Christum, ut sic ipse honoretur et celebretur, atque illi quasi cognati, per ipsum.

6. DIXIT EIS JESUS : TEMPUS MEUM NONDUM ADVENIT : TEMPUS AUTEM VESTRUM SEMPER EST PARATUM, — id est commodum et opportunum. « Tempus meum, » scilicet ascendendi in Jerusalem ad festum Scenopegiæ, « nondum advenit, » quia illud habeo statum et definitum a Patre, sed ad paucos dies dilatum ob odium Judæorum, quo me prosequuntur : qua de causa ego brevi eodem ascendam; sed clanculum, non autem publice vobiscum : ite ergo vos et præcedite, quia omne tempus vobis est « paratum, » id est congruum et idoneum; ego deinde vos occulte sequar. Ita Jansenius, Franciscus Lucas et alii.

Aliter S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius et ex iis Maldonatus; *q. d.* « Tempus meum, » scilicet moriendi in Jerusalem, « nondum advenit : » mortem enim mihi parant Scribæ et principes Hierosolymæ; sed hoc quoque non advenerat; sed advenit paulo post, cum Christus eo ascendit, ut mox patebit. Prior ergo sensus est genuinus.

Vers. 7. 7. NON POTEST MUNDUS ODISSE VOS : ME AUTEM ODIT, QUIA EGO TESTIMONIUM PERHIBEO DE ILLO QUOD OPERA EJUS MALA SUNT. — Dat causam cur tempus ascendendi in Jerusalem fratribus, id est cognatis suis, semper sit paratum et opportunum, sibi vero non : quia scilicet illos non oderat mundus, id est mundani Scribæ et principes, utpote nihil ab eis passi; sed oderant Jesum, utpote suorum scelerum reprehensorem et castigatorem : quare Jesu crucem et mortem parabant, non vero cognatis ejus, *q. d.* Vos omni hora ire potestis in Jerusalem sine periculo, quia Scribis non resistitis, nec contradicitis, sed eis favetis et obsequimini; ego vero, quia eorum vitia publice castigo, si publice vobiscum eam, in manifestum vitæ periculum me conjicio. Ita S. Chrysostomus et Cyrillus, qui et causam addit : « Animus enim, inquit, voluptati deditus, graviter fert si a voluptate revocetur. » Nolebant enim Scribæ suas voluptates, luxurias, crapulas, injustitias, quas amabant, relinquere, ideoque Christum ab eis avocantem oderant, juxta illud de eis Sapientis oraculum : « Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus nostris, et improperat nobis peccata legis, et diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ, » *Sap.* ii, 12. Vide ibi dicta.

Vers. 8. 8. VOS ASCENDITE AD DIEM FESTUM HUNC; EGO AUTEM NON ASCENDO AD DIEM FESTUM ILLUM; QUIA MEUM TEMPUS NONDUM IMPLETUM EST. — « Vos, » qui periculum nullum timetis, ait Euthymius.

EGO AUTEM NON ASCENDO. — Græce οὔπω ἀναβαίνω, id est *nondum ascendo*; et Arabicus, *nunc non ascendo*; *q. d.* Nunc vobiscum publice ascendere in Jerusalem nolo, sed exspecto ut tempus impleatur, quo subsidente indignatione Scribarum, qui me initio festi exspectant, ut occidant, post tres dies occulte et minore periculo sine vobis ascendam; nam paulo post eum ascendisse patet ex vers. 10. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Verisimile est Christum dixisse, uti vertit noster Interpres : « Ego non ascendo ; » nam si dixisset : « Ego nondum ascendo, » instituissent cognati. Nos ergo te exspectabimus, ut nobiscum ascendas. Sensus tamen Christi erat, *q. d.* « Non ascendo, » id est nondum ascendo : hoc enim significare intendebat, etsi id cognatis non exprimeret, ad redimendam eorum vexationem.

Secundo, S. Augustinus, Cyrillus et Eucherius

in quæstione in hunc Joannis locum, sic explicant, *q. d.* : « Non ascendo ad diem festum istum, » hoc est ad diem primum festi instantem, sed, ut dicitur vers. 14, « festo die mediante, » id est sub diem quartum festi. Verum verius est Christum decrevisse ascendere ad diem primum festi, ut ostendam vers. 14.

Aliter Maldonatus, *q. d.* Ego non ascendo, subaudi, sicut vos, o cognati mei, putatis et cupitis, scilicet ut purus homo, ac ut Hierosolymis a populo honorer et celebrer; sed tamen mox eo ascendam, ut Messias, Dei Filius, ut populum viam salutis doceam, itaque Dei gloriam, non meam quæram et propagem. Verum hoc videtur coactius.

Vers. 9. 9. HÆC CUM DIXISSET, IPSE MANSIT IN GALILÆA.

Vers. 10. 10. UT AUTEM ASCENDERUNT FRATRES EJUS, TUNC ET IPSE ASCENDIT AD DIEM FESTUM, NON MANIFESTE, SED QUASI IN OCCULTO. — « Tunc, » post tres dies, sub medium festorum, vers. 14, cum furor Judæorum initio festi ipsum exspectantium exardescens, jam sensim per tot dies defervesceret, ut notat Theophylactus et Euthymius, ac S. Augustinus. Verius videtur Christum paulo post cognatos ascendisse Hierosolymam, sed occulte, ita ut initio festi interfuerit, idque innuit hic Lucas, de quo plura vers. 14.

NON MANIFESTE, SED QUASI IN OCCULTO. — Unde videtur Christus non recto itinere per Samariam, sed transito Jordane per Peræam profectus juxta Jerichuntem, dimissis populi turbis eum assectantibus, occulte cum paucis sibi charioribus perrexisse Hierosolymam. Id patet conferenti *Matth.* XIX, 1 et 2, cum *Luc.* IX, 51 et 53, et *Marc.* IX, 29, et cap. X, 1.

Vers. 11. 11. JUDÆI ERGO QUÆREBANT EUM IN DIE FESTO, ET DICEBANT : UBI EST ILLE? — « Festo » Scenopegiæ, sive Tabernaculorum, de quo vers. 2, puta primis festi diebus quærebant Jesum, ut caperent et occiderent. Nam, ut ait Chrysostomus : « In die festo semper ad cædem ferebantur, et festis eum diebus capere tentabant. » Et Euthymius : « Pulchra sane illorum opera in diebus festis, cum illos cædis facerent occasionem, » ut quibus debebant Christum quærere ad fidem, ut in eum crederent, quærant eumdem ad necem. Sic et hodie multi in festis, quibus Deo reconciliare se deberent, iisdem Deum maxime potando, scortando, rixando, ludendo et blasphemando offendunt : quare festum agunt non Deo, sed diabolo, qui proinde eis festa ignium pro meritis in gehenna rependit. Est hæc fraus et suggestio diaboli, ut festa profanet, ac cultum Deo in iis debitum adimat eumque in se transcribat.

UBI EST ILLE, — agyrta, impostor, populi seductor? « Ex nimio enim odio eum nominatim appellare non patiebantur, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 12. 12. ET MURMUR MULTUM (ita legendum cum Romanis, non *multus*; Arabicus, *murmuratio multa*; Euthymius, *turbatio et contradictio multa*) ERAT IN TURBA DE EO. QUIDAM ENIM DICEBANT : QUIA BONUS EST. ALII AUTEM DICEBANT : NON, SED SEDUCIT TURBAS, — ut se novæ factionis auctorem faciat, et seditionem vel rebellionem concitet.

BONUS EST — vir, imo doctor et Propheta. Hæc enim erat vox et sententia eorum qui Jesum audierant docentem in Galilæa, ac viderant panes multiplicantem, ægros sanantem, dæmones ejicientem, etc. Contraria vox et sententia erat Scribarum et principum, ac turbæ illos sequentis.

Vers. 13. 13. NEMO TAMEN PALAM LOQUEBATUR DE ILLO PROPTER METUM JUDÆORUM, — puta Scribarum, Pharisæorum et pontificum, quibus Jesus velut vitiorum censor erat invisus. Hos enim passim Joannes vocat Judæos, non Scribas, non sacerdotes, tum ut dignitati, officio et auctoritati eorum non deroget; tum quia, ut ait Cyrillus, « indignum judicavit homines adeo a pietate remotos, sacerdotes vel seniores appellare. » « Nemo, » intellige, eorum qui pro Jesu stabant, ac dicebant : « Bonus est, » ait Euthymius. Argute S. Augustinus : « Seducit turbas, inquit, clarius sonabant : Bonus est, pressius susurrabant. »

Vers. 14. 14. JAM AUTEM DIE FESTO MEDIANTE, ASCENDIT JESUS IN TEMPLUM, ET DOCEBAT. — Syrus et Arabicus, *cum autem dimidiati essent dies festi*, id est cum ageretur dies quartus vel quintus festi Tabernaculorum : hoc enim festum celebrabatur per octo dies. Græce τῆς ἑορτῆς μεσούσης, id est *cum jam media esset festivitas*.

ASCENDIT JESUS IN TEMPLUM. — Censent S. Augustinus, Theophylactus, Euthymius et alii, Christum eodem die ingressum esse Jerusalem et templum, scilicet die quarto festi : veniens enim in urbem, pietatis ergo solebat primo adire templum; quod Christi exemplum multi fideles sequuntur. Contrarium censet Toletus, Maldonatus et alii, scilicet Christum paulo post cognatos ascendisse in urbem, ita ut interfuerit initio festi, sed non ascenderit in templum nisi die quarto festi. Id enim plane videtur exigere narratio Joannis hoc versu collata cum vers. 10, et quia Jesus quasi religionis doctor et exemplar, ad aliorum ædificationem voluit totam hanc festivitatem celebrare. Hoc enim lege sancitum erat, *Levit.* XXIII, 42 : « Habitabitis, inquit, in umbraculis septem diebus; omnis qui de genere est Israel, manebit in tabernaculis. » Adde : quisque sibi hæc tabernacula ante diem primum festi, vel in urbe, vel extra urbem exstruere debebat : quare idem fecisse Jesum est probabile, nisi dicas eum in tabernaculo amici vel discipuli alicujus jam parato exceptum fuisse. Denique occulte hoc modo ad diem primum festi ascendens, nullum adibat periculum, nisi adiret templum : unde illud non adiit nisi quarto die; primis enim tribus diebus delituit in tabernaculo.

Tabernacula cuique Judæorum extruenda erant in festo Scenopegiæ.

Primo ergo, Christus ascendit in urbem ante diem primum festi, deinde die quarto festi ascendit in templum : ille ascensus occultus fuit,

hic publicus : ille ad diem festum Tabernaculorum, qui celebrabatur non in templo, sed in umbraculis per urbem, vel extra urbem erectis, hic ad docendum in templo.

Cur Christus ascendens Jerusalem, non ascendit statim in templum.

Quæres, cur Christus primo die ascendens in urbem, non etiam ascendit in templum? Respondent *primo*, S. Augustinus, Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, ut prius inflammata contra se Scribarum et pontificum in templo degentium ira et indignatio defervesceret.

Secundo, quod ante latuerit, exempli fuit et infirmitatis humanæ; quod postea prodierit, potestatis divinæ, ait S. Augustinus, et ex eo Beda.

Tertio, ut majus audiendi sui desiderium, per tot dierum moram et exspectationem, auditoribus eum exspectantibus injiceret. Ita Theophylactus.

Quarto, ut liberiores haberet auditores, et ab aliis curis expeditos : hi enim primis diebus in tabernaculis adornandis rebusque ad festum necessariis comparandis occupabantur. Ita Theophylactus.

ET DOCEBAT, — more suo ea quæ erant salutis ducebantque ad regnum cœlorum, idque publice in templo coram Scribis et principibus, quibus erat invisus. Vide hic et imitare Christi magnanimitatem, qua in mediis periculis sine metu periculi versatur, suumque officium intrepide obit, et docet. Etsi enim Scribarum contra eum ira per triduum dilata nonnihil deferbuisset, tamen publico hoc docendi actu rursum facile accendi poterat. Sed Jesus magnanime eam contempsit, tum quia ab iis occidi erat paratus, tum quia sciebat quod Deus diverteret eorum contra se cogitationes et consilia, ne in eum manus injicerent, eo quod necdum tempus moriendi ab eo præstitutum advenisset. Quod ergo per triduum latuit, per hoc voluit nos docere prudentiam, ut persecutorum rabiem ad tempus prudenter et silenter declinemus : quod vero quarto die in publicum prodiens prædicavit, per hoc dedit nobis exemplum fortitudinis, ut officium nobis a Deo commissum strenue obeamus, etiam cum periculo vitæ, Deo confidentes, quod ipse vel nos ex illo eripiet, vel dabit vires et fortitudinem illud patiendi et superandi.

Vers. 15. 15. ET MIRABANTUR JUDÆI, DICENTES QUOMODO HIC SCIT LITTERAS, CUM NON DIDICERIT? — « Mirabantur, orationis et prudentiæ inauditam in eo vim videntes, » ait Cyrillus. Nam, ut ait Theophylactus, « mirabilia dixit, per quæ illos cohibuit, et mentem eorum in miraculum mutavit, » ut furorem suum in amorem et admirationem Christi converterent. « Audiebant enim, ait S. Augustinus, eum de lege disputantem, legis testimonia proferentem, » illaque gratia et modo non humano, sed divino explicantem. Nam, ut addit Augustinus : « Multi noverant ubi natus, quemadmodum fuerit educatus, nunquam eum viderant litteras discentem. »

CUM NON DIDICERIT. — Inde inferre debuissent Scribæ : Ergo Jesus scientia et sapientia tanta non est studio acquisita, sed a Deo infusa ; sed odio cæci et stupidi in admiratione consistunt, nec ulterius ad vestigandam rei, quam admirantur, originem pergunt. Ita S. Chrysostomus. Hac enim de causa Deus voluit Jesum non e scholis, sed ab arte fabrili prosilire in cathedram, ut omnes agnoscerent doctrinam non esse humanitus comparatam, sed divinitus inspiratam.

Vers. 16. 16. RESPONDIT EIS JESUS, ET DIXIT : MEA DOCTRINA NON EST MEA, SED EJUS, QUI MISIT ME. — *q. d.* Doctrina mea, hoc est, dogmata mea, quæ ego doceo, non a me inventa sunt, nec meo studio acquisita, nec a me primo et originaliter profecta, sed a Deo Patre, *q. d.* Deus Pater mihi, qua Deus sum, suam omniscientiam communicavit : qua homo vero suam scientiam beatificam et infusam rerum omnium mihi indidit, juxta illud *Isaiæ* XI, 2 : « Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis. » Ita S. Chrysostomus, Leontius, Euthymius et alii, qui et annotant Christum hoc ipso innuere se esse Deum, *q. d.* Ego a Patre cum essentia divina hausi meam omniscientiam et doctrinam. Audi S. Augustinum, *tract.* 29 : « Quæ est doctrina Patris nisi verbum Patris? Ipse ergo Christus doctrina Patris, si verbum Patris. Sed quia Verbum non potest esse nullius, sed alicujus, et suam doctrinam dixit seipsum, et non suam, quia Patris est verbum. Quid enim tam tuum quam tu? Et quid tam non tuum quam tu, si alicujus est quod es (1). »

Vers. 17. 17. SI QUIS VOLUERIT VOLUNTATEM EJUS (Arabicus, *placita ejus*) FACERE, COGNOSCET DE DOCTRINA, UTRUM EX DEO SIT, AN EGO EX MEIPSO LOQUAR. — Syrus, *ex voluntate animæ meæ*, hoc est, a me inventum et confictum, ideoque a Dei voluntate dissonum et diversum vel adversum, *q. d.*, ait Chrysostomus : « Si quis sit amator virtutis, verborum meorum vim intelliget, » quod ex Deo manet. A Deo enim manat omnis virtus, cujus ego sum doctor et concionator assiduus. Qui ergo Dei de virtute mandata amat et observat, ille pariter me meaque dicta amabit et observabit, quia ego non alia dico et doceo, quam quæ

(1) Affirmavit Christus, vers. 16, suam doctrinam esse divinam. Jam duo hanc in rem argumenta affert : alterum *internum*, ex ipsius doctrinæ indole et præstantia petitum, vers. 17; alterum *externum*, suam ipsius agendi rationem, quæ doceat se non suæ, sed Dei tantum gloriæ prospicere, vers. 18. Prius argumentum sic institui potest : qui ita animatus est, ut Dei voluntati sibi patefactæ, etsi ipsius cupiditatibus pravis repugnanti, prompte atque lubenter obsequatur, is usu et experientia *cognoscet* meam doctrinam, animos hominum emendantem et spe lætissima replentem, esse humana inventione et sapientia superiorem, nec nisi Deum auctorem habere posse. Argumentum posterius, seu *externum*, infra rectissime ponitur.

Deo sunt placita, ab eoque mandata. Tacite innuit Jesus ipsos amare vitia, non virtutes, ideoque Deo et sibi adversari, ac doctrinæ utriusque reluctari. « Amovete, ait Chrysostomus, dubitationem hanc, et iram et invidiam, et immane contra me odium, et nihil vos impediet, quin cognoscatis Dei vere verba mea esse. Nunc hæc vobis et tenebras offundunt, et rectum verumque judicium corrumpunt : quæ si rejiceretis, non in hac essetis sententia. »

Vers. 18. 18. QUI A SEMETIPSO LOQUITUR, GLORIAM PROPRIAM QUÆRIT : QUI AUTEM QUÆRIT GLORIAM EJUS, QUI MISIT EUM, HIC VERAX EST, ET INJUSTITIA IN ILLO NON EST. — Hinc a contrario infer cum Cyrillo : « Qui autem gloriam Dei non quærit, sed suam, hic mendax simul et injustissimus est : mendax quidem, quia simulatione legis servandæ, suam voluntatem audiri proponit ; injustissimus vero, quia legislatoris dignitate neglecta, Dominicis præceptis sua præferre audet. »

Est hæc secunda nota et ratio, qua Christus probat se non loqui ex semetipso, et dogmata quæ tradidit, non esse sua et a se conficta, sed esse Patris. Estque talis Christi syllogismus in *Baroco* :

Christi syllogismus in *Baroco*.

> Qui loquitur a semetipso, gloriam suam quærit.
> Sed ego Jesus non quæro gloriam meam, sed Patris, uti verbis et factis clamo.
> Ergo non loquor a meipso, sed ex corde et ore Patris, cujus unius gloriam quæro, et propagare desidero.

Nam, ut ait Cajetanus : « gloria est præcipuum appetibile ex doctrina. » Inde enim philosophi et hæretici suas scholas aperuerunt, in iisque sua commenta docuerunt, ut discipulos post se traherent, qui magistrum suum glorificarent, ab eoque vocarentur Platonici, Pythagorici, Epicurei, Aristotelici, Ariani, Nestoriani, etc. Appetitus enim gloriæ peperit hæreses et sectas tam philosophorum, quam hæreticorum.

INJUSTITIA, — id est fraus, dolus, deceptio, quia sincere et veraciter docet ea quæ scit Deo placere, ejusque gloriam promovere, cum alii qui suam gloriam quærunt, ut eam ab hominibus extorqueant, iis adulentur, illosque decipiant, variisque dolis et fraudibus illis illudant.

Vers. 19. Vers. 20. 19. NONNE MOYSES DEDIT VOBIS LEGEM ? ET NEMO EX VOBIS FACIT LEGEM ? 20. QUID ME QUÆRITIS INTERFICERE ? — *Primo*, sensus est, *q. d.* Non mirum vos meam et Patris mei legem non admittere, cum Moysis, quem tanti facitis et mihi objicitis, legem non servetis. Nam ut alia omittam, multi e vobis, maxime primores, me innocentem occidere volunt, quod diserte vetat Moses, *Exod.* XXIII, 7. Ita S. Augustinus : « Si legem facerent, inquit, in ea Christum agnoscerent, et præsentem non occiderent. » Et Glossa : « Gloriamini in lege, inquit, et contra legem, quæ vetat occidere, quæritis me interficere. » Sic et Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Secundo, magis presse et connexe, æque ac profunde Franciscus Lucas sic exponit, *q. d.* Vos, o Scribæ et Judæi, me accusatis et deposcitis ad mortem, quasi reum legis neglectæ, et quasi sabbatum violarim, dum in eo paralyticum sanavi : at vos pari modo legem eamdem sabbati violatis, dum in eo circumciditis hominem : majus enim et prolixius opus est circumcidere, quam verbo curare. Quare si ego violavi legem, vos multo magis eamdem violastis ; et si vos me judicatis reum mortis, quod legem sabbati transgressus sim in sanando, multo magis judicare debetis vos esse reos mortis, eo quod eamdem legem continue transgrediamini circumcidendo : hoc enim opus meo longe est operosius, magisque carnale et sanguinolentum. Sic enim se mox explicat Christus, vers. 21 et 22.

RESPONDIT TURBA, ET DIXIT : DÆMONIUM HABES : QUIS TE QUÆRIT INTERFICERE ? — « Dæmonium habes, » id est deliras, insanis, uti faciunt energumeni, et possessi agitatique a dæmone, perinde ac fecit Saul, I *Reg.* XVI, 23. Aut proprie, *q. d.* Dæmon te instigat ad hanc calumniam, qua nobis falso impingis machinationem homicidii, quod scilicet te velimus occidere ; nil enim tale nobis in mentem venit.

Verba sunt turbæ, e quibus alii bene sentiebant de Jesu, alii male, ita tamen ut nollent eum occidere ; sed idipsum volebant Scribæ et principes, eorumque asseclæ, qui turbæ plebis se miscebant : illos ergo hic perstringit Christus ; atque illorum occultam cædis suæ machinationem, quam ipsi celabant, propalat, ut sciant ipsum non latere eorum insidias, ideoque esse virum divinum, imo Deum.

Vers. 21. 21. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EIS : UNUM OPUS FECI, ET OMNES MIRAMINI. — « Unum opus feci, » quod scilicet paralyticum sanarim sabbato, jusserimque grabatum suum portare, cap. V, 8. Jesus convitium convitio non repulit, sed patientia dissimulavit, et modeste ac prudenter radicem convitii evulsit. « Plane non turbatus, sed in veritate sua tranquillus, inquit Augustinus, non reddidit malum pro malo, nec maledictum pro maledicto : quibus si diceret, dæmonium habetis vos, verum utique diceret ; non enim talia illi dicerent veritati, nisi eos falsitas diaboli irretiret. »

MIRAMINI, — id est mirantes indignamini, quasi contra legem id fecerim ; S. Chrysostomus : « perturbamini et tumultuamini ; » S. Cyrillus, « damnatis ; » Euthymius, « quæritis me interficere. » Est catachresis et metalepsis. Admiratio enim tanti sceleris, puta violati sabbati, ut ipsi putabant, pariebat in eis indignationem, indignatio tumultum, tumultus machinationem necis.

Vers. 22. 22. PROPTEREA MOYSES DEDIT VOBIS CIRCUMCISIONEM (NON QUIA EX MOYSE EST, SED EX PATRIBUS), ET IN SABBATO CIRCUMCIDITIS HOMINEM. — « Propterea, »

Græce διὰ τοῦτο, id est *propter hoc*. Obscura est hoc loco hæc particula, et dubium quo referatur. *Primo*, Theophylactus et Maldonatus referunt ad vers. præced. sicque nectunt: « Omnes miramini propter hoc, » scilicet opus sanationis quod feci in sabbato. Sed repugnat dispunctio codicum Græcorum et Latinorum, qui τὸ *propterea* ponunt vers. 22 sequenti, nectuntque cum τῷ *Moses dedit* (1).

Secundo, Euthymius et Jansenius censent τὸ *propterea* hic non esse causale, sed illativum, *q. d.* Itaque, ut non miremini, sed sciatis me recte fecisse curando ægrum in sabbato, advertite quod subjungo de circumcisione, quæ fit in sabbato. Simili modo sumitur subinde τὸ *propterea* in Prophetis, ut *Jerem.* XXX, 16. Et sic τὸ *propterea* reipsa est quoque causale; nam innuit causam ejus, cujus est illativum.

Tertio, S. Cyrillus, Toletus et Franciscus Lucas τὸ *propterea* referunt ad id quod sequitur: *sed ex patribus*, sicque verba ordinant, *q. d.* Atqui Moses dedit vobis circumcisionem, non propterea quod illa ex Mose sit, sed propterea quod sit ex patribus: voluit enim Moses præcepta et traditiones patrum studiose conservare, uti par erat; et tamen in sabbato ab eodem Mose sancito, circumciditis hominem.

Quarto, proprie et plenissime, τὸ *propterea* est causale, et idem quod *propter hanc causam*, *q. d.* Propterea, vel, ut Græce est, *propter hoc*, id est propter admirationem vestram; quia scilicet vos opus curationis meæ in sabbato ita admiramini et indignamini, ut scilicet eam vobis eximam, et vos mirari desinatis, subjungo argumentum ad id validum, petitum ex circumcisione, quam vos ipsi facitis in sabbato ex decreto Mosis.

NON QUIA EX MOYSE EST, SED EX PATRIBUS. — *q. d.* Non quod Moyses sit circumcisionis institutor, sed patriarcha Abraham, qui illam a Deo acceptam tradidit Isaac, Jacob, Joseph, ac hi posteris suis et Mosi, uti ipse narrat, *Genes.* XVII. Addit hoc, ut doceat Judæos non adeo uni debere incumbere Mosi, ut ejus unius præcepta de sabbato servent, cæterorum vero priorum et antiquiorum negligant; quin potius si illa Mosi decretis adversentur, illis velut antiquiora præponi debeant, ita ut lex Mosis eis locum cedat. Sic enim lex circumcisionis data Abrahæ, elidebat legem sabbati datam Mosi, ut si quis natus esset in sabbato, deberet præcise octavo die, id est sabbato sequenti, circumcidi, nec posset differri circumcisio in posterum diem. Si lex Mosi cedere debet legi Abrahæ, ergo multo magis eadem cedere debet legi Christi et Dei, quæ jubet ut ægro valde afflicto prosis si possis, etiam in sabbato, præsertim si id breviter et verbo facere possis, uti faciebat Christus.

ET IN SABBATO CIRCUMCIDITIS HOMINEM. — « Et, » id est *idcirco*, *q. d.* Quia lex circumcisionis fuit anterior, dataque a Deo Abrahæ, primo Hebræorum patri et Patriarchæ, hinc prævalet sabbato, quod posterius a Mose jussu Dei institutum est: idcirco si octavus a nativitate pueri dies sit sabbatum, illo operose, magno apparatu et molimine circumciditis puerum, ut servetur lex Dei data Abrahæ: « Octavo die circumcidetur infantulus, » *Genes.* XVII et *Levit.* XII, 3.

Vers. 23. 23. SI CIRCUMCISIONEM ACCIPIT HOMO IN SABBATO, UT NON SOLVATUR LEX MOYSI, MIHI INDIGNAMINI QUIA TOTUM HOMINEM SANUM FECI IN SABBATO? — *q. d.* Si circumcisio, quæ ex genere suo videtur esse opus servile, operosum et prolixum, æque ac molestum et afflictivum, vulnerat enim et mutilat infantem, licita est tamen, imo præcepta in sabbato; cur mihi pariter non liceat in sabbato hominem per 38 annos paralyticum, toto corpore ægrum et afflictum, morbo et afflictione tanta liberare, ac verbo sanitati restituere, idque ad Dei unius laudem et gloriam? Lex enim eleemosynæ et beneficentiæ est juris naturæ, cui omne jus humanum et divinum, quale est sabbatum, cedere debet.

Nota τὸ « totum hominem. » Nam, ut notat Euthymius, « cum totum ejus corpus paralysi dissolutum esset, totum reddidit sanum. » Apposite Christus suam curationem comparat circumcisioni, quia sicut per hanc resecatur pars superflua præputii, sic per illam resecta fuit paralysis ægri, grassans per totum ejus corpus; sed circumcisio fiebat cum dolore et vulnere, curatio Christi cum voluptate et sanitate integra; nam totum hominem, hoc est, corpus integrum et animam, sanavit. Quare videtur Christus quoque ab anima hujus ægri circumcidisse vitia et peccata, eumque justificasse et sanctificasse, æque ac alios a se sanatos, uti alibi dixi, perinde ac circumcisio circumcidendo carnem circumcidebat et animam; ab illaque resecabat peccatum originale, illique indebat Dei gratiam et justitiam.

Vers. 24. 24. NOLITE JUDICARE SECUNDUM FACIEM (Græce κατ' ὄψιν, id est secundum visum, aspectum, speciem; Syrus, *per acceptionem vultus*, id est personæ), SED JUSTUM JUDICIUM JUDICATE. — Taxat Judæos de vitio acceptionis personarum, quod in eadem vel simili re Mosen, vel potius seipsos absolvant, Jesum vero accusent et damnent, *q. d.* Vos judicatis secundum apparentiam et acceptionem personarum, ideoque inique et perverse, quia me accusatis quasi violatorem sabbati; quod ægrum solo jussu potenti et divino duntaxat sanarim in sabbato; cum vos ex lege Mosis censeatis licere sabbato circumcidere et vulnerare parvulum, ac circumcisi vulnus adhibitis emplastris sanare, sanguinemque restin-

(1) Hanc tamen Theophylacti interpunctionem secuti sunt, tum veterum multi, tum recentiorum interpretum plurimi; et ea admissa nexus existit orationis accuratior, et luculentior sensus.

guere, quod opus longe operosius, molestius et horribilius est. Causa est, quod non judicatis secundum rei operisque veritatem, sed secundum personarum dignitatem: me enim quasi vilem, pauperem et exosum contemnitis et abjicitis; vos vero cum Mose quasi principes et doctores exaltatis et laudatis. Nam revera, si secundum opus judicaretis, deberetis me cum Mose et vobis absolvere; aut si me damnatis, etiam Mosen et vos ipsos damnare: ego enim totum hominem sanavi sabbato, vos vero cum Mose in eodem parvulum circumcidendo, primo vulneratis, deinde sanatis; ac finis et scopus mihi tam pius est, quam Mosi et vobis, imo magis, quia non nisi ad Dei gloriam id feci, ut ostenderem me esse Messiam, ad salutem hominum a Deo missum: quare opus meum curationis fuit magis pium et divinum, quam sit opus vestrum cirpium et divinum circumcisionis. Ita S. Augustinus, Leontius, Cyrillus et Chrysostomus. Multi putant Christum hic conferre se cum Mose, illique se anteferre; sed aptius dicas Christum hic non cum Mose, sed cum Judæis, qui juxta legem Mosis circumcidebant in sabbato, se comparare. Nam Moses expresse nusquam jussit circumcidi hominem in sabbato, sed Scribæ ex eo quod Moses jusserat circumcidi infantem octavo die, inferebant: Ergo, si dies octavus sit sabbatum, illo circumcidendus est, non die sequenti.

Vers. 25. 25. DICEBANT ERGO (qui scilicet convicti erant hoc Christi argumento) QUIDAM EX HIEROSOLYMIS. — Arabicus et Syrus, *homines aliqui ex Jerusalem*: in hac enim urbe, utpote metropoli Judææ, in qua sola erat templum Dei, crebro docebat Christus, multaque signa edebat, ob quæ Hierosolymitæ multi in eum erant propensi; sed ob metum principum, id palam ostendere non audebant, ait Cyrillus qui et causam adjicit: « Recte docentium quippe sermo tanquam ostium et porta quædam est ad Dei cognitionem et ad omnem virtutem. »

NONNE HIC EST QUEM QUÆRUNT INTERFICERE? — « Hi noverant, ait S. Augustinus, qua sævitia Jesus quæreretur. » Falso ergo et fraudulenter alii dixerunt vers. 20: « Quis te quærit interficere? »

Vers. 26. 26. ET ECCE PALAM LOQUITUR, ET NIHIL EI DICUNT (Nonnus, « quid sibi hoc tantum omnium silentium »). NUMQUID VERE COGNOVERUNT PRINCIPES (Syrus, *seniores populi*) QUIA HIC EST CHRISTUS? — Idipsum sane cognoscebant, vel facile cognoscere poterant et debebant; sed superbia et odio excæcati, noluerunt eum ut Christum admittere, sed ad necem persecuti sunt. Non ergo ex amore Jesu, ut putabant hi Hierosolymitæ, illi pepercerunt; sed quia Jesus divina sua virtute cohibebat eorum mentem et manum, ne in se insilirent, quod Hierosolymitæ ignorabant.

Vers. 27. 27. SED HUNC SCIMUS UNDE SIT: CHRISTUS AUTEM CUM VENERIT, NEMO SCIT UNDE SIT. — *q. d.* Novimus Jesu parentes esse Joseph et Mariam, cap. VI, 42, at Christus « cum venerit, nemo scit, » id est sciet, « unde, » id est quibus parentibus sit ortus: nam alioqui in genere Christum ex Bethlehem et semine David nasciturum confitentur ipsimet, vers. 42. Nota, hæc esse verba vulgi imperiti, quod putabat, quando Christus veniret, neminem cogniturum ejus parentes proximos, sed eum repente ignotis progenitoribus mundo appariturum. Quare natum in Bethlehem ibidem occulte latiturum, vel transferendum in longinquas regiones, ibique alendum usque ad virilem ætatem, ac tum ex improviso in Judæa appariturum. Alii alias de Christo fabellas confinxere. Ad quas inducti fuere *primo*, verbis Isaiæ, cap. LIII, 8: « Generationem ejus quis enarrabit; » *secundo*, ex Melchisedech, qui dicitur fuisse ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ, id est *carens patre et matre*, *Hebr.* cap. VII, vers. 3; hic enim fuit typus Christi; *tertio*, ex illo Michææ, V, 2: « Egressus ejus a diebus æternitatis; » et ex illo Davidis: « Ex utero ante Luciferum genui te. » Quæ omnino intelligenda sunt, non de humana, sed de divina Christi natura, quam Judæi in Christo negabant; putabant enim ipsum merum fore hominem: quare censebant eum ab æterno fuisse in Bethlehem genitum, inde fuisse occultatum, donec suo tempore Judæis exspectantibus sese conspicuum exhiberet: qua de causa Christus in seq. ad hominem respondet, docetque suam originem humanam ab eis sciri, sed non divinam, uti Prophetæ prædixerant. Ita Toletus, Jansenius, Franciscus Lucas et alii.

Falsa quædam opinio plebis imperitæ de Messia.

Vers. 28. 28. CLAMABAT ERGO JESUS IN TEMPLO DOCENS, ET DICENS: ET ME SCITIS, ET UNDE SIM SCITIS: ET A MEIPSO NON VENI, SED EST VERUS, QUI MISIT ME, QUEM VOS NESCITIS. — Est concessio. Loquitur enim Christus concedendo dandoque Judæis id quod dixerant: « Hunc scimus unde scit, » *q. d.* Concedo et do vobis quod dicitis, vos nosse meam prosapiam et parentes, etsi in rei veritate fallamini, nec eos noscatis: nam Judæi non noverant Christi divinitatem, ignorabant etiam Christi generationem humanam, quia putabant eum esse filium Joseph. Aliter S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et Maldonatus; *q. d.* « Me scitis, » id est me scire et nosse potestis ac debetis, scilicet me esse Messiam Dei Filium. Id enim vobis ex Prophetis probavi, et per miracula mea confirmavi (1).

CLAMABAT, — tum ut ostendat se nosse tacitas Hierosolymitanorum susurrationes, dicentium: « Hunc scimus unde sit: Christus autem cum venerit, nemo scit unde sit. » « Quæ secrete loqueban-

(1) Multi hunc vers. 28 sic interpretantur: Vos dicitis, et me et patrem meum vobis notum esse; utrumque falso: Pater meus non est faber, ut vos putatis, sed Deus, cujus ego filius, legatus et interpres sum. Videntur tamen potius esse verba concedentis, *q. d.* Concedo vos nosse, me scilicet et natalitia mea; verumtamen veram meam originem, me de cœlo descendisse nescitis.

tur, ait Chrysostomus, in medium adducit, aperte eos confundens, » tum ut suo clamore prædicationi suæ, quæ erat de re maximi momenti, attentionem conciliet et pondus addat.

A ME IPSO NON VENI, — sed missus a Patre; unde subdit : « sed est verus, » id est verax et fidelis Deus Pater, qui promissa sua Abrahæ et Davidi facta, de mittendo Messia ad hominum salutem, in me veraciter et fideliter adimplevit : « quem vos nescitis » esse meum Patrem, ac me misisse, ut sequitur, ad mundi redemptionem. Aut « nescitis, » hoc est, ei non obeditis, eum non amatis, nec colitis, perinde ac si eum nesciretis et non cognosceretis. Ita Theophylactus.

Vers. 29. 29. EGO (Syrus, *ego vero*) SCIO EUM : QUIA AB IPSO SUM, ET IPSE ME MISIT. — « Ab ipso sum, » natus, ait S. Augustinus, per divinam et æternam generationem, utpote ejus filius proprius et naturalis; « et ipse me misit » in mundum per incarnationem. « Vide, ait Theophylactus, duas hoc loco in Christo naturas manifestari : per hoc enim quod ait: Ab ipso sum, substantia divina declaratur; cum vero ait : Et ille me misit, humana. »

Confutat ergo hic Christus Hierosolymitas, excusantes quod in ipsum non crederent, eo quod nossent ejus parentes, cum Christi parentes nemo sit cogniturus. Ostendit enim eos nec generationem suam divinam et Patrem æternum, nec humanam nosse, quod videlicet non ex Joseph, sed ex Spiritu Sancto in Virgine sit formatus et incarnatus. Quare hoc non obstare, quo minus in eum ut Messiam, cujus ignota sit prosapia, credere debeant.

Vers. 30. 30. QUÆREBANT ERGO EUM APPREHENDERE : ET NEMO MISIT IN ILLUM MANUS; QUIA NECDUM VENERAT HORA EJUS. — « Quærebant, » quinam? interrogat Chrysostomus, ac respondet : « Non multitudo, quæ non affectabat principatum, neque capiebatur invidia, sed sacerdotes. » Hi enim invidebant Jesu, quod a populo sibi præferretur, habereturque Messias : quare eum e medio tollere cogitarunt.

QUIA NONDUM VENERAT HORA EJUS, — « quo teneri ac pati decreverat, ait Theophylactus; quando enim tempestivum existimavit quod pateretur, tunc et crucifixoribus se permisit. Unde nomen horæ ostendit evidentem prudentiam et sapientiam Salvatoris : » quod scilicet non nisi hora, id est tempore opportuno et commodo a se destinato, pati morique voluerit. Passio enim hæc Christo fuit voluntaria et libera, non invita vel coacta, idque significat τὸ *hora ejus*, id est ab eo electa et morti suæ destinata. « Hora » vocatur tempus rei conveniens et congruum, ait Cyrillus, qui in exemplari Romano manuscripto fuse hic agit contra Ethnicos illos qui censent horas alias esse faustas hominibus, alias infaustas. Docet enim horas, æque ac homines, a Deo creatas, illius providentiæ subjici et ab ea gubernari.

Hic inciditur et sistit *Commentarius* eruditus S. Cyrilli *in Joannem*, in fine libri quarti ejusdem : nam quatuor libri sequentes, scilicet quintus, sextus, septimus et octavus, injuria temporum interciderunt : quare supplevit eos Judocus Clictovæus nuper Doctor Parisiensis. Ego vero germanos Cyrilli libros duos sequentes, scilicet quintum et sextum manuscriptos Romæ inveni : quare illos deinceps citabo, uti dixi in prooemio.

Hic finitur S. Cyrilli commentarius.

Vers. 31. 31. DE TURBA AUTEM MULTI CREDIDERUNT IN EUM, ET DICEBANT : CHRISTUS, CUM VENERIT, NUMQUID PLURA SIGNA FACIET, QUAM QUÆ HIC FACIT? — « De turba, » quia populus erat simplicior, candidior, humilior et avidior salutis suæ, quam sacerdotes et principes, qui auctoritati suæ et lucris metuentes, oderant Jesum, qui a populo summus habebatur doctor et Propheta, imo Messias : quare Scribæ et sacerdotes præ Christo parvi fiebant et negligebantur a populo, quod eos valde pungebat, et in Christi odium incitabat.

CHRISTUS CUM VENERIT. — *q. d.* Si adhuc Christus venturus esset, numquid plura miracula esset facturus quam Jesus faciat? utique non : cur ergo eum præsentem non accipiamus pro Christo? cur alium incertum exspectemus? Prudentis enim est acceptare certum pro incerto, ac præsens pro futuro. Viderat enim turba, et audierat plurima a Christo patrata esse miracula, quæ subticet Joannes, quia ab aliis tribus Evangelistis fuse jam narrata fuerunt. Ita Chrysostomus et Cyrillus, quem ex Romano codice manuscripto audi : « Turba in ducendis conjecturis optime se gerebat, gestarum rerum præstantia, suis quasi pedibus ad debitam credulitatem deducta, solam principum doctrinam circa Christum exspectans.» Et inferius : « Sed caput evasit in caudam, ut scriptum est. Nam qui præest, subsequitur, et cum Pharisæorum improbitate consentiens, in Christum effrænatus impetum facit. »

Vers. 32. 32. AUDIERUNT PHARISÆI TURBAM MURMURANTEM DE ILLO HÆC : ET MISERUNT PRINCIPES ET PHARISÆI MINISTROS, UT APPREHENDERENT EUM, — « tanquam populum commoventem ad seditionem, » ait Euthymius; sed revera ex invidia, qua Jesu invidebant sequelam et plausum populi.

PHARISÆI, — Græca et Syrus addunt : *et principes sacerdotum*. Pharisæi enim erant e concilio et magistratu, illique apud pontifices Jesum accusarunt, eosque in suam sententiam occidendi Jesum pertraxerunt.

Vers. 33. 33. DIXIT ERGO EIS JESUS : ADHUC MODICUM TEMPUS VOBISCUM SUM : ET VADO AD EUM QUI ME MISIT. — « Dixit eis, » scilicet ministris principum missis ad se comprehendendum, « ut eos alliceret, ait Chrysostomus, ostendendo se adventus eorum causam intelligere; » utque illi ad dominos suos hæc referrent. « Adhuc modicum tempus, *q. d.* Non diu vestris heris molestus ero, quia molestæ mihi sunt cum homicidis moræ, aufugiam ab impiis, » ait Cyrillus. Ergo adhuc sex menses apud vos vivam, prædicabo et docebo, scilicet a festo

Tabernaculorum, quod celebrabatur in septembri, usque ad Pascha, tunc enim mihi erit hora et tempus moriendi pro salute mundi, a Patre decretum. Quare frustra conamini nunc me capere et occidere; nil enim efficere poteritis Deo invito: ergo frustra laboratis et contra stimulum calcitratis. Ostendit hic Christus suam magnanimitatem, æque ac providentiam et potentiam divinam, qua principum contra se molimina deridet, et velut telas aranearum difflat.

VADO, — id est brevi vadam per mortem ad Patrem, qui me misit. « Dicendo vado, ait ex Chrysostomo Theophylactus, « significat mortem suam, » eamque voluntariam; quare in vanum principes conari illi vim inferre, eumque violenter capere. Nam « vado » idem est quod sponte ibo, meque vobis ad vincula, verbera et mortem offeram.

AD EUM QUI MISIT ME. — Hac particula significat Christus *primo,* se libenter abiturum ad mortem, utpote per eam iturum ad Patrem; *secundo,* persecutiones principum nihil illi nocituras, sed profuturas, quia e terra eum transmittent in cœlum: ita Chrysostomus et Euthymius; *tertio,* principes terret, quod iturus ad Patrem, illorum contra se odia sit Patri relaturus et vindictam postulaturus. Ita quoque Chrysostomus et Cyrillus in manuscriptum, quem audi: « Frustra in me impietatis gladium exacuistis, cohibete invidentiæ telum quod ad nihilum recidet, morti vitam non subjicietis, etc.; resurgam ad eum, qui misit me, ascendam in cœlum, vestræ nequitiæ accusationem apud angelos et homines præ me ferens. Hi enim redeuntem admirabuntur, illi procedentes obviam interrogabunt: Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Ego vero respondebo: His plagatus sum in domo dilecti mei, » *Zachar.* XIII, 6.

Vers. 34. 34. QUÆRETIS ME, ET (id est *sed*) NON INVENIETIS: ET UBI EGO SUM, VOS NON POTESTIS VENIRE. — « Quæretis me, » id est quæretis alium Messiam, quem loco Christi habeatis, sed non invenietis, quia nullus alius est Christus, nisi ego, ita Toletus. Sed hoc obscurius est et remotius (1). Planius ergo et simplicius, *q. d.* Quando post mortem audietis me resurrexisse, ac per discipulos patrare miracula, quæretis me ut iterum capiatis et occidatis, ut scilicet plane meum nomen, famam, religionem extirpetis et aboleatis: sed non invenietis, quia ego redivivus e terra in cœlum gloriose conscendam; ac licet Apostolos meos necetis, alios tamen substituam, qui vobis invitis meam doctrinam et Ecclesiam propagent per universum mundum, ita Rupertus.

Tertio, Jansenius et alii, *q. d.* Post mortem meam et ascensum in cœlum, prædicante Petro et Apostolis in Pentecoste, multi ex vobis, quod me tot bonorum datorem spreverint, pœnitentes et compuncti, ad me convertentur, tuncque quærent et desiderabunt me videre et audire, quem jam præsentem spernunt; sed non invenient, quia in cœlum conscendam. Sic et Cyrillus, qui et moraliter docet bonum, cum præsens est, amplectendum esse, ne, si elabatur, frustra illud requiramus. Nam « fronte capillata est, a tergo occasio calva, » ut apprehendi nequeat.

Tropologice: mirare et imitare Christi hic in respondendo æquanimitatem, æque ac constantiam. « Oportet enim, ait S. Cyrillus, mentem Deo addictam omnes iræ et passionum velut undarum impetus vitare, et mansuetis cogitationibus, velut serenis zephyris delectari. Plurimum autem satage, ut cum longanimitate verseris, et videaris omnibus patienter adversa tolerare; ac mentem quidem prorsus benignam habeas, verba vero vel ad inimicos non indecora facias. »

Vers. 35. 35. DIXERUNT ERGO JUDÆI AD SEMETIPSOS: QUO HIC ITURUS EST, QUIA NON INVENIEMUS EUM? NUMQUID IN DISPERSIONEM GENTIUM ITURUS EST, ET DOCTURUS GENTES?

Vers. 36. 36. QUIS EST HIC SERMO, QUEM DIXIT: QUÆRETIS ME, ET NON INVENIETIS: ET UBI SUM EGO, VOS NON POTESTIS VENIRE? — « In dispersionem Gentium; » Syrus, *ad regiones populorum,* hoc est ad gentes et populos toto orbe dispersos; inde epistolæ, quas ad eos scripsit S. Petrus, Jacobus, Joannes et Judas, dictæ sunt Catholicæ, id est universales et encyclicæ, id est circulares, quia scriptæ ad fideles per totum orbem sparsos. Judæi vero Gentiles suggillando vocabant dispersos, quasi toto orbe vagos, ait Chrysostomus, cum ipsi in Judæa collecti et adunati viverent; rursum, quasi varios errores, superstitiones et cultus dispersos, cum ipsi in unius veri Dei orthodoxa fide et religione adunati conspirarent, ac unanimes soli Deo servirent.

Judæi hic mentem Christi non assequuntur, quia in cœlum ipsum iturum non credebant: verum tamen dicunt; nam Judæis fidem Christi repellentibus, Apostoli eam jussu Christi traduxerunt ad Gentes, uti Judæis exprobrat Paulus, *Act.* XIII, 46.

Vers. 37. 37. IN NOVISSIMO AUTEM DIE MAGNO FESTIVITATIS, STABAT JESUS, ET CLAMABAT, DICENS: SI QUIS SITIT, VENIAT AD ME, ET BIBAT. — « In novissimo; » Syrus, *in die autem magno, qui erat ultimus festi,* puta in Octava festi Tabernaculorum: hoc enim festum celebrabatur per octo dies, ac dies octa-

(1) Magis tamen ad Toleti sensum delabor, quem Lampius in h. l. sic evolvit: « *Quæsitio Domini* intelligenda est, non quasi Jesum pro auxiliatore suo actu post excidium accipere Judæi desideraverint, ut Chrysostomus et Theophylactus; aut quasi per miracula ab Apostolis edita ad pœnitentiam ducti fuerint, ut Augustinus et Beda; aut quasi indicaretur, Judæos Jesum etiam post resurrectionem ad perdendum frustra quæsituros, ut Rupertus opinatur: sed quia suo modo, secundum suos conceptus, *quæsituri* erant *Messiam,* quod implicite idem erat ac *quærere Jesum,* quia extra illum alius Messias non erat exspectandus. »

vus tam magnus et celebris erat, quam primus atque vocabatur dies cœtus sive collectæ, quo scilicet totus populus collectus templum adibat, gratias agens Deo eique se commendans, inde domum remeabat. Vide dicta *Levit.* XXIII, 36. Voluit ergo Christus ultimo hoc festi die, toti populo abeunti sui desiderium, ac de sua religione scrupulum, imo ingentem aculeum injicere. Idem faciat concionator, ut in fine concionis aculeum menti abeuntium infigat, qui deinde assidue eos pungat et stimulet ad vitam in melius commutandam. Ita Chrysostomus : « Quoniam domum erant abituri, inquit, præbet eis ad salutem viatica. »

Festum Scenopegiæ, typus resurrectionis et gaudii Beatorum.

Symbolice : festum Scenopegiæ erat plenum voluptate et gaudio, ideoque erat typus resurrectionis et gaudii Beatorum, ad quod se ire paulo ante dixerat Christus, atque his se lumen eo ducens esse dicit. Ita Cyrillus.

SI QUIS SITIT, — suam salutem, felicitatem, beatam æternitatem : hæc enim summe cuilibet sitienda et desideranda est, tanquam summum et ultimum hominis bonum, ipsaque beatitudo; hic « veniat ad me, » id est in me credat, uti Christus explicat vers. seq., « et bibat, » id est hauriat a me Evangelicam doctrinam, gratiam et spiritum, ipsumque Spiritum Sanctum, cum omnibus suis donis et virtutibus, qui eum deducat ad gloriam cœlestem, ubi omnis ejus sitis, omne desiderium, omnis cupido satiabitur et explebitur. His ergo aquis ego potabo eum, satiabo et inebriabo. Alludit ad *Isaiæ* LV, 1 : « Omnes sitientes, venite ad aquas, » etc. Vide ibi dicta (1).

Vers. 38.

38. QUI CREDIT IN ME (sicut oportet, scilicet fide charitate formata, sive qui credit, ut simul mihi meisque mandatis obediat), SICUT DICIT SCRIPTURA. —Hæc verba Chrysostomus cum suis refert ad id quod præcessit : « Qui credit in me. » Omnes enim Prophetæ de Christo prophetant, illique credi et obediri jubent. Melius alii passim referunt ad id quod sequitur : « Flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. » Sed ubi id dicit Scriptura? *Primo*, Rupertus et S. Thomas hic, ac S. Hieronymus, *præfat. in Gen.*, id scriptum putant, *Proverb.* V, 16 : « Deriventur fontes tui foras, et in plateis aquas tuas divide, » juxta sensum mysticum : nam illius loci alius est sensus litteralis, ut ibi dixi. *Secundo*, Franciscus Lucas id dictum putat *Isaiæ* LVIII, 11 : « Et eris quasi hortus irriguus, et sicut fons aquarum, cujus non deficient aquæ. » *Tertio*, plenissime, alii censent id scriptum non in uno loco, sed in multis, idque omnino non quoad verba, sed quoad rem et sensum. Passim enim Prophetæ prædicunt ubertatem spiritus et donorum spiritualium, instar fluminum dandam a Christo, ut *Joel.* II, 28 : « Effundam, ait, spiritum meum (quasi flumen, imo flumina) super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri. » Et *Isai.* XLI, 18 : « Aperiam in supinis collibus flumina, et in medio camporum fontes : ponam desertum in stagna aquarum, et terram inviam in rivos aquarum. » Et cap. XLIV, vers. 3 : « Effundam enim aquas super sitientem, et fluenta super aridam : effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam. » Similia sunt, cap. LV, 1, et *Ezech.* XXXVI, 25, et *Eccli.* XXIV, 40 : « Ego sapientia, inquit, effudi flumina : Ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio, ego quasi fluvii dioryx, et sicut aquæductus exivi de paradiso. » Et *Cant.* IV, 15 : « Fons hortorum, ait, puteus aquarum viventium, quæ fluunt impetu de Libano. »

Flumina aquæ vivæ quænam?

FLUMINA DE VENTRE EJUS FLUENT AQUÆ VIVÆ. — « Flumina, » ait, non *flumen*, inquit S. Ambrosius et Theophylactus, ut denotet maximam copiam et abundantiam, æque ac vim, efficaciam et impetum spiritalium gratiarum et operationum, puta flumina charitatis, flumina virginitatis et virginum, flumina martyriorum et Martyrum ; flumina sapientiæ, flumina eloquentiæ Christianæ. Ita S. Chrysostomus : « Flumina dicit, inquit, ut abundantiam et copiam gratiæ significet. Sic et Rupertus, Theophylactus et alii, et S. Gregorius, homil. 10 *in Ezech.* : « Quia, inquit, de mente fidelium sanctæ prædicationes defluunt, quasi de ventre credentium aquæ vivæ flumina decurrunt. Ventris autem viscera quid sunt aliud, nisi mentis interna, id est recta intentio, sanctum desiderium, humilis ad Deum, pia ad proximum voluntas? »

Rursum S. Chrysostomus : Considera « Petri linguam, et Pauli impetum, et Stephani sapientiam, quos dicentes nihil effugit, sed omnes sequuntur a fluminibus quibusdam impetu ruentibus rapti, » uti factum est in Pentecoste, cum Petrus flumina spiritus sui eructans, una concione tria, et altera quinque millia Judæorum ad Christum convertit, *Act.* II. Hinc S. Hieronymus, epist. 61 *ad Pammach.* : « Paulus, ait, vas electionis, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, flumen eloquentiæ Christianæ, etc., quem quotiescumque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua. » Et S. Chrysostomus, homil. 4 *De Laudibus S. Pauli* : « Paulus, inquit, est cœlum solem habens justitiæ, ipse mare sapientiæ purissimum et profundissimum. »

Christus fons aquæ vivæ.

Nota : Christus est fons aquæ vivæ, id est gratiæ vitalis et vivificæ, juxta illud *Psal.* XXXV, 10 : « Quoniam apud te est fons vitæ. » Ex hoc fonte

(1) Occasionem hæc verba recitandi sumpsisse Christus videtur a ritu singulis hujus festi diebus recepto, secundum quem Sacerdos aliquis cantharo aureo ex fonte *Siloa*, ad radices montis Sion scaturiente, extra Hierosolymam aquam hauriebat, eamque per *aquarum Portam* in Templum perferebat, tandemque vino mixtam, foramini magni altaris infundendo, libabat; inter quæ *Hallel magnum* canebatur, hoc est *Psal.* CXIII—CXVIII. Hunc ritum exponit Jac. Frey, in Dissert. *de aquæ libatione in festo Tabernaculorum*; conf. Lightfootum et Sepp, op. cui titulus in versione Gall. : *La Vie de N.-S. J.-C.*, t. I, p. 497.

si bibamus, id est si Christo credamus et obediamus, fiet in nobis « fons aquæ salientis in vitam æternam, » ut Christus promisit Samaritanæ, IV, 14. Fons hic est Spiritus Sanctus sive ejus gratia abundans et copiosa : ab hoc fonte in anima habitante, plurima et perfectissima spiritualia dona et virtutes, quasi rivi et flumina multa in ipsam animam et corpus, ejusque potentias, actus et operationes, imo et ad proximos manant et profluunt. « Spiritus enim gratia, ait Chrysostomus, cum menti illapsa est, eamque irrigarit, omni fonte uberius scaturit, nunquam deficit, nunquam vacuatur, nunquam stat. Simul igitur et indeficientem copiam, incredibilem operationem, et fontem et fluvios appellavit. »

Rivulus Spiritus Sancti est fides, ait S. Gregorius, rivulus est spes, rivulus est charitas, etc. Id ita esse patet, quia sic explicat Joannes dum subdit: «Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. »

DE VENTRE EJUS. — *Ventrem* per catachresin vocat interiora animæ. « De ventre » ergo, hoc est de corde et mente, quæ quasi venter est animæ; ita S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius. Audi S. Augustinum : Venter interioris hominis est conscientia cordis, quæ isto liquore purgata fontem habebit, et ipsa fons erit : est autem fons et fluvius manans, benevolentia, quæ vult consulere proximo, et ideo non siccatur, quia manat.

FLUENT, — copiose per actus virtutum, per gratiæ effectus, per operationes et impulsus Spiritus Sancti, quibus non se tantum, sed et alios ducant in cœlum. Hujus enim fluminis spiritualis fons, id est scaturigo et origo est in cœlo, quare vi sua eo resilit unde exiliit, ac homines spiritales eodem resultu suo reducit, juxta illud cap. IV, vers. 14 : « Fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. »

Aqua viva quintuplex.

AQUÆ VIVÆ. — Refer cum Syro ad *flumina, q. d.* Flumina non aquæ stantis et stagnantis, quæ videtur mortua, sed fluentis et exilientis, quæ videtur viva, fluent de ventre ejus. Fluent, inquam, « flumina, » id est abundantia aquæ vivæ, id est *primo*, charitatis, ait S. Augustinus; *secundo*, lætitiæ spiritalis, juxta illud *Psal.* XLV : « Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, » ait S. Basilius *in Psal.* XLV; *tertio*, doctrinæ Evangelicæ, ait S. Ambrosius; *quarto*, felicitatis et gloriæ cœlestis : hanc enim Joannes comparat fluvio aquæ vitæ splendido tanquam crystallo, procedenti de sede Dei et Agni, *Apocal.* XXII, 1. Vide ibi dicta. *Quinto*, et plenissime, « aquæ vivæ, » id est omnis gratiæ et gloriæ, omnium charismatum et virtutum, omnium donorum Spiritus Sancti. Ita S. Chrysostomus, S. Cyrillus, Origenes, Leontius et alii, idque patet ex seq.

(Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.)

Vers. 39.

39. HOC AUTEM DIXIT DE SPIRITU, QUEM ACCEPTURI ERANT CREDENTES IN EUM : NONDUM ENIM ERAT SPIRITUS DATUS, QUIA JESUS NONDUM ERAT GLORIFICATUS. — « Accepturi » post mortem suam, merito ejusdem in Pentecoste : licet enim ante illam Apostoli aliique Sancti recepissent Spiritum Sanctum, tamen non in illa fluviali copia et abundantia, quæ in illos effusa fuit in Pentecoste : unde ipsi mox, quasi effluentia flumina universum mundum aridum, fluentis suæ prædicationis et virtutis irrigarunt, bonis operibus fœcundarunt, amore Dei inebriarunt, virtutibus omnibus inundarunt, per aquam vivam suæ gratiæ, vitæ et doctrinæ Christianæ.

NONDUM ENIM ERAT SPIRITUS (*sanctus*, ut addunt Græca) DATUS (in tanta copia et effusione, quanta in Pentecoste), QUIA JESUS NONDUM ERAT GLORIFICATUS. — Quia nondum a morte resurgens, et in cœlum conscendens, sedebat in gloria ad dexteram Dei Patris; τὸ *enim* dat causam cur dixerit *accepturi* in futuro, non *acceperant* in præterito.

Cur Spiritus Sanctus datus post mortem Christi? Causa Prima.

Quæres, cur ante ascensionem Christi Spiritus Sanctus non fuit datus visibiliter et copiose, uti post eam in Pentecoste? Respondeo : *Primo*, S. Leo, serm. 2 *De Pentecoste* : Ut hæc donatio et effusio Spiritus Sancti cognosceretur esse fructus passionis Christi, ejusque ascensionis sive triumphi. Solent enim reges, cum regnum ineunt, vel triumphum de victis hostibus agunt, aurum et argentum copiose in populum spargere, publicæ lætitiæ et gratulationis causa. Sic Christus regnum cœleste iniens, ibique triumphans, mox in Pentecoste in fideles suos copiam gratiarum effudit, juxta illud : « Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus Sancti accepta a Patre, effudit hunc quem vos videtis et auditis, *Actor.* II, 33. Vide ibi dicta. Unde vere S. Leo loco citato : « Domini ascensio, ait, dandi Spiritus fuit ratio, *q. d.* Ideo Christus ascendit in cœlum, ut inde mitteret Spiritum Sanctum.

Secunda.

Secunda causa est, quod missio et effusio Spiritus Sancti in Pentecoste fuerit glorificatio Christi : Spiritus Sanctus enim per tot tantaque dona gloriam Christi, a quo mittebatur, mire illustravit, dum per illa, tam mira per Apostolos operatus est, imo totum orbem ad Christum convertit, ut fideles ubique terrarum Christum colant et adorent.

Tertia.

Tertia, quia discipuli ante ascensionem Christi non erant capaces tam spiritalis doni : nimis carnaliter enim sentiebant de Christo, cum eoque agebant. Ita Jansenius.

Quarta.

Quartam dat S. Augustinus, *tract.* 32 : Noluit Dominus, inquit, dare Spiritum Sanctum nisi post resurrectionem, « ut in resurrectionem charitas nostra flagret, et ab amore sæculi separetur, ut tota currat in eum. » Audi S. Cyrillum : « Tunc Christus renovatæ naturæ principium extitit, cum vincula morti parvipendens iterum revixit. » Et inferius : « In Prophetis, ait, fuit dives quidam splendor Sancti Spiritus, faxque prælucens, quæ ad futurorum notitiam eos deduceret; at vero credentibus in Christum non

solum facula prælucens Spiritus Sanctus, sed ipse inhabitavit Spiritus Sanctus quasi in templo suo. »

Tunc ergo flumina gratiarum in fideles non paucos, sed plurimos, e cœlo fluxerunt, imo pluerunt. Inde enim manarunt tot millia Martyrum, pro fide Christi equuleos, ignes, leones generose superantium; tot chori virginum pro virginitate Christi et sua usque ad mortem invicte decertantium; tot examina monachorum et anachoretarum, qui in cœnobiis et desertis, a mundo separati Deo vixerunt, quasi homines cœlestes, et angeli terrestres; tot ordines Pontificum et Præsulum, qui sanctissime Ecclesias sibi commissas gubernarunt, et ad omnem sanctitatem efformarunt; tot centuriæ Doctorum, Prædicatorum, Confessorum, qui flumina suæ doctrinæ et pietatis per doctrinam et concionem, perque librorum volumina quaquaversum sparserunt, totumque orbem Dei cognitione illustrarunt, ejusque amore succenderunt; de quibus proinde ait *Eccli.* XXXIX, 9 : « Ipse tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ; » tot denique myriades fidelium tam virorum quam mulierum, quæ sobrie, juste et pie viventes in hoc sæculo, avide exspectarunt et exspectant adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. An non hæc ingens est et perennis Christi glorificatio?

Vers. 42. 42. NONNE SCRIPTURA DICIT : QUIA EX SEMINE DAVID, ET DE BETHLEHEM CASTELLO, UBI ERAT DAVID, VENIT CHRISTUS? — *q. d.* De Bethlehem oppidulo Judææ, ubi natus et educatus est David, nascetur Christus quasi filius Davidis, uti prædixit Michæas v, 2. Ergo Jesus non est Christus, quia ipse est Galilæus, utpote conceptus, natus et educatus in Nazareth. Sed falluntur et errant; licet enim Christus conceptus et educatus esset in Nazareth, tamen natus erat in Bethlehem, ait Cyrillus, cumque ipsi tot portenta et tam evidentia signa Messiæ vidissent in Jesu, debebant de hoc uno, quod ipsi deesse putabant, certius inquirere, vel Jesum interrogare; quod si fecissent, intellexissent rei veritatem, nec patriam obstare Jesu, quominus ipse esset Christus, cognovissent : sed turbæ ex desidia, Scribæ ex invidia, id investigare neglexerunt, ideoque utrique sunt inexcusabiles.

Vers. 43. 43. DISSENSIO ITAQUE FACTA EST IN TURBA PROPTER EUM.

Vers. 44. 44. QUIDAM AUTEM EX IPSIS VOLEBANT APPREHENDERE EUM; SED NEMO MISIT SUPER EUM MANUS. — « Dissensio; » Græce, *schisma*, aliis Christum quasi novatorem accusantibus, aliis quasi Prophetam excusantibus et laudantibus, ac unaquaque parte pro sua opinione rixante, ait Euthymius.

IN TURBA, — « non in principibus : nam principes unius sententiæ fuerunt, ne susciperetur ipse ut Christus, » ait Theophylactus.

QUIDAM (præsertim ministri et satellites ad eum capiendum a principibus missi) VOLEBANT APPREHENDERE EUM (quasi auctorem schismatis, ne propter eum oriretur tumultus et seditio in populo); SED NEMO MISIT SUPER EUM MANUS. — Christus enim sua facundia et vultus majestate, sed multo magis sua occulta vi divina cohibuit eos, ne in se manus injicerent; necdum enim hora patiendi ab eo electa advenerat. Ita Cyrillus.

Vers. 45. 45. VENERUNT ERGO MINISTRI AD PONTIFICES ET PHARISÆOS (quasi ad heros a quibus missi erant), ET DIXERUNT EIS ILLI : QUARE NON ADDUXISTIS ILLUM? — « Quod venerunt, ait S. Chrysostomus, longe majus fuit, quam si apud Christum remansissent; sic enim liberati fuissent eorum molestia : nunc præcones fiunt sapientiæ Christi, et majorem præ se ferunt animum. »

ILLUM — novatorem, seductorem, falsum prophetam, ad quem capiendum vos misimus. Nomine enim proprio Jesu, eum vocare dedignantur.

Vers. 46. 46. RESPONDERUNT MINISTRI : NUNQUAM SIC LOCUTUS EST HOMO, SICUT HIC HOMO. — Quia hic non est verus homo, ut cæteri, sed homo Deus, quare loquitur et docet non humana, sed divina gratia, facundia, efficacia, majestate. Vide hic quanta fuerit vis dicendi in Christo, quanta auctoritas et dignitas, quæ ministros pontificum obstupefecit, ut licet vellent eum capere, tamen non possent, imo eum amare, revereri et colere cogerentur, idque ingenue et libere coram heris suis principibus, etiam si Christo infensissimis, profiterentur! Atque ita « principum improbitatem coarguit, ait Cyrillus, ostendens quam imbecilla et temeraria sit contra Deum pugnare. » « Potuissent sane, ait Chrysostomus, se excusare propter turbam (dicendo : Non fuimus ausi capere Jesum, ne turbam in eum propensam ad seditionem contra nos concitaremus), sed animi ostendunt rectitudinem, etc. Neque tam se illum admirari, quam qui se miserant ad eum ligandum, quem audire debuissent, accusare visi sunt, » *q. d.* Cur nos misistis ad talem tantumque veritatis doctorem capiendum? Ab eo enim vi sermonis capti sumus; et si vos ipsum audiretis, eadem caperemini. Quare, ut ait Theophylactus, « non curarunt iram Pharisæorum, neque quia ut servi missi fuerant, quæ placita erant principibus dixerunt, sed testabantur veritati. » Tanta est efficacia veritatis. Vere Sapiens : « Quis, inquit, cogitatus coget? Vis veritatis. »

Quare verisimile est multos ex his suavitate et veracitate Christi allectos et delectatos, postea per Petrum et Apostolos in Pentecoste concionantes, perfecte ad Christum fuisse conversos : Deus enim hoc præmium dedisse videtur eorum testimonio de Christo, tam sincero et magnanimo. Imo Glossa : « Laudabiliter, inquit, seducti erant, qui dimisso malo infidelitatis transierunt ad fidem. » Denique S. Cyrillus, in Manusc., existimat ministros hos ita Christum extulisse supra omnes homines, ut crederent vel suspicarentur eum esse

Deum, *q. d.* Quomodo caperemus eum, qui tantum supra nos extollitur, quantum supra hominem Deus?

Vers. 47. 47. RESPONDERUNT ERGO PHARISÆI (hostes Christi implacabiles, ut ait Nonnus) : NUMQUID ET VOS SEDUCTI ESTIS — ab hoc plano et impostore? Audi Chrysostomum : « Cum compungi et mutare sententiam oportuisset, accusant eos; mitius tamen, veriti ne tandem deficerent. Sed interrogandum fuerat, quid admiratione dignum Jesus loqueretur? id certe caverunt, » invidia in Jesum excæcati et in odio ipsius obstinati. Urget S. Cyrillus τὸ *et vos*, *q. d.* Turbæ ab ipso seductæ parcatur quod in eum credat; sed vos qui nostri estis ministri, et in eadem nobiscum incredulitate contabuistis, quomodo ab eo tam cito seduci potuistis, ut in eum credatis?

Vers. 48. 48. NUMQUID EX PRINCIPIBUS ALIQUIS CREDIDIT IN EUM, AUT EX PHARISÆIS? — *q. d.* Principes et Pharisæi, qui sunt prudentes et eruditi in lege, non credunt in Jesum; ergo ipse non est Christus. Est argumentum ab auctoritate, sed fallax et mendax; nam Principes hi et Pharisæi erant jurati Jesu hostes, quia ipse vitia eorum taxabat. Falluntur tamen; nam nonnulli Principum privatim et occulte favebant Jesu, in eumque credebant, inter quos fuit Nicodemus, cap. III, vers. 1. Sapienter S. Augustinus : Qui non noverant legem, inquit, credebant in eum, qui miserat legem; eum vero condemnabant, qui legem docebant, ut illud impleretur : Ego veni ut non videntes videant, et videntes cæci fiant.

Vers. 49. 49. SED TURBA HÆC, QUÆ NON NOVIT LEGEM, MALEDICTI SUNT. — Maledicta est; sed dicunt « maledicti » in plurali, quia in turba erant multi. Est syllepsis. Alludunt ad *Deut.* XXVII, 26 : « Maledictus qui non permanet in sermonibus legis hujus, nec eos opere perficit; » *q. d.* Maledictus a Deo est, qui a Mose et lege transit ad Jesum ejusque Evangelium, fitque apostata. Hac voce maledictionis Pharisæi ministros cæterosque perterrefacere conantur, et a fide amoreque Jesu abstrahere. Audi Theophylactum : « Maledictam turbam aiunt eo quod credidit, ipsi innumeris maledictis digni, utpote increduli et aliis incredulitatis auctores. » Quocirca Rupertus hanc ipsorum maledictionem in ipsosmet retorquens : « Profecto, inquit, turba illa verius contra dixisset : Istud vanitatis concilium et ecclesia malignantium, quæ non facit legem, maledicti sunt. » Nam, ut ait S. Cyrillus : « Sapientes dum se venditant, fatui redduntur. Nam dum scire se legem profitentur, semetipsos incredulitatis accusant, » æque ac ignorantiæ, quod Christum lege promissum et jam præsentem non agnoscant, ideoque maledicendi et exterminandi a Deo, ut prædixit Moses, *Deut.* XVIII, 19.

Vers. 50. 50. DIXIT NICODEMUS AD EOS, ILLE QUI VENIT AD EUM NOCTE, QUI UNUS ERAT EX IPSIS :

Vers. 51. 51. NUMQUID LEX NOSTRA JUDICAT HOMINEM, NISI PRIUS AUDIERIT AB IPSO, ET COGNOVERIT QUID FACIAT? — « Lex nostra, » id est praxis legis nostræ, petita tum ex ipsa lege, tum potius ex ipso jure naturæ et gentium : lex Mosaica enim licet, *Deut.* XIII, 14, jubeat examinari crimen rei, antequam damnetur; tamen expresse non jubet eum audiri, nec vetat inauditum condemnari, si testibus, vel aliis argumentis reus esse convincatur. Taxat Nicodemus collegas suos principes, quasi legis et juris naturæ violatores, sed tacite et modeste, veritus eorum iras, unde suadet ut Jesum audiant et examinent. Nam, ut ait S. Augustinus : « Credebat (sperabat) quia si tantummodo eum vellent patienter audire, forte similes fierent illis (ministris) qui missi sunt tenere, et maluerunt credere. » Porro, Cyrillus asserit Nicodemum ex stimulo conscientiæ hæc dixisse : « Sed noxia adhuc verecundia laborans, inquit, nec zelo loquendi libertatem admiscens, non sinit inhærentem in se fidem nudam conspici, sed obscuro quodam pallio, simulatione se obtegens, adhuc aliquo modo latet Christi defensor; cum deceat credentes apertam præ se ferre libertatem, ac sine metu et pudore clare fidem veram profiteri, » uti fecit Paulus dicens : « Non erubesco Evangelium; virtus enim Dei est in salutem omni credenti, » *Rom.* I. Hæc Cyrillus.

Vers. 52. 52. RESPONDERUNT, ET DIXERUNT EI : NUMQUID ET TU GALILÆUS ES? SCRUTARE SCRIPTURAS, ET VIDE QUIA A GALILÆA PROPHETA NON SURGIT. — « Galilæus; » Græce, *ex Galilæa, q. d.* Numquid tu, ob communem patriam cum Jesu Galilæo, ejus patronus es, fautor et defensor?

SCRUTARE SCRIPTURAS. — « Contumeliose, ait Chrysostomus, tanquam inscio Scripturæ respondent, *q. d.* Acquiesce nobis et disce. » Nam, ut ait Theophylactus : « Ignominia eum afficientes quasi imperitum, dicunt : Scrutare, hoc est vade, disce, quia ad hoc usque tempus non didicisti, quia a Galilæa propheta non surgit. » Legit Interpres cum Nonno et Arabico ἐγείρεται, id est *surgit*, jam legunt ἐγήγερται, id est *surrexit*. Hoc Pharisæorum axioma *primo* falsum est; Debora enim prophetissa fuit Galilæa, puta ex tribu Nephtali vel Zabulon, *Judic.* IV, 4, 5, 6. Sic et Anna prophetissa fuit Galilæa, utpote ex tribu Aser, *Lucæ* II, 36. Sic Nahum propheta fuit Elcesæus, id est oriundus ex Elcese, vico Galilææ, ait S. Hieronymus, procemio *in Nahum.* Similiter in Samaria, quæ erat vicina Galilææ, ac in toto regno Israel, cujus præcipua pars erat Galilæa, sub regibus idololatris multi fuerunt Prophetæ, qui eos de idololatria redarguerunt, uti Elias, Eliseus et filii Prophetarum, adeo ut Abdias, dispensator Achab regis, centum ex eis absconderit in speluncis, ne a Jezabel, uxore Achab, interficerentur, III *Reg.* XVIII, 4.

Prophetæ et Prophetides e Galilæa.

Secundo, temerarium est, quia, etiamsi ante id tempus nemo Propheta ex Galilæa ortus fuisset, jam tamen oriri et nasci poterat : idem enim ob-

jici potuisset Eliæ Thesbitæ : Ex Thesbi huc usque non surrexit Propheta; ergo Elias, natus in Thesbi, non est propheta; et cuivis alteri prophetæ in sua gente primo.

Tertio, stultum est, quia Nicodemus non dixerat Jesum Galilæum esse Prophetam, sed tantum esse audiendum, nec inauditum esse condemnandum. Ita invidia et odio excæcati, actu furoris abripiuntur, ut multa contra judicium rationis perpetrent imprudenter, false, temerarie, stulte.

Vers. 53. 53. ET REVERSI SUNT UNUSQUISQUE IN DOMUM SUAM. — « Timentes ne forte etiam quispiam alius similia Nicodemo diceret, » ait Euthymius; quare distulerunt suum de Jesu capiendo et necando consilium, sed non revocarunt, nec mutarunt. Hanc dilationem fecit Deus per Nicodemi interlocutionem, quia necdum venerat hora morti Jesu ab ipso decreta.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Jesus adulteram a Scribis accusatam absolvit. Secundo, vers. 12, asserit se esse lucem mundi, ac Judæos nisi in se credant, in peccatis suis morituros. Tertio, vers. 25, ait se esse principium, ac credentes in se liberare a peccatis; Judæos vero incredulos esse peccatores, servos peccati, vers. 34, ac natos ex patre diabolo, vers. 44. Quarto, vers. 49, Judæis sibi objicientibus quod habeat dæmonium, et sit Samaritanus, respondet se dæmonium non habere, sed Patrem cœlestem honorificare. Quinto, vers. 58, asseverat se fuisse ante Abraham, ideoque Judæis eum lapidare volentibus sese abscondit.

1. Jesus autem perrexit in montem Oliveti; 2. et diluculo iterum venit in templum, et omnis populus venit ad eum, et sedens docebat eos. 3. Adducunt autem Scribæ et Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam; et statuerunt eam in medio, 4. et dixerunt ei : Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. 5. In lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? 6. Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent accusare eum. Jesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra. 7. Cum ergo perseverarent interrogantes eum, erexit se, et dixit eis : Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. 8. Et iterum se inclinans scribebat, in terra. 9. Audientes autem unus post unum exibant, incipientes a senioribus : et remansit solus Jesus, et mulier in medio stans. 10. Erigens autem se Jesus, dixit ei : Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnavit? 11. Quæ dixit : Nemo, Domine. Dixit autem Jesus : Nec ego te condemnabo. Vade, et jam amplius noli peccare. 12. Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens : Ego sum lux mundi; qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ. 13. Dixerunt ergo ei Pharisæi : Tu de teipso testimonium perhibes; testimonium tuum non est verum. 14. Respondit Jesus, et dixit eis : Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum; quia scio unde veni, et quo vado : vos autem nescitis unde venio, aut quo vado. 15. Vos secundum carnem judicatis; ego non judico quemquam : 16. et si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum; sed ego, et qui misit me, Pater. 17. Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. 18. Ego sum, qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me, Pater. 19. Dicebant ergo ei : Ubi est Pater tuus? Respondit Jesus : Neque me scitis, neque Patrem meum; si me sciretis, forsitan et Patrem meum sciretis. 20. Hæc verba locutus est Jesus in gazophylacio, docens in templo; et nemo apprehendit eum, quia necdum venerat hora ejus. 21. Dixit ergo iterum eis Jesus : Ego vado, et quæretis me, et in peccato vestro moriemini. Quo ego vado, vos non potestis venire. 22. Dicebant ergo Judæi : Numquid interficiet semetipsum, quia dixit : Quo ego vado, vos non potestis venire? 23. Et dicebat eis : Vos de deorsum estis, ego de supernis sum. Vos de mundo hoc estis, ego non sum de hoc mundo. 24. Dixi ergo vobis,

quia moriemini in peccatis vestris : si enim non credideritis quia ego sum, moriemini in peccato vestro. 25. Dicebant ergo ei : Tu quis es? Dixit eis Jesus : Principium, qui et loquor vobis. 26. Multa habeo de vobis loqui et judicare; sed qui me misit, verax est, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. 27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus dicebat Deum. 28. Dixit ergo eis Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor : 29. et qui me misit, mecum est, et non reliquit me solum; quia ego, quæ placita sunt ei, facio semper. 30. Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum. 31. Dicebat ergo Jesus ad eos, qui crediderunt ei, Judæos : Si vos manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis; 32. et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos. 33. Responderunt ei : Semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam; quomodo tu dicis : Liberi eritis? 34. Respondit eis Jesus : Amen, amen dico vobis : quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati. 35. Servus autem non manet in domo in æternum; filius autem manet in æternum : 36. si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis. 37. Scio quia filii Abrahæ estis; sed quæritis me interficere, quia sermo meus non capit in vobis. 38. Ego quod vidi apud Patrem meum, loquor; et vos quæ vidistis apud patrem vestrum, facitis. 39. Responderunt, et dixerunt ei : Pater noster Abraham est. Dicit eis Jesus : Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite. 40. Nunc autem quæritis me interficere, hominem, qui veritatem vobis locutus sum, quam audivi a Deo : hoc Abraham non fecit. 41. Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt itaque ei : Nos ex fornicatione non sumus nati; unum patrem habemus Deum. 42. Dixit ergo eis Jesus : Si Deus pater vester esset, diligeretis utique me, ego enim ex Deo processi, et veni; neque enim a meipso veni, sed ille me misit. 43. Quare loquelam meam non cognoscitis? Quia non potestis audire sermonem meum. 44. Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit; quia non est veritas in eo : cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est et pater ejus. 45. Ego autem si veritatem dico, non creditis mihi. 46. Quis ex vobis arguet me de peccato? Si veritatem dico vobis, quare non creditis mihi. 47. Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis. 48. Responderunt ergo Judæi, et dixerunt ei : Nonne bene dicimus nos, quia Samaritanus es tu, et dæmonium habes? 49. Respondit Jesus : Ego dæmonium non habeo; sed honorifico Patrem meum, et vos inhonorastis me. 50. Ego autem non quæro gloriam meam : est qui quærat, et judicet. 51. Amen, amen dico vobis : Si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum. 52. Dixerunt ergo Judæi : Nunc cognovimus quia dæmonium habes : Abraham mortuus est, et Prophetæ; et tu dicis : Si quis sermonem meum servaverit, non gustabit mortem in æternum. 53. Numquid tu major es patre nostro Abraham, qui mortuus est, et Prophetæ mortui sunt? Quem teipsum facis? 54. Respondit Jesus : Si ego glorifico meipsum, gloria mea nihil est : est Pater meus qui glorificat me, quem vos dicitis quia Deus vester est, 55. et non cognovistis eum; ego autem novi eum; et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. Sed scio eum, et sermonem ejus servo. 56. Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum : vidit, et gavisus est. 57. Dixerunt ergo Judæi ad eum : Quinquaginta annos nondum habes, et Abraham vidisti? 58. Dixit eis Jesus : Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum. 59. Tulerunt ergo lapides, ut jacerent in eum : Jesus autem abscondit se, et exivit de templo.

Vers. 1. 1. JESUS AUTEM PERREXIT IN MONTEM OLIVETI. — Jesus toto die octavo et ultimo festi Tabernaculorum docuerat Hierosolymis in templo, et Pharisæos confutarat : illi vespere domum ad cœnam lautam redierunt de more, Jesum vero nullus invitavit ad hospitium et cœnam, ob metum

Principum et Pharisæorum. Jesus ergo e templo jejunus ivit in montem Oliveti, puta in hortum villæ Gethsemani, ut ibi sub dio pernoctaret in oratione, ut colligitur ex cap. XVIII, vers. 1 et 2, et ex *Matth.* XXVI, 36. Cibus ei vel a Martha ex vicina Bethania submissus fuit, vel a discipulis Hierosolymæ coemptus. Hic igitur Christus hortum hunc in monte Olivarum, quasi nocturnum hospitium, imo oratorium elegit et designavit sex mensibus ante mortem, ultimo die festo Tabernaculorum, ad quod deinceps e Jerusalem noctu oraturus secedere solebat. Unde Judas hanc ejus consuetudinem sciens, ibidem eum Judæis prodidit, *Matth.* XXVI, 36. Vide ibi dicta.

Hortum in monte Olivarum quasi nocturnum hospitium et oratorium elegit sibi Christus sex mensibus ante mortem.

Mons Olivarum est olei symbolum et misericordiæ, quam ibi ostendit Christus, orans obsecransque Patrem pro venia et salute peccatorum, juxta illud : « Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto, » *Luc.* I. Festum Tabernaculorum significabat Christum et Christianos hic esse hospites et peregrinos, qui in tabernaculis versantur, et tendunt ad patriam cœlestem, ideoque ex urbe Jerusalem opulenta et splendida pergunt ad montem olei cœlestis, ut ibi per orationem, gratiam et gloriam a Deo hauriant.

Vers. 2. 2. ET DILUCULO ITERUM VENIT IN TEMPLUM, ET OMNIS POPULUS VENIT AD EUM, ET SEDENS DOCEBAT EOS. — Noctem ergo Christus dabat orationi, diem doctrinæ et prædicationi, ut idem facere a Christo discat vir Apostolicus, uti fecit S. Paulus, S. Franciscus Xaverius et similes.

Vers. 3. 3. ADDUCUNT AUTEM SCRIBÆ ET PHARISÆI MULIEREM IN ADULTERIO DEPREHENSAM; ET STATUERUNT EAM IN MEDIO.

Vers. 4. 4. ET DIXERUNT EI : MAGISTER, HÆC MULIER MODO DEPREHENSA EST IN ADULTERIO.

Vers. 5. 5. IN LEGE AUTEM MOYSES MANDAVIT HUJUSMODI LAPIDARE. TU ERGO QUID DICIS? — Nota : hanc adulteræ historiam non habent, nec legunt S. Cyrillus, S. Chrysostomus aliique Græci interpretes, neque Syrus. Legunt tamen eamdem omnes Latini et Arabicus, ac legendam esse docet Vulgata versio, quam probavit Concilium Tridentinum, *sess.* 4. Unde patet illam esse canonicam, ac legitimam partem sanctæ Scripturæ (1).

Historiam hujus adulteræ non legunt Græci Interpretes.

LAPIDARE. — Nota : Lex Mosis tantum jubebat occidi adulteras, *Levit.* XX, 10, eas autem lapidari jussere principes ex traditione et explicatione Scribarum et Rabbinorum. Lex enim in simili casu jubebat lapidari feminam viro desponsatam, si adulterasset, *Deut.* XXII, 24. Unde Scribæ multo justius hanc lapidationis pœnam ad uxorem adulteram extenderunt. Ita passim Interpretes. Verum, *Levit.* XX, 10, ostendi pœnam mortis intentatam adulteris fuisse lapidationem, quæ ibidem nominatur initio capitis, ideoque ad sequentes casus, et consequenter ad adulteros extendenda est : unde et eadem in fine capitis repetitur, quasi ad cæteros capitis casus pertineat. Idem patet ex *Ezech.* XVI, 38, collato cum vers. 40. Hinc Susannam quasi adulteram voluerunt lapidare; sed ejus innocentia cognita, senes ejus accusatores falsæ accusationis a Daniele convicti, pœna talionis damnati, lapidati sunt, *Dan.* XIII, 62. Sic et Romani, Saxones, Persæ, Ægyptii, Arabes, Parthi, Turcæ, Brasilii aliæque gentes adulteria punivérunt morte, uti ostendi *Gen.* XXXVIII, 24; *Num.* V, in fine capitis.

(1) Hac de re exstat apud Kuinoelium, in h. l., fusa disputatio.

Vers. 6. 6. HOC AUTEM DICEBANT TENTANTES EUM, UT POSSENT ACCUSARE EUM. JESUS AUTEM INCLINANS SE DEORSUM, DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA.— «Ut possent accusare eum, » quasi Mosi et legi contrarium, si diceret adulteram non esse lapidandam; sin eam lapidandam assereret, ipsum apud populum traducerent, quasi rigidum et immitem, qui summe volebat haberi clemens. Potius vero putabant eum dicturum non esse lapidandam, « ob servandam suæ mansuetudinis formam, ne populorum favores amitteret, » ait Rupertus. Sic et Beda, Euthymius et S. Augustinus, quem audi : « Animadverterant eum nimium esse mitem, dixerunt ergo apud se : Si eam dimitti censuerit, justitiam non tenebit, quam lex jubet; ut vero mansuetudinem non perdat, in qua jam populis amabilis factus est, eam dimitti debere dicturus est, ita nos ad accusandum occasionem inveniemus : sed Dominus et in respondendo justitiam servavit, et a mansuetudine non recessit. » Putabant ergo eum accusare quod adulteram absolvens, violaret legem, et judicia tribunalium everteret, ac adulterandi januam aperiret. « Dicentes, ait S. Augustinus, hostis es legis, contra Mosen judicas, imo contra eum qui per Mosen legem dedit : reus es mortis, cum illa et tu lapidandus.

JESUS AUTEM INCLINANS SE DEORSUM; DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA. — *Primo*, ut vultum averteret, dorsumque obverteret non tam infami adulteræ, ut volunt nonnulli, quam ipsis Scribis eam accusantibus, *q. d.* Quid apud me accusatis adulteram, qui non sum judex civilis, nec peccatorum damnator, sed medicus et salvator? Ita S. Augustinus, Jansenius, Euthymius, Franciscus Lucas. Unde Græci codices nonnulli addunt : μὴ προσποιούμενος, id est *non sibi attrahens*, non usurpans, non advertens se ab eis et eorum accusatione; licet Toletus et alii vertant, « non fingens, non simulans se » scribere, sed revera scribens in terra : utrumque significat vox Græca, et utrumque verum est, ac huic loco congruum.

Cur Christus digito scribat in terra?

Secundo et potius, alludit Christus ad illud *Jerem.* XVII, 1 : « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo in ungue adamantino; » et, ut ait S. Augustinus, S. Hieronymus et alii magis proprie ad vers. 13 : « Omnes, qui te derelinquunt, confundentur : recedentes a te in terra scribentur, quoniam

dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum, » *q. d.* Vos, o Scribæ, hic ad vivum pinxit Jeremias : vos adulteram accusatis, sed vos majora quam illa perpetrastis scelera; magis ergo vos quam illa lapidandi, imo ad gehennam damnandi estis. Vestrum enim rebellionis, infidelitatis, obstinationis, persecutionis contra me peccatum est indelebile, ac quasi scriptum stylo ferreo in ungue adamantino, quia vos dereliquistis Dominum illique dorsum obvertistis; hinc vicissim ille vos dereliquit et dorsum suum obvertit, sicut ego vobis obverto, atque vos confundet, juxta illud *Jerem.* XVIII, 17 : « Sicut ventus urens dispergam eos (de terra) coram inimico; dorsum, et non faciem, ostendam eis in die perditionis eorum. » Quæsivistis bona terrena, neglectis cœlestibus, hoc est exilia, brevia, vana, idcirco cum illis brevi transibitis et abolebimini, sicut quod in terra scribitur, cito vel vento flante, vel pede calcante aboletur. Recessistis a Deo, idcirco non in cœlo, sed in terra, imo in centro terræ, puta in inferno, scribemini, eritis folles et fomenta gehennæ. Vide dicta *Jerem.* XVII. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Consensu Evangel.,* cap. X; S. Ambrosius, epist. 76 *ad Studitum* : « Scribebat, ait, in terra digito, quo scripserat legem : peccatores in terra scribuntur, justi in cœlo. »

Symbolice: S. Augustinus loco citato duas alias addit causas. *Prima* est, ut ostenderet se in terra miracula facere; quia cum Deus esset, se humiliavit ut homo fieret : miracula enim sunt signa quæ in terra fiunt. *Secunda,* ut innueret jam adesse tempus, quo in terra, quæ fructum daret, non in lapide sterili, sicut olim, lex ejus conscriberetur. *Tertiam* addit hic, *tract.* 33, ut significaret se eumdem illum esse qui legem veterem digito scripserat in tabulis lapideis, non autem sic legem novam scribendam, sed in terra fructifera.

Quid in terra scribebat Christus?

Quæres, quidnam Christus scribebat in terra? Respondeo : Christus hæc egit et scripsit in atrio templi, quod erat lapidibus stratum : quare in illis non poterat characteres litterarum exprimere, sed tantum digito circumducto delineare. Videtur autem delineasse aliquid, quod Scribis pudorem et ruborem injiceret, aut eorum peccata argueret; nam hanc scripturam mox verbo explicans, subdit : « Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.» Imo S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelag.,* ait Jesum in terra scripsisse « eorum qui accusabant (Scribarum) et omnium peccata mortalia. » S. Ambrosius vero, *epist.* 56 : « Quid, ait, scribebat nisi illud propheticum, *Jerem.* XXII, 29, Terra scribe hos viros abdicatos? » quod de Jechonia ad litteram scriptum est. Idem, *epist.* 79, censet Jesum inter alia scripsisse : « Festucam quæ in oculo fratris tui est, vides; trabem vero quæ in oculo tuo est, non vides. » Alii censent scripsisse : *Mane, tekel, phares,* quod Balthasari scriptum attulit exitium, *Daniel.* V, 25, eo enim alludere videtur. Verum quid in particulari scripserit Christus, certo definiri nequit.

Vers. 7.

7. CUM ERGO PERSEVERARENT INTERROGANTES EUM, ERERIT SE, ET DIXIT EIS : QUI SINE PECCATO EST VESTRUM, PRIMUS IN ILLAM LAPIDEM MITTAT. — « Cum ergo perseverarent, » quia quid Christus in terra delinearet, non satis perspiciebant, vel certe se perspicere dissimulabant. Urgent ergo eum ut ad quæstionem ipsorum captiosam explicite respondeat, putantes Christum non posse hoc eorum dilemma cornutum evadere, qui aut in legem, si adulteram absolveret, vel in misericordiam suam solitam, si eam damnaret, offenderet.

QUI SINE PECCATO EST. — Græcum ἀναμάρτητος, duo significat : *primo,* eum qui est impeccabilis, qualis est solus Deus et Beati; *secundo,* eum qui caret peccato. Et sic hic accipitur, *q. d.* Vos, o Scribæ, similia, imo majora, quam hæc adultera commisistis peccata, uti vestra conscientia (ad quam vos prudenter et modeste remitto) vobis attestatur. Ergo nolite tam rigide et importune urgere damnationen hujus adulteræ, sed potius conscii vestrorum scelerum ipsius misereamini, illique parcite, quasi peccatores peccatrici, rei reæ, puniendi puniendæ : alioqui si illam condemnatis, vos pariter condemnare debetis; si illam lapidare vultis, vos multo magis lapidandi, imo comburendi estis. Vide hic prudentiam Christi : concedit Scribis adulteram ream esse mortis, itaque legi patrocinatur; sed addit, Scribas illam ad necem tam pertinaciter perurgere non debere, quin potius ei condolere et misereri, cum ipsi exterius coram populo sanctitatem simulantes, interius vero majorum scelerum conscii, sibi a Deo et hominibus indulgeri, et clementiam veniamque exhiberi velint. Ita S. Augustinus : « Audistis, inquit, impleatur lex, lapidetur adultera : sed numquid in illa lex punienda est a puniendis? » Et nonnullis interjectis : « Non dixit Jesus: Ne lapidetur, ne contra legem dicere videretur. Absit autem ut diceret: Lapidetur; venit enim non perdere quod invenerat, sed quærere quod perierat. Quid ergo respondit? Qui sine peccato est vestrum, prior in illam lapidem mittat. O responsio sapientiæ! quomodo eos intromisit in se? Foris calumniabantur, seipsos intus non perscrutabantur.» Audi S. Ambrosium, *epist.* 76 : « Quid, inquit, tam divinum, quam illa sententia, ut is peccata puniat, qui ipse exspers peccati sit? Quomodo enim feras alieni ultorem et proprii criminis defensorem? Nonne se magis ipse condemnat, qui in alio damnat, quod ipse committit?»

Dices : Christus hic videtur evertere usum et rigorem judicii et tribunalium. Si enim judici dicas : « Qui sine peccato est, primus reum damnet, » nemo eum damnare audebit; omnes enim, quia homines, sunt infirmi et peccatores. Respondeo, Christum hanc sententiam non torquere

in judices, sed contra Scribas, qui quasi privati ex privato zelo contendebant, ut Christus judicium adulteræ sibi usurparet, et juxta legem eam damnaret : quod ipse merito abnuit (quia venerat peccatores salvare, non damnare) et in ipsosmet retorsit, *q. d.* Si vos, cum non sitis judices, urget tanta cupido vel libido adulterium hoc puniendi, vos ipsi ejus judicium usurpate, et adulteram lapidate, si tam puri et sancti estis, ut nec adulterium, nec aliud scelus commiseritis : nam si Scribæ hi fuissent judices, et adulteram juxta legem ad lapidationem damnassent, neutiquam eam Jesus liberasset, nec a merita legis pœna absolvisset. Porro, judicis officium est damnare reum, si is de crimine convincatur, etiamsi ipse ejusdem vel similis sceleris sciat se reum; indecens tamen est, ut ipse, si sit reus, alium ejusdem criminis reum damnet. Quare tacite monet Christus hic judices, ut innocentem vitam agant, itaque digni sint, qui nocentes damnent, ne eis populus occlamet : Si hunc damnas, damna pariter teipsum.

Moraliter docet hic Christus, eum qui vult aliena crimina judicare et carpere, prius debere judicare sua. Causam dat S. Gregorius, lib. IV *Moral.*, cap. XIII : « Qui enim semetipsum prius non judicat, quid in alio rectum judicet, ignorat. Et si novit fortasse per auditum, quod rectum judicare debeat; recte tamen judicare aliena merita non valet, cui conscientia innocentiæ propriæ nullam judicii regulam præbet. Hinc est enim quod insidiantibus quibusdam, et puniendam adulteram deducentibus dicitur : Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat. Ad aliena quippe punienda peccata ibant, et sua relinquebant. Revocantur itaque intus ad conscientiam, ut prius propria corrigant, et tunc aliena reprehendant. » Hoc significant illa jactata vulgo proverbia : Tua prius vincta cædito : In tuum ipsius sinum prior inspue : In alienis vitiis sumus lynces, et in nostris talpæ : Aliorum medicus, ipse ulceribus scates : Medice, tibi ipsi medicus esto.

Vers. 8. 8. ET ITERUM SE INCLINANS, SCRIBEBAT IN TERRA.— Tum ut pudorem rursum eis injiceret, tum ut honeste abeundi Scribis spatium daret. Ita S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelag.* : « Dedit, ait, verecundiæ eorum clementissimus judex spatium recedendi. » Et Beda : « Alio vultum intendens, ait, liberum eis fecit exire, quos sua responsione perculsos, citius exituros, quam plura interrogaturos esse, prævideral. »

Vers. 9. 9. AUDIENTES AUTEM UNUS POST UNUM EXIBANT, INCIPIENTES A SENIORIBUS : ET REMANSIT SOLUS JESUS, ET MULIER IN MEDIO STANS. — « Audientes, » Græci codices nonnulli addunt : *et a conscientia redarguti*; Arabicus, *cum autem audissent hoc, ex eo intelligentes ignominiam, cœperunt exire* : quia male sibi conscii erubescebant de suis sceleribus, quodque adulteram damnare vellent, cum ipsi essent adulteri, vel adulteris sceleratiores. Æquam enim sententiam dixerat et dictarat Christus, quæ ipsos, imo quoslibet ferire et compungere potuisset. Quis enim audeat dicere se immunem a peccato, ut quasi sanctus alios peccatores damnare præsumat? Unde S. Augustinus, *epist.* 54 : « Puto, ait, quod hac sententia Domini audita, si præsens fuit etiam maritus ipse, qui violatam sui tori fidem vindicari postulabat, exterritus, animum ad voluntatem parcendi ab ulciscendi cupiditate deflexit. »

EXIBANT. « Abscessu ipso, » ait S. Augustinus, confessi de se, reos esse similium scelerum, ac « tanquam zelo justitiæ percussi, sese inspicientes, et reos invenientes, recesserunt, » timentes ne Christus ulterius pergeret eorum scelera in particulari pandere et carpere, uti fecit *Matth.* XXIII.

INCIPIENTES A SENIORIBUS. — Senes hi in peccatis consenuerant erantque inveterati dierum malorum, similes senibus illis judicibus adulteris, qui Susannam innocentem, quasi ream adulterii, ad lapidationem, contra omne jus damnarant, *Daniel.* XIII. Senes ergo primi exierunt, » vel quod ipsi plura haberent crimina, qui diu vixerant, ait Ambrosius, vel quia priores vim intellexerunt sententiæ, quasi prudentiores. » Et Rupertus : « Seniores primum persenserunt responsum validum et inexpugnabile esse, quod calumniari nequirent, utpote ad intelligendum perspicaciores, ideoque primi loco cesserunt. »

REMANSIT SOLUS (cum Apostolis et turba populi, in cujus) ET MEDIO (erat) MULIER STANS, — ut sequitur, τὸ enim *solus* excludit tantum Scribas, qui Jesum urgebant ad damnandum adulteram. « Relicti sunt duo, ait S. Augustinus, miseria et misericordia : » nimirum « abyssus abyssum invocat, » abyssus miseriæ adulteræ invocabat abyssum misericordiæ Christi; ideoque ipsa non fugit, quia gratiam Christi erat experta, et majorem ab eo sperabat.

Vers. 10. 10. ERIGENS AUTEM SE JESUS, DIXIT EI : MULIER, UBI SUNT QUI TE ACCUSABANT? NEMO TE CONDEMNAVIT? — S. Ambrosius legit, *nemo te lapidavit?* « Erigens se, » scilicet, ut ait S. Augustinus, levans in illam oculos mansuetudinis, qui justitiæ lingua adversarios ejus repulerat. « Dixit ei : Mulier : » *primo,* ad hoc, ut mulier agnosceret a se abactos esse ejus accusatores, ideoque ipsa beneficium et beneficum Jesum agnosceret, et compuncta ab eo criminis veniam posceret; *secundo,* ut Christus liberius eam absolveret, eo quod ejus accusatores accusationem dimitterent, et fuga se subducerent, quasi causæ suæ æquitati diffisi.

Vers. 11. 11. QUÆ DIXIT : NEMO, DOMINE. DIXIT AUTEM JESUS : NEC EGO TE CONDEMNABO. VADE, ET JAM AMPLIUS NOLI PECCARE. — « Nec ego te condemnabo; » Græce, κατακρίνω, id est *condemno*; *q. d.* Ego solus qui ab omni peccato sum immunis, ac a Deo constitutus judex omnium hominum, pos-

Adulteram Christus absolvit.

sem te merito damnare, sed nolo, quia veni non ut judicem mundum, sed ut salvem, *Joan.* III, 17. Ita S. Augustinus. Audi S. Ambrosium, *epist.* 76 : « Adverte quomodo propriam sententiam temperavit, ut Judæi de mulieris absolutione calumniari nihil possent, sed in se magis calumniam retorquerent, si queri vellent. Dimittitur enim mulier, non absolvitur, quia deerat accusator, non quia innocens approbatur. Quid ergo quererentur, qui priores a persecutione criminis et ab executione supplicii destiterunt? »

Porro, Christus hisce verbis adulteram absolvit, tum in foro fori coram populo, tum in foro poli, id est in foro conscientiæ, coram Deo, ut patet ex eo quod subdit : « Vade (quia dimitto tibi peccata), et jam amplius noli peccare. » « Vade, » quasi secura de remisso tibi a me adulterio. Sic enim condonans crimina Magdalenæ dixit : « Vade in pace, » *Lucæ* VII. Sed Christus id aperte non dicit; tecte enim loquitur, ne Pharisæi habeant quod carpant. Quare Christus adulteræ huic interius inspiravit dolorem de peccatis, et actum contritionis, ac deinde contritæ et pœnitenti peccata remisit, ac culpam simul cum pœna condonavit. « Non damnat, inquit S. Ambrosius, *epist.* 58, ut redemptio, corrigit quasi vita, quasi fons abluit. » Et Euthymius : « Satis erat, inquit, talis divulgatio et coram tot adversariis erubescentia pro supplicio, maxime cum sciret quod illam toto corde pœniteret. » Sic et Toletus, Jansenius, Franciscus Lucas et alii.

ET (id est *sed*) JAM AMPLIUS NOLI PECCARE. — Græce, *nunc ne amplius pecces*; Arabicus, *vade et ex nunc ne revertaris ad peccatum*, quasi sus lota ad luti volutabrum, et canis ad vomitum, II *Petri* II, 22. Sic enim ingrata amplius peccabis animamque tuam sordidabis; et si non judices, ego certe in die judicii te condemnabo ad gehennam et mortem æternam. Audi S. Augustinum : « Nec ego te condemnabo, quid est? Domine, faves ergo peccatis? non plane ita. Attende quod sequitur : Vade, deinceps jam noli peccare. Ergo et Dominus damnavit, sed peccatum, non hominem; nam si peccatorum fautor esset, diceret : Nec ego te condemnabo : vade, vive ut vis, de mea liberatione esto secura. » Quibus addit Beda : « Quoniam misericors et pius est, præterita relaxat; quoniam justus est, et justitiam diligit, ne amplius jam peccet, interdicit. »

Vers. 12

12. ITERUM ERGO LOCUTUS EST EIS JESUS : EGO SUM LUX MUNDI. — Glossa hæc nectit immediate præcedentibus de absolutione adulteræ : « Subdit, inquit, quid possit ex divinitate, ne ambigatur quod possit peccata dimittere, » *q. d.* Ne miremini me liberare adulteram a tenebris peccatorum, quia ego sum lux mundi, non creata, sed increata, hoc est Deus. Unde subdit, vers. 15 : « Ego non judico quemquam, » *q. d.* Ego adulteram non judico, nec absolvo in foro fori, sed tantum in foro poli, puta in foro interno conscientiæ. Planius alii hæc referunt ad vers. 2 : « Sedens docebat eos, » hunc enim Christi docendi actum interruperunt Scribæ, adducentes adulteram ut eam damnaret; mox Christus Scribas pudefecit et abegit, ac adulteram absolvit; quo facto quasi finita cum Scribis lite, rursum docere perrexit. Unde signanter addit τὸ *eis*, scilicet *iisdem*, quos paulo ante docuerat; idque innuit τὸ *iterum ergo*, *q. d.* Quia Christus quæstionem adulteræ, quæ doctrinam interruperat, jam terminavit, idcirco iterum ad docendum rediit, et doctrinam intermissam resumpsit. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ammonius et alii. Unde Arabicus vertit, *deinde locutus est eis Jesus iterum* (1). Addit Chrysostomus : Objiciebant Judæi Christo Galilæam, de ipso dubitantes quod ex Galilæa Propheta non surgeret. Ostendit ergo Christus se non esse unum Prophetarum, sed orbis terrarum illuminatorem, imo Deum et dominatorem. Ita Chrysostomus.

Ex eo quod Christus se dixerit lucem mundi, Manichæi putabant ipsum esse solem.

EGO SUM LUX MUNDI. — Hinc Manichæi putabant Christum esse solem : sol enim est lux mundi; ac solem vivere et esse animatum censuere Platonici : unde de eo aliquando dubitavit S. Augustinus utpote Platonicus, ut patet *Ench.* LVIII. Audi S. Augustinum hoc eorum delirium recensentem et confutantem hic *tract.* 34 : « Manichæi solem istum carnis oculis visibilem, expositum et publicum, Christum Dominum esse putaverunt. » Et mox : « Non est Dominus Christus sol factus, sed per quem sol factus est. Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil. Est ergo lux quæ fecit hanc lucem : hanc amemus, hanc intelligere cupiamus, ipsam sitiamus, ut ad ipsam lucem aliquando veniamus, et in illa ita vivamus, ut nunquam omnino moriamur. Ista enim lux est, de qua prophetia olim præmissa ita in psalmo cecinit : Homines et jumenta salvabis, Domine, sicut multiplicata est misericordia tua, Deus. » Et inferius : « Per hoc lumen factum est lumen solis, et lumen quod fecit solem, sub quo fecit et nos, factum est sub sole propter nos. Factum est, inquam, propter nos sub sole lumen, quod fecit solem. Noli contemnere nubem carnis : nube tegitur, non ut obscuretur sol, sed ut temperetur. Loquens ergo per nubem carnis lumen indeficiens, lumen scientiæ, lumen sapientiæ, ait hominibus : Ego sum lux mundi. »

Quomodo Christus qua Deus, sit lux immensa

(1) Alii multi probabilius putant ea quæ vers. 12-19 leguntur, alio die a Christo dicta fuisse, tum quia adverbium πάλιν, *iterum*, quam sæpissime ita ponitur ut notet *alio tempore*; tum quia mirandum esset, Joannem, si formula *iterum ergo* non indicare voluisset alio tempore nunc enarranda evenisse, sine ulla annotatione Pharisæos præsentes vers. 13 memorasse, quos tamen antea abiisse dixisset vers. 9.

et increata, qua homo vero sit lux creata, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, juxta illud Zachariæ, *Lucæ* I, « Illuminare his qui in tenebris, et in umbra mortis sedent, » dixi cap. I, 4. Rursum quomodo rex sit quasi sol sui regni, per 18 analogias ostendi, *Isaiæ* cap. XLV, 1, quas Christo accommoda; Christus enim est rex mundi.

MUNDI, — hoc est non totius Israelis et Judæorum uti fuit Isaias, Elias cæterique Prophetæ, sed totius mundi, id est omnium omnino gentium : quo tacite significat et prædicit omnium gentium conversionem ad Christi fidem, atque Evangelium ab incredulis Judæis transferendum esse ad Gentes in Christum credituras. Ita Cyrillus, qui et addit Christum, dicendo : « Ego sum lux mundi, » alludere ad columnam ignis, quæ noctu prælucebat et præibat Hebræis per desertum euntibus in terram promissam. Simili enim modo Christus, quasi fax lucidissima, in tenebris errorum et vitiorum mundi nobis prælucet viamque præit in cœlum, *Exod.* XIII, 21; *Num.* XIV, 21.

QUI SEQUITUR ME (in me quasi in Christum credendo meisque jussis obtemperando), NON AMBULAT IN TENEBRIS — errorum et vitiorum, in quibus ambularunt Philosophi cæterique mundi sapientes, *q. d.* Qui me lucem sequitur, hic sine errore et peccato vivit, in luce veræ fidei et virtutis.

SED HABEBIT LUMEN VITÆ, — modo per fidem, postea per speciem, ait S. Augustinus, qui et addit : « Concordant hæc verba cum illis Psalmi : In lumine tuo videbimus lumen, quoniam apud te est fons vitæ. In istis corporalibus aliud lumen, aliud fons; apud Deum quod lumen, hoc fons : qui tibi lucet ut videas, ipse tibi manat ut bibas : si sequaris istum solem visibilem, te deserit in occasu ; a Deo si non facias casum, nunquam ad te ille faciet occasum. »

« Lumen vitæ » ergo, juxta Augustinum et Bedam, est lumen gloriæ, beans fideles et Sanctos Christi, quod illi ab ipso percipient in cœlo. Planius alii per « lumen vitæ » accipiunt lumen fidei, sapientiæ et prudentiæ Christianæ, quod nos ducit ad lumen gloriæ ipsamque beatitudinem. Fides enim est quasi fax, quæ fidelibus in tenebris errorum et vitiorum hujus mundi ambulantibus prælucet, ut videant verum iter virtutis, per quod inoffenso pede contendant in cœlum ad felicitatem æternam. Ita Cyrillus : « Qui sequitur me, inquit, vitæ lumen lucrabitur, id est eorum quæ in me sunt mysteriorum revelationem ipsum in æternam vitam potentem deducere. » Posset *tertio*, « lumen vitæ » exponi lumen vivificans; fides enim cum Dei gratia et charitate conjuncta, est lumen divinum et supernaturale, quod animam vivificat, eique vitam gratiæ hic aspirat, et in cœlo vitam gloriæ aspirabit.

Moraliter hic disce Christi doctrinam et vitam esse imitandam omni homini, qui vult veraciter illuminari et ab omni mentis cæcitate purgari : quare hanc Christi sententiam quasi axioma, imo basin sapientiæ et sanctitatis, Thomas a Kempis præposuit aureo suo libello *De Imitatione Christi*, qui quot habet sententias, tot habet gnomas, imo gemmas practicæ et salutiferæ veritatis, quas quotidie magno gustu fructuque lectito, atque iterum iterumque lectitare semper desidero. Novi nonnullos perfectionis studiosos, qui singulas suas actiones ad aliquam Christi actionem, doctrinam vel sententiam, velut ad exemplar referre eique conformare satagebant, ut illam velut ideam semper intuentes, eamdem in omnibus suis actibus exprimere conarentur : quæ sane pia utilisque ad omnem sanctimoniam est praxis. Hac enim de causa Christus datus est nobis, ut esset speculum sanctitatis. Quid enim sanctius Sancto Sanctorum? quid lucidius sole, ipsaque luce? quid sapientius ipsa sapientia?

Thomæ a Kempis libellus De Imitatione Christi commendatur.

13. DIXERUNT ERGO EI PHARISÆI : TU DE TEIPSO TESTIMONIUM PERHIBES : TESTIMONIUM TUUM NON EST VERUM. — « Verum, » id est legitimum, ut recipi credique debeat. Nemo enim, licet sanctus, in judicio accipitur testis de seipso, sed testes alios proferre debet. Vide dicta cap. V, 31.

Vers. 13.

PHARISÆI. — Jam subduxerant se Pharisæi, qui adulteram accusarant, pudefacti a Christo; sed præter illos alii erant Pharisæi in turba, qui, ut sociorum ignominiam vindicarent, et suam in Christum malevolentiam ostenderent, hoc illi opposuerunt, ut eum vicissim pudefacerent et confunderent. Ita Cyrillus : « In ignorantia enutriti, inquit, Emmanuelem non intelligentes, ipsam gloriam affectare suspicantur, et tanquam in unum ex nostris invehuntur. »

14. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EIS : ET SI EGO TESTIMONIUM PERHIBEO DE MEIPSO, VERUM EST TESTIMONIUM MEUM : QUIA SCIO UNDE VENI, ET QUO VADO. — « Verum, » hoc est non tantum verax in se, sed et legitimum, ut a quolibet, etiam judice, acceptari credique debeat. « Verum est testimonium luminis, sive se ostendat, sive abdat, » ait S. Augustinus, *q. d.* Lux ipsa non eget alio teste, quia ipsa seipsam clare sua luce ostendit, quod sit lucida, clara et fulgida. Sic Christus est lux mundi, quæ clare se mundo ostendit per opera et miracula divina : quare alio teste non eguit Christus; tamen pro se alium testem profert, eumque summum et irrefragabilem, scilicet Deum Patrem. Unde subdit :

Vers. 14.

QUIA SCIO UNDE VENI, ET QUO VADO. — *q. d.* Ideo « verum, » id est legitimum est testimonium meum de me, in foro non humano, sed divino, quia testimonio Dei Patris confirmatur, ait Glossa; idque ego scio, sed vos nescitis, quia scire non vultis, cum id ex meis miraculis et argumentis cognoscere et scire deberetis. Ego enim scio unde sim, missus scilicet e cœlo in terram, et cujus legatus sim, nimirum Dei Patris :

sum enim Dei Filius, et Deus verus de Deo vero; unde peracta mea in terris legatione, per mortem ad Deum Patrem, qui me misit, « vado, » id est vadam illico et revertar. Ita S. Augustinus, Ammonius, Leontius, Chrysostomus et Theophylactus.

Nota : Christus obscure loquitur, tum modestiæ causa, ne se jactare videatur; tum ne Judæorum sibi offensorum magis in se iras accendat; alioqui poterat clare dicere : Ego sum Dei Filius et Deus; ergo testimonium meum verum et legitimum est, quia Deo Deique Filio credere debetis. Dei enim, qui est prima et irrefragabilis veritas, testimonium est irrefragabile. Patrem intelligi volebat, ait S. Augustinus, a quo nec veniendo discessit, nec redeundo nos dereliquit. Sicut autem sol iste illustrat faciem videntis et cæci, sed videt ille, iste non videt; sic sapientia Dei ubique præsens est, etiam infidelibus; sed isti, quibus eam videant, oculos cordis non habent : unde subjungit : Vos secundum carnem judicatis, etc., velut inter fideles suos et inimicos distinguens. Sic Augustinus.

Vers. 15. 15. VOS SECUNDUM CARNEM JUDICATIS. — *Primo, q. d.* Vos, o Pharisæi, secundum carnem, id est carnalem affectum quo me ex odio aversamini, non ex rei veritate et æquitate de me judicatis. Ita S. Chrysostomus, qui ait : Secundum carnem vivere, est male vivere, ita secundum carnem judicare est injuste judicare.

Secundo, planius, « vos secundum carnem, » quam in me videtis, hoc est, ex solo meo corpore, quod cernitis, judicatis me esse merum hominem, non Deum. Ita Theophylactus : Quia, inquit, in carne sum, carnem me solam putantes, non autem Deum, falso judicatis. Ita quoque Ammonius, Leontius, Euthymius : favet Arabicus, qui vertit, *vos corporeum judicatis*, ideoque judicatis veritatem mentiri, ait Cyrillus; ègo enim sum veritas.

Tertio et planissime, « vos secundum carnem, » id est juxta carneos vestros sensus et oculos judicatis, *q. d.* Vos ex solis sensibus de me judicatis, scilicet secundum id quod in me videtis oculis carnis; nimirum me esse hominem vilem, pauperem, infirmum, abjectum, non Messiam, non Deum, qui in carne hac, velut candela in laterna, absconditus est et latet, ideoque judicio vestro me condemnatis, quasi superbum et blasphemum, eo quod asseram me esse Dei Filium; quod non faceretis, si non ex carneis oculis, sed ex ratione et spiritu veritatis de me judicaretis. Hæc enim vobis dictaret me esse eum, quem assero, scilicet Messiam Dei Filium. Ita S. Augustinus : Videbant hominem, ait, et Deum non credebant. Et Glossa : Hominem putant, ait, cui in laude sua credendum non sit.

Porro Christus, ait Cyrillus, hic facit ut medicus, qui phreneticorum ægrotantium contumelias nihili facit, ac licet ab eis probris appetitus, congruentem tamen eis adhibet medicinam : pugnat enim contra ægritudinem, quæ hujus insaniæ est causa, non contra ægrum, sed pro ægro, ut eum sanitati corporis et mentis restituat.

Christus non judicat quemquam, quo sensu?

EGO NON JUDICO QUEMQUAM, — supple : secundum carnem, ideoque erronee et falso, ut vos facitis; sed secundum rationem et spiritum, ideoque vere et recte judico. Ita S. Augustinus.

Secundo, S. Chrysostomus : Quia, inquit, possent Judæi objicere Christo : Si nos secundum carnem perperam judicamus de te, cur tu nos non judicas, et de pravo judicio convincis? his respondet Christus : Ego nunc non judico quemquam, *q. d.* Non est meum de vobis judicare; ego enim veni in mundum, non ut eum judicem, sed ut salvem et redimam. Sed judicabo vos in die judicii ; si enim nunc judicarem, utique vos condemnarem; sed nunc tempus judicii non est.

Tertio, pro genuino sensu hujus loci nota τὸ *judico* hic præcise non significare « sententiam judiciariam profero, » vel, ut judex decido, sed idem esse quod « quemlibet actum judicialem exerceo. » Unde hic idem est quod *testor*, vel *testimonium profero*. In judicio enim varii sunt actus; scilicet accusatores accusant, testes testantur, judex sententiam profert : hos omnes significat τὸ *judico;* quare *judico* hic idem est quod testor. Adde, qui testantur in judicio, judicem quasi cogunt ad judicandum juxta suum testimonium, hinc testari reipsa est quasi judicare; unde testis subinde idem est quod judex, uti ostendi *Isaiæ* LV, 4. Tota enim hæc Christi cum Judæis quæstio est de testimonio, an scilicet Christi de se testimonium sit legitimum et in judicio acceptandum. Sensus ergo est, *q. d.* Non est necesse ut ego Jesus de me, vel alio quopiam, *q. d.* De vobis tester, et testimonium perhibeam : sunt enim alii, qui id faciant ; si tamen illud faciam, ac revera tester de me, uti facio vers. 18 proxime sequenti, recte faciam, et verissimum erit meum hoc testimonium, quia solus non sum, sed mecum est et testatur Deus Pater meus. Ita S. Ambrosius, lib. V, *epist.* 20, Maldonatus et alii. Hunc esse sensum liquet ex sequent., præsertim ex vers. 17 et 18, ubi τὸ *judico* Christus explicat per *testimonium perhibeo* : « Ego sum, inquit, qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater. » Porro, utitur Christus verbo *judico*, quia videbatur adulteram paulo ante judicasse, et judicialiter absolvisse versu undecimo; idque ægre ferebant Pharisæi, adulteræ accusatores et Christi hostes, *q. d.* Ego adulteram judicialiter non judicavi, nec judicialem absolutionis sententiam pro ea protuli, sed tantum dixi : « Nec ego te condemnabo; » potuissem tamen judicialiter eam absolvere, quia sum Deus Deique Filius : quare nec merus sum homo, uti vos, o Pharisæi, putatis; nec sum solus, quia mecum est Deus Pater meus. Et hoc sensu « judico » hic proprie sumitur pro « judicialem sententiam profero. »

Vers. 16. 16. ET SI JUDICO EGO (id est testor de meipso, uti dixi), JUDICIUM (id est testimonium) MEUM VERUM EST (id est legitimum, et in tribunali a judice acceptandum), QUIA SOLUS NON SUM; SED EGO, ET QUI MISIT ME, PATER. — S. Chrysostomus exponit, *q. d.* Si ego judicarem, juste vos condemnarem, quia non solus id facerem, sed ego et Pater; at vero tempus nunc judicii non est, sed misericordiæ. Verum genuinus sensus hujus loci est quem dedi vers. 15.

QUIA SOLUS NON SUM, SED EGO ET QUI MISIT ME PATER, — « quia formam servi accepi, sed formam Dei non amisi, ait S. Augustinus; missio tua, Domine, incarnatio est. » Et Interlinearis : Etsi homo sum, inquit, Patrem tamen non deserui; etsi missus sum per carnem, tamen ego et Pater semper simul sumus per deitatem : quare idem utriusque est judicium, eadem pariter voluntas. Unde alibi ait : « Nihil facio a meipso, *q. d.*, ait Cyrillus : Non sum unquam progressus ad aliquam ultionem, quæ Deo Patri non insit; quæcumque Patris natura et vult, et cogitare nata est, ea penitus etiam in me sunt, quia ex illius sinu eluxi, verusque illius substantiæ fructus existo. »

Vers. 17. 17. ET IN LEGE VESTRA (*Deut.* XVII, 6, et cap. XIX, vers. 15, vide ibi dicta) SCRIPTUM EST, QUIA DUORUM HOMINUM TESTIMONIUM VERUM EST, — juridice, id est in jure et judicio pro vero legitimoque habetur, et a judice acceptatur, ut secundum illud sententiam juridice veram, id est legitimam, licet speculative subinde et in re ipsa falsam, proferat. Judex enim debet judicare secundum allegata et probata; quare si testes sint falsi, vel occulte muneribus corrupti falsum testimonium dicant, judex bona fide eos sequens, in foro fori justam sententiam profert, sed in rei veritate injustam et falsam. Sensus est, *q. d.* Si duorum testimonium in jure habetur verum et legitimum, quanto magis duarum personarum divinarum, scilicet Dei Filii et Dei Patris testimonium, in omni tribunali, non tantum pro vero, id est legitimo, sed etiam pro verissimo, et in sincerissimo æquissimoque, habendum est? Unde idipsum explicans sibique applicans Christus, subdit : « Ego sum qui testimonium perhibeo de meipso, et testimonium perhibet de me, qui misit me Pater. » Quod autem Deus Pater secum sit et testetur, quodque ipse sit Dei Patris Filius, hoc ex miraculis aliisque testimoniis Christus sat superque superius probavit. Unde illud hic quasi jam probatum præsupponit.

Symbolice S. Augustinus : « Magnam, ait, habet quæstionem, et valde videtur res in mysterio constituta, ubi Deus dixit : In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Nam et Susanna duobus falsis testibus urgebatur, et universus populus mentitus est contra Christum. Per mysterium ergo hoc modo Trinitas commendata est, in qua est perpetua stabilitas veritatis; si vis habere bonam causam, habe duos, vel tres testes, Patrem, et Filium, et Spiritum Sanctum. »

Vers. 18. 18. EGO SUM QUI TESTIMONIUM PERHIBEO DE MEIPSO, ET TESTIMONIUM PERHIBET DE ME, QUI MISIT ME PATER. — Probat Christus suum de se testimonium esse verum hoc syllogismo :

Syllogismus Christi.

Ex lege *Deuter.* XVII, 6, duorum testimonium in jure et judicio verum est;
Atqui mihi duo majores hominibus, scilicet Deus Filius et Deus Pater, testimonium perhibent :
Ergo hoc eorum testimonium de me omni jure verum est.

Dices : Nullius de seipso testimonium in judicio accipitur verum et legitimum : ergo nec Christi de seipso testimonium accipi debet ut legitimum. Respondeo negando consequentiam : nam Christus, ut Deus, perhibet testimonium de se, ut homo est; duo autem sunt Deus et homo, ac in Christo alius erat Deus ab homine : alius, inquam, in natura, non in persona. Unde ex hoc loco colligunt Patres contra Nestorianos et Eutychianos, in Christo unam fuisse personam, scilicet divinam; duas vero naturas, scilicet divinam et humanam. Ita Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Ammonius, in *Catena Græca,* et S. Ambrosius, lib. V *De Fide,* cap. II. Porro, Deus Pater et Deus Filius perhibuere testimonium de Jesu, quod esset Messias, per opera divina, præsertim miracula, quæ per eum et pro eo operati sunt, uti dixi cap. V, vers. 31 et 32, ac præsertim cum Pater in Christi baptismo de cœlo intonuit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui,» *Matth.* III. Ita Beda.

Vers 19. 19. DICEBANT ERGO EI : UBI EST PATER TUUS? — ut eum adeamus, et ejus de te testimonium audiamus, *q. d.* Quis est pater tuus? Nos solum te videmus, ostende nobis tecum esse patrem tuum. Et ubi est, vel quis est pater tuus, quem tantopere et toties jactas? Fingunt et simulant studium veritatis cognoscendæ, ut ex ore Christi eliciant claram vocem, qua dicat suum patrem esse Deum in cœlo, ut ea audita, ipsum ut blasphemum accusent, imo lapident, uti facere voluerunt cap. V, 18, et cap. X, 31. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Rupertus et alii.

Minus probabiliter Cyrillus et Leontius censent Pharisæos id dixisse per contemptum et sarcasmum, hoc est hostilem irrisionem, *q. d.* Tuus pater est ignotus et incertus : ostende ergo eum nobis; putabant enim Christum esse spurium et ex adulterio natum. Mitius S. Augustinus et Beda censent eos de patre carnali, puta Josepho, locutos, eo quod eum non cognoscerent. Verum prior sensus est germanus.

RESPONDIT JESUS : NEQUE ME SCITIS, NEQUE PATREM MEUM : SI ME SCIRETIS, FORSITAN ET PATREM MEUM SCIRETIS. — Christus directe et clare ad quæstionem respondendo dixisset : Pater meus est in cœlo; sed id facere noluit, quia sciebat Phari-

sæos captiose quæstionem hanc proposuisse, ut eum illaquearent et caperent : indirecte ergo et tecte hypocritis respondet : « Neque me scitis, neque Patrem meum. » Quo responso tacite ad quæstionem eorum directe respondet, sed ita tecte, ut Pharisæi eum calumniari et accusare non possint, *q. d.* Vos, o Pharisæi, putatis me merum esse hominem, ac proinde non alium habere patrem, quam hominem in terra, puta Josephum, sed erratis : neque enim cognoscitis me ita esse hominem, ut pariter sim Deus, ac proinde neque patrem meum cognoscitis ; nec enim Joseph est pater meus, qua homo sum ; nec alius mihi est pater quam Deus in cœlo, quod vos non cognoscitis, licet tot miraculis a me probatum sit, quia obstinati in vestro carnali sensu id agnoscere non vultis.

Antilogia hic solvitur.

Dices : Quomodo hæc consentiunt cum eo quod dixit Christus, cap. VII, 28 : « Et me scitis, et unde sim scitis? » Respondeo : Ibi locutus est Christus de se ut homo est, quem sciebant conceptum in Nazareth ; hic vero loquitur de se ut Deus, et sic eum nesciebant. Addit Origenes ibi loqui Christum Hierosolymitis, qui eum noverant ; hic vero Pharisæis, qui eum non noverant, imo erant ejus hostes.

SI ME SCIRETIS, FORSITAN (Græce ἂν quod non est dubitantis, sed asserentis, idemque valet quod *utique*) ET PATREM MEUM SCIRETIS. — *q. d.* Si enim sciretis me esse Deum, sciretis pariter patrem meum non in terra, sed in cœlo quærendum, nec alium esse quam Deum Patrem. Ita Theophylactus, Leontius, Euthymius, Rupertus et alii. Simili modo ait Christus Philippo, cap. XIV, 9 : « Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum. »

Paulo aliter S. Augustinus, *q. d.* Idcirco quæritis quis sit pater meus, quia me non nostis ; putatis enim me non esse Deum æternum in cœlo.

Secundo, pressius et profundius S. Cyrillus, in Manuscript. : « Concursat, ait, cum Patris appellatione Filii mentio : simulque rursus Filii significationem Genitoris nomen comitatur ; atque idcirco tanquam janua quædam Filius est, in Patris cognitionem ducens. » Ita sane dicit cap. XIV, 6 : « Ego sum via, veritas et vita : nemo venit ad Patrem nisi per me. » Unde infert : « Addiscamus ergo quid secundum naturam, et ita deinde tanquam in imagine et charactere exactissimo bene intelligemus archetypum. Videtur enim in Filio Pater, et veluti in speculo, in natura propria prolis apparet. » Filius enim, ut ait Sapiens, cap. VII, 25, « est candor lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius ; » et, ut ait Paulus, *Hebr.* I, 3 : « Ipse est splendor gloriæ, et figura (Græce, character) substantiæ ejus. »

Aliter Origenes, qui *nosse* vel *scire* sumit pro *amare*, *q. d.* Si me amaretis, utique et Patrem meum amaretis. Qui enim male vivunt, practice Deum non cognoscunt : hinc et de filiis Heli dicitur quod ignorabant Dominum.

Vers. 20.

20. HÆC VERBA LOCUTUS EST JESUS IN GAZOPHYLACIO, DOCENS IN TEMPLO (hoc est in atrio templi ; hoc enim atrium erat quasi templum laicorum) ; ET NEMO APPREHENDIT EUM, QUIA NECDUM VENERAT HORA EJUS. — Rupertus censet « gazophylacium » hic nominari quasi causam cur Christus non fuerit apprehensus ; quia scilicet hæc dixit in gazophylacio, qui erat locus semotus, ad quem tantum conveniebant sacerdotes lucris intenti, qui ex eo pecuniam afferre, et laici, qui in illud pecuniam inferre volebant. Verum gazophylacium erat locus omnino publicus, ad quem plurimi confluebant. Erat enim porticus ampla, juxta atrium templi, in quo omnis templi gaza, id est pecunia et supellex, servabatur. Sensus ergo est, *q. d.* Christus hæc palam et loco publico, ubi facile a Pharisæis et sacerdotibus capi poterat, clare, libere, fidenter et magnanime locutus est ; nec tamen a Pharisæis hostibus suis comprehensus fuit, quia ipse eorum mentem et manus vi divina continebat, eo quod necdum hora passioni ejus a Deo destinata advenisset. Ita S. Augustinus, Beda, Euthymius, Leontius, Theophylactus.

Gazophylacium erat locus publicus et amplus.

Porro, de gazophylacio audi Adrichomium in *Descript. Jerusalem*, num. 103 : Gazophylacium, hebr. *Corban* sive *Corbona*, dictum, arca et ærarium erat, in quo ad sacrificium necessaria, ad pauperum alimoniam et ad templi fabricam offerebatur, et oblata servabatur pecunia, ex qua etiam Joas rex, sicut in lib. *Regum* legimus, sarta tecta templi instaurari curavit. Hoc ærarium cum Heliodorus, a Syriæ rege missus, spoliare tentaret, cœlitus ab angelis flagellatus est. Atque Pilatus cum sacrum hunc thesaurum, simili pene temeritate, ad aquarum inductionem expendere vellet, populari tumultu impeditus fuit : quem tamen Romani in urbis expugnatione diripuerunt. Juxta hunc locum Lysimachum occisum legimus. Hic etiam Christus se lucem mundi, et principium, seque a Judæis in cruce exaltandum esse docuit. Hic sedens viduam pauperculam duo æra minuta offerentem, plus omnibus divitibus dedisse pronuntiavit, *Marc.* XII ; *Lucæ* XXI. Jam vero ab arca hac æraria, tota porticus in qua erat arca, vocatur hic et alibi « gazophylacium ; » non enim in arca, sed in porticu arcæ dixit hæc Christus.

Gazophylacium describitur.

Alia causa, cur Christus hæc locutus sit in gazophylacio, secretior, sed proximior fuit : quia gazophylacium Pharisæis erat latebra tenebrarum, hoc est officina avaritiæ aliorumque vitiorum et errorum, quos recenset Christus, *Matth.* cap. V et cap. XXIII, ut quod docerent filios parentibus egentibus dicere *corban*, id est aurum meum dicatum est gazophylacio, Deo ergo dandum est, non tibi, o pater ; quod assererent juramentum per templum non obligare, sed per gazam et aurum templi factum obligare ; quod

decimarent mentham, anethum et cyminum, relinquentes misericordiam et fidem; quod populum expilarent et diriperent. Has illorum tenebras ibidem redarguit Christus, ideoque contenta voce clamavit : « Ego sum lux mundi : qui sequitur me, non ambulat in tenebris, » *q. d.* Ego sum vera lux sapientiæ et sanctitatis, quæ doceo gazas terrenas, utpote exiles, viles et caducas, spernere; ambire vero gazas cœlestes, utpote ingentes, pretiosas et æternas. Quare nolite sequi tenebrosos et avaros Pharisæos, suo gazophylacio et lucris terrenis, quasi talpas sordide inhiantes, quia brevi totum illud diripiet Vespasianus et Romani. Me potius sequimini, qui lux sum mundi; ego enim prædico paupertatem spiritus, quasi viam ad immensas cœli opes. Edico enim : « Beati pauperes spiritu, quoniam vestrum est regnum cœlorum, » *Matth.* v. Et ex adverso : « Væ vobis divitibus, quia habetis consolationem vestram, » *Lucæ* vi, 24. Atque hæc fuit causa tantæ antipathiæ et odii Pharisæorum in Christum, ideoque eum assidue usque ad necem et crucem persecuti sunt; imo ex hoc gazophylacio deprompserunt triginta denarios, quos dederunt Judæ, ut Christum sibi proderet, quod summum fuit sacrilegium. Unde ibidem Christus, vers. 28, prædixit se per illud exaltandum in cruce, tuncque ad se omnia tracturum.

Mysticam causam dat Origenes : Christus, inquit, hæc edixit in gazophylacio, quia gazophylacium, vel potius gaza, sunt divini ejus sermones, imaginem magni regis impressam habentes; sicut pecunia quæ in gazophylacium injiciebatur, gerebat effigiem Cæsaris. Numismata, ait Origenes, sunt divina verba : conferat autem quisque ad gazophylacium, id est ad Ecclesiæ ædificationem, quidquid potest ad honorem Dei et utilitatem communem. Et Beda : In gazophylacio, ait, Christus loquitur; quia in parabolis tectis et clausis loquebatur ad Judæos. Cœpit autem tunc gazophylacium quasi aperiri, cum discipulis eas explicuit, et mysteria cœlestia in eis latentia reseravit.

QUIA NECDUM VENERAT HORA EJUS, — non fatalis, sed opportuna et voluntaria, ait Interlinearis, puta a Deo statuta. « Nonnulli, ait S. Augustinus, hoc audientes, sub fato fuisse Christum credunt, sed quomodo fatum habet, per quem factum est cœlum et sidera, cum tua voluntas, si recta sapias, transcendat et sidera? Nondum ergo venerat hora, non qua cogeretur mori, sed qua dignaretur occidi. »

Vers. 21. 21. DIXIT ERGO ITERUM EIS JESUS. — Dubium est unde inferatur τὸ *ergo*, et quid significet. *Primo*, aliqui censent τὸ *ergo* hic, uti et alibi, non esse illativum, sed inceptivum, tantumque significare novi sermonis Christi exordium.

Secundo, pressius Origenes autumat τὸ *ergo* connectere sequentia cum præcedentibus, ac indicare illa eodem loco et tempore a Christo esse dicta, quo præcedentia.

Tertio, Maldonatus refert ad id quod dixerat Christus, vers. 19 : « Neque me scitis, neque Patrem meum, » *q. d.* Veniet ergo tempus, cum et me Deum esse cognoscatis, et quæratis me, et non inveniatis, quia in peccatis vestris moriemini : aut veniet tempus, quo quæretis me, id est cognoscere voletis, sed non poteritis, quia a peccatis vestris non discedetis.

Quarto et magis apposite, Rupertus et Toletus τὸ *ergo* referunt ad id quod proxime præcessit, « Et nemo apprehendit eum, » *q. d.* Quia Jesus videbat Pharisæos satis intelligere sua, licet obscure dicta, nec tamen credere, sed magis in iram et odium, ad eum capiendum et occidendum, exardescere, idcirco addidit, dixitque : « Ego vado, et quæretis me. » Aut *q. d.* Quia Pharisæi volebant eum comprehendere, sed impediebantur virtute divina, ad breve tempus, hac de causa subjunxit : « Ego vado, » etc.

ITERUM. — Nam jam ante idem dixerat famulis Pharisæorum cap. vii, vers. 33. Ita Rupertus, *q. d.* Christus id quod coram famulis dixerat, iterum repetiit dixitque ipsis heris, scilicet Pharisæis :

EGO VADO, ET QUÆRETIS ME, ET IN PECCATO VESTRO MORIEMINI. — « Vado, » id est brevi vadam ex hac vita per mortem et crucem ad Patrem, « Christo mors, ait S. Augustinus, profectio fuit, quia in illa non mansit, sed per illam profectus est in cœlum ad vitam immortalem. »

ET QUÆRETIS ME, — id est quæretis alium Messiam, quia non creditis me esse Messiam; sed non invenietis, quia non est alius præter me; ita Toletus. *Secundo* simplicius, « quæretis me, » ut iterum crucifigatis et occidatis. Vide dicta cap. vii, vers. 34. Ita Origenes et S. Augustinus, quem audi : « Quæretis me, non desiderio, sed odio : quæsierunt Christum postquam abscessit ab oculis hominum, et qui oderant, et qui amabant, illi persequendo, isti habere cupiendo. » Unde explicans, subdit :

ET IN PECCATO VESTRO MORIEMINI. — « Et, » id est idcirco, *q. d.* Quia quæretis me post resurrectionem, ut rursum occidatis, utpote obstinati in vestra contra me infidelitate, odio et malitia; idcirco in eadem moriemini, ideoque damnabimini ad tartara. Quare « quo ego vado, vos non potestis venire, » quia ego in cœlum ibo, vos in tartara : frustra ergo quæretis me in terra, cum ego ascensurus sim in cœlum, quo vos non potestis conscendere. Aliter Euthymius : « In peccato vestro, » ait, hoc est propter peccatum vestrum perfidiæ, « moriemini, » id est occidemini a Tito et Romanis, indeque ibitis in mortem secundam gehennæ, quæ pejor est et longior, utpote æterna. Sed prior sensus planior est et nervosior. Terret enim Christus sæpe Pharisæos denuntiatione diei judicii, quo ipse e cœlo descendet judicaturus omnes homines pro meritis, ideoque infideles, quales erant perfidi Pharisæi, damnaturus ad ignem inferni.

Apposite Origenes : « Non potestis, » inquit, quia non vultis ; si enim voluissent et non potuissent, non dixisset: «In peccato vestro moriemini ; » omne enim peccatum est voluntarium et liberum.

Aliter S. Augustinus, qui censet Christum τὸ «non potestis » dixisse quoque suis discipulis, *q. d.* « Quo ego vado, non potestis venire modo : non abstulit spem, sed prædixit dilationem. » Verum id quod sequitur : « Et in peccato vestro moriemini, » evincit hæc non ad discipulos, sed ad Pharisæos dici.

Vers. 22. 22. DICEBANT ERGO JUDÆI : NUMQUID INTERFICIET SEMETIPSUM, QUIA DICIT : QUO EGO VADO, VOS NON POTESTIS VENIRE? — Ministri Pharisæorum audientes hæc Christi verba : « Quo ego vado, vos non potestis venire, » quia Christi odio et livore carebant, sapientius intulerunt cap. VII, vers. 35 : « Quo hic iturus est, quia non inveniemus eum? numquid in dispersionem gentium iturus est, et docturus gentes? » At Pharisæi ira et odio Christi excæcati, quia omnino eum occidere cupiebant, ac simul putabant Christum non posse manus eorum evadere, nisi ipse se interficeret, hinc dicunt : «Numquid interficiet semetipsum?» *q. d.* Eat quocumque volet, nos persequemur eum, eat ad Gentes, inde retrahemus eum et occidemus. Ergo per hoc quod dicit : « Quo ego vado, vos non potestis venire, » vult significare quod interficiet seipsum, ut a nobis capi, excarnificari et occidi non possit. Præsumptuosa et fatua erat hæc eorum cogitatio, sed quam odium et livor eis dictabat : nam alioqui multis modis potuisset Christus se ab eis subducere, uti alias fecerat. Christi vero mens hic longe alia erat, scilicet se iturum in cœlum, quo Pharisæi non poterant venire. Nam si non alio quam in mortem iturus erat, et ipsi ad eamdem ituri erant, imo poterant ipsi quoque seipsos interficere. Unde S. Augustinus ait : « Quo vado, dixit, non quo itur ad mortem, sed quo ipse ibat post mortem. »

Vers. 23. 23. ET (idcirco) DICEBAT ILLIS : VOS DE DEORSUM ESTIS, EGO DE SUPERNIS SUM. VOS DE MUNDO HOC ESTIS, EGO NON SUM DE HOC MUNDO. — Dat causam Christus, cur quo ipse vadit, Pharisæi venire non possint, *q. d.* Vos ex terra estis, et terrena sapitis, ac proinde peccatis vestris estis affixi, ibitisque deorsum in profundum profundi : ego vero de cœlo descendi, et cœlestia sapio, ac proinde post mortem in cœlum redibo, quo vos me sequi non poteritis, ideoque me quærentes non invenietis : ego enim sum quasi aquila cœlestis habitans in altissimis montibus æternitatis; vos vero estis quasi vermes, et scarabæi in terra repentes : quomodo ergo ad me evolare poteritis? Ita Rupertus et S. Augustinus, quem audi : « Vos de deorsum estis, ideo terram sapitis, quia sicut serpentes terram manducatis : quid est, terram manducatis? terrenis pascimini, terrenis delectamini, terrenis inhiatis, sursum corda non habetis. »

Secundo, S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius, Ammonius, et ex Latinis S. Augustinus et Beda censent Christum hic dare causam, cur Pharisæi verba Christi : « Quo ego vado, vos non potestis venire, » quæ ipse dixerat de suo in cœlos reditu, illi non de illo, sed de sui ipsius interfectione intellexerint; quia nimirum terreni et carnales erant, ideoque cœlum non sapiebant, et cœlestia non intelligebant. Utrumque huic loco appositum et congruum est.

Vos de deorsum estis, moraliter. Ethice : « Vos de deorsum estis, » quia nati ex Adam terreno et peccatore, inde concupiscentiam terrenam traxistis, quam proinde quasi nativam sequentes, avaritia, superbia, ira et odio æstuantes, non nisi opes, delicias et honores terrestres concupiscitis : « ego » vero « de supernis sum, » quia, qua Deus natus, sum ex Patre cœlesti, qua homo vero ex Spiritu Sancto, non ex Adam aliove patre terreno; quare cœlestis mihi est indoles, cœlestis amor, cœlestia desideria, ad quæ vos terrestres et animales aspirare non potestis, nisi per meam fidem et spiritum renascamini et reformemini, ut ex animalibus fiatis spiritales, ex terrestribus cœlestes, juxta illud quod dixi Nicodemo, cap. III, vers. 5 : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum Dei. » In re ergo idem est : « Vos de deorsum estis, ego de supernis sum, » cum eo quod Joannes dixit, cap. I, vers. 12 : « Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt. » Et cum eo quod ait Apostolus : « Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis; qualis terrenus, tales et terreni; et qualis cœlestis, tales et cœlestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem cœlestis, » I *Corinth.* XV, 47. Et illud : « Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dextera Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram, » *Coloss.* III. Vide utrobique dicta.

Physice. Physice docet hic Christus locum in quo quis nascitur, educatur et vivit, suas qualitates eidem affricare : perinde enim ac pisces viventes in aqua, sunt humidi et aquosi, nec extra aquam vivere possunt : lupi vero, leones, equi, boves viventes in terra, sunt terrei, nec extra terram vivere queunt; aves vero viventes in aere, sunt aereæ, nec extra aerem volare possunt : sic pariter Pharisæi nati in terra Chanaan, sive in Judæa, erant corpore et mente terrestres, Chananæi et Judæi, juxta illud *Ezech.* XVI, 3 : « Generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa; » Christus vero natus et conversans in cœlo, erat cœlestis, angelicus et divinus.

Metaphysice. Metaphysice : « Vos de deorsum estis, » hoc est « vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere : ille homicida erat ab initio, »

ut explicat Christus vers. 44, *q. d.* Vos infernales estis, ac patrem vestrum diabolum imitamini, quia sicut ille Adamum per pomum occidit, sic vos me vultis occidere; « ego vero de supernis sum, » quia sum Filius Dei altissimi. Audi S. Augustinum hic, *tract.* 38 : « Ille erat de supernis : de quibus supernis? de aere? Absit, ibi et aves volitant : de cœlo, quod videmus? Et hoc absit, ibi et stellæ, et sol et luna circumeunt : de angelis? neque hoc intelligatis : per illum et angeli facti sunt, per quem omnia facta sunt. De quibus ergo supernis Christus? Ab ipso Patre, nihil illo Deo superius, qui Verbum genuit æquale sibi, coæternum sibi, unigenitum sine tempore, per quem conderet tempora : sic ergo accipe Christum de supernis, ut excedat cogitatione tua omne quod factum est, universam omnino creaturam, omne corpus, omne conditum spiritum, omnem rem quoquo modo mutabilem. »

VOS DE MUNDO HOC ESTIS, EGO NON SUM DE HOC MUNDO. — « De mundo, » id est de terra hac terreni estis, ut explicet id quod dixit : « Vos de deorsum estis. » *Secundo* et pressius, « de mundo estis, » id est mundani estis, mundanos favores, opes et honores ambitis, vitam agitis talem, qualem agunt mundani et mundo dediti, ut τὸ *de deorsum estis,* naturam eorum explicet; τό vero *vos de mundo hoc estis,* eorumdem qualitatem, quæ ex natura consequitur, ait Toletus (1). Audi S. Augustinum, *tract.* 38 : « Nemo dicat : De hoc mundo non sum : quisquis es homo, de hoc mundo es, sed venit ad te, qui fecit mundum, et liberavit te de hoc mundo : si delectat te mundus, semper vis esse immundus : si autem jam non te delectat hic mundus, jam tu es mundus : verumtamen si per aliquam infirmitatem adhuc te delectat mundus, habitet in te qui mundat, et eris mundus; si autem fueris mundus, non manebis in mundo, nec audies quod audierunt Judæi : Moriemini in peccatis vestris. »

Vers. 24. 24. DIXI ERGO VOBIS, QUIA MORIEMINI IN PECCATIS VESTRIS, — tum infidelitatis, tum cæteris omnibus, quia nullius peccati fit remissio, nisi per fidem in Christum, quem vos respuitis. Unde subdit :

SI ENIM NON CREDIDERITIS QUIA EGO SUM, — scilicet Messias mundi salvator, quem me esse assidue doceo et profiteor, ac per tot signa et miracula probo et evinco. Ita Lyranus, Jansenius, Maldonatus. Subtilius S. Augustinus, Beda et Toletus : « quia ego sum, » supple : « qui sum, » id est sum Deus. Hoc enim proprium est Dei, *Exodi* III. Rupertus vero sic, *q. d.* « Quia ego sum, » scilicet « de supernis, » uti præcessit, « moriemini in peccato vestro, » quia nullus est qui peccata auferat et condonet, nisi ego, quem vos aspernamini.

Vers. 25. 25. DICEBANT ERGO EI : TU QUIS ES? — Dixerat Christus : « Si non credideritis quia ego sum, » etc. Unde Pharisæi id non intelligentes, vel se non intelligere simulantes, apposite rogant : « Tu quis es? »

Christus principium. Primo. DIXIT EIS JESUS : PRINCIPIUM, QUI ET LOQUOR VOBIS. — S. Augustinus, sæpe Beda, Rupertus, Bernardus et S. Ambrosius, lib. III *De Fide,* cap. IV : « Principium » accipiunt ut nominativi casus, *q. d.* Ego sum principium, id est ego sum primus et novissimus, vel ego sum principium rerum omnium, quia per Verbum Dei facta sunt omnia, juxta illud : « Verbo Domini cœli firmati sunt. » Verum nota : pro *principium* Græce non est ἀρχὴ in nominativo casu, sed ἀρχὴν in accusativo, ita enim constanter habent Græca et Græci; et sic Septuaginta vertere solent Hebraice בראשית *berescit,* id est *in principio.*

Secundo. Viderunt hoc SS. Augustinus et Ambrosius; unde *secundo,* sic exponunt, *q. d.* Credite me esse principium per quod facta sunt omnia; sed supplent τὸ *credite,* quod non est in textu. Quare dicendum est hic esse græcismum. Græci enim subintelligunt præpositionem κατὰ, ut ἀρχὴν sit idem quod κατ'ἀρχὴν, id est juxta principium, vel a principio, aut in principio; hoc enim est Hebraice, *berescit.* Sensus ergo est, *q. d.* Ego sum a principio, id est ab æterno (ideoque ante Abraham, ut ait ipse, vers. 58). Deus verus de Deo vero, ideoque sum principium temporis et ævi, ac rerum omnium, « qui » tamen « et loquor vobis, » id est qui etiam hoc ipsum vobis annuntio : ideo enim carnem assumpsi, et factus sum homo, ut hoc evangelizem, et eos qui hoc credunt, salvem. Legit noster Interpres cum Arabico ὃ;, id est *qui;* jam legunt ὅτι, id est *quod, q. d.* Ego sum a principio, quod ipsum loquor et assevero vobis. Aut potius *q. d.* Ego cum sim Verbum, quod a principio, id est ab æterno, dixit et locutus est Pater, jam homo factus, etiam idipsum loquor, et annuntio vobis. Filius enim est Verbum, quo loquitur Pater; ipse quoque Filius est Verbum, quod loquitur nobis. Vox ergo *principium* magis competit Verbo, quam Spiritui Sancto, tum quia Filius cum Patre est principium Spiritus Sancti, ipse vero Spiritus Sanctus nullius alterius personæ divinæ est principium, sed tantum creaturarum; tum quia Filius est principium procedens a principio, puta a Patre. Unde *principium* significat ejus originem, qua genitus est a Patre; id ita esse liquet ex eo quod vers. 27 subdit Joannes : « Et non cognoverunt, quia Patrem suum dicebat Deum : » hoc enim significat τὸ *a principio,* quod Noster sagaciter, non verbo tenus, sed quoad sensum vertit, *principium.* Significatur enim hic verbum æternum, quod fuit a principio, ideoque ipsum esse principium genitum a Patre, ita ut ipsum cum Patre sit principium tam Spiritus

(1) « Vocabulum κόσμος, *mundus,* plerumque in deteriorem partem adhibetur, ita ut designet *vulgus improborum, contumacium, pervicacium,* ἀπίστων, ἀπειθούντων, homines veritatem divinam, doctrinam Christi contemnentes et repudiantes.

Sancti, quam creaturarum omnium. Igitur τὸ *a principio* duo significat : *primo*, ab æterno; *secundo*, a Deo Patre genitum, *q. d.* Ego sum Verbum ab æterno a Deo Patre genitum. Quare idem est dicere : Ego sum a principio, sive ego sum principium, cum eo quod ait Joannes I, 1 : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. » Et cum eo quod idem ait, *Apoc.* I, 8, de Christo : « Ego sum α et ω, principium et finis. » Et cap. III, vers. 14 : « Qui est principium creaturæ Dei. » Et Paulus, *Coloss.* I, 18 : « Qui est principium. » Vide ibi dicta. Sic Plato : Deus, ait, « est qui principium, medium et finem rerum omnium complectitur. » Et Virgilius : « Ab Jove principium. » Et S. Gregorius Nazianzenus : « A te principium, tibi desinet. » Et hoc voluere S. Augustinus, Ambrosius, Rupertus, Beda et Bernardus, initio citati, qui τὸ *principium* accipiunt in casu nominativo, etiamsi Græce sit in accusativo. Audi Glossam : « Pater est principium, non de principio. Filius est principium a principio, id est a Patre, qui omnia per Filium operatus est. Ipse enim est manus dextra, fortitudo, sapientia et Verbum Patris. » Græcum ἀρχὴ non tantum principium, sed et principatum significat, *q. d.* Christus : Ego sum principium, cui competit principatus, dominium, regnum et imperium rerum omnium, ut alludat ad illud *Psal.* CIX : « Tecum principium (Græce, ἀρχὴ, id est principatus) in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum. Ex utero ante Luciferum genui te. » Et ad illud *Proverb.* VIII, 22 : « Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio, » ubi Septuaginta vertunt : « Dominus condidit me principium viarum suarum in opera sua. » Vide ibi dicta. Audi S. Augustinum, lib. III *Contra Maximinum*, cap. XVII, tom. VI : « Pater est principium, non de principio; Filius principium de principio : sed utrumque simul, non duo, sed unum principium : sicut Pater Deus, et Filius Deus, et ambo simul non duo Dii, sed unus Deus. » Vide D. Thomam et Scholasticos, I *part.*, *Quæst.* XXXVI, art. 4, ubi docent Patrem et Filium non duo, sed unum esse principium Spiritus Sancti.

Deus principium et finis actionum nostrarum.

Moraliter : hinc disce ad Christum, qua Deus et homo est, referendum esse principium et finem omnium actionum Christianarum, ut utrumque ei offeramus, et ad utrumque gratiam ab eo flagitemus. Ipse enim eorum omnium principium est et finis. Ita fecit S. Paulus, qui Epistolas suas orditur a Christo, et in eo finit, æque ac fecit S. Petrus, Joannes, Jacobus et Judas. Idem fecit S. Gregorius Nazianzenus, qui monosticha Alphabeti ab hac ἀρχὴ orditur : « Agendorum principium, inquit, et finis sit Deus. » Et S. Paulinus :

> In te compositæ mihi sit spes unica vitæ.
> Tu mihi principium, tu meta et terminus idem.

Sicut ergo ab unitate oriuntur omnes numeri, a centro omnes lineæ, quæ ad circumferentiam ducuntur; sic pariter a Christo oriuntur omnes actiones Christianæ et sanctæ; quare in ipso, quasi sui centro et principio coire, uniri, inchoari et terminari debent. Vide dicta *Deut.* VI, 6. A Christo ergo, o Christiane, incipe, et in Christum tuum desine. Hoc est quod sancit Apostolus, *Coloss.* III, 17 : « Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini nostri Jesu Christi, gratias agentes Deo et Patri per ipsum. »

Aliter Græca trajiciunt, indeque vertunt et explicant Nonnus, Vatablus et Maldonatus, nimirum sic : Ego sum is, vel id, qui, vel quod, a principio vobis loquor, et jam pridem prædico, me scilicet esse Messiam vestrum, quem si velletis, jam pridem ex loquela mea cognoscere potuissetis. Unde Syrus vertit, *etiam id quod incepi loqui vobiscum*, et Vatablus, *principio* vel *in primis, quod et loquor vobis*, sicque explicat, *q. d.* « Omnino hoc ipsum sum quod a principio dixi, » scilicet mundi lux et salus, ut subaudiatur, « et non creditis mihi. » Verum hæc trajectio est insolita et dura.

Alii denique hæc referunt ad sequentia, *q. d.* « In primis, » id est ante omnia, « quia et loquor vobis, » subaudi, et tamen non creditis, propterea « multa habeo de vobis loqui et judicare. » Sed hoc frigidum est, et supplet τὸ *et tamen non creditis*, atque ad quæstionem Pharisæorum nil facit, merumque est responsionis effugium, *q. d.* Christus : Vos indigni estis quibus respondeam, sed digni quos judicem et damnem.

Vers. 26.

26. Multa habeo de vobis loqui, et judicare. — *q. d.* Multa possem contra vos loqui, et de multis vos judicare, id est accusare et arguere, ac in die judicii ea arguam, judicabo et condemnabo. Ita S. Cyrillus : « Non unum, inquit, tantum, sed multa accusabo, et in nulla re mentior, sicut vos : possum condemnare vos tanquam incredulos et infideles, tanquam arrogantes, tanquam contumeliosos, tanquam Deo repugnantes, tanquam impudentes, tanquam ingratos, tanquam malignos, tanquam voluptatum potius quam Dei amatores, tanquam humanam captantes gloriam, Dei vero gloriam non quærentes. »

Sed qui me misit, verax est : et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. — *q. d.* Sed, omissis multis, quæ in vobis juste carpere possem, hoc tantum præcipuum dicam in confutationem vestræ infidelitatis, qua doctrinam meam ridetis, quod Deus Pater, qui misit me in carnem et mundum, verax est, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo, ac proinde illa quæ prædico, vera sunt, ideoque ob omnibus credenda. Ita Jansenius. « Ideo, ait Augustinus, verus in judicio ego, quia filius veritatis, et veritas sum. » Porro alii varie id explicant.

Primo, Toletus ex Chrysostomo, Theophylactus et Euthymius, *q. d.* Multa possem de vobis

loqui et judicare, sed id modo non faciam, quia Pater qui verax est in promissis, sicut promisit se missurum me in mundum ad eum salvandum, non ad judicandum; ita veraciter id ipsum præstat jubetque ut id faciam : quare ego illi obsequens nolo jam vos judicare, sed tantum loquor ea quæ audivi a Patre, scilicet ea quæ ad salutem mundi spectant.

Secundo, Maldonatus, *q. d.* Multa possem de vobis vere ac meo jure dicere atque judicare; quod si fecero, nemo poterit judicium meum reprehendere, quia « qui misit me verax est, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo. » Verum dure hic pro *sed*, substituitur *quia*.

Tertio, Rupertus, τὸ *sed* refert superius ad τὸ *principium*, *q. d.* Licet dixerim me esse principium, id est principem Deum, ac idipsum loquar asseramque vobis, tamen idipsum non loquor ex meipso; sed est Deus Pater, qui misit me, jussitque ut hæc quæ ab ipso audivi, loquar et prædicem.

Quarto, alii, *q. d.* Vos quidem non creditis me esse Messiam, sed tamen scitote quod Pater cœlestis, qui misit me quasi Messiam et legatum suum, vult me idipsum loqui et prædicare.

Quinto, alii, *q. d.* Multa habeo de vobis judicare in die judicii, quem vos non exspectatis, nec creditis, sed est Pater meus verax, qui sicut promisit me fore judicem in illo die, ut cuique pro meritis fidei vel infidelitatis, præmia vel supplicia assignem, ita reipsa præstabit et opere complebit. Verum sensus quem initio dedi, planus videtur et genuinus.

Quæ audivi ab eo, — tum qua Deus, tum qua homo. Unde Interlinearis ait : « Idem est audire ab eo, quod esse ab eo. » Et Augustinus : « Dat gloriam Patri æqualis Filius, *q. d.* Do gloriam ei cujus sum Filius, quomodo tu superbis adversus eum cujus es servus ? »

Vers. 27. 27. Et non cognoverunt quia Patrem ejus (id est suum) dicebat Deum. — Græca jam tantum habent, *quod Patrem suum eis dicebat*, id est quod Patrem suum eis indicabat esse Deum; et sic cum Græco legunt Syrus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Augustinus et Beda; sed eodem redit sensus, quem Latina versio longe melius et clarius expressit, cui plane consentit versio Arabica. Quare omnino verisimile est olim in Græco extitisse τὸ « Deum. » Loquebatur Jesus tecte et obscure, ne Pharisæorum odia contra se inflammaret: si enim clare dixisset: Ego sum unigenitus Dei Patris Filius, lapidassent eum quasi blasphemum. Dixit ergo involute et tecte : « Ego sum principium, » vel, ut Græce est, *a principio*, id est a Deo Patre ab æterno genitus; et: « Qui misit me verax est. » Quare ex his verbis Pharisæi non cognoverunt Jesum asserere quod Deus esset suus Pater : aliqui tamen argutiores ex eis, id subodorari et suspicari potuerunt, sed clare id non cognoverunt, unde eum arguere nequiverunt : certe neutri cognoverunt, id est crediderunt id esse verum; idque factum est Dei consilio, ne impediretur Christi passio, indeque hominum redemptio : « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent, » ait Paulus, I *Corinth.* II, 8. Unde S. Augustinus : « Differo, ait, cognitionem meam, ut impleam passionem meam, » per manus vestras, ait Interlinearis.

Vers. 28. 28. Dixit ergo eis Jesus : Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum, et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. — « Cum exaltaveritis, » cum me in crucem sustuleritis; crux enim erat in alto. Christus crucifixionem suam vocat « exaltationem : » quia, etsi videretur summa esse ejus depressio, dedecus et ignominia; tamen revera ex Dei providentia, facta est summa ejus exaltatio, decus et gloria, ut omnes gentes Christum crucifixum adorent, et ab eo veniam, gratiam et gloriam sperent et exspectent : hoc enim tanta sui humiliatione meruit Christus, juxta illud Pauli : « Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis : propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Philip.* II. Idem facit Deus cuilibet Christiano et Christi asseclæ, qui propter Christum deprimitur, vel ultro se humiliat et deprimit, juxta illud ejus decretum : « Omnis qui se exaltat, humiliabitur; et qui se humiliat, exaltabitur. »

Tunc cognoscetis quia (quod) ego sum, — scilicet Messias Dei Filius, quem me esse prædico, non autem merus homo, uti vos nunc existimatis. In Christi enim cruce, morte, resurrectione et deinceps, multi Judæorum visa tanta Christi patientia, charitate, zelo, tantisque prodigiis et miraculis compuncti crediderunt in eum : unde iis visis dicebat Centurio : « Vere Filius Dei erat iste; » idque Christus sua cruce meruit, ac a Patre petiit et impetravit, ut patet *Lucæ* XXIII, 48; *Act.* II, 41. Ita S. Augustinus : « Videbat, ait, sibi aliquos post passionem suam credituros. Dicit vero hoc illis, ne quisquam sibi male conscius desperet, quando eis condonatur homicidium, qui occiderunt Christum. » Sic et S. Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Euthymius, Theophylactus et alii.

Et a meipso facio nihil, sed sicut docuit me Pater, hæc loquor. — Idem sæpe Christus inculcat, tum ut humiliter de se loquatur, tum ut doctrinæ suæ auctoritatem ex Deo Patre conciliet. Ita Chrysostomus. Porro, « non sic Pater docuit Filium, quasi indoctum genuerit; sed hoc est docuisse, scientem genuisse : hoc est Filio esse, quod nosse. Pater gignendo dedit ei sicut esse, ita et nosse, » ait Augustinus.

Vers. 29. 29. ET QUI ME MISIT, MECUM EST. — Hoc addit, ait S. Chrysostomus, ne Patre quasi se docente, minor esse putaretur : illud dispensationis, hoc deitatis est. Et S. Augustinus : Misit, ait, Pater Filium, sed non recessit a Filio. Porro Pater est cum Filio, non tantum per indiscretam et eamdem numero essentiam deitatis, ut explicat S. Augustinus, sed etiam per singularem providentiam, regimen et gubernationem humanitatis ab eo assumptæ : hanc enim Deus quasi auriga regebat et dirigebat ad omne opus, quo fiebat ut singula Christi opera essent eximia, perfecta, heroica, divina. Ita Rupertus, Euthymius et alii.

Vers. 30. 30. HÆC ILLO LOQUENTE, MULTI CREDIDERUNT IN EUM. — Multi ex simplici, candida et docili turba, sed pauci vel nulli ex superbis et invidis Pharisæis. « Crediderunt in eum, » tum quia rationum ejus evidentia convincebantur ; tum quia gratia, spiritu, vi et efficacia sermonum ejus capiebantur, dicentes : « Nunquam locutus est homo, sicut homo hic, » cap. VII, vers. 46.

Vers. 31. 31. DICEBAT ERGO (ut eos in fide jam accepta confirmaret) JESUS AD EOS, QUI CREDIDERUNT EI, JUDÆOS : SI VOS MANSERITIS IN SERMONE MEO, VERE DISCIPULI MEI ERITIS. — « Judæos » intelligit plebeios, quos opponit principibus, Pharisæis et sacerdotibus incredulis. « Si vos manseritis in sermone meo, » id est si in mea doctrina et fide, quam jam accepistis, perseveraveritis, inquit S. Augustinus, Leontius, Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus, « vere discipuli mei eritis, » scilicet fideles et constantes, ut per persecutiones et cruces me generose sequamini usque in cœlum, ibique me discipuli et asseclæ, imo filii et hæredes sitis in felicitate et gloria, sicut hic fuistis in fide et tribulatione : quare digni eritis discipulorum meorum uti nomine et titulo, sic et merito ac præmio.

Vers. 32. 32. ET COGNOSCETIS VERITATEM, ET VERITAS LIBERABIT VOS. — Per *veritatem* ipsum Christum, qui est via, veritas et vita, intelligunt Græci, S. Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius et Theophylactus, *q. d.* Si permanseritis in fide mea, cognoscetis me esse veritatem, adumbratam in umbris et figuris legis veteris, a quibus proinde liberabo vos, ut serviatis Deo, non in corporeis cæremoniis et figuris, sed in spiritu et veritate fidei, spei et charitatis, ut dixi cap. IV, 23.

Secundo, et magis proprie ad mentem Christi, *q. d.* Si manseritis in mea doctrina, quam ego vos docui, per ipsam ejusdem experientiam et praxin cognoscetis et quasi gustabitis quam illa sit vera, salutaris, sincera et pura ; atque eadem ipsa vos *liberabit*, Græce ἐλευθερώσει, id est liberos et ingenuos reddet, liberos, inquam, a jugo et servitute peccati. De hac enim proprie hic agi patet, ex eo quod subdit vers. 34 : « Qui facit peccatum, servus est peccati. » Fides enim mea deducet vos ad pœnitentiam, contritionem et charitatem, quæ abolet omne peccatum. Ita Rupertus, Jansenius, Maldonatus et alii, ac S. Augustinus, serm. 48 *De Verbis Domini secundum Joannem* : « Si non delectat veritas, inquit, delectet libertas, etc. ; plane reddidit libertatem, si abstulit iniquitatem. »

Anagogice, liberabit vos mea doctrina a corruptione hujus mortalitatis, mutabilitatis, corruptionis et exsilii, quia deducet vos ad libertatem beatæ immortalitatis et gloriæ filiorum Dei. Ita S. Augustinus hic, *tract.* 40 : « Quid, ait, promittit credentibus, fratres ? et cognoscetis veritatem. Quid enim non illam cognoverant, quando Dominus loquebatur ? Si non cognoverant, quomodo crediderunt ? Non quia cognoverunt, crediderunt, sed ut cognoscerent, crediderunt : credimus enim ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus : quod enim cognituri sumus, nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Quid est enim fides, nisi credere quod non vides ? fides ergo est, quod non vides, credere ; veritas, quod credidisti, videre. »

Quadruplex libertas allata a Christo.

Disce hic quadruplicem esse servitutem, quam abstulit, et quadruplicem libertatem, quam attulit Christus. *Prima* servitus fuit sub onere legis veteris, quam Christus abstulit per libertatem Evangelii.

Secunda servitus fuit sub jugo peccati : hanc abstulit Christus per libertatem justitiæ.

Tertia servitus fuit sub dominio concupiscentiæ, quam Christus abstulit per libertatem spiritus, ac dominium charitatis et gratiæ.

Quarta servitus fuit sub morte et mortalitate, omnibusque hujus vitæ ærumnis, quam auferet Christus per libertatem resurrectionis et gloriæ. Quare non agitur hic de libertate arbitrii, quasi peccatores adeo sint servi peccati, ut careant libero arbitrio, quod eis restituat Christus, cum eos justificat. Peccator enim non nisi per liberum arbitrium peccat, et pœnitens non nisi per liberum arbitrium gratia Dei adjutum, pœnitet et justificatur.

Quare inepte Calvinus hic negans tam peccatoribus quam justis liberum arbitrium : « Nos, inquit, servitutis propriæ conscii, non nisi Christo liberatore gloriemur. » Censet enim ipse nos intrinsece non esse liberos, sed extrinsece per libertatem Christi : sicut idem censet nos intrinsece non esse justos per inhærentem nobis justitiam, sed tantum extrinsece per justitiam Christi nobis a Deo imputatam : quorum utrumque hæresis est non tantum impia, sed et imperita, inepta et stolida.

Vers. 33. 33. RESPONDERUNT (Judæi, non tam credentes in eum, de quibus vers. præced., quam increduli, ut patet ex sequent.) EI : SEMEN ABRAHÆ SUMUS, ET NEMINI SERVIVIMUS UNQUAM : QUOMODO TU DICIS : LIBERI ERITIS ? — Christus dicendo, « si manseritis in sermone meo, etc., cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos, » tacite

Judæis objecerat ignorantiam et servitutem, quasi ex utraque eos sit liberaturus per veritatem et libertatem. Judæi de stirpe Abrahæ gloriantes, senserunt se pungi a Christo, ac dissimulantes ignorantiam superbe servitutem arripiunt negantque se esse vel fuisse servos, ac proinde libertate Christi non egere, *q. d.* Nos sumus filii magni patriarchæ Abrahæ, ideoque ingenui et liberi, nec ulli servivimus unquam; quare neque nativitate, neque conditione sumus servi. Sic hodie multi, ait S. Chrysostomus, si arguantur eorum mores impuri et improbi, dissimulant; sed si tangatur eorum genus et nobilitas, exiliunt velut phrenetici. Verum Judæi non intellexerunt Christum; Christus enim non de servitute et libertate civili, sed spiritali loquebatur, quod scilicet e servitute peccati per libertatem gratiæ eos liberaret.

An vere dixerint Judæi: *Nemini servivimus unquam.*

Quæres, an vere Judæi dicant: « Nemini servivimus unquam? » nam olim servierant Ægyptiis, cum liberati et educti fuere a Mose; item Babyloniis, cum sub Joachim et Sedecia capti et abducti fuere in Babylonem; item Philistæis, Ammonitis, etc., tempore Judicum. Respondent S. Chrysostomus, S. Augustinus, Leontius, Beda, Judæos gloriabundos plus æquo suum genus extollere, ideoque falsum dicere et mentiri; sed hoc sensu mendacium suum velare, quod licet a Babyloniis, Ægyptiis aliisque gentibus fuerint subacti, nunquam tamen in servos, id est in mancipia, fuerint distracti et venditi.

Secundo, Cajetanus, Toletus, Jansenius et alii respondent, patres quidem horum Judæorum serviisse Babyloniis et Ægyptiis, hosce vero Judæos tempore Christi nemini serviisse, quia, licet subessent Romanis et Tiberio Cæsari, tamen eorum non erant servi et mancipia, sed subditi duntaxat: necdum enim fuerant a Vespasiano et Tito excisi, tunc enim ab eis omnes Judæi vel occisi fuere, vel ut mancipia capti et divenditi, adeo ut captivorum fuerint 97 millia, occisorum vero et mortuorum undecies centena millia, teste Josepho, lib. VII *Belli*, cap. XVII.

Hic sensus magis congruus videtur. Nam dicere quod Patres ipsorum nemini serviissent unquam, fuisset nimis splendidum mendacium, quod sol ipse erubuisset et Christus illico confudisset. Dicunt ergo: « Nos semen Abrahæ sumus, et nemini servivimus unquam, » *q. d.* Nos neque origine et genere sumus servi, quia sumus filii nobilis et inclyti Abrahæ; neque etiam sumus servi fortuna et conditione, quia nemini servivimus unquam. Ergo nullo modo sumus servi, sed omni ratione liberi, ingenui et nobiles; quia, licet Romanis subsimus, eis tamen subsumus politice ut subditi, non despotice ut servi et mancipia.

Vers. 34.

34. **Amen, amen** (id est vere vere, vel certo certo, id est verissime et certissime. « Veritas, ait S. Augustinus dicit: multum commendat, quod ita pronuntiat) » **Dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati.** — Christus Judæis objicientibus se non esse servos, sed liberos, respondet se loqui de servitute, non civili, sed mystica, qua quis servit peccato. Porro, verecunde et modeste loquitur in genere et in tertia persona, cum proprie velit dicere: Vos facitis peccata multa, ideoque servi estis peccati, a qua servitute nemo vos liberare potest, nisi ego. « O miserabilis servitus, » exclamat S. Augustinus, *tract.* 41, causamque subdit: « Servus hominis aliquando sui domini duris imperiis fatigatus, fugiendo quiescit: servus peccati quo fugit? secum se trahit quocumque fugerit. Non fugit seipsam mala conscientia, non est quo eat, sequitur se, imo non recedit a se: peccatum enim quod facit, intus est. »

Peccator servus est peccati: cur? Causa Prima.

Secunda.

Causam aliam dat S. Petrus, *epist.* II, cap. II, vers. 19, dicens: « A quo enim quis superatus est, hujus et servus est. » Vide ibi dicta. Adde tertiam: Qui facit peccatum, servus est diaboli, qui instigat ad peccatum, sicut qui facit justitiam, servus est Dei, qui ad eam impellit. Diabolus autem summus est tyrannus, qui peccatores quasi mancipia exagitat, et ex uno scelere in aliud et aliud semper, ac tandem in gehennam pertrahit, uti videre est in sagis et magis. *Quarto,* quia peccatum post se relinquit concupiscentiam et inclinationem ad peccatum iterandum, quæ concupiscentia etiam post dimissum peccatum manet ad pœnam et tentationem. Unde Apostolus, *Rom.* VII, ait se venumdatum sub peccato, ut quod nolit hoc agat (ut scilicet motus concupiscentiæ invitus sentiat), et bonum quod velit, nequeat perficere, ideoque exclamat: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » *Quinto,* quia peccator peccato quod fecit, quasi vinculis alligatur, ut se ab eo expedire nequeat, nisi Christus eum gratia sua liberet, juxta illud *Prov.* V, 22: « Iniquitates suæ capiunt impium, et funibus peccatorum suorum constringitur. » Et *Isaiæ* V, 18: « Væ qui trahitis iniquitatem in vinculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. » Vide utrobique dicta. Audi S. Gregorium, lib. IV *Moral.*, cap. XLII: « Qui se pravo desiderio subjicit, iniquitatis dominio dudum libera mentis colla supponit; sed huic domino contradicimus, cum iniquitati quæ nos ceperat, reluctamur. » Idem lib. XXV *Moral.*, cap. XX: « Quanto aliquis libentius peragit perversa quæ vult, tanto iniquitatis servitio obnoxius obligatur. » Est prosopopœia: peccato enim, quæ res inanima est, tribuitur persona heri, sive domini et tyranni, *primo,* ut significetur vis et tyrannis peccati et concupiscentiæ; *secundo,* quia sub peccato intelligitur diabolus, qui in regno peccati imperat, et peccatoribus dure dominatur; *tertio,* ut indicetur reatus peccati, quo peccatum peccatorem reum facit mortis et gehennæ.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Præclare S. Ambrosius serm. 12 *in Psal.* CXVIII, ad illa: *Tuus sum ego, salvum me fac:* « Non po-

test, inquit, dicere sæcularis : Tuus sum; plures enim dominos habet. Venit libido, et dicit : Meus es, quia ea quæ sunt corporis concupiscis. Venit avaritia, et dicit : Meus es, quia argentum et aurum quod habes, servitutis tuæ pretium est. Venit luxuria, et dicit : Meus es, quia unius diei convivium pretium tuæ vitæ est. Venit ambitio, et dicit : Plane meus es : nescis quod ideo imperare aliis te feci, ut mihi ipse servires? nescis quod ideo potestatem in te contuli, ut meæ te subjicerem potestati? Veniunt omnia vitia, et singula dicunt : Meus es. Quem tanti competunt, quam vile mancipium est? » Porro, peccator qui nequit dicere Deo : « Tuus sum ego, » audit a diabolo, « Meus es tu. » Nam, ut subjicit S. Ambrosius : « Venit et introivit in eum Satanas, et cœpit dicere : Non est tuus Jesu; sed meus est. Ea quæ mea sunt cogitat, quæ mea sunt in pectore voluit : tecum epulatur, et mecum pascitur; a te panem accipit, a me pecuniam; tecum bibit, et mihi tuum sanguinem vendit; tuus est Apostolus, et meus mercenarius. »

Vers. 35. 35. SERVUS AUTEM NON MANET IN DOMO IN ÆTERNUM : FILIUS AUTEM MANET IN ÆTERNUM, — *q. d.* Qui servus est peccati, uti vos, o Judæi, estis, hic more servorum non habet jus manendi semper in domo heri, puta in Ecclesia Dei; nam post mortem ejicietur in tenebras exteriores gehennæ, uti eodem vos ejiciemini. At filius semper manet in domo heri, utpote patris sui, hoc est, ego semper maneo apud Deum Patrem meum in cœlo : quare si per me meamque gratiam a servitute peccati liberati fueritis, mecum quasi filii adoptivi semper in domo Dei, id est in Ecclesia, tam militante per gratiam, quam triumphante per gloriam in æternum felices et gloriosi manebitis. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Beda et alii. Unde sequitur.

Vers. 36. 36. SI ERGO VOS FILIUS LIBERAVERIT, VERE LIBERI ERITIS. — Nota τὸ *vere*, *q. d.* Nec Abraham, nec Moses, licet Deo charissimi servi, vos a peccato liberare poterunt, sed ego solus qui sum verus Dei Filius, Messias, redemptor et salvator mundi. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii.

Vers. 37. 37. SCIO QUIA FILII ABRAHÆ ESTIS; SED QUÆRITIS ME INTERFICERE, — quod non fecit Abraham; *q. d.* Natura quidem estis filii Abrahæ, sed imitatione degeneres. Quare prosapia Abrahæ vobis non proderit, nisi ad majorem damnationem; Abraham enim in die judicii damnabit vos, dicetque : Ego vos non agnosco pro filiis, quia Christum filium meum et fratrem vestrum persecuti estis et crucifixistis : ite ergo christicidæ in ignem æternum. Ita se Christus explicat vers. 40.

QUIA SERMO MEUS NON CAPIT IN VOBIS, — id est, ut Vatablus, *non habet locum in vobis*; quia scilicet vos eum capere non vultis; Arabicus, *non est firmus in vobis*. Unde Origenes et Chrysostomus censent hæc dici ad eos qui ante crediderant in Christum, sed obiter et leviter, ac repente, cum audirent se a Christo servos vocari irritati et excandescentes, mutata sententia et fide in perfidiam, volebant eum occidere. Planius et probabilius dicemus Christum hæc dicere ad incredulos, qui jam ante ei necem machinabantur.

Vers. 38. 38. EGO QUOD VIDI APUD PATREM MEUM, LOQUOR; ET VOS QUÆ VIDISTIS APUD PATREM VESTRUM, FACITIS. — *q. d.* Sicut ego loquor et doceo ea quæ vidi et audivi (in spiritualibus enim et divinis idem est *videre* et *audire*, ut dixi cap. v, 30), hoc est cognovi et intellexi a Deo Patre meo, sic pariter vos ea quæ vidistis, id est audistis, (unde Græci codices nonnulli cum Chrysostomo et Leontio legunt, ἠκούσατε, id est *audistis*) et didicistis a patre vestro diabolo, non tantum loquimini, sed reipsa facitis, præsertim dum molimini me occidere. Ita S. Augustinus, Beda, Leontius, Euthymius, Rupertus. Diabolum enim hic vocari patrem Judæorum, non vero Abraham, clare docet Christus vers. 44, dicens : « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere : ille homicida erat ab initio. »

Vers. 39. 39. RESPONDERUNT, ET DIXERUNT EI : PATER NOSTER ABRAHAM EST, — quia Christus alium videbatur eis assignasse patrem, nec eum nominarat, ut eum ex ore ejus eliciant, repetunt replicantque : « Pater noster Abraham est, » nec alium agnoscimus patrem.

DICIT EIS JESUS : SI FILII ABRAHÆ ESTIS, OPERA ABRAHÆ FACITE. — « Non negat eorum originem, ait S. Augustinus, sed facta condemnat. Caro eorum ex illo (Abraham) erat, vita non erat. » Græci nonnulli codices, et illos secutus Arabicus habent : *Si filii Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.*

Vers. 40. 40. NUNC AUTEM QUÆRITIS ME INTERFICERE HOMINEM, QUI VERITATEM VOBIS LOCUTUS SUM, QUAM AUDIVI A DEO : HOC ABRAHAM NON FECIT. — Clare explicat probatque Judæos non facere opera Abrahæ, quia Abraham neminem læsit, sed Lot et quotquot potuit, salvavit : Judæi autem Christum lædere et occidere satagebant. Simili modo Hebræi, in *Pirke Avoth*, cap. v : « Ex tribus, inquiunt, cognosces quis sit discipulus Abrahæ, et quis Balaam. Qui enim oculo est gratioso, spiritu benigno et anima satiabili, cui facile satisfit, hic est discipulus Abrahæ. Qui vero est oculo livido et invido, spiritu superbo et anima insatiabili, hic est discipulus Balaam. »

Vers. 41. 41. VOS FACITIS OPERA PATRIS VESTRI. — Perstat Christus in eo quod dixit, Judæos non Abrahæ, sed alterius patris, cujus opera imitentur, esse filios, scilicet diaboli, quem necdum nominat, sed nominabit vers. 44.

Filii fornicationis qui? Resp. Primo. DIXERUNT ITAQUE EI : NOS EX FORNICATIONE NON SUMUS NATI; ET UNUM PATREM HABEMUS DEUM. — *Primo*, Origenes, Cyrillus et Leontius censent Judæos vocem Christi dicentis, quod alium ab Abraham haberent patrem, scilicet adulterum,

irritatos, implicite et tacite convicium in ipsum retorsisse, *q. d.* Nos non sumus filii adulteri, sed talis tu ipse es; nam pater tuus non est Joseph, sed alius quis occultus adulter. Unde Origenes : « Atrocius, inquit, respondent, latenter designantes ex adulterio natum Christum. » Hoc enim in vulgus sparserant Pharisæi nonnulli, Christo invidentes, ut ei famam et auctoritatem adimerent. Hoc si verum est, fuit atrox hæc in Christum et B. Virginem calumnia et blasphemia.

Secundo. *Secundo,* mitius Euthymius et Rupertus, *q. d.* Nos non sumus filii Agar, quæ fuit ancilla et concubina (hoc est secundaria uxor) Abrahæ, ex Ismaele ejus filio, et Agarenis ejus posteris prognati; sed sumus filii Saræ, quæ fuit libera et domina, ideoque primaria uxor Abrahæ, ac ex illa per Isaac, qui fuit primarius filius, indeque hæres benedictionum Abrahæ, descendimus : filii enim concubinarum videbantur illegitimi et spurii, eo quod hæreditate patris excluderentur, etsi revera essent legitimi, sed secundarii.

Tertio. *Tertio, q. d.* Nos non sumus nati ex fornicatione spirituali, id est ex idololatria, hoc est, non sumus filii Gentium idololatrarum, v. g. Agarenorum, sed sumus filii Abrahæ et Saræ, fidelium fidelis proles. Unde explicando subdunt : « Unum patrem habemus Deum. » Objicit Rupertus sic debuisse eos addere vocem adversativam *sed*, quam tamen omisere, ac dixisse : Non sumus ex fornicatione, id est ex idololatria nati, *sed*, unum habemus Deum Patrem, quem colimus. Respondet Maldonatus τὸ *sed,* et similes particulas sæpe omitti et subintelligi. Fornicatio enim in Scriptura præsertim apud Prophetas; mystica intelligitur, id est idololatria, quia per eam anima relicto Deo, qui est verus ejus sponsus, prostituit se idolis et dæmonibus, quasi adulteris. Ita S. Augustinus, Maldonatus et alii. Alludit ad *Osee* I, 2: « Sume tibi uxorem fornicationum, et fac tibi filios fornicationum, quia fornicans fornicabitur terra. » Huc accedit Theophylactus, qui exponit, *q. d.* Non sumus nati ex conjugiis Judæorum cum uxoribus gentilibus ; hæc enim conjugia lege erant vetita, ideoque illegitima et adulterina a Judæis habebantur.

Quarto. *Quarto,* simpliciter et plane, Judæi Christo objicienti alium patrem ab Abraham, scilicet diabolum (quem licet Christus non expresserit, Judæi tamen cum ab ipso intelligi subodorati sunt), utpote cujus opera sequerentur, respondent plene, ideoque bifariam, *q. d.* Nobis non alius adulter, ut tu objicis, sed verus pater in terra est Abraham, in cœlo vero unus est Deus : quare nos non sumus ex fornicatione, sed ex legitimo conjugio Abrahæ cum Sara prognati, ac consequenter eumdem Deum verum colimus, quem coluit Abraham pater noster : falso igitur criminaris nos quasi spurios, non facere opera Abrahæ, nec ejus fidem et pietatem imitari, nec Deum ejus colere, sed diabolum ejusque opera et instinctus perficere. Inique ergo Deum Abrahæ verum tibi soli approprias, quasi tui solius patrem, nosque ab ejus filiatione excludis, et alteri, scilicet diabolo, assignas, facisque spurios et adulterinos, ideoque infames et vitiosos. Solent enim spurii levitatem et vitia parentum ex semine contrahere, ideoque esse leves, petulantes, lascivi : qua de causa jure Canonico sunt irregulares et inhabiles ad sacerdotium (1).

Vers. 42. 42. DIXIT ERGO EIS JESUS : SI DEUS PATER VESTER ESSET, DILIGERITIS UTIQUE ME : EGO ENIM EX DEO PROCESSI, ET VENI. — Multi eorum ex fornicatione nati erant (et hoc satis insinuavit Christus, digito scribens in terra, cum accusarent adulteram, vers. 7 et 8); sed hoc omisso, ait Chrysostomus, utpote occulto, turpi, infami et invidioso, Christus ostendit eos non esse ex Deo, hoc syllogismo :

Syllogismus Christi.

Qui diligit Deum, diligit pariter Dei Filium;
Atqui vos non diligitis Dei Filium, scilicet me, qui vobis per tot miracula idipsum probavi :
Ergo vos quoque non diligitis Deum.

Sicut Ariani, qui negant Christum esse Dei Filium, negant pariter Deum Patrem : nec enim Pater est, aut dici potest, qui non habet filium.

EGO ENIM EX DEO PROCESSI (Græce ἐξῆλθον, id est *exivi,* ita Arabicus) ET VENI. — Græce ἥκω, id est *venio,* id est jam veni. S. Augustinus, Beda, Leontius, Ammonius et S. Hilarius, lib. VI *De Trinit.*, censent hic denotari utramque Christi generationem, scilicet divinam et humanam, *q. d.* Processi a Patre per æternam generationem, veni in mundum per incarnationem nuper factam. « Quod de Deo processit Verbum, æterna processio est, ait S. Augustinus; venit autem ad nos, quia caro factum est : adventus ejus, humanitas ejus. »

Planius Jansenius, Maldonatus et alii utrumque, scilicet « processi et veni, » referunt ad incarnationem, sed ita ut æterna ejus generatio simul innuatur et quasi præsupponatur, *q. d.* Exivi a Deo et veni in mundum, qui ante a Deo genitus exieram, eramque in cœlo Deus Deique Filius. Hoc enim sensu ait Christus, cap. XVI, 27 : « Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis quia a Deo exivi, » scilicet missus in carnem et mundum.

NEQUE ENIM A MEIPSO VENI, SED ILLE ME MISIT. — « Docet sibi non a se esse originem, » ait Hilarius, lib. VI. *De Trinitate.* Addit Origenes : Hoc dicit propter quosdam a se venientes, et non missos a Patre, quos taxat Jeremias, cap. XXIII,

(1) Πορνεία, *fornicatio,* h. l. metaphorice est idololatria, quia populus Israeliticus ob arctissimum vinculum, quo cum Deo per veram religionem et summa beneficia divina jungebatur, sæpe cum uxore a Deo amata comparari solebat, et fides Deo data a populo, idololatriæ studio eodem modo fallebatur, quo fides conjugalis adulterio violari solet. Conf. *Jud.* II, 17; I *Paral.* V, 25; *Isai.* I, 21; *Oseæ* I, 2; IV, 12, etc. Hunc sensum *ad litteram* genuinum esse patet etiam ex seq. : *et unum Patrem habemus Deum.*

21, dicens : « Non mittebam eos, et ipsi currebant; non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. » Hoc notent Lutherus, Calvinus cæterique hæresiarchæ, qui a nullo auctoritatem habente missi, seipsos intruserunt in cathedras Ecclesiæ ad innovandam et pervertendam veram Dei fidem et religionem.

Vers 43. 43. QUARE LOQUELAM MEAM NON COGNOSCITIS? QUIA NON POTESTIS AUDIRE SERMONEM MEUM. — « Non potestis, » quia affixi vestræ superbiæ, avaritiæ, odio et invidiæ contra me, non vultis me « audire » et cognoscere. « Ideo audire non poterant, ait S. Augustinus, quia corrigi credendo nolebant, » sed, ut ait Glossa, « quia ex diabolo estis, in eo perseverare elegistis. » Sic et S. Chrysostomus, Theophylactus, Leontius et Euthymius. Vide S. Gregorium Nazianzenum, orat. 4 *De Theolog.*, ubi docet *non posse* in Scriptura subinde idem significare quod *non velle*. Sic *Matth.* XIX, 12, dicitur : « Qui potest (id est qui vult) capere, capiat. » Secundo, magis proprie et nervose, *q. d.* Ideo sermones meos non intelligitis, quia ferre me docentem non potestis, et dicta mea ne ad aures quidem admittere vultis, adeo sum vobis invisus et tanto mei odio laboratis, in eoque mentem obstinastis et obdurastis. Ita Emmanuel Sa.

Vers. 44. 44. VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS. — « Imitando, non nascendo, » ait S. Augustinus, citansque illud *Ezech.* XVI, 3 : « Pater tuus Amorrhæus, et mater tua Cethæa, » addit : « Judæi, imitantes impietates eorum, invenerunt sibi parentes, non de quibus nascerentur, sed quorum mores sectantes, pariter damnarentur.

Porro, per *diabolum* hic S. Epiphanius, *hæresi* 38 et 40, accipit Judam proditorem, qui idcirco a Christo, cap. VI, 70, vocatur diabolus; auctor vero *Quæst. novi et veteris Testam.*, apud S. Augustinum, per *diabolum* intelligit Cain, qui Abelem fratrem occidit, sicut Judæi Christum. Sed certum est per *diabolum* hic ad litteram accipi Luciferum, ut patet ex seq.; hunc enim quasi patrem secuti sunt Judæi persequentes Christum : « Non utique successione carnis, sed criminis, » ait S. Ambrosius, lib. IV *in Lucam*.

ET (id est quia) DESIDERIA (græce ἐπιθυμίας, id est concupiscentias, cupiditates) PATRIS VESTRI VULTIS FACERE, — ut me occidatis. Explicat et dat causam, cur dixerit eos esse ex patre diabolo, quia scilicet diaboli opera, suggestiones, instinctus sequuntur, et reipsa exequuntur.

Non dixit *opera*, inquit S. Chrysostomus, sed *desideria*, ostendens vehementer et illum et ipsos cædibus delectari. Dæmon enim ardet cupiditate occidendi et perdendi omnes homines, tum quia ipsis gloriam, a qua ipse excidit, invidet; tum ut Deo, quem quasi tortorem suum odit, noceat, eique homines adimat; hos enim Deus creavit ad imaginem suam, atque ad suam gratiam et gloriam æternam vocavit et prædestinavit.

ILLE HOMICIDA ERAT AB INITIO, ET IN VERITATE NON STETIT. — « Homicida, » græce, significanter ἀνθρωποκτόνος; Arabicus, *occisor hominum*, fuit diabolus *ab initio*, creationis tam mundi quam sui, puta sexto mundi die quo creatus est Adam; mox enim, ut ipse creatus est, Lucifer illi invidens eodem die ipsum omnesque ejus posteros occidit ; quia persuasit ei ut pomum a Deo sub pœna mortis vetitum comederet, itaque eum in mortem impulit, *q. d.* Sicut diabolus ab initio Adamum omnesque ejus posteros occidit, ita nunc per vos, o Judæi, me pariter, per quem a morte redimendi sunt homines, conatur occidere; perstat enim semper in sua ira, odio, nocendi et occidendi cupiditate, instar pardi et lupi, qui humanis carnibus pascitur; ideoque eorum necem et sanguinem assidue sitit. Quare ille idem est Lucifer, qui ab initio mundi Cainum impulit ut Abelem fratrem necaret, item fratres Josephi, ut eum neci destinarent; ipse reliquos homicidas ad homicidia instigavit et etiamnum instigat; multo magis idem ille sitit necem et exitium animarum, etsi proprie de cæde corporum hic agatur; hanc enim Judæi, instigante diabolo, machinabantur Christo. Ita Euthymius et S. Augustinus, lib. II *Contra Litt. Petil.*, cap. XIII.

Diabolus fuit homicida ab initio, quo sensu?

ET IN VERITATE NON STETIT. — Hoc est, in integritate, rectitudine et perfectione, puta in gratia, justitia et sanctitate, in qua conditus erat a Deo, « non stetit, » id est non permansit. Sic dicitur verum aurum, quod purum et perfectum est, non adulteratum; sic Nathanael vocatur « verus Israelita, in quo dolus non est, » cap. I, vers. 47. Rursum « in veritate, » id est in officio suo, puta in eo quod æquum et justum erat ipsum facere; hoc enim passim apud Joannem, Davidem et Salomonem significat *veritas*. Vide dicta cap. III, 21. Triplex enim est veritas, cordis, oris et operis. Veritas cordis est, qua cor, sive mens, vere rem concipit et intelligit, sicut ipsa in se est; hæc opponitur falsitati et errori. Veritas oris est, qua quis vere loquitur id quod in corde sentit; hæc opponitur mendacio. Veritas operis est, qua quis operatur vere, id est conformiter ad judicium rationis practicæ, sive qua quis operatur id quod vere in praxi, juxta dictamen rectæ rationis faciendum esse judicat. Hæc opponitur iniquitati et peccato; atque hæc ipsa hic intelligitur, *q. d.* Diabolus, id est Lucifer cum asseclis, « non stetit, » id est non perseveravit, « in veritate, » id est in eo quod ipsum in praxi vere facere oportebat; quia scilicet noluit subesse Deo, cui ipse ut creatura subesse debebat, sed superbiens contra eum insurrexit voluitque ei esse par, quasi alter Deus, unde a sua rectitudine, gratia, statu et loco excidit, et dejectus fuit in tartara juxta illud : « Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, qui mane oriebaris? » *Isaiæ* XIV, 12. Ita S. Chrysostomus, *homilia* 54; S. Leo, serm. 10 *De Quadrag.*, et alii. Hinc *primo*, S. Augustinus, lib. IV *Cont. Adimant.*, cap. IV, per « veritatem » accipit legem, *q. d.* Diabolus non

Veritas cordis, oris, et operis.

perstitit in lege Dei. Alii per « veritatem » accipiunt fidelitatem, *q. d.* Diabolus non perstitit in fidelitate et obedientia quam Deo creatori suo debebat.

Secundo, S. Irenæus, lib. V, cap. XXII et XXIII, et ex eo Toletus, proprie hic « veritatem » accipiunt pro veracitate, quæ opponitur mendacio, *q. d.* Diabolus ab initio fuit mendax; suo enim mendacio decepit Adamum et Evam, dicens: « Non moriemini, si ex pomo vetito comedatis, sed eritis sicut dii, scientes bonum et malum, » *Gen.* III. Hic sensus valde congruit cum sequentibus, ubi dicitur : « Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus. » Christus enim videtur taxare hic duo vitia Judæorum quæ a patre diabolo didicerunt : primum est homicidii, quo sibi necem machinabantur, sicut diabolus occidit Adamum ; secundum est mendacii et calumniæ, quo mentiebantur Christum esse falsum prophetam, magum, dæmoniacum, etc.

Tertio, Origenes hic, tom. XXIV, accipit veritatem judicii practici quam deseruit Lucifer, cum peccavit, judicans sibi esse superbiendum et rebellandum Deo, quod practice erat falsum et erroneum. Nam, ut dicitur *Prov.* IV : « Errant qui operantur malum, » et e contrario sapiunt qui operantur bonum, quia sequuntur verum judicium practicum rectæ rationis. Omnia hæc vera sunt, et huic loco congruunt atque ex primo consequuntur. Quia enim Lucifer non stetit in veritate operis et officii sui, hinc pariter excidit a veritate cordis et mentis, ut judicia practice falsa sibi persuaderet, atque a veritate oris, id est a veracitate, ut suis mendaciis deciperet Evam cæterosque homines.

NON STETIT. — Hinc recte colligit S. Augustinus, lib. XI *De Civit.*, cap. XIII et seq., atque ex eo Theologi, diabolum a Deo creatum esse in gratia et justitia, sed in ea non stetisse, id est non perseverasse : quare errare Manichæos, dicentes diabolum natura sua esse malum ac a malo Deo creatum esse malum. Manichæi enim abutebantur illo dicto S. Joannis, *Epist.* I, cap. III : « Ab initio diabolus peccat. » Alius autem est illius loci sensus, ut ibi dixi.

QUIA NON EST VERITAS IN EO. — Scilicet nec veritas cordis, nec oris, nec operis, uti jam dixi; hæ enim tres veritates quasi sorores sunt connexæ et se mutuo comitantur : hic tamen proprie « veritas » significat veracitatem ; probat enim diabolum non stetisse in veritate operis ex effectu, quia scilicet excidit a veracitate, mentitur, fallit et decipit; quia enim diabolus excidit a veritate operis et officii sui, hinc pariter excidit a veritate oris, id est a veracitate, hoc est, mentitur, et plurima mendacia profert ut sequitur. Ita S. Augustinus loco jam citato.

CUM LOQUITUR MENDACIUM, EX PROPRIIS LOQUITUR, QUIA MENDAX EST, ET PATER EJUS. — Arabicus; *quando loquitur mendacium, tantummodo loquitur quod est illi*, *q. d.* Diabolo, postquam a veritate officii et gradus statusque sui angelici excidit, atque sua libertate ex angelo pulcherrimo se fecit teterrimum cacodæmonem, proprium et quasi innatum est fallere et decipere ; ejusque officium peculiare et proprium est mentiri, ut homines seducat et in gehennam suumque regnum pertrahat. Hoc enim totus agit, huc omnes suas cogitationes et studia confert; aliud non cogitat, nec desiderat, nec molitur.

Ex propriis loquitur, quid?

Secundo, « ex propriis, » id est ex propria inventione; quia diabolus fuit inventor mendacii, ac primo omnium mentitus est, cum decepit Evam. Homines vero post illum et ab illo decepti, cœperunt fallere et mentiri, ideoque non ex propriis, sed ex alieno, puta ex diaboli imitatione et suggestione, fallunt et mentiuntur. Ita Origenes, S. Chrysostomus et S. Augustinus, probantque ex eo quod sequitur: « Quia mendax est, et pater ejus. »

Tertio, « ex propriis, » id est ex intrinsecis, ex intimis animæ suæ penetralibus, quod Hebræi dicunt *benaphsco*, id est, *ex anima sua*, loquitur quia intime gaudet mendaciis, gestitque cum mentiri et fallere potest, sicut fur gaudet suis furtis.

QUIA MENDAX EST, — ex continuo fallendi et mentiendi usu, habitu et officio, adeo ut totus ex fraudibus et mendaciis consutus et conflatus videatur; quod si aliquando verum dicit, coactus dicit, aut certe hoc fine dicit, ut per verum persuadeat falsum et in fraudem inducat.

ET PATER EJUS. — « Ejus, » scilicet diaboli, ait Nonnus. Unde Caiani hæretici per diabolum accipiebant Cain. S. Epiphanius vero, *hæresi* 38, accipit ipsum Judam proditorem, quorum pater fuit diabolus mendax, æque ac ipsi fuere mendaces. Manichæi vero, teste S. Augustino, *tract.* 62, dicebant ipsum diabolum habere patrem, scilicet Deum malum, a quo creatus foret, qui mendax esset, æque ac filius ejus diabolus. Verum dico, diabolus dicitur hic pater « ejus, » scilicet « mendacii » quod præcessit, quodque rursum in concreto « mendax » includitur. Diabolus autem dicitur pater mendacii : *primo*, « pater, » id est inventor, quia primus mentitus est artemque mentiendi et fallendi adinvenit, quam deinde homines docuit. Sic *Genes.* IV, 20, dicitur Jabel « pater habitantium in tentoriis, » et frater ejus Jubal « pater canentium cithara et organo; » *pater*, id est inventor. *Secundo*, « pater, » quia ipse gignit et fingit mendacia, sicut figulus ex luto format et fingit vasa testacea, ipse ergo est « pater, » id est figulus mendacii. Ita S. Augustinus, Leontius, Chrysostomus et alii. Est hebraismus. Audi Origenem : « Diabolus mendacium genuit. Seductus est a seipso; in hoc deterior, quod alii ab eo falluntur, ipse sibi deceptionis est auctor. » Et S. Augustinum : « Non omnis qui mentitur est pater mendacii, sed qui aliunde mendacium non accepit, ut diabolus. »

Hinc diabolus est pater et auctor hæresum, ideoque hæresiarchæ habuerunt dæmonem paredrum sive assessorem, qui eis hæreses et argumenta ad eas confirmandas suggessit, uti de se fassus est Lutherus. Talem habuit Arius, Eunomius, Calvinus, etc., et talem habebit Antichristus; unde Apostolus, I *Timoth.* IV, 1, hæreses vocat « doctrinas dæmoniorum. » Vide ibi dicta.

Vers. 45. 45. EGO AUTEM SI VERITATEM DICO, NON CREDITIS MIHI. — Est hæc minor propositio, quam sub majore subsumit Christus, ut probet Judæos esse ex patre diabolo. Hic enim ejus est syllogismus:

Syllogismus Christi probans Judæos esse diaboli filios.

Quicumque credit mendacio, non veritati, hic est filius diaboli, qui est mendax, et pater ejus;
Atqui vos creditis mendacio, non veritati:
Ergo vos estis filii diaboli.

« Si, » id est *quia*, ut habet Græcus et nonnulli Latini, *q. d.* Quia ergo veritatem dico, vere vestra vitia taxans, ac vere asserens me esse Messiam, vestrum doctorem et salvatorem mundi, idque per miracula probo, vos quia non vultis vestra vitia dimittere, nec ea redargui, hinc mihi veritatem dicenti et docenti credere non vultis, sed diabolo, qui suis mendaciis vobis persuadet me esse pseudoprophetam, meaque miracula esse præstigias, ideoque esse ficta, non vera. Hinc Arabicus omisso *si* vertit: *Ego autem veritatem loquor, et non creditis mihi.*

Vers. 46. 46. QUIS EX VOBIS ARGUET ME DE PECCATO? — Est occupatio; occurrit enim objectioni Judæorum. Hi enim excipere poterant ac dicere: Nos non credimus tibi, quia tu legem nostram violas et peccas, v. g. sabbatum violas, dum in eo curas paralyticos. Respondet Christus: Proferte aliquod peccatum, quo legem violem, illudque probate, et patiar mihi a vobis non credi; nam alias demonstravi curationem meam in sabbato esse legis non violationem, sed sanctificationem. Proferte ergo aliud meum peccatum si potestis, meque de illo arguite. En mei censuram et judicium vobis, licet juratis meis hostibus, permitto. Magna fuit hæc Christi innocentia et confidentia, qua non tantum peccatum, sed vel umbram et suspicionem peccati a se removet, ita ut nullus quidquam ei objicere posset, quod vel minimam peccati haberet speciem. Ipse enim erat impeccabilis, tum propter visionem beatificam, qua fruebatur, uti ob eamdem Beati in cœlo sunt impeccabiles: quia enim Deum vident summum esse bonum, hinc necessario illud totis viribus amant, et oderunt quidquid illi displicet; tum propter unionem hypostaticam cum Verbo: quia enim humanitas ejus subsistebat in persona Verbi, hinc Verbum humanitatem suam immunem ab omni peccato, in plena sanctitate conservabat. Si enim humanitas Christi peccasset, persona Verbi peccasset, quod est impossibile. Actiones enim virtutum vel vitiorum sunt personarum, et personis attribuuntur. Hinc S. Ambrosius, *in ps.* XL, vers. 13, Deum Patrem ita Christum alloquentem inducit: « Inter peccatores versatus es, omnium peccata suscepisti, peccatum pro omnibus factus es, sed nullus usus ad te potuit transire peccati. Ita inter homines versatus es, quasi inter angelos versareris. Fecisti terram esse, quod cœlum est, ut et ibi peccatum tolleres. »

SI VERITATEM DICO, QUARE NON CREDITIS MIHI? — Alteram Judæorum exceptionem hic excludit. Dicere enim potuissent Judæi: Nos non credimus tibi, non ob peccatum aliquod a te commissum, sed quia illa quæ dicis et doces, non sunt vera. Occurrit Christus, aitque: Ego tot rationibus et miraculis probavi vobis doctrinam meam, ut nemo prudens, et odio non excæcatus dubitare possit quin illa sit verissima. Si ergo mea vita est innocentissima, et mea doctrina est verissima, cur mihi non creditis? Veritatem ergo hic non nude assertam, sed ratione demonstratam accipe, ut veritas veritatis demonstrationem complectatur.

Vers. 47. 47. QUI EX DEO EST, VERBA DEI AUDIT: PROPTEREA VOS NON AUDITIS, QUIA EX DEO NON ESTIS. — Christus hic veram causam assignat, cur Judæi sibi non credant; quia scilicet non Deum, sed diabolum, quasi patrem sequuntur et audiunt, *q. d.* Hæc vera est ratio a priori, cur mihi non credatis: quia scilicet non estis ex Deo nati, sed ex diabolo, hoc est, quia non Dei spiritum et instinctum, sed diaboli auditis et sequimini: « Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei, » *Rom.* VIII. Diabolus enim corda vestra cupiditate, odio et invidia mei excæcavit: quare vos verba Dei, quæ ego a Deo missus, vobis annuntio, non auditis, quia illa audire et intelligere non vultis. Quia ergo non estis Dei veracis, sed diaboli mendacis filii, hinc ejus mendaces suggestiones auditis eisque obeditis; Dei vero veracia verba, a me prolata, ad aures admittere non vultis.

Porro S. Augustinus, *tract.* 42, et S. Gregorius, *homil.* 18, hanc sententiam intelligunt de electis et reprobis, *q. d.* Qui a Deo prædestinatus et electus est, hic verba Dei audit; propterea vos ea non auditis, quia non estis a Deo prædestinati, sed reprobati. Verum hic sensus est accommodatitius, non litteralis et genuinus. Nam, ut recte advertit Toletus et Maldonatus, hæc non fuit præcisa causa, cur Judæi non crederent Christo, sed ea quam dixi. Nam multi ex his qui nunc non crediderunt Christo, postea prædicante Petro et Apostolis, crediderunt et salvati sunt, ut patet *Act.* II. Vice versa nonnulli, qui nunc crediderunt Christo, postea a fide ejus defecerunt, ideoque reprobati sunt, ut colligitur ex *Joan.* VI, 67.

Denique perperam ex hoc loco Manichæi, teste S. Augustino hic, inferebant aliquos homines ex natura sua esse bonos, eo quod a Deo bono creati, particulam ejus naturæ et bonitatis acceperint; alios vero natura sua esse malos, eo quod a malo principio conditi sint.

Moraliter ex hac Christi sententia infert S. Gregorius, *homil.* 18, aitque : « Interroget se unusquisque si verba Dei in aure cordis percipit, et intelliget unde sit. Cœlestem patriam desiderare veritas jubet, carnis desideria conteri, mundi gloriam declinare, aliena non appetere, propria largiri. Penset ergo apud se unusquisque vestrum, si hæc vox Dei in cordis ejus aure convaluit, et quia jam ex Deo sit, agnoscet. » Et paulo post : « Et sunt nonnulli, qui libenter verba Dei suscipiunt, ita ut etiam in fletibus compungantur, sed post lacrymarum tempus, ad iniquitatem redeunt. Hi profecto verba Dei non audiunt, quia hæc exercere opere contemnunt. »

Verba Dei libenter audire, signum prædestinationis.

Hinc colligit S. Gregorius signum divinæ prædestinationis esse, si quis verba Dei audiat ejusque sanctis inspirationibus obediat; reprobationis vero, si quis illas repellat, juxta illud *Prov.* cap. I : « Quia vocavi, et renuistis, etc., ego quoque in interitu vestro ridebo, et subsannabo, cum vobis id quod timebatis advenerit. » Nam, ut ait Christus, *Joan.* X : « Oves meæ vocem meam audiunt. » Sicut enim ovis, quæ audit vocem pastoris, secura est a lupo et salva; quæ vero non audit, errans a lupo devoratur : sic et qui Christi pastoris vocem audiunt, salvantur; qui non audiunt, a dæmone devorantur. Quocirca Christus clare edicit : « Beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud, » *Luc.* cap. X. Hinc S. Bernardus, serm. 1 *in Septuag.*, monachis suis hoc maximum prædestinationis dat signum, quod verba Dei cum fructu audiant. Eorum enim quasi perpetuus erat pastus, quidquid procedit de ore Dei, legendo, meditando, orando investigare et opere adimplere.

Vers. 48.

48. RESPONDERUNT ERGO JUDÆI, ET DIXERUNT EI : NONNE BENE (recte, vere) DICIMUS NOS, QUIA SAMARITANUS ES TU, ET DÆMONIUM HABES? — « Dicimus, » id est diximus, et dicere solemus : hinc constat id eos dicere solitos, etiamsi id alibi scriptum non sit. Sed cur Christum vocarunt Samaritanum? *Primam* causam dat Rupertus, quod Christus cum Samaritanis versatus fuisset, cap. IV, vers. 40. Unde objiciebant ei quod esset transfuga, et ex Judæo effectus Samaritanus. *Secundam* dat Maldonatus, quod Judæi Christum vocarint *Galilæum*, quia conceptus et educatus erat in Nazareth, quæ est urbs Galilææ. Galilæi autem vicini erant Samaritanis, unde quasi similes, vel iidem, pari loco et vilitate a Judæis habebantur. *Tertia* et potissima causa fuit, quod Samaritani partim erant Judæi, partim Gentiles, quia cum Deo Judæorum colebant Deos Assyriorum, a quibus prognati erant, IV *Reg.* XVII. Sic Christus eis videbatur partim Judæus, partim Gentilis, quia novam fidem et religionem inducebat; quare videbatur legem adulterare, æque ac majorum traditiones atque legem miscere cum Evangelio, uti Samaritani judaismum miscebant et corrumpebant gentilismo. Denique Samaritanus idem apud

Christum cur vocant Judæi Samaritanum?

Judæos erat, quod schismaticus et apostata; Samaritani enim a Judæis fecere schisma, et templum sibi erexerunt in monte Garizim, quasi æmulum et oppositum templo Judæorum Hierosolymitano, uti dixi cap. IV, vers. 9. Ita Origenes, Theophylactus, Ammonius, Leontius, Euthymius. Quare vocare quemquam Samaritanum, ingens erat convicium et probrum; quale nunc apud Hispanos est vocare aliquem Maurum vel Maranum.

ET DÆMONIUM HABES? — *Primo*, « quia in Beelzebub, principe dæmoniorum, ejicis dæmonia, » uti ipsi objiciunt Christo, *Luc.* XI, 15. Ita Theophylactus. *Secundo*, quia Christus faciebat se Deum, itaque gloriam Dei ad se transferebat, sicut dæmon, scilicet Lucifer, appetiit esse Deus, et gloriam Dei sibi vindicare. Ita Leontius. Hic sensus videtur genuinus, et ita intellexit Christus; unde respondet : « Ego gloriam meam non quæro. » *Tertio*, « dæmonium habes, » id est deliras, insanis, perinde ac lunatici et energumeni, a dæmone agitati delirant et insaniunt. Sic enim dicitur, cap. X, vers. 20 : « Dæmonium habet et insanit, quid eum auditis? » et cap. VII, vers. 20 : « Dæmonium habes, quis te quærit interficere? » Atrox hoc fuit Judæorum in Christum convicium et blasphemia, ideoque stupenda Christi in eo tolerando modestia et patientia, ut patet ex modestissimo ejus responso. Ait enim :

Vers. 49.

49. EGO DÆMONIUM NON HABEO, SED HONORIFICO PATREM MEUM, ET VOS INHONORASTIS ME. — Mirare hic Christi in tanta contumelia mansuetudinem, qua ut verax illam ut falsam negat, sed ut potens convicium non reddit. Unde S. Gregorius, *hom.* 18 : « Ecce, inquit, injuriam suscipiens Deus, non contumeliosa verba respondet : cum a proximis contumeliam accipis, etiam eorum vera mala tacere debes, ne ministerium justæ correptionis in arma vertatur furoris. » Et Chrysostomus : « Ubi oportebat Dominum eos docere, et contra eorum superbiam invehi, asper erat; ubi vero exprobrantes sufferre, multa mansuetudine utebatur, ut scilicet disceremus, quæ ad Deum pertinent, vindicare; quæ vero ad nos, despicere. » Et Augustinus : « Imitemur ejus patientiam, ut perveniamus ad potentiam. »

Dissimulavit Christus nomen Samaritani, quia merum erat convicium contra se, non contra Deum jactum : suam ergo injuriam ulcisci noluit, sed Dei honorem tueri; et quia omnes sciebant ipsum esse Galilæum, non Samaritanum; et quia refutando se habere dæmonium, refutabat pariter se esse Samaritanum. Samaritani enim quasi schismatici, erant mancipia dæmonis. Aliam causam, sed mysticam, non litteralem dat S. Gregorius, *homil.* 18 : « Samaritanus, inquit, interpretatur custos, et ipse veraciter custos est, de quo Psalmista ait : Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilant qui custodiunt eam; et cui per Isaiam dicitur : Custos quid de nocte?

Custos quid de nocte? Respondere noluit Dominus: Samaritanus non sum; sed: Ego dæmonium non habeo. Duo quippe ei illata fuerunt: unum negavit, aliud tacendo consensit. Custos namque humani generis, et si Samaritanum se non esse diceret, esse se custodem negaret. »

EGO DÆMONIUM NON HABEO. — Sed vos potius habetis, ait Leontius, *q. d.* Ego adeo Dei gloriam non adimo, nec eam mihi usurpo, ut fecit dæmon, puta Lucifer, ut assidue honorificem Deum Patrem, dicamque omnia me ab illo habere, me ab ipso esse missum, ejus voluntati per omnia obedire, me universa mea illi accepta referre, et ad ejus honorem gloriamque dirigere: vos potius inhonoratis Deum Patrem, quia inhonoratis et acerbissimis conviciis afficitis me, qui sum Dei Patris Filius et legatus in mundo. Ita Leontius. Cæteri generalius explicant de peccato, *q. d.* Ego honorifico Patrem per opera sancta, vos eum inhonoratis per peccata vestra. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus.

Vers. 50. 50. EGO NON QUÆRO GLORIAM MEAM (sed Dei Patris): EST QUI QUÆRAT, ET JUDICET. — *q. d.* Est Deus Pater qui requiret et judicabit, id est vindicabit et puniet acerrime eos qui gloriam meam non ferunt, nec quærunt, sed omnibus modis dehonorant et deturpant, uti vos facitis. Ita Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius.

Dices: Id contrarium videtur illi dicto Christi, cap. v, vers. 22: « Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio. » Respondeo: Ibi Christus loquitur de judicio publico et universali, quod Pater commisit Filio, ut illud peragat in die extremi judicii; hic vero loquitur de judicio privato et quotidiano, quo solet Deus Pater injurias Filio ejusque Sanctis factas in hoc mundo vindicare, sicut fecit dum Judæos per Titum et Romanos evertit, ob cæsum ab eis Christum; idque hoc loco tacite innuit et prædicit Christus. Ita Jansenius, Maldonatus et alii. Aliter Glossa: « Est qui judicet, » inquit, hoc est qui discernat meam gloriam a vestra, qui secundum sæculum gloriamini, juxta illud Davidis: « Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta. »

Vers. 51. 51. AMEN, AMEN DICO VOBIS: SI QUIS SERMONEM MEUM SERVAVERIT, NON GUSTABIT (id est non sentiet, non experietur) MORTEM IN ÆTERNUM. — Christus tam atroci Judæorum convicio non commotus ad indignationem, sed potius ad eorum commiserationem, perstat in sua sententia et doctrina, ostenditque se non quærere gloriam suam, sed Judæorum salutem. Unde ait: « Amen, amen, » id est in veritate, verissime et certissime dico, et, ut censet Augustinus, juro vobis quod, si mea dogmata servaveritis, nunquam moriemini morte animæ, id est nunquam peccabitis (peccatum enim est mors animæ), sed semper vivetis, hic in Dei gratia, et in cœlo in Dei gloria: corpore autem moriemini quidem, sed ab hac morte ego vos in die judicii suscitabo, faciamque ut deinde in omni felicitate corporali et spirituali vivatis in omnem æternitatem. Ita S. Augustinus.

Vers. 52. 52. NUNC COGNOVIMUS QUIA DÆMONIUM HABES. — Dæmon enim tibi suggerit, ut tam superba, quam falsa et absurda loquaris; nimirum quod tuus sermo profligabit a tibi credentibus mortem, cum videamus omnes omnino mori, etiam Prophetas et Sanctos, qualis fuit Abraham. Sed, ut ait S. Gregorius, *homil.* 18: « Solum carnis mortem aspicientes, in veritatis sermone caligabant. » Nam, ut ait Beda, Abraham, quem citant, mortuus quidem erat corpore, anima autem vivebat. Disce hic, o Religiose, o prædicator, o Christiane, a Christo tuo pro bono opere recipere calumnias, pro beneficiis maledictiones et maleficia: disce etiam ingratis benefacere; Christus enim assidue Judæos docens, sanans, a dæmonibus liberans, ab eis contumelias et probra sibi illata benigne sustinuit, pro beneficiis ingratitudinem, pro miraculis blasphemias, pro doctrina irrisiones et reprehensiones recepit, et tamen ingratis benefacere non destitit. Hic est apex patientiæ et charitatis.

ABRAHAM MORTUUS EST, ET PROPHETÆ; ET TU DICIS: SI QUIS SERMONEM MEUM SERVAVERIT, NON GUSTABIT MORTEM IN ÆTERNUM. — *q. d.* Abraham et Prophetæ, qui Dei sermonem servarunt, mortui tamen sunt. Ergo tu blasphemas, dum te facis non solum majorem Abraham et Prophetis, sed et Deo ipso, utpote qui dicis sermonem tuum posse credentes servare immunes a morte, cum Dei sermo Abraham et Prophetas a morte liberare non potuerit. Sed alius et potentior erat sermo Dei in ore Christi promulgatus, quam sermo Dei prolatus ad Abraham et Prophetas; nec Abraham et Prophetæ mortui erant quoad animam, ac licet corpore mortui, resuscitandi tamen erant a Christo ad vitam æternam.

Vers. 53. 53. NUMQUID TU MAJOR ES PATRE NOSTRO ABRAHAM, QUI MORTUUS EST? ET PROPHETÆ MORTUI SUNT. QUEM TEIPSUM FACIS? — Contenti fuere Abraham nominare, quia Abraham erat pater Synagogæ et credentium omnium: quare absurdissimum putabant, horrendum et blasphemum, si Christus se præferret Abrahæ, uti revera prætulit; erat enim ipse Deus et homo, cum Abraham merus esset homo; sed id ignorabant, vel potius credere nolebant Judæi.

Vers. 54. 54. SI EGO GLORIFICO MEIPSUM, GLORIA MEA NIHIL EST (Arabicus, *non esset gloria mea quidquam*): EST PATER QUI GLORIFICAT ME. — « Hoc ait propter illud quod dixerunt: Quem teipsum facis? inquit S. Augustinus, refert enim gloriam suam ad Patrem suum, de quo est et qui Deus est. »

GLORIA MEA NIHIL EST, — id est nullius ponderis est, nullius valoris, nullius momenti, idque apud vos, ut ait Chrysostomus, sed et apud cæteros homines. Nam in omni tribunali nulli creditur de seipso, sed aliis, puta testibus pro ipso,

testantibus. Hoc est quod asseruit, cap. v, vers. 31. « Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum (id est legitimum) : alius est qui testimonium perhibet de me. » Hinc Salomon sancit aitque, *Prov.* xxvii, 2 : « Laudet te alienus, et non os tuum; extraneus, et non labia tua. » Objiciebant Ariani : Pater glorificat Filium, ergo ipse major est Filio. Respondet S. Augustinus : « Hæretice, non legisti ipsum Filium dicentem, quod glorificat Patrem suum : sed et ille Filium glorificat, et Filius Patrem glorificat; pone perniciem, agnosce æqualitatem, corrige perversitatem. »

Vers. 55.

55. Et non cognovistis tum; ego autem novi eum. — *Primo* et plane, *q. d.* Vos Deum verum, quem colitis, non cognoscitis, qui nescitis ipsum esse unum in essentia, et trinum in personis; putatis enim unum esse in persona, sicut unus est in essentia : nescitis Deum esse Patrem, et me Filium genuisse, ac mecum spirando produxisse Spiritum Sanctum. Si enim id sciretis, utique cognosceretis et crederetis me esse Messiam Dei Filium; ac vice versa, « si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis, » ait Christus, cap. xiv, 7. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Beda.

Secundo, S. Augustinus, *q. d.* Creditis unum esse Deum, licet eum non cognoscatis, id est licet eum non videritis, nec audieritis, juxta illud cap. v, vers. 37 : « Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem vidistis. » Ergo pariter mihi ejus Filio credere deberetis, ob tot signa et prodigia, quæ edo, etsi divinitatem in me latentem non videatis.

Tertio, « non cognovistis eum, » id est non credidistis illi testimonium de me perhibenti dicentique : « Hic est Filius meus dilectus : » non enim cognovistis, vel cognoscere noluistis hanc veram veri Dei fuisse vocem.

Quarto, Euthymius : « Non cognovistis, » id est non ostendistis vos ipsum cognoscere, quia vivitis impie, non ut Dei cultores, sed ut Gentes idololatræ, estisque ex illis, de quibus dicit Paulus *ad Titum*, cap. i, vers. 16 : « Confitentur se nosse Deum, factis autem negant. »

Et si dixero quia non scio eum, ero similis vobis, mendax. — Maldonatus censet Judæos a Christo vocari mendaces, quia ei dixerant : « Samaritanus es, et dæmonium habes; » hæc enim erant duo crassissima mendacia, imo blasphemiæ. Magis ad rem S. Chrysostomus, Ammonius, Theophylactus asserunt eos a Christo mendaces vocari, quia cum dicerent se nosse Deum, mentiebantur : non enim credebant eum habere Filium, ac trinum esse in personis, uti dixi vers. 55.

Sed scio eum, et sermonem ejus servo. — Τὸ *et* per *quia* exponit Theophylactus, *q. d.* Ostendo vita et factis me Deum Patrem nosse, revereri et colere, quia sermonem ejus reverenter observo et constanter adimpleo. Melius *et* accipias pro *ideo, idcirco*, *q. d.* Quia ego nosco Deum Patrem ejusque majestatem, potentiam et sanctitatem clare perspicio; idcirco illam ut homo summe revereor, ejusque sermonem, id est præcepta plane pleneque observo, quæ vos, o Judæi, non observatis, quia ejus majestatem non nostis, nec perspicitis, ideoque eam non reveremini. Ita Theophylactus. Porro S. Augustinus : « Sermonem Patris, inquit, tanquam Filius loquebatur, et ipsum erat Verbum Patris, quod hominibus loquebatur, » *q. d.* Apte Christus dixit « sermonem, » non præceptum, quia ipse erat λόγος, id est Verbum, vel sermo Patris, atque idipsum eum loqui et prædicare hominibus præceperat Pater, ut scilicet ipsi tam Deum Patrem, quam Deum Filium agnoscerent, crederent, colerent.

Vers. 56.

56. Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum : vidit, et gavisus est. — « Exultavit, » id est exultanti animo expetivit, ait Vatablus; Arabicus, *desideravit*. Nam, ut ait S. Augustinus : « Non timuit, sed exultavit, credens exultavit sperando, ut videret intelligendo. » Est catachresis.

Abraham quomodo vidit diem Christi ?

Diem meum. — Quem? S. Augustinus accipit diem æternitatis, quo ab æterno Filius a Patre erat genitus, *q. d.* Cupiebat Abraham cognoscere meam generationem æternam ac divinitatem, ut eam crederet et per eam salvaretur. « Vidit, inquit S. Augustinus, diem meum, quia mysterium Trinitatis agnovit. » S. Augustinum ut magistrum more suo sequitur Beda. Huc accedunt S. Hieronymus, in cap. viii *Daniel.*, et S. Gregorius hic, *hom.* 18, qui diem hunc accipiunt illum, quo per tres angelos sibi apparentes, et unum ex eis duntaxat loquentem, quasi per symbolum illi revelatum est mysterium S. Trinitatis. Nam tres vidit, et unum adoravit, *Gen.* xviii, 2.

Verum alii passim accipiunt hic diem humanitatis Christi, non Deitatis. Unde *primo*, S. Chrysostomus, Ammonius, Theophylactus, Leontius, Euthymius, per diem Christi accipiunt diem passionis, crucifixionis et mortis, *q. d.* Abraham optabat videre crucem et mortem meam, ut per eam ipse cæterique homines salvarentur.

Secundo et planius, accipias diem quo incarnatus, et quo post novem menses natus est Christus, *q. d.* Abraham exultavit ut videret diem quo ego incarnarer et nascerer, quia ex me sperabat salutem sibi totique mundo. Omnes enim Prophetæ et Patriarchæ, quorum pater et patriarcha erat Abraham, summe desiderabant adventum Messiæ, et Verbi incarnationem Christique nativitatem, ut per illum a peccatis, æque ac e limbo liberarentur. Unde Joannes Alba, *Elector. sanctæ Script.*, cap. xcvii : Abraham, inquit, desideravit videre diem Christi, hoc est potiri felicitate et gratiis a Christo allatis. Videre enim sæpe significat potiri, frui, possidere, per catachresin. Ut, « Credo videre bona (hoc est frui bonis) Domini in terra viventium. »

VIDIT ET GAVISUS EST. — « Vidit, » id est per fidem cognovit et credidit, ac rursum, quasi per figuram inspexit, cum jussus fuit a Deo immolare Isaac filium, *Gen.* XXII, 10 et 18; hæc enim immolatio erat typus et figura immolationis Christi in cruce. Ita S. Chrysostomus, S. Augustinus, Theophylactus, Euthymius, Leontius, Ammonius. Addit S. Augustinus et S. Bernardus, serm. 6 *De Vigilia Natalis Domini*, respici hic ad factum Abrahæ, quo manu admota femori adjuravit servum suum, significans ex femore suo nasciturum Christum, *Gen.* XXIV, 2.

Secundo, alii : « Vidit, » inquiunt, id est per propheticam revelationem cognovit, sicut cæteri Prophetæ. Verum hæc non fuisset visio, sed prævisio et prophetica prænotio, quæ spectat futurum, cum visio sit rei præsentis. Ita Eucherius in Quæst. *in Joannem.*

Tertio ergo et genuine, Abraham in limbo existens « vidit, » id est cognovit diem et tempus, quo incarnatus et natus est Christus, non tantum ex eo quod Simeon, qui Christum ulnis exceperat, paulo post moriens descendensque in limbum, annuntiaret Abrahæ natum esse Christum, seque eum vidisse et ulnis gestasse (idem Abrahæ nuntiavit Anna prophetissa, item Zacharias; Anna, mater Deiparæ, ac Joannes Baptista, qui ante Christum mortui descenderunt ad limbum); sed insuper idipsum proprie « vidit, » id est oculis mentis, per Dei et Angelorum revelationem, perque claram cognitionem, sive abstractivam, sive potius intuitivam ; hanc enim proprie significat τὸ *vidit.* « Videre » enim idem est quod intueri, aspicere. Abraham ergo e limbo, oculis mentis a Deo elevatis, vidit Christum incarnari et nasci, sicut angeli et Beati e cœlo vident quæ fiunt in terra et inferno ; et S. Anselmus oculis corporeis a Deo elevatis, vidit ea quæ in loco secreto post murum agebantur. Hoc enim summe desiderabat Abraham videre, et quasi præsens aspicere. Atque hoc Abrahæ tanquam patri Christi, cui promissio solemnis de Christo ex se nascituro sæpius a Deo facta fuerat, ob ejus fidem, obedientiam, sanctitatem, ac tot tantaque merita quasi debebatur, ut scilicet Abrahæ patri fidei et credentium, qui per duo millia annorum, sine sua culpa, imo cum magna sanctitate, fide et spe detinebatur in limbo, avidissime exspectans Christum liberatorem, ad suam et sociorum patrum consolationem, ac ad leniendam tam longam anxiamque Christi exspectationem ; cognosceret diem quo incarnatus et natus est Christus. Natus enim est Christus post Abraham anno bis millesimo, uti ostendi in Chronotaxi, quam præfixi Pentateucho. Abraham ergo per bis mille annos avide exspectavit Christum ; languens et suspirans ad ejus diem natalem : quare Deus illum ipsi revelavit, et in spiritu ostendit ; tuncque exultavit et jubilavit Abraham omnesque Sancti in limbo. Ita Jansenius, Maldonatus et alii. Denique angeli, qui solantur animas in Purgatorio, multo magis solabantur animas Abrahæ, Patriarcharum et Prophetarum in limbo : quare eis Christi adeo exoptati nativitatem annuntiaverunt, uti iidem eamdem annuntiaverunt pastoribus, *Lucæ* II.

Dicit hoc Christus *primo,* hoc fine, ut ostendat se majorem esse Abrahamo, esseque Deum ; *secundo,* ut ostendat quantam de se absente existimationem habuerit Abraham, quem Judæi Abrahæ filii præsentem jam contemnebant ; *tertio,* ut oblique eos pungat, *q. d.* Abraham tantum mei desiderium habuit, vos vero me respuitis : ergo non estis genuini Abrahæ filii, sed spurii et degeneres ; unde ait : « Abraham pater vester, » hoc est Abraham, cujus vos filios esse gloriamini, cum ego de eo non glorier, sed potius Abraham de me glorietur et exultet.

57. DIXERUNT ERGO JUDÆI AD EUM : QUINQUAGINTA ANNOS NONDUM HABES, ET ABRAHAM VIDISTI? — ut vicissim Abraham te quoque viderit, vidensque exultarit, uti dixisti. Hinc S. Irenæus, lib. II, cap. XXXIX et XL, colligit Christum in terris ad 50 annos vixisse, sed falso. Communis est enim doctorum sententia, Christum non vixisse nisi 34 annos, eosque non plenos ; scilicet explesse 33 annos, et mortuum esse anno ætatis 34 per tres menses inchoato. S. Chrysostomus et Euthymius pro 50 legunt 40, quia Græce litteræ μ et ν, quæ sunt notæ 40 et 50 vicinæ sunt, ut ex una in aliam facilis sit lapsus. Sed passim Latini, Græci, Syrus et Arabicus legunt 50. Videntur Judæi respicere ad annum sæcularem, puta quinquagesimum, qui erat annus jubilei, *q. d.* Tu, o Jesu, nondum unum sæculum explesti, necdum jubileum absolvisti ; quomodo ergo dicis te vidisse Abraham, qui vixit ante quadraginta sæcula, sive ante 40 jubileos? ita Severus Antiochenus, in *Catena.* Euthymius vero censet Christum, ob maturitatem judicii, ac ob vultus et morum gravitatem ; addunt alii, ob itinera et labores in prædicando exantlatos Judæis visum fuisse 50 annorum. Sed facillime dicas Judæos, ne carpi, vel erroris argui possent, majorem posuisse ætatis Christi numerum et terminum, ad quem certo sciebant Christum non pervenisse. Si enim dixissent 40, timebant ne forte in eo errarent, et a Christo redarguerentur. Multi enim sunt 40 annorum, qui intuentibus videntur vix excedere trigesimum.

Vers. 57.

58. DIXIT EIS JESUS : AMEN, AMEN DICO VOBIS, ANTEQUAM ABRAHAM FIERET, EGO SUM, — id est fui ab æterno, quia « ego sum qui sum, » *Exodi* III, id est ego sum Deus. Τὸ ergo *sum* notat æternitatem, quia illa semper est præsens, caretque omni præterito et futuro. « Ego *ergo* sum » æternus, immutabilis, idemque semper et constans. Ita S. Augustinus, Beda, S. Gregorius, Leontius, Euthymius. Quare ego qua Deus non tantum 50 annos, sed et sæculum Abrahæ infinitis durationis

Vers. 58.

passibus anteeo et antecedo. Nam, ut ait Tertullianus, lib. *De Trinit.* : « Nisi fuisset Deus, consequenter cum ex Abraham fuisset, ante Abraham esse non posset. » Audi S. Augustinum verba Christi prementem et exprimentem, *tract.* 43, in fine : « Antequam Abraham fieret : intellige, fieret ad humanam naturam, sum vero, ad divinam pertinere substantiam. Fieret, quia creatura erat Abraham. Non dixit, antequam Abraham esset, ego sum; sed antequam Abraham fieret, qui nisi per me, non fieret, ego sum. Neque hoc dixit : Antequam Abraham fieret, ego factus sum. In principio enim fecit Deus cœlum et terram : nam in principio erat Verbum. Antequam fieret Abraham, ego sum. Agnoscite creatorem, discernite creaturam. Qui loquebatur, semen Abrahæ factus erat, et ut Abraham fieret, ante Abraham ipse erat. »

Vers. 59. 59. TULERUNT ERGO LAPIDES, UT JACERENT IN EUM; — tanquam blasphemum, eo quod se præferret Abrahæ, et conferret æquaretque Deo æterno. Blasphemus enim jubetur lapidari, *Levit.* cap. XXIV, vers. 16. Liquet Judæos hosce non fuisse eos qui, vers. 30, dicuntur credidisse in Christum, ut vult Theophylactus, sed alios Christo adversos et incredulos. Apte S. Augustinus : « Quo, ait, curreret tanta Judæorum duritia, nisi ad lapides? » Et S. Gregorius, *hom.* 18 : « Quem intelligere non poterant, obruere quærebant. »

JESUS AUTEM ABSCONDIT SE, ET EXIVIT DE TEMPLO. — « Abscondit, » non in angulo aliquo templi; ibi enim eum Judæi sedulo scrutati invenissent, sed « abscondit se » ab oculis eorum, quia vi divina eis se fecit invisibilem, quod et Beati facere possunt : invisibilis ergo per medios hostes ivit illæsus, et e templo exiit, cedens illorum furori. Ita Leontius, Theophylactus, Euthymius et alii. Audi S. Gregorium, *hom.* 18 : « Si potentiam exercere voluisset, eos in suis actibus ligaret, aut eos in pœnas subitæ mortis obrueret; sed qui pati venerat, judicium exercere nolebat. » Et S. Augustinum : « Magis erat commendanda sapientia, quam exercenda potentia. Deserit eos quasi correctionem non suscipientes, non abscondit autem se in angulo templi, quasi timens, aut in domunculam fugiens, aut post murum aut columnam divertens, sed cœlica potestate invisibilem insidiantibus se constituens, per medium illorum exivit, tanquam homo a lapidibus fugit : sed væ illis, a quorum lapideis cordibus Deus fugit! »

Moraliter : Docemur hoc exemplo, ait S. Gregorius, iram superbientium, etiam cum resistere possumus, humiliter declinare. Unde Arabicus vertit, *et retrocessit Jesus, et exiit de templo, et transivit per medium eorum excurrens sic.*

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus cæcum natum die sabbati illuminat. Unde, vers. 14, Pharisæi Christum quasi sabbati violatorem criminantur; verum cæcus jam videns eum defendit, ideoque, vers. 34, extra Synagogam ejicitur, sed eum recipit, edocetque Christus.

1. Et præteriens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate. 2. Et interrogaverunt eum discipuli ejus : Rabbi, quis peccavit, hic, aut parentes ejus, ut cæcus nasceretur? 3. Respondit Jesus : Neque hic peccavit, neque parentes ejus; sed ut manifestentur opera Dei in illo. 4. Me oportet operari opera ejus qui misit me, donec dies est : venit nox, quando nemo potest operari : 5. quamdiu sum in mundo, lux sum mundi. 6. Hæc cum dixisset, expuit in terram, et fecit lutum ex sputo, et linivit lutum super oculos ejus, 7. et dixit ei : Vade, lava in natatoria Siloe (quod interpretatur Missus). Abiit ergo, et lavit, et venit videns. 8. Itaque vicini, et qui viderant eum prius, quia mendicus erat, dicebant : Nonne hic est qui sedebat, et mendicabat? Alii dicebant : Quia hic est. 9. Alii autem : Nequaquam, sed similis est ei. Ille vero dicebat : Quia ego sum. 10. Dicebant ergo ei : Quomodo aperti sunt tibi oculi? 11. Respondit : Ille homo qui dicitur Jesus, lutum fecit, et unxit oculos meos, et dixit mihi : Vade ad natatoria Siloe, et lava. Et abii, et lavi, et video. 12. Et dixerunt ei : Ubi est ille? Ait : Nescio. 13. Adducunt eum ad Pharisæos, qui cæcus fuerat. 14. Erat autem sabbatum, quando lutum fecit Jesus, et aperuit oculos ejus. 15. Iterum ergo interrogabant eum Pharisæi quomodo vidisset. Ille autem dixit eis : Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video. 16. Dicebant ergo ex Pharisæis quidam : Non est

hic homo a Deo, qui sabbatum non custodit. Alii autem dicebant : **Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. 17. Dicunt ergo cæco iterum : Tu, quid dicis de illo qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit : Quia propheta est. 18. Non crediderunt ergo Judæi de illo, quia cæcus fuisset et vidisset, donec vocaverunt parentes ejus qui viderat, 19. et interrogaverunt eos, dicentes : Hic est filius vester, quem vos dicitis quia cæcus natus est? Quomodo ergo nunc videt? 20. Responderunt eis parentes ejus, et dixerunt : Scimus quia hic est filius noster, et quia cæcus natus est; 21. quomodo autem nunc videat, nescimus; aut quis ejus aperuit oculos, nos nescimus; ipsum interrogate; ætatem habet, ipse de se loquatur. 22. Hæc dixerunt parentes ejus, quoniam timebant Judæos : jam enim conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret. 23. Propterea parentes ejus dixerunt : Quia ætatem habet, ipsum interrogate. 24. Vocaverunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus, et dixerunt ei : Da gloriam Deo, nos scimus quia hic homo peccator est. 25. Dixit ergo eis ille : Si peccator est, nescio : unum scio, quia cæcus cum essem, modo video. 26. Dixerunt ergo illi : Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? 27. Respondit eis : Dixi vobis jam, et audistis : quid iterum vultis audire? numquid et vos vultis discipuli ejus fieri? 28. Maledixerunt ergo ei, et dixerunt : Tu discipulus illius sis; nos autem Moysi discipuli sumus. 29. Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit. 30. Respondit ille homo, et dixit eis : In hoc enim mirabile est, quia vos nescitis unde sit, et aperuit meos oculos; 31. scimus autem quia peccatores Deus non audit; sed si quis Dei cultor est, et voluntatem ejus facit, hunc exaudit. 32. A sæculo non est auditum, quia quis aperuit oculos cæci nati. 33. Nisi esset hic a Deo, non poterat facere quidquam. 34. Responderunt, et dixerunt ei : In peccatis natus es totus, et tu doces nos? Et ejecerunt eum foras. 35. Audivit Jesus quia ejecerunt eum foras; et cum invenisset eum, dixit ei : Tu credis in Filium Dei? 36. Respondit ille, et dixit : Quis est, Domine, ut credam in eum? 37. Et dixit ei Jesus : Et vidisti eum, et qui loquitur tecum, ipse est. 38. At ille ait : Credo, Domine. Et procidens adoravit eum. 39. Et dixit Jesus : In judicium ego in hunc mundum veni; ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. 40. Et audierunt quidam ex Pharisæis, qui cum ipso erant, et dixerunt ei : Numquid et nos cæci sumus? 41. Dixit eis Jesus : Si cæci essetis, non haberetis peccatum; nunc vero dicitis : Quia videmus. Peccatum vestrum manet.**

Vers. 1. 1. Et prætériens Jesus vidit hominem cæcum a nativitate. — Arabicus, *cæcum natum.* « Præteriens, » id est transiens per medios suos hostes turbamque populi. Unde hæc vox significat cæci curationem statim (licet id alii negent) ab egressu Christi e templo contigisse ; cum scilicet invisibiliter abeuntem secuti discipuli, mox ubi oculos hostium effugerat, rursum visibilem factum, agnitumque consecuti sunt. Causam dat S. Chrysostomus. « Exiens e templo, » inquit, curavit cæcum, sui absentia furorem mitigans, et per signi operationem eorum duritiem molliens.

Vidit, — hoc est benignis fixisque in eum oculis intuitus, tanquam ejus misertus eumque visui redditurus. Unde hic Christi intuitus dedit occasionem discipulis quærendi causam cæcitatis ejusdem. Ita S. Chrysostomus. Ipse, inquit, vidit cæcum, non cæcus ad eum accessit. Respexit vero ita attente, ut discipuli interrogarent id quod sequitur. Mystice, infideles et peccatores cæci sunt : quare Christum videre et quærere nequeunt, sed necesse est ut Christus eos prior aspiciat oculisque gratiæ suæ complexus illuminet.

Cæcum a nativitate, — ut ostendatur cæcitas fuisse naturalis et incurabilis; nam cæci per casum facti, ut per humores oculum obducentes, vel per pelliculam oculo obnatam, illis discussis, et hac acu diducta, naturaliter a medicis et chirurgis curantur : quod vero cæcus a nativitate curetur, « non artis est, sed potestatis, ait S. Ambrosius. Donavit enim Dominus sanitatem, non medicinam exercuit. Eos enim sanavit Dominus, quos nemo curaret. »

Nomen hujus cæci. Porro, cæcus hic vocabatur Cedonius, sive Celidonius, qui qualis quantusque per Christum evaserit, dicam vers. 38.

Mystice : cæcus a nativitate est genus huma-

num, Adæ peccato originali occæcatum, ait S. Augustinus et Beda, quod Jesus præteriens viam mortalitatis nostræ, ait Glossa, miserens vidit et illuminavit. Nam, ut ait S. Augustinus, contigit cæcitas in primo homine per peccatum; de quo omnes originem duximus : cæcum ergo humanum genus est a nativitate. Et Beda : Christi iter, ait, est de cœlis in terram descensus; vidit autem cæcum, cum misericorditer respexit humanum genus.

Rursum, hic cæcus natus notat Gentiles in cæca infidelitate et idololatria natos et educatos, ad quos Christus expulsus de cordibus Judæorum, transivit, ait Beda, eosque luce fidei et Evangelii sui illuminavit, idque in hac cæci illuminatione, quasi in typo designare et præsignificare voluit Christus, inquit S. Cyrillus, Rupertus et Beda.

Vers. 2. 2. ET INTERROGAVERUNT EUM DISCIPULI EJUS : RABBI, QUIS PECCAVIT, HIC, AUT PARENTES EJUS, UT CÆCUS NASCERETUR ? — Interrogatio hæc processit ex rudis vulgi opinione, qua censent morbos esse pœnas peccatorum, et, ut ait S. Ambrosius, « debilitates corporum referunt ad merita delictorum. » Interrogant ergo, an hujus cæcitatis causa sit culpa cæci, vel parentum ? Qua in re errant. Etsi enim id sæpe fiat, at non semper : Job enim innocens a Deo morbis multis afflictus fuit, ad probandam et augendam ejus patientiam, æque ac Tobias aliique multi, idque hic vers. seq. docet Christus. Unde S. Chrysostomus et Theophylactus aiunt hanc interrogationem esse impertinentem et absurdam.

Alii putant discipulos ad hoc interrogandum fuisse commotos, ex illo Christi ad paralyticum dicto, cap. V, 14 : « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne deterius aliquid tibi contingat. »

HIC. — Quia propriæ cæcitatis, utpote pœnæ, videtur causa esse culpa propria, non aliena. Et vere peccatum originale est causa omnium pœnarum et malorum, quæ nobis in hac vita accidunt, ac nominatim morborum, qui infantibus obveniunt, uti docet S. Augustinus, lib. III *Contra Julianum*, cap. IV, sed tamen ipsum non fuit causa propria, cur hic præ aliis infantibus cæcus nasceretur. Unde S. Augustinus ait : Non quidem hic aut sine peccato originali natus erat, aut vivendo nihil addiderat : habebat ergo peccatum ipse, et parentes ejus; sed non ipso peccato factum est, ut cæcus nasceretur.

Porro, S. Cyrillus putat discipulos fuisse imbutos errore Pythagoræ et Platonis, qui censebant animas ante corpora extitisse, et ob peccata sua in corpora fuisse detrusas, quod postea sensit Origenes. Leontius vero putat discipulos loqui de peccato cæci, non ante nativitatem præterito, sed post eam futuro; quasi illud futurum prævidens Deus punierit prævia cæcitate. Verum sive hic, sive quis alius fuerit discipulorum sensus (quem difficile est conjectare), certum est eos errasse : nec enim animæ fuerunt ante corpus, nec Deus punit peccata futura, sed præterita.

AUT PARENTES EJUS. — Solet enim Deus sæpe parentes ob sua peccata punire in filiis; hi enim sunt partus et membra parentum. Unde ob parentum libidines aliasque iniquitates, proles sæpe nascuntur debiles, infirmæ, cæcæ, mancæ, deformes, monstrosæ, aut cito moriuntur, uti mortuus est infans Davidis ex adulterio genitus, II *Regum* XII, 14. Hoc est quod Deus sanxit, *Exodi* XX, 5 : « Ego sum Deus zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam et quartam generationem.

Vers. 3. 3. RESPONDIT JESUS : NEQUE HIC PECCAVIT, NEQUE PARENTES EJUS; SED UT MANIFESTENTUR OPERA DEI IN ILLO. — Christus non negat cæcum et parentes ejus peccasse peccato originali aliisque actualibus illud consequentibus; sed negat eum ob hæc peccata, præ aliis, qui eadem et majora commiserant, cæcitate damnatum. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Leontius, Beda, Theophylactus, Euthymius; frustra ergo Pelagiani hoc loco abutuntur, ut peccatum originale negent et tollant.

Causa igitur cur Deus huic cæco cæcitatem immiserit, fuit, « ut opera Dei, » id est miraculosa Dei virtus et operatio in eo per Christum curando eluceret, ut per hoc Christus cognosceretur a Deo missus, esseque verus Messias. Ita Patres jam citati. Mysticam causam dat Glossa, scilicet ut cæcum illuminando, inquit, et per eum, quid in cæcitate generis humani facturus significando, Filius Dei manifestetur, *q. d.* Ideo Christus cæcum illuminavit in carne, ut significaret se simili modo homines illuminaturum in mente per suam gratiam et doctrinam Evangelii. Hinc et cæcus hic non solum carne, sed et mente a Christo illuminatus est, ut patebit vers. ult. Quocirca, dum cæcus natus fuit, non injusta passus est, sed beneficium accepit per cæcitatem, ait S. Chrysostomus, per hanc enim interioribus respexit oculis, et quidem eum, qui ex non ente eum deduxit ad esse, atque clarius ab eo, tam sensus quam mentis lumen accepit.

Vers. 4. 4. ME OPORTET OPERARI OPERA EJUS QUI MISIT ME, DONEC DIES EST : VENIT NOX, QUANDO NEMO POTEST OPERARI. — S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Leontius et Rupertus per *diem* accipiunt præsens sæculum usque ad finem mundi, per *noctem* vero sæculum futurum. Verum hic dies ad operandum statutus est omnibus hominibus : Christus vero diem hunc sibi appropriat suæque operationi attribuit; quare melius et pressius S. Augustinus, Beda, Cyrillus, per *diem* accipiunt tempus vitæ Christi, quo corporaliter præsens erat mundo; *noctem* vero vocat mortem et tempus absentiæ suæ. Ergo venit *nox*, hoc est instat mihi mors, post quam nec ego, nec quis alius operari potest. Sensus est, *q. d.* Sicut homines noctu ob tenebras operari non

possunt, ita ego post mortem nil operabor eorum quæ nunc pro salute et redemptione hominum operor. Sic cap. VIII, 56, dixit : « Abraham exultavit ut videret diem meum, » id est diem meæ nativitatis et vitæ inter homines. Dicit hoc Christus, ut sternat viam ad cæci illumiuationem, *q. d.* Ego missus sum in mundum, ut assidue operer ea quæ sunt salutis hominum, v. g., ut cæcos illuminem : en hic cæcus se offert; utar ergo occasione, et eum illuminabo.

Symbolice Interlinearis : Nox, inquit, est persecutio Apostolorum, et maxime persecutio Antichristi.

Tropologice : cuique homini tempus vitæ est dies ad operandum et merendum gloriam sempiternam; nox vero est mors ejusdem. Quare qui sapit, sequatur consilium Sapientis : « Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas, » *Eccles.* cap. IX, 10. Vide ibi dicta. Unde S. Augustinus hic : Nox, inquit, est de qua dicitur : Projicite eum in tenebras exteriores : ibi ergo erit nox, ubi nemo potest operari, sed recipere quod operatus est : dum vivis, operare, ne nocte illa præveniare. Sic et Philosophi ac Poetæ vitam vocarunt diem, mortem vero noctem. Unde Pythagoras aiebat vitam hominum similem esse diei solemni, ad quem multi conveniunt, alii certaturi, alii negotiaturi, nonnulli sectatores futuri. Ita refert Laertius, lib. VIII, cap. I. Et Epicharmus, cum audisset disputantes de vivendi spatio, dum quidam tres, quidam quatuor, alii plures sibi tribuerent annos adhuc vivendos, dixit : « Quid mutuo contenditis et litigatis de paucis diebus? omnes enim qui convenimus, quodam fato propinqui sumus morti. Ita Ælianus, lib. II *De varia histor.* Anonymus alter rogatus, qualis esset hominis vita? cum parumper se ostendisset, mox se abscondit, significans brevem et diariam, imo momentaneam esse hominis vitam. Thales aiebat nihil interesse inter vitam et mortem. Cuidam vero obstrepenti : Cur tu ergo non moreris? Respondit : Ob hoc ipsum, quia nihil interest; potius enim habetur id quod accersitur. Ita Laertius, lib. I, cap. I. Musonius interrogatus, « quis optime extremum diem clauderet? » respondit : « Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit. » Ita Maximus, *serm.* 36. Secundus Philosophus interrogatus ab Adriano Imperatore, « quid esset mors? » respondit : « Æternus somnus, dissolutio corporum, divitum pavor, pauperum desiderium, inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, latro hominis, somnii pater, fuga vitæ, vivorum discessio, resolutio omnium. » Ita Laertius. Hinc illud :

Dies est vita, nox mors.

Mors quid?

« In æternam clauduntur lumina noctem, » id est mortem. Et : « Omnes una manet nox : Omnibus una nox dormienda; » sed ab hac nocte evigilabimus in resurrectione.

Quocirca Messodanus vir sanctissimus, jam senex, cum ab amico in crastinum vocaretur ad convivium : « Cur me vocas in crastinum, inquit, qui a multis annis crastinum non habui, sed mortis adventum in singulos dies exspectavi; » uti cuique fideli et Religioso faciendum esse monuit S. Antonius apud S. Athanasium, et Barlaam apud Damascenum, in *Historia.* Quocirca sapienter S. Hieronymus : « Facile, inquit, contemnit omnia, qui semper se cogitat moriturum, » qui quemlibet diem auguratur sibi fore ultimum; nam,

> Stat sua cuique dies, breve et irreparabile tempus
> Omnibus est vitæ,

ait Virgilius, lib. X *Æneid.*

Vers. 5.

5. QUANDIU SUM IN MUNDO, LUX SUM MUNDI. — *q. d.* Lucis autem est illuminare; ergo hunc cæcum illuminabo, ut me mundi lucem et solem esse ostendam. Vide dicta cap. I, vers. 9, et cap. VIII, vers. 12.

Vers. 6.

6. HÆC CUM DIXISSET, EXSPUIT IN TERRAM, ET FECIT (Syrus, *pinsuit*) LUTUM EX SPUTO, ET LINIVIT LUTUM SUPER OCULOS EJUS. — Christus cæcum illuminavit per lutum, quod natura sua magis oculos obturat et excæcat, ut ostenderet se non naturaliter, sed supernaturaliter, puta per id quod plane morbo erat contrarium, ipsum curare. Symbolica causa fuit, ait S. Chrysostomus, ut significaret se esse eum (Deum) qui initio mundi hominem quasi figulus e luto formarat, *Genes.* I, ac proinde suum jam esse, hominem a se formatum, sed cæcitate deformatum, illuminando refingere et reformare; atque consequenter se pariter esse Dominum omnium, etiam sabbati, ut eo operari, et cæcum curare possit, quidquid obstrepant Pharisæi. Ita Cyrillus, Leontius, Theophylactus. Unde Glossa interlinearis : Ecce collyrium, ait, quo ungitur genus humanum, scilicet cogitatio suæ vilitatis, quod ex luto factum sit, ut per eam superbia, quæ illud excæcavit, curetur, juxta illud : « Memento homo quia pulvis es, et in pulverem reverteris. »

Salivæ symbola.

Saliva sua Christus usus est, ait Cyrillus, *primo*, ut ostenderet carnem suam quoque salutiferam esse, et vim medendi supernaturalem habere. *Secundo*, quia saliva providentiæ, ac consequenter visus recuperandi, erat symbolum; saliva enim ex cerebro (ubi est sedes judicii et prudentiæ) descendente, ciborum sapores dijudicamus. Unde et saliva a sale dicitur, quod fere salis saporem habeat : sal autem symbolum est sapientiæ. Aut saliva dicitur quasi salvia, quod instar salviæ multos morbos sanet et salvet, uti docet Galenus et Plinius, lib. XXII, cap. XXV, et lib. XXVIII, IV. Hominum saliva jejuna, ait, contra serpentes præsidio est, etc. Idem, lib. XXVIII, IV, ait lippitudines oculorum quotidiana jejunæ salivæ inunctione sanari, multaque alia salivæ commoda affert, sed quæ sortilega et magica

Etymon.

sunt. *Tertio*, sputo usus est, ait Chrysostomus, ut nihil ascriberetur fonti Siloe, sed virtuti oris ejus, ex quo sputum manabat; suo enim ore jubens cæcitatem abegit. *Quartam* causam dat idem Chrysostomus, ut miraculum hoc apud omnes foret magis testatum et celebre; ac *quintam*, ut fidem et obedientiam cæci probaret. Audi Chrysostomum: « Quare eum mittit ad Siloe? ut omnes viderent euntem, et lutum super oculos habentem. Non autem erat timendum, ne Siloe curatio ascriberetur; multi enim laverant ibi, et curati non fuerant. Adde, quod fides cæci demonstrata est, qui non contradixit, nec apud se ita cogitavit: Lutum magis excæcat, sæpe lavi in Siloe, et nihil adjutus sum, si virtutem Christus haberet, præsens curasset; sed simpliciter obedivit. » Verba S. Chrysostomi æque ac S. Augustini quia fusiora sunt, in pauca contraxi, ne lectorem prolixiore citatione morer et fatigem.

Allegor. Allegorice S. Augustinus: Christus fecit lutum de saliva, inquit, quia Verbum caro factum est: unxit oculos cæci, sed nondum ille videbat; quando enim unxit, forte catechumenum fecit. Mittit ad piscinam Siloe; baptizatus enim in Christo illuminatur. Et Glossa: Saliva, ait, est sapientia, quæ ex ore Altissimi prodiit; terra est caro Christi: ungere oculos est catechumenum facere. Qui credit Verbum carnem factum, mittitur ut lavet, id est baptizetur, in Siloe, id est in misso, hoc est in Christo: baptizatus autem lumen mentis recipit per fidem, gratiam et charitatem, quæ illi a Deo in baptismo infunduntur.

Vers. 7. 7. ET DIXIT EI: VADE, ET LAVA IN NATATORIA (piscina, in qua natant pisces; Syrus, *in baptisterio*) SILOE, QUOD INTERPRETATUR MISSUS. — Arabicus, *vade et lavare in fonte Siloe, cujus interpretatio est missus.*

Siloe fons qualis? Nota *primo*: Siloe fons est ad radices montis Sion, qui non jugiter, sed incertis horis diebusque, inquit S. Hieronymus, ebullit cum sonitu, inde silet, id est abscondit se sub terra, et per canales in piscinam Siloe defertur, unde per tubos cum silentio et suaviter derivatur in hortos regios, eosque rigat. Audi S. Hieronymum, in cap. VIII *Isaiæ*: « Siloam autem fontem esse ad radices montis Sion, qui non jugibus aquis, sed incertis horis diei ebulliat, et per terrarum concava, ad antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat, dubitare non possumus, nos præsertim qui in hac habitamus provincia. » Hæc Hieronymus. Quomodo vero fons ille primum eruperit precibus Isaiæ, et unde nomen acceperit, Epiphanius his verbis ejusmodi recenset historiam: « Fontem quippe Deus Siloam causa Prophetæ effecit: quoniam priusquam moreretur, pusillum precatus est uti undas illinc erumpere dignaretur, et confestim dimisit illi cœlitus aquam viventem; unde sortitus est locus ille appellationem Siloam: quod si quis interpretetur, sonat demissum. Sub Ezechia quoque rege, antequam stagnum piscinasque fabricasset, precibus Isaiæ effectum, ut exigua lympha scaturiret; quod populus in obsidione hostium teneretur, ne ipsa periret undis destituta civitas. Milites igitur perscrutabantur undique, ubinam sedare sitim daretur, ignorabant enim. Urbe quippe jam potiti obsidebant Siloam: quandocumque itaque indigentes Judæi aquatum venerant, scaturiebat eis unda, et aquabant: exterarum vero nationum homines reperire nesciebant, latex namque aufugiebat. Eoque usque ad hodiernum diem eructatur clanculum, quo significetur mysterium. »

Fons sabbaticus quis? Hæc omnia S. Epiphanius, lib. *De Vita Prophet.*, cap. VII, in *Isaia*. Quocirca Baronius, tomo I, anno Christi 33, cap. XXVI: Huic fonti Siloe, inquit, similis videtur fons ille sive fluvius, item in Palæstina, Sabbaticus dictus, eo quod die sabbati tantum fluat, cæteris diebus alveo sicco appareat, uti narrat et certo asseverat Josephus, lib. VII *Belli Judaici*, cap. XIV. Sic enim fons Siloe interruptis diebus ebulliens et fluens, maxime die sabbati, qui apud Hebræos erat solemnis et sacer, fluxisse videtur. Quare hac de causa Christus cæcum hunc ad oculos in Siloe lavandos, die sabbati pariter misisse videtur. Ita S. Irenæus, lib. IV, cap. XIX: « Siloa, inquit, sæpe sabbatis curavit, et propter hoc assidebant ei multi die sabbatorum. »

Nota *secundo*: Ex hoc fonte Siloe, cum interruptis vicibus emanet, atque in Palæstina, utpote calida regione, sit aquarum penuria, derivabatur aqua fluens silentio et sine strepitu, ut habet Isaias, VIII, 6, in κολυμβήθραν, id est natatoriam, sive piscinam, ut vertit Noster, cap. V, 2, et inde in hortos aqua deducebatur, ideoque fons hic ab emissis hoc modo et derivatis aquis dictus est Siloe; et magis proprie Chald. *schillucha*, id est missus, emissus, dimissus, a radice שלח *schalach*, id est misit, emisit, dimisit.

Christus est Siloe. Quæres, cur Christus cæcum illuminaturus miserit eum ad fontem vel piscinam Siloe? Respondeo, quia Siloe erat typus Christi: *Primo*, quia Christus a Patre missus erat in mundum, ad eum luce et doctrina divina illuminandum, cujus virtute cæcus hic illuminabatur, non autem aquarum Siloe vi aut efficacitate, ait S. Chrysostomus et Irenæus, lib. IV, cap. XIX.

Secundo. *Secundo*, sicut aquæ Siloe vadunt cum silentio, ut ait Isaias, VIII, 6, sic Christus est lenis, mansuetus, et quasi agnus ductus ad mortem: ipse enim missus et emissus est a Patre, a quo arcano silentio procedit, qua Deus in cœlis, et qua homo per Virginem in terris. Rursum Christus est Siloe, id est fons aquæ salientis in vitam æternam.

Tertio. *Tertio*, quia Christus est fons gratiarum, qui sua charismata, quasi per rivos in fideles emanat et distribuit, juxta illud *Isaiæ* XII, 3: « Haurietis

aquas in gaudio de fontibus salvatoris, » et illud *Zachar*. XIII, 1 : « In die illa erit fons patens domui David, et habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ. » Vide ibi dicta. Fons enim est Christus. Hinc, si credimus S. Epiphanium, fontis Siloe auctor fuit Isaias, qui suo tam nomine, quam prophetica vita et martyrio expressus fuit typus Jesu Christi. Hinc et Isaias juxta Siloe fuit sepultus. Vide tabulam urbis Hierosolymæ apud Adrichomium.

Quarto. *Quarto,* quia juxta aquas Siloe, sive Geon (utroque enim nomine fons hic vocabatur), Salomon unctus est in regem, III *Reg.* I, 45. Hinc aquæ Siloe significant regiam stirpem et sceptrum Davidis et Salomonis. Eo ergo misit Christus cæcum, ibique eum illuminavit, ut innueret se esse filium Davidis et Salomonis, hoc est, se esse Messiam.

Quinto. *Quinto,* quia Messiæ nomen erat *Siloach,* quod Latini et Græci pronuntiant *Siloe,* id est missus, vel mittendus, scilicet legatus a Deo, juxta illud *Genes.* XLIX, 10 : « Non auferetur sceptrum de Juda, et dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; » Hebr. *donec veniat Siloach :* pro quo corrupte jam legitur *Siloh* littera ח *cheth* in vicinam ה *he* conversa et corrupta; Chald. *donec veniat Messias.* Misit ergo Christus cæcum ad Siloe, ut refricaret Judæis oraculum Jacobi patriarchæ de Messia, *q. d.* Ego qui in *Siloe* curo cæcum, sum *Siloach* sive *Siloe,* id est Messias, missus et legatus a Deo Patre, quem hoc nomine *Siloe* venturum prædixit Jacob, ante 1500 annos. Atque hac de causa Christus passim hic disputans contra Pharisæos, se vocat *Siloach,* id est missum et legatum Patris, sive eum quem misit Pater, hoc est Messiam, cujus nomen ex officio erat *Siloach.* Proprium enim Christi officium fuit agere legatum Dei apud homines: quare proprium officii et dignitatis ejus nomen fuit *Siloach,* id est missus.

Sexto. *Sexto,* Siloe erat typus baptismi Christi, quo spiritualiter illuminamur : unde et baptismus græce vocatur φωτισμὸς, id est *illuminatio, Hebr.* VI, 4 : ita Rupertus, Beda, Jansenius, Maldonatus et Ambrosius, *epist.* 75, et S. Augustinus, *hom.* 43, inter. 50. Unde S. Irenæus, lib. V, cap. XV, censet cæcum hunc non tantum corpore, sed et mente fuisse illuminatum in Siloe, uti fit in baptismo.

Septimo. Denique, magna est affinitas fontis et lucis, ablutionis et illuminationis. Fons enim est quasi oculus et lux terræ, et flumina sunt quasi limpida agrorum lumina. Unde Hebr. עין *ain* tam oculum quam fontem significat. Sicut enim oculus est quasi lux totius corporis, sic fons est quasi lux terræ, et sicut ex oculo manant lacrymæ, sic ex fonte aquæ. Hinc et Hebr. נהר *nahar* tam flumen quam lumen significat, et verbum נהר *nahar,* tam confluere quam illuminare denotat : quin et Cicero ac Quintilianus lumina ingenii, animi, orationis, virtutis, vocant flumina. Imo Psaltes lumen gloriæ vocat fontem sive flumen vitæ : « Quoniam, inquit, apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen, » *Ps.* XXXV, 10. Quocirca Christus hic lucem jungit fonti. Cum enim dixisset : « Ego sum lux mundi, » illico misit cæcum ad fontem Siloe, ut ibi lumen oculorum reciperet. Aquæ enim crassos et noxios humores oculorum abluunt et abstergunt, itaque eos illuminant. Unde medici suadent mane aqua fontana abluere oculos, ad acuendum eorum visum.

Flumen est lumen.

Aqua fontis Siloe quænam? Porro Bartholomæus Saligniacus, lib. X *Itinerarii Hierosol.,* cap. I, et ex eo Adrichomius, in *Siloe,* pag. 171, num. 200 : « Siloe, inquit, fons, cui piscina sive natatoria Siloe, quæ et piscina inferior nuncupatur, conjuncta est, in occidentali latere vallis Josaphat, e radice montis Sion scaturit. Aqua ejus clara, dulcis et uberrima, cum silentio placideque fluit in torrentem Cedron. » Et paulo post : « Fontis hujus aqua hodie adhuc ipsis etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpora naturaliter instar hircorum feteant, in hoc fonte se et pueros suos lavant, eaque lotione fetorem suum mitigant. Quin et eam Turcæ magni faciunt, quod ejus usum oculorum visui conferre experiantur. » Nimirum sicut Christus baptizatus in Jordane, suo contactu aquas sanctificavit, iisque vim peccata abluendi in baptismo indidit; sic et per aquas Siloe illuminans cæcum, aliquam similem alios illuminandi vim eisdem communicasse videtur, ut, cum omnes aquæ fontanæ oculos clarificent, præ cæteris tamen id faciant aquæ Siloe. Quocirca S. Helena, mater Constantini Imperatoris, ad fontem Siloe magnifica et mirifica construxit opera, ait Nicephorus, lib. VIII, cap. XXX. Audi S. Chrysostomum hic : Significat, ait, quod in Siloe erat virtus Christi, quæ cæcum curavit. Sicut enim Apostolus dixit Christum esse portam spiritalem, ita et Christus erat Siloe spiritalis. Sic et Cyrillus, ac S. Basilius, in *Isaiæ* VIII, 6, et Eusebius, lib. VII *Demonstr.,* cap. II.

QUOD INTERPRETATUR MISSUS, — quia fons hic erat typus Messiæ, cujus nomen erat *Siloach,* id est missus vel mittendus a Deo, uti jam dixi. Nam, ut ait S. Augustinus : « Nisi ille fuisset missus, nemo nostrum esset ab iniquitate dimissus. »

ABIIT ERGO, ET LAVIT, ET VENIT VIDENS, — virtute non aquarum Siloe, sed Christi, aquis hisce quasi instrumento utentis ad cæci illuminationem, sicut utitur aquis baptismi ad mentis purificationem et illuminationem. In Siloe, inquit, Chrysostomus erat virtus Christi, quæ cæcum curavit. Meruit hoc non de condigno, sed de congruo cæci fides et obedientia, qua credidit se, lutum oculis suis a Christo impositum abluendo aquis Siloe, visum recuperaturum : nisi enim hoc credidisset, lutum super oculos non gestasset, cum irrisione intuentium, nec ad Siloe ivisset, eoque lutum ab oculis abstersisset. Minus vero ergo

Glossa hic ait : « Quomodo iste sine fide sanatus est, cum nemo legatur a Christo sanatus exterius sine sanatione interiori? hoc de illis dicitur, qui propter peccata infirmabantur ; at iste propter Dei gloriam languebat : » nam, ut ostendi, magna fuit cæci hujus fides et obedientia, ac per eam pariter justificatus est, ut audiemus in fine capitis. Sic Elisæus per aquas Jordanis Naaman Syrum purgavit a lepra, IV *Reg.* v. Idem per sal in aquas amaras et salsas injectum eas dulcoravit, IV *Reg.* II, 20. Causas varias, cur in Siloe illuminatus sit, dedi paulo ante. Hinc S. Augustinus : Dies, inquit, erat Christus, qui inter lucem et tenebras divisit, cum cæco cæcitatem depulit, eique visum restituit.

Vers. 8. 8. ITAQUE VICINI, ET QUI VIDERANT EUM PRIUS, QUIA MENDICUS ERAT, DICEBANT : NONNE HIC EST, QUI SEDEBAT, ET MENDICABAT? ALII DICEBANT : Vers. 9. QUIA HIC EST. 9. ALII AUTEM : NEQUAQUAM, SED SIMILIS EST EI. ILLE VERO DICEBAT : QUIA EGO SUM. — Magnitudo facti, ait Chrysostomus, incredulitatem inducebat ; et aperti oculi vultum cæci mutaverant, ait S. Augustinus, ut eum intuentes dubitarent an videns hic esset prior ille cæcus; sed diligenter inspicientes per longam viam euntem, agnoverunt eumdem esse, nec id negari posse. Ita Chrysostomus.

MENDICUS. — Mirabilis Dei clementia, ait Chrysostomus, eos qui mendicabant, cum multa devotione curabat, ignobiles etiam sua dignos ducens providentia; pro salute enim omnium venerat. Sic hodie ad B. Virginem Lauretanam et Sichenensem, plerique pauperes et tenuis fortunæ miracula et beneficia per B. Virginem impetrant : tum quia ipsi majori sunt in necessitate et egestate, quam divites; tum quia magis innocentis sunt vitæ, tum quia majorem præ se ferunt fidem et devotionem, tum quia Deus eorum, utpote derelictorum, peculiarem gerit curam, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Unde S. Jacobus, cap. II, vers. 5 : « Nonne, ait, Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide? » Et Christus : « Pauperes evangelizantur, » *Matth.* cap. XI. Assecla Christi ergo pauperes non spernat, sed exemplo Christi ambiat.

Vers. 10. Vers. 11. 10. DICEBANT ERGO EI : QUOMODO APERTI SUNT TIBI OCULI? 11. RESPONDIT : ILLE HOMO, QUI DICITUR JESUS, LUTUM FECIT, ET UNXIT OCULOS MEOS, ET DIXIT MIHI : VADE AD NATATORIA SILOE, ET LAVA. ET ABII, ET LAVI, ET VIDEO. — « Ille homo, » quia nondum sciebat Jesum esse Deum, ait Euthymius et Theophylactus.

QUI DICITUR JESUS. — Nomen Jesu cæcus didicerat, vel ex communi fama, vel interrogando a circumstantibus. Quod Jesum non vocet Rabbi vel Dominum, partim simplicitati et candori ejus, partim veracitati ascribendum : ne quid enim suæ de Christo existimationi dare videretur, nude veritatem aperit, eumque Jesum duntaxat nominat : forte etiam id facit, ne Judæos Christo infensos magis contra eum concitaret.

AD NATATORIA, — scilicet stagna in plurali. Ita Romani; alii legunt, *ad natatoriam*, scilicet piscinam. Idem ergo est sensus.

Vers. 12. 12. ET DIXERUNT EI : UBI EST ILLE? AIT : NESCIO. — Jesus enim fugiens laudem se subduxerat. Recedebat Christus ubi curasset, ait Chrysostomus ; non enim quærebat gloriam, nec se ostentare.

Vers. 13. 13. ADDUCUNT EUM AD PHARISÆOS QUI CÆCUS FUERAT. ERAT AUTEM SABBATUM, QUANDO LUTUM FECIT JESUS, ET APERUIT OCULOS EJUS. — « Ad Pharisæos, » ut illi quasi Rabbini et principes rem examinent. Consilio Dei id factum est, ut miraculum fieret testatissimum et celeberrimum, ipsique Pharisæi illud negare non possent. Unde S. Augustinus : « Cæcus, inquit, confitebatur, et cor impiorum frangebatur. » Adducunt ergo cæcum ad Pharisæos, quasi ad judices, ideoque in domo judicii congregatos, ait Theodorus Heracleensis in *Catena*. Hæc autem domus videtur fuisse synagoga, juxta templum : agebatur enim hic quæstio religionis et fidei, ut scilicet Pharisæi, quasi doctores et judices, examinarent hoc miraculum, et ex eo judicarent an ejus patrator esset Propheta et Messias, an non.

ERAT AUTEM SABBATUM. — Hoc addit, ait Chrysostomus, demonstrans illorum malam mentem; quærebant enim occasionem contra Jesum, et volebant miraculo detrahere per apparentem legis prævaricationem. Nam revera facere lutum, ut illo cæcum illumines, in sabbato, uti fecit Christus, sabbati non est prævaricatio, sed sanctificatio.

Vers. 17. 17. DICUNT ERGO CÆCO ITERUM : TU, QUID DICIS DE ILLO, QUI APERUIT OCULOS TUOS? ILLE AUTEM DIXIT : QUIA PROPHETA EST. — « Propheta, » id est vir sanctus, eximius, thaumaturgus et divinus. Sic *Gen.* XX, 7, Abraham vocatur Propheta, id est vir sanctus et eximius. Vide dicta I *Cor.* XIV, initio capitis, et *Eccli.* XLVIII, 12, ubi varias nominis Prophetæ significationes recensui. Adhuc inunctus, ait S. Augustinus, in corde nondum Filium Dei confitebatur, non tamen mentiebatur; ipse enim Dominus de se ait : « Non est propheta sine honore, nisi in patria sua. »

TU, QUID DICIS DE ILLO? — Iterum iterumque interrogabant cæcum, ex acerbo odio et invidia in Christum, tum ut cæcum in eamdem cum Christo culpam et calumniam involvant; tum ut ex ore ejus aliquid eliciant, quo sibi contradicat, itaque eum mendacii arguant; sed Deus invidos et astutos comprehendit in sua astutia, dum effecit ut per hoc crebrum examen, magis constans cæci confessio, indeque Christi miraculum et gloria elucesceret. Ita Leontius et alii. Sapienter S. Chrysostomus : Hæc, ait, est veritatis natura, ut per quæ putatur insidias pati, fortior fiat, quod et nunc accidit : parentes in medium ducuntur, qui maxime suum filium cognoscebant, qui filii dicta confirmant.

Vers. 18. 18. NON CREDIDERUNT ERGO JUDÆI DE ILLO, QUIA CÆCUS FUISSET ET VIDISSET, DONEC VOCAVERUNT PARENTES EJUS QUI VIDERAT : 19. ET INTERROGAVERUNT EOS, DICENTES : HIC EST FILIUS VESTER, QUEM VOS DICITIS, QUIA CÆCUS NATUS EST? QUOMODO ERGO NUNC VIDET? Vers. 19.

Vers. 20. 20. RESPONDERUNT EIS PARENTES EJUS, ET DIXERUNT : SCIMUS QUIA HIC EST FILIUS NOSTER, ET QUIA CÆCUS NATUS EST : 21. QUOMODO AUTEM NUNC VIDEAT, NESCIMUS : AUT QUIS EJUS APERUIT OCULOS, NOS NESCIMUS : IPSUM INTERROGATE; ÆTATEM HABET, IPSE DE SE LOQUATUR. — Pharisæi cæci responso confusi, convertunt se ad ejus parentes ex majori livore et rabie, ut ex eorum ore eliciant quippiam quo vel cæcum, vel Christum redarguant; scilicet vel cæcum hunc non fuisse natum cæcum, vel non fuisse plane cæcum, sed lusciosum, vel per artem magicam, ut ait Chrysostomus, non per miraculum a Christo fuisse illuminatum. Quærebant, ait S. Augustinus, quomodo hominem calumniarentur, ut eum de synagoga ejicerent, uti paulo post fecerunt. Et Theophylactus hoc eorum fuisse dilemma asserit : Aut falsum est quod filius vester nunc videat, aut quod antea cæcus fuit; constat autem eum videre : falsum ergo est quod dicit, se cæcum fuisse. Parentes autem caute respondent: Scire se filium hunc esse suum, ac cæcum esse natum, sed a quo et quomodo sit illuminatus, nescire. Prudenter, ut nec veritatem negent, nec periculum excommunicationis incurrant : sed timide; unde aiunt : « Ætatem habet; » *q. d.*, ait Augustinus : Juste cogeremur loqui pro infante, quia ipse pro se loqui non posset; at hic est vir qui pro se loqui potest; ergo « ipsum interrogate. » Vers. 21.

Vers. 22. 22. HÆC DIXERUNT PARENTES EJUS, QUONIAM TIMEBANT JUDÆOS : JAM ENIM CONSPIRAVERANT JUDÆI, UT, SI QUIS EUM CONFITERETUR ESSE CHRISTUM, EXTRA SYNAGOGAM FIERET.

Vers. 23. 23. PROPTEREA PARENTES EJUS DIXERUNT : QUIA ÆTATEM HABET, IPSUM INTERROGATE. — « Extra synagogam; » Græce ἀποσυνάγωγος, hoc est *asynagogus*, scilicet ejectus e synagoga, et quasi excommunicatus. Verum, ut ait S. Augustinus, jam non erat malum fieri extra synagogam; quia illi expellebant, sed Christus expulsum suscipiebat. « Propterea parentes dixerunt : » quia imbecilliores erant filio, ait Theophylactus, qui testis aderat intrepidus veritatis.

Vers. 24. 24. VOCAVERUNT ERGO RURSUM HOMINEM, QUI FUERAT CÆCUS, ET DIXERUNT EI : DA GLORIAM DEO, NOS SCIMUS QUIA (quod) HIC HOMO PECCATOR EST.

Vers. 25. 25. DIXIT ERGO EIS ILLE : SI PECCATOR EST, NESCIO : UNUM SCIO, QUIA CÆCUS CUM ESSEM, MODO VIDEO. 26. DIXERUNT ERGO ILLI : QUID FECIT TIBI? QUOMODO APERUIT TIBI OCULOS? 27. RESPONDIT EIS : DIXI VOBIS JAM, ET AUDISTIS : QUID ITERUM VULTIS AUDIRE? NUMQUID ET VOS VULTIS DISCIPULI EJUS FIERI? — « Da gloriam Deo. » Est modus, sive phrasis obtestandi et adjurandi apud Hebræos, ut patet *Josue* VII, 19, *q. d.* Dic veritatem ad Dei gloriam : fatere tu idipsum quod nos scimus esse verum, scilicet hunc hominem, puta Jesum, esse peccatorem, atque hac veritatis, quæ latebat, confessione a te manifestata, glorificabis Deum, qui est prima et æterna veritas. « Dare gloriam Deo, » inquit Glossa, est veritatem de aliquo, quasi Deo præsente dicere, *q. d.* Confitere istum non esse Deum, sicut nos, sed peccatorem : nimirum prætextu religionis, ait Chrysostomus, ad hoc volunt cæcum inducere, ut neget se a Christo curatum, aut ficte et magice per præstigias curatum; *q. d.*, ait Interlinearis : Nega beneficium et miraculum quod a Jesu accepisti : quod est blasphemare, non Deo gloriam dare. Vers. 26. Vers. 27. Aulia Judæorum de cæco nato sanato disquisitio.

SI PECCATOR EST, NESCIO; UNUM SCIO, QUIA CÆCUS CUM ESSEM, MODO VIDEO. — Prudenter et caute respondet, quia nec patet calumniæ, nec veritatem celat, ait Interlinearis. Objicit Chrysostomus : Quomodo dixit cæcus paulo ante, « Propheta est, » qui nunc dicit : « Si peccator est, nescio? » Respondet : Non hoc dicit asserendo, nec timendo, sed quia volebat Jesum a rei testimonio, non a sua voce, ab incusatione eripi, *q. d.* Nunc dicere vel disputare vobiscum nolo, an Jesus sit peccator, necne : unum dico, quod certo scio, me jam esse videntem, qui prius fui cæcus.

QUOMODO APERUIT TIBI OCULOS? — Modum curationis iterum inquirunt, more canum, ait Chrysostomus, qui leporem nunc huc, nunc illuc investigant (1).

QUID ITERUM VULTIS AUDIRE? — *q. d.* Inaniter interrogatis, non volentes addiscere, sed cavillari, ait S. Chrysostomus.

NUMQUID ET VOS VULTIS DISCIPULI EJUS FIERI? — sicut ego jam video, et non invideo, ait Interlinearis. Imo discipulum me esse Jesu profiteor, ac vos pariter ejus discipulos fieri opto : loquebatur hæc, ait S. Augustinus, jam stomachans adversus duritiem Judæorum, et ex cæco videns, non ferens cæcos. Nota hic heroicam constantiam et magnanimitatem cæci, in tuendo Jesu coram Pharisæis juratis Christi hostibus, unde meruit a Christo suscipi et exaltari.

Vers. 28. 28. MALEDIXERUNT ERGO EI, ET DIXERUNT : TU DISCIPULUS ILLIUS SIS : NOS AUTEM MOYSI DISCIPULI SUMUS. 29. NOS SCIMUS QUIA MOYSI LOCUTUS EST DEUS : HUNC AUTEM NESCIMUS UNDE SIT. — « Maledixerunt, » dicendo : Maledicte, esto maledictus, maledicat tibi Deus, ito in malam crucem; aut quid simile : aut « maledixerunt, » id est maledicta et convicia in eum jecerunt; Arabicus, *opprobriis eum affecerunt*. Verum inefficax fuit eorum maledictio, et a Christo conversa in benedictionem; laus enim piorum est ab impiis maledici. Unde S. Augustinus, maledictum est, ait, si cor Vers. 29.

(1) « Et audistis. » Græca aliæque fere omnes versiones habent καὶ οὐκ ἠκούσατε, *et non audistis*, id est, *annon satis audistis?* vel, *sed non attendistis.*

discutias, non si verba perpendas : tale autem maledictum sit super nos et super filios nostros.

HUNC AUTEM NESCIMUS UNDE SIT, — an a Deo missus, uti fuit Moses, an a diabolo. Ita Euthymius.

Vers. 30. 30. RESPONDIT ILLE HOMO (cæcus a Christo illuminatus), ET DIXIT EIS : IN HOC ENIM (*q. d.* Hoc sane. Est hebraismus) MIRABILE EST, QUIA VOS NESCITIS UNDE SIT, ET APERUIT OCULOS MEOS. — *q. d.* Vestrum, utpote doctorum et legis peritorum, erat, scire Jesum, qui tanta patrat miracula et me modo illuminavit, non nisi a Deo missum esse ; Deus enim est, qui per eum miracula operatur. Ubique signum illuminationis suæ inducit, ait Chrysostomus, quia hoc depravare non poterant, sed ab eo convincebantur.

Vers. 31. 31. SCIMUS AUTEM QUIA PECCATORES DEUS NON AUDIT. — Quæres, quomodo hoc sit verum? Nam Deus peccatores, si pœnitentes veniam petant, illam eis indulget, et peccatoribus bona temporalia, quin et spiritualia petentibus sæpe elargitur. Respondeo *primo* : Deus ordinarie peccatores non exaudit, peccatores, inquam, in peccato perseverantes ; aliquando tamen eos exaudit, sed id rarum est. Ita Jansenius. Id ita esse patet ex Scriptura. Audi Isaiam : « Aggravata est auris ejus, ut non exaudiat, sed iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum, » *Isaiæ* LIX, 1 et 2. Et : «Qui declinat aures suas, ne audiat legem, oratio ejus fiet execrabilis, » *Prov.* XXVIII, 9. Et : « Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? » *Psalm.* XLIX, 16. Et : « Maledicam benedictionibus vestris, » *Malach.* II, 2. De justis autem dicitur : « Oculi Domini super justos, et aures ejus in preces eorum, » *Psalm.* XXXIII, 16. Et : « Oculi Domini ad timentes eum, » *Eccli.* XV, 20.

Secundo, et magis proprie ad rem propositam, Deus non exaudit peccatores ; nimirum hac ratione et modo, ut ad declarandam eorum sanctitatem (quæ nulla, vel ficta et simulata est) miracula faciat, uti facit per Jesum, ad testandum ipsum esse Messiam : de hac enim re hic agebatur. Ita Theophylactus, Euthymius et Maldonatus hic, ac Suarez, tom. II *De Relig.*, lib. *De Orat.*, cap. XXV : Deus, inquit, peccatores non audit, si orent mala intentione, v. g., ad confirmationem hypocrisis vel mendacii.

Tertio, S. Augustinus, lib. III *De Baptism. contra Donat.*, cap. XX, respondet cæcum hunc id dixisse generaliter, cum adhuc esset catechumenus, et necdum satis in fide instructus ; nam generaliter idipsum non esse verum. Quare sententiam hanc non omnino esse veram, nec esse sententiam S. Scripturæ, sed S. Scripturam tantum asserere illam prolatam esse a cæco : quod verum est et canonicum.

Audi S. Augustinum : « Hæc adhuc inunctus loquitur ; nam et peccatores Deus exaudit : alioqui frustra publicanus diceret, Deus propitius esto mihi peccatori ; ex qua confessione meruit justificationem, sicut et cæcus ille illuminationem. »

Ex hoc loco S. Cyprianus, *epistol.* 64 et 80, et ejus sequaces Donatistæ, inferebant baptismum a ministro hæretico collatum, esse invalidum, ideoque iterandum ; quia hæreticus est magnus peccator, quem Deus non audit. Sed perperam : nam simili modo Catholici sacerdotis qui in peccato vivit, baptisma esset irritum et iterandum ; hic enim est peccator. Dico ergo, alia est vis Sacramenti, alia orationis. Sacramentum enim habet vim ex opere operato, oratio vero ex opere operantis, puta ex sanctitate et meritis orantis. Quare si peccator, v. g., hæreticus, baptizet, validum est Sacramentum, suamque habet vim ex institutione Christi, qui per Sacramentum gratiam confert : Christus enim est principalis auctor baptismi, qui per ministrum, quasi instrumentum baptizat. Adde, esto Deus non audiat preces peccatoris in quantum ipse persona privata est ; audit tamen ejusdem preces, quatenus ipse persona publica est, puta minister Ecclesiæ, Ecclesia enim est sancta, quia caput, puta Christum, habet sanctum, multaque membra, hoc est multos fideles habet sanctos, quorum preces Deus exaudit.

Vers. 32. 32. A SÆCULO NON EST AUDITUM, QUIA (quod) QUIS APERUIT OCULOS CÆCI NATI, — *q. d.* Esto, Moyses et Prophetæ multa fecerint miracula, nunquam tamen cæco nato visum restituerunt : Jesus ergo, qui mihi cæco nato visum reddidit, magnus Propheta in mundum a Deo missus sit oportet, imo major Mose et Prophetis cæteris. Pungit et retundit dictum Pharisæorum : « Tu discipulus illius sis, nos autem Moysi discipuli sumus, » *q. d.* Vos Mosen antefertis Christo ; ego vero Christum antefero : vos Moysi discipuli esse vultis, ego malo Jesu esse discipulus. Ita Cyrillus, Leontius et alii.

Vers. 33. 33. NISI ESSET HIC A DEO, NON POTERAT FACERE QUIDQUAM, — in curanda cæcitate mea. Dicit hoc cæcus libere, constanter et veraciter, ait S. Augustinus, Dei enim opus supernaturale et proprium est illuminare cæcos.

Vers. 34. 34. RESPONDERUNT, ET DIXERUNT EI : IN PECCATIS NATUS ES TOTUS, ET TU DOCES NOS? — «Totus,» scilicet et anima et corpore ; nam ob peccatum tuum cæcus es natus : hinc stigma peccati in oculis ostentas. Censent enim cum Pythagora, Platone et aliis, animam ante corpus extitisse, et ob peccata in corpus deforme, v. g., cæcum, esse detrusam. Ita Cyrillus, Leontius et alii. Aliter Maldonatus, *q. d.* Ab utero matris usque in hodiernum diem nil didicisti, nisi peccare. Sic et S. Chrysostomus et Theophylactus : A prima ætate, inquiunt, continuo peccas.

ET TU DOCES NOS? — *q. d.* Tu, o cæce peccator, vis docere nos, qui sumus videntes, sapientes et justi?

ET EJECERUNT EUM FORAS, — extra domum pri-

vatam, in qua erant, quasi stultum et indignum, cum quo tanti magistri disputarent, ait Maldonatus; vel, ut Theophylactus ex S. Chrysostomo, extra templum, ac consequenter extra synagogam, ait Leontius, hoc est, excommunicaverunt eum, et extra cœtum, sive Ecclesiam suam, ejecerunt; sed invenit eum Dominus templi (Christus), ait Chrysostomus, et suscepit. Utrumque eos fecisse est credibile, scilicet cæcum ex domo, et hoc symbolo ex Ecclesia sua ejecisse. Hoc enim apud eos jam decretum erat, ut patet vers. 22. Atque hoc satis significant vers. 28, cum dicunt: « Tu illius discipulus sis, nos autem Moysi discipuli sumus, » *q. d.* Abi a Mose et nobis, o apostata, ad tuum Jesum; nimirum huc eos agebat livor et odium Christi. Denique idipsum suadet, quod hæc acta sint in domo judicii, quæ videtur fuisse domus publica, non privata, puta synagoga juxta templum, ut dixi vers. 31. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Leontius. Idipsum magis patebit cap. x, vers. 1, ubi ob cæcum hunc e synagoga expulsum, Christus ait se esse ostium ovilis Dei, id est Ecclesiæ.

Vers. 35. Vers. 36. Vers. 37. Vers. 38. 35. AUDIVIT JESUS QUIA EJECERUNT EUM FORAS: ET CUM INVENISSET EUM, DIXIT EI: TU CREDIS IN FILIUM DEI? 36. RESPONDIT ILLE, ET DIXIT: QUIS EST, DOMINE, UT CREDAM IN EUM? 37. ET DIXIT EI JESUS: ET VIDISTI EUM, ET QUI LOQUITUR TECUM, IPSE EST. 38. AT ILLE AIT: CREDO, DOMINE. ET PROCIDENS ADORAVIT EUM. — Christus cæcum, a Judæis ob sui confessionem ejectum, benigne suscipit ejusque constantiam remunerat; quare quem prius carne, eumdem nunc mente illuminat. Nam cum eum carne illuminavit, simul ei communia et confusa quædam fidei semina injecerat, quæ nunc particulatim efformat et perficit, ut Jesum quem quasi illuminatorem sui credebat esse Prophetam, sed hominem, nunc credat esse quoque Deum Deique Filium. Unde Glossa: Habebat cæcus, inquit, jamdudum cor paratum ad credendum, sed in quem credere deberet, ignorabat. Unde ait: « Quis est, Domine, ut credam in eum? » Discit ergo hoc a Christo, ut scilicet in se, quasi in Messiam, Dei Filium, ideoque Deum verum, credat.

ET CUM INVENISSET, — utique studio Christi quæsitum eo loci, ubi ipsum esse sciebat. Nemo enim invenit, nisi id quod antea quæsivit: nimirum pastoris boni est quærere ovem errantem, quæ se in viam reducere nequit, nisi ab illo quæsita et reducta. Unde S. Augustinus, *tract.* 4: « Illi pellunt, inquit, excipit Dominus: magis enim quia expulsus est, Christianus factus est. »

CREDIS. — Jesus non requisivit fidem cæci in sanatione corporis, sed hic in sanatione mentis eam exposcit; quia, ut ait S. Augustinus, serm. 15 *De Verbis Apostoli*: « Qui fecit te sine te, non justificat te sine te; fecit nescientem, justificat volentem. »

ET DIXIT EI JESUS: ET VIDISTI EUM, ET QUI LOQUITUR TECUM, IPSE EST. — « Et vidisti eum, » nunc cum se tibi ipse videndum offert, quem hucusque cæcus videre non potuisti. Nam cæcus illuminatus fuerat in Siloe absente Christo, unde Christum hucusque non viderat. Insinuat ergo Christus se esse eum qui ipsi paulo ante visum restituit. Reducit enim ei in memoriam sanitatem, ait Theophylactus, et quod ab eo virtutem videndi acceperat, ut sic credat ipsum non tantum esse Filium hominis, sed et Filium Dei.

CREDO, DOMINE, ET PROCIDENS ADORAVIT EUM, — Jesum, tanquam genuinum et proprium Dei Filium, ideoque Deum verum latria adorandum. Porro cæcus, Christo interius eum illustrante et impellente, dicens: « Credo, » simul elicuit actus spei, contritionis, charitatis, religionis et adorationis erga Christum, et per illos a peccatis purgatus et justificatus est. Quocirca vir sanctus et Apostolicus evasit: scripsit ejus vitam Petrus de Natalis, episcopus Esquilinus, in *Catalogo Sanctorum*, lib. V, cap. CII: « Cedonius Episcopus, inquit, vel Sidonius, fuit ille cæcus a nativitate, quem Dominus lutum ex sputo faciens, et oculos liniens, illuminavit, ut habetur *Joan.* IX, qui et ab aliquibus dicitur fuisse unus ex 72 Christi discipulis. Sive autem ex numero illorum fuerit, sive non, planum habetur ex chronicis et gestis discipulorum, quod Christi discipulus fuit; et post ascensionem Domini ab Apostolis baptizatus, S. Maximino specialiter adhæsit, et cum eodem, et Lazaro atque sororibus ejus naviculæ impositus, a finibus Judæorum expulsus fuit. Postquam autem præfati Sancti provinciam Provinciæ, ad quam Deo duce applicuerunt, ad Christum converterunt; et postquam beatus Lazarus Massiliæ, et beatus Maximinus Aquis ordinati sunt, ipse in ministerio Maximini, Aquensis civitatis Episcopi, permansit, et ejusdem prædicationis coadjutor: ubi et post dies multos in pace quievit, et juxta magistrum reconditus jacuit, ut supra dictum est. » Cæci nati vita.

Vers. 39. 39. ET DIXIT JESUS. — Nonnulli codices addunt *ei*, scilicet cæco; sed cum Romanis, Græcis, Syro et Arabico delendum τὸ *ei*. Christus enim hæc dixit non ad cæcum, sed ad Pharisæos.

IN JUDICIUM EGO IN HUNC MUNDUM VENI (Arabicus, *veni ut judicem hunc mundum*), UT QUI NON VIDENT, VIDEANT, ET QUI VIDENT, CÆCI FIANT. — « In judicium, » id est ad condemnationem, ait Cyrillus, Leontius, Theophylactus et Chrysostomus, ut scilicet superbos et mundanos Pharisæos, qui sibi videntur videre et sapere, cæcitatis arguam, convincam et condemnem.

Quodnam judicium hic intelligatur? Melius alii accipiunt *judicium* non condemnationis, sed examinis et discretionis, *q. d.* Ego incarnatus sum et veni in terram, ut discernam et separem credentes ab incredulis, bonos a malis, pios ab impiis; nimirum ut humiles, qui antea in ignorantia Dei et salutis vivebant in cæcitate mentis, instar cæci hujus

mihi credentes, Dei et rerum ad salutem spectantium cognitione illuminem; superbos vero mihi credere nolentes, uti sunt Pharisæi scientia legis inflati, superbia sua excæcari permittam, ac excæcatos cæcitatis arguam et refutem. Ita S. Augustinus.

Posset *secundo*, judicium hic significare arcanum Dei consilium, et mirabile decretum, sed justo ejus judicio statutum et fixum, quo Deus effecit ut Gentiles Deum ignorantes, ideoque cæci, lumen fidei Christi viderent, illudque humiliter et avide susciperent; Scribæ vero, Pharisæi et mundi sapientes sua scientia inflati, per infidelitatem excæcarentur, Christique fidem et lucem repellerent. Humilitas ergo Gentes insipientes se Christo subdentes fide Christi illuminavit : superbia vero Scribas sapientes Christum repellentes infidelitate cæcavit. Ita Cyrillus, vel potius Clictovæus, qui Cyrillum hic supplevit. Hoc est quod exclamat Apostolus, *Rom.* XI : « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! » Nimirum, « judicia Dei abyssus multa. » Causam præmisit Apostolus ibidem vers. 25, dicens : « Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret. » Ita Clictovæus, in Impresso, et Cyrillus, in *Catena*. Porro Theodoretus, in *Catena*, hæc ad Paulum et Judam adaptat; Paulus enim ex cæco videns, Judas autem ex vidente cæcus factus est.

Ubi nota τὸ *ut, propterea, ideo, idcirco*, etc., apud Joannem sæpe non causam, sed effectum vel consecutionem significare. Non enim hac causa et hoc fine venit Christus, ut Scribæ excæcarentur, sed cæcitas eorum ex adventu et prædicatione ejus consecuta est, non per actionem Christi, sed per ipsorum superbiam et culpam. Ita Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii.

Vers. 40. 40. ET AUDIERUNT QUIDAM EX PHARISÆIS, QUI CUM IPSO ERANT, ET DIXERUNT EI : NUMQUID ET NOS CÆCI SUMUS? — Senserunt Pharisæi Christi dicto, « ut videntes cæci fiant, » se tangi et pungi, Christumque loqui de cæcitate non corporis, uti vult Theophylactus, sed animi : ita Cyrillus et Leontius. Videbant enim se corpore non esse cæcos, quare si eos oculis captos dixisset, ipsum stolidum explosissent; rogant ergo : « Numquid et nos cæci sumus? » *q. d.* Itane tu venisti, ut cæcos corporaliter illumines, et nos spiritualiter videntes legisque doctores excæces, et insipientes amentesque efficias? Ostende nobis hanc cæcitatem et amentiam.

Vers. 41. 41. DIXIT EIS JESUS : SI CÆCI ESSETIS, NON HABERETIS PECCATUM; NUNC VERO DICITIS : QUIA VIDEMUS. PECCATUM VESTRUM MANET. — Arabicus, *firmatum est. Primo*, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius exponunt de cæcitate corporis, *q. d.* Si cæci essetis corpore, minus superbiretis et peccaretis. Cæcitas enim corporis humiliaret animum vestrum.

Secundo, et magis genuine, S. Augustinus, *tract.* 44, « si cæci essetis, » scilicet vestro sensu et judicio, hoc est, si cæcos, id est ignorantes et insipientes in rebus salutis vos esse humiliter agnosceretis, non haberetis peccatum; quia cæcitatis vestræ remedium quæreretis, et a me quærentes acciperetis. Sic et Beda, Maldonatus et alii.

Tertio, præcise et scholastice, *q. d.* Si essetis cæci, scilicet per ignorantiam Scripturæ et legis naturalis, non haberetis peccatum juxta ignorantiam hanc operando, et me Messiam vestrum non agnoscendo; scilicet si ignorantia vestra esset plane inculpata et invincibilis, haberetis quidem aliquod peccatum, sed minus grave et excusabile, atque facile a me, ignorantiam vestram mea doctrina dispellente, possetis illuminari et curari; nunc vero apud vos « dicitis : Quia (quod) videmus, » hoc est, putatis vos videre esseque sapientes, ut de Christi adventu et persona optime judicetis; *idcirco*, ut habet Græcus, Arabicus et Syrus, « peccatum vestrum manet; » *q. d.* Idcirco vos ex malitia et arrogantia permanetis in vestro infidelitatis contra me peccato, idcirco obstinatis et obfirmatis animum, ut me Messiam esse credere nolitis, etiamsi ego idipsum plurimis signis et miraculis verum esse demonstrarim. Quocirca nulla ratione a me illuminari et curari potestis, quia obstinate me audire non vultis. Ita Theophylactus, Jansenius et alii.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus de se duas parabolas dat, unam ostii, aliam pastoris ovium, et utramque sibi attribuit. Unde ait vers. 7 : Ego sum ostium ovium; qui ergo per me non intrat in ovile, ille fur est et latro. *Et vers.* 11 : Ego sum pastor bonus, *etc.*, et animam meam pono pro ovibus meis. *Secundo, Judæi inter se de Jesu dissentientes, vers.* 19, *rogant eum ut clare dicat an ipse sit Messias, id est Christus. Respondit Jesus se esse Christum, sed Judæos id nolle agnoscere, eo quod non sint oves suæ. Hinc tertio, Judæi, vers.* 31, *tollunt lapides, ut in eum jaciant, sed Christus se et sua dicta tuetur illo dicto Psalm.* LXXXI : Ego dixi, Dii estis. *Quare Judæis eum capere volentibus, ipse invisibiliter elabitur.*

1. Amen, amen dico vobis : Qui non intrat per ostium in ovile ovium, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro. 2. Qui autem intrat per ostium, pastor est ovium. 3. Huic ostiarius aperit, et oves vocem ejus audiunt, et proprias oves vocat nominatim, et educit eas. 4. Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit : et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem ejus. 5. Alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab eo; quia non noverunt vocem alienorum. 6. Hoc proverbium dixit eis Jesus. Illi autem non cognoverunt quid loqueretur eis. 7. Dixit ergo eis iterum Jesus : Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium. 8. Omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones, et non audierunt eos oves. 9. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salvabitur; et ingredietur, et egredietur, et pascua inveniet. 10. Fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant. 11. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. 12. Mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit; et lupus rapit, et dispergit oves : 13. mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, et non pertinet ad eum de ovibus. 14. Ego sum pastor bonus, et cognosco meas, et cognoscunt me meæ. 15. Sicut novit me Pater, et ego agnosco Patrem; et animam meam pono pro ovibus meis. 16. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili; et illas oportet me adducere, et vocem meam audient, et fiet unum ovile, et unus pastor. 17. Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. 18. Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso, et potestatem habeo ponendi eam; et potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi a Patre meo. 19. Dissensio iterum facta est inter Judæos propter sermones hos. 20. Dicebant autem multi ex ipsis : Dæmonium habet, et insanit; quid eum auditis? 21. Alii dicebant : Hæc verba non sunt dæmonium habentis, numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire? 22. Facta sunt autem Encænia in Hierosolymis; et hiems erat. 23. Et ambulabat Jesus in templo, in porticu Salomonis. 24. Circumdederunt ergo eum Judæi, et dicebant ei : Quousque animam nostram tollis? si tu es Christus, dic nobis palam. 25. Respondit eis Jesus : Loquor vobis, et non creditis : opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me; 26. sed vos non creditis, quia non estis ex ovibus meis. 27. Oves meæ vocem meam audiunt; et ego cognosco eas, et sequuntur me : 28. Et ego vitam æternam do eis; et non peribunt in æternum, et non rapiet eas quisquam de manu mea. 29. Pater meus quod dedit mihi, majus omnibus est; et nemo potest rapere de manu Patris mei. 30. Ego et Pater unum sumus. 31. Sustulerunt ergo lapides Judæi, ut lapidarent eum. 32. Respondit eis Jesus : Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo, propter quod eorum opus me lapidatis? 33. Responderunt ei Judæi :

De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia; et quia tu homo cum sis, facis teipsum Deum. 34. Respondit eis Jesus : Nonne scriptum est in lege vestra, quia ego dixi : Dii estis? 35. Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura : 36. quem Pater sanctificavit, et misit in mundum, vos dicitis : Quia blasphemas : quia dixi, Filius Dei sum? 37. Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. 38. Si autem facio; et si mihi non vultis credere, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre. 39. Quærebant ergo eum apprehendere ; et exivit de manibus eorum. 40. Et abiit iterum trans Jordanem, in eum locum ubi erat Joannes baptizans primum, et mansit illic. 41. Et multi venerunt ad eum, et dicebant : Quia Joannes quidem signum fecit nullum. 42. Omnia autem quæcumque dixit Joannes de hoc, vera erant. Et multi crediderunt in eum.

Vers. 1.

1. AMEN, AMEN (id est in veritate, sive verissime et certissime) DICO VOBIS : QUI NON INTRAT PER OSTIUM IN OVILE OVIUM, SED ASCENDIT ALIUNDE, ILLE FUR EST ET LATRO. — Proponit hic Christus parabolam ostii ovilis, ut per eam ostendat quis ipse sit, et quales sint sui æmuli et adversarii, puta Scribæ et Pharisæi. Incipit hæc parabola, vers 1, et finitur vers. 11, ubi Christus aliam pastoris parabolam inducit.

Parabola ostii ovilis.

Occasio et causa cur Christus hanc parabolam proposuerit, fuit quod Pharisæi cæcum a se illuminatum ob Christi fidem et confessionem, e Synagoga quasi ex ovili suo ejecerant, quo facto significabant Jesum non esse Messiam, nec membrum Synagogæ, sive Ecclesiæ suæ; sed esse pseudoprophetam, ac consequenter eos qui in ipsum credebant, uti crediderat cæcus ab eo illuminatus, errare in fide, et aberrare a Synagoga esseque Ecclesiæ suæ apostatas. Proponit ergo Christus parabolam ostii ovilis, ut per illam doceat contrarium, scilicet adeo se non esse pseudoprophetam, ut potius omnes alii, qui per ipsum tanquam verum ovilis, id est Ecclesiæ Dei, ostium, in illam non intrant, sint seductores et falsarii; illi vero sint legitimi pastores, Prophetæ et doctores, qui per ipsum in hoc ovile, id est in Ecclesiam Dei, intrant. Quare Synagogam Pharisæorum jam judaizantem, esse Synagogam non Dei, sed Satanæ; veram autem Dei Ecclesiam esse Christianam, quam Christus instituebat, Synagogæ Judaicæ surrogabat, ac proinde cæcum a Synagoga excommunicatum, per fidem in Christum ingressum esse in Ecclesiam veram, scilicet Christianam.

Parabolæ ostii ovilis explicatio.

Ut totam parabolam lector facile comprehendat, totam ejus synopsin hic oculis subjiciam. *Primo,* ovile Dei est Ecclesia, quæ vetus apud Judæos Synagoga dicebatur. *Secundo,* herus ovilis, id est dominus Ecclesiæ, est Deus Pater. *Tertio,* ostium est Christus, sive fides in Christum, qui clausus est Scriptura legis et Prophetarum, velut ostio suis seris obserato. *Quarto,* ostiarius est Spiritus Sanctus. *Quinto,* oves sunt non soli prædestinati, ut opinatur S. Augustinus, et electi ad gloriam, sed quivis fideles et discipuli Christi, sive omnes qui sunt in Ecclesia. *Sexto,* veri pastores et Prælati sunt, qui per Christum intrant. *Septimo,* his ostiarius, id est Spiritus Sanctus, aperit ostium, quia fides in Christum, per quam ingrediuntur in Ecclesiam, est donum Spiritus Sancti, ipseque Spiritus Sanctus eis potestatem veram et legitimam impertit, ut quæ ipsi fecerint, rata sint et habeantur a Deo. *Octavo,* hi educunt oves, id est fideles, ad pascua sacræ doctrinæ, gratiæ et virtutum, eisque suo vitæ probæ exemplo præeunt ; ac nominatim eas vocant, quia sigillatim uniuscujusque curam gerunt, et singulos ad meliora hortantur, stimulant, compellunt. *Nono,* qui per Christum non intrat in ovile, sed vel per murum in illud transilit, vel per fenestram aut maceriam in illud irrumpit, ille fur est et latro ovium, id est fidelium; hos enim mactare et perdere satagit. Cætera fere sunt emblemata, quæ ad elegantiam pertinent, nec rei per eam significatæ sunt applicanda.

Nunc singula sigillatim expendamus, et ad incudem revocemus.

QUI NON INTRAT PER OSTIUM IN OVILE (græce αὐλὴν, id est stabulum) OVIUM, SED ASCENDIT ALIUNDE (Arabicus, *per alium locum*), ILLE FUR EST ET LATRO, — *q. d.* Qui per me Christum, qui sum ostium Ecclesiæ, in eam non intrat, ille non est pastor, sed fur et latro, qui fideles laniare, necare et perdere molitur. Tales fuere Judas Galilæus et Theodas, *Act.* v, 36 et 37, ac similes, qui se finxerunt esse Messiam, aut id quod Messiæ erat proprium, sibi arrogare et profiteri conati sunt. Tales etiam jam esse incipiebant Scribæ et Pharisæi, qui antea per merita Christi legitimam a Deo docendi et gubernandi populum potestatem acceperant, ideoque ejus veri erant pastores et doctores; jam autem Christo præsenti se opponentes, et populum ab eo avertentes, fiebant lupi, imo fures et latrones fidelium. Ita S. Augustinus et ex eo Glossa : Contra Pharisæorum, inquit, qui se videre jactabant, arrogantiam, similitudinem proponit, ostendens nec sapientiam, nec bonam vitam quidquam valere, nisi per eum. Et Chrysostomus : Dicens *aliunde,* inquit, Scribas significat, qui docebant doctrinas et mandata ho-

minum, et legem transgrediebantur. Tales quoque olim fuere pseudoprophetæ, et nunc sunt hæretici, de quibus Jeremias, cap. XXIII, 21 : « Ipsi, inquit, currebant, et ego non mittebam eos. » Audi S. Augustinum : « Dicant Pagani, vel Judæi, vel hæretici : Bene vivimus; si per ostium non intrent, quid eis prodest? non bene vivere dicendi sunt, qui finem bene vivendi vel cæcitate nesciunt, vel inflatione contemnunt. »

Tropologice addit Augustinus : Humilis janua est Christus : qui intrat per hanc januam oportet humilem esse, ut sano capite (ne in superliminare attollens caput impingat) possit intrare; qui non se humiliat, sed per maceriam vult ascendere, ideo exaltatur ut cadat. Idem S. Augustinus, serm. 49 *De Verbis Domini* : Intrat per ostium, inquit, qui intrat per Christum ejusque passionem imitatur et humilitatem. « Fur » est, quia oves, id est fideles, Christo surripere sibique arrogare contendit. Idem « latro » est, quia fidelium animas occidit et gehennæ mancipat. Ita S. Augustinus : Fur est, inquit, quia quod alienum est, suum dicit; nimirum oves Dei suas faciendo, ait Glossa. Latro est, quia quod furatur occidit, ait S. Augustinus.

Ad beneficia Ecclesiastica variæ portæ.

Tropologice : festive noster Salmeron, tom. VII, pag. 88 : In Ecclesiam, inquit, id est ad beneficia ecclesiastica, varii varie intrant. *Primo,* nonnulli per ostium sive portam Cæsaream; nimirum aulici per commendationem Cæsarum, regum, principum. *Secundo,* alii intrant per portam auream, scilicet divites. *Tertio,* alii per portam sanguineam, puta per parentes, cognatos et amicos potentes. *Quarto,* alii per portam munerariam, hoc est per dona et munera. *Quinto,* alii per portam famulariam, scilicet servi et famuli, qui propter obsequia ab Episcopis promoventur ad beneficia. Hi jacent languentes et exspectantes aquæ, id est sedis vacantis, motum ; tunc enim qui prior est in gratia apud successorem, beneficium obtinet.

Vers. 2.

2. QUI AUTEM INTRAT PER OSTIUM, PASTOR EST OVIUM. — S. Chrysostomus per *ostium* intelligit sacras Scripturas : Hæ enim, inquit, Dei cognitionem aperiunt, oves custodiunt, lupos prohibent, hæreticis aditum præcludentes. Sic et Theophylactus, Leontius et Euthymius. Accedit Theodorus Heracleotes, in *Catena,* qui et aliam causam addit : S. Scriptura est ostium, inquit, quia ille verus est pastor, cui ostium ingressum, id est S. Scriptura auctoritatem præbet et fidem conciliat. Verum S. Augustinus, Cyrillus, Beda, Rupertus hic et S. Gregorius, homilia 15 *in Ezech.*, per *ostium* intelligunt Christum. Ipse enim, vers. 7, diserte ait : « Ego sum ostium. »

Dices : Christus est pastor ovium ; ergo nequit esse ostium : pastor enim intrat per ostium, ergo ipse non potest esse ostium. Respondet S. Augustinus : Dominus (Christus) ipse ostiarius, et pastor, et ostium ipse, se aperit qui seipsum exponit; vel ostiarius est Spiritus Sanctus, de quo Dominus : « Ipse vos docebit omnem veritatem; » ostium ergo est Christus, qui est veritas, quam qui docet, ostium aperit. Hæc Augustinus. Et Glossa : Omnes, ait, qui veritatem tenent et docent, in Christo pastore sunt unus pastor; sibi Christus soli tenuit quod ostium est, per quem oves intrent ad Deum; intrat autem pastor ostium : Christum enim Christus ipse et alii pastores prædicant. Simplicius cum Maldonato, dicas Christum pastorem per ostium, id est per seipsum intrare in Ecclesiam, quia sua auctoritate in eam intrat, cæteri vero intrant auctoritate a Christo accepta. Nec enim in parabolis omnia ad amussim accommodare est possibile. Porro, Syri et Hebræi gaudent parabolis easque conduplicant et multiplicant, imo unam alteri inserunt et commiscent. Unde Christus Scribis non nisi in parabolis loquebatur, *Matth.* XIII, 35. Sic hic Christus parabolas ostii et pastoris commiscet.

Vers. 3. Quis hic ostiarius?

3. HUIC OSTIARIUS APERIT, — id est Moyses, inquit Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, cui ostium, id est Dei eloquia credita sunt. Moyses enim Christo testimonium perhibens, eum quasi principem in Ecclesiam inducit, juxta illud cap. V, vers. 46 : « Si crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi, de me enim scripsit. »

Secundo, Cyrillus ostiarium censet esse angelum qui præest toti Ecclesiæ, puta S. Michaelem. Ostiarius est Christus ipse, ait S. Augustinus, verbis jam citatis.

Tertio et genuine, idem S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, Rupertus, Maldonatus et alii : Ostiarius, inquiunt, est Spiritus Sanctus, per quem nobis Scripturæ reseratæ Christum pastorem indicant, ait Theophylactus. Aut potius Spiritus Sanctus Christo aperuit ostium in Ecclesiam, dum eum Ecclesiæ pastorem constituit, et suo testimonio, gratia et miraculis auctoravit, ut cum in Christi baptismo specie columbæ in eum descendit, ac deinde per eum cæcos illuminavit, ægros sanavit, mortuos suscitavit. Idem alios quoslibet pastores, legitimos Christi successores, præficit Ecclesiæ, facitque ut ab Ecclesia agnoscantur et recipiantur, ac per eos cæteros fideles in Ecclesiam inducit. Idem pseudopastorum, ut hæreticorum, fraudes detegit facitque ut ab Ecclesia expellantur.

ET OVES VOCEM EJUS AUDIUNT. — *q. d.* Sicut oves ex consuetudine et ex pastorali cura et benevolentia pascendi agnoscunt suum pastorem, ejusque vocem audiunt, id est sentiunt, dignoscunt, et quid ille velit intelligunt, illudque ei obediendo exequuntur et faciunt, ut, dum pastoris præeuntis sibilum audientes, illum, relicto etiam pabulo, sequuntur : sic pariter fideles et Christiani Christum verum pastorem, et illos quos ipse sibi vicarios substituit, agnoscunt ejusque vocem audiunt, illique per omnia obediunt. S. Augustinus et ex eo Beda, per oves solos prædestinatos accipiunt; hi enim oves vocantur et ab hædis dis-

cernuntur, *Matth.* XXIII, 33. Sed ibi agitur de judicio, ubi electi et salvandi a reprobis secernuntur; hic vero agitur de Ecclesia in terris militante, ubi electi cum reprobis commixti sunt, nec ab iis secerni possunt. Quare utrique vocantur oves: oves ergo sunt omnes fideles; hi enim sunt in ovili, id est in Ecclesia, et Christum pastorem agnoscunt, amant et colunt.

ET PROPRIAS OVES VOCAT NOMINATIM. — Arabicus, *et vocantur oves ejus nominibus suis.* «Nominatim,» id est sigillatim, *q. d.* Pastor singularum ovium curam gerit, omnesque et singulas evocat, ut se ad pascua præeuntem sequantur; ac si quæ ægra sit, illam solam avocat, ungit, medetur, imo, si opus sit, in humeros tollit. Adde, solent pastores solertiores suis vaccis, canibus, ovibus nomina imponere, ac per ea illas ad se evocare. Sic pariter Christus et quilibet post eum pastor Christianis, dum eos baptizat, nomen proprium indit, illoque eos compellat et vocat; ac singulorum curam gerit, ut eos verbo, exemplo et SS. Sacramentis pascat, itaque ad salutem et gloriam cœlestem deducat.

Octo munia pastoris.

Notat Leontius Christum hic tradere octo veri pastoris signa et munia. *Primum* est, quod per ostium ingrediatur; *secundum*, quod ostiarius illi aperiat; *tertium*, quod oves ejus vocem agnoscant illique pareant; *quartum*, quod singulas oves nominatim appellare possit; *quintum*, quod oves educat; *sextum*, quod ante eas vadat; *septimum*, quod oves eum sequantur; *octavum*, quod animam suam ponat pro ovibus. Talis fuit S. Chrysostomus, qui cum de expulsione ejus ageretur, *hom.* 11, sic suos affatur: « Vos estis mihi pater, vos mihi mater, vos mihi vita, vos mihi gratia: si vos proficitis, mihi placebit. Vos estis corona mea, et divitiæ meæ, vos estis thesaurus meus. Ego millies pro vobis immolari paratus sum; et nec gratia mihi in hoc est, sed debitum reddo. Bonus enim pastor debet animam suam pro ovibus suis ponere; hujusmodi enim mors immortalitatem parit. »

ET EDUCIT EAS — ad pascua, quæ non extra, sed intra ipsum ovile, hoc est, in ipsa Ecclesia continentur. In Ecclesia enim pastor docet populum, Missam celebrat, baptizat, Sacramenta administrat, etc. Adde, Ecclesia est cœtus fidelium: ubi ergo sunt fideles, ibi pariter est Ecclesia; vel pars Ecclesiæ.

Vers. 4.

4. ET CUM PROPRIAS OVES EMISERIT (ad pascua), ANTE EAS VADIT, — ut iter præeat, ut eas a lupo et raptore defendat, ut per rectum iter commodumque eas ad meliora pascua se sequentes deducat. Sic pariter Christus et quilibet verus pastor, *primo*, fidelibus iter in cœlum præit sanctæ vitæ exemplo. Cogitet ergo pastor se fidelium debere esse in sanctitate anteambulonem et ducem, eosque omnes præire, ut cunctis illustre det virtutum exemplum, in quod singuli intuentes ipsum ad alta sequantur, juxta illud S. Petri, *Epist.* I, cap. V, 3: « Non dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. » *Secundo*, pastor fideles ab hæreticis, scandalis cæterisque noxis sua vigilantia et robore tuetur et defendit. *Tertio*, eis rectum iter in cœlum commonstrat, ac melioribus, quibus potest documentis, consiliis, monitis eos pascit ac nutrit. Ita Theophylactus, Beda, Euthymius et alii.

Anagogice S. Augustinus: « Quis, ait, est qui oves præcessit, nisi qui surgens a mortuis jam non moritur, et Patri dixit: Quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum.

ET OVES ILLUM SEQUUNTUR, QUIA SCIUNT VOCEM EJUS. — Hoc est, dignoscunt vocem pastoris sui a voce cujusvis alterius, ideoque ejus vocem et sibilum sequuntur.

Vers. 5.

5. ALIENUM AUTEM NON SEQUUNTUR, SED FUGIUNT AB EO: QUIA NON NOVERUNT VOCEM ALIENORUM, — v. g., hæreticorum, Judæorum, Paganorum omniumque improborum et fraudulentorum; hos enim quasi lupos fugiunt veri fideles, qui sunt genuinæ Christi oves.

Vers. 6.

6. HOC PROVERBIUM DIXIT EIS JESUS. ILLI AUTEM NON COGNOVERUNT QUID LOQUERETUR EIS. — « Proverbium, » Græce παροιμίαν, id est *parœmiam*, similitudinem, parabolam, ut vertit Arabicus. Vide dicta *Prov.* I, 5. « Illi autem, » scilicet Pharisæi et Judæi, contra quos parabolam hanc intorsit Christus, quin et Apostoli eamdem non intellexerunt, eo quod in se involuta sit, ænigmatica et obscura.

Vers. 7.

7. DIXIT ERGO EIS ITERUM JESUS: AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUIA EGO SUM OSTIUM OVIUM. — Maldonatus censet hic Christum duplex ostium statuere, scilicet ostium domus, et hoc esse S. Scripturas, et ostium ovilis, et hoc esse Christum. Credo, inquit, alio sensu dixisse Christum: Qui non intrat per ostium; alio vero: Ego sum ostium. Nam cum dixit: « Qui non intrat per ostium, » de ostio, per quod pastores; cum dixit: « Ego sum ostium, » de ostio, per quod oves ingrediuntur et egrediuntur, loquebatur, quod diversum omnino est; illud est porta prima domus, hoc ostiolum ovilis; per illud pastorem, per hoc oves dixit ingredi debere; illud quod esset, non declaravit, hoc se esse dixit: « Ego, ait, sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur, et ingredietur et egredietur, et pascua inveniet. » Verum hæc distinctio ostii subtilior est, quam solidior: ubique Christus de uno eodemque ostio, scilicet ovilis, loquitur. Quod enim ante parabolice et obscure dixit, vers. 1: « Qui non intrat per ostium, etc., fur est et latro, » cum illud discipuli non intelligerent, Jesus eis parabolam explicuit, dicens: « Ego sum ostium ovium: omnes quotquot venerunt, fures sunt et latrones. » « Ecce, ait S. Augustinus, quod clausum est, aperuit. Ipse est ostium: intremus, ut nos intrasse gaudeamus. » Rursum hæc distinctio difficultatem quidem unam evadit,

scilicet quomodo Christus, quasi pastor per ostium, id est per S. Scripturas sibi attestantes, ingrediatur in domum Ecclesiæ : alteram tamen, quomodo scilicet idem sit pastor et ostium, non evadit. Dicendum ergo Christum hic miscere more Syrorum inter se duas parabolas, unam ostii, alteram pastoris, ut dixi vers. 2. Duo enim hic docere intendit Christus : Prius, neminem posse ingredi in Ecclesiam, indeque in cœlum, hoc est, neminem posse justificari et salvari, nisi per se, scilicet per fidem, credendo Jesum esse salvatorem mundi; hoc ostendit per parabolam ostii. Sicut enim non patet ingressus in ovile, nisi per ostium, sic nec patet ingressus in Ecclesiam militantem et triumphantem, nisi per Christum. Posterius, se verum esse pastorem, qui animam ponat pro ovibus suis, cæteros vero mercenarios : quare oves se sequi debere non mercenarios : hoc ostendit per parabolam pastoris; porro, quia hoc posterius priori immixtum et connexum est, idcirco parabolam ostii parabolæ pastoris immiscet et innectit.

Vers. 8. 8. OMNES QUOTQUOT VENERUNT, FURES SUNT ET LATRONES, ET NON AUDIERUNT EOS OVES. — Dices : ergone omnes Prophetæ, qui venerunt ante Christum populumque docuerunt, fures sunt et latrones? Respondent S. Augustinus, lib. XVI *Contra Faustum*, cap. XII, et S. Hieronymus, lib. II *Contra Pelag.*, et Beda hic, Prophetas non venisse sua sponte, sed missos esse a Deo. Rursus eos non venisse præter Christum, sed cum Christo; ut scilicet quasi ejus præcursores ipsius adventum prænuntiarent. Quare Prophetas non diversos, sed eosdem censeri cum Christo, quia Christi causa, jussu et ductu venerant. Audi S. Augustinum : « Prophetæ non præter Christum venerunt; venerunt enim cum Verbo Dei : venturus præcones misit, et eorum quos miserat, corda possidebat. » Addit Euthymius, Prophetas venisse quidem ante Christum, sed per ostium ingressos fuisse. Denique Christus proprie hic agit de iis qui venerant ante ipsum titulo pastoris, sive Messiæ, *q. d.* Omnes qui ante me venerunt, seseque venditarunt pro pastore Ecclesiæ a tot sæculis exspectato, scilicet pro Messia, sive Christo, hi fures sunt et latrones, quia oves, id est fideles, ut fures, Deo et Christo surripere, sibique ascribere, eosque laniare et perdere conati sunt. Tales fuere Judas Galilæus, Theodas, et post Christum Simon Magus, Barchochabas pluresque alii, qui sibi Christi nomen et titulum arrogarunt. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii.

SED NON AUDIERUNT EOS OVES, — quia deprehenderunt eos non afferre signa Messiæ a Prophetis prædicta, sed velle fideles Christo surripere eosque sibi arrogare, mactare et in gehennam præcipitare.

Vers. 9. 9. EGO SUM OSTIUM. PER ME SI QUIS INTROIERIT, SALVABITUR : ET INGREDIETUR, ET EGREDIETUR, ET PASCUA INVENIET. — Rupertus censet hic aliud ostium a priori diversum statui, et aliud ovile, juxta illud vers. 16 : « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili. » Verum frustra. Nam unum est tantum ovile Christi; puta una duntaxat Ecclesia. Unde, vers. 16, subjicit Christus : « Et fiet unum ovile, et unus pastor. » Idem ergo hoc est ostium cum eo quod præcessit. Ostium enim jam dictum Christus partim confirmat, partim explicat, dum subdit : « Per me si quis introierit, » id est si quis in me crediderit, itaque per fidem et gratiam meam ingrediatur Ecclesiam, hic « salvabitur, » id est justificabitur et beabitur, si videlicet in fide, gratia et charitate mea usque ad mortem persistat. Ita S. Gregorius, *epist.* 49, lib. VII : « Ille, ait, ad ovile ovium intrat per ostium, qui intrat per Christum. Ipse autem per Christum ingreditur qui de eodem creatore et redemptore humani generis vera sentit et prædicat, et prædicata custodit. »

Ingredietur et egredietur, quid?

ET INGREDIETUR ET EGREDIETUR. — Non significat ingressum in Ecclesiam, et egressum ex ea, ut patet, sed « egredietur, » scilicet ad pascua, et post pastum « ingredietur » in locum, ubi recubet, uti faciunt oves, *q. d.* Fidelis quasi ovis ingredietur caulam Ecclesiæ bene pastus, et rursum esuriens egredietur ad pascua animæ suæ, sine ullo periculo, me pastore ducente et reducente. Ita Maldonatus.

Aut potius *ingredi* et *egredi* apud Hebræos significat libere versari, suo munere fungi, solitum agere, et quævis negotia paragere, atque nectendum est cum eo quod sequitur : « Et pascua inveniet, » *q. d.* Fidelis ubique libere sine metu versabitur, suo munere fungetur, ac quidquid agat, tam domi, quam foris, ubique pabulum animæ inveniet. Significat enim hæc phrasis *primo*, securitatem; *secundo*, fiduciam; *tertio*, libertatem conversandi ubilibet, suo munere fungendi, et quælibet negotia peragendi pro Christo et per Christum. Ita Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Symbolice et tropologice S. Augustinus, Beda et S. Gregorius, *hom.* 14 : Ingreditur fidelis intra se per contemplationem, egreditur per actionem ad bona opera. « Ingredietur, ait S. Augustinus, ad internam meditationem, et egredietur ad externam actionem. » Auctor *De Spiritu et Anima* : « Ingredietur, inquit, ad divinitatem meam, et egredietur ad humanitatem, et in utriusque contemplatione mira pascua inveniet. » Denique alio loco Gregorius : « Ingredientur, ait, et egredientur, et pascua invenient : intus quippe habent pascua contemplationis, foris pascua boni operis; intus mentem devotionibus impinguant, foris se piis operibus satiant. » Denique Theophylactus : « Ingredietur, ait, qui curam egerit interioris hominis; egredietur, qui mortificaverit membra sua super terram. »

Anagogice Rupertus : Ingreditur fidelis Eccle-

siam per fidem, ut in ea pascua inveniat; egreditur, cum ex ea moriens migrat in cœlum. « Ingreditur, ait S. Augustinus, per ostium fidei in Ecclesiam, et egreditur per idem ostium fidei viventis in vitam æternam, ubi pascua inveniet. » Et S. Gregorius: « Ingredietur, ait, ad fidem, egredietur autem ad spem; pascua vero inveniet in æterna satietate. »

Vers. 10. 10. FUR NON VENIT NISI UT FURETUR, ET MACTET, ET PERDAT. EGO VENI UT VITAM HABEANT, ET ABUNDANTIUS HABEANT. — Ostendit quis sit finis et scopus ejus quem paulo ante furem vocavit, et quis ex adverso suus, *q. d.* Fur et latro ovium, qui per ostium, id est per me, non intrat in ovile Ecclesiæ, sed aliunde clam irrumpit, puta hæreticus, schismaticus, Scriba, Pharisæus, ac præsertim Pseudochristus, qui se pro Messia venditat, uti fecit Theodas et Judas Galilæus, hic non venit, ut oves, id est fideles, tueatur et salvet, sed ut eos furetur, ac Deo et Ecclesiæ, cujus sunt proprii, surripiat, eosque ad se, id est ad synagogam Satanæ, transferat, ibique eos per hæresim et vitia mactet, ac in gehennam ducat et perdat. Ego vero qui sum verus ovium, id est fidelium pastor, e cœlis veni et descendi in terram, non mei, sed fidelium causa, ut scilicet per me a peccatis liberati, « vitam *gratiæ* habeant, *imo* abundantius habeant. » Græce περισσὸν ἔχωσιν, id est *abunde habeant*, vel *abundantem habeant*, scilicet vitam: τὸ enim περισσὸν potest accipi ut adverbium, vel ut nomen adjectivum, *q. d.* Ego veni ut dem fidelibus vitam, non qualem qualem, sed περισσὸν, id est præstantem, eximiam, abundantem, novam, modum excedentem, ut scilicet abundent mea doctrina et gratia, per eamque in spiritu vegeti, læti, pingues et abundantes donis spiritalibus vivant, tum in hoc sæculo per gratiam, tum in futuro per gloriam. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Beda et alii. Huc accedit expositio Ruperti: Ut Christiani, inquit, abundantiorem habeant gratiam, quam Judæi in lege veteri. Hinc et Arabicus vertit, *ut abundantius eis sit*; Vatablus, *ut abundent pascuis.* Hanc abundantem spiritus vitam a Christo aspiratam videre licet in S. Petro, Paulo cæterisque Apostolis; in S. Stephano, Laurentio cæterisque Martyribus; in S. Athanasio, Gregorio cæterisque Confessoribus; in S. Cæcilia, Catharina cæterisque Virginibus, etc. Hinc illa ardens Pauli vox: « Quis me separabit a charitate Christi? Tribulatio, an angustia? etc. Certus sum quia neque mors, neque vita, etc. » *Rom.* VIII.

Vers. 11. Christus pastor bonus. 11. EGO SUM PASTOR BONUS. BONUS PASTOR ANIMAM SUAM DAT PRO OVIBUS SUIS. — Græce ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, id est *ille pastor, ille bonus,* scilicet per excellentiam, hoc est præclarus, optimus et præstantissimus, imo unicus et singularis ille princeps pastorum, qui solus ita animam meam pro ovibus, id est fidelibus meis, ponam, ut eos mea morte a morte redimam, ac vitam præsentem et æternam eis conferam: quod non fecere Prophetæ; nec Apostoli, nec quis alius. Esto enim ipsi pro fidelibus non suis, sed Christi occisi sint; tamen eos morte sua a peccatis non redemerunt, nec sanctificaverunt, vel bearunt. Ita Rupertus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Addit S. Augustinus et Beda, Prophetas et Apostolos censeri unum eumdemque pastorem cum Christo, quia Christo fuere subordinati, ab eoque missi, directi, adjuti et protecti. Christus ergo est eximius ille et unicus pastor, quem venturum prædixit Ezechiel pastorum principem, dicens cap. XXXIV, 23: « Suscitabo super eas (oves meas) pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David (puta Christum Davidis filium), ipse pascet eas, et ipse erit eis in pastorem, » etc. Vide ibi dicta.

Transit Christus a parabola ostii ad parabolam præclariorem pastoris. Ipse enim ita est ostium per quod oves, id est fideles, ingrediuntur in Ecclesiam, ut idem sit pastor ovium, non qualis qualis, sed principalis, singularis et divinus: unde ipse per ostium, id est per seipsum, puta sua auctoritate intrat ad oves, id est fideles Ecclesiæ.

Christus unicus pastor. Porro Christus gaudet titulo pastoris, ut proprio et suavissimo. Hinc olim pingebatur ut pastor humeris suis ovem bajulans, uti etiamnum videre est in picturis antiquissimis, quæ extant in basilica Lateranensi, in Ecclesia SS. Cosmæ et Damiani, in cryptis et cœmeteriis S. Priscillæ, S. Laurentii, S. Sebastiani, etc. Hinc prisci Patriarchæ, et parentes typique Christi, fuere pastores ovium, ut Abraham, Isaac, Jacob et Moses, qui pascendo oves didicit pascere et regere homines, ait Philo. Hinc et David a pastu ovium traductus est ad regnum. Hinc et Homerus Agamemnonem, regem Græcorum, passim vocat ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum. Vis ergo nosse et sequi officium veri pastoris, inspice et fac sicut pastor ovium se gerit erga suas oves: esto tam eminens doctrina et sanctitate inter fideles tuos, ut inter oves irrationales videaris esse pastor rationalis, ac quasi angelus inter homines, ait S. Chrysostomus.

Analogia pastoris corporalis et spiritalis. Prima. *Primo* ergo, sicut pastor oves singulas agnoscit, curat, compellat; sic et pastor animas singulas suæ curæ commissas agnoscat, curet, instruat, moneat, dirigat.

Secunda. *Secundo*, pastor oves educit ad meliora pascua: idem faciat pastor fidelium.

Tertia. *Tertio*, pastor ante oves vadit: sic pastor suos fideles præeat virtutis exemplo. Hoc est quod Paulus præcipit Tito, quem Cretæ Episcopum constituerat, cap. II, vers. 7: « In omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate, » etc.

Quarta. *Quarto*, pastor fugat lupos, serpentes omniaque ovibus damnosa: sic Parochus fuget hæreti-

eos omnesque noxios. Rursum pascat oves sua doctrina et Sacramentis, non vero impinguet semetipsum lacte et lana ovium, *Ezech.* XXXIV, 2. Ne sit ergo mercenarius, ut sua lucra quærat, suos honores, ut urbanos nobilesque pastoratus ambiat, rusticanos et ignobiles aspernetur; Christus enim obiit vicos et castella, aitque : « Pauperes evangelizantur, » *Matth.* XI. Memorabile hac in re exemplum dedit Joannes Fischerus, Episcopus Roffensis, qui exiguum et tenuem suum Episcopatum noluit commutare cum locuplete et honorato, quem ei offerebat Henricus VIII, Angliæ rex, dictitans se facilius et melius Christo in die judicii rationem redditurum pro paucis ovibus et lucris, quam pro multis. Nam si multi, inquit, scirent, quam ratio hæc futura sit exacta, non ambirent magnos et opimos Episcopatus. Ita Sanderus, in *Schism. Anglic.*

Quinta. *Quinto*, pastor agnos tenere pascit fovetque, oves infirmas consolidat, ægrotas sanat, confractas alligat, errantes reducit, *Ezech.* XXXIV, 4. Vide ibi dicta, præsertim sub finem capitis. Idem Christianis faciat Parochus et Episcopus. Exemplum illustre est in Vita S. Abrahami, quam conscripsit S. Ephrem : hic enim ex anachoreta factus pastor populi ferocis, barbari et indomabilis, ab eo male acceptus, et crebro verberatus usque ad mortem: sua tamen invicta patientia, mansuetudine et charitate eum domuit et Christi legibus subjecit.

Sexta. *Sexto*, verus ovium pastor fuit Jacob, qui de se ait : « Die noctuque æstu urebar et gelu, fugiebatque somnus ab oculis meis, » *Gen.* cap. XXXI, vers. 40; et nascente Christo pastores noctu vigilabant super gregem suum. Unde hujus vigiliæ merito allectus angelus, eis apparuit nuntians Christi ortum, *Lucæ* II. Sic Parochus et Episcopus sit vigil gregique suo invigilet. Prima ejus dos sit vigilantia.

Septima. *Septimo*, pastor prô tuendis ovibus vitam suam periculo exponit. Idem faciat Parochus cum ingruit persecutio, pestis, hostis, uti fecit S. Athanasius, S. Chrysostomus, S. Basilius, S. Ambrosius.

Octava. Denique S. Petrus, summus Ecclesiæ Pastor, hæc pastoribus sibi subditis dat præcepta, *Epist.* I, cap. V, vers. 2 : « Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum; nec turpis lucri gratia, sed voluntarie; neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam. » Vide ibi dicta. Plura et particularia pastorum documenta vide apud S. Gregorium in exacto et eximio ejus *Pastorali*. Et apud S. Bernardum in aureis libris *De Considerat. ad Eugenium Pontificem*, ac S. Augustinum, tract. *De Pastoribus et ovibus*, tom. IX.

Porro horum omnium origo, fons et causa, ideoque summa et compendium est charitas. Hæc enim omnia jam recensita, sunt munia et officia charitatis : charitas enim summe amat Deum et fideles sibi a Deo commissos propter Deum. Unde S. Augustinus hic, *tract.* 123 : Amor, inquit, in eo qui pascit oves, in tam magnum debet spiritalem crescere ardorem, ut vincat etiam mortis naturalem timorem. » Hinc Christus volens Petrum Ecclesiæ pastorem constituere : « Petre, inquit, amas me? eoque respondente : Domine, tu scis quia amo te; » subjecit : « Pasce oves meas, » uti audiemus cap. ult.

Bonus pastor animam suam dat pro ovibus suis. BONUS PASTOR ANIMAM SUAM DAT PRO OVIBUS SUIS. — « Animam, » id est vitam. Hæc pars, uti et illa vers. 3 : « Proprias oves vocat, nominatim, » non tam parabolæ quam rei per parabolam significatæ convenit : pastor enim ovium pluris debet facere vitam suam, utpote hominis, quam suarum pecudum et bestiarum; potest tamen ipse oves suas tueri, uti et alia bona contra lupos et fures cum discrimine vitæ. Verum pastor animarum ex officio debet vitam suam temporalem periculo exponere, pro vita spiritali et salute fidelium sibi commissorum. Hinc tempore pestis tenetur eis assistere, vel providere de alio idoneo qui ægrotis Sacramenta administrat, uti fecit S. Carolus Borromæus, qui inde sanctitatis nomen adeptus est. Sic omnes Apostoli, uno excepto S. Joanne, pro fidelibus sibi commissis mortem oppetiverunt, et martyrium obierunt, æque ac omnes pene Pontifices Romani a S. Petro usque ad S. Sylvestrum per 300 annos. Horum omnium dux fuit Christus, qui solus, quasi optimus pastor, pro ovibus suis dedit vitam suam in redemptionis lytrum et pretium, cum cæteri omnes id fecerint ad fidei speculum duntaxat, et virtutis exemplum.

Vers. 12. 12. MERCENARIUS AUTEM, ET QUI NON EST PASTOR, CUJUS NON SUNT OVES PROPRIÆ, VIDET LUPUM VENIENTEM, ET DIMITTIT OVES, ET FUGIT : ET LUPUS RAPIT, ET DISPERGIT OVES. — « Mercenarius; » Græce μισθωτὸς; Hebraice שכיר *sachir*, est qui pro mercede temporali oves pascit, unde non ovium bonum, sed suum lucrum quærit et spectat. Mercenarii, ait S. Augustinus, sunt, qui non ea quæ Christi et ovium, sed quæ sua sunt, quærunt. Sic et S. Basilius, orat. *De S. Mamante*. Porro Apostoli, licet oves non suas, sed Christi paverint, ab eoque mercedem spiritalem receperint, non tamen fuere mercenarii, quia non sua temporalia, sed Christi fidelium lucra spiritualia et æterna quæsiverunt. Unde S. Gregorius, *hom.* 14 : « Non pastor, inquit, sed mercenarius vocatur, qui non pro amore intimo oves Dominicas, sed ad temporales mercedes pascit. Mercenarius quippe est, qui locum quidem pastoris tenet, sed lucra animarum non quærit; terrenis commodis inhiat, honore prælationis gaudet, temporalibus lucris pascitur, impensa sibi ab hominibus reverentia lætatur. »

VIDET LUPUM VENIENTEM. — « Tranquillitatis enim

tempore, ait S. Gregorius, plerumque ad gregis custodiam sicut verus pastor, sic etiam mercenarius stat; sed lupus veniens indicat quo quisque animo super gregis custodiam stabat. Lupus enim super oves venit, cum quilibet injustus et raptor fideles quosque atque humiles opprimit. Sed is qui pastor esse videbatur et non erat, reliquit oves et fugit; quia dum sibi ab eo periculum metuit, resistere ejus injustitiæ non præsumit. »

FUGIT. — « Non mutando locum, ait S. Gregorius, sed subtrahendo solatium. Fugit, quia injustitiam vidit et tacuit. Fugit, quia se sub silentio abscondit. Quibus bene per Prophetam dicitur: Non ascendistis ex adverso, neque opposuistis murum pro domo Israel, ut staretis in prælio in die Domini, » *Ezech.* XIII, 5.

Lupus quis? ET LUPUS RAPIT. — « Lupus, » *primo*, est hæreticus; *secundo*, quivis sceleratus, qui fideles verbo vel exemplo rapere et pervertere studet; *tertio*, lupus est diabolus, ait S. Gregorius, « qui rapit oves, cum hunc ad luxuriam pertrahit, alium ad avaritiam accendit, alium in superbiam erigit, alium per iracundiam dividit; hunc invidia stimulat, illum in fallacia supplantat. Quasi ergo lupus gregem dissipat, cum fidelium populum diabolus per tentationes necat. Sed contra hæc mercenarius nullo zelo accenditur, nullo fervore dilectionis excitatur; quia dum sola exteriora commoda requirit, interiora gregis damna negligenter patitur. »

Hinc per antithesin Christus colligendum relinquit, quod bonus pastor, dum vidit lupum venientem, non fugit, nec dimittit oves, sed pro iis stat et pugnat usque ad mortem, adeoque pro ovibus animam suam ponit, ut paulo ante dixi. Quando pastori in persecutione fugere liceat, quando non, dixi *Matth.* X, 23. Vide S. Augustinum, epist. 180 *ad Honoratum*. Liberalius hic utor verbis S. Gregorii, quia ipse rem hanc optime explicat, utpote quam per longam praxim et experientiam exactam optime callebat.

Vers. 13. 13. MERCENARIUS AUTEM FUGIT, QUIA MERCENARIUS EST, ET NON PERTINET AD EUM DE OVIBUS. — « Sola enim causa est, ait S. Gregorius, ut mercenarius fugiat, quia mercenarius est. Ac si aperte diceretur: Stare in periculo ovium non potest, qui in eo quod ovibus præest, non oves diligit, sed lucrum terrenum quærit. Dum enim honorem amplectitur, dum temporalibus commodis lætatur, opponere se contra periculum trepidat, ne hoc quod diligit, amittat. »

Mercenarius, quis? Hinc Arabicus vertit: *Mercenarius tantummodo fugit, quia mercede conductus est, et* (idcirco) *non habet curam de ovibus*, utpote alienis, non suis, nec ad se pertinentibus; Græce οὐ μέλει αὐτῷ, id est *non est ei cura de ovibus*; Vatablus, *oves non sunt ei curæ*. Nemo enim curat tam diligenter res alienas quam suas: quare vitam suam magis amat et curat mercenarius, quam oves alienas: veniente ergo lupo fugit, ut vitæ suæ consulat magis quam ovium.

Vers. 14. 14. EGO SUM PASTOR BONUS, ET COGNOSCO OVES MEAS (*quas pasco*, ut addit Arabicus), ET COGNOSCUNT ME MEÆ. — Idem repetit Christus, et confirmat ex conditionibus boni pastoris, quas sibi convenire ostendit, inter quas prima est, quod cognoscat oves suas, et cognoscatur ab ovibus. Per « oves, » ut dixi, intellige non solos prædestinatos, ut vult S. Augustinus et Beda, sed quoslibet fideles; hi enim sunt in ovili Christi, id est in Ecclesia. Hos ergo cognoscit Christus, non tantum divinitatis suæ, ut ait Cyrillus, sed et humanitatis suæ (Christus enim ut homo est pastor Ecclesiæ) providis benignisque oculis, ut sciat qui et quales sint ejus fideles, quæ eorum dotes, æque ac infirmitates: ut illas augeat, has curet et sanet. Agnoscit ergo eas tum speculative, tum practice, id est approbat, amat et sedulo curat eas eisque de omnibus providet abunde, ut dixi vers. 10, imo eas omnibus suis donis, beneficiis et gratiis cumulat.

ET COGNOSCUNT ME MEÆ, — oculis fidei, spei et charitatis, quia in me credunt, sperant meque summe amant. Τὸ *et* significat effectum, *q. d.* Quia ego agnosco et diligo oves meas; hinc vicissim oves me agnoscunt et diligunt, quia amantem sui redamant; magnes enim amoris est amor: si vis amari, ama. Efficax philtrum et illicium est amor. Ita Theophylactus. Ad hæc Christi amor erga nos causat amorem vicarium in nobis erga Christum, quia enim Christus amat nos, hinc inspirat nobis charitatem, qua ipsum redamemus. Hæc enim charitas summum est bonum, non Christi, sed nostrum, adeoque ipsa nos ad cœlum deducit et beatos efficit.

Vers. 15. 15. SICUT NOVIT ME PATER, ET EGO AGNOSCO PATREM; — supple, sic pariter agnoscunt me oves meæ, et ego agnosco illas, uti præcessit: inde enim pendet hæc sententia et comparatio, quam indicat τὸ *sicut*, ut advertit Cyrillus, qui sic explicat, *q. d.* Sicut Pater agnoscit me Filium, quasi sibi proprium, ac vicissim ego agnosco Patrem, quasi mihi proprium; sic pariter ego agnosco fideles meos, et illi vicissim me agnoscunt. Hac comparatione significat Christus tum causam et originem, tum intentionem et magnitudinem agnitionis et amoris, qua suas oves, id est fideles, persequitur, *q. d.* Cognitio et amor immensus, quo Pater me prosequitur, et ego Patrem, est origo, fons et causa cognitionis et amoris, quo ego prosequor fideles, et illi me: tum quia amor divinus et increatus est fons omnis amoris humani et creati, tum quia Pater vult ut ego magno et insigni amore amem fideles, sicut ipse immense amat me, et ego illum; vult enim per me filium naturalem fideles meos adoptare, eosque facere sibi filios adoptivos: quare eos ut filios summe amat et diligit. Idem facio et ego, quia Patris amori et voluntati per omnia consen-

tio et respondeo, imo idem mihi cum Patre est amor, sicut eadem est voluntas, natura et divinitas.

Adverte, τὸ *sicut* significare similitudinem, non æqualitatem. Nam Pater increato, ideoque infinito amore diligit Filium, æque ac Filius Patrem: Filius vero ut homo diligit fideles suos amore creato et finito, similique ab eis diligitur. Erit tamen quædam hic æqualitas, si cum Maldonato sic exponas et transponas, ut cum Christus dicit: « Cognosco oves meas, » loquatur ut Deus; cum vero dicit: « Novit me Pater, et ego agnosco Patrem, » loquatur de se ut homine. Nam quemadmodum Christus, tanquam Deus oves suas novit, oves autem ipsius, tanquam homines illum vicissim cognoscunt: ita Pater Filium, ut Deus hominem novit; et Filius ut homo Patrem suum recognoscit, et Deum suum, sicut et nos, appellat: « Ascendo, inquit, ad Deum meum, et Deum vestrum, » infra, XX, 17.

Et animam meam pono pro ovibus meis. — Refer hæc non ad proxime præcedentia, sed ad vers. 14: « Ego cognosco oves meas: » cognosco practice, hoc est, amo oves vehementissime, *q. d.* Quia ego summe amo fideles, « et, » id est idcirco; « animam meam pono, » id est brevi ponam pro eis. Interposuit enim Christus τὸ *sicut novit me Pater*, ut originem et vehementiam amoris sui erga fideles, per amorem erga Patrem repræsentaret: nam hic amor stimulavit eum, ut animam suam pro ovibus poneret. Τὸ « pono » significat mortem Christo non fuisse coactam, sed voluntariam, electam et dilectam pro salute fidelium. Ita Leontius, idque exprimit Christus, vers. 18: « Nemo, inquit, tollit eam a me; sed ego pono eam a meipso. » Rursum « pono, » id est ad modicum tempus depono, puta ad tres dies animam meam deponam in limbo patrum, ita ut tertio die illam resumam, et gloriose resurgam. Mors ergo Christi non tam fuit mors, quam depositum animæ in limbo ad tres dies.

Vers. 16. 16. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: et illas oportet me adducere, et vocem meam audient. — « Alias oves » vocat, quæ necdum in præsenti sunt, sed postea futuræ sunt oves, id est fideles per anticipationem. Τὸ « habeo » ergo ample accipitur extenditurque ad futurum: « habeo, » id est, brevi habebo. Gentiles intelligit, qui idola colebant, ideoque erant oves non Christi, sed Satanæ, quas Christus ex ovili Satanæ transtulit in ovile suum, id est in Ecclesiam suam, quam primitus ex Judæis collegerat. Prædicit ergo hic vocationem et conversionem Gentium, ut ostendat se fore regem et pastorem omnium gentium, æque ac hucusque fuerat Judæorum, ac proinde non curare si Judæi pauci sibi sint increduli et rebelles, cum in eorum locum surrogaturus sit gentes plurimas et numerosissimas. Ita Rupertus. Unde subdit: « Et vocem meam audient, » quo dicto tacite pungit Judæos, *q. d.* Scio Judæos plerosque in me non credituros: sed parvi hoc facio; nam eorum loco Gentes omnes avide « vocem meam » per ora Apostolorum loquentem audient illique obedient, et in me credent (1).

Fiet unum ovile et unus pastor. Et fiet unum ovile, et unus pastor. — Nonnulli vulgo sic explicant, *q. d.* Sub finem mundi Deus per Eliam omnes Judæos, et per Henoch omnes gentes simul ad Christum convertet, sicque ex utrisque, id est ex omnibus hominibus, fiet una Ecclesia, et unus pastor Christus, ejusque vicarius summus Pontifex; unde exspectant Pontificem, sub quo id futurum sit, qui proinde vocandus sit *pastor angelicus*, uti nominatur in catalogo Pontificum, quem obscure per symbola conscripsit S. Malachias: extat apud Arnoldum Wion, in Vita S. Malachiæ. Verum errant: nam nec Elias omnes Judæos, nec Henoch omnes Gentes ad Christum convertet. Erunt enim tunc multi infideles et asseclæ Antichristi. Porro, longe alia est mens Christi hic, nimirum hæc, *q. d.*, Post meam mortem et resurrectionem Apostoli spargentur per omnes gentes, illasque ad me convertent; quare tunc gentes, antea aversæ a Judæis, simul cum eis aggregabuntur Ecclesiæ meæ, quæ cœpit ex Judæis; tunc ergo fiet « unum ovile, » id est una Ecclesia collecta ex Judæis et Gentibus in me credentibus, et unus pastor, nimirum Christus ejusque vicarius Pontifex Romanus. Quare id non quasi adhuc futurum exspectatur, sed jam pridem factum est tempore Apostolorum, et tempore Constantini Magni, qui primus Christianus Imperator omnes pene gentes suo imperio subditas Christianas effecit. Graphice idipsum ob oculos ponit Apostolus, *Ephes.* II, toto cap.

Vers. 17. 17. Propterea me diligit Pater: quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. — Ne Judæi Christum, eo quod sese pro ovibus suis moriturum dixerat, contemnant quasi mortalem et in cruce moriturum, occurrit Christus hanc mortem sibi in optatis esse et gloriosam fore, eo quod ex amore et obedientia Patris eam sponte sit obiturus; ideoque a Patre diligendus, honorandus et exaltandus, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, *Philip.* II, *q. d.* Mors crucis mihi est dilecta et electa, quia eadem est dilecta et electa a Patre. Pater enim decrevit me crucifigi et mori pro salute hominum, mihique jussit crucem et mortem hanc capessere. Quare ego ipsi obediens, ex ejus amore ultro eam capesso. Idcirco me tam

Christus quomodo ponat animam ut iterum sumat eam?

(1) Haud pauci e Rationalistarum schola, v. g. Paulus, in *Commentar.*, pag. 512, contendunt per *oves alias* intelligendos esse *Judæos extra Palæstinam viventes*, itaque Jesu consilium Ecclesiam in toto orbe terrarum efformandi e Judæis Gentibusque mixtam, quæ caput habeat unum et solum Christum, custodem pastoremque unicum, negare conantur: quos docte confutatos videas apud Kuinoelium ad h. l.

sui amantem sibique in re tam ardua obedientem summe diligit Pater, ideoque summe me exaltabit et glorificabit.

PONO ANIMAM. — « Animam » proprie accipe cum S. Augustino, Beda et aliis, qui hinc contra Apollinarium negantem in Christo fuisse animam creatam, eo quod loco animæ esset ipsa Verbi divinitas, probant vere in Christo fuisse animam humanam. Alii per « animam » accipiunt vitam metonymice; hanc enim causat anima unita corpori. Eodem ergo uterque sensus redit.

UT ITERUM SUMAM EAM. — Τὸ *ut* refer ad *pono*, *q. d.* Animam meam non perdo, non interimo, non annihilo, sed ad breve tempus pono, ut tertio die resurgens iterum sumam eam. Cyrillus vero refert ad τὸ *diligit Pater*, *q. d.* Propterea diligit me Pater, quia non solum pono animam meam pro ovibus meis, sed etiam quia iterum sumo eam, id est non solum quia morte mea oves meas libero, sed etiam quia resurgendo vivifico. « Traditus est, inquit D. Paulus, propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram, » *Rom.* IV, 25.

Vers. 18. 18. NEMO TOLLIT EAM A ME; SED EGO PONO EAM A MEIPSO. — Explicat et confirmat quod dixit : « Ego pono animam meam; » *q. d.* Nemo animam, id est vitam, tollit a me per vim ab invito, sed ego sponte eam pono pro salute hominum, puta « a meipso, » id est, mea voluntate, ut vertit Arabicus, et libertate : licet enim Judæi me per vim occisuri sint, tamen hæc vis eorum nil contra me valeret, nisi ego sponte illam admitterem. Rursum admissa eorum vi, in mea adhuc potestate et libertate est mori, vel non mori. Possum enim mea divinitate ita fulcire et roborare corpus meum, ut nullis clavis, plagis, flagellis, quin et vulneribus sponte acceptis possit interimi; perinde ut fulcio corpora Beatorum, eaque reddo impassibilia. Ita Toletus. Hinc Christus in cruce clamans exspiravit, ut ostenderet se sponte et libere mori, cum adhuc vivere posset, si vellet; qui enim habebat vires ad clamandum, habebat etiam vires ad adhuc vivendum. Unde centurio videns quod clamans exspirasset, dixit : « Vere Filius Dei erat iste, » *Matth.* XXVII. Hinc et Christus habuit superiorem quamdam et excellentem voluntatem, ut posset cum vellet morti tradi, non ante, inquit Suarez, III *part., Quæst.* XX, art. 2.

ET POTESTATEM HABEO PONENDI EAM (per mortem voluntariam et liberam) : ET POTESTATEM HABEO ITERUM SUMENDI EAM, — per potentem et gloriosam resurrectionem, quam faciet anima mea beata, per vim divinitatis sibi hypostatice conjunctæ. Significat ergo hic Christus se esse Deum æque ac hominem; ut homo enim ponit animam, ut Deus illam resumit. Ita Cyrillus.

HOC MANDATUM ACCEPI A PATRE MEO. — Arabicus præponit *quia*. Dat enim Christus causam cur positurus sit animam, seseque facturus victimam pro salute mundi; scilicet quia id ei erat mandatum a Patre, ne Judæi, vel quis alius ei objiciat : Tu ex te assumpsisti hoc officium et dignitatem, ut habearis et colaris quasi mediator, Messias et salvator mundi.

Hinc patet Christum accepisse a Patre mandatum durum et grave, patiendi scilicet et moriendi in cruce, indeque die tertia resurgendi. Unde Apostolus, *Philip.* II : « Factus est, inquit, obediens (Patri mandanti; obedientia enim proprie dicta præsupponit præceptum, imo ejus est correlativum; nam obedientia est rei præceptæ obedientia, ac vicissim præceptum est obedientiæ præceptum : hoc enim est formale obedientiæ objectum) usque ad mortem, mortem autem crucis. » Ita S. Augustinus, *tract.* 82; Cyrillus et S. Ambrosius, lib. V *De Fide*, cap. V; S. Thomas, Suarez et Theologi, III *part., Quæst.* XX, art. 2, et *Quæst.* XLVII, art. 2. Porro hoc mandatum physice non determinabat voluntatem Christi ad illud implendum, quare illam in se indifferentem et liberam relinquebat; sed ad personam Verbi pertinebat, voluntatem Jesu prævenire tot tantisque gratiæ auxiliis, quibus ipsam libere consensuram et mandatum impleturam præsciebat; atque hoc respectu, scilicet ob custodiam Verbi continuam, humanitas Christi dicitur impeccabilis extrinsece, non quod Verbum illam prædeterminaret, sed quod congrua illi auxilia suggereret, quibus prævidebat illam libere præceptum facturam. Per hanc enim præscientiam futurorum conditionalium optime salvatur libertas Christi, uti fuse docet Suarez, III *part., Quæst.* XVIII. Atque hac tam generosa obedientia in re adeo difficili Christus meruit nobis salutem et sibi gloriam, ut ibidem asserit Apostolus. Hoc Dei Patris mandatum, et hanc Christi obedientiam tibi ob oculos pone, o Religiose, cum tibi a superiore quid difficile et arduum imperatur. Præclare R. Juda, in *Pirke Avoth*, cap. V : « Esto, inquit, audax ut leopardus, agilis ut aquila, celer ut hinnulus, animosus ut leo, ut exequaris voluntatem Dei Patris tui, qui in cœlis est. »

Vers. 20. 20. DICEBANT AUTEM MULTI EX IPSIS : DÆMONIUM HABET, ET INSANIT : QUID EUM AUDITIS? Vers. 21. 21. ALII DICEBANT : HÆC VERBA NON SUNT DÆMONIUM HABENTIS, NUMQUID DÆMONIUM POTEST CÆCORUM OCULOS APERIRE? « Dæmonium habet : » quia superbit ut Lucifer, dum ejus instinctu patrem suum facit Deum, seque Filium Dei constituit.

INSANIT. — Syrus, *insaniendo insanit*, id est summe delirat et insanit, dum se ait animam ponere, id est sponte mori, cum videamus eum vivere; et nemo sponte moriatur, sed necessitate naturæ, vel vi illata coactus. Porro Christus ad hæc probra et calumnias non respondit, tum quia indigna erant responso, tum quia jam ante iis responderat, tum quia permisit alios sibi faventes pro se respondere, ut sequitur; aliis enim magis creditur, quam sibi de seipso testanti. Ita Theophylactus.

Vers. 22. 22. FACTA AUTEM SUNT ENCÆNIA IN HIEROSOLYMIS; ET HIEMS ERAT. — « Encænia, » Syrus, *festum Encæniorum,* hoc est, festum dedicationis templi, cum scilicet novum (καινὸν enim est *novum*: unde ἐγκαινίζειν est *renovare, dedicare, initiare*: unde Encænia idem sunt quod renovalia vel initialia) templum Deo dicatum est, sive primitus ædificatum a Salomone, III *Reg.* VIII, ut vult Cyrillus; sive reædificatum a Zorobabele, post reditum a captivitate Babylonica, I *Esdræ* VI, 16, ut opinantur S. Chrysostomus, Theophylactus, Leontius, Euthymius, sive (quod longe verius est) rursum dedicatum a Juda Machabæo. Hic enim templum profanatum et ex parte dirutum ab Antiocho Epiphane, rursus consecravit et dedicavit, I *Machab.* IV, 59, jussitque hujus dedicationis memoriam, et festum solemne quotannis per octo dies renovari et celebrari die 25 mensis Casleu, id est decembris; Casleu enim incidebat partim in novembri, partim in decembri. Unde sequitur: « et hiems erat. » Hoc festum celebrabatur magna populi lætitia, ob restitutam Hebræis a Juda cum templo religionem et libertatem. Unde et « festum Luminum » vocabatur, ait Josephus, lib. XII *Antiq.*, cap. II, præsertim quia eodem die celebrabant festum *dati,* id est cœlitus restituti, *ignis,* quo cremari solebant victimæ, ut patet II *Machab.* I, 18. Quare omnia quæ narravit Joannes a cap. VII, 2, hucusque, contigerunt duobus mensibus, scilicet octobri et novembri, puta a festo Scenopegiæ, ut ibi dicitur, id est Tabernaculorum, quod celebrabatur in fine septembris, usque ad festum Encæniorum, quod celebrabatur in decembri: inde vero usque ad sequens Pascha in Nisan, sive martio, supersunt tres circiter menses, quibus Christus omnia gessit, quæ deinceps usque ad finem libri narrat Joannes hic, et Lucas a cap. XV usque ad finem Evangelii.

Encænia quid?

Tropologice: Encænia hæc significabant renovationem animæ peccato pollutæ, quæ per pœnitentiam rursus se sanctificat et consecrat Deo. Vide Riberam, lib. IV *De Templo,* XVII.

ET HIEMS ERAT.—Hoc dicit Evangelista, ait Theophylactus, ad significandum proximum tempus passionis; in vere enim sequenti passus est Dominus. Addit Cyrillus hoc dici, ut significetur causa cur Jesus ambularit in porticu; quia scilicet hiems erat tempusque frigidum, vel pluvium: quare Jesus non in atrio, quod erat sub dio, sed in porticu superne tecta ambulabat, ut ab injuriis aeris se defenderet. Mystice per hiemem, ait Glossa, significatur Judæorum frigiditas, qui non accedunt ad ignem, id est in Christum non credunt. Audi S. Augustinum: « Judæi frigebant diligendi charitate, et ardebant nocendi cupiditate; non accedebant prosequendo, sed premebant persequendo.» Et Theophylactum: « Tu etiam, inquit, dum hiems est, id est vita præsens turbinibus iniquitatis concutitur, spiritualia encænia templi tui celebra, renovando teipsum semper, et ascensiones in corde tuo disponens, eritque tibi Jesus præsto in porticu Salomonis, pacificum statum tribuens. » Sic et S. Gregorius, lib. II *Moral.*, II.

Vers. 23. 23. ET AMBULABAT JESUS IN TEMPLO, — hoc est, in porticu templi, ut sequitur. Porticus enim templi est pars extima templi, ideoque templum vocatur.

IN PORTICU SALOMONIS. — *q. d.* Cum dico Jesum ambulasse in templo, intelligo non ipsum templum (in templo enim non decet ambulare), sed porticum templo adjacentem. Quæres, quænam fuit hæc porticus? Nota: Templum Judæorum proprie duas habebat partes: prior dicebatur hebraice *Hechal,* latine *Sanctum,* in quo soli versabantur sacerdotes, in eaque tria munia peragebant; scilicet *primo,* quotidie mane et vespere adolebant Deo thymiama in altari thymiamatis; *secundo,* accendebant septem lucernas, quæ erant in candelabro; *tertio,* quovis sabbato novos panes duodecim, juxta 12 tribus, ponebant coram Domino, in mensa panum propositionis, et veteres auferebant. Posterior hebraice dicebatur דביר *debir,* latine *oraculum* et *Sanctum Sanctorum,* in quod solus pontifex semel in anno ingrediebatur, puta in festo Expiationis, ut præscribitur *Levit.* XVI. Cum ergo utraque pars templi solis sacerdotibus prognatis ex tribu Levi pateret, Christus autem non fuerit sacerdos oriundus ex Levi, sed ex tribu Juda; hinc sequitur Christo non licuisse ingredi templum, hoc est Sanctum, multo minus Sanctum Sanctorum.

Porticus Salomonis quæ?

Porro, ante templum hoc bipartitum, erat אילם *ulam*, id est atrium vel vestibulum, sub dio, pariter bipartitum. Prior enim ejus pars vicina Sancto, erat atrium sacerdotum, in quo sacerdotes offerebant victimas in altari holocaustorum. Posterior ejus pars erat atrium exterius, contiguum atrio interiori sacerdotum, vocaturque *atrium laicorum*; in quo scilicet populus orabat et spectabat sacrificia, quæ fiebant in atrio sacerdotum: unde hoc atrium erat templum populi, in eoque versatus est et docuit Christus. Hoc atrium a latere circumcirca habebat porticus superne tectas, ad quas populus tempore pluviæ, venti, grandinis, etc., se reciperet, uti patet III *Reg.* VI, 3. Has porticus hic vocari *porticum Salomonis,* censet Ribera, lib. I *De Templo,* cap. VI, Adrichomius et alii, *q. d.* Joannes: Christus ambulabat in templo, at non in ipso atrio templi, sed in porticu, quæ cingebat atrium.

Alii cum Vilalpando, Maldonato et aliis verisimilius (1) opinantur peculiarem hanc fuisse porticum, quæ dicta sit Salomonis, eo quod Salomon

(1) Imo vere. Hieme densior erat multitudo in porticu: quam occasionem captant Jesu inimici. Tales enim fuisse qui hoc loco Christum circumdedisse narrantur, eosque simulasse tantum se cupiditate flagrare ipsum Messiam agnoscendi, ex ipsa Christi responsione agnoscitur.

diu post ædificatum templum, complanato montis clivo, ad partem orientalem templi porticum hanc ædificarit, teste Josepho, lib. VI *Belli*, cap. VI, qui ait Salomonem montem Sion, in quo erat templum, muro cinxisse, et planitiem aggere munivisse, ac in planitie porticum exstruxisse. Dicta ergo fuit *Salomonis*, non quod in ea Salomon soleret orare, ut vult Interlinearis, sed ad distinctionem aliarum porticuum, quas alii deinde, ac præsertim Herodes, templo adjecerunt: sive ipsa porticus a Salomone ædificata, reliquo templo a Chaldæis combusto, sola superstes manserit, ut censet Baronius et alii; sive quod eodem loco, et eadem forma et modo, reædificata sit, quo primitus a Salomone fuerat constructa. Plura de hac porticu dixi, *Act.* III, 11.

Vers. 24. 24. CIRCUMDEDERUNT ERGO EUM JUDÆI (Judæorum Scribæ et principes Christo infensi), ET DICEBANT EI: QUOUSQUE ANIMAM NOSTRAM TOLLIS? — Syrus, *retines?* Arabicus, *affligis?* hoc est, quousque nos tenes suspensos, dubios et ambiguos. Sic enim nos affligis; videris enim mentem nostram suspendere, dum mentis nostræ cogitationes et curas tenes in suspenso. Optamus enim videre Messiam, ac cupimus ut tu sis teque Messiam esse profitearis. Fingunt enim se id cupere, ut confessionem ex ore Christi eliciant, quam calumnientur. Nam, ut ait S. Augustinus, non veritatem desiderant, sed calumniam præparant, ut accusent eum quod se faciat Messiam. Sic et Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius; sed Christus, ait Glossa, sic responsionem temperat, ut nec calumniæ locus sit et fidelibus constet ipsum esse Christum Dei Filium.

SI TU ES CHRISTUS, DIC NOBIS PALAM. — Græce παῤῥησίᾳ, id est libere, fidenter, clare, ut te pro Messia nostro publice omnes colere et venerari possimus. Ita isti hypocritæ et insidiatores Christi, de quibus vere prædixit David: « Circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me, » *Psalm.* XXI, 17. Circumdederunt me sicut apes, et exarserunt sicut ignis in spinis, » *Psal.* CXVII, 12. Nam, ut ait Chrysostomus, Christus palam omnia dicebat, et nihil occulte loquebatur. Unde S. Augustinus: Quærebant, inquit, audire: Ego sum Christus: quod si diceret, calumniarentur, quasi sibi arrogaret regiam potestatem.

Vers 25. 25. LOQUOR VOBIS, ET NON CREDITIS: OPERA QUÆ EGO FACIO IN NOMINE PATRIS MEI, HÆC TESTIMONIUM PERHIBENT DE ME. — *q. d.* Palam et clare dixi vobis me esse Messiam, sed vos mihi non creditis; unde dixistis, cap. VIII, 13: « Tu de te ipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum. » Porro ego id quod de me dixi, scilicet me esse Messiam, operibus Dei et miraculis confirmavi et assidue confirmo; hæc enim ego facio « in nomine, » id est auctoritate, voluntate, jussu, vi et potentia supernaturali Dei Patris: quare illa testimonium perhibent de me, quod ego sim Dei Patris Filius, ab eo quasi Messias missus et legatus in terram; sed vos in perfidia obstinati, operibus hisce non creditis, imo ea esse opera diaboli calumniamini; quomodo ergo verbis meis credetis? Ita Chrysostomus.

Vers. 26. 26. SED VOS NON CREDITIS; QUIA NON ESTIS EX OVIBUS MEIS. — Quia scilicet non vultis mihi quasi pastori subjici, non vultis mei esse fideles et discipuli; non vultis me pro vestro Messia et Salvatore agnoscere; sed ipsi vultis me vobis subjicere, ac mei esse non pastores, sed superiores, censores et calumniatores. Ambitio ergo est, quæ facit vos mihi invidere primatum Ecclesiæ, ideoque mihi credere nolle. S. Augustinus per « oves » accipit prædestinatos, *q. d.* Vos non creditis, quia non estis prædestinati, sed reprobi. Verum hæc causa non est propria, nec adæquata: non propria, quia reprobatio Dei non est causa, sed potius effectus infidelitatis et peccati. Non enim quia Deus reprobaverat Judæos, ideo ipsi erant infideles, et peccabant; sed quia ipsi volebant esse infideles et peccare, ideo fuere a Deo reprobati. Non adæquata, quia multi ex Judæis erant prædestinati, qui tamen tunc non credebant in Christum, sed postea prædicante Petro et Apostolis, *Act.* II, in eum crediderunt. Rursum nonnulli tunc credebant in Christum, qui tamen non erant prædestinati, quia postea vel a fide, vel a charitate per peccatum exciderunt, uti excidit Judas, Nicolaus Antiochenus et alii.

Vers. 27. 27. OVES MEÆ VOCEM MEAM AUDIUNT. — Christus Judæis subsumendum relinquit: vos autem vocem meam non auditis, ergo non estis ex ovibus meis. Hoc enim probare intendit. Vide dicta vers. 4.

Vers. 28. 28. ET EGO VITAM ÆTERNAM DO EIS; ET NON PERIBUNT IN ÆTERNUM, ET NON RAPIET EAS QUISQUAM DE MANU MEA. — Duplices sunt oves Christi: *primo*, omnes fideles et Christiani; *secundo*, omnes et soli prædestinati electique ad gloriam. His secundis proprie competunt hæc verba Christi; priores enim, puta fideles omnes, sunt oves Christi gregales et communes, e quibus multi pereunt et damnantur. Ita S. Augustinus. Ostendit, ait, quare non pereant; de ovibus enim de quibus dicitur: « Novit Dominus qui sunt ejus, » nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interficit. Posteriores ergo sunt oves Christi, e grege fidelium selectæ et singulares, e quibus nullus perit, sed omnes salvantur: de prioribus tamen quoque ait Christus: « Ego vitam æternam do eis, » quantum scilicet ex me est; quia nimirum promitto eis vitam æternam, meamque opem et gratiam, omniaque necessaria ad illam ipsis offero, optoque ut salventur. Quod ergo nonnulli ex eis pereant et damnentur, non mea, sed ipsorum est culpa, qui me audire gratiæque meæ cooperari nolunt. Nam nec diabolus, nec quis alius tam potens est, ut eas rapere possit de manu mea, si ipsi in ea permanere velint nolintque rapi. Gratia enim mea, quam eis do, tam potens

Duplices Christi oves.

est et valida, ut, si ei cooperari usque ad finem vitæ velint, nemo eos possit a me abripere; sed si ipsi libere me relinquant, non est hic raptus, sed liber eorum abitus, apostasia, discessus. Ita Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Maldonatus. Vult enim dicere Christus; nullam esse tantam vim, quæ fideles a se abstrahere et abripere possit, esto ipsorum libertatis sit posse a Christo abire eumque deserere.

« Ego » ergo omnibus ovibus, id est Christianis, « do vitam æternam, » videlicet quantum est ex parte mea, si nimirum ipsi oves meæ maneant, ac in fide et obedientia mea persistant. « Do eis, inquam, vitam æternam, » in hoc sæculo per gratiam in spe, reipsa daturus in futuro per gloriam. Hac enim promissione invitat Judæos ut velint esse oves, id est fideles sui, ac redarguit eos quod oves suæ esse nolint.

Denique fideles sunt « in manu, » id est tutela, protectione, providentia, benevolentia, beneficentia Christi; horum enim omnium symbolum est manus. Hinc « *manus*, ait S. Isidorus, lib. XI *Etymol.*, cap. I, dicitur, quod sit totius corporis *munus*. Ipsa enim cibum ori ministrat, ipsa operatur omnia atque dispensat, per eam accipimus et damus. »

Vers. 29. 29. PATER MEUS, QUOD DEDIT MIHI, MAJUS OMNIBUS EST (ita legendum cum Romanis, S. Augustino, Ambrosio, Tertulliano, Ruperto, Beda; licet Græca et Syrus habeant μείζων, id est *major*) : ET NEMO POTEST RAPERE DE MANU PATRIS MEI. — Probat Christus neminem posse oves rapere de manu sua. Quia, inquit, id quod gignendo dedit mihi Pater, puta natura divina, ejusque omnipotens vis et potestas, omnibus rebus creatis, etiam angelis et dæmonibus, est major, ac proinde sicut nemo potest eas rapere de manu Patris, sic nec de mea, quia eadem est manus, id est vis et potestas Patris et mea. Ita S. Augustinus, Beda, Maldonatus hic, et S. Ambrosius, lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. XVIII; Hilarius, lib. VII *De Trinit.*, et Tertullianus, lib. *Contra Praxeam*. Opponit Christus hoc Judæis, qui eum putabant merum esse hominem, *q. d.* Vos me contemnitis, quasi nil habeam nisi naturam humanam vobis communem, quam dedit mihi mater mea; sed scitote Patrem æternum mihi insuper dedisse naturam et hypostasim divinam, quæ omni natura humana, angelica et creata longe major, sublimior et potentior est.

Aliter alii, *q. d.* Ecclesia ovesque, id est fideles, mihi a Patre commissæ, sunt majus quid rebus cæteris, id est pluris faciendæ sunt quam quidvis aliud, quas sicut nemo rapere potest de manu Patris, sic nec de mea. Sed prior sensus uti sublimior, sic et nervosior est.

Porro, Græci et Syrus legunt, *Pater meus, qui dedit mihi, major omnibus est*, idque sic exponit Cyrillus, *q. d.* Pater meus, qui omnium rerum est Dominus, omniaque regit et gubernat, mihi filio suo incarnato dedit, id est commisit, curam ovium, id est fidelium; mihi, inquam, qui sum vita, ut eamdem vitam gratiæ et gloriæ eisdem communicem. « Pater » autem « major omnibus est : » unde nemo potest oves rapere de manu Patris, ac consequenter nec de mea, quia eadem est potestas Patris et mea, qua Deus sum; qua homo vero, manus mea fulcitur omnipotenti manu Patris. Unde Interlinearis « de manu » exponit *de me, qui sum manus Patris*. Nam, ut ait Augustinus, solent homines dicere manus suas illos per quos faciunt quod volunt. Et sic utraque lectio et expositio eodem redit.

Vers. 30. 30. EGO ET PATER UNUM SUMUS, — non tantum voluntatis concordia et consensu, uti volunt Ariani, sed *unum* in essentia et deitate, eadem numero, non specie; alioqui enim plures essent dii. Loquitur enim Christus hic, qua Deus est, et Verbum Patris : unde S. Athanasius, Augustinus, Cyrillus, Basilius, Ambrosius cæterique Patres hinc probant Filii divinitatem contra Arianos. Et ita intellexerunt Judæi, qui idcirco voluerunt Christum lapidare, ut sequitur, quasi blasphemum, eo quod se faceret Filium Dei Deoque Patri æquaret. Ita quoque exposuit Christus, quia cum Judæi ob hoc ejus dictum vellent eum lapidare, confirmans illud, respondit quod « Filius Dei sum. » Denique id patet ex argumentatione Christi : Christus enim probat neminem posse oves rapere de manu sua, ex eo quod nemo possit eas rapere de manu Dei Patris, eo quod ipse et Pater unum sint, *q. d.* Quia unum sum cum Patre in essentia, hinc eamdem cum eo habeo manum, id est potestatem et omnipotentiam; ubi enim eadem est essentia, ibi eadem quoque est potentia. Ergo nemo potest rapere oves de manu mea, quia manus mea est manus Patris, de qua nemo eas rapere prævalet. Ita S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*: Unum sunt, inquit, Pater et Filius, non solum voluntate et unanimitate, ut dicunt hæretici (quomodo dicitur de fidelibus, cap. XVII : « Ut sint unum, sicut et nos unum sumus »), sed natura, honore et virtute. Et S. Augustinus : A Charybdi, inquit, et Scylla liberat : cum dicit, « unum, » ab Ario; cum dicit « sumus, » a Sabellio; « unum » enim significat unitatem essentiæ, « sumus » pluralitatem personarum, quam negabat Sabellius, dicens Deum esse unum in persona, sicut est unus in essentia. Idem Augustinus, lib. VI *De Trinit.*, cap. II : « Unum sunt, inquit, secundum essentiam, non secundum relationem, quæ constituit personam. » Vide Bellarminum, lib. I *De Christo*, cap. VI.

Vers. 31. 31. SUSTULERUNT ERGO LAPIDES JUDÆI, UT LAPIDARENT EUM, — quasi blasphemum, eo quod se faceret Dei Filium, ideoque Deum. Ecce hic produnt Judæi suam hypocrisim, malignitatem, livorem et odium in Christum, quodque non sincere, sed ficte et insidiose rogarint eum, ut palam ediceret se esse Christum. Sed Christus, quia Deus,

Jesum lapidare volunt Judæi.

continuit eorum mentes et manus, ne lapides, quos tenebant, in eum jacerent. Apte S. Augustinus more suo : «Duri, inquit, ad lapides cucurrerunt.» Mystice S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.* : «Et nunc, inquit, hæretici verborum lapides injiciunt, et Christum de throno suo, si possent, detraherent : instigati nimirum a Lucifero, qui thronum hunc divinitatis ambivit, ideoque eum Christo invidet, et per hæreticos auferre satagit.»

Vers. 32. 32. RESPONDIT EIS JESUS : MULTA BONA OPERA OSTENDI (id est exhibui, præstiti, uti dixi cap. V, vers. 20) VOBIS EX PATRE MEO; PROPTER QUOD EORUM OPUS ME LAPIDATIS? — «Respondit,» non verbis, utpote quæ nulla præcesserunt, sed intentioni et machinationi Judæorum. «Respondit» ergo, id est interrogavit (est catachresis) qua de causa, sive propter quod opus vultis me lapidare? «Opera» vocat miracula, quæ auctoritate et ope supernaturali Dei Patris fecerat, cæcos illuminando, energumenos sanando, mortuos suscitando, etc. Ubi tacite arguit pungitque eorum ingratitudinem et malignitatem, *q. d.* Ego vestros cæcos, claudos, ægros omni ope humana destitutos virtute divina curavi, cur ergo, vos ingrati, tot beneficiis meis rependitis maleficia meque vultis lapidare?

Vers. 33. 33. RESPONDERUNT EI JUDÆI : DE BONO OPERE (propter bonum opus) NON LAPIDAMUS TE, SED DE BLASPHEMIA; ET (id est) QUIA TU HOMO CUM SIS, FACIS TEIPSUM DEUM. — Ecce Judæi, ait S. Augustinus, intellexerunt quod Ariani non intelligunt. Senserunt enim non posse dici : «Ego et Pater unum sumus,» nisi ubi æqualitas est Patris et Filii.

Vers. 34. 34. RESPONDIT EIS JESUS : NONNE SCRIPTUM EST IN LEGE VESTRA (id est in veteri Scriptura sive Testamento, nimirum *Psal.* LXXXI, 6), QUIA EGO DIXI : DII ESTIS? — «Dii,» hebr. *Elohim; Elohim* enim est plurale, et tam Deum quam Deos significat. Dicitur enim Deus *Elohim,* quatenus orbem regit et gubernat, ac quatenus judex est scelerumque vindex et ultor. Unde angeli et judices, qui hanc potestatem regendi et judicandi a Deo accipiunt et participant, vocantur *Elohim, Psal.* LXXXI, 6. Hi ergo vocantur dii, non natura, nec unione hypostatica, ut Christus, sed participatione eminentiæ et judicii divini. Sic *Exodi* VII, 1, ait Deus Mosi : «Constitui te Deum Pharaonis,» *Deum,* id est principem, castigatorem et vindicem vice Dei. Et *Exodi* XXII, 28 : «Diis,» id est judicibus, «non maledices.» Et *Psal.* VIII, 6 : «Minuisti eum paulo minus ab Angelis;» Hebr. *ab Elohim.* Sed tunc, ut advertit S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.*, ex adjunctis nomen *Elohim* limitatur, ut appareat illud non Deum, sed angelos vel judices significare, ut hoc *Psal.* LXXXI, limitatur, ex eo quod additur : «Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat.» Dii ergo qui judicantur, sunt homines vel angeli; qui vero eos dijudicat, solus est Deus,

Elohim Hebræum quid?

unus et verus, sicut hic Christus quasi Deus, Pharisæos et principes Judæorum, qui quasi quidam terrestres erant dii, velut summus judex dijudicat, examinat et coarguit, ait S. Augustinus. Atque ut hoc innueret Christus, hac de causa locum hunc psalmi præ aliis citavit; Hebr. enim *Psal.* LXXXI, sic habetur : «Elohim judicat elohim,» id est Deus, qui per essentiam est *Elohim,* id est gubernator et judex omnium, judicat *elohim,* id est judices, quibus divinam suam potestatem regendi et judicandi communicavit, *q. d.* Summus et cœlestis Elohim judicat inferiores et terrestres elohim, id est judices et principes. Unde Chaldæus vertit, *Deus cujus majestas commoratur in congregatione justorum, qui potentes sunt in lege, in medio judicum in veritate judicat.* Idem Chaldæus, *Psal.* LXXXI, 6, pro «Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes,» vertit, *estis sicut angeli Dei excelsi :* quod proprie de judicibus dicitur; potest tamen extendi ad omnes Israelitas et fideles, uti extendit ibidem S. Augustinus. Hi enim sunt filii Dei. Nam alibi ubi *Elohim* absolute ponitur, nec ex adjunctis limitatur, significat Deum unum et verum.

Christus ergo hic, ait Chrysostomus, non destruit opinionem Judæorum existimantium quod ipse se Deo parem diceret, sed magis confirmat.

Vers. 35. 35. SI ILLOS DIXIT DEOS, AD QUOS SERMO DEI FACTUS EST (quos sermo Dei judices constituit, id est quibus Deus suo sermone et jussu auctoritatem judicandi dedit per Mosen ejusque successores; item proprie, ad quos sermo Dei factus est illo *Psal.* LXXXI, quo mandat Deus judicibus ut recte judicent, quasi participantes suam auctoritatem, suique vicarii, ideo dii quidam terræ : ita Euthymius), ET NON POTEST SOLVI (irritari, fieri falsa et mendax) SCRIPTURA. — *q. d.* Nemo potest irritare et auferre a judicibus nomen deorum, quod Scriptura divina et irrevocabilis eis dedit.

Vers. 36. 36. QUEM PATER SANCTIFICAVIT, ET MISIT IN MUNDUM (me scilicet), VOS DICITIS : QUIA (quod) BLASPHEMAS, QUIA DIXI : FILIUS DEI SUM. — Est argumentum non a pari, ut volunt Ariani, sed a minori ad majus, *q. d.* Si judices, qui participant potestatem Dei, vocantur dii, quanto magis ego vocandus sum Deus, qui sum Filius Dei naturalis, ab eo sanctificatus missusque in mundum.

Acutius quam germanius S. Augustinus et Beda censent in eo quoque argumenti vim esse, quod dicat : «Ad quos sermo Dei factus est,» quasi diceret : Si illi, qui sermonis Dei participes fuerunt, Scriptura teste, «quæ solvi,» id est mentiri, «non potest,» dii merito vocati sunt; quanto magis ego, qui non sermonis Dei particeps, sed ipse Dei sermo sum, Deus vocari possum.

Pater Filium sanctificavit. Primo.

Nota : Τὸ *quem Pater sanctificavit, primo* idem est quod cui Pater sanctitatem, qua ipse sanctus est, communicavit, sive cui Pater gignendo ut sanctus esset dedit, quia sanctum genuit, ait S. Augustinus. Nam sanctus Deus Pater genuit sanctum Deum Filium. Sic et Beda, Toletus et

alii : Filius ergo est sanctus per generationem et essentiam.

Secundo. *Secundo*, Christum, qua homo est, Pater sanctificavit per unionem hypostaticam; per hanc enim præcise summe sanctificata est humanitas Christi : hoc ipso enim quo hypostasis Verbi, quæ ipsa est sanctitas increata et infinita, humanitatem assumpsit sibique hypostatice copulavit, eam plane sanctificavit, ideoque sanctitatem eximiam charitatis, gratiæ omniumque virtutum animæ ejusdem infudit. Ita S. Hilarius : Jesus, ait, sanctificatus est in Filium, dicente Paulo quod « prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum spiritum sanctificationis. » Sic et S. Chrysostomus et S. Athanasius, lib. *De Incarnatione Verbi*, sub initium : « Sanctificavit » ergo idem est quod « signavit, » uti dixi cap. VI, vers. 27.

Tertio. *Tertio*, Theophylactus : « Sanctificavit, » inquit, hoc est, sanxit sacrificari pro mundo, in quo se ostendit non esse Deum ut cæteri ; salvum enim facere mundum, Dei opus est, non autem hominis deificati per gratiam. Simili modo ait Christus, cap. XVII, vers. 19 : « Pro eis ego sanctifico (id est sacrifico, et in sanctam victimam offero) meipsum. »

Quarto. *Quarto*, Maldonatus : « Sanctificavit, » inquit, hoc est, designavit et destinavit ad officium Salvatoris, ut homines sanctificaret et salvaret, ut alludat ad *Jerem*. I, 5 : « Antequam exires de vulva, sanctificavi te ; » hoc est, destinavi te Prophetam. Unde explicans, subdit : « Et Prophetam in Gentibus dedi te; » quanquam et alius sit germanior illius loci sensus, ut ibi dixi.

Vers. 37. 37. SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI, NOLITE CREDERE MIHI. — Identidem Christus appellat ad opera sua, id est miracula quæ faciebat jussu et potestate supernaturali Dei Patris ; hæc enim, utpote divina, evincebant ipsum esse Dei Filium, a Deo missum ad mundi salutem.

Vers. 38. 38. SI AUTEM FACIO, ET SI MIHI NON VULTIS CREDERE, OPERIBUS CREDITE, UT COGNOSCATIS, ET CREDATIS QUIA PATER IN ME EST (tam divina operans), ET EGO IN PATRE, — per eamdem deitatem et omnipotentiam quam ab eo accepi. Unde S. Augustinus, Cyrillus, Leontius, Beda et Euthymius censent τὸ « Ego in Patre, et Pater in me est, » idem esse cum τῷ « Ego et Pater unum sumus. » Audi S. Augustinum, *tract*. 48. Non possumus dicere : « In Deo sumus, et Deus in nobis. Ego et Deus unum sumus, numquid possumus dicere? In Deo es, quia Deus continet te : Deus est in te, quia templum Dei factus es; sed numquid, quia in Deo es, et Deus est in te, potes dicere : Qui me videt, Deum videt, quomodo Unigenitus dixit : Qui me videt, videt et Patrem; et Ego et Pater unum sumus? Agnosce proprium Domini, et munus servi. Proprium Domini est æqualitas Patris, munus servi est participatio Salvatoris. »

Vers. 39. 39. QUÆREBANT ERGO EUM JUDÆI APPREHENDERE ; ET EXIVIT DE MANIBUS EORUM, — ut eorum furor, ait Chrysostomus, per absentiam sedaretur. Acute, sed symbolice S. Augustinus : « Non apprehenderunt, inquit, quia manus fidei non habuerunt. » Exivit autem virtute divina, faciendo se invisibilem, uti fecit, cap. VIII, vers. 59.

Vers. 40. 40. ET ABIIT ITERUM TRANS JORDANEM, IN EUM LOCUM, UBI ERAT JOANNES BAPTIZANS PRIMUM, — puta in Bethania, sive Bethabara, ubi Christus a Joanne fuerat baptizatus : nam postea Joannes baptizavit in Ænnon, juxta Salim, cap. III, vers. 23, et crebro mutans locum, alias Jordanis regiones baptizando obivit, ut dixi superius. Secessit Christus in Bethabara, ut turba ipsum eodem secutura, recordaretur testimonii quod ibidem ipsi perhibuerat Joannes, scilicet ipsum esse Messiam, æque ac testimonii Dei Patris in ejus baptismo intonantis : « Hic est Filius meus dilectus, » *Matth*. III, itaque in eum crederent, uti et factum esse patet ex vers. sequent. Ita S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius.

ET MANSIT ILLIC, — donec imminente Paschate et passione sua, rediit in Judæam et Jerusalem, ibique suscitavit Lazarum : unde Scribæ et principes irritati, eum ceperunt et crucifixerunt, uti patebit cap. sequenti.

Vers. 41. 41. ET MULTI VENERUNT AD EUM, ET DICEBANT : QUIA (quod) JOANNES QUIDEM SIGNUM FECIT NULLUM. — *q. d.* Et tamen credidimus ei. Ergo multo magis debemus credere Jesu dicenti se esse Messiam, qui id probat per tot signa et miracula. Ita Chrysostomus.

Est altera ratio, quæ persuasit hisce credere in Christum ; nimirum quod reipsa deprehenderent Jesum esse fortiorem Joanne, in patrandis miraculis, in efficacia sermonis, in vitæ sanctitate, uti eis prædixerat Joannes ; unde inferebant : Si cætera, quæ dixit Joannes de Jesu, vera esse cernimus, ergo pariter verum est id quod idem Joannes asseruit de Jesu, scilicet ipsum esse Messiam.

Vers. 42. 42. ET MULTI CREDIDERUNT IN EUM. — Græca addunt, *ibi*, puta in Bethabara, ob memoriam testimonii Dei Patris ac Joannis Baptistæ, ut dixi vers. 40. Nimirum, ut ait S. Augustinus, « apprehenderunt permanentem, non quomodo Judæi volebant apprehendere discedentem : et nos ergo per lucernam veniamus ad diem ; Joannes enim lucerna erat, et diei testimonium perhibebat. »

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus a morte et sepulcro suscitat Lazarum. Hinc, vers. 47, pontifices invidentes Christo cogunt contra eum concilium, in quo Caiphas pontifex prophetat expedire ut Christus pro populo moriatur : quare, vers. 54, Christus eorum iras declinans, ad paucos dies secedit in Ephrem.

Ante hoc caput Jansenius et alii claudunt acta tertii anni prædicationis Christi; nam hæc Lazari suscitatio et historia contigit circa quartum et ultimum Christi Pascha, ut patet vers. 55, quo ipse occisus et crucifixus est : quare videtur ipsa contigisse sub illud tempus, quo ipsa solet legi ab Ecclesia in Missæ sacrificio, scilicet quatuordecim diebus ante Parasceven et passionem Christi. Ita censent viri eruditi. Vide Chronotaxim, *quam Evangeliis præposui.*

1. Erat autem quidam languens Lazarus a Bethania, de castello Mariæ et Marthæ, sororis ejus. 2. (Maria autem erat, quæ unxit Dominum unguento, et extersit pedes ejus capillis suis; cujus frater Lazarus infirmabatur). 3. Miserunt ergo sorores ejus ad eum, dicentes : Domine, ecce quem amas infirmatur. 4. Audiens autem Jesus, dixit eis : Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. 5. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum. 6. Ut ergo audivit quia infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco duobus diebus; 7. deinde post hæc dixit discipulis suis : Eamus in Judæam iterum. 8. Dicunt ei discipuli : Rabbi, nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? 9. Respondit Jesus : Nonne duodecim sunt horæ diei? si quis ambulaverit in die, non offendit, quia lucem hujus mundi videt. 10. Si autem ambulaverit in nocte, offendit, quia lux non est in eo. 11. Hæc ait, et post hæc dixit eis : Lazarus amicus noster dormit; sed vado ut a somno excitem eum. 12. Dixerunt ergo discipuli ejus : Domine, si dormit, salvus erit. 13. Dixerat autem Jesus de morte ejus : illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret. 14. Tunc ergo Jesus dixit eis manifeste : Lazarus mortuus est; 15. et gaudeo propter vos, ut credatis, quoniam non eram ibi, sed eamus ad eum. 16. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, ad condiscipulos : Eamus et nos, ut moriamur cum eo. 17. Venit itaque Jesus, et invenit eum quatuor dies jam in monumento habentem. 18. (Erat autem Bethania juxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim). 19. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. 20. Martha ergo ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi, Maria autem domi sedebat. 21. Dixit ergo Martha ad Jesum : Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus; 22. sed et nunc scio, quia quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus. 23. Dicit illi Jesus : Resurget frater tuus. 24. Dicit ei Martha : Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die. 25. Dixit ei Jesus : Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, vivet; 26. et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc? 27. Ait illi : Utique, Domine, ego credidi, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti. 28. Et cum hæc dixisset, abiit, et vocavit Mariam sororem suam silentio, dicens : Magister adest, et vocat te. 29. Illa, ut audivit, surgit cito, et venit ad eum : 30. nondum enim venerat Jesus in castellum; sed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha. 31. Judæi ergo, qui erant cum ea in domo, et consolabantur eam, cum vidissent Mariam quia cito surrexit et exiit, secuti sunt eam, dicentes : Quia vadit ad monumentum, ut ploret ibi. 32. Maria ergo, cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus, et dicit ei : Domine, si fuisses hic, non

esset mortuus frater meus. 33. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judæos, qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum, 34. et dixit : Ubi posuistis eum? Dicunt ei : Domine, veni, et vide. 35. Et lacrymatus est Jesus. 36. Dixerunt ergo Judæi : Ecce quomodo amabat eum. 37. Quidam autem ex ipsis dixerunt : Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur? 38. Jesus ergo rursum fremens in semetipso, venit ad monumentum : erat autem spelunca, et lapis superpositus erat ei. 39. Ait Jesus : Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror ejus qui mortuus fuerat : Domine, jam fetet, quatriduanus est enim. 40. Dicit ei Jesus : Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei? 41. Tulerunt ergo lapidem. Jesus autem elevatis sursum oculis, dixit : Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. 42. Ego autem sciebam quia semper me audis, sed propter populum qui circumstat, dixi, ut credant quia tu me misisti. 43. Hæc cum dixisset, voce magna clamavit : Lazare, veni foras. 44. Et statim prodiit qui fuerat mortuus, ligatus pedes et manus institis, et facies illius sudario erat ligata. Dixit eis Jesus : Solvite eum, et sinite abire. 45. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum. 46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, et dixerunt eis quæ fecit Jesus. 47. Collegerunt ergo Pontifices et Pharisæi concilium, et dicebant : Quid facimus, quia hic homo multa signa facit? 48. Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum; et venient Romani, et tollent nostrum locum, et gentem. 49. Unus autem ex ipsis, Caiphas nomine, cum esset pontifex anni illius, dixit eis : Vos nescitis quidquam, 50. nec cogitatis quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat. 51. Hoc autem a semetipso non dixit; sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit quod Jesus moriturus erat pro gente, 52. et non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. 53. Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum. 54. Jesus ergo jam non in palam ambulabat apud Judæos, sed abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis. 55. Proximum autem erat Pascha Judæorum; et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante Pascha, ut sanctificarent seipsos. 56. Quærebant ergo Jesum, et colloquebantur ad invicem, in templo stantes : Quid putatis, quia non venit ad diem festum? Dederant autem pontifices et Pharisæi mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet, ut apprehendant eum.

Vers. 1. Historia Lazari a morte suscitati.

1. ERAT AUTEM QUIDAM LANGUENS (Arabicus *infirmus*) LAZARUS A BETHANIA, DE CASTELLO MARIÆ ET MARTHÆ, SORORIS EJUS. — Syrus, *erat autem quidam, qui morbo detinebatur, Loozar ex Beth Anio* (domo afflictionis) *pago, frater Mariam et Mortho*; Vatablus, *ægrotabat autem Lazarus*; Nonnus, *morboso gravia habens genua flagellabatur Lazarus æstu, membrivora plaga tabefactus, vicinus morti.* Ergo morbus hic erat gravis et lethalis, nam paulo post mortem attulit (1).

LAZARUS, — nobilis et dives, ideoque alius a Lazaro mendico et ulceroso jacente ad fores Epulonis, *Luc.* XVI.

A BETHANIA, DE CASTELLO MARIÆ ET MARTHÆ. — Est appositio, *q. d.* A Bethania, id est ex castello (hoc est, oppido vel pago) Marthæ et Mariæ Magdalenæ, in quo scilicet ipsæ habitabant, ejusque erant non tam dominæ, quam honoratiores incolæ, ac Christi discipulæ et hospites. Ita Theophylactus, Leontius et alii. Sic cap. I, 44,

(1) « Narrationi de Lazaro a Jesu in vitam revocato adeo aperta veritatis vestigia impressa sunt, sive orationem illius et formam, sive argumentum spectes; ea etiam cum reliqua Jesu historia adeo accurate cohæret, et causas proximorum eventuum adeo clare et perspicue continet (vid. *Joan.* XI, 46-57; XII, 1-9), ut de historiæ h. l. a Joanne (cujus veracitatem et fidem tota etiam Evangelii ipsius indoles arguit) enarrata veritate dubitari nullo pacto possit. » Ita Kuinoelius ad h. l. Suspecta quidem visa est nonnullis hæc historia, eo quod eam solus Joannes retulerit; at aliorum Evangelistarum silentii plures haud improbabiles causæ possunt afferri. Nempe Evangelistæ, ut notum est, vitam Christi omnem nolebant exponere; eorum quisque e magna rerum memorabilium a Jesu gestarum multitudine delectum faciebat; ac Matthæus quidem, Marcus et Lucas res potissimum in Galilæa a Jesu gestas persecuti esse videntur, prætermisisse autem plura a Jesu, auctore Joanne, in Judæa et Hierosolymis peracta. Evangelistis reliqua Christi facinora æque certa et gravia dignitatis Messianæ documenta erant ac mortuorum ad vitam revocatio; igitur cum jam Matthæus, Marcus et Lucas enarrassent Jairi filiæ, et Lucas iterum adolescentis Naimitici resurrectionem (quam historiam reliqui etiam Evange-

Bethsaida vocatur civitas Petri et Andreæ, quia ipsi ejus erant incolæ, et non domini.

Bethaniæ significatio. Primum. Secundum.

Mystice: « Bethania » hebraice idem est *primo*, quod *domus afflictionis*, ut vertit Syrus, idque hic congruit. Lazari enim morbus et mors affligebat tam ipsum, quam sorores ejus. *Secundo*, « Bethania » idem est quod *domus obedientiæ*. Unde S. Bernardus, serm. *ad milites templi*, cap. XIII: « Hoc loco, ait, intimatum est quod nec studium bonæ actionis, nec otium sanctæ contemplationis, nec lacrymæ pœnitentis extra Bethaniam accepta esse poterunt illi, qui tantam habuit obedientiam, ut vitam ipsam perdere maluerit, factus obediens Patri usque ad mortem. »

Tertium.

Tertio, « Bethania, » ait Pagninus, idem est quod *domus responsionis*, vel exauditionis Domini, quia ibi Christus Mariam et Martham pro vita Lazari orantes exaudivit. Radix enim ענה *ana* per *ain*, significat *affligi*, *obedire*, *respondere* et *exaudire*.

Bethaniæ etymon.

Transit Joannes a gestis Christi in festo Encæniorum, ut patet cap. X, 22, ad gesta Christi paulo ante ultimum Pascha, ut patet hoc cap., vers. 55, hoc est, salit a decembri ad martium: omittit ergo gesta Christi in januario et februario, quia illa fuse recenset Lucas a cap. XV usque ad XIX, ex quo eadem summatim recensui in Chronotaxi, num. 51 usque ad 57.

Vers. 2.

2. MARIA AUTEM ERAT, QUÆ UNXIT DOMINUM UNGUENTO, ET EXTERSIT PEDES EJUS CAPILLIS SUIS. — Luc. VII, 37, ostendi eamdem fuisse Mariam, quæ bis, vel ut alii, ter unxit Christum, nimirum Mariam Magdalenam, esto aliqui opinentur fuisse duas, alii tres. Minus recte ergo Leontius, quem sequuntur moderni hæretici, τὸ *unxit* accipit de unctione non præterita Lucæ, sed paulo post futura sex diebus ante mortem Christi, de qua cap. seq., vers. 3, ut hic sit anticipatio.

CUJUS FRATER LAZARUS INFIRMABATUR. — Arabicus, *erat autem Lazarus infirmus frater ejus*. Addit hoc Joannes, ut insinuet causam suscitationis Lazari, nimirum quod frater esset Magdalenæ, quæ tota devota suo Jesu, ab eo impetravit fratris Lazari suscitationem.

Vers. 3.

3. MISERUNT ERGO SORORES EJUS AD EUM (Jesum) DICENTES: DOMINE, ECCE QUEM AMAS, INFIRMATUR. — Cyrillus, Theophylactus et Leontius censent hæc verba esse admirantis et admirationis, *q. d.* Qui fieri potuit, ut ille quem tu amas, Domine, qui vitæ et necis habes imperium, in morbum inciderit? quomodo tui amantem ausa fuit ægritudo invadere? et quomodo eum tenet languor, quem tui occupat amor?

Simplicius alii censent sorores ex modestia et fiducia id dixisse. Audi S. Augustinum et ex eo Bedam: « Non dixerunt: Veni, amanti enim tantummodo nuntiandum fuit. Non ausæ sunt dicere: Veni et sana. Non ausæ sunt dicere: Ibi jube et hic fiet; cur enim non et istæ, si fides centurionis illius inde laudatur? Ait enim: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, et sanabitur puer meus. Nihil horum istæ, sed tantum: Domine, ecce quem amas infirmatur, sufficit ut noveris: non enim amas et deseris. » Est ergo insinuatio hæc oratio, sed occulta et implicita, quia significat necessitatem et desiderium remedii, quæ sæpe efficacior est postulatione aperta, quia magis humilis, verecunda, reverens et confidens. Ita ex S. Thoma Suarez, tract. *de Oratione*.

Itaque hæc petitio sororum præ se fert *primo*, magnam fidem; non enim dicunt: Veni, accelera, ne mors eum præoccupet. Credunt enim Christum posse curare absentem, imo mortuum suscitare. Ita Cyrillus, Theophylactus, Rupertus. *Secundo*, ingentem fiduciam, qua confidebant Christum solo nuntio morbi accepto, illi remedium allaturum. Unde verba et preces non multiplicant. *Tertio*, eximiam charitatem: « Ecce quem amas, » inquiunt, *q. d.* Tu nos amas, et nos te: sufficit ergo amanti amati morbum indicare. Amor enim precibus omnibus prævalet. *Quarto*, resignationis: resignant enim se totas in providentiam Christi, ut ille de morbo et morbido hoc statuat et disponat quod ejus prudentiæ et charitati libuerit. Quare efficax fuit hæc earum oratio, nobisque crebro est imitanda et usurpanda.

Tropologice Rabanus et ex eo Glossa: Lazarus, inquit, est peccator, qui a Domino amatur; ipse enim non venit vocare justos, sed peccatores: sorores sunt viri sancti, vel bonæ cogitationes, quæ pro peccatis dissolvendis orant.

Porro, ipsæ sorores non iverunt ad Jesum, sed nuntios duntaxat miserunt, tum quia feminæ erant, quas decet domus cura, et dedecet longum iter; tum quia Lazaro fratri ad mortem decumbenti debebant assistere; tum quia Christi benignitati et amori confidentes, solum nuntium sufficere existimabant. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus et Euthymius.

Vers. 4.

4. AUDIENS AUTEM JESUS, DIXIT EIS: INFIRMITAS HÆC NON EST AD MORTEM (Syrus, *non est lethalis*; Arabicus, *non est infirmitas mortis*), SED PRO GLORIA DEI, UT GLORIFICETUR FILIUS DEI PER EAM. — « Non est ad mortem, » *primo*, quia hæc mors

listæ omiserunt), non necesse putabant historiam quoque Lazari redivivi litteris consignare. Joannes vero, cum res a Jesu potissimum in Judæa, Hierosolymis et in hujus urbis vicinia gestas memoriæ prodiderit, cumque ultima Jesu facta copiosius et accuratius vellet exponere, utpote scriptor historiæ pragmaticus, imprimis e re sua esse putabat, historiam Lazari redivivi, cum historia mortis et calamitatum Christi arcte cohærentem, litteris mandare. Alia quoque haud improbabilis causa silentii reliquorum Evangelistarum de Lazaro in vitam revocato a pluribus allata est: monuerunt nimirum, eo tempore quo Matthæus, Marcus et Lucas scriberent, adhuc vixisse Lazarum, præteriisse ergo eos hoc insigne factum Christi, ne Lazaro ejusque familiæ negotium facesserent.

Lazari, non tam erit mors, quam somnus; nam illico ex ea evigilabit et resurget. Unde, vers. 11, ait: « Lazarus amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem eum. »

Secundo, q. d. Infirmitatis Lazari finis et scopus non est mors, sed gloria Dei; Deus enim non immisit morbum hunc Lazaro hoc fine, ut vitam ei per mortem adimat, sed potius ut vitam ei majorem restituat, itaque gloriam Dei adaugeat. Ita S. Augustinus: « Non est ad mortem, inquit, quia et ipsa mors non erat ad mortem, sed potius ad miraculum, quo facto crederent homines in Christum, et vitarent veram mortem. »

Tertio, « non est ad mortem, » scilicet talem, qualis esse solet communis hominum mors; nimirum, ut homo in ea permaneat, nec amplius ad hanc vitam et hoc sæculum redeat: licet enim mors separaret animam Lazari a corpore, tamen non imponebat finem huic sæculo, ut ad illud non rediret; quod tamen facit mors. Nam mox a Christo resuscitatus ad illud rediit, magis vivus, sanus et vegetus quam ante. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et alii. Unde Nonnus vertit, « non est ad æternam mortem. »

Sed pro gloria Dei. — Per gloriam *primo,* Andreas Cretensis, in *Catena,* intelligit crucem et mortem Christi: hanc enim Judæi invidi irrogarunt Christo ob suscitatum ab eo Lazarum, et hæc maxime glorificavit Christum. *Secundo,* Theodorus Heracleotes, in *Catena,* accipit gloriam, quæ obventura erat Christo, ob divulgationem et celebritatem hujus suscitationis factæ ab eo per totam Judæam, imo per totum orbem. *Tertio,* et genuine, gloriam Dei accipe, quia homines videntes Lazarum a Christo suscitatum, in eum ut Messiam et Dei Filium crediderunt, itaque tam Christum quam Deum Patrem glorificaverunt. Sic enim hanc gloriam explicat Joannes, dicens vers. 45: « Multi ergo ex Judæis qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum. » Unde S. Augustinus: « Talis glorificatio, ait, non ipsum auxit, sed nobis profuit. »

Vers. 5. 5. Diligebat autem Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum, — ob singularem earum erga se amorem, devotionem, liberalitatem, qua Jesum cum Apostolis alebant; Martha enim habebat curam hospitalitatis Jesu; Maria a Christo sanata et conversa totam se ei addixerat, imo eum per oppida proficiscentem ac prædicantem comitabatur sumptusque suppeditabat, *Lucæ* VIII, 2. Lazarus sorores imitabatur. Dilectionis Jesu mentionem injicit hic Joannes, non tam ut illam fuisse causam ægrotationis Lazari significet, ut censet Cyrillus, *q. d.* Ideo Jesus immisit morbum Lazaro; quia illum ejusque sorores diligebat, juxta illud: « Ego quos amo, arguo et castigo, » *Apoc.* III, 19, sed ut significet Jesum accepto nuntio plane menti et memoriæ infixisse morbum Lazari, ut eum sanaret, sed modo et tempore opportuno. Dilectio enim faciebat eum sollicitum de Lazari salute, ideoque Lazari causa fecit omnia quæ versu sequenti et deinceps narrat Joannes, illudque significat τὸ *ergo,* cum statim subdit: « Ut ergo audivit, » *q. d.* Diligebat Jesus Lazarum, ut ergo audivit eum ægrotare, cœpit serio cogitare de eo sanando, omniaque sua ita disposuit, ut congruo eum tempore vitæ et sanitati restitueret.

Porro adeo Jesus dilexit Lazarum et sorores ejus, ut propter eas Lazarum a morte suscitarit, etiamsi sciret suscitationem Lazari sibi fore causam mortis et crucis: ob Lazarum enim suscitatum Pharisæi Christum occiderunt. Vita ergo Lazari fuit mors Christi.

Vers. 6. 6. Ut ergo audivit quia (quod) infirmabatur, tunc quidem mansit in eodem loco (in Bethabara, cap. præced.; vers. 20) duobus diebus, — tum ut hominum multitudini ad se confluenti satisfaceret eique ostenderet se esse Messiam a Joanne ibidem demonstratum; tum ut illud idem confirmaret miraculo insigni et omni exceptione majori, scilicet suscitatione Lazari. Mansit ergo ibidem per biduum, ut interim moreretur Lazarus, quia volebat non ægrum sanare, sed mortuum, imo sepultum quatriduanum et fetentem suscitare: quod longe erat majus tam beneficium quam miraculum, ne calumniæ Judæorum foret locus, ut dicerent Lazarum non vere fuisse mortuum, ideoque nec suscitatum, sed tantum syncopen vel deliquium animi passum, ex illo non ope Christi, sed vi naturæ et juvenilis vigoris, ultro ad se rediisse. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Rupertus.

Vers. 7. 7. Deinde post hæc dixit discipulis suis: Eamus in Judæam iterum, — nimirum ex Bethabara eamus in Bethaniam, ad suscitandum Lazarum. Præmonendo præmunit Christus Apostolos timidos: timebant enim redire cum Jesu in Judæam, eo quod Judæi paulo ante, capite præcedent., vers. 31, voluissent eum lapidare. Ita S. Chrysostomus: « Nusquam alias, inquit, Dominus prædixit discipulis, quo iturus esset, nisi hic, quia valde formidabant, ne si repente (sine præmonitione) discederet, conturbarentur: formidabant vero et pro ipso, et pro se; nondum enim erant in fide firmati. » Ita quoque Theophylactus, Euthymius et Theodorus Heracleotes. Porro S. Augustinus: « Christus, ait, e Judæa discessit ut homo, ne lapidaretur; sed in redeundo, quasi oblitus infirmitatem, ostendit potestatem. »

Vers. 8. 8. Dicunt ei discipuli: Rabbi (o magister, et Domine noster), nunc quærebant te Judæi lapidare, et iterum vadis illuc? — « Nunc, » id est paulo ante: nam exinde jam duo menses effluxerant, uti initio capitis dixi, et colligitur ex cap. præced., vers. 22 et sequent. Dicunt hoc disci-

puli, quia a Judæis metuebant Christo, et magis sibi ipsis. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Vers. 9. Duodecim horæ diei, quæ? Resp. Primo.

9. RESPONDIT JESUS : NONNE DUODECIM SUNT HORÆ DIEI? — *Primo*, Lyranus ejusque sequaces sic exponunt, *q. d.* Sicut per diem mutantur duodecim horæ, cum eis mutatur aura aeris : sic Judæorum animi facile mutari possunt, ut qui ante me oderant, jam ament et suscipiant.

Secundo. *Secundo*, S. Augustinus, Beda et Rupertus, *q. d.* Sicut duodecim horæ sequuntur diem, id est solem ejusque cursum, ut sibi ex ordine vicissim succedant : sic vestrum est me sequi; ego enim sum quasi vester sol et dies, vos autem me stipatis quasi duodecim horæ. Audi S. Augustinum : Ut se diem ostenderet, duodecim discipulos elegit; in hoc autem verbo non ipsum Judam, sed ejus successorem prævidebat. Et Glossa : Se dicit Christus diem, in quo debent ambulare, ne offendant, et sine quo ambulantes, offendunt, ut modo discipuli nolentes eum mori, qui pro hominibus venit mori : illos autem dicit horas, quæ diem sequuntur.

Tertio. *Tertio*, S. Cyrillus; *q. d.* Adhuc aliquot horæ meæ diei, id est vitæ, supersunt, quibus oportet me prædicare et benefacere Judæis : « veniet nox, » id est cædes et mors mea, ob quam tenebris excidii et calamitatum per Titum eos involvam; nox enim symbolum est vindictæ et calamitatum.

Quarto. *Quarto* et genuine, *q. d.* Certum et statutum est diei tempus, scilicet duodecim horarum (erat enim jam martius, cujus 21 est æquinoctium, quo dies sunt æquales nocti, ac consequenter duodecim horarum : quanquam et aliis mensibus Judæi dividebant diem in 12 horas, sed inæquales, æque ac noctem in quatuor vigilias, quæ in hieme erant longiores, in æstate breviores), intra quod duodecim horarum spatium, si quis ambulet, offendere non potest, quia lucem habet, qua videt saxa aliaque offendicula, ideoque cavet ne in ea impingat : sic pariter mihi certum a Deo Patre constitutum est vitæ tempus, in quo ambulare, vivere, et opera mea ad quæ missus sum, operari debeo : quod proinde diem appello; ac proinde in illa a Judæis nihil mihi aut vobis timendum est periculi : nec enim ante constitutum mihi tempus a Patre, hoc est, antequam vitæ meæ nox et occasus veniat, occidi possum. Ita Rupertus, Toletus, Maldonatus et alii.

10. SI QUIS AMBULAVERIT IN DIE, NON OFFENDIT; QUIA LUCEM HUJUS MUNDI VIDET : SI AUTEM AMBULAVERIT IN NOCTE, OFFENDIT, QUIA LUX NON EST IN EO. — *Primo*, S. Augustinus exponit, *q. d.* Hortor vos, o discipuli mei 12, ut me sequamini, sicut duodecim horæ sequuntur diem et solem, si non vultis offendere et impingere. Et S. Chrysostomus : Ne formidetis Judæos, inquit, nihil enim dignum morte gessimus. Vel : Si quis lucem hujus mundi videt, securus est : multo magis qui mecum est, securus est, nisi se amoverit a me.

Secundo, S. Cyrillus, *q. d.* Quamdiu est dies vitæ, hoc est, quamdiu ego vivo, Judæis benefacio, nihil vobis a Judæis timendum est : hæc enim dies est, id est tempus benignitatis et beneficentiæ; at ubi venerit nox, id est tempus vindictæ, quo Deus per Titum exscindet Hierosolymam et Judæam, tunc vobis timendum, et e Judæa fugiendum erit.

Tertio et genuine, *q. d.* Dum dies est, id est dum tempus vitæ mihi suppetit, non offendetis, o discipuli, me sequendo in Judæam; at ubi venerit nox, id est mors, et vitæ meæ occasus, tunc Judæi vos persequentur, et occident quasi meos discipulos, sicut me persecuti sunt et occiderunt. Ita Rupertus, Toletus et Maldonatus.

Mystice, qui diem, id est solem et lucem fidei et gratiæ sequitur, non offendit, non ruit in peccata; at qui nocte, id est in tenebris ignorantiæ et concupiscentiæ ambulat, hic ruit in varias culpas et pœnas. Ita Interlinearis. Unde Apostolus : « Eratis, inquit, aliquando tenebræ; nunc autem lux in Domino : ut filii lucis ambulate : fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate, » *Ephes.* v, 8.

Vers. 11. 11. HÆC AIT, ET POST HÆC DICIT EIS : LAZARUS AMICUS NOSTER DORMIT : SED VADO UT A SOMNO EXCITEM EUM. — Mortem vocat *somnum*, quia mox ab ea suscitandus et evigilaturus erat Lazarus. Audi S. Augustinum : Domino dormiebat, qui eum tanta facilitate excitavit de sepulcro, quanta tu excitas dormientem de lecto; hominibus autem mortuus erat, qui eum suscitare non poterant. Sic Paulus mortuos dormientes appellat, quia sunt resurrecturi.

Vers. 12. 12. DIXERUNT ERGO DISCIPULI EJUS : DOMINE, SI DORMIT, SALVUS ERIT. — Arabicus, *si est dormiens, expergiscetur.* Solet enim somnus in ægrotis redituræ sanitatis esse argumentum et præsagium, ac sæpe causa. Ita Cyrillus, Augustinus, Jansenius, Maldonatus et alii. Somnus enim naturam vegetat, cerebrum confortat, humores superfluos concoquit et consumit, sudorem ciet, calorem naturalem fovet et auget, itaque materiam morbi superat, dissipat et absumit, vel ejicit. Sensus est, *q. d.* Si dormit Lazarus, sinamus eum dormire, ut citius convalescat, quare non est quod ad eum pergamus. Ita S. Augustinus et Cyrillus.

Vers. 13. 13. DIXERAT AUTEM JESUS DE MORTE EJUS : ILLI AUTEM PUTAVERUNT QUIA (quod) DE DORMITIONE SOMNI DICERET, — quia simpliciter acceperunt τὸ *dormit* ut sonat; non symbolice, ut Christus intelligebat, de morte.

Vers. 14. 14. TUNC ERGO JESUS DIXIT EIS MANIFESTE : LAZARUS MORTUUS EST. — Ostendit Christus se esse Prophetam, imo Dei Filium, eo quod arcana et absentia revelet : talis enim erat hæc mors Lazari, quam hic clare enuntiat, ut discipulis errorem

de ejus somno eximat. Nuntius enim morbum duntaxat nuntiarat Christo, non mortem.

Vers. 15. 15. ET GAUDEO PROPTER VOS, UT CREDATIS, QUONIAM NON ERAM IBI. — Hæc ultima necte cum *gaudeo*, uti nectit Arabicus, *q. d.* Gaudeo me non fuisse ibi, scilicet in morte Lazari præsentem, ut vos in me credatis, scilicet firmius, perfectius et robustius, ait S. Augustinus, visa ejus resuscitatione, quam facturus sum : si enim fuissem præsens ægrotanti, ad preces Marthæ et Mariæ debuissem ægrum sanare, alioqui Judæi culpassent me impotentiæ vel immisericordiæ; aut certe debuissem recens mortuum illico suscitare, quod minus fuisset miraculum magisque dubium : jam autem a quatuor diebus defunctum suscitabo, ut omnes videant hanc suscitationem omnem naturæ vim excedere esseque clarum miraculum, nec nisi Dei solius opus. Ita Cyrillus, Euthymius, Rupertus et alii. Aliter S. Augustinus et Beda, *q. d.* Gaudeo me non fuisse præsentem Lazaro morienti, ut absens vobis mortem ejus annuntiem, indeque cognoscatis me esse Messiam, et in me magis credatis; Lazarus enim æger fuerat nuntiatus, non mortuus. Christus ergo mortuum nuntians, ostendebat se non humanitus, sed divinitus id scire. Quomodo enim, ait Augustinus, lateret eum qui creaverat? ad cujus manus anima morientis exierat? Prior ratio uti validior, iita germanior est.

SED EAMUS AD EUM. — Christus de mortuo, quasi de vivo loquitur, quia mox facturus erat ut esset redivivus. Ita Cyrillus.

Vers. 16. 16. DIXIT ERGO THOMAS, QUI DICITUR DIDYMUS, AD CONDISCIPULOS : EAMUS ET NOS, ET MORIAMUR CUM EO. — « Thomas, » inquit Pagninus in *Interpret. nomin. Hebr.*, idem est quod *abyssus* sive *vorago*; hæc enim Hebraice dicitur תהום *tehom*; aut *geminus* sive *gemellus*, id est eodem partu cum alio natus : תאמים *teomim* enim sunt *gemelli* eodem partu editi, quasi conjunctis corporibus.

Thomæ etymon.

Didymi etymon.

QUI DICITUR DIDYMUS. — Syrus, *qui dicitur gemellus*. Thomas ergo non fuit binomius, ut scilicet duo habuerit nomina, *primo* Thomæ, *secundo* Didymi, uti vult Nonnus, sed unum idemque; Hebr. enim Thomas idem est quod Græce δίδυμος, Latine *gemellus*. Sicut Hebraice Messias idem est quod Græce χριςὸς, Latine *unctus*, ait Angelus Caninius in *Hebr. nom.*, cap. XIII. *Dicitur* ergo idem est quod *interpretatur*.

Thomas cur dictus Didymus.

Thomas igitur dictus est Didymus, id est gemellus, sive quod eodem partu cum fratre altero natus sit, uti Jacob et Esau fuere gemelli, ut vult Euthymius; sive quod hoc nomen a majoribus acceperit, quomodo apud Romanos quosdam Spurios, alios Crassos, alios Claudios vocatos legimus, etiamsi illi ipsi nec spurii, nec crassi, nec claudi forent. Ita Toletus, Maldonatus et alii.

Addit Leontius, Joannem solius Thomæ nomen interpretari, ut significetur aliqua ejus excellentia; Theophylactus vero, ut sigificentur ejus mores, inquit, quod scilicet esset Didymus, id est gemellus, varius, inconstans, dubius, duplex; sed hoc huic loco non quadrat : quadrat tamen cap. XX, vers. 24, ubi Thomas ob incredulitatem resurrectionis Christi vocatur Didymus. Potius videtur Thomas hic dici Didymus, quasi gemellus frater Christi; talem enim se hic ostendit, dum pro Christo et cum Christo vivere et mori paratum sese offert, ac alios ad idem faciendum hortatur, dicens : « Eamus et nos, et moriamur cum eo. » Solent enim gemelli mutuo sese valde diligere, imo moribus et amoribus esse similes, ut uno gaudente, ridente, flente, gaudeat, rideat, fleat et alter, imo uno ægrotante vel moriente, ægrotet vel moriatur et alter. Hoc subinde fit, at non semper. Nam Jacob et Esau moribus fuere dissimiles et diversi, imo invicem adversi.

EAMUS ET NOS, ET MORIAMUR CUM EO, — non Lazaro, ut volunt nonnulli; hoc enim insulsum videtur, sed Christo, qui paulo ante dixerat : « Eamus ad eum. » Thomas, ait Beda, præ omnibus socios hortatur, ut eant et moriantur cum illo, in quo magna ejus apparet constantia. Et Interlinearis : Ecce verus amantium affectus, vel cum eo vivere, vel cum eo mori : quales apud Gallos erant Soldurii, quorum lex et fœdus erat in bello, vel simul vincere, vel simul occumbere, teste Julio Cæsare in *Comment.*, quo videtur allusisse S. Paulus dicens, II *Cor.* VII, 3 : « In cordibus nostris estis ad commoriendum et convivendum, » ut ibidem dixi (1).

Animosa vox S. Thomæ.

Porro quod Thomas ait : « Eamus et moriamur, » perinde est ac si dicat : Si imus cum Jesu, nobis cum eo moriendum est, ob summa Judæorum contra illum odia. Si ergo ipse it, eamus et nos, quasi generosi ejus discipuli et milites, ac cum eo quasi duce nostro animose moriamur : si ille mortem spernit, imo invadit, nos quoque spernamus et invadamus. Non enim satis intellexerat quod Christus, vers. 9, insinuarat, nihil adhuc sibi a Judæis imminere periculi. Ita Cyrillus. Offert ergo se pro Christo certæ morti, hanc enim imminere putabat : quod insigne fuit fortitudinis ejus eximiæ, æque ac amoris in Christum singularis argumentum.

Vers. 17. 17. VENIT (*in Bethaniam*, ut addunt nonnulli codices Græci) ITAQUE JESUS, ET INVENIT EUM QUATUOR DIES JAM IN MONUMENTO HABENTEM, — hoc est a quatuor diebus sepultum. Venit enim nuntius a sororibus ad Jesum de morbo Lazari, ait Chrysostomus, eo die quo Lazarus est defunctus, deinde duobus sequentibus mansit Jesus in Bethabara, die quarta demum ivit Bethaniam : quare videtur Lazarus eodem die, quo sorores nuntium miserunt ad Christum, fuisse mortuus

(1) Legitur in passione S. Cypriani : « Quum duceretur, populus fratrem plangens et ejulans dicebat : Et nos cum eo decollemur. » Et apud Virgilium est :

Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum.

et sepultus : alioqui enim veniente Christo, non fuisset quatriduanus in morte et sepulcro, uti hic dicitur.

Probabilius Euthymius et Maldonatus censent Lazarum quidem eo die, quo nuntius ad Christum venit, fuisse defunctum; sed postero die sepultum; ne forte quid occultæ vitæ in eo lateret; inde Christum biduo mansisse in Bethabara, quarto die inde discessisse versus Bethaniam : sed quia hoc iter erat decem circiter horarum (ut patet ex tabulis Geographicis terræ sanctæ, quas edidit Adrichomius et alii), quod ægre a Christo et Apostolis pedibus confici potuisset uno die; hinc Christum postero mane, qui dies quintus erat a sepultura Lazari, appulisse Bethaniam, ac suscitasse Lazarum : nec enim decebat eum vespere (ne phantastica videretur suscitatio), sed mane, vel plena die suscitari. Quare Lazarus jam erat quatriduanus, hoc est integros quatuor dies exegerat in monumento, sive sepulcro, jamque agebatur quintus dies a sepultura, ut constaret omnibus eum non tantum esse mortuum, sed fetentem et a vermibus comestum. Hinc suscitatio ejus facta a Christo fuit certissimum et clarissimum miraculum, quod a Scribis nullo modo obscurari aut vellicari potuit.

Quatriduani tropologia.

Tropologice : quatriduanus est peccator habens habitum peccandi; qui peccato immortuus, in eo quasi sepultus, sine spe veniæ et vitæ spiritalis, quasi desperatus jacet. *Primus* enim dies est, quo quis consensu voluntatis peccat; *secundus*, quo quis peccatum opere consummat; *tertius*, quo illud frequentat ejusque consuetudinem et habitum sibi inducit; *quartus*, quo hic habitus callum obducit, et quasi in naturam vertitur, juxta illud S. Augustini, lib. VIII *Confess.*, cap. v : « Ex voluntate perversa facta est libido, et dum servitur libidini facta est consuetudo; et dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas : quibus quasi ansulis quibusdam sibi innexis, unde et catenam appellavi, tenebat me obstrictum dura servitus. » Talis ergo magna et rara Christi gratia ab hoc peccati sepulcro excitandus est : quod ut significaret Christus, magna voce clamavit : « Lazare, veni foras. » Ita S. Augustinus.

Quatuor dies peccatoris, quinam.

Rursum Alcuinus : *Primus* dies, inquit, est elatio in corde; *secundus*, consensus voluntatis in peccatum; *tertius*, factum, cum illud opere exequimur; *quartus*, consuetudo, cum illi consuescimus, et consuescendo inhæremus. Sic fere et S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte*, cap. XXIII : « Sicut, inquit, tribus gradibus ad peccatum pervenitur, suggestione, delectatione, consensione; ita ipsius peccati tres sunt differentiæ, in corde, in facto, in consuetudine, tanquam tres mortes. Una quasi in domo, id est cum in corde consentitur libidini; altera jam prolata quasi extra portam, cum in factum procedit assensio; tertia, cum vi consuetudinis malæ, tanquam mole terrena, premitur animus; quasi in sepulcro jam putens. Quæ tria genera mortuorum Dominum resuscitasse, quisquis Evangelium legit, agnoscit. Et fortasse considerat, quas differentias habeat etiam ipsa vox resuscitantis, cum alibi dicit : Puella, surge; et alibi : Juvenis tibi dico surge; alibi, infremuit in spiritu, et flevit, et rursus fremuit, et post deinde voce magna exclamavit : Lazare, veni foras. » Vide eumdem *De Verbis Domini secundum Joannem*, tract. 44 : « Prima, ait, est titillatio delectationis in corde; secunda, consensus; tertia, factum; quarta, consuetudo.

Tertio, Glossa ex S. Augustino et Beda. *Primus* dies mortis est, inquit, quo nascimur cum peccato originali; *secundus*, quo ad annos discretionis venientes naturalem legem transgredimur; *tertius*, quo legem contemnimus; *quartus*, quo ipsum quoque Christi Evangelium et gratiam aspernamur : ex adverso S. Bernardus, serm. 4 *De Assumpt.*, per quatuor dies accipit quatuor motus et actus pœnitentis : *primus* est timoris; *secundus*, certaminis contra peccata; *tertius*, doloris; *quartus*, pudoris eorumdem.

Vers. 18. Bethania quantum distabat a Jerusalem.

18. Erat autem Bethania juxta Hierosolymam, quasi stadiis quindecim. — Stadium est octava pars milliaris Italici, sive mille passuum : continet ergo 125 passus : quare quindecim stadia continent 1875 passus; sedecim enim stadia continent duo millia passuum faciuntque duo milliaria Italica. Addit hoc Joannes, ut significet multos Hierosolymis venisse in Bethaniam, utpote adeo vicinam, ut Martham et Mariam, ob Lazari mortem mœstas solarentur. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Cyrillus et alii. Unde sequitur :

Vers. 19.

19. Multi autem ex Judæis venerant ad Martham et Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. — « Multi, » præsertim cognati, affines, amici; erant enim hæ sorores honoratæ, divites et nobiles, quæ multos habere solent vel amicos vel asseclas. Accedit, quod acerbus sit funeris fraterni luctus, ad quem proinde leniendum multi, etiam exteri et incogniti, consolandi causa accurrere solent. Est enim hic mortis luctus toti naturæ nostræ communis, unde et communis in eo omnium accedit consolatio. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Vers. 20.

20. Martha autem ut audivit quia Jesus venit, occurrit illi : Maria autem domi sedebat, — silentio, luctui et orationi more suo vacans : quare nuntius adventus Christi, non ad Mariam, sed ad Martham pervenit; Martha enim erat senior, et domui præerat, totaque actuosa et negotiosa : quare litteræ et nuntii omnes ad illam primo deferebantur, non ad Mariam. Sed cur ipsa Mariæ non significavit Christum adventare? Respondeo : *Primo*, quia occursus adventantis Christi moram nullam patiebatur. Videtur enim Christus domui fuisse vicinus, cum Martha ei occurrit. *Secundo*, quia Martha secreto volebat agere cum Christo, ut ab eo exploraret, num qua spes foret fratris

Martha Christo occurrit.

resuscitandi vel adjuvandi, ut patet ex vers. seq. *Tertio,* quia Maria, ut dixi, quieti et orationi erat addicta. *Quarto*, quia, si Mariam evocasset, omnes Judæi eam secuti fuissent; itaque tumultus exortus fuisset, et forte eorum cum Christo disputantium lis et contentio. Ita Leontius. Denique lætitia ob adventantem Christum, totam eam rapiebat ad occurrendum Christo, ut de sorore vocanda non cogitaret. Malim hoc dicere, quam, quod nonnulli autumant, eam hanc laudem occursus Christi voluisse præripere sorori suæ; hoc enim nimis inane et femineum est, ac tanta tamque sancta virgine indignum.

Vers. 21. 21. DIXIT ERGO MARTHA AD JESUM : DOMINE, SI FUISSES HIC, FRATER MEUS NON FUISSET MORTUUS, — quia scio te tam potentem, ut mortem arcere possis; scio pariter te ipsius et nostri adeo amantem, ut eum mori non permisisses. Tacite, inquit Chrysostomus, Cyrillus et Theophylactus, sed reverenter, dolendo, quasi arguit Christum, quod serius venerit. Verum huic sententiæ obstat, quod eodem die quo venit nuntius de morbo Lazari ad Christum, ipse sit mortuus. Quare etiam si statim Christus accinxisset se ad iter, tamen, antequam venisset Bethaniam, Lazarus fuisset mortuus. Erat enim iter novem horarum. Potius ergo Martha incusat seipsam, quod non citius nuntium miserit ad Christum, aut certe in genere dolet et luget Christi absentiam, quod scilicet non fuerit præsens, ut Lazaro ægrotanti sanitatem restitueret, quomodo dolemus de casuali medici absentia, si quis eo absente in morbum incidat. Non videtur Martha adhuc habuisse perfectam fidem de Christi deitate, omniscientia et omnipotentia. Si enim hanc habuisset, credidisset Christum etiam absentem scivisse mortem Lazari, eumque potuisse curare. Eum ergo credebat esse Prophetam præ cæteris Prophetis; non tamen Deum, sed evecta et illuminata a Christo mox id credidit, vers. 28.

Vers. 22. 22. SED ET NUNC SCIO QUIA QUÆCUMQUE POPOSCERIS A DEO, DABIT TIBI DEUS, — ac consequenter si poscas a Deo resuscitationem Lazari, licet quatriduani jam in sepulcro, dabit eam tibi Deus. Putabat, ait Cyrillus, quod Christus veniret, non ut suscitaret Lazarum, sed ut se et Mariam solaretur; idcirco rogat eum ut Lazarum suscitet, sed tacite et cum modesta humilique voluntatis suæ in Christum resignatione. Unde, ut advertit S. Augustinus : « Non dixit : Sed et modo rogo te ut resuscites fratrem meum : unde enim sciebat, si fratri ejus resurgere utile fuerit? hoc tantum dixit : Scio quia potes; si vis, facies : utrum enim facias, judicii tui est, non præsumptionis meæ. »

Cur Martha non servavit corpus fratris insepultum. Dices : Cur Martha non servavit corpus Lazari insepultum, et balsamo conditum usque ad adventum Christi, ut sic facilius Christum permoveret ad eum suscitandum? Respondeo *primo:* Quia Judæis mos erat postero die defunctos sepelire. *Secundo,* quia nesciebat an Christus eum esset suscitaturus, nec ne. *Tertio,* quia quatriduanum mortuum domi detinere insepultum, fuisset res insolens, fetida et calumniis obnoxia. *Quarto,* quia credebat Christum etiam sepultum posse suscitare, uti ipsa hic dicit. Denique Christus hanc mentem ei injecerat, ut naturæ cursum sequens fratrem mortuum sepeliret, hoc fine, ut ipse jam sepultum suscitaret, itaque majus foret ejus miraculum et beneficium. Hic enim est mos Dei.

Dei mos est desperatis rebus opem ferre. Hinc moraliter disce, Deum sæpe permittere nos in tribulationes incidere, easque sinere ut crescant ad summum, ac tum vi magna succurrere, ut suam omnipotentiam summamque clementiam et providentiam ostendat. Quare tunc fideli non est desperandum, sed augenda spes et oratio, ac maxime sperandum. Cum enim omne humanum deficit auxilium, tunc prope est et accurrit divinum, aiebat Philo, legatus ad Caium imperatorem. Sic Deus succurrit Abrahæ in arctis posito, *Genes.* XX, et Joseph in carcere oblivioni tradito, *Genes.* XLI, 12; item Hebræis a Pharaone oppressis, *Exodi* I et seq., ac præsertim cum eosdem hinc mari, inde montibus, aliunde exercitu Pharaonis undique cinctos, diviso mari Rubro salvos per illud traduxit, ac Pharaonem insequentem reducto mari, cum toto exercitu submersit, *Exodi* XIV. Sic tempore Judicum permisit eosdem opprimi nunc a Madianitis, nunc a Moabitis, nunc ab Ammonitis, nunc a Philistinis, ut eos induceret ad ferventer orandum et clamandum ad se; quo facto illico mittebat eis Gedeonem, Aod, Samsonem aliosque judices, qui eos liberarent. Sic Judæos neci destinatos ab Holopherne liberavit per Judith, et ab Aman per Mardochæum, et ab Antiocho per Machabæos. Sic Davidem in spelunca a Saule circumdatum liberavit, misso ad Saulem nuntio, Philistæos Judæam populari, II *Reg.* XXIII, 26 et 27.

Simili modo in bellis sæpe desperatio est causa spei, imo victoriæ : milites enim de vita desperantes, pro ea pugnant acerrime, ne moriantur inulti; quare sunt formidabiles et sæpe hostes victores vincunt. Unde illud militare axioma : « Hostem ne cogas ad desperationem. Hosti fugienti aureum sterne pontem. Cum desperato manus ne conferas. »

Dei ergo proprium est, ut defectum naturæ supplere, sic et derelictis desperatisque succurrere, juxta illud : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. » Et illud : « Deus ex machina; Deus ex improviso apparens. »

Vers. 23. 23. DICIT ILLI JESUS : RESURGET FRATER TUUS. — Mœstam Martham de morte fratris solatur Jesus spe resurrectionis, sed ambiguæ, ut sensim illam evehat ad tanti miraculi, quo eum mox suscitare destinabat, fidem et spem, qua se disponat et quasi mereatur illud. Ita Leontius.

Vers. 24. 24. DICIT EI MARTHA : SCIO QUIA RESURGET IN RESURRECTIONE (Syrus, *in consolatione*) IN NOVISSIMO

DIE. — Christus dixerat Lazarum resurrecturum, sed ambigue, non exprimendo an nunc, an in die judicii. Martha ergo, ut hujus ambigui resolutionem ex ore Christi eliciat, subdit : Scio eum resurrecturum in die judicii; verum hoc non erit ei peculiare beneficium, sed commune omnium hominum; sin ante illud resurrecturus sit, et nunc a te suscitandus, clare velim edicas; erit enim hoc singulare illi nobisque omnibus privilegium. Disce hic, Judæos et præsertim Pharisæos credidisse immortalitatem animæ, indeque resurrectionem corporum, idque patet II *Machab.* XII, 46; *Job*, XIX, 25; *Act.* XXIII, 8. Martha enim hic loquitur ex Judæorum sensu, licet Theophylactus autumet ipsam didicisse resurrectionem a Christo.

Vers. 25. Christus resurrectio et vita.

25. DICIT EI JESUS : EGO SUM RESURRECTIO ET VITA. —Syrus, *Ego sum consolatio et vita.* Syri enim resurrectionem vocant *consolationem*, quia illa hominibus in hujus vitæ omnimoda desolatione, summa est consolatio tum animæ, tum sensuum et membrorum omnium, ac totius hominis.

EGO SUM RESURRECTIO ET VITA, — non formalis, sed causalis, *q. d.* Ego sum qui resuscito, ego qui vitam præbeo (sic I *Cor.* I, dicitur : « Qui factus est nobis justitia, et sanctificatio, et redemptio, » hoc est justificator, sanctificator, redemptor), per me et mortui resurgunt, et viventes vivunt; itaque possum ego jam statim ante resurrectionem communem, fratrem tuum a morte redivivum suscitare. Unde S. Augustinus : « Dicis, inquit, resurget frater meus in novissimo die : verum dicis; sed per quem tunc resurget, potest et modo, quia ego sum resurrectio et vita; » hoc est, ego sum causa resurrectionis et vitæ, ita ut omnes per me resurgant, ac nemo nisi per me resurgere valeat. Causa sum, inquam, quadruplex, scilicet meritoria, efficiens, exemplaris et finalis. Ego enim merui mea morte omnium resurrectionem, eamdemque physice efficiam in die judicii, ac ejusdem exemplar dedi in mea resurrectione, quæ est finis resurrectionis omnium. Resurgent enim fideles omnes hoc fine, ut mihi resurgenti in gloria conformentur, meque glorificentur in æternum.

Porro Christus tacite respondet illo dicto Marthæ : « Quæcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus; » quæ verba innuunt imperfectam Marthæ fidem, ait Theophylactus, quare eam perficit Christus. Illa enim dicebat : Quæcumque petieris, etc. Christus autem ostendit se esse a quo oporteat petere, ait Chrysostomus. Dicit ergo : « Ego sum resurrectio, » *q. d.* Mihi non est opus poscere a Deo resurrectionem fratris tui, quia ego ipse per me eamdem præstare possum; sum enim resurrectio et vita, nimirum resurrectio mortuorum et vita viventium, quia mortuos a morte suscito, et viventibus vitam tribuo. « Vitam » intelligit, qua resurgentes vivunt et aliquid amplius. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et alii. Unde aliqui sic exponunt : Ego sum resurrectio et vita, id est ego sum resurrectio ad vitam, ut sit hendiadys. Hinc vitam hanc explicans, subdit :

QUI CREDIT IN ME, ETIAMSI MORTUUS FUERIT, VIVET. — Christus Marthæ petenti Lazaro restitui vitam corporis, amplius respondet et tribuit, nimirum vitam quoque animæ, ut scilicet anima ejus vivat hic novam vitam per majorem gratiam, et in futuro per gloriam. Vivet anima, ait S. Augustinus, donec resurgat caro, nunquam postea moritura. Sensus ergo est, *q. d.* Non tantum frater tuus me suscitante resurget, sed et quilibet fidelis, qui credit in me fide viva, et per charitatem formata, « etiamsi mortuus fuerit, vivet; » tum quia anima ejus semper vivet per vitam charitatis et gratiæ, ac gloriæ in cœlo; tum quia corpus ejus a morte per me suscitabitur ad vitam beatam et æternam in die judicii, quod proprie hic spectat Christus. Quare, licet illud moriatur, tamen erit hoc ad tempus modicum duntaxat, ita ut mors illa non tam mors quam somnus et dormitio esse videatur; nam ex ea evigilabit et resurget in die judicii. Unde S. Cyprianus, lib. *De Mortalit.*, hunc locum citans et explicans : « Si in Christum credimus, inquit, fidem verbis et promissis ejus habeamus, et non morituri in æternum, ad Christum, cum quo et victuri et regnaturi semper sumus, læta securitate veniamus. Quod interim morimur, ad immortalitatem morte transgredimur; nec potest vita æterna succedere, nisi hinc contigerit exire; non est exitus iste, sed transitus, et temporali itinere decurso, ad æterna transgressus. »

Vers. 26.

26. ET OMNIS QUI VIVIT, ET CREDIT IN ME, NON MORIETUR IN ÆTERNUM. — Probat Christus se esse resurrectionem et vitam, id est causam resurrectionis et vitæ omnibus fidelibus et sanctis; resurrectionem quidem, dicens : « Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet; » quia scilicet a morte per me suscitabitur ad vitam beatam; vitam vero, dicens : « Et omnis qui vivit et credit in me, non morietur in æternum, » *q. d.* Ego sicut fideles mortuos ad vitam beatam suscitabo, sic et viventes adhuc, qui in me credunt, in vita æterna conservabo faciamque ut non moriantur in æternum; quia, licet ad modicum tempus ex debito naturæ moriantur, tamen paulo post a morte eos suscitabo ad vitam æternam, ita ut non tam mortui fuisse, quam dormiisse videantur. Quare ego omnium tam mortuorum quam viventium fidelium sum resurrectio et vita, quia per resurrectionem omnibus tribuam vitam perpetuam. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Leontius, Euthymius. Infideles enim et impii, licet resurrecturi quoque sint ad vitam, tamen quia resurgent ad tormenta gehennæ, hinc vita eorum potius mors dicenda est, quam vita.

Rursum nonnulli magis ample sic exponunt, *q. d.* Omnis qui vivit vita naturali, et credit in me,

itaque per fidem charitate formatam vivit vita gratiæ supernaturali, hic non morietur in æternum, quia anima ejus non morietur per peccatum mortale, sed permanebit in vita gratiæ : intellige, nisi ipse ultro eam peccando prodigat et abjiciat; quoad corpus vero, licet moriatur ad breve tempus, tamen non manebit in morte, sed suscitabitur ad vitam æternam, juxta illud cap. III, vers. 15 : « Ut omnis qui credit in me, non pereat, sed habeat vitam æternam. » Hic sensus undequaque planus est; Christus tamen magis hic spectat resurrectionem corporis, quam vitam animæ, agit enim de suscitando Lazaro.

CREDIS HOC? — Fidem resurrectionis Christus exigit, non a Lazaro, utpote mortuo, sed a sorore ejus Martha, ut per hanc ipsa impetret fratris suscitationem, simul ut et ipsa excitetur ad majorem resurrectionis fidem et spem, itaque majori studio et sanctitate ad eamdem se comparet. Sic a patre poscente filium liberari a dæmone, exigit Christus fidem, ut crederet se posse hoc facere, *Marc.* IX, 29, et a portitoribus Paralytici similem exigit fidem, *Matth.* IX, 3.

Vers. 27. 27. AIT ILLI : UTIQUE, DOMINE, EGO CREDIDI, QUIA (quod) TU ES CHRISTUS (Messias Judæis promissus) FILIUS DEI VIVI, QUI IN HUNC MUNDUM VENISTI. — Arabicus et Græcus, ἐρχόμενος, id est *veniens* (quod erat nomen Messiæ); Syrus, *venturus es*, ut mundum redimas et salves.

FILIUS. — Græce ὁ υἱὸς, id est *ille Filius*, scilicet verus, naturalis et unicus Dei. Marthæ fidem imperfectam perfecit Christus, dicens : « Ego sum resurrectio et vita. » Unde ipsa interius illuminata a Christo, in actum fidei perfectum erupit dixitque : Credo te esse Messiam verum Dei Filium, ideoque Deum, ac omnis resurrectionis et vitæ causam primam. Credo te ut Deum posse Lazarum et quoscumque defunctos velis, illico suscitare et vivificare. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Leontius, Maldonatus, Ribera, et S. Hilarius, lib. VI. *De Trinit.*

At vero S. Chrysostomus, Euthymius et Toletus censent Martham non intellixisse verba Christi dicentis : « Ego sum resurrectio et vita, » etc., ideoque in genere et in confuso dixisse : Credo te esse Christum Filium Dei vivi, non distinguendo, an Filius Dei naturalis esset, an adoptivus, sed eximius et singularis præ cæteris Sanctis et Prophetis.

Vers. 28. 28. ET CUM HÆC DIXISSET, ABIIT, ET VOCAVIT SOROREM SUAM SILENTIO, DICENS : MAGISTER (Arabicus et Syrus addit, *noster*) ADEST, ET VOCAT TE. — Hinc patet Jesum jussisse vocari Mariam, licet Evangelista id ante non narrarit, brevitatis studio, contentus idipsum hic per Marthæ jussum Christi exequentis verba insinuare. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Leontius, Toletus, Maldonatus et alii.

SILENTIO, — quia Maria circumdata erat Judæis eam consolantibus. Secreto ergo eam vocat Martha, ne Judæorum tumultum excitet, si dicat palam Jesum adesse, et vocare Mariam. Paulo aliter Theophylactus : Christi præsentiam, inquit, vocationem reputavit. Præsentia enim Christi ultro vocabat Mariam, sicut amor vocat amantem ad amatum.

Vers. 29. Vers. 30. 29. ILLA UT AUDIVIT, SURGIT CITO, ET VENIT AD EUM; 30. NONDUM ENIM VENERAT JESUS IN CASTELLUM (Syrus, *in pagum*, in Bethaniam); SED ERAT ADHUC IN ILLO LOCO, UBI OCCURRERAT EI MARTHA; — quia Jesus volebat adire sepulcrum Lazari, quod more Judæorum erat extra pagum, vel oppidum; hinc noluit Bethaniam ingredi, ne mox rursus egredi deberet ad sepulcrum. Mansit ergo extra eam, ut vicinior esset sepulcro, ibique exspectavit Mariam, quæ evocata, audito nomine Jesu, ardens ejus amore et desiderio, illico advolavit, perinde ut filii accurrunt audientes matrem peregre rediisse. Ita S. Chrysostomus : « Nec dignitas, inquit, nec luctus, nec assidentes eam sunt remorati, etc. Ferventior erat sorore; non enim est turbam verecundata, nec Judæorum de Christo opinionem timuit, sed omnia humana contempsit præsente magistro. »

Vers. 31. 31. JUDÆI ERGO QUI ERANT CUM EA IN DOMO, ET CONSOLABANTUR EAM, CUM VIDISSENT MARIAM, QUIA CITO SURREXIT ET EXIIT, SECUTI SUNT EAM, DICENTES : QUIA VADIT AD MONUMENTUM, UT PLORET IBI. — Martha secreto in aurem dixerat Mariæ Jesum adesse; illa ergo sola hoc audivit, non Judæi, qui proinde subitum ejus velocemque abitum videntes, putarunt eam ire ad monumentum fratris, planctus et ploratus causa, ideoque secuti sunt eam. Dei providentia id factum est, ut Judæi plurimi sequentes Mariam, viderent Jesum suscitantem Lazarum, itaque hujus suscitationis forent testes irrefragabiles, atque in eum crederent et alii alios ad credendum inducerent. Ita S. Augustinus.

Magdalena accurrit ad Christum.

Vers. 32. 32. MARIA ERGO, CUM VENISSET UBI ERAT JESUS, VIDENS EUM, CECIDIT AD PEDES EJUS, ET DICIT EI : DOMINE, SI FUISSES HIC, NON ESSET MORTUUS FRATER MEUS. — Cecidit ad pedes reverentiæ et gratitudinis causa, utpote quos nuper lacrymis rigans, et capillis tergens, audierat : « Remittuntur tibi peccata tua, vade in pace, » *Lucæ*, VII. Idem autem dicit quod soror ejus Martha, quia idem ei erat doloris sensus, eadem fides, indeque eadem verba quæ Marthæ; non tamen dicit omnia quæ Martha, lacrymis nimirum impedita, ait Beda.

SI FUISSES HIC, — quia, ut ait Interlinearis, te præsente, nulla infirmitas ausa fuit apparere, apud quas vita noverat hospitari.

Vers. 33. 33. JESUS ERGO, UT VIDIT EAM PLORANTEM, ET JUDÆOS QUI VENERANT CUM EA, PLORANTES, INFREMUIT SPIRITU, ET TURBAVIT SEIPSUM. — Quæres : qualis hic fuit Christi fremitus et turbatio? *Primo*, Eusebius Emissenus, vel potius Gallus (quo nomine jam impressus est in *Biblioth. Patr.* ultimo Parisiis et Coloniæ edita), *hom.* in hæc verba : « Infremuit, »

Fremitus Christi quis? Resp. Primo.

inquit, id est ingemuit, ut doceret nos super peccantes gemere : sed gemitus est miserentis, fremitus vero indignantis. Nonnus vertit, « paterno agitatus vel commotus spiritu. » Sed hoc nimis generale est, nec quis vel qualis fuerit hic motus, explicat.

Secundo. *Secundo*, Theophylactus per *spiritum* accipit divinitatem, *q. d.* Jesus spiritu, id est divinitate sua, potenter quasi fremendo repressit lacrymas, et commiserationis affectum, qui in ipso ob ploratum Mariæ et Judæorum exoriebatur, ne ulterius prorumpens in lacrymas, et in ploratum cum aliis se effundens, vocem flebilem et lacrymabilem emitteret, qualis virum tam gravem et sanctum dedecebat.

Huc accedit S. Chrysostomus, *hom.* 62, et Euthymius, Cyrillus et Leontius, qui per *fremitum* accipiunt affectum animositatis, indignationis et iræ, quo Christus sibi quasi vim inferens, commiserationis affectum, et lacrymas in se exorientes, vultu severo torvoque cohibuit et repressit, *q. d.* Christus « infremuit spiritu, » id est comminatus est spiritui, cohibuit spiritum et naturam suam humanam, ne in fletum prodiret. Verum obstat *primo*, quod necdum plane exortus erat hic commiserationis affectus, cum Christus fremeret, sed paulo post, cum turbavit seipsum. *Secundo*, quod in Christo hæ passiones et affectus non erant involuntarii et violenti, sed voluntarii et libere assumpti, ut mox dicam. *Tertio*, quia post fremitum turbavit seipsum. Ergo fremitum non repressit, sed potius turbando auxit.

Tertio. Dico ergo Christum hic elicuisse affectum actumque fremitus, id est indignationis in spiritu, id est in mente, et intimis animi sensibus, quem signo et fremitu, id est voce indignante, exterius ostendit, ut significaret dolorem, quem conceperat ex morte Lazari, ac ploratu Mariæ et Judæorum, de quo mox plura; utque hoc fremitu quasi se pararet et animaret ad arduum cum morte duellum, ut innueret quam difficilis foret Lazari quatriduani a morte suscitatio, præsertim resistente diabolo, ob gloriam quam inde Christo obventuram prævidebat. Unde S. Augustinus, « In voce frementis, ait, apparet spes resurgentis ;» imo prævidebat Jesus se ob suscitationem Lazari ab invidis Pharisæis crucifigendum; hoc tamen non obstante se vicit, et Lazarum suscitare voluit : qui fuit actus heroicæ fortitudinis, quem hoc fremitu patefecit. Sic milites instante prælio fremunt, et iras excitant acuuntque ad instantem pugnam arduam et periculosam : ita enim est eos virtutis et fortitudinis. Hinc leones cum tauris et elephantis dimicaturi iras acuunt rugiuntque, ut animos viresque exsuscitent, ac hostem rugitu percellant. Hinc et ingruente tentatione dæmonis, carnis vel mundi, ira in eos acuenda est, ut illam superemus; ira enim vincitur concupiscentia, æque ac operis ardui difficultas.

Porro fremitus, id est indignatio hæc, *primo*, erat in mortem et diabolum, cujus invidia mors intraverat in orbem terrarum, quæ tanti luctus et ploratus hujus fuerat causa. Ita Cyrillus, Augustinus, Beda, Lyranus, Jansenius et Ribera.

Secundo, et magis particulatim, ac proprie ad rem præsentem, fremebat, id est indignabatur Jesus contra judaicam perfidiam Pharisæorum et Scribarum illorum, propter quam Lazarum mori decreverat Deus, ut eum Jesus resuscitaret, quia scilicet ex ejus morte tot lacrymæ et ploratus Marthæ, Mariæ amicorumque omnium processerant. Ita Toletus. « Ira, ait S. Basilius, hom. *De Ira*, est rationi adjutrix contra peccatum, seu miles apud ducem. Nervus est animæ indignatio, fortitudinem constantiamque ac robur ad res bene et ordine gerendas præbens : quæ animam voluptate lascivientem, velut ferro quodam cohibet. Sicut canis pastori, sic rationi ira obediens, vitia quasi lupos allatrat et fugat, » juxta illud *Psal.* IV : « Irascimini, et nolite peccare. » Sic Christus assumens iram, vendentes e templo flagello ejecit, *Joan.* II. Sic Moses occidens 22 millia, idololatriam vituli cohibuit, *Exod.* XXXXII. Sic Elias tres quinquagenarios ad se capiendum a rege missos, igne cœlesti consumpsit, IV *Reg.* I. Irascendum ergo est peccato, concupiscentiæ, tentationi. Audi S. Gregorium Nazianzenum, qui sic carmen *De Ira* orditur :

Ira satelles rationis

> Irascor iræ, dæmoni intus condito.

Ira enim est quasi dœmon internus, cui proinde irascendum est. Hæc enim est justa ira, « quæ est quasi miles quidam, rationis satelles, cupiditatis vindex, » ait Nicetas in *orat.* 43 *Nazianzeni*. De S. Malachia, Episcopo Hiberniæ, sic scribit S. Bernardinus in ejus Vita : « Ira ejus in manu ejus. Vocata veniebat, exiens non erumpebat : nutu, non impetu ferebatur. Non urebatur illa, sed utebatur. » Et paulo ante : « In sua tribulatione patiens, in aliena compatiens erat, plerumque et impatiens. Siquidem repletus zelo, pro aliis in alios movebatur, ut eripiens inopes, et reprimens fortes, consuleret omnibus in salutem. » Et inferius : « Sine turbatione versabatur in turbis : sine otio tempus, quod otio dederat, transigebat, » etc. Hoc est quod ait Christus, *Isaiæ* LXIII, 5 : « Salvavit mihi brachium meum, et indignatio mea ipsa auxiliata est mihi. Et conculcavi populos in furore meo, et inebriavi eos in indignatione mea, et detraxi in terram virtutem eorum (1). »

(1) Hæc Rosenmullerus ad h. l. « Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, id est *commotus est misericordia*, vel potius *tristitia affectus est*. Nam verbum ἐμβριμᾶσθαι, quod alias est *fremere*, graviter et vultu irato increpare, h. l. molliori sensu accipiendum est. Significat enim quemlibet animi motum graviorem, sive ille ex ira sit, sive ex metu, sive, ut hic, ex dolore. Sic etiam verba זעם et זעף interdum ad tristitiam referuntur. Alii, inter quos Kuinoelius, significationem hujus verbi primitivam retinendam esse censent, et Domino arbitrantur indi-

Passiones an fuerint in Christo, et quomodo?

Et turbavit seipsum, — hoc est, elicuit in se libere et sponte affectum magnum tum indignationis jam dictæ, tum commiserationis et lacrymarum, ob ploratum communem Marthæ, Mariæ et cæterorum : illis enim non condolere, nec compati inhumanum fuisset; iis ergo se Jesus turbavit.

Nota : Hæ passiones indignationis, tristitiæ, commiserationis, fletus, ita fuerunt in Christo, ut rationem et voluntatem ejus non prævenirent, iisque invitis exorirentur, ut oriuntur in nobis; sed potius rationem sequerentur, et ab ea imperarentur et excitarentur. Unde eas semper dirigebat et moderabatur recta ratio. Hinc ait : « Turbavit seipsum, » non autem, turbatus est. Quare hæ passiones in Christo non tam fuere passiones, quam propassiones libere assumptæ, uti ex Damasceno docent Theologi. Poterat enim Christus eas pro arbitrio suo excitare, sopire, moderari, regere, flectere, multo magis quam auriga regit suos equos et currum. Vide dicta *Matth.* XXVI, 27; unde ait S. Augustinus : « Quis eum posset, nisi ipse turbare? turbatus est, quia voluit; esuriit, quia voluit : in illius potestate erat sic vel sic affici. » Causam dat Theophylactus : « Ostendit, inquit, se verum esse hominem, et non apparentem, et nos docet compati. »

Christus quomodo turbavit seipsum?

Turbavit ergo seipsum inducens affectum doloris, iræ et compassionis, eumque ostendens mutato vultu et voce præ dolore. Igitur propria causa hujus fremitus et turbationis Christi fuit mors Lazari, indeque ploratus Mariæ et Judæorum, ut patet ex ipsis verbis. Ait enim : « Jesus ergo ut vidit eam plorantem, et Judæos qui venerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, et turbavit seipsum. » Jesus enim videns tantas afflictiones Marthæ et Mariæ suarum discipularum, ac communem omnium ploratum ob mortem Lazari, excitavit in se fremitum, hoc est actum indignationis, quo indignabatur familiam hanc adeo sibi hospitalem, amicam et devotam in tantam afflictionem et luctum incidisse, quæ merebatur omnem consolationem et omne gaudium. Quare consequenter indignabatur totum genus humanum, tam nobile, integrum, sanum et immortale a Deo conditum, in has morborum et mortis ærumnas, indeque in tot ploratus et gemitus incidisse (hoc enim videbatur indignum), indeque indignabatur peccato, æque ac diabolo, qui tantæ indignitatis, ac horum omnium malorum fuit origo et causa, atque indignatione hac plane obfirmavit animum, mala hæc imprimis a Martha et Maria, suscitando statim Lazarum, ac deinde a toto genere humano, per suam crucem et mortem jam instantem, depellere. Miseria ergo Lazari et hominum excitavit commiserationem Christi, commiseratio excitavit indignationem in tantas ærumnas, indignatio auxit commiserationem, simulque cum ea excitavit zelum, et propositum ærumnas illas depellendi, etiam cum jactura vitæ suæ per mortem in cruce, qua res tanta illi emenda erat, juxta illud *Isaiæ* LXIII, 4 : « Dies ultionis in corde meo, etc., indignatio ipsa auxiliata est mihi. »

Vers. 34.

34. Et dixit : Ubi posuistis eum? dicunt ei : Domine, veni, et vide. — Sciebat Christus locum sepulturæ Lazari; nam, ut arguit S. Augustinus : « Scisti quia mortuus sit, et ubi sit sepultus, ignoras? » Interrogat tamen, quia humano more cum hominibus agebat, et interrogando parabat se viamque sternebat ad Lazari suscitationem, ac simul Mariam, Martham et Judæos excitabat ad tanti miraculi attentionem, ut attente considerarent omnia dicta et facta Christi, qui eum erat suscitaturus.

Symbolice S. Gregorius, lib. IV *epist.* 42 : Christus, ait, Evæ peccatum mulieribus memorans, dicit : Ego virum in paradiso posui, quem vos posuistis in sepulcro.

Veni, et vide. — Avide invitant Jesum ut veniat et videat, sperantes eum qui mortuos exteros suscitarat, etiam Lazarum domesticum, adeo sibi dilectum, suscitaturum. Unde mystice Interlinearis : « Vide, » inquit, id est miserere : nam, ut ait S. Augustinus, videt Dominus quando miseretur, juxta illud : « Vide humilitatem meam, et dimitte omnia peccata mea. » Aliter S. Chrysostomus et ex eo Theophylactus. Ita videbatur iturus, ait, ut lacrymaturus, non ut resuscitaturus.

Vers. 35.

35. Et lacrymatus est Jesus, — viso Lazari sepulcro (licet Chrysostomus lacrymatum putet cum infremuit et turbavit seipsum, quod pariter est probabile), ut significaret dolorem conceptum ex ejus morte et suum in eum amorem.

Secundo, ut cum sororibus et Judæis lacrymantibus collacrymaretur, idemque nos facere doceret. Ita S. Augustinus. Audi S. Ambrosium, lib. IV *in Lucam,* in fine proœmii : « Christus omnibus omnia factus est, pauper pauperibus, dives divitibus, flens flentibus, esuriens esurientibus, sitiens sitientibus, profluus abundantibus. In carcere cum paupere est, cum Maria flet, cum Apostolis epulatur, cum Samaritana sitit. »

Oratio lacrymis condienda.

Tertio, ut lacrymas orationi addens, eam faceret vehementiorem et efficaciorem; lacrymæ enim vehementis doloris et afflictionis, æque ac affectus et desiderii sunt signum : quare orationes lacrymis conditas, et quasi armatas Deus exaudire solet. Sic Christus in cruce « preces supplicationesque, cum clamore valido et lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia, » *Hebr.* V, 7. Sic Tobias, cap. XII, vers. 12, audivit a S. Ra-

gnationem movisse et Mariæ et reliquorum præsentium ἀπιστίαν. Quæ tamem interpretatio nullo modo admitti potest, quum neque Maria, neque Judæi testes interfuerint colloquio quod Jesus cum Martha habuerat, vers. 21-27. Quare Dominus solam Martham ob fidei infirmitatem, vers. 40, corrigere videtur. Ἐν πνεύματι, id est ἐν ἑαυτῷ. »

phaele : « Quando orabas cum lacrymis, et sepeliebas mortuos, etc., ego obtuli orationem tuam Domino. » Sic Jacob luctans cum angelo, obtinuit benedictionem, *Genes.* XXXII, 36. Quare? quia «flevit et rogavit eum,» *Osee* XII, 4. «Lacrymæ pœnitentium, ait S. Bernardus, vinum sunt angelorum. » Mentis enim compunctio in oratione est, quæ movet et quasi cogit Deum ad miserendum, juxta illud : « Cor contritum et humiliatum Deus non despicies, » *Ps.* L, 19, sicut lacrymæ infantis movent matrem, et ab ea impetrant quod ille petit; Deus enim exhibet viscera matris.

Alii alias lacrymarum Christi dant causas. *Primo*, Cyrillus ait Christum flevisse humani generis miserias per peccatum invectas. *Secundo*, Andreas Cretensis ait eum flevisse Judæorum incredulitatem, quodque viso suscitationis Lazari miraculo, non essent tamen in Christum credituri. *Tertio*, Isidorus Pelusiota, in *Catena*, et Rupertus censent Christum flevisse, eo quod Lazarum ex limbo, hoc est ex portu et statu quietis revocaturus esset ad procellas, pericula et ærumnas hujus vitæ.

Christus ter lacrymatus.

Porro Christus ter legitur lacrymatus. *Primo*, hic in morte Lazari; *secundo*, in cruce, *Hebr.* V, 7; *tertio*, videns Jerusalem ejusque excidium, *Lucæ* XIX, 41. Porro S. Bernardus, serm. 3 *in die Nativ.* : « Lacrymæ Christi, ait, mihi et pudorem pariunt et dolorem, etc. Adhucne ludam et deludam lacrymas ejus? » Et mox : « Compatitur Filius Dei, et plorat; homo patitur, et ridebit? » Et S. Augustinus hic, *tract.* 49 : «Flevit, ait, Christus, fleat se homo : quare enim flevit Christus, nisi quia flere hominem docuit? Quare fremuit, et turbavit semetipsum, nisi quia fides hominis sibi merito displicentis, fremere quodammodo debet in accusatione malorum operum, ut violentiæ pœnitendi cedat consuetudo peccandi? »

Vers. 37.

37. QUIDAM AUTEM EX IPSIS DIXERUNT : NON POTERAT HIC, QUI APERUIT OCULOS CÆCI NATI, FACERE UT HIC NON MORERETUR? — Utique id facere poterat, sed noluit, quia longe amplius facere decreverat, scilicet mortuum et quatriduanum suscitare : quod Judæi putabant impossibile, ideoque mirantur Christum non impedivisse Lazari mortem. « Qui noluit facere, ut non moreretur, ait S. Augustinus, plus est quod facturus est, ut mortuus suscitetur. »

Vers. 38.

38. JESUS ERGO RURSUS FREMENS IN SEMETIPSO, VENIT AD MONUMENTUM. — De hoc fremitu dixi vers. 33. Nota : Christus hic ter valde commotus, et lacrymatus fuit : *primo*, vers. 33, cum vidit Mariam et Judæos plorantes; *secundo*, vers. 34, cum vidit sepulcrum Lazari; *tertio*, hic cum ad illud pervenit, ut ostenderet quam miseranda esset sors Lazari mortui, et typice sors peccatorum per peccata spiritualiter mortuorum, ac in gehennæ tormentis perpetim moriturorum. Hæc enim ipsi in agonia mortis sanguineas elicuit lacrymas, *Lucæ* XXII, 44.

ERAT AUTEM SPELUNCA; ET LAPIS SUPERPOSITUS ERAT EI. — Judæi enim nobiliores in speluncis, sive cryptis sepeliebantur, ut patet in sepulcro Abrahæ, *Genes.* XXIII, 9; Isaac et Jacob, *Gen.* XLIX, 31; Joseph ab Arimathia, *Matth.* XXVII, 60.

Mystice S. Augustinus : Lapis hic, inquit, notat legem Mosaicam, quæ in tabulis lapideis scripta, omnia concludebat sub peccato.

Tropologice idem S. Augustinus, serm. 44 *De Verbis Domini secundum Joannem* : « Moles illa, ait, imposita sepulcro, ipsa est vis duræ consuetudinis, qua premitur anima, nec resurgere, nec respirare permittitur. »

Vers. 39.

39. AIT JESUS : TOLLITE LAPIDEM. — Jussit hoc Christus *primo*, ut Judæi, sublato lapide, viderent corpus Lazari, itaque ipsum non tantum mortuum cernerent, sed et putidum olfacerent, itaque suscitationem ejus pluris facerent. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius hic, et S. Ambrosius, lib. *De Fide resurrec.* *Secundo*, ut coram corpore Lazari orationem faceret, illudque mortuum Deo sisteret, ac ab eo resuscitari flagitaret.

Tropologice S. Bernardus, serm. 4 *De Assumpt.* : « Tollatur lapis, ait, sed maneat pœnitentia, non jam premens et onerans, sed vividam et robustam mentem roborans, atque confirmans : nimirum cujus cibus sit (quem antea nesciebat) Domini facere voluntatem; sic et disciplina non jam constringit liberum, secundum illud : Justis non est lex posita; sed voluntarium regit, et dirigit in viam pacis. »

DICIT EI MARTHA, SOROR EJUS QUI FUERAT MORTUUS : DOMINE, JAM FETET, QUATRIDUANUS (a quatuor diebus sepultus) EST ENIM. — Origenes, Cyrillus et Rupertus censent Martham id suggerere, ne Christus deformitate et fetore cadaveris Lazari offenderetur; Chrysostomus vero, Theophylactus, Euthymius, Leontius et Maldonatus, quia diffidebat Lazarum quatriduanum a Christo suscitari posse, ne id tentaret Christus : quod ipsa nullo modo fieri posse putabat, idque innuit reprehensio ejus mox facta a Christo : « Nonne dixi tibi, quoniam si credideris, videbis gloriam Dei?»

Mystice S. Augustinus, serm. 44 *De Verbis Domini secundum Joannem* : « Quatriduanus Lazarus, ait, significat peccatorem in peccati consuetudine sepultum, et quasi desperatum; ut dicatur, quatriduanus est, jam putet. Venit ergo Dominus, cui utique facilia erant omnia, et difficultatem quamdam ostendit. Ibi infremuit spiritu, ostendit multo clamore objurgationis opus esse ad eos qui consuetudine duruerunt. Tamen ad vocem clamantis Domini rupta sunt vincula necessitatis. Tremuit inferni dominatio, redditus est Lazarus vivus. Liberat enim et de mala consuetudine Dominus quatriduanos mortuos; nam ipse quatriduanus Christo volenti resuscitare dormiebat. »

Vers. 40.

40. DICIT EI JESUS : NONNE DIXI TIBI, QUONIAM (quod) SI CREDIDERIS, VIDEBIS GLORIAM DEI? — puta

miraculosam resuscitationem Lazari, per quam glorificetur Deus auctor tanti miraculi. Ita Euthymius, Maldonatus et alii. Hæc enim resuscitatio magnam gloriam attulit Christo et Deo. Tacite hic Christus coram Judæis incredulis insinuat se esse Deum; ipse enim suscitaturus erat Lazarum suo imperio suaque virtute, quod opus est solius Dei.

« Videbis gloriam Dei » ergo idem est quod « videbis gloriam meam, » qui sum Deus Deique Filius. Ita Leontius et Euthymius.

Sed ubi id Marthæ dixit Christus? Respondeo, Christum id non verbo tenus, sed quoad rem et sensum dixisse nuntiis a Martha missis, vers. 4, cum ait : « Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam. » Ita S. Chrysostomus, Theophylactus et Rupertus. Rursum et clarius ipsi Marthæ, vers. 23 : « Resurget frater tuus. » Et vers. 25 : « Ego sum resurrectio et vita; qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet, etc. Credis hoc? »

SI CREDIDERIS. — Excitat Christus nutantem Marthæ fidem et spem; licet enim ipsa ante Christo occurrens dixerit, vers 27 : « Ego credidi quia tu es Filius Dei vivi; » et vers. 22 : « Scio quia quodcumque poposceris a Deo, dabit tibi Deus; » tamen cum ad rem ventum est, cum, inquam, Christus Lazarum suscitaturus jussit aperiri sepulcrum, cœpit Martha titubare; unde dixit : « Domine, jam fetet; quatriduanus est enim. » Habuit ergo alternantes motus gratiæ et naturæ, fidei et diffidentiæ, spei et desperationis de resurrectione Lazari, quales in nobis experimur, cum conversi ad Deum speramus omnia, licet difficilia, nos superaturos; conversi vero ad nostram infirmitatem, cum jam rem arduam aggredi debemus, trepidamus, hæremus, et pene diffidimus illam a nobis posse confici. Sic tirones ante prælium animos ingentes ostentant, at ubi prælium ingruit, primo hostium incursu terrentur et diffugiunt. Unde illud : « In pace leones, in prælio cervi. » Veterani vero milites ante prælium trepidant ut cervi, in prælio vero consistunt, pugantque ut leones. Hoc discrimine veteranum dignoscas a tirone.

Vers. 41. 41. TULERUNT ERGO LAPIDEM, — quo sublato, cadaver Lazari olidum et putidum apparuit, ut omnibus constaret eum vere esse mortuum, utque Christus ipsum ut talem Deo per preces sisteret, ac resuscitandum offerret.

JESUS AUTEM ELEVATIS SURSUM OCULIS (ad Deum Patrem, ut nos in oratione oculos, et magis mentem ad Deum in cœlum elevare doceret. Ita Damascenus, in *Catena*, ibidem Andreas Cretensis addit Christum in cœlum, quasi in patriam suspexisse, ut inde in terram se venisse innueret) DIXIT : PATER GRATIAS AGO TIBI, QUONIAM AUDISTI ME. —Hinc *primo*, nonnulli opinantur Christum, cum spiritu infremuit vers. 33, tacite in mente orasse Patrem, ut Lazarum suscitaret, ac ab eo responsum tulisse, Lazarum ab eo fore suscitandum, ideoque Christum hic dicere : « Pater gratias tibi ago, quoniam audisti me. » Hoc est probabile.

Secundo, alii putant Christum antea non orasse, quare Patrem non exaudisse ejus orationem, sed desiderium, quo desiderabat Lazarum suscitare. Deus enim piorum vota prævenit et desideria exaudit, juxta illud : « Desiderium animæ ejus tribuisti ei. » Et : « Desiderium pauperum exaudivit Dominus, » *Psal.* IX. Et : « Antequam clament ad me, ego exaudiam, » *Isaiæ* LXV, 24. Sic sensus erit, *q. d.* Gratias tibi ago, o Pater, quia annuisti votis meis, et voluisti Lazari resurrectionem, quam me velle et desiderare videbas. Ita S. Chrysostomus, Euthymius, Titelmannus, Jansenius et Ribera. Porro improbabile est quod addit Origenes, cum Christus pararet se ad orandum pro suscitatione Lazari, Deum Patrem eum prævenisse, ac ante orationem, animam Lazari corpori restituisse. Nam non ante, sed post eam fuisse corpori restitutam, patet ex vers. 43 et 44.

Tertio, plane et plene, *q. d.* Gratias tibi ago, o Pater, quia hactenus me orantem semper exaudisti, et assidue exaudis, ac præsertim nunc, cum tacite saltem et mentaliter, pro suscitatione Lazari te invoco et obsecro. Assecuras enim me quod mox eum suscitabo. Docet hic Christus nos modum orandi, ut scilicet initio orationis gratias agamus Deo pro beneficiis acceptis. Hæc enim gratiarum actio Deum nobis conciliat, flectitque ad nova beneficia quæ poscimus, largiendum. Qui enim gratus est pro minoribus, majora meretur accipere. Est hæc fiducialis filiorum oratio. Unde subjicit Christus :

Vers. 42. 42. EGO AUTEM SCIEBAM QUIA (quod) SEMPER ME AUDIS, SED PROPTER POPULUM QUI CIRCUMSTAT, DIXI, UT CREDANT QUIA TU ME MISISTI. — *q. d.* Quod vocaliter dixi vers. 41 : « Pater gratias ago tibi, quoniam audisti me, » non dixi propter me, quasi novum mihi sit me a te audiri; ego enim scio quod semper me vel sola mente orantem audis, sed propter populum astantem, ut is credat quod me miseris, ex eo quod videat me exaudiri a te, uti jam me exauditum videbit, cum ope tua supernaturali suscitabo Lazarum.

Vers. 43. Clamans voce magna Lazarum suscitat Christus.

43. HÆC CUM DIXISSET, VOCE MAGNA CLAMAVIT : LAZARE, VENI FORAS. — « Voce magna, » *primo*, ut ostenderet vocem hanc habere vim magni et potentis imperii, quo a morte suscitabat Lazarum, quasi Deus imperans naturæ et morti. Unde Cyrillus : « Deo dignum, ait, et regium imperium est : Lazare, veni foras. » Dixit enim hoc non obsecrando, sed jubendo et imperando. Magna vox ergo significat magnam vim et potentiam, quæ Lazarum a morte ad vitam revocabat. Hoc enim opus erat difficillimum, ideoque summam et divinam exigebat potentiam, æque ac vocem. Rursum vox magna manabat a magna animi affectione et contentione, quam hic habuit Christus, ejusque erat indicium.

Secundo, ut significaret animam Lazari e loco remoto, puta e limbo patrum et centro terræ, ad corpus in terra sepultum revocari : remotis enim magna voce inclamamus, ut audiant, quanquam animabus separatis clamore non sit opus ; hunc enim non magis audiunt, quam vocem submissam, cum sint nudi et incorporati spiritus.

Tertiam causam dat Theophylactus : Altius clamavit, inquit, propter Gentilium errorem, fabulantium in tumulis esse animas defunctorum ; quasi enim longe manentem in limbo vocat per clamorem.

Symbolica et anagogica causa fuit, ut hac voce magna repræsentaret vocem tubalem Archangeli in die judicii, qua suscitabuntur omnes mortui. Unde S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, asserunt Christum hic reipsa monstrare voluisse quod dixerat cap. v, vers. 25 : « Venit hora, et nunc est, quando mortui audiunt vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent. » Audi S. Ambrosium, lib. *De Fide resurrectionis* : « Ostendit tibi Dominus quamadmodum resurgas. Non enim unum Lazarum, sed fidem omnium suscitavit. Quod si credas cum legis, mens quoque tua, quæ mortua fuerat, in illo Lazaro reviviscit. Quid enim sibi vult, quod Dominus ad monumentum accessit, magna voce clamavit : Lazare, exi foras, nisi ut futuræ resurrectionis specimen præstaret, exemplum ederet? cur voce clamavit, quasi spiritu non soleat operari, quasi tacitus non soleat imperare ? sed ut illud ostenderet, quod scriptum est : Quoniam in momento oculi, in novissima tuba surgent incorrupti. »

Tropologice : magna vox Christi significat magnum impulsum gratiæ excitantis, qua opus est ut peccator e consuetudine peccati, in qua sepultus jacet, ad gratiam et novam vitam evocetur. Ita S. Augustinus, cujus verba recitavi vers. 39. Hinc illud Pauli, *Ephes.* v, 14 : « Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus. »

LAZARE. — Vocat eum nomine proprio : « Ne, ut ait S. Ambrosius, *De Fide resurrect.*, alius resuscitatus pro alio videretur, aut fortuita magis resurrectio, quam imperata. » Rursum, mortuum quasi viventem compellat, quia Deo etiam omnes mortui vivunt, ait S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

VENI FORAS, — non quasi jam ante resurrexeris, et nunc tantum foras extra sepulcrum proditurus sis, uti hinc male collegit Origenes. Sed, « veni foras, » id est resurge, redi ex atris et arcanis mortis et inferni antris ; redi, o Lazari anima, ex intimis limbi patrum finibus in corpus hoc, indeque in vitam, auram et lucem hanc omnibus viventibus communem.

Tropologice : audi S. Gregorium, *homil.* 26 : « Veni foras : Omnis quippe peccator, dum culpam suam intra conscientiam abscondit, introrsum latet, in suis penetralibus occultatur ; sed mortuus venit foras, cum peccator nequitias suas sponte confitetur. Lazaro ergo dicitur : Veni foras, ac si aperte cuilibet mortuo in culpa diceretur : Cur reatum tuum intra conscientiam tuam abscondis ? foras jam per confessionem egredere, qui apud te interius per negationem lates. Veniat itaque foras mortuus, id est culpam confiteatur peccator. Venientem vero foras solvant discipuli, ut pastores Ecclesiæ ei pœnam debeant amovere, quam meruit, qui non erubuit confiteri quod fecit. »

Paulo aliter S. Bernardus, serm. 4 *De Assumpt.* : « Lazare, veni foras, *q. d.* Quousque conscientiæ tuæ caligo te detinet ? quamdiu in cubiculo tuo gravi corde compungeris ? Veni foras, procede, respira in luce miserationum mearum. Hoc enim est quod in Propheta legisti : Infrenabo os tuum laude mea, ne pereas. »

Vers. 44.

44. ET STATIM PRODIIT QUI FUERAT MORTUUS, LIGATUS PEDES ET MANUS INSTITIS. — « Statim. » Notatur vis vocis Christi, quæ celerrime mortuum suscitavit, ut dictum foret factum.

INSTITIS. — Græce κειρίαις, id est fasciis funereis et sepulcralibus, ita Syrus, quibus manus et pedes mortui constringuntur, ut in loculum arctum inferri, ibique apte componi possint. Arabicus vertit, *linteaminibus* ; Nonnus, *a pede usque ad caput constrictum complicatis totum corpus habebat fasciis sepulcralibus.* Porro, instita proprie est tenuissima fasciola, quæ stolæ extremitatem ambibat eique subsuebatur, qua honestæ matronæ utebantur. Unde Horatius, lib. I *Serm.*, satyra 2 :

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

ET FACIES ILLIUS SUDARIO ERAT LIGATA, — more Judæorum, ut mortuus significaretur, ac ne cui facies pallida et horrida horrorem incuteret.

Cur Christus vincula Lazari suscitati non solvit?

Quæres, cur Christus mortuum suscitans, non simul vincula ejus dissolvit?

Respondent *primo*, SS. Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Leontius et alii, ut Judæi viderent eumdem Lazarum suscitari, qui paulo ante ut mortuus, ab ipsis fuerat fasciis et sudario obvolutus ; non vero esse phantasma, vel virum quempiam in sepulcro absconditum, ad fucum faciendum.

Secundo, ut duplex esset miraculum : *primum* enim fuit mortui suscitatio ; *secundum*, quod mortuus suscitatus quidem, sed adhuc pedibus colligatus, et faciem obvolutus, directe tamen ambularet, et extra sepulcrum recta ad Christum pergeret. Ita Chrysostomus et Theophylactus.

Tropologice S. Augustinus, *tract.* 49 : « Processit, ait, et adhuc ligatus est, adhuc involutus ; tamen jam foras processit. Quid significat ? Quando contemnis, mortuus jaces ; et si tanta, quanta dixi, contemnis, sepultus jaces ; quando confiteris, procedis. Quid est enim procedere, nisi ab occulto velut exeundo te manifestari ? sed ut confitearis Deus facit, magna voce clamando, id est magna gratia vocando. »

Rursum S. Gregorius; IV *Moral.*, xxv : « Redemptor noster, ait, puellam in domo, juvenem extra portam, in sepulcro autem Lazarum suscitavit. Adhuc quippe quasi mortuus jacet in domo, qui latet in peccato. Jam quasi extra portam adducitur, cujus iniquitas usque ad inverecundiam publicæ perpetrationis aperitur. Sepulturæ vero aggere premitur, qui in perpetratione nequitiæ etiam usu consuetudinis pressus gravatur. Sed hos ad vitam miseratus revocat, quia plerumque divina gratia non solum in occultis, sed etiam in apertis iniquitatibus mortuos et mole pravæ consuetudinis pressos, respectus sui lumine illustrat. »

Anagogice : S. Augustinus, lib. LXXXIII *Quæst.*, Quæst. LXV : Lazarus, inquit, exiens de monumento, est anima recedens a carnalibus vitiis, sed ligata, id est nondum aliena a molestiis carnis, dum in corpore vivit; facies sudario est tecta : plena enim cognitio in hac vita haberi non potest ; sed dicitur : « Solvite eum : » post hanc enim vitam auferentur velamina, ut facie ad faciem videamus.

Dixit eis Jesus : Solvite eum, et sinite abire — domum suam. Jussit hoc Christus Judæis, ut ipsi Lazarum contrectantes, miraculum a se factum ejusque suscitationem quasi manibus tangerent et palparent. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Symbolice : Christus peccatores peccatorum funibus constrictos mittit ad Apostolos et sacerdotes, ut ab iis solvantur et absolvantur, dicens : « Quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cœlis, » *Matth.* xviii, 18. Ita S. Augustinus : « Quid, ait, est, Solvite et sinite abire? quæ solveritis in terra, soluta erunt et in cœlo. » Sic et Beda, Rupertus et S. Gregorius, hom. 26 *in Evang.*, et lib. XXI *Moral.*, cap. ix.

Porro; advertit S. Gregorius Christum prius suscitasse Lazarum ad vitam, deinde misisse eum solvendum ad discipulos, ut significaretur peccatorem prius debere excitari a Christo ad pœnitentiam et propositum novæ vitæ, deinde a peccatis absolvi ab Apostolis. Addit S. Gregorius, optandum esse ut Christus prius eum per actum contritionis perfectæ vivificet et justificet culpamque aboleat, ac deinde eum sacerdotes a pœna absolvant. Verum hoc rarum est, nec necessarium. Multi enim non contriti, sed attriti duntaxat peccata sua confitentur sacerdoti, qui ab eo vi Sacramenti absolvuntur tam a culpa, quam a pœna.

Denique Lazarum ingentes egisse gratias Christo (etsi id sileat Joannes) nulli est dubium; nam et vitam, quam ab ipso acceperat, eidem dedicavit factus ejus discipulus, prædicator et Episcopus Massiliensis. Unde ut talis Catalogo Sanctorum ascriptus legitur in *Martyrol. Rom.*, die 17 decembris, atque in ejus honorem magnificam basilicam exstruxit Leo VI Imperator, teste Zonara, lib. III. Vitam ejus ex actis S. Marthæ, Magdalenæ et Maximini collectam, paucis ita describit Petrus de Natal., Episcopus Esquilinus, lib. I *Catalog. Sanctorum*, cap. lxxii : « Lazarus Episcopus, frater Marthæ et Mariæ Magdalenæ, nobilis, de genere Judæorum, dives ac præpotens, patre Syro, matre Eucharia exortus : quatriduanus defunctus a Domino ex mortuis suscitatus, discipulus Christi et Apostolorum consocius fuit, et in die Pentecostes unus ex numero centum viginti discipulorum extitit, in quos Spiritus Sanctus corporaliter effusus est. Et deinde una cum cæteris prædicationi verbi Domini instabat, distractisque omnibus, sicut et cæteri, pretium Apostolorum pedibus præsentavit et apostolicam vitam et formam assumpsit. Verum persecutione Judæorum, quæ facta est post Stephani lapidationem, ita ut cuncti discipuli dispergerentur per civitates præter Apostolos, ut dicitur *Act.* viii, ipse una cum sororibus suis, et S. Maximino, et S. Cælidonio, qui fuerat cæcus a nativitate, et cum Marcella pedissequa Marthæ, naviculæ sine remo vel duce impositi sunt, et mari expositi, a Judæorum finibus expulsi. Qui, Deo duce, Massiliam pervenerunt, ubi prædicante Magdalena, et omni provincia ad Deum conversa, ipse anno 14 a clero et populo Episcopus Massiliensis constitutus est. Et postquam Magdalena deserta montium petiit, ipse Massiliæ degens Dei populum feliciter gubernavit, ubi et in Domino requievit 16 Kal. januarii; cujus ibidem in matrice Ecclesiæ caput ostenditur. Dicitur quod Lazarus a Domino suscitatus, confestim Christum interrogavit, an eum iterum mori oporteret; et quod de cætero nunquam risit. »

Vita S. Lazari.

Vers. 45.

45. Multi ergo ex Judæis, qui venerant ad Mariam et Martham, et viderant quæ fecit Jesus, crediderunt in eum. — Evidentia enim et magnitudine tam miraculosæ suscitationis Lazari convincebantur Jesum esse Prophetam, imo Messiam, ut ipse profitebatur.

Vers. 46.

46. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Pharisæos, et dixerunt eis quæ fecit Jesus. — Dubitat S. Augustinus an bono animo, an malo id fecerint : sive annuntiando ut crederent, sive prodendo ut sævirent, ait Glossa; poterant enim bono id facere, scilicet hac mente, ut Pharisæos, si non ad Christi fidem, certe ad mitiorem in Christum animum inflecterent, uti opinatur Origenes. Verum alii passim censent id eos malo animo fecisse : quare visa Lazari suscitatione non crediderunt (S. Joannes enim opponit hos iis qui crediderunt vers. præced.) in Christum, imo non crediderunt verum esse miraculum, sed magicum et præstigiosum, uti nunc hæretici, cum vident miracula B. Virginis Lauretanæ, vel Sichenensis, eadem calumniantur dicuntque esse vel conficta, vel præstigiosa. Probabiliter suspicatur Euthymius, hos Christi delatores fuisse illos, qui vers. 37 dixerant : « Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic

non moreretur? » Quid ergo intendebant hac sua denuntiatione? *Primo,* Pharisæorum gratiam captare, male de Christo, et hoc ejus miraculo loquendo, ait Cyrillus. *Secundo,* calumniari hanc suscitationem, quasi præstigiosam, ac Christum quasi præstigiatorem accusare, ait Euthymius. *Tertio*, per hanc suscitationem, Pharisæorum invidiam et indignationem in Christum magis accendere, ait Rupertus. Unde et mox Pharisæi coacto concilio Jesum occidendum decreverunt. Addit Theophylactus et Leontius, intendisse eos Christum accusare quasi sacrilegum, eo quod mortui corpus effodisset. Magna ergo fuit eorum malitia et malignitas, qua Christo pro tanto beneficio, tantum maleficium, pro miraculo blasphemiam, pro vita mortem rependerunt eumque Pharisæis ad crucem damnandum objecerunt et adegerunt.

Vers. 47. 47. COLLEGERUNT (convocarunt) ERGO PONTIFICES ET PHARISÆI CONCILIUM, ET DICEBANT: QUID FACIMUS (quid facere nos oportet? Syrus, *quid agemus?*) QUIA HIC HOMO MULTA SIGNA FACIT? — Debebant ipsi ex tot Jesu signis et miraculis convinci et credere ipsum esse Messiam Dei Filium; sed odio et invidia excæcati, contrarium dicunt et agunt; unde nec nominare eum dignantur, sed dicunt: «Hic homo,» quasi merus et vilis esset homo (hominem adhuc vocant, ait Chrysostomus, qui tantam deitatis ejus demonstrationem susceperant), ac de ejus cæde deliberant eique vitam eripere destinant, qui Lazaro vitam reddiderat, et a quo vitam æternam petere et sperare debebant. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus. « Non dicebant: Credamus, ait S. Augustinus, plus enim perditi homines cogitabant, quomodo nocerent ut perderent, quam quomodo sibi consulerent, ne perirent. » Infatuatum est ergo insipiens cor eorum, quo sibi totique suæ Judæorum nationi exitium præsens et æternum accersiverunt.

Quanta insipientia, ait Origenes, et cæcitas, qui cum testificentur multa peregisse miracula, se putent contra illum posse aliquid, quasi ab eorum insidiis se non possit eximere.

Vers. 48. 48. SI DIMITTIMUS EUM SIC, OMNES CREDENT IN EUM; ET VENIENT ROMANI, ET TOLLENT LOCUM NOSTRUM ET GENTEM. — *q. d.* Romani perdent Judæam totamque gentem Judaicam. S. Chrysostomus et Theophylactus, per «locum» accipiunt Hierosolymam, metropolim Judææ, indeque totum ejus regnum. Maldonatus vero accipit templum; hoc enim cum suis victimis et lucris eripi sibi a Romanis metuebant pontifices.

OMNES CREDENT IN EUM. — Vide hic invidiæ genium et effectum ipsa condignum: pontifices volentes Christi gloriam obscurare, eam magis illustrant, dicendo quod omnes in eum credituri sint. Cur ergo vos quoque in eum non creditis? Audi S. Gregorium, lib. VI *Moral.*, cap. XIII: « Intulerunt ei mortem, ut ab eo absconderent fidelium devotionem: sed fides inde crevit, unde se hanc exstinguere infidelium crudelitas credidit. »

ET VENIENT ROMANI, ET TOLLENT (Vatablus, *transferent nos alio*) LOCUM NOSTRUM ET GENTEM. — Nonnulli opinantur eos hoc sentire, *q. d.* Si omnes credant in Jesum, omnes a nobis nostroque Judaismo, Synagoga et republica ad eum abibunt, et sic nullus erit, qui pro nobis contra Romanos nobis jugum inducere volentes depugnet. Unde S. Augustinus: « Timebant, ait, ne, si omnes in Christum crederent; nemo maneret, qui contra Romanos civitatem templumque defenderet. Temporalia ergo perdere timuerunt, et vitam æternam non cogitaverunt, ac sic utrumque amiserunt. Tulerunt autem Romani et locum et gentem, expugnando et transferendo. »

Cur a Romanis propter Christum sibi timebant Judæi? Verisimilius alii, *q. d.* Si omnes credant Jesum esse Messiam regem Judæorum, irritabuntur contra nos Romani, Judææ domini, quod nobis novum regem et Messiam, puta Jesum creaverimus, ac a Cæsare Tiberio ad eum defecerimus: quare armati venient et tollent, Græce ἀροῦσι, id est capient, vastabunt et perdent Hierosolymam et Judæam, cum tota Judæorum gente et republica. Ita Chrysostomus. Volebant, inquit, populum concitare, ut periclitaturum ex suspicione tyrannidis, *q. d.* Si Romani viderint Jesum turbas ducentem, suspicabuntur tyrannidem et destruent civitatem. At quos Christus armigeros circumducebat et equites? Verum livor et odium excæcabat eos, ut plane errarent et paralogizarent. Nam *primo,* Jesus erat rex Judæorum, non temporalis, sed spiritalis, qui regnum temporale Cæsaris non tangebat, imo augebat. Dabat enim ei tributum aliisque dandum esse docebat, adeoque cum populus eum regem temporalem creare vellet, aufugit, *Joan.* VI, 15. *Secundo,* Judæi pluris facere debebant salutem animæ æternam, quam temporalem corporis. Quare potius perdere debuissent corpus, quam animam; potius Judæam, quam cœlum. Adde: Christus, si in se credidissent, ab eis omne malum, etiam temporale, avertisset. *Tertio,* si credidissent in Jesum, ab eo didicissent obedire Romanis, quasi rerum dominis, eisque tributa pendere: quare a Romanis nil eis metuendum fuisset. *Quarto,* ideo Romani perdiderunt Judæam, quia ipsi suum occiderunt Messiam, justa Numinis vindicta, uti censuit ipse Titus, eorum eversor, teste Josepho. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius, Theophylactus, qui et addunt pontifices non vere hoc in animo sensisse, nec metuisse Romanorum adventum et excidium propter Jesum, sed idipsum tantum invidiæ et odio suo in Jesum; quasi velum prætexuisse. Porro ipsi excæcati occidentes Jesum, in Romanorum gladium et excidium, ac, quod magis est, in mortem æternam et gehennam incurrerunt.

Sic hodie Machiavelistæ et Politici, qui poli-

tiam præferunt religioni, regnum fidei, rempublicam Ecclesiæ, et bona terrena cœlestibus, temporalia æternis, utraque perdunt, uti recte advertit S. Augustinus. Illustre exemplum hoc sæculo fuit Volsæus, qui offensus Carolo V, suasit Henrico VIII, Angliæ regi, ut Catharinam uxorem Caroli amitam repudiaret, quod ipsum desiderare sciebat; sed tandem ipse justo Dei judicio in Henrici indignationem incidit, ac ab eo captus, dixit: « Juste hæc patior, quia dum regis gratiam cum offensa Dei aucupatus sum, Dei gratiam amisi, nec regis gratiam acquisivi. » Ita Sanderus, in *Schism. Anglican.* Hi ergo hinc discant quod fides et pietas non tollunt politiam et regnum temporale, sed potius conservant et augent; infidelitas vero et impietas illud evertunt. Unde notat Chrysostomus, *hom.* 6, Judæos a Deo non fuisse punitos, nisi cum Dei fidem et cultum deseruerunt, idque probat ex historia Achior, *Judith*, cap. v.

Volsæi Politici exemplum.

Vers. 49.

49. UNUS AUTEM EX IPSIS, CAIPHAS NOMINE, CUM ESSET PONTIFEX ANNI ILLIUS, DIXIT ILLIS. — Consultantibus cæteris, nec quid facto opus esset invenientibus, vel definientibus, Caiphas quasi pontifex consilium suggerit et rem totam definit. Dicitur autem « pontifex anni illius, » quia cum ex lege, *Exodi* XXVIII, deberet pontificatus durare pontifici usque ad mortem, ac post eam in filium primogenitum, jure quasi hæreditario derivari; Romani præsides eos crebro mutabant vel pro arbitrio, vel accepto ab ambientibus pretio. Audi Josephum, lib. XVIII *Antiq.*, cap. III. Augusto Cæsari in imperio successit Tiberius: « A quo, ait, quintus Judæorum præses missus est in Annii Rufi locum Valerius Gratus. Hic adempto Anano sacerdotio Ismaelem, Fabi filium, jussit esse pontificem: quo paulo post dejecto, in Eleazarum, Anani pontificis filium, eum honorem transtulit. Elapso deinde anno, et hunc redegit in ordinem, et Simoni, Camithi filio, pontificatum tribuit, hic quoque anno in hac dignitate exacto, jussus est eam cedere Josepho, qui cognominabatur Caiphas. »

Pontificatus apud Judæos num annuus?

Non ergo annuus apud Judæos erat pontificatus, ut ex hoc loco colligere videtur S. Augustinus, sed per annos plures vel pauciores, imo per eumdem annum subinde mutabatur.

Porro « Caiphas, » ait Pagninus, hebr. idem est quod *vomens ore* (קאה *kaa* enim est vomere, פה *pe* est os), vel *sagax investigator* et scrutator. Apte, quia evomuit hic impiam in Christum sententiam ejusque sagax fuit scrutator et inventor.

Vers. 50.

50. VOS NESCITIS QUIDQUAM, NEC COGITATIS QUIA EXPEDIT VOBIS UT UNUS HOMO MORIATUR PRO POPULO, ET NON TOTA GENS PEREAT. — *q. d.* Vos quasi plebeii et privati estis bardi et stipites, nil hac in re intelligitis, nec quid facto sit opus cognoscitis, nil expeditis, nil definitis, nullum consilium congruum suggeritis, sed ego quasi pontifex a Deo illuminatus, rem verbo expedio; consilium optimum do, et rem totam definio; dicendo: « Expedit ut unus homo, » puta Jesus; licet de nullo crimine accusatus; imo innocens et Propheta, ac tanti miraculi opifex; « moriatur (occidatur a nobis) pro populo; » ut scilicet populus propter eum non periclitetur apud Romanos; ne videlicet Romani propter Jesum, quasi Messiam et regem Judæorum, tollant eorum locum et gentem, itaque gens tota non pereat, sed eo sublato incolumis salvaque consistat. Hoc ergo fuit impium, falsum et injustum judicium Caiphæ, scilicet expedire ad salutem populi, ut Christus innocens occideretur, ne propter eum Romani Judæam et Judæos vastarent. Ratio ejus erat; quia præstat unum perire; quam multos, juxta illud: Satius est ut pereat unus, quam unitas et communitas, *q. d.* Quid ergo cunctamini? quid deliberatis? mihi non est dubium expedire unum Jesum pro omnibus Judæis mori. Ita Toletus, Jansenius, Maldonatus et alii.

Symbolice Origenes: Nil noverant; inquit; qui Jesum non noverant, juxta illud:

Si Jesum noscis, satis est, si cætera nescis.
Si Jesum nescis, nil est, si cætera noscis.

Vers. 51.

51. HOC AUTEM A SEMETIPSO NON DIXIT: SED; CUM ESSET PONTIFEX ANNI ILLIUS; PROPHETAVIT; QUOD JESUS MORITURUS ERAT PRO GENTE — Judæorum. Nota, Caipham cum aliis principibus sacerdotum Christo infensissimum; ex privato in eum odio idem voluisse clare dicere, quod alii tacite innuebant, sed non exprimebant, scilicet Christum esse tollendum e medio pro salute populi, ne a Romanis invaderetur, uti jam dixi: sed Spiritus illi volenti hoc eloqui; quasi pontifici et capiti Ecclesiæ, ea verba objecit; quibus contrarium potius diceret, et verissimam in Christum fidem confirmaret et definiret, scilicet expedire ut Christus pro populo, id est pro salute populi moreretur, ac morte sua quasi dato pretio eumdem a peccato, diabolo, morte et gehenna redimeret, ne alioqui ille periret in æternum. Hoc enim verba Caiphæ proprie et præcise significant: alioqui enim secundum impiam in Christum Caiphæ mentem, ipse potius dicere debuisset sic: Expedit ut unus Jesus moriatur præ toto populo; vel potius quam totus populus; jam autem non dicit *præ*, sed *pro* populo : quod proprie significat pro salute populi, ut salvet populum; ac licet hoc Caiphas non intelligeret; multo minus intenderet, solerter tamen id suggerente Spiritu Sancto advertit hic S. Joannes, et sicut ipse advertit, sic et alii viri sinceri et probi Caipham audientes, idipsum tunc advertere potuerunt, æque ac nos advertimus. Hinc disce, quantam curam habeat Deus Ecclesiæ, quamque assistat Pontifici; qui ejus est caput, præsertim in lege nova, quam instituit, sanxit regitque

Christus; quasi ejus caput et sponsus; ne scilicet Ecclesia Christi sponsa a fide et veritate aberret.

Caiphas an Propheta? Porro, quia Caiphas hoc mysterium non intellexit, hinc proprie Propheta non fuit, ut notat Origenes, quia Spiritus Sanctus per os ejus locutus est, sicut angelus locutus est Balaam impio per os asinæ, *Num.* XXII et seq. Caiphas ergo scelestissime verba Spiritus Sancti detorsit ad necem Christi. Intendit enim dicere expedire ut Christus tolleretur, ne Judæi per eum Romanos Cæsares et præsides offenderent. Unde S. Chrysostomus ait Spiritum Sanctum Caiphæ linguam, non cor movisse.

Dices: Ergo Caiphas hic erravit in fide. Respondeo: Nego consequentiam, imo veram fidem definivit, scilicet expedire ut Christus pro salute mundi moreretur, uti jam dixi; esto id ipse non intelligeret, nec dicere intenderet; intendebat enim Christum esse tollendum, ne propter eum populus a Romanis vastaretur, qua in re, licet erraret contra justitiam et pietatem, non tamen contra fidem. Error enim hic versabatur circa factum politicum, scilicet an Christus esset occidendus pro statu politico, nec ne. Adde, pontifex Judaicus non habebat illam infallibilem assistentiam Spiritus Sancti, quam a Christo, et post Christum habent Pontifices christiani; præsertim cum jam Synagoga Judæorum, præsente Christo, cadere inciperet, et ejus loco surgeret et succederet Ecclesia Christi. Unde paulo post Caiphas cum toto concilio Sanedrim, Jesum quasi pseudo-messiam reum mortis proclamavit; qui erat error in fide: quare tunc desiit eorum Synagoga esse Ecclesia Dei cœpitque esse Synagoga Satanæ, dum Christum a Deo missum negavit et occidit: de quo *Matth.* XXVII, 1 et seq.

Denique prophetia hæc Caiphæ fuit de morte Jesu certo futura, certo, inquam, in causis. Intendebat enim Spiritus Sanctus hoc per os ejus significare, scilicet expedire ut Christus moreretur pro salute hominum, ac pro ea certo moriturum, ex odio, prava mente et sententia Caiphæ ejusque sociorum, quam hic vultu et gestu satis ostenderunt. Unde paulo post Jesus reipsa ab eis occisus est et mortuus. Quare quidquid hic fuit prophetiæ, non meritis Caiphæ, sed pontificali ejus officio dedit Spiritus Sanctus. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, Beda et cæteri.

Vers. 52. 52. ET NON TANTUM PRO GENTE (sua Judaica), SED UT FILIOS DEI, QUI ERANT DISPERSI, CONGREGARET IN UNUM. — *q. d.* Expedit mori Christum, non tantum pro sua gente et nostra, id est pro Judæis, sed etiam pro Gentibus universis credituris in Christum, ac per totum mundum dispersis. Hi enim vocantur « filii Dei, » non jam actu et reipsa, sed in Dei præscientia et prædestinatione: quia scilicet per Dei gratiam futuri erant fideles et sancti, ideoque filii Dei. Ita S. Augustinus et Chrysostomus. Hoc est quod prædixit Christus, cap. X, 16: « Alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili (ex Synagog. Jud.), et illas oportet me adducere, et fiet unum ovile et unus pastor. »

Vers. 53. 53. AB ILLO ERGO DIE (Græce *hora*) COGITAVERUNT UT INTERFICERENT EUM. — Ecce hic clare patet iniqua mens, intentio et sententia Caiphæ et sociorum. Pro « cogitaverunt, » Græce est συνεβουλεύσαντο, quod nonnulli vertunt, *consultabant*. Ita Vatablus. Arabicus, *consuluerunt*; melius Cyrillus, Leontius et Chrysostomus: « Consultationem finierunt et firmarunt communi decreto, et quasi senatus consulto. » Unde Noster vertit, *cogitaverunt*, id est decreverunt; Syrus, *machinabantur, ut eum interficerent*.

Vers. 54. 54. JESUS ERGO JAM NON IN PALAM (Græce ἐν παῤῥησίᾳ, id est libere, aperte, publice) AMBULABAT. — Audi Cyrillum: « Tanquam Deus; quid de se statuissent Judæi, nemine nuntiante cognovit, tanquam homo se subduxit, » quia necdum venerat hora mortis ejus a Patre decreta. Fecit hoc ut nobis exemplum daret per fugam pericula vitæ declinandi. Ita idem Cyrillus, Theophylactus, Origenes, Augustinus, Beda, Rupertus.

SED ABIIT IN REGIONEM JUXTA DESERTUM, IN CIVITATEM QUÆ DICITUR EPHREM, ET IBI MORABATUR CUM DISCIPULIS SUIS. — « Ephrem » idem est quod « Ephraim; » Græci enim pro *Ephraim* dicunt *Ephrem*, ut *Psal.* LXXVII: « Filii Ephrem intendentes, et mittentes arcum. » Leontius opinatur Ephrem esse Bethleem, in qua natus erat Christus: sed hoc parum est verisimile, quia Bethleem erat vicina Jerusalem, et ibi maxime a pontificibus se quærendum sciebat Jesus. S. Hieronymus, in *Locis Hebr.*, et ex eo Jansenius putant « Ephrem » esse *Ephron*, de quo II *Paral.* XIII, 19, sed ibi Ephron scribitur per *ain* et *nun*; Ephraim vero sive Ephrem scribitur per *aleph* et *mem*. Ribera et alii putant Ephrem sitam fuisse supra Jericho, juxta ejus desertum; Adrichomius vero, pag. 26, num. 40, Ephrem collocat in quinto milliario Bethelis versus Orientem, septem horis distantem a Jerusalem, juxta desertum Hai, non longe a torrente Carib, ad quem Elias fugiens Jezabel secessit ibique pastus fuit a corvis, III *Reg.* XVII. Secessit eo Jesus, tum ut iras pontificum ad tempus declinaret, tum ut in hoc secessu orationi et contemplationi vacans, animaret et armaret se ad instantem mortem et arduum cum pontificibus, imo cum Lucifero in cruce duellum. Hinc Ephraim et Ephrem hebr. idem est quod *fertilitas*, ac Christi typus fuit Ephraim, filius Joseph, cui pater hoc nomen indidit, vaticinando dicens: « Crescere me fecit Deus in terra paupertatis meæ, » *Genes.* XLI, 52; sic enim crevit Christus in terra quam sterilem ipse fertilem virtutum et Sanctorum effecit.

Ephrem quænam urbs? Ubi sita?

Hinc Ephraim symbolice typus est Ecclesiæ Gentium, quæ fructum hunc copiosum protulit. Ita Origenes: « Conversabatur Jesus, ait, dudum

inter Judæos, Verbum scilicet divinum per Prophetas; sed abiit, nec est apud illos; accessit autem ad villam, quæ est prope desertum, de qua dicitur : Multi filii desertæ magis quam conjugatæ; interpretatur autem Ephrem fertilitas. Fuit vero Ephraim, frater Manasse, senioris populi oblivioni traditi; post populum enim oblivioni datum prætermissum, prodiit ex Gentibus abundantia. Discedens ergo Dominus a Judæis, venit in terram totius orbis, prope desertam Ecclesiam, quæ dicitur civitas fecunda, ibique moratur cum discipulis usque nunc. »

Tropologice : Ephrem sita juxta desertum, symbolum est animæ sanctæ vacantis solitudini et orationi; hæc enim fit Ephrem, id est fructifera bonorum operum; quare in ea per gratiam suam copiosam commoratur Jesus.

Vers. 55 55. PROXIMUM AUTEM ERAT PASCHA JUDÆORUM, — scilicet ultimum Pascha Christi, quo ipse quasi agnus paschalis in cruce immolatus est pro salute mundi, ideoque illud avide exspectabat. Syri pro *Pascha* dicunt *Pezcho*, quod interpretantur *hilaritas*, quia erat hoc festum cæteris hilarius, æque ac Christianis summe est hilare, ob Christi in eo factam in cruce redemptionem nostram ac resurrectionem.

ET ASCENDERUNT MULTI HIEROSOLYMAM DE REGIONE (de vicinis oppidis, pagis et vicis, ita Syrus) ANTE PASCHA, UT SANCTIFICARENT SEIPSOS, — id est, ut sacrificiis et cæremoniis purgarent se ab omnibus immunditiis legis, ac orationibus et sacrificiis se præpararent ad Pascha rite celebrandum et comedendum, ut ait S. Thomas et Jansenius, et ideo aliquot diebus ante Pascha erant in Jerusalem.

Vers. 56. 56. QUÆREBANT ERGO JESUM, ET COLLOQUEBANTUR AD INVICEM, IN TEMPLO STANTES : QUID PUTATIS, QUIA NON VENIT AD DIEM FESTUM? DEDERANT AUTEM PONTIFICES ET PHARISÆI MANDATUM, UT SI QUIS COGNOVERIT UBI SIT, INDICET, UT APPREHENDANT EUM. — « Quia (quod) non venit : » Græce ὅτι οὐ μὴ ἔλθῃ, quod Cyrillus, Leontius et Vatablus vertunt negative, *quod non venerit*; S. Chrysostomus vero, Theophylactus et Maldonatus vertunt dubitative, *num venturum non esse ad diem festum?* Accedit Syrus, *quid putatis non venturum esse ad festum?* et Arabicus, *videturne vobis ipsum non venire ad festivitatem?* Cyrillus putat hanc esse interrogationem eorum qui in Christum credebant, qui non credentibus interrogando dicebant : Quare Jesus de more non venit ad commune hoc Paschæ festum? Utique quia ut Deus præsentit sibi in eo a Scribis parari insidias. Planius S. Augustinus, Chrysostomus, Beda, Theophylactus, Rupertus, Euthymius censent hanc esse interrogationem pontificum, Pharisæorum eorumque asseclarum et ministrorum, qui Jesum comprehendere decreverant, ideoque indignantes rogare : Cur Jesus non venit ad festum Paschæ? Itane hoc festum non celebrabit? Itane erit legis contemptor et violator, uti nos ei objicimus? cur diebus hisce Paschæ præviis non comparet, ut se cum cæteris purificet et ad tantum festum comparet?

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Jesus Bethaniæ convivio excipitur, in quo Magdalena ungit Christum, qui contra murmur Judæ eam defendit. Secundo, vers. 12, Christus postero die, id est in Dominica Palmarum, vectus asino, cum pompa quasi Messias Jerusalem ingreditur. Tertio, vers. 24, per parabolam grani frumenti, quod moriens copiose resurgit, prædicit instantem sibi passionem, et vox de cælo eum clarificat, ut exaltatus a terra omnia trahat ad seipsum. Quarto, vers. 37, narrat Judæos per tot signa Christi non credidisse in eum, nonnullos tamen occulte credidisse.

1. Jesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitavit Jesus. 2. Fecerunt autem ei cœnam ibi, et Martha ministrabat; Lazarus vero unus erat ex discumbentibus cum eo. 3. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici, pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit pedes ejus capillis suis; et domus impleta est ex odore unguenti. 4. Dixit ergo unus ex discipulis ejus, Judas Iscariotes, qui erat eum traditurus : 5. Quare hoc unguentum non veniit trecentis denariis, et datum est egenis? 6. Dixit autem hoc, non quia de egenis pertinebat ad eum, sed quia fur erat, et loculos habens, ea quæ mittebantur, portabat. 7. Dixit ergo Jesus : Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud. 8. Pauperes enim semper habetis vobiscum; me autem non semper habetis. 9. Cognovit ergo turba multa ex Judæis, quia illic est; et venerunt, non

propter Jesum tantum, sed ut Lazarum viderent, quem suscitavit a mortuis. 10. Cogitaverunt autem principes Sacerdotum, ut et Lazarum interficerent; 11. quia multi propter illum abibant ex Judæis, et credebant in Jesum. 12. In crastinum autem, turba multa, quæ venerat ad diem festum, cum audissent quia venit Jesus Hierosolymam, 13. acceperunt ramos palmarum, et processerunt obviam ei, et clamabant : Hosanna, benedictus, qui venit in nomine Domini, Rex Israel. 14. Et invenit Jesus asellum, et sedit super eum, sicut scriptum est : 15. Noli timere, filia Sion; ecce rex tuus venit sedens super pullum asinæ. 16. Hæc non cognoverunt discipuli ejus primum; sed quando glorificatus est Jesus, tunc recordati sunt quia hæc erant scripta de eo, et hæc fecerunt ei. 17. Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo quando Lazarum vocavit de monumento, et suscitavit eum a mortuis. 18. Propterea et obviam venit ei turba, quia audierunt eum fecisse hoc signum. 19. Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos : Videtis quia nihil proficimus? ecce mundus totus post eum abiit. 20. Erant autem quidam Gentiles, ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo. 21. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, et rogabant eum, dicentes : Domine, volumus Jesum videre. 22. Venit Philippus, et dicit Andreæ : Andreas rursum et Philippus dixerunt Jesu. 23. Jesus autem respondit eis, dicens : Venit hora, ut clarificetur Filius hominis. 24. Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, 25. ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam; et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam. 26. Si quis mihi ministrat, me sequatur, et ubi sum ego, illic et minister meus erit. Si quis mihi ministraverit, honorificabit eum Pater meus. 27. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora. Sed propterea veni in horam hanc. 28. Pater, clarifica nomen tuum. Venit ergo vox de cœlo : Et clarificavi, et iterum clarificabo. 29. Turba ergo, quæ stabat et audierat, dicebat tonitruum esse factum. Alii dicebant : Angelus ei locutus est. 30. Respondit Jesus, et dixit : Non propter me hæc vox venit, sed propter vos. 31. Nunc judicium est mundi : nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. 32. Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. 33. (Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus). 34. Respondit ei turba : Nos audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum; et quomodo tu dicis, Oportet exaltari Filium hominis? Quis est iste Filius hominis? 35. Dixit ergo eis Jesus : Adhuc modicum, lumen in vobis est. Ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant; et qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. 36. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis. Hæc locutus est Jesus; et abiit, et abscondit se ab eis. 37. Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum; 38. ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit : Domine, quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui revelatum est? 39. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias : 40. Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum, ut non videant oculis, et non intelligant corde, et convertantur, et sanem eos. 41. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo. 42. Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur. 43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. 44. Jesus autem clamavit, et dixit : Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. 45. Et qui videt me, videt eum qui misit me. 46. Ego lux in mundum veni; ut omnis, qui credit in me, in tenebris non maneat. 47. Et si quis audierit verba mea, et non custodierit; ego non judico eum; non enim veni ut judicem mundum, sed ut salvificem mundum. 48. Qui spernit me, et non accipit verba mea, habet qui judicet eum : sermo, quem locutus sum, ille judicabit eum in novissimo die. 49. Quia ego ex meipso non sum locu-

tus, sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit quid dicam, et quid loquar. 50. Et scio quia mandatum ejus vita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi Pater, sic loquor.

Vers. 1. 1. JESUS ERGO ANTE SEX DIES PASCHÆ VENIT BETHANIAM, UBI LAZARUS FUERAT MORTUUS, QUEM SUSCITAVIT JESUS. — Jesus ex Ephrem, instante Paschate, quo sibi moriendum erat in cruce, venit in Bethaniam, ut ad mortem se pararet, imo morti se offerret, ejusque occasionem daret per Judæ proditoris avaritiam. Τὸ *ergo* dat causam, cur Jesus non Jerusalem, sed Bethaniam primo venerit, *q. d.* Cum pontifices, cap. præced., vers. ult., mandatum dedissent, ut Jesus apprehenderetur, ipse id Spiritu divino sciens, a Jerusalem divertit ac Bethaniam venit, ubi Lazarum suscitaverat, et multos benevolos habebat, ideoque apud eos secure degere poterat, ut inde quasi agnus paschalis immolandus pro salute mundi; paulo post in Dominica Palmarum Jerusalem solemni pompa ingrederetur.

Porro Bethania; quæ adjacet monti Oliveti, Hebraice idem est quod domus obedientiæ, ex qua Christus ire voluit in Jerusalem ad crucem. Unde Glossa : Venit, ait, in Bethaniam, id est domum obedientiæ, ipse Patri obediens usque ad mortem, obedientiam docens Ecclesiam quæ est in Monte olei, id est misericordiæ, nec potest abscondi, in qua suscitat sepultos a peccatis gravibus. Ibi fit cœna in fide et devotione justorum. Martha ministrat, dum quilibet fidelis opera devotionis Domino impendit : Lazarus, id est suscitati, cum iis qui manserunt in justitia, læti epulantur de præsentia Domini.

Ante sex dies Paschæ quid? ANTE SEX DIES PASCHÆ, — id est ante sex dies qui præcedunt Pascha, puta feria sexta, sive die veneris vespere, Jesus ex Ephraim venit Bethaniam, inde sequenti sabbato fecerunt ei convivium, ac postero die, puta Dominica Palmarum, solemniter ingressus est Jerusalem; Pascha enim eo anno incidebat in feriam quintam, sive in diem jovis proximæ hebdomadæ : quare sex dies diem Paschæ præcedentes, ante quos Jesus venit Bethaniam, hi sunt : sabbatum, Dominica, feria prima, secunda, tertia, quarta. Venit ergo feria sexta, cum sequenti hebdomade feria sexta esset crucifigendus. Non venit sabbato, quia eo juxta legem non licebat iter agere, sed quiescendum erat.

Symbolice Glossa : Deus, ait, sex diebus omnia fecit, sexta die hominem condidit, sexta mundi ætate eumdem redimere voluit, sexta feria passus est, sexta hora crucifixus.

QUEM SUSCITAVIT JESUS. — Ut hujus suscitationis suæ recentis memoriam et admirationem civibus Bethaniæ sua præsentia renovaret, itaque eos excitaret, ut se postera die Dominica solemniter ingressurum Jerusalem, quasi Messiam cum ramis ovantes clamantesque Hosanna comitarentur.

Vers. 2. 2. FECERUNT AUTEM EI COENAM IBI, ET MARTHA MINISTRABAT : LAZARUS VERO ERAT UNUS EX DISCUMBENTIBUS. — Hæc cœna eadem est cum illa quam narrat Matthæus, cap. XXVI, ubi eam explicui. « Lazarus vero unus erat ex discumbentibus, » ut non phantasma, sed vera ejus resurrectio probaretur. Nam, ut ait S. Augustinus, « vivebat, loquebatur, epulabatur, veritas ostendebatur, infidelitas Judæorum confundebatur. »

Vers. 3. 3. MARIA (Magdalene) ERGO (ne Martha ministrante ipsa partibus suis deesset, ut ipsa plus cæteris Christum honoraret omnesque superaret obsequio, quos vincebat amore) ACCEPIT LIBRAM UNGUENTI NARDI PISTICI, PRETIOSI. — Syrus, *multi pretii.* Ex libra quis suspicetur unguentum hoc fuisse spissum et crassum; crassa enim ponderantur libra, liquida vero mensurantur amphora. Nardinum enim unguentum ex variis aromatibus commixtum erat, ut docet Plinius, lib. XIII, cap. II, ideoque densum. Verum hoc liquidum fuisse, non spissum, colligitur ex eo quod effusum fuerit super caput Christi, ut ait Matthæus, cap. XXVI, 7. Liquida enim subinde in vasis ponderantur, aut certe nardus ipsa, ex qua liquor unguenti distillatur et elicitur. Aut potius libra hæc non ponderalis erat, sed mensuralis. Sicut enim Romanis, ita et Judæis, qui jam Romanis suberant, duplex erat libra : mensuralis erat mensura cornea, qua oleum admetiebantur, intersecta lineis quibusdam, ipsam in duodecim partes æquales, quæ unciæ dicebantur, dividentibus, ait Franciscus Lucas.

Mystice S. Augustinus : Unguentum quo Maria unxit Jesum, justitia fuit, ideo libra fuit. Et Glossa : Maria olim pœnitens unxit pedes, nunc vero ubi non pœnitentium rudimenta, sed perfectorum justitia designatur, caput et pedes ungit, unde libra dicitur unguenti, id est justitiæ perfectio : caput ungit, qui alta de Christo prædicat, pedes qui infima veneratur.

NARDI PISTICI, — hoc est unguenti nardini pistici, sive ex nardo pistica confecti.

Pistica nardus quæ? Resp. Primo. Quæres, quænam sit nardus pistica? *Primo,* Auctor *Comment. in Marcum,* cap. XIV, qui extat inter opera S. Hieronymi, *pistici* interpretatur *mystici*; sed hoc tam ridiculum est, quam S. Hieronymo indignum. *Secundo,* S. Augustinus hic, *tract.* 50 : Pistica, ait; dicta est a loco unde afferebatur; sed hoc incertum est, et æque incognitus est locus pisticus, atque nardus pistica. *Tertio,* Maldonatus : « Pisticus, » inquit, dicitur ἀπὸ τοῦ πίνειν, id est *potare, bibere* : « pistici » ergo idem est quod potabilis et liquidi, ut in caput et pedes Jesu effundi posset; alia enim unguenta sunt spissa et crassa. *Quarto,* alii « pisticum »

Secundo. *Tertio.* *Quarto.*

derivant a πιέζω, id est premo, quasi pisticus πιέςικος, id est pressus, expressus : unde teste Francisco Luca, unus codex pro *pistici* habet *pestici*. Sed hi duo ultimi nil insigne, nil novum huic unguento tribuunt, nec *pisticus* eo sensu usitatum est.

Quinto. *Quinto*, communius et significantius, alii passim : « Pistici, » inquiunt, id est *fidelis* (πίςις enim est fides), hoc est puri, sinceri, non sophistici, non misti, nec adulterati : nam facile nardum pseudonardo, sive lavendula et aliis herbis adulterari docet Plinius, lib. XII, cap. XII. Ita Euthymius et Theophylactus, in cap. XII *Marci*; Baronius, Ribera, Vatablus, Jansenius, Toletus et alii. Verum nil de pistica nardo apud Dioscoridem, Plinium aut alios legimus, et si a fide dicta esset, πιςὸς vel πιςὴ dicenda fuerat, non πιςική.

Sexto. Genuine. *Sexto* ergo, τὸ *pistici* idem est quod *spicati* (sic enim legunt omnes fere codices veteres et novi, paucis exceptis minoris fidei, qui pro *spicati*, ex Græco habent *pistici*. Vide Franciscum Lucam in Notis hic), ut habet Marcus, XIV, 3. Id ita esse colligitur, *primo*, ex eo quod Græci codices tam in Marco quam in Joanne constanter habent πιςικῆς. Ergo cum latinus Vulgatus Interpres Marci (qui fuit vel ipse Marcus, vel aliquis ei familiaris et coævus) τὸ πιςικῆς interpretetur *spicati*, non dubium quin in Joanne quoque ita hoc loco interpretandum sit; nam de hac nardo Joannem hic idem velle dicere, quod de ea dixerat Marcus, patet conferenti utrobique Syra, Arabica, Græca et Græcos interpretes. *Secundo*, quia pro τῷ πιςικῆς, Syrus tam in Marco, quam in Joanne vertit, *nardin risoio*, id est *nardum capitalem*, hoc est, primam et præstantissimam; Arabicus, *optimam* : talis autem est nardus spicata. *Tertio*, quia apud omnes constat quæ sit nardus spicata, de pistica nihil uspiam legimus. Nardus enim et spicas et folia habet; ex utrisque conficitur unguentum; illud spicatum, hoc foliatum dicitur. Vide Plinium, lib. XII, cap. XII. Spicatum autem, quia plus habet substantiæ et medullæ, hinc præstantius est quod Galenus ναρδόςαχυν, officinæ *nardispicam* nuncupant. Videntur ergo Græci Latinam vocem *spicati* corrupisse, et corrupte per metathesin, sive litterarum transpositionem pronuntiasse πιςικῆ, sive quod hoc pronuntiatu esset facilius et suavius (unde Græcis difficile est pronuntiatu *spicati*, imo ipsi nullum habent nomen vel verbum, quod post *sp* habeat *cappa*), sive quia non intelligebant τὸ *spicati*, sive quia τὸ πιςικῆς magis accedit ad Græcum πίςις, id est *fides*. Pro σπικατῆς ergo, vel σπικιτῆς dixerunt πιςικῆς; unde et unus manuscriptus codex in Joanne habet *spiciti*. Porro Joannes diu scripsit post Marcum, cum ergo ex Marco vox πιςικῆς pro *spicati* apud fideles esset usu recepta, Joannes eamdem retinuit ad fidem rei tam obscuræ. Ita Franciscus Lucas et nonnulli recentiores linguarum periti.

Prob. Primo. Secundo. Tertio.

Simili modo pleraque nomina ex una in aliam linguam transeuntia, per metathesin deflexa et corrupta sunt, ut *effeta* pro *hippateach*, *golgota* pro *gulgolta*, *psomtomphanic*, ut vertunt Septuaginta, pro *sophnepaneach*, id est salvator mundi, *Gen.* XLI, 45.

Metathesis in nominibus. Exempla.

Sic pro Hebræo *sippor* Latini per metathesin dicunt *passer*; pro *darag*, *gradus*; pro *mecar*, *mercor*; pro *erets*, *terra*; pro *Jesaiahu*, *Isaias*; pro *Jecheskiel*, *Ezechiel*.

Sic pro ἅρπαξ Latini dicunt *rapax*; pro μορφὴ *forma*; pro νεῦρον, *nervus*; pro κρέας, *caro*; pro κρίκος, *circus*; pro κρινω, *cerno*; pro ἄκρα, *arx*; pro ταχὺ, *cito*.

Sic Itali pro *carmes* aiunt *cremesi*; pro *paludes*, *paduli*; pro *Hieronymo*, *Gerolamo*; pro *vespertilio*, *pistrello*.

Sic Hispani pro *parabola* dicunt *palabra* (Itali et Galli *parola*, unde *parlare*); pro *periculum*, *peligro*; pro *miraculum*, *milagro*; pro *oblivio*, *olvido*.

Sic pro Hebræo *Jehochanan*, Latini et Græci dicunt *Joannes*; Itali, *Giovanni*; Hispani pronuntiant *Juan*, alii *Goan*; Germani, *Hans*, Illyrici, *Juan*; Galli, *Jean*; Flandri, *Jan*; Rustici, *Hensen* et *Hennen*.

Moraliter hic disce bona opera, quibus quasi unguentis pretiosis ungimus Christum, debere esse spicata, sive pistica, id est sincera, solida, eximia, præstantia; talia enim tanto Domino debentur. Hinc victimæ Abel placuerunt Deo, quia meliores, Caini displicuerunt, quia deteriores, *Gen.* IV. Quocirca David, *Psalm.* LXV, 15 : « Holocausta medullata (pinguia et plena medullis), inquit, offeram tibi. » Et *Psalm.* XIX, 4 : « Holocaustum tuum pingue fiat. » Azarias in medio ignis orans, ait : « Suscipiamur, etc., sicut in millibus agnorum pinguium, » *Daniel* III, 40. Imo Deus olim ex victima adipem sibi deposcebat, *Levit.* III, 16 : « Omnis adeps, ait, Domini erit jure perpetuo. » Et *Numer.* XVIII, 17 : « Adipes adolebis in suavissimum odorem Domini. » Rursum *Levit.* XXIII, 19, jubet Deus ut victima sibi immolanda sit mascula, et carens omni macula, id est vitio, scilicet ut sit integra et perfecta, unde cæcas, fractas, scabiosas sibi offerri vetat. Denique *Num.* XVIII, 29, ita sancit Deus : « Omnia quæ offeretis ex decimis, et in donaria Domini separabitis, optima et electa erunt. »

Optima Deo offerenda.

ET UNXIT PEDES JESU. — Addit Matthæus, *et caput*. Mystice Alcuinus : Caput, ait, est divinitatis sublimitas; pedes, humilitas incarnationis. Vel caput est ipse Christus, pedes sunt pauperes, qui sunt membra Christi : hos ungimus, dum eis damus eleemosynam.

ET EXTERSIT PEDES EJUS CAPILLIS SUIS. — Est hysteron proteron. Prius enim pedes tersit a pulvere et luto, deinde unxit; Christus enim incedebat nudipes solea tantum calceatus, quam deponebat more gentis mensæ accubiturus : si enim Maria prius unxisset pedes Jesu, et postea capillis extersisset, potius unxisset ipsa capillos suos, quos minime unctos volebat et indignos unctione

censebat, quam pedes Jesu. Adde, unguentum hoc odoratum et pretiosum non erat abstergendum, sed in pedibus Christi, ad eos fovendos relinquendum.

CAPILLIS SUIS, — ut eos, in quibus olim vane gloriata erat, sordidaret sordibus pedum Jesu, ac cum illis totum suum caput pedibus ejus summa humilitate et reverentia substerneret. « Nam cum capillis abstergeret pedes ejus, honorabilius in toto corpore membrum, caput dico suum pedibus Christi subjiciebat, ait Chrysostomus, etc., neque tanquam homini adest, sed tanquam Deo. »

ET DOMUS IMPLETA EST EX ODORE UNGUENTI. — Mystice S. Augustinus : Mundus, ait, impletur bona fama pietatis et virtutis, qualem hic exercuit Maria, juxta illud Pauli : « Christi bonus odor sumus, » bonis vitæ in vitam, sed malis mortis in mortem, uti hic contigit. Unde sequitur :

Vers. 4. Vers. 5. Judas in Magdalenam murmurat.

4. DIXIT ERGO UNUS EX DISCIPULIS EJUS, JUDAS ISCARIOTES, etc. 5. QUARE HOC UNGUENTUM NON VENIIT TRECENTIS DENARIIS, ET DATUM EST EGENIS? — Matthæus et Marcus addunt : « Ut quid perditio ista unguenti? » Respondet Beda : Non perditio est, sed sepulturæ officium : nec mirum mihi dedisse bonum odorem fidei, cum ego pro ea fusurus sim sanguinem.

Vers. 6.

6. DIXIT AUTEM HOC, NON QUIA DE EGENIS PERTINEBAT AD EUM, SED QUIA FUR ERAT, ET LOCULOS HABENS, EA QUÆ MITTEBANTUR (offerebantur Christo), PORTABAT. — « Fur, » imo sacrilegus, utpote « in suum usum rapiens, quæ in divinum dabantur, » ait Theophylactus; nam « ministerio portabat, furto exportabat, » ait S. Augustinus. Cupiebat enim Judas unguentum hoc venumdari, sibique pretium dari; cumque sciret Christum nolle tantum pecuniæ in loculis suis asservari, sed velle illud in pauperes distribui, ille partem aliquam in pauperes distribuisset, reliquam sibi suffuratus fuisset. Vide hic, ut occasio faciat furem, quamque periculosum sit viris sanctis et religiosis tractare pecunias, præsertim toti communitati communes; facile enim quid ex eis suggerente concupiscentia, in suos vel suorum usus avertitur.

Cur Christus Judam furem elegit?

Sed cur Jesus Judæ commisit loculos, cum sciret eum fore furem? Respondeo : Quia Judas aptior erat ad res temporales procurandas, quam cæteri Apostoli : furtum vero permisit, quia inde nata est occasio proditionis et passionis suæ; quam ipse ambiebat. Rursum S. Augustinus : Quia, inquit, Ecclesia loculos habitura erat, fures admisit, ut ejus Ecclesia potentes fures dum patitur, toleraret, ut doceret tolerandos esse malos, ne corpus Christi dividamus : tolera malum bonus, ut venias ad præmium bonorum. Addit Chrysostomus : Commisit Dominus furi loculos, ut omnem ei abscinderet proditionis occasionem, ne videretur ob pecuniæ defectum eum prodere. Theophylactus vero : Quidam, ait, dicunt Judam, ut omnium minimum, pecuniæ administrationem suscepisse.

Denique S. Bernardus, lib. IV *De Consider.*, cap. VI, docet Christum hic Prælatos docere voluisse, ut rerum temporalium curam facile cuivis confidant, spiritualium vero dispensationem sibi reservent, cujus contrarium nonnulli faciunt. Rursum fecit id Christus, ne miremur si in Sanctorum cœtibus, monasteriis, congregationibus, subinde reperiantur aliqui vitiosi et scandalosi. Unde S. Augustinus, *epist.* 37, cum unus e monachis suis scandalum dedisset, ob quod populus illi occlamabat, prudenter respondit : « Quantumlibet vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter homines vivo, nec mihi arrogare audeo, ut domus mea melior sit quam arca Noe, ubi inter octo homines reprobus unus inventus est; aut melior sit quam domus Abrahæ, ubi dictum est : Ejice ancillam et filium ejus; aut melior sit quam domus Isaac, cui de duobus geminis dictum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui; aut melior sit quam domus Jacob, ubi lectum patris filius incestavit; aut melior sit quam domus David, cujus filius cum sorore concubuit, cujus alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit; aut melior sit quam cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum et furem Judam toleraverunt; aut melior sit postremo quam cœlum, unde angeli ceciderunt. »

Nimirum permittit id Deus sapienti sua providentia, ut ex unius vel paucorum improbitate cæterorum probitas et sanctitas per antithesin magis resplendeat, sicut lux inter tenebras, aurum inter plumbum, sol inter nubes, sapiens inter stultos magis emicat et refulget : contrarium enim contrarii oppositum magis elucescit, uti docet *Ecclesiasti.* XXXIII, 15. Vide ibi dicta.

ET LOCULOS HABENS, EA QUÆ MITTEBANTUR, PORTABAT. — Hinc recte colligunt Jansenius et alii, Christum cum suo Apostolorum collegio habentem loculos, ipso facto suoque exemplo ostendisse Ecclesiam licite habere loculos et opes, nec derogare perfectioni, habere commune marsupium pro sumptu opportuno et moderato. Nihil enim imperfectionis fecit Jesus in vita sua, utpote qui perfectionis omnis fuerit magister.

Christus paupertatem professus est, cur?

Hoc ut a fundamentis intelligas, nota Christum, licet ratione unionis hypostaticæ cum Verbo, haberet excellens et quasi divinum in omnes creaturas dominium; tamen paupertatem, id est carentiam humani dominii, prout illud est in usu hominum, professum esse, ut perfectioris vitæ esset magister ejusque nobis daret exemplum. Patet id ex *Matth.* VIII, 20 : « Vulpes, ait, foveas habent, et volucres cœli nidos : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. » Et *Matth.* XIX, 21 : « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, etc., et veni, sequere

me. » Et vers. 27 : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te. »

Nota *secundo,* Christum habuisse dominium pecuniarum et rerum sibi a fidelibus oblatarum; in communi, non in particulari : quia loculi hi ad totum collegium Apostolorum pertinebant, quod illorum habebat dominium : non ergo Christus ipse illos habebat quasi proprios, ut illorum particularis esset dominus. Hinc et cap. IV, vers. 8, dicuntur discipuli abiisse in civitatem, ut cibos emerent. Et cap. VI, Jesus ait ad Philippum : « Unde ememus panes ut manducent hi? »

Perfecti habent bona in communi.

Igitur ex hoc Christi exemplo sequitur, perfectioni nihil derogare habere bona in communi, ut habent passim ordines Religiosi, uti definit Joannes XXII, Extravag. *Ad conditorem.* Potest enim pro diversitate personarum, statuum et finium, quos quisque sibi proponit, aliquando hoc esse perfectius, et aliquando non. Videtur tamen Christus aliquando caruisse omni dominio, etiam in communi, ut cum ait : « Filius hominis non habet ubi caput reclinet; » cum mulieres eum sequentes, eum alerent, *Luc.* VIII, 3; item in cruce, ubi rebus omnibus, etiam vestibus, ultro se abdicavit. Et hoc tantum videtur velle Nicolaus IV (qui in speciem videtur Joanni XXII adversari), can. *Exiit qui seminat,* De verb. signific. in VI.

Porro loculos in communi non officere perfectioni, ratione a priori probat S. Thomas, II II, *Quæst.* CLXXXVIII, art. 7: Quia, inquit, paupertas tantum est instrumentum perfectionis, ex eo quod tollat tria divitiarum damna, quæ sunt impedimenta charitatis : primum est, sollicitudo eas parandi et servandi; secundum, earum amor; tertium, ob eas superbire. Atqui habere loculos in communi, nec sollicitudinem eorum affert, nec amorem, nec superbiam. Ergo hoc non est charitatis impedimentum, sed potius adjumentum. Nam minuit sollicitudinem, quam sæpe experiuntur pauperes plane et mendici in mendicando, et procurando sibi victum et vestitum : « Manifestum est enim, ait S. Thomas, quod minimam sollicitudinem ingerit servare res usui hominum necessarias, tempore congruo procuratas. »

Quocirca omnes veteres Religionum fundatores, viri sancti et sapientes, sanxerunt ut Religiosi haberent bona in communi, ut sine cura vacarent orationi, studio, prædicationi, sicut patet ex Constitut. S. Basilii, S. Augustini, *epist.* 109; S. Benedicti, S. Bernardi, S. Brunonis, S. Romualdi, S. Dominici. Unde nata est Justiniani Imperatoris Constitutio, in *Auth.*, col. 1, Constit. 5, § *Illud,* et col. 9, Constit. 15, § *Si qua,* qua jubet ut eorum bona, qui monachi fiunt, eo ipso ad eorum monasteria pertineant. Tota enim paupertatis vis in eo sita est, ut nihil proprium et singulare habeatur, licet deinde sit aliquid commune, ex quo juxta formam Apostolicam dividatur singulis, prout cuique opus est. Apostoli enim cum fidelibus primis, qui erant sanctissimi et religiosissimi, possidebant bona in communi, quæ deinde singulis pro necessitate cujusque distribuebant, ut patet *Actor.* II et seq. Vide ibi dicta. Hoc est quod de Religiosis suæ ætatis ait S. Hieronymus, *epist.* 22 : « Non licet dicere cuiquam : Tunicam et sagum, textaque juncis strata non habeo. Præfectus omnium ita universa partitur, ut nemo quid postulet, nemo non habeat. Si quis vero cœperit ægrotare, transfertur ad exedram latiorem, et tanto senum ministerio refovetur, ut nec delicias urbium, nec matris quærat affectum. »

Paupertatis Evangelicæ vis in quo sita.

Idem passim docent Patres et Scholastici. Vide Suarez, III *part., Quæst.* XL, art. 3, disp. XXVIII, sect. 2; Bellarminum, in lib. IV *De Summo Pontif.*, cap. XIV; Dom. Soto, lib. IV *De Justitia,* Quæst. I, art. 1.

An loculos habere perfectionem minuat?

Dices : Nicolaus IV loco jam citato insinuat quod loculos habere sit perfectionem minuere : ait enim Christum, cum loculos habuit, sese infirmioribus accommodasse, ut omnibus esset exemplo. Respondet Suarez : Nicolaum solum asseruisse, in genere paupertatis minorem minusque rigidam esse illam, quæ loculos habere permittit; inde vero non concludi id majoris esse perfectionis absolute; potest enim quod minus perfectum est in paupertate, magis esse perfectum in charitate, vel alia virtute. Agit enim Nicolaus de Franciscanis (qualis ipse fuit), quorum Religio pro scopo et fine habet paupertatem summam, ut se S. Francisco fundatori conformet, qui summe summam paupertatem et nuditatem rerum omnium adamavit. At vero aliæ Religiones alios habent fines pios et sanctos, ad quos convenientius est habere bona in communi : quare hoc in iis congruentius et perfectius est. Sic Carthusiani sancte servant silentium et solitudinem. Alii magnam sectantur vitæ austeritatem. Qui vero prædicationi et missionibus ad infideles vacant, inter homines versentur et magnis viribus sint oportet, ut magnos instituti sui labores sustinere valeant : quare austeritatem vitæ charitate in proximum compensant. Utrique ad suum institutum et finem sibi propositum congrue, pie et apposite. Diversus enim finis diversa exigit media. Denique Concilium Tridentinum, *sess.* 25, cap. III, concedit omnibus Religiosis, exceptis Franciscanis, ut bona immobilia possidere possint.

Vers. 7.

7. DIXIT ERGO JESUS : SINITE ILLAM, UT IN DIEM SEPULTURÆ MEÆ SERVET ILLUD. — « Ut servet, » id est ut servasse ostendatur. Unde Græce est in præterito, *in diem sepulturæ meæ servavit illud.* Sic et Syrus. Cætera huc spectantia explicui *Matth.* XXVI, 12, etc. Audi S. Augustinum : « Non illi ait : Propter furta tua dicis ista : furem noverat et prodere nolebat, sed potius tolerabat et ad perferendos malos in Ecclesia, nobis exemplum patientiæ demonstrabat. »

Vers. 9.

9. COGNOVIT ERGO TURBA MULTA EX JUDÆIS, QUIA ILLIC (in Bethania) EST : ET VENERUNT, NON PROPTER JESUM TANTUM, SED UT LAZARUM VIDERENT, QUEM

SUSCITAVIT A MORTUIS. — « Curiositas, ait S. Augustinus, eos adduxit, non charitas, » ut scilicet Lazarum a morte redivivum viderent, audirent, interrogarent ubi post mortem fuisset, quid vidisset, quid egisset? Ita Cyrillus, Theophylactus, Leontius.

Vers. 10. 10. COGITAVERUNT (Græce ἐβουλεύσαντο, id est *consultaverunt* : ita Syrus, Arabicus et Vatablus, et consultando decreverunt) AUTEM PRINCIPES SACERDOTUM, UT ET LAZARUM INTERFICERENT. — Vide hic virulentam principum invidiam et malitiam, qua invidentes Jesu gloriam, invident Lazaro et vitam, ne vita ejus gloriam Jesu adaugeat. Instabat enim festum Paschæ, quo omnes Judæi confluentes Hierosolymam, visuri erant Lazarum a morte suscitatum ac admiraturi Christi virtutem eum suscitantem, ideoque multi in eum credituri: quod ut impediant principes, Lazarum e medio tollere decernunt. Verum recte exclamat in eos S. Augustinus, *tract.* 50 : « O stulta cogitatio et cæca sævitia! Dominus Christus, qui suscitare potuit mortuum, non posset occisum? Quando Lazaro inferebatis necem, numquid auferebatis Christo potestatem? Si aliud vobis videtur mortuus, aliud occisus; ecce Dominus utrumque fecit, et Lazarum mortuum, et seipsum suscitavit occisum? »

Denique Lazari suscitatio erat opus proprium Deo; qui ergo eum occidere satagebant, contra Deum pugnabant eumque quasi ad duellum provocabant.

Vers. 11. 11. QUIA MULTI PROPTER ILLUM ABIBANT EX JUDÆIS, ET CREDEBANT IN JESUM. — «Abibant,» Græce ὑπῆγον, id est *subducebant se*, relinquebant eos, deserebant eorum factionem; τὸ *ex Judæis* refer ad *multi*, uti refert Syrus et Arabicus, et colligitur ex Græco : potest tamen referri quoque ad τὸ *abibant*, *q. d.* Multi Judæorum abibant a Judæis Christo adversantibus, et transibant ad Christum.

Vers. 12. 12. IN CRASTINUM AUTEM. — Hoc est, die crastino, sive postero a cœna Jesu facta sabbato in Bethania, puta die Dominica Palmarum, quæ erat quinta ante diem Paschæ, eratque dies decima mensis Nisan, quo Christus, quasi agnus paschalis, solemni ritu ingressurus erat Jerusalem, ut ibi fieret victima et piaculum mundi : nam die decimo agnus paschalis, qui erat Christi typus, immolandus die 14 inducendus erat in Jerusalem, juxta legem *Exod.* XII, 3. Cætera quæ sequuntur usque ad vers. 17, de pompa Christi ingredientis in Jerusalem, explicui *Matth.* XXI, 7.

Vers. 17. 17. TESTIMONIUM ERGO PERHIBEBAT (de suscitatione Lazari, quod scilicet Jesus Lazarum vere, non ficte a morte suscitasset) TURBA, QUÆ ERAT CUM EO (Jesu), QUANDO LAZARUM VOCAVIT DE MONUMENTO.

Vers. 18. 18. PROPTEREA ET OBVIAM VENIT EI TURBA, QUIA AUDIERUNT EUM FECISSE HOC SIGNUM. — Joannes dat causam, cur cives Hierosolymæ nunc turmatim occurrant Jesu cum tanto plausu, quod nunquam antea fecerant, quia scilicet turba, quæ suscitationi Lazari interfuerat, hoc Jesu miraculum per totam Hierosolymam sparsit, dicens se illud oculis suis vidisse. Hæc ergo tanti miraculi novitas excitavit cives, ut turmatim occurrerent Jesu acclamantes Hosanna ipsi quasi suo Messiæ et Regi.

Vers. 19. 19. PHARISÆI ERGO DIXERUNT AD SEMETIPSOS (inter se conferentes consilia) : VIDETIS QUIA NIHIL PROFICIMUS? ECCE MUNDUS TOTUS POST EUM ABIIT. — Arabicus, *totus mundus sequitur illum*. Est hyperbole, *q. d.* Plurimi abeunt a nobis creduntque in Jesum. Viderant enim ingentem hominum turbam illi quasi Messiæ occurrere et acclamare Hosanna, eosque ex omni sexu, ætate, genere, nimirum tam viros quam feminas, tam senes quam pueros, tam Judæos quam Gentiles, ut patet vers. sequenti. Notat Cyrillus Pharisæos hic tacite prophetare quod omnes gentes totius mundi ad Christum converterentur, licet id ipsi non intelligerent.

S. Chrysostomus et Theophylactus censent eos, qui hæc dicebant, fuisse credentes in Christum, aut certe in illum propensos, quasi ipsi aliis incredulis Christum persequentibus dicant : Videmus quod persequendo Christum, nihil contra eum proficimus, sed potius ejus sectam et gloriam augemus : nam totus mundus post eum abiit; cessemus ergo ab eo persequendo. Unde Græca, Syrus et Arabicus habent, *videtis nos nihil proficere*.

Verius Cyrillus, Euthymius et alii censent eos fuisse incredulos et Christi hostes; tales enim erant Pharisæi, *q. d.* Nuper omnes cum Caipha decrevimus Jesum occidere, interim idipsum facere differimus et tardamus; et ecce dilatione et tarditate hac nostra nihil proficimus, sed potius malum augemus; nam totus mundus post eum abiit : quanto satius fecissemus, si nuper, cum decrevimus eum occidere, statim eum occidissemus, antequam secta ejus adeo cresceret et inclaresceret. Quid ergo nunc nobis faciendum incumbit? ut quantocius decretum nostrum exequamur, eumque e medio tollamus. Quid igitur cunctamur, quid moras nectimus? si tardamus, omnes a nobis ad Jesum abibunt, nec eos revocare poterimus : turba vincemur, nisi astu vincamus.

Vers. 20. 20. ERANT AUTEM QUIDAM GENTILES, EX HIS QUI ASCENDERANT UT ADORARENT IN DIE FESTO. — Mirum est nonnullos putare hos fuisse Judæos inter Gentiles commorantes, cum Joannes diserte dicat eos fuisse Gentiles. Fuere ergo hi partim proselyti, hoc est, qui Judæorum religionem jam amplexi erant, vel potius amplecti cogitabant, uti opinantur Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius; partim vero Gentiles, qui unum esse Deum censebant, quem cum viderent a Judæis adorari tanta majestate in templo Hierosolymitano, a tanta hominum multitudine in Paschate, ipsi

idem cum eadem facere destinarant, præsertim allecti fama sanctitatis et miraculorum Jesu, quem videre et audire cupiebant, ut ait hic Joannes. Ita Cyrillus, Leontius et Theophylactus. Simili modo Eunuchus Candacis reginæ venit adorare in Jerusalem, ad quem angelus misit alterum Philippum, scilicet Diaconum (non hunc Apostolum), qui eum ad Christum convertit, *Act.* VIII. Sic etiam Gentilium reges templum Jerusalem venerabantur, et ei dona mittebant, ut Cyrus, I *Esdræ*, I; Darius Hystaspis, ibidem, cap. VI; Seleucus et alii reges Asiæ, II *Machab.* III.

Vers. 21. 21. HI ERGO ACCESSERUNT AD PHILIPPUM (Apostolum), QUI ERAT A BETHSAIDA GALILÆÆ, ET ROGABANT EUM, DICENTES : DOMINE, VOLUMUS JESUM VIDERE. — Philippum præ aliis adierunt, vel quia is eis erat notus, vel quia primus eis occurrit, vel quia voce et vultu majorem candorem, facilitatem et benignitatem præ se ferebat, itaque omnes ad se alliciebat; Christum enim ipsum, utpote virum sanctissimum et Prophetam eximium; adeoque Judæum (Judæi enim abhorrebant a Gentilibus), illi cum Gentiles essent, accedere non audebant, ait Cyrillus, Chrysostomus et Leontius. Mediatorem ergo inter se et Christum adhibent Philippum, ut is ad eum aditum faciat.

Vers. 22. 22. VENIT PHILIPPUS, ET DICIT ANDREÆ (quasi majori et antiquiori Apostolo), ANDREAS RURSUM ET PHILIPPUS DIXERUNT JESU. — Andreas enim majoris apud Christum erat auctoritatis, utpote qui primus omnium Jesum adierat et ad eum Petrum fratrem suum adduxerat, cap. I, vers. 40. Communicato ergo inter se consilio, rem totam deferunt ad Jesum, antequam ipsos Gentiles adducant, quia audierant a Jesu : « In viam Gentium ne abieritis, » *Matth.* X, 5.

Vers. 23. 23. JESUS AUTEM RESPONDIT EIS, DICENS : VENIT HORA UT CLARIFICETUR FILIUS HOMINIS. — Græce δοξασθῇ, id est *glorificetur*. Ita Syrus et Arabicus, *q. d.* Nolite Gentiles arcere a me, sed eos ad me adducite. Quod enim dixi olim : « In viam Gentium ne abieritis, » vobis dixi initio prædicationis meæ, qua ad Judæos solos a Deo destinabar; nunc autem cum finitur prædicatio, æque ac vita mea, cumque Judæi prædicationem meam repellant, ego illam per vos transferam ad Gentes. Instat ergo nunc hora, id est tempus, quo ego post mortem meam (et per eam) quæ mihi imminet, ac per meam e morte resurrectionem, ascensionem in cœlum et missionem Spiritus Sancti, non tantum a Judæis, sed a Gentilibus per totum orbem clarificer, id est velut Messias salvator agnoscar, colar, adorer per vestram, o Apostoli mei, ubique prædicationem.

Porro Christi clarificatio, Christianorum omnium clarificatio est. Nam, ait S. Augustinus, serm. 176 *De Temp.* : « Nos Christi mors vivificavit, nos resurrectio erexit, nos ascensio consecravit. » Quia, ut idem ait, *serm.* 184 : « Cum Jesus ascendit, Spiritus Sanctus ad nos descendit. »

Vers. 24. 24. AMEN, AMEN DICO VOBIS : NISI GRANUM FRUMENTI CADENS IN TERRAM MORTUUM FUERIT, IPSUM SOLUM MANET : Vers. 25. 25. SI AUTEM MORTUUM FUERIT, MULTUM FRUCTUM AFFERT. — Docet Christus claritatem sive gloriam jam dictam, sibi per mortem crucis obventuram, ne illa turbentur et scandalizentur Apostoli et fideles. Audi S. Augustinum, *tract.* 51 : « Seipsum Jesus dicebat : ipse erat granum mortificandum et multiplicandum; mortificandum in infidelitate Judæorum, multiplicandum in fide omnium populorum, » *q. d.* Sicut granum tritici seminatum in terra, nisi in ea moriatur, id est corrumpatur, mortificetur, et in aliam substantiam, scilicet in germen terræ calore resolvatur, non germinat, nec fructum facit : sin autem moriatur, germinando multum fructum affert seque multiplicat, ut unum granum ex se producat 20, 30, 60 grana. Supple : sic pariter ego, qui sum quasi granum tritici, e cœlo in terram jactum, mori debeo, ut per mortem meam ejusque meritum, æque ac exemplum, multos virtutum et fidelium fructus, eosque insignes et celebres proferam, scilicet tot millia Martyrum, Virginum, Doctorum, Confessorum cæterorumque fidelium, per totum orbem sparsa, et futuris sæculis spargenda. Idem contingit in morte Martyrum, ut uno moriente, multi pro eo surgant et fidem Christi amplectantur. Quocirca Ecclesia hæc legit in festo S. Laurentii cæterorumque Martyrum. Vere Tertullianus, in fine *Apolog.*: « Sanguis Martyrum, inquit, est semen Christianorum. » Unde addit idem ibidem : « Cruciate, torquete, damnate, atterite nos; probatio est enim innocentiæ nostræ iniquitas vestra. » E mox : « Exquisitior crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ; plures efficimur, quoties metimur a vobis. » Exemplum illustre S. Gregorius, lib. III *Dialog.*, cap. XXXI, dat S. Hermenigildum, qui propter orthodoxam fidem occisus a patre Leovigildo, rege Ariano, ipsum et fratrem suum Reccaredum totamque Visigothorum gentem ab arianismo ad rectam fidem convertit : « Unus ergo, ait Gregorius, in gente illa mortuus est, ut multi viverent, et dum unum granum fideliter cecidit ad obtinendam fidem animarum, seges multa surrexit. »

Anagogice Beda : Seminatus est Jesus, inquit, de semine Patriarcharum in agro mundi hujus, id est incarnatus est : solus mortuus est, cum multis surrexit. Denique audi S. Bernardum, serm. 15 *in Cant.* : « Moriatur granum, et surgat gentium seges. Oportet pati Christum, et surgere a mortuis, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum, non solum in Judæam, sed etiam in omnes gentes, quatenus ab uno nomine, quod est Christus, millia millium credentium Christiani dicantur, et dicant : Oleum effusum nomen tuum. »

QUI AMAT ANIMAM SUAM, PERDET EAM; ET QUI

ODIT ANIMAM SUAM IN HOC MUNDO, IN VITAM ÆTERNAM CUSTODIT EAM. — *Primo, q. d.* « Qui amat animam, » id est vitam suam præ mea fide et fidei professione, ut malit fidem negare, quam vitam amittere, hic « perdet » animam et vitam, quia incurret mortem æternam et gehennam. « Qui » vero « odit animam, » id est vitam, ut malit eam potius quam fidem amittere, hic « custodit eam, » ut in æternum beatus vivat in cœlo. Rursum, « qui amat animam suam, » id est animæ suæ desideria et concupiscentias, præ voluntate et mandatis meis, ut malit concupiscentias suas sequi quam mandata mea, hic « perdet » animam suam in gehenna; « qui » vero eam « odit » resistendo ejus concupiscentiis legi Dei contrariis, hic « custodit eam, » ut æternam beatitudinis vitam a me consequatur. Ita fecere Martyres, Anachoretæ, Religiosi, Virgines cæterique Sancti. Uterque sensus huic loco est congruus, et a Christo intentus, ideoque jungendus, uti jungunt S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Videbat enim Christus Apostolos et Christianos post mortem suam persecutionem et martyria passuros a Judæis et Gentibus : voluit ergo contra illa ipsos hic præmonere et præmunire, *q. d.* Me defuncto, insurgent contra vos Scribæ, principes et tyranni : videte ergo ne fidem meam negetis, ut vitam temporalem conservetis, quia hoc faciendo perdetis vitam æternam et beatam, quam acquiretis, si vitam temporalem pro fide mea morti exposueritis.

Rursum voluit Christus fideles omnes docere, quod assidue concupiscentiis resistere cum eisque luctari debeant : « Caro enim concupiscit adversus spiritum et spiritus adversus carnem, » *Gal.* VI. Hoc est quod ait Christus, *Matth.* X, 39: « Qui invenit animam suam, perdet illam. » Et cap. XVI, 25 : « Qui voluerit animam suam salvam facere, perdet illam : qui autem perdiderit animam suam propter me, inveniet eam. » Et *Eccli.* XVIII, 30 : « Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis. » Vide ibi dicta.

Porro, perperam hunc locum intelligebant hæretici dicti Circumcelliones, qui, teste S. Augustino hic, seipsos occidebant, ut sic vitam æternam a Christo hic promissam consequerentur. Aliud enim est odisse animam, aliud eam occidere, quod omni lege vetitum est.

Denique audi S. Augustinum, *tract.* 51 : « Qui amat animam suam, perdet eam. Quod duobus modis intelligi potest : Qui amat, perdet, id est si amas, perdes : si cupis vitam tenere in Christo, noli timere mori pro Christo. Item alio modo : Qui amat animam suam, perdet eam : noli amare, ne perdas ; noli amare in hac vita, ne perdas in æterna vita. Hoc autem quod posterius dixi, magis habere videtur Evangelicus sensus. » Et nonnullis interjectis : « Magna et mira sententia, quemadmodum sit hominis in vitam suam amor, ut pereat; odium, ne pereat : si male amaveris, tunc odisti; si bene oderis, tunc amasti. Felices qui oderunt custodiendo, ne perdant amando. » Unde post multa concludit : « Cum ergo causæ articulus venerit, ut hæc conditio proponatur, aut faciendum esse contra Dei præceptum, aut ex hac vita emigrandum : quorum duorum homo si cogatur alterum eligere, comminante mortem persecutore, ibi eligat Deo dilecto emori, quam offenso vivere; ibi oderit in hoc mundo animam suam, ut in vitam æternam custodiat eam. » Audi et S. Chrysostomum : « Amat animam in hoc mundo, qui desideria ejus inconvenientia facit; odit autem, qui non cedit ei noxia concupiscenti. Dixit vero, odit : sicut enim eorum qui odio habentur, nec vocem audire sustinemus, ita animam contraria Deo volentem cum vehementia avertere oportet. » Et Theophylactus, quia grave erat audire odio habendam animam, consolatur dicens : In hoc mundo, in quo temporis brevitatem indicat, emolumentum æternum subjungens. Addit Chrysostomus : Christum, cum videret discipulos de morte sua contristandos, eos erexisse ad majora, *q. d.* « Quid dico : Si mortem meam generose non feretis : nisi vos ipsi moriamini, nullum vos sequetur emolumentum. » Hæc Chrysostomus hic, *tract.* 66.

Hæc ergo Christi sententia est axioma, basis, fundamentum et compendium vitæ Christianæ. Ipsa enim est radix et principium virtutum omnium, quæ ex illa, perinde ac conclusiones ex præmissis eliciuntur : qui ergo in schola Christi doctus, eximius et perfectus evadere cupit, hanc gnomen assidue ruminet, expendat, voluntati imprimat, et opere exequatur, ut omnes suas actiones illi quasi Lydio lapidi adaptet, adæquet et conformet : ita verus et singularis Christi discipulus, assecla et imitator evadet, ac pro vita temporali quam negligit, beata vitæ æternæ gaudia nanciscetur.

Vers. 26. 26. SI QUIS MIHI MINISTRAT, ME SEQUATUR. — *q. d.* Qui cupit meus esse minister, assecla et discipulus, me imitetur per mortem et mortificationem, ac per bona opera, ait S. Chrysostomus, ut vias meas ambulet, ait S. Augustinus, non suas, non quæ sua sunt quærens, sed quæ Jesu Christi, quæcumque bona, sive in temporalibus sive in spiritualibus, faciens propter eum.

ET UBI SUM EGO, ILLIC ET MINISTER MEUS ERIT. — Ecce fructum (pergit S. Augustinus) et mercedem : gratis amatur, et operis quo ministratur illi pretium est esse cum illo, ut ibi sit adoptatus, ubi est unitus; nimirum in cœlo, in visione et possessione Dei, in felicitate et gaudio æterno. Ita S. Chrysostomus. Vide dicta *Lucæ* XXII, 7 et sequent.

SI QUIS MIHI MINISTRAVERIT, HONORIFICABIT EUM PATER MEUS, — honore cœlesti, coram angelis,

Beatis et toto mundo. Non dixit : Ego honorificabo eum : nondum enim de eo decentem opinionem habebant, sed majorem de Patre, ait Chrysostomus.

Vers. 27. 27. NUNC ANIMA MEA TURBATA EST. — Nota : Christus hic, quia mortis post tres dies sibi instantis (dixit enim hæc Dominica Palmarum) mentionem fecerat, permisit in se excitari naturalem ejus horrorem, uti fit in nobis, et hoc horrore seipsum turbavit. Unde ait, « salvifica, » id est eripe me « ab hac hora, » et horrore mortis mihi imminentis. Simile fuit in horto, cum tristis usque ad mortem oravit : « Transeat a me calix iste. »

Causam dat S. Chrysostomus : Exhortatus, inquit, fuerat Christus suos ad sui sequelam per mortem ; ne ergo dicant eum extra dolorem existentem facile de morte philosophari et alios ad eam adhortari, ostendit etiam se in agonia esse, et tamen mortem non recusare, ut nos eum sequamur idemque faciamus in horrore mortis et mortificationis.

Causam secundam dat S. Cyrillus, ut se ostenderet non tantum Deum, sed et verum hominem esse, passionibus et ærumnis nostris obnoxium.

Tertiam dat S. Augustinus et ex eo Beda, ut Christus in se nostras infirmitates suscipiens curaret nosque roboraret. Audi Augustinum : « Sequi jubes animam meam, sed turbari video animam tuam; quale fundamentum quæram, si petra succumbit? Agnosco misericordiam tuam, Domine; nam qui charitatis voluntate turbaris, infirmos, ne desperando pereant, consolaris; in se caput nostrum suscepit membrorum suorum affectum. » Et rursum : « Sicut nos excitavit ad summa, ita nobis compatitur ad infima. » Et mox Christum nobis ita loquentem inducit : « Audisti ad te vocem fortitudinis meæ; audisti in me vocem infirmitatis tuæ; vires suggero ut curras, nec reprimo quod acceleras; sed transfero in me quod trepidas, et substerno quo transeas. »

ET QUID DICAM? PATER, SALVIFICA ME EX HAC HORA. — Theophylactus et Leontius sic exponunt, *q. d.* In hac turbatione et agonia hæreo, et animo fluctuo, et nescio quid agam vel dicam. Dicamne ergo : Pater, salvifica me ex hac hora? fugiamne mortem? minime; sed vincam meam agoniam, et ultro morti obviam ibo.

Simplicius et planius alii, *q. d.* Quid in hac agonia dicam? quo confugiam? quem invocem? utique Patrem qui salvat. Dicam ergo : « Pater, salvifica me ex hac hora, » id est libera me ab hac agonia mortis. Nam, ut ait S. Augustinus, Beda et Rupertus, similis est hæc oratio illi in horto : « Pater mi, si fieri potest, transeat a me calix iste, » quæ fuit oratio partis inferioris, sive appetitus naturalis, qui mortem horrebat; unde mox eam pars superior, puta mens et voluntas superior correxit dixitque : « Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat. » Eodem modo et hanc corrigit, dum statim subjicit :

SED PROPTEREA VENI IN HORAM HANC. — Est correctio, qua Christus corrigit partem inferiorem, quæ dixerat : « Salvifica me ex hac hora, » *q. d.* Etsi naturaliter horream mortem, absolute tamen nolo naturale meum desiderium impleri, cum ad hoc venerim in mundum, ut hanc mortis horam subeam et calicem passionis bibam. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertus et alii.

Vers. 28. 28. PATER, CLARIFICA NOMEN TUUM, — ut per mortem mihi a te decretam, quam libenter accepto, clarificem, id est glorificem nomen tuum, per meam extremam obedientiam et religionem, qua me tibi in victimam pro peccatis totius mundi offeram, itaque homines peccato perditos vitæ gratiæ restituam, tibique reconciliabo, ac in cœlum deducam, ut te glorificent in æternum. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Euthymius. Sic de Petro dicitur, XXI, 19 : « Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. » Audi Augustinum : Clarifica me passione et resurrectione. Et S. Chrysostomum : Quod pro veritate moritur, gloriam Dei vocat : futurum enim erat, ut post crucem cognosceretur ab orbe nomen Dei. Et Glossa : Salvationem quæro, sed passionem non recuso, propter quam passionem clarifica me, quod est gloria nominis tui.

Secundo, « clarifica nomen tuum » hoc quoque momento, ut Gentiles qui ad me venerant, itemque Judæi cognoscant me a te missum, ut homines morte mea redimam, ideoque te tuamque beneficentiam clarificent. Hanc enim orationem exaudiens, Pater respondit illico : « Et clarificavi, et iterum clarificabo. » Ita Theodorus Heracleotes.

VENIT ERGO VOX DE COELO : ET CLARIFICAVI, ET ITERUM CLARIFICABO. — « Clarificavi, » *primo,* communicando ei quasi Filio meo unigenito meam claritatem, id est majestatem, gloriam et divinitatem ab omni æternitate, juxta illud cap. XVII : « Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui priusquam mundus esset apud te. » Ita S. Augustinus et Beda.

Secundo, per eumdem creando mundum, et omnia quæ in eo sunt in tempore. Ita Rupertus.

Tertio, et aptissime, per vocem e cœlo in baptismo delapsam : « Hic est Filius meus dilectus; » item per tot tantaque miracula et virtutum opera, quæ Christus passim edidit; et in præsenti, hac voce mea e cœlis clarifico, « et iterum clarificabo, » scilicet in morte et post mortem Jesu, quando per ejus resurrectionem, ascensionem in cœlum, missionem Spiritus Sancti, Apostolorum prædicationem et miracula, omnes Gentes ipsum quasi Christum Filium Dei, ac consequenter Deum Patrem agnoscent, colent, amabunt, adorabunt. Ita Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Leontius, Euthymius, Jansenius, Maldonatus et alii.

Vers. 29. 29. TURBA ERGO, QUÆ STABAT ET AUDIEBAT (hanc vocem tubalem Dei Patris), DICEBAT TONITRUUM

ESSE FACTUM, — quia vox hæc maxima, crassissima et resonantissima erat instar tonitrui. Forte etiam quia confuse, non articulate vocem excipiebant, uti excipitur sonus confusus tonitrui. Unde Chrysostomus : « Aperta quidem, inquit, et significativa erat vox, sed et crassis et carnalibus cito evolavit, tantumque sonum retinuerunt. » Et mox : « Qui quod articulata quidem esset, noverant, sed quid significaret non capiebant. » Sed verius est, ait Rupertus, et ex eo Maldonatus, omnes hanc vocem articulate loquentem intellexisse ejusque significationem cognovisse, verbi gratia, quod Jesus esset Filius Dei, Messias et Salvator; verum propter vocis magnitudinem persuadere sibi non potuisse veram esse vocem, sed aut tonitru esse, seque falli, qui humanam articulatamque vocem audisse sibi viderentur, aut certe vocem esse angeli. Atque propterea hoc Evangelistam commemorasse, ut doceret vocem non fuisse tacitam aut obscuram, ita ut solus audiret Christus, nec alii ejus essent testes; sed tam magnam, tam claram fuisse, ut non solum omnes audierint, verum ita audierint ut alii tonitruum', alii vocem angeli, nemo humanam esse judicaverint. Atque hoc ipsum indicabat vocem esse divinam, quod illi existimarent esse tonitruum ; nam et tonitrua voces Dei vocari solent.

Tonitru e cœlo Christi divinitatem testatur.

Symbolice : Tonitruum hoc significabat Jesum esse Filium Dei altitonantis, ac proinde ipsum quoque esse Deum altitonantem; tonitruum enim hic ad suum quasi recurrit auctorem, ut ipsum veneraretur et Gentilibus indicaret. Rursum significabat Jesum, qua homo erat, non tantum ore tonare et corde fulminare, ut dura hominum corda permoveret ad pœnitentiam, et frigida ad amoris ardorem; sed etiam Apostolos cæterosque suos faceret tonantes et fulminantes. Unde ipse Joanni et Jacobo id indidit nomen *Boanerges*, id est filii tonitrui, *Marc.* III, 17. Hinc et Paulus a S. Hieronymo, *epist.* 61, vocatur « tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium. » Subdit enim : « Quem quotiescumque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua. » Audi S. Chrysostomum, homil. 32 *in epist. ad Rom.*, in Moral. : « Tonitru ita terribile non est, sicut vox Pauli dæmonibus. Si enim vestimenta ipsius horruerunt, multo magis vocem. Ipsa vinctos illos et captivos egit, hæc orbem terrarum expurgavit, hæc morbos dissolvit, vitium expulit, veritatem superinduxit, Christum habuit inhabitatorem. Is ubique cum illo profectus est; et quod erant Cherubim, hoc erat et vox Pauli. Quemadmodum in potentatibus illis sedit Deus, ita et in lingua Pauli. » Sic « S. Basilii oratio erat tonitru, quia vita ejus erat fulgur, » ait Nazianzenus, *Orat.* 20. Hinc vox Christi assimilatur voci aquarum multarum, *Apoc.* I, 15, et voci multitudinis, *Daniel.* X, 6.

ALII DICEBANT : ANGELUS EI LOCUTUS EST. — Erat enim vox hæc augustior humana, ideoque angelica, imo divina. Angelus enim subiens personam Dei Patris, vocem hanc instar tonitrui in aere formarat.

Vers. 30.

30. RESPONDIT JESUS ET DIXIT : NON PROPTER ME HÆC VOX VENIT, SED PROPTER VOS, — ut scilicet in me credatis, itaque salvemini; ego enim hac voce non egeo. Sum enim Verbum Patris, quod increata et immensa laude et gloria glorificat Deus Pater et Spiritus Sanctus, quare creata et modica vocis hujus laude non egeo; vos vero illa egetis, quia mihi nonnulli e vobis objiciunt me non esse Dei Filium, nec a Deo missum; alii de eo dubitant; contrarium enim utrisque hæc vox Patris vobis proclamat, ut omne dubium vobis eximat. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertus, Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Vers. 31.

31. NUNC JUDICIUM EST MUNDI; NUNC PRINCEPS HUJUS MUNDI EJICIETUR FORAS. — « Judicium » sæpe condemnationem quæ fit in judicio, metonymice significat, et sic hoc loco accipit Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, *q. d.* Nunc instat mundi, id est Judæorum mundanorum condemnatio et vindicta Dei, eo quod me innocentem, imo Messiam et Dei Filium ad mortem condemnarint. Melius alii accipiunt « judicium, » non pro condemnatione nocentis, sed pro innocentis absolutione, vel potius oppressi ab oppressore et tyranno liberatione, *q. d.* « Nunc est, » id est nunc instat tempus quo mundus per tyrannidem oppressus a diabolo, ab eo liberetur. Instat enim mors mea, per quam homines a peccato et consequenter a potestate et tyrannide diaboli liberabo, ac diabolum, qui hucusque mundo tyrannice dominatus est, ejiciam foras, ut scilicet extra mentes fidelium et sanctorum ablegetur in mentes infidelium et impiorum. Unde argute Rupertus : « Duos, inquit, mundos vult intelligi, videlicet alterum inimicum, alterum reconciliatum; sive alterum damnatum, et alterum salvatum, dum dicit primo sine articulo : Judicium est mundi; secundo autem signanter cum articulo : Princeps, inquit, hujus mundi. Quod ergo judicium mundi et quæ est ejectio principis hujus mundi ? utique præsens passio ipsius, qui hæc loquitur, Domini nostri Jesu Christi, judicium est mundi, id est salvatio, discernens a reprobis universitatem electorum, qui fuerunt ab initio sæculi usque ad horam ejusdem passionis; ejectio vero principis hujus mundi, qui principatum tenet in amatoribus hujus mundi, reconciliatio est Gentilium electorum, in quibus diabolus per idololatriam inhabitabat, ante sæpe dictam clarificationem ejusdem Domini nostri Jesu Christi. » Significat hic ergo Christus, *primo*, se mundum, id est gentes e toto mundo in se credituras, per mortem suam liberaturum a peccato et diabolo. *Secundo*, se diabolum ejecturum ex animis fidelium, item ex aris et templis, ut in iis deinceps colatur Deus verus ejectis idolis et dæmonibus.

Tertio, se diabolo adempturum vim et potestatem, qua ante suum adventum, tentando validissime homines, omnes pene trahebat ad peccatum, indeque ad suum jugum; quare infregit vires diaboli Christus, ut nunc nec toties, nec tam valide sicut ante homines tentare possit, atque hominibus gratiam potentem largitur, qua facile, si ei conniti velint, tentationi resistere valeant.

Quarto. Christus multos dæmones ejecit a corporibus hominum totoque terræ ambitu, eosque in infernum relegavit. Unde Prosper, in *Dimidio Temp.*, cap. II, legit : « Nunc princeps hujus mundi missus est deorsum, » in tartara. Hinc et dæmones expulsi a Christo, eum rogabant ne mitteret ipsos in abyssum, *Luc.* VIII, 31. Audi S. Augustinum : « Providebat post passionem et glorificationem suam, per universum mundum multos populos credituros, e quorum cordibus diabolus, quando ei ex fide renuntiant, foras ejicitur. Est quidem et de veterum justorum cordibus ejectus, sed dicitur nunc ejiciendus, quia quod in paucissimis factum est tunc, in multis magnisque populis mox erat futurum. Ejicitur quidem diabolus foras, attamen tentare non cessat; sed aliud est intrinsecus regnare, aliud forinsecus oppugnare. » Simile dat S. Chrysostomus : « Ut si quis, ait, debitores feriat et in vincula mittat, eademque dementia eum, qui nihil debet, in carcerem ducat, is eorum quæ in alios fecit pœnas, dabit : sic diabolus per ea quæ in Christum ausus est, eorum etiam quæ in nos fecit pœnas dedit. »

Hoc est quod Christus dixit, *Luc.* XI, 21 : « Dum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet. Si autem fortior eo superveniens vicerit eum, universa arma ejus auferet, in quibus confidebat, et spolia ejus distribuet. »

Christus igitur hic videns Gentiles sui videndi cupidos, indoluit totum mundum gentilismo oppressum, in idolis adorare diabolum; quare optavit mortem suam accelerari, ut eis a Deo fidem et gratiam impetraret ac Apostolos mitteret, qui eos ad Deum converterent; ideoque ait : « Nunc judicium mundi est, nunc princeps hujus mundi ejicietur foras. » Simili modo S. Gregorius, teste Joanne diacono in ejus Vita, lib. I, cap. XXI, cum Romæ videret venales juvenes Anglos, vultu venustos, et rogaret qui et quales essent, unde venirent, an regio eorum christiana foret vel pagana, cumque paganam audisset, acriter ingemiscens : « Heu, proh dolor! inquit, quam splendidas facies princeps tenebrarum nunc possidet tantaque frontis species vacuam ab interna Dei gratia mentem gestat. Rursum interrogavit quod esset vocabulum gentis illius? Mercator respondit : Angli vocantur. At ille : Bene, inquit, Angli, quasi angeli; quia et angelicos vultus habent, et tales in cœlis angelorum decet esse concives. Iterum ergo interrogavit, quod nomen haberet ipsa provincia? Mercator respondit : Provinciales illi Deiri vocantur. Et Gregorius : Bene, inquit, Deiri, quia de ira sunt eruendi et ad Christi gratiam convocandi. Rex, ait, illius provinciæ quomodo nuncupatur? Mercator respondit : Ælle vocatur. Et Gregorius alludens ad nomen dixit : Bene, quia rex dicitur Ælle : Alleluia etenim, in laude Creatoris, in partibus illis oportet decantari. » Mox itaque accessit ad Pontificem Benedictum ab eoque petiit in Angliam mitti, ut Anglos converteret, unde ipse ab Anglis quasi eorum Apostolus colitur.

S. Gregorius visis Anglis juvenibus venustis de conversione Angliæ sollicitus est.

32. ET EGO SI EXALTATUS FUERO A TERRA, OMNIA TRAHAM AD ME IPSUM. — « Si exaltatus fuero, » per resurrectionem et ascensionem in cœlum, ait Chrysostomus. Melius alii passim, *q. d.* Si exaltatus fuero in crucem, id est si in alta cruce crucifixus fuero. Unde Joannes id explicans subdit : « Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus. » Loquitur Christus, ait Maldonatus, de se tanquam de milite cum diabolo pugnante : solet miles eo fortior esse, et adversario superior, quo ex altiore loco pugnat : significavit ergo se ex cruce sua, tanquam ex altissima et munitissima arce pugnaturum diabolumque victurum esse : propterea genus illud mortis « exaltationem » appellavit. Traxit exaltatus omnia ad semetipsum, quemadmodum aquila in sublime volans prædam trahit.

Vers. 32.

Sic Marcus, Arethusæ in Syria Episcopus, sub Juliano Apostata suspensus in alto, ac melle perunctus, ut vespis et apibus fieret pabulum, suos tortores irridebat dicebatque « illos esse humiles et terrenos, se vero arduum et sublimem, » ait Theodoretus, lib. III *Hist.*, cap. VII, et Sozomenes, lib. V, cap. X. Magis ad litteram alludit Christus ad id quod dixit cap. III, vers. 14 : « Sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. » Moraliter docet hic Christus crucem non esse horrendam, sed ambiendam, quia sola crux exaltat.

OMNIA, — id est animam et corpus, ait S. Augustinus et Beda. At Rupertus, « omnia, » hoc est cœlum, terram, homines, angelos et dæmones; quia scilicet efficiam « ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, » *Philip.* II.

Tertio et planissime, « omnia, » id est omnes homines omnium gentium, qui in me credere volent, puta omnia hominum genera, ait S. Augustinus. Unde S. Cyrillus, Chrysostomus et Theophylactus, pro « omnia » legunt *omnes*, sed τὸ *omnia* magis emphaticum est, *q. d.* Omnia spolia diaboli, puta omnia mundi opima, hoc est totius mundi gentes, quæ in me credent. Quem enim paulo ante vocavit « mundum, » hic vocat « omnia. » Arabicus, *traham ad me unumquemque* : Syrus, *omnes*.

TRAHAM, — id est abstraham ab invito diabolo,

ut ipsos non invitos; sed volentes blandiendo suaviter, sed efficaciter traham ad meipsum, ut eos fratres meos, imo filios efficiam; ut, sicut ego sum Filius Dei naturalis, sic illi sint filii Dei adoptivi. Græce enim est ἑλκύσω, id est traham per vim, scilicet invito diabolo, ei violenter prædam eripiens, ac homines animans et roborans, ut sibi suisque concupiscentiis vim faciant, juxta illud : « Regnum cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, » *Matth.* XI.

Audi S. Leonem, serm. 8 *De Passione*, eleganter et pathetice totum hunc locum pertractantem : « O admirabilis potentia crucis, o ineffabilis gloria passionis! in qua et tribunal Domini, et judicium mundi, et potestas est crucifixi. Traxisti enim, Domine, omnia ad te, et cum expandisses tota die manus tuas ad populum non credentem et contradicentem tibi, confitendæ majestatis tuæ sensum totus mundus accepit. Traxisti, Domine, omnia, cum in execrationem Judaici sceleris, unam protulerunt omnia elementa sententiam, cum obscuratis luminaribus cœli, et converso in noctem die, terra quoque motibus quateretur insolitis universaque creatura impiorum se usui negaret. » Efficacius deinde hunc Christi tractum prosequitur et perurget : « Traxisti, Domine, omnia ad te, quoniam scisso templi velo Sancta sanctorum ab indignis pontificibus recesserunt, ut figura in veritatem, prophetia in manifestationem, et lex in Evangelium verteretur. Traxisti, Domine, omnia ad te, ut quod in uno Judææ templo obumbratis significationibus tegebatur, pleno apertoque sacramento universarum ubique nationum devotio celebraret. Nunc enim et ordo clarior Levitarum, et dignitas amplior seniorum, et sacratior est unctio sacerdotum : quia crux tua omnium fons benedictionum, omnium est causa gratiarum, per quam credentibus datur virtus de infirmitate, gloria de opprobrio, vita de morte. »

Porro Christus a terra exaltatus in crucem, ut medius penderet inter cœlum et terram, traxit ad se omnia. *Primo*, quia cœlum terræ, angelos Gentibus, Gentes Judæis, Deum hominibus reconciliavit : « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso, in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso, » *Ephes.* II, 14.

Secundo, quia omnes totius mundi gentes ad fidem et amorem sui traxit : traxit autem illas a terra ad crucem, puta ad pœnitentiam, continuam mortificationem, martyrium, et a cruce ad cœlum; traxit, inquam, *primo*, sanguinis sui merito et pretio; *secundo*, suo exemplo; *tertio*, suo amore. Quis enim Christum ex amore pro nobis ultro morientem non redamet? Quis non dicat cum S. Ignatio Martyre inter leones constituto : « Amor meus crucifixus est? » Vide dicta *Zachariæ* XIII, 6, ad illa : « His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. »

Tertio symbolice, Christus in cruce traxit ad se omnia, id est Deum creatorem cum omnibus creaturis. Deus enim hoc Christi sacrificio placatus fuit hominibus, sol et cœli obstupuerunt; unde quasi lugentes creatoris sui mortem, radios a terra subtraxerunt; luna sub sole se abscondit, aer tenebris densissimis sese involvit, terra tota e centro convulsa et conquassata intremuit, petræ scissæ sunt et monumenta aperta, ut tam sepulti quam vivi mortem Christi plangerent, uti insinuavit S. Leo. Omnes ergo creaturæ ad Christum crucifixum quasi se erexerunt, tanquam obstupescentes et offerentes se ad pugnandum pro eo contra Judæos christicidas eosque disperdendum.

Porro perperam hinc colligebant Origenistæ : Christus traxit ad se omnia : ergo etiam damnatos ex inferno traxit et salvavit, quia, ut explicat S. Gregorius, lib. VI, *epist.* 15, Christus traxit omnia, scilicet electa : « nam trahi ad Deum post mortem non potuit, inquit, qui se a Deo male vivendo separavit. »

Symbolice, S. Bernardus, serm. 21 *in Cant.*, hanc Christi sententiam sibi omnibusque Religiosis adaptat. Hi enim per contemptum terrenorum et amorem cœlestium exaltantur a terra, itaque omnia ad se trahunt; quia omnia tam adversa quam prospera eis cooperantur in bonum, atque ipsi omnia quasi calcando possident; « fideli enim totus mundus divitiarum est. »

Vers. 33. 33. HOC AUTEM DICEBAT, SIGNIFICANS QUA MORTE ESSET MORITURUS, — nimirum morte crucis : in hac enim pendens exaltatur a terra. Sunt verba non Christi, sed Joannis verba Christi interpretantis; unde parenthesi intercipiuntur.

Vers. 34. 34. RESPONDIT EI TURBA : NOS AUDIVIMUS EX LEGE, QUIA (quod) CHRISTUS MANET IN ÆTERNUM, ET QUOMODO TU DICIS, OPORTET EXALTARI FILIUM HOMINIS? — Intellexerunt Judæi quod Christus de morte sua in cruce dixisset : exaltari enim a terra idem est quod crucifigi; quærunt ergo quomodo se dicat moriturum, cum lex asserat Christum non moriturum? Aliter S. Augustinus : « Intellexerunt, ait, eum hoc dixisse, quod ipsi facere cogitabant, nec verborum obscuritatem eis aperuit infusa sapientia, sed stimulata conscientia. »

EX LEGE. — « Lex » vocatur totum vetus Testamentum. Ergo Christum mansurum in æternum, ideoque non moriturum, Judæi colligebant ex illo *Michææ* V, 2 : « Egressus ejus ab initio a diebus æternitatis. » Et *Psal.* CIX, 4 : « Tu es sacerdos in æternum. » *Psal.* LXXXVIII, 30 : « Ponam in sæculum sæculi semen ejus, et thronum ejus sicut dies cœli. » Et vers. 38 : « Et thronus ejus sicut sol in conspectu meo, et sicut luna perfecta

in æternum, et testis in cœlo fidelis. » Et *Psal.* LXXI, 5 : « Et permanebit cum sole et ante lunam in generatione et generationem. » *Isaiæ* IX, 7 : « Vocabitur pater futuri sæculi. » Similia sunt *Isaiæ* XL, 8; *Ezech.* XXXVII, 27; *Daniel.* IX, 26. Verum hæ Scripturæ loquuntur de regno Christi glorioso; quod post mortem resurgens et ascendens in cœlo adeptus est; hoc enim erit æternum. Nam alioqui Christum ante hoc regnum moriturum expresse prædixit Isaias, toto cap. LIII; David, *Psal.* XXI, 12 et 17; Daniel, IX, 26; Jeremias, XI, 19.

QUIS EST ISTE FILIUS HOMINIS? — *q. d.* Si tu es ille Filius hominis, de quo loqueris (uti apparet ex eo quod te soleas Filium hominis appellare), quomodo ergo vis haberi Christus? Christus enim secundum legem, id est juxta oracula Prophetarum jam citata, est æternus, nec mori potest, cum tu ex adverso dicas Filium hominis debere mori et exaltari in cruce. Quod si quis alius est Filius hominis, de quo loqueris, edicito quis ille sit? Ita Toletus et Jansenius. Paulo aliter Maldonatus censet Judæos hic, quasi Christum convicissent, ei insultare et victo illudere : Quis est iste Filius hominis? quemadmodum si barbarus miles et victoria insolens, capto a se in bello regi et in servitutem redacto, dicat: Quis est iste rex? et quemadmodum eidem Christo iisdem postea Judæi capto dixerunt: « Ave rex Judæorum (1). »

Vers. 35. 35. DIXIT ERGO EIS JESUS : ADHUC MODICUM LUMEN IN VOBIS EST. AMBULATE DUM LUCEM HABETIS, UT NON VOS TENEBRÆ COMPREHENDANT : ET (id est quia) QUI AMBULAT IN TENEBRIS, NESCIT QUO VADAT. — Christus noluit directe ad objectionem Judæorum respondere, quia sciebat eos indignos et incapaces esse responsi, ait Cyrillus. Indirecte ergo respondet, ut se quasi luce utantur; brevi enim hanc lucem extinctum iri per mortem, cum frustra eam sint requisituri : quod si hac luce uti velint, ab ea illuminationem recepturos, qua objectionis suæ solutionem videant cæteraque ad salutem necessaria cognoscant. Latini passim τὸ *modicum* referunt ad *lumen, q. d.* Habetis adhuc modicum luminis et intelligentiæ, quo intelligitis Christum mansurum in æternum. Sed non cognoscitis ipsum moriturum quoque et resurrecturum. « Ambulate » ergo « dum lumen habetis, » hoc est, pergite et proficite in indaganda et cognoscenda veritate, dum hoc intelligentiæ lumen habetis. Sic enim cognoscetis qua ratione Christus moriturus quidem sit, sed tamen resuscitatus mansurus sit in æternum. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertus, S. Bernardus, serm. 49 *in Cant.*, Lyranus et alii.

Verum τὸ *modicum* non refertur ad *lumen*, sed ad χρόνον, id est tempus. Græca enim habent, ἔτι μικρὸν χρόνον, τὸ φῶς μεθ' ὑμῶν ἐστι, hoc est, *adhuc ad modicum tempus lux vobiscum est.* Ita Syrus; et Arabicus, *lumen*, ait, *est vobiscum tempore modico.* Christus vocat seipsum « lumen » vel « lucem, » sive solem mundi, ob causas quas recensui cap. I, 4, et epist. I *Joan.* I, 5.

S. Chrysostomus ergo et Theophylactus censent Christum hic se assimilasse luci, sive soli, quia sicut lux solis noctu non exstinguitur, sed absconditur duntaxat ad modicum tempus, ut mane rursum oriatur et luceat toto die; sic et se moriturum quidem, sed tertio die resurrecturum, indeque victurum et regnaturum in æternum, quod quærebant Judæi.

Secundo, planius et germanius exponas, *q. d.* Ego Christus, qui sum lux mundi, eum illuminans doctrina et cognitione Dei, salutis et rerum divinarum, adhuc modico tempore (per tres dies) vobiscum, o Judæi, corporaliter ero, conversabor, docebo, prædicabo : quare, si sapitis, quamdiu me sic habetis vobis præsentem, ac doctrina et miraculis prælucentem, ambulate, id est amplexamini et sectamini hanc lucem, id est, ut sequitur, credite in me, audite me, interrogate me, ego omnia vestra dubia resolvam, ac nominatim quomodo Christus moriturus sit, et tamen mansurus in æternum, quod nunc mihi proposuistis: nam si id non feceritis, brevi a vobis auferetur hæc lux, id est brevi ego moriar, ac tum tenebræ errorum vos occupabunt et involvent. Licet enim Apostolos post me relicturus sim, qui lucem Evangelii a me allatam prosequentur; tamen illos parvi facietis et persequemini, frustra me, qui sum ipsa originalis lux, requisituri. Simili modo Christus iisdem Judæis, cap. VII, 33, ait : « Adhuc modicum tempus vobiscum sum, et vado ad eum qui misit me. Quæretis me, et non invenietis. »

« Lucem » ergo Christus vocat seipsum suamque vitam. Quare minus apte et genuine Chrysostomus, Theophylactus et Rupertus, per « lucem » accipiunt cujusque fidelis vitam, quæ cuique quasi sua dies est, *q. d.* Ambulate, id est bene agite, credite in me, dum lux vitæ vobis suppetit; nam post eam succedent tenebræ mortis, cum credere et bene agere non licebit.

Symbolice, Leontius per « tenebras » accipit peccata; Rupertus vero damnatorum pœnas : inter has enim una sunt tenebræ exteriores, *Matth.* VIII, 12.

Vers. 36. 36. DUM LUCEM HABETIS, CREDITE IN LUCEM, UT FILII LUCIS SITIS. — Ecce hic explicat τὸ « ambulate dum lucem habetis, » per « credite in lucem, » scilicet in me, qui sum lux mundi; credite, inquam, quod ego sim Messias Filius Dei, et salva-

(1) Præstat Toleti explicatio : Joannes summam tantum orationis præcedentis retulit, verbis aliquot omissis; Christus, cum de sua evectione diceret, nominavit *Filium hominis.* Dubitant igitur Judæi quis esset hic Filius hominis, *q. d.* Tu videris Messiam et Filium hominis pro eodem habere; attamen hunc Filium hominis dicis e terra sublatum iri, nos vero e litteris sacris accepimus, Messiam perpetuo his in terris regnaturum esse: quisnam est igitur ille Filius hominis?

tor mundi, mihique et Evangelio meo obedite: ita Cyrillus, Theophylactus; « ut sitis filii lucis, » ut scilicet sitis filii mei, qui sum lux mundi; ac consequenter filii gratiæ, charitatis, virtutis et sanctitatis in hac vita, ac filii resurrectionis, felicitatis et gloriæ in altera. Vide dicta I *Joan.* I, 5: « Quoniam Deus lux est. » Et in Evang. ejusdem, cap. I, 4. Et *Ephes.* V, 8: « Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate. »

Tropologice: cum sentis Spiritus Sancti illuminationes, instinctus, afflatus, eos illico sequere et exsequere; quia instar fulguris apparent et disparent. Sic S. Franciscus, cum audiret Dei inspirationem, licet iter agens, subsistebat, ut eam exciperet statimque eam in opus conferebat.

Abscondit se Jesus a Judæis.

HÆC LOCUTUS EST JESUS, ET ABIIT, ET ABSCONDIT SE AB EIS. — Quia prævidebat eorum cogitationes, quod vellent eum capere ante præfinitum a Patre tempus. Ita Chrysostomus, Theophylactus et alii. « Abscondit se, » modico tempore, puta noctu. Nam Christus hisce tribus ultimis vitæ suæ diebus per diem docebat in templo, noctu vero secedebat in montem Oliveti, indeque in Bethaniam, ut patet *Luc.* XXI, 37. Unde Maldonatus censet Christum se abscondisse secedendo in Bethaniam.

AB EIS. — Non « ab eis, » ait S. Augustinus, et ex eo Beda, qui credere et diligere cœperant; non « ab eis » qui cum ramis palmarum et laudibus obviam venerant, sed « ab eis » qui videbant et invidebant, quia nec videbant, sed in lapidem illum cæcitate offendebant.

Symbolice Rupertus: Abscondit, inquit, Christus se ab eis, non loco, sed gratia; quia eos in sua infidelitate reliquit, excæcavit et obduravit, ut sequitur.

Vers. 37.

37. CUM AUTEM TANTA (Græce τοσαῦτα, id est tot et tanta, sive tam magna) SIGNA FECISSET CORAM EIS, NON CREDEBANT IN EUM. — S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius opinantur Jesum hoc tempore multa miracula patrasse, ut iis Judæos ad credendum in se permoveret de iisque hic loqui, sed illa a Joanne brevitatis studio esse omissa. Melius alii censent Joannem loqui de omnibus miraculis, quæ toto prædicationis tempore Jesus operatus est. Dat enim causam cur Jesus dixerit: « Credite in lucem, » quasi dicat: Ego tot signis probavi me esse Messiam et doctorem mundi, cur ergo in me non credidistis? Non est quod plura a me exspectetis. Ego enim jam ad finem mortemque pergo. Si ergo sapitis, antequam abeo, illico credite in me.

Tres causæ cur Judæi non credant Christo.

Causa cur pauci in Jesum crediderint, ac plurimi non crediderint, fuit partim eorum animalis vita, qua bonis terrenis suisque cupiditatibus affixi, bona cœlestia et mundanorum contemptum, quæ Christus prædicabat, non capiebant; partim timor Scribarum, pontificum et principum, quos sciebant Jesu adversari: populus enim sequitur fidem suorum principum; partim Christi paupertas, modestia, humilitas, quam ipsi spreverunt. Sperabant enim, et etiamnum sperant, Messiam suum venturum cum magna pompa magnisque opibus, quasi alterum Salomonem regem Israelis.

Vers. 38.

38. UT SERMO ISAIÆ PROPHETÆ IMPLERETUR, QUEM DIXIT: DOMINE, QUIS CREDIDIT AUDITUI NOSTRO? ET BRACHIUM DOMINI CUI REVELATUM EST? — Τὸ *ut* non finem et scopum a Deo intentum, sed consecutionem, sive id quod secutum est significat, *q. d.* Unde ex Judæorum incredulitate secutum factumque ut sermo Isaiæ, quo eam prædixit, impleretur. Ita Chrysostomus, Cyrillus et alii.

QUIS CREDIDIT AUDITUI NOSTRO? — Citat *Isaiæ* cap. LIII, 1, ubi ea plenius explicui: quare breviter hic perstringam.

AUDITUI NOSTRO, — id est prædicationi et sermoni audito, quem scilicet Judæi a me Christo meisque apostolis evangelizantibus audierunt, *q. d.* Quam pauci Judæi crediderunt Evangelio, quod a me et Apostolis prædicatum ipsi audierunt! Est hebraismus: nam שמעה *scemaa*, id est *auditus*, ponitur pro prædicatione quæ auditur, scilicet potentia vel actus ponitur pro suo objecto, quod crebrum est apud Hebræos.

Christus est brachium Domini.

BRACHIUM DOMINI. — Id est Christus, *q. d.* Quam paucis Judæis Christus cognitus et revelatus fuit! Christus enim dicitur « Brachium Domini, » quia *primo* a Patre ὁμοούσιος procedit, sicut brachium a corpore et capite illi consubstantiale emanat; *secundo*, quia Christus qua Deus, Patris est brachium, id est virtus, robur et fortitudo, per quam omnia potenter operatur; *tertio*, quia Christus, qua homo in carne assumpta, apud homines magnæ virtutis et potentiæ Dei opera exercuit. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertus, Toletus, Jansenius, Maldonatus et alii hic, ac S. Hieronymus, in *Isai.* LIII; et S. Athanasius, lib. *De communi essentia Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.* Potest *secundo*, simplicius et planius « brachium » accipi pro divina virtute et potentia, quæ in miraculis Christi se exerebat, *q. d.* Quam pauci Judæi agnoverunt Dei virtutem, in Christo tot tantaque operantem! Ita Jansenius et Maldonatus.

Vers. 39. Vers. 40.

39. PROPTEREA NON POTERANT CREDERE, QUIA ITERUM DIXIT ISAIAS: 40. EXCÆCAVIT OCULOS EORUM, ET INDURAVIT COR EORUM: UT NON VIDEANT OCULIS, ET NON INTELLIGANT CORDE, ET CONVERTANTUR, ET SANEM EOS. — « Propterea, etc., quia. » Nota has duas particulas causales hic non sumi proprie, nec causam significare, *q. d.* Causa incredulitatis Judæorum fuit Dei excæcatio, ut vult Calvinus; sed tantum significare consecutionis necessitatem, et sequelæ ordinem, *q. d.* Fieri non poterat ut, cum Isaias dixerit et prædixerit Judæos non credituros in Christum, ipsi tamen ei crederent, quia non potest mentiri Scriptura, nec falli præscientia Dei, quæ eos non credituros per Isaiam prædixit. Id autem prædixit, quia prævidebat eos sua li-

bertate pertinacia et malitia non credituros Christo. Ideo enim Deus prævidit eos non credituros, quia ipsi libere non erant credituri. Non autem ideo ipsi non crediderunt, quia Deus prævidebat eos non credituros. Prius enim est ipsos non credituros, quam Deus eos non credituros prævideat; Deus enim prævidet futurum, quia id revera futurum est : nil enim Deus prævidere potest, nisi quod jam revera fore vel futurum præsupponitur. Objectum enim visum prius est ipsa visione; nil enim videri potest, nisi quod jam est vel erit. Ita Chrysostomus, Jansenius, Maldonatus et alii.

Verum S. Augustinus, et ex eo Toletus sic exponit, *q. d.* Propterea Judæi non poterant credere Christo, quia ipsi obdurati et excæcati erant, sicut prædixit Isaias; sed tunc τὸ *non poterant*, non absolutam necessitatem, sed vel moralem, id est magnam difficultatem, vel conditionalem significat, *q. d.* Judæi non poterant credere Christo, posito eo quod ipsi suis vitiis, tenebris et erroribus affixi, iis adhærere animum obfirmarant, ideoque sua malitia se obdurassent et excæcassent. Alioqui enim excæcati et obdurati, quia habent liberum arbitrium, nec gratia sufficiens eis deest, absolute possunt suam obdurationem deponere seseque ad Deum convertere.

Excæcavit oculos eorum, et induravit cor eorum. — Citat Christus *Isai.* cap. VI, vers. 9 et 10, ubi fuse hæc explicui : quare breviter ea hic repetam. Nota *primo*, excæcari proprie intellectum, obdurari vero affectum et voluntatem. *Secundo*, excæcationis et obdurationis directam et propriam causam esse propriam hominis libertatem et malitiam, juxta illud *Sapient.* II, 21 : « Excæcavit illos malitia eorum. » Unde Arabicus hic vertit, *Excæcati sunt oculi eorum, et indurata sunt corda eorum*; Syrus, *Occæcati sunt oculi eorum, et tenebris offusa sunt corda eorum.* Deus tamen dicitur hominem excæcare et obdurare indirecte et improprie, quia illi lumen veritatis et gratiæ sensim subtrahit, ac errorum et vitiorum occasiones ei a diabolo, carne et mundo objici permittit, ad puniendum priora ejus peccata.

Porro, in Isaia pro « excæcavit » est « excæca cor populi : » quæ sunt verba Dei ad Isaiam, sed eodem redit sensus. « Excæca » enim idem est quod prædic eum a me indirecte excæcandum. « Excæcavit » ergo idem est quod « excæcabit; » ponitur enim præteritum pro futuro, ut significetur rei certitudo, scilicet rem tam certo futuram, ac si jam facta esset; nimirum tam certo excæcandos fore Judæos, ac si jam excæcati essent.

Vers. 41. 41. Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo. — « Gloriam ejus, » scilicet Christi sive Filii Dei incarnati, de quo sermo præcessit et sequitur. Ita Cyrillus, Nonnus, Leontius, Augustinus et passim veteres contra Arianos. Hinc ergo patet Christum, Dei Filium, vere esse Deum, Patri ὁμόθεον, qui scilicet eamdem cum Patre habeat substantiam, majestatem et gloriam. Nam verba hæc et gloriam hanc divinam fuisse Dei Patris non negant Judæi, nec de eo dubium esse potest; hic vero dicitur eamdem gloriam fuisse Filii. Eamdem fuisse Spiritus Sancti patet, *Act.* XXVIII, 25; ideoque sanctæ Trinitati sic coram Isaia apparenti, Seraphini acclamabant ter : « Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth; plena est omnis terra gloria ejus. »

Quamnam Dei gloriam vidit Isaias? Hæc ergo gloria, quam vidit Isaias, cap. VI, fuit gloriosa effigies, qua sanctæ Trinitatis essentia, et personæ singulæ clare ei per symbolum aliquod imaginarium, modo nobis ineffabili repræsentabantur. Effigies autem hæc fuit species humana : Deus enim visus fuit Isaiæ, quasi homo vel rex sedens in throno excelso : unde tam faciem quam pedes Dei nominat et describit Isaias. Denique hæc species gloriose adornata fuit ingenti lumine et majestate : unde Joannes illam hic vocat « gloriam. » Itaque Isaias in illa visione, aiunt Ribera, Maldonatus, Toletus et alii, cognovit apertissime, quantum ab homine in hac mortalitate cognosci potest, tres personas in unitate essentiæ, tum ex clamore Seraphim, tum ex altissima revelatione quam habuit, et ideo dicit : « Quando vidit gloriam ejus, » id est quando ei per revelationem ostensa est persona Filii coæqualis et consubstantialis Patri et Spiritui Sancto. Plura de hac visione dixi, *Isaiæ* VI, 1.

Vers. 42. 42. Verumtamen et ex principibus multi crediderunt in eum; sed propter Pharisæos non confitebantur, ut e synagoga non ejicerentur. — « Principes » vocat non summos pontifices et magistratus : hi enim paulo post Jesum ceperunt et occiderunt, sed Primores et Proceres, ut vertit Syrus, qui cæteris sapientia, auctoritate, opibus eminebant, tam inter sacerdotes quam inter laicos. Ita Rupertus. Hi ergo convicti veritate ac sanctitate et miraculis Jesu, crediderunt ipsum esse Messiam; sed id palam profiteri non audebant, ne extra synagogam pellerentur. Hoc enim jam decretum erat a Pharisæis, ut audivimus cap. IX, vers. 22.

Vers. 43. 43. Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei. — « Gloria » hic primo active accipi potest, *q. d.* Dilexerunt glorificare magis homines, puta Judæos et Pharisæos, dicendo illos esse sapientes et veros legis doctores quam Jesum a Deo missum, ut profiterentur ipsum esse Messiam, lucem et doctorem mundi.

Secundo et potius, passive, *q. d.* Dilexerunt magis glorificari ab hominibus quam a Deo, ut scilicet a Pharisæis audirent : Vos estis veri Israelitæ, qui in fide patrum constantes, Mosen priscum novatori Jesu, antiquam Israelitarum religionem novitiæ Christianorum sectæ prætulistis. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Beda, Chrysostomus, Theophylactus et alii. Hi ergo habebant fidem Christi, sed non charitatem; si enim eam habuis-

sent, magis dilexissent gloriam Dei quam hominum, et fidem Christi quam corde tenebant, ore professi fuissent : « Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem, » *Rom.* cap. X.

Tales hodie multi sunt in Anglia, Germania, Polonia, qui fidem et pietatem in mente colunt, sed exterius ostendere non audent, ne hæreticorum vel mundanorum irrisiones et scommata incurrant, contra quos fulminat Christus : « Qui me erubuerit et meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cum venerit in majestate sua, et Patris et sanctorum angelorum, » *Luc.* IX, 26.

Sapienter Glossa ex S. Augustino, *tract.* 53, in fine : Ideo, ait, crux figitur in fronte, ubi est sedes verecundiæ, ne de Christi nomine erubescamus magisque Dei quam hominum gloriam quæramus.

Vers. 44. 44. JESUS AUTEM CLAMAVIT, ET DIXIT : QUI CREDIT IN ME, NON CREDIT IN ME (tantum, ut addit Arabicus), SED (etiam) IN EUM QUI MISIT ME. — An Jesus hæc dixerit eodem tempore quo præcedentia, vers. 35, ut vult Maldonatus, antequam se absconderet et abiret, ut dixi vers. 36 (quasi illud ibi dicatur per anticipationem, cum recto ordine ponendum sit in fine capitis); an vero alio tempore, ut vult Theophylactus, incertum et ambiguum, ideoque problema est. Christus enim hisce tribus ultimis vitæ suæ diebus, noctu secedebat in montem Oliveti et Bethaniam, mane vero redibat ad templum ibique docebat et concionabatur. Cum videret ergo alios sibi non credere, alios vero credere, sed non audere fidem suam profiteri, ex pudore et metu Pharisæorum, « clamavit » contenta voce ut pudorem hunc et metum eis eximeret : « Qui credit in me, » non credit in merum pauperem miserumque hominem, sed in hominem qui simul est Deus, ideoque « credit in Deum, qui misit me, » puta in Deum Patrem, cui sum ὁμοούσιος et consubstantialis, *q. d.* Non vos pudeat meæ paupertatis et humilitatis, quia, etsi exterius pauper sim et humilis, interius tamen sum dives et sublimis : sum enim Deus de Deo ; quare qui in me credit, in Deum credit. Quid autem dignius et gloriosius, quam in Deum credere? Quid metuat vel erubescat, qui in Deum credit? Addit Cyrillus : « Clamavit » Jesus, ut significaret se nolle timide et occulte coli, sed velle ut fidem libere et clare profiteamur et proclamemus. *Tertio*, « clamavit, » quia parum illi temporis ad prædicandum restabat, ait Rupertus; nam post tres dies crucifixus est, *q. d.* Qui vult me audire, credere et salvari, illico id faciat; nam post triduum nemo me audire poterit. Ita S. Chrysostomus : Quid formidatis, ait, credere in me? in Deum fides pervenit per me : sicut qui fluminis aquam accipit, nonne accipit eam quæ est fontis? Et S. Augustinus : « Quia, ait, homo apparebat hominibus, cum lateret Deus, ne putarent eum esse tantum quod videbant (hominem), talem ac tantum se credi volens (Deum) qualis et quantus est Pater, inquit : Qui credit in me, non credit in me, id est in hoc quod videt, sed in eum qui me misit, id est Patrem. »

Hinc ergo patet Filium esse Deum, Deoque Patri consubstantialem. Negabant id Ariani et objiciebant : Qui credit Apostolis a Deo missis, in Deum credit; et tamen non credit Apostolos esse Deos. Ergo pariter qui credit Christo a Deo misso, esto in Deum credat, non tamen credit Christum esse Deum. Respondeo negando sequelam. Nos enim credimus quidem Apostolis, sed non in Apostolos. Christus autem hic ait : « Qui credit in me, credit in eum qui misit me. » Nemo autem credit in aliquem, nisi in eum qui est Deus. Ergo si in Christum credimus, credimus ipsum esse Deum, cumque non nisi unus sit Deus, credimus ipsum eumdem numero esse Deum cum Deo Patre, ideoque ait : « Qui credit in me, credit in eum qui misit me, » *q. d.* Qui credit in me Dei Filium, credit pariter in Deum Patrem meum, quia una utrique est natura, una majestas. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius et alii. Unde, ut id clarius significet, subdit Christus :

45. ET QUI VIDET ME, VIDET EUM QUI MISIT ME; — Vers. 45. quia unica est utrique natura : quare eo modo, quo per humanitatem videt deitatem meam in ea latentem, eodem modo videt quoque deitatem Patris mei, cum una sit eademque. Ita S. Augustinus. Ostendit, ait, adeo nihil distare inter se et Patrem, ut qui se videret, videret et Patrem.

Audi S. Cyrillum, in *Concilio Ephesino* : « O fideles auditores mei! ne parva et humilia de me opinemini. Quin potius id de me persuasum habetote, nempe si in me quem in hoc corpore cernitis, credideritis, non in unum aliquem ex multis credituros vos esse, sed in ipsum Patrem per me Filium, qui licet vestri causa caro factus sim; Patri tamen omnino æqualis, nullaque in re ab eo divulsus aut separatus sum, utpote eadem qua ille natura, potentia ac gloria præditus. »

46. EGO LUX IN MUNDUM VENI, UT OMNIS QUI CREDIT IN ME, IN TENEBRIS NON MANEAT. — Vers. 46. Identidem Christus se vocat lucem mundi, quæ veram in Deum fidem, cultum, pietatem, virtutem omniaque ad salutem conducentia ostendat, ac infidelitatis, idololatriæ, errorum et vitiorum omnium tenebras dispellat, ut quod sol in mundo est corporaliter, hoc ipse in mundo sit spiritualiter. Nomen *lux*, ait Cyrillus, indicat divinitatem; Deo enim proprium est esse lucem mundi. Deus enim per essentiam est lux spiritualis, increata, immensa, a qua omnis lux creata tam spiritualis quam corporalis, tam angelorum et hominum, tam solis et cœlorum, quam elementorum, velut radius a sole derivatur. Proprium vero Filio est, quod a Deo Patre per modum radii et lucis procedat, juxta illud Symboli Nicæni : « Lumen de lumine, Deum verum de Deo vero : » ipse enim

procedit a Patre per intellectum et cognitionem, quasi verbum mentis, quod quasi lucidissimum speculum omnia repræsentat. Quocirca de eo ait Sapientia, cap. VII, vers. 26 : « Candor est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei majestatis, et imago bonitatis illius. » Atque ex Sapiente Apostolus, *Hebr.* I, 3 : « Qui cum sit splendor gloriæ et figura substantiæ ejus, » etc. Et *Eccli.* XXIV, 6 : « Ego feci in cœlis ut oriretur lumen indeficiens. » Hæc de Christo qua Deus est; qua homo vero, missus est a Deo Patre in mundum, ut eum tenebris ignorantiæ, infidelitatis et peccatorum obsitum, quasi sol cœlestis illuminaret, uti dixi cap. I, vers. 9 et seq.

Symbolice S. Gregorius, lib. XXV *Moral.*, cap. IV: « Lux æterna, ait, quæ Deus est, quanto immutabiliter fulget, tanto penetrabiliter videt, et neque occulta nescit, quia cuncta penetrat; neque penetrata obliviscitur, quia incommutabilis durat. Proinde quoties indignum aliquid corde concipimus, toties in luce peccamus, quia ipsa nobis et non sibi præsentibus præsto est, et perverse gradientes in ipsam impingimus, a qua per meritum longe sumus. Cum vero nos videri non credimus, in sole clausos oculos tenemus. Illum videlicet nobis abscondimus, non nos illi. »

Idem S. Gregorius, lib. VII, epist. 32 *ad Dominicum* : « Lux gregis, ait, flamma est pastoris. Decet enim pastorem, decet Dominicum sacerdotem moribus et vita clarescere, quatenus in eo, tanquam in vitæ suæ speculo, plebs commissa et eligere quod sequatur et videre possit quod corrigat. »

Vers. 47. 47. ET SI QUIS AUDIERIT VERBA MEA, ET NON CUSTODIERIT, EGO NON JUDICO EUM. — « Non custodierit, » id est mente non retinuerit, *non crediderit,* » ut habent Græca (quæ habent πιςεύσῃ, id est *crediderit*, pro quo Noster cum Syro et Arabico legit τηρήσῃ, id est *custodierit,* et sic explicat Christus, vers. sequent. : « Ego non judico, » *q. d.* Ego non veni in carnem et mundum, ut eum judicem et damnem, sed ut redimam et salvem. Talis tamen qui non credit in me, jam judicatus est et damnatus per suam ipsius malitiam et infidelitatem, atque per æternum Patris mei decretum. Patet ex sequenti; ita Cyrillus, Theophylactus, Leontius et alii. Vide dicta cap. III, vers. 18. Hoc autem decretum Patris ego exequar in die judicii, cum quasi judex redibo ut judicem mundum, qui jam veni quasi redemptor ut salvem mundum. Unde Chrysostomus : « Ego non judico, » hoc est, ait, *q. d.* Ego non sum causa perditionis illius, sed ipse sui ipsius, qui verba mea sprevit.

NON ENIM VENI UT JUDICEM MUNDUM, SED UT SALVIFICEM (salvum faciam) MUNDUM, — id est homines mundi incolas : quia nunc tempus est misericordiæ, post autem judicii, ait S. Augustinus.

Vers. 48. 48. QUI SPERNIT ME, ET NON ACCIPIT VERBA MEA, HABET QUI JUDICET EUM. — *q. d.* Qui « non accipit, » id est animo non amplectitur (et, ut paulo ante dixit, non custodit), hoc est non credit verba mea, habebit Deum Patrem vindicem, qui eum puniet et damnabit per me judicem in die judicii. Nam, ut ait S. Augustinus, lib. I *De Trinit.* : « Non judicabit Christus ex potestate humana, sed ex potestate Verbi Dei. »

SERMO, QUEM LOCUTUS SUM, ILLE JUDICABIT EUM IN NOVISSIMO DIE. — S. Augustinus, *tract.* 54, per « sermonem » accipit Christum; hic enim erit judex in die judicii : « Satis, ait, manifestavit seipsum judicaturum in novissimo die; seipsum quippe locutus est, seipsum annuntiavit, seipsum januam posuit, qua ipse ad oves pastor intravit. »

Planius et nervosius alii, *q. d.* Sermo meus a Judæis auditus, et non creditus, contra eos in die judicii accusabit eos eosque dignos gehenna muta voce proclamabit. Ita Rupertus : « Ille sermo, ait, quem audierunt, quem verum esse nescire non possunt, utpote magnificis operum testimoniis comprobatum, ille judicabit eum, ille arguet, ille convincet eum. Ubinam iste talis judex sedebit? Quales de solio suo voces aut sententias judicii sui dabit? Prope aderit, intus sedebit, in conscientia cujusque justas sententias terribiliter personabit. » Est prosopopœia. Sermo enim Christi hic inducitur quasi persona et testis accusans incredulos apud Christum judicem in die judicii.

Vers. 49. 49. QUIA EGO EX MEIPSO NON SUM LOCUTUS, SED QUI MISIT ME PATER, IPSE MIHI MANDATUM DEDIT QUID DICAM, ET QUID LOQUAR. — Τὸ *quia* dat causam cur sermo Christi Judæos condemnaturus sit; quia scilicet Christus hunc sermonem locutus est, non ex se, sed ex Patris mandato : quare qui illi non credidit, Deo non credidit; qui illum sprevit, Deum sprevit, ideoque eum judicem et vindicem experietur. Ita Syrus. Paulo aliter Rupertus : « Inde, inquit, sermo, quem locutus sum, fortitudinem habet judicandi, quia ego eum a meipso non loquor. » Porro S. Augustinus, S. Ambrosius et Beda censent Christum hic de se loqui, quatenus Deus est, *q. d.* Ego Christus qua Deus, ex me non loquor, sed ex Patre, qui dedit mihi mandatum quid dicam et loquar, hoc est, dedit mihi divinam naturam, et cum ea omniscientiam omnemque dicendi et loquendi vim. Audi S. Augustinum : « In Sapientia Patris, quod est Verbum, omnia mandata sunt Patris : dicitur autem mandatum datum, quia non est a seipso is cui dicitur datum. Est autem dare Filio, Filium gignere. » Porro Chrysostomus : « Omnia hæc, ait, propter eos dicebantur, ut nullam habeant excusationem. » Et Glossa : « Mandatum dedit Filio Pater, ipsum Verbum et sapientiam, in qua sunt omnia mandata, gignendo, sicut ei vitam dedit, ipsum, qui vita est, gignendo. »

Simplicius S. Cyrillus, Chrysostomus, Leontius et Theophylactus putant Christum hic loqui de se, quatenus ipse homo est : sic enim proprie accepit a Patre mandatum hæc illave dicendi et

loquendi, non alia. Demisse enim de se loquitur Christus, ut superbos Judæos, qui non credebant ipsum esse Deum, permoveat, *q. d.* Esto purus essem homo, ut vos putatis, tamen mihi credere deberetis, quia ego nihil ex me loquor; sed omnia quæ loquor, a Patre audivi, imo ab eo mandatum illa dicendi accepi. Hinc colligunt Doctores Theologi (etsi nonnulli id negent) Christum accepisse a Deo mandatum, uti dicendi omnia quæ dixit, sic et agendi omnia quæ egit. Si enim minora uti sunt loqui et dicere, mandavit illi Pater, ergo et majora, uti sunt operari et facere virtutes et miracula.

Accommodatitium est quod ait Rupertus : « Mandatum a Patre accepi, quid nunc dicam patienter contradicentibus, et quid in futuro judicio loquar terribiliter, ubi nemo contradicere audebit. »

Loqui et dicere quomodo differant?

QUID DICAM, ET QUID LOQUAR. — Inter *dicere* et *loqui* hoc interest, quod *dicere* sit graviter quid asserere, docere, prædicare; *loqui* vero sit familiariter quid eloqui. Unde Varro, lib. V *De Lingua Latina* : « Loquar, ait, dicitur a loco; infans enim primo fari dicitur, deinde loqui. Loquitur ergo, qui suo loco quodque verbum sciens ponit. » Hinc *loquax,* qui nimium loquitur; *eloquens,* qui copiose loquitur; *colloquium,* cum conveniunt in unum locum loquendi causa. Hinc et *allocutum* mulieres ire aiunt, cum eunt locutum ad aliquem, consulendi causa. Ibidem Varro *dico* derivat a Græco δικάζω, id est judico, sive jus dico. Hinc illa : « Indico bellum, Indico funus, Addixit præmium. » Hinc *dictum* in mimo, *dictata* in ludo, *dictator* magister populi, quod is a Consule debeat dici. Hinc *doceo* declinatum, vel quod cum docemus, dicimus; vel quod qui docentur, inducantur in id quod docentur, ab eo quod scit ducere, qui est *dux* aut *ductor,* qui ita inducit, ut doceat : a docere *disciplina* et *discere,* litteris paucis commutatis. Ab eodem principio *documenta*, id est exempla, quæ docendi causa dicuntur. Hæc omnia Varro. Paulo aliter Rhetores : *Loqui,* inquiunt, est simpliciter disserere, vel enuntiare; *dicere* vero est ornate, disposite et diserte perorare. *Loqui* ergo est Dialecticorum, *dicere* Oratorum, ita Cicero, lib. *De Oratore,* et Quintilianus, lib. X, cap. VII.

Vers 50.

50. ET SCIO QUIA MANDATUM EJUS VITA ÆTERNA EST. — Hoc est, causa est et via ducens homines ad vitam æternam, juxta illud : « Si vis ad vitam ingredi, serva mandata, » *Matth.* XIX. Porro mandatum formaliter quoque est vita æterna, quia mandatum Dei est lex æterna, quæ vivit in ideis et æternis rationibus, quæ sunt in viva mente Dei. Verum de eo non agit hic Christus : asserit ergo mandatum esse vitam æternam causaliter, non formaliter; quia scilicet causat, meretur et efficit vitam æternam. Dicit hoc Christus, ait Chrysostomus, ut Judæos invitet ad sibi credendum in illis quæ mandato Patris loquebatur; invitet, inquam, spe summi præmii, scilicet vitæ æternæ, ac consequenter timore summi supplicii, si non credant; nimirum mortis æternæ in gehenna : hanc enim per antithesin tacite eis comminatur, ac ne de eo dubitent, asseveranter ait : « scio, » *q. d.* Ex certa scientia dico et assevero quod mandatum Dei est causa vitæ æternæ, quia ego id a Deo ipso audivi, indeque certissime scio id ab eo esse decretum, ut sit inviolabile. Simili modo ait Christus, *Joan.* XVII, 3 : « Hæc est vita æterna (id est via ad vitam æternam), ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. »

Alludit Christus ad illud *Eccli.* I, 5 : « Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis, et ingressus illius mandata æterna. » Et ad *Baruch* cap. III, vers. 9 : « Audi, Israel, mandata vitæ, etc. Disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus, ut scias simul ubi sit longævitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax. » « Si ergo, ait S. Augustinus, serm. 186 *De Temp.,* in fine, vultis vivere de Spiritu Sancto, tenete charitatem, amate veritatem, desiderate unitatem, et pervenietis ad æternitatem. »

Christus igitur omnem suam doctrinam omnesque suas ad populum conciones conclusit hac gnome : « Mandatum ejus vita æterna ; » ut æternitatis jugem memoriam, et æternæ vitæ desiderium, quasi stimulum ad suam fidem moresque sectandum, iturus jam ad mortem, Judæis omnibusque posteris infigeret. Nil enim ita mentem ad bonum exstimulat, atque æternitatis seria et crebra meditatio. Nam, ut ait Psaltes, *Ps.* CXVIII : « Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis, » *q. d.* Omnes res sublunares suum habent finem, at vero mandatum Dei non habet finem, sed durat in æternum, atque sui observatores ducit ad beatam æternitatem, contemptores vero ad supplicia et incendia æterna. « Momentaneum quod cruciat, æternum quod delectat. Momentaneum quod delectat, æternum quod cruciat. »

Symbolice S. Augustinus : « Si vita æterna, inquit, est ipse Filius, et vita æterna est mandatum Patris; quid aliud dictum est, nisi Ego sum mandatum Patris? »

QUÆ ERGO EGO LOQUOR (id est, qui meipsum Verbum annuntio, ait Interlinearis); SICUT DIXIT MIHI PATER, SIC LOQUOR, — id est, ait Interlinearis : « Sicut verax me veritatem genuit, sic veritas me veritatem annuntio. » Et S. Augustinus : « Ita ille dixit ut verax, ita iste loquitur ut veritas; verax genuit veritatem. »

Hic redit Commentarius genuinus S. Cyrilli impressus inchoatque librum nonum : nam quatuor medii libri Cyrilli, scilicet quintus, sextus, septimus et octavus, interciderunt : unde eos supplevit Judocus Clictovæus, uti superius monui. Ego tamen manuscripto Cyrilli usus sum.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus ante institutionem Eucharistiæ lavat discipulorum pedes. Secundo, vers. 17, prædicit se mox prodendum a Juda, eumque Joanni per buccellam panis indicat. Tertio, vers. 34, dat novum dilectionis mandatum, ac Petro trinam sui negationem prædicit.

1. Ante diem festum Paschæ, sciens Jesus quia venit hora ejus ut transeat ex hoc mundo ad Patrem; cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 2. Et cœna facta, cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ: 3. sciens quia omnia dedit ei Pater in manus, et quia a Deo exivit, et ad Deum vadit, 4. surgit a cœna, et ponit vestimenta sua; et cum accepisset linteum, præcinxit se. 5. Deinde mittit aquam in pelvim, et cœpit lavare pedes discipulorum et extergere linteo, quo erat præcinctus. 6. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes? 7. Respondit Jesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis modo, scies autem postea. 8. Dicit ei Petrus: Non lavabis mihi pedes in æternum. Respondit ei Jesus: Si non lavero te, non habebis partem mecum. 9. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus, et caput. 10. Dicit ei Jesus: Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet, sed et mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. 11. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum, propterea dixit: Non estis mundi omnes. 12. Postquam ergo lavit pedes eorum, et accepit vestimenta sua: cum recubuisset iterum, dixit eis: Scitis quid fecerim vobis? 13. Vos vocatis me Magister, et Domine; et bene dicitis: sum etenim. 14. Si ergo ego lavi pedes vestros, Dominus, et Magister; et vos debetis alter alterius lavare pedes. 15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. 16. Amen, amen dico vobis: non est servus major domino suo; neque Apostolus major est eo qui misit illum. 17. Si hæc scitis, beati eritis si feceritis ea. 18. Non de omnibus vobis dico: ego scio quos elegerim; sed ut adimpleatur Scriptura: Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum. 19. Amodo dico vobis, priusquam fiat; ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum. 20. Amen, amen dico vobis: Qui accipit si quem misero, me accipit; qui autem me accipit, accipit eum qui me misit. 21. Cum hæc dixisset Jesus, turbatus est spiritu; et protestatus est, et dixit: Amen, amen dico vobis: quia unus ex vobis tradet me. 22. Aspiciebant ergo ad invicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. 23. Erat ergo recumbens unus ex discipulis ejus in sinu Jesu, quem diligebat Jesus. 24. Innuit ergo huic Simon Petrus, et dixit ei: Quis est, de quo dicit? 25. Itaque cum recubuisset ille supra pectus Jesu, dicit ei: Domine, quis est? 26. Respondit Jesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Judæ Simonis Iscariotæ. 27. Et post buccellam, introivit in eum satanas. Et dixit ei Jesus: Quod facis, fac citius. 28. Hoc autem nemo scivit discumbentium ad quid dixerit ei. 29. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Judas, quod dixisset ei Jesus: Eme ea quæ opus sunt nobis ad diem festum: aut egenis ut aliquid daret. 30. Cum ergo accepisset ille buccellam, exivit continuo. Erat autem nox. 31. Cum ergo exiisset, dixit Jesus: Nunc clarificatus est Filius hominis; et Deus clarificatus est in eo. 32. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarificabit eum in semetipso; et continuo clarificabit eum. 33. Filioli, adhuc modicum vobiscum sum. Quæretis me; et sicut dixi Judæis: Quo ego vado, vos non potestis venire; et vobis dico modo. 34. Mandatum novum do vobis: ut diligatis in-

vicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. 35. In hoc cognoscent omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem. 36. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit Jesus: Quo ego vado, non potes me modo sequi; sequeris autem postea. 37. Dicit ei Petrus: Quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam. 38. Respondit ei Jesus: Animam tuam pro me pones? Amen, amen dico tibi: Non cantabit gallus, donec ter me neges.

Vers. 1.

An Christus celebrarit Pascha decimo quarto die?

1. ANTE DIEM FESTUM PASCHÆ, — id est pridie Paschatis, puta die 13 primi mensis, cum postridie, scilicet die 14 juxta legem a Judæis celebrandum esset Pascha, inquiunt Græci. Ipsi enim ex hisce Joannis verbis contendunt Christum ob instantem passionem suam, uno die anticipasse pascha illudque celebrasse die 13, ac proinde agnum comedisse cum pane fermentato, non in azymo. Usus enim azymi panis incipiebat cum Paschate die 14. Quocirca Christum consecrasse Eucharistiam tunc in pane fermentato, ideoque ipsi eamdem consecrant et celebrant in pane fermentato, non azymo.

Verum hoc repugnat cæteris tribus Evangelistis, qui asserunt Christum celebrasse Pascha, et instituisse Eucharistiam primo die azymorum, quo Judæi immolabant pascha, id est agnum paschalem. Ergo id fecit eodem die quo Judæi, scilicet 14 die mensis, non 13. Sic enim lex, *Exodi* XII, sancit et præscribit. Quod ergo Joannes ait, Christum id fecisse « ante diem festum Paschæ, » intellige eum id fecisse die 14 ad vesperam, quæ præcedebat festum Paschæ, hoc est primum diem azymorum, qui erat 15 dies, puta mane diei feriæ sextæ, sive diei veneris, quo crucifixus est Christus.

Pro quo nota, quod licet immolatio agni fieret die 14 ad vesperam, tamen festum primæ diei azymorum proprie incipiebat postero mane diei 15. Atque hoc respectu ait Joannes Christum celebrasse pascha ante diem festum Paschæ, quia celebravit die 14 ad vesperam, quæ erat pridie primæ diei azymorum, quæ incipiebat sequenti mane diei 15. Cæteri vero tres Evangelistæ, quia vesperam diei 14 qua immolabatur agnus paschalis, nectunt cum postero mane diei 15 quasi unum eumdemque diem festum (festa enim ab Hebræis inchoabantur a vespera pridiana et durabant ad vesperam postridianam, uti etiamnum fit in Vesperis officii ecclesiastici), hinc dicunt Christum celebrasse Pascha et Eucharistiam primo die azymorum, id est 14 die mensis ad vesperam, quia hæc erat inchoatio festi: vespera enim hæc erat confinium diei 14 et diei 15; finiebatur enim in ea dies 14 et incipiebat dies 15, quare ad utrumque diem pertinebat. Unde si eam accipias ut finem diei 14, censenda est ipsa esse ante diem 15 sive ante diem festum Paschæ, hoc est, ante primum diem azymorum. Sin vero eamdem accipias ut initium festi postridie 15 celebrandi, sic ipsa pertinebat ad diem 15 vocabaturque dies 15, sive prima dies azymorum, uti eam vocant tres cæteri Evangelistæ, sicut dixi *Matth.* XXVI, 17.

SCIENS JESUS QUIA VENIT HORA EJUS, UT (per crucem et mortem) TRANSEAT EX HOC MUNDO AD PATREM. — Alludit ad nomen Paschæ. Pascha enim idem est quod *transitus*, vel potius *transultus*, ut dixi *Exodi* XII, *q. d.* Sciens Jesus jam esse Pascha, id est festum transitus, quo Hebræi olim, duce Mose, exierunt ex Ægypto et transierunt in terram promissam per immolationem agni (hujus enim sanguine liberati sunt ab Angelo percutiente Ægyptios), quæ erat typus immolationis suæ futuræ in cruce, per quam ex hoc mundo transiturus erat in cœlum et rediturus ad Patrem in die ascensionis suæ, ita ut nos eodem faceret transire, et post mortem ex mundo salire in cœlum: hoc, inquam, sciens, ipse ad hunc diem se comparavit per actus heroicos summæ humilitatis, qua pedes discipulorum lavit, et summæ charitatis, qua Eucharistiam instituit. Hisce enim se comparavit ad mortem, et disposuit ad martyrium, ut nos doceret idem facere, scilicet sub finem vitæ multiplicare et intendere actus virtutum, præsertim humilitatis et charitatis, idque *primo*, quia decet nos quotidie cum vita crescere et proficere, uti in annis, sic et in virtutibus, ultimosque vitæ dies et horas sanctissime transigere, ac cœlitum (ad quos aspiramus et contendimus) vitam, cogitationes et mores inchoare, sicut motus naturales eo velociores sunt, quo magis ad terminum suum appropinquant, v. g., lapis sua gravitate eo velocius descendit, quo magis appropinquat ad suum centrum.

Christus lavit pedes discipulorum, cur? Respond. Primo.

Secundo, quia decet nos fratribus, sociis, amicis totique mundo, cum ex eo abimus, magnum virtutis exemplum relinquere. Tenacius enim ea inhærent animis amicorum, quæ abeuntes vel morientes eis facimus et exhibemus.

Tertio, quia decet nos hac ratione ad generosam mortem, ac subinde ad martyrium præparari illudque quasi a Deo emereri. Sic S. Laurentius biduo ante martyrium ad illud se comparavit, lavando pedes pauperum eisque thesauros Ecclesiæ, juxta S. Sixti Pontificis mandatum, distribuendo; atque hæc fuit illi occasio, imo causa et meritum martyrii tam gloriosi. Idem fecere SS. Marius et Martha conjuges eorumque filii Abacum et Audifax, Persæ, qui Romam venientes ac visitantes martyres carceri inclusos,

eorumque pedes lavantes et alimenta ministrantes, meruere et ipsi illustrem martyrii agonem. Sic S. Cyriacus, Largus, Smaragdus et Sisinnius Diaconi, servientes decem millibus militum Christianorum, ac postea martyrum, qui Maximiano Imperatore damnati erant ad convehenda saxa, portandam arenam, parandam calcem, etc., pro fabrica thermarum Diocletiani Imperatoris, ac senum onera humeris suis gestantes, eisque eleemosynas a S. Marcello Pontifice, et Thrasone viro divite submissas afferentes et distribuentes, nobilem martyrii lauream in præmium adepti sunt, ut patet ex eorum actis apud Surium.

Porro aliter fideles et pii transeunt de hoc mundo, aliter infideles. Nam, ut ait S. Augustinus, *tract.* 55: « Aliud est transire de mundo, aliud transire cum mundo; aliud ad Patrem, aliud ad hostem. Nam et Ægyptii transierunt: non enim persequendo manserunt; non tamen pertransierunt per mare ad regnum, sed in mari ad interitum. »

CUM DILEXISSET suos (fideles et domesticos, puta Apostolos quibus mox pedes lavit) QUI ERANT IN MUNDO. — Cyrillus putat hoc addi ad distinctionem angelorum, qui sunt in cœlo, non in mundo, id est in terra; S. Chrysostomus vero, Theophylactus et Euthymius, ad distinctionem Patriarcharum et Prophetarum, qui jam non erant in mundo, sed limbo, utpote vita functi. Germanius et aptius referas ad id quod præcessit: « Ut transeat ex hoc mundo, » *q. d.* Jesus transiturus ex hoc mundo, cum in mundo, id est in tot tantisque mundi ærumnis, periculis, persecutionibus, postse relicturus esset Apostolos filios suos dilectissimos; hinc eorum misertus, antequam abiret, summam in eos dilectionem ostendit, ac summum contra omnes mundi tribulationes remedium dedit, nimirum Eucharistiam, ut in ea ipse præsens illis semper adesset eosque contra omnia adversa muniret et roboraret.

In finem quid?

IN FINEM DILEXIT EOS. — « In finem, » scilicet vitæ, id est usque ad mortem, ait Cyrillus, S. Augustinus et Rupertus; sive *semper*, ut explicat S. Chrysostomus, *hom.* 69, et ex eo Ribera. Unde Nonnus: « Cum suos socios, inquit, dilexisset ab initio, sic dilexit et ad finem; » Æthiopicus, *in sempiternum.*

Secundo, « in finem, » scilicet amoris et dilectionis, *q. d.* Extremo amore, et summe dilexit eos: ut Græcum τέλος, id est finis, ponitur pro τελείωσις, id est perfectio, uti explicant S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus. Accedit Euthymius, qui « in finem » exponit *vehementer;* » τέλος enim est rei finis, ultimum, extremum et summum, summa perfectio, exitus, consummatio, apex et culmen, *q. d.* Christus hactenus valde dilexit discipulos suos, sed jam ab eis abiturus et transiturus ad Patrem, perfectissimum amorem eis ostendit, lavando eis pedes, Eucharistiam instituendo, et ardentissima charitate eos exhortando, et inflammando ad Dei amorem, constantiam omnemque virtutem. Prior sensus planior est et simplicior, ideoque primo a Christo intentus; posterior vero significantior et prægnantior, ideoque eum comitanter hic innuit et intendit Christus. Ita Toletus. Significat enim tantum fuisse suum erga discipulos amorem, ut, licet sciret sibi instare atrocissimam mortem, tamen ejus quasi oblitus, totum se in amorem et obsequium discipulorum effuderit. Quocirca S. Thomas, *Opusc.* LVII, loquens de institutione Eucharistiæ ex summo Christi amore, ait: « Unde ut arctius charitatis hujus immensitas fidelium cordibus infigeretur, in ultima cœna, quando pascha cum discipulis celebrato, transiturus erat de hoc mundo ad Patrem, hoc Sacramentum instituit, tanquam passionis suæ memoriale perenne, figurarum veterum impletivum, miraculorum ab ipso factorum maximum, et de sua contristatis absentia solatium singulare. »

Christus est finis.

Symbolice: S. Augustinus et Beda per finem accipiunt Christum. Christus enim « est finis legis, » *Rom.* X, 4. Dilexit ergo ipse suos « in finem, » id est propter se aut suam gloriam illis communicando. Audi S. Augustinum: « In finem dilexit, ut et ipsi de hoc mundo ad suum caput dilectione transirent; quid est enim in finem, nisi in Christum? Finis enim legis Christus, finis perficiens, non interficiens: vel in finem, id est usque ad mortem, non tamen dilectionem morte finivit, vel usque ad mortem dilexit, id est usque ad mortem dilectio ipsa illum perduxit. » Et Interlinearis: Dilexit suos in finem, inquit, nimirum pro eis moriens, ut ejus dilectione ipsi transirent de mundo.

Vers. 2.

2. ET COENA FACTA, CUM DIABOLUS JAM MISISSET IN COR, UT TRADERET EUM JUDAS (filius) SIMONIS ISCARIOTÆ. — *q. d.* Peracta cœna agni legalis, item cœna communi, ante cœnam sacram, id est ante institutionem Eucharistiæ, Christus lavit discipulorum pedes. Volebat enim hac lotione ostendere, quanta puritate et humilitate accedendum sit ad Eucharistiam. Nota: Christus hic triplicem cœnavit cœnam cum Apostolis. *Prima* fuit cæremonialis, qua comedit agnum paschalem. *Secunda* fuit communis, sive usualis: quia enim in amplis familiis multarum et edacium personarum, agnus non sufficiebat ad explendam omnium famem, hinc post ejus esum succedebat cœna communis, qua alias carnes et cibos more aliorum dierum comedebant. *Tertia* fuit cœna Eucharistiæ. Itaque Christus post duas priores cœnas, ante hanc tertiam lavit Apostolorum pedes, ob causam jam dictam. Unde liquet lotionem hanc pedum factam a Christo, non fuisse illam communem et usitatam apud Judæos et Gentiles, qua hospitibus et convivis ante convivium, pedes (iis enim nudis incedebant) lavare solebant, sed fuisse lotionem Sacramentalem, qua scilicet Christus discipulos præparabat ad Eucha-

Triplex cœna Christi.

ristiam sumendam; Christus enim lotionem communem traduxit ad lotionem cæremonialem et sacram. Perperam ergo nonnulli ex hoc loco arbitrantur Christum lavasse pedes discipulis post Eucharistiam, ante sermonem illum prolixum, quem post eam ad ipsos habuit, uti subdit Joannes. Ita arbitratus est S. Cyprianus (vel quisquis est auctor), tract. *De Ablutione pedum* : « Jam, inquit, Sacramenta corporis sui Apostolis Dominus distribuerat, jam exierat Judas, cum repente de mensa surgens, linteo se præcinxit, et ad genua Petri lavaturus pedes ejus, ipse genibus flexis Dominus, servo consummatæ humilitatis obtulit famulatum. »

CUM DIABOLUS, etc., — *q. d.* Cum Christus jam prodendus esset a Juda, suasu diaboli, et occidendus a Judæis, voluit Christus ante mortem sibi instantem, sui memoriale perpetuum nobis relinquere, scilicet Eucharistiam, quæ ejus passionem et mortem pro nobis obitam jugiter in memoriam revocaret, itaque nos in ejus amorem vicarium accenderet. *Secundo*, meminit Joannes proditionis Judæ, ut Christi eximiam humilitatem, patientiam et charitatem exaggeraret, *q. d.* Christus cum jam sciret se venditum, et mox prodendum a Juda, adeo tamen in amore discipulorum perstitit, ut eis, imo ipsi Judæ, pedes lavare voluerit. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Augustinus, Theophylactus, Euthymius et Rupertus. Dicit autem diabolum proditionem hanc immisisse in cor Judæ, ut ejus indignitatem et atrocitatem significet, scilicet eam fuisse tantam, ut non nisi diaboli opus esse potuerit.

Vers. 3. 3. SCIENS QUIA OMNIA DEDIT EI PATER IN MANUS, ET QUIA A DEO EXIVIT, ET AD DEUM VADIT. — *Primo, q. d.* Cum sciret Christus se esse talem et tantum, ut omnia haberet in sua potestate, imo se esse verum Deum de Deo vero, ac, uti a Deo exierat, sic ad Deum mox rediturum, et sessurum a dextris Dei; tamen adeo se demisit et humiliavit; ut genu flexo voluerit lavare pedes discipulis suis, imo ipsimet Judæ proditori suo. Ita Cyrillus, Augustinus, Beda et S. Gregorius, lib. III *Moral.*, cap. XII. Addit Maldonatus Christum scivisse omnia sibi a Patre tradita esse, id est jam sibi licere ex Patris præscripto perficere omnia, quæ sibi commisisset; ante non licuisse sibi mori, quia tempus a Patre constitutum nondum advenerat, jam venisse tempus, quo omnia sibi concessisset, omnia sibi licere agere, quæ ad hominum redemptionem pertinerent: tale autem erat lavare pedes discipulis, ideoque eos lavare voluit.

Tres causæ lotionis pedum Christi. Prima. *Secundo,* aptius et efficacius, Joannes hic assignat tria motiva, sive tres causas, quæ Christum impulerunt ad hanc lotionem pedum discipulorum. *Prima* est, quia « omnia dedit ei Pater in manus, » id est quia Pater ei credidit hominum salutem ejusque omnimodam curam ei tradidit et commisit : hæc enim eum incitavit, ut stupenda hæc summæ humilitatis et charitatis opera hominibus ante discessum suum ederet et imitanda relinqueret. Quid sit Christo omnia a Patre esse tradita, dixi *Matth.* XI, 27.

Secunda. Altera causa fuit, quia « a Deo exivit, » *q. d.* Decuit ut Christus Filius Deo Patri summam hac lotione charitatem et reverentiam exhiberet; nulla enim re magis honoratur et delectatur Deus, quam humilitate nostra. Humilitas ergo est summa laus Dei.

Tertia. *Tertia* fuit, « quia ad Deum vadit, » *q. d.* Sciebat Christus instare sibi mortem, et ultimum vitæ actum pro salute hominum, qui debet esse excellentissimus et summæ vitæ virtutis; quare summum hic humilitatis et charitatis actum edere, et posteris quasi testamento relinquere voluit : ita Toletus.

Vers. 4. 4. SURGIT A COENA, ET PONIT VESTIMENTA SUA : ET CUM ACCEPISSET LINTEUM, PRÆCINXIT SE. — Joannes sigillatim omnes lotionis Christi actus, conditiones et circumstantias recenset, ut ostendat quam Christus in hoc opere, uti et cæteris omnibus, fuerit attentus, sedulus, exactus, eximius, servansque τὸ πρέπον, id est decorum, ut nos idem doceret facere etiam in rebus minimis, juxta illud : « In omnibus operibus tuis præcellens esto, » *Eccli.* XXXIII, 23.

PONIT VESTIMENTA SUA, — scilicet extimam tunicam, retenta interiore, ne corpus nudaret; aut potius vestem cœnatoriam, quam supra vestem communem cœnaturi de more assumebant : Græce enim est ἱμάτια, id est *vestes extimas,* hoc est vestem extimam, qualis est toga, vel pallium. Est enallage numeri, quia ponitur numerus pluralis pro singulari.

PRÆCINXIT SE — linteo, tum ne vestes suas sordidaret, tum ut expeditior esset ad opus lavandi, tum ut et pedes ablutos extergeret, tum ut ad servile hoc ministerium servilem habitum et vestem congruam assumeret, itaque plane se demitteret et humiliaret. « Quid autem mirum, ait S. Augustinus, si surrexerit a cœna et posuerit vestimenta sua, qui cum in forma Dei esset, semetipsum exinanivit? » Humilitas enim est propria Christi et Christianorum virtus. Humilitas est virtutum thesaurophylacium, ait S. Basilius, cap. XVI *Constitut.* Humilitas est Christianismi signum, ait S. Macarius, *homil.* 15, quo qui caret, vas est diaboli : humilitas est saburra virtutum.

Audi S. Augustinum, in *Psal.* XXXIII, conc. 1 : « Quod David prostravit Goliath, Christus est qui occidit diabolum. Quid est autem Christus qui diabolum occidit? Humilitas occidit superbiam. Cum ergo Christum nomino, fratres mei, maxime nobis humilitas commendatur. Viam enim nobis fecit per humilitatem, quia per superbiam recesseramus a Deo : redire ad eum nisi per humilitatem non poteramus, et quem nobis præponeremus ad imitandum, non habebamus. Omnis enim

mortalitas hominum superbia tumuerat. Et si existeret aliquis humilis vir in spiritu sicut erant Prophetæ, Patriarchæ, dedignabatur genus humanum imitari humiles homines. Ne ergo dedignaretur homo imitari hominem humilem, Deus factus est humilis, ut vel sic superbia generis humani non dedignaretur sequi vestigia Dei. »

Vers. 5. 5. DEINDE MITTIT AQUAM IN PELVIM, ET COEPIT LAVARE PEDES DISCIPULORUM, ET EXTERGERE LINTEO, QUO ERAT PRÆCINCTUS. — Notant S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius Christum hæc omnia per se solum, sine alicujus ope vel ministerio fecisse, ut nos erudiret quam sedulo, accurate et studiose aliis servire debeamus. Addit Euthymius Christum per se ab hero domus pelvim petivisse, aquam hausisse et bajulasse. « Quid mirum, ait S. Augustinus, *tract.* 55, si misit aquam in pelvim, unde lavaret pedes discipulorum, qui in terram sanguinem fudit, quo immunditiam dilueret peccatorum? quid mirum, si linteo, quo erat præcinctus, pedes quos laverat tersit, qui carne, qua erat indutus, Evangelistarum vestigia confirmavit?

Symbolice S. Ambrosius, Prol. lib. I *De Spiritu Sancto* : « Hæc erat aqua, inquit, ros ille cœlestis; hoc prophetabatur, quod rore illo cœlesti discipulorum suorum Dominus Jesus pedes lavaret. » Et mox : « Veni ergo, Domine Jesu : exue te vestimenta tua, quæ propter me induisti, esto nudus, ut nos misericordia tua vestias. Præcinge te propter nos linteo, ut nos tui muneris immortalitate præcingas. Mitte aquam in pelvim, lava non solum pedes, sed etiam caput. Nec solum corporis nostri, sed etiam mentis vestigia volo exuere, omnes nostræ sordes fragilitatis, ut et ego dicam : Nocte exui tunicam meam, quomodo induam eam? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » *Cant.* v. Vide ibi dicta.

Vers. 6. 6. VENIT ERGO AD SIMONEM PETRUM, — ut scilicet a Petro, quasi a capite et primate Apostolorum, uti alias, ita et hic lotionem inciperet. Si enim prius venisset ad alios Apostolos, utique illi hanc Domini sui tantam, tamque insolitam demissionem recusarent, æque ac Petrus; sed, cum Petrum a Christo reprehensum acquiescere viderunt, acquieverunt deinde et ipsi sibique pedes a Christo lavari permiserunt. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertus, Maldonatus et alii.

Tropologice : indicat hic Christus visitationem et reformationem a capite, et iis qui præsunt, inchoandam esse; sic enim fideles eis subditos facile licebit reformare. Origenes tamen et Leontius censent Petrum in hac lotione fuisse ultimum. Idem cum Chrysostomo, Theophylacto, Euthymio opinantur Christum primo omnium lavisse pedes Judæ, ut eum emolliret et a scelere proditionis revocaret, utque nobis daret exemplum amoris inimicorum, ut maleficia beneficiis compensemus, ipsisque eo magis benefaciamus, quo magis ipsos in nos maleficos sentimus.

ET DICIT EI PETRUS : DOMINE, TU LAVAS MIHI PEDES? — id est lavare paras. Significatur actio inchoata, vel potius destinata; necdum enim Christus lavare cœperat. Dixit hoc Petrus stupens et admirans tantam Christi humilitatem, ex profunda ejus reverentia, ait Cyrillus; unde verba ejus singula habent emphasin : « Tu, » qui es Rex regum et Dominus dominantium, « mihi, » qui sum vilis piscator et terræ vermiculus, « lavas » manibus tuis benedictis, « pedes » meos lutulentos, spurcos et fœtidos. « Cogitanda sunt hæc, ait Augustinus, potius quam dicenda; ne forte quod ex iis verbis aliquatenus dignum concepit anima, non explicet lingua. »

Vers. 7. 7. RESPONDIT JESUS, ET DIXIT EI : QUOD EGO FACIO, TU NESCIS MODO, SCIES AUTEM POSTEA. — Significat Christus in hac lotione pedum occulta latere mysteria, quæ Petrus necdum cognoscebat. « Petrus, ait S. Ambrosius, lib. *De iis qui initiantur*, cap. VI, non advertit mysterium, et ideo ministerium recusavit, quod gravari humilitatem servi crederet, si sibi obsequium Domini patienter admitteret. » Ait ergo Christus : Hoc mysterium modo nescis, sed scies postea. Scilicet *primo*, cum paulo post vers. 14, dicam me hoc facere, ut tibi, et Apostolis cæterisque fidelibus dem exemplum summæ humilitatis et charitatis, quod imitemini. Ita Cyrillus.

Secundo, quia hac lotione significatur pœnitentia, quæ præmitti debet Eucharistiæ, uti tu, o Petre, intelliges post missionem Spiritus Sancti, ipse enim vos docebit omnia. Ita S. Cyprianus, tract. *De Cœna Domini*; S. Pacianus, epist. 1 *Contr. Novat.*; S. Gregorius, lib. IX, *epist.* 39, idque insinuant quoque S. Augustinus et Bernardus. In hujus rei symbolo sacerdotes Aaronici, ingredientes templum ad sacra faciendum, lavabant manus et pedes in labro æneo ad hoc erecto ante Sanctum, idque puritatis corporalis causa, ut per illam puritatis spiritalis in mente admonerentur, *Exodi* XXX, 19.

Lotio pedum an Sacramentum? Resp. Primo.

Peculiaris est hic S. Ambrosius, qui lib. III *De Sacram.*, cap. I, et lib. *De iis qui initiantur*, cap. VI, censet hanc corporalem pedum ablutionem omnibus fidelibus esse necessariam ante baptismum, ut per eam præpararentur ad sacram Synaxim, sicut ad eamdem Christus hic præparavit Apostolos pedes eis abluendo. Quare hanc pedum lotionem esse Sacramentale quippiam, sive ritum sacrum a Christo hic sancitum, quo contra diaboli supplantationem muniamur. Hinc ipse inter alias baptismi cæremonias, sive ritus, annumerat pedum lotionem : unde illa in usu fuit Mediolani, ut mox dicam. Hinc et S. Bernardus, serm. *De Cœna Domini*, hanc pedum ablutionem vocat Sacramentum, innuitque eam valere ad remissionem peccatorum venialium : « Nam ut de remissione quotidianorum non dubitemus, inquit, habemus ejus Sacramentum, pedum ablutionem. » Sed S. Bernardus ibi per *sacramentum* intelligit

symbolum, typum, figuram, significationem mysticam, uti ipse paulo post explicat, de quo mox plura.

Symbolice : Origenes et S. Hieronymus, epist. *ad Damasum, de prima visione Isaiæ*, censent Christum lavisse pedes Apostolis, ut eos præpararet in prædicationem Evangelii, juxta illud : « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! » *Isaiæ* cap. LII, vers. 7; *Rom*. cap. X, vers. 15.

Secundo. *Secundo*, S. Ambrosius, lib. *De iis qui initiantur mysteriis*, cap. VI, censet Christum in baptismo abluere peccata actualia, abluendo caput; hic vero abluendo pedes, abluisse reliquias peccati originalis, id est motus concupiscentiæ; hac enim lotione pedes, id est affectus eorum, roborasse, ut cupiditatibus generose resistant.

Tertio. *Tertio*, S. Augustinus et S. Bernardus, *De Cœna Domini* : « Pedibus, inquit, quibus terram calcamus, significantur terreni amores, sordes et defectus, qui, dum in terra, id est inter res terrenas, conversamur, veluti pulvis aut lutum nostris pedibus, id est affectibus, adhærescunt, quos abluere oportet per lacrymas et pœnitentiam, præsertim ante sanctam communionem.

Quarto. *Quarto*, S. Cyprianus *De Cœna Domini*, et S. Gregorius, lib. IX, *epist*. 39 : Pedum, inquit, qui sunt infima et ultima pars hominis, lotio, significat non tantum exteriora opera nobis esse scrutanda, sed descendendum nobis esse in imas et intimas conscientiæ latebras, easque ab omni occulta macula et prava intentione esse expurgandas, per contritionem, lacrymas et gemitus.

Mos lavandi pedes baptizatorum in Mediolanensi Ecclesia. Ex hac Christi lotione pedum manavit consuetudo Mediolani, et in nonnullis aliis Ecclesiis, ut baptizandis pedes abluerentur ab Episcopo, ac deinde a sacerdotibus et clericis in fonte, qui ad hoc erectus erat ante fores Ecclesiæ; Episcopus deinde pedes a se ablutos osculabatur, et posterior pars pedis imi super Episcopi caput imponebatur. Hunc morem refert et defendit S. Ambrosius, lib. III *De Sacram*., cap. I, dicitque eum a S. Petro et Christo hoc loco manasse, unde miratur eum in Ecclesia Romana non servari. Et Concilium Toletanum XVII, cap. III, sancit ut Episcopi et sacerdotes lavent pedes fidelium in cœna Domini, ad exemplum Christi, jubetque revocari ejus usum intermissum. Hoc autem Concilium celebratum fuit æra 732, hoc est anno Christi 694.

Causam hujus lotionis mysticam affert idem Ambrosius, lib. *De initiandis*, cap. VI, dicens : « Mundus erat Petrus, sed plantam lavare debebat : habebat enim primi hominis de successione peccatum, quando eum supplantavit serpens et persuasit errorem; ideo planta ejus abluitur, ut hæreditaria peccata tollantur. » Alludit ad illud Dei ad serpentem de homine : « Tu insidiaberis calcaneo ejus, » *Genes*. III, 15. Idem Ambrosius, lib. III *De Sacram*., cap. I : « Quia Adam, ait, supplantatus a diabolo est, et venenum ei effusum est supra pedes, ideo lavas pedes, ut in ea parte, in qua insidiatus est serpens, majus subsidium sanctificationis accedat, quo postea te supplantare non possit. Lavas ergo pedes, ut laves venena serpentis. Ad humilitatem quoque proficit, ut in mysterio non erubescamus, quod non dedignamur in obsequio. »

Alia causa magis litteralis erat, quia baptizandi olim nudis pedibus incedebant, ut humilitatem præ se ferrent. Unde hæc nuditas vocatur humilitas pedum a S. Augustino, lib. II *De Symbolo ad catech*., cap. I; quare sordes nudis pedibus contractas abluebant. Hic mos a Mediolanensi Ecclesia ad alias manavit, ut patet ex S. Augustino, epist. 118 *ad Januar*., et epist. 119. Unde et Palladius, in *Lausiac*., cap. LXXIII, narrat Serapionem Sindonitam duos mimos convertisse eisque pedes abluisse, ac deinde eos baptizasse; postea vero, quia nonnulli putabant hanc ablutionem pedum ad salutem sufficere, nec opus esse baptismo, hinc ablutio illa vetita fuit in Concilio Elibertino, cap. XLVIII. Ecclesia tamen Mediolanensis in sua consuetudine pedes abluendi perstitit : abluere autem pedes baptizandorum solebat die jovis sancto, eadem die qua Christus lavit pedes Apostolorum, ac deinde Vigilia Paschatis eosdem baptizabat. Postea cœperunt pedes abluere post baptismum, ipso sabbato sancto. Verum quia hæc ablutio pedum derogare videbatur baptismo, quasi ipse non omnem culpam et pœnam peccatorum aboleret, sed pro venialibus abolendis opus adhuc esset ablutione pedum; hac de causa Concilium Elibertinum in Hispania ritum hunc abluendi pedes sustulit. Ita Gabriel Vasquez, III *p*., tract. *De Baptismo*, disput. 166, cap. V, in fine. Ubi et addit in Hispania ritum hunc abluendi pedes viguisse, alioqui enim illum ibidem non vetuisset Concilium Elibertinum. Fuse de hoc ablutionis pedum ritu agit Josephus Vicecomes, lib. III *De Ritibus baptismi*, cap. XVII et seq., omniaque a me dicta confirmat et probat. Porro ex S. Augustini epistola 119, liquet baptizandos die jovis sancto, non solum pedes, sed et totum corpus abluisse, ut sordes corporis jejunio quadragesimali contractas abluerent, itaque se ad baptismum sabbato sancto decenter suscipiendum disponerent, ne corpore immundo et sordido illum susciperent. Rursum apud varios, imo apud eosdem, variis temporibus varius erat abluendi mos. Alii enim ante baptismum, alii post eum, alii tam ante quam post abluebant, alii pedes duntaxat, alii pedes et totum corpus; nunc autem hæc omnia cessant : jamdiu enim hic abluendi ritus exolevit, uti notat Vasquez.

Hinc rursum Mediolani, eodem die jovis sancto, Episcopus multis e clero Christi exemplo pedes lavabat. Idem faciunt Superiores in multis Capitulis et monasteriis. Imo Romanus Pontifex quotannis eodem die, ut hanc lotionem Christi repræsentet, solet duodecim pauperibus manibus

propriis pedes abluere eosque deinde nova veste donare et convivio excipere.

Vers. 8. Resistit Petrus lotioni pedum suorum.

8. DICIT EI PETRUS : NON LAVABIS MIHI PEDES IN ÆTERNUM. — Origenes accusat Petrum protervæ audaciæ et inobedientiæ; sed recte excusat eum S. Augustinus, *tract.* 56, quod hæc ejus vox processerit a summa fide, reverentia, timore, humilitate et dilectione, *q. d.* Ego sum vilis homuncio, tu es Rex gloriæ et Dominus majestatis; quare non patiar te mihi lavare pedes. « Ego (sunt verba Cypriani, tract. *De Ablut. pedum*), si oportuerit me mori tecum, paratus sum; hoc enim debeo, hoc amplector. Pro te libenter cervicem porrigo percussori; sed Deum meum et Dominum meum ad pedes meos prostratum non patior, non audeo sustinere. »

RESPONDIT EI JESUS : SI NON LAVERO TE, NON HABEBIS PARTEM MECUM. — *Primo,* S. Augustinus hoc mystice accipit, *q. d.* Nisi per pœnitentiam (quam lotio pedum repræsentat et excitat) lavero peccata tua venialia, non dabo tibi Eucharistiam, quam jam instituere paro, nec ingredieris cœlum, quia nil coinquinatum in illud ingreditur. Sic et S. Cyprianus, tract. *De Ablut. pedum.*

Secundo, S. Chrysostomus et Cyrillus, *q. d.* Nisi susceperis humilitatis documentum, quod ego hac lotione pedum tibi trado, non habebis partem mecum ; quia soli humiles Dei gratiam et gloriam nanciscuntur.

Tertio, genuine ad litteram, *q. d.* Si, o Petre, te mihi resistentem non lavero, id est si obstinate persistas in inobedientia, ut nolis tibi a me lavari pedes; tu quia inobediens, non habebis partem mecum, id est non communicabis mecum in mensa Eucharistica, non dabo tibi partem panis consecrandi in corpus meum, a sacra synaxi te excludam, non habebo te familiarem et mensæ sacræ socium. Minatur enim Christus Petro privationem suæ familiaritatis et Eucharistiæ, non autem gratiæ et gloriæ; licet enim ægrius Petrus obediret, id tamen erat ex profunda humilitate et reverentia, ideoque venia dignum. Ita Toletus, qui et rationem addit : Minatur, inquit, Petro, quod non sit ei daturus Eucharistiam, per quam Christus in eo et ipse in Christo mansurus erat; ad hoc enim præcipue lavabat ipsorum pedes, ut dispositis et mundis seipsum in cibum daret, et realiter cum eis uniretur. Et hoc est quod Petro comminatur : Si non te lavero, non eris particeps mei; nam convivium mei ipsius modo præparo, iis solis quos lavero daturus. Petrus verbum hoc distincte non intellexit, tunc quando prolatum est; sed id tantum concepit nihil se cum Christo habiturum commune, ab eoque se separandum, nisi lotus fuisset; quod quidem magna erat pœna; postea tamen rei mysterium cognovit. Similis phrasis est III *Reg.* XII, 16, ubi populus offensus sævitia Roboam, ait : « Quæ nobis pars in David? vel quæ hæreditas in filio Isai? » *q. d.* Nolumus deinceps amici familiares et subditi esse familiæ Davidis, sed alium nobis creabimus regem.

Ita S. Basilius, orat. *De Peccato :* « Hanc ob rem, inquit, a Christo in Petrum ejusmodi factæ sunt minæ, ut nisi promptitudine ac velocitate obedientiæ voluntatem suam correxisset, non illi illæ beatitudines a Deo in eum profectæ, non dona, non promissiones, non etiam illa ipsa Dei et Patris talis ac tantæ erga unigenitum Filium propensæ voluntatis declaratio suffecissent ad præsentem inobedientiam expiandam.

Hinc idem S. Basilius ex hoc loco duas insignes colligit regulas morales, *regul.* 12, cap. II. Prima est : « Qui jussis Domini adversatur, licet id pio et amico animo faciat, is tamen ob eam causam abalienatur a Domino. » Altera est : « Quod quidquid a Domino dicatur, id summa cum animi expletione debemus suscipere. »

Porro, ex hoc loco S. Ambrosius putavit lotionem pedum omnibus fidelibus esse necessariam in baptismo, quasi præparationem et dispositionem ad Eucharistiam a Christo sancitam, uti dixi vers. 7.

Vers. 9.

9. DICIT EI SIMON PETRUS : DOMINE, NON TANTUM PEDES MEOS, SED ET MANUS, ET CAPUT. — Petrus ictus hac Christi comminatione, quasi fulmine, illico Christo obedit ac plura quam Christus postularat, offert, scilicet manus et caput, quæ alias subinde lavari solent. Hinc S. Basilius, in *Regul. brevior.*, resp. 60, utilem dat regulam : « Rescindendum, inquit, est quidquid præter præceptum Domini ante statutum est. Hoc aperte demonstrat in apostolo Petro, qui ante statuerat : Non lavabis mihi pedes in æternum; ubi vero affirmative audivit Dominum dixisse : Nisi lavero te, non habebis partem mecum; confestim sententiam mutavit et dixit : Domine, non tantum pedes, sed et manus. »

Obedientia cæteris virtutibus præferenda.

Rursum Basilius, *Respons.* 233, ex hoc loco docet obedientiam cæteris virtutibus esse præferendam : Petrus, ait, cum ei talium ac tantorum recte factorum testimonium a Domino fuisset datum, atque eo modo appellatus, et beatus laudatus, ubi una tantum in re, ab obedientia visus est discedere, atque hoc ipsum non ex negligentia superbiave, sed ex reverentia honoreque erga Dominum suum; propter hoc ipsum tantum ei dicitur : « Nisi lavero te, non habebis partem mecum. »

Vers. 10.

10. DICIT EI JESUS : QUI LOTUS EST, NON INDIGET NISI UT PEDES LAVET, SED EST MUNDUS TOTUS. — Nota, Christum hic alludere ad eos qui se lavant in balneis, qui toti quidem loti et mundi ex eis exeunt; sed quia pedibus nudis terram calcant, itaque pedes inquinant, idcirco eos tantum deinde lavant. Nota *secundo*, Christum per anagogen, hic more suo a lotione corporali ad spiritualem assurgere, *q. d.* Qui lotus est spiritaliter per baptismum, quo ego vos, o Apostoli, ablui; aut qui lotus est per contritionem et pœnitentiam, hic

totus est mundus in anima, sed tamen indiget ut solos pedes lavet, id est ut animi affectus, qui ex terrenarum rerum, in quibus versantur, contagio subinde maculantur et leves sordes contrahunt, sæpe expurget per contritionem, castigationem corporis et similes virtutes (quarum hæc lotio mea est symbolum), præsertim ante sacram Synaxim et sumptionem Eucharistiæ. Sic fere S. Augustinus, Beda, Rupertus et S. Bernardus, serm. *In Cœna Domini,* quem audi: « Qui lotus est, non indiget nisi ut pedes lavet. Lotus est, qui gravia peccata non habet, cujus caput, id est intentio, et manus, id est operatio et conversatio, munda est; sed pedes, qui sunt animæ affectiones, dum in hoc pulvere gradimur, ex toto mundi esse non possunt, quin aliquando vanitati, aliquando voluptati aut curiositati, plusquam oporteat, cedat animus vel ad horam. In multis enim offendimus omnes. Verumtamen nemo contemnat aut parvipendat. Impossibile est enim cum eis salvari, impossibile est ea dilui nisi per Christum Jesum, et a Christo (1). »

Igitur Christus hac lotione pedum expurgavit Petri et Apostolorum peccata, venialia præsertim, quia per illam ac per tantam suam demissionem compunxit eorum mentes, eosque admonuit internæ lotionis per contritionem faciendæ in anima, per quam venialia peccata expiantur.

Hac de causa sacerdotes in veteri Testamento lavabant pedes et manus ante sacrificium, uti jam dixi. Idem fecere Gentiles multi, quos recenset Brissonius, lib. I *De Formulis Roman.*, pag. 4. Idem olim fecere Judæi, ut patet *Marci* VII, 4, et etiamnum faciunt.

Denique, S. Augustinus, epist. 108 *ad Seleucianum*, ex τῷ *qui lotus est*, probabiliter colligit Petrum et Apostolos ante Eucharistiam fuisse baptizatos, tum quia nemo capax est Eucharistiæ, nisi baptizatus; tum quia ante mortem Christus eos baptizavit; nam post mortem neminem baptizavit, constat autem ipsos omnes a Christo, vel immediate, vel mediate fuisse baptizatos. Denique τὸ *lotus* proprie lotionem, quæ fit in baptismo, notare videtur.

Et vos mundi estis, sed non omnes. — Tacite Christus pungit Judam, ut a sua proditionis machinatione et scelere resipiscat; noluit tamen eum nominare, ne infamaret et ne Apostoli in eum ut proditorem insurgerent eumque male tractarent.

(1) Ad convivium vocati solebant prius lavari in balneo; in domo vero convivatoria nonnisi pedes, quibus in via pulvis aut sordes adhæserant, a servis abluebantur, ne macularentur lecti super quibus accumbebant, ut ex profanis scriptoribus probat Wetstenius. Idem hoc etiam apud Judæos receptum esse videtur, atque hoc ritu discipuli procul dubio defuncti erant. Quapropter Christus dixit, lotis non alia lotione opus esse nisi pedum, ut totum corpus purum sit.

Vers. 11. 11. Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum: propterea dixit: Non estis mundi omnes. — Hinc S. Augustinus, lib. II *Contr. Petil.*, cap. XXII, colligit Judam tunc præsentem fuisse, ac proinde a Christo lotum S. Synaxim sumpsisse; licet S. Cyprianus, tract. *De Ablut. pedum*, neget Judam lotioni et consequenter Eucharistiæ interfuisse.

Vers. 13. 13. Vos vocatis me Magister et Domine; et bene dicitis: sum etenim. — « Magister et Domine. » Christus non tantum qua Deus, sed etiam qua homo erat magister et dominus omnium hominum et totius mundi, nec tantum exterius loquendo docebat, uti faciunt communes magistri, sed interius mentes illuminabat, et voluntatem quocumque vellet, impellebat; unde ipse solus perfectus, cœlestis et divinus est magister, uti ipse ait *Matth.* XXIII, 10. Vide ibi dicta.

Vers. 15. In exemplum subditis præeant Prælati. 15. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis, — non mihi, utpote jam eunti ad mortem, sed aliis proximis vestris, cum necessitas aut pietas id exiget; v. g., cum hospites peregre veniunt. Nam, ut ait S. Gregorius, *Præfat. in libros Dialog.*, « ad amorem patriæ cœlestis plus exempla quam prædicamenta succendunt. » Unde « Jesus cœpit » primo « facere, » deinde « docere, » *Act.* I, 1, plusque docuit facto quam verbo. Hinc S. Basilius, lib. I *Moral.*, regul. 70, cap. X, docet eum qui præest, debere prius facere ea quæ subditos facienda esse docet, ac cap. XXIV, docet eum uti dignitate, sic et humilitate subditos præire oportere. Prævidebat Christus Apostolos paulo post inter se superbe disceptaturos, quis eorum esset major; unde hoc humilitatis exemplum eis præmisit objecitque ut hanc eorum ambitionem infringeret et comprimeret, atque ita eam reipsa, si non elisit, certe infregit.

Ex hac Christi sententia usus invaluit, ut multi Prælati, imo principes et reges die jovis sancto subditorum vel pauperum pedes lavent; imo S. Ambrosius censuit Christum hic idipsum præcipere, uti superius dixi. Ita pedes pauperum laverunt S. Ludovicus, rex Franciæ; S. Elisabetha, uxor Lantgravii Hessiæ; S. Hedwigisa, Ducissa Poloniæ; S. Brigida aliique plures. Vide Gretserum, in *Pedilavio*.

Vers. 16. 16. Amen, amen dico vobis, non est servus major domino suo, neque apostolus major est eo qui misit illum. — Insistit Christus humilitati Apostolis inculcandæ, quia prævidebat eorum de primatu contentionem mox secuturam, *q. d.* Si ego vester dominus me humiliavi et lavi pedes vestros, multo magis decet vos humiliare et pedes alterutrum lavare. Si enim dominus lavit, lavet et servus: nec enim servus dedignari potest opus quod fecit dominus; nec apostolus sive legatus recusare potest officium quod præstitit ejus Prælatus vel princeps qui eum misit.

Vers. 17. 17. Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. — *q. d.* Si hæc scitis, uti scire vos scio (quis

enim nescit dominum esse majorem servo, et Prælatum suo apostolo sive legato?), beati eritis, si uti scitis, sic et feceritis ea opereque compleveritis. Beati, inquam, in spe, sed necdum in re; futuri autem beati in re post mortem, si usque ad eam hæc facere perrexeritis, et in mei sequela perseveraveritis, uti vos omnes facturos et perseveraturos scio, uno excepto Juda : unde eum excipiens subdit :

Vers. 18. 18. NON DE OMNIBUS VOBIS DICO — vos hæc quæ dixi facturos, quia scio Judam id non facturum.

EGO SCIO, QUOS ELEGERIM. — S. Augustinus, *tract.* 59, explicat de æterna Dei prædestinatione ac electione ad gloriam, *q. d.* Non de omnibus dico, sed de iis tantum quos elegi ad gloriam, ad quam non elegi Judam, ac proinde de eo non sum locutus, sed eum excipio. Verum hoc duriusculum videtur, tum quia culpa omnis in Judam rejicienda est, non in Christum Christique electionem, a qua Judam exclusit : unde, vers. seq., Christus culpam in Judam conjicit; tum quia Christus, quando loquitur de æterna Dei electione et prædestinatione ad gloriam, nunquam solet eam sibi tribuere, sed Patri; ipsa enim est pars primaria providentiæ, quæ Patri appropriatur. Agit igitur Christus hic de temporali sua electione, qua ut homo elegit duodecim Apostolos, et inter eos ipsum quoque Judam, de qua dicitur *Lucæ* VI : « Vocavit ad se discipulos, et elegit duodecim ex ipsis, quos et Apostolos nominavit; » inter duodecim autem unus erat Judas. Loquitur ergo Christus hic de electione ad apostolatum, ait Toletus et Maldonatus, *q. d.* Ego scio et scivi quos et quales elegerim in Apostolos; scio et scivi, qui eo digni, qui indigni futuri sint, qui perseveraturi, ideoque beati futuri, qui non; scio eos, qui hæc quæ dixi facturi sint, qui non; uti scio et scivi Judam a me electum ea non facturum, sed fore meum proditorem; quare non ex ignorantia elegi eum in Apostolum, quasi ignorarim eum me proditurum; imo idipsum optime præscivi et prævidi, sed tamen elegi eum, ut ejus malitia uterer ad commune bonum, scilicet ut per eum impleretur mea passio, et per eam hominum salus et redemptio. Unde subdit :

SED UT IMPLEATUR SCRIPTURA : QUI MANDUCAT MECUM PANEM, LEVABIT CONTRA ME CALCANEUM SUUM. — *q. d.* Sciebam Judam fore proditorem, sed tamen elegi eum in Apostolum, ut per eum impleretur mea passio, et consequenter Scriptura, quæ eam ejusque modum prædixit; scilicet illam fore inchoandam per proditionem unius mihi familiaris et domestici, puta Judæ, qui mea amicitia et familiaritate perfide abusus est ad me prodendum; atque ego id permittere volui, ut ex ejus malitia ingens bonum eliciam, scilicet mundi redemptionem, sicut permisi lapsum Luciferi et Adami, ut inde elicerem Christi incarnationem.

LEVABIT CALCANEUM. — Citat Psalm. XL, 9, ubi Septuaginta vertunt, *magnificavit super me supplantationem;* S. Hieronymus, *levavit contra me plantam,* id est, me decipere, supplantare, prodere et perdere conatus est; imo reipsa me dolo et fraude supplantavit, me cadere fecit in manus Judæorum, me adegit ad crucem et mortem. Nam « supplantare » proprie est plantam, seu pedem vel calcaneum inter alterius crura immittere in lucta vel cursu, itaque facere ut pedes currentis ad pedem supplantantis illisi impingant, cadant et corruant.

Loquitur David ad litteram de Achitophel, proditore suo apud Absalomum filium suum, ut habet Chaldæus; mystice de Juda proditore Christi, cujus typus fuit Achitophel, sicut David Christi.

Vers. 19. 19. AMODO DICO VOBIS, PRIUSQUAM FIAT; UT CUM FACTUM FUERIT, CREDATIS QUIA EGO SUM. — « Amodo, » græce ἀπάρτι, quod verti potest primo, *ex nunc, ex hoc tempore,* ut vertit Syrus; secundo, *confestim, jam jam,* cito, illico; et sic hic accipitur, et hoc significat *amodo;* notat enim instantem proditionem Judæ, *q. d.* Jam jam post paucas horas Judas prodet me, ideoque id vobis prædico, ut cum mox videritis me prodi, capi, occidi, non turbemini, sed « credatis, » id est in fide mea perseveretis « quia ego sum, » scilicet quod ego sim Messias Filius Dei, sponte me offerens morti pro redemptione hominum; ideo enim hæc prædico, ut sciatis me hæc omnia præscire et posse præcavere meque subducere, sed nolle, imo velle pati pro salute mundi; tunc pariter videbitis me vere dixisse non omnes vos esse mundos, sed Judam esse immundum et scelestum, ideoque reprobandum et damnandum, cum videritis eum ex sceleris conscientia et immanitate laqueo se præfocare. Hæc ergo mea prædictio conjuncta cum rei prædictæ eventu, vos in fide mea nutaturos stabiliat et confirmet. Ita Cyrillus.

Vers. 20. 20. AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUI ACCIPIT SI QUEM MISERO, ME ACCIPIT : QUI AUTEM ME ACCIPIT, ACCIPIT EUM QUI ME MISIT. — Non apparet quomodo hæc verba cohæreant cum præcedentibus. *Primo,* Chrysostomus, *homil.* 71, et ex eo Theophylactus, hæc referunt ad passionem et crucem Christi quasi ad eam fortiter imitandam hortetur Apostolos per sui exemplum, *q. d.* Nolite timere persecutiones, mortes et cruces, quas prædicando fidem meam patiemini; quia in hac re me sequemini; patiemini enim ut mei legati, a me missi, et consequenter a Deo Patre. Quare passio hæc vobis non erit ignominiæ, sed gloriæ. Verum hic non agitur de passione, sed de susceptione Apostolorum.

Difficilis horum verborum cum præcedentibus connexio.

Secundo, Cyrillus, lib. IX, cap. XII, putat Christum hic ostendere immanitatem proditionis Judæ argumento ducto a contrario, *q. d.* Sicut qui a me missum excipit et honorat, me excipit et honorat; sic ex adverso qui a me missum respuit, non tantum mihi, sed et Deo, qui me misit, gravem contumeliam et injuriam irrogat. Verum hic

multa supplere oportet, quæ non dicit Christus.

Tertio, Cajetanus, Jansenius et Ribera probabilius censent Christum, cum jam finire vellet sermonem de ablutione pedum, nunc addere nonnulla et ad ipsum redire exhortarique omnes fideles, ut recipiant missos ad se Apostolos, benefaciant eis, sicut ante exhortatus fuerat Apostolos, ut benefacerent fidelibus; qua in re etiam Apostolos consolatur, ut ait Chrysostomus, *homilia* 71, quos pro omnium salute, in charitatis officiis laborare jusserat.

Quarto, magis particulatim et proprie, Toletus opinatur hæc pertinere ad exemplum lotionis pedum datum a Christo, ut hoc Apostoli et fideles imitentur, nec ab eo excusent se, quod hæc lotio sit vilis hominemque vilem et abjectum efficiat, cum Christus ipse eam usurparit, et usurpando honorarit atque quasi nobilitarit, *q. d.* Nolite subterfugere hospites eisque pedes abluere; quia qui hospites fideles, præsertim Apostolos, hospitio accipit eisque pedes lavat, me qui eos misi, quasi hospitio accipit: qui autem me accipit, accipit et Patrem qui misit me (1).

Ergo qui meos fideles et legatos recipit, Deum recipit, et honor qui eis impenditur, Deo impenditur; ac vice versa, qua injuria quis eos afficit, eadem me et Deum ipsum afficit. Docet ergo hic Christus humilitatis officia, quale est lavare pedes, esse obeunda etiam ab Apostolis et Prælatis, nec recusari debere ob officii dignitatem, ne illa vilescat et contemnatur, quia per illa potius honorabuntur, ut veri imitatores et vicarii Christi, quia qui eos honorat, Christum et Deum ipsum, qui eos misit, honorat. Humilitas ergo Prælatos non dedecorat, sed ornat et decorat. Ita Toletus, Jansenius et alii. Hinc noster S. Franciscus Xaverius navigans in Indiam, cum ægrorum lectos sterneret, cibos coqueret, medicinas porrigeret, audiretque sibi objici hæc tam vilia munia dedecere Legatum Apostolicum, qualis ipse erat, respondit ea decere discipulum et apostolum Christi, quia Christus similia obivit eaque quasi nobilitavit. In schola enim Christi sola humilitas nobilitat et exaltat, quia Christo Deo et Domino nostro nos assimilat. Ita Tursellinus in ejus Vita.

Humilitas Prælatorum.

S. Francisci Xaverii.

(1) Alii rem enodant dicendo hunc vers. 20 ab aliena manu h. l. ascriptum fuisse: ita Kuinoelius, quem audi: « Suspicor sententiam quam vers. 20 continet, primo ab aliena manu ad verba vers. 16 in margine enotatam fuisse, librarios vero, qui viderent eam non satis cohærere cum verbis vers. 16, neque tamen omittendam putarent, eam, finita vers. 19 oratione Christi, adscripsisse. » Sed cum hæc verba in omnibus qui ad nostra tempora pervenerunt codicibus leguntur, talem consensum nil ducere non licet. Verecundius, necnon probabilius quidam asserunt Joannem hic nonnulla ad nexum perutilia prætermisisse. Ex nostra quidem sententia, Christus vers. 20 cavere voluit ne discipuli proditionis Judæ suæque passionis scandalo offendantur, *q. d.* Cæterum ne animo desperetis, vos, quos constitui veritatis in toto orbe doctores; nam *qui accipit*, etc.

S. Carolus Borromæus in supplicatione publica, nudis pedibus, laqueo ad collum appenso, crucem bajulans incedebat, pauperibus serviebat, peste laborantibus ministrabat, vilia quæque obibat; et tamen per hæc dignitatem Archiepiscopalem et Cardinalitiam non turpavit, sed magis ornavit ac sancti Cardinalis nomen obtinuit; sicut enim gemma carbunculi in pala ornat annulum aureum, sic humilitas exornat purpuras et coronas.

S. Caroli Borromæi.

21. CUM HÆC DIXISSET JESUS, TURBATUS EST SPIRITU: ET PROTESTATUS EST (id est palam, aperte et clare testatus est) ET DIXIT: AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUIA UNUS EX VOBIS TRADET ME. — Syrus, *hæc dixit Jeschua, et infremuit spiritu, et testatus est, dixitque: Amin, amin dico vobis, unus ex vobis prodet me;* Arabicus, *commotus est spiritu,* etc. Turbatio ergo hæc fuit ingens dolor et indignatio ob scelus Judæ, quod ille jam jam eum esset proditurus Judæis: ob hujus enim sceleris immanitatem, æque ac ob Judæ perditionem et damnationem, intimis animi sensibus indoluit Christus et infremuit spiritu; hunc autem dolorem non involuntarie passus est, sed libere admisit Christus; imo ultro assumpsit hic, æque ac in morte Lazari, cap. XI, vers. 33, ut ibi dixi. De hac Christi prædictione proditionis Judæ, dixi *Matth.* XXVI, 21 et sequent.

Vers. 21.

Quæritur hic, quando hæc Christi prædictio contigerit, an ante institutionem Eucharistiæ, an post? Joannes enim illam institutionem hic omittit, quia a cæteris tribus Evangelistis diserte fuit enarrata; Matthæus autem et Marcus prædictionem hanc Christi præponunt institutioni Eucharistiæ, Lucas vero postponit. Sunt hic tres sententiæ probabiles.

Quando Christus prædixit se prodendum?

Prima est Jansenii et Francisci Lucæ, qui censent Christum prædixisse Judæ proditionem post institutionem Eucharistiæ, ut habet Lucas; quare Matthæum et Marcum, qui ante Eucharistiam prædictionem hanc enarrant, uti anticipatione: unde ipsi institutionem Eucharistiæ collocant immediate ante hunc versum 21 Joannis. Ratio est, quia, si ante Eucharistiam Judæ proditionem prædixisset, turbasset Apostolos et commovisset ad iram, ac minus dispositos attentosque ad Eucharistiam reddidisset. Verum hæc ratio non concludit. Nam ante Eucharistiam prædixit Christus suam passionem et mortem, quæ multo magis apostolos turbavit, ac paulo post Eucharistiam, ut ipsi fatentur, prædixit proditionem Judæ, quæ tunc eos turbavit, ut ad recollectionem animi, quæ post Eucharistiam requiritur, minus attenderent. Denique hæc Christi prædictio proditionis Judæ ante Eucharistiam, valuit tum ad Judam a scelere deterrendum, tum ad Apostolorum animos compungendos et sollicitos reddendos, ut conscientiam suam quisque examinaret, ne in ea Christus quid inveniret, quod ipse æque ac scelus Judæ revelare et carpere posset.

Prima sententia.

Secunda. *Secunda* sententia plane contraria est Baronii; anno Domini 34, cap. LVIII, et aliorum, qui censent Christum prædixisse Judæ proditionem, non post, sed ante institutionem Eucharistiæ, ut habent Matthæus et Marcus; quare Lucam, qui eam illi postponit, uti postpositione. Putat ergo Baronius rem gestam esse eo ordine, quo a Joanne recensetur; nimirum post pedum ablutionem de sua proditione Jesum sermonem habuisse, tunc et Joanni de proditore roganti signum illud per intinctam buccellam dedisse; sed quod dicit accepta buccella continuo exiisse, id quidem non ita accipiendum putamus, ait Baronius, ut tunc temporis statim et nulla interposita mora abierit; sed quod velut furore quodam percitus, non exspectaverit prolixam illam post cœnam habitam a Domino orationem. Nam S. Lucas aperte testatur Judam cum cæteris permansisse usque ad finem communicationis Eucharistiæ, post quam nihil jam videbatur esse reliquum in mensa (secundum prædictum Judæorum ritum) quo potuerit panis intingi; sicque nec dici posse videtur, illum panem intinctum fuisse Eucharistiam.

Verum Judas post buccellam «exivit continuo,» imo eodem momento, ut habet Syrus; non ergo exspectavit prolixam Apostolorum synaxin, si illa post datam buccellam contigit. Unde verisimilius alii hujus sententiæ sectatores opinantur, buccellam hanc Judæ a Christo datam fuisse ipsam Eucharistiam : post hanc enim indigne sumptam, a diabolo actus quasi in furorem, illico exiit ad scelus, quod machinabatur, perficiendum. Porro, in institutione Eucharistiæ, et post eam Christus accubuit mensæ, ibique prædixit proditionem Judæ, ut habet Lucas. Ergo omnino verisimile est mensam tunc necdum fuisse sublatam, sed in ea ex tribus Christi cœnis præcedentibus, remansisse panem et ciborum reliquias, ex quibus Christus buccellam accipere et intingere, intinctamque Judæ dare posset.

Tertia verior. *Tertia* ergo sententia inter duas jam dictas media verior videtur, scilicet Christum prædixisse proditionem Judæ, tam ante Eucharistiam; quam post eam illam iterasse : tum quia valde illam ejusque atrocitatem sensit et indoluit, imo turbatus est spiritu, ut ait hic Joannes ; tum ut Judæ suum scelus objiceret, ac se illud scire indicaret eumque ab illius executione absterreret ; tum ut Apostolorum animos compararet et hac prædictione præmuniret, ne mox reipsa visuri Judæ proditionem et Jesu captivitatem percellerentur, sed in fide Jesu constanter persisterent. Hac ratione enim conciliamus optime Matthæum et Marcum cum Luca, ut utrique verum dixerint remque suo ordine narrarint. Est hæc sententia expressa S. Augustini, lib. III *De Consensu Evang.*, cap. I, Euthymii et Toleti, qui asserunt hunc fuisse rei gestæ ordinem. Peracta jam paschalis agni cœna, et communi incepta, illis cœnantibus surrexit Christus lavitque discipulorum pedes, quibus lotis, iterum recumbens dixit omnia hæc quæ Joannes narrat; spiritu ergo turbatus de suo loquitur traditore, et interrogat unusquisque : «Numquid ego sum?» et audit Judas : «Tu dixisti.» His peractis Eucharistiam instituit; qua instituta et mysterio peracto, iterum de traditore loquitur, ut refert Lucas, cap. XXII : « Verumtamen, inquit, ecce manus me tradentis mecum est in mensa,» etc. Tunc interrogat Petrus Joannem : « Quis est de quo dicit? » et Joannes interrogans Jesum audit : « Cui ego panem intinctum porrexero. » Et post hanc buccellam introivit in Judam Satanas, et recessit; quo recedente et cœna omnino absoluta, Christus habet ad suos discipulos mirabilem concionem a Joanne paulo post descriptam. Hinc patet institutionem Eucharistiæ non ante hunc versum, ut vult Jansenius, sed ante vers. 32 : « Erat ergo unus, » etc., collocandam esse.

Vers. 22. 22. ASPICIEBANT ERGO AD INVICEM DISCIPULI, HÆSITANTES DE QUO DICERET, — imo interrogantes singuli : «Numquid ego sum, Domine?» ut habet *Matth.* XXVI, 22. Nam, ut ait Chrysostomus, « quia nominatim non dixit, in omnes induxit timorem ; et licet sibi male conscii non essent, tamen Christo magis quam propriis cogitationibus credebant. » Et ut Origenes, « recordabantur velut homines, mutabiles esse affectus etiam provectorum. »

Vers. 23. 23. ERAT ERGO RECUMBENS UNUS EX DISCIPULIS EJUS IN SINU JESU, QUEM DILIGEBAT JESUS, — puta ipse Joannes. Τὸ *ergo* continuat sermonem prædictionis Christi de proditione Judæ, etsi is interruptus fuerit per institutionem Eucharistiæ, eo quod illam hic omittat Joannes; Eucharistiam enim instituit Jesus immediate ante hunc versum, post primam prædictionem proditionis Judæ, quam recensent Matthæus et Marcus : deinde instituta jam Eucharistia, et peracta S. Synaxi, Christus eamdem prædictionem iteravit et resumpsit, dicens, ut habet Lucas, cap. XXII, vers. 21 : « Verumtamen ecce manus tradentis me mecum est in mensa; » cumque Apostoli cuperent scire nominatim quis ille foret, Petrus avidior et ferventior cæteris, innuit Joanni in sinu Jesu recumbenti, ut a Jesu eum sibi designari postularet, ut hic narrat Joannes idque insinuat τὸ *ergo, q. d.* Joannes erat vicinior et charior Jesu illique proximus, utpote in sinu ejus recumbens : « ergo, » id est hac de causa, innuit Petrus Joanni ut a Jesu suo dilecto nomen proditoris exquireret. Dicitur autem Joannes in sinu Jesu recubuisse, quia veteres non assidebant mensæ, sed recumbebant bini vel terni in singulis lectulis mensalibus, ita ut cubito dextro innixi, non tam sederent, quam jacerent ad mensam, quo fiebat ut secundus ad sinistram primi proxime sequens, in ejus sinu quasi jacere et recumbere videretur. Vide Ciacconum *de Triclinio*.

S. Joannes Evangelista in sinu Christi recumbit.

QUEM DILIGEBAT JESUS, — non tantum amore amicitiæ humanæ, velut ætate minimum, ut vult Toletus, sed etiam amore charitatis, ob virginitatem et puritatem, modestiam et mansuetudinem, moresque suaves et sanctos, quibus cæteros antecellebat; ita Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius et S. Hieronymus, epist. *ad Heliodorum*. Hinc tamen non sequitur Joannem absolute omnibus Apostolis fuisse sanctiorem; poterat enim Petrus illo esse in charitate ardentior, ideoque sanctior. Sanctitas enim maxime in charitate consistit illaque mensuratur, ut, quanta est charitas, tanta sit gratia et sanctitas cujusque.

Porro, quod Joannes in sinu et supra pectus Jesu recubuit, non solum fuit præsentis amoris indicium, sed etiam futuræ rei signum, « quod scilicet inde vocem sumeret, quam postea cunctis sæculis inauditam emitteret, » ait Beda.

Vers. 24. 24. INNUIT ERGO HUIC SIMON PETRUS, ET DIXIT EI : QUIS EST DE QUO DICIT? — Hinc patet Petrum Joanni innuisse, non tantum signo nictus et nutus, ut vult S. Augustinus, sed etiam modeste verbo suggerendo dixisse : « Quis est de quo dicit? » uti narrat hic Joannes. Ita Origenes, Chrysostomus et Cyrillus. Rogat autem id Petrus; non quia Apostolorum princeps, licet id velit Cyrillus, nec quasi metuens sibi ne ipse foret proditor, ut opinatur Chrysostomus, sed ex zelo, ut tantum scelus et Christi proditionem impediret, uti in horto Christi captivitatem impedire voluit, amputando aurem Malcho eum capere volenti.

Petro suggerente, interrogat Christum de proditore Joannes.

Vers. 25. Vers. 26. 25. ITAQUE CUM RECUBUISSET ILLE SUPRA PECTUS JESU, DICIT EI : DOMINE, QUIS EST? 26. RESPONDIT JESUS : ILLE EST, CUI EGO INTINCTUM PANEM PORREXERO; ET CUM INTINXISSET PANEM, DEDIT JUDÆ SIMONIS ISCARIOTÆ. — « Cum recubuisset. » Videtur Joannes innuenti Petro, vel vestem ejus secreto trahenti, aures et corpus admovisse, itaque a sinu Christi nonnihil recessisse, ut audiret Petri petitionem, qua audita rursus corpus reclinasse et recubuisse ad pectus Jesu, ut id quod suggesserat Petrus, posceret a Jesu.

Intinctus panis hic quis?

INTINCTUM PANEM. — Nota, Judam interfuisse celebrationi agni paschalis, item Eucharistiæ, eamque cum aliis Apostolis sumpsisse, uti docent S. Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus et alii passim; immo nonnulli opinati sunt hunc « panem intinctum » fuisse Eucharistiam, sed perperam; nec enim Christus « panem intinctum » consecravit, sed panem siccum, æque ac vinum purum et merum. Quare post S. Synaxim, Christus ex mensa accepit partem sive buccellam panis residui, eamque intinxit in embamma, vel jusculum aliquod delicatius, quod adhuc erat in mensa (nec enim decet in convivio ab hero dari convivæ panem siccum) illamque dedit Judæ, ut hoc signo ipsum esse proditorem a se designatum indicaret Joanni : nec enim alii Apostoli verba Christi ad Joannem de signo hoc proditoris audierunt, utpote modeste a Christo soli Joanni in aurem dicta.

Porro Christus eum apposite hoc signo indicavit, quia panis mensalis signum est pacis et amicitiæ : unde per illum Christus non tantum personam proditoris, sed et ejus qualitatem modumque proditionis demonstravit : quod Judas simili amicitiæ symbolo, puta osculo, eum proditurus esset. Mystice, intinctio hæc panis fictionem et fraudem animi in Juda denotabat, ait S. Augustinus.

Rursum S. Cyrillus et Augustinus aiunt Judam a Christo buccella panis indicatum fuisse, ut impleretur illud *Psal.* XL : « Qui manducat mecum panem, levavit contra me calcaneum; » imo Chrysostomus ait tacite ipso facto Christum hic idipsum Judæ exprobrasse, *q. d.* Quomodo non pudet te, o Juda, me prodere, qui mensæ meæ es socius et conviva.

Denique Judas accepta a Christo buccella, ex conscientia sceleris, et hoc indicio Christi sentiens se notari, impudenter et obstinate in proposito prodendi Christum perstitit. Nam omnino detectum et infamatum se videns, quasi amens et furens, instigante diabolo, egressus est ad scelus perficiendum abiitque ad principes sacerdotum, ut ab eis satellites postularet, qui se duce et indice Jesum comprehenderent. Licet enim Matthæus hæc verba et responsum Christi ponat ante Eucharistiam : unde S. Augustinus, lib. III *De Consensu Evang.*, cap. I, censet ante eam esse dicta; tamen ex verbis Lucæ et Joannis liquet ea dicta esse post Eucharistiam; Matthæus enim more suo omnes has Christi prædictiones Judæ in unum convolvit, ne cogeretur eas dissecare, et iterato narrare post Eucharistiam. Nam plane verisimile est Judam, audito Christi responso : « Tu dixisti, » confusum et indignantem illico exiisse. Exiit autem illico post acceptam buccellam, ut ait hic Joannes. Ergo statim post acceptam buccellam rogavit : « Numquid ego sum, Rabbi? » et audiit : « Tu dixisti, » iisque auditis, erubescens et indignans confestim exivit. Unde sequitur :

Vers. 27. 27. ET POST BUCCELLAM (Græce ψωμίον, id est buccellam, offulam), INTROIVIT IN EUM SATANAS, — eum impellens et exagitans ad vindicandam hanc suam infamiam, ut scilicet Christum suum scelus prodentem Judæis proderet. Satanas ergo qui prius in Judam ingressus erat ad proditionem machinandam, ut dictum est vers. 2, hic rursus in eum ingressus est ad eam perficiendam et in opus conferendam : tum quia Judas jam ab Apostolis et Christo audiens *proditor*, ulterius inter eos manere non audebat, ne ab eis male mulctaretur; tum quia hora proditioni congrua et a Juda destinata imminebat, scilicet qua post cœnam sciebat Christum de more iturum ad montem Oliveti, orationis causa, ubi facile comprehendi poterat. Quare Joanni non opus fuit Judam a

Satanas in Judam intrat.

Christo sibi indicatum Petro roganti indicare; quia mox ipse Judas seipsum prodidit, tum sua interrogatione, tum suo discessu et exitu.

Quomodo? Introivit ergo hic in Judam Satanas, ut eum totum quasi possideret, idque certo et firmiter, unde mox eum ad laqueum adegit; non quod buccella a Christo data in eum diabolum immiserit, nam hæc amoris Christi fuit indicium, quo ejus animum ad se redamandum allicere volebat, sed quod Judas huic amori Christi ingratus, eam in sinistram partem acceperit: putabat enim quod Christus ex odio et vilipendio, ut ejus scelus Apostolis proderet, buccellam ei daret. Quare Judas tunc apostolatui Christi et collegio Apostolorum nuntium remittens, abiit ad familiam et famulatum Satanæ et Judæorum, velut transfuga et apostata. Ita S. Chrysostomus, S. Augustinus et Cyrillus, qui notat beneficium ingratis nocere, non ex se, sed ex eorum vitio et ingratitudine. Audi S. Ambrosium, lib. II *De Cain et Abel,* cap. IV: « Ubi se Satanas immisit in corde Judæ, Christus recessit ab eo, momentoque eo quo illum recepit, hunc amisit. Denique sic scriptum est: Post buccellam introivit in eum Satanas. » Introivit autem tribus de causis: *primo,* propter ingratitudinem, ait S. Augustinus, cum enim omnia officia charitatis Christus erga illum præstitisset, nec ita moveretur, relictus est plene possidendus a diabolo. *Secundo,* quoniam diabolus ex verbis illis Domini et ex signis cognovit jam illum esse obstinatum in malo et relictum a Domino, ut ait Chrysostomus, *homil.* 71, et Euthymius, *Matth.* XXVI. *Tertio,* quoniam ipse Judas intellexit se jam omnibus manifestum esse, et quasi segregatum a discipulis et a magistro, et ideo confirmatus est in malo et plane cor suum tradidit diabolo, quasi desperans; ideo etiam continuo exivit, non sustinens Domini et Apostolorum conspectum, aut metuens ne ab eis laceraretur, ait Euthymius ex S. Chrysostomo. Ita Ribera. Sic videmus peccatores, cum eorum peccata occulta publicantur, frontem perfricare, mentem obstinare, fremere et furere, ut sua crimina defendere velint et in iis glorientur, ac in profundum scelerum omnium ruant. Vide hic in Juda, quomodo homo deserens Christum, sensim deseratur a Christo, ac desertus invadatur a Satana, invasus possideatur; possessus in omne nefas, indeque in abyssum præcipitetur: sicut Judas ex Apostolo factus est diabolus, æque ac Lucifer ex pulcherrimo angelo factus est teterrimus cacodæmon, et sicut ex suavissimo vino fit acidissimum acetum, et ex monacho, v. g., Luthero, fit hæreticus, imo hæresiarcha.

Quod facis, fac citius: quo sensu Judæ dixit Christus? ET DIXIT EI JESUS: QUOD FACIS, FAC CITIUS. — « Citius, » id est *cito*, ut vertit Syrus; ponitur enim comparativus pro positivo. Non præcipit Christus Judæ proditionem, sed permittit. Hæc ergo verba sunt Christi non præcipientis, sed prædicentis, *q. d.* Ne putes te latere me; scio te machinari meam proditionem. Non præcepit facinus, ait S. Augustinus, sed prædixit, non tam in perniciem perfidi sæviendo, quam ad salutem fidelium festinando. *Secundo,* permittentis, *q. d.* Age quod cœpisti, perfice quod destinasti; possem te mille modis impedire, ne scelus perficias; sed nolo, imo permitto te tuæ libertati: fac quod mente designasti. *Tertio,* sunt exprobrantis, ait Chrysostomus, *q. d.* Scio te mihi, a quo tot dona accepisti, extrema mala moliri: hæccine sunt tua maleficia, quæ tot beneficiis meis rependis? sed age quod agis. Etsi enim tuum scelus aperuerim, non id feci eo animo, quasi illud extimescam et impedire velim: si vellem enim, valerem et facerem; sed ut tuam malitiam et impudentiam tibi in faciem objiciam et exprobrem. *Quarto,* sunt animi celsi, contemnentis omnia Judæ machinamenta, *q. d.* Adeo non curo, nec timeo omnes tuas contra me machinationes, ut summe desiderem meam captivitatem et mortem per te accelerari, ut citius Deo Patri me in victimam offeram et homines redimam: « Quod facis *ergo,* fac citius. » Audi S. Leonem, serm. 7 *De Passione*: « Vox hæc non jubentis est, sed sinentis; nec trepidi, sed parati, qui habens omnium temporum potestatem, ostendit se moram non facere traditori, et sic ad redemptionem mundi paternam exequi voluntatem, ut facinus quod a præsentibus parabatur, nec impelleret, nec timeret. *Quinto,* sunt verba excludentis Judam incorrigibilem a sua familia et societate Apostolorum, *q. d.* Quoniam tu te a nobis separare vis, excludo te a mea mensa, domo, apostolatu, societate: vade ergo ad tuos Judæos et Satanam, cui te mancipasti. Ita S. Ambrosius, lib. II *De Cain*, cap. IV.

Porro nove Cyrillus, lib. IX, cap. XVII, secutus Origenem, censet hæc a Christo dici non Judæ, sed Satanæ in Judam introeunti. Nam sicut, inquit, si vir fortis, adversus quem fremens quispiam feratur, ipse vero viribus suis fretus, casurum illum non dubitet magnaque voce minitans dicat: Quod facis, fac citius, ut meæ dexteræ vires experiaris; non tam properantis mori verba esse diceremus, quam præscientis potius quia cadet adversarius. Sic Dominus noster velocius currere diabolum, ad ea quæ præparavit, jubet, ut citius victus atque vinctus a tyrannide sua orbem dimittat. Verum liquet ex antecedentibus et sequentibus hæc dici Judæ, non Satanæ, uti passim docent Patres et interpretes.

Vers. 28. Vers. 29. 28. HOC AUTEM NEMO SCIVIT DISCUMBENTIUM AD QUID DIXERIT EI. 29. QUIDAM ENIM PUTABANT QUIA LOCULOS HABEBAT JUDAS, QUOD DIXISSET EI JESUS: EME EA QUÆ OPUS SUNT NOBIS AD DIEM FESTUM: AUT EGENIS UT ALIQUID DARET. — Licet enim ex verbis Christi scirent Judam fore proditorem, tamen non sciebant eum tam cito, scilicet eadem nocte, Christum proditurum; sed suo tempore. Quare non intellexerunt Christum dicentem:

« Quod facis, fac citius, » de proditione sua loqui, sed ad emendum necessaria pro instante Paschate transtulerunt. Erat enim Judas procurator Christi et Apostolorum.

Vers. 30. 30. CUM ERGO ACCEPISSET ILLE BUCCELLAM, EXIVIT CONTINUO, — tum quia post buccellam possessus fuit a diabolo, qui eum impulit ad exeundum, ad perficiendam proditionem; tum quia Christus verbis jam dictis, eum a sua familia et domo ejiciens, eum expulit. Utrumque respicit et notat τὸ *ergo*. Porro, exeunte immundo, ait S. Augustinus, omnes mundi cum suo mundatore manserunt, velut triticum zizaniis separatis.

Moraliter notat Cyrillus, lib. IX, cap. XIX, diabolum impulisse Judam, ut illico exiret ad Christum prodendum, ne virtute Eucharistiæ, licet indigne sumptæ, eum pungentis et stimulantis, pœniteret et resipisceret. Audi eum : « Diabolus magnas ad imperandum eis, quos omnino jam cepit, possidet vires : timet ne morando locus pœnitentiæ detur, et quasi a temulentia mentem suam rectius cogitans homo eripiat, ea de causa festinat et impellit : nam et Judam, cum post panem separaverit, tum moram, tum benedictionis virtutem timens, ne scintillam in animo ejus accenderet, ac inde illuminaret, et ad meliora retraheret, magna præcipitem egit celeritate. » Origenes vero addit tam efficacem fuisse Christi doctrinam, ut proditorem suum postea commoverit ad pœnitentiam, ut diceret : « Peccavi tradens sanguinem justum; » imo ad tantum dolorem, ut seipsum non ferens, nec vivere sustinens, laqueo se necarit, « ostendens, ait, quantum potuerit Jesu doctrina, etiam in peccatore, fure et proditore, non valente in totum contemnere quæ a Jesu didicerat. » Hinc colligas, quod iis qui vehementi tentatione a dæmone pulsantur, ut scelus illico perpetrent, injiciendæ sint moræ, ut rem differant; ipsa enim dilatione, re maturius considerata, videtur sceleris turpitudo, damna et pœnæ, quæ hominem ab eo absterrent; audiuntur prudentium consilia, remoræ variæ interjici possunt. Denique ipse æstus tentationis ipsa mora defervescit et languescit.

Ex adverso, in bonis virtutum propositis exequendis, v. g. in statu sacerdotii vel Religionis capessendo, festinato opus est, ne parentes, socii, diabolus, moras injiciendo, rem totam disjiciant et dissipent, uti sæpe fieri videmus. Audi S. Chrysostomum, hom. 57 *ad Pop.* : « Dum fervens est tibi hic amor, abi statim ad illos ipsos angelos eumque magis accende. Ne dicas : Alloquar prius propinquos resque meas expediam. Torporis initium est hæc dilatio. Patrem sepelire discipulus voluit, nec id Christus permisit. Quid ita? quoniam acer instat diabolus, ut se in animum insinuet, et si vel brevem arripuerit vacationem vel prorogationem, ad magnum inducit teporem. Ideo quidam admonet : Ne differas de die in diem. » Et S. Anselmus, *epist.* I : « Festina, ait, ad tantum bonum, quia nullo bono efficacius pervenies ad summum bonum. Plures vidi promittentes et differentes, quos ita mors tulit, ut nec id perficerent, quo se impediebant; nec id inciperent, quod promittebant. » Atque idem mox subjicit : « Qui differt in futuram, et forsitan non futuram ætatem, suam vitam corrigere, certum bonum dimittit procul dubio, et contemnendo quod perdit, probat se non amare quod exspectat, et meretur non accipere. » Et S. Bernardus, serm. in illud, *Ecce nos reliquimus omnia* : « Cum a Deo, inquit, verbum esse non dubites, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilii angelus : quid aliena consilia præstolaris? quis enim fidelior, quisve sapientior illo? Deduc me, Domine, et deducar; fortior esto, et invalesce. Novi ego quænam sint quæ oportet fieri cito. » Vide S. Thomam, *Opusc.* XVII, cap. IX et X.

ERAT AUTEM NOX (1). — Addit hoc Joannes *primo*, ad historiæ integritatem, ut tempus notet, quo Christus a Juda proditus, a Judæis captus fuit; *secundo*, ut indicet diaboli festinationem, Judam nocte intempesta, ad conquirendum lictores forte dormientes impellentis; *tertio*, hoc subditur, ait Chrysostomus, *hom.* 71, ut discas Judæ temeritatem, quando nec tempus importunum eum tenuit.

Symbolice Glossa : Nox, ait, congruit sacramento : erat enim qui exiit filius tenebrarum, faciens opera tenebrarum. Nox ergo indicat tenebras mentis in quibus Judas versabatur, ait S. Ambrosius, lib. II *De Cain*, cap. IV, item impœnitentiam et damnationem ad tenebras gehennæ, ad quos Judas tendebat. Audi S. Gregorium, lib. II *Moral.*, cap. 2 : « A qualitate temporis finis exprimitur actionis, sicut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Judas exiisse perhibetur, cum egrediente illo ab Evangelista dicitur : Erat autem nox. Hinc enim et iniquo diviti dicitur : Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe, quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. »

Vers. 31. Juda egresso Christus dicit se clarificatum.

31. CUM ERGO EXIISSET, DIXIT JESUS : NUNC CLARIFICATUS EST (Græce est ἐδοξάσθη, id est ut Syrus et Arabicus, *glorificatus est*) FILIUS HOMINIS, ET DEUS CLARIFICATUS EST IN EO. — « Clarificatus est, » id est jam jam clarificabitur et glorificabitur. Ponitur enim præteritum pro futuro instanti et imminenti, *q. d.* Judas jam exiit ad me prodendum et occidendum, ergo imminet mihi crux et mors, quæ adeo non cedit mihi ad ignominiam, ut per eam summe sim glorificandus. In ea enim agnoscar non tantum esse Filius hominis et homo, sed et Filius Dei ac Deus : agnoscetur enim in humanitate mea latens divinitas ex obscuratione

(1) *Nox*, scil. initium noctis, nam qui sequuntur sermones, in multam noctem sunt protracti.

solis et fissione petrarum, ex apertione sepulcrorum et sepultorum resurrectione, ex concussione totius terræ, etc., hæc enim omnia significabunt Deum pati et mori in cruce. Item ex ejus effectu : nam per crucem subjugabo mihi totum mundum, omnes dæmones ac peccatum, mortem et gehennam, quasi omnium Deus et Dominus. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Origenes, Theophylactus, Euthymius. Ubi nota : Per hæc signa, et per hos effectus Deus et deitas Christi non tantum clarificavit humanitatem Christi, sed et seipsam quoque; in iis enim apparuit immensa deitatis Christi bonitas, potentia, sapientia, majestas et gloria. Hoc est quod sequitur :

Vers. 32. 32. Si Deus clarificatus est in eo, et Deus clarifcabit eum in semetipso : et continuo (græce εὐθὺς, id est *cito, statim*; ita Syrus) clarificabit eum. — *Primo,* « si, » id est *quia, q. d.* Quia Christus factus obediens Patri usque ad mortem crucis, hac sua obedientia, reverentia et sacrificio summe clarificavit, id est honoravit et glorificavit Deum Patrem; hinc vicissim Deus Pater clarificabit et glorificabit Filium « in semetipso, » nimirum declarando et demonstrando divinitatem in ipso latentem; idque faciet « continuo » et cito, quia die tertia eum in morte redivivum et gloriosum suscitabit, ac 40 die triumphantem in cœlum conscendere, et die 50 Spiritum Sanctum e cœlis in Apostolos mittere efficiet : e quibus omnibus maxime clarescet latens in eo gloriosa divinitas. Per hæc omnia enim innotuit toti mundo Jesum non tantum esse hominem, sed et Deum Deique Filium. Ita Cyrillus et Chrysostomus. Duplex, ait Origenes, hom. 6 *in Exod.*, fuit Christi glorificatio : prior, in morte, qua glorificatus est in humilitate mortalitatis; posterior, in resurrectione, qua glorificatus est in sublimitate immortalitatis.

Secundo, nervosius S. Hilarius, lib. V *De Trinit.*, et ex eo Toletus, censent Deum dici clarificatum in Christo, cum in ejus morte et resurrectione ipse ostendit suam divinitatem, ac sese esse Filium Dei et Deum verum demonstravit, suscitando seipsum a morte, in cœlum vi sua ascendendo, inde mittendo Spiritum Sanctum ac per Apostolos plurima miracula patrando; hoc enim exigit τὸ *in eo,* et *in semetipso*; *q. d.* « Si Deus clarificatus est in eo, » id est si Deus in eo (Christo) esse et sub humanitate ejus absconditus latere jam jam declarabitur, cum magna ejus claritate et gloria; ergo « et Deus clarificabit eum in semetipso, » ostendens scilicet eum in semetipso habere latentem divinitatem, idque faciet continuo, hoc est illico, *q. d.* Latuit in Christo Deus et divinitas usque ad mortem, sed in morte ejus emicuit seseque exeruit, ac ostendit Christum non tantum esse hominem, sed et Dei Filium; utpote, qui virtute divinitatis suæ se a morte suscitarit, in cœlum ascenderit indeque miserit Spiritum Sanctum. Nam, ut ait Origenes : « Filius est totius divinæ gloriæ fulgor, ut Paulus ait, unde splendores perveniunt ad totam rationalem creaturam; totum enim divinæ gloriæ fulgorem capere solus Filius potest. » Hic fulgor in morte ejus emicuit, sicut faces ardentes inclusæ lagenis testaceis, iis complosis et confractis a militibus Gedeonis emicuerunt, et terruerunt fugaruntque Madianitas, *Judic.* VII, 19. Sic pariter Christi corpore in morte confracto, emicans per signa jam dicta, ejus divinitas eum glorificavit, quia per eadem signa, ac plura, quæ secuta sunt, ut miracula Apostolorum et conversionem totius mundi, ostendit eum vere esse Dei Filium omnipotentem, et Patri coæqualem, ideoque fugavit diabolum, peccatum et mortem.

Porro τὸ *in semetipso* potest referri *primo,* ad Filium hominis, *q. d.* Deus clarificavit Christum hominem, ostendendo quod ipse ut homo in seipso contineat inhabitantem Deum Verbique deitatem. *Secundo,* ad τὸ *Deus, q. d.* Deus glorificavit hominem Christum, ostendendo quod ipse in seipso, hoc est in Deo, puta in hypostasi divina Verbi, subsistat : humanitas enim in Christo non habet suam subsistentiam humanam, sed subsistit in eadem subsistentia divina, in qua subsistit Verbum, quæ magna est humanitatis Christi exaltatio, sublimitas et gloria.

Vers. 33. Christi in suos teneritudo.

33. Filioli. — Nota hic teneritudinem affectus et amoris Christi erga suos fideles et Apostolos; non enim ait « filii, » sed « filioli : » materna ergo viscera erga eos, quasi infantes recens a se genitos ostendit. Rursum « filioli, » quia Apostoli adhuc parvuli erant in fide et amore Christi; nam ejus plenitudinem et quasi virilem ætatem acceperunt a Spiritu Sancto in Pentecoste. Symbolice Cyrillus : Omnes Sancti, inquit, quantumcumque perfecti, respectu Christi sunt filioli, id est parvuli.

Adhuc modicum (modico tempore) vobiscum sum, — quia post horam a Juda prodar et tradar Judæis. Christus hic suis ultimum dicit vale, *q. d.* Valete, o filii mei dilectissimi; ego enim a vobis abeo ad mortem, deinceps vobiscum more solito non versabor, sed redibo ad cœlum.

Ultima verba S. Antonii.

Sic S. Antonius moriens, ad suos discipulos conversus ait : « Valete, viscera mea. Antonius enim migrat, et jam non erit in præsenti sæculo vobiscum. » Ita S. Athanasius in ejus Vita. Et S. Ephrem in suo Testamento : « Dimittite me, quia deficiens abeo. Reminiscamini autem mei abjecti in vestris piis orationibus. Etenim in vanitate vitam peregi meam. » Et S. Dominicus vocatus ab angelo dicente : « Veni, dilecte mi, ingredere in vera gaudia; » suis edixit : « Vos quidem, carissimi, nunc me sanum videtis; sed ego ante celeberrimam B. Matris Dei Assumptionem, ad Dominum profiscar. » Dictum factum. Ita habet ejus Vita, lib. IV, cap. XII. Et S. Franciscus : « Valete, filii omnes, in timore Domini,

S. Ephrem. S. Dominici. S. Francisci.

et permanete in eo semper, et quoniam futura tentatio et tribulatio appropinquat, felices qui perseverabunt in his quæ cœperunt. Ego vero ad Deum propero, cujus gratiæ vos omnes commendo. » Ac paulo post dicens : « Me exspectant justi, donec retribuas mihi, » spiritum Deo reddidit. Ita S. Bonaventura in Vita ejus, lib. I, cap. XIV.

QUÆRETIS ME; ET SICUT DIXI JUDÆIS (cap. VII, vers. 34) : QUO EGO VADO, VOS NON POTESTIS VENIRE : ET VOBIS DICO MODO. — *q. d.* Ego per mortem redeo ad cœlum : vos, o Apostoli, mea præsentia destituti, in tribulationibus et persecutionibus, quæ vos manent, quæretis me et optabitis me præsentem, ut me in dubiis consulatis et in adversis consolationem ac confortationem a me accipiatis; sed « quo ego vado, vos non potestis venire, » tum quia vestra virtute, vestris pedibus, vestris naturæ viribus, me in cœlum scandentem sequi non potestis; tum quia supernaturales gratiæ vires necdum habetis, ut me sequi possitis : necdum enim estis tam fortes, ut me ad crucem, mortem et martyrium comitari valeatis; necdum estis ita in gratia, virtute et charitate perfecti, ut apti et digni sitis regno cœlesti. Denique necdum ad illud potestis venire, quia Pater meus cœlestis decrevit vos post meam mortem mittere evangelizatum per totum orbem, ut omnes gentes ad meam fidem et salutem perducatis. Hisce ergo verbis tacite Christus Apostolos hortatur, et roborat ad omnia adversa pro fide sua fortiter toleranda. Ita Cyrillus, lib. IX, cap. XXII.

SICUT DIXI JUDÆIS. — Addit hoc, ait Chrysostomus, ut ostendat id non esse novum et recens, sed jam diu ante a se prævisum et prædictum, ac a Patre decretum. Rursum, ut ostendat eos a Judæis persecutionem passuros et occidendos, sicut ipse ab eis afflictus et occisus fuit. *Tertio*, ut indicet ipsos tribulationes multas ac tandem mortem passuros, sicut Judæi passi sunt, sed dispari causa et fine : Judæi enim ob scelera sua excisi iverunt in tartara; Apostoli vero ob Evangelium occisi, avolarunt in cœlum.

ET VOBIS DICO MODO, — tum ut prædictione hac mea vos modo præmuniam et obarmem contra omnes tribulationes vobis imminentes; tum ut sciatis modo, id est hoc tempore, vos necdum me sequi posse, secuturos tamen postea, cum in virtute et meritis fueritis perfecti, cumque me morientem sequentes morte vestra, pro fide mea merebimini lauream martyrii in regno cœlorum. Unde clare id explicans Christus, vers. 36, ait Petro : « Non potes me modo sequi, sequeris autem postea. »

Vers. 34. Mandatum dilectionis novum. Cur?

34. MANDATUM NOVUM DO VOBIS : UT DILIGATIS INVICEM. — Cur « novum? » Varii varias dant causas. S. Augustinus, « novum, » inquit, quia per dilectionem fidelis exuit veterem hominem et induit novum; Jansenius, « novum, » inquit, hoc est a Christo renovatum, eo quod in mentibus hominum foret antiquatum; Maldonatus, « novum, » id est præstans, eximium. Sicut *Apocal.* VII, dicuntur virgines canere « canticum novum, » id est singulare et eximium.

Resp. Primo.

Verum dico mandatum dilectionis dici « novum, » quia novi Testamenti est proprium et præcipuum, ac a Christo verbis et exemplis præcipue commendatum, sicut ex adverso mandatum timoris erat antiquum et præcipuum apud Judæos. Lex enim nova est amoris, sicut lex vetus est timoris.

Secundo.

Secundo, « novum, » quia Christus hoc dilectionis mandatum hic explicatius, arctius et firmius quam antea fuerat, ac proinde novum, nobis tradidit, ideoque effudit Spiritum Sanctum in Pentecoste, ut novum hoc amoris mandatum novo amoris spiritu impleremus.

Tertio.

Tertio, et magis proprie ad rem præsentem, « novum » dicitur ratione novi objecti et causæ diligendi : Christo enim, qui est caput Ecclesiæ, incarnato, facta est singularis communicatio et unio membrorum Ecclesiæ, tum inter se, tum cum Christo capite suo jam homogeneo : unio, inquam, tum per naturam humanam a Christo assumptam, tum per gratiam, quam ipse in nos, ceu caput in membra, influit, tum maxime per Sacramentum Eucharistiæ hic recenter ab eo institutum, quæ unio fundamentum est et radix magis singularis et arctioris amoris Christi et Christianorum, majorisque obligationis ad amandum sese invicem; per hanc enim arcte uniti sumus non tantum humanitati Christi, sed et deitati totique S. Trinitati, ac in ea et per eam nobis invicem.

Hunc sensum innuit Christus, dum subdit : « Ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, » *q. d.* Quia ego nove et singulariter dilexi vos, assumens carnem vestram eamque vobis dans quasi cibum animæ vestræ per Eucharistiam, quam paulo ante institui, ut in eo omnes vos mihi unirem, ac in me vos vobis mutuo arctissime copularem; hinc pariter exigo a vobis novum et singularem amorem, quo vos, o Christiani, invicem diligatis, non tantum sicut homo diligit hominem, quia ejusdem naturæ humanæ consortem, sed sicut Christianus diligere debet Christianum, id est eum qui summe sibi in Christo unitus, ejusdem Ecclesiæ et Eucharistiæ Christi est consors et particeps.

Recte enim advertit Toletus hoc Christi præceptum, non omnibus hominibus, sed solis Christianis hic dari : hi enim se invicem diligere debent, non tantum quasi proximos propter Deum, sed quasi fratres et unius corporis Christi membra, propter Christum.

Vide dicta I *Joan.* II, 8, ad illa : « Mandatum novum scribo vobis, » ubi fuse octo rationes recensui, ob quas dicitur « novum. »

« Hæc dilectio, ait Tertullianus, lib. *De Pa-*

Christiana dilectio Gentilibus fuit admirationi.

tientia, est summum fidei sacramentum, » id est signum et symbolum Christianorum. Unde idem Tertullianus, *Apolog.* cap. XXXIX, ait Gentiles admirantes hanc mutuam Christianorum dilectionem, dicere solitos : Videte quomodo Christiani se mutuo diligant, et ut alter pro altero mori sit paratus, ut ex uno patre et eadem matre nati videantur, quos nec lingua, nec natio, nec patria consuetudo, nec nativi loci diversitas dividit. Hæc est illa, ait Toletus, quam si servaremus omnes, sicut non natio beatior ulla est quam Christiana, ita nec ulla foret illa fortior aut potentior. Unde S. Pachomius militans in exercitu Constantini Imperatoris, videns Christianorum charitatem, qua militibus cibum, potum omniaque necessaria ultro et gratis offerebant, a gentilismo conversus est ad christianismum, imo ad monachismum, adeoque cœnobiticæ vitæ fundator et princeps evasit.

SICUT DILEXI VOS, UT ET VOS DILIGATIS INVICEM. Ut scilicet sicut ego, cum in forma Dei essem, vestri amore formam servi assumpsi, ut vos docerem, salvarem, bearem : sic et vos ad infima et aspera quæque demittatis, ut vobis invicem succurratis ; ego jam pedes vestros lavi, et vos invicem pedes lavate ; ego me in cibum dedi in Eucharistia, et vos proximos vestros pascite ; ego jam pro vobis crucifigar et moriar, et vos mortem quamlibet corpoream excipite, ut animas salvetis : ego amavi vos nullis vestris meritis præcedentibus, cum inimici essetis ; amavi vos, non meam utilitatem, sed vestram salutem quærens, amavi usque ad sanguinis effusionem ; amavi, ita ut nihil tam abjectum et laboriosum esset, quod recusaverim, si vobis utile esset : hæc eadem vos præstare debetis fratribus. Ita S. Chrysostomus et Cyrillus. Hoc est quod ait Joannes, *epist.* I, cap. III, vers. 16 : « In hoc cognovimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit, et nos debemus pro fratribus animas ponere. »

Nota : Τὸ *sicut dilexi vos,* potest referri *primo,* ad id quod præcessit, quasi pertineat ad substantiam hujus mandati, *q. d.* Mando vobis ut diligatis vos invicem, simili modo quo ego dilexi vos, scilicet, ut, sicut ego prior dilexi vos, sic et vos priores diligatis invicem, et vos mutuò amore præveniatis. Ita S. Chrysostomus. Rursum, ut, sicut ego pro vita vestra spirituali dedi vitam meam corporalem, sic et vos pro salute animarum impendatis vitam corporis. Ita Cyrillus. *Secundo* et melius, referas τὸ « sicut dilexi vos, » ad id quod sequitur, « ut et vos diligatis invicem, » ne sit tautologia, et idem quod ante dictum est, iterum repetatur. Unde Complutenses, Toletus et alii ante τὸ *sicut dilexi vos*, ponunt duo puncta. Et Syrus clare hæc distinguens vertit, *præceptum novum do vobis, ut diligatis alius alium, prout ego dilexi vos, vos quoque diligatis alium;* ut prior pars significet substantiam præcepti, scilicet juberi ut diligamus nos invicem; posterior vero pars post duo puncta, significet modum præcepti, nimirum ut diligamus invicem, simili modo quo Christus nos dilexit, uti paulo ante exposui. Insuper, ut addat nobis stimulum acrem ad diligendum invicem, *q. d.* Stimulus ingens vobis, o Christiani (hos enim omnes Christus alloquitur, quia Apostoli hos omnes repræsentabant), ad mutuum amorem esse debet dilectio Christi, qua vos dilexit. *Primo,* quia Christus sicut vos dilexit, sic dilexit et socios vestros omnesque fideles; hos ergo, quos Christus adeo dilexit, vos quoque, o Christi asseclæ, diligite. *Secundo,* Christus vos diligens pro compensatione suæ dilectionis, hoc exigit a vobis, ut et vos diligatis proximos. Hanc ergo talionem dilectionis, et vicarium amorem illi rependite quoad potestis; nec enim vestra dilectio, utpote vilis et exigua, dilectionem Christi, utpote eximiam et inexhaustam, æquare poterit, etiamsi cresceret assidue usque ad diem judicii. *Tertio, q. d.* Christus : Ego proximos vestros vobis in dilectione mea conjunxi, astrinxi et associavi, æque ac in communione corporis et sanguinis mei in Eucharistia. Vos ergo ita vobis mutuo in me conjuncti, et quasi consanguinei, imo fratres effecti, ut tales vos invicem diligite et redamate.

Vers. 35.

35. IN HOC COGNOSCENT OMNES QUIA (quod) DISCIPULI MEI ESTIS, SI DILECTIONEM HABUERITIS AD INVICEM. — *q. d.* Schola mea est doctrina et disciplina dilectionis, schola mea est academia charitatis; si ergo me doctorem audire et sequi, si discipuli mei esse ac ut tales ab omnibus haberi et agnosci cupitis, vos invicem diligite. Hoc ergo privilegium soli concessum est charitati ; non enim miracula, non ingenium, non eloquentia, non robur, non quid aliud, sed sola dilectio facit nos Christi discipulos, ait Chrysostomus. Ipse enim dilectionis est magister, primipilus, rex, dux et princeps.

Hinc dilectio proximi a S. Jacobo, cap. 2. vers. 8, vocatur lex regalis, ob septem causas, quas ibidem recensui. Hinc et Paulus, *Rom.* XIII, 8 : « Qui diligit proximum, ait, legem implevit. » Tales fuere primi Christiani, de quibus Lucas ait, *Act.* IV, 32 : « Multitudinis credentium erat cor unum, et anima una, erantque illis omnia communia. » Vide ibi dicta. Appositum exemplum dat Dorotheus doctrina sexta. Sicut, inquit, in circulo, lineæ a circonferentia ductæ ad centrum, quo magis accedunt ad centrum, eo magis accedunt ad se invicem; quo vero magis recedunt et elongantur a centro, eo magis recedunt a sese invicem : sic pariter quo quis magis accedit ad amorem Dei et Christi, eo magis accedit ad amorem proximi; quantum vero recedit ab amore Dei, tantum quoque recedit ab amore proximi. Deus enim est centrum mundi, æque ac cordis et amoris nostri; proximi vero sunt quasi lineæ ductæ ad centrum. In Deo ergo omnis proximorum

amor coit et unitur. Audi S. Augustinum : « Non est prætermissum illud magnum mandatum de diligendo Deum : qui enim spiritualiter diligit proximum, quid in eo diligit, nisi Deum? Sic et qui Deum diligit, non potest contemnere præcipientem ut diligat proximum; bene itaque intelligentibus utrumque mandatum invenitur in singulis. » Hinc S. Basilius, in *Regulis fusius disp.*, Reg. 3, docet nos amori Dei satisfacere per amorem proximi : « Quippe, ait, cum ipse beneficium illud perinde accipiat, ac si in se proprie fuisset collatum, » juxta illud : « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis, » *Matth.* xxv.

Vers. 36. 36. DICIT EI SIMON PETRUS : DOMINE, QUO VADIS? — Rogat hoc Petrus, non ut sciat, sed ut Christum; quem summe amabat, sequatur, ait Chrysostomus. Verum Petrus plus æquo de se præsumebat, ait Cyrillus; putabat enim se posse Christum sequi per omnia, quod necdum poterat. Unde Christus eum reprimens, subjicit : « Non potes me sequi modo, sequeris autem postea. »

Sacellum Romæ dictum *Domine, quo vadis?* Romæ extat locus sacello decoratus, ante portam S. Sebastiani, in quo Christus visibiliter occurrens S. Petro, e carcere Mamertino rogatu Christianorum fugienti rogantique : « Domine, quo vadis? » respondit : « Vado Romam iterum crucifigi. » Unde S. Petrus intelligens Christum de se loqui, Romam ad carcerem rediit ac paulo post a Nerone crucifixus est : quocirca sacellum illud usque hodie vocatur, « Domine, quo vadis? »

RESPONDIT JESUS : QUO EGO VADO, NON POTES ME MODO SEQUI, — quia necdum recepisti Spiritum Sanctum, cujus robore mortem superes, ait Cyrillus. Oportebat enim Christum præcedere et mortem superare, *q. d.* Nunc non habes eam animi firmitatem et id robur, ut pro me mori possis : veniet in te Spiritus Sanctus, et tunc poteris, ait S. Augustinus, *tract.* 66. Rursum, Petrum Christus destinarat, ut post se esset caput Apostolorum, Ecclesiæ princeps et gubernator ac Pontificatus Romani fundator, etc., hæc ergo prius Petrum peragere congruebat.

SEQUERIS AUTEM POSTEA — me in cruce, et per crucem ad cœlum. Ita Cyrillus. Hanc primam Christi sequelam in eadem cruce, merebatur tunc amor et fervor Petri.

Vers. 37. 37. DICIT EI PETRUS : QUARE NON POSSUM TE SEQUI MODO? ANIMAM (vitam) MEAM PRO TE PONAM.— Dicit hoc Petrus ex solito suo fervore et zelo, sed non secundum scientiam, ignaro scilicet et indiscreto : suspicabatur enim Christum ad mortem, uti prædixerat, ire; quare ei se comitem et fidum Achatem in omni periculo offert, *q. d.* Paratus sum tecum omnem periculorum aleam subire, offero me tibi socium ad omnia adversa, mortem tecum et pro te libens excipiam. Laudandus pius erga Christum Petri affectus, esto carens effectu et evanidus; necdum enim alas amoris, ad in tam sublimem crucem volandum, a Spiritu Sancto acceperat.

Vers. 38. 38. RESPONDIT EI JESUS : ANIMAM (vitam) TUAM PRO ME PONES? AMEN, AMEN DICO TIBI, NON CANTABIT GALLUS, DONEC TER ME NEGES. — Christus Petrum sibi præfidentem humiliat permittitque eum cadere in sui negationem, ut discat non suis viribus, sed Christi gratiæ confidere. Quocirca sæpius id Petro prædixit Christus : nam hæc apud Joannem prædictio diversa est ab aliis quas commemorant cæteri tres Evangelistæ. Porro, quando et quomodo Petrus ante secundum et ultimum galli cantum ter Christum negarit, ostendi *Matth.* cap. XXVI, vers. 70 et seq. Audi S. Chrysostomum, *homil.* 72 : « Experientia cognosces nihil esse dilectionem tuam sine gratia divina : unde constat hunc casum Jesum pro ipsius utilitate permisisse. » Et S. Augustinum, *tract.* 66 : « Itane facies pro me, quod ego nondum pro te? animam tuam pro me pones; præire potes, qui sequi non potes? quid tantum præsumis? quid esse te credis? audi quid sis : Non cantabit gallus, donec ter me neges. »

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus abiens e terra solatur discipulos, dicens quod vadat eis parare locum in domo Patris. Secundo, vers. 6, *Thomæ roganti :* Quo vadis? *et qua via? respondet Christus :* Ego sum via, veritas et vita; *ac Philippo cupienti sibi ostendi Patrem :* Philippe, *inquit*, qui videt me, videt et Patrem meum. *Tertio, vers.* 16, *promittit se suis alium Paracletum e cœlo missurum. Quarto, Judæ Thaddæo respondens, ait eum se diligere, qui servat mandata sua. Quinto, vers.* 27, *pacem suam eis donat.*

1. Non turbetur cor vestrum. Creditis in Deum, et in me credite. 2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt, si quo minus dixissem vobis : quia vado parare vobis locum. 3. Et si abiero, et præparavero vobis locum : iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi

sum ego, et vos sitis. 4. Et quo ego vado, scitis, et viam scitis. 5. Dicit ei Thomas : Domine, nescimus quo vadis : et quomodo possumus viam scire? 6. Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita : nemo venit ad Patrem, nisi per me. 7. Si cognovissetis me, et Patrem meum utique cognovissetis : et amodo cognoscetis eum, et vidistis eum. 8. Dicit ei Philippus : Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis. 9. Dicit ei Jesus : Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem. Quomodo tu dicis : Ostende nobis Patrem? 10. Non creditis, quia ego in Patre, et Pater in me est? Verba, quæ ego loquor vobis, a me ipso non loquor, Pater autem in me manens, ipse facit opera. 11. Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? 12. Alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet; quia ego ad Patrem vado. 13. Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam; ut glorificetur Pater in Filio. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. 15. Si diligitis me, mandata mea servate. 16. Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, 17. Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, et in vobis erit. 18. Non relinquam vos orphanos : veniam ad vos. 19. Adhuc modicum, et mundus me jam non videt. Vos autem videtis me, quia ego vivo, et vos vivetis. 20. In illo die vos cognoscetis quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. 21. Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo; et ego diligam eum, et manifestabo ei meipsum. 22. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes : Domine, quid factum est, quia manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo? 23. Respondit Jesus, et dixit ei : Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. 24. Qui non diligit me, sermones meos non servat. Et sermonem quem audistis, non est meus; sed ejus qui misit me, Patris. 25. Hæc locutus sum vobis, apud vos manens. 26. Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis. 27. Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis : non quomodo mundus dat, ego do vobis. Non turbetur cor vestrum, neque formidet. 28. Audistis quia ego dixi vobis : Vado, et venio ad vos. Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem; quia Pater major me est. 29. Et nunc dixi vobis priusquam fiat; ut, cum factum fuerit, credatis. 30. Jam non multa loquar vobiscum; venit enim princeps mundi hujus, et in me non habet quidquam. 31. Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio. Surgite, eamus hinc.

Vers. 1. 1. NON TURBETUR COR VESTRUM. CREDITIS IN DEUM, ET IN ME CREDITE (1). — Videbat Christus animos discipulorum turbatos, hoc est mœstos, pavidos, anxios et consternatos, ex eo quod eis prædixerat instare suum discessum et passionem per proditionem Judæ ac scandalum Petri ter se negaturi. Timebant enim ne et ipsi, metu Judæorum victi, Christum negarent. Si enim Petrus, qui videbatur fortis ut petra, erat eum negaturus, quid facturi erant cæteri eo debiliores et timidiores? Huic turbationi medetur Christus dicens : « Creditis in Deum, et in me credite. »

Pro *creditis*, Græce est πιστεύετε, quod tam est imperativi modi, quam indicativi. Unde Syrus et Arabicus vertunt, *Credite in Deum, et in me credite*. Sensus est, *q. d.* Si creditis in Deum, uti scio vos credere, in me quoque credite et consequenter sperate. Ego enim sum Deus, Deo Patri consubstantialis, ut hac fide et fiducia omnem turbationem et pavorem superetis et promissorum meorum fiatis participes. Hoc enim fiet, si aciem mentis per fidem et spem in me uno defigatis, ac omnem pavorem vestrum, sollicitudinem et anxietatem in me, quasi Deum et Dominum ves-

(1) Christus quum arrogantiam Petri, confidentius quam par erat, de se prædicantis, cohibuisset, ut ille nihil auderet reponere, rursus ad omnes convertit orationem, idque eo consilio, ut vocem illam solatii plenissimam, *sequeris autem postea* (XIII, 36), pluribus verbis explanaret. Quæ promissio ad universos pariter pertinebat.

trum conjiciatis. Ego enim esto corpore abeam a vobis, spiritu tamen, cura et gubernatione mea semper vobis adero.

Audi S. Chrysostomum : Divinitatis virtutem ostendit, ea prodens quæ illi habebant in mente, *q. d.* Timetis adversa, quæ mihi et vobis imminent : metum ponite, quia fides in me et in Patrem, potentior est his quæ supervenient, et nihil contra eam potest prævalere. Et S. Augustinum : « Ne mortem Christi tanquam homines timerent, et ideo turbarentur, consolatur eos, Deum se esse contestans, *q. d.* Mortem metuitis huic formæ servi, non turbetur cor vestrum, suscitabit illam forma Dei. » Porro Christus hic facit, ait Ribera, quod facere solent agricolæ, qui vitem ut imbecillem ulmo adjungunt, ut inde firmitatem accipiat, ad scandendum et crescendum, etiam si venti et imbres in eam sæviant : ita Dominus ad se, tanquam ad murum firmissimum Apostolos adjungit per fidem, ut fiat illud *Psal.* XXVI : « Dominus illuminatio mea et salus mea : quem timebo? » Audi et Cyrillum : « Quis superabit divinis armis undique cataphractos? arma vero, latusque clypeus, qui telis hostium frangi non potest, fides est. » Idem sibi a Christo dici putet Christianus, cum tentatione, turbatione aut pavore gravi pulsatur. Credis in Deum, et in Christum tuum crede; ille tibi aderit, vires dabit, viam evadendi aperiet, victorem te faciet.

Vers. 2. In domo Patris cœlestis mansiones multæ.

2. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. — Dixerat Christus se iturum ad Patrem, et Petrum se postea eodem secuturum, de cæteris discipulis tacuerat : timebant ergo illi, ne domo Patris et cœlo excluderentur. Hunc timorem eis eximit Christus, *q. d.* Ne metuite : esto enim vos modo mecum comites in regnum Patris mei non assumam, tamen faciam ut me suo tempore sequamini, nec putetis solum Petrum me eodem secuturum, quasi ibi non sit locus nisi mihi et Petro, assero vobis ibidem vobis non defore locum, quia in domo Patris mei mansiones multæ sunt : quare non est quod timeatis ne illæ omnes a me et Petro, vel aliis præoccupentur, ut vobis in cœlo locus non supersit. Cœlum enim empyreum vastissimum est, et plurimas habet mansiones, quæ omnibus omnino hominibus capiendis sufficient. Audi S. Augustinum : « Hoc subjungit, quia sibi discipuli metuebant, cum Petro dictum esset : Non cantabit gallus, ut a turbatione recreentur, fidentes etiam post pericula tentationum, se apud Christum cum Deo mansuros esse. » Et Chrysostomum : « Quia Dominus dixerat Petro : Sequeris autem postea; ne existiment ei soli hanc promissionem datam, ostendit et illos etiam in eam regionem suscipiendos. »

Porro τὸ *multæ* insinuat varios in cœlo beatitudinis et gloriæ fore gradus et ordines, *q. d.* Suus cuique Sancto in cœlo erit locus, sua cuique beatitudo, sua cuique gloria, sed pro meritis dispar. Ita Patres contra Jovinianum, qui uti censebat virtutes esse pares, sic et paria eorum fore præmia in cœlo. Unde Interlinearis : Mansiones multæ, hoc est, inquit, diversa præmia meritorum.

Audi S. Augustinum : « Mansionem pro suo quisque accepturus est merito. Est quidem denarius æqualis, id est vita æterna, quod ad æternitatem pertinet, sed sunt diversæ meritorum dignitates. Fit quidem per charitatem, ut quod habent singuli, commune sit omnibus : sic enim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero, quod ipse non habet. Respuendus est autem illorum error, qui putant ideo dictum multas esse mansiones, quia extra regnum cœlorum erit aliquid, ubi beati maneant parvuli ex hac vita decedentes sine baptismo : absit enim ut regnantium quisquam sit extra regnum; nec Dominus dixit, in beatitudine, sed in domo Patris mei. »

Rursum S. Gregorius, lib. IV *Moral.*, cap. XXXI : « In multis mansionibus, ait, erit retributionum diversitas concors : quia tanta vis amoris in illa pace nos sociat, ut quod in se quisque non acceperit, hoc se accepisse in alio exultet. Unde et non æque laborantes in vinea, æque cuncti denarium sortiuntur. Et quidem apud Patrem mansiones multæ sunt; et tamen eumdem denarium dispares laboratores accipiunt, quia una cunctis erit beatitudo lætitiæ, quamvis non una sit omnium sublimitas vitæ. » Has mansiones multas, magnitudine lucis plenas, Stephano cuidam ostensas narrat idem S. Gregorius, lib. IV *Dialog.*, cap. XXXVI. Igitur Christus hisce verbis, et hac ostentatione præmii cœlestis, animat Apostolos, ut tentationes et persecutiones sibi imminentes non reformident, sed ambiant, utpote per quas præmium hoc consecuturi sint.

Si quo minus, dixissem vobis : quia vado vobis parare locum. — « Si quo minus, » id est si secus esset, si aliter se res haberet, si videlicet in domo Patris non essent mansiones multæ, « dixissem vobis quia (quod) vado parare vobis locum, » *q. d.* Dixissem quod a vobis abeam, et vadam ut parem vobis locum in cœlo, nisi jam ibidem multæ mansiones paratæ essent; sed quia illæ jam paratæ sunt, idcirco non dixi vobis : Vadam illas paratum. *Secundo,* ex Græco et Syro, qui carent τῷ *quia*, Arias Montanus et Ribera sic simpliciter exponunt, *q. d.* Multæ mansiones sunt in domo Patris mei : quod si ita non esset, plane vobis dicerem; nec vos vana spe deciperem, quoniam eo ut parem vobis locum, *q. d.* Cum tantum vos amem, ut recedam a vobis causa parandi vobis locum, quomodo hoc non dicerem, aut in re tanta paterer decipi, quos tantopere diligo? parare autem locum est in possessionem cœli venire, quod usque ad illud tempus fuerat hominibus clausum, *q. d.* Me ascendente aperientur vobis cœli, juxta illud : « Attollite portas principes vestras, et introibit rex gloriæ. » Et *Michææ* II : « Ascendet enim pandens iter ante eos. »

Quomodo Christus vadit parare locum Apostolis, cum sint in cœlo mansiones multæ?

Dices : Si Apostolis jam paratæ erant mansiones in cœlo, quomodo ergo Christus vadit parare eis locum? Respondeo : Utrumque verum est. Nam *primo*, hæ mansiones a Deo paratæ erant Apostolis et cæteris electis ab æterno, ex Dei prædestinatione quasi in actu primo. *Secundo*, Christus tamen vadit, ut paret eas quasi in actu secundo, ut scilicet de facto Apostolos in eas inducat : tum quia Christus iter in cœlum, antea clausum et invium, sua in illud ascensione aperuit, stravit et complanavit; tum quia ipse sanguine suo et morte in cruce, solvit Deo pretium mansionum harum cœlestium, illoque eas nobis coemit : ita S. Cyrillus; tum proprie, quia Christus e cœlis misit Spiritum Sanctum, qui sua gratia, virtutibus et meritis heroicis Apostolos cæterosque electos cœlo dignos efficeret. Ita S. Augustinus : « Quomodo, ait, parat, si jam multæ sunt? nondum sunt si parandæ sunt : easdem quas prædestinando præparavit, præparat operando. Jam ergo sunt in prædestinatione; alioqui dixisset : Ibo et præparabo, id est prædestinabo; sed quia nondum sunt in operatione; dicit : Si abiero et præparavero, etc. Parat modo mansiones, præparando mansores : domus enim Dei, de qua Apostolus, Templum Dei sanctum quod estis vos, adhuc ædificatur, adhuc præparatur; dicitur vero abire, ut præparet, quia justus ex fide vivit : si autem vides, non est fides; id ne videatur, latet ut credatur : tunc locus paratur, si ex fide vivatur, creditus desideretur, ut desideratus habeatur : vadit latendo, venit apparendo, sed nisi maneat regendo, ut proficiamus bene vivendo, non parabitur locus, ubi possimus permanere perfruendo. » Et Glossa : « Credendi colligitur meritum, eunti redditur præmium, desiderium dilectionis præparatio est mansionis. »

Vers. 3.

3. Et si abiero, et præparavero vobis locum : iterum venio, et accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego, et vos sitis. — « Si, » id est *cum*, *q. d.* Cum in cœlum abiero, ibique vobis vestrisque successoribus, id est omnibus electis, locum præparavero, dando eis successive per singula sæcula usque ad finem mundi, Spiritum Sanctum ejusque gratiam et merita, quibus se ad gloriam cœlestem præparent eaque se dignos efficiant : quo facto iterum veniam in die judicii, ut vos omnes accipiam ad meipsum, ut digno præmio in cœlis coronem. Sæpe enim in Evangeliis prædixit Christus se rediturum in extremo judicio, ut fideles et Apostolos, qui pro eo laborarunt et multa passi sunt, ad se recipiat et glorificet.

Vers. 4.

4. Et quo vado, scitis, et viam scitis. — « Scitis, » id est scire facile potestis et debetis, quia sæpe a me audistis quod eam ad Patrem in cœlum, ac viam in cœlum esse meam fidem, doctrinam, vitam, passionem et crucem. Et sciebant Apostoli Christum hæc dixisse; sed necdum illa intelligebant, unde nec eorum meminerant. Unde Augustinus : « Sciebant quidem, ait, sed se scire nesciebant; » sciebant habitu, nesciebant actu : sciebant confuse et obscure, nesciebant distincte et in particulari, quomodo scilicet Christus sit via, Pater vero sit meta et terminus viæ. Ita Ribera, Toletus, Maldonatus et alii.

Vers. 5.

5. Dicit ei Thomas : Domine, nescimus quo vadis, et quomodo possumus viam scire? — *q. d.* Cum nesciamus quo eas, quomodo possumus scire viam, quæ eo, quo is, tendit? qui enim nescit terminum, viam quoque ad terminum nesciat oportet. Audivimus quidem te dicere, quod eas in domum Patris tui, ubi mansiones multæ sunt, parare nobis locum; sed ubi est hæc domus Patris? ubi mansiones illæ multæ? Si domus hæc est cœlum, uti suspicamur, clarius et explicatius nobis idipsum edicito, plenius has mansiones exponito, ubinam et in qua regione illæ sitæ sunt? Magna enim, et quasi immensa est cœli, imo cœlorum plurium vastitas. Ita Thomas. « Christus vero, ait Cyrillus, nihil ad tantam curiositatem respondit : non enim totam rem exponit; sed ea opportuno tempori relicta, quod modo necessarium est, illud explanat. » Unde sequitur :

Vers. 6. Christus est via, veritas et vita.

6. Dicit ei Jesus : Ego sum via, et veritas, et vita. — Breviter sensus genuinus est, *q. d.* Quæris, o Thoma, duo, scilicet meam viam et ejus terminum, nimirum quo vadam et qua via? Respondeo : Ego sum via, quam quæris; via, inquam, non fallax, sed vera, quæ ducit ad veram vitam, puta ad Deum Patrem in cœlis, ubi est domus Patris mei, in qua mansiones multas esse dixi; unde id explicans, subdit : « Nemo venit ad Patrem nisi per me. » Pater ergo est terminus; ego sum via. Est hendiadys : « Via et veritas, » id est via vera. Rursum, « veritas et vita, » est vera vita. Τὸ enim « veritas, » cum ponatur inter τὸ « via et vita, » ad utrumque referri potest. Jam : « Ego sum via, » hoc est mea fides, doctrina, gratia et vita est via quæ ducit ad cœlum. Sæpe enim in Scriptura Christus ponitur pro adjunctis Christo, puta pro Christi fide, gratia, doctrina. Aut « ego sum via, » id est ego sum doctor, index et dux viæ veræ, quæ recta ducit ad æternam et beatam vitam, *q. d.* « Ego sum via, » quia indico et doceo veram fidem et sanctam conversationem, quæ vera est via ad vitam æternam. Alludit ad illud *Isaiæ* xxx : « Et erunt oculi tui videntes præceptorem tuum, et aures tuæ audient verbum post tergum monentis : hæc est via, ambulate in ea. »

Verum, quia aliæ viæ sunt veræ et rectæ, aliæ falsæ et erroneæ, juxta illud : « Est via quæ homini videtur recta, et novissima ejus ducunt ad mortem, » *Prov.* xvi, hinc Christus vocatur « via et veritas, » id est via vera et recta, juxta illud *Isaiæ* xxxv : « Et hæc vobis erit directa via, ita ut stulti non errent per eam, » *q. d.* Judæi, Gentiles et

philosophi multa dixerunt et docuerunt de beatitudine et beata vita, et de virtutibus : quæ quasi via ad illam ducunt, sed in multos errores inciderunt, ideoque homines non ad vitam, sed ad interitum et gehennam duxerunt : quia sicut non veram, sed fucatam et falsam beatitudinem, beatamque vitam constituerunt in opibus, honoribus, deliciis et vanis scientiis ; sic non veram, sed fucatam et falsam vitam ad beatam vitam inierunt aliosque docuerunt. At ego doceo veram fidem, pietatem, charitatem cæterasque virtutes quibus quasi recta via pervenitur ad veram vitam æternam, quæ est apud Patrem et consequenter apud me. Nam ego et Pater unum sumus. Sicut ergo Pater est vita beata tum formalis, tum causalis, quia eamdem nobis communicat; tum objectiva, quia Deus est objectum visionis beatificæ, sic et ego sum eadem ipsa veritas et vita. Ego sum ergo, qui rectam viam in cœlum vobis demonstro; ego sum qui quasi veritas omni errore mentis vos libero; ego sum, qui ad veram vitam vos duco. Quare nolite turbari mea morte instante et vestra secutura; sed credite et sperate in me. Ego enim tam me quam vos a morte ad beatam vitam et gloriosam suscitabo; ego enim sum via, veritas et vita.

Christus est via, veritas et vita.

Hinc patet quod Christus sit via. *Primo,* quia ipse per meritum passionis suæ nobis viam in cœlum aperuit. Ita Jansenius et Maldonatus. *Secundo,* quia ipse sua doctrina nobis viam eamdem ostendit. *Tertio,* quia ipse inspirat nobis fidem, gratiam et sancta opera meritaque, quibus quasi viis tendimus ad vitam æternam. *Quarto,* quia ipse hanc viam in cœlum sua sancta vita et passione præivit primusque calcavit, ut eum in eadem sequentes et imitantes, perveniamus ad cœlum quo ipse ascendit et pervenit.

Hic est genuinus hujus loci sensus. Verum, quia aurea hæc est Christi gnome, audi varios et elegantes Patrum de eo partim sensus, partim sententias.

Primo.

Primo igitur, S. Leo, serm. 2 *De Resurrect.* : « Christus, ait, est via sanctæ conversationis, veritas doctrinæ divinæ, vita beatitudinis sempiternæ. »

Secundo.

Secundo, S. Cyrillus, lib. IX, cap. XXXIII, Christus, ait, nobis est via per vitæ actionem, veritas per fidei rectitudinem, vita per sanctificationis fontem. Additque : « Tria sunt, ait, necessaria ut cœlestes mansiones consequamur, operatio virtutis, fides recta, spes vitæ; » et ideo Dominus dicit : « Ego sum via, » quia legem nobis dedit, et verbo et exemplo docuit nos mundum contemnere et sancte operari. Veritas est, quia ipse est rectissima regula fidei nostræ et docuit nos veritates divinas. Vita est, quia vitam quam speramus, nemo nobis largiri potest nisi ipse. Sic sensus erit, *q. d.* Nemo venit ad Patrem (qui est ipsa vera vita et beatitudo) nisi per charitatem ambulet in me, qui sum via; ac per fidem credat in me, qui sum veritas; et per spem confidat in me, qui sum vita æterna.

Tertio.

Tertio, S. Bernardus, serm. 2 *De Ascens.* : « Sequamur, ait, Domine te, per te, ad te, quia tu es via, veritas et vita : via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio. » Idem Bernardus, serm. 7 *in Cœna Domini* : « Ego, ait, sum via, per quam est eundum; et veritas, ad quam veniendum; et vita, in qua permanendum. Ego sum via sine errore, veritas sine falsitate, vita sine morte. Ego sum via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio. Ego sum via habilis, veritas irrevocabilis, vita interminabilis. Ego sum via lata et spatiosa, veritas potens et copiosa, vita delectabilis et gloriosa. » Hucusque S. Bernardus, vel quisquis est auctor; stylus enim arguit alium esse auctorem.

Quarto.

Quarto, S. Augustinus : Christus, ait, est via secundum humanitatem, qua ad nos venit et rediit ad Patrem; idem est veritas et vita secundum divinitatem. Audi eum, serm. 55 *De Verbis Domini secundum Joannem* : « Qua vis ire? ego sum via; quo vis ire? ego sum veritas; ubi vis permanere? ego sum vita. Veritatem et vitam omnis homo cupit; etiam Philosophi Deum esse vitam quamdam et veritatem viderunt, viam non omnis invenit. Verbum ergo Dei, quod apud Patrem est veritas et vita, assumendo hominem, factum est via : ambula per hominem et pervenies ad Deum; melius est in via claudicare, quam præter viam fortiter ambulare. » Idem Augustinus hic, *tract.* 69 : « Per formam servi, ait, Dominus venit ad nos et rediit ad se, carnem de morte ad vitam reducens : venerat per carnem Deus ad homines, veritas ad mendaces : est autem Deus verax, sed omnis homo mendax; non reliquit autem se, cum veniret ad nos : nam et qui loquitur, quodammodo ad auditores procedit, nec se relinquit; cum autem tacet, veluti ad se redit, et cum illis manet, si teneant quod audierunt. Ipse Dominus per seipsum, et ad seipsum, et ad Patrem, et nos per ipsum, et ad ipsum, et ad Patrem imus. »

Quinto.

Quinto, S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.* : « Non nos seducit, ait, qui via est; nec illicit per falsa, qui veritas est; nec in mortis relinquit horrore, qui vita est. » Idem, lib. *De Essentia Patris et Filii* : « Nec ducit, ait, per erratica, quia est via; nec illudit per falsa, quia est veritas; nec in mortis horrore relinquit, quia est vita : si via, duce alio non indigetis; si veritas, non loquor falsa; si vita, etiam morientes ad me venietis. »

Sexto.

Sexto, S. Chrysostomus, *hom.* 72 : « Sum via, ait, quia per me venietis; sum veritas, quia sine dubio hæc erunt quæ dixi; sum vita, quia neque ipsa mors prohibere poterit, quo minus ad me perveniatis. » Huc accedit Toletus, qui sic explicat : « Ego sum via, » quia per me a peccato ad justitiam, ab hoc sæculo ad æternam beatitudinem transeundum est. « Ego sum veritas, » quia justitiam et beatitudinem, quam promitto,

reipsa præsto; ergo ne dubitetis me venturum ad vos et assumpturum ad me. At ne aliquando turbemini, cum vos occidi et necari propter me videritis, dicentes: Quomodo ergo ibimus ad te? « Ego sum vita, » qui vos resurgere a morte faciam, ut assumam vos ad me; mors enim non poterit impedire quominus ad me veniatis, quia ego sum vitæ causa.

Septimo. *Septimo*, S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. XII: « Christus ait: Ego sum via, veritas et vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me. Ingrediamur hanc viam, teneamus veritatem, vitam sequamur. Via est quæ perducit, veritas quæ confirmat, vita quæ perseverantibus redditur. » Et post pauca: « Sequimur te, Domine Jesu, sed ut sequamur accersi, quia sine te nullus ascendit. Tu enim via es, veritas et vita, quia in via possibilitas, in veritate fides, in vita præmium. Suscipe nos quasi via, confirma quasi veritas, vivifica quasi vita. »

Symbol. Symbolice: Christus est via incipientium, purgans eos per odium peccati et detestationem vitæ prioris; idem est veritas proficientium, illuminans eos per exempla virtutum ac studium novæ sanctæque conversationis; idem est vita perfectorum, uniens eos Deo, per puri amoris affectum. Audi S. Bernardum, serm. 7 *in Cœna Domini*, multa conglomerantem: « Ego sum via incipientium, veritas proficientium, vita pervenientium; ego sum via lucis et serena, veritas vivens absque pœna, vita felix et amœna; ego sum via in patibulo, veritas in inferno, vita in resurrectionis gaudio; ego sum via, in qua non est spina vel tribulus; veritas, in qua non est falsitatis stimulus; vita, in qua reviviscit mortuus; ego sum via recta, veritas perfecta, vita sine fine mansura; ego sum via reconciliationis, veritas retributionis, vita æternæ beatitudinis. Nemo venit ad Patrem, nisi per me, *q. d.* Nemo venit ad me veritatem et vitam, nisi per me viam. »

Tropol. Tropologice: S. Basilius notat Christum dici viam, ut denotet Christianos quotidie in via virtutis ambulare et proficere debere, juxta illud Psaltis: « Ibunt de virtute in virtutem: videbitur Deus deorum in Sion. Audientes viam, ait, seriem et ordinem intelligimus per opera justitiæ, perque illuminationem scientiæ ducentem ad legitimum profectum, semper ad anteriora festinantes, et ad ea quæ restant nosmetipsos extendentes, donec perveniamus ad beatum finem, quæ est Dei cognitio, quam Dominus per sese, in ipsum credentibus largietur. Revera enim bona est via, exorbitationis errorisque nescia, Dominus noster Jesus, ad Patrem, qui vere est bonus, perducens. Nemo, inquit, venit ad Patrem, nisi per me. Talis est noster ad Deum reditus per Filium. » Hucusque S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. VIII, qui Christum ait esse viam, non tantum per fidem, sed etiam per operationem virtutum. Rursum Theophylactus: Cum exerces, inquit, vitam activam, fit tibi Christus via; veritas autem, cum in contemplativa perseveras; adjecta est autem vita, quia ad Deum referenda est actio et contemplatio.

Anagog. Anagogice S. Augustinus, in *Sententiis*, n. 268: « Dominus ait: Ego sum via, veritas et vita, id est per me venitur, ad me pervenitur, in me manetur. Cum enim ad ipsum pervenitur, etiam ad Patrem pervenitur, quia per æqualem ille cui æqualis est cognoscitur, vinciente atque agglutinante nos Spiritu Sancto, ut in summo atque incommutabili bono sine fine maneamus. » Hinc S. Bernardus moriens apparuit cuidam absenti dicens se sursum conscendere, « quia sursum est veritas: » nam in terra deorsum nil est nisi vanitas et falsitas, ut docet Ecclesiastes. « Nulla (aiebat S. Bernardus) hic scientia, nulla veri cognitio; sursum scientiæ plenitudo, sursum vera notitia veritatis. » Ita habet Vita ejus, lib. V, cap. III. Et S. Benedicto moriente, de eo duobus ejus monachis hæc visio exhibita est. « Viderunt namque, ait S. Gregorius, lib. II *Dialog.*, cap. XXXVII, quia strata palliis atque innumeris corusca lampadibus, via recto Orientis tramite ab ejus cella in cœlum usque tendebatur. Cui venerando habitu vir desuper clarus assistens, cujus esset via quam cernerent, inquisivit. Illi autem se nescire professi sunt. Quibus ipse ait: Hæc est via, qua dilectus Domino cœlum Benedictus ascendit. »

Via S. Benedicti in cœlum.

NEMO ENIM VENIT AD PATREM, NISI PER ME. — Ego enim sum via ad Patrem, qui est terminus: Pater enim est ipsa vita beata, omnes Sanctos beans, uti jam dixi. « Nemo, » scilicet hominum. Addit Suarez: « nemo » quoque angelorum; hos omnes enim omnem suam gratiam et gloriam accepisse a Christo ejusque meritis, ipse censet multisque probat, III *part.*, *Quæst.* XIX, art. 4, disp. XLII, sect. 1.

Vers. 7. 7. SI COGNOVISSETIS ME, ET PATREM MEUM UTIQUE COGNOVISSETIS. — Occurrit Christus objectioni. Poterant enim discipuli objicere: Tu, o Christe, asseris te esse viam, Patrem vero terminum ad quem vadis. At nos non cognoscimus Patrem; unde nec cognoscimus terminum ad quem tibi nobisque eundum est; fac ergo ut Patrem cognoscamus. Rursum, si Pater est terminus, tu via, quomodo ergo dixisti: « Ego sum via, veritas et vita, » id est ego sum via et terminus viæ? Respondet Christus utrumque esse verum. Ego enim, inquit, unam cum Patre habeo essentiam, unam eamdemque divinitatem. Quare « si cognovissetis me » plane et perfecte, « et Patrem meum utique cognovissetis. » Cognoscebant quidem et credebant Apostoli Christum esse Dei Filium, sed necdum credebant eum esse consubstantialem Patri, et eamdem numero cum eo habere essentiam et deitatem, sed id postea recepto Spiritu Sancto cognoverunt. Unde subdit:

ET AMODO COGNOSCETIS EUM, ET VIDISTIS EUM. — Ita Romani, S. Chrysostomus quoque et S. Hi-

larius legunt « agnoscetis » in futuro; *q. d.* Jam jam cognoscetis Patrem in Pentecoste per illuminationem Spiritus Sancti, imo jam vidistis eum in me : « qui » enim « videt me, videt et Patrem meum, » uti subdit Christus. Græcus, Syrus et Arabicus habent, γινώσκετε, id est *cognoscitis*, in præsenti; *q. d.* Jam cognoscitis Patrem, quia vidistis eum in me tot virtutes et miracula operantem. Esto enim non videritis eum nude in sua essentia et deitate, vidistis tamen eum velatum in me meaque humanitate ceu nube, per signa et miracula, quæ quasi fulmina et tonitrua ex ea evibrat. Ita Cyrillus, Chrysostomus et alii.

Vers. 8. Petit Philippus a Christo ut sibi Patrem ostendat.

8. DICIT EI PHILIPPUS : DOMINE, OSTENDE NOBIS PATREM, ET SUFFICIT NOBIS. — Philippus non intellexit responsum Christi, quomodo scilicet qui cognoscit Christum, cognoscat et Patrem; instat ergo ut Christus Patrem ipsum ostendat, *q. d.* Ais Patrem in te esse, et quasi latere absconditum. Aperi te, et eum nobis ostende. Pater enim est principium, fons et origo divinitatis, ut ait S. Dionysius, cap. III *De Divin. nomin.*; S. Augustinus, lib. V *De Trinit.*, cap. XIII et XIV; et Concilium Toletanum VI, in *Confess. fidei.*

ET SUFFICIT NOBIS. — *Primo*, S. Chrysostomus, *q. d.* Non aliud cupimus, quam ostendi nobis Patrem.

Secundo, S. Cyrillus, « sufficit nobis, » scilicet ad beatitudinem, ut omni turbatione, mœrore et pavore liberemur, quia Pater cum sit Deus, ipse beabit nos.

Tertio, « sufficit nobis, » ad confundendum Judæos, qui negant te esse Dei Filium. Ita quoque Cyrillus.

Quarto, simplicius, « sufficit nobis, » ut tibi, iisque quæ jam dixisti et nobis promisisti de mansionibus multis in cœlo, credamus et fidem adhibeamus, *q. d.* Pro omnibus rationibus quas, o Christe, accumulas, ut nos de tua morte mœstos soleris, unam poscimus, ut ostendas nobis Patrem; hæc enim una nobis vice omnium erit et sufficiet. Sic fere S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.*

Deus sufficit nobis.

Anagogice Interlinearis : Pater sufficiet nobis, quia in eo sufficientia erit nobis. Et Glossa, *q. d.* In quo sufficientia, et non in te. Audi S. Augustinum, lib. I *De Trinit.*, cap. VIII : « Illa lætitia, quæ nos adimplebit cum vultu suo, nihil amplius requiritur; quod bene intellexerat Philippus, ut diceret : Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis; sed nondum intellexerat se posse dicere : Domine, ostende nobis te, et sufficit nobis; quod ut intelligeret, responsum est ei : Tanto tempore vobiscum sum, » etc.

Saddai quid?

Hinc verum est illud S. Augustini : « Sufficis tu Deo, sufficiat tibi Deus tuus. Deus enim est *Saddai*, id est sufficientia, copia, abundantia bonorum omnium, uti ostendi *Genes.* XVII, 1. Ipse enim solus est saties cordis, requies animi, jubilus mentium. Unde Psaltes : « Satiabimur cum apparuerit gloria tua, » *Psalm.* XVI, 15. Et : « Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos, » *Psalm.* XXXV, 9. Et : « Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? defecit caro mea et cor meum. Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum, » *Psalm.* LXXII, 25.

Ratio a priori est, quod Deus hominem crearit ad imaginem et similitudinem suam; quare indidit ei capacitatem infinitam et desiderium infinitum, quod multis bonis finitis expleri et satiari non potest. Ergo necessum est, ut solus Deus, qui est bonum infinitum, illud impleat et satiet, juxta illud S. Augustini, lib. I *Confes.*, cap. I : « Fecisti nos, Domine, ad te, et inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te. » Unde idem S. Augustinus, in *Psalm.* CII : « Pecori, ait, bonum est implere ventrem, dormire, gustare, vivere, sanum esse; generare. Tale tu bonum quæris? Cohæres Christi, quid gaudes quod socius es pecorum? Erige spem tuam ad bonum bonorum omnium, ipse erit bonum, a quo tu in tuo genere factus es bonus et omnia in genere suo facta sunt bona: qui satiat in bonis desiderium tuum. » Idem, in *Psalm.* LXII : « Amas divitias, ait, ipse Deus tibi erit divitiæ tuæ; amas fontem bonum? quid præclarius illa sapientia? quid lucidius? Quidquid hic potest amari, pro omnibus tibi erit, qui fecit omnia. Tanquam adipe et pinguedine repleatur anima mea. »

Vers. 9.

9. DICIT EI JESUS : TANTO TEMPORE VOBISCUM SUM (per triennium conversatus docui vos quis ego sim), ET NON COGNOVISTIS (Græca, Chrysostomus et Cyrillus legunt, *non cognovisti* in singulari) ME, — quod scilicet non tantum sim homo, sed et Dei Filius, non essentia et existentia ab eo diversus, sed ipsi Deo Patri ὁμοούσιος et consubstantialis. Idcirco enim me viso cupis videre Patrem, quod putes Patrem a me plane esse diversum et diversam habere naturam, *q. d.* Vidi Jesum Dei Filium, superest ut videam ejus Patrem ab eo diversum, uti apud homines fit. Hæc est radix erroris tui; quocirca eam succidens, tibi assevero, dicoque :

PHILIPPE, QUI VIDET ME, VIDET ET PATREM. — *q. d.* Cum ego et Pater unum plane et idem simus, puta una essentia divina, una, inquam, non tantum specie, sed una in individuo; hinc qui videt me per humanitatem quam assumpsi, eo modo quo videt me, videt et Patrem meum, quia ego et Pater unum sumus. Ubi nota : In Christo humanitas videbatur per se, divinitas vero per accidens, quia non in se, sed tantum per humanitatem videbatur, sicut videtur anima per corpus, in quo movetur et operatur. Quare qui oculo corporeo (de quo maxime rogabat Philippus, et respondebat Christus; nam oculo mentis ait, illos se non cognovisse, scilicet plene et perfecte) videbat per se hunc hominem, puta Jesum, indirecte et per accidens videbat ejus deitatem, quia hic homo revera erat Deus. Quocirca cum unus idemque sit Deus, qua ratione videbat Deum

Qui videt Christum, videt et Patrem, quo sensu?

Filium, eadem videbat et Deum Patrem; loquor quoad essentiam, quæ utrique eadem est et communis, non quoad personam : persona enim Filii assumpsit humanitatem, non vero persona Patris. Quare qui directe videbat hunc hominem, directe videbat personam Filii Dei in homine latentem, non vero personam Patris, nisi per concomitantiam, uti dicam vers. 10. Simili modo, qui oculo mentis videbat, et ex miraculis cognoscebat hunc hominem, puta Jesum esse Dei Filium, cognoscebat quoque ex eisdem Deum esse ejus Patrem, tum quia Deum Filium nemo generare potest, nisi Deus Pater; tum quia una est tantum divinitas, quæ proinde eadem numero est in Patre et Filio; quare qui videt sive cognoscit deitatem Filii, cognoscit quoque deitatem Patris, cum una sit eademque. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, Hilarius et alii Patres passim contra Arianos, qui ex hoc loco probant *primo,* Jesum vere fuisse Deum, ita ut qui videret hunc hominem, videret pariter et Deum. *Secundo,* aliam esse personam Filii Dei, aliam Dei Patris: quod negabat Sabellius; hanc enim diversitatem personarum notant hæ voces : « Me et Patrem meum; » alia enim est persona Patris, alia Filii, utpote a Patre geniti. *Tertio,* Filium esse Patri ὁμούσιον, nisi enim esset ὁμούσιος Patri, posset videri Filius non viso Patre, et vice versa posset videri Pater non viso Filio, ut in humanis fit, ubi sæpe filii cognoscuntur non cognitis parentibus. Erras ergo, o Philippe, dum viso me cupis videre Patrem, quasi alium Deum aliamque deitatem sis visurus, cum non nisi una sit eademque : « Quomodo ergo tu dicis: Ostende nobis Patrem? » Jam enim eum tibi in meipso ostendi, uti dixi.

Denique Hilarius, lib. VII *De Trinit.*, et Ribera censent eum qui videt Filium, videre et Patrem; quia Filius est character et figura substantiæ Patris, id est expressa plenaque imago et similitudo Patris, sicut in imagine expressa in cera videtur ipsa forma sigilli, ex quo impressa est. Verum Christus hic non tam agit de similitudine, quam de identitate naturæ divinæ, ut recte advertit Toletus.

Hic verus est sensus, quo Christus directe respondet interrogationi et menti Philippi; verum quia Christus arrepta interrogationis occasione solet altius assurgere et auditores evehere, ac sublimiora docere eodemque sermone complecti; hinc *secundo,* hic locus accipi potest de omni et propria cognitione Patris et Filii, sive per fidem, sive per speciem, *q. d.* Qui videt me secundum divinitatem, videt et Patrem, quia licet ipse sit a me distinctus, tamen ego in ipso sum et ipse in me est per naturæ identitatem; quare qui videt, id est credit, me esse Dei Filium, videt pariter, id est credit, Deum esse meum Patrem; et qui per visionem beatificam videt me intuitive, intuitive videt et Patrem. Ita ex S. Cyrillo, Augustino, Chrysostomo et Hilario, Maldonatus hic, et Suarez, lib. *De Attrib. divin.*, cap. XXIII, n. 11, qui hinc docet Beatos videntes divinam essentiam, videre pariter tres in illa personas.

10. NON CREDITIS QUIA EGO IN PATRE, ET PATER IN ME EST? — Nota *primo :* Hic rursus significatur distinctio personarum divinarum; nec enim recte quis dicitur esse in seipso, sed in alio. *Secundo,* significatur identitas naturæ divinæ; quia enim Pater et Filius sunt et existunt in una eademque natura divina; hinc Pater est in Filio et Filius in Patre. Probat id Christus ex effectu, quia scilicet ipse doctrinam et opera sua habebat a Patre et cum Patre communia; ergo et eamdem cum eo naturam habebat communem. Ita Cyrillus et Leontius. Hinc consequenter, *tertio,* hac gnome significatur perfecta et intima conjunctio et inhabitatio unius personæ divinæ in alia, et e converso, qua fit ut Pater sit in Filio et Spiritu Sancto, Filius in Patre et Spiritu Sancto, Spiritus Sanctus in Patre et Filio; quam Damascenus, lib. I *De fide,* cap. XI, vocat περιχώρησιν, et ex illo Scholastici vocant circumincessionem; de quo mysterio agit S. Augustinus, lib. VI *De Trinit.*, cap. ult.; S. Hilarius, lib. IV *De Trinit.*; S. Ambrosius, in cap. XIII *epist.* II *ad Corinth.* « Singula, ait S. Augustinus, sunt in singulis, et omnia in singulis, et singula in omnibus, et omnia in omnibus, et unum omnia. » Singulæ ergo personæ divinæ in aliis singulis non tantum quoad essentiam, sed etiam quoad relationem et personam sibi propriam inexistunt, quia omnes sibi invicem sunt intimæ et conjunctissimæ, uti ex Suarez et aliis fusius ostendi *Isaiæ* XLV, 14, ad illa : « Tantum in te est Deus. » Unde sequitur, quod qui plene cognoscit videtque unam personam, v. g., Filium, uti vident Beati, non tantum videat deitatem communem Patri et Filio, sed videat quoque ipsam personam Patris, tum quia persona Patris est intima personæ Filii, tum quia ad eam relationem et ordinem essentialem includit; Pater enim essentialiter est qui gignit Filium; et hoc est quod ait hic Christus : « Non creditis quia ego in Patre, et Pater in me est? » Addit S. Hilarius quod Filius sit Patri simillimus, utpote ejus character et viva imago.

Vers. 10. Filius in Patre, et Pater in Filio.

VERBA, QUÆ EGO LOQUOR, A MEIPSO NON LOQUOR. — *q. d.* Verba quæ ego loquor, non sunt humana, sed divina; quare non a mea humanitate, sed a divinitate quam a Patre accepi, velut a propria causa proficiscuntur : unde qui me loquentem audit, non tam me, quam Deum Patrem in me et per me loquentem audit. Nota: Deitas communis Patri et Filio erat causa efficiens verborum divinorum, quæ promebat Christus; res tamen verbis significata sæpe erat propria personæ Filii, non Patris, ut cum dicebat : Ego sum Dei Filius, Ego sum Verbum, Ego carnem assumpsi, Ego quæ dico et facio, accepi a Patre. Hæc enim dicebat de seipso, non de Patre, ut patet; nec enim Pater factus est homo, sed Filius; Pater ta-

men æque ac Filius erat causa efficiens, uti incarnationis, ita et verborum a Verbo incarnato prolatorum. Opera enim S. Trinitatis ad extra, ut aiunt Theologi, sunt indivisa et tribus personis divinis communia.

PATER AUTEM IN ME MANENS, IPSE FACIT OPERA. — « Pater, » tanquam primum principium, non tantum creaturarum, sed et cæterarum personarum divinarum, puta Filii et Spiritus Sancti. Cum enim Pater generando communicavit suam deitatem Filio, communicavit quoque eidem suam omnipotentiam, virtutem et operationem. Quare si non Filius, sed Pater ipse humanitatem assumpsisset, idem prorsus locutus et operatus fuisset quod locutus et operatus est Filius, tum quia Pater locutus et operatus est in Filio; tum quia eadem est deitas et omnipotentia Patris et Filii, quæ omnia loquebatur et operabatur in Filio per humanitatem assumptam. Unde Apostolis colligendum relinquit Christus, *q. d.* Idcirco cum me videtis et auditis, Patrem meum a vobis videri et audiri putate. Ex his autem dictis et factis meis, ait Ribera, potestis intelligere quam bonus sit Pater meus, quam mansuetus, quantum vos amet; ex miraculis meis potestis cognoscere meam omnipotentiam, me scire omnia et habere in me omnia bona; ex quo intelligitis eadem similiter habere Patrem, et in eo vos veram omnium bonorum affluentiam habituros; et cum hæc externa in tantorum bonorum cognitionem vos ducant, quid futurum putatis, si meam et Patris essentiam sine speculo et ænigmate intueremini? Itaque non loquitur de cognitione essentiali, sed de ea quæ potest haberi in via.

Vers. 11. Vers. 12. 11. NON CREDITIS QUIA EGO IN PATRE, ET PATER IN ME EST? 12. ALIOQUIN (Syrus, *sin minus*) PROPTER OPERA IPSA CREDITE. — Pro « non creditis, » Græca habent πιστεύετε μοι, id est *credite mihi;* et sic legit Syrus, Arabicus, Euthymius, Cyrillus et Hilarius, lib. VII *De Trinit.*, sed eodem redit sensus, et unus alterum includit, *q. d.* Non creditis quod ego sim in Patre, et Pater in me? Credite, quia ego vobis hoc assevero. Alioqui, si mihi id simpliciter asseveranti non creditis, credite saltem propter ipsa opera, quia Pater operando in me et per me tot tantaque miracula, per opera ipsa ostendit se in me habitare ac per me tanta operari, sicut anima ostendit se esse in corpore per motum, visum, auditum, tactum aliaque opera vitalia, quæ ipsa per corpus operatur.

AMEN, AMEN DICO VOBIS, QUI CREDIT IN ME, OPERA QUÆ EGO FACIO, ET IPSE FACIET, ET MAJORA HORUM FACIET. — Probare vult Christus Patrem esse in se, et se in Patre; vis argumenti in eo consistit, *q. d.* Qui credit Patrem esse in me, hic per hanc fidem, sive vi et virtute hujus fidei similia miracula et opera divina faciet, qualia ego facio, imo majora faciet quam faciam ego. Ergo fides illa vera sit oportet, quæ scilicet credit Patrem in me esse et operari. Pater enim operatur per fidem veram illique per opera miraculosa testimonium veritatis perhibet, non vero fidei falsæ; alioqui enim ipse, qui est prima veritas, testis et approbator esset falsitatis et mendacii.

Qui credit in Christum, opera Christo majora faciet, quo sensu?

ET MAJORA HORUM FACIET, — non quilibet fidelis qui in me credit, sed aliqui ex illis, ut Apostoli et viri Apostolici.

Quænam fuere hæc majora? *Primo,* Origenes, homil. 7 *in Num.*, censet majora hæc esse, quod homines fragiles vincant carnem, dæmonem et mundum : plus enim, inquit, est quod Christus vincat in nobis, quam quod vincat in se.

Secundo, S. Chrysostomus : Majora, inquit, sunt, quod S. Petrus sua umbra sanarit quoslibet infirmos, *Act.* v, 15, id enim non fecit Christus, et similia.

Tertio et potius, S. Augustinus, *tract.* 72, majora hæc esse censet, conversionem omnium gentium totius mundi, factam per duodecim Apostolos. Christus enim longe pauciores convertit, scilicet quingentos duntaxat aut circiter, tot enim nominantur, I *Cor.* xv, 6. Audi S. Augustinum, cujus verba prolixa in pauca contraxi : « Quæ sunt ista majora, an forte quod ægros umbra sanabat? majus est enim quod sanet umbra, quam fimbria; sed quando ista dicebat, verborum suorum facta commendabat; cum enim dixit : Pater in me manens, ipse facit opera; opera dicebat verba, quæ loquebatur, quorum fructus erat fides illorum; evangelizantibus autem discipulis, non tam pauci quam illi erant, sed Gentes etiam crediderunt; discessit ab ore Domini dives tristis; et tamen postea quod ille unus non fecit, fecerunt multi, cum per discipulos loqueretur; non de Apostolis autem tantum loquebatur dicens : Qui credit in me, etc. Ipsum quidem credere in Christum opus est Christi, quod operatur in nobis, non utique sine nobis, ipse facit ut faciamus, id est, ut ex impiis justi fiamus. » Subdit deinde rem miram et paradoxam : « Et hoc majus esse dixerim, quam creare cœlum et terram; hæc enim transibunt, prædestinatorum autem salus et justificatio permanebit. Sunt et in cœlis angeli opera Christi, etsi æqualis sit potentiæ istos creare et impios justificare, hoc majoris est misericordiæ. Quanquam omnia Christi opera intelligere, ubi ait : Majora horum faciet, nulla necessitas cogit; horum enim forte dixit quæ tunc faciebat; faciebat autem verba fidei : minus est autem verba justitiæ prædicare, quod fecit propter nos, quam impios justificare, quod ita facit in nobis, ut faciamus et nos. » Et Glossa : « Quod facit in nobis non sine nobis, majus est his quæ sine nobis facit, ut cœlum et terra. In illis enim est tantum opus Dei, in istis imago Dei.

Cur Christus voluit majora per Apostolos

Quæres : Cur Christus voluit majora per Apostolos, quam per se operari? Respondeo : *Primo,* quia sensim voluit fidem in se disseminari et crescere, ne, si subito cresceret, putaretur esse phantasma, et Christus magus vel impostor esse

quam per se operari. credderetur : quod enim sensim crescit, sensim sui fidem acquirit, ac magis crescit et durabilius est : quod enim cito fit, cito perit.

Secundo, ut magis Christi æquanimitas et modestia, æque ac potestas et magnificentia commendaretur : utpote qui non tantum in se tam potens fuerit ad tanta operandum, sed et vim ac efficaciam habuerit eamdem potentiam in Apostolos transfundendi, ut similia, imo majora facerent. Hæc enim fecerunt Apostoli non virtute sua, sed Christi, scilicet vi, auctoritate et potestate a Christo accepta: quare Christus major erat illis, per quos majora hæc operabatur.

Tertio, quia decebat Christum prius pati et mori, ac per passionem et mortem mereri hæc opera mirabilia, quæ deinde per Apostolos operatus est.

Quarto, quia decebat Christum prius resurgere, ascendere in cœlum, indeque mittere Spiritum Sanctum, qui tam mirabilia operaretur. Nam mundi conversio fuit effectus, æque ac decus, ornamentum et coronis resurrectionis Christi, ascensionis et missionis Spiritus Sancti. Hanc causam subdit Christus, dicens : « Quia ego ad Patrem vado. »

Discant hic a Christo Prælati, Principes et superiores minora et abjectiora sibi servare, majora et speciosiora subditis relinquere. Sic enim laudem humilitatis et subditorum gratiam, et populi gloriam consequentur. Majora enim facient per subditos, quam per seipsos : quod enim subditus facit, hoc superior per subditum censetur facere. S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, creatus Generalis, publice catechizabat, sociis vero sibi subditis ampla concionum pulpita concedebat. Idem sanxit, ut Rectores Societatis, initio Rectoratus sui, publice catechesim exerceant.

Quia ego ad Patrem vado.—*q. d.* Ego post mortem adepta victoria, de peccato, morte, dæmone, mundo et inferno triumphans, ad solium Patris gloriosus conscendam, ac proinde majora per vos edam opera, quam ipse in hac vita luctans adhuc ediderim. Tempus humilitatis et abjectionis meæ completum est, gloriam meam recipiam : non est cur vultum meum abscondam in paupertate et humilitate, sicut feci, quia locum dare volui passioni meæ et redemptioni hominum ; at ea peracta, mox gloriosus ad Patrem conscendam, qui nomen meum toto orbe volet manifestari, celebrari, coli et adorari per prædicationem Apostolorum : quare per eos majora operabitur, quam per me in vita operatus sit. Ita Cyrillus, lib. IX, cap. xli, Toletus et alii.

Vers. 13. 13. Et quodcumque petieritis Patrem (ita Romana, S. Chrysostomus, Cyrillus et alii, licet Græca, Arabicus et Syrus jam non habeant τὸ « Patrem ») in nomine meo, hoc faciam : ut glorificetur Pater in Filio. — Hæc verba pertinent ad id quod præcessit : « Et majora faciet; quia ego ad Patrem vado. » Post fidem enim, de qua dixit vers. præced. : « Qui credit in me, majora horum faciet, » hic subnectit professionem fidei suique nominis invocationem ac petitionem horum majorum, *q. d.* Ego quidem a vobis, o Apostoli, abeo vadoque ad Patrem, sed loco præsentiæ meæ relinquo et do vobis invocationem nominis mei, ut per eam postuletis majora hæc, et impetretis. Quare Christus hic suam divinitatem et eamdem cum Patre auctoritatem significat, ait Cyrillus ; gloria enim Filii est, quod per ejus invocationem Pater Apostolis concedat tam magna, imo majora, quam per Filium, dum viveret, operatus est. Et sic Pater in Filio, et Filius in Apostolis glorificatus est.

In nomine meo, — id est invocato nomine meo, aut, *q. d.* Si petatis per merita mea, per meam virtutem et fidem, uti facit Ecclesia, quæ omnes orationes concludit dicens : « Per Dominum nostrum Jesum Christum, » etc.

Hoc faciam. — Efficiam ut Pater vobis concedat, imo ego in Patre, et cum Patre idipsum faciam et vobis præstabo, ut omnis horum majorum, quæ operabimini, vis ; virtus et gloria mihi ascribatur, non vobis. Nam dum oratur Pater, oratur et Filius, ait Suarez, lib. I *De Oratione in communi*, cap. ix, in fine. Aut certe, ut idem addit ibidem, « Pater » hic sumitur essentialiter pro Deo et tota sancta Trinitate, ut sumitur cum oramus : « Pater noster qui es in cœlis; » et sic nomine Patris intelligitur quoque Filius et Spiritus Sanctus. Prius est germanius, quia Christus hic passim Patrem a se distinguit.

Ut glorificetur Pater in Filio. — Solet Christus modestiæ causa omnem suam gloriam transcribere in Patrem, ceu ad primum fontem et principium. Rursum hinc disce non esse poscenda opera mira et miracula, nisi ad gloriam Dei, sive cum gloria Dei illa fieri exigit et postulat.

Vers. 14. 14. Si quid petieritis me in nomine meo, hoc faciam. — Arabicus, *faciam vobis quod volueritis.* Quod Christus vers. præcedenti dixit de Patre, hic dicit de seipso, ut ostendat se eumdem Deum esse cum Patre, utpote qui se orantes exaudiat et faciat omnia quæ Pater. Unde Cyrillus asserit Christum hic significare suam divinitatem. Nonnulli censent idem prorsus hic dici et confirmari quod dixit vers. præced. Unde Chrysostomus et Nonnus hunc versum omittunt, sed legunt eum Syrus, Arabicus, S. Augustinus, S. Cyrillus, Theophylactus et Euthymius.

Melius Toletus et alii censent aliud hic dici; illud enim vers. præcedenti : « Et quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, » pertinere ad petitionem majorum, de quibus ipse dixerat : « Et majora horum faciet ; » hoc vero versu Christum dicere se exauditurum preces particulares, ut, licet ad Patrem abeat sitque absens corpore, tamen semper spiritu sit præsens, eorumque preces audiat et eorum necessitatibus succurrat,

ut quidquid in nomine ejus, id est per merita ejus petant, hoc ipse eis faciat et largiatur. Objicit S. Augustinus : « Rogavit Paulus ut discederet angelus satanæ, nec tamen accepit; sed vide dictum esse : In nomine meo, quod est Jesus : quod enim petimus contra salutem, non petimus in nomine Salvatoris; quia salvator ei non erit, si quod ejus salutem impedit, fecerit. Novit medicus quid pro sua, quid contra suam salutem poscat ægrotus, et ideo contraria poscentis non facit voluntatem, ut faciat sanitatem; aliquando vero etiam quædam eorum quæ in nomine ejus petimus, non tunc, quando petimus, facit, sed tamen facit : differuntur enim, non negantur. »

Vers. 15. 15. SI DILIGITIS ME, MANDATA MEA SERVATE. — Chistus hic suis discipulis ultimum dicens vale, ultima dat monita eaque tria de tribus præcipuis virtutibus Theologicis, scilicet de fide, spe et charitate conservanda et exercenda. De fide, dicens vers. 1 : « Creditis in Deum, et in me credite. » De spe, dicens vers. 3 : « Quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam. » Petitio enim, sive oratio est actus spei. De charitate, dicens hic : «Si diligitis me, mandata mea servate;» suntque hæc tria inter se connexa. Fides enim parit spem, spes parit charitatem. Sensus ergo est, *q. d.* Si vultis obtinere hæc mea promissa, et impetrare ea quæ postulatis in nomine meo, ut ego ea vobis a Patre impetrem, imo per me elargiar, me vestri adeo amantem redamate, in dilectione mea perseverate et crescite. Hoc autem facietis, si mandata mea, quæ vobis dedi, observetis, *q. d.* Si mihi placere vultis, et per me omnia quæ petitis obtinere, mandata mea servate. Ita Ribera, Toletus, Maldonatus et alii. Christus ergo abiens monet suos ut persistant in sua fide, spe, dilectione et observatione mandatorum. Si id fecerint, ingens promittit præmium, dicens :

Vers. 16. 16. ET EGO ROGABO PATREM, ET ALIUM PARACLETUM DABIT VOBIS. — *q. d.* Si perseveretis in mea dilectione et mandatorum observatione, meis precibus vobis impetrabo Spiritum Sanctum, quem in vos effundet Pater in Pentecoste, qui magna, imo majora, per vos operabitur, quam ego operatus sim.

ET ROGABO, — qua homo : Christus enim qua homo pro nobis orat, ait S. Augustinus.

Paracletus tria significat. ET ALIUM PARACLETUM. — « Alium » scilicet a me. Hinc patet quod Christus quoque fuerit Apostolorum et fidelium Paracletus, id est *primo*, advocatus, intercessor, orator, juxta illud Pauli : « Advocatum habemus apud Deum Patrem, Jesum Christum, » ait S. Augustinus; *secundo*, exhortator, incitator, impulsor; *tertio*, consolator, ut vertit Syrus; hæc tria enim significat Græcum παράκλητος. Sed abiens Christus, misit alium Paracletum, scilicet Spiritum Sanctum, qui in his tribus Christo successit. Ipse enim *primo*, est advocatus fidelium, quia « postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, » *Rom.* VIII, 26. Ipe pariter est noster exhortator et consolator; quæ duo hic maxime spectat Christus, *q. d.* Ego huc usque vos, o discipuli mei, docui, rexi, consolatus sum, ac proinde ob instantem meum discessum contristamini; sed animos erigite et confidite; ego enim mei loco vobis submittam alium Paracletum, qui vos non ad modicum tempus, ut ego, sed tota vita vestra doceat, incitet, consoletur et protegat. Unde Euthymius sic exponit : Dabit vobis alium Paracletum, id est alium admonitorem ac præceptorem in certaminibus virtutis, solatium ac subsidium in afflictionibus. Spiritus Sanctus ergo est Paracletus, id est *primo*, adhortator, excitator, impulsor, quia Apostolos excitabat ad ardua virtutum opera pro Dei gloria capessenda, utque libere evangelizarent toto orbe, non timentes tyrannos, tortores, equuleos, ignes, imo ambientes mortem atrocissimam et martyrium pro Christo. *Secundo*, consolator, quia eos in adversis, ærumnis, dubiis, tentationibus, consolabatur et roborabat : nam Spiritus Sanctus est quasi ignis lucens et ardens, ideoque omnem animi caliginem, timorem et torporem dispellens. Ita S. Chrysostomus; et, ut ait S. Bernardus, serm. 2 *De Pentecoste* : « Quos repleverit, et spiritu fervere, et in veritate cognoscere facit. » Et paulo ante : « Paracletus donat pignus salutis, scientiæ lumen, et robur vitæ, ut quod per naturam est impossibile, per ejus gratiam fiat possibile, imo facile. » Vide quæ de Spiritu Sancto dixi, *Act.* II, 1 et seq.; *Isai.* XI, 1 et seq., et alibi.

DABIT VOBIS, — o Apostoli, proxima Pentecoste. Hinc S. Hieronymus, Quæst. IX *ad Hedibiam*, refellit hæresim Montani, Priscillæ et Maximillæ, cujus sectator fuit Tertullianus, qui dicebant diu post Apostolos primum in Montanum hæresiarcham Spiritum Sanctum descendisse, anno Domini 220, ideoque Montanum esse Paracletum a Christo promissum. Vide S. Epiphanium, *hæresi* 48; et S. Augustinum, *hæresi* 26 et 86.

UT MANEAT VOBISCUM IN ÆTERNUM. — Ex hac Christi promissione fit, ut Spiritus Sanctus semper maneat in Ecclesia, ac fidelibus assistat, ut Paracletus, id est consolator in afflictionibus et impulsor ad quælibet, etiam heroica, virtutum opera. Objicit S. Augustinus : « Quomodo mandata servabimus, ut eum accipiamus, quem nisi habuerimus, mandata servare non possumus? Respondet : Habet Spiritum Sanctum, qui diligit, et habendo meretur ut plus habeat, et plus habendo plus diligat. Jam itaque Spiritum habebant discipuli, sed dandus eis erat amplius; habebant occulte, accepturi erant manifeste. » Et S. Chrysostomus : « Purgatis discipulis per passionem, et ad pericula agonesque missis, oportebat Spiritum Sanctum abundanter dari. »

Vers. 17. Spiritus Sanctus est spiritus ve- 17. SPIRITUM VERITATIS. — Cur Spiritus Sanctus dicitur « spiritus veritatis ? » Respondet *primo* Cyrillus, quia ipse est Spiritus Filii, sive procedens per spirationem a Filio, cui appropriatur sapien-

ritatis. Primo. tia et veritas, juxta illud vers. 6 : « Ego sum via, veritas et vita. »

Secundo. *Secundo*, quia Spiritus Sanctus Jesum esse Deum Deique Filium, Messiam et Salvatorem, mundo manifestavit. Hoc enim urgebat hic Christus, dicens vers. 9 : « Philippe, qui videt me, videt et Patrem, etc., ego in Patre, et Pater in me est. » Ita S. Basilius, lib. II *De Spiritu Sancto*, cap. XVIII.

Tertio. *Tertio*, Euthymius : Spiritus Sanctus, ait, dicitur « spiritus veritatis, » id est verissimus et præstantissimus, et opponitur angelo, animæ et vento, qui spiritus sunt; sed analogice et participative, cum Spiritus Sanctus per essentiam purissimus et potentissimus sit Spiritus.

Quarto. *Quarto*, « veritatis; » quia dignus est fide; ait S. Chrysostomus.

Quinto. *Quinto*, alii « veritatis, » hoc est, novi Testamenti. Huic enim Spiritus Sanctus reservatus est, utpote spiritus libertatis et amoris; cum in veteri esset spiritus servitutis et timoris.

Sexto. *Sexto* et planissime, Spiritus Sanctus est « spiritus veritatis, » quia omnis veritatis est auctor, ac solus puræ et integræ veritatis est doctor et largitor, qui docet nos omnes veritates ad salutem necessarias, liberatque ab omnibus erroribus. Sic enim explicat Christus, dicens cap. XVI : « Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem (sic *Isai.* XI, 2, idem Spiritus vocatur sapientiæ, consilii, pietatis, fortitudinis; quia nobis inspirat sapientiam, consilium, pietatem, fortitudinem): omnem, inquam, veritatem, sed maxime Evangelicam, quæ triplex est, scilicet *prima*, res ipsa Christi ejusque gratia per umbras, ceremonias et figuras veteris legis præfigurata et adumbrata; *secunda*, promissionum omnium Dei complementum : has enim complevit Christus, idque Apostolis ostendit Spiritus Sanctus; *tertia*, divinarum rerum cognitio, in quantum illa ad salutem est necessaria.

« Spiritus veritatis » ergo opponitur spiritui malo mundi, qui mendax est, errans et fallax. Unde subdit Christus : « Quem mundus non potest accipere. » Hinc S. Augustinus, lib. *De Gratia novi Testamenti*, docet Spiritum Sanctum esse animam Ecclesiæ : « Spiritus Sanctus, ait, est Patris et Filii amor et connexio, ad ipsum pertinet societas, qua efficimur unum; corpus hominis multis constat membris, et vegetat omnia membra una anima, faciens in oculo ut videat, in aure ut audiat, et sic in cæteris : ita Spiritus Sanctus membra corporis Christi, quod est Ecclesia, continet et vegetat. »

QUEM MUNDUS NON POTEST ACCIPERE. — « Mundus, » id est homines mundani, animales et carnales, qui cupiditatibus terrenis, scilicet vanis opibus, honoribus, deliciis inhiant, non sunt capaces Spiritus Sancti, quia hic totus est cœlestis, spiritalis, divinus, qui docet terrena omnia ut vana contemnere, et cœlestia ut vera et solida diligere et amplecti. Nam, ut ait Apostolus, *Rom.* VIII : « Prudentia carnis inimica est Deo. » Unde S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto* : « Sicut, ait, in speculo impurgato rerum imagines recipi viderique nequeunt, sic homo illustrationem Spiritus Sancti recipere non potest, nisi peccatum et carnis affectionem abjiciat. »

QUIA NON VIDET EUM, NEC SCIT EUM, — quia habet oculos mentis terrenos, carnis cupiditatibus oppletos et occæcatos. Unde nec « scit eum, » id est, non cognoscit eum practice, ita scilicet ut eum amet, cupiat, gustet et ambiat.

VOS AUTEM COGNOSCETIS EUM (scientes ejus vim, efficaciam, doctrinam, sanctitatem, vitam cœlestem et divinam) : QUIA APUD VOS MANEBIT, ET IN VOBIS ERIT. — Ipse enim sua præsentia in vobis suam vim, gratiam, operationem divinam exeret, quo fiet ut eum cognoscatis, cognitum ametis, amatum aliis aspiretis. Sicut sentitur vis piperis, si conteratur; item vis ignis latentis in ligno, dum per flammam in ingens incendium erumpit.

MANEBIT. — Legit Interpres cum S. Augustino et Nonno μενεῖ, jam alio accentu legunt Græca, Syra, Theophylactus et Euthymius μένει, id est *manet*. Audi S. Bernardum, *serm.* 20 inter parvos : Spiritus Sanctus « procedit, spirat, inhabitat, replet, glorificat. Procedere dicitur duobus modis, unde, et quo. Unde? a Patre et Filio. Quo? ad creaturam. Procedendo prædestinat; spirando vocat quos prædestinavit; inhabitando justificat quos vocavit; replendo accumulat meritis quos justificavit; glorificando ditat præmiis quos accumulavit meritis. »

Vers. 18. 18. NON RELINQUAM VOS ORPHANOS (me patre vestro orbatos et destituos) : VENIAM AD VOS. — Quia Christus discipulos, vers. 13, vocavit filiolos, merito ait : « Non relinquam vos orphanos, » id est sine patre, quia, licet abeam a vobis ad Patrem et alium Paracletum vice mei vobis missurus sim; non tamen idcirco ego vos deseram et orphanos relinquam, sed vadens redibo et « veniam ad vos. » Fecit id Christus *primo* et proprie, cum post resurrectionem corporaliter Apostolis apparuit eosque docuit, solatus est et exhilaravit. Ita S. Augustinus et Euthymius. *Secundo*, fecit id in Pentecoste, cum visibiliter misit eis Spiritum Sanctum in specie linguarum ignearum. Ita Cyrillus, Jansenius et alii. *Tertio*, fecit id invisibiliter, cum e cœlo spiritualiter eos sæpe visitavit eisque dona sua cœlestia communicavit. Ita S. Chrysostomus. *Quarto*, faciet in die judicii visibiliter, cum in judicio Apostolos faciet sibi assessores eosque secum cum triumpho in cœlum deducet. Hæc magis explicabit Christus in sequent.

Christus promittit se non relicturum discipulos orphanos

Vers. 19. 19. ADHUC MODICUM, ET MUNDUS ME JAM NON VIDET. VOS AUTEM VIDETIS ME. — Ita legunt Romana et Græca; sed Syrus, S. Augustinus, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Toletus

legunt, *videbitis* (Arabicus vertit, *vidistis*), quia præsens hic de more ponitur pro futuro jam instanti et imminenti, *q. d.* Modicum mihi tempus vitæ restat, scilicet paucæ horæ, post quas in cruce moriar et subtrahar ab hac vita et sæculo; quare homines mundani amplius me non videbunt, vos autem, o discipuli, me videtis, id est videbitis, quia tertio die a morte resurgam, et me vobis videndum exhibebo. Ad litteram enim loquitur de visione sensibili. Ita S. Augustinus, Toletus et alii.

Tropologice : mundus sicut me non videbit oculo corporis, sic nec oculo mentis, quia non credet in me, nec cognoscet me esse Messiam Dei Filium; vos autem idipsum clarius cognoscetis per illustrationem Spiritus Sancti, quem recipietis in Pentecoste. Ita Ribera.

Anagogice: mundus me non videbit post diem judicii gloriose regnantem in cœlo; vos autem sic me tunc videbitis, quia vos gloriæ meæ consortes efficiam. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus et alii.

Quia ego vivo, et vos vivetis. — *q. d.* Videbitis me, quia ego tertia die a morte resurgam, rursumque vivam; vos pariter vivetis, ut me redivivum videre possitis, utque meam mortem et resurrectionem toti mundo prædicare valeatis, *q. d.*, ait Theophylactus : Cum me redivivum videritis, lætabimini et tanquam mortui reviviscetis apparitione mea, sicut Jacob audiens Joseph vivere, quem putabat esse mortuum, quasi de gravi somno evigilans revixit, *Genes.* XLV, 26. Rursum, « vos vivetis » plenius in die judicii, quando per meam vitam et resurrectionem, vos ad eamdem vitam beatam et gloriosam resuscitabo, ut mecum in omni felicitate et gloria, beati vivatis in cœlo per omnem æternitatem. Ita S. Augustinus, Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius. Dicit in præsenti, « vivo, » ut significet se illico a morte resurrecturum. Audi S. Augustinum : « De præsenti se dixit vivere, illos de futuro victuros : ejus enim mox futura erat resurrectio, illorum autem in sæculi finem differenda; quia vero vivit ille, ideo et nos vivemus; per hominem quippe mors, et per hominem resurrectio mortuorum. »

Vers. 20. 20. In illo die vos cognoscetis, quia ego sum in Patre meo, et vos in me, et ego in vobis. — *q. d.* Postquam resurrexero, ac præsertim postquam ascendens in cœlum miserim in vos Spiritum Sanctum, per ipsius illustrationem clarius et certius cognoscetis hæc tria : scilicet *primo,* quod « ego sum in Patre, » per unitatem essentiæ divinæ, quod scilicet sim verus Deus Deique Patris Filius. *Secundo,* quod vos sitis in me per amorem, curam et custodiam, quod scilicet ego singulariter vos amem, curem, custodiam. Addit subtiliter Cyrillus : quod sitis *in me* per unionem substantiæ. Cum enim vestram carnem et substantiam assumpsi, totam naturam humanam mihi univi omnesque homines quasi mihi copulavi. *Tertio,* quod ego sim in vobis, vos scilicet per gratiam meam inhabitans, illuminans et dirigens ad omne bonum et ad vitam æternam in cœlis. Unde Interlinearis : Cognoscetis, inquit, quod ego sum in Patre, sicut radius in sole, unum cum ipso; et vos in me, quasi palmites in vite; et ego in vobis, sicut vitis in palmite, vobis succum et vitam gratiæ jugiter instillans et influens. Addit S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.,* Christum esse in nobis quasi cibum in stomacho, per communicationem Eucharistiæ : « Ille, ait, in Patre per naturam divinitatis, nos in eo per corporalem ejus nativitatem; et ille rursum in nobis per Sacramenti mysterium; ait enim : Qui edit carnem meam, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo. »

Vers. 21. Dilectio Dei probatur ex observatione mandatorum.

21. Qui habet mandata mea, et servat ea, ille est qui diligit me. — *q. d.* ait Glossa : Non solum vos Apostoli, vivetis et cognoscetis, sed quicumque me diligit, ideoque mandata mea custodit. Toletus hæc accipit de fidelibus communibus, qui tempore Christi, præter Apostolos, credebant in eum; hos enim hic ab eo moneri, ut in sua fide, dilectione et obedientia perseverent. Sic enim fore ut vicissim diligantur ab ipso et a Patre, utque se eis post resurrectionem manifestet, ostendens se a morte resurrexisse redivivum et gloriosum, uti fecit apparendo plusquam quingentis fratribus, I *Corinth.* XV, 6. Hic sensus verus est et appositus, sed arctior; Christus enim loquitur omnibus fidelibus cujuslibet ævi et temporis. Sensus ergo est, *q. d.* Qui habet mandata mea, id est qui præcepta quæ a me audivit, tenet memoria, animo et affectu, « et servat ea, » ut ea opere exequatur; « qui habet in memoria, et servat in vita, ait S. Augustinus; qui habet in sermonibus, et servat in operibus; qui habet audiendo, et servat faciendo; qui habet faciendo, et servat perseverando, ille est qui diligit me, » quia facit quæ mihi grata sunt et placent, quæ ego amo et cupio, quæ ego volo ab illo fieri, quæ ego illi mandavi, et mando sub pœna meæ offensæ, iræ, vindictæ et gehennæ. Simili phrasi et sensu dixit, cap. V, 38 : « Et verbum ejus non habetis in vobis manens. » Nam, ut ait S. Gregorius, *hom.* 30, probatio dilectionis, exhibitio est operis; nunquam amor Dei est otiosus : operatur enim magna, si est; si vero operari renuit, amor non est.

Qui autem diligit me, diligetur a Patre meo. — Quia mandata mea sunt mandata Patris : ego enim illa a Patre accepi; quare qui illa servat, reveretur et diligit Patrem, ac rem gratissimam illi præstat. Hinc ejus amorem vicissim in se prolicit, ut amans Deum Patrem, ab eo redametur, et ad majores gratias ab eo evehatur, majoraque ab eo beneficia recipiat; magnes enim amoris est amor. Ubi nota: Non nos prius diligimus Deum, sed Deus prior diligit nos, ideoque

aspirat nobis gratiam, qua eum vicissim diligamus : quam si acceptemus eumque diligere incipiamus, ipse rursum magis diligit nos majoremque gratiam et charitatem nobis infundet.

Et ego diligam eum, — non tantum qua Deus : sic enim eadem dilectione qua Pater, diligam eum; sed etiam qua homo pergam eum diligere, et majoribus gratiis ac donis eum afficiam et cumulabo, tum in hac vita, tum in futura. Unde S. Augustinus : « Ad hoc diligam, ait, ut manifestem : nec enim tunc non diligebat; nunc ad hoc nos dilexit, ut credamus; tunc ad hoc ut videamus; nunc diligimus credendo quod videbimus, tunc diligemus videndo quod credidimus. »

Et manifestabo ei meipsum, — tum in hac vita per clariorem in dies mei meorumque mysteriorum et donorum cognitionem, non tantum speculativam, sed et practicam et experimentalem, qua Sancti gustant et sapiunt Christum, quamque dulcis sit Dominus, ideoque in pios gratitudinis, amoris, laudis et jubilationis affectus erumpunt, quales eructat Paulus, I *Cor.* ii, et alibi : ita Cyrillus; tum clarissime in cœlo, ubi videbit per speciem Christum Deum et hominem, quem hic credidit per fidem. Ita S. Augustinus, *tract.* 75.

Vers. 22. 22. Dicit ei Judas, non ille Iscariotes (sed Thaddæus, frater S. Jacobi Minoris, auctor epistolæ Canonicæ) : Domine, quid factum (id est quid causæ) est (est hebraismus; Hebræi enim dicunt מה היה *me haia,* id est quid fuit; id est quæ causa est), quia (quod) manifestaturus es nobis teipsum, et non mundo? — dixisti enim : « Mundus me jam non videt, vos autem videtis, » id est videbitis : quæ verba dixerat Christus de sua morte, resurrectione et apparitione facienda Apostolis, non Judæis mundanis et incredulis; sed Judas ea non intelligebat, ideoque rogat ea sibi explicari. Causam quærit, ait S. Augustinus, quare non se mundo, sed suis manifestaturus sit. Respondet autem Dominus, quia hi diligunt, illi vero non diligunt. Utitur Judas voce « manifestaturus, » quia eadem immediate ante usus fuerat Christus, dicens : « Manifestabo ei meipsum. » Hæc ergo vox hæsit in mente Judæ, licet priora Christi dicta ipse respiciat.

Vers. 23. 23. Respondit Jesus, et dixit ei : Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. — *q. d.* Ne putes, o Juda, me post resurrectionem soli tibi tuisque sociis Apostolis apparitururn, quasi fructus meæ vitæ et passionis ad vos solos arctetur totusque mundus ab eo excludatur; nam, etsi solis vobis et paucis aliis visibiliter sim appariturus, tamen invisibiliter apparebo omnibus iis in mundo existentibus, qui meam fidem et doctrinam per te cæterosque Apostolos prædicandam susceperint, dilexerint et servarint. « Quisquis enim diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, » æque ac vos dilexit, eo sensu et modo quo explicui vers. 21.

Et ad eum veniemus, — ego et Pater, et consequenter Spiritus Sanctus; ubi enim est una persona divina, ibi sunt cæteræ duæ, *q. d.* Esto ego post resurrectionem ad vos solos visibiliter sim venturus, tamen invisibiliter per gratiam meam veniam ad omnes fideles, qui in me credunt, et me meamque doctrinam diligunt et servant; atque sicut ego veniam ad eos, sic veniet et Pater et Spiritus Sanctus, ut in anima ejus maneamus et habitemus quasi in domo et templo nostro.

Nota : Deus, qui ubique est, ideoque immobilis, dicitur venire et manere, non per loci mutationem, sed per novam operationem, quam hoc vel isto loco exercet. Sic hic dicitur venire ad fideles et justos per gratiam et novam operationem; quia scilicet eos in justitia conservat, promovet, tuetur, et una cum libero eorum arbitrio ipsum juvans cooperatur : prævenit enim eorum intellectum sua illuminatione, et voluntatem sua pia affectione, qua eam impellit ad opera bona, licet ardua, eique suæ gratiæ concursu ad eadem efficienda collaborat. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus et alii.

Audi S. Augustinum : « Dilectio sanctos discernit a mundo, quæ facit unanimes habitare in domo, in qua facit Pater et Filius mansionem, qui et dilectionem donant, quibus in fine donabunt suam manifestationem; veniunt ad nos, dum venimus ad eos; veniunt subveniendo, illuminando, implendo; venimus obediendo, intuendo, capiendo. »

Denique pie S. Bernardus, serm. 3 *De Adventu* : « Beatus, inquit, apud quem mansionem facies, Domine Jesu. Beatus, in quo sapientia ædificat sibi domum, excidens columnas septem; beata anima, quæ sedes est sapientiæ. Quænam est illa? Anima utique justi. Merito plane, quia justitia et judicium præparatio sedis tuæ. Quis in vobis, fratres, qui desiderat in anima sua sedem parare Christo? Ecce quænam illa serica, quæ tapetia, quod pulvinar oporteat præparari? Justitia et judicium, inquit, præparatio sedis tuæ. Justitia virtus est, quod suum est unicuique tribuens. Tribue ergo tribus quæ sua sunt. Redde superiori, redde inferiori, redde æquali, cuique quod debes, et digne celebras adventum Christi, parans ei in justitia sedem suam. »

Hinc disce Deum justo non solum dare gratiam suam, sed etiam seipsum, ita ut realiter Deus Pater, Filius et Spiritus Sanctus in anima justi, quasi in templo suo inhabitent, eamque sua præsentia ornent suisque donis cumulent, uti fuse ostendi *Oseæ* i, 10, ad illa : « Dicetur eis, Filii Dei viventis. »

Tropologice : S. Trinitas venit ad tres animæ potentias, quas ad sui imaginem creavit, ut eas inhabitet in eisque sui imaginem concupiscentiis depravatam reformet, renovet et perficiat.

S. Trinitas venit ad tres animæ poten-

Patri appropriatur memoria, quia ipse ex fœcunda memoria omnes res concipiens, produxit Verbum genuitque Filium. Filio appropriatur intellectus, quia ipse per intellectionem genitus est, quasi verbum mentis, idea, imago et exemplar rerum omnium. Spiritui Sancto appropriatur voluntas, quia ipse procedit per actum voluntatis, puta amoris Patris et Filii, quasi utriusque amor et nexus. Pater ergo reformat memoriam, dum ex ea delet species rerum vanarum, turpium, illicitarum; ac infert species rerum divinarum, ut non recordetur nisi Dei ejusque cultus, amoris, pietatis cæterarumque virtutum. Filius reformat intellectum, ut non cogitet nisi ea quæ sunt salutis et sanctitatis. Spiritus Sanctus reformat voluntatem, ut eadem amet et ambiat. Quocirca anima sancta jugiter cogitet se esse templum S. Trinitatis, juxta illud II *Cor.* VI: « Vos estis templum Dei vivi, sicut dicit Deus (*Levit.* XXVI, 12): Quoniam inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos; et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. » Ergo in conspectu tantæ majestatis digne ambulet, ut ei jugiter serviat fide, spe et charitate.

In veteri templo tria erant vasa, altare ad Deo adolendum thymiama, candelabrum septem lucernis lucens, et mensa panum propositionis. Sit pariter in anima sancta altare orationis, sanctas laudes et pia desideria ad Deum exhalans, sit candelabrum septem donis Spiritus Sancti præfulgens, sit denique mensa beneficentiæ et charitatis. Tunc in ea fiet illud *Apoc.* XXI, 3: « Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, et habitabit cum eis, et ipsi populus ejus erunt, et ipse Deus cum eis erit eorum Deus. » Vide S. Bernardum, serm. 27 *in Cant.*, ubi docet animam sanctam esse cœlum, in quo coruscat sol charitatis, luna continentiæ et astra cæterarum virtutum.

24. QUI NON DILIGIT ME, SERMONES MEOS NON SERVAT. — Causa ergo, cur quis Dei præcepta non servat, est quod Deum non diligit. Si enim diligeret Deum, Dei jussa servaret. Unde S. Gregorius, *hom.* 30: « Tanto, ait, quisque a superno amore disjungitur, quanto inferius delectatur: de dilectione Dei ergo lingua, mens et vita requiratur. »

ET SERMONEM (sermo, est antiptosis) QUEM AUDISTIS, NON EST MEUS; SED EJUS QUI MISIT ME, PATRIS. — Audi S. Augustinum: Dixit singulariter, et non suum, sed Patris, se intelligi volens, qui Patris est Verbum, imago et Filius: recte auctori tribuit quod facit æqualis, a quo habet hoc ipsum, quod illi est æqualis. » Et Chrysostomus: « Significat se nihil extra Patrem loqui, nec præter id quod illi videtur.

25. HÆC LOCUTUS SUM VOBIS, APUD VOS MANENS.

26. PARACLETUS AUTEM SPIRITUS SANCTUS, QUEM MITTET PATER IN NOMINE MEO, ILLE VOS DOCEBIT OMNIA, ET SUGGERET VOBIS OMNIA, QUÆCUMQUE DIXERO VOBIS. — Ita hæc dispungenda sunt cum Romanis, Græcis, Syris, Arabicis. Quare minus apte S. Chrysostomus, τὸ *apud vos manens* (Arabicus, *apud vos stans*) refert ad τὸ *Paracletus*; *q. d.* Abeo, sed mei loco manebit apud vos Spiritus Sanctus; referendum enim est ad Christum, qui præcessit, *q. d.* Hæc quæ huc usque ex ore meo audistis, locutus sum vobis, dum apud vos manerem vosque docerem; sed scio multa ex iis a vobis non capi, nec intelligi, sive propter vestram ruditatem, sive propter rerum a me dictarum novitatem et sublimitatem. Faciam ergo ut Pater mittat vobis Spiritum Sanctum, quasi Paracletum, id est instructorem et consolatorem, qui hæc omnia, quæ ego dixi vobis, in memoriam reducat et explicet, ut ab eo illustrati, omnia facile intelligatis, quique vos de meo abitu mœstos consolabitur, et in quavis Judæorum persecutione aliaque quavis tribulatione solabitur et roborabit, ut eam superetis. Hic denique vos sanctificabit, adeoque faciet ut alios plurimos pari modo sanctificare valeatis. Vocatur enim ipse, et revera est Spiritus Sanctus, quia ipse est ipsa per essentiam increata et perfecta sanctitas, a qua omnis sanctitas hominum et angelorum, velut radius a sole emanat et profluit. Id Apostolis præstitisse Spiritum Sanctum, patet *Actor.* I, 2 et sequent. Audi Chrysostomum: « Frequenter eum Paracletum vocat, propter eorum tristitiam. » Et Glossam: « Cum sit consolari Trinitatis opus, ad Spiritum Sanctum tamen pertinet, quia is in Scriptura bonitatis, per quam nos Deus consolatur, nomine designatur.

QUEM MITTET PATER IN NOMINE MEO, — id est per me, ait Cyrillus, quia Spiritus Sanctus a Patre et Filio procedit: quare Pater cum Filio, vel per Filium, uti spirat, sic et mittit Spiritum Sanctum. *Secundo*, « in nomine meo, » id est propter me et merita mea. *Tertio*, « in nomine meo, » id est pro me, meo loco, ut meum opus, quod ego cœpi, prosequatur, ut mea negotia tractet, ut scilicet meam fidem, doctrinam, Ecclesiam per prædicationem Apostolorum disseminet per omnes gentes. Ita Maldonatus, Toletus et alii.

ILLE VOS DOCEBIT OMNIA, — quæ scilicet ad mysteria mei adventus et incarnationis pertinent; « omnia, » quæ ad Ecclesiæ instructionem, fundationem, stabilitatem, sunt necessaria. Audi Didymum, lib. *De Spiritu Sancto*: « Docebit omnia in Christi fide perfectos, spiritualia et intellectualia sacramenta; docebit autem, invisibiliter menti divinorum scientiam infundens. » Et Gregorium, *hom.* 30: « Nisi Spiritus Sanctus cordi adsit audientis, otiosus est sermo doctoris: nemo ergo docenti homini tribuat quod ex ore docentis intelligit: nisi intus sit qui doceat, doctoris lingua exterius in vacuum laborat. » Et Augustinus: « Non Filius sine Spiritu Sancto dicit, nec docet sine Filio Spiritus Sanctus, sed omnia dicit et docet Trinitas; sed nisi hæc sigillatim commendaretur, eam nullo modo humana caperet infirmitas. »

[Margin: ...us, quomodo? — Vers. 24. — Vers. 25. — Vers. 26. — Quomodo Spiritus S. missus in nomine Filii?]

ET SUGGERET. — Græce ἀπομνήσει, id est *in memoriam revocabit*, ita Arabicus, Cyrillus, Augustinus, Euthymius. Unde ex hoc loco notat S. Augustinus externam vocem Apostoli, vel prædicatoris, non sufficere ad rei prædicatæ intellectum vel assensum, sed Spiritus Sancti opus esse, qui mentem interius illuminet ad illa intelligenda, et voluntatem inclinet ad eadem amplectendum, ac memoriam confortet ad eadem retinendum. Idem docent omnes doctores orthodoxi, ac Concilium Arausicanum, Milevitanum et Tridentinum. Audi S. Augustinum : « Suggeret, id est commemorabit vos; pertinet enim ad gratiam etiam non oblivisci saluberrima monita. » Et Theophylactus : « Docuit Spiritus Sanctus quæcumque non dixerat Christus, tanquam non valentibus portare; commemoravit autem quæ dixerat Dominus, sed obscuritatis causa, vel intellectus tarditate, commendare memoriæ nequiverunt. » Minus genuine Interlinearis : « Docebit, » ait, ut sciatis, « suggeret » ut velitis : « suggeret » enim ad memoriam pertinet, ut recordemini et recordando intelligatis.

QUÆCUMQUE DIXERO VOBIS. — Græce εἶπον, id est *dixi* : ita Arabicus; Syrus vero vertit, *dico*.

Vers. 27.

Pacem suis relinquit Christus ex hoc mundo discessurus.

27. PACEM RELINQUO VOBIS, PACEM MEAM (Arabicus, *meam propriam*, quæ ita mea est, ut mihi sit propria) DO VOBIS : NON QUOMODO MUNDUS DAT, EGO DO VOBIS. — Hæc est Christi valedictio : Hebræi enim, cum quem advenientem salutant, vel abeunti valedicunt, aiunt : « Pax tecum : » ubi pacis nomine salutationem et apprecationem omnium rerum prosperarum, omnis boni, omnis felicitatis significant, *q. d.* Christus : Ego abiens vobis, o Apostoli, vestrisque posteris do, et quasi hæreditate relinquo meam benedictionem, qua vobis omne bonum a Deo apprecor, eamque non falsam, inanem et brevem, uti facit mundus, sed veram, solidam et æternam, non verbis adulando, uti faciunt mundani, sed reipsa spondens, et dans opem et gratiam, qua secure ad æterna bona pertingatis, atque alios plures ad eadem vestra prædicatione, charitate, oratione et sanctitate perducatis. Ita Maldonatus.

Paulo aliter Jansenius et Toletus : Pax hæc, inquiunt, est illa de qua Paulus, *Philip.* IV, dicit : « Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum, custodiat corda vestra et intelligentias vestras in Christo Jesu. » Continet autem pax hæc *primo*, amicitiam cum Deo; *secundo*, tranquillitatem animi et serenitatem in tentationibus et persecutionibus; *tertio*, mutuam inter ipsosmet concordiam. Hæc homines facit fortes in omni periculo, et in omni molestia adhibet consolationem : hanc Dominus relinquit suis, non divitias, aut temporales possessiones; super omnes enim divitias hujus sæculi, pax eminet.

Audi S. Augustinum *De Verbis Domini secundum Joannem* : « Non poterit ad hæreditatem Domini pervenire, qui testamentum pacis noluerit observare, nec potest concordiam habere cum Christo, qui discors voluerit esse cum Christiano; pax et serenitas mentis, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis. »

Symbolice S. Augustinus hic : « Pacem, ait, relinquit in hoc sæculo, in qua manentes hostem vincimus; pacem dabit in futuro, quando sine hoste regnabimus. Pax vobis ipse est, et cum credimus quia est, et cum videbimus eum sicuti est. Notandum vero cum dicit : Dabo, addidisse : Meam, pacem suam volens intelligi, qualem habet ipse, in quo nihil repugnat, quia nullum habet peccatum; pax vero quam nobis reliquit, nostra potius dicenda est, quam ipsius : talem habemus pacem nunc, in qua adhuc dicamus : Dimitte nobis debita nostra. Est et inter nos ipsos nobis pax, invicem enim credimus et diligimus; sed nec ipsa plena est, quia cogitationes cordis invicem non videmus. Possunt et Domini verba sic accipi, ut ejusdem sententiæ repetitio videatur. »

Vers. 28.

28. NON TURBETUR COR VESTRUM, NEQUE FORMIDET. AUDISTIS QUIA EGO DIXI VOBIS : VADO, ET VENIO AD VOS. — Addit hoc Christus, quia videbat Apostolos propter suum abitum mœstos, timidos et pusillanimes ob odia Judæorum et prælia sibi imminentia, ait Chrysostomus, ne pastore absente, lupus oves invadat, ait S. Augustinus. Solatur ergo eos erigitque dicendo : Nolite turbari, mœrere, angi et formidare ob meum discessum, quasi sitis futuri oves sine pastore, filii sine patre, discipuli sine magistro, expositi Judæorum injuriis. Ego enim, ut dixi, « vado » quidem ad mortem, sed mox die tertia resurgam, tuncque « venio, » id est illico veniam et redibo ad vos.

SI DILIGERETIS ME, GAUDERETIS UTIQUE, QUIA VADO AD PATREM (Arabicus, *gauderetis utique de progressu meo ad Patrem*) : QUIA PATER MAJOR ME EST. — Diligebant Apostoli Christum, ideoque de ejus discessu tristabantur : cum ergo ait Christus : « Si diligeretis me, » loquitur communi hominum more, estque modus loquendi et solandi amicos, ob discessum amici mœrentes, *q. d.* Si, quod vera et sincera dilectio postulat, mihi exhiberetis, o Apostoli, vobis gaudendum erat, non dolendum de meo abitu, cum mihi, imo et vobis, sit valde utilis et commodus futurus. Vado enim ad Patrem, qui major me est, id est a consortio hominum vado ad Deum, ab humana miseria et contemptu vado ad divinam felicitatem, exaltationem, honorem et gloriam, ut vobis locum parem, et ad eamdem vos suo tempore assumam et traducam. Ita Cyrillus.

Audi S. Augustinum : « Gratulandum naturæ humanæ, eo quod sic assumpta est a Verbo, ut immortalis constitueretur in cœlo, atque ita fieret terra sublimis, ut sederet ad dextram Patris : quis non suam naturam jam immortalem gratuletur in Christo, atque id se speret futurum esse per Christum? »

Quia Pater major me est. — Hic erat Achilles Arianorum, quo probant Filium non esse Deum, sed primam Dei creaturam. Verum S. Athanasius, Augustinus, Basilius, Nazianzenus cæterique Patres, eis optime respondent, Christum hic loqui de se, non qua Deus, sed qua homo erat; sic enim erat Patre, imo angelis quoque minor (1). Id ita esse liquet ex eo quod Christus hic det causam, cur ad Patrem vadat, « quia, inquit, Pater major me est. » Atqui Christus vadit ad Patrem, qua homo est conscendens in cœlum; nam qua Deus, semper est in cœlo cum Patre. Unde S. Augustinus : « Ergo, inquit, et ibat per id quod uno loco erat, et manebat per id quod ubique erat, » id est ibat per humanitatem, manebat per deitatem. Igitur quoad humanitatem, non quoad deitatem Pater erat illo major. Simili modo Filius ipse, qua Deus est, major est seipso qua homo est æque ac Pater; huic enim ipse ὁμοούσιος est et per omnia æqualis. Sensus ergo est, *q. d.* Gaudendum vobis est, o Apostoli, de meo discessu, quia vado ad Patrem, et ascendo in cœlum, ad majorem honorem et dignitatem, ut majora a Patre mihi vobisque laboris et passionis meæ præmia impetrem, scilicet mihi sessionem ad dextram Patris imperiumque totius mundi, adorationem omnium angelorum, conversionem omnium gentium ad meam fidem et cultum; vobis vero Spiritum Sanctum omniaque ejus dona, quibus armati totum mundum mihi vobisque subjiciatis, ac vobiscum ad gloriam cœlestem perducatis. Hæc enim, quæ longe majora sunt, quam hactenus vidistis et accepistis, vadens ad Patrem, ab eo postulabo et impetrabo.

Porro nonnulli, ut Arianis per omnia satisfaciant, subtilius sed intricatius respondent Patrem esse majorem Filio, non tantum, qua homo, sed etiam qua Deus est, quia nomen patris apud homines natura sua videtur honorificentius, quam nomen filii; pater enim est principium et causa filii. Major ergo est Pater Filio, non magnitudine, non tempore, non virtute, non dignitate, non adoratione, sed ratione cujusdam apud homines honoris, id est ratione originis : quia Pater est origo Filii, Filius vero non est origo Patris. Ita S. Athanasius, serm. *Contra Arian.*; S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*; S. Gregorius Nazianzenus, in orat. 4. *De Theol.*; Cyrillus, lib. II *Thesauri*, cap. III; Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius hic. Licet a parte rei in divinis filiatio, a qua dicitur filius, sit tam præstans, tam eminens, tam honorifica et honoranda, quam est paternitas in Patre; imo sicut Filius habet a Patre quod sit Filius, sic vicissim Pater habet a Filio quod sit Pater. Pater enim est, qui habet filium : quare hic origo passiva, quæ est in Filio; in se tam est digna et præstans, quam origo activa, quæ est in Patre. Nam tantum est gigni Deum, quantum est gignere Deum; ideoque tantum esse Filium quantum est esse Patrem. Denique uterque habet eamdem prorsus in individuo essentiam divinam, ac proinde eamdem majestatem, eamdem omnipotentiam, sapientiam, sanctitatem, etc.; quare alter altero major esse nequit. « Major est, ait S. Hilarius, donans donantis auctoritate, sed minor non est, cui unum esse donatur. » « Major, » intellige ex usu et æstimatione hominum, non Dei. Unde Maldonatus opinatur Hilarium, et similes plus æquo concessisse Arianis. Quare Damascenus, lib. I *De Fide*, cap. IX, id corrigens, ait : « Pater major est, non natura, non dignitate, sed tantum origine. » Vide Suarez, lib. II *De Trinit.*, cap. IV; nec aliud, ut opinor, voluit S. Hilarius.

Tertio, S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, respondent Patrem majorem esse Filio, non in se, sed in opinione hominum. Apostoli enim putabant Filium esse minorem Patre. Verum hoc durum videtur; Christus enim veritatis magister debebat loqui ex veritate, et Apostolorum, quasi discipulorum suorum, errorem corrigere.

Cur Pater non sit Filio major in Deo?

Porro, analogia generationis divinæ cum humana, quæ Arianos fefellit, in multis dispar est et diversa. In humanis enim pater major est filio. *Primo*, quia filio est prior et senior; *secundo*, quia illo statura et quantitate est major : grandis enim generat infantem parvulum; *tertio*, quia producit naturam aliam et exilem, a sua numerice differentem, quam filio communicat; quare illo ejusque natura, utpote cujus est auctor, est major; *quarto*, quia libere generat filium : poterat enim non generare. At in divinis prorsus alia est ratio; nam Pater Filio, nec ætate, nec statura est major, sed coævus, par et æqualis; nec aliam a sua deitatem generat, sed eamdem, quam habet, Filio communicat : nec libere generat, sed ex naturali naturæ divinæ fœcunditate hunc Filium sibi æqualem producit, nec alium producere potest. Hæc enim deitatis fœcunditas tam poscit esse in Filio, quam in Patre, adeoque poscit esse in tribus personis, iisque totam sese æqualiter communicat et infundit. Denique S. Cyrillus, in *Concil. Ephesino*, probat Patrem majorem esse Christo qua homo est, non qua Deus, hac ratione : « Hunc (nempe Filium) agnoscimus perinde atque Patrem, nec converti, nec mutari posse, nullius rei indigentem, perfectum Filium, similem Patri, et ab eo solum, quia ingenitus sit, discrepantem. Nam est accurata et expressa Patris imago; atque constat imaginem plene complecti debere eas omnes res quibus exemplar ipsum, quod majus est, perfectius exprimatur, sicut ipse Dominus docuit : Pater major me est. »

(1) Ita quoque Rosenmullerus ad h. l., quem audi : « Sensus loci nostri hic est : Abibo ad Patrem, *qui sublimiore conditione versatur, quam ego nunc*, dum humanæ sorti addictus sum. »

Vers. 29. 29. ET NUNC DIXI VOBIS PRIUSQUAM FIAT : UT, CUM FACTUM FUERIT, CREDATIS. — *q. d.* Nunc meum discessum et mortem, indeque resurrectionem et reditum ad vos vobis prædico, non ut mihi condoleatis et vobis consulatis; sed ut, cum hæc ipsa reipsa compleri videritis, credatis me hæc omnia præscivisse et præordinasse, ac proinde mortem subiisse non ex necessitate, sed libera voluntate, pro vestra mundique salute, ideoque credatis me esse Messiam Dei Filium, salvatorem mundi. Audi S. Augustinum : « Hæc est laus fidei, si quod creditur non videtur, sed ex rebus quæ videntur, acquiritur in nobis, ut ea credantur, quæ non videntur; visuri erant disciputi post mortem viventem, et ad Patrem ascendentem, eoque credituri Filium esse Dei, qui hæc posset facere et prædicere, antequam faceret; credituri autem fide, non nova, sed aucta : aut certe cum mortuus esset, defecta; cum resurrexisset, refecta. »

Vers. 30. 30. JAM NON MULTA LOQUAR VOBISCUM : VENIT ENIM PRINCEPS MUNDI HUJUS. — *q. d.* Jam non est tempus plura loquendi, sed sermonem finio, quia princeps hujus mundi diabolus, cui se mundani homines subjecerunt, voluntate sua peccando, per suos satellites « venit, » id est adventat, ut me capiat et occidat. Dixit enim hoc Christus cum adventarent satellites cum Juda, missi a principibus ad ipsum comprehendendum.

ET (sed) IN ME NON HABET QUIDQUAM. — *q. d.* Venit quidem ut me capiat, sed in me nil habet juris, quia nihil in me inveniet peccati, propter quod Adamum et posteros ejus mori fecit : quare injuste mihi innocenti mortem inferret, idque ego patiar, ut morte mea injusta eum jure suo spoliem hominesque ab ejus potestate et tyrannide eripiam. Ita Cyrillus et Chrysostomus. Innocentia ergo Christi, morsque innocentis nos omnes nocentes a noxa liberavit. Et hæc erat magna Christi consolatio, quam Apostolis hic ingerit. Aut, ut Maldonatus, *q. d.* Venit diabolus ut me per Judæos capiat et occidat, sed « in me non habet quidquam, » id est non poterit me vincere aut perdere, uti sperat : licet enim moriturus sim, tamen id faciam non ejus potentia et vi, sed mea voluntate et libertate, ut Patris voluntati satisfaciam. Patet ex sequent.

Porro S. Ambrosius, lib. *De Fuga sæculi*, cap. IV, et S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*, legunt, « in me invenit nihil, » scilicet quod suum sit, id est nullum peccatum. Rursum iidem legunt sic : « In me non invenit nihil, » sicque explicant : in me non invenit peccatum, quod est nihil.

Vers. 31. 31. SED UT COGNOSCAT MUNDUS QUIA DILIGO PATREM, ET SICUT MANDATUM DEDIT MIHI PATER, SIC FACIO. — *q. d.* Moriar, non coactus a Judæis dæmonis ministris, sed libere, ut amori et obedientiæ Patris satisfaciam. Ipse enim mihi mandavit, ut mortem hanc capessam pro redemptione hominum, quare sic facio, et eam capesso. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Euthymius et alii.

Poteratne Christus mandatum moriendi a Patre acceptum non implere?

Dices : Christus accepit mandatum a Patre patiendi, moriendi et agendi ea quæ agebat. Ergo non poterat velle contrarium, nec fuit liber, quia sic peccasset : Christus autem est impeccabilis duplici titulo, scilicet *primo*, propter unionem hypostaticam cum Verbo; *secundo*, propter lumen gloriæ; quia videt Deum; Christus enim et Beati, quia clare vident Deum esse bonum immensum, toti rapiuntur in ejus amorem, ut nil possint amare aut velle, quod illi sit contrarium vel displiceat. Respondeo unionem hypostaticam cum Verbo fecisse Christum impeccabilem, eo quod Verbi officium erat humanitatem illam sibi hypostatice unitam custodire et præservare, ut nullum peccatum admitteret, ne Verbum, sive Deus, sustentans illam humanitatem, peccasse diceretur. Actiones enim sunt suppositorum, sive personarum. Verbum autem custodivit humanitatem ne peccaret, non physice prædeterminando voluntatem humanam Christi ad parendum mandato Patris, sed tantum sua gratia congrua assidue ita ipsam præveniendo suaviterque dirigendo et impellendo, sicut ex præscientia futurorum conditionalium præsciebat, quod ipsa tali gratiæ consensura foret, ideoque semper Dei voluntati libere se subderet, nec vel venialiter illum offenderet. Porro lumen gloriæ necessitavit quidem Christum quatenus ipse erat beatus, ut actu beatifico subderet se visæ per hoc lumen Dei voluntati et decreto mortis, non tamen necessitavit eum, quatenus ipse erat viator, quia qua viator habuit scientiam infusam, uti nos habemus fidem, secundum quam libere actum amoris et obedientiæ elicere poterat, vel non elicere pro arbitrio, uti nos libere similes actus elicimus. Elicuit ergo actum liberum, quo mandato Patris obediens, mortem crucis acceptavit, dicens : « Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam, » *Psal.* XXXIX, 7, et *Hebr.* X, 9; nec prior actus determinavit posteriorem, eo quod sint omnino disparati, et alterius ordinis : prior enim est actus beati, posterior est actus viatoris. Vide Scholasticos.

SURGITE, EAMUS HINC. — Hæc verba pendent a præcedentibus, iisque sunt connexa, *q. d.* Ut mundus cognoscat me diligere Patrem, et mandatum ejus de morte capessenda ultro exequi, surgite, abeamus hinc ad hortum Gethsemani, ubi Judas et Judæi me exspectant, ut capiant et occidant. Ita S. Augustinus, *tract.* 70; Hilarius, lib. IX *De Trinit.*, Toletus et alii.

Minus recte ergo Chrysostomus, Euthymius et Ribera exponunt, *q. d.* Quia video vos, o Apostoli, esse timidos et pusillanimes, ob Judæos mihi imminentes et adventantes, surgite ergo, et eamus in locum, vel in partem domus secretiorem et tutiorem, ubi securius et quietius me cætera prosequentem audiatis.

Mystice : Cyrillus, lib. X, cap. XII; S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De Amore pauperum*, et S. Am-

brosius, lib. *De Bono mortis*, cap. v, exponunt, *q. d.* « Surgite, » id est animum attollite a terra in cœlum, ut mente versemini in cœlestibus : sic enim omnem metum excludetis, nec mortem timebitis, sed ambietis, quasi per eam recta ituri in cœlum.

An Christus hic a mensa surrexerit, domoque exierit, et dixerit ea quæ sequuntur in via?

Quæres, an vere Christus surrexerit ex mensa domoque exierit versus hortum Gethsemani, ac in via perrexerit loqui ea quæ narrat Joannes tribus cap. seq., quibus finitis, transierit torrentem Cedron, et hortum ingressus sit, in quo orans a Juda osculo proditus et a Judæis captus est, uti narrat Joannes, XVIII, 1 et seq.? Affirmant Cyrillus, Augustinus, Beda et Toletus, estque probabile. Probabilius tamen negant Jansenius, Maldonatus et alii, qui censent Christum hic domo aut loco non exiisse, tum quia Joannes id factum esse non narrat; tum quia in via eundo, Christus non potuisset commode dicere ea quæ sequuntur usque ad cap. XVIII, ita ut Apostoli omnes, eum magno agmine sequentes, omnia illa audirent et intelligerent; tum quia Christum finito omni sermone tandem egressum esse asserit Joannes, XVIII, 1; tum denique quia Matthæus, XXVI, 30, et Marcus, XIV, 27, affirmant Christum domo egredientem non concionatum esse, sed hymnum cantasse. Dicit ergo : « Surgite, » quia vere e mensa Christus surrexit, et in pedes se erexit jussitque Apostolis idem facere, ut secum abirent in montem Oliveti, ubi sciebat se capiendum; sed ut solent valedicentes chari et amici, qui ægre suis, quos summe amant, extremum valedicunt, et ægre ab eis avelluntur, sermonem abruptum resumere et prolongare : sic Christus stando novum et longiorem sermonem hic resumpsit eumque protraxit a cap. XV seq. usque ad cap. XVIII, vers. 1, ubi sermonem finiens, abiit trans torrentem Cedron in montem Oliveti. Hic enim est mos amantium, dum sibi mutuo valedicunt. Sic Ovidius a suis abiturus in exilium, ita de se ægre valedicente canit, lib. I *Tristium*, elegia 3 :

> Ter limen tetigi, ter sum revocatus, et ipse
> Indulgens animo, pes mihi tardus erat.
> Sæpe vale dicto, rursus sum multa locutus,
> Et quasi discedens oscula summa dedi.

Periculis occurrendum.

Tropologice : cum imminet res ardua a Deo decreta, vel a Superiore mandata, v. g., iter periculosum, mors, martyrium, generose et alacres nos offeramus Deo in victimam charitatis et obedientiæ, et ob amorem Dei ultro periculo occurramus, dicentes cum Christo : « Surgite, eamus. » Qui enim primum impetum timoris audacter ei occurrendo infringit, hic dimidium difficultatis vicit et reliquum facile pervincet, uti quotidie experimur, juxta illud :

> Dimidium facti, qui bene cœpit, habet.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, Christus ait se esse vitem, nos palmites, ideoque nos in eo quasi palmites in vite manere debere, ut uvas et vinum spiritale proferamus. Secundo, vers. 10, inculcat dilectionem Dei et proximi. Tertio, vers. 20, prædicit mundi persecutiones post mortem suam in Apostolos irruituras, eisque opponit, vers. 26, Paracletum a se mittendum.

1. Ego sum vitis vera, et Pater meus agricola est. 2. Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollet eum; et omnem qui fert fructum, purgabit eum, ut fructum plus afferat. 3. Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. 4. Manete in me, et ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum a semetipso, nisi manserit in vite; sic nec vos, nisi in me manseritis. 5. Ego sum vitis, vos palmites : qui manet in me, et ego in eo, hic fert fructum multum; quia sine me nihil potestis facere. 6. Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet; et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet. 7. Si manseritis in me, et verba mea in vobis manserint : quodcumque volueritis, petetis, et fiet vobis. 8. In hoc clarificatus est Pater meus, ut fructum plurimum afferatis et efficiamini mei discipuli. 9. Sicut dilexit me Pater, et ego dilexi vos. Manete in dilectione mea. 10. Si præcepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea, sicut et ego Patris mei præcepta servavi, et maneo in ejus dilectione. 11. Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur. 12. Hoc est præceptum meum, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos. 13. Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis. 14. Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego

præcipio vobis. 15. Jam non dicam vos servos; quia servus nescit quid faciat dominus ejus. Vos autem dixi amicos; quia omnia quæcumque audivi a Patre meo, nota feci vobis. 16. Non vos me elegistis; sed ego elegi vos, et posui vos ut eatis et fructum afferatis, et fructus vester maneat : ut quodcumque petieritis Patrem in nomine meo, det vobis. 17. Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. 18. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. 19. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat, diligeret : quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. 20. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis : Non est servus major domino suo. Si me persecuti sunt, et vos persequentur; si sermonem meum servaverunt, et vestrum servabunt. 21. Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum; quia nesciunt eum qui misit me. 22. Si non venissem, et locutus fuissem eis, peccatum non haberent : nunc autem excusationem non habent de peccato suo. 23. Qui me odit, et Patrem meum odit. 24. Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent : nunc autem et viderunt, et oderunt et me, et Patrem meum. 25. Sed ut adimpleatur sermo qui in lege eorum scriptus est : Quia odio habuerunt me gratis. 26. Cum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, spiritum veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me : 27. et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

Vers. 1. Christus vitis vera.

1. EGO SUM VITIS VERA. — Græce est geminus articulus, ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή, id est *illa vitis illa vera*; Syrus, *ego sum vitis illa veritatis.* Proponit hic Christus parabolam vitis et palmitum, hoc scopo et fine, ut ex ea Apostolos doceat debere manere in sua fide et dilectione, nec ab ea discedere ob instantem passionem et mortem : sic enim fructum vitæ æternæ sibi et aliis allaturos. Hunc esse scopum et fructum parabolæ patet ex præced. et seq., præsertim ex illo vers. 9 : « Manete in dilectione mea. »

Christus se comparat viti, non qua Deus est, ut volebat Arius, inde probans Filium esse Patre, utpote agricola, minorem, sed qua homo : sic enim homines ei inseruntur, quasi palmites; hi enim cum vite sunt ejusdem naturæ et homogenei. Unde S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.* : « Idcirco, ait, Christus carnem assumpsit, ut illi quasi viti nos homines carnei, quasi palmites inseri possemus. » Sed tamen caro Christi non haberet illam vim producendi palmites, id est fideles et sanctos omnis generis, nisi ei conjuncta esset divinitas, ideoque Cyrillus, lib. X, cap. XIII, ait Christum esse vitem ratione divinitatis. Et S. Augustinus, *tract.* 81 : « Quamvis Christus, ait, vitis non esset, nisi homo esset; tamen istam gratiam palmitibus non præberet, nisi Deus esset. »

Analogiæ Christi et vitis.

Quæres, cur Christus potius viti se comparet, quam pomo, piro, nuci, alterive arbori? Respondet S. Athanasius, in *Disput. contra Arium*, et ex eo Ribera, Toletus et alii, ob multas vitis dotes, quibus aliis arboribus præcellit, quæ optime Christo conveniunt, nimirum *primo*, propter fructuum copiam; est enim fœcundissima inter omnes plantas : quod et David, *Psal.* CXXVII, significavit, dicens : « Uxor tua sicut vitis abundans; » *secundo*, propter suavitatem fructus, est enim dulcissimus et suavissimus; *tertio*, propter vinum, quod ex ejus fructu conficitur, quod lætificat cor, multosque parit effectus similes Christi adventus fructibus. *Quarto* etiam, quia inter omnes plantas maxime ramos diffundit et expandit, ut considerata trunci quantitate mirum in modum palmites extendat, in quo Ecclesiæ extensio significatur, de qua *Psal.* LXXX, in figura illius populi dictum est : « extendit palmites suos usque ad mare, et usque ad flumen propagines ejus. »

Prima. Secunda. Tertia. Quarta.

Quinto, vitis habet flores odoratos et folia latissima, quibus umbram facit; unde iis pira, poma, cerasa, pruna aliosque fructus contegere et mensæ inferre solemus. Folia Christi sunt gratiæ externæ loquendi, prædicandi, conversandi, etc.

Quinta.

Sexto, vitium principatus peculiaris est Italiæ, ut eo omnium gentium bona vicisse videatur, ait Plinius, lib. XIV, in procemio. Sic pariter vitis, id est Ecclesiæ, principatum et Pontificatum tenet Roma.

Sexta.

Septimo, tanto potentiora sentiuntur vina, quanto propior fuerit uva terræ, ait Plinius, lib. XVII, cap. XXII, sic Christi potentiam sensimus, dum ad terram descendit, et ex ea carnem assumpsit.

Septima.

Octavo, vetustioribus vitibus vinum melius, novellis copiosius, ait Plinius, lib. XVI, cap. XXVII. Rursum, vina nonnulla durant ducentos annos, tumque mellis asperi saporem habent, ait Plinius, lib. XIV, cap. IV. Herbipoli Reverendissimus D. Godefridus Episcopus gustandum mihi dedit vinum centum annorum. Hinc illud : « Vino vetere utere. » Sapientia enim est senum.

Octava.

Nona. *Nono*, raphanus et laurus odore aut succi mixtura lædunt vitem, ait Plinius, lib. XVII, cap. XXIV. Idem, lib. XX, cap. IX, docet brassicam viti esse inimicam. Brassicam, ait, vitis fugit, aut si fugere non potest, moritur: ex adverso arbor viti gratissima est populus, cui se alligat, et quasi maritat.

Decima. *Decimo*, nec est ulli ligno æternior materia, quam viti, ait Plinius, lib. XIV, cap. I.

Undecima. *Undecimo*, vitis sola bis parturit, cum primum emittit uvam, iterum cum digerit, ait Plinius, lib. XVI, cap. XXV. Rursum, vites nonnullæ sunt biferæ, aliæ triferæ.

Duodecima. *Duodecimo*, Cato de cultura vitium ita præcipit: « Quam altissimam vineam facito alligatoque recte, dum ne nimium constringas, etc., quæ fuse recitat Plinius, lib. XVII, cap. XXII.

Vites assidua egent cultura. Denique, vites multiplici, magna et assidua egent cultura; oportet enim eas fodere, plantare, statuminare, alligare, pastinare, ablaqueare, stercorare, putare, defrondere, etc. Sic multa, magna et continua cura eget Ecclesia et anima sancta, quæ Christo quasi viti inseritur. Plures vitis dotes et analogias recensui, *Ezech.* XV, 2.

Cur Christus se viti compararit? Porro, propriæ et potissimæ causæ sunt duæ, cur Christus hic comparaverit se viti, non piro, nuci, alterive arbori. Prior est, quod jam recenter Christus Eucharistiam instituerat, ac sub specie vini Apostolis sanguinem suum bibendum dederat et fidelibus omnibus per omnia sæcula bibendum reliquerat, ut eo quasi musto in amore ejus exardescerent et tentationes omnes superarent. Quocirca cum paulo ante monuisset Christus Apostolos, ut in dilectione ejus persisterent, etiamsi viderent eum prodi a Juda, capi, crucifigi et occidi; hinc jam idem hic inculcat per parabolam vitis, *q. d.* Sicut palmes semper inhæret viti, nec ullo frigore, vento, fulmine, ab ea se divelli patitur, ut fructum ferat; sic et vos, o Apostoli, in mea dilectione persistite, nec ob meam passionem et mortem a mea fide et amore desciscite: sic enim fructum insignem et copiosum proferetis.

Posterior causa est, quod Christus jam ibat ad passionem, crucem et mortem, quam optime repræsentat vitis per suas uvas: sicut enim e calcata uva exprimitur vinum præstans et sapidum; sic e calcato Christo in torculari crucis, expressus est sanguis, quo redemptus est mundus. Alludit ergo Christus ad illud, *Gen.* XLIX, 11, a Jacobo de se prædictum: « Ligans ad vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam et in sanguine uvæ pallium suum: pulchriores sunt oculi ejus vino. » Vide ibi dicta. Hinc S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*: « Ad consummanda, ait, passionis sacramenta exsurgens, corporeæ assumptionis mysterium pandit, per quam et tanquam viti palmites insumus. » Glossa quoque sic exponit, *q. d.*: « Me præcedentem ad passionem debetis sequi, quia ego sum vitis, id est caput vestrum, ejusdem naturæ vobiscum. »

Vide S. Bernardum (si tamen ipse est auctor: nam stylus dissonat), tract. *de Passione*, hoc titulo: *Ego sum vitis vera*, qui totus est de hac re, ubi inter alia, cap. I, ait: Plantari solet vitis in terra, non seminari, translata de sua vite: sic vitis primo nata de vite est Christus, quasi Deus genitus de Deo, Filius de Patre; sed ut majorem ferret fructum, plantatus est in terra, id est in Virgine Maria conceptus. Deinde omnes conditiones vitis Christo adaptat. Unde, cap. II, agens de præcisione vitis: « Quomodo, ait, amputata fuit in Christo gloria? cultro ignominiæ; potentia? cultro abjectionis; voluptas? cultro doloris; divitiæ? cultro paupertatis. » Cap. III, agit de circumfossione vitis docetque simili modo Judæos foveas insidiarum fodisse Christo; ut eum caperent in sermone, sed eo illæso, ipsosmet in fossas suas incidisse. Cap. IV, agit de vinculis vitis eaque applicat funibus, quibus ligatus fuit Christus, dum caperetur, et dum alligaretur columnæ et flagellaretur; item coronæ spineæ; qua caput ejus Judæi vinxerunt; item clavis ferreis, quibus alligatus fuit cruci. Cap. V, agit de cultura vitis. Cap. VI, de foliis vitis, quæ sunt latissima, per eaque accipit verba Christi, præsertim septem ultima, quæ in cruce edidit: hæc enim quasi umbra nos in omni tentatione solantur, protegunt et tutantur.

Christus vitis vera. Cur? Quæres *secundo*, cur Christus dicatur « vitis vera? » Respondet *primo*, Ribera, quia ipse simillimus est viti ipsique verissime competunt omnes proprietates vitis. *Secundo*, Euthymius: « Vera, » ait, hoc est quæ veritatis fructum profert. *Tertio*, idem Euthymius: « Vera, » id est eximia, inquit, spiritalis et incorruptibilis.

Resp. Verum dico Christum vocari « vitam veram, » quia vere habet naturam, indolem, proprietates et dotes vitis. Sicut enim vera vitis veros palmites et veras uvas producit, sic Christus veros fideles verasque virtutes progignit per suam gratiam, quam eis velut succum viniferum instillat. Sic igitur ipse dicitur « vera vitis, » non corporalis, sed spiritualis. Vera ergo vitis opponitur viti falsæ et fallaci, quæ speciem habet vitis, sed non naturam, quæque non uvas, sed labruscas, nec vinum, sed omphacium profert: quales sunt vites Sodomæ, quæ exterius proferunt uvas in speciem pulchras, sed ubi eas attigeris, in favillam resolvuntur et in fumum abeunt et evanescunt, teste Josepho, lib. II *De Bello*, cap. V. Tales vites quoque fuere Judæi, a Deo ad idola et vitia desciscentes, de quibus *Deut.* XXXII, 32, dicitur: « De vinea Sodomorum, vinea eorum, et de suburbanis Gomorrhæ: uva eorum uva fellis et botri amarissimi; fel draconum vinum eorum, et venenum aspidum insanabile. »

Secundo, Christus est « vitis vera, » Græce ἡ ἀληθινή, id est *illa vera*, id est verissima, singularis,

perfecta, eximia, cui cæteræ vites omnes comparatæ non sunt veræ vites, sed umbræ vitium. Sic dicitur Christus lux vera, vita vera, panis verus, quia lucet, vivificat, nutrit magis quam ulla corporea lux, vita et panis. Vide dicta cap. I, vers. 9. Christus ergo est vitis electa, Hebr. *sorec*, id est singularis et præstantissima, de qua Isaias, cap. V, vers. 2, quæ ramos suæ fidei et Ecclesiæ propagavit per totum orbem ac ubique producit uvas, id est agmina Martyrum, Virginum, Confessorum et Sanctorum omnium, juxta illud *Zachar.* IX, 17 : « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum et vinum germinans virgines? »

Alludit Christus ad illud de se a Siracide 250 annis ante prædictum : « Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris; et flores mei fructus honoris et honestatis, » *Eccli.* XXIV, 23; vide ibi dicta. Et ad illud Davidis, *Psal.* LXXIX, 21 : « Plantasti radices ejus, et implevit terram : operuit montes umbra ejus, et arbusta ejus cedros Dei : extendit palmites suos usque ad mare. »

ET PATER MEUS AGRICOLA (id est viticola) EST, — qui scilicet me quasi vitem plantavit in terra, meosque palmites, id est Apostolos cæterosque fideles excolit, inutiles resecando, utiles purgando, ut fructum majorem afferant, ut sequitur. Ager ergo hic non solum agrum seminis, sed et vineam, hortum, pratum et quidquid camporum est complectitur. Audi S. Augustinum, *De Verbis Domini secundum Joan.*, serm. 59 : « Colimus Deum adorando, non arando; et colit nos Deus meliores reddendo : extirpat enim verbo suo mala semina de cordibus nostris; aperit cor nostrum tanquam aratro sermonis; plantat semina præceptorum, exspectat fructum pietatis. »

Objiciebant Ariani : Vitis et Agricola sunt diversæ naturæ; ergo cum agricola sit Deus Pater, vitis sit Christus, nequit Christus esse Deus. Respondent Athanasius, Basilius et Ambrosius: Christum esse vitem quoad humanam naturam a se assumptam, et sic diversæ esse naturæ ab agricola, id est Deo Patre. Rursum, etsi demus Christum esse vitem, etiam qua Deus est, nil concludit argumentum. Nam in comparatione similium, non identitas vel similitudo naturæ, sed id in quo ponitur similitudo, spectandum est. Similia enim communiter sunt diversæ et dissimilis naturæ, sed comparantur in dote aliqua, in qua conveniunt et assimilantur viti et agricolæ, non in identitate naturæ, sed in similitudine palmitum et fructuum, scilicet uvarum, quas proferunt. Porro Filius quoque et Spiritus Sanctus est agricola hujus vitis, sed Christus de more soli Patri id attribuit, quia Pater est origo Filii et Spiritus Sancti, ac principium divinitatis, ut ait Dionysius, *De Divin. nominib.* Ita S. Augustinus.

Vers. 2. 2. OMNEM PALMITEM. — Christus de vite nil dicit, sed de palmitibus, quia Christus qui est vitis, sibi sufficit, discipuli autem multo egent auxilio et cultura Dei, ait Chrysostomus. Sed et Christi mentem Deus assiduis illustrationibus et impulsibus excolebat et incitabat ad opera heroica.

OMNEM PALMITEM IN ME NON FERENTEM FRUCTUM, TOLLET EUM; ET OMNEM QUI FERT FRUCTUM, PURGABIT EUM, UT FRUCTUM PLUS AFFERAT. — *q. d.* Omnem fidelem, sive Christianum, qui per fidem et baptismum mihi quasi palmes viti insertus est, si non ferat fructum bonorum operum, Deus Pater tollet eum, id est velut infrugiferum et inutilem palmitem abscindet a vite, tum separando eum occulte a communione spiritus et gratiæ Christi, publice etiam separando eum a Christo per excommunicationem aut permissionem lapsus in hæresim; tum in morte separando eum a Christi Sanctorumque consortio : eum vero qui fert fructum, purgabit a luxurie frondium, a vermibus omnique noxa, id est ab amore vanitatum et sordium hujus mundi, ut fructum plus afferat. Loquitur Christus primo et proxime Apostolis, deinde cæteris fidelibus. Sic enim Deus Pater paulo ante separavit Judam proditorem a Christo et Apostolis, cogens eum egredi ex eorum domo et familia : Petrum vero aliosque Apostolos purgavit a nimio amore hujus vitæ ac timore Judæorum, quo perciti Christum, dum comprehenderetur, vel negarunt, vel fugerunt, quando in Pentecoste misit in eos Spiritum Sanctum, qui omnem hunc amorem et timorem resecuit, ut Dei amore pleni Judæorum manus et minas non timerent. Ita S. Augustinus, Chrysostomus, Cyrillus. Addit Cyrillus aliam expositionem, ut palmes infructuosus sit populus Judæorum, qui propter infidelitatem suam excisus est, palmes autem fructuosus sint fideles, tam ex Judæis quam ex Gentibus, quos purgat Pater, sed diversimode; nam Judæis Mosaicæ legis ruditas tollitur, Gentibus impuritas morum et idololatriæ voluntas.

Falx Dei prima est verbum Dei.

Sed hic sensus scopo Christi non congruit. Loquitur enim de fidelibus duntaxat : quare Judæi non possunt dici palmites in Christo manentes. Porro falx vel culter, quo Deus palmites, id est fideles purgat, *primo*, est sermo Dei. Unde de eo subdit vers. 3 : « Jam vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. » Sermo enim Dei docet incitatque ut mentem a sordibus expurgemus. *Secundo*, sunt tribulationes, afflictiones, persecutiones, paupertas, fames, etc., hæ enim nos ab amore mundi avocant et ad Deum confugere compellunt. Ita Cyrillus. Audi S. Gregorium, lib. VII, *epist.* 32.: « Palmes fructuosus purgari dicitur, quia per disciplinam reciditur, ut ad uberiorem gratiam perducatur. Sic enim spicarum grana tribulis attrita aristis et paleis nudantur. Sic olivæ prælo pressæ in olei pinguedinem defluunt. Sic botri vinearum tunsi calcibus, in vinum liquescunt. »

Secunda, afflictiones.

Tertia, increpationes.

Tertio, sunt illustrationes, terrores, increpationes, quas Deus mentibus fidelium immittit, ut ex eis sarmenta vitiorum expurget et resecet. Sic a

Deo increpitus fuit S. Hieronymus, imo vapulavit, quod studiosius Ciceronem quam S. Scripturam lectitaret. Audi eum, epist. 22 *ad Eustochium :* « Raptus in spiritu ad tribunal judicis pertrahor : ubi tantum luminis, et tantum erat ex circumstantium claritate fulgoris, ut projectus in terram sursum aspicere non auderem. Interrogatus de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat : Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus. Ubi enim thesaurus tuus, ibi et cor tuum. Illico obmutui, et inter verbera (nam cædi me jusserat) conscientiæ magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans : In inferno autem quis confitebitur tibi ? Clamare autem cœpi, et ejulans dicere : Miserere mei, Domine, miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat, » etc. Et mox : « Liventes fateor me habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum, et tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram. » Sic S. Catharina Senensis ob levem in oratione distractionem, acriter a Christo reprehensa, adeo erubuit, ut diceret malle se coram toto mundo confundi, quam similem castigationem et confusionem iterum subire. Simile de se refert S. Brigida in suis *Revelat.* Hinc patet necessitas æque ac vis et integritas bonorum operum, nec sufficere solam fidem ad salutem, uti volunt hæretici. Hunc enim fructum requirit hic Christus, quem nisi inveniat, minatur cuilibet palmiti, id est cuilibet fideli, præcisionem a vite, id est damnationem æternam. Quare errabant Begardi et Beguinæ, dicentes viros perfectos non obligari ad bona opera, quos proinde damnat Clemens V in Concilio Viennensi, ut patet in Clement. *Ad nostrum,* de hæret. Ac contra eos Christus urget τὸ « in me, » *q. d.* Indignum est ut aliquis fidelis manens in me, nullum charitatis et virtutum fructum ferat, sed sit iners et otiosus; cum ego qui sum Sanctus Sanctorum, Deique Filius, tot assidue proferam, adeoque tota vita mea non sit aliud quam labor in evangelizando, ac crux et martyrium in patiendo.

S. Catharina Senensis ob levem in oratione distractionem a Christo reprehenditur.

Patet *secundo,* errare Lutherum, dum ait omnia fidelium opera esse peccata, eo quod ex innata concupiscentia emanent, nec fiant in charitate perfecta : si enim hoc verum esset, Christus ea non requireret, nec ea vocaret fructum, sed potius damnaret ut venenum. Vide Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. 25.

Patet *tertio,* errare pariter Lutherum, dum ait per quodlibet peccatum mortale fidem amitti : quod damnat Tridentinum, *ibid.,* can. 28. Nam Christus loquitur hic de fideli, qui in se manet per fidem, nec habet fructum charitatis. Habet ergo talis fidem, sed non charitatem.

Vers. 3.

3. Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. — Ecce hæc est falx, qua Deus Pater suos Apostolos καθαίρει, id est purgat et mundat, ut sint καθαροί, id est puri et mundi, scilicet sermo Christi. Nam, ut ait Paulus, *Hebr.* IV : « Vivus est sermo Dei et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti, et pertingens usque ad divisionem animæ et spiritus, compagum quoque ac medullarum. » Sensus ergo est, *q. d.* Sermo meus, id est doctrina mea, quam vos docui vobisque persuasi, ut illi credatis et obediatis, hæc est falx, quæ vos purgavit ab errore et vitiis, vosque mundos, sanctos Deoque gratos effecit.

Loquitur Christus proprie de sermone post ultimam cœnam, qui proxime præcessit cap. XIII et XIV; nam, ut recte advertit Toletus, hic sermo igniit corda discipulorum jam in Christo fructum ferentia, et per gratiam et dilectionem ac fidem unita purgavit, ut plus afferrent fructus; purgavit autem a multis imperfectionibus, tum illustrando et docendo, tum increpando et admonendo, tum instruendo, tum demum affligendo : nam dolore et timore eos affecit, quibus eorum fides aucta est, et dilectio ferventior, et spes robustior est effecta.

Hoc enim Christi sermone Apostoli purgati sunt ab ignorantia quadam nam Petrus nesciebat; quo Jesus vaderet, Thomas ignorabat viam, Judas alter Patrem videre quærebat : has ignorantias resecuit Dominus. Purgati sunt etiam a vana quadam confidentia; nam Petro eorum primo dictum est : « Ter me negabis. » Purgati sunt a carnali quodam affectu; quia nimirum intenti et addicti erant præsentiæ sensibili Christi, semper ea frui cupientes : jam autem audiunt Dominum abire ad Patrem eosque remansuros. Purgantur a pusillanimitate, qua recedente Christo jam fere de sua salute desperabant. Multæ aliæ erant imperfectiones, quas Dominus a suis discipulis resecuit hac nocte cœnæ.

Porro quærit S. Augustinus, *tract.* 80 : « Quare non dicit : Jam vos mundi estis propter baptismum, quo loti estis; sed : Propter verbum ? » et respondet : « Quia etiam in aqua baptismi verbum Dei est, quod mundat : detrahe verbum, et quid est aqua nisi aqua ? Accedit verbum ad elementum, et fit Sacramentum. »

Sed hac responsione, juxta ea quæ dixi, non est opus. Nam non loquitur Christus de munditie per baptismum vel Eucharistiam accepta, sed de ea quam Apostolis sermo Christi jam dictus contulit : ille enim leves imperfectiones post Baptismum et Eucharistiam in Apostolis remanentes purgavit et sustulit. Unde notat S. Augustinus aitque : « Jam vos mundi estis, mundi scilicet atque mundandi; neque enim nisi mundi essent, fructum ferre potuissent, et tamen omnem qui fert fructum purgat agricola, ut fructum plus afferat. »

Vers. 4.

4. Manete in me (ut in vite palmites, non aridi et infrugiferi per solam fidem, sed ut frugiferi et vivi per charitatem et studium bonorum operum), et ego in vobis. — Hæc particula partim est promissio Christi, *q. d.* Si maneatis in me per fidem charitate formatam, vobis promitto quod

ego vicissim manebo in vobis, sicut vitis manet in palmitibus per continuum influxum, ut eis vitale alimentum succumque ad uvas gignendum subministret. Simili enim modo ego vobis Spiritum gratiæ subministrabo, ad producenda bona charitatis et virtutum opera. Ita S. Augustinus, Beda et Euthymius. Partim est præceptum, *q. d.* Curate ut vos in me maneatis, et ego vicissim maneam in vobis, quia sine me nihil potestis facere. Hoc autem curabitis, si maneatis in mea dilectione : sic enim efficietis ut ego vicissim in vobis maneam per meam gratiam, ac continuo spiritum meum in vos immittam et influam, quo in vita spiritali vegetemini et crescatis, ac spiritalia opera edere pergatis. Ita Toletus, Ribera et alii. Audi S. Gregorium, in *Opusc.*, in exposit. VI *Psal. pœnitentialis*, in illis verbis : « Sustinuit anima mea in verbo ejus, » ita ait : « Ubi manendum est, nisi in Christo? deficient domus, palatia corruent, destruentur civitates ab imis sedibus, turres evellentur, cœlum et terra transibunt, verbum autem Domini manet in æternum : maneamus ergo in eo, qui manet in æternum. »

Hæc est conclusio Christi, qua discipulos hortatur ut in ipso ipsiusque doctrina et dilectione perseverent, quam deinceps probat septem rationibus. *Prima* ratio est, quod sine ipso nil boni et salutiferi possint facere. *Secunda,* vers. 5, quod si in ipso maneant, multum fructum proferent. *Tertia,* vers. 6, ex pœna, quia si in ipso non maneant, arescent et in ignem gehennæ mittentur. *Quarta,* vers. 7, quia si in ipso maneant, impetrabunt a Deo quidquid postulabunt. *Quinta,* vers. 8, quod hoc modo valde glorificabunt Deum ejusque gloriam per totum orbem promovebunt. *Sexta,* vers. 9, quia ipse continue et mirifice dilexit eos : par ergo est ut ipsi vicissim eum diligant et in ejus dilectione persistant. *Septima,* vers. 11, quod per hoc sint futuri in perenni gaudio. Audi primam :

SICUT PALMES NON POTEST FERRE FRUCTUM A SEMETIPSO, NISI MANSERIT IN VITE : SIC ET VOS, NISI IN ME MANSERITIS. — *q. d.* Sicut palmes a vite haurit vitam et succum ad producendum uvas, sic et vos a me hauritis vitam gratiæ et spiritum ad producendum bona opera, quæ mereantur vitam æternam. Ex hoc loco ergo patet hominem non a se suisque naturæ viribus, non etiam exterius ab homine docente vel suadente, sed ab interna Christi gratia, partim actu præveniente, partim habituali, haurire vim producendi bona opera, præsertim supernaturalia, ac vim per illa merendi augmentum gratiæ et gloriæ : quia palmes nil habet a se, sed omnem succum, efficientiam et vim producendi uvas haurit a vite. Ita definit, et sic hunc locum explicat Concilium Tridentinum, *sess.* VI, cap. XVI, causamque subdit : « Cum enim ille ipse Christus Jesus tanquam caput in membra, et tanquam vitis in palmites, in ipsos justificatos jugiter virtutem influat : quæ virtus bona eorum opera semper antecedit, comitatur et subsequitur, et sine qua nullo pacto Deo grata et meritoria esse possent; nihil ipsis justificatis amplius deesse credendum est, quo minus plene illis quidem operibus, quæ in Deo sunt facta, divinæ legi pro hujus vitæ statu satisfecisse, et vitam æternam suo etiam tempore, si tamen in gratia decesserint, consequendam vere promeruisse censeantur. »

Homo ex interna Christi gratia habet vim producendi bona opera.

Objicit Calvinus : Ergo homo non habet liberum arbitrium, nec per illud cooperatur gratiæ, sed gratia sola totum opus facit : sicut enim palmes omnem succum uvarum haurit a vite, et nil succi habet ex se, sic homo omnem vim bene operandi haurit a gratia, et per consequens nihil habet ex se, quo gratiæ cooperetur, et quod operi ex gratia facto communicet. Respondeo *primo,* negando consequentiam : nec enim in simili omnia sunt similia, ut debeant aut possint rei assimilatæ applicari, sed in eo tantum, in quo collocatur ipsa similitudo. Christus ergo hic in eo tantum suam collocat similitudinem, quod sicut palmes omnem suum vigorem et succum ad producendas uvas trahit sugitque a vite, sic et fidelis a gratia Christi haurit omnem succum, vim et vigorem ad producendum opera supernaturalia; sed dissimilitudo est in eo quod homo, cum sit rationalis, gratiæ cooperetur, idque libere : quod non facit palmes in vite, cum sit stipes irrationalis; nam a libera hominis cooperatione habet opus bonum quod sit liberum et humanum, sicut ab influxu gratiæ habet quod sit opus supernaturale, Deo dignum et gratum.

Secundo, nego antecedens : nam palmitem, præter vigorem et succum, quem a vite accepit, etiam natura sua aliquid ad uvas producendas cooperari, patet ex eo quod, si alius palmes non vitifer, aut alterius fructus frugifer, v. g. palmes pomi, piri, cerasi, insereretur viti, nihil produceret, vel certe produceret poma, pira, cerasa, non uvas; quod ergo producat uvas, habet ab hoc palmite vitifero.

Fateor tamen ipsam cooperationem liberi arbitrii esse etiam a gratia, hoc sensu, quod nisi liberum arbitrium a gratia præventum esset, elevatum, roboratum et incitatum ad cooperationem, et nisi gratiam adjutricem et cooperantem haberet, non posset ei cooperari, aut quidquam facere : de quo mox plura. Et hæc est secunda ratio, qua Christus stimulat Apostolos ut in se maneant.

Vers. 5.

5. EGO SUM VITIS, VOS PALMITES : QUI MANET IN ME, ET EGO IN EO (id est qui ita manet in me, ut ego etiam maneam in eo, hoc est qui manet in me, non per solam fidem, sed per fidem charitate formatam, ita ut ego vicissim eum redamem meoque spiritu imbuam), HIC FERT FRUCTUM MULTUM — bonorum operum et meritorum, quibus augmentum gratiæ et gloriæ continue promeretur. Hinc Conc. Milevitanum et Arausican. damnat Pelagianos dicentes : A Deo habemus quod homines simus, sed a nobis quod justi simus :

quos Augustinus, *tract.* 21, vocat non assertores, sed præcipitatores liberi arbitrii, et adversus eos ita concludit : « Qui a semetipso se ferre fructum existimat, in vite non est; qui in vite non est, in Christo non est; qui in Christo non est, Christianus non est. »

Sine Deo nil possumus.

QUIA SINE ME (non tantum generali et naturali, sed et speciali ac supernaturali gratiæ auxilio præveniente et concurrente) NIHIL POTESTIS FACERE; — nihil scilicet fructus, qui sit fructus vitis, id est Christi, vel gratiæ, uti præcessit, hoc est nihil vita æterna aut gratia dignum et meritorium (quod uvæ et vinum, qui est liquor præstans, repræsentant), uti volebant Pelagiani, qui censebant opera bona et meritoria posse absolute fieri per liberum arbitrium, facilius tamen per gratiam. Verum Christus non ait : *Difficilius*, sed, « nihil » potestis sine me facere. Audi Concilium Arausicanum, cap. 7 : « Qui dixerit nos posse bonum aliquod, quod ad salutem pertineat vitæ æternæ, per naturæ vigorem cogitare aut eligere, aut Evangelii prædicationi credere absque illuminatione et inspiratione Spiritus Sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo et credendo veritati, hæretico fallitur spiritu, non intelligens vocem Dei in Evangelio dicentis : Sine me nihil potestis.» Et quomodo hoc intelligat, videtur exponere cap. IX; dicens : « Divini est muneris, cum et recte cogitamus, et pedes nostros a falsitate et injustitia tenemus : quoties enim bona agimus, Deus in nobis atque nobiscum ut operemur, operatur. » Non enim ait Christus : Sine me nihil facile, aut nihil magnum potestis facere; sed simpliciter *nihil*, nec magnum, nec parvum, nec facile, nec difficile potestis facere, uti recte advertit S. Augustinus hic, *tract.* 81, et lib. I *De Gratia Christi*, cap. XXIX.

Porro, inepte Calvinus per τὸ *nihil* putat tolli cooperationem liberi arbitrii, cum τὸ *nihil* potius eamdem statuat. Nam si nihil boni supernaturalis operari possumus sine Christo ejusque gratia; ergo cum illa aliquid operari possumus. Unde Apostolus : « Abundantius omnibus illis laboravi, inquit, non ego (solus meis viribus), sed gratia Dei mecum, » I *Cor.* XV, 10. Sic sine concursu Dei generali et naturali nil possumus facere, cum eo tamen possumus multa, ut ambulare, loqui, fabricare, etc.

Perperam denique ex hac Christi gnome : « Sine me nihil potestis facere, » inferunt Catholici nonnulli : Ergo omnia infidelium (qui carent fide et gratia Christi) opera sunt peccata; nam τὸ *nihil* refertur ad opera gratiæ Christi, non naturæ : hæc ergo naturalia possunt facere infideles, ut honorare parentes, pascere esurientes, benefacere proximis; non autem illa quæ sunt gratiæ Christi, sive quæ sunt frugifera ad promerendam vitam æternam. Inter gratiam enim et peccatum medium est natura, sive opus naturaliter honestum, quod nec peccatum est, nec gratiæ opus.

Nos quasi palmites Christo jungimur.

VOS PALMITES. — Notat Cyrillus nos Christo quasi palmites viti jungi et inhærere, tum spiritaliter per fidem, spem et charitatem; tum corporaliter, ut vitis sit Christi humanitas, cujus nos sumus palmites propter identitatem naturæ humanæ, præsertim in Eucharistia, in qua Christo non tantum ut palmites vitis, sed etiam ut cera liquefacta alteri ceræ liquatæ jungimur et permiscemur. Unde sicut de Eucharistia dixit Christus, cap. VI : « Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam in vobis : » sic hic de vite et palmite ait vers. 6 : « Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, et arescet, et colligent eum, et in ignem mittent, et ardet. » Et *Jerem.* cap. II : « Ego te plantavi vineam electam, omne semen verum; quomodo ergo mihi conversa es in pravum vinea aliena? » Christus ergo dicitur « vitis vera, » Hebr. נאמן *neeman*, id est fidelis, vera, sincera, quia suos palmites nunquam deserit, nec influxu suo destituit, sed eis jugiter succum vinosum instillat, ut veras uvas vinumque charitatis, gratiæ et gloriæ producant. Dicit enim hoc Christus Apostolis, ob instantem sibi mortem timidis et diffidentibus, *q. d.* Esto jam patiar et moriar; tamen mox resurgam, nec vos, o Apostoli, deseram, sed quasi vitis vos ut palmites meos servabo, fovebo, vivificabo, ut uvas virtutum producatis. Nolite ergo timere, nec fugere et a me desciscere, quia sic vobis ipsis meam gratiam et vitam spiritalem adimetis, quam conservabitis et augebitis, si in mea fide et dilectione constantes persititeritis. Sicut enim palmes non potest vivere nec crescere sine influxu vitis quæ omnem succum vitalem ei subministrat; sic nec justus potest in gratia vivere et crescere sine influxu meritorum Christi.

Vers. 6.

6. SI QUIS IN ME NON MANSERIT (per fidem charitate formatam), MITTETUR FORAS SICUT PALMES (inutilis et infrugifer), ET ARESCET, ET COLLIGENT EUM, ET IN IGNEM MITTENT, ET ARDET, — id est *ardebit*, ut vertit Arabicus, *q. d.* Sicut palmes inutilis a vite resecatur et foras extra vineam projicitur, ubi omnino arescit et in fasciculos colligitur, ac in ignem mittitur illicoque ardet; sic pariter fidelis, qui in me per fidem et charitatem non manet, post mortem mittetur foras, id est separabitur ab Ecclesia et populo fideli, qui sunt membra Christi, ubi prorsus arescet, id est omni bono gratiæ succo privabitur, ac a dæmonibus cum aliis reprobis colligetur, et quasi in fasciculos colligabitur, ut in ignem gehennæ mittatur ibique illico ardeat in perpetuum. Jam singula verba singulas continent pœnas, ideoque seorsim expendenda sunt.

Pœnæ eorum qui in Christo vita non manent.

Prima ergo pœna est, quod « mittetur foras, » id est a Christo, a Deo, a cœlo, a consortio angelorum et Sanctorum separabitur.

Secunda, quod « arescet : » peccatores enim in hac vita sæpe retinent fidem et spem, sæpe gratiæ illuminationes et impulsus divinos ad pœniten-

dum sentiunt, crebro a concionatoribus, magistris, sociis, etc., monentur ut vitam emendent, sæpe opera moraliter bona faciunt. Manent enim in Christo quasi in vite, a quo humorem aliquem bonitatis sugunt. Ac post hanc vitam a Christo separati, nil humoris, nil gratiæ a Christo sugere queunt, sed omnia Dei dona eis auferentur, *Luc.* cap. XIX, 26, ut ad nihil sint apti, nisi ut fiant folles et fomenta gehennæ.

Tertia, « colligent eum, » quo significatur reprobos in fasces colligandos, ut in ignem præcipitentur a quo nunquam se liberare poterunt, juxta parabolam *Matth.* XIII, 41. Simul significatur ligandam in eis fore voluntatem, rationem et libertatem arbitrii, ut deinceps nil boni velle aut facere possint.

Quarta, « in ignem mittent, » scilicet in gehennam ardentem igne et sulphure, ubi fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum, uti ex Isaia ait Joannes, *Apoc.* XIV, 11.

Quinta, « ardet, » id est illico et jugiter ardebit in perpetuum. Unde S. Augustinus, *tract.* 81 : « Ligna vitis præcisa, ait, nullis agricolarum usibus prosunt, nullis fabrilibus operibus deputantur. Unum de duobus palmiti congruit, aut vitis aut ignis : si in vite non est, in igne erit. » Est hoc tertium Christi argumentum, quo discipulos hortatur, ut in ipso maneant. Sequitur quartum petitum a præmio.

Vers. 7. 7. SI MANSERITIS IN ME (id est si perseveraveritis in mea dilectione et gratia), ET VERBA MEA IN VOBIS (in vestra memoria, ut assidue eorum recordemini; et voluntate, ut ea diligatis; et operatione, ut jussa mea perpetim exequamini) MANSERINT : QUODCUMQUE VOLUERITIS, PETETIS, ET FIET VOBIS, — quia nihil petetis, nisi juxta voluntatem meam et juxta formulam petendi a me præscriptam *Matth.* VI, 9; nimirum nihil petetis, nisi quod scictis Deo gratum fore ac ad Dei gloriam vestramque et proximorum salutem pertinere, quia manentes in Jesu (id est Salvatore) non possunt velle nisi quod est salutis, ait S. Augustinus. Palmes enim in vite existens, si quid petere posset, nil aliud peteret, nisi conservari in vite et ejus influxu uvas producere; sic justi petunt in Christi gratia conservari et bona opera efficere, illudque impetrant. Si enim quid carnale, vitiosum, inhonestum, noxium aut inutile et supervacaneum peterent, peterent id quod Christo ingratum ab eoque vetitum est, ideoque illum offenderent, quare nec in eo manerent, nec impetrarent quæ petunt. Unde S. Augustinus : Ad verba ejus, inquit, pertinet oratio, quam nos docuit (*Matth.* VI, 9); ab hujus verbis et sensibus non recedamus petitionibus nostris, et quidquid petimus, fiet nobis.

Vers. 8. 8. IN HOC CLARIFICATUS EST (hoc est, mox post mortem meam et adventum Spiritus Sancti clarificabitur, id est glorificabitur) PATER MEUS, UT FRUCTUM PLURIMUM AFFERATIS, ET EFFICIAMINI MEI DISCIPULI. — Est hoc quintum Christi argumentum, quo impellit discipulos ut in ipso ejusque dilectione maneant, quod scilicet hoc cessurum sit ad magnam Dei gloriam, *q. d.* Manete in me meaque dilectione, quia per hoc clarificabitur, id est glorificabitur Deus Pater, nimirum *ut,* id est *si* (sic, capite XVII, vers. 3, ait : « Hæc est vita æterna, ut, » id est *si,* « cognoscant te solum Deum verum ») in me manendo « plurimum fructum afferatis, » nimirum ingentem animarum messem et totius mundi conversionem, itaque « efficiamini mei discipuli, » scilicet perfecti et eximii; jam enim erant Christi discipuli, sed novitii et imperfecti, *q. d.* Glorificabitis Deum Patrem, si in me manentes meam fidem toto orbe prædicetis; quod facietis, si in mea doctrina et disciplina persistatis, crescatis et perficiamini; sic enim tolletis idololatriam omnium gentium, et unius Dei cultum per veram sanctitatem ubique inducetis, quæ ingens erit diaboli ignominia et Dei gloria, tum quia Deus adorabitur, non diabolus; tum quia conversio Gentium erit opus non vestrum, sed Dei, qui sua gratia id efficiet. A quo enim faciemus fructum, nisi ab illo, cujus misericordia prævenit nos? ait S. Augustinus.

Rursum, « et efficiamini mei discipuli, » hoc est mei imitatores, in zelo et prædicatione Evangelii ac animarum per totum mundum conversione. Est catachresis : discipulus enim ponitur pro imitatore, quia discipuli est imitari magistrum; ita perfecte Christum prædicantem usque ad mortem imitati sunt Apostoli, dum pro Evangelio vitam impenderunt usque ad mortem et martyrium.

Vers. 9. 9. SICUT DILEXIT ME PATER, ET EGO DILEXI VOS. MANETE IN DILECTIONE MEA. — Est sexta ratio, qua Christus incitat discipulos ut in ipso ejusque fide et charitate persistant. Tò *sicut* non æqualitatem dilectionis, sed similitudinem significat. Longe magis enim Pater diligit Christum, quam Christus diligat nos. Sensus ergo est, *q. d.* Sicut Deus Pater me hominem sine ullis meis meritis, gratis præ aliis omnibus dilexit et evexit ad hypostasim Verbi, ut fierem Dei Filius, mundi salvator et redemptor, ideoque vitis non vinifera sed salutifera; sic simili modo ego vos præ aliis hominibus gratis, sine vestris meritis dilexi et evexi ad apostolatum, ut mihi proxime inseramini quasi palmites viti, ac ego per vos non tantum vestram, sed et multorum, imo omnium gentium salutem operer. Curate ergo ut in hac mea dilectione maneatis, hoc autem curabitis me diligentes, mea mandata servantes; sic enim merebimini vicissim a me solito more diligi et beneficiis jam dictis assidue a me augeri. Ita S. Augustinus, Chrysostomus et Cyrillus.

Alium quoque sensum affert Cyrillus, *q. d.* Sicut dilexit me Pater, dans potestatem ejiciendi dæmones et patrandi miracula; sic et ego dilexi

vos communicando vobis eamdem potestatem. Hoc verum est, sed partiale, non totale, nec Dei Christique dilectioni adæquatum. Et Euthymius, *q. d.* Sicut Pater dilexit me facientem voluntatem suam, sic et ego dilexi vos facientes voluntatem meam.

Nota hic Christi prædestinationem, electionem, dilectionem et gratiam esse medium, finem et exemplar nostræ prædestinationis, dilectionis, electionis et gratiæ. Unde S. Augustinus, *De prædestinatione Sanctorum,* cap. XV : « Ea gratia, ait, fit ab initio fidei suæ homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus; de ipso spiritu et hic renatus, de quo est ille natus; eodem spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo spiritu factum est ut nullum haberet ille peccatum. » Vide dicta *Rom.* I, 4.

MANETE IN DILECTIONE MEA. — « Mea, » activa, qua scilicet ego vos diligo, *q. d.* Curate ut ego semper vos diligam. Magna enim res est diligi a Christo, et magnarum gratiarum origo et causa. Rupertus tamen dilectionem Christi hic accipit passivam, *q. d.* Manete in dilectione mea, pergite me diligere. Hoc quoque appositum est, non proprie et directe, sed consequenter, *q. d.* Curate ut vos diligam ; hoc autem curabitis, si me diligere pergatis, ego enim diligentes me diligo; quare sicut Pater assidue me diligit, ideoque per me tot miracula et salutem mundi operatur, facitque me coli et adorari quasi Deum: sic et ego vos assidue diligo, ideoque tot beneficiis, donis et gratiis apostolicis orno et cumulare pergo; curate ergo ut in hac mea dilectione et gratia conservemini; sic enim donorum dictorum augmentum in dies a me percipietis. Modicam ergo vestram dilectionem mihi exhibete, sic majorem longe meam erga vos dilectionem experiemini. Vide hic quam præstans, eximia et divina virtus sit amor et dilectio. « Fidem, ait Climacus, *gradu* 30, ut solis radium, spem ut lumen, charitatem ut plenum orbem seu circulum contemplor. » Et inferius : « Charitas, ait, ex natura suæ qualitatis est similitudo Dei, quantum mortales assequi possunt; secundum efficaciam autem est quædam ebrietas animæ; secundum proprietatem denique, est fons fidei, æqui ac patientis animi profundum, pelagus humilitatis. »

Vers. 10. 10. SI PRÆCEPTA MEA SERVAVERITIS, MANEBITIS IN DILECTIONE MEA. — *q. d.* Si me amare et mea jussa servare pergatis, manebitis in mea gratia, favore et dilectione, ut ego vicissim vos amare et gratiis meis cumulare pergam (1).

SICUT ET EGO PATRIS MEI PRÆCEPTA SERVAVI, ET MANEO IN EJUS DILECTIONE. — *q. d.* Sicut ego Patris jussis obedire pergo, ideoque ejus gratiam et dilectionem erga me conservo. Audi S. Augustinum : « Præcedit dilectio observationem præceptorum ; unde enim præcepta servet, non habet qui non diligit; quod ergo hic ait, ostendit non unde dilectio generetur, sed unde monstretur, ut nemo se fallat dicendo quod eum diligat, si ejus præcepta non servet; quamquam hoc ad dilectionem qua nos diligit, referendum est, ut sensus sit: Ex hoc scietis, quod in dilectione qua vos diligo, manetis, si mea præcepta servatis; non enim ut nos diligat, prius præcepta servamus, sed nisi nos diligat, servare non possumus; hæc est gratia quæ humilibus patet, superbos latet. »

Prior ergo est dilectio Dei, quæ causat in nobis dilectionem et observationem mandatorum, quæ vicissim efficit ut dilectio Dei erga nos conservetur et perseveret, sicut ignis ligna accendit et ignit, et ab eorum ignitione conservatur et durat.

Vers. 11. 11. HÆC LOCUTUS SUM VOBIS, UT GAUDIUM MEUM IN VOBIS SIT, ET GAUDIUM VESTRUM IMPLEATUR. — Est hæc septima et ultima Christi ratio, qua suadet ut maneant in sua fide et charitate; si enim id fecerint, maximo gaudio afficient tum Christum, tum seipsos.

Gaudium Christi quod? Resp. Primo. Quæres, quodnam sit hoc gaudium? *Primo,* Jansenius, cap. CXXXI *Concordiæ,* sic exponit, *q. d.* Hæc vobis dixi, ut in vobis semper sit gaudium simile gaudio quod est in me, qui gaudeo quod a Patre diligor : ita vos mandata mea observate, ut semper a Patre meo diligamini et gaudeatis, et hoc vestrum gaudium impleatur per meam resurrectionem ac missionem Spiritus Sancti, ac deinceps cum majora Dei erga vos amoris indicia videritis, quod plane implebitur in æterna felicitate. Simili enim modo ait Christus, cap. XVII : « Hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. »

Secundo. *Secundo,* S. Cyrillus, lib. X, cap. XXI, et ex eo Ribera sic exponit, *q. d.* Hæc locutus sum vobis, ut gaudeatis iis rebus quibus ego gaudeo, scilicet laboribus et periculis pro hominum salute susceptis.

Tertio. *Tertio,* Chrysostomus, *homil.* 76 : « Hæc, ait, locutus sum, ne a me discedatis et a gaudio quod habuistis, ex eo quod mei discipuli eratis, decidatis, ne a cursu desistatis, sed in finem usque hæc lætitia perduret; » *q. d.* Etsi incidat tristitia, hanc auferam, ut ad finem veniat gaudium.

Quarto. *Quarto,* S. Augustinus, *tract.* 83, exponit de gaudio quod Deus habuit ab æterno de nostra gratia et salute, *q. d.* : « Hæc locutus sum vobis, ut id in quo ab æterno ego gavisus sum, sit in vobis, nempe gratia et salus; gaudium vestrum autem, quod habetis de meo consortio, impleatur, paulatim proficiendo usque ad æternam beatitudinem. » Audi S. Augustinum : « Quod est gaudium nostrum quod dicit implendum, nisi ejus habere consortium? Gaudium quidem ipse perfectum de nobis habebat, quando nos præsciendo et prædestinando gaudebat, sed illud gaudium

(1) Aliter alii quorum partes lubentius sequor : *Manebitis in dilectione mea,* id est, *perseverabitis vere in amore mei,* seu *vere ostendetis me a vobis amari,* ita ut τὸ *in dilectione mea* intelligendum sit non de alterius, quo fruimur, amore, sed de eo quo alterum prosequimur.

in nobis non erat, quia nec nos eramus; cœpit autem esse, quando vocavit nos; inchoatur in fide renascentium, implebitur in fide resurgentium.

Quinto. *Quinto*, alii censent idem esse gaudium *meum* et *vestrum*. Gaudium enim discipulorum subjective, quia iis quasi subjectis inerat, *q. d.* Hæc locutus sum vobis, ut afferam et efficiam in vobis gaudium spiritale et cœleste, quod est meum, meique amore et sequela; idem quoque est vestrum, quia vos gaudebitis illudque implebitur sensim in hac vita et plene in futura.

Sexto optime. *Sexto* et planissime gaudium duplex hic pro præmio discipulis affert Christus; primum, est suum; secundum, est discipulorum, *q. d.* Hæc locutus sum vobis, ut vos ea facientes gaudio me afficiatis; gaudent enim parentes et magistri, cum vident filios et discipulos dictis suis obedientes probe se gerere, et hoc significat τὸ « ut gaudium meum in vobis sit, » id est de vobis sit, ut scilicet propter vos mihi morigeros ego gaudeam. Unde S. Augustinus : « Quid est, inquit, gaudium Christi in nobis, nisi quo dignatur gaudere de nobis? » Secundum gaudium est discipulorum, de quo ait : « Et gaudium vestrum impleatur; » gaudium hoc erat, quo discipuli gaudebant de Christo, quod ejus essent discipuli et sequaces. Sicut enim Christus gaudebat de iis quasi bonis discipulis, sic vicissim ipsi gaudebant de Christo, quasi cœlesti et optimo parente ac magistro. Respicit enim Christus ad parabolam vitis et palmitum, cui explicationem, quasi post parabolam subjunxit, dicens vers. 4. : « Manete in me, et ego in vobis, » *q. d.* Sicut vitis, si gaudere posset, gauderet de palmitibus sibi inhærentibus et uvas producentibus, ac vicissim palmites gauderent, quod viti inhærentes ex ea sugerent succum ad producendum uvas; sic pariter si vos, o discipuli, in me, quasi in vite per amorem manseritis, et ego vicissim mansero in vobis per assiduum gratiæ et Spiritus influxum, ad producendum bona opera, et ego gaudebo de vobis mihi inhærentibus, et vos gaudebitis de me, quod ex me hauriatis gratiam et spiritum ad convertendum omnes gentes, quod gaudium sensim hic implebitur, sed plane consummabitur in æterna gloria, tam vestra, quam Gentium a vobis conversarum. Ita Maldonatus, Toletus et alii.

Denique posset τὸ « in vobis » simpliciter ut sonat, accipi, *q. d.* Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum quo gaudeo de Dei gloria et totius mundi salute per me peragenda, in vos quasi Apostolos et cooperatores meos transfunderem, utque gaudium hoc crescente labore et fructu vestro crescat pariter, donec impleatur tum in hac vita, tum magis in futura; sic enim gaudium meum fit vestrum : bonum enim meum est vestrum, sicut bonum vitis est bonum palmitum.

Hic sensus videtur simplicissimus, ideoque genuinus; nam τὸ « ut gaudium meum in vobis sit, » perinde est ac si dicat : Ut gaudium meum in vos derivetur, vobis communicetur, itaque fiat vestrum. Unde perficiens subdit : « Et gaudium vestrum impleatur, » *q. d.* Ut gaudium meum quod vobis cœpi communicare fecique vestrum, compleatur fiatque plenum et perfectum; impleri enim nequit, nisi illud idem quod inchoatum et inceptum est. Et sic se explicat Christus, cap. XVII : « Ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. »

Præclare S. Bernardus, *epist.* 114 : « Et revera, inquit, illud verum et solum est gaudium quod non de creatura, sed de creatore concipitur; et quod cum possederis, nemo tollet a te. Cui comparata omnis aliunde jucunditas, mœror est; omnis suavitas, dolor est; omne dulce, amarum; omne decorum, fœdum; omne postremo quodcumque aliud delectare possit, molestum. » Idem alibi : « Certum, ait, inhabitantis in anima Spiritus Sancti signum est, spiritalis lætitia, » et juge mentis in Deo suo gaudium. Mens enim in Deo exultans et jubilans, ex Deo inhabitante exultat et jubilat.

Vers. 12. 12. HOC EST PRÆCEPTUM MEUM, UT DILIGATIS INVICEM (Arabicus, *ut diligat alter vestrum alterum*) SICUT DILEXI VOS. — Græce est geminus articulus ad emphasim ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, id est *hoc præceptum hoc meum*. Refer hæc partim ad τὸ « si præcepta mea servaveritis, » partim ad τὸ « in dilectione mea, » quod est scopus totius parabolæ a principio capitis huc usque. Sensus ergo est, *q. d.* Jussi vobis ut præcepta mea servetis, inter quæ præcipuum esse scitote hoc, « ut diligatis invicem sicut dilexi vos. » Rursum jussi dicens : « Manete in dilectione mea, » id est pergite me diligere in eoque perseverate : illud autem facietis, si diligatis invicem, ac in proximos vestros beneficia et officia charitatis conferatis. Mihi enim nihil conferre potestis, sed quod proximis contuleritis, ego mihi quasi omnium parenti collatum existimabo. Unde vocat hoc « præceptum meum : » alludit enim ad illud, cap. XIII, 44 : « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, » ubi fuse illud explicui. Nam quod hic vocat « meum, » ibi vocat « novum. » Hoc enim præceptum dat Christianis : hos enim repræsentabant Apostoli : voluit enim Christus per Apostolos eorumque posteros convertere totum mundum, hoc enim erat ejus, utpote Salvatoris, officium, ad quod a Patre in mundum erat missus. Jubet ergo ut ex sui amore ament et procurent omnium gentium salutem, ac pro ea omnes dotes et labores impendant, omnia pericula subeant, omnes persecutiones sustineant, ac denique sanguinem profundant et mortem subeant. Sic enim ipse dilexit eos cæterosque homines, ut pro eis vitam impenderit mortemque crucis sustinuerit. Porro hoc præceptum in primis concernit Apostolos, quia eis jubet Christus

Diligere se invicem, est præceptum Christi antonomastice.

ut se invicem singulari amore diligant et se mutuo juvent: tum quia ipsi inter se et cum Christo erant conjunctissimi, utpote Christi Apostoli; tum quia Christus per ipsos munus suæ legationis et prædicationis in toto orbe obiturus et perfecturus erat. Quare ad hoc quisque alteri cooperari et opitulari debebat; unio enim hæc, et mutua cooperatio plurium efficacissima est ad omnes difficultates superandas et ad gentes quaslibet quantumvis barbaras convertendum, uti hodie in Religionibus et Religiosis virisque Apostolicis inter se unitis experimur, juxta illud *Proverb.* XVIII, 19: « Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma. » Et illud *Eccles.* IV, 12: « Funiculus triplex difficile rumpitur. » Vide ibi dicta.

S. Eligii Noviomensis Episcopi morientis præclara monita.

Hoc Christi exemplum secutus S. Eligius, Noviomensis Episcopus, moriens anno Christi 665, teste Sigeberto in *Chron.*, hoc ultimum suis dedit monitum: « Si mihi amoris vicem rependitis, mandata præpotentis Dei servate; Jesum semper suspirate, præcepta ejus vestris animis affigite, ejus nomen, ita ut ego, amate; incertum vitæ lubricæ occasum ob oculos perpetim habete; Dei tremenda judicia nunquam non formidate. Ego jam ingredior viam universæ carnis. Itaque me posthac habituri hic non estis. Ego autem certe cupio dissolvi, et, si Domino sic visum est, ire ad requiem. » Ita Audoenus, Rothomagensis Episcopus, lib. II Vitæ ejus, cap. XXXII.

Vers. 13.

13. MAJOREM HAC DILECTIONEM NEMO HABET, UT ANIMAM SUAM PONAT PRO AMICIS SUIS. — Ita legendum cum Græcis, Romanis, Arabico et Syro, qui clare vertit, *charitas major ista nulla est, qua quis animam suam ponat pro amicis suis*. Perperam ergo nonnulli interserendo τὸ *quam*, legunt, *quam ut animam suam ponat pro amicis suis*. Hæc enim lectio retento τῷ *hac*, evertit sensum et contrarium significat, scilicet, *q. d.* Hac mea dilectione nulla major est, nisi illa, qua quis animam suam ponat pro amicis suis; quod falsissimum est: quæ enim major dilectio quam Christi? Contrarium ergo intendit dicere Christus, uti mox patebit. Christus igitur hic proponit modum et terminum sive apicem suæ dilectionis, qua scilicet ipse nos dilexit et vicissim vult ut diligamus invicem, *q. d.* Ego summe vos dilexi, a vobis ergo idem requiro et jure reposco, ut scilicet summe diligatis invicem. Maxima enim et summa dilectio est, qua quis non tantum opes et famam, sed et animam, id est vitam ipsam ponit, id est sponte offert prodigitque pro amicis suis; hanc ego pono, id est brevi ponam et impendam pro vobis; vos ergo vestram pariter ponite pro amicis et proximis vestris, ut pro eorum salute nullum laborem, nullum periculum, nullam persecutionem, nullam mortem, nullum tormentum recusetis, sed ultro ambiatis.

Animam pro amicis ponere, an

Dices: Major charitas est, si quis vitam ponat pro inimicis, quam sit illa quæ vitam ponit pro amicis. Respondent *primo*, nonnulli sensum esse, *q. d.* Inter homines nulla potest esse major dilectio, quam mori pro amico; sed mea erga vos adhuc est major, quoniam morior pro inimicis. Dicere autem « pro inimicis, » non erat necesse, quoniam nunquam id inter homines fit. Unde Pyladis et Orestis amicitia, tanquam res admodum rara, omnium litteris et voce commendata est, quod alter pro altero mori voluerit; et hoc est argumentum Pauli, *Rom.* V: « Vix enim pro justo quis moritur; nam pro bono forsan quis audeat mori? commendat autem charitatem suam Deus. » Unde S. Bernardus, serm. *De Feria quarta hebdomadæ sanctæ*, ait: « Tu majorem habuisti, Domine, ponens eam pro inimicis tuis. »

sit maxima omnium charitas?

Secundo, et magis genuine, Ribera et Toletus respondent, non conferri hic amicos cum inimicis, sed actus amicitiæ inter se, *q. d.* Inter omnes actus et officia amicitiæ, nullus major est illo quo quis vitam ponit pro amico suo, quod ego facturus sum pro vobis, qui amici mei estis, si tamen præcepta mea servaveritis. Non enim dicitur amicus, qui non diligit, licet diligatur: « Amicitia enim est mutua benevolentia non latens, » ait Aristoteles, VIII *Ethic.* cap. II.

Tertio, et plenissime, « amici » hic vocantur non qui diligunt, sed qui diliguntur, quales possunt esse etiam inimici, *q. d.* Major dilectio esse nequit, quam sit illius qui vitam ponit et mortem oppetit pro amicis, id est pro iis quos diligit et loco amicorum habet, etiamsi ipsi revera ejus non sint amici, sed hostes et inimici; quomodo Christus vitam suam posuit et in cruce mortuus est pro omnibus hominibus, qui primitus erant peccatores, ideoque ejus inimici, sed ex eis multi per ipsius mortem, indeque manantem gratiam facti sunt justi, ideoque ipsius amici et discipuli. Idem fecere Apostoli virique Apostolici Christum secuti. Idem facere debet quilibet Christianus, ut scilicet cum periclitatur salus animæ proximi, licet inimici, pro ea vitam exponat.

Instabis: Cur ergo Christus hos vocat amicos, non inimicos? Respondeo: *Primo*, quia loquitur Apostolis, qui jam per ejus vocationem et gratiam erant sui amici, licet ante fuissent peccatores et inimici. *Secundo*, Rupertus respondet, « ut suavitate locutionis dulcedinem in auditoribus sensim diffunderet ejusdem, quam illis mandabat, dilectionis. » *Tertio*, ut doceret ex parte Christi et nostra diligendos esse omnes homines quasi amicos, etiamsi ipsi ex parte sua nobis sint infensi et inimici. Charitas Christi enim ad omnes se extendit, tamque inimicos, quam amicos diligit; quare inimicos habet pro amicis et dilectis, atque hac ratione quoslibet etiam inimicos sibi amicat eosque ex hostibus facit amicos, tam Dei quam sui. Magnes enim amoris est amor, nec quidquam amore potentius: hic enim cogit hostes ad redamandum sui amantem.

Denique nonnulli hanc Christi sententiam accipiunt de salute non tantum spiritali et æterna,

sed et corporali et temporali; unde dicunt actum heroicæ charitatis esse, si quis vitam temporalem prodigat pro vita temporali proximi; hoc enim ordo charitatis permittit, imo subinde suadet. Unde S. Gregorius, lib. III *Dialog.*, cap. XXXVII, laudat Sanctulum presbyterum, qui ut diaconum quemdam a Longobardis morti destinatum ab ea liberaret, se pro eo morti obtulit; sed Deus carnificis manum stitit, ut gladium elevatum in ejus collum vibrare non posset, quod admirantes Longobardi, eum ut sanctum revereri cœperunt omnesque captivos ipso petente liberos dimiserunt. Tanta est vis charitatis, ut vitam suam offerens multorum vitas redimat. « Cum, ut ait S. Gregorius, se unus pro uno morti obtulit, multos a morte liberavit. »

Sanctuli Presbyteri charitas.

Vers. 14. 14. VOS AMICI MEI ESTIS (eritis) SI FECERITIS (græce *si facitis*, id est si feceritis; ita Euthymius) QUÆ EGO PRÆCIPIO VOBIS. — Pertinet hæc gnome ad id quod præcessit: « Animam suam ponat pro amicis suis, » *q. d.* Ego animam, id est vitam meam, ponam pro vobis, quasi amicis meis, vos vicissim amorem amori reddite, ac me vestri tam amantem redamate, ut mihi amico vestro sitis amici: hoc autem facietis, si mea præcepta servetis, interque præcipuum et cætera complectens est illud, ut diligatis invicem, quod paulo ante vobis inculcavi.

Vers. 15. 15. JAM NON DICAM VOS SERVOS: QUIA SERVUS NESCIT QUID FACIAT (id est facere destinet, cogitet, intendat, quæ sint ejus secreta consilia) DOMINUS EJUS.

VOS AUTEM DIXI AMICOS: QUIA OMNIA QUÆCUMQUE AUDIVI A PATRE MEO, NOTA FECI VOBIS. — S. Augustinus, *tract.* 85, quærit quomodo hoc verum sit; nam vere Apostoli manebant servi Christi eisque cum aliis dicturus erat Christus in die judicii: « Euge, bone serve et fidelis, » etc., ac respondet duplicem esse servitutem, unam servilem, qua mancipia ex timore serviunt heris, alteram liberalem et filialem, qua filii ex amore serviunt parentibus; Apostolos ergo non fuisse servos Christi priori modo, sed posteriori; sic enim servi quoque sunt amici. Huc accedit Rupertus. « Non dicam vos servos, » hoc est, inquit, peccatores et inimicos, quia vos jam per baptismum et gratiam meam justos et amicos meos effeci.

Secundo, alii urgent τὸ *jam, q. d.* « Jam non dicam vos servos, » sed alio tempore dixi et dicam vos servos; sed subtilior est hæc responsio, quam solidior. Vult enim dicere Christus se deinceps eos non vocaturum servos.

Tertio, Toletus: « Jam non dicam vos servos, » scilicet eo modo, inquit, quo Judæos vocavi servos, quia feci eos servire servitutem duram sub lege veteri, a qua ego vos per Evangelium meum libero. Verum hoc nimis generale est et remotum.

Quarto ergo genuine, sensus est, *q. d.* Ego vos, licet natura et conditione servi mihi sitis, tamen dignor eo honore, ut quasi fidissimos mihi amicos meos eosque intimos efficiam et nominem, eo quod omnia quæ audivi a Patre meo quasi legatus communicanda hominibus, non turbis, non Scribis, sed vobis solis communicaverim.

Dicit autem « jam, » quia jam abiens multa eis revelavit, quæ prius tacuerat; alia quoque, quæ prius obscure per parabolas dixerat, jam dilucide et clare eis exposuit; « jam » ergo abiens majorem confidentiam et amicitiam eis exhibuit, dum omnia omnino ad quæ a Patre legatus erat, eis solis aperte explicuit; quare eos hic nobiliore dignitate, conditione et nomine donat, scilicet amicorum. Hanc rationem dat hic ipse Christus; non ergo negat eos manere servos, sed asserit se eos, licet servos, elevare in amicos singulares eosque hoc nomine et hac prærogativa dignari, ut servi fiant amici. Ita Maldonatus, Ribera, Jansenius et alii, et ante omnes S. Irenæus, lib. IV, cap. XXVII.

SERVUS NESCIT, — scilicet communiter et plerumque; nam aliquando heri habent servos prudentes et fideles, quibus consilia et secreta sua fidunt et communicant, tuncque eos habent loco amicorum; at raro hoc fit, ut omnia secreta sua eis revelent; Christus autem loquitur de eo quod communiter apud homines fit.

OMNIA QUÆ AUDIVI A PATRE, NOTA FECI VOBIS. — Dices: hoc videtur repugnare illi quod mox dicit Christus, cap. seq., vers. 12: « Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. » Respondent Leontius et Euthymius Christum omnia revelasse Apostolis, quæ Pater tunc illis revelari volebat, scilicet omnia quæ capere poterant. Secundo, melius S. Augustinus et Beda respondent τὸ « nota feci » accipi pro « mox nota faciam, » scilicet post 50 dies in Pentecoste; omnia enim quæ capere poterant, eis nota fecit Christus, cætera quæ capere non poterant, paulo post nota facturus erat per Spiritum Sanctum; ideo enim abibat, ut eis illum mitteret, qui omnia revelaret.

Aliter Maldonatus: « Nota feci, » id est, inquit, nota facere decrevi, scilicet per Spiritum Sanctum quem missurus sum.

Secreta sua sanctis mentibus Deus revelat.

Moraliter: ex hac Christi gnome disce mentes sanctas Deum valde amantes, quæ terrena omnia calcantes in cœlis habitant, ac cum Deo per orationem familiariter versantur cum eoque quasi amici crebro colloquuntur, a Deo illuminari, ut altissima ejus mysteria et secreta consilia ac sacræ Scripturæ intelligentiam, imo futura quoque quæ ipse facere destinat, ab eo audiant et discant, quasi qui in intimum Dei conclave inducantur ibique fiant ejus velut secretarii, uti fuere Isaias, Jeremias, Daniel cæterique Prophetæ. Docet id diserte S. Bernardus, tract. *De interiore domo,* cap. LXIX: « Certum, ait, signum tibi sit quæcumque es, anima, quod dilectum tuum

minus diligis, vel ab illo minus diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem sequi non merueris. Quomodo enim perfecte diligis vel diligeris, si in summorum desiderio ad superna non raperis, et ad theoricos et anagogicos illos conatus mentis alienatione non transis? Vis nosse quia sublimitas divinarum revelationum sit manifestum divinæ dilectionis indicium? Jam non dicam, inquit, vos servos, sed amicos, quia omnia quæ audivi a Patre meo, nota feci vobis. Satage ergo Deum tuum intime et summe diligere, et omni hora in divinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare; collige teipsam ad temetipsam, et in solo divinitatis desiderio requiesce. » Idem docet S. Basilius, S. Maximus et alii, quorum verba recitavi *Eccli.* XXXVII, 18, ad illa : « Anima viri sancti enuntiat aliquando vera, quam septem circumspectores. » Hac enim Dei amica conversatione et familiaritate, donum intelligentiæ et prophetiæ adeptus est S. Franciscus, S. Catharina Senensis, S. Franciscus Xaverius aliique plurimi, ac primitus Henoch, Noe, Abraham, Moses, etc., quia cum Deo ambulabant cum eoque familiariter conversabantur, et quasi amicus cum amico colloquebantur.

Vers. 16. 16. NON VOS ME ELEGISTIS : SED EGO ELEGI VOS. — S. Augustinus hic, et lib. I *De Prædestinat. Sanct.*, cap. XVII et alibi, eumque secuti Beda hic, et Prosper, *contra Collat.*, per electionem intelligunt Dei prædestinationem, *q. d.* Ego vos sine ullis meritis prædestinavi et elegi ad gloriam. Verum hoc non recte respondet τῷ « non vos me elegistis : » nec enim Apostoli poterant Christum eligere ad gloriam cœlestem; nec videtur Christus hic Apostolis suam prædestinationem revelare voluisse : hanc enim ipse solet Patri attribuere; Patri enim attribuitur providentia, cujus pars est prædestinatio.

Magis ad litteram ergo sensus est, *q. d.* Non vos priores me elegistis in magistrum et dominum, sed ego prior vos elegi et vocavi, meaque vocatione et gratia effeci, ut essetis mei amici, discipuli et Apostoli. Ita S. Cyrillus, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Maldonatus, Toletus et alii. Unde Chrysostomus, Leontius et Theophylactus censent Christum hic in parabola vitis et palmitum, de qua vers. 1, persistere, *q. d.* Sicut agricola eligit optimas vites et palmites, quos in vinea sua plantet : sic ego vos, o Apostoli, elegi, ut in vinea Ecclesiæ meæ, quasi vites optimas per gratiam meam effectas plantarem ad uvas, id est fideles plurimos et præstantissimos, producendum. Accedit Rupertus, qui sic explicat, *q. d.* Non vos me elegistis, uti populus sibi eligit creatque regem, cui jus regium attribuit; sed ego vos Apostolos creavi vobisque vim et auctoritatem tanti officii et dignitatis, puta Apostolatus, contuli.

Porro dicit hoc Christus *primo*, ut ostendat eximium suum in Apostolos amorem, quod prior eos præ cæteris omnibus hominibus, qui nobiliores, doctiores, eloquentiores erant, solos elegerit in Apostolos, hoc est in amicos singulares et Ecclesiæ suæ principes : quare tacite monet eos, ut ipsi vicissim Christum redament, et in amore obsequioque ejus sint constantes. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius.

Secundo, ut ipsi celsitudinem suæ dignitatis et apostolatus, ad quam a Christo vocati sunt considerantes, illi satisfacere satagant ac Christum imitentur : ut, sicut ipse prior eos vocavit ad suam fidem et apostolatum, sic et ipsi priores præveniant omnes gentes, ut prædicando eas ad Christum adducant. Ita Cyrillus et Leontius.

Addunt nonnulli Christum voluisse Apostolis dare stimulum humilitatis, *q. d.* Esto vocarim vos amicos et secretorum meorum conscios; tamen nolite ob hoc superbire; non enim vos hoc meruistis, sed ego gratis vos ad hoc elegi et exaltavi.

ET POSUI VOS UT EATIS (evangelizatum per omnes gentes) ET FRUCTUM AFFERATIS; ET FRUCTUS VESTER MANEAT. — S. Chrysostomus cum suis censens hic alludi ad parabolam *vitis*, τὸ « posui » explicat *plantavi*, quasi vites fructiferas in vinea Ecclesiæ meæ. Simplicius Maldonatus « posui » explicat, *declaravi*. Cum enim aliquis eligitur magistratus, prius eligitur, hoc est designatur, deinde declaratur, et in officio ipso constituitur : hoc est « posui vos. » Prius Christus Apostolos elegit, *Matth.* X, 1; *Marc.* III, 14; *Luc.* VI, 3; deinde velut in possessione apostolatus posuit, mittens ad prædicandum Evangelium, *Marc.* VI, 7, et *Luc.* IX, 12.

Simplicissime τὸ « posui, » exponas *statui, constitui, collocavi*, ut hoc verbo Christus Apostolorum auctoritatem æque ac firmitatem et fructum significet, quod scilicet ipsi a Christo sint auctorati, ideoque firmati, ut nemo eos hac dignitate spoliare valeat, nec impedire, quin fructum et messem animarum per totum orbem amplissimum proferant.

ET FRUCTUS VESTER MANEAT. — Cyrillus hoc refert ad Evangelium, quod manet, cum lex vetus non manserit, sed sit abrogata per Christum. Planius et plenius τὸ « maneat » referas tum ad conversionem omnium gentium factam ab Apostolis, quæ etiam post mortem eorum mansit manebitque alternatim et successive usque ad finem mundi; partim ad gloriam et beatitudinem sempiternam, quam sibi suisque fidelibus Apostoli prædicando conciliarunt : hoc enim quasi fructus et merces eorum cœlestis manet, æternumque manebit. Omnia hæc eo fine dicit Christus, ut suum in Apostolos amorem eximium testetur, utque eos ad apostolatus celsitudinem contemplandam excitet et ad tanti muneris sedulam ferventemque executionem exstimulet, utpote quorum labor et laboris fructus mercesque perennabit in omne ævum.

UT QUODCUMQUE PETIERITIS PATREM IN NOMINE MEO, DET VOBIS. — Τὸ «ut» non tam finem intentum, quam consecutionem, sive effectum, significat, *q. d.* Si fructum ad quem vos elegi, afferatis, sequetur et fiet ut Pater det vobis quidquid petetis, eo sensu quem dedi cap. XIV, 13. «Det,» Græce est δῶ, quod secundo verti potest, *dem* in prima persona, uti vertit Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Unde Theophylactus ex hoc loco contra Arianos colligit Filium esse Deum Patri ὁμοούσιον, utpote qui æque ut Pater postulata ut Deus largiatur. «In nomine meo,» scilicet per merita mea. Porro S. Augustinus: «Hoc, ait, petimus in nomine Salvatoris, quod pertinet ad rationem salutis.»

Vers. 17. 17. HÆC MANDO VOBIS, UT DILIGATIS INVICEM. — *Primo*, Jansenius, Maldonatus et alii sic exponunt: *hæc*, id est *hoc* (ut vertit Arabicus) mando vobis ut diligatis invicem.

Dicit tamen «hæc» in plurali, ut significet multa quidem esse præcepta particularia a se mandata, sed hæc omnia unico communi et facili charitatis præcepto concludi, ut, si illam habeas et expleas, omnia habeas et expleas, *q. d.* Hæc sunt quæ mando vobis, hæc sunt omnia mandata mea, ut diligatis invicem: quod magnam habet vim et energiam, æque ac charientismum et suadendi gratiam. Unde iterum iterumque hoc præceptum Christus repetit et inculcat.

Secundo, planius cum S. Chrysostomo, Theophylacto, Euthymio et Ribera exponas, si conjunctio *ut* significet finem, et sit sensus: Hæc quæ de amore meo commemoravi, non exprobrandi causa dixi, nec aliam ob causam, quam ut vos mutuo amaretis, atque ita pro salute hominum quidvis æquo animo perferretis. Huc pertinet expositio S. Augustini, *tract.* 87: «Quoniam dixerat, inquit, Posui vos ut eatis et fructum afferatis, nunc dicit: Hæc mando vobis; docere volens fructum quem laturi sumus, esse dilectionem proximorum.» Et rursum: «Fructus spiritus, inquit Apostolus, est charitas, de hac ergo mandat; merito vero dilectionem sæpe commendat, tanquam sola præcipienda sit, ut sine qua non possunt prodesse cætera bona, et quæ non potest haberi sine cæteris bonis, quibus homo efficitur bonus.»

Tertio, Theodorus Heracleotus hæc refert ad sequentia, *q. d.* Mando vobis dilectionem mutuam, ut per eam odiis et persecutionibus mundi, quæ vobis imminent, simul uniti valide resistere possitis.

Vers. 18. 18. SI MUNDUS VOS ODIT, SCITOTE (Græce γινώσκετε, quod et *scitote* et *scitis*, verti potest) QUIA ME PRIOREM VOBIS ODIO HABUIT. — Græce est πρῶτον ὑμῶν, quod verti potest *primo*, ut nomen, *q. d.* Primum vestrum, *q. d.* Oderunt me, qui sum vobis prior, id est præstantior et dignior (ut dictum est cap. I, vers. 15), imo primus omnium. *Secundo* et melius, ut adverbium, *q. d. Prius quam vos*, ut vertunt Syrus et Arabicus, hoc est ante vos odit me mundus, ego prius viam odii calcavi, stravi vobisque complanavi, ut vos me eadem sequentes, faciles, læti et gloriantes incedatis: ego enim me vobis in persecutionibus non tantum comitem, sed et antesignanum ducemque et ductorem præbeo. *Mundum* vocat homines mundanos: *primo*, Judæos; *secundo*, Gentiles mundi vitiis addictos, ideoque doctrinæ et spiritui Christi et Apostolorum adversarios. Porro S. Augustinus: «Aliquando, ait, Ecclesia mundi nomine appellatur, ut illic, Deus erat in Christo, inquit, mundum reconcilians sibi: mundus igitur odit mundum, inimicus reconciliatum, damnatus salvatum, inquinatus mundatum.»

Præmunit Christus Apostolos contra instantia Judæorum Gentiumque odia et persecutiones: tela enim prævisa minus feriunt, ut illa generose superent, imo spernant et in iis quasi tesseris Christi glorientur et exultent, *q. d.* ait Ribera: Nihil miremini aut turbemini cum vos mundus oderit, me prius odit quam vos: gaudete quod mei imitatores eritis; et tamen nihil vobis nocebit ejus odium, sicut nec mihi nocuit: persequitur vos mundus, quia de eo non estis, id est quia ejus operibus non favetis, sed contradicitis ut ego; et cum hoc dicit, relinquit subintelligendum: sed tamen ego vos amabo, quia mei estis, et electi a me, ut mundi opera damnetis; multo autem magis vobis amor meus proderit, quam mundi odium oberit.

Unde infert S. Augustinus aitque: «Cur ergo se membrum super verticem extollit? Recusas esse in corpore, si non vis odium mundi sustinere. Cum capite debemus pro dilectione Christi etiam mundi odium sustinere. Necesse est enim ut oderit nos, quos cernit nolle quod diligit.» Grandis ergo est hæc consolatio membri ex capite, ait Interlinearis. Audi S. Cyprianum, lib. IV, epist. 6 *De Exhort. martyrii*: «Filius Dei passus, ut nos filios Dei faceret; et Filius hominis pati non vult, ut esse Dei Filius perseveret? Si odio sæculi laboramus, odium sæculi sustinuit prior Christus. Si contumelias in hoc mundo, si fugam, si tormenta toleramus; graviora expertus est mundi factor et dominus, qui et admonet dicens: Si sæculum, inquit, vos odit, mementote quoniam me primo odiit.»

Audi denique S. Bernardum, hom. 47 *in Cant.*: «Utrumque es mihi, Domine Jesu, et speculum patiendi, et præmium patientis;» seu, ut paulo ante dixerat: «Pugnantis forma, et gloria triumphantis. Tu doces manus meas ad prælium exemplo virtutis tuæ: tu caput meum post victoriam tuæ coronas præsentia majestatis: sive quia pugnantem te specto, sive quia te exspecto non solum coronantem, sed etiam coronam: in utroque mirabiliter tibi me allicis, uterque funis vehementissimus ad trahendum.»

Vers. 19. 19. SI DE MUNDO FUISSETIS (essetis), MUNDUS QUOD SUUM ERAT DILIGERET: QUIA VERO DE MUNDO NON ESTIS, SED EGO ELEGI VOS DE MUNDO, PROPTEREA ODIT VOS MUNDUS. — Aliam causam adjicit, ait Chrysostomus, ostendens esse virtutis argumentum a mundo odio haberi; malitiæ vero, diligi. Sensus est, *q. d.* Si vos diligeretis opes, honores, delicias, libidines, etc., uti diligit mundus, ipse vos ut sui similes diligeret. At cum videt vos hisce suis cupediis contraria diligere et diligenda docere, scilicet contemptum terrenorum, opum, honorum, deliciarum, libidinum et desideriorum terrestrium, idcirco odit vos mundus. Similitudo enim morum et amorum est causa dilectionis, dissimilitudo vero est causa aversionis et odii, ut docet Aristoteles in *Ethicis,* imo S. Augustinus, S. Thomas et alii.

Mundum Apostolos odio habiturum prædicit Christus.

Objicit S. Augustinus : Mali etiam persequuntur malos, scilicet impii reges et judices, homicidas et adulteros puniunt, ac respondet : Odit quidem mundus quod suum est, ex ea parte qua sceleratis nocet; sed tamen diligit quod suum est ex ea parte qua ipsis favet. Unde Jansenius : Quamvis mundus, inquit, ex aliqua sui parte malos odiat in aliquo genere mali; tamen non sunt aliqui mali, quos mundus ex magna sui parte non diligat : contra autem, justos non pars mundi, sed totus mundus odit. Mihi videtur aliter respondendum : Mundani homines diligunt suos, id est fautores et participes suorum consiliorum; si quando vero alios mundanos oderunt, causa est quod illi consiliis eorum adversantur; itaque jam alieni sunt et adversarii; atque ideo Christum odio persequebantur, quoniam eorum opera reprehendebat et hominibus nota faciebat, ut dicitur *Sapient.* II, et eadem de causa odio habituri erant Apostolos. Ita Ribera.

Vers. 20. 20. MEMENTOTE SERMONIS MEI, QUEM EGO DIXI VOBIS (cap. XIII, vers. 16) : NON EST SERVUS MAJOR DOMINO SUO, — ut detrectare possit agere aut pati, id quod Dominus egit et passus est. Si ergo ego odia Judæorum, imo crucem et mortem passus sum, vos eadem subterfugere non debetis. Nam, ut ait S. Petrus, *epist.* I, cap. II, vers. 21 : « Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus. »

SI ME PERSECUTI SUNT, ET VOS PERSEQUENTUR : SI SERMONEM MEUM SERVAVERUNT, ET VESTRUM SERVABUNT. — « Sermonem, » id est doctrinam, legem, præcepta, *q. d.* Sicut me persecuti sunt, sic et vos persequentur; et sicut meæ prædicationis doctrinam non susceperunt, nec servaverunt, sed spreverunt et irriserunt; sic et vestram non suscipient, sed spernent et irridebunt. Loquor de rebellibus et incredulis, qui Apostolos probris, sanis, verberibus, tormentis, morte persecuti sunt : nam qui Apostolis crediderunt, omni honore et reverentia eos prosecuti sunt.

Vers. 21. 21. SED HÆC OMNIA FACIENT VOBIS PROPTER NOMEN MEUM, QUIA NESCIUNT EUM QUI MISIT ME. — « Propter nomen meum, » id est propter me (« nomen » enim significat rem nominatam, per metonymiam), quia scilicet mei vocamini et estis, *q. d.* Gaudete in persecutionibus, quia illas sustinebitis propter me, qui sum vester Deus et Dominus propter quem gloriosum est pati, quique vos roborabit, ut omnes pervincatis et de omnibus triumphetis.

QUIA NESCIUNT EUM QUI MISIT ME. — *q. d.* Quia non sciunt Deum Patrem misisse me, dicuntque me fingere quod sim Dei Filius et Messias ab eo in mundum missus : si enim hoc scirent et crederent, non me persequerentur, nec contra Deum pugnare auderent, *q. d.* Hoc vobis gloriosum erit, quod non tantum pro me, sed et pro Deo Patre, qui misit me, persecutiones sustineatis : persecutoribus vero id ipsum erit dedecorosum æque ac noxium, quod me persequendo, Deum Patrem, qui misit me, persequantur, ideoque ipsi acriter in hac vita per excidium a Tito et Romanis puniantur, acerrime deinde in gehenna ardentes perpetim cruciabuntur : licet enim nesciant Deum esse Patrem meum, tamen id ex tot rationibus et miraculis, quibus idipsum probavi, scire deberent; nesciunt ergo, quia scire nolunt.

Vers. 22. 22. SI NON VENISSEM, ET LOCUTUS FUISSEM EIS, PECCATUM NON HABERENT : NUNC AUTEM EXCUSATIONEM NON HABENT DE PECCATO SUO. — « Peccatum, » scilicet incredulitatis et odii, quo me meamque doctrinam et vitam calumniantur et insectantur. Nota : Scribæ et Pharisæi, antequam veniret Christus, habebant veram fidem, non tantum in Deum, sed et in Christum venturum. At ubi ipse venit, noluerunt eum agnoscere, eo quod eum pauperem et humilem viderent, ac quod eorum vitia taxaret. Quare tunc facti sunt increduli fidemque perdiderunt sua obstinatione : Jesus enim abunde eis probavit se esse Messiam sive Christum; quare sunt inexcusabiles, quod ei non crediderint.

Vers. 23. 23. QUI ME ODIT, ET PATREM MEUM ODIT, — quia ego a Patre missus veni, et quæ ipse me voluit loqui, illa locutus sum : quare me spernendo et odiendo, spernunt et odio prosequuntur Deum Patrem : sicut qui legatum spernit, spernit regem a quo missus est. Ergo Judæi contra Deum pugnant, qui acriter hanc sui injuriam vindicabit.

Vers. 25. 25. SED UT ADIMPLEATUR SERMO, QUI IN LEGE (in veteri Testamento, puta *Psalm.* LXVIII, 5, et *Psalm.* XXIV, 19 : « Et odio iniquo oderunt me ») EORUM SCRIPTUS EST : QUIA (quod) ODIO HABUERUNT ME GRATIS. — « Gratis, » id est sine causa, sine mea culpa, ideoque inique et injuste : nullam enim causam, sed summam amoris eis præbui. Sunt verba Isaiæ et Davidis in typo Christi, sive in se repræsentantium odium Judæorum in Christum. Nota : Τὸ *ut* rursum non finem intentum, sed id quod ex Judæorum incredulitate et obstinatione secutum est, significat, *q. d.* Atque ita

secutum est, quod Isaias et David fore prædixerunt, scilicet quod Judæi Christum sine causa odio prosequerentur, ideoque forent christicidæ et deicidæ, ac proinde reprobandi et exterminandi a Deo.

Vers. 26. 26. CUM AUTEM VENERIT PARACLETUS, QUEM EGO MITTAM VOBIS A PATRE, SPIRITUM VERITATIS, QUI A PATRE PROCEDIT, ILLE TESTIMONIUM PERHIBEBIT DE Vers. 27. ME : 27. ET VOS TESTIMONIUM PERHIBEBITIS, QUIA AB INITIO MECUM ESTIS. — *q. d.* Licet abunde Judæis demonstrarim divinitatem meam, ut sint jam inexcusabiles; tamen adhuc magis demonstrabo per adventum Spiritus Sancti, qui perhibebit de me testimonium, veniens de cœlo tantummodo in vos qui in me credidistis, ac deinde in eos qui per prædicationem vestram credent, ita ut omnibus sit notus ejus adventus, cum videant vos linguis loqui, et Scripturas explicare, et miracula facere : vos etiam prædicando Evangelium perhibebitis testimonium omnibus de me et de doctrina mea et operibus, cum mecum fueritis ab initio, quo docere homines cœpi et inter eos versari.

PARACLETUS, — id est consolator et exhortator. Audi Didymum, lib. *De Spiritu Sancto* : « Ab operatione nomen imponit : reddit enim a perturbatione alienos et incredibile gaudium tribuit, sempiterna enim lætitia in eorum corde versatur, quorum Spiritus Sanctus habitator est. »

Græcorum schisma de processione Spiritus Sancti a solo Patre.

QUEM EGO MITTAM VOBIS A PATRE. — Ex hoc loco Græci recentiores contendunt Spiritum Sanctum a solo Patre procedere et spirari, non a Filio, ideoque publicum schisma ab Ecclesia Latina fecerunt anno Domini 1054, cum Michael, Patriarcha Constantinopolitanus, Pontificem Romanum et Latinos hac de causa excommunicare est ausus ; atque hac de causa anno Domini 1452, in ipso festo Spiritus Sancti, puta in feriis Pentecostes, capta fuit Constantinopolis a Turcis, imperator occisus et Imperium Græcorum extinctum est. Hic ergo Græcorum est error : nam, ut recte advertit S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*, et Augustinus, lib. IV *De Trinit.*, cap. XX, hoc loco potius contrarium significatur, scilicet Spiritum Sanctum procedere a Patre et Filio. Hoc enim significat τὸ « quem ego mittam.» Nam in S. Trinitate nulla persona mittitur ab aliqua, nisi quæ procedit ab ea quæ mittit. Unde Pater nunquam dicitur mitti, quia a nullo procedit. Filius vero dicitur mitti a Patre, non a Spiritu Sancto : Spiritus Sanctus dicitur mitti a Patre et Filio, quia ab utroque tanquam uno spirationis principio procedit. Ita hunc locum intellexerunt Patres Latini æque ac Græci veteres, citati a Concilio Florentino, *sess.* 18 et 25, ubi facta est unio Græcorum cum Latinis, Græcique admiserunt Spiritum Sanctum procedere a Patre et Filio. Vide Bessarionem Cardinalem, in *Orat. pro unione*, cap. VII. Quocirca cum in Symbolo Concilii Nicæni dictum esset duntaxat : « Credo in Spiritum Sanctum ; » Concilium Constantinopolitanum addit : « Ex Patre procedentem ; » sed cum oriretur lis de Filio, Ecclesia addidit : « Filioque, » uti docet Concilium Florentinum, *sess.* 7. Idipsum clare patet ex verbis Christi, cap. XVI : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi : Quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. » Si enim omnia quæ habet Pater, Filii sunt; ergo ipse etiam spirat Spiritum Sanctum. Ita hoc intellexerunt omnes Patres ejusdem Concilii. Unde in litteris unionis universa Synodus ait : « Et quoniam omnia quæ Patris sunt, ipse Pater unigenito Filio suo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus Sanctus procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est. » Vide Bellarminum, lib. II *De Christo*, cap. XX et seq., fuse et exacte hæc pertractantem.

Quandonam una persona divina mitti dicatur ab alia ?

Porro mitti dicitur una persona divina ab alia cum ex voluntate illius, a qua procedit, alicubi incipit esse novo modo, quo ibi prius non erat, uti Filius missus est a Patre in carnem, ut fieret homo; Spiritus Sanctus a Patre et Filio missus fuit in Apostolos, interius per gratiam copiosam, qua eorum mentes illuminavit et voluntatem inflammavit, ut Christo ejusque doctrinæ testimonium constanter perhiberent : exterius vero idem fecit per linguas igneas, quibus eis efficaciam verborum indidit, ac per miracula quæ per eos patravit.

MITTAM A PATRE. — Dicit hoc Christus *primo*, plane, *q. d.* Cum ad Patrem in cœlos ascendero, tunc ego cum Patre mittam vobis Spiritum Sanctum. *Secundo*, Theophylactus, « a Patre, » inquit, id est approbante Patre et simul mittente. *Tertio*, « a Patre, » quia Filius a Patre habet essentiam divinam, et consequenter vim spirandi et mittendi Spiritum Sanctum, ut scilicet cum Patre eadem actione et spiratione spiret, ac eadem missione mittat Spiritum Sanctum. Sic dicitur *Genes.* XIX : « Pluit Dominus a Domino, » id est pluit Filius a Patre, quia licet una sit utriusque actio creandi et pluendi, eam tamen habet Filius a Patre. Ita S. Hilarius, lib. *De Synodis*; et Concilium Sirmiense, in *Histor. Tripart.*, lib. V. cap. III.

Quarto, « a Patre, » *q. d.* Mittam vobis Spiritum Sanctum, qui est apud Patrem, utpote ei coæternus et consubstantialis. Ita Ribera.

Quinto, τὸ « a Patre » elidit hæresim Eunomii, qui docebat Spiritum Sanctum non a Patre, sed a Filio procedere, ita ut Spiritus Sanctus sit quasi filius Filii, et nepos Dei Patris, quem refutat S. Basilius, lib. II *Contra eumdem*, docens Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedere. Sic et S. Cyrillus, lib. X, cap. XXXIII, docet Spiritum esse Filii et Patris, et a Patre procedere, sed per Filium quod non aliud significat, quam quod nos dicimus, Filius producit Spiritum Sanctum a Patre, id est habet a Patre producere Spiritum Sanctum, sicut Deus per Verbum omnia creavit : omnia enim per ipsum facta sunt.

Rationem a priori dat S. Thomas, Suarez, Vasquez, Valentia et alii, I *part.*, *Quæst.* XXXVI, art. 2, quia si Spiritus Sanctus non procederet a Filio, non distingueretur a Filio. In divinis enim nulla est distinctio, nisi ob processionem unius ab alio et relationis oppositionem.

SPIRITUM VERITATIS. — Cur ita vocetur dixi cap. XIV, 17.

QUI A PATRE PROCEDIT. — Ita loquitur Christus, ac seipsum subticet: *primo*, quia Pater est primum principium spirationis Spiritus Sancti, ut dixi; *secundo*, quia Christus, humilitatis et reverentiæ causa, ut ejus nobis det exemplum, omnia sua, quæ auctoritatis sunt, solet referre ad Patrem; *tertio*, quia si dixisset: « Qui a me procedit, » non apte subderet: « Ille testimonium perhibebit de me; » ille enim testis qui ab aliquo procedit, si de eo testetur apud homines, de fide suspectus esse solet.

Porro Jansenius, cap. CXXXV, et Arias Montanus dicunt hæc verba intelligi de processione non divina et æterna, sed temporali et humana, qua Spiritus Sanctus mittitur ad Apostolos aliosque fideles. Verum de divina hic agi liquet. *Primo*, ex eo quod plane idipsum verba significent, cum ait: « Qui a Patre procedit; » nam cum de temporali agitur, additur quippiam id indicans, ut cum cap. XVI, ait: « Exivi a Patre, et veni in mundum. » *Secundo*, quia de temporali processione immediate ante dixit: « Quem ego mittam vobis a Patre; » ergo hic non temporalem, sed æternam intelligit. *Tertio*, quia ita intellexerunt Patres in Concilio Florentino, *sess.* 18 et 23. *Quarto*, quia processio sive missio temporalis includit et præsupponit æternam. Nam, ut paulo ante dixi, in divinis non dicitur mitti persona una ab alia, nisi illa quæ ab alia procedit.

ILLE TESTIMONIUM PERHIBEBIT (Syrus, *ille testabitur*) DE ME, — quod sim Dei Filius, Messias, mundi salvator; idque faciet tum per internam inspirationem et illuminationem, tum per externa miracula. Porro, in teste tria requiruntur: *primo*, sapientia, ut sciat veritatem; *secundo*, bonitas, ut eam sincere narret, nec fallat aut decipiat; *tertio*, potentia et auctoritas, ut talis ab omnibus habeatur et omni exceptione sit major. Hæc tria perfectissime conveniunt Spiritui Sancto: ipse ergo perfectissimus est testis Christi.

ET VOS TESTIMONIUM PERHIBEBITIS, QUIA AB INITIO MECUM ESTIS. — Græce μαρτυρεῖτε, quod tam est modi indicativi, ut significet *testimonium perhibetis*, quam imperativi; ut significet *perhibete*. Unde Syrus vertit, *sed et vos testamini, quippe qui ab initio mecum sitis*. Sic et Cyrillus. Quod ergo Noster vertit, *perhibebitis*, idem est quod *perhibete*. Jubet enim ut prædicando testentur esse Christum Dei Filium; nam sæpe futurum sumitur pro imperativo. Fecerunt id Apostoli: nam, ut dicitur *Act.* IV: « Virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri. »

Doctrina orthodoxa de Spiritus Sancti persona.

Ex hoc loco disce, quis, qualis et quantus sit Spiritus Sanctus: scilicet *primo*, ipsum esse tertiam in S. Trinitate personam, distinctam a Patre et Filio; ab utroque enim ipse procedit et mittitur, procedens autem et missus a mittente distinguitur; *secundo*, Spiritum Sanctum vere esse Deum, Deo Patri ὁμοούσιον, quia ab eo procedit, ut Deus a Deo; *tertio*, ipsum procedere non a solo Patre, nec a solo Filio; sed conjunctim ab utroque, quasi ab uno spirationis principio; *quarto*, ipsum non procedere a Patre per generationem, ut sit Filius; sed per spirationem, ut sit Spiritus Sanctus: unde S. Athanasius, Basilius, Nazianzenus, Chrysostomus, Augustinus et alii passim refellunt Macedonium hæreticum, dicentem Spiritum Sanctum, cum a Patre non procedat per generationem ut Filius, hinc non esse ei consubstantialem, nec esse Deum; *quinto*, ipsum esse Paracletum, id est consolatorem et exhortatorem ad omne bonum; *sexto*, ipsum esse Spiritum veritatis, quia docet omnem veritatem veramque fidem, doctrinam et prudentiam; *septimo*, ipsum esse testem Christi ejusque doctrinæ; testem, inquam, omni exceptione majorem ac divinum, imo ipsum Deum. Hinc ad Spiritum Sanctum multi referunt illud ænigma Mercurii Trismegisti: « Monas genuit monadem, et in se reflexit ardorem, » *q. d.* Pater unicus unicum genuit Filium, eumque amore divino complectens produxit Spiritum Sanctum, qui est quasi amor Patris et Filii: unde ab utroque procedit, quasi amor reflexus et notionalis Patris et Filii. Licet alii magis genuine Trismegisti dictum explicent de creatione mundi, *q. d.* Unus Deus unum creavit mundum, non actus necessitate aliqua, sed ex puro amoris ardore, ut scilicet sua bona angelis, hominibus cæterisque mundi creaturis communicaret.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prædicit Christus imminentes Apostolis persecutiones, ac contra eas promittit eis Spiritum Sanctum, qui arguet mundum de peccato, de justitia et de judicio, ut Christum clarificet. Secundo, vers. 16 : Modicum, *inquit,* et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, *illudque explicat. Tertio, vers.* 23 : Si quid, *inquit,* petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis; *ac tandem* : In mundo, *ait,* pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

1. Hæc locutus sum vobis, ut non scandalizemini. 2. Absque synagogis facient vos; sed venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. 3. Et hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me. 4. Sed hæc locutus sum vobis, ut cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis. 5. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram. Et nunc vado ad eum qui misit me; et nemo ex vobis interrogat me : Quo vadis? 6. Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implevit cor vestrum. 7. Sed ego veritatem dico vobis : expedit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos : si autem abiero, mittam eum ad vos. 8. Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio. 9. De peccato quidem, quia non crediderunt in me : 10. de justitia vero, quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me : 11. de judicio autem, quia princeps hujus mundi jam judicatus est. 12. Adhuc multa habeo vobis dicere; sed non potestis portare modo. 13. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem : non enim loquetur a semetipso; sed quæcumque audiet, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis. 14. Ille me clarificabit; quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. 15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi : quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. 16. Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, quia vado ad Patrem. 17. Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem : Quid est hoc, quod dicit nobis : Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me, et quia vado ad Patrem? 18. Dicebant ergo : Quid est hoc, quod dicit : Modicum? nescimus quid loquitur. 19. Cognovit autem Jesus, quia volebant eum interrogare, et dixit eis : De hoc quæritis inter vos, quia dixi : Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me. 20. Amen, amen dico vobis : quia plorabitis, et flebitis vos, mundus autem gaudebit : vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium. 21. Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora ejus : cum autem pepererit puerum, jam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum. 22. Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis. 23. Et in illo die me non rogabitis quidquam. Amen, amen dico vobis : si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. 24. Usque modo non petistis quidquam in nomine meo : Petite, et accipietis, ut gaudium vestrum sit plenum. 25. Hæc in proverbiis locutus sum vobis. Venit hora cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis. 26. In illo die in nomine meo petetis; et non dico vobis, quia ego rogabo Patrem de vobis : 27. ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, et credidistis, quia ego a Deo exivi. 28. Exivi a Patre, et veni in mundum : iterum relinquo mundum, et vado ad Patrem. 29. Dicunt ei discipuli ejus : Ecce nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis. 30. Nunc scimus, quia scis omnia, et non opus est

tibi ut quis te interroget : in hoc credimus quia a Deo existi. 31. Respondit eis Jesus : Modo creditis? 32. Ecce venit hora, et jam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquatis : et non sum solus, quia Pater mecum est. 33. Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis; sed confidite, ego vici mundum.

Vers. 1.

1. HÆC LOCUTUS SUM VOBIS, UT NON SCANDALIZEMINI. — Syrus, *ut non offendamini. Primo,* nonnulli censent hoc pertinere ad id quod Christus dixit *Matth.* XXVI, 31 : « Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte, » quod paulo ante hæc verba dixit Christus, ut sensus sit, *q. d.* Prædixi et præmonui vos hac nocte scandalum in me passuros, cumque videritis me capi, fugituros; idque feci hoc fine, ut minus foret hoc vestrum scandalum minorque turbatio, dum cogitabitis hoc a me fuisse prædictum, ideoque mox a fuga colligetis animos et ad me redibitis.

Quodnam scandalum ab Apostolis arcet hic Christus?

Secundo, S. Cyrillus, lib. X, cap. 34, Maldonatus et alii referunt ad odia et persecutiones, quæ Apostolis imminere paulo ante prædixit Christus, ut se contra illa præmuniant; mala enim quæ ex improviso ingruunt, valde percellunt etiam viros fortes, quia inopinata : prævisa vero et provisa tela minus feriunt. « Hæc » ergo, inquit Christus, de mundi in vos odio et persecutione locutus prædixi vobis, « ut non scandalizemini, » ne scilicet iis offensi et fracti deficiatis a mea fide et a mentis constantia.

Tertio, Beda, Euthymius et alii referunt ad Spiritum Sanctum de quo proxime sermo præcessit, *q. d.* Hæc de Spiritu Sancto in vos venturo prædixi, ut, cum videritis vos persecutionibus agitari, non scandalizemini, sed iis generose resistatis, cogitantes Spiritum Sanctum vobis opem allaturum. Huc fere accedit S. Augustinus, *tract.* 93 : « Merito, inquit, promisso Spiritu Sancto, quo in eis operante fierent testes ejus, subjunxit : Hæc locutus sum vobis. Cum enim charitas Dei diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis, fit pax multa diligentibus legem Dei, ut non sit scandalum. »

Quarto, optime Toletus, Ribera et alii, secundam et tertiam expositionem jungentes, sic explicant : « Hæc locutus sum vobis, » scilicet quæ dixi de persecutione et odio mundi in vos, et etiam de adventu Spiritus Sancti vos confirmaturi : « Ut non scandalizemini, » id est ne offendatis in via æternæ vitæ, qua ibatis, et recedatis a me, quasi ego eam non prænoverim, aut vos admonere noluerim, aut quasi intolerabilia sint quæ patimini et præter opinionem acciderint. Scandalum ergo, id est offendiculum Apostolorum removet Christus, tum quia præmonet instans periculum, tum quia contra illud Spiritus Sancti promittit auxilium. Hunc esse sensum patet ex sequent., præsertim in Syro et Arabico, qui addunt conjunctionem causalem *enim*, per quam sequentia huic versui nectunt, quasi causam effectui, *q. d.* persecutiones fore causam scandali.

Vers. 2.

2. ABSQUE SYNAGOGIS FACIENT VOS. — Syrus et Arabicus, *ejicient enim vos de synagogis suis;* Græce, ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς, id est *alienos a synagogis*, et ut verbotenus dicam, *extrasynagogos facient vos,* hoc est, expellent vos e suis cœtibus, et quasi excommunicabunt vos. Ita Vatablus. Synagoga græce proprie idem est quod latine congregatio, cœtus, collectio. Hinc cœtus populi fidelis sive judæorum vocabatur Synagoga, uti nunc cœtus Christianorum vocatur Ecclesia. Hinc rursum locus, sive oratorium, ad quod conveniebant Judæi orationis et legis audiendæ causa, vocabatur Synagoga. Quia enim Deus jusserat ut unicum duntaxat in Judæa esset templum, in quo sibi sacrificia offerrentur, quod nec omnes Judæos capere, nec ab omnibus qualibet hebdomada adiri poterat; hac de causa in qualibet urbe Judæi exstruxerunt synagogam unam vel plures (unde Hierosolymis tempore excidii per Titum fuere 480 synagogæ) ad quam incolæ quolibet sabbato conveniebant, non sacrificii, sed orationis causa, utque legem a Scribis explicari audirent. Quare videntur synagogæ cœpisse tempore Judicum, paulo post ingressum Hebræorum in terram Chanaan. Hinc extra synagogam ejici, erat idem quod excommunicari, uti de cæco nato dixi cap. IX. Sed Christus hic Apostolis a Judæis excommunicandis promittit Ecclesiam, imo principatum Ecclesiæ suæ. Ita S. Augustinus.

SED VENIT HORA (instat tempus), UT OMNIS QUI INTERFICIT VOS, ARBITRETUR OBSEQUIUM SE PRÆSTARE DEO. — *q. d.* Non tantum e Synagogis vos ejicient, sed et occident et occidendo putabunt se sacrificium offerre Deo. Unde Syrus omittens τὸ *sed,* vertit, *venietque hora, cum quisquis interficiet vos, putabit oblationem se offerre Deo.* Maldonatus vero τὸ *sed* accipit pro *quia.* Septuaginta enim Hebræum כִּי *ki,* id est *quia,* sæpe vertunt ἀλλά, id est *sed.* Melius dicas *sed* poni pro *sed et, imo,* uti ponitur II *Corinth.* cap. VII, vers. 11, cum ait : « Quantam in vobis operatur sollicitudinem, sed (id est *sed et*) defensionem, sed indignationem, » etc.

Sed pro *quia, imo.*

OBSEQUIUM. — Græce λατρείαν, id est *sacrificium,* ut vertit Arabicus, sive *oblationem,* ut Syrus. Latria enim significat servitutem et cultum soli Deo debitum, qualis est adoratio et sacrificium, *q. d.* Judæi et Gentiles vos quasi victimas pro

peccato mactabunt et immolabunt Deo. Censebunt enim vos esse homines impios, scelestos, religionis avitæ eversores, Dei inimicos, ideoque mundi catharmata et piacula, uti ait Paulus, I *Corinth.* IV, 13. Quare putabunt se vos occidendo facere sacrificium Deo gratissimum. Porro S. Augustinus, *tract.* 93, censet hoc dici a Christo ad consolationem Apostolorum, *q. d.* Ejicient vos Judæi; sed ego vos colligam, et tantam hominum multitudinem ad me convertetis, ut Judæi metuentes ne templum suum et lex deseratur, interfecturi sint vos, maximum hac cæde honorem se Deo habere existimantes, quod ejus templum legemque defendant.

Martyres Lugdunenses. Hoc Christi oraculum Martyres Lugdunenses sub Marco Antonio Vero Imper. in se impletum fatentur, in *Epist. encyclica,* quam refert Eusebius, lib. V, cap. 1; cum enim servi eorum minis Gentilium adacti, testati fuissent eorum Thyesteas cœnas et Œdipia incesta, quod scilicet vorarent humanas carnes et promiscuos haberent concubitus, omnes simul adversus Christianos fremere et insatiabili odio furere cœperunt. « Tunc vidimus, inquiunt, compleri illud Christi : Veniet tempus, in quo qui occiderit vos, putet se obsequium offerre Deo. »

Nota : Loquitur hic Christus de persecutione non tantum Judæorum, sed et Gentium, ac præsertim Principum et imperatorum Romanorum qui a Nerone usque ad Constantinum per 300 annos acerrime persecuti sunt Apostolos omnesque Christianos, ut Romæ duntaxat affecerint martyrio plusquam ducenta millia Christianorum. Causa erat *prima,* quod dæmon et idolorum sacerdotes persuadebant principibus per Christianismum everti eorum imperium, quasi populus ab eorum fide et obedientia avocaretur ad fidem et obedientiam Christi, ideoque terram et terrenos principes negligeret, eo quod ambiret cœlum et cœlestia.

Causæ persecutionis in Apostolos. Prima.

Secunda. *Secunda,* quod ipsi suam religionem avitam et antiquam, puta cultum suorum deorum (verius dæmonum) putabant esse basim sui imperii : hanc autem destrui videbant per Apostolos et Christianos.

Tertia. *Tertia,* quod Apostoli novam et mundo portentosam religionem inducerent et docerent hominem crucifixum, puta Christum, esse colendum et adorandum.

Quarta. *Quarta,* quia videbant per Apostolos, suos mores impios, puta luxurias, ebrietates, odia, rixas, superbiam, invidiam, corrigi et castigari.

Quinta. *Quinta,* quia dæmon et idolorum sacerdotes eis persuadebant Christianam religionem esse causam omnium malorum et cladium publicarum, v. g. famis, belli, pestis, inundationum, ut patet ex Tertulliano, Athenagora, Justino et aliis in *Apolog. pro Christianis.*

Vers. 3. 3. ET HÆC FACIENT VOBIS, QUIA NON NOVERUNT PATREM, NEQUE ME. — Dat causam persecutionum, ut per eam persecutores non excuset, sed potius accuset et Apostolos consoletur, *q. d.* Causa cur vos Judæi et Gentes persequentur, est, quia nesciunt, imo scire nolunt, me esse Filium Dei Patris; quod tamen ego tot miraculis et rationibus eis probavi, et vos probabitis : quare hæc ignorantia peccatum eorum non minuit, sed potius aggravat, quia est crassa imo affectata : vobis vero in persecutionibus solatium erit, quod me et Patrem cognoscatis, colatis et ametis, ac pro utroque patiamini; si enim gloriosum est pro patre et republica, multo gloriosius est pro Deo mortem oppetere. Ita S. Augustinus. Addit Chrysostomus hæc dici a Christo, ut Apostoli persecutiones Judæorum et Gentium contemnant : Sicut, inquit, princeps vel legatus principis, si relicto a tergo comitatu solus urbem ingrediatur, ideoque non cognoscatur ac indigne tractetur, et a nonnullis quasi peregrinus irrideatur, parvi hæc omnia facit; quia paulo post, adventante suo comitatu, faciet se cognosci et irrisores suos pudefaciet.

Vers. 4. 4. SED HÆC LOCUTUS SUM VOBIS : UT, CUM VENERIT HORA, EORUM REMINISCAMINI (recordemini), QUIA (quod) EGO DIXI VOBIS.— Τὸ «sed» est adversativum, sed cujus adversi? *Primo,* Cyrillus, lib. X, cap. XIII, adversum ita supplet, *q. d.* : « Non hæc ea de causa dixi, ut vigor vestræ mentis enervetur, et antequam pericula veniant, formidetis; sed ut recordati hæc vobis a me prædicta fuisse, magis admiremini, et in ipso tempore periculorum, certior ab eventu rerum stabiliorque in me fides efficiatur. »

Secundo, Rupertus nil supplens pressius sic explicat : « Hæc, inquit, facient vobis, sed vos consolamini. Nam idcirco nunc ea prædico vobis, ut, cum venerit hora, eorum reminiscamini, quia ego dixi vobis; et reminiscentes illud quoque non obliviscamini quod pollicitus sum, quia in omnibus pressuris nec capillus de capite vestro peribit, et inimicis occidentibus corpora, in patientia vestra possidebitis animas vestras. » Prior pars huic loco convenit, posterior non; Christus enim eos reminisci jubet eorum, non quæ olim, sed quæ paulo ante dixerat.

Tertio, Toletus sic nectit, *q. d.* Illi vos occident, quia non noverunt Patrem, neque me; sed ego prædico quæ futura sunt alia de causa, scilicet ut reminiscamini, quando illa hora venerit, me omnia ista vobis prædixisse.

Quarto et genuine, Ribera et Maldonatus, *q. d.* Ista quidem patiemini, sed ego adversus illa antidotum vobis porrigo, quod memineritis me, ut qui Deus sim, ista minime latuisse, et potuisse vitare si vellem, ac mihi ut Deo confidatis, quod scilicet ego vobis ut Deus adero, vosque roborabo ut omnia adversa fortiter superetis, ac deinde martyrii laurea vos ornem et coronem.

Pronomen *eorum* S. Augustinus, Beda, Rupertus jungunt cum *hora;* melius S. Chrysostomus,

Theophylactus, Euthymius, jungunt cum *reminiscamini*.

Vers 5. 5. HÆC AUTEM VOBIS AB INITIO NON DIXI, QUIA VOBISCUM ERAM. — Est occupatio : Christus enim occurrit tacitæ Apostolorum objectioni; illi enim dicere poterant : Cur ab initio, cum nos vocasti ad Apostolatum, hoc nobis non dixisti, ut dispiceremus an ea amplecti teque sequi expediret, an non? Respondet Christus se consulto id fecisse, quod tum eorum necdum erant capaces, quodque ipse cum eis erat, qui eos per omnia dirigeret et protegeret : jam autem abiens eos sibi relinquebat, ita tamen ut sua gratia eos semper roboraret, ac misso Spiritu Sancto illuminaret et confirmaret.

Quænam hæc nova, quæ Christus antea Apostolis non dixit. Sed quæ sunt hæc nova, quæ nunc primo Apostolis dicit, nec ante dixit? nam et persecutiones eis prædixit *Matth.* x, 17, et *Luc.* XII, 12. *Primo,* S. Augustinus, *tract.* 94 (quem de more sequitur Beda et Rupertus), ut hoc effugiat, totum hunc locum accipit de adventu Spiritus Sancti, *q. d.* Quæ dixi de adventu Paracleti, prius non dixi, quia ego ipse vobis aderam tanquam paracletus, id est consolator et exhortator : jam vero abiens ad Patrem dico, et promitto vobis alium Paracletum. Hic sensus partim satisfacit, partim non, quia τὸ *hæc,* non solum adventum Spiritus Sancti, sed et persecutiones prædictas respicit.

Secundo, Glossa τὸ *hæc* refert ad omnia præcedentia consolationis Christi verba, *q. d.* Hæc vos consolando dixi, non prius, quia dum vobis aderam, ego ipse vos consolabar. Hoc nimis amplum est et generale.

Tertio, Jansenius et Maldonatus censent illa quæ habet Matthæus, x, de persecutionibus, non tunc, sed posterius esse dicta, ibique ob loci opportunitatem inseri per anticipationem. Probant *primo,* quia cum primum Apostoli a Christo missi sunt ad prædicandum per Judæam, nullam persecutionem passi sunt, et ita non opus erat eo tempore ista dicere. *Secundo,* quoniam illa intelliguntur de persecutione Gentilium, tunc autem prohibiti sunt prædicare Gentilibus : « In viam Gentium ne abieritis. » *Tertio,* quoniam omnia fere quæ sunt in eo loco Matthæi ab illis verbis : « Ecce ego mitto vos, » Marcus et Lucas commemorant dicta alio tempore et diversis locis : ex quibus inferunt dicta fuisse post resurrectionem, cum mittebantur ad Gentes, posita autem esse ibi propter materiarum convenientiam.

Hanc responsionem multis impugnant Ribera et Toletus, sed argumenta eorum non convincunt.

Quinto, facillime et planissime dicas : Etsi quædam de persecutionibus jam ante Apostolis prædixerat Christus, non tamen omnia quæ hic particulatim prædicit, nec cum tanto pondere et atrocitatis significatione; nam non prædixit eos a Judæis fore excommunicandos, uti hic ait : « Absque synagogis facient vos; » nec mortem et martyrium omnes passuros : licet enim, *Luc.* cap. XXI, dicatur : « et morte afficient ex vobis; » tamen hoc de paucis accipi poterat, non de omnibus; nec τὸ « ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo, » nec τὸ « venit hora, » *q. d.* Jam jam instant vobis persecutiones, flagella, carceres, mortes et martyria : minus enim terrent mala diu post futura, quam statim imminentia et præsentia. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, Toletus, Ribera et alii. His adde ex S. Augustino persecutionum remedium, scilicet Spiritus Sancti in eos mittendi auxilium, quod ante non prædixit.

QUIA VOBISCUM ERAM. — *q. d.* Huc usque hæc de persecutionibus vobis imminentibus vobis non dixi, quia dum vobis aderam, ego omnia Judæorum odia, maledicta et maleficia a vobis averti et in me excepi, jam autem abiens scio, quod ipsi vos propter me invadent : quare vos hac de re præmoneo, ne improvisa tela vos percellant et prosternant, ut vos contra illa armetis et præmuniatis; at vero ego ipse mittam Spiritum Sanctum, qui vos præmuniat et undique obarmet.

Moraliter. Moraliter : disce hic Deum initio vocationis tironibus non revelare status, ad quem eos vocat, difficultates, tentationes, cruces, ne vocari percellantur, et id ad quod vocantur refugiant; sed ubi in vocatione sua firmati et roborati fuerint, hæc eis immittit, aut a dæmone, carne et mundo immitti permittit, ut eos velut milites suos ad prælia exerceat, ac vincere discant, ut vincentes coronet. Hinc de Hebræis ex Ægypto exeuntibus dicitur, *Exod.* XIII, 17 : « Non eos duxit Deus per viam terræ Philisthiim, quæ vicina est : reputans ne forte pœniteret eum, si vidisset adversum se bella consurgere, et reverteretur in Ægyptum; sed circumduxit per viam deserti. » Hac de causa novitios in religione Deus præservat a tentationibus eosque consolationibus spiritualibus mulcet, uti mater lactat infantem.

ET NUNC VADO AD EUM QUI MISIT ME. — *q. d.* Per crucem et mortem vado ad resurrectionem, ut gloriose conscendam in cœlum et redeam ad Patrem, qui misit me in terram.

ET NEMO EX VOBIS INTERROGAT ME : QUO VADIS? — Licet enim idipsum rogarit Thomas, cap. XIV, 5, tamen nec ipse, nec quis alius responsum Christi obscurum satis intellexit, nec institit ursitque Christum, ut illud ejusque rationem et modum sibi perfectius explicaret, quia omnes erant tristitia ex abitu Christi concepta absorpti. Ita Cyrillus, Euthymius, Maldonatus, Jansenius et alii.

Tacite ergo Christus reprehendit Apostolos, quod non magis interrogarent quo eat, id est ad quæ gaudia pergat, ad quam gloriam, ad quod regnum et quod auxilium inde eis sit allaturus, quæ præmia daturus : hæc enim eorum mœrorem, si non discussissent, certe minuissent.

Vers. 6. 6. SED QUIA HÆC LOCUTUS SUM VOBIS, TRISTITIA IMPLEVIT COR VESTRUM. — Maldonatus rursum τὸ *sed* exponit per *nam*, ut det causam cur discipuli non interrogent Jesum, quo vadat, esse tristitiam, *q. d.* Non interrogatis me, quia tristitia oppleti estis. Toletus vero τὸ *sed* explicat per *imo*, ut sit auxesis, *q. d.* Non solum me non interrogatis quo vadam, imo potius quia hæc, nempe discessum meum audistis, tristitia estis obruti. Simpliciter τὸ *sed* accipias ut adversativum interrogationis, *q. d.* Non me interrogatis, sed tristitia absorpti siletis, ut pavidi mures. Tacite eos objurgat, quod adeo se tradiderint tristitiæ et mœrori ob suum abitum, ut nec linguam, nec animum habuerint interrogandi id quod tristitiam lenivisset, ac summæ erat consolationis et gaudii, scilicet quod iret ad Patrem, ut mitteret ipsis Spiritum Sanctum et ut in cœlis pararet eis locum.

Vers. 7. 7. SED EGO VERITATEM DICO VOBIS : EXPEDIT VOBIS UT EGO VADAM. — *Primo*, S. Chrysostomus, *homil.* 77, sic explicat, *q. d.* Non ad gratiam loquor, sed licet majorem in modum contristemini, quod expedit audiendum est; vos quidem ut adessem velletis, usus aliud postulat : diligentis autem est, cum utilitatem cognoscit, non permittere ut ea dilecti priventur. Sic fere et Cyrillus, lib. X, cap. XXXIX : « Magno, inquit, vos dolore moveri sentio, quia ego abire constitui : nec id injuria, præsertim cum magnas vobis futuras tentationes audieritis; verum quoniam jucundis utilitas præponenda est, veritatem vobis aperiam. »

Verum Christus hic « veritatem » non opponit gratiæ, sed tristitiæ, ac veritatem refert ad consolationem Apostolorum ; hæc enim dicit, ut eis tristitiam eximat per lætum consolationis nuntium, *q. d.* Vos tristamini de meo abitu, quasi de summo vestro malo, derelictione et desolatione; sed scitote vos errare, atque in veritate expedire vobis ut ego vadam, discessus enim meus ad Patrem erit vobis utilissimus : nam inde Spiritum Sanctum in vos mittam, qui vos omni virtute et gaudio replebit : quare abitus meus cedet ad vestram non tantum utilitatem, sed et voluptatem, uti in Pentecoste reipsa sentietis, unde de eo subjicit :

SI ENIM NON ABIERO, PARACLETUS (Spiritus Sanctus, consolator et exhortator vester) NON VENIET AD VOS : SI AUTEM ABIERO, MITTAM EUM AD VOS, — ob causas quas recensui, cap. VII, 39, ad illa : « Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus. » Discipuli enim, sicut pueri cum matre, et pulli cum gallina, nimis addicti humanæ conversationi et colloquiis cum Christo ejusque præsentiæ corporali, non erant capaces Spiritus Sancti ejusque donorum spiritualium : quare abscessit Christus, ut ab eo quasi ablactati et toti in Spiritum Sanctum intenti, ab eo elevarentur ad heroica opera, quibus totum mundum converterent. Unde Spiritus Sanctus in Pentecoste adveniens, ipsos ex discipulis fecit magistros eosque orbis doctores creavit. Vide S. Augustinum, *tract.* 94, et S. Gregorium, lib. VIII *Moral.*, cap. XXXIII.

Porro apposite a Christo Spiritus Sanctus hic vocatur Paracletus, ut significet ipsum discipulos ob suum discessum mœstos summe consolaturum omnique gaudio repleturum. Hinc S. Chrysostomus, hom. 77 *Contra Macedonium*, probat Spiritum Sanctum vere esse Deum : nam si Spiritus Sanctus non esset creator, sed creatura, quomodo expediret propter ejus adventum ab Apostolis discedere Christum, qui erat creator et Deus? Rursum ne Spiritum Sanctum idem esse cum Filio putetur, addit Christus : « Mittam eum ad vos, » mittens enim a misso realiter et personaliter distinguitur. Denique τὸ « mittam » significat Spiritum Sanctum a Filio æque ac a Patre procedere. In Sancta Trinitate enim quæcumque persona aliam mittit, eamdem producit, id est gignit vel spirat, uti Pater mittens Filium, eumdem gignit : idem cum Filio mittens Spiritum Sanctum, eumdem spirat.

Vers. 8. Spiritus S. arguet mundum de peccato, de justitia, et de judicio : quid? 8. ET CUM VENERIT ILLE, ARGUET MUNDUM DE PECCATO, ET DE JUSTITIA, ET DE JUDICIO. — Per « mundum » accipit Judæos æque ac Gentiles mundanos, in Christum non credentes, et infideles. Hos Spiritus Sanctus arguet, id est *primo* increpabit, objurgabit, redarguet; *secundo*, suis argumentis convincet, ut palam pateat ipsos esse convictos : esto id ipsi in infidelitate sua obstinati nolint fateri se de ea esse convictos, nec velint in Christum credere, ut faciunt hæretici in sua hæresi pertinaces.

Vers. 9. 9. DE PECCATO QUIDEM, QUIA NON CREDIDERUNT IN ME. — Ita Romanus et Arabicus, licet Syrus et Græca legant in præsenti, πιςεύουσιν, id est *credunt*. Sensus est, *q. d.* Spiritus Sanctus, quem ego mittam in Pentecoste, arguet et convincet tam Judæos quam Gentes infideles hostes meos de peccato, tum magnæ infidelitatis, ait S. Chrysostomus et S. Augustinus, tum quovis alio, ait Cyrillus, quia auditis licet tot rationibus et visis tot miraculis, noluerunt tamen in me credere, *q. d.* Demonstrabit eis Spiritus, tum exterius per ardentem prædicationem, sanctitatem et miracula, quæ per Apostolos patrabit; tum interius mentes eorum per internas inspirationes illuminans, statum animæ suæ, ut scilicet ipsi sciant, et licet inviti, agnoscant se esse in pristinis infidelitatis aliorumque scelerum peccatis, ac in iis manere, eo quod ab illis liberari non possint, nisi per fidem in me, quam recipere noluerunt. Demonstrabit enim eis non esse alium Salvatorem, qui peccata expiare possit, nisi me : « Nec enim est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri, » ait S. Petrus, *Act.* IV, 12. Quocirca hac Petri et Apostolorum prædicatione multi commoti in Christum crediderunt, alii in sua infidelitate persistentes, inexcusabiles facti seipsos damnationis et gehennæ reos effecerunt.

Unde *Act.* II, dicitur : « His auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et alios Apostolos : Quid faciemus, viri fratres ? » Ita Cyrillus, Leontius et alii.

Vers. 10. 10. DE JUSTITIA VERO, QUIA AD PATREM VADO, ET JAM NON VIDEBITIS ME, — *q. d.* Spiritus Sanctus arguet et convincet falsam esse mundi justitiam : Judæorum quidem, quia ipsi eam quærebant in cæremoniis legis et lustrationibus corporeis, quæ non valent abluere animam; Gentilium vero, quia ipsi justitiam quærebant in morali honestate, sive in operibus naturaliter et moraliter honestis; Christum autem, ab utrisque idcirco spretum et æstimatum injustum, convincet et ostendet solum esse justum, omnisque justitiæ fontem et parentem. Ita Cyrillus, lib. VI (1).

Tropologice S. Bernardinus, *in Parvis*, serm. 21 : « Spiritus Sanctus, ait, arguit mundum de peccato, quod dissimulat; de justitia, quam non ordinat, dum sibi, non Deo eam dat; de judicio, quod usurpat, dum tam de se, quam de aliis temere judicat. »

QUIA EGO AD PATREM VADO, — *q. d.* Mundo et mundanis scandalum est, ex eoque arguunt me esse injustum et impostorem, quia cum ego videar esse homo communis et merus, non divinus, nova tamen et paradoxa doceam; sed mox contrarium eis patebit; me scilicet a Deo Patre missum in terras, ut morte mea in cruce mundum Deo Patri reconciliem et ad jus filiorum eveham : quia scilicet ascendens in cœlum ad eum redibo, ut mundus amplius me non videat, nec infirmæ carnis meæ visu scandalizetur; indeque mittam Spiritum Sanctum qui fideles in me credentes justificabit et sanctificabit : unde clarum toti mundo evadet, me non esse merum hominem, sed hominem Deum, mundi justificatorem et salvatorem. Ita Leontius, Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Addit Chrysostomus Spiritum Sanctum ad invocationem nominis Jesu sua dona et gratias in fideles distribuisse.

ET JAM NON VIDEBITIS ME; — non loquitur de personis, sed de genere, *q. d.* Homines, quales vos estis, non videbunt me. Dixit autem : « Non videbitis me, » potius quam : Non videbunt me, quia Apostoli, non mundus, eum in cœlum scandentem conspecturi erant, *q. d.* Videbitis quidem me ad Patrem ascendentem, sed ulterius in hac vita me non videbitis.

Ita Maldonatus, Ribera et alii. Addit Toletus hoc dicere Christum, ut significet non opus esse ut iterum veniat in mundum passurus et moriturus ; unica enim morte consummavit justitiam pro omnibus præteritis, præsentibus et futuris. Vado, inquit, ad Patrem meum et vestrum, nec jam videbitis me iterum in hoc sæculo, sicut adhuc vidistis, quasi iterum sit opus mori et pati. Totam enim justitiam nunc consummavi ; ideo mundus arguendus est et convincendus de justitia statim post hunc meum discessum : quod scilicet illa jam per me perfecta sit et consummata. Addit S. Augustinus : « Arguitur, ait, mundus de peccato, quia in Christum non credit; de justitia vero eorum qui credunt : fidelium enim comparatio infidelium est vituperatio; quia vero infidelium vox esse consuevit : Quomodo credimus quod non videmus ? ideo credentium justitiam sic definivit : Quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me; beati illi qui non vident et credunt. Erit itaque vestra justitia, de qua mundus arguitur, quoniam in me, quem non videbitis, credetis. » Idem S. Augustinus, *De Verb. Domini*, serm. 61 : « Illi, ait, non crediderunt, ipse ad Patrem vadit; illorum ergo peccatum, ipsius autem justitia : quod enim ad nos venit, misericordia est; justitia vero, quod ad Patrem vadit, secundum illud Apostoli : Propter quod et Deus exaltavit illum. » Idem, *De Quæst. novi et vet. Testam.*, Quæst. LXXXIX : « Per id quod regressus est, probavit se inde venisse. » Et Chrysostomus : « Ire ad Patrem argumentum fuit quod irreprehensibilem vitam egisset, ne possint dicere : Peccator est, et non est ex Deo. »

Vers. 11. 11. DE JUDICIO AUTEM, QUIA PRINCEPS HUJUS MUNDI JAM JUDICATUS EST. — *Primo*, S. Chrysostomus et Euthymius exponunt, *q. d.* Spiritus Sanctus arguet et convincet falsum esse mundi judicium, quo me judicabit miracula, hoc est, mira in speciem facere, per opem et præstigias dæmonis; nam ostendet dæmonem a me judicatum esse, expulsum et damnatum.

Secundo, Theophylactus, *q. d.* Spiritus Sanctus condemnabit mundum ignaviæ, eo quod vulneratum et enervatum a Christo Satanam ipse mundus prosternere, calcare et vincere noluerit.

Tertio, Cyrillus, *q. d.* Spiritus Sanctus redarguet mundum quasi seductum, eo quod in damnato a me dæmone spem suam habeat et collocet, sive quod, omisso Deo, diabolum in creaturis et idolis adorarit.

Quarto, Toletus et alii, *q. d.* Spiritus Sanctus ostendet mundo me justum judicem esse vivorum et mortuorum, dum faciet ut mundus videat principem suum, id est diabolum, a me judicari, id est damnari et expelli : si enim dæmones judico et damno, multo magis homines.

Quinto, et aptissime, *q. d.* Spiritus faciet ut

(1) Rosenmullerus ad vocem δικαιοσύνης, *de justitia*, subintelligit pronomen μου, atque δικαιοσύνη explicat vel *innocentia mea*, vel *bona causa mea*, *q. d.* Edocebit per vos Spiritus Sanctus Judæos, qui meam doctrinam contemnunt, meque impostorem nominarunt, de *innocentia*, seu *bona causa mea*, per mortem meam meumque ad Patrem abitum declarata. Cum enim imperium Christi in animos humanos, cujus causa ipse venerat in terrarum orbem, ubique locorum propagatum fuerit, quod factum est post ejus abitum ad Patrem, multaque in nomine ejus miracula ab Apostolis edita, tum apparebit eum justum fuisse et innocentem, eique fidem habendam esse ut vero legato divino et Dei Filio.

mundus videat suum judicium, id est condemnationem, quia faciet ut mundus cernat se damnatum in suo capite et principe, puta diabolo, quem colebat et imitabatur, quando efficiet ut Apostoli, invocato nomine Jesu, eum ex templis et idolis, in quibus eum adorabat mundus, ac ex mentibus et corporibus hominum ab eo possessorum ejiciant ejusque regnum evertant; quia si Deus angelis peccantibus non pepercit, nec parcet mundo peccanti; et si non pepercit capiti et principi, scilicet diabolo, non parcet quoque membris et subditis ejus. Ita S. Augustinus, Beda, Rupertinus, Maldonatus, Ribera et alii.

Quocirca hoc eodem Christi argumento utuntur S. Justinus in *Dial. cum Tryphone*; Tertullianus, lib. *ad Scapulam*, et *Apolog.* cap. XXXVII; Cyprianus, *ad Demetrianum*; Origenes, lib. I *Contra Celsum*; S. Athanasius, lib. *De Incarnat. Verbi*; Lactantius, lib. II, cap. VI, et alii, ut mundum, id est Gentiles, convincant cogantque fateri se a Christo et christianismo superatos et damnatos esse, eo quod videant suum principem, id est dæmonem, a Christianis expelli, tam e templis quam e mentibus et corporibus hominum.

Audi S. Augustinum, *De Verbis Domini secundum Joan.* serm. 60 : « Hoc ipso quod foras missus est, judicatus est; et de hoc judicio mundus arguitur, quia frustra de diabolo queritur, qui non vult credere in Christum, quem judicatum, id est foras missum, et propter nostram exercitationem forinsecus expugnare permissum, non solum viri, sed etiam mulieres et pueri Martyres vicerunt. » Idem, *in Joan.* hoc loco : « Judicatus, id est judicio æterni ignis irrevocabiliter destinatus; et de hoc judicio mundus arguitur, quia cum suo principe judicatur, quem superbum et impium imitatur. Credant itaque homines in Christum, ne arguantur de peccato infidelitatis, quo peccato omnia detinentur; transeant in numerum fidelium, ne arguantur de justitia eorum, quos justificatos non imitantur; caveant futurum judicium, ne cum mundi principe damnentur quem imitantur. »

Vers. 12. 12. ADHUC MULTA HABEO VOBIS DICERE (de fidei mysteriis, de Gentium conversione, de Ecclesiarum fundatione et gubernatione, de sacerdotibus et Episcopis totoque ordine hierarchico instituendo, etc.), SED NON POTESTIS PORTARE MODO. — Id est, nunc non potestis ea capere, mens vestra nondum sustinet tantum rerum pondus audire et comprehendere, tum quia adhuc imbecilla est et rudis, ac carnalibus Judæorum ritibus assueta, tam sublimia et spiritualia necdum concipere potest; tum quia totam eam occupat tristitia, quæ non sinit eam ad tam multa et grandia attendere et assurgere; sed mox mittam vobis Spiritum Sanctum, qui vos illuminando idoneos et capaces reddet, ut ea portare et comprehendere possitis. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus et S. Augustinus. Excitat Christus Apostolos, ut ipsi animos attollant ac desiderium concipiant, ad tanta mysteria per adventum Spiritus Sancti cognoscenda. Hinc disce, Apostolos et Ecclesiam sensim in cognitione mysteriorum fidei profecisse et crevisse, sicut solis lumen crescit a diluculo gradatim usque ad meridiem. Unde Ecclesia « progreditur quasi aurora consurgens, » *Cant.* VI, 9. Sic et quilibet fidelis sensim in fide et sanctitate proficit, juxta illud *Prov.* IV, 18 : « Justorum semita quasi lux splendens procedit et crescit usque ad perfectam diem. » Vide ibi dicta.

Vers. 13. 13. CUM AUTEM VENERIT ILLE (Paracletus) SPIRITUS VERITATIS (ob causas quas recensui cap. XIV, vers. 17), DOCEBIT VOS OMNEM VERITATEM, — quam scilicet vos in hac vita scire convenit, tum ut vos ipsos, tum ut omnes Gentes in viam salutis dirigatis. Ita Cyrillus, Theophylactus, Euthymius. Nam alioqui omnem omnino veritatem non in hac vita, sed in cœlo eos docturus erat. Ita S. Augustinus et Beda. Pro «docebit» græce est ὁδηγήσει, id est ducet recta via ad veritatem quasi dux viæ; Syrus, *deducet vos in omnem veritatem.* Via enim veritatis est studium, vestigatio S. Scripturæ, libri Patrum, oratio et invocatio Spiritus Sancti; hisce enim quasi viis pervenitur ad veritatem. Hinc rursum patet Spiritum Sanctum sensim docuisse Apostolos plura et majora mysteria, ita ut Apostoli pedetentim in eorum cognitione profecerint. Nam in Pentecoste ipsum non docuisse omnia, patet *Act.* X, ubi diu post eam S. Petro revelavit Evangelium prædicandum esse non solum Judæis, sed et Gentibus, ac imprimis Cornelio Centurioni; et *Act.* XV, Gentes non esse circumcidendas nec obligandas, ad servandam legem Moysi. Quocirca Ecclesia feria IV Pentecostes sic orat : « Mentes nostras, quæsumus, Domine, Paracletus, qui a te procedit, illuminet et inducat in omnem, sicut tuus promisit Filius, veritatem. »

Spiritus Sanctus non loquetur a seipso : cur? NON ENIM LOQUETUR A SEMETIPSO (Syrus *ex mente sui ipsius*), SED QUÆ AUDIET LOQUETUR. — *Primo*, S. Chrysostomus exponit, *q. d.* Spiritus Sanctus non loquetur contraria iis quæ ego locutus sum et docui, sed conformia; nam quæ audiet a me, loquetur. Sic et Cyrillus, Theophylactus, Rupertus et Maldonatus. Addit Chrysostomus, *hom.* 77, hoc adjici, ne quis ex eo quod dixit Spiritum Sanctum docturum omnem veritatem, opinetur ipsum esse majorem Filio, qui omnem veritatem non docuit.

Secundo, S. Ambrosius, lib. II *De Spiritu Sancto*, cap. XII : « Non loquetur a semetipso, » id est, inquit, non sine Patris et mea communione, *q. d.* Non loquetur nisi ea quæ audit : quare quæ ipse loquetur, etiam Pater et Filius loquentur.

Tertio, S. Augustinus : Spiritus Sanctus non loquitur a semetipso, hoc est, inquit, non est a seipso, sed spiratur a Patre et Filio.

Quarto, optime exponas jungendo secundum et tertium sensum, *q. d.* Spiritus Sanctus « non loquetur a semetipso, » hoc est, non sine meo et Patris arbitrio, quia non ex se est, sed ex Patre et me est; et quod subsistit et loquitur, a Patre et a me illi est, ait Didymus, lib. *De Spiritu Sancto.* Igitur τὸ « non loquetur a semetipso » Christus explicat per antitheton dicens : « Sed quæ audiet loquetur. » Alludit ad homines, qui dicuntur loqui a semetipso cum quid fabulantur et fingunt : hi enim non ex re et rei veritate, sed ex cerebri sui fictione loquuntur. « Loqui » ergo « a semetipso » est fingere, fallere, mentiri, quod facere nequit Spiritus Sanctus. Rursum voluit Christus docere originem veritatis, æque ac Spiritus Sancti, esse tam Patrem, quam se; quare Spiritum Sanctum eamdem veritatem docturum, quam ipse docuerat : quia « quæ audiet, » id est quæ ab æterno audivit, audit et audiet semper, sive quæ cum essentia divina haurit tam a Patre quam a Filio, hæc loquetur. Simili modo, superius Christus sæpe dixit se non ex seipso loqui, sed ea quæ audivit a Patre; Patri enim convenit auctoritas originis, uti essentiæ, sic et scientiæ. Audi S. Augustinum, *tract.* 99 : « Audire illi scire est, scire vero esse. Ab illo a quo procedit, illi est essentia, scientia et audientia. Semper audit Spiritus Sanctus, quia semper scit. » Et Didymum : « Loqui Patrem, et audire Filium, ejusdem naturæ in Patre et Filio consensusque significatio est. Spiritus vero Sanctus, qui est Spiritus veritatis et sapientiæ, non potest Filio loquente audire quæ nescit, cum hoc ipsum sit, quod profertur a Filio, id est procedens veritas a veritate, consolator a consolatore, Deus de Deo (1). »

Rursum S. Augustinus, *tract.* 99 : « Non moveat, inquit, quod verbum futuri temporis positum est : est enim illa sempiterna audientia, quia sempiterna scientia. In sempiterno autem, sine initio et fine cujuslibet temporis verbum ponitur, nec mendaciter dicimus Fuit, et Est, et Erit; fuit, quia nunquam defuit; erit, quia nunquam deerit; est, quia semper est. »

Et quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. — *q. d.* Spiritus Sanctus docebit vos omnem veritatem, quæ vos et vestrum officium concernit, non tantum præteritam et præsentem, sed et futuram; ac proinde vos non tantum Apostolos et Evangelistas, sed et Prophetas constituet, indendo vobis donum prophetiæ. Hoc enim habuisse Apostolos patet *Actor.* XI, 28, et XX, 29, et XXI, 11. Imo Apocalypsis S. Joannis fere est continua prophetia. Decebat enim Apostolos priscis prophetis non esse inferiores, sed superiores. Unde Didymus, lib. *De Spiritu Sancto* : Per Spiritum veritatis, ait, futurorum Sanctis scientia certa conceditur : unde et Prophetæ futura quasi præsentia intuebantur. Spiritus Sanctus enim est Spiritus veritatis, qui scilicet novit et revelat omnes veritates, etiam futuras. Est enim Spiritus æternæ sapientiæ, quæ amicos Dei et Prophetas constituit, *Sapient.* VII, 27. Causam dat S. Chrysostomus : Excitavit, ait, per hoc Apostolorum mentem; ad nihil enim ita avidum est genus humanum, ut ad sciendum futura. Ab hac ergo sollicitudine eos liberavit, ostendens futura eis revelanda, ne incauti errarent.

Anagogice, Beda : « Ventura annuntiabit, » id est gaudia cœlestis patriæ ad memoriam reducet : nuntiabit etiam mala, quæ vobis pro confessione Christi ventura sunt. Et Interlinearis : Non solum, ait, quæ futura sunt in tempore annuntiat, sed magis æterna, quorum amore inflammat.

Vers. 14.

14. Ille me clarificabit, — id est glorificabit, ostendendo me esse Dei Filium, Messiam, doctorem et salvatorem mundi. Audi S. Augustinum : « Ille me clarificabit : diffundendo in cordibus charitatem, et spirituales faciendo, declaravit eis Filium Patri esse æqualem, quem secundum carnem prius tantummodo noverant. Item per ipsam charitatem fiducia repleti Apostoli, et timore depulso, annuntiaverunt hominibus Christum, et sic ejus fama toto orbe diffusa est : quod enim facturi erant in Spiritu Sancto, hoc eumdem Spiritum dixit facturum. »

De meo accipiet, quid?

Quia de meo (Arabicus, *de eo quod est mihi*) accipiet, — scilicet a me meam essentiam divinam, ait Nazianzenus, orat. *De Fide,* ac consequenter meam voluntatem et scientiam : hanc enim vobis annuntiare debet, inquit Cyrillus, Chrysostomus, Jansenius, Toletus et alii. Audi Didymum : « Dans Filius, non privatur his quæ tribuit, nec cum damno suo impartitur aliis, nec Spiritus Sanctus accipit quod ante non habuit; sic est intelligendus Spiritus Sanctus a Filio accipere, ut una cognoscatur dantis et accipientis substantia : sic et Filius a Patre accipit ea in quibus subsistit. »

Aliter Maldonatus, *q. d.* « De meo accipiet, » id est meo nomine veniet, nec aliam quam meam doctrinam vobis quasi legatus meus exponet. Sed hoc videtur alienus. Perperam Nonnus vertit : « De meo Patre accipiet, » quasi Spiritus Sanctus a Patre solo procedat, non a Filio. Non enim ait Christus : Ille Patrem clarificabit, quia de Patre accipiet, sed : « Ille me clarificabit, quia de meo accipiet. »

Ex hoc loco Patres, imo Concilium Florentinum, *sess.* 25, probant Christi divinitatem et processionem Spiritus Sancti a Filio æque ac a Patre. Citat eos fuse Maldonatus hic in fine hujus versus, et Bellarminus, lib. II *De Christo,* cap. XXIV et XXV. Unde docte Theodorus Heracleotes, in *Catena Græcor.,* hoc loco : « Spiritus Sanctus, inquit, testis fuit divinitatis Unigeniti, cum ex ejus esset essentia essentiamque ejus declararet; » nec

(1) Imo ab ecclesiasticis scriptoribus Spiritus Sanctus etiam *vicarius* Christi appellatur, imprimis a Tertulliano, lib. de *Virgin. veland.,* cap. I; idem, *De Præscript. hæret.,* cap. XIII, *Christum misisse* ait vicariam vim Spiritus Sancti, qui credentes agat.

enim spirari potest Spiritus Sanctus, nisi ab eo qui est Deus.

Dices : Cur ergo Christus non dixit, *me accipiet*, sed *de meo*. Respondeo : quia Spiritus Sanctus a Filio non accipit totum quod est in Filio; non enim accipit filiationem, sed essentiam, ex qua et filiatione constituitur Filius secundum nostrum modum concipiendi. Et sic explicat Christus, vers. seq., dicens : « Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt. Propterea dixi : Quia de meo accipiet.» Unde patet τὸ *de meo*, idem esse cum τῷ *omnia quæ habet Pater, mea sunt*; scilicet ipsa deitas cum omnibus suis attributis. Hinc Theophylactus exponit : « De meo, » id est de thesauro divinitatis, qui est in me, « accipiet. » Perperam ergo hæretici, ex τῷ *de meo*, contendebant Spiritum Sanctum non natura, sed participatione esse Deum, uti refert S. Augustinus, *tract.* 100, et Cyrillus, lib. XIII *Thesauri*, cap. IV; participat enim ipsam naturam divinam, quæ nullas habet partes, sed tota est indivisibilis et simplicissima.

Accipiet, — id est accepit ab æterno, accipit et accipiet semper. Futurum enim omne tempus complectitur, et melius convenit æternitati, quia hæc in æternum durat, uti semper durat spiratio Spiritus Sancti. Sensus totius hujus loci est, *q. d.* Ne tristemini, quod me abeunte, vestro doctore privemini; nam mittam Spiritum Sanctum, qui cum merus sit Spiritus divinus, docebit vos omnia quæ salutis et spiritus sunt : eo autem docente, ego vos doceo, quia a me accipit omnia, a quo procedit; ille claritatem et gloriam meam vobis demonstrabit, quia a me accipiet omnia quæ dicturus est vobis, et ita per ipsum vobis loquar et me demonstrabo vobis; nec miremini quod de Spiritu Sancto dixerim : « De meo accipiet; » nam ego per æternam generationem accepi a Patre omnia quæ ipse habet; et ideo accepi ab ipso, quod unum sim cum ipso principium Spiritus Sancti. Ita Ribera.

Vers. 15. 15. Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt (Arabicus : *Omnia quæcumque sunt Patri, sunt mihi*; Nonnus : *Sors mea sunt omnia quæ habet Pater meus*. Probat Spiritum Sanctum a se accipere essentiam et scientiam, ex eo quod omnia quæ habet Pater sua sint; omnia enim sua, excepta paternitate, ait Concilium Florentinum, Pater generando communicavit Filio; ergo et virtutem spirandi Spiritum Sanctum, quam habet Pater, communicavit Filio. Unde explicans subdit) : Propterea dixi : quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis. — *q. d.* Ideo dixi : « De meo accipiet, » quia accipiet omnia quæ habet Pater quæque ipse mihi communicavit; omnia enim quæ Patris sunt, mea quoque sunt, atque ego eadem Spiritui Sancto spirando communico, nimirum meam Deitatem, omniscientiam, omnipotentiam, etc. Ita Didymus : « Patris nomine, ait, se Filium esse declaravit, non paternitatem usurpavit (uti voluit Sabellius) : quæ Pater habet juxta substantiam, id est æternitatem, immutabilitatem, bonitatem, hæc eadem habet et Filius. » Et S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.* : « Docet, ait, a Patre accipienda, a se tamen accipi, quia omnia quæ Patris sunt, sua sunt, non habet universitas diversitatem. » Hinc rursum colligitur Spiritum Sanctum procedere a Filio, quia omnia quæ habet Pater, habet Filius excepta paternitate; atqui Pater habet vim et actionem spirandi Spiritum Sanctum, ergo eamdem habet et Filius. Confirmatur : quia si Pater et Filius non haberent omnia communia, excepta relatione opposita, distinguerentur plusquam relatione, et proinde distinguerentur substantia : nam Pater ut spirator, non est relativum ad Filium; ergo si ut spirator distinguitur a Filio, distinguitur per spirationem, non ut relatio est, sed ut est forma quædam in Patre subsistens : proinde Pater et Filius in substantia differunt, quæ est hæresis Ariana.

Vers. 16. *Quodnam hic Modicum, et non videbitis me?*

16. Modicum, et jam non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis me : quia vado ad Patrem. — Syrus : *Paulisper, et non videbitis me; et iterum paulisper, et videbitis me, quippe qui abeam ad Patrem*; *q. d.* Modicum tempus (post paucas horas) a Judæis capiendus, passurus, et in cruce moriturus sum, moxque sepeliendus, et tunc mœsti « non videbitis me; » sed post aliud modicum tempus, iterum « videbitis me. » Nam post triduum a morte resurgam, et me vobis videndum magno cum gaudio exhibebo : quoniam paulo post iturus sum ad Patrem, et ascensurus in cœlum, ac glorificandus sessione ad ejus dexteram; nec enim a morte detineri potero, sed mox eam in me vincam faciamque ut et vos eamdem vincatis et superetis. Ita Chrysostomus, *hom.* 78; Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Euthymius, Ribera, Toletus, Jansenius. Mœstos enim de suo abitu Apostolos solatur Christus absentiæ suæ brevitate, quod illa brevis et modica sit futura, ac mox magno gaudio compensanda et ingenti gloria cumulanda.

Aliter S. Augustinus, Beda et Maldonatus, *q. d.* Modico et parvo tempore vobiscum commorabor in terra, scilicet per 40 dies usque ad ascensionem meam in cœlum, postquam amplius non videbitis me; sed post aliud modicum tempus hujus sæculi, iterum videbitis me, nimirum in die judicii et communi omnium resurrectione, quando vos in corpore et anima in cœlum mecum assumam, beabo et glorificabo; « quia ad Patrem vado, » ut gloriam quam passione mea merui sedens ad dexteram ejus obtineam, ibique cum eo gloriose regnem usque ad diem judicii, quando redibo, ut vos ad regnum meum transferam, quia tantum hujus sæculi tempus, licet plurium sit millium annorum, si comparetur cum Dei æternitate, modicum est et exile instar puncti.

Audi S. Augustinum, *tract.* 101 : « Modicum est hoc totum spatium, quod præsens pervolat sæculum. Unde dicit idem Evangelista, *epist.* I, cap. II :

« Novissima hora est. » Et post nonnulla : « Hoc modicum longum nobis videtur, quoniam adhuc agitur; cum finitum fuerit, tunc sentiemus quam modicum fuerit; non ergo sit gaudium nostrum quale habet mundus, de quo dictum est : Mundus autem gaudebit; nec tamen in hujus desiderii parturitione sine gaudio tristes simus, sed sicut ait Apostolus, spe gaudentes, in tribulatione patientes : quia et ipsa parturiens, cui comparati sumus, plus gaudet de mox futura prole, quam tristis est de præsenti labore. » Hinc Psaltes, et ex eo S. Petrus, *epist.* II, cap. III, vers 8 : « Unus dies apud Dominum, inquit, sicut mille anni, et mille anni sicut dies unus. » Vide ibi dicta (1).

Vers. 17. 17. **Dixerunt ergo ex discipulis ejus ad invicem : Quid est hoc quod dicit nobis : Modicum, et non videbitis me; et iterum modicum, et videbitis** Vers. 18. **me, et quia vado ad Patrem? 18. Dicebant ergo : Quid est hoc quod dicit, Modicum? nescimus quid loquitur.** — Videbatur Apostolis hoc Christi dictum esse obscurum, imo ænigma : nec mirum, cum etiamnum multis Christianis tale esse videatur. Studio id fecit Christus, ut mœstos eorum animos novitate hac phrasis acutæ et involutæ erigeret, et ad ejus explicandæ interrogationem impelleret, cui ipse deinde respondens mœstitiam eorum depelleret, vel certe leniret. Causam duplicem dat S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius : *primam,* quod revera dictum hoc in se esset obscurum; *secundam,* quod Apostoli mœstitia erant prægravati, et quasi oppressi. *Tertiam* dat Rupertus, quod Apostoli necdum caperent resurrectionis mysterium, nec certo crederent Christum die tertio a morte resurrecturum. *Quartam* dant S. Augustinus et Beda, quod τὸ « modicum » a Christo repetitum et inversum turbaret eos. Modica enim voluptas hujus vitæ parit in altera vertiturque in æternum et immensum gaudium, uti dicere solebat S. Franciscus : « Quod enim in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, » II *Corinth.* IV, 17. Elige.

Vers. 19. 19. **Cognovit autem Jesus, quia volebant** (desiderabant, sed mœsti et pavidi non audebant) **eum interrogare.** — Cognovit id Christus non ex Apostolorum vultu, gestibus et nutibus, sed vi divinitatis suæ, introspiciendo secretas eorum in mente cogitationes et arcana desideria. Prævenit ergo eorum interrogationem, ut ostenderet se esse cardiognosten, id est cordium inspectorem, ideoque Deum. Ita Cyrillus.

(1) Genuinam esse hanc a S. Augustino datam hujus loci interpretationem docent verba, *quia vado ad Patrem,* quæ nonnisi de æterna Christi cum Patre conjunctione intelligi possunt (conf. vers. 28). Duplici autem modo discipuli Christum post reditum ejus in cœlum erant revisuri : primum quum in munere suo gerendo divinum auxilium per Paracletum experirentur, tum quum in fine muneris et vitæ ab illo ducerentur in domum Patris.

Vers. 20. 20. **Amen, amen dico vobis, quia plorabitis, et flebitis** (Arabicus, *ululabitis;* Syrus, *lamentabimini*) **vos, mundus autem gaudebit : vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.** — Subaudi : Et vicissim mundi gaudium vertetur in tristitiam et luctum. Ita Rupertus.

Primo, S. Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Euthymius et Rupertus, qui vers. 16 intellexerunt de morte et resurrectione Christi, sic exponunt, *q. d.* Post modicum tempus, imo post paucas horas, cum videbitis me capi, crucifigi, mori, sepeliri, vos, o discipuli mei, de tam acerbo meo vestroque casu lugebitis; mundani vero Judæi hostes mei gaudebunt, quod me scelerum ipsorum insectatorem morte mulctarint; sed paulo post tristitia et luctus vester vertetur in gaudium, cum tertio die me resurgentem et redivivum videbitis, tuncque Judæi tristabuntur et indignabuntur, quod me mortem ipsorum calcasse et superasse dolebunt. Hic sensus proprie et primario a Christo intenditur. Explicat enim illud vers. 16 : « Modicum, et non videbitis me, » etc. Secundario tamen intendit significare Apostolorum persecutiones et afflictiones suis similes et pro se tolerandas. Unde

Secundo, S. Augustinus, Beda et Maldonatus, qui τὸ *modicum* vers. 16, exponunt de tota præsenti vita totoque hujus temporis sæculo, sic explicant, *q. d.* Vos, o Apostoli, post meum in cœlum ascensum, prædicantes meam legem et fidem, persecutionibus, laboribus et ærumnis afflicti dolebitis et lugebitis; mundani vero gaudebunt, quod vobis dominentur vosque affligant, crucient et occidant; sed in fine hujus sæculi ego veniam et liberabo vos, ut mecum in æterna beatitudine gaudeatis.

Pii hic lugent, sed gaudebunt in futuro.

Moraliter : pios in hac vita adversis affligi, impios in prosperis exultare, docet sæpe sacra Scriptura, ut *Job* XXI, 7; David, *Psalm.* LXXII, vers. 2, 3, 4; *Habacuc* cap. XIII; *Jerem.* XII, 1. Idem docet nos quotidiana experientia. Sed eadem docet in exitu et morte pios gaudere, impios lugere, ut patet *Luc.* VI, 25; *Jacobi* V, 2 et 3; *Rom.* VIII, 18. « Difficile, imo impossibile est, ait S. Hieronymus, epist. 34 *ad Julianum,* ut et præsentibus quis et futuris fruatur bonis, ut et hic ventrem et ibi mentem impleat, ut de deliciis transeat ad delicias, ut in utroque sæculo primus sit, ut et in cœlo et in terra appareat gloriosus. »

Gnome.

Quocirca Tertullianus, lib. *De Spectac.*, cap. XXVIII, hæc Christi verba eleganter et pathetice pertractans : « Vicibus, inquit, disposita res est. Nunc illi lætantur, nos conflictamur. Sæculum, inquit, gaudebit, vos tristes eritis. Lugeamus ergo dum Ethnici gaudent, ut, cum lugere cœperint, gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes, tunc quoque pariter lugeamus. Delicatus es, Christiane, si et in sæculo voluptatem concupiscis, imo nimium stultus, si hoc existimas voluptatem. » Et paulo

post : « Dicas velim : Non possumus vivere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus! Nam quod est aliud votum nostrum, quam quod et Apostoli, exire de sæculo et recipi apud Dominum? Hæc voluptas, ubi et votum. » Mox fidelium gaudia hujus vitæ hæc assignat : « Quæ major voluptas, quam fastidium ipsius voluptatis, quam sæculi totius contemptus, quam vera libertas, quam conscientia integra, quam vita sufficiens, quam mortis timor nullus; quod calcas deos nationum, quod dæmonia expellis, quod medicinas facis, quod revelationes petis, quod Deo vivis! Hæ voluptates, hæc spectacula Christianorum, sancta, perpetua, gratuita, etc. Ad signum Dei suscitare, ad tubam angeli erigere, ad martyrii palmas gloriare. Aspice impudicitiam dejectam a castitate, perfidiam cæsam a fide, sævitiam a misericordia contusam, petulantiam a modestia obumbratam, et tales sunt apud nos agones, in quibus ipsi coronamur. » Et mox : « Quæ illa exultatio angelorum, quæ gloria resurgentium Sanctorum! quale regnum exinde justorum! qualis civitas nova Jerusalem! »

Idipsum 700 annis ante prævidens Isaias graphice describit, cap. LXV, vers. 14 : « Ecce servi mei comedent, et vos esurietis; ecce servi mei bibent, et vos sitietis; ecce servi mei lætabuntur, et vos confundemini; ecce servi mei laudabunt præ exultatione cordis, et vos clamabitis præ dolore cordis et præ contritione spiritus ululabitis. » Vide ibi dicta.

Exempla. Hinc S. Cæcilia Evangelium Christi semper gestans in pectore illudque prædicans, Tiburtium pluresque alios ad Christum convertit, quibus hoc imprimis inculcabat : « Nolite, o filii hominum, hujus vitæ fugientem quærere lætitiam, ut lætitiam illius vitæ æternam possideatis, quæ hanc vitam excipit. In hac enim vita breve tempus vivitis; in illa vero in omne ævum. » Cumque Almachius præfectus eam cum suis insipientem assereret, quod, spretis hujus mundi gaudiis, austeram et lugubrem Christianorum vitam amplexa foret, respondet S. Valerianus, S. Cæciliæ sponsus : « Veniet tempus, quo accipiemus millecuplos fructus nostræ afflictionis, et nobis lætantibus flebunt illi qui nunc efferuntur lætitiis; est enim nunc tempus seminandi. Qui ergo in hac vita seminant, quæ sunt ad tempus, lacrymas, in illa beata et æterna vita metent gaudium sempiternum. »

Denique S. Cyprianus, tract. *De Mortal.*, ex hac Christi gnome, evincit in peste et morte Christiano non esse tristandum, sed gaudendum, quod per eam ad Christi visionem et summum gaudium veniat. Audi eum : « Cum ergo Christum videre gaudere sit, nec possit esse gaudium nostrum, nisi cum viderimus Christum, quæ cæcitas animi, quæve dementia est, amare pressuras, et pœnas, et lacrymas mundi, et non festinare potius ad gaudium, quod nunquam possit auferri! »

Vers. 21. 21. MULIER CUM PARIT, TRISTITIAM HABET, QUIA VENIT HORA EJUS (ut magno labore et dolore parturiat) : CUM AUTEM PEPERERIT PUERUM, JAM NON MEMINIT PRESSURÆ PROPTER GAUDIUM, QUIA NATUS EST HOMO IN MUNDUM. — Syrus : *Mulier cum parit ægritudine afficitur, quia venit dies partus ejus; cum autem pepererit filium, non meminit angoris, propter gaudium illud, quod natus sit homo in mundo*; quia scilicet mater videt infantulum, quem enixa est, quem sperat in vita sibi auxilio fore et honori, in morte vero eumdem post se successorem et superstitem in mundo relinquere, ut per eum stirps sua et familia propagetur. Quia enim homines optant semper esse et vivere, nec id in seipsis consequi possunt, cum mortis legibus subjaceant; hinc gaudent filios edere, ut in illis perdurent et quasi æternitatem quamdam consequantur. Sic regina gaudet cum primogenitum peperit, quia regem se peperisse censet.

Apposita est hæc Christi parabola, quæ passionis et mortis suæ tempus comparat parturitioni, resurrectionem vero gaudio post partum. Christus enim in passione cruciatus fuit doloribus et angoribus, instar mulieris parturientis; at peracto partu, cum se merito mortis suæ resurgentem vidit, nosque similiter resurrecturos cognovit, mirifice gavisus est, et magno gaudio Apostolos et fideles omnes perfudit. Hos enim quasi infantulos suos parturiit, pro iis moriens in cruce. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius. Simili modo, juxta sensum S. Augustini et Bedæ paulo ante datum, idem applices persecutionibus et doloribus Apostolorum et fidelium in hac vita, ac gaudio et exultationi eorumdem in communi omnium resurrectione; de quo mox plura.

PUERUM, — quia, ut ait S. Augustinus, majus gaudium esse consuevit, quando non puella, sed puer (masculus) nascitur, ut mystice significetur fideles debere esse masculo et virili animo, ad fortia agendum et patiendum; vocati enim sunt ad cœlestium contemplationem, imo cœli expugnationem; non ad mollitiem hujus sæculi, ait Interlinearis. Porro puer hic mox homo vocatur, cum dicitur : « Natus est homo in mundum; » ut significetur resurrectio Christi; per resurrectionem enim Christus quasi denuo natus est, non puer, sed homo et vir perfectus. Ita Chrysostomus : Non dixit *puer*, inquit, sed *homo*, occulte suam resurrectionem insinuans, æque ac nostram post mortem beatitudinem; tunc enim nascemur in vitam æternam, ait Alcuinus. Unde Beda : « Non debet, inquit, videri novum, si natus dicatur qui ex hac vita migraverit; ut enim procedens de matris utero in hanc lucem ingreditur, ita solutus a carnis vinculis ad lucem æternam sublimatur. Unde Sanctorum solemnia non funebria, sed natalitia vocantur. »

Dolori partu- Porro, dolori parturientis recte comparatur dolor discipulorum : *Primo*, quia uterque fuit

rientis cur comparatur dolor discipulorum.

acerbissimus ac acerbior est in partu masculi quam feminæ, ait Augustinus, *tract.* 101. *Secundo,* quia uterque est brevis. Ita Chrysostomus, *serm.* 78. *Tertio,* uterque est periculosus. *Quarto,* uterque vertitur in gaudium, ille nativitatis pueri, hic resurrectionis Christi et discipulorum. Ita Cyrillus. *Quinto,* sicut idem puer natus est causa doloris dum paritur, et gaudii dum natus est; sic idem Christus morte sua magnum dolorem creavit discipulis, resurrectione vero sua magnam lætitiam. *Sexto,* utriusque gaudium est mirificum et summum, quod omnem præcedentem dolorem absorbet.

Vers. 22.

22. ET VOS IGITUR NUNC QUIDEM TRISTITIAM HABETIS, ITERUM AUTEM VIDEBO VOS, ET GAUDEBIT COR VESTRUM : ET GAUDIUM VESTRUM NEMO TOLLET A VOBIS. — Est postparabola, sive applicatio parabolæ, ejus scopum fructumque significans. *Et,* id est *sic,* similiter, simili modo. Connectit enim similia, scilicet mulierem parturientem cum patiente Christo et Apostolis, *q. d.* Sicut mulier parturiens cruciatur et gemit, edita vero prole gaudet; sic et vos in mea passione et morte imminente tristabimini, sed die tertio resurgens et quasi ex sepulcro renatus videbo vos, tuncque mire gaudebit cor vestrum et gaudium vestrum nemo tollet, sed vobis manebit perenne, quia immortalis et gloriosus resurgam, nec amplius mori potero, sed semper vivam vitam beatam, ut vobis in omni persecutione et afflictione adsim et opituler, vosque omnibus adversis superiores efficiam, et tandem glorioso martyrio coronem, itaque ad cœlestia gaudia traducam, quæ nemo tollet a vobis, quia erunt sempiterna. Primo ergo loquitur Christus de gaudio Apostolorum ob suam; secundario vero, ob ipsorummet resurrectionem, felicitatem et gloriam, uti jam dixi. Hanc enim parturit labor et dolor hujus vitæ, sicut prolem parit parturitio puerperæ.

Præclare S. Cyprianus *ad Demetrianum* : « Pœnam, ait, de adversis mundi ille sentit, cui et lætitia et gloria omnis in mundo est. Ille mœret et deflet, si sibi male sit in sæculo, cui bene non potest esse post sæculum, cujus vivendi fructus omnis hic capitur, cujus hic solatium omne finitur, cujus caduca et brevis vita hic aliquam dulcedinem computat et voluptatem ; quando istinc recesserint, pœna jam sola superest ad dolorem. Cæterum nullus iis dolor est de incursatione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternamur adversis, nec frangimur, nec dolemus, neque in ulla aut rerum clade, aut corporum valetudine mussitamus; spiritu magis quam carne viventes, firmitate animi infirmitatem corporis vincimus. » Et inferius pluribus interjectis : « Viget apud nos spei robur et firmitas fidei, et inter ipsas sæculi labentis ruinas erecta mens est, et immobilis virtus, et nunquam non læta patientia, et de Deo suo semper anima secura. »

TRISTITIAM HABETIS. — Tristamini ob meum abitum ad mortem, deinde post mortem meam tristabimini ob persecutiones et cruces vobis ingruentes. Sic et tristabuntur cæteri fideles, qui per lacrymas et pressuras ad gaudia æterna contendunt, ait Alcuinus. Porro, ut advertit S. Augustinus, in hisce pressuris « non sumus sine gaudio tristes, sed, sicut dicit Apostolus, spe gaudentes; nam et mulier parturiens, cui comparati sumus, plus gaudet de mox futura prole, quam tristis est de præsenti dolore. »

Tropologice : Mens peccatoris pœnitentis, item mens justi, cum meditatur martyrium, ingressum religionis, vel aliud opus arduum et heroicum, est quasi mulier parturiens, quia magno labore et dolore fœtum conversionis suæ, martyrii, religionis, etc., enititur et parit. Lege et S. Augustinum, in *Confess.* lib. VIII, cap. VIII, ubi narrat quanto molimine parturierit propositum novæ vitæ. Hoc est quod ait Isaias, cap. XXVI : « Sicut quæ concipit, cum appropinquavit ad partum, dolens clamat in doloribus suis ; sic facti sumus a facie tua, Domine, concepimus, et quasi parturivimus, et peperimus spiritum salutis. » Sed hæc parturitio parit ingens gaudium. Impii vero similiter parturiunt sua scelera cum ingenti labore et dolore; sed hic vertitur in æternum gehennæ tormentum, juxta illud *Isaiæ* LIX : « Conceperunt dolorem et pepererunt iniquitatem. » Et *Psalm.* VII : « Ecce parturiit injustitiam, concepit dolorem et peperit iniquitatem. » De his dictum est, *Sapient.* II : « Lassati sumus in via iniquitatis, ambulavimus vias difficiles, » et reliqua.

Rursum prædicator, confessarius et quivis alius qui animas Deo lucrari satagit, id facit cum magna parturitione. Unde S. Gregorius, lib. XXX *Moral.,* cap. IX, talem comparat cervæ parturienti, quæ difficillime parit, ideoque præ dolore rugit. Explicans enim illud *Job* XXXIX, 1 : « Numquid, etc., parturientes cervas observasti? Perpaucorum est pensare, inquit, quis labor sit in prædicationibus Patrum ; quantis doloribus, quasi quibusdam conatibus animas in fide et conversatione parturiunt, quam cauta se observatione circumspiciunt, ut sint fortes in præceptis, compatientes in infirmitatibus, in minis terribiles, in exhortationibus blandi, in ostendendo magisterio humiles, in rerum temporalium contemptu dominantes, in tolerandis adversitatibus rigidi; et tamen dum vires suas sibimet non tribuunt, infirmi; quantus sit eis dolor de cadentibus, quantus de stantibus timor; quo fervore alia adipisci appetunt, quo pavore alia adepta conservant.

ET GAUDIUM VESTRUM NEMO TOLLET, — quia gaudium ipsorum Christus est, qui jam non moritur, ait Interlinearis. Rursum, id verius erit in cœlo. Unde S. Augustinus : « Nec vero finis nobis sufficit, inquit, nisi cujus nullus est finis. »

23. ET IN ILLO DIE ME NON ROGABITIS QUIDQUAM. Vers. 23.

— Græcum ἐρωτήσετε, et Latinum *rogabitis* duo significat, primum, proprie *interrogabitis*, ut vertit Syrus, et sic legunt nonnulli codices Latini. Secundum, *petetis*, orabitis, postulabitis, juxta illud cap. XIV, vers. 16 : « Et ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis. »

Primo ergo, Cyrillus priore modo accipit refertque ad diem resurrectionis et Pentecostes, *q. d.* Cum resurrexero et Spiritum Sanctum misero in Pentecoste, non erit opus me quidquam interrogare, quia partim ego resurgens, partim Spiritus Sanctus adveniens docebit vos omnia, quæ ad vestrum officium et apostolatum spectant. Multa enim discipuli ignorantes rogarant Christum, ut, « Domine, quo vadis? Quomodo possumus viam scire? Ostende nobis Patrem. Cur manifestas te nobis, non mundo? » ut patet cap. XIV, vers. 5, 8, 22; et hic vers. 17, non intelligentes τὸ *modicum*, volebant eum interrogare : Christus ergo apposite eis respondit, brevi se per Spiritum Sanctum ita illuminaturum illos, ut quasi θεοδίδακτοί non opus habeant quidquam amplius interrogare eorum quæ ante adventum Spiritus Sancti rogare solebant, uti paulo ante eum rogarunt : « Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? » *Act.* I. Sic et Euthymius.

Secundo, S. Chrysostomus, *hom.* 78; Theophylactus, Ribera et alii τὸ *rogabitis* exponunt *petetis, orabitis, postulabitis, q. d.* In illo die cum ad vos per resurrectionem redibo, non indigebitis me rogare, et in vestris necessitatibus precari, sed satis vobis erit invocatio mei nominis apud Patrem, ut me etiam absente omnia ab illo impetretis. Huic expositioni favet id quod sequitur : « Amen, amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. »

Tertio, S. Augustinus, *tract.* 101, utrumque sensum jam datum jungit refertque ad diem cœlestis gloriæ : tunc enim non opus erit quidquam interrogare vel obsecrare, cum omnia abunde per gloriam suggerantur et suppeditentur. Audi S. Augustinum : « At postquam resurrexit, interrogatum legimus a discipulis, quando regnum restitueret Israel; rogatus est etiam a Stephano, cum esset in cœlo, ut spiritum ejus susciperet; puto ergo quod hic dicit referendum esse ad tempus quo videbimus eum sicuti est, ubi nihil desiderandum remanebit, nihil quærendum latebit. »

AMEN, AMEN DICO (in veritate, verissime et certissime promitto; S. Augustinus ait, *juro* : censet enim ipse « amen » esse juramentum) VOBIS : SI QUID PETIERITIS PATREM IN NOMINE MEO, DABIT VOBIS. — Est nova hæc Apostolorum consolatio, novum quoque documentum eis datum a Christo, ut eo se absente utantur, ad omnia quibus egent impetrandum a Patre, nimirum petendo ea ab ipso in nomine Christi, *q. d.* Nolite, o discipuli, tristari de meo abitu et absentia, quia certo vobis promitto Deum Patrem vobis daturum quidquid in nomine meo petieritis. Petite ergo et accipietis. Solebatis omnia quibus egebatis a me petere; nunc ego abeo, et mei loco Patrem substituo : quod a me petebatis, petite a Patre; ille tam facile, tam amanter et liberaliter vos audiet et exaudiet, sicut ego vos audire et exaudire solebam. Nec absentiam causemini, vel distantiam, quod Pater sit in cœlis, vos vero in terris. Nam et Pater in terris est, cum sit ubique, imo intra vos est, in anima et mente vestra est, non tantum per essentiam, præsentiam et potentiam, sed et per gratiam. Anima enim vestra ejus est sedes et templum, in qua ipse a vobis laudari, orari et invocari cupit. Ibi ergo eum vobis præsentem, imo familiarem et intimum invocate; ibi ipse vos exaudiet.

Promissio Christi de impetratione orationum expenditur.

Singula verba habent emphasim. *Primo*, « dico vobis, » *q. d.* Vobis hoc spondeo, quia vos estis intimi mei amici, discipuli et Apostoli, quos ego summe diligo, ut vestri curam singularem geram vobisque de omnibus provideam. Primario ergo hæc Christus dicit Apostolis; secundario, fidelibus omnibus quavis ætate viventibus, quia horum personam sustinebant, et hos repræsentabant Apostoli.

Secundo, « quidquid, » scilicet vobis salutare et Deo honorificum, quod sit aliquid (solidum et utile Deoque gratum), non nihil, ait Interlinearis. Et S. Augustinus : Aliquid, inquit, quod non in comparatione beatæ vitæ sit nihil. Qui ergo petit rem illicitam vel noxiam, ut vindictam de inimicis, non exauditur, quia non petit aliquid (salutiferum), sed nihil; peccatum enim est non ens, et quasi nihil. Licet quidem res temporales et adiaphoras, ut sanitatem, opes, officium, dignitatem petere a Deo; sed illas referre oportet ad finem honestum, ut scilicet per ea magis placeamus Deo, ac plura bona opera exercere possimus.

Tertio, « petieritis : » græce αἰτήσητε, id est poposceritis, oraveritis, precabimini, imploraveritis, contenderitis, expostulaveritis, mendicaveritis, invocaveritis, scilicet, uti decet et par est, nimirum *primo*, humiliter; *secundo*, reverenter; *tertio*, fiducialiter; *quarto*, ardenter; *quinto*, perseveranter.

Quarto, « Patrem, » *q. d.* Magna spe et amore petite, quasi filii a patre : ipse enim paterno affectu vos summe diligit.

Quinto, « in nomine meo, » id est per me et mea merita, non per vestra, de quo mox plura.

Sexto, « dabit vobis, » secure et certe, si ita petatis, uti oportet.

IN NOMINE MEO. — *q. d.* Abiturus relinquo vobis nomen meum; hoc allegate apud Patrem et omnia obtinebit. Ostendit nominis sui virtutem, ait Chrysostomus, solum enim nominatus apud Patrem, facit mirabilia, *q. d.* Ne existimetis de reliquo me non futurum vobiscum, aut vos de-

relictos : nomen enim meum magnam dabit securitatem. Hæc Chrysostomus.

Quid est in nomine Christi petere? Resp. Primo.

Quæres : Quid est petere in nomine Christi? Respondet *primo*, S. Gregorius, *hom.* 27 : «Nomen filii Jesus est, Jesus autem salvator, vel etiam salutaris dicitur : ille ergo in nomine Salvatoris petit, qui illud petit, quod ad veram salutem pertinet. Nam si id quod non expedit petitur, non in nomine Jesu petitur Pater. Unde et eisdem Apostolis adhuc infirmantibus Dominus dicit : Usque modo non petistis quidquam in nomine meo, ac si aperte diceretur : Non petistis in nomine Salvatoris, quia nescitis quærere æternam salutem. Hinc est quod et Paulus non exauditur, quia si liberaretur a tentatione, ei non prodesset ad salutem, » II *Corinth.* XII. Et inferius : « Pensate petitiones vestras, videte si in nomine Jesu petitis, id est si gaudia salutis æternæ postulatis. In domo enim Jesu, Jesum non quæritis, si in æternitatis templo importune pro temporalibus oratis. Ecce alius in oratione quærit uxorem, alius petit villam, alius postulat vestem, alius dari sibi deprecatur alimentum. » Et S. Augustinus : « Non petitur, ait, in nomine Salvatoris, quidquid petitur contra rationem salutis, et qui sentit de Christo, quod non est de unico Dei Filio sentiendum, non petit in ejus nomine : accipit autem, qui ut debet petit, quando debet accipere ; quædam enim non negantur, sed ut congruo dentur tempore, differuntur. »

Sic et Beda, Rupertus et S. Thomas. Hæc vera sunt, sed symbolica, non litteralia.

Secundo

Secundo ergo, magis ad litteram. S. Cyrillus, et ex eo Jansenius : In nomine meo dicit, inquit, ut Christus se mediatorem et collargitorem ostendat : nam quatenus Deus, nobis cum Patre bona largitur ; quatenus mediator est, nostras preces ad Patrem adducit, ipse enim nobis libertatem atque fiduciam ad Patrem largitur.

Tertio.

Tertio, Euthymius, « in nomine meo, » inquit, hoc est tanquam mei, tanquam Christiani.

Quarto et genuine.

Quarto et genuine, S. Chrysostomus, Theophylactus, Toletus et alii : Petere in nomine Christi, inquiunt, est petere per Christum, sive per Christi merita, dignitatem et auctoritatem. Christus enim sua passione et morte meruit, ut quod ejus nomine petimus, a Deo impetremus. Quare impetratio hæc respectu nostri est gratia, respectu Christi est quasi justitia. Nomen ejus in Scriptura significat vires, virtutem, merita, gratiam, dignitatem, auctoritatem. Petere ergo in nomine Christi, est petere allegando merita Christi in iisque confidere, non in suis propriis ; ut Deus non in nostram indignitatem et peccata, sed in faciem Christi sui respiciat et ob ejus sanctitatem et merita nobis donet quod non meremur. Christus ergo hic non solum Deum, sed Deum incarnatum, obedientem usque ad mortem crucis significat. Hic enim meruit ut Pater nostras preces exaudiat. Sic explicat Ecclesia, quæ omnes orationes suas concludit : « Per Dominum nostrum Jesum Christum. » Sic Judæi orabant Deum per merita Abraham, Isaac et Jacob parentum suorum : Christiani vero per merita Christi, qui in infinitum illorum merita superat.

Quinto.

Quinto, Ribera sic explicat : Petite « in nomine meo, » hoc est, petite quasi a me missi, quasi ego per vos hoc petam a Patre ; sicut rex a Pontifice petit quippiam per legatum suum. Petite, non quasi vobis donandum, sed mihi, sicut fratres Joseph rogant, ut iniquitatem ipsorum condonet patri, quasi pater illam in se susceperit et postulet illam sibi condonari, non fratribus, *Genes*, L. Simili enim modo Christus donat nobis sua merita, suam auctoritatem et gratiam, quam habet apud Patrem, ut per illam petamus.

Hinc rursum, petere in nomine Christi, est petere ea quæ Christus nobis cupit et dari nobis vult, scilicet quæ ad salutem animæ spectant. Unde hæc oratio est efficax et exauditur a Deo. Quocirca valde pia et efficax est illa nonnullorum oratio : Domine, da mihi hoc quod Christus Dominus in me desiderat, quod ipse mihi dari cupit, pro quo ipse moriens in cruce oravit et mihi donari postulavit ; rursum, quod B. Virgo mihi optat, quod ipsa pro me precatur : ipsa enim me meamque salutem adamat, et melius me novit quid mihi ad eam sit utilius. Hic sensus pius est, sed quartus magis litteralis et genuinus.

DABIT VOBIS. — Dices : Experimur multos multa petere a Deo, nec impetrare : quomodo ergo hic dicitur : « Dabit vobis ? » Respondeo, causa cur non impetrent est, quod non petant ea quæ petere oportet, vel ea ratione et modo quo oportet, uti docet S. Jacobus, in *Epist.* cap. IV. Affirmativæ enim promissiones in Scriptura requirunt certas conditiones quas ipsa alibi explicat. Sic oratio et impetratio requirit *primo*, humilitatem et reverentiam ; quare qui illa caret, sed superbe et præsumptuose orat, uti fecit Pharisæus ille, *Luc.* cap. XVIII, hic nihil impetrat.

Orantis conditiones. Prima.

Secundo, requirit contritionem de peccatis, ut orans sit amicus, vel serio cupiat fieri amicus Dei ; hostes enim et inimicos suos non exaudit Deus. Quare peccatores, qui in peccatis suis persistere volunt, non audiuntur a Deo. Vis ergo ut te audiat Deus, tu prior audi et adimple legem ipsius, fac prior voluntatem Dei ; sic Deus faciet voluntatem tuam, et tua vota implebit : hoc est quod ait, *Isaiæ*, I : « Non exaudiam, quia manus vestræ plenæ sunt sanguine. »

Secunda.

Tertio, requirit magnam fidem et spem, sive fiduciam impetrandi per merita Christi id quod petimus. Hac fiducia multi carent, ideoque non impetrant : « Postulet, ait S. Jacobus, cap. I, in fide nihil hæsitans. » Hinc S. Basilius, *Constitut. monast.*, cap. II, causam cur non exaudiamur,

Tertia.

assignans, ait : « Non recte petisti, quia aut dubitabundus, aut aliud agens petisti. »

Quarta.

Quarto, requirit perseverantiam, ut patet *Lucæ*, cap. XI, vers. 7 et 8. Vide ibi dicta. Denique recte notat S. Augustinus hic, *tract*. 73, Deum subinde negare id quod petimus, quia hoc magis expedit saluti nostræ et gloriæ Dei. Deus ergo non exaudit nos ad voluntatem, sed ad salutem. Sic Paulum orantem liberari a stimulo carnis non exaudivit, quia hic illi utilior erat ad humilitatem, et ad continuam cum eo luctam et victoriam. Unde audivit : « Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur, II *Cor*. XII, 9.

An etiam pro aliis orantes exaudiamur?

VOBIS. — Hinc S. Augustinus, *tract*. 102, censet hic duntaxat promitti orationis effectum, si pro nobis ipsis oremus, non autem si oremus pro aliis. « Exaudiuntur Sancti, ait, pro seipsis, non pro omnibus; non enim dictum est : Dabit, sed : Dabit vobis. » Verum melius et liberalius S. Basilius, in *Regul. brevior*., reg. 261, Toletus et alii, censent id promitti, sive pro nobis, sive pro aliis oremus. Nobis enim dat Deus, quod aliis dat pro quibus oramus; dat enim nobis orantibus orationis fructum. Et hoc magis congruit liberalissimæ Dei beneficentiæ. Adde, orare pro aliis opus esse majoris charitatis, præsertim si pro inimicis oremus; unde talis oratio exaudiri solet, uti exauditus est Christus orans pro suis crucifixoribus, et S. Stephanus orans pro Saulo. Ratio est quam dat S. Gregorius, *hom*. 27 : « Virtus, inquit, veræ orationis est celsitudo charitatis. Et tunc quisque quod recte petit adipiscitur, cum ejus animus in petitione nec inimici odio fuscatur. Sed plerumque reluctantem animum vincimus, si etiam pro inimicis oramus. »

Porro, quod subinde pro aliis orantes non exaudiamur, vel est culpa nostra, vel illorum pro quibus oramus, qui sua ignavia vel malitia indignos se reddunt Dei gratia, imo subinde Deo obstrepunt eumque vocantem spernunt.

Exemplum Anachoretæ pro alio orantis.

Exemplum est in Vitis Patrum. Quidam enim tentatus spiritu luxuriæ postulavit preces sancti cujusdam anachoretæ, ut illi liberationem impetraret. Oravit ille semel et iterum, sed frustra. Miranti respondit Deus : Tentatus non meretur audiri, quia ipse sua ignavia fovendo cogitationes obcœnas iisque colludendo, causa est tentationis suæ. Anachoreta id ipsum narravit tentato, qui compunctus ex anachoretæ consilio dedit se orationi, vigiliis et jejuniis, ac tentatione liberari meruit. Tentati ergo orantibus pro se cooperari et collaborare debent, ut audiantur, sicut æger cooperari debet medico, ut sanetur; quod si facere nolit, frustra desudat omnis medici labor et industria.

Vers. 24.

24. USQUE MODO NON PETISTIS QUIDQUAM IN NOMINE MEO. — Scilicet, quia vos huc usque confisi meæ præsentiæ, a me præsente omnia petiistis, et ego pro vobis Patrem rogavi et illa impetravi : jam autem abiturus vos remitto ad Patrem, ut ab eo petatis illa quibus indigetis per interpositionem nominis mei. Licet ergo Apostoli, invocato nomine Christi, dæmones ejicerent et ægros sanarent, tamen nihil hucusque a Patre per merita Christi petierant, eo quod ipsum haberent præsentem et ad manum, ac ab ipso peterent quæcumque vellent (1).

PETITE ET ACCIPIETIS. — Quia ego meis meritis a Patre vobis idipsum impetravi, *q. d*. Non est quod tristemini, o discipuli, de meo abitu, quia Pater meus, me absente, a vobis invocatus per nomen meum, majora vobis dabit, quam ego dederim. Ita Euthymius, Maldonatus et alii. Vide dicta *Matth*. VII, 7.

UT GAUDIUM VESTRUM SIT PLENUM. — *Primo*, S. Augustinus, *tract*. 102, hæc verba refert ad *petite*, *q. d*. Petite, ut Deus plene me absente vos soletur plenoque gaudio cumulet in æterna felicitate.

Secundo, S. Cyrillus refert ad τὸ *accipietis*, *q. d*. Si petatis et oretis, accipietis a Deo plenum gaudium, nimirum remissionem peccatorum et gratiarum copiam.

Tertio, et genuine, τὸ *ut* non causam vel finem intentum, sed effectum et consecutionem significat, *q. d*. Incipietis gaudere, cum videbitis me resurrexisse, uti dixi cap. XXII. Sed ut vestrum hoc gaudium perficiatur et compleatur, petite in nomine meo gratias omnes, quibus opus habetis : sic fiet ut illas impetrantes a Patre, plenum habeatis gaudium, nec quid amplius in hac vita desideretis. Ita Ribera, Toletus, Jansenius et alii.

Vers. 25.

25. HÆC IN PROVERBIIS LOCUTUS SUM VOBIS. VENIT HORA, CUM JAM NON IN PROVERBIIS LOQUAR VOBIS, SED PALAM DE PATRE ANNUNTIABO VOBIS.—« In proverbiis, » id est per proverbia. Ita Arabicus; Græce, *in parœmiis;* Syrus, *in parabolis*. Procemio in *Prov*. dixi proverbium, parabolam et parœmiam sæpe pro eodem sumi ac significare quemvis occultum, obscurum et involutum sermonem, etiamsi is proprie dictam parabolam non contineat. Sic hic sumitur, *q. d*. Quæ hactenus dixi de *modico*, de Spiritu Sancto, de abitu ad Patrem, de gaudio vestro, etc., jam vobis videntur obscura et quasi ænigmata; sed experientia ipsa vos hæc omnia mox clarissime docebit : cum scilicet hæc ipsa ego palam et aperte « annuntiabo vobis, » tum per meipsum, postquam resurrexero, per 40 dies, quibus usque ad ascensionem vobiscum versabor vobisque aperiam sensum sacræ Scripturæ, *Act*. I, 3 : ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius; tum maxime per Spiritum Sanctum, quem vobis mittam in Pentecoste, ut clare et distincte vos doceat mysteria meæ fidei eorumque amore in-

Proverbium, parabola, parœmia sæpe idem.

(1) Quidam hoc referunt ad consuetudinem Judæorum in precibus suis mentionem faciendi Abrahami, Jacobi, Mosis, etc. rogandique ut Deus eorum memor sit, atque propter eos respiciat Judæos sua benevolentia, ut Jesus præscribat discipulis novum modum quo adire deberent singularem Dei benevolentiam, quæ iis esset conciliata per Jesum.

flammet. Ita S. Augustinus, Beda, Maldonatus et alii. Porro S. Gregorius, lib. XXX *Moral.*, cap. v, hanc Christi promissionem refert ad statum beatitudinis in cœlo ; tunc enim plenissime implebitur, cum videbimus Deum facie ad faciem.

Vers. 26. 26. IN ILLO DIE IN NOMINE MEO PETETIS ; ET NON DICO VOBIS, QUIA EGO ROGABO PATREM DE VOBIS. — *q. d.* Ego, cap. XIV, vers. 16, dixi : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis : » quare tunc rogavi Patrem pro vobis; at nunc deinceps mea rogatione non erit opus; quia mox mittam Spiritum Sanctum, qui vos docebit rogare Patrem in nomine meo magno affectu; quare Pater vobis orantibus omnia concedet, quia ipse vehementer vos amat; mea ergo rogatione et meis precibus tunc non indigebitis, illis scilicet, quas in terra vobis præsens ad Deum fudi. Nota : Hinc nonnulli Patres censent Christum in cœlo non orare pro nobis oratione proprie dicta, sed tantum repræsentatione vulnerum suorum, quæ Patri ostendit. Citat eos noster Vasquez, III *part.*, tom. I, *Quæst.* XXI. Verum longe probabilius est Christum in cœlo pro nobis orare oratione proprie dicta, uti ostendi *Rom.* cap. VIII, vers. 24. Alia ergo est hic mens Christi, nimirum illa quam explicui, quod non sit opus sua in terris præsentia, ad orandum pro eis more solito (1).

Vers. 27. 27. IPSE ENIM PATER AMAT VOS, QUIA VOS ME AMASTIS ET CREDIDISTIS QUIA EGO A DEO EXIVI. — Pater prævenit nos in amore et prior amat nos, dum nos peccatores ad pœnitentiam et sui amorem vocat et excitat : quare tunc incipimus Deum amare, tuncque Deus nobis charitatem et gratiam justificantem infundit, qua nos facit amicos et filios Dei. Quare Deus tunc majori amore nos redamat, tanquam suos amicos et filios. Hinc patet charitatem esse amicitiam inter Deum et homines : ipsa enim facit ut nos amemus Deum, ac vicissim ut Deus amet nos, sicut amicus amat amicum et vicissim ab eo redamatur.

CREDIDISTIS QUIA A DEO EXIVI, — id est, credidistis quod sum Dei Filius, ab eo missus in carnem et mundum, ad vestram aliorumque salutem.

Deus vult orari cur? Causa Prima. Dices : Si Deus amat nos, cur ultro non dat ea quibus scit nos indigere, sed vult rogari et obsecrari? Respondeo : *Primo*, quia hoc postulat Dei majestas et reverentia, ut scilicet orando eam revereamur testemurque nos ejus beneficentia indigere, nec ullum nostræ necessitati posse succurrere, nisi ipsum. Hoc ergo orationis tributum illi debemus, ut nostram indigentiam et ejus liberalitatem supplices profiteamur.

Secunda. *Secundo*, id postulat hominis conditio, ut se a Deo pendere, ali, foveri, protegi et in omnibus ipsius ope et largitione indigere agnoscat, imo se Dei esse mendicum, ait S. Augustinus, palam fateatur. Humiliet ergo se coram Deo, et ab eo demissa cervice petat et mendicet ea quibus eget.

Tertia. *Tertio*, idipsum postulat rei quæ petitur dignitas : petimus enim a Deo gratiam et gloriam, quibus nil est præstantius. Vult ergo illa Deus oratione, quasi pretio emi, ut homo pluris ea æstimet, nec amittat, sed studiose conservet. Ita S. Basilius in *Constit. monast.*, cap. II.

Quarta. *Quarto*, idipsum postulat orationis utilitas et præstantia, quæ ingentia oranti commoda confert. In ea enim exercemus : *primo*, fidem, quia credimus Deum esse omnipotentem, sapientissimum et optimum, ut possit, sciat et velit donare ea quæ petimus; *secundo*, spem : speramus enim eum daturum necessaria, imo utilia vitæ præsenti et æternæ, quæ flagitamus; *tertio*, charitatem, qua quasi filii a patre amantissimo eadem petimus. Hanc causam dat S. Chrysostomus, in *Psal.* IV : « Quoniam, inquit, oratio non est parvum vinculum dilectionis in Deum, quæ cum eo colloqui nos assuefacit et ad sapientiæ studium nos deducit. Si enim, qui cum magno aliquo et admirabili viro multum versatur, ex ejus consuetudine maximum fructum accipit, quanto magis qui cum Deo perpetuam habet consuetudinem! » Est enim oratio, ut idem alibi ait, colloquium cum Deo, quæ hominem facit quasi angelum Deo familiarem. Vide eumdem, lib. *De Orando Deum*; et Climacum, *gradu* 28, initio, ubi plurima et præstantissima orationi dat elogia additque : « Oratio est pia quædam tyrannis Dei : » vim enim facit Deo eumque quasi cogit ad præstandum ea quæ petuntur.

Vers. 28. 28. EXIVI A PATRE, ET VENI IN MUNDUM : ITERUM RELINQUO MUNDUM, ET VADO AD PATREM. — « Exivi a Patre, » non tantum per exitum temporalem ad generationem humanam, nascendo ex Virgine, ut vult Jansenius, sed etiam per exitum et generationem æternam, qua a Patre genitus sum Dei Filius. Ita Patres. Audi S. Augustinum, *tract.* 102 : « Exiit a Patre, quia de Patre est, et in mundum venit, quia mundo suum corpus ostendit, quod de Virgine assumpsit. » Et Cyrillum : « Exivisse a Deo nihil aliud est, nisi natum esse effulsisseque a substantia Patris eo processu quo est, et ita propria intelligitur subsistentia. » Et Euthymium : « Exivi a Patre, significat eum de substantia Patris esse, sive legitimum Patris Filium. Ita etiam Beda, S. Thomas et Lyranus, Ribera, Toletus et alii. Id magis patebit ex vers. 30. Sic *Hebr.* VII, de filiis dicitur : « Ipsi exierunt de lumbis Abrahæ; » et *Isaiæ* XXXIX : « De filiis ejus, qui exibunt a te, quos genueris. » Exire ergo a Patre, idem est quod ab eo gigni.

(1) Rectius, ex mea saltem sententia : Prætereo, scil. non necesse est ut vobis affirmem, me ipsum apud Patrem pro vobis deprecaturum esse. Quæ forma loquendi *præteritio* dici solet; quod vero sic dicitur præteriri, vel taceri, id revera innuitur, tantum abest ut negetur. S. Augustinus : Interpellat pro nobis Christus juxta quod homo est, juxta quod Deus est, una cum Patre nos exaudit.

Vers. 29. Vers. 30. 29. DICUNT EI DISCIPULI EJUS : ECCE NUNC PALAM LOQUERIS, ET PROVERBIUM NULLUM DICIS. 30. NUNC SCIMUS QUIA SCIS OMNIA, ET NON OPUS EST TIBI, UT QUIS TE INTERROGET : IN HOC CREDIMUS, QUIA A DEO EXISTI. — *q. d.* Jam clare intelligimus quod antea non capiebamus. Dixeras enim obscure : « Modicum et non videbitis me, » etc.; jam clare idipsum explicas, dum ais : « Relinquo mundum, et vado ad Patrem. »

NUNC SCIMUS QUIA SCIS OMNIA. — *q. d.* Ex eo quod videamus et audiamus te arcanas nostras cogitationes, dubitationes et desideria de interpretatione illius, « Modicum, et non videbitis me, » etc., vers. 19, scire et prævenire respondendo, ut tibi non sit opus rogare aliquem, ut cognoscas quid ille cogitet, ac rogare et scire dedesiret; ex eo, inquam, quod antevertisti nostras cogitationes, « scimus quia (quod) scis omnia, » etiam arcana cordium, « et non opus est tibi, ut quis te interroget: » cum enim vellemus te de « modico » interrogare, tu id perspiciens interrogationem nostram prævenisti et dubitationem nostram ultro explicuisti. « In hoc credimus quia (quod) a Deo existi, » *q. d.* Per hoc firmius credimus (et in fide nostra corroboramur) te esse verum Dei Filium ab eo genitum, eo quod scis omnia et secreta cordium pervides : quod proprium est Dei. Ita Cyrillus. Aut, ut Toletus : « In hoc credimus,» *q. d.* Vel hoc solum satis est nobis, ut credamus te exisse a Deo, quod secreta nostra reveles iisque respondeas. Et si alia argumenta (quæ multa habemus) deessent, hoc unum nobis sufficeret ad credendum in te.

Vers. 31. Vers. 32. 31. RESPONDIT EIS JESUS : MODO CREDITIS? 32. ECCE VENIT HORA, ET JAM VENIT, UT DISPERGAMINI UNUSQUISQUE IN PROPRIA, ET ME SOLUM RELINQUATIS : ET NON SUM SOLUS, QUIA PATER MECUM EST. — Ita Romani, Theophylactus, Euthymius, Jansenius et alii per interrogationem legunt, *q. d.* Modo creditis? sed brevi ostendetis quam parva parumque solida sit fides, cum me videntes capi a Judæis, diffugietis. Alii legunt assertive, imo Syrus et Arabicus legunt imperative, « modo credite; » sed eodem sensus redit, *q. d.* Modo fidem habetis in me, sed longe debiliorem, quam putatis, uti mox ostendetis, cum me relicto aufugietis.

UT DISPERGAMINI UNUSQUISQUE IN PROPRIA. — Id est, unusquisque vestrum seorsum fugiet, quo eum impetus et timor tulerit; non exspectabit alter alterum, nec in locum certum omnes convenietis, sed unusquisque in locum, qui se primo fugienti obtulerit.

ET NON SUM SOLUS. — *q. d.* Non hæc dico mei causa, sed vestri : ego enim vestra protectione non egeo, cum mecum habeam Patrem ejusque omnipotentiam.

Vers. 33. 33. HÆC LOCUTUS SUM VOBIS, UT IN ME PACEM HABEATIS. IN MUNDO PRESSURAM HABEBITIS, SED CONFIDITE, EGO VICI MUNDUM. — « Hæc, » scilicet de mundo in me et vos odio et persecutione vers. 5, et cap. XV, vers. 18 et 19, « locutus sum » et prædixi, « ut in me pacem habeatis, » hoc est, ut in me confidentes certamque spem reponentes, animo sitis tranquillo, stabili et inter fluctus persecutionum quieto, immobili et imperterrito : patet ex seq.

IN MUNDO PRESSURAM HABEBITIS, SED CONFIDITE, EGO VICI MUNDUM.— « Vici, » inchoate per sanctam vitam et cœlestem doctrinam, sed jam jam eumdem plene et perfecte devincam per heroicam passionem et mortem, *q. d.* Confidite in me, quia, sicut ego vici mundum, sic et vos vincetis, si in fide et dilectione perseveretis: si ergo in me manseritis, vos quoque meo exemplo per gratiam et robur Spiritus Sancti, quod vobis suggeram, superabitis mundum, id est omnia Judæorum Gentiumque odia, terrores, tentationes et persecutiones. Nam, ut ait Joannes, I *epist.* V : « Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum : et hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra. » Vide ibi dicta. Sub mundo diabolum mundi principem cæterosque adversarios Christi qui in mundo sunt, accipe. Ita Toletus, Ribera et alii. Confidite igitur in omni pressura mundi, quia ego mundum vici, non mihi, sed vobis; vici enim, ut vos vinceretis, ut vobis vincendi normam et ideam darem, ut vobis a Deo vincendi gratiam impetrarem. Certate ergo generose, quia ego certabo in vobis et vincam in vobis, dum vos victores efficiam. Nam, ut ait S. Augustinus hic, *tract.* 103 : « Non vicisset ille mundum, si ejus membra vinceret mundus. »

Hisce Christi verbis confisi et roborati Montanus ejusque socii martyres, discipuli S. Cypriani, exultabant in carcere cæco et horrido, quia, ut aiebant ipsi : « Ubi tentatio est grandis, ille ibi major est, qui eam vincit in nobis ; et non est pugna, qua non sit, Domino protegente, victoria. » Ita habent eorum Acta apud Surium, die 24 februarii. Et ipse S. Cyprianus, epist. *ad Fortunatum de Exhort. martyr.* : « Si quis, inquit, Dominica præcepta custodiens et fortiter Christo adhærens, contra eum (adversarium) steterit, vincat necesse est, quia Christus invictus est. » Idem, lib. II, epist. 2 *ad Donatum* : « Nihil, ait, appetere jam, nihil desiderare de sæculo potest, qui sæculo major est. » Idem, lib. IV, epist. 6 *ad Tibaritan.* : « Miles Christi, ait, præceptis ejus et monitis eruditus, non expavescit ad pugnam, sed paratus est ad coronam. » Et anterius : « Gaudere nos et exultare voluit in persecutionibus Dominus, quia, quando persecutiones fiunt, tunc dantur coronæ fidei, tunc probantur milites Dei, tunc Martyribus patent cœli. » Et post nonnulla : « Solus non est, cui Christus in fuga comes est : solus non est, qui templum Dei servans, ubicumque fuerit, sine Deo non est ; et si fugientem in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera invaserit, fames, aut sitis, aut frigus afflixerit, vel per maria præcipiti navigatione properante, tem-

pestas ac procella submerserit, spectat militem suum Christus ubicumque pugnantem et persecutionis causa pro nominis sui honore morienti præmium reddit, quod daturum se in resurrectione promisit. » Idem, tract. *De Mortalitate* : « Agnoscere se debet, ait, qui Deo militat, qui positus in cœlestibus castris divina jam sperat; ut ad procellas et turbines mundi, trepidatio nulla sit in nobis, nulla cunctatio, quando hæc ventura prædixerit Dominus, providæ vocis hortatu instruens et docens, et præparans atque corroborans. » Idem, epist. 1 *ad Cornelium*, ait : « Milites Christi vinci non posse, mori posse, et hoc ipso invictos esse, quia mori non timent. » Pathetice vero Confessores in carcere martyrio destinati, ad S. Cyprianum, quasi Martyrum tubicinem scribentes, lib. V, *epist.* 12 : « Quid gloriosius, inquiunt, quidve felicius ulli hominum poterit ex divina dignatione contingere, quam inter ipsos carnifices interritum confiteri Dominum Deum? quam inter sævientia sæcularis potestatis varia et exquisita tormenta, etiam extorto, et excruciato, et excarnificato corpore, Christum Dei Filium, etsi recedente, sed tamen libero spiritu confiteri? quam impedimentis omnibus sæcularibus ruptis, in conspectu Dei jam se liberum sistere? quam cœleste regnum sine ulla cunctatione retinere? quam collegam passionis cum Christo in Christi nomine factum fuisse? »

Sic mundum vicit S. Chrysostomus : cum enim de ejus expulsione ageretur, habuit hac de re homilias 11, ad suos, in qua ita orditur : « Multi quidem fluctus et undæ immanes, sed submergi non vereor, quia supra petram sto. Insaniat licet mare, petram non potest evertere. Sed quid putant? Ne mortem verear, cui vivere Christus est et mori lucrum. Ne exilium pertimescam, qui noverim Domini esse terram et plenitudinem ejus. Sed bonorum proscriptionem metuam, qui sciam quod nihil intulerim in hunc mundum, sed neque auferre quid possim? Quidquid terroris habet mundus, contemno : quidquid delectabile habet, rideo. Divitias non cupio, paupertatem non horresco, mortem non timeo. »

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus hic more Patris amantissimi, qui moriens filiis vale dicit, post prolixam adhortationem et consolationem discipulorum, a cap. XIII *huc usque productam, jam sermonem suum concludit oratione, qua eos Deo commendat et resignat. Orat ergo hic primo, pro sua et Patris clarificatione. Secundo, vers. 9, pro suorum discipulorum custodia et salute. Tertio, vers. 20, pro iis qui per Apostolorum prædicationem credituri sunt in ipsum, ut Deus servet eos a malo, et ut omnes sint unum, ac mundus cognoscat ipsum fuisse a Patre missum ad hominum salutem.*

1. Hæc locutus est Jesus; et sublevatis oculis in cœlum, dixit : Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te : 2. Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam. 3. Hæc est autem vita æterna : ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. 4. Ego te clarificavi super terram : opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam : 5. et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum : claritate, quam habui prius quam mundus esset, apud te. 6. Manifestavi nomen tuum hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, et mihi eos dedisti; et sermonem tuum servaverunt. 7. Nunc cognoverunt, quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt : 8. quia verba, quæ dedisti mihi, dedi eis; et ipsi acceperunt, et cognoverunt vere quia a te exivi, et crediderunt quia tu me misisti. 9. Ego pro eis rogo : non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt : 10. et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt : et clarificatus sum in eis. 11. Et jam non sum in mundo, et hi in mundo sunt, et ego ad te venio. Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi; ut sint unum, sicut et nos. 12. Cum essem cum eis, ego servabam eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodivi; et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur. 13. Nunc autem ad te venio; et hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. 14. Ego dedi eis sermonem tuum, et mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut et ego non sum de mundo. 15. Non rogo ut tollas eos de mundo,

sed ut serves eos a malo. 16. De mundo non sunt, sicut et ego non sum de mundo. 17. Sanctifica eos in veritate. Sermo tuus veritas est. 18. Sicut tu me misisti in mundum, et ego misi eos in mundum. 19. Et pro eis ego sanctifico meipsum; ut sint et ipsi sanctificati in veritate. 20. Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me: 21. ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut credat mundus, quia tu me misisti. 22. Et ego claritatem, quam dedisti mihi, dedi eis; ut sint unum, sicut et nos unum sumus. 23. Ego in eis, et tu in me; ut sint consummati in unum: et cognoscat mundus quia tu me misisti, et dilexisti eos, sicut et me dilexisti. 24. Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi sum ego, et illi sint mecum; ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante constitutionem mundi. 25. Pater juste, mundus te non cognovit; ego autem te cognovi: et hi cognoverunt, quia tu me misisti. 26. Et notum feci eis nomen tuum, et notum faciam; ut dilectio, qua dilexisti me, in ipsis sit, et ego in ipsis.

Vers. 1. 1. HÆC LOCUTUS EST JESUS; ET SUBLEVATIS OCULIS IN COELUM, DIXIT: PATER, VENIT HORA, CLARIFICA (Syrus et Arabicus, *glorifica*) FILIUM TUUM, UT FILIUS TUUS CLARIFICET (Syrus et Arabicus, *glorificet*) TE. — Est hæc Christi ituri ad passionem ultima et quasi cygnea oratio, ideoque plena dulcedinis, amoris et ardoris, qua docet nos *primo*, instante tribulatione, ad orationem confugere et a Deo robur petere ad illam superandam; *secundo*, patres tam corporales quam spiritales, dum abeunt vel moriuntur, debere suos filios Deo per orationem commendare; *tertio*, concionatores oportere studere orationi, ut per eam impetrent tum vim dicendi movendique animos auditorum, tum auditoribus gratiam, ut audita capiant, ament et opere exequantur, « ne inanis verbositas locum habeat, » ait Cyrillus, lib. XI, cap. XIV.

Christi ad passionem ituri cygnæa oratio.

SUBLEVATIS OCULIS, — ut simili gestu nos in oratione mentem a terra in cœlum ad Deum sustollere doceret. Ita Chrysostomus.

Singula verba habent emphasim. « Pater : » orat Christus ut homo, sed homo Deus, sive Deo hypostatice unitus. Quare Deum vocat Patrem, quia ipse genuit Filium, qua Deus est, ipsique hominem assumptum hypostatice univit. Patris nomen fiduciæ et amoris est illicium: quid enim neget pater filio? Idem majestatis et potentiæ est indicium; nam, ut ait Cyrillus, lib. I *Thesauri*, cap. VI, in Deo majus est esse patrem, quam dominum, quia ut Pater genuit Filium sibi ὁμοούσιον, ut dominus creavit creaturas, quæ in infinitum minores sunt Filio.

VENIT (Græce ἐλήλυθεν, id est *venit* in præterito) HORA, — id est tempus opportunum, scilicet pene ultima hora libertatis et vitæ meæ; jam instat mihi captivitas, passio, crux et mors, quando ego maxime egeo tua, o Pater, gratia et auxilio: tunc enim maxime occultabitur mea divinitas, quando ut seditiosus et affectator regni Judaici cum latronibus infami cruci suffigar; quare oro ut hanc infamiam abstergas, deitatem meam ostendas meque clarifices. Audi nunc S. Augustinum: « Ostendit omne tempus, et quid quando faceret, vel fieri sineret, ab illo esse dispositum, qui tempori subditus non est. Venit hora, non fato urgente, sed Deo ordinante: absit ut sidera mori cogerent siderum conditorem. »

CLARIFICA FILIUM TUUM. — Syrus et Arabicus, *glorifica*. Quæres, quam gloriam et glorificationem hic petat Christus? *Primo*, nonnulli accipiunt passionem, crucem et mortem; hæc enim fuit ingens Christi gloria, quia per eam homines Deo reconciliavit, peccatum abolevit, diabolum vicit, mortem destruxit, vitam et gloriam nobis procuravit. Ita Origenes, hom. 6 *in Exod.*; S. Ambrosius, lib. IV *Hexam.*, cap. II; et S. Hilarius, lib. III *De Trinit.*, quem audi: « Conspuendus erat, flagellandus, crucifigendus; sed clarificat Pater, deficiente sole, tremente terra, proclamante centurione. » Crux ergo in se ingloria Christo, in fructu eidem fuit gloriosa. Vide Origenem.

Gloria Christi Primo.

Secundo, S. Augustinus, *tract.* 104, et Ribera censent gloriam hanc Christi esse resurrectionem, ascensionem in cœlum, sessionem ad dexteram Dei et missionem Spiritus Sancti, *q. d.* Ego pro gloria tua, et pro salute hominum, quos ab æterno elegisti, ignominiosæ morti me offero, tu me clarifica, ut in passione verus filius tuus appaream, et postea resurgam et ascendam in cœlum; ut ita verus Deus ab hominibus credar, propter quos morior, ac divinitas et potentia et bonitas tua cognoscantur, et ab omnibus adoreris. Audi S. Augustinum: « Si passione clarificatus dicitur, quanto magis resurrectione? ait ergo: Clarifica, *q. d.* Venit hora seminandæ humilitatis, fructum non differas claritatis. »

Secundo.

Tertio, magis præcise et genuine, gloria hæc fuit manifestatio Christi, ut mundus agnosceret eum esse Christum Dei Filium, ac in eum credens justificaretur et salvaretur. Hic enim erat finis et scopus incarnationis et totius œconomiæ Christi, sicque explicat Christus, vers. 2 et seq., ubi hanc gloriam vocat sui Deique manifestatio-

Tertio.

nem. Sensus ergo est, *q. d.* Ecce tu, o Pater! me Filium tuum misisti in carnem et mundum, ut mea passione et morte eum perditum redimam et salvem; instant mihi passio et mors in cruce infamis, ob quam multi patientur in me scandalum et a salute per me parta excident : rogo te, o Pater! ut me mundo notifices et glorifices, ne homines me ut vilem, sceleratum et infamem, ob mortem crucis contemnant, sed Filium tuum Deumque verum agnoscant, itaque gratiam, justitiam et salutem consequantur. Petit ergo Christus patefieri mundo consilium Dei de ipso incarnando, crucifigendo et morituro pro hominum salute, ut scilicet tantum Dei opus suum finem et scopum, qui est salus hominum, assequatur. Ait igitur: « Clarifica, » id est glorifica, me crucifixum et morientem, per miracula, scilicet terræ motum, eclipsim solis, scissionem veli in templo, scissionem petrarum, apertionem sepulcrorum, item per celerem resurrectionem et gloriam corporis : ad hæc per ascensionem in cœlum, missionem Spiritus Sancti et omnium gentium conversionem ad fidem meam, ut ex iis omnes gentes credant me esse Deum et Messiam salvatorem mundi, ac per hanc fidem sanctificentur et beentur.

Hinc patet omnes hasce tres expositiones eodem recidere et in idem terminari. Et hoc proprie significat gloria, quæ non est aliud quam nominis claritas. Unde Quintilianus: « Consentiens laus bonorum, ait, gloria appellatur. » Et Cicero, *pro Marcello* : « Gloria est illustris ac pervagata multorum et magnorum, vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. » Idem, lib. II *Offic.* : « Perfecta gloria, ait, constat ex tribus his, si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione quadam honore dignos putat. » Unde Isidorus, lib. X *Etym.*, litt. G : « Gloriosus, inquit, a frequentia claritatis dicitur, pro *c. g.* littera commutata. Gloriosus a laurea dictus, quæ datur victoribus. » Ita S. Cyrillus hanc Christi gloriam explicat lib. XI, XIV; Cyprianus, lib. *De Duplici martyrio*; Hilarius, lib. III *De Trinit.*; Basilius, lib. IV *Contra Eunom.*, sub finem, et alii. Addit Euthymius, *q. d.* Clarifica, id est notifica mundo me ex mero et summo amore libere pro eis mortem crucis subiisse; hoc enim coget omnes gentes me colere et redamare. Hinc patet hanc clarificationem proprie esse humanitatis Christi, ut scilicet illa cognoscatur esse unita Deo; consequenter tamen esse quoque divinitatis Christi, quia hæc sequitur ex illa. Ex hoc enim, quod notum fuit mundo, humanitatem Christi unitam fuisse Deo, notum quoque factum est, Deum ex immensa misericordia demisisse se ad carnem et crucem pro nobis subeundam ex summo nostri amore.

Objiciebat Arius : Filius petit clarificari a Patre, ergo Pater major et clarior est Filio. Retorquet hoc in ipsummet S. Basilius; nam subdit Christus : « Ut et Filius clarificet te. » Tam ergo Filius clarificat Patrem quam Pater Filium.

Moraliter docet Christus hic, quod Deus ignominiam suo nomine susceptam vertat in gloriam, eoque majorem, quo major fuit ignominia, adeoque veram viam ad gloriam esse ignominiam, crucem et mortem, juxta illud *Philip.* II : « Factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, etc., propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. »

Gloria paratur ignominia.

Sic S. Petrus et Paulus Romæ a Nerone ludibrio habiti, et quasi superstitiosi hostesque imperii, cruce et gladio plexi, pervenerunt ad summam gloriam, ut jam non tantum Romæ, sed et toti Romano Imperio dominentur, ac S. Petrus Trajanum, S. Paulus Antonium Imperatorem sua columna triumphali dejiciens, ejus locum occuparit.

Viderunt id per umbram Gentiles. Unde Agesilaus, rex Spartæ, rogatus « qua ratione perpetuam sibi gloriam parare posset? » Respondit : « Si mortem contempseris. Nihil enim præclari geri potest ab eo, cujus animum metus mortis occupavit. » Ita Plutarchus in *Lacon.* Sic Alexander, Julius Cæsar, Scipio, Marcellus, Annibal, etc., gloriam bellicam sibi paravere mortis contemptu; unde de iis sic canit Horatius, lib. I *Carm.*, ode 12:

> Crescit occulto velut arbor ævo
> Fama Marcelli, micat inter omnes
> Julium sidus, velut inter ignes
> Luna minores.

Hinc Hispani etiamnum hoc habent axioma : « Ducem belli, qui gloriæ sit avidus, debere mortem contemnere, ut gloriam emat vitæ prodigalitate. » Idipsum magis dicant viri Apostolici :

> Ardua per præceps gloria vadit iter.

Quid enim est gloria terrena ad cœlestem, humana ad divinam, temporalis ad æternam? Hinc Paulus, II *Corinth.* IV : « Non sunt, inquit, condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Unde eamdem mox vocat « æternum gloriæ pondus, » quia virtutis heroes glorificabit S. Trinitas, omnes angelorum myriades, omnia beatorum Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, Confessorum, Virginum agmina in omnem æternitatem.

UT FILIUS TUUS CLARIFICET TE. — *q. d.* Oro, o Pater, ut clarifices, id est notum et clarum toti mundo me efficias, ostendendo me non esse merum hominem, sed hominem Deum, ac Filium tuum a te missum in carnem ad salutem hominum : hoc autem oro, non propter me, quasi ego hujus claritatis et gloriæ sim avidus, sed ut claritas et gloria ad te redeant, velut ad fontem et auctorem omnis gloriæ meæ, ut scilicet ego manifestatus et clarificatus a te, majori pondere

vicissim clarificem, id est notum et clarum efficiam te toti mundo. Fecit hoc Christus, *primo,* quia dum clarificatur Filius, clarificatur et Pater, ait Cyrillus. Sic et S. Hilarius, lib. III *De Trinit.* : Ostendit, ait, eamdem in utroque divinitatis virtutem ; claritas enim Filii est claritas Patris. *Secundo,* quia dum innotuit mundo magnum hoc pietatis sacramentum, scilicet Verbi incarnatio, et per illam hominum salus et redemptio, omnes illud audientes et credentes laudarunt immensam Dei Patris misericordiam, sapientiam et omnipotentiam, quam in hoc suo opere ostendit. *Tertio* et maxime, clarificavit Christus Patrem viva voce doctrinæ et prædicationis suæ. Prædicavit enim Christus mysterium SS. Trinitatis, ac passim hic apud Joannem Patrem suum dilaudat, dicens se ab eo missum, et illi omnia sua accepta referre. Audi S. Augustinum : « Quomodo Filius Patrem clarificavit? Erat in Judæa tantummodo notus Deus; factum est vero per Evangelium Christi, ut Pater innotesceret Gentibus, ait ergo : Clarifica, etc., *q. d.* Resuscita me, ut innotescas toti orbi per me. »

Nota τὸ « Filius tuus ; » nam, ut ait S. Hilarius, lib. III *De Trinit.* : « Multi sunt filii, sed ipse proprius et verus, origine, non adoptione; veritate, non nuncupatione; nativitate, non creatione. »

Vers. 2. 2. SICUT DEDISTI EI POTESTATEM OMNIS CARNIS, — id est omnis hominis. Τὸ « sicut » *primo,* similitudinem; *secundo,* causam, ait Euthymius et Ribera; *tertio,* proportionem et æqualitatem, ait Toletus, significat, *q. d.* Quia dedisti mihi, o Pater, potestatem in omnes homines, da pariter et claritatem ad potestatem hanc necessariam illique proportionatam, scilicet parem et æqualem ; ut, sicut potestas mea est amplissima, utpote in omnes homines, sic et claritas mea sit amplissima et per omnes gentes spargatur. Sic dicit vice-rex regi : Quia dedisti mihi potestatem vicariam, o rex, da quoque ministros et sumptus ad potestatem et dignitatem hanc sustinendam necessarios. Potestas autem Christi est auctoritas, jus et imperium Christi, non tantum qua Deus, sed etiam qua homo est, in omnes homines. Pater enim omnes homines Christo homini, quasi suo principi et salvatori subjecit omnesque curæ et gubernationi Christi commisit, ut quantum in se est, omnes salvare satagat. Posuit igitur in manu Christi salutem omnium hominum. Τὸ ergo « omnis carnis, » id est omnis hominis, ostendit non ad solos Judæos, sed ad totum orbem terrarum prædicationem Evangelii extendendam, ait Chrysostomus.

UT OMNE QUOD DEDISTI EI, DET EIS VITAM ÆTERNAM. — Est hebraismus. « Omne » enim significat omnem hominem; sed dicit « omne, » ut magis universitatem exaggeret. Rursum mutat numerum singularem in pluralem, dicens *eis,* ut indicet in hac universitate non esse unum, vel paucos, sed plurimos. Adde, τὸ *eis,* per pleonasmum Hebræis usitatum redundat. Sensus est, *q. d.* Clarifica et notifica me mundo, ut officio et potestate mea mihi a te tradita rite perfungar, scilicet ut omnes homines, quantum in me est, deducam ad vitam æternam; hæc enim claritas, quæ est fides in me, necessaria est ut salutem consequantur. Dices, Christus non dat omnibus hominibus vitam æternam, quia pauci salvantur et plures damnantur. Respondent Chrysostomus et Toletus, Christum, quantum est ex parte sua, dare omnibus vitam æternam, quia omnibus dat sua merita, suam doctrinam, sua Sacramenta, suam gratiam cæteraque salutis media, quibus si recte utantur, pervenient ad vitam æternam : quia vero plures iis uti nolunt, hinc plures sua culpa et ignavia damnantur, quam salventur. Addit Jansenius Christum proprie loqui de solis prædestinatis et electis; hos enim proprie Pater dedit Filio, ut patebit vers. 16. Christus ergo electis dat vitam æternam efficaciter, reprobis vero sufficienter duntaxat, quia his dat sufficientem gratiam, illis vero efficacem : unde hi salvari possunt, sed illi soli actu salvantur.

Vers. 3. 3. HÆC EST AUTEM VITA ÆTERNA, UT COGNOSCANT TE, SOLUM DEUM VERUM, ET QUEM MISISTI JESUM CHRISTUM. — Cohæret hæc gnome apte cum præced., dat enim causam Christus cur petat clarificari; quia scilicet hæc claritas est cognitio Dei et Christi, quæ unica est via ad vitam æternam. Hic ergo est totus Christi discursus : Clarifica me Filium tuum, o Pater, ut Filius clarificet te, ut per hanc clarificationem et manifestationem, qua fideles agnoscent te esse verum Deum meque esse verum Filium, mundi redemptorem, consequantur vitam æternam ; nam vita æterna in hoc consistit, ut cognoscant te verum Deum, et Jesum Christum, quem misisti, ut credentes in eum salventur; nemo enim nisi per fidem, qua credit in Christum, salvari potest.

Vita æterna, est cognoscere Deum. HÆC EST AUTEM VITA ÆTERNA. — *Primo,* S. Thomas, I *part., Quæst.* XII, art. 4 et 6; et I II, *Quæst.* III, art. 4, et lib. III *Contra Gentes,* cap. LXI et alibi, hæc verba accipit in sensu formali, indeque probat essentiam beatitudinis sitam esse in actu intellectus, non voluntatis, puta in visione Dei. Sic ergo exponit, *q. d.* Clarifica me, ut per hanc claritatem fideles in me consequantur vitam æternam, quæ consistit in cognitione, id est visione Dei, id est Patris et Filii.

Secundo, Cajetanus, Titelmannus et Jansenius censent cognitionem hoc loco accipi, ut communis est cognitioni viæ et patriæ; atque ideo non dictum esse, ut videant te, quod Beatorum est, sed « ut cognoscant te, » quod etiam convenit viatoribus ; *q. d.* Ego daturus sum illis vitam æternam; vita autem æterna hic inchoatur per fidem, et postea consummabitur in visione : quare sine fide assequi eam homines non possunt, ideo peto ut me clarifices.

Tertio, et genuine, hæc verba ad litteram ex-

plicanda sunt in sensu non formali, sed causali, *q. d.* « Hæc est vita æterna, » id est hæc est causa vitæ æternæ, vel hæc est via ad vitam æternam; nimirum ut per fidem cognoscant homines, et credant te esse solum verum Deum et Jesum Christum a te missum ad eorum salutem. Fides enim in Deum et Christum est recta via ducens nos ad vitam æternam, juxta illud *Joan.* III : « Ut omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. » Et cap. VI : « Qui credit in me, habet vitam æternam. » Est metonymia, quia ponitur effectus pro causa, scilicet vita æterna pro fide. Similis est *Joan.* VI : « Ego sum resurrectio et vita, » id est ego sum causa, vel auctor et effector resurrectionis et vitæ. Et cap. XII : « Scio, quia mandatum ejus vita æterna est, » id est causa vitæ æternæ. Et I *Joan.* V : « Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra, » *q. d.* Fides est causa victoriæ nostræ. Ita Cyrillus, lib. XI, cap. XVI : « Radicem, inquit, atque originem æternæ vitæ fidem et veræ pietatis virtutem esse affirmat. » Fides enim est quasi inchoatio visionis beatificæ, in qua vita æterna et beatitudo consistit : fides enim parit spem, spes charitatem, charitas bona opera, quibus meremur vitam æternam.

Denique audi S. Augustinum tres hosce sensus complectentem et connectentem : « Si cognitio Dei est vita æterna, tanto magis in vita æterna, quanto magis in hac cognitione proficimus; erit autem hæc perfecta, quando nulla mors erit : summa Dei tunc clarificatio, quia summa gloria; definitur autem gloria : Frequens de aliquo fama cum laude : quod si homo laudatur, cum famæ creditur; quomodo Deus laudabitur, cum videbitur? Beati qui habitant in domo tua, in sæcula sæculorum laudabunt te. »

UT COGNOSCANT TE, SOLUM DEUM VERUM. — Ergo solus Pater est verus Deus, ergo Filius non est verus Deus, inferunt Ariani. Hic est eorum Achilles. Respondent *primo*, S. Augustinus, *tract.* 105, Beda, S. Thomas et alii hic, copulam *et* jungere Jesum Christum cum Deo Patre sub una deitate, *q. d.* « Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum; » supple, et repete esse pariter solum Deum verum. Ratione id probat S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*, nam alioqui hæc propositio esset hiulca, pendens et imperfecta : nam si de Patre credendum est eum solum verum Deum, de Jesu Christo nihil diceretur credendum, nisi intelligamus illum etiam esse Deum verum, æque ac est Pater. Sic ergo ordinanda est sententia : « Ut cognoscant te, et quem misisti Jesum Christum, » esse « solum verum Deum, » scilicet tam Filium quam Patrem esse Deum verum. Unde Patres ex hoc loco probant Christi divinitatem, ut S. Cyprianus, lib. I *Contra Judæos*; S. Ambrosius, lib. V *De Fide*, cap. II; S. Hilarius, lib. IX *De Trinit.*, in medio; S. Basilius, lib. IV *Contra Eunom.*, in fine; Chrysostomus, Cyrillus Theophylactus et alii.

Secundo, plenius respondent S. Chrysostomus, Cyrillus, Leontius, Toletus, Ribera et alii, vocem exclusivam « solum » hic non excludere Filium et Spiritum Sanctum, sed tantum idola et falsos deos, qui aliam habent naturam et deitatem a vera deitate, quæ una est in S. Trinitate, ideoque eadem numero in Patre, Filio et Spiritu Sancto. Pro quo nota τὸ « solum » hic non esse subjectum, sed prædicatum; non enim sensus est, *q. d.* Ut cognoscant te, o Pater, qui solus es Deus verus; sed *q. d.* Ut cognoscant te, qui es ille Deus, qui solus verus est Deus : qualis quoque est Filius et Spiritus Sanctus; clarius hoc significatur in Græco : ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, id est *ut cognoscant te, qui es solus verus Deus*; et Syrus, *ut cognoscant te esse Deum veritatis solum*; et Arabicus, *ut cognoscant te esse Deum verum solum*. Idem innuit comma, quod Romani et Complutenses ponunt post τὸ *ut cognoscant te*. Nam Filium etiam esse Deum satis insinuat, cum asserit in ejus æque ac Patris cognitione consistere vitam æternam. Vita enim æterna necessario consistit in summo bono et vero Deo, ut notat S. Ambrosius, lib. V *De Fide*, cap. II. Christus ergo modestiæ causa expresse non vocat se Deum, sed missum a Patre, hoc est Messiam et redemptorem mundi. Talis enim erat qua incarnatus et homo factus.

Hinc collige, ad salutem et vitam æternam requiri cognitionem, id est fidem, tum incarnationis Jesu Christi, tum Trinitatis; nam Pater non potest plene cognosci sine Filio et Spiritu Sancto; paternitas enim in Patre requirit spirationem Spiritus Sancti.

ET QUEM MISISTI JESUM CHRISTUM. — Nomen enim Messiæ, sive Christi, est *missus*, sive *mittendus*, ut supra dixi. Dices : Omittitur hic Spiritus Sanctus, ergo ille non est Deus, utpote in cujus cognitione et visione non consistat beatitudo nostra. Respondi jam, τὸ *solum* excludere duntaxat deos Gentium, qui aliam habent naturam a Deo vero, non autem Spiritum Sanctum, qui habet eamdem.

Cur hic etiam Spiritus Sanctus non nominatur?

Sed cur hic nominatur Filius duntaxat, non Spiritus Sanctus? Respondet *primo*, Euthymius : « Quia nondum tempus erat, ut de eo doceret; primum enim oportebat Filii cognitionem mentibus discipulorum insinuari, deinde etiam illis ea revelari quæ sunt Spiritus Sancti. » Sed obstat quod jam Christus discipulis promiserat Spiritum Sanctum multaque de eo dixerat.

Secundo, Ribera id censet fieri propter auctoritatem originis; quare sicut Filius omnia tribuere solet Patri, quia ab eo procedit, ita nunc cognitioni Patris et Filii tribuitur vita æterna; et licet subintelligatur etiam Spiritus Sanctus, non tamen nominatur, quia Pater et Filius sunt principium ejus, ipse vero nullius personæ divinæ principium est, sed a Patre et Filio habet quidquid habet, quomodo explicui cap. XV, in illis verbis : « Qui a Patre procedit. »

Tertio, planius dicas Christum hic non meminisse Spiritus Sancti, quia totus erat in inculcanda fide sui ipsius, ut scilicet ipse crederetur esse verus Deus Deique Filius et homo. Hoc enim tunc maxime erat inculcandum, tum quia novum et difficile erat creditu, tum quia hoc erat basis reliquorum credendorum; tum quia hoc credito credebatur et Spiritus Sanctus : hunc enim a se procedere et a se mittendum jam dixerat Christus. Intelligitur ergo hic Spiritus Sanctus, quia, ut ait S. Augustinus, ipse est Spiritus Patris et Filii, tanquam charitas consubstantialis amborum.

Vers. 4. 4. EGO TE CLARIFICAVI (græce ἐδόξασα, id est ut Syrus et Arabicus, *glorificavi*) SUPER TERRAM : OPUS CONSUMMAVI (Syrus *absolvi*) QUOD DEDISTI MIHI UT FACIAM, — *q. d.* Opus prædicationis et redemptionis, ad quod me quasi legatum tuum misisti in mundum, jam jam post paucas horas passionis et mortis meæ consummabo, finiam et absolvam prædicationem Evangelii per omnes Gentes ex decreto tuo commissurus Apostolis. Audi S. Augustinum : Clarificavi te his, quos dedisti mihi, cognitum te faciens. Clarificatur Deus, cum annuntiatus hominibus innotescit et per fidem credentibus prædicatur. Nam, ut ait S. Chrysostomus, in cœlo jam glorificatus fuerat et ab angelis adoratus; de ea ergo gloria loquitur, quæ ad culturam hominum pertinet.

Vers. 5. 5. ET (id est *idcirco*, quia scilicet jam opus legationis meæ consummavi, ac me amore tui humiliavi et abjeci me usque ad mortem crucis) NUNC CLARIFICA ME TU, PATER, APUD TEMETIPSUM, CLARITATE, QUAM HABUI, PRIUSQUAM MUNDUS ESSET, APUD TE. — S. Augustinus, et ex eo S. Thomas, accipit claritatem quam Christus ut homo habuit ab æterno, non actu, sed in decreto et prædestinatione Dei. Petit, inquit, ut, quam habuit claritatem in prædestinatione, habeat perfectione et redditione, scilicet in dextera Patris; videbat enim glorificationis prædestinatæ tempus advenisse. Sic et Suarez : Clarifica, inquit, me gloria resurrectionis, ad quam ante mundum me prædestinasti.

Simplicius alii accipiunt de claritate, id est gloria divinitatis, quam Christus ab æterno habuit apud Patrem ut Filius, sedendo ad dexteram ipsius, hoc est, ipsi in dignitate et gloria par et æqualis, utpote Deus verus de Deo vero. Sensus ergo est, *q. d.* « Clarifica, » id est glorifica me, Pater, claritate et gloria illa quam habui apud te ab æterno; hoc est fac, o Pater, ut moriturus mox resurgam et ascendam in cœlum sedeamque ad dexteram tuam quasi Filius tuus, itaque glorificer et ab hominibus agnoscar non tantum esse homo, sed et Deus; quod scilicet ob divinam naturam humanitati conjunctam, humanitas mea gloriosissime evecta sit ad dexteram tuam, sicque divina natura humanitati meæ sibi conjunctæ suam divinitatis gloriam, quam habuit ab æterno, communicarit. Petit ergo divinitatem in humanitate sua latentem agnosci, itaque utramque clarificari et glorificari. « Clarifica » igitur me tu, Pater, « apud temetipsum, » scilicet assumendo me ad te, ut ad dexteram tuam sedeam, inquit Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, Euthymius, S. Thomas; « claritate quam habui apud te, » *q. d.* Colloca me ad dexteram tuam, ut omnes intelligant me habere eam claritatem, quam revera ab æterno habui apud te, scilicet me esse Filium tuum naturalem æqualem tibi. Ita Cyrillus et Hilarius, lib. III *De Trinit.*; ita quoque S. Augustinus, Leontius, Toletus, Ribera, Jansenius, Maldonatus et alii hic.

Triplex hic claritas Christi. Triplex ergo hic claritas Christi significatur et involvitur. Prima est, claritas increata et infinita, puta gloria divinitatis et filiationis divinæ, quod scilicet ipse vere sit Deus Deique Filius; hanc enim gloriam habuit apud Patrem ante mundi creationem. Secunda est claritas creata et finita, puta gloria humanitatis, quam ipsa nacta est in resurrectione ejusque dotibus gloriosis, ac mox in ascensu ad cœlum et sessionem ad dexteram Dei : Christus enim non tantum qua Deus, sed et qua homo, post ascensum in cœlum sedet ad dexteram Dei, uti fuse explicui, *Coloss.* III, 1. Hæc autem secunda claritas Christi ostendit primam; ex eo enim quod Christus, qua homo, ascendens ad cœlum sedet ad dexteram Dei, innotuit Christum esse Deum Deique Filium, ac ut talem sedere ad dexteram Dei, id est illi divinitate, gloria et adoratione esse parem et æqualem. Sensus ergo est, *q. d.* Fac, o Pater, ut claritatem, id est gloriam quam habui, qua Deus, ante mundum, nunc habeam et participem ut homo, id est fac ut ego, qui ab æterno, qua Deus, sedi ad dexteram tuam, nunc ad eamdem sedeam ut homo. Hoc enim significat τὸ « apud temetipsum, » scilicet in tempore, post ascensum in cœlum. Tertia claritas est, qua utraque claritas jam dicta manifestata est Apostolis cæterisque fidelibus. Nam cum hi viderunt Christum gloriose in cœlum scandere, angelos illi applaudere, ac Christum e cœlo mittere Spiritum Sanctum cum operatione tot signorum et miraculorum, quibus ipsi ad Christum converterunt totum orbem; ex his omnibus, inquam, cognoverunt ipsi Christum non fuisse merum hominem, sed et Deum Deique Filium, ac ut talem sedere ad dexteram Dei in summa majestate et gloria, idque per omnes gentes prædicarunt.

Petit ergo Christus primam suam claritatem et gloriam patefieri per secundam, scilicet per ascensum humanitatis in cœlum; et secundam per tertiam, scilicet, ut secunda manifestetur Apostolis cæterisque fidelibus. Summa postulat Christus, ut divinitas velut margarita abscondita in luto et testa humanitatis et passionis suæ, illa per mortem diffracta emicet, et radios suæ gloriæ ubique diffundat : sicut sol nube velatus, dum

illam suo fulgore diffringit et dissipat radiosque suos coruscos quaquaversum spargit; tumque Christi claritas, id est gloria ejus, toto orbe splendescet. Hoc autem factum est in Christi resurrectione, ascensu in cœlum, missione Spiritus Sancti, conversione Gentium. Hinc S. Chrysostomus per « claritatem » accipit passionem.

Audi S. Chrysostomum alloquentem : « Quid dicis? Ad crucem cum latronibus ac prædonibus ducendus maledictorumque necem subiturus, deinde et conspuendus, et virgis percutiendus es atque alapis, et ista vocas gloriam ? Utique, inquit ; nam pro dilectis ista patiar, etc.; si gloria illi non in patrio throno, sed in contumelia reputata est, multo magis mihi istud pro gloria ducendum est. » Et paulo ante : « Si Christus, ait, tanti non duxit esse in gloria, quanti quod mei gratia crucem subiret; quid, quæso, illius nomine ferre non debeo? »

Nota : τὸ « apud temetipsum » et « apud te. » *Primo*, idem est quod *a te;* deitatem enim suam omnemque gloriam accipit Filius a Patre. *Secundo*, idem est quod *coram te;* nam, licet nullus esset angelus vel homo Christum glorificans, ipse tamen coram Patre haberet infinitam laudem et gloriam ; hac enim Pater laudat et glorificat Filium, ac vicissim Filius Patrem. Idem dico de Spiritu Sancto. Hoc est, quod ad finem singulorum Psalmorum canimus : « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto : Sicut erat in principio, et nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. » *q. d.* Opto Deo Patri, et Filio, et Spiritui Sancto gloriam immensam et divinam, qualem habuit a principio, id est ab æterno, et nunc habet et habebit in perpetuum, quæ est gloria, qua una persona divina cæteras sibi socias immensa laude glorificat et vicissim eadem ab illis glorificatur. Pater enim immense glorificat Filium et Spiritum Sanctum, et hi vicissim tam Patrem, quam se invicem immense glorificant. *Tertio*, τὸ « apud temetipsum » proprie idem est quod « apud te ; » scilicet qua Deus sedens in throno divinitatis ad dexteram tuam, quasi tibi ὁμοούσιος, par et æqualis, juxta illud cap. I, vers. 1 : « Et Verbum erat apud Deum, » vide ibi dicta; qua homo vero supra omnes angelos et creaturas elevatus, proxime assidens Deo.

Perperam ergo nonnulli hæretici, teste S. Augustino, *tract.* 105, hanc clarificationem sic factam opinantur, ut humanitas in cœlo conversa sit in divinitatem ; hoc enim est impossibile, et sic non glorificaretur humanitas Christi, quæ passa est, utpote quæ amplius non est, cum sit conversa in divinitatem, sed sola divinitas. Participavit ergo humanitas gloriam divinitatis præ omnibus beatis angelis et hominibus, utpote sibi hypostatice unitæ, perinde ac aer participat lumen solis, et Beati participant gloriam Dei. Ita S. Chrysostomus, Cyrillus, Hilarius, Ambrosius et Athanasius scribentes contra Arianos.

Nec mireris id nonnullos sensisse de Christo; nam idem senserunt de Beatis omnibus, scilicet illos in cœlo revera transformandos in Deum, ex eo quod ait Apostolus I *Corinth.* XV, 28 : « Ut sit Deus omnia in omnibus. » Fuit hic error Contemplativorum, sed fanaticorum, ut ibi dixi.

Vers. 6.

6. MANIFESTAVI NOMEN TUUM HOMINIBUS, QUOS DEDISTI MIHI DE MUNDO. — Explicat τὸ « ego te clarificavi, opus consummavi, » per « manifestavi nomen tuum hominibus. » Hoc enim erat opus illi a Patre commissum : ita Chrysostomus. « Nomen tuum, » non quo Deus, sed quo Pater es et vocaris, quodque me Filium generaris tibi consubstantialem, ait Cyrillus. Audi Interlinearem : « Nomen tuum, non quo diceris Deus, quod erat notum Judæis, sed quo diceris Pater meus, quod sine Filio non noscitur. » Et S. Augustinus : « Nam quod Deus dicitur, nec Gentibus incognitum : in hoc quod fecit mundum, notus in omnibus Deus; in hoc quod non cum diis falsis colendus, notus in Judæa Deus ; in hoc quod Pater Christi, nunc per Christum manifestatus. » Et Chrysostomus : « Se Filium Dei Patris manifestaverat jam et verbis et rebus. »

QUOS DEDISTI MIHI DE MUNDO. — Quos scilicet « dedisti mihi » per vocationem et gratiam, non tantum sufficientem, sed et efficacem ; sive, quos « dedisti mihi » perfecte et complete, nimirum tam quantum est ex parte tua, vocando eos per gratiam prævenientem, libero eorum arbitrio congruentem, quæ actu persuaderet eis tui fidem, amorem et sequelam; quam, quantum est ex parte ipsorum, qui a te sic vocati, per gratiam tuam sponte sua vocationi tuæ obsecuti sunt tibique obedierunt, ut se mihi et meæ fidei darent, itaque se separarent de mundo, id est de numero infidelium et peccatorum, mundi cupedias et vanitates captantium. Hinc S. Cæcilia dicebat « se nullam velle habere amicitiam cum mundo. »

Loquitur proprie de Apostolis cæterisque suis discipulis; atque hac phrasi significat *primo*, suum dominium et potestatem, quam ut homo habebat, in discipulos cæterosque homines a divinitate manare et derivari; *secundo*, Deum Patrem gratia sua eos prævenisse, ac movisse ad Christi fidem et sequelam ; *tertio*, Patrem eos separasse a mundo, ac tradidisse Christo, ut per eum salventur ; *quarto*, se habere voluntatem humanam cum Patris voluntate conformem illique per omnia subditam ; *quinto*, Deum Patrem elegisse eos quos volebat Christo tradere in Apostolos et discipulos, illosque Christo proposuisse, ac Christum Patri obsequentem eos acceptasse.

TUI ERANT, ET MIHI EOS DEDISTI : ET SERMONEM TUUM SERVAVERUNT. — Christus valedicturus Apostolis, eis benedicit et omnia bona a Deo apprecatur. Hic ergo per orationem eos Deo commendare incipit, ac rationem addit, dicens : « Tui sunt, » etc., quia nimirum ab æterno eos amasti, elegisti tibique ascivisti, ut e numero mundano-

rum per gratiam tuam separarentur et salvarentur, scilicet, adduxisti eos ad me, ut in me crederent meumque sermonem, id est meam doctrinam et legem servarent, itaque gloriam æternam, ad quam eos elegisti, consequerentur; nam, ut dixit cap. VI: « Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum. » Qui ergo tui sunt, hoc est, a te dilecti et electi, cura, conserva, protege eos ut tuos : hoc oro, quia sicut tui sunt, sic mei quoque sunt; tu enim « mihi eos dedisti : » tuos igitur æque ac meos ama, guberna et rectis viis dirige in vitam æternam.

Vers. 7. 7. NUNC COGNOVERUNT, QUIA OMNIA QUÆ DEDISTI MIHI, ABS TE SUNT, — scilicet quod omnia mea dicta et facta, non a me, sed a te primitus sint profecta, ideoque meam doctrinam et legem mihi a te esse datam et dictatam (1).

Vers. 8. 8. QUIA VERBA, QUÆ DEDISTI MIHI, DEDI EIS : ET IPSI ACCEPERUNT, ET COGNOVERUNT VERE QUIA A TE EXIVI (a te processi et genitus sum quasi filius, ut dixi cap. XVI, vers. 30), ET CREDIDERUNT QUIA TU ME MISISTI. — *q. d.* Cura eos, quia ego eos curavi et docui, ipsique me et meam doctrinam ultro acceptarunt ac crediderunt me esse tuum Filium a te missum in mundum ad ejus salutem, scilicet me esse Messiam, sive Christum salvatorem mundi.

Vers. 9. 9. EGO PRO EIS ROGO (ut eos conserves, et crescere facias in tui meique cognitione et amore) : NON PRO MUNDO ROGO, SED PRO HIS QUOS DEDISTI MIHI, QUIA TUI SUNT. — Hinc hæretici dicti Prædestinatiani tempore S. Augustini (abutentes scriptis S. Augustini *De Prædestinatione et gratia*), docuerunt Christum pro solis prædestinatis orasse, natum et passum esse : quare prædestinatis nil obesse, quæcumque committant scelera, ac reprobis nil prodesse bona opera quæcumque faciant. Hæc hæresis hisce sæculis renovata est a Joanne Hus et Martino Luthero. Ita Prateolus, ex Sigeberto, in *Catal. hæret.*

Pro suis Apostolis et discipulis speciatim hic orat Christus.

Verum S. Scriptura docet Christum natum et passum esse pro omnibus hominibus, etiam reprobis, aut potius ob sua scelera reprobatis vel reprobandis, ut patet *Luc.* XXIII, 34; II *ad Cor.* V, 14 et 15; *Joan.* I, 9; I *Timoth.* II, 4, ubi dicitur : « Qui (Deus) vult omnes salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire, » scilicet per Christum : quia Christus, quantum est ex parte sua, providet omnibus hominibus de mediis necessariis ad salutem; instituit enim Sacramenta pro omnibus, Apostolos misit ad omnes gentes, doctrinam et gratiam suam offert omnibus. Sufficienter ergo ex parte sua egit, ut omnes salvarentur. Peculiariter tamen hic orat pro suis fidelibus, oratione efficaci, ut Deus eos in fide et gratia data custodiat. Ita S. Augustinus, qui et alibi ait : « Non pro mundo rogo, » hoc est, inquit, pro his qui in finem vitæ permansuri sunt *mundus*, id est infideles et impii.

Secundo, et melius ac præcisius, Christus hic orat tantum pro suis Apostolis et discipulis (quia eis hac oratione benedicens valedicit), ut conserventur a Deo Patre in fide, gratia et concordia, in qua jam erant. Id patet ex vers. 11 et 20, ubi, post orationem factam pro Apostolis, orat pro cæteris fidelibus per eorum prædicationem crediturís. Ergo pro eis hic non oravit. Porro, « pro mundo, » id est mundi amatoribus et incredulis : quia et crucifixoribus suis oravit Christus alibi, præsertim in cruce, ut sese converterent, pœnitentiam agerent, itaque veniam, gratiam et salutem consequerentur, dicens : « Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt, » *Luc.* cap. XXIII, vers. 34; cujus orationis vi, multi ex eis paulo post, prædicante S. Petro, conversi sunt, ut patet *Act.* II. Hic tamen pro eis non oravit (nec enim omnia omnibus, neque semper et ubique postulanda sunt); sed tantum pro Apostolis, quia eis hic valedicit, et orando benedicit, ut dixi : Apostoli enim erant futuri propagatores Evangelii et principes Ecclesiæ (1).

Vers. 10. 10. ET MEA OMNIA TUA SUNT, ET TUA MEA SUNT : ET CLARIFICATUS SUM IN EIS. — Probat quod dixit : « quia tui sunt, » et a te mihi dati; nam « mea omnia tua sunt, et tua mea sunt, » *q. d.* Abiturus tibi, o Pater, commendo meos discipulos, quasi filios, quia tui sunt, a te electi in vitam æternam, et meæ fidei commissi et dati a te; tui, inquam, sunt adhuc, licet mihi dati sint, quia omnia mea tua sunt; et licet dixerim a te mihi datos esse, semper quoque mei fuerunt, quia omnia quæ tu habes, mea sunt propter essentiæ unitatem. Ita Cyrillus et Chrysostomus.

ET CLARIFICATUS SUM IN EIS. — Quia ipsi in me credunt, me amant, colunt, adorant, deprædicant, quasi Messiam et Dei Filium. Ita Cyrillus et Chrysostomus. Moraliter, disce hic Deum et Christum glorificari in nobis cum bene agimus, ac præsertim cum ejus fidem prædicamus, et infideles vel impios ad eum convertimus.

Aliter S. Augustinus, *tract.* 107, qui præteritum accipit pro futuro ob ejus certitudinem, *q. d.* Oro pro Apostolis, quia per ipsos glorificandus sum in orbe, cum ipsi a morte mea meam divinitatem ubique Gentium prædicabunt.

(1) Videtur idem per idem dicere; sed sensus est : *omnia quæ eos docui*. Pro eo autem quod diceret *quæ docui*, modeste ad honorem Patris ait, *quæ mihi dedisti docendi*.

(1) « Deprecatus est quidem Christus etiam pro malis hominibus, *Luc.* XXIII, 34, etc., et infra, vers. 21, optat ut ipse etiam mundus ad veritatis cognitionem adducatur. Sed rei natura non patiebatur ut eodem sensu precaretur pro malis, quo pro suis precabatur. Verum quo sensu nunc pro suis tantum preces faciat, intelligitur e verbis quæ statim h. l. addita sunt, *quia tui sunt*, tibi dediti. Oravit pro mundo, ut resipisceret et veniam acciperet peccatorum. Sed quæ nunc orat de protectione paterna, de Spiritu, de concordia, non nisi ad credentes pertinent, quippe qui, quanti Patrem facerent, reipsa jam ostenderunt. » Hæc apposite Rosenmullerus.

Vers. 11. 11. ET JAM NON SUM IN MUNDO (id est mox non ero in vita et terra hac, quia post paucas horas occidar), ET HI IN MUNDO SUNT, ET (id est *quia*) EGO AD TE VENIO. — *q. d.* Ego ab illis abeo et ad te redeo : ipsi autem manent in mundo, ut meum tuumque Evangelium toto orbe prædicent, ideoque diaboli, æque ac Judæorum et Gentium odiis, persecutionibus et mille periculis exponentur : tu ergo, o Pater, eos custodi : nec enim est alius me absente, qui eos tueatur.

PATER SANCTE, SERVA EOS IN NOMINE TUO, QUOS DEDISTI MIHI : UT SINT UNUM, SICUT ET NOS. — Patri dat epithetum sancti, quia agit de sanctitate, petitque ut Pater sanctus Apostolos in sanctitate conservet et promoveat. Sic vers. 25 ait : « Pater juste, mundus te non cognovit, » *q. d.* Justus es, qui injusto et superbo mundo mysteria meæ humilitatis et redemptionis abscondis. Sic Deus Paulum in tribulatione consolans, ab eo vocatur « Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, » II *Cor.* I. Idem vero Davidem in prælio roborans et victorem faciens, sic ab eodem compellatur : « Diligam te, fortitudo mea : Dominus firmamentum meum et refugium meum. »

SERVA EOS IN NOMINE TUO, — id est tua virtute, tuo auxilio, tua omnipotentia, ut semper in me, meoque ac tuo amore et cultu persistant. Hinc patet Apostolos post adventum Spiritus Sancti non amisisse Dei gratiam, nec peccasse mortaliter, quia hoc hic orat Christus, cujus oratio, utpote ardens et efficax, a Patre fuit exaudita. Ita Ribera (1).

UT SINT UNUM SICUT ET NOS, — scilicet consensu, voluntate et spiritu, sicut nos unum sumus natura et eadem essentia divinitatis, ut scilicet uno charitatis spiritu conjuncti, semper me sequantur, nec inter se discordia dividantur ; sed habeant unitatem spiritus per concordiam, quam nos habemus per eamdem essentiam. Ita S. Augustinus et S. Ambrosius, lib. IV *De Fide*, cap. II. Unde notat S. Cyrillus hic et S. Athanasius, serm. 4 *Contra Arian.*, τὸ *sicut* similitudinem quamdam et imitationem significare, non identitatem, *q. d.* Ut imitentur nostram unitatem per consensum animorum, quam nos habemus per eamdem numero essentiam et voluntatem.

Nota : S. Cyrillus et S. Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*, τὸ « ut sint unum, » referunt ad S. Synaxim, puta ad Eucharistiam, quasi optet Christus, ut Apostoli per sumptionem corporis sui in Eucharistia fiant unum et secum et inter se, idque vere, corporaliter et substantialiter, sicut ipse vere cum Patre unum est substantialiter. Sicut enim Pater unitur Filio in eadem essentia divinitatis ; sic Apostoli et fideles omnes uniuntur sibi invicem in eadem substantia humanitatis et divinitatis Christi, quam sumunt in Eucharistia.

Vers. 12. 12. CUM ESSEM CUM EIS, SERVABAM EOS IN NOMINE TUO, — id est tua auctoritate, tua potestate, tua virtute, tuis auspiciis, quasi tuus ad eos legatus. Ita Cyrillus. Ipsi enim cognoscentes me a te missum, libenter et fortiter mihi adhæserunt, scientes se per me adhærere Deo ab eoque benedici et protegi : quos enim custodit Filius, hos custodit et Pater. Alii, « in nomine tuo, » hoc est, inquiunt, propter nomen tuum, scilicet propter te tuamque immensam bonitatem.

QUOS DEDISTI MIHI, CUSTODIVI : ET NEMO EX EIS PERIIT, NISI FILIUS PERDITIONIS, — puta Judas, ob sua scelera furti et proditionis, perditioni et gehennæ destinatus. Nomen enim *filius*, cum jungitur genitivo pœnæ vel præmii, idem est quod dignus, vel reus et destinatus : sic *filius mortis* vel *gehennæ*, est reus mortis et gehennæ.

Judas filius perditionis.

Hinc patet, Christum pro Juda hic non orasse : illum enim excipit, quasi jam sua culpa perditum et alienatum, tam a se et sua familia, quam ab Apostolorum cœtu et consortio. Jam enim ab ea recesserat, ut Christum Judæis proderet, *q. d.* Judas non erat ex eis qui erant tui, et a te electi mihique a te dati ; sed ipse sua avaritia se perdidit, dum me prodidit, ideoque a me in numerum reproborum transiit.

UT SCRIPTURA IMPLEATUR. — Tò *ut* non finem intentum, sed effectum et consecutionem significat, *q. d.* Atque ita factum est ut impleretur Scriptura, quæ mentiri nequit, dum, *Psal.* CVIII, Judæ perditionem describit, dicens inter alia : « Dum judicatur, exeat condemnatus, et episcopatum (Apostolatum) ejus accipiat alter, » scilicet Matthias. Hunc enim Psalmum ad litteram de Juda explicat S. Petrus, *Act.* I, 20.

Vers. 13. 13. NUNC AUTEM AD TE VENIO (id est mox per mortem et resurrectionem ad te redibo et ascendam) : ET HÆC LOQUOR IN MUNDO, UT HABEANT GAUDIUM MEUM IMPLETUM IN SEMETIPSIS. — Syrus et Arabicus, *ut sit gaudium meum plenum in eis.* « Gaudium meum, » quod scilicet ego habeo, vel quod ego eis communicavi et dedi, *q. d.* Hæc dico de mea resurrectione et ascensu in cœlum redituque ad Patrem, ut Apostoli mei de tantis bonis mecum plene gaudeant sperentque se mox a me in cœlum ad eamdem gloriam meam fore recipiendos. Vide dicta cap. XV, vers. 11.

(1) Pro *quos dedisti mihi*, οὓς δέδωκάς μοι, in plurimis optimæ notæ codicibus extat ᾧ δέδωκάς μοι, quam lectionem utpote difficiliorem, pluriumque codd. auctoritate munitam, Griesbachius, Matthæius et Hahnius in ordinem receperunt ; monentque pronomen ᾧ referendum esse ad vocem ὄνομα, *nomen*, ita ut ᾧ positum sit pro ὃ *per attractionem*, ex notissima apud Græcos loquendi ratione, qua sequens *relativum* casum *subjecti* præcedentis imitetur, licet *verbum* quod sequitur alium casum poscat. Sensus autem totius h. l. hic esset : *conserva eos in professione nominis tui*, in ea de te cognitione, *quam a te acceptam discipulis meis tradidi.*

Aliter S. Augustinus: Quod sit hoc gaudium, inquit, supra expressit dicens: « Ut sint unum, sicut et nos unum sumus; » hæc est pax et beatitudo futuri sæculi (1).

Vers. 15. Vers. 16. 15. NON ROGO UT TOLLAS EOS DE MUNDO, SED UT SERVES EOS A MALO. 16. DE MUNDO NON SUNT, SICUT ET EGO NON SUM DE MUNDO. — « Ut eos serves a malo: » *primo*, culpæ, quæ sola verum est malum; *secundo*, pœnæ, *q. d.* Ut eos serves in quavis tribulatione et adversitate, ita ut vel ab ea illos protegas, vel in illa robores, ut illam gloriose tolerent et superent; *tertio*, « a malo, » id est a diabolo ejusque insidiis et tentationibus: græce enim est articulus, ἐκ τοῦ πονηροῦ.

DE MUNDO NON SUNT. — Hoc repetit: paulo ante enim hoc dixit, ut daret causam cur mundus eos odisset, quia scilicet illi moribus, affectibus et vita erant dissimiles, imo contrarii; hic vero id repetit, ut ostendat cur Pater eos cordi et curæ habere servareque debeat, quia scilicet ipsi mundo relicto, Dei Christique cultui et curæ se totos tradiderunt. Unde subdit:

Vers. 17. 17. SANCTIFICA EOS IN VERITATE — Τὸ « sanctifica » non actum inchoatum (quia jam Apostoli erant sancti sumpserantque paulo ante S. Synaxim), sed proficientem et perfectum significat, juxta illud *Apoc.* XXI: « Qui sanctus est, sanctificetur adhuc, » *q. d.* Confirma, promove et perfice eos in sanctitate, sive per Spiritum Sanctum in Pentecoste veritatem Evangelicam perfectam eis infunde, ut tam interna quam externa sapientia et sanctitate repleantur; itaque tam vita quam verbo veri sint orbis doctores, sacerdotes et Ecclesiarum principes, qui suam sanctitatem, quasi ignem divinum omnibus afflent et aspirent. Unde sequitur) SERMO TUUS VERITAS EST. — Id est doctrina tua per me eis tradita veritas est, *q. d.* Non Moses, non Philosophi, sed sermo tuus hanc veritatem Evangelicam docet. Mosis ergo et Judæorum sanctitas fuit cæremonialis et umbratica; philosophorum vel ficta, vel moralis et naturalis; Christi vero supernaturalis, cœlestis et divina. Alii, « sanctifica eos in veritate, » hoc est, inquiunt, sanctifica eos vere, id est integre et perfecte, quam Apostolus vocat « sanctitatem veritatis, » id est veram, sinceram, integram, *Ephes.* IV, 24. Integra enim magnaque sanctitas requiritur in Apostolo ad prædicandum assidue, ad resistendum tyrannis, ad laborandum nocte et die, ad mortem et martyrium subeundum. Vide II *Cor.*, cap. XI.

Secundo, sic exponi potest: « sanctifica eos in veritate, » id est sanctifica eos in me qui sum « via, veritas et vita, » cap. XIV, vers. 16, *q. d.* Fac eos meæ bonitatis et sanctitatis participes. Ita S. Augustinus, *tract.* 108; Cyrillus, Rupertus, S. Thomas.

Posset *tertio*, cum Maldonato, τὸ « sanctifica eos in veritate, » exponi, *q. d.* Eos uti sanctos ministros et præcones Evangelii segrega, designa et consecra; sed « in veritate, » non in umbris, uti olim Aaron cum suis filiis, *Levit.* IX, umbratice et typice sanctificatus est, id est consecratus sacerdos et pontifex. Unde Chrysostomus, « sanctifica eos in veritate, » hoc est, inquit, segrega eos sermoni et prædicationi. Sic Jeremias, cap. I, vers. 5, dicitur in utero sanctificatus, id est designatus et quasi consecratus propheta.

Posset *quarto*, τὸ « sanctifica eos in veritate, » sic accipi, *q. d.* Fac eos sanctas victimas, ut per martyrium tibi sanctificentur et immolentur. Decet enim Apostolos fieri martyres, ut sanctitatem doctrinæ suæ sanctitate martyrii sui confirment et obsignent. Unde et de facto omnes Apostoli fuere martyres, instar Christi, qui vers. 19, ait: « Pro eis ego sanctifico, » id est offero et immolo meipsum. Sic enim in Levitico passim victimæ dicuntur sanctificari, cum Deo immolantur, de quo rursus vers. 19 (1).

Triplex Christi sanctitas nobis data. Nota: Christus ut homo triplicem habuit sanctitatem, quam Apostolis et fidelibus communicavit. *Prima* fuit infusa, scilicet gratia, charitas cæteræque virtutes, animæ Christi a Deo in primo conceptionis ejus instanti inditæ, uti nobis Deus easdem per Christi merita infundit. *Secunda* fuit sanctitas divina; qua nimirum deitas ipsa sanctissima est, et fons omnis sanctitatis hominum et angelorum: hanc enim habuit Christus ut homo per communicationem idiomatum; per hanc enim attributa Deitatis, inter quæ unum est sanctitas, vere attribuuntur Christo homini, utpote qui in eadem persona Verbi cum Deitate subsistit. *Tertia*, sanctitas Christi hominis, præcise facta est per ipsam ejus unionem hypostaticam cum Verbo; per hanc enim præcise humanitas Christi sanctificata fuit effectaque sanctissima: nam, etiamsi Christus ut homo nullam habuisset gratiam infusam, ipsa tamen ejus unio hypostatica cum Verbo summa erat ejus sanctificatio et sanctitas. Hinc humanitas Christi, quia Verbo unita, peccare non poterat eratque plane impeccabilis, Deo gratissima et acceptissima, imo Christus ut homo erat Dei Filius, non adoptivus ut nos, sed proprius et naturalis.

SERMO TUUS VERITAS EST. — *q. d.* Evangelium

(1) Vel: quamdiu in terra fuit, ego discipulos servavi, vers. 12; nunc autem eos jamjam relicturus, hæc de tutela tua et de auxilio iis dando ad te precatus sum in mundo, id est, etiamnum inter illos versatus, ut gaudio (Apostolorum de Christo; non, ut alii volunt, Christi de Apostolis, perpetuo scil. illi adhærentibus) meo, id est, ex me percepto (tum ob meum in cœlum ingressum, tum ob auxilia quæ per me impetrabunt) perfruantur.

(1) Clarius et simplicius, Christus hic precatur ut Pater discipulis, operis Magistri continuatoribus, det veritatis divinæ perfectam cognitionem. Utitur verbo ἁγιάζειν, *sanctificare*, vi majore, ut simul natura, conditio et effectus hujus *veritatis* accuratius denotentur, tanquam e Deo *sancto* emanatæ, per quam *sanctificati* illi prodeant doctores.

quod a te acceptum prædico, non est umbra, uti fuit lex vetus, sed in spiritu et veritate consistit, uti dixit cap. IV, 24. Vide dicta cap. XV, 3, ad illa : « Jam vos mundi estis propter sermonem, quem locutus sum vobis. » Nam, ut dictum est cap. I, 17 : « Lex per Mosen data est; gratia et veritas per Jesum Christum facta est. »

Quanta debeat esse Christiani

Moraliter : disce hic quam sanctus esse debeat Christianus, præsertim Religiosus et Apostolicus, qui alios sanctificare cupit; nimirum, ut sit similis Apostolis, imo Christo; eorumque mores et actus sanctissimos imitari satagat. Vide Nyssenum, *tract.* Quid nomen Christiani exigat : « Christianismus, inquit, est imitatio divinæ naturæ; » Christianus enim sanctitatem Dei et Christi imitari debet quam maxime potest, ut Christus in ejus sermone, habitu et operatione jugiter resplendeat, ut qui eum videt vel audit, Christum se videre et audire existimet. Hoc est quod Deus sancit *Levit.* XX, 26 : « Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, et separavi vos de cæteris populis, ut essetis mei. » Sanctitas ergo est aversio a mundo, et conversio unioque cum Deo et Christo. Quocirca Apostoli magis sua sanctitate et charitate ardente, quam prædicatione converterunt orbem; imo ideo ore tonabant, quia vita fulgurabant, juxta id quod de S. Basilio ait Nazianzenus : « Oratio ejus erat tonitru, quia vita erat fulgur. » Hac de causa Christus Apostolis hic non sapientiam, ut Salomon, sed sanctitatem a Deo efflagitat. Vide ideam S. Pauli, sive viri Apostolici, quam præfixi Actibus Apostolorum. Vere S. Gregorius, lib. VI *in lib.* 1 *Reg.*, cap. III : « Sanctificatio corporis, inquit, pudicitia est; sanctificatio mentis charitas et humilitas. »

Vers. 18.

18. SICUT TU ME MISISTI IN MUNDUM, ET EGO MISI EOS IN MUNDUM. — Est nova ratio cur Christus Apostolos Patri commendet, ut eos servare et sanctificare debeat, *q. d.* Sicut tu me misisti in mundum, ut eum peccatis perditum reparem et sanctificem; sic et ego Apostolos mitto per omnes gentes, ut illas sanctificent. Quare indigent magna sanctitate, tum ne illarum illecebris capiantur, vel persecutionibus prosternantur, tum ut illas vitiis plane depravatas sanctificent. Quare par est, o Pater, ut eos in dies magis et magis sanctifices, uti ipsi alios plurimos sanctificare valeant.

Vers. 19. Sanctifico quid? Resp. Primo.

19. ET PRO EIS EGO SANCTIFICO MEIPSUM : UT SINT ET IPSI SANCTIFICATI IN VERITATE.—*Primo,* S. Augustinus, τὸ « sanctifico » proprie accipit, *q. d.* Ego, qua Filius Dei, sanctifico hominem a me assumptum, ut per eum sanctificem Apostolos. Audi S. Augustinum : « Quando Verbum caro factum est, tunc sanctificavit se in se, id est hominem se in Verbo se, quia unus Christus Verbum et homo; propter sua vero membra dicit : Et pro eis ego sanctifico meipsum, hoc est ipsos in me, quoniam in me etiam ipsi sunt et ego. Ut sint et ipsi sanctificati in veritate. Quid est, Et ipsi, nisi quemadmodum ego, et in veritate, quod sum ego? »

Secundo.

Secundo et genuine, « sanctifico » id est in sanctam hostiam me tibi offero et immolo, hoc est post paucas horas offeram et immolabo in cruce, ut per illam ipsi « sint sanctificati in veritate, » id est ut ipsi per sermonem tuum, qui veritas est et non umbra, sanctificentur, et vere tui sint tibique se dedicent ad labores Apostolicos, ut ad te omnes gentes convertant, ideoque pro te omnes persecutiones, ærumnas et afflictiones invicto animo sustineant ipsamque mortem et martyrium subeant, tanquam se tibi, æque ac ego, sanctificantes, id est offerentes et immolantes. Ita S. Chrysostomus, *hom.* 81, et fuse Cyrillus, Rupertus, et S. Thomas, Jansenius, Maldonatus, Toletus, Ribera et alii (1).

Vers. 20.

20. NON PRO EIS AUTEM ROGO TANTUM, SED ET PRO EIS, QUI CREDITURI SUNT PER VERBUM EORUM IN ME.— Hucusque oravit Christus pro Apostolis, sub quibus cæteros a se immediate conversos, ut 72 discipulos intelligit : nunc orat pro cæteris fidelibus, qui per eorum prædicationem successive quovis sæculo, usque ad finem mundi in eum credituri sunt. Orat ergo pro tota Ecclesia et pro omnibus christianis quavis ætate futuris. Horum enim ipse est Pater et Patriarcha, Rex et Princeps, Pontifex et Hierarcha. Hos omnes et singulos ergo Christus ut homo (nam ut homo hic pro eis orat) distincte et perfecte, perinde ac si extitissent et præsentes fuissent, videbat in essentia divina, ait Toletus; aut potius per scientiam infusam : hæc enim Christi hominis erat, quatenus ipse erat viator; cum visio essentiæ divinæ foret ipsius, non qua viator, sed qua beatus erat : ita Suarez. Videbat ergo in ea me et te, et quemlibet alium fidelem post mille annos nasciturum, ac pro omnibus et singulis Deum rogabat atque gratiam cuique propriam impetrabat : quare hujus Christi orationis vi, singuli fideles nascituri suo tempore fidem, gratiam, salutem omniaque sua bona et Dei dona consequuntur, sed quisque sua et sibi propria, quæ Christus pro eo petiit et postulavit. Igitur tunc Christus oravit pro S. Stephano, S. Laurentio, S. Vincentio cæterisque Martyribus, ut martyrii lauream nanciscerentur; pro S. Athanasio, S. Augustino, S. Hieronymo, etc.; ut Doctores Ecclesiæ fierent; pro S. Agnete, Cæcilia, Catharina, etc., ut virginitatem suam quasi hostiam Deo immolarent et sanguine suo purpurarent. Idem dicas de cæteris Christianis. Tunc ergo æque ac in cruce Christus orans pro omnibus et singulis, omnes et singulos parturiit, quasi suos Benoni, imo Benjaminos. Hoc cogitet et expendat quilibet fidelis, ac Christo parenti suo pro tanta parturitione sui immensas agat gratias, atque uti filius patri amorem amori, sangui-

(1) Vel : Memetipsum discipulorum causa offero morti, ut illi tum Spiritum veritatis accipere, atque ita *sanctificati,* divinitus edocti doctores prodire possint.

nem sanguini, mortem morti rependat et reddat.

Vers. 21. 21. UT OMNES UNUM SINT, — per unam fidem, spem, charitatem, concordiam. Vide dicta vers. 11. Adverte, Christum hic orare duntaxat pro fidelibus : iis enim valedicit; non pro infidelibus, pro quibus alibi, et præsertim in cruce oravit. Rursum disce hic, quam Christiani debeant inter se esse uniti et concordes, ac quam longe discordes, et qui lites seminant, a spiritu Christi absint.

SICUT TU, PATER, IN ME, ET EGO IN TE, UT ET IPSI IN NOBIS UNUM SINT. — Nam « Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo, » I *Joan.* IV, 16. Per fidem ergo et charitatem unimur *primo*, Deo et Christo, deinde nobis invicem, velut membris unius corporis mystici Christi, quod est Ecclesia. Tò « sicut » non identitatem, ut volebant Ariani, sed similitudinem duntaxat significat. Pater enim et Filius unum sunt per eamdem numero essentiam et Deitatem : nos vero unum sumus per eamdem qualitatem, puta charitatem et concordiam; per hanc tamen ita unimur Deo, ut eum possideamus et vicissim ab eo possideamur. Audi S. Augustinum (vel quisquis est auctor), lib. *De Salutaribus documentis*, cap. IX : « Si aliquid in hoc sæculo possidere delectamur, Deum qui possidet omnia, qui creavit omnia, expedit ut mente possideamus, et in eo habeamus quæcumque feliciter et sancte desideramus; sed quoniam nemo possidet Deum, nisi qui possidetur ab eo, simus nos ipsi facti Dei possessio, et efficietur nobis possessio Deus. Et quid potest esse in mundo felicius, quam cui efficitur suus imperator et redemptor census, et hæreditas dignatur esse ipsa divinitas? Omnes enim ex illo fructus percipimus, si in illo et de illo semper vivimus. Quid, rogo, homini sufficit, cui ipse conditor non sufficit? Quid ultra quærit, cui omne gaudium et omnia suus redemptor esse debet? »

Unio amoris divini. Per amorem ergo ita unimur Deo, ut cum eo fiamus quasi unus spiritus, ut absorbeatur in nobis quidquid est cupiditatis terrenæ, et tota mens transeat per affectum in Deum, itaque quasi deificetur; sicut si gutta aquæ infundatur vino generoso, illico tota in illud transit, et sicut ferrum si igniatur, transit in ignem, manente licet ferri natura : et sicut aer a sole illuminatus, transit in lumen, adeo ut ipse nil nisi lumen solis esse videatur. Unde S. Bernardus, serm. 71 *in Cantic.* : « Quis est, inquit, qui perfecte adhæret Deo, nisi qui in Deo manens tanquam dilectus a Deo, Deum nihilominus in se traxit vicissim diligendo? Ergo cum undique inhærent sibi homo et Deus, inhærent autem undique intima mutuaque dilectione inviscerati alterutrum sibi, per hoc Deum in homine, et hominem in Deo esse haud dubie dixerim. »

Hanc unionem sentiunt sapiuntque, qui cum Magdalena agunt vitam contemplativam. In ea enim amans anima defluit a seipsa, et velut ad nihilum redacta, in abyssum æterni amoris collapsa absorbetur, et sibi omnino mortua, solum vivit Deo, nil sciens, nil sentiens præter ipsum. Perdit namque se in vastissima divinitatis solitudine ac caligine, sed sic se perdere utilius et jucundius est, quam se invenire : ibi enim quidquid humanum est, exuens, et quidquid divinum est, induens, transformatur atque transmutatur in Deum. O vere beata anima, quæ propria omni operatione seposita, in vi memorativa nudatur omnibus imaginibus; in intellectu sentit et fovet præfulgidas illuminationes Solis justitiæ; in vi concupiscibili sentit æstum quemdam quieti amoris, sive contactum Spiritus Sancti, in similitudinem veri fontis affluentem rivis æternæ suavitatis. Nam cum ea ab omnibus libera et semota, simplex existat, et munda ut tersum speculum, eam assidue Dominus sui divini fulgoris radiis illustrare solet. Quia cum Deus ipse est agens, homo est patiens. Nam dum vires animæ silent, et a propria actione quiescunt, atque ab omni denique externa imagine liberæ sunt, Deus ipse loquitur, easque mentis vires pro libito disponit et afficit, nobilissimum opus in ea peragens. Igitur, o anima generosissima, o nobilissima, te puram et liberam custodi, noli ad varietatem sensuum foras excurrere, sed cohibitis sensibus intus habita, ad Deum ardenter convertere, millies per diem in abyssum divinitatis immersa, ibi ultro citroque natare curato. Anhela ad illam supernaturalem spiritus cum Deo unionem, revola in Deum a quo ducis originem, qui lux est increata, et lux simul æternitatis. Quocirca merito exclamat S. Bernardus, tract. *De Amore divino*, cap. IV : « O felicem, imo felicissimam animam, quæ Deo sic a Deo meretur affici, ut per unitatem spiritus in Deo solum amet Deum, non suum aliquod privatum, nec nisi in Deo amet semetipsam, et Deus in ipsa amet vel approbet, quod amare vel approbare debet Deus, id est seipsum, imo quod solum debet amari et a creatore Deo et a creatura Dei. Amoris enim vel nomen vel affectus, nulli competit vel debetur nisi tibi soli, o vere amor amande Domine. » Unde subjungens ita cum S. Joanne concludit : « Et hæc est in nobis voluntas Filii tui, hæc pro nobis oratio ejus ad te Deum Patrem suum : Volo ut sicut ego et tu unum sumus, ita et in nobis ipsi unum sint. Hic est finis, hæc est consummatio, hæc est perfectio, hæc est pax, hoc est gaudium in Spiritu Sancto, hoc est silentium in cœlo. »

UT CREDAT MUNDUS, QUIA TU ME MISISTI. — « Ut credat, » non tantum per unitatem et conformitatem doctrinæ, ut vult Euthymius, sed potius per unitatem et unionem cum Deo et Christo, *q. d.* Vel ex hoc solo mundus credet Christum Dei Filium, quod videat Christianos tam Deo et Christo, quam sibi invicem amore esse conjunctos et unitos : videbit enim talem unionem non posse fieri nisi a Christo et Deo : quare per hoc

allicietur, ut et ipse incredulus incredulitatem deponat, et credat in me. « Mundus » ergo hic in bonam partem accipitur, æque ac *Joan.* III : « Non enim venit Filius hominis ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per ipsum. » Et II *Corinth.* V : « Quoniam Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi. » Minus recte igitur Jansenius per mundum hic accipit reprobos, *q. d.* Ut credat mundus, videlicet coactus evidentia miraculorum et sanctitatis discipulorum, et mundani, inviti licet, confiteantur me esse Deum, quemadmodum ait Jacobus, cap. II : « Dæmones credunt et contremiscunt. »

Vers 22. 22. ET EGO CLARITATEM, QUAM DEDISTI MIHI, DEDI EIS : UT SINT UNUM, SICUT ET NOS UNUM SUMUS. — Pater enim et Filius sunt unus Deus, non duo Dei. Per « claritatem, » *primo*, accipe gloriam filiationis divinæ : hanc enim habet Christus ut Deus per naturam, ut homo per unionem hypostaticam; et hanc dat et communicat fidelibus sanctis, ut scilicet eam habeant non per naturam, sed per adoptionem, sintque filii Dei, non naturales, ut est Christus, sed adoptivi. Ita Jansenius et ante eum S. Ambrosius, lib. V *De Fide*, cap. IV.

Secundo, Maldonatus per « claritatem » accipit dilectionem, qua clarificaverat eum Pater, ostendendo in baptismo et alias ipsum esse Filium suum dilectum.

Tertio, per « claritatem » Leontius et Ribera accipiunt Eucharistiam; in hac enim Deitas et humanitas Christi nobis datur : hæc enim summa est claritas et gloria; « quoniam unus panis et unum corpus multi sumus omnes, qui de uno pane et de uno calice participamus, » I *Corinth.* X. Ita quoque Cyrillus, lib. XI, cap. XXVI, et Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*, exponunt hanc claritatem ipsam divinitatem Verbi carni unitam, quam ut homo accipit Christus a Patre, quando Verbum caro factum est; hanc dedit nobis Deus et Christus, quando suam carnem cibum nostrum effecit, et nobiscum per Sacramentum mirabile realiter, unitus est.

Huc accedit Toletus, qui sic exponit, *q. d.* Ego jam eos effeci unum per meam claritatem quam a te accepi; da tu, o Pater, Spiritum Sanctum, ut per eum quoque unum fiant. Claritas hæc est divinitas ipsius Filii, quam ut homo dicit se accepisse a Patre per unionem hypostaticam : hanc divinitatem unitam carni suæ dedit nobis Christus in Sacramento, quod tunc, quando hæc loquebatur, jam instituerat (1).

Symbolice S. Chrysostomus et Euthymius per « claritatem » accipiunt tum potestatem miraculorum, quam Christus discipulis dedit, tum unitatem concordiæ, de qua dictum est : « Ut sint unum : » hæc enim duo erant efficax confirmandæ fidei veritatis argumentum, nempe miracula et tam mira in eis concordia.

Anagogice S. Augustinus, *tract.* 110 : Claritas hæc, inquit, est gloria corporis, *q. d.* Immortalitatem et gloriam, quam dabo carni et humanitati meæ post tres dies in resurrectione, « ego dedi, » id est dabo fidelibus certissime in communi omnium resurrectione.

Vers 23. 23. EGO IN EIS, ET TU IN ME : UT SINT CONSUMMATI IN UNUM; ET COGNOSCAT MUNDUS QUIA TU ME MISISTI, ET DILEXISTI EOS, SICUT ET ME DILEXISTI. — « Ut sint consummati in unum, » ut scilicet sit consummata et perfecta eorum unio, velut multorum membrorum in uno corpore et capite. Sicut enim multa membra unum corpus efficiunt, sic multi fideles unum Christi corpus mysticum, quod est Ecclesia, coagmentant. Rursum, omnia membra uniuntur et consummantur in uno capite : sic omnes Christiani in uno Christo et Deo. Audi Toletum hæc de Eucharistia apposite exponentem : Modum quo unio hæc claritatis et divinitatis fiat, exponit : Ego, inquit, in eis sum per carnem meam in cibum verum et realem eis datam; tu autem in me es, quia divinitas tua est carni meæ unita : si igitur divinitas est in carne, et caro est in credentibus, fit ut in credentibus etiam divinitas sit per mediam carnem Christi. Habent ergo credentes in se et carnem Christi, et per eam divinitatem in se, fiuntque unum, et quamdam habent unitatem per Christum ratione carnis suæ, et sic consummantur in unum, id est fiunt unum perfecte, dum non solum uniuntur inter se et cum Deo, quantum ad animas, quod fit per Spiritum Sanctum, sed etiam quantum ad corpora ipsa.

Amor Dei it in orbem : Cur? Hinc S. Dionysius, *De Divin. nomin.*, cap. IV, docet amorem divinum ire in orbem, esseque circulum; quia scilicet a Patre in Filium tendit, inde in Spiritum Sanctum, ab eoque in Patrem et Filium redit; Spiritus Sanctus enim est rationalis amor Patris et Filii. Rursum amor Dei est circulus, quia ex Deo in creaturas, præsertim homines et angelos, se exerit eosque ad Deum redamandum fruendumque convertit; Deus enim sicut est causa efficiens amoris, sic ejusdem est finis. Amor enim amantem transfert in amatum; anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat. « Itaque Paulus, ait S. Dionysius, ille magnus jam divino amore captus præditusque ejus vi, quæ hominem e statu suo dimovet, divino ore : Vivo autem, inquit, jam non ego; vivit vero in me Christus : ut verus amator, et a mentis, quemadmodum ipse ait, statu dimotus, Deo degit, non suam vitam, sed amantis, tanquam valde diligendam. » Et nonnullis interjectis amorem ita definit, « quod sit vis motum afferens, et ad se deducens atque evehens, etc., qui ante in bono est,

(1) Per *claritatem* hic mallem accipere æternam Christi in cœlo beatitudinem et glorificationem, cujus suos ipse sectatores participes reddet. Imo hæc felicitas, quam sui amantibus Christus tribuit, jam hisce in terris incipit. Quare præteritum δέδωκα (quod etiam e *prolepsi*, hac in precatione frequenti, explicare potest) nullam movet difficultatem.

et ex bono ad ea quæ sunt manat, rursusque ad bonum revertitur. In quo et fine et principio se carere divinus amor eximie declarat, quasi circulus quidam perpetuus, qui bona causa, ex bono, in bono et in bonum conversione ab omni errore libera se volvit, atque in eodem loco eademque ex parte et progreditur semper, et manet, et restituitur. »

Probat deinde idipsum auctoritate S. Hierothei magistri sui, qui ait : « Amorem sive divinum, sive angelicum, sive spiritalem, sive, ut ita dicam, animalem, sive naturalem, vim quamdam conjungentem miscentemque intelligamus, quæ superiora quidem impellit, ut inferioribus prospiciant et consulant; paria autem, ut inter se societate jungantur; inferiora vero, ut se convertant ad superiora. » Hinc et Ægyptii Deum pingebant quasi circulum, sed alio respectu, scilicet ut eum esse æternum, ac principio et fine carere, itemque esse immensum significarent. Unde illud : « Deus est circulus, cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam. » Persæ quoque Jovem cœli circulum nuncupabant. Saraceni etiam Deum vocant circulum, ut illo ipsius æternitatem repræsentent, teste Pierio Hieroglio, lib. XXXIX, cap. VIII.

Deum quasi circulum pingebant Ægyptii.

Sed ut ad prius S. Dionysii, quod huic loco proprium est, revertar, idem S. Dionysius, eodem capite longius post initium, de sole, qui expressa est Dei imago, sic ait : Itaque ἥλιος, id est sol, dicitur quod omnia ἀολλῆ ποιεῖ, id est congreget colligatque dispersa. Additque pulchrum et bonum, quod est objectum et causa amoris, Græce dici κάλος, quod ad se καλεῖ, id est *vocet*, omnia, ac tota in totis in se colligat, hoc est quod hic ait Christus : « Ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in eis, et tu in me, ut sint consummati in unum. » Nam, ut ait Apostolus, *Ephes.* IV : « Unum corpus et unus spiritus, sicut vocati estis in una spe vocationis vestræ : unus Deus, una fides, unum baptisma : unus Deus et pater omnium. » Vide ibi dicta. Ibi enim Paulus multis commendat hanc fidelium unionem et unitatem.

Tropologice : animæ sanctæ student perfectæ unioni cum Deo et Christo, ut cæterorum quasi obliti, cum semper habeant præ oculis, illi per omnia placere et cum illo jugiter mente conversari satagant; quare a rebus exterioribus, quoad licet, se abstrahunt et interius cum Christo agunt et colloquuntur. Cujus internæ unionis tria dat signa R. D. Bartholomæus de Martyribus, Archiepiscopus Bracarensis, in aureo suo *Compendio spiritualis doctrinæ*, cap. XV, ante finem, quod post ejus mortem edidit Ludovicus Granatensis, ejusque lectione valde se in spiritu profecisse profitetur, uti et ego de meipso profiteor. *Primum* signum est, si intellectus jam ex se non emittat cogitationes alias nisi quas fidei lumen excitet; et voluntas longo usu exercitata non producat actus amandi nisi erga Deum, vel relative ad Deum. *Secundum*, si cum primum reliquerit occupationem externam, cui insistebat, mox intellectus et voluntas in Deum facillime convertantur : sicut lapis, remoto obstaculo, in centrum suæ quietis descendere properat. *Tertium*, si finita oratione, ita exteriorum omnium obliviscitur, ac si illa nunquam vidisset aut tractasset, et ita se erga externa gerit, quasi denuo mundum ingrediatur, et denuo metuit confligere cum negotiis exterioribus, ea naturaliter abhorrens, nisi charitas compelleret : talis anima a rebus omnibus externis libera, facile ad se intrat, ubi solum Deum videt et se in Deo, et frequenter fervidis actibus amandi unitivis insistit. Hæc autem fervens dilectio sex gignit effectus, ut inquiunt Sancti. *Primus* dicitur illuminatio, id est quædam sapida ac experimentalis Dei, ac propriæ nihilitatis cogitatio et cognitio; *secundus*, inflammatio; *tertius*, suavitas, seu delectatio; *quartus*, ardentissimum desiderium possidendi bona divina; *quintus*, satietas : sic enim satiatur anima illo Dei adventu, ut nil aliud velit aut cupiat; *sextus*, raptus, seu mira elevatio animæ in Deum, in qua explicari nequit quid tunc anima de Deo sentiat. Hos effectus prædictos sequuntur alii duo, scilicet securitas, qua nil anima timet pati propter Deum, et qua certissime confidit se nunquam ab eo separandam, et plena quies, cum nil sit quod pavorem inferre valeat, et hoc dicitur « pax exsuperans omnem sensum. » Hic est Domini paradisus, ad quem ascendere possumus in terra existentes, licet inter homines corpore versemur. Deinde tria media ad hanc cum Deo et Christo unionem consequendam ex S. Thoma assignat, nimirum animi strenuitatem, severitatem et benignitatem. Est autem strenuitas quædam animi fortitudo, quæ omnem expellit negligentiam, qua homo disponitur ad bona opera omnia confidenter, vigilanter atque eleganter perficienda. Severitas est animi fortitudo adversus concupiscentias, illas restringens, et una secum afferens ardentem asperitatis, utilitatis et paupertatis amorem. Benignitas est dulcedo animi expellens omnem rancorem, iracundiam, invidiam, austeritatem, amaritudinem, obdurationem erga proximum. Prius enim oportet animam purgari a fæcibus terrenarum affectionum, quam possit simpliciter ac pure in Deum tendere. Sicut enim peculiare ac proprium est igni, seclusis impedimentis sursum ascendere et proprium locum petere; ita animæ pravarum affectionum pondere solutæ, in Deum, qui locus est ipsis proprius, elevari solent.

Tria signa unionis cum Deo. — Primum. — Secundum. — Tertium. — Sex unionis effectus. — Primus. — Secundus. — Tertius. — Quartus. — Quintus. — Sextus. — Tria ad eam media.

ET COGNOSCAT MUNDUS (fideles in mundo) QUIA TU ME MISISTI. — Unde cognoscet? Respondet *primo*, S. Augustinus, *tract.* 110, fideles id cognituros in cœlo per visionem beatificam. Verum hic ad litteram agitur de cognitione hujus vitæ per fidem.

Secundo, alii respondent id cognituros ex cla-

ritate quam, vers. 22, Christus ait se accepisse a Patre et dedisse fidelibus. Unde S. Ambrosius, loco ibidem citato, per « claritatem » intelligens filiationem Dei, sic exponit : Cognoscent fideles quod tu me Filium tuum in carne misisti ex filiatione quam eis communicavi, adoptans eos in filios Dei; inde quoque cognoscent te dilexisse eos, sicut dilexisti me, sed me ut filium naturalem, illos vero ut adoptivos.

Tertio, Cyrillus, lib. XI, cap. XXVII, et Hilarius, lib. VIII *De Trinit.*, et ex eis Toletus, per « claritatem » accipientes Eucharistiam, sic explicant, *q. d.* Ex Eucharistia cognoscent fideles hæc duo, scilicet me esse Filium tuum a te missum, quia aliter uniri non poterant nobiscum, nisi divinitatem haberem in ea carne quam dedi eis in Eucharistia; secundo, dilexisse eos sicut dilexisti me, quia divinitatem quam meæ carni indidisti, dedisti eis, dando eis carnem meam in Eucharistia.

Quarto, simplicius Ribera : Cognoscit id mundus ex sanctitate et mutua charitate Apostolorum, qua fiet « ut sint consummati in unum, » uti præcessit; nam, ut recte ait Chrysostomus, *homil.* 81, potentiorem ad persuadendum Dominus concordiam judicat quam miracula; « et dilexisti eos, » adoptans eos in filios faciensque Apostolos, « sicut dilexisti me, » dum me Filium genuisti et legatum in mundum misisti. Erigit Christus animos Apostolorum ad omnia ardua pro Christo subeunda, utpote cum videant se charissimos Deo et similes Christo.

Vers. 24. 24. PATER, QUOS DEDISTI MIHI, VOLO UT UBI SUM EGO, ET ILLI SINT MECUM : UT VIDEANT CLARITATEM MEAM, QUAM DEDISTI MIHI : QUIA DILEXISTI ME ANTE CONSTITUTIONEM MUNDI. — Christus ostendit Apostolis, ait Chrysostomus, quæ præmia illos maneant post mortem, ut magis amorem Christi erga se cognoscant et fortiores reddantur; simulque, ut ait Cyrillus, docere vult non alios gloriam suam visuros esse, quam pro quibus oravit, et qui per ipsum Patri adjunguntur, et ideo dicit : « Quos dedisti mihi. »

Ait ergo : « Volo, » id est, summe cupio et desidero, o Pater, ut fideles quos elegisti et dedisti mihi, mecum sint in cœlo ibique videant claritatem, id est gloriam, non tantum humanitatis meæ ad dexteram Patris elevatæ, uti explicant S. Augustinus et Cyrillus, sed etiam divinitatis meæ; in hujus enim visione consistit essentialis beatitudo nostra; sed tum τὸ *quia,* cum subdit : « Quia dilexisti me, » non significat causam, sed signum dilectionis, *q. d.* Ex eo quod me ab æterno dilexeris infinito amore, quasi ex signo manifesto colligitur, quod mihi gignendo dederis meam claritatem et divinitatem; hanc enim dedit Pater Filio, dum eum genuit; genuit, inquam, non ex amore libero, sed ex naturali divinitatis suæ fœcunditate. Prius ergo Pater genuit Filium, deinde eum jam a se genitum dilexit, quia eum per omnia sibi similem genuerat. Ita Jansenius.

ANTE CONSTITUTIONEM (id est ut Arabicus, *productionem*) MUNDI. — Syrus, *ante jacta mundi fundamenta* : hoc enim significat Græcum πρὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου; nam καταβάλλειν est jacere fundamenta domus vel fabricæ. Ita S. Hieronymus, in cap. VI *ad Ephes.* Significat hæc phrasis mundum nulla sui parte esse æternum, sed tam quoad materiam, quam quoad formam cæterasque dotes et qualitates, a Deo in initio temporis esse creatum : tunc enim fuere primordia mundi.

Vers. 25. 25. PATER JUSTE, MUNDUS TE NON COGNOVIT : EGO AUTEM TE COGNOVI : ET HI COGNOVERUNT, QUIA TU ME MISISTI. — Cur Patri dat epithetum justi? *Primo,* S. Augustinus, *tract.* 111, respondet Patrem justum dici, quia juste mundum et infideles cognitione sui privavit : nam quod aliquibus non reveletur Dei veritas, justitia ipsius est, propter eorum peccata; quod vero aliis manifestetur, misericordia est.

Pater cur justus? Resp. Primo.

Secundo. *Secundo,* Cyrillus, lib. XI, cap. 29, censet Patrem vocari justum, quia diabolum, qui mundum captivum detinebat, ne ad immortalitatem, ad quam creatus erat, pervenire posset, damnavit et dominio privavit, ut supra dictum est. Sensus igitur est : « O Pater juste, mundus non cognovit » hanc tuam justitiam, quam pro mundo erga diabolum exercuisti; quam si novisset, omnes ad te accurrissent.

Tertio. *Tertio,* Toletus censet Patrem vocari justum, quia Apostolis Christum sequentibus præparavit claritatem, id est gloriam cœlestem, quam eis hic postulavit Christus, a qua mundum incredulum exclusit. Hæc enim gloriæ retributio est actus justitiæ, juxta illud II *Timoth.* IV : « Quam reddet mihi justus judex. »

Quarto. *Quarto,* planius et germanius Ribera τὸ *juste* refert ad sequentia : « Mundus te non cognovit, » etc., postquam enim Christus Apostolis postulavit sanctificationem et claritatem, sive gloriam cœlestem, nunc quasi exultans spiritu, quod tanta dona Pater prædestinarit Apostolis Christum sequentibus, quæ negavit incredulis, v. g., Scribis et Pharisæis, qui superbia excæcati Christum sequi noluerunt, ait : « Pater juste, » *q. d.* Justum sane est, o Pater, ut superbi abjiciantur, et hæc bona parvulis istis dentur; illi superbi te non cognoverunt, nec coluerunt; ego te cognovi et amavi, et discipuli mei me imitantes cognoverunt et amaverunt te et crediderunt in me : istis ego, quia superbi non erant, magnam tui cognitionem dedi, et majorem dabo, postquam resurrexero, et Spiritum Sanctum misero. Sic eadem de causa exultavit Christus in spiritu, *Matth.* XI, 25, dicens : « Confitebor tibi, Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis. »

Vers. 26. 26. ET NOTUM FECI EIS NOMEN TUUM, ET NOTUM FACIAM (post resurrectionem et missum Spiritum Sanctum, ut dixi) : UT DILECTIO, QUA DILEXISTI ME, IN IPSIS SIT, ET EGO IN IPSIS, — ut scilicet dilec-

tionem tuam, qua me et ipsos propter me diligis, erga ipsos continues, ac majorem re ipsa semper eis ostendas eisque in dies magis benefacias, ac tuis gratiis et beneficiis cumules, ut quotidie magnis passibus in sanctitate et opere Apostolico progrediantur; atque hac ratione ego tecum in ipsis perseverem arctiusque persistam per crescentem in eis semper tuam gratiam et charitatem. Deus enim cum diligit creaturas rationales, donum gratiæ et dilectionis sive charitatis pretiosissimum et divinissimum eis infundit, quod non facit irrationalibus, ut cœlo, soli, stellis, dum eas diligit, id est ex amore creat, ornat et gubernat. Hoc significat τὸ « ut dilectio in ipsis sit; » nam, ut ait Paulus : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum qui datus est nobis, » *Rom.* v.

Paulo aliter Rupertus : Ut Spiritus Sanctus, inquit, qui est dilectio tua qua me diligis, in ipsis semper sit et firmiter permaneat. Sed hoc eodem redit. Nam Spiritus Sanctus a charitate separari nequit, sicut nec ignis a calore. Quare cui datur charitas, huic datur et Spiritus Sanctus; et quamdiu manet in homine charitas, tamdiu manet et Spiritus Sanctus, imo tota S. Trinitas, ut dixi cap. XIV, vers. 23.

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describit Christi passionem, scilicet vers. 1, captivitatem in horto; vers. 13, adductionem ad Annam; vers. 17, trinam Petri negationem; vers. 19, examen Jesu factum a pontifice, et alapam Jesu inflictam; vers. 24, missionem Jesu ad Caipham; vers. 28, accusationem ejus apud Pilatum; vers. 33, examen Jesu factum a Pilato, qui deprehensa ejus innocentia eum liberare satagit, conferens eum cum Barabba. Passionem Christi explicui Matth. *cap.* XXVI *et* XXVII, *hic ergo breviter perstringam ea duntaxat quæ Joannes habet propria et singularia.*

1. Hæc cum dixisset Jesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introivit ipse, et discipuli. 2. Sciebat autem et Judas, qui tradebat eum, locum : quia frequenter Jesus convenerat illuc cum discipulis suis. 3. Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum laternis, et facibus, et armis. 4. Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit, et dixit eis : Quem quæritis? 5. Responderunt ei : Jesum Nazarenum. Dicit eis Jesus : Ego sum. Stabat autem et Judas, qui tradebat eum, cum ipsis. 6. Ut ergo dixit eis : Ego sum : abierunt retrorsum, et ceciderunt in terram. 7. Iterum ergo interrogavit eos : Quem quæritis? Illi autem dixerunt : Jesum Nazarenum. 8. Respondit Jesus : Dixi vobis, quia ego sum : si ergo me quæritis, sinite hos abire. 9. Ut impleretur sermo, quem dixit : Quia quos dedisti mihi, non perdidi ex eis quemquam. 10. Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum : et percussit pontificis servum; et abscidit auriculam ejus dexteram. Erat autem nomen servo Malchus. 11. Dixit ergo Jesus Petro : Mitte gladium tuum in vaginam. Calicem, quem dedit mihi Pater, non bibam illum? 12. Cohors ergo, et tribunus, et ministri Judæorum comprehenderunt Jesum, et ligaverunt eum : 13. Et adduxerunt eum ad Annam primum : erat enim socer Caïphæ, qui erat pontifex anni illius. 14. Erat autem Caïphas, qui consilium dederat Judæis : Quia expedit unum hominem mori pro populo. 15. Sequebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius discipulus. Discipulus autem ille erat notus pontifici, et introivit cum Jesu in atrium pontificis. 16. Petrus autem stabat ad ostium foris. Exivit ergo discipulus alius, qui erat notus pontifici, et dixit ostiariæ, et introduxit Petrum. 17. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria. Numquid et tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille : Non sum. 18. Stabant autem servi, et ministri ad prunas, quia frigus erat, et calefaciebant se : erat autem cum eis et Petrus stans, et calefaciens se. 19. Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis suis, et de doctrina ejus. 20. Respondit ei Jesus : Ego palam locutus sum mundo : ego semper docui in synagoga, et in templo

quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. 21. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sim ipsis : ecce hi sciunt quæ dixerim ego. 22. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens : Sic respondes Pontifici? 23. Respondit ei Jesus : Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo : si autem bene, quid me cædis? 24. Et misit eum Annas ligatum ad Caïpham pontificem. 25. Erat autem Simon Petrus stans, et calefaciens se. Dixerunt ergo ei : Numquid et tu ex discipulis ejus es? Negavit ille, et dixit : Non sum. 26. Dicit ei unus ex servis pontificis, cognatus ejus, cujus abscidit Petrus auriculam : Nonne ego te vidi in horto cum illo? 27. Iterum ergo negavit Petrus : et statim gallus cantavit. 28. Adducunt ergo Jesum a Caïpha in prætorium. Erat autem mane : et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent pascha. 29. Exivit ergo Pilatus ad eos foras, et dixit : Quam accusationem affertis adversus hominem hunc? 30. Responderunt, et dixerunt ei : Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum. 31. Dixit ergo eis Pilatus : Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum. Dixerunt ergo ei Judæi : Nobis non licet interficere quemquam. 32. Ut sermo Jesu impleretur, quem dixit, significans qua morte esset moriturus. 33. Introivit ergo iterum in prætorium Pilatus, et vocavit Jesum, et dixit ei : Tu es rex Judæorum? 34. Respondit Jesus : A temetipso hoc dicis, an alii dixerunt tibi de me? 35. Respondit Pilatus : Numquid ego Judæus sum? Gens tua, et pontifices tradiderunt te mihi : quid fecisti? 36. Respondit Jesus : Regnum meum non est de hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent ut non traderer Judæis : nunc autem regnum meum non est hinc. 37. Dixit itaque ei Pilatus : Ergo rex es tu? Respondit Jesus : Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, et ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati : omnis qui est ex veritate, audit vocem meam. 38. Dicit ei Pilatus : Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exivit ad Judæos, et dicit eis : Ego nullam invenio in eo causam. 39. Est autem consuetudo vobis, ut unum dimittam vobis in Pascha : vultis ergo dimittam vobis regem Judæorum? 40. Clamaverunt ergo rursum omnes, dicentes : Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

Vers. 1. 1. HÆC CUM DIXISSET JESUS, EGRESSUS EST CUM DISCIPULIS SUIS TRANS TORRENTEM CEDRON, UBI ERAT HORTUS, IN QUEM INTROIVIT IPSE, ET DISCIPULI EJUS. — Jesus finito ardenti sermone post cœnam, eoque prolixo (incipit enim cap. XIII, et hic finitur) quo Apostolis ultimum vale dixit, ad passionem et mortem properat, illique se offert, et ultro occurrit vadens in hortum ibique exspectans Judam et Judæos, a quibus sciebat se capiendum. Magnanimitatis hoc dedit exemplum, ut arenam locumque duelli cum morte, peccato et diabolo mox ineundi primus capessat, quasi certus de victoria et triumpho.

Hinc colligitur Jesum statim finito hoc sermone transisse torrentem, ac consequenter contentionem Apostolorum de primatu, non post sermonem, ut vult S. Augustinus, sed ante eum contigisse. De hymno incertum est; nam eum a Christo et Apostolis decantatum fuisse post sermonem, insinuat Matthæus, dicens cap. XXVI, vers. 30 : « Et hymno dicto, exierunt in montem Olivarum. » Ante sermonem vero hymnum fuisse dictum suadere videtur ratio, quod hic hymnus fuerit gratiarum actio : statim ergo post cœnam et Eucharistiam cantatus fuit ante sermonem. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius, in *Matth.* cap. XXVI, et Ribera hic. Vide Chronotaxim.

EGRESSUS EST, — e domo et cœnaculo, ubi totum sermonem habuit et finivit. Franciscus Lucas tamen et alii censent partem sermonis a cap. XIV, vers. 31, ubi ait Christus : « Surgite, eamus hinc, » hucusque habitam fuisse post egressum e domo, in itinere versus torrentem Cedron, et tunc « egressus est, » exponi debet *transgressus est*.

Torrens Cedron quid?

TRANS TORRENTEM CEDRON. — « Torrens » proprie est rivus, ex aquæ pluviæ confluxu productus, qui hieme fluit cum impetu, æstate siccatur, quales plurimos et ingentes vidi in Alpibus, et talis hic fuisse videtur. Unde Syrus verdit, *trans vadum Cedron*, quia vadari et pedibus transiri poterat. Torrens hic significat vehementiam et impetum Christo a Judæis in passione illatum, sed illico transeuntem. Ivit ergo Jesus per torrentem, ut innueret se ire in torrentem passionum, ait Jansenius, juxta illud *Psal.* CIX : « De torrente

in via bibet. » Unde nonnulli opinantur Jesum a Judæis captum reductumque per torrentem, in eumdem præcipitatum fuisse, ait Adrichomius, in *Descript. Jerusalem*, num. 207, juxta illud *Psal.* LVIII, 1 : « Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi; et non est substantia, » id est non est locus in quo subsistere queam.

CEDRON. — Græce τῶν κέδρων, id est *cedrorum*, eo quod torrens hic, hinc et inde plantatas haberet cedros, ait S. Thomas et Lyranus. Favet Arabicus qui vertit *trans torrentem cedri*. Verum « Cedron » est vox Hebræa, non Græca, quæ Hebr. non cedrum (hæc enim dicitur ארז *erez*), sed obscuritatem, nigredinem, caliginem et tenebras significat, teste S. Hieronymo in *Locis Hebr.* Dictus ergo est torrens hic *Cedron*, id est obscurus, ater, vel niger, sive ab umbrositate loci : erat enim arboribus consitus; sive ab aquarum nigredine, sive a cadaverum combustorum fuligine, de quo mox. Quare Cedron est nomen singulare, non plurale, ac proinde corrupte in Græcis legitur articulus pluralis τῶν cum legendus sit τοῦ.

Est hic torrens situs ab Oriente Jerusalem, inter eam et montem Oliveti, ac labitur per vallem profundam Josaphat eamque fœcundat. In hac valle, ait Adrichomus, in *Jerusalem*, num. 204, pii reges Juda, Asa, Ezechias et Josias templi combusserunt idola eorumque cineres in torrentem Cedron projecerunt. Hæc vallis commune totius civitatis cœmeterium erat, ubi vulgus et ignobiles omnes sepeliebantur : extra urbem enim Judæos sepeliri mos erat, ibique nunc Turcæ sepeliuntur. In hac quoque valle, die illa cunctis mortalibus tremenda, omnes undique homines ad extremum et generale judicium sunt congregandi, ut a Christo judice recipiant debita pro meritis præmia quisque suis.

Meminit igitur Joannes torrentis Cedron : *primo*, ad historiæ exactam certitudinem; *secundo*, ob figuram : David enim cum suis fugiens Absalomum, mœstus transgressus torrentem Cedron, typus fuit Christi eumdem torrentem transgredientis, at non fugientis, sed offerentis se persequenti Judæ et Judæis. *Tertio*, ut ostenderet se ire ad passionem, ut expiaret non sua, sed Adæ et posterorum ejus peccata omnia, quantumvis immania, qualia in valle et torrente hoc committebantur. Torrens enim Cedron labitur per vallem *Gehennom*, ubi infantes a parentibus idolo Moloch immani parricidio vivi cremabantur. *Quarto*, ut locum passionis verteret in locum triumphi; nam et ex vicino monte Oliveti, ubi pati cœpit oransque sudavit aquam et sanguinem, 40 die post resurrectionem triumphans ascendit in cœlum : atque in fine mundi rediturus ad judicium judex sedebit supra vallem Josaphat, *Joel.* III, 2, et supra torrentem Cedron, ut judicet tam Judæos se persequentes, quam omnes homines pro meritis : eos scilicet, qui passioni suæ grati fuere, adjudicando cœlo; qui vero ingrati, gehennæ, quam ad vivum repræsentabat hic vallis Gehennom, per quam fluit torrens Cedron.

UBI ERAT HORTUS, — quia in horto paradisi peccavit Adam, comedens pomum vetitum, hinc peccatum ejus Christus expiare incipit in horto : « Ad pristinum enim recurrere omnia oportebat, » ait Cyrillus. Addit Chrysostomus : « Etenim in horto tanquam in carcere commoratur, » ut scilicet, ait Theophylactus, « laborem minuat Judæis se quærentibus. » Subjungit Theophylactus tertiam causam dicens : « Orandi causa solitaria loca et silentii officinas quærere solebat, » ut nos idem faciamus. Cætera dixi *Matth.* XXVI. Symbolice : nota Christum primo ivisse in desertum, *Matth.* IV, inde per sata, *Matth.* XII; denique in hortum hic, ut doceret nos ire ad sata prædicationis, inde ad passionem et crucem. Audi S. Ambrosium, lib. IV *in Lucam* : « Videte, inquit, quibus itineribus ad paradisum reducamur. Nunc in deserto Christus est; agit hominem, instruit, informat, exercet, ungit oleo spiritali. Ubi videt robustiorem, per sata et fructuosa traducit, ut quando querebantur Judæi quod discipuli ejus sabbato de segete spicas vellerent; jam enim Apostolos suos in agro culto et fructuoso opere collocaverat. Postea in paradiso constituit tempore passionis, quando transivit torrentem Cedron, ubi erat hortus.

Vers. 4. 4. JESUS ITAQUE SCIENS OMNIA QUÆ VENTURA ERANT SUPER EUM (addit τὸ *sciens*, ne quis putet ipsum inscium et invitum incidisse in manus Judæorum, sed scientem, volentem ultro se eis tradidisse : unde et eis obviam), PROCESSIT, ET DIXIT : QUEM QUÆRITIS? — Judas jam osculatus fuerat Jesum osculoque signum dederat cohorti, ut Jesum caperent; sed noluit Jesus eo signo capi, ne invitus videretur captus. Omnipotenti ergo vi divinitatis suæ cohortem detinuit locoque suo fixit, ut dato signo ad eum capiendum accurrere non auderent, imo non possent. Hinc Christus ultro eis obviam intrepide processit, et rogavit : « Quem quæritis? » quasi eos lacessens ad se invadendum.

Vers. 5. 5. RESPONDERUNT EI : JESUM NAZARENUM. — Non dicunt : Quærimus te, sed Jesum. Ergo non agnoverunt eum, licet osculo a Juda indicatum et proditum, quia Jesus eos aorasia et cæcitate percussit, ut præsentem non agnoscerent, cum tamen ministri pontificum eum sæpius antea vidissent et audissent. Ita Chrysostomus, *hom.* 82 : « Vides, ait, vim insuperabilem, quomodo in medio existens eos excæcavit. » Et Cyrillus : « Potestas ergo divina enituit, qui quamvis se quærentibus offerret, minime tamen cognoscebatur. »

STABAT AUTEM ET JUDAS, QUI TRADEBAT EUM, CUM IPSIS. — Judas jam antecesserat cohortem, ut oscularetur Jesum; sed osculo dato videns co-

hortem non accurrere ad Christum capiendum, sed immotam consistere, perfidiæ suæ conscius, et impœnitens obstinatusque redit, non ad discipulos Jesu, sed ad cohortem, ut ab ea contra Jesum, cujus potentiam metuebat, defenderetur, ideoque cum ea a Christo in terram afflictus et prostratus est. Ita S. Augustinus, licet Euthymius et Ribera censeant Judam accessisse ad Christum eumque osculatum esse, postquam cum Judæis in terram prostratus fuisset; quod etiam est probabile et majorem Judæ impudentiam arguit.

Vers. 6. 6. UT ERGO DIXIT EIS : EGO SUM; ABIERUNT RETRORSUM, — quasi vi spiritus et vocis Jesu dicentis: « Ego sum, » repulsi, retroacti et supini in dorsum prostrati. Non enim proni antrorsum in pectus ceciderunt, ne vis prosternens aliunde, puta a tergo manare videretur; sed retrorsum ut liquido constaret eos vi oris et sermonis Christi prosterni, nec illius faciem et sermonem ferre vel sustinere posse. Jesus enim dicens : « Ego sum, » refricavit eis memoriam nominis quod Deus sibi indidit, dicens Mosi, *Exod.* III : « Ego sum qui sum, » *q. d.* Hoc est nomen meum, qui vos prosterno, et si velim annihilo, quia « Ego sum qui sum. » Ergo « vos estis qui non estis; » nam omne vestrum esse non a vobis, sed a me continuo accipitis.

Tropologiam et allegoriam hujus fulmineæ prostrationis satellitum dedi *Matth.* XXVI, 50.

Vers. 8. 8. SI ERGO ME QUÆRITIS, SINITE HOS ABIRE. — Cur id jussit Christus? Respondeo *primo*, quia ad ipsum spectabat, ut solus sua morte homines redimeret quasi mediator, redemptor et salvator mundi. Ita Cyrillus : « Semovit, ait, a periculo discipulos suos, non ignorans ad se solum certamen illud et opus salutis nostræ pertinere; regnantis enim et non servientis naturæ opus est. » *Secundo*, quia Apostolos destinarat sibi superstites, ut post mortem, suam resurrectionem, doctrinam et legem toto orbe promulgarent. *Tertio*, ut ostenderet suum erga eos amorem et curam, quo quasi bonus pastor ovium salutem curat, suam negligit, imo animam suam ponit pro ovibus, ut sua morte illis vitam daret. Hanc rationem insinuat Joannes vers. seq., dicens :

Vers. 9. 9. UT IMPLERETUR SERMO, QUEM DIXIT (cap. XVII, vers. 12) : QUIA QUOS DEDISTI MIHI, NON PERDIDI EX EIS QUEMQUAM, — id est non permisi perire ullum ex undecim Apostolis, quos dedisti mihi, o Pater; nam Judas veluti filius perditionis, illi non fuit datus absolute a Patre. Quæres de qua perditione et morte loquitur Christus, animæne, an corporis? Alii hanc, alii aliam : ego utramque accipio. Corpore enim periissent hic discipuli, quia cum Jesu magistro suo fuissent comprehensi et occisi, præsertim quia Petrus cohorti restiterat et Malchum vulnerarat. Anima quoque periissent, quia infirmi et pavidi ob Judæorum minas Christum negassent, æque ac negavit Petrus, itaque occisi a Judæis et corpus et animam perdidissent; mortui enim fuissent in peccato mortali negationis. Ita Rupertus, Cajetanus, Ribera, Franciscus Lucas, Toletus et alii.

Vers. 10. 10. ERAT AUTEM NOMEN SERVO MALCHUS. — Nomen servi exprimit ad mysterium; *Melech* enim hebr., et chald. *Malcha*, unde *Malchus*, idem est quod *Rex*; et erat servus Pontificis, significatque populum Judæorum, qui quondam rex fuerat et liber, sed postea servus factus est pontificum et sacerdotum, qui eum suis traditionibus et cæremoniis onerabant et præterea devorabant, ut vidimus *Matth.* XXIII. Iste, Petro et Apostolis prædicantibus Evangelium, dextram auriculam amisit propter infidelitatem suam et odium Christi, id est, surdus factus est ad audiendum Evangelium et ad audiendum ea quæ necessaria sunt ad salutem, donec eum Dominus convertat et ei auriculam restituat. Ita S. Cyrillus hic et S. Ambrosius in cap. XXII *Luc.*, et S. Hieronymus in cap. XXVI *Matth.* Addit S. Ambrosius Petrum imitari voluisse zelum Phinees, qui principem Israel fornicantem cum filiabus Moab occidit, ideoque pontificatum adeptus est, *Numer.* XXV. Minuit ergo culpam Petri amor et zelus erga Christum; peccavit tamen, quia inconsulto Christo gladium strinxit, præsertim cum paulo ante ab ipso audisset, quod sponte iret ad passionem et mortem.

Malchus idem quod rex.

Vers. 12. 12. LIGAVERUNT EUM, — a quo solvi velle debuerunt, et forte erant in eis qui postea liberati ab eo dixerunt : « Dirupisti vincula mea, » ait S. Augustinus. Christus, si voluisset, omnia vincula Judæorum facilius rupisset, quam Samson rupit stupea vincula Dalilæ, *Judic.* XV, 9, sed noluit: *Primo*, ut peccatum Adæ manibus commissum expiaret; quia enim primus Adam nimis libere manus ad pomum vetitum extendit, hinc Christus secundus Adam manibus ligari voluit, ut Adæ peccatum et cætera posterorum ejus, quæ fere manibus committuntur, expiaret.

Secundo, ut satisfaceret typo : Isaac enim qui fuit typus Christi, immolandus ab Abraham ligatus fuit; solebant enim victimæ ligari, ne immolationi reluctarentur, *Genes.* XXII, 9.

Tertio, ut his vinculis amore nostri susceptis, injiceret nobis vincula charitatis, quibus nos traheret ad se redamandum, juxta illud *Oseæ* XI : « In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. »

Porro, Judæos dure et crudeliter ligasse Christum liquet, tum ex odio immani quo ipsi eorumque heri pontifices ardebant in Christum; tum quod ulcisci vellent prostrationem ignominiosam quam passi fuerant, et vim a Petro Malcho sibique illatam. Plura hac de re dixi *Matth.* XXVI, 55.

Vers. 13. 13. ET ADDUXERUNT EUM AD ANNAM PRIMUM : ERAT ENIM SOCER CAIPHÆ, QUI ERAT PONTIFEX ANNI ILLIUS. — Quæres cur Judas et Judæi pri-

Cur primo ductus fuit ad Annam? mum duxerint Christum ad Annam, non ad Caïpham, cum a Caïpha, utpote pontifice, judicandus esset, non ab Anna?

Respondeo : *Primo*, ut honorarent Annam, quasi seniorem et socerum Caïphæ, quem proinde ipse Caïphas « quasi patrem honorabat, » ait Euthymius, et ex ejus consilio populum regebat.

Secundo, quia domus Annæ erat in via euntibus ad Caïpham, ait S. Augustinus.

Tertio, quia Annas præ cæteris videtur optasse et procurasse ut Christus caperetur. Unde satellites hi Christum ei quasi in triumphum ducunt, ait S. Chrysostomus, ut eum exhilarent, ac vicissim aliquo xenio et munere ob adductum Christum ab eo donentur.

Quarto, ut Annam, qui vespere præcedente a cæteris senioribus ob frigus noctis domum dormiturus abierat, inde evocarent ad concilium universale, contra Jesum jam captum postero mane in domo Caïphæ celebrandum.

Quinto, et potissime, quia ab Anna Judæ fuit promissum pretium venditionis Christi, scilicet triginta argentei. Adducit ergo Judas Jesum ad Annam, ut pro eo triginta denarios sibi ab eo promissos accipiat, uti de facto illum ab eo accepisse censet S. Cyrillus, idque colligitur ex eo quod in primo principum cum Juda pacto de Christo prodendo, principes non numerarint 30 denarios, sed tantum promiserint, ut patet *Matth.* XXVI, 15; hac nocte ergo accepit illos Judas in domo Annæ, quos paulo post videns Christum Pilato traditum, facti pœnitens projecit in templo, *Matth.* XXVII, 3. Nam in domo Caïphæ eos accipere non potuit; tum quia Caïphas circa Christum, ut inveniret falsos testes, ut eum examinaret, ut concilium convocaret, etc., ita occupabatur, ut tempus non haberet agendi cum Juda. Unde Judas non videtur cum satellitibus progressus ultra domum Annæ, nec ingressus in domum Caïphæ; nam si in ea fuisset Judas, sane eam ingredi ausus non fuisset Petrus, metu ne a Juda proderetur; quia si Judas adfuisset, cum Petrus ter Christum in domo Caïphæ negavit, utique vel publice eum falsi arguisset, vel secreto ministros monuisset Petrum fuisse secum discipulum Christi, ut eum comprehenderent.

PONTIFEX ANNI ILLIUS, — quia Romani præsides sæpe et subinde singulis annis mutabant Judæorum pontifices novosque creabant, uti quotannis creantur novi consules; licet Pilatus hoc proprii habuerit, ut pontificem Caïpham quem reperit, non mutarit. Quare Caïphas toto triennio, quo Christus prædicavit, perpetuum gessit pontificatum.

Vers. 22. Alapa Christo datur. 22. UNUS ASSISTENS MINISTRORUM DEDIT ALAPAM JESU. — Vide Augustinum, *tract.* 113, ubi connumeratis multis suppliciis quibus servus dignus fuerat, ait : « Quid enim horum per potentiam jubere non potuisset, per quem factus est mundus, nisi patientiam nos docere maluisset, per quam vincitur mundus? » Vide et dicta *Matthæi* XXVI, 59.

Porro, Christus non porrexit alteram maxillam, ne videretur culpam agnoscere. Sic et Paulus jussus injuste percuti a pontifice, ait ex zelo justitiæ : « Percutiet te Deus, paries dealbate, » *Act.* XXIII. Addit S. Augustinus, « Jesum non solum alteram maxillam iterum percussuro, sed totum corpus figendum præparasse in ligno, » ut suum dogma, *Matth.* V, 39, facto sanciret.

Vers. 24. 24. ET MISIT EUM ANNAS LIGATUM AD CAIPHAM PONTIFICEM, — *q. d. Miserat* autem Annas Jesum ligatum ad Caïpham pontificem. Ita Syrus, Arabicus et Cyrillus. Est enim hic hysterologia. Nam Joannes quasi oblitus narrare missionem Jesu ab Anna ad Caïpham, hic eam interserit, ut indicet quis fuerit pontifex qui examinavit Jesum, cujus minister alapam dedit eidem, nimirum fuisse Caïpham, non Annam. Caïphas enim erat pontifex, non Annas; quare hic versus recto ordine ponendus est post vers. 13, nam trina negatio Petri et examen Jesu, omnia quæ post vers. 13 narrat Joannes, contigerunt in domo Caïphæ pontificis, non Annæ, ut patet ex S. Matthæo, Marco et Luca.

Vers. 28. 28. ADDUCUNT ERGO JESUM A CAIPHA IN PRÆTORIUM, — scilicet in domum et aulam Pilati, qui erat prætor, id est præses et judex tam criminalis quam civilis Judææ. Ita legendum cum Romanis, Græco, Syro et Arabico. Quare vitiosum codicem habuit S. Augustinus, qui, *tract.* 114, legit : « Adducunt ergo Jesum ad Caïpham in prætorium, » indeque coactus est dicere aut Caïpham in domum Pilati venisse, aut utrumque in eadem domo habitasse; cujus contrarium liquet ex Evangelio.

Prætoris etymon. Porro omnis magistratus, cui parebat exercitus, dicebatur Prætor, ait Victorinus; a præeundo, ait Varro, quasi Præitor, quod præiret jure et exercitu. Inde ejus domus et locus in quo jus dicebat, vocabatur prætorium; ibi ergo erat tribunal in quo reorum causa agebatur, ideoque pontifices eo duxerunt hic Jesum, ut a Pilato damnaretur.

ET IPSI NON INTROIERUNT IN PRÆTORIUM, UT NON CONTAMINARENTUR (ingressu in domum præsidis ethnici et idololatræ), SED UT (puri et mundi) MANDUCARENT PASCHA. — « Pascha » hic non significat agnum paschalem, ut volunt Chrysostomus et Cyrillus (hunc enim pridie in cœna jam comederant), sed victimas paschales, quæ per septem dies paschales immolabantur; hæ enim non nisi a mundis comedi poterant. Vide hic hypocrisin pontificum, qui videri volunt religiosissimi, cum sint sceleratissimi, imo christicidæ. Unde exclamat S. Augustinus : « O impia et stulta cæcitas : habitaculo videlicet contaminarentur alieno, et non contaminarentur scelere proprio! » Vide S. Cyrillum.

Vers. 31. 31. NOBIS NON LICET INTERFICERE QUEMQUAM. —

An Judæis jus necis sublatum a Romanis? Hinc videtur quod Romani Judæis, utpote jure belli subactis, abstulerint jus damnandi et morte plectendi reos illudque sibi vindicarint; hoc enim omnino hæc eorum verba significabant. Ita Rupertus, S. Thomas, Jansenius, Suarez et alii.

Dices : Judæi lapidarunt S. Stephanum et præcipitarunt S. Jacobum. Respondeo id eos fecisse non ordine juris, sed tumultu et furore populi. Unde Josephus, libro XX *Antiquit.*, cap. VIII, alias XVI, asserit Ananum Pontificem fuisse pontificatu a præside Romano privatum, eo quod S. Jacobum jussisset occidi. Hinc et *Act.* XVIII, Judæi Paulum non sunt ausi occidere, sed occidendum tradidere Gallioni proconsuli. Instabis : Pilatus jam dederat pontificibus licentiam judicandi et occidendi Jesum, dicens : « Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate. » Ergo id facere poterant. Respondeo, potuisse quidem pontifices id facere, sed noluisse hanc licentiam Pilati acceptare, sed tacite quasi dixisse : Vos Romani abstulistis nobis jus gladii absolute; nolumus ergo illud in hoc uno casu, ut Jesum occidamus, usurpare. Aut ergo reddite nobis jus occidendi absolute, aut vos hunc cum aliis occidite. Dicebant hoc, quia volebant Jesum, quasi seditiosum et regnum Judææ affectantem, ignominiosissima morte plecti, nimirum crucifigi a præside Romano (Romani enim affectantes regnum crucifigebant), atque hujus Jesu necis invidiam cupiebant a se in Pilatum transferre, ne a populo quem Jesu sciebant addictum, lapidarentur, aut conviciis incesserentur.

Alii aliter respondent, nimirum S. Augustinus et Cyrillus, et ex eis Suarez, III *part.* Quæst. XLVII, art. 4, non licuisse Judæis occidere in festo Paschæ ob festi solemnitatem, sed alias id eis licuisse. Ribera vero respondet Pharisæos ex speciali et propria secta hoc observasse, ut neminem ad mortem damnarent, ut refert Josephus, filius Gorionis, libr. IV *Histor. Judaic.*, cap. VI. Illi ergo specie religionis dixerunt : « Non nobis licet; » multi enim et præcipui ex his qui mortem Christi procurabant, erant Pharisæi, et quia auctoritatem apud populum habebant, eos alii imitati sunt.

Vers. 32. 32. UT SERMO JESU IMPLERETUR, QUEM DIXIT, SIGNIFICANS QUA MORTE ESSET MORITURUS, — nimirum se tradendum Gentibus et ab eis crucifigendum. Hoc enim prædixit Christus, *Joann.* XII, dicens : « Et ego, si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dixit significans qua morte esset moriturus. » Item *Matth.* XX, 18, et alibi.

Vers. 33. 33. INTROIVIT ERGO ITERUM IN PRÆTORIUM PILATUS. — *q. d.* Egressus erat Pilatus ad Pontifices, ut accusationem eorum contra Jesum audiret; qua audita, iterum ingressus est, ut de ea Jesum examinaret. Hoc significat τὸ *iterum* (quod tamen omittit Syrus), scilicet regressum post egressum.

ET DIXIT EI : TU ES REX JUDÆORUM? — Supple hic ex *Luc.* XXIII, 2, Pontifices cum viderent sola sua auctoritate non moveri Pilatum ad Jesum damnandum, accusasse eum dicendo : « Hunc invenimus subvertentem gentem nostram et prohibentem tributa dare Cæsari, et dicentem se Christum regem esse; » hoc tertium ut verisimilius cæteris arripiens Pilatus, rogavit Jesum : « Tu es rex Judæorum? » Cætera dixi *Matth.* cap. XXVII, vers. 11.

Vers. 37. 37. TU DICIS, QUIA REX SUM EGO, — id est, ego vere rex sum Judæorum, uti tu dicis, id est sum Messias sive Christus, ut regnem in fidelibus per fidem et gratiam eosque ad regnum cœleste perducam. Hoc enim significat hic hebraismus.

EGO IN HOC NATUS SUM, ET AD HOC VENI IN MUNDUM, UT TESTIMONIUM PERHIBEAM VERITATI, — ut prædicem veritatem evangelicam, quæ in tribus maxime consistit: *Primo,* in vera cognitione Dei, scilicet deos Gentium esse falsos et verum Deum esse unicum in essentia et trinum in personis, scilicet Patrem, Filium et Spiritum Sanctum. Verum enim est passio entis, sicut et bonum. Omne enim ens est verum, id est res vera, non ficta et in se bona. Quare Deus, qui est ipsum ens, juxta illud : « Ego sum qui sum, » idem pariter est ipsum verum et bonum, quia est ipsa per essentiam entitas, veritas et bonitas. Rursum Filius, qui procedit a Patre, ut Verbum, est ipsa veritas, non tantum entis, sed et mentis. Unde S. Augustinus : « Cum Jesus, inquit, veritati testimonium perhibet, sibi perhibet; ipse enim est veritas. »

Veritas Evangelica in tribus maxime sita.

Secundo, in cognitione Incarnationis Verbi, ut sciat Filium Dei esse missum a Deo Patre in carnem et mundum, ut eum salvaret : quare neminem nisi per fidem in ipsum posse salutem consequi, juxta illud cap. XVII, vers. 3 : « Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum. »

Tertio, in cognitione veræ Beatitudinis, scilicet eam consistere non in opibus, honoribus, deliciis, scientiis, regnis terrenis, uti docebant Philosophi; sed in regno cœlorum, id est in visione et possessione Dei. Unde summa prædicationis Christi erat hæc : « Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III.

Dicit Christus se natum ad veritatem testificandam hoc fine : *primo,* ne miretur Pilatus quod se regem fassus sit, *q. d.* Hoc fassus sum, quia vere sum rex; debeo autem testari veritatem, quia ad hoc natus sum; *secundo,* ut Pilatus cognoscat innocentiam et integritatem Jesu : hæc enim in veritate consistit; *tertio,* ut eum submoneat justitiæ, ut scilicet vere justeque causam suam judicet, nec falsis Pontificum criminationibus et clamoribus vinci se sinat, ut contra veritatem et justitiam se condemnet.

OMNIS QUI EST EX VERITATE, AUDIT VOCEM MEAM. — Ex veritate esse dicuntur veritatis studiosi et

cupidi, qui scilicet veritatem, hoc est, verum Deum, verum Messiam veramque felicitatem et salutem, serio et cordate quærunt eamque inventam omnibus posthabitis amplectuntur. Hi opponuntur « iis qui sunt ex contentione, » *Rom.* II, id est iis qui non nisi contendere, litigare et argutari contendunt, quales erant tum Philosophi. Hinc « esse ex veritate » idem est quod « esse ex Deo : » qui enim est Filius Dei, hic est filius veritatis; Deus enim est veritas, juxta illud cap. VIII, vers. 47 : « Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis : » quia, licet ex Deo sitis per creationem, non tamen estis per electionem, fidem et gratiam. « Gratiam commendavit, quæ secundum propositum vocat, ait S. Augustinus. Qui enim accepit testimonium ejus (Joannis Baptistæ de Jesu), signavit quia Deus verax est, » *Joan.* III, 33. Hoc quam verum sit, etiam voces hostium indicant. Scribit enim Josephus, lib. XVIII *Antiq.*, cap. IV: « Eodem tempore fuit Jesus vir sapiens (si tamen eum virum fas est dicere); erat enim mirabilium operum patrator et doctor eorum qui libenter vera suscipiunt, » etc.

Tacite Christus respondet Pilati objectioni : Si tu testimonium perhibes veritati, cur ergo pontifices et Scribæ, qui sunt veritatis professores, te non audiunt, imo te persequuntur ad necem? Respondet Christus : Quia ipsi non sunt ex veritate, sed ex mendacio; sectantur enim falsas suas opiniones et cupiditates opum et honorum, quas eis suggerit pater eorum mendax diabolus. Unde Christus eis ait : « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis perficere, » ut me occidatis, *Joan.* VIII, 44.

Vers. 38. 38. DICIT EI PILATUS : QUID EST VERITAS? — Putabat Pilatus Christum esse Philosophum vel Prophetam, qui de veritate, scientia et sapientia more philosophico specularetur et loqueretur. Itaque Jesum rogat quæ sit illa veritas cui testandæ se natum dixerat. Verum, quia hoc parum ad rem quam agebat Pilatus, faciebat, ut se a Jesu, quem videbat esse virum gravem, sapientem et innocentem, expediret, excogitavit medium appositum ad eum liberandum, scilicet ut in Paschate de more unum reum liberaturus, Jesum cum Barabba infami latrone conferret, ut Judæi Jesum potius quam Barabbam liberari peterent. Relicto ergo Jesu in prætorio, foras erupit, ut Judæis idipsum proponeret.

Quid est veritas? Resp. Prim. Symbolice : quid est veritas? Respondet S. Augustinus in *Sentent.*, sent. 386 : Veritas est ipse Deus, « qui est prima vita et prima essentia, uti est prima sapientia. Nam hæc est illa incommutabilis veritas, quæ lex omnium artium recte dicitur, et ars omnipotentis artificis. » Idem, *epist.* 9: « Incomparabiliter, ait, pulchrior est veritas Christianorum quam Helena Græcorum. Pro ista enim fortius nostri Martyres adversus hanc Sodomam, quam pro illa illi heroes adversus Trojam dimicaverunt. » Imo Christus ipse primus pro veritate martyr occubuit.

Secundo. Quid est veritas? Audi Lactantium, lib. *De Ira Dei*, cap. II, tres ejus gradus assignantem : *Primus* gradus est, inquit, intelligere falsas religiones et abjicere impios cultus deorum humana manu fabricatos. *Secundus* vero, perspicere animo quod unus sit Deus summus, cujus potestas ac providentia effecerit a principio mundum et gubernet in posterum. *Tertius*, cognoscere ministrum ejus ac nuntium, quem legavit in terram; quo docente, liberabit ab errore quo implicati tenebamur, formatique ad veri Dei cultum, justitiam disceremus.

Tertio. Quid est veritas? « Ego sum via, veritas et vita, » ait Christus, *Joan.* XIV.

Quarto. Quid est veritas? « Est præstantissimum bonum, » ait S. Basilius apud Antonium, in *Melissa*, cap. XXI. « Quid est veritas? » Est Deus, ait S. Dionysius, « utpote unum non multa secundum naturam. Verum quippe unum est, mendacium autem multiplex. »

Quinto. Quid est veritas? « Est facultas res obumbratas in lucem producens, » ait Philo, *ibidem*.

Sexto. Quid est veritas? « omnium rerum fortissima est veritas, » ait Nazianzenus, *orat.* 13.

Septimo. Quid est veritas? « Est firma comprehensio entis in animo, » ait S. Chrysostomus, *ibidem*. Hinc illud Zorobabelis : « Fortis rex, forte vinum, fortes mulieres, sed fortissima est veritas, » III *Esdræ* III. Addit ibidem Zorobabel, cap IV, vers. 36: « Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam ipsam benedicit, et omnia opera moventur et tremunt eam. » Et vers. 40 : « Et non est in judicio ejus iniquum, sed fortitudo, et regnum, et potestas, et majestas omnium ævorum. Benedictus Deus veritatis. » Quocirca Alphonsus, rex Aragoniæ : « Veritas, ait, omnibus quidem innata esse debet; principum tamen præcipuum debet esse ornamentum, adeo ut ad fidem faciendam tantum habeat unum principis verbum, quantum privatorum jusjurandum. » Ita Panormitanus, lib. I *De Gestis Alphonsi*. Hinc pontifex Aaronicus in Rationali scriptum gerebat : « Urim vetummim, » id est doctrina et veritas, *Exodi* XXVIII.

Gnomæ Philosophorum de veritate. Idem per umbram videre Gentiles apud Stobæum, *serm.* 11. Unde Menander : Quid est veritas? « Veritas, ait, cœli civis est, et sola fruitur convictu deorum. »

Plato suavissimam narrationem veritatem esse dicebat. Jamblichus : « Veritas, ait, ut Græcum ejus etymon indicat, circa deos et incorruptam deorum actionem versatur. » Æschines : « Adeo valida est veritas, ut omnes humanas cogitationes superet. » Plato rursum, lib. V *De Legibus* : « Veritas, ait, tam diis quam hominibus ad omnia bona dux est. Hujus quilibet, qui felix et beatus futurus est, ab eo particeps sit oportet, ut quam plurimum temporis verax in vita degat. » Trismegistus : « Veritas in solis æternis corporibus

est, quorum et ipsamet corpora vera sunt. Universa igitur super terram non veritas sunt, sed veritatis imitationes et umbræ. Veritas absolutissima virtus est ipsumque summum bonum, quod nec a materia turbatur, neque corpore circumdatur, nudum, conspicuum, augustum, mutationis et alterationis expers bonum. »

Plutarchus apud Antonium, in *Melissa*, cap. XXI : « Æqualitas trutina, inquit, veritas autem ratione philosophiæ examinatur. » Ibidem Evagrius : «Veritatem tacere, ait, est aurum sepelire.» Et Democritus : « Pietas, ait, palam declaranda et veritas constanter defendenda est. » Et Epictetus : « Nihil veritate pretiosius haberi debet, ne amicitia quidem, utpote obnoxia affectibus, qui quod justum est, turbant et obumbrant. » Unde illud : « Amicus Plato, magis amica veritas. » Idem : « Immortalis, ait, et æterna res est veritas. Non donat autem nobis pulchritudinem paulatim tabescentem, neque dicendi fiduciam e justitia prodeuntem aufert; sed quæ juxta et legitima sunt exhibet, discernens ab eis injusta et redarguens. » Demosthenes rogatus : « Quid Deo simile haberent homines? » respondit : « Benigne facere et veritatem amare.» Ita Valerius Maximus, *serm.* 8.

Pythagoras dicebat « hæc duo divinitus data hominibus esse longe pulcherrima, veritatem complecti et beneficiis operam dare; utrumque enim immortalium deorum operibus comparari posse. » Ita Ælianus, lib. XII *De Var. Histor.*

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Narrat, vers. 1, Christi flagellationem, coronationem, purpuram, alapas, ostensionem populo sic clamanti Crucifige eum, quia Filium Dei se fecit, *et vers.* 12 : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris : *qua voce victus Pilatus tradidit Judæis Jesum. Hi ergo crucifixerunt eum in Golgotha, hoc titulo :* JESUS NAZARENUS REX JUDÆORUM; *mox milites vestes ejus diviserunt. Inde, vers.* 25, *Jesus matri suæ Joannem in filium assignat; vers.* 28, *clamat :* Sitio; *vers.* 30 : Consummatum est; *et expirat; vers.* 34, *lancea latus ejus aperitur indeque exiit sanguis et aqua. Denique, vers.* 38, *Joseph et Nicodemus Jesum ungunt, et in monumento novo sepeliunt.*

1. Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, et flagellavit. 2. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus; et veste purpurea circumdederunt eum. 3. Et veniebant ad eum, et dicebant : Ave, rex Judæorum; et dabant ei alapas. 4. Exivit ergo iterum Pilatus foras, et dicit eis : Ecce adduco vobis eum foras, ut cognoscatis quia nullam invenio in eo causam. 5. (Exivit ergo Jesus portans coronam spineam, et purpureum vestimentum). Et dicit eis : Ecce homo. 6. Cum ergo vidissent eum pontifices et ministri, clamabant, dicentes : Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus : Accipite eum vos, et crucifigite; ego enim non invenio in eo causam. 7. Responderunt ei Judæi : Nos legem habemus, et secundum legem debet mori, quia Filium Dei se fecit. 8. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. 9. Et ingressus est prætorium iterum, et dixit ad Jesum : Unde es tu? Jesus autem responsum non dedit ei. 10. Dicit ergo ei Pilatus : Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, et potestatem habeo dimittere te? 11. Respondit Jesus : Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet. 12. Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Judæi autem clamabant, dicentes : Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. Omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari. 13. Pilatus autem cum audisset hos sermones, adduxit foras Jesum; et sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha. 14. Erat autem Parasceve Paschæ, hora quasi sexta, et dicit Judæis : Ecce rex vester. 15. Illi autem clamabant : Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus : Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices : Non habemus regem, nisi Cæsarem. 16. Tunc ergo tradidit eis illum ut crucifigeretur. Susceperunt autem Jesum, et eduxerunt. 17. Et bajulans sibi crucem, exivit in eum, qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice

autem Golgotha : 18. ubi crucifixerunt eum, et cum eo alios duos, hinc et hinc, medium autem Jesum. 19. Scripsit autem et titulum Pilatus, et posuit super crucem. Erat autem scriptum : Jesus Nazarenus, Rex Judæorum. 20. Hunc ergo titulum multi Judæorum legerunt; quia prope civitatem erat locus, ubi crucifixus est Jesus. Et erat scriptum Hebraice, Græce et Latine. 21. Dicebant ergo Pilato pontifices Judæorum : Noli scribere, Rex Judæorum; sed quia ipse dixit : Rex sum Judæorum. 22. Respondit Pilatus : Quod scripsi, scripsi. 23. Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta ejus (et fecerunt quatuor partes : unicuique militi partem) et tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum. 24. Dixerunt ergo ad invicem : Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cujus sit. Ut Scriptura impleretur, dicens : Partiti sunt vestimenta mea sibi, et in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. 25. Stabant autem juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. 26. Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem, quem diligebat, dicit matri suæ : Mulier, ecce filius tuus. 27. Deinde dicit discipulo : Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. 28. Postea sciens Jesus quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit : Sitio. 29. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. 30. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit : Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum. 31. Judæi ergo (quoniam Parasceve erat), ut non remanerent in cruce corpora sabbato (erat enim magnus dies ille sabbati), rogaverunt Pilatum ut frangerentur eorum crura et tollerentur. 32. Venerunt ergo milites, et primi quidem fregerunt crura, et alterius qui crucifixus est cum eo. 33. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; 34. sed unus militum lancea latus ejus aperuit, et continuo exivit sanguis et aqua. 35. Et qui vidit, testimonium perhibuit; et verum est testimonium ejus. Et ille scit quia vera dicit, ut et vos credatis. 36. Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur : Os non comminuetis ex eo. 37. Et iterum alia Scriptura dicit : Videbunt in quem transfixerunt. 38. Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Jesu, occultus autem propter metum Judæorum), ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, et tulit corpus Jesu. 39. Venit autem et Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum. 40. Acceperunt ergo corpus Jesu, et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. 41. Erat autem in loco ubi crucifixus est, hortus; et in horto monumentum novum, in quo nondum quisquam positus erat. 42. Ibi ergo propter Parasceven Judæorum, quia juxta erat monumentum, posuerunt Jesum.

Vers. 1. Christus flagellatur.

1. TUNC ERGO APPREHENDIT PILATUS JESUM, ET FLAGELLAVIT. — « Tunc, » postquam scilicet dixisset Judæis, ut eorum furorem in Jesum restingueret : « Corripiam illum, et dimittam, » uti supplet Lucas, cap. XXIII, vers. 22, « flagellavit. » Incolæ terræ sanctæ tradunt Jesum flagellatum fuisse *primo*, funibus crassioribus; *secundo*, funiculis nodosis, additis ferreis scorpionibus; *tertio*, catenis; *quarto*, virgis spineis; sed respondet Ribera traditiones incolarum terræ sanctæ parum fidei habere, quoniam non manserunt in ea Christiani a tempore passionis usque ad nos, ut ita ab antiquis per manus veniret traditio : sed omnes sunt advenæ, et sæpe locum mutant, ideoque veterum traditiones non retinent.

Vers. 2. Veste purpurea circumdatur.

2. ET VESTE PURPUREA (Syrus, *coccinea*) CIRCUMDEDERUNT EUM. — Vide dicta *Matth.* XXVII, 30, quibus adde S. Athanasium, qui, tract. *De Cruce et Passione*, asserit Christum in chlamyde coccinea portasse hominum sanguinem, quia homicidiis diabolus terram polluerat; in spinis, peccata; in calamo, chirographum quo nos diabolus tanquam suos scripserat : quæ omnia Christus abstulit passione sua. « Præterea, inquit, arundinem accepit Dominus, diabolo ignorante se dare illi gladium contra seipsum : dicitur enim arundo serpentibus lethalis esse, atque inde potissimum interfici; ita Christus cepit arundinem, ut nos liberaret a versutia serpentis. »

Vers. 7.

7. DEBET MORI QUIA FILIUM DEI SE FECIT, — quasi blasphemus, sacrilegus, imo ἀντίθεος. Audi S. Augustinum : « Ecce altera major invidia; parva

illa videbatur affectasse regnum; et tamen neutrum sibi Jesu mendaciter usurpavit: est enim Dei unigenitus, et rex a Deo constitutus super montem Sion, et utrumque demonstraret nunc, nisi quanto erat potentior, tanto mallet esse patientior. »

Vers. 11. 11. **Non haberes potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper. Propterea qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.** — Difficilis est hic connexio quam exigit τὸ « propterea; » sed omissis variis variorum explicationibus, plana est Jansenii, Cajetani et Riberæ expositio, *q. d.* Tu non habes in me ullam potestatem, et quia ego innocens sum, et quia possem me eripere si vellem; sed Pater meus vult ut me tibi tradam atque subjiciam, ut perficiatur opus humanæ redemptionis, atque ad hoc permisit, ut tu Judæorum accusationi et voluntati acquiescas, et in me exerceas tuam potestatem, quam minime exerceres, nisi isti me accusassent: propterea isti qui te obtendunt et urgent ut potestatem istam permissam exerceas, magis peccant quam tu.

Vers. 12. 12. **Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum.**— Jam ante idipsum quæsierat, sed nunc, maxime, postquam audivit ipsum esse Filium Dei, ac peccatum sibi objicientem, timuit ne Dei vindictam incurreret, si Filium ejus damnaret. Sed vicit timor Cæsaris timorem Dei, ut sequitur. Suspicabatur Pilatus Jesum esse Jovis, Herculis, Apollinis, vel alterius dei filium: Gentiles enim multos deorum filios numerabant eosque quasi semideos colebant. Ita Cyrillus.

Vers. 13. 13. **In loco qui dicitur** (Græce) **Lithostrotos** (id est lapide stratus), **Hebraice autem Gabbatha**, — id est *altus*; גבה *gaba* enim altum significat, quia erat in loco sublimi, ut solent esse tribunalia, ut judex a circumfusa multitudine videri et audiri possit. Dicit hoc Joannes, ut notet Jesum publicam et atrocem hanc damnationis judiciariæ sententiam et ignominiam, pro publicis nostris peccatis ultro suscepisse. Ad Gabbatha multis gradibus marmoreis ascendebatur, qui Romam translati, juxta basilicam Lateranensem magna fidelium religione frequentantur, et scalæ sanctæ nomen obtinent.

Gabbatha quid?

Vers. 14. 14. **Erat autem Parasceve Paschæ**, — hoc est sabbati paschalis: hoc enim quia incidebat intra octavam Paschæ, cæteris sabbatis erat solemnius, ideoque dicebatur *magnum*, ut patet, vers. 31. Sensus ergo est, *q. d.* Erat feria sexta sive dies Veneris, in qua fiebat παρασκευή, id est præparatio ciborum et rerum necessariarum ad sequentem diem sabbati: illo enim, utpote sanctissimo, nec cibos coquere, nec quid aliud facere licebat. Unde solum sabbatum præviam suam habebat parasceven, qua cætera festa carebant. Quare perperam Græci Parasceven Paschæ interpretantur pridie Paschæ, quo agnum immolabant. Nam ex Matthæo, Marco et Luca constat Christum crucifixum esse primo die azymorum, hoc est postridie Paschæ, quo agnum immolaverant: ergo Joannes primum diem azymorum vocat hic Parasceven Paschæ, id est pridie sabbati paschalis.

Hora quasi sexta.—Arabicus, *et erant sex horæ*, scilicet ab ortu solis. Dices: Marcus, xv, 25, ait: « Erat autem hora tertia, et crucifixerunt eum. » Varii varie respondent: *Primo*, aliqui apud Theophylactum censent ex Marco corrigendum esse Joannem scribendumque hic, « hora quasi tertia.» Verum obstant omnes codices Græci, Latini, Syri, Arabici, qui in Joanne habent, « hora quasi sexta (1). »

Cur Christus dicitur crucifixus hora tertia? Resp. Primo.

Secundo, S. Hieronymus, in *Psalm.* LXXVII, ex adverso ex Joanne vult corrigi Marcum, ut in eo legatur: « Erat autem hora sexta. » Errorem autem contigisse censet ex affinitate notarum ternarii et senarii, quorum una pro alia irrepserit. Græcis enim γ est nota ternarii, ς vero senarii. Verum omnia exemplaria in Marco habent: *Erat autem hora tertia*; nullum vero habet *sexta*.

Secundo.

Tertio, Euthymius, in *Marc.* xv, censet a Marco dici Christum crucifixum « hora tertia, » quia illa hora postularunt Judæi eum crucifigi, clamando: « Crucifige, crucifige eum; » sed aliud est postulare ad crucem, aliud crucifigere.

Tertio.

Quarto, S. Augustinus, *tract.* 117, et in *Ps.* LXIII, et lib. III *De Consensu Evang.*, cap. XIII, respondet fuisse horam tertiam, quando Pilatus Jesum damnavit ad crucem, sed hanc a Joanne vocari sextam, facto computu a principio quo cœpit Jesus præparari (hoc enim significat Parasceve) ad mortem, quod fuit hora nona præcedentis noctis, quando a Caipha proclamatus est reus mortis: nam ab hac nona noctis hora usque ad horam tertiam diei sex intercedunt horæ, qua Christus, qui vere est pascha, id est agnus paschalis, in cruce immolatus est. Verum hoc violentum esse agnoscit ipse S. Augustinus. Unde ipse

Quarto.

Quinto, respondet, Jesum crucifixum esse linguis Judæorum *hora tertia*, qua ipsi clamaverunt: *Crucifige, crucifige eum*; lingua vero et sententia Pilati, *hora sexta*: sed hoc jam rejeci in Euthymio.

Quinto.

Sexto ergo, communiter respondent interpretes Christum crucifixum *hora tertia*, ut ait Marcus, sed finiente, hoc est inchoante *hora sexta*, ut ait Joannes. Nam horæ Romanorum et Hebræorum ternas nostras complectebantur; dividebant enim diem æque ac noctem in quatuor vigilias sive excubias militares, quas horas nuncupabant: quare quælibet ex eis continebat tres horas nostrates.

Sexto.

(1) Quanquam hodie codices fere omnes, paucis exceptis, cum versionibus habent ἕκτη, *sexta*. Chronicon tamen paschale Alexandrinum, provocans ad accurata exemplaria, imo ad Joannis ἰδιόχειρον, ad suam usque ætatem in Ephesina ecclesia custoditum, legit τρίτη, *tertia*.

Septimo optime.

Septimo, probabiliter Ribera censet Christum dici crucifixum hora tertia, quia illa hora Pilatus clamantibus Judæis: «Crucifige,» publice assensus est, ut vitaret populi tumultum; unde jussit eum flagellari, quasi parans eum ad crucem (occidendi enim rei prius flagellari solebant), sperans tamen atrocitate flagellationis molliendos fore Judæorum animos: at cum vidit eos in clamore contra Jesum perseverantes, hora sexta pro tribunali sedens, judiciariam et irrevocabilem in eum sententiam crucifixionis protulit. Favet Lucas, XXIII, 14, ubi ait Pilatus: «Nullam causam mortis invenio in eo, corripiam ergo illum et dimittam. At illi instabant vocibus magnis postulantes ut crucifigeretur, et invalescebant voces eorum; et Pilatus adjudicavit fieri petitionem illorum. Dimisit autem illis eum qui propter homicidium et seditionem missus fuerat in carcerem.» Patet etiam ex *Matth.* XXVII, ubi cum Pilatus vidisset Judæos petere Barabbam, et non Christum, «accepta aqua, lavit manus coram populo dicens: Innocens ego sum, etc., vos videritis, et respondens universus populus, dixit: Sanguis ejus super nos:» ergo antequam solveretur Barabbas, decrevit Christum crucifigi. Confirmatur ex B. Clemente, lib. V *Constit. Apost.*, cap. XVI, aut juxta recentiorem translationem, cap. XIII, ubi ita ait: «Ligno crucis hora quidem sexta affixerunt, hora vero tertia sententiam contra eum pronuntiatam acceperunt.» Et lib. VIII, cap. XL, et juxta novam translationem, cap. XXXIV, ait: «Tertia (scilicet *hora*), quod ea hora Pilatus judicium adversus Dominum pronuntiavit; sexta, quod ea hora in crucem actus est; nona, quod tunc omnia mota et tremefacta sunt Domino crucifixo.» Denique S. Ignatius, epist. 5 *ad Trallianos*, sic ait: «Die ergo Parasceves, hora tertia accepit sententiam a Pilato permittente Patre; sexta vero crucifixus est; nona autem emisit spiritum.» Ergo hora tertia Pilatus tulit sententiam, id est consensit populo ut crucifigeretur; sed sexta hora formalem et irrevocabilem crucis sententiam in eum dictavit. Unde et Telesphorus Papa in sua epist.: «Reliquis, ait, temporibus Missarum celebrationes ante horam diei tertiam minime sunt celebrandæ, quia et eadem hora Dominus crucifixus,» id est crucifigi jussus, vel potius permissus fuit a Pilato. Quocirca cum ait Marcus: «Et erat hora tertia, et crucifixerunt eum;» τὸ *crucifixerunt* actum inchoatum significat, non perfectum, *q. d.* Hora tertia cœperunt Judæi agere de crucifixione Christi, clamantes: «Crucifige, crucifige eum;» ac Pilatus eis consensit, ideoque jussit eum flagellari, quasi parans eum ad crucem et necem; sed sub finem horæ tertiæ, incipiente jam hora sexta, Pilatus Jesum juridice damnavit, et statim eum crucifixerunt. Marcus ergo originem et initium crucifixionis per horam tertiam indicavit; Joannes vero ejus executionem et complementum per horam sextam assignavit.

Vers. 15.

15. NON HABEMUS REGEM, NISI CÆSAREM. — «Agnum rejecerunt, ait Cassiodorus hic, vulpem elegerunt,» scilicet Herodem a Romanis et Cæsare sibi regem creatum. De Herode enim ait Christus: «Dicite vulpi illi,» *Lucæ* XIII, 32.

Vers. 17.

17. ET BAJULANS SIBI CRUCEM, — ex lege et more Romanorum. Audi S. Augustinum, *tract.* 117: «Grande spectaculum; sed si spectet impietas, grande ludibrium; si pietas, grande mysterium: si spectet impietas, grande ignominiæ documentum; si pietas, grande fidei monumentum: si spectet impietas, ridet regem, pro virga regni lignum sui portare supplicii; si pietas, videt regem bajulantem lignum ad semetipsum figendum, quod fixurus etiam erat in frontibus regum, in eo spernendus oculis impiorum, in quo erant gloriatura corda Sanctorum.» Et affert illud *Gal.* VI: «Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.»

Vers. 23. Tunica Christi inconsutilis.

23. ERAT AUTEM TUNICA INCONSUTILIS, DESUPER (ἐκ τῶν ἄνωθεν, id est *ex summis*, id est ex summo usque ad imum) CONTEXTA PER TOTUM. — *q. d.* Tota a cervice ad talos erat continua serie contexta, sine ulla sutura vel scissura, sicut solent interulas et caligas in Belgio a summo ad imum integras, gemina acu, filis opere reticulato intextis pertexere. Unde Arabicus et Syrus vertunt, *erat autem tunica absque sutura desuper, sed contexta tota.* Origenis interpres, tract. 35 *in Matth.*, *Sursum textilis per totum.* Sic et Nonnus. Tradunt, ait Euthymius, eam a B. Virgine fuisse contextam. De eadem plura dixi *Matth.* XXVII, 35.

Allegorice: Tunica inconsutilis Christi est Ecclesia, quam scindere non licet, et si scindas, schisma facies.

Tropologice S. Bernardus, serm. 1 *De Annunt.*: «Tunicam inconsulitem, ait, ego divinam arbitror esse imaginem; quæ nimirum non assuta, sed insita atque impressa naturæ, dividi scindique non potest.»

Vers. 25.

25. STABANT AUTEM JUXTA CRUCEM JESU MATER EJUS, ET SOROR (consobrina) MATRIS EJUS, MARIA CLEOPHÆ (scilicet uxor, ac mater sanctorum Judæ et Jacobi Minoris apostolorum), ET MARIA MAGDALENE, — quæ longe magis in amorem Jesu exarsit, dum vidit eum sanguine abluere peccata sua, quæ ipsa nuper lacrymis abluerat. Voluit hoc Christus, tum ut magis pateretur matris dolentis aspectu, tum ut ipsa sibi compatiendo perfectum patientiæ et charitatis nobis daret exemplar. Ecce hic impletur illud: «Et tuam ipsius animam pertransibit gladius,» *Luc.* II, scilicet, ut ait Damascenus, lib. IV, cap. XV: «Dolores partus, quos effugit pariens, illos tempore passionis sustinuit ex materna compassione viscerum, lacerum reparturiens.» Nimirum quo sanctior quis est et Christo vicinior, eo major calix passionis illi a Christo propinatur. Euthymius asserit B. Virginem propinquius cruci astitisse, viscerum inflammatione Judæorum timorem vincente.

Stabat ergo corpore erecta et excelsa, animo excelsior, spectans et admirans magnum hoc pietatis sacramentum, scilicet Deum in cruce. Hinc Sophronius apud S. Hieronymum, serm. *De Assumptione*, B. Virginem vocat martyrem, imo plusquam martyrem : « Quia, inquit, mente passa est, plusquam martyr fuit. Nimirum et ejus dilectio amplius fortis, quam mors fuit, quia mortem Christi suam fecit. » Sic et S. Ildephonsus, serm. 2 *De Assumptione* : « Plusquam martyr fuit, quia in animo non minus amoris quam mœroris fuit : est intus gladio vulnerata : parata enim stetit, si non deesset manus percussoris. Beata Dei genitrix jure plusquam martyr mater est, quæ nimio amore vulnerata testis extitit Salvatoris, et pro mœrore in animo cruciatum sustinuit passionis. » Hæc Ildephonsus.

B. Virgo plusquam martyr astans cruci.

S. Anselmus, lib. *De Excellentia Virg.*, cap. v : « Quidquid, ait, crudelitatis inflictum est corporibus Martyrum, leve fuit, aut potius nihil comparatione tuæ passionis, quæ nimirum sua immensitate transfixit cuncta penetralia tua tuique benignissimi cordis intima ; et utique, pia Domina, non crediderim te potuisse ullo pacto stimulos tanti cruciatus, quin vitam amitteres, sustinere, nisi ipse spiritus vitæ, spiritus consolationis, spiritus scilicet dulcissimi Filii tui, pro quo moriente torquebaris, te intus doceret non esse mortem eum absumentem, sed magis triumphum omnia ei subjicientem, quod in ipso fieri coram moribundo videbas. » S. Bernardus, in *Lament. B. Mariæ* : « Nec lingua, ait, poterit loqui, nec mens cogitare valebit, quanto dolore afficiebantur pia viscera Mariæ. Nunc solvis, Virgo, cum usura, quod in partu non habuisti a natura. Dolorem pariendo Filium non sensisti, quem millies replicatum Filio moriente passa fuisti. »

S. Mechtildis, lib. I *Revel.*, cap. LVI, narrat se vidisse Seraphinum quemdam salutasse Virginem « ob amorem quo Deum, inquit, præ omni creatura in terris dilexit, quia amor in passione unigeniti sui in ea tantum prævaluit, ut omnem humanum affectum penitus devinceret et extingueret ; quia omni creatura in morte Filii Dei dolente, ipsa sola cum divinitate immobilis, et gaudens Filium suum pro mundi salute voluit immolari. »

Joannes Gerson, scribens in *Magnificat*, asserit B. Virginem stantem juxta crucem habuisse altissimum actum obedientiæ, offerendo filium Patri, et conformando se in acerbissima filii morte cum divina voluntate ; neque enim minori fortitudine prædita fuit, quam mater illa septem Machabæorum, de qua II *Machab.* VII, sic scribitur : « Supra modum autem mater mirabilis et bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens bono animo ferebat, propter spem quam in Deo habebat, singulos illorum hortabatur voce patria, fortiter repleta sapientia, et femineæ cogitationi masculinum animum inserens, dixit ad eos, » et quæ sequuntur. Neque minori constantia quam S. Felicitas, qua hortante, septem filii ejus in fide perseverantes pro Christo varie sunt necati, et quam S. Symphorosa, quæ septem pariter filiis fidei magistra et dux ad martyrium extitit.

Quantus tunc fuerit dolor Virginis, ex ejus revelatione descripsit S. Brigitta, lib. I *Revelat.*, cap. X, XXVII, XXXV, et lib. IV, cap. XXIII et LXX, ubi inter cætera ait : « Dolor filii erat dolor meus, quia cor ejus erat cor meum. »

Denique Adrichomius, in *Descript. Jerusalem*, ex Saligniaco, Bredenbachio et aliis, singula loca passionis Christi graphice depingens et dimetiens, asserit B. Virginem cum Joanne, Magdalena cæterisque mulieribus, firma mentis fideique constantia stetisse, quindecim ulnis, quæ nunc octodecim gradibus metiuntur, distantem a cruce Christi, atque hunc locum adhuc pia veneratione a fidelibus decorari.

Quæres, quid de spasmo Beatæ Virginis sentiendum. Respondeo : Beatam Virginem spasmum, id est deliquium animi, passam esse, indeque corruisse in terram ex ingenti dolore, dum primum Jesum in cruce pendentem aspexit, tradit S. Brigida, lib. I *Revelat.*, cap. X, et lib. IV, cap. LXX ; S. Bonaventura, in *Medit. vitæ Christi*, cap. LXXVII et LXXIX ; S. Bernardus, in opusc. *De Lamentatione Virginis*. Favent S. Augustinus, *epist.* 58 ; Laurentius Justinianus, *De Triumphali agone Christi*, cap. XXI ; Dionysius Carthusianus hic, Daniel Mallonius, *De Stigmat. sacræ sindonis*, cap. XVII, ad finem. Confirmant idipsum *primo*, ex eo quod nonnulli chorographi terræ sanctæ scribunt in via Calvariæ templum esse jam dirutum, quod nunc est stabulum equorum Turcarum, diciturque S. Maria-de-Spasmo, quod ibi corruerit exanimata Virgo, videns filium suum in cruce in via illa, quæ vulgo Amaritudinis dicitur. *Secundo*, quod Cajetanus, in opusc. *De Spasmo Virginis Mariæ*, in fine tom. II opusculorum, refert celebratam esse festivitatem spasmi Virginis cum Octava, et qui celebrabant, petierunt a Summo Pontifice indulgentias.

An spasmum passa B. Virgo.

Affirmant aliqui.

Ex adverso, B. Virginem deliquium passam esse negat Maldonatus hic, qui asserit contrarium dicere esse errori affine, Cajetanus, Jansenius, Toletus, Christophorus a Castro, *De Deipara*, cap. XVI ; Medina, III *part.*, *Quæst.* XXVII ; Molanus, lib. IV, cap. VIII, *De Imagin.* ; Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXVII, disp. IV, sect. 3. Probant id tum ex ratione conformitatis voluntatis ejus cum divina, per quam volebat filium suum pro humani generis redemptione mori ; tum ratione constantiæ et fortitudinis animi, qua ipsa prædita erat ; tum etiam ratione decentiæ cujusdam, quam decuit Virginem servare : non enim, inquiunt Cajetanus, Suarez et Toletus, conveniebat matrem Dei corporales quosdam defectus habere, aut aliquod dissonum et indecorum in ratione esse : gratius enim erat

Negant plures.

quod compateretur secundum rationem, quam secundum partem sensitivam.

Hæc sententia verior et B. Virgine dignior videtur : si quis tamen priorem sententiam sequi malit, dicat cum Salmerone, lib. X, *tract.* 41, Beatam Virginem principio erectæ crucis ex doloris vehementia in terram corruisse, postea vero, resumpto animo, semper stetisse, ut ait hic Joannes. Rursum dicat spasmum hunc non illam a se alienasse, ut rationis esset impos: hoc enim fuisset indecens; sed tantum mentem a sensibus abstraxisse, ut virium defectu in terram laberetur; idque factum ipsa non invita, sed permittente, ut suum erga Christum eximium amorem, indeque dolorem hominibus testaretur. Simili enim modo Christus in horto assumpsit passiones pavoris, tædii et angoris, ut sudaret sanguinem. Hæ ergo passiones Christo, ac B. Virgini erant voluntariæ, et sponte assumptæ, vel permissæ. Uterque enim liber erat a concupiscentia, ac plenum passionum suarum habebat dominium, æque ac habuit Adam per justitiam originalem in statu innocentiæ.

Audi S. Ambrosium, serm. *De Institut. Virgin.*, cap. VII : « Stabat ante crucem mater, et fugientibus viris stabat intrepida. Videte utrum pudorem mutare potuerit mater Jesu, quæ animum non mutavit. Spectabat piis oculis filii vulnera, per quem sciebat omnibus futuram redemptionem: stabat non degeneri mater spectaculo, quæ non metueret peremptorem : pendebat in cruce filius, mater se persecutoribus offerebat; non ignara mysterii fuit quod genuisset resurrecturum.» Et S. Anselmus hic : « Stabat Maria in fide Jesu constantissima et patientissima : nam discipulis fugientibus cunctisque viris recedentibus, in gloriam totius feminei sexus, inter tot pressuras filii sui constanter ipsa sola stabat in fide Jesu firma, et pulchre stabat, ut decet pudicitiam virginalem: non se laniabat in tanta amaritudine, non maledicebat, non murmurabat, nec vindictam hostium a Deo petebat; sed stabat disciplinata, verecunda Virgo, patientissima, lacrymis plena, doloribus immersa. »

Imo B. Virgo spectans in cruce pia Christi vulnera, adeo confortata est, ut etiam ipsa pro salute mundi mori esset parata, ait S. Ambrosius in cap. XXIII *Lucæ:* non enim fide, robore et ardore charitatis erat inferior Abrahamo, qui propria manu unicum suum filium Isaac, Deo jubente, immolare voluit, *Genes.* XXII. Accedebat certa fides et spes resurrectionis, quæ valde dolorem leniebat et animum Virginis corroborabat. Certo enim credebat Christum, uti prædixerat, tertia die gloriose resurrecturum.

Vers. 26. 26. CUM VIDISSET ERGO JESUS MATREM ET DISCIPULUM STANTEM, QUEM DILIGEBAT, DIXIT MATRI SUÆ : MULIER, ECCE FILIUS TUUS. — Verberat Christus matris cor telo tum amoris, tum doloris, *q.d.* En, mater, in cruce morior, ut vides; deinceps tibi adesse, servire, providere et opitulari corporaliter non potero, uti hactenus feci. En loco mei tibi in filium assigno Joannem; nimirum pro Deo hominem, pro magistro discipulum, pro filio naturali adoptivum, ut hic quasi virgo, tui quasi Virginis Deiparæ amantissimus, omne solatium, omne obsequium præstet, quod tum tua dignitas ac senescens ætas meretur, tum Joannis alacritas et charitas promittit et spondet. Docet ergo hic Christus filios parentum curam gerere debere usque ad extremum spiritum, ait Theophylactus ex Chrysostomo. Audi S. Augustinum : « Moralis hic insinuatur locus: exemplo suo suos instruxit præceptor bonus, ut a filiis piis impendatur cura parentibus : tanquam lignum illud, ubi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis.» Nam, ut ait Cyrillus: « Oportebat ab ipso et per ipsum primum nos discere, nec quando intolerabiles imminent ærumnæ, negligendos esse parentes. » Admirare autem cum Theophylacto, « quomodo in cruce omnia absque turbatione facit, matris curam agens, prophetias implens, latroni paradisum aperiens : ante crucem autem laborans, sudans, anxius. » Nam, ut Euthymius ait, « ibi naturæ infirmitas, hic autem patientiæ vehementia apparet. » Commendat Christus matrem Joanni, quem eidem pro se in filium substituit, ut tam matri de tali filio, quam Joanni de tali matre prospiciat. Causas cur id fecerit, dat S. Cyprianus vel quisquis est auctor, tractatu *De Passione Christi* : *Prima* est, ut matri jam senescenti de cura et obsequio filii provideret, *q. d.* Ego sum filius tuus, o mater; et quia morior, tui curam gerere nequeo : illam ergo in Joannem resigno et transfero.

Commendat Christus S. Joannem matri suæ, et matrem S. Joanni

Cur Joannes B. Virgini commendatur?

Causa Prima.

Secunda, ut virginem virgini commendaret; nam « pura puro commissa est, » ait Theophylactus. Quare Nonni paraphrasis est : « Dixit : Mulier, amans virginitatis mater, ecce virginem filium; et vice versa dixit discipulo : Virginitatis studiose, ecce virgo parens tua absque partu. » Et Ambrosius, cap. VII *De Instit. virgin.*, ait : « Sed cum quo Virgo habitare debebat, quam cum eo, quem filii hæredem, integritatis sciret esse custodem?» Atque hac quidem re Jesus quasi filius de matris pudore sollicitus, maternæ virginitatis perseverantiam voluit comprobatam, quod scribit Ambrosius, ejusdem lib. cap. VI : « Ne quis eam convitio temeratæ integritatis aspergeret. »

Secunda.

Tertia, ut ostenderet Josephum non esse suum patrem, hinc eo abrogato Joannem ei in cura matris substituit. Sed audi ipsum Cyprianum : « Provides sedulo benedictæ inter mulieres Apostolicam clientelam, et obsequium Virginis virgini discipulo tradis; ut jam non Joseph tanti mysterii oneretur præpositura, sed Joannes, quia jam exigebat ratio, ut conjugis removeretur opinio, nec ultra pater Christi æstimaretur, qui eatenus vicem patris et conjugis tenuerat. » Oc-

Tertia.

currit deinde tacitæ objectioni dicens : « Habebat Joseph in hac Christi dispositione rationabilem contradictionem, cum alteri commendaretur Maria, si se cognovisset carnalem maritum; sed quia in spiritu actum erat conjunctionis illius mysterium, passus est Joseph æquanimiter sibi eum in hoc servitio præponi; quem digniorem se judicabat; et ideo maxime, quia magistri electio sic negotium ordinabat. »

Adverte hic auctorem (sive Cyprianus, sive quis alius fuerit) hunc opinari Josephum in passione Christi fuisse superstitem et vivum, cujus contrarium passim opinantur Interpretes, idque verisimilius videtur : nulla enim ejus fit mentio; imo videtur Christus matrem Joanni commendasse hac de causa, quod Joseph jam esset vita functus : si enim vixisset, utique illi matrem suam velut sponsam charissimam commendasset, uti primitus eam commendarat dum incarnaretur et nasceretur, atque ejus fidelitatem et sedulitatem, tum in fuga in Ægyptum, tum alias semper expertus erat.

Quarta. *Quarta* causa; cur Christus Joanni præ aliis Apostolis matrem commendarit, fuit quod Joannes solus cum matre Christo crucifixo usque ad mortem intrepidus et constans, inter tot Judæorum odia et opprobria astiterit : meruit ergo ipse ut a Jesu quasi in fratrem adoptaretur, ac pro se quasi filius matri virgini surrogaretur. Porro Christus in Joanne cæteros Apostolos, imo fideles omnes, quasi filios matri suæ assignavit et commendavit, maxime eos qui virgines castique sunt, ac proxime Christum in cruce sua consectantur; sic enim fiunt amicissimi ac intimi Christo ejusque matri, uti fuit S. Joannes, qui proinde a S. Cypriano loco citato vocatur « cubicularius Christi. »

QUEM DILIGEBAT, — cui exterius majora dilectionis signa exhibebat, eo quod cæteris esset junior, verecundior, modestior, castior et virgo, ac Jesum præ aliis diligeret, ideoque aliis fugientibus solus cum matre astaret cruci, ut superius dixi.

MULIER, ECCE FILIUS TUUS. — Dicit Christus, *mulier,* non *mater,* ne nominando matrem, ipsius animam majori dolore afficiat, « ne, ut canit Baptista Mantuanus, « materna pium laceraret viscera nomen; » *secundo*, ne astantes Judæos et Scribas contra eam concitet; *tertio*, ut ostendat se affectus humanos erga parentes exuisse; *quarto,* quia ad mortem et cœlum tendens parentelas humanas hujus vitæ abdicavit, et abdicandas esse docere voluit; *quinto*, ut matrem ad fortitudinem et animum excelsum omnia hæc fortiter tolerandi excitet, memoremque faciat se esse illam, de qua prædixerat Salomon : « Mulierem fortem quis inveniet? » *Prov.* XXXI. 1. B. Virgo enim amplius et diutius passo fuit quam Christus. Nam passio Christi desiit in morte, tunc autem B. Virginis passio et compassio non desiit, sed crevit : nam Christi corpus mortuum de cruce depositum ipsa excepit cum redivivo dolore, ac deinde per tres dies sepulturæ cruciatus Christi crucifixi, quos ipsa cominus oculis aspexerat, vivi hærebant in imaginatione ejus eamque cruciabant, usque dum Christus resurgens sua apparitione, consolatione et gloria eos abstersit. Rursum B. Virgo relicta fuit a Christo post se, ut illa Apostolorum et fidelium foret mater, eos lapsos colligeret, afflictos solaretur, titubantes solidaret, dubiis et anxiis consuleret eosque per omnia dirigeret, instrueret, animaret. Unde ipsa statim Apostolos a Christo capto diffugientes collegit, Petrum ob negationem Christi pusillanimem spe veniæ erexit, omnesque morte Christi turbatos fide resurrectionis Christi mox futuræ confirmavit. Deinde cum principes Judæorum Apostolos incarcerarent, flagellarent, occiderent, ipsa omnes hasce persecutiones quasi sibi illatas, vive sentiebat, sed excelso animo superabat et Apostolos superare verbo et exemplo docebat.

B. Virgo plus passa quam Christus.

Hæc omnia prævidens Christus dixit : «Mulier,» *q. d.* O mater, esto deinceps mulier fortis et generosa, quæ mei loco sis basis, petra et columna meæ Ecclesiæ, ut eam robore tuo fulcias et omnes contra eam tentationum procellas tua constantia, consilio, oratione elidas et dissipes, non tantum nunc, sed et omnibus deinceps sæculis, usque ad finem mundi. Quocirca ipsa a fidelibus totaque Ecclesia in Litaniis vocatur et assidue invocatur : « Consolatrix afflictorum, Refugium peccatorum, Salus infirmorum; Turris Davidica, Fœderis arca, Auxilium Christianorum, Stella matutina, Janua cœli, Mater admirabilis, Virgo virginum, Regina Apostolorum, Martyrum, Confessorum et Sanctorum omnium. »

Audi S. Bernardum, serm. 4 *De Assumpt.*: « Sileat, ait, misericordiam tuam Virgo beata, si quis est qui invocatam te in necessitatibus suis sibi meminerit defuisse. » Et mox : « Quis ergo misericordiæ tuæ, o benedicta, longitudinem et latitudinem, sublimitatem et profundum queat investigare? Nam longitudo ejus usque in diem novissimum invocantibus eam subvenit universis. Latitudo ejus replebit orbem terrarum, ut tua quoque misericordia plena sit omnis terra; sic et sublimitas ejus civitatis supernæ invenit restaurationem, et profundum ejus sedentibus in tenebris et in umbra mortis obtinuit redemptionem. Per te enim cœlum repletum, infernus evacuatus est, instauratæ ruinæ cœlestis Jerusalem. Ad hunc misericordiæ cumulum tota sollicitudine miseria nostra recurrat. » Idem, hom. 4 *super Missus est* : « Ex ore tuo (o Virgo) pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui. » Idem, serm. 2 *in die Pentecostes*: «Ad illam (B. Virginem) sicut ad medium, sicut ad arcam Dei, sicut ad rerum causam, sicut ad negotium sæculorum

respiciunt et qui in cœlo habitant, et qui in inferno, et qui nos præcesserunt, et nos qui sumus, et qui sequuntur, et nati natorum, et qui nascentur ab illis. Illi qui sunt in cœlo, ut resarciantur; qui in inferno, ut eripiantur; qui præcesserunt, ut Prophetæ fideles inveniantur; qui sequuntur, ut glorificentur. Eo beatam te dicunt omnes generationes genitrix Dei, domina mundi, Regina cœli. In te enim angeli lætitiam, justi gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. Merito in te respiciunt oculi totius creaturæ, quia in te, et per te, et de te benigna manus Omnipotentis, quidquid creavit, recreavit. » Nam, ut ipse ait, serm. 3 *super Missus*, in B. Maria inhabitavit plenitudo divinitatis corporaliter, puta θεάνθρωπος, ut ait S. Dionysius, ex quo theandricæ, id est Dei viriles actiones, quibus homines Deo reconciliavit, promanarunt. Idem, *serm.* 3 inter parvos : « Ave, Maria, gratia plena, quia Deo et angelis et hominibus grata : hominibus per fœcunditatem, angelis per virginitatem, Deo per humilitatem. » Idem, serm. *De beata Maria* : « Eva spina fuit, quæ et virum suum usque ad mortem pupugit, et posteritati sui peccati aculum infixit; rosa Maria, Eva spina vulnerando; Maria rosa omnium affectus mulcendo. Eva spina infigens omnibus mortem; Maria rosa reddens salutiferam omnibus sortem. »

Vers. 27. 27. DEINDE DICIT DISCIPULO : ECCE MATER TUA. — *q. d.* Hanc ama, observa, juva ut matrem, ac vicissim ad eam, quasi ad matrem in omni difficultate, tentatione, persecutione, afflictione, recurre. Illa te materno affectu suscipiet, fovebit, solabitur, proteget, opem a Filio poscet, etc. Porro verba Christi non sunt ut hominum, oralia duntaxat et inefficacia, sed ut Dei, realia et efficacia, ac perficiunt id quod dicunt : quare S. Joanni impresserunt filialem affectum et spiritum erga B. Virginem, quasi erga matrem suam. « Jam papæ ! exclamat Theophylactus, quomodo honorat discipulum, fratrem suum illum faciens? usque adeo bonum est juxta crucem stare, et manere apud patientem Christum. » Et Chrysostomus : « O honorem quem discipulo tribuit! Cum enim jam abiret, matris curam discipulo reliquit : nam cum par esset utpote matrem dolere, et protectionem quærere, merito dilecto commendat, cui etiam inquit : Ecce mater tua; ut dilectione devincirentur. »

ECCE MATER TUA, — et tuorum collegarum Apostolorum cæterorumque fidelium, quorum personam Joannes hic repræsentat : quare fideles omnes ad eam quasi ad matrem confugere oportet cum magna fiducia et amore, uti docet S. Bernardus, cujus verba jam recitavi. Ipsa ergo vera est fidelium Eva, id est mater viventium. Ita ad illam recurrere omnes sapientes et Sancti quolibet ævo.

Audi S. Augustinum, serm. *De Passione* : « Ecce mater tua; curam, inquit, illius habe, eam tibi commendo, suscipe matrem tuam. Dum hæc pauca diceret, illi duo dilecti lacrymas fundere non cessabant, tacebant ambo illi Martyres, et præ nimio dolore loqui non poterant; isti duo virgines Christum audiebant et voce loquentem, et ipsum videbant paulatim morientem, amare flebant, qui amare dolebant; nam gladius doloris Christi animas utrorumque transibat.

ET (hoc est *igitur*, quia scilicet Jesus id jusserat) EX ILLA HORA ACCEPIT EAM DISCIPULUS IN SUA. — Ita legendum cum Græcis et Romanis; Syrus et Arabicus, *apud se.* Nonnulli legunt, *in suam,* scilicet habitationem vel domum. Unde Nonnus paraphrastice vertit : « Virginem partu felicem convictricem habuit discipulus intra domum suam. » Nam filii solent parentes senes in domum suscipere et alere; et quos in curam nostram, hos et in domum suscipimus. Audi Bedam : Alia littera habet « in suam, » scilicet matrem, ut quidam volunt; sed congruentius subauditur : in suam curam. Et S. Augustinus : « Suscepit eam in sua, non prædia, quæ propria possidebat; sed officia, quæ propria dispensatione curabat. » Omnia ergo hæc eodem redeunt. Hinc S. Joannes abiens Ephesum, eodem secum duxit B. Virginem. Unde in Synodo Ephesina, cap. XXVI, in epistola Synodica dicitur quod B. Virgo et S. Joannes quandoque incoluerint Ephesiorum civitatem. Vide Christophorum a Castro in *Historia Deiparæ.*

Hoc ergo fuit testamentum Christi, cujus testamentarius et executor fuit S. Joannes : « Testabatur enim de cruce, ait S. Ambrosius, in cap. XXIII *Luc.*, et testamentum ejus signabat Joannes, dignus tanto testatore testis. »

Hinc rursum collige Josephum, sponsum Virginis, jam vita fuisse defunctum. « Neque enim, ait S. Ambrosius, loco jam citato, abrogaretur uxor marito, sed quæ pro mysterio conjugium prætexuit, completis mysteriis jam conjugio non egebat. » Et Epiphanius, *hæresi* 78, sic ait : « Dicit autem Evangelium : Et ab illa die accepit eam ad sua (sive apud seipsum); si vero habuisset virum, si habuisset domum, si habuisset filios, in sua secessisset, et non ad alienum. » Hinc vide quam pauper et paupertatis studiosa fuerit B. Virgo.

Vers. 28. 28. POSTEA SCIENS JESUS, QUIA OMNIA CONSUMMATA SUNT, UT IMPLERETUR SCRIPTURA, DIXIT : SITIO. — « Postea, » post tres fere horas : nam ante tenebras, initio crucifixionis, matrem commendavit Joanni; in fine vero, paulo ante mortem, dixit : « Sitio, » ut impleretur Scriptura, *Psal.* LXVIII, 22 : « Et in siti mea potaverunt me aceto, » *q. d.* Ut hoc quoque tormentum propinationis aceti patiar, clamo me sitire, *q. d.* ait Augustinus : « Hoc minus fecistis, date quod estis : » nimirum estis acetosi et acerbi, date ergo acetum, non vinum.

Sitiebat Christus in cruce? Sitiebat Christus, tum quia nec ederat, nec biberat quidquam a cœna pridiana; tum quia humorem omnem exsudarat et sanguinem in fla-

gellatione et crucifixione effuderat; tum quia dolores acerrimi sitim ingentem excitabant. Nam, ut ait Cyrillus, « dolores innatum calorem exagitant, vel quod in profunditate est humidum consumunt, et igneis ardoribus dolentis viscera urunt. » Hinc fauces siccantur et præ siti arescunt; tunc ergo impletum fuit in Christo illud *Psal.* XXI, 6 : « Aruit tanquam testa virtus mea, et lingua mea adhæsit faucibus meis. » Quæ Christi verba usurpans Cancellarius Lovaniensis, me præsente, ante 40 annos moriens, aiebat nunquam se illa ita intellexisse, uti tum ad vivum intelligebat, cum simili siccitate faucium et siti se laborare sentiret, et ex illa metiretur quanta fuisset Christi sitis et siccitas. Mystice, sitiebat Christus animarum salutem. Vide Bellarminum, *De septem Christi verbis in cruce*. Nimirum, « sitit sitiri Deus, » ait Nazianzenus in *Tetrastichis*, ut scilicet insatiabiliter eum amemus et optemus, dicamusque cum Psalte : « Sitivit (instar cervi anheli, ut præcessit) anima mea ad Deum fortem vivum : quando veniam, et apparebo ante faciem Dei? »

Vers. 29. 29. VAS ERGO ERAT POSITUM ACETO PLENUM. ILLI AUTEM SPONGIAM PLENAM ACETO, HYSSOPO CIRCUMPONENTES, OBTULERUNT ORI EJUS. — Hunc versum explicui *Matth.* XXVII, 48.

Vers. 30. 30. CUM ERGO ACCEPISSET JESUS ACETUM, DIXIT : CONSUMMATUM EST. ET INCLINATO CAPIET TRADIDIT SPIRITUM. — *q. d.* Consummata jam sunt omnia tormenta, æque ac mysteria, quæ Pater a me sustinenda vel peragenda ab æterno decrevit, ac nascenti mihi sustinere et peragere præcepit, quæ proinde a Prophetis de me prædici voluit. Restat ergo catastrophe mortis, ut morte consummem cursum et passionem meam, ac morte mea reatum mortis, quem Adam peccando induxit, expiem, itaque homines vitæ restituam. Mortem ergo amplector, et in manus Patris meum resigno spiritum. Vide dicta *Matth.* XXVII, 48 et seq.

Nota : Christus septem edidit in cruce verba, quorum quatuor recensent Matthæus, Marcus et Lucas, tria vero Joannes. *Primum* fuit : « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » *Secundum,* ad latronem : « Hodie mecum eris in paradiso. » *Tertium,* ad matrem : « Mulier, ecce filius tuus; » ac ad Joannem : « Ecce mater tua. » *Quartum* : « Deus meus, ut quid dereliquisti me? » *Quintum* : « Sitio. » *Sextum* : « Consummatum est. » *Septimum* : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. »

Septem Christi in cruce verba.

Vers. 31. 31. JUDÆI ERGO (QUONIAM PARASCEVE ERAT), UT NON REMANERENT IN CRUCE CORPORA SABBATO (ERAT ENIM MAGNUS DIES ILLE SABBATI), ROGAVERUNT PILATUM UT FRANGERENTUR EORUM CRURA, ET TOLLERENTUR. — Lege sancitum erat, *Deuter.* XXI, 22 : « Quando peccaverit homo quod morte plectendum est, et adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur. » Sequitur causa : « Quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno, et nequaquam contaminabis terram tuam. » Vide ibi dicta. Maxime vero hoc faciendum erat in parasceve sabbati, ne suspensorum cadavera, si in patibulo remanerent, sabbatum, quod erat solemnissimum festum, deturparent, funestarent et sui cruciatus horrore fœdarent, ait S. Augustinus. Debebant ergo rei mori et sepeliri ante solis occasum; sabbatum enim incipiebat a vespera et solis occasu, « ne occideret sol in hominis supplicio, » ait Theophylactus.

ERAT ENIM MAGNUS DIES ILLE SABBATI. — Quia scilicet erat sabbatum paschale, sive incidens intra octavam Paschæ, ideoque cæteris solemnius, quia duplici titulo festum : scilicet primo, sabbati; secundo, Paschæ.

UT FRANGERENTUR EORUM CRURA, — id est, validis mallei aut vectis ferrei ictibus rumperentur. Nonnus, « ut secarentur : » nimirum hoc fine, « ut citius morerentur; » tum « ob magnitudinem doloris, » ut ait Cyrillus; tum ob sanguinis defluentis copiam; tum quia cruribus et « genibus inest vitalitas, ait Plinius, lib. XI, cap. XLV; namque in ipsa genu utriusque commissura, dextra lævaque a priori parte, gemina quædam buccarum inanitas inest, qua perfossa ceu jugulo, spiritus fugit. »

Sed cur non lancea, cur non gladio cor transfoderunt? hoc enim facilius erat et celeriorem mortem reis afferebat? Respondeo crurifragio ipsos usos fuisse ad majus latronum tormentum, sicut etiamnum latrones multis cædibus infames in rota crurifragio puniuntur. Verisimile est Judæos in odium Christi id fecisse, ac crurifragium Christo inferre voluisse, ut eum magis cruciarent; imo Baronius censet idcirco eos Christo acetum dedisse, ut ejus vi diutius viveret et vivus servaretur ad crurifragium. Verum Christus citius mortuus fuit, non quod horreret et fugeret crurifragium, sed tum ob mysterium, de quo mox; tum quia tot flagellis, plagis, cruciatibus excruciatus erat, ut eum vires et vita deficerent. De crurifragii supplicio vide Lipsium, lib. II *De Cruce,* cap. XIV.

ET TOLLERENTUR — e cruce, et sepelirentur. Videntur Judæi non tam religione sabbati et legis, *Deuteron.* XXI, jam citatæ, ursisse Jesum tolli e cruce, quam ob timorem, pudorem et sceleris conscientiam. Videbant enim ejus morte solem obscurari, velum templi scindi, terram tremere, saxa rumpi, etc., et ab his omnibus judicium suum contra Christum damnari. Quare metuebant ne vel Deus, vel populus Jesu favens in ipsos quasi christicidas insurgeret : jusserunt ergo eum e cruce, quasi e triumpho suo tolli, ac sepeliri. Ita Franciscus Lucas.

Vers. 33. 33. AD JESUM AUTEM CUM VENISSENT (hinc liquet eos cogitasse Christo pariter inferre crurifragium. Audi Euthymium : « Postremo ad eum venerunt, majore contumelia, in gratiam Judæorum, ipsum

Christo non fracta fuere crura.

a facere volentes »), UT VIDERUNT EUM JAM MORTUUM, NON FREGERUNT EJUS CRURA, — quia frangenda erant crura, ut mors illi accelerаretur imminente sabbato. Noluit Jesus crura sibi frangi, quia illico integer voluit resurgere. Audi Lactantium, lib. IV, cap. XXVI : « Sic integrum corpus patibulo detractum est, et sepulcro diligenter inclusum, ne diminutum ad resurgendum inhabile redderetur. »

Hinc patet Christum jam fuisse mortuum, ac proinde Christo mortuo vice crurifragii latus fuisse lancea perfossum : non autem vivo, ut quidam sensere, quorum dux fuit quidam Petrus Joannes, teste Prateolo, lib. XIV, cap. XX. Horum error damnatus est in Concilio Viennensi Clementina prima. Nimirum Christus sicut in vita manus, pedes, caput totumque corpus flagellis, clavis et plagis pro nobis dedit; sic in morte voluit dare nobis suum cor : hoc enim lancea perfossum fuit, indeque sanguis et aqua emanavit, ut scilicet ipse cor proprium, et totum se quantus, quantus erat, nobis donaret.

Dices : Christus jam mortuus erat; ergo nihil hac cordis perfossione meruit. Respondeo eum meruisse. Nam Christus vivens sciebat sibi hoc vulnus in corde post mortem inferendum, illudque vivens acceptavit et Patri pro nobis obtulit : illo ergo meruit et operatus est salutem nostram. Dices *secundo* : Videmus ex corpore hominis occisi manare sanguinem, si coram illo compareat is qui eum occidit : ergo hoc naturale est. Respondeo. Non naturale est, sed instar miraculi; fit enim ex singulari Dei providentia, ad indicandum et confundendum occisorem. Multo magis in Christo id fuit miraculum, uti mox ostendam.

Vers. 34. Lancea latus Christi apertum.

34. SED UNUS MILITUM LANCEA LATUS EJUS APERUIT. — Fecit hoc subdubitans an mortuus esset, ait Cyrillus; ut scilicet sciret an revera obiisset, et, si non obiisset, hoc vulnere mortem illi acceleraret et reipsa inferret. Militum enim horum, utpote custodum, officium erat efficere ut sententia judicis Pilati compleretur, nec damnati dimitterentur, donec constaret eos mortem luisse. Addit Chrysostomus : « Ad conciliandam Judæorum gratiam latus ejus aperuerunt et mortuo adhuc insultant. O pessimam voluntatem ac sceleratissimam! » Militem hunc nonnulli putant fuisse Centurionem, nomine Longinum, qui visis miraculis Christi expirantis exclamavit : « Vere Filius Dei erat iste, » *Matth.* XXVII, 54. Idcirco autem eum perforasse latus Christi, ut ostenderet eum jam esse mortuum; nam sui muneris erat curare ne Christus vivus de cruce deponeretur, alioqui capitis periculum aditurus. Verum quis credat hoc eum ausurum fuisse in eum, quem jam Dei Filium proclamarat? Nazianzenus, in Carmine *De Christo patiente*, insinuat eum fuisse cæcum, et hic a Christo fuisse illuminatum. Alii alia narrant, quæ hic congerit Barradius, sed incerta et apocrypha, ait Baronius.

Nota *primo* : Miles hic transfodiens latus Christi, videtur fuisse unus ex custodibus, qui latronum crura jam fregerant, fracturi etiam crura Christi, si is adhuc vixisset; sed cum eum mortuum cernerent, latus perfoderunt, ut plene omnes viderent eum esse mortuum, ideoque se ejus crura non fregisse.

Secundo, pro *lancea* Græce est λόγχη, id est cuspis hastæ. Nazianzenus vocat ξίφος, id est *ensem*; Nonnus, *machæram*; Theophylactus, *rhomphæam*, quæ apud veteres significat genus ferramenti, quod neutram in partem inclinat, nam venit a ῥέπω, id est vergo, inclino.

Tertio, pro *aperuit* Græce est ἔνυξε, id est compunxit, transpunxit; sed Noster legit ἤνοιξε, id est aperuit : quod eodem redit.

Quarto, apertura hæc et vulnus lateris Christi fuit ingens et tantum, ut manus illi imponi posset : id patet ex verbis Christi ad Thomam, *Joan.* XX, 27 : « Infer digitum tuum huc, et vide (tange) manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum. » Sicut ergo vulnera clavorum in manibus Christi tanta erant, ut eis posset imponi digitus Thomæ; ita vulnus lateris tantum fuit, ut ei posset imponi Thomæ manus.

Quinto, vulnus hoc fuisse in dextro latere docent veteres et pictores, putantque aliqui id prædictum ab Ezechiele, cap. XLVII, 2 : « Et ecce aquæ redundantes a latere dextro, cum egrederetur vir ad Orientem. » Unde et S. Franciscus recipiens a Christo crucifixo quinque stigmata, accepit stigma in latere dextro, æque ac in manibus et pedibus, teste S. Bonaventura in ejus Vita, Ribadeneira, Luca Tudensi, lib. II *Contra Albigenses*, cap. XI, atque ex eo Lucas Waddingus in *Annalibus Minorum*, anno Christi 1224, n. 19.

Sexto, hinc patet Christum habuisse quinque vulnera, scilicet duo in manibus, duo in pedibus, unum in latere.

Vulnus totum latus Christi penetravit.

Septimo, vulnus hoc videtur totum latus Christi penetrasse, ut videlicet lancea hæc adacta per dextrum latus Christi, transierit per cor et pericardium, atque cuspis ejus exierit per latus sinistrum ad papillam. Nam utrumque Christi latus fuisse transfossum tribus locis docet Prudentius, scilicet in *Passione Christi* :

> Trajectus per utrumque latus, laticem atque cruorem
> Christus agit : sanguis victoria, lympha lavacrum est.

Et *Peristephanon*, hymno 8 :

> Ipse loci est Dominus, laterum cui vulnere utroque
> Hinc cruor effusus fluxit, et inde latex.

Et *Cathemerinon*, hymno 9 :

> O novum cæde stupenda vulneris miraculum!
> Hinc cruoris fluxit unda, lympha parte ex altera.
> Lympha nempe dat lavacrum, tum corona ex sanguine est.

Idem insinuat Cyprianus, tract. *De Passione Christi*, cum ait : « De latere tuo, o Christe, di-

visis limitibus aqua et sanguis emanant. » Hinc et Theophylactus hoc vulnus lateris vocat τύπους, in plurali, idque confirmatur ex eo quod vulnus dextri lateris tantum fuit, ut Thomas manus imponere posset : quod autem Prudentius notat separatim per alterum vulnus sanguinem fluxisse, per alterum vero aquam, videtur significare quod per majus sive potentius vulnus (quod procul dubio fuit in latere dextro) ob capacitatem tantum eruperit sanguinis, ut aqua per se conspici nequiverit; per sinistrum vero, utpote minus et pericardio vicinius, eruperit aqua : pericardium enim continet liquorem jam dictum, et in Christo continuit aquam : unde pertusum lancea effudit eam per latus vicinum, puta sinistrum. Ita Prudentius. Verum quia hoc lateris sinistri vulnus exiguum fuit, hinc non computatur, Christusque non sex, sed quinque habuisse vulnera dicitur.

Porro S. Brigitta, lib. IV *Revel.*, cap. XL : « Aperto latere, ait, et extracta lancea, sanguis in cuspide quasi brunei coloris apparuit, ut ex eo hoc intelligeretur cor transfixum. » Et lib. VII, cap. XV : « Infixit lanceam in latere ejus dextro. » Et lib. II, cap. XXI : « In corde punctus erat tam amare et immisericorditer, quod pungens non destitit, donec lancea attigit costam, et ambæ partes cordis essent in lancea. »

Exivit e latere Christi aperto sanguis et aqua.

ET CONTINUO EXIVIT SANGUIS ET AQUA. — Non prius sanguis, deinde aqua, ut vertit Nonnus; sed simul sanguis et aqua, impermixta tamen, ut unum ab altero discerni posset. Naturaliter hoc fieri non poterat, tum quia sanguis in mortuo ex frigore condensatur et congelascit, unde effluere nequit, ut docent medici, et S. Ambrosius in cap. XXIII *Luc.*, ac experientia quotidiana; tum quia aqua ex eodem profluere non potest; aqua enim hæc fuit pura et vera, non phlegma, nec serum sanguinis, uti definit Innocens III, lib. III *Decret.*, tit. 41 *De Celebrat. Miss.*, cap. VIII. Errat ergo Calvinus, dicens aquam pericardio contineri, quo in Christo lancea perfosso naturaliter aquam effluxisse. Id enim falsum esse docent medici, qui asserunt liquorem illum pericardii non aquam esse, sed humorem biliosum. Quare miraculosum fuisse hunc sanguinis et aquæ fluxum, docet S. Ambrosius in cap. XXIII *Luc.*, Euthymius et Theophylactus, quem audi : « Contumelia in miraculum vertitur, et sanguinem quidem ex mortuo corpore prodiisse admirabile est; verumtamen posset quis sycophantarum dicere, quod verisimile sit vitalem quamdam virtutem adhuc fuisse in corpore: aqua autem egressa omnem controversiam miraculo tollit. » Et paulo post : « Confundantur Armenii, qui non admiscent in mysteriis aquam vino. Non enim credunt (ut videtur) quod aqua ex latere egressa sit, quod admirabilius, sed sanguis tantum. Et hoc loco destruunt magnum miraculum. Itaque sanguis symbolum hominis crucifixi; aqua vero, quod

An naturaliter.

is sit super hominem, hoc est Deus. » Vide nostrum Adamum Contzen, et Franciscum Lucam hic.

Cur sanguis et aqua ex latere Christi? Causa prima.

ET CONTINUO EXIVIT SANGUIS ET AQUA. — Hoc factum est ad mysterium, non ad meritum; meritum enim in morte Christus consummavit, nec enim jam mortuus mereri potuit. Ad quod mysterium? Respondeo : *Primo*, ad significandam veritatem corporis humani in Christo, ex quatuor elementis more cæterorum hominum compositi. Hoc est quod ait Joannes, *epist.* I, cap. V, vers. 7 : « Tres sunt qui testimonium dant in terra : Spiritus, et aqua, et sanguis : et hi tres unum sunt. » Vide ibi dicta.

Secunda.

Secundo, ut significaretur ex morte et latere Christi, quasi secundi Adæ dormientis in cruce, Ecclesiam quasi Evam Christi sponsam formatam esse. Hoc intellige non proprie et præcise; sed symbolice et figurate, quod scilicet per mortem et sanguinem Christi Ecclesia redempta, instituta et sanctificata sit. Unde S. Ambrosius, in cap. XXIII *Luc.* : « Ex illo, ait, corpore defuncto vita manabat. Aqua enim et sanguis exivit; illa quæ diluat, iste qui redimat; » quodque, ut ait Cyrillus et Chrysostomus, aqua significet baptismum, qui est principium Ecclesiæ et Sacramentorum cæterorum; sanguis vero repræsentet Eucharistiam, quæ omnium Sacramentorum finis est et complementum, ad quæ duo quasi ad principium et finem, cætera Sacramenta omnia reducuntur. Unde S. Augustinus, *tract.* 120, ait omnia Sacramenta ex latere Christi emanasse; quod intellige non merito, sed mysterio, ut dixi. Audi S. Augustinum : « Non dixit : Percussit aut Vulneravit, sed : Aperuit, ut illic quodammodo vitæ ostium panderetur, unde Sacramenta Ecclesiæ manarunt, sine quibus ad veram vitam non intratur. » Et Chrysostomus : « Quia hinc habent ortum sacra mysteria, cum accesseris ad tremendum calicem, ita accedas ut ab ipso bibiturus Christi latere. » Ratio est, quia, ut ait S. Chrysostomus et ex eo Theophylactus, « Ecclesia et fit et consistit per Sacramenta. » Nam Baptismo nascitur, Confirmatione roboratur, Eucharistia pascitur et perficitur, Pœnitentia sanatur, Extrema-Unctione munitur, Ordine gubernatur, Matrimonio propagatur.

Ratio.

Denique hujus rei symbolo, in consecratione calicis Eucharistici miscendam esse aquam vino, ut repræsentetur hæc effusio sanguinis et aquæ ex latere Christi, docet S. Cyprianus, tract. *de Passione*; Ruffinus, in *Expos. Symbol.*, et alii.

Tropol.

Tropologice : Tertullianus, lib. *De Baptismo*, ait Christum effusione sanguinis et aquæ innuisse duplicem baptismum, scilicet aquæ et sanguinis, sive Sacramenti et martyrii.

Anagog.

Anagogice : reseratio hæc lateris Christi in morte, adumbrabat per mortem ejus reseratum jam esse cœlum, quod per quatuor annorum millia clausum fuerat. Addit Ruffinus, in *Expos. Symbol.* : « Produxit aquam, ait, quæ credentes

diluat; produxit et sanguinem, qui condemnet incredulos. » Plura vide apud Suarez, III *part.*, *Quæst.* LI, disp. XLI, sect. 1, ubi tamen opinatur solum Christi latus sinistrum, in quo est cor, lancea fuisse transfixum, ac prius effluxisse sanguinem, deinde aquam, quæ pariter sunt probabilia.

Vers. 35. 35. ET QUI VIDIT, TESTIMONIUM PERHIBUIT, — puta ego ipse Joannes, qui vidi, testor ita esse. Loquitur de se in tertia persona modestiæ ergo.

Vers. 36. Cur Christo ossa non debuere frangi. 36. FACTA SUNT ENIM HÆC, UT SCRIPTURA IMPLERETUR (in sensu allegorico, non litterali, nam litteralis est de agno paschali) : OS NON COMMINUETIS EX EO. — Jusserat Deus, *Exod.* XII, 46, ut in agno paschali comedendo ossa nulla comminuerent. Causa litteralis erat, quia festinantes eum comedere debebant, ut non haberent tempus ossa comminuendi et ex illis medullam exsugendi. Causa allegorica erat quod agnus ille erat typus Christi in cruce immolandi, cujus nullum os comminui voluit Deus; idque quia decebat corpus Christi sanctum et divinum mox resurrecturum, integrum permanere, uti jam dixi. Symbolica, ut per hoc significaretur *primo*, deitatem Christi (quæ erat quasi os sustentans carnem Christi) in passione integram illæsamque permansisse. Ita Rupertus in cap. XII *Exodi.*

Secundo, ossa, id est virtutem et robur (hujus enim symbolum et causa sunt ossa) Christi, qua homo, per passionem non fuisse imminutam, sed potius adauctam; nam et mens Christi in Deo jugiter fixa, ac voluntas ejus voluntati Dei fortiter et constanter unita permansit. Ita S. Hippolytus martyr apud Theodoretum, *Dialog.* III.

Allegorica causa fuit, ut significaretur ossa corporis Christi, hoc est, sanctos Apostolos non fore confringendos. Ita S. Augustinus, in *Psalm.* XXXIV; S. Hieronymus, in *Psalm.* XXI, et S. Gregorius, lib. XXIV *Moral.*, cap. XXX.

Huc pertinet S. Hilarius in *Psalm.* XL, cum ait : Non confracta Christi ossa, quia Ecclesia ex osse formata non debuit ossium fractione debilitari.

Tropologicam vide apud S. Bernardum, serm. *De cute, carne et ossibus animæ*, ubi docet animæ cutem esse bonas cogitationes, carnem esse pias affectiones, ossa esse sanctas intentiones et proposita; quæ intentiones deficientibus piis cogitationibus et affectionibus, integræ et solidæ servandæ sunt; si enim rumpantur, homo rumpitur et corruit.

Vers. 37. 37. ET ITERUM ALIA SCRIPTURA DICIT : VIDEBUNT IN QUEM TRANSFIXERUNT. — Syrus, *perfoderunt.* Citat *Zachar.* XII, 10, ubi illud explicui.

Vers. 38. 38. POST HÆC AUTEM ROGAVIT PILATUM JOSEPH AB ARIMATHÆA (EO QUOD ESSET DISCIPULUS JESU, OCCULTUS AUTEM PROPTER METUM JUDÆORUM), UT TOLLERET CORPUS JESU. ET PERMISIT PILATUS. VENIT ERGO, ET TULIT CORPUS JESU. — Hæc explicui *Matth.* XXVII, 58. « Tulit corpus Jesu » sepeliendum, ait Chrysostomus, non ut condemnatum, sed ut corpus Prophetæ magni et admirabilis. Nondum enim credebat Joseph eum esse Deum, et tertia die resurrecturum. Erat ergo in eo fides Jesu, sed imperfecta. Ita Chrysostomus. Vide hic ut Deus humiles exaltet. Quam enim ignominiosa fuit passio et mors Christi, tam gloriosa fuit ejus sepultura, juxta illud *Isaiæ* XI : « Et erit sepulcrum ejus gloriosum. » Vide ibi dicta.

Vers. 39. 39. VENIT AUTEM ET NICODEMUS, QUI VENERAT AD JESUM NOCTE PRIMUM. — Vox *primum*, ait S. Augustinus, cum *nocte* jungenda est; significatur autem non tunc solum venisse, sed tunc primum; venisse vero etiam postea, ut fieret audiendo discipulus.

FERENS MIXTURAM MYRRHÆ ET ALOES, QUASI LIBRAS CENTUM, — ut magnifice Jesum tantum Prophetam condiret et sepeliret. Magna enim fuit copia unguenti, quæ centum libras ponderabat; sed voluit Nicodemus totum corpus Jesu (quod procerum erat et magnum) non tantum circumcirca copiose perfundere et opplere, sed et in unguento hoc balsamando quasi immergere et sepelire, ut in eo non tam condi, quam innatare videretur. Forte etiam omnes hasce centum libras non insumpsit, sed ex eis quantum necessarium erat et utile, duntaxat deprompsit (1). Mercedem hujus officii, charitatis et sepulturæ Christi, amplam ab eodem recepit Nicodemus; nam per ejus gratiam non tantum Christianus, sed et confessor ac semimartyr evasit. Audi quid Gamaliel, apud Lucianum, in epist. *De Invent. corp. S. Stephani*, de eo narrat : « Cognoscentes Judæi illum esse Christianum, amoverunt eum a principatu suo, et anathematizaverunt eum, et de civitate exulaverunt. Tum ego Gamaliel quasi persecutionem pro Christo passum, sustuli eum in meum agrum, et alui, et vestivi usque ad finem vitæ ejus, et defunctum honorifice sepelivi juxta dominum Stephanum. » Hinc et Nicodemus, in Martyrologio, Sanctis ascriptus est cum S. Stephano, die 3 augusti.

Christus sepelitur. ACCEPERUNT ERGO CORPUS JESU, ET LIGAVERUNT ILLUD LINTEIS (scilicet sindone, cui impressa sunt cicatricum Christi vestigia, quæ hodie Taurini in Pedemontio religiose servatur, de qua vide Palæotum) CUM AROMATIBUS, SICUT MOS EST JUDÆIS SEPELIRE. — Morem hunc recensui *Matth.* XXVII, 59.

Hanc Christi sepulturam imitati sunt primi Christiani, qui in sepeliendis mortuis et aromatibus condiendis effusas faciebant impensas, ut patet ex Tertulliano, in *Apologet.*; Prudentio, in

(1) Iis qui tantam aromatum copiam inutilem fuisse temere objiciunt, responderi potest : 1° Etiam cubile illud, in quod corpus Christi repositum est, ad suavem odorem excitandum, undique his aromatibus impletum fuisse, quod moris fuisse patet ex II *Paralip.* XVI, 14. 2° Aromata hæc etiam ad fragrantes suffitus ciendos, in ipso hoc sepeliendi actu ex parte comburi potuisse. Conf. Josephum, qui, lib. XVII *Antiq.*, VIII, 3, quingentos servos vel libertos ἀρωματοφόρους, *aromata portantes*, funus Herodis comitatos esse testatur.

Cathemer., hymno *in Exequiis defunct.*; Nysseno, orat. *in funere Meletii*; Nazianzeno, *epist.* 18, et aliis. Porro Christiani hunc ritum accepere a Judæis, Judæi ab Ægyptiis, teste Tacito, lib. XXI *Annal.*, qui ea arte sic desiccabant corpora defunctorum, ut eadem quasi ænea efficerent appellarentque lingua Ægyptia Gabbaras, ut tradit S. Augustinus, serm. 120 *De divers.*, cap. XII.

Vers. 41. 41. ERAT AUTEM IN LOCO, UBI CRUCIFIXUS EST, HORTUS (ubi enim sepeliretur Jesus omnis viroris et vigoris auctor, nisi in horto? Causas dedi *Matth.* XXVII, 60), ET IN HORTO MONUMENTUM NOVUM, IN QUO NONDUM QUISQUAM POSITUS ERAT. — Audi S. Augustinum : « Sicut in Mariæ Virginis utero nemo ante illum, nemo post illum conceptus est; ita in hoc monumento nemo ante illum, nemo post illum sepultus est. »

Vers. 42. 42. IBI ERGO PROPTER PARASCEVEN JUDÆORUM (sabbati imminentis, quo nil operari, nec quem sepelire licebat. Ita Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius), QUIA JUXTA ERAT MONUMENTUM (quia scilicet monumentum hoc vicinum erat Golgothæ, ubi crucifixus fuerat Jesus), POSUERUNT JESUM. — « Volebant, ait Euthymius, Jesum in alio digniore monumento, quod longius a civitate distabat, collocare. » Sed noluit Deus, voluitque eum juxta Golgotha et Jerusalem sepeliri. Causam dat S. Chrysostomus : « Ut discipuli eo facile se conferre possent, et quæ fierent in propinquo intuerentur; et ut sepulturæ testes, non ipsi tantum, sed et inimici essent. Signaculum enim et custodes sepulcro impositi sepulturæ erant testimonio. Mortem non minus quam resurrectionem manifestari Christus voluit; nam mors, si tunc dubia fuisset, resurrectionis ratio non constaret. Neque horum tantum gratia prope voluit sepeliri, sed ne falso quispiam potuisset furatum insimulare.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus e sepulcro resurgens apparet primo, Magdalenæ specie hortulani; secundo, vers. 19, *decem Apostolis, iisque insufflans dat Spiritum Sanctum et potestatem remittendi peccata; denique, vers.* 26, *iisdem rursus apparet et Thomæ, eique vulnera sua palpanda offert.*

1. Una autem sabbati, Maria Magdalene venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum; et vidit lapidem sublatum a monumento. 2. Cucurrit ergo, et venit ad Simonem Petrum, et ad alium discipulum quem amabat Jesus, et dicit illis : Tulerunt Dominum de monumento, et nescimus ubi posuerunt eum. 3. Exiit ergo Petrus, et ille alius discipulus, et venerunt ad monumentum. 4. Currebant autem duo simul, et ille alius discipulus præcucurrit citius Petro, et venit primus ad monumentum. 5. Et cum se inclinasset, vidit posita linteamina, non tamen introivit. 6. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monumentum, et vidit linteamina posita, 7. et sudarium, quod fuerat super caput ejus, non cum linteaminibus positum, sed separatim involutum in unum locum. 8. Tunc ergo introivit et ille discipulus, qui venerat primus ad monumentum, et vidit, et credidit : 9. nondum enim sciebant Scripturam, quia oportebat eum a mortuis resurgere. 10. Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos. 11. Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinavit se, et prospexit in monumentum : 12. et vidit duos angelos in albis, sedentes, unum ad caput, et unum ad pedes, ubi positum fuerat corpus Jesu. 13. Dicunt ei illi : Mulier, quid ploras? Dicit eis : Quia tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum. 14. Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, et vidit Jesum stantem : et non sciebat quia Jesus est. 15. Dicit ei Jesus : Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei : Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum; et ego eum tollam. 16. Dicit ei Jesus : Maria. Conversa illa, dicit ei : Rabboni (quod dicitur Magister). 17. Dicit ei Jesus : Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum : vade autem ad fratres meos, et dic eis : Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum, Deum meum, et Deum vestrum. 18. Venit Maria Magdalene annuntians discipulis : Quia vidi Dominum, et hæc

dixit mihi. 19. Cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum, et fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, et stetit in medio, et dixit eis : Pax vobis. 20. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus. Gavisi sunt ergo discipuli viso Domino. 21. Dixit ergo eis iterum : Pax vobis. Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. 22. Hæc cum dixisset, insufflavit, et dixit eis : Accipite Spiritum Sanctum : 23. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt. 24. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venit Jesus. 25. Dixerunt ergo ei alii discipuli : Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis : Nisi videro in manibus ejus fixuram clavorum, et mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam. 26. Et post dies octo, iterum erant discipuli ejus intus, et Thomas cum eis. Venit Jesus januis clausis, et stetit in medio, et dixit : Pax vobis. 27. Deinde dicit Thomæ : Infer digitum tuum huc, et vide manus meas, et affer manum tuam, et mitte in latus meum : et noli esse incredulus, sed fidelis. 28. Respondit Thomas, et dixit ei : Dominus meus, et Deus meus. 29. Dixit ei Jesus : Quia vidisti me, Thoma, credidisti : beati qui non viderunt, et crediderunt. 30. Multa quidem et alia signa fecit Jesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. 31. Hæc autem scripta sunt, ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei; et ut credentes, vitam habeatis in nomine ejus

Vers. 1. 1. UNA (id est prima die) SABBATI, — id est post sabbatum; vel « sabbati, » id est hebdomadæ (hæc enim a potiore die sabbati vocatur sabbatum), puta die Dominica, sive die Paschatis, quo Christus resurrexit. Vide dicta *Matth.* XXVIII, 1 (1).

MARIA MAGDALENE VENIT — cum sociabus, quas nominant Matthæus, Marcus et Lucas; sed hic sola nominatur, quia ipsa cæterarum erat dux, omnibus ferventior et operosior.

CUM ADHUC TENEBRÆ ESSENT — mixtæ luci orienti, puta in aurora, sive in « profundo diluculo, » ut ait Lucas. Nota hic diligentiam, vigilantiam, ardorem S. Magdalenæ. In aurora quærit Christum, hinc prima eum quasi solem orientem videre meretur. Audi S. Ambrosium in tit. Psalmi LV, *Pro susceptione matutina :* « Hanc, ait, matutinam susceptionem possumus ascribere Mariæ Magdalenæ, quæ mature ac diluculo ad monumentum vigilans, Salvatoris resurrectionem Domini prima suscepit; et clarescente mundi sole, Solis justitiæ ortum præ omnibus sola cognovit, ac susceptione quidem matutina gavisa est diem redditum; sed magis gavisa Christum a mortuis suscitatum; atque in ipsa completa est prophetia : Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia. »

AD MONUMENTUM, — ut Jesum sepultum ungeret, ait Nonnus.

ET VIDIT LAPIDEM SUBLATUM — atque angelos dicentes Christum resurrexisse; sed Magdalena hoc non credidit, nec intellexit; unde festina, et anhela recurrens ad Petrum et Joannem, ait : « Tulerunt Dominum meum, » id est a sepulcro ablatum est corpus Jesu Domini mei, nescio a quo, et ubi collocatum sit. Vide ordinem et seriem totius rei gestæ, quem recensui *Matth.* XXVIII, 8. Apposite S. Hieronymus, epist. 150 *ad Hedibiam :* « Error mulieris, ait, cum pietate sociatus est : pietas in eo quod desiderabat eum, cujus noverat majestatem; error in eo quod dicebat : Tulerunt, » etc.

Vers. 2. 2. CUCURRIT ERGO, ET VENIT AD SIMONEM PETRUM (tanquam Apostolorum primum, et jam a Christo designatum suum vicarium et successorem, *Matth.* XVI), ET AD ALIUM DISCIPULUM QUEM AMABAT JESUS, — ad Joannem, quem sciebat a Christo præ aliis diligi, ac proinde fore diligentiorem in exquirendo Christi corpore, quod jam e sepulcro sublatum deprehenderat, præsertim quia viderat Joannem secum assistere cruci, ac proinde magis curaturum et indagaturum corpus Christi.

Vers. 4. 4. CURREBANT AUTEM DUO SIMUL. — Præ cæteris cucurrerunt, qui præ cæteris amaverunt, ait S. Gregorius.

PRÆCUCURRIT, — quia junior, agilior et cupidior videndi corpus Christi, quod paulo ante viderat ita deformatum in cruce.

Vers. 5. 5. ET CUM SE INCLINASSET (ut prospiceret in sepulcrum), VIDIT POSITA LINTEAMINA (scilicet sindonem cui involutum fuerat Jesu corpus in sepulcro), NON TAMEN INTROIVIT, — reverentiam deferens Petro, quasi seniori et digniori, ut is prior introiret, ait Lyranus; aut timore impeditus, et sacro quodam horrore corporis Christi ibidem sepulti correptus.

Vers. 6. 6. VENIT ERGO SIMON PETRUS SEQUENS EUM, ET

(1) Alii, quia legitur in Græc. σαββάτων in plurali numero, vertunt *primo die hebdomadum*, festum scil. Paschatis sequentium, et præcedentium festum Pentecostes, quod etiam appellatur *festum hebdomadum*, ἑορτὴ ἑβδομάδων, *Tob.* II, 1; *Exod.* XXXIV, 22, etc.; sed eodem redit sensus.

INTROIVIT IN MONUMENTUM. — Petrus, ait Chrysostomus, ut fervidus introit, et diligenter universa inspicit: jam enim milites sepulcri custodes, viso angelo et terræ motu, perculsi aufugerant et se absconderant. Ita S. Hieronymus, Quæst. VI *ad Hedib.*

Vers. 7. 7. ET VIDIT LINTEAMINA POSITA, ET SUDARIUM QUOD FUERAT SUPER CAPUT EJUS (vultum obtegens, uti mortuis fieri solet honestatis causa), NON CUM LINTEAMINIBUS POSITUM, SED SEPARATIM INVOLUTUM IN UNUM LOCUM. — « Signum hoc resurrectionis erat, ait Chrysostomus; non enim si transtulissent corpus, nudassent; nec si essent furati, de hoc fuissent solliciti, ut sudarium involverent et seorsum ponerent: ideo Joannes præmisit sepultum cum myrrha, quæ conglutinat corpori linteamina, ut ne decipereris a dicentibus furto sublatum; quis enim fur circa rem superfluam tantum laboraret? »

Vers. 8. 8. TUNC ERGO INTROIVIT ET ILLE DISCIPULUS, QUI VENERAT PRIMUS AD MONUMENTUM. — Mystice S. Gregorius, *homil.* 22, per Petrum accipit Synagogam Judæorum, per Joannem Ecclesiam Christianorum, *q. d.* « Venit Synagoga prior ad monumentum, sed non intravit, quia legis quidem præcepta et prophetias de passione Dominica accepit, sed credere in mortuum noluit : secuta posterior Ecclesia Gentium mediatorem Dei et hominum Jesum Christum, et cognovit carne mortuum, et credidit viventem Deum. »

Tropologice Toletus: Per Joannem, ait, omnes Christiani; per Petrum, Pontifices Christi vicarii significantur : prior ingreditur Petrus, quia dignitate omnes antecellit Christianos Christi vicarius; at posterior pervenit Joannes, quia fieri potest, ut qui prior est dignitate, sit posterior merito et sanctitate.

ET VIDIT, ET CREDIDIT — uterque, scilicet Petrus et Joannes; « credidit, » inquam, non Christum resurrexisse, sed Magdalenam verum dixisse, scilicet corpus Christi esse e monumento sublatum, ait S. Augustinus, Theophylactus et Jansenius. Addit Cyrillus, Chrysostomus, Euthymius et Nyssenus, orat. *De Resurrect.*, utrumque credidisse, quod Christus resurrexerat. Planius et verius est, hæc verba ad solum Joannem, non ad Petrum spectare, *q. d.* Joannes, visis linteaminibus et sudario seorsim involuto, memor fuit Christum prædixisse se tertio die resurrecturum: quare prædictionem Christi cum his signis conferens, credidit eum resurrexisse : Petrus vero, ob resurrectionis novitatem et ingens Christi redivivi videndi desiderium, tardius idipsum credidit. Unde signanter angelus ait mulieribus : « Dicite discipulis ejus et Petro, » *Marci* XVI, 7.

Vers. 9. 9. NONDUM ENIM SCIEBANT SCRIPTURAM, QUIA OPORTEBAT EUM A MORTUIS RESURGERE. — Refer hæc ad τὸ *credidit*, *q. d.* Tunc primum Joannes credidit Christum resurrexisse, cum antea nec ipse, nec alii Apostoli id credidissent, quia nondum intelligebant Scripturas, quæ eum resurrecturum prædixerant. Licet enim Christus iis asseverasset se resurrecturum, tamen ob rei novitatem et magnitudinem ipsi id non capiebant, sed putabant Christum loqui figurate et parabolice, uti facere solebat.

Vers. 10. 10. ABIERUNT ERGO ITERUM DISCIPULI AD SEMETIPSOS. — Arabicus et Syrus, *ad locum suum, q. d.* Petrus et Joannes, viso Christi sepulcro vacuo, redierunt domum, Petrus admirans, Joannes credens eum resurrexisse : sola Magdalena ad sepulcrum remanente, ut certius quid de Christi dilecti sui corpore cognosceret. Ita S. Augustinus, *tract.* 121. « Unde contigit ut eum tunc sola videret, qui remanserat ut quæreret; quia nimirum virtus boni operis perseverantia est, » ait S. Gregorius, *homil.* 25.

Vers. 11. 11. MARIA AUTEM STABAT AD MONUMENTUM FORIS, PLORANS, — quia anxia quærebat undique corpus Jesu, cujus amore ardebat; eratque quasi ebria, nec inveniebat, ideoque mœsta plorabat. Addit S. Augustinus : « Oculi qui Dominum quæsierant et non invenerant, lacrymis vacabant, amplius dolentes quod ablatus de monumento, quam quod occisus in ligno : quia tanti magistri, cujus vita subtracta fuerat, nec memoria remanebat. »

DUM ERGO FLERET, INCLINAVIT SE, ET PROSPEXIT IN MONUMENTUM. —Licet enim jam ante prospexisset et sepulcrum corpore sublato vacuum vidisset, tamen iterum iterumque prospexit. Nam, ut ait S. Gregorius, *hom.* 25 : « Amanti semel aspexisse non sufficit, quia vis amoris intentionem multiplicat inquisitionis : perseveravit, ut quæreret; unde et contigit, ut inveniret : factumque est ut desideria dilata crescerent et crescentia caperent quod invenissent. »

Vers. 12. 12. ET VIDIT DUOS ANGELOS IN ALBIS, SEDENTES, UNUM AD CAPUT, ET UNUM AD PEDES, UBI POSITUM FUERAT CORPUS JESU. —Omnia hæc, scilicet angeli, vestes albæ, sessio, symbola sunt resurrectionis et gloriæ Christi, ad eamque credendam præparant animum Magdalenæ. Porro unus sedet ad caput, alter ad pedes Christi, ut significent tam pedes quam caput et intermedia membra, id est totum Christi corpus resurrexisse, et angelorum habitum, immortalitatem et gloriam per resurrectionem induendo, ad angelorum consortium transisse, ideoque in sepulcro duos hos angelos quasi custodes reliquisse, qui idipsum Magdalenæ nuntiarent.

Mystice Origenes: Angelus ad pedes, ait, vitam activam; angelus ad caput, vitam contemplativam repræsentat. Utraque enim est ex Jesu, circa Jesum, per Jesum et propter Jesum.

Vers. 13. 13. DICUNT EI ILLI : MULIER, QUID PLORAS? — *q. d.* Non est plorandi jam locus, sed ridendi et gaudendi, quia nullum hic dilecti tui corpus mortuum vides; inde enim colligere debes Jesum tuum resurrexisse, ac jam non inter mor-

tuos, sed inter vivos, imo inter gloriosos angelos, quales nos sumus, vitam beatam et cœlestem agere.

DICIT EIS : QUIA TULERUNT DOMINUM MEUM, ET NESCIO UBI POSUERUNT EUM, — *q. d.* Tres ob causas ploro : *primo*, ob tam indignam cædem et mortem Domini mei Jesu Christi; *secundo*, ob corpus ejus e sepulcro ablatum : hoc enim si viderem, oscularer, plorarem, ungerem, itaque nonnihil dolorem meum lenirem; *tertio*, quia nescio quo illud transtulerunt, nescio ubi illud requiram. Si enim id scirem, illico eo accurrerem illudque amplecterer et dissuaviarer. Vide hic ut Jesus animas diligentium se sinat ad tempus in tenebris ignorantiæ, ut sui desiderium in eis acuat et accendat, illudque acutum et accensum plena deinde sui revelatione consoletur et lætificet.

Vers. 14. Christus apparet Magdalenæ.

14. HÆC CUM DIXISSET, CONVERSA EST RETRORSUM, ET VIDIT JESUM STANTEM : ET NON SCIEBAT QUIA JESUS EST. — Nota : Christus apparuit a tergo Magdalenæ, ita ut angeli in eum inspicientes surgerent et caput illi inclinarent, aliaque reverentiæ et adorationis signa ei exhiberent; et hæc fuit occasio, vel causa, cur Magdalena converterit se retrorsum, ut videret quis ille esset, quem angeli tam reverenter salutabant. Ita S. Chrysostomus, *homil.* 85, et S. Athanasius, vel quisquis est auctor, Quæst. LXXVIII *ad Antiochum*. Alii putant Christum pedibus strepitum a tergo Magdalenæ excitasse, ut ipsa se retrorsum ad Christum strepentem converteret.

ET VIDIT JESUM. — Nimirum « prima meretur gaudia, quæ plus ardebat cæteris. »

ET NON SCIEBAT QUIA JESUS EST, — quia alia specie, scilicet hortulani, ei apparebat, uti euntibus in Emmaus specie peregrini. Gloriosa enim corpora possunt apparere ea specie et forma qua volunt, idque faciunt non mutando ipsam sui vultus figuram et formam, sed impediendo ne hæc vultus figura integras sui species, sed refractas, dimidiatas et distractas ad oculum intuentis jaciat. Egit hoc Christus, ne primo aspectu eam percelleret, ait Chrysostomus. Rursum, quia ipsa fervebat amore Jesu, hinc Jesus ei apparet; sed quia non credit Jesum vivere, uti angeli ei dixerant, hinc Jesus nonnihil se ei abscondit, et talis apparuit ei exterius, qualis erat in corde ipsius interius. Ita S. Gregorius, *hom.* 23, agens de discipulis euntibus in Emmaus, quibus Christus apparuit uti peregrinus.

Vers. 15.

15. DICIT EI JESUS : MULIER, QUID PLORAS? QUEM QUÆRIS? — Audi S. Ambrosium, lib. III *De Virgin.*, enucleate singula expendentem : « Mulier, cur ploras? Qui non credit, mulier est : nam qui credit, in virum perfectum resurgit, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Mulier, inquit, non de sexu, sed de cunctatione convicium est; et bene mulier, quæ nutabat, quia virgo jam crediderat. Quid ploras? id est, tu tibi es causa plorandi, quæ es Christo incredula. Ploras, quia Christum non vides? crede ei, et videbis : adest Christus, nec unquam iis a quibus quæritur, deest; non lacrymis opus est, sed fide prompta et Deo digna : noli cogitare mortalia, et non plorabis; noli cogitare peritura, et flendi causam habere non poteris. Certe, inde ploras, unde alii gratulantur. Quem quæris? non vides quia Christus adest? »

Scripsit de Magdalena insignem piisque affectibus plenam Origenes *homiliam*, in qua inter cætera ait : « Amor faciebat eam stare et dolor cogebat eam plorare. Stabat et circumspiciebat si forte videret quem diligebat. Plorabat vero, quia sublatum existimabat, quem quærebat. Dolor renovatus erat, quia prius doluerat defunctum, et nunc dolebat sublatum. Et iste dolor major erat, quia nullam consolationem habebat.» Et nonnullis interjectis fontem doloris aperit, dicens : « Petrus et Joannes timuerunt, et ideo non steterunt. Maria autem non timebat, quia nihil suspicabatur sibi superesse quod timere deberet. Perdiderat enim magistrum suum, quem ita singulariter diligebat, ut præter ipsum nihil posset diligere, nihil posset sperare. Perdiderat vitam animæ suæ, et jam sibi melius arbitrabatur fore mori quam vivere, quia forsitan inveniret moriens, quem invenire non poterat vivens, sine quo tamen vivere non valebat. Fortis est ut mors dilectio. Quid enim aliud faceret mors in Maria? facta erat exanimis, facta insensibilis : sentiens non sentiebat, videns non videbat, audiens non audiebat; sed neque ibi erat ubi erat, quia tota ibi erat ubi magister erat : de quo tamen ubi esset nesciebat. Non quæro angelos, quia possunt dolorem meum augere, non delere, sed meum et angelorum Dominum. » Et post plura, quæ in hanc rem sanctis affectibus æstuantia interserit, subjicit : « Angustiæ mihi sunt undique, et quid eligam, ignoro. Si juxta monumentum maneo, ego illum non invenio; si a monumento recessero, nescio infelix quo vadam, nescio ubi eum quæram. Discedere a monumento, mors mihi est; stare ad monumentum, irremediabilis dolor est. Melius autem mihi sepulcrum Domini custodire, quam ab eo longius ire. Si enim longius abiero, forte cum rediero, ipsum sublatum inveniam et sepulcrum destructum. Stabo igitur et hic moriar, ut saltem juxta sepulcrum Domini mei sepeliar. Revertere, revertere, dilecte mi, revertere, dilecte votorum meorum.» Denique ista subjungit : « Dulcis magister, ad quid, quæso, provocas spiritum hujus mulieris? ad quid commoves animam ejus? Tota pendet in te, tota manet in te, tota sperat de te, et tota desperat de se. Ita quærit te, ut quærens nihil quærat, nihil cogitet præter te. Ideoque forsitan non cognoscit te, quia non est in sese, sed propter te est extra se. Cur ergo dicis : Quid ploras? Quem quæris? »

ILLA EXISTIMANS QUIA HORTULANUS ESSET (horti in quo erat sepulcrum Jesu), DICIT EI. — Non quod

appareret Jesus ligonem aut sarculum manu tenens; sed, quod Theophylactus et Euthymius aiunt, « a communi et viliori habitu, et quia in horto erat, arbitrata est hortulanum esse (nam de militum absconsorum præsentia nihil scivisse videtur); » quodque sine pallio, ut verisimile est, appareret quasi domi esset. Sciebat Josephum Arimathæum, horti dominum, illic non habitare; putavit ergo eum esse cui colendi et custodiendi horti incumbebat cura. Ita Franciscus Lucas. Pergit Origenes : « O Maria, si quæris Jesum, cur non cognoscis Jesum? Et si cognoscis Jesum, quid quæris Jesum? Ecce Jesus venit ad te, et quem quæris, quærit a te : Mulier, quid ploras? Et tu eum hortulanum existimas, ut ipsum non cognoscas. Etenim Jesus est et hortulanus, quia ipse seminat omne semen bonum in horto animæ tuæ et in cordibus fidelium servorum. » Unde S. Gregorius, *hom.* 25 : « An non, ait, ei hortulanus erat, qui in ejus pectore per amoris sui semina virtutum virentia plantabat. »

DOMINE, SI TU SUSTULISTI EUM, DICITO MIHI UBI POSUISTI EUM; ET EGO EUM TOLLAM. — « Eum. » Quem? nec enim eum nominat, sed Jesum, quo plena erat, intelligit. Ita S. Thomas et alii, qui dicunt hunc esse affectum vehementer amantium, ut de quo ipsi cogitant, putent alios etiam cogitare : licet fieri potuerit, cum eum prope se videret, existimaret intellexisse quod ipsa angelis responderat : « Quia tulerunt Dominum meum, » quod videtur subindicare Chrysostomus. Audi Origenem : « Tantus dolor eam invaserat de morte tua, ut non posset cogitare de vita et resurrectione tua. Denique Joseph posuit in monumento corpus tuum : Maria sepelivit ibi pariter spiritum suum, et ita indissolubiliter junxit et quodammodo univit eum cum corpore tuo, ut facilius posset separare animam se vivificantem a vivificato corpore suo, quam spiritum suum te diligentem a defuncto corpore tuo. Spiritus enim Mariæ magis erat in corpore tuo, quam in corpore suo : cumque requirebat corpus tuum, requirebat pariter spiritum suum; et ubi perdidit corpus tuum, perdidit cum eo spiritum suum. Quid igitur mirum si sensum non habebat, quæ spiritum amiserat? Quid mirum si te nesciebat, quæ non habebat spiritum quo scire debebat? Redde ei itaque spiritum suum, quem habet in se corpus tuum, et mox recuperabit sensum suum et relinquet errorem suum. »

ET EGO EUM TOLLAM. — Quid si sit in atrio principis sacerdotum? « Ego eum tollam. » Quid si in domo Pilati? « Ego eum tollam : » quia omnia vincit amor, qui omnia etiam impossibilia sibi possibilia, imo facilia reputat. Ita Origenes et Chrysostomus. Licet S. Hieronymus, Quæst. V *ad Hedibiam*, hæc verba ignorantiæ et inconsiderationis esse putet.

Vers. 16. 16. DICIT EI JESUS : MARIA. CONVERSA ILLA, DICIT EI : RABBONI (QUOD DICITUR MAGISTER). — Vocavit illam non tantum nomine proprio, sed etiam eo vocis sono, suavitate, gratia et efficacia, qua eam solebat in vita vocare; indeque ipsa statim Christum agnovit. Unde Christi dignationem admirans exclamat Origenes : « O mutatio dexteræ Excelsi. Conversus est dolor magnus in gaudium magnum, mutatæ sunt lacrymæ doloris in lacrymas amoris. Ubi Maria audivit : Maria (sic enim consueverat eam vocare magister suus), persensit in nomine quamdam singularem vocationis dulcedinem, et per eam cognovit ipsum a quo vocabatur esse magistrum suum. Tunc revixit spiritus ejus et reversus est sensus ejus. Cumque Jesus vellet adhuc adjungere, non potuit hæc Maria patienter exspectare, sed præ nimio gaudio interrupit ea, dicens : Rabboni; non enim arbitrabatur se indigere verbo, quæ invenerat Verbum, et longe utilius arbitrabatur tangere Verbum, quam audire quælibet verba. O amor fortis et impatiens! Non sufficiebat illi videre Jesum et loqui cum Jesu, nisi etiam tangeret Jesum; sciebat enim quia virtus de illo exibat et sanabat omnes. »

CONVERSA ILLA, DICIT EI : RABBONI, QUOD DICITUR (interpretatum) MAGISTER. — « Conversa illa : » quia cum Jesus tardaret respondere, illa a Jesu averterat vultum ad angelos, quasi rogatura ab eis quis sit ille hortulanus secum loquens, et cur ei assurrexerint eumque tam reverenter salutarint; sed audiens a Jesu se compellari suo nomine « Maria, » ex voce agnoscens Jesum, illico gaudio rapta rursum ad eum faciem totamque se convertit. Vox ergo pastoris penetrans in aures animumque oviculæ, oculos ei mox aperit, sensus omnes occulta vi et solita dulcedine demulcet, excitat et abripit, ut ipsa insperato et inexplicabili gaudio ebria dicat : « Rabboni, » id est magister mi, en ego tua discipula, tua filia spiritualis me totam tibi dedo, in te redivivo rursus vivo, exulto et jubilo. Ita Cyrillus, Chrysostomus et alii. Quare provoluta in genua, voluit more suo reverenter non caput, sed pedes tangere, deosculari et cum iis dissuaviari : sicut Sunamitis tenuit pedes Elisæi prophetæ, IV *Reg.* IV, 27. Id liquet ex eo quod Christus id prohibens, subjicit.

Rabboni quid?

RABBONI, — id est *magister mi*; sed τὸ *mi* non addidit Joannes, quia Græce addi non solet, sicut additur hebraice et syriace, ubi in eamdem cum *Rabboni*, id est *magister*, coalescit dictionem. Ita Franciscus Lucas. Unde tam Joannes, quam Latinus, Syrus et Arabicus vertunt *magister*, omisso τῷ *mi*. « Rabboni » ergo, et Chaldæus, *Ribboni*, idem est quod *Rab* et *Rabbi*, ubi ultimum *jod* accipi potest, vel ut heemanticum, vel ut pronomen affixum significans *mi*. Addit Caninius, in *Nomin. Hebr.*, cap. VI, *Rabboni* significare magistrum, dominum, principem, esseque nomen augustius quam sit Rabbi. Unde non nisi post resurrectionem a Magdalena Christo glorioso tributum fuisse, cum ante eam Christus vocaretur duntaxat Rabbi, *Joan.* I.

Vers. 17. 17. DICIT EI JESUS : NOLI ME TANGERE, NONDUM ENIM ASCENDI AD PATREM MEUM : VADE AUTEM AD FRATRES MEOS, ET DIC EIS : ASCENDO AD PATREM MEUM, ET PATREM VESTRUM; DEUM MEUM, ET DEUM VESTRUM. — Difficilis est hic locus, et difficilior connexio. Quæ enim causa hic significatur, dum ait : « Noli me tangere, quia nondum ascendi ad Patrem ? »

Quid, *Noli me tangere?*

Resp. Primo. *Primo,* S. Augustinus, *tract.* 121, sic explicat et connectit, *q. d.* Noli me tangere, quia necdum digna es mei contactu ; nondum enim in corde tuo ascendi ad Patrem, quia necdum perfecte credis me esse Dei Filium, et ad Deum Patrem ascendere. Sic fere et S. Hieronymus, Quæst. V *ad Hedibiam.* Verum hoc mysticum potius videtur quam litterale; æque ac est illud S. Leonis, qui, serm. 2 *De Ascensione,* sic exponit : « Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum : hoc est, nolo ut ad me corporaliter venias, nec ut me sensu carnis agnoscas. Ad sublimiora te differo, majora tibi præparo : cum ad Patrem ascendero, tunc me perfectius veriusque palpabis, apprehensura quod non tangis et creditura quæ non cernis. »

Secundo. *Secundo,* Cyrillus, lib. XII, cap. L : Vetuit, ait, sui contactum, significans neminem ad corpus suum gloriosum, jam etiam in sacramento Eucharistiæ tangendum et sumendum accedere debere, nisi prius accepto Spiritu Sancto, quem hic nondum miserat, sed 50 post dies misit in Pentecoste. Verum hac ratione nec aliæ mulieres, nec Thomas, nec cæteri post resurrectionem potuissent tangere Christum : quod tamen fecerunt.

Tertio. *Tertio,* S. Chrysostomus, *hom.* 85, Theophylactus et Euthymius aiunt Christum prohibuisse Magdalenam a sui contactu, quia volebat magis reverenter quam ante ab ea tangi, utpote redivivus jam, immortalis, cœlestis et gloriosus, qui amplius cum hominibus non versaretur, sed cum Angelis et Beatis. Verum non apparet quomodo Magdalena, quæ summe erat Christi uti amans, sic et reverens, in hac ejus reverentia defecerit : reverebatur enim eum non jam ut mortalem, sed immortalem et gloriosum. Deinde quid hoc facit ad illud : « Nondum enim ascendi ad Patrem ? »

Quarto. *Quarto,* Justinus, *Quæst. a Gentibus proposit.,* Quæst. XLVIII, et ex eo Toletus, Franciscus Lucas et alii sic exponunt, *q. d.* Noli me tangere : sum enim jam cœlestis, non terrestris : licet enim necdum ascenderim ad cœlum, brevi tamen eo ascendam; volo enim te et alios sensim abducere a solita mea præsentia et conversatione. » Sed audi Justinum : « Illud : Noli me tangere, Mariæ a Conservatore dictum est hoc sensu : Noli me sequi, ita ut mecum semper versere ea ratione, qua antequam in crucem agerer. Volebat enim sensim ac pedetentim discipulos a consuetudine adspectus præsentiæque corporis sui abducere. Itaque nec semper visus est discipulis, in diebus quibus cum eis in terra post resurrectionem versatus est, nec omnino se inaspectabilem eis præbuit; sed utrumque intervallo spatioque adhibito faciebat, ut et videretur ipsis, et non videretur. » Verum hæc expositio obscura est, et multa supplere cogitur, ac invertit τὸ « nondum enim ascendi, » in τὸ *licet enim nondum ascenderim, brevi tamen ascendam.*

Quinto aptime. *Quinto* ergo, magis connexe et genuine exponas, ut τὸ « noli me tangere » explices in actu omnino perfecto. Magdalena enim tota Christo addicta, cum videret eum resurrexisse, ineffabili gaudio perfusa, accidit ad ejus pedes ibique hærere volebat, nec iis deosculandis exsatiari poterat. Quare Christus eam prohibet jubetque ne ibi hæreat, sed Apostolis mœstis suam resurrectionem annuntiet. Sensus ergo est, *q. d.* « Noli me tangere, » id est noli in hoc mei contactu diutius immorari, noli in osculis pedum meorum nimis diu dissuaviari; sæpius enim postea id tibi facere licebit, « nondum enim ascendi : » est hebraismus, hoc est, nondum enim ascendo, vel non ascendam tam cito ad cœlum, sed adhuc 40 dies in terra versabor, ac me vobis videndum tangendumque exhibebo. Idcirco propera ad alias mulieres, quæ e sepulcro sequentes Petrum et Joannem, in Jerusalem ad domos suas redeunt, ac cum iis illico perge ad fratres meos Apostolos, de mea morte tristes, atque dic illis me resurrexisse et brevi in cœlum ascensurum; sed prius ab eis videndum et consalutandum, ut eis tristitiam eximas, eosque summo gaudio perfundas : sæpe enim verba Hebræorum actum non inchoatum, sed continuatum et perfectum significant, uti alias ostendi. Ita hunc locum explicat Vatablus, Emmanuel Sa, Suarez, III *part.,* disp. XLIX, sect. 3; Dominicus Bannes, I *part., Quæst.* I, art. 10, dub. 6, ubi ait hanc esse communem recentiorum sententiam. Sic et Ribera hic : Sciebat, ait, Magdalena Christum ascensurum in cœlum, nec postea se fruituram ejus conspectu, ideo occasionem datam tangendi Christum sibi elabi noluit. Sed Christus illi ait : « Noli me tangere, » *q. d.* Adhuc habebis tempus me tangendi et alloquendi ; adhuc enim sum in terra, necdum ascendi in cœlum. Quare noli hic morari, sed gaudio quo frueris, fac ut eodem fruantur Apostoli mei. Neque enim fas est te in summo hoc resurrectionis meæ gaudio solam versari, et Apostolos meos mœstitia tabescere. Unde postea Christus permisit se ab ea et sociabus tangi, dicens : « Avete : illæ autem accesserunt et tenuerunt pedes ejus, » *Matth.,* cap. XXVIII, vers. 9, quia jam erant in via, ut nuntiarent Apostolis Christum resurrexisse (1).

(1) Hodiernorum plerique hanc aliam hujus l. interpretationem afferunt : *Noli me tangere,* hoc est, noli, supplicum more, amplecti meos pedes aut genua, quasi jam e cœlo reversus essem. Nam nemini ignotum est antiquos, cum cœlicolas aut cœlestem quamdam apparitionem viderent, sacro horrore esse percussos : timebant nimirum ne quid eis accideret ob visum. Conf.

Magdalenæ fronti Christus digitos suos impressit.

Porro **Christus dicens : « Noli me tangere, »** digitis frontem Magdalenæ tetigit illique eorum vestigia impressit. Audi Sylvestrum Prieratem apud Surium in Vita S. Magdalenæ : Cum anno Domini 1497, devotionis gratia antrum, in quo pœnituit B. Maria Magdalena, et sacras ejus reliquias apud S. Maximinum visitassem, ostensum est mihi pluries sacrum et venerabile caput ejus, grande valde et totum undique usque ad os denudatum, excepta ea parte frontis, quam Salvatorem omnium diximus tetigisse : ibi enim pellis ad instar Æthiopissæ clare apparet, et in pelle duæ fossæ duarum extremitatum digitorum : quarum altera multo est reliqua evidentior atque profundior, et sub pelle caro ad albedinem declinans.

Secundo, moralem causam dat S. Epiphanius, *hæresi* 26, quod Christus, ut daret nobis exemplum purissimæ et perfectissimæ castitatis, noluit permittere ut Magdalena hic, utpote mulier, sola solum se tangeret; paulo vero post in præsentia aliarum mulierum id permisit. Unde hoc Christi exemplum secuti sunt S. Augustinus, S. Ambrosius, S. Martinus, S. Chrysostomus, S. Borromæus plurimique alii, qui nunquam cum mulieribus nisi aliis præsentibus loqui voluerunt, ut testes haberent suæ integritatis.

Tertio, allegoricam causam dat Rupertus : Maria, ait, hic gessit typum Ecclesiæ e Gentibus vocandæ et congregandæ, quæ contactu non corporali, ut Judæi, sed spirituali, hoc est fide, ad Christum post ascensionem ejus erat perventura : qua de re multa habet Chrysologus, *serm.* 75 et sequent.

Denique valde probabile est quod docet S. Augustinus, lib. III *De Consensu Evang.*, cap. XXIV, Theophylactus et Euthymius, in cap. ult. *Matth.*, ac S. Hieronymus, epist. 150 *ad Hedibiam,* Quæst. V, scilicet Magdalenam viso hic Christo, post ejus alloquium eo disparente, festinasse gressumque accelerasse, ac assecutam fuisse mulieres socias, quæ Petrum et Joannem redeuntes secutæ domum revertebantur : ipsæ enim, quia mœstæ, dubiæ et fluctuantes, quid actum esset de corpore Christi, lente et tarde incedebant. Illas ergo festinans assecuta est Magdalena, ibique Christum omnibus apparentem rursum vidit, adoravit et tetigit pedes ejus; idque satis insinuat Matthæus, cap. ult., vers. 9, esto id neget Toletus.

Tropologice, hic disce gratius esse Christo, ut quis mœstis vel afflictis in gravi tristitia, angore, dolore et afflictione constitutis assistat, quam sibi, adeo ut concionem et Missam quoque in die festo postponat auxilio ægroti vel afflicti, cum necessitas et pietas, vel charitas illud exigit, juxta illud : « Misericordiam volo, et non sacrificium, » *Oseæ* VI, 6, et *Matth.* IX, 13. Vide ibi dicta.

Symbolice, S. Bernardus, serm. 5 *in festo omnium Sanctorum* : « Noli me tangere, ait, nondum enim ascendi ad Patrem meum : verbum gloriæ est. Nempe filius sapiens gloria patris. Noli ergo, ait gloria, noli me tangere. Noli interim quærere gloriam, fuge potius, et vide ne me omnino tetigeris, donec perveniamus ad Patrem, ubi sit gloriatio omnis jam secura. »

VADE AUTEM AD FRATRES MEOS. — Christus Apostolos vocat fratres ex mera miraque dignatione, cum eorum sit caput, dominus et princeps, non tantum qua Deus, sed etiam qua homo : quia scilicet omnes homines sunt fratres ratione naturæ humanæ, quam eamdem traxerunt ex primo parente Adamo, et quia filii sunt ejusdem Dei Patris per gratiam. Proprie vero, quia erant Apostoli : Apostoli enim inter se erant fratres; Christus autem erat Apostolus, id est legatus a Patre, in mundum missus ad prædicationem Evangelicam, in qua Petrum, Joannem et cæteros, quasi fratres sibi associavit. Sic Pontifex Cardinales et Episcopos vocat fratres, cum sit eorum Superior et Hierarcha. Dicit hoc Christus, ut Apostolos ob fugam pusillanimes animet et in spem erigat, *q. d.* Esto ipsi me in passione deseruerint, ego tamen eos non desero, sed amo ut fratres; imo propterea resurgendo carnem humanam resumpsi, ut me fratrem eorum ostendam, juxta illud : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, » *Eccli.* III.

ET DIC EIS : ASCENDO AD PATREM MEUM, ET PATREM VESTRUM; DEUM MEUM, ET DEUM VESTRUM, — *q. d.* Dicito Apostolis ut recordentur illius quod eis ante passionem dixi, scilicet me post paucos dies ascensurum in cœlum ad Deum Patrem.

Dicit autem, « Patrem meum, et Patrem vestrum : » « meum natura, ait S. Augustinus, vestrum gratia, » ut ostendat se esse fratrem eorum, utpote qui communem cum eis habeat Deum Patrem, sed hic naturalem, illi adoptivum. Ita S. Ambrosius, lib. III *De Virginitate.* Porro S. Hilarius, lib. XI *De Trinit.* : « Est ei Pater, ait, ut cæteris ex ea parte qua homo est, et Deus ei ut cunctis, ex ea natura qua servus est. Unde ait: Vade ad fratres meos ; unigenitus enim Deus sine fratribus est. » Planius dicas Christum vocare « Patrem » et simul « Deum, » ut per « Patrem meum » suam naturam divinam, per « Deum meum » naturam humanam a se assumptam ostendat, quodque idem ipse verus Deus sit et verus homo. Ita S. Ambrosius loco citato, juxta illud *Hebr.* II : « Qui enim sanctificat et qui sanctificantur ex uno omnes : propter quam causam non confunditur fratres eos vocare, dicens : Narrabo nomen tuum fratribus meis. »

locum parall. *Matth.* XXVIII, 9 et 10 : « Illæ autem (mulieres) accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait illis Jesus : *Nolite timere.* » Vogelius, in *Dissert. de conjecturæ usu in crisi N. T.*, pro μή μου ἅπτου legendum conjecit : μὴ σὺ πτοοῦ, id est, *noli stupescere.* Hæ opiniones negari nequit quin ingeniose excogitentur; at merito objicitur priori, quod Christus, jam ante resurrectionem, pro Dei Filio mulieribus habebatur; posteriori vero, quod codicum omnium adversetur auctoritati.

Sensus ergo est, *q. d.* Dic Apostolis ut timorem et mœstitiam deponant : ego enim jam a morte resurrexi eosque ut fratres amo ideoque mox in cœlum ascendam, ut eis ibidem parem locum, ipsique me eo sequantur, utque inde mittam eis Spiritum Sanctum, qui eos faciat heroicos Evangelii mei præcones.

Vers. 18. 18. VENIT MARIA MAGDALENE ANNUNTIANS (Syrus, *evangelizavit*) DISCIPULIS : QUIA VIDI DOMINUM, ET HÆC DIXIT MIHI. — En Magdalena hic a Christo fit Apostolorum apostola et evangelista. Unde ipsa, post resurrectionem Christi, a Judæis pulsa in exilium, et Massiliam appulsa, ibidem incolarum fuit apostola. Meruit hoc incenso suo in Christum amore, fide, constantia, per quam ipsa sola, Apostolis remanentibus, ante solis ortum, ejus sepulcrum adiit et indefessa apud illum permansit, donec Jesum suum videret.

Vers. 19. 19. CUM ERGO SERO ESSET DIE ILLO, UNA SABBATORUM, ET FORES ESSENT CLAUSÆ, UBI ERANT DISCIPULI CONGREGATI PROPTER METUM JUDÆORUM : VENIT JESUS, ET STETIT IN MEDIO, ET DIXIT EIS : PAX VOBIS.— « Una sabbatorum, » id est prima die hebdomadæ, puta die Dominica, sive die Paschatis, qua Christus resurrexit. Vide dicta *Matth.* XXVIII, 1.

Apparitio Christi post resurrectionem januis clausis.

ET FORES ESSENT CLAUSÆ. — Calvinus ait Christum fores clausas aperuisse, vel certe per fenestram apertam ingressum esse, ne cogatur penetrationem dimensionum admittere, quodque duo corpora possint esse in eodem loco, uti in Eucharistia totum Christi corpus est in loci puncto. Idem de corpore Christi hic censet Durandus in IV, dist. 44, *Quæst.* VI; putat enim ne divina quidem potentia fieri posse, ut duo corpora se penetrent. Verum contrarium omnino hic significat Joannes : idcirco enim ait fores fuisse clausas, ut per illas Christum penetrasse significet, uti penetravit clausum matris uterum nascendo et lapidem sepulcri resurgendo, idque ut ostenderet omnipotentiam suæ divinitatis, ac dotes resurrectionis et corporis gloriosi. Ita omnes Patres et cæteri Interpretes Orthodoxi, quos fuse hic citat Adamus Contzen, Maldonatus, Bellarminus, controversia *De Eucharistia,* lib. III, cap. VI, et alii (1). Audi ex eis præcipuos : Ex Latinis S. Augustinus partim, serm. 159 et 160 *De Temp.*, partim epist. 3 *ad Volus.* : « Moli corporis, ait, ubi divinitas erat, ostia clausa non obstiterunt. Ille quippe eis non apertis intrare potuit, quo nascente virginitas Matris inviolata permansit. Hic si ratio quæritur, non erit mirabile ; si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur intelligere non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia creatoris. » S. Ambrosius, in cap. XXIV *Luc.* : « Clausis omnibus per invia septa corporibus, inoffensa compage corpus insertum est ; et ideo mirum quomodo se natura corporea per impenetrabile corpus infuderit, invisibili aditu, visibili conspectu, etc. Non ergo per incorpoream naturam, sed per resurrectionis corporeæ qualitatem impervia usu, clausa penetravit.» S. Hilarius, post medium, lib. III *De Trinit.* : « Et cum eo clausam domum intelligentiæ tuæ visus introeat. Integra sunt omnia et obserata, sed ecce assistit medius, cui per virtutem suam universa sunt pervia. »

Ex Græcis Justinus, in *Respons. ad quæstiones a Gentibus propositas,* resp. 117 : « Ut Dominus, ait, non corporis in spiritum mutatione in mari ambulavit; sed divina sua vi mare; quod ambulando trajici non potest, pervium fecit, non solum corpori suo, sed etiam Petri : sic divina sua vi, et ex monumento exiit, cum saxum in monumentum positum esset, et ad discipulos ingressus est occlusis foribus. » S. Epiphanius, *hæresi* 64 Origenis, longe post medium : « Quemadmodum, ait, Dominus noster resurrexit ex mortuis, non aliud corpus suscitans, sed ipsum quod erat, et non aliud ab eo quod erat, sed ipsum quod erat in spiritualem subtilitatem transmutans, et spirituale totum couniens, ingressus est per fores conclusas; id quod fieri nequit hic in nostris corporibus propter crassitudinem, et quod nondum in spiritualem subtilitatem sint counita. » S. Cyrillus in hunc locum : « Clausis foribus repente Dominus, omnipotentia sua natura rerum superata, ingressus ad discipulos est, etc. Nam cum Deus verus sit, rerum naturæ non subjacet. » Euthymius ex S. Chrysostomo : « Januas non pulsavit ne turbarentur, sed clausis iis introivit tanquam Deus. »

Tropol. Tropologice : Christus apparet eis qui fores mentis mundo et carni occluserunt, eisque adveniens suavissimam, nec exspectatam, dat pacem. Ita S. Gregorius, lib. IV *in lib.* I *Reg.*, cap. V : « Clausas, ait, januas habent, qui contra humani lapsus negligentiam, officia corporis sub forti custodia stricta retinent. Intus etiam sunt, quia in interna dilectione supernæ vitæ requiescunt. Quibus profecto resurgens Dominus apparet : quia ejus gloriam tanto clarius aspiciunt, quanto per mundi contemptum passionis ejus mysterium strictius sequuntur. Hi etiam repleri Spiritu Sancto quasi in domo possunt, quia illi percipiunt abundanter gratiarum ejus dona, qui ad ea percipienda sese visibilia contemnendo paraverunt. »

ET STETIT, — repente se stitit et visibilis apparuit sine prævio adventus sui signo. Nonnus, « stetit, ut penna vel cogitatio, » id est ea velo-

(1) Illi tamen temeritatis nota immerito inureretur, qui negaret miraculum quod vocant *penetrationem dimensionum,* hoc versiculo positive et directe exprimi. Unum enim dicit Joannes, scil. fores fuisse clausas ; id autem dicere potuit sive ut notaret metum Apostolorum, sive potius *tempus* quo res accidit, quod Romanis dicebatur *prima face,* quo tempore foribus vectes opponebantur. Porro non, qui κεκλεισμένων θυρῶν venit, necesse est διὰ κεκλεισμένων θυρῶν veniat. Adde, miraculum hoc versu saltem innui, SS. Patrum autem traditione atque consensu omnino inconcussum evadere.

citate qua volat avis vel cogitatio, se præsentem exhibuit.

In medio, — id est inter Apostolos.

Tropologice S. Bernardus, serm. 6 *De Ascens.*: « Falleris, ait, Thoma sancte, falleris, si videre Dominum speras ab Apostolorum collegio separatus. Non amat veritas angulos, non ei diversoria placent. In medio stat, id est disciplina communi, communi vita, communibus studiis delectatur. »

Et dixit eis : Pax vobis. — Est Hebræorum usitata salutatio, qua iis quos salutant, omne bonum apprecantur. Pax enim affert omne bonum, bellum vero omne malum, ut dixi *Coloss.* cap. III, vers. 15, et alibi.

Vers. 20. 20. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus et latus. — Nota : Ex hoc versu, et clarius ex vers. 27, liquet Christum post resurrectionem in corpore suo glorioso servasse quinque vulnerum suorum non solum cicatrices, sed etiam foramina, idque vere, non ficte, ut contra Porphyrium docet S. Augustinus, epist. 49 *ad Deogratias*. Quare vulnera hæc non implevit carne gloriosa, quæ speciem clavi haberet (uti factum esse in eorumdem stigmatibus impressis S. Francisco, narrat S. Bonaventura in ejus Vita), sed ea aperta servavit, ut patet ex vers. 27, ubi Thomas in ea jussu Christi suum digitum et manum immisit. Idque fecit *primo*, ut hæc irrefragabilia essent signa et argumenta veritatis corporis et resurrectionis ipsius, scilicet ipsum verum habere corpus, vereque a mortuis resurrexisse. Ita Cyrillus et Leontius. Audi S. Augustinum : « Clavi manus ejus fixerant, lancea latus ejus aperuerat : ubi ad dubitantium corda sananda, vulnerum sunt servata vestigia. »

Christus servavit vulnerum foramina. Cur? Causa Prima.

Secunda. *Secundo*, in signum et trophæum victoriæ de peccato, mundo, carne et diabolo per passionem suam partæ. Ita S. Augustinus et S. Ambrosius, in cap. ult. *Lucæ*.

Tertia. *Tertio*, ad majorem in nobis fiduciam excitandam, eo quod Christus vulnera hæc Patri exhibens, per ea pro nobis interpellet et omnia impetret. Ita S. Anselmus, in cap. IX *ad Hebr.*, et Cyprianus, serm. *De Baptismo Christi*.

Quarta. *Quarto*, ad accendendum nostrum amorem, ut Christum pro nobis vulneratum imitemur et redamemus, ac pro eo vicissim vulnera quælibet mortemque ipsam libenter suscipiamus. Ita S. Ambrosius loco citato, et S. Gregorius, *in Cant.* cap. II.

Quinta. *Quinto*, ut iis Christus judex in die judicii Judæorum et reproborum impietatem et ingratitudinem redarguat, quod tantam neglexerint gratiam. Ita S. Augustinus. Passim enim Theologi cum S. Cyrillo, lib. XII, cap. LVIII, docent Christum vulnera hæc ascendendo in cœlum intulisse, ibique in æternum ea servaturum; idque colligitur ex *Zach.* XIII, 6, et *Joan.* XIX, 37.

Porro, speciali Dei miraculo factum est ut illa vulnerum foramina in Christo non impediant, quo minus nervi et arteriæ continuæ sint optimeque dispositæ, tum ad continendum sanguinem, tum ad omnes actiones et motus vitæ a Christo obeundos. Vide Suarez, III *part., Quæst.* XLIV, disp. XLVII, art. 4, sect. 2.

Hinc consequenter S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. XX, opinatur in martyribus simili modo mansuras vulnerum, quæ acceperunt, cicatrices, quales cernimus in plagis jam sanatis (nec alia S. Augustinus ibidem videtur ponere in Christo); non enim iis quibus abscissum est caput aut alia membra, aliter manere possunt in corpore integro et glorioso, nisi per sui signa et cicatrices. Audi S. Augustinum : « Nescio autem quomodo sic afficimur amore Martyrum beatorum, ut velimus in illo regno in eorum corporibus videre vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt? et fortasse videbimus. Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, et quædam quamvis in corpore non corporis, sed virtutis pulchritudo fulgebit; nec ideo tamen si aliqua Martyribus amputata et ablata sunt membra, sine ipsis membris erunt in resurrectione mortuorum : quibus dictum est : Capillus capitis vestri non peribit. » Additque : « Non sunt deputanda vitia virtutis indicia. »

Videtur hoc de Martyribus negare S. Cyrillus, lib. XII, cap. LVIII, sed vere non negat : quia non loquitur de Martyribus, sed de iis qui laborant aliquibus naturæ defectibus, ut luscis, cæcis, surdis; hi enim non cæci et surdi, sed videntes et audientes resurgent.

Gavisi sunt ergo discipuli, viso (et ex cicatricibus agnito) Domino. — De quo audi S. Augustinum, lib. XXII *De Civit.*, cap. XIX : « Claritas qua justi fulgebunt sicut sol, in Christi corpore, cum resurrexit, abscondita fuisse potius, quam defuisse credenda est; non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando a suis ita deberet attendi, ut posset agnosci. »

Gavisi sunt, — tum quia Christum de morte ob quam mœrebant, ad vitam resurrexisse videbant; tum quia ab eo omnia bona ab eo promissa, sibi reipsa jam danda sperabant.

Vers. 21. 21. Dixit ergo eis Jesus iterum : Pax vobis. — Cur « iterum? » Audi varios, qui varias causas assignant. Interlinearis : « Iteratio confirmatio est, dat eis pacem super pacem, sicut promisit per Prophetam. » Beda : « Repetit, quia gemina est virtus charitatis, vel quia ipse est qui fecit utraque unum. » Glossa : « Pacem offert, qui propter pacem venerat; iterat ut monstret per suum sanguinem pacificata, quæ in cœlis, et quæ in terra. » Chrysostomus : « Quia prælium implacabile habebant cum Judæis, rursus eis pacem annuntiat ut consoletur, simul demonstrans crucis efficaciam, per quam solvit omnia tristia, et contulit omnia bona, et hæc est pax. Mulieribus vero supra annuntiatum gaudium, susceperant

enim maledictionem hanc : In dolore paries; et erant in mœrore.

SICUT MISIT ME PATER, ET EGO MITTO VOS. — « Sicut, » id est simili potestate, auctoritate, fine, modo, amore.

Nota : Hac vocula « sicut, » Christus Apostolos quodammodo sibi æquat et pares efficit, scilicet proportionaliter, ut suos successores et vicarios.

Sicut Pater misit Christum, ita Christus mittit Apostolos : quo sensu?

Primo ergo, τὸ « sicut » significat similitudinem in officio, *q. d.* Simili potestate et auctoritate speciali, qua Pater me misit ad instituendam et regendam Ecclesiam, ego pariter vos mitto, ut sitis ejus doctores et rectores sicut ego sum, ac potestatem habeatis etiam remittendi peccata, sicut ego habeo, ut sequitur. Ita Rupertus, Chrysostomus, Cyrillus, Theophylactus, qui asserunt Christum hisce verbis Apostolos creasse suos vicarios, orbis doctores et pastores, eisque suum officium et auctoritatem, id est omnem potestatem Ecclesiasticam communicasse, ac consequenter eosdem creasse hic Episcopos; licet noster Franciscus Turrianus, ex Ammonio, Theophane, Damiano et aliis, velit Apostolos creatos esse Episcopos in Pentecoste : ita ipse scribens in S. Clementis, lib. VI *Constit. Apostol.*, cap. XI, pag. 227. Bellarminus vero, lib. I *De Romano Pontifice*, cap. XXIV, ex Turrecremata, censet solum Petrum ordinatum fuisse Episcopum a Christo, cæteros vero Apostolos ordinatos esse Episcopos a S. Petro. Verum probabilius Suarez opinatur omnes Apostolos ab ipso Christo ordinatos fuisse Episcopos, licet de locis et tempore dubitet. Ita ipse, tract. *De Fide*, disp. X, sect. 1, num. 8; favet S. Augustinus, in *Quæst. novi et veteris Testamenti*, Quæst. XCVII, dicens : « Ipse enim, priusquam in cœlos ascenderet, imponens nomen Apostolis, ordinavit in Episcopos »

Secundo, τὸ « sicut » significat similitudinem principii, *q. d.* Sicut Deus Pater misit me, ita et ego illi par Deus, vos mitto : ita Theophylactus; principium ergo missionis tam Christi quam Apostolorum est a Deo, imo est ipse Deus.

Tertio, τὸ « sicut » significat similitudinem in fine : utrique enim missi sunt ad eumdem finem, scilicet ad fidem propagandam et ad salutem totius mundi. Ita Cyrillus et Leontius.

Quarto, in modo, ut scilicet miraculis vestra dogmata confirmetis, o Apostoli, sicut ego eadem confirmavi.

Quinto, in amore reciproco, *q. d.* Quo amore misit me Pater ad sanguinem ejus amore fundendum, eodem ego vos mitto. Summus enim Dei amor est, cum ipse quem suum testem et martyrem efficit. Ita Toletus.

Audi S. Gregorium : « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos, *q. d.* Ea charitate vos diligo, cum inter scandala persecutorum vos mitto, qua me charitate Pater diligit, quem venire ad tolerandas passiones fecit. »

Vers. 22

22. HÆC CUM DIXISSET, INSUFFLAVIT, ET DIXIT EIS : ACCIPITE SPIRITUM SANCTUM. — Cur « insufflavit? » Respondeo *primo*, ut significaret naturam Spiritus Sancti illumque a se æque ac a Patre spirari et procedere. Sicut enim homo insufflando in aliquem, ex ore suo halitum sive spiritum suum corporeum alteri immittit; sic Pater et Filius spirando producunt Spiritum Sanctum eique suum spiritum et divinitatem communicant. Spiritus Sanctus ergo est quasi flatus divinus, procedens ex spiratione Patris et Filii. Ita S. Augustinus, *tract.* 121; Cyrillus, Beda et alii. Porro insufflatio hæc Christi non fuit ipse Spiritus Sanctus, *q. d.* Accipite hanc insufflationem, quæ est Spiritus Sanctus; sed fuit ejus signum, *q. d.* Accipite in hac insufflatione, sive per hanc insufflationem, ut per signum et causam instrumentalem, donum Spiritus Sancti.

Christi insufflatio : Cur? Resp. Primo.

Secundo, ut significaret Spiritum Sanctum sibi et Patri esse ὁμοούσιον, hoc est, consubstantialem, perinde ac halitus insufflando emissus est consubstantialis spiritui illius qui eum emittit et exsufflat. Ita Cyrillus et Leontius.

Secundo.

Tertio, ut ostenderet illum se esse qui primitus Adæ inspiravit spiraculum vitæ, juxta illud *Genes.* cap. II, vers. 7 : « Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem, » id est factus est homo animal vivens; eo enim hic alludit, *q. d.* Sicut ego, qua Deus, olim insufflando Adæ indidi illi animam, quæ dedit ei vitam naturalem et animalem; sic nunc ego vobis insufflando do Spiritum Sanctum, qui dat vobis vitam supernaturalem et divinam. Idem ergo ego, qui fui olim creator hominum, jam sum eorum recreator et restaurator. Ita Cyrillus, lib. XII, cap. LVI; Leontius, Euthymius et S. Athanasius, *ad Antiochum*, Quæst. LXIV.

Tertio.

Quarto, addit Cyrillus et S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. XVI, et ex eo S. Ambrosius, serm. 20 *in Psal.* CXVIII, Christum hac insufflatione significasse se primitus insufflasse in Adamum non tantum animam, sed et gratiam; sed quia ipse illam peccando perdidit, hinc se insufflando eamdem Apostolis, et per eos cæteris hominibus restituere : se ergo gratiæ amissæ esse restauratorem, *q. d.* Accipite Spiritum Sanctum, quem peccando in Adamo perdidistis, eumque per sacramentum Pœnitentiæ pœnitentibus afflate, ac per eum peccata eorum remittite, eosque vitæ spirituali per gratiam restituite. Audi S. Cyrillum : « Primo, per Verbum Dei factus est homo, et inspiravit Deus in eum spiraculum vitæ, *Gen.* II, et sui spiritus participatione eum munivit : verum quoniam per inobedientiam decidit, et pristinum decus amisit, formavit eum rursus Deus Pater, et in novam reduxit vitam per Filium : ut ergo ipsum esse discamus, qui initio naturam nostram creavit et Spiritu Sancto signavit, rursus in initio renovandæ naturæ sufflatione Spiritum discipulis largitur, ut sicut creati ab initio sumus, sic etiam renovemur. »

Quarto.

Symbol. Symbolice : hæc insufflatio repræsentat peccatum esse quasi nubem atram. Sicut enim hæc flante vento dissipatur, sic sufflante Spiritu Sancto dissipatur omnis peccati nebula, juxta illud *Isaiæ* XLIV : « Delevi ut nubem iniquitatem tuam. » Rursum, flatus hic repræsentat potestatem judiciariam remittendi peccata, quam hic Christus dat Apostolis. Hæc enim exercetur flatu vocis dicentis : « Ego te absolvo. »

Tropol. Tropologice : flatus hic notat sacerdotem, ut peccata remittat, debere ingenti spiritu, charitate et zelo pollere, quem pœnitentibus inhalet, ut eos ad veram pœnitentiam, dolorem et contritionem impellat, per quam eosdem ad remissionem peccatorum disponat. Ita videmus Confessarios magno spiritu præditos, multos magnosque peccatores spiritu oris sui compungere, convertere et sanctificare : uti legimus S. Ambrosium, audiendo peccata confitentium, illacrymari solitum, ac suis lacrymis eosdem ad lacrymas et contritionem commovisse.

Spiritus Sanctus quomodo hic detur Apostolis? ACCIPITE SPIRITUM SANCTUM.—Nota: Apostoli jam acceperant in baptismo et S. Synaxi Spiritum Sanctum, erantque justi et sancti ; ejus vero plenitudinem ex Christi promissione accepturi erant in Pentecoste, ut per eam Gentes ad Christum converterent ; tunc enim Spiritus Sanctus visibiliter in eos per linguas igneas descendens, eos omnibus donis, ac præsertim efficacia prædicandi, cumulavit. Hic ergo Christus Apostolis Spiritum Sanctum, quem jam habebant, dat ad alium usum et effectum, quem necdum habebant, scilicet ad remittendum peccata. « Accipite ergo Spiritum Sanctum, » hoc est accipite potestatem remittendi per Spiritum Sanctum peccata: ita Theophylactus, Euthymius et Rupertus. Id facit ut significet se ad id venisse, juxta illud *Isaiæ* XXVII, 9 : « Et iste omnis fructus ut auferatur peccatum ; » ac se æque ac Patrem dare Spiritum Sanctum. Hinc patet Spiritum Sanctum dari non tantum per gratiam gratum facientem, sed etiam per gratiam gratis datam, qualis est potestas remittendi peccata, quæ datur sacerdotibus etiam in peccato mortali existentibus, dum ordinantur. Nam Spiritus Sanctus est primarius auctor qui in Sacramento operatur, et per illud peccata remittit, etiamsi ejus minister sit impius. Unde Cyrillus et Chrysostomus sic exponunt: « Accipite Spiritum Sanctum, » id est accipite potestatem remittendi peccata per Spiritum Sanctum, vobis in Sacramento cooperantem et peccata remittentem. Rursum per Spiritum Sanctum cum S. Augustino hic et S. Ambrosio, serm. 10 *in Psalm.* CXVIII, accipias ipsam Spiritus Sancti gratiam et charitatem ; hæc enim hic a Christo major et auctior infusa fuit Apostolis, eademque sacerdotibus, dum ordinantur, infunditur vi sacramenti Ordinis (nisi ipsi obicem ponant velintque in peccatis suis perseverare, vel nolint de præteritis conteri), ut rite et sine peccato sacramentum Pœnitentiæ administrare possint et peccatores absolvere. Sacerdos enim qui alios absolvit, a peccato purus esse debet ; alioquin peccat, sed tamen pœnitentem vere absolvit et justificat. Ex dictis liquet Spiritum Sanctum habere primam et summam potestatem remittendi peccata eamque communicare Apostolis, ac proinde ipsum vere esse Deum. Ita S. Basilius, lib. V *Contra Eunom.*; S. Ambrosius, lib. III *De Spiritu Sancto,* cap. XIX, et Chrysostomus, homil. 6 *in Epist.* II *ad Cor.* Porro eadem potestas communis est toti sanctæ Trinitati, sed appropriatur Spiritui Sancto, sicut et bonitas et amor, et omnia opera sanctificationis; Patri vero appropriatur potentia, Filio sapientia ejusque opera.

Nota *secundo,* Spiritum Sanctum ejusque potestatem remittendi peccata hic dari Apostolis, non tam propter ipsosmet, utpote futuros judices reorum in tribunali pœnitentiæ, quam propter reos pœnitentes : unde eadem datur etiam sacerdotibus malis, dum ordinantur, sicut potestas judicandi in foro sæculari dari potest judici impio; si tamen ipsi se per pœnitentiam ad Ordinationis sacramentum rite suscipiendum disponant, accipient in eo Spiritum Sanctum, etiam ad sui sanctificationem, ut aptiores sint ad alios, puta pœnitentes sanctificandos, sicut hic factum est Apostolis.

Notat *tertio* S. Cyrillus et ex eo Maldonatus, etiam Thomæ licet absenti, hic a Christo inspiratum fuisse Spiritum Sanctum eique collatam fuisse potestatem remittendi peccata ; sicut olim spiritus prophetiæ per Mosen datus fuit Eldad et Medad, licet absentibus, *Num.* XI, 26. Verius tamen videtur contrarium. Nam Thomas tunc erat incredulus, ideoque incapax Spiritus Sancti; quare Spiritus Sanctus et potestas remittendi peccata Thomæ a Christo data fuit octavo die, cum ei Christus apparuit et vulnera sua ostendit, itaque eum convertit. Ita Toletus, Ribera et alii.

Denique nota hoc Christi exemplum pro cæremoniis Ecclesiasticis. Christus enim cæremonia insufflandi contulit Apostolis Spiritum Sanctum et potestatem remittendi peccata. Ergo cæremoniæ Ecclesiasticæ non sunt res otiosæ, frivolæ et superstitiosæ (uti volunt hæretici), sed decoræ, efficaces et religiosæ.

Vers. 23. 23. QUORUM REMISERITIS PECCATA, REMITTUNTUR EIS ; ET QUORUM RETINUERITIS, RETENTA SUNT. — Calvinus hoc detorquet ad prædicationem Evangelii, *q. d.* Quibus prædicaveritis Evangelium, si ipsi ei credant, hoc ipso per fidem remittentur eis peccata. Verum nemo non videt hanc expositionem esse contortam, violentam, ineptam et ridiculam. Nam sic non Apostoli, sed ipsi credentes quasi judices credendo, per fidem suam sibi ipsis remitterent peccata, quod est absurdum; nemo enim seipso superior, aut sibi ipsi judex est, ut sibi peccata remittat.

Potestas absolvendi non est prædicatio Evangelii. Prob. Primo.

Secundo. *Secundo,* hæc duo, scilicet prædicare Evange-

lium et remittere peccata, sunt plane diversa et disparata; prius enim est opus Apostoli prædicantis, posterius vero est actus judicis judicantis: remittere enim peccata est actus judicialis.

Tertio. *Tertio,* Evangelium omnibus est prædicandum; hæcque Calvini absolutio omnibus etiam impiis dari potest: Remittuntur tibi peccata, si credis Evangelio. Christus autem non omnibus vult peccata remitti, sed aliquorum peccata jubet retineri, scilicet quorum retinenda censuerint et judicarint Apostoli eorumque successores.

Quarto. *Quarto,* quia Christus jam ante potestatem prædicandi clare dederat Apostolis eosque ad prædicandum miserat, *Luc.* x, 1; imo eis mandatum dederat prædicandi ubique, *Matth.* cap. ult., et *Marc.* cap. ult., 15: «Euntes, ait, in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ.» Quorsum igitur hic illud verbis tam obscuris et inintelligibilibus repeteret?

Dico ergo: De fide est hunc locum intelligi debere de sacramento Pœnitentiæ, in quo sacerdos quasi judex vere remittit non tantum pœnas, sed et culpas peccatorum pœnitentium seseque per confessionem accusantium. Id patet ex ipsis verbis, quæ omnia sonant et significant potestatem judiciariam remittendi aut retinendi peccata pro suo judicio, hic a Christo dari Apostolis quasi judicibus in foro et tribunali conscientiæ. Ita hunc locum intellexere omnes Patres totaque Ecclesia quovis sæculo, uti definit Concilium Tridentinum, *sess.* XIV, can. 3: «Si quis dixerit, ait, verba illa Domini Salvatoris: Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt, non esse intelligenda de potestate remittendi et retinendi peccata in sacramento Pœnitentiæ, sicut Ecclesia Catholica ab initio semper intellexit, detorserit autem contra institutionem hujus Sacramenti ad auctoritatem prædicandi Evangelium, anathema sit.» Christus ergo hoc loco sacramentum Pœnitentiæ per modum judicii instituit, uti definit idem Concilium ibidem, can. 1: «Dominus, ait, sacramentum Pœnitentiæ tunc præcipue instituit, cum a mortuis excitatus insufflavit in discipulos suos, dicens: Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt. Quo tam insigni facto et verbis tam perspicuis, potestatem remittendi et retinendi peccata, ad reconciliandos fideles post baptismum lapsos, Apostolis et eorum legitimis successoribus fuisse communicatam, universorum Patrum consensus semper intellexit.» Patrum testimonia citat Bellarminus, lib. III *De Pœnitentia,* cap. II, ac inter alios S. Gregorii, *homil.* 26, dicentis: «Principatum divini judicii sortiuntur, ut vice Dei quibusdam peccata retineant, quibusdam relaxent.»

Sensus ergo est, *q. d.* «Accipite Spiritum Sanctum,» per quem trado vobis potestatem ordinis, quam etiam qui est in peccato habere potest, et simul trado vobis gratiam et sanctificationem, ut digne et sancte hanc potestatem exerceatis, non in aliorum solum salutem, sed etiam in vestram. «Quorum remiseritis peccata:» vere enim remittetis ut ministri mei, et non tantum remissa esse ostendetis, etc.; «et quorum retinueritis,» vel non absolvendo eos, quia ad vos non veniunt, vel quia absolutione indignos putabitis, etc., «retenta sunt» in cœlo a Deo.

Objectio ex S. Cyrillo. Dices: Cyrillus hic exponit hunc locum de prædicatione Evangelii. Respondeo: Cyrillus de ea non exponit τὸ «Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis,» sed τὸ «sicut misit me Pater, et ego mitto vos,» scilicet ad prædicandum Evangelium. Instabis: Cyrillus explicans τὸ «Quorum remiseritis peccata,» ait dupliciter remitti peccata, scilicet baptismo et pœnitentia. Respondeo: Utrumque verum est, sed et utrumque non est ad mentem Christi hoc loco; Christus enim loquitur proprie de tribunali Pœnitentiæ, Cyrillus vero sententiam Christi extendit ulterius, scilicet ad baptismum. Nam Christus proprie agit de judiciaria remissione peccati, qualis non est in baptismo, sed in sacramento Pœnitentiæ duntaxat, uti exponunt cæteri Patres et Concilium Tridentinum locis jam citatis. Vide S. Chrysostomum hic; et lib. III et VI *De Sacerdotio,* ubi ostendit sacerdotes digniores esse non tantum regibus, sed et angelis, quibus potestas remittendi peccata non est concessa.

Porro, ex eo quod Christus hic instituit tribunal hoc Pœnitentiæ, consequenter hoc ipso confessionem Sacramentalem sanxit et jure divino præcipit; alioqui enim frustra erexisset hoc tribunal. Non enim possunt remitti peccata in hoc tribunali a sacerdote, nisi cognoscantur; cognosci autem non possunt, nisi pœnitens ea confiteatur, quia sæpe sunt occulta, imo in mente abscondita. Quare necesse est ut peccator pœnitens hic accusatoris sui personam subeat, idemque sit reus, accusator et testis contra se, ac a sacerdote quasi judice, peccatorum, de quibus se accusat et quorum ipsum pœnitet, veniam humiliter flagitet; qui si eum vere pœnitentem viderit, in eum sententiam absolutionis proferens, eum ab omnibus absolvet omniaque ei in nomine Christi, quasi ejus vicarius, condonabit; Christus enim ratam habet sententiam sacerdotis, et quod ille condonat, ipse quoque condonat; quod ille retinet, Christus quoque retinet. Jubet enim sæpe in Evangelio Christus ut omnes de peccatis pœnitentiam agant, ideoque tota concionum ejus summa erat hæc: «Pœnitentiam agite,» *Matth.* III; hanc autem agere debent eo modo quo Christus instituit, nimirum suscipiendo sacramentum Pœnitentiæ, hoc est confitendo peccata sacerdoti in sacramento Pœnitentiæ et ab eo absolutionem flagitando. Ita Concilium Tridentinum, *sess.* XIV, cap. V: «Ex institutione, ait, sacramenti Pœnitentiæ jam explicata, universa Ecclesia semper

intellexit institutam etiam esse a Domino integram peccatorum confessionem, et omnibus post baptismum lapsis jure divino necessariam existere; quia Dominus noster Jesus Christus, e terris ascensurus ad cœlos, sacerdotes sui ipsius vicarios reliquit, tanquam præsides et judices, ad quos omnia mortalia crimina deferantur, in quæ Christi fideles ceciderint, quo, pro potestate clavium, remissionis aut retentionis peccatorum sententiam pronuntient. Constat enim sacerdotes judicium hoc, incognita causa, exercere non potuisse, neque æquitatem quidem illos in pœnis injungendis servare potuisse, si in genere duntaxat, et non potius in specie ac sigillatim sua ipsi peccata declarassent. Ex his colligitur oportere a pœnitentibus omnia peccata mortalia, quorum post diligentem sui discussionem conscientiam habent, in confessione recenseri, etiamsi occultissima illa sint. » Errat ergo Cajetanus dicens hic non tradi præceptum Confessionis. Error hic post Concilium Tridentinum est hæresis, sed Cajetanus Concilium hoc antecessit.

Retinere peccata, quid?

ET QUORUM RETINUERITIS, RETENTA SUNT. — Nota: Τὸ *retinueritis* non significat negationem duntaxat absolutionis, sed potestatem positivam. Sensus enim est: « Quorum retinueritis, » id est, quos indignos absolutione judicaveritis ob suam indispositionem, quos repuleritis, quos rejeceritis ab absolutione, quos judicaveritis peccati reos, ideoque gehenna dignos, hos pariter tales judicabit Deus, qui solus primario et propria auctoritate peccata condonat vel retinet. Solius enim Dei proprium est condonare offensam in se commissam; sed ipse hac in re loco suo quasi vicarios suos constituit Sacerdotes. Hoc est quod Christus ait *Matth.* XVIII, 18: « Quæcumque alligaveritis super terram, erunt ligata et in cœlo, » v. g. Sacerdos, si videt pœnitentem non habere serium de peccatis dolorem, aut non habere serium propositum emendationis, quia non vult relinquere concubinam vel alias propinquas peccandi occasiones, aut non vult restituere famam, vel opes proximo surreptas, debet ei negare absolutionem et judicare ipsum absolutionis incapacem et in peccato suo manere una cum reatu gehennæ.

Denique nota: Licet Apostoli a Christo ordinati sint Sacerdotes ante passionem, in ultima cœna post institutam Eucharistiam illis verbis: « Hoc facite in meam commemorationem, » *Luc.* XXII, 19, tamen tunc acceperunt solam potestatem consecrandi Eucharistiam; hic vero, post resurrectionem Christi, ab eo accipiunt aliam potestatem, scilicet remittendi peccata: sunt enim hæ diversæ potestates, et dividi separarique possunt. Nam Christus habuit potestatem excellentiæ, qua potuit aliter instituere Sacerdotes, quam postea fuerunt in Ecclesia constituendi, quia jam in ordinatione Sacerdotum materia est calix et patena cum pane et vino; forma vero: « Accipe potestatem offerendi sacrificium: » quare cum ea Episcopus tradit cuipiam, et formam jam dictam pronuntiat, hoc ipso perfectum consecrat Sacerdotem, ac consequenter confert ei potestatem tam remittendi peccata, quam sacrificandi. Quocirca, cum postea dicit: « Accipe potestatem remittendi peccata, » hæc verba non sunt de essentia formæ, sed tantum declarant potestatem per prima verba illi traditam, uti *Contra Paludanum* docet D. Soto in IV, dist. 24, *Quæst.* I, art. 4, et ex eo Gregorius de Valentia, tract. *De Ordine*, disp. 9, *Quæst.* I, punct. 5.

Duplex Sacerdotum potestas Ordinis.

Vers. 24.

Thomæ absentia.

24. THOMAS AUTEM UNUS EX DUODECIM (Apostolis), QUI DICITUR DIDYMUS, NON ERAT CUM EIS QUANDO VENIT JESUS. — *Didymus*, id est gemellus, ob causas quas recensui cap. XI, vers. 16. Hic tamen dicitur *Didymus*, id est geminus, varius, anceps, dubius, duplex, quia nutabat et dubitabat in fide resurrectionis Christi. Quare infirmior quidem tunc fuit aliis Apostolis: sed a Christo rursus apparente conversus factus est omnibus fortior et fidelior, utpote qui solus totum pene orbem terrarum evangelizando percurrit. Vide Thomam Stapletonum, lib. *De tribus Thomis*, in Vita S. Thomæ apostoli, ubi ostendit eum prædicando obiisse orbem et pervenisse usque ad extremos Garamantas et Indos, nec tantum Parthis, Medis, Persis, Carmanis, Hyrcanis, Bactris, sed et Abyssinis ipsisque Sinis evangelizasse, imo in novum orbem, in Americam, inquam, penetrasse.

NON ERAT CUM EIS, — quia, ut ait S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, Apostoli omnes in passione Christi fugientes dispersi fuere; sed die Dominico sensim se collegerunt, redieruntque ad cœnaculum, ubi cum Christo ultimam cœnam cœnarant: unde eodem die, sed sero Christus resurgens ibidem apparuit illis; Thomas vero necdum ex fuga redierat. Probabilius S. Augustinus, Beda, Lyranus, D. Thomas, Cajetanus, Toletus et Ribera respondent Thomam fuisse cum cæteris Apostolis, cum duo discipuli ex Emmaus redeuntes narrarunt se vidisse Christum; sed quia hæc narratio videbatur Thomæ incredibilis et fictitia, hinc ipse offensus credulitate Apostolorum illi credentium, ipsos reliquit et abiit: sic enim abire solemus, cum sermo cujuspiam nobis displicet. Id innuit Lucas, cap. ult., cum ait mulieres e sepulcro redeuntes narrasse ea quæ viderant undecim Apostolis; ergo aderat tunc Thomas, et solus duodecimus Judas aberat, utpote jam suspensus. Quare, cum ait Lucas, cap. XXIV, 11: « Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista, » videtur notare Thomam.

Vers. 25.

25. DIXERUNT ERGO EI ALII DISCIPULI: VIDIMUS DOMINUM. ILLE AUTEM DIXIT EIS: NISI VIDERO IN MANIBUS EJUS FIXURAM CLAVORUM, ET MITTAM DIGITUM MEUM IN LOCUM CLAVORUM, ET MITTAM MANUM MEAM IN LATUS EJUS, NON CREDAM.

NISI VIDERO. — Peccavit hic Thomas: *primo*,

Thomæ incredulitas.

incredulitate; *secundo*, pertinacia; *tertio*, superbia; *quarto*, irreverentia : cæteris enim omnibus Apostolis dicentibus Christum resurrexisse, obstinate restitit, nec fidem habere voluit; *quinto*, præsumptione, quia non aliter voluit credere, nisi manum et digitos in vulnera Christi inferret. Itane, o Thoma, præsumis leges Christo præscribere? *Sexto*, quod in hac incredulitate obstinate manserit per octo dies, forte etiam ipsa Christi matre contestante ut crederet. Quare fuit incredulus non circa modum resurrectionis, ut vult S. Ambrosius in cap. ult. *Luc.*; sed circa ipsam resurrectionis Christi veritatem, quasi alii Apostoli fuissent illusi et decepti, nec verum Christum, sed phantasma Christi specie larvatum vidissent, ut recte advertit Origenes, lib. II *Contra Celsum*. Sic et S. Augustinus, lib. XVI *Contra Faustum*, cap. XXXIII, et S. Gregorius, *hom.* 26.

Porro hæc Thomæ incredulitas orta fuit partim ex eo quod ipse non crederet Christum esse Deum; si enim credidisset, facile cognovisset Christum potuisse corpus suum e morte ad vitam suscitare: mirum est ergo Cyrillum dicere quod Thomas crediderit Christum esse Deum; partim ex nimia tristitia et dolore, præsertim quod cæteris Apostolis Christum videntibus, solus ipse eum non vidisset. Hoc enim pungebat et cruciabat cor ejus : unde in has voces acres doloris indices erupit. Ita Cyrillus, lib. XII, cap. LVII. Permisit id Deus, tum ut ipse Thomas, tum ut nos omnes in humilitate æque ac fide resurrectionis Christi per novam Christi apparitionem firmaremur. Ita S. Gregorius, *hom.* 26; S. Augustinus, serm. 161 *De Temp.*, et alii.

FIXURAM. — Græce τύπον, id est *figuram*, et sic legunt multi codices Latini : sed eodem redit sensus; figura enim hæc intelligitur figura relicta ex clavorum fixione. Unde Arabicus vertit, *vestigium*; Syrus, *locum clavorum*. Radix enim τυπόω idem est quod *signo, insculpo, imprimo, figuro*, uti fit in incisione æris, argenti vel auri : sic enim clavis et lancea incisa manibus et lateri Christi, insculpta et impressa fuere vulnera. Pulchre S. Augustinus, serm. 159 *De Temp.* : « Manus, ait, quærebat et latus, et dum curiosus existit in vulnere, mortem incurrit in fide : voluit Dominus ut videret, ne incredulitate animam perderet. »

Vers 26.

26. ET POST DIES OCTO, — hoc est octavo die (non nono) a Dominica resurrectionis Christi jam finiente, et in vesperam noctemque vergente, puta Dominica in Albis, sive in octava Paschæ, quando hoc mysterium recolimus et in Missa hoc Evangelium legimus. Unde notat Cyrillus Apostolos jam tunc ex indiciis apparitionum Christi, cœpisse die Dominico conventus Ecclesiasticos agere, et quasi consecrare diem Dominicum, eo quod illo die Christus resurrexisset : quare Christum ad Dominicam sabbato substituendam sensim Apostolos direxisse.

ITERUM ERANT DISCIPULI EJUS INTUS, — in cœnaculo Hierosolymitano paulo ante dicto. Parum ergo probabile est quod ait S. Hieronymus in cap. ult. *Matth.*, vers. 16, item Rupertus et Ribera hic, Christum apparuisse Thomæ et Apostolis, non in Jerusalem, sed in Galilæa : ibi enim postea Christus apparuit non tantum Apostolis, sed et cæteris fidelibus.

Jesus iterum januis clausis apparet.

ET THOMAS CUM EIS. VENIT JESUS JANUIS CLAUSIS, ET STETIT IN MEDIO, ET DIXIT : PAX VOBIS. — Nota hic miram Christi dignationem, qua ut Thomam infidelem et pertinacem convertat, iterum ei se non tantum videndum, sed et palpandum offert. Verum id fecit non ob Thomam solum, sed et propter cæteros Apostolos, ut eos nosque omnes in fide resurrectionis firmaret.

Vers. 27.

27. DEINDE DICIT THOMÆ : INFER DIGITUM TUUM HUC, ET VIDE MANUS MEAS, ET AFFER MANUM TUAM, ET MITTE IN LATUS MEUM (ecce clementiam Christi, qua per omnia ad ea quæ postularat Thomas, se demittit, ejusque votis per omnia obsecundat, ut eum convertat. En, ait Chrysostomus, ut Christus etiam pro una anima vulnera sua ostendat, et cum crassioris esset ingenii, a crassissimo sensuum fidem sibi quærat, id est a tactu), ET NOLI ESSE INCREDULUS, SED FIDELIS. — *q. d.* Putas, o Thoma, me non scire ea quæ de me absente dixisti; sed scito me ea scire, imo præsentem audivisse. Audivi te enim ex incredulitate dicentem : « Nisi mittam digitum meum in locum clavorum, et mittam manum meam in latus ejus, non credam. » Facito, sicut dixisti : en tibi offero perforatas manus latusque meum, ut ea contrectes, palpes, imo digito et manu tua metiaris, ut deponas tuam incredulitatem, ac deinceps credas me resurrexisse : eumdem, inquam, numero, qui in cruce transfixus pependi, non alium. Hac ratione curat alterum Christus vulnus infidelitatis Thomæ; ostendit enim se omnia etiam secreta nosse, esseque cardiognosten, id est cordium cognitorem, ideoque Deum, quod Thomas non credebat. Sanat ergo Christus morbum a radice; ideo enim Thomas non credebat Christum resurrexisse, quia non credebat ipsum esse Deum.

Thomas tetigit vulnera Christi.

Quæres, an vere Thomas tetigerit vulnera Christi? Glossa dubitat; Euthymius putat non tetigisse : sed contrarium sentit S. Augustinus, qui *tract.* 121 ait : « Videbat tangebatque hominem, et confitebatur Deum quem non videbat, neque tangebat; sed per hoc quod videbat atque tangebat, illud jam remota dubitatione, credebat. » Idem ait S. Gregorius, Cyrillus, Theophylactus et Beda. Idem sentire videtur S. Chrysostomus, nec videtur dubitandum, quia cum Dominus dixerit : « Infer digitum tuum huc, » nisi factum esset, non præteriret Joannes eum sine tactu credidisse.

Adde, Christum præcipere hic Thomæ ut inferat digitum, cui præcepto sane Thomas obedivit. Certa ergo res est, ait Toletus, et in confesso

apud omnes, Thomam secundum Domini præceptum vulnera Christi tetigisse : hoc enim jussit Christus, ut argumentum efficax resurrectionis suæ, non tantum Thomæ, sed et fidelibus sæculorum omnium relinqueret. Unde S. Augustinus, serm. 147 *De Temp.*: « Voluit, inquit, quibusdam dubitantibus exhibere in illa carne cicatrices vulneris, ut sanaret vulnus incredulitatis. » Et S. Ambrosius, in cap. ult. *Lucæ* : « Tactu, ait, suo debuit me docere, sicut docuit et Paulus. » Audi S. Gregorium, *hom.* 26 : « Non hoc casu, sed divina dispensatione gestum est. Egit enim miro modo superna clementia, ut discipulus ille dubitans, dum in magistro suo vulnera palparet carnis, in nobis vulnera sanaret infidelitatis. Plus enim Thomæ infidelitas ad fidem, quam fides credentium discipulorum profuit, quia dum ille ad fidem palpando reducitur, nostra mens omni dubitatione postposita in fide solidatur. » Rursum S. Augustinus, serm. 161 *De Temp.* : « Thomas ergo, cum esset sanctus, fidelis et justus, hæc omnia sollicite requisivit; non quod ipse aliquid dubitaret, sed ut omnem suspicionem incredulitatis excluderet. Nam suffecerat illi ad fidem propriam vidisse quem noverat, sed nobis operatus est ut tangeret quem videbat, ut, si forte diceremus delusos fuisse oculos, non possemus dicere manus illius fuisse frustratas. In resurrectionis enim manifestatione de aspectu ambigi potest, de tactu non potest dubitari. »

Dices : Christus ait : « Vide, non : Tange, manus meas. » Ergo Thomas eas vidit, sed non tetigit. Respondeo : « Vide, » id est tange, ut ipso tactu videas, id est certo cognoscas me crucifixum eumdem numero resurrexisse. Ita S. Augustinus, *tract.* 121. Visus enim, quia generalis et nobilissimus est sensus, hinc pro quolibet sensu, etiam tactu, capitur, uti ostendi *Exod.* XX, 10, ad illud : « Populus videbat, id est audiebat, voces. »

An corpus gloriosum sit palpabile?

Dices *secundo :* Corpus Christi gloriosum est subtile, ergo impalpabile. Respondent Cyrillus, Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, divina dispensatione fuisse palpatum a Thoma ad fidem resurrectionis faciendam : nimirum modus ille resistentiæ, qui est in corpore (quo scilicet unum corpus alteri resistit, ideoque ab eo est palpabile), quæ est passio et proprietas quantitatis, est in potestate Christi et cæterorum Beatorum, ut maneat vel tollatur a Deo ad libitum eorum. Idem est de visibilitate; unde Christus quando volebat, videbatur; quando nolebat, non videbatur. Vide dicta *Lucæ* cap. ult., vers. 39.

Porro, digitus hic S. Thomæ religiose asservatur Romæ in Basilica S. Crucis in Jerusalem (ubi cominus eum aspexi et deosculatus sum) una cum S. Cruce, titulo, clavo et spinis coronæ spineæ, quæ S. Helena e Jerusalem eodem transtulit. Ex eo vero quod ait Christus : « Affer manum tuam, et mitte in latus meum, » collige vulnus lateris Christi fuisse ingens et immane, utpote in quod totam manum suam, quæ magna et crassa erat, mittere potuerit Thomas : unde illud ipse pro se susceptum admirans, exclamavit : « Dominus meus et Deus meus, » ac in eo commorari, et per illud in cor Christi ingredi desiderabat, uti multi Sanctorum desiderarunt, ac inter alios S. Bernardus, S. Franciscus et S. Elzearius, comes Ariani. Vide S. Bernardum, serm. 61 *in Cant.*

Vers. 28.

28. RESPONDIT THOMAS, ET DIXIT EI : DOMINUS MEUS ET DEUS MEUS. — Dixit hoc Thomas, non ante, ut vult Euthymius, sed post contactum Christi, ut patebit vers. seq. Mansit ergo Thomas incredulus, donec tactu explorans vulnera Christi, ex iis reipsa cognovit ipsissimum esse Jesum, qui jam apparebat redivivus et qui in cruce vulnera jam dicta susceperat. Ita Tertullianus, lib. *De Anima,* cap. XXVIII; S. Ambrosius, in *Psal.* XLIII; S. Hilarius, lib. III *De Trinit.;* Cyrillus, lib. XII, cap. LVIII; Gregorius, *hom.* 26.

DOMINUS MEUS ET DEUS MEUS. — Supple : Tu es, o Christe; Græce est utrobique articulus ὁ, quo eum verum esse Deum significat, non participatione, sed natura, ait Cyrillus, scilicet ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου; Syrus, *Domine mi, et Deus mi.* Agnoscit et damnat hic Thomas humilis et pœnitens priorem suam incredulitatem, idque facit magno fidei, spei, pœnitentiæ et charitatis affectu. Voce *Dominus* confitetur humanam Christi naturam; voce *Deus* divinam, *q. d.* Ego, quia non credebam te esse Deum, hinc non credebam te resurrexisse : jam quia resurrexisse te video, credo pariter te esse Deum, ideoque quod tu vi divinitatis tuæ corpus tuum a morte ad vitam suscitaris. Ita Hilarius, lib. VII *De Trinit.,* et S. Ambrosius, in *Psalm.* XLIII, qui et addit τὸ *Dominus* significare Christum esse redemptorem nostrum, utpote qui nos sanguine suo emerit, ideoque jure emptionis et redemptionis omnium sit Dominus. Hisce verbis ergo Thomas Christo adorationem latriæ exhibuit, ait Franciscus Suarez. Audi S. Augustinum : « Videbat tangebatque hominem, et confitebatur Deum, quem non videbat, neque tangebat; sed per hoc quod videbat atque tangebat, illud jam remota dubitatione credebat. » Hinc Concilium Constantinopolitanum Œcumenicum V, in *Constit.* Vigilii papæ, quæ pertinet ad collationem quintam, anathema dicit Theodoro Mopsuesteno, qui illud, « Dominus meus et Deus meus, » dictum volebat a Thoma, non Christum Deum confitente, sed ex miraculi stupore et admiratione Deum collaudante (1).

Nota τὸ *meus, q. d.* Licet Jesus omnium sit Dominus et Deus, meus tamen proprius est, quia ipse me ovem perditam quasi pastor bonus requisivit; quare vicissim eum intimis animæ me-

(1) Insuper huic interpretationi obstant et interjectum καί, *et*, et verba εἶπεν αὐτῷ, quæ nonnisi ad Christum referri possunt.

dullis diligo et veneror, quasi meum singularem Deum et Dominum. Tu ergo, o Jesu, mihi es Deus et Dominus, quia tuis hisce vulneribus, quæ jam palpavi et verissima cognovi, mihi meruisti et impetrasti hanc fidem, qua credo te vere resurrexisse; et hanc spem, qua spero per merita vulnerum tuorum obtinere gratiam et gloriam; et hunc charitatis fervorem, quo te ardentissime ut Deum et Dominum meum diligo, tibique me totum offero et consecro in servum perpetuum, ut nihil deinceps agere velim, nisi quod tibi placeat, nisi quod te laudet et glorificet. Utinam hunc cordis mei sensum toti mundo pandere et aspirare valerem! Utinam omnibus gentibus hanc tui fidem, spem et amorem deprædicare et communicare possem! Summa, tu mihi semper eris Dominus meus et Deus meus. Sic S. Franciscus crebro dicebat : « Deus meus et omnia. » Et regius Propheta : « Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram? Deficit caro mea et cor meum : Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum, » *Psal.* LXXII, 26.

Vers. 29. 29. DIXIT EI JESUS : QUIA VIDISTI (id est tetigisti, et tangendo vidisti, id est certo cognovisti) ME, THOMA, CREDIDISTI : BEATI QUI NON VIDERUNT, ET CREDIDERUNT. — *q. d.* Beatus es, Thoma, qui me tetigisti, ideoque credidisti me resurrexisse esseque verum Deum, juxta illud : « Beati oculi, qui vident quæ vos videtis, » *Luc.* X, 23. Verum magis beati sunt, qui me non viderunt, nec tetigerunt, et tamen in me crediderunt, quia ibi fides majus habet meritum, ubi humana ratio non præbet experimentum, ait S. Gregorius. Dicit: « crediderunt, » quia cæteri Apostoli, et per eos multi fideles jam crediderant Christum resurrexisse; sed sub præterito *crediderunt* intelligit præsens *credunt,* et futurum *credent, q. d.* Beatiores sunt et erunt, qui cum me non viderint, in me tamen credunt, vel credent, ob rationem jam dictam. Addit S. Augustinus eos qui credent, jam credidisse in Dei præscientia et prædestinatione, ideoque dici *crediderunt*; sed hoc subtilius et acutius est quam solidius.

Hinc S. Gregorius, *hom.* 26; S. Hilarius, lib. VII *De Trinit.*; et S. Augustinus, *tract.* 121, docent Thomam aliud vidisse, aliud credidisse : vidisse scilicet Christum jam resuscitatum, credidisse vero eum esse Deum, ac consequenter eum seipsum suscitasse; unde dixit : « Dominus meus et Deus meus, » *q. d.* Christus: Quia tu, o Thoma, vidisti et tetigisti humanitatem meam jam resuscitatam, idcirco credidisti divinitatem in ea latentem et resuscitantem. Resurrectio enim Christi confirmavit omnia ejus dogmata, inter quæ unum erat se esse Messiam Filium Dei, moriturum in cruce pro salute hominum, ac tertio die a morte surrecturum : quæ omnia hic credidit Thomas.

Rursum, id quoque quod sub sensum cadit, quodque videmus et tangimus, credere possumus fide divina, sed ob aliam rationem formalem. Videmus enim, quia oculis illud aspicimus; credimus vero, quia idipsum revelavit Deus, maxime si sensus errare possit, aut involvat aliquid quod non videtur, uti hic est resurrectio Christi jam præterita : de fide resurrectionis enim dubitavit et arguitur hic Thomas.

Dices: S. Augustinus, *tract.* 40, ait : « Fides est credere quod non vides. » Respondeo : Id verum est hoc sensu, quo præcipua objecta materialia fidei talia sint, ut non videantur, at non omnia : formale autem fidei objectum, scilicet revelatio Dei semper talis est, scilicet invisibilis.

Licet ergo Thomas, quatenus vidit Christum resuscitatum, eatenus formaliter id non credidit; tamen quia Christum, qua homo erat jam suscitatus, vidit et audivit idem asserere et revelare, hinc credidit Deo per os Christi et Apostolorum dicenti et revelanti illud, scilicet non phanstasma in specie et forma Christi, uti antea putabat Thomas, sed ipsum Christum vere a mortuis resurrexisse et apparuisse Apostolis. Sic dicimus : Quia vidisti miracula, quia audisti prædicationem Evangelii, ideo credidisti; ubi vox *quia* non rationem, aut causam formalem credendi (hæc enim est unica Dei revelatio), sed disponentem et moventem ad credendum significat.

Potest tertio sic exponi : « Quia vidisti me, Thoma, credidisti : » credidisti, inquam, fide non divina, sed humana : sic credimus, id est assentimur iis quæ videmus et scimus. Credere ergo idem est quod assentiri. Ita Toletus. Audi S. Gregorium : « Tangebat hominem, et Deum confitebatur; » Theophylactum : « Qui prius fuerat infidelis, post lateris tactum optimum se Theologum ostendit, duplicem naturam et unam hypostasim Christi edisserens. Dicens enim Dominum, naturam humanam; dicens Deum, divinam confessus est in uno et eodem. »

Vers. 30. 30. MULTA QUIDEM ET ALIA SIGNA FECIT JESUS IN CONSPECTU DISCIPULORUM SUORUM, QUÆ NON SUNT SCRIPTA IN LIBRO HOC. — « Signa fecit, » tum per totam vitam, ait Euthymius et Ribera, tum proprie post resurrectionem suam, ait Chrysostomus et Theophylactus, quia de ea sermo proxime præcessit; et hæc signa Christus fecit coram solis Apostolis, cætera vero coram populo et turbis, *q. d.* Præter signa Apostolis et Thomæ exhibita, quæ jam recensui, Jesus multa alia edidit, quibus iis sua dogmata, sed maxime suam resurrectionem confirmavit, quæ ego Joannes scribere nolo, ne prolixior sim, et quia multa ex illis jam ab aliis Evangelistis præscripta sunt. Ita S. Thomas, Lyranus, Cajetanus, Ribera, Toletus et alii.

An S. Joannes voluerit hic finire suum Evangelium? Videtur enim Joannes hac clausula finire librum sui Evangelii de Christo Christique vita, morte et resurrectione, ait S. Augustinus, *tract.* 127; nam quæ sequuntur cap. ult., non tam ad fidem resurrectioni Christi conciliandam apud Apostolos, utpote qui jam illam credebant, quam ad mysteria Ecclesiæ et primatum Petri pertinent, ut

scilicet ostendatur multiplicatio fidelium in Ecclesia, quibus Christus abiens in cœlum præfecit Petrum, eumque sui Vicarium in ea regenda constituit. Minus verisimile est quod censet Jansenius, cap. CXLVII, Joannem voluisse hic finire Evangelium; sed cum postea memoriæ ejus occurrerent, quæ cap. ult. narrantur, eadem addidisse. Videtur enim non tantum Spiritus Sanctus, sed et Joannes, non ex recordatione, sed destinato proposito illa addidisse.

Vers. 31. 31. HÆC AUTEM SCRIPTA SUNT, UT CREDATIS QUIA (quod) JESUS EST CHRISTUS (scilicet Messias redemptor mundi, a Deo olim Abrahæ et Davidi promissus, et nunc reipsa in carnem missus) FILIUS DEI: ET UT CREDENTES, VITAM (gratiæ in præsenti, et gloriæ in futuro æternam) HABEATIS IN NOMINE EJUS, — id est per nomen ejus, hoc est, per eum, ait Chrysostomus, scilicet per merita et satisfactionem Christi, quæ nobis per fidem et Sacramenta applicantur, si scilicet credamus in eum ejusque præceptis obediamus. Credere ergo oportet eum esse *primo*, Jesum, id est Salvatorem mundi; *secundo*, esse Christum, id est Messiam a tot sæculis exspectatum; *tertio*, esse Deum, Deique Filium; *quarto*, quod ipse credentibus in se sibique obedientibus dabit vitam æternam. « Ille enim vere credit, qui exercet operando quod credit, » ait S. Gregorius (1).

(1) Ultimum hujus Evangelii caput, non a Joanne ipso, sed ab ecclesia Ephesina, forte a Joanne presbytero Ephesino, Ecclesiæ consensu, post Joannis obitum, eum in finem adjectum fuisse, ut ostenderetur impletum esse quod Christus de longævitate Joannis ac non violenta hujus morte prædixisset, Grotius contendit primus; atque hanc ejus sententiam plures secuti, hoc caput vel a Joanne presbytero, vel a Caio, Apostolorum hospite, additum fuisse putarunt. Examen diversarum sententiarum accuratissimum instituit Kuinoel in *Commentar.* ad h. l., qui ipse cap. XXI authentiam acriter defendit riteque probat.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Christus apparet Petro et sex ejus sociis in captura piscium. Secundo, vers. 13, Petro plus cæteris se diligenti oves suas pascendas et fideles omnes regendos committit, eique mortem crucis prædicit. Hinc tertio, vers. 22, Petro roganti quid de Joanne futurum sit, Christus respondet : Quid ad te? tu, me sequere.

1. Postea manifestavit se iterum Jesus discipulis ad mare Tiberiadis. Manifestavit autem sic : 2. Erant simul Simon Petrus, et Thomas, qui dicitur Didymus, et Nathanael, qui erat e Cana Galilææ, et filii Zebedæi, et alii ex discipulis ejus duo. 3. Dicit eis Simon Petrus : Vado piscari. Dicunt ei : Venimus et nos tecum. Et exierunt, et ascenderunt in navim; et illa nocte nihil prendiderunt. 4. Mane autem facto stetit Jesus in littore : non tamen cognoverunt discipuli quia Jesus est. 5. Dixit ergo eis Jesus : Pueri, numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei : Non. 6. Dicit eis : Mittite in dexteram navigii rete, et invenietis. Miserunt ergo; et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. 7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus, Petro : Dominus est. Simon Petrus, cum audisset quia Dominus est, tunica succinxit se (erat enim nudus) et misit se in mare. 8. Alii autem discipuli navigio venerunt (non enim longe erant a terra, sed quasi cubitis ducentis), trahentes rete piscium. 9. Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, et piscem superpositum, et panem. 10. Dicit eis Jesus : Afferte de piscibus, quos prendidistis nunc. 11. Ascendit Simon Petrus, et traxit rete in terram, plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus. Et cum tanti essent, non est scissum rete. 12. Dicit eis Jesus : Venite, prandete. Et nemo audebat discumbentium interrogare eum : Tu, quis es? scientes quia Dominus est. 13. Et venit Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem similiter. 14. Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis. 15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis, diligis me plus his? Dicit ei : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei : Pasce agnos meos. 16. Dicit ei iterum : Simon Joannis, diligis me? Ait illi : Etiam, Domine, tu scis quia amo

te. Dicit ei : Pasce agnos meos. 17. Dicit ei tertio : Simon Joannis, amas me? Contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio: Amas me? et dixit ei : Domine, tu omnia nosti; tu scis quia amo te. Dixit ei : Pasce oves meas. 18. Amen, amen dico tibi : cum esses junior, cingebas te, et ambulabas ubi volebas; cum autem senueris, extendes manus tuas, et alius te cinget, et ducet quo tu non vis. 19. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset, dicit ei : Sequere me. 20. Conversus Petrus vidit illum discipulum, quem diligebat Jesus, sequentem, qui et recubuit in cœna super pectus ejus, et dixit : Domine, quis est qui tradet te? 21: Hunc ergo cum vidisset Petrus, dixit Jesu : Domine, hic autem quid? 22. Dicit ei Jesus : Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu, me sequere. 23. Exiit ergo sermo iste inter fratres, quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Jesus : Non moritur, sed : Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? 24. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, et scripsit hæc ; et scimus quia verum est testimonium ejus. 25. Sunt autem et alia multa quæ fecit Jesus : quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros.

Vers. 1. Manifestatio Christi ad mare Tiberiadis.

1. POSTEA MANIFESTAVIT SE ITERUM JESUS AD MARE TIBERIADIS, — quod et Galilææ dicebatur : in ea enim erat civitas Tiberias dicta, quia in honorem Tiberii Cæsaris ædificata ab Herode. Unde liquet Petrum cæterosque Apostolos ex Jerusalem et Judæa ivisse in Galilæam, uti jusserat Christus, *Matth.* XXVIII, 10; in Galilæa enim hæc Christi apparitio contigit, in qua Christus in cœlum iturus, ut gubernationi fidelium provideret, Petrum caput Ecclesiæ suumque in terris vicarium designavit, adeoque hæc subjungit Joannes, itaque suum concludit Evangelium.

ITERUM. — Fuit hæc Christi apparitio respectu Thomæ secunda, sed respectu aliorum Apostolorum tertia, qua per ingentem piscium capturam ingentem Gentium conversionem fore præmonstravit.

Vers. 2. 2. MANIFESTAVIT AUTEM SIC : ERANT SIMUL SIMON PETRUS, ET THOMAS, QUI DICITUR DIDYMUS, ET NATHANAEL, QUI ERAT A CANA GALILÆÆ, ET FILII ZEBEDÆI, ET ALII EX DISCIPULIS EJUS DUO. — Plures et honoratiores e discipulis congregari voluit Christus, ut eo gloriosior foret sua apparitio, utque coram iis quasi primariis Petrum in terris vicarium declararet, quem proinde ut talem cæteri Apostoli et fideles agnoscerent et colerent.

Vers. 3. 3. DICIT EIS SIMON PETRUS : VADO PISCARI (Syrus, *abeo venatum pisces* : sicut enim venamur in terra lepores et in aere aves, sic et in mari pisces). DICUNT EI : VENIMUS ET NOS TECUM. ET EXIERUNT, ET ASCENDERUNT IN NAVIM : ET ILLA NOCTE NIHIL PRENDIDERUNT. — Varii varias piscationis hujus dant causas. S. Chrysostomus : « Quia Dominus, ait, non continue cum eis erat, neque eis aliquid erat commissum, artem piscatoriam tractabant.» S. Gregorius, *hom.* 24 : « Negotium, quod ante conversionem sine peccato extitit, post conversionem repetere culpa non fuit. Itaque Petrus ad piscationem rediit; Matthæus ad telonium non rediit. Sunt enim pleraque, quæ sine peccato exhiberi, aut vix, aut nullatenus possunt, ad quæ post conversionem non est redeundum. » S. Augustinus : « Non fuerant prohibiti Apostoli ex parte sua licite victum necessarium quærere, si quando unde viverent aliud non haberent. Sic Paulus, ne Gentes offenderet, si potestate, quam cum cæteris prædicatoribus habebat, uteretur, artem quam non noverat didicit, ut dum suis manibus transigitur doctor, nullus gravaretur auditor. Quanto ergo magis B. Petrus, qui piscator fuerat, quod noverat fecit, si aliud unde viveret non invenit! Quod si quis dicat : Cur non Dominus, quod eis promisit, scilicet apponenda his omnia, si quærerent regnum Dei, implevit? Respondendum, implesse : quis enim alius pisces qui caperentur, apposuit? qui non ob aliud credendus eis ingessisse penuriam, qua cogerentur ire piscatum, nisi dispositum volens exhibere miraculum. » Adde hanc piscationem contigisse ante Pentecosten et ante adventum Spiritus Sancti; a quo jussi sunt evangelizare : quare cum Apostoli tunc necdum haberent quod evangelizando agerent, et pauperes essent arteque piscatores, recte ad suam piscandi artem redierunt, ut illa victum sibi pararent; post adventum vero Spiritus Sancti piscationem exercuisse non leguntur, quia toti erant in Evangelio prædicando, et fidelibus ad omnem perfectionem dirigendis, qui proinde paupertatis Evangelicæ studiosi, omnes suas facultates deferebant ad pedes Apostolorum, ut qui illas inter se cæterosque fideles distribuerent. In necessitate tamen et penuria licite potuissent ad suam piscationem redire, sicut Paulus rediit ad suam scenofactoriam, ne aliis in quærendo victu gravis foret. Hoc enim majoris perfectionis est, ideoque consilium Evangelicum, scilicet, ut quis gratis evangelizet et labore manuum sibi victum paret. Denique iverunt piscatum discipuli, ut otium fugerent et ad animi laxamentum. Huc facit quod scribit Cassianus,

Animi relaxatio utilissima.

Collat. lib. XXIV, cap. XXI, venatorem quemdam videndi S. Joannis causa ipsum adiisse, eumque invenisse perdicem manu molliter demulcentem : quod cum ille miraretur, audiisse a Joanne : « Quid est quod manu tua gestas? » Cui ille : « Arcus, inquit. » « Et cur, ait, non eum tensum ubique semper circumfers? » Cui ille respondit : « Non oportet, ne jugi curvamine rigoris fortitudo laxata mollescat atque depereat, et cum oportuerit ut fortia in aliquam feram spicula dirigantur, rigore per nimietatem continuæ tensionis amisso, violentior ictus non possit emitti. » « Nec nostri, inquit B. Joannes, animi te offendat, o juvenis, tam parva hæc brevisque laxatio : qui, nisi remissione quadam rigorem intensionis suæ interdum relevet ac relaxet, irremisso vigore lentescens, virtuti spiritus, cum necessitas poscit, obsecundare non poterit. » Habet idem Hincmarus, Remensis Archiepiscopus, in Vita S. Remigii apud Surium, januar. 13.

Nox piscationi aptissima.

NOCTE. — Nox enim piscationi aptissima est, quia per diem pisces timidi aspectu strepituque hominum terrentur et fugiunt, ac in profundum sese abdunt. Mystice Theophylactus : Nocte, inquit, hoc est, ante solis Christi præsentiam, Prophetæ nihil ceperunt, quia, etsi unam nationem Israel corrigere conarentur, illa tamen frequentior in idololatriam labebatur.

NIHIL PRENDIDERUNT, — quia sine Jesu piscabantur, ut discerent omnem suæ piscationis animarum utilitatem (ad quam a Christo dirigebantur) et fructum a Christo pendere, ideoque illum ab eodem esse flagitandum, juxta illud *Ps.* CXXVI : « Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. »

Vers. 4.

4. MANE AUTEM FACTO, STETIT JESUS IN LITTORE : NON TAMEN COGNOVERUNT DISCIPULI, QUIA (quod) JESUS EST, — ut ostenderet hanc piscium capturam fore gratiæ suæ, non industriæ ipsorum. Mane enim pisces fugiunt lucem et strepitum, seseque in ima demergunt.

NON COGNOVERUNT, — quia alia forma eis apparuit, æque ac Magdalenæ, cap. XX, vers. 14; nimirum volebat Christus potius ex opere et miraculo capturæ piscium, quam ex forma agnosci : hoc enim decebat Deum incarnatum.

Mystice, S. Gregorius, *hom.* 24 : « Mare, ait, præsens sæculum significat, quod se causarum tumultibus et undis vitæ corruptibilibus illidit; soliditas autem littoris perpetuitas est quietis æternæ. Discipuli ergo adhuc fluctibus mortalitatis vitæ inerant; Dominus autem jam littore stabat, ad quod Petrus, cui specialiter Ecclesia commissa est, pisces pertrahit, stabilitatem æternæ pacis fidelibus ostendens, quod egit verbis et epistolis agitque quotidie miraculorum signis.

Vers 5.

5. DIXIT ERGO EIS JESUS : PUERI, NUMQUID PULMENTARIUM HABETIS? — *q. d.* O piscatores, habetisne pisces quos mihi vendatis? Christus enim hic discipulis ignota specie apparuit, quasi vir gravis et mercator, qui pisces ab eis emere vellet. Ita Chrysostomus. Unde eos quasi operarios et se inferiores *pueros* vocat phrasi Hebræa. Vel *pueros*, Græce παιδία, id est puerulos, nominat, quasi filios ad amoris blanditias : *puer* enim Hebræis nunc filium, nunc servum et operarium significat.

Pulmentarium quid?

PULMENTARIUM. — Græce προσφάγιον, id est *obsonium*, puta cibum, qui ad panem adhibetur et cum pane comeditur. Sic enim Plinius, lib. XVIII, cap. VIII; Horatius, Persius et alii *pulmentum* usurpant pro omni cibo, qui ad pultem sive panem additur. Prisci enim Hebræi et Latini admodum frugales et temperantes, pulte pro pane utebantur, teste Plinio. Unde et Romani dicebantur pultiphagi. Ita Plautus, in *Mostell.* : « Non enim, ait, hæc pultiphagus opifex opera fecit barbarus, » *q. d.* Hæc non fecit Romanus vel Italus, qui pulte vescitur.

Pulmentarium ergo idem est quod obsonium, vel ὀψάριον, uti ait Joannes hic vers. 9 et 13. Quæ vox, ut vult Eustathius, in *Iliad.* λ, p. 814, dicitur ἀπὸ τοῦ ὀψὲ, id est a *sero*, vel quod sero veteres cibum hunc sumerent; vel potius quod, cum initio simplicioribus escis essent contenti, sero delicatis hujusmodi obsoniis voluptatis causa uti cœperint. Alii dictum putant ἀπὸ τοῦ ὀψᾶν, id est assare, quod veteres assis magis carnibus et piscibus, quam elixis vescerentur : ὀψᾶν autem dictum volunt quasi ὀπτᾶν, ab ὄπτησις, vel ὄψις, id est visus, aspectus, intuitus; quia assatio crebram rei quæ assatur, inspectionem et experientiam requirit.

Porro, per « pulmentarium » vel opsarium Christus pisces intelligit, quia, ut ait Plutarchus, lib. IV *Sympos.*, cap. IV, cum multa sint obsonia, piscis tamen vel solus, vel præcipue obsonium dicitur, quia virtute, simplicitate et facilitate coquendi reliquis antecellit. Et quia prisci plerique, imo omnes ante diluvium non carnibus, sed piscibus vescebantur, uti ostendi *Gen.* IX. Quare Joannes hic, vers. 9 et 13, æque ac cap. VI, IX et XI, per obsonium, vel opsarium, non nisi pisces intelligit, uti et Athenæus, lib. IX *De Cœnis Sapientum*.

RESPONDERUNT EI : NON. — Interrogatione sua Christus cogit discipulos fateri suam penuriam et indigentiam, ut ejus opem et levamen ab ipso exspectent.

Vers. 6.

6. DICIT EIS : MITTITE IN DEXTERAM NAVIGII RETE, ET INVENIETIS, — quia scilicet Jesus occulta vi ad dexteram navigii multitudinem hanc piscium congregaverat, unde Apostoli ad sinistram piscantes tota nocte nil ceperant. Hinc moraliter discimus, quod sæpe frustra laboramus et fatigamur, quia ad sinistram sine Jesu, non ad dexteram cum Jesu piscamur et operamur.

Anagog.

Anagogice, per pisces ad dexteram significantur electi, ad dexteram Christi collocandi in die judicii; reprobi vero ad sinistram, *Matth.* XXV. Vide symbola dexteræ quæ recensui *Proverb.* III, 16, et IV, 27; *Eccles.* X, 2; *Cant.* II, 6.

Audi nunc S. Augustinum, *tract.* 122 : « In captura piscium commendatur Ecclesiæ Sacramentum, qualis futura est in ultima resurrectione : ad quod commendandum valet, quod tanquam finis est interpositus libri, quod esset secuturæ narrationis quasi procemium; et septem discipuli suo numero finem significant temporis; universum enim tempus septem diebus volvitur; et littus finem sæculi significat: est enim finis maris; et sicut hic significata est Ecclesia, qualis in fine sæculi futura sit, ita alia piscatione significata est qualiter nunc sit. Itaque ibi non stabat Jesus in littore, sed ascendit in navim; illic non mittuntur retia in dexteram, ne soli significentur boni, nec in sinistram, ne soli mali; sed indifferenter, ut significentur permixti boni et mali; hic vero mittitur in dexteram rete, ut soli boni significentur, qui pertinent ad resurrectionem vitæ, et in littore, id est in fine sæculi, cum resurrexerint, apparebunt. Habet enim istos Ecclesia post finem vitæ hujus in somno pacis, velut in profundo latentes, donec ad littus rete perveniat; et quod in prima piscatione duabus naviculis, hoc isto loco centum et centum cubitis est figuratum, scilicet utriusque generis electi, circumcisionis et præputii. »

Miserunt ergo; et jam non valebant illud trahere præ multitudine piscium. — En merces et fructus promptæ obedientiæ, præsertim homini extero, ut videbatur, et incognito; sed Christus ad illam cor eorum interius inclinavit. Multitudo hæc piscium mystice repræsentabat multitudinem fidelium, quam Petrus et Apostoli reti prædicationis Evangelicæ postea ceperunt, et ad Christum converterunt. Ita S. Augustinus, S. Gregorius, S. Chrysostomus, Cyrillus et cæteri.

Vers. 7.

7. Dixit ergo discipulus ille, quem diligebat Jesus (Joannes, qui hoc titulo sese indicat eoque gloriatur, et merito), Petro: Dominus (Jesus) est. — Quæres, unde Joannes primo agnoverit Jesum? Cyrillus id tribuit Joannis acumini et celeritati ingenii. Sic et Chrysostomus: Petrus, ait, ferventior erat, sed Joannes perspicacior, et ideo primo cognovit Christum. Verum respondeo Joannem, dum Petrus occuparetur in attractione retis tot piscibus pleni, accuratius Jesum inspexisse, ac Jesum pristinam suam speciem primo objecisse S. Joanni, quia eum maxime diligebat et quia ipse purissimus erat. Unde recte S. Hieronymus, epist. *ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani* : « Prior, ait, virginitas (Joannis) virginale corpus (Christi) agnoscit: beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. »

Unde hic Joannes primo Christum agnovit?

Porro Beda : Cognovit, ait, Joannes primo Dominum, sive miraculo piscationis, sive sono præcognitæ vocis. Et solent similes, ideoque amantes se invicem ex quadam sympathia, et vultus gestuumque similitudine agnoscere. Hinc vulgo dicimus : Faber fabrum, fur furem, sanctus sanctum agnoscit. Joannes autem erat intimus Christo, unde et in cœna in ejus pectore recubuit; quare melius Christi mores gestusque perspexit quam cæteri.

Mystice : Quo quis Deo per orationem familiarior, intimior et similior est, eo magis Deum Deique attributa perspicit, penetrat, contemplatur, admiratur. Denique sicut Joannes ob virginitatem fuit dilectus a Christo, sic et ipse vicissim castos et virgines mire diligit. Audi quod scribit Adelredus Abbas in *Vita S. Eduardi regis*, apud Surium, jan. 5. S. Eduardus nulli petenti in nomine S. Joannis Evangelistæ, denegabat; hunc enim post Apostolorum principem arctius diligebat. Unde contigit quod quidam peregrinus, absente camerario, in nomine S. Joannis Evangelistæ importune a rege eleemosynam postularet. Cui rex pretiosum annulum, cum nihil aliud in promptu haberet, dedit. Accidit post hæc duos Anglicos ad adorandum Salvatoris sepulcrum Hierosolymam proficisci. Qui die quadam a publica strata declinantes, devia quæque sectati sunt, et sole ruente nox obscura adducta est. Et cum nescirent quid agerent, quo se verterent, apparuit eis senex quidam venerandus, qui eos ad civitatem reduxit. Susceptis autem hospitio mensa paratur, lautissimeque refecti dant membra quieti. Mane autem facto egressis illis de civitate, ait senex : « Viri fratres, cum summa prosperitate vos repatriaturos non dubitetis, quoniam prosperum iter faciet vobis Deus; et ego ob amorem regis vestri, in omni via firmabo super vos oculos meos. Ego enim sum Apostolus Christi Joannes, qui regem vestrum ob meritum castitatis summa dilectione complector. Hunc ergo annulum, quem mihi in habitu peregrini apparenti tribuit, reportate, denuntiantes ei obitus sui diem instare; quem infra sex menses visitans visitabo, ut mecum sequatur Agnum quocumque ierit. » His dictis disparuit. Hac de causa virginitatis et castitatis studiosi solent sibi patronum adsciscere S. Joannem eumque invocare, præsertim dum tentatione carnis pulsantur, atque ejus opem experiuntur. Ut unum e multis referam, S. Coleta, virgo miræ austeritatis et sanctitatis, reformatrix Ordinis S. Claræ, ut virginitatem illibatam servaret, patronum sibi delegit S. Joannem, nec incassum; nam apparuit ei S. Joannes eamque annulo aureo quasi sponsam virginemque sibi despondit; quem annulum multi deinde castitatis studiosi ambiverunt, uti narrat auctor *Vitæ S. Coletæ*, cap. 20, apud Surium, tom. VII, ad diem 6 martii.

S. Joannes amat castos.

Exempla.

Simon Petrus cum audisset, quia (quod) Dominus est, tunica succinxit se : erat enim nudus. — Græce τὸν ἐπενδύτην διεζώσατο, id est *superindumentum indutus* aut *circumcinctus est*, puta tunicam induit. Ita Syrus et Arabicus : unde patet eum antea non fuisse omnino nudum (hoc enim indecens et insolitum est), sed eo modo quo solent operarii se nudare extimis vestibus, ut in interula

Fervor S. Petri in mare se mittentis

vel indusio consistant. Ita Beda. Porro Theophylactus: Quod se præcinxit, ait, pudoris est signum; præcinxit vero se lineo amictu, quem Phœnices et Tyrii piscatores sibi circumvolvunt cum nudi sunt (1).

ET MISIT SE IN MARE, — ut natando, inquit Chrysostomus, Leontius, Theophylactus et Toletus, aut pedibus mare pervadendo, ait Beda et Maldonatus, pergeret ad Jesum; erant enim prope terram. Petrus ferventior erat, ideo promptius quam alii venit ad Christum, ait Chrysostomus. Quare improbabile est Petrum hic ambulasse super aquas. Hoc enim temerarium fuisset, cum a Christo non juberetur id facere, ut alias jussus fuit, *Matth.* XIV, 28.

Vers. 8. 8. ALII AUTEM DISCIPULI NAVIGIO VENERUNT (NON ENIM LONGE ERANT A TERRA, SED QUASI CUBITIS DUCENTIS), TRAHENTES RETE PISCIUM. — « Cubitis ducentis, » id est sexaginta passibus aut trecentis pedibus : cubitus enim est sesquipes, passus vero quinque pedes continet. Mystice Beda : Per ducentos cubitos, ait, gemina charitatis virtus exprimitur; per dilectionem enim Dei et proximi Christo appropinquamus.

Vers. 9. 9. UT ERGO DESCENDERUNT IN TERRAM, VIDERUNT PRUNAS POSITAS, ET PISCEM SUPERPOSITUM, ET PANEM. — Aliud fuit hoc Christi miraculum, quo ipse subito discipulis venientibus piscem assavit et paravit prandium. Putat Cyrillus piscem hunc a Christo e mari secreto et celerrime fuisse eductum; Chrysostomus vero censet e nihilo fuisse creatum. Verisimilius Leontius, Theophylactus, Euthymius, Toletus et Maldonatus asserunt quod Christus piscem, uti et prunas, ignem et panem subito ex aere vicino, aut alia materia, produxerit, sicut produxit panes, cum eos multiplicavit, *Joan.* VI, 11. Fecit id Christus *primo,* ut ostenderet capturam tantam piscium suum esse opus, seseque omnes illos pisces in dexteram navigii collegisse, ut ibi a Petro et sociis caperentur. *Secundo,* ut se iis non indigere, sed Apostolorum causa hoc quæsisse et fecisse demonstraret. Mystice, ex S. Augustino, Beda : Piscis assus, ait, est Christus passus; ipse latere dignatus est in aquis generis humani, capi voluit laqueo nostræ mortis, et qui nobis factus est piscis humanitate, extitit panis reficiens divinitate.

Vers. 10. 10. DICIT EIS JESUS : AFFERTE DE PISCIBUS, QUOS PRENDIDISTIS NUNC, — ut scilicet coram omnibus multitudinem piscium et magnitudinem miraculi a me patrati cernatis et æstimetis, ex eoque certius me agnoscatis, reverentius colatis et ardentius redametis.

Mystice, S. Augustinus, *tract.* 123 : « Piscis assus, ait, est Christus passus; ipse est panis, qui de cœlo descendit, huic incorporatur Ecclesia ad participandum beatitudinem sempiternam, propter quod dictum est : Afferte de piscibus, quos prendidistis, ut omnes qui hanc spem gerimus, per illum septenarium numerum discipulorum, per quem nostra universitas figuratur, nossemus tanto Sacramento nos communicare et eidem beatitudini sociari. »

Vers. 11. 11. ASCENDIT SIMON PETRUS (in navim, in qua erat rete cum piscibus), ET TRAXIT RETE IN TERRAM, PLENUM MAGNIS PISCIBUS CENTUM QUINQUAGINTA TRIBUS. — « Petrus, » ut dux, cæteris tamen sociatus, ut colligitur ex vers. 6; nec enim rete tanta piscium mole oneratum solus attrahere potuisset; licet S. Gregorius et Rupertus putent solum Petrum rete attraxisse, non suis viribus, sed ope divina. Ubique hic innuitur primatus Petri, nam primus vocat socios ad piscandum; primus venit ad Christum; ipse quoque rete attraxit, ut significaretur omnes pisces, id est omnes fideles ab eo trahendos et regendos fore. Joannes ergo fuit magis dilectus, sed Petrus magis honoratus a Christo cæterisque prælatus. Sic subinde subditi sunt sanctiores suis rectoribus, sed rectores subditis sunt digniores et auctoritate eminentiores.

Cur centum quinquaginta tres pisces capti? PISCIBUS CENTUM QUINQUAGINTA TRIBUS. — Cur præcise centum quinquaginta tres? Causam litteralem dat S. Hieronymus in *Ezech.* XLVII, 9, quod totidem sint species piscium, nimirum 153, quasi ex singulis speciebus unum piscatus sit Petrus. Audi eum : « Aiunt qui de animantium scripsere naturis, de quibus Oppianus Cilix est poeta doctissimus, centum quinquaginta tria esse genera piscium, quæ omnia capta sunt ab Apostolis, et nihil remansit incaptum; dum et nobiles et ignobiles, divites et pauperes, et omne genus hominum de mari hujus sæculi extrahitur ad salutem. » Intellige hoc sic, quod primariæ et præcipuæ piscium species sint 153. Nam alioqui absolute longe recenset plures Guilielmus Rondeletius, lib. *De piscibus*. Hoc ergo numero, ceu symbolo, significavit Christus omnes gentes concludendas esse reti Ecclesiæ et Evangelicæ prædicationis, cujus caput et princeps est Petrus ejusque successor Pontifex Romanus.

Symbol. Symbolice, Cyrillus, lib. XII, cap. LXIII : Centenarius, ait, significat plenitudinem Gentium intraturam in rete Petri et Ecclesiæ; quinquagenarius vero, pauciores e Judæis salvandos; tria denique repræsentant mysterium S. Trinitatis, in cujus fide et cultu tam hi quam illi congregantur et salvantur. S. Augustinus vero, *tract.* 122. : « Numerus centum quinquaginta trium, ait, ter habet quinquagenarium, et insuper ipsa tria, propter mysterium Trinitatis; quinquagenarius est jubileus, in quo cunctus populus ab omni operatione quiescebat. » Jubileus repræsentabat statum Evangelii et gratiæ.

(1) Est ἐπενδύτης tunica superior, togæ et pallio propior, atque adeo inter subuculam et exteriores vestes media, quam Attici χιτῶνα nominant, et differt a tunica altera, quæ cutem tegebat, et a Latinis *interula* dicebatur et *subucula*, etiam *indusium*, ab Atticis χιτωνίσκος, a reliquis Græcis ὑποδύτης.

Addit S. Gregorius, *hom.* 14, denarium symbolum esse Decalogi legis veteris, septenarium vero septiformis spiritus et gratiæ in lege nova, ternarium symbolum esse S. Trinitatis ejusque fidei. Jam multiplica 17 per tria, habebis quinquaginta et unum; hæc rursum multiplica per tria, habebis 153, ut significetur omnes omnino fideles in rete Ecclesiæ per Petrum et Apostolos fore congregandos, per fidem unius trinique Dei, in quo solo est vera hominum requies. Addit Eusebius Emissenus, *hom.* in hoc Evangelium, feria quarta post resurrectionem : Tres sunt mundi partes, quæ per tres quinquagenas piscium significantur, scilicet Asia, Africa, Europa, quæ omnes in fide S. Trinitatis adunantur in Ecclesia.

Particularius et planius Rupertus et Maldonatus : Per tres hosce numeros, inquiunt, significatur triplex genus hominum, qui salvantur; per centenarium conjugati : horum enim maxima est multitudo; per quinquagenarium vidui et continentes, quorum minor est numerus; per ternarium virgines, quorum minimus. Plura habet Petrus Bongus, lib. *De Mysteriis numerorum*, ad num. 153.

Et cum tanti (numero et quantitate, id est tot et tam magni : ita S. Augustinus) essent, non est scissum rete. — Chrysostomus id miraculo tribuit, ita ut tria hic miracula fecerit Christus, quibus suam resurrectionem et omnipotentiam probavit. Primum enim fuit in captura tot piscium; secundum, in productione sui piscis, panis et prunarum; tertium hic, in retis integritate, quod significat unitatem et integritatem Ecclesiæ, quæ nullo schismate rumpi scindique potest; qui enim faciunt schisma, hoc ipso se separant ab Ecclesia, et consequenter Ecclesiam suæ unitati et integritati relinquunt.

Vers. 12. 12. Dicit eis Jesus : Venite, prandete.

Christus cum suis manducat post resurrectionem.

Nota *primo* : Probabile est etiam ex piscibus quos ceperant Apostoli, aliquos cum pisce Christi (hic enim solus non suffecisset refectioni octo virorum) prunis fuisse impositos jussu Christi dicentis : « Afferte de piscibus quos prendidistis nunc, » ut scilicet ex iis aliquos assemus ad commune prandium. Id fecit Christus, tum ut veritas, æque ac usus et fructus tanti miraculi, puta multiplicationis piscium, certo omnibus constaret; tum ut omnibus sufficerent pisces ad commune prandium. Ita S. Augustinus, *tract.* 123, Euthymius et Maldonatus.

Nota *secundo* : Verisimile est iisdem de causis Christum cum discipulis hic prandisse, uti more suo facere solebat, ad veritatem resurrectionis suæ confirmandam. Ita Leontius et Theophylactus hic, ac S. Gregorius, *hom.* 24, idque colligitur ex vers. seq. Quomodo corpus gloriosum cibum comedat, quidque ex eo faciat, dixi *Luc.* xxiv, 43, et *Act.* i, 4.

Anagogice, Cyrillus : Simili modo, ait, post labores hujus vitæ, quibus animas Deo piscamur, Christus parabit prandium cœleste, in quo perpetim cum eo epulabimur in deliciis divinis, juxta illud : « Ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, » *Luc.* xxii, 30.

Et nemo audebat discumbentium. — Græce μαθητῶν, id est *discipulorum*. Sic et Syrus ac Arabicus. Unde Jansenius et Emmanuel Sa putant hic legendum, *discentium*, id est discipulorum; sed Romani legunt *discumbentium*, idque melius congruit huic loco. Unde videtur quod Græca hic potius sint mendosa, quam Latina. Ita Toletus.

Interrogare eum : Tu, quis es? scientes, quia (quod) Dominus est. — Quia scilicet; ut advertit Chrysostomus, *homil.* 86, Christus necdum in propria specie et forma se eis objiciebat, sed augustiore, ex qua an vere esset ipse Jesus hæsitarent, cuperentque eum rogare : « Tu, quis es? » Verum ex lineamentis, dictis et factis agnoverunt ipsum esse Jesum, ut de eo jam non dubitarent. Quare partim ex reverentia Christi, partim ex certitudine agnitionis, non fuere ausi ipsum hac de re interrogare.

Minus genuine S. Augustinus, *tract.* 123, τὸ « interrogare » interpretatur « dubitare : » hæc enim differunt, sicut effectus et causa.

Vers. 13. 13. Et venit Jesus, et accipit panem, et dat eis, et piscem similiter. — *q. d.* Cum discipuli jussu Jesu mensæ accubuissent, venit quoque ipse eidemque accubuit, ac tam suum panem piscemque, quam pisces ab eis captos (ait S. Augustinus, *tract.* 123. Unde pro « piscem » græce est ὀψάριον, id est *obsonium*, scilicet piscium) jam assos inter eos distribuit, ipseque similiter ex eis manducavit, ut eis se vere resurrexisse ostenderet.

Vers. 14. 14. Hoc jam tertio manifestatus est Jesus discipulis suis, cum resurrexisset a mortuis. — « Tertio, » scilicet computando eas apparitiones, quæ factæ sunt pluribus Apostolis simul, quas solas Joannes hic commemorat : sic enim hæc fuit ordine tertia; alioqui alias omnes, quas alii Evangelistæ narrant numerando, hæc ordine fuit septima, uti ostendi *Matth.* xxviii, 10, ubi omnes suo ordine recensui.

Vers. 15. 15. Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus : Simon Joannis (scilicet fili. Vide dicta cap. i, vers. 42; addit hoc ut distinguatur a Simone Chananæo), diligis me plus his? — Christus abiturus in cœlum hic suum in terra Vicarium designat, ac summum Pontificem creat Petrum, ut una Ecclesia ab uno pastore regatur. Promiserat Christus idipsum Petro *Matth.* xvi, 18, sed hoc loco idipsum præstat, eumque principem et rectorem totius Ecclesiæ constituit, ne quis propter trinam Petri negationem, Christum suam de eo sententiam mutasse autumet. Ita Cyrillus.

Christus ter interrogat Petrum : *Amas me?*

Mystice, Alcuinus hic : *Simon*, ait, hebr. idem est quod *obediens*; *Joannes* idem est quod *gratia*. Sic vocatur Petrus, utpote obediens gratiæ Dei : quod enim ardentiori charitate eum amplecti-

tur, non meriti humani, sed divini est muneris.

Diligis me plus his? — *Primo*, quia hoc munus pascendi et regendi omnes fideles, quod tibi imponere destino, maximum poscit Christi et fidelium amorem. « Interrogatur amor, ait S. Augustinus, et imperatur labor, » quia ubi est amor, non est labor.

Secundo, ut ostendat Christus quantopere oves suas diligat, utpote quas credere nolit, nisi ei qui se et consequenter oves suas summe diligat. Ita Chrysostomus, *hom.* 87. Audi eum : « Quod nobis maxime tribuit divinam benevolentiam, est proximorum curatio. Præteriens autem Dominus alios, Petro de talibus loquitur : erat enim Apostolorum eximius, et os discipulorum, et vertex collegii. Unde ei fratrum prælationem committit, *q. d.* Animam quam dixisti te positurum pro me, hanc da pro ovibus meis.»

Tertio, quia Petrus ter Christum paulo ante negaverat, ac triplex hæc negatio illi pœnitenti a Christo fuerat remissa; hinc jure ab eo, cui majorem contulerat indulgentiam, majorem poscit amorem: « cui enim minus dimittitur, minus diligit, » *Luc.* VII, 47. Ita Cyrillus.

Porro Jesus interrogat, sciens quod se plus omnibus diligeret Petrus, ait S. Augustinus; licet enim Joannes tenerius diligeret Jesum, tamen Petrus eumdem diligebat robustius et ardentius, ut patet ex omnibus ejus circa Jesum factis et dictis. Sic parentes tenerius diligunt filios parvulos, fortius autem et solidius eos qui jam juvenes vel viri sunt : unde eis majora donant quam parvulis. Audi S. Augustinum, serm. *De Passione :* « Cum moreretur Dominus, timuit et negavit : resurgens Dominus amorem inseruit, timorem fugavit. Negavit mori timens : resurgente Domino quid timeret, in quo mortem mortuam reperiret? »

Dicit ei (Petrus) : Etiam, Domine, tu scis quia amo te. — Hinc patet, ait S. Augustinus, *amo* et *diligo* hic idem significare, etsi Latine plus significet amo, quam diligo. Non audet dicere Petrus: Amo te plus cæteris; sed, Amo te : tum quia corda cæterorum non noverat; tum quia casus eum fecerat modestiorem et cautiorem. Nam aliis se prætulerat dicendo, *Matth.* XXVI : « Domine, etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor ; » et tamen paulo post turpius quam alii cecidit negavitque Christum, quod cæteri non fecerunt.

Dicit ei : Pasce agnos meos. — « Pasce, » sicut pastor pascit oves ducendo eas ad pascua, et pascendo regit dirigitque, ne a grege aberrent, ne noxia pascua adeant, nec a lupo rapiantur. Hinc pascere in Scriptura, significat regere, et principes vocantur pastores, quia si recte subditos suos regere velint, debent facere id quod faciunt pastores, dum suas oves pascunt. Unde *Psal.* XXII, 1, ubi Noster vertit : « Dominus regit me, » hebr. est יהוה רועי *Adonai roi,* id est *Dominus est pastor meus,* sive pascit me. Quocirca subdit : « In loco pascuæ ibi me collocavit. » Sic David ex pastore ovium factus est a Deo rex hominum, « pascere (id est *regere*) Jacob servum suum, et Israel hæreditatem suam, » *Ps.* LXXVII, 71. Sic Cyrus vocatur pastor, id est princeps et rex a Deo constitutus, *Isaiæ* XLIV, 28 : « Qui dico Cyro : Pastor meus es. » Et *Psal.* II, 9 : « Reges eos in virga ferrea, » Hebr. תרעם *tirem,* id est *pasces eos.* Et passim alibi Hebr. רעה *raa,* Græcum ποιμαίνω, et Latinum *pasco* significat *regere,* ut videre est *Michææ* V, 2; *Matth.* II, 6; *Actor.* XX, 28; *Apoc.* II, 7; XII, 5; XIV, 15. Sic Homerus Agamemnonem, regem Græcorum, vocat ποιμένα λαῶν, id est *pastorem populorum.*

Agnos meos. — Christus quasi primus Ecclesiæ pastor, hic fideles suos nunc *oves,* nunc blandius *agnos* vocat; idque tum propter vitæ novitatem, baptismo enim regenerati facti sunt quasi agni novelli Dei; tum propter agninam innocentiam, quam baptismo adepti sunt; tum propter sequelam Christi, qui a Joanne Baptista vocatus est « Agnus Dei, qui tollit peccata mundi, » *Joan.* I. Igitur vox *oves* significat Christum esse pastorem Christianorum, vox vero *agnos* significat Christum esse patrem, imo matrem eorumdem, utpote quos per baptismum genuit Deo, et in filios sibi adoptavit. Iidem ergo sunt agni et oves, ait Jansenius. Unde Æthiopicus pro *agnos* habet *oves,* ac τὸ *oves* tertio repetit. Addit Euthymius, Theophylactus et Ribera *agnos* vocari, ut nomen ipsum indicat, recens ad fidem conversos, et teneriores in fide, quorum magnus futurus erat numerus incipientibus Apostolis prædicare; atque hi majori cura indigebant, quoniam majori labore erant educandi et sustentandi : ideo Dominus dicit bis : « Pasce agnos meos, » ut hac repetitione ostenderet se optare ut Petrus maxime illorum curam haberet; *oves* autem vocat jam robustiores in fide, quos cur ita vocet, diximus cap. X. Rursum per agnos intelligit fideles simplices; per oves magistros, pastores, Episcopos et Apostolos, qui quasi matres sunt fidelium. Ita Bellarminus, lib. I *De Pont.,* cap. XVI.

Quinam agni, quænam oves?

Ex hoc ergo loco patet S. Petrum et ejus successorem Romanum Pontificem esse caput et principem Ecclesiæ, omnesque fideles, etiam Episcopos, Patriarchas et Apostolos, illi subjici et ab eo pasci regique debere. Id *primo* colligitur ex eo quod Christus hic solum Petrum interrogat, idque tertio, quasi principem et os Apostolorum, ait S. Chrysostomus, Theophylactus, Euthymius. Insuper tacite hic significat Christus Petrum se plus cæteris Apostolis amare, ac proinde eum dignum esse, qui sibi in amore et cura gregis, id est Ecclesiæ et fidelium, succedat. Ruit enim potestas, quam non fulcit charitas.

Petrus rector totius Ecclesiæ. Prob. Primo.

Secundo, id patet ex verbo *pasce,* id est *rege*, ut dixi, ac ex voce *agnos* et *oves* : hac enim voce

Secundo.

Christus significat omnes fideles Ecclesiæ, sibi quasi primo Pastori subditos; nullum enim excipit. Qui ergo sunt oves Christi, hi sunt et oves Petri; illi enim eos pascendos et regendos committit hic Christus. Qui vero non sunt oves Petri, uti sunt hæretici, hi quoque non sunt oves Christi. Apostoli ergo cæteri, quia erant oves Christi, idcirco erant pariter oves Petri. Unde Petrus eos dirigere, et sicubi errarent corrigere, dissidia eorum componere, ac per omnia gubernare debebat: Christus enim instituit optimum regimen in Ecclesia, quod est monarchicum: tum ut una esset Ecclesia; tum ad tollenda schismata, uti docet S. Cyprianus, lib. I *De Unitate Ecclesiæ*: « Primatus, ait, Petro datur, ut una Christi Ecclesia, et cathedra una monstretur. » Et S. Hieronymus, epist. 57 *Ad Damasum*: « Inter duodecim, ait, unus eligitur, ut capite constituto schismatis tollatur occasio. » Audi S. Leonem, serm. 3 *De Assumptione sua ad Pontificatum*: « De toto mundo unus Petrus eligitur, qui universarum gentium vocationi et omnibus Apostolis cunctisque Ecclesiæ Patribus præponatur: ut, quamvis in populo Dei multi sacerdotes sint, multique pastores, omnes tamen proprie regat Petrus, quos principaliter regit et Christus. Magnum et mirabile, dilectissimi, huic viro consortium potentiæ suæ tribuit divina dignatio, et si quid cum eo commune cæteris voluit esse principibus, nunquam nisi per ipsum dedit, quidquid aliis non negavit. »

Audi pariter S. Bernardum, lib. III *De Consid. ad Eugenium Pontificem*, versus finem: « Habent illi, id est Episcopi, sibi assignatos greges singuli singulos, tibi universi crediti sunt: uni unus, nec modo ovium, sed pastorum tu unus omnium Pastor. Unde id probem quæris? ex verbo Domini. Cui enim, non dico Episcoporum, sed Apostolorum sic absolute et indiscrete totæ commissæ sunt oves? Si me amas, Petre, pasce oves meas; quas? illius vel illius populos civitatis aut regionis, aut certe regni? Oves meas, inquit: cui non planum non designasse aliquas, sed assignasse omnes? nihil excipitur, ubi distinguitur nihil. » Et Innocentius III, cap. *Solitæ*, de Majorit. et Obedientia, ait: « Nobis autem in beato Petro sunt oves Christi commissæ, dicente Domino: Pasce oves meas; non distinguens inter has oves et alias, ut alienum a suo demonstraret ovili, qui Petrum et successores ipsius magistros non recognosceret et pastores. » Vide dicta *Matth.* XVI, 18. Vide et Bellarminum, lib. I *De Pontifice*, cap. XVI, 14, 15 et 16, ubi docet Christum hoc præcepto, quod dedit Petro, dicens: « Pasce oves meas, » hoc ipso simul instituisse Pontificatum quasi principatum Ecclesiasticum, illumque tradidisse S. Petro ejusque successoribus Romanis Pontificibus; ac cap. XIV, probat hæc verba soli Petro a Christo esse dicta; cap. XV, per verbum « pasce » significari regimen et potestatem regendi; cap. XVI, per oves significari omnes fideles, etiam Apostolos totamque Ecclesiam: quæ omnia negant Calvinus, Lutherus et hæretici.

Indulgentiæ. Ex hoc loco Theologi et Suarez, tract. *De Indulgentiis*, docent Petro et Pontificibus ei succedentibus a Christo datam esse potestatem dandi Indulgentias, idque probant. Nam sub illo verbo « pasce » includitur omnis actus jurisdictionis, qui ad claudendum vel aperiendum regnum cœlorum conferre potest, ut hoc modo donatio sit æqualis promissioni; sed remissio pœnarum per Indulgentias est unus ex actibus quibus aperitur regnum cœlorum: ergo ille etiam comprehenditur sub universali munere pascendi oves Christi.

Vers. 16. 16. DICIT EI ITERUM: SIMON JOANNIS, DILIGIS ME? AIT ILLI: ETIAM, DOMINE, TU SCIS QUIA AMO TE. —Audi Chrysostomum: « Rursum formidat priora, ne forte æstimans se diligere, si non diligat, corripiatur, sicut prius correptus est se existimans fortem, itaque ad ipsum Christum confugit. »

DICIT EI ITERUM: PASCE AGNOS MEOS. — Sic etiam habet Arabicus. Verum Græcus et Syrus pro *agnos* habent πρόβατα, id est *oves*, sed valde verisimile est Nostrum cum Arabico in Græco legisse προβάτια, inserto *iota*, id est *oviculas*, quales sunt agni: horum enim præcipue habenda est cura pastori, ideoque illam hic repetendo et geminando Christus inculcat, *q. d.* ait S. Augustinus: « Sit amoris officium pascere Dominicum gregem, sicut fuit timoris indicium negare pastorem. »

Hinc S. Gregorius, I part. *Pastor.*, cap. V: « Qui, inquit, virtutibus pollens gregem Dei pascere renuit, pastorem suum convincitur non amare. »

Vers. 17. 17. DICIT EI TERTIO: SIMON JOANNIS, AMAS ME? CONTRISTATUS EST PETRUS, QUIA DIXIT EI TERTIO, AMAS ME? ET DIXIT: DOMINE, TU OMNIA NOSTI; TU SCIS QUIA AMO TE. DIXIT EI: PASCE OVES (Syrus, *oviculas*) MEAS. — Cur Christus ter Petrum interrogat de amore, et ter repetit: « Pasce oves meas? » Respondeo: *Prima* causa est, ut Petrus triplicem Christi negationem triplici et constanti singularis amoris ejusdem professione expiet, commutet et adaugeat. Ita Cyrillus, Leontius, Theophylactus, Beda et S. Augustinus, *tract.* 123, quem audi: « Redditur trinæ negationi trina confessio, ne minus amori lingua serviat quam timori, et plus vocis elicuisse videatur mors imminens quam vita præsens. Sit amoris officium pascere Dominicum gregem, sicut fuit timoris indicium negare pastorem. Qui hoc animo pascunt oves Christi, ut suas velint esse, non Christi, se convincuntur amare, non Christum, vel gloriandi, vel dominandi, vel acquirendi cupiditate, non obediendi et subveniendi et Deo placendi charitate; contra hos ergo vigilat toties inculcata vox Christi, quos Apostolus gemit sua quærere, non quæ Jesu Christi. Nam quid est aliud: Si diligis me, pasce oves meas, quam si diceretur:

Si me diligis, non te pascere cogita, sed oves meas; sicut meas pasce, non sicut tuas: gloriam meam in eis quære, non tuam; dominium meum, non tuum?» Discant hic Episcopi et Prælati lapsos Sacerdotes cæterosque secundo et tertio examinare de emendatione, ut securi sint antequam eos officio suo restituant.

Secunda est, ut Christus ostenderet quanti oves suas faceret, quamque in die judicii pastores et Episcopos examinaturus sit de earum cura ac præsertim de amore. Quocirca S. Bernardus, serm. 18 *in Cantic.*, invehitur in eos, qui cum parum habeant charitatis, ambiunt tamen aliis præesse, sicque se et alios perdunt; aut si subditos salvent, seipsos perdunt: «Tu, frater, inquit, cui firma satis propria salus nondum est, cui charitas adhuc nulla est, aut adeo tenera atque arundinea, ut omni statui cedat, omni credat spiritui, omni circumferatur vento doctrinæ: tu, inquam, ita in propriis te ipsum sentiens, quanam dementia, quæso, aliena curare, aut ambis, aut acquiescis.»

Tertio, ut indicet pastores triplici modo quasi pabulo oves pascere debere, scilicet veritatis verbo, vitæ exemplo et temporali subsidio, de quo vide S. Gregorium, hom. 14 *in Evangel.* Et S. Bernardus, serm. 2 *De Resurr.*, ait ter a Christo repeti «pasce,» ut pastor oves pascat mente, lingua et manu: «Pasce, inquit, mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione.» Idem, *epist.* 201: «Pasce, ait, verbo, pasce exemplo, pasce sanctarum fructu orationum.» Hinc ille amor et zelus animarum in S. Petro, et consequenter in S. Joanne, qui in Evangelio et Epistolis suis passim spirat amorem et ignem divinum. Memorabile est exemplum in juvene illo a S. Joanne converso, et Episcopo cuidam commendato, sed ab eo neglecto indeque latronum principe facto, quem S. Joannes senex ad pœnitentiam et vitam sanctam reduxit. Rem gestam ex Clemente Alexandrino fuse describit Eusebius, lib. III *Hist.*, cap. XXIII, et S. Chrysostomus, epist. 5 *ad Theodorum lapsum*.

CONTRISTATUS EST PETRUS, — quia ex ter iterata interrogatione sibi videbatur Christo de amore suspectus; aut certe timebat ne sibi contingeret quod in passione, et, sicut tum negavit, sic et aliquando non amaret Christum. Ita S. Chrysostomus, Leontius, Theophylactus, Euthymius. Unde Dominus eum mœstum consolatur, dicens Petrum, Christi amore et exemplo, quasi verum pastorem pro ovibus crucifigendum. Ita iidem.

PASCE OVES MEAS, — ut meas, ait Glossa, non ut tuas: gloriam meam in eis quære, non tuam; mea lucra, non tua. Audi S. Augustinum: «Non ergo nos, sed ipsum amemus, et in pascendis ovibus ejus, quæ sunt ejus, non nostra quæramus: qui se non Deum amat, non se amat: qui enim non potest vivere de se, moritur amando se: cum ille diligitur de quo vivitur, non se diligendo magis se diligit, qui propterea non se diligit, ut eum diligat de quo vivit.» Talis pastor erat S. Paulus, S. Petri collega, dicens: «Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem,» *Rom.* IX, 7. Ubi D. Chrysostomus: «Omni, inquit, pelago latior, omni flamma vehementior erat hæc dilectio, ac nulla illam pro dignitate dictabit oratio.» In primis emphaticum est illud: «Ego ipse. Quid est, inquit Chrysostomus, Ego ipse? Qui omnium magister sum effectus; qui officia meritaque infinita coegi, qui coronas infinitas exspecto.» Et nonnullis interjectis, optationem anathematis Pauli sic explicat, *q. d.* «A cœlorum regno libens exciderem, et ab illa arcana gloria, maximam omnium existimans consolationem mihi affore, si amplius non audiam conviciis illum affici, cujus amore tantopere ardeo.»

Vers. 18. 18. AMEN, AMEN DICO TIBI: CUM ESSES JUNIOR, CINGEBAS TE ET AMBULABAS UBI VOLEBAS: CUM AUTEM SENUERIS, EXTENDES MANUS TUAS, ET ALIUS TE CINGET (Arabicus et Syrus, *cinget tibi lumbos tuos*), ET DUCET QUO TU NON VIS, — scilicet per voluntatem naturæ et sensitivam: nam voluntate rationali Petrus summe id appetebat. Sensus est, *q. d.* Cum senueris, o Petre, Romæ a Nerone crucifigeris, ait S. Augustinus, quasi novæ Christianorum sectæ prædicator, et quasi Simonis Magi, qui Neronem suis magicis præstigiis dementabat, eversor et occisor. Unde S. Chrysostomus: Prædicit, inquit, illi martyrium, ostendens quomodo et quantum Christum et oves amare oporteat, scilicet usque ad crucem.

Alius te cinget, quid?

CUM ESSES JUNIOR. — Per hoc ostenditur, ait Chrysostomus, quod Petrus non erat juvenis, nec senex, sed vir perfectus. Talem enim decebat esse Pontificem et Apostolorum Principem, ut ætas auctoritatem ei conciliaret, et tamen ad labores Apostolicos apta foret et valida. Additque causam: «In sæcularibus juvenis quidem utilis, senex inutilis est; at in divinis non ita: sed cum supervenit senectus, tunc virtus clarior: quia vero Petrus semper volebat pericula subire pro Christo, dicit se impleturum ejus desiderium, ut quæ juvenis non est passus, patiatur senex.»

Sensus est, *q. d.* Cum junior esses, et viribus corporis magis ad tolerandos labores valeres, ipse te cingebas, id est liber eras, et pro arbitrio tuo surgebas e lecto cum volebas, et vestiebas te, et ibas quo volebas; cum autem senueris, eo tempore, quo homines otium et requiem quærunt, tu nequaquam quiesces, sed magis laborabis; ligabunt enim te et agent in crucem, ubi manus extendes, id est crucifigeris.

Minus recte ergo Lyranus τὸ «alius cinget te,» sic explicat, *q. d.* Alius funibus te alligabit cruci, non clavis affiget. Nam τὸ *cinget* non ad crucem, sed ad lumbos, ut vertunt Arabicus et Syrus, ac

ad brachia et manus Petri pertinet, *q. d.* « Alius, » scilicet lictor vel carnifex, fune ligabit tibi lumbos et brachia, ut te quasi reum ducat trahatque quo non vis, scilicet ad crucem. Porro S. Petrum non funibus, sed clavis cruci fuisse affixum diserte docet S. Chrysostomus, hom. *in principem Apost.* : « Gaudeas, inquit, Petre, qui ligno crucis fruitus es, et ad magistri similitudinem recta quidem figura, sicut Dominus noster, crucifigi noluisti : sed magis inverso capite, veluti e terra ad cœlum iter parans. O clavos illos beatos, qui membra illa sanctissima pertransierunt ! » Idem docet Prudentius, *Peristeph.*, hymno 12; S. Maximus, serm. 1 *in Natali Apost.*; Theodoretus, serm. *De Charitate*.

Præclare S. Augustinus, *tract.* 123 : « Ille, ait, negator et amator, præsumendo elatus, negando prostratus, flendo purgatus, confitendo probatus, patiendo coronatus, hunc invenit exitum, ut pro ejus nomine perfecta dilectione moreretur, cum quo se moriturum perversa festinatione promiserat : facit ejus resurrectione firmatus, quod temere pollicebatur infirmus : jam non metuit vitæ hujus interitum, quia resurgente Domino, vitæ alterius præcessit exemplum. »

Vers 19. 19. HOC AUTEM DIXIT, SIGNIFICANS QUA MORTE CLARIFICATURUS ESSET DEUM. — Græce δοξάσει, id est *glorificaturus esset*. Sic et Syrus et Arabicus. Petrus ergo moriens in cruce glorificavit Deum, adeoque mors hæc in cruce non fuit ignominiosa, ut censebat Nero et Romani, sed laus et gloria tam Dei, quam Petri. *Primo*, quia Petrus crucifixus et mortuus est pro veritate fidei : hoc autem gloriosum est; hoc ipso enim factus est martyr, ac sua morte obsignavit et confirmavit fidem a se prædicatam.

Petro crux fuit gloria.

Primo.

Secundo. *Secundo*, glorificavit Deum ; quia pro Deo, Deique Filio Jesu Christo, quem prædicabat, crucifixus est; quid autem gloriosius, quam mori pro Deo?

Tertio. *Tertio*, quia in morte crucis similis fuit Christo crucifixo, ut, cui similis fuerat in vita et pontificatu, similis quoque esset in cruce et morte : nam « gloria magna est sequi Dominum, » ait *Eccli.* XXIII, 38. Ita Chrysostomus : Non dixit *moriturus*, inquit, sed « clarificaturus, » quia pati pro Christo honor est et gloria. Hinc martyrium crucis nobilius est cæteris martyriis, unde et a multis crucifixis fuit exoptatum. Christus enim crucem in ea moriens nobilitavit; ideoque S. Andreas, frater S. Petri, adeo ambiebat crucem, ac moriens in ea exultabat et jubilabat. Hac de causa ipse S. Petrus noluit crucifigi eo modo quo Christus, ne Christo in gloria crucis æquaretur; sed inverso modo, scilicet capite deorsum, et pedibus in altum sublatis, uti docet S. Augustinus, serm. 28 *De Sanctis*. Et S. Maximus, serm. 1 *De Natali Apost.* : « Hic est, ait, Petrus, qui cum ad crucem tanquam Christi discipulus duceretur, verso se poscens corpore crucifigi, passionem non timuit, sed æqualitatem crucis Dominicæ declinavit, ut ostenderet universis admirandæ se humilitatis virtutem novique mysterii disciplinam et inter tormenta servasse. » Theodoretus aliam quoque affert causam, sic dicens : « Cum ad mortem crucis a Nerone damnatus esset, rogavit carnifices ne similiter atque Dominus trabi figeretur, sed contrario modo : veritus (quod est verisimile) ne eadem passio eumdem sibi ab insipientibus honorem conciliaret; ideo rogavit ut manus inferius, superius autem pedes affigerentur. » Ita quoque Theodoretus, orat. *De Charitate*.

Quarto. *Quarto*, quia Petrus in cruce moriens pro Christo magnam ab eo gloriam consecutus est, tum in cœlo, tum in terra, qua glorificavit Deum, tanquam hujus gloriæ suæ fontem et auctorem. Hinc fideles toto orbe, quin et reges et principes Romam confluunt, ut locum crucis et sepulturæ B. Petri ejusque basilicam in Vaticano, quæ orbis est miraculum, visitent et venerentur. Ita S. Augustinus, serm. 28 *De Sanctis* : « Nunc, inquit, ad memoriam piscatoris flectuntur genua Imperatoris : ibi radiant gemmæ diadematis, ubi fulgent beneficia piscatoris. » Et alibi scribens ad Madaurenses : « Videtis et Imperii nobilissimi eminentissimum culmen, ad sepulcrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare. » Et Chrysostomus, hom. *quod Christus sit Deus* : « Relictis omnibus, inquit, ad sepulcra piscatoris et pellionis currunt et reges, et præsides, et milites. Et Constantinopoli reges nostri magnam gratiam putant, si non prope Apostolos, sed si vel extra eorum vestibula corpora sua sepeliantur fiantque piscatorum ostiarii reges. » Idem Chrysostomus in *Psalm.* XLVIII : « Quot reges urbes everterunt, portas extruxerunt et nominibus suis inscriptis decesserunt; nec tamen eis quidquam profuit, sed silentio et oblivioni mandati sunt. Piscator autem Petrus, qui nihil fecit eorum, quoniam virtutem est prosecutus et civitatem maxime regiam occupavit, etiam post mortem resplendet sole clarius. » Horum sepulcris urbem esse munitam alibi idem tradit, cum ait : « Hoc corpus plebem hanc munit, quod quavis turri innumerisque mœnibus ac vallis est tutius; et cum ipso corpus etiam beati Petri, » etc. Vide eumdem Chrysostomum, hom. 32 *in epist. ad Romanos*. Merito ergo Prudentius loco jam citato, de morte S. Petri in cruce loquens, ait : « Vide superba morte laureatum. » Superba ergo est mors crucis, in qua pie superbiat Christianus, juxta illud *Isaiæ* LX, 15 : « Ponam te in superbiam sæculorum. » Et cap. LXI, 6 : « Fortitudinem gentium comedetis, et in gloria eorum superbietis. »

Moraliter hic disce, cum SS. Petro et Paulo gloriari in cruce Domini nostri Jesu Christi tibique gratulari, cum Christus te ejus participem facit ac particulam aliquam crucis suæ tibi immittit, sive per morbum, sive per persecutionem, sive per vilipensionem, sive per aliam afflictionem.

Nulla enim re magis glorificatur Deus, quam martyrio et cruce, si patienter et hilariter toleretur. Crux ergo Christi et Christiani est decus et gloria, non dedecus et ignominia.

ET CUM HOC DIXISSET, DICIT EI : SEQUERE ME. — Nota cum Cyrillo, Chrysostomo, Toleto, Jansenio, Maldonato, Ribera et aliis, Christum hic facto significare Petro idipsum quod verbo dixerat. Igitur ipse surgens et abiens e convivii loco, invitat Petrum ut se præeuntem pedibus eundo sequatur, idque ut significet eum se secuturum ut legitimum Vicarium, in his quæ jam ei prædixerat, scilicet in cura ovium pastorali et in supplicio crucis. Ait ergo : « Sequere me, » *primo, q. d.* « Sequere me, » uti eundo, sic et mihi succedendo in regimine Ecclesiæ : succede ergo mihi ut pastor et rector totius Ecclesiæ meæ (1).

Secundo, « Sequere me, » ut sicut ego præcessi ad crucem, sic tu me ad eamdem subsequaris. Nec tibi dura videatur crux pro me subeunda, quia ego primus illam pro te subivi et ad eam tibi cæterisque fidelibus præivi et viam complanavi. Decet enim ut me, sicut in vita et officio pastorali, sic et in morte cruceque sequaris, ut pro ovibus vitam ponas ac cæteris fidelibus sis dux ad crucem et martyrium. Unde Glossa : « Si pastor, ait, immolatus est ut ovis, qui de ovibus fiunt pastores, non metuant immolari. » Hinc Petro Romæ a Nerone in carcere Mamertino incluso, cum Christiani ei fugam suaderent et precibus suis illum ad eam pene cogerent, ille, ut eis satisfaceret, fugit; sed extra portam, quæ nunc S. Sebastiani dicitur, occurrit illi Christus, qui rogatus a Petro : « Domine, quo vadis? » Respondit : « Venio Romam iterum crucifigi. » Intellexit Petrus Christum non in suo, sed in Petri Vicarii sui corpore velle crucifigi. Protinus ergo ad carcerem rediit et paulo post crucem subiit. Locus hic occursus et colloquii Christi cum Petro etiamnum hodie juxta Romam extat, et sacello decoratus religiose visitur vulgoque vocatur : « Domine quo vadis ? » Ita ex S. Ambrosio, S. Gregorio, Hegesippo et aliis, Baronius, tom I, anno Christi 69, cap. VI.

Tertio, « Sequere me » in cura pastorali, et modo pascendi regendique fideles, ut eos pascas tam verbo quam exemplo, ac præsertim eximia charitate, sicut ego eos pavi, atque per omnia meæ doctrinæ et vitæ vestigia sequaris. Mea enim vita est idea et exemplar perfecti pastoris, quam proinde te tuosque successores semper præ oculis habere et imitari volo.

Audi Theophylactum : In hoc quod ait, « Sequere me, » cunctorum fidelium Prælatum eum instituit, simul et vult ut se sequatur in cunctis verbis et operibus. Denique ostendit affectionem ad ipsum : qui enim nobis astrictiores sunt, hos non sequi volumus.

Præclare S. Irenæus, lib. IV, cap. XXVIII : « Sequi Salvatorem, ait, est participare salutem, et sequi lumen est participare lumen : qui autem in lumine sunt, non ipsi lumen illuminant, sed illuminantur et illustrantur ab eo.

Vers. 20. 20. CONVERSUS PETRUS VIDIT ILLUM DISCIPULUM, QUEM DILIGEBAT JESUS, SEQUENTEM, QUI ET RECUBUIT IN COENA SUPER PECTUS EJUS, ET DIXIT : DOMINE, QUIS EST QUI TRADET TE? Vers. 21. 21. HUNC ERGO CUM VIDISSET PETRUS, DIXIT JESU : DOMINE, HIC AUTEM QUID? — Petrus obediens Christo incipiebat ipsum sequi; mox sequebatur et Joannes cæterique ejus socii. Petrus ergo sollicitus de Joanne et sociis, conversus retrospexit viditque eos sequentes; ac, cæteris omissis, rogat Christum quid de Joanne sit futurum; an videlicet Joannes simili modo Christum sit secuturus sicut ipse, et in cruce moriturus? Rogavit hoc Petrus, tum quia Joannem præ cæteris amabat; tum quia sciebat ipsum a Christo præ aliis diligi, ideoque in pectore ejus recubuisse. Mirabatur ergo quod Christus Joannem a se adeo dilectum hic prætermitteret; unde eum illi revocat in memoriam, *q. d.* Quid fiet de Joanne tibi adeo dilecto? Sane sicut illum in cœna mihi prætulisti, ita nunc in officio pastorali eum mihi jure præferre poteras, meque illi quasi pastori subjicere; sed quoniam aliter tibi visum est, saltem scire velim quæ illius futura sit sors et mors. Tum denique quia Petrus hic Joanni reddit vicem in rogando : sicut enim Joannes in cœna, urgente Petro, rogaverat Jesum, quis eum traditurus esset : sic hic vicissim Petrus rogat Jesum de Joanne, cogitans Joannem desiderare scire quid de se futurum foret, nec tamen audere id a Christo petere. Audi Chrysostomum : « Quia magna ei prædixerat Dominus, et orbem terrarum commiserat, et martyrium prænuntiaverat, et amorem testatus est ampliorem, volens et Joannem communicatorem accipere, dixit : Hic autem quid? *q. d.* Nonne eadem nobiscum veniet via : valde enim Joannem amabat Petrus, eumque putans velle interrogare de seipso, nec audere, pro eo suscepit interrogationem. »

Hinc discant prælati non sequi suos affectus, nec indulgere amori, sed sequi in omnibus rationem, ut eos pastores constituant, non qui sibi sunt chariores, sed qui ad illud officium sunt aptiores : sicut Christus hic non Joannem, licet sibi cognatum prædilectum, sed Petrum constituit suum Vicarium, successorem et Pontificem Ecclesiæ.

Vers. 22. 22. DICIT EI JESUS : SIC EUM VOLO MANERE DONEC VENIAM, QUID AD TE?—Est hic triplex lectio : *Prima,* Triplex hic lectio. Græcorum, indeque Syri, Arabici et Æthiopici : *Si eum volo manere. Secunda,* S. Hieronymi, lib. II

(1) « Sequere me. » Hoc ita intellexisse videtur Petrus, Jesum voluisse seorsim alia quædam ei dicere, non audientibus reliquis. Fortassis autem Jesus ambigue locutus est et voluit hoc : sequere me in mortis genere, imitare meum exemplum in supplicio sustinendo. Priori explicationi favent, quæ vers. 20 leguntur; posteriori verba *tu, me sequere,* vers. 22.

Contra Jovinian., et aliorum : *Si sic. Tertia,* Latinorum, præsertim Romanorum : *Sic eum volo manere*, itaque legunt S. Augustinus, Beda, Rupertus, Glossa, S. Thomas, Lyranus, Ribera et alii. Tertiam hanc lectionem multis statuere conatur Georgius Trapezuntius, licet Græcus, lib. *ad Papam,* hac de re edito : quamvis eum refellat Bessarion Cardinalis, qui primam statuit. Primæ enim favet, quod facile Latinum *si* verti potuerit in *sic,* addita littera *c*; Græcum autem ἐὰν, id est *si,* difficile verti potuerit in οὕτως, id est *sic*. Rursum, quod prima planum exhibeat sensum, *q. d.* Si velim Joannem manere in vita, nec crucifigi, uti te volo, quid ad te? tu, me sequere, et Joannis curam mihi relinque. Vult enim Christus reprimere duntaxat curiositatem Petri, ut sibi soli intentus non curet de Joanne, ejusque curam sibi permittat. Ita S. Cyrillus, Toletus, Maldonatus, Franciscus Lucas et alii.

Tertiæ vero lectioni favet : *primo,* quod Romana editio jussu Pontificis correcta eam sequatur, uti et plerique codices et interpretes Latini; *secundo,* quod juxta eam Christus magis satisfaciat interrogationi Petri; *tertio*, quod ex ea discipuli facilius conceperint opinionem de Joanne, quod non esset moriturus; *quarto*, quod Trapezuntius græce apprime peritus, ostendit Græcam vocem ἐὰν, et Latinam *si,* hanc habere vim, ut indicativo verbo conjuncta affirmative capiatur; cum subjunctivo vero, suspensive dubitativeque. Aliud enim est dicere : Si amo te, non detraho tibi; aliud vero : Si te amarem, non tibi detraherem. Nam in prima propositione amor affirmatur, in secunda non affirmatur, sed cum dubitatione ponitur. Probat hoc ex Prisciano, natione etiam Græco, in libro *De Constitutione*. Cum igitur Evangelista verbum indicativi ponat, affirmat. Propterea, inquit Trapezuntius, Patres non *si*, sed *sic* interpretati sunt, ne scilicet particula *si* Latinæ Græcæque linguæ sciolos propter duplicem potestatem turbaret. Latinum ergo *si* hic et alibi est affirmantis, non dubitantis. Unde Virgilius, lib. VI *Æneidos :* « Si te fata vocant, » ait, id est cum te fata vocent. Et lib. eodem :

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus.

Affirmat enim potuisse. Cicero, orat. 1 *in Catilinam :* « Si illustrantur, si erumpunt omnia, » id est quia illustrantur et erumpunt omnia tua machinamenta, o Catilina, muta mentem, resipisce et consule tibi ac Reipublicæ.

Nota : Ex τῷ « sic eum volo manere donec veniam, » multi censuerunt S. Joannem non esse mortuum, sed venturum cum Elia et Enoch, ut certet contra Antichristum. Id enim asserere videtur angelus, *Apoc.* x, 11, dicens Joanni : « Oportet te iterum prophetare Gentibus. » Ita censuit S. Hippolytus, tract. *De Consummat. sæculi;* Dorothæus et Metaphrastes, in Vita S. Joannis; Damascenus, orat. *De Transfiguratione,* idque confirmat ex illo *Lucæ* IX, 27 : « Sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei. » Sic et S. Ambrosius idem intelligit, lib. VII *in Lucam,* in principio, ac Georgius Trapezuntius, *tract.* in τὸ « sic eum volo manere; » Catharinus, in cap. II *Gen.* Huc quoque inclinant Theophylactus, Salmeron et Barradius hic, et Euthymius cap. XLIII in *Matth.*

Alii vero, quos refert et refellit hic S. Augustinus, *tract.* 124, opinantur S. Joannem intra sepulcrum vivere, eo quod sepulcri ejus terra dicatur continuo ebullire, putentque id fieri S. Joannis respiratione et anhelitu.

Ex adverso Theophylactus vult S. Joannem occisum a Trajano Imperatore, idque probat illo *Matth.* XX, 23 : « Calicem meum bibetis. »

S. Joannes est mortuus.

Verum dico : Longe verius est, et mihi certum, S. Joannem naturali morte esse defunctum. Id enim passim tradunt Patres, ut Irenæus, Tertullianus, Eusebius, S. Hieronymus, S. Augustinus, S. Chrysostomus, S. Ambrosius, Beda et alii, ex quibus Baronius docet S. Joannem obiisse anno Christi 101, Clementis Pontificis 9, Trajani Imperatoris 2, ætatis suæ 93, a passione Christi 68 : obiisse, inquam, Ephesi, et juxta eam urbem esse sepultum, Onesimo, S. Pauli discipulo, in episcopatu Ephesino illi succedente. Idipsum confirmat Ecclesiæ traditio, quæ celebrat festum S. Joannis tanquam vita functi, ac jam beati, et cum Christo regnantis in cœlo. Hoc enim nulli nisi post mortem contingit.

Quomodo?

Porro modum, quo mortuus est Joannes, describit Gregorius Turonensis, lib. I *Hist. Franc.*, cap. 26 : « Joannes, inquit, Evangelista senex et plenus dierum se deposuit in sepulcro; » et lib. I *De Gloria Martyrum*, cap. XXX : « Joannes vivus descendens in tumulum, operiri se humo præcepit. Cujus nunc sepulcrum manna in modum farinæ hodieque eructat, ex quo beatæ reliquiæ per universum delatæ mundum salutem morbidis præstant. » Petrus Damianus vero, serm. 2 *De S. Joanne Apostolo :* « Jam vero, ait, illa beatæ migrationis ejus novitas mirabilis quem non moveat? quis felicissimæ consummationis gloriam non obstupescat? Quia enim mirabiliter vixit, mirabiliter obiit; et quia non communem cum hominibus vitam duxit, non communi hominum morte transivit. Nam, ut historiæ continent, quadratam in ecclesia foveam fieri jussit, moxque in eam descendens, extensis manibus post prolixa fusæ orationis verba migravit. » Subjungit deinde novum miraculum : « Mox autem tanta super eum lux cœlitus est immissa, ut nullus eam ferret aspectus. Postmodum vero inventa est fovea, nihil aliud in se continens nisi manna, quod videlicet, sicut dicitur, usque hodie scaturire non desinit. Sic nimirum, sic dilectum Auctori vitæ discipulum transire de sæculo dignum fuit, ut tam fieret a dolore mortis extraneus, quam a corruptione carnis fuerat alienus. »

Addit Nicephorus, lib. II, cap. XLII, corpus S. Joannis, uti et B. Virginis, post sepulturam non fuisse inventum; quare resurrexisse rursumque animatum et gloria donatum a Christo cœlis fuisse illatum. Cujus sententiæ meminit quoque S. Ambrosius, serm. 20 *in Psal.* CXVIII, et S. Hieronymus (vel quisquis est auctor), serm. *De Assumptione*, nec eam rejiciunt. Joannem resurrexisse, pie quoque opinatur D. Thomas hic, et B. Petrus Damianus, serm. 2 *De Joanne Apostolo*. Causam dat Damianus : « Pium, ait, est arbitrari, ut, sicut de beata genitrice Dei creditur, ita etiam beatus Joannes jam resurrexisse probabiliter asseratur : quatenus sicut in virginea fuerunt integritate participes, ita nihilominus in anticipata resurrectione merito videantur æquales; nec sit in resurrectione diversitas, quibus tanta fuerat unanimitas conversationis in vita. Si enim beatissimi virgines isti, videlicet Joannes et Maria, nullatenus surrexissent, cur in eorum tumulis sepulta cadavera non jacerent, cum scilicet beatorum Petri et Pauli, cæterorumque Apostolorum ac Martyrum corpora suis quæque noscantur mausoleis tumulata. »

Idem opinantur Dionysius Carthusianus, Hugo de S. Victore, Albertus Magnus, Ludovicus Gran., serm. 3 *De S. Joanne*, et multi recentiores; licet hæc opinio nec in Scriptura, nec in veterum traditione certum habeat fundamentum; imo et obstat quod in Concilio Ephesino jubentur coli reliquiæ Martyrum, ac præcipue S. Joannis. Et Cœlestinus Pontifex, in epist. *ad Concilium Ephesinum* : « Ante omnia, ait, vos præcipue considerare, iterum atque iterum recolere decet, quibus Joannes Apostolus prædicavit, cujus reliquias præsentes honoratis. » Idem fere habetur in *Synodo* VII generali, act. 5, sub finem. Si S. Joannis reliquiæ sunt Ephesi, ergo ipse necdum resurrexit; nisi quis dicat reliquias ibi, non corporis, sed vestium, librorum et similium utensilium, quibus usus est Joannes, intelligi; aut certe capillorum, barbæ, vel sanguinis in phlebotomia emissi. Unde jam reliquias aliquas corporis S. Joannis non est reperire. Vide Baronium et Suarez, III *p.*, *Quæst.* LIX, disp. LV, art. 6, sect. 3.

Joannes quomodo est Martyr?

Dices : Quomodo igitur S. Joannes a Patribus et ab Ecclesia vocatur martyr, si naturali morte est defunctus? Respondeo cum S. Hieronymo, in cap. XX *Matth.*, S. Joannem esse martyrem, quia ipse in ferventis olei dolium missus est Romæ ante portam Latinam, a Domitiano Imperatore propter prædicationem Christi, ut docet Tertullianus, cap. XXXVI *De Præscript.*, et antiquissima Ecclesiæ Romanæ traditio confirmat, ubi in hujus rei memoriam ecclesia eodem loco erecta visitur : quin et res gesta quotannis ab Ecclesia recolitur 6 maii. Licet enim tunc S. Joannes non sit mortuus, sed illæsus exierit; tamen, quia ipse voluntarie se morti tam acerbæ pro Christo obtulit, et quia oleum illud bulliens sufficiens erat causa ad mortem illi inferendam; imo illam naturaliter et necessario illi intulisset, nisi miraculose a Deo S. Joannem illæsum conservante vimque bullientis olei inhibente, fuisset impedita : hinc Joannes jure suo martyr est, et martyr nuncupatur.

Porro hic locus (uti et ille *Lucæ* IX, 27, et alter *Apoc.* X, 11, uti ibidem ostendi) contrariæ sententiæ non patrocinatur. Sensus enim est *primo*, *q. d.* Ego te, o Petre, volo me sequi per crucem, Joannem autem volo manere *sic*, id est sine cruce et morte violenta, « donec veniam, » ut scilicet eum naturali morte defunctum ad me in cœlum assumam. Ita S. Augustinus, Beda, S. Thomas, Rupertus et Maldonatus.

Sic eum volo manere quid significet.

Secundo, *q. d.* Volo Joannem in vita permanere, donec veniam ad publicum Hierosolymæ et Judææ, quæ me occidit, excidium. Veniam enim per Titum et Romanos ulturus meam, id est Messiæ, cædem, communi totius gentis Judaicæ clade et strage. S. Petrus enim et cæteri Apostoli occisi sunt ante excidium Hierosolymæ, solus vero Joannes illi fuit superstes : adeoque duo hi fratres, Jacobus et Joannes, initium et finem dederunt martyrio Apostolorum : inter eos enim primus occubuit Jacobus, ultimus Joannes. Ita Theophylactus, Toletus, Ribera, Suarez et alii. Addunt nonnulli, apud Theophylactum, Joannem in Judæa mansisse usque ad ejus excidium, idque hic a Christo significari. Ita D. Thomas et Ribera, *q. d.* Volo Joannem manere in Judæa usque ad ejus excidium, et tunc eum educam ad prædicandum in Asia.

Voluit Christus Joannem tamdiu manere superstitem, quatuor de causis. *Prima* est, ut Joannes esset basis et columna Ecclesiæ contra hæreticos jam subnascentes, omnibusque testaretur dicta et gesta Christi ab Evangelistis, æque ac a se hic conscripta, esse verissima, imo se illa oculis suis vidisse et auribus audivisse. *Secunda*, ut hæc longævitas esset ei loco martyrii : valde enim Joannes desiderabat mori, ut frueretur Christo, dicens : « Veni, Domine Jesu, » *Apoc.* XXII. *Tertia*, ut imminente excidio Judææ, moneret Christianos ex ea egredi, ut eos egressos esse testatur Eusebius, lib. III *Hist.*, cap. IV. *Quarta*, ut omnibus testaretur excidium Judææ inferri ob occisum ab ea Christum, idque a Christo esse prædictum, *Matth.* XXIII, 37; atque hac ratione fideles in Christi fide firmaret, infideles autem Judæos ad eam converteret.

Denique sive legas *si*, sive *sic*, idem erit sensus, si dicas τὸ *si* subintelligi. Unde nonnulli legunt *si sic*, ut Christus loquatur per concessionem, *q. d.* « Sic eum volo manere, » hoc est concedo, vel esto ut velim Joannem sic manere; sive, si sic eum volo manere, quid ad te? Videtur enim Christus tantum retundere velle curiositatem Petri, uti superius ex Cyrillo et Chrysostomo dixi. Et hoc modo omnium trium lectionum idem erit sensus et consensus.

Porro, S. Cæsarius, frater S. Gregorii Nazian-

zeni, *Dialog.* 5, sic nove exponit : « Sic eum volo manere, » id est, inquit, volo Joannem manere apud mare Tiberiadis, in quo paulo ante cum Petro piscatus fuerat 153 pisces; ad illud enim stabant piscantes : te vero, o Petre, volo a mari recedere et me sequi. Hoc nimis litterale et grammaticum, ideoque frigidum videtur, nisi aliquem e sensibus jam datis adjungas, quasi significatum rei significanti. Unde addunt aliqui apud Theophylactum, « donec veniam, » id est, dum hunc volens dirigam ad prædicandum; te namque, o Petre, nunc dirigo ad orbis Pontificatum.

S. Joannes vitam contemplativam, S. Petrus vero activam refert.

Anagogice, repræsentatur hic in Joanne vita contemplativa et beata, et in cœlis triumphans, in Petro vero activa, laboriosa et in terra militans. Audi S. Augustinum, *tract.* 124 : « Cur Joannem plus dilexit Dominus, cum Dominum plus dilexerit Petrus? quantum intelligo, melior est, qui plus diligit Christum; felicior, quem plus diligit Christus. Puto ergo duas vitas hic significatas, unam quæ in fide est, per Apostolum Petrum, propter apostolatus sui primatum; itaque ei dicitur : Sequere me, per imitationem scilicet perferendi temporalia mala. Alteram vero, quæ in spe per Joannem, de quo dicitur : Sic eum volo manere donec veniam; scilicet sempiterna bona redditurus, *q. d.* Perfecta me sequatur actio, infirmata meæ passionis exemplo, inchoata vero contemplatio maneat, id est exspectet perficienda cum venero. In activa vita quanto magis Christum diligimus, tanto facilius liberamur a malo; at ipse nos minus diligit quales sumus, et ideo liberat ne semper tales simus; illic nos amplius diligit, ubi quod ei displiceat, et quod a nobis auferat, non habebimus. Amet eum Petrus, ut ab ista mortalitate liberemur; ametur Joannes, ut in illa immortalitate servemur. Minus Joannes diligit, quia manet, id est exspectat, necdum habens illum amorem, qui tunc multo amplior erit. Hoc ergo significatum est per Petrum plus amantem, sed minus amatum; minus enim nos amat Christus miseros quam beatos. Minus vero veritatis contemplationem, qualis tunc futura est, amamus, quia nondum novimus nec habemus. »

Brevius utrumque complectitur Glossa, dum ait : « Quod magis diligat, est manifesta misericordia, sed occulta justitia; commendantur hic duæ Ecclesiæ vitæ; ad procellosæ gubernaculum dantur claves, ad liganda et solvenda peccata; propter illam quietam requiem super pectus Jesu discumbitur, unde veritas bibitur, et quod virgo est Joannes, convenit futuræ vitæ, ubi nec nubent nec nubentur. »

Virginitatis immortalitas.

Tropologice, repræsentatur hic virginitatis et virginum incorruptio, integritas et immortalitas, ut semper in eodem statu vivi vegetique manere videantur, uti S. Joannes diutissime mansit. Unde Sapiens, IV, 1, exclamat : « O quam pulchra est casta generatio cum claritate! immortalis est enim memoria illius, etc., et in perpetuum coronata triumphat. » Rationem dat, cap. VI, dicens : « Incorruptio facit esse proximum Deo. » Vide ibi dicta. Quia enim casti imitantur castitatem et puritatem Dei, hinc Deo assimilantur, ideoque ab eo diliguntur hauriuntque miram sapientiam, sanctitatem et sanitatem longævam hic, in cœlis vero æternam, ut hausit S. Joannes. Hac de causa B. Petrus Damianus, serm. *De Excellentia S. Joannis,* eum nuncupat « organum divinorum mysteriorum, jubar cœli, aquilam cœlestem, » etc.

Vers. 23. Rumor inter discipulos de Joanne non moriturо.

23. EXIIT ERGO SERMO ISTE INTER FRATRES, QUIA DISCIPULUS ILLE NON MORITUR. — *q. d.* Inde rumor sparsus fuit inter Apostolos et discipulos, quod Joannes non esset moriturus, sed in vita mansurus, donec veniret Christus ad diem judicii, ac tunc eum vivum secum duceret in cœlum. Nec mirum; nam, ut paulo ante dixi, multi e Patribus idem opinati sunt.

ET NON DIXIT EI JESUS : NON MORITUR; SED : SIC EUM VOLO MANERE DONEC VENIAM, QUID AD TE? — Est correctio : corrigit enim Joannes falsam suspicionem discipulorum de se, quod non esset moriturus. Unde colligitur alium fuisse sensum verborum Christi, ac Joannem vere esse mortuum, uti ostendi vers. 22.

Vers. 24.

24. HIC EST DISCIPULUS ILLE QUI TESTIMONIUM PERHIBET DE HIS, ET SCRIPSIT HÆC (puta Joannes, qui de se modestiæ causa loqui solet in tertia persona), ET SCIMUS QUIA (quod) VERUM EST TESTIMONIUM EJUS, — *q. d.* Non mei unius hoc est testimonium; sed ego et omnes qui cum Christo versati sumus, aut eorum auditores et discipuli fuimus, scimus illum discipulum vera testari et scribere. Ita Euthymius, Toletus, Ribera, Maldonatus. Pauci enim tunc erant superstites ex iis qui cum Christo versati fuerant, sed multi ab iis idipsum audierant. Scripsit enim Evangelium hoc Joannes contra Cerinthum, Menandrum, Ebionem aliosque hæreticos jam tum suborientes, qui negabant Christum esse Deum, ideoque detrahebant ejus prædicationi et Evangelio, quasi falso et ficto. Unde refert S. Irenæus, lib. III, cap. III, et S. Epiphanius, *hæresi* 30, S. Joannem ductu Spiritus Sancti ivisse ad balneum rogasseque quis in eo lavaretur, ac audito Ebionem in eo versari, flevisse et sociis dixisse : « Festinate, fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum, et pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem. »

Dictum S. Joannis de Ebione hæretico.

Vers. 25.

25. SUNT AUTEM ET ALIA MULTA QUÆ FECIT JESUS : QUÆ SI SCRIBANTUR PER SINGULA, NEC IPSUM ARBITROR MUNDUM CAPERE POSSE EOS QUI SCRIBENDI SUNT (id est qui scribendi forent) LIBROS. — Syrus, *quæ si sigillatim scriberentur, ne ipse mundus quidem, ut puto, sufficeret iis qui scriberentur libris;* Arabicus, *mundus non caperet ea in scriptis libris. Primo,* S. Augustinus, *tract.* 124, Beda, Rupertus, S. Thomas, Lyranus et alii, τὸ « nec mundum ca-

pere posse libros exponunt non de spatio locorum, sed de capacitate legentium, *q. d.* Totus mundus non caperet, id est non intelligeret, non penetraret mysteria doctrinæ et vitæ Christi, quia sunt profunda et divina. Sed hoc modo ne unam quidem Christi sententiam de mysterio SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, etc., capere, id est penetrare, quis potest.

Secundo, S. Hieronymus, in cap. XXI *Matthæi*; Nicephorus, lib. I *Histor.*, cap. XXIV, et Ribera hic, τὸ *capere* interpretantur per fidem, hoc est credere, *q. d.* Si tot tamque inaudita et stupenda miracula Christi narrarentur, homines mundani non possent ferre; sed putarent aut magicis artibus delusos esse oculos hominum, aut somnia esse aut fabulas, nec posse ab ullo tot et tanta fieri; ideo Evangelistæ de maxime mirabilibus pauca dicunt. Sed obstat quod mundus incredulus ne unum quidem signum Christi credit : fideles autem omnia credidissent. Adde, dici *libros*, non *signa*.

Hyperbole S. Joannis de libris scribendis de Christo.

Tertio ergo et genuine, est hyperbole, *q. d.* Si singula Christi acta dictaque scriberentur, tam multa et magna scribenda forent, ut mundus libris impleretur, ut plurimi et quasi innumerabiles libri scriberentur. Sic vulgo dicimus : In bibliotheca innumeri, id est plurimi, sunt libri; et : Totus mundus hoc dicit, id est plurimi hoc dicunt; « ecce totus mundus post ipsum abiit, » *Joann.* XII, 19, hoc est, plurimi sequuntur Jesum. Ita Cyrillus, Augustinus, Chrysostomus, Leontius, Beda, Theophylactus, Euthymius, Cajetanus, Jansenius, Toletus et alii. Hinc patet Evangelistas plurima dicta factaque Christi omisisse, et pauca tantum scripsisse, ut ex illis Christum Deum et hominem agnosceremus, et quasi ex ungue leonem æstimaremus (1).

Dices : Nimis magna videtur esse hæc hyperbole; nam totus mundus innumeras librorum myriades caperet. Respondeo, non esse nimis magnam, imo æquo esse minorem, si cum rerum scribendarum magnitudine, præstantia et majestate comparetur. Pro quo nota, in Christo duas fuisse naturas, divinam et humanam, indeque duplices, imo triplices actiones; scilicet *primo*, divinas, uti sunt omnia cognoscere et comprehendere, amare Patrem infinito amore, spirare Spiritum Sanctum, etc., de quibus si pro dignitate scribendum foret, infiniti scribendi essent libri, quos mundus non caperet; quotquot enim ab hominibus scriberentur, nunquam æquarent, multo minus exhaurirent vel unam Christi actionem, utpote divinam et per omnia infinitam. Sic Christus unico verbo et conceptu mentis suæ omnia cognoscit, comprehendit, dicit et loquitur; et tamen unicum hoc verbum tam fecundum est et sublime, tamque multa continet, ut omnes angeli et homines infinitis verbis et libris illud adæquare pleneque exprimere nequeant. Imo angelus unus Seraphinus plus cognoscit, dicit et facit uno actu, quam infimi angeli et homines plurimis actibus; multo magis idipsum facit Christus, qui longe omnes Seraphinos superat.

Triplices Christi actiones : divinæ.

Humanæ.

Secundæ actiones Christi fuere humanæ, uti sunt loqui, fabricare, comedere, ambulare, etc.; hæ si nude considerentur, paucis libris scribi possent; sed si considerentur ut fiebant a Christo, ac dirigebantur ab interno spiritu prudentiæ, charitatis aliarumque virtutum, nullo hominis calamo digne describi possent, quia nullus scribendo valet assequi, et ex æquo exprimere spiritum et virtutes Christi; Christus enim faciebat omnia sua tam integre, tam heroice, tam angelice, cum omnibus suis circumstantiis, ut nulli scriptores ea pro dignitate scribere et oculis subjicere possent. Singulæ enim actiones Christi plurimas in se continebant virtutes, excellentias, perfectiones, ideoque nostris perpluribus adæquari nequeunt; sicut præstantiam adamantis nulla lapidum congeries et copia adæquare valet.

Mixtæ.

Tertiæ actiones Christi fuere mixtæ, id est partim humanæ, partim divinæ, quæ idcirco a S. Dionysio theandricæ, id est Dei viriles, appellantur, uti sunt prædicare Evangelium, suscitare mortuos, facere miracula, instituere Eucharistiam cæteraque Sacramenta, etc., quæ Christus faciebat ut homo, sed directus a deitate sibi hypostatice unita. Hæ actiones multo minus pro dignitate ab omnibus mundi scriptoribus, qui sunt, fuerunt et erunt, explicari et repræsentari queunt, quia sunt actiones immediate manantes a Deo, ideoque divinam in se continentes vim et excellentiam, quæ omne hominum ingenium, omnem scriptorum calamum manumque longe superant et transcendunt, juxta illud *Job* XI, 7 : « Forsitan vestigia Dei comprehendes, et usque ad perfectum omnipotentem reperies? Excelsior cœlo est, et quid facies? profundior inferno, et unde cognosces? longior terra mensura ejus, et latior mari. » Denique veritas hujus hyperboles patet ex eventu et experientia. Videmus enim de vita et gestis Christi quotannis fieri tot conciones, lectiones, sermones; tot scribi libros, tot commentaria, ut eos numerare sit impossibile; adeoque si mundus duraret in æternum, idem quotannis semper fieret, quæ omnia si in unum colligas, mundus ea non caperet. Unde S. Leo, serm. 9 *De Nativ.* : « Excedit, inquit, humani eloquii facultatem divini operis magnitudo; et inde oritur difficultas fandi, unde adest ratio non tacendi, etc. Et ideo nunquam materia deficit laudis, quia nunquam sufficit copia laudatoris. »

(1) Similia habent Rabbinorum libri, v. g. : « Si fuerint omnia maria atramentum, et omnes junci calami et totum cœlum pergamentum, non sufficeret ad describendum profunditatem cordis principum, » *Schab.* f. 11, 1. Neque durior est hujus loci hyperbole ea qua usus est Cicero de rapacitate Antonii verba faciens : « Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? Oceanus, medius Fidius, vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse, » *Philipp.* II, cap. XXVII.

Tropologice, hinc a Christo disce illud : « Annos virtutibus imple, » ut scilicet multa magnaque et heroica virtutum opera assidue edas, easque de virtute in virtutem, donec videas Deum Deorum in Sion. Christus enim tribus annis et tribus mensibus quibus prædicavit, tot tantaque dixit et fecit, ut nullis libris pro dignitate conscribi possint. Dic ergo tibi illud Zeuxis pictoris eximii : « Pingo æternitati, vivo æternitati. » Pingo vitæ sanctæ imaginem, imo ideam, quam in cœlo Deo et angelis ostendam, ut jugiter eorum oculos feriat, ut beati per omnem æternitatem illam mirentur et celebrent. Imitare ergo Christum, sequere orthodoxam ejus fidem et vitam. Veritas cana est, fides prisca est, quam Christus Petro, Petrus suis successoribus Pontificibus et Ecclesiæ Romanæ quasi depositum inviolate servandum tradidit. Fuge ergo omnem fidem novam et novitiam; quam Novatores a se confictam obtrudunt; fides enim nova infida est, fallax et mendax est; non fides, sed perfidia est. Romanis scribens Paulus, cap. I, 8, hanc laudem, hoc decus assignat : « Fides vestra annuntiatur in universo mundo. » Romanam Ecclesiam S. Irenæus, S. Polycarpi indeque Joannis discipulus, lib. III, cap. III et IV, nuncupat « dives depositorium Ecclesiasticarum traditionum, eo quod Apostoli plenissime in eam contulerint omnia quæ sunt veritatis, ut omnis quicumque velit, sumat ex ea potum vitæ. » S. Cyprianus, *epist.* 45, eamdem vocat matricem Ecclesiarum. « Ad hanc enim Ecclesiam, ait Irenæus, propter potentiorem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, hoc est eos qui sunt ubique fideles; in qua semper ab his, qui præsunt, undique conservata est ea quæ ab Apostolis est traditio. » Tertullianus, libr. *De Præscript. contra hæreticos*, cap. XXXVI : « Habes Romam, inquit, unde nobis quoque auctoritas præsto est. Statu felix Ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt; ubi Petrus passioni Dominicæ adæquatur (crucifixus ut Christus), ubi Paulus Joannis (Baptistæ, qui gladio truncatus est) exitu coronatur, ubi Apostolus Joannes posteaquam in oleum igneum demersus, nil passus est, in insulam relegatur. » Hieronymus, præfat. in lib. II *Comment. in epist. ad Galat.* : « Vultis scire, ait, o Paula et Eustochium, quomodo Apostolus unamquamque provinciam suis proprietatibus denotarit? usque hodie eadem vel virtutum vestigia permanent, vel errorum. Romanæ plebis laudatur fides. Ubi aliquando tanto studio et frequentia ad ecclesias et ad martyrum sepulcra concurritur? ubi sic ad similitudinem cœlestis tonitrui Amen reboat, et vacua idolorum templa quatiuntur? non quod aliam habeant Romani fidem, nisi hanc quam omnes Christi Ecclesiæ, sed quod devotio in eis major sit et simplicitas ad credendum. »

Romanæ Ecclesiæ fides commendatur.

Evangelium igitur fidemque Christi disce ab Ecclesia Romana, illamque vita et moribus exprime, atque in hoc ipso quotidie magnis virtutum passibus progredere et profice : ita Christum sequeris et consequeris in cœlesti gloria. Opus quod hic in momento operaris, in æternum manebit et te oblectabit; opus quod hic non operaris, in æternum tibi peribit, nec illud unquam recuperare poteris. Hoc a te ipse exiget in ultimo et decretorio mundi die, quando cum omnibus angelis judex sedebit judicabitque vivos et mortuos, ac te de fide vitaque Christiana sincere et severe examinabit, ut, si eam recto tramite sectatus fueris, te cœlo; sin autem, inferno adjudicet, idque in æternum. Jacis hic aleam de tua æternitate; vide ut secure jacias : jactus enim est irrevocabilis.

CREDE, STUDE, VIVE, PINGE

ÆTERNITATI.

O quam longa quam profunda, quam immensa, quam beata vel misera est sæculorum omnium domina, intermina et vivens semper ÆTERNITAS !

O fragilitas humana, exiguum est quidquid agis propter spem æternorum !

(Eusebius Emissenus, hom. *de S. Maximo.*)

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
QUI IN HOC COMMENTARIORUM VOLUMINE EXPLICANTUR.

Prior numerus paginam, secundus columnam designat; si unicus tantum occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.

EX NOVO TESTAMENTO.

EX S. JOANNE.

EX ACTIBUS APOSTOLORUM.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

EX EPIST. I AD CORINTHIOS.

EX EPIST. II AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

EX EPIST. I AD TIMOTHEUM.

EX EPIST. CATHOLICA S. JACOBI.

EX EPIST. II S. PETRI.

EX EPISTOLA I S. JOANNIS.

EX APOCALYPSI S. JOANNIS.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

B.

C.

Christi Jesu incarnatio, conceptio, nativitas, infantia.

Ejus prædicatio, gesta, miracula, dicta, doctrina, itinera et disputationes cum Pharisæis.

Ejus passio, mors, vulnera.

Ejus dignitas, virtutes, officia, gloria, divinitas, judiciaria potestas, et alia.

D.

E.

F.

G.

H.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

T.

U.

V.

W.

Z.

INDEX
MATERIARUM MORALIUM

QUÆ HOC COMMENTARII VOLUMINE UBERIUS DEDUCUNTUR,

VERBIS EVANGELII PER DOMINICAS, FESTOS DIES ET FERIAS NONNULLAS OCCURRENTIS ACCOMMODATARUM, IN GRATIAM ET USUM CONCIONANTIUM.

Norint tamen singulorum se Evangeliorum explicationem tum litteralem, tum allegoricam ac symbolicam, suo quamque in capite posse invenire, ubi gustui suo quam abundantissime auctorem satisfacere comperient.

FERIA III POST DOMINICAM IV IN QUADRAG.

FERIA IV.

FERIA VI.

DOMINICA DE PASSIONE.

FERIA II.

FERIA III.

FERIA IV.

FERIA V.

FERIA VI.

SABBATO.

DOMINICA IN PALMIS.

FERIA V IN CŒNA DOMINI.

FERIA VI IN PARASCEVE.

IN FESTO S. MARIÆ MAGDALENÆ.

IN FESTO S. LAURENTII.

IN FESTO ASSUMPT. B. VIRGINIS.

IN FESTO S. BARTHOLOMÆI APOST.

IN FESTO NATIVIT. B. VIRGINIS.

IN FESTO S. LUCÆ EVANGELIST.

IN FESTO SS. APOST. SIMONIS ET JUDÆ

IN FESTO OMNIUM SANCTORUM.

IN FESTO S. CATHARINÆ VIRG. ET MART.

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

IN COMMUNI PONTIFICUM.

IN COMMUNI MARTYRUM.

IN COMMUNI CONFESSORUM.

IN COMMUNI VIRGINUM.

FINIS.

PARIS. — IMPRIMERIE PIERRE LAROUSSE, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 49.

SUPPLEMENTUM AD COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

PARIS. — IMPRIMERIE PIERRE LAROUSSE

49, RUE NOTRE-DAME-DES-CHAMPS, 49

COMMENTARIA

IN

SCRIPTURAM SACRAM

R. P. CORNELII A LAPIDE

E SOCIETATE JESU,

SANCTÆ SCRIPTURÆ OLIM LOVANII, POSTEA ROMÆ PROFESSORIS,

ACCURATE RECOGNOVIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

AUGUSTINUS CRAMPON,

DIŒCESIS AMBIAN. PRESBYTER.

EDITIO NOVA

ACCURATE EXPURGATA MENDIS QUÆ IN PRIOREM IRREPSERANT.

TOMUS DECIMUS SEPTIMUS

IN ACTA APOSTOLORUM

PARISIIS

APUD LUDOVICUM VIVÈS, BIBLIOPOLAM EDITOREM

13, VIA VULGO DICTA DELAMBRE, 13

M DCCC LXXIV

AD

BENEVOLUM LECTOREM

PROŒMIUM.

A Duodecim Prophetis Veteris Testamenti transeo ad totidem Novi, duodecim inquam Apostolos, quorum Acta conscribit S. Lucas, Epistolas suas ipsimet scripsere, æque ac Apocalypsin, quæ ut propria, ita unica est prophetia legis Evangelicæ. Hi nimirum sunt Vates Christi, Evangelistæ Dei, Doctores veritatis, Dictatores fidei, Legislatores orbis, Principes Ecclesiæ, imo cœli animati, Angeli et Archangeli, qui enarrant gloriam Dei, quos in spiritu prævidens Regius Propheta admirabundus exclamat : *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Brevis ero more meo, ut Acta Apostolorum, septem Epistolas Canonicas, et Apocalypsin eodem Tomo Complectar : quatuor enim Evangelia tertio in Novum Testamentum Tomo reservo (1). Chronotaxin, sive brevem temporum seriem præmitto, quod illa magnam singulis lucem afferet, adeoque facem legentibus ubique præferet.

(1) Ab hoc ordine nobis paululum recedere visum est. Itaque singuli libri in nostra editione eo ordine in lucem exibunt, quem in Concilio Tridentino, *sess.* IV, et in omnibus Catholicorum bibliis obtinent.

APPROBATIO CENSORIS ORDINARII.

Hæc expositio et Commentarius in *Acta Apostolorum*, a *R. P. Cornelio Cornelii a Lapide*, Societatis Jesu Theologo, et sacrarum Litterarum in Collegio Romano Professore, concinnata, est docta et pia, multisque floribus variorum Auctorum exornata. Unde et ad Romanæ Ecclesiæ doctrinam confirmandam, et rituum in primitiva Ecclesia usurpatorum cognitionem mire faciet, ut tam doctis quam indoctis inserviat : Quod testor, 18 februarii, anno 1626, qui hæc scripsi, et subscripsi.

EGBERTUS SPITHOLDIUS,

Canonicus et Plebanus Antuerpiensis, S. T. L. Librorum Censor.

MUTIUS VITELLESCUS,

SOCIETATIS JESU PRÆPOSITUS GENERALIS.

Cum Commentarios in *Acta Apostolorum*, *R. P. Cornelii Cornelii a Lapide*, nostræ Societatis, aliquot ejusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognoverint, ac in lucem edi posse probaverint; facultatem concedimus, ut typis mandentur : si ita iis, ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, et sigillo nostro munitas dedimus, Romæ 1 maii, anno 1625.

MUTIUS VITELLESCUS.

Annotationes quibus *Commentaria R. P. Cornelii a Lapide in Actus Apostolorum*, illustravit et ditavit Aug. CRAMPON, Presbyter diœcesis Ambianensis,

Nil obstat quin imprimantur.

Datum Ambian., 15 octobris, anno 1857.

† JACOBUS ANTONIUS,

Ambian. Episcopus.

CHRONICON ACTUUM APOSTOLORUM.

Conf. egregias sane disquisitiones tum Kuinoelii, *Prolegom. in Act. Apostol.* § 7; tum Hug, *Einleitung n d. Schriften D. N. T.* Th. II; tum D. Glaire, *Introduction aux Livres de l'Anc. et du Nouv. Test.*, t. V, ad calcem; tum Alzog, opere cui titulus in vernacula, *Hist. univers. de l'Eglise*, t. I; tum denique Haneberg, *Einleitung in's alte und neue Testament*, p. 599 seqq. Nos quidem in constituendis annis, quibus singulæ potioris momenti res gestæ evenerunt, ducem potissimum habuimus Sepp, opere cui titulus in vernacula, *La Vie de N.-S. J.-C.*, tom. II.

1. Christus moritur, die veneris, xv calend. aprilis, expleto 34 suo anno cum tribus mensibus, anno autem periodi Julianæ 4742, U. C. 782, ær. vulg. 29, Tiberii post Augustum imperantis 15, cum Augusto vero 18.

2. Die Pentecostes Spiritus Sanctus descendit super omnes discipulos, eodem anno, 5 junii, vel 6 τοῦ Nisan.

Duo argumenta ex *Actis* petita, quibus nititur Sepp, hæc sunt :

a) S. Chrysostomus, hom. *in Princip. Apostol.*, asserit Paulum 35 annos a conversione Christo serviisse. Porro, juxta S. Hieronymum, in suo *Catalogo*, ex *Chronico* Eusebii deprompto, Petrus et Paulus martyrio coronati sunt anno post Christi mortem 37, imperii Neronis 14, id est, U. C. 820, ær. vulg. 67 : Nero enim primum imperavit 13 octobris, ann. 807, vel a Christo 54. Si vero ex apostolatu Pauli 35 annos demas, habebis ejus conversionis annum, scil. U. C. 785, vel 25 januarii 786, imperii Tiberii 19, post mortem Christi 3 cum dimidio. Ergo si chronologia vulgaris, juxta quam Christus mortuus est anno 33, vera est, discipulos ante Christi mortem Paulus persecutus esset, quod repugnat.

b) Firma Veterum traditio est, Petrum Romæ sedisse annos 25. Cum vero anno 820 mortuus est, Romæ sedem fixerit anno 795, seu ær. vulg. 42, post Christi mortem 13, necesse est. Quod optime consentit aliæ traditioni ab Apollonio primum, deinde a Clemente Alexandrino et Eusebio memoratæ, asserenti scilicet, Christum jussisse Apostolis ne ante annos 12 a morte sua computandos Hierosolymis discederent, et ad Gentes transirent. Revera Hierosolymæ manserunt Apostoli (solumque ad tempus in regiones vicinas excurrerunt, crebro Judæam et Jerusalem revisentes) usque ad mortem Beatæ Virginis, quæ, juxta vetustissimam traditionem, Hierosolymis mortua est die 21 januarii, ann. 42, annos nata 60, paulo ante Herodis Agrippæ adventum in Judæam. Notum quoque est Agrippam, primo suo adventu, Jacobum Majorem necari jussisse movisseque persecutionem, tumque Apostolos ad Gentes transiisse. Porro, posito quod Christus mortuus sit ann. ær. vulg. 33, ut vulgo perhibent, anni 25 quibus Petrus Romæ sedit, reperire nequeunt. Nam si his annis addas 7 quibus sedit Antiochiæ, supererunt 2 anni tantum inter Christi mortem et Petri sedem in urbe Antiochia, quod admitti nullatenus potest : ergo Christum mortuum esse ante ann. 33 ær. vulg., scil. ann. 29, ut in tom. XVI probavimus.

3. Stephanus lapidatur die 26 decembris, anno ær. vulg. 32, imper. Tiberii 19, ut ait Eusebius in *Chronico*.

4. Saulus ad fidem convertitur, ann. U. C. 785, vel 25 januarii ann. 786, imper. Tiberii 19, ær. vulg. 33. Cæcus Damasci 3 diebus commoratur; dein, ex insidiis a præfecto regis Aretæ sibi structis elapsus, in Arabiam se confert.

5. Baptizatur Cornelius Centurio, Gentibusque ostium Ecclesiæ aperitur, ann. ær. vulg. 35.

6. Pauli primum Hierosolymam iter, cum Apostolis de re Christiana collaturi, ann. 36.

7. Petrus Antiochiæ sedet, ann. 35 vel 36, die 22 februarii.

8. Tiberius moritur, die 15 martii, ann. imperii ipsius cum Augusto 26, a morte Augusti 23, ær. vulg. 37. Quem Caius Caligula excipit iisdem mense et anno.

9. Caii mors, die 24 januarii, ann. 41; eum excipit Claudius.

10. Herodes Agrippa Roma Hierosolymam venit, a Claudio rex renuntiatus, ann. 42, U. C. 795.

11. Jacobus Major supplicio afficitur, Petrus vero e vinculis liberatur ab angelo, ann. 42, martio exeunte.

Alexandrini quotannis victoriam de Antonio ab Augusto sub ipsorum mœnibus reportatam die 1 augusti festo celebrabant. Quam consuetudinem quum tollere statuisset Eudoxia, Theodosii Junioris Imperat.

uxor, ipso hoc die sacrum indixit festum in honorem S. Petri e vinculis ab angelo liberati : hoc festum deinde in ordinem receptum tota Ecclesia eodem die celebravit. At, cum incarcerationem Petri paucis diebus antecesserat Jacobi mors, inde factum est ut die 25 julii hujus festi sedes fixa fuerit, etsi ad aliud tempus hi duo eventus referri debeant.

12. B. Virgo, 60 annos nata, in cœlum assumitur, die 21 januarii, ann. 42.

13. Disperguntur Apostoli hoc quoque jam adulto anno, extremo vero Petrus Romæ sedet.

14. Herodes Agrippa, rex, 54 annos natus, a Domino percussus misere interit, paulo post Paschatis festum, ann. ær. vulg. 44; cui succedit Cuspius Fadus, Procurator.

15. Fame in Judæa grassante, anno Claudii Imperat. 4 exeunte, seu ær. vulg. 45, Paulus secunda vice una cum Barnaba Hierosolymam venit, et eleemosynas ab Antiochenis collectas Christianis Hierosolymitanis defert.

16. Missio Pauli prima, post jejunium, orationem ac manus impositionem, ann. 44-48.

17. Fadum Procuratorem excipit Tiberius Alexander, Alexandri Lysimaci filius, ann. 46.

18. Romæ, ob festum sæculare, ab U. C. octavum, dies festi a Claudio magno sumptu instituuntur, ann. 47.

19. Judæi (simulque Christiani) Roma expelluntur edicto Claudii, ann. 49.

20. Concilium Hierosolymitanum I, ann. ær. vulg. 49, a primo Pauli cum Apostolis congressu 14, a conversione vero 17.

21. In locum Tiberii Alexandri Procuratoris venit Ventidius Cumanus, ann. 47-52.

22. Altera Pauli missio, ann. 49-53.

23. Paulus eodem anno 49 Corinthum venit, ibique reperit Aquilam et Priscillam ex Italia expulsos; in illa urbe per integrum annum et sex menses versatur.

24. Paulus, ann. 51, mense martio, solvit e Cenchris, Hierosolymamque quartum pervenit, circa Paschatis festum, quod eo anno agebatur diebus 18-25 aprilis.

25. Cumano Procuratori succedit Felix, ann. 52-55.

26. Nicopoli Paulus hiemat ann. 51 exeunte; se confert Ephesum, ibique cum biennium et 3 menses consumpsisset, a mense aprili, ann. 54, Philippis in Macedonia commoratur ad hiemam, quam exigit in Achaia.

27. Nero primum imperat, die 13 octobris, ann. U. C. 807, ær. vulg. 54.

28. Pascha agit Paulus Philippis, ann. 55 (a 30 die martii ad diem 6 april.).

29. Petrus Romam redit ann. 55.

30. Paulus Hierosolymæ Pentecostes festum celebrat, ann. 55, diebus vero 19-26 maii; ibique in vincula conjicitur.

31. Procuratori Felici succedit Porcius Festus, ann. 55.

32. Paulus eodem anno, mense octobri, Romam transportatur; naufragium facit; in insula Melite hiemat; Romæ advenit mense martio, ann. 56, ubi in vinculis biennium exigit, usque ad annum 58 vel 59.

33. Jacobus minor capite truncatur, ann. Neronis 7, U. C. 814, ær. vulg. 59.

34. Paulus ex Asia rediens occurrit Petro Corinthi, ann. 60.

35. Idem in Hispania evangelium prædicat ann. 60-65.

36. Incendium Romæ a Nerone, die 20 julii, ann. 64; ab eodem in Christianos edicitur persecutio.

37. Petrus et Paulus Romam iterum veniunt, ann. 65.

38. Uterque e carcere Mamertino eductus, martyrio coronatur, die 29 junii, ann. U. C. 820, a Christo 67, Neronis imper. 14.

39. Urbs Hierosolyma a Romanis expugnatur, ann. 70.

CHRONOTAXIS
ACTUUM APOSTOLORUM,
EPISTOLARUM CANONICARUM
ET APOCALYPSEOS,

ADEOQUE TOTIUS PRIMI A CHRISTO CHRISTIANI SÆCULI, IN OMNIBUS CONSENTIENS ANNALIBUS CARDINALIS BARONII, PAUCIS EXCEPTIS.

Anno a nativitate Christi 34, Tiberii Imperii 18.

Anno Christi 34 per tres menses inchoato, qui fuit annus mundi 3984, a diluvio 2327, ab Abraham 2035, ab exitu Hebræorum ex Ægypto 1530, a templo Salomonis 1051, ab Isaia et Prophetis 800, Olympiadis 202 annus quartus, a Roma condita 785, a captivitate Babylonica 625, a Cyro 565, ab initio 70 hebdomadum Danielis 487, puta in medio 70 et ultimæ hebdomadæ, uti prophetavit Daniel, cap. IX, 26, ab annis Græcorum, sive Seleucidarum 344, a Machabæis 199 (vide tabulam Chronologicam quam præfixi Pentateucho), hoc inquam anno ætatis suæ 34, Christus Dominus, Princeps Pontificum, Ecclesiæ Hierarcha, Redemptor et Salvator orbis, sacerdos secundum ordinem Melchisedech, expleturus vota et promissa Patriarcharum, legis umbras et figuras, ac vaticinia Prophetarum, perfecit munus suæ legationis et œconomiæ in carne, ac redemptionis nostræ sibi a Patre demandatum : quare pro nobis passus est atrocissima tormenta, et crucifixus inter latrones quasi latro, mortuus est, ut nobis vitam daret, die 25 martii : quo pariter die ante 34 annos obumbrante Spiritu Sancto conceptus et incarnatus erat in intemerato Beatæ Virginis utero, ut habet communior Doctorum sententia : consequenter resurrexit die 27 martii; ascendit in cœlum post 40 dies, die quinta maii; misit Spiritum Sanctum in specie linguarum ignearum die quinquagesima, puta in Pentecoste; die 15 maii, uti ostendam *Act.* I, 12. *Act.* I et II.

Paulo post ascensionem Christi ante Pentecosten, agente S. Petro, Matthias sorte suffectus est in locum et apostolatum Judæ proditoris.

Accepto Spiritu Sancto in Pentecoste, illico Petrus prædicans convertit tria millia hominum, *Act.* II, 41, qui omnes vendebant possessiones suas, et pretia earum ponebant ad pedes Apostolorum, perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione. Paulo post Petrus ad portam templi speciosam sanans claudum, indeque concionans ad populum, convertit quinque hominum millia : quocirca a Pontificibus incarceratus, libere respondet, oportere magis obedire Deo quam hominibus, *Act.* III et IV. Inde, cap. V, Ananiam et Sapphiram suffurantes de pretio agri sui, morte punit. Mox iterum cum cæteris Apostolis incarceratur, sed ab angelo liberatus, jubetur concionari in templo : qua de causa a magistratu reductus ad concilium, examinatus et increpitus, idem quod prius intrepide respondet : agit causam ejus Gamaliel. Ipse et cæteri Apostoli flagellati « ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. » *Act.* III et IV.

Eodem anno paulo post Pentecosten, ob murmur Græcorum contra Hebræos, Apostoli crearunt septem Diaconos : inter quos præcipuus et quasi archidiaconus eminuit S. Stephanus, qui ardenter et assidue disputans contra Judæos eosque convincens; tandem ab eis lapidibus obrutus, glorioso martyrio coronatur die 26 decembris, *Act.* VI et VII. *Act.* VI et VII.

Eodem anno sequenti die, puta 27 decembris, S. Jacobus, frater Domini, creatur primus Episcopus Hierosolymorum. Ita illico mirifice post Christi ascensum et missionem Spiritus Sancti crevit Ecclesia, cum Christus ascendens tantum reliquerit duodecim Apostolos, 72 Discipulos et quingentos Christianos, I *Corinth.* XV, 6.

Anno Christi 35, Tiberii Imp. 19.

Ob Stephanum Judæi insanientes, persecuti sunt cæteros Christianos : hinc illi omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter Apostolos. Quocirca Philippus Diaconus Samariæ prædicans, eam convertit. Unde Petrus et Joannes eo profecti sunt, ut baptizatos a Philippo sacramento Confirmationis communirent. Ibi S. Petrus primum certamen habuit cum Simone Mago. Philippus ab angelo raptus, convertit Eunuchum Candacis, reginæ Æthiopum, qui deinde in Æthio- *Act.* VIII

pia fidem Christi propagavit. Censent multi cum Cardinale Baronio, in eadem persecutione Judæos invasisse amicissimos Christi, nimirum S. Magdalenam, Martham, Lazarum, Maximinum, Marcellam et Josephum ab Arimathia, eosque navi sine velis et remis imposuisse, ut in alto vi ventorum et fluctuum mergerentur; sed Dei ductu navis, salvis omnibus, Massiliam appulit, ubi Christi fidem disseminarunt; ac tandem Magdalena in præruptum montem secessit, ubi pœnitentiæ, lacrymis et contemplationi vacans, per 30 annos vitam egit angelicam atque ab angelis quotidie rapta in altum, angelicis hymnis pasta, cibum omnem humanum fastidivit.

Anno Christi 36, Pauli Apostoli 1, Tiberii Imp. 20.

Die 25 januarii Saulus conversus, factus est Paulus. Spirans enim minarum et cædis in Christianos, cœlitus prostratus in terram, Christo se dedidit. Unde missus ad Ananiam, ab eo est baptizatus. Ananiæ enim dixerat Deus : « Vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel. » Paulus mox Damasci incipit prædicare Christum. Inde abiit in Arabiam : ex qua rediit Damascum, *Gal.* I, 17.

Anno Christi 37, Pauli 2, Tiberii Imp. 21.

S. Petrus visione lintei, in quo erant omnia quadrupedia et serpentia terræ, audiensque : « Surge, Petre, occide et manduca, » cognovit Gentiles admittendos ad Ecclesiam, eisque prædicandum esse Evangelium. Quare vocatus a Cornelio Centurione, eum cum familia instruxit et baptizavit, itaque ostium fidei publice Gentibus patefecit. Unde eodem anno cathedram suam posuit Antiochiæ, in eaque sedit septem annos. Quocirca, patefacto jam Gentibus Evangelio, eodem anno S. Jacobus profectus est in Hispaniam, cæterique Apostoli in suas provincias evangelizatum juxta Christi præceptum abierunt. Ante separationem et discessum composuerunt Symbolum, quod ab iis Apostolorum vocatur, quasi communem fidei tesseram. Baronius divisionem et discessionem Apostolorum consignat anno Christi 44. Verum causas cur citius ea ponenda videatur, recensui *Act.* XII, 1.

Anno Christi 38, Pauli 3, Tiberii Imp. 22.

Pilatus, Deo ulciscente necem Christi, a Vitellio Syriæ præside exauctoratus et in ordinem redactus, Romam missus fuit, ut coram Imperatore objecta sibi crimina dilueret : ubi mortuo Tiberio, a Caio Imperatore perpetuo exilio Viennæ Galliæ reclusus, tantisque ibi irrogante Caio languoribus coarctatus est, ut sua se manu transverberarit. Ita Eusebius, Ado et Cassiodorus in *Chronico*, ac Josephus, lib. XVIII, cap. v. Paulo ante Caiphas pontifex, qui Christum ad necem postularat, vitæ pertæsus pariter mortem sibi consciverat, teste Clemente, lib. VIII *Constit.*, cap. I. Sed et Annas, socer Caïphæ, male periit, teste Nicephoro, lib. II, cap. X. Tiberius voluit Christum inter deos referre, sed repugnante senatu, per edictum accusatoribus Christianorum comminatus est mortem. Ita Tertullianus in *Apolog.*, et ex eo Eusebius in *Chron.*

Anno Christi 39, Pauli 4, Caii Caligulæ Imp. 1.

Moritur Tiberius Cæsar XVII Calendas aprilis, anno ætatis 78. Successit ei Caius Caligula, qui Herodem Agrippam in vincula a Tiberio conjectum liberavit eumque pro ferrea catena a Tiberio ei injecta, ornavit aurea ejusdem ponderis ac regem Judææ constituit. Tiberio hoc epitaphium Poeta nuper posuit :

> Hic Liviæ filius, Augusti privignus,
> Matris mores tenuit, non vitrici.
> Acuto in pessimis ingenio, obtuso in optimis,
> Dextram fortunam, sinistram virtutem habuit.
> Triumphator aliorum sæpe, nunquam sui.
> Repugnante vitrico, matre propugnante
> Ad Imperium ab exilio venit, in exilium missurus Imperium.
> Tam sceptri amans cum non haberet, quam amens cum habuit.

Paulus, elapsis tribus annis ab abitu suo in Arabiam, Damasci prædicans, quæsitus ad vincula a Judæis et Areta rege, sporta per murum demissus effugit abiitque Hierosolymam, ut videret Petrum, *Galat.* I, 18; et II *Corinth.* XI, 32.

Anno Christi 40, Pauli 5, Caii Imp. 2.

Herodes Agrippa, Roma proficiscens in Judæam per Alexandriam, ibi a civibus eodem modo illusus est, quo Christus a Judæis, quorum rex erat Agrippa, illusus fuerat. Eodem anno Herodes Antipas, patruus Agrippæ, qui Christum veste alba indutum spreverat, ab Agrippa nepote accusatus apud Caium Cæsarem, tetrarchia et fortunis suis spoliatur, ac cum impia Herodiade uxore sua, perpetuo exilio damnatur apud Lugdunum Galliæ urbem : ubi uterque mœrore contabescens interiit, quia Joannem Baptistam occiderat et Christum illuserat.

Anno Christi 41, Pauli 6, Caii Imp. 3.

Hoc anno, si credimus Eusebio in *Chronico*, quem sequitur Baronius, S. Matthæus scripsit Evangelium hebraice, quod ad Indos abiturus descriptum secum detulit S. Bartholomæus Apostolus, illisque reliquit, ait Eusebius, lib. V *Hist.*, cap. X, et S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccles.*, in *Panteno*, cap. XXXVI. Illud quoque manu sua descripsit S. Barnabas : unde illud cum corpore ejus inventum est tempore Zenonis Imperatoris. Testatur S. Hieronymus Evangelium hebraicum S. Matthæi suo ævo exstitisse in Bibliotheca S. Pamphili Martyris, seque illud descripsisse. Ita ipse, lib. *De Viris illust.*, in *Matthæo*. Idem Evangelium Hierosolymis editum, a Jacobo fratre Domini expositum fuisse, testatur Athanasius

in *Synop.* Verum quod de hoc anno asseritur, mirum videtur, unum Matthæum eousque hæsisse Hierosolymis, cum cæteri Apostoli inde in suas provincias discesserint anno Christi 37. Quare verius videtur, eodem discessisse et Matthæum composito prius Evangelio. Nam illud secum detulit Bartholomæus ad Indos. Quin et S. Matthæum præcipientibus Apostolis scripsisse Evangelium testatur Epiphanius, *hæresi* 51. Denique communis Doctorum sententia est, Matthæum scripsisse Evangelium antequam Apostoli discederent in suas provincias, quod factum esse dixi anno Christi 37. Ergo tunc pariter scripsit Matthæus Evangelium.

Anno Christi 42, Pauli 7, Caii Imp. 4.

Cœpit fames in toto orbe, prædicta ab Agabo propheta, diuque duravit, *Act.* XI, 28. *Act.* XI.

Sub idem tempus Barnabas et Paulus evangelizant Antiochiæ per annum integrum docentque turbam multam, ita ut Antiochiæ primum discipuli cognominati sint Christiani, *Act.* XI, 26.

Caius Cæsar persecutus est Judæos justo Dei judicio, eo quod illi persequerentur Christum et Apostolos. Unde statuam suam poni voluit in templo Hierosolymitano, et in ea a Judæis adorari. Quare a Judæis missus est Philo cum sociis ad Caium, qui id deprecaretur, sed Caius ad eos ringendo conversus : « Vosne, inquit, illi diis invisi, qui me omnium confessione Deum declaratum soli aspernamini ? » Vide Philonem in *Legatione ad Caium*, et Josephum, XVIII *Antiq.*, cap. XII.

Anno Christi 43, Pauli 8, Claudii Imp. 1.

Hoc anno Thaddæus missus Edessam ad Abagarum, eum cum regno convertit.

Eodem Caius Cæsar a militibus Prætorianis occisus est anno imperii quarto, ætatis 29. Successit ei Claudius, Drusi Neronis filius et Liviæ Augustæ nepos, qui Agrippam in regno confirmavit eique adjecit Samariam et cæteram Judæam.

Anno Christi 44, Pauli 9, Claudii Imp. 2.

S. Jacobus ex Hispania rediens Hierosolymam, occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha. Ab eodem incarceratus est S. Petrus, sed ab angelo liberatus, evangelizando peragrat Cæsaream, Berytum, Sidonem, Tripolim, Byblum, Orthosiam, Antandrum, Balanaas, Laodiceam, Cappadociam aliasque urbes et provincias, ubique Ecclesias, Sacerdotes et Episcopos constituens, tandemque Romam ingreditur.

Paulus iturus evangelizatum Gentibus, rapitur in tertium cœlum auditque arcana verba, quæ non licet homini loqui, II *Corinth.* XII, 2.

Anno Christi 45, Petri Pontificis Romani 1, Pauli 10, Claudii Imp. 3.

S. Petrus Romæ cathedram constituit die 18 januarii, fundatque Romanam Ecclesiam. Antiochiæ post S. Petrum primus Episcopus creatur Evodius. Ita Eusebius in *Chronic.*

Eodem anno Paulus mittitur evangelizatum Gentibus. Quocirca, jussu Spiritus Sancti ordinatus Episcopus, quasi Apostolus ab Antiochena Ecclesia missus, cum Barnaba proficiscitur obitque evangelizando Gentes circumquaque. *Act.* XIII.

Herodes Agrippa, ulciscente Deo necem S. Jacobi et incarcerationem S. Petri, audiens acclamationes populi, « Dei voces et non hominis, » eisque tacite applaudens, percussus ab angelo, consumptus a vermibus interiit, *Actor.* XII, 23.

Eodem S. Petrus Romæ scribit primam Epistolam ad fideles dispersos in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bithynia.

Eodem S. Marcus Romæ scripsit Evangelium et mox profectus est Alexandriam, ibique Evangelium prædicavit et Alexandrinam Ecclesiam erexit rexitque quasi Episcopus mira sapientia et sanctitate.

Anno Christi 46, Petri 2, Pauli 11, Claudii Imp. 4.

Paulus et Barnabas cum peragrassent Seleuciam, indeque Cyprum navigassent, ac venissent Salaminam universamque insulam perambulassent, Paphum denique venientes, Sergium Paulum Proconsulem ad Christum convertunt, excæcando Elymam magum Evangelio resistentem, cujus occasione nomen Sauli in Pauli commutatum est. Inde perrexerunt Pergen Pamphyliæ et Antiochiam Pisidiæ ; sed a Judæis expulsi convertunt se ad Gentes abeuntque Iconium, *Actor.* XIII, 4 et seq.

Anno Christi 47, Petri 3, Pauli 12, Claudii Imp. 5.

Iconii Paulus prædicando convertit multos Judæos et Gentiles, ac inter eos S. Theclam, quam miris elogiis Patres celebrant. Quocirca multo tempore, ait Lucas, ibidem commoratus est, donec concitato a Judæis tumultu, ab eis lapidatus confugit in Lycaoniam, *Actor.* XIV, 1 et seq. *Act.* XIV.

Anno Christi 48, Petri 4, Pauli 13, Claudii Imp. 6.

Paulus pervenit Lystram, ubi claudum miraculo sanavit : quocirca a turbis acclamatus est Deus, puta Mercurius et Barnabas Jupiter, cumque eis sacrificare vellent, totis viribus restiterunt : mox a Judæis concitata seditione, lapidatus et pene occisus Paulus, perrexit Derben. Inde relegens iter, revisit et confirmavit fideles in Lystra, Iconio, Antiochia Pisidiæ, ac evangelizans transiit Pisidiam, Pamphiliam et Attaliam, *Actor.* XIV, 6 et seq.

Anno Christi 49, Petri 5, Pauli 14, Claudii Imp. 7.

Paulus post quinquennium in hac sua peregrinatione et apostolatu positum, cum Barnaba rediit Antiochiam ibique biennium commoratur, *Actor.* XIV, vers. ult.

Anno Christi 50, Petri 6, Pauli 15, Claudii Imp. 8.

Paulus Antiochiæ docet, Petrus Romæ, indeque per urbes et provincias totius orbis quaquaversum mittit Episcopos et Apostolos, qui Evangelium propagent, ac Ecclesias ubique fundent et regant.

Anno Christi 51, Petri 7, Pauli 16, Claudii Imp. 9.

Act. xv. Claudius Imperator Roma expellit Judæos: quocirca S. Petrus, Dei consilio urbe excedens, redit in Jerusalem. Orta enim controversia Antiochiæ de servanda a Christianis lege Mosis, Paulus et Barnabas missi sunt Hierosolymam ad Apostolos, ut ejus decisionem peterent. Eodem ergo anno celebratum est primum Concilium Hierosolymæ, cui præsedit S. Petrus, interfuerunt S. Joannes, Jacobus, Paulus et Barnabas, in quo ventilata diu quæstione, tandem Petrus eam decidit primusque tulit sententiam, edicendo legalia Christianis non esse servanda: cujus sententiam confirmavit illico S. Jacobus cæterique omnes. Sententiam hanc Antiochiam deferunt Paulus, Barnabas, Silas et Judas.

Act. xvi. Paulus separatur a Barnaba: hic enim cum Joanne Marco pergit in Cyprum, Paulus vero cum Sila perambulat Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias. Pervenit autem in Derben et Lystram, ubi circumcidens Timotheum, eum comitem suæ peregrinationis et prædicationis assumpsit. Transeuntes autem, ait Lucas, *Actor.* xvi, 6, Phrygiam et Galatiæ regionem, vetiti sunt a Spiritu Sancto loqui verbum in Asia. Cum venissent autem in Mysiam, descenderunt Troadem, ubi Paulo visio ostensa est. Vir Macedo quidam erat stans et deprecans eum, et dicens: « Transiens in Macedoniam, adjuva nos. » Quare a Troade navigavit in Samothraciam, inde Neapolim, inde Philippos, ubi Lydiam purpurariam convertit et dæmonem Pythonem e puella ejecit; quare ab heris puellæ quæstum facientibus ex oraculis Pythonis accusatus Paulus flagellatur et in carcerem conjicitur, ubi media nocte eo cum Sila orante et laudante Deum, immisso a Deo terræ motu ostia carceris panduntur et vincula omnium dissiliunt. Quo viso, custos carceris in Christum credidit, Paulique et Silæ plagas lavit. Magistratus audiens a Paulo eum esse civem Romanum, veniam precatur eumque liberum dimittit.

Act. xvii. Egressi Paulus et Silas Philippis, ait Lucas, *Actor.* x, 1, cum perambulassent Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi multos converterunt, et mulieres nobiles non paucas. Unde concitarunt seditionem Judæi, et Paulo non invento Jasonem pertraxerunt ad tribunal, qui data satisfactione liber abiit. Paulus et Silas noctu a fratribus dimissi sunt Berœam, cujus incolæ avide susceperunt Evangelium; sed Judæis Paulum insectantibus, ipse a fratribus deductus est Athenas.

Hoc anno tres simul soles apparuerunt, statimque simul in eumdem orbem coierunt, ait Eusebius in *Chron.*

Anno Christi 52, Petri 8, Pauli 17, Claudii Imp. 10.

Paulus Athenis in Areopago prædicans convertit Dionysium Areopagitam et insignem matronam Damarim, *Act.* xvii, 16. Opinantur multi tunc quoque fuisse conversum S. Hierotheum, quem passim in suis libris celebrat et sequitur S. Dionysius, eumque vocat « divinum suum magistrum. »

Eodem anno Paulus Athenis profectus Corinthum, multos ibi convertit, ac inter eos Crispum, principem Synagogæ. Quare oraculo Dei monitus diutius ibi evangelizavit. Ibidem, post adventum Silæ et Timothei, scripsit priorem epistolam *ad Thessalonicenses*, *Act.* xviii, 1 et seq.

Eodem anno, inquit Baronius, Agrippina, Germanici, fratris Claudii Imperatoris, filia, quam post interitum Messalinæ Claudius in uxorem acceperat, Augustæ titulo augetur, ejusque filius Domitius ab eodem Imperatore adoptatus in familiam Claudiam, Nero Claudius est appellatus. Hic est Nero, qui Claudio quasi patri adoptivo in imperium successit: quo etiam anno Agrippina, in oppidum Ubiorum, in quo illa, agente ibidem cum exercitu Germanico patre, genita erat, coloniam duci jussit, cui nomen hinc est inditum, ut ex ipsius nomine Colonia Agrippina sit dicta. Porro Agrippina fuit filia Germanici, qui fuit filius Drusi Germanici, fratris Tiberii Imperatoris ex Livia matre, uxore Augusti Imperatoris.

Anno Christi 53, Petri 9, Pauli 18, Claudii Imp. 11.

Corinthi secundum annum egit Paulus. Ibidem scripsit Epistolam secundam *ad Thessalonicenses*. Ibidem Judæi tumultuantes protraxerunt Paulum ad tribunal Gallionis, qui fuit frater Senecæ philosophi et præceptoris Neronis Imperatoris. Gallio eos repressit et abegit; unde Judæi furentes Sosthenem archisynagogum, quasi Paulo faventem, coram Gallione verberarunt; et nihil horum Gallioni curæ erat. Addit S. Chrysostomus ab iisdem verberatum et Paulum. Paulus post tumultum multo adhuc tempore remansit Corinthi, tandem abiturus in Syriam, ex voto totundit caput in Cenchris, qui erat portus Corinthi, *Actor.* xviii, 11 et seq. Act. xviii.

Anno Christi 54, Petri 10, Pauli 19, Claudii Imp. 12.

Paulus navigans in Syriam per mare Icarium, quod est pars maris Ægei, appulit Ephesum: ubi parum moratus, relicto Aquila et Priscilla, solvit Cæsaream, inde Hierosolymam, ubi Ecclesiam primigeniam et cæterarum matricem salutavit: mox reversus Antiochiam, perambulavit ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam, confirmans omnes discipulos, *Actor.* xviii, 19.

Apollo, vir eloquens et potens in Scripturis, Ephesi instructus ab Aquila et Priscilla, pergit Corinthum, ubi fideles confirmat valideque Judæos revincit, *Actor.* XVIII, 24.

Eodem anno, inquit Eusebius in *Chronico,* qui fuit Olympiadis 207 annus 4, Philippus Apostolus apud Hierapolim, Asiæ civitatem, dum Evangelium populo annuntiaret, cruci affixus lapidibus opprimitur. Occubuit ergo 20 anno a passione Christi sub Claudio, secundum Eusebium ejusque asseclas : licet Hippolytus, tract. *De* 72 *Discipulis,* asserat eum passum sub Domitiano Imperatore.

Anno Christi 55, Petri 11, Pauli 20, Claudii Imp. 13.

Paulus, peragratis superioribus partibus Asiæ, venit Ephesum, ibique per tres annos, puta per biennium et tres menses, residet et prædicat, *Act.* XIX, 1, et cap. XX, 31. Ephesi Paulus fuit objectus bestiis, I *Corinth.* XV, 32. Ibidem virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli, ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur, *Act.* XIX, 12.

Act. XIX.

Anno Christi 56, Petri 12, Pauli 21, Claudii Imp. 14.

Paulus secundum annum agit et prædicat Ephesi. Occasione Judæorum exorcistarum in quos insiliit dæmon, magna facta est Ephesiorum ad Christum et Paulum accessio.

Multi credentes veniebant confitentes et annuntiantes actus suos.

Multi qui curiosa fuerant sectati, contulerunt libros et combusserunt, *Act.* XIX, 13 et seq.

Eodem anno, die 13 octobris, moritur Claudius Imperator annum agens ætatis 64, Imperii 13 cum octo mensibus. Ita Suetonius in *Vita Claudii,* cap. XLV, et Dio, lib. LX. Sic igitur defuncto, Agrippinæ uxoris dolo veneno illi propinato, successit in imperium Nero, filius Agrippinæ, annum agens ætatis 18, tenuitque annis 13, mensibus 7, excluso Britannico, puero germano Claudii Imperatoris, ex Messalina uxore filio, ideoque legitimo imperii hærede, quem proinde paulo post Nero veneno sustulit. Ita Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. V. Porro Nero ex Sabinis oriundus, lingua Sabina idem est quod fortis ac strenuus, inquit Suetonius in *Tiberio,* cap. I, et Gellius, lib. XIII, cap. XXI : « Nerio, inquit, sive Nerienes verbum Sabinum est, quo significatur virtus et fortitudo. Itaque ex Claudiis, quos ex Sabinis oriendos accepimus, qui erat egregia ac præstanti fortitudine, Nero appellatus est. Sabini autem id nomen a Græcis accepisse videntur, quia vincula et firmamenta membrorum νεῦρα dicunt : unde nos quoque latine nervos appellamus. Servius Claudius vero, *Nerio* interpretatur quasi *Neirio,* id est sine ira, placidus, mitis, tranquillus ; » qualis initio Imperii fuit Nero.

Anno Christi 57, Petri 13, Pauli 22, Neronis 1.

Sublato jam per mortem Claudii edicto de Judæis Roma abigendis, Paulus tertium annum Ephesi agens cogitat Romam ; sed prius Ecclesias Achaiæ et Macedoniæ visitare ac Hierosolymam reverti decernit. Epheso ergo propediem abiturus, scribit priorem Epistolam *ad Corinthios.*

Opifices argentarii Dianæ, concitante Demetrio, movent seditionem contra Paulum vociferantes : « Magna Diana Ephesiorum. » Sedat eam Alexander. Mox Paulus, vocatis discipulis, exhortatus eos valedixit, ac relicto ibidem Timotheo, quem et primum constituit Ephesi Episcopum, profectus est in Macedoniam, *Actor.* XIX, 23 ; per Minorem ergo Asiam iter faciens, venit Troadem urbem, quæ adjacet Hellesponto, ubi quærens Titum, cum non invenisset, transmisso freto abiit in Macedoniam, II *Corinth.* II, 12.

Ex Macedonia ad Timotheum, quem Ephesi reliquerat, hoc anno scripsit priorem Epistolam, qua eum instruit in munere pastorali.

Paulus, obitis et confirmatis Macedoniæ Ecclesiis, per Ægæum mare Cycladas adnavigans pervenit Cretam, ibique reliquit et creavit Episcopum Titum, discipulum charissimum, epist. *ad Titum,* cap. I, 5.

Anno Christi 58, Petri 14, Pauli 23, Neronis 2.

Act. XX.

Hoc anno gesta sunt omnia quæ narrat Lucas cap. XX *Actor.*, et deinceps usque ad cap. XXVIII, vers. ult. Paulus enim peragrans Græciam, venit Nicopolim, ibique statuit hiemare : unde ex Creta eo vocat Titum scribens ad eum Epistolam *ad Titum,* cap. III, 12. Nicopoli quoque videtur scripsisse Paulus Epistolam secundam *ad Corinthios :* mox ipse videtur adiisse Corinthum ibique in portu Cenchrensi scripsisse Epistolam *ad Romanos.* Inde perrexit Philippos in Macedoniam, mox Troadem, ubi a morte suscitavit Eutychum : inde Asson, Mitylenen, Chium, Samum, Miletum ; quo convocans majores natu Ephesi, eis longa exhortatione ultimum valedicit, *Actor.* XX. Mileto navigat Coum, Rhodum, Pataram, Tyrum, Ptolemaidem, Cæsaream, ubi Agabus ei vincula Hierosolymitana prædicit ; ac tandem eodem anno sub Pentecosten, uti statuerat, pervenit Hierosolymam ; ubi suadente Jacobo, purificans se in templo, a Judæis capitur et pene occiditur ; sed eripit eum Tribunus ; a quo potestate loquendi facta, populum alloquitur, *Actor.* XXI et XXII. Populus audiens a Paulo ipsum, relictis Judæis, missum esse ad Gentes, occlamat poscitque eum ad mortem. Quare Tribunus eum flagellari imperat, sed Paulus dicens se civem Romanum, flagellis se eximit, *Act.* XXII. Mox in concilium adductus Paulus positusque inter Pharisæos et Sadducæos, dicens se Pharisæum et de resurrectione mortuorum judicari, dissidentibus inter se judicibus, judicium evadit. Tendunt illi insidias Judæi, quas

Act. XXI et XXII.

per judicium sui nepotis Paulus evadit. Quare Tribunus eum vinctum mittit Cæsaream ad Felicem Præsidem, *Act.* XXIII; ibi eum accusat Tertullus orator, defendit se Paulus; ac rursum coram Felice disputans de justitia, castitate et judicio, eum percellit. Felici succedit Portius Festus, *Act.* XXIV. Cum Festus vellet Paulum Hierosolymis coram Judæis judicare, Paulus Cæsarem appellans, Romam mittitur, cum prius causam suam egisset coram Agrippa rege, *Act.* XXV et XXVI. Paulus ergo cum Centurione navigat Sidonem, inde Cyprum, inde Lystriam, ac tandem naufragium patitur. Apparet ei Christus, omnesque in navi salvos evasuros pollicetur : omnes ergo salvi perveniunt Melitam, *Actor.* XXVII.

Act. XXIII, XXIV, XXV, XXVI.

Act. XXVII.

Eodem anno paulo post Pauli adventum Hierosolymam, B. Virgo agens annum ætatis 72 ex Jerusalem terrestri abiit ad cœlestem, cum triumpho ab angelis deducta in paradisum. Vide dicta *Actor.* XXI, 17.

Eodem anno, S. Lucam scripsisse Evangelium censet Baronius, sed anterius id a Luca scriptum esse, ostendam *Actor.* XVI, 10.

Anno Christi 59, Petri 15, Pauli 24, Neronis 3.

Act. XXVIII.

Paulus vinctus ex Melito navigat Syracusas, inde Rhegium, inde Puteolos, inde pedestri itinere Romam ingreditur die 6 julii. Hospitatus est in domo conducta, quæ postea conversa est in ecclesiam S. Mariæ in Via lata. Postero die, convocatis Judæis, sui suæque fidei rationem reddidit : ex quibus aliqui crediderunt, alii non crediderunt. Mansit Romæ cum custodiente se milite biennium, suscipiens omnes libereque prædicans Christum ; esto ob Neronis metum, omnes sui eum deseruissent. Astitit enim illi Christus eumque confortavit, ut per eum prædicatio impleretur et audirent omnes gentes; quin et eripuit eum de ore leonis, puta Neronis, II *Timoth.* IV, 16 et 17. Romæ scripsit Paulus Epistolam *ad Philippenses,* per Epaphroditum eorum Episcopum; item Epistolam *ad Ephesios,* quam misit per Tychicum.

Anno Christi 60, Petri 16, Pauli 25, Neronis 4.

Paulus agens secundum annum Romæ in vinculis, scripsit Epistolam *ad Colossenses* et Epistolam *ad Philemonem,* rogans eum ut Onesimum servum fugitivum in gratiam domumque recipiat. Fecit id Philemon, quin et Onesimum libertate donavit, qui virtutibus excrescens, post Timotheum creatus est Episcopus Ephesiorum. In hac Epistola, vers. 23, meminit Epaphræ, concaptivi sui, Marci, Aristarchi, Demæ et Lucæ, eosque quasi adjutores suos in Evangelii propagatione commendat. Eodem anno scripsit Paulus Epistolam *ad Hebræos.*

Anno Christi 61, Petri 17, Pauli 26, Neronis 5.

Paulus biennio in vinculis exacto a Nerone dimissus, varias provincias evangelizando peragravit, ac nominatim Hispanias ; ubi inter alios Xantippem et Polyxenam ad Christum convertit.

Hoc anno Romæ S. Lucas finiens Acta Apostolorum (ubi et imagines B. Virginis ac Christi Domini depinxit, quas hodie ibidem veneramur), reversus in Græciam, evangelizando obiit Dalmatiam, Galliam, Italiam, Macedoniam, Lybiam, etc., ac tandem, cælebs ad annum ætatis 84, Patras urbem Achaiæ adiens, ibidem Apostolatum suum nobili martyrio conclusit. Eodem anno Nero matrem suam Agrippinam occidit, justo Dei judicio, utpote quæ Claudium Imperatorem maritum suum veneno sustulerat, ut filius suus Nero ei in imperio succederet ; quæ ergo maritum occidit propter filium, a filio ipso occisa est. Justa enim et congrua numinis vindicta, filius matricida factus est matris suæ mariticidæ carnifex, et necis vitrici sui ultor : « Hanc illi gratiam non pro nativitate solum referens, verum etiam quod ejus artibus ad imperium provectus fuisset, ait Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. V.

Anno Christi 62, Petri 18, Pauli 27, Neronis 6.

Festus Judææ Præses, qui S. Paulum vinctum Romam miserat, obiit : cui successor a Nerone designatur Albinus. Ita Eusebius in *Chronico.*

Agrippa Rex pontificatu deposuit Josephum, eique surrogavit Ananum, Anani senioris filium: ita Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII.

Roma variis prodigiis concussa fuit : nam ob ortum recentis cometæ et ob fulmen illapsum in mensam Neronis, quasi certior reddita esset de ejus morte, omnia studia convertit in Rubellium Plautum, quod ex Julia gente per matrem originem duceret, qui Neronis jussu solum vertere et in Asiam proficisci coactus est. Ita Cornelius Tacitus, lib. XIV.

Laodicea, urbs Asiæ illustris, cujus meminit Apostolus, Epist. *ad Colossens.*, terræmotu collapsa prosternitur; sed a civibus, utpote opulentissimis, brevi in integrum restituitur.

Hoc anno Christi 62, S. Andreas crucifixus est Patris Achaiæ, ait Onuphrius in *Chronico.*

Anno Christi 63, Petri 19, Pauli 28, Neronis 7.

Hoc anno, ait Eusebius in *Chron.*, S. Hieronymus, lib. *De Scrip. Eccles.*, in *Jacobo,* Baronius et alii, S. Jacobus, frater Domini et Hierosolymorum primus Episcopus, qui Canonicam scripsit epistolam , Christum constanter prædicans, a Judæis e pinna templi dejicitur, et fullonis vecte percussus, orans pro suis interfectoribus gloriosum obit martyrium, cum 29 annis sanctissime illam rexisset Ecclesiam. Ejus necem mox ulciscente numine, cœpit Judæa variis casibus et prodigiis, ultimi excidii prænuntiis, exagitari. Quocirca Josephus, licet Judæus, quem citat Eusebius, lib. II, cap. XXII, et Origenes, lib. I *Contra Celsum,* excidium Hierosolymæ et Judææ per Titum, ascribit neci hujus Jacobi, qui ob insignem sanc-

timoniam et morum Christi similitudinem, cognominatus est justus et frater Domini. S. Jacobo in Episcopatu Hierosolymitano successit Simeon, filius Cleophæ, Christi propinquus, qui usque ad annum ætatis 120 sancte Hierosolymitanam gubernavit Ecclesiam, atque sub Trajano cruci affixus, supra vires et ætatem constanter martyrium pro Christo, sui causa crucifixo, subiit, cujus diem natalem celebrat Ecclesia die 18 februarii.

Eodem anno S. Barnabam in Cypro occisum, tradit L. Dexter et Onuphrius in *Chronico*.

Anno Christi 64, Petri 20, Pauli 29, Neronis 8.

S. Marcus Evangelista Alexandriæ martyr occubuit, cum enim a S. Petro Roma, ubi Evangelium scripserat, Alexandriam Evangelii causa amandatus esset, ibidem Ecclesiam constituit tanta doctrinæ et vitæ continentia, ut omnes sectatores Christi ad sui exemplum cogeret. Essenos enim quasi primos Religiosos et viros Angelicos, quos mire celebrant Philo, Eusebius, S. Hieronymus et alii, instituit. Quocirca Gentiles quadam die Dominica, cum Missam celebraret, in eum irruentes, fune in collum injecto raptantes eum per saxa, carnes ejus dilacerarunt : unde pene spiritum redditurus in carcerem detrusus, apparente sibi Domino una cum angelis, ad futurum certamen instauratur. Mane autem facto, rursum e carcere eductus, et per scabra loca raptatus, agens Deo gratias dicensque : « In manus tuas commendo spiritum meum, » impollutum eum Deo reddidit, sepultusque est honorifice a discipulis suis. Ita Menologium Græcorum, Beda et Ado in *Martyrol.*, die 25 aprilis.

Eodem anno Nero Octaviam uxorem et sororem (utpote filiam Claudii Imperatoris, qui duxerat Agrippinam, matrem Neronis, ideoque eum in filium adoptarat) calumniis circumventam in insulam relegatam, mori tandem balnei vapore compulit. Ita Tacitus, lib. XV.

Eodem anno Simon et Judas Apostoli occisi sunt in Perside, ait Onuphrius in *Chronico*, sed id negat Baronius et alii : de qua re dicam proœmio in Epist. *S. Judæ*.

Anno Christi 65, Petri 21, Pauli 30, Neronis 9.

Hoc anno, qui fuit quartus ante bellum Judaicum, et octavus ante Hierosolymæ obsidionem, Jesus quidam (suo nomine et vaticinio Jesum Christum, ob cujus necem exscindenda erat Judæa, repræsentans), Anani filius, plebeius et rusticus, a Deo instinctus clades urbi imminentes prædixit. Repente enim clamare cœpit : « Vox ab Oriente, vox ab Occidente, vox a quatuor ventis, vox in Hierosolymam et templum : vox in omnem hunc populum. » Quocirca a Magistratu acriter flagellatus, non veniam precatus est, nec illacrymavit, sed quotidie velut orationem quamdam meditans : « Væ, væ Hierosolymis, » vociferabatur, idque per annos septem et quinque menses continuos, donec supra murum consistens, « Væ, væ civitati, templo, populo, ac mihi, » maxima voce clamitans, lapide, tormento Romanorum misso, ictus interiit. Ita Josephus, lib. VII *Belli*, cap. XII.

Hoc anno Persius Volaterranus, satyricus poeta, moritur. Ita Eusebius in *Chron.*

Anno Christi 66, Petri 22, Pauli 31, Neronis 10.

Roma horribili incendio conflagravit, cujus causam Nero per calumniam conjecit in Christianos, eoque nomine illos sævissimis iisdemque diversis mortis generibus enecavit, « ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur, » ait Tacitus, lib. XV. Fuerunt hæ Martyrum primitiæ, eorum catalogo in *Martyrol. Romano* ascriptæ die 24 junii.

Hoc anno occisum S. Matthiam Apostolum tradit L. Dexter et Onuphrius in *Chron.* Addit Dexter : «Helena, Adabienorum regina, Christiana floret Hierosolymis, prædicatione Apostolorum conversa. »

Anno Christi 67, Petri 23, Pauli 32, Neronis 11.

Nero primam in Christianos persecutionem publico edicto instituit eamque usque ad finem Imperii et vitæ prorogavit. Quocirca in ea jam ante inchoata, permulti e Christianis illustre obiere martyrium, qui sparsim in *Martyrol. Rom.* recensentur, uti S. Barnabas, S. Andreas, S. Jacobus, frater Domini, cæterique Apostoli, licet diversis annis et locis. Item complures ex ipsius Neronis familia, quorum meminit Paulus, *Philipp.* IV, 22, inter quos eminuit Torpes et Evellius, qui *Martyrologio Rom.* ascripti sunt die 11 et 17 maii. Insuper S. Processus et Martinianus, custodes carceris ; Herodion, Olympias ac religiosissimæ feminæ Basilissa et Anastasia, Apostolorum discipulæ, quæ martyribus associatæ leguntur in *Martyr.*, die 15 aprilis, quos suis opibus alebant et sepeliebant. S. Lucina et Perpetua baptizata a S. Petro, de quibus in *Martyr.*, die 30 junii. Romæ Nero plures Senatores et primarios, eo quod in necem suam conjurassent, interfecit, ac inter eos Senecam præceptorem suum, et Lucanum Poetam, Senecæ nepotem, atque Plautum Lateranum Consulem designatum, qui palatium habebat in Cœlio monte, quod postea a Constantino Imperatore in templum Salvatoris conversum, ab eo denominatum est Basilica Lateranensis, uti testatur S. Hieronymus, epist. 30 *ad Oceanum*. Secuta est mors Poppææ Sabinæ Augustæ, quam, licet amatissimam, Nero ira percitus, ictu calcis percussam occidit. Ita Tacitus, Dio et alii.

Anno Christi 68, Petri 24, Pauli 33, Neronis 12.

S. Petrus et Paulus Romam redierunt, et collabentem pene Ecclesiam ob Neronis persecutionem instaurarunt.

S. Petrus secundam scripsit Epistolam, in qua significat ex revelatione sibi constare, velocem fore depositionem tabernaculi sui.

Paulo post Judas scripsit suam Epistolam Canonicam. Nam in illa alludit in multis ad secundam Petri Epistolam.

Simon Magus suis magicis artibus Romanos, et præsertim Neronem dementans, ab iis divinos honores est consecutus. Certant contra eum S. Petrus et Paulus, eumque tandem volare conantem ex alto præcipitant. Nam cum Simon a dæmonibus in aera raperetur, precibus S. Petri prostratus, fracta coxendice et cruribus, paulo post infelicem animam exhalavit. Quocirca Nero indignans suas magiæ delicias sibi ablatas, S. Petrum et Paulum carceri mancipat Mamertino, præsertim quia Paulus quoque pellicem a Nerone abstraxerat et ad Christum traduxerat. E carcere Paulus scribit Epistolam secundam *ad Timotheum*, vocans eum ad se, ut instantis suæ mortis et martyrii sit spectator.

Eodem anno Apollonius Thyanæus, Simoni Mago succedens, Romam venit, contra quem Apostoli et Christiani pari modo certarunt.

Eodem prodigia excidium Hierosolymæ portendentia apparuerunt, nimirum die octava aprilis, hora nona nocturna, circa aram et templum tantum lumen effulsit per mediam horam, ut clarissimus dies putaretur. Bos cum ad hostiam duceretur, agnum in medio templi peperit. Orientalis templi porta ænea et gravissima clausa, sponte aperta est hora noctis sexta. Die 21 maii, in aere visi sunt currus ferrei, et armatæ acies urbi circumfusæ. In Pentecoste audita est vox in templo: «Migremus hinc.» Ita Josephus, lib. VII *Belli*, cap. XII.

Eodem anno, mense maio, Neroni et Romanis rebellare cœperunt Judæi ortumque est bellum Judaicum; ob Cestii Flori, procuratoris Judææ, avaritiam et tyrannidem. Ita Josephus, lib. II *Belli*, cap. XIII. Christiani ergo juxta Christi monitum Hierosolyma excedentes, in urbem Pellam se contulere.

Anno Christi 69, Petri 25, Pauli 34, Neronis 13.

Hoc anno ab incarnatione Christi 69, ab ejus passione et morte 36, S. Petrus et Paulus die 29 julii e carcere Mamertino (ubi Processum et Martinianum custodes suos; cum aliis 47 ad Christum converterant et miraculosa aqua e carcere subito scaturiente baptizarant) educti gloriosum obiere martyrium. S. Petrus in Vaticano crucifixus est, capite deorsum vergente; id enim ipse petierat, ne Christo crucifixo videretur assimilari et æquari. Paulus vero ad aquas Salvias capite truncatus, e cervice recisa pro sanguine lac manavit; caput vero terno saltu tres fontes elicuit, qui etiamnum visuntur multisque sunt saluti.

S. Linus in pontificatu S. Petro succedit, sedetque annos undecim.

Vespasianus cum exercitu missus a Nerone contra Judæos, gravissimis cladibus eos affecit, quas recenset Josephus, lib. III *Belli*, cap. IV.

Jerusalem civibus mutuo inter se digladiantibus, ac præsertim Zelotis in cives grassantibus, maximis stragibus afficitur, quas recenset Josephus, lib. V *Belli*, cap. I.

Anno Christi 70, Lini 1, Neronis 14.

Nero anno necdum elapso a nece Apostolorum, in sanguinis Apostolici ultionem, a Senatu damnatus, eo quod eumdem universum interficere destinasset, fugiens ex urbe in speluncam, pavidus sibi manus intulit, quem ægre morientem unus ex libertis, Epaphroditus, confecit die 10 junii (eadem die, qua ante decem annos Octaviam uxorem interfecerat), agens suæ ætatis annum 32, Imperii 14, atque in eo omnis Augusti familia et stirps regia extincta est. Ita Suetonius, in *Nerone*, cap. XLIII et seq.

Neroni successit Servius Sulpitius Galba, a militibus, quibus præerat, acclamatus Imperator, tenuitque per menses septem.

Floret Plutarchus philosophus et M. Fabius Quintilianus orator. Ita Eusebius in *Chron.*

Josephus Judæus historicus, dux belli Judæorum, cum a Romanis interficiendus esset, Vespasiano prænuntiat mortem Neronis, eumque in imperium illi successurum, cujus rei causa vitam dono accipit. Ita Eusebius in *Chron.*

Anno Christi 71, Lini 2, Othonis 1.

Galba Imperator occiditur a militibus ab eisque eidem surrogatur Marcus Silvius Otho, qui cum imperasset menses tres, rebellante Vitellio, mortem sibi conscivit; imperium ergo capessit Vitellius tenetque per menses octo.

Vespasianus interea multas Judææ urbes sibi ac Romanis subigit. Unde multi opinati sunt ipsum esse Messiam, utpote cui regnum Juda a Prophetis promissum erat. Quocirca opera et præstigiis Apollonii Thyanæi visus est cæcum illuminare et ægro manum restituere. Ita ex Tacito, lib. I, cap. IV, et Suetonio in *Vespasiano*, cap. VII, Baronius, qui hæc mendacia ab adulatoribus conficta esse convincit.

Eodem anno Evodio ex humanis sublato, eidem in cathedra Antiochena succedit S. Ignatius, qui post annos fere 40 sub Trajano, anno Christi 110, Romæ leonibus objectus, glorioso martyrio est coronatus, cum primus ipse Antiochiæ chorum psalmodiæ, quo alternis canerent, instituisset, eo quod angelos SS. Trinitatem eo ritu laudantes vidisset et audisset.

Anno Christi 72, Lini 3, Vespasiani 1.

Vespasianus a militibus suis creatus Imperator, Romam navigans, ibidem Capitolium bello civili concrematum restituit, ac Titum filium ad conficiendum bellum Judaicum destinat. Titus ergo

Hierosolymam obsidet in Paschate, cum undequaque eo Judæi ad festum confluxissent, ut omnes ab eo concluderentur et mactarentur vel caperentur : sicut ipsi eodem festo ante annos 38, ibidem Christum crucifixerant. In ultionem ergo sanguinis Christi, utriusque Jacobi Apostoli, et S. Stephani, ac vinculorum SS. Petri et Pauli, atque persecutionis et expilationis Christianorum, Jerusalem Romanis capta et cum templo incensa funditus eversa est, uti ei prædixerat Christus, *Lucæ* XIX, 43. E Judæis toto bello occisa sunt undecies centena millia, capta 97, ait Josephus, lib. VII *Belli*, cap. 17. Act. XIII.

Anno Christi 73, Lini 4, Vespasiani 2.

Titus de Judæa subacta Romæ triumphavit. Extat etiamnum Romæ arcus ejus triumphalis, in quo candelabrum templi, quod in triumphum duxit, expictum cernitur. Judæis in Ægypto tumultuantibus, mandat Vespasianus demoliri eorum templum, Heliopoli ante 333 annos ædificatum ab Onia pontifice, indeque vocatum Onion. Per hæc tempora S. Bartholomæus, qui et Nathanael, Apostolus apud Persas Christum prædicans, excoriatus capite plectitur, ait Onuphrius in *Chron.*

Anno Christi 74, Lini 5, Vespasiani 3.

Ebion et Cerinthus, hæresiarchæ negantes Christi divinitatem, suas hæreses spargunt. Confutat eos S. Joannes Apostolus, tam factis quam verbis; ideoque nec balneum eorum ingredi sustinuit, dicens : « Fratres, egrediamur hinc, ne cadat balneum et pereamus cum Ebione, qui intus est in balneo, propter ipsius impietatem. » Ita Epiphanius, *hæresi* 30; licet Irenæus, lib. III, cap. IV; Eusebius, lib. III, XXII, et Theodoretus, lib. II *Hæret. Fabul.*, id non Ebioni, sed Cerintho ascribant.

Eodem anno S. Martialis, Episcopus Lemovicensis et Galliarum Apostolus, eo amandatus Roma a S. Petro, cum Lemovicenses, Tolosanos, Burdigalenses, Cadurcenses, Aquitanos aliosque ad Christum convertisset, diem clausit extremum abiitque in cœlum. Innocentius Pontifex, Extravag. *de Sacra Unctione*, in fine, scribit S. Martialem baculo sibi a S. Petro Romæ dato, mortuum ad vitam revocasse.

Anno Christi 75, Lini 6, Vespasiani 4.

S. Apollinaris a S. Petro Ravennam missus, cum 29 annos illi sedi præfuisset, et continuum pene martyrium perpessus esset, varie tortus martyr in cœlum evolavit. Successit ei in episcopatu Aderitus, et post eum Eleucadius, olim Platonicus philosophus.

Philosophi orbem circumeunt, ut instar Christi discipulos post se trahant. Tales fuere Apollonius Thyanæus, Euphrates, Demetrius, Musonius, Damis Pythagoreus, Epictetus Stoicus, Lucianus Epicureus, Diogenes junior, qui ob maledicentiam a Vespasiano capite mulctatus est. Verum hos omnes obtrivit et sepelivit S. Joannes Apostolus, Ecclesiæ columna et Patriarcha, cum suis sociis et asseclis, et Dionysio Areopagita, Ignatio, Herma, Polycarpo, Clemente, etc., quibus proinde Deus vitam longævam concessit et in multos annos prorogavit.

Eodem anno occisum esse S. Thomam apud Indos asserit Onuphrius in *Chron.*

Annis Christi 76, 77, 78, 79, 80; Lini 7, 8, 9, 10, 11; Vespasiani 5, 6, 7, 8, 9.

Anno Christi 77, templum Pacis augustissime ædificatum, dedicatum est, in eoque ornamenta e toto orbe quæsita, sed præsertim e templo Hierosolymitano sublata, sunt reposita. Ita Josephus, lib. I *Belli*, XXIV. Titulus templi erat : « Paci æternæ. »

Anno Christi 80, Linus pontifex, cum sedisset annos 11, jussu Saturnini consularis martyrio coronatur die 23 septembris. Succedit ei Cletus.

Anno Christi 81, Cleti 1, Vespasiani 10, Titi 1.

Vespasianus agens annum ætatis 69, Imperii decimum, moritur ; succedit ei filius Titus, orbis deliciæ, qui urbis luxum et luxuriam castigavit. Unde de eo Martialis, lib. VI, *epigr.* IX :

Plusque tibi debet Roma, pudica quod est.

Adeo vero beneficus fuit, ut, cum semel super cœnam recordaretur se eo die nemini beneficium contulisse, exclamarit : « Amici, diem perdidi; » iis qui in necem suam conjurarunt, pepercerit, dicens : « Periturum se potius, quam perditurum, » et : « Principes fato dari. » Ita Suetonius in *Tito*, cap. XI; Dio, cap. VIII et IX.

Anno Christi 82 et 83, Cleti 2 et 3, Titi 2 et 3.

Urbs Roma, immisso divinitus incendio, tribus diebus totidemque noctibus conflagravit. Ita Dio in *Tito*. Titus Amphitheatrum Romæ ædificat, et in dedicatione ejus quinque millia ferarum occidit. Ita Eusebius in *Chron.* Hoc solum cum Pantheo, ex veteris Romæ magnificentia reliquum, in urbe etiamnum spectamus.

Anno Christi 83, Titus Imperator veneno a fratre Domitiano (ut fama fuit) sublatus est annum agens ætatis 41, Imperii tertium. Succedit ei Domitianus, natura sævus, ingenio ferox et vafer. Ita Suetonius, Dio et alii in *Tito* et *Domitiano*.

Annis Christi 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91; Cleti 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; Domitiani 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

Josephus Judæus historicus, Romæ in honore est apud Domitianum, uti fuerat apud Titum et Vespasianum.

Anno Christi 84, Titus a Senatu inter deos refertur. Ita Eusebius in *Chron.*

Domitianus philosophos urbe exegit, ac inter alios Musonium, Dionem Chrysostomum, Epictetum Stoicum et Peregrinum; nonnullos vero occidit, ut Rusticum Arulenum et Maternum Sophistam. Ita Eusebius in *Chron.*, et Dio in *Domitiano*.

Domitianus delubrum Jovis Capitolini concrematum, ingenti sumptu restauravit. Ita Suetonius et Dio in *Domitiano*.

Anno Christi 87, Anianus, cum post S. Marcum 22 annos præfuisset Ecclesiæ Alexandrinæ, e terris in cœlum abiit. Ita Eusebius, lib. III, cap. XII.

Anno Christi 88, Domitianus sanxit ut deinceps anni numerarentur per agones Capitolinos; sicque ab hoc anno primus agonalis cœptus est numerari. Agonalis instar Olympiadis quatuor continebat annos. Ita Censorinus, *De die natali*, cap. XIV.

Anno Christi 89, Domitianus jussit octobrem mensem Domitianum vocari; se vero Deum et Dominum appellari. Unde illud : « Edictum Domini Deique nostri. » Ita Suetonius in *Domitiano*, cap, XIII. Idem quotidie secretam quietem captabat, in qua nihil aliud curabat, nisi muscas præacuto stylo configere. Ita Eusebius in *Chron.*

Apollonius Tyanæus Romæ a Domitiano incarceratus, per magiam invisibilis factus evanuit, et Puteolis improvisus apparuit, indeque Ephesum concessit, ubi cum S. Joanne certavit.

Anno Christi 92, Cleti 12, Domitiani 9.

S. Joannes Apostolus Epheso Romam, ad Domitianum Imperatorem reus impietatis, a Proconsule Asiæ vinctus mittitur : ubi ante portam Latinam in ferventis olei dolium missus, integer et illæsus exivit, teste Tertulliano, lib. *De Præscript.*, cap. XXVI. Quare a Domitiano relegatur in insulam Pathmos, *Apocal.* I, 9. Exstat Romæ martyrii S. Joannis locus ecclesia illustratus, ac dies in tabulas Ecclesiasticas relatus est 6 maii.

Domitianus, ait Eusebius, lib. VI, cap. XIII, alteram post Neronem in Christianos movet persecutionem. Erat enim crudelis admodum : unde a Gentilibus vocatus est alter Nero. Audi Juvenalem, *sat.* 4 :

> Cum jam semianimum laceraret Flavius orbem
> Ultimus, et calvo serviret Roma Neroni :

Sub Domitiano ergo, sequentibus ejus annis, multi passi sunt Martyres, inter quos illustriores fuere S. Eutropius, Episcopus Santonensis, in Gallias a S. Clemente missus, ascriptus *Martyrol.* die 30 aprilis; Lucianus, Episcopus Bellovacensis, die 8 januarii, ac Maximianus et Julianus presbyteri; Carnoti vero Ceraunus, 28 maii; item Nicasius, Episcopus Rothomagensis; Quirinus Presbyter, Scabiculus Diaconus, Patientia virgo, item S. Romulus; Fesulanus in Tuscia Episcopus, illuc a S. Petro missus; Ptolemæus, Episcopus Tuscaniæ; Eugenius, Toletanus Episcopus; Mancius, civis Romanus Eboræ, et alii.

Anno Christi 93, Clementis 1, Domitiani 10.

Cletus Pontifex, cum sedisset annis 12, martyrio coronatur. Succedit ei S. Clemens.

S. Joannes in Pathmos omnes insulæ accolas ad Christi fidem et pietatem instituit, ait Œcumenius, procemio *in Apocal.*

Sub hoc tempus Antipas martyrium subiit Pergami in Asia, de quo dixi *Apocal.* II, 13.

Anno Christi 94, Clementis 2, Domitiani 11.

Acilius Glabrio superiori anno consul Romæ cum aliis martyrio afficitur. Ita Dio in *Domit.*

Anno Christi 95, Clementis 3, Domitiani 12.

S. Clemens scripsit Epistolam *ad Corinthios* de pace et concordia, quam celebrat Eusebius, lib. III, cap. XII. Plures alias scripsit atque Constitutiones Apostolicas.

Anno Christi 96, Clementis 4, Domitiani 13.

Hoc anno Josephus historicus, ut ipse testatur in fine lib. XX, Romæ finit commentarium *De Antiquitatibus Judaicis* in viginti libros distributum, in quo videns Jerusalem cum templo et judaismo eversam, videns pariter Vespasianum defecisse, cui vaticinatus tribuerat, quod Christo a Prophetis prænuntiatum erat, imperium; jamque tempus Messiæ præteriisse, ipse, licet Judæus, convictus tamen rei evidentia, luculentum Jesu nostro crucifixo perhibuit testimonium, quod ipse sit Messias, sive Christus. Sic enim de eo scribit, lib. XVIII *Antiq.*, cap. IV : « Eodem tempore fuit Jesus, vir sapiens, si tamen virum eum fas est dicere. Erat enim mirabilium operum patrator et doctor eorum qui libenter vera suscipiunt, plurimosque tam de Judæis, quam de Græcis sectatores habuit. Christus hic erat : quem accusatum a nostræ gentis principibus, Pilatus cum addixisset cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere, qui ab initio cœperant. Apparuit enim tertia die vivus, ita ut divinitus de eo vates hoc et alia multa miranda prædixerant, et usque hodie Christianorum genus ab hoc denominatum non deficit. » Hunc locum ex Josephi translatione Hebræa, ab ipsis facta, sustulerunt Judæi, sed Josephus scripsit Græce : exemplaria autem Græca et Latina ita habent, ut retuli. Ita Romæ cuidam Rabbino id objicienti, respondi.

Anno Christi 97, Clementis 5, Domitiani 14.

Hoc anno S. Joannes a Domitiano relegatus in Pathmos, ibi per exilium pro Christo, meruit ab eo accipere Apocalypsin, sive revelationem eorum quæ futura erant in Ecclesia et orbe, præsertim in fine mundi, ut iis fideles a fide metu persecutionum, vel blandiloquentia Ebionis, Cerinthi aliorumque hæreticorum aberrantes, aut vacil-

lantes, in eadem confirmaret roboraretque eos eorumque posteros, ad instantes reliquas octo generales Ecclesiæ persecutiones, a totidem Imperatoribus concitandas, constanti animo sustinendas. Ipse enim ex omnibus Apostolis solus superstes et grandævus, quasi fidelium omnium pater et patriarcha, molem Ecclesiæ, veluti Christi familiæ sibi ab eo commissæ, sua auctoritate, sapientia et sanctitate quasi Atlas sustentabat. Ita Irenæus, lib. V, in fine, Baronius et alii.

S. Dionysius Areopagita scripsit Epistolam, quæ numero est decima, ad S. Joannem in Pathmos, significans sibi a Deo revelatum esse quod brevi ab exilio liberandus foret, tumque sese invicem essent visuri et fruituri. Ita factum mox post mortem Domitiani, quæ anno sequenti contigit.

Domitianus eos qui de genere erant David, interfici præcepit, ut nullus Judæorum regno reliquus foret, itaque Messiæ exspectationem eis eriperet. Ita Eusebius in *Chron.*, et alii.

Anno Christi 98, Clementis 6, Domitiani 15.

Flavius Clemens, Consul Romanus, cognatus Domitiani (cujus sororem Flaviam Domitillam habebat uxorem) et S. Clementis Pontificis, a Domitiano, eo quod religionem Christianam coleret, occiditur, cum antea ejus filios successores Imperii destinasset, alterumque Vespasianum, alterum Domitianum appellasset. Ita Suetonius in *Domitiano*, cap. XV. Eadem de causa sæviit in Clementis uxorem et neptem, utramque scilicet Flaviam Domitillam, aliosque ejus domesticos Christianos. Hoc ergo anno Flaviam Domitillam juniorem, Flavii Clementis Consulis ex sorore Plautilla neptem, in insulam Pontiam relegavit: ita Eusebius, lib. III, cap. XIV. Hæc est illa Domitilla celebris virgo et martyr, cujus mater Plautilla a S. Petro instante martyrio conversa et baptizata, filiam hanc Domitillam tradidit Christianis virtutibus imbuendam S. Clementi, qui eamdem, cum virginitatem suam Deo incitantibus eam S. Nereo et Achilleo eunuchis vovisset, sacro velamine consecravit. Quare Aurelianum sponsum respuens, in Pontiam relegatur, quo eam secuti sunt Nereus et Achilleus : qui inde abstracti et Tarracinam missi, ibi post varia tormenta capite mulctati sunt. Flavia vero post longum exilium, tandem sub Trajano gloriosum obiit martyrium. Ita habent Acta SS. Nerei et Achillei.

Hoc anno Domitianus ob crudelitates, præsertim in Christianos excitatas, a conjuratis, ac nominatim a Stephano, S. Flaviæ Domitillæ procuratore, confossus occubuit, annum ætatis agens 45, imperii 15; quare statuæ ejus omnes arcusque illico eversi fuere, nomen etiam e saxis eradi jussum. Ita Dio in *Domitiano*, et Suetonius, cap. XVII. Vidit hanc Domitiani necem Apollonius Tyanæus Ephesi existens, per magiam, revelante dæmone. Nam concionans ad populum, torvis oculis in terram aspiciens, dixit : « Percute tyrannum; » ac postea tabellarii Roma venientes nuntiarunt eodem tempore occisum esse Domitianum. Ita Philostratus, lib. VIII *Vitæ Apollonii*.

Domitiano successit Nerva Cocceius tam senatus consensu, quam militum, imperavitque annum unum, quem mire laudant Historici, qui omnes exules in patriam reduxit vetuitque quempiam religionis causa accusari. Ita Dio in *Nerva*. Quare S. Joannes Apostolus tunc ex Pathmos, ubi exulabat, Ephesum est reversus, atque Asiæ Ecclesias gubernavit. Ita Eusebius, lib. III, cap. XV, qui et cap. XVII, recenset mirum charitatis S. Joannis exemplum in juvene, olim discipulo suo, a latrociniis revocando, cum diceret Episcopo, cui eum commendarat : « Age, Episcope, depositum nobis redde, quod ego et Christus Ecclesia teste, quam gubernas, tibi commisimus. Adolescentem repeto, animam fratris. »

Tunc quoque S. Joannes certans cum Apollonio Tyanæo thaumaturgo, mortuum suscitavit, aliaque complura miracula in fidei et fidelium confirmationem patravit. Ita Eusebius, lib. V, cap. XVII; Sozomenus, lib. VII, cap. XXVI; Baronius et alii. Quin et L. Dexter in *Chronico*, anno Christi 100 : «Stacteus, inquit, Zotici, vel Getulici filius; qui Zoticus Ephesi negotiorum causa morabatur: mortuus Stacteus a Joanne ad vitam revocatur. Convertitur Zoticus et Symphorosa cum filiis ad fidem, qui reversi ad Italiam passi sunt. » Hæc ille de cujus fide dicam in fine Chronotaxis.

Dionysius Areopagita, Athenarum Episcopus, adit S. Joannem ex Pathmos reducem, ejusque, ut videtur, consilio Romam ad Clementem Pontificem se contulit, a quo cum Rustico et Eleutherio in Gallias missus est, ut Martiali, Eutropio, Luciano aliisque a S. Petro eo missis, et jam vita martyrioque perfunctis in Evangelii prædicatione succederet : qui multis conversis, tandem sub Adriano Imperatore Apostolatum illustri martyrio decoravit. Porro Dionysio in Atheniensi Episcopatu successit Publius, Publio Quadratus. Ita Eusebius, lib. IV, cap. XXII; et S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccl.*, in *Quadrato*.

Anno Christi 99, Clementis 7, Nervæ 1.

S. Joannes, post reditum ex Pathmos, coactus ab Asiæ Episcopis et multarum Ecclesiarum legationibus, post indictum publicum jejunium et supplicationes, scripsit Evangelium, et quasi filius tonitrui illud prooemium e cœlo veniens eructavit : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, » ait S. Hieronymus, Præfat. *in Evangel. S. Matthæi.* Addit Metaphrastes, quem sequitur Baronius, S. Joannem scripturum Evangelium, quasi alterum Mosem, legem novam cœlitus accepturum, ascendisse in verticem montis, et elevatis manibus mentem a sensibus abstraxisse : « Tuncque horrenda tonitrua, inquit, terrores et fulgura, his

similia, quæ antea Mosi legem recipienti contigerant, facta sunt. Ad extremum tonitrua in vocem exprimuntur, atque resonant, In principio erat Verbum. » Porro Græce scripsit Evangelium contra Ebionem et Cerinthum, tunc grassantes, qui docebant Christum esse merum hominem, et ante Mariam non fuisse. Quocirca totus est in divinitate Christi astruenda, atque gesta Christi ante incarcerationem Joannis Baptistæ, a cæteris Evangelistis prætermissa, supplet et persequitur. Ita S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccl.*, in *Joan.*, cap. IX.

Scripsit pariter S. Joannes tres Epistolas canonicas, e quibus duas priores contra Basilidem et alios Christi carnem negantes, docentesque non veram, sed phantasticam fuisse Christi incarnationem, passionem, mortem, etc., exaravit. Unde hæresin hanc elidens ita orditur : « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostræ contrectaverunt de Verbo vitæ : et vita manifestata est, et vidimus, et testamur. » Quocirca S. Hieronymus, epist. 85 *ad Evagrium* : « Clangit, inquit, tuba filius tonitrui, quem Jesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluenta potavit : Presbyter electæ Dominæ et filiis ejus, quos diligo in veritate. » Porro sicut doctrinarum, sic et ignis ac flammarum fluenta e Christi pectore potavit : unde totus spirat amoris charistatisque ignes et incendia.

Eodem anno Apollonius Tyanæus magus, occultam appetens mortem (quo immortalis crederetur in cœlum esse translatus), incerto exitu diem clausit extremum. Ita Philostratus, lib. VIII.

Nerva videns se senio fatiscentem, ut consuleret imperio, præteritis sibi sanguine junctis, M. Ulpium Trajanum Hispanum adoptavit in filium ac Cæsarem nominavit. Ita Dio et Plinius in *Panegyr. Trajani.*

Anno Christi 100, Clementis 8, Nervæ 2, Trajani 1.

Nerva agens annum ætatis 65, ait Dio, senio et morbis consumptus, magno omnium luctu diem obiit die 27 januarii. Successit ei Trajanus agens Agrippinæ, quem anno præcedente in filium sibi Nerva adoptarat. Decreto senatus Nerva inter deos refertur. Ita Eusebius in *Chron.*

Anno hoc sæculari mire crevit et floruit Christi Ecclesia : deorum fana, delubra, oracula, aræ velut fulmine icta collabebantur.

Plinius Secundus, præfectus Bithyniæ, scripsit ad Trajanum, quid de Christianis fieri vellet ? nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam quod antelucanis cœtibus hymnos Christo canerent. Rescripsit Trajanus, « Eos inquirendos non esse, oblatos vero puniri oportere; cœtusque et sodalitates, quas hæterias vocant, prohiberi. » Ita Plinius, lib. X, *epist.* 97.

Trajanus Clementem Pontificem in Tauricam Chersonesum jussit deportari : ubi Christianos ad marmora secanda damnatos mire consolatus est, præsertim cum suis precibus fontem, ad levandam aquarum penuriam, indicante locum agno elicuit : quo miraculo mire ibidem propagata est Christi fides et religio.

Flavia Domitilla una cum Euphrosyna et Theodora, cum a Christiana religione divelli nullatenus possent, incenso cubiculo martyrium consummarunt. Persecutio in Christianos efferbuit. Erat enim Trajanus magnus deorum cultor, vinolentus et masculorum concubitor ; atque inter alios Adrianus, consobrini filius, qui in imperio ei successit, ejus pæderastiæ inservivit.

Anno Christi 101, Clementis 9, Trajani 2.

S. Joannes Apostolus et Evangelista, Apostolorum ultimus eorumque quasi Mathusalem, Ephesi moritur annum agens 97, et juxta urbem sepultus est, cum prius omnes fideles ad charitatem fraternam crebro et impense esset exhortatus, adeoque dum præ senio non posset in plura vocem verba contexere, illud tantum per singulas solebat proferre collectas : « Filioli, alterutrum diligite ; » cumque discipuli tædio affecti quod semper idem audirent, rogarent, Cur semper eadem loqueretur ? dignam respondit Joanne sententiam : « Quia præceptum Domini est, et, si solum fiat, sufficit, » uti refert S. Hieronymus in epist. *ad Galat.*, lib. III, cap. VI. Plura vide apud Baronium.

S. Joanni in Episcopatu Ephesino successit Onesimus, Pauli discipulus, vir eximiæ charitatis. S. Joannis auditores insignes fuerunt, Papias, Episcopus Hieropolitanus; Ignatius Antiochenus et Polycarpus Smyrnæus. Paulo post S. Joannem, nimirum anno sequenti, qui fuit Christi 102, S. Clemens, S. Joanni amicissimus, jussu Trajani anchora ad collum appensa projectus in mare, martyrii lauream obtinuit. Orante vero populo, retrocessit mare ad tria fere milliaria, quo ingressi Christiani, invenerunt in figuram templi marmorei habitaculum a Deo paratum, et illic situm corpus S. Clementis cum anchora. Singulis deinde annis simili modo, in die transitus illius retrocessit mare. Contigitque semel incuria parentum puerum quemdam illic relinqui, qui anno vertente vivus repertus est, ita habent Vita et Acta S. Clementis.

Nota : Ante annos fere 1200, ævo S. Hieronymi et Augustini, Fl. Lucius Dexter, filius S. Patiani, postea Episcopi Barcinonensis, Præfectus prætorio Orientis sub Theodosio Imperatore, Hispanus et Hispanorum encomiastes, scripsit Chronicum a natali Christi usque ad annum Christi 430, quo mortuus est S. Augustinus, illudque dedicavit S. Hieronymo (et eo jam vita functo, Paulo Orosio), uti ipse testatur lib. *De Script. Eccles.*, in fine, quem librum S. Hieronymus vicissim eidem L. Dextro inscripsit. Quæsivit illud Cardin. Baronius, sed non reperit : post mortem ejus inventum est in Bibliotheca Barcinonensi, eo olim

translatum ex Bibliotheca Fuldensi, uti ferunt, typisque editum est in Hispania Cæsaraugustæ anno Domini 1619, cum appendicibus Maximi, Braulionis et Hælecæ, Episcoporum Cæsaraugustanorum, qui illud alternatim et successive usque ad sua tempora continuarunt et prorogarunt. Multi viri docti, præsertim Hispani, illud avide arripiunt citantque. Nonnulli tamen eruditi, quibus acris est crisis, spurium censent, vel certe aliorum laciniis assutum et vitiatum : tum quia varia ejus circumferuntur exemplaria, quæ inter se evariant et dissonant; tum quia stylus rudior, Dextri stylum non æquat; tum quia paradoxis et parachronismis inspersum videtur; tum quia ubi, quando et a quo post tot sæcula primo repertum sit, ignoratur. Sane Fuldæ illud studiose perquisivi, nec inveni. Nolim ego in hac lite sedere arbiter, nec tanti auctoris judicium mihi vindicare, ut fidem illi derogem, vel arrogem. Audio esse in Hispania qui illud recusuri et limaturi, eique fidem arrogaturi sint. Subinde; sed parce, illud citabo, præsertim ubi verisimiliora et rariora narrans, aliorum gravium auctorum testimonio fulcitur et roboratur.

Denique totam seriem peregrinationis S. Pauli ordinarunt, et ad amussim conscripserunt multi, ut Orontius Finæus, Petrus Appianus, Marcus Jordanus, Arias Montanus et alii; eamque in tabula Chorographica spectandam exhibet Ortelius, in *Theatro*, pag. 114. Actum ergo non agam.

EFFIGIES

SANCTI PAULI,

SIVE IDEA VITÆ APOSTOLICÆ.

Sanctus Paulus cæterique Apostoli adeo virtutibus omnibus excelluerunt, adeoque singulas continue per actus heroicos exercuerunt, ut a Deo cunctis fidelibus per omnia sæcula, positi sint in perfectione earum exemplar et speculum, quod omnes pro viribus æmulari satagant. Nam ut sæpe inculcat S. Chrysostomus in homiliis octo *De Laud. S. Pauli*, Paulus eamdem nobiscum habuit naturam, idem corpus, eamdem animam, ac proinde quod ille effecit, et nos efficere possumus per gratiam Christi, quam Deus uti Paulo elargitus est, ita et singulis fidelibus eam postulantibus, eique strenue collaborantibus liberaliter offert et impertitur, eamque majorem semper et majorem pro merito orationis et operationis. Auxit ille mirifice Dei gratiam per quotidianos pro fide labores et agones, nos quoque simili ratione eamdem miris quotidie per opera præclara, præsertim heroica, incrementis augere possumus. « Fuerunt Apostoli præcones Christi, pugiles veritatis, athletæ Dei, organa Spiritus Sancti, religionis præsides, Ecclesiæ principes, sanctitatis antistites : » nostrarum partium est eos sequi contento passu, ac licet is eis sit impar, eum tamen jugiter agglomerando, quos eminus sequimur, tandem cominus si non assequemur, certe insequemur. Huc nos invitant eorum certamina, coronæ, trophæa, huc tituli et elogia, quibus eos condecorant et celebrant Patres ad unum omnes. Accipe pauca e multis selecta.

Pauli elogia. S. Chrysostomus, hom. 1 *De Laudibus S. Pauli* : « Nihil prorsus, inquit, erraverit, qui pratum insigne quoddam virtutum, et paradisum spiritualem Pauli animum nuncupaverit : tam mira enim gratia floruit, tamque huic gratiæ congruente vitæ perfectione resplenduit : quoniam enim vas electionis effectus est, et bene seipsum emendare curavit, largissime in eum Spiritus Sancti munus effusum est. Quæ autem lingua inveniatur laudibus ejus æqualis, cum omnia quæ sunt in hominibus bona una anima possidebat, et ea cuncta plene ac cumulate, quæ non solum hominum sunt, sed quod amplius est, angelorum? » Rursum : « Paulus cœli civis, Ecclesiarum columna, angelus terrestris, cœlestis homo. Sicut enim missum in igne ferrum, totum profecto ignis efficitur, sic Paulus charitate succensus totus effectus est charitas. » Idem suavius et uberius in cap. x *S. Matth.* : « Misit, inquit, Christus Apostolos quasi sol radios suos, quasi rosa suavitates odoris sui, quasi ignis scintillas suas dispersit, ut sicut sol in radiis apparet, sicut rosa in odoribus suis sentitur, sicut ignis in scintillis suis aspicitur, sic in illorum virtutibus Christi potentia agnoscatur. Quis enim videns discipulos bene instructos, non scientiam magistri collaudet? » Breviter, sed nervose, S. Augustinus in serm. 1 *De Apost. Petro et Paulo* : « Paulus, ait, dum urget gladiis sanctos, fidei suscipit jugum et magister factus est Gentium, forma Martyrum, formido dæmonum, indultor criminum fonsque virtutum. » Idem : « Dedit, ait, Dominus Apostolis potestatem super naturam, ut eam curarent; super dæmones, ut eos everterent; super elementa, ut ipsa immutarent; super mortem, ut eam contemnerent; super angelos, ut corpus Domini consecrarent. » Hæc etiam potestas data est eorum successoribus, secundum illud *Apoc.* XI, 6 : « Hi habent potestatem claudendi cœlum et convertendi aquam in sanguinem. »

Mors heroica. Porro æque heroica et admirabilis fuit eorum mors, ac fuerat vita. Audi S. Augustinum, *serm.* jam citato : « Nullatenus, ait, potest explicari, quibus modis interfectio Apostolorum pretiosa pensetur. Moriuntur abjecti, et orbis terrarum capiunt principatum. Moriuntur terrenæ dignitatis extranei, et eorum opificio cœlum reseratur et clauditur. » Idem, serm. 5 *De Dedic. Ecclesiæ* : « Per illos ergo est salus confirmata credentium; quia videmus eos veritatem, quam annuntiarunt prædicando, confirmasse moriendo : rebus, non sermonibus declarantes, quantum sit bonum illud spe certum, in retributione gloriosum, in possessione jucundum, pro quo lux negligitur, gladius non timetur, anima incunctanter afficitur. » Idem, lib. I *De Civit.*, cap. XXXII, Scipionem præfert diis Romanorum : « Tolerabilius, inquit, divinos honores deferretis illi Scipioni, quam deos ejusmodi coleretis. Neque enim erant illi dii suo pontifice meliores. » Et Tertullianus, in *Apol.*, cap. XI, dicit satius fuisse deos fieri, sapientiæ Socratem, justitiæ Aristidem, militiæ Themistoclem, eloquentiæ Ciceronem, felicitatis Syllam, opum Crassum, sublimitatis Pompeium, gravitatis Catonem: hi enim diis ipsis præstabant hisce rebus. Quid jam dicemus de Apostolis? hi enim

Heroes diis majores.

non unius gentis, sed omnium, non unius virtutis, sed universarum fuerunt culmina, imo fulmina. Hi ergo Christianis non humani, sed divini fuere Pontifices, Scipiones, Socrates, Aristides, Themistocles, Cicerones, Pompeii, Catones. Illis enim vere competit illud *Psal.* LXXXI, 6 : « Ego dixi, Dii estis, et filii Excelsi omnes. » Et illud *Psal.* CXXXVIII, 17 : « Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui Deus, nimis confortatus est principatus eorum. » Et illud *Psal.* XVIII, 1 : « Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum. In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum. » « Ecclesia, inquit S. Bernardus, serm. 27 *in Cant.*, habet cœlos suos, homines spirituales vita et opinione conspicuos, fide puros, spe firmos, lætos charitate, contemplatione suspensos. Et hi pluentes pluviam verbi salutaris, tonant increpationibus, coruscant miraculis. Hi enarrant gloriam Dei. »

Apostoli sunt cœli.

Jam particulatim Pauli et Apostolorum mores depingamus, ut eos melius contemplari, admirari et æmulari possimus. Distinguam eos ordinis et memoriæ causa in tria capita. *Primum* erit de iis qui Deum concernunt; *secundum*, de iis qui seipsum; *tertium*, de iis qui proximum spectant. Paulum præ cæteris ex Luca pingo. Nam cum S. Chrysostomo, hom. 11 *in Genes.* : « Flagro amore hujus viri, et propterea continuo versatur in ore meo, et quasi in archetypum aliquod exemplar, ita in illius animam respiciens, obstupesco in hoc viro miram affectionum calcationem, fortitudinis excellentiam, amoris in Deum fervorem, et arbitror quod unus homo omnes virtutes congregarit et perfecerit. » Idem, hom. 22 *ad Populum* : « Paulus, inquit, Apostolus, Gentium doctor, etc., Christum in se habens loquentem; terrestris angelus et cœlestis homo, receptaculum Spiritus Sancti, qui in corpore corruptibili paradisum habitavit : zelo incomparabilis, charitate magnus, Ecclesiarum Dei sollicitus curator, orator pietatis, imbecillium deductor, credentium pronubus, Judæorum redargutio, nostri omnium sagena, post mortificationem ductor, et post mortem præco, qui nobis demonstravit quomodo in cœlos ascendere oporteat. » Quocirca Paulus per excellentiam et antonomasiam vocatur Apostolus, ait S. Augustinus, qui et lib. XIV *De Civit.*, cap. IX : « Invenimus, ait, doctorem Gentium in fide et veritate, qui et plus omnibus suis coapostolis laboravit et pluribus epistolis populos Dei instruxit : illum, inquam, verum athletam Christi, doctum ab illo, unctum de illo, crucifixum cum illo, gloriosum in illo, in theatro hujus mundi, cui spectaculum factus est, et angelis et hominibus, legitime magno agone certamen et palmam supernæ vocationis in anteriora sectantem, etc. » Quare quod S. Gregorius Nazianzenus, orat. 20 *De Laudibus S. Athanasii* dicturus, ita orditur : « Athanasium laudans, virtutem laudabo. Idem enim est illum dicere, quod virtutem laudibus efferre : quoniam virtutes omnes in unum collectas tenebat, et etiamnum tenet : virtutem autem laudans, Deum laudabo, a quo virtus hominibus est. » Idem potius de Paulo dicam : Paulum laudans, apostolatum laudabo, imo Deum, qui Pauli et apostolatus est auctor. Nam, ut ait S. Leo, serm. 1 *De SS. Petro et Paulo* : « De illis Ecclesiæ apicibus, imo oculis, qui omnem loquendi superant facultatem, nihil diversum, nihil debemus sentire discretum, quia illos et electio pares, et labor similes, et finis fecit æquales. »

CAPUT PRIMUM.

DE PAULI MORIBUS ET VIRTUTIBUS DEUM CONCERNENTIBUS.

Prima dos et virtus, singularis Dei electio et vocatio, ejusque humillima agnitio, gratiarum actio et admiratio.

1. *Primo*, Paulus singulari Dei gratia ab æterno prædestinatus est, non tantum ad fidem et sanctitatem, sed etiam ad Apostolatum, eumque eximium, ut nimirum præ cæteris Apostolus fieret admirabilis Evangelii præco, et doctor Gentium ubilibet degentium. Ita ipse, *ad Ephes.* I, 11, agens de prædestinatione Christi omnia instaurantis : « In quo, ait, et nos sorte vocati sumus secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, ut simus in laudem gloriæ ejus nos, qui ante speravimus in Christo. » Et *Actor.* IX, 15, de eo Deus ait Ananiæ : « Vas electionis (ab æterno a me electum, et e tot hominum millionibus selectum) est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel. » Hic verum est illud : « Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei, » *Rom.* IX, vers. 16. Porro Apostoli orbem commoverunt amore, Prophetæ vero terrore. Prophetæ enim terrent, Apostoli suadent. « Deus enim nunc virga utitur, nunc flagello. Virga, ut corrigat; flagello, ut suadeat. Recta illic, hic inflexa præceptio, qua peccatoris conscientia velut lento verbere flagellatur. Alii sunt enim terrores prophetici, aliæ apostolicæ suasiones : in utroque tamen unius verbi est disciplina, » ait S. Ambrosius, lib. IX *in Luc.*, cap. XIX, in fine capitis. Idem, lib. VII : « Eos, inquit, misit ad seminandum fidem, qui non cogerent, sed docerent; nec vim potestatis exercerent, sed doctrinam humilitatis attollerent. »

Prophetæ terrent, Apostoli suadent.

2. *Secundo*, Paulus eadem Dei gratia, in tempore ab eo vocatus est ad gratiam simul et ad Apostolatum uno eodemque instanti; quæ gratia fuit eximia, tum in se, tum ex hoc capite, quod ipse vocatus sit in ipso ardore persecutionis, cum scilicet spiraret minas et cædes in Christianos. Tunc enim subito irradiante Deo, ex lupo factus est ovis, ex Saulo Paulus, ex persecutore prædicator,

Act. IX, 6; imo mox ab occiso et lapidato a se Stephano conversus, illico illi in prædicatione successit : « Nam postquam siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli, » ait S. Chrysostomus, homil. *De Convers. S. Pauli.* Hæc fuit ejus antecedens, et quasi in actu primo vocatio ad Apostolatum; consequens enim et quasi in actu secundo fuit ea, qua Antiochiæ consecratus episcopus, proxime missus est evangelizatum Gentibus, *Act.* XIII, 2, dicente Spiritu Sancto : « Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. » Porro, Paulus abundantiorem cæteris Apostolis accepit gratiam, ut Deus magis ostenderet suum esse quod dat, non hominis : sicut medicus excellentiam artis suæ ostendit in ægro desperato, ait S. Augustinus in *Psalm.* CXXX. Unde et cæteros Apostolos Christus vocavit verbo, Paulum vero prosternendo et cæcando coegit ad fidem, ait idem Augustinus, epist. 50 *ad Bonifacium.*

Duplex Pauli vocatio.

3. *Tertio,* Paulus huic Dei vocationi illico plane pleneque obedivit, dicens : « Domine, quid me vis facere? » *Act.* IX, 6. Unde baptizatus « continuo in Synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei. » Ibidem, vers. 20, et *ad Galatas* I, 15 : « Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, ut revelaret Filium suum in me, continuo non acquievi carni et sanguini, etc. » Quare illico se pro Christo periculo vitæ exposuit, Judæis in ipsum quasi apostatam frendentibus, ultro sese evangelizando objiciens. Paulus enim acri fuit ingenio et ardenti indole, ac natura igneus, ut patet *Act.* IX, 1. Unde, accedente et naturam informante Dei gratia, factus est organum Dei electum, efficax et eximium; quare S. Bernardus, serm. *De Convers. S. Pauli* : « Conversus Paulus, inquit, conversionis minister factus est universo mundo, etc., et ne adhuc quidem cessat ab hominum conversione : dico autem exemplo, oratione, doctrina. »

Paulus acri indole.

4. *Quarto,* Paulus ubique hanc Dei in se gratiam admiratur, et mira animi demissione, gratitudine et exultatione celebrat et deprædicat. Unde epistolas ita fere orditur : « Paulus vocatus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum. » Et : « Mihi, inquit, omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in Gentibus evangelizare investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes, quæ sit dispensatio Sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit, » *Ephes.* III, 8.

5. Paulus ni prædicasset, graviter peccasset.

Quinto, Paulus hac Dei vocatione demandatam sibi Evangelii prædicationem intelligens, ad eam se obligari censuit, adeo ut si eam negligeret, grave peccatum admitteret. Hoc est enim quod ait, I *Cor.* IX, 16 : « Nam si evangelizavero, non est mihi gloria; necessitas enim mihi incumbit; væ enim mihi est si non evangelizavero. » Et : « Deus posuit in nobis verbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo, » II *Cor.* V, 20. Paulum imitentur, qui se a Deo ad statum Apostolicum vocari sentiunt, ut Deo vocanti alacriter obediant strenueque cooperentur. Nam, ut ait S. Basilius in cap. I *Isaiæ* : « Nisi in fundamento Apostolorum perseveremus, ædificantes pretiosa et honore digna, quasi nullo subnixi fundamento, præcipites ibimus, fietque ruina nobis non exigua. »

Secunda dos et virtus est Missio legitima.

6. *Primo,* Paulus immediate a Christo per revelationem edoctus est didicitque Evangelium, ut ipse diserte asserit *Galat.* I, 12. Hinc nonnulli Gnostici docebant, ex Apostolis solum Paulum cognovisse veritatem, eo quod per revelationem manifestatum ei esset mysterium, quos refutat Irenæus, lib. III, cap. XIII.

7. Raptus in tertium cœlum, quando?

Secundo, Paulus proxime iturus evangelizatum Gentibus, raptus est in tertium cœlum anno Christi 44, a conversione sua nono, ibique audivit arcana verba quæ non licet homini loqui, II *Corinth.* XII, 2, ut quasi alter Moses a Deo mitti, et quasi e cœlo cœlestis Gentium doctor prodire videretur. Unde S. Bernardus, serm. 23 *in Cant.* : « Thomas, inquit, in latere, Joannes in pectore, Petrus in sinu Patris, Paulus in tertio cœlo secreti hujus gratiam sunt assecuti. Thomas in solido fidei, Joannes in lato charitatis, Paulus in intimo sapientiæ, Petrus in luce veritatis. » Et S. Ambrosius, in *Psalm.* XLVII : « Vide, ait, Paulum cum persequeretur Ecclesiam Dei, latus Aquilonis fuisse. Vide nunc cum legitur in Ecclesia, montem esse speculatorium (Sion) per quem Christi gloriam cognoscimus et videmus. »

8. Confert doctrinam cum S. Petro.

Tertio, nihilominus instinctu Dei contulit suum Evangelium et doctrinam cum S. Petro aliisque Apostolis, ut illi eam probarent eique veritatis testimonium apud fideles darent : « Contuli, inquit, cum illis Evangelium quod prædico in Gentibus, etc., ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem, » *Galat.* II, 2. Et vers. 9 : « Cum cognovissem gratiam quæ data est mihi, Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dederunt mihi dextras societatis, ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem. »

9. *Quarto,* Paulus, etsi a Deo electus Apostolus, tamen auctoratus fuit ab Ecclesia. Unde jussu Spiritus Sancti ab ejus primoribus consecratus est Episcopus missusque prædicatum Gentibus, *Act.* XIII, 2. Ordo enim hierarchicus a Deo institutus id poscit, ut homines inferiores ab hominibus superioribus regantur et mittantur, ne fraus et dolus subesse possit. Sic enim pseudoprophetæ et hæretici mentiuntur se mitti a Deo, cum mittantur a diabolo, ideoque omnem Pontificum Ecclesiæ missionem et directionem respuunt, de quibus jure queritur Dominus per Jeremiam, cap. XXIII, vers. 21, dicens : « Non mittebam Pro-

phetas, et ipsi currebant: non loquebar ad eos, et ipsi prophetabant. »

10. Consulit Apostolos.

Quinto, Paulus in dubiis et controversiis de servandis legalibus, adiit S. Petrum et Apostolos, eorumque sententiam secutus, eamdem toti Ecclesiæ Antiochenæ capessendam servandamque proposuit, *Act.* xv. Ita S. Hieronymus, licet doctor Ecclesiæ, tom. II, epist. 57 *ad Damasum Pontificem*, ab eo petit decisionem quæstionis: An in Deo dicendæ sint tres hypostases, an una? « A pastore, inquit, præsidium ovis flagito. Cum successore piscatoris et discipulo crucis loquor. Ego nullum primum nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri, communione consocior. Super illam petram ædificatam Ecclesiam scio, etc. Quicumque tecum non colligit, spargit; hoc est, qui Christi non est, Antichristi est. »

Tertia dos et virtus fuit, Præstans potensque fides, etiam ad patrandum miracula.

11. *Primo*, Paulus fide excelluit. Nam quasi doctor eam ubique prædicavit et propugnavit contra Judæos, philosophos, oratores, magos, reges et tyrannos. Præclare S. Chrysostomus in cap. xx S. *Matthæi*, explicans illud: *At illi magis clamabant*: « Talis, inquit, est natura fidei, quanto magis vetatur, tanto magis accenditur. Virtus fidei in periculis secura est, in securitate periclitatur. Quid enim sic laxat vigorem fidei, sicut longa tranquillitas? » Idem in cap. xxv *S. Matth.*: « Fides, inquit, lampas est; quia sicut lampas illuminat domum, ita fides animam. » Idem in illud Symboli, *Credo in Deum*: « Fides, ait, lumen est animæ, ostium vitæ, fundamentum salutis æternæ. »

12. Fides videt et videtur.

Secundo, Paulus raptus in tertium cœlum, vidit mysteria quæ fide credimus, II *Cor.* xii, 2. Quin S. Augustinus, lib. XIII *De Trinit.*, cap. ii, docet fidem nostram suo modo et videre et videri, in suis scilicet operibus et effectis. Sic rursum per opera heroica ingentem suam fidem toti orbi conspicuam exhibuit Paulus. Sapienter S. Bernardus, serm. 24 *in Cant.*: « Mors fidei, inquit, est separatio charitatis. Credis in Christum? fac Christi opera, ut vivat fides tua. Fidem tuam dilectio animet, actio probet. Non incurvet terrenum opus, quem fides cœlestium erigit. » Et S. Ambrosius, *serm.* 1: « Fides Christiana, inquit, quasi granum sinapis, prima fronte videtur esse parva, vilis, tenuis, non ostendens potentiam suam; at ubi diversis tentationibus teri cœperit, statim vigorem suum prodit, acrimoniam indicat, calorem Dominicæ credulitatis aspirat, et tanto divini ignis ardore jactatur, ut et ipsa ferveat, et participantem sibi ardere compellat. »

13. *Tertio*, Paulus fidem suam, Prophetarum et Apostolorum celebrat passim, ac præsertim toto cap. xi *ad Hebr.*: « Fides, inquit, est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium. » Vide cætera quæ sequuntur.

14. *Quarto*, Paulus pro fide immensos labores, itinera, pericula, verbera, carceres, ac tandem mortem et martyrium constanter sustinuit. Celebrat S. Augustinus, serm. 120 *De Temp.*, fidem boni latronis, quod in cruce confessus sit Christum: « Solus, inquit, testis est majestatis, qui socius probatur doloris. » Major fuit fides Pauli, qui non tantum cum Christo, sed et pro Christo tot tantaque passus est. Præclare S. Cyprianus, tract. *De Mortalit.*: « Ad omnia, inquit, te paratum facere timor Dei et fides debet. Sit licet rei familiaris amissio, sit de infestantibus morbis assidua membrorum et cruenta vexatio; sit de uxore et liberis tristis avulsio; non sint tibi scandala ista, sed prælia; nec debilitent aut frangant Christiani fidem, sed potius ostendant in colluctatione virtutem, cum contemnenda sit omnis injuria malorum præsentium, fiducia bonorum futurorum. Nisi præcesserit pugna, non potest esse victoria; cum fuerit in congressione pugnæ victoria, tunc datur vincentibus corona. Gubernator in tempestate dignoscitur, in acie miles probatur. Arbor quæ alta radice fundata est, ventis incumbentibus non movetur. Sic et Apostolus Paulus post naufragia, post flagella, post carnis et corporis multa et gravia tormenta, non vexari, sed emendari se dicit adversis; ut dum gravius affligitur, verius probaretur. » Idem, lib. IV, epist. 6 *ad Tibaritanos*: « Gaudere nos, inquit, et exultare voluit in persecutionibus Dominus; quia quando persecutiones fiunt, tunc dantur coronæ fidei, tunc probantur milites Dei, tunc Martyribus patent cœli. » Et inferius: « Hoc enim est robur virtutis et fidei credere et scire quod Deus a morte præsente liberare possit, et tamen mortem non timere, nec cedere, ut probari fortius fides possit. » Idem, lib. I, epist. 3 *ad Cornelium*: « Manere, inquit, apud nos debet, frater charissime, fidei robur immobile, et stabilis atque inconcussa virtus contra omnes incursus atque impetus oblatrantium fluctuum, velut petræ objacentis fortitudine et mole debet obsistere. »

Fidei-bus in Paulo et Martyribus.

15. *Quinto*, Paulus habuit fidem miraculorum, qua plurima supra naturam, omnemque vim creatam angelorum et dæmonum, miracula patravit, ac mortuos suscitavit, adeo « ut super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur, » ait Lucas, *Act.* cap. xix, vers. 12. Unde S. Augustinus, lib. *Quæst. novi Testamenti*, Quæst. XLII, docet Apostolos tripliciter recepisse Spiritum Sanctum: *Primo*, ut fideles, per gratiam sanctificantem; *secundo*, ut Episcopos, ad conferendum aliis Spiritum Sanctum in Sacramento Confirmationis et Ordinis; *tertio*, ut thaumaturgos, « in signis ac miraculis faciendis ad fidei incrementum. Semina enim sunt fidei, virtutes per Apostolos factæ. »

Quarta virtus fuit, invicta in Deum spes et confidentia.

16. *Primo,* Paulus in spem contra spem credidit et speravit, dum supra vires humanas, supra naturam multa conatus est, Deique invocatione et ope perfecit. Nam, ut ipse ait, *Rom.* VIII, 24 : « Spes quæ videtur, non est spes. Nam quod videt quis, quid sperat? » Et vers. 26 : « Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. »

17. *Secundo,* Paulus hac spe superavit omnia naturæ non tantum difficilia, sed et impossibilia. Nam ut ipse ait, *Rom.* VIII, 31 : « Si Deus pro nobis, quis contra nos? » De talibus vere S. Bernardus, serm. 32 *in Cant.* : « Magna, ait, audent, quoniam magni sunt; et quæ audent, obtinent. Magna siquidem fides magna meretur, et quatenus in bonis Domini fiduciæ pedem porrexeris, eatenus possidebis. Istiusmodi magnis spiritibus magnus occurrit sponsus, et magnificabit facere cum eis. » Idem, serm. 3 *De Annuntiat. Dom.* : « Sola, ait, spes apud te (Domine) miserationis obtinet locum, nec oleum misericordiæ, nisi in vase fiduciæ ponis. »

18. *Tertio,* Paulus hac spe gloriabatur in persecutionibus : « Gloriamur, inquit, in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem : spes autem non confundit, » *Rom.* V, 3.

19. *Quarto,* Paulus non tantum sibi, sed et suis fidelibus in quibusvis afflictionibus speravit, et sperando obtinuit Dei opem, robur et victoriam. Hanc enim spem afflans Corinthiis, *epist.* II, cap. I, 6 : « Quæ, inquit, operatur tolerantiam earumdem passionum, quas et nos patimur, ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis et consolationis. » Præclare S. Cyprianus, *De Exhortat. Martyr.* : « In persecutionibus, ait, nemo cogitet, quod periculum diabolus importet, sed consideret quod auxilium Deus importet; nec mentem labefactet humana infestatio, sed corroboret fidem divina protectio : quando unusquisque secundum divina promissa, et fidei suæ merita, tantum accipiat de Dei ope, quantum sic credat accipere; nec sit quod omnipotens præstare non possit, nisi accipientis fides caduca defecerit. »

Spes con-[illegible].

20. *Quinto,* Paulus continua experientia opis divinæ edoctus, securus erat in qualibet difficultate, de prospero rei exitu et eventu. « Ipsi, inquit, in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo, qui suscitat mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit et eruit : in quem speramus, quoniam et adhuc eripiet, » II *Cor.* I, 9. Paulum secutus S. Cyprianus scribens ad Demetrianum judicem, et Christianorum hostem : « Viget, ait, apud nos spei robur, et firmitas fidei, et inter ipsas sæculi labentis ruinas erecta mens est, et immobilis virtus, et nunquam non læta patientia, et de Deo suo semper anima secura, sicut per Prophetam Spiritus Sanctus loquitur et hortatur, spei ac fidei nostræ firmitatem cœlesti voce corroborans : Ego autem in Domino gaudebo, et exultabo in Deo salutari meo. Exultant semper in Domino Christiani, et lætantur et gaudent in Deo suo, et mala atque adversa mundi fortiter tolerant, dum dona et prospera futura prospectant. » Ita fecerunt Sancti, ut Job, cap. XIII, 15 : « Etiamsi, inquit, occiderit me, in ipso sperabo. » Jeremias, cap. XVII, 7 : « Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus. » Et *Thren.* III, 24 : « Pars mea Dominus, dixit anima mea : propterea exspectabo eum. Bonus est Dominus sperantibus in illum, animæ quærenti illum. » Vide Paulum de hac spei, quasi anchoræ, fortitudine disserentem *Hebr.* VI 17, et cap. X, 23, 35 et sequent. Vere Psaltes, *Psalm.* XXXI, 10 : « Sperantem in Domino misericordia circumdabit. » Et S. Augustinus in *Psal.* III : « Vita vere mortalis, spes est vitæ immortalis. » Et S. Bernardus, serm. 9 in Psal. *Qui habitat* : « Si insurgant adversum me prælia, si sæviat mundus, si fremat malignus, si ipsa caro adversus spiritum concupiscat, in te ego sperabo. »

21. *Sexto,* Paulus hac spe audacter insiliit in quævis vitæ discrimina. Ita in tumultu Ephesino contra se concitato, insilire voluit in theatrum, cum tamen sciret se unum caputque suum peti, *Actor.* XIX, 30. Ita profectus est Hierosolymam, Prophetis ubique prædicentibus, eum ibi fore vinciendum; quibus ipse respondit : « Quid facitis flentes, et affligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori paratus sum propter nomen Domini Jesu, » *Actor.* XXI, 13. Quocirca hac spe omnia sua et suorum pericula superavit. Unde in naufragio apparuit ei angelus, spondens non tantum ipsi, sed et omnibus vectoribus propter ipsum liberationem et salutem : « Ne timeas, inquit; Paule; Cæsari te oportet assistere : et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum, » *Actor.* XXVII, 23.

22. *Septimo,* Paulus certa spe præcipiebat gloriam et coronam cœlestem : « Scio enim, inquit, cui credidi, et certus sum, quia potens est depositum meum servare in illum diem, » II *Timoth.* I, 12. Et cap. IV, 7 : « Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi. In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quem reddet mihi Dominus in illa die justus judex. »

Quinta fuit, Eximius Dei Christique amor.

23. *Primo,* Paulus ardebat amore Dei et Christi : unde aiebat, *Rom.* V, 5 : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. » Præclare Origenes, hom. 2 *in Cant.*, interprete S. Hieronymo, tom. III : « Vulnerata charitate ego sum. Quam pulchrum est, quam decorum a charitate vulnus accipere! Alius jaculum carnei amoris excipit, alius terreno cupidine vulneratus est; tu nuda membra tua, et præbe te jaculo electo, jaculo formoso : siquidem Deus sagittarius est. Posuit me, inquit, ut sagit-

tam electam. Quam beatum est hoc jaculo vulnerari! »

24\. *Secundo,* Paulus optabat mori, ut suo Christo frueretur: « Coarctor, inquit, e duobus: desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo, » *Philip.* I, 23. Et: « Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? » *Rom.* cap. VII, vers. 24. Paulus ergo erat columba gemens et suspirans in cœlum, teste S. Augustino, in *Psal.* LIV; dicebat cum Sponsa: « Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore langueo, » *Cant.* II, 5.

25\. *Tertio,* Paulus provocabat hostes, ærumnas, pericula, diabolos totumque infernum et mundum, quasi ad duellum pro amore Christi: « Quis, ait, nos separabit a charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos. Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro, » *Rom.* cap. VIII, vers. 35.

26\. *Quarto,* ex tam incenso Dei amore manabat ardens amor in proximos, adeo ut totum orbem ad Christum convertere satageret, de quo plura inferius. Vere S. Hieronymus, epist. 14 *ad Celantiam*: « Grandem, inquit, vim obtinet vera dilectio: et qui perfecte amatur, totam sibi amantis vindicat voluntatem. Nihil est imperiosius charitate. Nos si vere Christum diligimus, si ejus nos redemptos sanguine recordamur, nihil magis velle, nihil omnino debemus agere, quam quod illum velle cognoscimus. »

27\. *Quinto,* Paulus adeo Christum amabat, ut in eum transformatus videretur. Amoris enim effectus, imo apex, est intima unio, excessus, raptusque in amatum: anima enim magis est ubi amat, quam ubi animat. Hoc sonant illæ Pauli voces: « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum, » *Philip.* I, 21. « Christo confixus sum cruci. Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me et tradidit semetipsum pro me, » *Galat.* II, 20. Et cap. VI, 14: « Mihi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Et vers. 7: « De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. » Christus ergo videbatur esse mens, anima, vita et spiritus S. Pauli, qui per eum loquebatur, operabatur, patiebatur. « An, inquit, experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus? » II *Corinth.* XIII, 3. Hinc S. Hieronymus Pammachio hanc vitæ et amoris normam præscribit: « Christus omnia, ut qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et libera possit voce proclamare: Pars mea Dominus. » Denique Paulus Christo confixus cruci, clavis non ferri, sed amoris, in ipso vivebat vitam amatoriam, ut ait S. Dionysius, cap. IV, *De Divin. nomin.*, quia Christus in eo vivebat tanquam principium, regula et finis omnium ejus cogitationum, desideriorum, sermonum et operum. Et hoc est quod ait: « Mihi vivere Christus est; » *q. d.* Vita mea est Christus, cogitatio mea est Christus, desiderium meum est Christus, amor meus est Christus; meum velle, meum loqui, meum operari est Christus; aliud non volo, aliud non sapio, aliud non ago, aliud non cogito et loquor quam Christum.

28\. Paulus amore Dei ebrius. *Sexto,* Paulus et Apostoli quasi amore Dei ebrii, eum ubique eructabant celebrantes magnalia Dei, *Actor.* II, 13. Vide ibi dicta: « Sive enim, inquit, mente excedimus, Deo: sive sobrii sumus, vobis. Charitas enim Christi urget nos, etc., ut et qui vivunt jam non sibi vivant, sed ei qui pro ipsis mortuus est et resurrexit, » II *Cor.* V, 13. Hinc passim eum efflat aliisque afflat: « Implemini, inquit, Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini Jesu Christi, Deo et Patri, » *Ephes.* V, 19.

29\. Et Jesu. *Septimo,* nomen Jesu erat Paulo in deliciis, ac mel in ore, melos in aure, jubilus in corde. Unde illud in paucis suis parvisque epistolis iterat ducenties decies novies, Christi vero quadringenties et semel. « Non est, inquit Chrysostomus, lib. III *De Sacerdotio*, qui Paulo vehementius Christum dilexerit; nemo qui apud Deum gratiosior quam Paulus fuerit. » Hinc vicissim Jesus eum ita suis consolationibus mulcebat, ut voluptates carnis et mundi sperneret, imo detestaretur ut stercora. Dicebat ergo cum Sponsa: « Anima mea liquefacta est, ut dilectus locutus est, » *Cant.* V. Et: « Dilectus meus mihi, et ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies et inclinentur umbræ. » Sic legimus de S. Ephrem, eum ita abundasse dulcedine divina, ut exclamaret: « Contine, Domine, undas dulcedinis tuæ, quia sustinere non valeo. » Et S. Xaverius Indorum Apostolus: « Satis est Domine, satis est. » Et B. Aloisius Gonzaga: « Recede a me Domine. »

Sexta fuit, Profunda Dei reverentia et religio.

30\. *Primo,* Paulus ubique Deum præ oculis habens, venerabatur, cogitans se in divino ejus conspectu angelorumque omnium versari, agere et loqui. « Spectaculum, inquit, facti sumus mundo, et angelis, et hominibus, » I *Cor.* IV, 9. Ita S. Bernardus cum Deo in nube versabatur et habitabat. Sic et S. Benedictus, qui proinde erectis in cœlum

manibus moriens stetit, et ultimum spiritum inter verba orationis efflavit, ait S. Gregorius, lib. II *Dial.*, cap. XXXVII.

31. *Secundo,* Paulus profunda cordis corporisque demissione Deum colebat et adorabat : « Habemus, inquit, gratiam, per quam serviamus placentes Deo cum metu et reverentia. Etenim Deus noster ignis consumens est, » *Hebr.* XII, 28. Et : « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur, ut det vobis secundum divitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritum ejus in interiorem hominem, » *Ephes.* III, 14. Et : « Orabo spiritu, orabo et mente : psallam spiritu, psallam et mente, » I *Cor.* XIV, 15.

32. *Tertio,* Paulus Deum crebro invocabat, et Christianorum orationes poscebat, ut Deus fidelium et infidelium, quibus prædicabat, mentes illuminaret : « Gratias, inquit, ago Deo meo, in omni memoria vestri, semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens, » *Phil.* I, 3. Et : « De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Dei currat et clarificetur, sicut et apud vos, et ut liberemur ab importunis et malis hominibus, » II *Thessal.* III, 1. Et : « Orationi instate, etc., orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, » *Coloss.* IV, 3. Idem scribit *Ephes.* cap. VI, vers. 18 et 19.

33. *Quarto,* Paulus, ait S. Chrysostomus, *homil.* 1 de ejus laudibus : « Semetipsum Deo per singulos dies immolabat; quam hostiam dupliciter offerebat, cum quotidie moriens, tum corpori suo mortificationem sine intermissione circumferens. Nam et ad pericula jugiter parabatur, consummans voluntate martyrium, et naturam in se mortificando carnis, nihil minus quam immolatæ hostiæ Deo munus implebat, imo etiam multo amplius. Propter quod dicebat : Ego enim immolor, sanguinem utique suum immolationem vocans. Neque vero his tantum sacrificiis contentus fuit, sed quia seipsum consecraverat Deo, etiam orbem universum studuit offerre. »

Triplex hostia Pauli.

34. *Quinto,* Paulus Deum, S. Trinitatem ejusque opera et consilia obstupescit et obmutescit : « O altitudo, inquit, divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus ! Quis enim cognovit sensum Domini ? aut quis consiliarius ejus fuit ? aut quis prior dedit illi et retribuetur ei ? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia; ipsi gloria in sæcula. Amen. » *Rom.* XI, 33. Præsertim vero admiratur mysterium redemptionis, incarnationis, passionis et crucis Christi, ac vocationis Gentium et reprobationis Judæorum, illudque profunde scrutatur et magniloque circumscribit, vocans illud « mysterium temporibus æternis tacitum, quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æternum Dei ad obeditionem fidei, » *Rom.* XVI, 25. « Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, » I *Cor.* II, 9. Rursum idem vocat « investigabiles divitias Christi, dispensationem Sacramenti absconditi a sæculis in Deo, multiformem sapientiam Dei; ut possitis, inquit, comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, et longitudo, et sublimitas, et profundum, scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei, » *Ephes.* III, 8 et 18.

Septima virtus fuit, Plena voluntatis suæ cum divina conformitas et in eam resignatio.

35. *Primo,* Paulus per omnia se suosque conformabat voluntati divinæ : « Ut probetis, inquit, quæ sit voluntas Dei bona, et beneplacens, et perfecta, » *Rom.* XII, 2. Hinc rectissimam in omnibus actionibus habebat intentionem, intendens per omnia soli Deo placere; unde hominum judicia, laudes et vituperia nihili faciebat; neque se ullius amore vel odio, blanditiis aut minis, a justo et recto abduci sinebat; sed ubique sincerus erat, rectus, constans, immobilis et imperturbabilis, quasi in Deo defixus, ideoque superior rebus universis, tam prosperis quam adversis : « Mihi, inquit, pro minimo est, ut a vobis judicer, aut ab humano die; sed neque meipsum judico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum; qui autem judicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus judicare, quoadusque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium; et tunc laus erit unicuique a Deo, » I *Cor.* IV, 3. Hinc rursum Paulus in omnibus, sive adversis, sive prosperis, Deo agebat gratias, *Coloss.* III, 17, ejusque providentiam laudabat, dicens cum Psalte : « Benedicam Dominum in omni tempore. » Idem S. Hieronymus præscribit Pammachio : « Sanus sum, inquit, gratias refero Creatori; langueo, et in hoc laudo Domini voluntatem. Quando enim infirmor, tunc fortior sum, et virtus spiritus in carnis infirmitate perficitur. » Ita S. Servulus pauper et paralyticus, ait S. Gregorius, IV *Dialog.* XIV : « Studebat semper in dolore gratias agere, hymnis Deo et laudibus diebus ac noctibus vacare. » Unde moriens suis psallentibus ait : « Tacete, numquid non auditis quantæ resonent laudes in cœlo? » Quibus intendens animam Deo reddidit, cum mira quam spirabat odoris fragrantia.

36. *Secundo,* Paulus Dei voluntatem ubique executus est, quasi angelus terrestris. Unde eum Angelis comparat S. Chrysostomus, hom. 1 *De laudibus S. Pauli*; de iis enim scriptum est, *Psal.* CIII, 4, et *Hebr.* I, 7 : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis. » Et *Psalm.* CII, 20 : « Potentes virtute, facientes verbum illius. » Paulus enim præcepta Dei non tantum implevit, sed et superavit, addens consilia evangelica, ut quod

Paulus angelus terrestris.

sine sumptu gratis evangelizaret : « Quæ est, inquit, merces mea? Ut Evangelium prædicans, sine sumptu ponam Evangelium, » I *Cor.* IX, 18. « Paulus, inquit Chrysostomus, hom. 1 *De laud. S. Pauli,* velut ignis ac spiritus totum terrarum percurrit orbem, percurrendoque purgavit. Et hoc omnino mirabile : quia talis versabatur in terris, et mortali adhuc carne circumdatus cum incorporalium potestatum virtute certabat. Quanta ergo sumus condemnatione digni, cum uno homine bona omnia in se congregante, ne minimam quidem eorum partem studeamus imitari? Hæc assidue mente volventes, et nos ipsos inculpabiles præbeamus, et ad illius zelum studeamus accedere, ut ad eadem bona pervenire mereamur. »

Tertio, Paulus in omnibus faciebat id quod perfectius est et Deo gratius. Id se facturam vovit B. Theresia, multo magis Paulus. Hinc evangelizans laborabat manibus, ne cui esset oneri. Hinc vixit in perpetua paupertate, castitate et obedientia instar Religiosi, imo quasi dux et patriarcha Religiosorum. De quo mox plura.

Quarto, Paulus mentem per orationem et contemplationem habebat conjunctam cum Deo, non tantum per diem, sed etiam per noctem. Unde Philippus in carcerem conjectus cum Sila, media nocte orans laudansque Deum; terræ motu carcerem concussit, ostiaque omnia reseravit, *Act.* XVI, 25. Ita S. Jacobus, frater Domini, ut habet ejus vita, callosa habebat genua, ex crebra longaque genuflexione in oratione. Ita S. Paula invitans S. Marcellam in Bethlehem, *epist.* 17, apud S. Hieronymum : « Ecce, inquit, in hoc parvo terræ foramine cœlorum conditor natus est! Cum per Silo et Bethel ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulneratæ jaculo Salvatoris in commune dicemus : Inveni quem quæsivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum. Et : Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. »

Quinto, Paulus ingentem habebat zelum honoris divini propagandi : « Ita ut ab Jerusalem per circuitum usque ad Illyricum repleverim, inquit ipse, Evangelium Christi, » *Rom.* XV, 19. Hoc zelo opposuit se S. Petro, suo et cæterorum Apostolorum principi, eumque libere coram omnibus redarguit, dicens : « Si tu cum Judæus sis, gentiliter vivis, et non judaice, quomodo Gentes cogis judaizare? » *Galat.* II, 14. Quocirca vere Nazianzenus, *Orat.* 25 : « Nonne, inquit, Apostoli peregrini fuerunt? nonne multarum nationum atque urbium hospites? in quas divisi sunt, ut Evangelium quaquaversum curreret, ne quidquam triplicis luminis (S. Trinitatis) expers esset, ac veritatis luce minime perfusum, adeo ut iis etiam qui in tenebris et umbra mortis sedebant, ignorantiæ caligo discuteretur. »

CAPUT SECUNDUM.

DE MORIBUS ET VIRTUTIBUS S. PAULI CIRCA SEIPSUM.

Prima virtus, Patientia.

Primo, Paulus admirabilis, adamantinæ et amplissimæ fuit patientiæ. Eam enim quasi fundamentum vitæ Apostolicæ in anima sua collocavit. Quocirca ipse perfectum virum Apostolicum depingens, II *Corinth.* VI, 4 : « In omnibus, ait, exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suavitate; in Spiritu Sancto, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ a dextris et a sinistris, per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam : ut seductores, et veraces : sicut qui ignoti, et cogniti : quasi morientes, et ecce vivimus : ut castigati, et non mortificati : quasi tristes, semper autem gaudentes : sicut egentes, multos autem locupletantes : tanquam nihil habentes, et omnia possidentes. » Unde S. Hieronymus, *ad Nepotianum* : « Per bonam famam, inquit, et malam, a dextris et a sinistris Christi miles graditur, nec laude extollitur, nec vituperatione frangitur; non divitiis tumet, non contrahitur paupertate : et læta contemnit et tristitia : per diem sol non urit eum, neque luna per noctem. » Talis exemplo Pauli fuit S. Athanasius qui per 46 annos toto orbe fugitans, Arianorum persecutiones invicto animi robore sustinuit, cui proinde merito hoc dat elogium S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 20 : « Athanasius fuit percutientibus adamas, diffidentibus magnes. »

Imago viri Apostolici.

Secundo, Paulus hanc patientiam per totam vitam ubilibet exercuit, et exercendo quasi in immensum auxit. Quocirca S. Chrysostomus, hom. 1 *De laud. S Pauli,* eum præfert S. Job, « qui, inquit, est athleta mirabilis, et qui Paulum ipsum velut ex adverso possit aspicere, ob patientiam puritatemque vitæ, ob testimonium Dei propter illam cum diabolo fortissimam pugnam, propter victoriam quæ pugnam secuta est; at Paulus non mensibus tantum, sed annis plurimis in agone perdurans, jam clarus emicuit, non terræ gleba saniem carnis eradens, sed in ipsius intelligibilis os leonis frequenter incurrens, et pugnans adversus tentationes innumeras, omni erat lapide tolerantior; qui non a tribus aut quatuor amicis, sed a cunctis infidelibus, a falsis etiam fratribus opprobria sustinebat, consputatus ab omnibus atque maledictus. » Et post pauca : « Sed vermes et vulnera sævos ac intolerabiles S. Job dolores inferebant; et ego fateor. Verum si per tam multos annos Pauli verbera et cum jugi fame etiam nuditatem, catenas, carcerem, insidias, pericula

que consideres, quæ a domesticis, ab extraneis, a tyrannis, a toto postremo patiebatur orbe; addas etiam his profecto amariora, id est pro eis qui labebantur, dolores, sollicitudinem quam pro Ecclesiis, ustionem quam pro scandalizatis singulis perferebat, videbis quam erat omni saxo durior anima ista perpetiens, et ferrum atque adamantem superans. »

42. Tres gradus patientiæ.

Tertio, tres sunt gradus patientiæ : *Primus,* pati patienter; *secundus,* libenter; *tertius,* exultanter, in eoque gloriari, ac passiones et persecutiones ambire. His omnibus excelluit Paulus : gloriabatur enim in tribulationibus, *Rom.* V, 3, in iisque Deo gratias agebat. S. Franciscus Xaverius in acerrimis persecutionibus et tribulationibus, ita consolationibus divinis exuberabat, ut eas non capiens diceret : « Satis est, Domine, satis est; » de laboribus vero et persecutionibus diceret, posceretque : « Amplius, Domine, amplius. Non me liberes hac cruce, nisi graviorem immittas. » Ita habet ejus Vita et Acta canonizationis. Hoc didicerat, hoc hauserat a S. Paulo et S. Jacobo, qui ait, cap. I, vers. 2 : « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis, scientes quod probatio fidei vestræ patientiam operatur; patientia autem opus perfectum habet. » Ita Paulus in vinculis exultat : « Ego, inquit, vinctus in Domino, » *Ephes.* III, 1, hocque titulo magis gloriatur quam diademate coronatus, ait Chrysostomus. Vide ibi dicta. Hinc et S. Petrus, *Epist.* I, cap. IV, vers. 13 : « Communicantes, inquit, Christi passionibus gaudete, ut et in revelatione gloriæ ejus gaudeatis exultantes. »

43. Tessera Apostoli omnigena patientia.

Quarto, Paulus a Deo electus Apostolus, simul auctoratus fuit dux passionum et patientiæ, ut disceremus Apostoli insigne esse omnigenam patientiam : « Vas, inquit, electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus. » Causam subdit : « Ego enim ostendam illi, quanto oporteat eum pro nomine meo pati, *Act.* IX, 15. Vide ibi dicta. Hinc Paulus, I *Cor.* IV, 11 : « Usque in hanc horam, inquit, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus operantes manibus nostris; maledicimur, et benedicimus : persecutionem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et obsecramus. » Et *epist.* II, cap. XII, 12 : « Signa, ait, Apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, et prodigiis, et virtutibus. » Particulatim vero suos agones recensens, in iisque quasi trophæis triumphans, cap. XI, 23 : « In laboribus, inquit, plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus : in labore et ærumna, in vigiliis multis, in fame et siti, in jejuniis multis, in frigore et nuditate; præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum, » etc.

44. *Quinto,* Paulus mira patientia sustinuit suos æmulos, invidos, detractores, calumniatores. Vide II *Cor.* cap. X et XI. Et *Philip.* I, 17 : « Quidam, inquit, ex contentione Christum annuntiant, non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim? dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et hoc gaudeo, sed et gaudebo, etc., quia in nullo confundar, sed in omni fiducia sicut semper et nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. » Et : « In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur : aporiamur, sed non destituimur : persecutionem patimur, sed non derelinquimur : dejicimur, sed non perimus, » II *Cor.* IV, 8. Vere S. Gregorius, hom. 35 *in Evang.*: « Patientia, ait, est martyrium occulta cogitatione. »

45. *Sexto,* Paulus plurimas non tantum infirmitates et angustias corporis, sed et animi, adeoque graves, et continuas carnis tentationes heroice sustinuit et superavit : « Ne magnitudo, inquit, revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet a me, et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea : nam virtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo. Cum enim infirmor, tunc potens sum, » II *Cor.* XII, 7.

Secunda virtus, Pœnitentia et jugis mortificatio.

46. *Primo,* Paulus suum infidelitatis et persecutionis Christianorum peccatum, licet ex ignorantia commissum, jugiter deflevit et publice sæpe confessus est magno doloris sensu, quem suis scriptis ad omnes posteros omniaque sæcula transmisit. « Ego, inquit, sum minimus Apostolorum : qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei, » I *Cor.* XV, 9. Et : « Fidelis sermo et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus (non tempore, sed malignitate, ait S. Augustinus in titul. *Psal.* LXX) ego sum : sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam, » I *Timoth.* I, 15. Sic S. Petrus singulis noctibus ad galli cantum procidens in genua petensque veniam, deflebat peccatum negationis Christi uberrimis lacrymis, adeo ut oculi jugiter ruberent, quasi sanguine respersi, et in genis canalis, lacrymis quasi excavatus, appareret, uti

testatur oculatus testis ejusque discipulus S. Clemens, et ex eo Nicephorus, lib. II, cap. XXXVII. Sic S. Hieronymus, epist. 5 *ad Florentium* : « Ego, inquit, cunctis peccatorum sordibus inquinatus, diebus ac noctibus opperior cum tremore reddere novissimum quadrantem : sed tamen quia Dominus solvit compeditos, et super humilem et trementem verba sua requiescit, forsitan et mihi in sepulcro scelerum meorum jacenti dicat : Hieronyme, veni foras. »

47. *Secundo,* Paulus, ut pro hoc peccato satisfaceret, longe magis inhiavit propagationi fidei, quam prius ejus persecutioni studuerat, ideoque omnes homines omnesque Gentes immensis laboribus ad Christum traducere contendebat.

48. *Tertio,* Pauli vita non fuit aliud, quam continua patientia et pœnitentia, cui voluntarias pœnas a se sponte susceptas addidit : « Castigo, inquit, corpus meum et in servitutem redigo, ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar, » I *Cor.* IX, 27. Causam dat S. Hieronymus, *ad Eustoch. de virgin. custod.* : « Magnis, ait, inimicorum circumdamur agminibus, hostium plena sunt omnia : caro fragilis, et cinis futura post modicum, pugnat sola cum pluribus; cum autem fuerit dissoluta et venerit princeps hujus mundi, et invenerit in ea nihil, tunc secura audiet per Prophetam : Non timebis a timore nocturno. » Et inferius : « Si Apostolus post nuditatem, jejunia, fames, carcerem, flagella, supplicia, exclamat : Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? tu te putas securam esse debere? »

49. *Quarto,* Paulus jugiter studuit omnigenæ mortificationi carnis, sensuum et affectuum : « Semper, inquit, mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut et vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis, » II *Cor.* IV, 10. Causam duplicem subdit. Priorem, vers. 16 : « Licet is qui foris est noster homo, corrumpatur : tamen is qui intus est, renovatur de die in diem. » Secundam, vers. 17 : « Id enim quod in præsenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt. »

50. *Quinto,* Paulus hanc mortificationem fidelibus commendat : « Qui, inquit, sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis, » *Galat.* V, 24. « Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini : si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis, » *Rom.* VIII, 13.

Tertia virtus, Humilitas.

51. *Primo,* Paulus se æstimabat et vocabat, non tantum minimum Apostolorum et Sanctorum omnium, *Ephes.* III; 8, sed et peccatorum omnium primum et maximum, I *Timoth.* I, 14. Hinc suis non mandat, sed supplicat : « Obsecro, inquit, vos ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate et mansuetudine, » *Ephes.* IV, 1. Idem Rusticum docet S. Hieronymus, *Epist.* IV : « Servias, inquit, fratribus, hospitum pedes laves, passus injuriam taceas, præpositum monasterii timeas ut dominum, diligas ut parentem. Credis tibi salutare quidquid illi præceperit, nec de majorum sententia judicet, cujus officii est obedire et implere quæ jussa sunt, dicente Moyse : Audi Israel et tace. » Et inferius : « Ne ad scribendum cito prosilias, multo tempore disce quod doceas : ne credas laudatoribus tuis, imo irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cum te adulationibus foverint, et quodam modo impotem mentis effecerint, si subito respexeris, aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam. »

52. *Secundo,* Paulus ima humilitate subjecit se non tantum Deo et angelis, sed et omnibus hominibus, eorum quasi servum et mancipium se efficiens. « Factus sum, inquit, infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem : omnibus omnia factus sum, » omnium infirmitates, animi angustias, opprobria, verbera humiliter excepi et toleravi, « ut omnes facerem salvos, » I *Cor.* IX, 22. Hinc esto esset Apostolus et Episcopus, subditos tamen non tam imperando, quam obsecrando et monstrando regit, docens magis exemplo quam verbo, juxta illud S. Petri, *Epist.* I, cap. V, 2 : « Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coacte, sed spontanee secundum Deum : neque turpis lucri gratia, sed voluntarie : neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. » Sapienter S. Hieronymus, *ad Paulinum* : « Quantumcumque, ait, te dejeceris, Christo humilior non eris. » Et, *Epist.* 7, scribens de monasterio S. Paulæ in Bethleem : « Humilitatis inter omnes, ait, hic contentio est. Quicumque novissimus fuerit, hic primus reputatur. » Et, in *Vita S. Paulæ* : « Paula cum frequentibus Virginum choris cingeretur, et veste, et voce, et habitu, et incessu minima omnium erat. »

53. *Tertio,* Paulus nihil virtutis et tantorum meritorum sibi, sed totum Deo ejusque gratiæ ascripsit. « Gratia, inquit, Dei sum id quod sum, » I *Cor.* XV, 10, et cap. IV, 7 : « Quis te discernit? Quid autem habes quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis. » Et cap. I, 26 : « Videte vocationem vestram fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sedquæ, stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; et ignobilia elegit Deus et ea quæ non

sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus. » Præclare S. Hieronymus, ad Eustochium, *De Custodia Virg.* : « Nolo, inquit, tibi superbiam venire de proposito, sed timorem. Onusta incedis auro; latro tibi vitandus est : stadium est hæc vita mortalibus : hic contendimus, ut alibi coronemur. Nemo inter serpentes et scorpiones securus ingreditur. Et inebriatus est, inquit Dominus, gladius meus in cœlo, et tu pacem arbitraris in terra, quæ tribulos generat, et spinas quas serpens comedit? »

54. *Quarto,* Paulus in omnibus non suam, sed Christi gloriam quæsivit. « An quæro, inquit, hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem, » *ad Galat.* I, 10. Et : « Loquimur non quasi hominibus placentes, sed Deo qui probat corda nostra, etc., nec quærentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab aliis. » Idem docet Corinthios, epist. I, X, 31 : « Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. » Et Romanos : « Nemo, ait, nostrum sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus; sive morimur, Domino morimur, » *Rom.* XIV, 7. Vere Nazianzenus, epist. 43, vel juxta aliam editionem 30 *ad Greg. Nyssenum* : « Ingloriam vocat gloriam, et dæmonum pessimam ambitionem. » Gloriosa enim gloria; et angelorum optima, est humilitas, qua quis non suam, sed Dei gloriam quærit. Hæc est « legitima ambitio, » ut idem ait, *Orat.* 33, animi nimirum morumque modestia et moderatio. Porro qualis et quanta debeat esse Apostoli et prædicatoris humilitas, aureis sententiis et documentis depingit S. Gregorius, lib. XXIII *Moral.*, cap. I, in fine : « Sanctæ, inquit, Ecclesiæ prædicator in cunctis quæ dicit, solerti cura se inspicit, ne in eo quod recta prædicat, vitio se elationis extollat; ne vita a lingua discordet; ne pacem quam in Ecclesia annuntiat, in seipso dum bene dicit, et male vivit, amittat. Sed studet summopere contra maledicos rumores adversantium, et defendere loquendo quod vivit, et ornare vivendo quod dicit. Nec in his omnibus suam, sed auctoris gloriam quærit : atque omnem sapientiæ gratiam, quam ut loqueretur accepit, non suis se æstimat meritis, sed eorum intercessionibus, pro quibus loquitur accepisse. Sicque dum se infra dejicit, superest; quia suæ nimirum magis mercedi proficit, eo quod bona quæ exercere prævalet, alienis meritis reddit. Indignum se omnibus judicat, etiam cum dignius cunctis vivat. Scit enim quod bona quæ innotescunt hominibus, sine periculo esse vix possunt. Et quamvis sapientem se esse sentiat, vellet tamen esse sapiens non videri, atque hoc sibi omnimodo quod loquendo proditur, pertimescit; et si liceat tacere, appetit, dum esse multis tutius silentium cernit; eosque se feliciores putat, quos intra sanctam Ecclesiam locus inferior per silentium occultat : et tamen ut sanctam Ecclesiam defendat; quia ad loquendum vi charitatis impellitur, ex necessitate quidem officium locutionis suscipit, sed ex magno desiderio otium taciturnitatis quærit. Hoc servat voto, illud exercet ministerio. Hanc autem dicendi formulam arrogantes ignorant. Neque enim loquuntur quia causæ eveniunt, sed causas evenire appetunt ut loquantur. Quorum nunc Heliu speciem signat, qui in locutione sua immensa se vitio elationis exaltat. »

Humilis prædicatoris schema.

55. *Quinto,* Paulus omnium etiam vilissimorum exactam gerebat curam : unde multis sermonibus servos et ancillas, quin et anus instruit, *ad Titum,* II, 1 et seq.; *Ephes.* VI, 5; *Coloss.* III, 22; imo propter Onesimum servum fugitivum scripsit totam Epistolam ad ejus herum Philemonem, ut illum ei reconciliet. Vide ibidem dicta in argumento. Ita S. Paulinus Nolæ Episcopus, se in servum pro filio viduæ redimendo Vandalis tradidit, eaque re meruit omnes cives suos e servitute eadem liberare; cujus proinde humilitatem et charitatem celebrat S. Augustinus, S. Gregorius totaque Ecclesia, quasi vivum Christi, qui pro nobis ex Domino omnium factus est omnium servus, exemplum et speculum.

56. *Sexto,* Paulus palam prædicat sua peccata, scilicet quod fuerit infidelis, persecutor Ecclesiæ et blasphemus : suasque infirmitates et tentationes, ut stimulum carnis, II *Cor.* XII, 7, et motus concupiscentiæ, *Rom.* VII, 8 et seq.; occultat vero suas visiones, virtutes et charismata, nec nisi coactus illa prodit, uti raptum in tertium cœlum. « Factus sum, inquit, insipiens : vos me coegistis, » II *Cor.* XII, 11. Eo utique major, quo minor esse cupiebat; eo celebrior, quo occultior : Deus enim ejus sapientiam, virtutes et magnitudinem toti mundo patefecit. Nimirum vera animi magnitudo est humilitas, qua quis magnitudinem suam abscondit instar Verbi incarnati, quod se in carne celavit; imo eamdem ignorat. Vera magnitudo est in magnis esse et exhibere se parvum, magna despicere; parva ambire; ut, esto sis egregius, nolis tamen esse singularis, sed sis velut unus e cæterorum grege : hic enim magnis omnibus major est et celsior. Vera magnitudo est, magna omnia Deo arrogare, non sibi; ac nihil magnum æstimare, nisi quod æternum est et immensum : Deum inquam, qui est ipsa rerum omnium immensa magnitudo et celsitudo. Hoc est quod monet *Eccli.*, cap. III, 20 : « Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam. » Unde S. Augustinus, *De Virgin.*, cap. XXXI : « Mensura humilitatis, inquit, cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est periculosa superbia, quæ amplius amplioribus insidiatur. »

Vera magnitudo est humilitas.

Quarta virtus, Magnanimitas et animi celsitudo.

57. *Primo,* Paulus uti in se rebusque suis fuit humillimus, ita in iis quæ ad Christum Deique gloriam pertinent, animo fuit erecto et celsissimo.

Unde officium et apostolatum suum exaltat : « In quo, inquit, ego positus sum prædicator, et Apostolus et doctor Gentium; » II *Tim.* I, 11. Et : « Quandiu quidem ego, sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, » *Rom.* XI, 13. Vide cap. III, epist. II *ad Corinth.*, quo toto ministerium apostolatus; præ ministerio Mosis et Aaronis exaltat.

58. *Secundo*, Paulus honores, opes, gloriam, omniaque terræ bona pedibus calcabat : « Quæ mihi, inquit, *Philip.* III, 7, fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Verum tamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Jesu Christi, propter quem omnia detrimentum feci, et arbitror ut stercora, » quæ et vilitate, et sordibus, et fœtore odiosa sunt. Ratio est, quia in cœlo mente habitans; celsior erat terra, omniaque terrena sub se despiciens, vilipendebat. Idem se relicto sæculo fecisse in monasterio scribit S. Gregorius; lib. I, *epist.* V : « Nihil, inquit, in hoc mundo appetens, nil pertimescens, videbar mihi in quodam rerum vertice stare, ita ut in me pene impletum crederem, quod pollicente Domino ex Propheta (*Isai.* LVIII, 14) didicissem : Sustollam te super altitudines terræ. Super enim ipsam altitudinem terræ sustollitur, qui et ipsa; quæ alta et gloriosa præsentis videntur sæculi, per mentis despectum calcat. Et, ut idem ait, lib. XXXI *Moral.*, cap. XIX : « Altitudines terræ sunt lucra rerum, blandimenta subditorum; divitiarum abundantia. Honor et sublimitas dignitatum, quæ quisquis per ima adhuc desideria incedit, eo ipso alta æstimat, quo magna putat. At si semel cor in cœlestibus figitur, mox quam abjecta sint cernitur, quæ alta videbantur. » Unde tales sunt aquilæ de quibus *Job* XXXIX, 27 : « Numquid ad præceptum tuum elevabitur aquila, et in arduis ponet nidum suum ? » Sancti enim nidum suum habent in cœlo, dicuntque cum Paulo : « Nostra conversatio in cœlis est. » Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 15 *ad Pop.* : Sicut si quis e summo altissimi montis vertice deorsum prospiciat, omnia ei pusilla videntur, ac non solum homines et arbores, sed etiam urbes integræ et magni exercitus formicarum instar super terram ire videntur; sic qui animo erecto in superna, transcendens nubes, in cœlis consistit, ibique sedem figit, illi omnia humana, omnis potentia, gloria, opes, ita minuta et exigua apparent, ut ne digna quidem judicet, quibus hanc immortalis animi nobilitatem applicet. Hinc *primo*, omnibus est admirationi; *secundo*, si quem habet inimicum, ab ejus telis et insidiis tutus est, utpote extra, imo supra omnem teli jactum positus; *tertio*, inferiora ista, tanquam a se tanto intervallo remota, quædam vix videt, quædam ne videt quidem. Hinc

Celsitudo S. Gregorii.

59. *Tertio*, Paulus quasi terra major, ejusque turbinibus celsior, jugiter in adversis, æque ac prosperis, summa animi pace et tranquillitate fruebatur. Quid enim in eum humana mutabilitas possit, qui omnibus quæ mutationi obnoxia sunt, relictis, omnes ejus aditus interclusit ? Quocirca quasi supra ventorum flatus in Olympo positus, immobilis semper manens omnibusque eventibus superior, jugi mentis serenitate gaudebat. Vere S. Cyprianus, tract. *De Orat. Domin.* : « Qui, inquit; renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Et S. Gregorius, lib. V *Moral.*, cap. XXXIV : « Magnus est, ait, qui æterna concupiscit. » Huc accedit S. Hieronymus *in Threnos*, lib. I, cap. III : « Is vere et non ex parte magnus est, qui et in eremo squalorem solitudinis, et in cœnobio infirmitates fratrum æquali magnanimitate sustentat. »

60. *Quarto*, Paulus libere prædicabat philosophis, regibus, tyrannis, quasi omnibus superior omniumque magister : quare intrepide eos monebat, arguebat, castigabat. Nam, ut ait S. Gregorius, lib. VII *Moral.*, cap. XV : « Sancti velut in magni vertice montis siti, præsentis vitæ gaudia plene despiciunt, seque ipsos per spiritualem celsitudinem transcendentes, subjecta sibimet intus vident, quæcumque per carnalem gloriam foris tument. Unde et nullis contra virtutum potestatibus parcunt, sed quos attolli per elationem conspiciunt, per spiritus auctoritatem premunt. » Ita Paulus coram Felice præside animose disserens de justitia, castitate et futuro judicio, eumdem perculit et tremefecit, *Actor.* XXIV, 25. Ita in vinculis Christum, propter quem vinctus erat, audacter prædicabat Festo præsidi et judici, qui proinde exclamans, ait : « Insanis, Paule, multæ litteræ te ad insaniam redigunt. » Cui Paulus : « Non insanio, optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor. » Et Agrippæ regi dicenti : « In modico suades me Christianum fieri, » respondit : « Opto apud Deum et in modico et in magno, non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his, » *Actor.* XXVI, 24 et 29. Sic Athenienses Sophos et Areopagitas libere vocavit superstitiosos, *Actor.* XVII, 22. Sic *Actor.* XVI; 37; magistratus Philippenses per custodem Paulum carcere eximi jubentes, magnanime injustitiæ arguit, dicens : « Cæsos nos publice indemnatos homines Romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos ejiciunt? Non ita, sed veniant, et ipsi nos ejiciant. Timueruntque audito quod Romani essent, et venientes deprecati sunt eos. » Quanta Pauli celsitudo, qui judices sibi fecit supplices? Ita ad Ananiam pontificem inique jubentem se percuti : « Percutiat, inquit, te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem, et contra leges jubes me percuti ? » *Actor.* XXIII, 3. In repentinis enim et improvisis periculis maxime apparet fortitudinis habitus, ait Aristoteles, III *Ethic.* VIII.

61. *Quinto*, eadem magnanimitate Paulus magis et dæmonibus erat formidabilis, eosque plectebat et

expellebat. Ita Elymam magum avertentem Sergium Paulum proconsulem a fide, perculit, dicens : « O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus, » *Actor.* XIII, 10. Ita dæmonem Pythonem, licet se laudantem e puella expulit, *Actor.* XVI, 18. Ita ejus sudaria fugabant spiritus immundos, *Actor.* XIX, 12.

62. *Sexto*, Paulus hac animi celsitudine contempsit omnes Neronis et tyrannorum minas, vincula, equuleos, ignes, gladios, bestias et cruces; « Paulus occidi potest; superari non potest, » ait S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.*, cap. XV. Auree S. Chrysostomus, hom. 2 *De Laudibus S. Pauli*, eum non tantum tyrannis et dæmonibus, sed et Angelis superiorem facit : « Hujus rei studio, inquit, non tantum urbes, gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates velut arenam vilia reputavit; sed et pro Christi dulcedine non angelorum, non archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit. Quod enim majus erat omnibus, Christi amore fruebatur : cum hoc beatiorem se cunctis putabat, sine hoc autem neque dominationum, neque principatuum socius esse cupiebat; sed cum hac dilectione magis esse extremus optabat, imo etiam ex numero punitorum, quam sine hac inter summos, et honore sublimari. » Causam assignat, aitque : « Perfrui enim charitate Christi, hoc illi vita erat, hoc mundus, hoc angeli, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera. Præter hæc vero nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur nihil asperum, nihil etiam suave reputabat, sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni. Tyrannos vero ipsos, ac populos spirantes furorem, velut quosdam culices æstimabat; mortem vero, et cruciatus, et mille supplicia quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Hæc enim amplectebatur libenter, et decorabatur vinctus catena magis, quam diademate coronatus. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt : dolores non minus quam præmia diligebat, cum ipsos utique dolores loco duceret præmiorum; propterea enim illos et gratiam nominabat. » Quocirca Paulus Romæ in primis vinculis, multos ex aula Neronis convertit, de quibus *Philip.* IV, 22 : « Salutant, inquit, vos omnes Sancti, maxime qui de Cæsaris domo sunt; » e quibus plures martyrio laureati sunt, ut dixi in *Chronotaxi*, anno Christi 67. In secundis vero vinculis pellicem Neronis convertit, et ab eo abstraxit, adeoque martyrii palmam tulit, ut dicam inferius.

63. *Septimo*, Paulus adeo fuit magnanimus, ut non fugeret, sed sciens et prudens ambiret et adiret certissima vitæ pericula, vincula, tormenta et martyria. Ita certus ex continuo Dei oraculo se a Judæis vinciendum, et, ni Deus impediret, occidendum, si Hierosolymam pergeret, eo tamen intrepidus alacerque invitis suis sociis cæterisque Christianis perrexit, dicens : « Quid facitis flentes, et affligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum propter nomen Domini Jesu, » *Act.* XXI, 13.

Rursum, Paulus magnanime excussit pulverem pedum in faciem Judæorum, repellentium Evangelium Antiochiæ Pisidiæ, ut tam impia terra non solum se dispulveraret, sed et prorsus expulveraret, *Actor.* XIII, 51.

64. *Octavo*, Paulus jubet Christianos omnes esse generosos et magnanimos, quasi qui duellum inituri sint cum diabolo, imo cum toto dæmonum exercitu omnibusque inferni viribus. « Non est nobis, inquit, colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus : propterea accipite armaturam Dei. » Unde mox eis arma suggerit, et panopliam a capite ad talos, nimirum pro scuto fidem, pro galea spem, pro gladio verbum Dei, pro lorica justitiam, pro cingulo veritatem, pro ocreis præparationem ad Evangelium toto orbe circumferendum, *Ephes.* VI, 12, 13, 14. Hos Pauli animos induit noster Edmundus Campianus, nobilis fidei athleta, Angliæ Apostolus et Martyr, quando evidentia causæ et fidei certitudine confisus, omnes in Anglia Calvini doctores provocavit ad disputationem : cujus provocationis rationes decem edens, eas concludit exhortando omnes, ut salvi esse velint, veritatem fulgentem oculis excipiant, illecebras Lutheranas despiciant. At quænam hæ? inquit : « Aurum, gloriæ, deliciæ Veneris : contemnite. Quid enim aliud ista sunt, nisi terrarum ilia, canorus aer, popina vermium, bella sterquilinia? Spernite, Christus dives est, qui vos alet. Rex est, qui ornabit. Lautus est, qui satiabit. Speciosus est, qui felicitatum omnium cumulos largietur. Huic vos adscribite militanti, ut cum eo triumphos, vere doctissimi vereque clarissimi reportetis. » Præclare enim Nazianzenus, *orat.* 23 : « Magnis, ait, et excelsis viris patria una est superna Jerusalem in quam conversionem nostram recondimus : omnibus genus unum, si inferiora hæc spectare velis, pulvis; si superiora, spiraculum illud cujus participes facti sumus, quodque conservare jubemur, et cum quo mihi ad tribunal sisti necesse est, ut divinitus inditæ nobilitatis imaginisque rationem reddam. »

Quinta virtus, Paupertas Evangelica.

Primo, Paulus et Apostoli Christum pauperem pauperes secuti sunt : « Egeni in terris, in cœlis divites, spiritales divitias credentibus largiebantur, » ait S. Ambrosius in II *Corinth.* VI. Audierant enim a Christo, *Matth.* V, 3 : « Beati pauperes

spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.» Unde et eidem dixerunt *Matth.* XIX, 27 : « Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quid ergo erit nobis? » « Hoc votum potentissimi voverant, » ait S. Augustinus. Apostoli ergo fecerunt votum paupertatis, uti jam faciunt Religiosi; æque ac castitatis et obedientiæ, uti ostendam *Actor.* V, 2. Ipsi enim fuerunt vitæ religiosæ et perfectæ antistites, parentes et choragi. Quin et S. Hieronymus, vitam Clericorum ita ex Apostolis pingit Nepotiano : « Clericus qui servit Ecclesiæ, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata, nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος Græce, sors Latine appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte Domini sunt, vel quia ipse Dominus sors, id est pars ipsorum Clericorum est. Qui autem ipse pars Domini est, vel Domini partem habet, talem se exhibere debet, ut et ipse possideat Dominum, et possideatur a Domino,» non ab auro, aliave re creata.

66\. *Secundo*, Paulus vixit in fame, siti, nuditate, fatigatione, I *Corinth.* IV, 11, et II *Corinth.* XI, 27. Et *Philip.* IV, 12 : « Scio, inquit, et humiliari (inopiam pati), scio et abundare (ubique et in omnibus instructus sum), et satiari, et esurire, et abundare, et penuriam pati : omnia possum in eo qui me confortat. » « Paulus, inquit Chrysostomus, hom. 4 in epist. II *ad Timoth.*, homo erat, qui sæpe cum fame luctatus est, dormivitque incœnatus, homo nudus, et cui vestitus ipse sæpe necessarius deerat. In frigore, inquit, et nuditate.» Vere S. Hieronymus, *ad Heliodor.* : « Affatim, inquit, dives est; qui cum Christo pauper est. » Hinc S. Paula in Bethlehem pauper cum Christo in votis habebat, ut mendicans moreretur, ut unum nummum filiæ (Eustochio) non derelinqueret, et in funere suo aliena sindone involveretur. Trini hujus voti plene facta est compos, itaque plane ut optarat ei, accidit. Ita S. Hieronymus in ejus Vita.

67\. Christus et Apostoli pedites obibant urbes et pagos.

Tertio, Paulus exemplo Christi pedes obivit multas magnasque provincias, uti ostendam *Act.* XX, 13. Apostolos ergo, imo Christum sequuntur, qui cum S. Francisco non in equis et curribus, sed pedibus evangelizando obeunt pagos et urbes. Romæ in templo S. Pauli, ostensa mihi est pars baculi S. Pauli, cui innixus Romam pedes ingressus dicitur. Idipsum Christus Apostolis ut facerent, præscripsit *Matth.* X, 10 et 14. Unde in regula S. Francisci, quæ Apostolicum vivendi modum exprimit, cap. III, in *Constit.* Benedicti Papæ XII, sub gravissimis pœnis interdicitur, « ne quis obequitet, nisi gravis cogat necessitas, aut valetudo. » Idem Societatis nostræ Religiosis, qui Apostolorum more obeunt provincias, graviter ac serio commendat Congregatio 3 generalis, *can.* 12. Sic S. Vincentius Fererius vir Apostolicus, qui evangelizando peragravit Italiam, Galliam, Angliam, Hiberniam, Hispaniam, etc., « iter non equitando, sed propriis pedibus peregit, solo baculo, cui inniteretur, contentus : idque quindecim annis continuis fecit. Verum postea ex quadam ægritudine quæ ei supervenit in tibia, necessitate compulsus, habuit asinum, quo vehebatur, ait auctor Vitæ ejus, lib. II, cap. VII.

68\. Paulus vixit labore suo.

Quarto, Paulus in tot tantisque Evangelii laboribus, noluit a fidelibus sumptus accipere, sed operatus est manibus suis scenofactoriam exercens, ut non tantum sibi, sed et suis omnibus victum pararet : quod sane admirabilem ejus paupertatem, charitatem et zelum liquido demonstrat : « Argentum, inquit, et aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut ipsi scitis : quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ : omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos, et meminisse verbi Domini Jesu; quoniam ipse dixit, Beatius est magis dare quam accipere, *Act.* XX, 34. Paulum eminus imitatus est celebris ille Spiridion Trimithuntis Episcopus, qui pecuariam exercuit, de quo Ruffinus, lib. X, cap. V; Sozomenus, lib. I, cap. XI; Nicephorus, lib. VIII, cap. XLII. Et Zenon, Majumæ Episcopus, qui lanificium exercuit, non paupertatis, sed humilitatis studio et exemplo, de quo Sozomenus, lib. VII, cap. XXVII, et Nicephorus, lib. XII, cap. XLVII. Unde et S. Hieronymus præfat. *in Job*, Nepotianum et Rusticum ad opus manuale provocat. Vide Isidorum Pelusiotam, lib. I, *Epist.* 470, ubi opus manuum probat exemplo Pittaci Mitylenei regis, qui pistrinum versans, farinam et panem quo vesceretur sibi pa rabat. Quin et Concilium Cathaginense IV, cap. L, L et LIII, et Concilium Nannetense, atque ex iis can 2, 3, 4, dist. 91, præcipiunt, ut Clerici sibi victum vestitumque agricultura aut honesto artificio comparent, quod intellige, cum sunt pauperes, nec Ecclesia eos alere potest. Ita olim : nunc enim decreto Concilii Tridentini, sess. XXI, cap. II, et aliorum vetustiorum sancitum est, ut nemo ordinetur, nisi qui seipsum ex bonis vel propriis, vel Ecclesiæ alere potest.

Idem fecit P. Oviedo Patriarcha Æthiopiæ.

Paulum hoc sæculo imitatus est P. Andreas Oviedo, qui e Societate nostra a Pontifice creatus Patriarcha Æthiopiæ, ibidem usque ad mortem vixit in tanta paupertate, ut propriis manibus aratrum duceret sereretque fruges quas comederet: unde revocatus a Gregororio XIII Pontifice, litteras ad eum dedit exaratas in marginibus, quas e Breviario suo præciderat, eo quod aliam ad scribendum chartam non haberet; quibus enixe obsecrabat Pontificem, ut permitteret se Ecclesiæ suæ, quam sibi desponderat, usque ad finem vitæ assistere. Visis hisce litteris illacrymatus est Gregorius, suamque illi benedictionem impertiit. Atque hujus paupertatis et constantiæ jam fructus videmus, nimirum Æthiopiæ imperatorem ejusque fratrem et proceres Ecclesiæ Romanæ reconciliatos, novum expetere Patriarcham, Episcopos et Religiosos, qui vastum illud imperium plane plene-

que convertant. Porro S. Hieronymus *ad Rusticum* epist. 4 : « Facito, inquit aliquid operis, ut te semper diabolus inveniat occupatum. Si Apostoli habentes potestatem de Evangelio vivere, laborabant manibus, ne quem gravarent, et aliis tribuebant refrigeria, quorum pro spiritualibus debebant metere carnalia, cur tu in tuos usus cessura non præpares? Vel fiscellam texe junco, vel canistrum lentis plecte viminibus : sarriatur humus, areolæ æquo limite dividantur. Apum fabricare alvearia. Texantur et lina capiendis piscibus. Scribantur libri, ut et manus operetur cibum, et animus lectione saturetur. In desideriis est omnis otiosus. »

Sexta, Sobrietas et Castitas angelica.

69. *Primo*, Paulus in tanta paupertate necessario sobrie vixit. Sic enim videmus opifices, qui ex opere manuali vivunt, ut sibi suisque alimenta comparent, sobrie victitare. Sapienter S. Hieronymus, epist. *ad Eustoch. de custod. virgin.*, ei hanc sobrietatis diætam præscribit : « Sit tibi moderatus cibus et nunquam venter expletus. Plures quippe sunt, quæ cum vino sint sobriæ, ciborum largitate sunt ebriæ. Sint tibi quotidiana jejunia, et refectio satietatem fugiens : nihil prodest biduo triduoque transmisso vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensetur saturitate jejunium. Illico mens repleta torpescit, et irrigata humus spinas libidinum germinat. » Idem *ad Paulin.* epist. 13 : « Sit vilis, ait, et vespertinus cibus; olera et legumina, interdumque pisciculos pro summis deliciis ducas. Qui Christum desiderat, et illo pane vescitur, non quærit magnopere de quam pretiosis cibis stercus conficiat; quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis et legumina. »

Jejunium prudens.

70. *Secundo*, Paulus crebro jejunabat, uti ipse asserit II *Cor.* XI, 27; deliciis, vino et carne abstinebat. Nam, ut ait S. Hieronymus *ad Nepotianum :* « Fortissimum jejunium est aqua et panis; sed quia gloriam non habet, et omnes pane et aqua vivimus, quasi publicum et commune, jejunium non putatur. » Idem, *ad Helidor.* epist. 3 : « Nepotianus, inquit, jejunia in aurigæ modum, pro lassitudine et viribus temperabat. » Idem, *ad Rusticum* epist. 4 : « Jejunia, ait, moderata sint, ne nimia debilitent stomachum, et majorem refectionem poscentia erumpant in cruditatem, quæ parens libidinum est. Modicus ac temperatus cibus et carni et animæ utilis est. » Idem faciebant cæteri Apostoli, nisi ab aliis invitati, convivio interessent. Tunc enim ex præcepto Christi, omnibus quæ apponebantur, vescebantur, tum urbanitatis causa, tum vitandæ singularitatis ergo, tum ne hospiti suo molesti essent. Id liquet exemplo Timothei cui scribit Paulus *Epist.* I, cap. V : « Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates. » Idem patet ex voto Nazaræatus, quod fecit Paulus, *Act.* XXI, 26, statimque postero die explevit : Nazaræi enim vino, sicera et deliciis abstinebant. « Si esca, inquit, scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, » I *Cor.* VIII, 13. Et : « Bonum est non manducare carnem et non bibere vinum, » *Rom.* XIV, 21. Quod aliis consuluit Paulus, utique et sibi ipsi. Ita S. Petrus victitabat lupinis, teste S. Nazianzeno, orat. *De cura pauperum*. Ita S. Jacobum fratrem Domini carne, vino et sicera abstinuisse, pane et aqua vixisse, ex Eusebio lib. II *Historiæ*, cap. XXII, Nicephoro et aliis scribit Baronius, anno Christi 36, et alii in ejus Vita. S. Mathæum carnibus abstinuisse asserit Clemens Alexandrinus, lib. II *Pædag.*, cap. I. Ratio est, quia Apostoli debebant dare exemplum sobrietatis omnisque virtutis toti Ecclesiæ, omnibusque statibus et sæculis : erant enim ipsi dati mundo in exemplar sanctitatis, perfectionis ac vitæ cœlestis, ad quam omnes verbo, et magis exemplo incitare debebant. Ridicule enim satur hortabitur alios ad jejunium, deliciosus ad abstinentiam, incestus ad castitatem, vino madens ad aquæ potum. Ita S. Franciscus Xaverius Indorum Apostolus, vino et carne abstinebat nisi esset apud hospites, semelque in die tantum cibum sumebat eumque vulgarem et modicum, ne pane quidem explens famem, ait Turselius in ejus Vita, lib. VI, cap. VII. Quin et S. Augustinus Episcopus Hipponensis « mensa usus est frugali et parca, quæ inter olera et legumina etiam carnes aliquando, propter hospites, vel quosque infirmiores continebat, » ait Possidonius in ejus Vita, cap. XXII.

Apostoli carne et vino communiter abstinebant.

71. *Tertio*, Paulus parvi erat somni magnamque noctis partem vigilabat, tum orando, tum laborando, tum sollicite curando salutem omnium Ecclesiarum. Unde ipse ait, se vixisse in vigiliis multis, II *Cor.* XI, 27. Pastoris enim propria virtus est vigilantia, qua gregi suo invigilet. Quare minus vera et plena videtur illa temporis et horarum distributio, quam nonnulli Paulo assignant, nimirum Glossa in *Act.* IX, 9, ex Beda (sed in Beda id non invenitur) : « Tradunt quidam, inquit, quod ab hora quinta usque ad horam nonam et decimam disputationem protraheret Paulus, ita ut horas operi (scenofactorio) quinque, alias quinque doctrinæ, duas cibo et orationi daret. » Sed addit, « nulla hoc auctoritate firmari; » et merito, ait Hugo, et Lorinus ibidem. Quid enim reliquis duodecim diei naturalis horis agebat ? certum est eum non dormisse, sed post exiguum somnum orationi et operi se dedisse. Unde media nocte in carcere inventus est orans, *Act.* XVI, 25. Vere S. Hieronymus *ad Eustoch.* : « Sanctis, ait, ipse etiam somnus oratio est. Esto cicada noctium : psalle spiritu, psalle et mente; lava per noctes lectum tuum, lacrymis tuis stratum tuum riga. »

72. *Quarto*, Paulus castitate fuit angelica. Unde vixit cælebs, imo virgo per omnem vitam. Hinc fidelibus proponens consilium virginitatis et casti-

tatis Evangelicæ, ait : « Volo, (velim, optarim) omnes vos esse sicut meipsum, » I *Cor.* VII, 7; ita S. Ambrosius ibidem, S. Hieronymus, *Contra Jovin.*, et alii passim. In hac castitate mire crevit per continuam luctam cum stimulo carnis, eum assidue comprimens et subjugans, II *Cor.* XII, 7. Hinc inter juvenculas et matronas versabatur quasi angelus, easque non tantum ad fidem, sed et ad castitatem traducebat : uti a Nerone abstraxit pellices, persuadens eis castitatem, ideoque a Nerone occisus est, factus castitatis hostia, uti docet S. Chrysostomus.

Paulus castitatis hostia.

73. *Quinto*, Paulus etsi haberet donum castitatis, in eaque æque ac in gratia esset a Deo confirmatus, tamen non tantum studiose vitabat tentationes et pericula, sed etiam carnem suam severe macerebat et austere castigabat, I *Cor.* IX, 27. Sine hoc enim difficile, et quasi impossibile est servare castitatem, uti asserebat S. Carolus Boromæus. Hinc noluit mulieres pias, quæ eum alerent, se comitari : « Numquid, inquit, non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut et cæteri Apostoli ? » I *Cor.* IX, 5 et 15; « ego autem nullo horum usus sum. » Quin et S. Theclam ab ore Pauli pendentem eumque sequi volentem prohibuit, eamque domum amandavit, uti habet S. Theclæ Vita. Idem fecit aliis; mox enim ut eas converterat, alio migrans, illas ibi relinquebat. Magnum enim et castitati et famæ periculum creatur ex crebra cum mulieribus, etiam piis et devotis, conversatione. Vide S. Cyprianum, tract. *De singularitate Clericorum*. Quocirca S. Franciscus Xaverius, licet vir esset cœlestis, « nunquam tamen cum femina ulla, nisi luce palam et adhibitis arbitris, de rebus utique necessariis collocutus est, ratus mulieres adiri minori emolumento quam periculo, » ait Turselius, in ejus Vita, lib. VI, cap. VI. Quin et S. Hieronymus Nepotiano Clerico ita præscribit : « Hospitiolum tuum aut raro, aut nunquam mulierum pedes terant : omnes puellas et virgines Christi aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Davide, nec Samsone fortior, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper, quod paradisi colonum de possessione sua mulier ejecerit. » Idem *ad Rusticum*, epist. 4 : « Matrem, ait, ita vide, ne per illam alias videre cogaris, quarum vultus cordi tuo hæreant, et tacitum vivat sub pectore vulnus. Ancillas quæ illi in obsequio sunt, tibi scias esse in insidiis : quia quanto vilior earum conditio, tanto facilior est ruina. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, pontificisque filius erat, et tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo, et oculis desiderantibus Christum, nihil aliud dignabatur aspicere. Vestis aspera, zona pellicea, cibus locustæ melque silvestre, omnia virtuti et continentiæ præparata. Quamdiu in patria tua es, habeto cellulam pro paradiso : varia Scripturæ poma decerpe, his utere deliciis. Si scandalizat te oculus, pes, manus, projice ea. Nulli parcas, ut soli parcas animæ, » etc. « Vas electionis, in cujus ore Christus resonabat, macerat corpus suum et subjicit servituti, et tamen cernit naturalem carnis ardorem suæ repugnare sententiæ, ut quod non vult, hoc agere compellatur, et quasi vim patiens vociferatur et dicit : Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus ? Et tu te arbitraris absque lapsu et vulnere posse transire, nisi omni custodia servaveris cor tuum, et cum Salvatore dixeris : Mater mea et fratres mei hi sunt, qui faciunt voluntatem Patris mei ? Crudelitas ista pietas est, » etc. « Mihi oppidum carcer, solitudo paradisus est. » Et inferius : « Volo ego te non habitare cum matre, ne oleum igni adjicias, et inter frequentiam puellarum per diem videas, quod nocte cogites. » Scribit de S. Augustino Possidonius in ejus Vita, cap. XXVI : « Feminarum, inquit, intra domum ejus nulla unquam conversata est, nulla mansit, nec germana quidem soror, quæ vidua Deo serviens multo tempore, usque in diem obitus sui præposita ancillarum Dei vixit; sed neque patrui sui filiæ, et fratris sui filiæ, quæ pariter Deo serviebant. » Et mox causam dans : « Ob hoc ergo, inquit, dicebat, nunquam debere feminas cum servis Dei, etiam castissimis, in una manere domo, ne aliquod scandalum vel offendiculum tali exemplo poneretur infirmioribus. Et si forte ab aliquibus feminis ut videretur, vel salutaretur, rogabatur, nunquam sine clericis testibus ad eas intrabat, vel solus cum solis unquam est locutus, nisi secretorum aliquid interesset. »

Fugiebat mulieres.

Septima, Modestia, Gravitas et Comitas.

74. *Primo*, Paulus « gravitatem morum hilaritate frontis temperabat » (quod Nepotiano ad Heliodorum scribit S. Hieronymus), eratque vultu sereno et amœno, utpote indice animi sereni et amœni, eoque omnes ad se alliciebat. Vultum hunc ejus repræsentant Romæ imagines antiquæ, ac in primis illa S. Sylvestri Constantino Imperatori per visum exhibita. Hinc Nicephorus, lib. II, cap. XXXVII, Paulum ita pingit : « Paulus, inquit, corpore erat parvo et contracto, et quasi incurvo, ac paululum inflexo, facie candida, annosque plures præ se ferente, capite modico; oculis multa inerat gratia, supercilia deorsum vergebant; nasus pulchre inflexus, idemque longior, barba densior et satis promissa, eaque non minus quam capitis coma, canis respersa. Ambo autem Christi discipuli (Petrus et Paulus) cum inspicerentur, divinum quiddam præ se ferebant. Spiritu Sancto et divina gratia ita referti, ut qui eos viderent fideles, ex aspectu solo arcanam quamdam et latentem conciperent gratiam, moresque et vitam una cum fide conformarent, et

Pauli statura et figura.

in melius converterent. » Hinc semper idem ei erat animus, idem vultus, mores per omnia similes. Secus faciunt leves et ficti, de quibus dicitur : « Intus Nero, foris Cato. » Et : « Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra, » ait S. Hieronymus *ad Rusticum.*

75. *Secundo,* modestiam hanc fidelibus commendans : « Modestia, ait, vestra nota sit omnibus hominibus, » *Philipp.* IV, 5. Et vers. 8 : « De cætero, fratres, quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque justa, quæcumque sancta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ; si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate. » Et cap. III, vers. 17 : « Imitatores mei estote fratres, et observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostram. » Et I *Cor.* XIV, 40: « Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant. »

76. *Tertio,* Paulus in verbis mire fuit affabilis et gratiosus, in sermone jucundus, in conversatione benignus et blandus : « Facti, inquit, sumus sicut parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos. Ita desiderantes vos, cupide volebamus tradere vobis non solum Evangelium Dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis, » I *Thess.* II, 7.

77. *Quarto,* Paulus officiosus est in salutando, tam omnes in communi initio epistolarum, quam singulos nominatim in fine earumdem; tum ut suam in eos comitatem ostendat; tum quia efficax est Sanctorum salutatio. Salutem enim quam precatur, suis meritis impetrat et præstat : uti B. Virgo salutans Elisabetham, eam cum fœtu sanctificavit, et Baptistam Christi prodromum effecit, *Luc.* I, 44. Unde S. Chrysostomus, in II *Timoth.* I : « Sufficit, ait, sola Pauli salutatio gratia implere eum, qui ea salutatur. » Quin et Paulus vinctus ad Neronem missus, « salutavit Neronis pocillatorem et concubinam, » ait Chrysostomus, hic *hom.* 54. Creditur illa fuisse Poppæa Sabina, quæ præ cæteris in deliciis a Nerone habebatur, inquit Baronius, ac forte per eam Neronem sibi conciliavit, ut liber dimitteretur e primis Romæ vinculis.

Sanctorum salutatio efficax.

Quinto, Paulus oculis, ore, opere, gestu, habitu omnique actione et motu spirabat animi morumque compositionem, pietatem, devotionem, sanctitatem vitamque cœlestem. « Paulus, ait Chrysostomus, hom. 1 *De ejus laudibus*, semetipsum mundo crucifigens, non solum humanorum corporum pulchritudines, sed etiam omnia quæ videntur rebus clara atque decorata, ita cernebat, sicut nos favillam cineremque despicimus, qui quasi mortuus prorsus ad mortuum immobilis permanebat. » S. Franciscus animo et vultu in cœlum intentus non aliud vita et voce, habitu et gestu concionabatur, quam « ad cœlum, ad cœlum. » Audi S. Bonaventuram, cap. IV Vitæ ejusdem : « Evangelicus præco civitates circuibat et castella, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in virtute spiritus annuntians regnum Dei. Videbatur intuentibus homo alterius sæculi; quippe qui mente ac facie in cœlum semper intentus, omnes sursum trahere conaretur. » Et cap. XII : « Omnis ætas omnisque sexus properabat virum novum mundo cœlitus datum cernere et audire. » Sic et illi homonymus ac suppar noster S. Franciscus Xaverius, Indorum Apostolus, mente oculisque in superna defixus, nonnisi paradisum cogitabat, spirabat, prædicabat, ac quasi homo cœlo lapsus, ad cœlum omnes traducere satagebat. Multo magis horum dux et princeps Paulus, in paradisum raptus cœlestes induerat mores, ac quasi angelus cœlo lapsus, ad homines in cœlum revocandos missus a Deo videbatur. Hinc cum Psalte admirando clamabat : « Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem et quæritis mendacium? Quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. » Deorsum corpora, sursum sint corda. Despice terrena, suspice cœlestia. « Quid enim mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum? » Præclare S. Chrysostomus in epist. I *ad Timoth.*, hom. 2 : « Hujusmodi, ait, tibi unguenta eme, quorum odor implere possit orbem. Talem fragrantiam Apostoli spirasse noscuntur. Odor enim, inquit, suavitatis sumus, aliis quidem in mortem, aliis vero in vitam. Quid autem sibi hoc vult? Fertur nempe et sus fragrantia odoris suffocari. Non autem corpus Apostolorum tantum, sed et indumenta ipsa unguento spiritualis gratiæ plena erant. Ita enim Pauli indumenta suavissimum spirabant odorem ut etiam dæmones pellerent, *Act.* XIX, 12. Quod folium, quam casiam, quam myrrham hujusmodi odor non suavitate et utilitate transcendit? »

Octava, Studium proficiendi.

79. *Primo,* Paulus, esto in virtutis culmine consisteret, tamen quotidie seipsum superare et ad altiora conscendere satagebat. Hinc sibi persuadebat se esse imperfectum : « Non quod jam acceperim, inquit, aut perfectus sim; sequor autem si quo modo comprehendam, in quo et comprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ retro sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor ad bravium supernæ vocationis in Christo Jesu, » *Philipp.* III, 12. Sapienter S. Hieronymus *ad Paulinum* : « Nihil in te mediocre esse contentus sum; totum summum, totum perfectum desidero. »

80. *Secundo,* Paulus quotidie augebat labores : hinc novas et novas semper regiones adibat et evangelizando obibat. Paulus, ait S. Chrysostomus, hom. 2 *De ejus laudibus*, quotidie celsior assurgebat, majores ambiens agones, majora certamina, majora pericula, majora tormenta pro Christo, perinde ac flamma in sylvam immissa

jugiter proserpit, donec totam sylvam subigat, et in immensum crescat incendium.

81\. *Tertio*, Paulus fideles in spiritu et virtute provehere et perficere studebat, omnesque ad sanctitatis incrementa incitabat. Unde *Ephes.* IV, 15: « Veritatem, inquit, facientes in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus. » Et vers. 23: « Renovamini spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. » Modum crescendi præscribit *Rom.* XII, 11: « Sollicitudine, ait, non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, in tribulatione gaudentes, orationi instantes, » etc. Et S. Petrus, *Epist.* II, I, 10: « Fratres, ait, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis. » « Paulus, ait S. Augustinus, serm. 11 *in Evangel. secundum Matth.*, homines deos vel angelos esse cupiebat. »

82\. *Quarto,* Paulus curabat ut Episcopi et pastores Ecclesiæ essent eximii in doctrina et virtute. Unde non nisi maxime idoneos promovebat, eos scilicet, qui maxime videbantur Christianos in re Christiana promoturi. Vide quot quantaque hac de re præscribat Timotheo Episcopo Ephesino, *Epist.* I, toto cap. III, et Tito, cap. I, vers. 6 et seq. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, Comanæ in Ponto, postpositis multis nobilibus et primariis, qui a variis proponebantur, Episcopum creavit Alexandrum Carbonarium, licet reluctantem, qui cum esset vir sapiens, studio latendi, ad carbones in urbem devehendos se abjecerat, eo quod nullus eo esset magis idoneus; qui proinde adeo præclare rexit istam Ecclesiam, ut pro ea sanguinem fuderit eamque martyrio suo condecorarit. Testis est Gregorius Nyssenus in vita Thaumaturgi.

83\. *Quinto,* Paulus, etsi haberet scientiam a Deo revelatam et infusam, tamen per otium sacris litteris et lectioni dabat operam. Unde vinctus in carcere a Nerone sibi a Timotheo suos afferri jubet libros et membranas, II *Timoth.* IV, 13. Et idem præscribit, *Epist.* I, IV, 13, dicens: « Dum venio, attende lectioni. » Et *Epist.* II, II, 15: « Sollicite, inquit, cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem verbum veritatis. » Si hæc faciebat Paulus, qui erat arca virtutum et pelagus sapientiæ, spiritus et zeli, quid nos facere convenit. Ita Nepotianus, ait S. Hieronymus, in ejus Epitaphio *ad Heliodorum*, lectione assidua et meditatione diuturna « pectus suum bibliothecam fecerat Christi. »

84\. *Paulus homo igneus.* *Sexto,* Paulus erat quasi homo igneus (sic et cæteri Apostoli, ait Chrysostomus, hom. 4 *in Acta*, erant quasi homines ignei) et quasi flamma immissa in stipulas et silvam, quæ quotidie proserpens, in majus et majus semper crescebat incendium. Unde sicut ignis non timet multitudinem stipularum vel asperitatem, nec ab ea læditur, sed potius augetur omniaque in se convertit: ita et Paulus nulla hominum hostiumque copia, nullis minis et persecutionibus terrebatur aut lædebatur; sed hæc omnia erant fomenta ac flabra, quæ ignem hunc charitatis quotidie magis accendebant; ille enim omnia devorabat et in se convertebat, juxta illud *Cant.* VIII, 6: « Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio; lampades ejus, lampades ignis atque flammarum. Aquæ multæ non potuerunt extinguere charitatem, nec flumina obruent illam. » Hinc et Christus constituens Petrum suum Vicarium, Episcopum, Pastorem et Apostolum totius orbis, ter rogavit: « Petre, amas me? » eoque respondente: « Domine, tu scis quia amo te; » subjunxit: « Pasce oves meas; » ut significaret pastorem animarum quotidie crescere debere in amore, ut pariter crescat in pastura, adeoque mensuram amoris esse mensuram pasturæ. *Apostolus novus homo.* Vir ergo Apostolicus dum apostolatum init, et v. g. Indiam, Æthiopiam, Angliam, Hollandiam adit, sibi persuadeat se jam prorsus alium esse debere ab eo qui fuit, ac ex Saulo fieri Paulum, ex animali spiritualem, ex terrestri cœlestem, ut sit quasi novus homo cœlo lapsus, veniens in novum orbem, qui amorem et ardorem divinum ore, vultu, gestu, oculis spiret, vibret et effulguret; idque magis semper et magis: ac proinde cum S. Xaverio quotidie, crebro ardentibus suspiriis invocet Spiritum Sanctum ejusque hymnum ardenter recitet, ut is eum magis magisque accendat et igniat.

85\. *Septimo,* Paulus fidelibus quibusque quos ad Christum convertebat, inspirabat suum animarum zelum, etiam plebeiis et feminis. Unde singulos quasi faciebat Apostolos, ut singuli satagerent Christi gloriam et fidem propagare, ad eamque parentes, filios, cognatos, servos, ancillas, vicinos adducere. Atque hac ratione statim per urbes et oppida mire propagata est religio Christiana, granumque sinapi crevit in magnam arborem et segetem. Idem faciant viri Apostolici; sic enim non unius apostolatus, sed plurimorum habebunt laudem, fructum, meritum et gloriam. Alioqui unus solus parum efficiet.

CAPUT TERTIUM.

DE VIRTUTIBUS PAULI PROXIMUM SPECTANTIBUS.

Prima est, Indefessa Evangelii prædicatio.

86\. *Primo,* Paulus non aliud prædicabat quam Jesum Christum et hunc crucifixum, I *Corinth.* II, 2. Et *Ephes.* III, 8: « Mihi, ait, omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, evangelizare in Gentibus investigabiles divitias Christi, et illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi a sæculis in Deo, qui omnia creavit, ut innotescat principibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam; multiformis sapientia Dei secundum

præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Jesu Domino nostro. »

87. *Secundo,* Paulus prædicabat non in humana sapientia et eloquentia, sed magna efficacia et zelo, « in ostensione spiritus et virtutis, » I *Cor.* cap. II, vers. 4. Nam, ut ipse ait, cap. IV, vers. 20: « Non in sermone est regnum Dei, sed in virtute. » Unde S. Hieronymus in *Apolog. ad Pammach.,* pro libris adversus Jovinianum : « Paulum, inquit, Apostolum proferam, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua, etc.; quocumque respexeris fulmina sunt. » Hinc prædicabat gratis : non enim quærebat lucrum, sed animas. Rursum intrepide, libere, sincere, fortiter, asseveranter : « Licet nos, inquit, aut angelus de cœlo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit, » *Galat.* I, 8. Et II *Timoth.* IV, 1 : « Testificor, ait, coram Deo et Jesu Christo, qui judicaturus est vivos et mortuos per adventum ipsius et regnum ejus; prædica verbum, insta opportune, importune : argue, obsecra, increpa in omni patientia et doctrina. »

88. Paulus catechizabat rudes. *Tertio,* Paulus studiose cathechizavit infideles et fideles, præsertim rudes et parvulos primi illius ævi Christiani, adeoque pleræque ejus conciones non fuerunt aliud quam catecheses. Docebat enim et confirmabat prima fidei rudimenta : « Facti, ait, sumus sicut parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos, » I *Thessal.* II, 7. Et : « Tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, » I *Corinth.* III, 1. Id primitus sanxit et præstitit Christus : « Sinite, inquit, parvulos venire ad me, et ne prohibueritis eos; talium enim est regnum Dei, » *Marci* X, 13. Id secutus S. Petrus optat omnes repuerascere, *Epist.* I, cap. II, vers. 2 : « Deponentes, ait, omnem malitiam et omnem dolum et simulationes, sicut modo geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis in salutem. » Nam, ut ait S. Hieronymus, epist. 12 *ad Gaudentium,* « ut aqua in areola digitum sequitur præcedentem, ita ætas mollis et tenera in utramque partem flexibilis est, et quocumque duxeris trahitur. » Sic olim, teste Eusebio, lib. VI *Histor.,* cap. III, VIII et XII, catechumenis instruendis in Alexandrina Ecclesia præfuerunt Pantenus, Clemens, Origenes, Heraclas; ac præcedenti sæculo Joannes Gerson, Cancellarius Parisiensis, qui pueros catechismum docebat eorumque confessiones audiebat. Et S. Vincentius Fererius vir Apostolicus, de quo ita scribit Petrus Ranzanus in ejus Vita : « Neque tantum provectos erudiebat, sed etiam pueros certis ad se horis evocatos instituebat; docens eos cruce se signare, orationem Dominicam, Salutationem Angelicam, fidei Symbolum, Deum colere, parentibus et proximis quibusque honorem habere, et debita officia persolvere. » Hi enim sunt Reipublicæ seminarium, qui in viros civesque probos adolescent. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis nostræ; cum primis patribus studiose catechesin exercuit, eamdemque omnibus Sociis impense commendavit. Vide Ribadeneiram, lib. III Vitæ ejus, cap. XXIV. Unde S. Franciscus Xaverius apostolatus sui in India fundamenta jecit per catechesin rudium et puerorum, adeoque per pueros, parentes, famulos, ancillas convertit : quin et per eosdem miracula magna et multa patravit, uti narrat Tursellinus in ejus Vita, lib. II, cap. III, VI et VII. Xaverium secutus est Gaspar Barzæus, qui Armuziam per pueros quasi convertit, ac inter alia fanum Saracenorum dejecit, uti refert Nicolaus Triguatius in ejus Vita, lib. II, cap. IV et XIX. Ita Deus humilibus favet, et per parvos pueros et innocentes mira operatur.

89. *Quarto,* Paulus socios suæ prædicationis et peregrinationis plures allegit, ut Barnabam, Silam, Lucam, Titum, Timotheum, Clementem, etc., quos omnes quasi fratres, imo filios complectens, trajiciebat in viscera sua ac si eos unum faceret secum : et seipsum vicissim transmittebat in interiora eorum, quasi se faceret unum quid cum illis; ita ut in seipso omnes intueretur, et seipsum in omnibus, omnia illorum bona et mala tanquam propria aspiciens. Unde fiebat id quod de Religiosis scribit Chrysostomus, hom. 77 *in Joannem,* nimirum quod multi per charitatem sint unus ita ut per eamdem charitatis unionem singuli sint multi : « Unio, inquit, decem Religiosorum efficit, ut unus sit decem : nam unus est in omnibus decem, et omnes decem in uno. Quare unusquisque habet viginti manus, viginti oculos, et ita respirat et spirat per decem animas, tantam enim quisque curam gerit de altero, quantam de seipso. Ideoque oculi, manus et pedes omnium decem serviunt unicuique : nullus enim contentus est cura sui ipsius, sed etiam curam gerit reliquorum. Ac idcirco unus potest multa, quia potest sicut decem. Quod si unio est centum Religiosorum, unusquisque poterit quantum centum possunt. » Hæc Chrysostomus. Hoc symbolice significant sancta illa animalia Cherubica, *Ezech.* I, quæ erant numero quatuor, et tamen, *Ezech.* X, 15 et 20, vocantur unum animal : per unionem enim omnia quatuor erant unum, et ita quatuor erant in uno, ut unumquodque vicissim esset in quatuor. Unde et addit, cap. I, 9. « Junctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum. » Paulus enim se solo non poterat omnia præstare. Per Titum ergo catechizabat, per Timotheum privatim hos illosve instruebat, per Silam alibi prædicabat, per Lucam scribebat, etc. Apostolatus ergo plures et plurium conspirationem exigit. Id vidit S. Ignatius fundator Societatis nostræ, nimirum se solum parum posse in fide et pietate Christiana per totum mundum propaganda. Quocirca socios sibi adjunxit, et Societatem instituit, quæ toto orbe sparsa, per hanc unionem et gratiam Dei tanta præstat, quanta cum gaudio videmus et audimus. Sic S. Vincen-

Vis unionis.

tius Fererius evangelizando obiens provincias, multos secum ducebat presbyteros, qui eum adjuvarent et pœnitentium confessiones exciperent, ut habet ejus Vita. Porro Paulus, fide et Ecclesia aliquo loco plantata, illico eidem aliquem ex sociis, aut ex aliis dabat Episcopum, qui plantata a se rigaret et proveheret. Ita Ephesiis dedit Timotheum, Cretensibus Titum, Rheginis Stephanum, etc.

90. *Quinto,* Paulus adibat metropoles, ut Corinthum in Achaia, Ephesum in Asia, Athenas in Græcia, Philippos in Macedonia, Romam in Italia. His enim conversis, reliquæ urbes et pagi eis subjecti facile convertuntur; quælibet enim suæ metropolis et principis fidem ac religionem sequitur. Ita S. Xaverius Meacum, Japoniæ metropolim, indeque ad regem Sinarum contendit : eo enim converso, totam Chinam et Japoniam, quæ Chinæ religionem sequitur, convertisset.

91. *Sexto,* Paulus prima ubique jaciebat fidei et Ecclesiæ fundamenta. « Sic, inquit, prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est : Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; et qui non audierunt, intelligent, » *Rom.* XV, 20. Ipse ergo ubique ingenti animo et conatu, primus glaciem et aciem perfringebat; ipse primus aratrum fidei in novale gentilismi, evulsis errorum vepribus et spinis, immittebat. Unde scribens Corinthiis, *Epist.* I, cap. IV, 15, ait : « Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. » Hoc imitatus est noster Xaverius, de quo ita scribit P. Nicolaus Trigautius, lib. I *De Vita Gasparis Barzæi*, cap. XV : « Erat S. Xaverius ex iis imperatoribus, qui non modo nunquam plus militi suo imponebat, quam ipse sibi sumeret; sed qui, ut apud Lucanum Cato, dicere suis posset : Pericula vestra prætentate meo. Solebat enim ipse aliis ad difficillima quæque vitam præmunire, et initia omnia quæ fere solent esse difficiliora, prælibare. »

92. *Septimo*, Paulus raptus in paradisum, « illic arcana sacrorum disciplina a veritate initiabatur, atque illinc ad obediendum fidei in omnibus gentibus, vim sermonis accipiebat. Unde totius propemodum orbis terrarum pater exstitit, » ait Nyssenus in *Laud. S. Basilii.*

93 *Octavo,* Paulus prædicabat tum verbis, tum magis precibus et vitæ exemplo. Unde ait : « Imitatores mei estote, et observate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram, » *Philipp.* III, 17. Notat solerter S. Bernardus, serm. 2 *De Resurrect.*, Christum dum Petro pastori commendaret suas oves, ter ingeminare : « Pasce oves meas, » *Joan.* XXI, 15, ut significet eum tripliciter pascere debere, nimirum mente, lingua, manu. « Pasce, inquit, mente, pasce ore, pasce opere. Pasce animi oratione, verbi exhortatione, exempli exhibitione. » Idem, *epist.* 201 : « Pasce, ait, verbo, pasce exemplo, pasce sanctarum fructu orationum. » Hinc rursum ait Paulus : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi, » I *Cor.* XI, 1. Hoc ex Paulo didicit S. Basilius, de quo præclare dixit Nazianzenus in ejus *Epitaphio* : « Basilii oratio erat tonitru, quia vita erat fulgur. » Denique Paulus semper et ubique prædicabat, etiam in vinculis et martyrio, tum verbis, tum epistolis quarum plures et ardentiores scripsit e carcere. Porro S. Chrysostomus, lib. IV *De Sacerdotio*, in epistolis Pauli agnoscit « Isocratis tersum lævorem, Demosthenis amplam sublimitatem, Thucydidis verendam majestatem, Platonis excellentem dignitatem. » Idem, hom. 6 *De Pœnit.*, Paulum vocat « Christi rhetorem, mundi piscatorem, qui per quatuordecim Epistolas, veluti spiritualia retia, ad salutem captat. »

Secunda, Prudenti

94. *Primo,* Paulus rerum occasiones prudenter captabat. Unde captus a Judæis, cum videret judices suos partim esse Pharisæos, partim Sadducæos, exclamavit se esse Pharisæum, et de resurrectione mortuorum judicari, itaque Pharisæos in suam partem attraxit, qui eum contra Sadducæos tutati sunt, *Act.* cap. XXIII, vers. 6. Rursum Paulo prima sui erat cura : « Ne forte, inquit, cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar, » I *Cor.* IX, 27. « Quid enim prodest homini si universum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur? » Adde, sui cura et sanctitas est optima dispositio et via ad curandum et sanctificandum alios. Sic enim mater, quo majores et meliores cibos comedit, eo plus generat lactis quod infantibus impertiatur.

95. *Secundo,* Paulus, ait Chrysostomus, hom. 5 *De ejus Laud.*, « in verbis et actibus erat varius et multiplex, non mutando sententiam, nec alter factus ex altero; sed ipse quod erat semper manendo, eorum quæ dicta sunt usum pro causarum opportunitate variabat. Sic enim medicum videmus nunc urentem, nunc foventem; nunc jejunium, nunc cibum indicentem; nunc aquam calidam, nunc frigidam propinantem : quia hoc ægri et ægritudinis variatio deposcit. Hinc Paulus nunc custodit legem, nunc despicit; nunc servat præsentem vitam, nunc contemnit; nunc postulat pecunias, nunc refutat; nunc circumcidit, nunc circumcisionem excludit. » Quocirca S. Gregorius Nazianzenus Paulum et Apostolos vocat ambidextros. « Bonum ducem efficiunt labor in negotiis, industria in agendo, in providendo consilium, et celeritas in conficiendo, » ait Cicero. Talis per omnia fuit Paulus.

96. *Tertio,* Paulus prudenter se personis accommodabat, ut cum Judæis videretur Judæus, cum Gentilibus Gentilis, cum infirmis infirmus : « Omnibus, inquit, omnia factus sum, ut omnes salvos facerem. » Idem egregie imitatus est S. Xaverius.

Hinc prudenter uterque studuit conciliare sibi principes et magistratus, laudando eorum officium et politiam quasi a Deo institutam, ac jubendo ut Christiani eis, licet Ethnicis, obedientiam, honorem et tributum præstent, *Rom.* XIII, 1 et seq. Hoc imitentur viri Apostolici, ac principes tam laicos quam ecclesiasticos sibi devinciant : illi enim eorum operas valde vel promovere, vel impedire possunt. Unde et S. Petrus, *Epist.* I, cap. II, vers. 13 : « Subjecti, inquit, estote omni humanæ creaturæ propter Deum, sive regi quasi præcellenti, sive ducibus tanquam ab eo missis, ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum : quia hæc est voluntas Dei. » Hac de causa Paulus impense orari jubet « pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt, ut quietam et tranquillam vitam agamus, in omni pietate et castitate, » I *Timoth.* II, 2.

97. *Quarto*, Paulus eleemosynas pro pauperibus Christianis qui erant Hierosolymæ, per Timotheum et socios colligebat, ne quis suspicaretur eum pro se petere, aut aliquid in proprios usus convertere, II *Corinth.* VIII, 20. Ita et S. Xaverius Gaspari Barzæo mandat, ut eleemosynas sibi oblatas ad elemosynarios amandet, multasque hujus rei causas et utilitates assignat, quas recenset Tursellinus in ejus Vita, lib. VI, cap. XII.

98. *Quinto*, Paulus prudentissimus erat morborum animi medicus ; cuique enim congrua et propria exhibebat pharmaca, quæ ex eo hausit et accurate dispersit S. Gregorius, tota III parte *Pastor.*, ubi fuse docet qua ratione et modo admonendi sint viri, qua feminæ ; qua læti, qua tristes ; qua subditi, qua Prælati ; qua hebetes, qua sapientes ; qua verecundi, qua impudentes ; qua ægri, qua sani ; qua pigri, qua præcipites ; qua mansueti, qua iracundi ; qua pertinaces, qua inconstantes ; qua humiles, qua elati, etc. Idem, *part.* II, vivam veri Pastoris ideam ita depingit : « Sic necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, utilis in verbo, singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus, internorum curam in externorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam internorum sollicitudine non relinquens, » quæ deinde sigillatim ordine toto libro prosequitur.

Tertia, Zelus.

99. *Primo*, Paulus charitate complexus est totum orbem eumque studuit « Deo offerre, ait S. Chrysostomus, hom. 1 *De ejus Laudibus* ; qui terram videlicet ac mare, Græciam simulque Barbariam, omnemque prorsus quanta sub cœlo est regionem, quasi volitans circumivit, non simplici labore, velut in vacuum itinera percurrens, sed peccatorum spinas pariter evellens, et verbum seminans ubique pietatis, fugans errores, veritatem reducens, ex hominibus angelos faciens ; quinimo ipsos homines quasi ex dæmonibus in angelos provehens. » Hinc quasi fulgur, ut ait Chrysostomus, *hom.* 2, celerrime orbem pertransiit et subegit. Pinxit Apelles Alexandrum Magnum fulgur manu tenentem, eo quod instar fulguris eum pervaserit et subjugarit. Unde et Alexander usurpare poterat illud Julii Cæsaris : « Veni, vidi, vici. » Paulus superavit Alexandrum, quia orbem subegit verbo, non ferro, Christo non Alexandro. Ita S. Chrysostomus, cujus verba recitabo, *Act.* XX, 16. Ex hoc zelo plus cæteris Apostolis laboravit, ut ipse ait, I *Cor.* XV, 10.

100. *Paulus amplum cor habuit.* *Secundo*, cor Pauli ita magnum erat, latum et amplum, ut totus mundus ei videretur exiguus. Audi S. Chrysostomum, hom. 32 in epist. *ad Rom.*, in Morali : « Cordis illius, ait, pulverem videre vellem : quod si quis totius orbis cor dixerit, et elementum primarium salutis nostræ, non erraverit. *Cor Pauli erat volumen charitatis.* Cor istud adeo latum fuit, ut in se susceperit integras urbes, populos et gentes. Cor enim, inquit, meum dilatatum est, sed ut latum fuerit, tamen sæpe numero occupavit et pressit illud quæ ipsum dilatabat dilectio. Ex multa quippe tribulatione, inquit, et anxietate cordis scripsi vobis. Et dissolutum etiam videre vellem cor istud, erga unumquemque pereuntium accensum et ignitum, secundo parturiens filiorum abortus, Deum videns hostiam factum, cœlis ipsis sublimius, orbe latius, radiis solaribus exhilaratius, igne ferventius, adamante solidius, fluvios emittens (fluvii siquidem fluent ex ventre ejus, inquit, aquæ vivæ), ubi erat fons exiliens et rigans non terræ superficiem, sed animas hominum. Unde non solum fluvii, sed et fontes lacrymarum noctes atque dies emanarunt. Cor, inquam, quod novam vitam, non hanc nostram, vixit. Vivo enim, inquit, jam non ego, vivit vero in me Christus. Cor itaque Christi erat cor Pauli tabulaque Spiritus Sancti, atque charitatis volumen. »

101. *Tertio*, Paulus habebat zelum admirabilem animarum. Hic enim eum impulit ad tantos labores pro iis continue exantlandos omniaque vitæ discrimina animose subeunda. « Æmulor, inquit, vos Dei æmulatione : despondi enim vos uno viro virginem castam exhibere Christo, » II *Cor.* XI, 2. Zelo ergo videbatur esse angelus, imo Seraphinus. *Paulus zelo erat Seraphinus.* Nam, ut ait S. Ambrosius, *in Psal.* CXVIII, serm. 18 : « Angeli sine zelo, nihil sunt, et substantiæ suæ amittunt prærogativam, nisi eam zeli ardore sustentent. » Et paulo post : « Et quid miremur, si angeli eum habent ? Ipse Deus Pater ait : Zelans zelabo Jerusalem zelo magno : quia Deus magnus, ideo et zelus magnus est ; et pro uniuscujusque potentiæ qualitate, ita et zelus aut mediocris aut magnus est. Zelo vindicatur Jerusalem, zelo Ecclesia congregatur, zelo fides acquiritur, zelo pudicitia possidetur. Dominus quoque Jesus ait : Zelus domus tuæ comedit me. » Et rursum : « Zelum habere debet sacerdos, qui incorruptam servare studet Ecclesiæ castitatem. »

Ita Phinees sacerdos, zelo suo occidens principem idololatrantem, idololatriam compescuit, indignationem Dei et vindictam sedavit, meruitque pontificatum perpetuum, *Num.* xxv, 11. Pergit Ambrosius : « Bonus zelus et utilis in sacerdote, præcipue ne negligens, ne remissus sit (unde vulgo dicitur : Qui non zelat, non amat); zelus Dei vita est. Zelum habuit Elias, et ideo raptus ad cœlum est. Zelans, inquit, zelavi pro Domino Deo exercituum, » III *Reg.* xix, 10. « Zelum habuit Mathathias, qui adversus sacrilegia Antiochi excitavit plebem ad resistendum, » I *Mach.* II, 27.

102. *Quarto*, Paulus zelum exercuit in idola, dæmones, vitia et vitiosos, illa extirpando, hos corrigendo, secutus Christum, qui ait, *Lucæ* xxii, 49 : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » et Psaltem, qui ait, *Psal.* cxviii, 139 : « Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei. » Unde S. Ambrosius loco jam citato : « Zelum qui habent, inquit, omnes sibi inimicos suos putant, qui sunt hostes Dei, quamvis patrem, fratres, socios. Omnibus dicit : In hostes facti sunt mihi, sicut David ait. » Et S. Gregorius, II part. *Pastor.*, cap. vi : « Sit rector, inquit, per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus, ut et bonis in nullo se præferat; et cum pravorum culpa exigit, potestatem sui protinus prioratus agnoscat, ut erga perversos jura rectitudinis exercere non formidet. » Sic Paulus jubet Tito, cap. i, vers. 13, ut duros dure increpet.

103. *Quinto*, Pauli quasi hominis ignei, sermo pariter erat igneus, instar Eliæ, de quo dicitur : « Surrexit Elias propheta quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat, » *Eccli.* xlviii, 1. Unde et curru igneo raptus est in cœlum. Nam; ut ait Psaltes, *Psal.* cxviii, 140 : « Ignitum eloquium tuum vehementer, et servus tuus dilexit illud. » « Hoc igne, ait S. Ambrosius, *ibid.*, apostolicum illud aurum probatur. Hoc igne calefactus dicit Jeremias : Et erat ignis flammigerans in ossibus meis. Hoc igne pretiosi illi lapides illuminantur, fœnum autem et stipula consumitur. Mundat ergo hic ignis animum, consumit errorem. Hic est ignis qui ardet ante Dominum : nisi enim quis flagrantiam devotionis sumpserit, præsentiam Domini habere non poterit. Hoc igne urebatur rubus, et non exurebatur. Urit enim sermo divinus, ut corrigat conscientiam peccatoris, non exurit ut perdat. » Præclare S. Augustinus, in *Psal.* lxviii : « Quis, ait, comeditur zelo domus Dei? qui omnia quæ forte ibi videt perversa, satagit emendare, cupit corrigere, non quiescit : si emendare non potest, tolerat, gemit. Non excutit de area granum, sustinet paleam, ut intret in horreum, cum palea fuerit separata. » Et S. Chrysostomus, hom. 52 *in Acta* : « Qui igne, inquit, Christi captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans : adeo nihil ei curæ est gloria et ignominia. Tentationes autem sic contemnit, et flagella, et carceres, quasi in alieno corpore pateretur; vel perinde ac si adamantinum possideret corpus. Quæ autem suavia sunt in hac vita, ita ridet, et non sentit, sicut nos ipsi mortui corpora mortua : et sicut muscæ in medium flammæ non incidunt, sed fugiunt, ita et affectiones animi illos accedere non audent. » Celebrant Gentiles plenis buccis duodecim labores et heroica facinora Herculis, quos ita decantat Poeta :

Zeli effectus.

> Compressit Nemeæ primum virtute Leonem.
> Extincta est anguis quæ pullulat, Hydra secunda.
> Tertius evictus Sus est Erymanthius ingens.
> Cornibus auratis Cervum necat ordine quarto.
> Dejicit horrisono quinto Stymphalidas arcu.
> Abstulit Hippolytæ sexto sua vincula victæ.
> Septimus Augiæ stabulum labor egerit undis.
> Octavo domuit magno luctamine Taurum.
> Tum Diomedis equos nono cum rege peremit.
> Geryonem decimo triplici cum corpore vicit.
> Undecimo abstractus vidit nova Cerberus astra.
> Postremo Hesperidum victor tulit aurea mala.

Longe verius et potiori jure celebrat sancta Scriptura heroica gesta Samsonis, Davidis, Judæ et fratrum Machabæorum; sed hos omnes superavit Paulus, non corpora, sed animas vinciens et vincens; non bruta, nec homines duntaxat, sed et dæmones subjugans; non unam gentem, sed totum orbem Christo subjiciens. Paulus ergo est verus Christi Hercules, verus Samson, verus David, verus Machabæus, qui non duodecim, sed mille trophæa erexit, mille triumphos peregit.

Quarta, Compassio.

104. *Primo*, Paulus omnium infirmitatibus ita compatiebatur et cruciabatur, ac si omnium esset mater : proinde eas curare ac in se suscipere satagebat, secutus illud Isaiæ de Christo, cap. liii, vers. 4 : « Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit. » Præclare S. Gregorius, prædicatores vocat cervas et ibices, quæ præ cæteris animalibus difficillime, maximoque nisu et cruciatu pariunt. Unde de eis mystice explicat illud Job, cap. xxxix, vers. 1 : « Numquid nosti tempus partus ibicum in petris, vel parturientes cervas considerasti? Incurvantur ad fœtum, et pariunt, et rugitus emittunt. Video, ait, Paulum quasi cervam quosdam in suo partu magni doloris rugitus emittentem : O insensati, ait, Galatæ, quis vos fascinavit? Et : Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, carne consummemini? Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire? Qualis in hujus cervæ partu rugitus fuit, quæ diu conceptos fœtus cum tot difficultatibus peperit, et quandoque partus ad malitiæ uterum redisse cognovit? Consideremus quid doloris habuerit, quid laboris, quæ et postquam potuit concepta edere, rursum compulsa est exstincta suscitare. » Vide eumdem lib. XXX *Moral.*, cap. ix et x.

Paulus cerva parturiens.

105. *Secundo,* Paulus per compassionem crebro flebat. Unde aliquo in peccatum labente, mœstitia, omni verme molestior, eum consumebat, ait S. Chrysostomus, homil. 1 *De ejus Laud.* : « Hinc et juges lacrymarum fontes, inquit, ex eo non diebus solum, sed etiam noctibus affluebant, omnique muliere parturiente vehementius affligebatur in singulis, propter quod etiam dicebat : Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis, » *Galat.* IV, 19. « Et in causa ejus qui fuerat fornicatus, ait S. Chrysostomus, hom. 3 *De Laud. S. Pauli,* non minus ipso qui pro peccato suo lamentabatur, dolet, proque illo alios deprecatur dicens (II *Cor.* II, 8) : Confirmate in illum charitatem. Sed etiam quando illum ab Ecclesiæ corpore separabat, quam multis hoc lacrymis gemituque faciebat : Ex multa, inquit, tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vos, » *ibid.*, vers. 4. Idem, hom. 6 *in Matth.*: « Paulus, inquit, crebro flevisse legitur, risisse nunquam, æque ac Christus. » Idem, hom. 2 *De Laud. S. Pauli* : « Nullus, ait, tanto affectu mala propria, quanto Paulus deflebat aliena. »

106. *Tertio.,* Paulus videns avariores et arctiores Christianorum a se conversorum animos ad dandam et debitam jure naturæ et divino alimoniam, non refrixit in evangelizando, sed majori charitate eos complexus, eorum oblationes et dona recusavit, gratisque eis prædicavit, nocte et die cum lacrymis docens, et monens unumquemque eorum, uti ipse ait, *Act.* XX, 31. Vide S. Chrysostomum, *hom.* 44, cujus verba ibidem recitavi. Hinc rursum ait Corinthiis tenacioribus, *Epist.* II, cap. XII, vers. 15 : « Ego libentissime impendam, et superimpendar ipse pro animabus vestris, licet plus vos diligens, minus diligar. »

107. *Quarto,* Paulus sicut omnes lapsos benigne in gratiam recipiebat, ita labantes omni ope sustentabat. « Quis, ait, infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror ? » II *Cor.* XI, 29; et de iisdem sollicitus, cap. XII, 20 : « Timeo, ait, ne forte cum venero, non quales volo inveniam vos, et ego inveniar a vobis, qualem non vultis; ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, etc., sint inter vos; ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, et lugeam multos. » « Omnem enim, inquit Chrysostomus, hom 3 *De Laud. S. Pauli,* prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, et omnes quantum ad ipsum spectat, exhibuit : quasi enim universum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere, docendo, pollicendo, meditando, orando, supplicando, terrendo, dæmones animarum corruptores fugando : aliquando epistolis, aliquando præsentia : nunc sermone, nunc rebus : nunc per discipulos, nunc per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes vero firmare, humi jacentes erigere, sanare contritos, torpentes oleo exhortationis animare. » S. Paulum imitatus est Nepotianus, de quo S. Hieronymus in ejus *Epitaph. ad Heliod.* : « Clericatum, inquit, non honorem intelligens, sed onus, primam curam habuit, ut invidiam humilitate superaret, subvenire pauperibus, visitare languentes, provocare hospitio, lenire blanditiis, gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus; cæcorum baculus, esurientium cibus, spes miserorum, solamen lugentium fuit. Ita in singulis virtutibus eminebat, quasi cæteras non haberet. Inter presbyteros et coæquales primus in opere, extremus in ordine. »

108. Paulus corporum curator. *Quinto,* Paulus non tantum animarum, sed et corporum curam gerebat. Unde studiose in Achaia et Macedonia collectam pecuniarum fecit pro pauperibus Hierosolymitanis, II *Cor.* VIII et IX. Ipse ergo sibi labore manuum victum parans, alios insuper alebat; ipse pauper, alios ditabat; ipse esuriens, alios pascebat; ipse pedibus incedens, socios navi imponebat, *Act.* XX, 13 et 34 : « Non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos : nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis, » ait ipse, II *Cor.* XII, 14. Vere S. Hieronymus *ad Paulinum* : « Verum Christi templum, ait, anima credentis est : illam exorna, illam vesti, illi offer donaria, in illa Christum suscipe. » Idem, epist. 4 *ad Rusticum,* : « S. Exuperius, inquit, Tolosæ Episcopus, viduæ Sareptensis imitator, esuriens pascit alios, et ore pallente jejuniis, fame torquetur aliena, omnemque substantiam Christi visceribus erogavit. Nil illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro, qui avaritiam ejecit e templo, etc. »

109. *Sexto,* Paulus suo et Christi exemplo, impense Christianis commendat, ut mutuas et aliorum quorumlibet infirmitates tolerent, sustentent et curent. Hoc enim non tantum indicium esse magnæ et robustæ virtutis; sed et causam meritoriam, ut Deus vicissim nostras infirmitates toleret et curet. « Debemus, inquit, nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, » *Rom.* XV, 1. Et cap. XIV, vers. 1 : « Infirmum autem in fide assumite. » Et *Galat.* VI, 2 : « Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi. » Vide ibi dicta.

110. *Septimo,* Paulus studiose vitabat et cavebat quodlibet scandalum : « Sine offendiculo, inquit, estote Judæis et Gentibus, sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant, » I *Cor.* XI, 32. Hinc vetuit idolothyta comedi ob scandalum. Vide *Rom.* cap. XIV, et I *Cor.* VIII. Sapienter S. Hieronymus, in *Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum Episcopum* : « Domus, ait, tua et conversatio quasi in specula constituta, magistra est publicæ disciplinæ : quidquid feceris, id sibi omnes faciendum putant. Cave ne committas, quod aut

qui reprehendere volunt, digne lacerasse videantur; aut qui imitari, cogantur delinquere. »

Quinta, Amor inimicorum.

111. *Primo*, Paulus Judæos hostes et insidiatores suos infensissimos, qui ejus sitiebant cruorem eumque quotidie discerpere gestiebant, ait S. Chrysostomus, ita amavit, ut eis jugiter prædicarit, ubique prius ingrediens synagogas Judæorum, quam ad Gentes diverteret, ut patet ex *Actis*, cap. XIII et seq. Ubi admirare heroicam Pauli constantiam, qua toties repulsus a Judæis, semper ad eos rediit, sperans se eos conversurum. Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 1 *ad Populum*: « Mollis et ignavus ex primo statim impetu concidit, vehemens autem et excitatus, licet millies interpelletur, tanto magis divinis rebus instabit, quantum in se est omnia implens. Amantis enim maxime est, nunquam ab his quæ amato complacent, absistere. »

112. *Secundo*, optabat pro eorum salute millies mori, imo gehennæ tormenta subire, *Rom.* IX, 1 : « Veritatem, inquit, dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu Sancto, quoniam tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis,» puta pro Judæis. Vide ibi dicta.

113. *Tertio*, Paulus pseudoapostolos sibi invidentes humilitate sustinuit, patientia fregit, prudentia discussit, magnanimitate superavit, charitate subjugavit. Vide totum cap. X et XI, epist. II *ad Corinth.*, et ea quæ ibi dixi. « Quanto amplius, inquit Chrysostomus, hom. 3 *De Laud. S. Pauli*, efferabantur inimici, tanto eorum magis miserabatur insaniam. Ut enim aliquis indulgentissimus pater afficitur erga filium phrenesi comprehensum, cujus quanto magis conviciis ictibusque pulsatur, tanto potius eum miseratur et deflet : ita Paulus qui ipsam magnitudinem passionum eorum a quibus affligebatur, existimaret furorem, majora illis adhibebat fomenta pietatis : sæpe lacrymabatur, vehementer pro illis dolebat; volentes illis insultare prohibebat, excusabat. Mordebatur enim vehementer, ac penitus dissecabatur, cum eos pereuntes videret. »

114. *Quarto*, Paulus fidelibus impense commendat dilectionem inimicorum quasi notam Christi et Christianismi : « Si esurierit, inquit, inimicus tuus, ciba illum. Si sitit, potum da illi : hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci a malo, sed vince in bono malum, » *Rom.* XII, 20. Christus enim idipsum sanxit præ gentilibus Philosophis et Judæis, *Matth.* V, 43 : « Audistis, inquit, quia dictum est (Judæis): Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis : Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.»

115. *Quinto*, Paulus persecutiones, contradictiones, infortunia aliaque impedimenta sibi in prædicatione objecta, ascribebat diabolo. Unde ejus machinationes sapienter indagabat, et fortiter ac constanter superabat. Ita fornicarium Corinthium a se excommunicatum, post pœnitentiam jubet absolvi, ne in pusillanimitatem et desperationem incidat, « ut non circumveniamur, inquit, a Satana : non enim ignoramus cogitationes ejus, » II *Cor.* II, 11. Et cap. XI, 14 : « Satanas transfigurat se in angelum lucis. » Et cap. XII, 7 : « Datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, qui me colaphizet. » Et I *Thessal.* II, 18 : « Voluimus venire ad vos, etc., sed impedivit nos Satanas. » Unde orat, *Roman.* XVI, 20, dicens : « Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. » Et Ephesios, cap. IV, 27, monet: « Nolite locum dare diabolo. » Sic et S. Petrus, *Epist.* I, cap. V, 8 : « Sobrii, inquit, estote et vigilate, quia adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem devoret, cui resistite fortes in fide. »

Sexta, Martyrium.

116. Paulus toto apostolatu Martyr. *Primo*, Paulus toto apostolatus sui tempore fuit Martyr : longum enim in perpetuis periculis, ærumnis, persecutionibus, quas ipse recenset, II *Cor.* XI, obivit martyrium. Hinc ipse e primis sub Nerone vinculis, quasi martyrii candidatus, illud avide exspectans et ambiens, scribens *ad Philip.*, cap. II, 17 : « Sed et si immolor, inquit, supra sacrificium et obsequium fidei vestræ, gaudeo, et congratulor omnibus vobis, » *q. d.* Sacrificium meum est prædicatio Evangelii, vos estis mea hostia quam sacrifico, libamen sit sanguis meus : libens ergo sanguinem pro vobis fideque vestra profundam, ut eo vos quasi hostiam condiam, sanciam, libem offeramque Deo. Et, I *Cor.* XV, 31 : « Quotidie morior per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. » Unde S. Bernardus, serm. 1 *in die S. Petri et Pauli* : « Isti, inquit, sunt præclari Martyres, Martyrum duces, Apostolorum principes, duo magna luminaria, quos Deus in corpore Ecclesiæ suæ constituit, quasi geminum lumen oculorum. Illi mihi traditi sunt in magistros, et in mediatores, quibus secure me committere possim. »

117. *Secundo*, Paulus laureæ apostolatus sui imposuit coronidem martyrii. Cum enim Romanos a Simone Mago, pellicem a Nerone ad Christum traduxisset, ait Chrysostomus, lib. I *Contra Vituper. vitæ monasticæ*, a Nerone anno imperii sui 13, securi in columna, quæ etiamnum juxta Romam ad aquas Salvias visitur, percussus, cursum suum glorioso martyrio conclusit et decoravit. Quis animi ipsius in ultimo illo vitæ articulo sensa ultima, quis animæ Dei Christique desiderio ardentis vota et preces, quis colloquia cum Christo, quis suspiria, quis gaudia, quis raptus commo-

moret, imo cogitatione assequatur? Sane in illo vitæ et mortis confinio, in illo temporis et æternitatis horizonte jam quasi cœli civis, imo quasi Seraphinus, toto in Christum mentis rapiebatur excessu. Unde et ore et voce Jesum ingeminans, caput, licet a cervice recisum, tres ingentes dedit saltus, quibus totidem miraculo ingenti fontes e terra elicuit, quibus etiamnum Roma fruitur, perennibus utique testibus fontium doctrinæ et gratiæ, quos vivens in Romam et totum orbem scaturivit et eructavit. Hinc etiam insolito vultus vocisque ardore, lictores suos militesque ad Christum convertit. Denique e cervice recisa non sanguis, sed lac emanavit, ut non tam cruentatus emori, quam lacteus vivere solitumque doctrinæ suæ lac fidelibus, etiam moriens porrigere videretur. Vere S. Hieronymus, *ad Eustoch. de custod. virg.* : « Pretiosa, inquit, in conspectu Domini mors Sanctorum ejus. Hæc est sola digna retributio cum sanguis sanguine compensatur, et redempti cruore Christi pro Redemptore libenter occumbimus. »

118. *Tertio*, Paulus martyrii fidelibus fuit dux et antesignanus, eoque cæteris Martyribus tanto exemplo præivit, ut Romæ et alibi multa centena fidelium millia eum animose secuta, sanguinem pro Christo fuderint, martyriumque non tantum obierint, sed et ambierint. « Ut tu sine offensione gradiaris, discipuli Domini amictu proprii se corporis exuentes, inter adversa turbarum viam tibi suo stravere martyrio, » ait S. Ambrosius, lib. IX *in Lucam*. Idem S. Ambrosius, lib. VII, *epist.* 1, quæ inter omnes est numero 53, narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse locum in quo sepulta erant corpora S. Gervasii et Protasii martyrum, discipulorum et asseclarum suorum, ac jussisse ut ea eximeret et Ecclesiam eorum nomine fabricaret, in qua honorifice illa reconderet. « Apparuerunt (S. Gervasius et Protasius) mihi, inquit, cum tertia persona, quæ similis esse B. Paulo Apostolo videbatur, cujus me vultum pictura docuerat, in tantum ut ipse mecum, illis tacentibus, loqueretur dicens : Isti sunt qui monitis meis obtemperantes, prædia et divitias respuentes, secuti sunt Domini nostri Jesu Christi vestigia; nihil terrenum, nihil carnale concupiscentes, in media hac Mediolanensi urbe per decem annos in Dei servitio perdurantes, ad hoc pertingere meruere, ut Christi Martyres fierent. Quorum corpora in eo loco invenies, in quo stas et oras. » Porro Paulus moriens animam cœlo, famam æternitati, fideles Ecclesiæ, corpus et sanguinem cum fide Romæ transmisit et consecravit, factusque non tantum civis, sed et Consul ac Imperator Romanus, ibidem arcem imperii obtinuit, deturbatoque dæmonum et Gentilitatis cultu, Christi crucis vexilla constituit, ut jam Roma Ethnica facta Christiana, Christo non tantum suum, sed et totius orbis sibi subjecti, caput submittat. Vere Tertullianus, in *Scorpiaco*, cap. XV : « Orientem fidem, ait, Romæ primus Nero cruentavit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cum cruci astringitur. Tunc Paulus civitatis Romanæ consequitur nativitatem, cum illic martyrii renascitur generositate. » Idem, *De Præscript. adversus hæret.*, cap. XXXVI, Romanam Ecclesiam celebrans : « Statu felix Ecclesia, inquit, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt. » Vide S. Chrysostomum, hom. 32 in epist. *ad Roman.*, in Morali, ubi inter alia ait : « Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulcro, videre pulverem oris illius, per quod locutus est Christus? » Voto potitus est non in vita, sed post mortem. Nam corpus S. Chrysostomi Romam translatum, conditum est ad limina Apostolorum Petri et Pauli, ut eorum ostiarius esse videatur : ubi eum quasi Pauli discipulum et asseclam illi associatum, eo quo par est cultu et devotione veneramur. Porro Chrysostomus, hom. 6 *De Pœnit.*, Neronem vocat victum, Paulum vero victorem : « Respuebat, inquit, Cilix pellium sutor, vinctus, pauper fameque confectus, Romanæ opulentiæ regem imperantem omnibus. Quis ergo clarior? qui vincebat in vinculis, an qui superabatur in purpura? qui contemnebatur imperans, an qui jussus nihil curabat jubentis imperium? qui solus cum esset, vicit, an qui innumero vallatus exercitu victus est? Vinctus catena diadematum prostravit regem. » Denique Paulus fuit

> Quidam quasi in terris obambulans Deus,
> Et sanctus in carne angelus :
> In regeneratione similis futurus Dei Filio,
> Suaque mensura Deus.

Hæc de effigie Pauli breviter dicta sunt. Nam eamdem plenius et copiosius efformat noster P. Thomas Massutius integro opere, quod hoc titulo et argumento adornat.

VOTUM AUCTORIS

***Ex S. Hilario, lib. I* De Trinit.**

« Ego hoc vel præcipuum vitæ meæ officium debere me tibi, Pater, omnipotens Deus, conscius sum, ut te omnis sermo meus et sensus loquatur. Neque enim ullum aliud majus præmium hic ipse usus mihi a te concessus loquendi potest referre, quam ut prædicando te tibi serviat, teque quod es, Patrem scilicet Unigeniti Dei, aut ignoranti sæculo, aut neganti hæretico demonstret. Et in hoc quidem tantum voluntatis meæ professio est : cæterum auxilii et misericordiæ tuæ munus orandum est ut extenta fidei nostræ confessionisque vela flatu Spiritus tui impleas, nosque in cursum prædicationis initæ propellas. » Amen.

COMMENTARIUS

IN

ACTA APOSTOLORUM.

ARGUMENTUM.

Tria hic præmittenda sunt : *primum*, de libri argumento ; *secundum*, de fine et scopo ; *tertium*, de auctore.

Quoad *primum* : Argumentum liquet ex titulo. Inscribitur enim hic liber a Græcis, Πράξεις, a Latinis *Actus*, a Syro *Historia Apostolorum*, quia eorum gesta, non omnia, sed præcipua magisque illustria circa Evangelii promulgationem et propagationem enarrat. Quocirca S. Chrysostomus eum cognominat *Librum dogmatum de Spiritu Sancto*, et Œcumenius *Evangelium Spiritus Sancti* (perinde ac Itali Pentecosten nuncupant *Pascha Spiritus Sancti* : prius enim Pascha est Christi resurgentis) ; nam uti, inquit, quatuor Evangelistæ scribunt Evangelium Actaque Christi, sic Lucas hic describit Evangelium Actaque Spiritus Sancti, quæ scilicet ipse gessit in Apostolis et per Apostolos. Sicut enim Filius Dei amore nostri e cœlis descendens incarnatus est, ut ore proprio nos doceret viam virtutis et salutis, atque arcana Patris abscondita a constitutione mundi ; ita post Christum ad nos visibiliter descendere voluit Spiritus Sanctus, et quasi Christi æmulus, quodammodo incarnari in linguis igneis, ut iis imbueret Apostolos primosque fideles. Quia, ut ait S. Gregorius Nazianzenus et ejus interpres Nicetas, *orat.* 44 : « Cum filius corpore sensibili et conspicuo nobiscum consuetudinem habuisset, par erat, ut Spiritus quoque corporaliter appareret ; sicut etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum ignearum. Et cum Christus ad ea quæ Deo conveniebant, reversus esset, suæque gloriæ restitutus, Spiritum ad nos post Christum descendere oportebat, » ut testimonium Christo perhiberet ejusque cœpta compleret. Qua de causa plura et præclariora gessit quam ipse Christus. Christum enim decebat in humilitate carnis et passionis redemptionem nostram peragere : qua peracta, congruebat ut Spiritus Sanctus eum per miracula, prædicationem Evangelii, conversionem et subjectionem omnium gentium toto orbe celebraret et glorificaret, juxta id quod ait Apostolus, *Philip.* II, 8 : « Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, etc. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cœlestium, terrestrium et infernorum. » Spiritus Sanctus ergo a Christo Apostolis promissus, et post ejus in cœlum ascensum in Pentecoste ad eos missus, quasi alter Christus, non jam mortalis, sed immortalis et gloriosus, eos implevit sapientia, robore, zelo, virtute miraculorum omnique charismate cœlesti, quibus ipsi quasi panoplia, a capite ad talos armati debellarunt idola, dæmones, philosophos, oratores, reges et principes, ac triumphantes totum orbem subegerunt Christo. Hoc enim opus fuit non hominum paucorum et rudium, sed Spiritus Sancti. « Conspicies hic, inquit Chrysostomus, Apostolos seu volucres terram mariaque percurrentes, ac timidos illos quondam rudesque subito in alios homines esse versos, fastu divitiarum, gloria, ira, concupiscentia, breviter rebus omnibus superiores esse factos ; » utique non alia vi, quam Spiritus Sancti eos agentis et impellentis. « Apostoli, ait S. Hilarius in cap. V *Matth.*, vers. 13, sunt rerum cœlestium prædicatores et æternitatis velut satores, immortalitatem omnibus corporibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes. » Ex Actis ergo discimus, quanta sit virtus et sanctitas Christi et christianismi, ac quam apud paucos primæva illa remanserit.

Acta Apostolorum sunt Evangelium Spiritus Sancti.

Spiritus Sanctus post Christum quasi incarnatus linguis igneis.

Apostoli satores æternitatis.

Disputat hic Valla, et alii, an hic liber potius *Actus* vocandus sit, an *Acta?* Sed hoc leviculum de syllabis litigium grammaticis dirimendum relinquamus (1). Romani aliique docti indigitant *Actus*, quæ vox prope respondet Græco Πράξεις, uti Valla aliique fatentur. Actus hosce esse Scripturam Canonicam, de fide est, uti censuit Ecclesia sæculorum omnium et consentiunt hæretici omnes moderni. Historia ergo hæc certissima est,

(1) Quamvis receptius sit, ut *acta* dicantur documenta quæ in publicas tabulas relata sunt, idem tamen sæpe significant *actus* et *acta*, ut effectus et effecta, eventus et eventa ; et Cicero etiam, quidquid quisquam egit, id modo *acta*, modo *actus* vocat.

jucundissima, utilissima, augustissima. Narrat enim gesta non tam Apostolorum, qui Ecclesiæ fuere principes, quam ipsiusmet Spiritus Sancti per Apostolos.

Argumentum libri est infantia Ecclesiæ.

Hoc itaque libro describitur infantia Ecclesiæ Christianæ et primævi Christianorum mores, fervor et sanctitas aspirata a Spiritu Sancto per prædicationem Apostolorum, præsertim S. Pauli, cujus comes individuus et oculatus testis, imo cooperator fuit S. Lucas, quem hujus libri auctorem esse habet inscriptio Græca, Complutenses et omnes consentiunt. Audi S. Hieronymum, lib. *De Script. Eccles.*, in *Luca* : « Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo Πράξεις Ἀποστόλων prænotatur, cujus historia usque ad biennium Romæ commorantis Pauli pertinet, id est, usque ad quartum Neronis annum : ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse compositum. » Idem habet inscriptio marmorea, quam vidi Romæ in Ecclesia S. Mariæ in Via lata, quæ fuit statio S. Pauli et Lucæ in primis vinculis. Captus est enim Paulus a Judæis Hierosolymæ, et appellans Cæsarem, a Festo præside missus est Romam ad Neronem anno secundo ejusdem, ibique mansit per biennium : ubi S. Lucas hanc suam historiam finit, et concludit dicens, cap. ult., vers. ult. : « Mansit autem (Paulus) biennio toto in suo conducto (hospitio); et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, prædicans regnum Dei, et docens quæ sunt de Domino Jesu cum omni fiducia, sine prohibitione. » Hinc sequitur, hunc librum 27 annorum circiter acta complecti. Tot enim fluxerunt ab ascensione Christi in cœlum, quæ contigit anno ejus 34, a qua orditur Lucas, usque ad annum 4 Neronis, ubi finit, qui incidit in annum Christi 60 : ita S. Hieronymus. Quanquam Baronius biennium (puta finem biennii) hoc carceris S. Pauli consignat anno 5 Neronis, qui fuit annus Christi 61, ita ut 28 annorum hic texatur historia, quot pariter libri sunt capita. Unde sequitur, eodem anno Christi 60 vel 61, librum hunc a Luca esse conscriptum, vel perscriptum et finitum.

Per 27 annos.

Duæ libri partes

Duæ sunt præcipuæ libri partes. Priore, a cap. I usque ad decimum, recensetur fundatio fidei et Ecclesiæ in Judæa et Samaria, juxta præceptum Christi, *Actor.* I, 8. Posteriore, a cap. X usque ad finem enarratur propagatio Evangelii per Syriam, Lycaoniam, Pamphyliam, Græciam aliasque gentes opera Apostolorum, præsertim S. Pauli, facta (1). Ubi notat Irenæus, lib. III, cap. XIV, Lucam ea quæ Pauli sunt, quæque ipse præsens viderat, imo cum Paulo gesserat, exacte et seriatim conscribere, cætera obiter perstringere vel transilire. Stylus Lucæ historicus est, facilis et planus; quare in eo explicando more meo exactus ero, sed brevis : qui plura cupit variamque eruditionem, legat nostrum Lorinum, quo nemo fusius, nec eruditius commentatus est. Mihi propositum est lectoris quaquaversum commodis consulere iisque obsequi, ideoque quæ ab aliis fuse, vel confuse, vel involute et obscure dicta sunt, ea breviter, methodice, aperte et clare dicere complectique contendo; quæ vero ab aliis tacita, vel omissa sunt, addo. Sequor enim brevitatem, methodum, claritatem, integritatem et copiam : an assequar, judicet lector. Deum rogo, ut quod minus ego, ipse plenius assequatur; utque hæc mea vota uni ipsius gloriæ bonoque publico plene planeque serviendi secundet, præstet et compleat. Amen.

Præter Commentaria S. Chrysostomi, Œcumenii et aliorum, pulchro carmine Acta Apostolorum vertit et explicuit Arator Diaconus, tempore Justiniani Imperatoris, sub annum Domini 530.

Finis et scopus.

Quoad *secundum* (1) : Finis et fructus hujus libri est, ut in eo aureum primitivæ Ecclesiæ sæculum intuentes, videamus quantum ab illo desciverimus, omnique studio ad idem redire conemur. Sane cum priscos et primævos Christianorum mores adeo sanctos vitamque admirabilem et actus heroicos intuemur, pudere et gemere nos oportet, ac cum Jeremia in *Threnis*, cap. IV, 1, exclamare : « Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus; dispersi sunt lapides sanctuarii in capite omnium platearum? Egressus est a filia Sion omnis decor ejus. Filii Sion inclyti et amicti auro primo quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli? » O domus antiqua, quam dispari domino dominaris ! Primi Christiani plerique omnes sanctitate et sapientia erant argentei et aurei, nunc multi cupiditate sunt terrei, imo æneі et ferrei. Unde hæc rerum tanta vicissitudo? Primi illi hoc præmeditatum et in mente fixum gerebant, quod ab eis didicit docuitque S. Hilarion, teste S. Hieronymo in ejus Vita, « præterire figuram hujus mundi, et eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo. » Audierant a Paulo, I *Corinth.* VII, 29 : « Hoc itaque dico fratres : Tempus breve est : reliquum est, ut et qui habent uxores, tanquam non habentes sint; et qui flent, tanquam non flentes; et qui gaudent, tanquam non gaudentes; et qui emunt, tanquam non possidentes; et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. Præterit enim

(1) Præplacet libri distinctio in tres præcipuas partes, data a D. Glaire, *Introduction aux livres de l'anc. et du nouv. Testament*, t. V, pag. 304, quarum prima cap. I-VII, secunda cap. VIII-XII, tertia cap. XIII-XXVIII amplectitur.

(1) De speciali scopo et consilio Lucæ in scribendis *Actis Apostolorum*, multum disputant interpretes. Hinc difficultas oritur quod multa, nec levis momenti, in hoc libro omissa sunt, haud omittenda certe, si Lucas historiam plenam et accuratam hujus temporis voluisset exarare. Vide de hac re D. Glaire, ibid., pag. 311. Equidem mihi videtur Lucam eam ob causam scripsisse, ut Theophilo suo traderet quasi in summa et *specimine* propagationem et fundationem Ecclesiæ tum apud Judæos, tum apud Gentiles, Petro et Paulo imprimis adlaborantibus.

figura hujus mundi. » Nimirum mundus hic non habet rerum veritatem, sed umbram duntaxat et figuram; ejus opes, pompæ et gaudia umbratica sunt, ficta et picta, non vera et solida. Hoc sciebant, hoc ruminabant primi fideles, ideoque terram et terrena spernebant, cœlum et cœlestia ambiebant dicebantque cum S. Hieronymo : « Terra eram, cœlum factus sum » per baptismum et Christianismum. Secus jam faciunt multi, qui quasi talpæ terræ inhiant, ideoque in terrenis acutum vident ut lynces, in cœlestibus cæcutiunt ut noctuæ. Asserit S. Chrysostomus, in titulum *Psalm.* L : « Prophetas esse velut quosdam pictores virtutis ac militiæ qua contra peccata et diabolum decertamus. » Ita scilicet Abraham quasi pictor, in seipso suaque vita vivis coloribus pinxit nobis fidem, Isaac obedientiam, Joseph castitatem, Job patientiam, Abel innocentiam, Moses mansuetudinem, David psalmodiam, Elias zelum : pictores Christi fuerunt Evangelistæ, pictor Apostolorum vitæque Christianæ et Paulinæ est S. Lucas. Pinxit ipse penicillo imagines Virginis Deiparæ, et Verbi incarnati, imo infantis, quas etiamnum Romæ magna veneratione intuemur et colimus : at longe excellentius in hisce Actis pinxit ideam vitæ Christianæ, perfectæ et Apostolicæ, ut eam posteris omnibus quasi speculum et exemplar quod æmularentur, proponeret, et ad eam consectandam primorum Christianorum exemplo accenderet. Quis enim non accendatur ad contemptum rerum terrenarum, ad amorem cœlestium, ad charitatem, ad zelum, ad martyrium, quando legit primos fideles, quasi homines cœlestes et angelos quosdam terrestres, opes calcasse, ad cœlum suspirasse, jugiter orationi et Eucharistiæ vacasse; carceres, mortes et martyria pro Christi amore non fugisse, sed quæsiisse? Quis non inflammetur ad fortiter luctandum cum carne, mundo et dæmone, ad generosam sui suarumque passionum et cupiditatum victoriam, ad animarum lucrum, ad Christi regnum propagandum, quando classicum Lucæ audit? « Repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et cœperunt loqui variis linguis prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis. Multitudinis credentium erat cor unum et anima una : nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. Quotidie perdurantes in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, collaudantes Deum et habentes gratiam ad omnem plebem. Quotquot (non sacerdotes, sed laici et conjugati) possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat. Ibant gaudentes a conspectu Concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Ecce video cœlos apertos; et Filium hominis stantem a dextris Dei; » et plurima talia per singula capita. Quocirca vere et apposite S. Hieronymus *ad Paulinum* : « Acta Apostolorum, inquit, nudam quidem videntur sonare historiam, et nascentis Ecclesiæ infantiam texere ; sed si noverimus scriptorem eorum Lucam esse medicum, cujus laus est in Evangelio, animadvertemus pariter omnia verba illius, animæ languentis esse medicinam; » præsertim quia passim inculcat Christi nostramque resurrectionem et vitam æternam, quæ omnium dolorum est levamen et stimulus ad omnia ardua vel agenda, vel toleranda. Unde S. Augustinus; *in Psalm.* CIX : « Spes, ait, vitæ immortalis est vita vitæ mortalis. » Quapropter vere S. Chrysostomus : « Quod maxime, inquit, agit hic liber, est resurrectionis declaratio : quæ si credita fuerit, et cæteris aperta est via. » Hæc Acta ergo docent, in cruce et morte Christi non fuisse extinctam et sepultam ejus scholam (uti optabant et putabant Judæi) et Ecclesiam, sed potius tunc cœpisse ejus regnum et gloriam per resurrectionem Christi ejusque fidelium, eamque duraturam in æternum, uti promisit per Prophetas et per angelum, *Lucæ* I, 32. Igitur Πράξεις hæ Ἀποστόλων docent praxim Evangelii et doctrinæ Christi : hanc enim in praxim redegerunt et in actus contulerunt Apostoli. Unde merito dolet S. Chrysostomus, argumento in epist. *ad Philemonem*, acta eorum plurima, etiam minutissima intercidisse : « Utinam, inquit, non defuisset, qui Apostolorum nobis historiam diligentissime traderet, non solum quid scripserint, quidve locuti sint; sed ut sese per omnem vitam habuerint, quid et quando comederint, quando sederint, quo ierint, quid diebus singulis gesserint, et in quibus partibus vixerint, quam introierint domum, quo navigaverint, ubinam applicuerint, atque omnia diligenter exponeret, adeo illorum omnia eximia utilitate referta sunt! Si enim cum loca tantum cernimus, ubi sederunt, seu vincti sunt, loca inquam inanima, illuc sæpe dirigamus animum virtutesque illorum conspiciamus, et expergiscamur, et promptiores evadamus, multo id profecto magis fieret, si verba illorum et reliqua gesta audire contigisset. Certe de amico quis perlibenter interrogat, ubinam degit? quid facit? quo procedit? non longe dignius de communibus orbis magistris id fieri decuit (1)? »

Pictor Apostolorum Lucas.

Docet præcæteris Christi nostramque resurrectionem.

(1) « Est utique in ipsa hac historia demonstratio simplicissima et firmissima veritatis religionis christianæ; nam ex ea discimus hanc religionem non vi et armis, dolo et piis fraudibus, sed unice ope divina et salutarium veritatum, quas complectitur, præstantia et efficacia esse propagatam. Sed aliis etiam ex causis hic liber est utilissimus. Continentur enim in eo varii sermones Apostolorum, Petri potissimum et Pauli, unde discimus, quænam partes religionis ab Apostolis pro maxime necessariis habitæ sint. Vix enim dubitari potest Apostolos Judæis et Paganis, quos ad christianam religionem addu-

Lucas quis? Quoad *tertium*. Auctor hujus libri est S. Lucas, medicus Antiochenus, inter omnes Evangelistas linguæ græcæ eruditissimus, ait S. Hieronymus, epist. 145 *ad Damasum*, qui patrio idiomate, puta Græco eleganter primo *Evangelium*, deinde *Acta* conscripsit, perinde ac civis ejus et assecla S. Joannes Antiochenus græce concionatus est et scripsit; qui ab eminenti Græcanicæ linguæ eloquentia *Chrysostomus*, id est *os aureum*, est cognominatus. Antiochia enim, utpote a Græcis, puta ab Antiochis, Alexandri Magni successoribus condita et gubernata, eorum idioma Græcum suscepit, esto et proprium haberet, puta Syrum, utpote Syriæ metropolis (1).

Evangelista. Quæres, qualis fuit S. Lucas? Respondeo: *Primo*, fuit Evangelista, scripsit enim Evangelium, in quo præ cæteris documenta Christi ad mores et perfectionem spectantia enarrat. Fuit ergo Cherubinus, uti mox ostendam, scilicet unus e quatuor Cherubim quos vidit Ezechiel, cap. I, et S. Joannes, *Apoc.* IV, 7. Ergo Lucas ex medico corporum factus est medicus animarum.

Virgo. *Secundo*, fuit virgo aut cælebs: nunquam enim uxorem duxit. Ita S. Hieronymus in *Luca*.

Pauli discipulus. *Tertio*, S. Epiphanius, *hæres.* 51; S. Gregorius, Præfat. *in Job*, cap. I; Dorotheus, in *Vita S. Lucæ*; Mariana et alii censent eum fuisse unum e 72 Christi discipulis: sed contrarium insinuat ipse Lucas initio Evangelii, ubi ait se id scribere non ex visu, sed ex auditu. Fuit ergo ipse non Christi, sed Apostolorum, puta S. Pauli discipulus. Ita Irenæus, lib. I, cap. XX; Tertullianus, lib. IV *Contra Marcion.*, cap. II; Theodoretus, in *Præfat. Vit. SS. Patrum*; S. Hieronymus, in cap. LXV *Isaiæ*; Baronius et alii: licet Mariana ad id respondeat, Lucam non omnia Christi acta vidisse, sed quædam vidisse, quædam audivisse. Unde S. Gregorius, loco jam citato, censet Lucam fuisse comitem Cleophæ, et utrique Christum se revelasse in Emmaus per fractionem panis, *Lucæ* XXIV, 23 et seq.

Apostolus. *Quarto*, Apostolus, tum quia apostolatus Pauli, laborum et periculorum fuit comes et cooperator, idque ex suffragiis et electione Ecclesiarum, uti asserere videtur Apostolus, II *Cor.* VIII, 19; unde liquet eum Spiritu Dei præ cæteris plenum et eximium fuisse: idem « patet ex miraculis quæ nunc per illum fiunt, » ait S. Chrysostomus; tum quia, postquam Roma discessit, ait Œcumenius, procemio *in Lucam*, in Orientem est reversus, rursumque Libyam petiit, et Thebanos Christiana religione instituit, et, ut ait Epiphanius, *hæres.* 51, prædicavit primum in Dalmatia ac Gallia, et in Italia ac Macedonia. Multos ergo labores, ærumnas, persecutiones in hoc suo apostolatu pro Christo sustinuit usque ad annum ætatis 84, teste S. Hieronymo. Quocirca hoc ei elogium dat Ecclesia: « Qui crucis mortificationem jugiter in suo corpore, pro tui nominis honore portavit. » Idcirco apposite inter quatuor animalia Cherubica, *Ezech.* I, 10, et *Apoc.* IV, 7, sicut aquila assignatur S. Joanni, homo S. Matthæo, leo S. Marco, ita bos S. Lucæ: bos enim laborum est patiens, et assidue in agro heri ad segetem et messem exercetur. Hinc aliqui viri docti censuerunt apposite Lucam prisca lingua Latina significare bovem, decepti verbis Plinii dicentis, lib. VIII, cap. VI: « Elephantes Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, et *boves lucas* appellavit, in Lucanis visos anno Urbis CCCCLXXII. » Hæc enim verba significare videntur boves ab Italis vocatos esse *lucas*: sed longe alius est Plinii sensus, nimirum Italos, qui ante Pyrrhum elephantes non viderant, ob monstrorum magnitudinem, eos vocasse *boves lucas*, id est *Lucanos*, eo quod in Lucania in Pyrrhi exercitu primum eis visi sint: bovem enim vocabant maximum animal, quale est elephas, sed cum cognomento *luca*, quia in Lucania primum visus. Ita Varro, lib. VI *De Lingua Latina*, diserte asserit *bovem lucam* vocari elephantem, non tam a Lucania, ut vult Plinius, quam, inquit, « quod longe relucebant propter inauratos regios clypeos, quibus eorum tum ornatæ erant turres. » S. Lucas ergo est bos lucens: bos, quia victima laboris, mortificationis et martyrii; lucens, per doctrinam et Evangelium. Idem est *bos luca*, puta elephas, quia sicut elephas inter animalia est sapientissimus et proxime ad hominis rationem accedit, ita et S. Lucas sapientia excellit, ac præ cæteris evangelistis sapientiam Verbi incarnati ejusque sapientia dicta, dogmata ac consilia practica, et ad mores conformandos apposita enarrat. Lucas ergo, si Latinum etymon usunque scruteris, est elephas; si Hebræum, Lucas est doctor, qui scientiam vel historiam a majoribus acceptam posteris tradit, a radice לקח

Inter Cherubim bos cur?

cere vellent, eas doctrinas ab initio tradidisse, quæ maxime necessariæ esse viderentur. Discimus etiam ex his *Actis* methodum qua usi sunt Apostoli in tradenda religione, temporibus et locis et personis plane accommodatam. Sic e. c. Judæos ex libris veteris Testamenti edocebant Jesum Nazarenum esse verum Messiam; in instituendis autem Paganis omnem institutionem a naturali religione petebant, atque id agebant, ut eos primum ad agnitionem unius veri Dei, deinde etiam ad cognitionem Jesu Christi et aliarum doctrinarum perducerent. Discimus denique ex hoc libro disciplinam Apostolorum, ex qua magna elucet indulgentia et humanitas, dum Judæis multa indulgebant, adeoque observationem quorumdam rituum Mosaicæ legis permittebant, ne eos alienos redderent a religione christiana; erga Paganos autem ea utebantur moderatione, ut Mosaicæ legis jugum non imponerent. » Hæc Rosenmullerus, *Scholia in Acta Apost.*

(1) Lucam fuisse commentariorum de Actis Apostolorum auctorem, non tantum libri initium docet, sed ipsa quoque scriptoris oratio, cum dictione quæ in Evangelio Lucæ deprehenditur, ita conspirans, ut facile intelligatur utrumque librum ab uno eodemque auctore esse profectum. Igitur de *Actorum* authentia a quibusdam, imprimis a *de Vette*, eo tantum sensu dubitatum est, quod, juxta Rationalistas, quædam facta vel dicta e spuriis fontibus Lucas hausisset: quos confutatos videas apud Olshausen, *Biblischer Commentar uber sammtliche Schriften des N. T.* Band I, S. 566; et optime apud Glaire, ibid., p. 116.

sechach, id est *doctrina accepta et tradita* : Hebr. enim *chet* in Græcum et Latinum S liquescit, uti ex *Maschiach* fit *Messias*. Si Græcum etymon species, Lucas est lotor, scilicet peccatorum, a λούω, id est *lavo*, inquit Pagninus in *Nominibus Hebræis*, qui et addit, Lucas hebraice idem esse quod לו קם *lo cam*, id est *ei resurrectio*, scilicet competit ob labores et passiones : aut Lucas idem esse quod Lucius, quod Latinum est nomen a luce dictum, quasi lucidus, quod etiam sensit Origenes *in Epist. ad Rom.*, in fine, et noster Sanchez hic. Qui enim a Græcis Lucas ἀπὸ τῆς λύκης, id est a *luce*, idem Latinis Lucius a *luce* pariter dici videtur; quin et Varro, lib. VI, elephantes vocat boves lucas, id est lucentes. Lucas ergo videtur esse nomen etymon habens Græcum et Latinum, sed terminationem Syram, utpote in Syria. Præclare S. Augustinus, lib. II *De Doct. Christ.*, cap. XVI, notat nomina peregrina, ut « Hebræa, non parvam habere vim atque adjutorium ad solvenda ænigmata Scripturæ, si quis possit ea interpretari. » Nam, ut idem ait cap. VI, lib. *De Genesi ad litter.* imperfecto, « nomen appellatur quasi notamen, quod rem notet. » Unde infert Sanchez Lucam fuisse cognatum S. Pauli : fuisse enim ipsum Lucium, quem inter cognatos suos numerat Paulus, *Rom.* XVI, 21; Lucæ enim dedisse Latinum nomen *Lucius*, quia ad Romanos scribebat, ideoque forte Pauli comes fuit individuus.

Lucas hebr. est doctor, græce lotor, latine lucidus.

Cognatus S. Pauli.

Martyr.

Quinto, S. Lucam martyrio vita functum et laureatum indicat S. Nazianzenus, orat. 1 *in Julian.*, dum ait : « Non victimas pro Christo cæsas es reveritus? non magnos pugiles extimuisti; Joannem illum, Petrum, Paulum, Jacobum, Stephanum, Lucam, Andream, Theclam, eos qui et post illos, et ante illos capitis sui periculo veritatem protexerunt : qui cum igni et ferro, et belluis, et tyrannis, et præsentibus malis, et denuntiatis, alacri animo, veluti in alienis corporibus, imo quasi corporum expertes dimicarunt? » Paulinus Nolanus his item versibus ipsum nominat Martyrem :

> Hic pater Andreas, et magno nomine Lucas
> Martyr, et illustris sanguine Nazarius.

Rursum Gaudentius, Episcopus Brixianus, qui claruit eodem quo Ambrosius sæculo, hæc habet : « Horum quatuor habemus in præsenti reliquias; qui regnum Dei et justitiam prædicantes ab incredulis et impiis occisi, Deo semper vivere operationum suarum virtutibus demonstrantur, Joannes in Sebaste Palæstinæ, Thomas apud Indos, Andreas et Lucas apud Patras Achaiæ civitatem consummati referuntur. » Ita ipse, serm. *in Dedic. Eccles.*

De eodem hæc Nicephorus, lib. II, cap. XLIII, paucis vitam illius complectens : « Lucas Antiochiæ, quæ est in Cœlesyria, ortus, medicus simul et pictor egregius, Thebis ad Paulum venit; atque ibi nuntio patrio errori remisso, ad Christum accessit, pro corporum curatione animarum medicus factus. Evangelium suum Paulo præcipiente scripsit, atque itidem Acta Apostolorum. Cum Paulo autem Romæ cum fuisset, in Græciam est reversus, plurimosque ibi divinæ doctrinæ et cognitionis luce illustravit; et tandem a divini verbi contemptoribus ex fructiferæ oleæ arbore suspensus, quod aridi ligni, unde crux fieret, copia non esset, Deo spiritum commendavit, cum octoginta, ut dicitur, annos natus esset. »

Pergit deinde Nicephorus narrare miracula ad ejus sepulcrum patrari solita, deque Christi, Deiparæ, Petri et Pauli imaginibus ab eo pictis. Eadem de martyrio in olea peracto habet Glycas, lib. III *Annal.*, additque liquorem medicum ex reliquiis scaturire, eoque indice illas esse repertas. Eadem habet Cedrenus in *Compend. Hist.* Denique in Luca et per Lucam completum est illud Psaltis, *Psal.* XVIII, 5 : « In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum; » ut merito ei attribuas quod de Thoma Aquinate (quem condiscipuli ob juge silentium vocabant bovem mutum) dixit Albertus Magnus : « Bos mutus talem vocem edet, quam audiat totus orbis. » Denique caput S. Lucæ, S. Gregorius, cum esset apocrisiarius Constantinopoli, detulit Romam, ubi etiamnum in basilice S. Petri visitur et colitur.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Quæ sunt capitis partes. Prior enarrat Christi ascensionem in cœlum. Posterior, Matthiam per sortem Judæ surrogatum in Apostolatu.

1. Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere et docere, 2. usque in diem, qua præcipiens Apostolis per Spiritum Sanctum, quos elegit, assumptus est : 3. quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei. 4. Et convescens, præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis (inquit) per os meum : 5. quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies. 6. Igitur qui convenerant, interrogabant, eum dicentes : Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel ? 7. Dixit autem eis : Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate; 8. sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus Sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ. 9. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. 10. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri astiterunt juxta illos in vestibus albis, qui et dixerunt : 11. Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum ? hic Jesus, qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. 12. Tunc reversi sunt Hierosolymam, a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem, sabbati habens iter. 13. Et cum introissent in cœnaculum, ascenderunt ubi manebant Petrus et Joannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus et Matthæus, Jacobus Alphæi, et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. 14. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, et Maria matre Jesu, et fratribus ejus. 15. In diebus illis exurgens Petrus in medio fratrum, dixit (erat autem turba hominum simul, fere centum viginti) : 16. Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus Sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum : 17. qui connumeratus erat in nobis, et sortitus est sortem ministerii hujus. 18. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit medius; et diffusa sunt omnia viscera ejus. 19. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc est ager sanguinis. 20. Scriptum est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio eorum deserta; et non sit qui habitet in ea; et episcopatum ejus accipiat alter. 21. Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, 22. incipiens a baptismate Joannis usque in diem qua assumptus est a nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis. 23. Et statuerunt duos, Joseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Matthiam. 24. Et orantes dixerunt : Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unum, 25. accipere locum ministerii hujus, et apostolatus, de quo prævaricatus est Judas, ut abiret in locum suum. 26. Et dederunt sortes eis, et cecidit sors super Matthiam, et annumeratus est cum undecim Apostolis.

Vers. 1 1. PRIMUM. — Nomen est, non adverbium: Græce enim est τὸν πρῶτον, id est *priorem*, scilicet *sermonem feci*. Ita S. Chrysostomus, *q. d.* Scopus meus fuit, et est, scribere historiam Verbi incarnati, puta Christi et christianismi : Christi historiam scripsi in Evangelio, scilicet ejus incarnationem, gesta et mortem per 34 annos vitæ, nunc ejusdem prosequor gesta post mortem, scilicet christianismi et Ecclesiæ institutionem et propagationem usque ad prima vincula Pauli, quæ contigerunt viginti octo annis post mortem Christi. Ergo Lucas tam in Evangelio, quam in Actis hisce pertexit historiam Christi et Ecclesiæ, per primos ejus sexaginta duos annos.

QUIDEM. — Græcum μὲν, id est *quidem*, communiter post se requiritur καὶ, id est *autem*, at non semper; subinde enim additur duntaxat ad numerum et pondus narrationis, præsertim in exordio, ut illa alto quasi cothurno incessum ordiatur, uti notant Lexicographi ex Demetrio Phalereo. Utrumque hic facit. Nam et historiæ majestatem addit, et implicite priorem posteriori nectit, ab eaque ad hanc transitum parat et facit, *q. d.* Priorem quidem sermonem in Evangelio feci de vita Christi; nunc autem posteriorem et subalternum faciam de vita Apostolorum Christi (1).

SERMONEM FECI, — in Evangelio a me scripto. Syrus vertit, *librum scripsi*; λόγος enim et *verbum* et *sermonem*, et *librum* sive *volumen*, ut vertit Vatablus et Gagneius, significat. Sic Cicero, lib. III *Offic.*, λόγον οἰκονομικὸν vertit, vocatque *librum Œconomicum* Xenophontis (2).

Notat S. Chrysostomus, modestiam S. Lucæ, quod suum Evangelium non vocet Evangelium, sed sermonem : « Non enim, inquit, dicit: Prius Evangelium quod evangelizavi, sed: Priorem quidem sermonem feci, nimirum Evangelii prædicationem magnificentius quiddam esse ducens, quam pro ipsius dignitate aut viribus. Et tamen Apostolus eum ornat hoc titulo: Cujus laus est in Evangelio, » imo Ecclesia, quæ sermonem librumque ejus de Christo indigitat et inscribit « Sanctum Jesu Christi Evangelium secundum Lucam.» Ita humiles, qui se suaque deprimunt, Christus et Ecclesia exaltant. Eadem modestia Lucas in hisce Actis, nullam operum suorum opisque, quam insignem S. Paulo præstitit, facit mentionem, sed sua omnia alto silentio premit.

DE OMNIBUS, — præcipuis scilicet mysteriis, vel punctis, quæ sufficiunt ad Christo fidem conciliandam et ad ejus doctrinam vitamque explicandam. Nam quæ de suscitato Lazaro, de absoluta adultera, de cæco illuminato, de aqua in vinum mutata, etc., S. Joannes in Evangelio enarrat, Lucas tacet et præterit: quin et Evangelistæ omnes simul juncti pauca Christi gesta dictaque conscripserunt, plurima siluerunt : « quæ si scribantur per singula, nec ipse mundus capere posset eos qui scribendi essent libros, » ait S. Joannes in *Evang.*, cap. XXI, 25.

O THEOPHILE. — *Primo*, S. Salvianus, epist. *ad Salonium*, *Theophilum* vertit *Dei amorem*, quasi Lucas hunc librum scripserit et dedicarit amori Dei, qui eum impulit ad scribendum, ut eumdem mentibus legentium imprimeret. « Sic Timotheus, inquit, idem est quod honor Dei. Itaque cum legis Timotheum ad Ecclesiam scripsisse, hoc intelligere debes, pro honore Dei ad Ecclesiam scriptum esse, imo potius ipsum honorem Dei scripta misisse : quia recte ipse scripsisse dicitur, per quem factum est ut scriberetur. » Hoc ingeniosum est, symbolicum et pium, et non litterale, nec genuinum. Theophilus enim et Timotheus nomina concreta sunt, non abstracta, ac proinde non Dei amorem et honorem, sed Dei amantem eumque honorantem significant. Illi ergo, non Deo, Acta hæc inscribit dicatque Lucas. Unde (Theophilus quis? Resp. Primo.)

Secundo, melius alii censent Theophili nomen esse commune cujusvis fidelis, non proprium alicujus. Ita Origenes et Ambrosius, in cap. I *Evang. S. Lucæ*, et Epiphanius, *hæres.* 51. Θεόφιλος enim Græcis idem est quod *diligens Deum*, ut ait Origenes; vel *dilectus a Deo*, *Deoque gratus*, uti S. Ambrosius, cui recte datur epithetum κράτιστος, id est *potentissimus*. Amor enim facit amantes Deum omnipotentes, tum quia amicorum omnia sunt communia; tum quia « fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio, » *Cant.* VIII, 6. Sic Theodoretus historiam religiosam S. Anachoretarum inscribit *Philotheum* (quod inverse idem nomen est quod Theophilus), quia Anachoretæ fuerunt Philothei, id est amantes Deum et amati a Deo. (Secundo.)

Tertio, Titus Bostrenus, in *Lucæ* I, censet hunc librum a Luca inscribi certæ personæ, sed incertum esse an ea nomine proprio, an vero communi vocata sit Theophilus, id est Dei amator et cultor. (Tertio.)

Quarto et genuine, S. Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius, Euthymius, Toletus et alii in *Lucæ* I ac V; S. Augustinus, lib. IV *De consensu Evang.*, cap. IV, censent Theophili nomen esse (Quarto, genuine.)

(1) Vocula μὲν eleganter a scriptoribus Græcis ponitur si in libris posterioribus ad libros priores a se scriptos provocant. Prior Lucæ liber fuit Evangelium; *Actorum* liber secunda pars totius operis est, quandoquidem Noster historiam evangelicam duobus est complexus voluminibus, quorum utrumque ad eumdem scripsit Theophilum, et posterius auspicans prioris facit mentionem. Hæc enim historia, quid aliud est quam Evangelii pars, eaque non minima. Si quidem illic describitur granum frumenti solo conditum; hic describitur enatum, suasque paulatim aperiens ac proferens opes. Quod ni per Lucam cognovissemus quibus modis Christus reliquerit terras, ubi, quo loco, quibus modis advenerit promissus ille Spiritus, quibus initiis cœperit Ecclesia, quibus rebus polluerit, quibus creverit rationibus, nonne bonam Evangelii partem ignorassemus?

(2) Apud optimos quoque scriptores Græcos λογοποιός est *historiographus*, e. c. Xenoph. *Cyrop.* VIII, 5, 13; Herodot. II, 143. Et ab Hebræis דברי de *libro* eodemque *historico* adhibetur, ut I *Paralip.* XXIX, 29.

proprium, non commune (uti hodie multi nomine proprio vocantur Theophili) eumque fuisse virum eximium et potentem: hoc enim significat epithetum κράτιστε, id est *potentissime* (Noster vertit, *optime*), quod ei dat Lucas, *Evang.* cap. I, vers. 3; olim enim præsides et præfecti vocabatur κράτιστοι, id est *potentissimi* vel *optimi* : ut « optime Felix,» *Actor*, XXIV, 3; « optime Feste, » *Actor.* XXVI, 25. Quocirca Theophylactus et Euthymius censent hunc Theophilum fuisse senatorem vel principem; Œcumenius, præsidem provinciæ; Nicephorus, lib. III, cap. XXV, Episcopum sextum Antiochiæ. Sed epithetum κράτιστε potius præsidem aut principem (huic enim datur) quam Episcopum fuisse significat; nisi dicas ex principe creatum Episcopum, uti S. Ludovico aliisque contigit. Porro dubitat S. Augustinus an hic Theophilus sit idem cum eo cui Evangelium inscripsit S. Lucas. Sed certum videtur esse eumdem, idque significat hic Lucas, dum se ei posteriorem hunc librum Actorum dicare scribit, quia ei priorem Evangelii dicarat: ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius, Toletus et alii. Forte hic Theophilus fuit is Antiochenus vir nobilis, quem S. Petrus convertens, ejus domum vertit in ecclesiam, in qua Cathedram suam Antiochenam collocavit, uti narrat S. Clemens, lib. X *Recog.*, cap. ult.; ideoque forte hic omittit Lucas titulum κράτιστε, id est *optime*, quo eum compellarat initio Evangelii, quod is magistratu jam se abdicasset, et modestiæ Christianæ studio vitam privatam et silentem ageret. Ita censet Baronius cujus conjectura proba est, quod scilicet Lucas Antiochenus videatur ad Theophilum pariter Antiochenum quasi civem suum hæc scripsisse. Denique quod Theophilo scribit Lucas, hoc nobis scriptum cogitemus, præsertim cum omnes simus, vel ambiamus esse Theophili Deique cultores. Addit Theophylactus, in cap. I *Evang. S. Lucæ*, Theophilum Lucæ fuisse discipulum et catechumenum.

COEPIT JESUS FACERE ET DOCERE. — *Jesus* est nomen proprium, non Dei, sed hujus hominis a Filio Dei assumpti, sive Verbi incarnati, sicut meum nomen proprium est Cornelius, alterius Petrus, Paulus, etc. Christus enim vocatus est *Jesus*, id est Salvator, quia a Deo destinabatur orbis Redemptor et Salvator, *Matth.* I, 21. Vide dicta *Philip.* II, 10. Sensus est, *q. d.* In Evangelio scripsi acta Christi, orsus a primis ejus factis et documentis, imo ab ejus infantia, eaque pertexui usque ad ascensum ejus in cœlum.

Moraliter: Nota hic modum, sapientiam et efficaciam Christi in docendo, scilicet prius fecit, deinde docuit; prius docuit exemplo, deinde verbo. Unde *primo*, nihil docuit, quod prius ipse non fecerit. Idem fecisse S. Basilium docet Nazianzenus, in *orat. funebri ejusdem*, ac S. Malachiam et S. Franciscum docent S. Bernardus et S. Bonaventura in eorum Vita. Principium ergo faciendi, est via et principium docendi. *Secundo*, plura fecit quam docuit. Nam per annos primos triginta vitæ suæ fuit in continua actione, docuit vero tribus tantum ultimis annis ejusdem, nimirum voluit Christus docere tanquam potestatem habens, ac « dare voci suæ vocem virtutis, ut instrueret ita alios docere, ut etiam teipsum doceas, » ait S. Bernardus, serm. 59 *in Cantic.*, et *epist.* 101. Aureum et regale est documentum Pacati, in *Panegyr. Theodosii Imperatoris* : « Exasperat homines imperata correctio, blandissime jubetur exemplo. » Porro Christum id fecisse, per exempla demonstrat S. Chrysostomus : « Considera, inquit, quo pacto Christus dictis suis per opera fidem conciliarit. Ad mansuetudinem hortatus est dicens : Discite a me quod mitis sum et humilis corde; docuit nos paupertatem, et utrumque factis demonstravit: siquidem Filius hominis, inquit, non habet ubi caput suum reclinet. Rursum, præcepit ut diligeremus inimicos : exhibuit hoc in cruce deprecans pro crucifigentibus. Dixit: Volenti trahere in jus ut tunicam eripiat, permitte ut et pallium auferat : ipse vero non vestimenta tantum, sed sanguinem quoque suum dedit. Idem ut facerent et discipulis præcepit. Unde et Paulus dixit : Sicut habetis formam ex nobis. Nihil enim doctore frigidius, qui verbis duntaxat philosophatur. Neque enim hoc doctoris est, sed histrionis et hypocritæ. Ideoque Apostoli prius vitæ exemplis docebant, deinde verbis : quin potius ne verbis quidem erat opus, cum clamarent opera. » Addit deinde : « Nec aberrarit a vero, qui passionem ejus actionem dixerit. Nam patiendo fecit ingens illud et admirandum opus, quo mortem dejecit reliquaque omnia peregit. »

[Vers. 2.] 2. USQUE IN DIEM, QUA PRÆCIPIENS (Græce est aoristus ἐντειλάμενος, id est *cum præcepisset* : post præceptionem enim assumptus est : ita Syrus et alii) APOSTOLIS PER SPIRITUM SANCTUM, QUOS ELEGIT, ASSUMPTUS EST, — τὸ *per Spiritum Sanctum*, habet difficultatem, quo enim refertur? quid significat? *Primo*, Syrus refert ad *quos elegit*, ut sit anastrophe, hoc modo ordinanda : « Præcipiens Apostolis, quos elegit per Spiritum Sanctum; » insufflando eis Spiritum Sanctum, dixit: « Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, » *Joannis* XX, 22. Sed hæc anastrophe hiulca et duriuscula est, præsertim quia Romani aliique codices τὸ *per Spiritum Sanctum* per comma dirimunt et sejungunt a *quos elegit*. [Per Spiritum Sanctum quid? Resp. Primo.]

Secundo, Idacius, lib. III *Contra Varimundum*, refert ad *prædicare*, quod ipse subaudit : « In die, inquit, qua Apostolos elegit per Spiritum Sanctum prædicare Evangelium. » Verum τὸ *prædicare Evangelium* non est in textu, nec apud ullum Interpretem. [Secundo.]

Tertio, S. Chrysostomus refert ad verbum *præcepit*, *q. d.* Christi præcepta erant sancta et spiritualia, non carnalia et terrena : quia omnia sua præcepit ex instinctu Spiritus Sancti, quem sibi

habuit semper assistentem et inhabitantem, imo comitem et cooperatorem. Unde ait Christus : « Verba quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt, » id est spiritualia et vitalia sunt ex suggestu Spiritus Sancti manantia, *Joan.* VI, 64.

Quarto.

Quarto, alii referunt ad τὸ *assumptus est, q. d.* Christus in cœlum assumptus est virtute Spiritus Sancti. Sed tunc durius interjicitur τὸ *quos elegit.* Hunc sensum sequebatur Nestorius, ex eo contendens Christum non esse Deum, utpote qui aliena ope, puta Spiritus Sancti, indiguisset. Verum Spiritus Sanctus non est alienus, sed intimus et ὁμοούσιος Christo qua Deus est.

Quinto genuine.

Quinto, genuine et proprie referas ad τὸ *Apostolis;* ut eorum sit titulus et auctoramentum τὸ *per Spiritum Sanctum, q. d.* Præcipiens Apostolis, qui a Christo vocati, electi et designati ad apostolatum per instinctum Spiritus Sancti, paulo post ab eodem Spiritu publice in Pentecoste reipsa auctorandi et consecrandi erant Apostoli : intelligitur enim Græcus articulus τοῖς, nimirum *q. d.* ἐντειλάμενος τοῖς ἀποστόλοις, τοῖς διὰ πνεύματος ἁγίου, id est, « præcipiens Apostolis, qui tales futuri erant per Spiritum Sanctum. » Est idiotismus Græcorum, apud quos passim relativum cum verbo substantivo subauditur. Addit hoc Lucas, ut auctoritatem tum Apostolis, tum hisce eorum Actis conciliet, utpote gestis per Spiritum Sanctum, cujus ipsi fuerunt organa.

Addit Vatablus : « Per Spiritum Sanctum, » id est, inquit *de Spiritu Sancto*, ut τὸ *per Spiritum Sanctum* partim referatur ad τὸ *Apostolis,* eo sensu quem jam dedi, partim ad τὸ *præcipiens :* itaque plenus erit sensus, *q. d.* Christus Apostolis a se electis, et mox creandis auctorandisque per Spiritum Sanctum, præcepit de eodem Spiritu, scilicet exspectando, ut nimirum Apostoli eum ejusque adventum, et missionem per orbem patienter exspectarent, et ad eum quiete et pie se compararent. Ita enim hoc præceptum et hæc verba explicat, dum mox subdit, vers. 4 : « Præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis (inquit) per os meum : quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto non post multos hos dies. » Ecce hoc est τὸ « præcipiens Apostolis per Spiritum Sanctum, » et de Spiritu Sancto : nec enim aliud præceptum Apostolis a Christo in die ascensionis datum legimus. Idem confirmat Lucas, *Evang.* cap. ult., vers. 49, ubi immediate ante ascensum Christi in cœlum præmittit ejus promissum et præceptum : « Ego, inquit, mitto promissum (Spiritum Sanctum) Patris mei in vos : vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. » Nam illud præceptum : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, » datum est Apostolis non in ascensione, sed anterius in monte Galilææ, ubi Christus post resurrectionem se ex condicto toti discipulorum cœtui redivivum ostendit, ut patet *Matth.* XXVIII, 16. Huc facit Glossa, quæ τὸ « per Spiritum Sanctum » explicat, « propter Spiritum sanctum, » *q. d.* Præcepit Apostolis sedere in Jerusalem propter Spiritum Sanctum, ut scilicet eum ibidem descensurum in Pentecoste reciperent. Accedit et Cajetanus qui per τὸ « Apostolis per Spiritum Sanctum, » putat undecim Apostolos distingui et secerni a Juda. Judas enim fuit electus in apostolatum a Christo, sed non auctoratus a Spiritu Sancto : unde eo excidit et periit. Hinc patet Apostolos fuisse creaturas Spiritus Sancti, sicut Cardinales creaturæ sunt Pontificis. Spiritus Sanctus enim eis dedit, *primo*, potestatem prædicandi Evangelium ex officio, ut scilicet id facerent quasi legati ipsius, æque ac Christi; *secundo*, implevit eos spiritu suo, puta mente et lingua ignea, ut ingenti zelo et efficacia prædicarent, percellerent et converterent omnes gentes; *tertio*, dedit eis potestatem patrandi miracula, ut eis quasi sigillo Spiritus Sancti prædicationem suam confirmarent et obsignarent; *quarto*, astitit et direxit eos per omnia, ita ut non tam ipsi, quam Spiritus Sanctus per eos loqui et agere videretur, uti promiserat Christus : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis, » *Matth.* X, 20 (1).

Quatuor dotes Apostolorum.

QUOS ELEGIT. — Græce οὓς ἐξελέξατο, *quos elegerat,* scilicet jam pridem, multo ante, nimirum *Matth.* X, 1 et 2. Hinc Tertullianus, lib. *De Præscript.*, cap. XX, sic legit et intelligit, *quos lateri suo adlegit, q. d.* Quos Christus quasi summus Pontifex, Legatos a latere misit per totum orbem. Hoc est quod ait Paulus, II *Cor.* V, 20 : « Pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante per nos. »

ASSUMPTUS EST, — non ab angelis, sed sua virtute et a seipso, puta a sua divinitate, per dotem agilitatis humanitati beatæ et gloriosæ a se inditam. Assumptus est ergo sursum (hoc enim significat Græcum ἀνὰ in ἀνελήφθη), hoc est ascendit in cœlum. Sic ἀναλαμβάνειν ἑαυτὸν, significat ad seipsum redire, seipsum colligere ex metu, in locum suum se restituere, idque non externa, sed interna et propria vi et virtute. Fecit hoc Christus annum ætatis agens 34, uti habet verior et communior Theologorum et Chronologorum sententia. Sed cur tam cito assumptus est? Cur non pluribus annis suam præsentiam terræ et hominibus adeo desideratam et proficuam exhibuit : juxta id quod

Cur Christus tam cito ascendit?

(1) Harum interpretationum *prior* facillima est, et utpote talis, cum, quocumque modo verba explicentur, transpositio quædam admittenda sit, omnino præferenda videtur; secunda omni fundamento caret; tertiæ obstat, quod, ea admissa, verba inserta *quos elegit* sint plane otiosa; quartæ, ut taceam verbis adjectis *quos elegit* orationem quoque languidam reddi, obstat insuper quod hæc verborum trajectio est sane durissima; quinta est intricata nimis et parum luculenta; denique, διὰ accipere pro περὶ, et vertere *de* vel *propter,* ut Vatablus et Glossa, refragat linguæ usus.

queritur Jeremias, cap. XIV, vers. 8: « Exspectatio Israel, quare quasi colonus futurus es in terra, et quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus? » Respondeo: Variæ sunt causæ: *prima*, quia Christus venit maxime, ut sua morte nos redimeret et vitam suam pro nobis offerret. Decebat autem illam offerri cum est florentissima, puta florem ætatis, qui est anno 34. Hæc enim hostia fuit nobilissima et dignissima Deo, præsertim quia Adam in eadem ætate creatus, illa abusus est ad offensam Dei, quam eadem ætate et flore reparare venit Christus.

Prima causa.

Secunda, quia 34 annis perfecit opus suæ legationis, puta evangelizavit, fecit miracula, dedit exempla virtutum omnium, obivit totam Judæam evangelizando: nil restabat amplius. Ipse enim solis Judæis prædicavit, utpote Messias eis promissus; ne si ad Gentes diverteret, Judæi haberent ansam calumniandi, quod non esset Messias eis promissus, sed alius Gentium.

Secunda.

Tertia, quia Christus paucis annis plurimos et perfectissimos omnium virtutum et officiorum suorum edidit actus, adeoque plures quam nos centum, imo mille annis: consummatus ergo in brevi, explevit tempora multa.

Tertia.

Quarta, quia corpori ejus divino debebatur cœlum, quasi proprius ejus locus, ubi ipsum angeli avide exspectabant: ergo non decebat illud diutius quam necessitas legationis requireret, in terra relinqui, ubi Judæis erat probrum, Gentibus scandalum: præsertim quia diutina conversatio minuit æstimationem et parit contemptum.

Quarta.

Moraliter, ut doceret nos non desiderare longam vitam, sed anhelare ad cœlum, illudque: « Annos virtutibus imple, » et illud *Sapient.* IV, 8: « Senectus venerabilis non diuturna, neque annorum numero computata: cani autem sunt sensus hominis, et ætas senectutis vita immaculata. »

Vers. 3.

3. QUIBUS ET, — Hæc recte nectuntur præcedentibus. Hisce enim explicat Lucas τὸ *assumptus est*, modum scilicet et seriem ascensionis Christi ejusque dispositiones prævias, quibus nimirum Apostolis probavit vere se resurrexisse, eorumque animos sensim disposuit, ne ægre ferrent suum discessum abitumque in cœlum.

PRÆBUIT SEIPSUM VIVUM, — παρέστησεν, id est « stitit, exhibuit, repræsentavit ex morte redivivum, » scilicet suscitando se, et virtute divinitatis suæ resurgendo, ac resuscitatus sistens se vivum spectandumque exhibens Apostolis: utrumque enim significat παρέστησεν. Unde Franciscus Suarez, III *part.*, tom. I, disp. XLV, sect. 2, cum D. Thoma, docet Christum resurrexisse virtute divinitatis, quasi causæ primæ et principalis, quæ post mortem toto triduo mansit hypostatice unita tam corpori quam animæ Christi, ac virtute animæ quasi instrumenti, aut potius causæ secundæ. Licet enim nostra resurrectio futura sit, non ab anima nostra, sed ministerio Angelorum; tamen secus fuit in Christo. Decuit enim animam Christi per se resurgere, ne videretur egere ad hoc ope Angelorum. Anima ergo Christi sufficiens erat principium, sicut ad disponendum corpus, ita etiam ad colligendas partes quæ dispersæ erant, imo extra sepulcrum, uti erant sanguis, capilli aliique humores in passione sparsim effusi. Hæc enim omnia Christi anima duxit in sepulcrum, faciendo ut penetrarent lapidem illud obtegentem, ac rursum insererentur corpori: quod deinde ipsa ad informationem disposuit et organizavit ad sui unionem, ac disposito quasi socio suarum passionum et instrumento meritorum, rursum sese inseruit illudque animavit, vivificavit, beavit et glorificavit. Porro hæc virtus connaturalis est animæ Christi ratione unionis hypostaticæ: quia ex unione ad Verbum habet illa anima potestatem permanentem, et per modum habitus ad efficienda hujusmodi miracula. Unde anima Christi hic se habet non ut merum instrumentum, sed instar causæ secundæ, quæ in se vim agendi habet: hæc Suarez. Quocirca Christi morientis et resurgentis hieroglyphicum est sol occidens et oriens, cujus pariter symbolum est phœnix, quem avem finxerunt et pinxerunt cum alis expansis, ut iis solis radios adumbrarent. Porro Christo competit ænigma phœnicis apud Symposium:

Anima Christi eum resuscitavit, qua ratione.

> Vita mihi mors est, morior si cœpero nasci.
> Sed prius est fatum, lætæ quam lucis origo.
> Sic solos manes ipsos mihi dico parentes.

IN MULTIS ARGUMENTIS, — per multa argumenta, græce τεκμήρια, id est indicia signaque certa, indubitata et necessaria, ut ex Aristotele docet Quintilianus, lib. V, cap. VII, quibus Christus probavit suam resurrectionem. Talia fuerunt tot Christi apparitiones, manducationes, locutiones, stigmata plagarum, quæ ostendit tangique voluit a Thoma; miracula, ut, quod clausis janais, eas penetrando, ad discipulos introiret, et subito cum vellet, dispareret: quæ omnia simul sumpta sufficienter faciebant credibilem et credendam resurrectionem Christi, adeoque corpus ejus non tantum redivivum, sed et beatum, subtile et gloriosum demonstrabant, accedentibus præsertim testimoniis Angelorum et sanctæ Scripturæ, ita ut eis non posset subesse deceptio aut fictio. Loquor de demonstratione et evidentia morali, non mathematica; ita D. Thomas et Suarez, III *part.*, *Quæst.* LV, art. 6, ubi docet Christum se redivivum ostendisse per opera triplicis vitæ, scilicet vegetativæ, dum comedit et bibit; sensitivæ, dum ostendebat se videre et audire; intellectivæ, dum loquebatur, et de Scripturis disserebat.

PER DIES QUADRAGINTA, — non continue, sed per vices et interpolate. Quæres, cur præcise tot? Respondeo: *Prima* causa est, quia hic numerus est perfectus, et sacer creberque in Scriptura:

Cur dies 40. Prima causa

sacratus enim est jejunio Mosis, Eliæ et Christi, multisque aliis.

Secunda. *Secunda*, quia in die 50, puta in Pentecoste, missurus erat e cœlo Spiritum Sanctum : decebat ergo ut quadragesimo die eo ascenderet, ut cum Spiritu Sancto in cœlo de descensu ejus ageret eo tempore, quo discipuli, eo absente, per preces et suspiria ad Spiritus Sancti adventum se disponebant.

Tertia. *Tertia*, ut quadraginta horarum absentiam in morte totidem dierum præsentia compensaret, ait Glossa. Mortuus enim est Christus hora nona feriæ sextæ, et resurrexit in aurora diei Dominicæ; ergo a morte ejus usque ad resurrectionem intercesserunt horæ 40, quibus anima ejus fuit in inferno; corpus vero jacuit in sepulcro duntaxat 36 horis, nam post tres horas a morte sepultus est. Ita habet sensus Ecclesiæ, et docet S. Augustinus, in Dial. *ad Orosium*, LXV *Quæstionum*, Quæst. XXVI.

Quarta. *Quarta*, ut antitypus typo responderet, scilicet Christus Deo, Petrus Mosi. Deus enim præsentem se exhibuit Mosi, dum per quadraginta dies egit in Sina legemque ab eo excepit : decuit ergo ut Deus incarnatus, puta Christus, in Sion totidem diebus cum Petro et Apostolis, quasi novis et Evangelicis legislatoribus degeret, eisque legem Evangelicam traderet et explicaret.

Symbol. Symbolica causa est, quod quadragenarius numerus sit symbolum peregrinationis nostræ in hoc mundo. Unde quadraginta annis peregrinati sunt filii Israel in deserto, tendentes in terram promissam : ita pariter Christus quadraginta diebus hic quasi peregrinatus est, et iis peractis ascendit in cœlum, ut pari modo doceret nos peregrinari tota hac vita; et quasi peregrinos per sæculum pertransire, nec ulli rei creatæ mentem affigere, sed in cœlo conversari, quo, peracto quadragenario exilii nostri, perventuri sumus. Hinc rursum quadragenarius symbolum est pœnitentiæ, purificationis et jejunii, quo rite consummato; cum Christo perveniemus ad Pascha cœleste et ad quinquagesimam jubilei, quasi ad mercedem laboris et continentiæ. Unde S. Thomas, III, *Quæst.* LVII, art. 1, ad 4 : « Per quadraginta dies, inquit, tempus præsentis sæculi, quo Christus in Ecclesia conversatur, potest intelligi : quia homo constat ex quatuor elementis, et eruditur contra transgressionem Decalogi.»

Moral. Moraliter : voluit Christus discipulos sensim ablactare et abducere a sua præsentia corporali, ne percellerentur, si subito in cœlum ascenderet. Rursum, voluit ostendere Deus quanto ipse liberalior sit in consolationibus; quam pœnis et desolationibus irrogandis; nam pro 40 horis absentiæ Christi in morte, dedit discipulis quadraginta dies præsentiæ ejusdem. Horam ergo afflictionis die consolationis pensavit.

Christus hic 40 diebus egit in paradiso. Ubi Christus versatus sit hisce quadraginta diebus, curiosum est quærere et temerarium definire. Probabiliter suspicantur aliqui eum egisse cum Elia et Enoch in paradiso, sive illo primigenio, *Genes.* II, 8, sive quo simili : tum quia hic locus et societas decebant corpus Christi beatum et gloriosum; tum quia id merebatur Elias, qui ei astiterat et testimonium perhibuerat in transfiguratione; tum quia id quasi jure suo poscebat Eliæ et Henoch translatio, remoraque et dilatio beatitudinis, ut quia propter Christum per tot annorum millia vivi remanent in terris, nec ad cœlum, sicut cæteri viri sancti omnes, transferuntur, ut contemplentur Deum eoque fruantur, saltem viderent humanitatem Christi redivivam in terris agentem eaque gloriosa fruerentur, atque ab ea acciperent legationem qua fungentur, et mandata quæ exequentur in fine mundi, cum redibunt ut Christi fidem contra Antichristum propugnent et pro ea martyres occumbant: ita opinantur S. Justinus Martyr in Quæstionibus ad Orthodoxos, *Quæst.* LXXV, LXXVI et LXXXV; Irenæus, lib. V, cap. V; Nicephorus, lib. I *Histor.*, cap. XXXI; S. Bonaventura, in *Meditat.*, cap. XCI et XCVIII. Favet S. Thomas, in III, *Dist.* XXII, *Quæst.* III, art. 2, in fine, ubi opinatur animas Patrum qui cum Christo resurrexerunt, fuisse in paradiso terrestri; nam ubi hæ fuerunt, ibi fuit et Christus.

Regnum Dei in cœlo. LOQUENS DE REGNO DEI. — Regnum Dei proprie est regnum cœlorum : ibi enim Deus per gloriam regnat in beatis, qui per potentiam et providentiam regnat in toto orbe. Ad hoc regnum Deus creavit et vocavit homines a mundi exordio; hic enim est hominis finis et beatitudo. Quocirca S. Joannis Baptistæ concionis hoc erat thema : « Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum, » *Matth.* III, 2. Idem deinde thema fuit Christi, *Matth.* IV, 17, et ejus jussu Apostolorum omnium, *Matth.* X, 7. Verum quia hoc regnum Dei sese diffundit, illudque Deus communicat Ecclesiæ, et fidelibus Sanctisque in ea militantibus, hinc et Ecclesia militans vocatur regnum Dei, scilicet spirituale, tum quia in ea regnat Deus per fidem, gratiam cæterasque virtutes; tum quia ipsa est via, pars et inchoatio Ecclesiæ triumphantis; quæ proprie et perfecte est regnum Dei; nam ad eam tendit suosque fideles ducit. Itaque per metonymiam Ecclesia, uti et prædicatio evangelica, fidesque subinde vocatur « regnum Dei, » ut cum ait Christus : « Pervenit in vos regnum Dei, » id est fides evangelica, per quam Deus in vobis regnat, quæque vos facit membra Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, ut jam ad ejus ditionem et regnum pertineatis. Sensus ergo est, *q. d.* Christus per 40 hos dies ante suum in cœlum ascensum, locutus est Apostolis de regno Dei, tum cœlesti, puta de gloria et felicitate æterna in Ecclesia triumphante; tum terrestri, quod ad cœleste ducit, puta de Ecclesia militante : nimirum docuit Apostolos quomodo Ecclesiam instituere, formare, perficere deberent

(Et in terra est Ecclesia.)

per prædicationem Evangelii in toto orbe; per varios Episcoporum, Sacerdotum, Diaconorum, Subdiaconorum, etc., ordines; per varios populi fidelis gradus et status; per Sacramenta; per humilitatem, patientiam, charitatem cæterasque virtutes. Quocirca Christus hic docuit Apostolos materias et formas, ritusque singulorum Sacramentorum et Ordinum, quas in Scriptura nusquam expressit; jejunium quadragesimale, baptismum parvulorum; Eucharistiam non tantum esse sacramentum, sed et sacrificium pro vivis et defunctis quotidie Deo offerendum, aliasque traditiones Apostolicas, quas ab illo acceptas Apostoli Ecclesiæ et posteris, ac posteri suis successoribus per manus continue per singula sæcula usque ad nos tradiderunt. Docuit rursum fideles debere continue luctari cum suis concupiscentiis, cum mundo et diabolo, ferre crucem, multa pati, ut ad regnum cœlorum perveniant: « Regnum enim cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud, » *Matth.* XI, 12. Docuit virtutes christianas omnes, quibus quasi viis ad cœlum tenditur. Docuit instantes ipsis et Ecclesiæ persecutiones, easque continuas, quas mox a Christo passa est Ecclesia per trecentos annos usque ad tempora Constantini Imperatoris, etc.

Moraliter, docui nos Christus crebro loqui de regno cœlorum, eoque actiones omnes nostras dirigere, et in omni tribulatione ejus spe constantiam sustentare, ac ad illud aspirare. Hujus enim fide et spe Sancti omnes tot heroica opera patrarunt, quæ recenset Apostolus, *Hebr.* XI, toto capite. Nam, ut ait Tertullianus, lib. *De Resurrect.*: « Spes Christianorum est resurrectio mortuorum. »

Vers. 4. 4. ET CONVESCENS. — Græci codices hic variant. Nonnulli legunt συναυλιζόμενος, id est *conversans cum eis in eadem aula et hospitio;* unde et aliqui codices latini pro *convescens*, legunt *conversans*. Verum S. Chrysostomus, Syrus, Theophylactus, Œcumenius et alii passim legunt συναλιζόμενος: quod Tigurina, Erasmus et Pagninus vertunt *congregans eos in idem loci,* a voce ἁλίη, sive ἁλία, quæ *concilium* sive *congregationem* significat. Voluit enim Christus abiturus, omnes adesse, ut omnibus extremum vale diceret, ultimaque daret monita, ac coram omnibus ascenderet. Sed melius (1) S. Hieronymus, *ad Hedibiam,* Q. VII; S. Chrysostomus, Theophylactus, Œcumenius vertunt *convescens,* ut συναλίζεσθαι dicatur *a salis communione.* Nam qui invicem convescuntur, de eodem sale et salino participant: ἅλς enim Græcis idem est quod sal Latinis. Sæpe enim Græcam aspirationem Latini in litteram S vertunt, ut ὑπὲρ, *super;* ὗς, *sus;* ἕρπω, *serpo;* ἕρπυλλον, *serpyllum;* ὕλη, *sylva.* Eodem utraque lectio et versio redit. Nam qui in eodem hospitio degunt, eodem hospitii pane et sale vescuntur. Hinc Pythagoras, teste Laertio in ejus Vita, censuit salem potissimum in mensa apponendum, quod æquitatis ac justitiæ nos admoneat, ut quod et servet tueaturque quidquid occuparit, et liquidissimis rebus aqua marique fiat. Rursum, sal symbolum est amicitiæ, quia corpora condit et diutissime conservat; hinc sal fœderis nuncupatur, *Levit.* II, 13. Quare hospitibus ante alios cibos apponi solitum, quo amicitiæ firmitas ac perpetuitas significetur. Unde nonnulli ominosum habent, si sal in mensam profundi contigerit. Inde adagium: « Non oportet transgredi salem et mensam, » id est, jus amicitiæ. Sicut enim sal ex multis aquis et fusilibus in unum quoddam et solidum coit, ita ex diverso convenientes in unum animi coalescunt, fitque illud Platonis (imo S. Lucæ), μιὰ ψυχή, inquit Pierius, *Hierog.* lib. XIII, cap. X; quocirca Origenes, *in Matth.* cap. XXVII, agens de Juda proditore: « Neque salis ejusdem, ait, neque mensæ, neque panis communicati memor fuit. »

Sal symbolum.

Insuper τὸ συναλιζόμενος notat frugalitatem veterum, quod pani non aliud obsonium adderent, quam sal, sicuti potus eis erat aqua. Hinc illud Diogenis, qui, vocatus a Cratere ad hospitium, respondit « se malle Athenis salem lingere, quam alibi opiparis vesci epulis. » Et illud Horatii:

> Cum sale panis
> Latrantem stomachum bene leniet.

Idem alibi Tigellium cantorem ita loquentem inducit:

> Sit mihi mensa tripes, et concha salis puri.

Eodem spectat quod Cicero, lib. *De Amicitia,* multos cum eo prius salis modios sumendos præcipit, cum quo amicitiam inire cogitas. Plinius, lib. XXXI, cap. VII, ex Varrone, sale pulmentarii vice usos veteres, illosque salem cum pane esitasse testatur. Hinc Homerus salem vocat *divinum,* et Plato, *sacrosanctum,* de quo vide Plutarchum, in *Sympos.*, Decad. 5. Hinc et Apostolos sanxisse, ut Christiani feria quarta et sabbato non nisi pane, sale et aqua vescerentur, scribit Epiphanius, lib. V, tom. I, *hæresi* 75; imo S. Nazianzenus perpetim se non aliud quam hæc tria sumpsisse, testatur, *Carm.* 9, dum ita canit:

> Brevisque voluptas
> Ærumnas multas comites habet. At mihi cordi
> Est panis rigidus, mihi grata obsonia præbet
> Sal purum, simplex nulloque instructa labore
> Mensa, dein latices mihi sobria pocula fundunt.
> Hæ mihi divitiæ summæ, Christusque salutis
> Auctor.

Iisdem victitasse Anachoretas et Cœnobitas priscos, patet ex Vitis Patrum.

Porro, significat Lucas hic, et *Evangel.* XXIV, 43, Christum paulo ante ascensionem comedisse et prandisse cum Apostolis, idque docet S. Hiero-

Christus ascensurus prandet.

(1) Monendum tamen ducimus ab hodiernorum plerisque συναλιζόμενος verti *quum congregasset,* tum quia hic hujus verbi significatus usitatior est, tum quia alter contextus sermoni minus conveniens esse videtur.

Cum Apostolis. Cur?

nymus, loco jam citato, et S. Augustinus, tract. penult. *in Joannem*.

Causæ fuerunt : *Prima*, « ne ipsum spectrum et phantasma putarent, » ait S. Chrysostomus. *Secunda*, ut abiturus insignis dignationis, amicitiæ, humilitatis et charitatis (perinde ac fecerat in ultima cœna iturus ad mortem) exemplum eis daret, et aculeum ad imitandum et redamandum infigeret. Quis enim non miretur Christum, non jam mortalem et passibilem, sed immortalem et gloriosum, qui cibo angelorum, imo Dei ipsius vescitur, ad rudium et pauperum Apostolorum mensam, escam et salinum vile et luteum se demittere, eis assidere, cum eis convivari, eadem esca et sale vesci, quasi socium cum sociis, amicum cum amicis? Ex adverso Lutherus non Apostolicus, sed Apostaticus et fanaticus, ut sui cacangelii auctorem ostenderet, jactabat se cum diabolo modium salis comedisse. Diaboli ergo fuit conviva, socius, Apostolus. Vide nostrum Serarium, lib. *De Lutheri magistro*. *Tertia*, ut daret typum et quasi prælibationem convivii cœlestis, juxta illud : « Ecce ego dispono vobis, etc., regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo, » *Lucæ* XXII, 29. Unde sal est symbolum æternitatis, æque ac sapientiæ et discretionis, quam Christo convescentes Apostoli ab eo participarunt, ut fierent sal terræ. Vide dicta *Levit*. II, 13.

Ascendit sub meridiem.

Ex hoc loco multi colligunt Christum paulo post peractum prandium, quod fieri solet in meridie, plena luce et palam coram omnibus discipulis in cœlum ascendisse. Ita S. Prosper, *Sent*. 203, inter sententias ex Augustino collectas, quæ habentur in fine tom. III. S. Augustinus certo tradit Christum meridie ascendisse. Quocirca in multis locis pia est consuetudo, ab hora meridiei usque ad horam primam post meridiem, orationi vacare, in memoriam Dominicæ Ascensionis, ait Franciscus Suarez, III *part.*, tom. I, disp. LI, sect. 2. Nam statim finito prandio, quod factum est Hierosolymæ in cœnaculo Sionis, eduxit Apostolos in montem Oliveti ; in quo itinere, et in congregandis aliis discipulis aliquid temporis insumptum est ; mox in monte Oliveti valedicens et benedicens eis ascendit. Causam dat S. Prosper ex S. Augustino, loco jam citato : « Vigor, ait, fidei christianæ tribus temporibus initiatur, vespere, mane et meridie. Vespere enim Dominus in cruce, mane in resurrectione, meridie in ascensione. Unum ad patientiam occisi, aliud ad vitam resuscitati, tertium pertinet ad gloriam majestatis in Patris dextera considentis. » Sicut ergo in meridie crucifixus est, sic et merito crucis in meridie ascendit, ut quo tempore se humiliavit ad mortem crucis, eodem et ascendens exaltaretur in cœlo. Unde sub idem tempus moriens Ven. Beda secutus est Christum Dominum ascendentem in cœlum. Mortuus est enim V. Beda ipso festo Ascensionis Christi, idque sine morbo, cum interesset Vesperis, canens : « Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto, » anno Domini 731, ætatis 59. Ita auctor Vitæ ejus, et ex eo Baronius, anno Christi jam dicto.

Comestio Christi post resurrectionem fuit vera.

Quæres, quæ et qualis fuerit hæc Christi comestio in ore et corpore ejus jam glorioso? Dico *primo*, auctor *De Mirabil. S. Script.*, lib. III, cap. XIV, apud S. Augustinum, censet fuisse comestionem non veram, sed apparentem, qualis fuit Raphaelis, *Tobiæ* XII, 19, dicentis : « Videbar quidem vobiscum manducare et bibere, sed ego cibo invisibili et potu, qui ab hominibus videri non potest, utor. » Comestio enim est actio vitalis, qua scilicet vi animæ cibus ex ore in stomachum et membra quæ anima informat, vitaliter trajicitur et concoquitur. Raphael autem non informabat corpus assumptum, sed ei tantum assistebat : unde locutio ejus, comestio, perfectio, etc., non erant actiones vitales, id est factæ vitaliter ab anima informante corpus, sed extrinsecus per corpus et in corpore quasi organo exercitæ. Trajiciebat ergo angelus cibum ex ore in stomachum ; sed sicut os ejus et stomachus non erat verum et humanum os et stomachus, sic nec vera et humana erat ejus comestio. Verum secus fuit in Christo : Christus enim post resurrectionem verum assumpsit corpus, quod anima vere ut prius informabat, ac proinde sicut vera et vitalis fuit ejus locutio, visio, auditio, sic et comestio. Vitaliter vi animæ trajiciebat cibum ex ore in stomachum. Fuit ergo hæc ejus comestio non apparens, sed realis et propria, quia eam adhibuit quasi certum argumentum vitæ, et consequenter resurrectionis suæ : ita passim Patres.

Et tamen non fuit nutritus.

Dico *secundo*, hic autem cibus non fuit a Christo digestus et in corpus ejus conversus, uti vult Waldensis et Durandus in III, dist. XXII, Quæst. VI, ad 2 ; corpus enim gloriosum ali et crescere aut decrescere nequit : est enim impassibile et inalterabile. Nam, ut ait S. Augustinus, *epist*. 49, Quæst. I, et ex eo Beda : « Aliter aquam absorbet terra sitiens, aliter solis radius candens ; illa indigentia, iste potentia. » Unde sequitur, quod hæc comestio non tam sit animæ vegetantis, utpote cujus actiones cessant in corpore glorioso, quam animæ sentientis et loco motivæ. Est enim quasi applicatio quædam materiæ, in quam exerere possit virtutem suam facultas nutritiva, si nutrimento egeret, aut ejus esset capax, uti est corpus mortale, non autem immortale, quale erat Christi. Christus ergo virtute sua divina subito hunc cibum consumpsit eumque in aerem aut præjacentem materiam resolvit ; vel per dotem subtilitatis stomachus Christi penetravit cibum, itaque in alium a cibo locum transivit ; ac consequenter cibum a se exclusit eumque in locum quem voluit transtulit : ita Suarez, III *part.* tom. I, disp. XLVII, sect. 5.

Objicies : ergo non fuit realis et propria Christi

Hinc fuit animæ sentientis, non vegetantis.

comestio, qualis est in nobis, qui ex ea vegetamur et nutrimur. Respondeo, nego consequentiam; nam ad rationem veræ et propriæ comestionis requiritur et sufficit, ut per vitalem actionem et organa vitæ (puta, linguam, dentes, maxillas, fauces, etc.) cibus ore sumptus transmittatur in stomachum : quod non est in angelo, si corpus assumat. Nec enim in eo est actio vitæ, sed tantum motio localis per corpus, cui quasi auriga assistit. Verum tamen est in Christo non fuisse tam perfectam comestionem, quam est in nobis. In nobis enim est opus animæ tam vegetantis, quam sentientis; in Christo, sentientis duntaxat. Media ergo fuit hæc Christi comestio inter nostram et angelorum. Nostra enim est actio animæ sentientis et vegetantis; in Christo; sentientis, non vegetantis; in angelo nec vegetantis, nec sentientis, sed loco moventis, sive motum localem circa stomachum et corpus assumptum exercentis.

Cur Hierosolymis missus Spiritus Sanctus? Prima causa.

PRÆCEPIT EIS AB HIEROSOLYMIS NE DISCEDERENT. — Quæres, cur Christus Hierosolymis, non alibi miserit Spiritum Sanctum? Respondeo : *Prima* causa fuit, quia in Jerusalem fuit passus; Jerusalem enim elegerat passioni, Bethleem nativitati, ait S. Leo, serm. *De Pass. Domini*, quia gloriam suam abscondere, et ignominiam toti orbi ostendere voluit, ut nos idem facere doceret : passionis autem merito missus est Spiritus Sanctus; decebat enim ut ubi Christus passus erat ignominiam, ibi subiret et gloriam. Nam Spiritus Sanctus fuit Christi gloria, eumque in Judæa et toto orbe celebravit, ut nos doceret pati ignominiam, spe certa, quod illam Deus versurus sit in gloriam.

Secunda.

Secunda, quia in Jerusalem, puta in monte Oliveti, qui imminet Hierosolymæ, in cœlum ascendit. Ibi ergo pariter misit Spiritum Sanctum, ut significaretur ipsum esse qui mitteret, uti prædixerat et promiserat, non alium.

Tertia.

Tertia, quia in Jerusalem Christus docuit; instituit Apostolos, fundavit Ecclesiam. Ibidem ergo venit Spiritus Sanctus, ut hæc omnia confirmaret et promoveret.

Quarta.

Quarta, ut Spiritus Sanctus significaret se, abolito Judaismo (hujus enim metropolis erat Jerusalem), instituere Christianismum. In Pentecoste enim Apostoli, pleni Spiritu Sancto, cœperunt legem novam promulgare. Hæc autem promulgatio publice fieri debebat in Jerusalem, ut omnes Judæi eam possent audire et cognoscere, indeque discere antiquatam esse legem veterem.

Quinta.

Quinta, quia Jerusalem erat caput Synagogæ et populi fidelis, uti jam est Roma. Sicut ergo anima magis est vigetque in capite quam in cæteris membris : ita Spiritus Sanctus magis erat et vigebat Hierosolymæ (uti jam viget Romæ, dum dirigit Pontificem et Cardinales in regimine Ecclesiæ, dumque fidelibus ibidem tantum fervorem, totque pietatis et charitatis opera aspirat), quam in aliis Judææ urbibus. Adde, in Jerusalem erat Sion et templum, in quo colitur et præses est Spiritus Sanctus.

Sexta.

Sexta, quia in Sion regnavit David et Salomon, quorum filius fuit Christus eis promissus. Hic ergo pariter in Sion regnare debuit. In Sion itaque fundavit Ecclesiam, quasi suum regnum. Unde illa a Prophetis vocatur Sion, ut *Isaiæ* II, 3 : « De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. » Et cap. LXI, vers. 1 : « Spiritus Domini super me, etc., ut prædicarem annum placabilem Domino, etc.; ut ponerem lugentibus Sion, et darem eis coronam pro cinere; » et sæpe alibi.

Tropol.

Tropologice : Jerusalem, id est visio pacis, symbolum est animæ justæ, quæ pacem colit cum Deo, secum et cum proximis. Hæc enim sedes et templum est Spiritus Sancti, juxta illud : « Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion, » *Psalm*. LXXV, 3.

Allegor.

Allegorice : Jerusalem typus est Ecclesiæ, in qua sola est et ostendit se Spiritus Sanctus, juxta illud : « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum, » *Matth*. cap. XVIII, vers. 20. Nemo ergo se separet ab Ecclesia, a sua congregatione, ordine, collegio, si velit recipere et retinere Spiritum Sanctum. Rursum quisque fidelis, Clericus, Religiosus frequentet templa cœtusque publicos, ut litanias, conciones, collationes, etc.; ibi enim sentiet loquentem Spiritum Sanctum ejusque inspirationes et dona percipiet. Quocirca monet Apostolus fideles dicens : « Non deserentes collectionem nostram, » *Hebr*. X, 25.

Anagog.

Anagogice : Sion et Jerusalem terrestris, typus est cœlestis, in qua Spiritus Sanctus suas opes et gloriæ dotes effundit in Beatos, qui ejus gratiæ et donorum in terrestri fuere participes, juxta illud *Hebr*. XII, 22 : « Accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem, et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, et judicem omnium Deum, et spiritus justorum perfectorum, et testamenti novi mediatorem Jesum, et sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. Videte ne recusetis loquentem. »

SED EXSPECTARENT, — *primo*, ad acuendum in eis desiderium Spiritus Sancti; « oportebat enim illos desiderio promissi teneri, atque ita donum accipere, » ait S. Chrysostomus. *Secundo*, oportebat in cœlo comparere naturam nostram et perfectam reconciliationem fieri, ac tum venire Spiritum, quo merum purumque gaudium fieret. » *Tertio*, quia « noluit Christus discipulos ante Spiritus Sancti adventum tanquam inermes et sicut absque auriga equos prodire in publicum, » ait idem Chrysostomus. Succubuissent enim laboribus, tentationibus, persecutionibus, philosophis, tyrannis, nisi Spiritus Sanctus eos armasset, et invictos, imo omnium victores, effecisset. Hinc

explicans hoc Christi præceptum Lucas Evangelista, XXIV, 49 : « Vos autem sedete, inquit, in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. » Moraliter : non incogitantibus, torpentibus et dormientibus, sed exspectantibus, orantibus et vigilantibus Spiritus Sanctus ejusque dona obveniunt.

PROMISSIONEM PATRIS. — Est metonymia : ponitur actus pro objecto, puta promissio pro promisso vel re promissa. Promissio ergo est Spiritus Sanctus promissus, tum a Christo, tum a Patre ; modestiæ tamen causa vocat eum promissionem, non suam, sed Patris, sicut et in Evangelio apud S. Joannem, vocat eum donum, non suum, sed Patris ; quia scilicet Pater est primus fons et origo SS. Trinitatis. Ab eo enim haurit Filius suam deitatem et consequenter vim spirandi, ut scilicet cum Patre spiret et producat Spiritum Sanctum. Hujus modestiæ testes sunt hi sermones Christi : « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis, » *Joann.* XIV, 16, *q. d.* Ego fui prior Paracletus, a Patre ad vos docendos et redimendos missus : docui, redemi vos : peracta ergo mea legatione in cœlum redeo : orabo Patrem et impetrabo, ut mei loco alium Paracletum mittat vobis, puta Spiritum Sanctum qui ea quæ ego docui, illustret et perficiat, juxta illud vers. 26 : « Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis. »

Spiritus Sanctus proprius novo testamento.

Nota : Spiritus Sanctus est donum et dos propria novi Testamenti, puta legis Christianæ et gratiæ Christi : illius enim est pignus et promissum ; illo proinde caruit vetus Testamentum, puta lex Mosis, Synagoga et Judœi, utpote duri, terrestres et carnales : si qui vero illum habuerunt, ut Elias, Moses, David, illi filii fuere novi Testamenti potius quam veteris. Hinc illud prædixerunt et promiserunt Prophetæ, ut Ezechiel, XXXVI : « Dabo vobis cor novum, et Spiritum novum ponam in medio vestri, et auferam cor lapideum de carne vestra, et dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri ; et faciam ut in præceptis meis ambuletis. » Et Jeremias, capite XXXI, vers. 33 : « Hoc erit pactum quod feriam cum domo Israel post dies illos, dicit Dominus : Dabo legem meam in visceribus eorum, et in corde eorum scribam eam, et ero eis in Deum, et ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, et vir fratrem suum, dicens : Cognosce Dominum : omnes enim cognoscent me a minimo eorum usque ad maximum. » Joel, II, 28 : « Effundam Spiritum meum super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri, » de quo cap. II (1).

(1) « Quam audistis (inquit) per os meum. » Subito ab oratione obliqua transit Lucas ad rectam ; quare in versione vulgata, perspicuitatis causa, insertum est *inquit* : est autem hæc loquendi ratio perquam usitata Scriptoribus sacris pariter atque profanis.

Vers. 5.

5. QUIA JOANNES QUIDEM BAPTIZAVIT AQUA — Judæos quoslibet, imo et Apostolos, antequam a Christo vocarentur, ait S. Chrysostomus, Euthymius et Tertullianus, lib. *De Baptismo*, cap. XII (etsi id negare videatur Beda), præsertim Andream ejusque socios, qui erant discipuli Joannis.

VOS AUTEM BAPTIZABIMINI SPIRITU SANCTO, — scilicet in baptismo Christi. Hunc enim opponit baptismo Joannis, inquit S. Chrysostomus, Theophylactus et Euthymius, in cap. III *Joannis*, qui consequenter censet Apostolos, Christo moriente, resurgente et ascendente, necdum baptismo Christi baptizatos et per aquam lustratos fuisse. Accedunt ad hanc sententiam alii qui opinantur baptismum Christi non ante, sed post mortem et resurrectionem ab eo institutum fuisse, *Matth.* cap. XXVIII, vers. 19, cum dixit : « Euntes, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. » Ita opinatur Tertullianus, lib. *De Baptismo*, cap. XI ; S. Hieronymus, *Dialog. contra Lucifer.*; Chrysostomus, hom. 28 *in Joan.*, et obiter S. Thomas, III *part.*, *Quæst.* LXXIII, art. 5, ad 4. Verum jam diu ante institutum fuisse baptismum a Christo patet *Joan.* III, 3, esto promulgatus fuerit post Christi ascensum in Pentecoste, tumque omnes obligare cœperit, ut patet *Act.* II, 38. Ita censent passim Interpretes et Doctores cum D. Thoma, III *part.*, *Quæst.* LXVI, art. 2, ubi id tractat ex professo. Unde et Apostolos Christi, æque ac Joannem Baptistam, in aqua baptizasse, utique baptismo non Joannis, sed Christi, ideoque ortam esse contentionem inter discipulos de baptismo Joannis et Christi, legimus *Joan.* IV, 25. Quocirca S. Evodius, successor S. Petri in cathedra Antiochensi, *epist.* quæ inscribitur Τὸ φῶς, id est *Lumen*, asserit Christum suis manibus baptizasse ex mulieribus solam Virginem, ex viris solum Petrum : Petrum autem baptizasse Andream, Jacobum et Joannem ; et hos tres baptizasse reliquos Apostolos.

Apostoli a quo baptizati.

Dico ergo ad litteram, baptismum Spiritus Sancti vocari hic effusionem Spiritus Sancti in Pentecoste, qua copiose instar aquæ in Apostolos effusus est, eosque in seipso quasi mersit et absorpsit. Baptismus igitur significat copiam charismatum quam receperunt Apostoli in Pentecoste, adeo ut non tingi, non imbui, sed profundi, repleri et inebriari viderentur. « Ut enim is qui aqua mergitur et baptizatur, undique ab aquis circumdatur, sic et illi a Spiritu baptizati sunt perfecti, » ait Cyrillus, *catechesi* 17. Opponit itaque Christus mysticum suum baptismum effusionis Spiritus Sancti, litterali baptismo Joannis Baptistæ, in eo quod ille duntaxat datus sit in aqua, nec contulerit remissionem peccatorum, gratiam aut justitiam, sed ad eam in baptismo Christi recipiendam disposuerit, inducendo homines et voce et gestu ad pœnitentiam et lacrymas, uti docet S. Augustinus, in cap. I S. *Joannis*, tract. 5, et alii passim ; Christi vero baptismus

Baptismus Spiritus Sancti et ignis, quis ?

mysticus dandus sit in Spiritu Sancto, ostendente se non in aqua frigida, sed in igne ardenti; quia daturus erat in Pentecoste Apostolis cor igneum et linguas igneas, *q. d.* Joannes baptizavit in aqua duntaxat, at ego non tantum in aqua, sed et in Spiritu Sancto baptizo. Nam brevi mittam in vos Spiritum Sanctum, qui suo spiritu et sanctitate ita vos opplebit, ac si in eo toti baptizaremini et mergeremini, ut deinceps vos etiam alios possitis baptizare in aqua et Spiritu Sancto. Ita factum est. Nam Apostolis baptizantibus descendebat Spiritus Sanctus in fideles, non tantum invisibiliter, sed et visibiliter in specie ignis, etc., uti primitus in ipsosmet descenderat in Pentecoste: ita S. Chrysostomus, Œcumenius, Beda, Lyranus et alii. Porro, missionem Spiritus Sancti Christus vocat *baptismum*, quia baptismus significat, *primo*, purgationem peccatorum et affectionum, quam Apostolis contulit et in dies confert Spiritus Sanctus. Sicut enim aqua in baptismo corpus tangens cor abluit, ut ait S. Augustinus, omneque peccatum ab eo extergit; ita Spiritus Sanctus in Pentecoste cor mentemque Apostolorum ab omni peccato, vitio et cupiditate terrena abluit et expurgavit.

Secundo, vox *baptismus* significat plenam sanctificationem. Sicut enim baptismus animæ a peccatis expurgatæ inserit fidem, spem, charitatem et sanctitatem; ita Spiritus Sanctus in Pentecoste indidit Apostolis omnem gratiam, virtutem et sanctimoniam, idque in gradu perfecto et heroico.

Tertio, eadem vox significat plenitudinem et abundantiam charismatum. Sicut enim corpus in baptismo aqua circumdatur et obruitur, ita Apostoli Spiritu Sancto ejusque donis quasi circumdati et obruti fuere.

Quarto, significat ardorem et zelum. Hic enim eorum baptismus fuit igneus, non aqueus; Spiritus Sanctus enim in specie ignis eis insidens ignivit corda eorum. Hoc est quod ipse S. Joannes Baptista Judæis eum interrogantibus de suo baptismo, respondit: « Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam, qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni, » *Matth.* III, 11.

Baptismus fluminis, flaminis, et sanguinis.

Hinc Theologi triplicem distinguunt baptismum, fluminis, flaminis et sanguinis. Fluminis, est communis, qui fit per aquam. Sanguinis, est martyrium: hoc enim expiat omne peccatum, æque ac baptismus. Flaminis, est hic Apostolorum, et etiam eorum qui contriti desiderant sacramentum Baptismi, sed ob defectum aquæ, aut ministri illud suscipere nequeunt. Hi enim justificantur sua contritione cum voto baptismi, quod aspirat eis flamen, id est Spiritus Sanctus. Denique hic baptismus maximum fuit innovati mundi miraculum. Quocirca vere S. Chrysostomus in Gentiles, qui negabant Apostolorum miracula: « Hoc ipsum, inquit, maximum est miraculum; est miraculum absque miraculis orbem terrarum accurrere, a duodecim pauperibus et illitteratis hominibus attractum. »

NON POST MULTOS HOS DIES, — puta decimo abhinc die in Pentecoste, sed noluit Christus certum diem eis indicare, « ut semper essent vigilantes, ait S. Chrysostomus, ac sollicitius promissum exspectarent, non enim datur, non datur, inquam, gratia, nisi vigilanti. Annon vides quid dicat Elias discipulo? Si videris me cum abripiar, sic erit tibi, hoc est, continget tibi quod postulas, » puta Spiritus meus duplex, IV *Reg.* II. « Sic et Paulo non statim data est gratia, sed triduum intercessit, quo fuit cæcus, atque interim metu purgatur ac præparatur. Nam sicut qui purpuram tingunt, prius aliis quibusdam coloribus præparant id quod tincturam accipiet, ne flos dilutus et evanidus fiat: sic et hic prius animi sollicitudinem Deus præparat, ac deinde infundit gratiam. Eamdem ob causam nec Spiritum illico misit, sed in die quinquagesimo. »

Vers. 6.

6. IGITUR QUI CONVENERANT, — non soli Apostoli, sed et alii discipuli, coram quibus Christus ascendit. « Simul coeunt, ait S. Chrysostomus, ut pudore quodam ac reverentia multitudinis, quod scire desiderant, extorqueant. » Vox *igitur* innuit quod Apostoli putarint Christum quasi Messiam, jam post resurrectionem suam restituturum regnum Israel jampridem collapsum, ideoque missurum Spiritum Sanctum, ut id restituat, hancque esse promissionem Patris per Prophetas. Amos enim, cap. IX, 11, sic vaticinatur: « In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, et reædificabo aperturas murorum ejus, » etc. Et Osee, cap. XIV, 6: « Ero quasi ros Israel, germinabit sicut lilium, et erumpet radix ejus ut Libani. » Et Joel, cap. III, 20: « Judæa in æternum habitabitur, et Jerusalem in generationem et generationem, » etc. « Et Dominus commorabitur in Sion. » Et Abdias, vers. 17: « In monte Sion erit salvatio, et erit sanctus; et possidebit domus Jacob eos qui se possederant. » Denique Gabriel Archangelus, nuntians Christi ortum Virgini Deiparæ: « Dabit, inquit, illi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, » *Lucæ* I, 32.

SI (id est *an, num*, ut vertit Pagninus, Tigurina et alii) IN TEMPORE HOC (tuæ resurrectionis, gloriæ et triumphi) RESTITUES (Græce ἀποκαθιστάνεις, id est *restituis* in præsenti) REGNUM ISRAEL. — Græce τῷ Ἰσραήλ, id est *Israeli*, *q. d.* Israel jam perdidit regnum, imo illud translatum est in Herodem Idumæum et alienigenam. Scimus ex prophetiis, præsertim Jacobi, *Gen.* XLIX, 10, translato jam sceptro propediem Messiam venturum, ut illud Israeli restituat: ergone id modo præstabis? Scimus enim et credimus te esse Messiam, id est novum verumque Davidem Israelis. Errant in eo, quod putent regnum Messiæ fore tempo-

rale, quale fuit Davidis et Salomonis, non spirituale. Sed hic communis Judæorum (uti jam est omnium) ævi illius fuit error. Unde Joannes et Jacobus petierunt dextram et sinistram in regno Christi, *Matth.* XX, 20; et duo discipuli euntes in Emmaus : « Sperabamus, inquiunt, quod ipse redempturus esset Israel, » *Lucæ* XXIV, 21. Quocirca Christus ad quæstionem eorum directam non dat solutionem, quia ejus adhuc erant incapaces, sed retundens eorum curiositatem, indirecte et tacite eamdem solvit, nimirum venturum Spiritum Sanctum, ut intrepide Christi regnum spiritale per fidem, in Judæa et Samaria totoque orbe propagent. Spiritalis enim Israel est populus fidelis et Christianus, ad quem carnalis Israel aggregabitur in fine mundi, quando regnum hoc evadet gloriosum omnesque Sanctos in anima et corpore beabit in æternum.

Vers. 7. 7. NON EST VESTRUM NOSSE TEMPORA, — successiones, decreta et eventa temporum.

VEL MOMENTA. — Græce καιρούς, id est *opportunitates temporum;* ita Pagninus et alii; Tigurina, *articulos temporum;* Vatablus, *opportunitates,* scilicet rei gerendæ. Noster docte eas vocat vertitque *momenta*, quia momentum hic non significat instans, sed pondus et inclinationem temporis. Sic Cicero, lib. V *De Finibus*, ait: « Inclinationes rerum et momenta temporum, » et Horatius, lib. I, *epist.* 6 : « Certis momentis decedentia tempora. » Rursum Cicero, lib. VI, epist. 10 *ad Trebatium* : « Omnia, inquit, momenta (id est occasiones) observabimus, neque ullum prætermittemus tui juvandi et levandi locum. » *Momentum* enim Grammatici deducunt a *moveo;* momentum enim, sive occasio, est quasi pondus rem movens et inclinans ad rem gerendam : hinc vocantur judiciorum et rerum maximarum magna momenta, id est quæ magnum pondus habent et efficaciam, ut res huc illucve inclinet. Sic et Sapiens, cap. XI, 23, dixit: « momentum stateræ, » Græce ῥοπή, id est inclinatio, motus, propensio stateræ, sive bilancis. Sic vulgo dicimus : « Favor in aulis magnum habet momentum, parvum eruditio (1). »

Moraliter : Deus regnorum rerumque omnium vicissitudines, exordia, media et fines peragit suis momentis et opportuno tempore. Opportunitas enim rei gerendæ magnum affert, tum momentum et pondus, tum facilitatem, tum decorem. Quod si ea desit, Deus procurat ut adsit per congruos providentiæ suæ modos, quos in thesauris sapientiæ suæ reconditos habet, quibus facit ut omnes rerum temporumque successus invicem apposite nectantur, ac velut ansulæ sibi invicem inserantur, ut catenam elegantem efficiant. Quocirca Boetius, lib. IV *De Consol.*, prosa 6, providentiam docet esse seriem causarum rerumque in mente Dei, quæ omnia suis nectat ordinibus miris arctisque, sed arcanis nodis: veteres fatum appellavere. Stoici enim fatum dixere esse præcedentium causarum subsequentiumque perplexionem quamdam, et instar catenæ connexionem. Verum quia hoc, utpote indeclinabile et inevitabile, necessitatem inferre et libertatem voluntati hominis et angeli adimere censuerunt; hinc merito impii, imo fatui sunt, qui fatum vel fando usurpant. Audi S. Augustinum, tract. 37 *in Joan.* : « O si cor tuum non esset fatuum, non crederes fatum. »

Providentia Dei componit rerum occasiones.

Ita Deus congrue et opportune fecit, ut regnum et monarchia Cyri et Persarum succederet monarchiæ Chaldæorum; Dario deinde et Persis succederet Alexander et Græci; his Romani, qui regnum Israel per Pompeium et Augustum, intrudendo alienigenam regem Herodem, capite minuerent, et paulo post ob cædem Christi per Titum et Vespasianum delerent : ut ita abolito regno Israel et Judaismo, succederet regnum Christi et Christianismus, cui Israel aggregabitur in fine mundi, idque opportune et congrue. Tunc enim mittet Deus Henoch, ex quo quasi patriarcha prognati sunt Israelitæ; et Eliam, qui fuit Judæus, et propheta celeberrimus Judæorum, cui proinde Christum annuntianti, quasi civi et prophetæ suo credent Judæi, æque ac Henoch, utpote patri et patriarchæ suo.

Moral. Captanda est occasio.

Idem exemplo suo docet nos Deus, nimirum ut opportune omnia agamus, et occasiones rei bene gerendæ studiose captemus, nec effluere sinamus. Nam, ut ait Cato,

> Fronte capillata est, a tergo occasio calva,

ut, cum transierit, eam apprehendere nequeas. Et Ovidius :

> Temporibus medicina valet : data tempore prosunt,
> Et data non apto tempore vina nocent.

Phocylidis monitum fuit : « Occasioni obtempera, et noli spirare contra ventos; » Menandri : « Occasio legibus est potentior multo, et multarum rerum est causa : celerrime permutat res, et ipsa celerrime elabitur et avolat; » Vegetii, lib. III *De Re milit.*, cap. XXVI : « Occasio in bello amplius solet juvare quam virtus; » Demosthenis, orat. *ad Leptin.* : « Parvæ occasiones magnarum rerum causæ existunt; » alterius : « Occasio anima actionum est; » Livii, lib. II, Decade 3 : « Armatus intentusque his neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem hosti des. » Sic qui versantur cum puellis, dant dæmoni occasionem tentandi se libidine; qui cum superbis, de fastu; qui cum gulosis, de gula; nam si vel filum aut pilum illi concedas, inde plectet tibi funem, quem omni robore vix dirumpes. Antigonus Pyrrho ad bellum provocanti respondit : « Suam militiam non magis armorum, quam temporum esse : Pyrrho, si

(1) Hæc Rosenmullerus : « Particula ἢ apud Græcos haud raro conjunctionis loco ponitur, ut idem sit quod καί. Quare voces χρόνους ἢ καιροὺς simpliciter vertenda sunt, *tempora.* »

illum vitæ suæ tædium cepisset, satis multas ad interitum vias patere : » ita Plutarchus in *Pyrrho*; Themistocles adolescenti qui occasionem neglexerat : « O adolescens, ait, sero quidem ambo, sed tamen sapere cœpimus. » Ita Plutarchus in *Apopht*. Scipionis Africani dogma fuit : « Non esse pugnandum nisi aut invitaret occasio, aut urgeret necessitas. » Ita Plutarchus in ejus Vita. Quocirca Gentilium prudentia maxime in opportunitate captanda enituit. Egregie Plinius, lib. XV, cap. XXIV : « Morus, ait, novissima omnium germinat, et tamen parit inter primas : ita qui tempus idoneum operiuntur rei conficiendæ, etiamsi serius cœperint, tamen maturius conficiunt. » Idem, lib. XI, cap. VI et X : « Apes peragunt opus suum non statis diebus, sed quoties cœli commoditas invitat : ita suo quæque tempore rapienda est occasio. » Denique S. Chrysostomus, lib. I *De Compunctione* : « Sicut, ait, in corporibus et fistulis, nisi quis prius humorem influentem sistat, mali fonte non obstructo, incassum omnia facit : itidem et nos, nisi occasionem quasi fontem mali caverimus. » Porro idipsum non tantum in factis, sed et in verbis dictisque locum habet; verbum enim opportune prolatum plus efficiet, quam mille importune. Vere Sapiens, *Proverb*. XXV, 11 : « Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo. » Christianus ergo hæc sibi adaptet, et occasionibus omnibus ad bene agendum utatur, ut lucra cœlestia adaugeat, quæ quotidie mire augere potest, si occasiones captet, uti captat mercator occasionem negotiandi, miles vincendi. Post hoc enim breve tempus et occasionem, non erit tempus nec occasio lucrandi.

Morus sapiens.

Vers. 8.

8. SED ACCIPIETIS VIRTUTEM, — δύναμιν, id est *potentiam, robur, vim, efficaciam*, quæ tanta fuit in Apostolis, ut reges, tyrannos, gentes feras et barbaras totumque orbem subegerint Christo, cum ipsi essent pauci, pauperes, rudes, ignobiles. Hoc est quod ait Christus, *Lucæ* XXIV, 49 : « Ego mitto promissum Patris mei in vos : vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto. » Præclare S. Bernardus, serm. 85 *in Cant.* : « Opus virtute habes, inquit, et non quacumque, sed qua induaris ex alto. Ipsa enim, si perfecta sit, facile facit animum victorem sui, et sic invictum reddit ad omnia. Est quippe vigor animi cedere nescius pro tuenda ratione. Vel sic : Vigor animi, quod in se est, omnia ad rationem cogens vel dirigens, » etc. « Felix anima quæ angelis spectantibus præbuit gaudium pariter et miraculum sui, ut audiret de se loquentes : Quæ est ista quæ ascendit de deserto deliciis affluens, innixa super dilectum suum? Alioquin frustra nititur, si non innititur. » Et mox : « Quidni omnia possibilia sint innitenti super eum qui omnia potest? Quantæ fiduciæ vox : Omnia possum in eo qui me confortat? Nihil omnipotentiam Verbi clariorem reddit, quam quod omnipotentes facit omnes qui in se sperant. » Et inferius : « Ita Verbo innixum et indutum virtute ex alto, nulla vis, nulla fraus, nulla jam illecebra poteris vel stantem dejicere, vel subjicere dominantem. »

SUPERVENIENTIS. — Græce ἐπελθόντος, in aoristo, id est *cum*, vel *postquam supervenerit*. Prius enim datus est Spiritus Sanctus personaliter Apostolis, deinde existens in eis eosque inhabitans, suam virtutem et dona in eos transfudit; perinde ac sol, postquam ortus est, suos radios in orbem diffundit; de quo plura cap. II.

SPIRITUS SANCTI. — Quis, qualis et quantus sit hic Spiritus, dicam initio cap. II.

ET ERITIS MIHI. — « Mihi, » meæ scilicet incarnationi, morti, redemptioni, resurrectioni, ascensioni cæterisque mysteriis quæ hucusque peregi; *q. d.* Docebitis et testificabimini me esse Filium Dei, qui pro salute hominum incarnatus et crucifixus sum, ac proinde me esse Salvatorem mundi, ideoque eos in me credere debere ut salventur, nec enim extra me est salus.

TESTES, — per miracula, per vitæ sanctimoniam, per prædicationem, sapientiam et efficaciam non humanam, sed divinam, *q. d.* Vidistis, o discipuli, o filii mei, vitam meam, doctrinam audistis, spectastis mea miracula, itinera, labores, contradictiones, tormenta, mortem, crucem, resurrectionem, mox spectabitis meam ascensionem et missionem Spiritus Sancti; ubique vidistis meum in homines amorem et zelum, qui me e cœlo in terram et in crucem traxit : ite, testificamini, et docete hæc in toto mundo, ut suam salutem ament et curent, sicut ego amavi et curavi, ut me ipsos amantem redament : ecce ascendo, ut parem eis locum in cœlo : suadete ergo, ut vanas terræ opes pompasque contemnant, ut timeant Dei judicium et gehennam, ambiant aspirentque ad cœlum. Ecce quales et quanti hi testes Christo fuerunt.

Encomia Apostolorum.

Vide hic dignitatem Apostolorum, de qua præclare S. Chrysostomus, hom. *De S. Andrea*, quæ extat apud Surium die 30 novemb. : « Nihil tale, inquit, unquam fuit, quale fuerunt Apostoli. Hi cum Dei verbi essent ministri, attrectarunt incarnatum illum, qui ut Deus figuram non habet. Secuti sunt ambulantem eum, qui ubique præsens est. Discubuerunt una cum illo, qui nullo loco circumscribitur. Ejus vocem audiverunt, qui verbo fecit omnia. Mundum ipsum lingua, tanquam sagena quædam concluserunt. Circumierunt suis cursibus fines orbis terrarum. Errores ut zizania eradicarunt; aras ut spinas quasdam amputarunt; idola tanquam feras interfecerunt; dæmones ut lupos profugarunt; Ecclesiam ut gregem quemdam collegerunt; orthodoxos tanquam frumentum congregarunt; hæreses ut paleas projecerunt; Judaismum tanquam fœnum arefecerunt; Græcorum sectam tanquam stipulas quasdam igne combusserunt; humanam naturam cruce ipsa tanquam aratro quodam excoluerunt, et verbum

Dei ut sementem quamdam sparserunt; ad summam, omnia illorum facta tanquam sidera quædam effulserunt. Quamobrem clara voce illis dicebat Dominus : Vos estis lux mundi. Siquidem Orientem habet Christianus homo, illum qui e Virgine natus est : diluculum habet, eum qui baptismatis parens fuit; splendorem habet, Christi crucifixi gratiam; radios, admirabiles illas linguas; diem, futurum illud sæculum; meridiem, tempus quo in cruce ipsa mansit Dominus; occidentem, sepulcri habitationem; vesperam, brevem illam mortem; solis fulgorem, resurrectionem a mortuis. Vos estis lux mundi. Intuere astra hæc, et illorum splendorem obstupesce. »

In Jerusalem. — Apollonius, vetus ecclesiasticus scriptor, ait Eusebius, lib. V *Histor.*, cap. xviii, in fine, « meminit Thraseæ cujusdam martyris, qui quasi ex traditione priorum se accepisse asseruit Salvatorem præcepisse Apostolis suis, ne ante duodecimum annum ab Hierosolymis discederent. » Sed hoc cum grano salis accipiendum : satis enim constat ex Actis, ob necem Stephani, quæ paulo post Christi ascensionem contigit, dispersos fuisse Apostolos; ac eorum divisionem per orbis provincias ante duodecimum annum contigisse, multi Historici et Doctores docent. Nam S. Jacobum, qui ante duodecimum annum martyr occubuit, in Hispanias profectum, ibique evangelizasse constanter asserunt Hispanicæ Annales et continua traditio.

Vers 9. 9. Et cum hæc dixisset, — aliaque quæ recensent S. Lucas, Matthæus et Marcus in fine Evangelii. Verisimile est Christum, finito prandio, Apostolos aliosque discipulos prius convocatos (quos 120 recenset Lucas, vers. 15) e Jerusalem per mediam urbem, Judæis vi divina cohibitis, stupefactis et attonitis, eduxisse in montem Oliveti, ac ex itinere divertisse in adjacentem Bethaniam, ut ait Lucas, *Evang.* cap. xxiv, 50, ut valediceret Magdalenæ, Marthæ et Lazaro, eosque secum pariter eduxisse, ut eis ascensionis suæ visionem et consolationem impertiretur, utpote sibi amicissimis: ita Suarez, III *part.*, disp. li, sect. 2. Quæ omnia facile horam a prandio exactam significant, antequam Christus perveniret in montem Oliveti ibique suis valedicens ascenderet. Quæ fuerint colloquia suavissima et ultima Deiparæ Matris et Christi, item amplexus ejus et discipulorum aliaque plura quæ studio brevitatis tacet Lucas, contemplari possumus, enarrare nequimus. S. Augustinus, serm. 6 *De Ascens.*, qui est 179 *De Temp.*, ait Apostolos hæc Christo dixisse (intellige corde potius quam ore) : « Domine, quare nos derelinquis ascendens, qui nos elegisti in ripa præcedens? Domine, quando sumus verba tua super mel et favum eminus percepturi, et stillantis rorantisque gratiæ balsamum de tuis labiis ac faucibus libaturi? Aut instrue quo ascendis, aut ne deseras cum ascendis : quasi scuto benignitatis tuæ remansimus in aperto nudati, tanquam pupilli matris amplectentis pennato velamine destituti. Quando venies ad nos, qui redemisti nos? Mors tua fuit peccatum nostrum; sit ascensus tuus pignus nostrum, ne nimis absorpti mœrore mergamur, quos elevasti de gemitibus inferorum. » Christum vero eis respondisse per angelos a se submissos : « Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, sic veniet, » etc. Unde, *serm.* 7, hosce duos angelos vocat duos prætores et duos palatinos cœlestis imperii. « Oportebat enim, inquit, cœlestes mitti consolatores, ne remanerent trepidi piscatores. » Noster Ludovicus de Ponte, meditat. *de Ascens.*, pie et probabiliter meditatur Christum abeuntem in cœlum, ut majorem sui fidem, spem, amorem et reverentiam discipulis imprimeret, dedisse eis osculandas suas manus et pedes (ut tangerent sacra vulnerum in iis stigmata), ex quibus suavissimus odor fragrabat, quo illorum corda mire recreabantur et confortabantur : matri vero suæ obtulisse etiam osculandum latus, quæ in illud se abdere, in eoque cum Christo ascendere gestiebat. Discipulos ergo summo amore et reverentia manus et pedes Christi osculatos esse, uti osculata fuerat Magdalena ejusque comites mulieres, *Joan.* xxix, 17, et *Matth.* xxviii, 9.

Christus ascendit, quo modo? Elevatus est. — « Non subito raptus, » ut Elias et Henoch, « non furtim sublatus, sed videntibus illis elevatus est, » ait S. Bernardus, *De Grad. humil.*, cap. i; idem, serm. *De Ascens.* : « Quid, ait, putatis, fratres, quantus dolor et timor irruperit Apostolica pectora, cum eum viderunt a se tolli et attolli in aera, non scalis adjutum, non sublevatum funibus, etsi angelico comitatum obsequio, non tamen fultum auxilio, sed gradientem in multitudine fortitudinis suæ? » « Elevatus » ergo a se suaque virtute per dotem agilitatis, idque sensim et pedetentim, ut diutius pasceret oculos discipulorum intuentium. Hoc enim significat Lucas, *Evang.* cap. xxiv, 50 : « Et elevatis manibus suis, benedixit eis. Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis, et ferebatur in cœlum. »

Primo. Ex quibus verbis liquet, *primo*, Christum elevasse manus, tum ut Deum oraret et invocaret ad benedicendum Apostolis; tum ut elevando et deprimendo, vel certe transversim collocando manus, uti fecit Jacob, *Genes.* xlviii, 14, signum crucis efformaret, uti docet noster Gretserus, lib. III *De Cruce*, cap. xvi. Per crucis enim meritum omnem benedictionem nobis impetravit. Unde inoluit in Ecclesia consuetudo, ut tam in publicis et sacris Officiis, quam in privatis benedictionibus Prælatorum, Sacerdotum, Sanctorum vel parentum, is qui benedicit, signum crucis efformet super eum quem benedicit; quam esse traditionem Apostolicam testatur S. Basilius, lib. *De Spiritu Sancto*, cap. xxxvii.

Christus benedixit per signum crucis.

Secundo. *Secundo*, liquet Christum discipulis benedixisse, id est Patris opem et gratiam eis apprecatum

fuisse, qua et ipsi in fide vitaque Christiana proficerent, et alios ad eamdem verbo et exemplo provocarent, utque Deus omnia eorum opera secundaret per omnem vitam, uti de facto fecit, fuit enim efficax hæc Christi oratio et benedictio. Addit noster Ludovicus de Ponte, medit. *de Ascensione*, Christum ascendentem discipulis faciem solito amabiliorem et radiantiorem exhibuisse. Formula vero benedictionis hac usum esse : « Benedicat vos Dominus et custodiat. Ostendat Dominus faciem suam vobis, et misereatur vestri. » Hanc enim Deus præscripsit Aaroni, qui fuit typus Christi, *Num.* VI, 23. Aut hac : « Pater sancte, serva eos in nomine tuo, quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos. Pater quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, et illi sint mecum, ut videant claritatem meam, » etc., *Joan.* XVII, 11, 22, 24; aut simili. Porro Christi benedictio fuit efficax : quare discipulos replevit bonis illis cœlestibus, quæ benedicendo illis apprecabatur.

Tertio. *Tertio*, Christum sensim ascendisse : hoc enim significat τὸ *recessit, et ferebatur.*

Quarto. *Quarto*, Manichæi censebant Christum restitisse in cœlo solis, ideoque solem quasi numen adorabant, idque ex eo quod scriptum est *Psal.* XVIII, 5 : « In sole posuit tabernaculum suum. » Refert et ridet hoc S. Augustinus, tractat. 34 *in Joan.* Certum est Christum ascendisse super omnes cœlos. Hoc enim asserit Apostolus, *Ephes.* IV, 10. Vide ibi dicta.

Quinto. Christus ut homo ascendit, sedetque ad dexteram Patris. *Quinto*, de fide est Christum non tantum qua Deus est, sed etiam qua homo, ascendisse ad solium Dei Patris, ibique ad dexteram ejus quasi Dominum cœli et terræ, angelorum et hominum considere. Id enim docet Apostolus, *Coloss.* III, 1; quia enim Christus se in cruce infra omnes creaturas humiliavit, hinc et meruit super omnes exaltari, *Philip.* II, 10.

Sexto. *Sexto*, Christus sua morte cœlum ob peccatum Adæ et posterorum clausum reseravit; unde et primus eodem ascendit. Hinc et secum duxit in triumphum omnes animas SS. Patrum et Patriarcharum, quos e limbo eduxerat. Hoc enim est quod ait Psaltes, *Psal.* LXVII, 19, et ex eo Paulus, *Ephes.* IV, 8 : « Ascendens in altum captivam duxit captivitatem. » Porro præcipui ex illis cum Christo resurrexerunt, ut patet *Matth.* XXVII, 53, ac consequenter in corpore glorioso cum Christo ascenderunt, quasi resurrectionis ejus primitiæ. Hoc est quod ait Michæas, II, 13 : « Ascendet enim pandens iter ante eos. »

Septimo. *Septimo*, Christo per dotem subtilitatis cœlos penetranti, quasi Domino regique suo, occurrit tota cœlestis aula omnesque omnino angeli, uti docuit S. Cyprianus, Epiphanius, Nyssenus, serm. *De Ascens.*, et alii, et satis colligitur ex illo, *Hebr.* I, 6 : « Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ dicit : Et adorent eum omnes angeli Dei; » qui admirantes ejus gloriam interrogarunt : « Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra? » etc., *Isaiæ* LXIII; ac triumphantes cecinerunt : « Attollite portas, principes, vestras, et elevamini portæ æternales, et introibit rex gloriæ, » *Psalm.* XXIII. Unde S. Augustinus, serm. 5 *De Resurrect.* : « Viderunt, inquit, cœlites cuncti speciosum vulneribus Christum, spolia e castris tyrannicis reportantem, et admirantes fulgentia divinæ virtutis vexilla, talibus concrepant hymnis deducuntque lætantes : Quis est iste rex gloriæ? » Hoc est quod jubilat Psaltes, *Psal.* LXVII, 18 : « Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium : Dominus in eis in Sina in Sancto. » Et *Psal.* XLVI : « Omnes Gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis : Rex magnus super omnem terram, etc. Ascendit Deus in jubilo : et Dominus in voce tubæ. »

Octavo. *Octavo*, Beda, lib. *De Locis sanctis*, cap. VII, testatur solemnitatem hujus diei quotannis recurrentem, fuisse cœlestibus prodigiis, in eo loco quo Christus ascendit, illustratam. « Nam in die, inquit, ascensionis Dominicæ per annos singulos, Missa peracta, valide flaminis procella de sursum venire consuevit, et omnes qui in ecclesia fuerint, in terram prosternere. Tota ibi ea nocte lucernæ ardent, ut non illustrari tantum, sed et ardere mons et supposita loca videantur : » de loco ascensionis dicam vers. 12.

Prodigia ascensionis Christi.

Cur ascendit Christus statim a resurrectione? Prima causa. Quæres, quibus de causis Christus mox post resurrectionem ascendit in cœlum. Respondeo : *Prima* est, ut suam legem et doctrinam confirmaret et ostenderet esse cœlestem. Se enim e cœlis descendisse, ut eam doceret, ideoque eo redire quasi unigenitum Dei Filium, juxta illud *Joan.* III, 13 : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo. » Unde S. Maximus, hom. 2 *De Pentec.* : « Sicut, inquit, aquila humilia deserit, alta petit, cœlorum vicina conscendit; ita et Salvator humilia inferni deseruit, paradisi altiora petiit, cœlorum fastigia penetravit. »

Secunda. *Secunda*, ut cœlum hominibus peccato Adæ clausum reseraret, utque ostenderet regnum suum non esse terrenum et temporaneum, uti putabant discipuli, sed cœleste et æternum : quocirca sequacibus suis terram et terrena omnia esse despicienda. Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 175 *De Temp.*, « cum Christo non ascendit superbia, non avaritia, non luxuria, nullum vitium nostrum ascendit cum medico nostro. Et ideo, si post medicum desideramus ascendere, debemus vitia et peccata deponere. »

Tertia. *Tertia*, ut corpori ejus ita in terris humiliato et afflicto justam daret mercedem et gloriam : corporis enim gloriosi congruus propriusque locus est cœlum, non terra ; hæc enim est locus generabilium et corruptibilium. Unde S. Augustinus, serm. 107 *De Temp.* : « Noster, ait, hic Samson, ablatis portis imperioque inferni et mortis, ascendit per turbinem in cœlum. »

Quarta. *Quarta*, ut angelos sua præsentia et gloria exhilararet, ac cœlum exornaret; nam « lucerna ejus est Agnus, » *Apocal.* XXI, 23. Unde et ei acclamarunt : « Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, et divinitatem, et sapientiam, et fortitudinem, et honorem, et gloriam, » *Apocal.* V, 12. Adde, ut sederet a dextris Dei tanquam contubernalis Patri, a quo in hunc mundum missus fuerat, ait Œcumenius, in cap. III, vers. 21. Præclare S. Augustinus, serm. 37 *De Tempor.* : « Quam mirifico, ait, mysterio noster Jesus Christus vel tactu corporis sui, vel transitu gloriæ suæ omnem ad momentum creaturam sanctificat, vivificat et illustrat? Aquas enim consecrat, dum baptizatur; terram sanctificat, dum sepelitur; mortuos suscitat, dum resurgit; cœlestia glorificat, dum ascendit ad cœlum, et sedet ad dexteram Patris. »

Quinta. *Quinta*, ut e cœlis mitteret Spiritum Sanctum nostramque causam jugiter apud Patrem ageret, ostendens ei sacra sua vulnera. « Talis enim decebat, ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, et excelsior cœlis factus, » *Hebr.* VII, 26. « Sic cœpit esse divinitate præsentior, qui factus est humanitate longinquior, » ait S. Leo, serm. 2 *De Ascens.*

Sexta. *Sexta*, ut S. Trinitati rationem suæ legationis in terra peractæ redderet, eique redemptione hominum peracta honorem, lætitiam et gloriam afferret. Unde S. Cyprianus, serm. *De Ascens.*, asserit : « Nec linguis hominum, nec angelorum, nec cujusquam acumine ingenii definiri posse, quæ Patris in reditu Filii hilaritas fuerit : perinde ac si ulla ad immutabile illud gaudium esse accessio potuerit. » Et S. Epiphanius, orat. *de Ascens.* : « Christus, ait, ingenti gaudio triumphans, ovem humanæ naturæ humeris impositam Patri obtulit, atque pro tali munere munus Spiritus Sancti quod reddat, impetrat. » Et S. Chrysostomus, serm. *De Ascens.* : « Christus ascendens in cœlum naturæ nostræ primitias obtulit Patri, et oblatum donum miratus est Pater, quod et tanta dignitas offerebat ; et quod offerebatur, nulla macula fœdabatur. Nam et suis manibus suscepit oblatum, et suæ sedis fecit esse participem, etc. Illa natura est quæ audivit : Terra es, et in terram ibis. » Et inferius : « Hodie angeli atque archangeli naturam nostram in sede Dominica immortali gloria fulgentem viderunt. »

Moral. Moraliter : Christus coram Apostolis et discipulis ascendit, quasi oculos et cor eorum (utinam et nostrum !) secum vehens in cœlum, docens

Prima. nos *primo*, ut cum Apostolis oculis animi eum in astra sequamur, et mente in cœlestibus habitemus. Ipse enim est amor noster ; ubi autem amor, ibi et oculus et cor. Quocirca Apostolus, *Coloss.* III, 1 : « Quæ sursum, inquit, sunt quærite, ubi Christus est in dextra Dei sedens : quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. » Patria enim nostra cœlum est, terra vero exilium et carcer ; ita judicant sentiuntque animæ sapientes et sanctæ. Christus ergo in fidelibus beatitudinis et regni cœlestis fidem solidavit, et spem acuit eo ascendendo : « Ubicumque enim fuerit corpus, illic congregabuntur et aquilæ, » *Matth.* XXIV, 28. Et S. Augustinus, serm. 3 *De Ascens.* : « Nos, ait, Christi mors vivificavit, nos resurrectio erexit, nos ascensio consecravit. » Et S. Bernardus, serm. 2 *De Ascens.* : « Quæramus, ait, quæ sursum sunt, quia illic profecto thesaurus noster est Jesus Christus, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi, in quo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. »

Secunda. *Secundo*, ut doceret nos quanti apud Deum meriti sit humilitas, eamque efficaciter nobis persuaderet. Nam, ut ait Apostolus, *Ephes.* IV, 10 : « Qui descendit, ipse est et qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia. » Ita S. Franciscus per humilitatem ascendit ad Seraphinos, uti ex visione cujusdam Sancti testatur S. Bonaventura. Unde S. Bernardus, serm. 2 *De Ascens.*, « Neque enim, ait, ascendere potes nisi descenderis, quia ut æterna lege fixum est, omnis qui se exaltat, humiliabitur, et qui se humiliat, exaltabitur. O perversitas, o abusio filiorum Adam! quia cum ascendere difficillimum sit, descendere autem facillimum, ipsi et leviter ascendunt, et difficilius descendunt. »

Tertia. *Tertio*, ut doceret heroica virtutum opera patrare et dura pati, etiam martyria, juxta illud Apostoli, II *Timoth.* II, 10 : « Ideo omnia sustineo propter electos, ut et ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Jesu, cum gloria cœlesti ; » quod explicans subdit : « Fidelis sermo : nam si commortui sumus, et convivemus ; si sustinebimus, et conregnabimus. » Deus Pater ergo exaltans Christum ad suam dexteram, nos « consedere fecit in cœlestibus in Christo Jesu, » ut ait idem, *Ephes.* II, 6. Nam, ut ait S. Leo, serm. 1 *De Ascens.* : « Quia Christi ascensio nostra est provectio, et quo præcessit gloria capitis, eo spes vocatur et corporis, dignis, dilectissimi, exultemus gaudiis et pia gratiarum actione lætemur. Hodie enim non solum cives paradisi firmati sumus, sed etiam cœlorum in Christo superna penetravimus. Idem, *serm.* 2 : « Sursum vocatos animos desideria terrena non deprimant, ad æterna prælectos peritura non occupent, viam veritatis ingressos fallaces illecebræ non retardent, et ita a fidelibus hæc temporalia decurrantur ut peregrinari se in hac valle cognoscant, in qua, etiamsi quædam commoda blandiantur, non amplectenda nequiter, sed transeunda sunt fortiter. » Et superius : « Hanc fidem ascensione Domini auctam, et Spiritu Sancti munere roboratam non vincula, non carceres, non exilia, non fames, non ignis, non laniatus ferarum, nec exquisita persequentium crudelitatibus supplicia terruerunt. Pro hac fide per universum mundum non solum viri, sed etiam feminæ, nec tantum impubes pueri, sed

etiam teneræ virgines usque ad effusionem sui sanguinis decertarunt. Et S. Gregorius, hom. 29 *in Evang.* : « Ecce, ait, iste venit saliens in montibus, transiliens colles, etc. Vultis ejus saltus agnoscere? De cœlo venit in uterum, de utero in præsepe, de præsepi in crucem, de cruce in sepulcrum, de sepulcro rediit in cœlum. Quia exultavit ut gigas ad currendam viam, ut nos ei diceremus : Trahe nos post te, curremus in odorem unguentorum tuorum. Unde, fratres charissimi, oportet ut illuc sequamur corde, ubi cum corpore ascendisse credimus. Desideria terrena fugiamus, nihil jam nos delectet in infimis, qui Patrem habemus in cœlis. » Et S. Augustinus, serm. 3 *De Ascens.* : « Ascendamus post illum, et per vitia ac passiones nostras : si utique unusquisque nostrum subdere eas sibi studeat, ac super eas stare consuescat, ex ipsis sibi gradum construit, quo possit superiora conscendere. Elevabunt nos, si fuerint infra nos : de vitiis nostris scalam nobis facimus, si vitia ipsa calcamus. » Et S. Bernardus, serm. 4 *De Ascens.* : « Quid, inquit, grave illi videri poterit, qui semper mente tractat, quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam? Quid concupiscere poterit in sæculo nequam, cujus oculus semper videt bona Domini in terra viventium, semper videt æterna præmia? quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei. » Et inferius : « Ascende, Domine, super asinum istum, conculca hos bestiales motus, quia domari debent, ne dominari prævaleant; nisi enim calcati fuerint, conculcabunt nos; nisi premantur, oppriment nos, etc. Sequere etiam ascendentem crucem, exaltatum a terra, ut non solum super eam, sed et super omnem quoque mundum mentis fastigio colloceris, etc.; nulla te mundi oblectamenta inclinent, nullæ adversitates dejiciant. » Vide eumdem, *serm.* 6.

Nubes Christi qualis? Resp. Primo.

ET NUBES SUSCEPIT EUM. — Quæres, quæ et qualis fuit hæc nubes? *Primo*, Cajetanus hic et ex eo Medina, III *part.*, *Quæst.* LVIII, art. 4, censent nubem hanc non fuisse nubem, sed splendorem, quem Christi corpus ex se sparsit cum cœlo appropinquaret, cujus simile est in via lactea. Verum aliud est splendor, aliud nubes : ille clarus et subtilis, hæc obscura et densa. Adde, nubes hæc velavit Christum, ne eum amplius viderent discipuli : fuit ergo vera nubes.

Secundo.

Secundo, Abulensis, *Paradoxo* V, capite IX, putat hanc nubem fuisse Christo instar sedis et throni, qua partim nuditatem suam tegeret, partim gloriosus quasi in sella gestatoria e terra in altum ascenderet, non elevatus ab Angelis, sed virtute propria. Verum nubes hæc Christum in altum evectum suscepit et abscondit. Unde S. Augustinus, serm. 179 *De Temp.*, eam excelsam indigitat. Non ergo fuit ei loco sedis, nec in terra, sed in æthere eum suscepit; Christus enim erectus ascendit, non sedens : hic enim situs decet corpus gloriosum. Ergo nubes hæc magis a Christo ferebatur, quam illum ferret, ait Œcumenius.

Tertio genuine.

Tertio ergo et genuine, nubes hæc fuit vera, sed gloriosa et eximia luce corusca, ad hoc a Deo adducta, vel producta, ut corpus Christi tegeret, et ab oculis Apostolorum eximeret, simulque suo fulgore majestatem ascendentis ostenderet. Ita Suarez, III *part.*, disp. LII, sect. 2, et S. Chrysostomus, qui et addit : « Hanc nubem fuisse cœli symbolum, declarans quod in ipso signo divinæ potentiæ ascenderet, juxta illud *Psalm.* CIII : Qui ponis nubem ascensum tuum. » Passim enim in Scriptura Dei majestas dicitur tegi et velari nubibus. Unde et Sancti rapientur in nubibus obviam Christo in aera, I *Thess.* cap. IV, vers. 17. Porro nubem hanc Christus secum non deduxit in cœlum, sed suo loco in aere reliquit.

Nota : Christus sensim ascendit eo usque quo pertingere poterat Apostolorum visus : deinde subduxit eum nubes; ac mox illico instar fulguris per dotem agilitatis libravit se in cœlum empyreum, non quasi transeundo ab extremo in extremum sine medio, ut censet Abulensis, *Paradoxo* V, cap. XIII, sed successive singulos cœlos mira celeritate transeundo, ut tanquam supremus omnium Dominus omnium possessionem acciperet, et quodammodo sua præsentia sanctificaret, juxta illud *Ephes.* IV, 10 : « Ut impleret omnia. » Ita Suarez, disp. LI, sect. 2. Ubi adverte vim dotis agilitatis Christi : per eam enim subito in ictu oculi, instar fulguris se libravit ex aere in verticem et culmen cœli empyrei, quod spatium ingens est et quasi immensum. Alpharabius, nobilis inter Arabes astrologus, asserit tanto intervallo firmamentum, sive octavam sphæram, in qua sunt stellæ fixæ, a terra distare, ut vix quisquam octo annorum millibus eo pervenire posset. Cæteri Astronomi docent, terram distare a concavo firmamenti octoginta millionibus milliarium : spissitudinem vero firmamenti esse eamdem, scilicet octoginta millionum : quanta ergo debet esse distantia, spissitudo et amplitudo cœli noni, decimi, et si qui alii iis sunt superiores, ac maxime cœli empyrei? Iidem docent stellam quamlibet in æquinoctiali positam singulis horis conficere 42 milliones milliarium : lapidem molarem, si e firmamento caderet, casurum per nonaginta annos, antequam terram attingeret : per quatuor millia annorum vix te perventurum ad convexum firmamenti, etiamsi quotidie recta ascendens conficeres centum milliaria, uti ostendi *Genes.* I, in opere quartæ diei. Hæc omnia Christus pene in momento transmisit, facitque ut animæ sanctæ post mortem eadem quasi in momento transmittant. Hæc cogita, his te solare, cum quis labor te fatigat, cum tardum pigrumque corpus te in opere pio delassat.

Quantum distet cœlum a terra?

Denique Abulensis, *Paradoxo* V, cap. XXXIV,

An Christus nudus ascenderit? censet Christum post resurrectionem, utpote gloriosum, nullas induisse vestes, sed nudum semper, et solo splendore gloriæ suæ vestitum discipulis apparuisse, ac consequenter nudum e terra in cœlum ascendisse sola nube et luce circumdatum. Ratio ejus est, quia alioqui non potuisset vulnus lateris Thomæ ostendere, et tangendum exhibere; vestes enim manum Thomæ exclusissent. Sed respondendum est, Christum post resurrectionem tales vestes assumpsisse, ut illæ quinque vulnera non tegerent, nec vestirent; aut si tegerent, facile retegi possent in locis vulnerum, ut ea ostenderet discipulis, ex iisque probaret se idem corpus habere quod vulnera exceperat. Christus enim Magdalenæ apparuit ut hortulanus, duobus discipulis euntibus in Emmaus ut peregrinus: habebat ergo habitum vestesque, quæ intuentibus hortulani et peregrini esse videbantur: ergo pariter vestitus ascendit in cœlum, quousque visus est ab Apostolis; cum vero nubes eum suscepit, vestimenta dimisit. Corpus enim gloriosum sua dote claritatis vestitur instar Dei, qui amictus est lumine sicut vestimento, *Psalm.* CII. Quare Beati in cœlis non veste, sed gloria vestiuntur.

An in veste rubra? Porro Christum in veste rubra et purpurea ascendisse, censet Fredericus Nausea in *Catechis.*, cap. XXXVI, probatque ex illo *Isai.* LXIII, 2: « Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? » Et *Apocal.* XIX, 13: « Vestitus erat veste aspersa sanguine, » nimirum ut illa significet cruentam victoriam Christi sanguine partam. Alii censent Christum in stola candida ascendisse, hæc enim decet corpus gloriosum. Unde Christi vestimenta in transfiguratione facta sunt candida ut nix; et Beati a Joanne visi sunt vestiti stolis albis, *Apocal.* VII, 9, et byssino candido, *Apocal.* XIX, 14. Verum quia Christus coram Apostolis gloriam suam pene abscondit eamque tenuiter tantum ostendit, ut cum iis familiariter agere, videri et tangi posset; hinc crediderim eum in veste communi, qua in vita uti solebat, iis apparuisse, ut idem videretur esse qui resurrexerat, non alius; ac in eadem ascendisse, ita tamen ut ascendendo radios gloriæ suæ in eam transfunderet, eamque radiantem claritate partim candicante, partim purpurascente efficeret. Sic enim dos claritatis et lucis Beatorum in cœlo erit colorata et varia. Nam in Martyribus erit purpurea, in Virginibus candida, in Doctoribus viridis, ait D. Soto in IV, dist. XLIX, in fine.

Vers. 10. 10. CUMQUE INTUERENTUR, — ἀτενίζοντες, id est *intendentes, et intentis defixi oculis,* ac, ut S. Ambrosius, *serm.* 60, *suspensi*: τείνω enim est *tendo*, α vero epitasin addit augetque. Apostolorum typus fuit Elisæus, sicut Christi Elias ascendens in cœlum curru igneo. Unde in eo intendens Elisæus succlamabat: « Pater mi, pater mi, currus Israel et auriga ejus. » Et: « Obsecro ut fiat in me duplex spiritus tuus, » IV *Reg.* II, 9 et 12. Quis hic Apostolorum admirationem, lætitiam, amorem, spem, omnesque animorum motus, omneque pathos exprimat, imo mente concipiat? S. Bernardus, serm. 3 *De Ascensione*, addit eos plorasse.

DUO VIRI; — duo angeli in assumpto corpore apparentes, quasi duo viri eximii et gloriosi (1).

IN VESTIBUS ALBIS. — Hic enim color eorum puritatem Christique gloriam et triumphum denotat. Unde de Beatis Christum sequentibus ait Joannes, *Apoc.* XIX, 14: « Et exercitus qui erant in cœlo sequebantur eum in vestibus albis, vestiti byssino albo et mundo. » Notat S. Gregorius, hom. 49 *in Evang.*, « Christo nascente, non legi candidatos angelos apparuisse: quia in nativitate apparuit Deus humilis, in ascendente ostensus est homo sublimis.

Vers. 11. 11. VIRI GALILÆI. — Apostoli enim e Galilæa erant oriundi, sed alludunt angeli ad etymon et significatum. *Galilæus* enim hebr. idem est quod transmigrans; *q. d.* Estote Galilæi, a terra in cœlum mente et vita transmigrate, fortiter depugnantes contra mundum, carnem et diabolum. Erant enim Galilæi bellicosi et pugnaces, teste Josepho, qui Galilæorum dux cum iis fortiter contra Vespasianum et Romanos depugnavit, uti ipse narrat, lib. *De Bello Judaico.*

QUID STATIS ASPICIENTES. — Syrus, *quid statis et suspicitis,* id est fixe quasi firmo statoque pede suspicitis? *q. d.* Sat suspexistis: Christus enim jam ab oculis vestris subductus est; eum amplius videre non potestis; sed scitote eum rediturum ad judicium, ut vos secum assumat in cœlum. Ergo domum redite, et ad munus Apostolicum quod ipse vobis demandavit, ac ad Spiritus Sancti adventum vos comparate.

Moral. de aspectu cœli. Moraliter docent nos Apostoli: crebro oculis tam mentis, quam corporis cœlum suspicere, ad illudque anhelare, cogitantes nos in hoc mundo peregrinos esse, patriam vero habere cœlum. Conscripti enim sumus cives Sanctorum, et domestici Dei. Sanctis ergo terra est exilium, et σῶμα est σῆμα, id est corpus est carcer, ut aiebat Plato: tum quia in eo anima illigatur, deprimitur, affligitur, cruciatur mille ærumnis quasi in carcere, imo quasi in equuleo; tum quia ob cupiditates et tentationes, quas animæ suggerit, illi creat periculum damnationis et gehennæ; tum quia sancti aspirant ad suum thesaurum et amorem, puta ad Christum, B. Virginem; Angelos et Sanctos, ac ad SS. Trinitatem, ut ejus visione

(1) Kuinoelii sententia, per Angelos hic significari fulmina et tonitrua, quibus visis et auditis, discipuli dixerint et crediderint Deum per Angelos declarasse quæ ipsi cogitassent, quum Christus abiisset, nullam præ se fert veritatis speciem, ait ipse Rosenmullerus. Etenim Hebræi procellas et fulmina Deo ut ministros tribuebant, ut *Psal.* CIV, 5; at vero desideratur locus ubi fulmina aut tonitrua ἄνδρες appellantur.

beentur, eamque perpetim adorent, ament, glorificent.

Exempla. Ita S. Martinus jugiter aspiciebat cœlum eaque nota a cæteris dignoscebatur, adeo ut vulgo cognominaretur *suspex cœli*. Unde et moriturus in ardente febre, supinus oculis in cœlum intentis orabat, cumque discipuli peterent ut converso corpore tantisper, dum remitteret vis morbi, pronus conquiesceret: « Sinite me, inquit, cœlum potius quam terram aspicere, ut suo jam itinere, iturus ad Dominum spiritus dirigatur. » Ita Sulpitius in ejus Vita.

S. Antonius in oratione pernoctans, in iisdem vestigiis consistens, iisdem oculis sursum elatis solem orientem aspiciebat, quibus occidentem aspexerat, ait S. Athanasius.

S. Magdalena non tantum oculis, sed et corpore toto quotidie septies ab angelis elevabatur in cœlum, ibique cœlestis melodiæ musicam audiebat, ut habet ejus Vita.

S. Maria Oigniacensis versabatur cum angelis et Sanctis in cœlo, ut eos inter se distinguere posset, quin et realiter ipsos Sanctos audiret cum iisque familiariter colloqueretur; de qua mira scribit Cardinalis Jacobus de Vitriaco, cap. VIII Vitæ ejusdem.

S. Franciscus ita assidue et affectuose in cœlum spectabat, ut corpore in cœlum ascenderet : nimirum tanta erat vis amoris et desiderii, ut secum sursum attolleret molem corporis. Quocirca pingitur ipse pede globum terræ calcans, oculis cœlum suspiciens cum hoc lemmate : « Quæ sursum sunt, non quæ super terram. »

S. P. Ignatius, fundator Societatis nostræ, solebat in solarium ascendere, unde libere in cœlum posset suspicere, ibique fixis in cœlum oculis ubertim lacrymans Deum adorare. Unde illa ejus vox : « Quomodo sordet mihi terra, cum cœlum aspicio ! » Ita Ribadeneira, lib. V Vitæ ejus, cap. I.

HIC JESUS, — qui vobis fuit eritque semper Jesus, id est Salvator : cujus proinde mellifluum nomen jugiter in corde et ore gerite, dicentes : « Jesu nostra redemptio, amor et desiderium, Deus creator omnium, homo in fine temporum, quæ te vicit clementia, ut ferres nostra crimina? »

SIC VENIET QUEMADMODUM VIDISTIS EUM EUNTEM, — propria virtute, non aliena ope deductum, ait S. Chrysostomus.

IN COELUM. — Tria hic Apostolis ingerunt angeli, tribusque de causis eis apparuerunt : *primo*, ut quod discipuli oculis corporis videre non poterant, scilicet Christum in cœlum pervenientem, verbis suis docerent ac confirmarent; *secundo*, ut Apostolos consolarentur, eosque instruerent, ut fide potius quam visu corporeo Christum intuerentur ac exspectarent; *tertio*, ut significarent Christum ad immutabilem quemdam statum et æternitatis consortium ascendisse. Hoc enim est quod aiunt : « Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum, » id est in eadem gloria et majestate, et cum eadem anima et corpore, quæ nulla temporis duratione alterari poterunt aut mutari. Quæ verba ita ponderavit Ignatius, epist. 10 *ad Smyrnenses*, Chrysostomus et Beda, *in Acta*, et Tertullianus, lib. *De Carne Christi*, cap. XXIV, et lib. *De Resurrect. carnis*, cap. XXXI.

Vers. 12. 12. TUNC REVERSI SUNT HIEROSOLYMAM, A MONTE QUI VOCATUR OLIVETI ; — ab oleis et olivis, quibus consitus et fertilis est, uti juxta Romam mons Tiburtinus. Hinc patet Christum e monte Oliveti in cœlum ascendisse. Unde alibi hic mons sanctus et inclytus vocatur. Videtur huc allusisse Zacharias, cap. XIV, vers. 4, cum ait : « Stabunt pedes ejus in die illa supra montem Olivarum, qui est contra Jerusalem ad Orientem. » Vide ibi dicta. Sed cur inde? Respondeo : *Primo*, quia ibi inchoavit passionem, dum in horto orans sudavit aquam et sanguinem, moxque a Juda proditus, captus, ligatus et protractus est ad Annam et Caipham; ibi ergo pariter decuit eum finire et coronidem imponere passioni suæ et vitæ terrenæ; ut ubi pœnam injuste sustinuit, ibi et justitia innocentiaque ejus declaretur et glorificetur. Ecce rursum, ut instrumenta et loca passionis Christi ei vertuntur in gloriam et triumphum.

Christus e monte Oliveti ascendit. Cur? Prima causa.

Secunda. *Secundo*, quia in hoc monte sæpe Christus oravit et pernoctavit, ut patet *Lucæ* cap. XXI, XXII et XXIII, æque ac David fugiens Absalonem, III *Reg*. cap. XV.

Tertia. *Tertio*, ut in conspectu impiæ et Judaicæ Jerusalem, quæ eum depresserat et occiderat, gloriosus ascenderet, itaque abolito judaismo Christianismum sanciret et illustraret. Mons enim Oliveti tantæ altitudinis est, ut ex eo omnes pene plateæ Jerusalem (quin et mare mortuum) conspiciantur.

Quarta. *Quarto*, quia olivetum et oleum symbolum est gratiæ et misericordiæ, quam Christus nobis in hoc monte patiens et ascendens impendit. Hinc pariter in hoc loco judex considebit, cum in fine mundi redibit ut judicium universale peragat. Hoc enim futurum est in valle Josaphat, quæ subjacet monti Oliveti, et exiguo spatio inter eum et urbem Jerusalem interjacet, ut Judæi infideles et impii, qui passionis et ascensionis ejus oleum et mel spreverunt, ibidem sentiant gustentque acetum et fel iræ ipsius et vindictæ.

Quinta. *Quinto*, quia mons Oliveti, æque ac oliva symbolum est Ecclesiæ et Sanctorum. Oliva enim symbolum est pacis, concordiæ, modestiæ, obedientiæ, eleemosynæ, splendoris, æternitatis, quæ dotes omnes competunt Ecclesiæ et Sanctis, uti ostendi *Jerem*. XI, 16, et *Zachar*. XIV, 4, et *Apoc*. XI, 4.

Tria miracula ascensionis in monte Oliveti. Primum. Nota tria continua miracula quibus in monte Oliveti Deus illustravit Christi ascensum. *Primum*, Christus ad sui suæque ascensionis monumentum, huic monti petroso instar ceræ impressit, et impressa reliquit sacrorum pedum suorum vestigia, quæ nulla ratione tot sæculis deleri potuerunt, ibique etiamnum inter [illegible] Turcas

visuntur, cum tamen peregrini devotionis causa ea eradant, ut terræ a Christi pedibus quasi sacratæ particulas quasi reliquias secum auferant. Ita S. Hieronymus, in *Locis Hebr.*; S. Paulinus, epist. 11 *ad Severum*; Sulpitius, lib. II *Hist. Sacræ.*; Beda, *De Locis sanctis*, cap. VII, recentiores Geographi, ac peregrini terræ sanctæ. Porro hæc Christi vestigia conversa sunt ad Occidentem, et versus Catholicam ex Gentibus Romanam spectant Ecclesiam, ad quam ipse ejus caput, tanquam geminos et illustres oculos, S. Petrum, suum in terris Vicarium, et S. Paulum, doctorem Gentium missurus erat. Ita Adrichomius et alii, in *Descript. Jerusalem*. *Secundum*, locus ille e quo Christus ascendit, nunquam se tegi, aut marmore paviri ornarique est passus, semper excussis, solo respuente, quæ manus humana adornandi studio tentabat apponere, uti testatur S. Paulinus jam citatus. *Tertium*, eodem in loco postea templum rotundum et magnificum, in honorem ascensionis est erectum a S. Helena, matre Constantini Imperatoris, quod in se includebat Christi vestigia, cujus tectum ea parte qua Christi corpus ascendit nunquam contegi et concamerari potuit, sed transitus ejus e terra ad cœlum usque manet apertus, uti Romæ videmus in Pantheo. Ita S. Hieronymus et Beda loco jam citato. Adde *quartum* flaminis et venti, quod verbis Bedæ recensui vers. 9.

Secundum.

Tertium.

Porro, S. Athanasius, vel potius Anastasius (nam *Quæst.* III et VIII citat Epiphanium et Nyssenum, qui S. Athanasio fuerunt posteriores), in *Quæst. sanctæ Scripturæ*, Quæst. XXXVII, docet ideo Christianos adorare Deum et Christum convertendo se ad Orientem, quia Christus ascendit in monte Oliveti, qui est ad Orientem Hierosolymæ. Affert ibidem duas alias rationes. Prior est, quia in Oriente oritur sol : unde ibidem non solem, uti veteres Romani et Gentiles, sed Deum solis auctorem, et cum sole nobis quasi affulgentem veneramur et invocamus, ut lucem diemque totam nobis prosperet. Posterior, ut memores paradisi, qui erat in Oriente, *Genes.* XXVIII, juxta Septuaginta, ex quo per peccatum excidimus, rogemus eo restitui.

Ad Orientem adoramus ob tres causas.

Denique multi opinantur Antichristum Christi, ejusque ascensionis et gloriæ æmulum, in monte Oliveti dæmonum ope elevandum in altum, ut in cœlum videatur conscendere, sed siderabit enim Christus spirituque oris sui interficiet, II *Thessal.*, II, 8.

SABBATI HABENS ITER, — id est distans a Jerusalem tanto spatio, quantum Judæis in sabbato licebat proficiscendo conficere (Judæis enim tanta religione præceptum erat sabbatum, ut capessere non liceret iter nisi modicum, uti liquet *Exodi* cap. XVI, vers. 29), quod multi censent duorum fuisse milliarium. Milliare est spatium mille passuum; Syrus vertit, *septem stadiorum*, id est 875 passuum. Verum minus fuisse hoc iter liquet tum ex Josepho, qui lib. VI *Belli*, cap. III, asserit Jerusalem a monte Oliveti distare stadiis quinque, ab ejus vero culmine sex : stadium autem continet 125 passus, quinque ergo stadia faciunt 625 passus; tum ex S. Hieronymo, epist. 151 *ad Algasiam*, Quæst. X, ubi ex R. Akiba, Simeon et Hillel, iter sabbati definit esse ambulationem bis mille pedum : ubi per pedes non passus, uti volunt nonnulli, sed pedes, ut vox sonat, accipit : jam quinque pedes conficiunt passum; ergo bis mille pedes faciunt 400 passus; tum ex Origene apud Œcumenium, qui ait iter sabbati esse milliare duorum millium cubitorum, cubitus est pes cum dimidio : duo ergo millia cubitorum faciunt tria millia pedum, quæ faciunt passus 600; tum ex Wilhelmo, Archiepiscopo Tyri, qui lib. VIII *Belli sacri*, cap. XI, ait montem Oliveti milliario distare ab urbe Hierosolyma.

Sabbati iter quod?

Favet huic sententiæ, quod Josue, III, vers. 3, jusserit, ut populus in aciem progrediens, ab arca distaret spatio duorum millium cubitorum: quia scilicet hoc erat iter sabbati, quod quovis die, etiam sabbato, Levitæ conficere poterant, et ad arcam, cum opus erat, accedere, quod accedit ad sententiam Josephi, qui numerat passus 625 a Jerusalem usque ad radices montis Oliveti, sed usque ad culmen ejus, ex quo Christus ascendit, numerat sex stadia, quæ faciunt passus 750. Iter ergo sabbati est medium milliare Italicum, et insuper 200, vel 150 passus. S. Chrysostomus τὸ *sabbati habens iter* putat addi, eo quod Christus ascenderit die sabbati, *q. d.* Esto Christus ascenderit die sabbati, tamen licuit illi cum Apostolis ire eo die in montem Oliveti, quia illud iter exiguum est, et in sabbato permissum. Verum certum est Christum ascendisse feria quinta, sive die jovis. Si enim a Paschate numeres dies 40, incides in diem jovis : Christus autem quadragesimo die a resurrectione sua ascendit.

Porro quo mense, quotoque ejus die Christus ascenderit, non constat, et variant Doctores, quia variant in consignando die passionis Christi et paschate. Multi enim opinantur Christum passum esse et mortuum in aprili, alii die 16, alii 2, alii 3; plures in martio, alii die 7, alii 23, alii 30. Communior sententia est S. Augustini, lib. XVIII *De Civ.*, cap. ult.; Tertulliani, lib. *Contra Judæos*, cap. VIII; Chrysostomi, serm. *De Nativit. S. Joannis Baptistæ*; D. Thomas, in cap. II *Joannis*, Antonini, Platinæ, Usuardi et Suarez, III *p.*, disp. XL, sect. 5, Christum passum esse et mortuum die 25 martii, sicut eadem die incarnatus est; ac consequenter resurrexisse 27 martii, ascendisse in cœlum quinta maii, misisse Spiritum Sanctum 15 maii. Idem diserte affirmat Lucius Dexter, præfectus prætorio, in *Chronico*, quod ipse dedicat S. Hieronymo, uti vicissim eidem dedicavit S. Hieronymus suum tract. *De Script. Eccles* : quod *Chronicon* a Baronio et aliis multis studiose quæsitum, tandem post Baronii mortem nuper repertum et e-

Christus ascendit die quinta maii.

tum est, de quo plura dixi in fine Chronotaxeos. Favet *Martyrologium Romanum*, quod 25 martii consignat diem obitus S. Latronis, puta S. Dismæ, hic enim cum Christo crucifixus est eodem die et loco.

Vers. 13. 13. ET CUM INTROISSENT IN COENACULUM, ASCENDERUNT. — Ita dispungunt Romana. Sed ex Græco liquet aliter esse dispungendum, et comma ponendum post *introissent*, non post *cœnaculum*. Sic enim habet Græcus : Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῷον, οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὅ τε Πέτρος καὶ Ἰάκωβος, etc., id est : *Et cum introissent*, scilicet urbem vel potius domum, *ascenderunt in superiorem domus partem, ubi erant manentes et Petrus et Jacobus*, etc.; quæ lectio perspicua est et clarum dat sensum. Veteres enim Hebræi, æque ac Romani degebant in superiore parte domus, ibique aulas habebant amplas ad convivia, cœtus et cœnas, quas proinde cœnacula vocabant (1). Cujus hæc domus et cœnaculum fuerit, non constat. Nicephorus, lib. I *Histor.*, cap. XXVIII, et Cedrenus putant fuisse S. Joannis Evangelistæ; Theophylactus, in *Matth.* XXVI, censet fuisse Simonis leprosi; Euthymius ibidem ait fuisse Josephi ab Arimathia, Nicodemi, aut similis viri potentis et Christiani. Probabilius Baronius, anno Christi 34, censet fuisse domum Mariæ, matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, fuitque consobrinus Barnabæ, quo Petrus e carcere liberatus se contulit, ubi et cæteros discipulos ad preces collectos reperit. Idem etiam testatur Alexander in *Vita S. Barnabæ* : « In illo cœnaculo, inquit, Dominus pascha fecit, in illo apparuit Thomæ Apostolo, cum a mortuis surrexisset; illuc, postquam in cœlis assumptus est, discipuli cum reliquis fratribus centum viginti, in quibus erat Barnabas et Marcus, ex monte Olivarum convenerunt; illuc Spiritus Sanctus in linguis igneis ad discipulos descendit in die Pentecostes. Illic collocata nunc est magna et sanctissima Sion, ecclesiarum omnium maxima. » Meminit ejusdem ecclesiæ in Sion positæ S. Hieronymus, *epist.* 27, et Beda in *Locis sanctis*, cap. III, adduntque in eadem positam fuisse columnam, ad quam ligatus et flagellatus est Christus. Hinc liquet cœnaculum hoc fuisse in monte Sion, juxta arcem David. Addit Adrichomius, in *Descript. Jerusalem*, n. 6 : « In eodem cœnaculo prima Petri concione ter mille Judæi conversi et baptizati sunt. Ibidem Jacobus, frater Domini, cognomento Justus, primus Hierosolymorum Episcopus ab Apostolis est creatus, atque Stephanus et reliqui sex Diaconi sunt ordinati; ibidem Apostoli primum celebrasse Concilium, *Act.* XV, et in sua divisione, Apostolicum catholicæ fidei Symbolum edidisse videntur. Eodem loco S. Helena amplissimum extruxit templum, in cujus postico cœnaculum circumclusit; postea in hoc cœnaculi loco ædificatum est monasterium Franciscanorum, etc. Turcæ ex eorum monasterio palatium sibi fecerunt, locumque hunc in tanta habent veneratione, ut non nisi discalceati eum intrent. »

Cœnaculum Christi quale?

PETRUS. — Petrus hic et alibi passim ab Evangelio primus nominatur, quia primas Ecclesiæ et caput Apostolorum. Ita S. Chrysostomus et alii passim.

JACOBUS ALPHÆI, — scilicet filius, qui cognominatus est Justus, fuitque primus Episcopus Hierosolymorum, cujus festum celebrat Ecclesia die 1 maii. Prior enim Jacobus, frater Joannis, fuit filius Zebedæi.

SIMON ZELOTES, — id est Cananæus; Hebræus enim קנא *cana* significat *zelari* : inde Cananæus idem est quod zelotes. Ita Gagneius. Addit Baronius, eum ita dictum a patria, scilicet a Cana Galilææ : unde cum Nicephoro, lib. VIII, cap. XXX, opinatur hunc Simonem fuisse sponsum in nuptiis in Cana Galilææ, *Joan.* II, 1, a quibus Christus eum avocarit ad apostolatum. Quidquid sit de sponso, videtur plane hic Simon dictus Cananæus a Cana patria; sed quia Cananæus hebraice idem est quod zelotes, idque congruebat Simoni, utpote qui zelo fervebat, ait S. Hieronymus, epist. 53 *ad Riparium*; hinc pariter Zelotes est cognominatus, æque ac Cephas dictus est Petrus, quia petra Ecclesiæ : perinde ac si S. Gregorium indigitares Vigilantium; Theodorum, Deo datum; Phrontiscum, Prudentium. Sic Roma primitus vocata fuit Valentia; Ῥωμή enim græce vocatur robur quo pollebant Romani : ita Plinius, lib. III, cap. V, et Solinus Polyhistor, cap. I.

JUDAS JACOBI. — Supple, *frater*. Hic Judas alibi cognominatur *Thaddæus*, quasi mammeus : *tad* enim syriace idem est quod hebr. שד *sad*, id est *mamma*; alibi *Lebbæus*, id est *corculum* (Hebræis enim לב *leb* est *cor*), sicut Scipio Nasica appellatus est *corculum*, ob eximiam sapientiam, teste Cicerone, *Tuscul.* I; aut *leunculus* (hic enim vocatur לבי *labi*). Erant ergo hi quatuor fratres, scilicet Jacobus, qui dicitur Minor, vel Alphæi, vel frater Domini; Joseph, Simon et Judas, *Matth.* XIII, 55; *Marc.* XV, 47 : omnes cognati Christi, e quibus tres in Apostolos elegit, Jacobum, Simonem et Judam. Ita censent multi;

(1) Ὑπερῷα, subintellecto οἰκήματα, *superiores ædium* denotant *partes*, *superiora cœnacula* diceres cum Plauto, *Amphitr.* act. III, sc. I, vers. 3. Opponuntur ἐπίπεδα. Attici, ut auctor est Moeris, διῆρες dicunt. Erat enim consuetudo Judæorum, ut, si vacare vellent religioni, precari, meditationibus rerum divinarum incumbere, aut cum aliis de lege divina colloqui, in summum conclave se conferrent. Alii, quos inter Ludovicus de Dieu, per τὸ ὑπερῷον hic intelligunt cellam superiorem in templo Hierosolymitano, quæ κατ' ἐξοχὴν appellata sit ὑπερῷον; conf. Josephum, *Antiq.* VIII, III, 3; XI, V, 4. Hanc sententiam confirmare quidem videntur loci *Act.* II, 46; XXIV, 53; sed, ut alias sileam difficultates, vix credibile est, ut recte animadvertit Kuinoel, Apostolos, homines pauperes, et Galilæos, Judæisque ob Magistrum invisos, ausos esse quicquam facere, præter aliorum consuetudinem, in templo, in quo a Sacerdotibus et Levitis observari poterant.

sed hoc discutiendum *Matth.* cap. XIII, vers. 55.

Cætera quæ de vocatione, ordine, officio, dignitate, vita Apostolorum dici possent, spectant ad cap. X S. *Matth.*

Vers. 14. 14. HI OMNES ERANT PERSEVERANTES UNANIMITER IN ORATIONE. — Nota hic tres virtutes quibus vacarunt Apostoli, ut se disponerent ad adventum Spiritus Sancti : *prima*, est oratio, *secunda,* unanimitas, *tertia,* perseverantia. Hæ enim ad se provocant et alliciunt Spiritum Sanctum, utpote divinæ eique charissimæ. Adde quartam, familiaritatem et devotionem erga B. Virginem, de qua sequitur : « Cum mulieribus et Maria matre Jesu. » Hæc enim, cum sit Dei Patris filia, Filii Dei mater, Spiritus Sancti sponsa, quidvis obtinet. Quid enim non impetret filia a patre, mater a filio, sponsa a sponso ? Nota : Pro *perseverantes,* græce est προσκαρτεροῦντες, quod significat esse assiduum, perstare, insistere rei cuipiam arduæ et prolixæ, nec ab ea discedere, sed sustinere et fortiter superare molestias, labores, fatigationes, tædia, tentationes, etc., quæ vel rei difficultas, vel hostis sagacitas, vel naturæ imbecillitas suggerit, qualia experimur in oratione, præsertim longa et continua, qua mens humana instar arcus tenditur et continue extenditur ad cœlestia et divina.

CUM MULIERIBUS, — quarum antesignana et princeps in amore et fervore erat S. Magdalena.

ET MARIA MATRE JESU. — Quasi matrefamilias hujus sacri cœtus et familiæ Christi. Christus enim paterfamilias abiens in cœlum, idcirco in terris reliquit amantissimam matrem, ut loco sui esset quasi mater Apostolorum omniumque fidelium. Miratur S. Bernardus eam hic ultimo loco poni : « Itane, ait, et mulierem sese ultimam exhibebat, ut novissima omnium poneretur ? » Causam dat : « Cum Maria quanto major erat, humiliaret se non modo de omnibus, sed et præ omnibus. Merito facta est novissima prima, quæ cum prima esset omnium, sese novissimam faciebat. Merito facta est omnium domina, quæ se omnium exhibebat ancillam. Merito denique super angelos exaltata est, quæ et infra viduas et pœnitentes, infra eam de qua ejecta fuerant septem dæmonia, ineffabili sese mansuetudine inclinabat. Obsecro vos, filioli, æmulamini hanc virtutem, si Mariam diligitis, si contenditis ei placere. » Ita ipse, serm. *De verbis Apoc.* XII, « Signum magnum. » Hisce consonat effigies B. Virginis, quam ex antiquis imaginibus et ex Epiphanio ita pingit Nicephorus, lib. II, cap. XXIII : « Mores autem, formæque et staturæ ejus modus talis (ut inquit Epiphanius) fuit : Erat in rebus omnibus honesta et gravis, pauca admodum eaque necessaria loquens, ad audiendum facilis et perquam affabilis, honorem suum et venerationem omnibus exhibens : statura mediocri, quamvis sint qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant. Decenti dicendi libertate adversus homines omnes usa est, sine risu, sine perturbatione et sine iracundia maxime ; colore fuit triticum referente, capillo flavo, oculis acribus, subflavas tanquam oleæ colore pupillas in eis habens ; supercilia erant et inflexa et decenter nigra, nasus longior, labia florida et verborum suavitate plena ; facies non rotunda, nec acuta, sed aliquantulo longior, manus simul et digiti longiores. Erat denique fastus omnis expers, simplex minimeque vultum fingens, nihil mollitiei secum trahens, sed humilitatem præcellentem colens ; vestimentis, quæ ipsa gestavit, coloris nativi contenta fuit, id quod etiamnum sanctum capitis ejus velamen ostendit. Et ut paucis dicam, in rebus ejus omnibus multa divinitus inerat gratia. » Simili ergo modo Lucas hic ponit pingitque B. Virginem, talem, qualis ipsa in se erat, qualemque se exhibebat : minimam, quia ut minimam se gerebat ; novissimam, quia novissimam se exhibebat. Hoc imitatæ sunt sanctæ matres familias, ut S. Monica, quæ « erat serva servorum tuorum, o Domine, etc. Ita curam gessit, quasi omnes genuisset ; ita servivit, quasi ab omnibus genita fuisset, » ait S. Augustinus, lib. IX *Confess.* cap. IX. Et S. Paula, de qua Hieronymus in ejus *Epitaph.* : « Quæ prima, ait, Christianorum virtus est, tanta se humilitate dejecit, ut qui eam non vidisset, et pro celebritate nominis videre gessisset, ipsam esse non crederet, sed ancillularum ultimam. Et cum frequentibus choris virginum cingeretur, et veste, et voce, et habitu, et incessu minima omnium erat. »

Humilitas B. Virginis mira.

ET FRATRIBUS EJUS, — puta cognatis tam Jesu, quam Mariæ ; hos enim Hebræi vocant fratres. Hi ergo cognati fuerunt fideles, et crediderunt in Christum. Unde junxerunt se Apostolis, et cum eis exspectarunt Spiritum Sanctum.

Vers. 15. 15. IN DIEBUS ILLIS EXURGENS PETRUS. — Est hic altera pars capitis, qua Lucas enarrat surrogationem Matthiæ in locum Judæ. Incipit hic Petrus fungi suo officio et primatu, primumque ejus actum exercet ; nimirum curat collegium Apostolicum Judæ lapsu imminutum, per alterius Apostoli surrogationem instaurari et compleri. Sciebat enim non tantum fidelium, sed et Apostolorum sibi, quasi præsidi et primati, curam a Christo commissam, cum ab eo audivit : « Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos, » *Luc.* XX, 32. Hanc pastoralem vigilemque Petri sollicitudinem admirans S. Chrysostomus, *homil.* 3 : « Quam, inquit, est fervidus, quam cognoscit creditum sibi a Christo gregem ? quam in hoc choro princeps est, et ubique primus omnium incipit loqui ? » Et inferius : « Primus omnium auctoritatem usurpat in negotio, ut qui omnes habet in manu. Ad hunc enim dixit Christus : Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos. » S. Chrysostomum sequitur Œcumenius : « Surgit, ait, Petrus, et non Jacobus, tanquam ferventior et velut is cui discipulorum præsidentia commissa est. » Id significat vox *exurgens,* nimirum *primo,* quasi præses

Exurgens no-

tat quinque dotes Petri.

cæteris eminens, et statu graduque excelsior. *Secundo, exurgens*, ut quasi concionaturus acturusque de republica totius collegii et Ecclesiæ, attentionem auditorum excitaret, mentesque, vultus et aures omnium ad se evocaret, accommode facileque a singulis audiretur. *Tertio,* τὸ *exurgens* significat pastoralem vigilantiam Petri, utpote qui quasi pastor erectus stet; et totum gregem circumspiciat et circumlustret. *Quarto,* significat animi confidentiam et celsitudinem, quod quasi Vicarius Christi audeat ejus officio se ingerere, imo succedere, ac cœtum Apostolorum ab eo inchoatum supplere et perficere. *Quinto,* modestiæ studio exsurgendo toti cœtui Apostolorum et Ecclesiæ honorem exhibuit, eumque salutavit ac præsertim B. Virginem, quæ præsens aderat, inquit S. Chrysostomus. Sic præceptor inchoaturus lectionem, surgit et salutat discipulos.

In medio. — Symbolice vox *medium* notat auream mediocritatem, qua pastor et prælatus debet præcellere, ut inter subditos, qui disparis, imo contrarii sunt humoris, judicii, voluntatis, versetur quasi medius, ut in nullam partem affectu suoque favore inclinet, sed omnibus se indifferentem, benevolum et amicum, imo patrem exhibeat, itaque omnes, licet inter se diversos, in se nectat et uniat, sicut caput in se unit omnes sensus membraque hominis. Vide dicta *Habacuc* cap. III, vers. 1. *Secundo,* τὸ « in medio » innuit modestiam qua S. Petrus, licet cæteris superior, inter eos tamen se gerebat quasi frater potius quam pater, secutus exemplum Christi, cujus erat Vicarius, qui ait, *Luc.* XXII, 27 : « Ego in medio vestrum sum, sicut qui ministrat. » Aurea est gnome S. Bernardi : « Si sis egregius, esto quasi unus e grege. »

Poterat enim S. Petrus solus, uti docet Chrysostomus, successorem Judæ eligere et Apostolum duodecimum designare; sed noluit, tum ut ostenderet se non dominari in cleris, sed modesti regiminis dare et initiare exemplum; tum ut majus pondus adderet electo, majoremque ei amorem et reverentiam conciliaret; utpote qui cæterorum calculo fuisset electus; tum denique ut Dei voluntatem in tanto negotio, per Ecclesiæ suffragia sortesque exquireret. Constituere enim Apostolum proprium videbatur esse Dei. Quocirca Summi Pontifices, S. Petri exemplo, non facile quippiam majoris momenti, præsertim circa res fidei definiunt, nisi ex consilio et decreto Episcoporum, ad id e toto orbe congregatorum in Concilio Œcumenico. Spiritus Sanctus enim plene planeque assistit capiti Ecclesiæ, quando illud suis membris totique corpori (quod Episcopi repræsentant) conjungitur. Tota enim Ecclesia est sponsa unica, uniceque dilecta Spiritus Sancti. Hinc rursum priscis temporibus ii duntaxat ordinabantur Episcopi, quos populus postulasset, ut et ipsi populo chariores, et ipse populus eis charior esset. Audi S. Leonem, *epist.* 87 vel 89 : « Exspectarentur vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electio clericorum; quæ in sacerdotum solent ordinationibus, ab his qui norunt Patrum regulas, custodiri. » Populis ergo competebant vota, id est desideria et testimonia, clericis autem solis jus eligendi.

Erat autem turba hominum. — Græce ὀνομάτων, id est *nominum,* hoc est capitum quæ nominatim censentur. Est metonymia. Similis est *Apoc.* III, 4 : « Habes pauca nomina, » id est capita et homines, « in Sardis. » Vide ibi dicta. Scribit Climacus ex hisce 120, in quos delapsus est Spiritus Sanctus, prodiisse quatuordecim hæresiarchas. Climacum citat noster Salmeron in illud 1 *Joan.* II, 19 : « Ex nobis prodierunt, sed ex nobis non erant; » sed in Climaco idipsum hucusque non reperi. Sane S. Paulus, XX, 30 : « Ex vobis ipsis, inquit, exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. » Tanta est hominum, etiam sanctorum, infirmitas, inconstantia, vanitas.

Vers. 16.

16. Viri fratres : — *Primo,* S. Petrus Apostolos vocat *fratres*, quia omnes Apostoli in Apostolatu erant pares et quasi fratres, esto ipse eorum esset præses. Sic Pontifex Cardinales et Episcopos vocat fratres. *Secundo,* cæteros omnes fideles vocat fratres cognatione, non carnis, sed fidei regeneratione, baptismi, non uteri. Fratres ergo, id est Christiani. Sic omnes Christianæ vocabantur et vocabant se invicem sorores. Sic Paulus in Epistolis passim fideles vocat fratres et sorores. Ratio est, quia Christus instituit Ecclesiam quasi familiam suam, in qua voluit fideles sibi invicem esse conjunctissimos et sese invicem amare ut fratres, habentes eumdem patrem Christum, et eamdem matrem Ecclesiam eumdemque uterum baptismi; eamdem domum, scilicet templum, eamdem mensam Eucharistiæ, eamdem educationem, eadem Sacramenta, eamdem patriam cœlestem, etc. Vox ergo *fratres* notat summam fidelium conjunctionem et communicationem mutuam bonorum omnium. Nam, ut ait Aristoteles, lib. VIII *Ethic.*, cap. XI : « Fratribus communes sunt parentes, uterus, sanguis, ortus, educatio, domus, generis claritas, res familiaris, patrimonium, disciplina, mores. » Quocirca merito Psaltes jubilat, *Psal.* CXXXII : « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum ! Sicut unguentum in capite, » etc. Audi Tertullianum, *Apolog.*, cap. XXXIX : « Quod, ait, fratres nos vocamus, non alias, opinor, infamant, quam quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectione simulatum est. Fratres autem etiam vestri sumus (o Gentiles) jure naturæ matris unius, etsi vos parum homines, quia mali fratres. At quanto dignius fratres et dicuntur et habentur, qui unum patrem Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantiæ ejusdem ad unam lucem expaverint veritatis? » etc. « Ex substantia familiari sumus fratres, quæ penes vos fere dirimit fraternitatem. Itaque

quia animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus : omnia indiscreta sunt apud nos præter uxores. » Et Minutium, in *Octavio* : « Fratres, inquit, vocamur, ut unius Dei parentis homines, ut consortes fidei, ut spei cohæredes. »

QUI FUIT DUX, — non ut capitaneus, sed ut dux viæ : hunc enim proprie significat Græcum ὁδηγός. Unde Pagninus vertit, *dux itineris* ; Vatablus, *commonstrans viam*.

Vers. 17. 17. SORTITUS EST SORTEM. — *q. d.* Judas quasi sortito, vel sorte obtinuit sortem, id est partem, puta duodecimum locum ministerii, hoc est, apostolatus nostri. Nota : Apostolatus hic vocatur sors, quia Apostolis singulis hæc dignitas obvenit non ex natura, non ex prosapia (uti posteris Aaronis primogenitis obvenit pontificatus ex jure primogenituræ), non ex jure, non ex merito, sed ex mera Dei dignatione et gratia, qui sine ullis eorum meritis, hosce duodecim ex tot millionibus hominum selegit, vocavit et cooptavit in suos legatos et Apostolos ex suo beneplacito, ita ut ex parte Dei fuerit destinata voluntas et decretum eligendi hos, non alios ; ex parte vero Apostolorum fuerit casus et sors felicissima ; perinde ac si Deus super eis jecisset aleam ejusque jactus felix incidisset in ipsos : quia ipsi ad Apostolatum nullum habebant jus, meritum, gradum et ordinem. Simili modo Saul sorte ex agasone, et David ex opilione factus est rex. Sic quivis fidelis sorte, id est gratia, non merito, vocatus est ex infidelitate et peccato ad fidem et cultum Dei, juxta illud Apostoli : « Qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, » *Coloss.* I, 12. Et : « In quo etiam et nos sorte vocati sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, » *Ephes.* I, 11. Fidelis ergo non superbiat de sua fide, nec justus de sua justitia, nec Episcopus de suo episcopatu, nec Apostolus de suo apostolatu, quia hæc bona sors ei obtigit non ex ipsorum dignitate, sed ex mera Dei gratia et liberalitate, qui eos ad illam, infinitis aliis iisque nobilioribus, doctioribus, melioribus, aptioribus, etc., prætermissis, eligere et vocare dignatus est.

Sors electionis.

Hinc liquet Judam non tantum apostolatus gradum, sed et ministerium participasse, ac consequenter evangelizasse, expulisse dæmones, fecisse miracula, perinde ut fecerunt cæteri Apostoli a Christo missi per Judæam et Galilæam. Ita S. Augustinus, lib. III *Contra litteras Petiliani,* cap. LV ; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 7 ; S. Leo, serm. 16 *De Passione Domini*. Addit Nazianzenus, in *Christo patiente* : « Quod doctrinæ suæ verbis multos genuit filios. » Fuit ergo primitus ipse non tantum sanctus, sed et zelo prædicationis suæ sanctificans alios, donec procurator a Christo constitutus, loculos habere et amare cœpit, indeque effectus est fur et proditor Christi. Ita Tertullianus, lib. *De Anima,* cap. IV, et alii.

Judas expulit dæmones.

Pro *sortem* Græce est κλῆρον : unde Clerus et Clerici vocati sunt, qui segregati a laicis, quasi Domini sors et hæreditas, deputati sunt peculiari ejus cultui et Ecclesiæ obsequio ad procurandas res sacras. Hinc quando Clerici creantur ab Episcopo et tonsuram clericalem accipiunt, audiunt discuntque ab eo quotidie dicere illud *Psal.* XV, 5 : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei : tu es qui restitues hæreditatem meam mihi. » Sicut enim olim Levitæ nullam habebant hæreditatem inter fratres suos, sed Dominus, id est Domini oblationes et victimæ, erat eorum hæreditas, *Num.* XVIII, 6 et 23 : ita in novo Testamento Clericorum sors est Deus Deique cultus et obsequium, ut proinde discant non ambire bona in terra, sed in cœlo. Quocirca S. Hieronymus, *ad Nepotianum* : « Clericus, ait, interpretetur primo vocabulum suum, et nominis definitione prolata nitatur esse quod dicitur. Si enim κλῆρος Græce, vel sors Latine appellatur, propterea vocantur Clerici, vel quia de sorte sunt Domini, vel quia ipse Dominus sors, id est pars Clericorum est. »

Tropologice : disce hic nullam esse tam sanctam sodalitatem, quæ non habeat suam fæcem, suum nævum. Quid mirum ? Christus in suo cœtu, in sua familia habuit Judam. Audi S. Augustinum, suum monasterium purgantem a scandalo quod in eo acciderat, *epist.* 137 : « Quantumlibet, ait, vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter homines vivo ; nec mihi arrogare audeo, ut domus mea melior sit quam arca Noe, ubi tamen inter octo homines reprobus unus inventus est ; aut melior sit quam domus Abrahæ, ubi dictum est : Ejice ancillam et filium ejus ; aut melior sit quam domus Isaac, cui de duobus geminis dictum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui ; aut melior sit quam domus ipsius Jacob, ubi lectum patris filius incestavit ; aut melior sit quam domus ipsius David, cujus filius cum sorore concubuit, cujus alter filius contra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit ; aut melior quam cohabitatio Pauli Apostoli, qui tamen si inter omnes bonos habitaret ; non diceret quod superius commemoravi : Foris pugnæ, intus timores ; nec diceret cum de sanctitate et fide Timothei loqueretur : Neminem habeo qui germane de vobis sollicitus sit ; omnes enim sua quærunt, non quæ sunt Christi ; aut melior quam cohabitatio ipsius Domini Christi, in qua undecim boni perfidum et furem Judam toleraverunt ; aut melior sit postremo quam cœlum unde angeli ceciderunt. » Subdit deinde experimentum notabile. « Simpliciter autem fateor charitati vestræ coram Domino Deo nostro, qui testis est super animam meam, ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt, ita non sum expertus pejores quam qui in monasteriis ceciderunt ; ita ut hinc arbitrer in Apocalypsi scriptum : Justus justior fiat, et sordidus sordescat adhuc. Quapropter etsi contrista-

Tropologice. In collegio bonorum est suus Judas.

mur de aliquibus purgamentis, consolamur tamen etiam de pluribus ornamentis. Nolite ergo propter amurcam, qua oculi vestri offenduntur, torcularia detestari, unde apothecæ Dominicæ fructu olei luminosioris implentur. »

Vers. 18. 18. ET HIC QUIDEM POSSEDIT AGRUM. — Judas proprie non possedit agrum figuli, quia retulit pretium, et abiens se suspendit; sed eo sacerdotes emerunt agrum in sepulturam peregrinorum : dicitur tamen eum possedisse figurate, quia scilicet possedit pretium, quo postea emptus fuit ager. Quia ergo ager hic comparatus fuit pecunia Judæ, hinc Judas dicitur eum possedisse per catachresin. Jure enim quod meo ære emptum est, hoc meum censetur. Unde S. Gregorius, lib. I *Moral.*, cap. IX : « Possedit, inquit, id est possidere fecit. » Et Græce est ἐκτήσατο, quod Tigurina vertit *paravit*; Œcumenius et Vatablus, *acquisivit*, per emptionem sacerdotum. Aliter Rabanus, *possedit*, quia scilicet in eo sepultus est Judas. Sed hoc incertum est, nec satisfacit : sepultus enim non possidet totum agrum, vel cœmeterium, sed ut summum fossam et loculum suum. Denique Joannes Alba Electorum, cap. XCVIII : « Possedit agrum de mercede iniquitatis, » hoc est, inquit, de mercede iniquitatis ejus possessus vel emptus est ager. Sic cap. VIII : « In humilitate judicium ejus sublatum est, » id est sublatus est humilitate judicii, sive humili judicio, vel supplicio abjecto, hoc est, morte probrosa et abjectissima. Similis hypallage est *Eccli.* XLIX, 18 : « Ossa ipsius (Joseph) visitata sunt, et post mortem prophetaverunt, » hoc est, prophetavit Joseph de illis (nempe fratribus suis) post mortem suam visitandis a Deo, et de suis ossibus asportandis in Chanaan mandavit eis. Nam, *Genes.* L, ait : « Deus visitabit vos, asportate ossa mea vobiscum. » Hæc Alba.

DE MERCEDE INIQUITATIS. — Triginta argentei Judæ, quibus emptus fuit ager, vocantur « merces iniquitatis, » quia fuerunt merces et pretium proditionis et venditionis Christi, quod fuit summa iniquitas : puta summa simonia, summum sacrilegium, summum parricidium, imo Christicidium et Deicidium. Venditus enim illa fuit Christus ad crucem et mortem.

Judas an præcipitio, an laqueo mortuus? ET SUSPENSUS CREPUIT MEDIUS. — Pro *suspensus* Græce est πρηνὴς γενόμενος, quod Beza et Bullingerus vertunt *præcipitavit*; putant enim Judam non laqueo, sed præcipitio vitam finiisse. Verum errant; nam *Matth.* XXVII, 5, de eo diserte dicitur : « Et abiens laqueo se suspendit, » Græce ἀπήγξατο, id est *strangulavit* : ita Syrus; τὸ ergo πρηνὴς γενόμενος, ad verbum verte cum Œcumenio, Erasmo, Vatablo et aliis passim, *præceps*, vel *dejecto capite, et in terram prono,* ut legit S. Augustinus, lib. I *Contra Felicem Manich.*, cap. IV, qui est gestus suspensorum; aut, *sese præcipitans*. Videtur enim Judas ad celeriorem mortem fune in collum inserto affixoque arbori, ex ea se præcipitasse, ut valido corporis gravis impulsu et libratione, illico laqueum collo astringeret, itaque se suffocaret.

Addit Theophylactus, in *Matth.* XXVII, 5, Judam, laqueo rupto, supervixisse, ac tandem post Christi resurrectionem præcipitio vitam finiisse. « Scias, inquit Theophylactus, quod laqueum quidem posuit in collum, et cum penderet ab arbore, ea inclinata supervixit, Deo volente ipsum vel in pœnitentiam conservare, vel in traductionem et confusionem. Dicunt enim quod morbo hydropico laborarit, ita quod transire non potuerit orbitam, et deinde pronum cecidisse sive præcipitatum, et crepuisse medium, id est esse disruptum, ut in *Actis* dicitur. » Addunt alii alia ex Papia, Œcumenio et Euthymio, in *Matth.* XXVII, Judam, rupto laqueo, Christo supervixisse, inflato tamen corpore, atque ita cum se movere non posset, curru occurrente fuisse obtritum et discerptum. Verum hæc parum consentiunt cum S. Luca hic, et cum S. Matthæo, cap. XXVII, 5, dicente : « Abiens laqueo se suspendit; » Græce *strangulavit*, id est suffocavit et occidit se. Nam « suspensus crepuit medius, » ut sequitur. Dico ergo Judam, post relatos argenteos, ut ab angoribus conscientiæ se liberaret, illico se suspendisse et suspendio se strangulasse, ita ut mole corporis, vel potius vindicta numinis crepuerit medius; « ut guttur per quod vox proditionis exierat, laquei nodus necaret, » ait Beda; utque anima sacrilega non per os, quo perfide Christum osculatus fuerat, sed per viscera instar bestiæ vel feræ laniatæ, egrederetur. Simili modo Arius blasphemus, quasi alter Judas cum visceribus et per viscera impiam animam in secessum effudit, inquit Nazianzenus, orat. *in S. Athanasium.*

Porro Juvencus poeta et Beda in *Locis sanctis*, cap. IV, scribunt Judam se suspendisse e ficu, quæ suo tempore etiamnum Hierosolymæ exstabat. Vulgus inter nos, ait Mariana, ex sambuco suspensum sentit : scilicet Romæ canes quotannis ex sambuco suspendebant, eo quod Gallis Senonibus in Capitolium irrepentibus non latrassent, inquit Plinius, lib. XXIX, cap. IV. Et est ea arbor suspendio apta, tum ob duritiem, uti testatur idem Plinius, lib. XVI, cap. XXXIX; tum quia infrugifera, ideoque inter infelices arbores, quas reorum suspendio destinabant, juxta illud Livii, lib. I : « I, lictor, caput obnubito, infelici arbori suspendito. »

Moral. de lapsu Judæ. Ex casu Judæ discimus *primo*, quantum malum sit avaritia; hæc enim fuit causa sceleris et proditionis. *Secundo*, quam profunde ruant qui in alto gradu consistunt indeque prolabuntur, ut de iis dici possit : « Tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant. » Vulgo dicitur : Ex vino dulcissimo, si corrumpatur, fit acidissimum acetum; ex Lucifero diabolus, ex Apostolo apostata, ex monacho hæresiarcha, ex Sancto nebulo. *Tertio*, quantum peccatum sit desperatio. Gravius enim

peccavit Judas desperando, quam Christum tradendo; desperatio enim eum ad laqueum et gehennam adegit: « Quia ut laqueo respiratio, ita prohibetur desperatione Spiritus Sanctus, » ait S. Augustinus, *hom.* 27, inter 50. Quocirca S. Leo, serm. 16 *De Pass.*: « Tu, inquit, impiissime homo, semen Chanaan, et non Juda, nec jam vas electionis, sed filius perditionis et mortis, utiliora tibi diaboli incitamenta credebas, ut facibus inflammatus avaritiæ, ad triginta argenteorum lucrum inardesceres, et quid divitiarum amitteres, non videres. » Et mox: « Unde facinus commercii tui non ideo detestandum est, quia Dominum viliter æstimasti, sed quia redemptorem etiam tuum, ut tibi parceres, vendidisti. Et merito tibi tua pœna est commissa, quia in supplicium tuum nemo te sævior potuit inveniri. »

Vers. 19. Haceldama quid?

19. HACELDAMA. — Syrus חקל דמא *chakal dema*, et ita videtur vocatus hic ager; Judæi enim post reditum e captivitate non pure hebraice, sed corrupte et semichaldaice, id est, syracide vel syrochaldaice loquebantur. Ita Pagninus, in *Nomin. Hebr.*

HOC EST AGER SANGUINIS. — Hæc interpretatio nominis Syri non est addita a S. Petro, ut vult Hugo, utpote Syris syriace loquente, sed a S. Luca, qui Græcis græce scribens, Syram vocem *Haceldama* per Græcam est interpretatus (1). Ager hic vocabatur *primo*, *figuli*; quia ex ejus argilla figuli vasa figulina formabant. *Secundo*, *ager Judæ*, quia pecunia Judæ comparatus, ut dixi vers. 18. *Tertio*, *sanguinis*; quia pretio sanguinis Christi emptus, idque Dei consilio, ut, cum ipsi suum scelus ac emptione in speciem pia obruere et sepelire vellent, ipse ager juge esset homicidii, imo Christicidii eorum monumentum; ut, quoties agrum sanguinis nominarent, toties sanguinis Christi a se occisi recordarentur, ait S. Chrysostomus, scirentque hunc sanguinem non alio, quam suo sanguine expiandum, uti factum a Tito et Romanis.

Vers. 20.

20. SCRIPTUM EST ENIM (*Psalm.* LXVIII, 26): FIAT COMMORATIO EORUM DESERTA. — *q. d.* Impia parricidarum imo Christicidarum civitas, puta Jerusalem, in qua ipsi secure quasi inexpugnabiles commorantur, capiatur, succendatur et desoletur a Tito et Romanis. Idem prædixit eis Christus ingemiscens et lacrymans: « Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta, » *Matth.* XXIII, 3.

ET EPISCOPATUM EJUS ACCIPIAT ALTER. — Combinat hic S. Petrus duos versus diversorum psalmorum. Prior enim habetur *Psalm.* LXVIII, 26; hic vero legitur *Psalm.* CVIII, 8. Pro *episcopatum* hebr. est פקדתו *pekuddato*, id est præfecturam, regimen et principatum ejus, puta apostolatum Judæ, « accipiat alter, » scilicet Matthias. Nota: toto *Psalm.* CVIII, David dura imprecatur Judæ proditori, et Judæis in typo et persona Doeg proditoris sui apud Saulem, ut docent ibidem S. Augustinus et Theodoretus. Quocirca plenus est minis et maledictis, adeoque nonnulli numerant tot maledictiones, quot argenteos acceperat Judas, nimirum triginta. *Prima* est, vers. 6: « Constitue super eum peccatorem, » quasi impium judicem et tyrannum ei perfice, qui acriter eum judicet et puniat. *Secunda*: « Et diabolus stet a dextris ejus, » *q. d.* Diabolus, id est calumniator ei astet, ut eum apud judicem criminetur, et mortis reum peragat. Rursum, in judicio divino proprie diabolus in eum potestatem accipiat, eum accuset, teneat, præcipitet, exagitet, et ad restim adigat. Sic in Judam ingressus est Satan, *Joan.* XIII. « Diabolus, ait S. Augustinus in *Psal.* CVIII, stetit a dextris Judæ, cum avaritiam præposuit sapientiæ, pecuniam saluti suæ, ut Christum proderet; et sic noluit possideri a Christo, sed a diabolo. » *Tertia*: « Cum judicatur exeat condemnatus » ad mortem præsentem et æternam. *Quarta*: « Et oratio ejus fiat in peccatum, » id est in offensam, *q. d.* Oratio hominis tam impii, jam quasi condemnati et desperabundi, orantis pro remissione, non tam culpæ quam pœnæ, magis offendat et exasperet judicem, tum hominem, tum Deum. Ita Theodoretus Chaldaicum vertit, *oratio ejus sit in condemnationem.* » Quid boni exspectandum illi cui nihil superest nisi oratio, quæ ei vertitur in tormentum, imo in peccatum? *Quinta*: « Fiant dies ejus pauci. » Ita paucis horis proditioni suæ supervixit Judas, illicoque se suspendit. *Sexta*: « Et episcopatum ejus accipiat alter. » Vide, et computa reliquas. Ἐπίσκοπος græce idem est quod ἔφορος, id est *inspector*, *superintendens*, *custos*, *speculator*, *qui alicui rei intendit et invigilat quasi Præfectus*: Episcopi enim munus est, ἐπισκοπεῖν, id est, *intendere rei sibi commissæ*. Unde, II *Esdræ* XI, 22, Azzi vocatur « Episcopus, » id est inspector et præfectus « Levitarum. » Et Cicero fuit Episcopus oræ Campaniæ; sic enim ait, lib. VII, epist. *ad Atticum*: « Vult enim me Pompeius esse, quum tota hæc Campania et maritima ora habeat Episcopum, ad quem delectus et negotii summa referatur. » Et Arcadius Imperator, Digest. *De Muner. et Honor.*: « Ii, inquit, proprie dicuntur Episcopi, qui præsunt pani et cæteris venalibus rebus. »

Episcopatus Judæ quis?

Vers. 21.

21. QUI NOBISCUM SUNT CONGREGATI. — Pagninus et Tigurina, *conversati.*

(1) Non tantum verba, *hoc est ager sanguinis*, sed totum hunc vers. 19 pro Lucæ additamento habendum esse ait Kuinoelius: quorsum enim Petrus Apostolis dixisset, Judæ triste fatum omnibus Hierosolymitanis innotuisse? Imo vers. 18 quoque parenthesin non Petri, sed Lucæ quidam esse volunt. « Lucas, ait Heinrichsius ad h. l., in Evangelio de morte Judæ nil memoraverat, adeoque monendus de ea erat Theophilus, qui aliter non perspexisset, quem in finem hæc locutus sit, aliumque Apostolum suffecerit Petrus. Jam autem perspicuum fit, quomodo V. T. locus, jam vers. 16 a Petro annuntiatus, vers. 20 demum proferatur, quod alias contra morem prorsus fieret. »

IN OMNI TEMPORE QUO INTRAVIT ET EXIVIT INTER NOS DOMINUS JESUS, — id est quo inter nos versatus est; est hebraismus : *ingredi* enim et *egredi* Hebræis significat totam vitæ seriem et conversationem, puta omnes actiones, sermones, gestus et gesta. *Secundo,* ingredi et egredi coram cœtu vel populo, est ei præesse, eum ducere et regere. Ducis enim est egredi ante populum, instar pastoris ducentis oves; sic Moses ait, *Deuter.* XXXI, 2 : « Non possum ultra egredi et ingredi, » id est ducere et gubernare populum. Et Salomon, II *Paral.* I, 10 : « Da, inquit, mihi sapientiam et intelligentiam, ut ingrediar et egrediar coram populo tuo; » quod explicans subdit : « Quis enim potest hunc populum tuum digne, qui tam grandis est, judicare? » Ingredi ergo et egredi idem est quod judicare et regere populum.

Vers. 22. 22. INCIPIENS A BAPTISMATE JOANNIS. — Inde enim cœpit Evangelium et gesta Christi. Joannes enim in suo baptismate omnibus annuntiabat et demonstrabat Christum dicens : « Ecce agnus Dei; ecce qui tollit peccatum mundi, » *Joan.* I, 29; ideoque Christus ab eo baptizari voluit, indeque ordiri suam prædicationem.

TESTEM RESURRECTIONIS EJUS. — Apostolus ergo idem est quod testis resurrectionis Christi, ac consequenter cæterorum mysteriorum et gestorum ejus, quæ in resurrectione, quasi in suo fine et scopo terminantur et concluduntur. Ideo enim natus, passus, mortuus est Christus, ut resurgeret, suaque resurrectione peccatum et mortem aboleret nosque ab iis resuscitaret, juxta illud *Rom.* IV, 25 : « Qui traditus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. » Vide ibi dicta. Primitus enim hic articulus resurrectionis creditu erat difficillimus : unde eum maxime inculcabant Apostoli, eoque persuaso facile cæteros persuadebant. Unde S. Petrus vult eligi talem, qui omnium actorum Christi a baptismo Joannis usque ad ascensionem in cœlum, sit conscius, eorumque æque ac resurrectionis possit esse testis, ut testetur et dicat : « Ecce qui edebat, qui bibebat, qui crucifixus est, idem ille resurrexit, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 23. 23. ET STATUERUNT. — Apostoli cæterique fideles communi consensu nominarunt e toto numero duos excellentiores in fide, virtute rerumque Christi cognitione; eos deinde seorsim statuerunt quasi Apostolatus canditatos, ut super utrumque jacerent sortem, quæ Apostolum designaret. Hæc omnia facta sunt dirigente S. Petro, qui totius hujus operis fuit choragus. Unde S. Augustinus, lib. I *De Actis cum Felice Manich.*, cap. IV, pro *statuerunt* legit *statuit*, scilicet Petrus cum Apostolis et per Apostolos. Porro uterque fuit e numero 72 discipulorum, inquit ex Clemente Alexandrino Beda.

JOSEPH. — Hic Joseph videtur fuisse frater Jacobi Minoris et Judæ Apostolorum, ac filius Alphæi et Mariæ, ideoque consanguineus Christi. Unde inter matronas astantes Christo crucifixo, nominatur hæc « Maria Jacobi et Joseph mater, » *Matth.* XXVII, 56. Hic Joseph postea creatus est Episcopus Eleutheropolis in Palestina, ait Dorotheus in *Synopsi;* inter Sanctos relatus legitur in *Martyrologio Romano*, die 20 julii, hisce verbis : « Eodem die natalis B. Joseph, qui cognominatus est Justus, quem Apostoli cum B. Matthia statuerunt ut locum Apostolatus Judæ proditoris impleret; sed cum sors cecidisset super Matthiam, ipse nihilominus prædicationis et sanctitatis officio inserviens, multamque pro fide Christi a Judæis persecutionem sustinens, in Judæa victorioso fine quievit; de quo etiam refertur quod venenum biberit, et nihil ex hoc triste propter Domini fidem pertulerit. » Ejusdem meminit S. Dionysius, cap. XI, dicens : « Ipsa divina pax et tranquillitas quam S. Justus (Joseph enim cognominatus est Justus) silentium appellat. »

QUI VOCABATUR BARSABAS. — *Barsabas* idem est quod filius Sabæ, sicut *Barabbas* idem est quod filius Abbæ; *Bartimæus* idem est quod filius Timæi, *Barjona* idem est quod filius Jonæ, vel Joannis : pater enim S. Petri vocabatur Joannes, et per crasin Jonas. An idem dicendum sit de hoc Barsaba, quod scilicet pater ejus vocatus vel cognominatus sit Sabas, incertum est. Potest enim τὸ *sabas* accipi ut appellativum, non ut proprium, significans vel juramentum, vel saturitatem, vel reversionem, ut *Barsabas* idem sit quod filius juramenti (perinde ac Barsabee idem est quod puteus juramenti, *Genes.* XXI, 31), vel saturitatis, vel reversionis, vel conversionis : ita S. Hieronymus et Pagninus, in *Nomin. Hebr.* Alius est hic Barsabas a Barnaba consobrino S. Pauli, qui pariter vocatus est Joseph, *Actor.* IV, 36.

QUI COGNOMINATUS EST JUSTUS, — ab insigni ejus justitia et sanctitate, æque ac ejus frater Jacobus ab eadem cognominatus est *justus* et *frater Domini. Justus* enim non Hebræum, ut Beda aliique putant, sed Latinum est nomen, estque proprium vel nomen, vel cognomen, sicut hodie multi nomen habent Justus : quocirca græce vocatur pariter Ἰοῦστος. Sic multas voces Latinas Evangelistæ græce scribentes, usurpant quasi Græcas. Tales sunt *prætorium, flagellum, colonia, legio, sudarium, census.*

Vide hic, ut ad prælaturas non semper aptiores sint justi et sancti. Aptior enim est qui habet talentum regendi et gubernandi, quod magis in prudentia et gratia, quam in sanctitate consistit, uti dicebat S. Theresia, quæ proinde Superiores eligi volebat prudentes potius et discretos, quam sanctos, si alterutrum deesset.

Multi censent hunc Joseph fuisse fratrem S. Jacobi Minoris, Simonis et Judæ : hos enim quatuor fuisse fratres insinuat S. Matthæus, cap. XIII, vers. 55; ac proinde noluisse Christum ut in eum sors caderet, tum ne tot cognatos suos videretur ex-

ternis præferre; tum, ne quatuor fratres simul essent in collegio duodecim Apostolorum: perinde ac Canones cavent ne in eadem Ecclesia pater et filius simul beneficium obtineant; et plura Capitula in suum Canonicorum cœtum nolunt admittere plures fratres, ne ii inter se conspirent cæterisque dominari velint; itaque factiones et schismata concitent.

Matthias, id est donum Dei.

MATTHIAM. — *Matthias* hebraice idem est quod מתן יה *mattan ja*, id est *donum Dei*, vel *donatus a Deo*. Unde Beda censet nomen ejus fuisse omen quod donandus esset apostolatu. Hinc idem pene est nomen Matthias, quod Matthanias et Nathinæus: imo Pagninus Matthiam non aliter quam Matthamach nuncupat. Idem est nomen geminata littera *thau* Matthathias, qui fuit pater Judæ, Jonathæ et Simonis Machabæorum, idemque sonat quod *donum Domini*, vel *interfectio Domini*; interfecit enim ipse ducem Antiochi ex zelo. Sane Matthathiæ in zelo similis, imo superior fuit Matthias. Addit Beda et alii, *Matthias* hebr. idem esse quod *parvus Dei*, quod Apostolorum fuerit ultimus, quodque merito humilitatis evectus sit ad apostolatum, juxta illud Christi, *Matth.* cap. XI, vers. 25: « Confiteor tibi Pater, Domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis: » Verum non video unde *Matthias* idem sit quod *parvus Dei*, nisi dicas per commutationem litteræ *m* cum *p* (eo quod utraque sit labialis) *Matthias* idem esse quod *Pethias*: *pethi* enim hebr. significat *parvulum*; vel certe *Matthias* conflatum esse ex מה אתה יה *ma atta ja*, id est *quid tu, Deus?* Quid tu, Domine, quid ego? tu abyssus entis omnisque boni, ego abyssus nihili omnisque mali. Sic *Michael* idem est quod *quis ut Deus?* Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*, censet Matthiam fuisse Zachæum, qui ex arbore sycomoro a Christo vocatus sit factusque e 72 discipulis, ac postea ab Apostolis Judæ suffectus creatusque Apostolus, dictus sit Matthias. Verum cum Zachæus fuerit princeps publicanorum, ut patet *Luc.* XIX, 2, multi censent eum fuisse Gentilem: Judæis enim infame erat hoc nomen et officium; Christi autem Apostoli omnes Judæi fuere, nulli Gentiles. Ita censet Tertullianus, lib. IV *Contra Marc.*, XXXVII, cui assentiri videtur S. Cyprianus, epist. 63 *ad Cæcilium*; S. Ambrosius et Beda in cap. XIX *Lucæ*. Sed hanc rationem confutat S. Hieronymus, *epist.* 146, ex eo quod S. Matthæus fuerit publicanus, et tamen Judæus, ideoque Apostolus: rursum Judæus fuit publicanus, qui cum pharisæo oraturus ascendit in templum, *Luc.* XVIII, 10. Quocirca Zachæum fuisse Judæum censent Euthymius, Lyranus, Cajetanus, Montanus, Jansenius, Salmeron et Barradius, in *Lucæ* cap. XIX, tum quia ibidem, vers. 9, vocatur « filius Abrahæ; » tum quia dicit Christo: « Si quid aliquem defraudavi, reddo quadruplum, » quod Judæis præceptum erat *Exod.* XXII, 1, non Gentilibus. Magis obstat, quod S. Clemens, lib. I et III *Recogn.*, in fine, asserat Zachæum a S. Petro ordinatum Episcopum Cæsareæ Palestinæ; quod si verum est, liquet eum non fuisse Apostolum; sed de libri *Recognit.* auctore et fide multi dubitant. Solebat gloriari Carolus V, quod, natus festo S. Matthiæ, sortem imperii, felicitatis et victoriarum obtinuisset.

An fuerit Zachæus?

Vers. 24.

24. ET ORANTES DIXERUNT. — Docent Apostoli orationem communem et publicam præmittendam electioni Pastoris et Episcopi, ut dignissimum Deus concedat; ab eo enim pendet salus vel perditio gregis. Sic Christus designaturus Apostolos pernoctavit in oratione, *Lucæ*, VI, 12. Sic Concilium Tridentinum, *sess.* XXIV, cap. I, jubet ut, Episcopatu vacante, indicantur per totam diœcesim publicæ preces pro electione boni Pastoris.

QUI CORDA NOSTI OMNIUM. — Græci unica voce significantius Deum vocant invocantque, Κύριε καρδιογνῶστα, *Domine cordis inspex*, qui scilicet solus cordis, id est mentis, sinus fundumque inspicis et perspicis, qui ejus latebras omnes scrutaris, qui pervides liberas et arcanas cujusque mentis cogitationes, consilia, desideria, intentiones etiamsi ipsi menti sæpe velatas, fucatas et incognitas; ac proinde optime nosti, quis ad hoc apostolatus officium aptissimus sit. Homines enim in eligendo sæpe falluntur, quia exteriora tantum respiciunt, corda vero videre nequeunt, in quibus sæpe multa latent, quæ hominem pastoratu et officio maxime dignum vel indignum efficiunt: Deus ergo solus est καρδιογνώστης, non homo, non angelus.

OSTENDE QUEM ELEGERIS. — Videntur hi duo, Joseph et Matthias, dotibus fuisse quasi pares, inquit Glossa; aut se habuisse ut excedens et excessum, ut, licet unus in uno superaret alium, tamen in altero ab eodem superaretur, ut proinde Apostoli nescierint uter alteri præferendus esset; ideoque Deum invocarunt, ut is aptiorem designaret. Sciebant enim se, utpote Ecclesiam novellam Christi, ipsi cordi et curæ esse, ipsumque in re tanti momenti adfore; ac sicut olim undecim Apostolos elegerat, ita et nunc duodecimum demonstraturum. Hanc fiduciam sibi ab eo aspirari sentiebant, ideoque fidenter orant, non dubii quin voti sint futuri compotes, et id quod orant impetraturi.

25. ACCIPERE LOCUM. — Græce κλῆρον, id est *sortem*, de qua vers. 17.

DE QUO PRÆVARICATUS EST JUDAS. — Pagninus et Tigurina vertunt, *unde prævaricatus excidit Judas*, hoc est, ex quo per prævaricationem (puta proditionem, desperationem et sui strangulationem) excidit Judas. Est metalepsis. Græce ἐξ ἧς παρέβη, quod aliqui vertunt, *ex quo aberravit*, ut παρέβη pro παρεξέβη, et παράβασις pro παρέκβασις, id est *digressio*, *alteratio*, ponatur. Est enim vocatio nostra et status quasi via et stadium, in quo recta decurrimus ad metam, ut bravium

cœlestis gloriæ nanciscamur: a quo aberrant, qui in avia tendunt, alioque flectunt curvantque cursum.

Ut abiret in locum suum, — se dignum, puta in laqueum quem sibi nexuit, ait Œcumenius; aut, in infernum (1); quia hactenus occupaverat locum alienum, et ex propriis demeritis damnationis locum suum efficit, inquit Cajetanus. Subtiliter S. Bernardus *in Psalm.* xc, serm. 8: « In locum suum, id est, inquit, ut suspensus in aere creparet aeriarum collega potestatum; utpote quem veri Dei et veri pariter hominis, qui de cœlo venisset operaturus salutem in medio terræ, hujus inquam proditorem, nec cœlum reciperet, nec terra sustineret, juxta illud: Si non in cœlis, stes ubicumque velis. »

Eratne ergo Judas in loco suo, cum erat in apostolatu? Nequaquam: nam, ut ait Cajetanus, « abiit in locum suum, quia hactenus occupaverat alienum apostolatus et ministerii locum. » Quamvis enim apostolatu insignis videretur, revera apostolatum non habebat, quia illo, ut par erat, non utebatur. Ita plane et pastores, qui suis ovibus regendis non attendunt, nihil minus habent, quam dignitatem pastoralem, de qua ipsi sua se incuria ac socordia deturbant. Quare D. Bernardus, serm. ad pastores in synodo congregatos, in illud Davidicum: *Confusi sunt, quoniam Deus sprevit eos, Psalm.* LII, vers. 6, sic pastores alloquitur: « Et vos, ait, confusi estis in actibus vestris: non honorati, sed onerati dignitatibus vestris, quoniam Deus sprevit vos. » Quæ moraliter dicta accipe: nam certum est ad litteram Judam verum habuisse apostolatum, et impios pastores verum habuisse pastoratum.

Vers. 26. 26. Et dederunt sortes eis. — Syrus, *et conjecerunt sortes*; Pagninus, *et dederunt sortes eorum*; Tigurina, *et miserunt sortes eorum*; Græce enim est αὐτῶν, id est *eorum* in genitivo, non *eis* in dativo.

Sors Matthiæ qualis? Prima sententia. Quæres *primo*, quæ et quales fuerunt hæ sortes? Respondeo: Aliqui, ut Gagneius, censent fuisse scrutinium suffragiorum. Accedunt nostri Salmeron et Sanchez, qui censent Apostolos orasse ut Deus illuminaret mentes eorum, ac declararet cui eos vellet suum dare suffragium, et hoc vocare sortem. Probant ex eo quod pro « annumeratus est, » Græce sit συγκατεψηφίσθη, id est *communibus calculis cooptatus est*. Verum sic non fuisset sors et sortitio, sed electio: nec sors cecidisset super Matthiam, sed jure suffragiorum creatus esset Apostolus.

(1) Valde torserunt hunc locum multi hodierni interpretes, quorum opiniones videre est in *Kuinoelii* Commentar. ad h. l. Communior tamen retinenda est interpretatio: *in locum suum*, id est, *proprium*, qui ipsi conveniebat, scil. per euphemismum, *Gehennam*, damnatorum locum. Hac loquendi ratione passim utuntur scriptores ecclesiastici: Ignatius in epist. *ad Magnes.* cap. v: « Quia igitur res finem habent, incumbunt duo simul, mors et vita, et unusquisque in suum locum iturus est; » Clemens Rom., epist. I *ad Corinth.*, de Petro: « Plures labores, ait, perpessus est, atque ita martyrium in debitum gloriæ locum ingressus est. »

Secunda. *Secundo*, S. Dionysius, *Ecclesiast. Hierarch.*, can. 5, part. III, quem S. Antoninus, Turianus, Baronius, Sanchez et alii sequuntur, censet fuisse signum quoddam divinum; at quale fuerit, non explicat. « Videtur mihi, inquit Dionysius, Scriptura sortem appellasse divini quiddam et præcipui muneris, per quod ille choro sacratissimo insinuaretur, qui esset divina electione declaratus. » S. Antoninus, I *part.*, tit. 6, cap. II, censet fuisse radium e cœlo demissum in Matthiam, sicut radio lucis demonstratus fuit Gregorius Magnus Pontifex et alii nonnulli. Dionysius Carthusianus censet fuisse columbam cœlitus delapsam in Matthiam, sicut S. Fabianus illapsu columbæ creatus est Pontifex. Alii censent fuisse donum prophetiæ, vel sapientiæ aspiratum Matthiæ.

Si objicias: Quomodo ergo Apostoli dicuntur dedisse eis sortes? Respondeo, hoc sensu, quod Apostoli signum hoc ex instinctu divino præfinierint, dicendo: Super quem descendet radius, aut columba e cœlo, ille Dei judicio erit Apostolus; tumque Deum orarunt, ut ipse has sortes ostenderet et ederet, perinde ac fecit Eliezer, servus Abrahæ, quærens uxorem Isaaco, ac per signum oblationis hydriæ cognovit et elegit Rebeccam, *Gen.* XXIV, 14. Simili modo Gentiles sua oracula et responsa deorum vocabant sortes, quia a diis eorumque sacrificulis, consultore quasi sorte, ac sæpe per sortilegia reddebantur. Hinc apud Valerium, lib. I, *præcipi sortibus* idem est quod *præcipi oraculis*.

Verum dare aut mittere sortes, non hoc, sed longe aliud significat, ut cuivis patet ex communi terminorum significatione et usu. In sorte enim eventus est fortuitus et a casu exspectatur, ut is vincat, in quem sors quasi felix alea ceciderit. Dico ergo Apostolos misisse sortes proprie dictas, ut verba sonant, et sortem cecidisse super Matthiam. Porro qua re et modo missæ sint hæ sortes, incertum est. Nostri Lorinus et Mariana censent nomen Matthiæ uni chartæ, nomen Joseph alteri fuisse inscriptum, itaque utrumque injectum in urnam, ibique commistum, ut cujus primo educeretur, is esset Apostolus; ac primo eductum esse nomen Matthiæ. Scimus varias apud veteres sortiendi fuisse rationes et modos. Nam, *Proverb.* XVI, 33, in sinum conjiciebantur chartulæ, tesseræ, globuli, aut lapilli; apud Homerum, *Iliad.* η, in galeam; apud Plautum in *Casina*, in situlam; apud Ciceronem, lib. IV *In Verrem*, in hydriam; apud Virgilium, *Æneid.* VI, in urnam. Quo modo et ratione usi sint Apostoli, incertum est: certum est Deum per eam declarasse Matthiam, tum dirigendo sortem, ut caderet in Matthiam, juxta illud *Proverb.* XVI, 33: « Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur; » tum addendo signum

Tria genuina.

aliquod cœleste, v. g. radium aut quid simile; quo sortem comprobaret, uti censet S. Dionysius et alii jam citati. Item S. Augustinus, conc. 2 *in Psal.* XXX, et Origenes, hom. 23 *in Josue*; idque ne Matthias cæteris Apostolis, qui a Christo ipso electi erant, esset inferior. Id patet ex oratione Apostolorum sorti prævia, qua Deum rogarunt ut magis idoneum designaret : non dubium autem quin Deus hanc orationem communem Apostolorum et Ecclesiæ exaudierit eosque voti compotes fecerit. Quocirca sors hæc humana fuit, si sortientes Apostolos spectes; eadem tamen divina fuit, si calculum quem Deus ei adjecit, consideres. Hoc enim ait S. Dionysius, qui utique sortem illam optime norat. Et sic hæc tertia sententia jungenda est secundæ.

Quare Apostoli usi sorte? Resp. Primo.

Quæres *secundo,* qua conscientia Apostoli rem tantam commiserunt sorti, id est casui et fortunæ? Respondent *primo,* aliqui ex Glossa, id eos recte fecisse, eo quod eligendi in dotibus externis essent pares : tum enim sorte res decidi et dirimi potest. Unde S. Augustinus, *epist.* 119, cap. XX, et *epist.* 180, docet sorte decidendum esse, qui sacerdotes persecutionis tempore fidelibus assistere debeant, qui vero fugere. Idem censendum tempore pestis similisve necessitatis. Eodem modo sancit Plato, *De Republica,* dialog. 5, sortis æqualitate in republica utendum esse ad multorum offensas vitandas, ita ut Deum et bonam fortunam in precationibus invocemus, ut ipsi sortem ad id quod justissimum est, dirigant; Deus enim est moderator fortunæ, adeoque ipse est fortuna activa et fortunans. Et Plutarchus, in *Moral.*: « Ut in democratia, inquit, cui sorte contigit imperium, eum oportet imperare; sic in vita hominum quod sors dederit, boni consulendum est. »

Secundo.

Secundo, Apostoli secuti sunt exempla S. Scripturæ. Sic enim Saul sorte creatus est rex, I *Reg.* X, 20. Sic sorte deprehensus est Achan, *Josue* VII, 16. Sic sorte divisa est terra promissa inter 12 tribus, *Josue* XV, etc. Unde S. Hieronymus in *Jonæ* cap. I; S. Augustinus, serm. *De S. Matthia;* S. Chrysostomus et Beda hic, ac S. Thomas I II, *Quæst.* XCV, art. 8, censent Apostolos adhuc rudes et inexpertos, id fecisse ex consuetudine Patrum veteris Testamenti, antequam recepissent Spiritum Sanctum, ideoque post eum receptum id non fecisse in electione Diaconorum, cap. VI, perinde ac jam omnis sors in electionibus Pastorum et Ecclesiasticorum est prohibita jure Canonico, ut patet cap. *Ecclesia,* de sortilegiis, sub finem. Nam jure naturæ, divino et humano ad beneficia, præsertim habentia curam animarum annexam, eligendus est dignior, uti sancit Concilium Tridentinum, *sess.* 24, cap. XVIII *De Reform.*; idemque docent passim Theologi cum D. Thoma, quos citat et sequitur noster Lessius, lib. II *De Justitia,* cap. XXXIV, dub. 14. Simili modo Romani, Gentiles licet, legem tulerunt, ne quis sacerdos sorte aut pretio crearetur, uti refert Dio, lib. II *Hist. Rom.*

Tertio genuine.

Tertio et genuine, Apostoli jecerunt hanc sortem licite, quia id fecerunt ex instinctu divino, quo tacite Deus promittebat se suam voluntatem per eam demonstraturum, et magis idoneum designaturum. Ita noster Lessius, lib. II *De Justitia,* cap. XLIII, dub. 9, apud quem vide plura de divisione et varietate sortium, quæque ex eis licita sit, quæ illicita. Simili enim modo jussit Deus Samueli dare sortes pro creatione Saulis regis, et Josue pro deprehensione Achan et pro divisione terræ sanctæ, de quibus paulo ante dixi, et S. Francisco sortito capere sententias S. Scripturæ primo in Evangeliis occurrentes, easque capessere pro regula vitæ, uti refert S. Bonaventura.

Præclare S. Augustinus, conc. 2 *in Psal.* XXX, explicans illud: *In manibus tuis sortes meæ* : «Sors, ait, res est in dubitatione humana divinam indicans voluntatem. » Et mox sortem interpretatur gratiam Dei : « Quia in sorte, inquit, non est electio, sed voluntas Dei. Nam ubi dicitur, Iste facit, iste non facit, merita considerantur, et ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem Deus nulla merita nostra invenit, sorte voluntatis suæ salvos nos fecit, quia voluit, non quia digni fuimus. Hæc est sors. »

Ab hac sorte Matthiæ dicti sunt Clerici.

ET CECIDIT SORS SUPER MATTHIAM.—Ex hac sorte Matthiam fuisse primum Clericum, indeque Clericos originem et nomen accepisse, censet S. Augustinus in *Psal.* LXVII : « Nam et Cleros, inquit, et Clericos hinc appellatos puto, qui sunt in Ecclesiasticis gradibus ordinati, quia Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus ordinatum. Clericus enim dicitur a κλῆρος, id est sorte, quia sorte in sortem Domini asciscitur. » Idem cum S. Augustino sentit Isidorus, lib. II *Etymol.*, cap. II, et S. Antoninus loco paulo ante citato, etsi aliis aliud videatur. Sane antiquiorem Clericum Matthia non legimus; atque ex hac sententia Cleri nomen cœpit cum Apostolis, imo ab Apostolis, primusque clericus fuit Apostolus.

Moral.

Moraliter : *Primo,* sorte hac docuit Christus, in electione ad officia ecclesiastica, se nolle haberi rationem consanguinitatis. Nam Joseph consanguineo suo in Apostolatu prætulit Matthiam extraneum. *Secundo,* quemque vocationem suam a Deo exspectare debere eaque esse contentum: sicut Joseph non doluit sibi prælatum Matthiam, nec inde in prædicatione Evangelii segnior evasit, sed æque strenue Christo in aliis muniis deservivit, uti superius dixi. Multi enim repulsam passi ab episcopatu vel officio, schisma vel hæresim invexerunt. Ut Tertullianus, Novatus et nostro sæculo Lutherus. *Tertio,* apostolatum similesque præeminentias et gradus non cadere sub meritum de condigno : Deus enim Matthiam cæterosque Apostolos sorte elegit, non merito.

Simili modo alii heroes a Deo missi ad Ecclesiæ vel defensionem, vel reformationem, vel illuminationem, ut S. Augustinus, Hieronymus, Basilius, Chrysostomus, Benedictus, Bernardus, Dominicus, Franciscus et similes, sorte, id est gratia Dei, ad hoc electi sunt. Ad hanc tamen gratiam se disposuerunt eamque meriti sunt de congruo sua humilitate profunda, agnoscentes se ad tantum opus plane indignos et ineptos esse, seque ad id destinari sorte et dono Dei (quod sonat nomen Matthias, ut dixi). Quocirca S. Franciscus a multis rogatus, quid haberet gratiæ aut boni, ob quod a Deo ad tantum sanctitatis et auctoritatis fastigium esset exaltatus, ut totum mundum ad se suique amorem et venerationem traheret : Tu enim, inquiebant, non es nobilis, non dives, non doctus, non eloquens, non speciosus ; qui ergo totus mundus post te currit? Respondit : Idcirco Deus me ad hoc elegit, quia nil habeo in quo gloriari possim, ut ostendat hoc opus non esse hominis, sed Dei.

Hanc ejus humilitatem imitemur eique ingentem zelum gloriæ Dei propagandæ jungamus, et Deus per nos magna efficiet. Ita David tantus factus est Propheta et Psaltes, quia sensit et dixit : « In manibus tuis sortes meæ, » *Psal.* XXX, 16. Ita de Sanctis in hac vita spretis et humiliatis, sed in die judicii exaltatis et glorificatis admirabundi dicent impii : « Hi sunt quos aliquando habuimus in derisum et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, et finem illorum sine honore. Ecce quomodo computati sunt inter Filios Dei et inter Sanctos sors illorum est, » *Sapient.* V, 3. Unde sero pœnitentes gementesque subjungunt : « Ergo erravimus a via veritatis, » etc. Merito errastis, quia dixistis : « Coronemus nos rosis antequam marcescant, nullum pratum sit quod non pertranseat luxuria nostra, » etc. « Hæc est pars nostra, et hæc est sors. Opprimamus pauperem justum, » etc., *Sapient.* II, 9. Ex adverso, « Felix est sterilis, et incoinquinata, etc., et spado, qui non operatus est per manus suas iniquitatem, nec cogitavit adversus Deum nequissima. Dabitur enim illi fidei donum electum, et sors in templo Dei acceptissima, » *Sapient.* III, 13. Quocirca monet Ecclesiasticus, XVII, 24 : « Cognosce, inquit, justitias et judicia Dei, et sta in sorte propositionis et orationis altissimi Dei. In partes vade sæculi sancti cum vivis et dantibus confessionem Deo. » *q. d.* Sta et constanter persevera in sorte tibi proposita, hoc est, in vocatione tua, tum novæ vitæ, tum certi status sancti. Similiter persiste in sorte orationis, ut scilicet crebro Deum ores gratiamque impetres, qua digne vocatione tua vivas. Hæc enim est utilissima oratio, si jugiter in rebus omnibus ores : Domine dirige me ea sorte, eo statu, illis viis quibus me prævides sancte victurum, et inoffenso pede recta ad cœlum sortemque Beatorum perventurum. « In partes vade, » *q. d.* Per bona opera profice, ut pars sæculi sancti, id est futura gloria cœlestis tibi obtingat, adeoque illam hic inchoa Deum laudando ore et opere, cum justis qui adhuc vivunt et dant laudem Deo. In cœlis enim perpetua erit laus Dei.

ET ANNUMERATUS EST. — Græce, συγκατεψηφίσθη, id est *communibus calculis cooptatus est*, *q. d.* Omnes sortem divinam, ac per eam electionem Matthiæ consona voce laudarunt et comprobarunt. Vatablus vertit, *suffragiis additus est ad numerum undecim Apostolorum* ; Pagninus, *suffragiis additus est undecim Apostolis.* Unde non recte colligas Matthiæ sortem fuisse suffragia, sed sorte addita fuisse suffragia. Triplici ergo calculo electus est Matthias, *primo* sortis, *secundo* Dei signique divini, *tertio* Apostolorum sortem Deique calculum collaudantium.

Tripliciter electus Matthias.

Adde, συγκατεψηφίσθη per catachresin transferri ad quamlibet electionem, idemque significare quod eligi, accenseri, annumerari, ut vertit Noster, sive id fiat suffragiis, sive sorte, sive alia ratione.

Vidi et veneratus sum Treviris reliquias S. Matthiæ in ecclesia cathedrali, cui hi tituli assignantur, quos recenset S. Antoninus loco jam citato : « Fuit in lege Domini doctissimus, corpore mundus, animo prudens, in solvendis quæstionibus S. Scripturæ acutus, in consilio providus, in sermocinatione expeditus, multorum signorum patrator, extensis in cœlum manibus martyr spiritum Dei reddidit. » Tria axiomata S. Matthiæ recenset Clemens Alexandrinus. *Primum*, lib. II *Strom.* : « Oportet admirari præsentia, » nimirum ut admiremur opera Dei visibilia, et ex illis ad invisibilia ascendamus admirantes et contemplantes in eis Dei majestatem, potentiam, sapientiam, bonitatem. *Secundum*, lib. III : « Si electo vicinus peccavit, peccavit electus. Nam si se ita gessisset ut jubet verbum vel ratio, ejus vitam ita vicinus esset reveritus, ut non peccasset. » Ita S. Bernardini adhuc juvenis sanctitatem ejus coævi reverebantur, ut eo præsente omnes ad modestiam se componerent dicerentque : Tacete, Bernardinus adest. *Tertium*, lib. VII, quod et citat Eusebius, lib. III *Hist.*, cap. XXIX : « Adversus carnem pugnandum, et in nullo prorsus voluptati ejus ac libidini concedendum ; animam vero alendam sapientiæ pastibus, et scientiæ cibis in majus semper augendam. »

Tres gnomæ S. Matthiæ.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tria hic agit Lucas. Primo, a vers. 1 ad 14 describit Spiritus Sancti adventum in Pentecoste, sub specie venti validi et linguarum ignearum. Secundo, a vers. 14 ad 42, enarrat primam concionem S. Petri, qua convertit tria hominum millia. Tertio, a vers. 42 usque ad finem, describit continuas orationes, synaxes, charitatem et mores sanctos primorum Christianorum.

1. Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco; 2. et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis spiritus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes. 3. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum; 4. et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus Sanctus dabat eloqui illis. 5. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo est. 6. Facta autem hac voce convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. 7. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes : Nonne ecce omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt? 8. Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus? 9. Parthi, et Medi, et Ælamitæ, et qui habitant Mesopotamiam, Judæam et Cappadociam, Pontum et Asiam, Phrygiam et Pamphyliam, Ægyptum et partes Libyæ, quæ est circa Cyrenem, et advenæ Romani. 11. Judæi quoque et Proselyti, Cretes, et Arabes : audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. 12. Stupebant autem omnes, et mirabantur ad invicem dicentes : Quidnam vult hoc esse? 13. Alii autem irridentes dicebant : Quia musto pleni sunt isti. 14. Stans autem Petrus cum undecim, levavit vocem suam et locutus est eis : Viri Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. 15. Non enim sicut vos æstimatis, hi ebrii sunt, cum sit hora diei tertia; 16. sed hoc est, quod dictum est per prophetam Joel : 17. Et erit in novissimis diebus (dicit Dominus), effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filiæ vestræ; et juvenes vestri visiones videbunt, et seniores vestri somnia somniabunt. 18. Et quidem super servos meos, et super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, et prophetabunt; 19. et dabo prodigia in cœlo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem, et ignem, et vaporem fumi. 20. Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus. 21. Et erit : omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. 22. Viri Israelitæ, audite verba hæc : Jesum Nazarenum, virum approbatum a Deo in vobis, virtutibus, et prodigiis, et signis quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut et vos scitis : 23. hunc definito consilio et præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis : 24. Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. 25. David enim dicit in eum : Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi ne commovear : 26. Propter hoc lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea, insuper et caro mea requiescet in spe : 27 Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. 28. Notas mihi fecisti vias vitæ; et replebis me jucunditate cum facie tua. 29. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David, quoniam defunctus est, et sepultus : et sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. 30. Propheta igitur cum esset, et sciret quia jurejurando jurasset illi Deus de fructu lumbi ejus sedere

super sedem ejus. 31. Providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. 32. Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. 33. Dextera igitur Dei exaltatus, et promissione Spiritus Sancti accepta a Patre, effudit hunc, quem vos videtis et auditis. 34. Non enim David ascendit in cœlum; dixit autem ipse : Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis, 35. donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. 36. Certissime sciat ergo omnis domus Israel, quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis. 37. His autem auditis, compuncti sunt corde, et dixerunt ad Petrum et ad reliquos Apostolos : Quid faciemus, viri fratres? 38. Petrus vero ad illos : Pœnitentiam (inquit) agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum; et accipietis donum Spiritus Sancti. 39. Vobis enim est repromissio et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster. 40. Aliis etiam verbis plurimis testificatus est, et exhortabatur eos, dicens : Salvamini a generatione ista prava. 41. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt; et appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia. 42. Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, et communicatione fractionis panis et orationibus. 43. Fiebat autem omni animæ timor, multa quoque prodigia et signa per Apostolos in Jerusalem fiebant, et metus erat magnus in universis. 44. Omnes etiam qui credebant erant pariter, et habebant omnia communia. 45. Possessiones et substantias vendebant, et dividebant illa omnibus prout cuique opus erat. 46. Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione et simplicitate cordis, 47. collaudantes Deum, et habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat qui salvi fierent quotidie in idipsum.

Vers. 1. Pentecoste capitur dupliciter.

1. ET CUM COMPLERENTUR DIES PENTECOSTES, — puta dies quinquaginta a Paschate, ita ut jam adesset dies quinquagesima; Pentecoste enim Græce significat tam dies 50 prævios, quam ipsam diem quinquagesimam, quæ erat festum Pentecostes. Latinus ergo Interpres Pentecosten sumit priori modo, Græcus vero textus posteriori. Sic enim habet, ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, *in impleri*, hoc est, *dum impleretur dies Pentecostes*, id est dum advenisset dies quinquagesima a Paschate et resurrectione Christi. Pentecoste enim unica duntaxat die, puta quinquagesima, celebrabatur; cum ex adverso Pascha, uti et Scenopegia, per septem dies continuos celebraretur, ut docet Philo, lib. *De Decalogo*, et liquet ex *Levit.* XXIII, 15. Hinc sequitur, vocem *compleri* ex phrasi Hebræa sumi hic in actu inchoato, non perfecto. Die enim quinquagesima inchoata, puta mane, venit Spiritus Sanctus, non vero in vespera et fine diei. Simile est *Luc.* II, 22 : « Postquam impleti sunt dies purgationis ejus, » hoc est postquam impleri cœperunt, cum scilicet advenisset et illuxisset dies quadragesimus a partu Deiparæ. Et *Jerem.* XXV, 12 : « Cum impleti fuerint septuaginta anni. » Nam, ut ex Josepho et Chronologis liquet, laxata est captivitas Babylonica anno septuagesimo ineunte, non finiente.

Duplex ejus causa.

Nota *primo* : Judæis indictum erat a Deo festum Pentecostes duplici de causa. Prior fuit in memoriam datæ illo die legis per Mosen in Sina, *Exodi* XIX, 1. Posterior, in gratiarum actionem pro novis illius anni frugibus, quas tum metere incipiebant : unde earum primitias, puta duos panes ex frugibus illius anni pistos, Deo offerebant in Pentecoste. Hæc fuerunt typus et umbra Christianæ Pentecostes, in qua promulgata est lex nova a S. Petro et Apostolis per Spiritum Sanctum apparentem in linguis igneis : unde in ea pariter primitiæ fidei, puta tria millia animarum oblata et dicata sunt Christo. Præclare S. Chrysostomus, homil. 2 *De Pentecoste*, in fine tom. III : « Quæ igitur lex, inquit, quam hodie e cœlo datam discis? Spiritus gratia. Quæ rationales tuæ tabulæ, in quibus hæc lex insculpitur? anima et corpus. Quæ tua spiritualis circumcisio? omnis malæ concupiscentiæ excisio, et ab ea aversio. Quod tuum altare? mens tua spiritualis. Quod spiritale tuum sacrificium? omnis bona operatio. Quis altaris tui ignis? compunctionis calor. Quod templum tuum a Deo conditum? mundum cor, in quo Deus habitare amat. »

Prima Pentecoste fuit Dominica.

Nota *secundo* : Prima Christianorum Pentecoste incidit in diem Dominicum : in Dominica enim descendit Spiritus Sanctus, æque ac Christus resurrexit. Numera enim a Dominica resurrectionis dies quinquaginta, et reperies quod Dominica septima sit dies quinquagesima, id est Pentecoste. Unde sequitur, primam Pentecosten Christianorum, quam hic describit Lucas, fuisse diversam et distinctam a Pentecoste Judæorum. Illi enim

eam celebrarant in sabbato immediate præcedente, Apostoli vero eam celebrarunt in Dominica subsequente; ut significaretur legem novam veteri succedere, veteremque in novam desinere, illique, quasi peracto cursu suo, lampada tradere. Cum ergo ait Lucas : « Dum complerentur dies Pentecostes, » Pentecosten Christianam, non Judaicam intellige. Sicut enim Christiani differunt a Judæis in celebrando Paschate, ita et consequenter in Pentecoste. Judæi enim Pascha celebrabant 15 die primi mensis, quæcumque ea sit, indeque dies quinquagesima est eorum Pentecoste, sive ea incidat in feriam primam, sive secundam, sive quam aliam. Christiani vero Pascha celebrant in Dominica, quæ proxime sequitur decimam quintam lunam, sive diem primi mensis, sive æquinoctii verni, idque in honorem resurrectionis Christi, qui in Dominica resurrexit : atque exinde numerando 50 dies, consequenter Pentecosten celebrant in Dominica; quia in illa pariter descendit Spiritus Sanctus, qui per Apostolos legem novam promulgavit in Sion. Et hoc enarrat hic Lucas : est enim ipse Historicus primitivæ Ecclesiæ, qui ejus infantiam, progressum, festa, religionem, etc., ordine prosequitur. Unde Evangelio suo hæc Acta subnectere se scribit cap. I, 1, quasi continuationem Historiæ Christi et Ecclesiæ. Sicut ergo finit Evangelium in primo Paschate Christiano, puta in resurrectione Christi, ita ab illa mox hic in Actis numerat primam Pentecosten Christianam, non Judaicam, in qua per Spiritum Sanctum facta est promulgatio legis novæ : præsertim, quia ipse hæc scripsit 28 annis post Christi ascensionem in cœlum, uti dixi in Proœmio, quo tempore abolita erat Pentecoste Judaica, et ubique apud Christianos celebris erat Pentecoste Christiana, cujus originem ipse hic describit. Christiani enim audientes nomen Pentecostes, non Judaicam, sed suam, puta Christianam, concipiebant et intelligebant. Quare sicut cap. I, 3, numeravit quadraginta dies a Christi resurrectione usque ad ejus ascensionem, ita hic ab eadem numerat 50 dies usque ad Pentecosten Christianam, in qua descendit Spiritus Sanctus. Ita Franciscus Suarez, III *part.*, *Quæst.* LIII, disp. XLVI, sect. 1; Vatablus et alii. Pluribus idipsum confirmavi *Levit.* XXIII, 15.

Moraliter : Notat R. Moses, filius Maymon, in *Resolutione dubiorum legis*, lib. III, cap. XLIV, Deum statuisse 50 hosce dies ante suum in Sina ad Mosen et populum adventum, ut per tot dierum moram sui adventus desiderium in eis accenderet : « Sicut, ait, qui exspectat visionem amici quem diligit ex animo, numerat dies donec videat ipsum. » Unde tradunt aliqui Judæos a Paschate quotidie convenire solitos in Synagoga, ibique post preces et benedictionem numerare et proclamare solitos : Hic est primus dies, hic secundus, hic tertius, etc., usque ad Pentecosten. Ita numerabant Apostoli et primi fideles singulos dies ab ascensu Christi, avide exspectantes Pentecosten et Spiritum Sanctum. Idem faciant Christiani. Quid enim optabilius adventu Spiritus Sancti, qui sicut primitus in Apostolos cum donorum suorum plenitudine descendit in Pentecoste, ita in eadem quotannis descendit in fideles, qui ad ejus adventum se digne præparant et aspirant. Est enim Pentecoste festum proprium Spiritus Sancti ejusque jubileum. Sicut enim annus quinquagesimus erat jubileum, in quo servi fiebant liberi, omnesque redibant ad avitas hæreditates, etiamsi millies fuissent venditæ, ita per Spiritum Sanctum redimus ad gratiam et amicitiam angelorum, ad libertatem gloriæ filiorum Dei, ad hæreditatem et regnum cœleste.

Pentecoste est festum Spiritus Sancti et jubileum.

Quocirca Græci negantes Spiritum Sanctum procedere a Patre et Filio, sed a solo Patre, cum de hoc errore sæpius, ac ultimo in Concilio Florentino a Latinis reprehensi fuissent, perstiterunt tamen in illo. Unde in Concilio Florentino prædixit eis Nicolaus V Pontifex per litteras, fore ut triennio exacto in Turcarum potestatem venirent: quod ita plane evenisse testatur Gennadius, ipsorum Patriarcha, in eo libro quem contra Græcorum errorem scripsit. Idem multo prius prædixerat illis S. Brigida, ut notavit Thomas Bozius in *Signis Ecclesiæ*, signo 99. Et ne quis dubitaret eos ob blasphemiam in Spiritum Sanctum hac pœna mulctatos, capta est Constantinopolis a Turcis, occisus Constantinus, ultimus Græcorum Imperator, et deletum penitus Orientale Imperium die tertia Pentecostes, anno Christi 1453. Juste Turcis Deum unum confitentibus et trinum negantibus, ideoque Spiritum Sanctum respuentibus, traditi sunt Græci, qui Latinis SS. Trinitatem et Spiritus Sancti divinam ex Patre et Filio processionem confitentibus consentire et subdere se noluerunt. Juste durum Turcarum jugum subeunt, qui suave Ecclesiæ Romanæ jugum excusserunt. Juste Turcis quasi mancipia serviunt, qui ad Turcarum errorem accesserunt, quique fraternam unionem et germanitatem cum Ecclesia Latina per immane odium et schisma disciderunt. Implicite enim tollunt e medio Spiritum Sanctum. Si enim Spiritus Sanctus non procedit a Filio, ergo ab eo non distinguitur, sed est ipse Filius. In divinis enim non est personarum distinctio, nisi per processionem : ex hac enim oritur relationum oppositio, et ex ea personarum distinctio.

Constantinopolis capta a Turcis in Pentecoste. Cur?

Erant omnes.—Christiani numero 120, de quibus cap. præced. a vers. 15 hucusque egit agitque Lucas. Ita S. Chrysostomus et S. Cyprianus, serm. *De Spiritu Sancto*; imo Joel, quem S. Petrus citat vers. 17. Quare inepte et imperite Beza restringit ad solos Apostolos hunc Spiritus Sancti adventum, ac ab eo excludit B. Virginem, ridetque pictores, qui eam pingunt in medio Apostolorum recipientem Spiritum Sanctum. Notat S. Augustinus, serm. 116 *De Temp.*, Spiritum Sanc-

B. Virgo recepit hic Spiritum Sanctum.

tum a Christo promissum duodecim Apostolis, datum vero numero decuplato : decies enim duodecim faciunt centum viginti. Ea est fidelitas, imo liberalitas Christi, docens nos pauca promittere, sed decuplo plura præstare.

PARITER. — Græce ὁμοθυμαδὸν, id est *unanimiter*. Unanimis enim concordia, consentio et oratio elicuit ad se Spiritum Sanctum, qui est amor increatus, ideoque amator concordiæ.

IN EODEM LOCO, — cœnaculi, de quo dixi cap. I, vers. 13.

Vers. 2. 2. ET FACTUS EST REPENTE DE COELO SONUS. — Hic sonus symbolum erat sonitus Evangelii toto orbe ab Apostolis recepto Spiritu Sancto prædicandi, juxta illud *Psal.* XVIII : « In omnem terram exivit sonus eorum, » cœlorum scilicet, non tam materialium, quam spiritualium, puta Apostolorum, « et in fines orbis terræ verba eorum. »

Ad litteram, hic sonus excitabat tum animos fidelium ad devote excipiendum Spiritum Sanctum adventantem, tum Judæos per orbem sparsos, ut ejus fragore exciti accurrerent ad cœnaculum Apostolorum : in illud enim sonus hic ferebatur illique incumbebat, perinde ac tonitru et fulmen certum locum domumque ferit.

REPENTE. — Duplici de causa. Prior est, ut ostenderet Spiritus Sanctus hanc sui plenitudinem suaque dona, præsertim linguarum, aliaque gratis, sine fidelium merito aut dispositione sufficienti, ex mera ejus liberalitate ipsis infundi. Posterior, ut declararet suam celeritatem, vim et efficaciam, qua repente homines terrenos in cœlestes transmutat : perinde ac S. Paulum repente ex persecutore fecit Apostolum, Magdalenam ex peccatrice pœnitentem et sanctam. « Nescit enim tarda molimina Spiritus Sancti gratia, » ait S. Ambrosius, in cap. I *Evang. S. Lucæ*. Sic in Samsonem, quoties patraturus erat opus heroicæ et supernaturalis fortitudinis, dicitur irruisse Spiritus Domini, quasi eum ad id præparans, excitans, elevans et corroborans.

Præclare S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.* : « O qualis, inquit, est artifex iste Spiritus ! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet, solumque tetigisse, docuisse est. Nam humanum subito ut illustrat, immutat affectum : abnegat hoc repente quod erat, exhibet repente quod non erat. Pensemus sanctos Prædicatores nostros, quales hodierna die reperit, quales fecit ! » Et paulo ante : « Ecce gaudet Petrus in verberibus, qui ante in verbis timebat, et qui prius ancillæ vocem requisitus timuit, post adventum Spiritus Sancti vires principum cæsus premit. »

DE COELO. — *Primo*, quia in cœlo est thronus gloriæ Dei et Spiritus Sancti. *Secundo*, ut significaret se Apostolos et fideles ad cœlum vocare et evehere eosque facere cœlestes, ut ipsi cæteros homines pariter ad cœlum vocent et deducant. Audi S. Chrysostomum, serm. I *De Pentecoste*, in fine tomi III : « Hodie, ait, nobis terra facta est cœlum, non stellis de cœlo in terram descendentibus, sed Apostolis ad cœlos ascendentibus : quia effusa est copiosa gratia Spiritus Sancti, et universum orbem operata est cœlum, non immutans naturam, sed voluntatem emendans. Invenit namque publicanum, et Evangelistam effecit ; invenit persecutorem, et Apostolum reddidit ; invenit latronem, et in paradisum induxit ; invenit meretricem, et virginibus coæquavit ; invenit magos, et Evangelistas ostendit ; fugavit malitiam, et induxit benignitatem ; exterminavit servitutem, et induxit libertatem ; concessit debitum, et intulit gratiam Dei. Ideo cœlum factum est terra, et hoc sæpius dicens non cessabo. Quæ enim tales stellæ sicut Apostoli ? Stellæ in cœlo, Apostoli super cœlos. Quæ sursum sunt (inquit Apostolus), sapite, ubi Christus est in dextera Patris sedens. Stellæ de igne insensibili, Apostoli de igne intelligibili. Stellæ in nocte lucent, in die obscurantur : Apostoli in die et in nocte suis radiis, hoc est virtutibus, effulgent. Stellæ orto sole obscurantur, Apostoli sole justitiæ resplendente sua claritate lucescunt. Stellæ in resurrectione cadent sicut folia, Apostoli in resurrectione rapientur in aera in nubibus. Et in illis quidem sideribus alius Antifer, alius Lucifer appellatur : in Apostolis autem nullus Antifer est, omnes Luciferi, et ideo stellis majores Apostoli. » Et paulo post : « Vinitores erant, et illis absentibus corpore, vinea florescit et botros affert. Etenim vinitores erant et piscatores, et turres, et columnæ, et medici, et duces, et doctores, et portus, et gubernatores, et pastores, et athletæ, et pugnatores, et coronas gestantes. Columnæ quidem, quoniam virtute sua Ecclesiæ robur sunt ; fundamentum autem, quia in confessione ipsorum fundata est Ecclesia, dicente Domino : Tu es Petrus, et super hanc petram fundabo Ecclesiam meam. Portus autem, quia tempestates impias represserunt. Gubernatores, quoniam orbem terrarum viam rectam docuerunt. Pastores, quoniam lupos abegerunt, et oves conservaverunt. Aratores, quoniam spinas eradicaverunt. Vinitores, quoniam labruscas eradicaverunt, et semina pietatis plantaverunt. Medici, quoniam vulnera nostra curaverunt. Et ut discas me non incassum hæc dixisse, adducam Paulum in medium hæc omnia facientem. Vis eum plantatorem videre ? audi : Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Vis eum structorem videre ? Sicut sapiens, inquit, architectus fundamentum posui. Vis eum dimicantem videre ? Sic pugno, non ut aerem cædens. Vis eum videre cursorem ? Ab Hierosolyma et in circuitu usque ad Illyricum, et inde ad Hispanias et in ultimas partes repletum est Evangelium Christi. Vis eum videre athletam ? Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem. Vis eum videre ducem ? Assumite arma Dei, et induite loricam

Apostoli sunt stellæ.

Elogia Apostolorum.

fidei, et galeam salutis et gladium Spiritus Sancti. Vis eum videre certantem? Certamen bonum certavi, fidem servavi. Vis videre coronatum? De cætero reposita est mihi corona justitiæ. Et cum esset unus, omnia faciebat, Dominum suum imitans. Etenim cum sit divinitas unius substantiæ, et immutabilis, pro nostra salute omnibus omnia fit. » Idem, *hom.* 2 : « Spiritus Sanctus, inquit, nostræ imaginis est reformatio, mentis perfectio spiritalis, mentalium oculorum nostrorum sol, interni nostri hominis lumen, Lucifer in pectoris cœlo, » etc. « Spiritus Sanctus est copula unionis nostræ in Christo, animarum exultatio, cordis tripudium, ignis, fons rorulentus. Spiritus Sanctus lugentium consolatio, mœstudinis depositio, mentis requies, sapientiæ communicatio, prudentiæ inventio, præscientiæ illustratio. Hoc Prophetæ illustrantur, Reges inunguntur, Sacerdotes ordinantur, Doctores declarantur, Ecclesiæ sanctificantur, altaria fundantur, unguentum consecratur, aquæ purgantur, dæmones abiguntur, morbi curantur. » Et mox : « Ostendit animæ intrinsecus quasi in speculo, cum ineffabili gaudio futurum æternum gaudium, adhortaturque eam, et dicit : Veni ad Patrem, veni ad supernam patriam, veni ad supernum regnum, veni ad incorruptibilem sponsi thalamum, » etc.

Elogia Spiritus Sancti.

Ex dictis liquet quam insana fuerit arrogantia et hæresis Manichæi, qui docebat Spiritum Sanctum non per Apostolos, sed per Manichæum ad nos venisse, ideoque hanc Lucæ historiam Actaque Apostolorum velut conficta respuebat, quem recte confutat S. Augustinus, lib. *De Utilitate credendi*, cap. III, et lib. XIX *Contra Faustum*, cap. XXXI. Ita juxta nomen suum Manes, id est insanus (hoc enim Græce est μανής : unde mania est insania), insane; qui proinde impietatis et insaniæ suæ meritas dedit pœnas, cum a rege Persarum vivus excoriatus est, eo quod ejus filium ægrum, quem se sanitati restituturum promiserat, pro vivo mortuum (uti nuper fecit Calvinus) stiterit, teste Socrate, lib. I *Hist.*, cap. XVII, ubi et addit, quod Curbicus, qui se Manem appellavit, se non tantum Apostolum, sed et Paracletum nuncuparit.

TANQUAM ADVENIENTIS SPIRITUS. — Græce πνοῆς, id est *flatus venti*.

VEHEMENTIS. — Græce βιαίας, id est *violenti*. Unde S. Cyprianus, lib. III *Testimon. contra Judæos*, legit, « quasi ferretur flatus vehemens; » Vatablus, « similis flatui violento qui fertur; » Pagninus, « tanquam impetu venientis » (hoc enim est τὸ φερομένης, *flatus vehementis*. Hic ergo spiritus non fuit Spiritus Sanctus, sed flatus, sive ventus vehemens; ac proinde cum impetu veniens et quasi irruens in cœnaculum, ut repræsentaret efficaciam, vehementiam et impetum Spiritus Sancti adventantis in Apostolos, quo eos facturus erat efficaces, validos et impetuosos ad invadendum, debellandum et subjugandum totum orbem Christo. « Flatus ille a carnali palea corda purgabat, ignis ille fœnum veteris concupiscentiæ consumebat; » ait S. Augustinus, serm. 188 *De Temp.*

Nota : Spiritus Sanctus varie in variis figuris, pro varietate operationum et significationum apparuit. Nam *primo*, apparuit in Christi baptismo in specie columbæ, ad significandam innocentiam et fœcunditatem bonorum operum, quæ Christo et baptizatis facienda suggerit. *Secundo*, in transfiguratione apparuit tanquam nubes resplendens ad significandam pluviam doctrinæ, quam tradit, et protectionem quam accipit, suorum fidelium. *Tertio*, in cœnaculo a Christo fuit datus tanquam aspiratio ad significandam spiritualem vitam, quam per Sacramenta nobis confert. Unde et discipulis insufflans Christus dixit : « Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, » *Joan.* XX. *Quarto*, in Pentecoste datus est in specie tum ignis, quia instar ignis mentes purificat, illuminat, accendit et ad res cœlestes elevat; tum spiritus vehementis, ad significandam efficaciam prædicationis Apostolorum, eis inditam a Spiritu Sancto. Ita S. Thomas, I *part.*, *Quæst.* XLIII, art. 7 ad 6. Sicut enim validus ventus, turbo et procella, præsertim ecnephias, non tantum sternit segetes, frutices, arbores, sed et domos integras a fundamentis evellit, et in altum rapit alioque transfert; ita pariter omnem mundi potentiam, sapientiam, eloquentiam, etc., straverunt Apostoli, et a gentilismo in Christi Ecclesiam transtulerunt, juxta illud : « In spiritu vehementi conteres naves Tharsis, » *Psal.* XLVII, 8. Et : « Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, *Psal.* XXVIII, 4. Quocirca sonus hic Apostolos et fideles non perculit, nec exanimavit, sed ad amorem, reverentiam et desiderium Spiritus Sancti acuit et excitavit, simulque significavit quales ipsos et cæteros fideles esse oporteret, nimirum vehementes in studio virtutis et salutis, « regnum enim cœlorum vim patitur, et violenti rapiunt illud : » ita Cyrillus, *Catech.* 17. Ex adverso, Eliæ zelanti et indignanti idololatris, optantique eorum necem et excidium, apparuit Spiritus Sanctus in vento et aura, non vehementi, sed leni, ut ejus indignationem et zelum nimium leniret, eique spiritum patientiæ et mansuetudinis inderet, III *Reg.* XIX, 11. Nam ut ait S. Bernardus, serm. 23 *in Cant.* : « Tranquillus Deus tranquillat omnia, et quietum aspicere quiescere est. » Vide septem dotes et commoda ventorum quæ recensui *Daniel.* III, 65, eaque mystice accommoda Spiritui Sancto.

Spiritus Sanctus est quasi ecnephias.

Denique multi censent hic realem fuisse ventum, qui cum impetu perflaverit cœnaculum Apostolorum : sicut realis fuit sonus a vento perstrepente, ut videtur, productus. Alii tamen censent realem fuisse sonum, sed non ventum, tum quia Lucas ait : « Tanquam advenientis spi-

Sonus fuit verus, non ventus.

ritus : » vox enim *tanquam*, significat spiritus, id est venti, non essentiam, sed similitudinem, *q. d.* Auditus est sonus et fragor ingens, qualis excitari solet a vento valido ingruente ; esto hic non esset talis ventus. Deus enim fragorem et sonum, quem causare solet ventus, sine vento producere potest : quin et homines certa arte et collisione corporum similem sonum repræsentant, perinde ac nonnulli vocem philomelæ aliarumque avium et bestiarum ita imitantur, ut a voce ipsarum avium discerni nequeant. Tum quia si realis fuisset ventus, ejus vehementia læsisset et stravisset Apostolos, humique afflixisset; tum denique quia pariter linguæ igneæ non fuerunt reales et propriæ, sed earum species et similitudo duntaxat, uti mox dicam.

Moral

Moraliter S. Chrysostomus, hom. *De Spiritu Sancto*, in fine tom. III : « Da, ait, mihi navim vacuam, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum venti, nonne tardat omnis quantuscumque est apparatus, si desit operatio spiritus ? Ita fieri solet, licet sit ampla sermonis supellex, et mens profunda, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia. »

Et replevit (sonus venti, non ventus, ut jam dixi) totam domum. — Ut significaret incolas domus replendos Spiritu Sancto. Unde symbolum hoc explicans subdit, vers 4 : « Et repleti sunt omnes Spiritu Sancto. » Per domum ex phrasi Hebræa intellige cœnaculum : in eo enim erant sedentes Apostoli et fideles ; qui enim extra illud erant, non receperunt Spiritum Sanctum. Unde S. Cyprianus, lib. III *Testim.*, cap. CI, legit : « Et implevit totum illum locum (1). »

Sedentes quid ?

Ubi erant sedentes. — Vel proprie, uti censet Cajetanus. Sessio enim quietis et collectæ mentis (quæ optima ad recipiendum Spiritum Sanctum est dispositio) est symbolum. Unde in vita S. Bernardi legimus eum fere sedendo contemplationi vacasse. Hinc illud Philosophi : « Anima sedendo fit sapiens. » Vel « sedentes, » id est degentes et commorantes, hoc enim significat Hebr. ישב *iascab*, id est *sedere*. Credibile enim est fideles orationi vacasse et invocasse Spiritum Sanctum, cum ipse in eos advenit : ac proinde vel genibus nixos, vel stantes more Judæorum idipsum fecisse, juxta id quod canit Ecclesia in festo Pentecostes : « Orantibus Apostolis Deum venisse nuntiat. »

Vers. 3.

3. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ. — « Dispertitæ, » id est distributæ per singulos, ita ut quisque suam haberet partialem linguam capiti suo insidentem, licet integram et indivisam, uti communiter pictores eos depingunt. Multi tamen probabiliter censent linguas singulas proprie fuisse dispertitas, id est *dissectas*, ut vertit Tigurina (hoc enim significat Græcum διαμεριζόμεναι), ita ut sectili forma apparuerint, quam ita possumus concipere, ut imaginemur singulis incubuisse plures partiales linguas, quæ tamen inferne in unam quasi radicem coalescerent, ita ut inferne videretur esse una totalis lingua, de qua dicitur : « Seditque supra singulos eorum; » quæ exurgens in plures linguas quasi culmos et calamos, sese dispertiret et divideret. Unde Ecclesia in missa Pentecostes, infra Actionem, dicit linguas hasce fuisse innumeras. Ignis enim, cujus speciem habebant hæ linguæ, ob suam agilitatem et volubilitatem in varias partes quasi linguas facile se dividit et dispertit. Ratio est, quia hæ linguæ significabant Spiritum Sanctum incumbentem Apostolis, eisque indentem omnium linguarum tot gentium, ad quas ituri erant, cognitionem : multæ ergo linguæ multiplices gentium linguas (quas Apostolis indebat Spiritus Sanctus) repræsentabant. Addit S. Cyprianus, serm. *De Spiritu Sancto*, hac multiplicitate linguarum significari multiplicitatem donorum, quam cuique communicabat Spiritus Sanctus, juxta illud I *Corinth.* XII, 4 : « Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus. »

Linguæ plures sectiles.

Simile est quod narrat Diodorus Siculus, lib. II, cap. ult., in insula quadam reperiri homines qui habent dissectam linguam, ita ut simul dupliciter, ideoque cum duobus loqui possint : una enim parte linguæ loqui uni, alia alteri. Verum viri cordati jure id pro fabula habent, præsertim cum nulli Historici classici tanti prodigii meminerint. Porro serpentes, quorum prudentiam imitari nos jubet Christus, *Matth.* X, 16, linguam habent trifidam et trisulcam, eamque ardentem et urentem, ut trilingues esse videantur.

Serpens trilinguis.

Nota : Voluit Spiritus Sanctus hoc visibili signo se quasi visibilem exhibere, et visibiliter Apostolis illabi. Causam dat Nazianzenus ejusque interpres Nicetas, *orat.* 44 : « Nam, inquit, cum Filius corpore sensibili et conspicuo nobiscum consuetudinem habuisset, par erat ut Spiritus quoque corporaliter appareret : sicut etiam apparuit primum in forma columbæ, nunc in forma linguarum ignearum. Et cum Christus, etc., ad ea quæ Deo conveniebant, reversus esset, suæque gloriæ restitutus, Spiritum ad nos post Christum descendere oportebat. » Sicut ergo Christus incarnatus est, ut ore proprio doceret nos viam virtutis et salutis, atque eructaret in sinu Patris abscondita a constitutione mundi, ita

(1) Nonnulli τὸν οἶκον h. l. non de *domo aliqua privata* (cœnaculo), sed de *œco* seu *conclavi quod in templo fuerit*, intelligendum esse existimant; tales autem *œcos* in templo Hierosolymitano fuisse, in quibus et doctores legis de rebus sacris scholas haberent, testis est Josephus, *Antiq.*, VIII, III, 2. Huic tamen sententiæ obstat, primo, quod Apostoli, etsi templum adire iis vetitum non esset, sine concessione peculiari magistratus Judaici *œcum templi* vix occupare potuissent : tale quid autem concessisse Judæos Christi discipulis sibi exosis, non est credibile; secundo, quod Lucas mentem suam dilucidius explicuisset, si per τὸν οἶκον *œcum templi* voluisset intelligi.

post Christum quasi incarnatus est Spiritus Sanctus in linguis igneis, ut iis imbueret Apostolos et fideles.

Linguæ symbolum Spiritus Sancti, Cur? Prima causa.

LINGUÆ. — Quæres, cur specie linguæ Apostolis insedit Spiritus Sanctus? Respondeo: *Primo,* quia Apostolos hic constituebat prædicatores Evangelii: prædicationis autem instrumentum est lingua. Per linguas ergo accipiebant donum linguarum. Ubi nota: Donum linguarum complectitur tria: *primo*, ipsam cognitionem vocum variarum; *secundo,* significationem earumdem; *tertio,* habituationem potentiarum motivarum et organorum, ad voces diversorum idiomatum recte et prompte formandas, per quam habituationem habebant habitualem facultatem debite componendi, coordinandi et pronuntiandi voces et sententias cujuscumque linguæ. Hæc enim habituatio alia est in lingua Hispanica, alia in Germanica, alia in Gallica. Et in hoc proprie consistit habitus, sive donum habituale linguarum. Adde *quarto,* cum linguis inditam fuisse Apostolis perfectam sapientiam et cognitionem rerum fidei ac sublimium mysteriorum, ad quæ prædicandum destinabantur, idque significabatur per linguas, tum quia linguæ et voces symbola sunt rerum et veritatum eis significatarum, tum quia eædem sunt instrumentum ad eas prædicandum. Si enim Spiritus Sanctus dedit eis instrumentum accessorium, ergo multo magis dedit ipsum principale, quod est motor et fons talis doctrinæ et prædicationis. Hoc autem est clara fides et contemplatio veritatis salutaris ad hominum salutem necessariæ vel convenientis, inquit S. Bernardus, serm. 1 *in Pentecoste.* Insuper acceperunt Apostoli hic prudentiam supernaturalem, qua provide et prudenter omnes suos actus et sermones per tot difficultates, pericula, rerum et personarum diversitates componerent et dirigerent ad suam aliorumque salutem. Denique acceperunt audaciam et zelum cæterasque virtutes et dotes ad tantum munus necessarias, easque in actu perfecto et heroico. Cui enim sol ille divinus fulget, huic facile cuncta refulgent.

Secunda.

Secunda causa est, quia, ut ait S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.*, habet cognationem maximam lingua cum verbo. Sicut enim verbum mentis producit vocem linguæ, sic a verbo spiratur et producitur Spiritus Sanctus. Ita Nazianzenus, orat. 44 *de Pentecoste,* per linguam censet significari cognationem et vinculum quod est inter Filium et Spiritum Sanctum. Rursum, sicut lingua est ejusdem naturæ cum ore et cæteris membris, ita Spiritus Sanctus est consubstantialis Patri et Filio, ita ut quasi lingua eorum arcana et secreta nobis enuntiet, juxta illud I *Cor.* XII, 3: « Nemo potest dicere, Dominus Jesus, nisi in Spiritu Sancto. » Ita S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.*

Tertia.

Tertia, sicut lingua discernit sapores et distinguit dulce ab amaro, sapidum ab insipido, ita Spiritus Sanctus mentem illuminans; facit eam distinguere res cœlestes et æternas a terrenis et caducis, ut illas eligamus, has contemnamus. Hac de causa ait Apostolus, I *Cor.* IV: « Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus, » quia scilicet non habet gustum sincerum nec linguam hanc Spiritus Sancti. Linguæ ergo hæ significabant quod Spiritus Sanctus intimos gustus rerum divinarum vimque gustativam ipsarum divinitus Apostolis dabat, ait S. Bernardinus, serm. 1 *de Pentecoste,* cujus sermones pios et eruditos manu ipsius propria scriptos anno Domini 1427 magna cum animi voluptate vidi, legi et deosculatus sum Romæ in illustri Bibliotheca Ducis de Altemps, qui proinde eosdem aureo involucro ornavit.

Quarta.

Quarta, quia lingua multum juvat digestionem, nam cum dentibus cibum dividit, masticat et quasi in chilum vertit. Unde Physici docent primam digestionem fieri in ore, secundam in stomacho, ac proinde sanum et perutile esse ut cibus bene prius masticetur in ore, antequam in stomachum trajiciatur. Ita Spiritus Sanctus facit, ut per meditationem quasi linguam ruminemus et masticemus verba Dei, itaque ea in mentem trajiciamus nobisque incorporemus.

Quinta.

Quinta, quia lingua est membrum homini vel utilissimum, vel maxime noxium. Nam ut dicitur *Proverb.* XII: « Mors et vita in manu linguæ. » Et S. Jacobus ait, cap. III, 8: « Linguam nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero. » Quare opus est Spiritu Sancto, qui linguam domet, regat, sanctificet, juxta illud *Prov.* XVI: « Hominis est præparare cor, Domini autem gubernare linguam. » Spiritus Sanctus enim docet pauca loqui cum discretione et multa operari cum fervore, ac jugiter laudare Deum. In hoc enim perfectio vitæ spiritualis consistit.

Perfectio in quo sita?

Viderunt id per umbram Gentiles. Scitum est illud Anacharsis, qui rogatus, « quid esset in homine pessimum et quid optimum? » respondit: « Lingua. » Hæc enim utilissima est, si recta ratione gubernetur; pestilentissima vero, si secus. Ita Laertius, lib. I *De Vitis Philosoph.*, cap. IX. Stobæus, *serm.* 34, narrat Theocritum Chium, cum Anaximenes dicturus esset, ita præfatum esse: « Incipit verborum flumen, mentis gutta; » significans illum esse multiloquum, sed parum sapientem. Demosthenem vero rogatum, « cur homo haberet unam linguam, aures vero duas? » respondisse: « Quoniam duplo magis audire hominis expedit, quam loqui. » Unde Zeno adolescenti in convivio loquaci dixit: « Aures tibi in linguam defluxerunt, » ut refert Laertius, lib. VII, cap. I.

TANQUAM IGNIS. — Vox *tanquam* videtur significare has linguas non fuisse verum ignem, sed ignis duntaxat habuisse speciem et similitudinem, *primo,* in colore rubeo; *secundo,* in fulgore; *tertio,* in volubilitate et motu. Ita Cajetanus. Verum multi probabiliter censent verum fuisse ignem,

An veræ linguæ? sicut verus fuit sonus. Vox enim *tanquam* vel *sicut*, sæpe in Scriptura non similitudinem, sed veritatem significat, ut : « Vidimus gloriam ejus quasi unigeniti, » *Joan.* I, 14. Adde, *tanquam* significare potius multitudinem fuisse in linguis, quam in igne, ut sit hypallage, *q. d.* « Linguæ tanquam ignis, » hoc est ignis tanquam linguæ, aut potius; *q. d.* Linguæ hæ non erant veræ linguæ, humanæ et carneæ (hæ enim fuissent crassæ et indecentes, ac incongruæ ad repræsentandum Spiritum Sanctum, qui subtilissimus est spiritus), sed erant similes igni; quia ignis hic in linguæ specie apparebat et insidebat Apostolis.

Prior sententia uti simplicior, ita germanior videtur, tum quia vox *tanquam* significat fuisse ignis similitudinem, non veritatem; tum quia græce est ὡσεὶ πυρὸς, id est *tanquam ignis*, in genitivo, *q. d.* Linguæ hæ non erant veræ, sed instar ignis, sive erant linguæ non carneæ, sed ignis speciem referentes, perinde ac si ex igne fuissent effictæ. Sicut ergo non fuerunt linguæ carneæ et humanæ, sic nec verus fuit ignis, sed ejus species et similitudo, sicut pictores pingere solent ignem. Hic autem vivacior fuit ignis pictura et specie, quia videbatur ardere, agitari et in altum assurgere instar veri ignis. Tum denique, quia non fuit vera columba, sed ejus duntaxat species, quæ descendit in Christum dum baptizaretur in Jordane, *Matth.* III, 16, uti graviores doctores censent, et significat Matthæus dicens : « Et vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam. » Vox enim « sicut » indicat fuisse columbæ similitudinem. Simile fuit de vento, ut dixi vers. 2; denique si fuisset verus ignis, afflasset et combussisset capillos et capita Apostolorum. Videtur ergo ignis hic similitudinarius fuisse aer aut vapor densior, cui Deus indidit lucem roseam et rubeam instar ignis, in linguæ speciem conformatus, ita ut videretur esse lingua ignea, tum quia ignis per se pyramidalis est, sensimque se arctans in conum assurgit, uti facit et lingua; tum quia Deus hunc ignem proprie in linguæ modum efformabat. Fuerunt itaque linguæ πυρὸς, id est *ignis*, puta flammæ ignis; quæ longe acutiores sunt, quam linguæ nostræ.

Linguæ pyramidales quinque de causis. Quare plane pyramidales erant et in acumen assurgebant et desinebant, idque quinque de causis. *Prima* est ut significaretur quod Spiritus Sancti ardor mentem acuit et profunda Dei penetrare facit. *Secunda*, in signum quod corda discipulorum subtilissime et acutissime subintrabat et penetrabat. *Tertia*, in signum quod ea faceret suspirare et anhelare ad cœlum et cœlestia. *Quarta*, in signum quod linguis eorum ad penetrandum et inflammandum mentes auditorum miram efficaciam inderet, juxta id quod Christus promiserat *Luc.* XXI : « Ego dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri. » *Quinta*, in signum quod daret eis donum discretionis spirituum, quo penetrarent mentes, affectiones et secreta cordium, ut iis congrue ad salutem loqui, prædicare et consulere possent. Hoc enim donum iis qui animas tractant, ut Confessariis, Concionatoribus, Rectoribus est valde utile et opportunum.

Cur igneæ? Prima causa. Quæres, cur linguæ hæ fuerint igneæ? Respondeo : *Primo*, quia Deus, ac præsertim Spiritus Sanctus, est amor subtilissimus, efficacissimus, potentissimus, agillimus. Unde ejus symbolum est ignis, juxta illud *Deut.* IV, 24 : « Deus tuus ignis consumens est. » Idipsum per multas analogias ostendi *Levit.* IX, 23. Rursum, sicut lex vetus fuit data in Sina per ignem et cum igne, imo cum fumo, tonitruis et fulguribus, ut dicitur *Exodi* XIX, 16 et 18; ita multo magis ejus antitypa lex nova danda fuit per ignem. Ille enim ignis repræsentavit has linguas igneas, tonitrua repræsentarunt sonum venti vehementis, fulmina conciones et miracula Apostolorum, fumus contritionem et pœnitentiam Judæorum et Gentium. Causam dat Isidorus Pelusiota, *epist.* 494 : « Ut, inquit, unus Deus in utroque Testamento cognosceretur, quod scilicet idem ipse utriusque esset auctor, ideoque pro jure et arbitrio suo vetus aboleret novumque ei surrogaret. »

Secunda. *Secundo*, quia sicut Spiritus Sanctus auctoravit Prophetas per ignem, ita multo magis decebat ut auctoraret et Apostolos. De Prophetis liquet : nam Isaiam, cap. VI, 6, creavit Prophetam et sui ævi Apostolum, tangens purgansque labia ejus carbone ignito. Sic de Elia ait Ecclesiasticus, XLVIII, 1. « Surrexit Elias quasi ignis, et verbum ejus quasi facula ardebat; » unde et raptus est in cœlum curru igneo, IV *Reg.* XXI, 11; et Jeremias, *Thren.* cap. I, vers. 13 : « De excelso, inquit, misit ignem in ossibus meis, et erudivit me. » Et Ezechiel quatuor Cherubinos stipatores currus gloriæ Christi ita describit, cap. I, 13 : « Aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium et quasi aspectus lampadarum. » Hi autem typi fuerunt Apostolorum, qui quasi Cherubini, imo Seraphini, currum Ecclesiæ et gloriæ Dei egerunt per totum orbem, dum Dei et Ecclesiæ magnificentiam toto orbe celebrarunt et propagarunt. Quocirca Christus idipsum prædixit dicens, *Luc.* XII, 49 : « Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut accendatur? » Hinc et Spiritus Sanctus repræsentatus fuit columna ignis et nubis, quæ præivit et deduxit castra Hebræorum per desertum in terram promissam, uti dixi *Exodi* XIII, 21.

Tertia. *Tertio*, ut significaret legem Christi, quam mox promulgaturus erat, esse legem ignis, id est charitatis et zeli, juxta illud *Deut.* XXXIII, 2 : « In dextera ejus ignea lex. » Ignis ergo significat incendium amoris, quod Apostolis et fidelibus immittit Spiritus Sanctus.

Quarta. *Quarto*, ut significaret effectum quem Spiritus Sanctus operaturus erat in animis Apostolorum

cæterorumque fidelium, nimirum quod in eis torporem, timorem, concupiscentias et vitia consumeret et combureret quasi ignis, eosque igneos, id est zelosos, efficaces et agiles ad omne bonum efficeret, sicut ignis ignit ferrum, ait Cyrillus, *Catechesi* 17. « Hic ignis, ait Chrysostomus, *hom.* 4, mundi peccata quasi sylvam exussit. » Et inferius : « Sicut enim igneus homo, si in medias incidat stipulas, nihil lædetur, sed magis vim exeret suam; ita hic evenit. » Et S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.* : « In linguis igneis, ait, apparuit Spiritus, quia omnes quos repleverit, ardentes pariter et loquentes facit. Linguas igneas doctores habent, quia dum Deum amandum prædicant, corda audientium inflammant. Nam et otiosus est sermo doctoris, si præbere non valet incendium amoris. Hoc doctrinæ incendium ab ipso veritatis ore conceperant, qui dicebant : Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cum loqueretur in via et aperiret nobis Scripturas? » Verum est illud Ciceronis de oratore præceptum, lib. II *De Orat.* : « Ardeat orator, si judicem velit accendere. » Oportebat ergo hoc igne ardere Apostolos, ut eo totum orbem frigore torpentem et gelidum inflammarent.

Quinta. *Quinto*, Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 17 : « Ignis, ait, portendit tribulationem magnam et multiplicem, quam passuri erant Apostoli et fideles; sed superaturi per ignem amoris divini, quem idcirco hic eis indidit Spiritus Sanctus. »

Sexta. *Sexto*, ignis significat acre examen et lumen quod menti suggerit Spiritus Sanctus. Audi S. Bernardinum, serm. 2 *De Pentecoste* : « Quid, ait, a te quærit, qui tanta sollicitudine te quæsivit, nisi te sollicitum ambulare cum Deo tuo? Hanc sollicitudinem non facit, nisi Spiritus Sanctus, qui scrutatur profunda pectorum nostrorum, discretor cogitationum et intentionum cordis, qui nec minimam paleam intra cordis, quod possidet, habitaculum patitur residere, sed statim igne subtilissimæ circumspectionis exurit. Spiritus dulcis et suavis, qui nostram voluntatem flectat, imo erigat et dirigat magis ad suam, ut eam et veraciter intelligere, et ferventer diligere, et efficaciter implere possimus. »

Septima. Denique S. Augustinus, serm. 185 *De Temp.* : « Ipse (Spiritus Sanctus), inquit, Apostolos suos vivæ lucis fonte perfudit, ut ipsi postmodum universum mundum, tanquam duodecim solis radii, ac totidem lampades veritatis illuminent, et inebriati novo vino repleant atque irrigent sitientia corda populorum. » Quocirca idem toto affectu eum invocans in *Medit.* IX : « Jam, inquit, divini amor numinis, Patris omnipotentis prolisque beatissimæ sancta communicatio, omnipotens Paraclete Spiritus, mœrentium consolator clementissime, jam cordis mei penetralibus potenti illabere virtute, et tenebrosa quæque laris neglecti latibula, corusci luminis fulgore pius habitator lætifica, tuique roris abundantia, longo ariditatis marcentia squalore, visitando fœcunda. Saucia interioris hominis arcana tui amoris jaculo, et torpentis medullas jecoris flammis salutaribus penetrando succende, sanctique fervoris igne illustrando intima mentis et corporis universa depasce. Pota me torrente voluptatis tuæ, ut nil jam mundanorum degustare libeat venenatæ dulcedinis. Judica me, Domine, et discerne causam meam de gente non sancta, doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu. Credo ergo, quia quemcumque inhabitaveris, Patris ac pariter Filii domicilium condis. Beatus qui te merebitur hospitari, quoniam per te Pater et Filius apud eum faciunt mansionem. Veni jam, veni, benignissime dolentis animæ consolator, protegens in opportunitatibus, in tribulatione adjutor. Veni, mundator scelerum, curator vulnerum; veni, fortitudo fragilium, relevator labentium; veni, humilium doctor, superborum destructor. »

Viderunt idipsum Gentilium Philosophi. « Stoici enim, ait S. Cyrillus, lib. I *Contra Julian.*, Deum vocant ignem artificialem, via incedentem ad nativitatem mundi. Democritus asserit Deum esse mentem in igne orbicularis speciei, esseque animam mundi. »

SEDITQUE SUPER SINGULOS EORUM. — « Sedit, » id est institit, incubuit : nec enim lingua, vel ignis proprie sedet. Jam *sedit*, non sonus, aut ventus : hic enim non sedebat, sed agitabatur et perflabat totam domum, sed ignis hic linguarum, vel lingua ignea, ac consequenter Spiritus Sanctus, hisce linguis repræsentatus, qui unus erat in omnibus linguis. Unde ait *sedit*, non *sederunt* : tum quia una erat lingua totalis, licet in varias partiales dispertita, quæ singulis insidebant, ut dixi vers. 3; tum quia unus erat Spiritus Sanctus, cujus index erat lingua. Syrus tamen vertit, *et sederunt*, scilicet linguæ igneæ, quæ plures erant in pluribus, imo in eodem, sed partiales, ut dixi. Ita S. Cyprianus, lib. III *Testimon.*, cap. CI : « Et visæ sunt, inquit, illis linguæ divisæ quasi ignis, qui et insedit in unumquemque illorum. » Communiter Patres censent linguas has insedisse capitibus Apostolorum, licet aliqui eas in os eorum se inseruisse censeant. Causam dat Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 17 : « Sedit, inquit, super illos, ut novæ coronæ spirituales per linguas igneas imponantur capiti illorum. *Secundo*, quia in Apostolis quasi in Cherubico throno resedit majestas Spiritus Sancti, ait Nazianzenus, *orat.* 44. *Tertio*, ut eos auctoraret orbis Doctores eosque ostenderet esse cœlestes, ideoque cœlesti sapientia et facundia præditos. Ita Ammonius hic. *Quarto*, ut ostenderet Spiritus Sanctus, inquit Chrysostomus, se in iis eorumque successoribus permansurum usque ad finem mundi, juxta promissum Christi, *Joannis* XIV, 16. *Quinto*, sessio hæc significabat *primo*, tranquillitatem animæ omniumque appetituum; *secundo*, stabilitatem et constantiam

Sedit. cur? Prima causa. Secunda. Tertia. Quarta.

mentis, ne prosperis elevarentur et adversis dejicerentur; *tertio*, gravitatem et maturitatem morum, quam eis indebat Spiritus Sanctus. *Sexto*, addit noster Franciscus Turrianus, lib. I *De Hierar. ordinat. Minist.*, cap. II, citans S. Dionysium, *De Eccles. Hierarch.*, et S. Hieronymum, Dial. *contra Lucifer.*; item Ammonius, Damianus et alii, Apostolos hoc symbolo creatos esse Episcopos in Pentecoste, cum prius a Christo in ultima cœna dicente : « Hoc facite in meam commemorationem, » creati essent Presbyteri. Ratio eorum est, quia in Pentecoste, inquiunt, acceperunt Apostoli potestatem dandi Spiritum Sanctum, per impositionem manuum; puta per sacramentum Confirmationis et Ordinis. Verum ad hoc dici potest Apostolos potestatem hanc tunc accepisse in actu secundo, cum eam prius accepissent in actu primo; nam non congruebat eos hac potestate uti in actu secundo, antequam ipsi Spiritus Sancti plenitudinem in Pentecoste recepissent. Tunc enim ipsi in gratia confirmati, cœperunt confirmare et ordinare alios. Quare verius est eos creatos esse Episcopos ab ipso Christo post resurrectionem, cum eis dixit, *Joan.* XX, 21 : « Sicut misit me Pater, et ego mitto vos. » Hisce enim verbis creavit suos Vicarios orbisque Doctores, ac consequenter suum officium et auctoritatem, puta omnem potestatem Ecclesiasticam eis communicavit, ac proinde eos creavit Episcopos, uti ibidem asserunt S. Cyrillus, Chrysostomus, Theophylactus, Rupertus et alii.

Sexto. An Spiritus Sanctus Apostolos hic crearit Episcopos?

Denique aliqui, ut Dionysius Carthusianus, censent Apostolos hic confirmatos esse in gratia per assistentiam et protectionem continuam Spiritus Sancti, quæ eis hic ab illo deputatur et addicitur, ita ut deinceps ab ea excidere, nec mortaliter, sed venialiter duntaxat, peccare possent. Confirmatos enim eos fuisse in gratia docet S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriarch.*, cap. IV, et passim Scholastici : nec apparet ubi confirmati sint in ea, nisi in Pentecoste; tunc enim Spiritus Sancti plenitudinem acceperunt, perinde ac baptizati, in sacramento Confirmationis dicuntur in gratia baptismo accepta confirmari, roborari et perfici ac repleri Spiritu Sancto, licet non ea plenitudine qua Apostoli. Unde Eusebius Emissenus (vel quisquis est auctor), hom. *De Pentecoste*, asserit in sacramento Confirmationis illud robur Spiritus Sancti conferri; quod collatum est Apostolis in Pentecoste.

Vers. 4. 4. ET REPLETI SUNT OMNES. — Qui antea habebant Spiritum Sanctum, jam ejus plenitudinem acceperunt, ait S. Leo, serm. 3 *De Pentecoste*. Porro non omnes parem acceperunt gratiam, sed alius majorem, alius minorem, quisque scilicet pro suo, tum officio et gradu, tum dispositione, sicut vasa minora et majora replentur vino; sed majus plus recipit capitque quam minus, ob majorem capacitatem. Capacitas autem major ad recipiendum dona majora Spiritus Sancti, est major dispositio et præparatio, major humilitas, majus eorum desiderium, spes, oratio, etc. Præclare S. Augustinus, serm. 185 *De Temp.* : « Quanta, ait, et quam ineffabilis pietas Redemptoris! hominem portavit ad cœlum, et Deum misit ad terras. Quanta est auctori cura pro instauratione facturæ suæ? Ecce iterum nova de supernis medicina mittitur, ecce iterum infirmos suos per seipsam majestas visitare dignatur. Ecce iterum humanis divina miscentur, id est vicarius successor Redemptoris, ut beneficia quæ Salvator inchoavit, peculiari Spiritus Sancti virtute consummet, et quod ille redemit, iste sanctificet; quod ille acquisivit, iste custodiat. »

Ubi nota : S. Augustinus Spiritum Sanctum vocat Vicarium, id est successorem Christi. Spiritus Sanctus enim voluit descendere in mundum, ut imitaretur Verbi, puta Christi, descensum, ejusque cœpta et acta compleret. Quocirca descensus Spiritus Sancti in Apostolos similis fuit descensui Christi in mundum, puta incarnationi. *Primo*, quoad substantiam. Sicut enim Verbi substantia descendit in carnem, sic Spiritus Sanctus substantialiter descendit in Apostolos. *Secundo*, quoad modum. Sicut enim modus incarnationis fuit unio hypostatica, sic hypostasis Spiritus Sancti unita fuit Apostolis modo quodam simili. Unde sicut Verbum in carne fuit quasi ignis in carbone, ideoque illud carboni ignito assimilant S. Cyrillus, Damascenus et alii; ita pariter Spiritus Sanctus fuit quasi ignis incidens Apostolis. Ignis enim quoad splendorem repræsentat Verbum, quod est sapientia, lux et splendor Patris : ignis vero quoad calorem repræsentat Spiritum Sanctum, qui est calor, id est amor Patris et Filii : linguæ vero repræsentant carnem, quæ sunt pars carnis nobilissima, ac connexionem habent cum pulmone et corde, ex quo omnis spiritus, sanguis et vita carnis oritur. *Tertio*, quoad causam. Tam enim descensus Spiritus Sancti quam Christi causa fuit amor immensus et divinus, quo ipse, quasi Deus et summum bonum, cupivit summe benefacere hominibus iisque se summo modo, adeoque substantialiter et personaliter communicare et donare. *Quarto*, quoad proprietates. Sicut enim proprietates humanæ naturæ in Christo attribuuntur Deo et Verbo, et vice versa per communicationem idiomatum, qua Deus dicitur natus, esuriisse, sitiisse, passus, mortuus, crucifixus, quia scilicet humana natura quam assumpsit, nata est, esuriit, passa est, mortua et crucifixa; ac vicissim hic homo dicitur esse Deus, omnipotens, immortalis, æternus, quia scilicet persona Verbi cui juncta est humanitas, est Deus omnipotens, immortalis, æternus : ita pariter est quædam communicatio idiomatum inter Spiritum Sanctum et Apostolos, per quam communicationem Apostoli dicuntur effecti divini, spirituales, sancti, ob Spiritum divinum et sanctum quem receperunt, ac vicissim ipse Spiritus Sanc-

Analogia quæ incarnationis et adventus Spiritus Sancti.

tus dicitur apostolicus, multilinguis, propheticus, doctor, prædicator, quia tales effecit Apostolos, adeoque per eorum ora et linguas locutus docuit et prædicavit. *Quinto*, quoad fructus et effectus. Sicut enim Verbum incarnatum purgavit nos a peccatis, illuminavit, omni gratia donavit, perfecit, beavit et ad gloriam æternam perduxit : ita pariter purgat, illuminat, perficit, beat nos Spiritus Sanctus.

Spiritus Sanctus quis? Prima conclusio.

SPIRITU SANCTO. — Quæres, quis, qualis, quantus est Spiritus Sanctus? Respondeo et dico : *Primo*, Spiritus Sanctus vocatur tertia persona S. Trinitatis quam spirant et spirando producunt Pater et Filius, sicut homo spirando producit flatum, sive anhelitum et spiritum. Sicut enim cor per os producit flatum, ita Pater per Filium producit Spiritum Sanctum, ipse ergo est spiritus et anhelitus Patris et Filii. Aut potius, sicut anima ex intellectione rei amabilis spirat et producit amorem ejusdem, ita Pater per Verbum spirat Spiritum Sanctum. Ergo Spiritus Sanctus est et dicitur Amor castus et sanctus, spiratus et productus a Patre et Filio. Amor enim est quasi spiritus quem expirat affectus : unde et amantes apud homines languent. Hinc et de Sapientia, cujus fons est Spiritus Sanctus, ait Sapiens, VII, 25 : « Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera. »

Nota : Hic Spiritus non est extrinsecus Deo ab eoque emissus et efflatus, sed intrinsecus et substantialis. Est enim Spiritus hic non creatura, sed vere et proprie Deus, et tertia persona S.Trinitatis, in eadem numero Deitate cum Patre et Filio subsistens, ab iisque ab æterno naturali emanatione spiratus et productus, ideoque utrique consubstantialis, coæternus et per omnia æqualis. Audi S. Cyrillum Hierosolymitanum, *Catechesi*, 17 : « Unus, ait, est Spiritus Sanctus, subsistens, qui ubique Patri et Filio adest, non qui ab ore Patris et Filii loquente formetur, vel effletur, ut in aerem diffundatur, sed substantialis, loquens ipse et operans. » Hinc S. Gregorius Thaumaturgus in sua confessione, quam refert Gregorius Nyssenus, in orat. *De illius Laudibus*, Spiritum Sanctum vocat imaginem Filii, quia scilicet a Filio, ut a sui principio et exemplari procedit : « Unus, inquit, Spiritus Sanctus ex Deo ortum et existentiam habens, qui per Filium apparuit, imago perfecta Filii perfecti. » Et S. Athanasius, in *Symbol.* : « Spiritus Sanctus, ait, a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens. » Idem, serm. 4 *Contra Arianos*, ostendens quomodo in uno Deo sint tres personæ, affert simile de sole. Sicut enim in sole est splendor et lux, quæ duo ex se emittit, ita in Patre est Filius et Spiritus Sanctus, quos ambos ex se producit, Filium generando, Spiritum Sanctum spirando : « Non enim, inquit, tria principia, aut tres Patres introducimus, sicut Marcionistæ, cum non tres soles ad comparationes adducamus, sed unicum solem, ejusque splendorem, unicamque ex ambobus lucem. » Alias similitudines arboris et fontis affert Tertullianus, lib. *Contra Praxeam* : « Tertius, inquit, est Spiritus a Deo (Patre) et Filio, sicut tertius a radice fructus ex frutice, et tertius a fonte rivus ex flumine, et tertius a sole apex ex radio. Nihil tamen a matrice alienatur, a qua proprietates suas ducit. »

Secundo.

Dico *secundo* : Sicut Filius procedit ab intellectu et intellectione Patris, qua se Pater intelligit et comprehendit, quasi hujus intellectionis terminus adæquatus, et Verbum consubstantiale, ideoque genitus et Filius, sic Spiritus Sanctus procedit a voluntate et dilectione, qua se invicem Pater et Filius infinite diligunt, quasi hujus dilectionis terminus adæquatus et amor consubstantialis, ideoque Spiritus Sanctus, spiratus, non genitus. Unde Richardus de S. Victore, epist. *ad S. Bernardum, de Processione Spiritus Sancti* : « Si tu, inquit, recte diceris amare te amore cordis tui, cur non etiam recte dicantur Pater et Filius amare se amore cordis sui, qui est Spiritus Sanctus ? » Et communis est hæc sententia Patrum : « Pater et Filius diligendo se invicem, producunt Spiritum Sanctum, » ait Franciscus Suarez, *de Deo trino et uno*, lib. XI, cap. II. Spiritus Sanctus ergo ex vi processionis suæ est amor notionalis, primus, increatus, immensus, divinus, ipseque Deus : ac proinde hunc amorem nobis communicat, dum seipsum cum charitate creata quam nobis infundit, nobis communicat, juxta illud Apostoli, *Roman.* V : « Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis. » Hic verum est illud Philosophi : « Deus est circulus, qui incipiens in se, desinit in seipsum. » Incipiens enim in Patre generare Filium, desinit in Spiritum Sanctum qui idem Deus est cum Patre et Filio ; « Deus enim charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in eo, » I *Joan.* IV, 16. Deus ergo charitas est ei cui charus ante omnia est Deus. Rursum S. Augustinus, lib. XI *Civit.*, cap. XXIV : « Vocatur, ait, Spiritus Sanctus tanquam sanctitas substantialis et consubstantialis amborum. » Hinc idem S. Augustinus, lib. VI *De Trinit.*, cap. V, Spiritum Sanctum vocat « unitatem, charitatem et sanctitatem Patris et Filii. » Et S. Bernardus, serm. *De Pentec.*, ait, « Spiritum Sanctum procedere tanquam firmissimum et indissolubile vinculum Trinitatis. » Et serm. 8 *in Cant.*, eum vocat « osculum Patris ad Filium. »

Spiritus Sanctus procedit a voluntate ut amor

Tertio.

Hinc dico *tertio* : Spiritus Sanctus est primum et increatum donum Patris et Filii, in quo suam essentiam cum omnibus divinis attributis ei donarunt, ut eamdem nobis donare et communicare posset ; ita S. Augustinus, lib. IV *De Trinit.*, cap. XX : « Spiritui Sancto, ait, donum Dei esse, est ex Patre (Filioque) procedere. » Idem, lib. V, cap. XV : « Quia, ait, Spiritus sic ab æterno procedebat, ut posset donari, jam donum erat ante-

quam esset cui donaretur. Aliter enim intelligitur cum dicitur donum, aliter cum dicitur donatum. Nam donum potest esse et antequam detur: donatum autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest. » Vide D. Thomam et Scholasticos, I *part., Quæst.* XXXVIII. Audi S. Basilium, lib. V *Contra Eunomium,* sub finem : « Spiritus, inquit, imago Filii dictus est, et Dei spiritus, et verbum, et Spiritus oris, et bonus Spiritus, et rectus, et principalis, et Spiritus potentiæ, et Dominus, et Deus dictus est Dei Spiritus, sicut etiam ipsum verbum. » Ubi nota improprie per catachresin Spiritum dici imaginem et Verbum, quia scilicet Patri et Filio, a quibus procedit, est similis, licet ex vi processionis suæ formaliter non procedat ut similis : hoc enim proprium est generationi Filii, qui proinde solus proprie est imago et Verbum Patris, ac proinde ejusdem character, splendor et pulchritudo. Pulchritudo enim nihil est aliud, nisi summi boni splendor in Verbo, ac per Verbum in creaturis refulgens.

Quarto.

Spiritus Sanctus realiter datur justis.

Dico *quarto*, reipsa et physice nobis donari ipsam personam Spiritus Sancti, cum gratia et charitate, ac consequenter Patrem quoque et Filium ; id patet ex *Joan.* XIV, 13 : « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. » Ergo mansio Dei et sedes, templum ac thronus Dei et S. Trinitatis est anima justi, ac proinde proprie magisque intime est in ea præsens Deus, quam est in rebus creatis per essentiam, præsentiam et potentiam; imo si per impossibile Deus non esset in anima per essentiam, præsentiam et potentiam, per gratiam et justitiam inciperet ibi esse realiter præsens, inquit Suarez, loco mox citando, sicut incipit esse corpus Christi sub speciebus panis per verba consecrationis, et sicut deitas Verbi cœpit esse præsens humanitati Christi, cum eam sibi hypostatice univit; adeo ut, si ante non fuisset in ea præsens, per hanc unionem hypostaticam cœpisset in ea realiter existere et esse præsens : cœpit enim ibi esse hypostatice, id est personaliter; sic et hic. Est enim hic summa Dei unio inter Deum et animam sanctam, qua nulla creaturæ puræ potest dari major. Nam, ut ait S. Petrus, per eam fimus divinæ consortes naturæ. Sicut ergo Beatis realiter est præsens Deus, cum illis suam essentiam ostendit, eamque fruendam et possidendam communicat; sic et est in anima sancta, ac proinde mox in ea suam gratiam, charitatem aliaque dona divina diffundit et communicat: uti sol, ubi oritur, mox suam lucem, radios et calorem spargit. Posita ergo ultima dispositione ad justitiam, v. g. contritione, statim subintrat in animam Deus et S. Trinitas, ac deinde eidem suam charitatem et gratiam communicat. Hoc significat τὸ « mansionem apud eum faciemus. » Ita S. Bonaventura, in I, *dist.* XIV, art. 2, *Quæst.* I; *ibid.* Magister, Scotus, Gabriel, Marsilius ac D. Thomas, I *part., Quæst.* XLIII, art. 3 et 6; *ibidem* ejus discipuli, ac Gregorius de Valentia, Vasquez, et fuse Franciscus Suarez, lib. XII *De Deo trino et uno*, cap. V, ubi et aliam rationem moralem adjungit, scilicet hanc : Plena, ait, amicitia exigit præsentiam amici; justitia autem et charitas est amicitia Dei plena : ergo Deus animæ sanctæ, quasi amico suo, est præsens in eaque habitat quasi in templo suo, ut anima eum præsentem colat, amet et veneretur. Quocirca S. Basilius, homil. *De Spiritu Sancto*, docet justos per gratiam fieri Deos agereque vitam divinam, quia inhabitat eos Spiritus Sanctus, qui quasi anima eos vivificat et agit ad omne bonum. Verba S. Basilii sunt : « Habet homo per inhabitatorem Spiritum dignitatem propheticam, apostolicam et angelicam, cum antea fuerit terra et cinis. » Et mox : « Hujus gratia Deus est quisque Sanctorum; dictum enim illis a Deo est : Ego dixi : Dii estis, et filii Excelsi omnes. Et : Deus Deorum (utique Sanctorum) locutus est. Et : Videbitur Deus Deorum (videlicet Sanctorum) in Sion. Necesse est autem divinum esse Spiritum, et ex Deo esse, qui Diis divinitatis est causa. » Et paulo post : « Sicut in igne caliditas est partim quam in se habet, partim quam affert aquæ; ita et Spiritus in seipso habet vitam, et qui participes illius sunt, divino quodam modo vivunt, vitam adepti divinam ac cœlestem. Quapropter et omnia in illo perfecta sunt, dilectio, gaudium, pax, tolerantia, bonitas, prudentia, sapientia, consilium, securitas, pietas, scientia, sanctimonia, redemptio, fides, operationes virtutum, dona sanationum et quæcumque alia illis similia. Qui se illi conjunxerit, et quasi in unum coierit, audiet illud Apostoli : Qui Domino adhæret, unus cum illo spiritus est. » Idem, lib. III *Contra Eunom.*: « Sicut, ait, ferrum quod in medio ignis jacet, ferri naturam non amisit, vehementi tamen ignis actione ignitum, cum universam ignis naturam in semetipsum acceperit, et colore, et calore, et actione ad ignem transit : sic sanctæ virtutes ex communicatione, quam cum illo habent qui natura sanctus est, per totam suam subsistentiam receptam, jam quasi innatam sanctificationem habent : diversitas vero ipsis a Spiritu Sancto hæc est, quod Spiritus natura sanctitas est, illis vero participatione inest sanctificatio. » Quocirca Cyrillus, *Catechesi* 16, Spiritum Sanctum vocat gratiarum parochum, id est præbitorem, largitorem ex officio. Parochus enim vocatur, cui officium rem aliquam curandi et præstandi incumbit.

Quinto.

Dico *quinto*, omnibus quidem justis dari Spiritum Sanctum, sed tamen non dici mitti ad quempiam, « nisi quando proficit in aliquem novum actum, vel novum statum gratiæ, ut puta cum aliquis proficit in gratia miraculorum, aut prophetiæ; vel in hoc quod ex fervore charitatis exponit se martyrio, aut abrenuntiat his quæ possidet, aut quodcumque opus arduum aggreditur, » ait D. Thomas, I *part., Quæst.* XLIII, art. 6, ad 2.

Sic in Pentecoste missus est ad Apostolos, quia contulit eis excellentiam donorum omnium. Idem significat τὸ « repleti sunt, » ita nimirum ut eum quo pleni erant, quasi supereffluentes in alios effunderent. Præclare Richardus de S. Victore, serm. *De missione Spiritus Sancti*, tres in eo gradus ponit et distinguit, nimirum Sancti Spiritus infusionem, diffusionem, effusionem. Infusio est, cum suam gratiam animæ infundit, etiamsi eam non impleat; sicuti cum vinum vasi infunditur usque ad vasis dimidium. Diffusio, quando per totam animam diffunditur, ita ut nullam ejus partem vacuam relinquat. Effusio, quando ita eam replet, ut supereffluat, eumque in alios effundat. Et sic Apostoli hic aliique fideles in *Actis* dicuntur repleti Spiritu Sancto. Unde S. Augustinus, serm. 185 *De Temp.* : « Affuit, inquit, in hac die fidelibus suis non jam per gratiam visitationis et operationis, sed per ipsam præsentiam majestatis, atque in vasa non jam odor balsami, sed ipsa substantia sacri defluxit unguenti. Idem asserit Nazianzenus, *orat.* 44. Et S. Leo, serm. *De Pentecost.* : « Spiritus Sanctus, inquit, inspirator fidei, doctor scientiæ, fons dilectionis, signaculum castitatis, et totius est causa virtutis. » Et, *serm.* 2, asserit Apostolos in Pentecoste accepisse « constantiam illius charitatis, quæ omnem formidinem foras mitteret et furorem persequentium non timeret; quia Spiritus Sancti nova abundantia repleti, ardentius velle et efficacius posse cœperunt, proficientes a præceptorum scientia ad tolerantiam passionum; ut sub nulla jam tempestate trepidantes, fluctus sæculi et elationes mundi fide supergrediente calcarent, et morte contempta omnibus Gentibus Evangelium veritatis inferrent. » Invocemus ergo sanctum hunc Spiritum, dicamus cum Poeta Christiano, imo cum S. Ecclesia :

Infusio, diffusio et effusio Spiritus Sancti.

> Aura potens, amor ignipotens, spirabile numen,
> Amborum (Patris et Filii) communis amor, cœli aurea flamma,
> Sancte, veni, sanctis accende ardoribus orbem.
> O dium flamen, nostris te mentibus affla.

Reple tuo nos flamine, flumine, lumine, numine; « Veni, creator Spiritus, mentes tuorum visita, imple superna gratia, quæ tu creasti pectora. Accende lumen sensibus, infunde amorem cordibus : infirma nostri corporis virtute firmans perpeti. Redde mihi lætitiam salutaris tui et spiritu principali confirma me. » Denique proprietates, epitheta et dotes plurimas Spiritus Sancti recenset Sapiens, cap. VII, vers. 22, dicens : « Est enim in illa (Sapientia, cujus fons et auctor est Spiritus Sanctus) spiritus intelligentiæ sanctus, unicus, multiplex, subtilis, disertus, mobilis, incoinquinatus, certus, suavis, amans bonum, acutus, quem nihil vetat, bene faciens, humanus, benignus, stabilis, certus, securus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis. » Hinc vocatur « Spiritus, » non tantum ratione essentiæ et modi procedendi, quia scilicet spiratur ut spiritus, uti dixi initio; sed etiam ratione efficaciæ et efficientiæ, quia subtilis est, penetrans, efficax, etc., ut spiritus, ut patet ex verbis jam citatis. Additur « Sanctus, » quia purissimus et sanctissimus est, omnisque sanctitatis creatæ fons et causa.

Cur vocatur Spiritus Sanctus.

ET COEPERUNT LOQUI. — Non poterant se continere Apostoli Spiritu Sancto quasi musto pleni, quin illico in Dei laudes erumperent, ac donum sibi a Spiritu inditum monstrarent et in alios effunderent. Ad hoc enim eos urgebat vis et plenitudo Spiritus, perinde ac B. Virgo, Verbo concepto, Deo plena erupit cecinitque : « Magnificat anima mea Dominum, » etc. Præclare S. Leo, serm. 1 *De Pentecoste*, exclamat : « O quam velox est sermo sapientiæ; et ubi Deus magister est, quam cito discitur quod docetur, etc.! Ab hoc igitur die tuba Evangelicæ prædicationis intonuit, ab hoc die imbres charismatum, flumina benedictionum omne desertum et universam aridam rigaverunt. » Et S. Augustinus, *in Psal.* LIV : « Per superbos homines divisæ sunt linguæ, per humiles Apostolos congregatæ sunt linguæ. Spiritus superbiæ dispersit linguas, Spiritus Sanctus congregavit linguas. » Idem, lib. *De Blasphemia in Spiritum Sanctum* : « Ideo, ait, Apostoli linguis omnium Gentium locuti sunt, quia per linguas constat consociatio generis humani. Et oportebat per linguas omnium gentium significari istam societatem filiorum Dei et membrorum Christi futuram in omnibus gentibus, ut, quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Spiritum Sanctum qui loquebatur linguis omnium, ita nunc ille se cognoscat accepisse Spiritum Sanctum, qui tenetur vinculo pacis Ecclesiæ, quæ effunditur in omnibus gentibus. »

VARIIS LINGUIS : — tum quia unus una, alius alia lingua, v. g. Andreas parthice, Joannes græce, Jacobus persice, Simon germanice loquebatur. Quæres : Quomodo id factum? Aliqui censent Apostolos una duntaxat lingua locutos, nimirum patria, quæ erat syro-hebræa; sed a variis variarum linguarum gentibus fuisse intellectos, sicut S. Vincentius Ferrerius hispanice loquens et concionans, ab Italis, Gallis, Flandris et Anglis intelligebatur; et S. Xaverius unica responsione duodecim diversa quærentibus satisfaciebat. Favet huic sententiæ quod dicitur, vers. 11 : « Audivimus eos loquentes nostris linguis. » Et quia implicat eumdem eodem tempore simul diversis linguis loqui. Non enim potest quis simul nisi unam vocem et orationem proferre. Ita censent S. Cyprianus, serm. *De Spiritu Sancto*, Arator, Œcumenius et Dionysius Carthusianus hic.

Apostoli non una, sed variis linguis locuti sunt.

Verum dico Apostolos et fideles singulos hic vicissim et successive variis linguis esse locutos. Probatur *primo*, quia id clare hic dicitur : « Lo-

Probatur primo.

quebantur, inquit, variis linguis, » græce ἑτέραις, id est, « aliis et diversis a sua patria, » quæ erat Syrochaldaica et Galilæa. Syrus, *Loquebantur lingua et lingua*, id est pluribus linguis.

Secundo. *Secundo*, quia alioquin miraculum hoc non tam loquentium, quam audientium fuisset : non enim fuisset in Apostolis, sed in Judæis, qui eos audiebant. Deus autem hoc dono linguarum ornare et glorificare voluit ipsos Apostolos. Ita Nazianzenus, *orat.* 44.

Tertio. *Tertio*, quia idipsum promisit Isaias, cap. XXVIII, uti explicat Apostolus, I *Corinth.* XIV, 21, dicens : « In aliis linguis, et in aliis labiis loquar populo huic. » Unde et Apostolus ibidem gloriatur : « Gratias, inquit, ago Deo meo quod omnium vestrum lingua loquor. » Hoc est, quod eis pollicitus est Christus : « Linguis loquentur novis, » *Marc.* XVI, 17.

Quarto. *Quarto*, quia idipsum significat Ecclesia in Missa Pentecostes, dum infra Actionem ita orat : « Communicantes, et diem sacratissimum Pentecostes celebrantes, quo Spiritus Sanctus Apostolis innumeris (id est plurimis) linguis apparuit. »

Quinto. *Quinto*, quia multis miraculis fuisset opus, si ipsi una lingua loquentes, a variis gentibus in variis linguis fuissent auditi : debuisset enim sigillatim vox et lingua cujusque a Deo in aere formari, itaque ad aures ejus deferri. Sin autem ipsos variis linguis locutos dicamus, unum duntaxat fuit miraculum, scilicet infusio linguarum facta Apostolis. Deus autem et natura non solent opera et miracula sine necessitate multiplicare. Frustra enim fit per plura, quod fieri potest per pauciora.

Sexto. *Sexto*, quia ita censent Cyrillus, *Catech.* 17; S. Augustinus, tract. 93 *in Joan.*; S. Ambrosius, *in Psal.* XVIII, ubi idipsum probat ex ejus vers. 4 : « Non sunt loquelæ neque sermones quorum non audiantur voces eorum; » Nazianzenus, *orat.* 44; S. Leo, serm. 1 *De Pentecoste*; S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.*, et alii.

Addo tamen Apostolos subinde una lingua loquentes et concionantes, ab auditoribus variarum linguarum fuisse intellectos; ac consequenter utroque modo habuisse hoc donum linguarum quasi duplicatum. Si enim id concessum fuit S. Vincentio aliisque viris Apostolicis, multo magis ipsis Apostolis. Sane S. Franciscum Xaverium utroque modo habuisse donum linguarum testatur processus canonizationis ejusdem. Unde Illustrissimus Cardinalis de Monte, in revelatione facta in Consistorio coram Gregorio XV Pontifice, ita ex Actis de eo profitetur : « Diversarum gentium linguis quas non didicerat, cum eas Evangelii causa adiret, ita eleganter et expedite loquebatur, ac si ibi natus et educatus esset; et contigit non raro, ut eum concionantem diversarum nationum homines, sua quisque lingua plane et polite loquentem audiverit : id quod pro maximo miraculo ab ea gente habitum, non solum auxit venerationem Xaverii, sed multos etiam ad fidem convertit. »

Apostoli acceperunt cognitionem omnium linguarum totius orbis. Porro, Apostoli acceperunt hic cognitionem omnium linguarum totius orbis, quia ad omnes gentes destinabantur, omniumque erant Apostoli et doctores. Ita S. Ambrosius, *epist.* 33. Numerantur autem a plerisque primævæ linguæ septuaginta : tot enim in divisione linguarum tempore fabricæ turris Babel, totidem familiis ex Noe prognatis indita fuisse censent. Verum *Gen.* X, 32, ostendi, eo tempore 55 tantum fuisse familias, ac consequenter totidem linguas; sed ex illis multæ aliæ tot labentibus sæculis prognatæ sunt, multæ etiam novæ adinventæ. Legi in una duntaxat valle Indiæ Occidentalis numerari septingentas linguas, adeoque quamlibet urbem sæpe habere propriam linguam, ne ab incolis vicinæ urbis, cum quibus hostilitatem exercet, intelligatur, neve cum hostibus vel in lingua communicet. An hæ omnes Apostolis inditæ sint, incertum est. Sed certum est omnes primævas et primarias lateque patentes eis esse inditas : item dialectos earumdem, et particulares alias, quæ illarum gentium ad quas Deus eos ituros prævidebat; erant propriæ. Facile est enim Spiritui Sancto hæc et plura indere, sicut eidem facile fuit omnibus angelis in primo instanti creationis indere species et scientias rerum omnium, earumque signa et linguas spiritales, quibus ipsi suos conceptus aliis enuntiare et inter se colloqui possent. Hinc S. Leo, serm. 1 *De Pentec.* : « Nec dubium, ait, in illo omnium humanarum vocum exultante concentu, majestatem Sancti Spiritus fuisse præsentem. »

B. Virgo accepit donum linguarum. Ex quo sequitur, non solos Apostolos, sed et cæteros fideles numero 120, tum viros, tum feminas, hoc donum linguarum accepisse, præsertim B. Virginem ac S. Magdalenam : ipsa enim fuit Apostola, ac ut talis prædicavit Massiliensibus, eosque convertit, uti habet ejus Vita. Ita contra Cajetanum id de B. Virgine negantem, docet inter alios Franciscus Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXXVII, disp. XX, sect. 2. Erat enim ipsa Apostolorum omniumque fidelium ad se, quasi ad Christi matrem, et toto orbe visendi causa confluentium doctrix et consolatrix, ac consequenter ut eos resalutare, animare et instruere posset, debebat eorum callere linguam. Addit Suarez eam ante adventum Spiritus Sancti habuisse hoc donum; nam cum tribus magis eorum lingua locuta est. Quin et deinceps primis illis Ecclesiæ sæculis, multis hoc donum datum fuit. Nam Irenæus, lib. V, cap. VI, testatur « audisse se multos universis linguis loquentes. » Sic S. Basilius, ait Amphilochius in ejus Vita, S. Ephrem Syro-Græcæ linguæ cognitionem a Deo postulavit et obtinuit. Sic S. Antonius Ulyssipponensis coram Pontifice prædicans, a variarum nationum et idiomatum auditoribus intellectus est. Sic Bernardinum in Concilio Florentino latine loquentem, Græci, Ita-

tini sermonis ignari, intellexerunt. In his ergo verum est illud *Sap.* I : « Spiritus Domini replevit orbem terrarum, in hoc (hic Spiritus græcizat : nam πνεῦμα, id est *Spiritus*, Græcis est neutrum) quod continet omnia, scientiam habet vocis; » ac proinde eam suis, quibus vult, communicat et aspirat. Sic etiamnum Patres Societatis nostræ, qui quasi Apostoli Indias obeunt, magnam facilitatem in addiscendis earum linguis, ex dono Spiritus Sancti, ad illas gentes convertendas necessario sentire se scribunt. Si enim natura non deest in necessariis, multo minus Deus et Spiritus Sanctus. Qui ergo linguas igneas desiderat, vitam Apostolicam ambiat easque ardenter et crebro efflagitet a Spiritu Sancto. Memorabile est exemplum F. Gentilis Franciscani, qui sub annum Domini 1330 in Persidem Evangelii causa profectus, cum Babylone degeret, neque in ediscendo Arabico idiomate, cujus illic usus est, magnopere proficeret, decrevit in Italiam regredi; in ipsa autem via accurrit ei adolescentulus, qui, causa cognita, redire eum jussit, quoniam Deus illius linguæ notitiam ei inderet : itaque ab ea hora tam bene et expedite Arabice locutus est, ac si in Arabia natus fuisset. Ita habent Chronica Franciscanorum, et ex iis Hieronymus Platus, lib. II *De bono Status relig.*, cap. XXX.

PROUT SPIRITUS SANCTUS DABAT ELOQUI ILLIS. — Græce ἀποφθέγγεσθαι, id est præclare et sententiose loqui quasi gnomas divinas et apophthegmata cœlestia, inquit Chrysostomus, non ad elegantiam et pompam composita, sed ardentia, et ad corda audientium compungenda et inflammanda, igne Spiritus Sancti succensa. Improbabile est quod asserit Jacobus de Valentia super *Magnificat*, Apostolos hic vidisse Dei essentiam quasi obiter et per transennam, in eaque audisse arcana verba quæ non licet homini loqui : nec enim Mosi, nec Paulo, nec ulli Prophetæ, vel Apostolo, id in hac vita concessum fuisse ostendi II *Cor.* XII, 4, et *Exodi* XXXIII, 19. Porro loquebantur « magnalia Dei, » ut patet vers. 11.

Moral. Primum, de lingua regenda.

Moraliter : disce hic Apostolos et viros sanctos non loqui ea quæ natura, imaginatio aut voluntas propria, sed quæ Spiritus Sanctus suggerit. Ille enim in mente eorum degit sicut sol in mundo, illuminans eam; sicut rex in suo regno, gubernans eam; sicut pater in familia, regens eam; sicut magister in schola, erudiens eam; sicut hortulanus in horto, irrigans eam. Est enim ipse lux intellectus, ardor voluntatis, suscitator memoriæ, frænum timoris, anchora spei, sal gustus spiritualis animæ, medicina passionum, nauclerus appetituum et desideriorum.

Secundum.

Rursum disce quemque loqui ex spiritu intus in corde dominante : hic enim spiritus cor ad loquendum per os movet. Si sanctus est, movet ad sancta verba; si malus et impurus, ad mala et impura. Vis ergo scire cor et secreta cujusque? vis scire qualis quisque sit? Considera qualia crebro et libenter loquatur. Si videris eum delectari colloquiis vanis, curiosis, turpibus, superbis, invidis, rixosis, maledicis, scito cor ejus esse vanum, curiosum, turpe, superbum, invidum, rixosum, maledicum; sin gravibus, pudicis, humilibus, benignis, beneficis, sapientibus, spiritualibus, scito eum gravem, pudicum, humilem, benignum, beneficum, sapientem, spiritualem. « Ex abundantia enim cordis os loquitur, » ait Christus. Quin et Socrates : « Loquere, ait, adolescens, ut te videam. Imago enim et speculum mentis est sermo. » Hinc Apostoli, quia pleni erant Spiritu Sancto, non nisi sancta, divina, ignea eructabant. Vas enim per orificium exhalat odorem ejus rei, qua intus plenus est : si vino plenum, exhalat odorem vini; si aceto, aceti; si melle, mellis; si fœtore, fœtoris, etc. Quare assidue invocandus est Spiritus Sanctus doctori, concionatori et cuivis fideli, ut cor ejus possideat, ex eoque linguam regat, ut eo modo doceat, concionetur, loquatur, quo audientium mentes feriat illasque Dei cognitione illuminet, ejusque timore et amore accendat, uti sibi concionanti accidisse narrat S. Augustinus, apud Possidonium, in ejus Vita, cap. XV. Ita Esther conversura Assuerum orat Deum, dicens : « Tribue sermonem compositum in ore meo in conspectu leonis, » *Esther* XIV, 13.

Vers. 5.

5. ERANT AUTEM IN JERUSALEM HABITANTES, — id est commorantes, degentes ad tempus, ad celebrandum ibi festum Pentecostes, juxta legem *Exodi*, XXIII, 17, aut studiorum, vel pietatis causa, perinde ac multi Romam veniunt, ibique aliquot septimanas vel menses commorantur, ut visitent loca sancta; alii per plures annos, studiorum, vel negotiorum causa. Nam ex sequentibus liquet hos in aliis provinciis natos recedisse. Aiunt enim, vers. 8 : « Audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus, Parthi, et Medi, et Ælamitæ, et qui habitant Mesopotamiam. » Unde et a Judæis in Judæa natis et habitantibus, se distinguunt vers. 11, dicentes : « Judæi quoque et Proselyti, Cretes et Arabes. » Denique expresse, vers. 7, inter eos nominantur « advenæ Romani. » Ita Nazianzenus, *orat.* 44, Œcumenius et alii.

Nota : In Jerusalem, quasi in matrice et metropoli Synagogæ, erant collegia et hospitia omnium gentium : Judæi enim per gentes dispersi, æque ac proselyti, in Jerusalem confluebant tum religionis, tum sapientiæ et legis addiscendæ causa. Talia jam sunt Romæ.

VIRI RELIGIOSI. — Syrus, *timentes Deum*; alii, *cultui Dei addicti*; alii, *Dei et pietatis cultores*, quales vulgus jam *devotos* vocat. Non enim erant Religiosi votis tribus Religionis Deo religati et astricti, quales jam sunt : sed Religiosi a virtute religionis, cui proprium est, ut Deo cultum reddat, illi debitum majestati, tum ob ejus præstantiam et excellentiam, tum ob beneficia quæ ab eo accepimus et perpetuo accipimus. Unde Ci-

Religio unde dicta? cero, lib. II *De Natura deorum*, religionem dici putat a relegendo, ut qui omnia quæ ad Dei cultum pertinent, diligenter pertractarent et tanquam relegerent, Religiosi appellarentur. S. Augustinus vero, lib. *De Vera religione*, circa finem, religionem a religando deducit, quasi hæc virtus sit, quæ quasi vinculum Deo nos alligat et religat, utpote creaturam suo Creatori, hominem suo Numini. Sic ait S. Jacobus, cap. I, 27 : « Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem hæc est, visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc sæculo ; » quia scilicet virtus religionis hos actus misericordiæ, puritatis et innocentiæ non elicit, sed imperat.

Moraliter, quam homo Deo sit astrictus. Præclare S. Augustinus, tract. 29 *in Joan.* : « Quid, inquit, tam tuum, quam tu ? quid tam non tuum, quam tu, si alicujus es, quod es ? » Nam ut jumentum quidquid est, hominis est, sic homo multo magis totus est Dei. Et S. Gregorius, lib. X *Moral.*, cap. X : « Necesse est, ait, ut homo in cunctis suis motibus sub dispositione disciplinæ religetur, et tanquam domesticum animal loris vinctum serviat atque æternis dispositionibus restrictum vivat. » Et S. Bernardus, serm. *De quadruplici debito* : « Ecce, inquit, in januis est qui fecit cœlum et terram; et Creator tuus est, tu creatura : tu servus, ille Dominus; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, a quo totum habes, illi præcipue Domino, qui et te fecit, et benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aeris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis viribus serviendum, ne forte indignationis oculo te respiciat et despiciat, et conterat in æternum. » Ita Psaltes, imo Christus, *Psal.* XXI : « Anima mea, inquit, illi vivet, et semen meum serviet ei. »

Ex omni natione. — Judæi enim ob varias persecutiones, præsertim Antiochi Epiphanis, toto orbe dispersi, ubivis gentium degebant, uti etiamnum degunt. Ita Nazianzenus, *orat.* 44. Porro Deus ita disposuit, ut ex omni natione adessent, qui hujus prodigii testes, domum reversi, illud apud suos enarrarent, itaque essent semina futuræ prædicationis in toto orbe : ita Chrysostomus. Hi ergo fuerunt quasi præcursores Apostolorum eisque viam ad evangelizandum straverunt. Nota τὸ « ex omni, » id est ex plurimis. Est hyperbole, non enim erant absolute ex omni natione; quia non legimus hic adfuisse Indos, Japones, Sinas, imo nec Gallos, Germanos, Hispanos, Sarmatas.

Vers. 6. 6. **Facta autem hac voce**, — tum soni vehementis, vers. 2, hic enim quasi tuba sonora excivit omnes incolas Hierosolymæ ad cœnaculum Apostolorum, cui incumbebat, ut dixi vers. 2 : ita Syrus; tum locutionis Apostolorum variis linguis. Unde liquet Spiritum Sanctum sonoram et tubalem vocem, atque ac mentem ardentem Apostolis indidisse, quæ procul audiretur, præsertim cum tot hominum, puta 120 fidelium, concurrerent et simul resonarent. Sic de S. Paulo ait S. Hieronymus, epist. 61 *ad Pammachium* : « Paulus vas electionis, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium, quem quotiescumque lego, videor mihi non verba, sed audire tonitrua. » Adde, hanc vocem a paucis auditam, in plures fuisse divulgatam. Unde Tigurina vertit, *is rumor cum increbuisset, convenit multitudo*, non tantum ob vocis citationem, sed maxime ob impulsum Spiritus Sancti, qui eos interius incitabat, ut causam hujus vocis inquirerent, eaque ratione Petri concionem audirent, converterentur et crederent in Christum. Ita Cajetanus.

Multitudo, — multorum millium. Nam mox ex ea tria millia conversa esse ait Lucas, vers. 41. Cœnaculum ergo hoc per omnium linguarum et gentium confluxum fuit quasi compendium mundi et microcosmus.

Confusa sunt quo pacto. **Et mente confusa est.** — Τὸ « mente » non est in Græco, sed tantum συνεχύθη, quod *primo*, Syrus vertit, *conturbata est*. *Secundo*, Chrysostomus, *perculsi sunt*, ob pavorem conscientiæ suggerentis se occidisse Christum, ejusque sceleris vindictam Deum eis hoc fragore comminari et intentare. *Tertio*, Beda, « confusa, » inquit, id est commista est, « sicut olim confusum est labium universæ terræ, et vocatum est nomen loci ejus Babel, » *Gen.* XI, 9. *Quarto*, alii « confusa, » inquiunt, « est » pudore, *q. d.* Erubuit ad tantum prodigium quo Deus glorificabat Christum, quem ipsi occiderant. *Quinto*, alii, *tumultuata est*, uti solet fieri in hominum confluxu et turba ad spectaculum insolitum et prodigiosum. Alii enim stupebant, alii rogabant : Quidnam vult hoc esse ? Alii irridebant dicentes, eos esse musto plenos, ut patet vers. 12. *Sexto*, et genuine, « confusa est » admiratione, stupore sacroque timore, reverentia et horrore tanti tamque novi et insoliti miraculi. Ita Vatablus, Cajetanus et alii. Nam, ut sequitur, vers. 7 : « Stupebant omnes et mirabantur. » Unde causam hujus confusionis simulque ipsam confusionem explicans subdit Lucas :

Quoniam audiebant unusquisque lingua sua illos loquentes. — Dubitat Nazianzenus, *orat.* 44, quo referri debeat τὸ « lingua sua, » an ad *audiebat*, *q. d.* Quisque sua lingua audiebat et intelligebat illos loquentes una lingua, scilicet patria et Hebraica : an vero ad *loquentes*, *q. d.* Quisque audiebat eos loquentes variis linguis, ac consequenter et sua in qua natus erat. Verum dico ad utrumque pertinere : quia enim Apostoli variis linguis loquebantur, hinc audientium quisque audiebat in eis suam pariter linguam, uti dixi vers. 4.

Vers. 7. 7. **Stupebant**, — ἐξίσταντο, id est *extra se rapiebantur quasi in extasin*.

Galilæi sunt. — Mirantur Galilæos esse polyglossos, quia Galilæi hebetiori, sed martio

ingenio, magis ad arma quam ad litteras et linguas erant idonei, ait Glossa.

Vers. 9. 9. ÆLAMITÆ. — Duplex est Ælam, una in Persia, altera in Media, contra quam prophetat Jeremias, cap. XLIX. Vide ibi dicta.

QUI HABITANT MESOPOTAMIAM ET JUDÆAM. — *q. d.* Tam ii qui Mesopotamiam, Parthiam, Cappadociam, etc., quam qui ipsam Judæam incolunt. Mirabantur enim ipsi Judæi in Judæa habitantes, Apostolos Judæos non tantum judaice, sed tot peregrinis linguis loqui, esto ipsi eas non intelligerent. Nota, Spiritum Sanctum Apostolis gentium plurium, quam hic nominentur, linguas indidisse. Nec enim nominantur hic Brasilii, Mexicani, Peruani, Germani, Galli, quorum tamen linguas calluerunt Apostoli, utpote ad eos propediem mittendi et ituri.

ET ASIAM. — Asia est tertia pars orbis, sed magnitudine cæteris duabus, puta Europæ et Africæ, par imo major, adeoque ipsa est quasi dimidia pars orbis: complectitur enim Indias usque ad Sinas inclusive. In Asia, puta juxta Babylonem, fuit paradisus terrestris. Asia est duplex, major et minor. Hugo hic Asiam minorem accipit, quæ hodie Turcici imperii melior et feracior est portio, vocaturque Anatolia, eo quod ἀνατολὴν, id est Orientem spectet, inquit Ortelius in *Theatro orbis*. Verum quia hæc complectitur Cappadociam et Phrygiam, quæ quasi discretæ ab Asia hic recensentur, hinc distinctius alii per *Asiam* accipiunt Propontidem, de qua Ptolemæus, lib. V, tab. I *Asiæ*, et S. Petrus, *Epist.* I, cap. I, vers. 1: « Petrus, inquit, Apostolus Jesu Christi electis advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, Cappadociæ, Asiæ, etc. » Ita Salmeron, Lorinus et Sanchez hic, qui *secundo* addit, « Asiam » accipi posse civitatem in eo tractu præcipuam, ejusdem cum provincia nominis, ut in Africa est civitas Africa, a qua provincia nomen accepit; et in Hispania sunt metropoles Valentia, Toletum, Corduba, Hispalis, Murcia, a quibus provinciæ integræ nomen sortitæ sunt (1).

Vers. 10. 10. LIBYÆ, QUÆ EST CIRCA CYRENEM, — ideoque a sua metropoli Cyrene, apud Cosmographos vocatur *Cyrenaica*. Ex hac ortum fuisse Simonem Cyrenensem, patrem Alexandri et Rufi, quem Judæi angariaverunt ut Jesu crucem bajularet, censet Gagneius et alii; licet alii ex alia Cyrene, quæ est in Cypro, aut ea quæ est in Syria, prognatum putent.

ADVENÆ ROMANI. — Syrus, *qui venerunt ex urbe Roma*, nimirum erant Judæi Romæ commorantes, qui Hierosolymam religionis vel negotiorum causa venerant.

Vers. 11. 11. JUDÆI QUOQUE ET PROSELYTI. — Paulo ante nominavit eos « qui habitant Judæam : » hic ergo « Judæos » vocat eos qui ex Judæis ubivis terrarum et gentium, quas hucusque recensuit, erant prognati. Opponit enim eos Proselytis, qui scilicet erant oriundi ex Gentibus, sed Judaismum erant amplexi, *q. d.* Quos hactenus nominavi, « Parthi, Medi, Ælamitæ, » etc., tam Judæi fuerunt, quam Proselyti. Cajetanus per *Judæos*, accipit eos qui orti erant ex tribu Juda, ac diversa a cæteris Judæam incolentibus dialecto loquebantur.

PROSELYTI. — Est vox Græca προσήλυτοι, id est *advenæ*, vel *adventitii*, qui scilicet ex Gentibus advenientes aggregabant se Judæis eorumque circumcisionem et sacra capessebant. Hi ergo erant Gentiles natione, sed Judæi religione. Nota: Lucas non curat hic situm et ordinem nationum: unde subdit : « Cretes et Arabes, » qui a Cretensibus remoti, præ Parthis, Medis, etc., Judæis sunt vicini, imo contermini. Tantum hac enumeratione significat, promiscue quoslibet populos audisse suam linguam ex ore Apostolorum resonantem, non tantum Judæos, sed et Proselytos.

MAGNALIA DEI, — Syrus, *mirabilia Dei facinora*, tum olim per Mosen, Patriarchas et Prophetas edita; tum paulo ante per Christum, et modo per Spiritum Sanctum patrata. Celebrabant enim Christi nativitatem, vitam, miracula, mortem, redemptionem, ascensionem, missionem Spiritus Sancti, æque ac Spiritus Sancti erga se et Ecclesiam amorem, dignationem et magnificentiam: perinde ac cecinit B. Virgo Dei erga se munificentiam qua Dei mater est effecta, dicens : « Magnificat anima mea Dominum. » Idem videre est in cantico Annæ, I *Reg.* II. Erant ergo linguæ Apostolorum quasi canoræ citharæ, organa et plectra Spiritus Sancti, ore quasi decachordo personantia et modulantia Dei laudes et magnalia.

Vers. 12. 12. ET MIRABANTUR, — διηπόρουν, quod Tigurina vertit *hæsitabant*; alii, *interrogabant*: διαπορέω enim multa significat, nimirum dubito, ambigo, ancipitis animi sum et consilii inops, admiror, interrogo, inquiro. Hi enim affectus connexi sunt: nam ex admiratione sequitur dubitatio, ex dubitatione interrogatio.

Vers. 13. 13. ALII AUTEM IRRIDEBANT. — Verisimile est hos fuisse Scribas et Pharisæos, eorumque asseclas. Hi enim uti Christum, ita et Christianos, præsertim Apostolos irriserunt et persecuti sunt : irrisio enim hæc profecta est, non ex ignorantia, sed ex malitia, facile enim videbant Apostolos non vino, sed Spiritu Dei agi : nullum enim vinum est, quod peregrinas linguas inspiret. Ita Œcumenius.

MUSTO PLENI SUNT ISTI. — Græcum γλεύκος et *mustum*, et *vinum succumque dulcem* significat, unde alii hic vertunt, « vino dulci pleni erant. » Nam hæc dixerunt in Pentecoste, puta in maio, cum non sunt uvæ, ut ex eis mustum vinumque recens exprimi possit. Verum irridendo et subsannando hoc dicunt. Unde non curant congrue,

(1) *Asia* hic est tractus Asiæ Minoris, speciatim eo nomine nuncupatus, olim *Ioniæ* nomine celeber.

sed maledice loqui (1). *q. d.* Isti videntur ebrii et insanire, perinde ac si mustum bibissent. Mustum enim, quia lentum, turbidum et fœculentum magis inebriat turbatque cerebrum, quam vinum vetus et defæcatum, præsertim quia ob dulcedinem avidius et majori copia bibitur, atque ob lubricitatem facile cerebrum permeat. Ita Œcumenius. Unde ab Ovidio, lib. III *Tristium*, elegia x, vocantur *fervida musta*. Et Plinius, lib. XIV, cap. xx : « Pugnacibus mustis, inquit, crapulæ plus inditur, lenibus parcius. » Unde et Cicero, lib. *De Claris orator.* : « Sic ego, ait, istis censuerim, et novam istam quasi de musto ac lacu fervidam orationem fugiendam : » licet alii contrarium censeant, scilicet vinum vetus, utpote potentius, magis inebriare novo, puta musto.

« Vera dicunt Judæi, inquit Cyrillus, *Catechesi* 17, sed irridendo. Novum enim vere erat illud vinum, novi Testamenti gratia. Sed novum hoc vinum est a spirituali vinea, quæ jam antea sæpe in Prophetis fructum ferebat, et in novo Testamento refloruit. Ut enim sensibilis vinea semper manet eadem, successu autem temporis novos affert fructus ; sic et Spiritus Sanctus, idem semper manens sicuti est, qui sæpe in Prophetis operabatur, nunc novum quiddam et admirandum declaravit. » Et inferius : « Non ita sicut vos existimatis, isti ebrii sunt, sed sicut scriptum est : Inebriabuntur pinguedine domus tuæ, et torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriati sunt sobria ebrietate, quæ peccatum mortificat, et cor vivificat : ebrietate omnino contraria illi corporeæ ebrietati. Illa enim et cognitorum inducit oblivionem, hæc etiam ignoratorum notitiam donat. Inebriati sunt bibentes vinum spiritualis vitis illius, quæ dicit : Ego sum vitis, vos palmites. » Considera hic utriusque ebrietatis, corporalis scilicet et spiritualis, analogias.

Analogia ebrietatis corporalis et spiritualis.

« Ebrietas, inquit S. Bernardus, lib. *De Modo bene vivendi*, cap. xxv, corpus debilitat, mentem illaqueat. Ebrietas generat perturbationem mentis. Ebrietas auget furorem cordis. Ebrietas nutrit flammam fornicationis. Ebrietas ita alienat mentem, ut homo nesciat semetipsum, etc. ; nec est aliud ebrietas quam manifestissimus dæmon. » Similis, sed in opposito genere, est ebrietas spiritalis ; et sicut ebrius vino, videtur incarnatus diabolus, sic ebrius amore et Spiritu Sancto videtur incarnatus angelus.

Prima.

Primo, enim sicut ebrietas corporalis rationem naturalem adimit, ita et spiritalis facit hominem emotæ mentis ; ac a ratione naturali ad supernaturalem eum transfert, ut amplius non sapiat terrena et humana, sed cœlestia et divina.

Secunda.

Secundo, sicut ebrius non cognoscit amicos, sed eos impugnat et ferit, ita ebrius Spiritu Dei non curat parentes, fratres, cognatos, cum se a Dei cultu, a religione, a martyrio avocare conantur, uti fecerunt Levitæ jussu Dei occidentes idololatras, etiamsi fratres essent, filii et patres, juxta illud Mosis, *Deut.* xxxiii, 9 : « Qui dixit patri suo et matri suæ : Nescio vos ; et fratribus suis : Ignoro vos, et nescierunt filios suos, hi custodierunt eloquium tuum et pactum tuum servaverunt. »

Tertia.

Tertio, sicut ebrius discurrit per plateas, et obvios invadit ; ita Apostoli discurrerunt per orbem invadentes reges et principes, eosque subjugarunt Christo.

Quarta.

Quarto, ebrius lætissimus est, ita et Apostoli. Audi S. Bernardum, tract. *De diligendo Deo* : « Tunc prorsus, inquit, inebriat charissimos suos, tunc torrente voluptatis suæ potat : quoniam quidem in complexu illo arctissimo et castissimo sponsi et sponsæ, fluminis impetus lætificat civitatem Dei. »

Quinta.

Quinto, vinum accendit hominem, ita et charitas gratiaque Spiritus Sancti. Unde S. Bernardus, ibidem : « Hinc, ait ; sobria illa ebrietas vero, non mero, ingurgitans : non madens vino, sed ardens Deo. » Et serm. 49 *in Cant.*, explicans illud Cant. : *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinavit in me charitatem* : « Ebria, inquit, est sponsa, sed amore, non vino, nisi quod amor vinum est, etc. Erant Apostoli ebrii, sed Spiritu Sancto, non musto. » Hanc ebrietatem sobriam sanctamque bibunt eximii Sancti in Eucharistia, de qua Psaltes, *Psalm.* xxii, 5 : « Et calix meus inebrians quam præclarus est ; » et Zacharias, cap. ix, 17 : « Quid enim bonum ejus est, et quid pulchrum ejus, nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines ? » Vide ibi dicta.

Sexta.

Sexto, ebrius exhalat et eructat vinum et crapulam, quo plenus est, cantat et vociferatur : sic et Apostoli « bulliebant musto, et musto bulliente linguæ gentium profluebant, » ait S. Augustinus, serm. 186 *De Temp.* Et serm. 188 : « Jam enim facti fuerant utres novi, sanctitatis gratia renovati, ut vino novo, hoc est Spiritu Sancto repleti, linguis omnibus loquendo ferverent, et Ecclesiam Catholicam per omnium Gentium linguas futuram, evidentissimo illo miraculo præsignarent. »

Septima.

Septimo, ebrius vino æstuans, animosus et pugnax nil timet, sed intrepidus ruit in enses et ignes. Unde Kosaki aliique milites pugnaturi implent se vino adusto, eoque pleni non nisi pugnas et minas spirant : ita Apostoli antea timidissimi, post receptum Spiritum Sanctum facti animosissimi, non nisi bellum contra infidelitatem, impietatem et dæmonem spirarunt, ac intrepide in pericula, carceres et martyria se

(1) Rectius Rosenmullerus ad h. l. : « Lucas videtur illud musti genus intelligere, quod Plinius ἀειγλεῦκος, reliqui scriptores generis nomine γλεῦκος nuncuparunt. Veteres sic præpararunt, ut contra suam naturam, qua, cum fervet, in vinum mutatur, per longum temporis spatium, imo per totum annum, integrum et incorruptum se conservaret, atque *musti* jucundum saporem retineret. » Vid. Walchii *Dissert. de natura et indole* τοῦ γλεύκους.

conjecerunt. Audi ebrium Apostolum : « Quis nos separabit a charitate Christi : tribulatio? an angustia? an fames? etc. » *Rom.* VIII.

Octava. Octavo, ebrietas parit insaniam. Nam, ut aiebat Anacharsis, primus calix qui bibitur, est necessitatis, secundus hilaritatis, tertius voluptatis, quartus insaniæ : ita ebrii Spiritu fiunt mundo et mundanis insani. Pulchre S. Bernardus, tract. *De Natura divini amoris*, cap. III : « Audi, ait, sanctam insaniam : Sive mente, inquit Apostolus, excedimus Deo, sive sobrii sumus, vobis. Vis ad hæc audire insaniam? Si dimittis, inquit, eis hoc peccatum, dimitte : sin autem, dele me de libro vitæ, » *Exodi*, cap. XXXII. « Vis aliam? Ipsum audi Apostolum : Optabam, inquit, anathema esse a Christo. Hæc ad Sancti Spiritus adventum Apostolorum fuit ebrietas, hæc Pauli insania, cum diceret ad eum Festus : Insanis, Paule. Mirumne erat si insanire pronuntiabatur, qui in ipso mortis periculo, ipsos judices suos a quibus pro Christo judicabatur, ad Christum convertere nitebatur? Non hanc insaniam multæ litteræ in eo faciebant, sicut dicebat Rex veritatem intelligens, sed dissimulans; sed, ut dictum est; Sancti Spiritus ebrietas, in qua et in parvo et in magno similes eos sibi facere gestiebat, qui eum judicabant. Et ut cætera omittam, quæ major, quæ magis inopinata insania, quam hominem relicto sæculo desiderantem et ardentem inhærere Christo; pro Christo rursum necessitate obedientiæ et charitatis fraternæ inhærere sæculo; tendentem in cœlum semetipsum mergere in cœnum? Hic est Benjamin adolescentulus, qui in mentis suæ excessu nec suum aliquid sentit, sed eum solum in quem totus excessit. Hac insania insani erant Martyres, inter tormenta ridentes. Cur hic non dicam, quod in fervore lasciviæ suæ lascivus Poeta dixit : Insanire libet? » Sicut ergo vinum, ita et amor facit insanos. Videre hoc est in iis, qui perdite amant feminam quampiam : quid non agunt, quid non tentant, quæ pericula non adeunt, ut ejus gratiam consequantur? Nil aliud cogitant, nil somniant, nil loquuntur nisi de ea, quasi insani. Idem, sed potentius, facit amor incensus zelusque Dei, qui hominem ita inebriat, ut non aliud cogitet, somniet, loquatur, quam Deum, et ea quæ Dei sunt. Cupit enim ubique Deum celebrare omnesque ad Dei cultum et amorem pellicere, imo impellere. Quocirca multa dicit et facit, quæ mundani æstimant insaniam. Denique optat pro Deo quotidie subire mille pericula, labores et mortes.

Graphice hanc ebrietatem describit S. Augustinus, serm. 185 *De Tempor.*, cujus proinde sensa plena spiritu hic ad verbum, in gratiam et commodum lectoris ascribam. Sic ergo ait : « Hoc musto inflammantur, et hoc præclaro poculo quotidie inebriantur etiam corda fidelium, et animæ convertentium. Quod frequenter fieri videmus, quando pro desiderio salutis suæ parentes et patriam suam fugiunt. Exeunt, nullo compellente, de terra et de cognatione sua; et mortui huic mundo alios spiritualiter animarum inquirunt parentes, et liberi sub jugo veniunt, et paulo ante elati atque sublimes humilia affectant, superba fastidiunt et cupiunt esse quod antea despexerant : et odisse incipiunt quod fuerant. Præsentium hospites, futurorum appetitores, æternam illam patriam, contempta temporalium falsitate, suspirant. Hoc itaque musto spiritales animæ inebriatæ, et penitus commutatæ, abstinentiam deliciis, vigilias dulcibus somnis, paupertatem divitiis anteponunt. Arduum contra vitia laborem, jucundissimam computant voluptatem : dulcescunt eis vilia, et quæ prius fuerant pretiosa, vilescunt : diligunt inimicos suos, et benefaciunt his qui se oderunt. Non convincuntur (forte legendum conviciantur) indignantibus, non irritantur in opprobriis; non franguntur in injuriis : prorsus horum nihil sentiunt propter fervorem Spiritus Sancti et propter æternam retributionem. Hoc spiritali mero calebant Martyres, quando abjicientes et post se jactantes omnia sæculi blandimenta, ibant ad passiones, obliviscentes facultates et affectiones, patrimonia ac matrimonia sua, et vincentes armatam contra se parvulorum pignorum fletibus pietatem, vociferantes quidem parentes, pulverem mittentes in capita sua, et matres facies suas avulsis crinibus dilacerantes. Sed illi hæc omnia tanquam ebrii non videbant, nec cognoscebant suos : quia infuso præcordiis suis Spiritu Sancto ad dolores, ad supplicia, tanquam ad consolationes et ad præmia festinabant. »

Vers. 14. **14.** STANS AUTEM PETRUS, — quasi Primas Apostolorum caputque Ecclesiæ. Unde ipse solus pro omnibus loquitur, et prodigii rationem reddit ac legem Evangelicam solemniter promulgat. In Pentecoste a Petro, quasi Christi vicario, fieri debuit hæc prima et solemnis in Sion legis Christi promulgatio, qua abrogata est lex vetus, ita ut deinceps obligare desierit, uti docet D. Thomas et Theologi passim. Porro erexit se Petrus stetitque, ut a tot millibus videri et audiri posset. Unde et *levavit vocem*, id est elata voce clamavit. Verisimile enim est, tot millia cœnaculo capi non potuisse, sed circum illud in locis vicinis ipsaque platea constitisse; nisi quis dicat cum nonnullis, Petrum eduxisse turbam in templum ibique concionem hanc ad eam habuisse.

Tropologice : Τὸ « stans » significat constantiam et celsitudinem animi in Petro post receptum Spiritum Sanctum, qui prius ad vocem ancillæ expaverat et negarat Christum. Audi S. Chrysostomum, hom. 4 *in Acta* : « Erat, inquit, Petrus os omnium, causam fidei agit pro omnibus, doctrina sua instruit omnes : ipse præcipuus fidei assertor est, præcipuus Catechista habetur, et primus extitit verbi concionator, et primus cœpit Ecclesiam, eamque non ex Hiero-

solymitanis, et circumcirca habitantibus Judæis; sed ex Parthis, Medis, Phrygiis, Libycis, Ægyptiis, Arabibus, advenis Romanis et aliis. Et qui omnium pastor fuit a Domino institutus, ex omnibus nationibus cogere cœpit oves : docuit eos fidem, simul et Apostolicos mores, nempe renuntiare omnibus, simul convenire in oratione et panis a Christo edocta fractione. »

Vers. 15. 15. NON ENIM, etc., HI EBRII SUNT, CUM SIT HORA DIEI TERTIA. — Ab ortu solis Judæis dies erat duodecim horarum, quas in quatuor partes dividebant, nimirum primam, tertiam, sextam, nonam, cuique ternas horas assignantes. Prima computabatur ab ortu solis, et complectebatur tres horas; quibus evolutis succedebat tertia, cum totidem horis, post quas in meridie sequebatur sexta, quæ teste Plutarcho, lib. VIII *Symp.*, Quæst. VI, apud omnes pene Gentes solet esse tempus et hora prandii. Unde et prandium, ait Plutarchus, dicitur quasi παρ ἔνδιον, id est *juxta meridiem*, vel *meridianum*. Ita Josephus in Vita sua, et ex eo Baronius, tradunt Judæos in festis omnibus abstinere solitos usque ad sextam.

Venit Spiritus Sanctus hora tertia, cur? Prima causa. Hinc patet, Spiritum Sanctum descendisse in Apostolos tempore matutino, puta hora ab ortu solis tertia : idque *primo*, quia eo tempore homines post somnum vigiles, et ante cibum jejuni, solent esse aptiores ad recipiendos Dei illapsus. Secunda. *Secundo*, quia iisdem de causis auditores magis idonei erant ad hoc prodigium considerandum et ad prædicationem Petri audiendam. Tertia. *Tertio*, quia illa hora, ait Beda, apud Judæos erat orationi destinata, uti et nunc est apud Christianos. Quocirca hac hora solent celebrari Missæ, quia eadem in orantes Apostolos descendit Spiritus Sanctus, ait Rupertus, lib. X *Officior.*, cap. XVIII. Quarta. *Quarto*, quia hora tertia, scilicet finiente, crucifixus est Christus, ait S. Marcus, cap. XV, vers. 25, qui proinde eadem hora implevit quod in vita promisit et in cruce promeruit, scilicet missionem Quinta. Spiritus Sancti, ait S. Cyrillus, *Catech.* 17. Symbolice Hugo : « Hora, ait, tertia significat dari orbi tertiam legem. *Prima* enim fuit lex naturæ, *secunda* Mosis, *tertia* Christi. »

Vers. 17. 12. EFFUNDAM DE SPIRITU MEO. — Id est *effundam Spiritum meum*, ut vertit noster Interpres, *Joel.* cap. II, vers. 28. Est Hebraismus. Hoc Joelis oraculum exposui *Joelis* cap. II, vers. 28, eo enim spectat : quare quæ ibi dixi, hic non repetam.

Vers. 22. 22. VIRUM APPROBATUM. — ἀποδεδειγμένον, quod Pagninus vertit, *designatum*; Tigurina, *exhibitum*; Vatablus, *demonstratum*, quem scilicet multis signis ostendit a se esse missum; Tertullianus, lib. *De Carne Christi*, cap. XV, *destinatum*; Syrus, *qui a Deo apparuit*; Noster, *approbatum a Deo*, quem scilicet Deus multis demonstrationibus comprobavit esse suum filium et legatum. Non ergo necesse est dicere cum Erasmo, nostrum Interpretem legisse ἀποδεδειγμένον, ἀπὸ τοῦ ἀποδέχομαι, id est *recipio, approbo*; imo hæc lectio frigidum et alienum dat sensum. Non enim vult dicere Lucas Christum susceptum fuisse a Deo, sed orbi demonstratum et comprobatum per multa prodigia.

IN VOBIS. — Syrus, *apud vos*; Pagninus et Tigurina, *erga vos*, vestri scilicet causa, ut vestris animis et corporibus consuleret vosque in utroque homine salvaret.

VIRTUTIBUS, ET PRODIGIIS, ET SIGNIS. — Hæc tria idem, vel pene idem sunt, connotato duntaxat differentia; sed exaggerationis causa junguntur, ut multitudinem et magnitudinem miraculorum Christi significent. Miracula enim vocantur *virtutes*, Græce δυνάμεις, quia sunt opera virtutis, id est omnipotentiæ Dei, quæ hominum et angelorum vires transcendunt. Eadem vocantur *prodigia*, quia portentosa et stupenda sunt, præsertim cum in aere aut cœlis fiunt. Eadem vocantur *signa*, quia significant res vel futuras, vel præsentes, v. g. Christum, eorum auctorem, esse Messiam Dei Filium, tum quia Messiam illa patraturum prædixit Isaias aliique Prophetæ, tum quia Christus illa hoc fine faciebat, ut iis Judæis probaret se esse Dei Filium.

Vers. 23. 23. HUNC DEFINITO CONSILIO. — Hoc dicit, ne Judæi putent Christum casu, aut necessitate et violentia crucifixum, *q. d.* Ne putetis vos vestris viribus vim intulisse Christo, eumque non potuisse manus vestras evadere; fuit id ab æterno decretum in consistorio S. Trinitatis, ac consequenter ab ipsomet Christo, qua Deus est : libere ergo et sponte mortem ipse subiit eique se obtulit. Poterat enim se subducere, poterat vos omnes arefacere, occidere, imo annihilare. Merito Tertullianus, *Apolog.*, cap. XXV, ridet Gentiles, quod deos et Jovem subjicerent fato : « Misera, inquit, illa conjux Jovis et soror, adversus fata non valuit (tueri Carthaginem contra Romanos) plane. Fato stat Jupiter ipse. »

Moraliter S. Chrysostomus : « Petrus, inquit, tentat liberare eos a crimine, ut quondam fratres suos Joseph, a quibus venditus fuerat, dicens, *Genes.* cap. XLV, vers. 8 : Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum. » Et cap. L, vers. 19 : « Nolite timere ; num Dei possumus resistere voluntati? Vos cogitastis de me mala, sed Deus vertit illud in bonum, ut exaltaret me, etc., et salvos faceret multos populos. » *Secundo*, per τὸ *definito consilio*, significat quam Christus libenter ac libere passionem subierit, et a Deo præfinitis cooperatus sit, ait Œcumenius.

ET PRÆSCIENTIA, — imperite et impie Calvinus, Beza, pro *præscientia*, vertunt, *providentia et decreto*. Censent enim Deum esse auctorem operum omnium, tam malorum, quam bonorum, v. g. tam proditionis Judæ, quam vocationis Petri : tam crucifixionis Christi, quam conversionis S. Pauli. Deum enim esse primam rerum et actionum omnium causam, ac proinde actiones omnes, tam malas, quam bonas, quæ in tempore fiunt,

ab æterno decrevisse et sanxisse ut fierent, atque ex vi hujus decreti Deum easdem in tempore procurare et efficere ut fiant. Unde sequitur, Deum esse auctorem peccati, æque ac virtutis: quæ horrenda etiam Gentilibus et sæculis omnibus inaudita est impietas et blasphemia. Hoc excludit hic Petrus dicens προγνώσει, id est *præscientia*, hoc est prænotione et prævisione, qua scilicet prævidebat impias Judæorum voluntates, quæ Christum eis a se traditum et objectum avide susciperent (quod significat Græcum λαβόντες) et morte afficerent. Hæc ergo fuit series et combinatio præscientiæ cum decreto Dei. Prævidebat Deus per suam omniscientiam, Scribas et Pharisæos tali tempore et loco fore tam impios et perversos, ut, si Christum eis objiceret, præsertim taxantem eorum scelera, ipsi eum invaderent et crucifigerent. Tunc decrevit et dixit: Volo Christum eis objicere, ac volo ut ipse crucem et mortem ab eis infligendam patiatur et subeat, ut per eam satisfiat offensæ et injuriæ mihi factæ per peccatum Adæ et posterorum ejus, itaque redimatur et salvetur genus humanum. Præscientia ergo fuit impietatis Judæorum, decretum vero passionis Christi et redemptionis nostræ. Hoc est quod Theologi communi axiomate celebrant: *Actio displicuit, passio grata fuit. Actio*, scilicet occisio et crucifixio Christi facta a Judæis, summe displicuit Deo, quia fuit immane parricidium, imo Christicidium et Deicidium. *Passio* vero Christi, hanc crucem suscipientis, summe placuit Deo, quia fuit actus summæ humilitatis, obedientiæ, charitatis et religionis, qua se in holocaustum Deo pro nobis obtulit. Vide S. Leonem, serm. 16 *De passione*. Poterat Deus decernere et jubere alicui Regi aut Prophetæ, ut Christum immolaret, sicut præcepit Abrahæ immolare filium Isaac. Sed noluit, quia non decuit. Maluit ergo uti ad hoc impiis Judæorum voluntatibus, quas ipse tali tempore certo fore certoque id facturas prævidebat.

Objectio de concordia præscientiæ et liberi arbitrii.

Dices: Posita hac Dei præscientia et decreto, infallibile et necessarium erat Christum a Judæis occidi: præscientia enim Dei falli nequit, ideoque impossibile est ut non eveniat, quod ipse præscit fore. Ergo posita hac Dei præscientia, necessarium erat et fatale Judæos occidere Christum. Quare occisio eorum fuit necessaria, quomodo ergo eis fuit libera?

Respondeo: Duplex est necessitas, æque ac impossibilitas: una antecedens actum liberum, sive consensum liberi arbitrii: altera eumdem consequens. Antecedens tollit libertatem facitque ut consensus voluntatis non sit liber, sed necessarius. Tale est Dei decretum, æque ac gratia efficax et prædeterminans, quam ponit Calvinus. Hæc enim se sola actum producit in voluntate, ea nihil libere cooperante. Consequens necessitas non tollit libertatem actus, sed eam sequitur et præsupponit. Talis est necessitas præscientiæ Dei; hæc enim sequitur actum liberum eumque præsupponit. Ideo enim vidit Deus Judæos occisuros Christum, quia ipsi libere eum erant occisuri, si ipse illis eum objiceret; non vero e contrario, ideo Judæi occiderunt Christum, quia Deus præviderat illos eum occisuros, hoc enim falsum est. Visio enim sequitur et præsupponit rem visam, quasi suum objectum: quod enim non est, videri nequit: prius ergo necesse est ut sit, ac deinde quasi posterius sequitur, ut videri possit, actuque videatur, uti recte docet S. Augustinus, lib. V *Civit.*, cap. x.

Instantia Prima.

Instabis *primo*: Præscientia Dei est ab æterno, actus vero liber fit in tempore: Prior ergo est præscientia, quam sit actus liber. Ergo necessitas præscientiæ est antecedens libertatem, non consequens. Ergo libertatem ab actu libero tollit, eique necessitatem imponit, quia quidquid antecedit actum liberum, ita ut ex eo necessario sequatur actus, hoc actum determinat facitque necessarium, non liberum. Talis autem videtur esse Dei præscientia.

Respondeo: Necessitas præscientiæ est antecedens tempore, sed consequens causalitate. Antecedit enim actum liberum tempore, imo antecessit ab æterno, eumdem tamen consequitur objective, et in genere causæ materialis. Deus enim sua præscientia prævertit existentiam rerum futurarum, atque eminus quasi ex alta specula æternitatis prævidet actus, qui post multa sæcula futuri sunt. Itaque tempore eos antecedit, sed objective eos sequitur. Prius enim est rem esse futuram, quam futuram a Deo prævideri; sicut prius est hominem ambulare, quam a me videri ambulare. Sicut ergo visio mea, qua video Petrum ambulantem, illi non imponit necessitatem ambulandi, quia, ea non obstante, potest quandocumque vult cessare ab ambulatione eamque sistere; ita et præscientia Dei non imponit necessitatem actibus liberis futuris: quia, ea non obstante, potest voluntas quandocumque vult ab iis cessare imo contrarium facere, itaque tollere Dei præscientiam, ac facere ut eos amplius Deus non præviderit. Ergo necessitas præscientiæ simpliciter non est antecedens libertatem, sed consequens, quæ consensum voluntatis liberum sequitur et præsupponit, etiamsi tempore, imo æternitate eam antecedat.

Instabis *secundo*: Impossibile est hæc duo inter se componi, simulque consistere et esse vera, nimirum Deum præscire actum futurum, et tamen illum non fore, sive non esse futurum. Ergo posito quod Deus præsciat eum futurum, necessario fit; ponitur autem Deus nunc eum præscire, ergo nunc necesse est ut quandoque fiat sitque futurus.

Secunda.

Respondeo: Hæc impossibilitas et necessitas est ex suppositione actus futuri, ideoque consequens, non antecedens. Ideo enim impossibile est ut non sit futurum, quod Deus præscit futurum, quia

impossibile est ut id quod futurum est, ideoque præscitur a Deo esse futurum, non sit futurum; sed sicut futurum est libere, ita et Deus prævidet illud libere futurum : nullam ergo ei sua præscientia necessitatem imponit, qua necessario sit futurum. Hæc ergo necessitas non est alia quam ea, qua res dum est, necessario est; dum est præterita, necessario est præterita; dum est futura, necessario est futura : quæ rem reique existentiam consequitur; ideoque non tollit libertatem, sed eam præsupponit. Sic Antichristus peccabit libere; posito tamen quod peccabit, necessarium est ut peccet. Impossibile enim est, ut idem simul sit futurum, et non futurum, sive ut idem simul sit, et non sit. Sic posito quod videam Petrum ambulantem, necessarium est ut ambulet : nec enim videre possum id quod non est; et tamen libere ambulat Petrus, quia potest visionem meam non ambulando tollere.

Tertia. Instabis *tertio* : Id quod videtur et prævidetur, jam est extra causas, jamque existit, et est in facto esse : ergo impossibile est ut non existat, et sit infectum : ergo necessario existit, non libere.

Respondeo : Actus liber dupliciter potest spectari : *primo*, ut est in fieri; *secundo*, ut est in facto esse : priori modo est liber, posteriori necessarius : libere enim egreditur a libera electione voluntatis, ita ut in potestate voluntatis sit eum elicere, vel non elicere, imo contrarium elicere; postquam tamen egressus est, non potest non esse egressus; utrumque sua præscientia prævidet Deus : prævidet enim eum libere egredi a voluntate, et postquam jam egressus est, non posse non esse egressum, ideoque priori consideratione esse liberum, posteriori necessarium : prævidet enim rem ut in se fit, omnemque ejus et dum incipit, et dum completur seriem modumque contemplatur. Hæc dixi obiter ob quorumdam objectiones, qui iis se mire torquent : sed unica distinctione necessitatis in antecedentem et consequentem, et altera, qua consideratur actus nunc in fieri, nunc in facto esse, res tota facilis est clareque perspicitur, æque ac concordia gratiæ efficacis et prædestinationis cum libero arbitrio; utraque enim innititur præscientiæ Dei. Gratia enim efficax est, quæ ita allicit mulcetque liberum arbitrium, ut illi persuadeat eliciatque effectum, puta liberum arbitrii assensum : quare efficax non est, et consequenter præviderі nequit, nisi prævideatur quod liberum arbitrium libere sinet se ab ea flecti, quodque eam acceptabit eique libere consentiet, cum facile possit eamdem refutare illique dissentire, si velit. Idem est de prædestinatione, quæ gratiæ efficaci, et consequenter præscientiæ Dei innititur. Prædestinatio enim non est aliud quam gratiæ præparatio, puta decretum Dei, quo decernit, v. g., Petro dare gratiam efficacem eamque continuare usque ad finem vitæ. Hoc non intellexit Calvinus, ideoque censuit præscientiam et prædestinationem Dei esse quasi fatum inevitabile, quod homini liberum adimat arbitrium : sicut ex adverso Cicero ita liberum statuit arbitrium, ut Dei negaret præscientiam; utque tolleret fatum, sustulit providentiam, atque ita dum homines fecit liberos, fecit sacrilegos, ait S. Augustinus, lib. V *De Civit.*, cap. IX et seq.

Ex dictis sequitur, falso plebeios nonnullos culpare præscientiam Dei, in eamque conjicere suas et sortes et casus, quin et damnationem vel salutem. Narrat et reprehendit S. Augustinus, lib. *De Bono persever.*, cap. XV, quemdam sui monasterii Religiosum, qui cum de defectibus suis argueretur, respondebat : « Qualiscumque nunc sim, talis ero qualem me Deus futurum esse præscivit. » Melius dixisset : « Talem me Deus fore præscivit, qualis vel per me peccando, vel per gratiam Dei bene agendo esse voluero. » Nam suo illo axiomate negligens curam suæ salutis eamque in Deum rejiciens, tandem monasterium deserens, factus est velut canis reversus ad suum vomitum.

TRADITUM. — ἔκδοτον, id est *expositum*; Syrus, *segregatum*. Nota : Traditus est Christus, tum a Patre, *Rom.* VIII, 32, et a seipso, *Galat.* II, 20; tum a diabolo, *Joan.* XIII, 2, ac a Juda, a Judæis, a Pilato in mortem et crucem : sed passive et objective a Patre et a se; a diabolo vero cæterisque ejus asseclis active et positive. Rursum fine diverso, nam a Patre et a se traditus est, ut mundum salvaret; a diabolo, ut Judæos ad Christi parricidium impelleret; a Juda, per cupiditatem pretii; a Judæis, per malignitatem; a Pilato, per metum. Ita Origenes et S. Thomas, in *Matth.* XXVI.

PER MANUS INIQUORUM. — Hæc verba referri possunt tum ad *traditum*, quod præcessit : Christus enim traditus fuit per manus iniqui Judæ et satellitum ejus, Annæ et Caiphæ pontificibus; tum ad *affigentes*, scilicet cruci, ut habet Syrus; Christus enim cruci affixus est per manus iniquorum militum.

Vers. 24. 24. QUEM DEUS SUSCITAVIT, SOLUTIS DOLORIBUS INFERNI. — Τὸ « inferni » legit quoque Irenæus, lib. III, cap. XII; S. Augustinus et alii apud eum, epist. 99 *ad Evodium*, et Syrus qui vertit, *solutis funibus inferorum*. Hebr. enim חבל *chebel*, et funem, et dolorem significat : quia dolor est quasi funis ligans, arctans et stringens, acriterque pungens afflictum. Verum Græca habent λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου, id est *solvens dolores mortis*, idque clarius et planius est. Sed eodem res redit, nam idem quasi est mors et infernus, quia olim ante Christum omnes qui moriebantur, ibant in infernum. Unde tunc teneri morte, vel inferno, idem esse videbatur : anima enim post mortem ibat ad infernum, corpus ad sepulcrum. Unde de utroque resuscitando subdit, vers. 27 : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. »

Quæres, qui sunt dolores mortis et inferni, quos Deus solvit suscitans Christum? *Primo,* Calvinus censet esse pœnas, anxietatem et desperationem, quam damnati patiuntur in inferno. Hanc enim nobis debitam, in se luendam suscepisse Christum, ideoque in cruce desperasse, dum clamavit : « Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti? » Verum hoc non minus stolidum est, quam blasphemum et impium, uti ostendi *Hebr.* v, 7.

Secunda. *Secundo,* alii censuerunt hic significari quod Christus moriens liberarit damnatos ex inferno, idque videtur innuere S. Augustinus, *epist.* 99. Verum hæc est hæresis, quam recenset et refutat idem S. Augustinus, *hæresi* 79, et S. Gregorius, lib. VI, *epist.* 179. Melius alii censent Christum morientem vel omnes, vel plurimos ex Purgatorio liberasse eisque dedisse primam et plenariam indulgentiam, uti dixi *Zachar.* IX, 11.

Tertia. *Tertio,* alii ex Syro censent dolores vel funes mortis hic vocari vires mortis, quibus quasi funibus corpus Christi mortui ligabat et detinebat in sepulcro, animam vero in inferno.

Quarta. *Quarto,* Cajetanus ex S. Thoma censet dolores mortis et inferni vocari pœnalitates, quas naturaliter et communi sorte ac jure patiebatur Christi corpus in sepulcro, et anima in inferno, quæ duæ erant. Prior, quod anima esset separata a corpore, quasi a suo compare, ad quod naturalem habet inclinationem, itaque quasi esset altera sui parte trunca et mutila. Posterior, quod detineretur in loco tam vili et infimo, qualis est sepulcrum et infernus. Verum dolor et pœna omnis Christi finita est in ejus morte. Et certum est Christi animam non fuisse detentam in inferno, nec corpus in sepulcro in vindictam, vel supplicium, aut satisfactionem alicujus peccati; sed fuit hoc corpori mortuo quasi naturæ debitum et commoditas, animæ vero fuit potius honor et triumphus : quia per eam Christus quasi victor inferni et liberator Patriarcharum, eo descendit.

Quinta. *Quinto,* alii respondent quod Christus dolores vel funes inferni paratos ut se constringerent, sicut alios omnes morientes constrinxerant et constringunt, solvit, id est discussit et dispulit, fecitque ne iis constringeretur. Rursum de facto solvit eos in aliis qui in limbo vel Purgatorio iis constricti tenebantur, dum eos inde liberavit et eduxit. Ita S. Augustinus, *epist.* 99. Hic sensus probabilis et appositus est.

Sexta. *Sexto,* S. Chrysostomus et Œcumenius respondent dolores hos non fuisse Christi, nec fidelium, sed ipsius mortis : « Mors enim, inquit, illum detinens doluit, sicut cetus absorpto Jona quasi indoluit, ideoque eum evomuit, » *q. d.* Deus per Christi resurrectionem ipsam mortem a doloribus quasi parturientis liberavit : mors enim et infernus suo utero tantum Christi onus et pondus ferre non volentes, quasi dolorem patiebantur cum eum clauderent, quem tenere et capere non poterant. Verum hoc subtilius est quam solidius et germanius.

Prima genuina. *Septimo* ergo et genuine, dolores mortis et inferni metonymice vocantur dolores gravissimi, qui hominibus mortem afferunt eorumque animas in infernum mittunt, ut ibi quasi in tenebris et carcere ineluctabili perpetuo detineantur et degant. Hinc illud *Psal.* XVII, 5 : « Circumdederunt me dolores mortis, etc., dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. » Quo alludit hic Petrus. Unde pro *dolores mortis,* Interpres, II *Reg.* XXII, 5, vertit, *contritiones mortis*; et pro *dolores inferni,* vertit *funes inferni.* Hebræi enim dolores metaphorice vocant חבלי *chable,* id est funes, quia instar funium stringunt et affligunt. Ita S. Basilius et Theodoretus, *in Psal.* XVII, et Suarez, III *part., Quæst.* LII, disp. XLIII, sect. 1.

Sensus ergo est, *q. d.* Deus suscitavit Christum, solutis doloribus mortis et inferni, hoc est, superata per Christi suscitationem morte et inferno cum omnibus doloribus illam comitantibus, puta tum præcedentibus in agonia, passione et cruce; tum qui illam subsequi solent in inferno, *q. d.* Deus per Christum resurgentem dissolvit et destruxit mortis et inferni regnum, cum omnibus suis doloribus et ærumnis. Rursum per hypallagen, dolor mortis et inferni accipi potest mors dolorosa, sive dolor mortalis et infernalis, qualis est morbus vel cruciatus lethalis, qui animam e corpore sua acerbitate avellit et extorquet, *q. d.* Per resurrectionem Deus solvit et abolevit mortem, quæ in Christo fuit dolorosissima. Huc accedit expositio Riberæ in *Oseæ* cap. XIII, vers. 14, qui sic explicat : « Solutis doloribus mortis, » id est solvens et irritans id, quod per tot dolores et cruciatus mors effecerat, ut scilicet anima Christi a corpore separaretur, dum eam separatam rursum in resurrectione corpori univit. Mors enim et infernus suis ærumnis et doloribus, quasi funibus, videbantur Christi animam et corpus quasi colligata et incarcerata detinere, ut non videretur esse spes inde exeundi et remeandi ad vitam. Sed Deus hæc vincula et hosce funes dissolvit, dum Christum ex iis ad lucem et vitam redivivum reduxit. Morti, sive inferno dat epithetum et titulum « dolorum, » tum quia mors in se est plena doloribus : unde « terribilium omnium terribilissimum est mors, » ait Aristoteles; tum quia proprie significat dolores Christi, quos in passione et morte habuit plurimos et maximos, adeo ut superarint omnes dolores omnium Martyrum. Ita S. Leo, serm. 1 *De Ascensione* : « Post passionem, inquit, ruptis mortis vinculis, quæ vim suam in eum qui peccati erat nescius, incedendo perdiderat, infirmitas in virtutem, mortalitas in immortalitatem contumelia transivit in gloriam. »

Tropol. Tropologice S. Hieronymus et S. Augustinus, *in Psalm.* XVII : Dolores inferni, inquiunt, sunt

invidiæ detrahentium et calumniantium et exprobrantium, quæ mortem infernalem operantur, animamque in mortem secundam et infernum præcipitant, quales a Scribis et Judæis passus est Christus, etiam pendens in cruce, dum ab iis audiit: « Vah! qui destruis templum Dei, et in triduo reædificas illud: salva temetipsum. Si Filius Dei es, descende de cruce, » *Matth.* cap. XXVII, vers. 40.

Vers. 24. 24. JUXTA QUOD IMPOSSIBILE ERAT TENERI ILLUM AB EO, — inferno scilicet et morte: tum quia Christus erat innocentissimus et sanctissimus; mors autem et infernus sunt pœna et carcer peccatorum; tum quia Christi divinitas, æque ac humanitatis vis et robur claudi et detineri nequibant morte et inferno, sed potius Christus quasi victor, dominator et triumphator ea sua manu et potestate clausit, imo dissolvit, enervavit, abolevit.

Vers. 25. 25. DAVID ENIM DICIT IN EUM. — *De eo:* ita Syrus, puta de Christo. Vel, « in eum, » id est in persona ejus, ait Cajetanus, David enim in Christi persona hæc dixit:

PROVIDEBAM DOMINUM IN CONSPECTU MEO SEMPER. — *q. d.* In omni mea actione, passione, cruce et morte prospiciebam ad Dominum eumque mihi proponebam, fortiter fortique spe omnia agens et sustinens; quasi decertans pro Deo in ejus conspectu; perinde ac milites acriter pugnant, dum sunt in conspectu sui ducis. Sciebam enim me jugiter a Deo conspici, ac proinde vicissim jugiter eum conspiciebam, dicens cum Elia: « Vivit Dominus, in cujus conspectu sto, » III *Reg.* cap. XVII, vers. 1; ac proinde omnem meam spem, amorem et affectum in Domino me contuente defixi, certus quod ex omni tribulatione me liberabit et a morte ad vitam gloriosam suscitabit. Unde subdit: « Quoniam a dextris est mihi, » tanquam hyperaspistes, protector et propugnator, « ne commovear, » etc. « Et caro mea » crucifixa, mortua et sepulta « requiescet in spe » resurrectionis, quod scilicet tertio die eam a morte ad vitam suscitabis. Ita Sancti omnes ambularunt in conspectu Dei, cogitantes se semper et ubique præsentem habere Deum, ac in ejus præsentia omnia operari et pati, ideoque per omnia studuerunt ei placere. Hic enim acer est stimulus ad virtutem. Unde S. Ephrem, serm. *De Virtute,* cap. X, asserit, « continua Dei recordatione animæ passiones recedere, instar maleficorum prætore accedente. » Hinc Deus præcepit Abrahæ: « Ambula coram me, et esto perfectus, *Gen.* XVII, 1. Vide ibi dicta. S. Basilius, Admonit. *ad filium spiritalem:* « Memento, ait, te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit et abdita mentium novit. Quodcumque opus inchoaveris, primo invoca Dominum, et ne desinas gratias agere, cum perfeceris illud. Quære Dominum, et invenies eum: nec dimittas cum tenueris, ut copuletur mens tua in amore ejus. Hoc stude in vita tua, ut orationem puram offeras Deo. Qualem cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conservum tuum. In omni opere quod cogitas facere, prius examina si secundum Dominum est, quod cogitas. Et si rectum est coram Deo, perfice: si vero adversum fuerit repertum, amputa illud ab anima tua. »

A DEXTRIS EST MIHI. — *q. d.* Mihi Christo, qua homo sum, Deus Pater proxime adest et assistit, ut me protegat, conservet et resuscitet; Deus vero Filius mihi assistit quasi hypostasis, et suppositum me sustentans, per unionem hypostaticam, quam nunquam dissolvet: ac proinde esto in morte separetur anima a corpore, tamen divinitas utrique manebit unita; perinde ac qui panem manu frangit, partes panis a sese invicem separat, sed utramque manu retinet, unam dextra, alteram sinistra.

NE COMMOVEAR. — « Sed stabiliter in eo permaneam, » ait S. Augustinus, *in Psalm.* XV.

Vers. 27. 27. QUONIAM NON DERELINQUES ANIMAM MEAM IN INFERNO. — Ergo de fide est Christi animam post mortem descendisse ad inferos, ut habet Symbolum Apostolorum. Ita S. Ambrosius, serm. 74 *De Mart.*; S. Hieronymus, *in Psal.* XV; S. Augustinus, *epist.* 99, et alii passim. Inepte ergo et impie Beza secutus Calvinum, vertit: « Non derelinques cadaver meum in sepulcro; » animam in cadaver, infernum in sepulcrum inaudita metamorphosi histrionica levitate transmutans. Negat enim ipse cum suo Calvino Christum descendisse ad inferos, itaque reipsa tollit hunc articulum e Symbolo: « Descendit ad inferos, » dum eum ita interpretatur, ut idem sit quod descendit ad sepulcrum: explicat enim, inquit, (imo obscurat, depravat et evertit) id quod præcessit: « Et sepultus est. » Inepte, inquam. Nam, ut alia taceam, opponitur hic anima carni. De carne enim præcessit: « Caro mea requiescet in spe; » et sequitur: « Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, » scilicet in sepulcro. De anima vero per antithesin subjungit: « Non derelinques animam meam in inferno. » *Secundo,* quia Græcum ᾅδης semper *infernum,* nunquam *sepulcrum* significat. Vide Bellarminum, lib. IV *De Anima Christi,* cap. XII. Nota τὸ *quoniam:* hæc enim vox dat causam ejus quod præcessit: « Et caro mea requiescet in spe, » *q. d.* Ideo caro mea secure in sepulcro quiescet in spe resurrectionis, quoniam tu, Domine, non derelinques animam meam in inferno, uti prædixisti et promisisti per Davidem, *Psal.* XV, sed tertio die eam ex inferno ad sepulcrum reduces, ut carnem rursum induat, vivificet et glorificet.

Christus vere descendit in infernum.

Inepte rursum Calvinus et Brentius censent *descendere in infernum* idem esse quod exstingui, perire et interire, *q. d.* inquit Calvinus: Non sines animam meam interire et exstingui, quia divinitate suffulta est. Unde recte inferas cæterorum hominum animas, quæ unione hy-

postatica divinitatis non suffulciuntur, interire et exstingui, perinde ac animas brutorum. Vide hic ut Calvinus viam sternat atheis et atheismo.

NEC DABIS (אל תתן *al titten*, id est *non sines*, *non permittes*) SANCTUM TUUM. — Græce est vox masculina τὸν ὅσιον, qua notatur Christus, qui est *Sanctus* per antonomasiam, utpote Sanctus Sanctorum, *q. d.* Non sines, o Domine, me Christum secundum corpus corrumpi, quia sum Sanctus Sanctorum, quem non decet corruptio, sed incorruptio et immortalitas. Ubi nota : Sola unio hypostatica non sufficiebat (esto id exigebat) servare Christi corpus a corruptione ; sed præter eam requirebatur actio physica divinitatis, quæ corpus conservaret, et tueretur ab aere, humoribus aliisque rebus quæ corpora mortua corrumpere et putrefacere solent. Unde S. Augustinus, *in Psal.* XV, hunc locum sic exponit, *q. d.* « Neque sanctificatum corpus, per quod alii sanctificandi sunt, corrumpi patieris. » Idipsum ad sanguinem a Christo patiente effusum extendunt Durandus et Gabriel, quos citat et sequitur noster Suarez, III *part.*, tom. II, disp. XLVII, sect. 3, scilicet sanguinem hunc in triduo mortis Christi non fuisse corruptum, uti corrumpi solet sanguis ab aliis hominibus effusus, eo quod eum a corruptione tutaretur Verbi divinitas, cui, æque ut ante, manebat hypostatice conjunctus, ut fuse ibidem probat Suarez, aitque id definitum videri a Clemente VI et Pio II. Contrarium tamen, scilicet sanguinem Christi in triduo mortis ejus corruptum fuisse, mansisse tamen unitum hypostatice Verbo, non est improbabile : licet enim corruptus fuerit quoad formam vitalem (sive illa sit anima, sive alia) quam habuerat in corpore Christi vivo, idem tamen mansit incorruptus quasi sub forma cadaveris sibi accommodata; atque eo modo quo mansit ille sanguis quasi mortuus, seu quasi cadaver sanguinis, ita pariter mansit unitus Verbo.

VIDERE, — id est sentire, experiri. Est catachresis : visus enim omnium sensuum nobilissimus, pro quolibet sensu ponitur in Scriptura : hic pro tactu ponitur.

CORRUPTIONEM. — Christi viventis corpus vidit corruptionem, quia mortuum est : mors enim est hominis et vitæ corruptio. Christi vero morientis corpus non vidit corruptionem, Græce διαφθοράν, puta putrefactionem et incinerationem. Cæterorum enim hominum corpora post mortem putrefiunt : ex putrefactione nascuntur vermes et bufones, qui carnem usque ad ossa depascuntur : quo facto ipsi, deficiente alimento, moriuntur, putrescunt, et in sua elementa, terram et aquam, resolvuntur. Cadaver ergo abit in putredinem et vermes, inde in terram, itaque impletur prima Dei in hominem peccantem sententia : « Pulvis es, et in pulverem reverteris, » *Gen.* III, 19. Christi vero corpus ab hac sententia immune fuit, tum quia peccato immune et sanctum; tum quia hypostatice unitum erat Verbo; tum denique quia passione sua meruit dominium mortis et corruptionis, ejusque exterminium per suscitationem sui et nostri.

Vers 28. 28. NOTAS MIHI FECISTI (Syrus, *manifestasti*, ostendisti, exhibuisti) VIAS (Hebr. et Syriace, *viam*) VITÆ, — id est, me ex morte et inferno ad vitam reduxisti et revocasti. Resurrectio enim et glorificatio corporis sunt viæ quibus Christus progressus est ad vitam immortalem et gloriosam, nosque progredi faciet in universali resurrectione. Unde pro « notas mihi fecisti, » Hebr. est תודיעני *todieni*, quod cum sit futurum in Hiphil, proprie significat, *facies me docere*, notas facere, demonstrare vias vitæ, ut scilicet eas ostendam et exhibeam, tum Patriarchis et Sanctis mecum resurrecturis, tum meis fidelibus in die judicii mea virtute resurrecturis. Hæ vocantur *viæ vitæ*, tum quia ducunt ad novam resurgentium vitam; tum quia ducunt in cœlum, quæ est terra vitæ et viventium. Hinc Theologi docent quod Christus in hac vita fuerit viator usque ad resurrectionem, operando et merendo nobis salutem, sibi resurrectionem : esto simul fuerit comprehensor, quia anima ejus videbat Dei essentiam, eaque visione erat beata.

Via vitæ quæ?

Tropol. Tropologice S. Augustinus, *in Psalm.* XV, exponit, *q. d.* : « Notas fecisti per me humilitatis vias, ut ad vitam redirent homines, unde per superbiam ceciderant ; in quibus quia ego sum, notas mihi fecisti.» Christus enim est via, veritas et vita. S. Bernardus, serm. 1 *in festo Apost. Petri et Pauli* : « Putas, ait, parva res est, scire vivere? Magnum aliquid, imo maximum est. Non vivit qui superbia inflatur, qui luxuria sordidatur ; qui cæteris inficitur pestibus ; quoniam non est hoc vivere, sed vitam confundere et appropinquare usque ad portas mortis. Bonam autem vitam ego puto et mala pati, et bona facere, et sic perseverare usque ad mortem. » Et paulo post : « Arbitror autem quod tu, qui in congregatione es, bene vivis, si vivis ordinabiliter, sociabiliter et humiliter. Ordinabiliter tibi, sociabiliter proximo, humiliter Deo. Ordinabiliter, ut in omni conversatione tua sollicitus sis observare vias tuas, et in conspectu Domini, et in conspectu proximi : cavens et tibi a peccato, et illi a scandalo. Sociabiliter, ut studeas amari et amare, blandum te et affabilem exhibere; supportare non solum patienter, sed et libenter infirmitates fratrum tuorum, tam morum quam corporum. Humiliter, ut cum hæc omnia feceris, spiritum vanitatis studeas exsufflare, qui ex hujusmodi nasci solet; et quantumcumque illum senseris, negare consensum. » Et S. Ambrosius, *serm.* 22 : « Martyres, inquit, sicut viam passionis Christi experti sunt, ita experientur et vitæ. Scriptum est enim : Notas mihi fecisti vias vitæ. Hoc utique in resurrectione ex persona dicitur Salvatoris, ut qui dum post mortem ab inferis redit ad superos,

incipiat notam habere viam vitæ, quæ ante habebatur ignota. » Et mox : « Notas enim mihi fecit vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem. His enim pervenitur itineribus ad salutem : et licet nos in resolutione corporis mortis umbra circumdet, tamen gressus suos vita non deserit, sed inter ipsas medias inferni leges, incunctanter Christi virtutibus ambulamus. Unde ait S. Propheta : *Nam etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala quoniam tu mecum es.*

REPLEBIS ME JUCUNDITATE CUM FACIE TUA, — id est coram facie tua, præsente facie tua : ita S. Hieronymus et Chald.; puta, cum faciem tuam, id est te mihi præsentem et benevolum exhibueris, *q. d.* Replebis me omni gaudio et lætitia, tam in corpore, quam in anima, cum mihi resuscitato ostendes faciem tuam, ut jam non tantum anima, uti factum est in triduo mortis meæ, tuam faciem videat eaque beetur; sed et corpus per animam eamdem conspiciat eaque fruatur : præsertim quia ab ea, mediante gloria animæ, hauriet impassibilitatem, claritatem aliasque dotes gloriosas. Unde S. Hieronymus, *in Psalm.* XV, vertit : « Ostendes mihi plenitudinem lætitiarum ante vultum tuum. » Quocirca subdit Psaltes : « Delectationes in dextera tua usque in finem, » *q. d.* Sedens ad dexteram tuam, id est in summis gloriæ tuæ bonis, tibi proximus et vicinissimus, perennes inde delectationes hauriam.

Vers. 29. 29. DE PATRIARCHA DAVID. — Probat citatum locum, *Psalm.* XV : « Nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem, » non competere Davidi, eo quod ipse defunctus, sepultus et corruptus sit, sed Christo post triduum mortis resurgenti (1).

ET SEPULCRUM EJUS EST APUD NOS. — *q. d.* Corpus Davidis usque ad hunc annum jacuit in sepulcro : ergo corruptum, putrefactum et in pulverem redactum fuit. Ergo David non de se, sed de Christo prophetavit, cum dixit : « Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem (2). » Nota : Caute dicit S. Petrus : « Sepulcrum ejus est apud nos, » non corpus, aut caro ejus : quia videtur David paulo ante inter alios Patriarchas, puta Adam, Abraham, Isaac, Jacob, Mosen, etc., cum Christo ex sepulcro resurrexisse, *Matth.* XXVII, 53, ac proinde amplius non fuisse in sepulcro. Nam verius est Sanctos qui cum Christo resurrexerunt, non rediisse ad mortem et sepulcrum, sed resurrexisse ad vitam immortalem atque cum Christo in corpore et anima gloriosos et triumphantes ascendisse in cœlum. Hoc enim decebat triumphum Christi, ut cum in corpore glorioso triumpharet, haberet pariter Sanctos in corpore triumphi sui asseclas et stipatores, quos quasi captivitatem et prædam morti ereptam, triumphans secum duceret in cœlum. Hoc etiam decebat ipsos Sanctos, quibus sane miserius fuisset rursum mori, quam optabile resurgere ad vitam tam brevem. Adde, animæ eorum jam erant beatæ, ac proinde par erat eas non uniri corporibus nisi gloriosis et immortalibus. Ita Origines, S. Hieronymus, Beda, Anselmus, D. Thomas, in *Matth.* XXVII, 58; Clemens Alexandrinus, lib. VI *Strom.*; Eusebius, lib. IV *Demonstr.*, cap. XII; Epiphanius, *hæresi* 75, et passim Recentiores.

Vers. 30. 30. DE FRUCTU LUMBI EJUS. — In lumbis enim est origo seminis, quod ex iis per venas in membra generationi destinata descendit. Fructus ergo lumbi, vel ventris, ut vertit Syrus, sunt proles et posteri. Nota : Textus Græcus hic addit κατὰ σάρκα ἀναςῆσαι Χριςὸν, *q. d.* Sciens quod Deus sibi jurasset de fructu lumbi ipsius, nimirum Christum, secundum carnem suscitaturum, vel resurrecturum (nam τὸ ἀναςῆσαι, vel active *suscitaturum*, vel passive *resurrecturum* vertas), quem collocaret super sedem ejus. Vel, ut Œcumenius, *q. d.* Cum jurasset de fructu ventris ponere super sedem ejus, secundum carnem resurrecturum Christum prævidens, locutus est de ejus resurrectione. Verum hæc verba nec habet Syrus, nec noster Interpres, et sine iis sensus constat. Unde Erasmus suspicatur ea in Græco ab eruditulo quopiam, cui sensus non videbatur esse adeo clarus et absolutus, fuisse adjecta in margine, indeque postea in textum esse translata.

SEDERE SUPER SEDEM EJUS, — occupare regnum Davidis patris sui in ejusque throno quasi regem sedere. Hoc Christi regnum non fuit temporale, uti Davidis, sed spirituale et æternum. Regnum ergo Christi est Ecclesia, primum in Judæa, deinde per totum orbem sparsa, jam militans, quæ in fine mundi erit triumphans. Christus enim stirpem et regnum Davidis collapsum restituit, sed augustius et nobilius : nam pro terreno cœleste, pro caduco perenne substituit. Hanc regni sui instaurationem a Prophetis promissam, avide Judæi tempore Christi exspectabant, uti etiamnum exspectant. Unde Gabriel nuntians Deiparæ Christi conceptionem et incarnationem, *Lucæ* I, 32 : « Hic, inquit, erit magnus et Filius Altissimi vocabitur, et dabit illi Dominus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum, et regni ejus non erit finis. » Quare frustra miseri et abjecti Judæi hoc sui Messiæ regnum carnale, exile et caducum præstolantur.

(1) « Liceat audenter dicere ad vos de patriarcha David. » Pro *audenter* Græcum habet παῤῥησίᾳ, quæ vox sæpissime in *Actis* est *libertas dicendi*. Benigna igitur est compellatio, concilians audientium animos, quod singularis esset et eximia de Davide existimatio Judæorum, de quo tamen illa recitata accipi non posse, Petrus erat demonstraturus; *q. d.* Salvo respectu, quem Davidi debeo et ipse, id tamen libere profiteri licebit, etc.

(2) « Et sepulcrum ejus apud nos est. » Quum alia sepulcra extra urbem essent, monumentum Davidis et familiæ ejus in ipsa urbe erat (Vid. *Neh.* III, 16), et hujus haud semel meminit Josephus, e. g. *Antiq.* XIII, VIII, 4; XVI, VII, 1.

Vers. 31. 31. **Providens**, — προϊδὼν, id est *prævidens*. Ita Syrus.

Quia neque derelictus est in inferno, — quoad animam, sed illa ex eo egrediens ad sepulcrum carnem suam resumpsit, et cum ea gloriosa resurrexit.

Vers. 33. 33. **Dextera igitur Dei exaltatus**, — dum per dexteram, id est potentem Dei virtutem et operationem, quasi victor et triumphator peccati, mortis, dæmonis et inferni, gloriose resurrexit et ascendit in cœlum.

Promissione Spiritus Sancti accepta a Patre. — *q. d.* Christus accepit a Patre potestatem promittendi et mittendi Spiritum Sanctum, vel accepit a Patre, ut posset mittere in Apostolos Spiritum Sanctum quem eis promiserat. Nam Deus Pater quasi promisit Christo, Christus nobis, Spiritum Sanctum.

Effudit hunc (Spiritum Sanctum) quem vos videtis (in linguis igneis) et auditis, — per os nostrum variis linguis loquentem magnalia Dei. Hinc Patres probant contra Arianos, Christum esse Deum. Nam « quomodo Deus non est, qui dat Spiritum Sanctum? Imo quantus Deus est, qui dat Deum? » ait S. Augustinus, lib. XV *De Trinit.*, cap. xxvi.

Vers. 34. 34. **Non enim David ascendit in cœlum.** — *q. d.* Ergo David cum ait, *Psal.* cix, uti jam citabo, « Sede a dextris meis, » non de se loquitur, sed de Christo resuscitato, quia ascendit in cœlum, sedetque ad dextram Patris, ac inde effudit Spiritum Sanctum in nos. Romæ quidam eruditus, Rabbino-Christianus, mihi asseruit S. Petrum hoc dixisse contra μετεμψύχωσιν Pythagoræ : censuit enim Pythagoras animas de uno corpore in aliud transmigrare. Qui error Hebræos quoque pervasit : unde dicunt ipsorum Cabalistæ, Adam tres habere litteras, quæ singulæ virum illustrem significant : *prima* est A, quæ significat Adamum; *secunda* est D, quæ significat Davidem; *tertia* est M, quæ significat Messiam, sive Christum. Hos ergo tres facere Adam, id est unum quasi hominem; eo quod anima Adæ migrarit in Davidem, et ex Davide in Christum. Quocirca S. Petrum hunc errorem hic perstringere, ac dicere animam Christi, non Davidis, ascendisse in cœlum. Ita ipse. Nam alias, inquit, quis nescit David esse mortuum, nec ascendisse in cœlum? Aut quis alius unquam deliravit dixitque quod David ascenderit in cœlum, ut Petro idipsum hic refutandum esset? Favet, quod simili ratione Herodes putabat animam Joannis Baptistæ, a se occisi, transmigrasse in Christum, *Matth.* xiv, 2. Et Judæi animam Phinees censent transmigrasse in Eliam, Eliæ vero animam in Joannem Baptistam. Unde eum interrogant : « Elias es tu? » *Joan.* i, 21.

Judæorum μετεμψύχωσις. Cabala Adam.

Dixit autem ipse. — Hinc patet quod David sit auctor *Psal.* cix, non Melchisedech, nec Eliezer, servus Abraham, aut quis alius, uti fingunt Rabbini. Canit enim David illo psalmo non Abrahæ, nec Davidis, nec Ezechiæ, uti somniant Judæi, sed Christi regnum per resurrectionem et ascensionem in cœlo et in terra, quo ex Sion cœpit regnare in omnes gentes, donec impios conterat in die judicii.

Dixit. — Hebr. נאם *neum*, id est dictum, effatum, pronuntiatum, decretum, oraculum Domini de Christo Domino meo.

Dominus (Deus Pater) Domino meo. — Hebr. אדני *adoni*, *q. d.* Christo, qui meus, puta Davidis, cum sit filius, est tamen et Dominus, non tantum qua Deus est, sed et qua homo. Nam qua homo, jure et titulo redemptionis, æque ac unionis hypostaticæ, qua in immensum omnes homines et angelos antecellit, omnium hominum et angelorum, ac consequenter meus, id est Davidis, est Dominus. « Dixit » ergo Deus Pater Christo homini, cum triumpho ascendenti in cœlum :

Sede a dextris meis, — id est mihi proximus in summa mea gloria regna. Ita S. Hieronymus et Theodoretus, *in Psal.* cix. Quomodo Christus sedeat ad dextram Dei, fuse explicui *Colos.* iii, 1.

Citant hunc Psalmi cix versum Christus, *Matth.* xxii, et S. Paulus, *Hebr.* i, 13, ex eoque probant Christum esse majorem angelis, esseque Deum : hoc enim dominium in Davidem omnesque homines Christus homo obtinuit, non vi humanitatis, sed unionis hypostaticæ, quia scilicet ipse non est purus homo, sed homo Deus.

Vers. 35. 35. **Donec ponam inimicos tuos** (in die judicii) **scabellum pedum tuorum**, — ut scilicet plane victi, tibi tuisque pedibus subjecti sint, et substrati quasi vile scabellum. Sic Sapores, rex Persarum, Valerianum Imperatorem bello victum fecit scabellum pedum : dorsum enim quasi scabellum præbebat pedibus Saporis in equum ascensuri, inquit Eutropius et Victor in *Valeriano*. Idem fecit Tamberlanes Bajazeti, Turcarum Imperatori victo et capto. Nota : τὸ « donec » non significat quod eousque duntaxat sessurus sit Christus ad dexteram Dei, quasi deinceps non sit sessurus et regnaturus; sed potius contrarium, *q. d.* Sede et regna apud me donec omnes hostes tibi subjiciam, quando longe magis sedebis et regnabis : nam non tantum apud me, sed toto orbe dominaberis, quia omnes hostes tibi subjugabo. Simile est *Matth.* i, 25 : « Non cognoscebat eam donec peperit filium suum, » *q. d.* B. Virgo non concepit ex Joseph, quia non cognovit eam usque ad partum; multo minus cognovit eam post partum. Porro *inimicos* vocat infideles, Saracenos, Paganos, hæreticos omnesque impios, qui Christo noluerunt se subjicere et obedire.

Omnis domus (id est tota familia, tota posteritas, tota gens) Israel, — id est Jacobi patriarchæ.

Vers. 36. 36. **Quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum.** — *q. d.* Deus Pater evexit Jesum ad hoc dignitatis fastigium, ut sit Dominus universorum et Christus sive Messias, hoc

est; unctus gratiæ plenitudine, de qua omnes accepimus: evexit, inquam, eo ipso quo eum divinæ personæ et naturæ in incarnatione univit. Quare perperam Ariani hæc verba torquent contra divinitatem Christi; *q. d.* Petrus: Christus non fuit Deus et Dominus per naturam divinam, sed a Deo Patre factus et denominatus est per communicationem divinæ auctoritatis et potestatis. Nam S. Petrus loquitur de Christo, non qua Deus, sed qua homo est: Jesus enim est nomen proprium hujus hominis, et qua homo factus est Dominus omnium, et Christus orbisque redemptor, dum a Judæis crucifixus est. Ita S. Cyrillus, lib. IX *Thesauri*, cap. III; S. Basilius, lib. IV *Contra Eunomium*, et alii. Perperam quoque Theodorus Mopsuestenus docens Christum fuisse merum hominem, quia sua sanctitate meruerit conjunctionem cum divina natura, idipsum ex hoc loco probabat. Audi Vigilium: « In suprascripto XXXIX cap. rursum illud quod B. Petrus dixit, *Actor.* II, Jesum a Nazareth, quem unxit Deus spiritu et virtute, exponens dicit, per unctionem spiritus quod meruit, et immaculatum eum per omnia factum, et ad divinam naturam meruisse conjunctionem: quæ verba Christum purum hominem aperte significant. Qui ergo hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit. » Ita Vigilius papa in codice Vaticano, quem citat Baronius, anno Christi 553, pag. 417.

QUEM VOS CRUCIFIXISTIS. — Hic ingens est stimulus quo S. Petrus mira libertate et sinceritate pupugit corda Judæorum, *q. d.* Videte quantum scelus commiseritis: crucifixistis enim Jesum, id est Salvatorem mundi, qui est Dominus universorum et Messias, sive Christus vester. Unde notat S. Chrysostomus multos ex Judæis, qui coram Pilato contra Christum clamaverant: « Crucifige, crucifige eum, » huic Petri concioni interfuisse, eaque compunctos se ad Christum, quem crucifixerant, convertisse.

Vers. 37. 37. COMPUNCTI SUNT, — intimo dolore et contritione, quod Christum occidissent et sprevissent. Utrum hic miremur magis, Christine in suos parricidas potentiam? an clementiam? an potius utrumque? Clementia enim eos ad pœnitentiam vocavit, et pœnitentes in gratiam recepit habuitque loco charissimorum filiorum: potentia mentes eorum hostiles et saxeas compunxit, et commutavit fecitque benevolas et amicas, ut Christum, quem antea summe oderant, diligerent. Hæc mutatio dexteræ Excelsi. Hæc vis compunctionis.

Compunctionis vis. Præclare S. Bernardus, tract. *De Modo bene vivendi*, serm. 10: « Maria Magdalena, inquit, per compunctionem et lacrymas meruit a Domino audire: Remittuntur tibi peccata tua. Bona compunctio thesaurus est desiderabilis, et inenarrabile gaudium in mente hominis. Anima quæ in oratione habet compunctionem, proficit ad salutem. Lacrymæ pœnitentium pro baptismate reputantur apud Deum. Compunctio cordis sanitas est animæ. Compunctio lacrymarum remissio est peccatorum. Compunctio Spiritum Sanctum reducit ad se, quia cum Spiritu Sancto mens visitatur, statim homo peccata sua plorat. » Subdit deinde quatuor causas et motiva compunctionis: « Ploramus enim, inquit, propter peccata nostra, et propter miseriam hujus mundi, ac propter compassionem proximi, et propter dilectionem cœlestis præmii. Propter peccata flebat ille qui dicebat: Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo. Idem de miseriis hujus mundi gemebat, cum dicebat: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est! Habitavi cum habitantibus Cedar, multum incola fuit anima mea. Dominus per compassionem flevit super Lazarum et super civitatem Jerusalem, dicens: Quia si cognovisses et tu. Etiam Paulus Apostolus, qui præcepit gaudere cum gaudentibus, et flere cum flentibus, per compassionem dolebat, dicens: Quis infirmatur, et ego non infirmor? Cum dilectione cœlestis præmii plorabant justi dicentes illud Psalmistæ: Super flumina Babylonis, illic sedimus et flevimus, dum recordaremur tui Sion, » etc. Actus vero heroicus effectusque compunctionis est, quem assignat S. Chrysostomus, lib. II *De Compunctione*, dicens: « Hæc est humiliati cordis vera compunctio, magna agere et humilia loqui: justa operari et super peccatores timere ac tremere. »

Vers. 38. 38. PŒNITENTIAM AGITE. — Pœnitentiæ ante baptismum requisita et necessaria est contritio, non perfecta, quæ est dolor de peccatis ex amore Dei, quia scilicet homo per eum Deum super omnia diligit, quem olim offendit: quem tamen requirit Navarrus in *Enchirid.*, cap. I, n. 38; sed imperfecta, quæ a Theologis dicitur attritio, estque dolor de peccatis ob metum gehennæ et damnationis. Hac enim dispositione posita, baptismus, qui est regeneratio animæ, ei gratiam, quasi novam primamque Spiritus vitam infundit: alioqui, si contritio perfecta requireretur, cum hæc manet ex perfecto amore Dei, ideoque hominem justificet et vivificet, sequeretur vitam requiri ante vitam; nec baptismum regenerare, sed contritionem illi præviam. Excitandi tamen sunt pœnitentes baptizandi ad veram contritionem, utpote perfectiorem, uti Petrus hic eos, licet compuncti essent, excitat ad compunctionem augendam, declarandam et perficiendam.

BAPTIZETUR UNUSQUISQUE VESTRUM IN NOMINE JESU CHRISTI, — puta in fide, professione, virtute, meritis et baptismo Jesu Christi (non Joannis Baptistæ, aut Pharisæorum, qui sua multaque habebant baptismata), credendo et profitendo hunc esse Christum, unicumque mediatorem a Deo Patre propositum ad assequendam remissionem peccatorum, justitiam et salutem. Porro baptismus Christi est is qui confertur in nomine SS. Trinitatis, dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris,

et Filii, et Spiritus Sancti. Tres enim personæ SS. Trinitatis (hujus enim confessio et professio est baptismus) explicite et distincte in baptismo exprimendæ sunt. Licet enim de hac re olim nonnulli dubitarint, imo negarint id esse necessarium, censentes sufficere ut baptizans dicat: « Ego te baptizo in nomine Jesu Christi, » eo quod id hic dici videatur, tamen contrarium declaravit et definivit Ecclesia. Vide Franciscum Suarez, III *part.*, tom. III, disp. XXI. Adde, fortasse Apostolos primis illis temporibus, formæ baptismi addidisse nomen Jesu Christi dicendo: Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii Jesu Christi, et Spiritus Sancti, ut huic novo nomini fidem, amorem et reverentiam conciliarent. Quare certum est S. Petrum, antequam hosce pœnitentes baptizaret, catechizasse eos ac docuisse mysterium SS. Trinitatis aliosque symboli articulos, ac deinde eos in nomine S. Trinitatis baptizasse: quæ omnia compendio perstringens S. Lucas, ait eum dixisse: « Baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi. » Nam, ut notat S. Augustinus, lib. III *Contra Maximin.*, cap. XVII, una persona SS. Trinitatis aliam non excludit, sed includit: quocirca Scriptura nunc unam, nunc aliam, nunc omnes nominat, ut significet omnes tres esse ejusdem essentiæ et potentiæ. Et Theophylactus, in fine *Evang.*: « Christi, id est uncti, nomen, inquit, in se continet et Patrem ungentem, et unctionem Spiritum, et unctum Filium. »

Tropol. Vivendum est Christo.

Tropologice S. Chrysostomus, hom. 12 in II *ad Corinth.*: « Cum, inquit, per Jesum Christum mortuum vivamus, ei utique ob quem vivimus, vivere debemus. » Et S. Bernardus, serm. *De quadruplici Debito*: « Christo Jesu, inquit, debes omnem vitam tuam, quia ipse vitam suam posuit pro tua, et cruciatus amaros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres. » Ac post multa ita concludit: « Cum ergo ei donavero quidquid sum, quidquid possum, nonne istud est sicut stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem, granum ad acervum? » Idem, tract. *De Dilig. Deo*: « Si totum me debeo pro me facto, quid addam jam pro refecto, et refecto hoc modo? Nec enim tam facile refectus quam factus; nam qui me semel, et tantum dicendo fecit, in reficiendo profecto et dixit multa, et gessit mira, et pertulit dura; nec tantum dura, sed et indigna. In primo opere me mihi dedit, in secundo se; et ubi se dedit, me mihi reddidit. Datus ergo et redditus, me pro me debeo, et bis debeo. Quid Deo retribuam pro se? Nam etiamsi me millies rependere possem, quid sum ego ad Deum? » Idem, serm. 20 *in Cant.*: « Dignus plane est morte, qui tibi, Domine Jesu, recusat vivere, et mortuus est; et qui tibi non sapit, desipit; et qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, et nihil est. Propter temetipsum, Deus, fecisti omnia, et qui vult esse sibi et non tibi, nihil esse incipit inter omnia. »

ET ACCIPIETIS DONUM SPIRITUS SANCTI. — *Primo, q. d.* Accipietis ipsum Spiritum, qui est primum et increatum Dei donum, uti ostendi, vers. 4. *Secundo, q. d.* Accipietis gratiam et justitiam, quæ est donum Spiritus Sancti. *Tertio*, Franciscus Suarez, tract. *De Sacramento Confirmationis*, disp. XXXII, sect. 1, per « donum Spiritus Sancti » accipit gratiam sacramenti Confirmationis, quæ eximia est et singulare donum Spiritus Sancti. Unde sacramento Confirmationis hunc effectum tribuit Scriptura, quod conferat Spiritum Sanctum, ut patet *Act.* VIII et cap. XIX. Olim enim cum grandævi baptizabantur, mox a baptismo conferebatur eis sacramentum Confirmationis.

Vers. 39.

39. VOBIS ENIM EST REPROMISSIO, — ad vos quasi filios Abrahæ, pertinet promissio Abrahæ facta de Christo, quod scilicet per eum benedicendæ, id est justificandæ et salvandæ, essent omnes gentes, *Gen.* XXII. Hæc ergo promissio est de Christo, ac consequenter de Spiritu Sancto, quem æque ac Apostoli recepturi erant in baptismo, si crederent in Christum.

OMNIBUS QUI LONGE SUNT, — a Deo, Ecclesia, fide et salute, puta Gentilibus, quibus ait Apostolus, *Ephes.* II, 12: « Eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes et sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. »

Vers. 40.

40. TESTIFICATUS EST, — διεμαρτύρετο, id est quasi testibus adhibitis asseverabat, confirmabat et contestabatur vera esse sua dicta et dogmata de Christo. Testes hi erant, tum Scriptura et prophetiæ de Christo, tum commemoratio sanctitatis et miraculorum vitæ et passionis Christi, tum ipsi Apostoli cæterique fideles, quin et ipsi Judæi, qui Christi vitam, miracula et mortem viderant.

EXHORTABATUR. — Syrus, *postulabat*, vel *efflagitabat ab eis.*

SALVAMINI A GENERATIONE ISTA PRAVA. — *q. d.* Per fidem et baptismum Christi vitamque Christianam segregate vos ab hoc sæculo infideli et impio, puta a Judæis et Gentibus infidelibus et impiis, ut salvetis animas vestras. Præclare S. Eucherius, epist. *ad Valerianum*: « Vera, inquit, beatitudo est, sæculi beatitudinem spernere, neglectisque terrenis in divina flagrare. Abrumpatur illa interminabilis sæcularium negotiorum catena. Nihil est magnum re, quod parvum tempore: nec longis dilatatur gaudiis, quidquid arcto fine concluditur. »

Moraliter. De conversatione malorum fugienda.

Moraliter nota, conversationem cum sæcularibus et impiis esse periculosam ac ducere ad interitum æternum. Pauci enim tam fortes et constantes sunt, ut tot pravis exemplis, sermonibus, invitationibus, irrisionibus, minis, etc., impiorum semper resistant, nec iis se ad eorum mores flecti sinant. Qui ergo sapit, cum Loth fugiat de Sodoma, ne ejus incendio affletur. Verum enim est illud *Eccles.* XIII: « Qui tetigerit picem, inqui-

nabitur ab ea; et qui communicaverit superbo, induet superbiam. » Et illud S. Hieronymi, *epist.* 7 : « Proclivis est malorum imitatio, et quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia. » Nam, ut ait S. Cyprianus, lib. *De Spectac.*, « nihil facilius, quam ut superbia superbiam, iracundia iracundiam, omne denique vitium, sui generis vitium in aliorum animis pariat, non modo nescientibus et non advertentibus, sed sæpe etiam invitis. » Exemplo est S. Augustinus, qui lib. II *Confess.*, cap. III et IX, deplorat quod juvenis inter coætaneos suos jactantes vitia sua, ipse etiam stimulabatur non modo ad eadem facienda, sed etiam ad fingenda quæ non fecerat, ne videretur abjectior, quo erat innocentior; et ne vilior haberetur, quo erat castior. Nimis enim contagiosam rem esse malos sodales, cum dicitur : « Eamus, faciamus, et pudet non esse impudentem. » Similis huic concioni Petri est concio S. Joannis, *Epist.* I, cap. II, dum ait : « Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo. Quoniam omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ. » Et S. Leonis serm. 5 *De Quadrages.* : « Plena, ait, omnia periculis, plena laqueis. Incitant cupiditates, insidiantur illecebræ; blandiuntur lucra, damna deterrent; amaræ sunt obloquentium linguæ, nec semper veracia sunt ora laudantium. » Quocirca sapienter S. Bernardus, *epist.* 103 : « Beatus, inquit, qui post illa non abiit quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant. » Vide S. Ambrosium, lib. *De Fuga sæculi.*

Vers. 41. 41. APPOSITÆ SUNT — Ecclesiæ et cœtui fidelium qui tum collecti erant pauci numero, puta 120, super quos descendit Spiritus Sanctus. Sic ait Jeremias, L, 5 : « Apponentur ad Dominum fœdere sempiterno. »

ANIMÆ, — homines. Est synecdoche : pars enim ponitur pro toto.

TRIA MILLIA. — Vide hic fructum sanguinis Christi : vide et linguam igneam Spiritus Sancti, per os Petri jaculantem ignea verba quasi tela, quibus totum auditorum cœtum amore Christi accendit et inflammavit. Erant hæ primitiæ fervoris et spiritus.

Vers. 42. 42. ERANT AUTEM PERSEVERANTES, — προσκαρτεροῦντες, id est *perdurantes magna continuaque instantia et constantia.* Vide dicta cap. I, 14.

IN DOCTRINA APOSTOLORUM, — audienda, ruminanda, meditanda.

ET COMMUNICATIONE FRACTIONIS PANIS. — Græce *communicatione et fractione panis.* « Communicatione, » scilicet bonorum, inquit Vatablus, et officiorum mutui obsequii, ait Cajetanus, *q. d.* Primi Christiani mutuo suas opes, res et obsequia magna charitate communicabant : erant enim ipsis omnia communia. Verum de hac operum communione dicet Lucas, vers. 44. Quare melius noster Interpres τὸ *et* accepit quasi exegeticum, pro *id est*, uti alibi sæpe accipitur; aut potius censuit esse hendiadyn, qua unum per duo dicitur, ut apud Virgilium : « Aurum frænosque momordit, » id est aureos frænos momordit. Sic « in communicatione et fractione panis, » id est in communicatione fractionis panis, vel quæ communicatio erat fractio, sive in fractione panis : alioqui τὸ « communicatione » caret genitivo, nec explicatur cujus rei fuerit hæc communicatio. Unde pro « communicatione, » Græce est κοινωνία, id est *communio,* sive *communis unio,* quo nomine a S. Paulo et Patribus vocatur Eucharistia quatuor de causis. *Prima* est, quia ipsa est mensa et cibus communis, cui assident et communicant omnes fideles. Unde Græci cœnam quasi κοινὴν, id est *communem,* nuncupari censent. *Secunda,* quia in Eucharistia communicamus cibo plane eidem et individuo, puta corpori Christi, quod non fit in aliis cœnis, ubi unus hanc cibi partem, alius aliam sumit et manducat. Unde S. Chrysostomus, hom. 88 *in Matth.*, ait « nos per communicationem cum Christi corpore fieri massam unam; » et Cyrillus Alexandrinus, lib. IV *in Joan.*, cap. XVII : « Sicut, ait, cera ceræ liquefactæ miscetur, et ignis ferro ignito se insinuat, ita nos miscemur corpori Christi, » ac consequenter ejus divinitati; itaque efficimur « concorporei et consanguinei Christi, » imo Christiferi. Quocirca Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 228, asserit « communionem vocari, propter conjunctionem cum Deo; et quia regni participes reddit. » Hoc est quod ait Paulus, I *Corinth.* X, 16 : « Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? » Ubi et *tertiam* rationem subdit, dicens : « Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus omnes, qui de uno pane participamus, » *q. d.* Eucharistia est communis omnium fidelium unio; nam unit omnes eidem corpori Christi, ac consequenter unit omnes inter se. Quæ enim sunt eadem uni tertio, sunt et eadem inter se. Quocirca S. Dionysius, *Eccles. Hier.*, cap. III : « Divinissima, inquit, unius ejusdemque panis atque poculi communis pacificaque communicatio, divinam illis velut convictoribus morum conjunctionem sancit; » additque quod Eucharistia sit omnium « Sacramentorum consummatio et perfectio. » *Denique* Eucharistia uniendo nos Christo, omnibus et singulis Christi sanguinem, passionem et merita communicat.

Eucharistia est communio quadrupliciter. Prima. Secunda. Tertia. Quarta.

FRACTIONIS PANIS. — Beza et hæretici, ac nonnulli Catholici accipiunt panem communem, *q. d.* Christiani habebant mensas communes, agitabant convivia communia. Verum hæc non est laus Christianorum, sed Epicureorum. Dico ergo Græce esse τοῦ ἄρτου, id est *illius panis,* scilicet Eucharistici et divini. Unde Syrus clare vertit, *Eucharistiæ* : hoc enim nomen, licet Græcum, retinuerunt Syri, uti et Latini. Et patet ex circumstantiis : hæc enim fractio panis interjicitur inter

doctrinam Apostolorum et orationes. Erat ergo ejusdem ordinis, puta spiritualis, uti illa erant spiritualia, non carnalis. Alludit enim Lucas ad verba sui Pauli, I *Corinth.* x, 16, paulo ante citata, ubi Eucharistiam vocat fractionem panis, ob causas quas ibidem recensui; quibus adde primos Christianos post Eucharistiam agitasse commune convivium, quod ob symbolum charitatis vocabant agapen, in qua eumdem panem cibumque frangebant et manducabant, de quo dixi, I *Corinth.* xi, 21. Porro hæc mox a Pentecoste prima descensuque visibili Spiritus Sancti contigerunt. Post eam ergo illico a fidelibus cœpit frequentari Eucharistia, indeque tantus eorum fervor. In cujus rei memoriam, festum Corporis Christi institutum ab Urbano IV Pontifice, ab eodem jussum est celebrari feria quinta post Octavam Pentecostes. Nam, ut ait S. Thomas, *in Officio Eccles.* illius festi, « congruit ut tanti Sacramenti institutionem illo tempore specialiter recolamus, quo Spiritus Sanctus corda discipulorum edocuit, ad plene cognoscenda hujus mysteria Sacramenti : nam et in eodem tempore cœpit hoc Sacramentum a fidelibus frequentari. »

Tria primorum fidelium officia: Primum, concio.

Nota hic tria primaria primorum Christianorum munia et exercitia, nobis, quoad possumus, imitanda et frequentanda. Perseverabant enim *primo,* in doctrina Apostolorum : ita et nos in concionibus verboque Dei audiendo, legendo, ruminando perseveremus. « Qui enim ex Deo est, verba Dei audit, » ait Christus, *Joan.* viii, 47. Verbum Dei est lux animæ et semen orationis, meditationis omniumque bonorum operum, juxta illud *Psalm.* cxviii, 105 : « Lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, et lux semitis meis. »

Secundum, Eucharistia.

Secundum est, sancta communio Eucharistiæ, per quam ipsi Christo realiter et substantialiter unimur. Sicut enim cibus unitur corpori, et in illud convertitur; ita Christus quasi cibus unitur nobis : verum non se in nos, sed nos in seipsum convertit, juxta illud quod dixit S. Augustinus : « Non me mutabis in te, sed tu mutaberis in me. » Qua de causa primi fideles quotidie communicabant, uti hic innuit S. Lucas, eaque præcipua fuit causa tantæ sanctitatis et perfectionis eorum. Idem facere etiamnum dicuntur Abyssini sub Preto-Joanne. Hoc est quod oramus in oratione Dominica : « Panem nostrum quotidianum, » Græce ὑπερούσιον, id est *supersubstantialem,* ut vertit Interpres S. Matthæi, cap. vi, 11, « da nobis. » Hinc Tertullianus, lib. *De Oratione,* cap. ult., ait « solvendam esse orationem, corpore Domini accepto. » Hac de causa olim fideles Eucharistiam domum deferebant, præsertim tempore persecutionis, ac quotidie eam sumebant, ut se armarent ad martyrium; eaque fuit causa fortitudinis tot Martyrum, uti docet S. Cyprianus, lib. *De Spectac.,* et *Exhort. ad Mart.* Quocirca Concilium Florentinum docet effectum Eucharistiæ esse augmentum gratiæ, et omnem illum effectum, quem materialis cibus in corpore efficit. Et infra subdit Eugenius Pontifex : « Hujus Sacramenti effectus, quem in anima efficit digne sumentis, est adunatio hominis ad Christum; et quia per gratiam homo Christo incorporatur, et membris ejus unitur, consequens est, quod per hoc Sacramentum in sumentibus digne gratia augeatur. » Et Tridentinum, *sess.* xiii, cap. ii, docet « hoc Sacramentum esse institutum tanquam spiritualem animarum cibum, quo alantur et confortentur viventes vita illius qui dixit : Qui manducat me, et ipse vivet propter me; et antidotum quo liberemur a culpis quotidianis et a peccatis mortalibus præservemur. » Hinc vocatur « panis, » sed sacer et transsubstantiatus, non tantum quia habet speciem panis, sed etiam quia ad omnem cibum adhibetur panis; unde panis a pascendo dicitur. Hinc et ab Hebræis quilibet cibus et pabulum dicitur panis. Eucharistia autem omnimodo pabulo animam pascit; est ergo panis et plusquam panis.

Præclare S. Cyprianus, *De Cœna Domini :* « Qui manducat, ait, ex hoc pane, ultra non esurit : qui bibit, ultra non sitit : quoniam mysterii hujus sic sufficit gratia, sic reficit intelligentia, ut cuicumque tantæ rei innotuerit plenitudo, omnis consummationis fine invento, Christi bajulus ipsum ferat in pectore, ipsum gerat in mente, et omni tempore habitatori suo dicta et facta jubilatione consona laudes resonent et gratiarum actiones decantent. Hæc ebrietas non accendit, sed exstinguit peccatum : in hoc vino non est luxuria, nec movetur ad ludum post hunc potum lascivia. Cum sopivit oblivio cuncta carnis ludibria, mira sunt quæ sentit, magna quæ videt, inaudita quæ loquitur : quin (quem) Agnus iste paschalis inhabitat, cujus animam meri hujus fortitudo hilaritate inexplicabili lætificat et delectat. »

Tertium, oratio.

Tertium est, oratio qua Deum laudamus, gratias agimus, novamque gratiam poscimus et impetramus. Ubi obiter nota, Lucam hic tribus verbis describere ritum et ordinem quem primi fideles servabant in suis cœtibus et synaxibus : *primo,* enim audiebant verbum Dei; *secundo,* communicabant; *tertio,* Deo canebant hymnos, psalmos et cantica spiritualia, uti ostendi, I *Corinth.* cap. xiv. Hæc enim tria sunt necessaria Ecclesiæ et cuivis fideli, ejusque sunt quasi anima et vita. Sicut enim ad vitam corpoream requiruntur tria, scilicet sol, panis et halitus sive respiratio, ita totidem requiruntur ad vitam spiritualem, nimirum spiritualis sol, puta verbum Dei; spiritualis panis, puta Eucharistia; et spiritualis halitus, puta oratio : hac enim halitum et spiritum divinum e cœlo attrahimus et haurimus, juxta illud *Psal.* cxviii, vers. 131 : « Os meum aperui, et attraxi spiritum. » Hæc tria adum-

brata fuerunt tribus vasis in templo veteri, puta in Sancto, quæ erant candelabrum septiceps, mensa panum propositionis et altare thymiamatis : candelabrum enim repræsentat verbum Dei ; mensa panum, Eucharistiam ; altare, orationem, hæc enim est thymiama Deo odoratissimum et gratissimum, ut patet *Apoc.* VIII, 3. Porro, « oratio perfecta est, ait S. Bernardus, tract. *De Natura divini amoris*, cap. III, in qua tanta sit fides, ut speret omnia; tanta devotio, ut Deum videatur cogere (qualis erat S. Catharinæ Senensis, dicentis: Domine, non dimittam te, nisi hanc illamve animam, virtutem aut gratiam mihi concesseris); tantus amor, ut omnia quæ petit, in ipsa oratione se sentiat obtinere; tam benigna humilitas, ut in omnibus non suam, sed Dei voluntatem in se fieri præoptet. » Talis fuit horum primorum fidelium, ideoque omnia quæ poposcit a Deo, protinus impetravit.

PANIS. — Ex hoc loco colligitur, sufficere laicis sumere Eucharistiam sub una specie panis, nec requiri alteram, puta calicis. Crescente enim in immensum numero fidelium, difficile et pene impossibile erat omnibus dari calicem. Adde, multos esse abstemios, qui abhorrent a vino; esseque in tanto numero evidens periculum irreverentiæ et effusionis sanguinis, præsertim in turba rudium et rusticanorum. Objiciunt hæretici, sub pane intelligi calicem; nam certum est Apostolos et sacerdotes obtulisse sacrificium, in quo requiritur consecratio tam vini, quam panis. Respondeo : Lucas hic non loquitur de sacrificio sacerdotum, ad quod requiritur utraque species, sed de communione fidelium laicorum, in qua cum duntaxat nominet panem, colligimus eum solum fuisse datum et distributum in tot millium turba.

Vers. 43. Timor pro reverentia.

43. FIEBAT AUTEM OMNI ANIMÆ TIMOR. — « Timor » hic erat sacer quidam horror et reverentia, qua videntes linguas igneas et audientes sermones igneos, timebant et venerabantur Apostolos quasi homines cœlestes et divinos, qui miracula patrare, et cum Elia ignem e cœlo devocare et in hostes vibrare possent. Sic « primus in orbe deos fecit timor,» ait Poeta. Sic, visis Christi prodigiis, dicuntur turbæ timuisse, *Lucæ* VII, 16 : timor hic non erat aliud quam religio et reverentia erga Christum, ex ejus miraculis concepta. Sic Matthæus, cap. IX, 8, sanato paralytico a Christo, ait : « Timuerunt turbæ, » Græce ἐθαύμασαν, id est *admiratæ sunt*; admirationis enim effectus est timor, sive reverentia. Unde S. Lucas idem narrans, cap. V, 26 *Evang.*, scribit : « Apprehendit omnes » ἔκστασις, id est *ecstasis*, puta timor ex stupore manans et in Dei glorificationem erumpens. Ecce ut Spiritus Sanctus Apostolos antea timidos veluti cervos, facit omnibus terribiles quasi leones. Ecce quanta est vis sanctitatis, quam etiam impii verentur et expavescunt.

PRODIGIA. — Hisce enim a Deo erat confirmanda nova primaque fides de Christo, ut per ea credibilia fieret hominibus; alioqui temere credidissent. Quare similia ab hæreticis nova dogmata afferentibus poscenda et exhibenda sunt, si sibi credi velint. Vere Richardus Victorinus, lib. I *De Trinit.*, cap. II : « Si error, inquit, est quod credimus, a te decepti sumus : ista enim in nobis iis signis et prodigiis confirmata sunt, quæ non nisi a te fieri potuerunt. »

ET METUS ERAT MAGNUS IN UNIVERSIS. — Hæc verba desunt in Græco et Syro, quia idem sunt cum eo quod præcessit: « Fiebat autem omni animæ timor, » illudque exaggerant et inculcant.

Vers. 44.

44. OMNES ETIAM QUI CREDEBANT, ERANT PARITER. — Græce ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, *erant in idipsum;* Syrus, *erant simul;* Tigurina et Pagninus, *erant conjuncti,* non quod simul habitarent; hoc enim erat impossibile in tanta hominum, præsertim conjugatorum et mechanicorum turba. Quæ enim domus tot millia fidelium cepisset? Erant ergo simul, quia statis horis simul ad synaxin, puta ad concionem, communionem et orationem, de quibus paulo ante dixit Lucas, in templum conveniebant. Id nostri Anabaptistæ, quasi simiæ imitantur in Moravia: quisque enim eorum suam domum et officinam habet, sed statis horis ad suas synaxes coeunt omnes. Adde, Apostolos et capita Ecclesiæ, puta primarios fideles, simul habitasse juxta templum in porticu Salomonis. Hoc est enim quod ait Lucas, cap. V, 12 : « Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. » Denique sociabant se, ut vicini invicem habitarent circa templum, quoad poterant, et quantum officia rerumque status cuique permittebant, uti videmus in urbibus recte constitutis, cives qui ejusdem sunt sectæ; nationis, mercaturæ, vel opificii, simul habitare in eadem platea. Et hoc innuit Lucas dicens, vers. 46 : « Frangentes circa domos panem. »

ET HABEBANT OMNIA COMMUNIA. — Meum enim et tuum est causa omnis discordiæ, ait S. Chrysostomus. Plato ideam perfectæ reipublicæ describens deposcit, ut in ea omnia sint communia, ad perfectam civium unionem et concordiam, etiam uxores. Sed in eo fœde erravit: uxorum enim communitas repugnat legi naturæ, quæ sancit unam cum uno copulandam ad prolis certitudinem et debitam educationem. Primi Christiani ergo hoc sustulerunt omniaque habuerunt communia præter uxores, ac proinde vixerunt quasi Religiosi; imo religiosæ vitæ fundamenta ab eis jacta esse, docent S. Hieronymus, lib. *De Viris illustr.*, in *S. Marco;* S. Augustinus, *epist.* 109, et S. Basilius in *Regul. fusior.*, Reg. XIX et XXXII. Vidit hoc per umbram Pythagoras, cum auream hanc gnomen edidit : « Amicorum omnia communia; » ex quo Diogenes colligebat, « sapientis esse omnia quæ in orbe sunt : » hæc enim sunt Dei,

cujus amicus est sapiens; testis est Seneca, lib. VII *De Beneficiis*, cap. XII (1).

Ex hoc ergo loco, quod primi Christiani haberent omnia κοινὰ, id est *communia*, ortum est κοινοβεῖον, puta Cœnobia et Cœnobitæ, inter quos primi fuerunt Essæi, quorum parens fuit S. Marcus, de quorum sanctitate mira scribit Eusebius, lib. II *Hist.*, cap. XVII; S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccles.*, in Vita S. Marci. Quocirca recte idem S. Hieronymus, eodem libro in Philone: « Talis, inquit, primo credentium fuit Ecclesia, quales nunc Monachi esse nituntur et cupiunt, ut nihil usquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper : patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur et psalmis, doctrinæque et continentiæ, quales et Lucas refert primum Hierosolymis fuisse credentes. Quocirca ex tunc cœpit vita Religiosa et Cœnobitica a viris perfectionis avidis, qui primævam Apostolorum et fidelium vitam æmulari conabantur, quorum ingens fuit multitudo per orbem sparsa, uti testatur S. Dionysius, *Eccl. Hierach.*, cap. X. Eam deinde post annum Domini 300, instauravit S. Antonius in Ægypto, S. Basilius in Græcia, S. Hieronymus in Syria, S. Augustinus in Africa, S. Benedictus in Italia totoque Occidente, quem deinde secuti sunt S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, etc.

Origo Cœnobiorum.

Porro hæc communio bonorum, magnum est virtutis et perfectionis compendium. Nam *primo*, ingens est charitatis mutuæ incentivum. Unde S. Laurentius Justinianus, lib. *De Obedientia*, cap. XVIII : « Quid aliud, inquit, esse dixerim Religiosorum monasteria, et Deo famulantium loca, quam stadia militaria atque spiritualia castra pugnantium? Nonne in eisdem frequentissimæ devotionis lacrymæ, compunctionis gemitus, suspiria pietatis, compassionis et charitatis ad Deum incessanter effunduntur vota? » Et paulo post : « Quid oro locupletius, quam nihil habere et omnia possidere? Carere rebus superfluis, et uti necessariis? Proprium spernere patrimonium, et Christi esse hæredem? Monasteriorum quippe redditus thesauri sunt Salvatoris, ii profecto communes fiunt omnibus in commune viventibus. Non secernitur persona divitis, non potentis statui defertur; sed prout cuique expedit, erogantur; quod est opus divinum, commendatio gratiæ, charitatis officium et naturæ exemplum. »

Communis vitæ fructus. Primus.

Secundo, quia amorem et affectum avocat ab opibus et deliciis terrenis, quasi vilibus et exilibus, eumque totum transfert in Deum et res cœlestes : quo fit, ut in cœlo defixus quasi aquila, pompas omnes et dignitates terræ velut formicas aspiciat et despiciat, ac quasi rex omnibus emineat et dominetur, juxta illud ab Isaia, cap. LVIII, promissum : « Sustollam te super altitudines terræ, et cibabo te hæreditate Jacob patris tui. » Nam, ut ait S. Cyprianus, tract. *De Orat. Domin.*: « Qui renuntiavit jam sæculo, major est honoribus ejus et regno; et ideo qui se Deo et Christo dedicat, non terrena, sed cœlestia regna desiderat. » Cœnobita ergo celsior est mundo, dominus universi, par angelis, civis Sanctorum, domesticus paradisi, hæres Dei, cohæres Christi. Vide S. Chrysostomum, homil. 15 *ad Popul.* Hinc nullum, licet potentem et principem, timet, nulli adulatur, sed libere quorumvis vitia carpit, audacter tyrannis resistit, ut Elias restitit Achab, Nathan David, Elisæus Joram, Moses Pharaoni, qui proinde a Deo audivit : « Constitui te Deum Pharaonis, » *Exod.* VII.

Secundus.

Tertio, parit meritorum et bonorum omnium communionem. Unde S. Basilius, *Const. monast.*, cap. XIX : « Communis, ait, eis est Deus, communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia et certaminum coronæ, ubi multi unus, et unus, non solus, sed in pluribus. »

Tertius.

Quarto, aufert materiam litium, cupiditatum, vitiorum et tentationum omnium; ac ex adverso materiam tempusque et aptitudinem suggerit vacandi sibi et Deo, meditandi, exercendi opera pietatis, spei, charitatis et virtutum omnium, juxta illud *Psal.* XXXIX : « Ego autem mendicus sum et pauper : Dominus sollicitus est mei. » Vere S. Augustinus, serm. 33 *De Verbis Apost.*: « Amor, inquit, rerum terrenarum viscus est spiritualium pennarum. Ecce concupisti, hæsisti. Quis dabit tibi pennas ut columbæ? quando volabis ubi vere requiescas, quando hic ubi male hæsisti, perverse acquiescere voluisti? »

Quartus.

Quinto, parit animi pacem, serenitatem, lætitiam et jubilum perpetuum. Hæc ergo vita accedit ad vitam quam egit Adam et Eva in paradiso, estque inchoatio vitæ cœlestis, quam Beati agunt in cœlo. Quocirca hæc primorum Christianorum « vita erat angelica, » ait S. Chrysostomus, juxta illud Christi : « Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cœlo, » *Matth.* XIX, 21. Et illud *Psalm.* LXXII : « Quid mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum? » Unde S. Laurentius Justinianus, Opusc. *De Monastica conversat.*, cap. II, pulchritudinem vitæ cœnobiticæ, qualem agunt claustrales, describens : « Est, inquit, claustrum hortus conclusus, paradisus deliciarum, thalamus nuptialis, cubile immaculatum, virtutum schola, tabernaculum fœderis, reclinatorium sponsi,

Quintus.

(1) Non fuit absoluta bonorum communio in Ecclesia Hierosolymitana; et si fuit, saltem non diu duravit. Nam ipsorum Apostolorum tempore collectæ in usum pauperum, I *Cor.* XVI, frequentatæ sunt, quibus certe opus non fuisset, si bonorum a singulis facta universorum extitis et collatio. Imo liberum cuique fuit, facere hoc aut non facere, ut ostendit Ananiæ exemplum, cap. X, vers. 4. Describitur ergo et hic et aliis locis beneficentiæ et fraternæ charitatis studium acre et eximium.

bellatorum statio, sanctitatis domus, castitatis custos, prudentiæ firmamentum, religionis magisterium et obedientiæ sanctæ speculum singulare. »

POSSESSIONES — *Agrorum* aut *domorum*, ut explicat Lucas, cap. IV; unde *possessio* dicitur quasi *pedum sessio* aut *positio*, ait Festus : fundi enim aut domus possessio capiebatur immittendo in eam pedem, quasi in rem propriam et peculium.

Vers. 45. 45. ET SUBSTANTIAS (bona mobilia, ut pecora et supellectilia) VENDEBANT, — studio tum paupertatis et perfectionis calcantes terrenas opes et anhelantes ad cœlestes; tum vitæ communis et charitatis, ut ea in fratres, puta Christianos, præsertim egentes distribuerent; tum ex instinctu Dei quasi præsagientes imminentem persecutionem, ne bona hæc a Judæis confiscarentur, sed ut ipsi ex eorum pretio viverent aliisque fidelibus in persecutione bonis suis spoliatis succurrerent, juxta illud Apostoli, *Hebr.* cap. XI, vers. 34 : « Nam et vinctis compassi estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem et manentem substantiam. » Unde Melchiades Pontifex, XII, *Quæst.*, I, cap. *Futuram*, ait quod futuram Ecclesiam in gentibus Apostoli prævidebant, idcirco prædia in Judæa minime sunt adepti, sed pretia tantummodo ad fovendos egentes : præsertim quia prævidebant Jerusalem et Judæam paulo post a Tito et Romanis plane vastandam. Idem fecerunt deinceps Christiani, qui, vigente persecutione, parabant se ad martyrium, ut S. Valerianus, S. Cæcilia, S. Sixtus, S. Laurentius, qui bona etiam Ecclesiæ divendebant et distribuebant inter fideles egenos, ne persecutores ea confiscarent et raperent, prudenti sane pioque consilio.

PROUT CUIQUE OPUS ERAT. — « Non quod pueriliter quis gestire poterat : nil ibi otiosum erat, ac multo minus superbum : quod opus erat, hoc est, quantum ad indumenta, quod et nuditatem tegeret et frigus repelleret, » ait S. Bernardus, Apolog. *ad Gul. Abb.*

Vers. 46. 46. IN TEMPLO. — Hoc imitantur hodie Cœnobitæ et sæculares pii, tam viri, quam matronæ, quæ omne tempus quod a negotiis liberum habent, in templo orationi, lectioni et concioni impendunt. Ubi enim quis melius, jucundius, utilius, nobilius versetur, quam cum Deo in ejus domo?

ET FRANGENTES CIRCA DOMOS PANEM, — (Græce κατ' οἶκον, id est *circa domum*, puta Dei, hoc est templum, ait Œcumenius) qui proinde cum multis aliis censet panem hunc quem in templo frangebant, fuisse Eucharistiam. Unde pro *panem*, Syrus vertit *munus benedictum*, puta panem consecratum et transsubstantiatum, Deoque quasi *mincha* in sacrificium oblatum. Idque est valde probabile, quia Eucharistia a Paulo et Luca vocatur *fractio panis*. Nec obstat, quod Noster Græcum κατ' οἶκον vertat *circa domos*, puta domatim, per domos singulas, idque recte ex græcismo; quia, crescente numero fidelium, per varias domos eos distribuere in iisque Eucharistiam celebrare oportebat. Atque exinde ortæ et distinctæ parœciæ, quibus singulis suus præest Parochus, sive Pastor, cum primitus una esset οἶκος, sive domus et cœnaculum fidelium, uti patet cap. I, vers. 13. Alii tamen, ut Lyranus, Cajetanus et Carthusianus significant hunc panem fuisse usualem et communem, *q. d.* « Frangebant, » id est distribuebant per domos panem, id est cibum, pro numero, qualitate et quantitate incolarum cujusque domus. Unde notat Chrysostomus, dici *panem*, *q. d.* Alimentum necessarium, non delicias. Huic sensui favet id quod sequitur : « Sumebant cibum cum exultatione, » sed hoc recte accipias de agape post Eucharistiam, *q. d.* Post Eucharistiam sumebant agapen, sive cibum in epulo et convivio communi, instituto in memoriam ultimæ cœnæ Christi communis, ad symbolum et stimulum charitatis. Unde pro *sumebant*, græce est μετελάμβανον, id est *simul sumebant cibum communem*, scilicet in agape, quam post Eucharistiam celebrabant (1).

CUM EXULTATIONE, — tum ob receptam Christianismi gratiam, tum ob supradictam Eucharistiam, tum ob agapen tantamque in se invicem charitatem mutuam. Videbant enim novam in mundo rempublicam Christianam, qualis nunquam visa fuerat in mundo, eamque similem vitæ cœlesti et angelicæ; seque in eam per Dei gratiam esse cooptatos, ac proinde omnium Spiritus Sancti charismatum in ea factos esse participes. « Nullum enim majus signum inhabitantis Spiritus est, quam lætitia spiritualis, » ait S. Bernardus. Rursum : « Secura mens quasi juge convivium, » ait Sapiens. Nimirum : « Vox exultationis et salutis in tabernaculis justorum, » *Psal.* CXVII. Ita in S. Synaxi exultabat S. Franciscus, ut ait S. Bonaventura, in ejus Vita, cap. IX : « Flagrabat, inquit, erga Sacramentum Dominici corporis fervore omnium medullarum, stupore admirans permaximo illam charissimam dignationem et dignantissimam charitatem : sæpe communicabat et tam devote, ut alios devotos efficeret, dum ad immaculati Agni degustationem quasi spiritu ebrius, in mentis ut plurimum rapiebatur excessum. »

Voluptas Christianismi. Porro Tertullianus bona et delectationes Christianismi, in quibus jure exultant Christiani, ita strictim recenset et compensat, lib. *De Spectaculis*,

(1) « Frangentes circa domos panem. » Ex nostra saltem sententia, sermo hic est ad litteram de epulis quæ dicebantur ἀγάπαι, quæ ad omnes fideles pertinebant, ita tamen ut ditiores in subsidium pauperorum necessaria conferrent. Κατ' οἶκον, scil. ἕκαστον, id est, singulis in domibus, modo in hac, modo in illa. Nemini autem ignotum est, primis temporibus *ante*, deinde *post* has epulas, Eucharistiam fidelibus distribui de more fuisse. Vid. Bergier, *Dictionnaire de Théologie*, voc. *Agapes*.

cap. XXIX : « Quid, inquit, jucundius quam Dei Patris et Domini reconciliatio, quam veritatis revelatio, quam errorum recognitio, quam tantorum retro criminum venia? quæ major voluptas, quam fastidium ipsius voluptatis, quam sæculi totius contemptus, quam vera libertas, quam conscientia integra, quam vita sufficiens, quam mortis timor nullus; quod calcas deos nationum, quod demonia expellis, etc., quod Deo vivis? Hæ voluptates, hæc spectacula Christianorum sancta, perpetua, gratuita. » Et mox : « Vis et pugillatus et luctatus? præsto sunt non parva, sed multa. Aspice impudicitiam dejectam a castitate, perfidiam cæsam a fide, sævitiam a misericordia contusam, petulantiam a modestia obumbratam; et tales apud nos sunt agones, in quibus ipsi coronamur. Quale autem spectaculum in proximo est adventus Domini jam indubitati, jam superbi, jam triumphantis? Quæ illa exultatio angelorum, quæ gloria resurgentium Sanctorum? quale regnum exinde justorum? qualis civitas nova Jerusalem? etc. Qualia illa sunt quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt? » Unde paulo ante concludit: « Delicatus es, Christiane, si et in sæculo voluptatem concupiscis, imo nimium stultus, si hoc existimas voluptatem. Dicas velim, non possumus vivere sine voluptate, qui mori cum voluptate debebimus? Nam quod est aliud votum nostrum, quam quod et Apostoli, exire de sæculo et recipi apud Dominum? Hæc voluptas ubi et votum. »

ET SIMPLICITATE CORDIS, — id est sine malitia, dolo, suspicione, invidia, mœstitia; benevole, candide, sincere, integre, hilariter, liberaliter. Significat omnia bona fide esse gesta; nullas exquisitas fuisse delicias, nullas etiam sectas vel schismata; sed quemque sua libenti et alacri animo fratribus communicasse, ait Chrysostomus, ac vicissim quæ ex distributione sibi obtingebant, simpliciter, candide, hilari et grato animo accepisse, non respiciendo an alteri melior vel major pars distributa fuisset.

Simplicitas physica et moralis quid?

Nota : Sicut in rebus naturalibus simplicia dicuntur corpora, quæ non sunt mixta et composita, qualia sunt cœlum et elementa, ex quibus reliqua corpora componuntur et conflantur: ita in moralibus simplices vocantur, qui carent fuco, dolo et cupiditatum passionumque mixtura. Quocirca Deus simplicissimus est, tam physice in natura, quam moraliter in virtute; candore et puritate. Unde præclare S. Augustinus, lib. XI *Civit.*, x : « Est, inquit, bonum solum simplex, et ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona, sed non simplicia, et ob hoc mutabilia. Creata sane, id est facta, non genita. Quod enim de simplici bonum genitum est, pariter simplex est, » puta Verbum et Filius Dei. Et mox : « Ideo simplex dicitur, quoniam quod habet, hoc est, » etc., utpote « cui non sit aliquid habere, quod vel possit amittere; vel aliud sit habens, aliud quod habet, sicut vas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aer lucem, aut anima sapientiam. Nam neque vas liquor est; nec corpus color, nec aer lux, neque anima sapientia est. Hinc est quod etiam privari possunt rebus quas habent. » Et inferius : « Secundum hoc ergo dicuntur illa simplicia, quæ principaliter vereque divina sunt, quod non aliud est in eis qualitas, aliud substantia; nec aliorum participatione, vel divina, vel sapientia, vel beata sunt. » Unde idem alibi : « Simplex eris, si te mundo non implicaveris, sed explicaveris : explicando enim te a mundo (unies te cum Deo simplicissimo, itaque) simplex, implicando duplex eris. » Et Ficinus, in cap. VII *Timæi* Platonis : « Simplicitas, inquit, suprema super æternitatem extat, a qua in divinis mentibus sit integritas, et in animalibus rationabilibus æternitas tempori mixta, et in mundi sphæris sempiternitas temporalis : in his autem quæ sphærarum motu virtuteque fiunt, quædam portio temporis. » Quo ergo quis simplicior est, eo proximius ad Deum et divinitatem accedit. Quocirca monet Christus : « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ, » *Matth.* X; *q. d.*, ait S. Hieronymus, epist. *ad Rustic.* : « Habeto simplicitatem columbæ, ne cuiquam machineris dolos; et astutiam serpentis, ne aliorum supplanteris insidiis : quia non multum distat in vitio, aut decipere, aut decipi posse. » Idem, in cap. VII *Oseæ*: « Prudentia, ait, absque simplicitate malitia est, et simplicitas absque ratione stultitia nominatur. »

Hypocritæ emblema.

Simplicitati opponitur hypocrisis, quæ virtutum simulatione clausum vitium abscondit et arte palliat, quam proinde acriter passim insectatur Scriptura. Hypocrita enim est vulpes, histrio, Mercurius triceps et simia in purpura. Ut camelopardalis collo refert equum, pedibus et cruribus bovem, capite camelum, maculis tigrim aut pardum : ita inter hypocritas sunt qui varias hominum formas exprimunt. Si cultum inspicias, sanctum quempiam esse existimes; si orationem audias, satrapam loqui putes; si vitam expendas, nebulonem invenies; si scripta, bubulcum. Vide S. Gregorium, lib. X *Moral.*, cap. XXVII, in illud : « Deridetur justi simplicitas, » ubi graphice simplicium, æque ac duplicium sensa et mores depingit; et Climacum, *gradu* XXIV, ubi inter alia ait, simplicitatem esse habitum animæ varietate carentem totiusque perversæ cogitationis ignarum, et qui nulla mala cogitatione moveatur. Sic S. Paulus exhortans ad eleemosynam, jubet ut eam faciant in simplicitate : « Qui tribuit, ait, in simplicitate, » *Rom.*, cap. XII, vers. 8. Vide ibi dicta. Simplicitatis insignis et primævæ fidelium æmulæ, domesticum in Societate habemus exemplum et speculum R. P. Paschasium Broetum, qui, unus e decem primis Patribus

S. P. N. Ignatii sociis, creatus Nuntius Apostolicus per Hiberniam, ac præ cæteris omnibus a S. Ignatio dignus judicatus patriarchatu Æthiopiæ, ob raram sapientiam et sanctitatem cum miro candore et simplicitate conjunctam; adeo ut ab eodem *Societatis angelus* nuncuparetur. Sic enim de eo scribit noster Sacchinus, tom. II *Hist. Societ.*, lib. VI, num. 97 : « Propria ejus laus dicebatur simplicitas mixta prudentiæ. Hanc principio complexus, toto vitæ cursu tenuit. Hanc prædicabat ipse frequenter, et commendari ab omnibus cupiebat; » idque tribus de causis : « *Prima,* quia materia maxime capax cœlestium donorum simplicitas est : perennis fons beatæ cordis tranquillitatis, impenetrabile diabolo munimentum, virtutum cæterarum conciliatrix, altrix et decus. Nam quod in ore formoso est hilaritas, hoc est in virtutis quasi vultu simplicitas. *Secunda,* quod ipsa sit alienæ benevolentiæ rapax illicium. Nihil enim ita blandum et amabile, ut candidum et apertum, et cui te securus credas, ingenium; ut nescius cuiquam nocere, ac cuivis prodesse paratus animus. *Tertia,* quod simplicium congressu et Deus et homines mirifice delectantur. Denique simplicitas in eum maxime statum reponit humanam sobolem, unde serpentis fraus parentem primum dejecit. » Simplicitatis quoque illustre nuper dedit exemplum Illustrissimus Cardinalis Bellarminus; adeo ut, cum quidam liberius diceret eum non fuisse evectum ad pontificatum, eo quod haberetur simplex, candide et hilariter responderit : « Felix simplicitas, quæ me tanto onere liberavit! »

Vers. 47. 47. COLLAUDANTES DEUM. — Notat eos post cibum gratias egisse Deo, eumque de suis alimentis quasi donis collaudasse. Hinc post agapen canebant Deo hymnos et cantica spiritualia, ut ait Apostolus, *Ephes.* V, 19. Qui rursum, I *Tim.* IV, 4 : « Nihil, inquit, rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur. » Vide ibi dicta.

ET HABENTES GRATIAM, — id est amabiles, grati et accepti toti plebi. Pro *gratiam,* Syrus vertit רחמא *rachame,* quod significat visceralem affectionem, et ex intimis visceribus manantem compassionem, amorem et benevolentiam. Porro hanc gratiam et dilectionem populi fidelibus « conciliabat beneficentia eleemosynæ, et morum candor atque simplicitas, » ait S. Chrysostomus; item modestia, mansuetudo, sanctitas in vultu, verbis omnique actione relucens.

DOMINUS AUTEM AUGEBAT, — προσετίθει, id est *addebat* numero cœtuique fidelium, puta Ecclesiæ, ut habet Græcus, de quo mox, plures alios « qui salvi fierent, » inspirando eis fidem et desiderium baptismi ac Christianæ vitæ, quibus justificarentur, et, si in iis usque ad vitæ finem perseverarent, salvarentur et æternam beatitudinem consequerentur.

IN IDIPSUM, — id est simul, videlicet *in Ecclesia,* ut habent Græcus et Syrus. Porro Græcus τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id est *in idipsum,* rejicit ad initium capitis sequentis. Verum videtur Lucas scripsisse hic ἐπὶ τὸ αὐτὸ, quod aliquis explicuerit addens in margine, τῇ ἐκκλησίᾳ, id est *in Ecclesia;* quod deinde ab alio putante hoc ad textum pertinere, in textum translatum est, excluso ἐπὶ τὸ αὐτὸ in caput sequens. Sed quocumque modo legas, idem est sensus. *In idipsum* enim idem est quod simul, pariter, puta in Ecclesia, ut dixi. Denique tam exacte S. Lucas hic et insequentibus enarrat virtutes et vitam primorum fidelium, quia ipsa fuit interpretatio Evangelii et praxis doctrinæ Christi, quæ ejus legem nobis ad vivum factis exprimit, ac proinde ipsa nobis viva est lex et norma vitæ Christianæ. « In Sanctorum vita cognoscimus quid in Scriptura legere debeamus, » ait S. Gregorius, hom. 10 *in Ezech.* Et vice versa Evangelium et « lex scripta est commentarius vitæ Sanctorum, » ait Philo, lib. *De Abraham.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sanctus Petrus claudo gressum restituit; inde docet populum se hoc miraculum non sua, sed Christi virtute effecisse, ut in eum credant.

1. Petrus autem et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam. 2. Et quidam vir, qui erat claudus ex utero matris suæ, bajulabatur : quem ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. 3. Is cum vidisset Petrum et Joannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. 4. Intuens autem in eum Petrus cum Joanne, dixit : Respice in nos. 5. At ille intendebat in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. 6. Petrus autem dixit : Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo, hoc tibi do : In nomine Jesu

Christi Nazareni surge, et ambula. 7. Et apprehensa manu ejus dextera allevavit eum, et protinus consolidatæ sunt bases ejus et plantæ. 8. Et exiliens stetit, et ambulabat; et intravit cum illis in templum ambulans, et exiliens, et laudans Deum. 9. Et vidit omnis populus eum ambulantem et laudantem Deum. 10. Cognoscebant autem illum, quod ipse erat qui ad eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi; et impleti sunt stupore et extasi in eo quod contigerat illi. 11. Cum teneret autem Petrum et Joannem, cucurrit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellatur Salomonis, stupentes. 12. Videns autem Petrus, respondit ad populum : Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare? 13. Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis et negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. 14. Vos autem sanctum et justum negastis, et petistis virum homicidam donari vobis; 15. auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit a mortuis, cujus nos testes sumus. 16. Et in fide nominis ejus hunc, quem vos vidistis et nostis, confirmavit nomen ejus : et fides, quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam in conspectu omnium vestrum. 17. Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut et principes vestri. 18. Deus autem, quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic implevit. 19. Pœnitemini igitur, et convertimini, ut deleantur peccata vestra, 20. ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, et miserit eum qui prædicatus est vobis, Jesum Christum, 21. quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os sanctorum suorum a sæculo Prophetarum. 22. Moyses quidem dixit : Quoniam Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis juxta omnia quæcumque locutus fuerit vobis. 23. Erit autem : omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. 24. Et omnes Prophetæ a Samuel, et deinceps, qui locuti sunt, annuntiaverunt dies istos. 25. Vos estis filii Prophetarum, et testamenti, quod disposuit Deus ad patres nostros, dicens ad Abraham : Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. 26. Vobis primum Deus suscitans Filium suum, misit eum benedicentem vobis, ut convertat se unusquisque a nequitia sua.

Vers. 1. 1. PETRUS AUTEM ET JOANNES. — Græcus præfigit ἐπὶ τὸ αὐτὸ, id est *in idipsum*, hoc est simul, pariter. Verum hoc pertinet ad finem capitis præcedentis; uti jam dixi : licet Cajetanus, Pagninus, Tigurina et alii referant hoc ad cap. III, *q. d.* Petrus et Joannes ascendebant in templum simul et pariter; vel, ut Cajetanus, sub idem tempus, quo scilicet gesta sunt ea quæ audivimus cap. II. Notat S. Chrysostomus combinationem Petri et Joannis, tam hic quam cap. VIII, 14, et *Joannis* XX, 3, indicem magnæ inter utrumque conjunctionis et amicitiæ, ut suo exemplo doceant Prælatos et capita congregationum unionem et concordiam. Erant enim hi duo primarii, et quasi duo oculi, non tantum Ecclesiæ, sed et Apostolorum. Nimirum sequuntur institutum Christi, qui Apostolos binos misit ad evangelizandum, *Matth.* VI, 7. Hoc exemplum sequantur Religiosi, qui nunquam soli, sed semper cum comite, qui vitæ sit testis et adjutor, incedant; adeo, ut S. Thomas Aquinas Religiosum, qui solus incederet, vocare sit solitus dæmonem solitarium. Hoc enim inter cætera ejus apophthegmata recenset Castiglius in ejus Vita.

ASCENDEBANT IN TEMPLUM. — Templum enim situm erat edito loco in monte Sion, ut toti urbi esset conspicuum, ad quod proinde per gradus ascendebatur, in quibus multi censent recitatos fuisse psalmos, qui inde Graduales dicantur. Templum enim est domus, uti Dei altissimi, ita et orationis, qua colloquimur cum Deo, et ad Deum mente ascendimus. Oratio enim est mentis in Deum elevatio : ita S. Chrysostomus. Porro templum hoc erat atrium laicorum, non Sanctum, multo minus Sanctum sanctorum : in illud enim solis sacerdotibus Aaronicis, in hoc soli pontifici semel in anno patebat ingressus.

Melior est oratio in templo quam alibi, ob quinque causas.

Disce hic contra hæreticos, meliorem esse orationem quæ fit in templo quam alibi, idque quinque de causis. *Prima* est, quod oratio in templo sit publica Dei invocatio, laus et adoratio coram tota Ecclesia, ideoque major et honorificentior Deo, quam quæ fit alibi solitarie. *Secunda*, quod in templo quasi in domo sua habitet Deus,

Prima. *Secunda.*

ac proinde ibi suam præsentiam exhibeat et postulata exaudiat, uti precatus est Salomon, III *Reg.* VII, Deusque ei promisit ibidem, cap. IX, vers. 3; dicens : « Erunt oculi mei et cor meum ibi cunctis diebus. » *Tertia*, quia in templo, ob consociationem, preces unius adjuvantur a precibus et meritis omnium præsentium, ac præsertim sacerdotis; qui speciatim pro omnibus præsentibus sacrificat. Sicut ergo nummus unus non habens justum pondus, si detur creditori, ab eo rejicitur; sin vero multis aliis misceatur, acceptatur, transitque cum cæteris : ita et oratio solitarii, si sit tepida, vaga, negligens, rejicitur a Deo; sin vero multis aliis ferventibus jungatur, earum vi et quasi alis attollitur, et in cœlum ad Deum evolat. *Quarta*, oratio in templis facta adjuvatur a Sanctis, quorum corpora ibidem sepulta sunt. *Quinta*, eadem dat aliis orandi exemplum aliosque ædificat.

Tertia

Quarta.

Quinta.

Quare fanatica est hæresis recenter exorta in Hollandia, quæ damnat templa et oratoria publica, cœtusque fidelium et Ecclesiæ non nisi in privatis cubiculis cogendos et celebrandos docet, ibique suos cogit et celebrat, nixa male intellectis Christi contra Pharisæos, suæ devotionis ostentatores, verbis *Matth.* VI, 6 : « Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito. » Ut quid enim jussit Deus Mosi fabricare tam amplum tabernaculum et Salomoni tam augustum templum, promittens se in eo ipsius et fidelium preces exauditurum, III *Reg.*, cap. VIII et IX, nisi quia in eo volebat publice coli et adorari? Ut quid toties David, Christus, Petrus et Joannes hic ascenderunt in templum, nisi publicæ orationis causa? Ut quid a tempore Constantini piissimi Imperatores, Reges, Pontifices singulis sæculis ædificaverunt tot basilicas, tot templa tanta amplitudine et magnificentia, quantam ubique terrarum cernimus, nisi ut fideles in iis turmatim adunati Deum unanimiter et propalam invocarent et laudarent? juxta illud regii Psaltis : « Confitebor tibi in Ecclesia magna, in populo gravi, » id est multo, imo plurimo, « laudabo te. » Et illud Christi : « Apud te laus mea in Ecclesia magna : vota mea reddam in conspectu timentium eum, » *Psal.* XXI, 26. Et illud : « Omnes gentes, plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis. Quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram, » *Psal.* XLVI, 1.

Quocirca Deus horribiliter ulcisci solet templorum violationem vel eversionem : quin et Gentiles Historici multa raraque exempla narrant eorum qui in multas gravesque inciderunt calamitates, eo quod reverentiam debitam templis falsorum suorum deorum non detulissent. Unde Socrates, lib. VII *Hist.*, cap. XXIII, sapienter notat profanationem templorum certum esse signum iræ Dei, et cladis reipublicæ imminentis. Porro quo quis major est, eo majorem debet Deo ejusque templis honorem, ut suo exemplo alios idem facere doceat.

Id sapiebat Theodosius Imperator, qui adeo venerabatur templa, ut cum armis et diademate illa ingredi noluerit, sed utraque ad eorum fores deposuerit, dictitans hanc reverentiam se debere iis locis, in quibus magis resplendet divinitas et majestas Domini. Ita refertur in Concilio Ephesino, cap. XXI.

S. Gregorius Nazianzenus, *orat.* 19, laudat Nonnam matrem suam ita venerantem templa, « ut in iis nunquam illius vox audita sit, quod silentio Sancta honorarit, quod venerandæ mensæ nunquam terga obverterit, nec in divinum pavimentum expuerit. » Nam, ut recte ait S. Augustinus in *Regula*, et refertur *dist.* XLII, can. 6 : « In oratorio præter orandi et psallendi cultum penitus nihil agatur, ut nomini huic et opera jugiter impensa concordent. » Est enim et vocatur domus orationis : ibi ergo non aliud agendum, quam ut orationi vacetur. S. Chrysostomus, hom. 2 in epist. II *ad Corinth.*, in fine, agens de liturgia Ecclesiæ : « Quidam, ait, adeo sunt incogitantes, stulti ac dissoluti, ut non solum eo tempore, quo hæc aguntur cum catechumenis, sed etiam in his quæ aguntur cum fidelibus, stent et fabulentur. Hinc subversa sunt omnia, hinc perierunt omnia, et quidem eo tempore, quo maxime Deus erat placandus, illo magis irritato discedimus. »

S. Mauritius tanta reverentia et devotione versabatur in templo, ut nunquam visus sit sedere, sed genuflexus semper, aut stans facie pavida et pallida. Rogatus causam, dixit : « Non pavebo, non tremam, sciens me hic stare coram Deo? » Ita Severus in ejus Vita.

Quin et Abyssini omnes etiam laici, quantumvis senes, in templo ex reverentia nunquam sedent, sed genuflectunt, vel certe stant innixi scipionibus, si senes sint, vel infirmi; id Romæ mihi asseverarunt viri graves et Abyssini ipsi.

Moraliter, S. Gregorius Nazianzenus, in *Sententiis* : « Perpetuum, inquit, sit tibi hoc studium, ut mentem tuam templum Deo extruas : sic enim eum pro spirituali statua in intimo corde habebis. » Modum præscribit idem Nazianzenus, in *Monasticis*, dicens :

> Agendorum initium et finis sit Deus, etc.
> Si beneficus fueris, imitaberis Deum.
> Fac sis benignus, ut benignum habeas Deum.

Vide dicta in fine Aggæi prophetæ.

Origo Horarum Canonicarum.

AD HORAM ORATIONIS NONAM; — quæ incipiebat hora tertia post meridiem, et finiebatur in vespera solisque occasu. Judæi enim diem et noctem dividebant in quatuor partes et vigilias, puta in horam primam, tertiam, sextam et nonam, et quamque pie ordiebantur a Deo et precibus, juxta illud : « A te principium, tibi desinet. » Fideles enim omnia sua opera cum Deo inchoare,

æque ac finire decet. Hinc Psaltes, licet totius regni curis districtus : « Septies, inquit, in die laudem dixi tibi, » *Psal.* CXVIII, vers. 164; et Judæi, e Babylone reduces, « legerunt in volumine legis Domini Dei sui quater in die, et quater confitebantur et adorabant Dominum, » ait Esdras, lib. II, cap. IX, vers. 3. Daniel quoque in Babylone « tribus temporibus in die flectebat genua sua, et adorabat confitebaturque coram Deo suo,» *Daniel.* cap. VI, vers. 10, ubi causas hujus rei recensui. Rursum Psaltes, *Psalm.* CXVIII, vers. 62 : « Media, ait, nocte surgebam ad confitendum tibi. » Ex quibus locis liquet, discrimen horarum orationi destinatarum ante Christum apud Judæos et veteres fuisse, idemque Ecclesiam recte imitatam esse, imo perfectius facere per septem Horas Canonicas; nimirum, *primo,* in honorem SS. Trinitatis, ut tertia quaque hora eam laudemus, quam semper laudare deberemus ut angeli; sed cum id curæ et necessitates corporis et vitæ non permittant, id saltem faciamus initio cujusque horæ, puta ad primam, tertiam, sextam et nonam, juxta illud *Thren.* cap. II, vers. 19 : « Consurge, lauda in nocte, in principio vigiliarum. »

Tres earum causæ. Prima.

Secundo, in gratiarum actionem ob beneficium creationis. Septem enim diebus Deus omnia creavit, *Genes.* cap. I.

Secunda.

Tertio, ob septem primaria mysteria redemptionis, quæ totidem horis recolimus. Nam nocturnis horis tam natus, quam captus est Christus. Prima judicatus est, et resurrexit. Tertia condemnatus est, et misit Spiritum Sanctum in Pentecoste. Sexta crucifixus est et in cœlum ascendit. Nona mortuus est, et in limbum ad patres liberandos descendit. Vespere e cruce depositus est, omnibusque completis sepultus, quod recolimus Completorio: ita S. Cyprianus, serm. *De Oratione Dominica;* Tertullianus, *Contra Psychicos,* cap. X; S. Athanasius, serm. *De Virginit.* Vide Bellarminum et Navarrum, tract. *De Horis Canonicis.*

Tertia.

Porro, apud Judæos primariæ orationis horæ erant duæ, nimirum prima et nona, ob duplex juge sacrificium agni, quod iis offerebant, nempe matutinum, quod mane hora prima, et vespertinum, quod hora nona immolabant, de quo dixi *Exodi* cap. XXIX, vers. 39. Initium ergo diei æque ac finem Judæi dabant Deo, per solemnem adorationem et sacrificium. Idem multo magis facere decet Christianos.

Moraliter, disce hic *primo,* pietatem omnia a Deo impetrare : quia enim Petrus ascendit in templum pietatis et orationis causa, hinc meruit curare claudum.

Moral. Primum.

Secundo, unum opus bonum disponere et sternere viam ad aliud : ita hic oratio sternit viam ad eleemosynam, eleemosyna ad sanationem et miraculum. Sicut enim peccatum allicit et advocat aliud, ut superbia invidiam, invidia rixam, rixa cædem; ita una virtus provocat aliam : est enim virtutum, æque ac vitiorum inter se concatenatio, et quasi contesseratio : « Somnus somnum adescat, et vigilias vigiliæ pariunt, » ait S. Dominicus Loricanus, ut habet ejus Vita.

Secundum.

Tertio, devotis et euntibus ad orationem omnia prospere succedere, Deumque mira providentia eorum res dirigere, secundare et exaltare.

Tertium.

Denique docet hic S. Petrus fideles, præsertim Ecclesiasticos, observare stata et ab Ecclesia sancita orandi, et horarias preces persolvendi tempora, ut scilicet eas non simul et conjunctim, sed divisim suis quibusque horis et temporibus legant, quantum fieri potest, et quantum officia et occupationes cujusque patiuntur. Hac enim de causa ab Ecclesia per horas distincta et distributa sunt. Qua in re excelluit Illustrissimus Cardinalis Bellarminus piæ memoriæ, qui licet tot studiorum, lectionum, consultationum negotiis distringeretur, solebat tamen singulas seorsim et stato ab Eccclesia tempore, v. g. Nocturnas noctu, Primam hora prima, Tertiam tertia, Sextam sexta, Nonam nona recitare.

Quartum.

Narrat beatus Petrus Damianus, epist. *ad Desiderium, Cassinensem abbatem,* S. Severinum, Coloniensem Archiepiscopum, post mortem apparuisse cuidam clerico, ac tactu manus suæ tantum ei ardorem indidisse, ut e manu ejus carnes usque ad ossa defluerent, ac dixisse se relegatum ad ignes Purgatorii, hoc solo nomine et culpa, « Quia in aula regia, inquit, constitutus, imperialibus me consiliis vehementer implicui, Canonicæ synaxis officia per distincta horarum spatia non persolvi. Mane quippe simul omnia coacervans, tota die negotiis ingruentibus secura libertate vacabam. Ob hanc itaque negligentiam horarum, ardoris hujus fero supplicium.» Idem ex Damiano refert Baronius, tom. XI, anno Christi 1062, ubi tamen recte censet pro Severino legendum Peregrinum, qui creatus est Archiepiscopus Coloniensis anno Domini 1021, et præfuit annis 16.

Magnus ille Sabbas abbas pro suorum negotiis adiens Justinianum Imperatorem, eaque cum illo tractans, audita hora tertia illico ab imperatore transtulit se ad statas illius horæ preces; cumque socius ejus Jeremias diceret hoc esse indecorum et incivile, respondit : « Imperator facit officium suum, nos nostrum; » ita habet ejus Vita die 5 decembris.

2. Vir — 40 annorum, ut dicitur vers. 22.

Vers. 2.

Claudus. — Non dubium plures alios a Petro et Apostolis esse sanatos, inquit S. Chrysostomus, et satis insinuat Lucas, cap. V, vers. 12; hujus tamen unius curationem enarrat, tum quia cæteris fuit illustrior, præsertim quia facta est juxta templum, ubi erat turba populi; tum quia ejus occasione concionem habuit S. Petrus ad turbam, qua quinque millia ad Christum convertit, ut patet cap. IV, 4.

Quem ponebant quotidie ad portam templi. —

Mendici sunt ad fores templi quatuor de causis. Prima. Secunda.

Hinc patet apud Judæos, pauperes et ægros et mancos præ foribus templi mendicasse, uti fit Romæ et apud Christianos multis in locis; idque *primo*, ut Christianis, qui raro hospitalia et carceres visunt, eleemosynæ cogitationem mentemque injiciant. *Secundo*, ut per eleemosynam disponant se ad orationem, sciantque se esse mendicos Dei, et ab eo vicissim eleemosynam petant et accipiant. Rursum, mendici docent nos modum orandi piamque rhetoricen, scilicet affectuose, miserabiliter et clamose miserias nostras Deo proponere, ejusque liberalitatem et opes celebrando, opem et gratiam quasi stipem emendicare. Unde S. Chrysostomus, hom. *De Martyrib.*, quæ est tomo V, ordine secunda : « Præveniuntur, ait, precibus preces : rogantem claudum rogaturi ante audiunt, quam precentur; nec permittit claudus orare illos quos petit, nisi prius acciperet ipse quod optavit. » *Tertio*, ut admoneantur miseriæ et fragilitatis humanæ, memores sibi idem contingere posse, quod in mendicis intuentur. Ex eadem carne constamus omnes, et eadem lege nati sumus, eidem peccato originali ejusque pœnis obstricti nascimur. Altos ergo spiritus cristasque ponant, Deoque gratias agant, quod in sorte mendicorum eos non collocarit. *Quarto*, ut mendicorum preces efflagitent, sciantque se plus ab eis accipere quam dare. Quocirca Christus : « Ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis; recipiant vos in æterna tabernacula, » *Luc.* cap. XVI, vers. 9. Mendici ergo sunt janitores cœli, cubicularii Dei, divitum non tam clientes quam patroni; ita S. Chrysostomus, hom. 28 *ad Popul.*

Tertia. Quarta.

Porro Antverpiæ aliisque multis per Germaniam et Belgium bene ordinatis urbibus, non permittitur ut mendici fores templi obsideant; aut publice; multo minus per templum, mendicent, ne orantes obturbent, ne infirmis et prægnantibus nauseam et abortum moveant, neve mendici audaces et clamosi aliis honestis egentibus, sed timidis et verecundis, eleemosynas præripiant, imo ipsis dantibus ditiores evadant, uti subinde deprehensum est. Quare Eleemosynarios publicos constituunt, qui templum obeant et eleemosynas petant, quas in egentes per hospitalia a se distributos, pro cujusque necessitate et meritis congrue distribuant. Quod sane uti ordinatius, ita et satius sanctiusque est, idque olim decrevit Concilium Turonense II, cap. V, nuperque Mediolani renovavit beatus Carolus Borromæus.

QUÆ DICITUR SPECIOSA, — a specie et pulchritudine. Hæc enim est quæ a Josepho, lib. XV *Antiq.*, cap. XIV, inter decem atrii portas pulcherrima describitur, quam proinde Baronius, anno Christi 34, censet esse illam, quæ ab eodem Josepho Corinthia nuncupatur, eo quod ex ære Corinthio, quod apud veteres præstantissimum et laudatissimum erat, fabricata esset, quæ multum, ait idem Josephus, cæteras portas argento inclusas et inauratas decore et honore superabat, quia crassiori argento et auro vestiebatur, quod quidem novem portis infuderat Tiberii pater Alexander. Sic et Ribera, lib. I *De Templo*, cap. XXXII. Verisimile est hanc portam non fuisse templi, puta atrii, mediam, ut nonnulli volunt, sed extimam; licet enim Josephus, lib. VI *Belli*, cap. VI, subindicet cæcos et claudos templum laicorum, puta atrium, ingredi potuisse, tamen eos ibi mendicasse non est credibile, tum quia id non decebat sanctitatem loci, tum quia ille locus tantum erat Judæorum et mundorum, extimus vero erat Gentilium quoque et immundorum. Mendici ergo ut tam a Gentilibus et immundis, quam a Judæis et mundis stipem poscerent, ante extimam extimi atrii portam sese collocabant. Et ita eam extimam, ante atrium Gentium, graphice depingit Adrichomius in tabula Chorographica urbis Jerusalem : qui et addit portam hanc fuisse Orientalem, alias, Sur, alias Seir dictam; et Speciosam cognominatam, quod omnium portarum esset maxima, altissima et pulcherrima, per quam etiam principalis in templum erat introitus. Hanc collapsam Joathan rex instauravit, II *Paral.* cap. XXVII.

Porta Speciosa quæ?

3. INCIPIENTES INTROIRE IN TEMPLUM. — Cur non potius in egressu post orationem, quam in ingressu hoc miraculum patrarunt? Variæ sunt causæ: *Prima,* quia in ingressu statim occurrit claudus hic eleemosynam ab Apostolis petens, quam proinde illico ei præstiterunt, bis enim dat qui cito dat. *Secunda,* ut hac beneficentia pararent se ad orationem, uti jam dixi. *Tertia,* ut divina liberalitas Apostolorum preces antevertens ostenderetur. Sic exponit D. Chrysostomus, in fine tom. I, serm. quodam in cap. III *Sap.* : « O gloriosum, inquit, meritum Apostolorum, qui ante in templo operantur, quam ipsi Dominum deprecentur; ante virtus ostenditur, quam oratio ad Dominum præmittatur : effectus preces præveniunt; virtutes desideria antecedunt : nec exspectatur ut vota ad Dominum præmittantur; quia Dominus ipse ante efficit, quam oretur. »

Vers. 3.

ROGABAT. — « Quia vidit illos, inquit Chrysostomus, miracula facientes, et pios ex ipso habitu judicavit. »

4. RESPICE IN NOS. — Jussit claudo Petrus, ut in se respiceret: *primo,* ut ejus attentionem ad futurum miraculum excitaret; *secundo*, ut ejus spem erigeret et dirigeret, *q. d.* Oculos, spem et mentem in nos defige, quasi quid novum et magnum a nobis recepturus; *tertio*, ut claudus in se respiciens modum miraculi videret sciretque illud a se proficisci invocato nomine Jesu, ac consequenter audiret illud : « In nomine Jesu Christi Nazareni, surge et ambula; » eaque fide dextera apprehensum erigeret et sanaret : quare Christo miraculum tribueret, et gratias ageret; in eum-

Vers. 4.

que crederet, ac idipsum coram aliis profiteretur et celebraret.

Aspectus Sanctorum salutaris.

Moraliter : docuit Petrus quam potens sit vel solus aspectus Sanctorum. Sicut enim basiliscus suo aspectu eos quos aspicit, enecat; ita Sancti suo aspectu virtutem, gratiam et Dei benedictionem eis quos intuentur, aspirant. Ea de causa S. Chrysostomus, in cap. I et ult. *ad Rom.*, scribit S. Paulum tam officiosum esse in salutationibus, quia sola Sanctorum salutatio efficax est potensque afferre salutem, uti beata Virgo salutans Elisabeth, eam cum prole sanctificavit. Unde ipsa exclamavit : « Unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me? Ecce enim ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exultavit in gaudio infans in utero meo, » *Lucæ* I, 43.

Vere S. Ambrosius, explicans illud *Psal.* CXVIII, *Qui timent te, videbunt me, et lætabuntur* : « Pretiosum est, inquit, videre virum justum : plerisque enim justi aspectus admonitio correctionis est, perfectioribus vero lætitia. » Et mox : « Justi sanat aspectus, et ipsi oculorum radii virtutem quamdam videntur infundere iis qui fideliter eum videre desiderant. » Ita solus S. Francisci aspectus intuentes compungebat et accendebat ad amandum Deum et cœlestia, ait S. Bonaventura in ejus Vita. Idem de S. Dominico, S. Francisco Xaverio, beato Aloysio Gonzaga, testantur eorum Vitæ.

Vers. 6.

6. ARGENTUM ET AURUM NON EST MIHI. — Apostoli pauperes erant censu, ideo divites erant sensu, spiritu et fide, ut ait S. Jacobus, cap. II, 5. Audi Nazianzenum, orat. 27 *De Amore pauper.* : « Adeo pauper vivendi genus sibi Petrus præscripsit, ut lupinis famem expelleret. » Lupini sunt pisa amara et agrestia.

Paupertatis opes.

Præclare S. Ambrosius in illud *Psal.* CXVIII, 57, *Portio mea, Domine* : « Cui, ait, portio Deus est, totius naturæ possessor est effectus, videlicet totus quidam cum Domino dominus. » Declarat id exemplo S. Petri, qui, quia relictis omnibus secutus est Dominum, ipse quoque naturæ dominus esse meruit; nam claudo petenti eleemosynam dixit : « Quod habeo tibi do : In nomine Jesu Christi, surge et ambula. Ecce Petrus sub Christi nomine quasi unus Christus, ac ideo omnium dominus factus est, qui naturæ damna reparabat. Quomodo ergo poterat naturæ damna sentire?» Sic recte dixit S. Chrysostomus : « Agrum pauperis esse crumenam divitis. » Et S. Augustinus, serm. 28 *De Verbis Apostoli* : « Non tibi displiceat paupertas tua, nihil ea potest ditius inveniri. Vis nosse quam locuples sit? cœlum emit. Quibus thesauris conferri possit, quid videmus paupertati indultum? » Hinc et Climacus, *gradu* 17, asserit pauperem monachum dominum esse mundi, et quia jactavit curam suam in Deum, in eo per fidem possidere omnes res et gentes in servos. Nam « desiderium pauperum exaudivit Dominus, præparationem cordis eorum audivit auris tua, » *Psal.* IX. Pergit S. Augustinus : « Deo dives est inops auri, virtutes largitur et gratias confert. » Et superius : « Testimonium virtutis secuturæ, est professio paupertatis. Unde Apostolus loquebatur : Nihil habentes, et omnia possidentes. Qui aurum non habet, fidem habet, virtutem habet. Videamus quid amplius coruscet. Aurum, quod nemo tutum habet, nisi qui semper abscondit? Aurum, quod in perniciem Domini fulget? Aurum, quod per tenebras quæritur, per tenebras custoditur? Aurum, cujus inquisitio damnatos habet, cujus amor Judam facit? Aurum, quod apud avarum animum præfertur Christo? cujus gravis acquisitio ærumnosa possessio. » Hæc et plura ibidem sparsim S. Augustinus.

Aliam causam dat S. Ambrosius, lib. X, *epist.* 82 : « Gloriatur, inquit, in paupertate, quasi refugiat contaminationem. » Quasi diceret : Contaminatio erat D. Petro, opulentia; gloriatio, inopia : hanc quodammodo ostentare, illam penitus abdicare cupiebat. Certe Jacob pauper et peregrinus in Ægypto, sic abundabat, ut suis filiis omnium bonorum benedictiones impertiret, *Genes.* XLIX, 2. De qua re D. Ambrosius, lib. II *De Jacob et Vita beata*, cap. IX : « Quis, inquit, tam dives in regno, quam iste in peregrino loco? Denique reges benedicebat. Nec immerito pauper non erat, qui nullo indigebat; pauper non erat, qui se pauperem non putabat. Et quis pauperem dicat, cujus comparatione dignus non erat mundus? »

Legi vitas plurimorum Sanctorum, et deprehendi eos solos excelluisse miraculorum copia et pondere, qui excelluerunt in paupertate et austeritate vitæ, quasi ejus merces et præmium congrua a Deo decretum fuerit donum miraculorum : tales fuere S. Bernardus, S. Dominicus, et tres S. Francisci, nimirum Assisias, de Paula et Xaverius, qui pauperrimus in India 25 mortuos, ut alia taceam, suscitavit.

Legi apud auctores graves, S. Thomam Aquinatem, cum ad Innocentium IV Pontificem venisset, coram quo forte magna vis auri signati numerabatur, et ei Pontifex dixisset : Videsne, Thoma, Ecclesiam non amplius, sicut olim cum primum inciperet, dicere posse : « Aurum et argentum non habeo? » modeste respondisse : « Fatendum hoc est, Pater sancte; sed etiam Ecclesia modo non potest, sicut primitiva, ad claudum dicere : Surge, ambula, sanus esto. » Et tamen certum est Ecclesiam licite et utiliter, imo necessario, possidere pecunias et prædia, uti docte contra Joannem Wiclefum demonstrat Bellarminus, tom. I, lib. I *De Cleric.*, cap. XXVI. Verum Deus pro rerum et temporum exigentia ita sapientissime sua dona partitus est, ut Ecclesia primitus pauper coruscaret miraculis, ad infidelium conversionem : iis vero conversis, miraculis amplius non indigens, opibus et donis fidelium suum jus et dignitatem tueretur : quin et nonnullis eximiis

in ea sanctis etiam Pontificibus, præsertim paupertatis studiosis, gratiam miraculorum concessit, uti S. Martino, qui præter alia tres mortuos ad vitam revocavit, de quo canit Ecclesia: « Martinus hic pauper et modicus, cœlum dives ingreditur, » etc. Et S. Gregorio, cujus vitam et miracula Joannes Diaconus quatuor libris conscripsit: sed et hic censu licet dives, spiritu tamen fuit pauperrimus; adeoque suum patrimonium, quod erat amplissimum, ac factus Pontifex omnes pontificatus redditus et opes in eleemosynas profudit, quibus omnes pauperes Romæ et per totam Italiam, quin et in terra sancta aliisque provinciis, vere pauperum pater, aluit et sustentavit.

QUOD AUTEM HABEO, HOC TIBI DO. — *q. d.* Potestatem faciendi miracula quam habeo, tibi applico, per eamque tibi sanitatem dono. Potestatem enim hanc habebat Petrus permanentem, non per habitum (nullus enim habitus dari potest, qui physice quævis miracula patret), sed instar habitus: Dei enim assistentiam habebat per modum habitus, ut per ejus omnipotentiam sibi paratam, quoties vellet, toties miraculum ederet. Deum ergo Deique potentiam Petrus quasi habebat in manu, ac per eam erat quasi omnipotens. Ecce quid facit Dei amicitia et sanctitas! Ecce quomodo Deus se suaque omnia Sanctis communicat!

Dicit ergo Petrus: « Quod habeo, hoc tibi do,» *q. d.* ait Ambrosius, in illud *Psal.* CXVIII, 57, *Portio mea, Domine*: « Portio mea Christus est. In portione mea dives sum; in portione mea potens sum. Quomodo poterat Petrus portionis suæ damna sentire, qui naturæ damna reparabat? » Imo felicior est, qui Deum possidet, quam qui totam naturam possideret: hic enim suas sæpe jacturas patitur, ille nullas. Unde subdit S. Ambrosius de eo qui Deum possidet: « Portio tua, inquit, non ariditate siccatur, non imbre diluitur, non frigore uritur, non tempestate quassatur. Ea est potior, quam terrenæ partes æquare non possunt. »

Moraliter: docet hic S. Petrus, ut in donis acceptis a Deo, communicandis simus liberales: ideo enim a Deo communicantur. Quocirca quisque det quod habet. Qui habet opes, det opes; qui eas non habet, porrigat manum, det linguam, consolando, docendo, etc.; porrigat cor compatiendo, orando, etc. « Esto calamitoso Deus, » ait Nazianzenus, *orat.* 27, ut vicissim Deum promereare, isque tibi sit Deus, id est beneficus et liberalis.

Quare Petri Deique dissimiles sunt divites avari, qui, ut ait S. Hieronymus, *ad Eustoch. de custod. virg.*, cap. XIV, « licet sermone taceant, opere loquuntur: Fidem et misericordiam non habeo; quod autem habeo argentum et aurum, hoc tibi non do. »

IN NOMINE JESU CHRISTI, — qui, scilicet, est Christus, id est Messias, tibi tuisque Judæis promissus.

NAZARENI, — scilicet ex Nazareth oppidulo oriundi, quem proinde Judæi per contemptum vocarunt Nazarenum, imo cruci ejus hunc titulum præfixerunt: « Jesus Nazarenus rex Judæorum. » Quare Deus eum ita humiliatum nunc exaltat, ac in nomine Nazareni te sanat tibique ætatis florem et membrorum vigorem restituit. *Nazarenus* enim hebraice idem est quod floridus, et floridos efficiens. Talis factus est Christus per resurrectionem, juxta illud *Psal.* XXVII, 7: « Refloruit caro mea. »

7. PROTINUS. — Ut appareret esse instantanea, ideoque non naturalis et medicinalis, sed divina sanatio. Fuit hæc subita sanatio symbolum nostræ resurrectionis, quæ fiet in momento. Unde S. Augustinus, hom. 28 *De Verbis Apostoli*: « Testimonium, ait, velocis resurrectionis, est velocitas ex debilitate surgentis in momento, in ictu oculi, in novissima tuba. » Hoc miraculum fecit Petrus anno 34 Christi, eodem scilicet quo in Parasceve Christus est passus, in Paschate resurrexit: unde quadragesimo die in cœlum ascendit, ac die quinquagesimo in Pentecoste misit Spiritum Sanctum: nam paulo post Pentecosten, de qua cap. præced., Petrus patravit primum hoc suum miraculum. Lucas ergo hic recenset fructus passionis Christi, et effectus.

Vers. 7.

CONSOLIDATÆ SUNT BASES EJUS, — puta crura et tibiæ, hisce enim quasi basibus moles corporis fulcitur, ait Lyranus.

ET PLANTÆ. — Græce σφυρά, quod Beza vertit *malleoli*, id est ossa juxta talos extantia: sed frigide; σφυρά enim significat totum pedem, ut a tibia secernatur. Unde σφυρόω idem est quod *calceo*, et εὔσφυρος, *bene calceatus*. Quare minutius minusque recte Pagninus et Tigurina σφυρά vertunt, *tali*. Melius Noster et Syrus vertunt, *plantas*, puta pedes, quibus totum corpus insistit; qui in paralyticis, humore aqueo in eos defluente, resoluti sunt, in claudis contracti, debiles et manci.

Mystice: claudus hic erectus a Petro significat Judæos, quos quasi animas claudicantes, Petrus hoc sanationis miraculo ad fidem adduxit, ait Nyssenus, orat. *De S. Stephano*. Et S. Ambrosius, serm. 2 *De S. Petri et Pauli encomiis*, docet merito S. Petrum primum edidisse miraculum in pedum claudi confirmatione, ut ostenderet se esse fundamentum Ecclesiæ: « Ut sicut, inquit, in Ecclesia fidei fundamentum continet, ita et in homine membrorum fundamenta (quæ sunt pedes) confirmet; ut jam non trepidus, nec imbecillis possit, supra petram Ecclesiæ, sed robustus et fortis incedere. » Quocirca sæpius hoc miraculum in claudis operatus est S. Petrus.

Memorabile est quod legimus in vita S. Eduardi, regis Angliæ, scripta ab Alredo, qui floruit anno Domini 1164, nimirum contractum quemdam utroque pede, missum a S. Petro ad S. Eduardum, ut ei diceret se curatum iri, si Eduardus eum suis humeris impositum, ad templum S. Petri

perferret. Quare Eduardum illico id fecisse, itaque ei integram sanitatem gressumque restituisse. Porro revelarat contracto S. Petrus se velle Eduardum in hoc miraculo habere socium, utpote sibi valde devotum : nuncuparat enim votum visitandi limina S. Petri Romæ; sed votum jussu Pontificis, ad Anglorum petitionem, commutavit in templum hoc, quod in honorem S. Petri exædificavit.

Moraliter, claudicatio mystica quæ et qualis?

Tropologice : claudicant qui nunc in vitium, nunc in virtutem, nunc in fidem, nunc in hæresim inclinant, quos consolidat Petrus, id est Pastor et Prælatus vi verbi et gratiæ Christi, *Hebr.* XII, 13. Claudicatio enim hæc periculosa est, ut vicina ruinæ extremæ, ac Deo vehementer injuria et exosa. Componit enim et conjungit Deum cum dæmone, eumque Deo quasi æmulum opponit, imo anteponit. Quocirca Elias, III *Reg.* XVIII, 21, ait ad populum : « Usquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eum; si autem Baal, sequimini illum. » Et Josue, cap. ult., 19 : « Non poteritis servire Domino : Deus enim sanctus et fortis, æmulator est, nec ignoscet sceleribus vestris, etc. Testes vos estis, quia ipsi elegeritis vobis Dominum, ut serviatis ei. » Et Moyses, *Deuter.* XXXII, 16 : « Provocaverunt eum in diis alienis, et in abominationibus ad iracundiam concitaverunt. » Et vers. 39 : « Videte quod ego sim solus, et non sit alius Deus præter me. » Et Christus, *Matth.* VI, 24 : « Non potestis Deo servire et mammonæ. » Et Paulus, II *Cor.* VI, 14 : « Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conjunctio Christi ad Belial? »

Ita Politici in Republica conjungunt hæreticos cum Catholicis, itaque fidem et simul Rempublicam evertunt. Tales fuerunt Cuthæi, sive Samaritæ, ex Assyria translati in Samariam, qui coluerunt Deum Israelis, et simul Deos Assyriorum, IV *Reg.* XVII, 33. Tales sunt quasi chamæleontes; nam pro varietate locorum et personarum omnibus se conformant, cum hæreticis loquuntur hæretice, cum Catholicis catholice, cum piis et castis simulant pietatem et castitatem, cum impiis et impudicis impia et impudica effutiunt; præsentibus adulantur, absentes lacerant; bilingues, trilingues, imo omnilingues sunt. Sedent sellis duabus, imo omnibus : fidem habent labilem, ideoque nullam. Vere noster Frusius de tanta sectarum hujus ævi varietate : « Cur nunc tot fidibus luditur una fides? » Talis Proteus fuit Julianus Apostata, ait Nazianzenus, orat. *Contra eumdem*, qui cum Constantino et Christianis erat Christianus, cum Gentilibus Gentilis; modo palliatus, modo togatus; trocho versatilior, polypi mentem obtinens; biceps ut amphisbena; anceps ut mulus; Euripo inconstantior, luna mutabilior, pila mobilior, magis varius quam hydra.

Præclare Cassianus, *Collat.* 6, cap. XII : « Mens justi, ait, non debet esse similis ceræ, quæ semper characteri signantium cedens, pro ejus forma et imagine figuratur, etc.; quin potius debet velut quoddam esse adamantinum signatorium, ut inviolabilem mens nostra figuram sui semper custodiens characteris, universa quæ incurrerint sibi, qualitate sui status signet atque transformet, ipsa vero insigniri nullis incursibus possit. » Objecit olim Æschines Demostheni, quod commutata factione, Euripum ipsum inconstantia sua superasset, essetque Euripistes et incertæ fidei. Quot hodie sunt Euripistæ, quibus nulla est nisi Græca, aut Punica fides!

Vers. 8.

8. AMBULANS ET EXILIENS. — In eo ergo impletum est illud Isaiæ, cap. XXXV, 6, de Christo et Apostolis oraculum : « Tunc saliet sicut cervus claudus, » ait S. Cyrillus, *Catechesi* 17. Nota : Hic duplex fuit miraculum : prius, quod claudo restituta sit pedum rectitudo et firmitas; posterius, quod illico prompte incesserit, imo exilierit. Qui enim diu non ambularunt, esto sani sint et valeant pedibus, ut incarcerati, tamen ex longa desuetudine ambulandi, expedite incedere nequeunt; sed sensim ambulare discunt ejusque usum et facilitatem ambulando acquirunt, uti experientia constat : ita Sanchez.

Vers. 10.

10. ET IMPLETI SUNT STUPORE ET EXTASI, — θάμβους καὶ ἐκστάσεως; Pagninus et Tigurina, *repleti sunt admiratione et stupore*; Syrus, *admiratione et extasi*; Biblia Gothica quæ citat Mariana, *stupore et mentis consternatione.* Extasis hic significat admirationem maximam, qua attoniti et perculsi, quasi emotæ mentis, extra se fierent, perinde ac in extasi sive raptu proprie dicto mens a terrenis ad cœlestia rapitur. Unde S. Augustinus explicans illud *Psal.* XXX : « Ego dixi in excessu (Græce ἐν ἐκστάσει, hebr. בחפזון *bechippazon*, id est *in trepidatione et pavore*) mentis meæ : Omnis homo mendax. In excessu mentis, inquit, duo intelliguntur : aut pavor, aut intentio ad superna, ita ut quodammodo de memoria labantur inferna. »

Vers. 11.

11. CUM TENERET (ita et Græca et Syrus : perperam ergo aliqui legunt *tenerent*; alii, *viderent*) AUTEM PETRUM ET JOANNEM, — puta claudus a Petro sanatus. Sed cur tenuit eos? Respondet Œcumenius, ex timore, ne, si ab eis disjungerent, rursus in claudicationem incideret; nam apprehensa dextera ejus a Petro, sanus evaserat. Melius S. Chrysostomus censet id eum fecisse ex amore, reverentia et gratitudine, ut suos sanatores arcte complecteretur, stringeret et ab eis avelli non posset, eosque toti populo ostenderet et deprædicaret.

AD PORTICUM QUÆ APPELLATUR SALOMONIS, — ante quam Petrus sanaverat claudum : claudus enim jacebat mendicans ante hujus porticus portam, quæ vocabatur Speciosa; sed a Petro erectus, cum eo per portam in porticum hanc introivit, celebrans miraculum et miraculi auctorem Pe-

trum. Unde populus, ut id videret, tam ad claudum curatum, quam ad Petrum curantem cucurrit.

Porticus Salomonis quæ?

Quæres, quænam fuit porticus Salomonis? Nota: Templum Judæorum proprie duas habebat partes, Sanctum et Sanctum sanctorum: in illud soli sacerdotes ingrediebantur, in hoc solus pontifex semel in anno. Quare pro populo ante Sanctum adjectum fuit atrium, ut populus in eo spectaret sacrificia Deumque oraret. Atrium hoc duplex erat: prius Judæorum, posterius Gentium et immundorum. Judæorum bipartitum erat: prior enim ejus pars vicina Sancto, in qua erat altare holocaustorum, cedebat sacerdotibus; posterior laicis, sed mundis. Porro non licebat sub pœna mortis Gentibus, puta Romanis, ex suo atrio transire in atrium Judæorum, nec Judæis in atrium sacerdotum, teste Josepho, lib. VI *Belli*, cap. VI. Jam quæstioni huic tripliciter respondent Interpretes.

Prima sententia.

Primo enim aliqui censent, porticum hanc fuisse exterius adhærentem ipsi Sancto, quæ proinde instar Sancti erat longa viginti cubitos, lata decem, uti dicitur III *Reg.* VI, 3, perinde ac videmus Romæ Basilicis S. Petri, S. Laurentii, S. Cæciliæ, et aliis extrinsecus adhærere porticus, per quas in basilicas introitur; ita Adrichomius in *Descriptione Jerusalem*. Verum obstat quod in hanc porticum, imo in atrium sacerdotum, quod erat ante porticum, nulli nisi sacerdoti Aaronico fas erat introire. In hanc autem porticum ingressus est Petrus; claudus totusque populus.

Secunda.

Secundo, alii censent porticum hanc fuisse ipsum atrium Judæorum, dicique Salomonis, tum quia in eodem loco et area erectum fuit ab Herode, in quo olim Salomon suum erexerat; tum ad distinctionem porticus extimæ, puta atrii Gentium, quod atrio Judæorum adjecit Herodes: ita Ribera, lib. I *De Templo*, cap. XVI et seqq. Censet enim ipse Salomonem ædificasse tantum atrium Judæorum, non vero atrium Gentium, sed illud adjectum esse ab Herode, ac proinde atrium Judæorum vocari porticum Salomonis, atrium vero Gentium porticum Herodis. Quare porticus Salomonis fuit templum Judæorum, in quo Christus docuit et miracula patravit. Verum obstat quod porticus hæc erat extima, uti eam vocat Josephus, quodque mendici ante atrium, non interius Judæorum, sed extimum Gentium desidebant, ut tam a Gentibus introeuntibus, quam a Judæis stipem poscerent. Non enim decebat sordidos et putidos mendicos in loco Judæis sanctissimo, tanto numero jugiter desidere: nec Judæi id permisissent, præsertim ne eorum clamore et tumultu in sacrificiis et precibus obturbarentur. Erant enim ipsi in sacris religiosi, imo superstitiosi; et practicabant illud vulgo tritum: « Cæci et claudi non intrabunt in templum, » II *Reg.* V, 8, etiamsi nulla lege id sancitum esset. Sic et apud Romanos mendicorum statio erat ad pontem, uti etiamnum est, ut patet ex Juvenali, *Satyra* IV, et Martiali, lib. X, *Epigram.* V. Ita Sanchez.

Tertia sententia.

Tertio ergo alii censent porticum Salomonis fuisse atrium Gentium, aut certe ejus partem. Hoc enim erat quasi templum Gentium, in quo ipsæ Deum adorabant, et ante illud ejusque portam Speciosam sedebant mendici. Erat hoc atrium tale, qualia videmus Romæ in palatiis, nimirum sub dio, ita tamen ut ad latera haberet porticus tectas columnis insistentes, ad quas tempore pluviæ vel æstus reciperet se populus, eaque de causa vocatur porticus Salomonis, non quod Salomon in eo oraret (orabat enim in atrio Judæorum, utpote Judæus et Judæorum rex), sed quod hæc porticus ex incendio templi facto per Chaldæos, superstes manserit, saltem bona sui parte, ita ut facile a Zorobabele, et postea ab Herode instaurari potuerit, inquit Œcumenius. Ita Villalpandus, lib. III *De Templo*, cap. IX, ubi idipsum confirmat ex eo quod Gentiles, qui non nisi in atrio Gentium versari poterant, adierint Philippum in porticu Salomonis, ut viderent Jesum. Jesus ergo tunc in atrio Gentium degebat, *Joannis* XII, 20. Idem, lib. V *De Templo*, disp. IV, cap. LXVII et LXVIII, in fine, idipsum confirmat ex Josepho, lib. XX *Antiquit.*, cap. XIV, ubi porticum hanc ait fuisse extimam templi, eamque vocat « opus Salomonis, » non Herodis. In hanc ergo porticum, ingrediente Petro cum claudo sanato, accurrit populus turmatim, et concionante Petro conversa sunt quinque millia. Unde liquet porticum hanc, quæ tot millia caperet, fuisse ingentem, ideoque fuisse idipsum atrium Gentium. Id enim dictum est « porticus, » tum quia erat extimum, tum quia pro immundis et profanis Gentibus erat quasi immundum et profanum respectu atrii Judæorum, quod pro fidelibus et sanctis Judæis quasi mundum et sanctum erat, et vocabatur templum, non porticus. Sic enim etiamnum vestibula ante templa, quia extima et quia extra templum sunt, vocamus porticus, non templum aut templi partem. Atrium ergo Gentium vocabatur « porticus, » ad distinctionem atrii Judæorum, quod vocabatur « templum, » cui atrium Gentium exterius adjacebat quasi porticus.

Vers. 12.

12. Aut potestate. — Legit Interpres in Græco ἐξουσίᾳ, id est *potestate*. Quocirca et Syrus vertit, בשולטנם *bescultanam*, id est *imperio nostro*. Unde *Sultani* Ægypti, Babylonis, Tartarorum, vocantur eorumdem principes et Imperatores. Jam legunt εὐσεβείᾳ, id est *pietate*, itaque in Latinis Bibliis legunt Lyranus, Hugo et Dionysius. Inepte hæc Calvinus torquet contra invocationem Sanctorum, quasi nulla sit in eis eorumque reliquiis potestas. Non enim hoc vult Petrus, sed tantum docere potestatem patrandi miracula, quam ex effectu eum habere constabat, non esse

suam, id est suarum virium, sed Dei, ab eoque sibi gratis concessam : Sancti enim, inquit S. Gregorius, lib. II, *Dialog.* 30, faciunt miracula, vel prece, vel potestate, hoc est, nunc invocando Deum, nunc per Dei virtutem sibi communicatam, imperando dæmonibus, morbis, etc., ut abscedant.

Vers. 13. 13. Et justum, — tum formaliter, tum causaliter, hoc est, justificantem cæteros omnes, ita ut nemo hominum sit justus, nisi qui justitiam a Christo acceperit eique illam acceptam referat.

Vers. 16. 16. Et in fide nominis ejus. — *q. d.* Per fidem et invocationem nominis Christi, per fidem qua in Christum credimus eumque Salvatorem agnoscimus et prædicamus ; vel per fidem quam habemus nomini Christi, id est ipsi Christo a me nominato et invocato, « hunc claudum, quem vos vidistis et nostis, confirmavit, » id est consolidavit et sanavit ; « nomen ejus, » puta Christi, *q. d.* Christus in quem credo, a me nominatus et invocatus confirmavit et curavit hunc claudum, non ego mea medicina, vel virtute. Est hic triplex hebraismus. *Primo,* enim præpositio *in* ponitur pro *per :* « in fide, » id est « per fidem. » *Secundo,* « fides nominis » passive hic vocatur fides quæ habetur nomini Christi, id est Christo ipsi : non enim active fides Christi hic vocatur illa, quam in se habet Christus (in Christo enim non fuit fides, sed visio); sed passive, quam scilicet nos habemus in Christum, qua credimus Christo. *Tertio,* nomen Christi metonymice vocatur ipse Christus nominatus et invocatus; vel certe ipsa invocatio nominis Christi (1).

Nota : Fidei tribuitur hic miraculosa sanatio tanquam causæ non primariæ, sed instrumentariæ. *Primo,* enim fides est causa applicans nobis merita Christi, per quæ sanamur. *Secundo,* fides est dispositio ad sanitatem mentis et corporis. *Tertio,* fides et invocatio est quasi causa impetratoria sanitatis : ipsa enim est oratio vel tacita, vel expressa, quæ sanitatem a Deo impetrat; unde et eam meretur, non de condigno, sed de congruo. Causa ergo physica principalis curationis claudi fuit Deus, instrumentalis fuit S. Petrus, manu elevans et erigens claudum. Causa vero moralis, puta meritoria, principalis fuit Christus ejusque merita; instrumentalis fuit fides S. Petri, ob tres rationes et modos quos jam recensui : ita D. Thomas, de Potentia, *Quæst.* VI, ad 19.

Et fides, quæ per eum (hoc est, in eum) est, dedit integram sanitatem, — ὁλοκληρίαν, id est integritatem corporis et membrorum, puta pedum. Aliter Chrysostomus : Fides, inquit, quæ per eum, puta Christum, est prædicata et evangelizata, dedit sanitatem claudo : fides autem a Christo prædicata, est fides in ipsum Christum ; verum Petrum modestiæ causa id non statim exprimere, sed velare et circumscribere, ne aversos a Christo Judæos offendat, donec sensim se in mentes eorum insinuans idipsum declaret et clare denuntiet.

Moral. Primum. Moraliter : Nota hic primos Sanctos sua miracula et dotes non sibi adscribere, sed Deo, cujus sunt, reddere cum gratiarum actione et glorificatione, ac dicere cum Psalte : « Non nobis, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam ; » quod cum facimus, Deus novas in nos gratias effundit : gratia enim congruit daturque grato, quæ aufertur ingrato. Vide S. Gregorium, hom. 5 *in Ezech.*, sub finem : « Idcirco, ait, viri sancti semper laudem Creatori reddunt, ut vera stabilitate persistant in ea virtute quam accipiunt. »

Secundum. *Secundo,* quanta sit virtus fidei excellentis et heroicæ : hæc enim omnia quæ credit et sperat, impetrat a Deo juxta promissum Christi, *Marci* xi, vers. 24 : « Omnia quæcumque orantes petitis, credite quia accipietis, et evenient vobis. » Talis est fides miraculorum, per quam S. Petrus, S. Paulus, S. Gregorius Thaumaturgus et similes, tot tantaque prodigia ediderunt.

Tertium. *Tertio,* quantam fidem, spem et amorem debeamus gerere erga Christum, quem Deus nobis dedit redemptorem, salvatorem, mediatorem omnisque boni datorem, per quem nos benedixit omni benedictione spirituali in cœlestibus, uti admirabundus docet et eructat S. Paulus toto cap. i *ad Ephes.* Unde ipse alibi passim non nisi Jesum et Christum sonat et crepat, dicens se nihil prædicare, nihil scire, nihil sperare, nihil amare, nisi Jesum Christum et hunc crucifixum ; imo se in se non vivere, sed Christum : « Vivo, inquit, ego, jam non ego, vivit vero in me Christus. Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. »

Idem fuit sensus primorum fidelium, ut S. Ignatii, epist. *ad Rom.* : « Amor meus crucifixus est, » ac consequenter et fides, et spes mea crucifixa est; S. Joannis, qui in Evangelio et Epistolis, non nisi Christi amorem, quem ex ejus pectore hausit, spirat; S. Polycarpi, S. Dionysii, S. Laurentii, etc., qui Christi amore ebrii ad ignes, furcas et leones ibant quasi ad epulas. Sapienter S. Nazianzenus, in *Sententiis* : « Alii, in-

(1) Hæc in h. l. Rosenmullerus : « *Nomen ejus* (Jesu) h. l. est *Jesus ipse,* ut sæpe in V. Test. שם יהוה Jehovah, venerandum Numen. Ἐπὶ, *propter, ad :* ἐπὶ cum dativo sæpius finem et scopum indicat. Eum in finem Jesus hoc miraculum per nos edidit, ut et vos convinceremini eum esse verum Messiam. Quæ tamen interpretatio Kuinoelio aliisque minus commoda videtur, qui potius verbis *in fide nominis ejus* hunc sensum tribuendum arbitrantur : propter fiduciam *nostram* in Christi auxilio repositam. Certi quid statuere difficile est ob Græcæ constructionis ambiguitatem. Priorem autem explicationem præfero, quum de Apostolorum fiducia in subsequentibus commodius cogitetur. Altera interpretatione admissa, non intelligitur cur in utroque hemistichio eadem fere sententia proponatur. »

quit, aurum, alii argentum, alii mensas delicatas, id est vitæ ludibria in pretio habeant. Ego vero Christum amplissimarum opum instar duco : quem utinam aliquando pura mente mihi intueri contingat; cætera autem mundus habeat. » Præclare S. Bernardus, lib. *De Conscientia*, cap. I : « Cum amor Christi, inquit, totum absorbuit affectum hominis, ut negligens et immemor sui, nil nisi solum Jesum Christum et ea quæ sunt Jesu Christi, sentiat, tunc demum in eo perfecta est charitas. Non est onerosa ei paupertas; iste non sentit injurias, ridet opprobria, contemnit damna, mortem lucrum deputat; imo nec mori se putat, cum magis de morte ad vitam transire se sciat. » Et cap. III : « Premat corpus, trahat mundus, frendeat diabolus, secura erit conscientia, » in Christo defixa. Vere oleum effusum nomen tuum, Jesu Christe. Vide eumdem, serm. 14 *in Cant.*

Vers. 17. 17. PER IGNORANTIAM FECISTIS, SICUT ET PRINCIPES VESTRI. — Sed longe culpabilior fuit principum ignorantia, quam populi, utpote crassissima vel etiam affectata : quia tamen hæc quoque aliquo modo in scelere minuit audaciam, impudentiam et irreverentiam in Deum, eo quod minuit voluntarium (gravius enim peccassent si Christum cognitum, quod scilicet ipse esset Messias et Filius Dei, voluntarie et destinata malitia occidissent), idcirco a Petro hic allegatur quasi causa Christicidium excusans, non in toto, sed in tanto. Unde Christus pro iis orans in cruce : « Pater, inquit, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » Et Paulus, I *Cor.* cap. II, vers. 8 : « Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. »

Vers. 18. 18. DEUS AUTEM, QUÆ (ita Græca et Rom., non *qui*, uti nonnulli legunt) PRÆNUNTIAVIT (scilicet) PATI CHRISTUM, — ut sequitur, *q. d.* Passiones et tormenta Christi, quæ Deus prænuntiavit per Prophetas, omniaque de Christo passuro oracula, implevit per vos vestramque ignorantiam, qua factum est, ut Christus de facto pateretur ea omnia quæ eum passurum prænuntiarant Prophetæ.

Vers. 19. 19. UT DELEANTUR. — Non tegantur, ut volunt hæretici, non superficie tenus radantur, sed plane deleantur et aboleantur, ac, ut Syrus, *expungantur* : sicut litteræ e tabulis ceratis olim expungebantur, et nunc e membranis expunguntur.

Vers. 20. 20. UT CUM VENERINT TEMPORA REFRIGERII. — Vatablus, *refocillationis*, scilicet *a peccatis et ira* Dei, subaudi : salvi sitis, vel refrigeremini et vos. *Refrigerium*, vel, ut Syrus vertit, *tranquillitatem et quietem*, vocat salutem et beatitudinem æternam, qua ab æstu tentationum, persecutionum et afflictionum hujus vitæ, quibus in hujus vitæ pelago assidue jactamur et urimur, quiescemus et refrigerabimur. Alludit S. Petrus ad excidium Jerusalem et Judæorum mox futurum per Titum, ac ad Judæorum ærumnas, quibus toto orbe vagi continue agitantur, a quibus in fine mundi liberabuntur.

Porro hoc *refrigerium* pœnitentibus et conversis ad Christum obveniet *a conspectu Domini*, id est ab ipso Domino præsente et conspiciente. Pro *conspectu*, Græce est προσώπου, quod Tertullianus, lib. *De Resurrect. carn.*, vertit *a persona Domini*; Cajetanus, *a facie Domini* : quia, inquit, facies Christi erit objectum et causa beatitudinis. Visio enim divinitatis Christi est objectum beatitudinis essentialis; visio vero humanitatis ejusdem est objectum primarium beatitudinis accidentalis. Unde Vatablus exponit, *q. d.* Quæ refrigeratio erat, cum rursus conspectus erit Christus (1). Notat Sanchez pro *refrigerii* Græce esse ἀναψύξεως, quæ vox et *resurrectionem* et *refrigerium* significat; et utrumque huic loco convenit, *q. d.* Cum venerit ἀνάψυξις, quæ resurrectio est et reanimatio (ψυχή enim est anima), illa ipsa tunc implebit nominis sui mensuram; nam vobis justis erit ipsa refrigerium, æque ac e morte ad vitam beatam resurrectio. Unde vers. 21, eamdem vocat restitutionem omnium. Unica ergo hac voce duos Symboli articulos complectitur, nimirum : « Credo carnis resurrectionem, » et, « vitam æternam. »

QUI PRÆDICATUS EST. — Ita et Pagninus, Tigurina et Vatablus, legentes in Græco προκεκηρυγμένον, *q. d. præconizatum et proclamatum*; alii legunt προκεχειρισμένον, id est *præparatum*, ut vertit Syrus, itaque legit Irenæus, lib. III, cap. XII; Tertullianus, lib. *De Resurrect. carn.*, vertit, *prædesignatum* : forte legit προωρισμένον.

21. QUEM OPORTET QUIDEM COELUM SUSCIPERE. — Vers. 21. Ambiguum est, ait Cajetanus, an dicere velit quod Jesus cœlum suscipiat, sicut rex suscipit regnum; an vero quod cœlum suscipiat Jesum, sicut locus suscipit locatum; utrumque enim est verum, et utrumque huic loco convenit; ac prius involvit posterius. Prior sensus augustior, posterior simplicior est, si cum Syro vertas, *quem oportet cœlo capi*. Ex quo contra Ubiquetarios concludas Christi corpus non esse ubique, uti ubique est ejus divinitas. Sed ex eo contendebat Berengarius Christum non esse in Eucharistia, utpote cœlo conclusum; quem secutus Beza : Nota, inquit, Christum cœlo capi, contra eos qui, pro eo quod fide nobis ascendendum est in cœlum, ut capiti nostro conjungamur, Christum iterum e cœlo, velut Jovem quemdam Elicium evocandum, pertinacissime tuentur. Sed respondendum : Non docemus Christum cœlo evocandum ad Eucharistiam, quasi cœlum deserens locali motu ad nos descendat (hoc enim tantum fiet in die judicii), sed quod manens in cœlo, per omnipotentiam Dei se præsentem sistat in Eucharistia (sive id fiat per corporis

Christus cœlum capit, atque capitur, quo sensu?

(1) Rectius, *a conspectu Domini*, id est, *auctore Deo*, ut Deus venire, exoriri jubeat. Ἀπὸ h. l. ut sæpius, causam, auctorem indicat, et πρόσωπον redundat.

ejus replicationem, sive per acquisitionem duntaxat novi loci, de quo inter se disputant Scholastici), idque invisibiliter et indivisibiliter, cum in cœlo sit visibiliter et divisibiliter respectu loci : alio enim in loco est Christi caput, in alio collum, in alio pectus, in alio pedes, cum in Eucharistia omnia Christi membra sint in eodem loco, puta in eadem hostia, eodemque hostiæ puncto. Christus enim in Eucharistia est sicut anima in corpore, nimirum totus in tota et totus in qualibet ejus parte.

Insuper nota Christum, post ascensum in cœlum, subinde visibiliter in terris apparuisse, ut S. Paulo, dum eum convertit, *Act.* cap. IX, vers. 4, ac S. Petro. Cum enim ipse e carcere rogatu Christianorum fugisset, occurrit ei Christus, rogantique Petro : « Domine, quo vadis? » respondit : « Vado iterum crucifigi. » Ex quo intellexit Petrus Deum velle, ut in carcerem rediret seque pararet ad crucem et martyrium. In cujus apparitionis memoriam, Romæ extra portam S. Sebastiani, in ipsomet apparitionis Christi loco erectum est sacellum, cui vulgo nomen *Domine quo vadis?* Sic apparuit S. Antonio post victoriam luctæ cum dæmonibus, ait S. Athanasius in ejus Vita; item S. Tarsillæ, teste S. Gregorio, in *Dial.*, lib. IV, cap. XVI. Quocirca S. Thomas et Cajetanus censent Christum tunc modico tempore cœlum reliquisse, ac descendisse in terram ad S. Petrum, Paulum, Antonium, etc. Alii putant has visiones fuisse imaginarias; vel etiam reales, non corporis Christi, sed corporis aerei formati ab angelo, quod repræsentaret Christum, sicut ante incarnationem Verbum in corpore aereo Abrahæ, Jacobo aliisque Patriarchis et Prophetis apparuit.

Verius videtur quod Christus aliquando simul in cœlo et simul in terra fuerit, et utrobique realiter proprieque sit visus, ut cum apparuit S. Petro et Paulo. Nam, ut hic dicitur, cœlum non reliquit, et tamen in terra fuit apparuitque S. Petro et Paulo. Ergo tunc simul fuit utrobique. Insinuat id S. Chrysostomus. Videtur autem Christus cœlum modico tempore reliquisse, cum descendit ad B. Virginem in ejus morte : nam cum ea rursum gloriose in cœlum ascendit. Obiter ergo tunc cœlum reliquit. Quod ergo hic dicitur, « oportet eum cœlum suscipere, » intellige quod thronum gloriæ suæ in cœlo firmiter collocarit, ita ut ex eo gloriose et publice non sit descensurus, nisi die judicii, cui non repugnat quod secreto, invisibiliter et obiter ad B. Virginem descenderit. Ita Suarez, III *part.*, *Quæst.* LVIII, in fine.

An animæ cœlo et inferno egredi queant?

Quæres, an simili modo cœlum, purgatorium et infernus teneant et claudant animas cæterorum hominum, ut inde exire nequeant ante diem judicii? Aliqui censent animas damnatorum nunquam egredi ex inferno, ac consequenter nunquam apparere hominibus. Ratio est, quod inferno quasi perpetuo carceri et gehennæ sint mancipatæ. Rursum, quod in inferno nulla sit redemptio. Ita censet Dominicus Soto, in IV, dist. XLV, *Quæst.* I, art. 4, ad 1; Victoria, *Relect. de Magia*, num. 27; et Abulensis, in IV *Reg.* cap. IV, Q. LVI. Verum alii probabilius opinantur animas tam in inferno et purgatorio, quam in cœlo commorantes, subinde egredi et viventibus apparere, idque ad hoc, ut efficacius iis vel gloriam cœlestem, vel pœnas ignesque inferni sive verbis, sive reipsa per flammas ostendant, itaque majorem vel spem, vel metum et terrorem eis incutiant. Nec hoc quidquam de illorum gloria, vel de horum pœna decerpit, quia utrique utrumque secum portant. Damnati ergo cum apparent, suum carcerem, puta ignem cui alligati sunt, secum ferunt, uti ex pluribus eorum apparitionibus constat. Ita sentiunt D. Thomas, in IV, dist. XLV, Quæst. I, art. 1, ad 3; Abulensis, in cap. XXV S. Matthæi, *Quæst.* DCCLIII; Alphonsus Mendosa, Quæst. V Scholastic. *De Veris mort. appar.*, et noster Petrus Thyræus, lib. I *De Spirit. appar.*, num. 117 et 249, qui tamen recte addit animas e cœlo et ex inferno rarius per se et personaliter apparere, sed crebrius id fieri per angelos. Rursum, animas e cœlo apparere, quoties eis libuerit : animas vero ex purgatorio et inferno non posse egredi, nec apparere, nisi ex peculiari dispensatione Dei.

USQUE IN TEMPORE RESTITUTIONIS OMNIUM, — usque in diem judicii, quo Deum hominem lapsum in peccatum, ærumnas et mortem, Deo, gloriæ et felici immortalitati restituet, itaque instaurabit angelorum ruinas. Pariter tunc cum homine cœlum, elementa totumque orbem primævæ integritati, incorruptioni et splendori restituet. Erit enim tunc renovatio et quasi regeneratio totius mundi, uti docet Apostolus, *Rom.* cap. VIII, vers. 21, et S. Petrus, *Epist.* II, cap. III, vers. 13.

OMNIUM, — non tantum *temporum*, ut vertit Syrus; sed et hominum rerumque omnium, uti jam dixi.

A SÆCULO. — Hebr. מעולם *meolam*, *q. d.* Qui Prophetæ ab olim, a priscis sæculis, ante aliquot annorum millia hanc mundi restitutionem, a Christo in die judicii faciendam, prædixerunt.

Vers. 22. 22. MOYSES QUIDEM DIXIT. — E multis Prophetis unum citat, eumque primarium, puta Mosen, qui clare de Christo Salvatore prophetavit, *Deuter.* cap. XVIII, vers. 18. Ejus oraculum ibidem explicavi : quare hic illud non retexam.

Vers. 23. 23. EXTERMINABITUR DE PLEBE.—Moses, *Deut.* XVIII, habet : « Ego (Deus) ultor existam : » quæ verba paraphrastice hic explicat et interpretatur S. Petrus : cum enim Deus ad ultionem prosilit, exterminat et occidit vel morte corporali, vel spirituali et æterna. Utraque hic significatur. Judæi enim Christo increduli excisi sunt corporaliter a Tito, et spiritualiter æterna morte puniuntur in gehenna.

Vers. 24. 24. DIES ISTOS, — adventus et redemptionis Messiæ, puta Christi.

Vers. 25. 25. VOS ESTIS FILII PROPHETARUM. — « Filii, » scilicet spirituales in fide et religione, *q. d.* Vos amplectimini et creditis Prophetarum oracula eorumque fidem sequimini, quasi germani eorum in pietate filii. Sicut ergo ipsi in Christum venturum crediderunt eumque prædixerunt, ita et vos in eumdem jam natum, passum et resurgentem credite, ne a majorum vestrorum fide et spiritu degeneretis, imo apostatetis.

ET TESTAMENTI, — hoc est, fœderis, pacti et promissionis divinæ. Nota Hebraismum : filii fœderis vocantur Judæi, ad quos pertinet fœdus a Deo cum Abraham patre eorum initum : Deus enim Abrahæ et posteris ejus promisit Messiam ejusque benedictionem, id est gratiam, justitiam et salutem, *q. d.* Vos estis filii Abrahæ, ac consequenter filii fœderis, quod Deus cum Abraham pepigit; ac promissionis, quam ei dedit de Messiæ redemptione et salute : nunc ergo cum illa per me vobis a Deo ostenditur et offertur, avide et ambabus, ut aiunt, manibus illam excipite. Vos enim sicut estis filii et hæredes Abrahæ, ita et promissionis illi a Deo factæ. Sic et Christiani vocantur filii novi Testamenti, quia illi ascripti sunt per fidem, et ad illos pertinent Sacramenta, gratia omniaque bona, quæ in novo Testamento Christus Christianis promisit et exhibuit.

IN SEMINE TUO. — In filio tuo, puta in Christo ex semine et posteris tuis nascituro. Ita explicat Apostolus, *Galat.* cap. III, vers. 26, et ipse Petrus dicens vers. 26, « suscitans filium suum : » hic ergo est semen benedictum Abrahæ promissum.

BENEDICENTUR (id est justificabuntur omnemque gratiam et gloriam accipient) OMNES FAMILIÆ TERRÆ, — puta omnes gentes. Dei enim benedictio est efficax, nec verbalis tantum, uti est hominum; sed realis, quæ bonum quod dicit et imprecatur, reipsa confert et præstat : Dei enim benedicere, est benefacere, non quomodo libet, sed eximie et divine. Hoc enim decet Deum Deique immensam liberalitatem et munificentiam. Magnum enim magna dare decet, ut aiebat Alexander Magnus. De hac Abrahæ benedictione, vide ea quæ dixi *Genes.* cap. XII, vers. 3.

Vers. 26. 26. VOBIS PRIMUM. — Primo enim et directe missus est Christus ad Judæos, quasi Messias patribus eorum promissus. Unde ab Apostolo vocatur « minister circumcisionis, » *Rom.* XV, 8, id est circumcisorum, puta Judæorum, quia per se iis solis prædicavit.

SUSCITANS, — ἀναστήσας in aoristo, id est *cum suscitasset eum.* Alludit Petrus ad illud Mosis : « Prophetam suscitabit vobis Deus, » quod citavit vers. 22. Jam « suscitans, » id est *resuscitans,* puta postquam resuscitavit eum a mortuis. Post resurrectionem enim Christus suam benedictionem, id est Spiritum Sanctum, gratiam et salutem, copiose in Judæos effudit. Resurrectio enim græce vocatur ἀνάστασις.

BENEDICENTEM VOBIS. — Quia vobis benedicet, id est benefaciet, dando flumina gratiarum in hac vita, et gloriæ in futura, ut in die judicii ab eo audiatis : « Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. » Ita « qui crucifixus est, suos crucifixores benedixit, » ait S. Chrysostomus.

UT CONVERTAT. — ἐν τῷ ἀποστρέφειν, quod tripliciter verti potest. *Primo,* conditionate, *q. d.* « Si convertat se quisque et pœnitentiam agat : » ita Syrus. *Secundo,* assertive, *q. d.* « Dum quemlibet vestrum convertit : » ita Gagneius. *Tertio,* finaliter et optative, *q. d.* Hoc fine misit Deus Christum, ut scilicet vos convertat a peccatis per suam gratiam et justitiam. « Iste est *enim* omnis fructus, ut auferatur peccatum, » ait Isaias, cap. XXVII, 9. Ablatio peccati enim non fit nisi per gratiam, et justitiam et charitatem infusam a Deo. Quocirca remissio peccatorum in Scriptura celebratur quasi summum Dei opus, patrandum a Messia, ejusque proprius finis et effectus; ut a Zacharia : « Jusjurandum, inquit, quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis, ut sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi in sanctitate et justitia coram ipso, omnibus diebus nostris, etc. Ad dandam scientiam salutis plebi ejus, in remissionem peccatorum eorum, » *Lucæ* I, 73. Idem celebrat S. Paulus, in *Ephes.* cap. I et II, et passim alibi.

Quantum donum remissio peccati.

Quocirca docent Theologi quod remissio peccatorum et justificatio sit majus Dei opus, quam creatio cœli et terræ : tum quia peccatum magis distat a Deo, quam nihil ab ente; tum quia nihil ita Deo contrarium et exosum, ac peccatum. Sicut enim peccatum est summum malorum omnium, ita Deus est summum bonorum omnium. Unde et pro peccato Deo satisfieri, ac peccatum ipsum expiari remittique non potuit, nisi per mortem et crucem ipsius unigeniti Filii Dei. Tum quia per gratiam peccata remittentem et justificantem, peccator ex abysso profundissima suorum scelerum elevatur quasi in cœlum empyreum, dum per eam fit non tantum sanctus et amicus Dei, sed et consors divinæ naturæ, Dei filius et hæres, quod donum majus, sublimius et divinius est, quam cœlum et terra omniaque quæ in iis creata. Ita diserte S. Augustinus, tract. 72 *in Joannem,* ubi et addit : « Judicet, ait, qui potest, utrum majus sit justos angelos creare, quam impios justificare : certe si æqualis est utrumque potentiæ; hoc majoris est misericordiæ. » Et fuse D. Thomas, 1 II, *Quæst.* CXIII, art. 9.

Vide hic quantum malum, quamque fugiendum et execrandum sit peccatum; ac ex adverso quanta sit bonitas Dei et Christi, dum nos peccatores ex potestate diaboli, peccati et inferni transfert in regnum gratiæ et dilectionis filii sui, facitque hæredes, imo reges cœli, ut illam merito admirari, gratias agere et celebrare debeamus tota vita, uti fecit S. Paulus, S. Mag-

dalena, S. Pelagia aliique pœnitentes, imo per totam æternitatem, uti faciunt Beati in cœlo. Quocirca Christus a S. Joanne Baptista hoc elogio, quasi indice toti orbi indicatus et prædicatus est : « Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi, » *Joan.* I, 29. Quem secutus S. Joannes Evangelista, passim in Apocalypsi Christum indigitat Agnum pro peccatis nostris occisum et immolatum, eumque ut talem a Beatis in cœlo adorari et laudari pronuntiat, ut cap. V, 6 : « Vidi Agnum stantem tanquam occisum, etc., et viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, etc., dicentes : Dignus es, Domine, accipere librum, et aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et redemisti nos Deo in sanguine tuo ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione, et fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotes, et regnabimus super terram. » Et cap. VII, 9; cap. XIV, 1; cap. XV, 3; cap. XIX, 7; cap. XX, 9 et 22.

Quare merito hoc eximium Christi donum admirans Michæas, oracula sua de Christo ita concludit, cap. VII, 18 : « Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, et transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ ? » Et mox : « Revertetur et miserebitur nostri, et projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham, quæ jurasti patribus nostris a diebus antiquis. » Vide ibi dicta.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Petrus et Joannes, eo quod prædicant Christum resurrexisse, incarcerantur, atque in concilio vetiti prædicare Christum, constanter respondent oportere magis obedire Deo quam hominibus. Secundo, vers. 23, dimissi et reversi ad suos, laudant et invocant Deum, impetrantque libertatem et robur evangelizandi : in cujus signum terræ motu concussus est locus in quo orabant. Denique, vers. 32, narrat Christianis fuisse cor unum et animam unam, nullumque inter eos fuisse egentem, sed ex pretio agrorum et domorum, quod singuli afferebant ad pedes Apostolorum, divisum fuisse cuique tantum quantum opus habebat.

1. Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes et magistratus templi, et Sadducæi, 2. dolentes quod docerent populum, et annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis. 3. Et injecerunt in eos manus, et posuerunt eos in custodiam in crastinum; erat enim jam vespera. 4. Multi autem eorum qui audierant verbum, crediderunt, et factus est numerus virorum quinque millia. 5. Factum est autem in crastinum, ut congregarentur principes eorum et seniores, et scribæ in Jerusalem; 6. et Annas, princeps Sacerdotum, et Caïphas, et Joannes, et Alexander, et quotquot erant de genere sacerdotali. 7. Et statuentes eos in medio, interrogabant : In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos? 8. Tunc repletus Spiritu Sancto, Petrus dixit ad eos : Principes populi et seniores, audite : 9. Si nos hodie dijudicamur in benefacto hominis infirmi, in quo iste salvus factus est, 10. notum sit omnibus vobis et omni plebi Israel, quia in nomine Domini nostri Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis, in hoc iste astat coram vobis sanus. 11. Hic est lapis qui reprobatus est a vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli; 12. et non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri. 13. Videntes autem Petri constantiam et Joannis, comperto quod homines essent sine litteris, et idiotæ, admirabantur et cognoscebant eos quoniam cum Jesu fuerant : 14. hominem quoque videntes stantem cum eis, qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere. 15. Jusserunt autem eos foras extra concilium secedere; et conferebant ad invicem, 16. dicentes : Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Jerusalem manifestum est, et non possumus negare. 17. Sed ne amplius divulgetur in populum, comminemur eis ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum. 18. Et vocantes eos, denuntiaverunt ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Jesu.

19. Petrus vero et Joannes respondentes, dixerunt ad eos : Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate : 20. non enim possumus quæ vidimus et audivimus, non loqui. 21. At illi comminantes dimiserunt eos, non invenientes quomodo punirent eos, propter populum, quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat. 22. Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis. 23. Dimissi autem venerunt ad suos et annuntiaverunt eis quanta ad eos principes Sacerdotum et seniores dixissent. 24. Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, et dixerunt : Domine, tu es qui fecisti cœlum et terram, mare et omnia quæ in eis sunt : 25. qui Spiritu Sancto per os patris nostri David, pueri tui, dixisti : Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? 26. Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus? 27. convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, 28. facere quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri. 29. Et nunc, Domine, respice in minas eorum, et da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum, 30. in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, et signa et prodigia fieri per nomen sancti filii tui Jesu. 31. Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati; et repleti sunt omnes Spiritu Sancto, et loquebantur verbum Dei cum fiducia. 32. Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una; nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia. 33. Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri; et gratia magna erat in omnibus illis. 34. Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, 35. et ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat. 36. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis (quod est interpretatum filius consolationis), Levites, Cyprius genere, 37. cum haberet agrum, vendidit eum, et attulit pretium et posuit ante pedes Apostolorum.

Vers. 1.

1. LOQUENTIBUS AUTEM ILLIS. — Solus Petrus dicitur locutus, cap. præc., vers. 12; sed Petri verba approbabat Joannes, quasi ejus socius et assecla, itaque per Petrum loquebatur. Adde, Joannem non fuisse elinguem, sed zelo plenum idem asseruisse et prædicasse turbis eum cingentibus, quod publice prædicarat Petrus.

SUPERVENERUNT. — Græcum ἐπέστησαν, secundo verti potest, *institerunt eis;* Tigurina, *præsto fuerunt illis;* Syrus, *insurrexerunt in eos.*

MAGISTRATUS TEMPLI. — Tigurina, *præfectus templi*; Pagninus, *dux templi* : in tanto enim Sacerdotum, Levitarum et populi e tota Judæa, imo e toto orbe ad templum quotidie confluentis numero, ne quid turbarum, tumultus aut seditionis oriretur, institutus erat magistratus, quasi *prætor templi*, ait Beda, suos habens satellites et milites, qui omnes in officio contineret, et eos qui turbas aut tumultus concitabant, in carcerem abduceret. Quocirca S. Chrysostomus, magistratum hunc vocat « ducem militum templi. » Et hoc significat Græcum στρατηγὸς, scilicet unum aliquem cæterorum militum ducem : est enim singularis numeri. Unde patet magistratum fuisse militarem pro

Magistratus erat prætor templi.

reis capiendis, non autem judicandis, vel condemnandis institutum. Ita Sigonius, lib. VII *De Rep. Hebr.*, cap. XIII. Atque hic fuit, qui cum Juda proditore mittens suos aliosque satellites, Christum cepit in horto, *Lucæ* XXII, 4. Videtur ergo hic unus fuisse e pontificibus, socios et milites habens minores sacerdotes et levitas : his enim a Deo commissa erat custodia templi, *Num.* 4. Ita censent Arias Montanus, Salmeron, Sigonius, lib. VII *De Rep. Hebr.*, cap. XIII, et alii. Ratio est, quia Judæi non tolerassent prætorem Gentilem in loco sacro, imo nulli Gentili templum eorum ingredi licebat sub pœna capitis, teste Josepho. Habebant tamen Romani suoque præsidio firmabant Antoniam, quæ erat arx amplissima et munitissima vicina templo, ut docet Josephus, lib. XV *Antiq.*, cap. XIV; idque tum ad templi custodiam, tum ne Judæi e templo arcem facerent et Romanis rebellarent. Huic arci ergo et præsidio præpositus dux, vel tribunus Romanus, si gravior tumultus in templo concitaretur, accitus a prætore templi accurrebat cum suis militibus, motusque omnes componebat. Talis videtur fuisse tribunus Romanus, qui accurrit cepitque

Paulum, et in Castra, quæ erant in arce Antonia, perduxit, cap. XXI. Et hoc tantum probant argumenta Sanchez, qui opinatur prætorem templi fuisse Romanum, puta Antoniæ præfectum, non Hebræum.

SADDUCÆI. — Ita dicti, quasi justi essent, aut potius quod justos se jactitarent (Hebr. enim צדיק *tsaddic* vocatur justus), aut potius a Sadoc, eorum auctore, inquit Epiphanius, *hæresi* 14. Fuit hæc una e sectis Judæorum, a Samaritis prognata: unde cum iis solum Mosis Pentateuchum recipiebat docebatque non esse resurrectionem, nec angelum, nec spiritum, *Actor.* XXIII, 8, ac consequenter animam non esse immortalem; nec esse Numen res humanas dirigens, pios præmians, impios puniens; sed quemque sibi suæ sortis et fortunæ esse fabrum. Erant ergo hi Judæorum quasi Epicurei, reipsa dictitantes illud: « Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. » Quocirca Christo et Apostolis prædicantibus Dei judicium et resurrectionem bonorum ad gloriam, malorum ad tormenta, perpetim se opposuerunt. Vide Josephum, lib. XIII *Antiq.*, cap. IX, et lib. XVIII, cap. II.

Vers. 2. 2. DOLENTES, — διαπονούμενοι, Syrus, *indignantes*; Tigurina et Pagninus, *moleste ferentes;* alii, *anxii.*

In Jesu tripliciter capitur. IN JESU. — Ita Græca et Romana, non *in Jesum.* Jam *primo*, « in Jesu, » id est in nomine Jesu, per Jesum. Ita Tigurina et Pagninus. *Secundo*, « in Jesu, » id est de Jesu. Sic enim Hebræi et Græci sæpe *in* usurpant pro *de:* proprie enim Petrus et Joannes prædicabant Jesum resurrexisse; inde tamen colligebant, vel auditoribus colligendum relinquebant, Jesu discipulos quoque ejus ope et virtute resurrecturos. Unde *tertio*, τὸ *in Jesu*, explicari posset, *instar Jesu:* sæpe enim Hebræum ב, id est *in*, sumitur pro vicino כ, id est *sicut*, *instar*, Christus enim resurgens est causa nostræ resurrectionis, tam exemplaris, quam meritoria et efficiens.

Vers. 3. 3. POSUERUNT EOS IN CUSTODIAM. — « In custodiam, » puta in carcerem; Tigurina, *dederunt* (miserunt) *in custodiam.* Hic est primus carcer S. Petri, quem deinde multi alii consecuti sunt; Apostolatus enim insigne est persecutio et carcer, non minus illustre et gloriosum quam signa et prodigia, uti docet Paulus, II *Cor.* XI, 23, qui proinde in vinculis suis solet exultare et gloriari. Vide ea quæ notavi *Ephes.* III, 1. Cum Petro et Joanne incarceratum quoque fuisse claudum sanatum, quasi criminis materiam et objectum, patebit vers. 7, 9 et 10.

ERAT ENIM JAM VESPERA, — utpote post horam nonam ab ortu solis: nona enim sanaverat Petrus claudum, cap. præc., vers. 1 et 7.

Vers. 4. 4. MULTI AUTEM QUI AUDIERANT VERBUM, — prædicationem Petri, sanatione claudi et magis intrepida hilarique constantia in carcere, inquit S. Chrysostomus, confirmatam.

QUINQUE MILLIA. — Diversa prorsus sunt hæc quinque millia, a tribus millibus prima Petri concione conversis, cap. II. Quare iis adjecta effecerunt numerum octo millium: tot ergo mox fuere fideles, conversi a Petro. Ita S. Hieronymus in cap. XL *Isaiæ;* S. Augustinus, tract. 39 *in Joannem;* S. Chrysostomus hic, Lyranus et Beda, qui addit hæc quinque millia convertenda fore typice præsignificasse Christum, cum mandavit Apostolis ut quinque hominum millia paucis panibus pascerent, *Matth.* XIV, 16. Porro hæc quinque millia fuerunt « virorum, » ait Lucas, quibus si adjicias feminas et pueros, quos non dubium est tot viris plurimos fuisse permixtos, longe major fuit numerus, femineus enim sexus præ viris magis solet esse devotus. Ecce hic verum est illud S. Chrysostomi, hom. *De Virtute et Vitio:* « Modicum fermentum Apostolorum magnam farinæ massam convertebat; quia non quantitate numeri, sed gratia Spiritus vim suam justi tenent. » Nunc aliquot centeni sacerdotes in civitate vix totidem centenos cives convertunt, quia refrixit utrorumque spiritus. Denique Sophronius, in Fragmento de laboribus S. Petri et Pauli, quod extat tom. VII *Biblioth. S. Patrum*, asserit S. Petrum constituisse decem millium virorum Ecclesiam: quia scilicet verba ejus animata erant Spiritu cœlesti, et quasi jacula igne divino ardentia, corda audientium feriebant et incendebant.

Vers. 5. 5. UT CONGREGARENTUR PRINCIPES, etc. — Fuit hoc magnum concilium 72 virorum, quod Græce συνέδριον, indeque Hebr. et Syriace *Sanedrin* vocatum est, primitus institutum a Deo, *Num.* XI, 24 et seq., ut ibi dixi. Conflatum erat non ex solis viris tribus Juda, uti volunt Joannes Annius et Lucidus in *Breviar. Tempor.*, nec ex solis sacerdotibus, ut vult Abulensis, sed ex duodecim tribuum duodecim principibus, et ex 24 principibus sacerdotum, qui totidem eorum familiis præsidebant, jussu Dei instituti, et in 24 classes distributi a Davide, I *Paral.* XV, 6. Harum enim præsides in Evangeliis, Actis, Esdra, etc., crebro vocantur « Principes sacerdotum; » atque ex cæteris populi primoribus, præsertim Scribis et Legisperitis. In hoc concilio damnatus fuit Christus, præsidente eodem Caipha pontifice, qui hic nominatur, ejusque socero Anna, *Matth.* XXVII, 1. Unde mirum est illos qui recenter tam infensi fuerant erantque Christo, mitius egisse cum ejus Apostolis: sed retinebat eorum furorem Dei manus, et populi, magno numero eis credentis, metus, ne eum in se concitarent ab eoque lapidarentur.

SENIORES, — qui tum annorum, tum potius prudentiæ et morum maturitate grandævi sunt, ideoque populo venerabiles, ait S. Gregorius, lib. XIX *Moral.*, cap. XIII. Hinc ab his senibus dictus est Senatus, inquit Cicero.

SCRIBÆ. — Sicut Græci suos sapientes vocabant

philosophos, Chaldæi magos, ita Hebræi eos appellabant סופרים sopherim, a ספר sepher, id est littera, vel liber. Septuaginta vocant γραμματεῖς, id est *litteratos*; eorum enim erat S. Scripturam describere, docere, interpretari. Ita Epiphanius, *hæresi* 15; Josephus, lib. II *Contra Appion.*, et alii. Unde Esdras vocatur *Scriba*. Sic Appion, Philoponus et alii vocati sunt Grammatici, id est litterati et docti, non solum in Grammatica, sed et Rhetorica; Philosophia omnique litteratura.

Vers. 6. 6. ET ANNAS, PRINCEPS SACERDOTUM. — Videtur ergo Annas jam fuisse summus pontifex. Ipse enim cum Caipha genero suo, alternis annis gerebat pontificatum, a Romanis, ut videtur, emptum. Dices : Paucis septimanis ante, summus pontifex erat Caiphas, qui Christum condemnavit, *Joan.* XI, 49; ergo Annas non fuit tunc pontifex. Respondent Glossa Interlinearis, Hugo et Gagneius, post mortem Christi, puta in Paschate, de more Caipham annuo pontificatu perfunctum, cessisse illum Annæ. Annus enim sacer (quo utebantur in pontificatu ineundo, vel deponendo) apud Judæos incipiebat a Nisan, id est martio, et a Paschate, utpote festo primo et maximo; idque ex decreto Dei, *Exodi* XII, 1. Adde, præponi Annam Caiphæ, quia erat senior et socer Caiphæ, adeoque felix et venerandus, ut filios suos omnes, numero quinque, pontifices viderit, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII. Aliqui hunc Annam putant esse Jonatham, Annæ filium, qui, remoto Caipha, factus est pontifex a Romanis, teste Josepho, lib. XVIII, cap. VI, et vocari etiam Annam de nomine patris credunt. Unde et Nicephorus, in sua *Chronol.*, sic hujus ævi pontifices numerat : Annas; et ex alio genere Ismael; Eleazar, filius Annæ; Simon, Caiphas, Annæ gener; Jonathas et Theophilus; Annæ filii. Pontificatus enim tunc erat annuus. Ita Mariana.

ET CAIPHAS. — Nota : Paulo ante Petrus in domo Caiphæ pavidus, ter cum juramento negarat Christum; jam Spiritu Sancto in Pentecoste recepto roboratus, coram eodem negationem suam retractat, et Christum generose confitetur, itaque priorem lapsum et scandalum sarcit et reparat. Caipham, Scribas et Pharisæos Christicidii sui justas Deo dedisse pœnas, adeoque Caipham, æque ac Pilatum, necem sibi intulisse, indicat Nicephorus, lib. II *Histor.*, cap. X; quin et Clemens Romanus, lib. VIII *Constit.*, cap. II, et ex eo S. Athanasius vel potius Anastasius, Episcopus Nicænus, *Quæst.* XVIII *in Script.*

JOANNES. — Hic unus fuit ex quinque Annæ filiis, adeoque pontifex, alio nomine Jonathas appellatus, in pontificatu gerendo æquus et dexter, unde eum laudat Josephus, lib. II *Belli*, cap. XXV.

ALEXANDER. — Hunc opibus, æque ac virtute et pietate celebrem, Alexandriæ gessisse magistratum Halabarchæ, id est Præfecti salis (ἅλς enim Græcis est sal, ἄρχων præfectus, princeps), narrat Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. III, et ex eo Baronius, anno Christi 34, qui et addit : « Hic est Alexander Lysimachus, cujus pater Tiberius portas templi argento et auro sumptuosissime exornavit (1). »

QUOTQUOT ERANT DE GENERE SACERDOTALI, — id est *pontificio*, ut vertit Syrus, Tigurina et Pagninus; hoc enim significat Græcum ἀρχιερατικοῦ. Erant ergo hi principes sacerdotum, puta 24 familiarum sacerdotalium capita, uti paulo ante dixi. Hi enim principes vocabantur pontifices, quibus præsidebat unus summus pontifex.

Vers. 7. 7. IN QUA VIRTUTE, — δυνάμει, id est *qua potentia*. Ita Pagninus et Vatablus.

FECISTIS HOC? — non tam miraculum, quam prodigium magicum claudi sanati; unde per despectum, ait Œcumenius, non vocant miraculum, sed *hoc*, scilicet vulgo notum et famosum præstigium, quod in claudo erecto cernimus. Volebant scilicet Apostolos obruere sua auctoritate et præjudicio, ut faterentur se non miraculum in nomine Christi, sed ludicrum quid arte mirabili, sive magica edidisse. Ita Chrysostomus. Vere Plato in *Theæteto* : « Antiquitatis auctoritas est sæpe malum præjudicium. » Ex dictis infert Lyranus claudum ipsum cum Apostolis fuisse incarceratum, et e carcere cum iisdem eductum in tribunal, Annæ et Caiphæ præsentem astitisse, idque patet vers. 10. Hanc enim ejus præsentiam videtur innuere pronomen *hoc*, scilicet novum et mirum, quod videtis in claudo recte gradiente. Porro Christum ab infidelibus habitum fuisse magum et magiæ doctorem, patet *Lucæ* XI, 14, et *Joan.* VIII, 48, et idipsum de suo ævo testatur S. Augustinus, lib. I *De Consensu Evangel.*, cap. VIII. Unde passim in Actis S. Agnetis, Luciæ, Agathæ aliorumque martyrum, legimus Christianos a judicibus insimulatos magiæ, ideoque damnatos ad ignem : censebant enim miracula eorum, ac præsertim quod a bestiis, equuleis aliisque tormentis exirent illæsi, esse opus magicum patratum ope, non Dei, sed diaboli.

Vers. 8. 8. TUNC REPLETUS SPIRITU SANCTO. — Nova est hæc repletio Spiritus Sancti, ab illa quam accepit in Pentecoste : illa enim fuit habitualis, hæc actualis, nimirum qua Spiritus Sanctus actu movebat, dirigebat et roborabat Petrum, ut libere, constanter et prudenter responderet, et profiteretur fidem Christi, se scilicet ejus invocatione et virtute claudum sanasse. Hoc est quod Petro et Apostolis promiserat Christus, *Lucæ* XII, 11 : « Cum autem inducent vos in Synagogas, et ad magistratus, et ad potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis; Spiritus enim Sanctus docebit vos in ipsa hora quid oporteat vos dicere. » Simili modo quoties

(1) Mangey, in præfatione *Philoni* suo præposita, intelligit quoque *Alexandrum* Lysimachum, fratrem Philonis Judæi, cujus filius Alexander Tiberius duxit Berenicen, Agrippæ majoris filiam (Joseph. *Antiq.* XIX, V, 1).

Samson patraturus erat opus aliquod heroicæ fortitudinis, dicitur prius : « Irruit Spiritus Domini in Samson, » scilicet incitans eum, animans et roborans ad illud tum aggrediendum, tum opere perficiendum, *Judic.* XIV, vers. 6, 19 et seq. Ad opera enim heroica non sufficit communis et habitualis gratia, sed nova actualis, eaque communi major et potentior requiritur. Sæpe enim ista opera habitum gratiæ præsentem superant et transcendunt.

Vers. 9. 9. SI NOS HODIE DIJUDICAMUR, — ἀνακρινόμεθα, id est, *discutimur, in quæstionem et examen vocamur.* Ita Græci : hoc est, *examinamur,* ut vertit Tigurina et Pagninus ; hinc Syrus, *si in jus vocamur.* Vox conditionalis *si* pendet et expletur a *notum sit omnibus vobis;* potuisset dicere : Quia dijudicamur ; sed modestiæ causa dicit : Si dijudicamur.

IN BENEFACTO. — Ob beneficium, puta ob sanitatem claudo collatam. Est Hebraismus : Hebræum enim ב, id est *in,* sæpe est index pretii vel meriti, significans *ob, propter, q. d.* Nos ob meritum in crimen vocamur : benefecimus enim claudo, et examinamur ut malefici. Tacite ergo perstringit taxatque judices inhumanitatis et injustitiæ, qui potius hoc beneficium celebrare et remunerari debuissent. Judaicum ergo et Pharisaicum est, sinistre interpretari et calumniari benefacta, etiam miracula, eaque tribuere, non Spiritui Sancto, cujus sunt propria, sed vitio, imo Beelzebub et diabolo, uti Judæi exprobrarunt Christo, *Matth.* cap. XII, vers. 24. Hoc faciunt invidi virtutum et bonorum operum ; quod proinde est peccatum in Spiritum Sanctum, uti Christus docet loco citato.

IN QUO, — qua ratione, quomodo, qua vi et virtute. Sic capitur Hebr. במה *bamme,* id est *in quo.* Est enim hoc ב modi vel instrumenti, Hebræis frequens.

Vers. 10. 10. IN NOMINE, — id est in invocatione, hoc est, per invocationem et virtutem Jesu. Vide dicta cap. II, vers. 38.

NAZARENI, — oriundi ex Nazareth oppidulo, ac proinde a vobis despecti, sed a Deo exaltati, cum in resurrectione eum fecit Nazarenum, id est efflorescentem vita, immortalitate, fama et gloria. Vide dicta cap. III, 6.

QUEM VOS CRUCIFIXISTIS. — Nota hic intrepidam libertatem et heroicos animos Petri, quibus in publico Concilio judicibus objicit Christicidium, ut eos pungat et compungat : crux enim Christi unica est mundi salus, ideoque intrepide ubique prædicata a Petro, Paulo, Andrea cæterisque Apostolis.

Moraliter : disce veritatem, præsertim fidei, cum de ea quis juridice et legitime interrogatur, libere et fortiter profitendam esse, etiam cum periculo vitæ. Quærebant Scribæ, vers. 7 : « In qua virtute, aut in quo nomine fecistis hoc vos ? » Respondet Petrus vere et libere : « In nomine Domini nostri Jesu Christi, quem vos crucifixistis. » Ita fecerunt Martyres omnes, ideoque martyrio coronati sunt.

DEUS, — Pater, imo et Deus Filius : sed hoc necdum capere poterant Scribæ et Judæi, qui Christum ideo occiderant, quod diceret se esse Deum et Dei Filium ; idcirco subticet hoc Petrus, aitque in genere *Deus.* Ita Œcumenius.

ASTAT. — Ergo claudus ipse erat præsens in Concilio, utpote e carcere eductus cum Apostolis, ut dixi vers. 7.

Vers. 11. 11. HIC EST LAPIS. — Citat *Psalm.* CXVII, 22 : « Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli ; » quod Chaldæus explicat de Davide, *q. d.* David primo rejectus a Saule ejusque asseclis, deinde creatus rex factus est quasi lapis angularis Synagogæ, nectens sibi Judam et Israelem, hoc est tam duas, quam decem tribus. Verum, licet ad Davidem psalmus ille alludat, est enim in eo gratulatio solemnis tum Davidis, tum populi de Davidis coronatione in Hebron, vel potius de arca in pace ab eo translata in Sion, ut patet vers. 19 ; tamen per Davidis typum describit Christi resuscitati gloriam et regnum, ac fidelium ei acclamantium, vers. 17, gratulationem, nimirum cum turba in die Palmarum ei quasi Messiæ regi acclamavit : « Hosanna filio David, » *Matth.* XXI, 9. Uti enim David, ita multo magis Christus rejectus a pontificibus et Scribis, qui erant quasi architecti Synagogæ, post resurrectionem factus est lapis angularis ; utpote qui totum Ecclesiæ ædificium contineat et nectat, Judæos scilicet et Gentes, imo angelos et homines, uti fuse explicat Apostolus, *Ephes.* II, 14 et seq. Vide ibi dicta.

Christus lapis qualis ? Resp. Primo. Nota *primo :* Utitur Psaltes, et ex eo Petrus, metaphora lapidis, dum Christum vocat lapidem, quia loquitur de fabrica Ecclesiæ : fabrica autem ex lapidibus consurgit. Unde in Hebræo est elegans paronomasia inter אבן *eben,* id est lapis, et בנה *bana,* id est ædificavit : a *bana* enim dicitur *eben, q. d.* Ex *eben bana binian,* id est ex lapide ædificavit suum ædificium, puta ex Christo Ecclesiam ; hæc enim est fabrica et domus Dei, non materialis, sed spiritualis.

Secundo. *Secundo,* hic lapis est durior marmore : unde nec carie consumi, nec scalpris concidi potest, sed illæsus manet in æternum : quia sustinet æternam fabricam, scilicet Ecclesiam duraturam in æternum, cui nulla vis, adeoque portæ, id est omnes vires inferorum prævalere nequeunt, uti petra Christus asseruit, et promisit Petro vicario suo, *Matth.* XVI.

Tertio. *Tertio,* hic lapis est probatus a Deo, angelis totoque mundo et pretiosus, ut ait Isaias, cap. XXVIII, vers. 16, quia ipse est pretium et lytrum sæculi, hoc est, omnium hominum. Unde S. Joannes *Apocal.* XXI, 18, vidit ei inædificatam Jerusalem cœlestem ex duodecim gemmis pretiosissimis ; jaspide, smaragdo, amethysto, etc. Ecclesia enim tum militans, tum maxime triumphans, est

quasi palatium Dei pretiosissimum, cujus lapides sunt gemmæ, puta Apostoli, et fideles omni virtute præstantes; lapis vero angularis et primarius, ideoque pretiosissimus, est Christus. De his vaticinatus est Zacharias, cap. IX, 16 : « Lapides elevabuntur super terram. » Vide ibi dicta.

QUI FACTUS EST IN CAPUT ANGULI. — Alludit ad fabricam Jerusalem, restauratam a Nehemia, de qua *Nehemiæ* cap. III, 19, dicitur, « Ædificavit, etc., contra ascensum firmissimi anguli : » Jerusalem enim fuit typus Ecclesiæ, Nehemias Christi. Sed proprie citat *Psalm.* CXVII, 22.

IN CAPUT ANGULI, — id est capitalis et angularis, ut scilicet duos parietes, Gentium et Judæorum, in se velut angulo conjungat.

Nota : « Angulus » in Scriptura symbolum est principis, regis et regni, quia quod in fabrica est angulus, in ostio cardo, hoc in republica est rex et princeps : omnes enim sibi vincit et unit. Christus ergo vocatur « angulus, » quia rex et princeps est Ecclesiæ. Vide dicta *Isaiæ* XIX, 13.

Quæres, quis est hic lapis angularis, an summus, an imus in fabrica? Noster Villalpandus, tom. II *in Ezech.*, pag. 477, censet esse summum. Christus, inquit, factus est in caput anguli, id est in summum angulum, hoc est, in lapidem qui in domo eminet quasi culmen et fastigium, sive frontispicium, quem Hebræi et Latini vocant pinnam. Melius alii passim accipiunt lapidem imum. Nam huc alludens Isaias, cap. XXVIII, 16, vocat hunc lapidem « in fundamento fundatum; » et S. Paulus, *Ephes.* II, 20, dicit fideles omnes huic lapidi superædificari, quasi ἀκρογωνιαίῳ, id est *imo angulari*. Christus ergo factus est caput anguli in fundamento, id est lapis angularis fundamentalis Ecclesiæ. Sic enim S. Paulus et alii passim Christum vocant fundamentum Ecclesiæ, scilicet primum et imum, cui deinde incumbunt duodecim fundamenta secundaria, puta duodecim Apostoli, *Apoc.* XXI, 19.

Arroganter et impie Calvinus hæc sibi appropriat, jactatque se esse lapidem, qui reprobatus sit a Papa et Ecclesia Romana, sed a Deo factus sit fundamentum et caput Ecclesiæ Reformatæ, hoc est, deformatæ. Ita thraso ille audet se comparare Christo, seque facere caput et Papam Ecclesiæ Christianæ, cum sit Satanicæ : alioqui det ipse signa, quibus se a Deo missum doceat, puta miracula, prophetias, Scripturas, etc., quæ dedit Christus.

Vers. 12. 12. ET NON EST IN ALIO ALIQUO SALUS. — Non est alius qui salvet homines, tum in corpore, uti sanavit hunc claudum : ita S. Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. XVI; tum potius in anima, dando illi gratiam, et per eam post hanc vitam gloriam et salutem æternam. Unde Syrus vertit, *non est in alio aliquo redemptio*. Quapropter explicans subdit :

NEC ENIM ALIUD NOMEN EST, — id est non est alius quam Jesus Christus, in cujus virtute vel invocatione salvemur. « Nomen » enim sumitur pro re nominata, vel pro persona cujus est nomen, puta pro Christo, quem nomine suo invocamus, sperantes et impetrantes ab eo salutem. Est Hebraica metonymia. Sic dicitur *Proverb.* XVIII, 10 : « Turris fortissima nomen Domini, » id est Dominus nomine suo invocatus. Sic passim Scriptura jubet invocare nomen Domini, id est ipsum Deum omnium Dominum. Hinc graves Theologi docent, post promulgatum Evangelium omnibus hominibus ad salutem, id est ad justitiam et ad felicitatem æternam acquirendam, necessariam esse necessitate, non tantum præcepti, sed et medii, fidem explicitam Christi : hunc enim « Deus proposuit propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, » *Rom.* III, 24. Quocirca Ethnici et Pagani salvari nequeunt, nisi cognoscant et credant in Christum, esto alias bene viverent. Ita Hugo Victorinus, Magister Sententiarum, S. Thomas, Bonaventura, Alensis, Albertus, Marsilius et Gabriel, quos citat et sequitur Gregorius de Valentia, II II, *Quæst.* II, puncto 4.

Moraliter : hic disce quam reverendum, amabile et desiderabile cuivis fideli esse debeat nomen Jesu Christi, utpote a quo solo salutem omneque bonum exspectare debeat; quamque ei obedire, eumque in omnibus, quoad fieri potest, imitari debeamus. Nam « hoc solo constat nomine nostra salus. » Vide ea quæ dixi cap. III, 6, et *Philip.* II, 10. Præclare Clemens Alexandrinus, *Adhortatio ad Gentes* : « Apparuit, inquit, hominibus hic ipse Verbum, qui solus est ambo, Deus et homo, et est nobis omnium causa bonorum, a quo edocti recte vivere, ad vitam æternam transmittimur. » Et sub finem ait : « Nullum esse aliud opus Christi, quam ut homo salvus fiat. » Et S. Augustinus, conc. 1 *in Psalm.* CI : « Christus, inquit, est pellicanus nascendo, nycticorax moriendo, passer resurgendo : quia natus in solitudine, » ut pellicanus; « passus in tenebris Judæorum tanquam in nocte, in prævaricatione tanquam in ruinis, » ut nycticorax; resurgendo « factus est sicut passer volando, id est ascendendo singularis in tecto, id est in cœlo. » Et hæc tria fecit, ut nos salvaret. Idem, serm. 55 *in S. Joannem* : « Filius Dei, inquit, qui semper in Patre veritas et vita est, assumendo hominem factus est via. Ambula per hominem, et pervenis ad Deum. Per ipsum vadis, ad ipsum vadis, etc. Ambula moribus, non pedibus. Multi enim ambulant bene pedibus, et male ambulant moribus. » Et *sermon.* 54, in fine : « Qui Christum possidet pietate, omnia possidet, quia per ipsum facta sunt omnia. »

Vers. 13. 13. VIDENTES (θεωροῦντες, id est *considerantes, contemplantes*) PETRI CONSTANTIAM, — παῤῥησίαν, id est *in dicendo libertatem*. Ita Tigurina; Pagninus, *in dicendo audaciam*. Nam Apostoli, ut ait Chrysostomus : « Non solis verbis ostendebant se non curare de quibus judicentur, et quod extrema

intententur pericula; sed etiam habitu, et voce, et aspectu, in summa omnibus libertatem apud populum demonstrabant, per ea quæ loquebantur. »

SINE LITTERIS, — ἀγράμματοι, *illitterati, qui non didicerant litteras,* utpote mechanici et piscatores.

IDIOTÆ. — « Idiota est qui proprio (*idios* enim est proprius) tantum naturalique idiomate, seu lingua et scientia contentus, nescit studia litterarum, » ait Beda. Unde Cicero in Pisonem : « Tu, inquit, eruditior quam Piso; prudentior quam Cotta, abundantior ingenio, consilio, sapientia, quam Crassus, ea contemnis quæ illi idiotæ, ut tu appellas, præclara duxerunt. »

ET COGNOSCEBANT EOS, QUONIAM CUM JESU FUERANT, — recordabantur se vidisse eos cum Jesu ambulante et prædicante. Unde Pagninus et Tigurina vertunt, *agnoscebant eos fuisse discipulos Jesu,* ideoque eum prædicare et celebrare.

Vers. 16. 16. QUID FACIEMUS HOMINIBUS ISTIS? — « Verba hæc victis conveniunt, non vincentibus, » ait Isidorus Pelusiota, lib. III, *epist.* 182. Vincebantur enim tum « facti evidentia, » ait Lyranus, tum constanti asseveratione Petri et Joannis, æque ac claudi, uno ore asserentium, in nomine Jesu Christi eum sanatum esse : quare videbant se juste non posse eos in carcere detinere, multo minus flagellare, vel occidere; et tamen excæcati malitia, in Christum credere nolunt, imo ejus nomen, prædicationem et memoriam opprimere satagunt. Hæc est agnitæ veritatis impugnatio, quæ est peccatum in Spiritum Sanctum. Unde subdunt :

Vers. 17. COMMINEMUR. — Græce, *minis comminemur,* id est, ut Tigurina; *minaciter comminemur*; Pagninus, *minaciter interminemur*. Atrocibus ergo minis eos percellere et ad silentium adigère conantur.

NE ULTRA LOQUANTUR IN NOMINE HOC, — ne scilicet amplius Jesu Christi nomen prædicent, invocent et in ejus nomine miracula faciant. Ecce quo prorumpit invidiæ et odii malitia, ut veritatem luce clariorem cernere nolit eamque aliis invideat; quin et ejus beneficia ac miracula populo tam salutaria, imo necessaria, inhibeat. Nota Hebraismum : *Loqui in nomine,* idem est quod loqui nomen, vel de nomine. Sic, *Psal.* CXVIII, dicitur : « in tuis justificationibus, » id est tuas justificationes, puta præcepta, « doce me. »

Vers. 18. 18. DENUNTIAVERUNT, — παρήγγειλαν, quod et *denuntiare* et *præcipere* significat. Unde Syrus et Pagninus vertunt, *præceperunt;* Tigurina, *edixerunt*. Denuntiatio ergo hæc fuit non simplex admonitio, sed imperiosa præceptio, et interminatio cum minis verberum et carcerum, uti præcessit.

Vers. 19. 19. SI JUSTUM EST. — Tigurina et Pagninus, *an justum sit in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate.* Adeo ergo justitiæ justæque suæ causæ præfidunt, ut hostes suos ejus constituant judices, dummodo deposita passione et præjudicio, velint ex ratione et veritate sincere quasi stantes in conspectu Dei eam dijudicare. Qui enim serio cogitat se stare coram Deo, eumque suorum judiciorum, dictorum et factorum credit judicem et vindicem, hic recte de omnibus judicat et sentit. Hoc ergo cuique sapienti et prudenti in qualibet re et deliberatione faciendum, ut, sepositis affectibus, coram Deo statuat id quod in judicio extremo coram tribunali Christi consistens, volet se statuisse.

Nota : Non tenebantur Apostoli hac in re obedire pontificibus et Synagogæ : *primo,* quia jam ei non erant subditi, eo quod jam per promulgationem Evangelii et Ecclesiæ desiisset et mortua esset vetus Synagoga, ac consequenter omnis pontificum auctoritas et judicandi potestas; *secundo,* quia Synagoga in hac causa resistebat Deo mandanti Apostolis ut prædicarent Christum, idque per miracula confirmanti, ne ignorantiam Synagoga prætexere posset. « Quid enim? inquit S. Bernardus, *epist.* 7, quod jubet homo, prohibet Deus; et ego audiam hominem surdus Deo? »

Vers. 20. 20. NON ENIM POSSUMUS QUÆ VIDIMUS. — *q. d.* Christus voluit nos esse testes suos, ideoque nos suos comites et Apostolos constituit : ergo quæ de eo vidimus et audivimus, licite silere non possumus. *Secundo*, quia, ut ait S. Gregorius, lib. I *in lib.* II *Reg.* cap. I : « Vino cœlesti ebrii se continere non poterant, et a prædicationis fervore minis victi, tepescere nolebant. » « Non possumus ergo, id est non volumus, » ait Glossa.

Vers. 21. 21. QUIA OMNES CLARIFICABANT, — ἐδόξαζον τὸν θεόν, id est *glorificabant Deum.* Ita Pagninus, Tigurina et alii. Ecce populus hic sapientior est, sincerior, æquior et pientior suis principibus, adeoque « vox populi, vox Dei. »

Vers. 22. 22. ANNORUM ENIM ERAT AMPLIUS QUADRAGINTA HOMO. — Cum enim ab utero fuerit claudus; uti dictum est cap. III, 2, talisque manserit per 40 annos, certum erat hanc claudicationem ei fuisse naturalem versamque in naturam, imo ex natura primitus vitiata manantem, ideoque medicinæ et naturæ, quin et magiæ viribus incurabilem; ac proinde Petrum, qui eum subito uno instanti sanaverat, non naturæ, nec magiæ, sed Dei viribus per miraculum id fecisse.

Vers. 23. 23. VENERUNT AD SUOS. — Syrus, *ad fratres suos.*

QUANTA, — ὅσα, Syrus, Tigurina et Pagninus, *quæcumque.* Noster significantius vertit « quanta, » id est quam magna, quam gravia et atrocia eis dixissent et comminati essent.

Vers. 24. 24. UNANIMITER. — Non tantum uno animo, sed uno quasi ore eadem verba, non sine magno miraculo proferentes, ait Dionysius. Nam unam eamdemque orationem quæ sequitur, omnes una eademque voce protulerunt, inspirati utique a Spiritu Sancto. Densant enim preces, itaque armatas offerunt Deo; eique quasi vim faciunt, ut ab eo robur contra instantem persecutionem impetrent, et, ut ita dicam, extorqueant, utque ipse

persecutorum consilia infatuet, animosque et iras vel frangat, vel molliat.

Vers. 25. 25. PUERI TUI. — *Servi tui*: ita Syrus. Est hebraismus, servi enim sunt heris, quod pueri parentibus, discipuli magistris, juvenes senioribus.

QUARE FREMUERUNT (aliqui vertunt, *frenduerunt*) GENTES. — S. Hilarius, in *Psal.* II, per *Gentes* accipit Gentiles persecutores Christi et Christianorum, præsertim Imperatores Romanos, qui decem persecutiones pene continuas et atrocissimas, per trecentos annos usque ad Constantinum, contra Ecclesiam concitarunt : per *populos* vero accipit Judæos, quales hic erant pontifices et Scribæ. Simplicius alii censent idem esse *gentes*, quod *populi*. Solet enim Psaltes posteriori hemistichio idem pene inculcare et exaggerare quod dixit priori, sed aliis verbis. Gentes ergo sunt populi tam Judæorum, quam Gentilium, turmatim conspirantes et insurgentes contra Christum et Christianos. Id ita esse patebit vers. 27.

INANIA. — Hebr. ריק *ric* accipi potest dupliciter. *Primo*, ut nomen, significans vacuum, inane, et sic acceperunt Septuaginta et ex iis S. Lucas, vertentes κενὰ, id est *vacua*. *Secundo*, ut adverbium, significans vacue, frustra, inaniter, *q. d.* Pontifices et Scribæ agitant consilia de evertendo Christo et Ecclesia, nobisque minantur exterminium, sed inane et inaniter, nec enim tuum, o Domine, de ea consilium et decretum convellere possent : imple ergo quod decrevisti, reque ipsa ostende, quod eorum minæ et consilia inania sint, dissipando ea, sicut spuma a mari, bulla a vento dispellitur et dissipatur.

Vers. 26. 26. ASTITERUNT. — Hebr. יתיצבו *ytiatsebu*, id est statuerunt se, erexerunt se; Syrus, קמו *kamu*, id est insurrexerunt.

CONVENERUNT IN UNUM. — In concilium congregati sunt, vel conspiraverunt.

ADVERSUS DOMINUM. — Quia licet colerent Deum, quasi unum omnium Dominum, tamen persequendo Messiam, sive Christum ab eo missum, pugnabant contra Deum : qui enim legatum persequitur, aut injuria afficit, regem, cujus vicem et personam gerit, persequitur et injuria afficit.

Vers. 27. 27. CONVENERUNT, — συνήχθησαν; Syrus, *congregati sunt*.

VERE, — juxta oraculum Davidis, *Psal.* II, jam citatum, *q. d.* Illud jam vere et reipsa vidimus in nobis expleri.

PUERUM TUUM. — Syrus, בריך *berich*, id est filium tuum. Sic enim se explicat vers. 30.

QUEM UNXISTI, — unxione gratiæ, tum unionis hypostaticæ, tum habitualis et infusæ, uti dixi cap. II, vers. 36.

CUM GENTIBUS ET POPULIS ISRAEL. — Ecce quod dixi vers. 25. Gentes et populos esse eosdem, hic liquet. Nam gentes, sive populi, vocantur hic Judæi : neque enim in concilio et cœtu hoc Judæorum, intererant Gentiles (1).

Vers. 28. 28. FACERE QUÆ MANUS TUA. — « Manus, » id est potentia, ait S. Chrysostomus, opus enim redemptionis nostræ e potestate mortis, peccati, diaboli et inferni, peractum per Christi passionem, utpote rem infirmissimam, opus fuit ingentis potentiæ Dei. *Secundo*, « manus, » id est providentia et directio : manu enim omnia dirigimus. Sensus est, ait Œcumenius, *q. d.* Judæi non prævaluerunt Christo, nec eum sua vi occiderunt, ejusque nomen et fidem deleverunt, uti intendebant; sed Deus omnia moderatus est ad suam voluntatem et gloriam omniaque ad optimum finem, puta ad Christi laudem et Ecclesiæ propagationem perduxit. *Tertio*, « manus, » id est operatio : Deus enim passionem Christi, et per eam redemptionem nostram ac Ecclesiæ institutionem operatus est. *Quarto*, « manus, » id est gratia et beneficentia (hæc enim fit manu); opus enim redemptionis nostræ per Christum, fuit opus summæ gratiæ et beneficentiæ Dei : « ut mirabilior esset gratia et potentia Dei, quæ de tam duris animis, tam tenebrosis mentibus, tam inimicis cordibus, fecit sibi populum fidelem, subditum, sanctum, » ait S. Prosper, lib. II *De Vocat. Gent.*, cap. XV.

ET CONSILIUM, — βουλή; Syrus, *voluntas tua*; significantius Noster vertit, *consilium*. Redemptio enim nostra, æque ac Ecclesia a Christo fundata, fuit opus summæ sapientiæ et consilii divini, uti docet S. Paulus, I *Corinth.* cap. II et alibi.

DECREVERUNT, — προώρισε, id est *prædefinivit*.

FIERI, — pati scilicet Christum, ob salutem et exaltationem tum Ecclesiæ, tum suam. Perperam ergo Beza pro *fieri* passivo, ponit activum *facere*, vertitque *quæ definieras facienda*, quasi Judæi vi decreti divini acti et impulsi sint in necem Christi, itaque Deus primus auctor fuerit tam immanis operis et sceleris, puta Christicidii. Græce enim est γενέσθαι, id est *fieri*, non *facere*. Ita Pagninus, Tigurina et alii passim. Unde Syrus vertit דמהוה *demeheue*, id est *ut fieret*; male ergo latinus Syri Interpres vertit active, *facienda*. Dicit itaque S. Petrus, Deus passionem et necem Christi jam ante ab æterno decreverat, sed prævisis prius per præscientiam conditionatam perversis Judæorum voluntatibus, quod scilicet Pontifices et Scribæ superbi, avari et impii Christum essent occisuri, si Deus illum eis objiceret vitia eorum et scelera redarguentem; atque ex vi hujus decreti jussit Christo passionem hanc a Judæis excipere, patique crucem et mortem. *Secundo*, Deus etiam decrevit positive permittere scelera Judæorum, et vim quam illaturi erant Christo, ut Christus pati posset, itaque Ecclesiam redimere, quod erat arcanum Dei consilium, Judæis, imo et dæmonibus incognitum. Dei enim providentia et decretum positivum non tantum versatur et attingit id

Decrevit Deus passionem, non actionem necis Christi.

(1) Non argutandum est in plurali numero *populis*, græc. λαοῖς. Versio antiqua latina legit λαῷ, et hæc est forsitan vera lectio; aut λαοῖς positum est pro singulari λαῷ, quo accuratius hæc verba responderent verbis vers. 25 e Psalmo allatis.

quod positive ab ea decernitur, ut ipse vel per se, vel per creaturas faciat; sed etiam id quod ab ea decernitur, ut permittatur fieri ab impiis.

Egregie id declarat S. Leo, serm. 16 *De Passione*, ubi citatis hisce Lucæ verbis : « Quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri : Numquid, inquit, iniquitas persequentium Christum ex Dei est orta consilio? et illud facinus, quod omni majus est crimine, manus divinæ præparationis armavit? Non hoc plane de summa justitia sentiendum est, quia multum diversum multumque contrarium est id quod in Judæorum malignitate præcognitum, et quod in Christi est Passione dispositum. Non inde processit voluntas interficiendi, unde moriendi; nec de uno extitit spiritu atrocitas sceleris, et tolerantia Redemptoris. Non enim impias furentium manus immisit in se Dominus, sed admisit; nec præsciendo quod faciendum esset, coegit ut fieret, cum tamen ad hoc carnem suscepisset, ut fieret. » Et inferius : « Quod itaque Dominus Jesus Christus furorem frementium pati voluit, in nullo auctor eorum criminum fuit, nec egit ut hæc vellent, sed cessit ut possent; et sic usus est occæcatæ plebis insania, quomodo et perfidia traditoris, quem ab immanitate concepti sceleris, et beneficiis est revocare dignatus et verbis, assumendo in discipulum, provehendo in apostolum, monendo signis, consecrando mysteriis, ut cui nihil benevolentiæ deesset ad correctionem, nihil occasionis superesset ad crimen. »

Tropologice, persecutores fabricant fidelibus coronas.

Tropologice : S. Prosper ad objecta Gallorum responsione 13 docet, per miram Dei providentiam persecutiones cedere in bonum Ecclesiæ, adeoque persecutores fabricare coronas iis quos persequuntur. « Inspiciatur, ait, primum ipsa crux Christi, in qua magno scelere Judæorum misericors voluntas Dei, ut pro redemptione nostra unicus filius ejus occideretur, impleta est. Inspiciatur Apostolorum gloriosa tolerantia, inter persequentium fremitus hac unanimi voce ad Deum clamantium : Convenerunt vere adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes et Pontius Pilatus, cum gentibus et populis Israel, ut facerent quæ manus tua et consilium tuum decreverunt fieri. Inspiciantur denique innumerabilium Martyrum palmæ, quibus de crudelissima infidelium sævitia felix est parta victoria. Audiatur etiam Apostolus, Ecclesiam Dei ad perseverantiam pietatis instituens : In nullo, inquit, terreamini ab adversariis, quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis, et hoc a Deo, » *Philip.* cap. I. Idem ad excerpta Genuens. respondens, ad dub. 7, ex hisce Lucæ verbis docet, « quod in malorum potestate est peccare : ut autem peccando hoc, vel hoc illa malitia faciant, non est in eorum potestate, sed Dei dividentis tenebras et ordinantis eas; ut hinc etiam quod faciunt contra voluntatem Dei, non impleatur nisi voluntas Dei. Male enim velle facillimum est malis, et eorum damnabilem voluntatem non dubium est a Dei potestate concludi, ut effectum cupiditatis suæ, nisi ille permiserit, habere non possint. Uti autem sapientiam et justitiam Dei etiam malorum operibus, quæ ex illorum prodeunt appetitu, ad implenda consilia et judicia sua, nullus vel tenuiter secundum pietatem doctus ignorat, qui videt Dei Patris optimam voluntatem, non parcentis Filio suo, sed pro nobis omnibus tradentis eum, pessima traditorum Judæ et Judæorum voluntate completam. » Judæi ergo, persequendo Christum et Ecclesiam, eos exaltarunt : quia occidendo Christum, fecerunt eum salvatorem mundi et fundatorem Ecclesiæ; occidendo fideles, fecerunt eos martyres, seque et rempublicam perdiderunt; ob hoc enim excisi sunt a Tito et Romanis. Sic Aman, persequens Mardochæum, illum exaltavit, se perdidit. Sic fratres Joseph, vendendo eum, crearunt principem Ægypti. Ecce quam potens, quam mira, quam fidelis Dei providentia in suos!

Vers. 29.

29. Respice in minas eorum, — ut eas compescas et a nobis avertas; aut nos contra eas armes et robores.

Da servis tuis cum omni fiducia loqui, — μετὰ παῤῥησίας, quod *primo* Syrus vertit, *clare, manifeste, publice; secundo*, Pagninus, *cum omni audacia* : unde S. Chrysostomus ait fideles hic poscere animum imperterritum; *tertio*, alii, *cum omni libertate; quarto*, Noster, *cum omni fiducia;* hæc enim libertatem, audaciam, fortitudinem et constantiam involvit vel adducit. Qui enim Deo fidit, liber est, audax; intrepidus et constans.

Vers. 30.

30. In eo quod manum. — *q. d.* Dabis nobis fiduciam prædicandi, si prædicationem nostram manu tua juves et confirmes, operando per nos ad invocationem Jesu Christi sanitates et signa; quibus ei attesteris; fidemque apud auditores concilies.

Vers. 31.

Terræ motus symbola. Primum. Secundum.

31. Et cum orassent, motus est locus. — *Primo*, ut hoc signo significaretur eorum orationem a Deo esse exauditam, ait Chrysostomus, Beda et Lyranus. Sic orante Paulo et Sila in carcere terra mota est, cap. XVI, vers. 26. *Secundo*, ut significaretur Deum eis esse præsentem, ad opem ferendam contra omnes terrores et hostes; Deus enim suam præsentiam et magnificentiam solet ostendere per terræ motum, ut sui metum et reverentiam hominibus incutiat. Hinc cum descendit in Sina, daturus legem Mosi et Hebræis, mota est terra a facie Domini, *Psal.* CXIII, 6; *Exod.* XIX, 19. Hinc *Psal.* LXXIV, 4, dicitur : « Liquefacta est terra (a facie Dei in eam descendentis) et omnes qui habitant in ea; ego confirmavi columnas ejus. » Et *Psal.* CIII, 32 : « Qui respicit terram, et facit eam tremere. » Vide *Eccli.* XVI, 18. *Tertio*, ut significaret Deum hostibus eorum minacibus et terribilibus fore terribiliorem, omnesque eorum minas et terrores majori terrore incusso discussurum. *Quarto*, ut indicaret gentes terræ incolas, audito Evangelii præconio, ejus metu et reveren-

Tertium.

Quartum.

tia concutiendas eique subjugandas. Ita Beda et Lyranus: idque patet *Aggæi* II, 7. *Quinto*, ad acuendas fidelium mentes contra instantes Judæorum persecutiones. *Sexto*, symbolum terræ motus signum est et excitamentum lætitiæ: terra enim præ gaudio videtur subsilire et Apostolis Deique servis applaudere. Ita Arator canit:

Quintum.

Sextum.

> Horum sub gressibus ergo
> Læta movetur humus.

Hinc Christo resurgenti terra applaudens tremuit et subsiliit, *Matth.* cap. ult. Idem fecit cubiculum S. Paulini Episcopi Nolani, eo moriente: gaudebat enim terra, quod tam sancti viri corpus mox gremio suo exciperet, animam vero in cœlum transmitteret. Hujus rei symbolo cum populus Israel exiret de terra Ægypti, pergeretque per siccum maris Rubri alveum in terram promissam, quæ typus erat cœli, « Montes exultaverunt ut arietes et colles sicut agni ovium, » quasi præ gaudio tripudiantes, *Psal.* CXIII. *Septimo*, terræ motus signum erat advenientis in eos Spiritus Sancti, qui daturus erat eis fiduciam ad concutiendum et convertendum terrena et dura hominum corda. Unde explicans subdit:

Septimum.

ET REPLETI SUNT OMNES SPIRITU SANCTO. — Jam in Pentecoste Spiritu Sancto repleti fuerant, sed quasi in habitu; nunc eodem replentur quasi in actu, ut scilicet in persecutione loquantur verbum Dei cum fiducia, per linguas igneas quas tunc receperant. Unde S. Chrysostomus: « Reaccensi sunt, inquit, Spiritu Sancto, et reaccensum in ipsis charisma. » Quocirca « jam non metuunt, quia cor eis Spiritus Sanctus mutavit, » ait S. Gregorius in cap. X lib. I *Regum*. Hinc discimus gratiam habitualem justi non sufficere ad vincendas ingruentes acres tentationes et persecutiones; sed ad hoc opus esse novo crebroque impulsu et robore Spiritus Sancti, illudque precibus continuis et ardentibus efflagitandum et impetrandum esse, uti hic fecerunt fideles.

Vers. 32.

32. MULTITUDINIS AUTEM CREDENTIUM ERAT COR UNUM, ET ANIMA UNA. — Nota τὸ *multitudinis*: jam enim Christiani ad octo millia et amplius excreverant, ut patet ex dictis. Erant tamen pauci, si cum Judæis et Gentibus conferrentur. Verum, ut recte ait Chrysostomus, hom. 40 *ad populum Antiochen.*: « Non in numeri multitudine, sed in virtutis probitate multitudo consistit. Elias unus erat, sed totus mundus non erat dignus, qui ipsi reprehenderetur. » Non physice, quia quisque habebat suum cor et suam animam: non enim datur una anima communis, quasi idea Platonica, singulis individuis se communicans; licet enim id sensisse Platonem dicat passim Aristoteles, tamen alia fuit mens Platonis; non etiam datur intellectus unus abstractus singulis assistens: licet enim id sensisse Averroem nonnulli putent, tamen longe alia fuit mens Averrois, uti fuse et erudite explicat noster Dandinus, lib. III *De Anim.* Erat ergo fidelium cor unum et anima una, non physice, sed moraliter, *q. d.* Ita animis et sensibus erant concordes, ac si omnes unum idem habuissent cor et unam animam. Ratio erat, *prima*, quia per charitatem perfectam, pariter perfectam habebant inter se amicitiam: hæc autem in æqualitate et concordia animorum consistit, quasi in omnibus esset una et eadem anima: sicut amicus est alter ipse, inquiebat Pythagoras. *Secunda*, quia omnes Christum induerant, in eoque summe tam cum ipso quam inter se erant uniti: quæ enim sunt unum cum eodem tertio, sunt et unum inter se. Ita enim amabant Christum Christique discipulos, ut parati essent pro eo mori, quem ante poposcerant crucifigi, ait S. Leo, serm. 11 *De Passione*. *Tertia*, quia omnes non suam, sed Dei voluntatem cognoscere et implere satagebant: Dei autem voluntas una est et eadem. Unde S. Gregorius, in cap. I lib. I *Reg.*: « Per intentionem rationis, inquit, solum conditorem aspiciebant, et per affectionem amoris solam ejus faciem videre desiderabant. » *Quarta*, quia omnes possidebantur et regebantur eodem Spiritu Sancto, quem ad hoc eis a Patre poposcerat Christus, dicens: « Pater sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum voluntate, sicut et nos unum sumus » essentia et substantia, *Joan.* XVII, 11. Unde S. Augustinus, tract. 14 *in Joan.*, sic legit: « Multitudinis credentium erat illis anima una et cor unum in Deum; » quia scilicet vinculum charitatis mutuæ erat Deus et Spiritus Sanctus. Sicut ex adverso « nihil æque est molestum dæmoni ut concordia, etc.; hinc ægerrime fert teneri in terra, quam non potuit conservare in cœlo, » ait S. Bernardus, cap. XLI *De Modo bene vivendi*. Infert S. Augustinus: « Si charitas, inquit, de tot animabus fecit animam unam, et de tot cordibus fecit cor unum, quanta est charitas inter Patrem et Filium? » *Quinta*, quia omnes uni Petro, tanquam suo Patri et Pastori Ecclesiæ, plane et plene obediebant. Obedientia enim mater est unionis et concordiæ, uti patet in Religionibus, ubi ea viget. Ergo unum cor et una anima primorum fidelium, erat *primo* perfecta amicitia et charitas mutua; *secundo*, idem Christus singulos inhabitans, et quasi animans; *tertio*, eadem intentio omnium in Deum Deique voluntatem; *quarto*, idem Spiritus omnes agens et movens; *quinto*, eadem omnium obedientia e reverentia erga S. Petrum.

Concordia facit cor unum. Cur? Causa prima.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Quinta.

Audi Origenem, hom. *De Elcana*: « Cur, ait, non omnes unum dicantur, quorum cor et anima una esse describitur? Unam semper omnes sapientiam meditantur, unum sapiunt, unum sentiunt, unum Deum venerantur, unum Dominum Jesum Christum confitentur, uno Spiritu Dei replentur. Unde merito et ipsi omnes non solum unum, sed et unus dicuntur, sicut Apostolus designavit dicens: Omnes quidem currunt, sed unus accipit palmam, I *Cor.* cap. IX, vers. 24.

Vides manifeste quia omnes isti unus est. »

Moraliter de charitate fraterna.

Porro hæc unio inter Christianos primævos diu viguit. Testis est Tertullianus, qui vixit sub annum Christi 200. Is enim, *Apolog.* XXXIX, scribit totam Evangelicam legem consistere in charitate invicem exhibenda, ita ut communis Gentilium de Christianis esset vox : « Vide ut se diligant, ut alter pro altero mori sint parati. » Et S. Pachomius. Hic enim cum Gentilis esset militaretque in exercitu Constantini Magni, videretque Christianorum in milites egenos charitatem, curam et munificentiam, ad Christum conversus, monachus, quin et monachorum pater et princeps effectus est, uti habet ejus Vita. Hinc Christiani olim se invicem fratres appellabant. Porro « melior est, inquit S. Augustinus, *serm.* 25, vel, ut alii numerant, 27 (qui sermo habetur quoque inter Ambrosianos, num. 9 et 29) *De Verbis Apostoli,* fraternitate sanguinis, Christi fraternitas: quoniam illa interdum sibi inimica est, Christi autem fraternitas sine intermissione pacifica est. Illa inter se communia cum æmulatione dividit: hæc ea cum gratulatione communicat. »

Refrixit crescente fidelium numero hæc unio. Unde ejus retinendæ causa instituta sunt cœnobia, in quibus tanta fuit unio et communio, ut S. Basilius, *Constit. monast.* cap. XIX, admiretur « homines ex diversis nationibus et regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem adeo velut in unum coaluisse; ut in pluribus corporibus unus tantum animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius animi instrumenta.» Unde et . Gregorius, in cap. I lib. I *Reg.*, docet monachi nomen non tantum significare solitudinem et unionem cum Deo, ut ait S. Dionysius, *Eccl. Hierarch.* cap. X, sed et unionem fraternam, puta unanimem multorum in eodem Dei cultu et obsequio consensum et concentum : hæc enim est musica Deo gratissima. Sic et S. Augustinus, in *Psal.* CXXXII, explicans illud: «Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum! » docet id primitus impletum esse in hisce primis fidelibus, quibus erat cor unum et anima una; ac deinceps in Monachis, qui inde sortiti sunt nomen, scilicet a μόνος, id est unus, solus. « Nam qui sic, inquit, vivunt in unum, ut unum hominem faciant, ut sit illis vere, quod scriptum est, una anima et unum cor; multa corpora, sed non multæ animæ; multa corpora, sed non multa corda : recte dicitur μόνος, id est unus, solus. » Quare signum florentis disciplinæ et virtutis vitæque religiosæ in cœnobio vel collegio, evidens est, si in eo magna vigeat animorum unio et charitas. Ad eam vero retinendam et augendam Cassianus, *Collat.* 16, cap. VI, duo necessaria esse docet : *primum,* ut omnes divitiarum et cujuslibet rei terrenæ cupiditates eliminentur; *secundum,* ut ita quisque suas resecet voluntates, ut alterius potius, quam suo arbitrio stare velit. Optabat eam Plato in idea suæ Reipubl., *Dialog.* V, sed modum eam in praxim apud homines redigendi non inveniebat. Hanc ergo, ait ille, civitatem, sive rempublicam sive dii alicubi, sive deorum filii una plures incolant, certe beatos omnique gaudio cumulatos esse. Hac de causa Apostolus toties hanc unionem fidelibus commendat, ac præsertim *Ephes.* IV, 1 et sequent. Vide ibi dicta. Porro abbas Anub hunc modum concorditer vivendi fratribus præscripsit: «Nos, inquit, qui septem fratres sumus, si vultis ut maneamus simul, efficiamur sicut statua hæc, quæ contumeliis affecta non turbatur.» Ita habetur in Vitis Patrum, lib. V, cap. XV *De humilitate,* num. 11. Et lib. VII, cap. XLII, abbas Agathon adolescenti petenti, qua ratione cum fratribus habitare posset et deberet, respondit : « Observa præ omnibus, ut qualis primo die ingrederis apud ipsos, talis reliquum tempus peragas, et cum quiete adimpleas peregrinationem tuam. » Idem rursum : « Si habitas, inquit, cum proximo, esto sicut columna lapidea; quæ si injuriatur, non irascitur; si glorificatur, non extollitur. » Porro quam grata sit Deo hæc unanimitas, ex hoc Dei oraculo disce. B. Macario anachoretæ celebri revelatum fuit, duas mulieres, quæ erant uxores duorum fratrum, ipso esse sanctiores, eo quod in eadem domo per quindecim annos ita concorditer vixissent, ut nunquam litem aliquam habuerint, vel verbum asperius invicem dixerint, uti refert Ruffinus in *Vitis Patrum,* lib. III, num. 97.

Concordiæ duo media.

NEC QUISQUAM EORUM QUÆ POSSIDEBAT, ALIQUID SUUM ESSE DICEBAT. — Abdicabant ergo rerum proprietatem et dominium, ex studio et voto (ut patebit cap. V, vers. 1) paupertatis æque ac charitatis et communis vitæ. Hoc fecerunt primi Christiani Hierosolymis duntaxat (qui cæteris secuturis sanctiores, eis perfectæ sanctitatis dare voluerunt heroicum exemplar), non vero in aliis Gentilium provinciis; quibus prædicabat Paulus. Hos enim possedisse res suas et habuisse proprias opes et fundos, patet ex collectis, quas pro pauperibus fieri jubet, I *Cor.* XVI, 1, et ex eleemosynis in Christianos pauperes erogandis, ad quas eos adhortatur, II *Cor.* VIII et IX et alibi, ac S. Joannis *Epist.* I, cap. III, vers. 17.

Error Pelagii et Calvini.

Quare erraverunt hæretici, ab æmulatione vitæ Apostolicæ dicti Apostolici, quos tempore S. Augustini secutus est Pelagius, et nunc Anabaptistæ, dum hoc Hierosolymitarum spontaneum propositum volunt esse præceptum, non consilium Evangelicum. Errat ex adverso Calvinus, qui censet eos retinuisse dominium bonorum, sed ea sponte et liberaliter cum Christianis cæteris communicasse. Non enim habebant quid proprium, sed erant illis omnia communia, ut ait Lucas : ergo abdicabant se dominio, illudque in communitatem, id est in totam Ecclesiam transferebant. Adde, Ananiam et Sapphiram, cap. V, punitos esse morte, quia res suas a se prius ha-

dicatas, rursus sibi vindicare et appropriare volebant.

Cur primi fideles amplexi paupertatem? Causa prima.

Quæres, cur tam studiose primi illi fideles Hierosolymis amplexati sunt paupertatem? Respondeo: *Primo,* quia audierant a Christo et Apostolis, illam esse primam et summam beatitudinem: « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum, » *Matth.* v. Rursum Christus in paupertate constituit perfectionem virtutis et vitæ Christianæ, non formaliter (perfectio enim hujus vitæ formaliter consistit in charitate, futuræ vero in visione et fruitione Dei), sed causaliter, quia scilicet paupertas nudat nos amore rerum terrenarum, ut impleat amore Dei rerumque cœlestium. Audi S. Hieronymum, epist. 150 *ad Hedibiam,* Quæst. I: « Vis, inquit, esse perfecta, et in primo stare fastigio dignitatis? fac quod fecerunt Apostoli: vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et sequere salvatorem, ut nudam solamque crucem nuda sequaris et sola. Non vis esse perfecta? sed secundum vis tenere gradum virtutis? dimitte omnia quæcumque habes, da filiis, da propinquis. » Idem *ad Nepotian.*: « Optimus, ait, dispensator est, qui sibi nihil reservat. » Idem in *Epitaph. Nepotiani ad Heliodorum*: « Nepotianus, ait, balteo posito habituque mutato, quidquid castrensis peculii fuit, in pauperes erogavit. Legerat enim: Qui vult perfectus esse, vendat omnia quæ habet, et det pauperibus, et sequatur me. Et iterum: Non potestis duobus dominis servire; Deo et mammonæ. Excepta vili tunica et operimento pari, quo tecto tantum corpore frigus excluderet, nihil sibi amplius reservavit. Cultus ipse, provinciæ morem sequens, nec munditiis, nec sordibus notabilis erat. » Et inferius: « Possideant opes sub Christo paupere, quas sub locuplete diabolo non habuerant, et suscipiet eos Ecclesia divites, quos tenuit mundus ante mendicos: Nepotianus noster aurum calcans, schedulas consectatur; et sicut in carne sui contemptor est et paupertate incedit ornatior, ita totum animæ investigat ornatum. » Idem *ad Rusticum*, epist. 4: « Sectare vestigia eorum quos sacerdotium et humiliores facit et pauperes: aut si perfecta desideras, exi cum Abraham de patria et cognatione tua, et perge quo nescis. Si habes substantiam, vende et da pauperibus; si non habes, grandi onere liberatus es: nudum Christum nudus sequere: durum, grande, difficile; sed magna sunt præmia.

Secunda.

Secunda, quia paupertas ex diametro opponitur, et evertit cupiditatem, quæ est radix omnis peccati et mali. Nam ex divitiis oriuntur vitia omnia, ac præsertim superbia et fastus, ac gula et libido: hisce enim opes, arma et fomenta ministrant. « Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et superbia vitæ, » puta gula (et libido), avaritia et superbia, ait S. Joannes, *Epist.* I, cap. II, vers. 16. Ex avaritia autem oritur superbia et gula: ergo ipsa est radix omnis peccati. Audi Paulum, I *Tim.* cap. VI: « Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas, quam quidam appetentes erraverunt a fide, et inseruerunt se doloribus multis. »

Tertia.

Tertia, quia paupertas liberat hominem a mille distractionibus et curis, facitque ut sit liber et expeditus ad vacandum sapientiæ, contemplationi, Evangelio et rebus divinis. Unde S. Bernardus: « Noli, ait, amare (bona terrena) quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant. » « Nonne ipsa sunt quæ concupita inardescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt? » ait S. Augustinus. Et S. Chrysostomus, hom. 47 *in Matth.*: « Si, inquit, intueri volueris animam hominis aurum amantis, invenies eam ut vestimentum a decem millibus vermium corrosum, ita eam perforatam undique a sollicitudinibus, et a peccatis putrefactam et ærugine plenam. Verum non talis est anima pauperis voluntarii, sed potius fulget ut aurum, splendet ut gemma, efflorescit ut rosa. Non est illic tinea, neque fur, neque sollicitudo negotiorum hujus vitæ, sed sicut angelus ita conversatur. Non subjacet dæmonibus, non assistit Regi, sed assistit Deo; non militat cum hominibus, sed cum angelis; non habet thesaurum terram, sed cœlum; non indiget servis, magis autem habet servos possessiones et cogitationes, quæ rebus dominantur. Quid igitur hoc paupere melius? At non habet equos et currum: quid vero his opus est ei, qui super nube vehi debet, et esse cum Christo? »

Quarta.

Quarta, quia paupertatis merces et præmium a Christo promissum sunt opes cœlestes, immensæ et æternæ. Sicut ergo mercator sapit, qui aureo uno emit merces, quas postea decem aureis divendet; ita multo magis sapit Christianus, qui paupertate emit opes divinas. Paupertas enim facit hominem peregrinum terræ, civem cœli, socium angelorum, domesticum Dei: pauper ergo soli, dives est cœli. Unde S. Augustinus in *Sententiis*, sententia 250: « Dives, ait, qui talis est, ut contemnat in se quidquid illud est, unde inflari superbia solet, pauper est Dei, » ideoque homo cœlestis, angelicus et divinus. Angeli enim et Beati ex alto despiciunt et rident exiguum hoc terræ punctum omnesque ejus opes et dotes. « Generosi enim magnique animi est, nihil admirari præter Deum, » ait S. Cyprianus. Quare vere et præclare Climacus, *gradu* 17: « Paupertas, ait, est abdicatio sollicitudinum sæculi, iter ad Deum sine impedimento, expulsio omnis tristitiæ, fundamentum pacis, munditia vitæ, quæ nos liberat omnibus curis vitæ transeuntis, et facit ut Dei mandata perfecte exequamur. » Facit enim paupertas, ut animus ab amore rerum temporalium abstractus, non putet se hic habere ci-

vitatem permanentem, sed cum Abrahamo futuram semper inquirat, cujus artifex et conditor est Deus, *Hebr.* XI, 10.

Quinta. *Quinta,* quia paupertas facit ut homo totus Deo adhæreat, in eoque omnem spem et amorem collocet: quocirca Deus vicissim vicariis providentiæ suæ brachiis eum ut suum amplectitur, ditatque non tantum omni gratia, sed et rebus omnibus ad vitam necessariis. Hoc est enim centuplum, quod pauperibus promisit Christus, *Matth.* XIX. Et Psaltes, *Psal.* LIV, 23 : « Jacta super Dominum curam tuam, ipse te enutriet: » quem versiculum suis fratribus pro viatico dare solebat S. Franciscus. Et *Psal.* XXXIII : « Divites, inquit, eguerunt et esurierunt, inquirentes autem Dominum non minuentur omni bono. » Quocirca S. Bernardus, serm. 21 *in Cant.*, docet quod Christus de se dixit: « Si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me ipsum, » idem omnibus ejus fratribus esse commune, quibus omnia non solum adjiciuntur, sed etiam subjiciuntur, dummodo se terrenis rebus liberent, ac super illas se elevent. « Quod si ita est, inquit, non putent divites hujus sæculi fratres Christi sola cœlestia possidere, quia audiunt dicentem : Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Non eos, inquam, æstiment sola cœlestia possidere, quia ea sola audiunt in promissione. Possident et terrena, et quidem tanquam nihil habentes et omnia possidentes, eo pro certo magis domini, quo minus cupidi. Denique fideli totus mundus divitiarum est. Totus plane, quia plane tam adversa quam prospera ipsius, æque omnia serviunt ei et cooperantur in bonum. Ergo avarus terrena esurit ut mendicus, fidelis contemnit ut dominus. Ille possidendo mendicat, iste contemnendo servat. »

Sexta. *Sexta,* quia Christus Dominus, Verbum et Sapientia Patris æterni, e cœlis in terram venit, ut paupertatis pretium et dignitatem non tantum verbo, sed et exemplo sanciret : « Ego, inquit, mendicus sum et pauper, » *Psal.* XXXIX. Quocirca pauperem elegit matrem, patrem fabrum; nec in domo, sed in stabulo nasci voluit; nec in cunis, sed in præsepio, eoque alieno reclinari. Tota vita nil proprium possedit, sed aliorum eleemosynis vixit : « Vulpes, ait, foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet, » *Matth.* VIII. Discipulos et Apostolos instituit non divites, sed piscatores, plebeios et pauperes. Quocirca Christum in paupertate secuti sunt S. Petrus, Paulus, Apostoli et discipuli omnes, et posterioribus sæculis Prælati et viri Apostolici, S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Chrysostomus, S. Martinus, S. Augustinus, S. Gregorius, etc.

Paupertatis Christi propago.

Floruit hoc paupertatis studium in pace Ecclesiæ sub Constantino Magno. Post sæculum enim Martyrum, quod fuit ante Constantinum, secutum est sæculum Monachorum et Anachoretarum, quorum dux et antesignanus fuit sanctus Antonius, cujus vitam a se conscriptam Romam detulit S. Athanasius, eaque multos Romanos divites et potentes commovit ad eamdem imitandam : inter quos prima fuit S. Marcella, ait S. Hieronymus in ejus *Epitaphio.* Sub idem tempus Gallicanus, destinatus Constantiæ sponsus, et Constantini Magni gener, ac Romanus Consul, relictis omnibus, ad Ostia Tiberina hospitale ædificavit, in quo ipse pauper pauperibus et ægris serviebat; qui deinde a Juliano Apostata occisus paupertatis studium martyrii laurea coronavit.

Idem studium paulo post suscitavit exemplo æque ac verbo S. Paulinus, ex Consule Romano monasticen amplexus, indeque creatus Episcopus Nolanus; item S. Hieronymus, quando cum S. Paula secessit in Bethleem eoque traxit nobilitatem Romanam. Porro S. Paula ita paupertatis erat amans, ita omnia sua (quæ erant amplissima et opulentissima) erogabat in pauperes, ut nec obolum sibi relinqueret, sed in aliena sindone sepeliri peroptaret; quod et ei contigit. Matrem secuta est filia Eustochium, et cæteræ, ac gener Pammachius, qui, ex Consule Romano factus monachus, domum suam in ecclesiam convertit, quæ etiamnum titulo S. Pammachii inscripta visitur, et nuncupatur S. Joannis et Pauli : quem proinde mire celebrat ejus incentor S. Hieronymus, Epistola ad eumdem Pammachium *De Obitu Paulinæ uxoris* : « Nobis, inquit, post dormitionem somnumque Paulinæ, Pammachium monachum Ecclesia peperit posthumum, et patris et conjugis nobilitate patritium, eleemosynis divitem, humilitate sublimem. » Et mox : « Quis hoc crederet ut Consulum pronepos, et Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum furva tunica pullatus incederet, et non erubesceret oculos sodalium, ut deridentes se derideret? Lucet margaritum in sordibus, et fulgor gemmæ purissimæ etiam in luto radiat. » Et inferius : « Nunc omnes Christi Ecclesiæ Pammachium loquuntur, miratur orbis pauperem, quem hucusque divitem nesciebat, etc. Parva dimisimus, et grandia possidemus. Centuplicato fœnore Christi promissa redduntur, etc. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes : plus debet Christi discipulus præstare, quam mundi Philosophus, gloriæ animal et popularis auræ atque rumorum venale mancipium. Tibi non sufficit opes contemnere, nisi Christum sequaris. Christus sanctificatio est, sine qua nemo videbit Deum. Christus redemptio, idem redemptor et pretium. Christus omnia, ut qui omnia propter Christum dimiserit, unum inveniat pro omnibus, et possit libere proclamare : Pars mea Dominus, etc. » Et paulo post : « Sive legas, sive scribas, sive vigiles, sive dormias, amor tibi semper buccina in auribus sonet, hic lituus excitet animam tuam; hoc amore furibundus, quære in lectulo tuo quem desiderat anima tua, et loquere confidenter : Ego dormio, et cor meum vigilat. Cumque inveneris eum, et tenueris, ne dimittas. »

Subdit deinde de Pammachii xenodochio : « Audio te xenodochium in portu fecisse Romano, et virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse littore : primus inter monachos in prima urbe, primum sequeris Patriarcham. Hæc moneo, frater carissime, pietate qua te diligo, ut non solum pecuniam, sed et teipsum Christo offeras hostiam viventem, sanctam, placentem Deo, et imiteris Filium hominis, qui non venit ministrari, sed ministrare. Quantumcumque te dejeceris, Christo humilior non eris. Esto nudis incedas pedibus, fusca tunica vestiaris, æqueris pauperibus, inopum cellulas dignanter introeas, ipse aquam portes, ligna concidas, focum extruas; ubi vincula? ubi alapæ? ubi sputa? ubi flagella? ubi patibulum? ubi mors? Et cum hæc omnia feceris, ab Eustochio tua Paulaque vinceris, si non opere, certe sexu. » Hæc et plura sparsim S. Hieronymus.

Hos in paupertatis instituto secutus est S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, qui paupertatem ita adamavit, ut eam quasi sponsam sibi suisque desponsarit. Unde rogatus sæpe a Fratribus, « quænam virtus maxime nos Christo commendaret gratosque faceret? » cum jubilo respondit : « Paupertas; hæc est enim via salutis, humilitatis fomes, perfectionis radix, quæ fructus nobilissimos eosque multiplices producit, sed occultos et paucis cognitos. » Quocirca ipse Romæ ad sepulcrum S. Petri et Pauli cum lacrymis supplicans, ut sese de thesauro paupertatis instruerent, meruit eos videre, qui et eum osculo salutantes, dixerunt : « S. Francisce, quia hoc petis quod Christus et Apostoli servarunt, certiorem te reddimus tuum desiderium esse exauditum : en thesaurus sanctæ paupertatis tibi tuisque asseclis perfecte conceditur; ac quicumque eum capessent, de regno beatitudinis erunt securi et a Domino benedicti. Hinc idem dictitabat : Pauper est typus Christi, qui propter nos egenus factus est, ut nos sua inopia divites efficeret; qui ergo pauperi maledicit, Christo maledicit. Ex adverso pecunia servis Dei non est aliud quam diabolus et coluber venenosus. » Ejus discipula, et in instituto Religioso filia S. Clara, cum esset nobilis et opulenta, sua omnia distribuit in pauperes, Ordinem pauperum Religiosarum instituit, ac palam professa est suum hoc collegium fore stabile et Deo gratum, quamdiu paupertate fuerit opulentum. Quamobrem ab Innocentio III Pontifice novum et eo usque inauditum paupertatis privilegium petiit et impetravit, quod et Pontifex propria manu conscripsit. Cum deinde Gregorius IX Pontifex ipsi suaderet, ut in Ordinem possessiones admitteret, seque de facto ipsam a voto, illis adverso, absolvere, respondit : « Nolo, Pater Sancte, a Christi sequela in perpetuum absolvi. » Porro ipsa cæteris raro præivit exemplo : licet enim per viginti octo annos gravi morbo affligeretur, tamen simplici tunicula et rudi panno vestiebatur, perpetuo rigidoque e setis porcinis ad nudam carnem cilicio utebatur, nudipes incedebat, vili tenuique cibo vescebatur, non cubabat in lecto, sed humi vel super asseres. Hæc et plura habet ejus Vita.

Gentiles paupertatis studiosi.

Denique tanta tamque varia et illustria sunt paupertatis bona, ut eam ambierint Gentiles quoque philosophi et principes, vel ut sapientiæ, vel ut gubernaculis reipublicæ toti vacarent, eaque clarissimi evaserint. Hinc S. Chrysostomus, lib. II *Contra Vituperat. vitæ monasticæ*, comparat pauperes cum opulentis regibus, Diogenem cum Alexandro, Platonem cum Dionysio, Socratem cum Archelao, docetque illos gloriosiores fuisse sua paupertate quam hos suis regnis. Laudat quoque Epaminondam, Thebanum principem, qui in concionem vocatus, cum venire non potuisset, quia vestem laverat, nec aliam habebat, omnibus qui eo venerant illustribus viris spectatior et illustrior fuit. Crates Thebanus, ait S. Hieronymus, *epist.* 13, magnum auri pondus projecit in mare, quod diceret non posse se divitem satis bene philosophari : « Mergam, inquit, vos, ne mergar a vobis. » Seneca, magnus paupertatis et frugalis vitæ encomiastes, *epist.* 17 : « Si vis, inquit, vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura. » Apuleius, in *Apologia* : « Paupertas, inquit, est apud Græcos in Aristide justa, in Phocione benigna, in Epaminonda strenua, in Socrate sapiens, in Homero diserta. »

Sed audi Ælianum breviter eorum heroica paupertatis facinora, sane memoranda, recensentem, lib. XI *Variæ Histor.*, cap. IX : Aristides, inquit, Lysimachi filius, qui multa præclare domi militiæque gessit, et Græcis tributum imperavit, non tantum post obitum reliquit, ut exequiis celebrandis sumptus esset. Phocion etiam egenus erat; attamen cum mitteret ei Alexander centum talenta, interrogavit : « Quam ob causam hæc mihi donat? » Qui cum responderent : « Quoniam te solum ex omnibus Atheniensibus bonum honestumque virum judicat. — Sinat igitur, inquit, me talem esse. » Etiam Epaminondas, Polymnidis filius, pauper erat. Cum autem Jason ei quinquaginta aureos nummos mitteret : « Injuriam, inquit, mihi facere incipis. » Et quinquaginta drachmas a cive mutuatus, ut essent pro viatico, profectus est in Peloponesum. Cum vero nuntium allatum esset, armigerum ejus a captivo quodam pecunias accepisse : « Mihi, inquit, da scutum. Tu vero tibi cauponam eme, in qua vivas. Non enim ulterius pericula subire voles, cum dives sis factus. » Pelopidas, cum objurgarent eum amici quod pecuniariæ rei ad vitam tuendam conferentis nullam curam gereret : « Et, inquit, me hercule res utilis est, verum huic Nicomedi, » intento digito in hominem quemdam claudum et mutilum. Scipio, 54 annorum

vitæ spatium emensus, neque emit, neque vendidit quidquam; adeo paucis fuerat contentus. Cum autem quidam ei scutum eleganter apparatum ostenderet, dixisse fertur : « Atqui Romanum civem par est in dextera spem ponere, non in sinistra, » puta in gladio qui dextera, non in scuto quod sinistra geritur. Ephialtes, Sophonidæ filius, pauperrimus fuit; etsi vero amici ei decem talenta dono darent, non accepit : « Hæc, inquiens, me cogerent, siquidem reverenter vos haberem, aliquid præter jus concedere : sin minus vos observarem, ingratissimum videri. » Hæc Ælianus.

Æque memoranda sunt quæ recenset Antonius in *Melissa*, part. I, serm. 33 : Democritus, inquit, audiens quemdam de paupertate sua conquerentem, dixit : « Si non multa desideres, pauca tibi multa videbuntur. Desiderium enim contractum, paupertatem divitiis æquipollentem reddit. » Idem dictitabat, « Pauperis conditionem divitis multo beatiorem esse. Pauperes quippe maximis malis non infestantur, ut insidiis, odio, invidia, quibus divites quotidie expositi sunt. » Aristides diviti sibi pauperiem objectanti; dixit : « Mihi quidem nihil adferet mali paupertas, tibi vero divitiæ non paucas perturbationes. » Aristoteles aiebat, « paupertatem multis quidem indigere, inexplebilitatem autem omnibus. » Cato dicebat honestam paupertatem impiis divitiis longe præferendam esse; hoc enim opprobrii, illud miserationis causa fieri solet. Hæc Antonius.

Talia quoque sunt quæ narrat Stobæus, *serm.* 95. Socrates Archelao ipsum ditare volenti, renuntiari jussit : « Quod farinæ chœnices quatuor obolo venirent Athenis, et fontes aquam funderent. Nam si res meæ mihi non sufficiunt, at ego ipsis sufficio, et sic etiam ipsæ mihi. » Diogenes sibi pauperiem exprobranti respondit : « Infelix, quid ais? At ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes vero propter divitias. » Idem paupertatem appellabat virtutem αυτοδίδακτον, id est quæ per se discitur. Divites indigent multis præceptis ut frugaliter vivant, ut corpus exerceant, ne pompis inhient, etc., quæ omnia seipsam docet paupertas : ipsa ergo cogit ad virtutem. Hæc Stobæus. Idem Diogenes gloriari solebat, quod esset ἀνέστιος, ἄπολις, ἀπάτρις, ἀχρήματος, ἄστατος, καὶ ἐφημερόβιος, id est *carens domo, civitate, patria, pecunia, nullam habens certam sedem, sed erro, et in diem vivens*. Ita Laertius, lib. VI.

Sic nostro ævo de se jocantem audivimus Henricum IV, postea Franciæ regem, quod rex esset sine regno, et maritus sine uxore, ac dux belli sine pecunia. Plutarchus, in *Lacon.* narrat Lycurgum rogatum, « quomodo Sparta salva et invicta contra hostes consistere posset? » respondisse : « Si pauperes fueritis, nec alius alio plus requirat. Ad opulentos enim spes prædæ invitat hostem, nec facile potest elabi qui sarcinis et impedimentis retardatur. Adhæc tutiores sunt ab hostium incursu apud quos est æqualitas, et ex æqualitate concordia. » Hæc illi lumine naturæ viderunt, et fecerunt reipublicæ, philosophiæ et laudis causa : sed ad paupertatem Evangelicam, quæ inducit bonorum communionem, quæque unius Dei et vitæ æternæ amore suscipitur, assurgere non potuerunt. Ad eam assurrexerunt primi hi Christiani, quorum proinde vita fuit interpretatio Evangelii et doctrinæ Christi, uti docet S. Augustinus, lib. *De Mendacio*, cap. XV : « Divinæ Scripturæ, ait, non solum præcepta continent, sed etiam vitam moresque justorum; ut, si forte occultum est, quemadmodum accipiendum sit quod præcipitur (vel consulitur), in factis justorum intelligatur. »

ERANT ILLIS OMNIA COMMUNIA. — Quia propria fecerant communia. Omnia ergo possidebant in communi, et sic quisque pro uno prius sibi proprio, conferendo illud in commune, possidebat omnia cæterorum in communi. Hoc ergo uti commodius est et lucrosius, ita nil derogat paupertati et perfectioni, uti patet in modernis Religiosis plerisque, qui bona possident in communi : esto aliqui majoris resignationis et fiduciæ in Deum studio, nil omnino, ne in communi quidem, habere velint, sed vivere in diem mendicato. Porro hæc communio bonorum nascebatur ex communione animorum, « ut qui eodem consortio religionis tenebantur, eodem consortio fruerentur et vitæ; ut quibus erat una fides, esset una substantia; quibus erat communis Christus, communis esset et sumptus. Non quærit charitas quæ sua sunt, » ait S. Augustinus, serm. 27 *De Verbis Apost.*, qui in lib. VI *Confess.*, cap. XIV, narrat se ante conversionem agitasse consilium cum sociis de vita communi ineunda, ut remoti a turbis otiose viverent : « Ut unam, inquit, rem familiarem conflaremus ex omnibus; ut per amicitiæ sinceritatem non esset aliud hujus, et aliud illius, sed quod ex cunctis fieret unum, et universum singulorum esset, et omnia omnium. Et placuerat nobis, ut bini annui tanquam magistratus omnia necessaria curarent, cæteris quietis. Sed posteaquam cœpit (Romanianus unus e sociis) cogitare, utrum hoc mulierculæ sinerent, quas et alii nostrum jam habebant, et nos habere volebamus, totum illud placitum, quod bene firmabamus, dissiluit in manibus, atque confractum est. Inde ad suspiria et gemitus convertebamur, et gressus ad sequendas latas et tritas vias sæculi. »

33. ET VIRTUTE MAGNA. — Græce, δυνάμει, id est *potentia, robore*. Ita Syrus, Tigurina et Pagninus. Robur hoc consistebat tum in fiducia et audacia prædicandi Christum, tum in patrandis miraculis, uti rogarant Deum, vers. 29. Vers. 33.

REDDEBANT, — quasi depositum sibi a Christo commissum. Hoc enim est ἀπεδίδουν. Ita Chrysostomus.

Et gratia magna erat in omnibus illis, — tum « quia gratiam habebant ad omnem plebem, » ut dixit cap. II, vers. 47, id est toti plebi erant amabiles et gratiosi; tum quia Deus eos sua gratia et donis spiritualibus cumulabat, quæ in eorum vultu, verbis omnique actioni resplendebat: unde Pagninus vertit, *gratia magna erat super omnes illos;* tum proprie, quia fideles in mutua conversatione ostendebant magnam gratiam, benevolentiam et beneficentiam, ut viderentur esse fratres, imo angeli et gratiarum filii. Unde Tigurina vertit, *gratiaque magna* (Syrus *bonitas*) *aderat omnibus illis.* Hunc esse sensum patet ex ratione quam subdit : « Neque enim quisquam egens erat inter illos, » etc.

Vers. 35. 35. Et ponebant ante pedes Apostolorum, — tum studio humilitatis et reverentiæ erga Apostolos : unde Hugo et Glossa censent eos, flexis genibus, sua obtulisse Apostolis; tum ut ostenderent opum contemptum, quasi eæ non manibus tractandæ, sed pedibus calcandæ essent; unde Arator :

> Calcandumque docent quod subdunt gressibus aurum,
> De quo terrenæ veniunt ad pectora curæ;

tum ut ostenderent se non tam gratiam facere, quam recipere ab Apostolis. Audi S. Chrysostomum, in I *Corinth.* cap. XI : « Majoris ducebant quod ab eis reciperentur, quam quod darentur dona; hoc enim est potissimum contemnere opes, hoc est pascere esurientem Christum, si absque arrogantia et fastu id facias, sicque des quasi tibi ipsi plura, quam danti beneficia dare videaris. » Das enim terram, imo terræ particulam, et recipis cœlum.

Denique S. Chrysostomus hic, *homil.* 11, conatur hanc primorum fidelium devotionem, et bonorum communionem suadere suis civibus Constantinopolitanis, ut omnia sua in commune conferant vivantque in commune, promittens eis similem Dei benedictionem, ita ut nihil cuiquam desit, sed omnia ad vitam necessaria affatim adsint : sed in tanta civium (erant enim in urbe ut minimum centum millia Christianorum, ut ipse ait) multitudine divitibus et opulentis id persuadere non valuit. Quare hæc vitæ communitas et æqualitas apud primos tantum fideles Hierosolymis modico tempore constitit; mox ab eis ad sacerdotes et clericos transiit; ab his illico digressa est ad Monachos et Religiosos, qui soli eam retinent et tuentur.

Porro, ex hac primorum fidelium reverentia erga Apostolos, videtur manasse priscus mos demittendi se ad pedes, non tantum Pontificis, sed et Episcoporum ac virorum sanctorum, juxta oraculum Isaiæ XLIX, 23 : « Vultu in terram demisso adorabunt te, et pulverem pedum tuorum lingent. » Vide ibi dicta. Ita S. Domna, illustrissima et pulcherrima femina, 24 annorum gentilitiis deorum sacrificiis præfecta, legens Acta Apostolorum, ad Christum conversa est, et a Cyrillo, Nicomediensi Episcopo, instructa : inde, quod in Actis Apostolorum primos fideles fecisse legerat, quæcumque habuit, ut gemmas, thesauros et vestes pretiosas, ad Cyrilli pedes in pauperes eroganda portavit. Quare accusata et in carcerem detrusa, post longum agonem martyrio coronata est tempore Maximiani Imperatoris : ita ex Actis Martyrum Nicomediensium Baronius, tom. II, anno Christi 293.

Vers. 36. 36. Joseph autem. — Hujus unius exemplum ponit S. Lucas, tum quia vir fuit illustris et inter fideles primarius; tum quia deinceps ejus crebram et magnificam faciet mentionem : fuit enim ipse socius S. Pauli, destinatus a Spiritu Sancto ad evangelizandum Gentibus quaquaversum; tum quia hæc ejus oblatio et donum fuit eximium; nam Alexander monachus, in Vita S. Barnabæ, narrat eum cum ditissimus esset, non agellum quempiam, sed latifundium amplissimum magnificis decoratum ædificiis Christi causa vendidisse, pretiumque ad pedes Apostolorum obtulisse; atque hac ratione se ad apostolatum disposuit, ad eumque evehi meruit, de quo cap. XIII.

Qui cognominatus est Barnabas ab Apostolis. — Alius ergo est a Barsaba, qui fuit compositus S. Matthiæ, eique postpositus in apostolatu, cap. I, esto uterque vocatus sit Josephus. Ita S. Chrysostomus.

Quod est interpretatum filius consolationis, — id est totus consolatorius, plenus consolatione, ingens consolator, consolationem omnibus afferens. Causam dat cur ei Apostoli mutarint nomen, vel potius Josepho dederint cognomen Barnabas, quia scilicet Barnabas idem est quod filius consolationis. Talis autem erat Joseph : *Primo,* quia hoc suo præclaro oblationis exemplo Apostolis consolationem omnibusque ædificationem attulit, qui proinde certatim eum imitati sunt. *Secundo,* ob eximiam mansuetudinem, hilaritatem, suaviloquentiam, gratiam, sanctitatem, pollebat gratia consolandi afflictos et miseros. Ita Alexander in ejus Vita. *Tertio,* quia pauperes suis eleemosynis consolatus est. Ita Œcumenius.

Barnabas, id est filius consolationis, cur?

Nota : Hæc interpretatio videtur nonnullis non a S. Luca, sed ab Interprete addita, et S. Lucæ inserta, tum quia non solet Lucas etyma interpretari, tum quia hæc interpretatio non videtur etymo consentire. Verum certum est S. Lucam eam inseruisse, quia ea non tantum in interpretatione et Bibliis Latinis, sed in ipso autographo Græco Lucæ textu, quin et in Syriaco habetur. Voluit enim Lucas rationem reddere cur Joseph cognominatus sit Barnabas, quia scilicet erat plenus consolatione, quod hebraice significat *Barnabas.* Sic nomen Elymæ interpretatur magus, cap. XIII, 3.

Quæres : Quomodo *Barnabas* hebraice signifi-

Etymon Barnabæ. Primum. cat filium consolationis? *Primo*, Erasmus et alii nonnulli nomen Barnabas derivant a בר *bar*, id est filius, et נפש *naphas*, id est respiravit, *q. d.* Filius respirationis et refrigerii, puta consolationis in æstu tentationum et tribulationum : a *naphas* enim dicitur נפש *nephes*, id est anima, spiritus, halitus, respiratio refrigerans et consolans cor : sicut Græcis ψυχή, id est anima, dicitur a ψύχω, id est refrigero, ait Plato in *Cratylo*. Verum obstat quod *Barnabas* scribatur per *b*, *naphas* autem per *p*, nisi dicas has duas litteras, utpote labiales et ejusdem pene soni, esse commutabiles, uti Germani eas commutant, dum pro *b* dicunt *p*. Pro *Barnabas* dicunt *Barnapas*. Addit Erasmus se dubitare, annon pro *Barnabas* legendum sit *Barnachum*, id est filius consolationis; נחם *nacham* enim proprie significat *consolari*. Verum omnia exemplaria habent *Barnabas*, non *Barnachum*, et ita deinceps audiemus eum vocari in apostolatu et comitatu Pauli.

Secundum. *Secundo*, « Barnabas » proprie dicitur quasi בר נבי *bar nabi*, id est filius Prophetæ : Propheta enim dicitur is, qui exhortatur et consolatur (unde Græce vocatur filius παρακλήσεως, id est tam exhortationis, quam consolationis). Hoc enim est ejus officium, ut ait Paulus, I *Corinth.* XIV, 31. Unde cap. XV, 32, ait Lucas : « Judas autem et Silas, et ipsi cum essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, et confirmaverunt. » Hinc et Isaias, princeps Prophetarum, « consolatus est lugentes in Sion, » ait Ecclesiasticus, cap. XLVIII, 27. Unde Isaias, cap. XL, 1, proclamat : « Consolamini, consolamini, popule meus, dicit Deus vester : loquimini ad cor Jerusalem; » et cap. LXI in persona Christi : « Spiritus Domini super me, etc., ut consolarer omnes lugentes, et ponerem lugentibus in Sion, et darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium gaudii pro spiritu mœroris. »

Tertium. *Tertio*, Pagninus, in *Nomin. Hebr.*, *Barnabas* deducit a *bar* et נבע *naba*, id est eructavit, emanavit, scaturivit, ebullivit, prolocutus est. Unde מבוע *mabbia* est vena, fons, scaturigo, scatebræ, ebullitiones, *q. d.* Filius ebullitionis et eloquii ebullientis, id est sermone profluus, hoc est, consolator. Eloquentes enim et verbis proflui, quibus sermo in ore quasi bullit, solent pollere gratia consolandi et exhilarandi. Sunt enim velut venæ et fontes jugiter emanantes aquas dulces blandi et suavis eloquii, quibus cor angustiatum refrigeratur, reficitur et consolatur.

Quartum. Forte etiam radix *naba* illo ævo S. Lucæ proprie significabat consolari. Jam enim valde restricta est lingua Hebræa et Syra, ideoque multa verba et verborum significata illius ævi ignoramus. Id enim exigere videtur hoc loco textus Lucæ. Favet quod ex *naba*, per aphæresin litteræ *nun*, deductum videtur Syrum modernum ביא *baia*, id est consolari; unde *buino* nostris Syris est consolatio. Hinc et Lexicon Syriacum : Barnabas, inquit, idem est quod filius consolationis, vel filius refugii; sed etymon non indicat, forte quia peregrinum erat, v. g. Cyprium priscum, Barnabas enim fuit Cyprius.

Aut potius etymon est Syrum jam dictum, puta ביא *baiia*, id est consolatus est, exhilaravit; unde מביא *mebaiia* est consolator. Id ita esse patet ex interprete Syro, qui *Barnabas* hoc loco interpretatur ברא דבויאא *bera debviaa*, id est filius consolationis.

LEVITES. — Licet enim Levitæ, *Num.* XVIII, 20, vetentur possidere agros in Judæa, non tamen extra eam, imo nec in Judæa, si ii sint pascuales duntaxat ad alenda pecora, ut patet *Num.* XXXV, 3. Unde Hugo censet hunc Barnabæ agrum fuisse in Cypro; Alexander vero, in Vita S. Barnabæ, ait eum fuisse in Judæa.

CYPRIUS GENERE. — Judæi enim post tot captivitates sparsi erant per totum orbem, et ubique gentium fixerant domos, uti et modo fixerunt. Addit Alexander Barnabam, natum in Cypro, habitasse Hierosolymis, ibique una cum Stephano et Saulo sacris Litteris imbutum fuisse a Gamaliele; ac demum ad Christum venisse una cum consobrino suo Joanne, qui cognominatus est Marcus, in cujus domo coalescere cœpit nova hæc Christi ecclesia, ut dixi cap. I. Unde Barnabam fuisse unum e 72 Christi discipulis tradit S. Epiphanius, *hæres.* I; Eusebius, lib. III *Histor.*, cap. XXXIII, et alii.

Barnabæ prosapia. Porro Sophronius, Patriarcha Hierosolymitanus, in Fragmento de laboribus S. Petri et Pauli, quod extat tomo VII *Biblioth. S. Patrum*, tradit S. Petri uxorem fuisse filiam Aristobuli, fratris Barnabæ, ex qua susceperit filium et filiam. Sophronio astipulatur Helecas, Episcopus Cæsaraugustanus, in *Addition. ad Chronicon* Lucii Dextri et M. Maximi, quod anno Domini 1595 repertum et editum est Cæsaraugustæ. Sic enim scribit : « S. Petrus in honore habetur in Hispaniis, et uxor ejus Concordia passa Romæ sub Nerone, non multo prius quam ipse pateretur. Fuit hæc (ut docet M. Maximus ad epistolam S. Petri) filia Aristobuli, id est Zebedæi, et Salomes, socrus S. Andreæ, qui duxit alteram sororem Concordiæ, et Jacobi et Joannis. Fuit autem Aristobulus, cognomento Zebedæus, frater Barnabæ apostoli Domini. Idem Zebedæus et Barnabas consobrini Joannis, cognomento Marci, et nepotes Mariæ, ubi Christus cœnam ultimam celebravit, et ubi Spiritus Sanctus venit in Apostolos. » Sic ergo juxta Helecam, Barnabas fuit frater Aristobuli, qui alio nomine dictus est Zebedæus, fuitque pater S. Jacobi et S. Joannis Apostolorum, quorum proinde Barnabas fuit patruus, æque ac uxorum S. Petri et S. Andreæ : quare primarii hi Apostoli fuerunt consanguinei, vel affines. Porro de Zebedæo, fratre Barnabæ, hæc addit Helecas : « In Britannia celebris est memoria multorum Martyrum, præcipue S. Aristobuli, unius de septua-

ginta duobus discipulis, qui dictus est etiam Zebebæus, pater Jacobi et Joannis, maritus Mariæ Salomes, qui cum Petro Romam petivit : inde, relictis domesticis suis, missus in Angliam Episcopus, occubuit martyr anno secundo Neronis. » Et inferius de uxore ejus : « Celebris, ait, memoria est apud Hispanos S. Mariæ Salomes, matris S. Jacobi et uxoris Zebedæi, quæ cum attigisset annum nonagesimum anno Christi 42, sub Jacobo, filio Alphæi, Episcopo Hierosolymitano, die 24 maii sanctissime decessit ad cœlos in Italia, diciturque Verulis quiescere, et mors ejus multis nobilitata miraculis. » Idem tradunt Verulenses. Cæterorum, utpote novorum, nec ab aliis traditorum, fides sit penes Helecam et Sophronium.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primo, S. Petrus Ananiam et Sapphiram, ob fraudatum agri pretium, morte punit. Secundo, vers. 12, recensentur miracula crebra Petri et Apostolorum. Tertio, vers. 17, incarcerantur Apostoli, sed ab angelo liberantur : inde concionantes in templo a Magistratu abducuntur in concilium, a quo increpiti intrepide respondent : Obedire oportet Deo magis quam hominibus. *Quarto, Gamaliel, vers. 34, sapiens pro Apostolis dat consilium. Denique, vers. 40, flagellantur Apostoli; sed in iis exultantes, alacrius et audacius Christum prædicant.*

1. Vir autem quidam, nomine Ananias, cum Sapphira uxore sua, vendidit agrum, 2. et fraudavit de pretio agri conscia uxore sua; et afferens partem quamdam, ad pedes Apostolorum posuit. 3. Dixit autem Petrus : Anania, cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto, et fraudare de pretio agri? 4. Nonne manens tibi manebat, et venumdatum in tua erat potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es mentitus hominibus, sed Deo. 5. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit et expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. 6. Surgentes autem juvenes amoverunt eum, et efferentes sepelierunt. 7. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introivit. 8. Dixit autem ei Petrus : Dic mihi, mulier, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit : Etiam tanti. 9. Petrus autem ad eam : Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium; et efferent te. 10. Confestim cecidit ante pedes ejus et expiravit. Intrantes autem juvenes, invenerunt illam mortuam, et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum. 11. Et factus est timor magnus in universa Ecclesia, et in omnes qui audierunt hæc. 12. Per manus autem Apostolorum fiebant signa et prodigia multa in plebe. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. 14. Cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus. 14. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum, 15. ita ut in plateas ejicerent infirmos, et ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis. 16. Concurrebat autem et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem, afferentes ægros et vexatos a spiritibus immundis, qui curabantur omnes. 17. Exurgens autem princeps Sacerdotum et omnes qui cum illo erant (quæ est hæresis Sadducæorum), repleti sunt zelo; 18. et injecerunt manus in Apostolos, et posuerunt eos in custodia publica. 19. Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris et educens eos, dixit : 20. Ite, et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus. 21. Qui cum audissent, intraverunt diluculo in templum, et docebant. Adveniens autem princeps Sacerdotum et qui cum eo erant, convocaverunt concilium et omnes seniores filiorum Israel, et miserunt ad carcerem ut adducerentur. 22. Cum autem venissent ministri, et aperto carcere non invenissent illos, reversi nuntiaverunt, 23. dicentes : Car-

cerem quidem invenimus clausum cum omni diligentia, et custodes stantes ante januas; aperientes autem neminem intus invenimus. 24. Ut autem audierunt hos sermones magistratus templi et principes Sacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret. 25. Adveniens autem quidam nuntiavit eis : Quia ecce viri, quos posuistis in carcerem, sunt in templo stantes et docentes populum. 26. Tunc abiit magistratus cum ministris, et adduxit illos sine vi; timebant enim populum ne lapidarentur. 27. Et cum adduxissent illos, statuerunt in concilio, et interrogavit eos princeps Sacerdotum, 28. dicens : Præcipiendo præcepimus vobis ne doceretis in nomine isto; et ecce replestis Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem hominis istius. 29. Respondens autem Petrus et Apostoli, dixerunt : Obedire oportet Deo magis quam hominibus. 30. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. 31. Hunc principem et salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israeli, et remissionem peccatorum. 32. Et nos sumus testes horum verborum, et Spiritus Sanctus, quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi. 33. Hæc cum audissent, dissecabantur et cogitabant interficere illos. 34. Surgens autem quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor honorabilis universæ plebi, jussit foras ad breve homines fieri, 35. dixitque ad illos : Viri Israelitæ, attendite vobis super hominibus istis quid acturi sitis. 36. Ante hos enim dies extitit Theodas, dicens se esse aliquem, cui consensit numerus virorum circiter quadringentorum; qui occisus est; et omnes qui credebant ei, dissipati sunt, et redacti ad nihilum. 37. Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis, et avertit populum post se, et ipse periit; et omnes quotquot consenserunt ei, dispersi sunt. 38. Et nunc itaque dico vobis, discedite ab hominibus istis, et sinite illos, quoniam si est ex hominibus consilium hoc, aut opus, dissolvetur; 39. si vero ex Deo est, non poteritis dissolvere illud, ne forte et Deo repugnare inveniamini. Consenserunt autem illi. 40. Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu; et dimiserunt eos. 41. Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. 42. Omni autem die non cessabant in templo et circa domos docentes et evangelizantes Christum Jesum.

Vers. 1. 1. **Ananias.** — Hebr. idem est quod *donum Domini*, quod scilicet per votum Domino obtulit; vel *paupertas Domini*, id est Domino dicata : sed ex *Anania* factus est *Cananias*, id est institor et mercator Domini, quia pretii partem Deo dicatam sibi quasi mercator retinuit, ideoque rursum factus est *Ananias*, id est afflictio Domini, quia a Domino morte mulctatus est.

Sapphira. — Hebr. idem quod *numerans*, scilicet pretium; aut, ut Syrus, *pulchra*, vel sapphirina.

Agrum. — Syrus קריתא *keritha*, id est ager et villa : quæ vox deducta est ab hebræo קריה *kiria*, id est civitas, pro quo Chaldæi dicunt קרתא : unde Carthago vocata est civitas nova a Didone condita; lingua enim Punica Hebrææ est affinis, utpote ab ea progenita.

Vers. 2. 2. **Et fraudavit de pretio agri**, — ἐνοσφίσατο, id est *callide surripuit*, ab oculis domini vel heri calide removendo; Syrus, *sustulit*. Erat ergo hoc furtum et sacrilegium rei Deo dicatæ. Ergo vel diserte voverat, vel certe professus erat verbis, aut ipso facto plenam bonorum eorumque pretii abdicationem et oblationem, uti faciunt Religiosi jam voventes paupertatem. Negat tamen Cajetanus, fideles eam tum vovisse : idem negant constanter Calvinus, Marloratus aliique hæretici, votorum et Religionis hostes, dicentes Ananiam solo mendacio solaque hypocrisi peccasse, quod simularet se dare totum cum daret partem, ideoque morte punitum esse. Verum errare eos, patet *primo*, ex verbo *fraudavit* : fraus enim non fit in re propria, sed aliena, puta cum res alteri data, vel vendita aut promissa surripitur. Unde græce est ἐνοσφίσατο, id est callide surripuit. Fuit ergo fur et sacrilegus; quia scilicet violavit votum et professionem paupertatis quam fecerat. Unde S. Augustinus, serm. 27 *De Verbis Apostoli* : « Dum, inquit, ex eo quod promiserat, partem subtraxit, sacrilegii damnatur et fraudis. Sacrilegii, quod Deum in pollicitatione fefellerit; fraudis, quod integris muneribus portionem quamdam putaverit subtrahendam. » *Secundo*, quia Petrus Ananiam culpans ait : « Cur tentavit Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui Sancto, et fraudare de pretio agri? » Si enim non vovisset, nec promisisset, fuisset tantum mendacium offi-

Ananiam fecisse votum paupertatis. Prob. Primo.

Secundo.

ciosum, non perniciosum, utpote in re propria, ideoque veniale; sicut qui donaret amico centum aureos, dicens : Plures darem si haberem, at non habeo, peccat tantum mendacio officioso et veniali, nec dicitur fraudare, multo minus mentiri Spiritui Sancto. Instat ei Petrus acrius : « Quare posuisti in corde tuo hanc rem » tam nefandam, tam sacrilegam? « Non es mentitus hominibus, sed Deo. » Ergo Deo voverat et promiserat. Ille enim dicitur mentiri Deo et Spiritui Sancto, qui id quod ei promisit et vovit, non servat. *Tertio,* idem patet ex pœna : Petrus enim punivit eum, æque ac uxorem morte, eaque subita, publica et infami. Fuit ergo lethale et grande hoc scelus : fuit ergo violatio voti et sacrilegium. Si enim non vovissent, licite potuissent pretium, vel ejus partem sibi retinere, et etiamsi dixissent hoc totum esse agri pretium, nemini fecissent injuriam, ideoque non peccassent fraude lethali, sed mendacio tantum veniali.

Tertio.

Quarto.

Quarto, ita passim docent Patres. S. Basilius, serm. 1 *De Instit. monach.* : « Humanæ, ait, gloriæ cupiditate Ananias quidquid bonorum habebat, Deo palam consecrarat, ut hominum de se opinionem excitaret. » S. Augustinus, verbis paulo ante citatis; S. Chrysostomus hic, *hom.* 12 : « Quare, inquit, hoc fecisti? Voluisti habere? oportebat initio habere, et non promittere; nunc autem postquam consecrasti, majus sacrilegium commisisti. » S. Hieronymus, epist. 8 *Ad Demetr.*, clare : « Ananias, inquit, et Sapphira dispensatores timidi, imo corde duplici, et ideo condemnati; quia post votum abstulerunt quasi sua, et non ejus cui semel ea voverant, partemque sibi jam alienæ substantiæ reservantes. » S. Gregorius, lib. I, epist. 33 *Ad Venantium* : « Ananias, inquit, pecunias Deo voverat, quas postea victus persuasione diaboli subtraxit; sed qua morte mulctatus est, scis. » S. Fulgentius, epist. *De Debito conjugali*, cap. VIII : « Quam, ait, sit malum quamque sollicite fugiendum, si quis de hoc quod Deo voverit, retinere aut rapere aliquid mortifera prævaricatione pertentet, exemplo sunt Ananias et Sapphira. » Idem asserunt S. Athanasius, serm. *De Passione et Cruce*; Nazianzenus, in *Carm. de Virginit. præc.*; Cyprianus, lib. III *Testimon.*, cap. XXX; Cassianus, *Collat.* XVIII, cap. VII, atque in hoc caput commentantes Œcumenius, qui peccatum Ananiæ vocat sacrilegium; Arator, Beda, Hugo, Lyranus et alii passim, quin et; quod mireris, Beza, veritatis utique nimis clara luce convictus.

Apostoli eamdem voverunt.

Porro, si primævi fideles, etiam conjugati, vovebant paupertatem, multo magis eam voverant Apostoli, eorum in virtute duces, sanctitatis et perfectionis magistri, ac Evangelicorum consiliorum præcones exemplo magis quam verbo, idque diserte docet S. Augustinus, lib. XVII *Civit.*, cap. IV : « De terra, inquit, suscitatus est ille (Paulus) super omnes divites pauper, et de illo stercore erectus supra omnes populos opulentos ille inops, ut sedeat cum potentibus populi, quibus ait : Sedebitis super sedes duodecim, et sedem gloriæ hæreditatis dans eis. Dixerunt enim potentes isti : Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te. Hoc votum potentissimi voverant. Sed unde hoc eis, nisi ab illo de quo hic continuo dictum est : Dans votum voventi? » Et S. Thomas, II II, *Quæst.* LXXXVIII, art. 4, ad 3 : « Apostoli, inquit, intelliguntur vovisse pertinentia ad perfectionis statum, quando Christum relictis omnibus sunt secuti. » Idem multis probat Alvarus Pelagius, lib. II *De Planctu Ecclesiæ*, cap. IX, et ex eo noster Hieronymus Platus, lib. II *De Bono status Relig.*, cap. XX.

An Christus voverit.

Porro, licet D. Thomas loco citato negare videatur Christum eadem vovisse, idemque diserte doceant Medina et Cajetanus, tamen multi contrarium censent : licet enim in Christo non fuerit illa causa vovendi quæ est in nobis, scilicet ad firmandam voluntatis inconstantiam, quæ in Christo nulla fuit (quod tantum videtur voluisse S. Thomas), tamen multæ aliæ fuerunt, scilicet *prima* ut Deo offerret nobilissimum religionis actum : hic autem est vovere et votum, quo non tantum res et actus, sed et voluntas ipsa in totum Deo consecratur, ita ut rem nec habere, nec velle possit; sicut plus est dare arborem cum fructibus, quam solos ejus fructus, ait S. Anselmus, lib. *De Similit.*, cap. LXXXIV. *Secunda,* ut ipse perfectionis magister, ejus Apostolis nobisque daret specimen et exemplum quod sequamur, *Matth.* XIX, 21; *Lucæ* XIV, 33, ubi Apostoli se Christi exemplum in paupertate secutos asserunt. *Tertia,* quia perfecta opum abrenuntiatio non fit nisi per votum : illo enim vovens non tantum præsentia, sed et futura bona quæ habere potest, libere a se abdicat. *Quarta,* quia tria vota Religionis sunt tria præstantissima holocausta : Christus autem se suaque in perfectissimum holocaustum Deo Patri obtulit. Unde ejus hæc est vox, *Psal.* XXI, 26 : « Vota mea, » id est promissa mea, ait ibi S. Basilius et Theodoretus, « reddam in conspectu timentium eum. » Hanc sententiam probabilissimam esse censet Franciscus Suarez, III *part.*, *Quæst.* XL, disp. XX, sect. 2, et Salmeron, tomo V, tract. 4. Videtur ergo Christus in primo instanti conceptionis suæ, se et omnia sua obtulisse ac vovisse Deo præsertim per paupertatem, castitatem et obedientiam. Nam homini obedientiam vovere non poterat, eo quod non haberet superiorem. Sic in Vita S. Theresiæ quasi quid illustre ponitur, quod ipsa voverit se in qualibet re facturam id quod erat perfectius.

Primi fideles vovisse castitatem. Primo.

Insuper, si primi fideles Hierosolymitæ vovebant paupertatem, valde quoque probabile est eosdem vovisse tunc castitatem, et uxoribus deinceps abstinuisse. Probatur id *primo*, quia qui fecerunt majus, fecerunt et minus. Majus

autem est abdicare a se bona omnia ad vitam necessaria, quam abstinere conjugio voluntario, et non necessario, cum multi eo abstineant, quod nolint illo illigari, nec pati molestias uxorias et rei familiaris. Adde, ad alendas proles, quæ ex conjugio continue suscipiuntur, opus esse multis opibus, ac proinde non posse eas abdicari.

Secundo. *Secundo*, quia hodie videmus eos qui faciunt votum paupertatis, facere et castitatis; sed non vice versa : multi enim castitatem vovent, qui bonis suis frui volunt.

Tertio. *Tertio*, id suadet fervor Christianorum illius ævi, et primitiæ Spiritus quas ipsi hauserant. Unde de iis ait Lucas, cap. II, 42 : « Erant perseverantes in doctrina Apostolorum; » hæc autem assidua erat, nec tantum tradebat præcepta, sed et consilia Evangelica, inter quæ unum præcipuum erat illud Christi : « Sunt eunuchi qui se ipsos castraverunt propter regnum cœlorum. Qui potest capere, capiat, » *Matth.* XIX, 12. Castratio enim hæc non solam abstinentiam ab usu conjugii, sed et ejus impotentiam significat, non physicam, sed moralem, quæ fit per votum, per quod homo licite non potest uti conjugio.

Quarto. *Quarto*, quia de iisdem ait Lucas ibidem : « Quod erant perseverantes in communicatione fractionis panis et orationibus. » Et vers. 46 : « Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, et frangentes circa domos panem. » Si quotidie communicabant, si perpetim erant in templo orantes, ergo se continebant. Hoc enim jubet Apostolus, I *Corinth.* VII, 5.

Quinto. *Quinto*, quia ea de causa Corinthii putabant fideles omnes debere vivere cælibes, quia videbant primos Hierosolymitas ita vivere, ac proinde hoc dubium proposuerunt Paulo : quibus ille respondet cælibatum non esse præceptum, sed consilium Evangelicum, ut patet toto cap. VII prioris epistolæ *ad Corinth.*

Sexto. *Sexto*, quia Esseni, quos S. Marcus Alexandriæ instituit, ad instar primorum fidelium, quos viderat Hierosolymis institutos a S. Petro, uti docet S. Hieronymus, *De Script. Eccles.*, in *Marco*, Esseni, inquam, coluerunt cælibatum. Audi Plinium, lib. V, cap. XVII : « Gens (Essenorum) sola in toto orbe præter cæteras mira, sine ulla femina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum, in diem ex æquo convenarum turba renascitur, etc.: ita gens æterna est in qua nemo nascitur : tam fœcunda illis aliorum vitæ pœnitentia est. » Et Solinum, *Polyhist.* cap. XXXVI : « Interiora Judææ Esseni tenent, qui præditi morali disciplina, recesserunt a ritu gentium universarum, majestatis, ut reor, providentia ad hunc morem destinati : nullæ ibi feminæ, venere se penitus abdicant : pecuniam nesciunt, palmis victitant; nemo ibi nascitur, nec tamen deficit hominum multitudo. Locus ipse addictus pudicitiæ est; ad quem plurimi licet undique gentium properant, nullus admittitur, nisi quem castitatis fides et innocentiæ meritum prosequatur. Itaque incredibile dictu, gens æterna est cessantibus puerperiis. »

Iisdem argumentis probatur fideles primos professos esse obedientiam Apostolis et S. Petro. Unde et bona sua, ac se totos cum bonis ad pedes Apostolorum obtulerunt, cap. IV, vers. 35. Voluit enim Deus in his primis dare primum et perfectum exemplar vitæ Christianæ, quod omnia deinceps sæcula intuerentur et imitarentur.

Primi Christiani fuere Religiosi.

Egerunt ergo ipsi vitam religiosam verique fuerunt Religiosi, uti docet S. Hieronymus, *De Script. Eccles.*, in *Philone*, cujus verba recitavi, cap. II, vers. 44, et Cassianus, lib. II *De Instit. Renunt.*, cap. V, et *Collat.* XVIII, cap. V, ubi docet Cœnobitarum institutum a tempore Apostolorum initium sumpsisse, cum multi perfectionis avidi, non eo tantum contenti essent quod omnes facerent, ut sua omnia in commune conferrent : sed etiam his altiora meditantes, in secretiora loca suburbana secederent, qui quod a conjugibus et a suorum consortio, imo ab omni mundi conversatione abstinerent, idcirco a solitudine Monachi, a communitate Cœnobitæ sint nuncupati. Inter hos autem principem et cæterorum magistrum extitisse S. Marcum Evangelistam in Ægypto; sicut in Æthiopia extitit S. Matthæus, qui Iphigeniam regis filiam cum sociabus in monasterio Deo consecravit; in Græcia S. Paulus, qui Theclam; Romæ S. Clemens, qui Flaviam Domitillam; in Gallia S. Martha, quæ in cœnobio a se erecto cum aliis feminis Deo dicatis cœlestem vitam duxit. Idem liquet ex S. Dionysio, *Eccles. Hierarch.*, cap. X, ubi ritus consecrandi monachos suo, id est Apostolorum, ævo usitatos describit. Hinc S. Chrysostomus, lib. III *Contra Vituper. vitæ monast.*, docet institutum Religiosorum esse Apostolicum : sic et S. Augustinus, Eusebius et alii superius citati. His ergo parentibus et ducibus glorientur Religiosi, eorumque virtutem et ardorem æmulentur, scientes se primævum christianismi spiritum et perfectionis apicem consectari, ut sint sancti totique Deo consecrati, sicut primi illi fideles a Paulo et aliis passim nuncupantur sancti.

Esseni qui et quales?

Denique quam religiosa, sancta et excelsa fuerit primorum fidelium vita, liquet ex Essenis, quos instar Hierosolymitarum Alexandriæ instituit S. Marcus. Essæi enim, vel Esseni nuncupati sunt quasi ὅσιοι, id est, *sancti*, ait Eusebius, lib. VIII *Præpar. Evang.*, IV, ex Philone; vel a Jesu, quasi Jessæi, Jesuæi, Jesuini, Jesuitæ : ita Epiphanius, *hæres.* 29; licet Judæorum Esseni dicti videantur nonnullis ab Hebr. חסה *chasa*, id est vidit, quasi videntes; vel a *chosen*, pro quo Josephus, lib. III *Antiq.*, cap. IX, græce vertit *Essen*, id est rationale, quod erat in pectore pontificis, cui inscripta erat doctrina et veritas, *q. d.* Rationales, contemplativi, qui toti vacabant rationi, menti, doctrinæ, et veritati rebusque divinis contemplandis; vel potius Esseni dicti sunt ab Hebræo *chasid*, et Syro *chasi*, de quo mox plura.

De Essenis ita ex Philone scribit Eusebius, loco citato : « Nulla animi perturbatione feruntur, sed vera soli hominum libertate fruuntur. Nemo proprium aliquod possidet, non domos, non pecus, non vas aliquod, sed omnibus in medio positis communiter utuntur : habitant simul, et convivunt quasi sodales. Cumque omnia pro communi utilitate faciant, alia aliorum negotia sunt, quæ impigre subeuntes certant; non frigus, non calorem, non aliquam aeris mutationem formidantes. Sunt autem eorum alii agricolæ, alii pastores, alii apum cultores, alii aliarum artium magistri. Cumque a laboribus suis mercedem ceperint, apud eum deponunt qui quæstor creatus est. Is omnia diligenter procurat quibus egent : egent autem paucissimis, cum omnem luxum, tanquam animæ et corporis morbum, aspernentur. » Et inferius : « Nemo servus apud eos est, sed cum universi liberi sint, alteri alteris serviunt, etc. Illam philosophiæ partem solum approbant, qua de Deo et creatione omnium scrutamur. Morali maxime invigilant. Die septima ad loca sacra concurrentes, ordine sub senioribus juvenes considere solent. Leguntur Scripturæ diligenter et exponuntur. Discunt igitur pie, sancte justeque vivere; triplici regula utentes, amore Dei ardentissimo, virtutis cultu diligentissimo, charitate proximi ferventissima. Quod igitur summe Deum diligant, multa nobis argumento sunt, castitas perpetua, jurisjurandi nulla mentio, mendacii odium, et præcipue quod bonorum omnium, nullius mali, Deum causam esse opinantur. Quod virtuti studeant patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, voluptatem oderunt, constantes, severi magnique animi sunt. Charitatis autem argumenta sunt benevolentia, societas, æqualitas. Nullus enim domum habitat, quæ omnium communis non sit; unum ærarium, unus sumptus omnibus est : vestis communis, communis cibus et potus, communis mensa, omnis vita communis est. » Hæc de Essæis ex Philone Eusebius, qui eadem et plura de iisdem ex Porphyrio recenset, lib. IX *De Præpar. Evang.*, cap. I, et Josephus, lib. I *De Bello*, cap. VII, ubi ait eos fuisse opum contemptores, paupertatis et vitæ communis amantes, religiosos erga Deum, silentio deditos, psalmodos, mites, fideles, pacificos, continentes, justos, abstinentes, longævos, in tormentis constantes, imo ridentes, immortalitati et æternitati viventes, quasi heroes et semideos : quos origine et genere fuisse Judæos; sed in christianismum transisse, et fide ac religione fuisse Christianos, docet Epiphanius, loco citato; S. Hieronymus, in *Philone* et *S. Marco*, Sozomenus, Cedrenus, Beda et alii apud Baronium, tomo I, anno Christi 64; et fuse idipsum contra Scaligerum et Novantes ostendit noster Nicolaus Serarius, lib. III *Trihæres.* cap. XVII, et cap. IV, ubi quinquaginta Essenorum dogmata et instituta enumerat. Et cap. I, Essenos nomen accepisse censet ab Hebræo חסיד *chasid*, a quo Syriacum *chasi*, et *chosio*, id est ὅσιος, puta *sanctus* : quod præ cæteris undecim etymis, quæ ibi recenset, videtur probabilius; quin et idem Eusebius, lib. II *Histor.* cap. XVII, ubi citans verba *Act.* IV, in fine, quibus primorum Christianorum vitam communem et virtutes Lucas depingit, docet tales fuisse Essæos. Quos rursum ex Philone ita describit : « Hoc in primis testatur, quod facultatibus suis renuntiarint, ac bonis ad se pertinentibus cesserint ii qui philosophari cœpissent, et cunctis vitæ hujus curis abstinuerint, relictisque muris, in agris et hortis solitarie conversati sint, certo scientes consortia eorum qui disparem sequebantur vivendi rationem, inutilia et noxia esse illis qui tum temporis hoc, ut par erat, agebant. Hæc prædictus Philo testificatus ad verbum subjicit, dicens : Est autem in multis quidem terrarum locis hoc genus hominum (oportebat enim perfecti boni participes fieri tam Græcos, quam Barbaros); verum in Ægypto in singulis præfecturis, sicuti vocant, abundant et maxime circa Alexandriam. Deinde et habitationes eorum quales fuerint describens, de ecclesiis ejus regionis hæc dicit : In singulis autem sacrum domicilium est, quod monasterium vocatur, in quo manentes sanctæ vitæ mysteria celebrant, nihil illuc inferentes, nec potum, nec cibum, neque aliud quidquam eorum quæ sunt ad corporis sustentationem necessaria, sed leges et oracula Prophetarum, et hymnos et reliqua hujusmodi, quibus scientia et pietas augentur et consummantur. Et aliquanto post dicit : Totum autem illud temporis spatium, quod est a diluculo usque ad vesperam, in exercitium illis insumitur. Sacras quippe Scripturas legentes philosophantur, ac patriam philosophiam allegorice tractant. Etenim putant ea quæ in manifesta sunt Scripturarum expositione, quædam esse absconditæ naturæ symbola per figuras significata. Habent autem et commentarios priscorum virorum, qui cum disciplinæ eorum duces essent, multa in forma rerum allegorice traditarum post se monumenta reliquerunt. Continentiam autem primum, tanquam fundamentum quoddam in anima collocant, deinde et alias virtutes superstruunt. Cibum aut potum nemo illorum ante solis occasum usurpat. Etenim philosophiæ studium luce, corporis vero necessitates tenebris dignas esse judicant. Unde et diem illi, istis vero modicam noctis partem tribuunt. Nonnulli ex eis toto triduo cibi non recordantur, quibus majus scientiæ, quam cibi desiderium insedit. Nonnulli ita lætantur ac delectantur sapientia pasci, quæ dogmata opulente et abunde subministrat, ut duplicato temporis spatio abstineant, ac vix per sex dies necessario cibo gustantes vescantur. Addit præterea, apud illos, de quibus loquitur, mulieres quoque reperiri, quarum pleræque grandævæ virgines castitatem non necessitate, sicut quædam sacerdotes

Eorum studia.

apud gentes, magis quam sua sponte, propter zelum ac studium sapientiæ custodiant : cujus commercium studiose colentes, corporum voluptates aspernantur, cum immortales potius liberos, quos solus amans Dei animus ex se gignere potest, quam mortales habere cupiant. Quid opus est istis adjicere, quomodo in unum congregati, separatimque viri, ac separatim mulieres; conversati sint, et quæ illis exercita fuerint, quæ adhuc apud nos durant, et præcipue circa salutaris passionis festum diem, in jejuniis et vigiliis nocturnis divinorumque sermonum lectione exercere consuevimus? Et ut unus ex omnibus consurgens in medio, psalmum honestis modulis concinat, utque ei præcinenti unum versiculum, omnis multitudo respondeat; atque in ipsis diebus in terra recumbentes, vinum quidem nemo omnino, ne gustu quidem contingat, sed nec quamlibet carnem : tantum autem aqua sit eis poculum, et panis cum sale vel hyssopo cibus. Addit autem quomodo sacerdotes, vel ministri exhibeant officia sua, vel quæ sit supra omnia Episcopalis apicis sedes. »

Pane et aqua vivebant.

Tales ergo tantique fuere Essæi, puta primi fideles tam Hierosolymæ quam Alexandriæ, de quibus vere dixit Nyssenus, initio tract. *Quid sibi velit nomen Christiani* : « Christianismus est vitæ divinæ imitatio. » Et Nysseni frater S. Basilius, hom. 10 *Hexamer.* : « Christianismus quid est? Assimilatio Dei; quatenus eam assequi potest humanæ fragilitas naturæ. Votine reus es te Christianum fore? ne cunctere Deo fieri similis : Christum indue. » Et S. Augustinus, lib. I *De Symbolo ad catechum.*, cap. v : « Christianus est templum Spiritus Sancti. » Idem (vel quisquis est auctor : non enim videtur esse S. Augustinus), lib. *De Vita Christiana*, cap. I, tom. VI : « Christianus est Christi imitator. » Et cap. VI : « Christianus, inquit, justitiæ, bonitatis, integritatis, patientiæ, castitatis, prudentiæ, humilitatis, humanitatis, innocentiæ, pietatis est nomen; et tu illud quomodo defendis et vindicas tibi, cui de tam plurimis rebus nec pauca subsistunt? Christianus est qui potest justa voce dicere : Nemini hominum nocui, juste vixi cum omnibus. » Et cap. XIV : « Christianus ille est, qui omnibus misericordiam facit, qui omnino non movetur injuria, qui opprimi pauperem se præsente non patitur, qui miseris subvenit; qui indigentibus succurrit, qui cum mœrentibus mœret, qui dolorem alterius sicut proprium sentit, qui ad fletum fletibus alienis provocatur, cujus domus communis est, cujus janua nemini clauditur, cujus mensam pauper nullus ignorat, etc., qui Deo die noctuque deservit; qui ejus præcepta indesinenter meditatur; qui pauper mundo efficitur, ut Deo locuples fiat; qui inter homines habetur inglorius, ut coram Deo et angelis ejus gloriosus appareat; qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum; cujus simplex et immaculata est anima, cujus conscientia fidelis et pura est, cujus tota mens in Deo est, cujus omnis spes in Christo est, qui cœlestia potius quam terrena desiderat; qui humana spernit, ut possit habere divina. » Similia habet S. Ambrosius, serm. *In die Ascensionis Domini*, et Irenæus, lib. II *Contra hæres.* cap. LVII, sub finem.

Christianismi elogia et officia.

2. DE PRETIO AGRI, — partem sibi reservantes, ut humana prudentia sibi in tempore necessitatis, v. g. persecutionis, fugæ, senectutis consulerent; diffidentes Deo. Unde S. Hieronymus, epist. 8 *ad Demetr.*, vocat eos « Dispensatores timidos, ac metuentes famem, quam fides non timet. » Addit Lyranus voluisse de una medietate pretii expensas habere communes, uti cæteri, et de altera lautius vivere in occulto; itaque communitatem hac parte defraudabant.

Vers. 2.

AFFERENS PARTEM QUAMDAM, — medietatem, ait Didymus, lib. I *De Spiritu Sancto*, et Lyranus, quin et Cassianus, *Collat.* VI, cap. XI; censet enim potiorem pretii partem attulisse, et exiguum quid sibi reservasse. Verum pro «partem quamdam,» græce est μέρος τι, ubi τι est diminutivum, et significat partem unam e pluribus, hoc est, particulam, vel particellam ab eo fuisse allatam : plures ergo partes pretii sibi retinuit, unam duntaxat attulit. An partem hanc pretii acceptarit Petrus incertum est. S. Chrysostomus, *hom. ult. in Epist. ad Titum*, innuit non acceptasse, idque in detestationem sacrilegii. Unde hoc ejus exemplum secuti videntur S. Gregorius et alii, quos mox citabo, qui pretium proprietariorum in eorum sepulcrum injiciebant, clamantes : « Pecunia tua sit tecum in perditionem. »

3. DIXIT AUTEM PETRUS, — quasi primas Apostolorum et Ecclesiæ caput. Ita Glossa et Hugo.

Vers. 3.

CUR TENTAVIT. — Græce ἐπλήρωσεν, id est *implevit*. Sic et Syrus, *q. d.*, ait Beda : Cor et mens hominis a solo Deo impleri potest : cur ergo tu permisisti illud impleri, id est plene possideri a diabolo, ejusque prava suggestione et consiliis; cum ipse illud, esto velit, implere revera non possit? Noster cum S. Epiphanio, *hæresi* 59, legit ἐπείρασεν, hoc est, *tentavit*, id est tentando vicit, et impulit in scelus et sacrilegium : verbum enim *tentavit* sumitur in actu perfecto et consummato, uti sæpe fit apud Hebræos. Nam alioqui peccatum non erat tentari a diabolo, nec in potestate Ananiæ erat facere, ut ab eo non tentaretur. Sic Christus in oratione Dominica jubet nos orare : « Et ne nos inducas in tentationem, » ita scilicet, ut ea superemur, *q. d.* Ne permittas nos vinci tentatione, sed da gratiam, qua eam, cum ingruit, vincamus. Potest tamen secundo « tentavit » accipi simpliciter in actu inchoato, *q. d.* « Cur tentavit Satanas, » id est cur vestra cupiditate et avaritia occasionem dedistis diabolo, ut vos tentaret ad hoc furtum? Diabolus enim non solet tentare nos nisi eo vitio in quod nos videt esse proclives, ideoque facile vinci posse : perinde

ut dux belli civitatem oppugnat ea parte qua debilior est. Sic qui aspiciunt feminas, dant occasionem tentationi libidinis, taciteque volunt ea a diabolo tentari. Nota hic spiritum prophetiæ in Petro, quo occultum Ananiæ scelus ex Dei revelatione cognovit.

Satanæ etymon.

SATANAS.—S. Justinus, *Contra Tryphon.*; Irenæus, lib. V, cap. XXI; Beda, in cap. XVI *Matth.*; Oleaster, in cap. XXVI *Genes.*, nomen *Satanas* derivant a שטה *sata*, id est declinavit, defecit, apostatavit, ut « Satanas » sit idem quod apostata : primus autem apostata a Deo fuit Lucifer ejusque asseclæ dæmones; cui proinde antonomastice competit nomen *Satanas*. Addit S. Justinus *Satanas* derivari a *sata*, id est recessit, apostatavit; et *nas*, quod per crasin idem est quod נחש *nachas*, id est serpens : ut « Satanas » sit idem quod « apostata serpens. » Verum hebraice vocatur « Satan : » unde ejus proprium etymon est שטן *satan*, id est adversari, quod expressit Zacharias, cap. III, 1 : « Satan stabat a dexteris ejus (Jesu pontificis) ut adversaretur ei. » Hebraice לשטנו *listeno*, a rad. שטן *satan*, id est adversatus est, *q. d.* Satan, id est adversarius, stabat, ut ex nomine et officio suo adversaretur Jesu. Idem significat S. Petrus, *Epist.* I, cap. V, vers. 8, dicens : « Quia adversarius vester diabolus (Satanas) quasi leo rugiens circuit quærens quem devoret. » Ita Origenes, tractat. 1 *in Matth.*, et S. Hieronymus, epist. *ad Marcellam*. Porro hinc liquet minus verum esse quod addit Justinus et ex eo Hilarius in cap. IV. S. *Matthæi*, nomen Satanæ primitus a Christo impositum esse diabolo, cum eum tentavit, *Matth.* IV. Nam diu ante Christum Zacharias, cap. III, 1, eum vocavit « Satanam. » « Satanas » ergo pene idem est quod diabolus, pro quo Dorice dicitur Zabulus (Dores enim pro διὰ dicunt ζα), id est calumniator, a διαβάλλω, id est *calumnior*. Denique quia *Satan* hebraice significat quemlibet adversarium et contrarium, hinc Christus Petrum suæ passioni obsistentem vocavit « Satanam, » dicens : « Vade post me, Satana, » *Matth.* XVI, 23. Denique non omne peccatum committitur tentante diabolo, uti nonnulli censuerunt, quia ad multa impellit nos concupiscentia innata; sæpe tamen illi se insinuat diabolus, eamque excitat et accendit, quia incredibili in Deum odio, et in homines invidia flagrat, estque solertissimus et perspicacissimus concupiscentiarum nostrarum indagator, ut per eas nos in ruinam impellat, uti docet Cassianus, *Collat.* V, cap. XV. Qui ergo a sciendo vocatur dæmon, a calumniando diabolus, idem ab adversando vocatur Satan.

MENTIRI TE SPIRITUI SANCTO. — Græce est *mentiri te Spiritum Sanctum*; Syrus *mentiri te in Spiritum Sanctum*, et sic habent nonnulli codices Græci εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Verum hæc omnia idem significant, nimirum id quod Noster, Tigurina, Pagninus et alii clare vertunt, *mentiri te Spiritui Sancto*. Ponitur enim sæpe a Græcis et Latinis accusativus pro dativo, ut benedico te, id est benedico tibi; evangelizo te, id est tibi. Adde, ψεύσασθαι non tantum significat mentiri, sed et fallere ac fraudare. Unde verti potest, *fallere*, vel *fraudare te Spiritum Sanctum*. Aliter Vatablus et Cajetanus, *q. d.* « Cur mentitus es, » id est cur præ te tulisti te habere Spiritum Sanctum, et ex ejus instinctu fecisse hanc pretii oblationem et fraudem, cum potius feceris eam instinctu Satanæ, qui tentavit cor tuum, uti præcessit? Porro mentiri Spiritui Sancto, est negare Spiritui Sancto rem illi promissam et voto obligatam, sive fidem illi datam fallere, et, ut Apostolus ait I *Timoth.* V, 12, irritam facere. Unde explicans subdit : « Et fraudare de pretio agri. » Ita Patres omnes quos citavi vers. 1 (1). Discant hic voventes, quam stricte vota servare debeant : si enim ea violent, mentiuntur Spiritui Sancto. Mentitur ergo Spiritui Sancto, qui cum voverit obedientiam, jussus a Superiore aliquid minus placens, vel minus honorificum facere, respondet : *Non possum*, pro : *Non volo*.

Vers. 4.

4. NONNE MANENS TIBI MANEBAT. — Est hebraismus, *q. d.* Omnino tuum manebat pretium, liberum tibi erat illud mihi offerre, vel non offerre, si videlicet voti religione et promisso te proprietate rerum non abdicasses; *q. d.* Cur te voto obstrinxisti, si illud violare volebas? Poteras enim non vovere, itaque tuum tibi agri et pretii dominium reservare. Perperam ergo ex hoc loco Cajetanus infert Ananiam non fecisse votum. Syrus vertit, *nonne tuus erat ager antequam venderetur*.

ET VENUMDATUM. — Græce, καὶ πραθὲν, scilicet κτῆμα, id est *venditus*, scilicet ager, in tua erat potestate. Ita Syrus, Tigurina et Pagninus. Dices : si ager erat venditus, ergo jam non erat in potestate et dominio vendentis Ananiæ, sed alterius qui eum emerat. Respondeo : τὸ *venditus* potest *primo*, accipi materialiter pro re vendita; *q. d.* Res vendita, puta ager, antequam eum venderes, erat in tua potestate, *q. d.* Nemo coegit te ut agrum venderes : poteras eum tibi servare : cur ergo eum vendidisti ejusque pretium Deo vovisti, cum ejus pretium majori ex parte tibi contra votum reservare velles? *Secundo*, τὸ *venditus* ac-

(1) « Mentiri te Spiritui Sancto. » Vox ψεύδεσθαι, pro accusativo, ut vult usus linguæ græcæ, construitur hic cum dativo ex usu hebraizantis sermonis. Sensus est : Incidisti in Satanicam illam cogitationem, ut fraude fallere velles nos Apostolos, Spiritu Sancto repletos. Nam non potuit Ananiæ in mentem venire fraude fallere ipsum Deum. Alii sensum hujus loci sic acceperunt quasi Ananias experiri voluisset, an Apostoli fraudem detecturi essent; fecisse autem hoc eo pessimo consilio, ut ludibrio exponerent Apostolos, quasi non essent donorum Spiritus Sancti participes. Quæ tamen interpretatio e narratione ipsa probari nequit. Nihil enim in textu legitur, ex quo colligi possit Ananiam esse in Apostolos infensum.

cipi potest formaliter; sed tunc *ager* metonymice sumitur pro pretio agri, *q. d.* Pretium agri a te venditi erat in tua potestate, scilicet antequam illud Deo voveres et offerres. Cur ergo illud Deo vovisti et obtulisti, cum ejus partem fraudare et surripere cogitares? Hinc videtur quod ante votum Ananias vendiderit agrum, ac votum emiserit in pretii oblatione. Cum enim fideles pretia rerum suarum ad pedes Apostolorum deponerent, vel expresse, vel tacite profitebantur se omnem suam substantiam a se abdicare eamque transcribere Deo et Ecclesiæ, ut in ejus jus et dominium transferretur, distribuenda deinde in fideles, prout Apostoli eorum principes censuissent. Communitas ergo, puta Ecclesia, fiebat domina horum bonorum a fidelibus oblatorum. Apostoli vero, utpote et ipsi paupertatem professi, non erant domini, sed dispensatores, uti modo sunt Generales, Provinciales et Rectores Religiosorum.

Quare posuisti in corde? — *Cor* vel est intellectus, vel voluntas. *Ponere* ergo *in corde*, vel est cogitare: unde Vatablus vertit, *cur concepisti?* vel velle et decernere: unde Tigurina vertit, *cur induxisti in animum?* cur statuisti et decrevisti hanc rem, hoc sacrilegium et votifragium?

Non es mentitus hominibus (scilicet tantum, vel præcipue: alias enim vere Ananias mentiebatur Petro et Apostolis), sed Deo, — puta Spiritui Sancto, ut paulo ante dixit, cui tua vovisti. Unde recte contra Macedonium inferunt Patres, Spiritum Sanctum esse Deum. Ita S. Athanasius, lib. *De Communi essentia*; Nyssenus, orat. *De Filio et Spiritu Sancto*; Hieronymus, in cap. LXIII *Isaiæ*; Ambrosius, lib. III *De Spiritu Sancto*, cap. X, et alii. Erat ergo hoc peccatum Ananiæ sacrilegium et injurium Spiritui Sancto. Verum proprie non erat peccatum quod a Christo, *Matth.* XII, 31, vocatur in Spiritum Sanctum. Illud enim est, cum opera Spiritus Sancti, v. g. miracula tribuuntur Beelzebub et dæmoni, uti ibidem liquet.

Mentiri Spiritui Sancto quid? Resp. Prima.

Nota: Ananias dici poterat mentitus quoque Patri et Filio, proprie tamen dicitur mentitus Spiritui Sancto: *Primo*, quia, post ascensum Christi in cœlum, Spiritus Sanctus, in Pentecoste missus in Apostolos et Ecclesiam, factus est ejus dominus, sponsus, pastor, imo anima et vita: quare fraus ab Anania commissa in Ecclesiam, censetur commissa in Spiritum Sanctum. *Secundo*, quia Spiritui Sancto tanquam primo et increato amori tribuuntur omnes gratiæ, virtutes et bona opera, præsertim heroica, quale est se et sua consecrare Deo. Spiritus Sanctus ergo movit Ananiam ad hanc tam sublimem consecrationem et votum: quare ille resiliens votumque violans, fefellit Spiritum Sanctum ejus auctorem. *Tertio*, quia Spiritus Sanctus se liberaliter in Ananiam et fideles omnes effuderat, dando eis omnia dona gratiæ, tum gratum facientis, tum gratis datæ: quare ingratus ei erat Ananias, dum res suas modicas illi promissas subduxit, et suffuratus est. Hæc enim erat magna indignitas, avaritia et ingratitudo; perinde ac si principi danti mille auri talenta, recipiens fraudaret et negaret unum obolum ei promissum. Hoc est quod indignans Deus queritur, *Isaiæ* LVII, 17: « Propter iniquitatem avaritiæ ejus iratus sum, et percussi eum; abscondi a te faciem meam, et indignatus sum; et abiit vagus in via cordis sui. » Insignis enim et iniquissima est avaritia, se suaque negare Deo, qui omnia dedit, cuique mille nominibus obstricti sumus, et totum debemus quod possidemus, imo quod sumus. *Quarto*, quia Spiritus Sanctus est spiritus veritatis, quem Christus dedit Ecclesiæ, ut eam doceret omnem veritatem, *Joan.* XVI, 13. Veritati autem adversatur mendacium, quale erat hoc Ananiæ. Rursum Spiritus Sanctus est spiritus candoris et sinceritatis, cui repugnat simulatio et hypocrisis, qualis erat hæc Ananiæ.

Secunda. Tertio. Quarta.

Vers. 5.

5. Audiens. — Hinc Porphyrius arguebat S. Petrum sævitiæ et cædis, quod occidisset Ananiam, cui respondet S. Hieronymus, *epist.* VIII, negando quod Petrus eum occidisset, cum ne quidem mortem ei intentarit aut minatus sit. Unde Origenes, tract. 9 *in Matth.*, censet Ananiam tam gravi et inopinata Petri increpatione perculsum, ingenti pudore et mœrore animam exhalasse: sicut de multis aliis legimus quod nimia tristitia expirarint. Quin et Plinius, lib. VII, cap. LIII, testatur Diodorum quemdam dialecticæ professorem pudore subito obiisse, eo quod lusoriam quæstionem non protinus dissolvisset. Verius est eum ad vocem Petri divinitus plaga lethali percussum interiisse. Fuit enim hæc ejus mors non naturalis, sed peccati pœna et plaga a Deo inflicta. Unde Dionysius Carthusianus ait Ananiam et Sapphiram secreto occisos ab angelo. Vox ergo Petri fuit tantum occasio, vel causa instrumentalis occisionis, eaque non physica, sed moralis, ut patet. Unde Tertullianus, lib. *De Pudicitia*, cap. XXI, censet eam fuisse typum excommunicationis.

An Ananias sit damnatus?

Notant Origenes, tract. 8 *in Matth.*; S. Augustinus, lib. III *Contra Parmen.*, cap. I; Cassianus, *Collat.* VI, cap. I; Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 181, hanc mortis pœnam Ananiæ divinitus inflictam, ad terrorem novellæ Ecclesiæ, ut eo sanciretur publica disciplina, crescente numero fidelium: neque tamen Ananiam in æternum damnatum; sed potius per carnis interitum consultum fuisse ejus et uxoris saluti spirituali et æternæ: pœnituerunt ergo audita increpatione Petri, antequam expirarent; et forte contritione et dolore nimio expirarunt, uti contigit malefico illi audienti concionem beati Vincentii Fererii, uti in ejus Vita narratur: nisi dicas eos non expressum votum, sed tacitam tantum bonorum abrenuntiationem ipsa eorum oblatione fecisse;

ac proinde rerum Evangelicarum adhuc rudes censuisse, sine gravi peccato posse se aliquid ex iis in suos usus servare, itaque per ignorantiam excusari et venialiter tantum deliquisse : ita Petrus Damianus, *epist.* 15, cap. III. Sic enim Deus percussit Ozam ob arcæ contactum, quod scilicet eam labentem sustentasset, I *Regum* VI, 7. Sic Prophetam per leonem occidit, quod contra præceptum suum in Bethel comedisset, seductus ab alio Propheta, qui sibi contrarium revelatum asserebat, III *Regum* XIII, 24, ubi tantum videtur fuisse peccatum veniale. Contrarium innuit S. Augustinus, serm. 27 *De Verbis Apostoli:* « Ananias, inquit, pariter et vitam perdidit, et salutem. » Et S. Basilius, serm. 1 *De Instit. Monach.*, dicens : « Ad pœnitentiam aditum invenire non potuit, » utpote subita morte percussus.

Morale de custodia voti paupertatis.

Moraliter, hinc discant Religiosi quam arcte votum paupertatis observare; ita testamentorum executores, quam studiose pia legata exequi, nec ea in suos vel profanos usus avertere debeant: Deus enim hujus sacrilegii acerrimus est vindex. S. Hieronymus, epist. 22, ad Eustochium; *De Virginitat.*, scribit adeo arctam fuisse in monachis sui temporis paupertatis professionem, ut nemini liceret vel necessaria petere, tametsi vigilabat præpositorum diligentia, ne cui aliquid necessarium deesset. Additque quadam vice in monasterio quodam Nitriæ repertum fuisse monachum jam moriturum, qui aliquot solidos sibi retinuerat : quapropter placuisse Macario, Isidoro et aliis senioribus; ut cum mortuo pecuniæ infoderentur, clamantibus omnibus : « Pecunia tua tecum sit in perditionem. Nec hoc, inquit, crudeliter quispiam putet factum, tantus cunctos per totam Ægyptum terror invasit, ut unum solidum dimisisse sit criminis. » Idem in simili casu fecit S. Gregorius, ut ipse narrat lib. IV *Dialog.*, cap. IX. Quin et Ecclesia olim Religiosos proprietarios punivit carentia sepulturæ. Nam Clemens III, can. *Super quodam*, de statu Monachorum, sancit ut Canonicus regularis, qui non resignavit proprium, in morte careat christiana sepultura, et, si sepultus sit, exhumetur. Idem sancit Innocentius III in Concilio Lateran., ut habetur ibidem, cap. *Monachi.*

Obligatio voti paupertatis in quo sita?

Porro votum paupertatis in eo proprie consistit, et ad hoc obligat sub peccato mortali, ut nihil liceat habere quasi proprium, aut sine venia Superioris, qui bonorum communium est dispensator. Unde S. Augustinus, *De Communi vita Cleric.*, et habetur cap. *Non dicatur*, XII, *Quæst.* I : « Certum est, ait; eos nihil habere, possidere, dare vel accipere sine licentia Superioris debere. » Idem, in cap. XXVIII III *Reg.* : « Quod si, inquit, aliquid detur alicui, ut vestis, redigatur in communem rem, et cui necessarium fuerit, præbeatur. Quod si aliquis rem sibi collatam celaverit, furti judicio condemnetur. » Et S. Basilius, in *Constit. monast.*, cap. XXXV : « Furtum, inquit, est privata possessio. » Dices, cui furatur? Respondet S. Basilius : « Societatis enim expilatio est rei cujuscumque et undecumque in privatum usum sevocatio. » Quocirca idem S. Basilius, uti refert Cassianus, lib. VII *De Inst. Renunt.*, cap. XIX, senatori cuidam, qui abdicata dignitate, mundo et opibus; monachum professus erat, ita tamen, ut nonnulla sibi reservaret, ne manibus, ut cæteri monachi, laborare cogeretur, dixit : « Et senatorem perdidisti, et monachum non fecisti. »

Refert Auctor serm. *ad Fratres in eremo*, tom. X S. Augustini (certum enim est hos sermones non esse S. Augustini); *serm.* 5, Januarium monachum retinuisse sibi secreto centum siclos, quos cum post mortem ejus fratres invenissent, injecerunt in ejus sepulcrum plangentes et dicentes : « Pecunia tua tecum sit in perditionem. Non enim licet nobis servis Dei eam collocare in victu, vel in vestitu, vel in opere monachorum, quia pretium damnationis est. »

Simile refert Cæsarius, lib. IX *Histor. memorab.*, cap. LXIV, de proprietario monacho, quem exhumantes et in agrum projicientes cum suis quinque solidis conclamaverunt : « Pecunia tua, quam clam nobis contra professionem tuam possedisti, tecum sit in æternam perditionem. » Plura his similia recenset noster Alphonsus Rodriguez, tract. *De Paupertate*, in fine. De paupertate et proprio vide S. Augustinum, *epist.* 109, et S. Basilium loco citato, et S. Bernardum, tract. *De Modo bene vivendi*, cap. XLVIII. Scholastice vero et didactice vide nostros Suarium, Lessium et Thomam Sanchium, tract. *De Voto paupertatis.*

Ex hoc loco S. Bonifacius (et post eum omnes Episcopi cum ordinantur), dum ordinaretur Episcopus Moguntinus a Gregorio II, hac formula eidem juramentum obedientiæ et fidelitatis præstitit : « Quod si (quod absit) contra hujus promissionis meæ seriem aliquid facere quolibet modo, seu ingenio vel occasione tentavero, reus inveniar æterno judicio, ultionem Ananiæ et Sapphiræ incurram, qui vobis (id est beato Petro) etiam de rebus propriis fraudem facere præsumpserunt. » Ubi videtur indicare eos esse damnatos. Rursum S. Gregorius, exemplo Ananiæ, increpat Venantium, qui ex monacho factus erat Patricius et Cancellarius Italiæ. Sic enim ad eum scribit, lib. IX, *epist.* 33 : « Ananias pecunias Deo voverat, quas post diabolica victus persuasione subtraxit; sed qua morte mulctatus est, scis. Si ergo ille mortis periculo dignus fuit, qui eos quos dederat nummos Deo abstulit, considera quanto periculo in divino judicio dignus eris, qui non nummos, sed temetipsum Deo omnipotenti, cui te sub monachali habitu devoveras, subtraxisti? » Insuper ex ruina Ananiæ discant Confessarii, non facile suis pœnitentibus permittere ut voveant, præsertim rem integram et perpetuam, nisi diu multumque eorum constantiam probarint. Potius suadeant eis vota partialia et temporaria; v. g.

ut voveant se hanc illamve eleemosynam, aut opus pium facturos, se castitatem servaturos ad mensem vel annum, quo exacto novum novi mensis et anni votum nuncupent, si prius bene cesserit. Sic enim habebunt meritum voti sine periculo sacrilegii.

Vers. 7. 7. UXOR IPSIUS, NESCIENS QUOD FACTUM FUERAT. — Quia, ut ait Chrysostomus, « non est ausus quispiam annuntiare quod acciderat : adeo Petrum observabant et reverebantur eique obediebant. »

Vers. 8. 8. DIXIT — « Salutanti mulieri, » inquit Cajetanus. Simplicius Syrus pro *respondit*, vertit, *dixit*, ut et Noster. Sic enim Hebræi *respondere* sumunt pro dicere et ordiri sermonem.

SI TANTI. — Expressit Petrus pretii quantitatem, quæ ab Anania oblata fuerat. Ita Lyranus; eam tamen tacet Lucas.

Vers. 9. 9. QUID UTIQUE CONVENIT VOBIS. — Τί συνεφωνήθη ὑμῖν, id est *quid convenit inter vos? quid compacti estis?* Tigurina et Pagninus, *quid conspirastis inter vos.*

TENTARE SPIRITUM DOMINI. — « Spiritus » hic *primo*, propheticus accipi potest, *q. d.* Ut quid voluistis tentare et experiri, an ego Spiritu prophetico præditus sim, sciamque occultam vestram fraudem et furtum? Esto enim ipsi non intenderent hanc tentationem, re ipsa tamen tentabant. Ita Cajetanus. *Secundo*, Spiritus hic accipi potest pro judicio, condemnatione, zelo et indignatione Domini, cui pretium oblatum suffurati erant; *q. d.* Ut quid voluistis experiri judicium, indignationem et punitionem Domini? Unde sequitur :

ECCE PEDES EORUM, QUI SEPELIERUNT VIRUM TUUM, AD OSTIUM. — *q. d.* Juvenes, qui occisum tuum maritum sepelierunt, sunt ad ostium, ut pari modo efferant et sepeliant te; Spiritu enim divino video eos redeuntes a sepultura viri tui, et pedibus suis appropinquantes ostio domus hujus.

Vers. 11. 11. ET FACTUS EST TIMOR. — « Nullus, ait Chrysostomus, ibi ingemuit, nullus ejulavit, cum divinum judicium venerarentur et discerent Deum non esse contemnendum. »

ET IN OMNES, — super omnes. Ita Pagninus. Ergo etiam Judæos non credentes in Christum timor hic pervasit : cogitabant enim, si Petrus fideles ita perculit et occidit, ergo etiam nos potest percellere et occidere, si eum offendamus.

Vers. 12. 12. PER MANUS AUTEM APOSTOLORUM, — hoc est, per Apostolos, quasi per instrumenta thaumaturga omnipotentiæ Dei; manus enim est organum organorum, ait Aristoteles, lib. *De Partibus animal.* Adde revera multa miracula facta esse per manus, puta benedictione, extensione, elevatione vel contactu manuum, uti Petrus, manu elevans claudum, eum sanitati restituit, cap. III, vers. 7.

IN PLEBE — simplici, humili, credula; ideoque magis disposita ad Dei dona præ principibus superbis opulentis et incredulis. Sic etiamnum videmus Sanctos fere per miracula opitulari simplicibus, plebeiis et pauperibus, non item doctis, nobilibus et divitibus.

IN PORTICU SALOMONIS, — ut ibi liberius et pluribus prædicarent. Erat enim hæc porticus in atrio Gentium, ut dixi cap. III, vers. 2, quod omnibus, etiam immundis et Gentilibus patebat aditus; cum atrium Judæorum solis Judæis mundis et incontaminatis pateret. Adde porticum hanc fuisse amplissimam, ideoque capacem tot millium jam conversorum ad Christum, qui ad Apostolos orationis, Eucharistiæ et prædicationis causa confluebant.

Vers. 13. 13. CÆTERORUM AUTEM NEMO. — *Primo*, aliqui sic exponunt, *q. d.* Nemo Judæorum adhuc infidelium audebat nomen dare Christo et se aggregare Ecclesiæ et Apostolis, ob metum principum Apostolos persequentium. Verum obstat quod sequitur : « Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo. » *Secundo*, alii explicant, *q. d.* Nemo fidelium eorum qui necdum se bonis abdicaverant, audebat se sociare Apostolis : timebant enim ne in casum Ananiæ et Sapphiræ inciderent. Sed hoc parum est probabile : ex casu enim Ananiæ potius incitati sunt ad contrarium, scilicet ad liberaliter offerendum sua omnia Apostolis : hoc enim faciendo, certi erant sibi nihil mali irrogandum; non faciendo autem, dubii et meticulosi. Dico ergo sensum esse, *q. d.* Apostoli soli degebant in porticu Salomonis, nemo cæterorum audebat se iis adjungere, se iis inserere, se profiteri Apostolum, aut Apostolis familiarem, idque partim metu Magistratuum, partim ex admiratione et reverentia Apostolorum, quod ad eorum dignitatem et virtutem se assurgere posse diffiderent. Erant enim, inquit Chrysostomus, « sicut angeli ita admirabiles, » interriti ad minas et pericula, divitiis et deliciis superiores, spirantes ignem divinum, gravitate et vultu venerabiles, affabilitate amabiles, charitate fervidi, oratione cœlestes, moribus divini. Unde sequitur : « Sed magnificabat eos populus (1). »

Vers. 14. 14. CREDENTIUM IN DOMINO, — id est credentium Domino, scilicet Jesu Christo. Est hebraismus, puta *beth* contactus, quod Hebræi jungunt omnibus verbis quæ tactum aliquem, sive corpora-

(1) « Cæterorum autem nemo, etc. » Obscurior est hic verborum nexus, ut certi quid de sensu eorum vix possit definiri. *Cæterorum* oppositum esse potest τῷ *populus; cæteri* igitur videntur esse proceres, vel etiam divites moribus et ingenio similes Ananiæ, ut dicatur, neminem porro ausum esse lucri causa sese adjungere Christo. Ita Rosenmullerus. Ex Heinrichsii sententia, *cæteri* sunt Christiani novissime conversi, quorum nemo (id est *non multi*) ausus sit familiariorem cum Apostolis consuetudinem inire, quia crederent Apostolis inesse divinum quid, hominique propius accedenti noxium. Quæ interpretatio Kuinoelio nimis longe petita esse videtur; ipse vero arbitratur *cæteros* opponi Apostolis in porticu Salomonis versantibus, et significari reliquos in porticu præsentes, sive Christiani fuerint, sive Judæi : nam *factus est timor magnus*, etc., vers. 11.

lem, sive spiritualem significant. Dicunt enim tangere in manu, id est tangere manum; percutere in capite, id est percutere caput; credere in Domino, id est credere Domino. *Credere* enim significat contactum spiritualem; qui enim credit, mentem suam per fidem extendit ad eum cui credit, itaque eum spiritualiter fide sua tangit. Vide dicta *Exod.* cap. XIII, vers. 31.

Vers. 15. 15. IN PLATEAS EJICERENT, — in plateas efferrent: hoc enim est Græcum ἐκφέρειν, *q. d.* Tanta erat miraculorum multitudo, tanta ægrorum ad Apostolos concurrentium copia, ut eos nec ad Apostolos deferre, nec Apostoli eos domatim obire possent; quare efferebant eos in plateas, per quas transituri erant Apostoli, ut ibi ab eis curarentur. Ita Cajetan.

GRABATIS. — *Grabatum* est species lecti simplicior et vilior, qualis est pauperum et ægrorum gestatilis, dum in eo jacentes a bajulis, vel jumentis ad nosodochium portantur, vel alio transferuntur. Ita Cicero, lib. II *De Divinat.*

UT VENIENTE PETRO SALTEM UMBRA ILLIUS OBUMBRARET QUEMQUAM ILLORUM. — Mira thaumaturgia Petri : non tantum corpore, sed et umbra sola corporis, quæ res inanis est corporisque et lucis mera privatio, sanat infirmos. Ecce hic impletum illud Christi : « Qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet. » Petrus enim fecit miracula majora quam Christus. Porro non umbra, sed corpus Petri per umbram suam contingens ægros, sanabat eos quasi instrumentum et causa instrumentaria Dei omnipotentis, vel physica, vel potius moralis. Notat Bozius, lib. XVIII *De Notis Eccl.* cap. I (idque insinuat S. Chrysostomus), τὸ «*quemquam illorum,*» censetque eo significari, quod umbra Petri tangente unum duntaxat, cæteri omnes qui illi vicini vel in eadem platea expositi erant, sanarentur, esto ab umbra Petri non contingerentur. Sequitur enim in plurali : « Et liberarentur ab infirmitatibus suis. » In hunc sensum pronus est totus hic contextus nostræ versionis Latinæ, non vero Græcus, nec Syrus; uterque enim expungit illud : « Et liberarentur ab infirmitatibus suis. » Simplicior ergo et certior sensus est, *q. d.* Certatim omnes ambiebant inserere se in umbram Petri : quotquot enim ea tangebantur, sanabantur. Sic S. Vincentius Fererius, serm. *in Parasceve*, ait quosdam censere ideo unum duntaxat latronem, qui a dextris erat Christi crucifixi, fuisse conversum, quia ipsum solum tangebat umbra Christi crucifixi. Causam dat S. Ambrosius, lib. III *Hex.*: « Hanc viriditatem gratiæ semper florentis in Christo, inquit, secuta Ecclesia dicit, *Cant.* II : In umbra ejus concupivi et sedi. Hanc prærogativam doni virentis acceperunt et Apostoli, quorum nec folium unquam potuit elabi, ut eorum etiam umbra curaret ægrotos. Obumbrabat enim infirmitati corporis fides mentis, et florentia merita virtutum. »

Symbolice, Beda censet per umbram Petri significari Ecclesiæ Sacramenta (quæ quasi gratiæ sunt velamenta), quorum in præsenti vita, quæ umbratica est, et instar umbræ pertransit, contactu justificamur, itaque per ea deducimur ad res cœlestes quæ umbris hisce figurantur. Rursum S. Augustinus, serm. 29 *De Sanctis*, infert, si tantum potuit umbra Petri, quantum poterunt ejus catenæ et reliquiæ? « Si tam medicabilis, inquit, fuit obumbratio visitantis, quanto magis catena vincientis? etc.; plus enim de corpore meruerunt attrahere salubritatis ferreo pondere sacris impressa membris vincula passionis. » Rursum si hoc potuit umbra, quid poterit imago Petri? Umbra enim est naturalis imago corporis, sed inanis et evanida; imago vero est realis et stabilis. Unde ab umbra ortam esse pingendi et effigiandi artem, post Plinium docet Clemens Alexandrinus, in *Exhortat.*

Denique Petri umbra docet prælatos debere residere, ut præsentes subditis suis eos curent, obumbrent, tegant et regant. Physice Plinius, lib. XVII, cap. XII, docet corpora suam qualitatem communicare umbræ : quare magnam vim in utramque partem inesse umbræ, ideoque in arboribus serendis ejus exactam habendam esse rationem. « Umbra, inquit, juglandium gravis et noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis, etc. Ficorum levis, quamvis sparsa, ideoque inter vineas seri non vetantur. Ulmorum levis, etiam nutriens quæcumque opacat. Jucunda platani, quanquam crassa. Populo nulla, ludentibus foliis. Pinguis alno, sed pascens sata. Vitis sibi sufficit, mobili folio jactatuque crebro solem umbra temperans. Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidienda hæc scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix, aut noverca est. Juglandium quidem, pinorumque et picearum, et abietis, quæcumque attigere, non dubie venenum est. » Idem, lib. VIII, cap. XXX, scribit: « Umbræ hyænæ contactu canes obmutescunt. » Simili modo umbra Petri et Sanctorum salutifera est bonis, noxia malis, non vi naturali, sed divina. Allusit ergo Deus in hoc umbræ Petri miraculo, ad naturalem umbræ proprietatem jam recensitam.

Umbra vis naturalis.

Vers. 16. 16. VEXATOS (ὀχλουμένους, id est *turbatos, perturbatos, agitatos*) A SPIRITIBUS IMMUNDIS, — puta energumenos a dæmonibus vel possessos, vel obsessos et divexatos. Dicuntur *immundi,* quia ardent superbia, ira et odio Dei et hominum; et quia homines ad gulam, venerem omniaque peccata sollicitant. Hinc et cum apparent, non nisi in specie asinorum, hircorum, felium, porcorum similiumque fœdorum et immundorum animalium apparent.

Nota : Hic et in Evangeliis crebra fit mentio possessorum a dæmone, quos curavit Christus et Apostoli : imo crebrior quam in toto veteri Testamento ; quia vigebat tempore Christi hæ-

resis Sadducæorum, negans esse angelos et spiritus, ad hanc refutandam permisit Deus dæmoni corpora humana possidere in eisque se et vim suam ostendere, idque aliquando sine culpa, aliquando ad puniendam culpam vel obsessorum, vel parentum, præsertim gravem et lethalem; subinde tamen quoque ob venialem, uti modicam gulam, iram, acediam, quorum exempla exstant apud S. Gregorium, lib. I *Dialog.* cap. IV; Cassianum, *Collat.* VII, cap. XXVII, et alios. Simili de causa Deus nunc permittit tot sagas et magos, totque eorum maleficia, contra atheos, qui pariter negant omnem spiritum, imo omne numen. Porro, inter alias dotes et notas Ecclesiæ collatas a Christo, una eminens est, potestas ejiciendi dæmones, uti ex continua experientia Gentilibus objicit S. Justinus, dialog. *contra Tryph.*, et S. Antonius, apud S. Athanasium. Unde exorcistas ad hoc Ecclesia ordinat, ut per sacros exorcismos dæmones expellant: cum ex adverso Lutherus, anno 1545, volens ejicere dæmonem, ab eo in extremas angustias redactus sit, uti narrat ejus tunc discipulus, sed postea hostis, Staphylus in responsione *Contra Smidelinum*, et Bredembachius, lib. VII *Collat.* cap. XL, qui et cap. XLII et XLIII plura similia exempla recenset.

QUI CURABANTUR OMNES. — Verisimile est multos ex his, visis miraculis Apostolorum, credidisse in Christum, ac cum baptizarentur, vi baptismi, utpote in quo adhibetur exorcismus ad expellendum dæmonem, a dæmone liberatos esse. Id enim multis aliis contigisse narrat hic noster Lorinus : eos vero qui post baptismum corripiebantur a dæmone, vi sacramenti Confirmationis, quod suscipiebant, ab eo liberari solitos narrat Prudentius, in *Apotheosi*, et Lactantius, lib. IV, cap. XXVII.

Vers. 17. 17. QUÆ EST HÆRESIS, — id est *secta*; Tigurina, *factio*, ut patet *Act.* cap. XXIV, vers. 14.

SADDUCÆORUM. — Syrus, *qui erant ex doctrina Sadducæorum, q. d.* Pontifex cum suis, qui secta erant Sadducæi, persecuti sunt Apostolos, eo quod prædicarent resurrectionem, quam ipsi, utpote Sadducæi, pertinaciter negabant. Innuit Pontificem fuisse pariter Sadducæum, ideoque Apostolis indignatum.

REPLETI SUNT ZELO. — Pagninus, *æmulatione;* Syrus, *invidia, q. d.* Induerunt zelum suæ sectæ, puta Sadducæismi tuendi, ideoque inviderunt Apostolis eum per miracula impugnantibus, et quasi de eo triumphantibus, eosque opprimere conati sunt; sed zelus Apostolorum, utpote cœlestis et divinus, vicit et oppressit zelum terrenum et perversum Sadducæorum.

Vers. 18. 18. IN CUSTODIA PUBLICA, — δημοσίᾳ, id est *populari et plebeia,* in qua incarcerati tenebantur fures et latrones aliique malefici plebeii et viles, ut eo majori ignominia et dolore afficerent Apostolos, quasi aliis maleficis similes, uti in culpa, ita et in pœna. Nobiles enim ponebantur in carcere secreto honoratiore et commodiore, ait Hugo.

Vers. 19. 19. ANGELUS AUTEM DOMINI. — Aliqui censent fuisse S. Michaelem, cui commissa est cura Ecclesiæ, ideoque et capitis ejus, puta Pontificis, qualis erat S. Petrus. Ita Pantaleon Chartophylax in *Encomio S. Michaelis,* quod extat apud Surium 29 septembris; Sophronius, tom. II *Biblioth. S. Patrum,* in *Encomio angelorum*, et alii. Addit Arator angelum hunc venisse coruscum ingenti lumine, eoque carcerem et noctem illustrasse, alioqui enim eum videre non potuissent Apostoli.

APERIENS JANUAS CARCERIS. — Rupertus, Dionysius, Gagneius et alii censent januas revera non fuisse apertas, sed per phantasiam: angelum enim eos eduxisse e carcere portis clausis, per penetrationem dimensionum (uti Christus nascens penetravit clausum matris uterum, et resurgens penetravit lapidem quo clausum erat sepulcrum), sed ita expedite, ac si per portas carceris apertas eos eduxisset : unde eis visum fuisse quod per portas apertas egressi essent. Verum contrarium est verius, scilicet angelum revera aperuisse carcerem : angelus enim non potest facere, ut corpus unum penetret aliud; sed mox ut eos eduxit, rursum januas clausit : unde eas clausas invenerunt ministri Magistratus, vers. 23.

Moraliter, disce hic in rebus arctis maxime suis adesse Deum, tumque suam potentiam, etiam per miraculum, in iis tuendis ostendere : itaque nemini tunc desperandum, sed potius acuendam spem in Deum, ejusque opem maxima fiducia invocandam esse, uti hic fecisse Apostolos non est dubium.

Vers. 20. 20. ITE, ET STANTES, — quasi constantes in fide et prædicatione Christi. Statio enim est symbolum et gestus constantiæ et constantium. Unde *Sap.* cap. V, vers. 1, de iis dicitur : «Stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt. » Nota hic quantam libertatem et generositatem a præconibus suis requirat Deus et angeli, ut scilicet sese opponant toti concilio, eoque invito prædicent, ejus nec minas, nec tormenta, nec mortem metuentes.

LOQUIMINI, etc., OMNIA VERBA VITÆ HUJUS. — « Vitæ, » id est instituti, puta Christianismi; *secundo,* « vitæ, » scilicet Christianæ; *tertio,* « vitæ, » scilicet æternæ : quæ nimirum viam ostendunt, ducuntque ad salutem et vitam æternam.

Vers. 21. 21. INTRAVERUNT DILUCULO IN TEMPLUM. — Syrus, *tempore pulchritudinis.* Aurora enim est pulcherrima, tum sole Oriente auricomo, tum avium cantu, tum suavi per lucem et calorem e floribus, herbis, germinibus et rore, exhalante spiritu. Scribit Plato, lib. X *De Legibus,* Græcos omnes, æque ac Barbaros sole tam oriente quam occidente adorare Deum : quocirca Clemens, lib. II *Constit.*, cap. XXIV, acriter redarguit Christianos tardius templa adeuntes, cum Gentiles et Judæi suas Synagogas diluculo frequentent; quin et Sapiens, cap. XVI, vers. 28, docet manna cœlitus

ninxisse diluculo : « Ut notum omnibus esset, inquit, quoniam oportet prævenire solem ad benedictionem tuam, et ad ortum lucis te adorare. » Ita hic Apostoli dimissi e carcere, primo diluculo adeunt templum, tum orationis et gratiarum actionis, tum prædicationis causa, scientes utique Judæos auditores de more diluculo ad orationem venturos in templum.

Cum Deo evigilandum cique indormiendum. Præclare Climacus, magnus spiritalis vitæ magister, *gradu* 26, docet quemque debere diem cum oratione incipere et finire, ut cum Deo evigilet eique indormiat : inde enim totum reliquum vel diem, vel noctem pendere; ac proinde dæmonium vespertinum vespere, matutinum vero mane nobis insidiari : « Quoties, inquit, quietis causa lectulo decubuerimus, adveniens immundus spiritus iniquas ac sordidas cogitationes, velut spicula quædam jaculatur in nos, ut cum per desidiam ad orationem non exsurgimus, neque contra illum ocyus armamur, in sordidis obdormiamus cogitationibus sordidaque videamus somnia. » Subdit deinde de matutino : « Est e spiritibus unus qui præcursor dicitur, qui nos e somno surgentes protinus excipit, primumque nostrum cogitatum inquinare nititur. Da Domino primitias diei tuæ. Erit enim tota ejus, qui prior occupaverit. Memorabile verbum operarius quidam optimus locutus est : Ab ipso, inquit, matutino tempore cursum totum meum diei scio. » Fideles ergo illico ut evigilant, instar volucrum et cum volucribus incipiant jubilare Deo.

ADVENIENS, — ad locum concilio destinatum.

CONVOCAVERUNT CONCILIUM. — Syrus, *suos socios et collegas*, puta pontifices inferiores, qui ei a consilio erant, uti modo sunt Cardinales Pontifici (1).

Vers. 24. 24. MAGISTRATUS TEMPLI, — ϛρατηγὸς, id est dux militum; et quasi prætor templi; ut ex Chrysostomo et Beda dixi cap. IV, vers. 1.

DE ILLIS QUIDNAM FIERET? τί ἂν γένοιτο τοῦτο, *quidnam hoc esset*; vel, *quidnam de illis factum esset?* Ita Syrus; Tigurina, *quidnam hoc sibi vellet?* Vatablus, *quomodo hoc factum esset?* An scilicet Apostoli pecunia corrupissent custodes carceris, ad eum ipsis aperiendum; an vi perfregissent carcerem, an magico præstigio ex eo evasissent, uti videtur fecisse Apollonius Thyanæus, qui Romæ a Domitiano incarceratus, subito Puteolis apparuit, teste Philostrato, lib. VIII Vitæ ejus, cap. IV. Aliter vertit Pagninus, *quidnam hoc futurum esset? q. d.* Nesciebant quonam res hæc evaderet, quem exitum habitura esset.

Vers. 26. 26. ADDUXIT ILLOS SINE VI. — Paruerunt Magistratui, sive Prætori Apostoli, etsi non tenerentur possentque ejus vim propulsare plebis sibi addictæ auxilio, ut darent exemplum Evangelicæ humilitatis patientiæ, integritatis, constantiæ et obedientiæ erga Magistratus, etiam infideles et hostiles, juxta mandatum Christi, *Matth.* cap. X, vers. 12, et *Joan.* cap. XIV, vers. 27. Nihil enim timet bona conscientia nixa Deo certaque ejus ope et præsidio, « qui tanquam volucres illos (Apostolos) semper ex ipsorum (Judæorum) manibus eripiebat, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 28. 28. PRÆCIPIENDO PRÆCEPIMUS. — *q. d.* Diserte, graviter et severe sub pœnis magnis præcepimus vobis.

ET VULTIS INDUCERE. — *q. d.* Vultis nobis imputare et imponere crimen homicidii, quod scilicet impie et injuste Christum verum, innocentem et sanctum occiderimus, itaque nobis afflare infamiam et periculum vitæ, tum apud plebem, tum apud Romanos rerum dominos, potentes æque ac justos scelerum vindices. Inducere enim sanguinem alicujus super alium, est eum reum facere homicidii, ejusque pœnas ab eo deposcere, scilicet ut det suum sanguinem, et vitam pro sanguine alterius quem injuste effudit. « Oblitus est, ait Beda, princeps Sacerdotum debiti, quod ipse sibi et suis imprecatus erat, dicens : Sanguis ejus super nos et super filios nostros. »

HOMINIS ISTIUS, — Jesu Christi, quem dedignantur nominare, vel propter ejus claritatem, inquit Glossa : quia nimirum ei invident ejusque nomen obscurare et abolere conantur; vel propter odium : quos enim odimus, nec videre, nec audire, nec nominare sustinemus.

Vers. 29. 29. RESPONDENS AUTEM PETRUS, ET APOSTOLI. — Lyranus censet Petrum solum locutum esse pro cæteris, ne si omnes loquerentur, esset confusio vocum, quæ intelligi nequiret. Melius Hugo, Dionysius et alii censent, Petro responsionem inchoante, alios ei succenturiatos fuisse, ac quemque responsionem confirmasse : erant enim pleni zelo et ardore, tum prædicandi et profitendi Christum, tum pro eo patiendi.

OBEDIRE OPORTET DEO MAGIS QUAM HOMINIBUS. — Aurea est hæc gnome, modesta et fortis, cordibus omnium insculpenda, quæ praxim exigit quotidianam et jugem in quovis loco et tempore. Ea freti Apostoli et Martyres, opposuerunt se edictis Imperatorum de adorandis idolis aliisque rebus a Deo vetitis, usque ad ignes, cruces et bestias. Ita Machabæi responderunt Antiocho mandanti ut contra legem Dei vescerentur carne porcina : « Non obedio præcepto regis, sed præcepto legis, quæ data est nobis per Moysen, » II *Machab.* cap. VII, vers. 30. Huic simile est axioma Platonis in *Phedro* : « Nulli hominum fas est discedere ab eo munere quod Deus ei imperavit. » Nam, ut idem ait in *Eutyphro* : « Illud sanctum est, quod Deo gratum est et placet. »

Secundo, Apostoli tacite hac sententia et se-

(1) *Concilium et omnes Seniores plebis Israel*, id est, synedrium et totum senatum Israeliticum. Per *senatum* intelligendi sunt quicumque e singulis tribubus ætate et prudentia ad judicandum idonei videbantur, nec Sacerdotum, nec Levitarum classi adscripti essent. Supra IV, 8, iidem vocati sunt *Seniores Israel*.

quenti perstringunt suos judices et pontifices : « Magna enim sapientia ostendunt, quod illi cum Deo pugnent, » ait S. Chrysostomus.

Vers. 31. 31. Hunc Principem et Salvatorem. — σωτῆρα, de quo S. Augustinus, lib. III *De Trinit.*, cap. x, « qui est hebraice Jesus, inquit, græce σωτὴρ, nostra autem locutione Salvator. » Sic Gentiles Antiochum cognominarunt Soterem, a salute suis allata.

Exaltavit, — a terra in cœlum per gloriosam ascensionem, ait S. Chrysostomus, sicut eumdem, vers. 30, « suscitavit » a morte per resurrectionem. Rursum exaltavit eum in terra per nostram prædicationem, dando ei nominis claritatem, eique sensim subjiciendo Judæos et Gentes, « ut in nomine Jesu omne genuflectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris, » *Philip.* cap. II, vers. 11.

Ad dandam pœnitentiam, — ut per Christum, perque Christi merita, ad ejus gloriam, daret Israeli locum modumque pœnitentiæ, et per eam remissionem peccatorum, puta justitiam et salutem : non quod justificatio nostra consistat tota in remissione peccatorum per imputatam nobis justitiam Christi, uti delirat Calvinus, negans gratiam habitualem et virtutes infusas, cujus proinde errorem damnat Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. 11; sed quod justificatio nostra in hac vita, potius peccatorum remissione constet quam perfectione justitiæ, ait S. Augustinus, lib. XIX *De Civ.*, cap. XXVII. Nam post peccatum originale remissum in baptismo, remittuntur nobis peccata mortalia post baptismum admissa in sacramento Pœnitentiæ; post illud crebro ex innata concupiscentia relabimur in peccata saltem venialia, pro quorum remissione quotidie oramus ex præcepto Christi, dicentes : « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.» Vide Bellarminum, lib. II *De Justificat.*, cap. III et VI.

Porro Petrus præ aliis donis Christi et Christianismi, proponit judicibus remissionem peccatorum, quia eis objiciebat peccatum gravissimum, quod scilicet Christum occidissent; ne ergo ejus veniam desperent, asserit Deum per Christum omnia omnino peccata, etiam hoc Christicidii, eis, si pœniteant et credant in Christum, condonaturum. Nam « Christus, inquit Œcumenius, a Deo exaltatus, injuriarum obliviscitur.»

Vers. 32. 32. Et nos sumus testes horum verborum, — id est harum rerum et mysteriorum (*verbum* enim ponitur pro *re* verbo significata, per metonymiam), puta Christi resurrectionis, ascensionis et exaltationis, ac pœnitentiæ et remissionis peccatorum, a Deo in Christum credentibus promissæ. Ita Lyranus.

Et Spiritus Sanctus. — Græce καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἅγιον, hoc est ut Pagninus et Tigurina, *insuper autem et Spiritus Sanctus, q. d.* Non tantum nos testes sumus Christi, sed et Spiritus Sanctus, qui per nos intrepide eloquitur hoc de Christo testimonium, quique per nos in fidem hujus sui testimonii tot signa et miracula operatur, imo omnibus in Christum credentibus se communicat, ac proinde et vobis, licet Christicidæ sitis, se communicabit, si in Christum credatis. Porro Spiritus Sanctus non tantum dabat testimonium Christi per Apostolos, sed et per seipsum, tum quia in forma linguæ, ignis, venti, visibiliter illabebatur credentibus in baptismo; tum quia menti credentium internam suggerebat fidem, spem et amorem in Christum. Qualis quantusque testis sit Spiritus Sanctus, docet S. Cyrillus, lib. X *in Joan.*, cap. XXXIII.

Vers. 33. 33. Hæc cum audissent, dissecabantur. — Syrus, *dilacerabant se præ furore*; alii, *frendebant et stridebant dentibus*, quasi per os serram traherent. Optime Noster *dissecabantur*, quasi serra iræ et furoris per medium cor dissecti et disserrati; hoc enim est Græcum διαπρίεσθαι. Nam ingens dolor, livor et ira, est quasi serra mentem irati dissecans, et discerpens in mille cogitationes, motus et æstus impatientiæ et indignationis. Ex adverso Apostoli mites et fortes, inter medios hostes constituti, summa pace mentisque serenitate fruebantur. Tanti est mens sibi conscia recti et in Deum defixa.

Cogitabant, — ἐβουλεύοντο, id est *consultabant*, ut vertit Tigurina et Pagninus.

Vers. 34. 34. Pharisæus. — *Pharisæus* hebraice idem est quod *expositor, explanator*, scilicet S. Scripturæ et legis divinæ; vel *separatus ab aliis*, scilicet religione et vitæ sublimitate. Habebantur enim inter Judæos legis peritissimi et observantissimi. Unde et Paulus ante conversionem fuit Pharisæus, cap. XXIII, 6, et *Philipp.* III, 5. Vide ibi dicta.

Gamaliel. — Fuit hic magister S. Pauli, S. Barnabæ et S. Stephani, qui postea credidit in Christum ejusque fidem publice professus est, ac relatus inter Sanctos in *Martyrol.*, die 3 augusti, una cum filio suo Abibone, ut patet ex Luciano in *Relatione* inventionis corporis S. Stephani, Nicodemi, Gamalielis et Abibonis, quam recenset Baronius. Luciano enim apparens Gamaliel, locum sepulturæ suæ et sociorum revelavit. Jam ergo occulte favebat Christo et Apostolis, imo S. Clemens, lib. I *Recogn.*, cap. IX, et ex eo Beda asserunt eum jam fuisse Christianum (licet id neget Chrysostomus), sed Apostolorum suasu fidem celasse, ut in concilio Apostolos tueri et Pontificum contra eos consilia dissipare posset, uti fecit S. Sebastianus pro Christianis apud Diocletianum. Porro Gamaliel hebraice idem est quod *retributio mea Deus*, vel *ablactatus Dei*, vel *camelus meus fortis*, inquit Pagninus in *Nominibus hebraicis*, quæ omnia Gamalieli egregie quadrant.

Honorabilis, — τίμιος, id est *in pretio habitus*. Ita Tigurina et Pagninus, idque tum ob sapientiam, tum ob virtutem morumque gravitatem.

Jussit foras ad breve homines fieri. — *q. d.*

Præsidi concilii suggessit, ut juberet Apostolos ad breve tempus extra concilium educi. Ita Syrus, tum ne collegis suspicionem injiceret, quod Apostolis occulte faveret, si eos in præsentia excusasset, ait S. Chrysostomus; tum ut absentes efficacius defenderet. Ita Lyranus.

Vers. 35. 35. ATTENDITE VOBIS. — Lenit furorem judicum, suadendo cunctationem maturam, *q. d.* Nolite præcipitare sententiam ex passione et ira, ne ejus vos postea, sed sero pœniteat. Ita S. Chrysostomus. Sapienter Aristoteles, lib. VI *Ethic.*, cap. IX, asserit, « celeriter quidem deliberata agenda esse, cum mora autem consulendum. »

Vers. 36. Theodas quis? 36. EXTITIT THEODAS. — Alii *Theudas*. Alius est hic a Theuda, de quo Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. II, qui sub Cuspio Fado, Præside Judææ, id est anno quarto Claudii Cæsaris, prophetam se finxit, multis post hanc Gamalielis orationem annis (hæc enim dixit Gamaliel anno 34 Christi, qui fuit 18 Tiberii Cæsaris : cui deinde successit Caius Caligula, Caio Claudius). In quo falsus est Eusebius, lib. II *Histor.*, cap. XI, Beda, Dionysius et alii; nisi dicas in chronologia Theudæ errare Josephum, ac Theudam diu ante Claudium rebellionem apud Judæos concitasse, quod tamen creditu est difficile, scilicet Josephum tot annis in re ævi sui errasse; fuit enim ipse Claudio coævus. Forte Theudas Josephi fuit filius vel nepos Theudæ nostri, qui ejus rebellionem sopitam suscitare patrisque vel patrui necem vindicare conatus est, uti et hodie fieri videmus.

DICENS SE ESSE ALIQUEM. — Græca addunt μέγαν, id est *magnum*; Syrus, *dicens se esse Rab*, vel *Rabbi*, id est magnum quemdam doctorem et prophetam. Persuasum erat populo ex oraculis Prophetarum, et ex sceptro a Juda in Herodem alienigenam translato, instare tempus Messiæ, qui Judæis regnum restitueret et toti orbi imperaret. Hujus persuasionis meminit quoque Tacitus, lib. XXI, et alii. Multi ergo impostores eam occasionem arripuerunt se pro Messia venditandi, inter quos videtur fuisse hic Theodas. Audi de eo Josephum : « Apud Judæam præstigiator quidam, nomine Theodas, persuasit magnæ vulgi multitudini, ut assumptis suis facultatibus sequeretur se ad Jordanem fluvium (prophetam enim se jactabat), pollicens scissurum se verbo Jordanem fluvium, ac facilem præbiturum transitum, talique promissione multos seduxit. At Fadus misit in eos equitum turmas, qui ex improviso irruentes ex his multos interemerunt, multos vivos ceperunt, et in his ipsum Theodam, cujus caput abscissum reportavit Hierosolymam. » Sive enim unus idemque fuerit Theodas Josephi et Gamalielis hic, sive diversus, certe uterque similis fuit genii et ingenii.

CUI CONSENSIT, — ᾧ προσεκολλήθη, id est *cui agglutinatus est*; Pagninus, *cui adhæsit* (1).

Vers. 37. Judas Galilæus quis? 37. POST HUNC EXTITIT JUDAS GALILÆUS. — Hinc rursum colligas alium fuisse Theudam nostrum, alium Josephi; hic enim fuit sub Claudio, noster sub Augusto : fuit enim ante Judam Galilæum, qui Romanis rebellare cœpit nascente Christo. Ita Origenes, lib. I *Contra Celsum*, et tract. 21 *in Matth.*, docet Theudam fuisse ante Christi nativitatem, Judam vero paulo post eam, puta in censu quem fecit Augustus nascente Christo. Sic et Lucius Dexter, in *Chronico*, anno secundo Christi, qui fuit urbis Romæ 753, hæc habet : « Tres soles apparuerunt in Hispaniis in unum collecti. Augustus Tiberium et Agrippam in filios adoptat. Judas Galilæus Judæos ad rebellandum Romanis cohortatur; » imo et Lucas hic, aut potius Gamaliel dicens : « Post hunc extitit Judas Galilæus in diebus professionis, » id est in diebus census, ut mox dicam. Alii, qui volunt eumdem esse Theudam nostrum cum illo Josephi, ideoque posteriorem Juda Galilæo, respondent *post hunc* idem esse quod *præter hunc* : Græcum enim μετὰ, non semper significat ordinem temporis, sed rerum connexionem. Verum dura et contorta videtur hæc expositio : Græce enim μετὰ τοῦτον, proprie significat *post hunc*, ut vertit Noster, Tigurina, Pagninus et alii passim, non *præter hunc*.

Dies professionis quid? IN DIEBUS PROFESSIONIS, — ἀπογραφῆς, id est *descriptionis*. Ita Tigurina. Syrus, *in diebus quibus homines descripti sunt in pecunia capitationis*, puta capitatim in censu. In censu enim fiebant hæc tria : *primo*, singuli profitebantur se subditos Cæsaris Augusti; *secundo*, ei solvebant censum in signum subjectionis; *tertio*, describebantur a præside in tabulis Cæsareis, ad ineundum numerum Judæorum et aliarum gentium, quæ se Cæsari subditas profitebantur, ut ex illo sciret Cæsar quantæ essent provinciarum vires, tum ad pendendum vectigal, tum ad conscribendum militem, vel etiam imponendum, ne provinciæ fretæ sua multitudine et robore, Cæsari rebellarent. Hic est census de quo Lucas, cap. II, 1 : « Exiit edictum a Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est a præside Syriæ Cyrino : et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Joseph, etc. » Judas ergo, occasione accepta hujus census, cœpit concitare Judæos ad rebellandum Romanis, dicens indignum esse ut gens fidelis, et filii Abrahæ hucusque liberi, servire inciperent infideli Cæsari et Romanis. Addebat lege iis vetitum esse dare Romanis vectigal.

Vectigal Judæis vetitum, Deuter. cap. XXIII, quale? Nam *Deuter*. XXIII, post versum 17 : « Non erit meretrix, » etc., Septuaginta addunt : « Non erit τελεσφόρος de filiabus Israel, » quod Tertullianus, lib. *De Pudicitia*, cap. IX, et S. Hieronymus, *epist.* 146, vertunt : « Non erit vectigal pendens

(1) Pro προσεκολλήθη, in aliis codd. legitur προσεκλίθη, *inclinatus, innixus est*, quam lectionem genuinam judicant Griesbachius, Knappius et Schottus; in aliis προσεκλήθη, *advocatus est*, quæ lectio Kuinoelio præferenda videtur.

ex filiis Israel; » τέλος enim significat *vectigal*. Verum perperam; nam hæc sententia non habetur in Hebræo textu, nec in Latino et aliis. Quare videtur addita a Septuaginta ad explicandum præcedentem legem: « Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel, » scilicet per meretricem et scortatorem maxime hic intelligi eos qui se suamque turpitudinem Veneri et Priapo sacrilege dedicabant, qualis fuit mater Aza, regis Juda, et effeminati, de quibus III *Reg.* xv, 12 et 23; τελεσφόρος enim non tam a τέλος, id est *vectigal*, quam a τελετὴ, id est *consecratio*, deducitur. Unde S. Augustinus, lib. X *De Civit.*, cap. IX, ait, hac voce teletarum significari consecrationes quasdam, quæ vere erant fallaces ritus dæmonum, in quibus scilicet meretrices et effeminati dona ac præsertim partem pretii et lucri suæ turpitudinis offerebant Veneri, vel Priapo, sicut canephoræ apud Athenienses; planeque videtur τελεσφόρος dictum de femina, non de viro. Sequitur enim, « de filiabus Israel. » Et mox: « Et non erit τελισκόμενος, id est *initiatus*, de filiis Israel. » Ubi Theodoretus, Quæst. XXVIII *in Deuter.*: « Τελεσφόρον, ait, vocat eum qui mysteriis initiat; τελισκόμενον autem eum qui initiatur, » id est consecratur Veneris aut Priapi sacerdos, aut cultor vel cultrix. Tales enim Hebraice vocabantur *kades kadesca*, quod Noster in *Deuter.* vertit *meretrix et scortator*; alibi vero *effeminati*. *Kades* enim proprie significat sanctum et consecratum alicui numini, ut hic meretricem Veneri. Ita et S. Cyrillus, lib. XV *De Adoratione*.

Secta Galilæorum. Judas ergo hic fuit auctor sectæ Galilæorum, qui pro libertate sua tuenda omne vectigal et dominium Cæsaris, etiam morte proposita abnuebant. Vide Josephum, lib. XVIII *Antiq.*, cap. I, qui et lib. XX, cap. III, addit Judæ filios, Jacobum et Simonem, sub Claudio Imperatore, eadem de causa crucifixos esse. Sed audi eumdem de Galilæorum, etiam puerorum, pertinacia scribentem, lib. VII *Belli*, cap. XXIX: « Omni genere tormentorum et vexatione corporum in eos excogitata, ob hoc duntaxat, ut Cæsarem dominum faterentur, nemo cessit, neque dicere velle visus est; sed omnes illa necessitate validiorem sententiam conservavere, tanquam brutis corporibus, non animis etiam cruciatus ignemque susciperent. Maxime vero puerorum ætas miraculo spectantium fuit: nec enim vel eorum quisquam commotus est, ut dominum Cæsarem nominaret, usque adeo corporum infirmitatem vis audaciæ superabat. »

Diu hæc secta inter Judæos viguit, adeoque erupit in publicum bellum, quo Judæi a Tito et Vespasiano subjecti et excisi sunt. Hac de causa Christus et Apostoli, quia sub idem tempus cœperunt docere, et quia æque ac Judas ejusque asseclæ, erant Galilæi, in hæresis eorum suspicionem apud Judæos et Romanos venerunt, ideoque ut ab ea se alienos ostenderent, passim docent jubentque ut fideles principibus, etiam infidelibus, obediant, eisque debitum honorem et tributum impendant. Vide S. Paulum toto cap. XIII *ad Rom.* Quin et Christus hac de causa voluit solvere tributum, etiamsi ad id non obligaretur, *Matth.* XVII, 27. Hinc et Scribæ tentarunt Christum, ut eum apud Pilatum accusarent, dicentes: « Licetne tributum dare Cæsari, an non? » *Matthæi* XXII, 17. Ita S. Hieronymus ibidem.

Hi sunt Galilæi quos occidit Pilatus miscendo sanguinem sacrificiis eorum, *Lucæ* XIII, 1. De iisdem agit Hegesippus, lib. II *De Excid. Hieros.*, cap. V, ubi tamen eos Samaritanos vocat. Sed respondeo origine fuisse Galilæos, secta Samaritanos, ideoque a Judæis separatos templo, religione et sacrificiis. Aut certe mixti erant ex Samaritis et Galilæis. Porro quo fine et sensu Gamaliel citet rebelliones Theudæ et Judæ, mox patebit.

AVERTIT POPULUM. — Græce additur ἱκανὸν, id est *multum*. Sic et Syrus.

DISPERSI SUNT, — annihilata est eorum secta et rebellio, quia omnes vel occisi, vel dispersi sunt, *q. d.* Pari modo annihilabitur hæc Apostolorum secta, si vergat ad seditionem vel aliud scelus: eo enim detecto, præses Romanus eos comprehendet et puniet, æque ac nos Pontifices et Scribæ, qui in eorum doctrinam et mores invigilamus; sin autem eorum secta sit pia et a Deo, non possumus, nec debemus ei resistere, uti ipse subdit vers. 38. Quare non præcipitemus consilium et sententiam, sed exspectemus et videamus quonam res eorum evadent: ita in nullam partem peccabimus; nec enim a populo vel Præside negligentiæ, nec a Deo imprudentiæ et temeritatis argui poterimus. Hoc est quod subdit:

Vers. 38. Prudens Gamalielis consilium. 38. ET NUNC ITAQUE DICO VOBIS: DISCEDITE AB HOMINIBUS ISTIS. — Hoc est, ut Syrus, Tigurina et Pagninus, *abstinete ab hominibus istis. q. d.* Nolite vos miscere eorum prædicationi: uti eam non probatis, ita nec improbate: tempus, quod veritatis est magister, docebit nos an ex Deo sit, an ex spiritu humano; hactenus neminem læserunt, nec quid impii aut perversi docuerunt: non enim docent cultum idolorum, nec blasphemant Deum Israelis: ergo adhuc in eos actionem nullam habemus, nullum jus persequendi aut puniendi. « Discedite » ergo, græce ἀπόστητε, id est abscedite et desistite a vestra contra eos inquisitione, nolite eorum res et acta dijudicare, nolite eorum conciones impedire, ne si novi Prophetæ sint a Deo missi, in Deum injurii sitis, ab eoque castigemini: sin autem humano seditionis aut ostentationis spiritu agantur, ille se prodet, eosque populo contemptibiles et magistratibus reos constituet, qui proinde eos compescent et punient; itaque hoc eorum opus et consilium per seipsum dissolvetur et corruet.

Vers. 39. 39. SI VERO EX DEO EST, NON POTERITIS (nec physice, nec etiam moraliter, *q. d.* Licite non potestis, nec debetis) DISSOLVERE ILLUD. — Unde

sequitur : « Ne forte et Deo repugnare inveniamini. » Poterat dicere Gamaliel : Certum est hoc Apostolorum opus esse a Deo, idque probant tot eorum miracula. Verum quia judices ab eis plane aversos, imo in eos furentes vidit, prudenter id tacuit, ne et suum in Apostolos affectum proderet, et Judæorum furorem magis concitaret, sibique et Apostolis vitæ periculum crearet. Dicit ergo conditionate : « Si vero ex Deo est (uti revera est), non poteritis dissolvere ; » ut injecto Dei metu, quasi aqua frigida, eorum furorem mitiget et restinguat, quem plane extinguere et suffocare non poterat. Simul hoc dicto innuit, ut serio et sine passione inquirant an hoc opus non sit ex Deo : si enim considerent eorum mores sanctos ac miracula, facile visuros hoc esse opus Dei, *q. d.* « Credite quod non poteritis dissolvere, » ait S. Chrysostomus. Esto enim Apostoli docerent novam legem novumque Testamentum, quo vetus lex et sacrificia abroganda erant, tamen id ipsum futurum esse prædictum fuerat a Prophetis. Hujus autem mutationis jam tempus adesse, multis Scripturis et miraculis probabant Apostoli.

Abutuntur hac sententia Gamalielis hæretici, dicentes, cum accusamur apud Magistratus novæ doctrinæ, respondendum eis est : Si hoc opus est ex hominibus, dissolvetur ; si ex Deo, non poteritis dissolvere illud. Sed perperam : certum enim est omnem hæresim esse hæresim, id est doctrinam falsam et pestilentem, a Deo et Ecclesia damnatam, quam proinde Magistratus statim succidere debent, ne proserpat, multosque inficiat et perdat. Notum est quantum induciæ a Carolo V coacto datæ hæreticis in Germania usque ad Concilium generale, nocuerint Ecclesiæ, hæresimque propagarint, ut illa hucusque eradicari non potuerint. « Sermo enim eorum ut cancer serpit, » II *Timoth.* II, 17. Quocirca eos statim occidi jussit Deus, *Deuter.* XIII, 5. Secus fuit hic in Apostolis ; certum enim erat Gamalieli eorum doctrinam esse sanctam et divinam. Scribis vero et judicibus idipsum si non certum, certe dubium esse debebat ob tot signa et prodigia, quæ indies de Apostolis audiebant vel videbant. In tanto autem dubio non poterant bona conscientia Apostolos damnare ; cumque ex præconcepto contra eos præjudicio et aversione non vellent eos absolvere, omnino faciendum eis erat Gamalielis consilium, scilicet : Absistite ab hominibus istis, quoniam si ex hominibus est hoc eorum opus, dissolvetur ; sin ex Deo, dissolvere non poteritis illud. Quid enim aliud suadeas homini furenti et in scelus ruenti?

CONSENSERUNT AUTEM ILLI, — scilicet, ne Apostolos interficerent, uti paulo ante furentes cogitarant vers. 33 ; non tamen furor eorum ita restinctus fuit, quin eos flagellarent et juberent prædicatione Christi abstinere, ut sequitur.

Vers. 40. 40. CÆSIS DENUNTIAVERUNT ; — flagellarunt ergo vel fustigarunt Apostolos ; Syrus, *verberarunt.* Græcum δείρω significat *verberare* et *excoriare.* Fecerunt id, quia quoquo modo « suæ libidini satisfacere voluerunt, ne nihil egisse viderentur, et insipienter ea tentasse quæ ipsis impossibilia erant, » ait S. Chrysostomus. Porro S. Clemens, lib. V *Constit.*, cap. II, hujus verberationis auctores facit Caipham, Annam et Alexandrum, asseritque non semel, sed sæpius ab eis verberatos esse Apostolos. Vere S. Athanasius, epist. *ad Orthodoxos in persec.* : « Flagella pati, inquit, Christianorum est, inferre Caiphæ et Pilati. » Impletur hic oraculum, quod Apostolis prædixit Christus : « In synagogis suis flagellabunt vos, » *Matth.* X, 17. Præclare S. Nazianzenus, oratione 23 *in laudem Heronis* : « Philosophi animus ex eo quod passus est, generosior redditur, atque ut candens ferrum frigidæ aspersione, ita ipse periculis obdurescit. »

NE LOQUERENTUR IN (id est *de*) NOMINE JESU, — ne de Jesu prædicarent, scilicet eum resurrexisse et esse salvatorem mundi.

Vers. 41. Gaudium in tribulatione. 41. IBANT GAUDENTES. — « Tam fortis, ait Chrysostomus, invictaque res est virtus ; et dum patitur, affligentes vincit. » Et mox : « Est quippe fortitudinis excellentissimus gradus, non tantum patienter et libenter, sed lætanter quoque adversas res ferre. Hoc est omne gaudium, in varias tentationes incidere, » ut ait Jacobus, cap. I, vers. 2. Additque hanc fortitudinem et lætitiam in plagis, mirabiliorem esse omnibus signis et miraculis.

Exempla. Cassianus, *Collat.* XII, cap. XIII, narrat Christianum quemdam a Gentilibus divexatum, cum illi petulanter rogarent : « Quid miraculi Christus vester, quem colitis, fecit? » respondisse : « Ut his ; ac majoribus, si intuleritis, non movear, nec offendar injuriis. »

Ita S. Paulus exultat passim et gloriatur in suis vinculis, plagis, flagellis, lapidationibus. Vide totum cap. XI Epist. II *ad Cor.*

Unde S. Chrysostomus, hom. 1 in II *ad Cor.* : « B. Paulus, ait, cum videret quasi nivis cumulos tentationes quotidie ingruentes, non aliter quam si in medio paradiso vixisset, gaudebat gestiebatque. » Et S. Augustinus, lib. LXXXIII, *Quæst.* II, asserit « justos etiam sequestrata spe futuræ vitæ, jucundius et lætius præ amore veritatis torqueri, quam luxuriosi præ cupiditate ebrietatis epulentur. »

Ita in craticula exultabat S. Laurentius, irridens tyrannum : « Assatum est, versa et manduca. »

Ita in equuleis et acerbissimis tormentis exultabat S. Vincentius, sua lætitia vincens et affligens Dacianum judicem et tortorem.

S. Tiburtius, prunis candentibus insistens nudis plantis, dicebat « se super rosas ambulare. »

S. Theodorus Martyr die nona novembris, toto corpore dilaceratus cantabat : « Benedicam Dominum in omni tempore. »

S. Bonifacius, 14 maii ungulis excarnificatus

Jubilabat: « Gratias tibi ago, Domine Jesu Christe Fili Dei. »

S. Ignatius damnatus ad leones, audiens eos rugientes in amphitheatro Romano, exultans exclamabat: « Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, ut panis mundus inveniar. »

S. Barlaam manu thure plena, igni a carnificibus ante idolum imposita, ut, si manum ab igne retraheret, thusque in ignem excuteret, videretur idolo thurificasse, manum ardentem immotam in igne continuit, psallens: « Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, et digitos meos ad bellum. » Ita S. Basilius, orat. *in S. Barlaam.*

Joannes Fischerus, Episcopus Roffensis, damnatus ab Henrico VIII, Angliæ rege schismatico, ad mortem, cum duceretur ad supplicium, canebat hymnum: « Te Deum laudamus. »

Idem fecit noster Campianus in tribunali damnatus, cui Scherwinus in damnatione socius succinens, in hunc mentis vocisque jubilum erupit: « Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus et lætemur in ea. » Hoc est quod ait Jeremias, *Thren.* III, 30: « Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis, » quasi ea esuriens iisque se pascens et exultans. Vide ibi dicta.

Quocirca S. Saturninus durum obiens in martyrio dolorum agonem, aiebat: « Breviter patior, libenter patior; gratias ago, nec agere sufficio. Christe, da sufferentiam. Tibi laus, tibi decus. » Ita habet ejus Vita apud Surium die 11 februarii.

Marcus Arethusius sub Juliano Apostata excarnificatus, eo quod idolum confregisset, stylis confossus, melle illitus et suspensus, ut a vespis comederetur, suos tortores irrisit dixitque eos abjectos esse et humi repere, se vero erectum et in sublimi positum. Hac constantia et alacritate eos convertit. Ita Theodoretus, lib. III cap. VI. Idem dixit nuper Martyr quidam in Anglia, ex alto suspensus.

Quoniam digni habiti sunt. — Est enim ingens Dei donum, ut docet Apostolus, *Philip.* I, 29, pati pro Christo, ac consequenter ingens est dignitas, laus et gloria. Vide dicta *Philip.* I, ac S. Cyprianum, tract. *De Exhort. martyrii*, et epistola nona *ad Martyres*, ubi eos vocat fortissimos, fidelissimos, benedictos, beatissimos. Vide et Tertullianum, lib. *ad Martyres*, ubi eos vocat pugiles veritatis, milites Christi, victores sæculi. Idem, lib. *De Anima*, cap. XXXII: « Tota paradisi clavis, inquit, tuus sanguis est, » o Martyr. Idem, lib. *De Cultu femin.*, in fine: « Stolæ, inquit, martyriorum præparantur, angelis bajulis sustinentur. » Et Clemens Alexandrinus, lib. IV *Strom.*: « Martyria, inquit, sunt gloriosæ conversationis exemplaria. »

Pro nomine Jesu. — Hæc est causa tantæ dignitatis passionum et patientiæ, scilicet quod pro nomine, honore et amore Jesu patiantur. Hoc est mel, quod omne dolorum fel dulcorat. Audi S. Augustinum, in *Soliloq.*, cap. XXII: « Tu, Domine, es dulcedo inæstimabilis, per quam omnia amara dulcorantur. Tua enim dulcedo Stephano lapides torrentis dulcoravit; tua dulcedo craticulam beato Laurentio dulcem fecit; pro tua dulcedine ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine tuo contumeliam pati. Ibat Andreas securus ad crucem et gaudens, quoniam ad tuam dulcedinem properabat. Hæc enim tua dulcedo ipsos Apostolorum principes sic replevit, ut pro ipsa crucis patibulum unus eligeret, alter quoque caput ferienti gladio supponere non timeret. Pro hac emenda Bartholomæus propriam pellem dedit. Pro hac quoque gustanda veneni poculum intrepidus Joannes potavit. Hanc vero ut gustavit Petrus, omnium interiorum oblitus, clamavit quasi ebrius dicens: Domine, bonum est nos hic esse, faciamus hic tria tabernacula: hic moremur, te contemplemur, quia nullo alio indigemus: sufficit nobis, Domine, videre te, sufficit, inquit, tanta dulcedine satiari. Unam enim stillam dulcedinis ille gustavit, et omnem aliam fastidivit dulcedinem. Quid putas dixisset, si magnam illam multitudinem dulcedinis divinitatis tuæ gustasset, quam abscondisti timentibus te! Hanc tuam dulcedinem ineffabilem et illa gustaverat virgo (S. Agatha), de qua legimus quod lætissima et glorianter ibat ad carcerem, quasi ad epulas invitata. Hanc, ut reor, et ipse gustaverat, qui dicebat: Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te! quique monebat: Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Hæc est enim illa beatitudo, Domine Deus noster, quam exspectamus daturum te nobis, pro qua tibi, Domine, continue militamus; pro qua tibi mortificamur tota die, ut in tua vita tibi vivamus. »

Quanta dignitas pati pro Christo.

Contumeliam pati. — Vere S. Hieronymus: « Non quæras gloriam, et non dolebis cum eris inglorius: qui laudem non appetit, nec contumelias sentit. » Id videre est hic in Apostolis, qui spernendo contumelias, veram gloriam adepti sunt. Quid enim gloriosius, quam pati pro Deo suaque passione Dei gloriam illustrare? Quid gloriosius, quam vitam expendere et sanguinem profundere pro eo qui eam nobis dedit? Quid gloriosius, quam Christo tanta et tam dura pro nobis passo vicem reddere (ut ait Tertullianus, lib. *De Resurrectione carnis*), plagas plagis, probra probris, cruorem cruori rependere? Etsi enim illius cruor infinities majoris sit pretii quam noster, tamen noster nobis pariter maximi est pretii: nec enim habemus quid pretiosius, quod ei rependamus. Hinc illæ laureæ, illæ coronæ, illi triumphi Martyrum in Ecclesia tam militante, quam triumphante. Sanctissimi viri, ut S. Franciscus, S. Xaverius, S. Antonius de Padua, ambierunt martyrium, ideoque ad Barbaros profecti sunt; sed Deus eos hoc dono dignatus non est: hinc Martyres, qui eo digni habiti sunt, summas

pro eo Deo egerunt gratias, ut patet ex Actis S. Agnetis, S. Luciæ, S. Agathæ, S. Polycarpi, S. Marci et Marcelliani et aliorum Martyrum. Quocirca S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, Christi causa in vincula conjectus, cum ab eo quæreret Franciscus Mendosius, postea Episcopus Burgensis et Cardinalis, num dolenter ferret illum carcerem ac vincula? respondit : « An tantum malum tibi videtur carcer esse? at vero non tam multæ Salmanticæ compedes sunt, non tot catenæ, quin ego plures pro Christo cupiam. » Ita Ribadeneira, in ejus Vita, lib. I, cap. XV. Idem roganti, « Quænam esset compendiaria via ad perfectionem? » respondit : « Multa pati pro Christo, » idque assidue postulare a Deo.

Merito ergo S. Hieronymus, epist. *ad Hedibiam, Quæst.* XI : « Triumphus Dei, inquit, est passio Martyrum, et pro Christi nomine cruoris effusio, inter tormenta mira perseverantia stare, torqueri et in suis tormentis gloriari. Ideo odor disseminatur inter gentes, et subit tacita cogitatio, nisi verum esset Evangelium, nunquam id sanguine defenderent. » Id sapiebat Michael illustris in Japonia martyr anno Domini 1609. Audi ejus animos et ignes, e litteris quas e carcere ad suos scripsit : « Non possum, inquit, Dei in me beneficentiam verbis exæquare, quod pro ejus fide captus sim, nimirum ex illo die dignatam esse augustissimam illam Majestatem, et animæ et corporis mei velut adire et capere possessionem : inde in summa pace fui. Æstuabat cor meum inæstimabili desiderio, sui ad omnem Dei nutum, in prosperis et adversis, ad unguem conformandi. » Et nonnullis interjectis : « Nunc intelligo irrisiones, contemptus, fastidia, quaslibet denique injurias pro Dei amore æquo animo toleratas, omnibus regum et Imperatorum sceptris ac diadematibus esse infinitis partibus anteponenda. Quadriennio fui in carcere ita lætus et alacer, ut uno tantum die mihi fuisse videar. » Ecce hi sunt spiritus primitivæ Ecclesiæ, in novella Japonum Ecclesia recalescentes, quos suscitat mustum Spiritus Sancti.

Vers 42. 42. OMNI AUTEM DIE NON CESSABANT. — Mirare hic tum Apostolorum fortitudinem, tum Pontificum et Magistratuum stuporem. Paulo ante cæsis denuntiaverunt, ne amplius prædicarent Christum : prædicant nihilominus ipsi ubique et publice, et tamen tacent Pontifices et Magistratus, perinde ac si elingues et enerves essent : nimirum Deus ligabat eis mentem, manum et linguam.

CIRCA DOMOS, — κατ' οἶκον, *per domos, de domo in domum*; Tigurina, *domesticatim*; Pagninus, *in singulis domibus*. Ita boni Pastores non tantum suas oves pascunt et docent publice in templo, sed et privatim obeuntes singulorum domos, eos instruunt, consolantur, hortantur et incitant ad omne bonum.

Nota : Sub hoc tempus occasione persecutionum Judæorum, Apostoli ex impulsu Spiritus Sancti quem recenter in Pentecoste ad hoc receperant, cœperunt cogitare de implendo testamento Christi : « Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ, » *Matth.* XXVIII. Quocirca Lucius Dexter, Præfectus prætorio Orientis, in suo Chronico nuper edito (si tamen illud ipsum sincerum est), quod dedicavit S. Hieronymo, sicut vicissim S. Hieronymus eidem dedicavit tract. *De Scriptor. Ecclesiasticis*, de iis ita scribit : « Anno Christi trigesimo quarto (quo mortuus est, resurrexit et ascendit in cœlum); ultima die junii, sancti Dei Apostoli, triginta et octo diebus plus minus post adventum Spiritus Sancti (puta post Octavam Pentecostes), conveniunt in cœnaculo Sion (quæ domus erat Mariæ, matris Joannis, cognomento Marci), ac habito consilio sortitioneque divina, provincias mundi prædicationis gratia inter se partiuntur. Contigitque S. Jacobo, Zebedæi filio, Hispania; Joanni Asia, Matthæo Æthiopia, Thomæ India, Philippo Scythia et Gallia (forte Gallogræcia sive Galatia). Quo tempore Canones eduntur et Apostolicæ Constitutiones componuntur, ad Sacramentorum et totius Ecclesiæ œconomiam, » multo magis Symbolum Apostolorum. Unde subdit anno Christi 37, qui fuit tertius post ascensum Christi in cœlum, S. Jacobum profectum esse in Hispanias, ibique evangelizasse, de quo plura cap. VIII, 1. Addit Dexter : « Sacra virgo Maria consilio, luce doctrinæ et mirabili vitæ exemplo collegio præsidet Apostolico, nihilque grave gerunt illi, quod non ejus consilio ductuque gerant. » Et mox : « Anno Christi trigesimo septimo B. Virgo, Jacobo preces fundenti Cæsaraugustæ in columna apparet in spiritu, veniente quoque Joanne Theologo. » Et paulo ante : « Jacobus primum templum, vel oratorium B. Virgini, ex ejus jussu præsentiaque super columnam Cæsaraugustæ erexit. » Et inferius ad annum Christi 86 : « Apud Messanenses celebris est memoria B. Virginis Mariæ, missa prius ab eadem dulci epistola. » Et iterum ad annum Christi 35 : « Ad quam (B. Virginem) frequens ex Hispania fiebat peregrinatio. » Hac enim de causa Christus matrem sibi superstitem esse voluit, ut quasi sui Vicaria, columen esset Ecclesiæ, doctrix Apostolorum et consolatrix fidelium. Verum de his alias. Sane mox a Pentecoste Apostolos e Jerusalem abiisse in suas provincias, censent Gaspar Sanchez, Christophorus a Castro aliique viri eruditi; qua de re quid sentiendum videatur, dicam cap. XII.

B. Virgo doctrix Apostolorum.

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ad sedandum murmur Græcorum, Apostoli creant septem Diaconos, inter quos eminens S. Stephanus, vers. 19, disputans cum Judæis, eosque convincens, ab eis capitur, et reus violatæ legis Mosaicæ in concilio agitur.

1. In diebus autem illis, crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. 2. Convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt : Non est æquum nos derelinquere verbum Dei, et ministrare mensis. 3. Considerate ergo fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu Sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. 4. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus. 5. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spiritu Sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Timonem, et Parmenam, et Nicolaum, advenam Antiochenum. 6. Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum; et orantes imposuerunt eis manus. 7. Et verbum Domini crescebat, et multiplicabatur numerus discipulorum in Jerusalem valde; multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. 8. Stephanus autem plenus gratia et fortitudine, faciebat prodigia et signa magna in populo. 9. Surrexerunt autem quidam de Synagoga, quæ appellatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant a Cilicia et Asia, disputantes cum Stephano; 10. et non poterant resistere sapientiæ et spiritui qui loquebatur. 11. Tunc summiserunt viros, qui dicerent se audivisse eum dicentem verba blasphemiæ in Moysen et in Deum. 12. Commoverunt itaque plebem, et seniores et Scribas; et concurrentes rapuerunt eum, et adduxerunt in concilium. 13. Et statuerunt falsos testes, qui dicerent : Homo iste non cessat loqui verba adversus locum sanctum et legem. 14. Audivimus enim eum dicentem : Quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, et mutabit traditiones quas tradidit nobis Moyses. 15. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli.

Vers. 1. 1. In diebus illis, — quibus incarcerati et flagellati fuerunt Apostoli, uti præcessit. Ita S. Chrysostomus. Lucius Dexter in *Chronico* tradidit Diaconos hos creatos anno Christi 34, paulo post ejus ascensum in cœlum, nutu et consilio B. Virginis : « Apostoli, inquit, septem Apostolicos Diaconos, ex Græcis omnes creant. » Eodem anno eos creatos docet Baronius, qui et ex Eusebio in Chronico addit, eodem anno Jacobum Alphæi, fratrem Domini, a S. Petro ordinatum esse Episcopum Hierosolymorum, 27 die decembris, ac sedisse annis 29.

Crescente numero. — Per persecutiones enim semper crevit crescitque Ecclesia : « Plures efficimur quoties metimur a vobis : semen est sanguis Christianorum, » ait Tertullianus, *Apolog.*, cap. ult. Tanta enim modestia, pietas, innocentia; fortitudo, charitas, tantus tormentorum et mortis contemptus, tantus ardor patiendi pro Christo, elucebat in vultu Apostolorum et Martyrum, ut Gentiles ad eorum fidem et vitam capessendam raperet. Videbant enim has dotes esse supra naturæ vires, nec ab alio quam a Deo posse aspirari. Hinc S. Hieronymus, in Vita S. Malchi : « Persecutionibus, inquit, crevit Ecclesia, martyriis coronata est. »

Factum est murmur Græcorum adversus Hebræos. — Ecce post persecutiones schismata vexant Ecclesiam, quorum causa fuit duplex. *Prima*, multitudo et turba : inter paucos stetit una anima et unum cor, inter multos multæ subintrarunt animæ et multa corda, diversa scilicet judicia, desideria, voluntates, cupiditates, quæ unionem hanc ex parte disciderunt. Idem videmus factum in Ordinibus et monasteriis, juxta illud : « Multiplicasti gentem : non magnificasti lætitiam, » *Isaiæ* IX, 3. *Secunda*, diversitas nationum : Græci enim certant cum

Hebræis. Solet enim quisque suam gentem præ extera amare, quin et exteram parvipendere, imo subinde aversari et odisse. Quocirca Paulus crebro fideles monet, in Christo et Ecclesia ponenda esse hæc gentium, linguarum et morum dissidia : « Non est Judæus, inquit, neque Græcus; non est servus, neque liber; non est masculus; neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Jesu, » *Galat.* III, 28 (1).

GRÆCORUM, — Ἑλληνιςῶν, id est *Græcistarum,* sive *Græcizantium,* puta Judæorum, qui extra Judæam in Græcia nati, aut in ea diu versati, Græca utebantur lingua Græcisque moribus. Hi enim non Ἕλληνες, id est *Græci,* sed Ἑλληνιςαὶ, id est *Græcistæ,* vocabantur. Hebræos enim colonias in Græciam, ut Lacedemona, et in Ioniam duxisse, tradit Josephus, lib. XII *Antiq.,* cap. V; et lib. XIV, cap. IX; et lib. XVI, cap. IV. Nam Gentiles necdum videntur admissi fuisse ad Ecclesiam et Christianismum : primus enim ad eam admissus videtur fuisse Cornelius, de quo cap. X. Contrarium tamen censet Glossa et alii, qui per Græcos accipiunt Gentiles : aliquos enim Gentiles mixtos Judæis, probabile est audita prædicatione Petri, ad Christum esse conversos, de quo plura, cap. X. Notat Bozius, *De Signis Eccles.;* lib. XIX, cap. III, Græcos, uti primi murmurarunt, ita primos schisma fecisse et discessisse ab Ecclesia utpote in novitates et factiones proclives : quanquam Græci hic, sive Græcizantes, vocentur non solum illi qui e Græcia, sed etiam qui ex Cilicia, Parthia, Media aliave quavis Gentilium regione venerant : nam post tempora Alexandri Magni et Antiochi, Judæi omnes Gentiles vocabant Græcos. Unde Apostolus, *Roman.* I, 16, et alibi, opponit Judæum Græco, id est Gentili.

HEBRÆOS, — qui in Judæa nati Hebraice, sed corrupte, hoc est Syriace, loquebantur.

Ministerium activum et passivum.

EO QUOD DESPICERENTUR IN MINISTERIO QUOTIDIANO VIDUÆ EORUM. — Quis hic despectus? quod ministerium? *Primo,* Rabanus censet Græcas mulieres ab Hebræis deputatas ad viliora ministeria nimioque labore oppressas. *Secundo,* S. Chrysostomus et Beda censent Græcas viduas quasi rudiores repulsas fuisse ab Hebræis a ministrando, ut rarius ministrarent quam Hebrææ. *Tertio,* Œcumenius, quem sequuntur Gagneius et Cajetanus, ministerium hoc non active, ut Beda, sed passive accipit, quo scilicet illis dividebantur et ministrabantur necessaria ad victum, *q. d.* Male alebantur viduæ Græcorum. Omnes hi sensus probabiles et connexi sunt. Viduis enim competebat ministerium non tantum passivum, sed et activum proprie dictum: ipsæ enim, utpote seniores matres familias, ministrabant et dividebant aliis necessaria. Nam in earum locum ad hoc ministerium ordinati sunt Diaconi. Apostoli enim murmuri occursuri, active dicunt : « Non est æquum nos ministrare mensis, » ideoque creant Diaconos, qui loco viduarum iis ministrent. A viduis ergo totum murmur proserpit ad viros : feminæ enim, uti minus habent judicii quam viri, ita magis privatis ducuntur affectibus.

Origo murmuris.

Origo ergo murmuris videtur fuisse hæc, quod viduæ Hebrææ; eo quod Hebrææ essent, arrogarent sibi honoratiora et locupletiora ministeria, præsertim distribuendi cibos et vestes, ut patebit vers. 3, viliora vero et tenuiora relegarent ad Græcas. Rursum, quod in distributione ciborum et vestium, magis favere plusque dare viderentur Hebræis, quam Græcis.

Æqualitas origo concordiæ.

Moraliter : hinc disce, in omni republica et communitate, pacis et concordiæ causam esse æqualitatem, si videlicet omnes pari jure et modo tractentur; murmuris vero et discordiæ causam esse inæqualitatem, si alii aliis dominari, vel plus habere velint. Ita videmus in monasteriis, ubi hæc æqualitas exacte servatur, perfectam esse pacem et disciplinam : ubi vero non, utramque languere et interire.

Vers. 2.

2. NON EST ÆQUUM (Tigurina, *non est commendabile;* Pagninus, *non est placitum* Deo et hominibus; Syrus, *non est res pulchra;* alii, *non est conveniens* : omnia hæc significat ἀρεςὸν) NOS DERELINQUERE VERBUM DEI (docere et prædicare) ET MINISTRARE MENSIS. — *q. d.* Nostrum est pascere animas vestras cibo spirituali, puta verbi Dei : ergo par est ut non distineamur cura pascendi corpora vestra cibo corporali : aliis ergo minus occupatis eam demandemus. Hinc patet « ministerium, » in quo despiciebantur viduæ Græcorum, ideoque murmurabant, fuisse « ministrare mensis, » puta curare ea quæ ad cibum et potum vitæque sustentationem pertinent. Ubi nota mensas has partim fuisse sacras, partim profanas et communes. Primo enim hi primi fideles celebrabant Eucharistiam, deinde agapen, id est convivium commune omnium fidelium in signum charitatis; et ad utrumque ministerium deputati, imo ordinati sunt Diaconi, de quo mox plura. A ministerio enim nuncupati sunt græce Diaconi, id est ministri.

Notent hic Episcopi et Prælati, procurationem rerum suarum temporalium aliis demandare, sibi vero Ecclesiæ regimen et prædicationem compe-

(1) *Discipuli,* μαθηταὶ, sunt omnes ii, qui postea nominati sunt Christiani; *Hebræi* vocantur ii qui ex Judæis Christi doctrinam amplexi erant, ut τὰ ἔθνη Christiani antea Gentiles. Judæi autem sic distinguebantur : *Judæi Palæstinenses,* seu *Hebræi* proprie dicti, et διασπορὰ Ἑλλήνων, qui hic *Hellenistæ* sive *Græcienses* vocantur, religione quidem Judæi, sed inter Græcos educati, linguæque eorum et dogmatum periti : quæ nomina in primordiis Christianismi retinebantur. Jam vero inter Judæos in Palæstina viventes, et Hellenistas erant odia, tum propter diversitatem sermonis, quoniam hi lingua græca, non sancta, utebantur, et versionem Alexandrinam in synagogis suis prælegebant; tum etiam, quia extra sanctam terram, inter paganos homines, ergo inter impuros vivebant; et quodammodo Græcorum mores imitabantur. Hinc inter Judæos Palæstinenses et Hellenistas, etiam Christianos factos, exorta est dissensio.

tere. Id cognoscebant S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Augustinus, qui ne quidem de rebus suis temporalibus loqui, aut earum rationes audire sustinebant, ut patet in eorum Vita, ac præsertim S. Augustini; apud Possidonium, cap. XXIV. Vide S. Bernardum, lib. IV *De Consid.* cap. IX.

Vers. 3. 3. BONI TESTIMONII, — μαρτυρουμένους, id est, ut Vatablus, *bono testimonio probatos;* Tigurina, *spectatæ probitatis,* quibus scilicet populus præbeat testimonium prudentiæ, fidei et probæ vitæ, puta qui sint bonæ famæ. Sic S. Leo, *epist.* 87, cap. I, in Episcoporum electione requirit « vota civium, testimonia populorum, honoratorum arbitrium, electionem clericorum. » Testimonium ergo ad populum spectat, electio ad Clericos, ordinatio ad Episcopos. Refert Sophronius, vel potius Joannes Moschus, in *Prato Spirit.*, cap. CXLIX, hunc S. Leonem ad sepulcrum S. Petri in oratione pervigilasse, ac peccatorum suorum veniam postulasse, eique S. Petrum respondisse : « Oravi pro te, et dimissa sunt tibi peccata tua; præterquam impositio manuum : hoc solum abs te requiretur, sive bene, sive fortasse male egeris. » Videant ergo Episcopi, quales ordinent, eosque diligenter prius examinent et perscrutentur.

Diaconi septem, Cur? SEPTEM, — ad instar septem angelorum : sicut enim illi Deo quasi primarii ministri assistunt et ministrant, ita hi septem Diaconi assistebant et ministrabant S. Jacobo cæterisque Apostolis. Vide dicta *Apocal.* I, 4. Ergo delegerunt septem Diaconos in Ecclesia militante, ut illi responderent totidem Diaconis, id est ministris Dei, in Ecclesia triumphante. Utraque enim hæc Ecclesia est una et eadem, una alteri connexa est et subordinata. Horum ad instar Romæ constituti sunt olim septem Diaconi vocati Regionarii, a septem urbis regionibus, quibus a Fabiano Pontifice, ut habet ejus Vita, præpositi fuerunt. Evaristus quoque Pontifex septem Diaconos sanxit, qui Episcopum concionantem custodirent. In Concilio Romano II, sub Sylvestro, statuitur, *can.* 6, ut Diaconi Cardinales in urbe sint septem. Idem sanxerunt aliæ Ecclesiæ, ut patet in Concilio Aquisgranensi, cap. VII. Sed crescente fidelium numero, hic Diaconorum numerus pariter laxatus et amplificatus est.

PLENOS SPIRITU SANCTO, — tum ad patienter ferendum ac sedandum oblocutiones et murmura viduarum et orphanorum, ut vult Œcumenius; tum ad alia Diaconorum munia, de quibus mox, rite obeundum.

QUOS CONSTITUAMUS SUPER HOC OPUS. — Hinc S. Chrysostomus, Œcumenius, Beda et Mariana censent hos septem Diaconos constitutos fuisse duntaxat mensarum præfectos, non autem ordinationem aliquam sacram adeptos : itaque diversos eos fuisse a nostris Diaconis, qui ordinantur ad ministerium Eucharistiæ et Ecclesiæ. Ulterius progrediuntur hæretici, quin et e Catholicis Durandus, in IV, *Dist.* XXIV, *Quæst.* II, qui absolute negat Diaconatum esse Sacramentum : solum enim Sacerdotium esse Ordinis sacramentum. Durando consentit Cajetanus, tom. I, *tract.* 11. Et scribens in hunc locum Actorum, negat Diaconos fuisse ministros altaris. Idem habet spurius Canon sextæ Synodo affixus, cap. X, apud Theodorum Balsamum. Verum dico utrumque esse falsum; etsi enim non sit de fide (eo quod nec in Scriptura expressum, nec ab Ecclesia definitum sit), tamen communis sententia Patrum et Doctorum est, Diaconatum esse Sacramentum, eoque hic initiatos septem hosce primos Diaconos.

Diaconatum esse Sacramentum, Prob. Primo. Id ita esse patet *primo*, quia hi septem Diaconi ordinati sunt per impositionem manuum, id est simili ritu quo Episcopi et Presbyteri : ergo sicut illi, sic et Diaconi suscipiunt sacramentum Ordinis.

Secundo. *Secundo,* quia in Diaconos hic non alii electi sunt, nisi qui a populo haberent probitatis testimonium, plenique essent Spiritu Sancto et sapientia : hæc autem non requiruntur ad ministerium mensarum, quod antea obierant communes viduæ, sed ad sacram ordinationem. Hinc rursum eosdem ordinaverunt prævia oratione, uti fieri solet in ordinatione Sacerdotum.

Tertio. *Tertio,* quia S. Stephanus paulo post ordinationem cœpit prædicare Evangelium, idque tanta vi spiritus et gratiæ, quam in ordinatione acceperat, ut nemo Judæorum ei posset resistere.

Quarto. *Quarto,* quia S. Paulus semper conjungit Diaconos cum Episcopis, sub quibus comprehendit et Sacerdotes, ab eisque magnam sanctitatem et perfectionem exigit. Insuper Ephesi, Philippis et Cretæ eos instituit, ubi tamen non erat vita, nec mensa fidelium communis, ac proinde non erant ibi mensarum præfecti : ergo Diaconi ibidem aliud et altius habebant ministerium. Vide I *Timoth.* cap. III, vers. 2; *ad Titum,* cap. I, vers. 6; *Philipp.* I, 1.

Quinto. *Quinto,* quia Diaconi in absentia Sacerdotum possunt baptizare, Eucharistiam ministrare, reconciliare pœnitentes publicos, prædicare, etc., ut patet ex Conc. Nicæno, cap. XIV; S. Cypriano, lib. III, *epist.* 17; S. Gregorio, lib. IV, *epist.* 88; Conc. Valensi II, cap. II, et ex Vita S. Vincentii Martyris et Diaconi, qui jussu Episcopi prædicabat : imo olim ordinarie Diaconi sanguinem Domini populo ministrabant, ut patet ex actis S. Laurentii, et ex S. Cypriano, serm. 5 *De Lapsis,* et ex S. Justino, *Apolog.* II, et ex Concil. Carthag. lib. IV, cap. XXXVIII. Ergo sicut ad hæc ordinantur Sacerdotes gratiamque ad hæc rite obeunda recipiunt, ita et Diaconi.

Sexto. *Sexto,* Diaconatus semel susceptus amitti aut iterari nequit; ergo imprimit characterem : ergo est Sacramentum.

Septimo. *Septimo,* Diaconatus ex Apostolorum instituto habet annexum cælibatum, ut docet Concilium Carthag., lib. II, cap. II. Idem sancitum est in Con-

cilio Ancyrano, cap. ix vel x; Agathensi, sub Symmacho; Arelatensi II, cap. ii; Arausicano I, cap. xxii; a Syricio, epist. *ad Episc. African.*, cap. ii; S. Leone, *epist.* 95; et aliis: ergo est Ordo sacer.

Octavo. *Octavo*, quia Diaconis ex officio competit solemnis recitatio vel decantatio Evangelii, oratio cum Pontifice, cura silentii et pacis in Ecclesia, ut ait S. Clemens, lib. II *Constit.*, cap. vi, cura vasorum sacrorum et thesauri Ecclesiæ, eleemosynarum distributio; quæ sane postulant ministrum sacrum et sacratum.

Nono. *Nono*, id convincitur ex Patribus. S. Dionysius Diaconos quasi Ordinis sacri ponit in sua *Eccles. Hierarch.*, cap. ii et sequent., aitque, inter alia, eos panem sanctum et calicem benedictionis, id est consecrationis Eucharistiæ, imponere altari. S. Ignatius, epist. *ad Heronem Diaconum*, qui ipsi in Episcopatu Antiocheno successit: « Nihil, ait, sine Episcopis facito: sacerdotes enim sunt, tu vero sacerdotum minister: baptizant, sacrificant, eligunt, manus imponunt; tu vero illis ministras, ut S. Stephanus Jacobo. » Idem, epist. *ad Trallianos*: « Oportet et Diaconos, mysteriorum Christi ministros, per omnia placere: nec enim ciborum et potuum ministri sunt (nota), sed Ecclesiæ Dei ministratores. » Et inferius: « Quid vero Diaconi, quam imitatores Angelicarum virtutum? qui purum et inculpatum ministerium illis (Sacerdotibus) exhibent; uti S. Stephanus B. Jacobo, Timotheus et Linus Paulo, Anacletus et Clemens Petro: qui igitur his non obedit, atheus prorsus et impius est. » Idem tradit S. Cyprianus, lib. III, *epist.* 9; docet hos Diaconos ab Apostolis ordinatos esse ad hoc, « ut haberent Episcopatus sui et Ecclesiæ ministros. » S. Polycarpus, epist. *ad Smyrnenses*, asserit Diaconos esse ministros non hominum, sed Christi.

Porro septem hosce primos Diaconos sacrum Diaconatus Ordinem suscepisse docet S. Dionysius, *Eccles. Hierarch.*, cap. v; Cyprianus, epist. *ad Rogatianum*; S. Augustinus, serm. 4 *De Sanctis*; Arator., Baronius, Salmeron et passim alii hic. Quin et S. Clemens, lib. VIII *Constit.*, cap. xvii et xviii, tradit Episcopum ordinare Diaconum imponendo ei manus et certis precibus, quibus postulat ei dari plenitudinem Spiritus Sancti, sicut eo impletus est S. Stephanus. Et S. Hieronymus, *epist.* I, asseverat Nicolaum, unum e septem hisce Diaconis, ministrasse calicem Domini. Concilium Aquisgranense, cap. vii, docet Diaconos in Ecclesia ordinari ad instar septem horum primorum Diaconorum quos repræsentarunt Levitæ in veteri Testamento: imo Ecclesia in Diaconorum ordinatione orat, ut digni existant gradu et ordine, quo in septenario numero Apostoli Stephanum cum sociis elegerunt. Quocirca Concilium Neocæsar., *can.* 14, asserit Diaconos ab Apostolis institutos regulam esse Diaconorum. Insuper Diaconi, uti juvenes ætate, vigore et spiritu, sustinuerunt pondus Ecclesiæ, præsertim in persecutione, in eaque robore et alacritate corporis et animi Pontifices superarunt, totique Ecclesiæ exemplum constantiæ et exemplar martyrii dederunt, uti fecit S. Laurentius, tempore S. Sixti Pontificis; Vincentius, tempore Valerii, Episcopi Cæsaraugustani; S. Cyriacus, Largus, Smaragdus, etc., tempore S. Marcelli, sub Diocletiano, quibus omnibus prævivit et præluxit hic S. Stephanus quasi eorum primicerius et choragus.

Objicitur Primo. Dices: S. Anacletus, *epist.* 2; S. Cyprianus, lib. III, *epist.* 9, et Damasus, *epist.* 3, asserunt Diaconos non a Christo, sed ab Apostolis esse institutos: ergo Diaconatus non est Sacramentum; omnia enim Sacramenta a Christo, non ab Apostolis, sunt instituta, uti definit Concilium Tridentinum, *sess.* vii, cap. i.

Resp. Respondeo, hos Patres tantum velle dicere quod Christus nullos ordinarit Diaconos, sicut ordinavit Episcopos et Presbyteros: inde tamen non sequitur Christum non instituisse Diaconatus sacramentum, sed tantum ejus executionem commisisse Apostolis. Pari modo Christus nullum confirmavit, et tamen instituit Confirmationis sacramentum, jussitque Apostolis et Episcopis ut illud administrarent.

Objicitur Secundo. Dices *secundo*: Diaconi hic instituuntur occasione murmuris, et mensis duntaxat præficiuntur: ergo non fuerunt ordinati ad aliud sacrum ministerium.

Resp. Respondeo *primo*, occasionem instituendi hosce Diaconos fuisse murmur de mensis, inde tamen non sequi eos duntaxat præfectos fuisse mensis. Nam Apostoli hac occasione usi, executi sunt præceptum Christi de creandis Diaconis, eisque demandandi omnia officia a Christo sancita, tam spiritualia, quam corporalia, quale erat mensarum et eleemosynarum distributio. Ita Innocentius III, lib. III *De Myster. Missæ*, cap. v et lvi.

Respondeo *secundo*, mensas has fuisse sacras, nimirum celebrationis Eucharistiæ; et post eam, agapes, sive convivii communis in signum charitatis. Primi enim Christiani quotidie communicabant, et post communionem simul cœnabant, ut patet I *Cor.* xi, 21. Unde non sumebant cibum corporalem, nisi prius sumpsissent sacrum. Diaconi ergo instituti sunt, ut ministrarent tum sacerdoti in mensa, hoc est altari Eucharistiæ, quam constat omnino esse sacram; tum populo in mensa agapes, quæ, licet corporalis esset, erat tamen spiritualis quoque et sacra; tum quia erat appendix et quasi clausula ac consummatio Eucharistiæ; tum quia mensa hæc benedicebatur a sacerdote sacrificante; tum quia instituebatur communis, in symbolum amoris et charitatis; tum denique quia instruebatur ex bonis fidelium Deo oblatis et dicatis, quæ proinde jam erant ecclesiastica et sacra, non laica et profana. Ergo

Diaconi utrique mensæ ministrantes, obibant ministerium non profanum, sed sacrum; ad quod proinde rite obeundum exigebatur peculiaris Dei gratia, quæ eis dabatur in impositione manuum Apostolorum, puta in ordinatione.

Diaconorum officia. Primum. Denique præter officia Diaconorum jam recensita, eorum erat, *primo*, circumspicere omnia quæ in Ecclesia fiebant eaque referre ad Episcopum. Unde S. Clemens, lib. III *Constit.*, cap. XIX, Diaconum vocat « animam et sensum, » puta oculum, auditum, os et cor « Episcopi. » *Secundo*, ex Diaconis eligebantur Apocrisiarii, id est nuntii et legati Sedis Apostolicæ, ut patet ex S. Gregorio, lib. XI, *epist.* 43. *Tertio*, Diaconorum erat obire carceres; et Confessores futurosque Martyres consolari, animare, alere omnique ope spirituali et corporali adjuvare, ut patet ex S. Cypriano, lib. III, *epist.* 15. *Quarto*, eorum erat gestare et curare sacras reliquias, ut patet ex Victore Uticensi, lib. IV *Persecut. Wandal.* Plura eorum officia recenset S. Clemens, lib. III *Constit.*, cap. XIX, quæ et enumerantur in Decreto, distinct. 93, cap. *Diaconi Ecclesiæ*. Idem Clemens, lib. II *Constit.*, cap. LXI: « Diaconus, inquit, loca videat, ut quilibet ingrediens (in ecclesiam) in suum locum concedat, ac præter decorem ne sedeat. Attendat ne quis murmuret, neve conniveat, vel nutet. » Et mox: « Diaconi absoluta oratione; alii oblationi Eucharistiæ sint intenti, ministrantes corpori Domini; alii turbas videant quietemque illis imperent. Dicat autem qui assistit Pontifici Diaconus, populo: Ne quis contra aliquem; ne quis in hypocrisi, » scilicet accedat ad S. Eucharistiam. Idem, lib. VIII, cap. VII et IX, tradit Diaconum solitum emittere ex Missa energumenos et catechumenos stato tempore, uti finita Missa omnes fideles dimittit, dicens: « Ite missa est. » Ac cap. XIII, ait Diaconum solitum indicere preces populo pro Episcopis, Presbyteris, viduis, virginibus, orphanis, catechumenis omnique statu Ecclesiæ.

(Margin: Secundum. Tertium. Quartum. Quintum. Sextum. Septimum. Octavum. Nonum. Decimum.)

Porro recte notat Baronius, anno Christi 34, hos septem Diaconos non ita præfectos fuisse mensis ut (quod ministrorum mensarum est) cæteris accumbentibus, ipsi quæ ad cibum potumque pertinebant, illuc inferrent; sed quod ea quæ cuique essent opus, eleemosynas dividendo, curarent: quod usu retentum esse S. Leo, in serm. De S. *Laurentio*, testatur dum de eo ait: « Non solum ministerio Sacramentorum, sed etiam dispensatione Ecclesiasticæ substantiæ præeminebat. » Idem patet ex Actis S. Sisinnii, Cyriaci, Largi et Smaragdi, Diaconorum, qui Christianis ad lutum et lateres in thermis Diocletiani damnatis eleemosynas fidelium distribuebant. Sic et Titus Diaconus pecunias pauperibus dispertiens, occisus martyr occubuit, teste Prospero in *Chronico*, anno Domini 429. Idem de Diaconis tradunt S. Ambrosius, lib. *De Offic.*, cap. ult., et S. Hieronymus, *in Ezech.*, cap. XLVIII. Adeo vero erat Diaconis commissa cura rerum Ecclesiæ, ut adversus Episcopos eas dilapidantes se constanter erigerent, uti fecit Honoratus, Archidiaconus Ecclesiæ Salonitanæ, teste S. Gregorio, lib. II, *epist.* 13.

Diaconia quid? Hinc et Romæ aliisque in locis, ubi Romana Ecclesia latifundia possidebat, diaconiæ erectæ erant, in quibus eleemosynæ a Diacono, rectore diaconiæ, et fructuum ex latifundiis collectorum dispensatore distribui solebant, uti passim in epistolis docet S. Gregorius; quæ diaconiæ etiamnum Romæ extant, priscumque nomen retinent. Romæ ante S. Gregorium diaconiæ æque ac Diaconi Cardinales erant septem, sed ejus tempore duplicatus est numerus creatique quatuordecim, juxta totidem regiones vel vicos in quos urbs erat distributa, ut quæcumque regio suam haberet Diaconum Cardinalem, qui sub se alios habebat Diaconos, per quos pauperibus omnibus regionis sibi commissæ eleemosynas distribuebat. His quatuordecim Gregorius III Pontifex adjecit alios quatuor, ut universim essent octodecim, teste Onuphrio in ejus Vita. Atque hæc est origo octodecim Cardinalium Diaconorum, qui olim in collegio Cardinalium visebantur: in quo ante Leonem X numerabantur quinquaginta duo Cardinales. Auxit hunc numerum Leo X, et sequentes Pontifices. Quare ne vagus et nimius esset Cardinalium numerus, Sixtus V, in bulla quæ incipit: *Vetus ille*, sanxit ut universim essent septuaginta, juxta numerum septuaginta seniorum quos Deus addidit Mosi in regimine populi, *Num.* XI, 16. Idem, in Const. *Postquam*, quæ est 50, statuit ut inter septuaginta Cardinales, quatuordecim sint Diaconi, quot fuerunt tempore S. Gregorii; sex Episcopi, cæteri Presbyteri. Itaque Diaconorum primi et principes erant Archidiaconi, qui Romæ appellabantur Diaconi Cardinales, uti colligitur ex Concilio Romano II, cap. VII. Cardinales enim in tres classes sive ordines distributi sunt: alii enim sunt Cardinales Episcopi, alii Cardinales Presbyteri, alii Cardinales Diaconi; et ad hos omnes, eosque solos spectat electio Papæ, utpote qui ejus sunt familiares et consiliarii: quæ consuetudo cœpit anno Domini 1059, si credimus Sigonio, lib. IX *De Regno Italiæ*; qui et lib. III, docet sancitum esse a Stephano III Pontifice, anno Domini 779, ne quis aliunde quam ex Cardinalium numero Pontifex eligatur.

(Margin: Diaconi Cardinales quid?)

Vers. 4. Primum Apostoli munus est oratio. Cur? 4. NOS VERO ORATIONI. — Nota hic primum Apostolorum officium fuisse orare pro se et tota Ecclesia, atque in oratione hauriebant a Deo ea quæ erant docturi et prædicaturi. Idem imitentur Episcopi, Prælati, Doctores et Concionatores, « ut quieti contemplantes sorbeant, quod occupati erga proximos loquentes refundant, » ait S. Gregorius, lib. VI *Moral.*, cap. XVII, vel juxta aliam editionem, XXV. Nisi enim Spiritus Sanctus eorum corda accendat linguasque imbuat et

regat, ut eo modo dicant quod congruit auditoribus ad feriendum eorum corda, nihil efficient, ut docet S. Augustinus, lib. IV *De Doctrina Christ.*, cap. XV. Unde S. Prosper, lib. I *De Vita contempl.*, cap. XXIII : « Lacrymas, inquit, quas vult a suis auditoribus fundi, ipse primitus fundat, et sic eos compunctione sui cordis accendat. » Ita faciebant Cherubini, qui « ibant (ad homines) et revertebantur (per contemplationem ad Deum) in similitudinem fulguris coruscantis, » *Ezech.* I. Sic erunt « quasi flumina, quæ ad locum unde exeunt per contemplationis secretum, per publicam operationis seu prædicationis instantiam revertuntur, » ait S. Gregorius, hom. 5 *in Ezechiel.* Præclare S. Bernardus, *epist.* 201 : « Nunc, inquit, manent tria, verbum, exemplum, oratio : major autem horum oratio : ea namque operi et voci gratiam et efficaciam promeretur. »

Vers. 5. 5. ELEGERUNT STEPHANUM. — Electio hæc non fuit ordinatio, nec institutio aut creatio Diaconorum. Hæc enim spectabat ad Apostolos, non ad populum; sed oblatio et præsentatio, *q. d.* Populus ex omnibus discipulis selegit Stephanum cum sociis, quasi cæteris aptiores ad hoc munus, eosque auctorandos et ordinandos obtulit Apostolis, si illi eorum electionem probassent. Sic hodie principes laici, qui habent jus patronatus beneficiorum, seligunt aliquem quem præsentant Episcopo, ut is ei beneficium conferat, eumque Canonicum vel Pastorem, etc., creet et instituat. Porro S. Epiphanius, *hæresi* 21, censet hos Diaconos electos esse e numero 72 discipulorum Christi. Sed S. Augustinus, serm. 94 *De Diversis*, dubitat an Stephanus ad Christum conversus sit post ejus ascensionem.

Stephani etymon. STEPHANUM. — « Stephanus » Græcum est nomen significans *coronam*, a στεφανόω, id est *corono* : licet Beda censeat esse Hebræum, et significare *regula vestra*, quia primus martyrium obiit cæterisque Martyribus exemplar patiendi et moriendi pro Christo dedit : sed non video a qua radice hebræa vel etymo. Unde Pagninus et alii passim censent *Stephanus*, uti et cætera horum Diaconorum nomina esse Græca. Unde videtur quod ipsi, licet genere essent Hebræi, patria tamen fuerint Græci. Elegerunt ergo Græcos, non Hebræos, ut magis satisfacerent murmuri Græcorum, Græcos Diaconos præponendo mensis et eleemosynis. Ita Lucius Dexter in *Chronico*, anno Christi 34, diserte asserit omnes hos Diaconos fuisse Græcos. Favet quod multorum sententia sit, S. Stephanum fuisse cognatum S. Pauli : Paulus autem erat Cilix, puta Tarsensis : Græcus enim hic idem est quod inter Gentiles natus vel educatus.

Dignitas. Nota : Primus et quasi princeps Diaconorum fuit S. Stephanus. Ille enim cæteris eminebat plenitudine gratiæ, fidei et spiritus, item vi disputandi et efficacia prædicandi. Hinc et primus pro Christo certamen obiit factusque est Protomartyr. Unde Lucianus, epistola *De inventione S. Stephani*, vocat eum primicerium aliorum et Archidiaconum. Damascenus, lib. IV *De Fide*, cap. XVI, vocat eum primum Diaconum, id est ministrum Christi : ibidem vocat eum Apostolum. Et S. Augustinus, serm. 94 *De Diversis*, ait quod inter Diaconos erat « primus, ut inter Apostolos Petrus. » Et Nicetas apud Metaphrasten : « Erat, inquit, inter Apostolos Apostolus, Propheta inter Prophetas, Doctor inter Doctores. » Addit S. Augustinus, serm. 2 *De Sanctis*, S. Stephanum fuisse juvenem speciosum, ac virginem : unde et faciem habuit angeli, vers. 15. Damascenus asserit eum præstanti fuisse indole, in eaque Spiritum Sanctum gratiæ radios fulgentiores effecisse. S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovinian.*, et Nyssenus, orat. *De S. Stephano*, negant eum gratia inferiorem fuisse Apostolis : nam officio, puta Diaconatu, constat fuisse iis inferiorem. S. Augustinus, serm. 5 *De Sanctis*, ait eum eminuisse castitate : « In hac re, inquit, quod præpositus est feminis (viduis), testimonium meruit sincerissimæ castitatis. » Et *serm.* 6 : « Stephano martyri et pulcritudo erat corporis, et flos ætatis, et eloquentia sermocinantis, et sapientia sanctissimæ mentis, et operatio divinitatis. »

Fides sextuplex. PLENUM FIDE. — *Primo*, « fide » Christiana : unde eam propugnavit usque ad mortem. *Secundo*, « fide, » id est fidelitate : hæc enim maxime in dispensatore eleemosynarum requiritur. *Tertio*, « fide, » id est sapientia Christiana : hæc enim requiritur in diaconatu et dispensatione rerum Ecclesiæ. *Quarto*, « fide, » id est fiducia in Deum, quod necessaria subministraret ad alendum tot viduas et pauperes. *Quinto*, « fide, » id est robore fidei, ad superandum non tantum murmura pauperum, sed et lapides ac tormenta Judæorum. *Sexto*, « fide, » id est excellentia fidei tanta, ut etiam miracula patraret, quæ est fides miraculorum, eadem cum fide Catholica, sed excellens, et annexam habens ingentem fiduciam in Deum, v. g. patrandi hic et nunc miraculum, uti dixi in Evangeliis.

ET SPIRITU SANCTO, — puta septem donis Spiritus Sancti, omnibusque virtutibus et gratiis, tum gratum facientibus, tum gratis datis, ac præsertim charitate et zelo. Unde Nicetas, apud Metaphrasten, ait de S. Stephano, « quod magis ardebat charitate; quam omnes Sancti sui temporis, » puta fideles cæteri : excipiuntur enim Apostoli, qui plenitudine Spiritus, uti et apostolatu; cæteris antecellebant.

Philippus quis? PHILIPPUM. — Hic, utpote Diaconus, alius est a Philippo Apostolo. Hic tamen ab Eusebio, lib. III *Hist.*, cap. ult.; Tertulliano, lib. *De Baptismo.*, cap. VIII; Isidoro Pelusiota, lib. I, *epist.* 147 et sequent., vocatur *Apostolus*, non quod unus fuerit e duodecim Apostolis, uti nonnulli falso opinati sunt, sed *Apostolus*, id est vir Apostolicus. Unde idem, cap. XXI, vers. 8, vocatur

Evangelista, quia scilicet instar Apostoli Evangelium prædicavit, ut patebit cap. VIII. Habuit quatuor filias Prophetissas, cap. XXI, vers. 9. De eo sic legimus in *Romano Martyrol.*, die 6 junii : « Cæsareæ in Palæstina natalis B. Philippi, qui fuit unus de septem primis Diaconis. Hic signis et prodigiis clarus Samariam ad fidem Christi convertit, et Candacis, Æthiopum reginæ, eunuchum baptizavit, ac demum apud Cæsaream requievit: juxta quem tres virgines ejus filiæ Prophetissæ tumulatæ jacent : nam quarta filia ejus, plena Spiritu Sancto, Ephesi occubuit. » Adhuc tempore S. Hieronymi, Cæsareæ ædicula Philippi, et cellulæ filiarum integræ permanebant, quas omnes S. Paula profectura Hierosolymam invisit, ut idem scribit, epist. 27 *ad Eustochium*.

Prochorus. PROCHORUM. — Hic inter sanctos relatus extat in *Martyrolog. Roman.*, die 9 aprilis, ubi sic dicitur : « Antiochiæ S. Prochori, qui fuit unus de septem primis Diaconis, et fide ac miraculis clarus martyrio coronatus est. » Extat tom. VII *Biblioth. SS. Patrum*, Vita S. Joannis scripta a Prochoro, sed multa eo indigna et fabulosa continet. Quare auctor, ut sibi fidem conciliaret, Prochori nomine mentitus est. Cæteroqui veteres testantur Prochorum scripsisse Acta S. Joannis, inter quos Lucius Dexter, in *Chronico*, ad annum Domini 94, ita loquitur : « Prochorus scripsit res gestas S. Joannis, unus ex septem Diaconis. » Sed hic Prochorus deperiit, nec hactenus comparuit.

Nicanor. NICANOREM. — De hoc ita legimus in *Martyrol. Roman.*, die 10 januarii : « In Cypro B. Nicanoris Diaconi de septem primis, qui gratia fidei et virtute admirandus gloriosissime coronatus est. »

Timon. TIMONEM. — De hoc die 19 aprilis, in *Romano Martyrolog.*, hæc habentur : « Natalis S. Timonis Diaconi de septem primis, qui primo apud Beræam Doctor resedit, ac deinde verbum Domini disseminans venit Corinthum, ibique a Judæis et Græcis (ut traditur) flammis injectus; sed nihil læsus, demum cruci affixus martyrium suum implevit. »

Parmenas. PARMENAM. — De hoc 23 januarii *Martyrologium Roman.* scribit : « Philippis in Macedonia S. Parmenæ, qui fuit unus de septem primis Diaconis. Hic traditus gratiæ Dei, injunctum sibi a fratribus officium prædicationis plena fide consummans, sub Trajano martyrii gloriam est adeptus. »

Nicolaus. NICOLAUM.— Hic fuit causa et auctor, ut tradunt Irenæus, lib. I, cap. XXVII; Epiphanius, *hæresi* 25; Tertullianus, lib. *De Præscript.* cap. XLVI, et alii, vel certe occasio, ut volunt alii, hæresis Nicolaitarum, quæ docet licere fornicari, de qua dixi *Apoc.* cap. II, vers. 6 et 15; vide ibi dicta. Nicolaum enim ab hac turpitudine et hæresi excusat Clemens Alexandrinus, lib. III *Strom.*, cap. III; Eusebius, lib. III *Histor.*, cap. XXIII; Augustinus, lib. *De Hæres.*, cap. V; Baronius et alii: ob hoc dubium, solus e septem Diaconis Nicolaus non est ascriptus Sanctorum catalogo in *Martyrolog.*

ADVENAM, — προσήλυτον, id est *proselytum*. Erat ergo hic Nicolaus gentilis, sed conversus ad judaismum, talis enim græce vocabatur proselytus, latine advena.

ANTIOCHENUM, — oriundum Antiochia.

Vers. 6. 6. ORANTES. — Sub oratione comprehendit sacrificium Eucharistiæ, uti indicat S. Clemens, lib. VIII *Constit.*, cap. ult. Unde etiamnum non nisi in sacrificio ordinantur Diaconi. Addit S. Chrysostomus jejunium, cujus expressa fit mentio in Ordinatione Sauli et Barnabæ, cap. XIII, vers. 3. Unde etiamnum Ecclesia ordinationi semper præmittit publicum et solemne jejunium.

IMPOSUERUNT EIS MANUS. — Hinc patet Diaconatum esse Ordinem et ordinationem sacram. Imponere enim manus apud Apostolos est ordinare. Unde ordinatio a Græcis vocatur χειροτονία, id est *manuum impositio*. Ergo hi Diaconi præcipue non sunt ordinati ad ministrandum mensis (ad hoc enim non requiritur ordinatio solemnis, uti patet in œconomis aliisque mensarum ministris), sed ad ministrandum Ecclesiæ et Apostolis in Missa, concione aliisque ministeriis sacris, ut patet ex usu et traditione totius antiquitatis. *Secundo*, hinc videtur quod impositio manuum non sit quid accidentale, sed materia essentialis sacramenti Ordinis, uti recte contra D. Soto docet Bellarminus, lib. I *De Ordinat.*; cap. IX. Immo hic non poterat esse alia materia : nam liber Evangeliorum, qui nunc datur Diaconis in ordinatione, estque materia Ordinis diaconatus, ut definit Concilium Florentinum in Bulla unionis, tunc necdum extabat, quia necdum scriptus erat. Hinc S. Paulus, I *Tim.* cap. IV, vers. 14, et alibi, docet per impositionem manus dari gratiam ; idque visibili signo columbæ, aut simili ostendit Deus in ordinatione S. Chrysostomi et aliorum SS. Episcoporum. Et Concilium Tridentinum, *sess.* XXIII, cap. IV, docet dari gratiam quando Episcopus super ordinandum (utique manus imponendo) dicit : « Accipe Spiritum Sanctum. » Causa est, quod impositio manus repræsentet illapsum Spiritus Sancti, ejusque obumbrationem et plenitudinem, quæ requiritur in iis qui ordinantur, ideoque postulatur et datur in ordinatione, ut scilicet Spiritus eum roboret, illuminet, dirigat in omnibus suis ministeriis, quæ commune Ecclesiæ bonum spectant. Ita ex S. Dionysio Amalarius, lib. I *De Eccles. Officiis*, cap. I, vers. 12.

Impositio manus est de essentia Ordinis.

Mystice, significatur ordinandum offerri Deo quasi victimam et holocaustum : huic enim in lege veteri manus imponebatur juxta legem, *Levit.* cap. I, vers. 4, ut moneantur ordinandi se quasi victimas debere seipsos suaque omnia consecrare et expendere ad Dei obsequium et cultum. Plura de impositione manuum in ordinatione dixi I *Timoth.* cap. IV, vers. 14.

Porro viduæ hæ amotæ a mensis et cedentes Diaconis, aliis minoribus officiis deputatæ sunt,

Diaconissæ tria habebant munia.

factæque Diaconissæ, quarum tria erant munia præcipua: *primum*, nudare feminas ad baptismum et sacram unctionem; *secundum*, custodire portas feminarum feminisque præesse in templo; *tertium*, tempore persecutionis, ab Episcopo vel Parocho mittebantur ad fideles, præsertim in carcere, juvandos et animandos. Vide dicta I *Tim.* cap. v, vers. 9.

Vers. 7.

7. ET VERBUM DOMINI CRESCEBAT, — in numero, æque ac in fide et opere credentium, ait Glossa: quia Apostoli liberati cura mensarum, magis totosque se dabant orationi et prædicationi, sicut crescente agricolatione, irrigatione et cura agricolæ, crescit seges in agro. Alludit ad parabolam seminis et seminantis, cui a Christo comparatur verbum Dei, *Marc.* cap. IV, vers. 26.

MULTA ETIAM TURBA SACERDOTUM, — communium et minorum (hi enim vocantur turba), non summorum et principum, uti videtur velle S. Chrysostomus, qui et miratur hic Spiritus Sancti gratiam, et Christi clementiam, quod eos qui paulo ante blasphemarant Christum in cruce dicentes: « Alios salvos fecit, seipsum salvum facere nequit, » perduxerit ad fidem et salutem.

OBEDIEBAT FIDEI. — Syrus, *auscultabat*, id est assentiebatur *fidei*, puta credebat in Christum. Ad fidem magis requiritur voluntatis pia inclinatio, quam intellectus propensio; res enim fidei sunt obscuræ et supra rationis captum. Unde ad eas credendas pia voluntas movet intellectum, hic cæcutientem, eumque subjicit et quasi captivat in obsequium fidei, ut ait Apostolus II *Cor.* cap. x, vers. 5.

Tropologice, obedit fidei Christianus, qui facit ea quæ fides facienda dictat et jubet, qui scilicet juste, pie et sobrie vivit: pie Deo, sobrie sibi, juste proximo; cujus proinde vita fidei respondet, et mores professione adæquantur: sic enim vivit ut credit.

Vers. 8.

8. PLENUS GRATIA. — Syrus, טיבותא *tabuta*, id est bonitate. Græca nunc habent πίστεως, id est *fide*, de qua dixi vers. 5.

ET FORTITUDINE. — Lyranus, *gratiam*, multa heroica operandi; *fortitudinem*, multa dura patiendi accipit. Verum dico, per *gratiam*, quodlibet charisma et virtutes omnes, utpote gratiæ fomites et quasi filias (hæ enim omnes sunt gratiæ, quia gratis a Deo infusæ), intelligi, ac consequenter ipsam quoque *fortitudinem*; sed quia in ea excelluit S. Stephanus, hinc ait, *et fortitudine, q. d.* Plenus erat omni gratia, sed maxime fortitudine, tum ad agendum, præsertim ad intrepide prædicandum, disputandum et convincendum Judæos; tum ad offerendum se minis, periculis, tormentis, lapidationi et martyrio; tum ad patrandum signa et prodigia, quibus suam fidem et doctrinam de Christo confirmabat, uti sequitur.

Nota hic vim et effectum Sacramenti ordinationis; nam ante eam, nec gratia plenus fuit Stephanus, nec prædicavit; nec miracula patravit; post eam vero, imo per eam, omnia hæc præstitit, uti advertit S. Chrysostomus.

Vers. 9.

9. DE SYNAGOGA. — Non quod una omnium sequentium fuerit Synagoga, ut vult Cajetanus, sed « de Synagoga, » id est de Synagogis. Est enallage numeri. Judæi enim Alexandrini suam habebant synagogam Hierosolymis, suam Cyrenenses, suam Cilices, etc.: ita Chrysostomus; perinde ac Romæ Germani suum habent collegium, Angli suum, Scoti suum, Maronitæ suum, Græci suum. Sicut enim nunc Roma, ita tunc Jerusalem erat metropolis fidei, religionis et sapientiæ, ad quam proinde Judæi sparsi per orbem mittebant suos filios, ut lege et sapientia Dei imbuerentur, et ad hoc variarum nationum collegia, quas synagogas vocabant, erant instituta.

QUÆ APPELLATUR LIBERTINORUM, — id est filiorum qui prognati erant ex parentibus in servitutem a Pompeio aliisque Romam aliove abductis, sed libertate donatis. Ita S. Chrysostomus, Beda, Cajetanus et alii. Hi enim, utpote e servili genere prognati, videntur a cæteris, quasi liberis rejecti, ideoque peculiarem constituisse synagogam. Alii *Libertinos* censent vocari oriundos ex Libya. Ita Œcumenius, Glossa, Gagneius, Hugo et Lyranus. Unde nonnulli suspicantur corrupte legi *Libertinorum*, pro *Libyrtinorum*, vel potius *Libystinorum*, *q. d.* Libyes, qui inter Cyrenaicam et Ægyptum habitant, quique suam habebant in Jerusalem synagogam, quæ a gente et regione vocabatur Libystinorum. Verum omnia exemplaria Græca et Latina habent *Libertinorum*, non *Libystinorum*. Quare prior expositio est verior, quæ confirmatur ex eo quod Romæ Judæi vocabantur *Libertini*, qui libertate donati in Transtiberina regione habitabant; de iis enim ita scribit Philo in *Legatione ad Caium*, sub medium: « Non passus fuisset Augustus trans Tiberim bonam urbis partem teneri a Judæis, quorum plerique erant Libertini: quippe qui belli jure in potestatem redacti, ab heris suis manumissi fuerant, permissi ritu majorum vivere: hos sciebat suas habere proseuchas, in quibus suos cœtus facerent, præsertim sabbatis (1).

CYRENENSIUM. — Cyrene alia erat in Syria, alia in Media, alia in Africa. De tertia hic agi censent Chrysostomus, Œcumenius, Gagneius: quia Cyrenenses hic junguntur Alexandrinis, qui pariter sunt Afri. Sic ergo fama Stephani tres orbis partes pervagata est. Disputavit enim cum Libertinis Romanis, qui sunt in Europa; cum Cilicibus, qui sunt in Asia; cum Cyrenensibus et Alexandrinis, qui sunt in Africa.

ALEXANDRINORUM, — qui oriundi erant Alexandria, metropoli Ægypti, de quo dixi *Nahum* cap. III, vers. 8.

(1) Vide Sepp, opere cui titulus in versione Gall.: *La Vie de N.-S. Jésus-Christ*, tom. II, p. 270 et seqq.

EORUM QUI ERANT A CILICIA, — quæ hodie Caramania dicitur, ut patet ex *Theatro orbis* Ortelii, in Turcia. Ex hac synagoga videtur fuisse S. Paulus, æque ac S. Stephanus, utpote Pauli consobrinus, ut censet Sanchez, Salmeron et alii. Fuit enim S. Paulus Cilix, puta Tarsensis; ideoque S. Stephano, usque ad verba et verbera, ipsamque mortem se opposuit, ut patet cap. VII. Erat enim ipse ardenti ingenio, et zelator legis veteris, ideoque cum collegis suis in Stephanum, utpote cognatum suum, et ejusdem secum scholæ ac synagogæ, quasi in Apostatam acrius insurrexit. Fratrum enim, et consanguineorum, ac collegarum odia sunt acerbissima; amor enim acuit iras.

ET ASIA, — Minori, quæ Ciliciæ adjacet : ea nunc vulgo Turcia vocatur. Hinc disce quanta fuerit gratia, virtus, efficacia, sapientia, prodigia, fulgor S. Stephani, quæ omnium in se synagogarum oculos convertit, animosque et linguas armavit, utpote gloriæ ipsius invidentium.

Vers. 10. 10. ET NON POTERANT RESISTERE SAPIENTIÆ — divinæ qua plenus erat S. Stephanus. Hac enim eos convincebat, et ex sanctis Scripturis aliisque notis et signis demonstrabat Jesum Christum esse Messiam orbisque Salvatorem.

ET SPIRITUI, QUI LOQUEBATUR. — Legit Interpres, ὃ ἐλάλει; jam legunt ᾧ ἐλάλει, id est *quo*, vel *per quem loquebatur*. Glossa addit, *cum omni fiducia et sine timore*. Ecce in Stephano impletur illa promissio Christi : « Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis, » *Matth.* cap. X, vers. 20. Et : « Ego dabo vobis os et sapientiam cui non poterunt resistere, et contradicere omnes adversarii vestri, » *Luc.* cap. XXI, vers. 15.

Vers. 11. 11. TUNC SUBMISERUNT, — ὑπέβαλον, id est, ait Tigurina, *subornarunt*; Pagninus, *clam acceperunt viros qui dicerent*, etc.

VERBA BLASPHEMIÆ; — βλασφημία Græce idem est quod δυσφημία, id est mala fama ab alio sparsa, vituperium, calumnia, maledicentia : sed usu ecclesiastico significat injuriam, sive probrum jactatum in Deum et Sanctos, uti hic in Mosen ejusque legem. Hanc enim accusationem intentant S. Stephano, eum scilicet dixisse contra Mosen, quod lex Mosis a Christo jam abolita sit, ideoque non fuerit ex Deo; ac consequenter quod Moses mentitus sit, cum dixit eam esse divinam foreque æternam : contra Deum vero eum blasphemasse, eo quod dixisset Deum velle per Christum abolere legem veterem, quasi illa non fuisset data a Deo vero et sempiterno, quodque Deus finxerit se Mosi eam dedisse, falsoque promiserit eam fore perpetuam.

Crimen objectum S. Stephano.

Notat S. Augustinus, serm. 93 *De Sanctis*, hosce falsos testes eamdem pene calumniam impingere S. Stephano, quam paulo ante Scribæ impegerant Christo. Nam falsum hoc suum testimonium explicantes vers. 13, dicunt : « Homo iste non cessat loqui adversus locum sanctum et legem; audivimus enim eum dicentem : quoniam Jesus Nazarenus hic destruet locum istum, et mutabit traditiones quas tradidit nobis Moses. Contra Christum vero dixerunt : Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reædificare illud, » *Matth.* cap. XXVI, vers. 60.

Rursum notat S. Augustinus, hanc eorum accusationem verum fuisse oraculum, perinde ac fuit sententia Caiphæ contra Christum, *Joan.* XI, 50. Porro eos mentiri et calumniari S. Stephanum patet, quia Stephanus nihil dixerat contra locum sanctum, id est contra templum, vel Jerusalem, quæ erat civitas sancta, neque contra legem : nam et Christus de se dixerat : « Non veni solvere legem, sed adimplere, » imo perficere, *Matth.* V, 17; neque dixerat quod Jesus destrueret templum, vel Jerusalem; aut quod mutaret traditiones, τὰ ἔθη, id est ritus, cæremonias, cultum, legesque et instituta a Mose tradita. Et esto id dixisset, si legem mutare erat crimen, non Stephanum id vaticinantem, sed Jesum id facientem invadere debebant. Unde exclamat S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De S. Stephano* : « O injustam audientium sententiam! Quoniam, inquiunt, Jesus mutavit leges, lapidetur Stephanus. » Summa ergo accusationis et criminis quod Stephano intentant, est hæc : Stephanus dixit quod lex nostra in evangelium sit transitura, judaismus in christianismum, Moses in Christum, qui est Dei Filius : ergo blasphemavit legem nostram et Deum, dando ejus divinitatem Jesu Christo, quem scimus fuisse merum hominem. Verum dicunt in sua sententia, puta in sua perfidia et judaismo, et vere hæc prædicabat Stephanus, et sic vere coram concilio Judaico eum capitis reum agebant, uti Christum reum egerant; sed alia immiscent falsa : impingunt enim Stephano multa quæ ipse non dixerat, uti jam dixi. Porro alludunt ad id quod dixerat Christus, templum cum urbe vastandum a Romanis, *Luc.* XIX, 44. Sed de suo mendaciter addunt, id facturum esse Jesum, cum id non dixerit Jesus (multo minus Stephanus), sed potius dixerit id facturas esse Gentes, puta Romanos. Denique martyr est Stephanus, quia pro prædicatione Christi et Evangelii occubuit : in illud enim transituram legem veterem, Moses et Prophetæ prædixerant; sed hæc eorum oracula intelligere nolebant, et etiamnum nolunt Judæi.

Vers. 15. 15. VIDERUNT FACIEM EJUS TANQUAM FACIEM ANGELI. — Erat Stephanus naturali specie vultuque speciosissimus, ait S. Augustinus, serm. 6 *De Sanctis*; sed supra naturam hic ei addita fuit pulchritudo. Facies enim angeli significat eximium quid, augustum et cœleste in vultu, puta speciem et majestatem angelicam. Patet id ex illo Esther, cap. XV, 16, ad Assuerum regem : « Vidi, inquit, te, Domine, quasi angelum Dei, et conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ. Valde enim mirabilis es, Domine, et facies tua plena est gratiarum. »

Facies Stephani angelica ob fulgorem, cur? Causa Prima.

Contulit ergo Deus Stephano novum mirumque splendorem, et quasi radios corporis gloriosi, quales contulit Mosi, *Exodi* XXXIV, 1, et S. Antonio, S. Francisco nostroque S. Ignatio. Unde S. Augustinus, serm. 99 *De Diversis*, ait, « Faciem Stephani radiasse instar solis ; » idque *primo*, ut exterior fulgor vultus indicaret internum fulgorem et puchritudinem mentis. Nam, ut ait S. Hilarius Arelatensis, hom. *De S. Stephano*; «abundantia cordis transierat in decus corporis, et in faciei pulchritudinem candor splendorque animi exundabat, ac abscondita pectoris ornamenta speculum frontis irradiabant, atque cum haberet in se Spiritum Sanctum, os præ se gestabat angelicum. *Secundo*, quia S. Stephanus in moribus et doctrina, puta in disputando et prædicando æmulabatur puritatem, innocentiam, libertatem, fortitudinem, sapientiam, zelum et sanctitatem angelicam : quare in amico et æmulo angelorum Evangelica similitudo apparuit, ait S. Augustinus, serm. 6 *De Sanctis*. *Tertio*, ut gloria sui corporis resurrectionem Christi jam factam, et nostram futuram incredulis repræsentaret; utpote de qua cum Judæis disputaverat, et quam ægre audiebant, præsertim Sadducæi. Unde S. Augustinus, loco jam citato, ait quod S. Stephanus « ad confusionem illorum, revelata facie speculans in cœlum gloriam Filii Dei, resurrectionis annuntiabat Sacramentum. » *Quarto*, S. Hilarius Arelatensis, *hom.* jam citata : « Facies, ait, Stephani assumpsit speciem resurgentis, adversariis ad pœnam peccati, et tormentum invidiæ, et exprobrationem impietatis, et testimonium criminis. » Judæis ergo facies Stephani visa est formidabilis, Christianis vero amabilis et admirabilis. *Quinto*, quia S. Stephanus jam erat quasi canditatus martyrii, et triumphi gloriæque cœlestis : unde ejus prælustres quosdam radios evibrabat. Hinc quasi mox evolaturus in cœlum exclamabat : « Ecce video cœlos apertos, et Jesum stantem a dextris virtutis Dei. » Stupeant ergo omnes in vultu Stephani gloriam triumphantis, ait Petrus Damianus, serm. *De S. Stephano*. Hinc et Tertullianus, lib. *De Resurrect. carnis*, cap. LV, ait S. Stephanum, instar Christi in transfiguratione, angelicum fastigium induisse.

Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Allegor.

Allegorice : Doctoribus novi Testamenti, qualis erat S. Stephanus, dictum est a Christo : « Vos estis lux mundi, » *Matth.* v, 14. Hinc et Christi, utpote Doctoris mundi, facies resplenduit quasi sol, *Matth.* XVII, 2. Nam, ut ait Apostolus, II *Corinth.* III, 9 : « Si ministratio damnationis (id est legis Mosaicæ, quæ minatur mortem et damnationem) gloria est; multo magis ministerium justitiæ (in Evangelio) abundat in gloria. »

Anagog.

Anagogice : « Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates, » *Daniel.* cap. XII, 3.

Tropol.

Tropologice : Impiorum mens et facies nigrescit ut olla, piorum serena est et nitescit ut jubar auroræ; mentis enim decus vel dedecus in vultu emicat. Unde Chaldæus, *Cantic.* I, vers. 5, paraphrastice hæc addit : « Quando Israelitæ fecerunt vitulum, denigratæ sunt facies eorum sicut Æthiopum, qui habitant in tabernaculis Cedar; et quando egerunt pœnitentiam, et dimissum iis fuit peccatum, multiplicatus est splendor gloriæ vultus eorum sicut vultus angelorum. » Denique S. Chrysostomus, commentans in cap. VII, vers. 55, censet, Stephanum faciem angelicam induisse ex conspectu gloriæ Dei et Christi ; ait enim, vers. 55 : « Ecce video cœlos apertos, et Jesum stantem a dextris Dei. » Hanc enim visionem eum ab initio habuisse, sed prudenter tacuisse, ne Judæos hoc spectro offenderet. Sic Mosi ex aspectu et consortio Dei afflati sunt radii, et quasi cornua lucis, *Exodi* XXXIV, vers. 29. Deus enim quasi sol lucidissimus suis suam lucet afflat : nam facies angelica Stephani maxime sita erat in radiis lucis et splendore angelico. Idem sentit S. Augustinus, serm. 6 *De S. Stephano* : « Stephanus, ait, revelata facie speculabatur in cœlum gloriam Dei Filii, ideo videbant vultum ejus Judæi tanquam vultum angeli Dei. Et nunc tantummodo, beate martyr Stephane, terram despice, cœlum conspice; et pontificem sperne, Patrem attende. » Atque hæc videtur propria et litteralis causa fuisse faciei angelicæ in S. Stephano. Simili modo Christus in transfiguratione radios sui splendoris et gloriæ afflavit Mosi et Eliæ, qui pariter visi sunt in gloria et majestate, ut ait Lucas, *Evang.* cap. IX, 31.

Addit S. Chrysostomus, ob hunc angelicum faciei decorem Judæos, licet hostes Stephani infensissimos, permisisse tamen diutius eum libere concionari, ut tanto decore oculos pascerent. Verum in sua perfidia pertinaces, hoc splendore interius non illuminati, sed magis excæcati obduruerunt, ideoque ejus faciem æque ac doctrinam obscurare et lapidibus opprimere sategerunt.

Simili modo S. Joannes Baptista castitate, vita, sermone, zelo, vultu fuit angelicus, ideoque a Christo vocatus est angelus, *Matth.* XI, 20.

Angelicorum hominum exempla.

Malachias propheta a moribus, prædicatione et suaviloquentia vocatus est Malachias, id est angelus Domini; imo Origenes eum, æque ac Joannem Baptistam, censuit fuisse vere angelum, non hominem, uti dixi initio Malachiæ.

S. Cæcilia familiariter cum angelo virginitatis suæ custode conversans, puritatem, alacritatem, efficaciam, gratiam speciemque induit angelicam : unde et Valerianum sponsum, ejusque fratrem Tiburtium, ac 400 alios ad Christum convertit. Quocirca in officio Ecclesiastico de ea canit Ecclesia : « O beata Cæcilia, quæ duos fratres convertisti, Almachium judicem superasti, Urbanum Episcopum in vultu angelico demonstrasti.

S. Basilius gravitate, devotione, ordine hie-

narchico, vultuque angelico perculit Valentem Imperatorem, eumque sævientem contra Catholicos compescuit, et pene exanimavit. Nam, ut refert S. Gregorius Nazianzenus, orat. *De Laudibus S. Basilii*, cum Valens multis satellitibus stipatus, in festo Epiphaniæ templum ingressus, « audivit psalmodiam instar tonitrui personantem, plebisque pelagus vidit, omnemque ordinem et concinnitatem, angelicam potius quam humanam; atque ipsum Basilium ante populum recto corpore stantem, nec oculis, nec animo, perinde ac si nihil novi contigisset, ullam in partem se moventem, sed Deo et altari affixum; eos autem a quibus cingebatur, cum timore quodam ac reverentia stantes : humanum quidquam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur, etc. Ita enim titubare cœpit, ut, nisi quispiam ex Sacrarii ministris vacillantem supposita manu retinuisset, misere utique et luctuose prolapsurus fuerit. » Subdit eum tanta sapientia et gratia cum Valente prolocutum, ut Dei voces esse viderentur, quibus proinde Valentis iras flexit et sedavit. Addit Amphilochius, in Vita S. Basilii, eum dum sacrificaret, ab Eubulo visum clarissimo lumine ac angelis circumdari.

Ita S. Zosymas, cum audisset vitam angelicam S. Mariæ Ægyptiacæ, eamque vidisset supra flumen Jordanis ambulantem, ac in oratione raptam in aerem, rediens et requirens eam, orans dicebat : « Ostende mihi, Domine, absconditum thesaurum, quem mihi, peccatori, manifestare dignatus es. Ostende mihi, obsecro, Domine, in corpore angelum, cui totus comparari indignus est mundus, » uti ipse refert in ejus Vita. Vere enim Anastasins Nicænus ad Antiochum, *Quæst.* XXX, angelum ita definit : « Quid est angelus? Est vivum rationale, hymnisonum immortale. »

S. Thomas Aquinas ab innocentia et castitate baptismali, quam per omnem vitam conservavit, ut nunquam stimulum carnis senserit ab eo tempore, quo angeli lumbos ejus cingulo castitatis accinxerunt; insuper ab intellectus, sapientiæ et doctrinæ eminentia, nuncupatus est Doctor Angelicus.

S. Mechtildis, ait Engelhardus in ejus Vita, cap. v, « silentium tantum indixerat sibi, ut mutam crederes : si vero loqueretur, cum angelo te conferre putares; » quæ proinde, cum quadam vice ei inadvertenter verbum otiosum excidisset, illud diu multis lacrymis et voluntariis pœnis castigavit. Silentium ergo angelicum nos docet cum angelis, et ab angelis cum hominibus angelice loqui. Unde et de S. Thoma Aquinate, quem condiscipuli ob juge silentium « bovem mutum » appellabant, dixit Albertus Magnus ejus magister : « Hic bos mutus brevi tantam dabit vocem, ut eam audiat totus orbis, » imo omnia sæcula eam quasi angelicam admirentur.

Noster B. Aloysius Gonzaga virginitate, modestia, mansuetudine, blandiloquio, verecundia, oratione, contemplatione, vultu erat angelicus : unde a matre Comitissa Castillionensi non aliter vocabatur, quam « meus angelus. » Quin et Auditores Rotæ in processu Canonizationis ejusdem, ipsi « Angelici » titulum ultro et motu proprio dederunt.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Stephanus suam causam agens, docte et fuse perorat in concilio, alteque exordiens refricat historias Abrahæ, Isaac, Jacob, Mosis et Prophetarum, qui prænuntiarunt Christum, quibus uti restiterunt prisci Judæi, multosque ex eis occiderunt, ita nunc posteros eorum persequi Christum ejusque discipulos, libere proclamat. Unde ingenti zelo, libertate ac spiritu, vers. 51, *in illos detonat* : Dura, *inquit*, cervice, et incircumcisis cordibus et auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis : sicut patres vestri, ita et vos, *vocatque proditores et homicidas Christi. Quocirca illi stridentes et furentes rapiunt eum, ac lapidibus obruunt : ille vero interritus, oculis in cœlum intentis, videns gloriam Dei et Jesum* : Domine Jesu, *inquit*, suscipe spiritum meum.

1. Dixit autem princeps Sacerdotum : Si hæc ita se habent? **2.** Qui ait : Viri fratres, et patres, audite : Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ cum esset in Mesopotamia, prius quam moraretur in Charan, et dixit ad illum : **3.** Exi de terra tua, et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi. **4.** Tunc exiit de terra Chaldæorum et habitavit in Charan. Et inde, postquam mortuus est pater ejus, transtulit illum in terram istam in qua nunc vos habitatis. **5.** Et non dedit illi hæreditatem in ea, nec passum pedis;

sed repromisit dare illi eam in possessionem, et semini ejus post ipsum, cum non haberet filium. 6. Locutus est autem ei Deus : Quia erit semen ejus accola in terra aliena, et servituti eos subjicient, et male tractabunt eos annis quadringentis; 7. et gentem cui servierint, judicabo ego, dixit Dominus, et post hæc exibunt et servient mihi in loco isto. 8. Et dedit illi testamentum circumcisionis; et sic genuit Isaac, et circumcidit eum die octavo; et Isaac Jacob, et Jacob duodecim Patriarchas. 9. Et Patriarchæ æmulantes, Joseph vendiderunt in Ægyptum, et erat Deus cum eo; 10. et eripuit eum ex omnibus tribulationibus ejus, et dedit ei gratiam et sapientiam in conspectu Pharaonis, regis Ægypti, et constituit eum Præpositum super Ægyptum et super omnem domum suam. 11. Venit autem fames in universam Ægyptum et Chanaan, et tribulatio magna; et non inveniebant cibos patres nostri. 12. Cum audisset autem Jacob esse frumentum in Ægypto, misit patres nostros primum; 13. et in secundo cognitus est Joseph a fratribus suis, et manifestatum est Pharaoni genus ejus. 14. Mittens autem Joseph accersivit Jacob patrem suum, et omnem cognationem suam in animabus septuaginta quinque. 15. Et descendit Jacob in Ægyptum, et defunctus est ipse et patres nostri. 16. Et translati sunt in Sichem, et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor, filii Sichem. 17. Cum autem appropinquaret tempus promissionis, quam confessus erat Deus Abrahæ, crevit populus et multiplicatus est in Ægypto; 18. quoadusque surrexit alius rex in Ægypto, qui non sciebat Joseph. 19. Hic circumveniens genus nostrum, afflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos ne vivificarentur. 20. Eodem tempore natus est Moyses, et fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo patris sui. 21. Exposito autem illo, sustulit eum filia Pharaonis, et nutrivit eum sibi in filium. 22. Et eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum, et erat potens in verbis et in operibus suis. 23. Cum autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor ejus ut visitaret fratres suos filios Israel. 24. Et cum vidisset quemdam injuriam patientem, vindicavit illum, et fecit ultionem ei qui injuriam sustinebat, percusso Ægyptio. 25. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam Deus per manum ipsius daret salutem illis; at illi non intellexerunt. 26. Sequenti vero die apparuit illis litigantibus; et reconciliabat eos in pace, dicens : Viri, fratres estis, ut quid nocetis alterutrum? 27. Qui autem injuriam faciebat proximo, repulit eum dicens : Quis te constituit principem et judicem super nos? 28. numquid interficere me tu vis, quemadmodum interfecisti heri Ægyptium? 29. Fugit autem Moyses in verbo isto, et factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos. 30. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi. 31. Moyses autem videns, admiratus est visum, et accedente illo ut consideraret, facta est ad eum vox Domini, dicens : 32. Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare. 33. Dixit autem illi Dominus : Solve calceamentum pedum tuorum; locus enim in quo stas, terra sancta est. 34. Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum eorum audivi, et descendi liberare eos. Et nunc veni, et mittam te in Ægyptum. 35. Hunc Moysen, quem negaverunt, dicentes : Quis te constituit principem et judicem? Hunc Deus principem et redemptorem misit, cum manu angeli, qui apparuit illi in rubo. 36. Hic eduxit illos, faciens prodigia et signa in terra Ægypti, et in Rubro mari, et in deserto annis quadraginta. 37. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israel : Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris, tanquam me, ipsum audietis. 38. Hic est, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, et cum patribus nostris : qui accepit verba vitæ dare nobis. 39. Cui noluerunt obedire patres nostri; sed repulerunt et aversi sunt cordibus suis in Ægyptum, 40. dicentes ad Aaron : Fac nobis deos, qui præ-

cedant nos; Moyses enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei. 41. Et vitulum fecerunt in diebus illis, et obtulerunt hostiam simulacro, et lætabantur in operibus manuum suarum. 42. Convertit autem Deus, et tradidit eos servire militiæ cœli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas et hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? 43. Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sidus dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, adorare eas. Et transferam vos trans Babylonem. 44. Tabernaculum testimonii fuit cum patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis Deus, loquens ad Moysen, ut faceret illud secundum formam quam viderat. 45. Quod et induxerunt, suscipientes patres nostri cum Jesu in possessionem gentium, quas expulit Deus a facie patrum nostrorum, usque in diebus David, 46. qui invenit gratiam ante Deum, et petiit ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. 47. Salomon autem ædificavit illi domum. 48. Sed non Excelsus in manufactis habitat, sicut Propheta dicit: 49. Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi, dicit Dominus, aut quis locus requietionis meæ est? 50. Nonne manus mea fecit hæc omnia? 51. Dura cervice et incircumcisi cordibus et auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis, sicut patres vestri, ita et vos. 52. Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis; 53. quia accepistis legem in dispositione angelorum, et non custodistis. 54. Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus in eum. 55. Cum autem esset plenus Spiritu Sancto, intendens in cœlum, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei. Et ait: Ecce video cœlos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei. 56. Exclamantes autem voce magna continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. 57. Et ejicientes eum extra civitatem lapidabant: et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. 58. Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum. 59. Positis autem genibus, clamavit voce magna, dicens: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. Saulus autem erat consentiens neci ejus.

Nota: Historiæ pleræque quæ hoc capite recenset S. Stephanus, petitæ sunt ex Genesi et Exodi, ubi eas explicui: quæ ergo ibi dixi, hic non repetam. Porro in multis Stephanus videtur repugnare Genesi. Septem enim hic occurrunt antilogiæ, partim in Genesi solutæ, partim hic breviter solvendæ (1).

Septem antilogiæ Stephani et Mosis.

Vers. 2.

2. VIRI FRATRES ET PATRES. — «Fratres» vocat sibi æquales et coævos; «patres» vero, seniores, pontifices et judices coram quibus causam suam agebat in concilio. Ita Lyranus et Hugo.

DEUS GLORIÆ, — scilicet origo, fons et causa, hoc est, Deus gloriosissimus, cui competit omnis honor et gloria, eaque divina et immensa; qui-

(1) Quum non integram Stephani orationem habeamus, sed tantum particulam ejus, et fere nihil nisi introductionem, mirum non est magnam deprehendi opinionum diversitatem in constituendo hujus orationis consilio. Præcipuas recentiorum Interpretum sententias examinavit Kuinoelius, *Commentar. in Acta*, ad h. l. Ipse autem de Stephani consilio satis probabiliter disserit hoc modo: « Postulerunt de βλασφημίᾳ Stephanum, quod dixisset, Jesum templum esse destructurum, atque ordinatos a Mose ritus aboliturum. Ad has criminationes Stephanus ita respondit, ut ex historia Israelitarum ea seligeret, quæ ad causam suam defendendam facerent. Atque hoc dicendi genere usus est, ut eo attentiores auditores contineret: Judæi enim pergratum erat, data quavis occasione, populi fata repetere, et providentiæ atque amoris documenta a Deo ipsorum majoribus data recensere. Hinc etiam immiscet nonnulla ex historia populi deprompta, quæ non propius ad rem pertinent. Hoc imprimis demonstrari volebat, ritus a Mose præscriptos Deum quidem habere auctorem, sed Judæos sola legum ritualium observatione Deo non probari, etiam templum destrui posse, et destructum iri, ut olim fuerit, si non ad meliorem frugem redirent (Addi potest, Stephanum etiam ostendere voluisse, ipsos Judæorum proceres, qui pro Dei et Mosis auctoritate acriter pugnare sibi videantur, utriusque esse contemptores, quum neque Mosis legibus, neque Deo, qui leges tradidit, pareant). Volebat præterea etiam haud dubie, hac data occasione, ostendere Jesum a synedris repudiatum Messiam esse habendum, ejusque doctrinam amplectendam. Quum in eo esset ut fata populi Israelitici ab ipso enarrata in rem suam transferret, ad supplicium rapiebatur. Quodsi orationis filum pertexere potuisset, in altera orationis parte, opinor, ostendisset vanam esse spem et fiduciam, quam Judæi in circumcisione, reliquisque ritibus et templo ponerent, quum Abrahamus, antequam circumcisus

que angelis et hominibus omnem gloriam, quam habent, communicat. Notat S. Chrysostomus id dicere S. Stephanum contra Judæos, putantes gloriam Dei alligatam esse templo et legi ipsorum, *q. d.* Deus ante legem et templum fuit Deus gloriæ, suamque gloriam ostendit Abrahæ et patribus vestris, quos divites, victoriosos, felices, gloriosos effecit : ergo pari modo potest suam gloriam nunc avocare a templo et lege vestra, eamque transferre in Christum et Ecclesiam. Vide quæ de Dei gloria et glorificatione dixi *Rom.* XI, 33, et *Isaiæ* VI, 3, et *Apocal.* IV, 8.

APPARUIT PATRI NOSTRO ABRAHÆ. — Incipit ab Abraham, quia is Judæorum, hoc est fidelium et Synagogæ, fuit primus pater et patriarcha, primusque promissionem explicitam accepit de Christo ex se nascituro.

Accusarant Judæi Stephanum quod locutus esset contra eorum Deum, legem, templum, Mosen et Prophetas. Refellit id Stephanus, honorifice loquendo de Deo Abrahæ, ac vocando eum Deum gloriæ; deque ipso Abraham, vocando eum patrem nostrum, ac de lege, templo, Mose et Prophetis. Ostenditque Judæos potius iis obloqui et resistere, dum Christum a Deo, Mose et Prophetis promissum, ac in lege et victimis templi adumbratum, ejusque discipulos persequuntur, *q. d.* Accusatis me quasi blasphemum, eo quod Christum præponam Mosi et Prophetis, afferamque eum esse Dei Filium et redemptorem mundi. At vero idipsum credidit Abraham, Moses et Prophetæ, qui et idipsum prædixerunt. Imitamini ergo patrem vestrum Abraham, legislatorem Mosen vestrosque Prophetas, ac in Christum jam natum credite, sicuti ipsi in Christum nasciturum crediderunt; eumque vobis prædixerunt et promiserunt : alioqui non ego, sed vos a fide Abrahæ, Mosis et Prophetarum degeneres, iis adversos et hostes vos ostendetis. Ita S. Augustinus; serm. 93 *De Diversis*.

Prima.

IN MESOPOTAMIA. — Est hic prima antilogia. Videtur enim Stephanus hic pugnare cum Mose, *Genes.* XII, 1, juncto cum *Genes.* XI, 31, ubi dicitur quod Abraham vocatus et eductus sit de Ur Chaldæorum.

Respondeo, S. Stephanum « Mesopotamiam » hoc loco late accipere, pro omni regione quæ est trans Euphratem; opponit enim eam terræ Chanaan Judæis promissæ, quæ se extendebat usque ad Euphratem; hic enim ejus limes statuitur a Deo, *Deuter.* XI, 24. Quare sub *Mesopotamia*, comprehendit hic Chaldæam. Id ita esse patet ex vers. 4, ubi ait : « Tunc exiit de terra Chaldæorum. » Porro quomodo *Genes.* XII, 4, dicatur Abraham egressus de Haran, ibidem explicui : eo enim pertinet.

CHARAN. — *Charan*, sive *Haran* sunt Charræ, quæ fuit urbs Parthorum, sita in finibus Mesopotamiæ versus terram Chanaan, juxta quam cæsus est M. Crassus a Parthis, de quo Lucanus, lib. I *De Bello civili* :

> Assyrias Latio maculavit sanguine Charras.

Vers. 3.

3. EXI DE TERRA. — Præclare S. Hieronymus, qui Stridonem et Dalmatiam patriam suam deserens, per orbem discendi causa peregrinatus, tandem in Bethlehem consedit et conquievit, epist. *ad Paulinum* : « Credenti, ait, totus mundus divitiarum est, et facile contemnit omnia, qui se semper cogitat esse moriturum. » Et Poeta :

Sanctis patria est cœlum, terra exilium.

> Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor.

Hinc Socrates dicebat se esse cosmopolitam, id est civem mundi. Et ex Platone Plotinus, apud S. Augustinum, lib. IX *De Civit.*, cap. VI : « Fugiendum est, ait, ad clarissimam patriam; et ibi pater, et ibi omnia : quæ igitur classis, aut fuga? Similem Deo fieri. Si ergo Deo tanto similior, quanto fit quisque propinquior, nulla est ab illo tanta longinquitas, quanta ejus dissimilitudo. » Sumus enim ab æterno ab eo conscripti cives Sanctorum et domestici Dei, quasi ejus filii et hæredes, cohæredes autem Christi : patria ergo nobis est cœlum, terra vero exilium. Hicque fuit communis Abrahæ et Sanctorum omnium sensus, uti multis ostendi, *Hebr.* XI, 9.

Vers. 4.

4. TRANSTULIT, — μετῴκισεν, id est *habitare fecit*; S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.*, cap. XVI, legit *collocavit*; Syrus, *mutavit*; scilicet Abrahæ domum, sedem et habitationem transtulit ex Haran in Chanaan.

IN QUA VOS NUNC HABITATIS, — non ego, quia terram et omnia terrena cum Apostolis reliqui, et vicinus morti ad cœlum propero. Ita Glossa.

Vers. 5.

5. ET NON DEDIT ILLI HÆREDITATEM IN EA, NEC PASSUM PEDIS. — Græcum βῆμα, *primo* significat *vestigium*, ut vertit Syrus, Pagninus et Tigurina. *Secundo, passum,* ut patet ex Plutarcho in Demetrio; passus autem est mensura quinque pedum : hos enim efficit distensio et divaricatio unius pedis ab altero, *q. d.* Ne minimam quidem terræ mensuram dedit illi. Est hic secunda antilogia. Nam, *Genes.* XXIII, 9, Abraham in Chanaan emit et possedit speluncam duplicem, ad sepulturam Saræ et suorum. Respondeo : *primo,* illam non dedit ei Deus, sed pretio suo eam sibi comparavit Abraham. Ita S. Augustinus, Quæst. LVI *in Genes.* *Secundo*, non possedit illam quasi hæreditatem, scilicet ut vivus eam quasi prædium coleret vel

Secunda antilogia.

esset, Deo probatus fuerit, et luculenta favoris ac benevolentiæ Dei documenta acceperit, multi vero ex circumcisis Deo non placuerint, et diu ante templum exstructum Deus in gentem Israeliticam multa et insignia beneficia contulerit; se ergo non contumeliose in Deum et Mosem locutum esse, quum professus sit, a circumcisione et templi cultu non pendere Dei favorem, templum destrui posse et destructum iri, ni resipiscerent, si porro mores majorum imitarentur, qui ingrati Mosen repudiassent, eorumque exemplo Jesum Messiam, a Mose annuntiatum, rejicerent. » Hæc fere Kuinoelius.

incoleret, sed ut sepulturam, in qua mortuus quiesceret. Sepulcrum enim non est hæreditas nec domus, vel ager vivorum, sed potius crypta subterranea mortuorum. Ita Glossa.

CUM NON HABERET FILIUM. — Hoc auget promissionem Dei et fidem Abrahæ. Deus enim promisit Chanaan Abrahæ, id est posteris ejus, cum tamen nondum haberet filium, sed ipse esset senex, et uxor ejus Sara sterilis; atque Abraham promittenti Deo credidit, quia credebat Deum esse omnipotentem, atque senibus et sterilibus posse restituere vim generativam, idque hic juxta promissa facturum, uti de facto fecit, cum iis dedit virtutem generandi Isaac, qui cum posteris, Deo dante, futurus erat hæres Chananææ.

Vers. 6. 6. QUIA ERIT SEMEN EJUS ACCOLA IN TERRA ALIENA. — Pro *accola* græce est πάροικος, id est advena, peregrinus, in terra aliena, non incola et civis in propria, *q. d.* Posteri tui, o Abraham, erunt peregrini in Chanaan (uti exprimunt Septuaginta; *Exod.* XII, 40) et in Ægypto, ibique Ægyptii cogent eos servire sibi per annos quadringentos.

Tertia. ANNIS QUADRINGENTIS. — Est hic tertia antilogia. Nam, *Exod.* XII, 41, et *Galat.* III, 17, numerantur anni 430, et ita hic legendum censent Rabanus, S. Thomas, Cajetanus et Glossa. Respondeo, a vocatione Abrahæ quæ facta est anno vitæ ejus 75, fuisse annos 430, hic vero eos computari a nativitate Isaac, qui natus est Abrahamo post 25 annos, puta anno vitæ ejus centesimo. Inde enim usque ad exitum Hebræorum ex servitute Ægyptiaca, fluxerunt anni 405 præcise, qui hic vocantur quadringenti, numero et computu rotundo, omissis quinque, qui hunc computum excedunt. Scriptura enim sæpe ponit numeros integros et rotundos, præsertim centenarios, etiamsi pauculi iis desint vel supersint. Sic enim dicimus nos vidisse centum milites, etiamsi duo vel tres huic numero desint. Sensus enim est : vidi centum, id est circiter centum, plus minus centum. Pari modo hi anni præcise numerantur quadringenti infra, cap. XIII, 20, et *Gen.* XV, 13. Vide ibi dicta.

Vers. 7. 7. JUDICABO, — id est condemnabo, ulciscar et puniam : ita Vatablus. Deus enim occidit Pharaonem et Ægyptios oppressores Hebræorum, mergendo eos in mari Rubro; Chananæos vero mactavit in præliis per Josue.

EXIBUNT, — de Ægypto in Chanaan, quam eis promisi.

Vers. 8. 8. ET DEDIT ILLI TESTAMENTUM CIRCUMCISIONIS. — « Testamentum, » id est fœdus vel pactum : Deus enim conditionem fœderis inter se et Abraham ejusque posteros initi, voluit esse circumcisionem, promittens se Abrahæ et posterorum fore Deum, provisorem et protectorem, si ipsi ex ejus voluntate et lege se circumciderent, ac vicissim eum colerent, non idola. Vide dicta *Genes.* XVII, 7 et sequent.

Vers. 9. 9. ÆMULANTES, — invidentes. Ita Tigurina.

JOSEPH VENDIDERUNT. — Meminit Joseph, quia is expressus præ cæteris fuit typus Christi venditi, capti et afflicti a Judæis, idque tacite hic eis insinuat et objicit S. Stephanus.

ET ERAT DEUS CUM EO, — educens eum e carcere, sublimans in principem Ægypti, omniaque ejus opera secundans et prosperans, uti mox explicat S. Stephanus. Vide *Sapient.* cap. X, 13 et 14.

Vers. 13. 13. ET IN SECUNDO, — scilicet adventu fratrum Joseph in Ægyptum; Syrus, *in secunda vice*; Tigurina et Pagninus, *cumque iterum misisset eos*.

Vers. 14. 14. IN ANIMABUS SEPTUAGINTA QUINQUE. — « Animabus, » id est hominibus, puta filiis et nepotibus ex Jacob prognatis. In his enim stabat tota cognatio, id est prosapia et posteritas Jacob. Est synecdoche.

Quarta. Est hic quarta antilogia. Nam *Gen.* XLVI, 26, numerantur tantum 70, et non 75. Respondeo, fuisse 70. Sed Septuaginta, quos sequitur S. Stephanus, numerant 75, quia annumerant filios et nepotes Joseph natos in Ægypto, ut dixi *Gen.* cap. LXVI, vers. 26 (1).

Vers. 16. 16. ET TRANSLATI SUNT IN SICHEM. — « Sichem; » sive *Sichar*, urbs erat Samariæ præcipua, quæ post *Mabartha*, teste Josepho, lib. V *Belli.*, cap. IV, vel ut ait Plinius, lib. V, cap. XIII, *Mamortha* dicta est, deinde *Flavia Cæsarea* a Flavio Domitiano, qui eo coloniam deduxit; denique *Neapolis* est appellata, nunc *Naplos* dicitur, in qua natus est S. Justinus Philosophus et Martyr, S. Stephani in fide propugnanda æmulus : unde gloriosum illius ad instar, pro ea martyrium obiit anno ætatis circiter 50, Christi 168, ut habet Chronicon Alexandri; licet Baronius id consignet anno Christi 165.

Quinta. Est hic quinta antilogia. Nam Abraham, Isaac et Jacob sepulti sunt in Hebron, ut patet *Gen.* XXV, 9, et L, 13. Respondeo, Abraham, Isaac et Jacob sepultos esse in Hebron, duodecim vero Patriarchas qui fuerunt filii Jacob, sepultos esse in Sichem. Ita S. Hieronymus, in *Epitaphio S. Paulæ*. Aut certe hi quoque primum ex Ægypto translati et sepulti sunt in Sichem, inde in Hebron, uti diserte docet Josephus, lib. II *Antiq.*, cap. IV, ubi asserit omnes, excepto Joseph, sepultos esse in Hebron. Josephum quasi gnarum et fidum suæ gentis historicum, sequuntur Magister, *Hist. Schol.*, Dionysius et Gagneius, atque idipsum hic significat Stephanus, cum subdit : « Et positi sunt in sepulcro quod emit Abraham, » utique in Hebron, ut patet *Genes.* XXIII, non in Sichem.

(1) «Probabillima ratio nostrum locum cum illo Genesis conciliandi est hæc : Alexandrinos (quos Stephanus secutus est) Jacobi posteris quinque filios Manassis et Ephraimi, in Ægypto natos, ex I *Paralip.* VII, 14, addidisse. Notandum est etiam hoc, Judæos habuisse traditiones vel ore vel scriptis propagatas, quas Alexandrini, Josephus interdum, Philo plerumque secuti sunt. Non igitur est mirum, Stephanum, Hellenistam, adsuetum versioni Alexandriæ, cum illis Alexandrinis locutum esse. » Ita apposite Rosenmullerus.

Et positi sunt in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a filiis Hemor, filii Sichem. — Est hic sexta antilogia, eaque maxime implicata et difficillima : nam Abraham sepulcrum emit ab Ephron, filio Seor, *Genes.* XXIII, 16, non a filiis Hemor, filii Sichem. Ab illis enim partem agri in Sichem emit Jacob, non Abraham, *Genes.* cap. XXXIII, vers. 19.

Sexta.

Resp. Primo.

Respondent *primo*, Beda, Rabanus et ex iis Melchior Canus, in fine lib. II *De Locis Theolog.*, S. Stephanum totum alteri rei, puta causæ suæ de Christo, intentum, hic lapsum esse memoria, et pro Jacob nominasse Abraham : confudisse enim duas emptiones, et commiscuisse in unam, scilicet priorem Abrahæ, de qua *Genes.* XXIII, 16, et alteram Jacob, de qua *Genes.* XXXIII, 19. Verum quis hoc credat de S. Stephano, qui plenus erat fide et Spiritu Sancto, imo in quo loquebatur Spiritus Sanctus; præsertim cum ipse hic publice coram doctissimis Rabbinis, suis adversariis, concionaretur tractaretque controversiam de Christo, æque ac causam suæ religionis et fidei, vitæque et necis? Erat enim jam martyrii cœlique candidatus, viditque gloriam Dei. Minus improbabile est quod censent alii, nomen Abrahæ pro Jacob hic irrepsisse, æque ac nomen Jeremiæ irrepsisse *Matth.* XXVII, 9, multi viri docti autumant. Si enim pro *Abraham* ponas *Jacob*, aut ex puncto *Abraham* repetas nomen *Jacob*, quod paulo ante præcessit, tota sententia plane fluit, nec ullum ingerit scrupulum. Ita Eugubinus et Lipomanus in *Catena, Genes.* XXXIII; ac Andreas Masius in cap. ultim. *Josue*, vers. 32. Verum omnia exemplaria Græca, Latina et Syria constanter habent *Abraham* non *Jacob*; nec ullus veterum pro *Abraham* legit *Jacob*, nec est quidquam quod ad ita legendum cogat; sunt enim alii hæc loca conciliandi modi, iique magis probabiles et expediti.

Secunda.

Unde, *secundo*, respondet Vatablus, Sanchez et alii, *Abraham* patronymice sumi, ut idem sit quod Abrahamides, puta Abrahæ filius, scilicet Jacob : aut *q. d.* Abraham, qui primus et famosissimus fuit parens Israelitarum, ac hæres terræ promissæ a Deo institutus, emit suis hunc agrum, non per se, sed per nepotem suum Jacob, *Genes.* XXXIII. Sic Christus vocatur *Israel*, id est Israelitides, sive Israelis filius, *Isaiæ*, cap. XLIX, vers. 3 : « Servus meus es tu Israel. » Idem vocatur *David*, id est Davidides, sive Davidis filius, *Ezech.* cap. XXIV, vers. 23 : « Suscitabo super eos servum meum David. Ego autem ero eis in Deum, et servus meus princeps in medio eorum. » Idem vocatur *Salomon*, in titulo *Psal.* LXXI, id est Salomonides. Sic Trojanus vocatur *Tros*, a Troe parente, *Æneid.* VI :

> Tros Anchisiade, facilis descensus Averni.

Et lib. I :

> Tros Tyriusve mihi nullo discrimine agetur.

Idem vocatur *Dardanus*, id est Dardanides, puta Dardani soboles, *Æneid.* IV :

> Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
> Dardanus.

Sic Trojani vocantur *Teucri*, a Teucro progenitore; Græci vocantur *Danai*, a Danao, rege Argivorum. Sic Romani a Romulo, ab Horatio, lib. IV *Carm.*, vocantur *gens Romula*. Verum hæ phrases conveniuntur Poetis et Prophetis, non vero Historicis, qualis est hic S. Stephanus.

Tertia.

Tertio, Cajetanus et alii censent esse hyperbaton; verba enim sic esse ordinanda : « Et translati sunt a filiis Sichem patres nostri filii Jacob, et positi sunt a filiis Sichem, filii Hemor in sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti in Hebron. » Causamque dat, quod Sichimitæ, memores cladis acceptæ a Simeon et Levi, filiis Jacob, non passi sint eorum corpora apud se manere in Sichem, ideoque ea transtulerunt in Hebron. Verum hoc fictitium videtur : potius enim insepulta abjecissent; et hyperbaton illud durum et contortum apparet. Adde, Cajetanus mutat genealogiæ seriem. Ait enim : « a filiis Sichem, filii Hemor, » cum textus ex adverso habeat : « a filiis Hemor, filii Sichem. »

Quarta.

Quarto, Gagneius respondet eumdem agrum in Sichem prius emptum fuisse ab Abraham, etiamsi id non narretur in Genesi, eumque abalienatum, rursus emptum esse a Jacob post 117 annos, cum ex Mesopotamia rediit in Chanaan. Sed et hoc sine fundamento asseritur.

Quinta genuina.

Quinto, ergo et verisimillime, S. Gregorius, lib. VII, *epist.* 55, Lyranus, Lorinus et alii hic, ac fuse Pererius, in *Genes.* XXIII, num. 46 et sequentibus, censent hic sermonem esse de emptione speluncæ facta ab Abraham *Genes.* XXIV, non agri facta a Jacob *Genes.* XXXIII, 19. Probatur id *primo*, quia « Abraham » diserte habent omnes codices, non « Jacob. » *Secundo*, quia S. Stephanus loquitur de emptione sepulcri; hoc autem pro Sara uxore defuncta emit Abraham, non Jacob : Jacob enim emit agrum ad altare, non ad sepulcrum. *Tertio*, quia S. Stephanus ait sepulcrum hoc emptum esse pretio argenti, scilicet quadringentis siclis argenti, de quibus dicit Ephron venditor sepulcri ad Abraham emptorem, « illud est pretium inter me et te, » *Genes.* XXIV, 15. Jacob autem emit agrum non pretio argenti, sed centum agnis, ut dicitur *Genes.* LIII. Denique Hemor ille Jacobi, dicitur fuisse pater Sichem : hic vero Abrahæ, dicitur fuisse filius Sichem; Quare diversus ab eo fuit, esto idem habuerit nomen. Sed ad hoc responderi posset, Hemoris patrem, æque ac filium vocatum fuisse Sichem : unde Græce est τοῦ Συχὲμ, quod tam patrem, quam filium Sichem significat.

Dices : Abraham sepulcrum emit ab Ephron, filio Seor, non a filiis Hemor, filii Sichem.

Respondeo, Ephronis patrem fuisse binomium:

vocatus enim est Seor, vocatus est et Hemor. Hebræi enim multi fuerunt binomii, ut patet, si nomina quæ initio lib. I *Paralip.* recensentur, conferas cum iis quæ ponuntur in Genesi. Porro Hemor fuit filius Sichem, non illius; a cujus filiis emit agrum Jacob, sed eo longe antiquioris. Hemor autem multos habuit filios, inter quos major et primogenitus videtur fuisse Ephron, qui nomine cæterorum fratrum sepulcrum vendidit Abrahæ.

Dices *secundo*, quomodo verum est quod ait Stephanus : Jacob et Patres nostri translati sunt in Sichem, et positi in sepulcro Abrahæ? hoc enim erat in Hebron, non in Sichem : nec Jacob ex Ægypto translatus est in Sichem, sed in Hebron, *Genes.* L, 13.

Respondi paulo ante dupliciter : *Primo*, Jacob cum Isaac et Abraham, sepultum esse in Hebron; Jacobi vero filios in Sichem. Est synecdoche : partialiter enim hæc explicanda sunt; quia S. Stephanus concise loquitur, et paucis multa conglomerat et perstringit. Cum ergo ait « Patres nostri, » intelligit non tantum Jacobi filios, sed et parentes, scilicet Abraham et Isaac, quos nominavit vers. 8, ubi genealogia eorum descripsit, non mortem, nec sepulturam. Utramque ergo hic generatim consignat, dicens eos defunctos et positos in sepulcro quod emit Abraham, puta juxta Hebron. *Secundo*, duodecim Jacobi filii primo translati sunt in Sichem, deinde in Hebron, uti ex Josepho et aliis asserui. Nec id negat S. Hieronymus in *Epitaphio S. Paulæ*. Ibi enim tantum dicit duodecim Patriarcharum sepulcra adhuc sua ætate ostendi solita in Sichem : quia enim ibi primo sepulti sunt, hinc sepulcra eorum ibidem manserunt, et religiose a posteris asservata et frequentata sunt; esto ipsi deinde ex Sichem in Hebron translati sint, uti asserere videtur hic S. Stephanus (1).

Paulo aliter respondet Pererius, nimirum, cum S. Stephanus nominat Jacob et patres nostros, solum intelligere Jacobi filios, non parentes : filios autem sepultos esse in Sichem, Jacobum vero in Hebron; ut sit enallage numeri, *positi*, pro *positus*; sicut discipuli dicuntur apud *Matth.*, cap. XXVI, vers. 8, murmurasse contra Magdalenam effundentem unguentum super caput Christi, cum solus Judas murmurarit, ut ait Joannes, cap. XII, vers. 4. Verum hæc enallage hoc loco duriuscula est, præcedit enim : « Et translati sunt in Sichem, » quod in plurali accipiendum esse, omnes consentiunt. Ergo et id quod ei copulatur, scilicet : « Et positi sunt in sepulcro quod emit Abraham, » in plurali ut sonat accipiendum videtur, non in singulari de solo Jacob.

17. QUAM CONFESSUS, — id est *professus erat*, ut legunt nonnulli codices, hoc est promiserat cum jurejurando. Syrus, *quam pollicitus erat cum juramento*. Græca enim jam habent ὤμοσεν, id est *juraverat*. Ita Tigurina. Forte Interpres noster legit ὡμολόγησεν, id est *confessus, professus erat*. Vers. 17.

18. NON SCIEBAT, — ignorabat quanta beneficia Joseph Hebræus contulisset Ægypto, ideoque ab Hebræis aversus eos affligebat. Vers. 18.

19. HIC CIRCUMVENIENS GENUS NOSTRUM, — κατασοφισάμενος, id est *sophismatibus implicans, dolosis artibus quasi retibus capiens*; Syrus, *dolum componens*. *Exodi* I, 10, Hebr. est נתחכמה לו *nitchackema lo*, id est sapientiores simus eo : quod Noster clare vertit, *sapienter*, id est astute, *opprimamus eum*. Neque enim Ægyptii Hebræos manifeste opprimere audebant, aut poterant, cum nullam hujusce rei causam haberent. Porro doli hi et fraudes Pharaonis narrantur *Exodi*. I, scilicet : *primo*, quod vectigalibus et laboribus lateritiis eos afflixerit; *secundo*, quod obstetricibus mandarit, ut infantes eorum masculos in partu clam occiderent; *tertio*, quod jusserit, ut jam natos in flumen projicerent. Vers. 19.

UT EXPONERENT INFANTES SUOS. — *q. d.* Pharao coegit patres nostros exponere infantes suos, dum per ministros suos ita perscrutabatur domos Hebræorum, ad rapiendum et mergendum infantes eorum, ut Hebræi eos non possent domi abscondere, sed cogerentur eos in agris, vel ripis fluminum exponere, uti a matre expositus est Moses, *Exod.* II, 3. Alium sensum dat Syrus, qui Græcum αὐτῶν vertit *eorum*, non *suos*, ut Noster. Sic enim habet : « Mandavit ut essent abjecti filii eorum ne viverent, » *q. d.* Præcepit Pharao suis Ægyptiis, ut filios Hebræorum abjicerent in flumen ibique eos mergerent et occiderent. Utraque versio est commoda et vera. Utrumque enim fecit Pharao, et Græcum ἔκθετα, tam expositos, quam ejectos et projectos, scilicet in flumen, significat.

NE VIVIFICARENTUR. — Refert hoc ad Pharaonem, non ad patres infantium, *q. d.* Coegit Pharao Patres nostros exponere suos infantes, ne vivificarentur, id est vivi servarentur, sed expositi, vel fame morerentur, vel a lupis et feris devorarentur, vel reperti a ministris suis submergerentur. Græce est εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι, id est *ne vitales essent, ne vivi gignerentur*, vel *producerentur* : quia antequam nascerentur, ab eo morte erant damnati, et paulo post nativitatem occidendi.

20. MOYSES FUIT GRATUS DEO. — Græcum ἀστεῖος significat *elegantem*, ut vertit Noster, *Exod.* II, 2, *urbanum, festivum* : sed quia additur τῷ θεῷ, hinc hoc loco idem est quod χαρίεις, vel εὔχαρις, id est *gratiosus, gratus, charus Deo, q. d.* Moses infans adeo erat Vers. 20.

(1) « Hæ difficultates, ait Kuinoelius ad h. l., meo quidem judicio, commodissime solvuntur, si *translati sunt* et *positi sunt* referuntur tantum ad verba *patres nostri*, et vocabulum *Abraham* tanquam spurium e textu ejicitur, ut adeo verba reddenda sint : Translati sunt Sichemum, et conditi in sepulcro, quod emptum erat (ὠνήσατο impersonaliter sumpto) argenti pretio a filiis Hemori, patris Sichemi. » Qua tamen interpretatione secatur magis quam solvitur nodus.

elegans, decorus et gratiosus, ut tam Deum, quam homines in sui amorem alliceret: elegantia enim corporis præter solitum Mosi a Deo indita, effectus et indicium erat elegantiæ, quæ animæ erat ab eodem indita et indenda. Unde Syrus vertit, *fuit dilectus Deo.* Sic et S. Chrysostomus et Œcumenius, qui tamen *secundo*, ἀστεῖος vertit, *irreprehensibilis. Tertio*, recentior quidam sic interpretatur: « Moses erat elegans Deo, id est insigniter elegans, eximie pulcher: » quæ enim Deo pulchra sunt, eximia sint oportet. Sic in Scriptura vocantur « cedri Dei, montes Dei, » id est cedri et montes excelsissimi. Hinc Deus Mosen diligens, eum a submersione et morte, in vita mirabiliter servavit, eumque suis donis et gratiis cumulavit, ac tandem ducem populi sui creavit, qui per plagas et portenta admiranda Israelem educeret ex Ægypto. Aliter Cajetanus, *q. d.* « Fuit Moses Deo acceptus, non ex propriis meritis, sed ex Dei bonitate, tanquam æternaliter prædestinatus, eique ad plurima bona opera agenda præordinatus. » Ostendit hic Stephanus se Mosis non esse hostem, ut objiciebant Judæi, sed amicum et encomiasten.

Allegorice, Moses elegans fuit typus Christi, qui fuit « speciosus forma præ filiis hominum, » *Psalm.* XLIV, 3, quia corpus perfectissimum habuit, utpote formatum et organizatum a Spiritu Sancto, ut index esset animæ ipsius elegantissimæ, pulcherrimæ. Divinitas enim velut sol resplendebat per humanitatem Christi, eique suam pulchritudinem afflabat. Vide Abulensem, *Paradoxo* I, et Nicephorus, lib. I *Histor.*, cap. ult., ubi Christi formam et figuram describit.

Vere auctor Panegyrici ad Constantinum: « Natura ipsa, ait, magnis mentibus domicilia corporum digna metatur. » Et S. Ambrosius, lib. II *De Virgin.*: « Corporis, ait, species simulacrum est mentis figuraque probitatis. » Simile dat Maximus Tyrius, *serm.* 10: « Ut ante sol exoriens, inquit, præmittit fulgorem, qui cacumina montium illustret, uberioris lucis spe; ita splendescenti animo præfulget in superficie corporis decor, spem afferens multo melioris. » Id patet in Salomone, *Sap.* VII, 11; Davide, I *Reg.* XVI, 12; Josepho, *Genes.* XXXVI, 6; Judith, X, 4. Porro splendidum est mendacium Plinii, lib. XXX, cap. I, Mosen magnum fuisse socium Jannis (qui fuit magus Pharaonis, contra Mosen decertans), imo magicæ factionis apud Judæos auctorem. Sic et alii Historici Gentiles de Mose et Judæis, utpote sibi invisis, miras narrant fabulas et calumnias. Reliqua quæ de Mose hic recenset Stephanus, explicui *Exod.* II, et sequent.

Vers. 25. 25. EXISTIMABAT AUTEM. — Stephanus tacite perstringit Judæos et judices suos, *q. d.* Patres vestri in figura non cognoverunt nec receperunt Mosen missum sibi a Deo Salvatorem: sic nec vos Christum Mose adumbratum et a me prædicatum agnoscere aut recipere vultis; idque clarius significat et inculcat vers. 35: « Hunc Mosen quem negaverunt, » etc.

Vers. 29. 29. IN VERBO ISTO, — ad verbum istud, quia videbat propalatam esse suam cædem, quam putabat occultam.

Vers. 34. 34. DESCENDI. — « Descensus Dei, ait S. Augustinus, lib. XVI *De Civit.*, cap. V, significat aliquid in terra fieri præter usitatum naturæ cursum. » Descendere igitur dicitur Deus, non quasi de loco supero ad inferum se transferat, cum sit ubique; sed ἀνθρωποπαθῶς, cum in terra insigne quid operatur, præsertim circa ultionem impiorum, vel protectionem piorum, uti hic descendit ad liberandum Hebræos de tyrannide Pharaonis, et ad Pharaonem cum suis perdendum. Sic descendisse dicitur Deus ad fabricam et fabros turris Babel, cum opus disturbavit per linguarum confusionem, *Genes.* XI, 5. Sic descendit in Sodomam, et protinus secuta est urbis et Pentapolis conflagratio, *Genes.* XVIII, 21. Sic descendit in montem Sina, cum in eo legem dedit Mosi et Hebræis, *Exod.* XIX, 20.

Vers. 35. 35. QUEM NEGAVERUNT, — uti vos negatis Christum Mosis antitypum; sed sicut iis invitis Deus Mosen constituit « principem et redemptorem, » Græce λυτρωτὴν, id est *liberatorem*, scilicet populi sui ex Ægyptia servitute: ita et Christum nunc vobis invitis constituit principem et redemptorem mundi.

CUM MANU ANGELI, — id est per manum, puta per opem, operam et ministerium, sive ductum angeli: nam « manus » significat tum potentiam, tum causam mediam et executricem. Manus enim omnium artium et operum est administra, ait Cicero.

Vers. 37. 37. HIC EST MOYSES, QUI DIXIT FILIIS ISRAEL: PROPHETAM SUSCITABIT VOBIS DEUS, — puta Christum, Prophetarum principem. Ecce hic est scopus dictorum de Mose a S. Stephano, nimirum ut ostendat Mosen prophetasse de Christo, ac proinde se non adversari Mosi, sed potius consentire, dum Christum prædicat: Judæos potius adversantes Christo, adversari quoque Mosi, Christi prænuntio.

Vers. 38. 38. HIC EST QUI FUIT IN ECCLESIA, — puta in populi fidelis cœtu et congregatione, cui ipse præerat.

VERBA VITÆ, — Decalogum aliasque Dei leges, quarum observatione ad vitam beatam et æternam in cœlis ingredimur.

Vers. 39. 39. AVERSI SUNT CORDIBUS SUIS IN ÆGYPTUM, — scilicet redire volentes. Aliter Vatablus, *q. d.* Desiderio Ægypti flagrarunt: est hebraismus.

Vers. 41. 41. ET VITULUM FECERUNT. — Recte: hoc enim est ἐμοσχοποίησαν; Syrus vero pro α legens ε, scilicet ἐμοσχοποίησεν, vertit in singulari, *et vitulum fecit*, scilicet Aaron. Aaronem id fecisse, non magos Ægyptios, ut vult Lippomanus, patet *Exod.* XXXII, 2 et 3. Certum est ergo Aaronem hic graviter peccasse, quia debebat potius morti se exponere,

quam furenti populo idolum fabricare. Ita Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* II. Metus tamen mortis, et « furor » populi qui eum coegit fabricare vitulum, effecit ut hoc ejus peccatum minus esset: coactio enim et metus minuunt voluntarium quod requiritur ad culpam et peccatum. Et hoc tantum volunt S. Ambrosius, *epist.* 32, Theodoretus, Lyranus, Abulensis, Hugo et alii, in *Exod.* XXXII, dum Aaronem excusare conantur.

Nota Deum permisisse duos summos Pontifices, unum veteris, alterum novi Testamenti, labi in re tam gravi, qualis erat idololatria et negatio Christi, scilicet S. Petrum et Aaronem, ut doceret eos et posteros compati lapsibus subditorum.

ET LÆTABANTUR IN OPERIBUS MANUUM SUARUM, — puta in idolo, scilicet vitulo quem fabricarunt, circum illum quasi Deum choros et choreas agendo, cantando, convivando, etc.

Vers. 42. 42. CONVERTIT AUTEM DEUS. — ἔςρεψε, quod Vatablus vertit, *avertit se ab eis Deus*; Pagninus, *convertit se*; alii, *retraxit se ab eis*. Melius Noster vertit active, *convertit*: ςρέφω enim idem est quod *flecto, converto, inflecto, q. d.* Deus videns Judæos continue sibi rebelles, *convertit et tradidit eos servire militiæ cœli*, id est adorare solem, lunam et astra: convertit, inquam, et tradidit eos, non positive impellendo, sed permissive et occasionaliter, nimirum deserendo eos sua ope et gratia, atque occasiones objiciendo, idque in pœnam rebellionis et præcedentium peccatorum ipsorum: nimirum omnes gentes vicinas, quæ idola astraque colebant, ditando et prosperando, quæ proinde Judæos ad idolorum cultum provocarunt, spe similis prosperitatis rerumque abundantiæ (1). Quem modum plenius explicui, can. 36 et 37 in Prophetas Majores.

IN LIBRO PROPHETARUM. — *Amos*, cap. 5, vers. 22, cujus verba, quæ hic recitat Stephanus, ibidem explicavi: hic ergo ea non repetam, nec actum agam.

Vers. 43. 43. MOLOCH. — *Meloch, Melech*, vel *Melchom*, id est *rex eorum*, est Saturnus, vel Jupiter, vel sol, qui in militia cœli eminet et effulget ut rex. *Rempham* est Lucifer, sive stella Veneris: hanc enim etiamnum colunt Saraceni et Turcæ nomine *Cubar*; unde adorantes exclamant: *Alla ova Cubar*, hoc est, *Deus et Venus*; quod ipsum memorat Constantinus Imperator, lib. *De Administr. Imp.*, ad Romanum filium, cap. XIV. Vide dicta *Amos*, cap. V, vers. 25 (2).

(1) Aliter etiam sensu activo ἔστρεψε intelligi posset, subintelligendo αὐτοὺς: Convertit animos eorum ab una idololatria ad aliam, atque ad cultum sideribus præstandum pronos reddidit. Mihi quidem eorum præplacet sententia, qui verbum ἔστρεψε accipiunt, pro ἀπέστρεψε, et subaudiunt ἑαυτὸν, quæ ellipsis frequentissima est, vel τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Dicitur autem Deus *se*, vel *faciem suam avertere* ab iis quibus infensus est.

(2) *Suscepistis tabernaculum Moloch*, id est, sursum tulistis, cum pompa quadam et processionis ritu gestastis et circumtulistis.

Vers. 44. 44. TABERNACULUM TESTIMONII, — id est fœderis; dicitur *testimonii*, quia continebat arcam in qua erat lex sive tabulæ legis, quæ vocatur *testimonium*, quia Judæis testabatur voluntatem Dei, quid scilicet eis præciperet, quidque ab eis exigeret Deus. Tabernaculi fabricam vide *Exod.* cap. XXVI, vers. 1.

UT FACERET ILLUD SECUNDUM FORMAM QUAM VIDERAT. — Deus ideam tabernaculi Mosi ostendit in Sina, ut juxta eam illud fabricaret. Hoc est enim quod ei ait: « Inspice, et fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est, » *Exod.* cap. XXV, vers. 40.

Vers. 45. 45. QUOD ET INDUXERUNT. — *q. d.* Patres nostri tabernaculum cum arca, duce Jesu, id est Josue, induxerunt in Chanaan, quæ erat *possessio gentium*, id est Chananæorum quos Josue ea expulit. Arca enim præibat castra, et in arca Deus quasi residens, pro Hebræis pugnans cædebat Chananæos, *Josue* III, 14.

USQUE IN DIEBUS DAVID, — id est, ut habent Græca et Syriaca, *usque ad dies David, q. d.* Tabernaculum Mosis duravit usque ad tempora Davidis: nam David per Salomonem, vice Tabernaculi exigui et mobilis, stabile et augustum ædificavit templum. Ita Lyranus, Glossa et alii. Unde explicans subdit:

Vers. 46. 46. QUI INVENIT GRATIAM ANTE DEUM (puta gratus, dilectus et e toto Israele in regem electus fuit a Deo), ET PETIIT UT INVENIRET TABERNACULUM DEO JACOB, — cum nimirum « juravit Domino, et votum vovit Deo Jacob: Si introiero (id est quod non introibo) in tabernaculum domus meæ, etc., donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob, » locum scilicet, in quo Deo templum (in quo tabernaculum Mosis includam) erigam; *Psal.* CXXXI, vers. 2 et seq. Hoc autem videtur vovisse David in plaga qua Deus per angelum percussit populum, ob eum a Davide numeratum, II *Reg.* XXIV, 1. Tunc ergo, ut Deum sibi populoque infensum placaret, vovit se non introiturum domum suam donec Deus ei revelaret locum quem petebat, nimirum in quo ei ædificaret templum ad solemnem perennemque cultum, supplicationes et sacrificia. Unde Deus tunc per Gad prophetam revelavit ei se velle coli in Moria monte, super quem conspexerat angelum gladium vibrantem in populum. Quocirca David illico in eodem Deo sacrificium obtulit, emitque aream Ornam Jebusæi cæteraque omnia ad fabricandum in ea templum opportuna comparavit. Ita tradunt Hebræi.

DEO JACOB. — Quem scilicet coluit Jacob, qui alio nomine dictus est *Israel*, omnesque ejus posteri, puta Israelitæ: quique vicissim se Jacobo et Israelitis jugiter Deum, id est patrem, protectorem et benefactorem eximium exhibuit, cum multi ex posteris Abrahæ, puta Ismaelitæ, et ex posteris Isaac, puta Idumæi, Deum non coluerint, nec vicissim ab eo pro populo suo habiti sint.

Dei enim Ecclesia, sive populus fidelis, duntaxat erat domus Jacob, id est populus Israel.

Vers. 47. 47. DOMUM, — templum. Hoc enim est domus Dei apud homines.

Vers. 48. 48. SED NON EXCELSUS IN MANUFACTIS HABITAT. — *q. d.* Deus proprie non eget, nec habitat in domibus, puta templis manu fabrorum ædificatis et factis; ipse enim est עליון *Elion*, id est Excelsus et Altissimus, qui non tantum terram, sed et cœlos omnes sua majestate et gloria, æque ac situ et immensitate transcendit, ideoque ubique est, et ubique latria colendus. Notat Stephanus Judæos, qui Deum templo suo delectari eique quasi affixum putabant, unde putabant se esse invictos : Deum enim nunquam passurum domum suam capi et possideri a Chaldæis. Hinc Jeremiæ, cap. VII, templi excidium prædicenti, acclamabant : « Templum Domini, Templum Domini, Templum Domini est. » Dicit ergo Stephanus : Ne insolescatis vestro templo ejusque ritibus judaicis, quasi illi perpetue futuri sint; neve despiciatis Christum et Ecclesiam, quasi adhuc carentem templo. Nam suo tempore non unum, ut vos, sed plurima et augustissima toto orbe habebunt templa. Deus enim proprie non habitat in templo, ut vos putatis; sed formaliter habitat in seipso suaque divinitate, immensitate; participative vero et effective per operationem habitat in toto mundo, præsertim vero in mentibus fidelibus et sanctis, quales nunc habent Christiani, non Judæi.

SICUT PROPHETA DICIT. — Isaias, cap. LXVI, ubi hæc ejus verba explicui.

Vers. 49. 49. QUIS LOCUS REQUIETIONIS MEÆ. — *q. d.* Ego habito et quiesco in meipso, uti antequam mundum crearem per æterna sæcula in meipso habitavi et quievi : nulla ergo mihi a vobis, o Judæi, ædificari potest domus et templum, nisi ad hoc tantum, ut in illo a vobis colar, vos exaudiam, vobis adsim et prosim : vobis, inquam, non mihi.

Vers. 51. 51. DURA CERVICE, — ut eam cum mente flectatis Deo Christoque ejus, *q. d.* Duri, cervicosi; inflexibiles, pervicaces estis in resistendo Christo et Evangelio.

Cur Stephanus tam acer in Judæos? Causa Prima. Quæres, cur Stephanus, hucusque lenis et mansuetus, nunc subito acer tonet et fulminet in Judæos? Respondet *primo*, Œcumenius, quia videbat illos non advertere animum his quæ dicebantur, sed persistere in sua pertinacia et perfidia persequendi Christum et Christianos, ipsumque Stephanum occidendi. Duros ergo dure increpat, juxta præceptum Apostoli *ad Tit.* I, 13. Forte etiam eos intuitus, vidit magis a se aversos, magisque in vultu et gestu accendi eorum odia et iras, eo quod sæpius taxasset patres eorum quasi Mosis rebelles, ac dixisset Deum non egere, nec habitare in templo Hierosolymitano. Jure ergo eorum duritiem increpat et contundit agens cum eis quasi desperatis.

Secunda. *Secundo*, ut ostenderet zelum in Christum Christique fidem, insectando Judæorum incredulitatem et perfidiam. Unde S. Augustinus, serm. 1 *De Sanctis*, docet S. Stephanum hic significare se perfecto odio odisse non Judæos, sed Judæorum pervicaciam.

Tertia. *Tertio*, ut declararet libertatem et fortitudinem Evangelici, imo Apostolici spiritus.

Quarta. *Quarto*, quia ambiebat et anhelabat ad martyrium, quod exterius videbat sibi a Judæis parari, et interius a Deo sentiebat se ad id agi et incitari.

Tropol. Tropologice, S. Fulgentius, serm. *De S. Stephano*, docet S. Stephanum dare hic formam concionatoribus et Prælatis, ut vitia subditorum acriter insectentur, et tamen apud Deum pro eis intercedant; hanc enim esse perfectam charitatem : « Ita ut ideo, ait, in oratione quam postea pro eis fudit, audiri meruerit lenitas ejus, quia sine charitate non fuit in correctione severitas; et Ecclesiasticum dispensatorem erudierit, ut ad corrigendum cujuslibet peccati errorem, non desit in ore correptio, et ad Deum pro eo supplex effundatur oratio; ut qui malum fecit, per increpationem de malis operibus confundatur, et per orationem apud Deum adjuvetur. » Æque acris objurgatio, *Isai.* I et X; *Jer.* XXII et XXIII, *Ezech.* et aliorum Prophetarum correptio non tantum populi, sed et principum regumque Juda. Similis fuit Machabæorum in Antiochum, II *Mach.* VII, S. Laurentii in Valerianum, S. Vincentii in Dacianum, S. Sebastiani in Diocletianum, aliorumque Martyrum in tyrannos libertas, fortitudo, zelus et increpatio. Pulchre S. Augustinus, serm. 1 *De Sanctis* : « Eia, ait, S. Stephane, dic aliquid Judæis, ut incipias lapidari, et possis coronari; jaculare verba, et excipe saxa. Dic aliquid de incircumcisis cordibus, et morieris lapidibus.

ET INCIRCUMCISIS CORDIBUS ET AURIBUS. — *q. d.* Vos estis rebelles et obstinati, qui cor et aures infidelitatis pellicula obductas habetis, ut credere non possitis, quia illam circumcidere et auferre non vultis. Hinc Constantinus Imperator rebellibus Judæis jussit amputari auriculas, uti tradit S. Chrysostomus, hom. 2 *Contra Judæos*. In hujus rei symbolum S. Petrus Malcho, contra Christum præ cæteris insolescenti, amputavit auriculam dextram, ut repræsentaret Judæos perdituros aurem dextram, qua spiritualia et cœlestia Christi dogmata capiant, nec nisi sinistra aure Dei et Mosis mandata percepturos, qua videlicet res temporales tantum curent, ut ait S. Ambrosius, in cap. XXII *Lucæ*, donec Christus in fine mundi per Eliam eis aurem dextram restituat, ut nunc omnis Israel salvus fiat.

Vers. 52. 52. JUSTI, — Christi. Hic enim antonomastice vocatur *justus*, quia ita eminenter justus est, ut omnes in se credentes justificet. Unde a Daniele, cap. IX, vers. 24, vocatur « Sanctus Sanctorum et justitia sempiterna. » Vide *Isai.* XLV, 8, et *Jerem.* cap. XXIII et sequent.

CUJUS VOS NUNC PRODITORES ET HOMICIDÆ FUISTIS.

— Quia per Judam eum prodidistis, ejusque proditioni consensistis, imo eam pecunia emistis. Rursum prodidistis eum Pilato, postulantes eum occidi et crucifigi.

Vers. 53. Dispositio angelorum in danda lege, quæ?

53. In dispositione Angelorum. — Græcum διαταγὴ significat *dispositionem, ordinationem, præceptum* : διατάττω enim significat *collocare, disponere, in ordinem componere, edicere, mandare*. Unde Syrus, Tigurina et Vatablus vertunt : *Per præcepta et mandata Angelorum*. Angelus enim vice Dei quasi legatus, proclamans legem ex Sina, jubebat eam omniaque ejus præcepta servari. Verum Noster melius vertit, *in dispositione Angelorum*, id est : *primo*, ministerio Angelorum; *secundo*, proprie *in dispositione*, quia Angeli recto ordine legem disponentes, tradiderunt Mosi. Nam primo, *Exod.* xx, tradiderunt legem naturalem, puta Decalogum : inde cap. xxi, vers. 22, tradiderunt leges judiciales; denique cap. xxv et seq., tradiderunt leges cæremoniales. Rursum Angeli ita disposuerunt legem Mosaicam, ut media esset inter legem naturæ, quasi ea perfectior, et legem Evangelii, quasi ad eam, utpote perfectiorem, se suosque dirigens et ducens.

Resp. Primo. Secundo.

Tertio.

Tertio, dispositio hæc complectitur omnes dispositiones (Græce enim est διαταγάς, in plurali) et prodigia quæ, quasi pompa, vel antecesserunt, vel comitata, vel secuta sunt legem, puta quod Angeli jusserint populo, ut se præpararet ad accipiendum legem per purificationem et sanctificationem, id est lotionem vestium et abstinentiam ab uxoribus; Mosi vero, ut ascenderet in Sina montem; quod Angeli daturi legem descenderint in Sina cum igne, fumo et terræ motu; quod voce tubali Decalogum ex Sina proclamarint, etc., quæ narrantur *Exod.* xix. Hæc enim pompa optime disposita, vocatur hic *dispositio* : per eam enim populo rudi significabatur legis et legislatoris dignitas, terror, potentia et magnificentia, ut eam religiose observarent, nec violare auderent.

Quarto.

Quarto, dispositio significat distributionem legum in tres classes, quæ plene et perfecte quoquoversum disponebant, formabant et componebant vitam moresque Hebræorum. *Prima* enim classis erat Decalogi et legis naturalis, quæ recte eos in se componebat, ut actus eorum tum interni, tum externi essent conformes rectæ rationi et legi æternæ. *Secunda* erat legum cæremonialium, quibus rite et sancte colerent Deum, eique debitum honorem exhiberent. *Tertia* erat legum judicialium, quibus disponebantur ut recte se gererent erga proximos, eisque sua jura et debita tribuerent.

Mystice.

Mystice et anagogice, hæc dispositio significabat eos qui legem servarent, se disponere ad vitam statumque Angelorum, ut inter Angelos cœlestes quasi Angeli terrestres angelice vivant Deoque serviant, et post hanc vitam inter eorum ordines et hierarchias pro meritis disponantur et referantur. Ita Œcumenius : « Christi, ait, proditores et occisores dicit, quod eorum essent participes qui ipsum crucifixerunt, idque cum legem accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere complerent, Angelis similem servare politiam. »

Angelorum. — S. Chrysostomus Ambrosiaster, Euthymius, Theophylactus, S. Thomas et alii commentantes in *Galat.* iii, 19, per angelos accipiunt Dei nuntios, puta Mosen, Aaronem et Josue. Verum simplicius illi ipsi, et alii passim veros accipiunt angelos. Idem docet S. Paulus, *Galat.* iii, 19, et *Hebr.* ii, 2. Angeli enim sunt administratorii spiritus a Deo in ministerium missi, ut ait Apostolus, *Hebr.* i. Porro dicit angelos in plurali, quia etsi unus fuerit primarius angelus, v. g. S. Michael, qui nomine Dei decalogum proclamavit in Sina, is tamen honoris causa multos alios inferiores angelos habuit asseclas, qui ignem, fumum, terræ motum, tonitrua cæteraque prodigia partitis inter se operis excitarunt.

Porro S. Stephanus legem veterem vocat *Angelorum*, non Mosis. *Primo*, ut ostendat quanti eam faciat et refellat calumniam Judæorum, qui eum quasi contemptorem et hostem legis Mosaicæ accusabant. *Secundo*, ut arguat Judæorum ingratitudinem et inobedientiam, qui legem angelicam, utpote a Deo per angelos datam, non custodierint ; nec Christum in lege adumbratum et prædictum receperint. Blasphemiam ergo legis contemptæ, quam adversarii ipsi objecerant, in ipsosmet retorquet.

Tropologice : verius arguas Christianos, qui legem Evangelicam, quæ non per angelos, sed per ipsum Dei Filium, ea de causa incarnatum, data est, non observant, qui proinde graves ipsi pœnas dabunt, uti minatur Apostolus, *Hebr.* ii, 2, et xii, 25.

Vers. 54.

54. Dissecabantur, — διεπρίοντο, id est *disserrabantur*, serra scilicet iræ, angoris et indignationis. Vide dicta cap. v, 33. Notat S. Chrysostomus angoris Judæorum causam fuisse, quod vellent occidere Stephanum, nec tamen ad id justam causam invenirent. Stephanus enim legem laudarat, sed ipsos violatæ legis accusarat : furunt ergo et strident frendentque in eum dentibus, quod verum dixerit, ipsosque acriter taxarit, nec tamen honestum se de eo vindicandi titulum captare queant. Esto enim eum, ut in suos maledicum calumniari, ejicere aut flagellare possent; non tamen occidere, quod volebant. Pulchre S. Augustinus, serm. 6 *De Sanctis* : « Super martyrem Stephanum, inquit, dentibus colubrinis stridebant, quem quasi serpentem in corde habebant. »

Vers. 55.

55. Cum autem esset plenus Spiritu Sancto (Syrus, *plenus fide et Spiritu sanctitatis*) intendens in coelum. — Significatur hic nova plenitudo, puta novus illapsus et impulsus Spiritus Sancti roborans Stephanum contra furorem Judæorum,

animansque ad instans martyrium. Unde movit eum, ut deserens terram et terrena omnia, utpote vilia et exilia, oculos mentis et corporis intenderet figeretque (hoc enim est ἀτενίσαι) in cœlum, quasi candidatus gloriæ, eo anhelans et suspirans : ita Lyranus et Glossa; simul e cœlo opem et robur postulans, ad instantem martyrii agonem fortiter obeundum. Censet S. Chrysostomus S. Stephanum ab initio suæ concionis vidisse cœlum apertum et gloriam Dei Christique, indeque faciem ejus visam lumine cœlesti radiantem instar angeli; sed in initio tacuisse, ne Judæos tam insolito nuntio offenderet et a se averteret.

Moraliter: Petrus Damianus, serm. *De S. Stephano*, notat Spiritum Sanctum docere oculos intendere in cœlum : « Quia, inquit, qui Spiritu divinitatis afflatur, conculcatis terrestribus, cœlestibus inhiat et æternis : » ubi enim est oculus, ibi et cor et amor. Ex adverso mundani terram intuentur, quia terrenis inhiant : qui de terra est, terra loquitur. Rursum, pii in tribulationibus in cœlum aspiciunt dicuntque cum Davide : « Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi, » *Psal.* CXX, 1. Mundani ad humana auxilia respiciunt eaque conquirunt : ideoque justo Dei judicio ea non inveniunt. Vide dicta cap. I; vers. 9 et 11. Causa fortitudinis est intentio in cœlum. Unde Plato, in *Cratylo :* « ἀνδρεία, inquit, id est fortitudo, dicitur quasi ἄνω ῥοή, id est *sursum fluxus :* quia fortitudinis est malis obviis obniti, sursumque ferri. » Qui id facit, est ἀνήρ, id est *vir*, et ἄῤῥην, id est *mas*, non femina. Unde idem in Apologia Socratis, eum injuste damnatum ad mortem, eo quod deos plures negaret, unicumque duntaxat esse assereret, ita se consolantem lætoque animo morientem inducit, ut dicat : « Nihil unquam bono viro quidquam mali evenire posse, nec vivo, nec mortuo; neque unquam ejus res a diis negligi. Nec sane meæ res istæ fortuito contigerunt, sed hoc mihi certum perspicuumque est; mihi et mori, et negotiis adeo liberari melius esse atque condicibilius. Illic versabor cum Orpheo, Musæo, Hesiodo, Homero, cum Minoe, Rhadamanto, cum Ajace et aliis injuste damnatis, uti ego injuste damnor. »

Gloria Dei visa a Stephano quæ? Resp. Primo.

VIDIT GLORIAM DEI. — *Primo*, aliqui censent Stephanum vidisse Dei essentiam. Ita aliqui apud Lyranum. Favet Gregorius, Nyssenus, orat. *De S. Stephano*, dum ait « eum vidisse ipsum lumen in lumine Dei, plena mentis comprehensione, atque Deum et Trinitatem. » Et Hilarius Arelat., hom. *De S. Stephano*, asserit eum jam tunc accepisse præmium, et vidisse Deum; et quod sperabatur desideriis, oculis ejus demonstratum, et spem in re, spiritu adhuc intra carnem militante, perfectam. Et S. Augustinus, *serm.* 96, affirmat « eum vidisse revelata facie Patrem, Filium et Spiritum Sanctum. » Et *serm.* 99 : « Vidisse Deum, ac Trinitatem ipsam et divinitatem. » Verum, *Exod.* XXXIII, 11, et II *Cor.* XI, ostendi nec Mosen nec Paulum in raptu, nec quem alium in hac vita vidisse Dei essentiam.

Secundo.

Secundo, alii censent Stephanum vidisse Deum Deique gloriam, non in se, sed in imagine aliqua, puta in phantasmate a Deo in phantasia ejus efformato repræsentatam, quomodo Isaias, cap. VI, vidit Deitatem et Trinitatem per schema quoddam corporeum, uti ibidem dixi. Unde Beda, *Retract. in Acta*, ait Stephanum futuræ vitæ gaudia in hac adhuc vita, cum divinitus sublimatus esset, esse speculatum eo modo quo Paulus cum raptus est ad tertium cœlum.

Tertio.

Tertio, Dionysius Carthusianus censet hanc Stephani visionem non fuisse imaginariam, sed pure intellectualem in apice mentis, qualis solet esse contemplantium et exstaticorum, per splendidissimam quamdam irradiationem increatæ lucis æternæ.

Quarto.

Quarto et simplicius, Cajetanus et alii censent Stephanum vidisse gloriam Dei, id est claritatem quamdam corporalem eximiam et augustam, ita ut Dei præsentiam testaretur et præ se ferret : hanc enim vidit Stephanus oculis corporeis, dum eos in cœlum intendit; æque ac iisdem vidit Jesum stantem a dextris virtutis Dei : nulla enim est qualitas, quæ nobis Majestatem et gloriam Dei magis repræsentet, quam lux, claritas et fulgor insolitus. Et sic Moses et Hebræi sæpe dicuntur vidisse gloriam Dei, quia viderunt cœlestem quamdam lucem et splendorem, quæ Dei Majestatem repræsentaret. Sic *Exod.* XXIV, 17, dicitur : « Erat autem species gloriæ Domini quasi ignis ardens. » Similia sunt, *Num.* XIV, 10; et III *Reg.* VIII, 10, et alibi. Et sic Apostoli in transfiguratione viderunt gloriam Christi, quia resplenduit facies ejus sicut sol, *Matth.* XVII.

Porro, cum oculis corporis S. Stephani elevati sunt a Deo pariter oculi phantasiæ et mentis, ut sublimius cœli empyrei Deique gloriam, quasi ejus jam candidatus, contemplaretur, uti dixerunt auctores secundæ et tertiæ sententiæ. Unde Petrus Damianus, serm. *De S. Stephano :* « Si, ait, vidit oculis corporalibus, certum est hunc omne hominum genus disparitate gloriæ prætervolasse, et pennis fidei et virtutum incorporeis, etsi non comprehendisse, apprehendisse tamen luminibus. » Et hoc tantum videntur voluisse S. Augustinus, Hilarius et Nyssenus citati pro prima sententia : dum enim dicunt Stephanum vidisse Deum, intellige non in essentia sua, sed in imagine vel specie sua, partim corporea, qualis est lux et claritas; partim incorporea, qualis est phantasma et visio mentalis.

ET JESUM STANTEM A DEXTRIS DEI. — Sic lege cum Romanis et Græcis : ergo dele τὸ *virtutis*, quod nonnulli interserunt. « Dei, » id est gloriæ, sive lucis augustæ, quæ Deum repræsentabat, uti paulo ante dixi. Porro Christus dicitur stare a dextris Dei Patris, non quasi ei non sit consubstantialis qua Deus est, sed qua homo Verbo

Stat Christus in cœlo.

unitus, eo sensu quem dedi *Colos.* III, 1. Ubi et addidi Christum dici sedere a dextris Dei; ad significandam ejus regiam Majestatem, dominium et potestatem judiciariam : stare vero, *primo*, quia hic situs est naturalis corporis valentis et gloriosi. Ita S. Chrysostomus, Œcumenius, Beda et S. Gregorius, hom. 29 *in Evang.*, et S. Augustinus, Quæst. LXXXVIII inter *Quæst. novi Testamenti*. *Secundo*, stat quasi miles et dux, cum, et pro Stephano pugnaturus contra Judæos. Unde Petrus Damianus, orat. *De S. Stephano* : « Christus, ait, cum Patre stante stabat, et cum bellante bellabat, nec minor erat illo, » ut suum juvaret et propugnaret athletam. » Et S. Ambrosius, in *Psal.* LXI, ait Stephanum interritum inter hostes et saxa stetisse, quia immobilis fide immobilem Christum vidit, illique se totum animo obtutuque affixit. Addit S. Augustinus, serm. 98 *De Diversis*, Stephanum vidisse quoque angelos, quasi milites Christum ducem suum sequentes, et pro se quasi commilitone suo decertantes. Ferunt Alexandrum Magnum prandere solitum ad tibias, cumque tibicines, mutato tono delicioso, bellicum intonarent, subito arrectum sine sensu corripuisse lanceam; quod evidens erat indicium pugnacis animi et virtutis imperatoriæ. Longe verius Christus in cœlo empyreo deliciis affluens, suorum fidelium rebus et luctis ita intendit, ut simul ac increpuerit luctantium clamor, illico a deliciis assurgat ad arma. Stat ergo hic armatus omnipotentia sua, ut Stephanum Judæis insuperabilem reddat. Ita stetit astititque S. Antonio certanti contra dæmones, uti scribit S. Athanasius in ejus Vita. *Tertio*, stat Christus quasi advocatus et quasi sacerdos Stephanum in martyrio, quasi victimam et holocaustum suavissimum Patri oblaturus, ait S. Ambrosius, lib. III *De Fide*, cap. ult. *Quarto*, stat quasi agonotheta, ut animam Stephani victoris cum triumpho excipiat, eique bravium victoriæ consignet, ac juxta nomen, corona gloriæ eum coronet. Ita S. Ambrosius, *epist.* 82.

Cur? Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Porro Stephanus naturali oculorum acie pertingere non poterat ad cœlum empyreum, ibique videre Jesum in sua forma et quantitate, cum multas stellas quæ sunt in firmamento, ac consequenter longe inferiores cœlo empyreo, videre non possimus, quæ tamen non tantum corpore Jesu, sed toto terræ globo longe sunt majores. Ergo vi divina confortatus et elevatus fuit ejus oculus et visus, ut Jesum integrum in sua specie et figura in cœlo, imo super cœlum empyreum stantem clare, distincte et perfecte videret.

Symbol. Primo.

Symbolice : S. Augustinus, *Quæst.* LXXXVIII super novum Testamentum, docet Christum stare ut Stephano stanti, patienti et reo; ipse quoque stans, quasi patiens et reus compatiatur. Quærit enim Augustinus, cur Christus ante triumphos visus sit Isaiæ, cap. VI, sedens, Stephano autem post triumphos stans? ac respondet : « Quoniam tunc, inquit, in pace erat causa divinitatis ejus; in Stephano autem Salvatoris causa vim patiebatur, ideo sedente judice Deo stans apparuit, quasi qui causam diceret. Omnis enim qui causam dicit, stet necesse est. At quia bona causa ejus est, ad dexteram judicis stabat. » Hæc Augustinus. Allusit ad veterem romanum morem, quo non tantum rei stantes causam dicebant, sed et parentes, cognati, amici cum illis simul stabant sordidati, intonsa barba et capillis, ac si ipsi cum reo rei essent : ejus enim sortem in se suscipiebant. Ita enim hic Christum Stephano causam suam agenti compati, assistere et quasi reum cum reo stare, ut ejus litem agat et peragat. Sic Deus visus est Mosi in rubo ardenti, *Exod.* III, ut significaret se ipsi et Hebræis in Ægypto afflictis, et quasi in rubo ardenti constitutis condolere, et re ipsa compati, eamdemque cum ipsis sortem et conditionem subire, ut eos consolaretur, juvaret et liberaret.

Secundo.

Secundo, stat Christus, ut insigne et jucundum hoc Stephani spectaculum et certamen spectet, eoque se oblectet. Nam, ut ait Apostolus, I *Cor* IV, 9: « Spectaculum (Græce *theatrum*, scilicet quo quasi damnati ad bestias, ignes, saxa, etc., spectamur) facti sumus mundo, et angelis, et hominibus. » Unde Nyssenus, orat. *De S. Stephano*, ait ad ejus hoc spectaculum præsentes fuisse omnes angelos. Et Petrus Damianus de eodem : « Curramus, ait, ad spectaculum, ad quod currit qui exultat ut gigas ad currendam viam. »

ECCE VIDEO COELOS APERTOS. — Stephanus primus post Christum vidit cœlos apertos; vidit et introivit, ut canit Ecclesia : sed ante eum, in Christi baptismo, aperti sunt cœli, eosque apertos vidit non solus Christus, sed omnis astantium turba, æque ac columbam inde descendentem in Christum, quæ erat index Spiritus Sancti; ac vocem inde in eumdem a Patre delapsam audivit : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. » Quæ omnia non imaginaria, sed sensibilia fuerunt, et realiter contigerunt, idque *primo*, ad hoc, ut vox e cœlo labens Christi dignitatem Joanne ipsum baptizante majorem significaret; *secundo*, ut cœlum Christo et per Christum omnibus aperiri monstraretur, ait ibidem S. Chrysostomus; *tertio*, ut vis baptismi cœlestis indicaretur, nimirum, per illum gratiam cœlestem dari, quæ nobis cœlos aperiat et in eos inducat, ideoque per baptismum nos ad cœlestem vitam et ad cœlestia dona et bona vocari. Ita S. Thomas, III *part.*, *Quæst.* XXXIX, art. 5.

Cœli aperti Christo in baptismo ob tres causas.

Quæres : Quomodo cœli solidi aperiri potuerunt? Respondeo : Aliqui imaginantur eos vere fuisse apertos, quasi realiter eorum soliditas divisa et discissa sit. Verum hæc est vulgi rudis crassaque imaginatio : hoc enim naturaliter est impossibile, supernaturaliter superfluum.

Quomodo cœli aperti? Prima sententia.

Secundo, alii censent per fulgura et fulgetra

Secunda.

crebro a Deo immissa, visum fuisse hominibus ætherem dividi et aperiri; unde vox quasi tonitruum erupit : « Hic est Filius meus, etc. » Favet, *Psal.* XXVIII, 3 et 6, in sensu allegorico : idque ad hoc, ut per hæc terribilia populus excitaretur ad intuendam hanc cœli aperturam; et audiendam vocem in Christum illapsam, juxta illud *Ps.* LXXVI : « Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. » Sic ait Silius Italicus : « Ruptoque polo, micat igneus æther, » id est fulgurat. Et Statius : « Abrupta tremiscunt fulgura, et attritus subita face rumpitur æther. » Ita Prado in *Ezechiel.* I, 1.

Tertia. *Tertio*, alii censent cœlos realiter non fuisse apertos, sed per visionem intellectualem, vel imaginariam S. Stephano aliisque inditam, uti Ezechieli, I, 1, per visionem aperti sunt cœli. Ita Auctor Imperfecti *in Matth.* cap. III, et S. Thomas loco citato. Verum quia in baptismo Christi vox fuit realis, æque ac columba; et Stephanus realiter oculis corporeis vidit Christum in cœlis apertis : hinc

Quarta. *Quarto*, alii melius censent in baptismo Christi visum fuisse verum quemdam hiatum, hoc est speciem aperturæ sensibilis in suprema aeris regione, ex qua vox illa de cœlo labi videbatur cum columba. Porro hiatus hic hoc modo factus est : fecit Deus partes aeris extremas et supremas densiores et lucidiores, ita ut ad illas terminari posset intuentium visus : aerem autem interjectum fecit manere rariorem, ita ut de more non videretur : hoc enim modo videbatur hominibus in aere esse hiatus, vacuum et apertura. Ita Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXXIX, art. 5; Euthymius, Jansenius et alii *in Matth.* cap. III. Tales hiatus quasi spectra sæpe apparent in aere, de quibus Aristoteles et Philosophi in *Meteoris*. Verum quia Stephanus hic non tantum aerem, sed et cœlos omnes apertos vidit usque ad convexam superficiem cœli empyrei, ubi vidit Jesum : hinc

Quinta genuina. *Quinto* et genuine, dico cœlos hic dici ei fuisse non scissos, sed apertos, id est patentes; quia nimirum oculus ejus per Dei concursum supernaturalem elevatus, cœlos omnes quasi patentes penetravit, et porrectus fuit usque ad cœlum empyreum, ut in eo clare perspiceret Dei gloriam et Jesum a dextris Dei. Sic enim nos per aerem apertum videmus remota, puta solem, lunam, astra; ita Stephanus per cœlos apertos, id est patentes et perspicuos, vidit gloriam Dei et Christi : ad hoc enim duntaxat ei aperti sunt cœli. Porro hoc magnæ puritatis et fervoris Stephani fuit indicium. Ait enim : « Video cœlos apertos, » *q. d.* Non timeo vestras, o Judæi, minas, nec mortem; quia video cœlum apertum, ut me in suum civem ad gloriam æternam suscipiat. *Secundo*, his verbis invitavit eos ad pœnitentiam, *q. d.* Cœlum æterni gaudii, salutis et felicitatis apertum est; videte, ut accurratis et introeatis antequam claudatur, juxta illud : « Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis, » *Joan.* XII. Et : « Dum tempus habemus, operemur bonum, » *Galat.* VI. Quod si tempus pœnitentiæ neglexeritis, scitote Deum e cœlo aspicere vestra scelera, eumque fore judicem et vindicem, ut e cœlo in gehennam et tartara vos deturbet et præcipitet. Ita Moneta, celebris Bononiæ Doctor, ad capessendum S. Dominici institutum permotus est cujusdam ex eo concionatoris, hæc verba S. Stephani explicantis, voce, dicentisque : « Ecce nunc cœli aperti sunt volentibus introire; sed mox in æternum claudentur iis qui hoc vitæ et bene agendi tempus neglexerint, » uti narrant *Chronica ordinis S. Dominici*, part. I, lib. II, cap. XXXVII.

Moneta hac voce conversus.

ET FILIUM HOMINIS, — id est Christum, qui antonomastice vocatur « homo, » quia homo Deus. Quærit S. Augustinus, serm. 5 *De Sanctis*, cur S. Stephanus Christum vocarit « Filium hominis, » et non potius Filium Dei, qui dignior est titulus? ac respondet : Quia Judæi confitebantur Filium Dei, sed negabant Filium hominis, id est incarnationem Verbi : « Ut, ait, ad confutandam Judæorum incredulitatem, ille martyri ostenderetur in cœlo, qui a perfidis negabatur in mundo; et illi testimonium cœlestis veritas daret, cui fidem terrena impietas derogaret. » Porro solum Stephanum vidisse Jesum et gloriam Dei docet S. Augustinus, serm. 92 *De Diversis* : « Soli, ait, apparebat, et alii non videbant, sed invidebant; » innuitque Judæos vidisse in fronte Stephani crucem, quasi ea signatus esset tanquam signo *thau*, *Ezech.* IX. Crux enim est signum Christi et Christianorum. Censent nonnulli Christum exiliisse de cœlo, ac propius accessisse, ut seipsum commode Stephano videndum exhiberet. Verum contrarium videtur verius, scilicet eum suo loco mansisse in cœlo empyreo, ibique visum a Stephano : *Primo*, quia Stephanus vidit Jesum stantem juxta gloriam Dei, id est juxta Deum Patrem; gloriam autem suam Pater Beatis ostendit in cœlo empyreo. *Secundo*, quia vidit non cœlum, sed cœlos apertos, omnes scilicet, ait Petrus Damianus, serm. *De S. Stephano* : ergo et empyreum, ut scilicet ibi videret stantem Christum. *Tertio*, quia Stephanus vidit locum Beatorum, in quem jam vocabatur per martyrium, in quo præsidet Jesus.

Solus Stephanus vidit Jesum.

In cœlo empyreo cur?

Dices : Naturaliter oculus hominis aciem suam nequit porrigere tam alte et remote. Respondi jam et dixi supernaturaliter a Deo elevatam, et eo usque extensam fuisse aciem visumque Stephani.

Quæres : Cur id dicit Stephanus Judæis, qui Jesum non videbant, nec eum a Stephano videri credebant? Respondeo : Id dicit partim ex ardenti amore in Jesum, ac desiderio eo fruendi, *q. d.* Video Jesum amorem meum, me invitantem : ad eum anhelo et propero; quare non curo, imo desidero vestra saxa, ut per illa transeam et transvolem ad meum Jesum. Ita S. Augustinus, serm. 94 *De Diversis* : « Non tacuit Stephanus quem vidit, ut perveniret ad eum quem vidit;

Cur Stephanus ait se videre Jesum? Causa Prima.

quia festinabat mori pro illo, ut viveret cum illo, » inquit idem, *serm.* 95. *Secundo*, id dicit ex ingenti fiducia, zelo et fortitudine, quasi dicat : Non contra me mortalem pugnatis, o Judæi, sed contra Jesum et Deum immortalem, qui e cœlis vos vestraque scelera prospicit, ibique stat ut vos judicet et puniat, si in scelere persistatis. Ita S. Augustinus, serm. 98 *De Diversis*. *Tertio*, id dicit, ut eos invitet ad pœnitentiam, *q. d.* Jesus stat a dextris Dei, tanquam advocatus peccatorum et pœnitentium : pœnitentiam ergo agite, ut per eum veniam et misericordiam consequamini. *Quarto*, ut resurrectionis Christi, quam Judæi pernegabant, non tantum auritum, sed et oculatum testem se esse ostendat, qui postmodum multos credituros sciebat, qui ejus patientiam, sanctitatem, vultum angelicum et martyrium vidissent.

Secunda. Tertia. Quarta.

Vers. 56. 56. EXCLAMANTES AUTEM VOCE MAGNA CONTINUERUNT AURES SUAS. — Græce, κράξαντες, id est horribili voce corvorum more crocitantes, ait Petrus Damianus, orat. *De S. Stephano*. Nam, ut ait Ecclesiasticus, XXVII, 15 : « Loquela multum jurans (multo magis blasphemans) horripilationem capiti statuet, et irreverentia ipsius obturatio aurium. » Horrende ergo clamant, quasi qui horrendam audierint Stephani blasphemiam, quod scilicet viderit cœlos apertos, et gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei, quem ipsi pro malefico habebant, et ut maleficum crucifixerant. Unde continent aures, ne blasphemiam audiant. « Aures clauserunt et ad lapides cucurrerunt, » ait S. Augustinus, serm. 1 *De Sanctis*. Ergo exclamant quasi inclamantes Deum, ut tantam blasphemiam vindicet, et e cœlo sideret. Ita Glossa. Addit S. Augustinus, serm. 98 *De Diversis*, eos exclamasse contra Jesum, quem Stephanus exaltabat, eumque blasphemasse. Hinc et prætermisso ordine juris, Stephanum necdum a Concilio damnatum, furentes rapiunt ad necem : licet Cajetanus asserat id eos fecisse cum Pilati præsidis consensu.

Vers. 57. Extra civitatem rapitur tribus de causis. 57. EJICIENTES EUM EXTRA CIVITATEM. — Ne illam sua blasphemia contaminaret, juxta edictum Domini, *Num.* XXIV, 14. Ita Judæi censebant, sed revera extra civitatem ejiciebatur, quasi advena mundi, et non habens hic manentem civitatem : futuram enim tota mente quærebat. *Secundo*, quia Jerusalem impia non erat digna tam sancto martyre, æque ac mundus non est dignus vita et morte justorum. *Tertio*, ut similis in hoc, uti et in cæteris esset Christo, qui extra Jerusalem passus est, ut nos eligeret et vocaret de mundo ad cœlum : « Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes, » *Hebr.* XIII, 12 et 13. Vide ibi dicta.

LAPIDABANT, — quasi blasphemum. Sic blasphemus tempore Mosis, jussu Dei extra castra a toto populo, in criminis execrationem, lapidatus est, *Num.* XXIV, 14. Hinc et Judæi dicunt Christo : « De bono opere non lapidamus te, sed de blasphemia, » quod scilicet diceret se esse Deum et Dei Filium, *Joan.* X, 33. Porro S. Stephanus lapidatus est in valle Josaphat, quæ inter montem Oliveti et Jerusalem interjacet, juxta torrentem Cedron; quia juxta aquas magnas solet esse lapidum copia : ubi etiamnum locus sanguine S. Stephani consecratus, magna veneratione colitur. Unde portam Jerusalem quæ ad hanc vallem vergit et ducit, peregrini et Christiani Hierosolymæ degentes, vocant portam S. Stephani. Id Lucianus in *Descriptione inventionis S. Stephani*. se accepisse ait ex revelatione Gamalielis. Idem tradit Beda, Borchardus, Ceverius, Ausingus, Adrichomius, Zwallardus, et alii in *Descriptione Terræ Sanctæ* (et ex iis noster Villalpando, tom. II in *Ezech.*, *part.* I, lib. III, cap. VII, pag. 161), e quibus addit noster Lorinus (quod et peregrini asseverant, idemque mihi Romæ asseveravit R. P. Melchior ab Helmont Antuerpiensis, Franciscanus, qui quater Hierosolymam est peregrinatus, ibique diu habitavit, qui et addidit signa et effigiem capitis et scapularum S. Stephani lapidi, dum expirans retrorsum caderet, impressa, etiamnum in eo ostendi, seque illa vidisse) ibidem ostendi lapidem, in quo B. Virgo cum S. Joanne pro Stephano, toto lapidationis tempore preces fuderit. Ergo S. Stephanus suam martyrii coronam debet B. Virgini, æque ac S. Paulus suam conversionem, quam moriens pariter impetravit ei S. Stephanus. Insuper eodem in loco in quo lapidatus est S. Stephanus, Eudoxia Augusta ingentem basilicam exædificavit, uti testatur Evagrius, lib. I *Histor.*, cap. XII, et Nicephorus lib. XIV, cap. LVI. Addit Beda, lib. *De Locis sanctis*, cap. III, quod Christiani Hierosolymis religiose asservarent petram super quam Judæi lapidarunt S. Stephanum.

In valle Josaphat. B. Virgo orat pro Stephano.

Præclare S. Augustinus, serm. 2 *De Sanctis* : « In ipso, ait, juventutis flore, decorem ætatis suæ sanguine purpuravit; » videtur enim fuisse circiter 34 annorum : tot enim erat ejus cognatus, coævus et condiscipulus Saulus, ut mox dicam. Tam ergo Saulus, quam Stephanus, fuit coævus Christo. « Stephanus græce, latine corona appellatur. Jam coronæ nomen habebat et ideo palma martyrii suo nomine præferebat. » Idem, *serm.* 5 : « Cum, ait, S. Stephanus Diaconus ab Apostolis ordinatus sit, Apostolos ipsos beata ac triumphali morte præcessit; ac sic qui erat inferior ordine, primus factus est passione; et qui erat discipulus gradu, magister cœpit esse martyrio, complens illud Psaltis : Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Retribuere enim voluit primus Stephanus Martyr Domino, quod cum omni humano genere accepit a Domino. Mortem enim quam Salvator dignatus est pro omnibus pati, hanc ille primus reddidit Salvatori. » Eodem enim anno 34, quo Christus passus est 25 martii, Stephanus creatus est Diaconus post Pentecosten, ac paucis post mensibus martyrium obiit. S. Antoninus, I part. *Hist.*, tit. VI, cap. II, § 4, et Adri-

chomius in *Descript. Terræ Sanctæ*, pag. 273, censent eum obiisse die tertia augusti, feria quarta. Verum errant, diem inventionis cum die mortis commutantes : corpus enim ejus inventum est die tertia augusti. Unde Baronius et alii passim censent eum obiisse die 26 decembris : tunc enim Ecclesia ejus diem natalem felicitatis æternæ celebrat, nimirum postridie nativitatis Christi. Idem testantur omnia *Martyrologia*, et Patres in hom. *De S. Stephano*. Ideo enim Christus natus est in terra, ut Stephanus nasceretur et coronaretur in cœlo, ut docet S. Fulgentius, serm. *De S. Stephano*. Addit Beda in *Martyr.*, et ex eo Baronius postridie necis et triumphi S. Stephani, puta die 27 decembris, eodem anno Christi 34, S. Jacobum, fratrem Domini, creatum esse Episcopum Hierosolymorum, ibique sedisse annis 29; irrepsit ergo error in *Chronicon Glycæ*, qui lib. III *Annal.*, ex Hippolyto; et Nicephori lib. II, cap. III, qui ex Evodio scribunt S. Stephanum anno septimo post Christum occubuisse : pro *anno septimo* enim ponendum est *mense septimo*.

Lapidatus est Stephanus die 26 Decemb., anno Christi 34.

Encomia S. Stephani.

Tropologice : Nyssenus, tract. *De Beatitud.*, docet S. Stephanum initiasse illam Christi beatitudinem : « Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Idcirco, ait, magnus ille Stephanus gaudet lapidibus undique petitus, ac veluti suavem quemdam rorem, crebros lapidum ictus in modum floccorum nivis incidentium, corpore cupide excipit; ac benedictionibus nefarios homicidas prosequitur, etc.; currenti ei per confessionem, quod sperabatur, ostenditur cœlum apertum. » Idem, orat. *De S. Stephano* : « Per omnia, ait, magnitudine animi atque indolis excellebat, iræ quidem lenitatem, minis vero despicientiam, mortis terrori vitæ contemptum, odio dilectionem, malevolentiæ benevolentiam, calumniæ veritatis prædicationem opponens. » Et inferius : « Nam orbe lapides undique conjicientium, quasi corona cinctus, ita accepit id quod agebatur, quasi corona victoriæ præmium in manibus adversariorum necteretur. » Hinc pro corona lapidum ferientium, accepit coronam lapidum pretiosorum, juxta illud : « Posuisti in capite ejus coronam de lapide pretioso. » *Psal.* XX, 4; et S. Augustinus, serm. 94 *De Diversis* : « Quando, ait, B. Stephanus pro Christo primus sanguinem fudit, quasi corona processit de cœlo, ut eam sumerent sequentes in præmio, qui præcedentis pietatem imitarentur in prælio. Impleverunt postmodum terram crebro martyria. Quicumque postea sanguinem pro Christi confessione fuderunt, imposuerunt coronam illam capiti suo, et eam secuturis integram servaverunt. »

Symbolice ibidem S. Augustinus, et *serm.* 92 : « Ad lapides, ait, currebant, duri ad duros; et petris lapidabatur, qui pro petra, qui Christus est, moriebatur; et a lapideis, qui legem acceperant in lapideis tabulis. »

Lapis S. Stephani Anconæ.

Denique S. Augustinus, serm. 31 et 32 *De Diversis*, scribit lapidem qui cubitum S. Stephani ferierat, a quodam viro pio, qui lapidationi ejus præsens fuerat, delatum Anconam, Italiæ urbem, multis miraculis claruisse : nimirum decebat ut lapis cubitalis in urbe cubitali poneretur eamque tueretur; Ancona enim dicitur ab ἀγκών, id est cubitus, « quia in ipso flectentis se oræ cubito sita est, » ait Plinius, lib. III, cap. XIII. Hujus lapidis accepti festivitatem a priscis temporibus celebrant die 3 augusti, in quem postea diem incidit inventio S. Stephani, quam proinde eodem die recolit Ecclesia.

ET TESTES DEPOSUERUNT VESTIMENTA SUA. — Syrus, *ipsorum*, non Stephani, ut ait S. Bernardinus, serm. *De S. Stephano*, dicens per contactum vestium S. Stephani, æque ac per ejus preces, Saulum fuisse conversum; « vestimenta, » scilicet extima, qualia sunt pallia, ut expeditius lapides vibrarent : hæc enim significat vox Græca ἱμάτια.

SECUS PEDES ADOLESCENTIS, QUI VOCABATUR SAULUS. — Saulus lapidationis fuit dux et choragus; quia indigne ferebat Stephanum, cognatum et condiscipulum suum, a se suaque lege et schola defecisse; insuper eloquentia, sapientia et miraculis, ab eo jam Christiano se superari invidebat; quare lapidationis fuit incentor, ideoque non contentus se solo illum lapidare, omnium lapidantium vestes servans, per omnes eum lapidabat. « Ab ipso, ait S. Augustinus, serm. 1 *De Sanctis*, omnium lapidantium vestimenta servabantur, ut tanquam in manibus omnium ipse lapidare videretur. » Idem confitetur Saulus jam factus Paulus, cap. XXII, vers. 20 : « Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam (græce, ἐφεστώς, id est *superstabam*, hoc est præeram) et consentiebam, et custodiebam vestimenta interficientium illum. » Unde S. Fulgentius, serm. *De S. Stephano*, ait eum occisum lapidibus Pauli.

Porro Saulus vocatur *adolescens*, græce νεανίας, id est juvenis, aut vir juvenili audacia et robore præditus, quia erat 34 annorum. Nam post totidem annos, occisus est a Nerone anno regni ejus 13, cum universim esset 68 annorum, ut tradit S. Chrysostomus, hom. *De Principibus Apostolorum*, tom. V. Sic Pythagoras adolescentiam extendebat ab anno vigesimo ætatis usque ad quadragesimum. Unde et Cicero, lib. *De Senect.*, adolescentiam extendit usque ad senectutem : « Qui enim citius, ait, adolescentiæ senectus, quam pueritiæ adolescentia obrepit. » Idem, *orat.* 23, Isocratem nunc virum vocat, nunc adolescentem : « Adolescens, ait, etiam nunc, o Phædre, Isocrates est; sed quid de illo augurer, libet dicere. » Et paulo post : « Inest enim natura philosophiæ in hujus viri mente quædam. » Hæc de adolescente Socrates apud Ciceronem auguratur. Alioqui a physicis et medicis adolescens proprie quis dicitur a fine pueritiæ, scilicet ab anno 12 usque ad 25, quamdiu scilicet homo crescit in lon-

Adolescentiæ ætas.

Vers. 59. gitudine : cum enim percrevit; adultus vocatur.

59. Domine Jesu, suscipe spiritum meum, — ut eum victorem, quasi agonotheta sistas Deo Patri, corona gloriæ decorandum, *q. d.* ait S. Augustinus, *serm.* 93 : « Tibi vixi, tibi morior : quia adjuvisti me, vicit quem suscipis : accipe spiritum meum de manu eorum qui oderunt tuum. » Et *serm.* 51 : « Fecisti me victorem, recipe me in triumphum : illi persequuntur, tu suscipe; illi ejiciunt, tu intromitte : dic spiritui meo, intra in gaudium Domini tui. » Hinc multi censent Christum suorum servorum et servarum animas statim a morte excipere, easque quasi fructus laborum suorum Deo Patri offerre. Nota hic optimam moriendi formam. *Primo,* non de corpore, sed de spiritu curam gerit : contrarium faciunt impii. *Secundo,* fidem profitetur, Jesum vocans Dominum, scilicet creatorem, redemptorem et salvatorem suum totiusque mundi. *Tertio,* spem in eum defigens, ipsum invocat, meritis suis diffidens : hinc vocat eum Jesum, qui scilicet velit et possit eum salvare. *Quarto,* per amorem ei animam spiritumque resignat.

Jesus suorum excipit animas. Modus recte moriendi.

Quocirca Christus resignatum sibi a suis spiritum excipit : ac qua homo peragit particulare ejus judicium, in quo eumdem cœlo adjudicat beatque, ac cum triumpho in cœlum traducit; sin adhuc aliquid purgandum habeat, ad Purgatorium, ut expietur, transmittit. Porro hæc facit vel per se, vel potius per angelos. Nam si per se id faceret, cum singulis horis, et sæpe momentis, plurimi per orbem moriantur, deberet Christus singulis momentis ad singulos morientes e cœlis descendere, imo cum eodem momento multi in variis locis moriantur, deberet simul ad varia loca descendere, seque multoties replicare. Quare Barthol. Sibylla, in *Speculo peregrini,* Quæst. decade I, cap. II, *Quæst.* IX, censet Christum hoc particulare judicium cujusque committere angelo custodi ejusdem, ut is deinde eum pro meritis vel ad cœlum, vel ad Purgatorium, vel ad infernum deducat, aut dæmoni deducendum tradat. Hoc enim ad angeli custodiam pertinere videtur, ejusque esse finis et clausula. Alii censent hoc judicium ab ipso Christo, manente in cœlo empyreo, fieri per mentalem Christi locutionem; sicut angelus ad angelum, licet remotissimum, mentaliter loquitur, ut dixi *Zachar.* XII, 10. Judicium vero universale in fine mundi per se peraget Christus; unde ad illud omnibus Angelis et Sanctis comitatus, e cœlo gloriosus descendet, *Matth.* cap. XXV, vers. 31. Nonnullis tamen illustrioribus Sanctis morientibus Christus per se apparuit, eorumque animas excepit. Audi exempla selecta.

S. Pantaleon Martyr in ligno suspensus, ferreis laniatus ungulis, lampadibus ustulatus, oculis in cœlum intentis orans, vidit Christum in habitu Hermolai sui magistri, qui eum ad martyrium animabat : « Ego enim, ait, tecum sum in omnibus, quæ propter me pateris, » uti habet Vita ejus apud Surium die 27 julii.

S. Menæ Martyri cum oculi effoderentur, evelleretur lingua, caro dilaceraretur, apparuit Christus atque omnia ipsi membra restituit et sanavit; hortatusque est ad constantiam, promittendo ei præsentem suam opem et auxilium, uti habet ejus Vita apud Surium die 11 novembris.

S. Barbaræ in carcere apparuit Christus, suoque splendore carcerem illustravit, ac plagas sanavit, animando eam ad instans martyrium, pollicens præsentem suam opem.

S. Elizabetha, Hungarorum regis filia, oculis in cœlum intentis vidit Christum ab eoque audivit; « Bono animo esto, filia, ego tecum sum. » Cui illa : « Ita Domine, tu mecum, et ego tecum. » Eidem post vitam multis annis religiose transactam Christus apparuit, dixitque : « Veni, sponsa, cœlesti thalamo potire. »

S. Tarsilla, amita S. Gregorii, ut ipse refert lib. IV *Dialog.*, cap. XVI, moriens, « sursum respiciens Jesum venientem vidit, et cum magna animadversione cœpit circumstantibus clamare dicens : Recedite, recedite, Jesus venit. Cumque in eum intenderet quem videbat, sancta illa anima e corpore est egressa. Tantaque subito fragrantia miri odoris aspersa est, ut ipsa quoque suavitas ostenderet, illuc Auctorem suavitatis venisse. »

Sic S. Dionysio Areopagitæ crucifixo, in carcere apparuit Christus insolita luce coruscus, eumque ad ultimum martyrii agonem constanter obeundum animavit.

S. Antonius de Padua agens animam cecinit : « O gloriosa Domina, excelsa super sidera, » etc.; deinde sublatis oculis, eos in cœlum fixe intendit. Rogatus, quidnam aspiceret? « Video, inquit, Dominum meum, » ac mox feliciter in Domino obdormivit anno Christi 1231.

S. Eligius, Episcopus Noviomensis, moriens oculis in cœlum intentis : « Nunc dimittis, ait, servum tuum, Domine, secundum verbum tuum in pace. In manus tuas commendo spiritum meum. Tu scis quia semper spes mea fuit in tua misericordia, et fides mea in tua credulitate permansit. Et nunc quoque in confessione sancti tui nominis, extremum Christi anhelitum meum efflabo. Suscipe ergo me secundum magnam misericordiam tuam. »

S. Arnulpho, Suessionis Episcopo, e vivis migrante, cella contremuit : contremiscente Everolpho presbytero : « Ne paveas, ait, dilecte frater; sunt enim hæc omnia divinæ majestatis signa. » Et mox iterato terræ motu : « Sub prima, ait, quassatione B. Petrus Apostolus ad me venit, significans mihi peccata remissa et vitæ januam patere. Aderat Beatorum frequens cœtus laudes divinas continenter modulantium. Sub altera quassatione cum multis angelicis spiritibus S. Michael me invisit, pollicens se duce me ad beatam vitam ingressurum. Tertia concussione adfuit Domina

nostra, vere misericordiæ mater; multis stipata S. Virginum agminibus, benignissima me voce certiorem faciens de anima mea inter Assumptionis ejus gaudia in cœlos transferenda. » Quare in festo Assumptionis B. Virginis expirans, ab ipsa assumptus est in cœlum.

S. Nicolaus Tolentinas sex totis ante obitum mensibus, paulo ante nocturnas preces singulis noctibus suavissimum angelorum concentum audivit, qui illi prægustum futuræ vitæ præbebat. Unde ipse ingeminabat : « Cupio dissolvi et esse cum Christo. » Jamque in extremo spiritu gestiens et exultans, rogatus causam, attonitus rei magnitudine, vixque præ gaudio sui compos, respondit : « Dominus meus, Jesus Christus, S. Matri suæ et Augustino Patri nostro innixus, dicit mihi : Euge, serve bone et fidelis, intra in gaudium Domini tui; » in quibus verbis expiravit. Ita habet ejus et cæterorum Vita apud Surium et alios.

Vers. 60. 60. Positis autem genibus, — ut genuflexione ostenderet summam curam, dolorem, compassionem et compunctionem, ut ea Saulo sævienti et Judæis obstinatis veniam impetraret, ait S. Chrysostomus, orat. 2 *De Parasceve.* Nota : S. Stephanus pro se oravit stans, pro hostibus vero genu flexit. Causam dat S. Augustinus respondens in persona Stephani, serm. 2 *De Sanctis* : « Pro me stans oravi, quia pro me qui recte Deo servivi, orando et impetrando non laboravi : quia qui pro justo orat, non laborat, ideo pro se stans oravit. Ventum est ut oraret pro Judæis, pro interfectoribus Christi, pro interfectoribus Sanctorum, pro lapidatoribus suis, attendit tam multam et magnam esse impietatem ipsorum, quæ difficile donari posset, genu flexit, et ait : Domine, ne statuas illis hoc peccatum. »

Clamavit voce magna, — quantum vires illo articulo deficientes ferebant : nam cum hac voce expiravit; alioqui miraculi speciem habet, quod in morte quis clamet, uti miraculum fuit in Christo, quod expirans clamarit : « Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. » S. Augustinus, serm. 99 *De Diversis*, addit Stephanum clamori miscuisse lacrymas, ideoque efficax fuit ejus oratio.

Domine, ne statuas illis hoc peccatum. — Non orat Stephanus, ut Deus peccatum, puta homicidium Judæorum, non æstimet peccatum, nec homicidium; hoc enim est impossibile Deoque injurium, quia tribuit ei perversum de peccato judicium, ut scilicet judicet peccatum non esse peccatum : sed « ne statuas, » id est ne statis fixisque oculis illud intuearis, *q. d.* Ne quæso firmiter et perenniter coram te hoc scelus maneat, sed cito ab eo oculos averte illudque condona, convertendo meos lapidatores ad pœnitentiam. *Secundo*, ne statuas culpam eorum ad pœnam, hoc est, noli eos punire obduratione et morte æterna, quam merentur; sed pœnam cum culpa eis remitte. Stant enim fixe ante Deum peccata, quasi vindictam petentia : statuuntur quasi maleficiorum statuæ marmoreæ, cum peccator in iis obfirmatur, obduratur et moritur; ita ut maneant irremissa, ut plectantur igne æterno. Ex adverso de bonis Cornelii operibus dicitur cap. x, vers. 4 : « Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. » Græcum ἵστημι multa significat; nimirum *sistere, statuere, firmare, finire, erigere, appendere, ponderare*; et omnibus his modis hic accipi potest, *q. d.* Ne sistas, ne firmes, ne finias hoc eorum peccatum, ne scilicet sinas eos in illo finire vitam, et damnari; ne erigas in statuam et monumentum eorum malitiam et vindictam, ne appendas, ne ponderes in rigida tuæ justitiæ lance hoc scelus, sed excusa quasi commissum per passionem et ignorantiam, ut eis clemens veniam concedas.

Stephanus imitatur Christum, quem stantem in cœlis intuebatur, ait Nyssenus, qui in cruce pro suis crucifixoribus oravit : « Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. » « Putas, ait S. Augustinus, serm. 94 *De Diversis*, verba ista audivit Paulus? audivit subsannans, sed irrisit. » Hilarius Arelatensis, serm. *De S. Stephano*, dicit, « nescisse Stephanum iis irasci, per quos sibi videret aulam regni cœlestis aperiri, per quos æternis sæculis intelligeret consecrari; et sic ex oleastro novum ramum cœpisse inferri, ut olivam veterem nollet abscindi. »

Arma Stephani fuit charitas. Notat S. Fulgentius, serm. *De S. Stephano*, arma quibus contra Judæos pugnavit Stephanus, et vicit, fuisse charitatem, præsertim erga suos hostes et lapidatores : « Per charitatem Dei, ait, sævientibus Judæis non cessit; per charitatem proximi, pro lapidantibus intercessit. Per charitatem arguebat errantes, ut corrigerentur; per charitatem pro lapidantibus orabat, ne punirentur. Charitatis virtute subnixus, vicit Saulum crudeliter sævientem, et quem habebat in terra persecutorem, in cœlo meruit habere consortem. » Sane ardentissima fuit hæc Stephani charitas, quæ furorem ardentissimum Sauli et Judæorum vicit et superavit. Voluit enim Deus in Stephano quasi in Protomartyre, cæteris omnibus martyribus secuturis dare illustre fortitudinis, patientiæ, innocentiæ et cæterarum virtutum exemplar, ac præsertim charitatis, qua tortores suos converterent, uti fecit S. Paulus, S. Jacobus et passim alii Martyres.

Vis precum S. Stephani. Notat *secundo*, S. Augustinus, serm. 1 *De Sanctis*, efficaciam orationis S. Stephani : « Si S. Stephanus, ait, non orasset, Ecclesia Paulum non haberet : sed ideo erectus est Paulus, quia in terra inclinatus exauditus est Stephanus. Et *serm.* 3, docet longe amplius Stephanum planxisse scelus hostium, quam suos dolores, ideoque pro illis tam impense et ferventer orasse : « Plus, ait, dolebat illorum peccata, quam sua vulnera; plus illorum impietatem, quam suam mortem. Et recte plus : in illorum quippe impietate erant multa quæ plangi potuissent, in illius autem

morte non erat quod debuisset doleri. Illorum impietatem mors sequebatur æterna, hujus autem mortem vita perpetua. »

Oratio pro hostibus efficacissima, Cur?

Nota *tertio*, efficacissimam esse orationem ardentem, quæ funditur pro inimicis, qualis fuit hæc Stephani : tum quia ipsa est actus difficillimæ et eminentissimæ charitatis; tum quia eam Deus nobis consuluit, imo imperavit, *Matth.* v, 44; tum quia injuria hæc proprie tangit hominem. Si ergo is læsus, jus et actionem suam contra lædentem remittat, imo oret ut et Deus remittat, cogit quasi Deum ad remittendum : Deus enim homine longe clementior est, et videri vult. Quocirca hæc Stephani oratio impetravit et quasi peperit Paulum, eumque fecit Apostolorum orbisque doctorem. Quocirca Cardinalis Vitriaco, in *Vita S. Mariæ Oigniacensis*, lib. II, cap. xi, scribit eam in extasi cognovisse S. Stephanum S. Pauli decollati animam excepisse, et Deo obtulisse : « Dicebat, ait Vitriaco, cum de B. Stephano Protomartyre caneret, quem paradisi rosarium appellabat, illi sub mortem oranti, Dominum pro munere dedisse S. Paulum : et S. Paulo peracto martyrio e corpore excedente, S. Stephanum adfuisse, ejusque spiritum obtulisse Domino, atque dixisse : Domine, hoc ingenti et singulari munere tu me donasti; ego vero multiplici fructu auctum tibi illud reddo. »

S. Stephanus suscepit animam Pauli.

Oratio ergo pro inimicis apud Deum est potentissima, eumque pene cogit ad parcendum inimico; quia pure fit ad gloriam Dei, itaque e mera puraque charitate proficiscitur : nullus enim hic se miscet amor sui, vel amor naturæ; quia contra naturam sua benevolentia et beneficentia tendit in hostes naturæ, quibus a Deo ignosci et benefieri optat et orat, ut Deus per hoc glorificetur; uti revera hæc summa est Dei gloria, puta clementia divina, qua ex inimicis suis et nostris facit amicos, imo filios et hæredes suos; quam proinde poscenti concedit Deus, qui gloriæ divinæ est zelotes magis quam nos, uti par est, justum et sanctum.

Probabiliter opinatur Œcumenius, non solum Saulum, sed et plures alios lapidatores Stephani, per has ejus preces veniam, gratiam et salutem esse adeptos. Hinc denique S. Stephanus singularis potensque est patronus et advocatus eorum qui suos inimicos æque ac homines sceleratos et obduratos; uti sunt Judæi, convertere satagunt, uti multis experientiis constat; id enim ipse suo zelo, exemplo et martyrio meruit : eum ergo invocent.

S. Stephanus patronus orantium pro hostibus et obstinatis.

Exempla.

Narrat Baronius, anno Christi 418, ex Severo, Episcopo Majoricæ insulæ, reliquiis S. Stephani Majonam (quæ urbs est in Majorica) illatis, omnes Judæos, quorum numerus erat 540, per miraculum fuisse conversos, cum nimirum viderent suis saxis, quæ quotidie jaciebant in Christianos reliquias gestantes et comitantes, neminem lædi; et Dei vindicta ignem cœlitus in synagogam suam immitti. Simile est quod scribit S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. viii, Martialem, virum honoratum, a gentilismo ad Christianismum, cui antea semper restiterat, a genero et filia fuisse conversum per invocationem S. Stephani, perque flores ex altari S. Stephani desumptos, et capiti Martialis, cum æger decumberet, suppositos; adeo ut deinceps perpetim in ore haberet ultima S. Stephani verba : « Christe, accipe spiritum meum. »

Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino. — Quasi mori et quiescere nequiret, nisi prius hostibus bene precatus, veniam a Deo impetrasset. Nota : S. Paulus Christianos morientes vocat dormientes, I *Cor.* xv, et I *Thessal.* v, quia eorum mors non tam mors est, quam somnus, ob spem brevi futuræ resurrectionis, interim anima transeunte ad requiem et gloriam æternam, ut in visione et fruitione Dei felix et beata conquiescat, dicatque cum Psalte, *Psal.* iii : « In pace in idipsum dormiam et requiescam. » Ubi S. Augustinus : « O in pace ! inquit, o in idipsum ! o dormiam et requiescam ! » Hinc fidelium pius est mos, ut aliquo e suis moriente non dicant : Talis mortuus est, sed : Obdormivit in Domino. « Felix somnus, ait Petrus Damianus, orat. *De S. Stephano*, cum requie, requies cum voluptate, voluptas cum æternitate. » Nam ut dicitur *Psal.* cxxvi, 2, cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini. » Et *Apoc.* cap. xiv, vers. 13 : « Beati mortui, qui in Domino, » id est in Domini fide, gratia et sinu, quasi viva ejus membra, « moriuntur. » Vide ibi dicta.

Hic fuit finis, hic triumphus, hæc coronis et corona primi Christi athletæ, S. Stephani, quem S. Augustinus, Nyssenus, Fulgentius, Emissenus, Chrysologus, Bernardus, Nicetas et alii suis homiliis prosecuti, miris encomiis celebrarunt.

Miracula post mortem per sacra ejus lipsana et reliquias patrata magna et multa recenset S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. viii, et hom. 7 *De Sanctis*, et Prosperus, lib. *De Prædict. dimidii temp.*, cap. vi; Gregorius Turonensis, lib. I *Hist.*, cap. xxxi; Gennadius, Nicetas et alii plures. Porro jam inde ab ejus obitu, tanto in honore et cultu apud omnes fideles fuit, ut S. Clemens, lib. VIII *Constit.*, cap. xxxiii, scribat Apostolos sanxisse, ut quotannis dies martyrii ejus publice festus celebretur. Unde sanctus Martialis, Apostolorum discipulus, altare S. Stephano in Gallia dedicavit, uti ipse testatur in epist. *ad Burdegal.*; cujus exemplum secutæ multæ aliæ Gallicanæ Ecclesiæ nomine et titulo S. Stephani magnifica templa et basilicas erexerunt. Primus Hungarorum Rex et Martyr S. Stephanus, a S. Stephano et nomen, et regnum, et martyrii lauream est adeptus, uti habet ejus Vita 25 augusti.

Festum S. Stephani sancitum ab Apostolis.

Denique S. Dorotheus, in *Synopsi*, asserit eodem die cum Stephano occisum esse a Judæis Nicanorem Diaconum, et insuper duo Christ...

norum millia. De Nicanore idem tradit S. Hippolytus, lib. *De 72 Discipulis.* Verum *Martyrologium Romanum* 10 januarii asserit Nicanorem in Cypro esse occisum. Idem habet *Menologium Græcorum* 28 julii, quod et addit, id contigisse sub Vespasiano.

Ito nunc, S. Stephane, ito pugil Christi, ito ad Jesum tuum, pro cujus fide et amore tantum agonem obiisti. Jesus te exspectat ut coronet, qui spectavit ut vinceres. Bonum certamen certasti, cursum consummasti, fidem servasti, accipe coronam gloriæ. Ito, Martyr fortissime, in domum fortium Dei. Ito, Virgo castissime, in supernum montem Sion; sequere cum choris S. Virginum Agnum quocumque ierit, canta cum eis Canticum novum, imo illud cœteris præcine. Ito, Christi Evangelista et præco, in aulam cœlestem Christi. Ille victorem et felicem tuum spiritum excipiet. Ille tibi saxa in gemmas convertet; pro corona saxorum imponet capiti tuo coronam carbunculorum, adamantum, smaragdorum. Ille ab oculis tuis lacrymas, a vultu sudorem, a corpore cruorem omnem absterget : ille Deo Patri victorem te sistet, ut pro modico agonis tempore æterni regni diadema accipias. Ito, Protomartyr, cæteris iter in cœlum præi, viam ad triumphum sterne, sequentur te ut ducem toto orbe per omnia futura sæcula, innumera Martyrum agmina. Paucis horis fortiter luctando teipsum meritis, Apostolos gaudio, fideles exemplo, Ecclesiam gloria, orbem fama, angelos exultatione, cœlum civibus, paradisum Martyribus implesti et condecorasti. Eia! ex alto nos respice, ut tui certaminis vestigia fortiter sequi, itaque gloriæ tuæ bravium consequi mereamur. Amen.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A morte Stephani oritur gravis Ecclesiæ persecutio; unde fideles disperguntur, et Samariam convertunt, in eaque Simonem Magum : sed ille volens emere potestatem dandi Spiritum Sanctum a S. Petro increpatur. Denique, vers. 26, Eunuchus Candacis reginæ a Philippo baptizatur.

1. Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter Apostolos. 2. Curaverunt autem Stephanum viri timorati, et fecerunt planctum magnum super eum. 3. Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam. 4. Igitur qui dispersi erant, pertransibant, evangelizantes verbum Dei. 5. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. 6. Intendebant autem turbæ his quæ a Philippo dicebantur, unanimiter audientes, et videntes signa quæ faciebat. 7. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant. 8. Multi autem paralytici et claudi curati sunt. 9. Factum est ergo gaudium magnum in illa civitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui ante fuerat in civitate Magus, seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum : 10. cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes : Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. 11. Attendebant autem eum, propter quod multo tempore magiis suis dementasset eos. 12. Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. 13. Tunc Simon et ipse credidit; et cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa et virtutes maximas fieri, stupens admirabatur. 14. Cum autem audissent Apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. 15. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis ut acciperent Spiritum Sanctum : 16. nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. 17. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum Sanctum. 18. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus Sanctus, obtulit eis pecuniam, 19. dicens : Date et mihi hanc potestatem, ut cuicumque imposuero manus, accipiat Spiritum Sanctum. Petrus autem dixit ad eum : 20. Pecunia tua tecum sit in perditionem; quoniam donum

Dei existimasti pecunia possideri. 21. Non est tibi pars, neque sors in sermone isto; cor enim tuum non est rectum coram Deo. 22. Pœnitentiam itaque age ab hac nequitia tua, et roga Deum, si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. 23. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse. 24. Respondens autem Simon, dixit : Precamini vos pro me ad Dominum, ut nihil veniat super me horum quæ dixistis. 25. Et illi quidem testificati et locuti verbum Domini, redibant Hierosolymam, et multis regionibus Samaritanorum evangelizabant. 26. Angelus autem Domini locutus est ad Philippum, dicens : Surge, et vade contra meridianum, ad viam quæ descendit ab Jerusalem in Gazam : hæc est deserta. 27. Et surgens abiit. Et ecce vir Æthiops, eunuchus, potens Candacis reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare in Jerusalem; 28. et revertebatur sedens super currum suum, legensque Isaiam prophetam. 29. Dixit autem Spiritus Philippo : Accede, et adjunge te ad currum istum. 30. Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam prophetam, et dixit : Putasne intelligis quæ legis? 31. Qui ait : Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum ut ascenderet, et sederet secum. 32. Locus autem Scripturæ quam legebat, erat hic : Tanquam ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. 33. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit, quoniam tolletur de terra vita ejus? 34. Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit : Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? 35. Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens a scriptura ista, evangelizavit illi Jesum. 36. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam, et ait Eunuchus : Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? 37. Dixit autem Philippus : Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait : Credo Filium Dei esse Jesum Christum. 38. Et jussit stare currum; et descenderunt uterque in aquam, Philippus et Eunuchus, et baptizavit eum. 39. Cum autem ascendissent de aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, et amplius non vidit eum Eunuchus. Ibat autem per viam suam gaudens. 40. Philippus autem inventus est in Azoto, et pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis, donec veniret Cæsaream.

Vers. 1.

1. FACTA EST AUTEM IN ILLA DIE (id est illo tempore, est synecdoche) PERSECUTIO MAGNA IN ECCLESIA (1), — ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν, id est *in Ecclesiam, contra Ecclesiam*. Ita Tigurina. Dorotheus tradit cum Stephano occisos esse bis mille Christianos, uti paulo ante dixi. Certe plures tunc occisos indicat Paulus, *Act.* XXVI, 20, dicens : « Et cum occiderentur, ego detuli sententiam. » Hæc ergo fuit prima generalis Ecclesiæ persecutio, quam moverunt Judæi hostes ejus exinde, et deinceps semper infensissimi. Ita Eusebius, in *Chronico*.

S. Magdalena quando appulit Massiliam?

Multi censent hoc tempore S. Magdalenam, cum sorore S. Martha, fratre Lazaro, Maximino, Marcella et Josepho ab Arimathia (qui deinde in Britanniam trajiciens, ibi evangelizans Christum in pace quievit) a Judæis navi sine velis et remis impositos, Dei ductu Massiliam appulisse, ibique Christi fidem propagasse. Ita ex Actis S. Magdalenæ, et Historia Vaticana Baronius, tom. I *Annal.*, et in *Martyrol.* 22 julii, licet Lucius Dexter in *Chronico* tradat tardius id contigisse, scilicet anno Christi 48, qui et subjungit : « Anno Christi 48, Maria Magdalena miraculis clara, mirifice divinis laudibus et contemplationi dedita, in Galliam migrat. » Sic et alii plures scribunt eam grandævam, octogesimo ætatis suæ anno e vita migrasse. Postquam enim apostolatu perfuncta Massilienses ad Christum convertit, instinctu Dei secessit in montem, futura sæculis omnibus pœnitentiæ et contemplationis exemplar; ibi per triginta annos vitam angelicam in orationibus et lacrymis egit. Hoc enim ei denuntiarat S. Michael Archangelus dicens : « Deus quem tantum, o Magdalena, concupiscis, et semper habes, te vult hunc locum lacrymis irrigare profusis, ut futuris sæculis exemplum pœnitentiæ perpetuo fias. » Ac iterum angelus, qui ad Purgatorii loca eam deduxerat, reponens ipsam ad crucem in Bauma, edixit, et prædixit : « Quanto tempore tuus ac noster amor Jesus, in terris te propter evixit, tanto tu quoque in hac spelunca moraberis; » uti ipsa apparens Eliæ anachoretæ Baumam suam incolenti narra-

(1) Optime procederet narrationis ordo, si versus 1 insereretur inter 2 et 3 : ideoque quidam librarii culpa hunc vers. hoc loco poni suspicantur.

vit, teste Doctore Sylvestro Prierate apud Surium, die 22 julii. Sane Judæi præ cæteris Magdalenæ, ejusque familiæ infensi, ob eximium ejus in Christum amorem, et ob mirum dolorem, quem in morte Christi cruci astans ostenderat, in eam virus odii sui illico evomuisse videntur.

Et omnes dispersi sunt per regiones Judææ. — « Omnes, » scilicet fideles, qui erant de Ecclesia de qua præcessit : non ergo soli seniores dispersi sunt, ut videtur velle Eusebius, lib. II *Hist.*, cap. I, sed et cæteri ; nonnulli tamen qui potentes habebant amicos, vel in latebras sese abdebant, aut periculis et carceri se offerebant, remanserunt. « Omnes » ergo intellige commode, qui scilicet facile fugere poterant, *q. d.* Plerique, permulti *dispersi sunt*, Græce διεσπαρμένοι, id est « disseminati sunt, quasi seminantes frumenta ad panem supercœlestem conficiendum ; universumque orbem peragrantes, vivificæ doctrinæ virtutes, efficaciasque disseminarunt, » ait S. Athanasius, hom. *De Fermento.*

Ecce quantum bonum ex malo elicit Deus, quantam ex persecutione Ecclesiæ dilatationem, et Gentium conversionem : ita « crescit adversis agitata virtus. » Unde Nyssenus, hom. *De S. Stephano*, docet persecutionem S. Stephani Evangelium per orbem evulgasse. Ob ejus enim cædem discipuli per alias regiones dispersi, eas converterunt ; et S. Stephanus e cœlo earum conversionem suis precibus impetravit, ac præcipue ut S. Paulus conversus orbem evangelizando obiret. Sic enim impiorum conatibus, quibus opera Dei impedire conantur, Deus opera sua promovet et exequitur, uti ostendi cap. IV, 28. *Primo* ergo dispersi sunt « per regiones Judææ et Samariæ ; » sed mox inde longe ulterius se sparserunt. Testis est Lucas, cap. XI, 19 : « Et illi quidem, ait, qui dispersi fuerant a tribulatione, quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem et Cyprum, et Antiochiam. » Quare Antiochiæ, crescente fidelium numero, primum discipuli cognominati sunt Christiani : idem ait, vers. 26. Unde Baronius conjectat dispersorum numerum fuisse ad quindecim millia, additque illos ipsos esse quibus S. Petrus et Jacobus suas epistolas inscribunt, dicentes : « Advenis dispersionis Ponti, Galatiæ, etc. ; » vel : « Duodecim tribubus quæ sunt in dispersione, salutem. »

Astipulatur Lucius Dexter, in *Chronico*, quod dedicat S. Hieronymo (illi enim fuit coævus) ; sic enim habet : « Anno Christi 35, occiso lapidibus Stephano, magna persecutio Hierosolymis et confiniis exoritur : plusquam quindecim mille viri, qui prædicantibus Apostolis in Christum crediderant, fugantur. Alii ad Asiam, nonnulli ad Europam veniunt. Ex his plusquam quingenti nave Cypro educti, ad portum Carthaginensem Hispaniæ pertingunt : divisi per Hispanias, mortem Christi resurrectionemque denuntiant, et Mariæ vitam, ad quam frequens ex Hispania fiebat peregrinatio ; totamque provinciam undique mirificis et inauditis nuntiis complent. Ex his primi a beato Jacobo eliguntur urbium Pontifices et Pastores. Dubium an omnes Judæi fuerint. Hispani præcipue Judæi mittunt legatos ad Apostolos, ut quam primum aliquis eorum veniat ad eos, qui de rebus recensitis de Christo eos verius et uberius doceat. » Unde mox addit, ad eos profectum S. Jacobum anno 37 Christi, qui fuit tertius ab ejus ascensu in cœlum : « S. Jacobus, ait, Apostolus, Zebedæi filius, peragratis urbibus Hispaniæ, multisque erectis Ecclesiis et Episcopis creatis ex advenis, Petrum Bracaræ reliquit Episcopum ; ac primum oratorium B. Virgini, ejus jussu præsentiaque super columnam Cæsaraugustæ erexit. » Idem tamen Dexter paulo post addit plerosque alios Apostolos tardius discessisse in provincias quæ sibi obtigerant, nimirum anno Christi 41. Sic enim ait : « Ex Hispania rediens Jacobus, Galliam invisit, et Britanniam, et Venetiarum oppida, ubi prædicat, ac Hierosolymam revertitur, de rebus gravissimis consulturus B. Virginem et Petrum. Jacobus interest profectioni ad prædicandum nonnullorum Apostolorum ; scilicet Matthiæ, Thomæ, Andreæ, Philippi, Bartholomæi, Simonis, Judæ et Matthæi, qui Deo duce profecti sunt hoc anno, cum eodem anno scripsisset is Evangelium. Eodem anno Joannes Theologus, comitante B. Virgine, Ephesum proficiscitur. » Additque anno sequenti, qui fuit Christi 42, Jacobum redeuntem Hierosolymam, ibidem ab Herode fuisse occisum.

Porro constat Apostolos in hac persecutione S. Stephani non fuisse dispersos. Ait enim Lucas, « præter Apostolos. » Ex quo merito Beda hic refellit Pseudo Melitonem, libro *De Obitu B. Virginis*, qui asserit anno secundo a Christi ascensione Apostolos dispersos, profectos esse in suas provincias. Dei enim consilio et protectione manserunt Apostoli Hierosolymæ, ut inibi Ecclesiam a Christo et a se inchoatam fundarent et firmarent, ne Judæi eam a se dispersam et eversam criminarentur ; sed potius ipsa ibidem Synagogæ succederet, eamque sepeliret. Hinc rursum nonnullis parum probabile videtur, quod aliqui apud Baronium, in *Martyrol.*, 25 julii, censent in hac dispersione S. Jacobum profectum esse in Hispaniam, ibique Hispanis non Gentilibus, sed Judæis duntaxat, evangelizasse : fuit enim et ipse unus ex Apostolis, quos Lucas ait non fuisse dispersos. Nisi dicas unum Jacobum hic excipi. Sane Verulis in Italia valde colitur S. Maria Salome, mater S. Jacobi, quam ferunt Hierosolymis tunc eo profugisse, et labore ætateque fractam ibidem in Domino pie obdormivisse ; ita Baronius et Ribadeneira in Vita S. Jacobi. Sed de hoc plura dicam cap. XII.

Vers. 2. 2. Curaverunt autem Stephanum. — Syrus, *positum in arca sepelierunt.* Græcum κομίζω significat *curare, gestare, portare*, estque subinde verbum

funerale, significans *mortuum efferre et sepelire*. Quocirca Noster uti generalius, ita plenius vertit, *curaverunt*. Curare enim funus et corpus defuncti, est illud abluere, componere, ungere, vestire, loculo imponere, efferre, sepelire, justa persolvere, omnemque funeris pompam adornare. Porro Græcum συνεκόμισαν, id est *curaverunt una, vel pariter*, ut vertunt Pagninus et Tigurina, significat viros timoratos unanimi consensu, collatisque operis funus composuisse. Minus recte Cajetanus interpretatur, una cum persecutione eos funus S. Stephani curasse. Alii vertunt, *comportarunt, simul extulerunt*, uti videmus funera multis simul succollantibus efferri.

VIRI TIMORATI, — εὐλαβεῖς, id est *pii, religiosi*. Ita Pagninus et Tigurina. Nam « timor Dei » in Scriptura, idem est quod pietas, religio et cultus Dei : et « timere Deum, » est eum pie venerari et colere. Horum dux fuit Gamaliel : nam ut ipse revelavit Luciano, qui idipsum scribit in *Invent. S. Stephani*, Judæi corpus Stephani abjecerunt in agrum, ut a feris et volucribus voraretur; quocirca per diem et noctem ibi mansit insepultum, et a feris avibusque Dei nutu intactum; sed Gamaliel nocte sequenti misit viros fideles et religiosos, qui illud occulte ad villam suam deferrent, quæ ex nomine suo dicebatur Caphargamala, viginti passuum millibus distans a Jerusalem, ibique eum posuit in monumento novo, faciens ei planctum 70 diebus.

Nota hic proprium piorum opus esse sepelire mortuos, a quo in Scriptura laudatur Tobias, et incolæ Jabes Galaad sepelientes Saulem, II *Reg*. II, 4. Celebratur in *Martyrolog*. die 8 decembris S. Eutychianus Pontifex, quod suis manibus sepelierit 342 martyres. Idem de martyribus sanxit Pius I Pontifex et Martyr anno Domini 166, epist. 2 *ad Justum, Viennensem Episcopum*, quæ exstat tomo I *Biblioth. SS. Patrum* : « Cura, ait, S. Martyrum corpora, sicut membra Dei, quemadmodum curaverunt Apostoli Stephanum. » Additque : « Carceres Sanctorum visita, ne aliquis tepescat in fide. Martyria sancta Spiritu Sancto proba. Ut perseverent in fide, eis incitator insiste. Plebs universa tua sanctitate protegatur. Revelatum mihi esse scias, collega beatissime, citius me finem hujus vitæ esse facturum : » sequenti enim anno martyrio est coronatus.

Planctus quid? Resp. Primo.

FECERUNT PLANCTUM MAGNUM SUPER EUM. — Syrus, *planxerunt eum vehementer*. Quæres, quis et qualis hic planctus? Respondeo *primo*, fuisse luctum et lacrymas. « Quis enim, ait Chrysostomus, non plorasset, videns illum mansuetum agnum lapidari et jacere mortuum? » Plangunt enim pii suos mortuos, non quasi omnino perierint, ut mundani faciunt, qui extincto corpore de salute actum esse credunt, quos redarguit Apostolus, I *Thess*. IV, 1; sed ex amore et charitatis affectu, quia eorum præsentia, ope et consolatione vident se destitutos. Plangunt Stephanum, ait Œcumenius, quod se tanto profectu, tanto patrono, tanta doctrina, tantisque signis privatos conspicerent. Sic Martha et Magdalena planxerunt Lazarum, quin et Christus ipse, *Joan*. XI. Sic Joseph planxit Jacob, *Gen*. L, Israelitæ Mosen, *Deuter*. cap. ult., et Josue, cap. ult. Hoc est quod Sapiens monet, *Eccli*. XXII, 10: « Super mortuum plora, defecit enim lux ejus, etc. Modicum plora super mortuum, quoniam requievit, etc. Luctus mortui septem diebus : fatui autem et impii, omnes dies vitæ illorum. » Quare nullo modo mortuis compati, nec mœrere, misanthropon est, Timonicum et ferinum; nimium autem dolere, muliebre et Ethnicum; moderate lugere, humanum est et pium. Porro Judæi in luctu funebri plangebant non tantum voce lugubri et lacrymis, sed et gestibus, complodendo manus, stringendo brachia, tundendo pectus, etc. Et hoc proprie significat Græcum κοπετός, a κόπτω, id est *pulso, ferio*. Hinc adhibebant tibicines, qui triste carmen modulantes, cierent planctum et ejulatum, ut patet *Matth*. IX, 23.

Secundo.

Secundo, planctus hic significat funebrem pompam, puta atras vestes (in funere enim omnia erant furva; unde et funus nomen accepit, ait Festus), aromata et unguenta, quibus corpus ungebant : thurificationem, lugentium catervas; tædas funebres, exequias, eleemosynarum distributionem in pauperes, convivium funebre, etc.; ad hæc, orationes et sacrificia pro defuncto. Sed his non eguit Stephanus, utpote martyr : « Quoniam injuriam facit martyri, qui orat pro martyre, cujus nos debemus orationibus commendari, » ait S. Augustinus, tract. 84 *in Joan*. « Sic planctus magnus et fortis totius Ægypti pro Jacob : non longas imperabat Ægyptus lacrymas, sed funeris monstrabat ornatum, » ait S. Hieronymus *ad Paulam*, consolans eam de obitu filiæ Blesillæ, ubi et addit : « Grandis in suos pietas, hoc est effusæ nimium lacrymæ, impietas in Deum est. »

Tertio.

Tertio, planctus hic significat processionem cum accensis cereis, psalmodiam et hymnodiam, tum cleri, tum populi in funere, etiam Sanctorum, adhiberi solitam. Unde tradit Nicetas, orat. *de Martyr. et Invent. S. Stephani*, Apostolos ipsos cum frequentia fidelium, in psalmis et hymnis transtulisse et sepelivisse Stephanum, facientes planctum magnum per quadraginta dies. Sic et S. Hieronymus, epist. 53 *ad Riparium*, scribit Apostolos curam corpori Stephani impendisse; funus enim hoc erat non fidelis cujuslibet, sed martyris, ejusque primi et illustrissimi. Planctus ergo hic significat pompam religiosam, sed gloriosam, martyris triumpho debitam et impensam. Quocirca merito urget hunc locum S. Hieronymus pro cultu SS. Reliquiarum *Contra Vigilantium*, epist. jam citata : « Ergo, ait, martyrum immundæ sunt reliquiæ? Et quid passi sunt Apostoli, ut immundum Stephani corpus tanta funeris ambitione præcederent, ut facerent ei planctum magnum, ut eorum luctus in nostrum gaudium ver-

teretur? » Ad planctus hujus pompam pertinet martyrium, id est martyris tumulus et monumentum, ad quod orationis causa convenire solent fideles.

Ita in Actis S. Laurentii, qui S. Stephano fuit compar et consimilis, tum diaconatu, tum fortitudine et zelo, tum martyrii gloria; legimus, eo in craticula animam Deo exhalante, convenisse S. Justinum sacerdotem, Hippolytum aliosque fideles, præsertim pauperes, in quos opes Ecclesiæ jussu S. Xisti Pontificis distribuerat, eumque planxisse lacrymando, ac funebri et solemni pompa corpus ejus efferendo in agrum Veranum, ibique tumulum honorificum ei erigendo, juxta quem omnes constiterunt tribus diebus in jejuniis, vigiliis nocturnis et orationibus, poscentes ejus ope beneficia sibi dari a Domino Deo : quibus exactis, S. Justinus Missam celebravit, in qua omnes communicarunt; itaque eos dimisit, ne a persecutoribus comprehenderentur, eo quod rumor hujus conventus et pompæ jam percrebresceret.

Similes fuerunt planctus et pompæ funebres aliorum martyrum, uti videre est in eorum *Actis*. Denique huc pertinet memoria et celebritas annua S. Stephani et S. Martyrum, ab Apostolis fidelibus indicta et sancita, teste S. Clemente, lib. VIII *Constit.*, cap. XXXIII. Similia leges de S. Polycarpo et Martyribus Lugdunensibus, apud Eusebium, lib. V *Hist.*, cap. XV, et lib. V, cap. I et seq. Hæc nota contra hæreticos, pro cultu Sanctorum et reliquiarum eorumdem. Caute quoque hic legendus Cajetanus, qui funus hoc et planctum Stephani mere Judaicum fuisse putat. Hoc enim ex *Actis* liquet esse falsum.

Mos priscus sepulturæ Christianorum.

Rursum, ex hoc loco recte Baronius tradit originem ritumque funeris Christianorum : « Exemplo, ait, Apostolorum, laudabilis in Ecclesia Dei, in curandis defunctorum corporibus consuetudo permansit, ut eadem in primis aromatibus condirentur; unde Tertullianus : Si Arabiæ quæruntur, sciant Sabæi pluris et carius suas merces Christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis. Gregorius Nyssenus hæc in funere Meletii : Sindones mundæ, et panni serici, unguentorum et aromatum largitas, liberalitas mulieris ornatæ et honestæ, etc. Gregorius Nazianzenus non sine myrrha Cæsarium fratrem sepelivit. De qua etiam consuetudine pristina Prudentius agit his versibus :

> Candore nitentia claro
> Prætendere lintea mos est,
> Aspersaque myrrha Sabæo
> Corpus medicamine servat.

Et in fine :

> Nos tuta fovebimus ossa
> Violis ac fronde frequenti,
> Titulumque et frigida saxa
> Liquido spargemus humore.

Rursum vero accensis cereis, cantu prosequi pompam funeris apud Christianos antiquo usu receptum esse, multis habetur testatum exemplis; ut quod habet Pontius Diaconus de funere S. Cypriani martyris his verbis : « Inde cum cereis et scholaribus in area cujusdam Candidi procuratoris magno triumpho sepultum est. » Quod insuper Gregorius Nyssenus factum tradidit in funere Meletii, cum ait : « Quomodo utrimque quasi ignei omnes continentibus facibus, tractu continuo perpetuoque fluentes, quoad oculi longissime prospicere solent, porrigebantur. » Gregorius Nazianzenus de matre sua in funere Cæsarii filii gestante faces, hæc habet : « Cum multiplici hymnorum cantu deducitur, celebrique pompa ad martyrum sedem affertur, sanctisque parentum manibus honoratur, matre accensas faces gestante. » Eadem plane habet cum agit de funere Constantii, in orat. 1 *Adversus Julianum Apostatam*. Hoc etiam idem qui supra Gregorius Nyssenus, cum meminit de funere S. Macrinæ sororis, testatur. Idipsum Eusebius in funere Constantini; sed et Hieronymus de funere S. Paulæ, hæc ait : « Translata Episcoporum manibus, et cervicem feretro subjicientibus, cum alii Pontifices cereos lampadesque, alii choros psallentium ducerent, in medio ecclesiæ speluncæ Salvatoris est posita. » Athanasius eadem feliciter et explicat et probat; cum ait : « Si quis diem obierit, licet in aere ponatur inhumatus, ne omiseris oleum et ceram, invocato Christo Deo ad sepulcrum accendere : accepta enim Deo sunt, plurimamque secum referunt retributionem : oleum et cera holocaustum est; incruentæ vero hostiæ oblatio, propitiatio est. » Quid vero Chrysostomus? « Quid, ait, ardentes, quæso, lampades sibi volunt? nonne tanquam athletas eos comitamur? Quid autem hymni? nonne glorificamus Deum, et illi gratias agimus, quia jam defunctum coronavit, et ab incertitudine sublatum penes se retinet? » Idemque alias laudatissimam Christianorum consuetudinem in celebrandis exequiis defunctorum sæpe commendat. Incenso etiam thure, defunctos honorari consuevisse, idque prætermisisse piaculum grande existimatum esse, satis declarant *Acta* sacrosanctæ Synodi Chalcedonensis : ubi recitatur libellus accusationis adversus Dioscorum, oblatus ab Ischyrione Diacono, quo inter alia datur crimini, quod ejus avaritia factum sit, ut in funere Peristeriæ, piissimæ feminæ, quæ sua legaverat sanctis locis, oblatio incensi (quantum ad ipsum pertinuit) fuerit prætermissa.

Porro, post annos 380, puta anno Christi 415, qui fuit Innocentii I Pontificis 14, Honorii Imperatoris 21, inventæ sunt reliquiæ S. Stephani, per revelationem Gamalielis apparentis Luciano presbytero, qui rem gestam fuse perscripsit, ex eoque Beda, Marcellinus, Gennadius, Nicephorus et Baronius, anno jam nominato. Addit Lucianus : « Joannes, Episcopus Hierosolymorum (cui quasi

Episcopo loci in quo erat sepulcrum, jusserat Gamaliel Luciano demandare translationem corporis S. Stephani sepulti) assumpsit secum duos alios Episcopos, Eleutherium de Sebaste, et Eleutherium de Jericho, et venerunt ad locum. Qui cum aperuissent domini Stephani thecam, statim terræ motus factus est; et tanta suavitas et fragrantia odoris inde egressa est, quantam nullus hominum se meminit vel audivisse, vel sensisse; ita ut putaremus nos in amœnitate paradisi esse positos. Multitudo namque populi aderat nobiscum, inter quos erant plurimi infirmi variis languoribus. Et ipsa hora mox de odore suavitatis ejus septuaginta tres animæ curatæ sunt : ab aliis fugati dæmones; aliorum fons restinctus est sanguinis; alii strumis et furunculis liberati; alii a stringio sanati, alii a tertianis et quartanis; alios febris reliquit, alios morbus regius; alii a cephalea curati et hemicrania; nonnulli a viscerum occulto dolore liberati; et multas alias curationes senserunt homines, quas enumerare longum. Exosculantes sacras reliquias iterum clauserunt. Et tunc cum psalmis et hymnis portaverunt reliquias B. Stephani in sanctam ecclesiam Sion, ubi et Archidiaconus fuerat ordinatus, etc. Tunc jugis et infinita siccitas erat; sed eadem hora pluvia magna descendit, et abundanter inebriata est terra. » Hæc Lucianus. Meminit ejusdem S. Augustinus, serm. 51 *De Diversis* : « Latuit, inquit, tanto tempore corpus ejus : processit quando Deus voluit, illuminavit terras, tanta miracula fecit : mortuus vivos facit mortuos, quia nec mortuus. » Idem enim S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. VIII, narrat, per reliquias S. Stephani, sex mortuos revocatos ad vitam. Nam Paulus Orosius peregrinatus in Terram Sanctam, incidens in tempus inventionis S. Stephani, reliquias ejus detulit in Africam ad S. Augustinum, qui per varias Ecclesias eas dispertitus est. Partem alteram detulit Orosius secum in Minoricam, insulam tertiam; et in suam Hispaniam : inde in Lusitaniam fuere distributæ et Franciam, ubi multis claruere miraculis, teste Gregorio Turonensi, lib. *De Gloria Martyr.*, cap. XXXIII, et lib. I *Histor.*, cap. XXXI. Ita Stephanus vita functus, quasi primarius Ecclesiæ Diaconus, more majorum ex eminenti suggestu Evangelium, quod omnes credant, etiamnum populo decantat, fidemque Catholicam et Apostolicam præconio nuntiat, eamdemque sequentibus signis obsignat. Nimirum sanguis ejus instar Abelis clamat apud Deum, postulans misericordiam : idem clamat apud homines, prædicans fidem orthodoxam.

Rursum anno Domini 439, qui fuit Theodosii Junioris Imperatoris 32, Eudoxia ejus uxor, peregrinata Hierosolymam, inde reliquias S. Stephani secum detulit Constantinopolim, easque in martyrio, id est templo, S. Laurentii martyris collocavit. Ita ex Marcellino et aliis Baronius, qui et addit ex Cedreno : « Cum reliquiæ dexteræ manus S. Stephani essent Chalcedonem perlatæ, ea ipsa nocte Pulcheria Augusta (soror Theodosii Imperatoris) S. Stephanum vidit sibi dicentem : En impetrasti quod precibus tuis petebas, et ego Chalcedonem veni. Itaque ipsa, assumpto fratre obviam sacris reliquiis profecta est, iisque in palatium illatis, munificum templum B. Stephano condidit, in eoque reliquias deposuit. » Hic verum illud quod de Christo et Christi asseclis prædixit Isaias, cap. XI, vers. 10 : « Erit sepulcrum ejus gloriosum. » Et Psaltes, *Psal.* CXXXVIII : « Nimis honorati sunt amici tui Deus. »

S. Stephanus apparet Pulcheriæ.

Porro reliquiæ S. Stephani Romam translatæ, in monumento S. Laurentii collocatæ, nobile archidiaconorum martyrumque par, quasi geminos, eosque lucidissimos Ecclesiæ oculos, urbi orbique dederunt. Ita tabulis sacris in *Martyrol.* consignatum est die 7 maii, ubi sic legimus : « Translatio corporis S. Stephani Protomartyris, quod, Pelagio summo Pontifice, a Constantinopoli ad urbem allatum, atque in sepulcro S. Laurentii martyris in agro Verano positum, ibidem magna piorum religione colitur. » Ferunt S. Laurentii corpus, veniente S. Stephano, per miraculum se commovisse, ac adventanti hospiti locum cessisse, illumque intra suum loculum recepisse. Ita refert Pompeius Ugonius in *Station. Roman.*, stat. 19; Petrus de Natal., lib. IV, cap. XIII, et alii, quos citat et sequitur Octavius Pancirolius in *Thesauris Romæ*, secundæ editionis, agens de templo S. Laurentii extra muros. Estque hæc fidelium Romæ traditio.

Cedit ei locum S. Laurentius.

Quid mirum? S. Stephanus toto orbe tot coruscavit miraculis, ut S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. VIII, multis recensitis, tandem multitudine victus, reliquis recensendis supersedeat. « Si enim, inquit, miracula sanitatum, ut alia taceam, modo velim scribere, quæ per hunc Martyrem, id est gloriosissimum Stephanum, facta sunt in Colonia Calamensi et in nostra, plurimi conficiendi sunt libri; nec tamen omnia colligi poterunt. » Continuum vero et perenne S. Stephani miraculum est, quod sanguis ejus concretus in vitrea ampulla ex Africa Neapolim a S. Gaudioso Episcopo delatus, et nunc in ecclesia S. Gaudiosi repositus, quoties inter Missarum solemnia in altari exponitur, liquescit fluitque, ac si recens effusus esset. Testes oculati sunt cives Neapolitani.

Denique Christianis Hierosolymam invadentibus S. Stephanus eamdem tradidisse videtur. Nam, ut narrat Gulielmus Tyrius, lib. VIII *Belli sacri*, cap. XVI et sequent., cum Christiani oppugnatione urbis defatigati recederent, et dilaberentur, « Ecce rebus desperatis adfuit virtus divina. Nam de monte Oliveti miles quidam (forte S. Stephanus; aut angelus ab eo missus), qui tamen postea non comparuit, splendidum et refulgentem ventilando clypeum, signum dabat nostris legionibus ut redirent in idipsum et congressum iterarent.

Accessit oraculum viri sancti, qui habitans in monte Oliveti, prædixerat urbem illo die capiendam. » Quo signo exhilaratus dux Godefridus Bullonius, primus cum fratre Eustachio in mœnia conscendit, quem alii secuti, illico ejus jussu effregerunt portam S. Stephani, quæ monti Oliveti obversa est, ac per eam totum in urbem induxerunt Christianorum exercitum. Itaque a Godefrido et Christianis capta est Hierosolyma anno Christi 1099, die 15 julii, feria sexta, qua olim Christus moriens ibidem de morte hostibusque omnibus triumpharat, ut hanc Christianis de infidelibus pareret daretque victoriam.

Ecce quantam gloriam in cœlo et in terra, labore et fervore septem mensium (tot enim circiter fluxerunt ab ejus diaconatu, usque ad diem vigesimum sextum decembris quo martyrium obiit) consecutus est S. Stephanus. « Consummatus in brevi explevit tempora multa. » Vere dixit ille : « Præstat mori ut leonem, quam vivere ut asinum : » præstat paucis annis vivere in fervore et efficacia heroicorum operum, quam multis in tepore, vel torpore. Christus tribus duntaxat annis evangelizans, fundavit Ecclesiam per omnia sæcula duraturam. Totidem annis prædicans S. Joannes Baptista in spiritu vehementi, contrivit naves Tharsis, puta tumida et dura Judæorum corda, ac gloriam eximiam adeptus est. S. Xaverius undecim annis apostolatu in India perfunctus, quot quantasque gentes fide imbuit? quanta patravit mira et miracula? quantum nomen et decus æternum sibi peperit? Gaspar Barzæus, septennio Goæ et Armuziæ exacto, quanta patravit? quantos labores exantlavit? quot infideles ad fidem, quot fideles ad pietatem et sanctitatem traduxit? stupet qui legit Vitam ejus scriptam a P. Nicolao Trigautio. Ex adverso quam multi Sancti initio fervidi, longitudine temporis refrixerunt, imo ceciderunt et dederunt maculam in gloriam suam, uti dedit Salomon, Tertullianus, Origenes, etc.

Vers. 3. 3. SAULUS AUTEM DEVASTABAT. — Ecce Benjamin, puta Paulus oriundus e Benjamin, quasi lupus rapax sævit et furit in gregem Domini, adeo ut non tantum viros, sed et mulieres Christianas domatim perscrutetur trahatque in carceres ad tormenta et mortem, uti ipse conversus confitetur cap. XXII, vers. 4. Quod enim nos habemus *per domos*, græce est, κατὰ τοὺς οἴκους, quod Tigurina vertit, *domesticatim*; Pagninus, *per singulas domos* : scrutabatur ergo singulas domos et angulos, ut Christianos persecutionem fugientes et latebras quærentes reperiret et raperet ad vincula, perinde ac faciunt modo prætores et lictores Catholicorum in Anglia.

Vers. 4. 4. QUI DISPERSI ERANT, PERTRANSIBANT, EVANGELIZANTES. — Ecce quam provide pieque primi illi fideles, Dei instinctu, bona sua vendiderunt pretiumque ad pedes Apostolorum deposuerunt, cap. IV, vers. 34 : alioqui enim illa in hac persecutione diripuissent Judæi; ac fideles occupati ut ea tutarentur, venderent vel conservarent, non fuissent expediti ad fugam, ut dispersi evangelizarent aliis gentibus. Nunc autem iis venditis, expedite fugiunt et evangelizant, dicuntque illud Biantis : « Omnia mea mecum porto. »

Vers. 5. 5. PHILIPPUS, — non Apostolus, ut vult Polycrates apud Eusebium, lib. V *Histor.*, cap. XXIV : Apostoli enim manserunt Hierosolymis, uti Lucas dixit vers. 1 ; sed Diaconus, cap. VI, vers. 5, primus a S. Stephano ejusque hæres, ait Glossa. Unde non potuit imponere manus Samaritis; sed ad hoc, vers. 14, mittuntur apostoli Petrus et Joannes. Hic tamen Philippus, licet Diaconus, vocatur subinde Apostolus, ut a Tertulliano, lib. *De Baptismo*, cap. VIII ; S. Augustino, lib. I *De Doctrina Christiana,* in Procemio, et aliis, quia circumibat regiones evangelizando. Sic et Paulus, Barnabas aliique similes vocantur Apostoli, etiamsi non fuerint e numero duodecim Apostolorum. Porro ex hac evangelizatione, quam Philippus primus fecit in Samaria, Evangelistæ nomen accepit, cap. XXI, vers. 8; ita Baronius.

DESCENDENS. — Jerusalem enim altiori loco sita erat, quam Samaria.

IN CIVITATEM SAMARIÆ, — hoc est in Samariam civitatem, quæ erat metropolis provinciæ Samariæ, æque ac regni Israel, sive decem tribuum, ac proinde illi nomen suum dedit. Distat a Jerusalem sedecim leucis : sita erat in monte Someron, a quo et nomen accepit : uti et mons a suo possessore Semer., III *Reg.* XVI, 24. Postea in honorem Augusti Cæsaris, cui illam dedicavit Herodes Ascalonita, sive Infanticida, appellata est Σεβαςὴ, id est *Augusta* : fuit enim in fabricis murorum, domorum, palatiorum, æque ac opibus et deliciis magnifica et superba. In hac sepulti sunt Elisæus et Abdias prophetæ, item Joannes Baptista, ad quorum sepulcra cum pervenisset S. Paula, multis intremuit consternata mirabilibus. Nam videbat dæmones variis rugire cruciatibus, et ante sepulcra Sanctorum homines energumenos ululare more luporum, vocibus latrare canum, fremere leonum, sibilare serpentum, mugire taurorum, alios rotare caput et post tergum terram vertice tangere, ait S. Hieronymus, in *Epitapho S. Paulæ*, et in *Abdiæ* cap. I.

PRÆDICABAT ILLIS CHRISTUM. — Præcepit Christus ut se vivo non prædicarent Gentibus, nec Samaritis, *Matth.* X, 5; sed iturus in cœlum permisit, imo præcepit iis prædicari Evangelium, *Actor.* I, 8. Primi ergo post Judæos fidem Christi suscepere Samaritæ, quia et ipsi inter Judæos generali nomine censebantur, etsi ab eis in fide et religione, uti regno, ita et schismate essent divisi a Jeroboam, primo eorum rege, subducente se suosque a Roboam, filio Salomonis. Unde et Christus vivens in transitu, biduo eis prædicaverat multosque converterat, *Joan.* cap. IV, 40. Missum fuisse Philippum Samariam prædicatum

ab Apostolis, tradit S. Cyprianus, epist. 37 *ad Jubaianum*.

Vers. 6. 6. INTENDEBANT, — non tantum audiendo, sed et credendo. Ita Syrus, et patet ex sequent.

Vers. 7. 7. MULTI ENIM EORUM QUI HABEBANT SPIRITUS IMMUNDOS. — Ita lege cum Romanis, id est multi spiritus habentium spiritus, hoc est, multi spiritus dæmoniacorum, sive energumenorum, clamantes exibant, scilicet ex dæmoniacis, sive energumenis. Adjectivum ergo *multi* non refert substantivum *homines* habentes spiritus, puta energumenos, sed *spiritus*, quod sequitur; hoc ergo hic subauditur, et repetendum est. Nec enim spiritus ex seipso, sed ex energumeno egreditur. Noster legit πολλὰ, videlicet πνεύματα, id est *multi spiritus* in nominativo; jam legunt πολλῶν, in genitivo, id est *multorum*, quod clarius se nonnulli vertere putant hoc modo : *Multorum enim habentium spiritus immundi clamantes exibant.* Unde Pagninus et Tigurina vertunt : *Spiritus enim immundi e multis, qui illis tenebantur, exibant.* Sed sensus omnium eodem redit. Est hebraismus : Hebræi enim sæpe rei magis quam verbis intenti, verbum aliquod ex iis quæ præcedunt vel sequuntur, intelligendum relinquunt.

Vers. 9. 9. SIMON, QUI ANTE FUERAT (et etiamnum erat, ut mox patebit, sed exterius simulabat se velle converti fierique Christianum) IN CIVITATE MAGUS. — Græce, μαγεύων, id est *magiam exercens, magica patrans opera, magicas præstigias ostentans et seducens.* Est hendiadys, *q. d.* Magicis suis artibus erat seducens multos. Græce est, ἐξιστῶν τὸ ἔθνος, id est *obstupefaciens et quasi in extasin rapiens vulgus.* Noster, vers. 11, vertit, *dementans.*

DICENS SE ESSE ALIQUEM MAGNUM, — puta Prophetam, vel angelum, aut semideum, imo Deum et Dei Filium. Unde S. Hieronymus, in cap. XIV S. *Matthæi*, ait Simonem hunc in tantam prorupisse superbiam, ut diceret : « Ego sum sermo Dei, ego sum speciosus, ego paracletus, ego omnipotens, ego omnia Dei. » Et S. Augustinus, lib. *De Hæres.*, cap. I, ait eum se vocasse Christum et Jovem, id est Messiam Judæorum et Deum Gentium, ut ab utroque haberetur Deus. Addit S. Augustinus : « Dixerat, inquit, se in monte Sina legem Moysi in persona Patris dedisse Judæis; tempore Tiberii in Filii persona putative apparuisse; postea se in linguis igneis Spiritum Sanctum super Apostolos venisse; Christum autem nec venisse, nec a Judæis quidquam pertulisse. » Ubi adverte quædam ex his dixisse post auditum Evangelium et susceptum baptismum. Nam ante illud nesciebat, utpote Judæus et Samarita, imo nec audierat nomen Paracleti, aut Verbi vel sermonis Dei; sed utrumque didicerat a Philippo et Apostolis evangelizantibus, a quibus baptizatus, factus est apostata et hæreticus, imo hæresiarcha, isque omnium qui post Christum extiterunt, primus. Unde a S. Ignatio, epist. *ad Trallianos*, vocatur « primogenitus Satanæ; » ac a S. Augustino, Epiphanio, Philastrio et aliis qui scribunt de hæresibus, inter hæresiarchas primo loco collocatur. Illo ergo Mago, qui cum dæmone rem habebat, duce et chorago glorientur Lutherus, Calvinus cæterique hæresiarchæ, qui pariter dæmones, partim visibiliter, partim invisibiliter familiares habuerunt, ab eoque sua dogmata hauserunt, uti ostendi I *Timoth.* cap. IV, 1. Hinc et a priscis hæreticis, Simonis asseclis, puta Marco, Menandro, Basilide, Carpocratianis, Gnosticis, cultam fuisse magiam, testatur S. Irenæus, lib. I, cap. VIII; Epiphanius, *Contra Gnosticos*; Tertullianus, lib. *De Præscript.*, æque ac a modernis nostris eadem laudatur et defenditur. Sane Lutherus, hæresum hujus ævi pater et princeps, lib. *De Missa angulari*, saxonice scripto, palam profitetur sibi notum et familiarem esse malum spiritum, seque cum eo plus quam modium salis comedisse. Idem refert Jacobus Lingæus in Vita Lutheri.

Superbia, fons hæresis. Rursum nota hic superbiam esse fontem hæresis; hæc enim Simonem impulit ut talia et tanta de se jactaret, seque faceret Deum. Eadem impulit cæteros hæresiarchas ad commiscendum novos errores, ut eorum haberentur inventores, in eosque post se ducerent discipulorum agmina. Proprium ergo signum et quasi stigma hæretici est superbia; æque ac orthodoxi, præsertim doctoris, est humilitas. Hic enim sequitur S. Petrum et Paulum, qui fuerunt humillimi, imo Christum qui « cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, » id est non rapuit divinitatem, uti fecit Simon; « sed semetipsum exinanivit in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, » *Philipp.* II, 7. Denique vide hic odium diaboli in Christum et Ecclesiam, et ex adverso Christi virtutem omnia ejus tela superantem. Diabolus enim hostes Christo suscitavit, Annam, Caipham, Scribas et Pharisæos : æmulos vero, Theodam in Judæa, Judam Galilæum in Galilæa, Simonem hunc in Samaria, Apollonium Thyanæum in Asia; sed hos omnes supplantavit sua sapientia, sanctitate et miraculis Christus ejusque Apostoli. Idem respectet vir sanctus et zelosus qui magna molitur, cogitet se diabolum totumque infernum ad duellum provocasse : virtutis enim comes est invidia, tum diaboli, tum hominum malevolorum. Ubi recte advertit Baronius dæmonem esse simiam Christi. Sicut enim Christus primum Apostolorum suorum creavit Simonem, quem deinde vocavit Petrum, ita diabolus primum ei antagonistam, suum pseudoapostolum opposuit Simonem Magum, ideoque Simon Petrus a Christo et Apostolis destinatus est Samariam, ut Simonem Magum profligaret.

Symbolice : Simon Magus, puta superbus et insipiens, se jactat esse aliquem, cum sit nullus et nihil. Ex adverso humilis et sapiens dicit se esse nullum et nihil, cum per Deum sit omnia. Sapuit

hoc prudens Ulysses, qui vocando se Nullum, Cyclopum manus evasit. Nam, ut narrat Homerus, *Odyss.* IX, Ulysses cum sociis captus a Polyphemo Cyclope, petensque ab eo gratiam libere redeundi in patriam, rogatus a Polyphemo « quod ejus esset nomen? » respondit : Οὔτις, id est *Nullus vocor.* Cui Polyphemus : « Ego, inquit, Nullum sociorum suorum ultimum comedam, alios vero prius : hoc nostrum munus habeto. » Ulysses ergo Polyphemum inebriavit ebriumque exoculavit. Evigilans ille exclamat advocatque alios Cyclopes dicens : « Adjuvate, Nullus me per dolum excæcavit. » Cui illi : « Si nullus tibi soli existenti vim affert, morbum magni Jovis non est evitare, » *q. d.* Si nullus hominum, sed Jupiter te ferit, nolumus contra Jovem pugnare, ut tibi opem feramus. Ita evasit Ulysses tectus pelle arietis. Simili modo humilis Cyclopum, id est dæmonum, manus evadit. Unde S. Antonius, cum vidisset totum mundum usque ad cœlum plenum laqueis dæmonum, et anxius rogaret, « Quis hos laqueos evadet? » audivit, « Humilitas. » Ita S. Athanasius, in ejus Vita.

Vers. 10. 10. HIC EST VIRTUS DEI, QUÆ VOCATUR MAGNA. — Tigurina, *iste est potentia Dei illa magna, q. d.* Simon est Dei potentia, non qualis qualis, sed maxima et sublimissima. Unde Theodoretus, lib. I *De Fabulis hæret.*, asserit Simonem se vocasse infinitam potentiam, id est Deum omnipotentem. Et Clemens Romanus, lib. II *Recog.*, « Excelsam virtutem supra creatorem Deum. » Audi Tertullianum, lib. *De Præscript.*, cap. XLVI : « Simon Magus, inquit, ausus est summam se dicere virtutem, id est summum Deum : mundum autem ab angelis suis institutum, etc. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter Magus, eadem dicens quæ Simon ipse : quidquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. » Et Irenæum, lib. IX, cap. XX : « Hic (Simon Magus) a multis quasi Deus glorificatus est, et docuit semetipsum esse, qui inter Judæos quidem quasi Filius Dei apparuerit in Samaria, quasi Pater descenderit, in reliquis vero Gentibus quasi Spiritus Sanctus adventarit. Esse autem se sublimissimam virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia Pater. Hic Selenem quamdam secum circumducebat; dicens hanc esse primam mentis ejus conceptionem, per quam initio mente concepit Angelos facere et Archangelos, » etc.

Vide hic ingenium hæresiarcharum, nimirum quam carnales sint et mulierosi. Pergit Irenæus de Simone docente, « Cum angeli moderarentur mundum, eo quod unusquisque eorum concupisceret principatum, se venisse ad rerum emendationem, et descendisse transfiguratum et assimulatum virtutibus, et potestatibus, et angelis, ut et in hominibus homo appareret, cum non esset homo, et passum in Judæa putatum, cum non esset passus. Prophetas autem e mundi fabricatoribus angelis inspiratos, dixisse prophetias : quapropter nec ulterius curarent eos hi, qui in eum et Selenem ejus spem habeant, et ut liberos agere quæ velint : secundum enim illius gratiam salvari homines, sed non secundum opera justa. » Hæc fecit post susceptum baptismum, seque pro Christo ipso substituit. Hunc fastum didicit Simon a patre suo diabolo, de quo S. Antonius apud S. Athanasium : « Vidi, inquit, aliquando diabolum excelsum corpore, qui se Dei virtutem et providentiam ausus est dicere, et ait ad me : Quid vis ut a me tibi donetur, Antoni? At ego sputum vi maxima in os ejus ingeminans, totum me Christi nomine armatum in eum ingessi; et statim ille procerus aspectu inter medias manus exolevit. »

Vers. 11. 11. PROPTER QUOD, — id est eo quod, propterea quod : patet ex Græco.

Vers. 12. 12. DE REGNO DEI. — *Regnum Dei* est Ecclesia tum militans, in qua Deus per gratiam regnat in fidelibus; tum triumphans, in qua Deus in iisdem regnat per gloriam. Utrumque prædicavit Philippus et Apostoli.

IN NOMINE JESU CHRISTI BAPTIZABANTUR. — Ita Romana, *q. d.* Baptizabantur baptismo, non Joannis, non Pharisæorum, sed Christi, in quo inter cæteras personas S. Trinitatis, invocatur nomen Filii Dei, puta Jesu Christi. Vide dicta cap. II, vers. 38.

Aliter hæc legunt et dispungunt Græci codices moderni; nimirum : *Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei et de nomine Jesu Christi, baptizabantur* : ita Tigurina, Pagninus et alii. Sic quoque accipi et dispungi potest nostra versio Latina, si ante *baptizabantur* ponas comma. Tunc enim erit sensus, *q. d.* Cum credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, scilicet illud acquirendum esse in nomine, id est per fidem et invocationem nominis Jesu Christi, baptizabantur.

Vers. 13. 13. CREDIDIT, — ficte, id est simulavit se credere, tum ne a suis discipulis Philippo credentibus desereretur, tum ut potestatem loquendi variis linguis et faciendi miracula acciperet, sicut videbat eam accepisse Philippum et fideles in baptismo. Audi Eusebium, lib. II *Hist.*, cap. I : « Simon calide se in Christi religionem insinuavit, et usque eo fidem in Christum veteratorie simulavit, quoad baptismatis lavacro tinctus est, » additque idem suo adhuc tempore factitari solitum ab ejus asseclis Simonianis. Hinc S. Augustinus, tract. 6 *in Joannem*, ait quod Simon ut corvus ingressus sit in Ecclesiam. Idem censent S. Hieronymus, scribens in cap. XVI *Ezech.*; Irenæus, lib. I, cap. XX; S. Gregorius, in *Psal.* IV pœnitentiali; Ambrosius, lib. II *De Pœnit.*, cap. IV; Cyrillus Hierosolymitanus, *Catech.* 3; Chrysostomus, hom. 60 *ad Populum*, qui ait Simonem accessisse ad fidem et Ecclesiam, sicut Judas in ultima cœna accessit ad Eucharistiam.

Nota : Scriptura sæpe loquitur more hominum, iis enim se accommodat : homines autem judicant et loquuntur de rebus et personis prout exterius apparent, interiora enim et arcana cordis perspicere nequeunt. Sic ergo Simon hic dicitur credidisse, quia exterius profitebatur se credere; esto id fingeret, et revera interius in corde non crederet.

VIRTUTES, — δυνάμεις, id est opera potentia et miraculosa. Vide dicta cap. II, vers. 22.

ADMIRABATUR, — tum quia majora faciebat Philippus, quam ipse Simon; tum quia miracula Philippi vera erant et realia, Simonis autem pleraque erant præstigiæ, quibus oculis hominum illudebat, ut videretur facere quod revera non faciebat; tum denique quia videbat in baptismo Philippi visibiliter in baptizatos descendere Spiritum Sanctum in specie ignis, linguarum, etc. Quod sane uti novum et divinum, summe erat stupendum et reverendum. Quid enim mirabilius, quid majoris dignationis, quid optabilius, quam Deum omnipotentem in hominem descendere, in eo inhabitare, loqui, operari?

Vers. 14. 14. MISERUNT. — Mittitur hic Petrus, non tanquam minor, cui jubeatur; sed ut caput et superior, qui rogatur, ut hoc iter tam sanctum et arduum, ad Dei gloriam et Ecclesiæ propagationem, capessat, quomodo respublica rogat regem, ut proficiscatur ad legationem maximi momenti : ut cum S. Leo Pontifex, ut votis fidelium satisfaceret, profectus est ad Attilam ; ejusque furorem a Romana Ecclesia avertit. Sic Pater misit Filium in mundum, et cum eo misit Spiritum Sanctum in Pentecoste; esto omnes tres personæ in divinis, auctoritate et gloria sint pares. Unde Cajetanus : « Petrum, inquit, Apostoli mittunt, non imperio, sed fraterna charitate ac impulsione, ut multi fratres mittunt quandoque majorem; et capitulares mittunt Episcopum ad Papam, vel Cæsarem. » Porro mittitur Petrus potius quam alius, tum ut quasi pastor Ecclesiæ in eam gentem externam recipiat; tum ut quasi caput omnium, Samaritas uniat Judæis, a quibus ante implacabili schismate dissidebant; tum ut se opponat Simoni Mago et primo hæresiarchæ futuro.

Vers. 15. 15. ORAVERUNT PRO IPSIS, — ut scilicet ipsi congrue se disponerent ad sacramentum Confirmationis, utque in eo super eos visibiliter descenderet Spiritus Sanctus.

UT ACCIPERENT SPIRITUM SANCTUM, — puta plenitudinem Spiritus Sancti, per signum visibile, de quo mox : alioqui enim jam in baptismo invisibiliter acceperant Spiritum Sanctum, per gratiam sanctificantem. Unde sequitur :

Vers. 16. 16. NONDUM ENIM IN QUEMQUAM ILLORUM VENERAT. — Græce ἐπιπεπτωκὸς, id est *erat illapsus*, puta per signum visibile : licet enim Spiritus Sanctus visibiliter illapsus sit in baptismo super primos credentes, ad primas conciones S. Petri, cap. II, vers. 41, et cap. IV, vers. 4, atque in Cornelium ejusque familiam, mox ut credidit ante baptismum, cap. X, vers. 44, tamen id non fuit baptismo proprium, ideoque rarum, ac forte concessum duntaxat S. Petro ob primatus apicem. Unde nec hic in baptismo Samaritarum, nec vers. 38 in baptismo Eunuchi, nec alibi legimus in baptismo visibiliter datum fuisse Spiritum Sanctum; sed id reservatum est sacramento Confirmationis, utpote in qua confertur robur et plenitudo Spiritus Sancti, ad libere profitendum et prædicandum fidem Christi, ut patet vers. seq., et cap. XIX, vers. 5 et 6.

In confirmatione datur Spiritus Sanctus.

Notat Epiphanius, lib. I, *hæres.* 9, Samaritarum hæresim fuisse non esse Spiritum Sanctum, itaque eo mitti Petrum, ut eam evellat, non tam argumentis, quam reipsa per Confirmationis sacramentum, visibiliter conferendo eis Spiritum Sanctum.

Vers. 17. Est Sacramentum. 17. TUNC IMPONEBANT MANUS SUPER ILLOS, — conferendo illis sacramentum Confirmationis. Ita passim Doctores contra Calvinum, qui negat Confirmationem esse Sacramentum, aitque hanc manus impositionem fuisse meram orandi pro aliquo cæremoniam. Vide Bellarminum de hoc Sacramento. Et patet : quia per hanc manus impositionem accipiebant Spiritum Sanctum, qui est effectus Sacramenti.

Ejus minister est Episcopus. Nota hic *primo*, solius Episcopi esse conferre hoc Sacramentum. Unde Philippus Diaconus id non poterat, sed ad hoc vocavit Episcopos, puta Petrum et Joannem. Ita definit Concilium Florentinum in formula unionis Armenorum; et Tridentinum, *sessione* VII, can. 3. In necessitate tamen Summus Pontifex potest presbyterum auctorare facereque ministrum sacramenti Confirmationis, uti S. Gregorium fecisse legimus, lib. IV, *epist.* 33. Vide Franciscum Suarez, *De Sacram. Confirm.*

Porro in tribus Sacramentis imponitur manus, scilicet in Ordine, Pœnitentia et Confirmatione; de qua hic agi patet ex eo quod conferebatur recens baptizatis.

Nota *secundo* : Dubium est an Petrus et Joannes hic adhibuerint chrisma, an vero per solam manus impositionem contulerint hoc Sacramentum. Utrumlibet est probabile : nonnulli Doctores propendent in hoc quod non adhibuerint chrisma, dispensante in hoc Deo, eo quod tunc loco chrismatis esse ipsum visibile signum, per quod illabebatur in confirmandos Spiritus Sanctus. Ita S. Thomas, Bonaventura, Scotus, Durandus, Gabriel, Richardus, Paludanus et Soto, in IV, dist. VII, Suarez et alii. Favere videtur Concilium Florentinum, dum ait sacramentum Confirmationis successisse loco manus impositionis Apostolicæ.

Apostolos adhibuisse chrisma. Verum longe probabilius est, imo quasi certum, nunquam Apostolos hoc Sacramentum sine chrismate exhibuisse, ut docet Hugo de S. Victore, lib. II *De Sacram.*, part. VII, § 2, et Waldensis, tom. II, cap. CXIII. Et probatur *primo*, quia in cæteris Sacramentis non habuerunt istam libertatem,

Probatur Primo.

neque alia Sacramenta sine sua ordinata materia administraverunt. *Secundo,* quia nullus veterum dicit illos hoc Sacramentum vario modo administrasse, nempe nunc per solam manus impositionem, nunc per chrismatis unctionem, cum tamen multi dicant illos usos fuisse chrismate, ut S. Dionysius, cap. IV *Eccl. Hier.*; Clemens Romanus, lib. VII *Constit. Apostolic.*, cap. XLIV; Fabianus Papa, *epist.* 2, denique ipse S. Thomas, III *part.*, *Quæst.* LXXII, art. 2. *Tertio,* quia sub nomine impositionis manuum commodissime simul comprehendimus unctionem, etiamsi non exprimatur, ut docent Hugo et Waldensis supra. Nam qui inungit, manus imponit: quia *manus imponere* phrasi hebraica significat tangere. Unde *Marci* III, 2, cum quidam petiissent a Domino, ut lunatico manus imponeret, ipse id fecit digito tangens linguam ejus et aures. Vide Pagninum in verbum סמך *samach,* quod significat ungere, imponere, confirmare, fulcire, stabilire, seu tangere ad fulciendum. Sic dicitur, *Sap.* VIII, 12 : « Manus ori suo imponent, » id est apponent. *Quarto,* quia Patres qui uno loco dicunt Spiritum Sanctum dari manus impositione, iidem alio loco dicunt dari unctione chrismatis : tanquam hæc duo pro eodem habentes, vel alterum in altero per compendium intelligentes, ut patet in testimonio Tertulliani mox citando, ubi meminit unctionis, signationis et manus impositionis. Idem autem, lib. I *Contra Marcionem,* solum exprimit unctionem; Cyprianus, *epistola* 70, solum meminit unctionis; *epist.* autem 72, vocat manuum impositionem; et tamen idem significat. Accedit, quod Apostoli facile potuerint habere oleum et balsamum, utpote quod in Judæa nascitur illique est proprium : ex oleo autem et balsamo conficitur chrisma. Cur ergo illud a Christo sancitum omisissent, ubi nulla urgebat causa vel necessitas? Secus est de libro Evangeliorum : hunc enim adhibere non potuerunt in ordinatione primorum Diaconorum, eo quod ille necdum esset conscriptus. *Quinto,* quia Patres, quando dicunt solos Episcopos dare Spiritum Sanctum per unctionem chrismatis, id probant ex hoc loco *Act.* VIII et XIX, ubi soli Apostoli manus imponebant : ergo aperte significant in illa manus impositione fuisse comprehensam chrismatis unctionem. Vide Cyprianum, *epist.* 73; Innocentium, *epist.* 1, et Damascenum, *epist.* 4. *Sexto,* quia familiare est Scripturæ res multas conjungi solitas per compendium perstringere, una tantum expressa, ut, *Act.* VIII et XIX, dicit Lucas Apostolos baptizasse in nomine Christi, relinquens nobis alias personas cointelligendas; *Act.* VIII, dicit Eunuchum a Philippo baptizatum, cum dixisset : « Credo Filium Dei esse Jesum; » tamen non est dubitandum quin de aliis multis fuerit interrogatus Eunuchus.

Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto.

Dices : Concilium Florentinum, in *Instruct. Armen.*, dicit, loco impositionis manuum Apostolorum, dari nunc in Ecclesia Confirmationem; et Innocentius III, cap. *Cum venisset,* tit. *De S. Unctione,* dicit per frontis chrismationem designari manus impositionem Apostolorum. Respondeo, non distinguunt isti ritum a ritu, sed tantum modum loquendi a modo loquendi : nam solum volunt dicere idipsum quod Apostoli faciebant, cum dicebantur manus imponere, nunc facere Episcopos, cum dicuntur confirmare : quod enim tunc vocabatur manus impositio, nunc vocatur Confirmatio; quanquam sit idem prorsus Sacramentum. Quod hoc velint dicere clarissimum est, si loca inspiciantur : alioquin dicerent tempore Apostolorum non fuisse sacramentum Confirmationis.

ET ACCIPIEBANT SPIRITUM SANCTUM. — Nam sacramento Confirmationis datur plenitudo gratiæ acceptæ in baptismo. Unde S. Cyprianus, epist. 73 *ad Jubaianum,* illud vocat « signaculum Dominicum quo Christiani consummentur; » ut qui antea erant fideles, jam fiant milites, athletæ et pugiles Christi. Et S. Melchiades, epist. *ad Episcop. Hisp.* : « In Baptismo, inquit, regeneramur ad vitam, in Confirmatione armamur ad pugnam. » Et S. Urbanus, in *Epist. Decret.* : « Omnes, inquit, fideles per manuum impositionem Episcoporum, Spiritum Sanctum post baptismum accipere debent, ut pleni Christiani inveniantur. » Quocirca S. Cornelius Pontifex, epist. *ad Fabianum Antioch.*, apud Eusebium, lib. VI *Hist.*, cap. XXXIII, agens de Novato : « Non fuit, inquit, signaculo chrismatis consummatus; unde nec Spiritum Sanctum potuit promereri. » Et S. Dionysius, *Eccl. Hier.*, cap. II, p. 3 : « Perficiens, ait, illa unctio facit perfectum. » Pulchre vero Tertullianus, lib. *De Resur. carnis,* cap. VIII, paucis totum Sacramenti hujus ritum, puta unctionem, signum crucis et manus impositionem perstringit : « Caro, inquit, ungitur, ut anima consecretur; caro signatur, ut anima muniatur; caro manus impositione adumbratur, ut anima Spiritu illuminetur. »

In Confirmatione datur Spiritus Sanctus, quomodo? Resp. Primo.

In sacramento Confirmationis datur Spiritus Sanctus : *Primo,* quia datur augmentum gratiæ acceptæ in baptismo, ac consequenter virtutum omnium. Unde Eusebius Emissenus (vel quisquis est Auctor, certe priscus est et gravis), hom. *De Pentecoste* : « Spiritus Sanctus, inquit, qui super aquas baptismi salutifero descendit illapsu, in fonte plenitudinem tribuit ad innocentiam, in Confirmatione augmentum præstat ad gratiam. »

Secundo.

Secundo, quia datur in eo plenitudo septem donorum Spiritus Sancti, ac præsertim ingens robur ad luctandum cum diabolo. Audi S. Cyprianum (vel quisquis est Auctor), tract. *De Cardinal. Christi operibus* : « Hujus unctionis beneficio, et sapientia nobis, et intellectus divinitus datur, consilium et fortitudo cœlitus illabitur; scientia, et pietas, et timor inspirationibus supernis infunditur. Hoc oleo uncti cum spiritualibus nequitiis colluctamur. » Unde forma sacramenti Confirmationis est hæc : « Consigno te signo crucis et

confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. » Quocirca in historiis legimus sæpe energumenos in susceptione hujus Sacramenti a dæmone fuisse liberatos. Idipsum quoque testatur Nazianzenus, orat. *in Julian.*; Lactant., lib. IV, cap. XXVII; Prudentius, in *Apotheosi*. Quin et S. Bernardus, in Vita S. Malachiæ, sic scribit de ejus præceptore, Malcho Episcopo : « Puerum mente captum ex his quos lunaticos vocant, inter confirmandum sacra unctione curavit. » Ex adverso Eusebius, lib. VI *Hist.*, cap. XXXV, vel juxta aliam editionem, XXXIV, scribit Novatum rejicientem hoc Sacramentum a dæmone fuisse correptum ; et cum esset presbyter, in persecutione præ metu negasse se esse presbyterum. Rursum Gregorius Turonensis, lib. I *De Gloria Martyr.*, cap. XLI, narrat artes magicas, per præsentiam cujusdam Christiani qui chrismate confirmatus erat, fuisse irritatas et discussas.

Tertio. *Tertio*, datur animus et fortitudo ad intrepide profitendam fidem, præsertim in persecutione et martyrio. Unde ejus virtute Martyres de tyrannis, tormentis et morte triumpharunt : qua de re inter alia illustre est exemplum Aproniani, qui, cum esset commentariensis, et Sisinnium Diaconum præsidi examinandum sisteret, vocem e cœlo audivit : « Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est a constitutione mundi ; » qua voce conversus, a Sisinnio baptizatus, et a Marcello Papa confirmatus, ad martyrium vocatus, fortiter ejus agonem obiit, uti habent ejus acta apud Surium 16 januarii. S. Bonifacius, Germanorum apostolus in Frisia, dum a se baptizatos Confirmationis sacramento munire parat, a Frisiis trucidatus, ejus fidem prior ipse eo confirmatus, suo sanguine confirmavit. Ita habet ejus Vita apud Surium die 5 junii.

Quarto. *Quarto*, sæpe Deus per hoc Sacramentum patravit miracula, quæ sunt opera Spiritus Sancti et gratiæ gratis datæ. Præter ea quæ jam recensui, S. Rembertus, secundus Bremensis Archiepiscopus, ante annos 800, cum in Sueciam profectus esset et ibi Pontificali more sacro chrismate cæcum inunxisset, illi visum restituit. Ita habet ejus Vita apud Surium 4 februarii.

Sic et Faro, Meldensis Episcopus, puerum cæcum confirmans illuminavit, ut habet ejus Vita apud Surium 5 octobris.

Memorabile est quod scribit Optatus Milevitanus, lib. II *Contra Donatistas*, nimirum ampullam sacri chrismatis a Donatistis impie violatam, et per fenestram præcipitatam, ab angelis fuisse exceptam, ne frangeretur aut læderetur.

Fideles ergo mature curent suos filios confirmari, ut hæc Spiritus Sancti dona percipiant; Episcopi vicissim diligentes sint, ut illud suis impertiant, illoque suas, imo Christi oves obsignent et confirment. Celebre est exemplum S. Maurilii, Episcopi Andegavensis, qui vocatus ad quemdam puerum moribundum confirmandum, paululum tardans reperit puerum jam defunctum. Quare hanc suam, ut ipse dicebat, negligentiam multis annis luxit, ac relicto episcopatu, secreto fugiens longam et molestam peregrinationem suscepit, uti refert Venantius Fortunatus in ejus Vita.

Vers. 18. 18. CUM VIDISSET. — Recte hinc infert S. Chrysostomus visibili signo, puta ignis, linguarum ignearum, columbæ, aut quo simili tunc in fideles confirmatos descendisse Spiritum Sanctum : unde et visibiles, id est sensibiles, ejus affectus emanabant, ut quod loquerentur variis linguis, quod prophetarent, quod jubilarent, psallerent, concionarentur supra captum hominum, quasi enthusiasmo Spiritus Sancti acti et impulsi. Quocirca Simon Magus pecunia voluit idipsum emere ab Apostolis, scilicet ut non tantum ipse reciperet Spiritum Sanctum, sed ut et aliis quoque eumdem communicare, imo vendere posset, longe utique majori tum pecuniæ, tum honoris et gloriæ pretio. Ita Œcumenius et S. Cyprianus, serm. *De Jejunio et Tentatione*. Multi enim ingens ei dedissent pretium, si per impositionem manus conferendo Spiritum Sanctum, contulisset pariter ipsis donum loquendi variis linguis, revelandi arcana et futura, explicandi S. Scripturam (hæc enim multi ambiunt magnique æstimant), uti faciebant Apostoli.

Simon parens simoniæ.

Hinc sequitur Simonem saltem implicite (forte etiam explicite) ambivisse et voluisse emere Episcopatum : quia solorum Episcoporum est imponere manus, et hac impositione conferre Spiritum Sanctum in sacramento Confirmationis et Ordinis ; hanc autem potestatem conferendi Spiritum Sanctum emere volebat Simon. Rursum cupiebat superbus Simon inter suos Samaritas excellere et eminere quasi propheta et vir divinus, uti hactenus per magicas artes excelluerat. Quare videtur voluisse a S. Petro creari Hierarcha et Episcopus Samariæ; unde ab eo hodie qui emunt episcopatus et beneficia, vocantur Simoniani vel Simoniaci. Ita Bellarminus, lib. IV *De Notis Eccl.*, cap. XIII : « Constat, ait, ex *Act.* VIII, Simonem Episcopalem auctoritatem ambivisse, et data pecunia emere voluisse : ubi vero exclusus fuit, hæresim novam excogitasse, ut qui in Ecclesia non poterat, saltem extra eam principatum gereret. » Simili enim modo Arius, Valentinus, Marcion, Montanus, Novatianus, Lutherus cæterique hæresiarchæ, quia ab episcopatu, similive officio et gradu, quem ambiebant, repulsi sunt, nova dogmata et hæreses adinvenerunt, novasque cathedras extra Ecclesiam sibi erexerunt, uti ostendam II *Petr.* II.

En tibi primum post promulgatum Evangelium (nam ante illud simoniaci fuerunt, Balaam, pretio volens vendere sua oracula, benedictiones et maledictiones, *Num.* XXII, 7 ; et Esau, vendens jus primogenituræ, eique annexum sacerdotium, fratri Jacobo, *Hebr.* XII, 16 ; et Giezi, a Naaman

exigens pretium miraculosæ curationis a lepra, IV *Reg.* V, 20; et Jason, emens ab Antiocho pontificatum, II *Mach.* IV, 8, æque ac Annas Caiphas, eumdem redimentes a Romanis), simoniæ parentem: en primum sacrilegum Spiritus Sancti institorem, Simonem Magum. Tradit S. Clemens, lib. VI *Const.*, cap. VII, diaboli consilium fuisse per Simonem Apostolos, « pecunia delinitos et captos, dono Dei privare, sicut Adamum post degustatum cibum interdictum, promissa immortalitate privarat. » Recte notat Tharasius, I, *Quæst.* I, cap. *Eos qui*, pejorem esse simoniam hæresi Macedonianorum: « Illi enim, inquit, creaturam, et servum Dei Patris et Filii; Spiritum Sanctum delirando fatentur; isti vero eumdem Spiritum efficiunt suum servum; » imo quasi pecus et peculium a se emptum, quod aliis divendere ad libitum possint.

Quocirca simonia proprie est peccatum contra Spiritum Sanctum. Hinc refert Petrus Damianus, *epist.* 5, cap. VII, simoniacum quemdam scelus suum parvi pendentem, jussum pronuntiare doxologiam SS. Trinitatis: « Gloria Patri, et Filio, et Spiritui Sancto, » nequivisse dicere, « Et Spiritui Sancto; » sed tantum, « Gloria Patri, et Filio, » etiamsi secundo et tertio idem iterando, conatus fuisset addere, « Et Spiritui Sancto, » sed frustra. Nam, ut subjicit Damianus: « Merito Spiritum Sanctum dum emit, amisit, ut qui exclusus erat ab anima, procul etiam consequenter esset a lingua. »

Simoniacus nequit proferre nomen Spiritus Sancti.

Porro Urbanus II Pontifex, anno Domini 1099, ut grassantem illo sæculo simoniæ pestem reprimeret, contra eam scripsit epistolam decretalem ad Lucium, præpositum S. Juventii apud Ticinum, qua inter alia docet, simoniam esse emere vel vendere beneficium Ecclesiasticum, aut aliam rem sacram, eo quod Simon idem hic fecerit. Audi eum: « Objicitur utrum vendere Ecclesiasticam rem, simoniacum sit? Hoc simoniacum esse patenter colligitur ex hoc quod beatus Petrus Apostolus ait Simoni: Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei existimasti pecunia possideri. Donum quippe Dei est Spiritus Sanctus, et donum Dei est res ipsius Ecclesiæ oblata. Et si bene advertis, Simon Magus qui ficte ad finem accessit, non Spiritum Sanctum propter Spiritum Sanctum quo ipse indignus erat (quoniam scriptum est: Spiritus Sanctus disciplinæ effugiet fictum), sed ideo quantum in ipso est emere voluit, ut ex venditione signorum, quæ per eumdem fiebant, multiplicatam pecuniam quam obtulerat, lucraretur. Nec Apostolus emptionem Spiritus Sancti, quam bene noverat fieri non posse, sed ambitionem talis quæstus, id est avaritiam, quæ est idolorum servitus, in eodem Simone exhorruit, et maledictionis jaculo perculit. Quisquis itaque res Ecclesiasticas, quæ Dei dona sunt, quoniam a Deo fidelibus, et a fidelibus Deo donantur, quæque ab eodem gratis accipiuntur, et ideo gratis dari debent, propter sua lucra vendit vel emit, cum eodem Simone donum Dei pecunia possideri existimat, etc., cum principalis intentio Simonis fuerit, sola pecuniæ avaritia, id est idololatria, ut ait Apostolus Paulus. »

Hinc rursum Henricus II Imperator, anno Domini 1047, ob simoniæ labem a Spiritu Sancto desertus, professus est se toto triduo dæmones infestos vidisse, flammam in se per fistulam jaculantes adeo pertinacem, ut noster ignis in comparatione illius jocus putetur, et nihil calere; sed liberatum fuisse a juvene semiustulato, scilicet a S. Laurentio, cujus ecclesiam restauraverat. Ita ex Wilhelmo Malmesburiensi et Matthæo Westmonasteriensi refert Baronius, tom. XI, anno Christi 1047.

Vers. 20.

20. PECUNIA TUA TECUM SIT IN PERDITIONEM. — Maledicit hic Petrus Simoni, ex zelo justitiæ, non vindictæ, tanquam judex vindexque sceleris, puta simoniæ, ad cæterorum exemplum et terrorem. Ex charitate ergo id fecit, et studio religionis, ut primi Christiani discerent quantum esset Simonis et Simoniæ flagitium, *q. d.* Pereas et damneris, o sacrilege, cum tuis nummis sacrilegis. Justam enim in scelus profert sententiam, eique debitam pœnam irrogat; subaudi: Nisi pœnitentiam agas, teque emendes. Unde paulo post ad illam eum hortatur, dicens: « Pœnitentiam itaque age. » Magis ergo minando, quam feriendo id dicit, *q. d.* Dignus es qui pereas morte præsenti et æterna: minor tibi, et ex parte Dei denuntio, te periturum iturumque in gehennam, nisi ab hoc crimine resipiscas. Alioqui enim, si absoluta et efficax fuisset hæc Petri sententia, non autem comminatoria, utique subito occidisset Simonem, eumque trusisset in tartara, uti occidit Ananiam et Sapphiram, cap. V, qui tamen longe minus peccaverant quam Simon. Sed voluit Deus servari Simonem ad majores S. Petri cum eo Romæ coram Nerone agones et triumphos.

Addunt Beda et Glossa hæc verba Petri non tam esse imprecationem, quam prophetiam et prædictionem, quod scilicet Simon in hoc suo scelere aliisque esset periturus et damnandus; esto ex officio suo hortetur eum ad pœnitentiam, vers. 22. Sic maledicit Psaltes impiis ex eodem zelo, *Psal.* LXVIII: « Deleantur de libro viventium. » Sic et iisdem maledicit Christus, non minando, sed feriendo in die judicii, dicendo: « Ite, maledicti, in ignem æternum. » Porro maledicit Petrus non tantum Simoni, sed et ejus pecuniæ, non qua pecunia est: sic enim est Dei creatura, et consequenter res bona; sed quatenus pretium erat simoniæ et sceleris materia. Sic enim pecunia hæc erat impia et sacrilega, dignaque perire, æque ac impius et sacrilegus ejus nundinator Simon. Unde S. Hieronymus, in cap. III *Michææ*: « Oblatam, inquit, pecuniam cum offerente damnavit. » Et S. Chrysostomus sic explicat, *q. d.* « Peccatum tuum sit in perdi-

tionem. » Et S. Bernardus, *epist.* 237, citatis hisce Petri verbis, exclamans ait : « O vox tonitrui, o vox magnificentiæ et virtutis, ad cujus terrorem confundantur et convertantur retrorsum omnes qui oderunt Sion ! » Vide de maledictione et quomodo creaturæ maledicere liceat, disserentem S. Thomam, II II, *Quæst.* LXXI.

Narrat Baronius, anno Christi 1047 (quo sæculo ob tres pseudopontifices valde grassata est simonia; cui proinde præ aliis valide se opposuit B. Petrus Damianus), ex Desiderio, Abbate Cassinensi, episcopum quemdam Galliæ a Leone IX Pontifice a sacris suspensum, furtim data pecunia a Cancellario Leonis absolutionem et restitutionem officii Episcopalis impetrasse. Intellecta fraude Leo, vocato presbytero qui pecuniam nomine Episcopi dederat, ait : « Pecunia tua tecum sit in perditionem, quia donum Dei furtim tentasti pecuniis possidere. » Cujus sermonem divina mox ultio est secuta, ita ut amissa mente ab illa die usque nunc, inquit Auctor, ubique vagabundus incedat, nec ulla domus, vel claustra, ultra duos dies vel tres eum retinere valeat.

QUONIAM DONUM DEI. — Nomen proprium Spiritui Sancto est quod sit donum, quia ipse est donum primum increatum et notionale : procedit enim a Patre et Filio quasi amor utriusque : amor autem est primum optimumque donantis donum, quo gaudet ille cui donatur, et a quo cætera dona largiter profluunt, eoque largius quo major est amor. Ita ex S. Augustino S. Thomas, I *part.*, *Quæst.* XXXVIII, art. ult., ibique Scholastici ad unum omnes. Simon ergo volebat emere Spiritum Sanctum, ut eum aliis venderet, puta dona et gratias Spiritus Sancti, non tam gratum facientes, quam gratis datas : hæ enim ostentationem, gloriam et quæstum apud homines pariunt; quales sunt; loqui linguis, prophetare, morbos curare, etc. Ita Urbanus II, cujus verba paulo ante recitavi.

Vers. 21. 21. NON EST TIBI PARS, NEQUE SORS IN SERMONE ISTO, — id est in re ista; Tigurina vertit, *in hoc negotio*, puta in receptione et donatione Spiritus Sancti. Est metonymia. *Sermo* enim ponitur pro *re*, quam suo sermone expresserat Simon, æque ac Petrus. Syrus legit, *non est tibi pars, nec sors in fide ista*; Clemens, lib. VI *Constit.*, cap. VII : « Non est tibi pars in sermone hoc, neque sors in fide hac. » Sic quoque legunt S. Augustinus, tract. 6 *in Joan.*, et Ambrosius, lib. II *De Pœnit.*, cap. IV, *q. d.* Tu non habes fidem veram Christi, sed fingis te eam habere, ac proinde Christianæ religionis et Ecclesiæ non es particeps, atque consequenter Spiritus Sancti non es capax.

Rursum Vatablus proprie accipit *sermonem* pro prædicatione, *q. d.* Prædicatio nostra nihil ad te pertinet : neque enim es ex eorum numero, qui revera credunt; vel, non es dignus qui admittaris in consortium Evangelistarum, quorum est conferre Spiritum Sanctum.

Addunt aliqui S. Petrum hac voce Simonem expulisse ex Ecclesia, ideoque Jure Canonico simoniacos excommunicari. Ita Turrianus, in lib. I *Constit.*, cap. XI. Quin et S. Petrus, in *Canon. Apost.*, can. 28 : « Si quis, ait, Presbyter, etc., per pecuniam hanc obtinuerit dignitatem, etc., a communione modis omnibus abscindatur, sicut Simon Magus a me Petro abscissus est. » Memorabile est quod scribit S. Hieronymus, in Vita S. Hilarionis, nimirum eum, cum plurimos miraculose curaret, nihil unquam ab eis oblatum gratitudinis erga voluisse recipere, illudque Christi obtendisse : « Gratis accepistis, gratis date. » Cumque Orionus, vir primarius, quem a legione dæmonum liberaverat, veniret ad eum quasi gratiam redditurus, dona afferens, dixit ei Sanctus : « Non legisti quid Giezi, quid Simon passi sint, quorum alter accepit pretium, alter obtulit, ut ille venderet gratiam Spiritus Sancti, hic mercaretur? Cumque Orionus flens diceret : Accipe, et da pauperibus, respondit : Tu melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas, et nosti pauperes : ego qui mea reliqui, cur aliena appetam? Tristi autem et in terra jacenti : Noli, inquit, contristari, fili : quod facio, pro me et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego offendam Deum, et ad te legio revertetur. » Disce hic quam Deus velit sua gratis dari, Sanctosque, præsertim thaumaturgos, ab avaritia esse puros et ab acceptione munerum esse liberos.

S. Hilarion respuit dona pro gratiis.

COR ENIM TUUM NON EST RECTUM CORAM DEO, — quia distortum per avaritiam et ambitionem, et fictum per hypocrisin.

Vers. 22. 22. SI FORTE REMITTATUR. — Dices : Ergone dubitat Petrus num Simoni, si vere pœniteat, remittendum sit peccatum? Respondeo : Nequaquam. Nam *primo*, τὸ *forte* non est dubitantis, sed potius expletiva confirmantis particula : Græce enim est ἄρα, quod non tantum *forte*, sed et *utique*, *sane*, *profecto* significat, estque sæpe expletiva particula apud Homerum, ut notat Gaza, lib. II *Grammat.* Sic Christus ait, *Matth.* XI, 23 : « Si in Sodomis factæ fuissent virtutes quæ factæ sunt in te (o Capharnaum), forte mansissent usque in hanc diem; » ubi τὸ *forte*, non est dubitantis (sciebat enim determinate Christus, quid in hoc casu futurum fuisset), sed confirmantis ; Græce enim est ἄν, id est *utique*. Pluribus exemplis id demonstrat S. Ambrosius, lib. II *De Pœnit.*, cap. IV et V, ubi docet nullum esse tam grave peccatum, quod pœnitentia non deleat. *Secundo*, τὸ *forte* significat dubium eventum et effectum remissionis, ex dubia causa : licet enim certum esset quod Simon, si ageret pœnitentiam, veniam consequeretur, tamen quia anceps et incertum erat an esset acturus pœnitentiam, hinc pariter anceps et incertum erat an veniam consequeretur. Liberi enim erat arbitrii, ex eoque libere poterat pœnitere, vel non pœnitere; ac videtur Petrus per τὸ *forte* hic innuere, quod non esset acturus pœnitentiam, ac proinde

Forte est vox confirmationis.

veniam non consecuturus, uti revera non egit, nec consecutus est. Sic *forte* Latini usurpant in rebus quæ evenerunt, sed incerta de causa; *forte* enim idem est quod contingenter, casu et velut per sortem. Sic Terentius in *Andria* : « Forte, inquit, aspicio militem, aggredior hominem. » Et Livius, lib. I : « Forte evenit. » Et infra : « Forte ita acciderat. *Tertio*, τὸ *forte* significat fortuitam remissionem non culpæ, si pœniteat, sed pœnæ, v. g. mortis temporalis : Deus enim sæpe pœnitentibus, licet condonet culpam, non tamen condonat pœnam, ut patuit in Davide pœnitente, II *Reg.* XII, 14 : « Non morieris, verumtamen, etc., filius qui natus est tibi, morte morietur. » Simile fuit in Ninivitis, quibus intonabat Jonas : « Adhuc quadraginta dies, et Ninive subvertetur; » egerunt enim pœnitentiam, etsi non essent certi se per eam evasuros excidium. Unde S. Augustinus, *in Psal.* L, 8 : « Ninivitæ, inquit, de incerto egerunt pœnitentiam, et certam misericordiam invenerunt. »

COGITATIO, — ἐπίνοια, id est *consilium, conceptus, excogitatio, machinatio*; Syrus, *dolus*.

Vers. 23. Fel quadruplex. Primum.

23. IN FELLE ENIM AMARITUDINIS, — id est in felle amarissimo. Jam *primo*, per hoc *fel* accipi potest ira et invidia : iræ enim sedes et materia est fel, *q. d.* Video te vehementer iratum esse amaro et invido corde, eo quod videas te a tuis despici, tuosque discipulos a te ad nos transire : invides ergo nobis excellentiam, tum gratiarum, tum auctoritatis et æstimationis. Ita Vatablus.

Secundum.

Secundo, per *fel* hoc accipi potest hypocrisis. Sicut enim fel colore est simile melli, sed sapore dissimillimum, ita hypocritæ os habent melleum, sed felleum cor, *q. d.* Tu simulas bonitatem, et ambis columbam fellis expertem, id est Spiritum Sanctum suavissimum, ejusque dona; at intus plenus es malitia et impietate : os ergo habes melleum et columbinum, sed cor felleum et serpentinum.

Tertium.

Tertio, per *fel* accipi potest simonia : hoc enim fuit proprium Simonis peccatum. Simonia enim vocatur fel, quia ipsa est sacrilegium felleum, id est pessimum et amarissimum. Porro Simon videtur non tantum voluisse emere et vendere Spiritum Sanctum, sed et pertinaciter sensisse hoc esse licitum, quæ est hæresis. Fuit ergo ipse hæreticus, ut habetur I, *Quæst.* V, can. *Petrus*. Hæresis ergo est fel amaritudinis.

Quartum.

Quarto, fel significat quodlibet peccatum, quod amaricat conscientiam, et exacerbat Deum ac Spiritum Sanctum, qui totus suavis est et melleus. Hinc in Scriptura peccatores dicuntur Deum suis peccatis exacerbare, amaricare, potare felle et aceto, ut patet *Psal.* LXVIII, 22; *Oseæ* XII, 14, et *Deuter.* XXXII, 32, et maxime *Deuter.* XXIX, 18 : « Ne forte, etc., sit inter vos radix germinans fel et amaritudinem, » quo hic alludit S. Petrus. Hujus rei symbolo Judæi fellei Christo in cruce propinarunt fel et myrrham, *Matth.* XXVII, 34. Peccator ergo habet cor felleum, id est pessime affectum erga Deum, erga legem, erga virtutem et honestatem, hæc enim omnia odit.

Peccatum est tripliciter.

Nota : Pro *fel*, locis citatis hebr. est ראש *ros*, quod tam toxicum, quam fel significat. Peccatum ergo est fel et toxicum : *primo*, occidens ipsam animam quæ peccat; nam « anima quæ peccaverit, ipsa morietur, » *Ezech.* XXVIII, 20; *secundo*, Deo et hominibus noxium, invisum et exosum, adeoque est Deicidium et Christicidium. Si enim veneno, vel telo aliquo perimi et occidi posset Deus, non alio quam peccato occideretur, uti de facto eodem occisus est Christus. Hinc vicissim Deus peccatis et peccatoribus erga se felleis, est felleus, eisque fel iræ et vindictæ suæ propinat, juxta illud *Job* XX, 14 : « Panis ejus in utero illius vertetur in fel aspidum. » Et *Jerem.* VIII, 14 : « Potum dedit nobis aquam fellis. » Et cap. XXIII, 15 : « Cibabo eos absinthio, et potabo eos felle. » Et *Thren.* III, 5 : « Circumdedit me felle et labore. » Hoc fel gehennæ longe amarius est omni felle terræ, quod ejus respectu pictum tantum est et fictum. Cogitent hoc sal gulosi et peccatores, qui hic cupiditatis suæ exiguum mel sorbent, dicantque : Tanti pœnitere non emo, non ita demens ero, ut modico melle æternum et amarissimum fel mihi accersam.

Denique pro *in felle amaritudinis*, Græce est, εἰς χολὴν πικρίας, id est *in fel acerbitatis video te esse* : *in fel*, id est in felle, ut vertit Noster. Sæpe enim εἰς ponitur pro ἐν, utrumque enim respondet Hebræo *beth*, id est *in*; nisi subaudias τρέχοντα, id est *currentem*, vel *ruentem*. Unde noster Lorinus suspicatur Petrum per revelationem Dei vidisse et cognovisse Simonem fore reprobum et addicendum pœnis æternis, utpote in quas hoc suo scelerum felle sponte rueret, quæque sunt fel omnis amaritudinis. Unde et subdit :

ET OBLIGATIONE INIQUITATIS. — Græce εἰς σύνδεσμον, id est *in colligatione, q. d.* Video te multis peccatis, quasi funibus et catenis, undique colligatum esse. Syrus, *in vinculis iniquitatis te esse video*. Significat Simonem multis peccatis obstrictum, in iisque obstinatum esse; scilicet immersum esse superbiæ, avaritiæ, invidiæ, magiæ, hypocrisi, simoniæ, sacrilegio, etc. Talibus intonat Isaias, cap. V, 18 : « Væ, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustri peccatum. » Vide ibi dicta. Ecce quam acri censura simonia in suo auctore, Simone, a S. Petro perstricta est et damnata : quam proinde concionatores in ejus asseclas, puta simoniacos, pari ratione et jure intorqueant. Denique noster Mariana, per *felle* et *obligatione iniquitatis*, accipit pœnam, non culpam, *q. d.* Video te felli et obligationi, id est gravi supplicio et vinculis, destinari : quia enim irretitus es peccatis, hinc video quod te maneant fel et supplicium.

Vers. 24.

24. PRECAMINI. — Simon fingit se pœnitere, ut pœnam evadat; timebat enim ne morte mulcta-

retur, uti Ananias mulctatus erat ab eodem Petro, quem in signis terribilem et thaumaturgum videbat et metuebat. Nam post discessum Apostolorum multos Samaritanos seduxit et a fide Christi avertit, uti indicat Irenæus, lib. I, cap. xx. Refert S. Clemens, lib. VI *Constit.*, cap. vii, S. Petrum rursum cum Simone Cæsareæ congressum, eum disputando convicisse, ac ad fugam in Italiam coegisse. Inde ergo proficiscens Petrum prævenit, et Neronem circumvenit, cui ob suas præstigias in admiratione fuit, adeo ut illi in insula Tiberina, ubi nunc est templum S. Bartholomæi, statua posita fuerit hoc titulo : « Simoni Deo sancto, » teste Eusebio, lib. II *Hist.*, cap. xiii. Sed tandem certans cum S. Petro, et volans per aera, ejus precibus dejectus et ad saxum afflictus, crura confregit, teste Epiphanio, *hæres.* 22. Qua de causa Nero, ægre ferens suas in Simone curiosas delicias sibi ereptas, S. Petrum cum S. Paulo morte damnavit, uti habent ejus Acta (1).

Vers. 25. 25. Et illi quidem testificati, — διαμαρτυράμενοι, id est suo testimonio confirmantes ea quæ de Christo prædicata fuerant a Philippo, dicendo se eadem vidisse et audisse a Christo, esseque testes non tantum auritos, sed et oculatos. Sic in judicio et tribunali διαμαρτυρῶν, dicebatur is qui affirmabat et testificabatur quiddam, non in sua, sed in aliena causa, in qua exceptionem intendens liti se offerebat, quo facto litem suam faciebat testificando, qui si mendacii convinceretur, ψευδομαρτυριῶν, id est falsi testimonii, crimine damnabatur, ait Budæus in *Comment.*

Et multis regionibus. — Græce, κώμας, id est *oppidis, villis, castellis*; Syrus, *pagis*; Pagninus, *vicis* : nec enim in Samaria erant multæ regiones, id est provinciæ; sed ipsa unica erat regio integra, sive provincia. Apostolicum ergo est evangelizando obire pagos et villas, et rusticos docere res fidei et salutis. Id enim fecerunt hic S. Petrus et Joannes, imo Christus, dicens : « Pauperes evangelizantur, » uti recte advertit S. Chrysostomus.

Vers. 26. 26. Vade contra meridianum. — Vade versus meridiem, ita Tigurina et Pagninus. Samaria enim, unde veniebat Philippus, erat ad septentrionem Gazæ.

Hæc est deserta. — « Hæc, » scilicet non via, ut vertit Syrus; sed urbs Gaza. Addit hoc Lucas ad distinctionem. Duplex enim fuit Gaza : una in Perside, ita dicta, quod in ea, utpote munitissima, Cambyses omnes suas opes congesserat, ait Curtius, lib. XIII; altera Philistinorum, quæ plane eversa et vastata fuit ab Alexandro Magno, teste Curtio, lib. IV, ideoque vocatur *Deserta*. Ita Beda, Hugo, Cajetanus, Gagneius et alii (1). Perperam ergo Beza putat τὸ *hæc est deserta* irrepsisse in textum, esseque delendum : unam enim tantum esse Gazam, scilicet quintam Satrapiam Philistinorum, quæ nunquam plane fuerit deleta, ut dici possit deserta. Hoc enim falsum est. Audi Adrichomium in *Descript. Terræ Sanctæ*, in *Gaza* : Alexander Magnus statim atque Tyrum expugnavit, Gazam post bimestrem obsidionem occupans, in sempiternum vertit tumulum : unde ob id deserta appellatur. Nova vero Gaza non longe a veteri ædificata, tempore Machabæorum, Josephi et Hieronymi magnopere floruit : unde juxta eam vixit S. Hilarion; sicut olim et Samson in Gaza veteri mirum sui roboris decus, vivens, auferendo ejus portas, et moriens collisione columnarum domum cum tribus hominum millibus evertens et occidens, ostendit, *Judic* xvi, 21 et 29. Quæ, qualis, et quanta fuerit Gaza, dixi *Jerem.* xlvii, 1.

Vers. 27. 27. Æthiops, — Abyssinus : ubi nunc regnat Preto Joannes. Unde liquet eum fuisse Gentilem genere; an etiam religione, dubium est. Affirmant Beda, Hugo, Cajetanus, noster Lorinus et Sanchez. Verius negant Irenæus, lib. IV, cap. xl; Baronius, Carthusianus et alii, censentque eum religione fuisse Judæum, puta proselytum, tum quia legebat Isaiam, tum quia venerat adorare in Jerusalem, tum quia primo Gentili, puta Cornelio Centurioni, Evangelium prædicavit S. Petrus, *Act.* x, tum quia magna fuit Æthiopibus cum Judæis familiaritas, et in religione consensio, teste Strabone, lib. XVII. Unde et circumcidebantur æque ac Judæi, teste Josepho, lib. VIII, cap. iv, præsertim quia reges Æthiopiæ scribunt se filios Salomonis et Davidis, utpote prognatos a regina Saba ex Salomone, uti fuse narrat Damianus Goes, lib. *De Moribus Æthiopum.*

Hic adimpletum est illud *Psal.* lxvii, 32 : « Æthiopia præveniet manus ejus Deo : » *præveniet*, id est prima veniet, prima extendet, *manus ejus*, id est suas (ut patet ex Hebræo), *Deo*, scilicet ad fidem, obedientiam, fœdus et munera ei offerenda. Unde S. Hieronymus vertit, *Æthiopia festinet dare manus Deo*; Pagninus, *currere faciet manus suas Deo.*

(1) Dr Sepp, op. cit. tom. ii, p. 289, asserit probabilius esse Simonem Magum nunquam Romam ivisse. Statua, ait, vel potius columna de qua Eusebius, alteraque similis anno 1574 inventa, hunc præferebat titulum : *Semoni Sanco Deo Fidio* (non vero *Simoni Deo sancto*), et dicabatur *Herculi samniti*, ceu *fœderum deo*, cui Etrusci duodecimam cœli regionem assignaverant. Addendum tamen est huic assertioni repugnare veterum multa nec levis momenti testimonia.

(1) Alii tamen *hæc* referunt ad *via*, tum quia urbs Gaza, disjecta quidem ab Alexandro, restaurata postea fuit a Gabinio, tradente Josepho, lib. XIV *Antiq.* v, 3; et scriptores sæculi I docent hanc urbem tum temporis fuisse cultam et incolis plenam, quorum locos collegit Wetstenius ad h. l.; tum quia verisimile est, cum duplex via Hierolosymis Gazam versus existeret, Angelum jussisse ut Philippus eam adeat, qua obviam veniret Eunucho, viam nempe *per desertum*, vel *non frequentem hominibus.* Ostendunt etiam nunc incolæ terræ sanctæ locum desertum, nomine *Bethsur*, ubi Eunucho Philippum occurrisse aiunt.

Mystice S. Augustinus : Credendo « præveniet manus, » id est opera sua; fides enim præcedit bona opera. Per hunc enim Æthiopem principem, æque ac paulo post per S. Matthæum Apostolum eodem missum, Æthiopia fidem Christi recepit. Ita S. Hilarius, Basilius et alii, *in Psal.* LXVII, ac S. Hieronymus, *in Abdiam.*

EUNUCHUS, — id est princeps, reginæ et gynæcei custos : quia enim feminarum regiarum pudicitia commendabatur eunuchis, hinc illi effecti sunt aulæ principes, adeo ut eunuchus idem fuerit quod princeps, ut dixi *Daniel.* cap. I. Nam, teste Aristotele, cum cætera animalia mansuescant si castrentur, solus homo eo fit ferocior. Unde Euthymius, *in Psal.* CLXVII, scribit hunc Eunuchum in imperio Æthiopiæ, post reginam, fuisse primum (1).

CANDACES. — Nazianzenus, orat. *in S. Baptisma,* et Euthymius, *in Psal.* LXVII, censent hoc esse nomen Eunuchi. Verum alii omnes censent esse nomen reginæ Æthiopum : nam hi regebantur a feminis quasi reginis, quas Candaces nuncupabant. Ita Plinius, lib. VI, cap. XXIX; Strabo, lib. XVII, et Eusebius, lib. II *Hist.*, cap. I. Post reginam enim Saba, quæ venit ad Salomonem, videtur receptum ut reginæ regnarent, ait Mariana. Sic Pharao, et postea Ptolemæus, fuit commune nomen regum Ægypti; Antiochus, regum Syriæ; Cæsar, Imperatorum Romanorum. Tradunt Æthiopes hanc Candacem, sive reginam Æthiopiæ, vocatam fuisse Indich, eamque ab Eunucho conversam ad Christum, convertisse pariter Æthiopiam. Sic enim aiunt apud Damianum Goes, cap. XVI, *De Æthiopum moribus* : « Nos ferme prius cæteris Christianis omnibus, baptismum ab Eunucho Candacis, reginæ Æthiopiæ, cui nomen erat Indich, accepimus. » Idem refert Ortelius, in *Theatro orbis*, in *Abyssia*, qui pro *Indich*, ait eam vocatam *Judith.*

QUI ERAT SUPER OMNES GAZAS EJUS, — qui præerat thesauro regio, quasi reginæ thesaurarius, sicut Romæ dignitas erat quæsturæ et quæstorum, qui præerant thesauro reipublicæ.

VENERAT ADORARE IN JERUSALEM, — scilicet Deum verum Judæorum, tum proprie dicta oratione et adoratione, tum sacrificio. Hoc enim ex legis præscripto nullibi peragi poterat, nisi in templo Hierosolymitano; cum oratio et adoratio in Æthiopia et quovis alio loco fieri posset. Sic « adorare » sumitur pro sacrificare, *Joan.* IV, 20. « Patres nostri in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis, quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet. » Simile est *Joan.* XII, 20; *Sophon.* II, 11, et alibi.

Vers. 28. 28. LEGENSQUE ISAIAM PROPHETAM. — Videtur ergo calluisse linguam Hebraicam, ait Hugo et Glossa, quasi proselytus; nisi dicas Isaiam fuisse conversum in linguam Æthiopicam (2). Notat S. Chrysostomus diligentiam et devotionem hujus Eunuchi, qui etiam per iter in curru lectitarit Isaiam. Et S. Hieronymus, epist. 103 *ad Paulinum* : « Reliquit, inquit, aulam regiam, et tantus amator legis divinæque scientiæ fuit, ut etiam in vehiculo sacras Litteras legeret. » Sic hoc sæculo Cardinalis Hosius, Concilii Tridentini Præses, ne quid temporis in itinere perderet, solebat in curru lectitare, ac nominatim lectitabat paraphrasim Osorii in Isaiam, quæ tunc recens prodierat, ait Protonotarius Reschius in ejus Vita.

Vers. 29. 29. DIXIT AUTEM SPIRITUS PHILIPPO, — scilicet Spiritus Sanctus per internam inspirationem et locutionem. Ita Beda, Hugo et Dionysius, licet Cajetanus et noster Lorinus accipiant angelum. Hic enim vocatur Spiritus Domini, vers. 39.

Vers. 31. 31. QUOMODO POSSUM, SI NON ALIQUIS OSTENDERIT MIHI? — Græce ὁδηγήσῃ, id est *dux viæ mihi fuerit*, ut vertit Pagninus et Tigurina. Ergo verba intelligebat, non sensum abditum, cujus ducem et interpretem postulat. Notent hoc hæretici, qui sacram Scripturam intellectu facilem et cuilibet apertam pronuntiant. Audiant S. Hieronymum, *epist.* 103, jam citata : « Nec sanctior sum hoc Eunucho, nec studiosior, qui, etc., ignorabat eum quem in libro nesciens venerabatur. Venit Philippus, ostendit ei Jesum qui clausus latebat in littera, etc.; ut intelligeres te in Scripturis Sanctis sine prævio et monstrante semitam non posse ingredi. » Idem senserunt et fecerunt S. Basilius et S. Nazianzenus, apud Ruffinum, lib. XI *Hist.*, cap. IX, et S. Augustinus, *epist.* 119, cap. XXI : « In ipsis, ait, Sanctis Scripturis multo nescio plura, quam scio. » Idem, lib. XII *Confess.*, cap. XIV : « Mira, ait, profunditas eloquiorum tuorum, Deus meus, mira profunditas; horror est intendere in eam, horror honoris, et tremor amoris. » S. Ambrosius, epist. 44 *ad Constant.* : « Mare, inquit, est in se Scriptura divina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheticorum ænigmatum. » Quocirca S. Hieronymus, præfat. in epist. *ad Ephes.* : « Nunquam, ait, ab adolescentia aut legere, aut doctos viros quæ nesciebam interrogare cessavi, aut me ipsum habui magistrum. Denique nuper Alexandriam

(1) Εὐνοῦχος, proprie εὐνὴν ἔχων, lectum vel cubiculum custodiens; deinde *eviratus*, quia plerumque evirati custodiendis gynæceis regiis adhibebantur. Sæpe est nomen dignitatis, ministrum regium in genere denotans, hebr. סריס. Talis olim Putiphar fuerat, qui εὐνοῦχος dicitur, quanquam in matrimonio vixit, *Gen.* XXXVII, 36. Hoc etiam loco εὐνοῦχος est *minister regis*. Additur δυνάστης, *potens*, ut significetur *minister regius primarius.*

(2) *Legensque Isaiam prophetam*, sine dubio versionem Alexandrinam, in Ægypto frequentatissimam, qua et ipse Philippus, Hellenista, usus est. Cæterum quum Eunuchus Hierosolymis fuisset, non potuit non audivisse de Jesu, qui Messiam se professus fuerat. Audiverat etiam Christi asseclas provocare ad Prophetas, qui de eo cecinissent. Quibus multisque aliis auditis, quum clariorem hujus rei cognitionem desideraret, jam Prophetarum vaticinia revolvit, quærens num ea concinerent illis quæ de Jesu prædicabantur.

perrexi, ut viderem Didymum, et ab eo in Scripturis omnibus quæ habebam dubia; sciscitarer. » Idem dicunt alii, quos citavi Prooemio *in Pentateuchum.*

Vers. 32. 32. Locus autem Scripturæ. — Direxit Spiritus Sanctus oculos Eunuchi in cap. LIII *Isaiæ,* quod totum est de Christo ejusque passione, ut ex eo, explicante Philippo, Christum agnosceret in eumque crederet. Unde discimus, quam utile sit legere libros pios, præsertim S. Scripturam. Huic enim lectioni interserit se Spiritus Sanctus, eorum auctor, piasque rerum lectarum cogitationes intellectui et affectiones voluntati instillat, quibus homo convertatur, vel ad majorem sanctitatem provehatur. Ita ex lectione Vitæ S. Antonii, conversi sunt duo illi aulici Imperatoris, ipseque S. Augustinus, uti ipse refert, lib. VIII *Confess.,* cap. VI et VII. Imo cum S. Athanasius fugiens Arianos, Vitam S. Antonii a se scriptam Romam detulisset, eamque legendam dedisset, multi Romani nobiles, viri et feminæ, spreto mundo vitam religiosam instar S. Antonii amplexi sunt : quorum dux fuit S. Marcella, teste S. Hieronymo, in ejus Epitaphio, epist. 16 *ad Principiam,* ejus filiam. Sic Societatis nostræ fundator S. Ignatius, ex vulnere decumbens, cum casu, vel potius Dei nutu et ductu, Vitam Christi et Sanctorum lectitaret, ex milite sæculari factus est dux militiæ sacræ et religiosæ, uti narrat Ribadeneira, initio Vitæ ejus.

Lectio piorum librorum utilissima.

Qui ergo suæ salutis et perfectionis, æque ac divinæ inspirationis et gratiæ est avidus, sequatur et exequatur hoc S. Basilii, imo Spiritus Sancti, placitum : « Lectioni piæ succedat oratio, orationi lectio. » Et illud S. Augustini, serm. 112 *De Tempore* : « Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare et legere. Nam cum oramus, ipsi cum Deo loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur. » Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieronymus, *epist.* 16 jam citata : « Divinarum, inquit, Scripturarum ardor erat incredibilis, semperque cantabat : In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi. Et illud de perfecto viro : Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte; meditationem legis non in replicando quæ scripta sunt, ut Judæorum existimant Pharisæi, sed in opere intelligens, juxta illud Apostolicum : Sive comeditis, sive bibitis, sive quid agitis, omnia ad gloriam Domini facientes. Et Prophetæ verba, dicentis : A mandatis tuis intellexi, ut postquam mandata complesset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum. » S. Ambrosius, *serm.* 35 : « Quod, inquit, sacrarum litterarum lectio vita sit, Dominus testatur dicens, *Joan.* VI : Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt. » Idem, lib. I *Offic.,* cap. XXVI : « Cur, ait, non illa tempora, quibus ab Ecclesia vacas, lectioni impendas? cur non Christum revisas, Christum alloquaris, Christum audias? Illum alloquimur cum oramus, illum audimus cum divina legimus oracula. » S. Chrysostomus, hom. 35 *in Genes.* : « Magna, inquit, diligentia divinarum Scripturarum lectioni vacemus. Nam, licet desit nobis hominis magisterium, ipse Dominus superne corda nostra intrans illustrat mentem, rationi jubar suum infundit, detegit occulta, doctorque fit eorum quæ ignoramus, etc. Igitur lectioni vacemus magna pietate et attentione, ut possimus a Sancto Spiritu ad scriptorum intelligentiam duci, et multum inde fructum percipere. » Id deinde probat exemplo nostri hujus Eunuchi, quod fuse explicat et perurget.

Tanquam ovis. — Vide hæc explicata in ipso Isaia.

Vers. 35. 35. Aperiens autem Philippus os suum, — id est, orsus loqui, docere et prædicare Jesum. Hæc enim phrasis significat rem, quam quis ore suo prolocuturus est, esse gravem et sublimem, eamque cum pondere et auctoritate eloqui. Symbolice Beda : Apposite, ait, hæc apertio oris alludit ad nomen Philippi, *Philippus* enim hebraice idem est quod *os lampadis;* quæ scilicet hic obscuritatem prophetiæ Isaiæ illustret et convertat in lucem scientiæ. Porro Philippus hic catechizavit Eunuchum, eumque docuit mysterium incarnationis et redemptionis Christi, illi antea inauditum. Sic et Apostoli omnes fuerunt catechistæ, eorumque conciones erant catecheses, uti ait Paulus, *Galat.* VI, 6. Hisce ergo ducibus glorientur nostri catechistæ, sciantque suum munus esse Apostolicum. Alacriter ergo et strenue rudes, puta pueros, plebeios, rusticos catechizent. Hoc fecit Christus, hoc Apostoli. Vide dicta *Galat.* VI, 6.

Apostoli erant catechistæ.

Vers. 36. 36. Ecce aqua. — Modeste petit baptismum, *q. d.* Baptiza me, « fides plena est, aqua prope, baptizator præsens, » ait Glossa. Inde hæc aqua vocata est fons Æthiopis, de quo ex S. Hieronymo et Salignaco audi Adrichomium, in *Descript. tribus Dan* : « Fons Æthiopis, inquit, est in medio itinere quo itur ab Jerusalem in Gazam contra Bethsuram, vigesimo ab urbe lapide, ad radices montis ebulliens, et eadem qua gignitur, sorbetur humo, in quo Philippus Eunuchum Æthiopem baptizavit, qui dum in curru vetus instrumentum relegeret, fontem reperit Evangelii. »

Vers. 37. 37. Credo Filium Dei esse Jesum Christum (1). — Multa alia credenda sunt, ut quis digne suscipiat baptismum : ut mysterium S. Trinitatis, Ecclesia Catholica, remissio peccatorum, resurrectio et cætera quæ Symbolo Apostolico continentur. Quare dubium non est ea evangelizasse Philippum et credita esse ab Eunucho. Præcipuum ergo articulum de Christi divinitate duntaxat hic nominat Lucas, et sub eo cæteros intelligit, quia is unus toti orbi erat novus et pene incredibilis,

(1) Deest hoc comma et in nonnullis codicibus et versionibus antiquissimis; in aliis varie exhibetur.

ac recenter peractus : eum ergo ubique præ cæteris prædicabant et inculcabant Apostoli. Similiter non est dubium Philippum exegisse et Eunuchum exhibuisse signa doloris et contritionis de peccatis admissis. Hic enim dolor requiritur ante baptismum, ut quis sit capax remissionis eorumdem et justificationis. Ita S. Augustinus, lib. I *De Fide et Operibus*, cap. VIII et IX.

Vers. 39. 39. SPIRITUS DOMINI, — puta angelus, qui nominatus est vers. 26. Ita Salmeron, Sanchez, Lorinus, et innuit Hieronymus, in cap. LXIII *Isaiæ*.

Philippus raptus ab angelo ob tres causas. RAPUIT PHILIPPUM. — Sicut rapuit subitoque ex Judæa in Babylonem transtulit Habacuc, ut ferret prandium Danieli, cap. XIV, 35, sic hic subito ex via Gazenzi transtulit Philippum in Azotum, quæ a Gaza distat quadraginta milliaribus. Ita S. Chrysostomus, Œcumenius et alii. Idque *primo*, ut per hunc raptum sciret Eunuchus Philippum esse virum admirabilem et divinum, ait S. Chrysostomus; *secundo*, ut sciret Philippum a Deo ad ipsum catechizandum et baptizandum, esse missum : unde eo facto, ab eodem abripi; ita Lyranus; *tertio*, quia alias Eunuchus diutius detinuisset Philippum, quem Deus volebat aliis quoque evangelizare. Ita Œcumenius. Porro hæc omnia contigerunt paulo post cædem S. Stephani, ut patet ex vers. 4. Unde Chronicon Alexand. asserit secundo anno ab ascensu Christi in cœlum conversum esse Eunuchum a Philippo, et Cornelium a S. Petro, de quo cap. X. Idem sentit Gaspar Sanchez, tract. 1 *De Prædic. S. Jacobi in Hispan.*, cap. IX.

IBAT AUTEM PER VIAM SUAM GAUDENS. — Gaudium enim est fructus Spiritus Sancti quem in baptismo receperat. Merito gaudebat de tam magno Dei dono, et tam mira et speciali ejus providentia sibi collato. Vere S. Augustinus in Sententiis, *Sentent.* 90 : Sanctis Christus est gaudium. « Non potest, ait, quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exultatio est ei qui bono lætatur æterno. » Et *Sent.* 131 : « Christiano recte gaudendi causa, non præsens sæculum est, sed futurum. » S. Hieronymus, in cap. LIII *Isaiæ*, scribit hunc Eunuchum prædicasse Christum in Æthiopia, factumque Apostolum Æthiopum, ac de discipulo magistrum. Idem testatur Irenæus, lib. III, cap. XII; Cyrillus, *Catechesi* 17, et Eusebius, lib. II *Historiæ*, cap. I. Fertur ipse suscepisse S. Matthæum in Æthiopiam missum, in urbe Nadaber, inquit Gagneius. Addit Dorotheus, in *Synopsi Sanctorum*, et ex eo Nicephorus, lib. II, cap. VI et VII, hunc Eunuchum in Arabia Felici, Taprobana, et universa Erythra Evangelium prædicasse, tandemque martyrio coronatum ibidem sepultum : insuper cœmeterium ipsius fidelibus esse munimentum insuperabile, barbaros et scelestos fugans, morbos depellens, et sanationes operans usque ad præsentem diem. Eunuchi vita

Vers. 40. 40. DONEC VENIRET CÆSAREAM. — « Cæsarea » urbs Palestinæ sita inter Doram et Joppem; prius dicta est *Turris Stratonis*; sed ab Herode Ascalonita in honorem Augusti Cæsaris, cui eam dedicavit, dicta est *Cæsarea*; diversa fuit a Cæsarea Philippi, quæ scilicet a Philippo, Herodis filio, in honorem Tiberii Cæsaris, ad radices Libani est ædificata; inde nomen utrumque accepit, ac postea ab Herode Agrippa in honorem Neronis, dicta est *Neronias*. Porro, in hac nostra Cæsarea Philippus hic Diaconus domum habuit, in qua et habitavit cum quatuor suis filiabus Prophetissis, de quibus cap. XXI. In eadem Herodes Agrippa senior, cum quinquennalia celebraret, neque adulatores compesceret, qui ei peroranti acclamabant : « Vox Dei, non hominis, » ab angelo percussus interiit, *Act.* XII. In eadem Cornelius Centurio a S. Petro baptizatus, primus in ea Episcopus fuisse traditur, *Act.* X. Hic quoque Agabus propheta zona Pauli se astringens, ejus vincula prædixit : unde paulo post Hierosolymæ Paulus vinctus, missus est Cæsaream, ubi coram rege Agrippa et Felice præside causam suam egit, ac detentus in vinculis a Festo Cæsarem appellavit, *Act.* XXIII et seq. Hujus urbis Episcopus postea fuit Eusebius, *Eccles. Historiæ* scriptor, qui inde Cæsareensis est dictus; sicut S. Basilius alterius Cæsareæ, quæ est in Cappadocia, fuit Episcopus. Ita Adrichomius in *Descriptione Terræ Sanctæ*. Cæsarea quæ?

CAPUT NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Describitur hic primo, conversio S. Pauli; secundo, duo miracula S. Petri, scilicet curatio Æneæ paralytici, vers. 32, et Dorcadis defunctæ suscitatio, vers. 38.

1. Saulus autem, adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, accessit ad principem Sacerdotum, 2. et petiit ab eo epistolas in Damascum ad Synagogas; ut, si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem. 3. Et cum iter faceret, contigit ut appropinquaret Damasco; et subito circumfulsit eum lux de cœlo.

4. Et cadens in terram audivit vocem dicentem sibi : Saule, Saule, quid me persequeris? 5. Qui dixit : Quis es, Domine? Et ille : Ego sum Jesus, quem tu persequeris; durum est tibi contra stimulum calcitrare. 6. Et tremens ac stupens, dixit : Domine, quid me vis facere? 7. Et Dominus ad eum : Surge, et ingredere civitatem, et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui comitabantur cum eo, stabant stupefacti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes. 8. Surrexit autem Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat. Ad manus autem illum trahentes, introduxerunt Damascum. 9. Et erat ibi tribus diebus non videns, et non manducavit, neque bibit. 10. Erat autem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias; et dixit ad illum in visu Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego, Domine. 11. Et Dominus ad eum : Surge, et vade in vicum qui vocatur Rectus, et quære in domo Judæ Saulum, nomine Tarsensem : ecce enim orat. 12. Et vidit virum Ananiam nomine, introeuntem, et imponentem sibi manus ut visum recipiat. 13. Respondit autem Ananias : Domine, audivi a multis de viro hoc quanta mala fecerit sanctis tuis in Jerusalem; 14. et hic habet potestatem a principibus Sacerdotum alligandi omnes qui invocant nomen tuum. 15. Dixit autem ad eum Dominus : Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel. 16. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. 17. Et abiit Ananias, et introivit in domum; et imponens ei manus, dixit : Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut videas et implearis Spiritu Sancto. 18. Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit; et surgens baptizatus est. 19. Et cum accepisset cibum, confortatus est. Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot. 20. Et continuo in Synagogis prædicabat Jesum, quoniam hic est Filius Dei. 21. Stupebant autem omnes qui audiebant et dicebant : Nonne hic est qui expugnabat in Jerusalem eos qui invocabant nomen istud; et huc ad hoc venit, ut vinctos illos duceret ad principes Sacerdotum? 22. Saulus autem multo magis convalescebat, et confundebat Judæos qui habitabant Damasci, affirmans quoniam hic est Christus. 23. Cum autem implerentur dies multi, consilium fecerunt in unum Judæi, ut eum interficerent. 24. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebant autem et portas die ac nocte, ut eum interficerent. 25. Accipientes autem eum discipuli nocte, per murum dimiserunt eum, submittentes in sporta. 26. Cum autem venisset in Jerusalem, tentabat se jungere discipulis, et omnes timebant eum, non credentes quod esset discipulus. 27. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad Apostolos, et narravit illis quomodo in via vidisset Dominum, et quia locutus est ei, et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Jesu. 28. Et erat cum illis intrans et exiens in Jerusalem, et fiducialiter agens in nomine Domini. 29. Loquebatur quoque gentibus, et disputabat cum Græcis; illi autem quærebant occidere eum. 30. Quod cum cognovissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, et dimiserunt Tharsum. 31. Ecclesia quidem per totam Judæam, et Galilæam, et Samariam, habebat pacem et ædificabatur ambulans in timore Domini, et consolatione Sancti Spiritus replebatur. 32. Factum est autem ut Petrus, dum pertransiret universos, deveniret ad sanctos qui habitabant Lyddæ. 33. Invenit autem ibi hominem quemdam, nomine Æneam, ab annis octo jacentem in grabato, qui erat paralyticus. 34. Et ait illi Petrus: Ænea, sanat te Dominus Jesus Christus; surge, et sterne tibi. Et continuo surrexit. 35. Et viderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ et Saronæ : qui conversi sunt ad Dominum. 36. In Joppe autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas. Hæc erat plena operibus bonis et eleemosynis quas faciebat. 37. Factum est autem in diebus illis ut infirmata moreretur. Quam cum lavissent, posuerunt eam in cœnaculo. 38. Cum autem prope esset Lydda ad Joppen, discipuli audientes quia Petrus esset in ea,

miserunt duos viros ad eum, rogantes : Ne pigriteris venire usque ad nos. 39. Exurgens autem Petrus venit cum illis. Et cum advenisset, duxerunt illum in cœnaculum et circumsteterunt illum omnes viduæ flentes, et ostendentes ei tunicas et vestes quas faciebat illis Dorcas. 40. Ejectis autem omnibus foras, Petrus ponens genua oravit; et conversus ad corpus, dixit : Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, et viso Petro, resedit. 41. Dans autem illi manum, erexit eam. Et cum vocasset sanctos, et viduas, assignavit eam vivam. 42. Notum autem factum est per universam Joppen, et crediderunt multi in Domino. 43. Factum est autem ut dies multos moraretur in Joppe, apud Simonem quemdam Coriarium.

Vers. 1. Saulus dictus est a Saul rege.

1. SAULUS. — Ita dictus est a Saul; primo rege suæ tribus Benjamin. Qui enim hebraice dicitur Saul, Latine vocatur Paulus. Unde vers. 4, pro *Saule, Saule*, Græca et Syra habent, *Saul, Saul.* Hinc censent S. Chrysostomus et S. Hieronymus, *epist.* 27, quosdam e tribu Benjamin servatos esse in communi ejus strage et excidio, *Judic.* XX, 45, ut ex ea Saulus hic, futurus Paulus, nasceretur. Sicut ergo Saul hebraice vocatus est quasi שאול *schaul,* id est postulatus, scilicet rex a populo, et commodatus a Deo; ita dictus est Saulus, « quod ad vexandam Ecclesiam fuisset a diabolo postulatus, » ait S. Hieronymus, in epist. *Ad Philemon.* Rursum sicut Saul persecutus est Davidem, ita Saulus persecutus est Christum, Davidis antitypum, ait S. Augustinus in *Psal.* LI.

Symbolice, Saul et Saulus alludit ad שאל *scheol,* id est infernum, ita dictum, quod semper postulet, et nunquam satietur, juxta illud : « Inferus insatiabiliter cava guttura pandit. » Saulus enim fuit quasi infernus semper hians ad sanguinem et cædes fidelium, sed conversus in Paulum factus est cœlum virtutum omnium, hians ad Gentium salutem. Ita Arator agens de lapidatoribus S. Stephani :

> Ad Sauli, ait, posuere pedes velamina sævi,
> Infernum quod Hebræus ait.

Saulus græceque σάλος, id est fluctus.

Rursum Paulus apposite Græca voce et etymo alludit ad σαλεύεσθαι, id est *jactari*, et *agitari*, ut Saulus idem sit quod inquietus, omnia agitans, turbans et vexans, quasi σάλος, id est *fluctus et concitatio maris;* unde Latinum *salum*, id est mare et fretum æstuosum. Ita Ambrosiaster, in cap. I *ad Roman.*, vers. 1. Denique Saulus fuit σαῦλος, id est *vitiosus, fluxus, delicatus, lævis.*

ADHUC. — *q. d.* Necdum suam sævitiam et aviditatem sanguinis Christiani expleverat nece Stephani et aliorum Christianorum virorum et mulierum, quos trahebat ad vincula et tribunalia, cap. VIII, vers 2.

SPIRANS MINARUM ET CÆDIS. — Pagninus, *spirans minas et cædem,* scilicet instar leonis furentis proloquens, et eructans minas atrocissimas et lethiferas. Hic mystice impletum est illud Jacobi de Benjamin (ex eo enim prognatus est Saulus) vaticinium : « Benjamin lupus rapax, mane comedet prædam, et vespere dividet spolia, » ut ex S. Chrysostomo, Hieronymo, Ambrosio et Beda, dixi *Genes.* XLIX, 27. Sævit ergo ut lupus. Unde matri Ecclesiæ fuit Benoni, id est filius doloris : sed mutatus in Paulum, factus est Benjamin, id est filius dexteræ. Hæc enim ejus mutatio fuit opus dexteræ Excelsi; ac renascens in Christo, matri Synagogæ mortem intulit, æque ac Benjamin matri Racheli. Rursum sicut Benjamin inter duodecim fratres Patriarchas fuit minimus et ultimus, ita et Paulus inter Apostolos. Et sicut Benjamin a Josepho multis privilegiis fratribus fuit prælatus, *Genes.* XLII, 44, ita et Paulus a Christo dotatus fuit præ aliis Apostolis.

Paulus fuit Benoni et Benjamin ob quatuor analogias.

Unde S. Chrysostomus miratur Dei potentiam et gratiæ Christi virtutem, utpote quæ Paulum ferocientem et furentem, in ipso æstu furoris stitit, fregit et immutavit; nec exspectavit donec furor hic sæviendo subsideret : « Ut ostenderet, ait, potentiam suam, vincens et superans persecutorem in media insania : Sic enim medicum maxime admiramur, quando febrim, cum infestior, et flammam morbi cum vehementior est, extinguere et penitus abolere potest. » Nimirum hæc fuit vis orationum S. Stephani et fidelium, ac maxime B. Virginis pro Saulo, uti dixi cap. VII, vers. 57 et 59. Causa finalis fuit, ut Deus per Saulum, hostem acerrimum Christianorum jam conversum, confunderet Judæorum incredulitatem, eamque per ipsum revinceret. Quis enim non credat Christo et Christianismo, cui hostis Paulus tam luculentum perhibuit testimonium? Ita S. Chrysostomus, Œcumenius et alii. Porro hic ardor sæviendi in Paulo oriebatur tum ex zelo legis Mosaicæ, uti ipse ait *Galat.* I, 19, tum ex ardore juventutis et indolis; tum ex invidia gloriæ S. Stephani, Barnabæ aliorumque fidelium. Hæc enim invidia in cædes erupit, nimirum φθόνος in φόνον, uti nomine, ita re sibi affinem.

Cur a Deo conversus?

MINARUM ET CÆDIS.— Hinc patet Saulum, præter Stephanum, plures alios fideles occidisse. Unde ipse pœnitens ait, *Act.* XXII, 4 : « Hanc viam (vitam Christianorum) persecutus sum usque ad mortem. » Et cap. XXVI, 10 : « Et cum occiderentur, detuli sententiam. »

AD PRINCIPEM SACERDOTUM, — qui tunc erat An-

nas, vel expleto anno Caiphas, aut aliquis ex Annæ filiis, ut dixi cap. IV, vers. 6.

Vers. 2. 2. EPISTOLAS IN DAMASCUM. — *Damascus* erat caput Syriæ, Sita ad latus Libani, distans a Jerusalem itinere quinque dierum, puta 50 leucis Gallicis. Unde sicut Syria, sic et Damascus, Judæis non erat subdita, sed suum habebat regem Aretam, II *Cor.* XI, 31. Habebant tamen Judæi suas plateas Damasci, ubi suis jus dicebant et exercebant : id enim eis concessit Benadad, rex Syriæ; III *Reg.* XX, 34. Adde Aretam a Judæis persuasum eis consensisse in persecutione Christianorum, ut patet II *Cor.* XI, 31 (1).

Nota hic ardorem Pauli quo grassatus in fideles Hierosolymæ cæteraque Judææ loca, furorem suum extendit in eos Damascum usque. Hoc est quod ipse ait, cap. XXVI, vers. 11 : « Et amplius insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates : in quibus dum irem Damascum, » etc. Addit S. Justinus contra Triphonem, principes Sacerdotum alios quoque in alias regiones misisse, qui Christianos caperent et persequerentur, forte Pauli exemplo et instinctu. Porro Damasci potius quam in aliis urbibus Saulus perscrutatus est Christianos, eo quod dispersos in nece Stephani eo confugisse audisset; utpote qui in urbe Gentili et regia Judæis non subdita, ac remota, putarent se immunes fore a persecutione Judæorum; nec in aliis vicinis urbibus, utpote Judææ snbditis, vel confœderatis, tutos ab ea se fore arbitrarentur.

HUJUS VIÆ, — id est hujus instituti, puta Christianismi sectatores et professores. Vide dicta cap. II, vers. 38.

VINCTOS PERDUCERET. — Ergo multos secum adducebat comites, vel milites, vel satellites, ut patet vers. 7, plures petiturus ab Archisynagogo Judæorum Damasci, si iis opus haberet.

IN JERUSALEM, — tum quod majori auctoritate hæc fieri vellet, inquit S. Chrysostomus, tum quod Hierosolymis sciret Annam, Caipham cæterosque Judæorum principes Christo et Christianis esse infensissimos : Damasci autem adhuc obscurum et pene incognitum erat Christianorum nomen, eorumque hostilitas in Judaismum, uti Saulus censebat, ideoque metuebat ne ibidem mitiores in eos forent Synagogæ principes.

Vers. 3. 3. UT APPROPINQUARET DAMASCO. — *Primo*, ut Damasci clarius conversionis ipsius miraculum ac proventus appareret, ait Glossa, dum non initio, sed in termino itineris et persecutionis suæ, subito cœlitus feritur et immutatur. *Secundo*, ut cæcitate percussus, illico Damascum introduci posset ad Ananiam, qui eum juvaret, catechizaret et baptizaret. Denique Damascus insigniter nobilitata est conversione S. Pauli. Porro hic locus, in quo conversus est S. Paulus, distat Damasco dimidium milliare; atque in ejus conversi memoriam, posteri in honorem S. Pauli templum ibidem erexerunt; ibidem etiamnum Christiani, qui Damasci habitant, sepeliri solent. Locus hic a Syris Mergisafer dicitur. Atque Christianorum exercitus in bello sacro, duce Godefrido Bullonio Damascum petens, ipso conversionis S. Pauli die eodem pervenit, ac ibidem biduo commoratus est. Ita ex Ludovico Romano, Bredembachio, et Guilielmo Tyrio, Adrichomio, in *Descriptione Terræ Sanctæ*, in *Damasco* : qui et graphice locum hunc in tabula geographica delineat. Idem mihi retulerunt Romæ viri graves oculati testes, qui Damascum et loca sancta visitarunt.

SUBITO CIRCUMFULSIT EUM LUX DE COELO. — Auget miraculum tempus, lucisque magnitudo. Nam in meridie hoc contigit cum sol est lucidissimus, ac proinde lux hæc suo fulgore vicit splendorem solis, uti Paulus ipse testatur, cap. XXVI, vers. 13. Fuit ergo hæc lux instar fulguris et coruscationis, ait Lyranus; nec tantum S. Pauli, sed omnium comitum ejus oculos perstrinxit, ut ipse ait cap. XXVI, vers. 31. Idque *primo*, ut lux hæc furorem oculorum animique ejus repercuteret et sterneret, itaque mente serenata vocem Christi attentius perciperet, ait S. Chrysostomus, hom. *De ferendis Reprehens*. *Secundo*, ut tanquam lupus nocturnis operans tenebris, effusa luce cæcaretur, ait S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriarch.*, in *Benedict. Benjamin*. *Tertio*, ut lux hæc exterior interiores mentis tenebras ei panderet, juxta illud *Sophoniæ*, I, 17 : « Tribulabo homines, et ambulabunt ut cæci, quia Domino peccaverunt. » *Quarto*, ut lux exterior repræsentaret lucem internam quam Deus Pauli menti infundebat, quaque ei tam semetipsum, quam persecutionis ipsius scelus patefaciebat, juxta illud quod ipse ait : « Deus qui dixit de tenebris lumen splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, » II *Cor.* IV, 6. Et illud : « Omnia quæ arguuntur, a lumine manifestantur : omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit : Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus, » *Ephes.* V, 13. Idem intonat Deus cuilibet peccatori, cum in mente ejus fulgurat coruscationem et cogitationem mortis, judicii, gehennæ, etc. *Quinto*, ut ex hac luce dis-

Lux superans solem. Cur? Resp. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

(1) « Quæritur quid juris vel Pontifici, vel senatui Hierosolymitano fuerit in Damascenos, prorsus ad alterius ditionem pertinentes? Enim vero tanta erat synedrii Hierosolymitani auctoritas, ut non solum qui in vicinia terræ Israeliticæ habitabant Judæi, sed Babylonii etiam et Alexandrini statuta ejus venerarentur ac jussa capesserent, magnum illum senatum agnoscentes pro firmissima arce totius legis oralis, præsertim quando agebatur de crimine hæreseos et judicio capitali in falsos prophetas; quod unice huic senatui competiisse volunt. Romani autem, quorum imperio cum Arabia sua universa Aretas ipse tunc suberat, permittebant etiam synedrio jus prehensionis et verberum, non in Judæos Palæstinæ tantum, sed in alias quascumque synagogas, quæ sponte sua jurisdictionem in re religionis agnoscerent. Probe tamen tenendum est Paulum non potuisse trucidare Christianos, sed nonnisi vinculis constringere atque ad causam dicendam Hierosolymam ducere et synedrio tradere. » Ita Rosenmullerus.

ceret deinceps sibi ambulandum esse in luce Evangelii, gratiæ et bonorum operum, juxta illud quod ipse scribit *ad Ephes.* v, 8 : « Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino : ut filii lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate. » *Sexto*, hæc lux erat symbolum doctoratus Pauli, quo illuminaturus erat omnes gentes luce doctrinæ et vitæ Christianæ, uti ipse *Act.* XXVI, 18, Christum sibi dixisse significat. Porro hanc lucem spargebat corpus Christi gloriosum. Christus enim hic apparens Saulo, ut patebit vers. 5, quasi duellator eum luce sua siderabat, cæcabat et sternebat, juxta illud *Hab.* III, 11 : « Sol et luna steterunt in habitaculo suo : in luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurantis hastæ tuæ. » Sic in transfiguratione, splendor corporis Christi radios suos afflavit Mosi et Eliæ, quin et Apostolis, *Lucæ* cap. IX, vers. 31.

Sexto.

Unde?

Vers. 4.

4. ET CADENS IN TERRAM. — Quasi perculsus et sideratus a luce fulgurante, ut jam dixi. Fulmen Christi enim sternit homines, imo animalia, arbores, domos et templa. Lucem hanc adjuvit vox Christi terribilis, instar tonitrui : « Saule, Saule, quid me persequeris? » Nam, ut ait Job, XXVI, 14: « Quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri? » Sic Seraphinis alterna voce Deo conclamantibus : « Sanctus, Sanctus, Sanctus, commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, » *Isai.* VI, 3 et 4. Porro non tantum Saulus, sed et omnes ejus comites hac luce prostrati sunt in terram, uti narrat Paulus, XXVI, 14. S. Gregorius, hom. 8 *in Ezechiel.*, opinatur S. Paulum in faciem cecidisse : pœnitentes enim et sanctificandos in faciem cadere, quasi mox per pœnitentiam resurrecturos; impios vero et impœnitentes resupinari in dorsum, ut nunquam resurgant, uti cecidit Judas et satellites Christum comprehensuri, *Joan.* XVIII, 6. Hæc tamen distinctio non est perpetua : nam et Goliath infidelis moriens in faciem cecidit, 1 *Reg.* XVII, 49.

Paulus an eques, an pedes? Morale.

Nonnulli Paulum censent peditem venisse et cecidisse; sed communis opinio (quam passim exprimunt picturæ) est eum fuisse equitem, et ex equo cecidisse : tum quia longum faciebat iter, scilicet quinque vel sex dierum a Jerusalem in Damascum; tum quia veniebat quasi prætor stipatus satellitibus. Ita Sanchez, Lorinus et alii. *Tertio*, idipsum suadet Sauli generositas et animositas; fastu enim et ira tumens spirabat minas et cædes, esto ex zelo legis, ut sibi videbatur. *Quarto*, idem innuit ejus ruina et prostratio : nam cum Christo quasi duellans, ab eo dejectus equo, gravique casu collisus, sed eodem ictum moderante et infringente non elisus, nec oppressus, sentiens potentem ejus manum, toto corpore conquassatus et afflictus, illico suos spiritus cristasque deposuit, et humiliatus ac supplex Christo victori se dedit, dicens : « Domine, quid me vis facere? » Si enim pedes fuisset, exiguus et levis fuisset ejus casus, nec sufficiens ad ejus ferociam edomandam. Contrarium tamen sentit noster Salmeron et alii, et innuit S. Augustinus dicens eum ambulasse peditem, estque probabile : tum quia Scripturam nusquam ejus equi, vel equitis meminit; tum quia Judæi religiosiores, uti Pharisæi, qualis erat Paulus, vix equis utebantur, uti dixi *Deuter.* XVII, 16; tum quia ipse erat juvenis uti manu acer, ita pedibus celer.

AUDIVIT VOCEM, — Hebraica lingua, ut refert Paulus, *Act.* XXVI, 14. Et cap. XXII, 9, asserit se solum hanc vocem audisse, non comites suos; corpus enim gloriosum per Dei virtutem sibi assistentem potest facere ut ab uno videatur et audiatur, non a cæteris, quia sui suæque vocis speciem potest diffundere ad unum, non ad cæteros, uti docent Scholastici. « Vox de cœlo Saulo allata est, ut ostenderetur prædicationem quæ ipsi committebatur, esse cœlestem, » ait Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 400.

Paulus hic est schema peccatorum pœnitentium.

Moraliter, Deus in Paulo dedit schema et typum conversionis peccatorum. Lux enim repræsentat gratiam excitantem et internam mentis illuminationem; prostratio in terram, adversitatem; vox, reprehensionem concionatoris, magistri, socii, etc.; stimulus, conscientiæ remorsum; Ananias, confessarium; cæcitas, clausuram oculorum et animæ ad res terrenas, ac considerationem æternarum et cœlestium; triduanum jejunium, satisfactionem pro peccatis per jejunia et preces; casus scamarum ab oculis est depositio excusationum; Baptismus est pœnitentia et confessio, quæ est secunda post naufragium tabula, et quasi alter baptismus; cibus est Eucharistiæ frequentatio; versari cum discipulis, est agere cum probis. Vide S. Bernardum, serm. *De quatuor orandi modis*. Ita Salmeron hic. Fulgura, Domine, coruscationem, Paulinæ similem, in animas nostras, ut ad te toto corde convertamur. Fac nos vasa electionis, ad tuam gloriam toto orbe celebrandam.

SAULE, SAULE. — Græce et Syre, *Saul, Saul*, sic enim Hebraice vocabatur Saulus, et Christus hic Hebraice loquebatur, uti jam dixi. Geminatio hæc index est, tum alti somni quo in peccato suo dormiebat Saulus, tum ingentis amoris et commiserationis, æque ac efficacis, et ad intima Pauli penetrantis, vocationis Christi, ut durum et obstinatum cor Sauli feriret et molliret. Clamat Christus, ut Sauli a se remotissimi aures mentemque perstringat. Audi S. Augustinum, *hom* 14 inter 50 : « Quantum distat Ortus ab Occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras. Quantum distat Oriens ab Occidente, avertere ab Occidente, convertere ad Orientem. Occidunt tibi peccata, oritur inde justitia. In Occidente vetus, in Oriente novus. In Occidente Saulus, in Oriente Paulus. » Clamavit ergo Christus in Oriente, ut in Occidente audiret et obediret Paulus.

QUID ME PERSEQUERIS? — Christus caput habet

in cœlo, corpus in terris: corpus enim mysticum Christi est Ecclesia, membra sunt fideles. Saulus Christum in cœlo persequi non poterat : hinc eum in terra, puta in fidelibus suis persequitur. Audi S. Augustinum, tract. 10 *in Epist. S. Joan.* : « Non expavescis, ait, vocem capitis de cœlo clamantem pro membris suis : Saule, Saule, quid me persequeris ? persecutorem suum vocavit persecutorem membrorum suorum. » Idem, serm. *De Sanctis* : « Membris adhuc positis in terra, caput clamabat in cœlo, et non dicebat : Quid persequeris fideles meos ? sed : Quid me persequeris ? » Adeo Christus diligit Ecclesiam et fideles ; adeo cum eis se unit, ut eorum velit esse caput, spiritus, anima et vita, uti dixi I *Cor.* XII, 12. Et S. Bernardus, serm. *De Conversione S. Pauli* : « Vere deprehensus est Saulus ; non est dissimulandi locus, non est facultas ulla negandi. In manibus sunt Epistolæ crudelissimæ legationis, auctoritatis execrandæ, potestatis iniquæ. Quid me persequeris ? inquit. An non persequebatur Christum, qui Christi membra trucidabat in terris ? An vero persecuti sunt Christum, qui sacratissimum illud corpus Crucis affixere patibulo ; et non persequebatur eum, qui adversus corpus ejus, quod est Ecclesia, odio furebat iniquo ? Denique si proprium sanguinem dedit in pretium redemptionis animarum, non tibi videtur graviorem ab eo sustinere persecutionem, qui suggestione maligna, exemplo pernicioso, scandali occasione avertit ab eo animas quas redemit, quam a Judæo, qui sanguinem illum fudit ? Agnoscite, dilectissimi, et expavescite consortia eorum qui salutem impediunt animarum. Horrendum penitus sacrilegium, quod et ipsorum videtur excedere facinus, qui Domino Majestatis manus sacrilegas injecerunt. » Nota hoc dogma morale S. Bernardi de scandalo.

Malitia scandali quanta?

Pathos vocis Christi.

Jam si singula Christi verba ponderes et premas, magnum habent pondus, magnum pathos : « Saule, Saule, quid me persequeris » ad necem, qui te persequor ad vitam, ut ex Saulo efficiam Paulum ? Ego sum dulcis, melleus, tuique amantissimus : nulla in re te læsi ; ne vel verbulo unquam offendi : quid me quasi hostem persequeris ? Ego intimus tui sum amicus : in manibus et corde meo descripsi te, satagoque ut in intima cordis mei te trajiciam et recondam, ut in ejus centro inhabites : quid me persequeris ? Ego propter te in terram descendi, factus homo : jam rursum propter te solum e cœlo ad te descendo. Ego pro te lacrymas, easque in horto sanguineas effudi ; pro te sudavi et alsi ; pro te sanguinem et vitam dedi, millies adhuc daturus, si opus esset : quid me persequeris ? Ego pro te manus in cruce extendi ad Patrem, clavis confixus sum, spinis coronatus, flagellis concisus : quid me persequeris ? Ego te elegi in meum ducem, destinavi te Apostolum et vas electionis : quid me persequeris ? In passione et cruce tot probris et tormentis affectus non querelam, non gemitum, non votum emisi ; de te queror et juste queror ; de te gemo ; de te vocem lugubrem emitto : quid me, id est meos fideles, qui mihi vita chariores sunt, persequeris ? quid eos a me avellere et perdere satagis ? Me persequeris, qui sum Jesus, id est tuus Salvator, tua salus ? Cur in me teipsum tuamque salutem exitialiter impugnas ? ut ego peream, vis teipsum perimere ? Hæc, et longe plura interius in mente Pauli loquebatur, et quasi fulgurabat Christus.

Quocirca Saulus jam conversus, hanc Christi post se quasi currentis dignationem et amorem immensum ponderans, passim hanc ejus in se clementiam intimo animi sensu deprædicat, ut I *Timoth.* I, 15 : « Fidelis sermo, inquit, et omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (Nam, ut ait S. Augustinus, serm. 10 *De Verbis Apostoli* : « Nemo acrior inter persecutores : ergo nemo prior inter peccatores. » Hunc compunctionis et humilitatis S. Pauli spiritum imitetur et induat ; totaque vita conservet, quicumque aliquando peccavit Deumque offendit. Ita S. Chrysostomus, lib. II *De Compunct.*, et S. Augustinus, lib. *De Vera et Falsa pœnitentia*, cap. XIII). Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam, ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam ; » « ut dicant sibi omnes, ait S. Augustinus, serm. 9 *De Verbis Apostoli* : Si Paulus sanatus est, ego quare despero ? Si tanto medico tam desperatus æger sanatus est, ego cur meis vulneribus illas manus non aptabo, ad illas manus non festinabo ? Ut hoc dicerent homines, ideo Saulus factus est ex persecutore Apostolus. » Similia habet I *Corinth.* XV, 9 ; *ad Ephes.* III, 8, et alibi. Vide ibi dicta.

Denique S. Augustinus, *in Psalm.* LXXII : « Ipse, inquit, primo Saulus, postea Paulus, id est primo superbus, postea humilis et modicus. Saul enim, unde dictum est nomen Sauli, nostis quia rex superbus et infrenis fuit : Paulum autem, modicum est. Audi quomodo fuerit Saulus, et quomodo sit Paulus. Quid fuit prius ? Quid ? blasphemus, et persecutor, et injuriosus. Audisti Saulum, audi et Paulum : Ego enim sum, inquit, minimus Apostolorum. Quid est minimus, nisi ego sum Paulus ? Et sequitur : Qui non sum dignus vocari Apostolus. Quare ? quia fui Saulus. Quid est fui Saulus ? Ipse dicat : quia persecutus sum Ecclesiam Dei. Sed gratia Dei, ait, sum id quod sum. »

Conversionem S. Pauli celebrat Ecclesia ob tres causas.

Quocirca Ecclesia quotannis celebrat festum Conversionis S. Pauli : *primo*, ut eum omnibus peccatoribus in exemplum pœnitentiæ proponat ; *secundo*, ut Deo gratias agat, quod Ecclesiæ dederit Paulum doctorem Gentium ; *tertio*, ut Paulum conversum invocet, ut e cœlo peccatores convertat ; adhuc enim, licet translatus in cœlum, plurimos convertit suo exemplo, precibus, epistolis.

Tradit ex Fazello Alanus Copus, lib. III, cap. XXVIII *Dialog.*, eos qui nascuntur in festo Conversionis S. Pauli, venenatis morsibus sua saliva mederi.

Vers. 5.

5. Qui dixit : Quis es, Domine? — Paulus luce Christi perstrictus et cæcutiens vocem Christi audiebat; sed eum ingenti splendore undique circumfusum distincte videre et agnoscere non poterat. Rogat ergo, quis sit, an Angelus, an Deus; eique tacite se quasi servum submittit, vocans eum « Domine. » Ita S. Chrysostomus.

Paulus vidit Christum.

Nota : Saulus hic vidit Christum, esto confuse. Hoc enim de eo asserit Ananias, vers. 17, dicens: « Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via. » Et vers. 27 : « Narravit illis quomodo in via vidisset Dominum. » Quin et Paulus ipse, I *Corinth.* XV, 8 : « Novissime, ait, omnium tanquam abortivo visus est mihi : » esto enim sæpius deinceps viderit Christum, hic tamen duntaxat fuit abortivus, quia violenter conversus et renatus in Christo. Ita Tertullianus, lib. *Contra Praxeam,* cap. XV; Primasius, S. Thomas et Glossa in I *Cor.* XV; licet Ambrosiaster, Sedulius et Haymo id accipiant de visione Christi, quam Paulus habuit in templo, de qua *Actor.* XXII, 17. Porro Christus videtur hic descendisse de cœlo, eo tamen non relicto, ad aerem Paulo vicinum, inde enim vocem emittebat (quam Paulus clare et distincte audivit, ita ut cum eo colloqueretur), ac lucem tantam, quæ eum cæcaret et comites sterneret. Ita S. Ambrosius, lib. *De Benedict. Patriar.*, cap. ultimo; S. Thomas, III *part., Quæst.* LVII, art. 6, ad 3, et alii. Vide dicta cap. III, 21. Fuit ergo Christi corpus tunc in duobus locis, puta in cœlo et in aere. Quod nota contra Calvinum et Sacramentarios, qui negant Christi corpus posse esse in cœlo et in Eucharistia simul.

In ære vicino.

Ego sum Jesus — Nazarenus, uti addit Syrus hic, et Paulus, *Actor.* XXII, 8. Non dicit : Ego sum Deus et Dei Filius, sed, Jesus; quia divinitatem credebat Paulus, sed incarnationem, id est Jesum, impugnabat, *q. d.* « Humilitatis meæ infima suscipe, et tuæ superbiæ squamas depone, » ait ex S. Gregorio Beda.

Durum est tibi contra stimulum calcitrare (1). — Est adagium sumptum a bobus cervicosis, qui cum ab aratoribus, vel aurigis stimulo (qui ex eo βουκεντραι vocantur) punguntur, illi recalcitrant, sed eo magis stimulum induunt, eoque acrius punguntur : significans simili modo eum qui potentiori obluctatur, uti Paulus Christo, frustra id facere et cum damno proprio; provocat enim potentioris iram, ut ictus et plagas graviores et crebriores illi infligat. Innuit Christus Paulum hactenus contra se quasi stimulum calcitrasse : stimulis enim miraculorum, sanctitatis, et disputationum S. Stephani, ac adhortationum S. Barnabæ (ut habet ejus Vita) crebro Christus pupugerat mentem Sauli, ut in se crederet; sed ille recalcitrans impegit in stimulum validiorem, quem illi hic impegit Christus, prosternens eum humique affigens. « Verba enim sapientium sicut stimuli et quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt a pastore uno, » ait *Eccles.* XII, 11. Porro durus conscientiæ peccantis stimulus est, ipse ejus remorsus et oblatratio. « Durus animo ipse accusator, judex, carnifex, vermis remordens, » ait Quintilianus, lib. V *Instit.* Nec dubium hunc conscientiæ stimulum non raro Saulum sensisse. Ergo « durum est tibi contra stimulum calcitrare, » hoc est, durum est tibi contra Deum pugnare; eum enim provocas, qui lacessitus plagas acres et inevitabiles infligit: perinde ac qui stimulo recalcitrat, non stimulum, sed seipsum lædit, juxta illud Plauti in *Trucul.* : « Si stimulos pugnis cædis, manibus plus doles. » Quocirca sapienter Euripides in *Bacchis* ait :

> Potius sacra illi fecerim, quam calcibus
> Stimulos ferire coner, iracundia
> Citus in Deum mortalis ipse cum siem.

Vers. 6.

6. Et tremens ac stupens, — ad tantam lucem, vocem, gloriam, potentiam et majestatem præsentis Christi, qua se cæcari et ad terram affigi sentiebat; præsertim, quia ob præteritas persecutiones male sibi conscius, videns se a Christo comprehensum, ac in ejus esse potestate et manibus, metuebat ne acres et meritas de eo exigeret scelerum pœnas. Solet enim Deus primo peccatoribus incutere timorem pœnarum, mortis, judicii et gehennæ; ac ex eo movere eos ad dolorem et detestationem scelerum; inde ad spem veniæ, Deique amorem et obedientiam. Timor enim est velut acus vel seta, quæ filum amoris introducit, ut ait S. Augustinus, tract. 9 *in Epist.* I *Joannis.* Porro tanta est Majestas angelorum, et multo magis Dei, ut illico homo eam videns corruat. Ita Daniel, cap. X, 16, viso angelo : « Domine, inquit, in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, et nihil in me remansit virium. » Et Ezechiel, cap. II, vers. 2, visa Dei gloria : « Cecidi, inquit, in faciem meam. » Quin et Manue, pater Samsonis : « Moriemur, inquit, quia vidimus Deum, » puta angelum vicarium Dei, *Judic.* cap. XIII, vers. 22.

Dixit : Domine, quid me vis facere? — Sunt verba hæc animi plene compuncti, humilis, resignati, devoti, tradentis et dedentis se Deo. Unde S. Augustinus, serm. 14 *De Sanctis* : « Jam, inquit, parat se ad obediendum, qui prius sæviebat ad persequendum. Jam formatur ex persecutore prædicator, ex lupo ovis, ex hoste miles. Ovis audiat, quid facere debeat. » Unde patet, Paulum tunc per contritionem tantam non tantum justificatum, sed et eximie instar S. Magdalenæ, *Lucæ* cap. VII, sanctificatum fuisse. Ita passim inter-

Paulus contritione justificatus.

(1) Hæc verba et seq. usque ad vocem *surge* omittuntur in multis codd., in antiqua Latina versione, a Chrysostomo et aliis Patribus hunc locum tractantibus. At ea vere esse prolata, imo hic legenda, liquet ex locis parallelis, *Act.* XXII, 10; XXVI, 14.

pretes, ac nominatim S. Gregorius, lib. XI *Moral.*, cap. VI vel VII.

Paulus libero conversus.

Notat hic *primo* S. Chrysostomus Paulum non coacte et necessario, sed sponte et libere se convertisse, hoc enim ejus verba significant. Negant id Lutherus, Calvinus et alii, qui hominis arbitrium non liberum, sed servum esse volunt; ac gratiam Paulo datam fuisse tam efficacem, ut violenter eum ad Christum raperet sicut rapiuntur fures a Prætore ad carcerem : quos damnat Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. 4, 5 et 6, et S. Augustinus, lib *De Spiritu et Littera,* cap. XIII. Ubi docet Deum internis externisque suasionibus mentem pulsare, ut se convertat; sed consentire vocationi vel dissentire, proprie hominis voluntatis esse.

Efficacissima ejus gratia.

Nota *secundo,* magnitudinem et efficaciam gratiæ, qua attractus et conversus est Paulus. Nam ea subito ex acerrimo persecutore factus est summus amicus Christi. Unde S. Augustinus, eam sæpe vocat efficacissimam. Audi eum, lib. I *ad Simplic.,* Quæst. II : « Quam rabida, ait, voluntas, quam furiosa, quam cæca in Saulo? qui tamen una desuper voce raptus est, occurrente utique tali viso, quo mens illa et voluntas refracta sævitia retorqueretur et corrigeretur ad fidem. » Hinc S. Gregorius, lib. III *Dialog.,* cap. XVII : « Majus, ait, est miraculum prædicationis verbo et orationis solatio peccatorem convertere, quam carne mortuum suscitare. Lazarum quippe carne Dominus suscitavit, Saulum mente, » quia mentem ejus immutavit totam, ut ex diabolica fieret plusquam angelica, uti ibidem ostendit S. Gregorius. Hæc ergo gratia fuit tam potens, ut primo summam Pauli hostilitatem in summum Christi obsequium converteret.

Primo.

Secundo.

Secundo, ut non tantum peccata, sed et peccatorum radices habitusque pravos illico aboleret : secus fit in aliis peccatoribus. Si quis enim ebriosus, vel libidinosus convertatur, esto peccata præterita ei per pœnitentiam et absolutionem dimittantur, tamen manent habitus ebrietatis et libidinis, qui eum pungere et sollicitare ad pristinam crapulam et libidinem non cessant, donec longo tempore per multos contrarios actus evellantur, vel potius refringantur et sopiantur. S. Paulus vero, quia efficacissimam habuit gratiam, eique heroice cooperatus est dando totum suum cor Deo, ac dicendo : « Domine; quid me vis facere ? » hinc omnes vitiorum habitus, et quasi memoriam e mente sua abstersit. Quocirca hæc lux et impetus gratiæ divinæ subito eum totum in alium, imo contrarium hominem immutavit, ut ex leone fieret agnus, ex lupo Pastor, ex persecutore Apostolus.

Tertio.

Hinc *tertio,* hæc gratia ei tantum Christi amorem indidit, ut qui paulo ante Christum et Christianos volebat occidere, jam pro eis optaret mori, vitamque omnem pro iis expenderet, offerens se omnibus itineribus, laboribus, persecutionibus, fami, siti, carceribus, tormentis, mortibus, ut Christi gloriam et Ecclesiam propagaret; adeoque totus videbatur transformatus in Christum. Unde ait : « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. » Et : « Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus. » Hinc non aliud sciebat, non aliud sapiebat, non aliud spirabat corde, ore et opere, quam Christum crucifixum, qui tradidit, inquit, semetipsum pro me : cætera omnia quæ in mundo sunt, arbitrabatur ut stercora. Hinc ille zelus lucrandi animas Christo, ut omnibus omnia fieret, ut totum orbem Christum prædicando percurreret, ut omni ætati, sexui, conditioni leges vitæ Christianæ præscriberet; ut infatigabilis, nocte et die non cessaret docere et Evangelizare Christum. In hac ergo prima sui conversione Saulus accepit gratiam, non tantum Christianam communem cæteris fidelibus, sed et Apostolicam propriam Apostolis; atque cœlitus a Christo electus et creatus est Apostolus, uti patebit vers. 15.

Duellum Christi cum Saulo.

Nota *tertio :* Christus hic quasi duellum init cum Saulo, eumque vincit et sternit : unde jure duelli poterat eum occidere, sed ejus miserens vitam ei condonat : quocirca Paulus gratias agens ei servum perpetuum se mancipat. Hinc et initio Epistolarum fere omnium hunc titulum præfert : « Paulus, servus Jesu Christi. » Ita Rupertus. Similis fuit vox superbi Turni duello victi et prostrati ab Ænea, quam graphice exprimit Virgilius, XII *Æneid.,* in fine :

> Ille (Turnus) humilis supplexque oculos, dextramque precantem
> Protendens : Equidem merui, nec deprecor, inquit;
> Utere sorte tua (occide me si libet); miseri te si qua parentis
> Tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
> Anchises genitor), Dauni miserere senectæ :
> Et me seu corpus spoliatum lumine mavis,
> Redde meis; vicisti (et victum tendere palmas
> Ausonii videre), tua est Lavinia conjux.
> Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
> Æneas volvens oculos, dextramque repressit, etc.

Sed mox ut agnovit balteum sui Pallantis, quo se accinxerat Turnus, indignans et ulciscens eum trucidavit. Longe ergo mitior et clementior fuit Christus in Saulum, quam Æneas in Turnum. Paulus igitur fuit quasi rhinoceros superbus et ferus, quem Deus sibi subjugavit, imo suum præconem effecit, juxta illud *Job,* XXXIX : « Numquid volet rhinoceros servire tibi ? numquid alligabis rhinocerotem ad arandum loro tuo ? » in quem locum vide S. Gregorium, lib. XXI *Moral.,* cap. II et III.

Moraliter vocanti Deo quid cum Saulo respondendum.

Moraliter, docet hic nos S. Paulus, cum sentimus divinas inspirationes, Deumque ad emendationem et sanctitatem, vel perfectionem nos vocantem, quid ei respondere debeamus, nimirum : « Domine, quid me vis facere ? » Hac enim submissione, resignatione, devotione, prompti-

tudine, alacritate animi ad omnia parati, totumque se Deo offerentis, disposuit se, et meruit de congruo evehi ad apostolatus apicem, fierique doctor Gentium. Ita Abraham vocatus a Deo, *Genes.* XII, 1, respondit: « Adsum. » Sic et Jacob, *Genes.* XXXI, 11, et Moses, *Exodi* III, 4. Et Ananias hic, vers. 10: « Ecce ego, Domine. » Et Isaias, cap. VI, 8: « Ecce ego, mitte me. » Sic et Samuel vocanti Deo respondit: « Loquere, Domine, quia audit servus tuus, » I *Reg.* III, 10. Et Psaltes: « Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum: cantabo et psallam in gloria mea, » *Psalm.* CVII, 2. Solebat S. Franciscus audiens Deum in corde loquentem, etiamsi in itinere esset, gradum sistere, mentemque intra se colligere, ut totus illi intenderet; ac mox id quod audierat, opere exequebatur. Ita ad apicem sanctitatis pervenit, uti refert S. Bonaventura in ejus Vita.

Denique S. Bernardus, serm. 1 *De Conversione S. Pauli*: « Hæc plane, fratres, ait, perfectæ conversionis est forma. Paratum, inquit, cor meum, Deus, paratum cor meum: Domine, quid me vis facere? O verbum breve, sed plenum, sed vivum, sed efficax, sed dignum omni acceptione, etc. Heu plures habemus Evangelici illius cæci, quam novi Apostoli imitatores? Quid vis (ait Dominus ad cæcum illum) ut faciam tibi? Absit hoc, Domine: tu magis dic, quid me facere velis? Sic enim decet, sic omnino dignum est, non meam a te, sed a me tuam quæri et fieri voluntatem, etc. Sic profecto, sic multorum usque hodie pusillanimitas et perversitas exigit, ut ab eis quæri oporteat: Quid vis ut faciam tibi? non ipsi quærant: Domine, quid me vis facere? »

Vers. 7. 7. SURGE, — « sta super pedes tuos, » ut habetur cap. XXVI, 56.

ET INGREDERE CIVITATEM (Damascum), ET IBI DICETUR TIBI QUID TE OPORTEAT FACERE. — Dices: *Actor.* XXVI, 16, dicitur Christum Saulo id dixisse: « Ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum quæ vidisti, etc., ego mitto te aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, » etc. Respondeo: Christus Saulo in genere dixit se velle eum constituere suum præconem; sed in particulari de baptismo instrui eum voluit ab Anania. Hoc enim habet suavis Dei dispositio, ut, sicut angeli ab angelis, ita homines ab hominibus edoceantur: qua de re illustre extat exemplum apud Sophronium, vel potius Joannem Moschum, in *Prato Spirituali*, cap. CXCIX; idque ne quis fanaticus suos errores et somnia tueatur, obtendendo internum instinctum Spiritus Sancti, uti faciunt Anabaptistæ. Ita Cassianus, *Collat.* II, cap. XV. *Secundo*, hic, ait S. Bernardus, serm. 1 *De Conversione S. Pauli*, « socialis vitæ commendatur utilitas, ut edoctus per hominem discat et ipse secundum datam sibi gratiam hominibus subvenire. » *Tertio*, Paulus triduo jejunans et cæcus, Damasci edoctus fuit a Deo; sed ad Ananiam mittitur, non tam ut edoceatur, quam ut ab eo baptizetur et a cæcitate curetur. Unde signanter ait: « Quid te oporteat facere: » nimirum suscipere baptismum, de quo plura cap. IX.

STABANT. — Dices: Cap. XXVI, 16, ait Paulus comites suos secum fuisse prostratos: ergo non stabant. Respondeo *primo*, « stabant, » id est ibi erant, ibi sistebantur, ibi manebant; statio enim hic opponitur non sessioni aut prostrationi, sed motui et progressioni. Sic Magdalena dicitur stans retro secus pedes Jesu, lavisse ejus pedes: « stans, » id est procumbens, genu flexo, *Lucæ* VII, 38. *Secundo*, « stabant, » quia post prostrationem se e terra levarunt et in pedes erexerunt, ut Saulum erigerent. Solus enim Saulus in terra jacens Jesum videbat et cum eo colloquebatur, mentemque sibi mutari sentiebat. Permisit ergo Deus comites Sauli in Judaismo permanere, ut essent testes Judæis omni exceptione majores hujus miraculosæ conversionis S. Pauli, omniumque mirabilium quæ in ea acciderant. Ita S. Chrysostomus et Œcumenius.

STUPEFACTI. — Syrus, Pagninus et Tigurina, *attoniti*; alii, *muti*; qui enim stupent, obmutescunt: pavor enim et stupor vocem eripit, æque ac mentem et memoriam: et Græcum ἐννεοὶ etiam *mutos* et *surdos* significat.

AUDIENTES QUIDEM VOCEM, NEMINEM AUTEM VIDENTES. — Dices: *Actor.* XXII, 9, contrarium dicitur, nimirum « lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt. » Respondeo, additur ibidem: « Ejus qui loquebatur mecum, » id est Christi, *q. d.* Meam vocem audierunt, non Christi. Ita S. Augustinus, *in Psalm.* LXVII, Lyranus, Hugo, Vatablus et alii hic. *Secundo*, dici potest eos quoque vocem Christi audisse, sed confuse duntaxat: quia attoniti vocem ejus articulatam distincte audire et intelligere non poterant.

Vers. 8. 8. SURREXIT AUTEM SAULUS. — Partim sponte sua obediens nixusque voci Christi, dicentis, « Surge; » partim adjutus et erectus a comitibus.

NIHIL VIDEBAT. — Noster Interpres legit οὐδέν, id est *nihil*: jam legunt οὐδένα, id est *neminem*: quod aliqui restringunt ad Christum, *q. d.* Christum non vidit amplius, quem paulo ante jacens in terra viderat. Verum eum nihil vidisse et cæcum fuisse, patet ex eo quod a comitibus in urbem trahi debuerit, ut sequitur. Christus enim sua luce magis feriit oculos Pauli, quam comitum: ille enim cæcatus fuit, non hi, ad hoc scilicet, ut eum ducere possent in urbem. Ita S. Chrysostomus et Œcumenius. Quare non est probabile quod ait Dionysius, Paulum nihil vidisse, quia mens ejus a sensibus abrepta erat in exstasin. Nam Paulum non tantum fuisse privatum usu oculorum, sed et potentia videndi, patet, quia ex oculis ejus ceciderunt squamæ, cum paulo post miraculose curatus est ab Anania. Unde sequitur immanem fuisse lucem, quæ ocu-

los ejus instar fulguris ita perstrinxit, ut visum ei ademerit, non humorem crystallinum siccando, aut tunicas oculares lædendo, sed pelliculas quasi squamas eis obducendo, de quo vers. 15. Ubi adverte Christum hanc lucem initio temperasse, ut Paulus eum aliquo modo confuse, utpote gloriosum et luce circumdatum conspicere posset; at mox subducens se, eam intendit ut Paulus surgens senserit ea se plane cæcatum : idque *primo*, ut ex eo conjiceret Paulus quanta esset Christi claritas, potestas, majestas et gloria; ita Rupertus; *secundo*, ut exterius cæcatus, intus oculos mentis colligeret, ad considerandum ea quæ suæ salutis erant quæque Deus ab eo poscebat; *tertio*, ut per cæcitatem corporis luerit cæcitatem mentis, quam sponte induerat claudens oculos, imo resistens luci Evangelii : unde S. Bernardus, serm. 1 *De Conv. S. Pauli*: « Felix, ait, cæcitas, qua male quondam illuminati in prævaricatione, tandem in conversione oculi salubriter excæcantur; » *quarto*, ut disceret oculos claudere rebus bonisque terrenis, et aperire cœlestibus, *q. d.* Despice terram, suspice cœlum.

AD MANUS AUTEM ILLUM TRAHENTES. — « En trahitur quasi captivus Christi, qui Christianos tracturus venerat ad carceres, » ait S. Chrysostomus. Quale spectaculum sui præbuit hic Paulus Judæis et Damascenis civibus? quale vero et quam jucundum Deo, Angelis, Ananiæ, Apostolis omnibusque Christianis?

Vers. 9. 9. ET ERAT IBI TRIBUS DIEBUS NON VIDENS, ET NON MANDUCAVIT, — orationis et pœnitentiæ causa. Nam, ut ait S. Chrysostomus, « compungebat se propter ea quæ fecerat, confitebatur, precabatur, orabat Deum. » Unde in hoc triduo didicit a Deo mysteria fidei Christianæ et Evangelii : nam illa paulo post publice cœpit prædicare, vers. 20. Quare initio epist. *ad Galat.*: « Paulus, inquit, Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum. » Et vers. 12, ait se Evangelium non didicisse ab homine, sed per revelationem Jesu Christi. Hinc Beda, Hugo et Glossa censent Paulum hoc triduo fuisse raptum in tertium cœlum, II *Corinth.* XII, 2. Verum ibidem ostendi posterius illum raptum contigisse. Quod ergo Paulus ad Ananiam sit missus, non tam doctrinæ, quam curationis a cæcitate et baptismi causa fuit, ut scilicet ab eo illuminaretur et baptizaretur, ait S. Chrysostomus. Idem, hom. 4 *De Laudibus S. Pauli* : « Pauli, inquit, cæcitas totius orbis illuminatio effecta est. Quoniam enim videbat male, eum excæcavit Deus, ut utiliter jam videret in reliquum. »

Tropologice, S. Bernardus, serm. 1 *De Convers. S. Pauli* : « Sane, ait, quod triduo Paulus sine cibo manet persistens in oratione, ad eos maxime pertinet, qui noviter sæculo abrenuntiantes, necdum in cœlesti consolatione respirant. Sustineant ergo Dominum et ipsi in omni patientia, orent sine intermissione, quærentes, petentes, pulsantes : quia exaudiet eos Pater cœlestis in tempore opportuno. »

Vers. 10. 10. ANANIAS. — Fuit hic inter fideles insignis, ait S. Chrysostomus. Imo ipse Paulus, cap. XXII, 12; S. Augustinus, lib. II *Quæst. Evang.*, Quæst. XLVII, censet eum fuisse Presbyterum, Œcumenius vero Diaconum duntaxat, sed unum e 72 Christi discipulis. Idem habet Dorotheus in *Synopsi*, qui et addit eum postea creatum fuisse Damasci Episcopum. De eo sic legimus in *Romano Martyrol.*, die 25 januarii : « Apud Damascum natalis S. Ananiæ, qui eumdem Apostolum baptizavit. Hic cum Damasci et Eleutheropoli, alibique Evangelium prædicasset, sub Licinio judice nervis cæsus et laniatus, demum lapidibus oppressus martyrium consummavit. »

Mystice, mittitur Benjamin lupus rapax, puta Saulus, ad Ananiam, id est, ad gratiam et misericordiam Dei, ut ab ea veniam obtineat et transformetur in ovem. Aliter S. Augustinus, serm. 14 *De Sanctis* : « Adductus est, inquit, ad Ananiam, et Ananias interpretatur ovis (nescio qua lingua : sane non Hebræa, nec Syra, nec Græca). Ecce lupus rapax adducitur ad ovem sequendam, non rapiendam : et ne rapientem ovis expavesceret lupum, ipse Pastor de cœlo, quia omnia faciebat, nuntiavit lupum venturum ovi, sed non sæviturum; et tamen tam immanis fama lupum illum præcesserat, ut non posset ovis audito ejus nomine non conturbari. » Et mox : « Lupo sævitia interdicitur. Lupus ad ovem captivus ducitur. Ab Agno pro ovibus mortuo fit ovis secura de lupo. »

Vers. 11. 11. VADE IN VICUM, — in plateam. Urbs enim dividitur in regiones, regiones in vicos sive plateas, vici in domos. Unde a vico dicitur vicinus, qui in eodem vico habitat.

RECTUS, — qui erat longus et rectus, uti Romæ trans Tiberim est platea quæ vocatur *Longara*, quia longissima et rectissima.

SAULUM NOMINE TARSENSEM. — Tò *nomine* refer ad *Saulum*, non ad *Tarsensem*. Pauli enim nomen erat *Saulus*, cognomen vero *Tarsensis* a patria; quia natus erat Tarsi, quæ est metropolis Ciliciæ. Unde Tigurina, æque ac Græca ponunt comma post *nomine*, *q. d.* Quære in domo Judæ virum quemdam, cui nomen est Saulus; patria vero est Tarsensis. His enim indiciis Ananiæ indicat Saulum, ne pro eo alius quis ei se offerat, vel ingerat. Porro Tarsus navigationibus, mercibus et opibus adeo fuit celebris, ut ab ea mare vicinum et aliud quodlibet ab Hebræis vocatum sit *Tarsis* : quocirca Solinus Polyhistor, cap. XLVII, Tarsum vocat *matrem urbium*.

ECCE ENIM ORAT. — Nota : τὸ *enim* dat causam cur jubeat adiri Saulum, omnemque metum Ananiæ adimit, *q. d.* Ne timeas, Anania, adire Saulum, paulo ante persecutorem fidelium : jam enim non est Saulus, qui fuit : jam non persn

quitur, sed orat, ut se ad meliorem vitam et baptismum disponat. Ita S. Chrysostomus, Hugo et Lyranus. Aliter Syrus, qui hæc nectit sequentibus. Sic enim vertit : « Ecce enim, dum ipse oraret, vidit per visionem virum Ananiam nomine. » Verum Græcus textus nostræ Latinæ versioni consentit et astipulatur.

Vers. 12. 12. ET VIDIT VIRUM. — Hic versus in Bibliis Romanis et Græcis parenthesi includitur; continet enim verba, non Christi loquentis ad Ananiam, sed Lucæ historici ea referentis, *q. d.* Eo tempore quo Ananias a Deo missus est ad Saulum, ipse Saulus orans per visionem, non corporalem (erat enim cæcus), sed imaginariam, vidit Ananiam ad se venientem seque curantem ; idque ad hoc, ut mox veniente Anania, ex ejus voce et specie, quam in visione viderat, ab eo illuminatus eum agnosceret et reciperet quasi a Deo ad se missum.

Vers. 13. 13. DOMINE, AUDIVI. — Tanta erat Sauli sævitia, tanta furoris fama, ut ad solum Sauli nomen Ananias, licet a Deo ad eum missus, cohorresceret. Unde se excusat, *q. d.*, ait S. Chrysostomus : « Timeo eum ne forte me in Jerusalem ducat. Quid me projicis in os leonis? cur me huic prodis? » Timet ovis ire ad lupum, nesciens lupum mutatum in ovem, uti paulo ante dixi ex S. Augustino.

Vers. 14. 14. ET HIC HABET POTESTATEM, — id est hoc in loco, puta Damasci, græce enim est ὧδε. *Hic* ergo est adverbium, non pronomen.

Vers. 15. 15. VAS ELECTIONIS (id est instrumentum singulariter electum) EST MIHI ISTE, — Saulus. Hebræi enim כלי *keli,* id est vas, vocant quodlibet instrumentum. Sic « vasa cantici, » *Amos,* VI, 5, sunt instrumenta musica; « vasa belli, » *Gen.* XLIX, 5, sunt arma et armati quibus bellatur; « vasa mortis, » *Psal.* VII, 14, sunt gladii et tela quibus mors infertur. Hinc Tigurina vertit, *organum electum,* hoc est, homo selectissimus et præstantissimus, *est mihi iste,* ait Vatablus.

Paulus vas electionis, Primo. Quæres, cur Paulus vocatur *vas,* id est instrumentum electum? Respondeo *primo,* quia Deus eum ex tot millenis hominum millibus præ cæteris, etiam Apostolis, elegit ad evangelizandum ubique, tam Judæis, quam Gentibus. Unde hanc ejus electionem explicans, subdit : « Ut portet nomen meum coram Gentibus et Regibus, et filiis Israel. » Hinc patet Saulum in prima sui conversione accepisse Apostolatum et gratiam Apostolicam, ac a Christo creatum esse Apostolum.

Secundo. *Secundo,* «vas electionis,» id est prædestinationis, *q. d.* Paulus ab æterno a Deo ad magnam gratiam et gloriam fuit prædestinatus, juxta illud *Galat.* I, 15 : « Cum autem placuit ei qui me segregavit ab utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam. » Ita S. Hieronymus, ibidem. Simili modo Apostolus prædestinatos vocat vasa in honorem, puta aurea et argentea; reprobos vasa in contumeliam, puta lutea et fictilia, II *Timoth.* II, 20.

Tertio. *Tertio,* S. Chrysostomus censet electionem hanc respicere tum indolem acrem et ardentem, tum zelum legis divinæ in Saulo, *q. d.* Deus elegit Saulum ardentem et zelantem, ut hunc ardorem et zelum corrigeret et transferret ad Christum, ut scilicet acer esset et zelosus Christi propugnator et præco. Ad tam arduum enim Evangelii et Apostolatus munus requirebatur indoles heroica, quæ adjuta et imbuta gratia Dei, omnes difficultates, pericula et persecutiones superaret. Frigidi enim et phlegmatici, esto sancti, ad tam ardua perfringenda minus idonei sunt. Unde P. Chrysostomus, quærens cur electus sit a Deo Saulus sævus et ferus? respondet, ut homo ad cædes compositus Christianorum, converteretur ad cædes errorum, ut scilicet jugularet Judaismum et Gentilismum.

Quarto. *Quarto,* « vas » electum, id est sanctum, fuit Paulus, tum quia virginitatem virginumque animum jugiter in corpore illibato, quasi in vase sancto, conservavit, ut patet I *Cor.* VII, 7; ita S. Gaudentius, tract. 8, tom. II *Bibliothecæ SS. Patrum:* nam, ut ait Cicero, *Tuscul.* I : « Corpus est quasi vas et aliquod animi receptaculum; » tum quia fuit organum Spiritus Sancti. Sicut enim in organo resonat spiritus et flatus follibus illi inspiratus, in coque suavem edit melodiam; sic in Paulo ejusque ore resonabat Spiritus Sanctus, et cœlestem edebat harmoniam, quæ homines, etiam feros et barbaros, ad se raperet, et ipsos angelos oblectaret. « Movit Amphion, » ac longe magis Paulus, « lapides canendo. » Orpheum celebrat Virgilius, IV *Georg.,* sua voce et cantu

> Mulcentem tigres, et agentem carmine quercus.

Orpheus verus, Paulus, inquam, modulante per eum Spiritu Sancto, ferina et quernea saxeaque hominum corda mollivit et cicuravit. Ipse ergo fuit vas, id est organum, cithara, tibia, tuba et chelys meloda et canora Spiritus Sancti. Unde S. Hieronymus, epist. 61 *ad Pammach.:* « Ubi, inquit, electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium, flumen eloquentiæ Christianæ, qui mysterium, retro generationibus ignoratum, et profundum divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei magis miratur, quam loquitur. »

Quinto. *Quinto,* fuit « vas electionis, » quia strenue et ardenter vocationi et electioni divinæ cooperatus est, juxta illud : « Gratia ejus in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi. » I *Corinth.* XV, 10. Et illud : « Si quis se emundaverit ab istis, erit vas in honorem sanctificatum et utile Domino, ad omne opus bonum paratum.» Labor et amor sunt gemelli, ait Plato : quia quem quis amat, pro eo laborat, nec ullum pro amato laborem recusat, uti Paulus pro Christo, quem summe amabat, nullum recusavit, sed omnem

ambivit. Fuit ergo Paulus **prodigium naturæ, miraculum gratiæ, stupor Gentium, terror Judæorum, portentum universi,** Dei servus electus, Christi Apostolus selectus et dilectus. Sic heri servos electos et dilectos vocant eos qui omnia eorum jussa statim exequuntur omniaque opera et negotia illico conficiunt.

Sexto. *Sexto,* sicut sol, *Eccles.* XLIII, 2, vocatur « vas admirabile opus Excelsi, » quia sol est vas lucis, quo Deus totum mundum illuminat; ita et S. Paulus, ipse enim fuit quasi sol orbis. Unde S. Chrysostomus, in cap. I *ad Roman.* : « Pauli, inquit, lingua supra ipsum etiam solem illuxit, cæteros omnes verbi doctrina exsuperans; unde a Gentilibus Mercurius esse credebatur. » *Act.* XIV, 11, et lib. I *De Providentia* : « Nullus Paulo major est, aut etiam æqualis. » Unde

Septimo. *Septimo,* S. Hieronymus, in cap. VIII *Oseæ* : « Vas electionis, inquit, est Paulus, quia est vas legis, et sacrarum Scripturarum armarium. » Sicut S. Antonius de Padua ob peritiam S. Scripturæ a Pontifice vocatus est « Arca testamenti. »

Octavo. *Octavo,* alii S. Paulum proprie vocari volunt « vas electionis, » quia plenus fuit sapientia et gratia, adeo ut de ejus plenitudine omnes gentes biberint. Ita Origenes, lib. III *Periarchon,* et S. Ambrosius, serm. 11 *De S. Petro et Paulo.* Hoc est quod ait Sapiens, *Proverb.* XX, 15 : « Est aurum et multitudo gemmarum, et vas pretiosum labia scientiæ.

Nono. *Nono,* S. Thomas, præfatione in *Epist. S. Pauli,* de eo explicans illud quod ab Ecclesiastico, cap. L, vers. 10, dictum est de Simone magno pontifici, « Quasi vas auri solidum ornatum omni lapide pretioso : Paulus, ait, fuit vas auri ob sapientiam, solidum ob charitatem, ornatum cæteris omnibus virtutibus. » Vide apud eum plura.

Decimo. *Decimo,* Paulus fuit « vas electionis, » quia electus et destinatus fuit ad multos labores, persecutiones et tribulationes patiendum pro Christo et Evangelio. Hanc enim causam subdit Christus dicens : « Ego enim ostendam ei, quanta oporteat eum pro nomine meo pati; » de quo ibi plura.

Paulus cœlo major. Denique vis scire ad quanta et quam sublimia electus a Deo et evectus sit Saulus? Audi S. Chrysostomum, hom. 18 in cap. XI *ad Rom.,* in *Moral.,* ubi eum cœlo comparat et anteponit : « Cœlum namque, inquit, licet tanto sit tempore visum, non tamen admodum permovit : Paulus vero exiguo concionatus tempore, totum orbem attraxit. Cœlum enim suum servans terminum et canonem, eadem statione consistit, mentis vero Paulinæ sublimitas omnes cœlos transcendit ipsique Christo conversatur. Est autem tanta ejus pulchritudo, ut et Deus illam deprædicet. Astra quidem cum fierent, admirabantur angeli : hunc vero Deus ipse admiratus est, dicens : Vas electionis iste mihi est. Cœlum istud sæpe a nube obtegitur; Pauli vero mentem nulla obnubilavit tentatio, sed in mediis quoque tempestatibus ipsam meridiei claritudinem suo splendore superavit. Sol enim iste qui in Paulo luxit, tales radios non emittebat, qui tentationum concursu potuerint obumbrari, sed tum potissimum elucescebant. Unde et dicebat : Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus mea in infirmitate perficitur. Æmulemur itaque illum, et nihil erit etiam nobis collatum cœlum istud, neque sol, neque universus iste mundus. »

Idem, lib. II *De Compunctione cordis* : « Paulus, ait, super terras incedens, ipsum tenebat cœli verticem, etc. Amor autem ejus, et desiderium quod habebat erga charitatem Christi, non solum tres penetraverat cœlos, sed etiam omnes omnino transcenderat, et usque ad ipsum pervenerat Christum, instar flammæ immensæ, quæ universam repleret terram, et inde ascendens, repletis omnibus, usque ad ipsa perveniret cœli fastigia; sed et inde superans omnia, etiam illum qui super cœlum est, aerem transcenderet : atque ubi et quæ ibi sunt spatia compleret, ascenderet usque ad tertium cœlum, et omnia hæc uno atque eodem igne compleret; ita ut nec terræ ullum, nec cœli, imo nec cœlorum spatium vacuum relinqueret. » Vide eumdem, in fine epist. *ad Rom.,* et homiliis octo quas de laudibus S. Pauli scripsit, in fine tom. III, ubi in octava Paulum confert et præfert omnibus non tantum Patriarchis, Prophetis et Sanctis, sed et Angelis, Cherubinis et Seraphinis. An non hic est vas electionis? Quam felices in quos cadit hæc Dei electio? Terque quaterque beati, quos Deus ab omni ævo destinavit sibi vasa electionis. Utinam et nos dignetur rara sua electione et sancta vocatione Christus amor noster; ac vicissim nos vocationi et gratiæ ejus ex æquo respondeamus, itaque eam jugiter augeamus et transcendamus. Hæc enim est unica via ad eximiam virtutem et sanctimoniam. Ora pro nobis, S. Paule, ut admirabilis tuæ electionis et vocationis participes effici mereamur. Amen.

Paulus portat Christum quintupliciter. UT PORTET NOMEN MEUM : — *Primo,* sicut præco suo præconio audacter præfert et portat nomen sui principis legislatoris, cujus leges ac edicta promulgat; *secundo,* sicut Propheta suis oraculis portat et præfert nomen Dei dicens : « Hæc dicit Dominus; » *tertio,* sicut legatus libere portat et præfert nomen Regis a quo mittitur; *quarto,* sicut miles et vexillifer intrepide ac fortiter portat, præfertque nomen et insigne sui ducis; *quinto,* sicut doctor portat et præfert nomen sui Auctoris, cujus libros et doctrinam docet et explicat. Porro Paulus portavit Christi nomen in corde per amorem ardentissimum, in ore per eloquium efficacissimum, in opere per labores et passiones continuas et gravissimas, in Epistolis per sapientiam et zelum ferventissimum. Unde ait : « Ego stigmata Domini Jesu in corpore meo porto, » *Galat.* VI, 17; hæc enim stigmata sunt quasi characteres nominis Jesu.

CORAM GENTIBUS. — Hinc ejus titulus est, «Doctor Gentium,» I *Timoth.* II, 7.

ET REGIBUS, — ut coram Agrippa, rege Judææ, *Actor.* XXVI, Nerone, et aliis provinciarum, quas plurimas Evangelizando obivit; regibus. Similis fuit electio et vocatio S. Joannis Chrysostomi : Flaviano enim Patriarchæ mane oranti apparuit angelus, jussitque adire monasterium in quo monachum agebat Chrysostomus, eumque consecrare sacerdotem : « Ille enim, inquiebat, instar Pauli futurus est vas electionis et verbo comprehensurus totum orbem. » Cumque Chrysostomus, silentii et monastices adamator, illum honorem onusque subterfugeret, ei quoque apparuit angelus, jubens ut Flaviano non repugnaret, sed acquiesceret, dicens : « Quæ Deus statuit, quis poterit vitare? » ita habet Vita S. Chrysostomi.

ET FILIIS ISRAEL. — Hi ultimo ponuntur loco, quasi digniores Gentibus, utpote qui erant filii Abrahæ, et consequenter eis proprie promissus et missus erat Christus : hos tamen infensissimos sui, æque ac Christi hostes expertus est Paulus.

Vers. 16. 16. EGO ENIM OSTENDAM ILLI, QUANTA OPORTEAT EUM PRO NOMINE MEO PATI. — Ostendit hoc Deus Paulo, tum per internam inspirationem (solet enim Deus instantia mala gravia Sanctis suggerere, et quasi præsagire, ut ad ea paratiores et animosiores accedant); tum per externam, ut cum per Agabum prædixit ei vincula quæ paulo post subiit Hierosolymis, cap. XXI, 11; tum per experientiam quotidianam, cum scilicet eum quotidie novas et majores experiri et subire fecit persecutiones et cruces. Sic sæpe in Scriptura « ostendere » idem est quod reipsa exhibere, præstare, facere, ut cum toties orat Psaltes : « Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam. » Ostende, id est exhibe, præsta, fac. Et Daniel, cap. III, vers. 44 : « Confundantur omnes qui ostendunt (id est faciunt) servis tuis mala. » Et *Psalm.* IV, 7 : « Quis ostendet (dabit) nobis bona. » Et *Psalm.* L : « Ostendisti (fecisti) populo tuo dura. » Et *Psalm.* LXX, 20 : « Quantas ostendisti (immisisti) mihi tribulationes. »

Apostoli magis est pati, quam agere, ob sex rationes.

Nota : Τὸ *enim* dat causam præcedentium, cur scilicet Paulus futurus sit vas electionis et quomodo portaturus sit nomen Christi coram Judæis et Gentibus, *q. d.* Paulus erit mihi vas electionis, quia portando nomen meum coram gentibus et regibus, multa magnaque pro me generose et constanter patietur. Unde liquet Paulum aliosque electos Dei servos, magis a Deo eligi et destinari ad multa pro eo patienda, quam agenda. Servitus enim Dei, æque ac apostolatus, magis consistit in multa passione, quam operatione; nimirum : « Fortia agere Romanum est; fortia pati Christianum est, » imo Apostolicum et Paulinum. Nam *primo*, Paulus et Apostoli evangelizantes novam fidem et paradoxam, nimirum Christum crucifixum esse Deum et Salvatorem mundi, servandam esse continentiam, sobrietatem, mortificationem cupiditatum, etc., multos senserunt irrisores, contradictores et persecutores. *Secundo*, merito hanc pœnam Saulo pro peccatis inflixit Deus. Audi S. Augustinum, serm. 14 *De Sanctis* : « Ostende, ait, persecutori non solum bonitatem, verum etiam severitatem tuam : patiatur, quod fecit illos et pati; qui faciebat, sentiat et ipse quod aliis inferebat. Ego, ait, illi ostendam quæ illum oporteat pati pro nomine meo : qui faciebat contra nomen, patiatur pro nomine. O sævitia misericors! Vides illum præparare ferrum, secturus est, non perempturus. » *Tertio*, quia Christus multo plura pro eo et ab eo passus erat : decuit ergo ut et ipse vicem rependeret Christo, et multa pateretur pro eo. *Quarto*, quia decuit prædicatorem Christi crucifixi eum magis prædicare exemplo, quam verbo : hoc enim efficacius est magisque persuadet. *Quinto*, quia actus majoris fortitudinis est fortia pati, quam agere, utpote longe difficilior. *Sexto*, quia amor ille ardens, ipse a Christo inditus satiari non poterat, nisi magnis multisque laboribus et tribulationibus pro eo toleratis. Unde ipse ait : « Gloriamur in tribulationibus, » *Roman.* V, 3; præsertim quia videbat se a Christo tantopere diligi, tot beneficiis affici, ac nominatim divinis consolationibus affluere in mediis persecutionibus. « Quoniam, ut ipse expertus ait II *Cor.* I, 5, sicut abundant passiones Christi in nobis, ita per Christum abundat consolatio nostra : » quantum ergo crescebat tribulatio et desolatio, tantum quoque crescebat Dei consolatio.

Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta.

Porro quanta et quam gravia assidue pro Christo passus sit Paulus, patet tum ex sequentibus capitibus hujus libri usque ad finem, tum ex Epistolis S. Pauli, ac præsertim toto cap. XI epist. II *ad Corinth.* Christus enim ei magnam præparat in cœlis gloriam et coronam, quæ ei promerenda erat per magnos labores et dolores. « Non enim sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, » *Rom.* VIII, 18. Quocirca summa dignitas et gloria est, multa magnaque pati pro Christo : quam Deus non omnibus, sed electis et dilectis suis dat, ut S. Paulo et similibus. Vide dicta cap. VI, 41.

Simili visione et multa patiendi symbolo S. Franciscus Xaverius cœlitus evocatus, et quasi auctoratus est Indorum Apostolus. Dum enim Romæ in hospitali domo ægris ministraret, in somnis revelavit et repræsentavit ei Deus ingentes labores et ærumnas, quos in India pro sui nominis gloria erat subiturus. Quos intuens Xaverius alacer : « Plus, inquit, Domine, plus, plus; » idque iteravit voce tam alta, ut P. Simonem Rodericum, cubiculi socium, e somno excitaret et percelleret. Idem sibi visus est in somnis sæpius, humeris gestare Indum atrum instar Æthiopis, adeo gravem, ut sub tanto onere non posset caput attollere. Id ipse referens P. Jacobo

Laynez tum socio suo : « Adhuc, ait, ex hoc somnio tantam corporis fatigationem et quasi contusionem in membris persentisco, ac si reipsa cum Indo illo luctatus essem. » Ita inter alios refert P. Lucena, gravis theologus, lib. I *Vitæ Xaverii*, cap. VII.

Vers. 17. 17. IMPONENS EI MANUS. — Calvinus censet Ananiam Saulo impendisse sacramentum Confirmationis. Hoc enim vocatur impositio manuum. Unde infert illud non a solis Episcopis, sed et a Presbyteris aliisque (talis enim erat Ananias) posse conferri. Sed errat : nam necdum baptizatus erat Saulus; ergo hæc impositio manuum non fuit Confirmatio, quæ sequi debet baptismum; sed partim fuit curatio et illuminatio Sauli, juxta illud Christi, *Marci* cap. ult. : « Super ægros manus imponent, et bene habebunt; » partim fuit dispositio et præparatio ad baptismum. Sic enim catechumenis olim manus imponebantur a sacerdote, ut pro eis oraret eisque Dei benedictionem imprecaretur : cujus cæremoniæ testes sunt S. Dionysius, *Eccles. Hier.*, cap. *De Baptismo*; S. Cyprianus, *epist.* 56; S. Augustinus, lib. *De Fide et Oper.*, cap. IV; et Concilium Carthag. IV, *can.* 85. Adde, peculiaria multa fuisse in Saulo : vocatus enim e cœlo, edoctus a Christo, rem Sacramenti percepit sine Sacramento, puta repletus est Spiritu Sancto, qui est effectus sacramenti Confirmationis, sine hoc sacramento. Denique repletus est Spiritu Sancto non per manuum Ananiæ impositionem, ut vult Calvinus, sed per baptismum, uti mox dicam.

Impositio manus Ananiæ qualis?

SAULE FRATER. — Olim Christiani invicem vocabant se fratres, et feminas sorores, scilicet spiritu, non carne : nam omnes eodem baptismo renati, eumdem habebant patrem Christum, et eamdem matrem Ecclesiam, in qua magis amice et concorditer vivebant, quam germani fratres in eadem paterna domo. Esto enim Paulus necdum reipsa esset Christianus, quia necdum baptizatus, voto tamen erat eoque ardentissimo; jam enim plane fidem, amorem et spiritum Christi induerat.

DOMINUS MISIT ME JESUS. — « Nomen Jesus interponit, ut significet illius virtute afferri sanitatem, sicut significavit Petrus, cum claudo gressum restituit, » cap. III, 6, ait S. Chrysostomus. Manum ergo Saulo imponens, nominando et tacite invocando Jesum, cæcitatem discussit, eique visum restituit.

UT VIDEAS (per hanc manuum mearum impositionem, Jesuque invocationem), ET IMPLEARIS SPIRITU SANCTO, — in baptismo, quem mox tibi conferam. Id ita esse patet ex eo quod proxime sequitur : « Et confestim ceciderunt ab oculis ejus tanquam squamæ, et visum recepit. » Ubi nihil additur de Spiritu Sancto, sed de eo subdit :

Vers. 18. 18. ET CONFESTIM CECIDERUNT AB OCULIS EJUS TANQUAM SQUAMÆ, — similes squamis piscium, inquit Lyranus et Cajetanus. Hinc videtur quod cæcitas Pauli non fuerit intrinseca, nimirum sita in læsione organi, puta in desiccatione vel extinctione humoris crystallini, vel tunicæ ocularis; sed extrinseca, scilicet quod oculi ejus obducti fuerint pelliculis, quasi squamis. Similis fuit Tobiæ cæcitas, quæ naturaliter felle piscis discussa est. Unde de ea cap. XI, 14 : « Et cœpit, ait, albugo ex oculis ejus, quasi membrana ovi egredi, quam apprehendens Tobias traxit ab oculis ejus, statimque visum recepit. » Sicut ergo stercus hirundinum cadens in oculos Tobiæ, ibique cum affluente ex cerebro humore, sive pituita concrescens, eos pellicula obduxit et cæcavit, ita et hic lux illa feriens oculos Pauli, suo calore et occulta vi humores ex cerebro in oculos deduxit, ibique eos coagulavit, ut in pelliculas instar squammarum duras concrescerent, itaque oculos obtegerent et cæcarent. Similis cæcitas multis hodie obvenit ex humore defluente; in pelliculam concreto, oculosque velante, quam periti chirurgi sæpe arte sua curant, acu pelliculam auferentes. Verum in Paulo pelliculæ et cæcitatis ablatio fuit miraculosa, quia sola impositione manuum Ananiæ et invocatione nominis Jesu illico facta : nec enim Ananias felle piscis extergente, vel acu educente pelliculam et squamam exemit.

Cæcitas Pauli unde?

Tropologice : S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral.*, cap. XXIV, per squamas accipit velamen carnalis sapientiæ, aut excusationum et hypocriseos : « Carnalis tegumenti duritia, ait, illum (Saulum) presserat, et idcirco radios veri luminis non videbat. Sed postquam superbæ repugnationes ejus victæ sunt, defensionum ejus squamæ ceciderunt corporis, sed ante jam sub Dominica increpatione ceciderant ab oculis cordis, cum prostratus dixit : Domine, quid me vis facere? Repulsis videlicet squamis, jam ad cordis viscera veritatis sagitta pervenerat, quando deposita elatione superbiæ, eum quem impugnaverat Dominum confitens, et quid ageret nesciens requirebat. Unde audivit : Ego sum Jesus, *q. d.* Humilitatis meæ infirma suscipe, et tuæ superbiæ squamas amitte. Sciendum tamen est, quod istæ defensionum squamæ, quamvis pene omne humanum genus contegant, hypocritarum tamen specialiter et callidorum hominum mentes premunt. Ipsi enim culpas suas tanto vehementius confiteri refugiunt, quanto se citius videri ab omnibus peccatores erubescunt. Correpta itaque sanctitatis simulatio, et malitia occulta deprehensa squamas objicit defensionis, et veritatis gladium repellit. » Hypocritæ ergo et sui amatores cæci sunt. Simulatio enim squama est, calva excusatio squama est, amor sui squama est, quæ eis velat oculos mentis, visumque veritatis adimit. Sed has squamas Jesus per Ananiam, id est per gratiam Dei, perque concionatores, confessarios aliosque viros spiritales dissolvit et discutit.

Moraliter de squamis excusationum.

ET SURGENS BAPTIZATUS EST. — Nec enim ante

baptismum repletus fuit Spiritu Sancto, præsertim cum hic descensus et repletio Spiritus Sancti illo tempore fieret per signum visibile ignis, aut linguarum ignearum. Hoc autem signum ordinarie non dabatur nisi in Confirmatione, et subinde in Baptismo; uti hic in gratiam Pauli, in eo dedit illud Deus. Alia fuit ratio in descensu Spiritus Sancti ad concionem Petri super Cornelium, antequam baptizaretur, cap. x, 44, ut ibi dicam. Addit Nyssenus, orat. *De S. Basilio*, et S. Hieronymus, *in Ezech.* I, Paulum visum recepisse, non per impositionem manuum Ananiæ, sed per baptismum; ut sit hoc loco hysterologia. Verum contrarium est verius, uti jam dixi; id enim exigit ordinata series contextus. Ita passim Interpretes. Addit Paulus, *Actor.* XXII, 14, Ananiam sibi exhortando dixisse: « Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres justum (Christum) et audires vocem ex ore ejus; quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti et audisti: Exsurge et baptizare, et ablue peccata tua. »

ET BAPTIZATUS EST. — Licet enim jam ante cum diceret: « Domine, quid me vis facere? » per contritionem ei dimissa essent peccata, tamen hæc contritio includebat votum et obligationem baptismi: qua proinde hic se exsolvit Saulus. Rursum baptizatus est, ut Christianismo initiaretur, utque fieret capax Confirmationis, Ordinationis cæterorumque Sacramentorum: horum enim janua est baptismus.

Censet S. Ambrosius, *serm.* 31, Saulum in baptismo mutasse nomen, vocatumque esse Paulum. Verum contrarium verius est, de quo cap. XIII, 9.

Porro, per baptismum Saulus recepit Spiritum Sanctum ejusque plenitudinem. In baptismo enim omnia peccata, et omnes peccatorum pœnæ abluuntur, ac infunditur gratia, charitas, omnesque virtutes et dona Spiritus Sancti. Quare non est verisimile Saulum horum plenitudinem recepisse per nudam impositionem manuum Ananiæ, quæ non erat Sacramentum, sed mera cæremonia et orationis symbolum. Ergo recepit eam per baptismum, qui est primum et præcipuum Christi et Ecclesiæ Sacramentum. Porro ex speciali Dei dono Saulus, utpote Apostolus, et mox futurus prædicator, longe majorem in eo recepit plenitudinem, quam cæteri fideles.

Vers. 19. 19. ET CUM ACCEPISSET CIBUM, CONFORTATUS EST.— Nam, ut ait S. Chrysostomus, « debilitatus erat ex itinere, et ex metu, et ex jejunio, et ex tristitia, » puta compunctione animi.

Quo anno Saulus conversus? Quæres, quoto anno a nativitate et passione Christi, conversus est Paulus? Respondent aliqui, conversum esse anno proximo a passione Christi, qui fuit ab ejus nativitate 35, anno enim 34 passus est Christus in martio, et eodem, in decembri die 26, lapidatus est Stephanus: inde fere post mensem, puta anno 35 Christi, die 25 januarii, conversus est S. Paulus. Favet, quod precibus S. Stephani, dum lapidaretur, conversus sit Paulus: ergo mox a lapidatione ejus: alioqui enim preces ejus per annum integrum, quo permissus est in Ecclesias grassari Saulus, fuissent inefficaces et quasi irritæ. Ita Eusebius, in *Chronico;* Guilielmus Durandus, lib. VII *Rationalis Divin. Offic.*, cap. IV; Christophorus a Castro, in *Chronol. Deiparæ*; et Adrichomius, in *Chronolog.*, qui ait Paulum conversum anno 35 Christi feria quarta, sive die mercurii. Huc etiam reduci possunt Hippolytus Thebanus et Evodius, qui dicunt Stephanum septimo anno a morte Christi passum, et mox ab ejus nece conversum esse Paulum: ibi enim pro *anno* videtur legendum *mense*, ut dixi cap. VII, vers. 57. Porro paradoxum est quod scribit Chronicon Alexandrinum, Stephanum lapidatum esse anno primo Claudii Imperatoris, et Paulum conversum anno secundo ejusdem. Annus enim primus Claudii incidit in annum a Christi nativitate 43, qui fuit a morte et ascensu Christi nonus.

Resp. anno secundo a passione Christi. Ex adverso alii putant Paulum conversum esse anno 2 a morte Christi, qui ab ejus natali fuit 36, ita ut præcise a die mortis Christi usque ad diem conversionis S. Pauli, intercesserit biennium, exceptis duobus mensibus, qui fluxerunt a die 25 januarii, quo conversus est Paulus, usque ad diem 25 martii, quo passus est Christus, uti eodem ante 34 annos fuerat annuntiatus et conceptus, factus homo in utero Virginis. Ita consent Œcumenius, Sanchez, Lorinus, Baronius et Pererius in *Prolegom. epist. ad Roman.*, disput. I, num. 24. Favent Martyrologium Romanum, et Usuardi, et Isodorus, lib. *De Vita et Morte Sanctorum*, cap. LXXI, qui dicunt Paulum conversum anno 2 ab ascensione Christi. Licet enim alii ad hoc respondeant, hos auctores computare annum 1 ab ascensione eum qui immediate ab ascensione fluxit usque ad Calendas januarii, quibus inchoabatur novus annus, isque secundus, tamen communiter aliter loquuntur et computant homines, et per annum secundum significant biennium. Favet et ratio, quia quæ narrat Lucas post necem S. Stephani de persecutionibus Sauli, de conversione Samariæ, de itineribus et gestis Philippi, deque Ecclesia jam collecta Damasci, non videntur fieri potuisse uno mense, sed facile unum annum requirunt; nisi quis dicat multa ex illis post conversionem S. Pauli contigisse, Lucam vero ea præposuisse, ut simul gesta Philippi, qui S. Stephano successit, pertexeret. Hæc sententia, uti communior et Martyrologiis conformior, ita et verior videtur. Permisit ergo post preces Stephani Deus adhuc annum integrum sævire Paulum, ut totum malitiæ virus expromeret, itaque facilius curaretur, utque eo major ipsius gratia et potentia in eo convertendo toto orbe splendesceret: suorum enim preces esto exaudiat Deus, non tamen statim adimplet, sed tempore suis consiliis et decretis opportuno et commodo. Unde prius

permisit eum grassari in Christianos per totam Judæam, antequam iret et vexaret exteros, puta Damascenos, ut ipse insinuat cap. XXVI, 11, ubi ait se per omnes Synagogas eos esse persecutum. Idem insinuatur cap. VIII, 2. Hoc autem facere non potuit uno mense, sed uno anno. Judæa enim est ampla et vasta, præsertim quia, ut ibidem dicitur vers. 3, Saulus scrutabatur singulorum domos, et fideles, occiso Stephano, dispersi sunt per omnes regiones Judææ et Samariæ, quos omnes Saulus spirans minarum capere et exstirpare satagebat.

Hinc sequitur Saulum conversum esse anno ætatis 34, ac totidem deinde annos serviisse Christo; defunctus enim est anno ætatis 68, ait S. Chrysostomus, quem citavi *Proœmio* in S. Paulum. Quare quod quidam citant S. Chrysostomum, hom. *De Princip. Apost.*, dicentem de Paulo : « Triginta quinque annis servivit Domino cum omni promptitudine, » indeque colligunt Paulum conversum esse anno Christi 35 ineunte, non 36; ego hucusque in S. Chrysostomo non reperi. Sed si id dicat S. Chrysostomus, secutus videtur Chronicon Eusebii tunc recens editum, quod necem Pauli consignat anno Neronis 14, qui fuit Christi 70. Si enim numeres annos Christi a 36 quo conversus est Paulus, usque ad 70 quo in Chronico Eusebii ponitur occisus, invenies annos Pauli post conversionem 35. Verum errat hic Chronicon. Nam S. Petrum et Paulum occisos esse anno Neronis 13, non 14, convincit ex eo Baronius, quod anno 14 die 29 junii, quo occisi sunt Apostoli, Nero non erat in vivis; occisus enim est sub initium junii ejusdem anni 14. Hoc ergo Baronii computu dicendum est Paulum 34, non 35 annos serviisse Christo.

FUIT AUTEM CUM DISCIPULIS, QUI ERANT DAMASCI, PER DIES ALIQUOT. — S. Chrysostomus legit, *per dies tres* : pro τινὰς enim, id est *aliquot*, legit τρεῖς, id est *tres* : qui et causam hujus mansionis subdit : « Consolatio, ait, ista adducto (converso) Paulo, compensabat mœrorem quem ex morte Stephani fideles conceperant : nec facile potest æstimari quanto cuncti gaudio triumpharent, et quas Deo gratias agerent, et Saulo gratulationes exhiberent. »

Vers. 20. 20. ET CONTINUO (εὐθέως, id est *confestim*) IN SYNAGOGIS PRÆDICABAT JESUM. — Hinc patet Paulum illo triduo quo cæcus mansit Damasci, a Christo fuisse edoctum, et accepisse scientiam infusam, et intelligentiam Scripturarum de Christo : illico enim cœpit eum prædicare, et cum Judæis doctissimis disputare eosque convincere. Nota hic miram mutationem Pauli, animos et ignes subitos. « Non erubescebat, ait Chrysostomus, mutationem, neque formidabat destruere ea in quibus antea clarescebat. »

Vis Spiritus Sancti. Hæc nimirum est vis et energia Spiritus Sancti, de qua præclare S. Gregorius, hom. 30 *in Evang.* : « Ecce apertis, ait, oculis fidei David, Amos, Danielem, Petrum, Paulum, Matthæum intueor, et sanctus iste Spiritus qualis sit artifex considerare volo, sed in ipsa mea consideratione deficio. Implet namque citharædum puerum (Davidem), et Psalmistam facit. Implet pastorem armentarium sycomoros vellicantem, et Prophetam facit. Implet abstinentem puerum, et judicem senum facit. Implet piscatorem, et prædicatorem facit. Implet persecutorem, et doctorem Gentium facit. Implet publicanum, et Evangelistam facit. O qualis artifex est iste Spiritus! nulla ad discendum mora agitur in omne quod voluerit. Mox enim ut tetigerit mentem, docet; solumque tetigisse, docuisse est. Nam humanum animum subito ut illustrat, immutat; abnegat hoc repente quod erat, exhibet repente quod non erat. Pensemus sanctos prædicatores nostros, quales hodierna die reperit, quales fecit, » etc.

QUONIAM (ὅτι, id est *quod*) IS ESSET FILIUS DEI. — Ita Tigurina, Pagninus et alii.

Vers. 21. 21. STUPEBANT AUTEM OMNES, — Judæi scilicet, et Gentiles infideles, ait S. Chrysostomus; quin et fideles ac Christiani mirabantur tantam et tam subitam in Saulo mutationem, ut, sicut de Saule prophetante dicebant : « Num et Saul inter Prophetas? » I *Reg.* X, sic et de Saulo dicerent : « Num Saulus inter Apostolos? Numquid ille Jesum prædicat, qui Jesum persequi solebat? » ait S. Gregorius, lib. IV in lib. I *Reg.* cap. X.

QUI EXPUGNABAT, — ὁ πορθήσας; Tigurina, *qui grassabatur*; Vatablus, *qui vastabat*, vel *populabatur*. « Expugnabat » ergo, id est oppugnabat, expugnare et extinguere satagebat : sumitur enim in actu inchoato, non perfecto : nec enim Ecclesia, nec fideles in fide constantes ulla persecutione expugnari vel everti possunt. Sic ait Psaltes, *Ps.* CXXVIII, 1 : « Sæpe expugnaverunt me a juventute mea, » id est oppugnaverunt; nam sequitur : « Etenim non potuerunt mihi, » *q. d.* Oppugnaverunt me, sed non prævaluerunt, non expugnarunt. Mirantur merito, quod Saulus paulo ante acer oppugnator Ecclesiæ, illico fiat acrior ejusdem propugnator.

Vers. 22. 22. SAULUS AUTEM MULTO MAGIS CONVALESCEBAT, — id est *invalescebat*, ut vertit Tigurina, valentior fiebat, majores vires et animos sumebat, validius oppugnabat Judæos.

ET CONFUNDEBAT JUDÆOS, — συνέχυνε, id est *conturbabat*; Syrus, *terrebat*. Confundere ergo hic proprie non significat pudore afficere, sed commovere, conturbare, perplexos reddere : ut nescirent quomodo se expedirent et Pauli argumenta solverent.

AFFIRMANS, — συμβιβάζων, id est *conferens aptansque*, nempe tempora promissi Messiæ et oracula Prophetarum inter se comparans et componens, confirmansque ex omnium collatione atque convenientia, Christum crucifixum esse semen illud benedictum Abrahæ et Prophetis promissum, in quo benedicendæ, id est justificandæ et salvandæ,

erant omnes gentes, hoc est Christum esse Messiam, salvatorem et redemptorem mundi. Congerebat enim Saulus testimonia de Christo ex Mose; Isaia, Jeremia aliisque Prophetis, ac ostendebat omnia inter se congruere; nec aliud dicere, quam « quoniam, » id est quod « hic » Jesus a Judæis crucifixus, « est » Messias, sive « Christus. »

Vers. 23. 23. CUM AUTEM IMPLERENTUR DIES MULTI, — puta post triennium. Nam Saulus Damasco abiit in Arabiam, inde rediit Damascum, ubi hæ ipsi positæ sunt insidiæ, quas effugiens profectus est Hierosolymam, uti ipse narrat *Gal.* I, 17 et 18. Vide ibi dicta. Nam si hæc ejectio Sauli e Damasco contigisset ante hoc triennium, puta ante ejus abitum in Arabiam, uti nonnulli volunt, ita ut tunc e Damasco occulte debuerit fugere, imo dimitti per murum in sporta; certe eodem palam post triennium non fuisset reversus, conjecisset enim se in manifestum vitæ periculum. Ita Baronius.

Vers. 24. 24. CUSTODIEBANT AUTEM ET PORTAS. — Persuaserant enim Judæi Aretæ, regi Damasci Saulum esse proditorem et exploratorem, uti dixi II *Cor.* XI, 32. Vide ibi dicta.

Vers. 26. 26. CUM AUTEM VENISSET IN JERUSALEM, TENTABAT SE JUNGERE DISCIPULIS, — id est Christianis, præsertim Petro et Apostolis : videndi enim Petri, utpote Apostolorum et Ecclesiæ Principis, causa fatetur se ivisse Hierosolymam, *Galat.* I, 18. Pro *jungere* Græce est κολλᾶσθαι, id est *se agglutinare;* sicut enim charta chartæ glutino, ita Christianus Christiano charitate agglutinatur : licet enim triennium jam a Pauli conversione esset exactum, tamen quia ipse toto eo tempore delituerat in Arabia, idcirco ejus conversio et mens multis adhuc erat incognita et suspecta ob priorem ejus vitam, acremque fidelium persecutionem, ne forte fingeret se conversum, ad explorandos et divexandos Christianos : uti faciunt proditores Christianorum in Anglia.

Vers. 27. 27. BARNABAS AUTEM, — qui noverat intime Sauli indolem et mores, certoque cognoverat ejus conversionem, utpote Saulo a puero familiaris et condiscipulus sub Gamaliele magistro, quique continuo eum ad conversionem sollicitabat; ut habet ejus Vita. Hic ergo duxit Saulum ad Apostolos, ut ab eis non tantum inter Christianos, sed et inter Apostolos admitteretur, utpote a Deo creatus Apostolus, imo electus in vas electionis.

ET QUOMODO IN DAMASCO FIDUCIALITER EGERIT IN NOMINE JESU, — ἐπαῤῥησιάσατο, id est manifeste, libere, fidenter egisset in nomine Jesu, hoc est, magna libertate, fiducia, audacia et fortitudine in Synagogis Judæorum docuisset et demonstrasset Jesum esse Christum, sive Messiam. Vide de hoc verbo ea quæ notavi cap. IV, 29.

Nota : « In nomine Jesu, » hoc est nomine Jesu, pro Jesu. Ita Tigurina. Vel, *in*, id est *de* nomine Jesu, docens scilicet eum esse Jesum, id est salvatorem mundi. *Tertio*, verti potest, *quomodo fiducialiter docuerit in nomine Jesu*, id est nomen Jesu, puta Jesum vere esse Jesum, id est salvatorem mundi. Verba enim contactus, tum corporalis, tum spiritualis, qualis est docere (vox enim Doctoris tangit aures mentemque discipuli) apud Hebræos construuntur cum ablativo mediante propositione *in*, ut tangere in manu, est tangere manum; percutere in capite, est percutere caput : sic docere in nomine Jesu, est docere nomen Jesu, puta Jesum : nomen enim metonymice pro re cujus est nomen, puta pro persona nominata ponitur.

Vers. 28. 28. ET ERAT CUM ILLIS INTRANS ET EXIENS, — id est familiariter, jugiter et ubique commanens et conversans : intrare enim et exire, Hebræis significat quemlibet actum, *q. d.* Quidquid ageret, hoc agebat cum illis, continuo et perpetim versabatur cum illis. Vide dicta cap. I, 21.

Vers. 29. 29. LOQUEBATUR QUOQUE GENTIBUS. — Vox *Gentibus* non est in Græco, nec Syro, nec Latino Gothico, teste Mariana, nec in Beda, nec in Chrysostomo aliisque Græcis Interpretibus; unde Mariana censet eam redundare. Romani tamen Codices jussu Clementis VIII emendati eam habent, uti et cæteri Latini. Porro non est verisimile Saulum hic prædicasse Gentilibus; hoc enim primum jussu Dei fecit Petrus Cornelio Centurioni, ut audiemus cap. seq.; nec Judæi etiam ad Christum conversi, passi fuissent eum evangelizare Gentibus, uti hac de causa expostularunt cum S. Petro, cap. XI, vers. 3. Dici ergo potest *primo*, eosdem hic esse *Græcos* et *Gentes* : voluit enim Lucas explicare quænam essent hæ Gentes, vocando eas Græcos. Pro Græcis autem Græce est non Ἕλληνες, sed Ἑλληνισταὶ, id est *græcizantes*. hoc est, Judæi in Græcia, puta inter Gentes nati, vel educati et conversati; aut, ut Syrus vertit, *Judæi qui sciebant græce*. Idem ergo est « loquebatur Gentibus, » quod « disputabat cum Græcis, » puta cum Judæis e Græcia venientibus. « Gentes » ergo hic vocantur Judæi inter Gentes nati, vel conversati. Hi enim vocantur Græci, Græce Ἑλληνισταὶ : illo enim tempore Græcus idem erat quod Gentilis, uti dixi cap. VI, 1.

Secundo, respondet Bellarminus, lib. I *De Romano Pontif.*, cap. XXII, Saulum disputasse cum Gentibus, non eas ad fidem pertrahendo, sed fidem Christianam ab earum calumniis defendendo.

Tertio, « Gentes » hic accipi possunt Gentiles proselyti, hoc est conversi ad judaismum : illi enim utpote religione jam Judæi, capaces erant Christianismi.

Quarto, si omnino velis hic accipere Gentiles manentes in gentilismo, dicito cum Sanchez hæc contigisse post conversionem Cornelii a S. Petro, cap. X, qui aperuit ostium fidei et Ecclesiæ Gentilibus. Nam hæc contigerunt post triennium a conversione S. Pauli : triennio enim egit in Arabia, ut dixi vers. 23; inde rediens Damascum,

ob insidias Judæorum fugit Jerusalem, ibique locutus est Gentibus, ut hic dicitur. Quare cum Paulus conversus sit anno Christi 36, adde triennium, habebis annum Christi 39, quo vel post quem hæc contigerunt : ante quem videtur conversus a Petro Cornelius, de quo cap. seq. Est ergo hic hysterologia. Voluit enim Lucas pertexere res Pauli continuo filo, deinde aggredi gesta S. Petri.

Illi autem quærebant occidere eum. — « Propter adeo acrem efficacemque disputationem ejus pro nomine Christiano, » ait S. Chrysostomus. Verisimile enim est eum disputasse cum sua Synagoga Judæorum, qui erant e Cilicia, de qua cap. vi, 9, qui uti lapidarant Stephanum, ita et lapidare cogitabant Saulum, eo magis, quod is quasi Synagogæ transfuga et proditor, Christianorum acerrimus esset propugnator. Ipse enim, utpote Tarsensis et Cilix, olim cum S. Stephano fuerat e Synagoga Cilicum.

Vers. 30. 30. Deduxerunt eum Cæsaream. — Quæ a Philippo Tetrarcha cognominata est *Philippi*. Syrus ait nocte deductum, ut scilicet nocte silenti securius abiret. Porro videtur abiisse jussu Dei, sibi apparentis in templo, uti ipse ait, cap. xxii, vers. 17; illa enim ejus visio quæ illo cap. enarratur, videtur hoc tempore contigisse. Porro fugit Paulus, non ex metu, sed ex fortitudine. « Fortis enim prædicator Dei teneri intra claustra noluit, quia certaminis campum quæsivit, » ait S. Gregorius, II *Dial*., iii.

Vers. 31. 31. Ecclesia. — Græce ἐκκλησίαι, id est *Ecclesiæ* in plurali : plures enim erant particulares per Judæam, Galilæam et Samariam Ecclesiæ, quæ unam conflabant totalem et universalem.

Habebat pacem. — Jam enim a persecutione et nece Stephani, qui occisus est anno Christi 34, in fine, agebatur annus quintus, puta annus Christi 39, uti paulo ante dixi : quo pariter anno, imperii sui ultimo Tiberius Cæsar, teste Eusebio in *Chron.*, audiens mira quæ Christus gesserat in Syria, eum ut Deum habendum et colendum censuit, qua de re retulit ad Senatum : « Senatus quia non prior probaverat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum, » ait Tertullianus, *Apolog.*, cap. v. Atque hæc non parva pacis Ecclesiæ fuit causa : ita Deus persecutioni pacem, tristibus læta submittit, nimirum « post nubila Phœbus. »

Ædificabatur, — crescebat numero et virtute fidelium : hi enim quasi lapides vivi ædificant domum Dei, quæ est Ecclesia, *ad Ephes.* cap. ii, vers. 20.

Ambulans in timore Domini. — Timor hic filialis est idem cum charitate. Charitas enim sicut unice amat Deum, ita summe timet et cavet ne qua re eum offendat. Hic est timor Sanctorum, de quo Psaltes : « Timete Dominum omnes Sancti ejus, quoniam nihil deest timentibus eum. » Et *Ps.* ii : « Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore. » *Prov.* xiv : « Timor Domini fons vitæ. » *Eccli.* i : « Timor Domini, gloria et gloriatio. » Et cap. xxi : « Consummatio timoris Dei, sapientia. » Et cap. xxv, 15 : « Timor Dei super omnia se superposuit. Beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei : qui tenet illum, cui assimilabitur ? Timor Dei initium dilectionis ejus. » Et cap. xl, vers. 28 : « Timor Domini sicut paradisus benedictionis, et super omnem gloriam operuerunt illum. »

Consolatio Spiritus Sancti, quæ? Et consolatione. — Græcum παράκλησις tria significat, scilicet *consolationem*, *exhortationem* et *patrocinium* : inde Spiritus Sanctus est et dicitur Paracletus, quia hæc tria Sanctis præstat. Unde Græca et Syra habent, *et consolatio Spiritus Sancti multa erat*, juxta illud *Psal.* xxx, 20 : « Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te ! » Hoc est manna absconditum vincenti promissum et datum, *Apocal.* ii, 17. Vide ibi dicta. His divinis solatiis abundabat in Indicis laboribus S. Xaverius, quando clamabat : « Satis est, Domine, satis est : nec enim cor humanum in hac vita tantum voluptatis tuæ torrentem capit. » Et Psaltes, *Psal.* lxxvi : « Renuit consolari anima mea : memor fui Dei, et delectatus sum. » Præclare S. Bernardus, serm. *De Verbis Apostoli*, Non est regnum Dei esca et potus. « Gaudium, inquit, de regno Dei, etc., est gaudium in Spiritu Sancto. Unde autem hoc gaudium, nisi de justitia et pace procedit ? Ipsa ergo procedant tanquam cellulæ mellis. » Et mox : « Hoc est duplex gaudium quod habes in Spiritu Sancto, de memoria futurorum bonorum, et malorum præsentium tolerantia. » Idem serm. 4 *in Vigilia Nativitatis* : « Gaudete in Domino semper, iterum dico, gaudete. Gaudete de exhibitione, iterum gaudete de promissione : quoniam et res plena gaudio, et spes plena gaudio est. Gaudete, quia jam percepistis dona sinistræ : gaudete, quia exspectatis præmia dextræ. Læva, inquit, ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. Læva quidem levat, dextera suscipit. Læva medetur et justificat, dextera amplectitur et beatificat. In læva ejus merita, in dextera vero præmia continentur. » Plura vide apud S. Augustinum, concion. 20 *in Psal.* cxviii; Gregorium, hom. 36 *in Evang.*; Chrysostomum, hom. 1 in II *ad Corinth.*; Cassianum, *Collat.* IV, cap. v; S. Bernardum, *in Cantic.* serm. 1, 2, 3, 74, etc.

Vers. 32. 32. Dum pertransiret universos (1), — tanquam caput fidelium lustrans universos, sicut princeps perambulat regiones sibi subjectas, omnia lustrans, omnibus providens et jus dicens. « Perambulare » enim in Scriptura est principum, et denotat auctoritatem et jus regendi, uti ostendi *Zachar.* i, 10 et 11. « Sicut dux in exercitu, inquit

(1) Aliam hic Lucas incipit sectionem, itinera enarrans quæ Petrus susceperit, ut conditas in Palæstina Ecclesias visitaret. Conf. Sepp, ibid. p. 117.

Chrysostomus, obambulans considerabat quæ pars sit coadunata, quæ ornata, quæ suo adventu egeat : vide illum ubique circumcursare et primum inveniri. »

Moraliter, discant hic Pastores a Principe Pastorum obire et visitare suos subditos, uti inter alia mandat Concilium Tridentinum, *sess.* XIV, cap. III *De Reformat.*, nimirum : « A bove majori discit arare minor. »

S. Petrus ponit cathedram Antiochiæ anno Christi 38.

Nota : Multa hic omittit Lucas, ut quod S. Petrus in hoc transitu (quem ad biennium durasse censet Baronius) devenerit Antiochiam, ibique quasi in metropoli Syriæ, ad quam magnus erat Judæorum confluxus, et ad quam multi Christiani in dispersione facta post necem Stephani, profugerant, fixerat cathedram pontificiam, fundando Ecclesiam Antiochenam (quam postea prædicando auxerunt Saulus et Barnabas, ita ut discipuli primum Antiochiæ cognominati sint Christiani, cap. XI, vers. 26), quod S. Hieronymus, in cap. II *ad Galat.*, et Eusebius, in *Chron.*, cum fecisse censent anno ultimo Tiberii, qui fuit Christi 38; licet Baronius et alii anno sequenti, qui fuit Caii Caligulæ Imperatoris primus, et Christi 39, idipsum factum putent. Sedit autem S. Petrus ibidem Pontifex per 7 annos, scilicet usque ad annum 2 Claudii, qui fuit Christi 44; quo Romam pergens, ibique Romanam Ecclesiam erigens, eo cum sua persona cathedram Pontificiam, omneque jus summi Pontificii transtulit, uti ex S. Gregorio, Damaso et aliis ostendit Baronius anno Christi 39. Ubi et refellit Onuphrium Panvinum, qui contra veterum consensum, censet S. Petrum primum fundasse Ecclesiam Romanam, deinde Antiochenam. Porro dicitur fixisse ibi cathedram, non quod illi urbi affixus fuerit, et nunquam ex ea pedem extulerit, hoc enim falsum est : circumibat enim visitando fideles aliarum urbium et evangelizando infidelibus; sed quod illam Ecclesiam primam fecerit Orientalium omnium, utpote cujus ipse erat Episcopus, qui simul erat Pontifex orbis. Illius ergo Episcopatui annexuit pontificatum, donec utrumque Romam transtulit.

AD SANCTOS. — Olim omnes Christiani vocabantur « Sancti, » quia vocati ad sanctitatem, et sanctificati in baptismo, vivebant vitam sanctam, uti dixi sæpe in *Comment.* Epist. S. Pauli.

LYDDÆ. — Civitas erat ad mare sita inter Joppen et Jerusalem, una ex undecim Judææ toparchiis, ordine quinta. Tempore S. Hieronymi vocabatur *Diospolis*, id est Jovis civitas. In hac, ait Gulielmus Tyrius, lib. VII *Belli sacri*, cap. XXII, usque hodie egregii martyris Georgii gloriosum sepulcrum ostenditur, in quo secundum exteriorem hominem in Deo creditur conquiescere, ad cujus honorem Justinianus Imperator ecclesiam multo studio et devotione ædificari præcepit. Erat enim in ea urbe decollatus S. Georgius : unde etiam nunc *ad S. Georgium* dicitur, uti ex Vitriaco, Bredembachio et aliis scribit Adrichomius in *Descriptione Terræ Sanctæ*.

Vers. 33.

33. ÆNEAM; — Syrus *Aniam*. Anias enim Hebræum et Syrum est nomen significans pauperem, humilem, mansuetum Domini; *Æneas* Latinum.

SANAT TE. — Ita assertive legunt Græca, Latina, Romana et Syrus. Certa enim fide et spe asserendo, et assertione sua curando in virtute Christi, Petrus sanat Æneam; S. Gregorius tamen, lib. XXIII *Moral.*, cap. XIII vel XV, Glossa et Interpretes legunt optative : « Sanet te. » Eodem res redit. Assertio enim Petri tacitam continet optationem, precem et invocationem Christi, cujus virtute sanatus est Æneas.

Vers. 34.

34. ET STERNE TIBI, — *q. d.* Stratum tuum non extende, sed collige : tolle grabatum tuum et ambula : non enim jubet sternere, id est componere lectum, ut in eo decumbat, cum eum sanet et e lecto erigat.

Mystice : « Surge, et sterne tibi, *q. d.* Torporem in quo fessus jacuisti, discute, et bona opera in quibus requiescere valeas, para. » Ita Beda. Et S. Gregorius, lib. XXIII *Moral.*, cap. XV : « Quid est dicere, Surge, nisi mala quæ perpetrasti, derelinque? Et quid est dicere, Sterne tibi, nisi mercedis causas, in quibus requiescere debeas, operare? ut et deserat resurgendo quæ fecit, et inveniat sternendo quod fecerit. Quod utrumque Propheta breviter comprehendit dicens : Declina a malo, et fac bonum. Declinare quippe a malo, est ab eo in quo jacuit, surgere : bonum vero facere, est mercedis opera in quibus requiescere debeat, præparare. »

Nota : Christus sæpe exegit fidem ab iis quos sanabat dicens : Credis me hoc posse facere? quia ipsi ægri, vel ægrorum parentes aut amici rogabant Christum, ut eos sanaret : unde vice versa jure ab eis poscebat hanc fidem. Hic vero Petrus ab Ænea non fuit rogatus, sed ipse eum prævenit, ut eo illustrius esset miraculum, quo liberalius erat beneficium. Addit S. Chrysostomus hoc Petrum patrasse, non tam ad paralytici privatum commodum, quam ad commune bonum, ut scilicet eo credentes in fide confirmaret, et non credentes ad eam invitaret, eaque de causa illum ultro et liberaliter curasse, non exigendo ab eo fidem, ullamve præparationem vel conditionem.

Vers. 35. Saron quid?

35. SARONÆ. — « Saron, Sarona et Lassaron, » Græce *Assaron*, mons est, et urbs egregia, quam cepit Josue, cap. XII, rege illius interfecto. Inde tota regio campestris, quæ a Cæsarea Palestinæ usque ad Joppen protenditur, dicitur *Saron*, estque pinguis et fertilissima, ideoque saginandis pecoribus apposita : quocirca ibi pascebantur regis animalia. Hæc « juxta soli qualitatem, Petro prædicanti fidei continuo fructus germinavit, » inquit S. Hieronymus in *Locis Hebr.*, et ex eo Adrichomius; omnes enim Lyddenses et Saronenses,

viso hoc Petri miraculo, conversi sunt ad Dominum, ut subdit hic Lucas. Tunc impletum est illud Isaiæ, de Ecclesiæ flore et felici propagine vaticinantis, oraculum, cap. XXXV, vers. 2 : « Gloria Libani data est ei, decor Carmeli et Saron : ipsi videbunt gloriam Domini, et decorem Dei nostri. »

Vers. 36. Joppe descriptio.

36. IN JOPPE. — « Joppe, » inquit ex S. Hieronymo, Josepho et aliis Adrichomius, quæ et *Japho* dicitur; id est pulchritudo aut decor, urbs antiquissima, a Japhet, filio Noe, ante diluvium condita, sita ad mare in edito promontorio, littore saxoso, alto et arduo, arce ac mœnibus munita valde. Est portus Hierosolymæ et Judææ totius; ad quem ligna et lapides pro templi structura de Libano ratibus transferebantur, atque hinc terreno itinere curribus pervehebantur Hierosolymam. Portus autem impetuosissimus est : ob id ad excursus piraticos commodus : in quem usum Machabæorum tempore sæpe est occupatus. Hic Jonas navem intravit, cum fugeret a facie Domini in Tharsis, hoc est Ciliciam. Hanc Machabæi sæpe occuparunt et munierunt. In hac D. Petrus Tabitham a mortuis suscitavit : hic hospitatus apud Simonem coriarium (cujus domus erat sub rupe posita juxta mare, quo loci postea sacellum S. Petro constitutum est) recepit viros de Cæsarea a Cornelio Centurione, ad angeli monitum eo transmissos. In hujus littore monstrantur saxa ad quæ catenis religata fuisse dicitur Andromeda, devoranda a bellua marina, nisi Perseus illam liberasset. Denique in Joppe exscendunt peregrini, et sesquidiei itinere terrestri perveniunt Hierosolymam.

Andromeda.

DISCIPULA, — id est Christiana, sicut *discipuli*, scilicet Christi et Apostolorum, primitus vocabantur Christiani.

TABITHA. — Hebr. צבי *tsebi*, idem est quod gloria, decor, res jucunda, dilecta et desiderabilis : qua de causa terra Israel vocatur *tsebi*, *Daniel.* XI, 15, et *Jerem.* III, 19 : « Quomodo, inquit, ponam te in filios, et tribuam tibi terram desiderabilem (hebraice *tsebi, tsibot*), hæreditatem præclaram exercituum Gentium? Vide utrobique dicta. Inde *tsebi* et *tsebia*, est capreolus, damula, caprea. Syri mutantes litteram *tsade* in *tau*, pro *tsebia* dicunt *tabitha*. Græce dicitur δορκὰς, ἀπὸ τοῦ δέρκειν, id est *a videndo*; dorcades enim, sive capreæ, acutissimo pollent visu. Sic quoque Syro hebræum *Tabitha* alludit ad נבט *nabat*, id est cerno, video; quod hoc animal acri sit oculorum acie. Unde Plinius, lib. XXVIII, cap. 11, docet dorcades, uti et capreas, non lippire : ad hæc, noctu æque cernere ac die.

Dorcadis quinque dotes.

Innuit ergo Lucas hanc discipulam apposite vocatam Tabitham, id est Dorcadem, quia dorcadi erat similis, nimirum *primo*, eam fuisse vigilantem et sobriam, uti sunt dorcades, ait S. Chrysostomus. *Secundo*, eam in montana virtutum conscendisse cum B. Virgine, uti dorcades petunt saliuntque in montes. Ita S. Hieronymus, in *Ezechiel.* XLV. *Tertio*, fuisse castam, timidam et verecundam, ac fugisse conspectus virorum, qualis est dorcas, juxta illud *Cant.* VIII, 14 : « Fuge, dilecte mi, et assimilare capreæ hinnuloque cervorum super montes aromatum. » *Quarto*, mentis fideique acie penetrasse cœlos, ac deditam orationi penetrasse cœlestia. *Quinto*, fuisse amabilem plenamque operibus charitatis et misericordiæ. Caprea enim est symbolum gratiæ, amoris et benevolentiæ, juxta illud *Cantic.* II, 9 : « Similis est dilectus meus capreæ hinnuloque cervorum; » et *Prov.* V, 19 : « Cerva carissima, et gratissimus hinnulus. » Tales sint nunc puellæ, et erunt dorcades (1).

Talis dorcas fuit S. Margareta, regina Scotiæ, tota in eleemosynas pauperum effusa et in oratione perennans, de qua S. Adalredus Abbas in ejus Vita, apud Surium 10 junii : « Nihil, ait, illius fide firmius, vultu constantius, patientia tolerantius, consilio gravius, sententia justius, colloquio jucundius : » quæ dum moreretur, audiens moriturum suum regem cum filio in prælio cecidisse : « Gratias, ait, tibi ago, Domine, quia hoc dolore me crucias, et hanc justam peccatis meis pœnitentiam irrogas. »

Vers. 37.

37. POSUERUNT EAM IN COENACULO, — in altiore scilicet et publica domus parte : « Quippe quæ bonis operis ad summa conscenderat, » ait S. Hieronymus in cap. XLI *Ezechiel.*

Vers. 38.

38. NE PIGRITERIS. — Tigurina et Pagninus : *Ne graveris*; alii, *ne cuncteris, ne tardes*. Hæc enim omnia significat ὀκνῆσαι. Non enim verisimile est eos S. Petrum insimulasse pigritiæ; aut eum vocaturos fuisse pigrum, si vocatus statim non venisset.

Vers. 39.

39. EXSURGENS AUTEM PETRUS. — « Impigre pro Apostolica humanitate venit, » ait S. Cyprianus, lib. I *De Oper. et Eleemos.*, cap. II.

OSTENDENTES EI TUNICAS, — ad ostendendam tum charitatem et pietatem Tabithæ, tum suam orbitatem, quod tali curatrice et quasi matre destitutæ essent, ut utraque moverent S. Petrum ad eam in vitam revocandam. Ita S. Chrysostomus.

Simile est quod scribit Abdias, in *Vita S. Joannis Evang.*, scilicet viduas ostendisse ei ex Pathmo reverso vestes quas ei faciebat Drusiana Ephesina jam defuncta : qua re commotum S. Joannem eam ad vitam revocasse.

Christus ostentat eleemosynas S. Martini.

Ita S. Martinus in porta Ambianensi dimidium chlamydis discindens, dansque pauperi nudo meruit nocte sequenti videre Christum, illud ipsum chlamydis frustum ostentantem, eumque audire coram angelorum choris gloriantem : « Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit, » uti refert Sulpitius in ejus Vita, cap. II.

(1) *Tabitha* est ex Hebr. צבי, caprea, vel dama sylvestris, quam Arabico nomine *gazellam* appellare solent. Quod nomen, ob formæ venustatem datum, familiare tum fuisse Judæis docent Lighfootus et Bochartus.

S. Martyrii. Ita Martyrius suo pallio involvens leprosum, et humeris asportans, sensit se Christum involvisse et portasse. Ab eo enim audivit : « Martyri, tu non erubuisti me super terram, ego te non erubescam super cœlos, » uti fuse narrat S. Gregorius, hom. 39 *in Evang.*

S. Francisci. Ita S. Franciscus suis vestibus se exuens, iisque induens pauperem, nocte sequenti vidit palatium speciosum et magnum cum militaribus armis, crucis Christi signaculo insignitum, audivitque hoc suum fore militumque suorum, uti refert S. Bonaventura, cap. 1 Vitæ ejus.

S. Catharina Senensis. S. Catharina Senensis tunica se spolians, eamque dans pauperi, nocte proxima vidit Christum gestantem hanc tunicam, margaritis et coruscantibus gemmis conspicuam, ab eoque audivit : « Dabo tibi vestem invisibilem, quæ a te arceat omne noxium utriusque hominis frigus. » Ab eo tempore nunquam hiemis intemperiem sensit : quare iisdem hieme, quibus æstate, vestibus utebatur; atque ejusdem promisso cognovit, se præcellenti in cœlis gloria sine fine perfruituram. Ita habet ejus Vita. Quare merito dicebat S. Job, cap. XXXI, vers. 19 : « Si despexi pereuntem, eo quod non habuerit indumentum, et absque operimento pauperem. Si non benedixerunt mihi latera ejus, et de velleribus ovium mearum calefactus est. »

QUAS FACIEBAT ILLIS DORCAS, — tum pannum emendo, tum ex eo vestes conficiendo, easque consuendo, uti pauperibus fecisse feminas, etiam principes et reginas, puta S. Elisabetham, filiam regis Hungarorum, et S. Elisabetham, reginam Lusitaniæ, et similes, in earum Vita legimus; quas multæ hoc seculo strenue imitantur magno pauperum bono et majore orbis exemplo. Græca addunt μετ' αὐτῶν οὖσα, id est *dum esset cum ipsis*, dum inter eas versaretur et viveret : quibus verbis notat Lucas humilitatem et benevolam familiaritatem Dorcadis, quod ipsa dives et eleemosynaria, inter viduas pauperes degeret ageretque quasi mater cum filiabus, vel quasi soror cum sororibus, cum iis amice colloquens, operans, sarciens, earumque opera utens ad vestes pluribus pauperibus conficiendas. Ita S. Chrysostomus. « Unde sensit Petrus impetrari posse, quod sic petebatur, nec defuturum Christi auxilium viduis deprecantibus, quando esset in viduis ipse vestitus, » ait S. Cyprianus loco jam citato.

Vers. 40. 40. EJECTIS AUTEM OMNIBUS, — ut Deum secretius efficaciusque oraret, ait Lyranus.

TABITHA, SURGE. « In nomine Jesu Christi, » uti addit S. Cyprianus, non enim suo, sed Christi nomine, vel voce, vel mente invocato, eam suscitavit.

AT ILLA APERUIT OCULOS, — qui mortuis solent claudi. « Aperiendo oculos, mortem instar somni esse ostendit, » ait S. Chrysostomus.

RESEDIT. — *q. d.* Quæ jacebat quasi mortua, jam suscitata se erexit et viva resedit.

Vers. 41. 41. DANS AUTEM ILLI MANUM, EREXIT EAM, — in pedes, ut quæ in lecto resederat quasi viva, sed adhuc debilis, jam a Petro erecta e lecto surgeret et firma pedibus consisteret. Dando ergo ei manum, *primo*, significavit se sua manu, id est ope et auxilio eam suscitasse, sicut Christus puellam manu tenens eam ad vitam revocavit, *Matth.* cap. IX, 25. *Secundo*, eam quæ resurrexerat, sed adhuc debilis resederat, firmam et validam reddidit, ut stare et ingredi posset. *Tertio*, apprehensa manu eam viduis et Christianis vivam assignavit. Moraliter Arator :

> Illa manus meruit Petri contingere dextram,
> Pauperibus quæ larga fuit.

Inde Petrus eam tangendo, tacite ejus beneficentiam commendavit.

CUM VOCASSET SANCTOS, — puta Christianos.

Tabitha suscitata certa de salute. ASSIGNAVIT EAM VIVAM, — παρέστησεν, id est *stitit*, et, ut Tigurina, *exhibuit eam vivam*. Verisimile est Tabitham, utpote misericordem et piam feminam in statu gratiæ decessisse, ac proinde cœlo vel certe Purgatorio destinatam : quocirca revocatam a Petro ad vitam, certam fuisse de sua salute : alioqui enim Petrus ei non beneficium, sed potius maleficium intulisset, si a certo salutis statu ad dubium eam revocasset.

Unde recte censet noster Lorinus, et fuse Bellarminus, lib. II *De Purgatorio*, cap. VIII, certum videri, eum qui semel evaserit periculum damnationis, illud denuo non subire. Rursum, nec de numero damnatorum, nec de beatis quemquam suscitari. Tabitham ergo vel e Purgatorio fuisse revocatam; vel, si nihil purgandum habebat, suspensam fuisse ejus beatitudinem, quia destinabat Deus eam remittere ad vitam mortalem, orante S. Petro.

Sic et S. Salvius. Ita S. Salvius, qui postea fuit Episcopus Albigensis, cum defunctus raptus esset ad cœlum, ibique vocem Dei audisset : « Revertatur hic in sæculum, quoniam necessarius est Ecclesiis nostris; ingemuit : Heu! heu! Domine, inquit, cur mihi hæc ostendisti, si his frustrandus eram? Ecce hodie ejicis me a facie tua ut revertar ad sæculum fragile, et huc ultra redire non valeam: Ne quæso, Domine, auferas misericordiam tuam a me, sed deprecor ut permittas me hic habitare, ne illud decidens peream. Et ait vox quæ loquebatur ad eum : Vade in pace : ego enim sum custos tuus donec reducam te in hunc locum. » Ita Gregorius Turonensis, *Hist. Francor.*, cap. I.

Hinc in Vita S. Stanislai Episcopi Cracoviensis et Martyris, legimus quod, cum ipse a morte suscitasset Petrum quemdam, eumque quasi testem venditi a se agri ad tribunal Boleslai regis iniqui produxisset, dato a Petro testimonio, ab eo quæsierit : « Visne, Petre, ut gratitudinis ergo petam a Domino, ut liceat tibi nobiscum ad annos aliquot in terris commorari? » Cui respondit Petrus : « Ego, Pater sancte, nolim in hac vita per-

manere, quam ego rectius mortem appellandam censeo; sed illam peto beatam in qua videtur præsens Dei vultus. Versor in Purgatorio; spero me brevi ad superos migraturum. Tu quæso, mi Pater, pro me ora, ut id cito fiat. » Promisit Stanislaus se curaturum quod petebat, et ille rediens ad sepulcrum, animam rursum expiravit.

Et S. Christina.

Sic S. Christina Mirabilis, defuncta et deducta ad Purgatorium, videns horrendas animarum pœnas, optionem accepit a Deo : « Optionem inquit, tibi facio, vel nunc in æternum apud me permanere in gloria, vel redire ad terras, ibique harum animarum pœnas luere, easque illis liberare, efficereque ut homines tuæ pœnitentiæ et vitæ exemplis ad me conversis, a suis facinoribus abstineant et resipiscant, ac peractis omnibus ad me multis aucta meritorum cumulis reverti.» Illa vero illico respondit, se ad corpus velle reverti; ac reversa admirabiles pro animabus illis subiit cruces et pœnitentias, quibus peractis gloriose ad Deum transiit. Ita habet ejus Vita apud Surium die 23 junii, cap. III et seq., quam laudat Jacobus de Vitriaco Episcopus et Cardinalis.

S. Ignatii gnomæ.

Memorabile est quod in Actis Canonizationis S. P. N. Ignatii legimus, eum P. Jacobo Laynez, qui ei in Generalatu successit, proposuisse hanc quæstionem : « Si Deus daret tibi optionem, vel statim eundi ad cœlum, vel manendi in hac vita cum dubio salutis, ostenderetque tamen te in hac vita præclarum aliquod ipsi obsequium posse præstare, utrum eligeres?» Cumque Laynez respondisset : « Eligerem ire ad cœlum et assecurare meam salutem. » — « Ego vero, inquit S. Ignatius, eligerem manere in vita ut explerem Dei desiderium, eique obsequium ab eo cupitum præstarem. Non enim dubito quin ipse, qui longe me est fidelior et liberalior, salutis meæ curam habiturus esset, nec permissurus ut hæc mea electio facta ad ejus gloriam, cum meæ salutis incertitudine et periculo, mihi fraudi foret, sed longe magis eam custodiret et assecuraret. Hæc mea de divina bonitate est sententia et confidentia, » utique heroica, digna Ignatio, imo digna Deo.

Vers. 43.

43. APUD SIMONEM QUEMDAM CORIARIUM. — Non *curialem*, ut vult Hugo et Dionysius, sed *coriarium*, qui scilicet coria macerabat vel concinnabat, ut inde ocreæ et calcei, vel thoraces et vestes confici possent, hic enim græce vocatur βυρσεύς. Notat S. Chrysostomus modestiam Petri, qui non apud Tabitham aliosque divites, sed apud plebeium coriarium hospitium elegit. Cum enim esset Princeps Ecclesiæ, pauperes non est dedignatus, sed cum illis commorari prælegit, quasi eorum socius et conviva, ut illis animum adderet Tabithæ domum declinavit, ne videretur pro miraculo hospitii gratiam recipere, sed ut purum putum suum esset beneficium. Forte etiam, quia virgo erat aut vidua, apud quam non decebat virum, præsertim Apostolorum Principem, commorari. Simonis ergo domum elegit, quia ei notus erat Simon, vel quia ardentius ab eo invitabatur. Adde, quia domus hæc coriarii erat extra urbem juxta mare, ut dicitur cap. x, vers. 6, ubi etiamnum peregrinis ejus ex ruinis residuum ostenditur, ait Gagneius; imo ibidem sacellum S. Petro fuit erectum, ut dixi vers. 36. « Segregata enim ab urbibus loca sectabantur Apostoli, utpote solitudinis et quietis amici, » ait Œcumenius. Coriarii enim, ne pellium maceratarum fœtore publicum aerem inficerent, solebant olim extra urbes, vel ad loca semota relegari, uti etiamnum fit. Audi Artemidorum, lib. I, cap. XV : « Coriariam exercere malum omnibus : corpora enim mortua tractat coriarius, ideoque ab urbe secluditur. »

Rursum nota magnitudinem amoris et animi in Simone, qui licet coriarius, ausus est invitare et excipere mensa et hospitio continuo ipsum summum Ecclesiæ Caput et Pontificem, eumque liberaliter pro dignitate personæ, quantum vires et opes ferebant, alere et tractare.

Præclare S. Leo, serm. 2 *De Quadrag.* : « Nulli, ait, parvus est census, cui magnus est animus, nec de rei familiaris modo mensura miserationis pendet ac pietatis. Nunquam merito caret etiam in tenui facultate bonæ voluntatis opulentia. » Voluntas hæc opulentissima est, quia a possibilitate non pendet, sed egisse putatur, quidquid efficaciter cupit. Hac pauperes largas eleemosynas erogant; imbecilles seipsos minime tangentes, quia præ infirmitate non valent, multis corporis afflictionibus macerantur; indocti doctrinam Evangelicam per totum orbem prædicant; quia pro operibus quæ præstare non possumus, abunde substituitur efficax bonæ voluntatis affectus. Et unusquisque unus cum sit, sola voluntate fit multiplex, quia per eam potest multorum labores et ministeria complecti. Deinde hic affectus excitat ardentem orationem, qua petimus a Deo ut per alios id præstet, quod nos optamus et præstare non possumus : ardens autem oratio id quod petit, impetrat. Unde S. Bernardus, serm. 16 in Psalm. *Qui habitat* : « Merito, ait, non exauditur qui clamare dissimulat, aut omnino non postulans, aut tepide postulans, et remisse. Siquidem in Dei auribus desiderium vehemens, clamor magnus; e regione autem remissa intentio, vox submissa.

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cornelius, Centurio Romanus, a S. Petro, jussu Dei, per visionem lintei et quadrupedium, id significantis, in fide Christi instruitur et baptizatur; itaque Gentibus omnibus palam aperitur ostium ad Evangelium et Ecclesiam.

1. Vir autem quidam erat in Cæsarea, nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica, 2. religiosus ac timens Deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, et deprecans Deum semper : 3. is vidit in visu manifeste, quasi hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se et dicentem sibi : Corneli. 4. At ille intuens eum, timore correptus, dixit : Quid est, Domine? Dixit autem illi : Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu Dei. 5. Et nunc mitte viros in Joppen, et accersi Simonem quemdam, qui cognominatur Petrus : 6. hic hospitatur apud Simonem quemdam Coriarium, cujus est domus juxta mare : hic dicet tibi quid te oporteat facere. 7. Et cum discessisset angelus qui loquebatur illi, vocavit duos domesticos suos, et militem metuentem Dominum, ex his qui illi parebant. 8. Quibus cum narrasset omnia, misit illos in Joppen. 9. Postera autem die, iter illis facientibus, et appropinquantibus civitati, ascendit Petrus in superiora, ut oraret circa horam sextam. 10. Et cum esuriret, voluit gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus : 11. et vidit cœlum apertum, et descendens vas quoddam, velut linteum magnum, quatuor initiis submitti de cœlo in terram, 12. in quo erant omnia quadrupedia, et serpentia terræ, et volatilia cœli. 13. Et facta est vox ad eum : Surge, Petre, occide et manduca. 14. Ait autem Petrus : Absit, Domine, quia nunquam manducavi omne commune et immundum. 15. Et vox iterum secundo ad eum : Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. 16. Hoc autem factum est per ter : et statim receptum est vas in cœlum. 17. Et dum intra se hæsitaret Petrus, quidnam esset visio, quam vidisset, ecce viri qui missi erant a Cornelio, inquirentes domum Simonis, astiterunt ad januam. 18. Et cum vocassent, interrogabant si Simon, qui cognominatur Petrus, illic haberet hospitium. 19. Petro autem cogitante de visione, dixit Spiritus ei : Ecce viri tres quærunt te. 20. Surge itaque, descende et vade cum eis nihil dubitans; quia ego misi illos. 21. Descendens autem Petrus ad viros, dixit : Ecce ego sum quem quæritis : quæ causa est, propter quam venistis? 22. Qui dixerunt : Cornelius Centurio, vir justus et timens Deum, et testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te in domum suam, et audire verba abs te. 23. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis : et quidam ex fratribus ab Joppe comitati sunt eum. 24. Altera autem die introivit Cæsaream. Cornelius vero exspectabat illos, convocatis cognatis suis et necessariis amicis. 25. Et factum est cum introisset Petrus, obvius venit ei Cornelius, et procidens ad pedes ejus adoravit. 26. Petrus vero elevavit eum, dicens : Surge, et ego ipse homo sum. 27. Et loquens cum illo intravit, et invenit multos qui convenerant, 28. dixitque ad illos : Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo conjungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem. 29. Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causam accersistis me? 30. Et Cornelius ait : A nudius quarta die usque ad hanc horam, orans eram hora nona in domo mea, et ecce vir stetit ante me in veste candida, et ait : 31. Corneli, exaudita est

oratio tua, et eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei. 32. Mitte ergo in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus; hic hospitatur in domo Simonis Coriarii juxta mare. 33. Confestim ergo misi ad te, et tu bene fecisti veniendo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcumque tibi præcepta sunt a Domino. 34. Aperiens autem Petrus os suum dixit: In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; 35. sed in omni gente, qui timet eum et operatur justitiam, acceptus est illi. 36. Verbum misit Deus filiis Israel, annuntians pacem per Jesum Christum (hic est omnium Dominus). 37. Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim a Galilæa, post baptismum quod prædicavit Joannes, 38. Jesum a Nazareth: quomodo unxit eum Deus Spiritu Sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, quoniam Deus erat cum illo. 39. Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Judæorum, et Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. 40. Hunc Deus suscitavit tertia die, et dedit eum manifestum fieri, 41. non omni populo, sed testibus præordinatis a Deo, nobis qui manducavimus et bibimus cum illo postquam resurrexit a mortuis. 42. Et præcepit nobis prædicare populo, et testificari quia ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum. 43. Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes, qui credunt in eum. 44. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus Sanctus super omnes qui audiebant verbum. 45. Et obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro; quia et in nationes gratia Spiritus Sancti effusa est. 46. Audiebant enim illos loquentes linguis et magnificantes Deum. 47. Tunc respondit Petrus: Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum Sanctum acceperunt sicut et nos? 48. Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi. Tunc rogaverunt eum ut maneret apud eos aliquot diebus.

Vers. 1.

1. In Cæsarea, — non Philippi, sed Palæstinæ, quæ sita erat in littore maris Mediterranei, eratque munitissima: hinc et *turris Stratonis* dicta est, erat enim quasi arx et antemurale Palæstinæ: unde a Romanis firmo præsidio custodiebatur, in quo Centurio erat Cornelius. Cæsarea conversa ad Christum, facta est Ecclesiarum Palæstinæ metropolis, sub se continens Ecclesiam Hierosolymitanam, tum quia Cæsareæ, converso Cornelio, apertum fuit ostium Ecclesiæ Gentibus; tum potius quia Cæsarea primitus sub Romanis erat Palæstinæ metropolis, et maxima civitatum Judæ, teste Josepho, lib. III *De Bello*, cap. xv. Sed postea anno Christi 553, Vigilius Papa in Concilio Constantinopol. Hierosolymitanam Ecclesiam fecit Patriarchalem, eique subjecit Cæsariensem. Ita Baronius anno jam dicto.

Corneliorum familia.

Nomine Cornelius. — Videtur hic fuisse Italus (erat enim centurio cohortis Italicæ) et Romanus. Romæ enim illustres celebresque fuere Cornelii, et domus, imo gens, Corneliorum nobilissima: sicut in Belgio ampla est familia Corneliorum, ex qua ego prognatus sum: unde omnes ex illa oriundi cognominantur Cornelii. Romæ enim illustris fuit Cornelius Cossus, tribunus militum, qui Tolumnium Laertem, Veientium regem, occidit, secundoque opima spolia Jovi Feretrio retulit, teste Livio, lib. IV, *Decad.* I. Et Cornelius Centimalus, qui cum Annibal mœnibus appropinquaret, trepidante urbe, ei occurrens, extra urbem castra posuit, teste Plutarcho. Et Cornelius Merula Consul, qui contra Boios in Galliam missus, duodecim millia hostium cecidit, teste Livio, *De Bello Maced.*, lib. V. Et Cornelius Merula, superioris nepos, flamen Dialis, qui ingresso urbem Mario, ne in ejus, utpote hostis potestatem veniret, in Jovis æde venis succisis sibi mortem conscivit, sacerdotisque sui sanguine foci vetustissimi maduere, inquit Valerius Maximus, lib. IX, cap. XII. Similes fuere plurimi, inter quos emicuere Cornelii Scipiones, præsertim S. Cornelius Scipio, cognomento Africanus a devicta Africa, bis consularis et censorius, ac triumphalis, ter Princeps Senatus; qui fratrem habuit consularem et triumphalem, nepotem vero filii adoptione bis consularem, bis triumphalem, et censorium, et augurem: cujus soror Cornelia, mater Gracchorum, virago fuit magni animi, prudentiæ et eloquentiæ, quam laudat Quintilianus, lib. I, cap. I, et Cicero in *Bruto*. Fuit ergo Romæ Corneliorum familia non una, sed plurimæ; adeo ut gentem integram conflare posset. Ejus enim familiæ, et quasi partes erant Scipionum, Lentulorum, Cinnarum, Balborum, Merularum, Rutulorum, Cethegorum, Mamercorum; Dolabellarum; Mammularum,

Severorum; et aliæ plures; quas fuse recenset Antonius Augustinus, lib. *De Familiis Romanorum.* Ex his ergo oriundus videtur hic Cornelius Centurio. A primo enim illustri Cornelio, filii, nepotes et posteri omnes dicti sunt Cornelii.

Dicti a cornu.

Porro nonnullis eruditis ita dicti videntur a cornu, quasi cornei, robusti et constantes. Unde S. Cornelius, Romanus Pontifex et Martyr, S. Cypriano per litteras familiaris, pingitur cum cornu in manu, quia Decio et Volusiano Imperatoribus constantissime restitit, uti narrat S. Cyprianus; cornu enim est robur animalium : unde cornu symbolum est fortitudinis, victoriæ, regni, gloriæ et triumphi, juxta illud de Joseph : « Cornua rhinocerotis cornua illius, » *Deut.* XXXIII, 17. Et *Psalm.* XLIII, 6 : « In te inimicos nostros ventilabimus cornu. » Et *Psalm.* XCI, 11 : « Exaltabitur sicut unicornis cornu meum. » Et *Psalm.* CXXXI, 17 : « Illuc producam cornu David. » Et *Psalm.* CXI, 9 : « Cornu ejus exaltabitur in gloria. » Et *Zachar.* I, 21 : « Hæc sunt cornua quæ ventilaverunt Judam. » Hinc *Psalm.* XCVII : « Psallite Domino, ait, in tubis ductilibus, et voce tubæ corneæ, » hoc est mystice, in robore virtutis. « Duas, ait ibidem S. Hieronymus, habetote tubas, et argenteam, et corneam. Argenteam, ut habeatis sermonem; corneam, ut habeatis virtutem. Legimus in Levitico : Nullum animal offeratur, nisi quodcumque cornutum est, etc. Et nos ergo quamdiu habemus cornu, meremur victima esse Dei. Si autem cornu nostrum fuerit excussum, quasi debiles sumus, et inter sacerdotes Dei venire non possumus. » Et S. Augustinus, ibidem : « Cornu, ait, excedit carnem, necesse est ut carnem superando sit firmum ad perdurandum, et capax vocis. Qui vult esse tuba cornea, superet carnem, transcendat carnales affectus. » Et inferius : « Tuba cornea te erigat adversus diabolum, non tuba cornea adversus fratrem tuum. » Quocirca S. Cornelius quasi roboris antistes et Martyrum primipilus, ad robur æque ac ad decus martyrii impetrandum, a fidelibus invocari solet. Ita, ut alios taceam, eum sibi cognominem martyrii causa invocare solebat Cornelius Musius, apud Belgas Poeta laureatus, qui proinde hunc et hymnum sæpe concinebat :

> Beate Christi Pontifex, Christique Martyr inclyte,
> Hanc gratiam Cornelio tuo benignus impetra,
> Ut, exprimo quem nomine, te charitate, te fide,
> Et asserendæ audacia te veritatis exprimam.

Ac ab eo voti compos effectus est : nam Lugduni Batavorum sub annum Domini 1572, a Calvinistis naso, auribus, manuum pedumque digitis truncatus, trabi in foro affixus, et laqueo strangulatus, anno ætatis 72, gloriosum obiit martyrium, uti refert Aubertus Miræus in *Elogiis Belgicis.*

Vel a corde.

Vel certe Cornelius dicitur a corde, quasi cordatus, q. d. Corneli, *cor ne linque solo* : cor sit in æthere, non in ære; in sole et cœlo, non in solo et salo. Talem enim decuit esse hunc Cornelium, primipilum Ecclesiæ Gentilis, qui Gentibus omnibus quasi dux et antesignanus viam ad Ecclesiam, imo iter in cœlum panderet; nimirum nobilem Romanum, militum ducem, qui nobilibus Romanis, militibus et principibus fidei et virtutis exemplum daret : unde eum paulo post secuta sunt tot agmina Romanorum, præsertim militum et nobilium, non tantum ad fidem, sed et ad martyrium. Fuit ergo ipse gloria gentilitatis, et Gentium primitiæ, ait Origenes, hom. 11 *in Num.*; et S. Hieronymus, *ad Salvinam* : « Primus, ait, Cornelius salutem Gentium dedicavit. »

Centurio quis?

CENTURIO. — Qui centuriæ militum præerat, quæ primo constabat centum militibus : sed variis de causis subinde adauctus est hic numerus. Cajetanus opinatur Cornelium hunc fuisse Centurionem primæ cohortis ex decem, quibus constabat legio, qui proinde primipilus dicebatur, cui præferebatur vexillum aquilæ, quod erat Romanorum insigne, ac 400 milites in prima acie gubernabat, quasi primi ordinis ductor, teste Vegetio, lib. II, cap. VI. Unde et equestribus ornamentis censuque decorabatur, uti docet Lipsius, lib. II *De Militia Romana.*

COHORTIS. — Græce ἐκ σπείρας, id est *ex cohorte* : cohors enim plures habebat centurias et centuriones, e quibus unus fuit Cornelius. Cohors enim primitus erat decima pars legionis, constans quinquaginta manipulis, manipulus autem 25 militibus : quare cohors constabat 1,250 militibus; legio 12 millibus et quingentis, ut patet ex Cæsare, lib. VI *De Bello civili*; Velleio, lib. II, et aliis. Jam cohors vulgo a Gallis vocatur regimentum, et qui ei præest dicitur Tribunus, sive Chiliarcha. Verum postea uti legionis, ita et cohortis numerus imminutus est, idque varie pro varietate temporum et locorum. Legio tandem redacta est ad sex millia et sexcentos.

ITALICÆ, — ab Italis militibus quibus constabat. Opinatur Baronius hanc cohortem ordine fuisse sextam, et cognominatam Ferratam : hanc enim ab Augusto collocatam fuisse in Judæa scribit Dio.

Vers. 2. An Cornelius jam fuerit justus?

2. RELIGIOSUS AC TIMENS DEUM. — Vatablus, *pius et religiosus erga Deum.* Est hic problema, An Cornelius antequam accerseret Petrum, fuerit justificatus, necne? Negat S. Chrysostomus, Œcumenius et Stapletonius hic, et S. Basilius, in *Regul. brevior.*, Reg. CCXXIV. Favet S. Augustinus, lib. *De Prædest. Sanc.*, cap. VII. Huic sententiæ favent ea quæ dicuntur vers. 5, 43, 44, et cap. seq., vers. 14.

Longe verius affirmant S. Gregorius, hom. 9 et 19 *in Ezech.*; Beda, Dionysius et Lorinus hic; Magister, in III, dist. XXV, ibique Albertus, Bonaventura, et S. Thomas ibidem, ac III *part.*, *Quæst.* LXIX, art. 4, ad 2; Ruardus Tapperus, art. 7; Al-

fonsus a Castro, verbo *Baptismus, hæresi* 10; Gregorius de Valentia, II II, disp. I, *Quæst.* II, puncto 4. Favet S. Hieronymus, in cap. V epist. *ad Galat.*

Prob. Primo. Probatur *primo,* quia Cornelius hic vocatur « religiosus ac timens Deum; » ergo non tantum erat justus, sed et pius ac religiosus. Secundo. *Secundo*, quia vers. 4, dicuntur opera et eleemosynæ ejus ascendisse in memoriam in conspectu Dei. Tertio. *Tertio,* quia id diserte videtur asserere S. Petrus, vers. 34, dicens : « In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente qui timet eum, et operatur justitiam, acceptus est illi : » loquitur autem de Cornelio. Ergo Cornelius acceptus et gratus erat Deo : ergo erat justus : nullus enim est gratus Deo, nisi justus. Primus enim effectus gratiæ justificantis est, facere hominem gratum et acceptum Deo. Deinde, qui operatur justitiam est justus : Cornelius autem, teste S. Petro, operabatur justitiam; ergo erat justus. Quarto. *Quarto,* quia vers. 22, de eo dicitur : « Cornelius vir justus et timens Deum, et testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab angelo sancto, accersire te. » Denique vers. 2, de eo dicitur : « Faciens eleemosynas multas plebi, et deprecans Deum semper. » Hæc autem duo consistere nequeunt cum peccato, sed præsupponunt gratiam sanctificantem. Quare Cornelius, ante adventum S. Petri, a Judæis quibuscum Cæsareæ versabatur, didicit hausitque fidem explicitam unius Dei, et implicitam Christi mediatoris, coluitque verum Deum, sicut et Job ejusque amici : non enim soli Judæi ante Christum, sed et nonnulli Gentiles coluerunt verum Deum, qui servantes legem naturæ et charitatis, justificati sunt, indeque eleemosynas aliaque pia opera præstiterunt. Hæc autem facere non potuerunt per vires solius naturæ, uti censebant Pelagiani, sed ad hoc egebant gratia Dei excitante et cooperante, uti recte docet S. Prosper, lib. *De Libertate arbitrii.*

Cur ergo missus est ad eum S. Petrus. Resp. Dices : Si erat justus, quid opus erat ad eum mittere S. Petrum? Respondeo : Opus erat ad hoc, ut per eum disceret explicitam fidem Christi omniumque ejus mysteriorum : nam implicita fides non sufficiebat. Jam enim facta erat promulgatio novæ legis et fidei explicitæ de Christo mediatore in Pentecoste Hierosolymis; illaque sensim serpebat ad alias vicinas urbes, ita ut de illa inaudierit Cornelius, ut patet vers. 22. Quare ejus obligatio incipiebat ubique induci, et consequenter obligare Cornelium, qui hactenus laborarat ejus ignorantia invincibili : sed illa jam incipiebat fieri vincibilis, ideoque culpabilis; qui si illam depellere et obligationi jam dictæ satisfacere neglexisset, peccasset et amisisset justitiam. Unde ut eam non amittat, sed retineat et augeat, jubetur ab angelo accersere Petrum, qui explicite eum doceat illa quæ de Christo scire et credere necessarium erat, non tantum ad acquirendam vel augendam, sed ad retinendam justitiam : necessarium, inquam, non tantum necessitate præcepti, ut vult Andreas Vega, lib. VI *In Conc. Trident.*, cap. XX, et Dominicus Soto, lib. II *De Natura et Gratia,* cap. XI et XII, sed etiam necessitate medii. Nam post sufficientem Evangelii promulgationem, nemo potest justificari et salvari, nisi per explicitam fidem Christi mediatoris, ut habet verior et communior Theologorum sententia. Perperam enim Melchior Canus, et ex eo Dominicus Banez, II II, *Quæst.* II, art. 8, separant salutem a justitia, dicuntque Cornelium et similes sine fide explicita Christi potuisse justificari, sed non salvari. Salus enim individue adhæret justitiæ : justitia enim et gratia est semen gloriæ, ut quicumque moritur in gratia, certus sit de salute et gloria æterna. Hoc est quod ait S. Gregorius loco citato, Cornelium « per bona opera meruisse fidem, » scilicet explicitam de Christo ; et simul « per fidem, » scilicet implicitam, « venisse ad bona opera. » Rursum per fidem venisse ad bona opera, sed per opera esse solidatum in fide. Porro baptizavit Cornelium Petrus, ut eum Christianismo initiaret; gratiamque acceptam augeret et confirmaret : jam enim baptismus incipiebat eum omnesque alios obligare. Non ergo baptizatus est, ut remissionem peccatorum acciperet; quam ante jam acceperat, nisi forte venialium, si quæ irremissa habebat, uti et pœnarum peccatis mortalibus præcedentibus debitarum, si quæ adhuc remittendæ restabant. Adde, culpam peccatorum mortalium ei remissam fuisse per contritionem, quæ includebat votum implicitum baptismi : unde debebat baptizari, ut hoc voto se exsolveret, illius enim intuitu remissa ei erant peccata.

Dices *secundo* : Ad verba S. Petri, vers. 44, descendit in eum Spiritus Sanctus : ergo ante non descenderat. Respondeo : Tunc visibiliter descendit, qui prius in eum invisibiliter descenderat; contulitque ei augmentum gratiæ, et insuper gratias gratis datas, ut donum linguarum, etc., de quo vers. 44. Minus recte ergo aliqui eum tunc primo justificatum censent. Argumenta adversariorum petita ex versibus citatis, in illorum explicatione dissolventur.

DEPRECANS DEUM SEMPER, — quantum scilicet per negotia domestica et militaria licebat; « semper » ergo, id est frequenter; assidue. Nota hic quatuor virtutes Cornelii, cuivis Christiano, præsertim Superiori, imitandas, si suæ vocationi atque officio satisfacere velit. *Prima* est religio; fuit enim ipse vir religiosus erga Deum. *Secunda* est timor Dei. *Tertia* est misericordia et eleemosyna : qui enim in proximum misericors est, vicissim Deum in se misericordem experietur, juxta illud promissum Christi : « Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, » *Matth.* V. Unde Nazianzenus, orat. *De Cura pauperum :* « Esto, inquit, calamitoso Deus, ut vicissim Deus in tua calamitate sit tibi Deus. »

Ita Cornelius per eleemosynas meruit visitari ab angelo et a S. Petro, ab eoque percipere fidem Christi, ut ait ei angelus, vers. 4. *Quarta* est oratio frequens : hæc enim est quasi fistula, e cœlo eliciens omnem gratiarum imbrem.

Tropologice, S. Hieronymus, epist. 9 *ad Salvinam*, hæc omnia applicat Nebridio, ejus marito jam defuncto, qui fuerat Imperatorum nepos, natus ex sorore Augustæ : « Quidquid, inquit, de illo (Cornelio) dicitur, hoc nomine commutato, in Nebridio meo vindico. Sic religiosus fuit, et amator pudicitiæ, ut virgo sortiretur uxorem; sic timens Deum cum omni domo sua, ut oblitus dignitatis omne consortium cum monachis haberet et Clericis, tantasque eleemosynas faceret in populis, ut fores ejus pauperum ac debilium obsiderent examina : certe sic semper orans Deum, ut illi, quod optimum esset, eveniret. Raptus est, ne malitia mutaret mentem ejus, quia placita erat anima illius Deo. » Et mox : « Nihil nocuit militanti paludamentum, et balteus, et apparitorum catervæ : quia sub habitu alterius alteri militabat. Legimus et in Evangelio, *Matth.* VIII, de alio Centurione Domini testimonium : Nec in Israel tantam fidem inveni. Joseph post Pharaonem regis ornatus insignibus, sic Deo charus fuit, ut super omnes Patriarchas duarum tribuum pater fieret. Daniel et tres pueri sic præerant Babyloniæ opibus, ut habitu Nabuchodonosor, Deo mente servirent. Mardochæus et Esther inter purpuram, sericum et gemmas, superbiam humilitate vicerunt; tantique fuere meriti, ut captivi victoribus imperarent. » Et inferius : « Mirum dictu est : nutritus in palatio, contubernalis et condiscipulus Augustorum, quorum mensæ ministrat orbis, et terra ac maria serviunt, inter rerum omnium abundantiam, in primo ætatis flore tantæ verecundiæ fuit, ut virginalem pudorem vinceret, et ne levem quidem obscœni rumoris de se fabulam daret. Deinde purpuratorum propinquus, socius, consobrinus, iisdem cum ambobus studiis eruditus, non est inflatus superbia; sed cunctis amabilis, ipsos principes amabat ut fratres, venerabatur ut dominos. Ministros autem eorum sic sibi charitate sociarat, ut qui merito inferiores erant, officiis se pares arbitrarentur. » Notent hæc Principes, aulici, duces, milites, notent et imitentur.

Vers. 3. 3. IS VIDIT IN VISU MANIFESTE. — Fuit ergo hæc visio corporalis et ocularis; hæc enim sola est manifesta. Adde, factam esse non noctu, sed per diem hora nona in vigilia, cum oraret Cornelius : ergo fuit corporalis : nam quando per visionem duntaxat imaginariam quid videtur, solet id fieri noctu. Angelus ergo in corpore assumpto apparuit Cornelio. Causæ fuerunt quatuor. *Prima*, ne Cornelius, aut ejus domestici putarent fuisse illusionem nocturnam. *Secunda*, ne Judæi putantes ad se solos pertinere Messiam, fidem et Evangelium, objicerent S. Petro, surreptitiam fuisse visionem et vocationem Cornelii ad fidem, uti hac de re expostularunt cum eo, cap. XI, 3. *Tertio*, ut Gentiles e Cornelio scirent certo et manifeste, sibi apertum esse ostium Evangelii. *Quarto*, quia Gentibus manifeste revelandus erat Christus Christique fides; Judæi vero excæcandi erant et ad suæ legis umbras relegandi.

Angelus corporaliter visus Cornelio quatuor de causis.

QUASI HORA DIEI NONA, — quæ incipit a tertia pomeridiana, et protenditur usque ad vesperam. Unde hora nona erat hora orationis vespertina; sicut prima erat matutina, uti dixi cap. III, vers. 1. Videtur ergo Cornelius more Judæorum, inter quos agebat, utrumque orandi tempus observasse; cumque vespertinam horæ nonæ orationem obiret, apparuit ei angelus. Orantibus enim se interserunt, astant et apparent angeli, quorum opus et deliciæ est oratio. Ita Cassianus, lib. III *De Inst. Renun.*, cap. III. Et S. Chrysostomus, qui et causam dat cur potius vespertina hora apparuerit angelus, quam matutina : « Quia postrema hora hæc erat, inquit, quando curæ dimittuntur, et vacatur precibus atque compunctioni. » Cor enim curarum expers et compunctione saucium, capax est illustrationum rerumque cœlestium, optimeque ad eas dispositum.

Mysticam causam dat Beda : « Quoniam, inquit, in morte illius (Christi) baptizandus erat, qui spiritum tradidit hora nona. » Hinc Alcuinus, lib. *De Divinis offic.*, cap. *De Sabbato sancto*, docet catechumenos baptizari hora nona, quia ea hora ad primum e Gentibus catechumenum, puta ad Cornelium, venit Angelus jubens vocari Petrum, qui eum baptizaret.

Tropologice S. Chrysostomus : « Cornelius, inquit, vitæ religiosæ sibi tempora constituit : non enim est vir pius qui sibi stata orandi et bonis operibus vacandi tempora non præfigit. » Et S. Hieronymus, epist. *ad Salvinam viduam*, hoc ei dat monitum : « Semper in manibus tuis sit divina lectio, et tam crebræ orationes, ut omnes cogitationum sagittæ, quibus adolescentia percuti solet, hujusmodi clypeo repellantur. » Inter Apophtegmata S. Thomæ Aquinatis primarium hoc recensetur : « Religiosus non est, qui non semper versatur cum Deo, aut cogitat de Deo. » Quocirca ipse ita assiduus erat in oratione, ut omnem suam scientiam illi potius, quam studio, cui tamen sedulo vacabat, attribueret, diceretque scientiam suam magis esse cœlitus infusam, quam humanitus acquisitam. Rursum : « Anima, inquiebat S. Thomas, sine oratione non proficit. Religiosus sine oratione est velut miles nudus, qui pugnat sine armis, » ideoque inermis facile ab hoste vincitur.

ANGELUM DEI. — Lyranus et Dionysius probabiliter opinantur angelum hunc fuisse Custodem Cornelii. Angeli enim Custodis officium est curare sui clientis catechesin, baptismum et salutem. Quare falsum est quod censuit Origenes, hom. 6 *in Matth.*, angelum Custodem incipere custodire

clientem suum a tempore baptismi. Nam et infideles non baptizati habent Custodem angelum, qui eos a peccatis avocet et ad virtutes, præsertim fidem et baptismum, deducat, ut habet communis Theologorum sententia.

Vers. 4. 4. TIMORE CORREPTUS. — Angeli enim majestas et gloria videntem percellit, uti dixi cap. VII, 32.

QUID EST, DOMINE? — Ita Romanus, Græcus et Syrus, *q. d.* Quid a me poscis, Domine? quid me vis facere? Aliqui codices Latini legunt : « Quis es, Domine? » uti dicebat Saulus, cap. IX, 5. Sed priorem lectionem esse genuinam, patet ex responsione angeli. Ait enim : « Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam, » Græce, εἰς μνημόσυνον, ut scilicet quasi memoriale a te submissum ad Deum, serventur, et semper obversentur conspectui Dei. Vatablus, « recordatus est Dominus orationum et eleemosynarum tuarum, » ideoque eas digno præmio remunerari volens, mittit me ad te, ut ostendam tibi viam ad fidem et salutem. Tertullianus, lib. *De Jejunio*, cap. VIII, addit, « et jejunia : » eleemosyna enim et jejunium sunt quasi duæ alæ quibus oratio evehitur et evolat in cœlum ad Deum. Credibile enim est Cornelium miscuisse orationi et eleemosynis jejunium. A Judæis enim didicerat illud angeli consilium datum Tobiæ, cap. XII, 8: « Bona est oratio cum jejunio et eleemosyna, magis quam thesauros auri recondere : quoniam eleemosyna a morte liberat, et ipsa est quæ purgat peccata et facit invenire misericordiam et vitam æternam. »

Nota : Tò *ascenderunt* alludit ad ritum sacrificiorum, præsertim holocausti, quod totum per ignem et fumum ascendebat ad Deum, indeque dictum est עולה *ola*, id est *ascensio*. Orationes enim sunt instar holocausti : inde enim vocantur vituli labiorum, sacrificium laudis, etc.

Vers. 5. 5. ET NUNC MITTE. — Non dicit : « Vade tu ad Petrum ; » quia volebat cum eo totam ejus familiam catechizari et baptizari : hæc autem tota domo abire non poterat. Ita Hugo. Rursum angelus per se hæc non præstat, quia homines a Deo ordinati sunt ministri verbi Dei et baptismi, non angeli. Sic Saulus ab Anania baptizatus est, Eunuchus Candaces a Philippo. Porro voluit Deus accersiri Petrum, non Joannem, vel quem alium, quia decebat ut Petrus quasi caput Ecclesiæ, sicut primus omnium post Christum prædicaverat Judæis, *Act.* II et III, ita primus prædicaret et Gentibus, puta Cornelio ejusque familiæ. Ipse enim quasi totius Ecclesiæ Pastor, debebat in eam, quasi in unum ovile Christi, congregare tam Gentes quam Judæos, ut utrique eum quasi communem patrem agnoscerent, colerent, obedirent et sequerentur, in eoque utrique, licet inter se diversi, imo adversi, unirentur.

Vers. 8. 8. MISIT ILLOS IN JOPPEN, — perquirere et accersere Petrum non imperando, sed rogando ut dignaretur venire ad domum Cornelii.

Vers. 9 9. ASCENDIT PETRUS IN SUPERIORA, — εἰς δῶμα, id est in tectum domus : tecta enim in Palæstina sunt plana, ut in iis ambulare, sedere, orare possint, quæ Græce domata, Romæ solaria vel mœniana appellantur, ait S. Hieronymus, epist. 135 *ad Suniam*. Ascendit ergo et secessit, ut liberius cœlum intueretur, eoque a terra oculos et mentem oraturus attolleret. Oratio enim est ascensus mentis ad Deum, quem juvat ascensus corporis. Hinc Christus, Moses, Elias, Elisæus, S. Franciscus aliique Sancti oraturi ascendebant in montes, ut sicut loco, sic et cogitatione cœlo vicini efficerentur, ait S. Ambrosius, *serm.* 11.

Sancti orarunt in locis excelsis, cur?

CIRCA HORAM SEXTAM. — Nota hic horam sextam orationis : quia ea uti homo creatus est et peccavit, ita et recreatus est a Christo cruci affixo ; et quia ea hora solet sumi prandium, cui exemplo Petri et Ecclesiæ præmittenda est oratio. Vide dicta I *Timoth.* IV, 3 et 4.

Vers. 10. 10. ET CUM ESURIRET, — cibum corporalem : hujus enim fames solet obvenire adventante tempore prandii. Quare quod S. Ambrosius, *serm.* 10, Beda et alii accipiunt de esurie spiritali animarum, eo quod videret paucos Judæos converti ad Christum, mysticum est, non litterale, ut patet ex sequentibus.

VOLUIT GUSTARE. — Vox *gustare* notat sobrietatem S. Petri, quasi cibo non se opplere, sed cum duntaxat pro necessitate degustare, et summis, ut dicitur, labris delibare voluerit (1). Rursum, quod in hac vita sit tantum gustus et delibatio voluptatis, in futura vero saties, juxta illud *Psal.* XVI, 15 : « Satiabor cum apparuerit gloria tua. » Quocirca vir sapiens dixit cor nostrum esse pyramidale, ita situm in homine, ut ejus basis sursum, conus deorsum vergat, ad significandum, quod terram et terrena quæ deorsum sunt, tantum obiter et levissime, quasi in puncto duntaxat tangere et gustare, totum vero cordis mentisque sinum et capacitatem sursum ad cœlestia erigere et expandere debeamus. Unde mystice S. Hieronymus, epist. 4 *ad Rusticum* : « Petrus, ait, esuriens in Judæis, Cornelii saturatur fide, et famem incredulitatis eorum, gentium conversione restinguit ; atque in vase Evangeliorum quadrangulo, quod de cœlo descendit ad terram, docetur et discit omnes homines posse salvari ; rursumque quod viderat, in specie candidissimi linteaminis in superna transfertur, et credentium turbam ad cœlum rapit, ut pollicitatio Domini compleatur : Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. »

CECIDIT SUPER EUM MENTIS EXCESSUS, — *q. d.* Raptus est in exstasin. Vox *cecidit* significat hanc exstasin non fuisse naturalem, qualis est ea quæ ex vehementi ira, pavore, amore, studio et contemplatione nascitur, sed divinam, nimirum cœlitus S. Petro immissam fuisse hanc visionem et

(1) *Gustare*, id est *cibum capere*, comedere ; hæc hujus verbi notio satis frequens est Græcis.

raptum. Vide quæ de exstasi dixi præfatione in Minores Prophetas, can. 19

Vers. 11. 11. ET VIDIT COELUM APERTUM. — « Vidit, » scilicet in mentis excessu, de quo præcessit. Unde sequitur hanc visionem non fuisse oculorum, sed imaginationis et mentis.

Symbolice, significatur hic *primo*, arcanum mysterium de cœlis et Dei prædestinatione reconditum, de Gentium vocatione ad Christum, jam toti mundo reserandum et patefaciendum esse, ait Beda. *Secundo*, Petro quasi cœli clavigero, datas esse claves ad aperiendum et claudendum cœlos, *Matth.* XVI, 19.

ET DESCENDENS VAS QUODDAM. — « Vas, » id est receptaculum, non æneum, nec ferreum, nec ligneum, sed lineum. Unde sequitur « velut linteum magnum. » Erat ergo hoc linteum sive linteamen, velut uter lineus, continens omnis generis escas, inferne concavus et clausus, superne apertus, qui quatuor sui angulis e cœlo demittebatur ad Petrum, eique esurienti omnes has escas ad manducandum offerebat.

Quæres, quid ad litteram significat hoc vas, sive linteum? Respondet *primo*, Glossa Interlinearis, significare corpus Christi, quod est ut linteum, quoniam sine semine conceptum, candorem castitatis custodit; et quia mortuum : magnum vero propter deitatis consortium, et quia resurrexit. Ita et Cassianus, lib III *De Instit. Renun.*, cap. III.

Secundo, melius alii accipiunt Dei sermonem et prædicationem Evangelii, in qua molliter quiescunt peccatorum animæ in cœlestis gratiæ illapsu, et supernæ gloriæ spe. Ita S. Ephrem, serm. *De S. Basil.*, tom. V, et S. Gregorius, lib. XXXIII *Moral.*, cap. XVI, vel XX.

Vas est Ecclesia Christi. *Tertio* et aptissime, S. Augustinus, serm. 26 *De Diversis*; S. Ambrosius, *serm.* 10; S. Cyrillus, vel potius Origenes, hom. 7 *in Levit.*; S. Hieronymus, in epist. 89 *ad S. Aug.*; Gregorius, loco jam citato, Beda et alii accipiunt Ecclesiam Christi. Hæc enim est quasi vas lineum, id est purum, propter incorruptibilem veritatem et fidem; quia purissima et sanctissima est tum in fide, tum in vita et moribus, non habens maculam, neque rugam, *Ephes.* V, 27. Hæc de cœlo demittitur, quia ipsa est civitas sancta, Jerusalem nova descendens de cœlo a Deo, *Apocal.* XXI, 2. Quatuor anguli sunt quatuor Evangelia, quibus per quatuor plagas mundi et quatuor partes terræ disseminatur Ecclesia. Hoc vas ter e cœlo demittitur, quia fide et sacramento SS. Trinitatis fideles innovantur et in Ecclesiam admittuntur. In eo sunt immundæ et feræ bestiæ, id est quævis gentes, quæ prius erant turpibus et ferinis moribus, atque a legali Judæorum munditie alienæ. Audi S. Gregorium : « Quid, ait, signatur linteo sindonis, nisi subtilis intextio sanctæ prædicationis, in qua molliter quiescitur, quia mens in illa fidelium superna spe refovetur. »

Tropologice est Religionis status. Tropologice : per vas hoc multi accipiunt statum Religionis, qui constat lino, id est maceratione carnis et mortificatione appetituum. Linum enim varie maceratur et carminatur, ut fiat linum: quatuor initia sunt quatuor regulæ quatuor priscorum Ordinum, puta regula S. Basilii, S. Augustini, S. Benedicti et S. Francisci : in eo sunt animalia immunda, id est peccatores qui ut peccata in sæculo admissa expient, pœnitentiæ causa se mancipant Religioni. Ita Glossa. Porro quomodo lineum et linteum sit symbolum puritatis, pœnitentiæ, patientiæ, fortitudinis, religionis, etc., dixi *Exodi* XXVIII, 39, et *Jeremiæ* XIII, 1. Simile est hoc vas lineum vasi intemerato, de quo noster Causinus, *Parabol. Hist.*, lib. XII, cap. LXXI, ex Pausania. Tradit enim Pausanias in Arcadia esse Stygem fluvium, cujus aqua adeo acris et potens est, ut omnia vasa sive ærea, sive ferrea, sive lapidea disrumpat, excepto vase quod fit ex ungula equi, quod proinde vas intemeratum dicitur; estque hieroglyphicum B. Virginis, quæ nullo peccato, vel originali, vel actuali (cujus symbolum est Styx) infici aut lædi potuit. Simili modo Religio est vas intemeratum, quia omnia peccata et peccatorum occasiones amovet et excludit, quantum fragilitas humana patitur.

Symbolice est mundus et homo. Symbolice Œcumenius : Vas, inquit, linteum denotat totum orbem, qui ad Christum vocatur; quatuor initia sunt quatuor elementa, quibus hic inferior mundus constat et propagatur ; animalia varia sunt varii hominum status. Consequenter vas linteum est homo, qui est microcosmus constans quatuor elementis; quare cogitet se, uti ex iis conflatus est, ita brevi in ea resolvendum et per mortem rediturum. Quocirca Antistites in Æthiopia, cum cruce sibi præferri curant vas cinerum, quod eos jugiter memores reddat suæ mortalitatis, taciteque eis inclamet : « Memento, homo, quia cinis es, et in cinerem reverteris. » Ita Nicolaus Causinus, lib. V *Parabol. Hist.*, cap. IV, ex Sabellico, lib. IV, cap. IV.

QUATUOR INITIIS. — Syrus et Vatablus, *quatuor angulis*; Tigurina, *quatuor extremitatibus*. Græce additur δεδεμένον, id est *alligatum* : cum enim linteamen hoc esset quadratum, nec esset expansum instar straguli, sed instar vasis, vel utris constrictum ad capienda animalia, necessario debebat in quatuor sui extremitatibus constringi et colligari, ne animalia diffluerent vel dilaberentur. Hi quatuor anguli significant quatuor Evangelia spargenda per quatuor orbis plagas, uti jam dixi.

Vers. 12. 12. IN QUO ERANT OMNIA QUADRUPEDIA, — id est omne genus quadrupedum. Ita Syrus; est enim hic distributio pro generibus singulorum, non autem pro singulis generum : nec enim omnia individua omnium animalium capi poterant unico vase et linteo. Græce additur θηρία, id est *feræ*. S. Hieronymus, in cap. XXXVIII *Ezech.*, et Origenes, homil. 2 in cap. II *Gen.*, censent in hoc

linteo fuisse animalia tam munda, quam immunda, sicut fuerunt in arca Noe : munda significabant Judæos, immunda Gentes; ex utrisque enim una conflatur Ecclesia. Probabilius censet Justinus, Quæst. LXXXIX *ad Orthod.*, in hoc linteo fuisse sola animalia immunda : nam si munda fuissent, Petrus non exhorruisset, sed ea accepisset, relictis immundis. Jam autem videns omnia immunda exhorrescens dixit : « Nunquam manducavi omne commune et immundum. » Significabant enim Gentes immundas. Unde volatilia denotant superbos et ambitiosos, serpentia invidos et iracundos, quadrupedia avaros, gulosos et lubricos : hi enim oculos mentemque in terram et terrena projectam gerunt. Ita Lyranus. Sic fere et S. Basilius, in cap. XIV *Isaiæ*, nisi quod per volatilia intelligat leves et instabiles. Erant tamen in hoc vase munda nonnulla, sed perpauca et sub immundis abscondita : nam munda significabant Judæos cum immundis, id est Gentibus, capiendos esse Ecclesia Christi.

Vers. 13. 13. ET FACTA EST VOX, — non realis et sonora, sed imaginaria vel mentalis, talis enim solet fieri in exstasi.

OCCIDE, — θῦσον verti potest primo, *occide*; secundo, *sacrifica vel immola*. Ita Beda, olim enim manducabant, etiam laici, ex victima occisa et immolata Deo. Unde apposite S. Ambrosius, *serm.* 10 : « In Ecclesia, ait, primum Deo animal ex Gentibus Centurio Cornelius est immolatus. » Hæc occisio et immolatio significabat in Gentibus occidendam esse infidelitatem et vitia, ut in eis viveret Christus, fides et virtus. Unde S. Hieronymus, vel quisquis est Auctor, *in Threnor.* cap. III, censet Petro quasi capiti Ecclesiæ dictum esse de Gentibus : « Macta et manduca, id est vetustatem earum contere, et in corpus Ecclesiæ ac tua membra converte. » Comparat Petrum leoni, qui quasi rex animalium ea mactat et comedit, ac leænæ, id est Ecclesiæ ea transcribit. Unde S. Gregorius, lib. XVIII *Moral.*, cap. XX vel XXII : « Ipsi, ait, primo Pastori (Petro) quasi hujus leænæ ori dicitur : Macta et manduca. Quod mactatur quippe, a vita occiditur : id vero quod comeditur, in comedentis corpore commutatur. Macta ergo et manduca dicitur, id est a peccato eos qui vivunt, interfice, et a seipsis illos in tua membra converte, puta in novam vitam societatis Ecclesiæ, » ut ait S. Augustinus, serm. 26 *De Diversis*, cap. VII.

S. Petrus quasi leo comedit gentes.

Hinc patet minus esse verisimile quod censent aliqui animalia hæc in linteo visa fuisse, non integra et solida, sed in ipso linteo quasi in charta depicta, vel impressa. Probatur id ex S. Cyrillo, lib. IX *Contra Julian.*, ubi docet animalia hæc in linteo non fuisse vera, sed effigiata et expicta. Verum S. Cyrillus tantum vult dicere ea non fuisse realia et viva, sed instar statuarum fuisse exsculpta et effigiata, ita ut effigiem verorum et vivorum haberent. De his enim, non autem de impressis pictisque in ipso linteo, apte recteque in visione Petro dicitur : « Occide et manduca. »

Tropologice : Prælatus et prædicator cogitet se debere esse leonem, fortem ac magnanimum in jugulandis erroribus, pravis moribus et amoribus, sibique æque ac S. Petro dictum esse : « Occide et manduca. » Ita S. Gregorius, lib. XXX *Moral.*, cap. VII vel XI. Quocirca leonino et calidissimo debet esse stomacho, ut instar struthionis ferrum digerat, quin et serpentes aliaque venenata animalia in bonum Ecclesiæ succum convertat. Medici triplicem statuunt stomachum. *Primum* debilem et infirmum, qui escas boni succi in malum, puta in bilem aut phlegma, convertit. *Secundum* bonum, qui cibos boni succi in bonam alimoniam convertit. *Tertium* optimum, qui vi caloris res mali succi in bonum commutat. Ita symbolice *primo*, debili charitate sunt et virtute, qui volentes sæculares convertere ab eis pervertuntur, moresque eorum induunt. *Secundo*, alii sunt, qui bonos in bonitate conservant. *Tertio*, optimi sunt, qui vi charitatis malos, serpentinos, imo saxeos homines in bonos, ovinos et cereos convertunt. Talis fuit Christus, qui Magdalenam et Paulum convertit. Talis Paulus cæterique Apostoli. Talis ergo sit vir Apostolicus, animarum et Dei gloriæ zelator.

Tropol. Prælatus sit leonino stomacho.

Vers. 14. 14. AIT AUTEM PETRUS : ABSIT, DOMINE; QUIA NUNQUAM MANDUCAVI OMNE COMMUNE ET IMMUNDUM. — « Commune, » id est impurum et profanum, ut legit S. Cyrillus, lib. IX *Contra Julian.*, quod scilicet communiter comedi poterat a quibuslibet Gentilibus et immundis. Judæi enim, ne Gentes offenderent, cibos eorum, lege Mosis vetitos et immundos, non vocabant immundos, sed « communes. » Hic *communicare*, sive *commune facere*, est inquinare, vel immundum reddere, ut *Matth.* XV, 11 : « Non quod intrat in os, coinquinat hominem, » Græce κοινοῖ, id est « communicat. » Dicit hoc Petrus, quia adhuc cum fidelibus, utpote Judæo-Christianis, servabat legem Moysi, et differentiam ciborum mundorum et immundorum ea præscriptam *Levit.* XI, cujus differentiæ rationes et causas ibidem assignavi. Nota hebraismum, *non omne*, id est nullum : non manducavi omne commune, id est nullum commune.

Vers. 15. 15. QUOD DEUS PURIFICAVIT, TU COMMUNE (id est profanum, pollutum et immundum) NE DIXERIS. — *q. d.* Deus purificavit omnes cibos hoc ipso, quo legem veterem vetantem aliquos cibos quasi legaliter immundos, per novam Christi legem abolevit. Unde R. Moyses et R. Salomon apud Lyranum, *Genes.* IX, 4, tradunt tempore Messiæ nulla animalia fore immunda, uti prius sub Mose, sed omnia fore munda, perinde ac fuerunt tempore Noe, qui proinde tam immunda quam munda induxit in arcam, *Genes.* VII, 28.

Commune, id est pollutum.

Symbolice, Irenæus, lib. III, cap. XII, censet omnia purificata esse per sanguinem Christi : quia

scilicet sanguis Christi abstersit legem veterem, cum omni sua immunditie. Et S. Ambrosius, lib. VII *in Luc.* cap. x, censet ea purificata per baptismum : per illum enim inserimur Christo, Ecclesiæ et legi novæ, in qua omnia sunt munda; sicut tempore diluvii omnia in arca Noe fuerunt munda, etiam ea quæ postea Moses sanxit immunda.

Ne dixeris. — Græce μὴ κοινοῦ, id est *ne commune facias,* hoc est, ne contamines, ne polluas, id est ne contaminatum et pollutum dixeris, aut censueris. Est hebraismus : ponitur enim factum pro dicto, vel censura. Sic *Levit.* xiii, sæpe dicitur de leproso : « Contaminabit eum sacerdos, » id est contaminatum eum judicabit et pronuntiabit.

Vers. 16. Ter visio repetita, cur?

16. Hoc factum est per ter. — *q. d.* Ter in exstasi vidit Petrus vas e cœlo ad se demitti. Ter audivit : « Occide et manduca. » Ter respondit : « Nunquam manducavi omne commune et immundum. » Ter iterum audivit : « Quod Deus purificavit, tu commune ne dixeris. » Ita S. Cyrillus, lib. VII *in Levit.* Ternarius, *primo,* confirmat visionem, ostenditque eam esse veram vereque a Deo immissam, non somniatam, ait Cyrillus, loco jam citato. *Secundo,* symbolum est SS. Trinitatis, in cujus nomine baptizandæ et regenerandæ erant Gentes. Ita S. Augustinus, Ambrosius et alii supra citati. Unde in vita hujus S. Cornelii, quæ exstat apud Surium 13 septembri, dicitur per visionem hanc ter repetitam, adumbratam fuisse trinam immersionem Cornelii et cæterorum in baptismo.

Et statim receptum est vas in coelum, — unde primitus dimissum erat. Ut significaret Ecclesiam Christi, in quam cooptandæ erant Gentes, e cœlis descendere, suosque fideles in cœlum ducere et transcribere. Ita Lyranus et alii.

Vers. 17.

17. Ecce viri. — Deus suavi sua providentia ita hæc dirigebat, ut Petro indaganti significationem suæ visionis, illico occurrerent viri quos significabat hæc visio, simulque indicavit illi propter eos hanc visionem illi immissam, eosque repræsentare. Unde et eorum gressus ita direxit, ut nescientes recta pergerent ad domum Simonis, in qua erat Petrus : « Ibique astiterunt ad januam; quia vilis erat domus, ait S. Chrysostomus, infra rogabant, non vicinos. » Notat S. Gregorius, hom. 1 *in Ezechielem,* varios esse prophetiæ modos et species, ac inter eos unum, cum mentem Prophetæ Deus ex parte tangit, et ex parte non tangit, uti hic mentem Petri tetigit visione lintei, et mittendo ad eum legatos Cornelii; sed quid hæc sibi vellent, ei non indicavit, nisi ipso rei eventu. Spiritus Sanctus enim sensim per occasiones et eventus, more humano voluit docere Petrum et Apostolos. Vult enim Ecclesiam imitari puerum Jesum, qui ætate crescebat et sapientia, ait Hilarius.

18. Et cum vocassent — aliquem ex incolis domus, sive ex domesticis : vel « vocassent, » id est pulsassent januam; qua phrasi vulgo Hispani utuntur, ait Mariana.

Vers. 19.

19. Dixit Spiritus, — puta Spiritus Sanctus per internam inspirationem. Ita S. Chrysostomus; S. Cyrillus, *Catech.* 17; S. Ambrosius, lib. II *De Spiritu Sancto,* cap. xi, et S. Gregorius, lib. XXVIII *Moral.,* cap. ii. Aliter Dionysius et Glossa : per Spiritum enim accipiunt angelum vicarium Spiritus Sancti, qui exterius sensibili voce dixerit : « Ecce viri tres quærunt te. » Verum sic angelus apparuisset Petro in corpore assumpto, cujus hic nulla fit mentio, imo contrarium innuitur, cum vocatur « spiritus : » « Spiritus enim carnem et ossa non habet, » *Luc.* xxiv, 39; et cum subditur : « Ego misi illos, » Spiritus Sanctus enim mittebat illos.

Vers. 20.

20. Vade cum eis. — Jubetur Petrus ab oratione et Deo transire ad opera vitæ activæ cum proximo, æque ac Moses, *Exod.* xxxii, 7; ut doceat idem nos facere, ac cum officium, necessitas vel charitas poscit, a Maria transire ad Martham, id est a contemplatione ad actionem.

Ego misi illos, — ego movi Cornelium ut mitteret illos.

Vers. 21.

21. Ecce ego sum quem quæritis. — Instinctu Spiritus Sancti descendit Petrus, offertque se ignotis antequam eorum quæstionem audisset, ut ipsi sciant eum virum esse divinum et Prophetam a Deo edoctum, ac proinde ei credant. Insuper mirentur et imitentur ejus promptitudinem, humilitatem, benevolentiam, charitatem ad obsequendum. Ita S. Chrysostomus.

Vers. 22.

22. Et testimonium habens ab universa gente Judæorum. — *q. d.* Omnes Judæi testantur Cornelium esse virum probum, justum et timentem Deum, uti præcessit, ideoque eum, licet Gentilem (a quo naturaliter Judæi abhorrere solent) amant et venerantur. Dicunt hoc *primo,* ut suæ assertionis, quod sit justus et timens Deum, proferant testes; *secundo,* ut Petri, utpote Judæi, gratiam Cornelio Gentili concilient; *tertio,* ut Judæo-Christiani qui cum Petro venerant, aliique qui Hierosolymis erant audituri Cornelium Gentilem admissum esse ad fidem et Ecclesiam, id non ægre ferant, utpote quem Judæi cæteri diligant et colant.

Responsum accepit, — puta oraculum : hoc enim est ἐχρηματίσθη. Sic sæpe alibi *responsum* capitur pro oraculo.

Et audire verba abs te. — « Verba, » scilicet Christi, Evangelii, salutis et vitæ æternæ, uti explicatur cap. sequenti, vers. 14. Hæc enim antonomastice et per excellentiam sunt « verba. » Unde « verbum » in Epist. S. Pauli sæpe capitur pro Evangelio ejusque prædicatione, æque ac Scriptura capitur pro sacra et divina.

Vers. 23.

23. Recepit hospitio, — ἐξένισε, id est *hospitio excepit,* laute habuit, xeniis et muneribus quasi hospites donavit. Nota hic hospitalitatem insignem

Hospitalitas S. Petri in Romam transfusa.

S. Petri, quam ipse hospes et peregrinus, in peregrinos aliena in domo exercuit, ac cæteros fideles verbo et exemplo docuit, sed maxime in Romanam Ecclesiam transfudit, in qua proinde etiamnum hospitalia et nosocomia visuntur tot et tanta, ut unum hoc urbis orbisque prodigium videatur. Ita olim ibidem similia erexerunt Pammachius, gener S. Paulæ, Fabiola et Gallicanus, gener Constantini Magni, qui suis manibus peregrinis serviebat, totamque vitam et opes hospitibus et hospitalitati consecravit : qua de causa martyrii lauream sub Juliano Apostata meruit.

Merito ergo hoc elogium Ecclesiæ Romanæ dat Martinus Papa I, *epist.* 16, quod quisquis miserabilis homo ad eam veniat, illum hospitio recipiat, omnia ad usum ei præbeat, nec ullum repellat, detque panem mundissimum et vinum diversum. Eamdem hospitalitatis laudem Romanæ Ecclesiæ dat Dionysius, Corinthi Episcopus, apud *Euseb.*, lib. IV, cap. XXIII. Ita sane hoc anno 1622, quo Italia fame primum, deinde morbis afflicta est, Roma non tantum suos indigenas, sed et omnes ex cætera Italia aliisque provinciis turmatim affluentes hospitio excepit, aluit, curavit, cumque vetera xenedochia et nosocomia turbam non caperent, nova instituit, cardinalibus aliisque sumptus liberaliter præstantibus. Hæc ergo charitatis et misericordiæ dos, ab initio a S. Petro Romæ aspirata, etiamnum in ea perdurat, estque veræ fidei et virtutis priscæ ingens indicium. Plura de hospitalitate dixi *Genes.* XVIII, 1, et *Hebr.* cap. XIII, vers. 2.

ET QUIDAM EX FRATRIBUS. — Ut minimum sex, uti habetur cap. XI, 12. Quidam Codices addunt: « ut Petro testes sint; » sed hæc explicationis causa a quopiam ad marginem addita, postea in textum irrepserunt. Ita Glossa.

Vers. 24.

24. ALTERA AUTEM DIE INTROIVIT CÆSAREAM.—Hæc enim distat a Joppe itinere quindecim leucarum, sive horarum, ut patet ex tabulis Adrichomii : quare commode hoc spatium biduo confici potuit a Petro et comitibus, etiam peditibus, ut videtur.

Moral. de prædicando paucis et rudibus.

Moraliter, notent hic Concionatores, Doctores et similes, se non debere spectare copiam et nobilitatem auditorum, sed eadem alacritate adire et docere paucos ac multos, rusticos ac nobiles, barbaros ac civiles. En tibi S. Petrus summus Pontifex non dedignatur adire unum Cornelium Gentilem militem, et hoc nomine Judæis invisum. Nomine enim Romanorum Judæos sub jugo detinebat. In ejus domo coram eo et paucis e familia, docet et concionatur. Ratio est multiplex.

Primo.

Primo, quia in paucis subinde et rudibus major fructus fit, quam in multis divitibus. Et Deus humilitatem et charitatem Doctoris remunerari solet, et facere ut e paucis fructus in multos spargatur. En tibi per Cornelium apertum est ostium Evangelii ad Gentes : mox enim cæteri Apostoli secuti exemplum S. Petri, in gentes se disperserunt easque converterunt. Unius ergo Cornelii conversio fuit initium et causa conversionis tot millionum in gentibus. Narrant Annales Hispaniæ S. Jacobum sub idem hoc tempus in ea novem, vel, ut alii referunt, septem duntaxat convertisse : sed per hosce sparsa est fides, ac sensim tota Hispania conversa, quæ deinde per alias provincias Indiasque utrasque eamdem fidem propagavit, et etiamnum propagat, ut merito columna et columen Ecclesiæ nuncupari possit. Ita Christus uni mulieri Samaritanæ prædicavit, sed per eam Samariam convertit, *Joan.* IV.

Secundo.

Secundo, esto nullus, vel parvus concionis esset fructus, tamen integram laboris et charitatis suæ mercedem concionator a Deo recipiet, qui reddet unicuique secundum opera sua, non secundum fructum ex operibus secutum : hic enim sæpe in manu est Dei, non nostra. Qua de causa S. Franciscus, ait S. Bonaventura in ejus Vita, eadem spiritus alacritate concionabatur paucis ac multis, plebeis ac nobilibus.

Tertio.

Tertio, ad Dei et Ecclesiæ magnificentiam spectat, multos habere doctores et concionatores qui Deum celebrent, etsi pauci sint auditores; sicut ad decorem civitatis facit, ut in ea plures sint fontes semper scaturientes, etiamsi pauci ex iis aquam hauriant. Non cessat fons aquam eadem copia emanare, etiamsi nemo hauriat : et tu eodem spiritu eructa verbum Dei, esto pauci audiant. Alioqui per omnem vitam inquietus eris et miser, utpote pendulus ab auditorum phantasia et mutabilitate.

Quarto.

Quarto, tales justificant Deum, ejusque causam agunt : satagunt enim nomine Dei omnes docere, omnesque peccatores convertere. Quare si non convertantur, ipsorum est culpa et inexcusabiles sunt. Deus enim in judicii die justificabit se per hosce doctores, dicetque : Ecce ego dedi vobis tot tantosque concionatores; feci quidquid potui ut vos a peccatis avellerem. At vos tam illos, quam me sprevistis : igitur digni estis maledictione et igne æterno. Quare solentur se concionatores, dum paucos vel refractarios habent auditores, exemplo Christi, qui tales habuit, et Dei, qui solem facit oriri super bonos et malos, pluit super justos et injustos, qui tot tantaque bona in dies in homines effundit, etiamsi pauci ad ea advertant, pro iisque Deo gratias agant. Noli ergo animum dejicere, ne sinas tibi ligari linguam, cum auditorium minuitur, imo tunc valentius concionare : ostende te Dei gloriam quærere, non hominum. Si uni Deo placere et satisfacere in animum inducas, non curabis an multi, an pauci audiant.

Auditor noster est Deus.

Signum minus rectæ intentionis est, cupere vel quærere cathedras honoratas et frequentes, nimirum quod quæras plaurum hominum magis, quam uni Deo placere. Et hoc vanitas est, a qua nos liberet veritas. Verum est illud Gallorum proverbium : *Beaucoup de bruit, peu de fruit*. Ea quæ plausum habent, parum habent planctus et

fructus. Videmus in multis Academiis professores Medicinæ et Juris paucos habere auditores, et tamen animose docere per multos annos, imo per totam vitam hoc nomine, quod Academia requirat tales, et quod integra semper percipiant stipendia. Idem apud se statuat concionator. Plato uno Aristotele discipulo contentus, cum is in scholis adesset, etiamsi cæteri abessent, docebat, dicens : « Auditorium est. » Nos magnum habemus auditorem Deum, quid ultra requirimus? Stratonicus musicus cum in ludo suo haberet pictas Musas novem, Apollinem unum, discipulos autem tantum haberet duos, rogatus a quodam quot haberet discipulos? Cum diis, inquit, duodecim : ita Athenæus, et ex eo Brusonius, lib. V, cap. II. Tu, si sex habeas, cogita te totidem auditores habere angelos, eorum custodes.

Quinto. *Quinto*, Deus non tam considerat quantum quam ex quanto faciamus, puta ex quanta humilitate, charitate et zelo; ex iis enim opus suam vim, valorem et meritum sortitur. Qua in re errant plerique : putant enim meritum consistere in magnitudine operum, cum in eo non consistat, sed in magitudine charitatis. Fac opus parvum magna charitate, plus mereberis quam is qui facit opus magnum ex parva charitate; radix enim, norma et mensura meriti est charitas. Hæc magis puriusque exercetur coram paucis quam multis; coram plebeiis et rusticis, quam divitibus et nobilibus, , ubi sæpe se miscet carnalitas et cupiditas, cum in illis sit mera puraque charitas.

Appositum exemplum Mathematici. Sicut mathematicus considerat lineam in se, et abstraxit ab eo quod sit aurea, vel ærea, nec libentius auream quam æream speculatur : ita sanctus doctor et prædicator unum Deum spectat : illi soli placere intendit, illius voluntatem explere satagit, nec curat an id fiat in officiis et pulpitis splendidis, vel vulgaribus; an coram multis, vel paucis. Denique S. Monica unum discipulum habuit, filium S. Augustinum : quot quantosque pro eo uno formando labores et dolores subiit? At per unum Augustinum quot quantosque docuit, et etiamnum docet et convertit? Anachoretæ plerique unum alterumve duntaxat habebant discipulum, in eo poliendo et perficiendo totam vitam insumebant, ut eum suæ vitæ et doctrinæ, æque ac cellæ, relinquerent hæredem. At unus ille alterve in virum perfectum evadebat, eratque instar mille, qui proinde multos alios ad vitam religiosam et perfectam instituebat, uti videre est in Vitis Patrum.

NECESSARIIS AMICIS.—*q. d.* Amicis non omnibus, sed magis intimis, puta necessitudine et propinquitate conjunctis.

Vers. 25. 25. ADORAVIT, — non latria, sed adoratione civili et religiosa, sicut Abraham adoravit filios Heth, *Gen.* XXIII, 7; et Alexander Magnus Jaddum, pontificem Judæorum, teste Josepho, lib. XI *Ant.* VIII; et sicut modo, exemplo Cornelii, fideles adorant pontificem, eumque genuflexi osculo pedis venerantur; quod notent hæretici. Addit vir doctus Cornelium proprie adorasse Petrum : putasse enim in Petro esse quid numinis, eumque esse quid super hominem, imo super angelos, utpote ad quem ab angelo missus esset, auditurus ab eo verba salutis, et majora quam ab angelo audiisset. Unde et S. Hieronymus, lib. *Contra Vigilant.*, ait Cornelium eo errore laborasse quo Lycaonii, qui Paulum esse Mercurium opinabantur, Barnabam vero Jovem, *Act.* XIV, 11. Sic enim Gentiles, præsertim platonici, heroes censebant esse deos quosdam inferiores, terrestres et medios inter Deum et homines cæteros. Verum hoc de Cornelio unum Deum cognoscente et colente, imo religioso, justo et sancto, parum videtur credibile, præsertim cum ipse hæc omnia faceret Deo astante, ducente, gubernante. Sciebat enim unum esse Deum, non plures, uti recte advertit Salmeron hic, et Suarez, III *part.*, tom. I, disp. LIII, sect. 1, et Vasquez, lib. I *De Adorat.*, cap. III, num. 161.

Cornelius adorat Petrum, quomodo?

Dices : Cur ergo Petrus hanc adorationem recusat, causam allegans dicensque : « Surge, et ego ipse homo sum? » Respondeo : Id facit humilitatis et modestiæ studio, ad exemplum fidelium; præsertim quia apud Judæos unum Deum adorantes, insolita et suspectata erat hominis quælibet adoratio : qua de causa Mardochæus noluit adorare, id est genua flectere coram Aman. Unde Petro in primis illis tenuibus sui pontificatus initiis, hic honor visus est æquo major et immoderatior, ut ait S. Gregorius, lib. XXI *Moral.* X vel XI. Sensus est ergo, *q. d.* Surge, Corneli : ego enim homo sum tui similis, ac proinde nolo ut te ante me prosternas. Hæc enim prostratio nobis Judæis est insolita, nec fere fieri solet nisi angelo, aut Deo, qualis ego non sum. Itaque, licet tua erga me, id est Patrem tuum spiritalem, reverentia et veneratio bona sit et sancta, tamen hoc tempore eam mihi adhiberi nolo, tum ut dem humilitatis exemplum; tum ne Judæos comites meos, quibus illa nimia, nec homini, sed angelo, vel Deo debita videri potest, offendam : tua enim tam profunda mentis, vultus et corporis ante me demissio, eis videtur numini potius quam homini competere : quare ergo hunc honorem, modestiæ et scandali vitandi causa, declino, fateorque me hominem esse, ac ut hominem comiter et familiariter velle tecum agere. Simili de causa noluit angelus a Joanne adorari genuflexione, *Apoc.* XIX, 10, uti ibi dixi.

Tolerabilius dici posset Cornelium putasse Petrum esse angelum incarnatum, et ut talem adorasse, ideoque prohibitum a Petro dicente : « Et ego homo sum. » Verum Cornelium scivisse Petrum esse hominem, non angelum, patet ex dictis et ex circumstantiis notisque Petri, quas ei indicavit angelus, jubens eum vocari vers. 5 et 6. Adoravit ergo eum ut hominem, sed Prophetam et Spiritu Dei plenum : Petrus vero modeste hunc

honorem recusavit, de quo vide S. Basilium, in *Moral.* LIX.

Vers. 28. 28. ABOMINATUM SIT.—Græcum ἀθέμιτον, id est *illicitum* (ut habent Biblia Gothica, teste Mariana), *iniquum, nefarium, abominabile*, deducitur a θέμις, id est *lex, jus, fas*, et α privativo: *q. d.* Contra jus et fas est. Judæi enim abominabantur et aversabantur alienigenas, id est Gentes, quasi infideles, impias, exleges, impuras, pollutas; uti vicissim Gentes spernebant Judæos, quasi viles, singulares et lege ac religione diversos et separatos a cæteris populis; eosque per contemptum vocabant verpos, recutitos, apellas.

SED MIHI OSTENDIT DEUS, NEMINEM COMMUNEM AUT IMMUNDUM DICERE. — Neminem scilicet ut immundum et pollutum, abominandum esse et aversandum. Ostendit autem id Deus per visionem vasis lintei et animalium immundorum, quæ significabant Gentiles, dicendo : « Occide et manduca : quod Deus purificavit, tu commune, » id est pollutum et immundum, « ne dixeris. »

Vers. 29. 29. SINE DUBITATIONE, — ἀναντιῤῥήτως, id est *citra contradictionem*, ut vertit Tigurina; Syrus, *expedite*; Pagninus et Vatablus, *incunctanter*.

INTERROGO. — Sciebat Petrus ex visione lintei, et ex instinctu Spiritus Sancti, et ex nuntiis promissis, quid vellet Cornelius. Interrogat tamen eum, ut plenius Cornelii animum perscrutetur, acuatque ejus desiderium audiendi res fidei et salutis. Ita S. Chrysostomus.

Vers 30. 30. A NUDIUSQUARTA DIE, — ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας, id est *die abhinc quarta*. Ita Tigurina, Pagninus et Syrus. « Prima die viderat angelum, et miserat nuntios; secunda hi pervenerunt Joppen; iidem inde cum Petro profecti sunt; quarta reverterunt Cæsaream, » ait Lyranus.

Porro Græca et Syra sic habent : *Die abhinc quarto usque ad hanc horam eram* (hoc est enim ἤμην, licet Tigurina et alii apud Gagneium legant ἥμην, id est *sedebam*) *jejunus, et hora nona precabar domi meæ* : quorum verborum sensus clarus est hic, *q. d.* Quarto abhinc die eram jejunans usque ad horam hanc vespertinam, quando more meo orans hora nona, vidi angelum. Aliter vertit S. Chrysostomus, scilicet « a quatuor diebus eram jejunans, cum hora nona orans vidi angelum. » Censet enim ipse quatuor hosce dies jejunii Cornelii præcessisse apparitionem angeli, quasi eam meruerit Cornelius per prævium quatriduanum jejunium. Aliter quoque ex versione nostra vulgari interpretantur alii, *q. d.* Ab hora nona nudiusquartus, quando mihi oranti apparuit angelus, hucusque mansi jejunus et orans. Hunc enim sensum exigere videtur τὸ *a nudiusquarta die*. Unde sequitur Cornelium in oratione jejunum (ut habent Græca et Syra) perstitisse per quatriduum, scilicet usque ad adventum S. Petri, itaque se præparasse ad recipiendam Christi fidem et Baptismum. Dicit vero *eram*, potius quam sum, vel mansi, aut maneo, quia maxime urget initium orationis suæ, quando ei apparuit angelus, et quia jam paulo ante ab oratione cesserat, scilicet mox ut advenit Petrus. Verum hic sensus dissentit a Græco et Syro : quare ut ei consentiat versio nostra Latina, sic exponenda est, *q. d.* Nudiusquarta die, id est nudiusquartus, eram orans hora nona usque ad hanc horam, scilicet vespertinam : videtur enim Petrus vespere pervenisse Joppen, et ingressus domum Cornelii, ut itinerantes facere solent. Primus ergo sensus est genuinus. *Nudius quartus* enim, ait Festus, componitur ex *nunc* et *die quarto. q. d.* Nunc est dies quartus. Unde *a nudiusquarta die* idem est quod, ex nunc quarta die, sive quarta abhinc die, ut habent Græcus et Syrus : *nudius* enim idem est quod *nunc dies*.

ORANS ERAM HORA NONA. — Notant Beda et Glossa nonnullos codices Latinos et Græcos sic legere, *adorans eram a sexta usque ad nonam*. Unde et Œcumenius censet eum orasse per tres horas antequam angelus veniret; sed vera lectio et expositio est ea quam paulo ante dedi.

IN VESTE CANDIDA. — Græce λαμπρᾷ, id est *splendida*; color enim candidus est lucidus et splendidus. Unde olim vestis candida erat nobilium et ambientium magistratus, qui inde vocabantur Candidati.

Vers. 31. 31. EXAUDITA EST ORATIO TUA, — qua orasti pro salute tua et tuorum : unde suggero tibi, ut voces Petrum : hic te docebit fidem Christi, quæ te ad salutem et beatitudinem perducet.

ET ELEEMOSYNÆ TUÆ COMMEMORATÆ SUNT, — *q. d.* Deus recordatus est eleemosynarum tuarum, ac propter eas impertiet tibi lucem Evangelii. Vide dicta vers. 4.

Vers. 33. 33. NUNC ERGO OMNES NOS IN CONSPECTU TUO ADSUMUS, — quasi prompti et parati audire et facere quæcumque ex Deo jusseris. Græca jam habent, *in conspectu Dei*, quod Tigurina vertit, *teste Deo*; Vatablus, *conscio Deo omnes adsumus, q. d.* Testamur Deum et juramus nos paratos audire et facere ea quæ tibi præcepta sunt a Deo (1).

Vers. 34. 34. IN VERITATE COMPERI, — καταλαμβάνομαι, id est comperio, deprehendo, video.

QUIA NON EST PERSONARUM ACCEPTOR DEUS. — Græce eleganter dicitur una voce, οὐκ ἔστι προσωπολήπτης, *q. d. Deus non est personæceps*, ut scilicet Judæos (ut ipsi putant) præ Gentibus, sicut ad Synagogam Mosis, ita et ad Ecclesiam Christi elegerit, sed paratus est omnes in Christum credere volentes in gratiam recipere, sive Gentiles sint, sive Judæi. Hoc enim nationis discrimen in electione hac ad gratiam, Ecclesiam et salutem, non respicit Deus. Nota : Hæc personarum acceptio hoc loco non est illa, quæ est vitium oppositum justitiæ distributivæ ; Deus enim hac justitia

(1) Sed vetustior esse videtur lectio Syri et Latini aliorumque, *in conspectu tuo*. Quodsi enim vera lectio esset *in conspectu Dei*, Lucas, in fine versus, pro *a Domino* scripsisset *ab illo*.

non ligatur, quia homines ad Dei gratiam, fidem et salutem nullum jus habent. Unde Deus sine ulla injuria et sine vitio acceptionis personarum potuisset eligere Judæos ad christianismum, et ab eo excludere Gentes. Ergo hæc acceptio personarum hoc loco est illa, quæ fit in rebus gratuitis, quæ ex mera donantis libertate pendent, ut si dives velit facere eleemosynam, sed certis personis duntaxat, v. g. suis civibus, vel subditis. *q. d.* Deus in distribuendis suis fidei et gratiæ donis non respicit personam, an videlicet Judæus sit an Gentilis, sed utrislibet eam offert, ac præsertim, « in omni gente, qui timet Deum et operatur justitiam, acceptus est illi, » uti tu, o Corneli, licet Gentilis, quia times Deum et operaris justitiam (hoc ipso enim dignior es Judæis), acceptus es illi, ideoque per me tibi fidem explicitam Christi, baptismum et christianismum impertiet. Vide quæ de personarum acceptione dixi *Rom.* II, 11.

Vers. 35. Justitia triplex. Prima. 35. ET OPERATUR JUSTITIAM. — « Justitia » hic *primo* accipi potest generaliter, ut virtutes omnes contineat sitque earum complexio, a qua denominatur justus. Sic etiam accipitur ab Aristotele, V *Ethic.* I.

Secunda. *Secundo*, « justitia » accipi potest pro eleemosyna : Cornelii enim justitia maxime sita erat in erogandis eleemosynis; sic accipitur *Psal.* CXI, 9: « Dispersit, dedit pauperibus : justitia ejus manet in sæculum sæculi; » justitia, id est eleemosyna, quam dispersit in pauperes. Ratio est, quia per eleemosynam explemus triplex jus et debitum, nimirum id quod debemus proximo, nobis et Deo : homo enim homini debet humanitatem; sibi debet, ut suæ naturæ consortem ac concorporalem et consanguineum, quasi suum fratrem adjuvet; Deo debet, ut, cum ipsi in se benefacere non possit, id faciat ejus imagini, puta homini, quem Deus creavit ad suam imaginem et similitudinem, ut esset quasi Deus quidam terrestris; præsertim cum Deus in tota Scriptura id tantopere jubeat et commendet, sibique id fieri æstimet, atque hujus rei rationem exacturus sit in die judicii, ac misericordes cœlo, immisericordes inferno adjudicaturus, *Matth.* XXV, 35; hinc Hebr. affines sunt voces, et per metathesim pene eædem חסד *chesed*, id est pietas, misericordia; et צדק *tsedec*, id est justitia, adeoque חסיד *chasid*, id est pius, misericors, idem est quod justus et sanctus. Causas dedi II *Cor.* IX, 9, et *Dan.* IV, 24.

Eleemosyna.

[Ter]tia. *Tertio*, « justitia » hic accipi potest antonomastice, scilicet non qualis qualis, sed illustris, eximia et heroica. Sic capitur *Eccli.* XX, 30 : « Qui operatur justitiam, ipse exaltabitur. » Et *Hebr.* XI, 33 : « Sancti per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam : » ibi enim Apostolus heroica patrum facta, quasi fidei illustres effectus et elogia commemorat. Pari modo Cornelius non tantum justus erat, sed illustria justitiæ et eleemosynæ facinora edebat. Unde præ cæteris meruit visitari ab angelo, primusque gentilium publice a S. Petro Christianismo initiari. Quocirca S. Chrysostomus, omnibus Cornelium in exemplum justitiæ et bonorum operum, æque ac remunerationis divinæ proponit.

Vers. 36. 36. VERBUM MISIT DEUS. — Hic Petrus finita præfatione rem orditur; ac Centurionem cum suis catechizat, ait Tertullianus, lib. *De Corona militis*, cap. XI. Primæ enim Apostolorum conciones fuerunt catecheses : de quo glorientur nostri catechistæ sintque eorum æmuli. Docet enim Petrus Jesum Christum a Patre missum in carnem, ad redimendum homines, ideoque passum, crucifixum, resurrexisse, venturum judicem; per ejus merita remitti peccata, dari gratiam et salutem. Nota : « Verbum » hoc accipi potest, *primo*, pro sermone et prædicatione Evangelii; *secundo*, pro Verbo æterno, id est Filio Dei incarnato, hoc est, Jesu a Nazareth, uti se explicat Petrus, vers. 38. Sic enim de eo ait Joannes in initio *Evang.* : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum, etc. Et Verbum caro factum est. » Ita Hugo, Glossa et Dionysius hic, ac S. Athanasius, orat. *Contra Arian.* in illud, *Deus de Deo*. *Tertio* et plane, « verbum » hic accipias pro re verbo significata, puta pro rebus a Christo dictis et factis, de quo mox plura. Alludit Petrus ad illud *Isaiæ* IX, 8 : « Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel. » Est enim utrobique eadem phrasis, sed dispar scopus et sensus. Vide ibi dicta.

Verbum triplex.

ANNUNTIANS PACEM PER JESUM CHRISTUM, — puta pacem et reconciliationem cum Deo, indeque cum proximis, æque ac pacem conscientiæ. Unde Angeli Christo nato illico cecinerunt : « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis, » *Luc.* II. Hanc pacem allatam a Christo sæpe commendat Apostolus ac præsertim, *Ephes.* II, 14 : « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, » etc. Vide ibi dicta.

HIC EST OMNIUM DOMINUS. — « Hic, » scilicet Jesus Christus, qui proxime præcessit. Unde Christi divinitatem contra Arianos ex hoc loco probat S. Athanasius, loco jam citato, et alii.

Vers. 37. 37. VOS SCITIS (1) (id est rumore audistis, ex fama communi confuse; nam distincte et particulatim ignorabant : unde edocentur hic a Petro; cogno-

(1) Vers. 36 et 37. Luculentam, ut opinor, hujus loci nimium ab interpretibus versionibusque vexati, interpretationem dat Kuinoelius : scilicet verba ὑμεῖς οἴδατε a commate 37 avellit; τὸν λόγον vero et comma 37 τὸ γενόμενον ῥῆμα uti per appositionem juncta censet, atque verba οὗτός ἐστι πάντων κύριος uncis includit; ut sensus sit : « Doctrinam quam Deus Israelitis tradendam curavit, annuntians pacem per Jesum Messiam (qui est omnium Dominus), vosmet nostis, doctrinam (ῥῆμα), inquam, quæ per totam Judæam propagata est, exorsa a Galilæa, inde a baptismate quod Joannes commendavit. » *Nostis* non est de plena atque accurata religionis Christianæ intelligendum; sed de prædicatione, v. g. Philippi, *Act.* VIII, 40.

vistis) QUOD FACTUM EST VERBUM. — « Verbum » hic paulo aliter a nonnullis capitur, quam vers. præced.; ibi enim Græce erat λόγος, hic vero est ῥῆμα. Verbum enim æternum, puta Dei Filius, in Scriptura vocatur λόγος, non ῥῆμα : ῥῆμα ergo significat Evangelii prædicationem factam a Christo per totam Judæam. Ita Hugo, Glossa et Dionysius.

Secundo et planius, « verbum » hic capitur metonymice pro re, puta pro summa dictorum et factorum Christi, quam Græci vocant œconomiam Christi : hanc enim in sequentibus explicat et enarrat S. Petrus. Ita Lyranus, Cajetanus, Gagneius et noster Lorinus, *q. d.* Audistis famam prædicationis, miraculorum et gestorum Christi. Hunc esse sensum patet ex textu Græco, qui sic habet : ὑμεῖς οἴδατε τὸ γενόμενον ῥῆμα καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρὲτ, ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς πνεύματι ἁγίῳ, etc.; id est : *Vos scitis et verbum quod factum est per totam Judæam, exortum a Galilæa, post baptismum quem prædicavit Joannes, Jesum a Nazareth, quomodo unxerit eum Deus Spiritu Sancto.* Ita Pagninus, Tigurina, Vatablus, Gagneius et alii passim. Unde patet *primo,* « verbum » hoc esse « Jesum a Nazareth, » puta dicta et gesta Jesu Nazareni, quæ scilicet ipse post susceptum a Joanne baptismum, accepto ab eo testimonio quod ipse esset Messias, cœpit docere et facere, incipiens a Galilæa, et prosequens per universam Judæam. Unde illud explicans Petrus subdit : « Quomodo unxit eum Deus Spiritu Sancto et virtute, qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a Diabolo. » Quare Vatablus per metathesin unius voculæ « quomodo » sic exponit : « Vos scitis verbum quod factum est, scilicet, quomodo unxit Deus Jesum Nazarenum Spiritu Sancto, » etc., ut pronomen « eum, » per pleonasmum Hebræum redundet. Patet *secundo,* « verbum » hoc versu idem significare quod vers. præced., scilicet dicta et facta Christi. Patet *tertio,* τὸ *incipiens*, vel, ut alii vertunt, *exortum*, referre *verbum* quod præcessit, non *Deum* : licet ergo Latina versio habeat, *incipiens enim a Galilæa,* subaudi : *fuit;* tamen Græca non habent τὸ *enim* : eo enim omisso, sensus plane fluit.

POST BAPTISMUM QUOD PRÆDICAVIT JOANNES. — Pronomen *quod,* refert *baptismum,* quia sicut Græcis βάπτισμα dicitur in neutro genere, et βαπτισμός in masculino, sic et latine dicitur *baptismus* masculine, et *baptismum* neutre, uti neutre usurpat sæpe S. Augustinus, S. Hieronymus et alii. Aliter hæc legunt Rabanus et Beda, nimirum sic : « Vos scitis ut prædicavit Joannes Jesum a Nazareth.»

Vers. 38. 38. JESUM A NAZARETH. — Scilicet, scitis esse verbum jam dictum : inde enim connexe hæc omnia pendent, uti jam ostendi ex Græco. De nomine Nazareni dixi cap. II, 22.

QUOMODO UNXIT EUM DEUS SPIRITU SANCTO. — De hac unctione dixi cap. IV, 27. Vide Eusebium, lib. IV *De Demonstr.*, cap. XV, ubi docet gratiam Spiritus Sancti recte vocari oleum et unctionem, quia instar olei nitidos facit, lucidos, fortes, vegetos et hilares.

ET VIRTUTE, — δυνάμει, id est *potentia.* Hanc enim Christus divinam ostendit in patrandis miraculis, ejiciendis dæmonibus, convertendis animis.

Christus evergetes.

QUI PERTRANSIVIT BENEFACIENDO, — εὐεργετῶν, id est *benefaciens*; ut recte Christus cognominari posset Evergetes, id est benefactor, utique longe verius quam Ptolemæus ille rex Ægypti, ordine tertius. Proprium ergo Christi ejusque asseclarum est, nemini male, sed cuilibet benefacere, ut ubicumque degit, spargat radios suæ beneficentiæ instar solis, qui jugiter currit et pertransit, ut lucem, calorem et influxum suum communicet hominibus et plantis in toto orbe dispersis.

Moraliter de beneficentia.

Vere S. Bernardus, epist. 253 *ad Guarinum* : « Pertransiit, ait, sicut non infructuose, ita non remisse, non pigre, non lento gressu, sed quemadmodum de eo scriptum est : Exultavit ut gigas ad currendam viam. Porro currentem non apprehendit, qui et ipse pariter non currit. Et quid prodest Christum sequi, si non contingat consequi? Ideo Paulus aiebat : Sic currite ut comprehendatis. Ibi tu, Christiane, fige tui cursus profectusque metam, ubi Christus posuit suam. Factus est, ait, obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. » Idem, *serm.* 11 inter parvos : « Justitia, ait, est in duobus, in innocentia et in beneficentia. Innocentia justitiam inchoat, beneficentia consummat. » Idem, epist. 181 *ad Haimericum* : « Benevolus nil sibi carius ipsa æstimat benevolentia, qua et benevolus nominatur, et beneficus est. » S. Chrysostomus, hom. 27 *in Genes.* : « Benefacere, ait, homini, est beneficium magnum apud Deum deponere. » Dei enim proprium est benefacere, sicut diaboli malefacere. Deum ergo patrem suum imitantur benefici. Audi Christum, *Matth.* V, 44 : « Benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. »

Quare Gentilis, non Christiana est ista Ciceronis vox : « Beneficium nec in juvenem, nec in senem conferendum est : in hunc, quia perit antequam gratiæ referendæ detur opportunitas; in illum, quia non meminit. » Pientius Titus Vespasianus Imperator aiebat : « Non licere quemquam a vultu imperatoris tristem discedere. » Idem recordatus se eo die nemini benefecisse : « Amici, ait, diem perdidimus; » ita Suetonius, in ejus Vita. Pythagoras rogatus, « qua ratione homines diis similes haberi possent? Respondit : Si veritatem amplecterentur et cunctis benefacerent. » Ita Ælianus, lib. XII. Theophrastus rogatus « quidnam vitam humanam conservaret? respondit : Beneficentia. » Ita Stobæus, *serm.* 41. Anaxilaus interrogatus « quid esset in regno

beatissimum? respondit : Nunquam vinci beneficiis. » Publius Mimus : « Beneficium, ait, qui dare nescit, injuste petit. » Alexander Severus Imperator, rogatus : « Quis esset optimus? respondit : Qui amicos muneribus retinet, et inimicos beneficiis ambit sibique conciliat. » Ita Maximus, serm. 9 *De Magist.* Epictetus : « Sicut sol, ait, non expectat preces ut exoriatur, sed illico fulget ac salutatur ab omnibus; ita neque tu expectaveris plausus, strepitus et laudes ut benefacias, sed sponte confer beneficia, et æque ac sol ambieris, » teste Stobæo, serm. 14 *De Magist.* Præclarius S. Gregorius Nyssenus, orat. *De Pauper. amandis* : « Beneficentia, ait, est omnium virtutum laudatarum præstantissima. Hæc est felicitatis comes. Hæc assidet Deo, et magna est cum ipso necessitudine conjuncta. »

Et sanando omnes oppressos a diabolo, — καταδυναστευομένους, id est potentia et tyrannide diaboli in potestatem ejus redactos, oppressos et sub jugum missos, possessos scilicet a diabolo, vel corpore, vel anima, vel utroque. Diabolus enim erat princeps mundi; sed eum suo principatu tyrannico dejecit Christus, *Luc.* xi, 12.

Deus in Christo tripliciter.

Quoniam Deus erat cum illo : — *primo*, per unionem hypostaticam; *secundo*, per gratiam eximiam, singularem et capitalem, qualis decebat unigenitum Dei; *tertio*, per potentem operationem miraculorum et sanitatum, perque efficacem prædicationem, qua mentes hominum illuminabat et ad Deum convertebat. Inde vocatus est Emmanuel, id est *Nobiscum Deus, Isaiæ* vii, 14. Facessat ergo Nestorius, qui ex hoc loco et similibus inferebat Christum esse merum hominem, non Deum, quia Deus erat cum illo, scilicet homine Christo : alia ergo erat persona hominis Christi, alia Dei, qui erat cum illo homine. Respondeo enim negando consequentiam : nam τὸ *illo* significat hominem Christum existentem, non subsistentem in propria persona, sed in persona Verbi, ac proinde non significat personam hominis, sed naturam et existentiam hominis in concreto : in hac enim erat Deus per unionem hypostaticam, ac consequenter ei suam hypostasin et subsistentiam divinam communicabat. Aliter ergo Deus est in nobis, aliter in Christo : in nobis enim tantum est per gratiam et operationem; in Christo, etiam per substantiam.

Non omni populo. — « Suscitatum Christum nemo vidit impiorum, » ait S. Augustinus, tract. 76 *in Joannem.*

Vers. 42.

42. Qui constitutus (ὡρισμένος, id est *definitus, destinatus, designatus*) est a Deo judex, — nimirum qua homo, « quia filius hominis est, » ut ait *Joan.* cap. v, 27, ut scilicet in humana natura, gloriosa, visibiliter judicet omnes homines in valle Josaphat in ultimo mundi die. Hæc enim potestas judiciaria debita est humanitati Christi ob unionem cum Verbo : loquitur S. Petrus primario de judicio universali, secundario de particulari : hoc enim universali annexum et subordinatum est. Christus enim particulatim singulos homines judicat, dum moriantur, non quod singulorum animæ deferantur in cœlum, Christoque judici judicandæ sistantur, ut velle videtur S. Augustinus, lib. *De Vanitate sæculi,* cap. i; S. Chrysostomus, hom. 46 *ad Popul.*, et S. Bernardus, in *Meditation.*, cap. ii : nec enim decet peccatores in cœlum elevari; non etiam quod Christus personaliter in terram descendat, ut quemque morientem judicet, uti videtur velle Innocentius III, lib. II *De Contemptu mundi*, cap. xliii; sic enim Christus quolibet momento deberet e cœlo in terram, imo in varia terræ loca simul descendere : sed quod animæ defuncti statim post mortem intellectualiter loquatur, eique sua facta repræsentet, ac pro meritis, vel demeritis cuique sententiam quasi judex dictet et proferat. Sicut enim angelus in Oriente potest loqui alteri angelo, qui est in Occidente, per mentalem locutionem, ita Christus, gloriosus in cœlo, mentaliter potest loqui animæ existenti in terris. Ita Franciscus Suarez, III *part.*, tom. II, disp. 52, sect. 2; licet nonnulli sentiant Christum particulare cujusque judicium peragere per angelum ejus custodem, uti dixi cap. vii, 58.

Quomodo Christus agat particulare cujusque judicium.

Nota : Hanc potestatem judiciariam habuit Christus in actu primo, a primo instanti conceptionis suæ et unionis cum Verbo. Ex tunc enim habuit jus et potestatem judicandi omnes; æque ac dominium universi et creaturarum omnium; sed usum et exercitium hujus potestatis accepit in resurrectione : tunc enim accepit gloriam regnantis statumque dominantis, dum enim viveret habuit statum se humiliantis et patientis, mœrentis et morientis.

Vivorum et mortuorum, — id est justorum et injustorum, ait S. Chrysostomus, hom. 1 *De Symbolo*, et S. Augustinus, *Enchir.*, cap. li; animarum et corporum, ait Ruffinus in *Symbolo.* Verum hæc mystica et symbolica sunt. Dico ergo ad litteram vivos hic vocari eos qui in die judicii vivi reperientur, cæteros vocari mortuos, non quod et illi morituri non sint, sed quod e morte illico sint resurrecturi, ita ut mors eis sit potius transitus ad vitam, quam interitus. Vide dicta I *Thessal.* iv, 15.

Hinc patet omnes omnino homines resurrecturos, præsentes fore Christo in die judicii, ab eoque judicandos, etiam parvulos sine baptismo in peccato originali mortuos, uti docet S. Gregorius, lib. IX *Moral.*, cap. xii vel xvi, et S. Augustinus, lib. III *De Libero arbitr.*, cap. xxiii, et plerique Scholastici, in IV, dist. xlvii; omnes enim subditi sunt judici Christo, sicut pro omnibus idem natus et mortuus est. Christus itaque in parvulos proferet sententiam mediam : non enim admittet eos in cœlum, ut beatos, nec damnabit ad ignem gehennæ, ut damnatos. Puniet ergo eos pœna damni, id est privatione ca-

lestis gloriæ ob peccatum originale, non vero pœna sensus: hæc enim respondet peccato actuali, quod parvuli non habent.

Vers. 43. 43. REMISSIONEM PECCATORUM ACCIPERE, — id est, *quod remissionem peccatorum accepturus sit per nomen ejus, quisquis crediderit in eum,* ut vertit Tigurina, qui scilicet in eum crediderit fide, non mortua, sed viva, quæ in spei, timoris, invocationis, charitatis et cæterarum virtutum actus se exerit, ut scilicet credat Christum esse mediatorem inter Deum et homines, ejusque passionis merito Deum remittere peccata, ac ut talem invocet, amet, veneretur ejusque legi et præceptis per omnia obediat. Ita contra hæreticos hujus temporis explicat et docet S. Jacobus, cap. II, 24. Cur Apostoli passim inculcent beneficium remissionis peccatorum, causas dedi cap. V, 31, et cap. II, 38; licet enim Cornelius jam esset justificatus, tamen etiam justus septies in die cadit, saltem in peccatum veniale. Adde in domo Cornelii multos fuisse qui necdum remissionem peccatorum acceperant, sed jam a S. Petro erant accepturi per fidem Christi. Denique docet hic S. Petrus vim baptismi, quod nimirum remittat peccata, ideoque nemo justificetur nisi eum actu suscipiat, vel habeat in voto, uti habuit Cornelius.

Vers. 44. Cecidit Spiritus Sanctus, quomodo? 44. CECIDIT SPIRITUS SANCTUS, — visibili specie, scilicet in igneis linguis, incumbens capiti Cornelii et domesticorum ejus. Hac enim specie descenderat in Apostolos. Id patet ex cap. seq., vers. 16, ubi dicitur : « Cecidit Spiritus Sanctus super eos, sicut et in nos in initio, » puta in Pentecoste, per linguas igneas. Unde et sequitur : « Audiebant enim illos loquentes linguis. » Porro cecidit Spiritus Sanctus in eos antequam baptizarentur : unde sequitur eos ad catechesim S. Petri fidem in Christum concepisse ac contritionem de peccatis, cum audirent remissionem peccatorum sperandam et petendam a Christo, per eamque se esse justificatos. Ita disposuit Deus, ut Judæi Petrum non possent arguere, quod eos utpote Gentiles baptizasset et Christianismo initiasset, utpote cum vidissent in eos jam ante descendisse Spiritum Sanctum qui suo descensu eos sibi in filios adoptabat, itaque significabat eos in Ecclesiam suam esse cooptandos. Ita S. Chrysostomus. Quare imperite hoc loco argumentantur hæretici : Cornelius ante baptismum recepit Spiritum Sanctum, ergo eum non confert baptismus; sed is tantum est signum justitiæ et gratiæ per fidem acceptæ : perinde enim est ac si sic argumentarentur. Contritio confert Spiritum Sanctum; ergo eum non confert baptismus. Inepta enim est utraque consequentia. Idem enim effectus, puta gratia Spiritus Sancti a pluribus causis promanare potest, puta a contritione et a baptismo. Adde contritionem includere votum baptismi, et sine eo non conferre Spiritum Sanctum, uti superius dixi. Denique hic illapsus Spiritus Sancti in Cornelium ante baptismum, fuit privilegium speciale ei soli concessum, quod regulæ legique communi, juxta quam per baptismum dantur remissio peccatorum et gratia Spiritus Sancti, non præjudicat.

Vers. 45. 45. EX CIRCUMCISIONE (ex Judaismo) FIDELES; — est synecdoche : ponitur enim *circumcisio* pro tota lege Mosis, quia ipsa ejus erat initium et professio, uti est baptismus legis novæ et Christianismi. *Secundo,* « ex circumcisione, » id est circumcisi, puta Judæi fideles et Christiani. Est græcismus, de quo dixi, *Rom.* IV, 12.

QUIA ET IN NATIONES (ἔθνη, id est *Gentes* et *Gentiles*) GRATIA SPIRITUS SANCTI EFFUSA EST. — Putabant enim Judæi Christum Christique gratiam et Ecclesiam Judæis solis esse promissam et destinatam a Deo, et Gentes ab ea excludendas.

GRATIA, — δωρεὰ, id est *donum gratuitum,* ideoque gratia.

Vers. 46. 46. ET MAGNIFICANTES DEUM. — Loquentes magnalia Dei, tum orbi toti, tum sibi præ cæteris Gentilibus per Christum præstita, ideoque ex intimo cordis, devotionis et gratitudinis sensu. Vide dicta cap. II, 11.

Vers. 47. 47. TUNC RESPONDIT PETRUS, — id est cœpit dicere. Nam *respondere* in Scriptura est ordiri sermonem, etiamsi nulla præcesserit interrogatio, uti hic nulla præcessit.

NUMQUID AQUAM QUIS PROHIBERE POTEST? — Contradicit Petrus prohibentibus Judæis, ait S. Chrysostomus, *q. d.* Vos, o Judæi Christiani, putatis ad solos Judæos pertinere Christum Christique baptismum, ideoque vultis prohibere Gentes ne eo abluantur; at non potuistis prohibere Spiritum Sanctum quominus illaberetur in eas : ergo nec potestis prohibere quominus ejus baptismo baptizentur, baptismus enim est Sacramentum Spiritus Sancti. Unde S. Augustinus, *hom.* 23 inter 50 : « Ipsa, ait, attestatione rei magnæ quasi acclamatum est (a Spiritu Sancto et Christo) ad Petrum : Quid de aqua dubitas? jam ego hic sum.» Hinc secundo per metathesin vocis « aquam, » ita plane vertit Pagninus et Tigurina, *num quis prohibere potest quominus aqua baptizentur,* etc., ut scilicet per hoc Sacramentum initientur Christianismo fiantque cives Ecclesiæ?

SICUT ET NOS, — visibiliter per linguas igneas, accipiendo donum linguarum.

Vers. 48. 48. JUSSIT EOS BAPTIZARI, — a suis comitibus : Apostolorum enim erat evangelizare, minorum sacerdotum baptizare, ut docet Paulus, I *Corinth.* I, 17. Sic Christus per se prædicabat; per Apostolos baptizabat, *Lucæ* IV, 18, et *Joan.* IV, 2.

S. Cornelius Episcopus Cæsareæ. IN NOMINE DOMINI JESU, — puta baptismo Christi. Vide dicta cap. II, 38. Cornelium hunc post Zachæum creatum esse a S. Petro Episcopum Cæsareensem, testatur *Martyrologium Romanum,* 2 februarii, et Clemens, lib. VII *Constit.,* cap. XLVI. Ad hæc Cornelii domum conversam esse in ecclesiam, eamque adhuc extitisse tempore S. Hiero-

nymi, docet ipse, *epist.* 27, ubi describens navigationem et iter S. Paulæ ait, ipsam Cæsareæ invisisse domum Cornelii jam Christi factam ecclesiam. Porro Sanctorum catalogo adscriptus est Cornelius, 2 februarii, ubi sic habet *Martyrologium Romanum* : « Cæsareæ in Palæstina S. Cornelii Centurionis, quem B. Petrus Apostolus baptizavit, et apud præfatam urbem Episcopali honore sublimavit. » Vita hujus S. Cornelii exstat apud Surium ex Metaphraste, 13 septembris, sed in qua quædam apocrypha contineri censet noster Lorinus, et tale quid redolent.

In Cornelius primus ex Gentibus sit conversus?

Quæres hic primo, an Petrus et Apostoli usque ad Cornelii vocationem ignorarint Gentes vocandas esse ad Christum eisque prædicandum esse Evangelium? an Cornelius omnium omnino Gentilium primus sit conversus et baptizatus? Affirmant nonnulli, quia id videtur visio et narratio hujus capitis significare.

Respondeo negative. Probat. Primo.

Verum contrarium multi moderni viri docti sustinent, idque videtur verius. *Primo*, quia Christus ascensurus in cœlum diserte dixerat et jusserat Apostolis, ut evangelizarent Gentibus : « Euntes, ait, in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ, » id est omni homini, » *Matth.* XXVIII. Et : « Eritis mihi testes in Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ, » *Act.* I.

Secundo.

Secundo, quia Apostoli viderant Gentiles deduci ad Christum, ab eoque suscipi, *Joan.* XII, 20; rursum, ab eo sanari filiam Chananææ, utique Gentilis, *Matth.* XV, 22. Ad hæc audierant primitus tres Magos ex Oriente a Deo, duce stella, vocatos ad præsepe Christi : hi autem erant primitiæ Gentilium. Insuper viderant curatum a Christo servum Centurionis Romani, *Matth.* VIII, 5, quem Lucius Dexter in *Chronico* scribit origine fuisse Hispanum, et Hispanis prædicasse Christum. Sic enim ait : « C. Cornelius centurio Capharnaumensis, dominus servi quem Dominus sanavit, pater etiam C. Oppii centurionis, erat Hispanus : mire floret in Hispania. » Et de ejus filio : « C. Oppius, inquit, Centurio Hispanus, credidit Christo morienti in cruce. Ex Gentilibus hic primus a Christi morte credidit, qui fuit civis Romanus, baptizatusque a S. Barnaba factus est tertius Mediolanensis Episcopus. Vir quidem Apostolicus, qui Christi mortem et eclipsin admirabilem primus omnium Hispanis genti suæ, cum audientium stupore refert. »

Tertio.

Tertio, quia ad hoc Apostoli in Pentecoste receperant Spiritum Sanctum in linguis igneis, ut iis irent prædicatum gentibus omnibus totius orbis. Hoc est enim quod ex Joele citat et profitetur ibid., vers. 17 et 21, S. Petrus : « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, etc. Et erit : Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Unde et verisimile est, in Pentecoste, inter tot nationes tot linguarum et regionum quot recensentur *Act.* II fuisse aliquos Gentiles immixtos, qui ad concionem S. Petri cum Judæis et Proselytis conversi sint ad Christum, æque ac in altera concione S. Petri, in qua ipse quinque hominum millia convertit, *Act.* IV, 4, probabile est nonnullos ex eis fuisse Gentiles. Rursum Eunuchus Candaces reginæ Æthiopum conversus a Philippo, cap. VIII; a multis putatur fuisse Gentilis, utpote Æthiops et Æthiopum princeps. Hoc facit, quod Saulus jam conversus « loquebatur quoque Gentibus et disputabat cum Græcis, » uti audivimus cap. IX, 29. Et cap. XI, 2, dicuntur fideles ex circumcisione, id est circumcisi et Judæi, murmurasse contra Petrum, quod ad Cornelium Gentilem divertisset : quo satis significat fuisse alios fideles ex præputio, id est incircumcisos et Gentiles, qui factum Petri laudarunt, et Cornelio, utpote Gentili et suæ gentis ac sortis, applauserunt. Eodem cap., vers. 20, dicuntur Cyprii et Cyrenæi evangelizasse Græcis, id est Gentilibus.

Quarto.

Quarto, quia idem Lucius Dexter asserit Apostolos inter se divisisse orbis provincias ad iis evangelizandum, anno Christi 34, paulo post ejus ascensum in cœlum, nimirum die ultima junii, 36 diebus post Pentecosten et receptum Spiritum Sanctum, et Jacobum anno Christi 37, qui fuit annus tertius a morte, resurrectione et ascensione Christi, profectum esse in Hispaniam ibique evangelizasse : esto enim eo tempore ibidem multi fuerint Judæi, ut idem asserit, quis tamen neget eum Gentibus quoque, quæ longe plures erant, prædicasse?

Publica prædicatio Gentibus cœpit a Cornelio.

Dices : Quomodo ergo vulgo asseritur quod, per conversionem Cornelii, primo Gentibus apertum fuerit ostium Evangelii et Ecclesiæ? Respondeo id accipiendum et limitandum esse ad publicam, solemnem et ex professo apud Gentes Evangelii prædicationem, quam Petrus, visione cœlesti accepta, jussus est publice Judæo-Christianis denuntiare, ne ipsi Apostolis ad Gentes ituris obsisterent et Gentes ab Ecclesia repellerent. Docet id diserte hoc loco S. Chrysostomus, scilicet S. Petrum secreto scivisse se et Apostolos debere prædicare Gentibus : sed id non fecisse, ne Judæos offenderet, donec visione cœlesti admonitus, hanc esse Dei voluntatem Judæis persuasit, præsertim cum ipsi viderunt visibilem Spiritus Sancti descensum in Cornelium et domesticos ejus.

Ita et L. Dexter in *Chronico*, anno Christi 40, qui fuit sextus ab ascensu Christi in cœlum : « Cornelius, ait, Centurio Italicensis, Petro prædicante, repletur Spiritu Sancto, Hierosolymisque denuntiata solemni Gentilium ad fidem Christi conversione, Cornelius baptizatus floret. » Idem fuse docet Gaspar Sanchez, in *Appendice* ad Acta Apost., sive tractatu 1 *De Prædic. S. Jacobi in Hispania*, cap. IX. Porro hic Flavius L. Dexter fuit præfectus prætorio, qui *Chronicon* hoc dicavit S. Hieronymo, uti ipse refert lib. *De Script. Eccl.*; sed eo morte prærepto, dicavit illud S. Paulino.

Vicissim S. Hieronymus Dextro huic inscripsit librum *De Script. Eccles.*, in quo eumdem ponit et dilaudat. *Chronicon* hoc Dextri nuper Fuldæ repertum citat et laudat noster Gaspar Sanchez, lib. II *De Profect. S. Jacobi in Hispan.*, cap. II, et Christophorus a Castro, *Hist. Deiparæ*, cap. XVIII. Vide dicta in fine Chronotaxis.

Quoto anno Christi Cornelius conversus?

Quæres *secundo*, quoto anno a morte et ascensu Christi conversus sit Cornelius, et apertum publice Gentibus Evangelium? Respondeo id definiri non posse. Variant enim Chronologi. *Primo* enim *Chronicon Alexandrinum*, et Gaspar Sanchez, tract. 1 *De Profect. S. Jacobi in Hispan.*, cap. X, censent Cornelium conversum anno Christi 36, qui fuit a morte ejus secundus. *Secundo*, Adrichomius, in *Chronolog.*, censet eum conversum anno Christi 38, qui fuit a morte ejus quartus. *Tertio*, alii modern icensent anno Christi 39, qui fuit a morte ejus quintus. *Quarto*, L. Dexter, in *Chronico*, scribit Cornelium conversum anno Christi 40, qui fuit a morte ejus sextus : anno vero Christi 41, Apostolos ivisse in suas provincias : anno denique Christi 42, S. Jacobum ab Herode occisum. *Quinto*, Baronius et noster Gordonus, in *Chronol.*, censent Cornelium conversum anno Christi 42, qui fuit a morte Christi septimus, et Caii Caligulæ Imperatoris secundus, quo et S. Matthæus scripsit Evangelium.

Respondeo, anno Christi 37.

Verisimilius videtur Cornelium conversum sub anno Christi 37. Illo anno enim S. Petrus fundavit Ecclesiam Antiochenam, utpote aperto jam Gentibus publice ostio fidei et Ecclesiæ. Unde et in Vita hujus S. Cornelii habetur, quod ipse conversus profectus sit cum S. Petro Antiochiam. Licet enim *Chronicon Alexand.* tradat S. Petrum posuisse cathedram Antiochiæ anno 4 post mortem Christi, qui fuit annus a nativitate Christi 38 vel 39, idemque de anno Christi 39 censeat Baronius omnesque ejus sequaces, et multi alii; tamen mox ostendam id factum esse anno 37. Quis autem credat S. Petrum in Antiochia, utpote urbe Gentili, posuisse cathedram, ante apertum Gentibus fidei ostium, quod factum est per conversionem Cornelii. Aut quomodo Judæi id æquis oculis et animis aspexissent, avelli nimirum a se caput Ecclesiæ ireque ad Gentes, ac ad eas Ecclesiæ primatum et Pontificatum transferre? præsertim cum S. Clemens, lib. X *Recogn.*, tradat S. Petrum cathedram hanc Antiochiæ posuisse in domo Theophili, cui S. Lucas dedicat hæc *Acta*, cap. I, 1, qui Gentilis fuit, non Judæus, ut patet ex nomine : Theophilus enim est nomen græcum, significans Dei amantem; et quia Theophilus hic magistratu Antiochiæ fungebatur, teste Œcumenio. Eodem quoque anno Christi 37 videtur S. Jacobus profectus in Hispaniam, uti dicam cap. XII. Sic enim omnia optime cohærent. Nam converso jam Cornelio a S. Petro, sine nota et contradictione Judæorum potuit S. Jacobus publice prædicare Hispanis Gentilibus, ac post quinque annos rediens Hierosolymam, anno Christi 43, vel ut volunt alii 44, occidi ab Herode : ita recentissimi quidam, sed magni judicii Chronologi. Hinc et nonnulli censent sub eumdem annum Christi 37 Apostolos profectos esse in suas provincias, utpote qui per Petrum cœlitus admonebantur ad prædicandum Gentibus. Unde Cajetanus, *Act.* IX, 32 et aliis, scribit Apostolos per orbem fuisse divisos intra triennium, quo in Arabia fuit Paulus; hoc autem triennium cœpit a mox conversione ejus, quæ facta est anno Christi 36, et terminatur anno Christi 39; licet Baronius, quem multi sequuntur, censeat Apostolos per orbem esse dispersos post occisum ab Herode Jacobum, anno Christi 44, de quo plura *Act.* XII, 1. Itaque hæc sententia a posteriori valde confirmatur ex eo quod omnes consentiant S. Petrum Antiochiæ sedisse per annos septem, scilicet usque ad annum secundum Claudii, qui fuit Christi 44, quo sedem transtulit Romam. Computa enim hos septem annos retrorsum ab anno Christi 44, invenies primum eorum annum, quo sedere cœpit Antiochiæ, incidere in annum Christi 37. Ergo eodem, vel certe præcedente, puta 36, conversus est Cornelius. Hæc magis patebunt ex iis quæ dicam cap. XII, 1.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judæo-Christiani expostulant cum S. Petro, quod Cornelium Gentilem induxerit in Ecclesiam. Petrus narrando suam et Cornelii visionem, eis satisfacit. Secundo, vers. 20, narratur incrementum fidei, præsertim Antiochiæ : unde eo mittitur Barnabas, qui cum Saulo totum annum ibi evangelizans multos convertit : quocirca ibidem primo discipuli cognominantur Christiani. Tertio, vers. 27, Agabus prædicit famem toti orbi instantem : quare fideles Antiocheni faciunt collectam, quam fidelibus Hierosolymitis per Saulum et Barnabam transmittunt.

1. Audierunt autem Apostoli, et fratres qui erant in Judæa, quoniam et gentes receperunt verbum Dei. 2. Cum autem ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant adversus

illum, qui erant ex circumcisione, dicentes : 3. Quare introisti ad viros præputium habentes, et manducasti cum illis? 4. Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens : 5. Ego eram in civitate Joppe orans, et vidi in excessu mentis visionem, descendens vas quoddam velut linteum magnum quatuor initiis submitti de cœlo, et venit usque ad me. 6. In quod intuens considerabam, et vidi quadrupedia terræ, et bestias, et reptilia, et volatilia cœli. 7. Audivi autem et vocem dicentem mihi : Surge, Petre, occide, et manduca. 8. Dixi autem : Nequaquam, Domine; quia commune aut immundum nunquam introivit in os meum. 9. Respondit autem vox secundo de cœlo : Quæ Deus mundavit, tu ne commune dixeris. 10. Hoc autem factum est per ter : et recepta sunt omnia rursum in cœlum. 11. Et ecce viri tres confestim astiterunt in domo in qua eram, missi a Cæsarea ad me. 12. Dixit autem Spiritus mihi, ut irem cum illis, nihil hæsitans. Venerunt autem mecum et sex fratres isti, et ingressi sumus in domum viri. 13. Narravit autem nobis, quomodo vidisset angelum in domo sua, stantem et dicentem sibi : Mitte in Joppen, et accersi Simonem, qui cognominatur Petrus, 14. qui loquetur tibi verba, in quibus salvus eris tu, et universa domus tua. 15. Cum autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus Sanctus super eos, sicut et in nos in initio. 16. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat : Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu Sancto. 17. Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut et nobis, qui credidimus in Dominum Jesum Christum : ego quis eram, qui possem prohibere Deum? 18. His auditis, tacuerunt, et glorificaverunt Deum, dicentes : Ergo et Gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam. 19. Et illi quidem, qui dispersi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicem, et Cyprum, et Antiochiam, nemini loquentes verbum, nisi solis Judæis. 20. Erant autem quidam ex eis viri Cyprii et Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur et ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. 21. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. 22. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, super istis; et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. 23. Qui cum pervenisset et vidisset gratiam Dei, gavisus est; et hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino : 24. quia erat vir bonus, et plenus Spiritu Sancto et fide. Et apposita est multa turba Domino. 25. Profectus est autem Barnabas Tharsum, ut quæreret Saulum : quem cum invenisset, perduxit Antiochiam. 26. Et annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia; et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli, Christiani. 27. In his autem diebus supervenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam; 28. et surgens unus ex eis nomine Agabus, significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio. 29. Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli in ministerium mittere habitantibus in Judæa fratribus : 30. quod et fecerunt, mittentes ad seniores per manus Barnabæ et Sauli.

Vers. 1.

1. APOSTOLI, ET FRATRES. — « Fratres, » id est cæteri fideles, Apostolis inferiores et subditi.

Vers. 2. Cerinthus, auctor murmuris.

2. DISCEPTABANT, — διεκρίνοντο. Syrus, *litigabant*; Chrysostomus, « tanquam valde offensi expostulabant. » S. Epiphanius, *hæresi* 28, tradit auctorem et incentorem hujus expostulationis et murmuris fuisse Cerinthum, qui proximus post Simonem Magum fuit hæresiarcha, eumdemque suscitasse Judæos contra Paulum, ut eum caperent, quasi qui Gentiles induxisset in templum, *Act.* XXI, 28. Sic murmurarant prius Judæi contra Christum quod manducaret cum publicanis, *Lucæ* XIX, 6 et 7, hi enim fere erant Gentiles. Porro Cerinthus judaizans pugnabat pro judaismo, ut excluderet christianismum : unde docebat omnes homines debere circumcidi et servare legem Mosis, ideoque contra eum promulgatum est primum Concilium Hierosolymis, *Act.* XV. Ita Epiphanius, *hæres.* 28, et Philastrius, lib. *De Hæres.*, cap. LXXXVII.

Vers. 3.

3. MANDUCASTI CUM ILLIS? — Notat S. Chrysostomus eos non dicere : Quare prædicasti illis Christum? hoc enim quasi impium et injurium Christo omnes exhorruissent; sed : « Quare manducasti

cum illis? » hoc enim Judæo illicitum videbatur. Hi enim, si cum Gentibus communicarent in mensa, censebantur a Judæis hoc convictu contaminari fierique immundi. Sed pariter hæc censura frigida erat, judaica et pharisaica, jamque per Christum cum lege vetere ejusque immunditie et irregularitate sublata et abolita.

Vers. 4. 4. INCIPIENS AUTEM PETRUS. — Vatablus, *rem ab initio repetens Petrus.*

Vers. 5. 5. VIDI IN EXCESSU. — Græce, *in exstasi*; Pagninus, *in raptu*; Vatablus, *in abstractione*, scilicet, spiritus, id est spiritus meus abductus (non realiter, sed intellectualiter) a corpore meo vidit; Tigurina, *raptus extra me vidi visum.* Petrus hic retexit et repetit totam seriem rei gestæ enarratam capite præcedenti usque ad vers. 18; quare eam hic non repetam.

Vers. 16. 16. VOS AUTEM BAPTIZABIMINI SPIRITU SANCTO, — in Pentecoste. Vide dicta cap. I, vers. 5.

Vers. 17. 17. EAMDEM GRATIAM, — ἴσην δωρεάν : Tigurina, *par donum*, vel *æqualem gratiam* : par scilicet in substantia, licet in quantitate pro dispositione vel Dei, vel hominis, dispar et majus, vel minus.

EGO QUIS ERAM, QUI POSSEM PROHIBERE DEUM, — ut scilicet gratiæ Dei descensum et illapsum in Cornelium inhiberem, sisterem et averterem? Hoc enim impossibile est, æque ac impium et satanicum, *q. d.* Sicut non potui impedire descensum Spiritus Sancti, sic nec baptismum ejusdem. Spiritus Sanctus enim suam Cornelio communicans gratiam, significabat se pariter velle conferre ei per me suum baptismum, ut cæteris suis fidelibus suæque Ecclesiæ aggregaretur, *q. d.* Si ego Gentiles arcere non potui a Christianismo, nec vos poteritis. Ita Glossa.

Moraliter, mirare hic S. Petri modestiam, qua cum esset superior, imo Summus Pontifex, fidelium de se querelas non respuit, nec imperiose refutat, dicendo : Ego scio quid agam, non teneor vobis rationem facti mei reddere : vestrum est obedire et tacere, etc. Sed modeste et humiliter seriem rei gestæ enarrans, eis satisfacit.

Idem imitari debere Prælatos, cum ab inferioribus reprehenduntur, ut scilicet eis ex ratione, non ex potestate satisfaciant, docet S. Gregorius, lib. IX, *epist.* 39 : « Nam si in querela fidelium, inquit, aliquid de sua potestate diceret (S. Petrus), profecto doctor mansuetudinis non fuisset. Humili ergo eos ratione placavit, atque in causa reprehensionis suæ etiam testes exhibuit. Si ergo Pastor Ecclesiæ, Apostolorum Princeps, signa et miracula singulariter faciens, non dedignatus est in causa reprehensionis suæ rationem humiliter reddere, quanto magis nos peccatores cum de re aliqua reprehendimur, reprehensores nostros ratione humili placare debemus. » Sapienter Climacus, *gradu* 26, hoc dat signum opus esse ex Deo, nosque operari secundum Deum, « si ex ejus actione plus humilitatis in anima accipiamus, quam prius habuerimus. » Si enim ex eo superbiamus, signum est nos id fecisse non ex Deo, sed ex diabolo, puta ex fastu, vanitate, etc.

Vers. 18. 18. GLORIFICAVERUNT DEUM. — Ergo, ait Chrysostomus, horum exemplo bonis proximorum non invidere, sed gaudere debemus, iisque gratulari et Deum glorificare; esto ipsi nos superent et transcendant, uti Gentiles superarunt Judæos in fide et christianismo.

POENITENTIAM, — id est, tempus et locum pœnitentiæ, ait Lyranus. *Secundo*, « pœnitentiam, » id est gratiam et impulsum ad pœnitentiam. Ita Glossa. *Tertio*, « pœnitentiam, » id est effectum et fructum pœnitentiæ : puta remissionem peccatorum. Utrobique est metonymia : in secundo enim sensu ponitur effectus pro causa; in tertio, causa pro effectu.

AD VITAM. — *Ut vivant*, ait Vatablus, scilicet hic vita fidei et gratiæ, in futuro vita gloriæ et felicitatis æternæ.

Vers. 19. 19. SUB STEPHANO, — ἐπὶ Στεφάνῳ, quod *primo* verti potest, *propter Stephanum.* Ita Syrus. *Secundo*, *post Stephanum.* Ita Vatablus. Utrumque complectitur Noster, vertens, *sub Stephano*, id est tempore Stephani, ob ejus zelum et libertatem arguendi Judæos.

PHOENICEM. — « Phœnice, » vel Phœnicia regio est Syriæ (unde et incolæ Syrophœnices vocantur) cujus metropolis erat Tyrus : præcellit nunc Tripolis, ita dicta a trium urbium obtentu, scilicet Sidonis, Aradi et Tyri, ait Strabo, Plinius et Mela, lib. I. Vide Salmeronem, tom. I, proleg. 41. Phœnices, præsertim Tyrii, navigatione fuerunt celeberrimi; unde ab eis condita est Carthago in Africa, et Afri vocati sunt Pœni, quasi Phœni et Phœnices. Hinc et Pœnorum lingua Syræ et Hebrææ fuit affinis, teste S. Hieronymo, lib. V in cap. XXV *Jerem.*, et S. Augustino, *in Psal.* CXXXVI.

ANTIOCHIAM. — Hæc ait S. Hieronymus, in cap. VI *Amos*: « Est Syriæ metropolis, tertium inter omnes Romani orbis urbes locum obtinens, hoc est, post Romam et Alexandriam. » Hinc et S. Petrus ibi primo cathedram suam constituit. Unde Antiochena Ecclesia facta est secunda sedes Patriarchalis. Prima enim est Romana, tertia Alexandrina, quia eam fundavit S. Marcus missus a S. Petro. Atque hæ tres solæ fuerunt primæ Patriarchales, quibus postea accessit quarta, scilicet Hierosolymitana : hæc enim facta est Patriarchalis explicite a Vigilio Papa in Concilio Romano, anno Domini 553, ut docet Baronius; implicite vero a Concilio Chalcedonensi, *Act.* VII, quod ei subjecit tres Palestinas, ut ejus litem cum Antiochena dirimeret. Accessit quinta, scilicet Constantinopolitana, tempore et opera Justiniani Imperatoris ibidem residentis : postea adjectæ sunt et aliæ, ut Aquileiensis et Veneta. Vide Sigonium, lib. I *De Regno Italiæ.* — Origo et ordo sedium Patriarchalium.

Vers. 20. 20. LOQUEBANTUR AD GRÆCOS, — πρὸς Ἑλληνιστάς, id est *ad Græcistas*, hoc est, ad Judæos inter Græcos, id est Gentiles natos, vel educatos, vel habi-

tantes. Ita Vatablus. Verum quia Græcistæ hic opponuntur Judæis degentibus in Phœnicia, Cypro et Antiochia, hoc est in regionibus et urbibus Gentilibus : hinc per Græcistas hoc loco, non Judæi inter Gentes nati, vel viventes, sed Gentiles significantur. Ἑλληνισταὶ ergo hic idem est quod Ἕλληνες, hoc est Græcistæ sunt Græci, puta Gentiles. Ita Lyranus, Hugo et Cajetanus. Unde patet, hosce Cyprios Evangelistas evangelizasse Gentilibus ante conversum Cornelium, scilicet paulo post necem S. Stephani, uti dictum est vers. 19, qua de re plura dixi in fine cap. x. Forte Lucas eos vocat Ἑλληνίστας, id est *Græcistas*, qui cum essent Syri et Phœnices, loquebantur tamen græce, hoc est, imbuti erant sapientia et eloquentia Græcanica : tunc enim Græcorum sapientes et oratores erant celebres, adeo ut Isocrates in *Panegyrico* dicat nomen Græcorum jam non nationis gentisque, sed rationis esse ac mentis. Unde et Apostolus, *Rom.* I, 14, Græcos vocat sapientes, Barbaros insipientes. Et I *Cor.* I, 22 : « Græci, inquit, sapientiam quærunt. »

Vers. 21. 21. Et erat manus Domini cum eis.— « Manus, » id est assistentia, potentia et cooperatio, *q. d.* Deus sua potenti manu aderat eis ad faciendum miracula in confirmationem fidei, ad prædicandum tanta sapientia et efficacia, ut multos Gentiles converterent ad Christum. Ita S. Chrysostomus et Œcumenius.

Multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. — « Credentium, » id est incipientium credere : sumitur enim in actu inchoato. Nam ante Cypriorum prædicationem erant Gentiles, id est infideles, non credentes, imo ignorantes Christum. Unde Syrus vertit, *multique crediderunt, et conversi sunt*, id est credendo conversi sunt a Gentilismo ad Christianismum. Est hendiadys. Et Tigurina clare vertit, *multusque numerus, recepta fide, conversus est ad Dominum.*

Vers. 22. 22. Miserunt Barnabam. — « Recte, ait Cajetanus, Cypriis prædicatoribus Cyprium item prædicatorem adjunxerunt. » Erat enim Barnabas oriundus ex Cypro. Docet S. Chrysostomus non ivisse eo ipsos Apostolos, propter Judæos, ne eos offenderent, conversando cum Gentilibus Cypriis et Antiochenis.

Vers. 23. 23. Cum vidisset gratiam Dei, — quod scilicet Gentiles Antiochiæ per gratiam Dei excitati, tam avide arriperent fidem Christi, in eaque tam essent constantes, devoti et ferventes. Rursum « gratiam, » id est gratias gratis datas, puta loquendi linguis, prophetandi, interpretandi Scripturas, celebrandi magnalia Dei, etc., Antiochenis a Deo cum fide et baptismo communicatas.

Hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino, — hoc est in Domini Jesu Christi fide, amore, gratia, Ecclesia, puta in Christianismo; Græca habent, *exhortabatur eos, ut proposito cordis sui permanerent Domino;* Syrus, *ut toto corde suo adhærerent Domino;* Pagninus, *ut proposito cordis perseverarent in Domino.* Pro *hortabatur*, græce est παρεκάλει, quod multa significat, *primo*, cohortabatur; *secundo*, excitabat; *tertio*, consolabatur; *quarto*, obsecrabat; *quinto*, efflagitabat, ita Syrus; *sexto*, advocabat et quasi advocatus causam eorum agens consulebat omnibus. S. Chrysostomus : « Hortabatur, inquit, omnes cum præconio et laudibus : et forsan in eo quod laudabat et approbabat turbam, plures convertit; virtus enim laudata crescit. »

Dogmatice, disce hic perseverantiam, licet sit donum Dei; tamen pendere a libero arbitrio, adeoque in cujusvis fidelis et justi potestate et arbitrio esse, cum Dei gratia in fide et charitate perseverare usque ad finem vitæ, itaque salvari. « Deus enim, nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonum, ita perficiet operans velle et perficere, inquit Concilium Tridentinum, *sess.* VI, cap. XIII et cap. XI. Deus namque sua gratia semel justificatos non deserit, nisi ab eis prius deseratur. » Pie vero S. Augustinus, in *Soliloquiis*, cap. XIV : « In toto tempore, ait, totum me simul semper consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sic super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, et mihi soli intendere velis. Quocumque iero, tu me, Domine, non deseris, nisi prior ego te deseram. »

Thema de perseverantia.

Rursum, duplex est donum perseverantiæ. Prius, quo quis in fide et gratia Dei perseverare potest, si velit. Hoc habent omnes justi in actu primo, habituri et in actu secundo, si assidue gratiam Dei invocent eique strenue cooperentur. Posterius, quo quis in fide et gratia usque ad mortem actu perseverat; hoc habent omnes et soli prædestinati, sive electi ad gloriam. Hi enim a Deo accipiunt gratiam efficacem, sive congruam, qua scilicet prævidet Deus eos non tantum posse perseverare, sed et actu perseveraturos, eo quod libero arbitrio ita sit contemperata, ut illud ad cooperandum pelliciat et flectat, ideoque liberum arbitrium ei sponte et continue usque ad mortem cooperetur. Ita S. Augustinus, toto lib. *De Bono Perseverantiæ*, et lib. *De Prædestinatione Sanctorum.* Et Concilium Tridentinum, *sess.* VI, can. 16 : « Si quis, inquit, magnum illud usque in finem perseverantiæ donum se certo habiturum absoluta et infallibili certitudine dixerit, nisi hoc ex speciali revelatione didicerit, anathema sit. » Unde hoc donum non cadit sub meritum, sed merum est Dei donum, qui illud dat quibus voluerit; per orationes tamen fervidas et continuas illud postulando, perque assidua bona opera illud a Deo impetrare et quasi de congruo emereri possumus. Quocirca qui hoc donum ambit, uti quilibet salutis suæ cupidus ambire debet, sequatur monitum S. Petri, *Epist.* II, cap. I, vers. 10 : « Satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis : hæc enim facientes non peccabitis aliquando. » Et cap. III, 14 : « Satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace. »

Moral. de perseverantia. Moraliter, disce quantum donum ex parte Dei, et quanta virtus ex parte hominis sit perseverantia. S. Hieronymus, epist. 10 *ad Furiam* : « Non quæruntur in Christianis initia, inquit, sed finis. Paulus male cœpit, sed bene finivit. Judæ laudantur exordia, sed exitus proditione damnatur. » Idem, lib. I *Contra Jovinianum* : « Incipere, ait, plurimorum est, perseverare paucorum. Unde et grande præmium eorum qui perseverarint. » Senior ille in *Vitis Patrum*, lib. V, cap. VII *De Patientia*, num. 35 : « Sicut canis venaticus, inquit, videns leporem sequitur, nec impeditur propter illos canes qui post se revertuntur, sed neque de præcipitiis, neque de silvis, neque de vepribus cogitans, raditur et pungitur, et non quiescit donec comprehendat : ita et qui Dominum Christum quærit, cruci indesinenter intendit, quæ occurrunt scandala omnia præteriens, donec ad crucifixum perveniat. » Ibidem, lib. IV, num. 21 : « Perseverantia boni, inquit, victoria est certa, et coronaberis : » nulla enim re magis vincuntur tentationes carnis et diaboli, quam perseveranter eis resistendo vacandoque orationi. Hinc inter virtutes sola perseverantia coronatur. « Nam qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, » ait æterna Veritas, *Matth.* X. Quocirca perseverantia uti virtutum est maxima, ita summum est Dei donum, ut docet S. Augustinus, lib. *De Bono Perseverantiæ*, et Concilium Tridentum, *sess.* VI, can. 16. « Incassum quippe bonum agitur, si ante vitæ terminum deseratur, quia et frustra velociter currit, qui priusquam ad metas venerit, deficit, » ait S. Gregorius et habetur *De Pœnitent.*, distinct. 3, canon. *Incassum*. Quocirca S. Paulus : « Quæ retro, inquit, sunt obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu, » *Philip.* III, 14. Animalia sancta, *Ezech.*, cap. I, 9, « Non revertebantur cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. » Ita Victor, proconsul Carthaginis, ad fidei negationem sollicitatus a legatis regis Ariani : « Dicite, inquit, regi vestro, ut subjiciat me ignibus, adigat bestiis, excruciet omni genere tormentorum. Si consentio, frustra sum baptizatus in Ecclesia Catholica. » Ita Victor Uticensis, lib. III *Wandal. Histor.* « Perseverantia ergo, ait S. Bernardus, *epist.* 129, est vigor virium, virtutum consummatio, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium, soror patientiæ, constantiæ filia, amica pacis, amicitiarum nodus, unanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. » Vide eumdem, epist. 253 *ad Guarinum*. Denique audi Christum, *Apoc.* II, 10 : « Esto fidelis usque ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ. » Et cap. III, vers. 11 : « Tene quod habes, ut nemo accipiat coronam tuam. » Vide ibi dicta.

Gentilium gnome de perseverantia. Idem viderunt Gentiles. Socrates, apud Stobœum, serm. 1 *De Prudentia* : « Ut statua basi, inquit, ita vir bonus instituto innixus, ab honesto nullatenus discedere debet. » Ibidem Chilon ait tarde quidem aggredienda omnia, verum cum semel jam incœperis, constantissime in agendo perseverandum esse. Livius, lib. V, *decad.* 1 : « Ad disciplinam militiæ, inquit, plurimum interest, insuescere militem non solum parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, et quemvis seræ spei exspectare exitum : si non sit æstate perfectum bellum, hiemem opperiri : nec sicut æstivas aves, statim autumno tectare, recessum circumspicere. » Addit, urbes inexpugnabiles, sola obsidionis perseverantia, per famem et sitim expugnari. Sertorius, teste Plutarcho in ejus Vita : « Perseverantia, inquit, est efficacior vi, multaque quæ uno impetu confici non possunt, paulatim absolvuntur : est enim assiduitatis vis invicta, quæ omnem superat exscinditque potentiam. » Seneca, *epist.* 1 : « Nihil, inquit, est quod non expugnet pertinax opera, et intenta ac diligens cura. » Idem, *epist.* 65 : « In excelso est vita beata, sed perseverantia penetrabilis. » Idem alibi : « Turpe est cedere oneri et luctari cum officio, quod semel recepisti. Non est vir fortis ac strenuus, qui laborem fugit, nec crescit illi animus ipsa rerum difficultate. » Ergo

> Perfer et obdura : dolor hic tibi proderit olim.
> Sæpe tulit lassis succus amarus opem.

Vers. 24. 24. QUIA ERAT VIR BONUS, ET PLENUS SPIRITU SANCTO, — instar sui condiscipuli sancti Stephani, cap. VI, vers. 5. Tales enim aptissimi, imo necessarii sunt ut alios exhortentur impellantque ad omne bonum. Aqua enim non generat ignem, sed aquam : sic tepidus et frigidus frigidos facit, non calidos et fervidos spiritu. Plenus ergo Deo sit oportet vir Apostolicus, qui frigida hominum corda Dei amore succendat.

Unde tales singulis sæculis Ecclesiæ suæ submittere solet Deus, uti olim submisit S. Augustinum, S. Basilium, S. Chrysostomum, S. Gregorium, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciscum, etc. Ita hoc sæculo submisit S. Ignatium ejusque socios a Deo ignitos, qui refrigescentem in mundo charitatem accenderent. Unde de iis P. Petrus Canisius a vidua quadam Arnhemii celebris sanctitatis, ante Societatis nostræ auditum nomen, afflata divino Spiritu, vaticinium hoc accepit : « Tu, inquit, fili, cooptaberis in novum quemdam sacerdotum Ordinem, quem in Ecclesia sua ad reformationem ejus, ac multorum salutem parat Deus. Ego eos per visum vidi, et te ad eos adjungi. Graves erunt viri, docti, modesti, Deo pleni et animarum charitate præditi. » Talem mox Moguntiæ Canisius vidit P. Petrum Fabrum, primum S. Ignatii socium, illicoque ei et Societati nomen dedit, uti refert P. Sacchinus in ejus Vita, lib. I. Ad hanc ideam et normam se examinet, formet et perficiat vir Religiosus et Apostolicus, ut alios inflammet Deoque impleat.

Sapienter S. Bernardus, serm. 18 *in Cant.* : « Si sapis, ait, concham te exhibebis, et non canalem. Hic siquidem pene simul et recipit et refundit; illa vero donec impleatur exspectat, et sic quod superabundat, sine suo damno communicat, etc. Verum canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas vero perpaucas, ut ante effundere quam infundi velint, prompti docere quod non didicerunt, et aliis præesse gestientes, qui seipsos regere nesciunt. » Et mox : « Concha imitetur fontem. Non manat illic in rivum, nec in lacum extenditur, donec suis satietur aquis. Denique ipse fons vitæ plenus in seipso primum ebulliens in proxima secreta cœlorum, deinde erupit in terras, ac de superfluo homines et jumenta salvavit. Ergo et tu fac similiter. Implere prius, et sic curato effundere. »

ET APPOSITA EST MULTA TURBA DOMINO. — *q. d.* Per exhortationes Barnabæ multi conversi sunt ad Christum et ad Ecclesiam ejus aggregati : qui enim apponitur et aggregatur corpori, puta Ecclesiæ, aggregatur capiti, puta Christo.

Vers. 25. 25. UT QUÆRERET PAULUM. — Paulus enim vetus fuerat amicus Barnabæ ejusque condiscipulus sub Gamaliele magistro, longe jam ei amicior in Christo et Christianismo. Præclare S. Chrysostomus : « Venit, ait, Barnabas ad athletam, ad ducem belli, ad certantem singulari duello : venit ad canem venaticum leones occidentem, ad taurum fortem, ad facem claram, ad os orbi sufficiens. » Addit deinde Pauli virtutis et zeli fuisse, quod tanta fidelium multitudo Antiochiæ sit Ecclesiæ aggregata, quodque ibidem ortum sit nomen Christianorum. Urbem ergo illam celebrat, quod prima omnium ore Pauli frui meruerit, cum tanto suo fructu, laude et gloria, æque ac postea fruita est ore aureo, ipso inquam Chrysostomo, Pauli discipulo et æmulo.

Vers. 26. 26. CONVERSATI SUNT, — συναχθῆναι, id est ut exponit Syrus, *congregati sunt*, hoc est, sacras synaxes, sacros conventus, sacros cœtus egerunt, convocando et congregando populum in ecclesiam, ibique edocendo fidem Christi et prædicando Evangelium. Pagninus, *egerunt cum ea congregatione*; Tigurina, *consuetudinem egerunt cum ea congregatione*. Græcum enim συνάγω idem est quod *congrego, colligo, consocio*. Unde συναγωγή, id est Synagoga, congregatio, collectio, cœtus, concio, Ecclesia.

ITA UT COGNOMINARENTUR (Tigurina, *nuncuparentur*) PRIMUM ANTIOCHIÆ DISCIPULI, CHRISTIANI, — a Christo, sicut Platonici a Platone, Aristotelici ab Aristotele duce et magistro. Suidas, verbo *Christiani*, censet id factum, cum S. Petrus abiturus Romam Evodium sibi successorem in sede Antiochena declaravit; tunc enim, inquit, Christiani vocari cœperunt, qui prius vocabantur Nazareni et Galilæi. Genebrardus id factum putat anno Christi 49, qui fuit a morte ejus decimus sextus. Verum id anterius factum esse, sub eum annum quo Antiochiæ prædicarunt Paulus et Barnabas, satis innuit hic Lucas. Unde Baronius opinatur hoc nomen inditum anno Christi 43, qui fuit a morte ejus decimus : qui et addit perperam a Gentilibus Christianos vocatos *Chrestianos*, et Christum *Chrestum*. Sub annum enim 43 S. Petrus Antiochia abiit Romam versus.

Porro Gentiles partim per ignorantiam, partim per irrisionem Christum vocabant *Chrestum*, et Christianos *Chrestianos*. Unde Tertullianus : « Si nominis odium est, quis nominum reatus? quæ accusatio vocabulorum? nisi si aut barbarum sonat aliqua vox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum : Christianus vero, quantum interpretatio est, de unctione deducitur. Sed et cum perperam Christianus pronuntiatur a vobis (nam nec nominis certa est notitia penes vos), de suavitate vel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis etiam nomen innocuum. » Et paulo post : « Ante odium nominis, competebat prius de auctore sectam recognoscere, vel auctorem de secta. At nunc utriusque inquisitione et agnitione neglecta, nomen detinetur, nomen expugnatur et ignotam sectam, ignotum et auctorem vox sola prædamnat, quia nominantur, non quia revincuntur. » Eodem modo loquitur Lactantius : « Ignari, inquit, rerum nostrarum Christum *Chrestum*, et Christianos *Chrestianos* vocabant : χρηστὸς autem bonus et commodus dicitur. » Sic et Justinus Martyr : « Nominis sane quidem appellatione neque bonum quidquam, neque malum sine factis sub nomen ipsum cadentibus judicatur. Et quantum ad nomen ipsum pertinet, quod criminis loco nobis objicitur, optimi certe χρηστότατοι sumus. » Sic et Theophilus Antiochenus : « Mihi, ait, crimen vertis quod sim *Chrestianus* (ita enim latine Græca vox redditur), et insigne præclarumque hoc nomen geram. At libere confiteor me esse *Chrestianum*, et nihil magis in votis habeo, quam ut sim εὔχρηστος, id est bonus erga Deum : non enim mihi molestum aut odiosum illud nomen est. » Certe Suetonius : « Judæos, inquit, impulsore *Chresto* assidue tumultuantes Roma expulit. » Et mihi valde verisimile fit, apud Tacitum legendum esse *Chrestianos* et *Chrestum*. « Vulgus, inquit, *Chrestianos* appellabat : auctor nominis ejus *Chrestus*, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat (1). »

(1) « Quærunt eruditi, an hoc nomen sibi ipsis imposuerint discipuli, an ab aliis illud ipsis sit impositum? Non videntur sibi ipsis imposuisse; potuissent enim graviorem invidiam sibi conciliare, si voluissent adeo novo nomine distingui a Judæis. Quamdiu pro secta Judæorum habebantur, iisdem juribus et privilegiis cum his fruebantur, et facilius odium Romanorum evitare poterant. Igitur credibile est hoc nomen ipsis ab aliis esse impositum. Antiochenis, qui ad jocos et dicteria erant proni, mirum videbatur discipulos Christo, quem ignominiosa morte sublatum ipsi fatebantur, adhuc adhærere : unde illis per ludibrium istud nomen impo-

Moraliter de dignitate nominis Christiani.

S. Chrysostomus, hom. 3 *ad Populum*, mire extollit et celebrat suam urbem, puta Antiochiam, quod in ea primum auditum sit nomen Christianum. Hoc enim nomen uti fidelium proprium, ita illustre est et eximium. Unde id prævidens, in spiritu Isaias exultavit, dicens cap. XLIII, vers. 1 : « Vocavi te nomine tuo : meus es tu, » puta Christianus a me Christo; et cap. LXII, vers. 2 : « Vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. » Illustrius ergo est esse et vocari Christianum, quam esse et vocari regem vel principem : Christianus enim est Christi discipulus, imo filius et hæres regni cœlestis. Quocirca jure queritur Salvianus, lib. IV *De Providentia,* sub initium, Christianos perdere vim tanti et tam sancti nominis vitio pravitatis. « Nam qui Christiani nominis opus non agit, Christianus non esse videtur. Nomen enim sine actu atque officio suo, nihil est. Quid est aliud principatus sine meritorum sublimitate, nisi honoris titulus sine homine? aut quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto? Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra et fatua, *Prov.* XI. Et in nobis itaque Christianum vocabulum quasi aureum decus est, quo si indigne utimur, fit ut sues cum ornamento esse videamur. »

Huc pertinet illud Musonii apud Gellium, lib. IX, cap. II, de hominibus improbis, qui se philosophos vocabant : « Mihi, inquit, dolori et ægritudini est, quod istiusmodi animalia spurca atque probra nomen usurpent sanctissimum et Philosophi (Christiani) appellentur. Majores autem mei Athenienses nomina juvenum fortissimorum Harmodii et Aristogitonis, qui libertatis recuperandæ gratia Hippiam tyrannum interficere adorsi erant, ne unquam servis indere liceret, decreto publico sanxerunt, quoniam nefas ducerent, nomina libertati patriæ devota, servili contagio pollui. Cur ergo nos patimur nomen Philosophiæ (Christianæ) illustrissimum, in hominibus deterrimis exsordescere ? » Domitianus Imperator Metium Pomposianum interemit, quod nomina Magonis et Annibalis, utpote illustrium ducum, servis indidisset, ait Suetonius in ejus Vita, cap. x

suerunt. *Christianorum* nomen, quod peropportunum putabatur ad cultores Jesu Christi ab Judæis internocendos, mox extra Palæstinam in omnibus Romani imperii provinciis frequentari cœpit. Nec tamen ipsi *discipuli* ea jam ætate illud nomen usurparunt, sed soli extranei, velut rex Agrippa in sermone ad Paulum, XXVI, 28, non hic ipse, Agrippæ respondens; neque aliter Petrus, I *Epist.* IV, 16 (sæpius illud nomen in Apostolorum scriptis non reperitur). Etenim si minus infamandi studio inventum id nomen erat, at certe apud ἀπιστοὺς eo tempore in probro habebatur. Quippe Christianorum *Secta*, XIV, 5, 14; XXVIII, 22, in suspicionem seditionis adducta fuerat a Judæis, ut quæ non imperatorem Romanum, sed alium quemdam, Jesum, regis ac Domini nomine appellaret, XVI, 6, 7. *Christianorum* autem nomen adeo non aversati sunt qui Christo nomen dederant, ut potius honori sibi ducerent, et postea retinerent. » Hæc Rosenmullerus, paulum tamen ad brevitatem contracta.

Alexander Magnus ignavum militem Alexandrum vocari vetuit, nisi se Alexandri animos et decora imitaturum promitteret, teste Curtio. Cur ergo Christiani vocentur, qui Christi vel fidem, ut hæretici, vel mores et vitam, uti improbi Christiani, lacessunt, traducunt, violant, dedecorant, infamant? Christianus es, Christum imitare : vive ut vixit Christus; vive ut vixerunt primi Christiani, *Actor.* III et IV; vive vitam S. Petri, S. Pauli, S. Joannis, etc.

Præclare S. Hieronymus, epist. 10 *ad Furiam* : « Pater tuus, quem honoris causa nomino, non quia consularis et patricius, sed quia Christianus, impleat nomen suum. » Idem *ad Paulinum* : « Noli respicere ad phaleras et nomina vana Catonum. Esse Christianum grande est, non videri. » Invidit hoc nomen fidelibus Julianus Apostata, « Galilæos pro Christianis nominans, atque ut ita vocaremur, publica lege decernens. Ex quo perspicue ostendit Christi appellationem perhonorificam esse maximique ad gloriam momenti, quoniam eam nobis eripere cogitavit. Nisi fortasse hoc ea ratione fecit, quod hujusce nominis vim et potestatem instar dæmonum reformidaret, » ait Nazianzenus, orat. 3 *Contra Julian.*

Christiani officia. Primum.

Ex eodem accipe hæc Christiani partim officia, partim elogia et axiomata. *Primum, orat.* 20, quæ est de laudibus S. Basilii, hanc ejus vocem celebrat : « Non personarum dignitate, sed fide christianismus insignitur. Cæteris in rebus mansueti et placidi sumus, atque omnium abjectissimi; verum ubi Deus nobis periclitatur ac proponitur, tum demum alia omnia pro nihilo putantes, ipsum solum intuemur. Ignis autem, et gladius, et bestiæ, et ungulæ carnem lacerantes, voluptati ac deliciis nobis potius sunt, quam terrori. Mors beneficii loco mihi erit : citius enim me ad Deum transmittet, cui vivo. »

Secundum.

Secundum, orat. 3 : « Solent Christianorum fortes et generosi animi, ei qui vim afferre parat, contumaciter obsistere, non secus ac flamma, quæ a vento excitatur : quo amplius perflatur, eo vehementius accenditur. Sic persecutione Christianam religionem potius illustrarunt, quam debilitarunt, animas nimirum ad pietatem roborantes, ac periculis, ut aqua calens ferrum obdurantes. »

Tertium.

Tertium, in *Iambico*, iambico 15 : Christianismus « est lex, mysterium et professio crucis Christi. Humanitas Christi mea est refectio. Mors ejus, mortis meæ est exstinctio. »

Quartum.

Quartum, *orat.* 31 : « Cur Christiani, inquit, nomen venerabile est? An non quia Christus Deus? Petrum honore prosequor, nec tamen Petrianus vocor; et Paulum, nec tamen Paulianus nominatus sum. Non fero me ab hominibus nomen ducere, qui a Deo sum creatus. Proinde si quia Deum ipsum existimas, ideo Christianus vocaris, voceris sane et maneas in nomine, atque adeo in re. Si autem Deum credis, rebus ipsis quod credas, ostende. »

Quintum. *Quintum, orat.* 12 : Christianos « Deus pro divitiis habet et divites reddit. »

Sextum. *Sextum*, ibidem : Christiani « eodem fidei et spei charactere formati et consignati sunt. »

Septimum. *Septimum, orat.* 20 : « Cum aliis alia quædam cognomenta sint; vel a parentibus accepta, vel ex seipsis, hoc est, ex propriis vitæ studiis institutisque comparata, nobis contra magna res magnum nomen erat, Christianos et esse et nominari : atque ea re magis efferebamur, quam Gyges palæ annuli conversione (si quidem hoc fabulosum non esset) per quam Lydiorum tyrannidem occupavit; aut Midas auro, quod ipsi interitum accersivit, cum voti sui compos factus, nihil præter aurum possideret; quæ et ipsa Phrygia est fabula. Nam quid Hyperborei Abaridis sagittam, aut Argivum Pegasum dicam, quibus non tantum erat per aerem ferri, quantum nobis mutua opera, et simul ad Deum attolli? »

Octavum. *Octavum, Iambico* 18 :

> Nos (Christiani) ab omni re proba omnem gloriæ
> Auram fugamus : ut quibus nil sit prius,
> Quam ne sinistra, dextera quid faciat, sciat.

Nonum. *Nonum*, in *Præceptis ad Virgines* :

> Quid mirum in medio si fixus corpore Christus,
> Humanos omnes pellat violentus amores?

Decimum. *Decimum*, ibidem :

> Christicolis animus circum præcordia major
> Exilit, infestus quoties movet arma tyrannus.
> Tum dulces hymnos noctuque diuque canentes,
> Sidera summa petunt, mundoque et carne relictis.

Undecimum. *Undecimum*, ibidem :

> Ut phœnix moriens primos reviresclt ad annos,
> In mediis flammis post plurima lustra renascens :
> Haud secus egregia redduntur morte perennes,
> Dum pia divinis ardescunt pectora flammis.

Duodecimum. *Duodecimum*, ibidem :

> Corpore in afflicto sita vis roburque piorum est.
> Hæc quisquis bene perspiciet, cum corpore fœdus
> Non feriet, postquam meliore exarserit igni.

Decimum tertium. *Decimum tertium*, in *Beatitudine et spiritualis vitæ Regulis* :

> Felix qui Christum fortunis omnibus emit,
> Cunctorumque crucem, quam gerit, instar habet, etc.
> Felix qui primos inter numerandus ovilis
> Christicolæ, tacitus se tenet inter oves.
> Felix qui Christum manibus non segnis honorat,
> Multisque est vitæ regula lexque piæ.
> Felix qui multis junctus, non plurima versans
> Distrahitur, pectus sed dedit omne Deo.

Decimum quartum. *Decimum quartum, orat.* 3 : « Nos (Christiani), inquit, externam speciem ac velut picturam parum admodum curamus : in interno autem homine multo plus operæ studiique ponimus; idque potissimum studemus, ut spectatorem ad ea quæ animo cernuntur, retrahamus : qua etiam ratione vulgus magis erudimus. »

Decimum quintum. *Decimum quintum, orat.* 3 : « Christianis jucundius est pietatis causa pati, etiamsi nemo id resciturus sit, quam aliis cum impietate florere atque in gloria versari. Hominibus quippe placere parum admodum curamus, id unum expetentes, ut honorem a Deo consequamur. »

Decimum sextum. *Decimum sextum*, ibidem explicante Billio, numer. 96 : « Sicut juxta Pythium oraculum, equa Thessala reliquis omnibus antecellit, et mulier Spartana omnibus aliis mulieribus, et viri Siculi omnibus viris, ita etiam Christiani in religiosis ritibus atque sanctioribus mortales omnes antecellunt, ac principem honoris locum merentur. »

Decimum septimum. *Decimum septimum*, orat. 3 *Contra Julianum* : « Nos, inquit, non in virtute proficere, nec ex veteribus subinde novos effici, sed eodem statu hærere, in vitio ponimus. » *q. d.* Christiani est quotidie proficere in melius. Rationem dat : « Ita enim nobis idem quod trochis accideret, quos in orbem volvi, non autem progredi videmus. »

Decimum octavum. *Decimum octavum*, in *Carm. de Vita sua* :

> Christianus improbus, potissimum
> Si sit sacerdos, afficit probro fidem.

Decimum nonum. *Decimum nonum*, orat. 4 *Contra Julian.* : « Sicut nec cataractæ Nili ab Æthiopa in Ægyptum cadentes ulla arte inhiberi possunt; nec solis radius, etiamsi nube aliquantisper obducatur : sic nec Christianorum linguæ vincula injici, res vestras insectanti ac proscindenti. »

Vigesimum. *Vigesimum, Iambico* 18 :

> Non turbulento tempori unquam cessimus :
> Quin pax habebat languidi si quippiam,
> Aut si quis aliis moribus pravis erat,
> Hic (*in persecutione*) cuncti ad unum pectus obfirmavimus.
> Atque solidati flammeo zelo hostium
> Tulimus furorem, splendide et victi sumus.
> Nemo salutem nam cupit lubentius,
> Pericla quam nos, vera laus quibus comes.

Exempla. Ita nimirum S. Polycarpus urgenti Præsidi, ut juraret per fortunam Cæsaris, unum hoc respondit : « Christianus sum, » cui id non licet; testis Eusebius, lib. IV, cap. v. Idem responderunt Martyres Lugdunenses et Viennenses, de quibus Eusebius, lib. V, cap. LI. Ac imprimis S. Blandina, in tormentis falsis criminationibus interrogata, non aliud respondit quam : « Christiana sum, nec mali quippiam a nobis committitur. » Et alius, nomine Sanctus, ad cuncta interrogata respondebat : « Christianus sum. » « Hoc ille et nominis sui, et civitatis, et generis et omnium aliorum loco frequenter confitebatur, nec aliam vocem ex illo audiebant Gentiles, » ait Eusebius. « Nihil enim terribile, ubi Patris dilectio; neque triste, ubi Christus est gloria. » Christianus ergo est, cui Christus semper est in corde, ore et opere.

Vers. 27. 27. IN HIS AUTEM DIEBUS. — Illo anno quo An-

tiochiæ docuerunt Paulus et Barnabas, ait Glossa.

SUPERVENERUNT AB HIEROSOLYMIS PROPHETÆ. — Ecclesia enim a sui initio habuit Prophetas : prophetia enim erat una e gratiis gratis datis Spiritus Sancti, ac consequenter et veræ Ecclesiæ, quam regit Spiritus Sanctus, index, ut patet I *Corinth.* XIV. Unde et hi missi sunt Antiochiam, ut illam Ecclesiam jam efflorescentem suæ prophetiæ dote confirmarent et illustrarent (1).

Vers. 28. Agabus, id est locusta, cur?

28. AGABUS. — Quem Dorotheus in Synopsi Sanctorum, ait fuisse unum e 72 Christi discipulis. Beda nomen *Agabus* interpretatur *nuntius tribulationis;* alii, *locusta* : חגב *chagab* enim est locusta. Apposite : locustæ enim depascendo germina et segetes, sunt causa et prænuntii famis, quam prædixit Agabus. Alii, *organista*, ab עוגב *ugab*, id est organum. Alii Agabi nomen deducunt ab עוגה *uga*, id est torta, vel panis subcinericius, qui tempore famis a pauperibus fieri solet, ut illico comedatur. Alii Agabum interpretantur *enthusiastem*, vel amatorem : עגב *agab* enim significat amare, insanire, agi enthusiasmo. Ita Pagninus, in *Interpret. nom. Hebr.* Relatus est Agabus inter Sanctos in *Martyrol. Roman.* die 13 februarii.

SIGNIFICABAT PER SPIRITUM FAMEM MAGNAM FUTURAM IN UNIVERSO ORBE. — Voluit Spiritus Sanctus, ait Œcumenius, hanc famem per Prophetas Christianos prædici, ne Gentiles eam imputarent christianismo, quasi propter eum dii irati illam in orbem immitterent. *Secundo*, ut Antiocheni fideles facerent collectam, qua Hierosolymitanorum egestati et fami instanti subvenirent; uti et fecerunt. Verisimile est Deum hac fame universali totius orbis voluisse punire tum alia ejus scelera, tum recentem idololatriam Caii Caligulæ Imperatoris, qui Claudium antecessit. Caius enim eo dementiæ venit, ut ubique adorari voluerit ut deus, adeo ut nec Jovi cederet, sed Jovis Olympii effigiem in suam commutare destinaret, teste Suetonio in ejus Vita, cap. XXII, et Dione, lib. LIX; qui et addunt eum salutatum fuisse Jovem Latialem, templaque ei erecta, in quibus exquisitissimæ hostiæ, puta phœnicopteri, pavones, meleagrides phasiani quotidie ei sacrificarentur. Quin et a Judæis adorari voluit in imagine, quam poni jussit in templo Hierosolymitano : qua de causa Judæi ad eum legatum miserunt Philonem, qui id deprecaretur, uti ipse fuse refert *Legat. ad Caium* : ubi, æque ac Josephus et Eusebius, in *Chronico*, diserte asserit toto orbe Romano, præterquam in Synagogis Judæorum, statuas, imagines et aras Caio Cæsari fuisse consecratas. Hanc ergo idololatriam Caii toto orbe adorati, Deumque sua divinitate quasi spoliantis, æque ac totius orbis Caio vel applaudentis, vel obedientis, generali totius orbis fame plectere et punire decreverat Deus. Porro eadem fame afflixit Judæos, Caii idololatriæ resistentes; quia ipsi persequebantur Christum et Apostolos, ait Chrysostomus. Porro quantum malum sit fames, ostendi *Thren.* IV, 9. Certe fames adducit pestem, nimirum λιμὸς λοιμόν, uti hoc anno Domini 1622 Romæ et per totam Italiam experimur. Ex fame ergo homines didicerunt, vel dicere debuerunt, panem victumque et vitam non dari a Caio, sed a Deo, ac proinde ab eo solo petendum; eumque solum colendum et adorandum esse.

Fames ob idololatriam Caii Cæsaris.

QUÆ FACTA EST SUB CLAUDIO. — Anno 2 Claudii, qui fuit annus Christi 43 et ex parte 44, ait Baronius et Dio Cassius, lib. LX. Alii tamen censent famem hanc contigisse post biennium, scilicet anno Claudii 4, qui fuit Christi 45, forte quia usque ad annum 4 perduravit. Ita Josephus, lib. XX, cap. II; Eusebius, in *Chron.*; Orosius, lib. VII, cap. VI, qui duo ultimi addunt Helenam, Adiabenorum reginam (quam ad Christum conversam esse scribit Orosius), Judæis in hac fame magna munificentia succurrisse. Quare hæc Agabi prophetia de fame, videtur facta sub annum Claudii primum, Christi 42. Porro Caio Caligula anno 4 regni sui a militibus occiso, in imperium successit hic Tiberius Claudius Drusus Germanicus, Drusi Neronis et Antoniæ filius, Liviæ Augustæ, Augusti Cæsaris uxoris, nepos, annos natus 50, creatus Imperator factione militum prætorianorum, regnavitque annos tredecim : cui successit Nero, quem Claudius in filium adoptarat. Ita Suetonius et alii. Primus ergo post Julium Cæsarem Romæ et orbis Imperator fuit Octavius Augustus, Julii nepos; secundus, Tiberius; tertius, Caius; quartus, Claudius; quintus, Nero : sub quibus contigerunt ea quæ in *Actis* scribit Lucas. Denique Claudius ob famem in medio foro, ait Suetonius, cap. XVIII Vitæ ejus, « A turba conviciis ac simul fragminibus panis ita infestatus est, ut ægre, nec nisi postico evadere in palatium valuerit, nihil non excogitavit ad invehendos, etiam in tempore hiberno, commeatus. »

Claudius Imp. quis?

Vers. 29.

29. IN MINISTERIUM, — εἰς διακονίαν, quod Pagninus, Syrus et Tigurina vertunt, *in subsidium* : hoc enim est diaconia, nimirum eleemosynæ, qua egentibus ministrantur necessaria ad vitam.

HABITANTIBUS IN JUDÆA FRATRIBUS. — Tum religionis ergo : agnoscebant enim eos quasi patres suos utpote primos fideles; tum quia fideles in Judæa spoliati bonis a Judæis, majori indigentia laborabant, uti dixi *Hebr.* X, 34; tum quia ipsi sponte se bonis abdicarant posuerantque eorum pretia ad pedes Apostolorum, ut vidimus cap. IV, vers. 34 : quare præ cæteris merebantur ju-

(1) De Prophetis Novi Test. consulenda sunt imprimis loca in Epist. *ad Rom.* XII, et I *Cor.* XIII, XIV. Fuerunt, ut patet ex his aliisque locis, viri tales, qui subito quodam et inopinato sæpe Spiritus Sancti afflatu ad publice dicendum in ecclesia impellebantur, et nunc docebant, nunc Deum carminibus celebrabant, nunc preces recitabant, vel vaticinia proferebant. Dignitate inferiores erant Apostolis, superiores vero cæteris doctoribus omnibus, *Ephes.* II, 20 · III, 5.

vari. Ita S. Hieronymus, in *Epist. ad Galat.*, cap. II, vers. 10.

Vers. 30. 30. MITTENTES AD SENIORES, — ad Apostolos, ait Œcumenius. Alii, ad Presbyteros et primores fidelium, præsertim Diaconos : horum enim erat eleemosynas distribuere, ut dixi cap. VI. Nam verisimile est Apostolos jam Hierosolymis discessisse, de quo cap. XII.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Herodes Agrippa occidit S. Jacobum, et S. Petrum incarcerat : sed ille ab angelo liberatur. Secundo, vers. 20, Herodes a populo deus acclamatus, occiditur ab angelo.

1. Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. 2. Occidit autem Jacobum, fratrem Joannis, gladio. 3. Videns autem quia placeret Judæis, apposuit ut apprehenderet et Petrum. Erant autem dies azymorum. 4. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere eum populo. 5. Et Petrus quidem servabatur in carcere. Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia ad Deum pro eo. 6. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites, vinctus catenis duabus : et custodes ante ostium custodiebant carcerem. 7. Et ecce angelus Domini astitit, et lumen refulsit in habitaculo; percussoque latere Petri, excitavit eum, dicens : Surge velociter. Et ceciderunt catenæ de manibus ejus. 8. Dixit autem angelus ad eum : Præcingere, et calcea te caligas tuas. Et fecit sic. Et dixit illi : Circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me. 9. Et exiens sequebatur eum, et nesciebat quia verum est quod fiebat per angelum; existimabat autem se visum videre. 10. Transeuntes autem primam et secundam custodiam, venerunt ad portam Ferream, quæ ducit ad civitatem : quæ ultro aperta est eis. Et exeuntes processerunt vicum unum, et continuo discessit angelus ab eo. 11. Et Petrus ad se reversus, dixit : Nunc scio vere quia misit Dominus angelum suum, et eripuit me de manu Herodis et de omni exspectatione plebis Judæorum. 12. Consideransque venit ad domum Mariæ, matris Joannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, et orantes. 13. Pulsante autem eo ostium januæ, processit puella ad audiendum, nomine Rhode. 14. Et ut cognovit vocem Petri, præ gaudio non aperuit januam, sed intro currens, nuntiavit stare Petrum ante januam. 15. At illi dixerunt ad eam : Insanis. Illa autem affirmabat sic se habere. Illi autem dicebant : Angelus ejus est. 16. Petrus autem perseverabat pulsans. Cum autem aperuissent, viderunt eum, et obstupuerunt. 17. Annuens autem eis manu ut tacerent, narravit quomodo Dominus eduxisset eum de carcere, dixitque : Nuntiate Jacobo et fratribus hæc. Et egressus abiit in alium locum. 18. Facta autem die, erat non parva turbatio inter milites, quidnam factum esset de Petro. 19. Herodes autem cum requisivisset eum et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci : descendensque a Judæa in Cæsaream, ibi commoratus est. 20. Erat autem iratus Tyriis et Sidoniis. At illi unanimes venerunt ad eum, et persuaso Blasto, qui erat super cubiculum regis, postulabant pacem, eo quod alerentur regiones eorum ab illo. 21. Statuto autem die, Herodes vestitus veste regia, sedit pro tribunali, et concionabatur ad eos. 22. Populus autem acclamabat : Dei voces, et non hominis. 23. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eo quod non dedisset honorem Deo; et consumptus a vermibus expiravit. 24. Verbum autem Domini crescebat, et multiplicabatur. 25. Barnabas autem et Saulus reversi sunt ab Hierosolymis expleto ministerio, assumpto Joanne, qui cognominatus est Marcus.

Vers. 1. 1. EODEM AUTEM TEMPORE, — puta inchoato anno 2 Claudii et Christi 43, quo cœpit fames, ut dixi in fine capitis præcedentis.

HERODES, — non Ascalonita, qui infantes in ortu Christi occidit; nec Antipas, qui Joannem Baptistam decollavit et Christum illusit : sed Agrippa, filius Aristobuli, filii Herodis Ascalonitæ. Ita Syrus et Eusebius, lib. II, cap. X. Vocatur rex, non tetrarcha, quia regnum regisque nomen a Caio Caligula Imperatore obtinuerat, eo quod sub Tiberio Cæsare, Caio familiaris, Tiberio celerem mortem, ut Caius nepos ei in imperio succederet, optasset, ideoque a Tiberio in carcerem detrusus esset : unde mox moriente Tiberio, succedens Caius, Agrippam carcere liberatum regem Judææ creavit, uti narrat Josephus, lib. XVIII, cap. VIII, et lib. XIX, cap. V.

Herodes varii. Nota : Quatuor fuerunt Herodes : *primus*, Ascalonita; *secundus*, Antipas, filius Ascalonitæ; *tertius*, hic Agrippa, Antipæ ex fratre nepos; *quartus*, Agrippa junior, hujus senioris filius, de quo cap. XXV, 16, qui fuit tempore excidii Hierosolymitani, cui Josephus suam historiam Judaicam dedicavit.

UT AFFLIGERET. — Quia, teste Josepho, Judaismi et Judæorum erat studiosissimus, atque a Caio cum regno jus etiam in res sacras, templum et sacerdotium obtinuerat. Adeo enim Caio ob optatum et prædictum ei imperium, erat carus, ut Caius creatus Imperator, mox Agrippæ donarit catenam auream, pondere parem ferreæ, qua eum onerarat et vinxerat Tiberius, ait Josephus, lib. XIX, cap. V. Videtur Agrippa Romæ didicisse crudelitatem a Tiberio Cæsare, a quo conjectus in vincula, a Caio evectus fuit ad regnum : perinde ac Tiberius ab exilio Rhodiensi vocatus est ad imperium, de quo Suetonius in ejus Vita, cap. LIX : « Multa, ait, ita sæve et atrociter factitavit, ut nonnulli versiculis quoque et præsentia exprobrarent, et futura denuntiarent mala : »

Asper et immitis, breviter vis omnia dicam?
Dispeream, si te mater amare potest.
Aurea mutasti Saturni sæcula, Cæsar :
Incolumi nam te, ferrea semper erunt.
Fastidit vinum, quia jam sitit iste cruorem,
Tam bibit hunc avide, quam bibit ante merum.
Aspice Felicem sibi, non tibi, Romule, Syllam :
Et Marium, si vis, aspice, sed reducem.
Nec non Antoni civilia bella moventis,
Nec semel infectas aspice cæde manus.
Et dic : Roma perit : regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Vers. 2. Causæ necis S. Jacobi. Prima. Secunda. 2. OCCIDIT AUTEM JACOBUM. — Cur Jacobum præ cæteris Apostolis? Respondeo : *Primo*, quia hic Jacobus major, frater Joannis, erat unus e primariis tribus Apostolis, adeoque e columnis Ecclesiæ. *Secundo*, quia, ut ait S. Chrysostomus et Theophylactus in cap. XVII S. *Matth.*, Jacobus hic quasi Boanerges, id est filius tonitrui, in prædicatione Evangelii erat igneus quasi fulmen, ac Judæis terribilis et gravis quasi tonitru, confutando Judæos et judaismum, ideoque ab eis postulatus ad necem. *Tertio*, quia ex Hispania obita celebris rerumque gestarum gloria clarus, oculos omnium in se convertebat, ac nominatim quod duos famosos magos, Philethum et Hermogenem, ad Christum convertisset : forte etiam Judæi, qui plurimi tum in Hispania degebant, ejus prædicatione et gestis offensi, litteras ad suos Hierosolymitas dederant, ut Jacobum e medio tollerent. Denique probabile est cæteros plerosque Apostolos abfuisse Hierosolymis, imo abiisse in suas provincias, ut proinde eos comprehendere non potuerit Herodes, de quo mox plura. Tertia. Quarta.

Occidit autem Herodes Jacobum, tum ut Judæos magis sibi conciliaret, tum quia Judaismi, quem S. Jacobus impugnabat, erat amantissimus. Unde Josephus, lib. XIX *Antiq.*, cap. VII : « Quapropter, inquit, libenter et continue degebat Hierosolymis, institutorum ac rituum patriæ servator religiosissimus. Purus enim erat a contaminamentis omnibus, nec ulla dies ei præteribat absque sacrificio. » Porro occisus est S. Jacobus a Judæis paulo ante Pascha, puta ante 14 lunam primi mensis Nisan, vel paulo post, ut volunt alii. Unde *Rom. Martyr.* 25 julii ait, « prope Pascha, » non definiens ante, an post : nam paulo post ejus necem, voluit Herodes occidere quoque Petrum post dies azymorum, id est post octavam Paschatis. S. Hieronymus, in cap. XLIII *Ezech.*, scribit S. Jacobum immolatum altera die Paschatis, scilicet decima quinta luna, in qua Christus occisus est. Ado Trevirensis, in *Martyr.*, et Calixtus Papa I, *De Miraculis S. Jacobi*, scribunt eum occisum 25 martii, quo pariter die ante decem annos, puta anno Christi 34, occisus fuerat Christus. Christophorus tamen a Castro, in *Histor. Deipar.*, cap. XVIII, censet eum occisum in aprili in diebus azymorum : festum tamen ejus celebratur die 25 julii, quia eo die translatum est ejus corpus Compostellam, ubi miraculis plurimis coruscans magno Hispanorum, imo peregrinorum e toto orbe confluentium confluxu colitur; quæ peregrinatio celebrari cœpit anno Domini 1220, teste S. Antonino, I part. *Hist.*, tit. VI, cap. VIII.

GLADIO. — Quia licet in veteri Testamento vix legamus Judæos usos gladio in pœnis reorum, tamen postquam in Romanorum potestatem venerunt, eo, more Romanorum, usi sint eorum Tetrarchæ et Reges : unde et Herodes Antipas, hujus Herodis patruus, gladio occidit S. Joannem Baptistam.

Porro S. Jacobus vadens ad mortem, suum accusatorem, nomine Josiam, sua constantia et sanctitate ita obstupefecit, ut eum ad Christum converterit martyremque effecerit. Audi ex S. Clemente Eusebium, lib. II *Hist.*, cap. IX : « Is sane qui eum ad tribunal duxerat, cum martyrium subiturum cerneret, ea re motus, et se Christianum esse ultro confessus est. Ducti sunt igitur

simul uterque. Ille vero in itinere petiit ut ignosceretur sibi a Jacobo. Hic cum parumper deliberasset : Pax tibi, inquit, et osculatus est eum; atque ita simul uterque decollatus est. » Addit S. Isidorus S. Jacobum euntem ad martyrium, paralyticum suam opem inclamantem membris et sanitati restituisse.

Privilegia S. Jacobi. Primum. Nota : S. Jacobi laus et gloria prima est, quod primus omnium Apostolorum pro Christo martyrium generose obierit, cæterisque ad illud dux et choragus fuerit. Ex adverso frater ejus S. Joannes agmen Apostolorum claudit, et ultimus omnium defunctus est grandævus anno Christi 101, post Christi passionem 68, post Jacobi necem 58. Quare hi duo fratres cæterorum omnium Apostolorum vitam et mortem sua morte, quasi initio et fine complectuntur, inchoant et terminant, eorumque sunt quasi A et Ω.

Secundum. *Secunda*, quod cognatus fuerit Christi, natus ex patre Zebedæo et matre Maria Salome, quæ Sanctorum catalogo adscripta, religiose colitur Verulis in Italia, ubi ejus corpus requiescit.

Tertium. *Tertia*, quod a Christo mutatum sit ei nomen, ac cum fratre Joanne vocatus sit « Boanerges, » id est filius tonitrui, id est tonitru et fulmen : fulmineus enim fuit zelo, actione, prædicatione, miraculis. Nulli alteri Apostolo Christus mutavit nomen, nisi Simoni, quem vocavit « Cepham, » id est Petrum, eo quod illum Ecclesiæ suæ destinaret basin et Primatem.

Quartum. *Quarta*, quod a Christo præ cæteris Apostolis electus fuerit et dilectus : hi enim tres, Petrus, Jacobus et Joannes, quasi triumviri Christi, soli interfuerunt ejus transfigurationi in monte Thabor et orationi ultimæ in horto paulo ante mortem, in qua sudavit aquam et sanguinem. Insuper semper mansit virgo, æque ac frater ejus Joannes. Unde de utroque loquens Epiphanius, *Hæres.* 58 : « Quinam ergo, inquit, hi fuerint, quam generosi Apostoli, et monasticam vitam degentes, ac deinceps virgines. »

Quintum. *Quinta*, quod Christi fuerit amantissimus ejusque honoris zelosissimus. Unde *Lucæ* IX, 54, cum Samaritæ Christum spernerent, indignans et Christi injuriam ulcisci volens, ingenti zelo, etsi adhuc rudi et impolito dixit : « Domine, vis dicimus ut ignis descendat de cœlo, et consumat illos? » *q. d.* Vis ut instar Eliæ eos igne cœlesti et fulmine afflemus? « Surrexit enim Elias propheta quasi ignis, et verbum ipsius quasi facula ardebat, » *Eccles.* XLVIII, 1.

[Sex]tum. *Sexta*, quod B. Virgini carissimus fuerit. Unde ipsa adhuc vivens Hierosolymæ, eidem apparuit Cæsaraugustæ, insistens columnæ, jussitque ibidem oratorium sibi extrui, prædicens illam Hispaniæ partem sibi fore devotissimam. Quare S. Jacobus eidem sacellum, omnium in orbe primum, exædificavit. Ita referunt *Annales Hispaniæ*.

Septimum. *Septima*, quod Hispaniam a Mauris et Saracenis liberarit, visibiliter præiens aciem Ramiri regis, dum ille anno Domini 834, cum innumeris Saracenis e recenti victoria insolentibus, sibique insultantibus, monitu et invocatione S. Jacobi confligens, eos omnes vel cecidit, vel cepit, vel in fugam egit. Unde et Hispani in præliis eum jugiter invocant, et ejus ope illustres contra fidei hostes obtinuerunt et obtinent victorias. Quare in ejus honorem instituerunt Ordinem Militarem Equitum S. Jacobi, qui cœpit sub Alfonso IX, rege Hispaniæ, anno Domini 1158.

Octavum. *Octava*, Jacobo debet Hispania quod a Christo hucusque in vera et orthodoxa Christi fide constans perstiterit, ut merito reges ejus Catholici cognominentur, ipsaque sit basis et columen fidei et Ecclesiæ, quodque fidem Christi cum æterna nominis sui gloria per Indias, tam Orientis quam Occidentis, longe lateque propagarit, et in dies magis magisque propaget.

Censet S. Isidorus, et Lucius Dexter in *Chronico*, idque habet Liturgia Mozarabum, et versio Arabica, S. Jacobum hunc, fratrem S. Joannis, scripsisse epistolam Canonicam, quæ vulgo S. Jacobi dicitur; Eusebius tamen, S. Hieronymus et alii multi censent eam scriptam a Jacobo Minore, qui *frater Domini* dictus, primus fuit Episcopus Hierosolymorum; quod in ipsa ejus Epistola discutiendum erit.

Nonum. Denique, sicut S. Joannes Baptista occisus est ab Herodiade, quæ erat soror hujus Herodis Agrippæ, eo quod incestas ejus nuptias cum Herode Antipa, patruo suo, culpasset; ita et S. Jacobus occisus est a fratre ejus Agrippa : nimirum S. Joannem martyrii socium merebatur S. Jacobus; itaque Herodias Joannicida fratrem Herodem, et Herodes Jacobicida sororem Herodiadem, velut dignum patella operculum poscebat, nimirum uterque mali corvi malum fuit ovum. Uterque enim prognatus est ex Herode Ascalonita, qui fuit infanticida, et in eis Christicida. Hic enim utriusque fuit avus : genuit enim Aristobulum, qui fuit pater Herodis Agrippæ et Herodiadis.

Addit L. Dexter in *Chronico*, anno Christi 41 : « Ex Hispania rediens Jacobus Gallias invisit, ac Britannias, ac Venetiarum oppida, ubi prædicat, ac Hierosolymam revertitur, de rebus gravissimis consulturus B. Virginem et Petrum. » Et mox anno Christi 42 : « Prædicans acerrime Judæis, prius interfuit hoc anno consecrationi ædis sacræ Nazareth (quæ Lauretum ab angelis translata, inde nunc Lauretana dicitur), in qua Virgo Deum concepit, præsentibus nonnullis Apostolorum : succiso ab Herode capite, recens Hierosolymam reversus, nobile martyrium 25 die martii (quo et Christus crucifixus est) gloriose pertulit. Discipuli S. Jacobi, Dei monitu Virginisque consilio, corpus magistri Joppe in navi deponentes, Iriam Flaviam Gallæciæ civitatem felici navigatione pervenerunt. Altare super sacrum corpus erigunt, et more sacro, Basilius, Athanasius, Chrysogonus, Agathodorus, Elpidius (qui nuntio accepto de

corpore sui parentis in Hispanias allato, mox Iriam accurrunt) sacrant, et Apostolo dicant. » Subdit anno Christi 50, S. Petrum Hispanias adiisse, multis eum comitantibus, inde in Africam et Ægyptum transisse. Horum omnium fides sit penes auctorem, quæ quanta sit dixi in fine Chronotaxeos.

Quo anno occisus Jacobus? Resp. Primo. Quæres, quoto Christi anno occisus est S. Jacobus? *Primo* Eusebius, in *Chronico*, ait eum occisum anno Christi 36, qui fuit Tiberii imperatoris 20, a morte Christi 2. Verum irrepsit error in Chronicon hoc. Nam eo tempore necdum regnabat Herodes Agrippa, qui eum occidit : cœpit enim regnare cum Caio, successore Tiberii. Unde idem Eusebius, lib. II *Histor.*, cap. VIII et IX, ait eum occisum, æque ac Petrum incarceratum, sub Claudio imperatore.

Secundo. *Secundo*, alii Jacobi necem contigisse putant anno Claudii 8, Christi 49, qui fuit a morte ejus 15, eo quod Herodes Agrippa paulo post eum occisum, et Petrum incarceratum, sit occisus ab angelo, cap. XII. Mortuus est autem Agrippa anno 9 Claudii, ait Tacitus lib. XII *Annal.* Sed errat Tacitus; nam Agrippa 3 Claudii anno defunctus est, uti passim tradunt Historici.

Tertio. *Tertio*, Baronius putat S. Jacobum decollatum anno Claudii 2, Christi 44, qui fuit a morte ejus 11: Herodem vero percussum ab angelo anno Claudii 4, Christi 46. Verum cæteri tradunt eum tantum tres annos regnasse sub Claudio, et quatuor sub Caio, hoc est universim septem annos.

Quarto. *Quarto*, Onuphrius, in *Chron.*, et Mariana, *Hist. Hispan.*, lib. IV, cap. II, S. Jacobi necem consignant anno Christi 42, qui fuit Claudii imperatoris primus. Nam anno sequente, puta 2 Claudii, Petrus statim a nece Jacobi incarceratus, ab angelo liberatus profectus est Romam, uti omnes tradunt. Sic et L. Dexter, in *Chronico*, tradit S. Jacobum occisum anno Christi 42, die 25 martii.

Quinto. *Quinto*, Genebrardi in *Chronol.*, lib. II, eam ponit anno Christi 46, qui, inquit, fuit Claudii tertius, Agrippæ septimus et ultimus : septennium enim eum regnasse docet Josephus loco mox citando; nam paulo post occisum Jacobum occisus est, ita ut quatuor annos regnarit sub Caio, tres sub Claudio. Verum non statim a nece Jacobi ab angelo percussus est Agrippa : nam, ut ait Lucas, in fine hujus capitis, Agrippa occisus est Cæsareæ : eo autem ascendit post moram aliquam actam Hierosolymæ a nece Jacobi. Rursum non statim ut ascendit Cæsaream, ibi percussus est. Nam Lucas narrat interim famem accidisse prædictam ab Agabo : Tyrii enim et Sidonii facto concursu, per Blastum conati sunt Agrippam sibi reconciliare, eo quod alerentur eorum regiones ab illo, ut ait Lucas, vers. 20. Non ergo paucis diebus Agrippa Cæsareæ commoratus est; sed partem anni sexti regni sui et totum septimum ibi transegit. Quocirca

Sexto. *Sexto*, alii censent S. Jacobum occisum et S. Petrum incarceratum fuisse in Paschate, anno Claudii 2 incipiente, qui fuit Christi 43, nonus ab ejus morte. Tunc enim Agrippa Roma, ubi a Claudio in regno fuerat confirmatus, celeriter rediens Hierosolymam ante Pascha, volens Judæis gratificari, S. Jacobum occidit et S. Petrum vinxit: sed ille ab angelo liberatus, multis Asiæ provinciis peragratis, Romam ingressus, Romanam cathedram erexit die 18 januarii, sub finem anni 2 Claudii, qui finiendus erat die 24 januarii, inchoato jam anno Christi 44; ac eodem jam currente, et post diem 24 januarii concurrente cum anno 3 Claudii imperatoris, Agrippa percussus est ab angelo, cum septem annos regnasset, nimirum quatuor sub Caio, tres sub Claudio. Sic enim omnia apposite inter se per annos distributa connexa cohærent. Ita Josephus, qui tum vivebat et hæc spectabat, lib. XIX *Antiq.*, cap. VIII, et ex eo Christophorus a Castro, in *Hist. Deipar.*, cap. XVIII, pag. 530, quem vide. Eodem anno Christi 43, Thaddæus missus est ad Abagarum (uti ei vivens promiserat Christus), eumque cum populo Edesseno fide Christi imbuit et baptizavit, teste Eusebio, lib. I *Hist.*, cap. XIII.

Sententia Auctoris. Mihi magis probatur sententia Baronii, excepto anno quo ab angelo percussus est Herodes : illum enim censeo fuisse Christi 45, Claudii tertium : nam ultra tertium Claudii annum non regnasse, nec vixisse Herodem consentiunt Chronologi et Historici. Porro primus Claudii annus incidit in annum Christi 43, non 42, uti tradit Eusebius et cæteri; nam Christus mortuus est anno Tiberii 18, uti omnes consentiunt, agens annum ætatis 34. Tiberius autem 22 annos regnavit, cui successit Caius per 4 annos. Caio successit Claudius : combina horum annos cum annis Christi, invenies Claudii 1 annum incidere in annum Christi 43, non 42; anno ergo Christi 44 Petrus e carcere liber, variis provinciis peragratis, Romam contendit ibique cathedram posuit 18 januarii, inchoante anno 45 Christi, et finiente anno Claudii secundo. Nam tertius Claudii annus inchoandus erat die 24 januarii ejusdem anni. Id patet ex eo quod Petrus sederit Romæ 25 annis. Jam incipe ab anno 3 Claudii, et numera reliquos ejus 12 annos (universim enim regnavit 14 annis), adde annos 13 Neronis (13 enim anno Neronis, ab eo occisus est Petrus), qui sucessit Claudio, habebis annos 25 Sedis Romanæ S. Petri.

Quo anno Apostoli dispersi? Resp. Primo. Quæres *secundo*, quoto post Christi in cœlum ascensum anno Apostoli discesserunt e Judæa in suas provincias, ut toto orbe evangelizarent Gentibus quibuslibet? Respondeo : varii varium assignant annum. *Primo*, Apollonius, qui vixit anno Christi 220, scribit apud Eusebium, lib. V *Hist.*, cap. XVII, Christum jussisse Apostolis, ne ante 12 annos a morte sua computandos, Hierosolymis discederent. Id accepit ex Clemente Alexandrino, qui paulo ante vixit et scripsit, scilicet anno

Christi 190. Clemens enim, lib. VI *Strom.*, idem tradit : sed Clementis hujus scripta vitiata sunt ab hæreticis, ideoque inter apocrypha relata a Gelasio Pontifice, æque ac Itinerarium Petri, a quodam Clemente (non illo Romano Pontifice, S. Petri discipulo et successore, uti præ se fert) compositum, ubi idem de hisce 12 annis a Christo Apostolis præstitutis, dicitur : ex quo primo desumpta et propagata videtur hæc traditio. Sed eam falsam esse et confictam patet ex hisce Actis Apostolorum. Nam paulo post necem S. Stephani, Philippus Samariam convertit; unde eo Hierosolymis acciti discesserunt sancti Petrus et Joannes, ut Samaritis sacramentum Confirmationis impenderent. Rursum ex iisdem patet S. Petrum paulo post lustrasse Joppen, Lyddam aliasque civitates Judææ; deinde Cæsareæ Christi fidem prædicasse Cornelio; ac tandem cathedram suam Antiochiæ collocasse per septem annos, donec eam Romam transferret, quod factum est anno circiter decimo post ascensum Christi in cœlum.

Secundo, anno Christi 44. *Secundo*, Baronius, quem multi sequuntur, ac Lorinus hic ad vers. 20 censent Apostolos se dispersisse per orbem post necem S. Jacobi, anno Christi 44, qui fuit decimus a Christi morte et resurrectione : unde S. Matthæum paulo ante, puta anno Christi 41, scripsisse Evangelium. Causam dispersionis fuisse persecutionem Herodis, qua occidit S. Jacobum et incarceravit S. Petrum, eum et cæteros occisurus, si potuisset : quocirca illos periculum fugientes, profectos esse ad Gentes. Multo longius abeunt, qui Apostolos universaliter per orbem dispersos esse opinantur post primum Concilium Hierosolymis habitum, *Act.* XV; hoc enim celebratum esse anno Christi 51, ut vult Baronius, vel 54, ut vult S. Hieronymus. Citant pro hac sententia S. Chrysostomum, hom. 25 *in Acta*, sed falso.

Refutatur. Primo. Verum hæc sententia difficilis est creditu. *Primo*, quia Eusebius, lib. I *Hist.*, cap. XIII, scribit sanctum Thaddæum, profectum Edessam Syriæ anno Christi 43, convertisse Abagarum regem et populum Edessenum ad Christum, uti Abagaro olim scripserat et promiserat Christus. Quocirca Lucius Dexter, in *Chronic.*, et Genebrardus, in *Chronol.*, censent divisionem Apostolorum factam anno Christi 41, qui fuit septimus a morte ejus. Sed nec hoc satisfacit, ob sequentes rationes.

Secundo. *Secundo*, quia S. Jacobus in Hispanias profectus est, utique ante annum Christi 44; nam eo occisus est Hierosolymæ ab Herode. Eum enim in Hispania prædicasse, universalis est et immemorabilis non tantum Hispaniæ, sed et fidelium ubique traditio, cui refragari nemo queat. Jacobus ergo in Hispanias profectus est sub annum Christi 37. Ergo eodem cæteri quoque in sua loca abiisse videntur.

Tertio. *Tertio*, quia Christus jusserat Apostolis ut manerent Hierosolymis usque dum reciperent Spiritum Sanctum in Pentecoste, ut eo recepto linguis igneis irent prædicatum per totum orbem, ut patet *Act.* I; si enim decem annos mansissent in Judæa, tarde admodum executi essent mandatum Christi de prædicando Gentibus per totum orbem, et parum temporis ad id exequendum habuissent. Plerique enim anno trigesimo apostolatum cum vita et martyrio finierunt. Adde, pauci fuerunt, puta duodecim, et tamen hi remotissimas et plurimas gentes, vastas et amplas adire et convertere debebant.

Quarto. *Quarto*, quis credat eos omnes decennium integrum posuisse apud paucos perfidos et obstinatos in sua lege Judæos, cum scirent totum orbem sibi a Christo præscriptum et demandatum esse? Sane pauci anni sufficiebant ad prædicandum per totam Judæam, præsertim cum ibidem Diaconos et Presbyteros ordinassent; quin et S. Jacobum, fratrem Domini, constituissent Episcopum.

Quinto. *Quinto*, quia S. Paulus, *Galat.*, I, 19, ait se post triennium a conversione sua (quæ contigit anno Christi 36, vel, ut alii volunt, 35), puta anno Christi 38, vel 39, ascendentem Hierosolymam, neminem Apostolorum vidisse, nisi S. Petrum et Jacobum, fratrem Domini : quia scilicet cæteri ad evangelizandum toto orbe erant dispersi, ait S. Hieronymus, Anselmus, Claudius Taurinensis et Cajetanus ibid. Hinc et S. Lucas describens acta S. Petri, et ortum progressumque Ecclesiæ in Judæa, nullam aliorum Apostolorum mentionem facit, nisi S. Joannis; utique facturus si in ea diutius mansissent.

Tertia genuina, anno Christi 37. Ob hæc ergo argumenta probabilius videtur, Apostolos longe ante annum Christi 44, qui fuit decimus a morte ejus, in suas provincias discessisse : quo anno discesserint, præcise definire non ausim. Probabile est eos discessisse paulo post conversum a Petro Cornelium : tunc enim apertum est publice per cœleste oraculum ostium fidei Gentibus, iisque jussus est illico Petrus, ac consequenter et cæteri evangelizare. Quocirca ipse mox adiit Antiochiam ibique cathedram constituit anno Christi 37. Videntur ergo sub idem tempus quoque cæteri suas adiisse gentes, in eisque Ecclesias erexisse, ibique suas cathedras posuisse. Quis enim credat eos cœlesti visione Petri admonitos, jam esse tempus prædicandi Gentibus, tardasse et distulisse hujus moniti, imo præcepti divini executionem per septem vel octo annos, puta ab anno Christi 37, usque ad 44. Videntur ergo discessisse sub annum Christi 37, unde et anno Christi 36 Deus convertit Saulum eumque Gentium Apostolum et doctorem designavit. Quod si quis eodem anno Christi 36 contendat Cornelium fuisse conversum, et paulo post Apostolos, saltem aliquos ivisse in suas provincias, non repugnabo. Sub idem enim tempus videtur apertum Gentibus fidei ostium, quo Saulus conversus creatus est a Deo Gentium doctor.

Quarto, anno Christi 43

Imo noster Gaspar Sanchez, tract. 1 *De Prædic. S. Jacobi in Hispania*, cap. VI, et Christophorus a Castro in *Histor. Deiparæ*, cap. XVIII, pag. 541, censent Apostolos statim a Pentecoste, anno Christi 34, ivisse in suas provincias. Probant id

Prob. Primo.

primo, quia ideo in fine illius anni 34, ut tradit Eusebius in *Chronico*, et alii, ordinasse videntur sanctum Jacobum, fratrem Domini, Episcopum Hierosolymæ, ut Judæorum curam pastoralem in ipsum transferrent, ipsi vero discederent ad Gentes.

Secundo.

Secundo, id probant ex Melitone Sardensi, quem citat Beda in cap. VIII *Act.*, et ex Prochoro, discipulo S. Joannis: sed utriusque scripta sunt vitiata, apocrypha et fabulosa.

Tertio.

Tertio, quia Christus ascendens in cœlum jussit dixitque Apostolis, *Marc.* cap. ult: « In mundum universum euntes, docete omnes gentes, » *q. d.* « Ite, quia jam tempus est, » ait S. Thomas, Hugo et Cajetanus, qui et addit, hoc mandato revocatum esse illud anterius, « In viam Gentium ne abieritis. »

Quarto.

Quarto, quia Ecclesia in Officio Pentecostes, in Vesperis secundis, ad *Magnificat* canit: « Hodie completi sunt dies Pentecostes; hodie Spiritus Sanctus in igne discipulis apparuit, et tribuit eis charismatum dona: misit eos in universum mundum prædicare. » Similiter loquitur S. Leo, serm. 1 *in Natali S. Petri et Pauli*. Item Metaphrastes et alii. Unde concludit Sanchez paulo post Pentecosten Apostolos prædicasse Gentibus et ad eas profectos esse ante conversionem Cornelii, quam ipse censet factam anno 36 Christi, qui fuit secundus ab ejus morte. Licet enim posterius eam narret Lucas, eam tamen esse præponendam: Lucam enim per hysterologiam gesta Petri postponere, ut narrata conversione S. Pauli, ejus gesta eodem historiæ filo pertexat, quibus pertextis gesta S. Petri enarrare aggreditur.

Refutatur.

Verum difficile est creditu Apostolos ivisse ad Gentes ante apertum iis cœlitus fidei ostium per conversionem Cornelii. Ideo enim Deus illam cœlesti visione Petro præmonstravit, ut per illam Apostolis iter ad Gentes panderet: alioqui enim Judæi, quales erant plerique primi Christiani, id non permisissent, imo iis restitissent, uti restiterunt S. Petro, cap. XI, vers. 3. Sed Petrus per visionem a Deo acceptam eis satisfecit.

Ad argumentum primum.

Quare argumenta a Sanchez allata probant duntaxat a Pentecoste licuisse Apostolis prædicare Gentibus, uti recte judicavit Gabriel Vasquez, quem citat Sanchez, cap. VIII; imo eosdem prædicasse Gentibus, quæ se Judæis miscebant in concionibus S. Petri et Apostolorum: non tamen probant eos statim a Pentecoste ivisse in suas provincias, tum quia primo satisfacere debebant Judæis, qui prætendebant Messiam sive Christum ejusque Evangelium ad se pertinere, non ad Gentes: illum enim ad se esse missum, eo quod patribus suis fuisset promissus: hoc autem fecerunt ordinando Hierosolymæ Episcopum S. Jacobum, dispergendo se per cæteras Judææ, Galilææ et Samariæ civitates, ibique evangelizando; tum quia exspectabant occasionem et tempus, quo a Deo discedere monerentur, ut hoc Judæis possent obtendere, ne ipsis abeuntibus obstreperent, aut schisma facerent: hoc autem factum est per visionem S. Petro oblatam.

Rursum illa argumenta recte probant Apostolos iter suum non distulisse per multos, v. g. decem annos, sed rebus in Judæa compositis mox discessisse. Hoc autem factum est, cum Petrus obita Judæa, Lydda et Joppe, ubi multos dies mansit, ait Lucas, cap. IX, missus est Cæsaream ad convertendum Cornelium: quod factum est sub annum Christi 37, ut dixi in fine cap. X; ac consequenter tunc pariter videntur Apostoli in suas oras profecti. Sic enim omnia suavi dispositione et concinna narratione connexa cohærent. Nam ab anno Christi 34 usque ad 37, Apostoli omnes, per triennium integrum evangelizando Judæis, abunde eis satisfecerunt: unde eo expleto, anno Christi 37, converso Cornelio et patefacto cœlitus Gentibus ad Ecclesiam ingressu, omnes se ad iter in suas provincias accinxerunt.

Confirmatur *primo*, quia Lucius Dexter, in *Chronico*, et alii tradunt S. Jacobum anno Christi 37 profectum in suam provinciam, puta Hispaniam: ergo idem cæteri plerique fecerunt alternative. Dico, *plerique et alternative*. Nam non omnes simul eodem tempore præcise discesserunt, sed alii citius, alii tardius, pro rerum et negotiorum commoditate, vel necessitate, ut recte advertit Christophorus a Castro, cap. XVIII *Hist. Deiparæ*. Sic S. Joannes diutius ibidem mansit, ut serviret B. Virgini, cui a Christo datus erat custos imo filius; S. Petrus Judæis vel præsens, vel vicinus esse voluit per decem annos, ex quibus septem egit Pontificem Antiochiæ, sed ita, ut crebro in Judæam et Jerusalem excurreret. Unde S. Paulus anno Christi 39, veniens Hierosolymam, eum ibidem invenit et convenit, *Galat.* I, 19; S. Petrus enim præcipue erat Judæorum Apostolus, sicut Paulus Gentium, *Galat.* II, 9.

Diutius mansit S. Joannes et S. Petrus in Judæa. Cur?

Confirmatur *secundo*, quia Apostolos Hierosolymis non discessisse ante conversionem Cornelii, patet ex eo quod Lucas, cap. XI, vers. 1, dicat illos eam ibidem audivisse: « Audierunt, ait, Apostoli et fratres qui erant in Judæa, quoniam et Gentes receperunt verbum Dei: » ergo ante non receperant, nec eis ex professo prædicarant Apostoli. Quod vero mox post conversum Cornelium discesserint in suas provincias, liquet ex eo quod paulo post Lucas, vers. 22, dicat Barnabam missum esse Antiochiam, non ab Apostolis, utpote jam profectis et absentibus, sed a presbyteris Ecclesiæ. « Pervenit, ait, sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Hierosolymis, super istis, et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. »

Confirmatur *tertio*, quia ideo Herodes anno

Christi 43 apprehendit Petrum, et Jacobum occidit præ cæteris Apostolis, cap. XII, vers. 1, eo quod cæteri jam abiissent ad suas gentes.

Chronotaxis Apostolorum.

Hæc itaque est Chronotaxis Christi, Apostolorum et primitivæ Ecclesiæ.

Christus occisus resurrexit, ascendit in cœlum, indeque misit Spiritum Sanctum in Pentecoste, anno a nativitate sua 34.

Eodem anno S. Petrus prædicans convertit tria et mox quinque hominum millia.

Eodem quoque creati sunt primi septem Diaconi, *Act.* VI.

Eodem anno lapidatus est Stephanus, die 26 decembris.

Et die sequenti puta 27, S. Jacobus Minor creatus est primus Hierosolymorum Episcopus.

Paulus conversus est ad Christum anno Christi 36.

Cornelius, conversus a S. Petro, patefacit ostium fidei Gentibus initio anni 37.

S. Petrus posuit cathedram Antiochiæ eodem anno 37, in eaque sedit septem annos. Hic annus fuit 4 ab ascensu Christi, ut habet *Chronicon Alexandrinum.*

S. Jacobus in Hispanias profectus est, cæterique Apostoli in suas provincias, eodem anno Domini 37.

Fames prædicta ab Agabo toto orbe cœpit anno Domini 42.

S. Jacobus rediens Hierosolymam occisus est ab Herode Agrippa circa Pascha, anno Domini 44.

S. Petrus vinctus est ab Herode, et liberatus ab angelo anno Christi 44.

S. Petrus post septennem sedem Antiochiæ, liberatus e vinculis Herodis, multis locis peragratis, Romam ingreditur, ibique cathedram collocat die 18 januarii, finiente anno 2 Claudii Imperatoris, sub initium anni Christi 45.

Eodem anno 45 Paulus cum Barnaba missus iturusque ad Gentes, rapitur in tertium cœlum; de quo cap. sequent., vers. 2.

Vers. 3.

3. APPOSUIT UT APPREHENDERET ET PETRUM. — Τὸ *et* æque ac *apposuit* emphasin habent, *q. d.* Occiso Jacobo, crevit animus et improbitas Herodi, ut etiam in ipsum Ecclesiæ Primatem, puta S. Petrum, auderet manus sacrilegas injicire (1). Causam dat S. Chrysostomus, vel potius Proclus, in *Encomio vinculorum S. Petri*, apud Surium die 1 augusti : « Nam putabant (Judæi) illud futurum, ait, ut si Petrum Apostolum de medio sustulissent, facile reliquos Apostolos superarent. Ille enim erat qui contrarias voces mittebat, quique in conciliis, in judiciis et in synagogis cum adversariis certabat, et Jesu nomen palam prædicans, invocato ejus nomine, præcipua quædam miracula faciebat. » Et inferius hosce S. Petro dat titulos : « Vere hic est Apostolorum firmamentum, et sacratus cœlorum magister, arcanorum interpres, nutantium confirmator, lapsos erigens, firmos conservans, pœnitentiæ dux ardentissimus : Petrus denique magnum illud orbis terrarum miraculum, Ecclesiæ jactatio, discipulorum decus, eorum qui recte sentiunt, ornamentum, Theologorum pulchritudo, Christi os, mens cœlestis, Trinitatis pulcherrimum tabernaculum, lapsorum reconciliator, honeste viventium ductor, recte currentium propugnator, omni cœlesti et humana laude, omni præconio dignissimus. Cujus si umbra et lintei morbos profligarunt, certe catenæ quæ venerandum Apostoli corpus contigerunt, quanto propiorem tactum habuerunt, tanto abundantiorem miraculorum vim participarunt, » etc. Subdit hac catena diabolum fugari : « Non enim ferre potest Spiritus Sancti gratiam has catenas obumbrantem, neque scintillas ex divino illarum igne exilientes sustinet, sed ab ipsis inceditur atque comburitur. »

S. Petri elogia.

ERANT AUTEM DIES AZYMORUM, — qui per septem dies continuos a Paschate celebrabantur, ita dicti, quod in iis nullis panibus nisi azymis, id est fermento carentibus, vesci Judæis liceret. Addit hoc Lucas, tum ut denotet tempus necis S. Jacobi et carceris S. Petri, tum ut indicet causam cur non illico occisus sit S. Petrus, sed dilatus post Pascha, quia scilicet erant dies festi azymorum, quos sanguine effuso maculare et funestare nolebat Herodes; tum denique ut indicet perversitatem Herodis et Judæorum, qui in diebus azymorum, quibus debebant vacare Deo esseque azymi, carentes omni fermento malitiæ et nequitiæ, ut ait Apostolus, I *Cor.* V, 8, exarserunt odio et invidia in Ecclesiam, summumque scelus in ejus caput S. Petrum designarunt. Ita et hodie sæpe fit, ut homines suis cupiditatibus addicti, in majoribus festis majora designent scelera, tum quia festo se suamque malitiam abscondere et latere posse putant; tum quia ad hoc eos instigat diabolus, ut festi sanctitatem atroci scelere profanet et violet. De diebus azymorum et Paschate dixi *Exod.* XII.

Vers. 4.

4. TRADENS QUATUOR QUATERNIONIBUS. — Syrus, *tradidit eum sedecim militibus custodiendum.* Causam dat Œcumenius : « Ut singulis noctis vigiliis, hoc est, ternis inæqualibus horis, quatuor advigilarent custodes, » ut scilicet prioribus fessis et dormiturientibus novi et vigiles succederent. Tam arcte S. Petrum custodivit, quia audierat eum facere miracula, ne per ea elaberetur e carcere, præsertim quia eum olim ex carcere cum S. Joanne per angelum evasisse audierat, *Actor.* V, 19.

POST PASCHA. — Hinc videtur quod Agrippa S. Jacobum occiderit ante Pascha, ne dies pas-

(1) Solent Nov. Test. Scriptores verbum πρεστίθημι aliis verbis addere, ita, ut partim adverbialiter ponatur pro *deinde, amplius, porro, præterea*, et indicet aliquem pergere in agendo; partim vero plene abundet. Imitati sunt hac in re Scriptores Hebraicos qui eadem ratione suum יסף aliis verbis addere solent, v. g. *Gen.* VIII, 10; *Deut.* III, 26.

chales ejus nece et sanguine funestaret. Erat enim ipse judaismi studiosissimus, ideoque in iis noluit occidere S. Petrum, sed causam ejus distulit post Pascha, id est post dies paschales, sive post octavam Paschæ; Pascha enim celebrabatur per septem dies. Secus sentit S. Hieronymus, in cap. XLIII *Ezech.*, Christophorus a Castro, Mariana et alii, quos initio cap. citavi, scilicet S. Jacobum occisum esse die primo vel secundo azymorum: simili enim modo Judæi Christum crucifixerunt primo die azymorum; Petrum vero distulisse post Pascha in gratiam Judæorum, ne illos cultu et religione dierum et sacrificiorum paschalium occupatos, ab iis vel tantillum distraheret, sed iis elapsis plenius Petri, utpote Primatis, causam cognosceret, pleniusque et jucundius in ejus nece; populo jam a sacris ferianti spectaculum daret. Addit S. Chrysostomus, in *Encomio vinc. S. Petri*, apud Surium die 1 augusti, id eum fecisse, ut diuturniore cruciatu carceris, catenarum, famis, metus mortis, vexationis militum, etc., S. Petrum torqueret: quomodo Tiberius Cæsar « vinctorum causas ideo se aiebat serius cognoscere, ne affecti supplicio cito levarentur malis quæ meruerant anteactis sceleribus: nunc dum longiores moras terunt, multo gravius reddi illorum infortunium, » ait Josephus, lib. XVIII *Antiq.*, cap. VIII. Sed S. Petrus, ait Chrysostomus, hisce omnibus fortior evadebat, adeo ut jucunda et secura hilaritate milites confunderet et in ruborem converteret. Ergo in Paschate vinctus fuit Petrus, et tamen festum vinculorum horum celebratur ab Ecclesia die prima augusti: causam dabo vers. 6.

PRODUCERE, — *primo*, in publicum tribunal, ut coram populo causam Petri discuteret eumque publica sententia ad mortem damnaret; *secundo*, in theatrum, in quo publice spectante et gaudente populo, eum excruciaret et morte mulctaret. Græce est ἀναγαγεῖν, quod potest verti, *offerre*. Unde Syrus vertit, *volens eum tradere populo*; Lyranus, *volens eum exponere morti ad voluntatem populi*. Unde aliqui censent Herodem, ut magis gratificaretur populo, voluisse ei tradere S. Petrum, ut ad libitum, eo genere mortis quo luberet, illum cruciaret et enecaret.

Vers. 5.

5. IN CARCERE — intimo, ait S. Chrysostomus, hom. 8 *in Epist. ad Ephes.* Adrichomius, in *Theatro Terræ Sanctæ*, censet hunc carcerem non fuisse civitatis et magistratus, in quem inclusit Petrum et Apostolos, cap. IV, 3, sed regis, eumque situm fuisse in stratopedo, id est in area regiam Herodis undequaque ambiente, ubi regii milites excubias agebant. Alii alio loco eum collocant. Ita Romæ ad radices Capitolii videmus carcerem Mamertinum, profundum et tenebrosum, in quem a Nerone conjectus fuit S. Petrus cum S. Paulo, ex eoque eductus ad martyrium: quem nunc conversum in sacellum pie veneramur, præsertim quia in eo fontem miraculosum S. Petri precibus elicitum, ad baptizandum S. Processum et Martinianum, carceris custodes, etiamnum perennibus et salutiferis aquis manantem intuemur et haurimus.

AB ECCLESIA. — Tota ergo Ecclesia orabat pro S. Petro, quasi pro capite et Pontifice suo, quem intime diligebat et colebat: æstimans si Petrus capite mulctaretur, non tam illi quam sibi caput truncandum. Id etiamnum imitatur Ecclesia, quæ in Canone missæ semper, et crebro in collectis orat pro Summo Pontifice. Ipse enim quasi Atlas Ecclesiæ totum ejus pondus humeris suis sustinet. Porro hæc oratio fuit efficax, et per miraculum S. Petrum e carcere eduxit, tum quia erat densa et communis omnium fidelium, qui tunc fere erant sancti, imo in sanctitate eximii; tum quia erat fervida et continua, etiam noctu: nam noctu veniens e carcere Petrus fideles orantes invenit. Ad cujus imitationem institui solet oratio quadraginta Horarum, in honorem sepulturæ Christi, qui totidem horis in sepulcro decubuit.

Oratio continua pro S. Petro.

Vers. 6. Deus in arctis adest.

6. CUM AUTEM PRODUCTURUS EUM ESSET. — Disce hic Deum sinere S. Petrum et fideles adigi ad extrema, ut probet eorum in se confidentiam, ut tunc illustriori ope eos liberet, etiam per miraculum, si opus sit. Quocirca de ejus ope nunquam desperandum, imo quo magis crescunt pericula et afflictiones, eo magis augenda est spes in Deum. Ipse enim dixit et promisit: « Cum ipso sum in tribulatione, » *Psal.* XC, 15. Et: « Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te; cum ambulaveris in igne, non combureris, et flamma non ardebit te, » *Isaiæ* XLIII, 2.

ERAT PETRUS DORMIENS. — Quasi secure quiescens in Dei providentia, cui se curæ esse sciebat, paratusque vel vivere vel mori, prout Deus norat expedire ad majorem sui nominis gloriam et Ecclesiæ bonum. « Dormit corpore Petrus, corde ad Deum vigilat; Deus vero custos ipsius nec dormitat, nec dormit, » ait S. Chrysostomus, hom. 8 *in Epist. ad Ephes.*

Moraliter: Dormit secure in sinu Dei, qui cum illo sentit et dicit: « Quo fata trahunt retrahuntque, sequamur. Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est. »

VINCTUS CATENIS DUABUS. — « Quatuor difficultates cumulant custodiam, carcer, milites, catenæ, custodes, » ait Glossa: eo illustrius fuit Dei auxilium et miraculum, hæc omnia momento disjiciens et superans, Petrumque liberans. Addit Arias binos milites, inter quos medius vinctus erat Petrus, singulos singulas Petri tenuisse catenas, ne quo modo dormientes fallere et elabi posset.

Vincula S. Petri honoravit Deus.

Nota: Has catenas, utpote a S. Petro, principe Apostolorum et Ecclesiæ, quasi sacratas, præ cæterorum Apostolorum et Sanctorum catenis honoravit et honorat non solum Ecclesia, sed et ipse Deus; ut cujus est in ligandis et solvendis alienis vinculis præcipua in Ecclesia potestas, ejus etiam

vincula a cunctis fidelibus præcipuo in honore habeantur, juxta id quod S. Petro occinimus in festo S. Petri ad vincula :

> Solve, jubente Deo, terrarum, Petre, catenas,
> Qui facis ut pateant cœlestia regna beatis.

Deus enim eas honoravit, *primo*, ex eis miraculose eripiendo S. Petrum per angelum; *secundo*, catenam Herodianam cum Neroniana miraculose connectendo, de quo mox; *tertio*, multa per eas miracula operando, quæ recensent Baronius, Ribadeneira et alii die 1 augusti.

Ecclesia et fideles eas honorant, *primo*, celebrando magno urbis confluxu festum Vinculorum S. Petri calendis augusti, non Pauli (quæ tamen hic Romæ in ecclesia S. Pauli videmus et veneramur), non aliorum Apostolorum. Cujus festi occasionem dedit, non Eudoxia, uxor Arcadii Imperatoris, quæ persecuta est S. Chrysostomum, uti putavit Beda, sed Eudoxia, uxor Theodosii Junioris, qui fuit filius Arcadii et Eudoxiæ. Eudoxia enim, sub annum Domini 437, Hierosolymam voti causa profecta, ibidem a Juvenale Patriarcha accepit duas hasce catenas, quibus S. Petrum vinxerat Herodes : unam detulit Constantinopolim, alteram misit Romam ad Eudoxiam Augustam suam filiam, Valentiniani Junioris Imperatoris conjugem : utrobique autem festa dies statuta est, et quasi catenarum dedicatio. Unde paulo post, anno Domini 438, Eudoxia, filia Eudoxiæ, Romæ basilicam in earum honorem erexit, quæ etiamnum exstat in monte Esquilino vocaturque S. Petri ad vincula, vel titulus Eudoxiæ; æque ac mater ejus Eudoxia similem Constantinopoli exstruxit. Porro, cum Eudoxia Pontifici Romano catenam S. Petri Herodianam ostenderet, Pontifex ei vicissim ejusdem Neronianam ostendit; quam cum inter se conferunt, ecce illico una cum altera coaluit; qualem etiamnum quotannis intuemur et reverentes osculamur.

Secundo, Alexander, Pontifex et martyr, ordine sextus a S. Petro, incarceratus, S. Balbinæ et sociis ejus vincula deosculantibus dixit : « Desine has osculari boias (id est catenas jam dictas, quasi boum jugum, ait Festus et Isidorus, lib. V *Orig.*), inquire autem Domini mei Petri Apostoli vincula et ea potius osculare. Balbina, his auditis, cum multo studio ac desiderio pervenit tandem ad illa beata vincula, iisque inventis gratias egit Domino nostro Jesu Christo, prosternensque se in oratione dixit : Benedictum sit nomen tuum, omnipotens Deus, qui per famulum tuum Alexandrum mihi ancillæ tuæ thesaurum spiritualem indicasti, cœpitque illa vincula cum multo timore osculari et gratias agere Regi cœlorum. » Ita habent Acta S. Alexandri die 3 maii.

Tertio, vincula S. Petri encomio insigni celebrat S. Chrysostomus (vel potius S. Proclus, aut Germanus : nam tempore S. Chrysostomi, necdum Eudoxia hæc vincula repererat), quod exstat apud Surium die 1 augusti, ubi præter alia ex eo jam citata : « Has, ait, catenas composuit Dei Patris Verbum, ejusdem æternitatis et principii particeps, ut ejus de Deo confessionis præmium essent. Ab his dæmonum pravi spiritus illigati enecantur, ab his princeps hujus mundi captivus ducitur, a fidelibus hominibus illuditur. » Subdit hisce Ecclesiam cingi et contra hostes invictam reddi; iisdem Christianorum vertices coronari, ut ab inimicis sint intacti. « His catenis Apostolus ornabatur, his exultans ac gestiens se oblectabat et tanquam regalem aliquem ornatum circumferens exultabat. » Subdit modum quo illæ servatæ sunt, nimirum per aliquos Herodis ministros, qui occulte erant Christiani. « Has, ait, in carcere derelictas ipsi Herodis ministri, quibus divinæ cognitionis lumen affulserat, clam sustulerunt et apud seipsos velut thesaurum conservaverunt. » Et inferius venerationis causam assignans : « Catenas hasce videntes Petrum ipsum, ait, mente inspicere nobis videmur, et eas tangentes, Apostolum a nobis tangi existimamus. Nam has et illum mente formantes, et per fidem ipsam in unum copulantes, ad eum ipsum qui per hæc passus est, totum referimus. » Ac in fine invocans S. Petrum : « His catenis, ait, nostrarum animarum vulnera, quæso, liges. His barbaros ipsos devincias, captivos ducas, et civitati te veneranti hostiles eorum exuvias conferas. His catenis Imperatorem nostrum armes, munias, victoriis et trophæis corones. »

Quarto, solebat olim limatura catenarum S. Petri, pro ingenti dono ad reges et principes a Romanis Pontificibus mitti, ac per eam Deus multa edebat miracula. Moris enim erat eam includere aureæ clavi, ab altari S. Petri acceptæ, sicque eam ad absentes transmittere, uti eamdem ad Childebertum, Francorum regem; mittere se scribit S. Gregorius, lib. V, *Epist.* 6, et lib. VI, *Epist.* 23. Eamdem ab Hormisda Papa petiit et impetravit Justinianus, postea Imperator.

Moraliter : Vide S. Chrysostomum, hom. 8 *in Epist. ad Ephes.*, magnis mirisque laudibus celebrantem vincula S. Pauli, ubi ea præfert regnis et sceptris, Regibus et Imperatoribus, imo Angelis et Archangelis, adeoque miraculis et suscitationi mortuorum.

7. Angelus Domini, — in corpore assumpto, quod in Novo Testamento post et per resurrectionem Christi, assumere solent gloriosum, id est fulgidum et splendidum; adeo ut hoc splendore suo carcerem totum illustrarit. Unde sequitur : « Et lumen refulsit in habitaculo. » Ita in natali Christi, « angelus Domini stetit juxta illos (pastores), et claritas Dei circumfulsit illos, » *Lucæ* II, 9. Et de angelo post resurrectionem Christi apparente in ejus sepulcro, ait Matthæus, XXVIII, 3 : « Erat autem aspectus ejus sicut fulgur. »

Nonnulli probabiliter opinantur hunc angelum fuisse S. Michaelem : ille enim est præses Eccle-

S. Michael liberat S. Petrum.

siæ : unde sicut ejus curam gerit, ita et capitis ejus, puta S. Petri. Ita Pantaleon Chartophylax, in *Encomio S. Michaelis*, quod recitat Surius die 29 septembris. Censet S. Chrysostomus et Glossa hoc lumen resplenduisse soli Petro, quia scilicet solus ille excitatus fuit ab angelo : custodibus enim, inter quos medius vinctus tenebatur Petrus, angelus immisit gravem soporem, ut nec lumen ejus viderent, nec vocem colloquentis cum Petro, nec strepitum catenarum cadentium audirent : alioqui lumen corporis adeo fulgidi refulsit per totum carcerem, quod utique vidissent custodes si fuissent vigiles, nisi ab angelo fuissent impediti. Hinc Gersonius, III *part.*, tract. 8 super *Magnificat*, hunc angelum ab effectu vocat *Uriel*, id est *fulgor Dei*; hunc enim produxit in carcere : alioqui idem addit hunc angelum fuisse custodem S. Petri, quod et alii multi censent, puta S. Michaelem, uti paulo ante dixi : sicut principes Ecclesiæ non angelum, sed Archangelum aliumve principem angelum custodem habent.

PERCUSSOQUE LATERE PETRI. — Quia alte dormiebat, ait S. Chrysostomus, quod signum erat animi securi et intrepidi, utpote in Dei providentiam resignati et placide quiescentis.

SURGE VELOCITER. — Non quod metueret angelus, ne si moras necteret, excitarentur custodes : ipse enim in eis soporem continuabat, quamdiu volebat; sed quia angeli sunt voloces, alacres et agillimi, utpote spiritus, et velociter Dei jussa peragunt, juxta illud : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis, » *Hebr.* I, 7. Unde pariter a Petro aliisque clientibus velocem exigunt actionem et obedientiam. Rursum ait *velociter*, quia somnum Petri excutere volebat : somnolenti enim sunt lenti et tardi. Denique τὸ *velociter* significat desiderium incitatum angeli ad liberandum Petrum.

Moraliter de velocitate.

Moraliter : Docet hic angelus illud *Eccli.* XXXI, 27 : « In omnibus operibus tuis esto velox, et omnis infirmitas non occurret tibi. » Velox enim et expeditus excutit acediam, torporem, languorem, induitque robur, valorem et vigorem angelicum. Sic de Jonathan et Saule, ducibus Israelis, in prælio cæsis, canit David, II *Reg.* I, 23 : « Aquilis velociores, leonibus fortiores. » Et de Asael, uno fortium Davidis, dicitur *ibid.*, cap. II, 18 : « Porro Asael, cursor velocissimus, fuit quasi unus de capreis quæ moventur in silvis. » Et Gadditæ profugientes ad Davidem, « erant viri robustissimi et pugnatores optimi tenentes clypeum et hastam : facies eorum quasi facies leonis, et veloces quasi capreæ in montibus, » I *Paralip.* XII, 8. Hinc *Prov.* XXII, 29, dicitur : « Vidisti virum velocem in opere suo ? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles : » reges enim delectantur ministris qui velociter jussa exequuntur; multo magis Deus. Jeremias, cap. IV, 13, describens robur et impetum Nabuchodonosoris et Chaldæorum invadentium Judæam : « Ecce, inquit, quasi nubes ascendit et quasi tempestas currus ejus : velociores aquilis equi illius. » Unde et subdit : « Væ nobis, quia vastati sumus. » Et de iisdem *Thren.* IV, 19 : « Velociores, ait, fuerunt persecutores nostri aquilis cœli : super montes persecuti sunt nos. » Et de iisdem ait Habacuc, I, 8 : « Leviores pardis equi ejus, et velociores lupis vespertinis. » Denique Isaias XVIII, 2 : « Ite, ait, angeli veloces, ite (o Petre) ad gentem convulsam et dilaceratam, » *q. d.* Ite, o Apostoli, velociter ad Gentes, ad barbaros a dæmone convulsos et vitiis dilaceratos, ut eos liberetis et salvetis. Ita mystice Vatablus, nam alius ejus loci est sensus litteralis, ut ibi dixi.

ET CECIDERUNT CATENÆ DE MANIBUS EJUS. — Quia eas frangendo vel aperiendo et solvendo excussit angelus. Videtur Petrus solis manibus fuisse vinctus : nam pedum hic nulla fit mentio.

Vers. 8.

8. PRÆCINGERE. — « Propter carceris rigorem, ait Beda, ligamenta ad horam laxaverat, ut tunica circa pedes demissa, frigus noctis utcumque temperaret. » Non enim interiorem vestem, v. g. interulam et indusium, exuerat Petrus, ut nudus inter milites jaceret (hoc enim fuisset indecens et inverecundum), sed tantum tunicam extimam : hanc ergo induere eaque se cingere jubetur. Unde Proclus, in *Encomio vincul. S. Petri* : « Ad eximendum, inquit, Petro metum, quomodo per dispositas militum custodias pertransiret, tanto angelus illum auxilio et præsidio confirmat, ut otiose pallium induere atque sandalia et laxatam astringere vestem possit. » Orientales enim, quales sunt Judæi, longas gerunt vestes, quas ituri vel operaturi cingunt, quieturi discingunt et solvunt. Ita faciunt Sinæ et Turcæ, qui non nisi tunicis se accingunt, et femoralibus carent. S. Augustinus, *in Psal.* XCII, distinguit hæc quatuor, cingi, succingi, præcingi, accingi; ut primum sit operaturi, secundum ituri, tertium ministraturi, quartum pugnaturi; sed præcingi hic et alibi idem est quod cingi et succingi.

Sandalia esse calceos.

ET CALCEA TE CALIGAS TUAS. — ὑπόδησαι τὰ σανδάλιά σου, id est, *subliga sandalia tua*. Ita Pagninus et Tigurina. Jam *sandalia* esse tibialia (quæ vulgus Germanorum caligas inferiores vocat) censet Joannes Ferdinandus in *Thesauro S. Scripturæ*, verbo *calceus*. Verum alii passim censent sandalia esse calceos, sive munimenta pedum, non tibiarum vel crurum. Idque ita esse patet *primo*, ex verbo *calcea* : calceamus enim pedes calceis, non tibias tibialibus. *Secundo*, quia veteres Hebræi, Græci et Romani non utebantur tibialibus (imo nec femoralibus, uti dixi *Habacuc* II, 15), sed tibiis et genibus nudis incedebant. Unde Julius Cæsar cum occideretur, « togam manu demisit, ut inferior pars corporis tecta collaberetur, » ait Valerius, lib. IV, cap. V. Sic Romæ in columna Trajani, videmus ipsum et milites ejus nudis tibiis exsculptos. Idem de Augusto docet Suetonius in Vita ejus, cap. LXXXII. Sic Plato, ait S. Hieronymus in cap. X. *S. Matthæi*, « præcepit duas cor-

poris summitates non esse velandas, nec assuefieri debere mollitiei capitis et pedum. » Idem Spartanis præcepit Lycurgus et Atheniensibus Phocion, ait Plutarchus in eorum Vita. Achillem, Ajacem, Craterem et alios Philosophos nudipedes incessisse docet Philostratus : idem Christianis suadet Clemens Alexandrinus, lib. II, cap. XI. Et ita priscos fecisse docet Lucianus, dum habitum Christiani describens in *Philopatro* ait : « Pallium putre, sine calceis et tegmine, capite nudo incedens, detonsa coma. » Denique Pompeio fascias tibiales gestanti, causamque ulceris prætendenti, « Favonius inquit : Non refert qua parte corporis sit diadema; » vocans eum in suspicionem affectati regni, ait Valerius, lib. VI, cap. II. *Tertio*, quia expresse S. Marcus, cap. VI, 9, ait « calceatos sandaliis. » Unde Petrus Faber, in *Agonist.*, lib. II, cap. LXXXIV, asserit sandalia esse « caligulas, sive galliculas, ut habet Glossarium Græcolatinum : unde nostrum *galoches* deductum. » Et Synodus a S. Bonifacio celebrata, cap. CCIX, jubet, « ut unusquisque presbyter Missam ordine Romano cum sandaliis celebret, » id est cum calceis. Judæi enim sacrificabant nudipedes, uti dixi *Exod.* III et XXVIII.

Caligam vocari calceum. Prob. Primo. Quæres hic *primo*, cur ergo Noster vertit « caligas? » Respondeo, quia caliga olim Latinis significabat calceum. Probatur id *primo*, ex *Genes.* cap. XIV, vers. 23, ubi ait Abraham regi Sodomæ : « A filo subtegminis usque ad corrigiam caligæ (id est calcei : hic enim habet corrigiam, non tibiale), non accipiam ex omnibus quæ tua sunt. »

Secundo. *Secundo*, Caius Imperator a calceo cognominatus est Caligula : « Quia natus in exercitu fuerat, cognomentum calceamenti militaris (a quo milites caligati vocabantur), id est *caligulæ*, sortitus est, » ait Aurelius Victor, in *Caligula*. Unde Ausonius, in *Monostichis* :

Caius, cognomen *Caligæ* cui castra dederunt.

Hinc auctor, ut de nimis procero et longo dicatur, ait : « Caliga Maximini, » id est calceus Maximini. « Maximinus enim, inquit Capitolinus in ejus Vita, quia erat pedum octo et prope semis, calceamentum ejus regium constat pede majus fuisse hominis vestigio atque mensura. »

Tertio. *Tertio*, S. Isidorus Hispalensis, lib. XIX *Origin.*, cap. XXXIV, recensens omnes calceorum species : « Caligæ, ait, vel a callo pedum dictæ, vel quia ligantur; nam socci non ligantur, sed tantum intromittuntur. » Et S. Gregorius, lib. I *Dialog.*, cap. IV, ait S. Equitium, cum fœnum secaret, calceatum caligis clavatis : solebant enim calceis affigere clavos, ut fortiores essent, uti etiamnum eos inclavant rustici. Et erudite noster Alphonsus Salmeron hic : « Caliga, ait, a ligando calce, id est imo pede dicitur, quasi calciliga. Et cum calx a calcando dicatur, et calceus a calce, liquet proprie caligas non esse tibialia, sed soleas, aut genus calceorum, quod plantas aut calces muniret. »

Quarto. *Quarto*, idem patet ex S. Hieronymo, *ad Ageruchiam*, epist. 11 : « Apostoli, inquit, toto orbe peregrini, non æs in zona, non virgam in manu, non caligas (id est calceos plenos) habuere in pedibus. » Et S. Augustinus, in *Epist.* I *S. Joannis*, cap. V : « Forte, inquit, caligis (id est calceis) clavatis contereret pedes tuos. » Et Cassianus, lib. I *Instit.*, cap. X : « Tantummodo caligis (id est calceis) suos muniunt pedes. » S. Benedictus, in *Regula*, cap. LV : « Indumenta pedum, inquit, pedules et caligas : » *pedules* vocat soleas, quæ plantas pedum muniunt. Fusius idipsum probat noster Julius Nigronius in erudito libello *De Caliga*, ubi cap. IV, num. 6, docet caligam, id est calceum militarem, non ascendisse ad mediam usque tibiam, uti nonnulli censent; sed soleam duntaxat fuisse plantæ inhærentem, pedis calcaneo alligatam loris, sive habenis, ejusque effigiem in fine libri exhibet. Talis enim visitur in columna Trajani et arcu Constantini : unde perones et calcei talares dicebantur, quod talos tegerent.

Sandalium erat solea. Probat. Primo. Quæres *secundo*, qua forma fuerint calcei vocati « sandalia? » Putant aliqui fuisse forma communi, ita ut totum pedem tam superne quam inferne contegerent. Tales enim fuisse Apostolorum, ut iis per totum orbem inoffenso pede possent discurrere. Verum alii passim censent sandalium duntaxat inferne pedem texisse instar soleæ, quæ superne pedi per ligamina astringebatur : quales modo gestant Capuccini. Tales enim soleas gestasse Christum, docet Clemens, lib. II, cap. XI. Unde etiamnum calcei Apostolici vocantur : talibus enim calceati pinguntur Apostoli in antiquis picturis, etiam in templis Græcorum et Ruthenorum, uti mihi Romæ oculati testes affirmarunt : imo Treviris, in templo Cathedrali, a R. D. Præposito ostensum est mihi sandalium S. Andreæ Apostoli, quod plane formam habebat soleæ. Sic et imago Deiparæ, quæ Romæ extat in basilica S. Mariæ Majoris, picta a S. Luca, puerum Jesum exhibet cum sandaliis, id est soleis, quæ superne per ligacula circumligantur pedi, ita ut Christi pedes et digiti pedum prorsus intecti sint et nudi, ut ego ipse accurate sæpe inspexi.

Secundo. *Secundo*, ita plane cum sandaliis, id est soleis pingitur Isaias, Ezechiel aliique Prophetæ in antiquis imaginibus Basilii Porphyrogeniti Imperatoris, quæ exstant in Vaticano, quas curavi depingi et præfigi Prophetis. Talibus ergo usi videntur Petrus et Apostoli, ex præcepto Christi, *Marci* XVI, 9 : « Calceatos, inquit, sandaliis : » nam calceamenta eis vetuit, *Matth.* X, 10, saltem in Judæa, regione calida et saxis aspera : soleæ enim pedes satis muniebant, ne in saxa impingerent. An vero proficiscentes et discurrentes per orbem, contra frigora, fatigationem, imbres,

et cæteras aeris terræque injurias, non mutarint sandalia et soleas in calceos plenos et integros; merito quis non tantum quærere, sed et suspicari opinarique potest, ac dicere illud de sandaliis Christi præceptum temporaneum tantum fuisse, pro eo scilicet tempore, quo in Judæa degerent. Ita S. Augustinus et S. Chrysostomus in cap. x S. *Matthæi*. Idem de sandaliis docet Beda, qui pro iis vertit *soleas;* imo S. Augustinus, lib. II *De Consensu Evang.*, cap. xxx : « Ita ut pes neque tectus sit, inquit, neque nudus. » Idem docent Salmeron, verbis paulo ante citatis, Lyranus, Gagneius, Dionysius et alii.

Tertio. *Tertio*, idem indicat Græcum ὑπόδησαι, id est *subliga*: non enim calcei integri, sed soleæ, dum calceantur, pedi subligantur.

Quarto. *Quarto*, idem patet ex imagine antiqua caligæ, id est calcei militaris. Quam exhibet noster Nigronius paulo ante citatus. Nam in arcu Constantini et in columna Trajani milites pinguntur cum solea, ita ut superior pars pedis sit nuda, sed ei solea per corrigiam illigetur sitque calceus fenestratus.

Mystice Beda : « Jubetur, ait, Petrus resumere insignia prædicationis, quæ sunt cingulum et calcei, » *Matth.* x. Porro mysticam causam et significationem duplicem sandaliorum sive calceorum fenestratorum dat Ivo Carnotensis, serm. *De Signific. indum. sacerd.*; Durandus, in *Rationali;* Alcuinus, Beda, et ex iis Stephanus Durantus, lib. II *De Ritibus Ecclesiæ*, cap. ix, num. 21. Prior est: quia gressus prædicatoris subter debent esse muniti, ne polluantur terrenis, secundum illud: « Excutite pulverem de pedibus vestris, » et sursum aperti, quatenus ad cognoscenda cœlestia revelentur. Posterior : sicut sandalia partem pedis tegunt, partem reliquunt apertam; sic et Evangelii doctores partim Evangelium operire, partim aperire debent : ita videlicet ut fidelis et devotus sufficientem habeat doctrinam, infidelis vero et contemptor non inveniat blasphemandi materiam.

Circumda tibi vestimentum tuum, — ἱμάτιον, id est *pallium, q. d.* Tunicæ injice pallium. Hunc habitum S. Petri imitantur Clerici et Religiosi, qui supra tunicam induunt pallium : imo pallium olim erat vestis et insigne Christianorum. Unde proverbium : « A toga ad pallium, » cum quis a Gentilismo transisset ad Christianismum. Vide Tertullianum, lib. *De Pallio.*

Vers. 9. 9. Et nesciebat quia verum est. — « Maximæ enim res fiebant, quæ præ timore videntur incredibiles, » ait S. Chrysostomus, præsertim cum sunt improvisæ spemque et expectationem superant. Sic Judæorum e Babylone redeuntium tanta fuit felicitas et lætitia, ut Psaltes de iis dicat, *Psalm.* cxxv, 1 : « In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati, » hebr. כחולמים *kecholemim*, id est sicut somniantes, *q. d.* Tam novus, tam jucundus, tam admirabilis nobis fuit reditus e Babylone, ut is nobis videretur esse somnium, ut eum non reipsa peragere, sed somniare videremur. Sic cum accepisset Jacob filium Joseph vivere, « quasi de somno evigilans, tamen non credebat eis, » *Genes.* xlv, 26. Idem contigit hic S. Petro. Nam, ut ait Lyranus : « Fortitudo carceris et diligens custodia fecerant illi imaginationem de impotentia evadendi; propter quod rem gestam somnium æstimabat. » Addit Carthusianus S. Petrum non plene fuisse vigilem, sed semisomnem. Hinc « existimabat se visum videre, » putans per visionem hæc sibi in imaginatione pingi, non revera fieri, sed esse imaginationis ludicra vel somnii ludibria. Unde et Mariana : Æstimabat, ait, se visum videre, id est somniare et ludi in somnio. Plerumque enim somniamus res falsas, fictas, imaginarias et aliquando impossibiles, ob specierum et phantasmatum in somno commixtionem et confusionem. Unde Plato, in *Cratylo*, ψεῦδος, id est *mendacium*, dici putat, quod sit εὗδος, id est *dormientium stupor*. Aliter S. Gregorius, lib. II *Dialog.*, cap. iii, et Macarius, *hom.* 7, putant hoc visum vel visionem Petri fuisse exstasin; in eam enim raptum S. Petrum fuisse in contemplationis culmine. Verum hic sensus mysticus est; prior vero litteralis et genuinus, ut patet ex circumstantiis.

ψεῦδος *quasi* εὗδος.

Vers. 10. 10. Transeuntes autem primam et secundam custodiam — militum custodientium Petrum. Unde patet, ab eis visum non fuisse Petrum, eo quod angelus in eos immisisset gravem soporem, vel certe ἀορασία, id est avidentia, eos percussisset, æque ac Sodomitas, *Genes.* xix, 11, ut ibi dixi.

Carcer ubi? Venerunt ad portam ferream, quæ ducit ad civitatem. — Hinc Arias, Lorinus et alii censent carcerem hunc fuisse extra civitatem juxta montem Calvariæ : in eum enim conjectos fuisse sceleratiores morte damnatos, vel certo damnandos, ut vicini essent loco supplicii, puta monti Calvariæ. Verum Cajetanus, Baronius, Adrichomius et alii censent eum fuisse intra civitatem, uti passim carceres sunt in ipsis urbibus; adeoque in ipso Herodis regis palatio : in hoc enim erat porta ferrea, et tres turres munitissimæ, scilicet Hippicus, Phaselus et Mariamne, teste Josepho, lib. VI *Belli*, cap. vi. Unde mox ait : « Processerunt vicum unum, » puta unam civitatis plateam. Porro ait, « quæ ducit ad civitatem, » scilicet veterem, quæ filia Sion et vulgo Jerusalem vocabatur. Hæc enim fuit prima civitas, cui deinde adjecta est civitas secunda, in qua erat hoc palatium Herodis, ex quo per portam ferream ibatur in civitatem primam, sive veterem. Vide tabulas Adrichomii. Sic Romæ, qui habitant in urbe trans Tiberim in Burgo, si in aliam urbis partem quæ cis Tiberim est, pergant, dicunt se ire Romam, quia scilicet vetus Roma fuit cis Tiberim, illaque etiamnum ita habitata et cele-

brata est, ut ea sola ab indigenis Roma nuncupetur: quo fit ut qui in Transtiberina urbis parte habitant extra urbem habitare videantur, esto habitent juxta Vaticanum et basilicam S. Petri intra muros Romæ.

QUÆ ULTRO APERTA EST EIS, — angelo occulte seris reductis eam aperiente. Festive Arator:

> Ferrea quid mirum si cedunt ostia Petro?
> Quem Deus ætheree custodem deputat aulæ,
> Infernum superare jubet.

Mystice. Mystice Beda: ferrea porta quæ ducit ad Jerusalem cœlestem, est crux, mortificatio, tribulatio, martyrium, quæ Petri et Apostolorum vestigiis nobis facta est meabilis et pervia, qui sanguine proprio eam reseraverunt: sicut portæ Caspiæ, quæ et ferreæ dicuntur, sunt angustiæ inter Caspios montes et rupes, pene imperviæ, penetrandæ tamen iis qui in Assyriam pergunt, de quibus Statius, lib. IV *Sylvarum*:

> Aut Istrum servare latus, metuendaque portæ
> Limina Caspiacæ.

Hoc est quod ait Christus: « Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, » *Matth.* VII, 13.

Ex hoc loco Rupertus, lib. XIV, et Maldonatus, cap. XX S. *Joannis*, vers. 19, censent intima ostia carceris fuisse clausa, ac proinde S. Petrum ea vi divina penetrasse, sicut Christus ea penetravit post resurrectionem, quando, iis clausis, intravit ad discipulos. Ex eo enim quod Lucas ait extimam portam, scilicet ferream, fuisse Petro apertam, videtur colligi intimam carceris portam non fuisse apertam, sed clausam, ideoque a Petro miraculose penetratam.

An Petrus penetrarit ostia clausa?

Verum probabilius videtur contrarium; majus enim fuisset miraculum penetrationis, quam apertionis: quare si hoc expressit Lucas, utique nec illud tacuisset. Rursum Deus non solet facere miracula frustra. Hic autem penetratio frustra fuisset: poterant enim ostia ab angelo aperiri, sicut aperta est porta ferrea. *Tertio,* penetratio est dos propria corporis gloriosi: unde Christus, ut se tale habere ostenderet, clausis ostiis penetravit ad discipulos. Petrus vero adhuc habebat corpus mortale et crassum, non subtile et gloriosum. Denique omnia hæc fiebant per angelum. Angelus autem non potest facere ut unum corpus penetret aliud; hoc enim proprium est omnipotentiæ et virtuti divinæ. Itaque res hæc sic peracta videtur: angelus assumpsit corpus in stratopedo, id est in area palatii Herodis, ex aere vicino: inde seris occulte reseratis, aperuit ostia carceris, sicque ingressus carcerem, Petrum solvit eduxitque per ostia, jam ante tam pro suo corpore assumpto, quam pro Petri corpore a se aperta. Aperta enim ea fuisse indicat Lucas v, 10. Transeuntes « autem primam et secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, » *q. d.* Transeuntes ostia jam aperta, non sunt visi ab ostiorum custodibus, utpote ab angelo sopitis; sed venerunt ad portam palatii ejusque areæ extimam, puta ferream, quam clausam aperuit angelus, et per eam apertam, extra palatium Herodis, Petrum jam omnino liberum eduxit in civitatem.

PROCESSERUNT VICUM UNUM. — Non statim a carcere, nec a palatio Herodis angelus dimisit Petrum, sed « vicum, » id est plateam integram, eum deduxit, tum ut eum loco plane securo poneret: nam juxta palatium Herodis erant excubitores et milites, in quos potuisset Petrus incidere, qui eum in carcerem reduxissent; tum ut Petrus in platea diutius cum angelo deambulando domosque et palatia urbis spectando et agnoscendo, ex mentis stupore ad se plane rediret, sciretque se non visionem videre, sed reipsa ab angelo liberari et deduci. Porro Hebræi tradunt Jerusalem distributam fuisse in 24 vicos, sive plateas celebriores.

ET CONTINUO DISCESSIT ANGELUS AB EO. — Nimirum disparuit, dimittendo corpus assumptum, illudque in aerem et sua elementa resolvendo. Sicut enim natura et Deus nec desunt in necessariis, nec redundant in superfluis; sic et angeli. Satis erat angelo Petrum in tuto collocasse sibique restituisse: non ergo ulterius cum eo progreditur, sed quasi officio et legatione sua perfunctus discedit; reliquum Petri industriæ committit. Ita S. Chrysostomus.

Vers. 11. 11. ET PETRUS AD SE REVERSUS. — Græce γενόμενος ἐν ἑαυτῷ, id est *factus in seipso,* quasi qui extra se fuisset, mente a se alienata raptus quasi in exstasin. Mystice Richardus de S. Victore, lib. V *De Contemplatione,* cap. XIII: Petrus, ait, id est mens sancta piis exercitiis sublimata, ne superbiat, incarceratur ab Herode, id est a stimulis carnis et concupiscentiæ. Herodes enim hebraicum idem est quod *conceptionem triturans*, vel *pellis glorians,* ait Pagninus. Hæc suis et aliorum orationibus liberatur ab angelo, vel proprie dicto, vel mystico, puta a verbo Dei, Deique gratia, quam menti immittit Deus, ut humiliata et in se reversa relegat vestigia pristinæ puritatis, orationis et contemplationis. Plura vide apud Innocentium III et Petrum Blesensem, serm. *De Vinculis S. Petri.*

MISIT DOMINUS ANGELUM SUUM.—Ita invisibiliter fideles suos a periculis et afflictionibus liberat Deus per angelos, quasi suos administros et nostros custodes, ut iis grati simus eorumque beneficia celebremus. Id multis exemplis ostendi *Exodi* cap. XXIII, vers. 23.

ET DE OMNI EXSPECTATIONE (Syrus, *machinatione*) PLEBIS (id est populi) JUDÆORUM, — præsertim Scribarum et Pontificum, qui in Petro quasi in capite conabantur exscindere novam Ecclesiam et Christianismum. Hæc enim erat eorum machinatio et expectatio: hi proinde hic nomine plebis censentur. Sed Deus eorum consilia et spes ever-

tit ac convertit in majus Ecclesiæ bonum et majorem Petri gloriam, mittendo angelum e cœlo qui eum liberaret. Ita humanis omnibus præsidiis deficientibus, in extrema necessitate et quasi desperatione suis adest Deus; sicut Davidem e manibus Saulis, Eliseum a latrunculis Syriæ, Danielem e lacu leonum, Ezechiam e manu Sennacherib, Susannam a falsis testibus et judicibus, etc. miraculose eripuit.

Vers. 12. 12. CONSIDERANSQUE, — scilicet Dei hoc per angelum beneficium et miraculum, perrexit ad fideles congregatos in domo Mariæ, ut eos de se suspensos anxietate liberaret, gaudium suum in eos transfunderet, omnesque ad Dei laudem et gratiarum actionem excitaret. *Secundo,* considerans suum periculum, seque jam ab angelo sibi relictum, ita considerate gressus suos direxit, ut caveret ne rursum in Herodianorum manus incideret, ideoque recta ivit ad domum Mariæ, ut inter suos tutus esset.

Moraliter de providentia in actionibus. Moraliter, disce hic sapientis esse prius considerare suas vias, opera et verba, antequam ea proloquatur, vel exequatur. « Verba, ait S. Bernardus, bis ad limam veniant, quam semel ad linguam. » Hoc est quod monet Sapiens : « Palpebræ tuæ præcedant gressus tuos. Dirige semitam pedibus tuis, et omnes viæ tuæ stabilientur, » *Prov.* cap. IV, vers. 25. Omnis enim error, omne vitium, omne peccatum oritur ex defectu considerationis. Si enim peccator consideraret circumstantias, effecta, pœnas et damna peccati, utique illud non perpetraret. Unde *Prov.* XLIV, 22, dicitur : « Errant qui operantur malum. » *Errant,* quia non considerant malitiam mali quod perpetrant. Vide S. Thomam, I II, *Quæst.* LXXVII, art. 2 in corpore.

Præclare S. Bernardus, lib. I *De Consideratione ad Eugen.,* cap. VII : « Consideratio, ait, mentem purificat, regit affectus, dirigit actus, corrigit excessus, componit mores, vitam honestat et ordinat. Postremo, divinarum pariter et humanarum rerum scientiam confert. Hæc est quæ confusa determinat, hiantia cogit, sparsa colligit, secreta rimatur, vera vestigat, verisimilia examinat, ficta et fucata explorat. Hæc est quæ agenda præordinat, acta recogitat, ut nihil in mente resideat, aut incorrectum, aut correctione egens. Hæc est quæ in prosperis adversa præsentit, in adversis quasi non sentit; quorum alterum fortitudinis, alterum prudentiæ est. »

VENIT AD DOMUM MARIÆ, — in qua erat Ecclesia et cœtus fidelium orantium pro Petro, de qua dixi cap. I, vers. 13.

QUI COGNOMINATUS EST MARCUS. — Alius est Marcus Evangelista, qui comes S. Petri Romæ scripsit Evangelium, inde Alexandrinam fundavit Ecclesiam, ab hoc Joanne Marco, qui fuit socius peregrinationis S. Pauli et Barnabæ, de quo sæpe inferius. Ita S. Basilius, lib. V *Contra Eunom.,* cap. ult.; S. Hieronymus, lib. *De Script. Ecclesiasticis;* Dorotheus, in *Synopsi;* Isidorus, lib. *De Obitu Sanctorum,* et ex iis Baronius. Perperam ergo Origenes, Euthymius, Victor Antiochenus, Œcumenius et alii quos citat Sixtus Senensis, lib. II et III *Biblioth.,* censent hos duos esse unum eumdemque. Joannes Marcus ascriptus est catalogo Sanctorum; de eo enim sic legimus in *Martyr. Rom.,* die 27 septembris : « Bybli in Phœnicia S. Marci Episcopi, qui et Joannes a B. Luca nominatur. »

UBI ERANT CONGREGATI ET ORANTES. — Hinc videtur quod fideles nocturnas egerint vigilias in oratione : noctu enim liberatus e carcere Petrus ad eos venit, et orantes invenit. Unde hæ primæ sunt fidelium vigiliæ, quas deinde Ecclesia eorum exemplo in festis majoribus olim celebravit, sed tandem ob abusum abolevit; perdurant tamen eæ in officio Ecclesiastico trium nocturnorum quod noctu decantant Cœnobitæ, de quo vide Francolinum, tract. *De Horis Canon.,* cap. II. Vide et S. Chrysostomum hic, et S. Hieronymum, *Contra Vigilantium,* vigilias improbantem, quem proinde Dormitantium appellat.

Vers. 13. 13. PULSANTE AUTEM EO OSTIUM JANUÆ. — Græcum πυλῶνος et *januæ* et *vestibuli* cum Syro et Pagnino verti potest. Domus enim majores, uti palatia, solent in ingressu habere vestibula et atria quæ suas habent januas, sive portas majores, per quas primus fit in domum ingressus, puta in vestibulum, et inde in domum.

PROCESSIT PUELLA, — παιδίσκη et *puellam* significat, quasi femininum a παῖς, id est *puer,* et *ancillam,* uti vertit Chrysostomus et Pagninus; ostiariæ enim esse solent ancillæ. Noster autem Interpres, æque ac Syrus, *puellam* vertentes, subindicant non fuisse ancillam, sed honestam, forte filiam, vel neptem domus. Unde et nomen ejus exprimit Lucas, quod vocata sit *Rhode :* illa ergo vel ex curiositate, vel instinctu divinitus, anne forte esset Petrus pro quo fiebat communis in domo oratio, præsertim quia is noctu veniebat et pulsabat, processit ad videndum quis pulsaret.

AD AUDIENDUM. — Ita Romanum, idque significat græcum ὑπακοῦσαι; aliqui tamen codices legunt, *ad videndum,* id est ad audiendum; visus enim pro quovis sensu sumitur, ut alibi dixi : Nec enim noctu pulsanti aperiri solent fores, ut videatur quis sit, sed interrogari quis pulset, ut ex voce audiatur an amicus sit, an inimicus.

Rhode, id est visio fortitudinis? Rhode, id est rosa. NOMINE RHODE. — *Rhode* hebraice idem est quod *visio fortitudinis,* ait Glossa. Verius est *Rhode* esse nomen Græcum, et *rosam* significare. Sic enim Rhodus insula ita dicta est a rosa, vel quod rosæ speciem referat, vel quod amœna rosis abundet. Unde et soli sacra fuit, ait Diodorus, lib. VI, qui puellam nomine Rhodiam, sive Rhodem amans, ab ea Rhodum nominavit. Nam ut scribit Solinus, nunquam ita cœlum nubilum est, ut in sole Rhodus non sit. Aut quod capulo rosæ illic invento sit ædificata, ait Strabo. Licet Pagninus ex Nica, Rhodum dictam putet a ῥώς, id est

fluxu vertentis pelagi, quod antequam insula appareret, multus ibi pelagi fluxus volveretur. Porro rosa est flos florum, quia purpura punicat, candore nitet et flammeo colore rutilat. Quare si quis omnibus laudibus sit cumulatus, *rosa* nuncupatur. Unde S. Hieronymus, lib. II, *epist.* 15, de puella laudatissima : « Universa, inquit, propinquitas rosam ex se natam gaudeat. »

Talis fuit hæc Rhode, de qua sic scribit Helecas, Episcopus Cæsaraugustæ, in *Addit.* ad *Chronicon* Lucii Dextri et M. Maximi, quod nuper inventum et editum est : « Rhode, quæ Rosalia dicta est, in persecutione Trajani (ut idem refert Maximus super Acta) passa est pro fide, cum aliis martybus in Sardinia. »

Similis ei et nomine et martyrio fuit S. Rosula, quæ cum S. Cypriano, Episcopo Carthaginensi sub Valerio Imperatore, gloriosum obiit martyrium die 14 septembris, ut habet *Roman. Martyr.* Et S. Rosa, virgo Franciscana, quæ velut rosa inter spinas resplenduit virginitate, virtutibus et miraculis, migravitque ad Dominum anno Christi 1254, Viterbii prope Romam, ubi etiamnum ejus virgineum corpus non tantum integrum, sed et flexile (quod proinde vestiri se sinit) ostenditur, quæ proinde in *Martyr. Romano* Sanctis ascripta legitur die 4 septembris. Rosa enim suo odore et colore roseo, typus est virginis et virginitatis. Hæc quippe inter cæteros hominum status est, quod rosa inter flores, nimirum « florum pyropus, hortorum purpura, odorum sapphirus, aprilis oculus, veris phœnix, naturæ pompa, » ut ait Orator. Et Symposius poeta hoc dat ænigma rosæ :

Rosa symbolum virginitatis.

> Purpura sum terræ pulchro perfusa rubore,
> Septaque ne violer, telis defendor acutis.
> O felix, longo si possim vivere fato!

Est ergo rosa virgo, nimirum :

> Virgineus roseo cernitur ore pudor.

Sappho apud Achillem Tatium, lib. II *De Leucippe* : « rosam indigitat florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruscantem, terræ risum. »

Quocirca S. Dorothea virgo martyrium obiens in hiemis rigore, puta 6 februarii, misit ad Theophilum rosas, quibus quasi rhododaphne, id est rosario, sive rosacea corona coronanda erat ejus virginitas a sponso Christo in Paradiso, uti habet ejus Vita.

Et S. Ludovicus primogenitus Caroli II, Siciliæ regis, ideoque nepos S. Ludovici, regis Franciæ, spreto regno, Ordinem S. Francisci amplexus, indeque a Bonifacio VIII creatus Episcopus Tolosanus, moriens visus est rosam ex ore emittere ob meritum virginitatis, quæ tanta in eo fuit, ut nec matrem osculari, nec feminam in vultu aspicere unquam voluerit, ut habet ejus Vita die 19 augusti apud Ribadeneiram.

Et S. Joscio vel Josbertus, monachus S. Bertini, moriens anno Domini 1161, quinque rosas e vultu emisit, unam ex ore cui inscriptum erat nomen B. Virginis Mariæ, eo quod vivens quotidie rosarium quinque psalmorum inchoantium a litteris nominis *Maria,* in honorem ejusdem recitaret, uti habent Annales ejus monasterii, quos ibidem vidi, et ex iis asserunt S. Antoninus, Thomas Cantipratensis et Joannes Molanus in Sanctis Belgii die 30 novembris. Ipsa enim est « rosa mystica, » ut canit Ecclesia in Litaniis, et ut ait S. Bernardus in deprecatione ad B. Virginem, pag. 64 : « Ipsa est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis. » Ergo

> Necte rosas generosa,
> Plecte flores, Virgo rosa,
> Rosarum pulcherrima.

Vers. 14.

14. PRÆ GAUDIO NON APERUIT JANUAM, SED INTRO CURRENS NUNTIAVIT. — *Primo,* ut mœrentes et mœrore pene absorptos ob carcerem Petri, ejus liberati nuntio exhilararet et quasi ad vitam revocaret. *Secundo,* ut omnes obviam Petro procederent reverentiæ causa, illi liberationem tam inexpectatam gratulaturi; simulque ut suæ verecundiæ virginali, quam nomine præferebat, consuleret. Nam, ut ait S. Hieronymus *ad Rusticum :* « Ostendam tibi variorum pulchritudinem florum, quid in se lilia habeant puritatis, quid rosa verecundiæ possideat, quid violæ purpura promittat in regno. » Idem *ad Salvinam,* ejus filiolam, vocat « rosarum et liliorum calathum, eboris ostrique commercium. »

INSANIS. — Deliras; Syrus, *perterrita, perculsa es,* scilicet ex imaginatione vehementi, qua putas te vidisse spectrum, vel umbram Petri : terror enim facit hominem emotæ mentis, indeque delirum et insanum.

Vers. 15.

15. ANGELUS EJUS EST. — Hinc liquet communem tum fidelium opinionem fuisse, quod quilibet a Deo haberet sibi deputatum angelum Custodem, uti ex hoc loco evincit S. Chrysostomus, hom. *De Ascensione;* quod nota contra hæreticos nostri temporis, qui id negant, ac perperam pro angelo accipiunt nuntium a Petro missum. Unde et Isidorus clarius vertit, *nuntium.* Aut per *angelum* impertinenter et contorte accipiunt visionem angelicam Petro vel aliis de Petro factam. Ita Beza, qui visionem hanc ex suo cerebro effingit, cum nullum ejus hic sit indicium; quid enim hæc visio facit ad hanc historiam? Æque insulse Calvinus, lib. I *Instit.,* cap. XIV, num. 7, respondet hunc angelum fuisse datum custodem Petro tempore carceris duntaxat, non per omnem vitam. Sed unde hoc tam audacter asseveras, imo fingis, Calvine? Unde fideles sciebant ei in carcere duntaxat a Deo destinatum esse angelum? Quis eum viderat? cui Petrus eum ostenderat, vel revelarat? Tu nihil admittis, nec credendum censes nisi in S. Scriptura expres-

sum, ubi hoc scriptum vel expressum legisti?

Nota hic angelos subinde induere speciem et personam suorum clientum similiumve hominum, ut eorum res curent et negotia peragant. Sic Raphael comes, imo dux Tobiæ, induit speciem Azariæ : « Ego sum, ait, Azarias, Ananiæ magni filius, » cap. v, vers. 18. Sic cum tribus pueris in fornacem Babylonicam descendit angelus, « similis Filio Dei, » puta Christo, qui eos ab igne illæsos servavit, *Daniel.* III, 92.

Celebre est in Annalibus Hispanorum miraculum Paschalis Vivas, qui Mauros in prælio visus est profligare, cum tamen ipse prælio non interesset, sed sacrificio Missæ : nimirum angelus ejus personam suscepit, et ejus vice pugnavit ac vicit. Ita audiente te devote sacrum, angelus negotia tua geret, melius quam tu.

Simile est in *Chronicis Fratrum Minorum*, lib. I, cap. LVII, de F. Joanne Parmensi, qui cum generalatu Ordinis contemplativæ vitæ studio se abdicasset, Religiosum sui Ordinis habebat Missæ administrum. Contigit eum tempore Missæ obdormiscere : quare angelus ejus specie et habitu Missæ ministravit. Sic quando defuncti vivis apparent, crebro id fit per angelos, qui defunctorum formam assumunt, uti docet S. Augustinus, lib. I *De Cura pro mortuis*, et noster Thyræus, lib. I *De Spirit. apparit.*, cap. XII.

Sic S. Placidus, cum mergeretur aquis, vidit S. Benedictum (qui absens miserat S. Maurum ad Placidum liberandum) astantem, seque ex aquis educentem, teste S. Gregorio, lib. II *Dialog.*, cap. VII.

Sic S. Nicolaus absens apparuit nautis se invocantibus in tempestate, eamque sedavit, ut habet ejus Vita. Idem in somnis apparuit Constantino Magno, jussitque ut tres viros injuste incarceratos dimitteret.

Sic S. Antonius de Padua, existens in Italia, visus est in Lusitania patrem suum calumnia et morte liberans.

Sic S. Franciscus absens apparuit fratribus in curru igneo. Hæc enim omnia facta sunt per angelos, qui simulacrum et speciem Sanctorum dictorum efformarunt aliisque repræsentarunt, uti docet Thyræus, lib. I, cap. x, præsertim quia ipsi qui exhibentur, plerumque se exhiberi ignorant. Unde liquet eos non replicari, nec animam e corpore egredi, ut alibi appareat, uti nonnulli putarunt.

Sic nostro ævo S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, Romæ existens, apparuit Coloniæ R. P. Leonardo Kesselio, qui Sociorum erat Superior.

Sic S. Franciscus Xaverius in navi existens, apparuit in scapha vi tempestatis a navi avulsa, eamque cum vectoribus ad navim reduxit, utique per angelum. Ita habet Vita et processus Canonizationis eorumdem. Memorabile est exemplum apud Joannem Moscum, in *Prato Spirituali*, cap. CCVII, de puella Alexandrina, quæ cum sua in pauperes erogasset, indeque depauperata, ex fornicatione victum quærere cogeretur, tandem facti pœnitens, baptismumque poscens, cum nemo ejus vellet esse patrinus et sponsor, angeli aulicorum quorumdam formam assumentes, sponsores se pro ea præbuerunt.

Simile est in Vita S. Stephani I, regis Hungarorum. Cum enim Conradus Imperator ei bellum moveret, jamque exercitus procederet, angeli nuntiorum specie litteras detulerunt, quasi a Conrado scriptas, quibus jubebat suos pedem retro referre domumque redire.

Similia sunt in Vita S. Vinceslai, principis Boemiæ, apud Dubravium, lib. IV et V *Hist. Boemicæ*. Hæc angelorum sunt erga fideles et Sanctos officia et beneficia.

Vers. 17.

17. UT TACERENT. — « Tacere jubet, ait Glossa, ne clamore gaudentium adventus ejus in civitate agnoscatur. »

NUNTIATE JACOBO, — Minori (nam Major jam erat occisus, vers. 1), qui erat Episcopus Hierosolymorum. Unde videtur, quod cæteri Apostoli jam abierant in suas provincias, uti dixi initio capitis : alioqui enim eis pariter suam liberationem nuntiari jussisset Petrus.

EGRESSUS ABIIT IN ALIUM LOCUM, — nimirum Cæsaream, Sidonem, Berythum, Tripolim, Aradum, Antaradum, Antiochiam : inde Galatiam, Cappadociam, Pontum, Asiam, Bithyniam, ubique evangelizans; confirmans fideles et instituens Episcopos, ac tandem iis peragratis hoc eodem anno pervenit Romam; uti ex S. Hieronymo, lib. *De Script. Eccles.*, et S. Leone, serm. 1 *De Apostol. Petro et Paulo*, docet Baronius. Hic enim annus est septimus ab initio cathedræ Antiochenæ : in ea enim sedit septem annos, post quos eam transtulit Romam, uti habet communis Doctorum sententia. Hoc ergo anno Petrus, primus ex Apostolis, adiit Romam, imperii orbisque caput, ut ibi pariter Ecclesiæ caput statueret eique orbem, conversis Romanis principibus, subjugaret. Quare minus verum videtur quod Simeon Metaphrastes in Vita S. Barnabæ tradit, eum primum omnium Evangelium Romæ prædicasse. Unde et S. Clemens, initio lib. *Recogn.*, testatur se S. Barnabam Romæ prædicantem audivisse, et ab eo deductum Cæsaream ad S. Petrum. Verum hic liber multa fabulosa continet, nec est Clementis, vel certe ab Ebione (hic enim, teste Epiphanio, *hæresi* 30, scripta Clementis corrupit) corruptus, ideoque a Gelasio inter apocryphos est rejectus.

S. Petrus e carcere Romam proficiscitur.

Porro Deum jussisse S. Petro ut Romam se conferret, docet S. Marcellus Pontifex; epistola *ad Antiochen.*, et S. Leo, serm. 1 *De S. Petro et Paulo*, ac S. Athanasius; *Apol. pro fuga*; S. Ambrosius, orat. *Contra Auxent.*; S. Maximus, serm. 1 *De S. Petro et Paulo*. Hoc autem fuit urbis Romanæ Episcopatum ad summum orbis terræ Pontificatum evehere; atque certo in loco, qui ad orbem regendum commodior esset, collocare

non autem majori minorem Episcopatum adjungere. Denique S. Petrus Romæ divertit in domum Pudentis, senatoris Romani, eumque cum filiis Timotheo et Novato, ac filiabus Pudentiana et Praxede, ad Christum convertit, uti habent eorum Acta. Unde domum ejus in ecclesiam (quæ prima fuit Romæ) consecravit, quæ postea dicta est Titulus Pastoris, ubi etiamnum altare in quo S. Petrus celebravit, ostenditur. Sedere ergo cœpit Petrus Romæ anno 2 Claudii finiente, qui fuit Christi 45, seditque per annos 25, scilicet usque ad 13 Neronis, Christi 69, quo a Nerone cum S. Paulo martyrio est coronatus. Insuper sanctum Petrum secum felicitatem reipublicæ Romam induxisse, docet Paulus Orosius, lib. VII, cap. VI; nam eo urbem ingresso cessarunt intestini tumultus, invecti a crudelitate Caii Caligulæ. Claudius enim ei succedens indixit omnibus ἀμνηστίαν et injuriarum oblivionem. Rursum Deus compressit Furium Camillum, legatum Dalmatiæ, eum per milites occidendo, ne tyrannice invaderet imperium. Adhæc Britanniam Claudio subjecit sine prælio et sanguine, intra paucissimos dies. Plura habet Dio, lib. LX. Verum cum idem Claudius anno regni sui 9 Christianos cum Judæis urbe expulit, mox fames urbem invasit, ut populus in Claudium insurrexerit, qui furorem populi per posticum fugiens, ægre evasit in palatium, ac paulo post 35 Senatores et trecentos equites Romanos minimis causis interfecit : ipse autem manifestis veneni signis est mortuus. Hæc Orosius.

Vers. 18. 18. QUIDNAM FACTUM ESSET DE PETRO. — Græce τί ἄρα ὁ Πέτρος ἐγένετο, id est *quid tandem Petrus factus esset*; Tigurina, *quonam devenisset Petrus*, an vi magica vel divina e carcere evasisset, vel in avem, spiritum aliamve rem esset conversus, vel alio raptus. Incertum est an angelus aperiens januas carceris et portam ferream palatii Herodis, eas, educto Petro, post se clauserit, an vero apertas reliquerit; utut fuerit, utrimque ingens erat prodigium. Chrysostomus, hom. *in Matth.*, sentit omnia clausa fuisse, et duorum militum qui cum Petro dormiebant, manus eadem catena, qua cum illo constricti fuerant, colligatas mansisse.

Vers. 19. 19. INQUISITIONE FACTA DE CUSTODIBUS. — Græce ἀνακρίνας τοὺς φύλακας : ἀνακρίνειν multa significat, scilicet *inquirere, examinare, torturæ admovere* : item *judicare et condemnare*. Unde Syrus vertit, *condemnavit custodes*.

JUSSIT EOS DUCI, — in carcerem, ait Rabanus; aut Cæsaream, quo Herodes erat venturus : ubi paulo post, occiso Herode, custodes dimissi sunt, ait Cajetanus, Deo ita animum Herodis emolliente, ne Petri solutio alicui noceret, aut custodibus necis esset causa. Melius S. Chrysostomus : « jussit eos duci, » scilicet ad supplicium. Unde Syrus, *jussit eos necari*. Petrus Alexandrinus, *can.* 13, apud Theodorum Balsamonem, tradit eos suffocatos sive strangulatos fuisse.

DESCENDENSQUE A JUDÆA IN CÆSAREAM. — Quæ prius *Stratonis turris* dicta est : ubi solemnes ludos celebravit Herodes Aggrippa pro salute Cæsaris, ad quam magna multitudo Nobilium et procerum ex tota provincia convenerat, ait Josephus, lib. XIX *Antiq.*, cap. VIII. Simul ut se vindicaret de Tyriis et Sidoniis, ut sequitur.

Vers. 20. 20. IRATUS. — Θυμομαχῶν, *q. d. Animo molliens bellum*; Tigurina, *bellum animo agitabat in Tyrios*; alii, *pugnacem et infensum gerens animum*. Causa iræ Herodis nos latet. Baronius suspicatur fuisse, quod Sidonii Petrum e carcere elapsum suscepissent, ab eoque facti Christiani, Episcopum ab eo accepissent. Verum id aliis minus placet.

BLASTO, QUI ERAT SUPER CUBICULUM REGIS. — Puta præfectus cubiculi, primus regis cubicularius, ideoque ipsi familiarissimus.

EO QUOD ALERENTUR REGIONES EORUM AB ILLO. — Græce ἀπὸ τῆς βασιλικῆς, scilicet, χώρας, uti præcessit, id est *ex regione*, vel *ditione regis* Herodis. Ita Syrus. Ex Judæa ergo subministrabatur eis frumentum omnisque annona. Pacem ergo petunt, ne hanc frumenti exportationem prohibeat Herodes, itaque eos fame conficiat.

Vers. 21. 21. STATUTO AUTEM DIE. — Syrus, *die percelebri*. Erat enim dies secundus ludorum pro Cæsaris salute, ait Josephus loco jam citato. Ille ergo die Herodes in magnificentia regia sedit pro tribunali, ut Tyriorum et Sidoniorum causam et postulationem, aut potius satisfactionem et submissionem cognosceret, deque iis ad libitum statueret. Unde et concionabatur ad eos, scilicet Tyrios et Sidonios, uti præcessit. Ita Lyranus.

VESTITUS VESTE REGIA. — « Vestis regia » complectitur purpuram, sceptrum et coronam; hisce induti judicabant : hæc enim regni æque ac judiciariæ potestatis sunt symbola. Unde et Josephus, lib. XVII *Antiq.*, cap. XI, de Herode ad sepulcrum elato sic scribit : « Eratque ipse mortuus circumamictus purpureis vestimentis, caput ejus diademate coronatum, sceptrum quoque in manu ejus, velut si a vivo teneretur, erat appositum. » Porro Agrippæ vestis ex argento erat, mirabili opere contexta, ait Josephus, quæ radiis solis percussa divinum fulgorem emittebat. Gestabat ergo purpuram, coronam auream in capite, et sceptrum, quæ sunt regum insignia, eaque supra modum splendida. Quare modum et modestiam vestitus excessit superbus Herodes, ansamque dedit Tyriis et Sidoniis supplicibus, adulantibus ei, acclamandi dandique divinos honores. Ita Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 74. Quocirca sapienter Justinus Imperator moriens, Tiberium successorem monuit, dicens : « Ne te in errorem ducat vestis splendor, neque illustris ornatus illarum rerum quæ sub aspectum cadunt, te decipiat, quibus ipse in fraudem impulsus, meipsum gravissimis suppliciis obnoxium reddidi. Non elevet te habitus, sicut me. Ecce Deus qui benefecit tibi : hunc habitum dedit tibi, non

ego. Honora illum ut tu quoque honoreris ab eo. » Testis est Evagrius, lib. V, cap. XIII. Æque sapienter S. Bernardus, lib. II *De Consider. ad Eugenium*, cap. XII, eum monens, ne ex monacho factus Pontifex, in tanto culmine sibi applaudat: « Magnus, ait, cui præsens felicitas si arrisit; non irrisit. Hæc enim incautis ad disciplinam relaxandam est, quod ignis ad ceram, quod solis radius ad nivem vel glaciem. »

Vers. 22. 22. POPULUS AUTEM ACCLAMABAT : DEI VOCES, ET NON HOMINIS. — *q. d.* Agrippæ regis vestium fulgor et orationis majestas ita nos perstringit, ut videamur Deum videre et audire, non hominem. Acclamatio hæc orta a Tyriis et Sidoniis, qui gratiam Herodis aucupabantur, proserpsit ad reliquum Cæsariensium populum. Vide hic quantum malum sit adulatio, quæ ex rege facit Deum; ideoque ex homine cadaver : ipsa enim regem occidit. Frequens hoc malum in aulis principum : unde aulator est adulator, sed et κόλαξ est κόραξ, id est adulator est corvus, effodiens oculos eorum quibus adulatur. Præclare Curtius, lib. VIII : « Perniciosa adulatio perpetuum regum malum est, quorum opes assentatio sæpius, quam hostis evertit. »

Vers. 23. 23. CONFESTIM (Syrus, *eadem hora*) AUTEM PERCUSSIT EUM ANGELUS DOMINI, — zelotes et vindex honoris divini qui hic a Deo abreptus, sacrilege dabatur Herodi. Unde videtur fuisse angelus hic bonus, licet noster Lorinus censeat fuisse malum et dæmonem.

Morbus Herodis, quis? PERCUSSIT, — id est, plaga lethali illum feriit. Plaga hæc fuit dolor viscerum et tormina, ait Josephus : item corporis putrefactio et fœtor; inde enim vermes ebullierunt. Sic avus ejus Herodes Ascalonita infanticida, qui sanctos innocentes occidit, a pediculis consumptus interiit. Bubo mortis præsagus. Addit Josephus, bubonem visum fuisse super caput Herodis, quasi calamitatis nuntium, uti ei olim Romæ prædixerat Germanus quidam, teste eodem Josepho, lib. XVIII, cap. III. Œcumenius vero pro bubone angelum fuisse visum scribit.

EO QUOD NON DEDISSET HONOREM DEO, — id est, eo quod non defendisset honorem Dei; sed eum sibi arrogasset, consentiendo insanæ assentationi et In ultionem S. Petri et Jacobi. acclamationi populi. Narrat hanc Herodis punitionem S. Lucas occasione occisionis S. Jacobi et incarcerationis S. Petri : hæc enim duo ejus immania in Christum et Ecclesiam scelera meruerunt ejus excæcationem et prolapsum in hanc idololatriam, ob quam a Deo, sui honoris et divinitatis justo zelote et vindice punitus est morte, ut appareret esse mortalis, imo mortuus, qui concupierat esse Deus.

Sic Lucifer ambiens divinos honores, ex primo angelo factus est teterrimus cacodæmon. Sic Alexander Magnus occisus est a suis, quod vellet ab eis adorari ut deus, uti Hermolaus quidam e conjuratis ei exprobrat apud Curtium, lib. VIII. Sic Nabuchodonosor, qui in statua aurea a se erecta, *Daniel.* III, adorari voluit, a Deo mutatus est in bestiam, *Daniel.* IV, 28. Sic Antiochus Epiphanes qui ex fastu deum terrestrem se putabat, percussus dolore viscerum et a vermibus corrosus, æque ut hic Herodes, interiit, II *Machab.* IX, 12. Quare omnes hi fuerunt typi Antichristi, qui sedebit in templo voletque adorari ut Deus, ideoque a Deo adigetur in tartara, *Apoc.* XIII.

Nota : Peccavit Herodes tacendo : sic enim tacite assensus est blasphemæ acclamationi : debebat enim Dei honorem tutari, ideoque eum a se amoliri populumque graviter reprehendere, quod Deo hanc tam insignem injuriam intulisset, uti fecerunt S. Paulus et Barnabas, quos Lycaonii adorare volebant, hunc ut Jovem, illum ut Mercurium. « Scissis enim tunicis suis, exilierunt in turbas, clamantes et dicentes : Viri, quid hæc facitis? et nos mortales sumus, similes vobis homines, » *Actor.* XIV, 13. Tali enim casu verum est istud : « Qui tacet, consentire videtur : » præsertim si sit Superior, aut vir sapientia et auctoritate pollens.

ET CONSUMPTUS A VERMIBUS (Græce, *factus esca vermium*), EXPIRAVIT. — Sic superbos dejicit sideratque Deus. Juste Herodes volens esse deus, fit esca vermium, ut humiliatus se non tantum mortalem, sed et putidum discat, dicatque illud Jobi, cap. XVII, 14 : « Putredini dixi : Pater meus es : mater mea et soror mea, vermibus. » Per « vermes, » accipe pediculos qui e corpore putido et fœtido per singula membra ebulliunt, de quo morbo vide Galenum, lib. *De Compos. medic. secundum loca*, cap. VII. Addit S. Chrysostomus, hom. 26 *in Epist. ad Hebr.*, quod « crepuit et effusa sunt viscera ejus. »

Hac phthiriasi, id est morbo pediculari et vermium morte punire solet Deus blasphemos, hagiomachos, fidelium persecutores; sed maxime divinitatis appetitores, uti Antiochum Epiphanem, Herodem infanticidam, de quibus paulo ante dixi, Hunnericum regem Arianum persequentem Orthodoxos, de quo Victor Uticensis, lib. III *Wand. Histor.*; eodem modo periit Pherecydes, Pythagoræ præceptor, atheus et omnis numinis contemptor, de quo ex Aristotele, Plutarcho, Æliano et Plinio Rhodiginus, lib. XIX, cap. XXX; et Maximianus, in imperio et persecutione socius Diocletiani, de quo Eusebius, lib. VIII, cap. XXVIII; et Julianus Apostata, de quo Sozomenus, lib. V, cap. VII; et blasphemus Nestorius, teste Nicephoro, lib. XIV, cap. XXXVI; et impius Calvinus, teste Bolseco in ejus Vita. Præclare Drogo Cardinalis, tract. *de Sacramento Domin. passion.*, tom. II *Biblioth. SS. Patrum* : « Quid veste, inquit, nitida gloriaris? subter te sternetur tinea, et operimentum tuum vermis est. Hæc tua vestis est. Illuserunt tibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus et Herodes duo, alienis vestibus depositis, in suis vestibus expirarunt. »

Denique historiam mortis hujus Herodis gra-

phice describit Josephus, lib. XIX, cap. VIII, ubi tamen in honorem suæ gentis et regis, eam emollit, et parum fideliter æquanimitatem Herodis commendat : ac tacet ejus vermes, solumque tormina, quæ nimirum vermes erodentes viscera causabant, commemorat. Sic enim ait : « Jamque tertium Judææ totius regni annum exegerat (Herodes), cum pervenit in urbem Cæsaream, quæ prius Stratonis turris dicta fuit, ubi solemnes ludos celebravit pro salute Cæsaris ; ad quam festivitatem magna multitudo Nobilium ac procerum convenerat ex tota provincia. Ejus celebritatis die secunda processit mane in theatrum, amictus veste tota ex argento mirabili opere contexta, quæ radiis exorientis solis percussa et mirandum quemdam fulgorem emittens, venerationem cum horrore incutiebat spectantibus. Moxque adulatores alius aliunde acclamantes, deum consalutabant, rogantes ut faveret propitius : hactenus enim ut hominem reveritos, nunc agnoscere et fateri in eo quiddam mortali natura excellentius. Hanc impiam adulationem ille nec castigavit, nec repulit ; pauloque post suspiciens vidit supra caput suum bubonem, funi extento insidentem : moxque ut sensit hunc esse calamitatis nuntium, qui olim felicitatis fuerat, ex intimis præcordiis indoluit. Secuta sunt ventris tormina statim a principio vehementia. Conversis igitur in amicos oculis : En, ait, ego ille vestra appellatione Deus, vitam relinquere jubeor, fatali necessitate coarguente vestrum mendacium, et quem immortalem salutastis, ad mortem rapior. Sed ferenda est voluntas cœlestis Numinis : neque enim male viximus, imo tanta felicitate, ut omnes me beatum prædicarent. Hæc locutus, crescente dolore, discruciabatur. Propere igitur relato in regiam, rumor sparsus est brevi esse moriturum. Quamobrem confestim totus populus una cum uxoribus atque liberis saccum indutus, more patrio supplicabat Deo pro salute regis, omnia miscens lamentis et ejulatibus. Rex autem in celsiore decumbens cubiculo, et in faciem stratos humi prospiciens, ne ipse quidem temperabat sibi a lacrymis. Cruciatu deinde per continuos quinque dies nihil se remittente, confectus vitam finiit, annum natus quartum supra quinquagesimum postquam regnasset per septennium. Quatuor enim annos sub Caio Cæsare obtinuit regnum, primum in Philippi tetrarchia per triennium, cui quarto demum anno accessit et Herodis tetrarchia : tribus deinde annis sub Claudio Cæsare, præter jam dictam ditionem, in Judæa quoque regnavit : et Samaria simulque Cæsarea. »

Mors Herodis Agrippæ.

Subdit deinde huic Herodi in regno successisse filium, scilicet Herodem Agrippam juniorem annorum 17, coram quo Paulus captus causam suam egit, cap. XXV, 22 ; in quo Herodis Ascalonitæ stirps desiit, æque ac reges regnumque Judææ, eversum a Tito et Vespasiano : insuper cum superstites reliquisse tres filias, Mariamnem, Bernicem, quæ nupsit Felici præsidi, et Drusillam, quarum mentionem facit Lucas, cap. XXIV, 24, et XXV, 13. Addit Josephus Cæsareenses et Sebastenos mortuum Herodem conviciis impetivisse, æque ac viventem, præsentem et videntem impetiverant in publica comœdia Alexandrini : in qua iisdem ludibriis eum affecerunt, quibus Judæi, quorum rex erat Herodes, paulo ante affecerant Christum præponentes ei Barabbam, coronantes spinis, vestientes chlamyde purpurea, et irrisorie regem Judæorum salutantes. Insanum enim quemdam, nomine Carabbam (Baronius suspicatur legendum *Barabbam*), qui Herodis personam referret, in theatrum induxerunt, cujus capiti diadema imposuerunt papyraceum, pro paludamento induerunt storea, pro sceptro frustum arundinis in manum dederunt. Marim, id est dominum, eum acclamantes, uti narrat Philo in Flaccum, cap. XXXI. Ita Deus justo suo judicio, Agrippæ et Judæis talionem irrisi Christi reddidit.

Vers. 24.

24. VERBUM AUTEM DOMINI CRESCEBAT. — *q. d.* Persecutione Herodis Agrippæ adeo non decrevit, ut vehementer creverit Christianorum numerus et virtus, præsertim ubi viderunt persecutorem a Deo punitum et a vermibus consumptum. Recte S. Nilus, hom. 2 *De Christi Ascensione*, Ecclesiam comparat viti, quæ quo diligentius putatur, eo fit feracior. « Succidebantur, ait, Ecclesiæ palmites, et fidei fructus augescebat, et florem non marcescentem proferebat : e radice enim illa hi palmites nati sunt, quæ verissime dixit : Ego vici mundum. Ego sum vitis, vos palmites. Stephanus tanquam ramus excidebatur, et alius martyrum palmes pullulabat. Jacobus et Petrus resecabantur, et alius rursum martyr exoriebatur : et hoc resecto, alius rursum multifer palmes e radice hac emittebatur. Vindemiabatur Paulus, et alius martyrii racemus maturescens Thomas apparebat : et undique radix vindemiata, copiam uberiorem, præ eo quod isti vindemiarant, ac germen durabilius efferebat. Et quidem isti excisores brevi marcescentes exterminati sunt : hæc vero semper gravata fructibus, terræ fines suis germinibus complexa est. » Præclare Tertullianus, *Apologet.*, cap. XXVII : « Et illos dæmones, ait, nunquam magis detriumphamus, quam cum pro fidei obstinatione damnamur. » Et cap. ult. : « Plures efficimur, quoties metimur a vobis. Semen est sanguis Christianorum. » Ita crescebant Hebræi persecutione Ægyptiorum, « quantoque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur, » *Exodi* I. Unde S. Chrysostomus, homil. 40 *in Juventinum et Maximinum martyres* : « Sicut plantæ irrigatæ, inquit, magis crescunt, ita et fides nostra oppugnata magis floret, et vexata plus exuberat : neque ita hortos aquarum irrigatio reddere fœcundos solet, ut martyrium sanguis irrigare natus est Ecclesias. » Et S. Leo, serm. 1

Sanguis Martyrum est semen Christianorum.

in Natali S. Petri et Pauli : « Non minuitur persecutionibus Ecclesia, sed augetur. Et semper Dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. » Idem a pari, vel suppari, fit in quovis fideli. Hic enim in tentatione et adversitate, virtute et viribus crescit, instar palmæ.

Vers. 25. 25. BARNABAS AUTEM ET SAULUS REVERSI SUNT AB HIEROSOLYMIS. — « Reversi, » scilicet Antiochiam, ut habet Syrus, unde missi fuerant, ut eleemosynam deferrent Hierosolymitis pauperibus et fame laborantibus, ut dictum est cap. XI, vers. 28.

ASSUMPTO JOANNE, QUI COGNOMINATUS EST MARCUS. — Hinc colligit Salmeron, Saulum et Barnabam latuisse in domo hujus Joannis Marci eo tempore quo Herodes plexuit Jacobum et incarceravit Petrum. Unde veniens e carcere Petrus eosdem ibi reperit.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Saulus et Barnabas jussu Spiritus Sancti mittuntur ut evangelizent Gentibus : in Cypro Saulus convertit Sergium Paulum proconsulem, et Elymam magum excæcat. Inde Antiochiæ Pisidiæ in synagoga concionatur Paulus, sed per Judæos expulsus, excusso pulvere pedum cum Barnaba pergit Iconium.

1. Erant autem in Ecclesia, quæ erat Antiochiæ, Prophetæ et doctores in quibus Barnabas et Simon, qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenensis, et Manahen, qui erat Herodis Tetrarchæ collactaneus, et Saulus. 2. Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit illis Spiritus Sanctus : Segregate mihi Saulum et Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. 3. Tunc jejunantes et orantes, imponentesque eis manus, dimiserunt illos. 4. Et ipsi quidem missi a Spiritu Sancto abierunt Seleuciam, et inde navigaverunt Cyprum. 5. Et cum venissent Salaminam, prædicabant verbum Dei in Synagogis Judæorum. Habebant autem et Joannem in ministerio. 6. Et cum perambulassent universam insulam usque Paphum, invenerunt quemdam virum magum pseudoprophetam, Judæum, cui nomen erat Barjesu, 7. qui erat cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic, accersitis Barnaba et Saulo, desiderabat audire verbum Dei. 8. Resistebat autem illis Elymas magus (sic enim interpretatur nomen ejus), quærens avertere proconsulem a fide. 9. Saulus autem, qui et Paulus, repletus Spiritu Sancto, intuens in eum, 10. dixit : O plene omni dolo et omni fallacia, fili diaboli, inimice omnis justitiæ, non desinis subvertere vias Domini rectas. 11. Et nunc ecce manus Domini super te, et eris cæcus non videns solem usque ad tempus. Et confestim cecidit in eum caligo, et tenebræ, et circuiens quærebat qui ei manum daret. 12. Tunc proconsul cum vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini. 13. Et cum a Papho navigassent Paulus et qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphyliæ. Joannes autem discedens ab eis, reversus est Hierosolymam. 14. Illi vero pertranseuntes Pergen, venerunt Antiochiam Pisidiæ; et ingressi Synagogam die sabbatorum, sederunt. 15. Post lectionem autem legis et Prophetarum, miserunt principes Synagogæ ad eos, dicentes : Viri fratres, si quis est in vobis sermo exhortationis ad plebem, dicite. 16. Surgens autem Paulus et manu silentium indicens, ait : Viri Israelitæ, et qui timetis Deum, audite : 17. Deus plebis Israel elegit patres nostros, et plebem exaltavit cum essent incolæ in terra Ægypti, et in brachio excelso eduxit eos ex ea. 18. Et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. 19. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum, 20. quasi post quadringentos et quinquaginta annos : et post hæc dedit Judices usque ad Samuel prophetam. 21. Et exinde postulaverunt regem : et dedit illis Deus Saul, filium Cis, virum de tribu Benjamin, annis quadraginta. 22. Et amoto illo, suscitavit illis David regem, cui testimonium perhibens, dixit : Inveni David, filium Jesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes

voluntates meas. 23. Hujus Deus ex semine secundum promissionem eduxit Israel salvatorem Jesum, 24. prædicante Joanne ante faciem adventus ejus baptismum pœnitentiæ omni populo Israel. 25. Cum impleret autem Joannes cursum suum, dicebat : Quem me arbitramini esse? non sum ego, sed ecce venit post me, cujus non sum dignus calceamenta pedum solvere. 26. Viri fratres, filii generis Abraham, et qui in vobis timent Deum, vobis verbum salutis hujus missum est. 27. Qui enim habitabant Jerusalem, et principes ejus, hunc ignorantes, et voces Prophetarum, quæ per omne sabbatum leguntur, judicantes impleverunt : 28. et nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt a Pilato, ut interficerent eum. 29. Cumque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento. 30. Deus vero suscitavit eum a mortuis tertia die : qui visus est per dies multos his, 31. qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Jerusalem : qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. 32. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est : 33. quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut et in psalmo secundo scriptum est : Filius meus es tu : ego hodie genui te. 34. Quod autem suscitavit eum a mortuis amplius jam non reversum in corruptionem, ita dixit : Quia dabo vobis sancta David fidelia. 35. Ideoque et alias dicit : Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. 36. David enim in sua generatione cum administrasset, voluntate Dei dormivit : et appositus est ad patres suos, et vidit corruptionem. 37. Quem vero Deus suscitavit a mortuis, non vidit corruptionem. 38. Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur; et ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, 39. in hoc omnis, qui credit, justificatur. 40. Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis : 41. Videte, contemptores, et admiramini, et disperdimini : quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis. 42. Exeuntibus autem illis, rogabant ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba hæc. 43. Cumque dimissa esset Synagoga, secuti sunt multi Judæorum et colentium advenarum, Paulum et Barnabam, qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei. 44. Sequenti vero sabbato pene universa civitas convenit audire verbum Dei. 45. Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ a Paulo dicebantur, blasphemantes. 46. Tunc constanter Paulus et Barnabas dixerunt : Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, et indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad Gentes. 47. Sic enim præcepit nobis Dominus : Posui te in lucem Gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. 48. Audientes autem Gentes gavisæ sunt, et glorificabant verbum Domini; et crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. 49. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem. 50. Judæi autem concitaverunt mulieres religiosas et honestas, et primos civitatis, et excitaverunt persecutionem in Paulum et Barnabam; et ejecerunt eos de finibus suis. 51. At illi, excusso pulvere pedum in eos, venerunt Iconium. 52. Discipuli quoque replebantur gaudio et Spiritu Sancto.

Vers. 1. 1. ANTIOCHIÆ, — ad Orontem, quæ erat metropolis Syriæ, et a Justiniano Imperatore vocata est *Theophilis* : unde antonomastice vocatur *Antiochia;* cæteræ vero cum addito, Antiochia Pisidiæ, Antiochia Epiphaniæ, etc. (1).

PROPHETÆ, — proprie dicti. Spiritus Sanctus enim in Ecclesiæ exordiis, inter alia charismata dabat donum prophetiæ, ut patet *Joel.* II, 28; *Act.* II, 17; I *Corinth.* XIV. Licet noster Lorinus *Prophetas* censeat eosdem esse cum Doctoribus, puta explanatores S. Scripturæ. Turrianus vero, lib. I *De Hierarch. Ordin.*, cap. XX, per *Prophetas* accipit Episcopos, per Doctores Presbyteros. Episcopi enim, ut ait S. Dionysius, cap. VI *Eccles. Hierarch.*, sunt divinorum judiciorum denuntiatores, quia nihil agere debent hierarchicum, nisi ut a Deo acti. Et nos rursus in iis quæ illi hierarchice operantur, ad eos tanquam a Deo actos ac-

(1) Incipit hic tertia hujus historiæ Apostolicæ epocha, usque ad finem libri pertinens, quæ historiam de Pauli meritis et itineribus comprehendit.

cedere debemus. Unde et a S. Clemente, lib. II *Constit.*, vocantur Prophetæ laicorum; imo ordinatio Episcopi vocatur prophetia a S. Paulo, I *Timoth.* IV. 14.

SIMON, QUI VOCABATUR NIGER, — a colore atro, ut videtur, sicut a flavo vocabantur Flavii, ab albo Albini, a rufo Rufi apud Romanos.

LUCIUS CYRENENSIS. — Quem Cyrenæ fuisse Episcopum tradit Beda, Ado, Usuardus, imo *Martyr. Rom.* die 6 maii, ubi Sanctorum catalogo ascribitur.

MANAHEN. — De quo in *Rom. Martyr.* die 24 maii, sic legimus: « Antiochiæ S. Manahen, Herodis Tetrarchæ collactanei, Doctoris et Prophetæ sub gratia novi Testamenti, in eadem urbe requiescentis. »

HERODIS TETRARCHÆ, — Herodis Antipæ, qui fuit filius Herodis Ascalonitæ, et patruus Herodis Agrippæ, de quo cap. XII, vers. 1. Hic Antipas Christum induit veste alba et irrisit, ac Joannem Baptistam occidit.

COLLACTANEUS. — Quia puer cum puero Herode fuerat enutritus, et ejusdem nutricis lacte lactatus. Significat Manahen fuisse insignis et illustris familiæ, utpote qui Herodi fuerit collactaneus.

Vers. 2. 2. MINISTRANTIBUS AUTEM ILLIS DOMINO. — Græce λειτουργούντων, id est *sacrificantibus*, ut vertit Erasmus, et Tigurina, *cum operarentur Domino*. *Sacris* enim, vel *Deo* operari, est sacrificare. Sacrificium enim est opus Deo soli debitum et proprium : licet Scholia, Vatablo ascripta, *operari Domino* exponant per *prædicare Evangelium*, uti et Œcumenius et Cajetanus, quod avide arripit Calvinus et Beza, qui negant Missæ sacrificium. Syrus, *cum preces auspicarentur Deo*, puta publicas et solemnes, quæ fiunt in sacrificio. Inde enim sacrificium Missæ vocatur *Liturgia*; licet enim liturgia significet ministerium in genere, tamen antonomastice significat sacrificium, ut patet ex Liturgia S. Jacobi, S. Basilii, S. Chrysostomi, Mozarabum, etc. Idem evincit vox *Domino*; nullum enim ministerium tam proprie Domino exhibetur, quam sacrificium : Evangelium enim prædicatur hominibus, non Deo. Unde et sequitur : « Imponentesque eis manus, » scilicet in Missæ sacrificio per impositionem manuum ordinando eos Episcopos, uti Apostolos facere solitos tradit S. Dionysius, *Eccles. Hierarch.* part. I, cap. II. Vide Bellarminum, lib. I *De Missa*, cap. XIII.

Liturgia.

Dices, per sacrificium hic accipi posse Aaronicum, puta immolationem ovis aut vituli : adhuc enim fideles servabant legem Mosi, non ex obligatione, sed ut Judæos non offenderent. Respondeo id dici non posse : nam sacrificium hoc oblatum est Antiochiæ, cum Aaronicum non nisi Hierosolymis in templo Salomonis offerri posset, juxta legem, *Deut.* cap. XVI, 6.

JEJUNANTIBUS. — Jejunium enim ex Apostolorum usu et traditione solet præmitti ordinationi, tum ut fideles Dei gratiam, ad idoneos ministros Ecclesiæ ordinandos, jejunio implorent; tum ut ordinandi jejunio se disponant ad recipiendam ordinationis gratiam. Ita S. Chrysostomus hic.

DIXIT — instinctu interno, quem prophetis et primoribus Ecclesiæ ingessit.

SEGREGATE MIHI SAULUM AC BARNABAM IN OPUS.— Segregate Saulum quasi vas electionis, id est selectum et eximium per singulare judicium Dei, quo ab æterno decrevit et segregavit Saulum in Apostolum Gentium et orbis Doctorem. Ita S. Chrysostomus. Unde et Paulus vocat se segregatum, *Galat.* I, 15. « Segregate » ergo eum per executionem et missionem, quem Deus ab æterno segregavit per electionem ad hanc missionem.

Porro Saulus jam ab initio suæ conversionis a Deo designatus et auctoratus erat Apostolus Gentium, *Act.* IX, 15, sed in actu primo et secrete : hic vero in actu secundo et publice designatur Apostolus earumdem, ut eos evangelizando obeat et percurrat. Hactenus enim Damasci et Antiochiæ duntaxat prædicaverat.

Segregatus fuit quoque Barnabas et sublimatus ad apostolatum, ob insignem ejus virtutem et zelum, quo omnes suas facultates ad pedes Apostolorum posuerat, IV, 36, ut expeditus esset ad ubique evangelizandum. Quocirca S. Barnabam hisce elogiis ornat Alexander monachus, initio Vitæ ejus : « Barnabas, inquit, magnus Ecclesiæ orator, Evangelicæ prædicationis tuba, magna Christi vox, Spiritus Sancti cithara, divinæ gratiæ plectrum, Christi miles robustissimus, Christiani ovilis dux certus, Dei Paradisus, fidei germen, charitatis rosa suavissima odorem emittens, spei flos incorruptus, immortalitatis racemus, mel distillans, patientiæ propugnaculum. Barnabas consolationis filius, pietatis magister, fidei columna ac fastigium, turris firma et immobilis, fundamentum stabile, crepido indissolubilis, fluctuantium portus, architectus nobilissimus, qui cœlestem in terris tenuit semitam, et parem angelis vitam duxit, adjutor pauperum, viduarum consolatio, orphanorum procurator et pater. Barnabas Christi mysteriorum thesaurus, orthodoxorum minister, ægrotantium medicus, Christiani gregis custos vigilantissimus, Gentium dux, Ecclesiarum præco, virtutum cœlestem odorem spirantium rosetum, Christi gratiarum ager fertilissimus, virginitatis margarita, castitatis beryllus, temperantiæ gemma Christum in se loquentem habens, electum Dei vas, sanctæ Trinitatis templum. »

Elogia S. Barnabæ.

IN OPUS — scilicet evangelizandi ubique Gentibus.

AD QUOD ASSUMPSI EOS, — προσκέκλημαι, id est *accersivi eos*. Ita Pagninus et Tigurina; alii, *in auxilium advocavi eos*. Meminerint ergo Apostoli et viri apostolici se in auxilium vocari a Spiritu Sancto ad animas sanctificandas, ideoque Dei in opere divino et nobilissimo esse cooperatores et adjutores, ut ait S. Paulus, I *Cor.* III, 9. Porro

Spiritus Sanctus Saulum et Barnabam accersivit hac ipsa vocatione et jussione, dicens : « Segregate mihi Saulum, etc., » nec enim aliam uspiam legimus. *Secundo,* planius, « assumpsi, » id est assumere decrevi et ab æterno prædestinavi. Verba enim realia apud Hebræos sæpe per mentalia exponenda sunt.

Vers. 3. 3. TUNC JEJUNANTES. — Græce sunt aoristi, quos Syrus vertit, *postquam igitur jejunassent ac preces auspicati fuissent, imposuerunt* (melius, *et imposuissent*) *eis manus, et dimiserunt eos.* Ita Pagninus, Vatablus et alii.

An Saulus hic ordinatus et Episcopus? IMPONENTESQUE EIS MANUS. — Quæritur, an hæc impositio manuum fuerit sacramentum Ordinis, puta consecratio in Presbyteros vel Episcopos? Negat Arias hic, et Cajetanus, cap. VI, 6, quin et Franciscus Suarez, tom. III, in III *part.*, disp. XXXIV, sect. 1 (et alii), ubi hanc impositionem manuum asserit fuisse precatoriam, non ordinativam. Ratio est : *Prima,* quia jam ante a Deo Saulus erat ordinatus Apostolus, *Act.* IX, 15. Unde *Galat.* II, 6, ait, quod cæteri Apostoli nihil sibi contulerunt. Hic ergo tantum imponitur ei apostolatus executio, puta mittitur ad evangelizandum : ad quod non opus erat nova ordinatione. Simili modo Paulus, II *Cor.* VIII, 19, ait de socio suo quod ordinatus, id est constitutus sit comes peregrinationis suæ. *Secunda,* quia Paulus videtur ordinatus Presbyter et Episcopus a S. Petro et Apostolis, quorum nemo hic nominatur.

Verum melius alii affirmant dicuntque Saulum et Barnabam hic ordinatos esse Episcopos. Nam plane verisimile est eos jam ante ordinatos fuisse Presbyteros. Jam enim per annum Antiochiæ turbam multam docuerant, ut ait Lucas, cap. XI, vers. 26; hoc autem est proprium Presbyterorum, ut recte advertit Turrianus, lib. I *De Hierarch. Ordin.*, cap. XXVI. Ratio est: *Prima,* quia id circumstantiæ videntur exigere, scilicet liturgia, jejunium prævium et impositio manuum. Inde enim quasi ex usu et exemplo Apostolorum, Ecclesia solet præmittere jejunia et preces ante impositionem manuum, id est ante consecrationem ordinandorum, eamque peragere in Liturgia Missæ. *Secunda,* quia nusquam legimus Saulum et Barnabam ordinatos fuisse Episcopos, nisi hic: unde et mox cap. XIV et seq., Episcopalia munia obierunt, ordinando per civitates Presbyteros. *Tertia,* quia hæc impositio manuum facta est sub anno Christi 45, ut deducit Baronius et liquet ex dictis, cap. XII, vers. 1, quando Paulus raptus est in tertium cœlum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui, uti ostendi II *Cor.* XII, 2; nimirum quia decebat ut Saulus jam proxime futurus Gentium doctor, et legationem suam ad eas auspicaturus, in cœlum raperetur, ut quasi cœlestis doctor, instar Mosis e cœlo ad eas mitti videretur. Quare congruum fuit tunc quoque ei ultimam manum ordinationis, per consecrationem in Episcopum imponi. *Quarta,* quia Christus ordinavit Apostolos Episcopos, hi alios et alios : ergo et Paulus ab iis ordinatus : hoc enim postulat ordo hierarchicus a Christo institutus, ut cum ipse Petrum et Apostolos ordinarit, cæteri omnes ab eis vel eorum successoribus ordinentur. Sic multi censent S. Jacobum Minorem ordinatum esse Episcopum Hierosolymorum a S. Petro, Joanne et Jacobo Majore. Citat eos Henriquez, lib. *De Ordin. Sacram.*, cap. III. Nusquam autem apparet quod ab hominibus ordinatus sit Saulus, nisi hic. Ita docet S. Chrysostomus hic. Et S. Leo, *epist.* 81, vel juxta aliam editionem 79, *ad Dioscorum Alexand.*, sancit ut jejunium præmittatur ordinationi, eo quod illud hic præmiserunt Apostoli ordinationi Sauli et Barnabæ.

Dices *primo :* Quomodo ergo ait Paulus de cæteris Apostolis, « Mihi nihil contulerunt? » *Galat.* II, 6. Respondeo id intelligi de doctrina et Evangelio; hoc enim ipse a Christo didicit, non ab Apostolis. Nam alioqui Ananias contulit ei baptismum, Apostoli Confirmationem et Ordinem.

A quo? Dices *secundo :* Quis hic Apostolus et Episcopus eos ordinavit? Non Petrus, ut vult Arator, quia jam abierat Romam. Non Jacobus Zebedæi, quia jam occisus erat ab Herode. Non cæteri Apostoli, quia jam discesserant in suas provincias. Respondet Lyranus Antiochiæ fuisse Episcopos ab Apostolis ordinatos, qui eos ordinarunt. Œcumenius censet Lucium et Manahen eis manus imposuisse. Potuit quoque e Judæa advocari S. Jacobus, Episcopus Hierosolymorum; S. Joannes, S. Matthias, aut quis alius vicinior Apostolus. Unde S. Leo loco jam citato ait, eos ordinatos ab Apostolis.

Quo anno? Quæres *secundo,* quo anno ordinatus fuit Saulus cum Barnaba, ac apostolatum suum ad Gentes est auspicatus? Respondeo : Beda censet id fuisse anno 13 ab ascensione Christi, qui fuit a Christi nativitate 47. *Secundo, Chronicon Alexand.*, sive *Fasti Siculi,* scribunt id contigisse anno quinto Claudii imperatoris, qui fuit Christi 46.

Verius est eum ordinatum fuisse anno Christi 44, concurrente cum anno 3 Claudii imperatoris; nam initio hujus anni 45, Petrus e carcere liber venit Romam ibique cathedram constituit, uti ostendi capite præcedenti, vers. 1. Hæc enim præcedenti capiti subnexa, paulo post carcerem Petri contigisse videntur. Ita Baronius et alii : nimirum congruebat ut, quo anno Saulus adibat Gentes eas subjugaturus Christo, eodem Petrus, Apostolorum Princeps, peteret Gentilismi arcem, puta Romam, eamque Christo subderet. Addit S. Leo, epist. citata *ad Dioscor., Alex. Episcopum,* Saulum et Barnabam ordinatos fuisse die Dominico, ideoque sancit, ut idem deinceps fiat. Unde hæc Leonis sanctio relata est in *Jus Canonicum,* et habetur dist. LXXV, can. 5 : « Quod die Dominico ordinationes sacerdotum celebrentur, » etc.

Denique notat S. Hieronymus, epist. 85 *ad Eva-*

grium, hanc ordinationem ministrorum Ecclesiæ adumbratam fuisse in veteri Testamento, ex eoque usurpatam in novo. Quod enim, inquit ipse, Aaron et filii ejus, ac Levitæ in templo fuerunt, hoc Episcopi, Presbyteri et Diaconi vindicant in Ecclesia : unde etiam Aaron et filii ejus impositione manuum Mosis ordinati sunt, *Exod.* XXIX, 9 et seq.

Vers. 4. 4. ABIERUNT SELEUCIAM. — Quia hæc vicina erat Antiochiæ, unde mittebantur, eratque urbs frequens et celebris. Condita et nominata est a Seleuco Nicanore, uno e ducibus Alexandri Magni, qui primus post Alexandrum, anno scilicet duodecimo post mortem ejus, diadema Asiæ sibi imposuit, indeque incipiunt et numerantur anni Græcorum (id est Macedonum; posterorum Seleuci) in libris *Machabæorum*. Tradit Volaterranus, lib. XI *Geogr.*, Seleucum urbes sedecim vocasse Antiochias, in honorem patris sui Antiochi; a se novem Seleucias; a matre Laodice, quinque Laodiceas; ab uxore Apamia, tres Apamias (1).

ET INDE NAVIGARUNT CYPRUM, — quia e Seleucia commodus est trajectus in Cyprum.

Vers. 5. 5. SALAMINAM — quæ postea a Constantino Imperatore dicta est *Constantia*, cujus Episcopus fuit S. Epiphanius; nunc *Famagosta*, quasi Fama augusta dicitur, a septuaginta annis expugnata a Selymo, Turcarum imperatore.

IN SYNAGOGIS JUDÆORUM. — A Judæis ordiuntur, ne hi contentiosiores fierent, ait S. Chrysostomus, si vidissent Gentes sibi in Evangelio præponi.

HABEBANT AUTEM ET JOANNEM (cognomento Marcum, de quo cap. XII, vers. 25) IN MINISTERIO. — Græce ὑπηρέτην, id est *ministrum*, *q. d.* Joannes Marcus ministrabat Saulo et Barnabæ, præsertim in cura victus, vestitus rerumque temporalium, eosque adjuvabat ut facilius et plenius evangelizarent.

Vers. 6. 6. CUI NOMEN ERAT BARJESU. — Multi codices legunt *Barjeu*, vel *Barjehu*, *q. d.* Bar Jehova, id est filius Dei, puta Jovis. Sicut Simon Magus vocabat se virtutem Dei, cap. VIII, vers. 10. Unde Paulus huc alludens vers. 10, idque refellens, vocat eum filium, non Dei, sed diaboli. Verum legendum est *Barjesu* (ita enim legunt Græca et Romana correcta), id est filius salvatoris, hoc est salvator. Hoc enim nomen impostor sibi arrogabat, eo quod per magiam multos ægros sanaret. Adde, videtur quod pater ejus vocatus sit Jesus : a Josue enim, primo Hebræorum duce percelebri, qui eos induxit in terram promissam, multi vocati sunt Josue, sive Jesus : ita Sanchez. Quare minus recte Syrus pro *Barjesu*, legit *Barschoumo*, id est *filius nominis*, hoc est nominatus, celebris et famosus, quasi *Elymas* inverse idem sit quod *Schoumo*, de quo mox.

Barjesu quis?

Vers. 7. 7. QUI ERAT CUM PROCONSULE. — « Proconsul » erat quasi vicarius consulis, quia scilicet nomine consulis Romani, potestate consulari provinciam administrabat : unde et ejus præses, vel præfectus dicebatur. Rursum, proconsules Romæ vocabantur exconsules, qui scilicet præcedenti anno fuerant consules. Hi enim obitæ dignitatis nomen ex parte retinebant, et sæpe ut proconsules mittebantur ad regendas provincias. Vide Sigonium, *De Magistrat. Roman.* (1).

DESIDERABAT AUDIRE VERBUM DEI. — Ἐπεζήτησεν, id est *studiose quæsivit et expetiit* : unde et meruit fieri voti compos. Solet Deus eis quibus fidem et gratiam destinat, prius illius desiderium injicere, ut per hoc se ad donum tantum præparent, illudque efflagitent, et obsecrando quasi emereantur. Unde S. Chrysostomus miraculo deputat, quod Sergius Paulus præoccupatus a mago, adeo desiderarit audire Apostolos.

Vers. 8. Elymas, idest magus, qua radice? Resp. Primo. 8. ELYMAS MAGUS : SIC ENIM INTERPRETATUR NOMEN EJUS. — Varii hoc varie exponunt. *Primo*, Cajetanus pro αὐτοῦ, id est *ejus*, vertens *suum* (Hebræi enim idem habent pronomen reciprocum, quod absolutum) sic transfert et explicat, *q. d.* Barjesu voluit dici *Elymas*, id est *Dei mensura* vel *census*, fingens et mentiens id significare *Barjesu*. Sic enim ipse interpretabatur nomen suum Hebræum apud Græcos; sed quasi magus et impostor mentiebatur et fallebat eos. Nam *Barjesu* vocabatur quasi *filius Jesu*, quod nihil commune habet cum Elyma, id est censu Dei. Alii minus improbabiliter sic explicant, *interpretatur*, id est alio nomine vocatur, *q. d.* Barjesu alio nomine vocabatur Elymas magus. Sicut si dicas : Petrus interpretatur, id est alio nomine vocatur Simon. *Secundo*, alii volunt Barjesu hebraice significare magum; sed hoc est ignorantium linguam hebræam, in qua Barjesu idem est quod filius Salvatoris. *Tertio*, Gagneius Elymam interpretatur cæcum : hic enim, inquit, hebraice dicitur *Elimana*, vel *Eliman*, quia Elymas excæcatus fuit a S. Paulo. Sed et hoc falsum est, æque ac impertinens, quia S. Lucas Elymam interpretatur magum, non cæcum. *Quarto*, Arias ex Syro : *Elymas*, inquit, inverse idem est quod *Samuel*, id est nomen Dei, vel nomen forte et magnificum, qualia in suis incantationibus adhibere solent magi. *Quinto*, Mariana : Elymas, inquit, dicitur magus, ab Elymaide regione Persidis, in qua abundant magi : sicut Chaldæus idem est quod astrologus vel magus, quia Chaldæi

Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

(1) Cum plures fuerint urbes Seleuciæ nomine insignitæ, quærunt interpretes quamnam meminerit hic Lucas. Juxta Rosenmullerum, non est Seleucia *Ciliciæ*, sed potius Seleucia *Syriæ* ad Orontem fluvium. Conf. Rosenmulleri *Bibl. Alterthumsk.* Vol. I, part. II, p. 261.

(1) Duplicis generis magistratus eo tempore in provincias mittebantur. Nonnullæ enim provinciæ erant Cæsareæ; atque in has mittebantur proprætores, qui iis præessent. Aliæ erant provinciæ senatus populique Romani, et in eas mittebantur proconsules. Cyprus antea quidem fuerat provincia Cæsarea, sed Augustus eam donaverat populo; unde fiebat ut per proconsulem administraretur.

Astrologiæ erant dediti. *Sexto,* Vatablus : Elymas, inquit, græce idem est quod præstigiator, incantator, impostor. Sed a quo themate? et quo auctore? Aliqui deducunt ab ἔλυμος, id est niger, ut niger sit idem quod magus; sicut Germani et Belgæ artes nigras vocant magicas, quin et magia vulgo *nicromantia* dicitur, sed forte pro *necromantia.* Alii Elymas vertunt, *corruptor, perditor, vastator,* quales sunt magi; ut sit idem quod λυμεὼν, id est *perditor,* a λύμη, id est *pernicies :* verbum enim λυμαίνω significat *perdere, corrumpere, vastare,* idque videtur plausibile. *Septimo,* alii censent Elymas esse nomen Hebræum, sed varie : nam *primo,* S. Hieronymus, in *Nominib. Hebr.,* et ex eo Beda : « Elymas, inquit, idem est quod *ad transgressionem,* vel *transgressionem faciens.* » *Secundo,* Beza *Elymas* deducit ab אל יעץ *el joets,* id est Dei consiliarius : magi enim erant Persarum sapientes et consiliarii, et Mahomet impostor finxit se esse consiliarium Dei. Verum *Elymas* longe distat ab *el joets. Tertio,* Lyranus : *Elymas,* inquit, idem est quod *Eli mas,* id est Dei tributum, Dei census, Dei mensura. *Quarto,* Bibliander apud Bullingerum censet Elymas per metathesin idem esse quod Elias, vel Elisæus, aut Elia Moses : hoc enim innuit vox μεθερμηνεύεται, scilicet hoc nomen per aliquam litterarum transpositionem vel commutationem exponendum esse : μετὰ enim significat *trans,* quasi Elymas finxerit se esse Eliam, aut habere animam Eliæ et Mosis. Verum, quid hæc ad nomen Magus, quo vocem *Elymas* interpretatur Lucas. *Quinto,* alii volunt esse nomen Syrum : *Elyma* enim Syre significat iracundum, ira ebrium et quasi furiosum, uti magi et energumeni furiis dæmonis aguntur. *Sexto,* Elias Hutterus, in versione hebraica Novi Testamenti, hoc loco pro *Elymas* vertit אלי משיח *eli maschiach,* id est *Eli messias,* hoc est Deus meus Messias, quasi magus hic finxerit se esse Deum Messiam, sive Christum, ac pro *Elimessias* per crasin vocarit se *Elymas;* ideoque nomen suum *Barjehu,* vel *Barjesu* interpretatus sit per *Elymas,* id est, *Elimessias : Barjehu* enim est filius Dei, *Barjesu* est filius Salvatoris, id est Salvator; qui utique non est alius quam Elimessias, id est Deus Christus; sicut nos Jesum interpretamur, addendo et indigitando Christum. Verum perperam pro *Elymas* substituit *Eli Maschiach* quod habet litteram *chet,* qua caret *Elymas.* Rursum *Eli* scribitur per *iod, Elymas* per *upsilon.* Nullus enim per *Elymas* intellexit aut intelligit significari Messiam. Nusquam enim Messiæ nomen per crasin contrahitur, sed ubique integrum ponitur et pronuntiatur. Adde nomen proprium ejus fuisse *Elymas,* quod interpretatur *Magus;* Barjesu enim ejus cognomen fuit a parente, *q. d.* Elymas filius Jesu. Sic Simon cognominatus est Bar Jona, id est filius Jonæ.

Septimo et verisimillime Sanchez : Elymas, ait, videtur esse barbarum nomen, ac forte Cyprium priscum, significans magum : sicut Barnabas olim Cypria lingua significabat filium consolationis, uti dixi cap. I, vers. 36. Certe Hebræi עלם *alam* vocant abscondere et occultare; et inde Græci ἐλύειν vocant involvere, implicare, et ἔλυμα vel εἴλυμα vocant involucrum; occultum; atque Arabes ab Hebr. *alam,* sapientiam vocant *alilm,* vel *talim,* id est rem arcanam; ac *alim* vocant scientem, litteratum, doctum, quasi similiter Elymas apud Cyprios idem fuerit quod impostor, præstigiator, magus, mystes, qui occultorum scientiam, mysteria artesque arcanas profiteretur. Ita nonnulli linguarum periti. Sic et Pagninus, in *Interpret. nomin. Hebr.* : Nomen Elymas, ait, significat magum, sive corruptorem, vel perniciosum, aut tegmen et involucrum, ab εἰλύω, id est *involvo, in limo implico :* unde et εἰλυὸς, id est *latibulum, lustrum, spelunca,* ubi cum dæmone colloqui et magica sua tractare solent magi; et εἰλύσασθαι, id est *ad modum serpentis moveri.* Dæmon enim sæpe in forma serpentis magis apparet. Sane Elymas videtur ex peregrina lingua, uti et alia multa, irrepsisse in Græcum. Græce enim loquuntur Cyprii, ut et olim locuti videntur, uti mihi Romæ asseruerunt Cyprii, et indicat Aristoteles, lib. *De Poetica,* cap. XXI; ubi tamen innuit eos propriam habuisse dialectum. Porro sicut S. Petro certamen fuit cum Simone Mago, S. Joanni cum Apollonio Thyanæo pariter mago, sic et hic Paulo cum Elyma mago. Diabolus enim per suos magos validissime se opposuit Christo, Apostolis et Ecclesiæ, uti etiamnum opponit. Valde enim crescit magorum et sagarum secta, quæ in fidelium corpora animasque grassatur (1).

9. SAULUS AUTEM QUI ET PAULUS. — Hic primum Saulus vocatur *Paulus,* quod nomen deinceps semper ei tribuit Lucas. Unde videtur quod occasione Sergii Pauli proconsulis et apostolatus sui ad Gentes, nomen Hebræum *Saulus,* in Romanum et Græcum *Paulus* commutarit, ut facilius et blandius se Romanis et Græcis, quasi re et nomine Romanus, insinuaret. Vide dicta *Rom.* I, 1.

REPLETUS SPIRITU SANCTO. — Novum sentit hic Paulus Spiritus Sancti ardorem et instinctum ad opus arduum et miraculosum aggrediendum, nimirum ad Elymam magum confutandum excæcandumque, eaque ratione convertendum Sergium Paulum proconsulem. Vide dicta cap. II, 4.

INTUENS IN EUM, — iracundis et ardentibus oculis Elymæ arcanam malitiam penetrans, per-

(1) Juxta hodiernos interpretes, *Elymas* non est nomen proprium hujus viri, sed æquipollet voci sequenti ὁ μάγος. Est idem qui, vers. 6, dictus fuerat *Barjesu.* Plene ergo vocabatur Barjesu Elymas, id est Barjesu magus, ad indicandam ejus sapientiam. In lingua arabica et persica *Elymon* non solum sapientem, qui res divinas et humanas scrutatur, sed etiam *Magum, magicas artes exercentem,* significat.

cellens et castigans. « In oculis, ait Plinius, lib. XI, cap. XXXVII, animus inhabitat. Ardent, intenduntur, nictant, connivent. Animo videmus: oculi seu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt atque transmittunt. » In oculis ergo cernitur animus ejusque passiones et motus iræ, indignationis, amoris, benignitatis, etc. Idque verius in Sanctis et Apostolis, quorum animos indeque oculos inhabitat regitque Spiritus Sanctus.

Vers. 10. 10. O PLENE OMNI DOLO (interno) ET OMNI FALLACIA — externa; Pagninus et Tigurina, *omni versutia*. Syrus, *omnibus flagitiis*: hæc enim facile, instigante diabolo, perpetrant magi; et Græcum ῥᾳδιουργία significat propensionem ad quodvis facinus patrandum, ait Vatablus.

FILI DIABOLI. — « Fili, » non generatione, sed instinctu et imitatione, quia ejus contra Christum suggestiones et dolos opere perficis. Diabolus enim quasi serpens, dolosissimus et vaferrimus est. Nam, ut ait S. Cyrillus, in cap. VI *Joan.*, lib. IV, cap. XXX: « Sicut qui adhæret Deo, unus spiritus fit cum illo; ita qui diabolo, diabolus quodammodo efficitur. » Unde et Judas, quia dolosus et proditor Christi, ab eo « diabolus » vocatur, *Joan.* VI, 70. Vere S. Justinus apud Damascenum, lib. I *Paral.*, cap. XXIV: « Vitæ, ait, a ratione aversæ dux et gubernator, dæmon est. »

Justitia quadruplex. INIMICE (non casu, non lapsu infirmitatis, sed studio, proposito, firma malitia et destinata voluntate) OMNIS JUSTITIÆ. — *Primo,* quia Elymas adversabatur Evangelio Christi, quod tradebat Paulus, in quo continetur omnis justitia. Ita S. Chrysostomus. *Secundo,* « omnis, » id est humanæ et divinæ; quia impediebat fidem Christi, per quam solam vera justificatio datur, quæ nos justos facit tam coram Deo, quam coram hominibus. *Tertio,* « justitiæ, » id est virtutis: nam, ut ait Aristoteles, lib. V *Ethic.*, justitia generalis est virtus, quæ in sese virtutes continet omnes: omnis enim vera virtus nititur fide et gratia Christi, cui resistebat Elymas. Ita Arias. *Quarto,* « justitiæ, » id est æqui ac justi, puta legis divinæ, quæ præscribit id quod justum est, *q. d.* Tu es hostis legis Evangelicæ, quæ in se omnem legem, scilicet naturæ et Mosaicam, divinam et humanam complectitur. Ita Dionysius. *Quinto,* omne subinde idem est quod integrum, perfectum: ut *Eccles.* XII, 13: « Deum time, et mandata ejus observa. Hoc est enim omnis homo: » omnis, id est totus, perfectus, vel quidquid est homo. Sæpe enim Hebræi per catachresin totum universale sumunt pro toto integro, id est omne pro toto, *q. d.* Omne bonum, omne officium, omnis perfectio, finis et felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei ejusque legis observantia. Aut: Hoc est quod spectare debet omnis homo, quantus quantus est, in dictis factisque suis omnibus et tota vita, ut sibi jugiter et ubique ob oculos ponat Dei timorem, indeque impellatur ad servanda ejus præcepta. Nam, ut ait ibidem Salonius, qui aliter vivit et facit, non homo est, sed bestia, quia non rationaliter, quæ est natura hominis, sed bestialiter vivit, nimirum si gulose, ut lupus; si doloso, ut vulpes; si superbe, ut leo; si crudeliter, ut tigris; si libidinose, ut porcus; si acediose, ut asinus.

NON DESINIS SUBVERTERE VIAS DOMINI RECTAS? — Nervosius Græca et Syrus habent, *non desines?* *q. d.* Quousque non desines subvertere, et, ut Tigurina; invertere vias Domini rectas? « Viæ Domini » sunt Evangelium, fides, lex et gratia Christi, cui resistebat Elymas, pro eis supponens et opponens suas artes magicas, quibus colebatur diabolus. Illis enim quasi viis animam ingreditur, eamque quasi templum suum inhabitat.

Vers. 11. 11. ECCE MANUS, — id est vindicta et punitio, quæ fit manu. Est metonymia. Mystice et Chrysostomus: Erat, inquit, hæc manus medica Dei, quia dirigebatur non ad ultionem, sed ad sanationem Elymæ, ut ille excæcatione oculorum percussus aperiret oculos mentis, Christumque per fidem agnosceret.

ET ERIS CÆCUS. — Quia enim alios in mentis cæcitatem et errorem inducis, juste et congrue punit te Deus cæcitate oculorum, ait Beda.

NON VIDENS SOLEM USQUE AD TEMPUS. — Temporariam, non perpetuam, ut vult Glossa, cæcitatem illi inflixit Paulus, ut resipisceret. Censent aliqui eum ad tempus resipuisse, Paulo credidisse et a cæcitate curatum esse. Ita Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 354. Sed postea ad judaismum et magiam rediisse liquet: nam S. Dionysius, cap. VIII *De Divin. Nominib.*, asserit Elymam postea rursum restitisse Paulo, ac nominatim arguisse ejus dictum: « Deus seipsum negare non potest, » II *Timoth.* II, 13, quasi inde sequeretur, quod Deus non esset omnipotens. Unde Beda Elymam æternæ Dei ultioni subjicit, ob insanabile peccatorum pondus.

CALIGO, — quæ instar nubis, vaporis vel nebulæ oculos velaret, eisque vim usumque cernendi adimeret: unde ea postea a Deo sublata, rursus recte vidit.

Vers. 12. 12. TUNC PROCONSUL CUM VIDISSET FACTUM, — puta Elymæ excæcationem et in eo superatum a Paulo diabolum, credidit, admirans, ἐκπλησσόμενος, id est perculsus, attonitus, sacro horrore perfusus, super doctrina Domini; nimirum eam esse tam potentem tamque thaumaturgam, ut illico ei resistentem Elymam, licet magum et mirabilium opificem, cæcitate percutiat. Porro hic proconsul, quasi illustres primitiæ spoliorum Pauli e Gentibus, ei nomen suum dedit, ut pro Saulo vocaretur Paulus. Fuit enim a Paulo creatus Episcopus ac spiritu Apostolico claruit, ideoque inter Sanctos relatus est. De eo imprimis sic scribit Lucius Dexter in *Chronico* ad annum Christi 76: « Sergius Paulus Hispali, Cordubæ, Barcinonæ, Cæsaraugustæ, Secuntiæ et in plurimis aliis

Hispaniæ urbibus prædicat, totasque Hispaniæ provincias peragrat. » Rursum eum factum esse Episcopum Narbonæ in Gallia, docet Prudentius, *Peri Stephan.*, Hymno 4 : « Surget et Paulo speciosa Narbo. » Et *Martyrol. Romano*, die 22 martii, de eo sic habet : « Narbonæ in Gallia natalis S. Pauli Episcopi, Apostolorum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum proconsulem, qui a Paulo Apostolo baptizatus, et cum in Hispaniam pergeret apud Narbonam relictus, ibidem Episcopali dignitate donatus est : ubi prædicationis officio non segniter expleto, clarus miraculis migravit in cœlum. »

Paulus proconsul Episcopus Narbonæ.

Vers. 13. 13. JOANNES AUTEM (cognomento Marcus) DISCEDENS AB EIS, REVERSUS EST HIEROSOLYMAM, — ex pusillanimitate aliqua nolens tot itinera conficere et tanta subire pericula, ait S. Chrysostomus et Baronius. Hinc ortum est dissidium et divisio Pauli et Barnabæ, de qua cap. seq.

Vers. 14. 14. DIE SABBATORUM, — id est die sabbati, sive uno die e sabbatis : varia enim per annum et menses singulos occurrebant sabbata.

Vers. 15. 15. POST LECTIONEM LEGIS ET PROPHETARUM. — Lectione enim peracta, aliquis vel e Synagoga, vel advena habebat concionem, uti in ecclesiis parochialibus post lectionem Epistolæ et Evangelii in Missa habetur concio, idque ex instituto Apostolorum, uti testatur S. Clemens, lib. VIII, *Constit.* 4. Hinc et in Horis Canonicis post Psalmos, Epistolas et Evangelia leguntur homiliæ Patrum. Porro solebant advenas, si idonei videbantur, ad hanc concionem faciendam ex humanitate invitare, ut hic invitant Paulum. Idem de Episcopis, cum alium Episcopum aliamque civitatem adeunt, ut ad concionem invitentur, sancit Concilium Carthaginense IV, *can.* 33, et S. Clemens, lib. II *Constit.*, 58. Exempla in *Vitis Sanctorum* hac de re passim sunt obvia.

SI QUIS EST IN VOBIS SERMO EXHORTATIONIS. — Tigurina, *si est vobis in animo sermone exhortari populum*, si lubet sermocinari et exhortari.

Vers. 16. 16. MANU SILENTIUM INDICENS. — Sic ait Persius :

Fecisse silentia turbæ
Majestate manus.

Hoc enim gestu olim verba facturi silentium indicebant.

VIRI ISRAELITÆ. — Hic est primus sermo S. Pauli descriptus a S. Luca, plenus sapientia et spiritu Apostolico, imo Paulino, cujus summa est hæc, ait Lyranus : Deus ille qui tot patribus antiquis contulit beneficia, olim vobis in semine David redemptionem promisit, hanc nunc in Jesu Nazareno adimplevit : illi ergo ut redemptori credite et adhærete.

ET QUI TIMETIS DEUM. — *Primo*, quasi hoc sit expositio et epithetum Israelitarum, sensus est, *q. d.* Vos qui estis Israelitæ, posteri Israelis, sive Jacobi Patriarchæ, ideoque timetis Deum. Ita Chrysostomus. *Secundo* simplicius, ut hoc sit disparatum ab Israelitis : illud enim indicat copula *et*, *q. d.* Et vos, o proselyti, sive Gentiles conversi ad judaismum, qui timetis, id est reveremini et colitis, Deum verum. Timor enim in Scripturis significat Dei cultum. Nam proselyti cum Judæis in sabbatis conveniebant in Synagogam ad audiendam legem. Ita Arias, Lorinus et alii.

Vers. 17. 17. ELEGIT PATRES NOSTROS, — ex omnibus gentibus, ut essent populus et Ecclesia Dei. Elegit autem in Abraham, Isaac et Jacob, vocando eos ad sui cultum, et promittendo eis sese fore eorum Deum ac ex semine eorum producturum Christum; atque in Mose, qui in Sina accepit legem a Deo et ritum sacrorum, quibus Israelitæ colerent Deum.

ET PLEBEM EXALTAVIT, — per Mosen, qui decem plagas Pharaoni in Ægypto inflixit, quibus eum coegit Israelitas e servitute liberos dimittere, quique populi ex Ægypto exeuntis fuit dux potens et gloriosus, utpote ductus et directus a Deo, ab eoque instructus et ornatus oraculis et prodigiis cœlestibus.

BRACHIO EXCELSO, — maximo robore et potentia.

Vers. 18. 18. MORES EORUM (inconditos, rudes, duros, rebelles) SUSTINUIT. — Erat enim populus duræ cervicis : perinde ac mater sustinet non tantum pueriles, sed et malitiosos mores et gestus sui filioli, quem unice diligit. Vide *Deuter.* XXXII, 10, et *Num.* XI, 11 (1).

Vers. 19. 19. TERRAM EORUM, — earum, scilicet Gentium.

Vers. 20. 20. QUASI POST QUADRINGENTOS ET QUINQUAGINTA ANNOS. — Varie hos annos subducunt Abulensis, Julius, Hilarion, Gagneius, Cajetanus, Arias, Joannes, Benedictus. Dico breviter eos inchoandos esse a nativitate Isaac : nam ille fuit hæres promissionum a Deo factarum Abrahæ patri suo, de terra promissa, non Ismael ejus frater ex Agar. Inde enim usque ad egressum ex Ægypto fluxerunt anni 405, quibus adde 40 annos, quibus Hebræi vagati sunt in deserto, et quinque, vel septem, ut multi volunt, annos bellorum Josue, quibus finitis divisa est Hebræis terra per sortes, habebis annos 450, aut 452. Solet enim Scriptura negligere parvos numeros excrescentes, et consignare numeros integros et rotundos, quales sunt 450. Ita Beda, Glossa, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii.

In Græcis et Syris hic est error, ut fatetur etiam Lutherus et Beza. Habent enim sic : « Et post hæc annis circiter quadringentis et quinquaginta dedit eis Judices. » Hoc enim falsum esse, liquet ex li-

(1) Pro ἐτροποφόρησεν, *mores alicujus tulit, indulgenter tractavit*, alii legunt ἐτροφοφόρησεν, id est ἔθρεψεν. Significat nempe hoc verbum *ulnis aliquem ferre, ut nutrix*, deinde summam curam et amorem indicat : quæ notio optime convenit contextui orationis. Accedit quod hanc lectionem exhibent bonæ notæ codices vetusti, versio Syra antiqua cum nonnullis aliis versionibus, et Patres nonnulli.

bro et chronologia Judicum : constat enim eos non præfuisse 400 annis. Unde nonnulli pro 450 legendum censent 350, tot enim circiter præfuerunt Israeli Judices. Vide de his annis dicta *Exod.* cap. XXXII, vers. 40.

Vers. 21. 21. SAUL, etc., ANNIS QUADRAGINTA. — In his 40 annis includuntur anni Samuelis, quibus ipse ante Saulem præfuit Israeli. Ita Josephus, lib. XIII *Antiq.*, in fine; Eusebius, in *Chronico;* Severus Sulpitius, lib. I *Histor. sacræ;* Abulensis, in I *Paral.* cap. XIX, vers. 9, et alii passim, excepto Melchiore Cano, lib. XI *De Locis*, cap. V et seq., qui post Samuelem soli Sauli assignat annos regni 40, secutus Eusebium, lib. X *Præpar.*, cap. III. Sed Eusebius id retractat in *Chronico.* Paulus enim hic Samuelem non inter Judices, sed inter Prophetas reponit, adeoque tempus Judicum finit in morte Heli, qui Samuelem præcessit. Ait enim : « Et post hæc dedit Judices usque ad Samuel prophetam. » Ergo tempus Samuelis non Judicibus, sed Regibus, qui Judices secuti sunt, annumerat : ac proinde totum illud tempus quod ab exitu Judicum, seu a morte Heli fluxit usque ad finem regni Saulis (in quo utique Samuelis Judicis tempus comprehenditur), quadraginta annis definit. Ita Torniellus anno mundi 2979.

Vers. 22. 22. QUI FACIET OMNES VOLUNTATES MEAS, — id est omnia volita, puta omnia præcepta mea, « excepto sermone Uriæ Hethæi, » uti additur II *Reg.* cap. XI, vers. 2, scilicet excepto adulterio et homicidio Davidis : in quo tamen rursum fecit voluntatem Dei, cum illud humiliter confessus est, amare planxit et per pœnitentiam abolevit. Ita S. Augustinus *ad Dulcitium*, Quæst. VIII, tom. IV. Nam peccatum numerationis populi, uti et alia nonnulla, nec tantum fuit, nec tam Davidis, quam populi, de quo II *Reg.* cap. XXIV, vers. 1. « Omnes » ergo, id est plerasque, pene omnes; cum enim in magno cumulo, v. g. hominum, unus alterve tantum deest, dicimus omnes adesse.

Vers. 23. 23. EDUXIT ISRAEL, — suscitavit Israeli salvatorem Jesum : græce enim est dativus τῷ Ἰσραὴλ.

Vers. 24. 24. ANTE FACIEM ADVENTUS (græce *introitus*) EJUS, — id est ante adventum ejus, id est ante eum advenientem, vel etiam coram eo adveniente et introeunte ad Israel. Joannes enim fuit præcursor Christi, et ante Christum prædicavit pœnitentiam, ut venienti Christo viam aptaret, populumque præpararet ad gratiam, justitiam et salutem a Christo recipiendam. Sicut enim Lucifer præit solem, ita Joannes Christum.

BAPTISMUM POENITENTIÆ, — id est baptismum qui erat symbolum et incitamentum pœnitentiæ, ad remissionem peccatorum et justitiam baptismo Christi recipiendam. Baptismus ergo Joannis fuit pœnitentiæ, Christi vero justitiæ. Vide *Matth.* III, 11, et *Act.* I, 5.

Vers. 25. 25. CURSUM SUUM, — scilicet tam vitæ quam sui ministerii : quod erat Christo dare testimonium eumque Israeli ostendere, ac corda hominum ad eum recipiendum præparare.

QUEM ME ARBITRAMINI ESSE. — *q. d.* Vos putatis me esse Messiam, sive Christum : fallimini, ego non sum Christus; sed ecce Christus post me illico veniet, quem ego non sum dignus discalceare.

Nota hic humilitatem S. Joannis, qua non tantum recusavit Messiæ nomen et honorem sibi a Judæis oblatum, sed et infra pedes Christi se abjecit, dicens se non esse dignum Christi calceos tangere, utpote qui esset non tantum homo, sed et Deus omnipotens, atque hac humilitate meruit exaltari, nec tantum pedes, sed et caput Christi tingere eumque baptizare, imo esse ejus paranymphus et Sponsi amicissimus.

Vers. 27. 27. JUDICANTES (id est condemnantes Jesum ad crucem) IMPLEVERUNT (scilicet) VOCES PROPHETARUM, — qui uno ore prædixerunt Christum pro salute nostra passurum et moriturum. Ita Syrus. Vide dicta cap. III, vers. 18.

Vers. 32. 32. QUÆ AD PATRES REPROMISSIO FACTA EST, — de Christi incarnatione et redemptione mundi.

Vers. 33. 33. HANC DEUS ADIMPLEVIT FILIIS NOSTRIS. — Græce, *filiis eorum,* puta patrum nostrorum, scilicet *nobis.* Ita Pagninus, Vatablus, Erasmus et alii. « Nostris » ergo, id est patrum nostrorum, puta nostræ generationi, nostræ genti, nostro sæculo. Alii legunt, *filiis vestris.* Eodem omnes hæ lectiones recidunt.

IN PSALMO SECUNDO. — Quidam Græci codices legunt *primo*, quia nonnulli psalmum secundum cum primo in unum conflant. Melius alii legunt *secundo :* nam communiter alii psalmum secundum a primo dispescunt, uti fuse docet Lorinus et Franciscus Lucas hic, in *Annot.* (1).

DIXIT. — Objiciebat olim Eunomius, quo verbo dixit? Filius enim est primum unicumque Dei Verbum, per quod creavit omnia. Ergone eodem verbo dixit ad ipsum Verbum? Respondeo omnino : Verbum enim est id quod dicitur, et dicendo producitur gigniturque; ac simul est id cui dicitur : « Filius meus es tu. » Nam, ut dixi, dicendo gignitur : est enim verbum mentis, quod intelligendo dicendoque gignitur, non seminando, uti creaturæ suos filios et fœtus producunt. Nec alio verbo dicitur, cum sit primum (alioqui enim esset progressus in infinitum), sed seipso. Simili modo Pater et Filius non alio, sed eodem amore amant Spiritum Sanctum, quo ipsum spirant et producunt.

Tripliciter Pater genuit Filium. EGO HODIE GENUI TE. — Hunc vers. *Psalmi* II tripliciter exponunt Interpretes. *Primo* et optime, de divina Christi generatione; *secundo*, de ejusdem incarnatione : vide dicta *Hebr.* I, V; *tertio*, de ejusdem a morte resuscitatione : hæc enim

(1) Imo aliqui censent neutrum a Lucæ manu scriptum fuisse, tum quia Nov. Test. Scriptores non soleant citare numeros et capita, tum quia in quibusdam codd. reperit Griesbachius nil nisi ἐν τῷ ψαλμῷ, nullo numero addito.

in Scriptura vocatur regeneratio. Unde et Christus vocatur primogenitus mortuorum. Apostolus enim hisce verbis videtur velle probare resurrectionem Christi : in ea enim totus est. Nec male congruit hic sensus iis quæ dicuntur *Psal.* II de Gentibus et populis contra Christum insurgentibus, eum scilicet occidendo, *q. d.* Etsi Judæi insurgant in Christum eumque occidant et conentur ejus nomen abolere; ego tamen eum resuscitabo et secundo quasi gignam; ac resuscitato, ob meritum passionis ejus et mortis, dabo gentes in hæreditatem, ut habeat regnum et nomen æternum. Ita S. Hilarius, Chrysostomus, Jansenius, Vatablus, Flaminius, Varlenius, *in Psal.* II, et S. Ambrosius, lib. III *De Sacerd.*, cap. I.

Quocirca triplicem hujus loci esse sensum: primum de generatione divina, secundum de incarnatione, tertium de resurrectione, concedunt Suarez, tom. II *De Incarn.*, disp. IV, sect. 1; Viegas, in cap. I *Apoc.*; Gregorius de Valentia, I *part.*, de ipsa Theolog., disp. I, *Quæst.* I, puncto 5; Molina, I *part.*, *Quæst.* XXVII, art. 1, disp. II, et alii, ut sensus sit: *Primo,* ego hodie, id est in æternitate, quæ est quasi punctum semper durans, et quasi unum idemque hodie, te filium meum Deum genui. *Secundo,* ego pariter generatione humana in B. Virgine, te, o Christe, hominem genui hodie, puta in hoc die incarnationis et nativitatis. *Tertio*, ego hodie, id est hoc die Paschatis, resuscitavi te. Verum quia aliis dura videtur hæc tertia expositio, et quia Apostolus, *Hebr.* I, explicat hunc locum de æterna Christi generatione, facilius dici potest de eadem hic eumdem exponere. Hæc enim verba non est necesse referre ad τὸ *resuscitans,* quod immediate præcessit; sed remotius ad τὸ *annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est* : hæc enim repromissio est Christus, sive Christi Filii Dei missio in carnem et mundum : Christum enim Dei Filium advenisse redemptorem et jam natum esse, utique probandum erat Paulo et Apostolis. Alterum vero de ejus resurrectione probat in sequentibus. Id ita esse, indicat id quod sequitur.

Tertius sensus rejiciendus. Probatur Primo.

Vers. 34. Secundo.

34. QUOD AUTEM SUSCITAVIT EUM A MORTUIS, etc., ITA DIXIT. — Ubi nota τὸ *autem, q. d.* Probavi Christum esse verum et naturalem Dei Filium ex *Psal.* II : « Filius meus es tu : ego hodie genui te. » Quod autem idem a Judæis occisus, a Deo Patre sit resuscitatus, probo ex *Isai.* LV, 3 : « Quia dabo vobis sancta David fidelia. » *Tertio,* quia per τὸ *ego hodie genui te*, tantum probat et explicat id quod præcessit, « Filius meus es tu, » *q. d.* Filius meus es tu, quia ego hodie, id est in instanti æternitatis, genui et semper gigno te. Christus autem non est Filius Dei constitutus per resurrectionem, sed per primævam generationem : Christi enim divinitatem ubique inculcant Apostoli, ne videatur fuisse merus homo, uti credebant Judæi, idemque postea crediderunt Nestorius, Arius, aliique hæretici. Ita Œcumenius, S. Augustinus, Beda, Cajetanus, Lyranus, Dionysius, Ribera, *ad Hebræos.* I; Genebrardus, *in Psal.* II; Bellarminus, lib. I *De Christo*, cap. V. Et huc tandem accedit S. Ambrosius, qui sic exponit, *q. d.* Ego hodie proprie genui te, et rursum hanc tui generationem hodie confirmavi, cum te peremptum in vitam revocavi, iterumque quasi hodie genui te. Resuscitatio enim Christi fuit index divinitatis ejusdem, quia vi divina resuscitavit se Christus nobisque eamdem resurgendi potestatem et gratiam elargitus est. Qui sensus medius est, et utramque expositionem conciliat, imo jungit. Sæpe enim verba activa Hebræorum non actionem, sed actionis, probationem, ostensionem et confirmationem significant, ut illud tunc fieri dicatur, cum factum esse demonstratur. Ita Sanchez et Vasquez, I *part.*, *Quæst.* I, disp. XVIII, num. 6. Sic ergo *genui te,* id est, ostendi te genitum ex me, sive ostendi quod ego genuerim te.

Tertio.

Verum prior sensus de ipsissima æterna Christi generatione, uti simplicior, ita germanior est. De illa enim proprie dicitur : « Ego hodie genui te. » Nam in æternitate et in æterna generatione, « ubi dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est, » ait S. Augustinus. Hodie ergo proprie competit æternitati. Nam « hodie præsentiam significat, atque in æternitate nec præteritum quidquam est, quasi esse desierit; nec futurum, quod nondum sit, sed præsens tantum : quia quidquid æternum est, semper est, » ait S. Augustinus *in Psal.* II. Idem tamen competit humanitati, sive Christo homini, tam primum ex B. Virgine genito, quam postea a morte resuscitato, quatenus per resuscitationem rursum factus est hic homo, qui hypostatice unitur Deo estque Filius Dei. De eo enim vere dicitur, quod sit ab æterno a Deo genitus, quod sit Dei Filius, omnipotens, immensus, etc., per communicationem idiomatum, uti recte docet Molina loco jam citato. Per hanc ergo communicationem, hic locus referri potest ad Christum resurgentem.

QUOD AUTEM SUSCITAVIT. — Hic probat Christi resurrectionem, sicut paulo ante divinitatem.

AMPLIUS JAM NON REVERSURUM IN CORRUPTIONEM, — id est in mortem : mors enim est corruptio hominis et naturæ humanæ. Christus enim semel mortuus et resurgens, amplius non moritur : alioqui nec in prima morte corruptus, id est putrefactus et incineratus est, uti mox dicetur.

DABO VOBIS SANCTA DAVID FIDELIA. — « Sancta, » id est sanctas, pias et munificas promissiones Dei factas Davidi, faciam fideles, id est ratas, firmas et stabiles : quia eas opere complebo, præstando quidquid ei promisi de Christo ex semine ejus nasciture. Inter alia autem quæ de Christo ei promisi, est resurrectio et regnum æternum illius, et omnium fidelium per illum, *Psalm.* XV, 10 : « Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. » Citat *Isaiæ* LV, 3 : « Feriam vobiscum

pactum sempiternum, » per Christum, « misericordias David fideles. » *Misericordias* vocat promissa, quæ scilicet Deus misericorditer promisit de Christo, quæ Septuaginta vocant ὅσια, id est *sancta, pia, religiosa,* uti vertit Tertullianus. Ubi Nota, Hebr. חסיד *chasid,* quod Septuaginta vertunt ὅσιον, id est *sanctum,* significare pium, misericordem, et per metalepsim, sanctum, quia signum et causa sanctitatis est pietas, seu misericordia et eleemosyna, uti alibi dixi. Vide dicta *Isaiæ* LV, 3.

Vers. 35. 35. NON DABIS SANCTUM TUUM (Christum Christique corpus) VIDERE CORRUPTIONEM, — id est putrefactionem et incinerationem, uti dixi cap. II, 31. Unde R. Isaac vertit, « non dominabitur post mortem scolex aut vermis. » Aliter hic sumitur « corruptio » quam vers. præced., ibi enim mortem significat, hic putrefactionem : mors enim est initium corruptionis et via ad putrefactionem.

Vers. 36. 36. DAVID ENIM IN SUA GENERATIONE (sua ætate, sua vita et sæculo) CUM ADMINISTRASSET (id est inserviisset) VOLUNTATI DEI. — Fuit enim vir secundum cor Dei, faciens omnes voluntates ejus, vers. 22. Tigurina, Pagninus et Vatablus vertunt, *David cum suæ generationi ministrasset,* id est rexisset populum suæ ætatis, *voluntate Dei dormivit.* Melius vertit Noster : melius enim dicitur David serviisse voluntati Dei quam suæ generationi.

DORMIVIT, ET APPOSITUS EST AD PATRES SUOS, — id est mortuus est, relatus in numerum patrum jam mortuorum, aggregatus mortuis, quasi in tumulum et cumulum ; quod alibi dicitur : Dormivit cum patribus, vel : Appositus est ad populum suum, vel : Ingressus est viam universæ carnis : hæc enim via est mors quæ fideles ducit ad immortalitatem.

Vers. 37. 37. QUEM VERO DEUS SUSCITAVIT (puta Christus), NON VIDIT CORRUPTIONEM, — *q. d.* Ergo locus ille *Psalmi :* « Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem, » ad Christum pertinet, non ad Davidem, utpote qui mortuus sit et corruptus.

Vers. 38. 38. ET AB OMNIBUS (*q. d.* Annuntiatur vobis remissio a peccatis, æque ac ab omnibus cæremoniis et legis veteris oneribus) QUIBUS NON POTUISTIS JUSTIFICARI. — *q. d.* Christus liberavit vos non tantum a peccatis, sed etiam ab omnibus cæremoniis, quæ quia innumeræ et graves, erant onera legis, non commoda. Nam eæ vos justificare et salvare non poterant, sed solus Christus ejusque fides, gratia et Sacramenta.

Vers. 39. 39. IN HOC (id est per hunc, vel in hunc, scilicet Christum) OMNIS QUI CREDIT (fide non mortua, sed viva, quæ per charitatem operatur), JUSTIFICATUR, — non per imputationem meritorum et justitiæ Christi, ut argumentatur Calvinus, sed per gratiam et justitiam infusam, quam scilicet Deus animæ ob merita Christi infundit et indit.

Vers. 40. 40. IN PROPHETIS, — in uno e Prophetis minoribus, qui apud Hebræos simul in uno codice jungi ac proinde simul quoque citari solent, puta in *Habacuc* I, 5.

Vers. 41. 41. VIDETE CONTEMPTORES. — Paulus secutus Septuaginta legit בגדים *begodim,* id est prævaricatores, contemptores : sed Noster, Aquila, Symmachus, Theodotion et Chaldæus legunt בגוים *baggoim,* id est in Gentibus. Vide dicta *Habacuc* I, 5.

DISPERDIMINI. — Ita lege cum Romanis, non *dispergimini.* Sic et Græca habent ἀφανίσθητε : ἀφανίζω enim idem est quod *evanesco, destruor, disperdor, e conspectu auferor.*

OPUS OPEROR. — Ad litteram opus hoc fuit vindicta quam Deus per Chaldæos exercuit in gentes impias impiosque Judæos. Mystice, hoc opus est excæcatio, reprobatio et perditio Judæorum fidei et Apostolis rebellium, ac vocatio et electio Gentium. Minus recte Theophylactus et Hugo accipiunt Christi incarnationem, Lyranus passionem et resurrectionem, Cajetanus baptismum.

Vers. 42. 42. EXEUNTIBUS AUTEM ILLIS, — e Synagoga, ut habent Græca.

ROGABANT. — Græci plerique codices habent *rogabant eos Gentes.* Per *Gentes* Gagneius et Cajetanus accipiunt Gentiles ; sed Chrysostomus, Theophylactus et alii accipiunt turbam et multitudinem Judæorum : ad hos enim pertinebat Synagoga. Verisimile est τὸ *Gentes* e margine in textum irrepsisse. Nam illud omittit Noster, Syrus et multi Græci.

UT SEQUENTI SABBATO. — Ita quoque vertit Syrus, Œcumenius, Pagninus, Tigurina; accedit et Vatablus qui vertit, *intercurrente,* vel *intermedio sabbato.* Perperam ergo Scaliger, in *Emend. temp.,* lib. VI, pag. 259, corrigit textum Græcum sicque legit : εἰς τὸ μεταξὺ σαββάτων, id est *in medio sabbatorum, q. d.* Diebus ferialibus, qui intercurrunt inter duo sabbata (1).

Vers. 43. 43. COLENTIUM ADVENARUM, — id est proselytorum, ut habent Græca, qui Deum verum colebant, non idola, quæ prius coluerant cum cæteris Gentibus. Unde vocantur σεβόμενοι, id est pii, religiosi, colentes Deum. Aliqui σεβόμενοι passive vertunt, *culti, honorati, celebres,* quasi fuerint viri illustres.

IN GRATIA DEI, — qua præventi cœperant sequi fidem Christi et Apostolorum.

Vers. 45. 45. ZELO, — invidia et indignatione.

Vers. 46. 46. INDIGNOS VOS JUDICATIS, — et judicando facitis. Dum enim judicatis spernendam esse Christi fidem, tacite pariter judicatis vos indignos vita æterna. Illa enim nemo dignus est, nisi qui fidem Christi capessit.

Vers. 47. 47. PRÆCEPIT. — Dum enim prædixit per Isaiam se decrevisse et velle ut Christus sit lux et salus Gentium, consequenter hoc ipso decrevit et voluit præcepitque Apostolis, quos Christi præcones destinavit, ut Gentibus Christum prædicent,

(1) Et Rosenmullero optimum videtur, τὸ μεταξὺ σάββατον interpretari de *sabbato proxime insequenti,* quo sensu paulo insolentiori τὸ μεταξὺ apud Josephum occurrit, *Bell. Jud.,* lib. II, XI, 4; lib. V, IV, 2, etc., et apud alios auctores.

itaque ejus lucem et salutem illis impertiant. Apostoli enim a Deo electi fuerunt ad hoc, ut essent ejus in hoc opere administri et voluntatis ejus executores.

Posui, — certo ponam : prophetice enim ponitur præteritum pro futuro, ob futuri certitudinem, quasi jam non esset futurum, sed præteritum. Vide dicta *Isaiæ* XLIX, 6.

Vers. 43. Præordinati ad vitam æternam, qui?

48. ET CREDIDERUNT QUOTQUOT ERANT PRÆORDINATI AD VITAM ÆTERNAM. — Ex hoc loco Dionysius Carthusianus et alii probare contendunt, electionem efficacem hominum ad gloriam factam esse a libera et mera Dei voluntate, non ex meritis electorum, imo ante eorum prævisionem. Sensum enim esse, *q. d.* Quotquot crediderunt, ideo crediderunt, quia ab æterno a Deo absolute præordinati et prædestinati erant ad vitam æternam. Efficax enim intentio finis causat efficacem electionem mediorum quæ ad finem intentum assequendum sunt necessaria. Quia ergo Deus efficaciter eos præordinarat ad gloriam, hinc ut finem hunc assequerentur, dedit eisdem efficacia media, puta fidem et gratiam congruam, quibus hoc fine potirentur.

Resp. Primo.

Verum quidquid sit de hac sententia, certe illa ex hoc loco efficaciter probari aut evinci nequit. Nam *primo*, pro *præordinati*, Græce est τεταγμένοι, id est ordinati et dispositi erant veluti milites in acie et ordine suo, ut videlicet eo tempore ponerentur in ordine et via ad vitam æternam. Sic enim τάξεις vocantur ordines militares. Et Leo Imperator scripsit τακτικὰ, id est præcepta et modum instruendi aciem ad prælium; ut sensus sit : Crediderunt, quotquot jam ordinati et dispositi erant ad vitam æternam, quotquot scilicet habebant verum vitæ æternæ desiderium sibi a Deo injectum, quotquot studebant suæ saluti, quotquot vestigabant modum et iter quo se salvare et ad vitam æternam pertingere possent. Hi enim videntes hoc iter manifeste a Paulo ostendi esse fidem in Christum, illico illam capessiverunt et amplexi sunt. Unde non videtur obstare quod Noster verterit *præordinati*, quia illud ex Græco exponi potest, ut sit idem quod prædispositi, scilicet ex libera sua dispositione sibi a Deo indita, quæ erat, ex salutis suæ desiderio et sincero veritatis studio, attendere prædicationi S. Pauli, illam examinare et videre bene probatam consonamque oraculis Prophetarum, rationi et veritati. Ita Isidorus Clarius, Salmeron et alii. Vox enim τεταγμένοι, militaris est, eosque significat qui in censum, numerum et classem militum quasi ascripti, sub Christi ducis vexillo, recta via et ordine contendebant in cœlum et enitebantur ad vitam æternam.

Secundo.

Secundo, τὸ *præordinati ad vitam æternam* non exprimit, nec definit an hæc præordinatio fuerit generalis, conditionata, inchoata et communis omnibus fidelibus, an vero specialis, absoluta, completa et propria solis electis. Vide can. 13 in S. *Paulum*. Rursum, non significat an facta sit per fidem et post merita, an sine fide et ante merita prævisa. Unde Doctores qui tenent electionem efficacem ad gloriam factam esse ex prævisis meritis, accipiunt hic præordinationem generalem, conditionatam et inchoatam, quæ est omnium fidelium, huncque dant sensum : crediderunt quotquot ab æterno a Deo præordinati erant, ut in tempore, prædicante S. Paulo, per vocationem gratiæ congruæ et efficacis ponerentur in ordine, via et cursu ad vitam æternam, utque iter ad illam, gratiæ Dei cooperando, capesserent et inirent. Hoc enim iter est, credere et obedire Evangelio, aggregari Ecclesiæ, censeri inter fideles. Simili modo dicas de duodecim Apostolis : secuti sunt Christum vocantem ad apostolatum, quotquot præordinati erant (ut ponerentur in ordine et via) ad lauream Apostolicam in cœlis; et tamen unus ex iis fuit Judas, qui culpa sua ab hac præordinatione et laurea excidit, eamque irritam fecit : dum enim Christum prodidit, apostolatu, gratia Dei, suo ordine et salute privatus est. Sic recte dicitur : Omnes fideles præordinati sunt ad vitam æternam, quia Deus per fidem et gratiam suam omnes eo vocat et ordinat, omnesque certo ad illam pervenient, si continuo usque ad finem vitæ, gratiæ et vocationi Dei obsequantur : sed quia multi non obsequuntur, hinc ea excidunt et pereunt.

Pr... Pri...

Porro per *ordinationem*, non absolutam et completam, sed conditionatam et inchoatam accipiendam esse colligunt. *Primo*, ex eo quod non sit verisimile S. Lucam hic, ubi tantum de fide et initio salutis agit, velle dicere hos omnes usque ad unum perseverasse in fide et gratia Dei, esseque salvatos, multo minus eum voluisse omnes illos certos et securos reddere de sua salute. Quocirca nonnulli adversæ sententiæ sic exponunt, *q. d.* Crediderunt, quotquot præordinati erant ad vitam æternam, scilicet per piam opinionem, conjecturam et confidentiam, *q. d.* Crediderunt, quotquot dabant signum et initium suæ prædestinationis. Sed incertum est, an hoc signum et initium fuerit efficax, ut in omnibus de facto causarit salutem. Rursus id colligunt ex eo quod non videatur Lucas velle dicere neminem præter eos, qui jam crediderunt, esse salvatum, quod ex prima illa expositione sequitur : nam multi postea crediderunt et salvati sunt. Statim enim subdit Lucas : « Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem. »

Secundo.

Secundo, quia sic erit manifesta antithesis cum vers. 46, quam hic spectare videtur Lucas, *q. d.* Vos, o Judæi, repellitis fidem, ideoque indignos vos facitis vitæ æternæ, et ab ejus via omnino deviatis et aberratis : Gentiles vero, qui credunt in Christum, ea se dignos faciunt; unde a Deo ab æterno præordinati sunt ad eam, sed inchoate duntaxat et conditionate, si videlicet continenter credere et secundum dictamen fidei vivere per-

gant usque ad finem vitæ; alioqui si ipsi sponte vel a fide, vel a vita quam fides dictat, recedant, recedent pariter a via cœli et vitæ æternæ, et viam quæ eos recta ducit ad infernum, inibunt. Sic S. Paulus, *Ephes.* I, omnes Christianos Ephesios vocat prædestinatos et electos, scilicet inchoate per fidem et gratiam, non complete: alioqui enim omnibus assecurasset salutem. Ita S. Prosper, lib. *De Libero arbitrio;* Salmeron, Stapletonus et Sanchez hic; Gabriel Vasquez, tomo I, in III *part.*, disp. XXXIII, cap. XII. Qui et addunt, « vitam æternam » hic metonymice posse accipi pro via ad vitam æternam, uti accipitur *Joan.* XVII, 3: « Hæc est autem vita æterna (id est via ad vitam æternam) ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. » Et I *Joan.* III, 15: « Omnis homicida non habet vitam æternam (id est gratiam, quæ est via ad vitam æternam) in semetipso manentem. » Sic sæpe in Evangeliis regnum cœlorum vocatur Ecclesia, quia hæc per Sacramenta, fidem et gratiam nos dirigit ducitque ad cœlum. Verum id dicere non est opus, cum et via et ordo includatur in voce *præordinati.*

Vita æterna vocatur fides.

Porro perperam ex hoc loco colligit Calvinus, omnes fideles esse prædestinatos, eo quod fides semel accepta non possit amitti: multi enim a fide excidunt fiuntque infideles; plures fideles infideliter vivunt. Denique Arias sic legit et explicat: « Crediderunt ii (scilicet Gentiles) qui (non minus quam Judæi) præordinati erant ad vitam æternam: » videtur enim Lucas agere hic de vocatione Gentium. Verum græce est ὅσοι, id est *quotquot*, ut vertit Noster, Tigurina, Pagninus et passim alii: *quotquot* autem innuit non omnes credidisse, sed eos duntaxat qui præordinati erant ad vitam æternam.

Addit hoc S. Lucas, ut demonstret dignitatem fidei et Christianismi per ejus finem, scopum et præmium, nimirum fideles omnes qui credunt et obediunt Christo, ab æterno præordinatos, et in tempore ordinatos; vocatos et destinatos esse ad vitam æternam, beatam et gloriosam in cœlis, *q. d.* Christianismus est vocatio ad vitam cœlestem et æternam, Christianismus est sublimatio fidelium a terra in cœlum, Christianismus exaltat fideles a vita humana ad Evangelicam, beatam et divinam, juxta illud II *Petri,* cap. I, vers. 3: « Qui vocavit nos propria gloria et virtute, per quem (Christum) maxima et pretiosa nobis promissa donavit, ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ. » Et *Epistola* I, cap. I, vers 3: « Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam, per resurrectionem Jesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, et incontaminatam, et immarcescibilem, conservatam in cœlis in vobis, qui in virtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam revelari in tempore novissimo. » Et cap. II, vers. 9: « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. »

Vers. 50.

50. MULIERES RELIGIOSAS, — puta zelosas pro gentilismo, vel judaismo, id est superstitiosas, quæ a Gentilibus et Judæis religiosæ videbantur et vocabantur. Mulieres enim sunt blandiloquæ, pertinaces, illices, zelosæ pro sua fide vel perfidia, in pietatem vel pietatis speciem pronæ: unde Evangelium valde vel promovere, si ei credant, vel impedire, si non credant, possunt, uti hic Paulum impediverunt, immo expulerunt. Audi Anastasium Nicænum, tomo VI *Bibliothec. SS. Patrum,* Quæst. LXII, § *Omnis qui aspexerit*: « Quid est, ait, mulier? cordis lancea, Sanctorum calumnia, quies serpentis, fornax succensa, os effrænatum, dux tenebrarum, magistra delictorum; vestita vipera, domus tempestas, viri naufragium, immitis fera, » etc. Quocirca S. Hieronymus, *ad Ctesiphontem,* tom. II, docet omnes hæreses propagatas esse per mulieres. « Simon Magus, ait, hæresim condidit, adjutus auxilio Helenæ meretricis. Nicolaus Antiochenus, omnium immunditiarum conditor, choros duxit femineos. Marcion quoque Romam præmisit mulierem ad majorem lasciviam. Apelles Philomenem comitem habuit. Montanus Priscam et Maximillam primum auro corrupit, deinde hæresi polluit. Arius, ut orbem deciperet, sororem principis ante decepit. Donatus Lucillæ opibus adjutus est. In Hispania Agape Helpidium, mulier virum cæcum cæca duxit in foveam, successoremque sui Priscillianum habuit, cui juncta Galla alterius et vicinæ hæreseos reliquit hæredem. »

Mulieris descriptio.

Vers. 51.

51. AT ILLI, EXCUSSO PULVERE PEDUM IN EOS. — Jusserat Christus Apostolis ut id facerent apud eos qui Evangelium admittere nollent, *Matth.* X, 14. Idque *primo*, in signum contempti ab eis Evangelii; *secundo,* ut significarent se frustra pro iis tantum iter, tot molestias et fatigationes suscepisse; *tertio,* ut nihil e terra hominum impiorum, quasi maledicta et anathematizata, secum efferrent; neque in ullo cum illis participarent. Sic III *Reg.* XIII, 9, Propheta a Deo missus in Bethel ad idololatras, jussus est alia via redire, quasi propria et recta via in Bethel esset polluta, neve vir fidelis et sanctus vel viam cum infidelibus haberet communem. Sic hic excutiunt pulverem, quasi impium, utpote civitatis impiæ, idque in incolas impios, ut hoc signo denotent eos esse quasi anathema, execratos, et condemnationi æternæ obnoxios, ac proinde se eorum nihil, ne pulverem quidem velle habere sibi adhærentem. *Quarto,* ut hic pulvis in aerem excussus, quasi in cœlum vindictam clamet, ac in die judicii contra infideles quasi testis et accusator insurgat. Unde subdit Christus, « in testimonium supra illos, » *Luc.* IX, 5. Et: « Tolerabilius erit

Excussio pulveris quatuor de causis.

terræ Sodomorum et Gomorrhæorum in die judicii, quam illi civitati, » *Matth.* x, 15. Ita S. Hieronymus, Hilarius, Chrysostomus, Ambrosius, Beda et alii ibidem. Ita S. Franciscus Xaverius, Malacensi præfecto, eo quod iter suum in Sinas impediret, excommunicato, illico « Malaca discedit.» In urbis porta pulvere de calceis (uti Christus Apostolis præceperat) excusso, civitati cœlestem iram multasque et graves denuntiat clades. Et denuntiationi respondit eventus. Nam brevi fame, bellis, morbis urbs exhausta est, ut fere ad solitudinem redigeretur, » ait Turselius, lib. V Vitæ ejus, cap. VII.

ICONIUM. —. Urbs est famosa in Lycaonia ad Taurum montem, de qua Plinius, lib. V, cap. XXVII. Altera ejusdem nominis est in Cilicia. De priore hic agitur.

Vers. 52. 52. DISCIPULI QUOQUE REPLEBANTUR GAUDIO. — Hoc enim Deus fidelibus aspirare solet in persecutione, præsertim cum vident doctorum suorum (uti hic Pauli et Barnabæ) in ea constantiam et alacritatem.

ET SPIRITU SANCTO, — puta robore fidei, spei et charitatis aliorumque donorum Spiritus Sancti. « Nam crescit adversis agitata virtus : » tum quia adversa sunt stimuli ad acriorem luctam roburque colligendum ; tum quia Deus congruum hoc merito patientiæ præmium rependit, ut athletæ suo generose certanti animos addat viresque adaugeat.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus et Barnabas Iconii multos convertunt : inde pulsi a Judæis fugiunt Lystram, ubi sanantes claudum, honores divinos Jovis et Mercurii, sibi a Gentibus delatos refutant; hic rursum opera Judæorum lapidati, fugiunt Derben, ac tandem relegentes suum iter, confirmatis fidelibus ordinatisque Presbyteris, redeunt Antiochiam.

1. Factum est autem Iconii, ut simul introirent in synagogam Judæorum, et loquerentur, ita ut crederet Judæorum et Græcorum copiosa multitudo. 2. Qui vero increduli fuerunt Judæi, suscitaverunt, et ad iracundiam concitaverunt animas Gentium adversus fratres. 3. Multo igitur tempore demorati sunt, fiducialiter agentes in Domino testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa et prodigia fieri per manus eorum. 4. Divisa est autem multitudo civitatis; et quidam quidem erant cum Judæis, quidam vero cum Apostolis. 5. Cum autem factus esset impetus Gentilium et Judæorum cum principibus suis, ut contumeliis afficerent et lapidarent eos, 6. intelligentes confugerunt ad civitates Lycaoniæ, Lystram et Derben, et universam in circuitu regionem, et ibi evangelizantes erant. 7. Et quidam vir Lystris infirmus pedibus sedebat, claudus ex utero matris suæ, qui nunquam ambulaverat. 8. Hic audivit Paulum loquentem. Qui intuitus eum, et videns quia fidem haberet ut salvus fieret, 9. dixit magna voce : Surge super pedes tuos rectus. Et exilivit, et ambulabat. 10. Turbæ autem cum vidissent quod fecerat Paulus, levaverunt vocem suam, lycaonice dicentes : Dii similes facti hominibus, descenderunt ad nos. 11. Et vocabant Barnabam Jovem, Paulum vero Mercurium; quoniam ipse erat dux verbi. 12. Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas afferens, cum populis volebat sacrificare. 13. Quod ubi audierunt Apostoli, Barnabas et Paulus, conscissis tunicis suis exilierunt in turbas, clamantes, 14. et dicentes : Viri, quid hæc facitis? et nos mortales sumus, similes vobis homines, annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit cœlum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt. 15. Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas : 16. Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciens de cœlo, dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra. 17. Et hæc dicentes vix sedaverunt turbas ne sibi immolarent. 18. Supervenerunt autem quidam ab Antiochia et Iconio Judæi : et persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes

eum mortuum esse. 19. Circumdantibus autem eum discipulis, surgens intravit civitatem, et postera die profectus est cum Barnaba in Derben. 20. Cumque evangelizassent civitati illi, et docuissent multos, reversi sunt Lystram et Iconium, et Antiochiam. 21. Confirmantes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide : et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. 22. Et cum constituissent illis per singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt. 23. Transeuntesque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam, 24. et loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam : 25. Et inde navigarunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. 26. Cum autem venissent et congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, et quia aperuisset Gentibus ostium fidei. 27. Morati sunt autem tempus non modicum cum discipulis.

Vers. 1. 1. FACTUM EST AUTEM ICONII, UT, etc., LOQUERENTUR (id est evangelizarent Christi fidem et legem), ITA UT CREDERET JUDÆORUM ET GRÆCORUM (id est Gentilium) COPIOSA MULTITUDO. — Ita S. Chrysostomus. Inter Græcos hic conversos illustrissima fuit S. Thecla miris laudibus a Patribus celebrata et nuncupata Apostolica, ac primogenita S. Pauli. Hæc enim desponsa juveni nobilissimo, ditissimo et formosissimo, ait S. Epiphanius, *hæres.* 78, audito Paulo ardenter de virginitate disserente, sponso relicto, ad castrum Christi cœlestis sponsi thalamum advolavit, eique sese voto virginitatis sacravit, ideoque a matre et sponso accusata, plurima et maxima tormentorum genera constanter subiit, ac illæsa superavit, nimirum ignes, serpentes, leones, ursos, tauros, etc., in quibus astitit ei Christus, præ se ferens vultum S. Pauli, eam confortans. Tradit S. Chrysostomus hic, *hom.* 25, Theclam, ut custodem carceris quo Paulus Iconii detinebatur inclusus, sibi conciliaret, gemmis ac mundo muliebri distractis, pecuniam inde acceptam illi donasse, ut ad Pauli colloquium admitteretur. « Audi, ait, de Beata Thecla illa, ut Paulum videret, aurum suum dedit : tu autem, ut Christum videas, nec obolum das. » Addit S. Hieronymus, epist. *ad Oceanum,* tom. IX : « Thecla, ait, post tentationem passionis Antiochiæ, a Paulo prohibetur pariter pergere. » Nam, ut habetur in Actis S. Theclæ, quæ probat Baronius, Thecla a tormentis libera, verbi cupida, magistri avida, profecta est Antiochiam Pisidiæ ad Paulum : sed ipse, ne quod offendiculum daret Evangelio, eam dimisit.

Conversio S. Theclæ.

Præclare S. Ambrosius, lib. II *De Virg.*, eas exhortans : « Thecla, ait, doceat immolari, quæ copulam fugiens nuptiarum, et sponsi furore damnata, naturam etiam bestiarum veneratione virginitatis mutavit : namque parata ad feras, cum aspectus quoque declinaret virorum, ac vitalia ipsa sævo offerret leoni, fecit, ut qui impudicos detulerant oculos, pudicos referrent. Cernere erat lingentem pedes bestiam cubitare humi, muto testificante sono, quod sacrum virginis corpus violare non posset. Ergo adorabat prædam suam bestia, et propriæ oblita naturæ, naturam induerat, quam homines amiserant. » Et S. Zeno, Episcopus Veronensis, serm. *De Timore :* « Adversus Theclam, ait, accusator acerrimus eximit linguæ gladium, cum suis sibi ministris publicæ leges inserviunt. Stimulis acuitur feritas in ferocitatem, et tamen mitior hominibus invenitur. Ne quid sane tam diræ inhumanitatis deesse videatur, immittuntur et marina monstra. Laciniis omnibus expoliatur puella, vestitur incendio. Inter tot instrumenta mortis spectatore metuente, secura calcat genera universa terrorum. Incolumis quasi orbe subacto, de illo feralis caveæ loco jam non miserabilis, sed mirabilis funereo habitu excedit, victi sæculi triumphum reportans, quam tot suppliciis omnes crediderant perituram. » Et S. Nazianzenus, in *Præcept. ad Virgin.* :

> Quis Theclam necis eripuit flammæque periclo?
> Quis validos ungues vinxit rabiemque ferarum?
> Virginitas, o res omni mirabilis ævo!
> Virginitas fulvos potuit sopire leones.

Quocirca ab Isidoro Pelusiota, epist. *ad Tharasium,* et ab aliis, Thecla vocatur « Protomartyr, » eo quod inter feminas prima pro Christi in theatrum descenderit, impietatem per tormenta prostraverit, et triumphum fidei ac virginitatis egerit. Unde idem Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 160 : Adde, inquit, muliebrium victoriarum ac trophæorum caput, hoc est, illam omnibus laudibus celebratam Theclam, quæ tanquam immortalis pudicitiæ columna prostat, quæque e media turbidarum affectionum tempestate, tanquam fax incensa, ad portum ab omnibus fluctibus immunem appulit. » Hinc S. Hieronymus, in *Chronic.*, celeberrimam illam Melaniam comparat Theclæ. Et S. Gregorius Nyssenus, frater S. Basilii, epist. *ad Olympium monachum,* asserit sororem suam Macrinam, ob egregium sanctitatis meritum, dicendam esse Theclam, idque ex cœlesti prænuntio. Defuncta est Thecla anno ætatis circiter 90, sepulta Seleuciæ, ubi miraculis clara, totius

Orientis concursu olim visitabatur. Relata inter Sanctos in *Martyrol. Romano* legitur die 23 septembris.

Præter alios scripsit Vitam S. Theclæ Basilius, Seleuciæ Episcopus, sub annum Domini 450, qui Concilio Constantinopolitano et Calcedonensi interfuit, cujus exemplar Græcum Romæ exstat in *Biblioth. Sfortiana*, quam nuper lustravi, quod in Latinum idioma transtulit Petrus Pantius, Decanus Bruxellensis. In ea multa Basilius narrat de S. Paulo, quæ Lucas prætermisit, ut quod Christus Pauli specie Theclæ ad ignem damnatæ astiterit, eamque confortarit et ab igne intactam servarit : quod Paulus ob Theclam a se conversam fuerit incarceratus, flagellatus, et in exilium actus delituerit cum Onesiphoro ejusque filiis in sepulcro, ibique plures dies cibo abstinens oraverit pro Thecla ad rogum damnata, quæ liberata ad Paulum accessit, cum eoque Antiochiam perrexit, ubi bestiis objecta, sed a Deo erepta, Paulum requirens, ab eo Iconium remissa fidei propagandæ causa, postquam multos ibidem et Seleuciæ ad Christum convertisset, post multos agones et miracula ; « haudquaquam vita defuncta est, sed viva subsidens, in terram ingressa, quæ Deo ita volente in ejus gratiam discessit, seque illi aperuit eo in loco quo in divina ac sacra Liturgiæ mensa constructa, in orbe columnis argentoque undique fulgente cincto, est constituta. Unde tanquam ex canali virginalis suæ beneficentiæ, copiose ibidem profluentis, contra omnem dolorem atque ægritudinem salutares remediorum fontes egentibus postulantibusque emittit : ita ut locus ille publica jam medicinæ officina, et commune terrarum orbis propitiatorium sit effectus. » Hæc Basilius, quem laudat Baronius, in *Martyr.*, die 23 septembris. Eadem habent Althelmus, Metaphrastes et alii in Vita S. Theclæ. Non quod S. Thecla non sit mortua, sed quod instar S. Joannis, in locum subterraneum sibi a Deo destinatum descendens, ibi animam virgineam uni Christo dicatam debitamque reddiderit. Adjicit deinde Basilius librum secundum de Miraculis S. Theclæ. Simili modo Deus Mosi in monte Nebo, S. Clementi in mari, S. Catharinæ in Sina ; S. Agathæ et aliis per angelos paravit et adornavit sepulcrum, imo mausoleum. Denique Basilius S. Theclam quoque vocat Protomartyrem, quia prima multoties martyrium passa est, esto Deus eam miraculose a morte præservarit. Eamdem vocat Apostolam, quia fidem Christi disseminavit. Eadem virginum fuit dux et primiceria. Horum omnium doctor et incentor fuit S. Paulus, qui et S. Theclæ abeunti, ultimumque sanctitatis et perfectionis monitum a se poscenti, hoc dedit : « Bene se habent rationes tuæ, o virgo. In omnibus fidei robur tuæ excelluit, et jam Apostolicos labores curriculaque superasti, etc. Abi igitur, et verbum doce, Evangelicumque cursum perfice, et in partem mei pro Christo laboris veni. Eo enim te Christus mea opera selegit, ut ad Apostolicum te etiam munus proveheret, et urbem aliquam nondum Christianæ religionis præceptis imbutam tibi committeret. Nam et tibi tua talenta multiplicanda sunt. » Hæc et plura Basilius, qui subdit Theclam profectam Seleuciam, ibi multos convertisse, ac tandem ibidem in pace quievisse. Quocirca S. Chrysostomus dilaudans S. Theclam, eam ob tot tantosque agones fortiter superatos « magnum, ante victoriam martyrii, martyrium appellat. »

Iconii quoque Paulus convertit S. Tryphænam et Tryphosam, quas proinde salutat et laudat, quod laborent in Domino, puta in promovenda fide et pietate Christiana, *Rom.* XVI, 12; de quibus in *Romano Martyrologio*, die 20 novembris, ita legimus : « Iconii in Lycaonia SS. mulierum Tryphænæ et Tryphosæ, quæ S. Pauli prædicatione et exemplo Theclæ, in Christiana disciplina plurimum profecerunt : » de quibus habentur plura in actis S. Theclæ.

Vers. 2. 2. AD IRACUNDIAM CONCITAVERUNT (ἐκάκωσαν, id est *malignitate impleverunt, fecerunt malos*, hoc est, malevolos, aversos, offensos, iracundos) ADVERSUS FRATRES, — id est Christianos, præsertim Apostolos, quasi novatores essent et turbatores Reipublicæ, inducentes novum Deum crucifixum ejusque novam fidem et religionem. Nonnulli Græci codices, teste Beda, et Latini manuscripti addunt : « Deus autem et pacem fecit, » *q. d.* Deus malignitatem hanc et malevolentiam discussit convertitque in benevolentiam, ac Gentiles benignos et benevolos Apostolis effecit, juxta illud, *Proverb.* XVI, 7 : « Cum placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque ejus convertet ad pacem. » Idem per omnia hodie experiuntur viri pii, præsertim Apostolici et qui animas Deo lucrifaciunt. Idem experta S. Theresia in propagando suo Ordine, dicebat se comperisse illa monasteria fuisse utilissima, quæ initio plus contradictionis et persecutionis sustinuissent. Quocirca neminem debere animo cadere, cum in primordiis magnorum operum odia insurgunt : hoc enim evidens esse signum secuturi fructus ; sicut aspera hiems et nives signum, imo causa sunt copiosæ frugis et messis secuturæ.

Vers. 3. 3. MULTO IGITUR TEMPORE DEMORATI. — Vox *igitur* respicit versum primum, esto remotiorem, scilicet « ut crederet Judæorum et Græcorum copiosa multitudo : » hæc enim causa, scilicet copiosa conversio, fecit Paulum et Barnabam diutius ibidem demorari. Aut certe respicit id quod est in Græcis nonnullis : « Deus autem pacem dedit. » Pax enim sinebat Apostolos ibidem commorari et fiducialiter evangelizare. Denique ad proxime præcedentia referas hoc sensu, *q. d.* Quia Judæi averterant animos Gentilium a Paulo et Barnaba, hac de causa iidem ibidem diutius commorati sunt, ut sua patientia, constantia, sanctitate, zelo et miraculis eos ad se et ad Chris-

tum converterent. Unde et sequitur, vers. 4 : « Divisa est autem multitudo civitatis, » etc.

FIDUCIALITER AGENTES IN DOMINO, — confidenter ; libere et intrepide evangelizantes verbum Domini : hoc enim est παῤῥησία, de qua dixi, cap. IV, vers. 29 ; « in Domino, » id est in negotio Domini, puta in Christi Evangelio propagando ; vel « in Domino, » id est ope Domini. Vide can. 25 *in S. Paulum*.

VERBO GRATIÆ SUÆ. — Evangelium vocatur « verbum gratiæ, » hic et cap. XX, vers. 24 et 32 : *primo,* quia summam gratiam annuntiat et affert; nimirum Dei amicitiam, justitiam, salutem et vitam æternam ; *secundo,* quia doctrina ejus et præcepta sunt gratiosa, nimirum blanda, suavia et efficacia, quæ animos etiam duros et ferinos flectunt, molliunt, incurvant.

Vers. 4. 4. DIVISA EST, — ἐσχίσθη, id est *scissa est, schismate secta et divisa est.*

CUM APOSTOLIS — Paulo et Barnaba, qui a Spiritu Sancto, cap. XIII, vers. 2, missi sunt evangelizare, æque ac duodecim illi primi a Christo.

Vers. 5. 5. UT CONTUMELIIS AFFICERENT. — Melius transtulit Interpres græcum ὑβρίσαι, quam Pagninus, Erasmus et Vatablus, qui vertunt, *ut vim facerent;* quia Apostoli contumelias non timebant, hinc eis vim intentant, ait Erasmus ; sed neque vim, lapidationem aut mortem timebant, et Græcum ὕβρις proprie significat injuriam et contumeliam verborum, non vim verberum.

ET LAPIDARENT EOS, — quasi blasphemos.

Vers. 6. 6. INTELLIGENTES — Apostoli hanc Judæorum et Gentilium contra se conspirationem. Unde Tigurina vertit, *re intellecta.*

Vers. 7. 7. INFIRMUS PEDIBUS, — ἀδύνατος, id est *impotens, invalidus,* qui scilicet pedibus non poterat consistere, nec ambulare : unde perpetim sedebat vel jacebat. Similem claudum simili modo sanavit S. Petrus, cap. III, vers. 1.

Vers. 8. 8. QUI INTUITUS EUM, — ἀτενίσας αὐτῷ, id est cum in eum oculos defixisset, cum intento et fixo obtutu eum esset intuitus.

ET VIDENS QUIA FIDEM HABERET, UT SALVUS FIERET. — Nimirum quod crederet dictis Pauli, speraretque se ab eo curandum et sanandum, ac tacite sanitatem ab eo peteret et efflagitaret. « Nam ejus desideria vultus, oculi, gestus, attentio in audiendo, satis prodebant, » ait Beda. Rursum spiritu prophetico Paulus penetravit in animum claudi, viditque ejus fidem, spem et desiderium sanitatis. Simili dono discretionis spirituum S. Hilarion videbat secreta cordium, teste S. Hieronymo, in ejus Vita. Idem donum habuit S. Antonius, S. Franciscus, S. Catharina Senensis, S. Ignatius, S. Xaverius et alii : hinc infert S. Chrysostomus animam hujus claudi prius sanatam esse per fidem, quam corpus.

Vers. 9. 9. DIXIT MAGNA VOCE, — ut tota multitudo et claudus, qui longius aberat, eam audirent, scirentque non esse magicam mussitationem et incantationem. Rursum magna vox indicium et effectus erat magnæ fidei et spei, qua Paulus hoc miraculum patravit. Mystice, magna voce evocandus est, qui per pravam consuetudinem malitiam fere vertit in naturam ; cujus symbolum fuit Lazarus mortuus quatriduanus, quem Christus valido clamore et lacrymis e sepulcro evocavit, dicens : « Lazare, veni foras, » *Joan.* XI, 43. Ita ex S. Augustino Beda.

SURGE. — Græca, Syra et nonnulli Latini codices addunt : *Tibi dico : In nomine Domini Jesu Christi, surge,* etc. Ubique enim Apostoli Jesum Christum prædicabant, eoque invocato miracula patrabant, ut populis ostenderent ipsum esse Salvatorem mundi.

EXILIVIT, — illico in pedes se erexit, tum ex agilitate pedum sibi a Paulo restituta, tum ex lætitia, juxta oraculum *Isaiæ* XXXV, 16 : « Tunc saliet sicut cervus claudus. »

Vers. 10. 10. DII SIMILES FACTI HOMINIBUS (græce ὁμοιωθέντες, id est *assimilati,* puta assumentes speciem humanam) DESCENDERUNT AD NOS. — Sicut Christiani e Sanctis Scripturis et Historiis norunt angelos sæpe hominibus apparuisse in corpore assumpto ; sic idem de suis diis credebant Gentiles. Unde Poetæ multa fabulantur de Jovis, Saturni, Mercurii aliorumque deorum descensu in terram ; amoribus ; præliis, facinoribus et gestis. Porro ignorarunt Gentiles Filii descensum in carnem per unionem hypostaticam, quo factus est homo. Hinc patet Paulum et Barnabam supra hominem divinum quid spirasse in vultu ; voce, moribus, miraculis, ut viderentur non tam homines esse, quam angeli, imo dii de cœlo lapsi. Vide Eusebium, lib. III *Præpar. Evang.,* cap. IX. Vir ergo Apostolicus eos imitetur, ut inter homines, ait S. Chrysostomus, quasi angelus angelice vivat, et angelorum sanctitatem, spiritum, beneficentiam, suavitatem et gratiam imitetur. Hinc Apostolus, *ad Galat.* scribens, cap. IV, vers. 14 : « Sicut angelum Dei, inquit, excepistis me, sicut Jesum Christum. » Sic S. Petrum quasi angelum Dei veneratus est Cornelius, *Act.* X, 25. Ita S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus colebantur a populis quasi homines cœlo delapsi. Vide dicta *Malach.* II ; 7; ubi sacerdos vocatur angelus Domini exercituum. Sic et Alexander Magnus, Judæis licet infensus, adoravit Jaddum Pontificem eorum, eique omnia postulata concessit.

Vers. 11. Barnabas vocatur Jupiter ob tres causas. Primo. 11. ET VOCABANT BARNABAM JOVEM. — *Primo,* quia Barnabas statura et forte ætate erat grandior, ait Lyranus. Paulus vero parvo, contracto et incurvo corpore. Unde de eo ait S. Chrysostomus, « tricubitalis est, et cœlos transcendit. » Idem tradit Nicephorus, formam et figuram Pauli describens, lib. II *Historiæ,* cap. XXXVII. Secundo. *Secundo,* quia Barnabas, ait S. Chrysostomus, vultu erat pulchro et joviali, æque ac moribus liberalis, benignus, beneficus ; sicut Jupiter dicitur a juvando, ait Varro, quasi juvans pater ; ac Græci

eum vocant Ζῆνα, quod vitæ sit auctor. Unde Cicero, lib. II *De Natura deorum* : « A Poetis, inquit; dicitur Divum atque hominum pater, a majoribus autem nostris Optimus Maximus. Et quidem ante optimus, id est beneficentissimus, quam maximus, quia majus est certeque gratius prodesse omnibus, quam opes magnas habere. » Nihil enim ita divinitati est proprium, atque benefacere : ipsa enim est velut mare bonorum, in omnia exundans, et quasi sol radiis suis omnia quaquaversum illustrans, calefaciens, fœcundans. Quocirca nil hominem ita similem Deo reddit, ac beneficentia in omnes. Hinc Nazianzenus, orat. *De Cura pauperum* : « Esto, ait, calamitoso Deus. » Quapropter Gentiles Jovem coronabant corona ex olea, quæ semper est virens, pinguis, benefica et multæ utilitatis. Nam, ut de eo canit Orpheus,

> Jupiter omnipotens est primus, et ultimus idem.
> Jupiter est caput et medium : Jovis omnia munus.
> Jupiter est fundamen humi, ac stellantis Olympi.

Tertio.

Tertio, quia Barnabas sua specie et gravitate silens assistebat Paulo, eique quasi nuntio et præconi suo annuebat, uti Jupiter annuit Mercurio eoque præcone utitur. Unde nonnulli putant Jovem ab Hebr. *Jehova*, et per crasin *Jova*, qui per Mosen et Prophetas est locutus, esse nuncupatum. Certe Varro Jovem Judæorum Deum esse putavit, ait S. Augustinus, lib. I *De Consensu Evang.*, cap. XXII. Sic Moses fuit quasi Deus Pharaonis et Ægypti, cujus Mercurius, id est os et interpres fuit Aaron. Audi Deum ad Mosen loquentem, *Exodi* VII, 1 : « Ecce constitui te Deum Pharaonis, et Aaron frater tuus erit propheta tuus. » Modum subdit et explicat : « Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, et ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israel de terra sua. »

Paulus Mercurius.

PAULUM VERO MERCURIUM, QUONIAM IPSE ERAT DUX VERBI. — Mercurius fuit Jovis filius, ex Maia, Atlantis filia, genitus; habitus est deus sermonis et facundiæ : dictus est Mercurius, quasi *medicurius*, id est medius inter homines currens, inquit Arnobius, et S. Augustinus, lib. I *De Civit.*, cap. XIV, eo quod sermo inter homines currat medius. Græce dictus est ἑρμῆς, *Hermes* (isque Trismegistus, id est ter maximus) ἀπὸ τοῦ ἔρειν καὶ μηχανᾶσθαι, quod loqui excogitaverit et machinatus sit, ait Plato in *Cratylo*, et ibidem Proclus : vel ut Phavorinus, ἀπὸ τοῦ εἴρω, id est *annuntio*. Unde et Iris dicta, quasi nuntia Deorum, cœli et pluviæ. Hinc Horatius, lib. I *Carm.*, ode 10 :

> Mercuri, facunde nepos Atlantis,
> Qui feros cultus hominum recentum
> Voce formasti catus, et decoræ
> More palæstræ :
> Te canam, magni Jovis et Deorum
> Nuntium, curvæque lyræ parentem.

Unde et mercibus præerat : inde Mercurium nuncupatum esse censet Festus, quasi mercium curam, eo quod inter vendentes et ementes sermo sit medius, quo paciscuntur et contractum ineunt. Ideo et alas in capite et pedibus ipsi addunt, volentes signare velocem ferri per aera sermonem : ideo et nuntius dicitur, quia per sermonem omnia enuntiantur, ait S. Augustinus, lib. VII *De Civit.*, cap. XIV. Hinc *secundo*, Mercurius dictus est deus oratorum, mercatorum, negotiorum, palæstræ, viarum et itinerum dux : unde pedibus ejus dant talaria, eumque *alitem* et *alipedem* vocant. Denique dictus est cordis et sermocinationis dominus, rationis et veritatis deus. Hinc victimarum linguas offerebant Mercurio, teste Homero : ita Pierius, *Hieroglyp.* lib. XXXIII, cap. XL et XLII. Ubi addit Mathematicos docere linguam regi a stella Mercurii; sicut splen regitur a Saturno, hepar a Jove, sanguis a Marte, cor et cerebrum a Sole, renes et genitura a Venere, stomachus a Luna. *Tertio*, Cicero, Aristides et alii tradunt Mercurium invenisse non tantum litteras, sed et musicam et palæstram, luctamque ac Geometriam. Unde a Galeno, in *Suasoria*, Mercurius vocatur artium omnium parens. Idcirco Maiæ et Jovis filius dicitur, hoc est, τοῦ νοῦ καὶ φρονήσεως, eo quod ex mente et prudentia oratio dicatur; vel, ut Phurnutus ait, ideo Maia natus est, id est ex speculatione et inquisitione: μαῖα enim, id est obstetrix, quæ obstetricandi officium parturientibus gerit, ita dicta est, quod scrutando et inquirendo fœtus in lucem producat. Juniorem quoque effingebant Mercurium, eo quod non senescat oratio; et quadratum, propter firmitatem et veri sermonis robur. *Quarto*, Mercurius erat caduceator, interpres, præco et nuntius Deorum ad homines : unde ab Orpheo vocatur Jovis angelus, et ab Hesychio εὐάγγελος, quia evangelium, id est bonum nuntium, affert. Hinc et pingitur cum caduceo ac duobus draconibus virga implicatis, quod hoc initium fuerat Mercurio pacis. Quocirca Martialis de eo sic canit, lib. VII :

> Cyllenes, cœlique decus, facunde minister,
> Aurea cui torto virga dracone viret.

Isidorus vero : Mercurius, inquit, virgam tenet, quæ serpentes dividit, id est venena : nam bellantes et dissidentes interpretum oratione sedantur. Virgilius autem, IV *Æneidos*, sic de eo canit :

> Tum virgam capit : hac animas ille evocat Orco.

Unde a Laertio vocatur Quæstor animarum, quod eas post mortem suscipiat, quasi potestatem habens tam in cœlum, quam in infernum. Hinc et Nomius, id est legifer, quod leges ferat; appellatur æque ac χαριδότης, id est *gratiæ dator*. Hæc Giraldus, *Syntagm.*, lib. IX, et Pierius, *Hieroglyp.*, lib. XXXIII. Denique proverbium est, κοινὸς Ἑρμῆς, id est *communis Mercurius*, significans opes et bona in commune esse conferenda, publicæque utilitati studendum, de quo Lucianus in *Votis*.

Paulus ergo vocatur *Mercurius* : *Primo*, quia Barnabæ non tantum erat interpres, sed et dux verbi : facundia enim præcellebat Barnabam. *Secundo*, quia non tantum eloquens erat, sed et efficax in dicendo. Unde S. Hieronymus, *Apolog. ad Pammach.*, pro lib. *Contra Jovin.* : « Quotiescumque, ait, Paulum Apostolum lego, videor mihi non verba audire, sed tonitrua, etc.; quocumque respexeris, fulmina sunt. » *Tertio*, quia pollebat sapientia, eaque verbis exprimebat: unde Festus præses eam admirans, dicebat : « Insanis, Paule; multæ te litteræ ad insaniam convertunt, » *Actor*. XXVI, 24. *Quarto*, quia in tertium cœlum raptus, cœlestis videbatur orator, et nuntius e cœlo ad homines missus, qui non nisi cœlestia spirans, homines Orco addictos revocare, cœlestes efficere et in cœlum transmittere satagebat; ideoque draconum, id est dæmonum, suggestiones discussit, bella et litigia sustulit, pacem plenam induxit, legem et gratiam Christi propagavit, totique orbi communem fecit.

Tertio.

Quarto.

Vers. 12.

12. SACERDOS QUOQUE JOVIS, QUI (scilicet Jupiter, ut patet Græco, non sacerdos) ERAT ANTE CIVITATEM. — *q. d.* Qui (Jupiter) in suburbiis suam habebat aram et templum, æque ac suum sacerdotem et sacrificulum. Ita Græca et Syrus (1).

TAUROS ET CORONAS, — id est tauros coronatos. Est hendiadys, qualis est illa Virgilii, II *Georg.*,

> Victori velatum auro vittisque juvencum,

id est velatum aureis vittis.

Victimas coronabant. Cur?

ET CORONAS, — quas capiti victimæ, puta tauri, imponebant, iisque illum coronabant, ut significarent victimam hanc dari Jovi, qui est rex regum. Unde et apud Persas, non tantum sacerdotes ejus coronas gestabant in capite, sed et quotquot præsentes aderant : quin et templi fores, aras, columnas, etc., sertis et coronis exornabant. Idem fecere Judæi parta victoria, I *Machab.* IV, vers. 57. Idem fecerunt olim et etiamnum faciunt Christiani. Unde S. Paulinus, *in Natali* III *S. Felicis*, ait :

> Spargite flore solum, prætexite limina sertis.

Porro corona primitus soli Jovi et diis dabatur. Corona enim symbolum est absolutæ perfectionis, cumuli bonorum, regni, victoriæ, triumphi, felicitatis et gloriæ, quæ soli Deo competit. Audi Plinium, lib. XVI, cap. IV : « Antiquitus nulla corona nisi Deo dabatur ; » postea heroibus quoque data est. Unde subdit Plinius : « Feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera; postea deorum honori sacrificantes sumpsere, victimis simul coronatis. » Idem, lib. XII, cap. XIX : « Coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitolii et Pacis dicavit Imperator Vespasianus. » Ita Pausanias, in *Eliacis*, memorat Jovem ex auro et ebore factum ac olea coronatum in sede sua sedere. Vide Tertullianum, lib. *De Corona militis*. Hoc exemplo Samii ob placatum sibi ab Æsopo (ut habet ejus Vita) Crœsum, Æsopo ad eos redeunti, velut salutari cuidam numini, coronas attulerunt. Hinc irrisus fuit Metellus Pius, « qui se in Hispania deum faciebat, dum patiebatur sibi in transenna sedenti a demisso Victoriæ simulacro, cum tonitruum machinato strepitu, sicuti capiti cœlesti, coronas imponi sibique adeo supplicari, » ait Valerius Maximus, lib. IX, cap. I, et Macrobius, lib. II *Saturn.*, cap. XIV. Victimas ergo coronabant, quia Deo coronato non nisi coronata, id est absoluta, selecta, perfecta et eximia offerenda sunt. Unde Ovidius, XV *Metamorph.* :

> Victima labe carens, et præstantissima forma
> Sistitur ante aras, vittis præsignis et auro.

Ibidem, lib. I *Fastor.* :

> State coronati plenum ad præsepe juvenci.

Ita Iphigenia, Agamemnonis filia, cum immolanda duceretur ad sacrificium, coronata fuit, teste Euripide in *Iphigenia*. Plutarchus quoque in *Paulo Emilio* : « Post hos, inquit, ducebantur auratis cornibus armentales boves centum viginti, mitris ornati et corollis. » Insuper sæpe coronæ hæ erant ex illa herba, vel flore, qui deo, cui sacrificabatur, erat sacer : puta ex hedera, si Baccho ; ex pinu, si Pani ; ex olea, si Minervæ, etc., sacrificaretur : communiter tamen erant ex cupressu, quia hæc erat feralis indexque mortis. Unde Prudentius, in *Apoth.* :

> Pontificum festis ferienda securibus illic
> Agmina vaccarum steterant, vitulasque revincta
> Fronte coronatas umbrabat torta cupressus.

ANTE JANUAS. — Tigurina, *ad vestibula* : utrumque enim significat Græcum πυλῶνας, et vestibula, sive atria domorum, sunt in introitu earum juxta januas. Syrus, *ad fores atrii, ubi commorabantur*, scilicet Paulus et Barnabas in civitate. Sacerdos ergo Jovis habitans extra civitatem juxta fanum Jovis, non ibi voluit sacrificare Paulo et Barnabæ, utpote absentibus et degentibus in civitate; sed comitatus turba populi cum pompa ingressus est civitatem, adiitque domum in quam, peracto miraculo, fugientes humanas laudes, ait Cajetanus, se receperant Apostoli, ibique ante januam voluit eis sacrificare : quod illi videntes, e domo exilierunt et sacrificium imo sacrilegium prohibuerunt.

VOLEBAT SACRIFICARE, — tam Mercurio quam

(1) Recte observavit ad h. l. Heinsius, intelligi Jovem Προπύλαιον, qui ante urbem coleretur, quod πολιοῦχος, urbis deus tutelaris, custos et conservator esset. Addit Lucas hoc epitheton quia in urbe una unum sæpe numen pro diversis epithetis singularia beneficia designantibus, in diversis templis cultum est, diversaque sacra et diversos sacerdotes habuit.

Jovi, id est tam Paulo quam Barnabæ : utrumque enim credebant esse deum. Ita Syrus. Sic Nabuchodonosor Danielem, cum ei exposuisset suum somnium, « adoravit, et hostias et incensum præcepit ut sacrificarent ei; » *Daniel.* II, 46.

Vers. 13. 13. QUOD UBI AUDIERUNT, — scilicet tam voces clamantium : « Dii similes hominibus ad nos descenderunt, » quam strepitum et apparatum sibi sacrificare volentium. Habebant enim donum linguarum, æque ac cæteri Apostoli, ac proinde Lycaones lycaonice loquentes recte intelligebant, esto id negare videatur S. Chrysostomus.

CONSCISSIS TUNICIS SUIS. — Solebant enim Judæi audientes blasphemiam et sacrilegium (quale hoc erat sacrificare Apostolis quasi diis), in ejus detestationem et execrationem scindere vestes, ut hoc signo sibi cor intimo dolore tangi et quasi scindi testarentur, ac blasphemiam cum blasphemo dignam esse quæ plane dirumperetur et discinderetur. Quocirca vestes frequentius scindebant a collo secundum humeros usque ad pectus, ubi est cor et doloris sensus, ut tradunt Hebræi in libro *Misnaioth de volum. parvo,* cap. III. Idem fecisse Æneam tradit Virgilius, *Æneid.* V :

> Tum pius Æneas humeris abscindere vestem,
> Auxilioque vocare deos et tendere palmas.

EXILIERUNT, — εἰσεπήδησαν, id est insilierunt in turbam, ut eam compescerent; sicut herus insilit in domum incendio flagrantem, ut illud extinguat.

Moraliter : Disce hic quam Apostoli alieni fuerint ab honoris ambitu, ac vicissim quam zelosi honoris divini, ut illum a se amolirentur, inviolatumque Deo, quasi debitum et proprium conservarent. Vide hic S. Chrysostomum ample de humilitatis laude disserentem.

Vers. 14. 14. MORTALES SUMUS, SIMILES VOBIS HOMINES. — Græce ὁμοιοπαθεῖς ἐσμεν ὑμῖν ἄνθρωποι, id est *nos similibus passionibus et malis obnoxii, quibus vos, sumus homines :* inter has autem passiones et mala, præcipua est mors. Unde Noster apte vertit, *mortales, q. d.* Sumus homines mortales, non dii immortales; præsertim quia tota hominis vita est cursus ad mortem, imo perpetua et longa quædam mors. Nam, ut ait S. Gregorius, hom. 37 *in Evang.:* « Ipse quotidianus defectus corruptionis, quid est aliud quam quædam prolixitas mortis? »

Moraliter, remedium superbiæ est meditatio mortis.

Hinc moraliter disce, contra superbiam efficax remedium esse memoriam et meditationem mortis. Ita Salomon in omni sua gloria dicebat, *Sap.* VII, 1 : « Sum quidem et ego mortalis homo, similis omnibus, » etc. Et Antiochus humiliatus et percussus a Deo : « Justum est, ait, subditum esse Deo, et mortalem non paria Deo sentire, » II *Machab.* IX, 12. Alexander Magnus, teste Curtio, in morte agnovit se hominem infirmum et imbellem : « En, ait, morior, quem falso deum esse dicebatis. » Constantius Imperator Romam ingressus, Hormisdæ Persæ ostendens ejus magnificentiam, petiit quid sibi de ea videretur? Cui ille : « Romæ, æque ac alibi, homines moriuntur, » *q. d.* Mors omnem hanc magnificentiam tecum, cum magnificis tuis sepeliet. Ita Fulgosius, lib. VII, cap. II. Alfonsus, Aragoniæ rex, rogatus, « quæ res reges et privatos, divites et pauperes, claros et obscuros, denique omnes prorsus exæquaret? » respondit : « Cinis. » Quis enim ex cineribus aut ossibus humanis terra erutis dignoscat, dicatque : Hic fuit rex, ille plebeius; hic dives, ille pauper? Ita Panormitanus, lib. IV *De Gestis Alfonsi.* Nam ut Secundus philosophus, rogatus ab Adriano Imperatore : « Quid esset mors? » respondit : « Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, divitum pavor, pauperum desiderium, inevitabilis eventus, incerta peregrinatio, latro hominis, somni pater, fuga vitæ, vivorum discessio, resolutio omnium. » Ita Laertius. Quocirca Musonius interrogatus : « Quis optime extremum diem claudere posset? ait : Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit. » Ita Maximus, *serm.* 36. « Facile enim contemnit omnia, qui semper cogitat se moriturum, » ait Hieronymus *ad Paulinum.* Hinc Ægyptii cadaver ligneum in convivio circumferebant, dicentes : « In hunc intuens pota et oblecta te, talis post mortem futurus, » teste Herodoto, lib. III.

ANNUNTIANTES VOBIS AB HIS VANIS (a Jove, Mercurio aliisque idolis, quæ non sunt aliud quam vani et mendaces dii) CONVERTI AD DEUM UNUM, — vivum et verum. Nam, ut ait Lactantius, lib. I *De Falsa Religione,* cap. XI : « Jupiter mortalis fuit, imbecillis et nihili : quippe qui potuit et tunc cum nasceretur extingui (a patre Saturno), sicut frater ejus ante genitus extinctus est; qui, si vivere potuisset, nunquam minori concessisset imperium : ipse autem furto servatus furtimque nutritus, Ζεὺς sive Ζὴν appellatus est, non, uti isti putant, a fervore ignis cœlestis (quasi ἀπὸ τοῦ ζεῖν, id est *fervere,* quasi ipse sit igneus et fervida substantia, uti censuit Tertullianus, lib. I *Contra Marc.,* cap. XIII), vel quod vitæ sit dator, vel quod animantibus inspiret animas : quam enim possit inspirare animam, quam ipse accipit aliunde? sed quod primus ex liberis Saturni maribus vixerit, latitans in specu. » Unde Seneca in *Hercul. furente :*

Jupiter dicitur Ζεὺς, Cur? quasi vivens e filiis Saturni.

> Quid? qui gubernat astra, qui nubes quatit,
> Num latuit infans rupis exesæ specu?

Subdit Lactantius Jovis libidines, fraudes, rapinas, etc. Similiter « Mercurius fur ac nebulo, quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudum suarum? Cœlo scilicet dignus, quia palæstram docuit, et lyram primus invenit, » inquit Lactantius, *ibidem,* cap. X. Unde Mercurius a Poetis vocatur furum, furtorum, somni et fraudum deus. Vide S. Augustinum, lib. VII *De Civit.,* cap IX et seq.

Vers. 16. 16. DIMISIT GENTES INGREDI VIAS SUAS, — sequi

suas concupiscentias; errores et ficta numina; «dimisit» autem, non quasi eis omne virtutis et veritatis auxilium abstulerit. Sic enim necessario errassent et impie egissent, ac proinde non peccassent. Nam usque adeo peccatum voluntarium est malum, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium, ait S. Augustinus, lib. *De Vera Relig.*, cap. XIV. Sed quod generalia et modica duntaxat gratiæ et fidei præsidia eis elargitus sit, specialia et magna reservans Christo et legi gratiæ, idque ex arcano ejus judicio et beneplacito. Ita se explicat Apostolus, dum subdit : « Et quidem non sine testimonio semetipsum reliquit, » etc. Et *Rom.* I, 20, docet Gentiles potuisse et debuisse Deum ex creaturis agnoscere, imo multos agnovisse : « Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles : quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, nec gratias egerunt : propterea, ait, tradidit illos Deus in desideria cordis eorum,» etc. Vide ibi dicta, et S. Augustinum, *epist.* 49, cap. II, et S. Prosperum, lib. I *De Vocat. Gent.*, cap. IV, V et seq.

Impie et imperite Calvinus hæc adaptat Ecclesiæ, quasi illam pari modo permiserit Deus ire in errores, donec veniret Calvinus, qui illos sua luce dispelleret : aliud enim est Gentilismus et Paganismus, aliud Christianismus et Ecclesia, quæ est domus Dei, columna et firmamentum veritatis, ut ait Apostolus, I *Timoth.* III, 15; cum qua Christus se mansurum promisit usque ad consummationem sæculi, *Matth.* cap. ult., vers. ult.

Vers. 16. 16. DANS PLUVIAS, — quæ terram fœcundent ad producenda omnia fructuum genera. Porro in Ægypto, ubi non pluit, Deus loco pluviæ dat Nilum qui statis temporibus exundans, eam facit fertilissimam, adeo ut olim horreum Romanorum vocaretur. Memorabile est quod scribit Socrates, lib. I *Histor.*, cap. XIV : « Cum Gentiles, ait, affirmarent Serapidem esse, qui Nilum ad agros Ægypti irrigandos introduceret, propterea quod ulna quædam, id est mensura aquæ inundantis, in templum Serapidis esset deportata; Imperator (Constantinus Magnus) ulnam illam ad Ecclesiam Alexandrinam transferri jubet, » quasi mensuram exundantis Nili Serapidi adimens, et Deo, cujus erat, adscribens. « Cum autem sermo percrebresceret, Nilum præ Serapidis ira deinceps minime inundaturum, non modo flumen anno sequenti extra ripas diffluxit, sed etiam inde reipsa planum factum est, Nilum non propter hujusmodi superstitiosam religionem, sed propter divinæ providentiæ decreta inundare consuevisse. » Simile est quod scribit Sozomenus, lib. VII, cap. XX : « Cum Theodosius Imperator, ait, idolorum, ac consequenter Nili (quem quasi deum suum, ob fœcundationem agrorum, colebant Ægyptii) cultum publico edicto sustulisset, Nilus tunc solito tardius ad primum exundationis gradum constitit. Indignabantur ergo Ægyptii, quod non liceret sibi more solito Nilo sacrificare, ut ab eo exundationem impetrarent. Verum paulo post adeo præter solitum intumuit et exundavit, ut Ægyptii metuerent ne Alexandropolim, quæ Libyæ pars erat, inundaret. Unde in theatris exclamabant, quod fluvius, velut senex ac delirus, eminxisset, ac ex eo plurimi Ægyptii patria superstitione damnata, ad Christianismum transierunt. »

Nili exundatio a Deo.

TEMPORA FRUCTIFERA. — Suis enim temporibus sibi invicem succedentibus, varios fructus et fruges producit Deus, quibus homini fastidium adimat, et perpetua novitate appetitum acuat et oblectet. Sic cerasis succedunt ficus, ficubus pruna, prunis pyra, pyris poma, pomis uvæ, etc. Unde Joannes Alba Electorum, caput XCIV, per hypallagen sic exponit : « Dans tempora fructifera, » hoc est, dans fructus temporibus suis. Vide simile, cap. I, 18.

Vers. 17. 17. VIX SEDAVERUNT TURBAS. — Sacerdotis Jovis nulla hic fit mentio. Unde suspicatur Dionysius Carthusianus eum, cum audiret Jovem suum a Paulo despici et vanum vocari, venerationem in odium Pauli convertisse, eoque relicto domum abiisse.

SUPERVENERUNT AUTEM. — Studio id fecerunt ex zelo Judaismi, et odio Christianismi ac Pauli, ut illum everterent.

Vers. 18. 18. PERSUASIS TURBIS, — quod Paulus et Barnabas quasi novorum, non deorum, sed dæmonum essent præcones, ideoque exitium urbi allaturi, forent lapidandi et occidendi, ut Iconii, quasi magi, paulo ante lapidati fuerant. Unde Græci quidam codices sic habent : « Et cum illi fortiter disputarent, persuaserunt turbis, ut ab eis desciscerent, dicentes quod nihil veri dicerent, sed omnia mentirentur. »

LAPIDANTESQUE PAULUM, — λιθάσαντες, id est *cum lapidassent Paulum*. Unde videtur Paulus solus, quia dux erat verbi, lapidatus, non Barnabas, idque intra civitatem : nam paulo post « traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse; » Syrus, *propterea quod putarent eum mortuum esse*. Cadavera enim efferebant extra civitatem, ne eam contaminarent, et in agris sepeliebant. Lapidatur hic Paulus, quia prius lapidarat ipse Stephanum : congrue ergo patitur id quod alteri irrogavit. Sed irrogavit ut Saulus, patitur ut Paulus.

Moraliter, disce hic vulgi mobilitatem et inconstantiam : paulo ante, imo eodem, ut videtur, die, Paulum ut Mercurium adorare volebat, mox ad sibilum Judæorum, eum ut sacrilegum lapidat. Vide dicta *Num.* XI, 4, et XX, 3.

Vers. 19. 19. CIRCUMDANTIBUS AUTEM EUM DISCIPULIS, — ut vel mortuum sepelirent, uti vult Cajetanus, vel vivum tegerent et Judæis absconderent : ita Lyranus et Hugo.

SURGENS. — Miraculo Deus illico restituit sanitatem et vires Paulo, ut qui lapidibus obrutus, confractus et quasi enecatus jacebat, illico surgeret, ac postridie quasi valens validusque pergeret in Derben. Ita Lyranus, Dionysius et Lorinus. Sic S. Sebastianus sagittis confixus, ac pro mortuo relictus, illico Dei virtute convaluit, adiensque Diocletianum ejus impiam crudelitatem redarguit, ut habent ejus Acta.

Vers. 20. 20. CUMQUE EVANGELIZASSENT. — Ecce persecutione crescit, non decrescit animus virtusque Paulo, ut illico valentius et audacius iisdem in locis quibus lapidibus fuerat appetitus, evangelizet. Unde S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.*, cap. XV, vel juxta aliam editionem, XXV, Paulum vocat equum generosum Dei : « Ecce, ait, lapidibus obruitur, nec tamen a veritatis sermone removetur. Occidi potest, superari non potest : velut extinctus extra urbem projicitur, sed intra urbem die alio illæsus prædicator invenitur. O quam fortis huic viro inest infirmitas! o quam victrix pœna! o quam dominatrix patientia! Ad arguendum repulsione provocatur, ad prædicandum salutem plagis erigitur, et ad propellendum laboris lassitudinem pœna refovetur. » Ita S. Abraham eremita, uti refert S. Ephrem in ejus Vita, missus ad convertendum Paganos, feros et barbaros, ab eis assidue irrisus, vexatus, verberatus, sed fortior assurgens, et majorem amorem semper ostendens, per triennalem hanc patientiam, amorem et constantiam tandem eos convertit. Ergo « tu ne cede malis, sed contra audentior ito. »

Vers. 21. 21. QUONIAM PER MULTAS TRIBULATIONES. — Crux enim a Deo statuta est via paradisi, quam Christum inire et nobis præire voluit. Infert hinc S. Hieronymus, epist. *ad Ocean. de ferendis opprobr.*: « Si, inquit, per multas tribulationes quibusdam cœlestis regni aditus aperitur, illis utique clauditur, qui nolunt sustinere vel paucas. » Idem, epist. 1 *ad Heliodorum* : « Delicatus, inquit, es, si et hic vis gaudere cum sæculo, et postea regnare cum Christo. » Scripsit hac de re totum cap. ult. lib. II *De Imitat. Christi*, Noster Thomas Theodidactus (falso Gerson indigitatus), aureis refertum gnomis; illudque hac sententia concludit : « Omnibus ergo perlectis et scrutatis, sit ista finalis conclusio : quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. » Porro dixit hoc Paulus occasione persecutionis suæ, quam assidue patiebatur a Judæis, ne Gentiles conversi ea offensi, resilirent a fide, præsertim cum similia eis ob fidem pati contingeret. Præmunit ergo eos, ut sciant sibi causa fidei multa esse toleranda.

Nota τὸ *oportet*, *q. d.* Necesse est, ita fieri debet, aliter fieri nequit : idque *primo*, quia ita sanxit et decrevit Deus, *q. d.* Æterna et irrevocabili Dei lege sancitum est, ut via ad cœlum sit tribulatio; et ab hoc decreto neminem excepit, sed eo omnes inclusit : ergo nemo ab eo se excipiendum putet : velis, nolis, crux ab æterno a Deo decreta, tibi subeunda est : subi ergo eam volens, ne, si nolens, pœnam tibi duplices, ac meritum et coronam amittas. *Secundo, oportet*, quia decet et congruit ut tantum Dei regnum emereamur heroicis operibus, agendo et patiendo multa ardua pro Deo et cœlo : nec enim datur corona, nisi post agonem. « Non enim sunt condignæ passiones hujus temporis, ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. » Quocirca Joannes Abbas dixit « portam cœli esse injuriarum perpessionem. Hæc, inquit, est porta Dei, per quam patres nostri per multas tribulationes et injurias gaudentes ingressi sunt civitatem Dei. » Ita in *Vitis Patr.*, lib. III, n. 84, auctore Ruffino. Et num. 85, narratur de alio, qui rogans dicensque : « Da mihi, Pater, unam rem quam custodiam, et salver per eam ; » audivit : « Si potueris injuriari et affici conviciis, et portare ac tacere, magna est hæc res et super alia mandata. » *Tertio, oportet*, quia Christus, caput nostrum, per crucem ingressus est in cœlum : membra autem decet conformari suo capiti. « Si enim compatimur, et conglorificabimur, » *Rom.* VIII, 17. *Quarto, oportet*, quia Patriarchæ, Apostoli, Martyres, Virgines, Anachoretæ Sanctique ad unum omnes hac via ingressi sunt in cœlum : nos ergo diversam ingredi non convenit. *Quinto, oportet*, quia tribulatione veluti nitro et lixivio peccata expianda sunt, et concupiscentiæ motus restinguendi et expurgandi. *Sexto, oportet*, quia vita hæc plena est miseriis, tentationibus, persecutionibus, etc., quas nemo evadere potest. Quocirca Ptolemæus, ut habetur in præfatione Almagesti, inter alias gnomas hanc edidit : « Qui in mundo permanere voluerit, cor patiens adversitatibus præparet. » Et Menander : « Necesse est mortalem multa perpeti mala. » Solon vero Crœso regi ditissimo beatum se æstimanti : « O Crœse, inquit, homo est quædam gravis calamitas. Quare ante mortem nemo beatus censendus est. » Ægre accepit id Crœsus, sed reipsa id verum esse didicit, quando captus a Cyro rogoque adjudicatus, « Solon, Solon, inquit, quam vera dixisti! » Ita Herodotus, lib. I. Quocirca Seneca, lib. I *De Vita beata*, cap. XV : « Ad hoc sacramentum, inquit, adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his quæ vetare nostræ potestatis non est. In regno nati sumus : Deo parere libertas est. » *Septimo, oportet*, quia qui pietati studet, hostes habet infensissimos, nimirum dæmones omnes, mundum, carnem, ac sæpe amicos, cognatos, fratres et parentes, qui eum tentant, vexant, tribulant, juxta illud : « Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, » II *Timoth.* III, 12. *Octavo, oportet*, quia dulcia non meruit qui non gustavit amara : nemo enim sentit quam dulce sapiat, nisi qui sensit quam amarum desipiat. Hinc Christus « favos post fella gustavit, » ait Tertullianus, *De Corona militis*, cap. XIV; post gustatum enim fel, optime sapit mel. Sic œnopolæ, ut

vina sua hospitibus commendent, eis libanda dant nonnulla insipida et acerba. Cum proficisccrer Romam per Germaniam, vir prudens hoc mihi dedit consilium : in hospitiis hospiti vinum propinanti, rogantique num bonum sit, respondeto, esse bonum, illudque laudato : tum enim melius et melius dabit, ut ostendat se optimis vinis abundare. Si enim dicas esse malum illudque vituperes, hospes dabit pejus semper et pejus, ut cogaris repetere prius, dicereque illud fuisse longe melius. Itaque mihi res evenit. Sic et Deus congrue suis electis dat hic fel et vinum austerum tribulationis, ut post illud eis melius sapiat mel et nectar consolationis et fruitionis Dei in cœlo. Vide dicta de tribulationis utilitate, *Gen.* XXII, 1, et cap. XXXIII in fine, et cap. XLII, 21; *Rom.* VIII, 17; *Daniel.* XI, 35, et alibi. Ita S. Urbanus Pontifex, magister S. Cæciliæ, cum eum in carcere inclusum visitarent Fortunatus et Justinus presbyteri, flentesque dicerent: « Ora pro nobis, sanctissime Pater, quia tempus persecutionis imminet; » respondit : « Nolite ex hoc flere, sed magis gaudete ; per multas enim tribulationes oportet nos introire in regnum Dei, » ac paulo post productus ad tribunal gloriosum martyrium obiit anno Christi 233. Ita habent ejus Acta.

Vers. 22. χειροτονία est Ordinatio Episcopi, non laici.

22. ET CUM CONSTITUISSENT ILLIS PER SINGULAS ECCLESIAS PRESBYTEROS. — Græce χειροτονήσαντες, quod Erasmus, Pagninus et Tigurina (et innuit Syrus) vertunt, *cum per suffragia elegissent*, vel *creassent eis Presbyteros*, quasi hi Presbyteri creati sint a laicis, puta suffragiis populi : χειροτονία enim est *manus extensio*; solebat enim populus manum elevando ferre suffragium. Hoc verum est in creatione Magistratuum civilium, at non Ecclesiasticorum : hi enim non a laicis, sed ab Ecclesiasticis, puta ab Episcopis, creantur et ordinantur.

Prob. Primo.

Id ita esse patet *primo*, quia τὸ χειροτονήσαντες spectat Paulum et Barnabam, non populum, ut patet intuenti textum. Ergo Paulus et Barnabas erant χειροτονήσαντες, id est *manus extendentes*, sive *manus imponentes* super Presbyteros, atque hac manuum impositione eos sacro ritu ordinantes, non populus.

Secundo.

Secundo, quia Paulus, I *Timoth.* IV, vers. 14: « Noli, ait, negligere gratiam, quæ tibi data est per impositionem manuum Presbyterii, » id est cœtus Presbyterorum. Presbyteri ergo manus imponebant ordinandis, non laici. Et cap. V, 22: « Manus cito nemini imposueris. » Et II *Timoth.* I, 6 : « Admoneo te ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum, » non populi.

Tertio.

Tertio, quia χειροτονέω in Novo Testamento est χειροθεσία, id est *manus impositio*, hoc est sacra Ordinatio, ut patet ex locis jam citatis : idque diserte docet S. Chrysostomus, hom. 10 *in Epist. I ad Timoth.*; S. Hieronymus, in cap. LVIII *Isaiæ*; Theodoretus, lib. I *Histor.*, cap. IX, et Græci passim, qui χειροτονίαν vocant Ordinationem, qua Episcopi manus non elevant ad dandum suffragium, sed imponunt ordinando, ut eum Episcopum vel sacerdotem consecrent. Idem patet ex canon. I Apostol. et ex Concilio Nicæno, quod citat Theodoretus loco jam dicto, et Concilio Laodicensi, cap. V.

Quarto.

Quarto, idem patet ex continua et immemorabili praxi Ecclesiæ, quæ Ecclesiæ ministros constituit per impositionem manuum Episcopi, non per suffragia populi; esto aliquando Episcopi ex indulgentia concesserint populo jus eligendi et præsentandi ordinandos, uti etiamnum multi principes habent jus patronatus præsentandi Abbates et Episcopos : verum ita, ut eos non constituant, nec ordinent, sed constituendos et ordinandos offerant Pontifici.

Quinto.

Quinto, quia ita Christus per se ordinavit Apostolos in Episcopos et Presbyteros, sine ullo populi suffragio. Atque idem facere jussit Apostolis, non solum suo exemplo, sed et verbo, dicens in ultima cœna, cum eos ordinavit Sacerdotes : « Hoc facite. » Christus enim instituit modum ordinandi, æque ac conferendi reliqua Sacramenta.

PRESBYTEROS, — tum summos, id est Episcopos; tum minores, id est Sacerdotes. Episcopi ergo nomine Presbyterorum comprehenduntur, uti dixi I *Timoth.* III, vers. 1 et 8.

ET ORASSENT CUM JEJUNATIONIBUS. — Est hysterologia, oratio enim et jejunium præmissum fuit Ordinationi Presbyterorum, æque ut præmissum fuit in Ordinatione Pauli et Barnabæ, cap. præcedenti, vers. 2 et 3, atque etiamnum præmittitur Ordinationi, quæ proinde fit prævio jejunio Quatuor Temporum. Idipsum liquet ex Græco, ubi non est conjunctio, etc., sed tantum aoristus προσευξάμενοι, id est *postquam orassent*, *q. d.* Cum post orationem et jejunium constituissent eis Presbyteros. Porro Lyranus per orationem accipit hic sacrificium Missæ : in ea enim est solemnis et publica oratio, in qua proinde ordinari solent Ecclesiæ ministri. Vide dicta capite præcedenti, vers. 2 et 3.

COMMENDAVERUNT (puta Paulus et Barnabas) EOS (fideles Lystrenses, Iconienses, etc., cum Presbyteris quos eis constituerant) DOMINO IN QUEM CREDIDERUNT, — ut is eos in fide suscepta conservaret et promoveret. Minus recte ergo nonnulli inverse sic explicant, *q. d.* Fideles conversi commendarunt Paulum et Barnabam Domino, ut is eorum iter et prædicationem dirigeret et secundaret, utpote « in quem crediderunt, » id est cujus providentiæ totos se commiserunt et tradiderunt.

Vers. 24.

24. ATTALIAM. — Perperam Vatablus legit, *Italiam*. Sic et Interpres Syri male legit et vertit, *Litaleia*, cum alio puncto legere et vertere debuisset *Latalia*, id est *in Italiam*. Longe enim

aberant hi Apostoli ab Italia : nec Paulus venit in Italiam ante annum secundum Neronis, quo Romam ad eum vinctus missus est a Festo, *Actor.* XXVII, 1. Errant ergo qui aliter sentiunt. Attalia urbs est et regio in Pamphylia : ita Ptolemæus, lib. V, cap. VI, et Strabo, lib. XIV; vel certe juxta Pergamum, cujus rex fuit Attalus, unde vestes Attalicæ, quæ ibi fiebant. Opus enim Attalicum est, in quo staminibus sericis aurea subtegmina intexuntur : nos telam auream vocamus. De quo Plinius, lib. III, cap. XLVIII : « Acum facere Phryges invenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia invenit Attalus rex : unde nomen Attalicis. Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit et nomen imposuit. Plurimis vero liciis texere, quæ polymita appellant, Alexandria instituit; scutulis dividere Gallia. »

Vers. 25. 25. UNDE ERANT TRADITI GRATIÆ DEI, — puta traditi Spiritui Sancto, eos exposcenti ac dicenti cap. XIII, 2 : « Segregate mihi Saulum et Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. » Spiritus Sanctus enim est Spiritus gratiæ; qui gratis et copiose suis, præsertim præconibus, dona quælibet gratiarum ad ministerium hoc opportuna aspirat et subministrat. Gratia ergo Dei hic significat Spiritus Sancti directionem, roborationem, illustrationem, quibus animabat Paulum et Barnabam, eosque suo spiritu et zelo igniebat ad efficaciter et ardenter evangelizandum, et ad patrandum miracula, quibus converterentur Gentiles. *Secundo,* « traditi gratiæ; » id est gratuito apostolatui et legationi ad Gentes : apostolatus enim ingens est gratia. Unde nonnulli per hypallagen sic exponunt : ubi traditi erant gratiæ Dei, id est ubi tradita erat eis gratia Ordinationis et apostolatus, hoc est ubi ordinati erant Episcopi, et constituti Apostoli jussu Dei. *Tertio,* τὸ *gratiæ* notat faustas Antiochensium Presbyterorum et fidelium apprecationes, quibus Paulo et Barnabæ abeuntibus ad apostolatum omnia fausta omnemque Dei gratiam et benedictionem apprecabantur, commendantes eos Deo ejusque misericordiæ et gratiæ. Unde hanc gratiam explicans Lucas, vers. 26, ait : « Quanta fecisset Deus cum illis : » Deus enim ejusque gratia erat quasi pædagogus et auriga Pauli. Hic sensus videtur planissimus, ut Paulus dicatur traditus gratiæ Dei per hypallagen, hoc est commendatus Deo, qui omnis gratiæ liberalissimus est donator viris Apostolicis.

Gratia triplex.

IN OPUS (ad opus Apostolatus) QUOD COMPLEVERUNT, — id est fideliter, plene et perfecte obiverunt. Sic Paulus jubet Timotheo, *Epist.* II, cap. IV, 5, dicens : « Ministerium tuum imple. » Et Christus angelo, id est Episcopo Sardensi arguens dicit, *Apocalyp.* III, 2 : « Esto vigilans, et confirma cætera quæ moritura erant; non enim invenio opera tua plena coram Deo meo. » Vide ibi dicta. Baronius censet Barnabam et Paulum in hoc opere peregrinationis et apostolatus sui posuisse quinque annos. Exiisse enim Antiochia ad prædicandum anno Christi 44, qui fuit Claudii Imperatoris 2 vel 3, rediisse vero anno Christi 49, qui fuit Claudii septimus, et majori ex parte octavus.

Vers. 26. 26. ET QUIA APERUISSET GENTIBUS OSTIUM FIDEI, — hoc est Gentes per prædicationem vocasset ad fidem, ac per fidem et baptismum vocasset et admisisset in suam Ecclesiam et cœtum fidelium : Ecclesiæ enim ostium est fides et baptismus. Ostium ergo fidei est prædicatio Evangelii et fidei, tum externa per Paulum, tum interna per Spiritum Sanctum, qua Spiritus Sanctus intellectum et voluntatem movet, ut intendat prædicationi externæ eique credat et obediat; per prædicationem enim quasi per ostium aurium, sermo fidei fidesque ingreditur in animam, ac seipsam animæ insinuat et persuadet : atque vicissim anima ingreditur in fidem, ei se submittendo, credendo et tradendo in obsequium Dei, Christi et Apostolorum ejus. Sic moraliter Deus fidelibus aperit ostium humilitatis, patientiæ, charitatis, vitæ religiosæ et Apostolicæ, dum eis inspirat pias affectiones, motus et desideria humilitatis, patientiæ, charitatis, vitæ religiosæ et Apostolicæ, juxta illud quod ait Christus de sua passione et obedientia usque ad mortem crucis, *Isaiæ* cap. L, vers. 5 : « Dominus Deus aperuit mihi aurem : ego autem non contradico, retrorsum non abii. »

Vers. 27. 27. MORATI SUNT AUTEM TEMPUS NON MODICUM CUM DISCIPULIS — Antiochiæ. Baronius censet Paulum et Barnabam, post reditum Antiochiæ, mansisse biennium, puta anno Christi 49 et 50, usque ad Concilium primum Hierosolymitanum, quod celebratum esse asserit anno Christi 51, de quo capite sequenti.

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Antiochiæ oritur quæstio, an Gentiles Christiani debeant circumcidi et servare legem Moysi? Ad eam solvendam mittitur ad Apostolos Hierosolymam Paulus cum Barnaba. Apostoli cogunt primum Concilium, in quo respondent et definiunt Christianos non obligari lege Mosis. Responsum hoc Antiochiam refert Paulus et Barnabas; qui paulo post separati, Paulo assumente Silam, Barnaba Joannem Marcum, pergunt evangelizare Gentibus.

1. Et quidam descendentes de Judæa, docebant fratres : Quia nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non potestis salvari. **2.** Facta ergo seditione non minima Paulo et Barnabæ adversus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus et Barnabas, et quidam alii ex aliis, ad Apostolos et Presbyteros in Jerusalem, super hac quæstione. **3.** Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertransibant Phœnicen et Samariam, narrantes conversionem Gentium, et faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. **4.** Cum autem venissent Hierosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, et ab Apostolis, et senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis. **5.** Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderunt, dicentes : Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysi. **6.** Conveneruntque Apostoli et seniores videre de verbo hoc. **7.** Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos : Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire Gentes verbum Evangelii, et credere. **8.** Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum sicut et nobis; **9.** et nihil discrevit inter nos et illos, fide purificans corda eorum. **10.** Nunc ergo quid tentatis Deum, imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? **11.** Sed per gratiam Domini Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi. **12.** Tacuit autem omnis multitudo : et audiebant Barnabam et Paulum narrantes quanta Deus fecisset signa et prodigia in gentibus per eos. **13.** Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus, dicens : Viri fratres, audite me. **14.** Simon narravit quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex Gentibus populum nomini suo. **15.** Et huic concordant verba Prophetarum, sicut scriptum est : **16.** Post hæc revertar, et reædificabo tabernaculum David, quod decidit : et diruta ejus reædificabo, et erigam illud; **17.** ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. **18.** Notum a sæculo est Domino opus suum. **19.** Propter quod ego judico, non inquietari eos qui ex Gentibus convertuntur ad Deum; **20.** sed scribere ad eos ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum, et fornicatione, et suffocatis, et sanguine : **21.** Moyses enim a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum prædicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur. **22.** Tunc placuit Apostolis, et senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, et mittere Antiochiam cum Paulo et Barnaba Judam, qui cognominabatur Barsabas, et Silam, viros primos in fratribus, **23.** scribentes per manus eorum : Apostoli et Seniores fratres, his qui sunt Antiochiæ, et Syriæ, et Ciliciæ, fratribus ex Gentibus, salutem. **24.** Quoniam audivimus quia quidam ex nobis exeuntes, turbaverunt vos verbis, evertentes animas vestras, quibus non mandavimus : **25.** placuit nobis collectis in unum, eligere viros et mittere ad vos, cum charissimis nostris Barnaba et Paulo, **26.** hominibus, qui tradiderunt animas suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. **27.** Misimus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis verbis re-

ferent eadem. 28. Visum est enim Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam hæc necessaria; 29. ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione; a quibus custodientes vos, bene agetis. Valete. 30. Illi ergo dimissi, descenderunt Antiochiam, et congregata multitudine tradiderunt epistolam. 31. Quam cum legissent, gavisi sunt super consolatione. 32. Judas autem et Silas, et ipsi cum essent Prophetæ, verbo plurimo consolati sunt fratres, et confirmaverunt. 33. Facto autem ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace a fratribus ad eos qui miserant illos. 34. Visum est autem Silæ ibi remanere : Judas autem solus abiit Jerusalem. 35. Paulus autem et Barnabas demorabantur Antiochiæ, docentes et evangelizantes cum aliis pluribus verbum Domini. 36. Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabam Paulus : Revertentes visitemus fratres per universas civitates, in quibus prædicavimus verbum Domini, quomodo se habeant. 37. Barnabas autem volebat secum assumere et Joannem, qui cognominabatur Marcus. 38. Paulus autem rogabat eum (ut qui discessisset ab eis de Pamphylia, et non isset cum eis in opus) non debere recipi. 39. Facta est autem dissensio, ita ut discederent ab invicem, et Barnabas quidem, assumpto Marco, navigaret Cyprum. 40. Paulus vero, electo Sila, profectus est, traditus gratiæ Dei a fratribus. 41. Perambulabat autem Syriam et Ciliciam, confirmans Ecclesias : præcipiens custodire præcepta Apostolorum et Seniorum.

Vers. 1. 1. Et quidam descendentes de Judæa. — Judæi ergo hujus litis et quæstionis fuere auctores : nam pro suo judaismo certantes, prætendebant solis Judæis promissum et missum esse Messiam ejusque gratiam et salutem; ac proinde Gentiles non esse capaces Messiæ et Christianismi, nisi prius fiant Judæi. Horum auctor fuit Cerinthus, teste Epiphanio, *hæres.* 28, et Philastrio, lib. *De Hæret.* cap. VIII : « Hic, inquit, sub Apostolis quæstionem seditionis commovit, dicens debere circumcidi homines : cujus causa contra ipsum et hæresin ejus decreverunt de suis Actibus Apostoli sententiam, non debere jam homines judaismo, id est circumcisioni aliisque talibus superstitionis vanæ parere carnalibus, qui de Gentibus venientes credebant in Christum Dominum nostrum Salvatorem. » Idem habet S. Augustinus, in *Catalogo hæresum*, et S. Hieronymus, *epist.* 89. Unde et Cerinthus fideles concitavit contra S. Petrum, eo quod baptizasset Cornelium, ut vidimus cap. X; et rursum concitavit Judæos, ut Paulum quasi Judaismi hostem caperent, uti audiemus cap. XXI. Cerinthi assecla fuit Ebion, qui mentiebatur Paulum esse Gentilem, sed factum esse proselytum, ut Hierosolymis filiam sacerdotis in uxorem ducere posset : verum hac spe dejectum, factum esse hostem Judæorum et Judaismi. Ita Epiphanius, *hæres.* 30.

Quia nisi circumcidamini. — Sub circumcisione per synecdochen, totam legem Mosis et Judaismi intellige, hujus enim initium, ingressus et professio erat circumcisio, æque ac baptismus legis novæ et Christianismi, ut docet Apostolus, *Galat.* cap. V, vers. 3.

Secundum morem Moysi, — a Mose præscriptum in lege. Unde Syrus vertit, *ritu legis.*

Vers. 2. 2. Facta ergo seditione. — Græce στάσεως καὶ συζητήσεως, id est *facta contentione et disceptatione* : στάσις enim significat non tantum *seditionem*, sed et *secessionem, dissensionem, discordiam, certamen, contentionem* : et sic Noster Interpres sumit hic seditionem pro secessione et acri contentione, *q. d.* Paulus et Barnabas secesserunt et dissenserunt a Cerintho et Judaizantibus, atque contra eos acriter contenderunt Gentiles non debere circumcidi et servare legalia. Unde Syrus vertit, *ortus est tumultus plurimus et disceptatio.* Ex clamosa enim contentione partium litigantium oritur tumultus, schisma et seditio. Est catachresis et metalepsis : seditio enim ponitur pro contentione, ex qua consequi solet : alioqui Paulus proprie seditiosus dici nequit, sed potius Cerinthus et Judaizantes : cum seditiosis autem seditiose agendum; sicut enim bellum non nisi bello propulsatur, sic et tumultus non nisi tumultu, seditio non nisi seditione, contentio non nisi contentione superatur et sedatur. Nisi enim hæreticis fortiter sese opponant Catholici, suosque omnes in partem suam ad resistendum evocent, a factione et furore hæreticorum opprimentur. Dicitur enim *seditio* quasi *seorsum itio.* Unde Cicero, lib. VI *De Republ.*, cap. VII, declarat seditionem a dissensione civium dictam esse, quod seorsum eant alii in alium. Idem, actione 3 *in Verrem* : « Malus civis, inquit, improbus Consul, seditiosus homo Cneius Carbo fuit. » Seditio ergo bona, vel mala est, prout causa bona, vel mala est. Denique seditio hæc potius populo tribuenda est, quam Paulo, *q. d.* Populus fidelis, audito jugo legis, quod ei imponere volebant Judaizantes, concitavit tumultum et seditionem, ac tumultuans adortus est Paulum et Barnabam, eosque coegit insurgere contra Ju-

daizantes, ac populi libertatem Christianam propugnare.

UT ASCENDERET PAULUS, — cum Tito, ait Theodoretus, quem maxime impetebat Cerinthus, ejusque asseclæ, eo quod, cum esset Gentilis et conversus ad Christum a Paulo, non tamen fuisset circumcisus, uti ait Apostolus, *Galat.* II, 1. Ubi et asserit se non tantum missum ab Antiochenis, sed et *secundum revelationem*, id est, accepto oraculo jussuque Dei, ascendisse in Jerusalem, ut Evangelium, quod prædicabat Gentibus, conferret cum Apostolis, ne Judæi criminari possent eum quasi Christi posthumum dissentire ab Apostolis, qui cum Christo vixerant ab eoque edocti erant.

ET QUIDAM ALII EX ALIIS. — Ex parte adversa Cerinthi et Judaizantium, ut utraque dissidentium pars suas rationes proponeret Apostolis, quibus auditis ipsi pronuntiarent sententiam litemque deciderent. Minus recte aliqui per *alios* accipiunt Titum et alios Paulo et Barnabæ adhærentes. Nam τό *alii ex aliis*, significat eos fuisse ex parte adversa; atqui in judicio debet utraque pars audiri. Ita Mariana.

AD APOSTOLOS, — S. Petrum, Jacobum et Joannem, ut patet *Galat.* II, 9; cæteri enim Apostoli dispersi erant per orbem. Joannes enim facile Epheso poterat evocari, uti et Matthias, et si qui alii in locis vicinis degebant. Jacobus aderat, utpote Episcopus Hierosolymorum. Alter enim Jacobus Zebedæi, frater Joannis, jampridem erat occisus; S. Petrus Roma expulsus cum cæteris Judæis a Claudio, ut patet cap. XVIII, vers. 2, pariter in Jerusalem quasi fidelium matricem, nutu Dei redierat. Hoc ergo Concilium tribus primariis Apostolis constabat. Ita Baronius. Addit S. Clemens, lib. VI *Constit.*, cap. XII, omnes duodecim Apostolos per orbem dispersos, instinctu Dei in Jerusalem convenisse, et quæstionem hanc definivisse. Verum id magnam habet difficultatem. Nam Jacobus Zebedæi, qui erat unus e duodecim Apostolis, quemque mox, cap. XIV, expresse nominat Clemens, huic Concilio interesse non potuit, utpote jam pridem occisus ab Herode. Quare liber hic a Baronio, Bellarmino et aliis censetur apocryphus. Nam et lib. III, cap. VI, distinguit Mariam Magdalenam a Maria, sorore Lazari, cum constet unam eamdemque fuisse; lib. III, cap. II, quartas nuptias vocat libidinem et manifestam impudicitiam; lib. VII, cap. XXIV, jubet servari festum Sabbati, æque ac Dominicæ; lib. VI, cap. XIV, Jacobum, fratrem Domini et primum Episcopum Hierosolymorum, constituit extra numerum duodecim Apostolorum, ponitque tres Jacobos, primum Zebedæi, secundum Alphæi, quos ait fuisse Apostolos, tertium fratrem Domini, quem negat fuisse Apostolum, sed Episcopum duntaxat fuisse asserit. Esto hæc mitigare et excusare contendat noster Turrianus, qui censet hos libros germanos esse S. Clementis et incorruptos.

ET PRESBYTEROS, — tum sacerdotes, tum Episcopos. Episcopi enim soli sunt judices, habentque jus suffragii in Concilio; Presbyteri autem intersunt ut consiliarii et doctores, qui controversiam in utramque partem agitant et explicant, ut Episcopi deinde eam decidant. Vide Bellarminum, lib. I *De Conciliis*, cap. XV et XVI.

5. SURREXERUNT AUTEM QUIDAM. — Hæc verba accipi possunt vel ut Pauli et Barnabæ, vel ut Lucæ : ut Pauli et Barnabæ, si cum Syro subaudias, *sed inquiunt*, quasi hic incipiant ipsi proponere suam cum Judæis controversiam; ut Lucæ, si dicamus, Paulo perorante et Gentium conversionem celebrante, exsurrexisse ejus adversarios eum criminantes quod Gentes admitteret ad Christianismum, nec tamen cogeret eas circumcidi fierique prius Judæos. Hunc secundum sensum videntur præ se ferre plana Lucæ verba; et verisimile est Pauli accusatores et hostes, eo loquente causamque suam agente, non tacuisse. Priorem tamen exigere videtur ipsa narratio, et connexio historiæ. Plane enim videtur Paulus loquens simul statum controversiæ, ob quam mittebatur, exposuisse. Idque exposcit vox *eos*, cum subdit : *dicentes, quia oportet circumcidi eos* : quos? Utique Gentiles, quorum conversionem celebrabat Paulus. Sæpe enim Hebræi suppositum vel nomen substantivum intelligendum relinquunt ex historiæ circumstantia. Idem exposcit narratio hujus historiæ, quam facit S. Petrus apud S. Clementem, lib. VI *Constitut. Apostolor.* cap. XII.

Vers. 5.

DE HÆRESI (secta) PHARISÆORUM. — Erat hæc primaria secta Judaismi, quæ proinde acrius pugnabat pro Judaismo, etiam post conversionem ad Christum, ut nobilitatem suam, quam habuerat et acceperat ex Judaismo, tueretur. Pharisæi hi litem moverant Paulo Antiochiæ, futuri pariter actores contra eumdem, vel per se, vel per suos apud Apostolos. Sin juxta secundum sensum jam datum mavis eos fuisse in Jerusalem, dicito subornatos fuisse a Judæis Antiochenis, Pauli hostibus, ut Judaismi causam contra Paulum Hierosolymis agerent. Pharisæi enim erant honorati inter Judæos, ac consequenter et inter Christianos, utpote qui ex Judæis prodierant.

CIRCUMCIDI EOS, — Gentiles, quorum causa hic agebatur, quosque nominavit vers. 3, et cap. præcedenti, vers. 26.

PRÆCIPERE QUOQUE SERVARE (id est ut servent Gentiles) LEGEM MOYSI, — æque ac servant Judæi.

6. CONVENERUNTQUE APOSTOLI ET SENIORES, — puta Presbyteri, de quibus vers. II. Hic ergo fuit primus conventus Ecclesiæ primumque Concilium, in quo acta est causa Christianismi contra Judaismum. Porro hoc Concilium celebratum fuit anno 14 a conversione S. Pauli, ut ipse ait *Galat.* cap. II, vers. 1, qui fuit annus a passione Christi 16, ab ejus nativitate 51, Claudii Imperatoris nonus, quo anno a Claudio Judæos expulsos fuisse

Vers. 6.

Roma, et consequenter S. Petrum, tradit Orosius, lib. VII *Histor.*, cap. VI. Ita Baronius, Bellarminus, in *Chronolog.*; Lorinus et Pererius, præfatione *in Epist. ad Rom.*, disp. I; num. 34; licet S. Hieronymus et alii, numerando illos annos 14 non a conversione S. Pauli, sed a triennio post eam acto Damasci in Arabia, de quo *Galat.* I, 18, censeant hoc Concilium celebratum triennio tardius, nimirum anno 17 a conversione S. Pauli, qui fuit annus Christi 54, Claudii Imperatoris 12 vel 13. Vide dicta *Galat.* II, 1. Sic post trecentos fere annos, puta anno Christi 325, secundum Concilium celebratum est, nimirum Nicænum primum, sub Constantino Imperatore et Sylvestro Pontifice, in quo acta est causa divinitatis Christi contra Arium. Deinde post annos 56, puta anno Christi 381, sub Theodosio Seniore celebratum est tertium Concilium Œcumenicum, puta Constantinopolitanum primum, in quo acta est causa divinitatis Spiritus Sancti contra Macedonium. Quartum Concilium generale fuit Ephesinum, celebratum anno Domini 430, in quo acta est causa unius personæ in Christo contra Nestorium. Quintum fuit Chalcedonense sub Leone I Pontifice et Marciano Imperatore, anno Domini 451, in quo acta est causa duarum naturarum in Christo contra Euthychetem. Hisce ultimis quatuor Conciliis S. Gregorius quasi quatuor Evangeliis honorem haberi voluit.

Vers. 7. SURGENS PETRUS, — quasi princeps Apostolorum et primas Ecclesiæ, qui audita controversiæ in utramque partem disceptatione, hic eam primus, quasi judex definit. Unde mox ejus sententiam sequitur S. Jacobus, et cæteri omnes. Ita S. Hieronymus, *epist.* 89, quæ est inter epistolas S. Augustini, capite III, ubi ait Petrum fuisse principem hujus decreti. Et Theodoretus, epist. *ad Leonem Papam* : « Si Paulus, inquit, præco veritatis, tuba Sancti Spiritus, ad magnum Petrum cucurrit, ut iis qui Antiochiæ de legalibus institutis contendebant, ab ipso afferret solutionem; multo magis nos qui abjecti sumus et pusilli, ad Apostolicam vestram sedem currimus, ut Ecclesiarum vulneribus medicinam a vobis accipiamus. Vobis enim per omnia primos esse convenit. »

QUONIAM AB ANTIQUIS DIEBUS, — id est jampridem, jamdiu, ab olim, puta *primo*, in actu exercito a conversione Cornelii, quæ contigit sub annum Christi 37, uti ostendi cap. X, in fine : inde enim computando usque ad annum Christi 51, quo hæc dixit Petrus, fluxerunt anni 14 de quibus recte dici potest, « ab antiquis diebus, » puta ab initio nascentis Evangelii et prædicationis apud Gentes. *Secundo*, in actu signato, *Matth.* XVI, 18, ubi Petrus audivit a Christo : « Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. » Id autem dixit Christus sub annum vitæ suæ 33, hoc est, ante octodecim annos. Aliqui exponunt, « a diebus antiquis, » id est ab æterno. Ita Prosper, lib. II *De Vocat. Gent.*, cap. XVIII. Verum minus genuine.

DEUS IN NOBIS ELEGIT PER OS MEUM, — *q. d.* Deus inter nos me primum et principem elegit Apostolum, per cujus os Gentes audiant Evangelium et credant. S. Chrysostomus, pro *in nobis*, legit *in vobis*, explicatque *in Palæstina*, vel *præsentibus vobis*.

Vers. 8. 8. ET QUI NOVIT CORDA DEUS, — ὁ καρδιογνώστης Θεὸς, id est, *Deus qui est cardiognostes*, hoc est arcanorum cordis scrutator et inspector, scilicet novit corda Gentilium credentium Evangelio sincere quærere Deum et salutem suam, ac proinde capacia esse gratiæ, justitiæ et salutis allatæ a Christo; ac consequenter eos admittendos esse ad Ecclesiam et Christianismum. Unde et hujus sinceritatis et capacitatis « testimonium perhibuit, dans illis Spiritum Sanctum, » in visibili specie ignis vel linguarum ignearum, « sicut et nobis, » uti dedit Cornelio ejusque familiæ, *Act.* X, 44.

Vers. 9. 9. ET NIHIL DISCREVIT INTER NOS ET ILLOS — scilicet inter Judæos et Gentiles, quoad gratiam, justitiam et salutem, *q. d.* Deus non est acceptor personarum, ut Judæos in Christianismo præferat Gentibus.

FIDE PURIFICANS CORDA EORUM. — Occurrit objectioni Judaizantium; dicebant enim : Gentiles sunt impuri, utpote idololatræ et scelerati : ergo non sunt admittendi ad puritatem Christianismi. Respondet Petrus Gentiles in Gentilismo fuisse impuros, sed Deum per fidem eos purificasse tum ab idololatria, tum a sceleribus : per fidem enim agnoverunt idola esse falsos deos, Deumque verum esse unum in essentia, et trinum in personis. Rursum, per fidem purificati, id est justificati sunt a peccatis. Intellige fidem, non nudam, sed sese exerentem in actus spei, contritionis, charitatis, observationis mandatorum et bonorum operum; sive, ut ait Paulus, fidem quæ per charitatem operatur. Vide canones 2 et 3 *in S. Paulum*.

Vers. 10. Tentare triplex. 10. NUNC ERGO QUID TENTATIS DEUM? — Tentat Deum, qui ejus clara certaque dicta et jussa in dubium revocat. Talis enim tentat Deum; an vere et serio, non joco hoc dixerit et jusserit; aut certe an in dictis et jussis suis sit firmus et constans, *q. d.* Deus clare et certo manifestavit suam voluntatem esse, ut Gentiles admittantur ad Christianismum, cum in eos visibiliter misit Spiritum Sanctum; quid ergo, o Judaizantes, eam in dubium revocatis, itaque Deum tentatis, an serio hoc velit, aut in voluntate sua sibi constet et perseveret? Illud enim est facere Deum ludionem et ridiculum, hoc levem et inconstantem. *Secundo*, tentatis Deum : quia conamini ejus voluntatem agnitam ad vestram, quæ contraria est, inflectere, ut, contra id quod decrevit, imponat jugum legis Gentilibus, quia id vos vultis et cupitis. *Tertio*, ait Cajetanus, « tentatis Deum, » id est ad iram et vindictam provocatis, dum vultis experiri an ipse incredulitatem et injuriam, quam

non credendo ei irrogatis, ulcisci possit et velit.

IMPONERE, — ἐπιθεῖναι. Tigurina et Pagninus vertunt, *ut imponatur*, scilicet a Deo, sive, ut imponat eis Deus jugum legis pene importabile: quod S. Augustinus, serm. 9 *De Verbis Dom.*, vocat sarcinam innumerabilium observationum, qua dura cervix Judæorum premenda erat, ne ad idola et idololatras respiceret. Rabbi Moses, lib. III *Ductoris dubiorum*, cap. VI, numerat præcepta legis affirmativa 218, tot quot sunt membra in homine, negativa vero 365, tot scilicet, quot sunt dies in anno. Porro Christus non abolevit Decalogum, puta præcepta moralia et naturalia legis, sed tantum cæremonialia et judicialia : quia pro cunctis laciniosæ legis cæremoniis dedit verbum abbreviatum, id est brevissimum fidei et dilectionis præceptum, ait S. Hieronymus in *Isaiæ* X.

NEQUE NOS PORTARE POTUIMUS, — hoc est ægre, difficulter portavimus : impossibile ergo moraliter hic cape pro valde difficili : Deus enim physice impossibilia non præcipit, hoc enim faciunt tyranni. Quocirca multi hoc legis jugum portarunt, ut Elizabeth et Zacharias, de quibus dicitur *Luc.* cap. I, 6, quod « erant justi ante Deum, incedentes in omnibus mandatis et justificationibus Domini sine querela. » Idem dicitur de Davide, *Act.* XIII, 22; de Josue, XI, 15; de Josia, IV *Reg.* XXIII, 25, et aliis.

Vers. 11. 11. SED PER GRATIAM JESU CHRISTI CREDIMUS SALVARI QUEMADMODUM ET ILLI, — scilicet Patres nostri Judæi : ergo multo magis Gentiles non nisi per gratiam Christi salvari possunt. Hinc patet neminem ab Adæ lapsu fuisse justificatum, nisi per gratiam Christi. Errarunt ergo Pelagiani, qui docuerunt « homines ante legem salvos factos esse per naturam, deinde per legem, postremo per Christum, evacuantes quod dictum est, I *Tim.* cap. II, vers. 5 : Unus Deus, et unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, » ait S. Augustinus, lib. II *Contra epist.* II *Pelag.*, cap. XXI.

Vers. 12. 12. TACUIT AUTEM OMNIS MULTITUDO. — Hoc suo silentio reverens Petrum ejusque dicta approbans, ipsius sententiæ definitioni acquievit, eamque confirmarunt Paulus et Barnabas, « narrantes quanta Deus fecisset signa et prodigia in Gentibus per eos. »

Vers. 13. 13. RESPONDIT JACOBUS, — id est orsus est post Petrum primus sententiam dicere, Petrique sententiam roborare : erat enim ipse Hierosolymorum (ubi Concilium hoc agebatur) Episcopus. Unde decebat eum primum post Petrum loqui. Quare incaute et falso Abulensis, in cap. XVII *Matth.*, Quæst. XIII, ad 1, quem sequitur Calvinus, censet Jacobum quasi Episcopum Hierosolymorum præfuisse huic Concilio, et quasi majorem Petro definitivam pronuntiasse sententiam. Hanc enim ante Jacobum pronuntiarat Petrus, quam Jacobus secutus est, adjungens tamen paucula, quæ Judæos, quorum ipse erat Episcopus, placarent et Gentibus conciliarent. Porro Rupertus, lib. I *in Cant.*, merito censet B. Virginem quasi magistram Apostolorum, omnem hanc quæstionem definivisse, non quod ipsa Concilio interfuerit (hoc enim feminam non decebat), sed quod privatim consulta ab Apostolis, prima sententiam hanc pronuntiarit.

B. Virgo resolvit quæstionem legalium.

Vers. 14. 14. SIMON — Petrus : qui enim antea dicebatur *Simon*, a Christo vocatus est *Cephas*, id est Petrus, *Joan.* I, 42. Græce est Συμεών. Quare idem est nomen Simon et Simeon; Hebræi enim dicunt שמעון per *sceva* quiescens; sed Septuaginta *sceva* illud faciunt mobile, dicuntque Συμεών, ut patet *Genes.* cap. XXIX, vers. 33. Porro Hebræum *Simon* idem est quod *audiens*, *obediens*, a radice שמע *scama*, id est audivit, obedivit. Toletus vero, in cap. I *Joannis*, annot. 64, deducit a radice שמן *scaman*, id est impinguavit, ut *Simon* idem sit quod pinguis, vel impinguatus oleo et gratia Spiritus Sancti.

PRIMUM, — id est primitus, sive ab antiquis diebus, ut Petrus, vers. 7.

DEUS VISITAVIT SUMERE EX GENTIBUS POPULUM NOMINI SUO. — Est Hebraica metathesis sive transpositio vocum; illæ enim sic ordinandæ videntur : Deus visitavit in Gentibus, id est Gentes, ut ex iis sumat populum nomini suo. Alludit ad Zachariæ Canticum : « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit et fecit redemptionem plebis suæ, » *Luc.* I, 68. Deus enim Gentes miseras, cæcas et perditas visitavit, quasi doctor, medicus et salvator, cum per Petrum et Apostolos eas imbuit fide et gratia Christi, qua a peccatis justificarentur et salvarentur. S. Cyprianus, lib. II *Contra Judæos*, cap. VII, pro *visitavit*, legit, *prospexit*; alii, *providit*; alii, *cogitavit*, destinavit; alii, *consideravit*, inspexit. Hæc omnia enim significat Græcum ἐπεσκέψατο, et Hebræum פקד *pakad*.

NOMINI SUO, — id est sibi ipsi. Nomen enim Dei est Deus nominatus, per metonymiam. Sic dicitur *Proverb.* XVIII, 10 : « Turris fortissima nomen Domini, » id est Dominus nominatus et invocatus. Unde et subdit : « Ad ipsum currit justus, et exaltatur : » currit enim ad Deum, ab eoque exaltatur; non a nomine Dei. *Secundo*, « nomini suo, » qui scilicet invocat nomen Dei, et vicissim vocatur nomine Dei, puta Ecclesia et populus Dei. Ita Glossa, Hugo et Vatablus. *Tertio*, « nomini suo, » id est ad nomen, laudem et gloriam suam, per quem scilicet laudetur et glorificetur nomen Dei.

Vers. 15. 15. PROPHETARUM, — prophetæ Amos, cap. IX, vers. 11 et 12. Est enallage numeri pluralis pro singulari.

Vers. 16. 16. REÆDIFICABO TABERNACULUM DAVID, — id est Ecclesiam, in qua habitat et regnat Christus filius Davidis, cujus olim typus fuit tribus Juda cum Benjamin, in qua tabernaculum et sedem quasi rex et moderator fixit David. Juda enim adhæsit Deo, cum cæteræ tribus ad idola et vitulos aureos deflexerunt. Hoc tabernaculum cecidit in Judæis

incredulis, qui Christum recipere noluerunt; suscitatum est in Apostolis et aliis credentibus e Judæa; sed plane restauratum ex Gentibus, quæ loco Judæorum huic tabernaculo et domui Dei, ex toto orbe quasi vivi lapides inædificatæ sunt. Ita S. Hieronymus, in *Amos* IX, 11. Vide ibi dicta.

Vers. 18. 18. NOTUM A SÆCULO EST DOMINO OPUS SUUM. — *q. d.* Deus ab æterno sapientissime præcogitavit, prædisposuit et prædestinavit hoc opus fabricæ tabernaculi Davidis, id est Christi, puta Ecclesiæ Christianæ ædificandæ ex Gentibus, etiamsi vobis, o Judæi, novum id et paradoxum videatur: acquiescite ergo in Dei sapientissima ordinatione, nec Gentes repellite a Christianismo cogendo eas ad Judaismum, quasi per illum capaces fieri debeant Christianismi: quia si id feceritis, resistetis Deo Deique prædestinationi, sed frustra. Deus enim, vobis invitis et male mulctatis, perficiet suum hoc opus, quod ab æterno facere decrevit.

Sæculum a senio. Nota: « Sæculum » non significat hic spatium centum annorum, quod sæculum dicitur a senio, quasi spatium senescendorum hominum, ait Varro, lib. V *De Lingua Latina;* sed sæculum hic est æternitas, quod hebraice *olam* dicitur, græce αἰών.

Vers. 19. 19. NON INQUIETARI. — μὴ παρενοχλεῖν, id est *non turbandos*, vel *obturbandos esse*. Ita Pagninus et Tigurina. Aut, *non addendam esse molestiam;* vel, *non esse exhibendum eis negotium*. Ita Vatablus.

Vers. 20. 20. SED SCRIBERE AD EOS, UT ABSTINEANT SE A CONTAMINATIONIBUS SIMULACRORUM, — hoc est, ab idolothytis, puta a carnibus et cibis qui immolati erant idolis, ideoque contaminati censebantur, quos qui comedebat, censebatur immolationis et idololatriæ esse particeps, ac consequenter esse idololatra. Vide dicta I *Corinth.* VIII, initio capitis (1).

Fornicationem putabant Gentes non esse peccatum. ET FORNICATIONE, — quia Gentes putabant fornicationem simplicem non esse peccatum, saltem mortale: unde idipsum expresse dedocendi erant. Eumdem errorem Græcis tribuit Guido Carmelita. Quin et Durandus, in IV, *Dist.* XXXIII, Quæst. II, docet fornicationem non esse peccatum mortale jure naturæ, sed jure positivo, tam divino, quam humano. Verum certum est eam etiam jure naturæ esse peccatum mortale, tum ob alias causas, tum quia repugnat bonæ prolis educationi, ipsique matrimonio. Ita D. Thomas, II II, *Quæst.* CLIV, art. 2 et alii passim (2).

Suffocata vetantur cur? ET SUFFOCATIS, — tum quia Gentiles censebant suffocata esse dæmonum cibum, ait Origenes, lib. VIII *Contra Celsum;* tum quia in suffocatis non est expressus, sed adhuc inest sanguis, cujus esus vetatur, ob causas mox afferendas; tum quia Judæi a suffocatis ex legis præscripto abhorrebant.

Ut igitur Judæi non abhorrerent a Gentibus, jubentur et hæ a suffocato et sanguine abstinere. Ubi nota vetari hic Christianis esum suffocati et sanguinis, non idcirco quod lex Mosis Judæis illa vetarit, quasi lex illa adhuc obligaret, et ad Gentiles quoque extendenda esset: utrumque enim est falsum; nam paulo ante edixit tam Petrus, quam Jacobus, legem et legalia non obligare Christianos: sed quod illorum esus vetitus esset a Deo ante legem Noe et posteris ejus, paulo post diluvium, *Genes.* IX, 4. Hoc ergo præceptum positivum a se datum olim toti mundo, hic renovat Deus Gentilibus, ut eos cum Judæis illud observantibus conciliet. Ita S. Augustinus, lib. XXXII *Contra Faustum*, cap. XIII. Alioqui; uti dixi, lex de animalibus immundis non comedendis, vel tangendis, lata *Levit.* XI, in lege nova a Christo fuit abrogata. Unde et Rabbini, in *Midras Tehillim*, id est in explicatione Psalmorum, ad illum versum, *Psal.* CXLV: « Dominus solvit compeditos, » scribunt in adventu Messiæ Hebræos cibos omnes sine delectu comesturos.

Et sanguis. ET SANGUINE. — Causam dat Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 4, ut fideles recedant a more Barbarorum. « Multi, inquit, homines feri et immanes more canum viventes, sanguinem lingunt instar belluarum, etc.; tu vero Domini Dei servus, cum vesceris, vescere cum religione: » quasi hic tantum vetetur lingere sanguinem more canum. Sic et Justinus, in *Quæst.* cap. CXLV: « Ut separaret, inquit, nos Deus a belluarum similitudine. » Scythæ enim et Tartari solent in siti equo cui insident venam aperire, ejusque sanguinem potare. Unde Martialis, in *Amphitheatro:*

> Venit et epoto Sarmata pastus equo.

Et Claudianus, *in Ruffinum:*

> Et qui cornipedes in pocula vulnerat audax
> Massagetes. ——

Et Plinius, lib. XVIII, cap. X: « Sarmatæ, ait, hac

(1) Mos erat Gentilibus, ut sacrificiis peractis, et cum data esset sacerdotibus pars victimæ Diis consecratæ, vel venderentur carnes ex victimis residuæ in macello, vel ex iisdem instituerentur epulæ cum amicis, sive in templis, sive in ædibus privatis. Quare Christianis, qui antea gentiles fuerant, injungendum esse censuit conventus, ut abstinerent a talibus conviviis invitati, tum ne offensioni sint Christianis e Judæis, quibus istæ carnes abominationi erant; tum ob periculum relapsus ad idololatriam; tum ne participes viderentur cultus qui idolis præstabatur.

(2) Cum sermo h. l. est de adiaphoris per se, quibus ex charitatis tantum lege esset abstinendum, ne scilicet impediretur quominus pii ex Gentibus cum piis Hebræis in unam Ecclesiam coalescerent, quærunt interpretes quomodo inter adiaphora fornicatio poterat reponi. Multorum longius quæsita videtur interpretatio. Cæteris probabilior est eorum sententia qui fornicationem intelligunt non in se, sed quoad cum idololatria et cultu Deorum erat conjuncta. Constat enim fuisse quædam sacra publica, in quibus scortatio propemodum licita, et tanquam in parte sacrorum illorum haberetur, veluti Romanorum Lupercalia, sacra Bonæ Deæ, Græcorumque Dionysiaca. Jam Mosis tempore conjunctam fuisse illam veneream nequitiam cum idolorum cultu, patet *Num.* XXV, 1; XXXI, 16. Non igitur mirum, si Apostoli, ut prohibent epulas sacrificales, ita etiam prohibent πορνείαν cum epulis illis conjunctam. Cf. Wetstenium ad h. l.

pulte aluntur, et cruda etiam farina equino lacte vel sanguine e cruris venis admixto. » Quin et Romani in sanciendo fœdere mutuum hauriebant sanguinem, uti de Catilina scribit Sallustius. Alias causas dedi *Genes.* IX, 4, ubi et dixi omnem omnino sanguinis esum vel haustum hic prohiberi, quomodocumque is fiat.

Tropologice, per sanguinem vetatur homicidium (imo illud hic ad litteram vetari censet Tertullianus, lib. *de Pudicitia*; et Cyprianus, lib. *ad Quirinum*, legit, « a sanguinis effusione »); per suffocatum, vis et rapina; per idolothyta, idololatria. Unde cum olim Gentiles criminarentur Christianos, quod infantes occiderent eorumque sanguinem haurirent, eo quod aliquid de Eucharistia in qua sub speciebus panis et vini editur et bibitur caro et sanguis Christi, inaudissent, illudque crudele et carnaliter intelligerent, æque ac Capharnaitæ, *Joan.* VI, 60 et 61, Christiani eos hac lege confutant et convincunt. Audi S. Blandinam martyrem apud Eusebium, lib. V, cap. I : « Multum, inquit, erratis, o viri, quod putetis infantium carnibus vesci eos, qui ne mutorum quidem animalium sanguine utuntur. » Et Minutius Felix, in *Octavio* : « Nobis, inquit, homicidium nec videre fas, nec audire : tantumque ab humano sanguine cavemus, ut nec edulium pecorum sanguinem in cibum noverimus. »

Lex hæc usu abolita. Usu abolita fuit hæc lex cessante dissidio Judæorum et Gentium, cum utrique plane in unam Ecclesiam coaluerunt. Unde S. Augustinus, loco jam citato, scribit eam suo tempore non amplius fuisse in usu, scilicet apud suos Hipponenses aliosque vicinos Africanos : nam nonnulli, post ætatem S. Augustini, ad reverentiam Apostolorum qui eam tulerant, illam observarunt, præsertim Græci (qui etiamnum eam observant), ut patet ex Concilio Gangrensi, cap. II, et Leone Imperatore, in *Novel. Constit.* 58, ubi hanc Apostolorum legem renovat : quin et Latini aliqui, ut Aurelianenses, quibus hoc edicitur in Concilio Aurelianensi II, cap. XX, ac Wormatienses, Moguntini aliique Germani, ut patet ex Concilio Wormatiensi, cap. LXV; et ex Zacharia Papa, in epist. *ad Bonifacium*. Verum nunc a multis centenis annis lex ista ubique gentium (exceptis Græcis) usu contrario abolita est. Unde nunc sanguinem in farciminibus, quæ fiunt ex intestinis porcorum et boum sanguine infartis, comedimus.

Vers. 21. **21. Moyses enim.** — Hoc dicit Jacobus ad placandam partem adversam, puta Judaizantes pugnantes pro Mose et lege. Non est quod nos Christiani solliciti simus de honorando Moyse et lege; Moyses enim et lex satis honorantur et celebrantur a Judæis in Synagogis suis. Judæi ergo qui Moysis honorem zelant, ejus synagogas adeant ibique eum celebrent : nobis enim Christianis sufficit in Ecclesia Christum, ad quem Moyses nos remisit, *Deuter.* XVIII, 18, ejusque legem celebrare. Præcones ergo Mosis sint Judæi, Christi vero Christiani. Ita S. Chrysostomus (1).

Vers. 22. **22. Cum omni Ecclesia,** — quæ decretum Concilii non condidit, sed ab Apostolis conditum probavit et sparsit. Unde et Epistola nomine Apostolorum scribitur, in eaque ipsi loquuntur, non Ecclesia.

Cum Paulo et Barnaba, — qui in controversia hac pars una fuerant : unde ut eis credat pars adversa, junguntur eis Silas et Judas, qui decretum Apostolorum perferant, Pauloque et Barnabæ causam ab eis adjudicatam significent.

Judam, qui cognominabatur Barsabas. — Alius est hic Judas a Joseph; forte ejus fuit frater : namque uterque cognominatur « Barsabas; » Judas hic, Joseph cap. I, vers. 23.

Et Silam. — *Silas* hebr. significat *Apostolum*, ait S. Hieronymus, *epist.* 143, ubi et eumdem esse censet cum Silvano, comite S. Pauli, II *Cor.* I, 1. Nam hunc Silam socium fuisse apostolatus S. Pauli, patebit vers. 40, et capite sequenti, vers. 19, et cap. XVII, vers. 4. Ascriptus est catalogo Sanctorum in *Martyr. Roman.*, die 13 julii, ubi hæc ei elogia dantur : « In Macedonia B. Silæ, qui cum esset de primis fratribus et ab Apostolis ad Ecclesias Gentium una cum Paulo et Barnaba destinatus, prædicationis officium gratia Dei plenus instanter consummavit, atque in passionibus suis Christum clarificans postmodum requievit. »

Viros primos, — ἡγουμένους, id est *primarios, præcedentes, præeminentes, et quasi duces cæterorum*. Ita Pagninus, Tigurina et alii. Sic Paulus, *Rom.* XVI, 7, vocat « nobiles in Apostolis, » id est inter Apostolos.

Vers. 23. **23. Scribentes per manus eorum.** — Non quod manus et digiti Sauli et Silæ has litteras scripserint, dictantibus Apostolis, sed quod scriptas ab Apostolis quasi nuntii detulerint ad fideles Antiochenos. Sic scribimus per tabellarium, id est scriptam epistolam mittimus. Est metalepsis.

Vers. 24. **24. Turbaverunt vos.** — Syrus, *terruerunt*, vel *terrorem incusserunt*, quasi in Christianismo non sit tuta salus, nisi simul suscipiatur Judaismus.

Vers. 25. **25. Evertentes animas vestras,** — id est destruentes pacem et quietem animarum vestrarum, quam habetis in Christo ejusque fide, dum Christum et Evangelium dicunt non sufficere, ad salutem, nisi ei addatur Moses et lex. Unde Græcus et Syrus addunt : *Jubentes vos circumcidi, et servare legem*. Hæreticorum et Schismaticorum

(1) Juxta alios hujus commatis cohærentia cum præcedenti hæc est, ratio scilicet reddi videtur cur Christiani ex Ethnicis abstinere debeant ab esu ciborum, etc. Revocatur Judæis in memoriam interdictum harum rerum, quoties Moses legitur : quare cavendum ne animi eorum irritentur. Subaudiendum igitur : *Alioquin plurimi* (Judæo-Christianorum) *offenderentur* ; sunt enim in singulis urbibus addicti legi Mosis, quoque sabbato recitatæ. De hac legis recitatione per omne sabbatum vid. Josephum, lib. II *Contra Appion.*, et Glaire, op. cit., tom. V, p. 330.

proprium est evertere et perdere animas. Talis fuit Novatianus antipapa et æmulus S. Cornelii Pontificis, quem S. Cyprianus, epist. 1 *ad Cornel.*, his titulis insignit, « desertor Ecclesiæ, misericordiæ hostis, interfector pœnitentiæ, doctor superbiæ, veritatis corruptor, proditor charitatis.»

Vers. 26. 26. Tradiderunt animas suas, — id est scipsos suasque vitas, ut eas vel laborando et prædicando, vel moriendo impendant et expendant pro Christo ejusque gloria. Sic ait Psaltes, *Psal.* cix : « Anima mea in manibus meis semper, » hoc est, ut exponit Chaldæus : « Anima mea periclitatur, ac si in superficie manus meæ esset, » obvio cuilibet exposita in prædam. Qui ergo amat sincere et ardenter Christum, debet esse prodigus animæ, ut pro eo vitam et valetudinem periculo exponat, imo prodigat et perdat cum res poscit.

Vers. 28. 28. Visum est enim Spiritui Sancto et nobis, — id est, visum est nobis inspiratis et directis a Spiritu Sancto : est hendiadys. Hinc liquet Spiritum Sanctum in Concilio adesse et præesse, illudque dirigere, ut in decernendo non erret. Unde dicere solent Patres in Concilio : « Hæc S. Synodus in Spiritu Sancto legitime congregata decernit, » etc.

Nihil ultra, — ex lege Mosaica : nam a Decalogo, sive jure naturæ, æque ac lege Christi eos absolvere nec voluit, nec potuit.

Vers. 29. 29. Bene agetis, — id est recte et Christiane facietis, vel feliciter vivetis. Unde Syrus vertit, *cumque conservaveritis animas vestras, bene se habebunt*, scilicet animæ vestræ. Addit S. Clemens, lib. VI *Constit.*, cap. xii, Apostolos congregatos multa alia constituisse. Sic enim ait in eorum persona : « His igitur litteris missis, remansimus nos pluribus diebus Hierosolymis, conquirentes una quæ in communem utilitatem ad correctionem spectabant ; » quæ ipse deinde enarrat. Addit S. Paulus, *Galat.* ii, 9, se dextras societatis dedisse S. Petro, ut ipse peculiarem Judæorum gereret curam, Paulus vero Gentium. Porro, post hoc decretum mansisse adhuc aliquid simultatis inter Judæos et Gentiles conversos ad Christum, indicat ibidem Paulus, cum ait se Petro venienti Antiochiam in faciem restitisse, eo quod timens Judæos, subduceret se a Gentibus, itaque suo exemplo eas cogeret judaizare. Vide ibi dicta.

Vers. 31. 31. Gavisi sunt super consolatione, — quam eis dederunt Apostoli, amoventes ab eis onus et jugum grave legis Mosaicæ ; Syrus, *gavisi sunt et consolationem acceperunt.*

Vers. 32. 32. Cum essent Prophetæ, — tum proprie dicti, ut ait Miltiades apud Eusebium, lib. V *Histor.*, cap. xvi vel xvii ; tum metaphorice, scilicet Prophetæ, id est doctores, prædicatores et exhortatores : horum enim est consolari et confirmare fratres. Vide dicta I *Cor.* xiv, initio.

Verbo plurimo, — διὰ λόγου πολλοῦ, id est *verbo multo*, puta copioso, vehementi et efficaci ; Syrus, *sermone divite.*

Vers. 33. 33. Cum pace, — *q. d.* Controversia de legalibus jam sopita, cum omnes in decreto Apostolorum acquiescerent, itaque pacem mutuam colerent. Aut « cum pace, » id est valedicendo imprecantes eis pacem et prosperitatem, dicentes : Ite in pace, vel Deus pacis pacifice reducat vos, vel, Pax vobis. Hæc enim fuit salutatio Christi, a quo eam didicerunt et usurparunt Apostoli aliique fideles.

Ad eos qui miserant, — ad Apostolos in Jerusalem.

Vers. 36. 36. Visitemus fratres. — Non enim sufficit parere filios Christo, sed et oportet eosdem lactare ac enutrire, ut in fide et virtute crescant. Ita Episcopi debent crebro visitare suas parochias. Nam, ut ait Aristoteles, I *Œconom.*, cap. vi, « domini oculus pascit equum, et vestigia pinguem faciunt agrum. » De visitatione hac multa utilia congessit hic noster Lorinus.

Vers. 38. 38. Paulus autem rogabat, — ἠξίου, id est *æquum et dignum censebat.*

Ut qui discessisset, — vel metu persecutionis, vel fuga laboris, vel amore matris degentis in Jerusalem. Græce efficacius dicitur, τὸν ἀποστάντα, id est *qui descivisset*, vel *defecisset* : inde enim ἀποστάτης vocatur desertor, defector. Ita Pagninus, Tigurina et alii.

Vers. 39. 39. Facta est autem dissensio, — παροξυσμός. Pagninus et Vatablus, *exacerbatio* ; Tigurina, *acris disceptatio* ; alii, *iræ* vel *animi incitatio*, sive primus iræ motus primaque bilis commotio. Ira utrimque bona esse potest, cum utraque pars legitima ratione movetur, et pro suo jure vel desiderio ardenter contendit et disceptat, uti hic fiebat ; esto in excessum venialem facilis sit lapsus. Id factum est nutu Dei, ut Barnabas a Paulo divideretur, itaque separati diversis et pluribus evangelizarent, ait S. Chrysostomus. *Secundo*, ut Joannes, cognomento Marcus, hac disceptatione et severitate S. Pauli notatus ignominia, suam culpam inconstantiæ et ignaviæ agnoscens, animosior et constantior evaderet ; uti factum est. Unde et Paulus eum resumpsit earumque et fidum comitem habuit. Ita idem Chrysostomus. Præclare S. Hieronymus, *Apolog. contra Ruffinum* : « Nonne, inquit, Apostoli salvis inter se amicitiis dissenserunt, cum Paulus et Barnabas propter Joannem, cognomento Marcum, stomachati sunt, et separavit eos navigatio, quos Evangelium copulabat ? » Talis dissensio fuit inter S. Petrum et Paulum, *Galat.* ii, inter S. Hieronymum et Augustinum, inter S. Chrysostomum et Epiphanium, inter S. Cornelium et Cyprianum circa baptismum hæreticorum non iterandum, etc.

Et Barnabas quidem, assumpto Marco, navigaret Cyprum. — Lucas deinceps Barnabæ non meminit, sed solius Pauli, cujus discipulus et comes fuit, acta persequitur. Ex peregrinatione S. Barnabæ cum S. Paulo, quam hucusque descripsit Lucas, liquet esse falsum quod ait Clemens in *Recognit.*, et Alexander monachus in *Vita S. Bar-*

nabæ, Barnabam scilicet primo omnium evangelizasse Romæ, indeque Clementem abduxisse Cæsaream ad S. Petrum. Verum post hæc S. Barnabam in Italiam venisse, in Liguria prædicasse, Ecclesiam Mediolanensem erexisse, longe lateque fidem propagasse, firmæ traditiones ejusdemque Ecclesiæ monumenta, pluresque scriptores fidem certam faciunt, ait Baronius. Tandem Barnabas rediit in Cyprum, ibique gloriosum pro Christo obiit martyrium. De eo sic legimus in *Rom. Martyrol.*, die 11 junii : « Natalis S. Barnabæ Apostoli, qui natione Cyprius, a discipulis cum Paulo Gentium Apostolus ordinatus, multas regiones cum eo peragravit, Evangelicæ prædicationis injunctum sibi opus exercens : postremo Cyprum profectus, ibi apostolatum suum glorioso martyrio decoravit : cujus corpus, tempore Zenonis imperatoris, ipso revelante, repertum est, una cum codice Evangelii S. Matthæi sua manu descripto. » Porro eum fuisse unum e 72 discipulis Christi, tradit Eusebius, lib. II *Hist.*, cap. II; Epiphanius, in *Panar.*, lib. I, sub finem; Beda, in *Act.* IV, et alii.

S. Barnabæ exitus.

40. TRADITUS GRATIÆ DEI. — Vide dicta cap. XIV, vers. 26.

Vers. 40.

41. PRÆCIPIENS CUSTODIRE PRÆCEPTA APOSTOLORUM. — Ergo non tantum Dei, sed et hominum, puta Superiorum, præcepta servanda sunt, quod negant hæretici. Hæc verba desunt hic in Græco et Syro, sed eadem habentur et repetuntur capite sequenti, vers. 4.

Vers. 41.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus ob Judæos circumcidit Timotheum, eumque socium suæ prædicationis assumit in Asia et Bithynia, ac per visionem evocatur in Macedoniam; Philippis ergo convertit Lydiam purpurariam, dæmonemque e puella ejicit : quare virgis cæsus, cum Sila noctu orans et laudans Deum ciet terræ motum quo ostia carceris panduntur. His visis, custos carceris convertitur, Paulusque a Magistratu liber cum honore dimittitur.

1. Pervenit autem Derben et Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris Judææ fidelis, patre Gentili. 2. Huic testimonium bonum reddebant, qui in Lystris erant et Iconio fratres. 3. Hunc voluit Paulus secum proficisci : et assumens circumcidit eum, propter Judæos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater ejus erat Gentilis. 4. Cum autem pertransirent civitates, tradebant eis custodire dogmata, quæ erant decreta ab Apostolis et senioribus qui erant Hierosolymis. 5. Et Ecclesiæ quidem confirmabantur fide, et abundabant numero quotidie. 6. Transeuntes autem Phrygiam, et Galatiæ regionem, vetati sunt a Spiritu Sancto loqui verbum Dei in Asia. 7. Cum venissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam; et non permisit eos Spiritus Jesu. 8. Cum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem; 9. et visio per noctem Paulo ostensa est : vir Macedo quidam erat stans, et deprecans eum, et dicens : Transiens in Macedoniam, adjuva nos. 10. Ut autem visum vidit, statim quæsivimus proficisci in Macedoniam, certi facti quod vocasset nos Deus evangelizare eis. 11. Navigantes autem a Troade, recto cursu venimus Samothraciam, et sequenti die Neapolim. 12. Et inde Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ civitas, colonia. Eramus autem in hac urbe diebus aliquot, conferentes. 13. Die autem sabbatorum egressi sumus foras portam juxta flumen, ubi videbatur oratio esse : et sedentes loquebamur mulieribus quæ convenerant. 14. Et quædam mulier nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit : cujus Dominus aperuit cor intendere his quæ dicebantur a Paulo. 15. Cum autem baptizata esset, et domus ejus, deprecata est dicens : Si judicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam et manete. Et coegit nos. 16. Factum est autem, euntibus nobis ad orationem, puellam quamdam habentem spiritum Pythonem obviare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis divinando. 17. Hæc subsecuta Paulum, et nos, clamabat dicens : Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annun-

tiant vobis viam salutis. 18. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens autem Paulus, et conversus, spiritui dixit : Præcipio tibi in nomine Jesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora. 19. Videntes autem domini ejus quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum et Silam, perduxerunt in forum ad principes; 20. et offerentes eos magistratibus, dixerunt : Hi homines conturbant civitatem nostram, cum sint Judæi; 21. et annuntiant morem quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani. 22. Et cucurrit plebs adversus eos : et magistratus, scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cædi. 23. Et cum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi ut diligenter custodiret eos. 24. Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem et pedes eorum strinxit ligno. 25. Media autem nocte, Paulus et Silas orantes, laudabant Deum; et audiebant eos qui in custodia erant. 26. Subito vero terræ motus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia; et universorum vincula soluta sunt. 27. Expergefactus autem custos carceris et videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse vinctos. 28. Clamavit autem Paulus voce magna, dicens : Nihil tibi mali feceris : universi enim hic sumus. 29. Petitoque lumine, introgressus est, et tremefactus procidit Paulo et Silæ ad pedes; 30. et producens eos foras, ait : Domini, quid me oportet facere, ut salvus fiam? 31. At illi dixerunt : Crede in Dominum Jesum, et salvus eris tu, et domus tua. 32. Et locuti sunt ei verbum Domini, cum omnibus qui erant in domo ejus. 33. Et tollens eos in illa hora noctis, lavit plagas eorum : et baptizatus est ipse, et omnis domus ejus continuo. 34. Cumque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam, et lætatus est cum omni domo sua credens Deo. 35. Et cum dies factus esset, miserunt magistratus lictores dicentes : Dimitte homines illos. 36. Nuntiavit autem custos carceris verba hæc Paulo : Quia miserunt magistratus ut dimittamini : nunc igitur exeuntes, ite in pace. 37. Paulus autem dixit eis : Cæsos nos publice, indemnatos, homines Romanos miserunt in carcerem, et nunc occulte nos ejiciunt? Non ita; sed veniant, 38. et ipsi nos ejiciant. Nuntiaverunt autem magistratibus lictores verba hæc. Timueruntque audito quod Romani essent : 39. et venientes deprecati sunt eos, et educentes rogabant ut egrederentur de urbe. 40. Exeuntes autem de carcere, introierunt ad Lydiam, et visis fratribus consolati sunt eos, et profecti sunt.

Vers. 1. 1. FILIUS MULIERIS JUDÆÆ. — Ita Romana, Græca et Syrus. Aliqui pro *Judææ* legunt *viduæ*. Vocabatur ea Eunice, id est Victoria, quam æque ac aviam Timothei, nomine Loidem, laudat Apostolus, II *Timoth.* I, 5.

FIDELIS, — id est Christianæ, quæ scilicet a Judaismo conversa erat ad Christianismum.

PATRE GENTILI. — Vetita erant Judæis matrimonia cum Chananæis, *Exodi* XXIII, 32, at non cum aliis Gentilibus. Unde Gentiles uxores duxerunt Jacob, *Genes.* XXIX, 23; Josephus, *Genes.* XLI, 45; Moses, *Exodi* II, 21; et post datam Mosi legem David, II *Reg.* III, 3; Salomon, III *Reg.* III, 1. Esther Judæa nupsit Gentili Assuero, cap. II, vers. 17. Sic primitus Christiani contrahebant matrimonia cum Gentilibus, eaque separari vetat Apostolus, I *Cor.* cap. VII, vers. 12. Postea tamen Ecclesia irritavit hæc matrimonia : unde impedimentum hoc matrimonii vocatur disparitas cultus; cum hæreticis vero conjugium non irritavit, sed prohibuit, ob periculum perversionis. Vide Sanchez, *De Matrimonio*, tract. *De Disparitate cultus*.

Vers. 2. 2. HUIC TESTIMONIUM REDDEBANT — fidei non fictæ, virtutis et bonæ educationis in studio sacrarum Litterarum, ut patet I *Timoth.* VI, 12, et II *Timoth.* I, 3. Unde Paulus Timotheum vocat filium charissimum, et præ cæteris peregrinationis suæ adjutorem et administrum fidelem et strenuum, ac Ephesinæ Ecclesiæ Episcopum ordinavit, I *Corinth.* IV, 17; *Philipp.* II, 20 et 23; *Rom.* XVI, 21. Vide dicta in utraque epist. *ad Timoth.*

Vers. 3. 3. CIRCUMCIDIT EUM PROPTER JUDÆOS. — Sponte id fecit Paulus, ne quod illi negotium facesserent Judæi, eo quod Timotheum Gentilem ascivisset in socium prædicationis, utque eos demereretur faciliusque ad Christum traduceret : legalia enim erant mortua, sed necdum mortifera. Titum vero, æque Gentilem, Paulus non est passus circumcidi, quia Judæi eum ad id volebant compellere, ne videretur eorum sententiæ falsæ

subscribere, qua docebant circumcisionem esse necessariam ad salutem. Vide dicta *Galat.* II, 3. Laudat discretionem S. Pauli S. Gregorius, lib. XXVIII *Moral.*, cap. VI vel XII : « Plerumque, inquit, virtus cum indiscrete tenetur, amittitur; cum discrete intermittitur, retinetur. » Et S. Chrysostomus tantam conversionem quanta secuta est vers. 5, ascribit studio concordiæ S. Pauli.

ERAT GENTILIS, — ὑπῆρχεν. Syrus, *fuerat Gentilis.* Putant enim nonnulli patrem Timothei hoc tempore fuisse mortuum, itaque dicendum est, si mater ejus erat vidua, uti dixi aliquos legere vers. 1.

Vers. 4.

4. DOGMATA, — non fidei, sed legum, id est præcepta. Unde explicans subdit : « Quæ erant decreta ab Apostolis. » Ergo obligant leges Apostolorum, Episcoporum, Pastorum, etc., quod negant hæretici.

Vers. 6. Vetatur Paulus prædicare in Asia, cur? Resp. Primo.

6. VETATI SUNT A SPIRITU SANCTO LOQUI VERBUM DEI IN ASIA. — Cur? Perperam aliqui respondent : Quia, inquiunt, Asiani erant a Deo rejecti et reprobati; Deus enim vult omnes homines salvos fieri. Unde et paulo post Asianis fidem per S. Joannem et Paulum communicavit. *Primo*, ergo Œcumenius respondet, quia Paulus prævidebat famem futuram in Asia, quæ hominum curas a fide ad panem quærendum divertit. Unde Beda et Origenes, hom. 9 *in Levit.*, causam dant, quod Paulus prævidebat Asianos contempturos verbum Dei. Et S. Gregorius, hom. 4 *in Evang.*: Ne gravius, inquit, de contempta prædicatione mali auditores judicari mererentur. *Secundo* et melius, S. Chrysostomus : Quia Asia, inquit, servabatur S. Joanni, sicut Bithynia S. Lucæ, ait Gagneius. *Tertio*, quia Asiani adhuc imparati erant et indispositi ad recipiendum Evangelium, paratiores vero erant Macedones, ut patet vers. 9: ita Sedulius, in cap. I *ad Romanos*. Sicut ex adverso jussit Deus Paulum prædicare Corinthi : « Quoniam, ait, populus est mihi multus in hac civitate, » *Act.* cap. XVIII, 10. *Quarto*, S. Prosperus, lib. II *De Vocat. Gent.*, cap. III, censet arcanam hic fuisse causam, quæ nos latet, ob quam non negata, sed dilata est Asianis gratia prædicationis. Sic Paulus, *Rom.* I, 13, scribit se sæpe proposuisse venire ad eos, sed prohibitum fuisse. Ubi recte notat S. Chrysostomus et Ambrosius a Dei nutu pendere tum verba, tum itinera prædicatorum suorum : hæc enim illi summæ esse curæ.

Secundo. Tertio. Quarto.

Moral.

Moraliter : Moyses Abbas apud Cassianum, *Collat.* I, cap. ult., notat sæpe se expertum quod sibi volenti exhortari defecerit sermo, et quasi arefacta fuerit lingua : « Quibus indiciis, inquit, evidenter agnoscitur Domini gratiam pro merito (intellige ex virtute ejusdem gratiæ) ac desiderio audientium disputantibus aspirare sermonem. » Viri ergo Apostolici et prædicatores toti a Deo pendeant, eique assidue se commendent, ut iter linguamque eorum dirigat eo ubi major erit Dei gloria et animarum fructus, ac vicissim fideles orent, ut tales sibi mittat pastores, doctores, confessarios et prædicatores, qui magis eorum salutem promovebunt.

IN ASIA — Minori, non tota, quæ complectitur Phrygiam, Pamphyliam, Lycaoniam, Ciliciam, Galatiam, etc., totaque mari cingitur, præter eam partem quæ spectat Orientem; sed quæ finitima est Epheso : hæc enim proprie Asia minor dicitur, in qua paulo post Paulus prædicavit per biennium, *Actor.* XIX, vers. 1 et 10, ac deinde S. Joannes Apostolus.

Vers. 7.

7. IN MYSIAM. — A S. Hieronymo, in *Locis Hebr.*, vocatur *Mesia.* Ptolemæus duplicem facit Mysiam, majorem et minorem, et utramque extra Bithyniam in Asia, non procul ab Ida. Mysos alii Thraces, alii Lydos fuisse dixerunt. Et quia Lydi fagum acetosam (quæ multa nascitur in Olympo) Mysam vocavere, ab eo Mysos dictos putaverunt, quibus sermo fuit ex Lydo Phrygioque permixtus. Hæc ergo Mysia fuit in Asia. Alia Mysia est in Europa, quam aliqui vocant Bosniam. Porro Mysi adeo fuere viles et despecti, ut in proverbium abierint, ac de homine vilissimo dicatur, « Mysorum ultimus. » Ubi vide charitatem et humilitatem Pauli, qui vilibus æque ac honoratis evangelizat, memor illius dicti Isaiæ et Christi : « Pauperes evangelizantur (1). »

NON PERMISIT EOS (ob causas paulo ante datas) SPIRITUS JESU, — puta Spiritus Sanctus, qui a Patre et Filio, puta Christo Jesu, procedit et utrique est proprius et consubstantialis. Unde colligas Spiritum Sanctum non solum a Patre, ut voluere Græci, sed etiam a Filio procedere, ac consequentur vere esse Deum. Ita S. Cyrillus, lib. II *in Joannem*, cap. III, et S. Augustinus, tract. 99 *in Joannem*, ac Concilium Ephesinum, cap. *De resurrectione Christi.* Idcirco enim vocatur Spiritus Jesu, æque ac Spiritus Dei Patris.

Vers. 8. Troas regio et urbs.

8. DESCENDERUNT TROADEM. — Troas Asiæ est regio Hellesponto adjacens, ita dicta a Trojanis, ait Pomponius Mela, lib. I; Ptolemæus minorem Phrygiam appellat. In ea urbes nobiliores fuere, Troja, Antandrus, Smyrna, Clazomene, Pergamus, Thyatira, Philadelphia, Laodicia, Ida et Tmolus. Porro S. Hieronymus, in *Locis Hebr.*, ac Baronius censent Troadem fuisse urbem in Asia, alio nomine Antigoniam appellatam. Verum Syrus et alii censent esse regionem eam, quam jam

(1) Notum est illud Ciceronis, orat. *pro Flacco*, cap. XXVII: « Namque, ut opinor, Asia vestra constat ex Phrygia, Mysia, Caria, Lydia. Utrum igitur nostrum est, an vestrum, hoc proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem? Quid de tota Caria? Nonne hoc vestra voce vulgatum est, si quid cum periculo experiri velis, in Care id potissimum esse faciendum? Quid porro in Græco sermone tam tritum atque celebratum est, quam si quis despicatui ducitur, ut Mysorum ultimus esse dicatur? Nam quid ego dicam de Lydia? Quis unquam Græcus comœdiam scripsit, in qua servus primarum partium non Lydus esset? »

descripsi. Utrumque est probabile. Sane cap. XX, 7, Lucas indicat Troadem esse urbem.

Vers. 9. Visio Pauli.

9. ET VISIO PER NOCTEM. — Hæc ergo visio fuit somnium a Deo Paulo immissum per angelum. Angelus enim in imaginatione Pauli formavit et pinxit virum habitu Macedonico, ejusque vocem, ut videretur macedonice loqui et dicere : « Transiens in Macedoniam, adjuva nos ; » vel certe ipse angelus viri Macedonis speciem et vocem assumpsit. Videtur hic angelus fuisse tutelaris et præses Macedoniæ.

Simili visione S. Franciscus Xaverius cognovit se vocari in Indiam. Visus est enim sibimet sæpe per quietem, humeris Indum aliquandiu vectare, adeo gravem, ut ipso pondere fatigatus excitaretur a somno : nimirum hoc præsagium erat gravium ærumnarum et laborum, quos pro Indorum salute subiturus erat. Ita Horatius Tursellinus in Vita Xaverii, lib. I, cap. VIII.

Simili modo ad Africanos, Indicos et Æthiopicos propagandæ fidei agones vocatus est Joannes Nunnius, ex illustri Gusmanorum familia oriundus, is qui primus Patriarcha in Æthiopiam destinatus a Pontifice Maximo, multis exantlatis laboribus, magnam suæ virtutis veræque sanctitatis opinionem posteris reliquit. Cum enim annum integrum supplicasset B. Virgini, ut sibi indicaret quis vitæ status sibi capessendus foret, in somnis apparuit ei B. Virgo, comitata duobus e Societate Jesu, Petro Fabro scilicet et Francisco Strada, dixitque : « Vis servire filio meo usque ad defatigationem? » Cui Nunnius : « Omnino, Domina. Sequere ergo, ait illa, hos viros. » Mox ille eis obvius factus, in Societatem eorum admitti petiit et impetravit, ac primum in Hispania, deinde in Africa, demum in India pro Christo laboravit usque ad defatigationem. Ita P. Maffeius in Vita S. Ignatii de Loiola, lib. II, cap. VI.

Nunnii visio.

Moral.

Moraliter : Nota somnia esse indicia vigilantis animi, et virtutis aut vitii. Quæ enim in vigilia animus cogitat, agit et frequentat, hæc et somniat : naturaliter enim ea noctu recurrunt. Somnium ergo est signum rei amatæ, et per frequentem actionem aut meditationem animo penitus insitæ et infixæ. Quocirca Plutarchus, lib. *De Profectu morum*, assignans duodecim signa acquisitæ virtutis, unum ex Zenone dat ex somniis. Si enim somnies de Deo, de amore Dei, de convertendis animabus, certum est interdiu te crebro de Deo Deique amore et convertendis proximis cogitare, agere et satagere ; ac consequenter ardere amore Dei et proximi. Ita Paulus jugiter intentus prædicationi et saluti Gentium, de eadem re somniat. Deus tamen illud somnium ita direxit et attemperavit, ut de Macedonia somniaret, potius quam Galatia, vel Asia, ideoque vir Macedo vocans in Macedoniam ei appareret, quia eo illum destinabat. Idem signum dat S. Augustinus, lib. XII *De Genes. ad litter.*, cap. XV, ubi et addit exemplum Salomonis, qui in somnis petiit sapientiam a Deo, III *Reg.* III, quia in vigilia crebro eam desiderabat. Idem alibi : « Memores, ait, Domine, mandatorum tuorum, etiam in somnis peccatis resistimus. » Hinc signum est eximiæ castitatis, si in somnis nunquam occurrat turpis imaginatio ; aut si occurrat, statim ei phantasia resistat, uti fecit S. Franciscus Xaverius resistendo ei usque ad emissionem sanguinis. Sicut enim equi viam sæpe a se initam et tritam ineunt etiam dum auriga dormit ; sic idem facit sensus, caro et phantasia, etiam dum mens sopita est et ratio dormit. Perinde ergo ac in repentinis secundum habitum operamur, v. g. si tentatio aut periculum occurrat, illico generose eam repellimus, si alias eam soliti simus repellere, sic et in somnis. Nam, ut ait Aristoteles, III *Ethic.*, cap. VIII : « Ars perfecta non deliberat : tam sibi facilis est actus suus. » Vis ergo cum Paulo pia somniare de Deo, Christo, cœlo, etc., eadem vigilans frequenter et ardenter cogita, ac rumina. Cum enim hujus cogitationis habitum indueris, is quasi naturaliter, etiam noctu, in actum suum sese exercet, præsertim si eam sub somnum renovet eique indormiat.

Vers. 10.

10. STATIM QUÆSIVIMUS, — scilicet ego Lucas, Paulus, Silas et Timotheus : hic enim adhæsit Paulo, vers. 3, ut per plures magis spargeretur Evangelium. Sic S. Vincentius Ferrerius, sui ævi Paulus, provincias Europæ evangelizando obiens, ducebat secum multos sacerdotes et fratres, tum sui Ordinis, tum aliorum, qui eum adjuvarent, ac præsertim pœnitentium confessiones exciperent, ait auctor Vitæ ejus, lib. II, cap. VII. Solerter notat Baronius et alii Lucam hic loqui in prima persona, dicendo, *quæsivimus*, ac proinde seipsum comprehendere, cum hactenus locutus sit in tertia persona : unde videri, quod Lucas primum adhæserit Paulo Troade, indeque individuus fuerit Pauli comes, ut ait S. Hieronymus, lib. *De Viris illustr.*, in *Luca*, ac proinde deinceps non tam audita, quam visa a se Pauli gesta enarret. Hinc infert Baronius Lucam scripsisse Evangelium anno Christi 58, illo enim Paulus fuit in Achaia et Bœotia (ubi Lucam scripsisse Evangelium asserit S. Hieronymus), non ante.

Lucas ubi adhæserit Paulo, et an continue?

Verum alii probabilius censent Lucam aliquando abfuisse a Paulo. *Primo*, quia ab hoc versu deinceps per quatuor capita, scilicet usque ad cap. XX, 5, Lucas mutat personam, et a prima redit ad tertiam. Cum enim hoc cap. mutasset tertiam personam in primam dicendo vers. 10 : « Quæsivimus, etc., certi facti quod vocasset nos Deus ; » et vers. 11 : « Venimus Samothraciam ; » et vers. 12 : « Eramus autem ; » et vers. 13 : « Egressi sumus, loquebamur ; » et vers. 16 : « Euntibus nobis ad orationem, etc., Pythonem obviare nobis ; » et vers. 17 : « Subsecuta nos, » ut significet se tunc fuisse comitem Pauli : idem tamen sub finem capitis hujus mutat rursum personam primam in tertiam, ut significet se tunc a

Paulo abfuisse, idque facit constanter usque ad cap. XX, 5. Unde ait hoc cap., vers. ult., de Paulo et Sila : «Visis fratribus, consolati sunt eos; et profecti sunt.» Et cap. XVII, 1 : « Cum autem perambulassent Amphipolim, venerunt Thessalonicam, » etc., quibus evidenter significat se tunc non fuisse in comitatu Pauli. Videtur ergo ab eo abfuisse, usque dum Paulus perambulando regiones, rediit in Græciam, navigaturus in Syriam, cap. XX, 3; tunc enim Paulus inter alios socios hujus itineris, qui illo versu nominantur, assumpsit et Lucam. Unde de iis, æque ac de se subdit ibidem Lucas, vers. 5 : « Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade : nos vero navigavimus post dies azymorum. » Et vers. 15 : « Venimus contra Chium : » ac deinceps semper eadem persona prima utitur, ut seipsum includat. In illa ergo ex Græcia in Syriam, indeque Romam navigatione, longa et periculosa, Lucas individuus fuit comes Pauli, non ante. *Secundo*, quia, esto fuisset Lucas ante comes Pauli firmus et stabilis (quod tamen non liquet), non idcirco firmiter ei adhæsisset. Crebro enim Paulus suos comites alio amandabat, ad Ecclesias a se erectas confirmandas, uti Titum et Lucam amandavit Corinthum, II *Cor.* VIII, 18; Silam Athenas, Titum in Cretam, Timotheum Ephesum, Erastum in Macedoniam, *Act.* XIX, 22. *Tertio*, quia II *Cor.* VIII, 18, per fratrem cujus laus est in Evangelio, quem Paulus ait se mittere Corinthum, S. Hieronymus, Tertullianus, Anselmus, imo S. Ignatius (quos ibidem citavi) intelligunt S. Lucam. Unde sequitur anno Christi 58 (illo enim scripsit Paulus Epist. II *ad Corinth.*), vulgatum jam et celebre Lucæ Evangelium, ac proinde aliquot annis ante illud a Luca fuisse conscriptum, nimirum inter annum Christi 51, quo Lucas hic cœpit adhærere Paulo, et annum Christi 58, quo illud ore omnium laudari asserit Paulus. Ex dictis sequitur, pluribus annis Lucam a Paulo abfuisse. Ubi nota insignem modestiam S. Lucæ, utpote qui nullam sui Evangelii, laborum et opis quam navavit S. Paulo, mentionem facit, cum tamen eam dilaudet Paulus in suis Epistolis. Sua ergo alto premit silentio, ac in gesta Pauli se totum effundit : vice versa Paulus Lucam suum adjutorem vocat et celebrat, epist. *ad Philem.*, vers. 24, ac charissimum nuncupat, *Coloss.* IV, 14. Et in vinculis Romæ agens : « Lucas, inquit, est mecum solus : » cum tamen de aliis suis sociis mox subdat : « Omnes me dereliquerunt : non illis imputetur, » II *Timoth.* IV, 11 et 16.

PROFICISCI IN MACEDONIAM. — Quam cum descripsisset Plinius, lib. IV, cap. X, subdit : « Hæc est Macedonia terrarum imperio potita quondam, hæc Asiam, Armeniam, Iberiam, Albaniam, Cappadociam, Syriam, Ægyptum, Taurum, Caucasum trangressa : hæc in Bactris, Persis, Medis dominata, toto Oriente possesso. Hæc etiam Indiæ victrix per vestigia Liberi patris atque Herculis vagata. Hæc eadem est Macedonia, cujus uno die Paulus Æmilius Imperator noster 72 urbes direptas vendidit. Tantam differentiam sortis præstitere duo homines. » Hanc nunc S. Paulus Christianus Alexander, et alter Paulus Æmilius, non Romanis, sed Deo et Christo subjecit.

Vers. 11. 11. SAMOTHRACIAM. — Ita dicta est regio a Samiis et Thracibus vicinis et accolis, vel etiam incolis, teste Diodoro, lib. V, cap. XI. Unde Virgilius, VII *Æneid.* :

> Threiciamque Samon, quæ nunc Samothracia fertur.

NEAPOLIM. — Urbs erat, non in Caria, ut vult Dionysius, sed in confinio Thraciæ et Macedoniæ contra Thesum insulam. Hæc enim, non illa, vicina erat Samothraciæ : ita Gagneius, Cajetanus et Arias; Œcumenius ait suo ævo nuncupatam Christopolim.

Vers. 12. 12. PHILIPPOS. — Ita dicta est urbs a Philippo, patre Alexandri Magni, qui eam instauravit; conversa est ad Christum a S. Paulo.

Pars sumitur quadrupliciter. QUÆ EST PRIMA PARTIS MACEDONIÆ CIVITAS. — « Partis, » id est *primo*, regionis vel provinciæ. *Secundo*, proprie « partis, » id est portionis illius Macedoniæ, quæ e Thracia et Samothracia (unde veniebat Paulus) venientibus occurrit : ampla enim erat Macedonia, aliasque habebat urbes aliis provinciis conterminas. *Tertio*, μέρος, id est *pars*, sumitur pro principio. Sic sumit Virgilius, VII *Æneid.* :

> Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Ita Budæus in *Comment. linguæ Græcæ*; *q. d.* Philippi est prima civitas principii Macedoniæ, sive a qua incipit et principium capit Macedonia. Ita Syrus vertit, *quæ est principium Macedoniæ*; et Erasmus, *quæ est in prima parte Macedoniæ*. Unde quis suspicari posset, in Nostro pro *prima*, legendum *primæ* : quæ est primæ partis Macedoniæ civitas, sic enim sensus est clarus; verum exemplaria Bibliorum Græca et Latina constanter habent *prima*. *Quarto*, ergo planus sensus est hic, *q. d.* Philippi est prima civitas in confinio Thraciæ, quæ ad partem, id est sortem et ditionem Macedoniæ pertinet; aliæ enim ulteriores pertinent ad partem, id est ad sortem, jus et ditionem Thraciæ; imo Philipporum urbis pars una ad Thraciam, pars altera eaque potior ad Macedoniam pertinebat (1).

Coloniæ origo et causa. COLONIA — Romanorum, ut patet vers. 21, ideoque jure Romanorum civium gaudens, sicut nobilis Ubiorum civitas Belgio vicina, dicta est Colonia Agrippina, quia Agrippina, uxor Claudii Imperatoris et mater Neronis, eo coloniam Romanorum deduci curavit. Coloni enim dicebantur cives Romani ad aliquam urbem habitandam missi, qui non propriis, sed populi Romani legibus vivebant, ait Cicero, lib. III *De Natura deorum*. Porro colonias ducebant Romani, tum ad exone-

(1) Plura de hac urbe vid. in Rosenmulleri *Handb. d. bibl. Alterthumsk.*

randam Romam populis oppletam, eorum examina alio deducendo; tum ad pauperes urbis alendos: his enim alibi dividebant jugera terræ; tum ut iis militibus stipendia solverent, vel præmia largirentur; tum maxime ut illi Romanorum jus et imperium iis in locis, ad quæ mittebantur, tuerentur. Ita Cicero, *De lege Agraria*: « Majores inquit, colonias sic idoneis in locis contra suspiciones periculi collocarunt, ut non oppida Italiæ, sed propugnacula imperii esse viderentur. » Et *pro Fonteio* de Gallia provincia loquens: « Est in eadem provincia Narbo Martius, colonia nostrorum civium, specula populi Romani, ac propugnaculum istis nationibus oppositum et objectum. » Colonia quoque dicebatur urbs donata jure et privilegiis coloniæ, etiamsi ex colonis aliunde missis non esset conflata.

CONFERENTES. — Ita legunt Romana, id est disserentes, disputantes: Græce enim est διατρίβοντες; unde Scholasticæ disputationes vocantur *diatribæ*, idque probat Erasmus. Alii legunt *consistentes*; unde Vatablus et Pagninus vertunt, *commorantes*. Hoc enim quoque significat Græcum διατρίβοντες. Eodem res redit. Nec enim commoratio Pauli fuit otiosa, sed intenta ad disputandum et prædicandum.

Vers. 13. 13. UBI VIDEBATUR ORATIO ESSE. — Græcum προσευχὴ et *orationem*, et *oratorium*, sive *locum orationis* (ut vertit Syrus) significat, puta synagogam: hæc enim Judæis erat locus orandi et prædicandi. Unde et Paulus in eo prædicare cœpit. Talia loca extra civitates crebro habuisse Judæos et Samaritas, tradit Epiphanius, *hæresi* 80 (1). Sic Philo ad Caium, Judæorum Synagogas vocat proseuchas. Et Juvenalis, *satyra* 3:

Ede ubi consistas, in qua te quæro proseucha.

Sic cœnatio vocatur *cœnaculum*, in quo fit cœnatio; ambulatio vocatur *ambulacrum*, in quo ipsa fit; *cœtus*, *consilium* et *Ecclesia* vocatur locus, in quo fit cœtus et congregatio populi vel consiliariorum. Unde liquet locum hunc orationis fuisse Judæorum, præsertim quia eo convenit Lydia, quæ colebat Deum, ut dicitur vers. 10. Salmeron tamen censet fuisse idolium, ubi Gentes suos deos colebant et invocabant.

Vers. 14. Lydia quæ? 14. NOMINE LYDIA. — Censent aliqui Lydiam dictam, quia oriunda erat e Lydia provincia, cujus rex fuit Crœsus tempore Cyri. Favet quod scribit Plinius, lib. VII, cap. LVI, « Lydos Sardibus primos rationem invenisse lanas purpuras inficiendi. » Verum obstat τὸ *nomine*. Nomen ergo proprium erat Lydia, non cognomen a patria. Adde, cognomina non sumi a provinciis tam amplis, ut regna sint, qualis erat Lydia: potius ab urbe dicenda erat Thyatirena. Lydia Sanctorum catalogo ascripta est in *Martyrol.* die 3 augusti.

Purpuraria? PURPURARIA. — Aliqui ita dictam censent, quod purpura vestiretur, utpote nobilis et prognata e stemmate regio: regum enim est purpura. Alii, quod purpuram tingeret. Verum Græce est πορφυρόπωλις, id est *purpuræ venditrix*, quales solent esse divites: imo opes et gloria Tyri consistebant in conficienda et vendenda purpura, uti dixi *Isaiæ* XXIII.

CIVITATIS THYATIRENORUM. — Civitas est Lydiæ, de qua dixi *Apoc.* I, 18; ex ea ergo oriunda erat Lydia.

COLENS DEUM. — Lydia erat Gentilis: cognovit ergo et coluit Deum vel lumine naturæ, ex creatione et gubernatione universi; vel ex institutione majorum; vel ex familiaritate cum Judæis, uti et Cornelius Centurio, *Actor.* X. Unde Lyranus, Hugo, Glossa et Carthusianus censent eam fuisse proselytam.

CUJUS DOMINUS APERUIT COR, — puta illuminavit intellectum et movit voluntatem ejus, ut intenderet iis quæ dicebantur a Paulo, eaque vera esse intelligeret; itaque Christum cognosceret et diligeret. Oret prædicator, ut Deus auditorum corda aperiat: idem orent auditores, si fructum ex concione referre cupiunt.

Vers. 15. 15. SI JUDICASTIS ME FIDELEM DOMINO. — « Si, » id est *quia*, *q. d.* Quia censuistis me dignam baptismo et fide Christiana, quia me fecistis fidelem et Christianam, divertite ad me, ut ego vestro alloquio, et vos mea hospitalitate gaudeatis. Nec enim decet Christianos, præsertim Apostolos, nisi apud Christianos hospitari.

ET COEGIT NOS. — Hinc colligit S. Gregorius, hom. 23 *in Evang.*, quod peregrini ad hospitium non solum invitandi sint, sed etiam trahendi. Et S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, a Christianis, præsertim Episcopis, requirit ut præsto sint advenientibus, occurrant obviam, itinera explorent, adsint non quærentibus, rapiant prætergredientes, uti fecit Abraham. Sic et discipuli duo coegerunt Christum secum divertere in Emmaus, ideoque eum in fractione panis agnoscere meruerunt, *Lucæ* XXIV, 29.

Vers. 16. 16. AD ORATIONEM: — ad locum orationis, ad proseucham, uti dixi vers. 13.

Pytho quis? HABENTEM SPIRITUM PYTHONEM. — Syrus, *spiritum divinationis*, puta dæmonem familiarem, imo obsidentem, ait Cajetanus et Hugo (nam Paulus illum ex ea expulit), qui de futuris oracula reddebat. Apollo enim cognominatus est Pythius, vel a dracone Pythone, quem in Delo occidit, vel a πύθεσθαι, id est *consulere*, puta a dandis responsis et oraculis. Inde spiritus ille quo afflati prædico-

(1) Fuit moris apud Judæos ut *Proseuchæ* quam proxime ad fluvios exstruerentur, quo commodius ipsis suppeteret aqua ad manus lavandas, antequam preces facerent. Insignis in hanc rem est Josephi locus, *Antiq.* XIV, X, 23. Tertullianus quoque, *ad Nat.* lib I, cap. XIII, de ritibus Judæorum disserens, eorum *preces littorales* commemorat. Cf. Glaire, op. cit. tom. V, p. 330. Proseuchæ, seu Oratoria non semper fuerunt ædificia, sed interdum loci subdiales et solitarii, septo circumducti, silvulæ, ubi precandi causa convenirent. Vid. Vitringa, *De Synag. vetere*, p. 119.

bant futura, Pytho vocari cœptus est. Inde etiam πύθιοι dicebantur, qui Delphos ad consulenda oracula mittebantur, qui publice cum regibus cibaria habebant et vescebantur una, teste Herodoto, lib. VI. Vide dicta *Isaiæ* VIII, 19.

Vers. 17. 17. ISTI HOMINES SERVI DEI EXCELSI SUNT. — Non ait, Jesu Christi, quia hic illi exosus est, utpote qui eum regno suo dispoliavit. Dixit hoc dæmon per puellam, vel coactus a Deo : ita Beda, Glossa, Hugo et Dionysius ; vel sponte, ut hac arte ad se plures pelliceret, quasi qui spiritus esset divinus, utpote servos Dei indicans et dilaudans : ita S. Chrysostomus, Œcumenius, Lyranus et Cajetanus. Addit S. Chrysostomus, ut Paulum adulando sibi conciliaret, ne se a puella expelleret, eumque laudando titillaret et ad vanam gloriam incitaret. Verum potior causa petenda videtur ex eventu, quem dæmon sagacissimus uti prævidebat, ita et malitiosissimus intendebat : nimirum prævidebat Paulum non laturum hasce suas voces, sed eum expulsurum, se vero libenter cessurum, ut heros Pythonissæ jam privatus suo divinationis quæstu accenderet in Paulum, ut eum male mulctarent vel occiderent. Pauli enim caput petebat diabolus, ut ejus prædicationem et conversionem Gentium inhiberet; ita factum est : nam Paulus ab eis captus, flagellatus et incarceratus est. Sciebat enim, si Paulum perderet, se plurimos perditurum.

Vers. 18. 18. DOLENS AUTEM PAULUS, — tum puellæ miseriam, tum diaboli fraudem, qui divinando populos ad se et ad magicas artes attrahebat. Græce pro *dolens* est διαπονηθεὶς, id est *moleste ferens et indignans* ; Erasmus, *tædio affectus*. Noluit hanc laudem et hoc testimonium recipere a diabolo Paulus, tum ut ostenderet eum patrem esse mendacii, et verum subinde dicere, ut deinceps mentienti credatur ; tum ut ostenderet omnem cum diabolo communicationem nobis esse interdictam : « Nam beneficia ejus omnibus sunt nocentiora vulneribus, » ait S. Leo, serm. 19 *De Passione*. « Dum enim beneficia præstat, magis nocet, » ait S. Augustinus, lib. VIII *De Civit.*, cap. XXIV.

Vers. 19. 19. AD PRINCIPES. — Syrus, *ad primores civitatis*, inter quos multi erant e Magistratu : Magistratui enim puniendum obtulerunt Paulum, ut sequitur.

Vers. 20. 20. CUM SINT JUDÆI. — Conflant invidiam Paulo : Judæi enim Romanis et aliis Gentibus erant exosi ob fidei singularitatem, separationem et morum dissimilitudinem. Idem odium in Christianos, quasi e Judæis oriundos, derivarunt, ut patet ex Tertulliano, *Apolog.* cap. VII, ac ex Apologiis Aristidis, Quadrati, Athenagoræ, Justini et aliorum illius ævi.

Vers. 21. 21. ANNUNTIANT MOREM, — ἔθη, id est *mores, instituta*, puta novam fidem et religionem, novum modum vivendi, novum novi Dei cultum.

CUM SIMUS ROMANI, — puta coloni Romanorum, ac proinde eorum jure viventes. Romani enim sanxerant, ne quis Deus admitteretur, nisi quem Senatus approbasset. Unde cum Tiberius Cæsar, auditis miraculis Christi, vellet eum inter deos referre, Senatus restitit, eo quod se prius non consuluisset, teste Eusebio, lib. II *Histor.*, cap. II.

Vers. 22. 22. SCISSIS TUNICIS EORUM, — Pauli et Silæ. Id fecerunt tum ad execrationem sceleris ; quod scilicet deorum cultum abolere et novum Deum statuere satagerent; tum ut eos notarent ignominia ; tum ut eos nudarent ad flagellationem, quæ mox secuta est. Aliter Tigurina et Clarius ; vertunt enim, « scissis tunicis suis, » pro αὐτῶν legentes αὑτῶν, quasi magistratus non Pauli, sed suas tunicas sciderint, in detestationem auditæ blasphemiæ et novæ religionis quam prædicabat Paulus. Hanc enim ipsi superstitiosam et blasphemam impiamque censebant.

Vers. 23. 23. ET CUM MULTAS PLAGAS EIS IMPOSUISSENT, — per virgarum flagellationem. Unde Syrus vertit, *et cum multum eos flagellassent*. Alii, præter virgas, putant Paulum et Silam partim a populo furente, partim a lictoribus, fustibus et pugnis fuisse appetitos : hisce enim proprie plagæ infliguntur. Præclare S. Chrysostomus hic, sub finem *hom.* 39 : « Paulus, inquit, verberabatur, et nihil dicebat. Hunc et nos imitemur. Referiamus percutientes mansuetudine, silentio, longanimitate. Difficiliora sunt hæc vulnera : major plaga et onerosior. Gravius enim est percutere animam quam corpus. Multos percutimus, sed ut amici, et delectantur; sed quem percusseris cum contumelia, quoniam cor tetigisti, valde contristasti. Ita magis cor illorum percutimus. Quod autem mititas magis verberet quam temeritas, age demonstremus, » etc. Idem, hom. 6 *De Laudibus S. Pauli*, docet Paulum eidem cui nos infirmitati carnis subjacuisse, sed eam virtute transcendisse : « Non enim, inquit, habere naturam infirmitatibus subditam, sed servire infirmitatibus, criminosum est ; ut merito magnus ille habeatur atque mirabilis, qui imbecillitatem naturæ voluntatis virtute superavit, et hoc ipso ostendit, quanta sit liberæ voluntatis potestas, obstruitque ora dicentium : Cur non natura boni facti sumus, nec cum ipsa virtute progeniti? Quid enim refert natura esse, quod potes effici voluntate? Imo præstat sponte coronis et amplissima laude decorari. » Et mox : « Paulus, inquit, fuit statua virtutis, qui bona voluntatis in naturæ firmitatem certavit adducere. Dolebat quidem ille corpus, sed non inferior incorporeis potestatibus, ipsos contemnebat dolores. Quando enim dicit : Mundo crucifixus sum, quid aliud videtur dicere, quam quod etiam ex corpore ipso animi virtute migraverit? »

Mititas magis verberat quam temeritas.

Paulus statua virtutis.

Vers. 24. 24. STRINXIT LIGNO, — numella, vel cippo, cui seorsim singuli inserebantur (1).

(1) Τὸ ξύλον, *lignum*, fuit instrumentum ligneum, quivis hinc et inde foraminibus certo invicem spatio diversis

Vers. 25. 25. MEDIA AUTEM NOCTE PAULUS ET SILAS, ORANTES, LAUDABANT DEUM. — Vide hic Pauli et Silæ in flagellatione et incarceratione constantiam et lætitiam, qua exultantes Deo quasi pro ingenti dono gratias agunt. Idem fecerunt olim Martyres. Rursum, quam brevis somni fuerit Paulus, scilicet dormivit usque ad mediam noctem. *Tertio*, eum solitum media nocte consurgere ad orationem, instar Davidis dicentis, *Psalm.* CXVIII, 62 : « Media nocte surgebam ad confitendum tibi; » et Isaiæ, cap. XXVI, 6 : « Anima mea desideravit te in nocte. » Hinc fideles olim media nocte solebant ad orationem surgere, tum quia sub id tempus natus est Christus, æque ac passus; tum quia credebant Christum noctu venturum ad judicium, inquit Lactantius, lib. VII, cap. IX. « Quocirca, inquit Clemens Alexandrinus, II *Pædag.*, cap. IX, sæpe noctu e lecto surgendum est, Deusque laudandus : beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes angelis, quos nos ἐγρηγόρους, id est vigilantes, vocamus. » Idem, exemplo Pauli hoc loco, faciendum esse docet S. Basilius, in *Reg.*, interrog. 37, et S. Hieronymus, *ad Demetriadem*, post alias diurnas orandi horas : « Ad vesperam, inquit, media nocte et mane semper est exercendum. » Quin et Plinius de Christianis apud se accusatis ita scribit ad Trajanum, lib. X, *epist.* 77 : « Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem. » Unde liquet non tantum Clericos, sed et laicos olim noctu ad orationem et hymnos convenisse. Atque hinc orti sunt Nocturni, quos quotidie legimus in Officio Ecclesiastico, idque exemplo Pauli et Silæ, qui ὕμνουν, id est *hymnizabant*, *hymnos dicebant*, ait Lucas. Unde Ecclesia in hymno feriæ IV ad Matutinum, sic canit :

Paulus brevis somni noctu erat, et primi Christiani. Cur?

> Mentes manusque tollimus,
> Propheta sicut noctibus
> Nobis gerendum præcipit,
> Paulusque gestis censuit.

Hinc et S. Hieronymus Eustochio scribit et præscribit dicens : « Esto cicada noctium. » Noctu enim canit cicada. Ita Vincentius Ferrerius, S. Petrus Martyr, Ordinis Prædicatorum, S. Xaverius aliique viri Apostolici per diem prædicabant, noctu orabant, exemplo Christi qui « erat pernoctans in oratione Dei, » *Luc.* VI. Plura vide apud Cassianum, lib. II; Francolinum, lib. *De Horis Canon.*, cap. II; Baronium hic, et in *Martyrol.*, ad diem 5 januarii.

Vers. 26. 26. SUBITO VERO TERRÆ MOTUS FACTUS EST MAGNUS. — Ut eo ostenderet Deus, se preces Pauli et Silæ exaudisse, eorumque curam gerere, seque eos e carcere liberaturum, ac pro eis terram omniaque elementa concussurum, si opus esset. Vide dicta cap. IX, vers. 31. Hic terræ motus videtur fuisse non tantum in carcere, sed etiam in urbe : eo enim territus Magistratus, illico jussit eos dimitti.

UNIVERSORUM VINCULA SOLUTA SUNT, — vel vi terræ motus, vel potius operatione secreta Angeli : nemo tamen effugit, quia perculsi erant omnes, adeoque non advertebant incarcerati se vinculis esse solutos, ait Chrysostomus.

Vers. 27. 27. CUSTOS CARCERIS. — Œcumenius censet hunc custodem fuisse Stephanum, cujus se domum baptizasse scribit Paulus, I *Cor.* I, 16, quemque inter primitias Achaiæ commemorat ibidem, cap. ult., vers. 15. Sed obstat quod hæc Philippis sint gesta in Macedonia, non in Achaia; nisi dicas custodem hunc oriundum ex Achaia, migrasse Philippos, ibique conversum a Paulo, rediisse Corinthum in Achaia.

Vers. 29. 29. INTROGRESSUS EST, — εἰσεπήδησε, id est, ut Tigurina et Pagninus, *irrupit, insiliit.*

Vers. 30. 30. QUID ME OPORTET FACERE? — Conversus est hic custos per terræ motum, quodque Paulus et Silas soluti vinculis, in iis tamen perstitissent laudantes Deum; inde enim videbat Deum pro Paulo et Sila, quasi legatis suis pugnare.

Vers. 31. 31. CREDE IN DOMINUM JESUM. — Multa alia credenda erant de Patre et Spiritu Sancto, de Ecclesia aliisque Symboli articulis, quæ proinde sigillatim ei exposuit Paulus, vers. 32; sed horum omnium caput et summa erat fides in Christum : hæc enim includit et docet cætera omnia. Fides enim Christiana credit traditque Symbolum Apostolorum, quo reliqua credenda continentur.

Vers. 35. 35. DIMITTE HOMINES ILLOS. — Magistratus præcipitarat sententiam contra Paulum et Silam : unde rediens ad se, et causa melius examinata, nimirum quod ob pulsum a muliere Pythonem dæmonem, id est ob beneficium in eam totamque urbem collatum, eum tam male excepisset; forte etiam sentiens; vel a custode per nuntium edoctus de miraculo terræ motus, Paulique innocentia et lætitia, quodque a Deo solutis vinculis, carcere egredi noluisset, eum illico jussit dimitti, Deo ad id ipsum impellente, ne prædicationis Pauli cursus inhiberetur : ita Lyranus, Hugo et Dionysius. Unde quidam Græci codices addunt : « Die autem facto, convenerunt Magistratus in concilium, et memores terræ motum factum, timuerunt ac miserunt lictores; » quæ verba significant terræ motum non tantum fuisse in carcere, sed per totam urbem, uti dixi vers. 26.

Vers. 37. 37. INDEMNATOS.— Taxat injustitiam Magistratus, quod præcipitarit tam sententiam quam pœnam causa inaudita. Syrus vertit, *innocentes*.

HOMINES ROMANOS. — In *Pandect.*, leg. V, tit. 26, lege Julia, de vi publica damnatur, qui civem Romanum ante ad populum, nunc ad Imperatorem appellantem, necarit, torserit, verberarit, in vin-

excavatum. In hæc foramina vel pedes, ut hoc loco, vel etiam cervix, manus et pedes noxiorum inserebantur vinculisque astringebantur. Hinc πεντεσυρίγγος vocatur; Latini *nervum* appellant.

cula duci jusserit. Exaggerat Cicero, actione 5 *in Verrem*, quod Gavium, civem Romanum, Verres flagellarit. Nec ulla vox alia, inquit, istius miseri inter dolorem crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc : « Civis Romanus sum. » Recens erat Rhodiorum exemplum, qui cum peccassent in aliquos Romanos cives, Claudius eos libertate plane privavit, uti narrat Dio, lib. LX. Antiquo enim jure Romanorum nefas erat civem Romanum subjicere flagellis, seu virgis. Id primum statuit lata lege Valerius Publicola apud Valerium Maximum, lib. IV, cap. I. Idipsum confirmatum est lege Porcia et lege Sempronia, teste Cicerone *pro Rabirio*. Vide Sigonium, lib. I *De Antiq. Jur. Roman.*, cap. VI (1).

NON ITA, SED VENIANT, ET IPSI NOS EJICIANT, — ἐξαγαγέτωσαν, id est *educant*. Hinc patet Paulum post cibum in domo custodis sumptum rediisse ad carcerem, ut ibi eum Magistratus inveniret, et innocentem pronuntiaret et dimitteret. Vide hic magnanimitatem Pauli, qua carcere egredi non vult nisi Magistratus sententiam ferat de ejus innocentia, idque publice. Simili consilio Socrates noluit e carcere fugere, ne illa fuga reum potius se convinceret, quam innocentem, ait Plato in *Crito*. Idem eadem causa et virtute fecit Ignatius, fundator Societatis nostræ. Lege Ribadeneiram, lib. II Vitæ ejus, cap. XIV. Sapienter Melania, a præside Palæstinæ incarcerata, ut ab ea aurum, quod copiose in monasteria erogabat, exprimeret : « Ego, ait, illius fui filia, hujus vero uxor, qui in terra fuit genere clarus, nunc autem sum Christi ancilla. Neque meum vilem habitum despexeris : possum enim me, si velim, extollere : ne ergo forte ignorans in crimen aliquod incidas, quænam sum tibi declaravi. » Additque documentum : « Oportet enim adversus stolidos, tanquam cane et accipitre uti animi elatione, et in tempore superbiæ in ipsos immittere. Tunc judex se excusavit, et eam adoravit, et jussit eam absque ullo impedimento cum sanctis viris versari : » ita Palladius in *Lausiaca*, cap. CXVII. Hac de causa Paulus subinde animos, quin et iram assumpsit. Ira enim est cos virtutis. « Iram, inquit Chrysostomus, hom. 6 *De Laudibus S. Pauli*, providus creator nobis inseruit, ut dormientes atque resolutas animas ab inertia ac desidia suscitaret. Quasi enim gladio aciem, ita menti nostræ iræ acumen imposuit, ut eo cum oportet, utamur. Propterea igitur et Paulus hoc sæpe usus est affectu, et modeste loquentibus erat melior iratus, cum tempore omnia faciens opportuno pro lucro et commodo prædicandi (1). »

Magnanimitas Pauli.

Ira est cos et acies mentis.

Vers. 39.

39. DEPRECATI SUNT EOS. — Ecce Paulus suos judices facit sibi supplices. Unde Gagneius et Dionysius : Veniam, inquiunt, deprecati sunt pro injuria violatoque jure civilitatis Romanæ. Græci codices nonnulli addunt Magistratum venisse cum amicis, ac dixisse : « Ignoravimus statum vestrum, et quod estis justi. Et educentes eos rogaverunt dicentes : Exite ex hac urbe, ne forte rursus irruant in vos et vociferentur contra vos. »

Vers. 40.

40. INTROIERUNT AD LYDIAM, — purpurariam, cap. V, vers. 14, mœstam et orantem pro Pauli liberatione.

ET VISIS FRATRIBUS, — Luca, Timotheo, et si qui alii socii erant Pauli; solus enim Paulus et Silas incarcerati fuerant. Unde pro eo sollicitus erat Lucas et Timotheus. Hinc Paulus consolatus est eos, narrando terræ motum et cætera quæ Deus in carcere pro se operatus erat ad gloriam Christi. Unde quidam Græci codices addunt : « Narraverunt quæcumque fecit Dominus illis. » Nam Philippis hac vice Paulus tantum legitur convertisse Lydiam et custodem carceris; sed hi sparserunt in alios fidei semen. Unde ad eos scripsit postmodum Paulum epistolam *ad Philippenses*, zelo et desiderio martyrii ardentem.

Moraliter, discamus a Paulo eadem alacritate et contentione prædicare paucis ac multis, pauperibus ac nobilibus, feminis et pueris ac viris. Idem dico de doctrina, audiendis confessionibus, catechesi et quavis alia occupatione ac labore.

(1) Quæritur quonam jure Paulus se civem Romanum dixerit? Fuerunt qui putarent Tarsum, urbem Pauli patriam, fuisse coloniam Romanam, aut municipium, adeoque Tarsenses habuisse jus civitatis Romanæ. Tarsus autem neque municipium, neque colonia erat, sed *urbs libera* : « Cydnus, ait Plinius, V, XXVII, Tarsum, liberam urbem, paulo a mari secans. » Libertate donati erant Tarsenses ab Augusto, ut eos variis in bello civili cladibus afflictos recrearet. Cf. Appian., *Bell. civil.* V; Dion. Chrysost., in *Tarsica posteriore*. Urbes liberæ suis utebantur legibus, suos habebant magistratus, a jurisdictione Romani præsidis immunes erant, nec præsidiis Romanorum tenebantur; imperium tamen majestatemque populi Romani agnoscere debebant, iisque contra hostes auxilia mittere. Tarsenses non habuisse jus civitatis Romanæ etiam inde patet, quod tribunus militum, quamvis sciret Paulum Tarsensem esse, flagris tamen eum explorari jussit, a quo sibi metuens destitit, simul ac eum Romanum cognovit. Itaque præferenda est eorum sententia, qui statuunt aliquem e Pauli majoribus aut in bellis civilibus jus civitatis Romanæ consecutum esse ob bene de Romanis merita, aut jus illud pecunia redemisse. Julium Cæsarem multis peregrinis civitatem civili bello dedisse, tradit Dio Cassius, lib. XLIII. Imo fuisse in potestate Præsidum provinciarum ut quem vellent, civitate Romana donare possent, ait Cicero, *Verr.* II, 7. Hinc multis in provinciis Præsides, auri cupiditate corrupti, soluta pecunia, civitatem dederunt. Et Judæi solebant ab iis civium Romanorum titulum et jura emere, tum ut facilior et tutior iis negotiatio esset, tum ut possent libere suo more vivere, in iis etiam urbibus quæ Romanæ civitatis jure non gauderent. Cf. Kuinoelium ad h. l.

(1) Sibi ipsi Paulus debuit, ut postularet honestam deductionem ex urbe. Si enim clam abiisset, paulo post rumor fuisset sparsus, effracto carcere ipsum aufugisse, quæ res famæ et auctoritati Apostolicæ apud Philippenses et alios multum nocuisset. Cur vero Paulus se non tuitus est legum Romanarum præsidio adversus duumviros, quum eum virgis cædi juberent? Nempe, ait Kuinoelius in h. l., tumultus in foro obstitit, quominus ad civitatis jura provocaret, aut exaudiretur. Confirmat hanc rationem ipsum vocabulum ἀκατακρίτους, *indemnatos*.

Esto enim initio parvus sit fructus, Deus tamen suo tempore inde majorem eliciet.

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ad magna non scanditur nisi per parva : ab iis ergo inchoandum tendenti ad magna. Vide dicta *Zachar.* IV, 10.

CAPUT DECIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Philippis exiens Paulus contendit Thessalonicam, ubi multos convertit; sed Judæis eum persequentibus abiit Berœam, inde Athenas : ubi ex ara Ignoto Deo *dicata, demonstrans hunc Deum esse Christum, multos ad ejus fidem traduxit, ac inter eos Dionysium Areopagitam.*

1. Cum autem perambulassent Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat synagoga Judæorum. 2. Secundum consuetudinem autem Paulus introivit ad eos, et per sabbata tria disserebat eis de Scripturis, 3. adaperiens et insinuans quia Christum oportuit pati, et resurgere a mortuis : et quia hic est Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. 4. Et quidam ex eis crediderunt, et adjuncti sunt Paulo et Silæ, et de colentibus Gentilibusque multitudo magna, et mulieres nobiles non paucæ. 5. Zelantes autem Judæi assumentesque de vulgo viros quosdam malos, et turba facta, concitaverunt civitatem; et assistentes domui Jasonis, quærebant eos producere in populum. 6. Et cum non invenissent eos, trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes : Quoniam hi, qui urbem concitant, et huc venerunt, 7. quos suscepit Jason, et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Jesum. 8. Concitaverunt autem plebem et principes civitatis audientes hæc. 9. Et accepta satisfactione a Jasone, et a cæteris, dimiserunt eos. 10. Fratres vero confestim per noctem dimiserunt Paulum et Silam in Berœam. Qui cum venissent, in synagogam Judæorum introierunt. 11. Hi autem erant nobiliores eorum qui sunt Thessalonicæ, qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent. 12. Et multi quidem crediderunt ex eis, et mulierum Gentilium honestarum, et viri non pauci. 13. Cum autem cognovissent in Thessalonica Judæi, quia et Berœæ prædicatum est a Paulo verbum Dei, venerunt et illuc, commoventes et turbantes multitudinem. 14. Statimque tunc Paulum dimiserunt fratres, ut iret usque ad mare : Silas autem et Timotheus remanserunt ibi. 15. Qui autem deducebant Paulum, perduxerunt eum usque Athenas, et accepto mandato ab eo ad Silam et Timotheum, ut quam celeriter venirent ad illum, profecti sunt. 16. Paulus autem cum Athenis eos exspectaret, incitabatur spiritus ejus in ipso, videns idololatriæ deditam civitatem. 17. Disputabat igitur in synagoga cum Judæis, et colentibus, et in foro, per omnes dies, ad eos qui aderant. 18. Quidam autem Epicuræi et Stoici Philosophi disserebant cum eo, et quidam dicebant : Quid vult seminiverbius hic dicere? Alii vero : Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse : quia Jesum et resurrectionem annuntiabat eis. 19. Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes : Possumus scire quæ est hæc nova, quæ a te dicitur, doctrina? 20. Nova enim quædam infers auribus nostris : volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. 21. (Athenienses autem omnes, et advenæ hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi aut dicere, aut audire aliquid novi.) 22. Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait : Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video. 23. Præteriens enim et videns simulacra vestra, inveni et aram in qua scriptum erat : IGNOTO DEO. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. 24. Deus, qui fecit mundum et omnia quæ in eo sunt, hic cœli et terræ cum sit Dominus, non in manu-

factis templis habitat, 25. nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem, et omnia : 26. fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terræ, definiens statuta tempora, et terminos habitationis eorum, 27. quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. 28. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt : Ipsius enim et genus sumus. 29. Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis, divinum esse simile. 30. Et tempora quidem hujus ignorantiæ despiciens Deus, nunc annuntiat hominibus ut omnes ubique pœnitentiam agant, 31. eo quod statuit diem in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro, in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum a mortuis. 32. Cum audissent autem resurrectionem mortuorum, quidam quidem irridebant, quidam vero dixerunt : Audiemus te de hoc iterum. 33. Sic Paulus exivit de medio eorum. 34. Quidam vero viri adhærentes ei, crediderunt : in quibus et Dionysius Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum eis.

Vers. 1. 1. Cum autem perambulassent Amphipolim. — Civitas est Macedoniæ vel Thraciæ, vicina Philippis : ita dicta, quod aquis undequaque sit circumdata, isthmo tantum terræ cohærens; ita Pollux, lib. IX. Hæc Philippo Macedoni et Atheniensibus bellorum causam dedit. Hanc Brasides, Lacedæmoniorum dux, bello Peloponnesiaco occupavit: ita Thucydides, lib. IV.

Apolloniam. — Hæc vicina est Thessalonicæ. Aliæ enim plures alibi fuerunt urbes eodem nomine.

Thessalonicam. — Hæc prima, vel inter primas fuit Macedoniæ civitas, ita dicta a νικὴ, id est *victoria,* quam de Thessalis ibidem obtinuit Philippus, Macedonum rex. Nunc per apheresin *Salonica* vocatur, in qua Judæi habent synagogam, typographiam, imo dominium : ita Strabo, lib. VII, et Stephanus, lib. *De Urbibus.*

Vers. 2. 2. Secundum consuetudinem.—Consueverat enim Paulus, ait Chrysostomus, ubique primo adire synagogas Judæorum, ibique prædicare, etiamsi sæpius ab eis offensus, expulsus et lapidatus, ut constantem in suam gentem amorem ostenderet bonumque pro malo redderet; itaque multos ex eis converteret, reliquos nolentes converti faceret inexcusabiles, ne, si primo Gentibus prædicaret, Judæi prætendere vel objicere possent ipsum non annuntiare verum Messiam, eo quod hic promissus esset Judæis, non Gentibus.

Disserebat eis de Scripturis, — ἀπὸ τῶν γραφῶν, id est *e Scripturis :* ita Tigurina et Pagninus. E Scripturis enim probat Jesum Christum esse Messiam et Salvatorem mundi, cujus fide omnes justificari et salvari debeant. Melius et nervosius vertit Noster, *de Scripturis.* Solebant enim Judæi in Synagogis non aliud tractare quam Scripturas: unde si Paulus aliud tractasset, ac præsertim directe et expresse egisset de Christo crucifixo, explosissent eum Judæi. Thema ergo Pauli erat Scriptura, sed ita, ut ex ea opportunis locis semper ingereret et insinuaret Christum, uti sequitur. Ubi nota solertiam et dexteritatem Pauli, qua Christum artificiose, quasi aliud agens, Judæis invitis et Christum aversantibus insinuat et prædicat. Idem faciendum est iis qui venantur animas vitiis immersas, et sermonem omnem de virtute abhorrentes, ut primo de aliis rebus, quas illis gratas esse sciunt, sermonem faciant, deinde latenter ad vitia et virtutes descendant.

Dogma S. Ignatii. Noster fundator S. Ignatius hoc suis dabat axioma : « Ingredimini cum eo quod est illorum, sed exite cum vestro; » significans initio nos hominibus sæcularibus accommodare debere et omnibus omnia fieri, ut omnes lucrifaciamus, ac tandem virtutem, quam intendimus, eis persuadeamus. Ita venatores avium et ferarum, ac piscatores piscium, eis escam objiciunt, sed sub esca retia et hamos abscondunt, quibus eos illaqueant et capiunt : idem faciat venator et piscator animalium rationalium, quæ instar ferarum et piscium viventia, terrenis inhiant.

S. Barlaam. Ita S. Barlaam Eremita, fingens se gemmarium gemmamque afferre eximii splendoris et valoris (puta fidem Evangelicam), aditum sibi patefecit, convertitque Josaphat, regis Indiæ filium, uti refert Damascenus in eorum Historia.

Ita S. Abrahamus neptem suam Mariam lapsam in fornicationem, fingens se mercatorem, reduxit in viam salutis, uti refert S. Ephrem in ejus Vita.

Ita in Vita Astionis Martyris legimus, Vigilantium parentes adhuc Gentiles de Astione filio perquirentes mortem ejus celasse, dixisseque eum vivere in regione fortium, puta in cœlo, itaque eos consolatum esse, ac tandem dextere martyrium ejus nobile enarrasse eosque ad Christum convertisse.

Ita S. Xaverius a concubinariis avellebat concubinas, insinuans se in eorum amicitiam, et nunc unam, nunc alteram alio prætextu eis adimens, donec ad unam omnes adimeret. Lege Tursellinum in ejus Vita, lib. VI, cap. x, sub finem.

Vers. 3. 3. ADAPERIENS, — *q. d.* Sensim et opportune aperiens eis Christum in Scripturis latentem, et ex iis ostendens Christum debuisse pati et crucifigi.

ET INSINUANS, — παρατιθέμενος, id est *proponens, explicans, ostendens*; Pagninus et Tigurina, *allegans*; alii, *componens* et *conferens* gesta et passiones Christi cum verbis Prophetarum, qui illa ipsa prædixerunt, sed occultius et obscurius. Noster solertius et profundius vertit, « insinuans, » ob causam jam dictam : forte etiam legit παρεντιθέμενος, id est inferens, interjiciens, obiter et quasi per parenthesin insinuans. Sic S. Petrus, *Epist.* I, cap. v, vers. 5, ait : « Omnes autem invicem humilitatem insinuate, » id est in sinum immittite quasi occulte et aliud agendo, utpote invitis et reluctantibus. Sic Rhetores utuntur insinuatione, præsertim in re odiosa, ut judicum, vel auditorum animos aversos sibi concilient; et quasi aperiant, de qua Cicero, lib. I *De Invent.* : « Insinuatio, ait, est oratio quadam dissimulatione et circuitione obscure subiens auditoris animum. » Et ut Servius, in XI *Æneid.* : « Est callidus et subtilis aditus ad persuadendum. » Sic insinuare se in amicitiam alterius dicitur is qui non recta, sed per quosdam sinus et diverticula latenter in amicitiam ingreditur, et quasi irrepit.

ET QUIA HIC EST JESUS CHRISTUS QUEM, etc., — *q. d.* Quia hic scilicet Christus, ita celebratus in Scripturis et exspectatus a Patribus, non est alius quam Jesus Christus, quem ego annuntio vobis. Aut, ut Græca : « Quia hic est Christus, » nimirum « hic Jesus quem ego annuntio vobis. » Judæi enim negant Jesum esse Christum, sive Messiam, quem dicunt venturum in fine mundi. Alii ex eis fingunt duos Christos : unum pauperem, patientem et afflictum, et hunc esse nostrum : unde R. Jacob, in *Collectaneis e Thalmud,* dicit quod Christus hic sederat Romæ inter pauperes, miser et dolens (uti refert Lyranus, lib. *Contra Judæos*); alterum nobilem et splendidum instar Salomonis; hunc fore Messiam Judæorum, et venturum in fine mundi. Ita ludiones isti nugantur, aut somniant, cum ex adverso Scripturæ, veteres Rabini, et Patres omnes, unum tantum commemorant Messiam; sive Christum, scilicet Jesum a Judæis crucifixum.

Vers. 4. 4. ET QUIDEM EX EIS (Judæis, et de quibus sermo præcessit) CREDIDERUNT, etc., ET DE COLENTIBUS, GENTILIBUSQUE MULTITUDO MAGNA. — « Colentes » hic vocantur proselyti, puta Gentiles ad Judaismum conversi : opponuntur enim Judæis gente et genere, ac Gentilibus in gentilismo viventibus. Dicit ergo ex Judæis aliquos fuisse conversos, ex proselytis vero et Gentilibus multos : ita Beda, Hugo, Glossa, Lyranus et Carthusianus. Græci codices et Syrus faciunt hunc versum bimembrem, non trimembrem : eosdem enim faciunt Gentiles et colentes. Sic enim habent : « Et de colentibus Gentilibus multitudo magna, » ut colentes vocentur pii et religiosi Gentiles unum Deum colentes. Unde Syrus vertit, *multique ex Græcis illis qui timebant Deum.* Quocirca Apostolus postea scribens *ad Thessalon.*, eorum in credendo promptitudinem, alacritatem et constantiam dilaudat. Sic enim scribit, I *Thessal.* I et II : « Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed in virtute et Spiritu Sancto, et plenitudine multa, sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos. Et vos imitatores nostri facti estis, et Domini, excipientes verbum in tribulatione multa cum gaudio Spiritus Sancti, ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia et in Achaia, » etc. Vide ibi dicta.

Colentes qui?

5. ZELANTES AUTEM JUDÆI, — « increduli, » ut addunt Græca; et, ut Syrus, *scelerati.* Vide Paulum Judæorum horum zelum, invidiam et pravitatem describentem, I *Thessal.* II, 14 et seq. Vers. 5.

ASSUMENTESQUE DE VULGO VIROS QUOSDAM MALOS. — Pro *de vulgo*, Græce est τῶν ἀγοραίων, id est *ex circumforaneis* : ita Tigurina et Erasmus. Porro circumforaneos vocat eos qui in foro versari solent, ait Vatablus, quos proinde Pagninus vocat *forenses*, quales sunt vendentes et ementes, ad hæc bajuli, homines inertes et otiosi, item pauperes qui herum quærunt suamque operam ad omne vel fas vel nefas offerunt, quales multi sunt e vulgo in civitatibus amplis, uti erat Thessalonica. Nam, ut ait Sallustius in *Jugurtha* : «Egentissimo omnia cum pretio honesta videntur.» Et Silius Italicus, lib. XIII : « Sceleri proclivis egestas. » Divinius vero Salomon, *Prov.* XXX, 9 : « Mendicitatem, inquit, ne dederis mihi, ne egestate compulsus furer, et perjurem nomen Dei mei. »

Porro multi Thessalonicæ erant inertes et otiosi, inde pauperes, inde inquieti, turbulenti, rapaces et fures. Quare hanc eorum inertiam otiumque acriter castigat Apostolus, II *Thessal.* III, 7 et seq. Præclare Diogenes Cynicus, apud Laertium, lib. VI, « Otiosorum negotium dicebat esse amorem et cupiditatem; » quod hic affectus potissimum occupet otio deditos. Ita enim fit ut, dum otio indulgent, in rem negotiosissimam, qualis est cupiditas et desiderium rei alienæ incidant. Et Appius Claudius, teste Valerio Maximo, dicebat « longe melius populo Romano committi negotium quam otium; » quia turba bellis excitatur ad virtutem, in pace et otio defluit ad voluptates et luxum, ex quibus nascitur seditio, cædes, rapinæ et reipublicæ exitium. Otii malum.

MALOS. — Græce πονηρούς, id est *pravos, nebulones, flagitiosos*; item, *egenos, inopes, miseros, ærumnosos.* Improbitas, ait Chrysostomus, hom. 7 *in Acta,* dicitur πονηρία, eo quod πόνον, id est laborem et molestias mille auctori afferat. Adde quod sæpe oriatur ex πενίᾳ, id est ex paupertate et inopia, uti jam dixi. Idipsum verbo et exemplo docuit Bulas, famosissimus latro, qui sub Severo Imperatore, per totam Italiam comparata manu

sexcentorum latronum, biennio maximas prædas egit. Cum autem centurionem vitæ suæ insidiantem cepisset, eumdem, raso capite, ad Severum Imperatorem remisit dicens : « Nuntia dominis tuis, ut servos suos alant, ne latrocinentur. » Habebat enim Bulas multos apud se Cæsarianos, partim exigua mercede conductos, partim nullo stipendio; ita Xiphilinus in *Vita Severi*.

Assistentes domui, — ut in eam vi facta irrumperent, ex eaque in populum producerent eos, scilicet Paulum et Silam. Unde Græce est ἐπιστάντες, id est *adorti domum*, sive *urgentes, instantes et imminentes domui*; ita Tigurina, Pagninus, Vatablus et alii.

Jason quis ?

Jasonis, — apud quem hospitabantur Silas et Paulus. Unde Beda censet hunc Jasonem fuisse Christianum, nimirum conversum a Paulo, per tria sabbata in synagoga Thessalonicensi disputante de Christo e Scripturis, vers. 2. Videtur hic Jason esse idem de quo Apostolus, *Rom.* XVI, ait : « Salutat vos Timotheus adjutor meus, et Lucius et Jason, et Sosipater, cognati mei. » Videtur enim Jason cum Paulo Thessalonica ivisse Corinthum, unde Paulus scripsit ad Romanos anno Christi 58 : ita Baronius, Genebrardus, in *Calendario Græcorum*, quod Psalmis præfixit; Sixtus Senensis, lib. II *Biblioth.*, et alii. Quod si verum est, patet hunc Jasonem fuisse Christianum, Pauli cognatum, discipulum et familiarem. Rursum hic Jason videtur esse is qui ascriptus catalogo Sanctorum legitur in *Martyr. Romano*, die 12 julii, his verbis : « In Cypro S. Jasonis, antiqui discipuli Christi, » nam alium Jasonem Christianum sanctumque, illo ævo nunquam legimus, nisi hunc. Ex quibus verbis probabiliter conjiciunt auctores jam citati, hunc Jasonem eumdem esse cum Mnasone, de quo *Actor.* XXI, 16, dicitur : « Adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum. » Hæc enim verba plane consentiunt cum verbis Martyrologii, nisi quod pro Jasone vocent eum Mnasonem; sed nonnulla exemplaria pro Mnasone legunt Jasonem. Unde liquet Jasonem fuisse oriundum e Cypro, domum tamen habuisse tam Thessalonicæ, quam Hierosolymæ. *Menologium Græcorum* 29 aprilis, et Dorotheus, in *Synopsi*, asserunt Jasonem fuisse Episcopum Tarsensem; Hippolytus vero, lib. *De 72 Discipulis*, eis annumerat Jasonem facitque Episcopum in Syria. Baronius tamen, in *Martyr.*, die 12 julii, Jasonem illum Martyrologio ascriptum censet esse eumdem cum Mnasone, *Actor.* XXI, 16, fuisseque Episcopum Tarsensem, diversum vero ab hoc Jasone Thessalonicensi, qui fuit Pauli hospes et discipulus. Utrumque est probabile : nihil enim hic est certum et evidens.

Quærebant eos producere in populum. — Ut scilicet a populo, per Judæos concitato et furente, lapidarentur, vel male mulctarentur Paulus et Silas. Vides hic morem Judæorum similem esse mori hæreticorum, qui per tumultus populi expellunt Catholicos vel urbe, vel senatu : quia sciunt, si ex jure et veritate causam suam quiete agerent in tribunali, apud judices se causa casuros.

Vers. 6.

6. Trahebant Jasonem — tumultuarie; ut tumultu furentis populi eum opprimerent apud primores civitatis. Quare minus recte vertit Syrus, *litem intendebant Jasoni* : tumultu enim res agebatur a Judæis, non lite judiciali, esto id prætenderent; idcirco enim ad principes urbis, quasi ad judices traxerunt eum.

Et quosdam fratres, — puta Christianos.

Quoniam, — quod : hoc enim est ὅτι.

Hi (scilicet sunt) qui urbem concitant. — Græca pro *urbem* legunt οἰκουμένην, id est *orbem*, sive *totam terram*. Sic et Syrus, Complutenses, Clarius, Vatablus et alii. Sed eodem res redit : per orbem enim intelligunt urbem vastam et amplam hyperbolice, *q. d.* Hi sunt qui tota urbe turbas movent et totum populum ad seditionem concitant. Sic Pharisæi de Christo prædicante in sola Judæa dicunt, *Joannis* XII, 19 : « Totus mundus post eum abiit. » Et Athenæus, lib. I, Romam vocat « mundi populum. » Romanæ enim urbis populus videtur esse orbis totius, quia e toto orbe Romam confluxit. Potest tamen Græca lectio alium commodiorem habere sensum, *q. d.* Hi sunt qui ubique in orbe concitant tumultus, atque huc etiam venerunt ut eosdem suscitent. Alioqui si legas cum nostro *urbem*, tunc id quod additur, *et huc venerunt*, sic accipe, *q. d.* Sunt extranei et advenæ, non cives et indigenæ : unde ab eis quasi incognitis, novatoribus et turbatoribus omni modo nobis cavendum est. Reddunt enim eos suspectos, dicendo quod aliunde venerint sintque extranei, ignoti, errones et vagabundi.

Vers. 7.

7. Quos suscepit, — ὑποδέδεκται, id est *clanculum et furtim excepit*, quasi facinorosos, novatores et turbatores; ita Tigurina, Pagninus, Gagneius et alii.

Regem alium dicentes esse, Jesum. — Crassa hæc calumnia est; aliqua enim specie id Christo vivo objicere potuerunt Pharisæi, *Joan.* X, 1, at non Christo mortuo jam in cœlis regnante, qui e terra et humanis sublatus, omnia hæc sub pedibus velut exilia despicit et calcat, quemque edicta Cæsaris ligare et tangere nequeunt (1).

Vers. 8.

8. Concitaverunt autem plebem. — Hæc enim movetur solo nomine novi regis, sive tyranni, qualem hic criminabantur esse Christum, nec apprehendit, aut quærit an is vivus sit, an mortuus, an in terra, an in cœlo; forte etiam cogitabant e cœlo posse redire in terram, ut eam totam occupet, eique dominetur, præsertim quia hoc tempore regnabat Claudius Imperator, qui timi-

(1) « Regem alium, » scilicet a Cæsare, qui se *mundi dominum* dicebat, et apud Græcos κύριος et βασιλεύς audiebat. Christiani vero Jesum quoque vocabant κύριον, non Judææ tantum, de quo apud Pilatum accusatus Jesus fuerat, sed totius humani generis.

dissimus ad solas umbras et rumusculos novi regni et tyramidis totus percellebatur, uti fuse narrat Suetonius in ejus Vita, cap. XXXV et XXXVI.

Vers. 9. Satisfactio quadruplex

9. ET ACCEPTA SATISFACTIONE. — Qualis ea fuerit Scriptura non narrat. Syrus explicat, aitque fuisse fidejussores: «Sed acceperunt, inquit, fidejussores a Jasone,» qui scilicet fidejuberent eos fideles fore Cæsari et Romano Imperio, nihilque novi contra illud moturos, ait Cajetanus. Budæus vero, et ex eo Gagneius et Sanchez per *satisfactionem* accipiunt satisdationem, id est fidejussionem, qua Jason seipsum pro Paulo sponsorem dedit, vel sistendi illum tribunali, vel pro eo satisfaciendi, si in aliquo deliquisse convinceretur. *Tertio,* Dionysius et Lorinus per *satisfactionem* accipiunt excusationem et purgationem, qua Jason ostenderit Paulum non esse seditiosum, nec inducere novum regem terrenum, puta Christum, utpote qui jampridem sit mortuus, cujusque regnum sit spiritale, non corporale, *q. d.* Cum Jason sufficienter satisque ostendisset Paulum non concitasse turbas, dimissus est. *Quarto,* Petrus Alexandrinus, serm. *De Pœnitentia,* per *satisfactionem* accipit mulctam, puta pecuniam, quam Jason pro se redimendo dederit. Verum hoc parum videtur probabile; nec satis dignum generositate et integritate Pauli et Evangelii. Priores ergo sententiæ sunt probabiliores. Miratur Chrysostomus Jasonis virtutem, qui se caputque suum pro Paulo periculo objecerit.

Vers. 10.

10. BEROEAM. — Urbs est Macedoniæ, non longe a Pella, Alexandri Magni patria (1).

IN SYNAGOGAM JUDÆORUM INTROIERUNT. — Mirare hic animos zelumque Pauli: a Judæis enim iterum et tertio male mulctatus, ad eos rursus ingreditur; non cedit persecutionibus, sed fortior iis exurgit, «ac vehementius in adversarios fertur, et incrementa persecutionis majoris illi fiunt causa constantiæ, instar flammæ, quæ vento agitata magis inardescit,» ait S. Chrysostomus, hom. 7 *De Laudibus S. Pauli.* Ita certat virtus cum vitio, amor cum odio, beneficentia cum maleficiis: certat et vincit. Hic est mos amantis, hic animus fortis et generosi, ut sibi dicat: «Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.» Præclare S. Bernardus, epist. 156 *ad Eugenium Pont.*: «Legi, ait, apud quemdam sapientem: Non est vir fortis, cui non crescit animus in ipsa rerum difficultate. Ego autem dico: fideli homini magis est inter flagella fidendum.»

Vers. 11.

11. HI AUTEM, — *q. d.* Berœa erat nobilior Thessalonica, et cives Berœenses erant nobiliores Thessalonicensibus: ita S. Chrysostomus, Gagneius et Vatablus. At vero aptius Syrus, Lyranus, Hugo et Cajetanus, hæc restringunt ad Judæos, de quibus proxime præcessit, *q. d.* Judæi Berœam habitantes erant nobiliores Judæis habitantibus Thessalonicæ: his enim solis competit id quod sequitur, «Quotidie scrutantes Scripturas;» hæ enim propriæ erant Judæorum, non Gentilium. Idem confirmat vers. 12, ut ibi patebit.

NOBILIORES, — id est nobilissimi, tum genere et prosapia, tum generositate et indole. Sæpe enim nobilitas generis secum affert nobilitatem animi, puta magnanimitatem, sinceritatem, civilitatem, probitatem, humanitatem, liberalitatem: ita Chrysostomus, Œcumenius, Lyranus et alii. Dicit hoc Lucas, ut ostendat Berœenses nobili indole præditos, magis fuisse dociles, magisque capaces et promptos ad capessendam doctrinam Evangelii. Unde de iis subdit.

QUI (scilicet Berœenses, non Thessalonicenses) SUSCEPERUNT VERBUM (Evangelii prædicatum a Paulo) CUM OMNI AVIDITATE. — Græce προθυμίας, id est *cum animi promptitudine,* sive *libenter et propensis animis.*

SCRUTANTES SCRIPTURAS. — Non enim tenebantur credere, imo prudenter credere non poterant initiis Evangelii, et Paulo novo prædicatori, novum Deum annuntianti, nisi re examinata comperissent, hanc prædicationem esse consonam verbo Dei et oraculis Prophetarum. Quocirca idem de se dixit Christus Judæis, *Joan.* V, 39: «Scrutamini, ait, Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam habere æternam: et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.» Secus est jam cum Evangelium et fides primitus sat superque examinata, tot sæculis probata et recepta est; et tamen etiamnum possumus scrutari Scripturas, non ut fidem examinemus, sed ut in ea nos confirmemus ejusque mysteria melius et profundius penetremus, nobisque et aliis imprimamus; imo idipsum duntaxat fecisse Berœenses est verisimile. Jam enim susceperant verbum Dei cum omni aviditate: non ergo scrutabantur Scripturas, ut primitus crederent, sed ut in fide suscepta se confirmarent, singula Scripturarum testimonia de Christo a Paulo citata examinando, et cum dictis Pauli conferendo. Quare perperam hæretici contendunt ex hoc loco, hæreses suas esse examinandas ad Scripturas. Cum enim constet eas esse hæreses, id est errores, fidei et traditioni Patrum repugnantes, non examinandæ, sed illico damnandæ et explodendæ sunt.

Vers. 12.

12. ET MULTI QUIDEM CREDIDERUNT EX EIS, — scilicet Judæis Berœensibus: hos enim opponit Gentilibus mulieribus et viris, quorum pariter non pauci crediderunt in Christum. Vide dicta initio vers. 11.

Vers. 14.

14. UT IRET USQUE AD MARE. — Græce, ὡς ἐπὶ θάλασσαν, id est *quasi ad mare*: noluerunt enim fratres, ait Cajetanus, ut Paulus aperte fugeret, sed declinaret, tanquam iturus ad mare. Verum Noster pro ὡς, id est *quasi,* legit ἕως, id est *usque.* Nam hoc itinere perrexit continue Paulus, et pervenit Athenas (2).

(1) Hodie vocatur *Veria,* vel *Kara-Veria.*

(2) Rectius: ὡς ἐπὶ, *versus ad;* nam ὡς cum ἐπὶ h. l.

SILAS AUTEM ET TIMOTHEUS REMANSERUNT IBI, — ut Berœensibus fidei avidis fidem annuntiarent, et eos qui jam crediderunt in ea confirmarent. Solius enim Pauli, quasi choragi, caput petebant Judæi.

Vers. 15. 15. QUI AUTEM DEDUCEBANT PAULUM, — tum honoris, tum securitatis causa, ne quas insidias, vel periculum a Judæis subiret. Hoc enim est Græcum καθιστῶντες, id est « comitatu suo eum confirmantes et securitatem præstantes. » Id etiamnum faciunt suis prædicatoribus ferventes Catholici in Anglia, Hollandia, Japonia, India.

ATHENAS, — ubi erat schola eloquentiæ et sapientiæ, ac consequenter Poetarum, Oratorum et Philosophorum multitudo, insuper idolorum abundantia, idque patet ex Poetarum de suis diis præconiis et encomiis. Unde Theodoretus, *De Curan. Græc. affect.*, primatum idololatriæ inter cunctas orbis urbes Athenis defert, idemque insinuat Paulus, vers. 16 et 22. Nunc Athenæ sepultæ jacent, et in vicum redactæ. Erat ergo Athenis Apostolo magna messis, præsertim quia ex Athenis quasi ex capite sapientiæ, in reliquam Græciam erat derivanda. Unde celeriter eo vocavit adjutores suos, Silam et Timotheum. Hinc Tertullianus, lib. *De Anima*, cap. III, Athenas vocat linguatam civitatem, aitque ibi caupones fuisse sapientiæ et facundiæ. Græci vero eam vocant Ἑλλάδος Ἑλλάδα, id est *Græciæ Græciam*; sicut Athenæus, lib. I *Dipnosophist.*, Romam vocat ἐπιτομὴν τῆς οἰκουμένης, id est *compendium*, sive *urbem orbis*.

Athenæ quantæ?

Vers. 16. 16. INCITABATUR SPIRITUS EJUS IN IPSO, — παρωξύνετο, id est *irritabatur*, *excandescebat* : ita Pagninus, Tigurina et Vatablus; Syrus, *mœrore afficiebatur;* S. Augustinus, lib. I *Contra Crescent.*, cap. XII, legit, « irritabatur Spiritu Sancto intra se, » *q. d.* Æstuabat Pauli animus, hinc dolore et compassione tam doctæ et tam cæcæ miseræque civitatis; inde desiderio et zelo eam juvandi, erudiendi et salvandi; aliunde ira et indignatione in idololatriam, ejusque auctorem diabolum. Sic Jeremias, cap. XX, 9, de sermone Dei ait : « Et factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, et defeci ferre non sustinens. » Ubi S. Hieronymus : « Conceptus animo sermo divinus, ait, nec ore prolatus ardet in pectore. Unde Paulus Athenis videns idololatriæ deditam civitatem tota mente fervebat. »

Vers. 17. 17. COLENTIBUS, — proselytis, ait Chrysostomus, hoc est, Gentilibus ad Judaismum conversis, aut suæ salutis et vere religionis studiosis.

IN FORO. — Syrus, *in platea*. Ita primi Societatis nostræ Patres et fundatores, instar Pauli in plateis et foris concionabantur, uti etiamnum Romæ faciunt nostri, spiritus patrum suorum asseclæ et æmuli; magno confluxu et fructu.

ut alias cum εἰς vel πρὸς, fere pleonastice ponitur, ut ὡς ἐπὶ sit idem quod ἕως, *usque ad*. Similia habent Ælianus et Diodorus Siculus.

Vers. 18. Epicurus qualis? 18. QUIDAM AUTEM EPICUREI. — Epicurus, Xenocratis discipulus, puer 14 annorum philosophari incipiens in hortis, omne bonum et felicitatem hominis ponebat in voluptate. Hinc negabat numen et providentiam Dei : quocirca plurimos habuit sectatores; esto enim a nonnullis frugalis fuisse dicatur et parcus, a pluribus tamen voluptuarius nuncupatur et porcus, ait S. Augustinus, *De Utilit. credendi*, cap. IV. Unde illud Horatii : « Epicuri de grege porcus. » Negabat enim animæ immortalitatem, et consequenter resurrectionem, dictitabatque : « Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas. » Unde Sidonius, in *Epithalamio Polemii* : « Ast Epicureos eliminat undique virtus. » Timocrates apud Laertium, lib. X in *Vita Epicuri*, asserit Epicurum bis quotidie præ crapula vomere solitum, ideoque corpore miserabiliter affectum, sic ut per multos annos e lecto surgere non posset : minam quotidie in mensam impendisse; tandem calculo obiisse. Nausiphanes Epicurum ob crapulam appellabat pulmonem, et indoctum, et circumscriptorem, et scortum. Porro natus est Epicurus 3 anno CIX Olympiadis, 7 annis postquam mortuus est Plato : vixit 72 annos.

Axiomata Epicuri. Hæc ejus axiomata recenset Laertius : « Quod beatum est et immortale, id neque ipsum negotii quidquam habet, neque alteri exhibet, ut neque ira, neque gratia moveatur : in quo enim ejusmodi insunt, omne hoc imbecillum est. » Unde inferas Deum non curare res humanas, nec malos punire. « Mors nihil ad nos pertinet. Quod enim dissolutum est, id sensus est expers; quod vero sensus est expers, nihil ad nos pertinet. » Unde colligas animam post mortem nil sentire, unaque cum corpore interire. « Felicitatem sitam esse in voluptate : hanc enim esse initium et finem bene vivendi vitæque beatæ. Mundos esse innumerabiles, eosque ex atomis inter se coeuntibus coaluisse : atomos ergo esse principium rerum omnium, esseque infinitas; » quod hausit a Democrito suo magistro. Unde S. Augustinus, lib. III *Contra Academicos*, cap. X : « Quomodo, inquit, inter Democritum et superiores physicos, de uno mundo et innumerabilibus litem dijudicabimus, cum inter ipsum hæredemque ejus Epicurum, concordia manere non potuerit? Nam iste luxuriosus, cum atomos quasi ancillulas suas, id est corpuscula quæ in tenebris lætus amplectitur, non tenere viam suam, sed in alienos limites passim et sponte declinare permittit, totum patrimonium etiam per jurgia dissipavit. » Itaque Paulo et Christianis acre semper contra Epicureos fuit certamen καὶ ἄσπονδος πόλεμος.

ET STOICI. — Philosophi fuere ita dicti a στοά, id est porticu, in qua docere et disserere solebat Zeno eorum parens, severi et rigidi, ideoque Epicureis oppositi. Unde Cicero *pro Murena* : « At enim, ait, agit mecum austere et stoice Cato. »

Stoicorum paradoxa.

Stoicorum paradoxa, et errores Paulo convellendi fuere hi. *Primus*, fatum esse, omniaque regi fato : fatum ergo esse Deum. Deum itaque tollebant Deique providentiam, et pro Deo substituebant fatum ac naturam : omnia enim fluere censebant naturæ cursu et necessitate. Naturam, inquit Lactantius, lib. III, cap. XXVIII, dixerunt esse rerum omnium matrem, quasi dicerent omnia sua sponte esse nata. Præclare S. Eucherius, epist. *ad Valerianum;* sub finem : « Fatum non esse, ait; interrogent Gentes vel leges suas quæ utique non puniunt, nisi factorum voluntatem. » Factum ergo cujusque elidit fatum; puta libertas necessitatem.

Secundum.

Secundus : virtutem, in qua summum bonum ponebant, esse in potestate et industria cujusque; unde non esse eam petendam a Deo, utpote quæ sita sit in arbitrio hominis : quare cuique in sua virtute esse gloriandum : ita S. Augustinus, tom. VI, tract. *De Epicur. et Stoicis,* cap. IV et sequent. Docebant ergo sapientem sibi sufficere, ac se solo contentum esse : eum solum esse divitem, liberum, regem, beatum, impeccabilem, apathem, imperturbabilem et Deo parem. Vide Justum Lipsium, *Manuductio ad Stoicam Philosophiam,* lib. III, cap. XIV.

Tertium.

Tertius : omnes virtutes esse pares et omnia vitia paria; ac qui unum habet, vel vitium, vel virtutem, omnia et omnes cæteras habere. Rursum vitia, Dei providentia existere, ad varietatem et ornamentum universi; ita Cicero in Paradoxis, et Plutarchus contra Stoicos.

Quartum

Quartus : non esse ignoscendum reo qui offendit, non esse miserendum, eo quod misericordia sit passio et ægritudo animi, quæ in sapientem non cadit, quodque justitiæ suus dandus sit locus, ut rei puniantur. Unde Cicero *pro Murena* ex Stoicis ait, « neminem misericordem esse nisi stultum et levem. » Et Seneca, lib. II *De Clementia,* cap. IV, damnat misericordiam quasi vitium. Et cap. VI : « Misericordia, ait, vicina est miseriæ, habet enim aliquid trahitque ex ea. Misericordia vitium est animarum nimis miseriæ faventium. » Vide Lipsium loco citato, cap. XIX.

Quintum.

Quintus : sapientem sumere aliquando mortem posse, imo decere et debere, ne scilicet misere vivat. Unde Seneca, in *Ajace* : « Aut honeste vivere, aut statim mori generosum oportet. » Ita Cleanthes Stoicus, ulcere in ore nato, cum suasu medicorum cibo abstinuisset ad biduum, meliusque jam factum esset, illis ad cibum revocantibus, abnuit, « nec majore viæ parte confecta, esse rediturum » asseruit. Ita inedia obiit. Zeno ipse 98 annos natus, cum valens et integer e schola veniens pedem offendisset lapsusque esset, manu terram pulsans, illud Euripidis occinuit : « Venio, quid appellas me ? » Vide Senecam Philosophum, lib. III *De Ira*, cap. XV, et *epist.* 70. Idem, in *Sentent.*: « Bona, ait, mors est homini, vitæ quæ extinguit mala. » Unde ipse moriens, uxorem suam mori volentem secum, eam ferro incidi permisit, et ad id animavit.

Sextum.

Sextus : omnes deos mortales esse, excepto Jove; et in Jovem transituros : sic in conflagratione mundi, sol, inquiebant, lunam et cæteras stellas in se transmutabit : ita Plutarchus, lib. *Contra Stoicos*. Ubi etiam addit : Stoici Deum aiunt esse corpus mente præditum, mentemque in materia versantem; non simplicem esse, neque purum, sed ex alio et per aliud esse pronuntiantes. Vide eumdem, lib. *De Stoicorum repugnantiis*.

Septimum.

Septimus : Deum esse spiritum et animam mundi. Itaque spiritum qui vegetat mare, esse et vocari Neptunum; qui terram, Cererem; qui aera, Junonem; qui vites; Bacchum; qui oleas, Minervam; qui solem et sidera, Apollonem; qui herbas et pharmaca, Æsculapium; qui linguas, Mercurium; qui æthera, Jovem : ita Plutarchus, lib. *De Iside* et *Osiride*. Quia enim videbant res omnes spiritu et calore nasci, foveri et crescere; hinc hunc spiritum et calorem, quem vocarunt ignem, censuerunt esse æternum et increatum rerum omnium principium et causam, ideoque esse Deum. Idem ante Stoicos censuit Hippocrates, *De Princip.* : « Videtur mihi, inquit, quod calidum, sive ignem dicimus, immortale esse, et intelligere omnia, et videre, et audire, et scire omnia præsentia et futura. » Quid absurdius dici potest ? nam æternitatem, sensum, intellectum, scientiam et præscientiam tribuit igni. Hinc Possidonius apud Stobæum, Deum definit esse spiritum igneum : « Deus, ait, est spiritus intelligens et igneus, formam ipse non habens, sed in omnes se vertens, et omnibus assimilans. » Et Democritus : « Deus, ait, est mens in igne sphærico. » Et Athenagoras : « Deus est, inquit, fervens substantia juxta Stoicos. » Et Pythagoras de Stoicis prognatus censuit, ait Cicero, lib. I *De Natura deorum*, « Deum esse animum, per naturam rerum omnium intentum et commeantem. »

Octavum.

Octavus : mundum esse animal animatum, vivum et rationale : ratione enim regi, spiritu vegetari et irrigari. Denique mundum esse Deum. Audi Manilium, lib. I :

> —— Vivere mundum,
> Et rationis agi motu, cum spiritus unus
> Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem
> Omnia pervolitans, corpusque animale figuret.

Et rursum :

> Qua pateat mundum divino munere verti,
> Atque ipsum esse Deum.

Et Seneca, Stoicorum acutissimus, *epist.* 97 : « Totum, ait, hoc quo continemur, et unum est, et Deus est; et socii ejus, et membra sumus; » quem refutat Lactantius, lib. VII, cap. III : « Si hæc omnia, inquit, quæ videmus, Dei membra sunt, jam insensibilis ab his constituitur Deus. »

Quin et Varro, Romanorum doctissimus, idem censuit. Audi S. Augustinum, lib. VII *De Civit.*, cap. VI : « Varro, ait, de naturali Theologia proloquens, dicit Deum se arbitrari animam mundi, et hunc ipsum mundum esse Deum. »

Philosophi athei. Ex dictis liquet, tam Stoicos, quam Epicureos, habuisse suos atheos ; et in re fuisse atheos, imo polytheos, ideoque magis atheos. Qui enim plures deos ponit, hic unum Deum verum, qui solus est, e medio tollit. Hi aliique errores Stoicorum et Epicureorum convellendi erant Paulo, docendo omnem nostram virtutem, bonum et salutem consistere in Christo crucifixo, cujus gratia et potentia resuscitandi simus in vitam immortalem et beatam ; ideoque eum solum esse mediatorem Dei et hominum, eorumque salvatorem : cujus proinde doctrina et vita sobria, casta, justa, pia et sancta nobis sit capessenda.

Moraliter, de pernicie voluptatis. Moraliter : ita hodie nulli magis Christianæ disciplinæ et virtuti adversantur, quam Epicurei, id est voluptuarii et deliciis carnis immersi ; ac Stoici, id est arrogantes, suæ sapientiæ et judicio præfidentes, quales sunt hæretici. Unde experientia constat hæresiarchas omnes fuisse Epicureos vel Stoicos, id est ventrosos et venereos, vel superbos ; ideoque in hæresim esse prolapsos. Nunquam enim hæresis est primum peccatum, sed alia ei sunt prævia, quæ hominem ad hoc malorum barathrum sensim deducunt. Apposite Barlaam, apud Damascenum, in *Histor.* cap. XII, Josaphat regi dat parabolam monocerotis, id est mortis, qui hominem insequitur : ille fugiens apprehendit arborem, in qua modicum est mellis, id est voluptatis ; quo se pascens, in subjectum barathrum, puta gehennam, corruit :

> Heu ! quam dulce malum mortalibus additum,
> Mellis dulcis amor !

Et Boëtius, lib. III, metro 7 :

> Habet omnis hoc voluptas,
> Ubi grata mella fudit,
> Fugit et nimis tenaci
> Ferit icta corda morsu.

Quocirca Deus Judæis in sacrificio vetuit mel, ut dixi *Levit.* II, 11.

Vere S. Bernardus, serm. 30 *in Cant.* : « Epicurus, ait, voluptatem, Hippocrates autem bonam valetudinem præfert ; Christus vero utriusque contemptum prædicat, dicens : Qui amat animam suam, perdet eam. Perdet, vel ponendo eam ut martyr, vel affligendo ut pœnitens. Quanquam genus martyrii est, spiritu facta carnis mortificare, illo nimirum quo membra cæduntur ferro, horrore quidem mitius, sed diuturnitate molestius. » Quin et Seneca, lib. II *De Vita beata*, VII : « Altum quidam, inquit, est virtus, excelsum et regale, invictum, infatigabile ; voluptas, humile, servile, imbecillum, caducum, cujus statio ac domicilium fornices et popinæ sunt. Virtutem in templo invenies, in foro, in curia, pro muris stantem, pulverulentam, coloratam, callosas habentem manus : voluptatem, latitantem sæpius, ac tenebras captantem. »

DISSEREBANT CUM EO, — συνέβαλλον, id est *congrediebantur et conflictabantur cum eo.* Ita Pagninus, Vatablus et Tigurina.

Spermologus quis? QUID VULT SEMINIVERBIUS. — Græce eleganter dicitur σπερμολόγος, id est *spermologus, verbisator,* puta *seminator verborum,* uti legit S. Augustinus, tract. *Contra Epicur. et Stoicos* ; Œcumenius censet alludi ad σπερμολόγον, avem quamdam vilem e genere graculorum, quæ semina colligit, quam proinde vertere et vocare possis *seminilegam*, de qua Aristoteles, lib. VIII *Histor. animal.*, cap. III. Unde Eustathius, in *Odyss.* lib. V, censet ab hac ave vocari spermologos, homines inopes et abjectos, qui in foro colligunt grana e saccis excidentia et neglecta, indeque victitant. Proprie Epicurei Paulum hic vocant spermologum, id est verbosum, garrulum, qui nil nisi verba effutiat, et ad quæstum quidvis garriat, uti faciunt rabulæ forenses et agyrtæ, sive circumforanei, qui suas nugas verbis appretiant et venditant. Vere S. Augustinus, loco paulo ante citato : « Dictum est quidem, inquit, ab irridentibus, sed non respuendum est a credentibus : erat enim revera ille seminator verborum, sed messor morum. » Verba enim ejus non erant verba aerem ferientia, sed tela mentem sauciantia. Spermologi sunt prædicantes Hæreticorum, qui vere se vocant *ministros verbi*, quia reipsa non nisi verba dant, non Dei, sed diaboli.

Dæmon, id est sciens. NOVORUM (ξένων, id est *peregrinorum, novorum,* inauditorum, absurdorum,) DÆMONIORUM. — Syrus, *deos alienos prædicat iste.* Gentiles enim dæmones censebant esse deos minores. Porro cum sint calodæmones et cacodæmones, id est dæmones boni et mali (dæmon enim græce idem est quod sciens, ait Plato in *Cratylo* ; unde vocatur dæmon Socratis : licet Eusebius, lib. IV *Præpar.*, cap. III, nomen *dæmon* derivet a δειμαίνειν, id est *percellere, metum injicere* ; alii a δάσασθαι, id est *regere*, eo quod homines regant), hinc tam de bonis quam de malis hæc sententia accipi potest : ita Syrus, Vatablus et alii. Apuleius, apud S. Augustinum, lib. VIII *De Civit.*, cap. XVI : « Dæmones definit esse genere animalia, animo passiva, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. Horum vero quinque tria priora illis esse nobiscum communia, quartum proprium, quintum eos cum diis habere commune. » Sed duo ultima falsa sunt, æque ac primum, nisi per æterna accipias æviterna in futurum, non in præteritum.

QUIA JESUM ET RESURRECTIONEM ANNUNTIABAT. — Jesum, quasi Deum : ἀνάστασιν, id est *resurrectionem*, quasi deam, resurrectionis præsidem, quæ sibi devotos faceret a morte resurgere : ita S. Chrysostomus, Œcumenius et Sanchez. Sic enim Romani fortunam, felicitatem, salutem, ho-

norem, etc., colebant ut deas, quæ hæc suis cultoribus aspirarent. Vide S. Augustinum, lib. IV *De Civit.*, cap. XI et seq. Verum simplicius, *novorum dæmoniorum annuntiator est*, referri potest ad Jesum, quem annuntiabat Paulus; τὸ vero *seminiverbius*, ad resurrectionem. Gentiles enim cum lumine naturæ non caperent resurrectionem, eo quod ipsa sit supra naturam et miraculum, ac proinde per Dei omnipotentiam, non per vim naturæ futura; dicebant Paulum, eam prædicantem, serere verba, id est prædicare nugas, fabulas, res impossibiles, esseque impostorem, qui præsentia lucra captet, promittendo montes aureos in futura resurrectione, uti faciunt Bonzii apud Japones.

Vers. 19. Areopagus quis? 19. AD AREOPAGUM DUXERUNT.—*Areopagus* Græce idem est quod Martis vicus, Martia curia; Ἄρης enim vocatur Mars. Græce est ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον, id est *ad Martium vicum;* sicut Romæ erat campus Martius. Athenæ enim distributæ erant in quinque pagos sive vicos, e quibus unus erat Areopagus, ita dictus a templo Martis, in quo primum judicium capitis actum fuisse scribit Plinius, lib. VII, cap. LV. Hoc enim Areopagi judicio nihil erat constantius, nihil severius, nihil fortius, ait Cicero, lib. I *ad Attic.*, epist. 9, ut tot Martes esse viderentur, quot erant judices. Hinc dicti sunt Areopagitæ, judices severissimi, qui in templo, vel juxta templum Martis judicabant. Nam cum Mars homicidii insimularetur, judicantibus duodecim diis in eo pago, sex sententiis absolutus est, ut tradunt Græci; cum enim pares erant sententiæ, absolvebatur reus, utpote cui in dubio et in pari favendum est potius quam actori : nam condemnandus est nemo, nisi convincatur esse reus et nocens.

Refellit hanc sententiam Varro apud S. Augustinum, lib. XVIII *De Civit.*, I. Unde Œcumenius et Isidorus Pelusiota, lib. X, *epist.* 91, ex Pausania tradunt, Martem eo loci accusatum a Neptuno de stupro, capitis damnatum fuisse, indeque dictum Areopagum. Demosthenes vero, orat. *Contra Aristoc.*, censet Areopagum dictum esse, quod in eo causæ Martiæ, de pugnis et homicidiis voluntariis, tractarentur; nam fortuitæ agebantur in Palladio tribunali. Institutum est Areopagi tribunal a Cecrope, ait Aristoteles, lib. II *Polit.*, et Eusebius, in *Chronico*, anno mundi 3694, semperque etiam sub Tyrannis perduravit. Solon vero decrevit Areopagitas esse rerum omnium speculatores et custodes: unde eos deligi voluit ex iis duntaxat, qui Archontes, id est principes et reipublicæ præfecti fuissent; ita Plutarchus, in *Solone*. Erant ergo Areopagitæ fama integerrimi, virtute spectatissimi et usu rerum perspicacissimi. Unde judicabant noctu in tenebris, ne reorum moverentur lacrymis et aspectu : qui proinde jubebantur simplicibus verbis causam enarrare, et ab omni verborum gestuumque fuco abstinere. Porro sententiam ferebant non loquendo, sed calculum, vel absolutionis, vel damnationis dando. Unde proverbium : « Areopagita taciturnior. » Quorcirca gravissimæ causæ toto orbe, etiam a Romanis, teste Gellio, lib. XII, cap. VII, ad Areopagitas judicandæ deferebantur, eorumque tanta erat gravitas et majestas, ut Aristides in *Panath.* asserat eorum sententias oraculis fuisse adæquatas, nefasque duxisse omnes, præ reverentia Areopagi, in ejus ridere conspectu. Unde et ter tantum in mense in Areopagum judicaturi conscendebant, nimirum quarto Calend., tertio et pridie. Hæc et plura Budæus, in *Pandectas*, lege ult., *De Sent.*

Ductus est ergo Paulus ad Areopagum, ut ibi quasi novæ religionis assertor judicaretur, et si reus esset, puniretur. Sic enim Socrates Athenis damnatus est ad mortem 281 sententiis, eo quod novos deos vel dæmones induxisset. Unde S. Chrysostomus : « Ad Areopagum, ait, duxerunt Paulum, non ut quippiam cognoscerent, sed ut punirent et suppliciis afficerent : ibi enim capitalia exercebantur judicia. » Sed Dei providentia hæc in contrarium vertit, fecitque ut magna dignitas Evangelio et religioni accresceret in Areopago, eo quod ibi eam probasset Paulus, adeoque judicem ipsum, puta Dionysium Areopagitam, ad eamdem convertisset.

Symboliter, Areopagus significat eos qui sincere et recte de re quapiam judicare volunt, debere induere animum virilem et martium, ut nulla cupiditate vel passione effeminari et corrumpi se sinant. Ideo enim feminæ sæpe de rebus male judicant; quia feminæ sunt, et passionibus aguntur, quæ rectum judicium obscurant. Nam, ut ait ille : « Femina aut amat, aut odit; » atque amor et misericordia in quam pronæ sunt feminæ, non minus judicium perturbant, quam odium et sævitia.

POSSUMUS. — Astute, civiliter et humaniter interrogant quasi postulando, dicuntque : « Possumus, » *q. d.* Placetne tibi hæc nova nobis edisserere ? mox deinde animum suum produnt, dum eum urgent, et vi pene responsum extorquent, dicendo : « Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse. »

Vers. 20. 20. NOVA, — ξενίζοντα, id est *peregrina*, puta peregrinam fidem, peregrinum Deum, peregrina dogmata; quæ Athenis inaudita, tu aliunde eo inducis et prædicas.

Vers. 21. 21. ET ADVENÆ HOSPITES. — Tigurina, *et qui illic versabantur hospites*, sive peregrini.

AD NIHIL ALIUD VACABANT, NISI AUT DICERE, AUT AUDIRE ALIQUID NOVI. — Sic et Plutarchus, tract. *De Garrulitate*, tradit Athenienses mire fuisse novorum avidos, datque exemplum tonsoris cujusdam, qui cum magnam Atheniensium in Sicilia acceptam cladem, quam ex servo inde fuga elapso cognoverat, relicta officina, primus in urbe annuntiasset, nec rumoris hujus tristis producere posset auctorem, ipse quasi eum confinxisset, rotæ alligatus ad publicum ludibrium fuit expo-

situs. Mox adfuere nuntii, qui ex ipsa clade profugerant : itaque omnes dissipati sunt ad suos luctus, miserum tonsorem rotæ alligatum relinquentes. Atque is sero solutus, e lictore quæsivit : « Audivissentne etiam de Nicia duce exercitus : quo is modo perierit? » Adeo inexpugnabile et inemendabile malum fit consuetudine, novorum aviditas. Idem, tract. *De Gloria Atheniensium*, ait eos plus in comœdias novitatis officinas, quam in bella insumere solitos : « Laco ille, inquit, non inepte dixit, graviter peccare Athenienses res serias in ludicrum impendentes, hoc est magnarum classium et exercituum commeatum et sumptus in theatrum prodigentes. » Hæc Plutarchus, qui vixit sub ævum S. Pauli et Lucæ, nimirum sub Domitiano Imperatore.

Moraliter contra curiosos.

Tales et hodie nonnulli sunt. Curiositas enim novi quippiam videndi, vel audiendi, hominibus innata est; nova enim placent, nova delectant. Et quia nova vera non semper suppetunt, hinc multi nova fingunt, nugasque et fabulas narrant, easque sæpe infames, quibus famam proximi lacerant eumque aliis ridendum objiciunt. Quare perniciosa est curiositas, æque ac verbositas. Quocirca Euclides rogatus, quales essent Dii, et qua re delectarentur? « Cætera quidem ignoro, inquit, at curiosos illis odio esse certo scio; » ita Maximus, *sermone* 21. Socrates semper de moribus disserebat, non de astris, aut de meteorologis: rogatus cur? Respondit : « Quæ supra nos, nihil ad nos. » Idem crebra usurpabat illud Homeri :

> Ædibus in nostris quæ prava, aut recta gerantur.

Ita Laertius in ejus Vita. Zeno adolescentem quemdam curiosius quiddam sciscitantem, adduxit ad speculum, utque se contemplaretur admonuit. Mox rogitavit, an videretur tali vultui convenire tales quæstiones proponere? Ita Laertius, lib. VII, cap. I. Dæmonax cuidam roganti, an mundus rotundus esset et animatus? « Vos, ait, de mundo solliciti estis, et vestram ipsorum immunditiem non curatis ;» ita Maximus, *serm.* 21. Narratur de Ægyptio bajulo, qui gestans quiddam velis opertum, cuidam sciscitanti quid portaret, sapienter respondit : « Ideo obvelatum est, ne scires : tu vero cur curiose vestigas quod occultatum est? » Gorgias audiens quemdam inepta quærentem, et alterum inepte respondentem, ait : « Uter stultior, qui mulget hircum, an qui cribrum supponit? » Argute quidam dixit Athenienses virtutem habere in labris, non in factis, ait Plutarchus in *Lacon.*, quia loquaces non sunt operosi. Unde qui multum garriunt, parum faciunt : animus enim eorum totus est in lingua, non in manu. Vide dicta in illud *Sophon.* cap. III, 18 : « Nugas qui a lege recesserant congregabo. » Sane tales sunt tempiperdæ, verbiperdæ, luciperdæ, auriperdæ et sæpe animæperdæ; quibus intonat Christus : « Dico vobis : Quoniam omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii, » *Matth.* cap. XII, vers. 36. Quid nova quæris, cum nil novi sit sub sole? *Eccles.* I, 10. « Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu, » ibidem, vers. 8. Celebre est exemplum Machetis apud Cassianum, lib. V *De Instit. renunc.*, cap. XXIX, qui in collatione spirituali longissima nunquam, sed in narratione otiosa et curiosa illico incidebat in somnum. Et cap. XXXI docet dæmonem facere, ut audientes spiritualia obdormiscamus, audientes fabulas exspergiscamur et attendamus.

Vers. 22.

22. Quasi superstitiosiores. — Mitigat reprehensionem *quasi*, et comparativus *superstitiosiores*; magis enim pupugisset, vocando eos in positivo superstitiosos. Syrus vertit, *video vos nimios esse in cultu dæmonum* : græce enim δεισιδαίμων est, qui δέδιε τὰ δαιμόνια, id est *timet dæmonia*, ait Œcumenius. Adde δεισιδαιμονίαν, æque ac superstitionem sæpe in bonum capi pro religione, uti capit Plutarchus, lib. Περὶ δεισιδαιμονίας; Cicero, actione 4 *in Verrem* (cum de Siculis ait, totam provinciam religionem occupasse, et mentes omnium Siculorum superstitionem pervasisse), et alii : alioqui superstitio differt a religione per excessum, quod sit inanis et minima religio : « Nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sibi sui liberi superstites essent, superstitiosi sunt appellati, » ait Cicero, lib. *De Natura deorum*. Sic et Servius : « A superstite, inquit, superstitio dicta, quæ anicularum propria est, quæ multis per ætatem superstites sunt, et quæ rebus inanibus addictæ, dum volunt nimis esse religiosæ, superstitiosæ fiunt et ita delirant. » Hinc subinde superstitiosus vocatur religiosus, ut apud Terentium, in *Heaut.* : « Ut stultæ et miseræ omnes sumus religiosæ. » Melius Lactantius, lib. II, cap. XXVIII, asserit dici superstitionem de colentibus superstitem memoriam defunctorum, tanquam deorum; aut de iis qui parentes suos superstites colebant. Isidorus vero, lib. VIII *Etym.*, cap. III : *Superstitio*, inquit, dicta est quasi superstatuta et superflua observatio. Et Lucretius, apud Servium, in VIII *Æneid.*: *Superstitio*, ait, est timor inanis superstantium rerum, puta cœlestium et divinarum quæ super nos stant. Denique Nonius Marcellus superstitiosos nuncupari censet, quod præ cultura deorum cætera supersedeant, id est negligant; sicut religiosos, quasi relinquosos, quod cæteris relictis, solis sacrificiis deserviant. Verius S. Augustinus, lib. *De Vera Religione*, in fine, religionem nuncupari censet a religando : quia ea fit, « ut ipsis (angelis) adjuvantibus ad unum Deum tendentes, et ei uni religantes animas nostras, unde religio dicta creditur, omni superstitione careamus. Ecce unum Deum colo, unum omnium principium et unam sapientiam, qua sapiens est quæcumque anima sapiens est : et ipsum munus quo beata sunt, quæcumque beata sunt. Quisquis angelorum hunc Deum diligit, certus sum quod etiam me diligit. » Dicit ergo Paulus : Video vos, o Athe-

Superstitio unde dicta? Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

nienses, ubique nimis religiosos et superstitiosos : quia ubique video vestros deos, vota, sacrificia, lumina : illi autem dii *primo*, sunt falsi; *secundo*, nimis multi; *tertio*, incogniti. Nemo enim prudenter colit id quod non cognoscit quodque ignorat. Ego ergo huc veni, ut superstitionem vestram commutem in veram religionem, ut pro diis falsis agnoscatis et colatis verum, pro multis unum, pro incognitis certum et notum (1).

Præclare S. Augustinus, lib. IV *De Civit. Dei*, cap. XXX : « Agamus, inquit, Domino Deo nostro gratias, qui has superstitiones per altissimam Christi humilitatem, per Apostolorum prædicationem, per fidem Martyrum pro veritate morientium et cum veritate viventium, non solum in cordibus religiosis, verum et in ædibus superstitiosis libera suorum servitute subvertit. » Idem, lib. VIII, cap. XVII : « Quæ igitur causa est, nisi stultitia errorque miserabilis, ut ei (Jovi, Veneri, etc.) te facias venerando humilem, cui te cupias esse vivendo dissimilem; et religione colas, quem imitari nolis, cum religionis summa sit imitari quem colis. » Et cap. XXIII, citans Mercurium Trismegistum docentem statuas inanimes et insensibiles non esse deos, ac proinde earum cultum casurum, dicentemque : « An ignoras, ait, o Asclepi, quod Ægyptus imago sit cœli; ac verius terra nostra mundi totius templum? etc. Omnis eorum (Ægyptiorum) sancta veneratio, in irritum casura frustrabitur. » Subdit Augustinus : « In quo videtur hoc tempus prædicere, quo Christiana religio quanto est veracior atque sanctior, tanto vehementius et liberius cuncta fallacia figmenta subvertit, ut gratia Salvatoris liberet hominem ab iis diis quos fecit homo; et ei Deo subdat, a quo factus est homo. » Quin et Plato, in *Timæo*, docet animos humanos ab opifice Deo temperatos in eodem cratere ex iisdemque elementis, cum cœlestibus animis, puta cum angelis et dæmonibus : unde cavendum ne nos illorum servos velimus, quibus nos fratres Deus et natura coaptavit.

Vers. 23. 23. VIDENS. — ἀναθεωρῶν, id est attentius inspiciens et considerans.

SIMULACRA VESTRA. — *Simulacrum*, usu Ecclesiastico, in malam partem sumitur, pro imagine falsi numinis, sive idolo. Ita dictum a simulando, quia ex desiderio mortuorum, eorum adinstar effictum est, ut qui jam defecerant, vivere viderentur. Unde Plautus in *Mostel.* : « Quando natus est, similem esse arbitrarer simulacrumque habere. » Sic idolum est *simulacrum*, quia simulat et mentitur se esse numen. Lactantius tamen, lib. II *Instit.*, cap. II, *simulacrum* deducit a simulando, quod sit simile rei cujus est imago : sed sic potius dicendum esset similacrum per *i*.

Ignotus Deus quis? INVENI ET ARAM IN QUA SCRIPTUM ERAT : IGNOTO DEO. — Sic Lucianus, in *Philopatro*, ait Gentiles jurasse per ignotum Athenis.

Resp. Primo. Quæres, quis hic Deus ignotus? Respondent *primo*, S. Chrysostomus et fusius Œcumenius, cujus hic verba notatu digna ascribam : « Duas, inquit, causas referunt cur apud Athenienses inscriptum fuerit aræ : Ignoto Deo. Siquidem aliqui dicunt quod Athenienses Philippidem miserant ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cum Persæ exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntiis, juxta Parthenium montem, Panis spectrum obviam factum, Athenienses accusabat quod se neglecto alios deos colerent; et auxilium promisit. Cum itaque victoria potiti essent, templum illi erexerunt aramque ædificarunt, et tanquam observantes, ne vel idem sane, vel aliud simile ipsis accideret, si quempiam ignotum sibi Deum prætermitterent, aram illam erexerunt inscribentes : Ignoto Deo; dicentes : Si quis adhuc alius a nobis ignoretur, in ejus honorem hæc ara a nobis erecta esto, quo nobis propitius sit, licet, cum ignoretur, non colatur. Alii vero aiunt pestem quondam Athenis grassatam fuisse adeoque illos exussisse, ut neque sindones tenuissimas possent tolerare. Cum igitur colerent eos qui apud ipsos dii habebantur, nihil adjumenti senserunt. Intelligentes itaque quemdam fortasse esse Deum, quem ipsi absque honore reliquissent, qui pestem immisisset, novam extruxerunt aram, ac inscripserunt : Ignoto Deo. Cumque ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc ergo Christum Jesum esse Deum omnium dicit Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota autem aræ inscriptio hæc est : Θεοῖς Ἀσίας, καὶ Εὐρώπης, καὶ Λιβύης, Θεῷ ἀγνώστῳ καὶ ξένῳ, hoc est : *Diis Asiæ et Europæ ac Libyæ, Deo ignoto ac peregrino.* »

Verum, ut bene observat Baronius, Athenis multæ fuerunt aræ diis ignotis in plurali inscriptæ; sed una in singulari inscripta fuit : « Ignoto Deo. » Id enim asserit Paulus.

Secundo. *Secundo*, Hugo, Lyranus et Sanchez hic, ac Michael Syncellus, in *Laud. S. Dionysii*, censent ignotum Deum Athenis fuisse Christum crucifixum. Cum enim eclipsim factam in morte et ob mortem Christi videret Dionysius, exclamavit : « Deus ignotus in carne patitur, ideoque mundus his tenebris obscuratur, » ait Syncellus. Deum ergo ignotum esse Deum patientem, puta Christum crucifixum. Huic enim præ cæteris aram erexisse Athenienses, quia magnum putabant illum Deum,

(1) Hæc Kuinoelius : « Sequitur nunc Pauli oratio in Areopago ad Athenienses habita, cujus summam Lucas memoriæ tradidit. Disserit Paulus in hac oratione, quæ sententiarum delectu, copia et gravitate, verborumque pondere eminet, sapienter auditorum suorum ratione habita, de Deo vero, ejusque puriorem cultum commendat, et doctrinæ Jesu veritatem adserit. Auditorum benevolentiæ captandæ causa, et quo facilius doctrinam suam de Deo vero eorum animis insinuare possit, orationis initio Atheniensium pietatis studium laudat, atque commemorat, se urbem perambulantem, inter alia pietatis monumenta reperisse aram, Deo ignoto dicatam. » Conf. Glaire, op. cit., tom. V, p. 381.

cui natura admirabili mutatione luctuque cœlesti parentasset.

Tertio. *Tertio*, probabilius Baronius, Lorinus et alii censent Athenienses a Philosophis et Sibyllis, forte etiam a Judæis, intellexisse Deum verum esse invisibilem, absconditum, sublimem, inaccessum et incomprehensibilem, ideoque illi aram statuisse hoc titulo : « Ignoto Deo. » Idcirco enim Hebræi nomen Dei *Jehova*, dicebant esse ἄῤῥητον καὶ ἀνεκφώνητον, id est *ineffabile*, uti dixi *Exodi* VI, 3. Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.* IX, et S. Augustinus, lib. I *Contra Crescon.*, cap. XXIX, docent Athenienses unum Deum verum, licet sibi ignotum, coluisse. Et S. Hieronymus, in cap. XVI *Ezech.*, ait Dei majestatem obscure saltem Gentilibus istis incognitam non fuisse, ut non erat Judæis utentibus ineffabili nomine tetragrammato. Unde Lucanus, lib. II : « Incerti natura Dei : » incerti, id est incogniti. Quod enim Deus hic ignotus fuerit verus, non falsus aliquis ex diis Gentium, innuit Paulus cum subdit : « Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. »

Dices : Cur ergo eos vocat superstitiosos ? Respondeo : *Primo*, eo quod cum Deo ignoto colerent simulacra Gentium eaque illi æquarent, juxta illud *Isaiæ* XL, 25 : « Cui assimilastis me et adæquastis ? dicit Sanctus. » *Secundo*, quod eum vocarent ignotum : nemo enim colit vel amat id quod non novit. Nam « ignoti nulla cupido. » *Tertio*, quod vere eum non nossent, uti poterant et debebant. Non enim agnoscebant eum esse creatorem cœli et terræ, datorem pluviæ, messis, frugum rerumque omnium ; eum esse præsentem ubique ; in ipsius manu esse nostram vitam et halitum : unde de his eos instruit Paulus. Denique poterat sub nomine ignoti Dei latere et abscondere se diabolus ; uti Nicephorus, lib. VII, cap. L, indicat argonautas numini eos dirigenti simulacrum posuisse, ac postea S. Michaelem Archangelum Constantino Magno significasse se eos direxisse. Sic Christus, *Joan.* IV, 22, arguit Samaritas dicens : « Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus. »

Egregius plane locus de Deo ignoto extat apud Arnobium, lib. I *Contra Gentes*, ante medium, his verbis : « Prima, inquit, tu causa es, locus rerum ac spatium, fundamentum cunctorum, quæcumque sunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus quem nulla delineat forma corporalis, nulla determinat circumscriptio qualitatis, expers quantitatis, sine situ, motu et habitu, de quo nihil dici et exprimi mortalium potest significatione verborum ; qui ut intelligaris, tacendum est ; atque ut per umbram te possit errans investigare suspicio, nihil est omnino mutiendum. Da veniam, Rex summe, tuos persequentibus famulos, et quod tuæ benignitatis est proprium, fugientibus ignosce tui nominis et religionis cultum. Non est mirum, si ignoraris ; majoris est admirationis si sciaris. »

Præclare et Tertullianus, in *Apologetico adversus Gent.*, cap. XVII : « Quod colimus nos, inquit, Deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo, quo jussit ; ratione, qua disposuit ; virtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum majestatis suæ. Unde et Græci nomen mundo κόσμον accommodaverunt. Invisibilis est, etsi videatur ; incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur ; inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur. Adeo verus, et tantus est. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est oculis quibus occupatur, et manibus quibus contaminatur, et sensibus quibus invenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est hoc quod est : Deum æstimari facit, dum æstimari non capit. Ita enim vis magnitudinis et notum hominibus objecit et ignotum. Et hæc est summa delicti nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt. » S. Cyrillus, lib. III *Contra Julian.* : « Hermes Trismegistus, inquit, dicit Deum intelligere quidem difficile, eloqui autem impossibile. Incorporeum enim corpore significare impossible, et perfectum imperfecto comprehendere non possibile, et sempiternum conferre cum momentaneo difficile. Proinde si quis incorporeus oculus egrediatur a corpore ad contemplationem pulchri, et subvolet ac contempletur, non figuram, non corpus, non species intueri quærens, sed illud potius, quod omnia facere potest, quod quietum, quod tranquillum, quod solidum, quod inconvertibile, quod ipsum omnia et solum, quod unum, quod ipsum ex seipso, quod ipsum in seipso, quod sibi ipsi simile, neque alii simile. Omnis enim virtus ipse est, neque in aliquo ipsum cogites esse, neque iterum quasi extra aliquem. Ipse enim est qui sine termino omnium est terminus : et qui a nullo comprehenditur, omnia in se comprehendit. » Et paulo post : « Adhæc et sapientissimus Xenophon : Igitur manifestum quod magnus sit et potens, omniaque concutiat et confirmet ; ignotum autem qualis sit figura, neque enim videtur esse lucidissimus sol, neque hic videtur permittere, ut ipse cernatur : sed si quis impudenter eum spectet, oculis privatur. » Hæc Cyrillus.

Simonides ab Hierone tyranno rogatus quid esset Deus ? petiit diem ad cogitandum, mox biduum, deinde quatriduum, postea octiduum, etc. Mirante Hierone causamque rogante : « Quia, inquit, quanto diutius considero, tanto mihi res videtur obscurior ; » ita Cicero, lib. I *De Natura deorum.*

Quarto. *Quarto*, per Deum ignotum aliqui accipiunt Deum in carne appariturum, puta Christum incarnandum : potuerunt enim Athenienses ex Sibyllis et ab Hebræis discere futuram Christi incarnationem, illique aram statuere hoc titulo : « Ignoto Deo. » Christus enim ante eam hominibus fuit ignotus et incognitus. Id verum est, si vera sunt quæ

scribit Hilduinus, Archiepiscopus Rhemensis, in Vita S. Dionysii. Sic enim ait : « Dum Paulus singula altaria et simulacra falsorum deorum perlustrasset, inter cæteras aras reperit altare unum cui erat titulus superscriptus : Deo ignoto ; et conversus ad eum Paulus interrogavit illum dicens: Quis est ille Deus incognitus? Ad quem Dionysius: Adhuc, inquit, non est ipse Deus demonstratus inter deos, sed est incognitus nobis, et sæculo venturo futurus. Ipse enim est Deus qui regnaturus est in cœlo et in terra, et regnum ejus non accipiet finem. Subjungens itaque Paulus ait : Homo-ne erit an spiritus? Respondens Dionysius, dixit : Verus Deus et verus homo, et ipse renovaturus est mundum; sed adhuc incognitus est hominibus : quoniam apud Deum in cœlo ejus conversatio est. Et ait Paulus : Illum Deum prædico vobis, quem incognitum appellatis. Natus enim ex Maria Virgine, passus sub Pontio Pilato, pro salute humana mortuus resurrexit, cœlosque ascendens sedet a dextris Dei Patris : verus Deus et verus homo per quem facta sunt omnia ; et venturus est in fine sæculi judex omnium quæ geruntur : qui notus est jam in Judæa Deus, et magnum in Israel et sanctum nomen ejus. Quamobrem quem incognitum usque nunc habuistis, modo cognoscite; quia ipse est Deus solus, et præter eum non est alter : qui nos de morte sanguinis sui pretio reduxit ad vitam; qui cœlum et terram, hominem scilicet et angelos, in unitate regni sui conjunxit; qui mortificat justus et vivificat pius, qui claudit et nemo aperit, aperit et nemo claudit. » Subdit Hilduinus hisce aliisque Pauli verbis Dionysium fuisse conversum, et Christi amore accensum, præsertim ubi vidit cæcum a Paulo illuminari. Verum hujus narrationis fides sit penes Hilduinum : nonnullis enim videtur apocrypha.

Moraliter, de incomprehensibilitate Dei.

Moraliter : Disce hic Dei celsitudinem, qua omnium angelorum hominumque aciem superat et transcendit. « Inhabitat enim lucem inaccessibilem : quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest (per oculos aciemque mentis et naturæ), » I *Timoth.* VI, 16, præsertim si SS. Trinitatem in una individua essentiæ unitate spectemus, si mysterium incarnationis, passionis, Eucharistiæ consideremus. Unde Isaias, XLV, 15 : « Vere tu es Deus absconditus, Deus Israel Salvator : » Et Psaltes, *Psal.* XVII, 12 : « Qui posuit tenebras latibulum suum. » Quocirca Seraphini velatis oculis acclamant ei : « Sanctus, sanctus, sanctus, » *Isaiæ* VI, 3. Causas duas dat Seneca, lib. VII *Natur. Quæst.*, cap. XXXI. Prior est : « Quia, inquit, illi tanta subtilitas et claritas est, quantum consequi acies humana non potest. » Altera, « Quia in sanctiori secessu majestas tanta delituit. » Adde tertiam ex Damasceno : « Cognitio, inquit, eorum est, quæ sunt : at Deus super ipsum esse est. Ergo et super atque extra notitiam, quia super essentiam. » Et quartam, quia quaquaversum infinitus est et immensus, sive substantiam, sive potentiam, sive sapientiam, sive cætera attributa spectes. Audi Senecam, lib. II *Quæst.*, cap. XLV : « Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum providentiam? recte dices : est enim cujus consilio huic mundo providetur, ut inconcussus eat et actus suos explicet. Vis naturam vocare? non peccabis : est enim ex quo nata sunt omnia, cujus spiritu vivimus. Vis mundum? ipse enim est totum quod vides, totus suis partibus inditus et se sustinens vi sua. »

Divinius S. Dionysius, cap. XV *Cœlestis Hierarch.*, asserit Deum comparari vento, imo ambulare super pennas ventorum, propter vim movendi et animandi, ac celerem insuperabilemque discessum, atque nobilium principiorum et finium incognitas et invisibiles latebras. Et S. Augustinus, lib. X *Confess.*, cap. VI : « Domine, inquit, amo te. Percussisti cor meum verbo tuo, et amavi te. Sed et cœlum et terra et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut te amem, nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles. Altius autem tu misereberis, cui misertus eris, et misericordiam præstabis, cui misericors fueris. Alioquin cœlum et terra surdis loquuntur laudes tuas. Quid autem amo, cum te amo? non speciem corporis, nec decus temporis, nec candorem lucis ecce istis amicum oculis, non dulces melodias suavium cantilenarum omnimodarum, non florum et unguentorum et aromatum suaveolentiam, non manna et mella, non membra acceptabilia carnis amplexibus. Non hæc amo, cum amo Deum meum : et tamen amo quamdam lucem, et quamdam vocem, et quemdam odorem, et quemdam cibum, et quemdam amplexum, cum amo Deum meum; lucem, vocem, odorem, cibum, amplexum interioris hominis mei : ubi fulget animæ meæ, quod non capit locus ; et ubi sonat, quod non rapit tempus; et ubi olet, quod non spargit flatus; et ubi sapit, quod non minuit edacitas; et ubi hæret, quod non divellit satietas. Hoc est quod amo, cum Deum meum amo. Et quid est hoc? Interrogavi terram, et dixit : Non sum : et quæcumque in eadem sunt, idem confessa sunt. Interrogavi mare et abyssos, et reptilia animarum vivarum, et responderunt : Non sumus Deus tuus, quære super nos. » Vidit id per umbram Valerius Maximus, lib. II, cap. VII : « Quidquid, inquit, in excelso fastigio positum est, humili et trita consuetudine, quo sit venerabilius, vacuum esse convenit. » Et Jamblicus, *Protrep.*, cap. III : « Dei cognitio, inquit, est perfecta felicitas, » quam in hac vita nancisci non possumus. Clemens Alexandrinus, lib. V *Strom.*, citat et laudat hæc Orphæi de Deo carmina:

Unus perfectus per se, ex uno omnia facta.
Nullus et ipsum
Mortalis cernit, verum omnes aspicit ipse.
Non video hunc, solidus positus nam nimbus in orbem est,

Et Cleanthis Stoici, qui Deum ita pingit :

> Quod ordinatum est religiosumque ac pium,
> Justum, sui potens, decorum ac utile,
> Quod est severum, grave, semper conducibile,
> Expers metus, doloris et molestiæ,
> Juvans, placens, pulchre sibi consentiens,
> Clarum, nec insolens; modestum et vehemens,
> Quod permanet, potest nec quis imitarier.

Hæc est divina caligo, quam graphice depingit S. Dionysius, lib. *De Mystica Theol.*, cap I et seq. Ubi et summum animæ in Deum ascensum vocat « caliginem et lumen, » caliginem animæ, lumen Deo. Ex quo Taulerus, Suso, Ruisbrokius et alii contemplativi, sua contemplationis dogmata de intranda Dei caligine hauserunt.

QUOD ERGO IGNORANTES COLITIS, HOC EGO ANNUNTIO VOBIS. — *q. d.* Non sum novorum dæmoniorum annuntiator, uti vos objicitis; sed Deum vestrum vobis annuntio, atque ex ignoto facio notum. Hinc patet Deum ignotum Athenis, fuisse Deum verum : alioqui enim eum refutare debuisset Paulus eique substituere Deum verum, sicut Constantinus Magnus Imperator, fanum ab argonautis erectum Numini salutifero, indeque Sosthenium appellatum, convertit in Michaelium, id est S. Michaelis templum, teste Nicephoro, lib. VII, cap. L, eo quod S. Michael argonautas juvisset, non Jupiter, aut aliud Numen, uti argonautæ putabant. Id enim S. Michael apparens Constantino asseveravit.

Vers. 24. 24. DEUS QUI FECIT MUNDUM. — Taxat Epicureos, negantes Deum Deique providentiam; et Stoicos, qui mundum fato aut natura existere censebant. Utrique enim negabant Deum liberum libere creasse mundum. Ita Chrysostomus. Ex creatione ergo et opificio mundi agnosci potest et coli debet creator ejus Deus. « Cœli enim enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum, » *Psal.* XVIII, 1. Quin et Euripides : « Stellæ, ait, in cœlo, sunt varietas sapientis fabri, » nimirum Dei. Vide S. Augustinum, lib. VII *De Civit.*, cap. XXIX, ubi præcipua Dei opificis opera enumerat et celebrat.

NON IN MANUFACTIS TEMPLIS HABITAT, — quasi corporeus templis corporeis delectetur, iisque sit alligatus, conclusus et circumscriptus, sicut rex habitat in regio palatio ejusque ambitu circumscribitur. Deus enim loco non alligatur, multo minus terminatur; sed super omnes cœlos per immensa vacui spatia se extendit.

Ita S. Justinus Philosophus et Martyr, centum annis S. Paulo posterior (obiit enim martyrium anno Domini 165, teste Baronio), rogatus ab urbis Præfecto, quem in locum solerent Christiani convenire? respondit, eo convenire quemque, quo vellet et posset : « Christianorum enim Deus, inquit, nullo loco circumscribitur : sed cum sit inaspectabilis, cœlum et terram implet, et ubique a fidelibus adoratur, et ejus gloria celebratur. » Adjecit tamen se diversari in thermis Timothinis, sive Novatianis (quæ erat domus Pudentis senatoris, et commune hospitium advenarum Christianorum, nunc est Ecclesia S. Pudentianæ : Pudens enim fuit pater S. Timothei, Novati, Praxedis et Pudentianæ). « Quod si quis, ait, ad me venire voluit, cum eo veritatis doctrinam communicavi. » Ita habet ejus Vita et martyrium, quod ex actis publicis recenset Baronius anno Christi 165, licet *Chronicon Alexandrinum*, quod post mortem Baronii edidit noster Raderus, asserat Justinum martyrium obiisse anno ab ascensione Christi 135, qui fuit a nativitate ejusdem 168.

Clemens Alexandrinus, lib. V *Stromat.*, citans hanc Pauli sententiam, eam confirmat dicto Euripidis :

> Constructa ab architectis, quæ queat domus
> Corpus Dei plexu cohibere mœnium?

Et Zenonis, dicentis « non oportere templa facere, nec imagines; nihil enim quod sit compositum, esse diis dignum. » Et Platonis, dicentis « Deum eminus habitare in idearum regione, ac mundum esse Dei templum : quare prohibuit, ut nemo privatim haberet deorum imagines. Nam aurum et argentum, ait, privatim, et in sacris est res invidiosa : ebur autem quod amisit animam, est nefarium donarium : ferrum vero et æs sunt instrumenta bellorum. Ex ligno autem quod uno ex ligno est compactum, quodcumque voluerit offerat : similiter etiam ex lapide quoque ad sacra communia. » Hæc Plato.

Vers. 25. 25. NEC MANIBUS HUMANIS COLITUR, — ut ei per manus hominum fabricentur, erigantur et dedicentur statuæ, idola, aræ et fana, in quibus ei sacrificia carnea offerantur : quasi idola sint membra et corpus Dei, aræ et fana sint ejus domus et palatia, sacrificia sint ejus cibus et deliciæ, uti censebant Gentiles. His tamen non obstat, quin Deus rite a Christianis coli possit in imagine et statua : quia sciunt Christiani Deum non pendere ab imagine; sed imaginem mere esse imaginem, quæ Deum hominibus qui sensu ducuntur, repræsentet. Vide dicta *Deuteronem.* V, 8. Olim tamen cum Gentiles transirent ad Christianismum, Patres studiose cavebant imagines ac magis statuas Dei, ne Gentiles recens conversi, ex pristina consuetudine colerent eas ut deos. Unde imaginem Dei fieri vetat Lactantius, lib. II, cap. II, et Justinus, *Apolog.* II.

Syrus vertit, *nec per manus hominum ministratur ei.* Solebant enim Gentiles suis diis exhibere talia ministeria, qualia famuli exhibent suis heris, præsertim regibus, excitando eos, vestiendo, comendo, lavando, cibum potumque porrigendo, perinde ac si dii eorum homines fuissent; uti revera Jupiter, Venus, Mars, Mercurius et cæteri homines fuerunt potentes, sed tyranni et scelerati. Vide S. Augustinum, lib. VI *De Civit.*, cap. X. Deus ergo hoc manuum ministerio non indiget, nec officiis humanis colitur, sed angelicis minis-

teriis, juxta illud *Daniel.* VII, 10 : « Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. » Quocirca Christus, *Joan.* IV, 24 : « Spiritus est Deus, inquit, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare. »

INDIGENS ALIQUO, CUM IPSE DET OMNIBUS VITAM ET INSPIRATIONEM (spiritum, sive halitum vitalem) ET OMNIA. — « Omnibus, » intellige accommode, puta eis quæ habent vitam : nec enim Deus dat vitam saxis. Rursus *vitam* accipe ample pro qualibet vita, etiam vegetativa et sensitiva. Minus ergo recte Lyranus vitam limitat ad angelicam et spiritalem. Per *inspirationem,* Græce πνοήν, accipe halitum, spiritum; vel, ut Syrus, animam sensitivam : quæ enim hanc habent, respirant. Ita Cajetanus. Porro recte Chrysostomus id limitat ad animam rationalem, quam Deus inspiravit Adæ, *Genes.* II, 7. Eo enim alludit Paulus : agit enim de hominibus, uti jam dixi. Simili modo Plato, Speusippus et Apuleius apud Rhodiginum, lib. XII, cap. II, Deum ita definiunt : « Deus est vivens immortale, per seipsum ad beatitudinem sufficiens, essentia sempiterna, ipsius boni causa, ens incorporeum, aperimetron, beatum, beatificum, omnium pater, optimum, nulla re indigens, cuncta conferens. » Porro Deus omnium entium est causa : *primo,* efficiens; *secundo,* finalis; *tertio,* exemplaris. Hinc Timæus Pythagoricus Deum vocat mundum exemplarem : quia ipse est maximus mundus sapientiæ, sanctitatis, intelligentiæ, vitæ, rationum, formarum, specierum et rerum, quas omnes in se complexus servat et continet, non secus ac mundus nos, et omnia rerum genera suo ambitu cingit : cujus rei pulchrum Ægyptiorum hieroglyphicum affert Eusebius, lib. III *De Præparat. Evangel.,* cap. III.

Mundus est Dei liber et carmen.

Quamobrem mundus est Dei liber, ut aiebat S. Antonius, Dei tabula, Dei carmen et canticum, ut ait S. Paulinus, *Natali* 9 *S. Felicis*, Deum assidue laudans et omnibus gentibus ejus majestatem et beneficentiam deprædicans : quo fit, ut nemo tam rudis sit et barbarus, qui si in cœlum suspexerit, Deum rectorem non videat, non sentiat eumque velut ex ungue leonem, ex linea Apellem deprehendat. Deus enim est quasi sol immensus et beneficentissimus, quia omnia suo lumine illustrat, omnia suo calore vegetat, omnia sua omnipotentia creat et producit. Hac de causa hebr. vocatur *Saddai,* id est mammeus, cornucopia, sufficientissimus, liberalissimus. Vide dicta *Genes.* XVII, 1. Idem viderunt Gentiles, qui Isidem deam mammosam, id est totam ex uberibus confectam, pingebant, ut terræ omnium parentis et altricis fœcunditatem repræsentarent. Errarunt : nec enim Isis est dea, nec terra ex se mammosa; sed omne quod habet, accipit a Deo. Deus ergo est totus uber, totus mamma, assidue lacte beneficentiæ suæ alens terram, plantas, animantes et homines. Hinc Apuleius, *Metam.,* lib. XI : « Deus, inquit, dulcem matris affectionem miserorum casibus tribuit, nec dies, nec quies ulla, ac ne momentum quidem tenue ejus transcurrit beneficiis otiosum. » Rursum Ægyptii, ait Horus Apollo, lib. I *Hieroglyph.,* cap. VI, Deum volentes significare pingebant accipitrem, tum quod fœcundum sit ac diuturnæ vitæ hoc animal, tum quod solis sit simulacrum, utpote intentissimis oculis in ejus radios prospiciens. Sol autem est visibile Dei hieroglyphicum. Pulchre Horatius, lib. I *Carm.*

> Qui res hominum ac deorum,
> Qui mare et terras, variisque mundum
> Temperat horis.

Sublimius noster Boetius, lib. III *De Consolat.,* metro 9 :

> O qui perpetua mundum ratione gubernas;
> Terrarum cœlique sator, qui tempus ab ævo
> Ire jubes, stabilisque manens das cuncta moveri.

Et S. Dionysius *De Divinis Nomin.,* cap. IX : « Magnus, ait, Deus dicitur, tum ex sua magnitudine, qua se et cum omnibus quæ magna sunt communicat, et per omnem magnitudinem diffundit atque extendit, locum omnem continet, omnem numerum superat, omnem infinitatem transilit; tum ex summa vi actionisque magnitudine, ac muneribus, quæ ipso quasi fonte manant, quatenus cum omnibus infinita profusione communicata, tamen integra manent, eamdemque habent multitudinis exuberantiam, nec communicationibus minuuntur, sed potius etiam redundant et superant. »

ET OMNIA. — Græce, κατὰ πάντα, id est *secundum omnia,* scilicet principia et organa requisita ad vitam et respirationem, ait Cajetanus. Verum pro κατὰ legendum καὶ τὰ. Sic enim legit S. Chrysostomus vertens ut Noster, « et omnia. » Quocirca Clemens Alexandrinus, lib. III *Pædagog.* : « Laudemus, inquit, unum Patrem et Filium una cum Spiritu Sancto, qui unus est omnia, in quo omnia, per quem omnia, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus, cui gloria nunc et in sæcula. » Et S. Augustinus, serm. 19 *in Joannem* : « Deus tibi totum est : si esuris, panis; si sitis, aqua tibi est; si in tenebris es, lumen tibi est; si nudus es, immortalitatis tibi vestis est. » Idem in *Psal.* XXVI : « Quidquid præter Deum est, dulce non est. Quidquid mihi vult dare Dominus meus, auferat totum, et se mihi det. » Sapide Psaltes, *Psal.* XLIV : « Magnus Dominus et laudabilis nimis; et magnitudinis ejus non est finis. Generatio et generatio laudabit opera tua, et potentiam tuam pronuntiabunt. Magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, et magnitudinem tuam narrabunt. Memoriam abundantiæ suavitatis tuæ eructabunt, et justitia tua exultabunt. Suavis Dominus universis, et miserationes ejus super omnia opera ejus. Confiteantur tibi omnia opera tua, et Sancti tui benedicant

tibi.» Omnia enim sua sponte auctorem repetunt suum. Natura enim duce referuntur ad Deum a quo nascuntur, ut unde vitam hauserunt, vitæ etiam et gloriæ alimenta percipiant, origini semper inhærentia suæ. Quocirca apposite Deum definiens Cassiodorus, in *Psal.* XLVII : « Deus, ait, est virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis, cujus definitio est finem in Sanctorum laudibus non habere. » Hæc est ergo Christi et Pauli philosophia, ac theologia vera et pia, quæ docet nos ex nobis nihil habere, sed omnia a Deo; quam calluit S. Franciscus, qui crebro orando ingeminabat : « Domine, quis tu? quis ego? Tu omnia, ego nihil : tu abyssus entis et boni, ego abyssus nihili et mali. Tibi ergo me abyssali humilitate et reverentia prosterno, Deus meus et omnia. »

Vers. 26. 26. FECITQUE EX UNO. — Græca addunt *sanguine* : quia ex uno sanguine et carne Adæ protoplasti, propagati sunt et descendunt omnes homines (1) : *sanguine* ergo, id est homine, per synecdochen. Sanguis notat modum propagationis, videlicet per generationem, quæ fit per semen, quod non est aliud quam sanguis magis concoctus, ideoque purior et nobilior. Cur Deus voluerit omnes nasci ex uno, causam dat S. Augustinus, lib. XII *De Civit.*, cap. XXI : « Ut eo modo vehementius homini commendaretur societatis unitas vinculumque concordiæ, si non tantum inter se naturæ similitudinem, verum et cognationis affectu homines necterentur; » ideoque Evam ex Adamo produxit.

INHABITARE SUPER UNIVERSAM FACIEM (id est superficiem) TERRÆ. — Tota enim terra est habitabilis et habitata : unde adversam nobis terram incolunt Antipodes. Vide dicta *Gen.* X. *q. d.* Deus non tantum creavit homines, sed et eos assidue gubernat, locumque et tempus vitæ cuilibet definit.

DEFINIENS STATUTA TEMPORA, — *q. d.* Deus præfinivit cuique homini, genti et regno suam temporis et ætatis mensuram, ut videlicet homo vivat septuaginta aut octoginta annis, *Psal.* LXXXIX, 10; ut hi homines primo nascantur et imperent, deinde illi et illi; ut primam monarchiam obtineant Assyrii, secundam Persæ, tertiam Græci, quartam Romani. Notat Paulus Athenienses, qui se omnium hominum antiquissimos et primos jactitabant, vocabantque αὐτόχθονας, id est *terrigenas e terra sua prognatos* : ita Cicero, orat. *pro Flacco.*

ET TERMINOS HABITATIONIS EORUM, — *q. d.* Deus præscripsit cuique genti terminum tam temporis, quam loci in quo habitet, ne vicini locum occupet vel invadat. Hoc est quod canit Moses, *Deut.* cap. XXXII, 8, dicens : « Constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israel. »

Vers. 27. 27. QUÆRERE DEUM, — *q. d.* Hoc fine homines ita distribuit, et moderatur per tempora et loca Deus, ut eum investigent et quærant, cognoscant, ament et colant (2). Mundus enim est quasi animal, cujus spiritus et velut anima est Deus; oculi sunt luna et sol; hepar, venæ, sanguis et phlegma sunt fontes, venæ et flumina; proles sunt arbores, herbæ, flores, animalia, homines : quæ omnia vivificat, vegetat, fovet alitque Deus. Unde ex iis facile inveniri et cognosci potest. Vide Theoderetum sermonibus decem, quos erudite scripsit de Dei providentia, sive de Numine; et nostrum Lessium de eodem argumento; et Ciceronem, lib. II *De Natura deorum*; ac S. Anselmum, in *Menologio* et *Proslogio*. Plato, in *Cratylo*, ait ἥλιον, id est *solem*, vocari a conversione, quod suis radiis, luce, calore, efficacitate, omnes res omniumque oculos ad se convertat : multo magis id facit Deus, qui est sol immensus tum lumine, tum calore, tum beneficentia in omnes et omnia. Vere S. Justinus apud Damascenum, lib. I *Paralip.*, cap. LXV : « Ut corporis bonum, inquit, est sanitas, sic animæ bonum est Dei cognitio : quæ est velut quædam animæ sanitas, per quam divina similitudo comparatur.» Idem apud Antonium, in *Melissa*, lib. II, *serm.* XLIII : « Finis philosophandi est, Deo, quoad ejus fieri potest, assimilari. »

SI FORTE ATTRECTENT EUM. — Græce, ψηλαφήσειαν, id est *palpent eum*, sicut cæcus in tenebris palpando prætentat iter et locum. Ita Pagninus, Vatablus et alii. Significat Deum a nobis in hac vita videri et clare cognosci non posse, nosque quasi cæcos palpando vestigia Dei, puta creaturas, ad ejus notitiam pervenire. Sicut enim cæcus palpando pervenit ad locum quo tendit, ita nos palpando et vestigando creaturas, pervenimus ad Deum earum creatorem. Vere S. Augustinus, epistola 120 *ad Honoratum*, cap. III, et tract. 1 *in Joan.* : « Quomodo, inquit, homo positus in sole cæcus, præsens est illi sol, sed ipse soli absens est : sic omnis stultus, omnis iniquus, sic omnis impius cæcus est in corde; præsens est illi sapientia, sed cum cæco præsens est, oculis illius absens est, non quia ipsa illi absens est, sed quia ipse ab illa absens est. » Idem proportionaliter dicas de quovis homine, etiam justo : omnis enim respectu Dei cæcus est. Licet enim Deus totus sit lux, tamen sibi soli est lux, qua omnia clarissime perspicit, nobis vero est lux transcendens et inaccessibilis. Tiberius Cæsar ita lucidos habebat oculos, ut in tenebris per eorum lucem videret omnia vicina, ait Suetonius in ejus Vita; longe lucidiores oculos habet Deus : omnia ergo videns a nemine videtur. Sensus ergo est, si forte homines Deum attrectent,

(1) Hic Paulus se opponit opinioni et vanitati Atheniensium qui se αὐτόχθονας et γηγενεῖς dicebant, se cum ipso solo, adeoque cum rerum natura simul ortos gloriabantur. Cf. Aristophanes, *Vesp.* 1071; Lucianus, *Philopseud.* III. Plura habet Wetstenius ad h. l.

(2) Igitur *quærere Deum* h. l. est attendere ad naturam rerum, et inde concludere esse Deum, creatorem et Dominum omnium rerum.

non tactu corporeo, sed metaphorico et mentali, hoc est, si mente attingant, inveniant et cognoscant Deum, ut eum venerentur, ament et invocent: cognoscant, inquam, ex ejus operatione et productione frugum rerumque omnium. Sicut enim cæcus si in sylvis densissimis, vel in domo plenissima sit, si vel leviter se commoveat, in arbores, parietes, resve alias impinget: sic ubique homini occursat, imo incursat Deus. Quis enim si penitius suum corpus ejusque membra et organa, tot tamque varia; si suam animam ejusque sensus, potentias, motus et actiones; si suum esse, tam mirum et multiplex consideret; maxime, cum qua ratione hæc facta sint et fiant, non intelligat, illico non colligat, esse numen intra se, quod fabricam hanc instar horologii, tot machinis et organis instructam fabricarit, ordinarit, tueatur et moderetur; quod admirabiles illos motus cieat, quod harmoniam illam stupendam corporis et animæ, sensuum et membrorum, mentis et carnis inter se divina arte misceat, contemperet et arctissime in unum compositum consociet? Ita Sanchez. In omni enim re motuque ad aliquod principium immobile, quasi ad primam causam deveniendum est. Unde Plato, in *Timæo*, Deum definit esse unum idem, et semper sui simile, unum omnium principium ingenitum. Si enim esset genitum, utique non esset principium, sed ab alio principio productum. Vide S. Augustinum, VIII lib. *De Civit.*, cap. VI.

QUAMVIS, — καίτοιγε, id est *quamvis*, vel *nam*. Unde Syrus vertit, *quandoquidem*, illudque hic valde est appositum, *q. d.* Facile est invenire Deum, quandoquidem ipse non longe est ab unoquoque nostrum. Noster tamen, Pagninus, Tigurina et alii vertunt *quamvis*: hoc ergo sequamur et exponamus.

QUAMVIS NON LONGE SIT AB UNOQUOQUE NOSTRUM. — Ne quis putaret ex eo quod dixerat Paulus: « Quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant, » Deum esse a nobis absentem: absentia enim quærimus et invenimus; quasi corrigendo id explicat subdens Deum non longe abesse ab unoquoque nostrum, tum situ et loco, tum potius operatione: ex hac enim facile est attrectare et cognoscere Deum, utpote qui nobis det vitam, motum, alimenta et omnia, ut sequitur, *q. d.* Sicut mare non longe est a piscibus, quia pisces in eo et ex eo generantur, aluntur et vivunt; unde illud sentiunt: ita Deus non longe est a nobis, quia in eo, et ex eo quasi mari bonorum omnium haurimus vitam, motum et omnia: ex quo facile est eum attrectare et cognoscere. Esto enim ipse sit spiritus invisibilis, tamen per affectus hosce suos se hominibus cæcis cognoscendum et quasi palpandum exhibet. « Deus, inquit S. Augustinus, lib. VII *De Civit.*, cap. XXX, ubique totus, nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes sectilis, ex nulla parte mutabilis, implens cœlum et terram præsente potentia, non absente natura. Ab hoc uno et vero Deo vitam speramus æternam. » Solerter notat Gabriel Vasquez, I *part.*, disp. XXVIII, cap. IV, num. 17, Paulum hic directe et ex proposito non agere de immensitate Dei, sed quam facile a nobis ex operibus suis attrectari, non manibus, sed mente, hoc est, cognosci et coli possit. Est enim Deus nobis operatione sua vicinus, imo intimus sicut aer, in quo vivimus, quemque respirando attrahimus. Sicut ergo aerem respirando quasi palpamus et sentimus, dum ille nos refrigerat; ita Deum in nobis operantem cognoscimus et quasi attrectamus. Quare minus recte Cajetanus et alii ex hoc loco colligunt, quod Deo ratio et fundamentum existendi in rebus, sit ipsa ejus operatio, sicut in corporibus quantitas est ratio replendi locum. Operatio enim est signum et effectus præsentiæ Dei et angeli, non causa. Prius enim est Deum, vel angelum alicubi esse præsentem, quam ibi operari, imo sæpe est præsens angelus, et nihil operatur. Paulus ergo agit hic potius de præsentia operationis divinæ, *q. d.* Sentimus Dei in nobis operationem: nam ipse operatur in nobis vitam, motum et existentiam; in ipso enim vivimus, movemur et sumus: ergo non est nobis ignotus, ut vos Athenienses putatis, sed facillime ex operatione sua cognosci et attrectari potest. Verum tamen est, operationem Dei conjunctam esse cum præsentia substantiæ divinæ, eamque præsupponere: quia enim Deus est immensus, hinc ubique est præsens secundum substantiam, nec usquam operari potest, nisi sit præsens, eo quod id exigat, non operatio, vel modus operandi Dei, sed ejus immensitas. Si enim operaretur alicubi ubi non est, non esset immensus, ac consequenter non esset Deus, nec operari posset ut Deus. Porro ex operatione sentiri et attrectari potest Deus, non ex præsentia, cum sit spiritus et invisibilis. Omnia hæc significat hic Paulus. Sensus ergo est, *q. d.* Deus adest nobis, etsi a nobis non videatur. Est enim immensus et ubique: unde et ubique operatur omnibusque se cognoscendum exhibet. Ex operatione ergo cognoscere potestis Deum, id est primam causam, primum et immensum ens, hoc enim sicut ubique est, ita ubique operatur. Secus est de sole, qui absens in distantia operatur, quia non est immensus. Adde, sicut locum, puta aerem sentimus per respirationem, refrigerium vel calorem, ita et Deum: Deus enim est locus locorum. Hunc sensum mox magis explicabo.

An operatio sit ratio præsentiæ Dei?

28. IN IPSO ENIM VIVIMUS, MOVEMUR ET SUMUS. — Non quasi in ipsa Dei substantia siti simus ejusque simus pars, uti quidam stolide imaginati sunt, ait S. Cyrillus, lib. IX *in Joan.*, cap. XL; S. Augustinus, lib. IV *De Genes. ad litter.*, cap. XII. Sed *primo*, « in ipso, » id est per ipsum, ait S. Cyrillus. Probat enim Paulus Deum dare omnibus vitam, inspirationem et omnia ex eo, quod in ipso, id est per ipsum, vivamus, moveamur

Vers. 28.

In Deo sumus. Primo.

et simus. Ergo sumus in ipso tanquam in causa efficiente et conservante, hoc est continuo quasi creante : conservatio enim est continuatio creationis, et continua creatio. Deus enim conservat animam, vitam, motum, sensum et essentiam nostram, ea semper in nos influendo, sicut primitus ea creavit; perinde ac sol suos radios conservat, jugiter eos emanans et producens.

Secundo.

Secundo, concomitanter « sumus in ipso, » tanquam in continente et loco divino, uti jam dixi. « Prope est, ait Seneca, *epist.* 41, a te Deus : et cum est, intus est. Sacer intra nos spiritus sedet. » Deus enim sicut est ævum ævorum, ita est spatium spatiorum et locus locorum, sine quo nullus locus est, vel esse potest. Sicut enim omne esse manat ab essentia Dei et omne tempus, omnisque duratio manat ab æternitate Dei; ita et omne spatium omnisque locus manat ab immensitate Dei, uti erudite docet noster Lessius; lib. *De Attributis divin.*, agens de immensitate Dei. Deus ergo est quasi mare quoddam immensum per infinita spatia extensum, in quo mundus et omnia quæ in eo sunt innatant, quasi spongia in oceano, ait S. Augustinus, lib. VII *Confess.*, cap. v.

Immensitatis Dei descriptio.

Quocirca docte et eleganter S. Gregorius Dei immensitatem describens, lib. II *Moral.*, cap. VIII : « Ipse, inquit, manet intra omnia, ipse extra omnia, ipse supra omnia, ipse infra omnia : et superior est per potentiam et inferior per sustentationem, exterior per magnitudinem, interior per subtilitatem : sursum regens, deorsum continens, extra circumdans, interius penetrans : nec alia ex parte superior, alia inferior; aut alia ex parte exterior, atque alia manet interior; sed unus idemque totus, ubique præsidendo sustinens, sustinendo præsidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans : unde superius præsidens, inde inferius sustinens; et unde exterius ambiens, inde interius replens : sine inquietudine superius regens, sine labore inferius sustinens; interius sine extenuatione penetrans, exterius sine extensione circumdans. Est itaque inferior et superior sine loco, est amplior sine latitudine, est subtilior sine extenuatione. »

Et Minutius Felix, in *Octavio,* respondens Gentilibus objicientibus Christianos Deum colere, quem non videbant : « Imo, inquit; ex hoc Deum credimus, quod eum sentire possumus, videre non possumus. In operibus enim ejus, et in mundi omnibus virtutem ejus semper præsentem aspicimus, cum tonat, fulgurat, fulminat, cum serenat. » Et mox : « Qui ipsum solis artificem, ipsum luminis fontem possis sustinere; cum te ab ejus fulgoribus avertas, a fulminibus abscondas ? » Et inferius : « Ubique non tantum nobis proximus, sed infusus est. In solem adeo rursus intende : cœlo affixus, sed terris omnibus sparsus est : pariter præsens ubique interest, et miscetur omnibus (nusquam enim claritudo violatur) : quanto magis Deus auctor omnium; ac speculator omnium, a quo nullum potest esse secretum, tenebris interest, interest cogitationibus nostris, quasi alteris tenebris? Non tantum sub illo agimus; sed cum illo, ut prope dixerim, vivimus. »

In Deo ergo, quasi in æthere infinito vivimus et movemur, intra illum stamus et habitamus : ille nos penetrat sua essentia et substantia, penetrat totum corpus, et totam animam nostram omnesque ejus sinus, angulos et latebras : extra illum exire non possumus, quia ubique est : et quia est immutabilis, ubi semel est, semper est. Hac de causa signanter ait Paulus : « In ipso vivimus, non per ipsum, ut significaret Deum ita esse causam efficientem nostræ vitæ, ut sit etiam localis et quasi materialis, utpote qui omnem corporis vitæ et essentiæ materiam, totumque subjectum nobis subministrat, perinde ac mare suppeditat piscibus, sed longe potiori ratione. Deus enim materiam creavit ex nihilo, et conservando quasi continuo creat : mare vero creatam a Deo accipit, et piscibus impertit. Sicut ergo pisces ita vivunt in aqua et ex aqua per naturalem sympathiam et dependentiam, ut extra eam vivere nequeant : sic nos in Deo et ex Deo vivimus, ut extra eum vivere non possimus, adeo ut si per impossibile Deus non existeret in nobis, sive in loco in quo sumus, nos in eodem existere et subsistere non possemus. Sicut enim nostra substantia pendet a substantia Dei : sic nostra existentia in loco pendet a Dei existentia in eodem loco, quasi radius a sole, quasi embryo a matre et matrice; quasi avis ab aere, quasi homo a respiratione; et planius sicut corpus ab anima vivit, movetur, est et sustentatur. Sicut ergo de anima dici potest, quod in ipsa vivamus, moveamur et simus, ita multo magis idem dicitur de Deo : ipse enim est anima non tantum corporis, sed et animæ cujusque, ubique illi præsens eamque vivificans, movens et sustentans. Vide ergo quam Deo juncti simus physice, et moraliter jungi debeamus, ut quoties auram attrahimus, toties Deum attrahamus, cogitemus et invocemus in quo sicut in aura vivimus, movemur et sumus. Ita S. Chrysostomus : « Sicut, inquit, impossibile est ignorare aerem ubique diffusum, et non longe ab unoquoque nostro existentem, ita profecto et omnium opificem. Vide quomodo omnia illius dicit esse, providentiam esse illius; conservationem esse ab illo; operandi vim; actum habere, et non perire. » Profunde Lyranus : Ipse, ait, est nobis intimior quam nos ipsi : quoniam ipse conjungit principia intrinseca, quibus nimirum unusquisque nostrum constituitur substantialiter. Porro Deus est in nobis, et nos vicissim in Deo sicut lumen est in aere, et aer in lumine. Vide S. Augustinum, lib. IV *De Genesi ad litteram,* cap. XII, et lib. XIV *De Trinit.*, cap. XII; et S. Cyrillum [illegible] *in Joan.*, cap. XL.

Si Deus non esset in loco, nos in eo esse non possemus.

Deus est quasi aura, quam respiramus.

Tertio. *Tertio,* in Deo vivimus, movemur et sumus, quasi in circulo, vel rota nos concludente et ambiente. Unde Empedocles : « Deus, ait, est circulus cujus centrum est ubique, circumferentia nusquam. » Et circulus symbolum est perfectionis et æternitatis Dei, ut docet Pierius, *Hieroglyph.*, lib. XXXIX. Divine S. Dionysius, cap. VII *De Divin. Nomin.*, ait divinam monadem, sive unitatem in tribus personis, se a cœlestibus in omnia, etiam ima diffundere, « ut quæ sit primum, inquit, omnis essentiæ principium et causa; eamdemque omnia eximio modo complexu suo, qui invictus sit, continere. »

Quarto. *Quarto,* juridice in Deo, id est in Dei dominio et juridictione vivimus; eoque cingimur, ut ejus jus et manus evadere non possimus, juxta illud *Psal.* CXXXVIII, 7 : « Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum, tu illic es : si descendero in infernum, ades, etc. » sed ipse quasi figulus nos formet, moveat, regat, mutet, prout voluerit. Unde S. Augustinus in illud *Matth.* VI : « Pater noster, etc. Deus, inquit, est in seipso, sicut α et ω; in mundo, sicut rector et auctor; in angelis, sicut sapor et decor; in Ecclesia, sicut paterfamilias in domo; in animo, sicut sponsus in thalamo; in justis, sicut adjutor et protector; in reprobis, sicut pavor et horror. » Et Aristoteles, vel quisquis est auctor, lib. *De Mundo* : « Quod, ait, in navi est gubernator, in curru auriga, in choro præcentor, in civitate lex, in exercitu imperator, hoc idem in mundo est Deus; » ac consequenter mundus vicissim est in Deo, sicut regnum in rege a quo regitur.

Significat ergo hæc præpositio *in,* nos intime a Deo pendere, Deumque esse quasi animam et vitam nostram, juxta illud S. Augustini, serm. 18 *De Verbis Apostoli* : « Vita corporis anima est, vita animæ Deus est. » Magis enim pendet homo et res quælibet a Deo, quam a seipsa : quia et materia, et forma ipsius ex se non est, sed omne suum esse habet a Deo, illudque tamdiu habet, quamdiu placet Deo. Si enim illi manum suam retrahat, illico res omnis recidit in suum nihilum, unde a Deo per creationem educta est. Magis ergo pendemus a Deo, quam radii a sole, lumen a luce, calor ab igne, vita ab anima, respiratio ab halitu. Et hæc est causa cur magis Deum quam nos ipsos, id est vitam et animam nostram diligere debemus : quia scilicet a Deo, quasi a fontali principio, magis pendemus nos, totumque universum, cujus nos sumus pars, quam a nobis ipsis. Ita D. Thomas et Scholastici, II II *Quæst.* XXVI, art. 3.

Moral. Primum. Moraliter : τὸ *in ipso vivimus*, significat *primo*, nos ex vita et anima nostra facili gradu ascendere ad Deum. Unde S. Augustinus, lib. VII *Confess.*, cap. X, citatis his Pauli verbis : « Et inde, inquit, admonitus redire ad memetipsum, intravi in intima mea, duce te, et potui, quoniam factus es adjutor meus. Intravi, et vidi qualicumque oculo animæ meæ, supra eumdem oculum animæ meæ, supra mentem meam, lucem Domini incommutabilem, non hanc vulgarem et conspicuam omni carni, nec quasi ex eodem genere. Grandior erat, tanquam si ista multo multoque clarius claresceret, totamque occuparet magnitudine. Non hoc illa erat, sed aliud, aliud valde ab istis omnibus. Nec ita erat supra mentem meam, sicut oleum supra aquam, nec sicut cœlum super terram, sed superior : quia ipsa fecit me; et ego inferior, quia factus sum ab ea. Qui novit veritatem, novit eam; et qui novit eam, novit æternitatem. Charitas novit eam. O æterna veritas et vera charitas et chara æternitas! Tu es Deus meus, tibi suspiro die ac nocte. »

Secundum. *Secundo,* τὸ *in ipso* significat Deum in manu sua habere nostram vitam, nostrum halitum, nostrum esse, ac consequenter nostram gratiam et gloriam, nostram felicitatem et damnationem æternam. « In manibus tuis sortes meæ, » ait David, *Psal.* XXX, 16. Hoc est quod Daniel intonat Baltasari regi interitum ei denuntians : « Deos, inquit, argenteos et aureos, etc., laudasti. Porro Deum qui habet flatum tuum in manu sua et omnes vias tuas, non glorificasti, » *Daniel.* V, 23.

Symbolice in idea vivimus. Symbolice, in Deo ipso vivimus et sumus tanquam in causa exemplari : nostrum enim omnium ideæ, juxta quas conditi sumus, proprie sunt in Deo : in eo enim, ait S. Augustinus, vivunt sempiternæ rerum omnium rationes. In Deo ergo sum et vivo, quia mei idea et exemplar proprie est, et vivit in Deo. Vide S. Thomam et Scholasticos, I *part.*, *Quæst.* XV.

Et in ejus providentia. Rursum, in Deo, id est in Dei mente, sapientia, voluntate, cura et providentia vivimus, movemur et sumus. Ille enim semper cogitat de nobis, curat res nostras, regit, dirigit nobisque providet de omnibus. Si ergo grati esse volumus, jugiter de Deo nostro vicissim cogitare debemus, illi obsequi et per omnia placere. Sicut enim nullum est momentum quo non fruamur Dei beneficiis, sic nullum debet esse momentum quo non de eo cogitemus. Quis enim obliviscatur animæ suæ, vel halitus sui in quo vivit, movetur et est? Ita S. Dominicus, S. Thomas aliique Sancti jugiter de Deo, vel cum Deo loquebantur. Ita S. Augustinus in *Soliloquiis*, cap. XVIII : « Omni momento, inquit, me tibi obligas, Domine, dum omni momento mihi tua magna beneficia præstas; sicut ergo nulla est hora, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar, sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos, in mea memoria, et te non diligam ex omni fortitudine mea. » Quocirca Deus sicut est centrum animæ nostræ, ita debet esse et centrum omnium cogitationum, intentionum et actionum nostrarum.

Idipsum eleganter docet Cassianus, *Collat.* XXIV, cap. VI, exemplo testudinis, sive concameratio-

nis, cujus rotunditas coire et stringi debet in centro, alioqui corruet: « Ita etiam, inquit, mens nostra nisi solam Domini charitatem, velut centrum immobiliter fixum, per universa operum molitionumque nostrarum momenta, circumagens circino charitatis, omnium cogitationum vel aptarit, vel repulerit qualitatem, nequaquam structuram illam ædificii spiritualis, cujus Paulus est architectus, I *Corinth.* III, probabili arte molietur, nec pulchritudinem domus illius possidebit, quam B. David in corde suo Domino suo cupiens exhibere: Domine, inquit, dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ. »

Et S. Augustinus, lib. *De Spiritu et Anima*, cap. XVII, vel quisquis est auctor. Nam non esse S. Augustini, sed alicujus eo posterioris, liquet ex cap. XXXVII, ubi citat Boetium, qui a Theodorico, rege Gothorum, occisus est anno Christi 526, cum S. Augustinus vixerit anno Christi 420. Et cap. XLVIII, multa citat ex Gennadio, lib. *De Eccles. dogmat.*, qui pariter Augustino recentior est. Hic, inquam, auctor pie et eleganter describens Dei beneficia communia et propria, curamque et providentiam, subdit: « Hæc et multa alia fecit mihi Deus meus, de quibus dulce est mihi semper loqui, semper cogitare, semper gratias agere, ut pro omnibus beneficiis suis possim semper eum laudare et amare. Cum enim cunctis sit præsidens, singulos implens, ubique præsens, universorum curam gerens, et tam singulis quam omnibus providens, ita totum ad custodiam meam occupatum video, ut, si ego super custodiam meam stabo, quasi omnium oblitus sit, et mihi soli intendere velit. Semper se præsentem exhibet, semper se paratum offert, si me paratum invenerit. Quocumque me vertero, non deserit, nisi ego prior eum deseram. Ubicumque fuero, non recedit a me, quoniam ubique est, ut quocumque iero inveniam eum, cum quo possim esse. Quidquid fecero, pariter assistit, utpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum et actionum mearum. Cum hæc diligenter considero, timore pariter et ingenti rubore confundor, quia illum ubique mihi præsentem, et omnia occulta mea videntem intueor. Multa enim sunt in me, de quibus coram oculis ejus erubesco, et pro quibus ei valde displicere timeo. Nec pro his omnibus quid illi rependam habeo, nisi tantum ut diligam eum. Non enim melius, nec decentius, quam per dilectionem rependi potest, quod per dilectionem datum est.

Quocirca S. Bernardus, lib. *De Modo bene vivendi*, cap. XXIX, hoc sorori dat dogma pium et salutare: « Ibi pecca, ubi nescis esse Deum. Nihil enim celatur ante Deum. Videt occulta, qui fecit abscondita. Dominus ubique præsens. Spiritus totum implet. Majestas omnipotentis Dei penetrat omnia elementa, nullus locus est extra Deum. Dominus scit cogitationes hominum. » Rursum S. Augustinus, serm. 255 *De Temp.*: « In nobis, ait, duo altaria sunt constituta, corporis scilicet et cordis nostri. Duplex a nobis sacrificium quærit Deus: unum, ut simus casto corpore; aliud, ut mundo corde esse debeamus. Ergo in exteriori altari, id est in corpore nostro, offerantur opera bona, in corde odorem suavitatis redoleat cogitatio sancta, ut cor tanquam altare thymiamatis, jugiter ex Deo exhalet thymiama laudis et gratiarum actionis. » Idem, lib. XIV *De Trinitate*, cap. XII: « Magna, ait, homini miseria est cum illo non esse, sine quo non potest esse, id est subsistere. In quo enim est, procul dubio sine illo non est; et tamen si ejus non meminit, eumque non intelligit, nec diligit, cum illo non est. » Hæc physice de esse naturali, quo naturaliter vivimus, movemur et sumus in Deo.

Mystice, hæc veriora sunt in esse et gradu supernaturali. Supernaturaliter enim in Deo vivimus per gratiam, movemur per charitatem aliasque virtutes, sumus per summam unionem cum Deo, qua divinæ consortes naturæ, facti sumus nova et supernaturalis creatura. Nam per justificationem novo modo fit præsens Deus in anima justi, adeo ut si per impossibile prius in ea non fuisset præsens per essentiam, præsentiam et potentiam; illico virtute gratiæ et justitiæ fieret præsens per essentiam, præsentiam et potentiam, uti ex D. Thoma, Suarez, aliisque Scholasticis ostendi *Oseæ* I, 10. Unde S. Ambrosius, lib. *De Bono mortis*, cap. ult.: « Movemur, inquit, in Deo, quasi in via; sumus, quasi in veritate; vivimus, quasi in vita æterna. » Et S. Cyprianus, lib. *De Baptismo Christi*, hæc applicat SS. Trinitati: « In Patre, ait, sumus, in Filio vivimus, in Spiritu Sancto movemur et proficimus. » Hoc est quod Isaias ait, cap. XXVI, 12, Deum in nobis operari omnia opera nostra, item omnia in omnibus, ut ait Paulus, I *Corinth.* XII, 6, ac eum operari in nobis velle et perficere, *Philip.* II, 23. Hoc est, quod diserte asserit Christus, *Joan.* XIV, 23: « Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diliget eum; et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus. »

Mystice.

In te ergo, o Domine, vivimus, movemur et sumus, sicut infans in sinu, imo in ventre matris, a qua gignitur, formatur, alitur omneque suum esse accipit; sicut pisciculus in mari, sicut avis in aere, sicut herbæ et gramina in terra, sicut navigantes in navi, sicut equitantes in curru. Tu enim es currus Israel, et auriga ejus, tu ut currus nos sustines et vehis: ut auriga moderaris, dirigis et ducis rectis itineribus ad cœlum. « Quid peto ut venias in me, qui non essem, nisi esses in me? An potius non essem, nisi essem in te? » ait S. Augustinus, I *Conf.*, cap. II.

In te, hoc est, in tua memoria, intellectu et voluntate semper vivimus; tu de nobis assidue memoraris, cogitas, disponis et ordinas. Da ut vi-

cissim in memoria, intellectu et voluntate nostra semper vivas, ut nihil nisi te memoremur, sapiamus, velimus, amemus, ut te indies magis magisque vestigando cognoscamus et diligamus: «Quid enim, ait S. Augustinus, lib. I *Conf.*, cap. IV, es Deus meus? Quid, rogo, nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus præter Dominum, aut quis Deus præter Deum nostrum? Summe, optime, potentissime, omnipotentissime, misericordissime et justissime, secretissime et præsentissime, pulcherrime et fortissime, stabilis et incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam novus, nunquam vetus, innovans omnia, et in vetustatem perducens superbos, et nesciunt. Semper agens, semper quietus; colligens, et non egens; portans, et implens, et protegens; creans, et nutriens, et perficiens; quærens, cum nihil desit tibi: amas, nec æstuas; zelas, et securus es; pœnitet te, et non doles; irasceris, et tranquillus es; opera mutas, nec mutas consilium; recipis quod invenis, et nunquam amisisti; nunquam inops, et gaudes lucris; nunquam avarus, et usuras exigis: et supererogatur tibi ut debeas, et quis habet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens, donas debita nihil perdens. Et quid dicimus, Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta? aut quid dicit aliquis, cum de te dicit? Et væ tacentibus de te, quoniam loquaces muti sunt.»

Atque ex his collige et metire quanta sit bonitas et beneficentia divina, tum præsens, tum potius futura; quantaque sint bona et gaudia, quæ Deus in cœlis præparavit diligentibus se, ea hac mensura et ulna metire. Nam, ut ait S. Eucherius, epist. *ad Valerianum*: «Cum Deus in hac vita tam præclara justis pariter et injustis tribuat, qualia sunt putanda quæ justis reservat? Consideremus qui tanta dedit, quanta restituet; qui tam magnus est in donis, quam magnus erit in præmiis. Si tam inæstimabilis est munerantis benignitas, quæ illa remunerantis? Ineffabilia sunt quæ præparavit Deus his qui diligunt eum: quam magna rependet bonis, qui tam magna largitur ingratis?»

Quam ergo Deum semper præsentem in mente habere debemus et ejus præsentiam nobis semper repræsentare, uti nil eo indignum, quod ejus oculos offendat, agamus, velimus, cogitemus! Quam sanctos esse nos convenit, qui in ipsa sanctitate, in Deo, inquam, quasi in templo increato vivimus, movemur et sumus! Dicebat vicissim Philo, et ex eo Lactantius, lib. *De Ira*, cap. XIV, «Mundum esse totum templum quoddam sanctissimum, et Deo dignum.» Multo magis microcosmus, puta homo, præsertim fidelis et sanctus, est templum Dei animatum et vivum, in quo substantialiter Deus inhabitat, ac proinde in eo semper eum contemplari, revereri, colere potest et debet. «Perpetuum, ait Nazianzenus in *Sententiis*, tibi hoc sit studium, ut mentem tuam templum Deo exstruas: sic enim pro spiritali statua eum in intimo corde habebis.» Ita S. Gorgonia, soror Nazianzeni, seipsam vivum Deo templum exhibuit, ac proinde moriens hanc cycneam edidit vocem: «In pace in idipsum dormiam et requiescam,» uti ipse testatur, *orat.* 11, quæ est *de S. Gorgonia.*

Sancte in Deo quasi ipsa sanctitate vivendum.

IN IPSO VIVIMUS, MOVEMUR ET SUMUS. — Hæc tria quasi antistropha respondent, et confirmant tria, quæ homines accipere a Deo dixit Paulus vers. 25, dum ait: «Cum ipse det omnibus vitam, et inspirationem, et omnia,» *q. d.* Deus dat nobis vitam, quia in ipso vivimus; dat respirationem, quia in ipso movemur: ipsa enim respiratio est motus; est enim continua inspiratio et exspiratio aeris, quæ fit per contractionem et dilatationem pulmonum quasi follium, ad refrigerandum cor. Rursum respiratio conjuncta est cum motu: quæ enim habent vim motivam, respirant: unde et dum fortius se movent, magis respirant: motu enim excitatur calor, qui respiratione refrigerandus et temperandus est. Ipse denique dat omnia, quia in ipso sumus, id est ab ipso sugimus et haurimus omne esse nostrum, omnia quæ habemus, totum quod sumus: præter vitam enim et motum, multa alia habemus a Deo.

In Deo vivimus, non formaliter, sed effective.

Nota: In Deo vivimus, non formaliter, quasi ipse sit causa formalis vitæ nostræ, uti nonnulli censuerunt: ac hæretici Apollinaristæ Christo homini adimebant mentem et animam, dicentes ejus vice fungi divinitatem. Rursum nonnulli Scholastici censuerunt vitam, quæ consistit in visione Dei, fieri per solum divinitatis vel luminis gloriæ illapsum in animam, ita ut ipsa nil agat, nec active eliciat actum visionis beatificæ, sed mere passive se habeat, eum duntaxat recipiendo. Hæc enim et Philosophiæ et Theologiæ repugnant, quæ docet actus vitales, qualis est visio, intellectio, amor, etc., essentialem ordinem dicere ad animam viventis in quo sunt, ita ut ab ea vitaliter manere et produci debeant: alioqui non vitales actus erunt, sed mortuæ qualitates et actiones. In hoc enim actus vitalis a non vitali secernitur, quod ille a principio intrinseco vitaliter procedat, hic non.

Deus concurrit ad omnes actiones

Nota *secundo*, τὸ *in quo movemur*. Inde enim patet Deum immediate concurrere ad omnem motum nostrum, æque ac ad omnem operationem causæ secundæ; ideoque ex eo recte concludit Apostolus Deum non longe abesse a nobis, sed ubique esse præsentem; quia scilicet ubique immediate non tantum nos, sed et motus actionesque nostras omnes contingit, iisque cooperatur, adeo ut sine ejus concursu et cooperatione nec digitum extendere, nec minimum nutum, vel motum producere possemus. Ita passim contra Durandum, in II, distinc. I, *Quæst.* V (ubi docet Deum tantum dare et conservare vim motivam, non vero concurrere ad ipsum motum), docent Scholastici cum S. Thoma, I *part., Quæst.* XVIII, art. 4, ad 1. Omnis enim res pendet et manat a

Deo : ergo et actio : est enim ipsa res et ens quoddam.

Sicut et quidam vestrorum Poetarum (Syrus, *sapientum:* Poetæ enim erant Gentilium Sapientes et quasi Prophetæ) dixerunt. — Virgilius, IV *Georg.* :

> Deum namque ire per omnes
> Terrasque tractusque maris, cœlumque profundum.
> Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
> Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

Plato, et ex eo Virgilius, *Æneid.* VI :

> Spiritus intus alit, totumque infusa per artus
> Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
> Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum.

Si Deus est anima mundi et microcosmi, multo magis idem est anima microcosmi, puta hominis. Lucanus, lib. II :

> Jupiter est quodcumque vides, quocumque moveris.

Rursum :

> Jovis omnia plena.

Ennius apud Ciceronem, lib. II *De Natura deorum :*

> Vides sublime fusum immoderatum æthera,
> Qui tenero terram circumvectu amplectitur,
> Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.

Similia habet Aratus, de quo mox.

Ipsius enim et genus sumus. — Sunt verba Arati in *Phænomenis.* Aratus fuit Poeta antiquus et celebris, Antiocho regi in deliciis, olympiade CXXV, anno a Roma condita 472, patria Solensis, non longe a Tarso; ac proinde Pauli pene concivis. Præclare scripsit de stellis et signis cœlestibus; unde ejus versus in Latinum transtulit, lib. II *De Natura deorum,* Cicero. Aratus ergo sic orditur :

> A Jove principium, quem nunquam mittimus ipsi
> Infatum : plena vero Jovis omnia quidem compita,
> Omnes vero hominum cœtus, plenum vero mare,
> Et portus; ubique autem indigemus Jove omnes.

Alii pro *indigemus,* vertunt *utimur,* vel *fruimur,* quasi κεχρήμεθα derivetur a χράομαι, id est *utor,* non a χρήζω, id est *indigeo.* Sed χράομαι, construitur cum dativo, χρήζω cum genitivo; qualis hic est Διὸς, id est *Jovis* :

> Hujus etenim genus sumus.

Quod hemistichium brevitatis causa tantum citat Paulus, et quia illud sufficit ad confirmandum id quod dixerat : « In illo vivimus, movemur et sumus » Subdit Aratus, Jovem providisse stata tempora serendi, germinandi, metendi, etc. Unde concludit : « Salve, Pater, magna admiratio, magna hominibus utilitas. » Moraliter, exemplo Pauli disce Ethnicorum sententias Christiano concionatori raro et sobrie citandas esse : de quo multa noster Lorinus hic.

Genus, id est opus.

Gabriel Vasquez, et ex eo Sanchez, genus sumunt non pro prole, sed pro opere, *q. d.* Sumus opus et creatura Dei. Unde Clemens Alexandrinus, lib. V *Strom.,* sub finem : « Ipsius genus sumus, » inquit, scilicet creatione : γεννάω enim non tantum *gignere,* sed et *producere* significat. Unde liber Genesis vocatur, quo rerum creatio et productio enarratur. Sic *Job* xxxviii, Deus dicitur pluviæ pater, id est productor; ut sensus sit, *q. d.* Si nos qui sumus genus, id est opus Dei, longe præstamus idolis ligneis et lapideis, imo simulacra hæc manu hominis formata sunt, multo magis iis præcellit Deus : quare illa Deo æquari aut pro Deo coli nefas est.

Genus, id est proles.

Verum alii passim genus accipiunt pro progenie et sobole. Sic Græci Poetæ vocant Heroes διογενεῖς, διοτρεφεῖς et δίους, hoc est *a Deo genitos, a Deo nutritos* et *divinos.* Homo ergo est genus Dei, qui creatus est ad imaginem et similitudinem Dei, quasi Dei proles et filius; qui proinde ab eo participat ejus essentiam præ cæteris creaturis, summumque entis gradum, puta naturam rationalem. Vide dicta *Genes.* cap. ii. Longe excellentius et perfectius sumus genus, id est filii Dei, per gratiam, qua adoptamur in filios Dei, imo fimus divinæ consortes naturæ, ut ait S. Petrus *Epist.* II, I, 4. Unde S. Gregorius, lib. XX *Moral.,* cap. xvi, et Beda : Genus, inquiunt, sumus Dei, non quia de substantia Dei, parsve illius, sed quia per Spiritum illius, et voluntarie per adoptionem recreati, nam in justificatione non tantum qualitas aliqua, puta gratia et charitas, sed ipsissimus Spiritus Sanctus, ac tota SS. Trinitas nobis datur, uti paulo ante dixi, quæ nos substantialiter sibi unit, et quasi in se transformat, ut simus ejus congeneres et concorporei, ideoque unum genus cum eo, imo unus spiritus, ut dicitur I *Corinth.* vi, 17. Ita S. Gregorius Nyssenus scribit de suo fratre S. Basilio Magno, in *Orat. funebri* : « Genus quidem illi (Basilio) et necessitudo cum Deo : patria autem, virtus. » Porro, ex eo quod sumus Dei genus, recte confirmat suum dictum Apostolus, quod in ipso vivamus, moveamur et simus, utpote qui ita sumus genus Dei, ut illi ejusque substantiæ intime simus uniti, ab eaque toti penetremur et possideamur ; ac consequenter quod Deus non sit a nobis remotus, nec ignotus, ut Athenienses putabant; sed cognitus et vicinus, non tantum loco, sed et cognitione et substantia : quia nos sumus e genere et stirpe Dei, quasi ejus soboles et propago; Aratus enim, ut patet ex versibus ejus paulo ante citatis, ita dicit nos esse genus Dei, ut ille quaquaversum omnia (puta macrocosmum, et multo magis microcosmum, id est homines) se suoque numine, id est sua substantia, præsentia, operatione, beneficentia continua impleat et compleat, omnesque eo indigeamus, utamur et fruamur perpetim,

dum scilicet in illo vivimus, movemur et sumus, uti explicat Apostolus. Deus enim est velut anima mundi, quæ se per eum totum diffundit, in eoque homines quasi filios ex seipsa et in seipsa producit, sicut mare in se et ex se producit pisces : ita ut instar piscium in Dei et deitatis oceano vivamus, natemus, moveamur et simus.

Quare, licet in hominibus et animalibus filii a parentibus suis sint separati, in Deo tamen et loco et operatione cum eo sunt conjuncti, eo quod ipse sit immensus omniaque impleat, penetret et occupet. Hinc rursum, licet homo semel genitus a patre, ab eo amplius non generetur, nec corpus aut vitam accipiat, in Deo tamen secus est : ab eo enim assidue pendemus uti radius a sole. Ita ergo sumus genus Dei, ut ipse assidue nos quasi generet, conservando et jugiter influendo in nos vitam, motum omneque esse nostrum.

Denique recte probat Aratus, Deo nos omnes indigere, ex eo quod ejus genus, id est propago et filii sumus. Filii enim indigent ope patris, utpote a quo accipiunt vitam, victum, vestitum, hæreditatem et omnia : præsertim vero egent ope Patris divini, ipsiusque Dei, qui est pater totius entis omnisque esse et essentiæ, ideoque in eo vivimus, movemur et sumus, uti ratiocinatur Apostolus.

Secundo, posset τὸ *ipsius enim et genus sumus* referri altius more Hebræo ad priorem partem vers. 27 : « Quærere Deum, si forte attrectent eum, aut inveniant, » ut hujus sit probatio, potius quam ejus quod proxime præcessit : « In ipso enim vivimus, movetur et sumus ; » *q. d.* Sumus genus Dei, ejus cognati et filii : ergo facile possumus eum invenire et cognoscere : filius enim naturaliter suum agnoscit patrem, cognatus cognatum, consanguineus consanguineum, congener sibi congenerem ; perinde ac bos bovem, philomela philomelam, equus equum, leo leonem agnoscit et amat. Vulgo dicitur : « Simile gaudet simili : Cicada cicadæ chara, formica formicæ : asinus asino, sus sui pulcher : semper graculus assidet graculo. »

Tertio, alii censent esse argumentum a majori ad minus, *q. d.* Mirum vobis, o viri sapientes, videri non debet quod dixi, nos scilicet in Deo vivere, moveri et esse ; cum vester Poeta etiam amplius illi tribuat, majoremque nostri cum illo doceat esse conjunctionem, dum dicit nos Dei esse genus, seu progeniem ; quia scilicet ipse nos, æque ac angelos, creavit ad sui imaginem, suæque libertatis, rationis et spiritualis essentiæ fecit esse participes.

Verum primus sensus est genuinus, ut patet intuenti Aratum. Hinc veteres Philosophi et Poetæ, ut Orpheus in *Hymnis*, Soranus, Varro et Philo, dicunt Deum creaturis esse patrem et matrem, nimirum esse μητροπάτορα et πατρομήτορα, id est *matripatrem et patrimatrem*. *Primo*, quia, sicut homo a patre et matre accipit suum esse et bona omnia, sic multo magis eadem ipse, et quælibet alia creatura accipit a Deo. *Secundo*, quia, ut ait Philo, lib. *De Temulen.*, patris nomen denotat potentiam, matris scientiam, puta ideam, quæ rei fabricam concipit et efformat quasi mater. Deus ergo est pater per omnipotentiam, est et mater per omniscientiam, et ideam rerum omnium, quæ attribuitur Verbo, puta Filio. Hic ergo est quasi mens et mater omnium. *Tertio*, quia Deus est pater per productionem et creationem universorum : est et mater per bonitatem et beneficentiam, qua cuncta creat, conservat, pascit, gubernat. Unde Deus Pater, cui attribuitur creatio, est pater ; Spiritus Sanctus, cui attribuitur bonitas, est quasi mater omnium. *Quarto*, quia Deus in mundo et per mundum, semina rerum producendarum emittit quasi pater : eadem quoque recipit quasi mater. Ita Varro et Soranus, qui tamen in eo erraront, quod censerent mundum ipsum esse Deum. Audi eos citantem et refutantem S. Augustinum, lib. VII *De Civit.*, cap. IX : « Jovi, inquit, universum solent tribuere. Unde est illud : Jovis omnia plena. Ergo et Jovem, ut Deus sit, et maxime ut rex deorum, non alium possunt existimare quam mundum : ut in diis cæteris secundum istos suis partibus regnet. In hanc sententiam etiam quosdam versus Valerii Sorani exponit idem Varro in eo libro, quem seorsim ab istis de cultu deorum scripsit, qui versus hi sunt :

> Jupiter omnipotens, regum Rex, ipse Deusque
> Progenitor, genitrixque Deum, Deus unus et omnis.

Exponuntur autem in eodem libro ita, ut eum marem existimarent, qui semen emitteret ; feminam, quæ acciperet : Jovemque esse mundum, et eum omnia semina ex se emittere, et in se recipere ; qua causa, inquit, scripsit Soranus : Jupiter progenitor, genitrixque ; nec minus cum causa, unum et omnia eumdem esse. Mundus enim unus, in eo uno omnia sunt. » *Quinto*, valde apposite verbum caro factum est πατρομήτωρ. Deitas enim est quasi pater, humanitas in Christo est quasi mater nostra : ideo enim Deus factus est homo, ut qui erat pater, esset nobis et mater, de quo plura I *Joan.* I, 1.

Deus est pater et mater.

Animæ cœlestis origo.

Moraliter : Disce hic, quanta sit nobilitas animæ, nimirum quod sit cœlestis, divina, proles et propago Dei ; ac proinde indignum esse si illa ad brutas cupiditates se abjiciat : quare debere eam divinam, cœlestem et angelicam vitam agere, ut Deum patrem suum imitetur, ad eumque beanda redeat. Quocirca idem quod Aratus hic, dixerunt Poetæ cæteri, nimirum, animam hominis esse « divinæ particulam auræ. » Ovidius, lib. I *Metamorph.* :

> Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
> Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset :
> Natus homo est, sive hunc divino semine fecit
> Ille opifex rerum, mundi melioris origo.

Manilius, lib. IV:

An dubium est habitare Deum sub pectore nostro,
In cœlumque redire animas, cœloque venire?

Virgilius, lib. VI *Æneid.*:

Igneus est ollis (illis, *scilicet* animabus) vigor et cœlestis origo.

S. Paulinus Ausonio, *epist.* 14:

Mens quippe lapsis quæ superstes artubus,
De stirpe durat cœliti.

Juvenalis, *satyra* 15:

Sensum a cœlesti demissum traximus arce.

Claudianus, *Panegyr. 4 Honorii,* ait quod Prometheus, ut fingeret homines eosque animaret, « sinceram patri mentem furatus Olympo, » eam quasi animam indiderit homini.

Hesiodus et Homerus crebro dicunt quod Jupiter sit πατὴρ ἀνδρῶντε θεῶντε, hoc est, ut Virgilius Homerum more suo sequens, vertit, *Æneid.* XI, « hominum sator atque deorum. »

Vers. 29. 29. Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, etc. — Hoc est argumentum Apostoli : Homo non est conflatus ex auro, argento vel lapide, sed ex carne et anima rationali, quæ longe superat omne aurum et argentum; atqui homo est genus, soboles et imago Dei : ergo et Deus non est conflatus ex auro, vel argento, sed spiritus purus, increatus, omnipotens. Si enim homo vivus longe præstat simulacro aureo, utpote muto et inanimi; multo magis eo præstat Deus. Rursum, Deus non potest fabricari ab homine, sed potius vice versa homo factus est a Deo, estque ejus genus et propago; atqui simulacra sunt fabricata ab homine: ergo nequeunt esse dii. Aut potius hæc est argumentatio Apostoli: Anima nostra, juxta quam sumus genus Dei, non potest pingi, vel effigiari in auro, argento, aut lapide sculpto, cum sit incorporea et spiritalis; ergo multo minus in iisdem pingi, effigiari atque repræsentari potest divinitas, quæ purissimus est spiritus omniumque spirituum fons et origo. Denique hac sententia perstringit Paulus Epicureos et Anthropomorphitas, qui dicebant Deum esse corporeum. Nos enim sumus genus Dei secundum animam rationalem, non secundum corpus. Ergo, ut ait Cato :

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Non debemus æstimare, — νομίζειν, *existimare, putare.*

Sculpturæ artis et cogitationis hominis. — Vox « sculpturæ » non est nominativi casus, *q. d.* Aurum, argentum aut lapis, quæ sunt sculpturæ, sive simulacra arte sculpta; sed dativi : Græce enim est χαράγματι, est ergo appositio, vel epexegesis, *q. d.* Non debemus existimare, auro, argento aut lapidi, puta sculpturæ per artem et excogitationem hominis efformatæ, Deum et divinitatem esse similem. Unde Pagninus et Tigurina vertunt, *non debemus existimare auro et argento, aut lapidi arte sculpto, aut invento hominis numen esse simile.*

Cogitationis, — ἐνθυμήσεως, id est *cogitationis, meditationis, conceptionis, imaginationis,* puta ideæ, quam imaginatus est, concepit et excogitavit artifex et sculptor. Irenæus, lib. III, cap. xii, vertit, *concupiscentiæ* : « Lapidi, inquit, per artem vel concupiscentiam hominis deformato. »

Divinum, — τὸ θεῖον, id est *divinitatem.* Ita Syrus; sive *numen,* ut vertit Pagninus et Tigurina.

Vers. 30. Despicere quadruplex.

30. Et tempora quidem hujus ignorantiæ (Syrus, *idololatriæ*) despiciens Deus. — « Despiciens, » id est ex alto culmine deorsum aspiciens et miserans; juxta illud *Lucæ* i, 78 : « Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto. » Hoc enim proprie est ὑπεριδεῖν, id est *despicere,* nimirum deorsum aspicere, ut notant Latini. Et sic accipitur *Psal.* liii, 9 : « Quoniam ex omni tribulatione eripuisti me, et super inimicos meos despexit oculus meus. » Sic S. Francisci gnome erat : « Despice terram, suspice cœlum. » Ita Emmanuel Sa.

Secundo, alii ὑπεριδών, id est *despiciens,* interpretantur contemnens, vel dissimulans, *q. d.* Deus hucusque hanc patrum vestramque ignorantiam neglexit et dissimulavit connivendo, nec vos puniendo, ut hac sua longanimitate vos per meam prædicationem, qua verum Deum vobis annuntio, resipiscatis, pœnitentiam agatis et ad eum convertamini. Ita Chrysostomus et Œcumenius, *q. d.* Hactenus tacuit Deus suamque injuriam dissimulavit : at nunc non amplius dissimulabit : unde per me loquitur, jubetque simulacra aboleri et se verum Deum coli.

Tertio, Lyranus τὸ *despiciens* refert non ad homines, sed ad deos et idola, *q. d.* Deus despiciens et abominans idola, statuit jam eis finem imponere eaque evertere, ut amplius pro diis non habeantur, nec colantur.

Quarto et genuine, ὑπεριδὼν est aoristus significans *cum despexerit* in præterito, *q. d.* Hactenus Deus despexit, id est neglexit, Gentes idololatras, permittendo eas idolis servire, quasi eas non curaret, illæque ad ejus paternam providentiam non pertinerent : at nunc post Christum et per Christi merita, eas non despicit, sed oculis paternis respicit, statuitque suam in eas curam ostendere : quocirca annuntiat per me vobis veram unius Dei fidem, gratiam et salutem. Idem enim hic dicit Paulus, quod in simili concione dixit Lycaoniis, cap. xiv, 15 : « Qui in præteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas : » quod enim ibi dicit « dimisit, » hic dicit « despexit. » Ita Sanchez. Causas, cur Deus gentes dimiserit, dat S. Augustinus, *epist.* 47, cap. ii, ubi respondet Porphyrio idipsum cavillanti.

Aureum sæculum legis novæ.

Notat Paulus infelicitatem priorum temporum et felicitatem præsentis, puta legis novæ, quæ est quasi aureum sæculum, et juge jubileum gratiæ, lætitiæ, virtutum et bonorum omnium; ut infinitas Deo gratias agere debeamus, quod nos fecerit nasci hoc tempore fulgentis Evangelii, quo facile beatitudinem adipisci possumus; cum majores nostri nati fuerint in tempore ignorantiæ Dei et idololatriæ, ideoque cum cæteris idololatris perierint et damnati sint. Gloriabatur Socrates se natum Athenis, quasi in schola sapientiæ. Gloriabatur Philippus rex, natum sibi Alexandrum tempore Aristotelis, ut ab eo instrui posset: multo magis glorietur Christianus se natum tempore Christi, quo in ejus Ecclesia Dei fidem et sapientiam ediscit; ac tantæ Dei gratiæ non sit ingratus, nec eam in vacuum recipiat; sed ei strenue cooperetur ad suam et aliorum salutem.

Ut omnes poenitentiam agant, — de sua ignorantia, id est idololatria aliisque peccatis.

Vers. 31.

31. Eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem. — Idem prædicavit Paulus Felici præsidi, *Act.* XXIV, 23, et Petrus Cornelio, *Act.* X, 42: « Præcepit nobis, inquit, prædicare populo et testificari, quia ipse est qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum, » ut nimirum in eum redemptorem credant eique obediant, quem judicem expectant. Idem crebro prædicet concionator. Magis enim minæ et terrores, quam blanditiæ et promissiones, feriunt et percellunt dura peccatorum corda. Audivi in Belgio insignem potentemque concionatorem, qui in omnibus concionibus multis efficacibusque verbis populo refricabat et inculcabat memoriam judicii, motusque animorum vehementes ciebat et multos convertebat.

Præclare S. Justinus apud Damascenum, in *Paralip.* lib. II, cap. LXXVII: « Quemadmodum, inquit, corporibus omnibus a Deo procreatis hoc insitum est, ut umbram habeant; sic Deum quoque qui justitia præditus est, tum iis qui virtutem sibi colendam proposuerint, tum iis qui vitium amplexari maluerint, pro cujusque merito præmia pœnasque tribuere consentaneum est, » *q. d.* Sicut umbra indivulse sequitur corpus, ita Deum comitatur providentia et retributio.

Christus erit judex qua homo.

In viro, in quo statuit. — Pagninus et Tigurina *per eum virum, per quem decreverat*, puta per Christum (1). Hinc patet Christum secundum humanitatem, qua homo est et vir, non qua Deus, fore judicem. Decet enim hominum judicem esse hominem, ut ab iis videri, sentiri et audiri possit. Christus ergo est vir statutus a Deo judex. Unde Concilium Ephesinum, cap. XXXI, in fine: « In eo, inquit, qui forinsecus apparebit, et ab omnibus qui judicandi sunt palam cernetur, divina natura occulte latitans judicium exercebit. »

Notat S. Ambrosius, lib. VI, in cap. IX *Lucæ*, prudenter Paulum primo prædicasse solum Christi humanitatem, et sensim per eam gradum fecisse ad ejus divinitatem, ne, si statim eum Deum et hominem esse dixisset, a Sophis Atheniensibus exploderetur et irrideretur, sicut irrisus fuit ob resurrectionem Christi. Idem imitandum prædicatori et doctori apud rudes, aversos et contrariis erroribus imbutos, quales sunt pagani, hæretici, etc. Denique S. Dionysius, *De Divin. Nom.* cap. II et III: « Cum, inquit, summus ille Deus substantiam nostræ carnis accepit, et vir est appellatus, etc., in naturalibus nostris supernaturalis erat, in iis quæ nostræ sunt essentiæ super essentiam, omnia nostra ex nobis et super nos possidens excellenter. »

Fidem præbens omnibus. — *q. d.* Fidem faciens et publice judicem eum fore declarans, per ejus resuscitationem ad vitam immortalem et gloriosam. Hoc enim est testimonium sufficiens ad fidem faciendam, quod ipse ideo resuscitatus sit, ut gloriose dominetur, sitque judex orbis. Ita Chrysostomus et Cajetanus. *Secundo*, alii sic exponunt, *q. d.* Deus fidelem se in promissis exhibuit, quando Christum a mortuis excitavit: quia id se facturum, *Psal.* XV, 10, promiserat. *Tertio*, Lyranus et Hugo, *q. d.* Deus fidem præbuit resurrectioni nostræ per resurrectionem Christi, quod scilicet nos similiter suscitabit, sicut suscitavit Christum. *Quarto*, alii, *q. d.* Deus per Christum fidem fecit eorum quæ credi voluit de se, de judicio, de pœnitentia et aliis quæ præcesserunt. Sed primus sensus maxime est præcedentibus connexus, ideoque genuinus. Fides ergo hic non fidem Christianam, sed probationem, vel argumentum significat, quo modo Aristoteles, I *Topicorum*, cap. VII, ait: « Una fides per inductionem est, alia per syllogismum, » etc.; *q. d.* Deus fidem fecit, hoc est, sufficienter probavit hominibus Christum esse virum illum per quem judicaturus sit orbem, quandoquidem in ejus rei probationem et confirmationem, resuscitavit ipsum omnium primum ad vitam immortalem. Nam, ut ait Apostolus, *Rom.* XIV, 9: « In hoc Christus et mortuus est, et resurrexit, ut mortuorum et vivorum dominetur. »

Vers. 34.

34. Quidam vero viri adhærentes ei crediderunt. — Miratur Arator hanc Sophorum per Paulum conversionem, stupensque exclamat:

> O lupe Paule rapax, quid jam remanebit in orbe,
> Quod non ore trahas, postquam solertia Graia
> Cessit, et indoctas in dogmate vincis Athenas?

S. Dionysius Areopagita.

In quibus et Dionysius Areopagita. — Græce est articulus ὁ, *q. d.* Ille Areopagita famosus et celebris judex Dionysius, in Areopagitarum senatu primarius. Hic est ille, qui sublimes illos libros scripsit *De Cœlesti et Eccles. Hierarchia, De Div. Nominib., De Mystica Theolog.*, etc., in quibus

(1) « In viro in quo statuit, » Græc. ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισε, Attice pro ὃν ὥρισε, id est, per virum quem ad negotium delegit, quem designavit.

cœlestem angelorum civitatem Deique attributa ita graphice describit, ac si ea in cœlis oculis spectasset. Quocirca a S. Chrysostomo vocatur πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ, id est *volucris cœli* : ab aliis « divinissimus, patrio prænomine Ionicus, et cognomine Christiano Macarius, Galliæ apostolus. » A Paulo creatus est Athenarum Episcopus. Unde propter eum mire floruit Ecclesia Atheniensis, ait Origenes, lib. III *Contra Celsum*, protulitque viros doctrina et sanctitate perillustres, Quadratum, Athenagoram, Publium, quem sibi in episcopatu Atheniensi substituit iturus Romam, etc. Libros ejus a calumniis hæreticorum Scaligeri et Erasmi, erudite defendit Baronius, Delrio, et olim Maximus, Anastasius, Hincmarus, Hilduinus et alii. Sane ipsa eorum profunditas, eloquiique sublimitas et majestas, qua omnium Theologorum Patrumque scripta transcendunt, auctorem indicant virum fuisse Paulinum et divinum. Rursum hunc Dionysium esse eumdem cum Dionysio, Parisiorum Episcopo, non diversum, ut aliqui ex Adone volunt, demonstrat Baronius in *Martyrol.*, die 9 octobris.

Porro magna causa, vel occasio conversionis S. Dionysii fuit visio eclipsis miraculosæ anno Christi 34, in Parasceve, dum Christus crucifigeretur, quam ipse vidit Heliopoli in Ægypto, cum Apollophane, uti ipse testatur, epist. *ad eumdem Apollophan.*, et epist. 11 *ad Polycarpum.* Tunc enim stupens exclamavit : « Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissolvitur : » vel, ut narrat Suidas, et Michael Syncellus in *Encomio S. Dionysii*, dicens se id accepisse a suis majoribus : « Deus ignotus patitur in carne, ideoque mundus hisce tenebris obscuratur, et concutitur. » Addit S. Dionysus, epist. *ad Apollophan.*, se tunc fuisse 25 annorum : quare cum Paulus prædicarit Athenis anno decimo nono a passione Christi, qui fuit ab ejus nativitate 52, et Claudii 10, sequitur eodem tunc Dionysium fuisse conversum, cum annum ageret ætatis 44. Inde per triennium adhæsit S. Paulo, ut mysteria religionis Christianæ penitus perdisceret; mox creatus ab eo primus Athenarum Episcopus, mire ibidem fidem Christi propagavit : inde cum Paulo ascendens Hierosolymam, morti et funeri B. Virginis Deiparæ interfuit, uti ipse asserit, lib. *De Div. Nomin.*, cap. III. Post hæc S. Joannem apostolum relegatum a Domitiano in Pathmos, anno Christi 97, consolatus est per epistolam, qua ei celerem reditum prædicit : sequenti enim anno occisus est Domitianus; mox ab exilio rediit S. Joannes, cujus hortatu S. Dionysius profectus est Romam ad S. Clementem : a quo missus in Gallias cum Rustico et Eleutherio, post magnos longosque labores, quibus fidem propagavit et Ecclesiam Gallicanam fundavit, tandem nobili martyrio coronatus est Parisiis sub annum Domini 119, imperante Adriano, cum annum ætatis ageret 110, uti ostendit Baronius : quando prodigium a sæculis inauditum contigit, nimirum quod ipse caput suum a carnifice resectum in manus acceperit illudque portarit comitantibus et canentibus angelis per duo milliaria, quasi triumphans de morte et tyranno. Ita habet ejus Vita et traditio Ecclesiæ Gallicanæ.

Conversus anno ætatis 44.

Synopsis vitæ Dionysii.

Assecla S. Dionysii, tum in eruditione et sapientia, tum in virtute et vita, tum in martyrio et miraculosa capitis gestatione fuit magnus ille Severinus Boethius, Symmachi socer, cum eo occisus a Theodorico, rege Ariano, anno Domini 526. Audi Julium Martianum in ejus Vita, et ex eo Baronium : « Ticini incolæ semper a majoribus traditum constanter asseverant, Severinum, cum regius spiculator lethale vulnus intulisset, utraque manu divulsum caput sustinuisse; interrogatumque a quonam se percussum existimaret? ab impiis, respondisse : atque ita cum in vicinum templum venisset, et flexis genibus ante altare sacra (S. synaxin) percepisset, paulo post expirasse. Extinctus divinos honores (illos qui Martyribus exhiberi solent) a nostris consecutus est, quod pro Catholicis contra perfidiam Arii mortem sustinuerit. » Ticini ejus carcer et sepulcrum in æde S. Augustini visitur.

Similis S. Dionysio Boethius.

Et mulier nomine Damaris. — Hanc fuisse uxorem Dionysii censet S. Chrysostomus, lib. IV *De Sacerdotio*, et Hilduinus, in *Vita S. Dionysii*, ac insinuat S. Ambrosius, epist. *ad Eccles. Vercell.* Et Græcum γυνὴ tam *uxorem* quam *mulierem* significat. Verum sic addidisset Lucas αὐτοῦ, dixissetque *mulier ejus* : jam autem absolute dicit in genere γυνὴ, id est *mulier* : unde significat eam non fuisse Dionysii uxorem, sed mulierem primariam : ita Pagninus, Tigurina et alii passim.

Et alii cum eis. — Multi censent unum ex eis fuisse Hierotheum. Eum enim Atheniensem fuisse tradunt Græci, et ex iis Ambrosius Morales, in *Historia Hispaniæ*, et Joannes Mariana, lib. IV *De Rebus Hispaniæ*, cap. III, et nomen ipsum indicat eum fuisse Græcum; ἱερόθεος enim græce idem est quod *sacer*, vel *consecratus Deo.* Unde et in *Martyrol. Roman.*, die 4 octobris, sic de eo legimus : « Athenis S. Hierothei, discipuli S. Pauli. » Et eodem die *Menologium Græcorum* sic habet : « Natalis S. patris nostri Hierothei, qui fuit unus e numero Areopagitarum, qui ab apostolo Paulo est instructus una cum magno illo Dionysio, et cum religiose vixisset, migravit ad Dominum. » Addunt aliqui Hierotheum fuisse Episcopum Athenarum : sed nil tale habet Menologium. Hispani tamen censent Hierotheum fuisse Hispanum, aut potius Hispaniæ Præfectum; ibique a Paulo esse conversum : ita Morales, et Ribadeneira in Vita S. Dionysii. Porro mirifice Hierotheus passim deprædicatur a S. Dionysio. Nam, cap. II *De Div. Nomin.*, ab eo vocatur « inclytus præceptor noster, οὐ μόνον μαθὼν, ἀλλὰ καὶ παθὼν τὰ θεῖα, id est non solum discens, sed et patiens divina, consummatus, etc. Et cap. III, proximo post Apostolos

Hierotheus quis?

loco eum constituit : « Omnes Doctores, inquit, superavit, totus excedens, totus extra se positus, divino numine afflatus, occupatus a Deo, divinus laudator ab omnibus judicatus; ideoque ἱερόθεος, id est sacer quidam Deus, ac divinus præceptor noster. »

CAPUT DECIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Athenis pergit Corinthum. Ibi jussu Dei pollicentis multorum conversionem prædicat per sesquiannum ; inde, vers. 12, accusatus a Judæis, se purgat apud proconsulem, in cujus conspectu Judæi furentes Sosthenem impune verberant. Post hæc, vers. 18, Paulus prædicando peragrat Ephesum, Cæsaream, Antiochiam, Galatiam et Phrygiam. Denique, vers. 24, Apollo eruditus ab Aquila, fortiter contra Judæos fidem Christi propugnat et propagat.

1. Post hæc egressus ab Athenis, venit Corinthum; 2. et inveniens quemdam Judæum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus (eo quod præcepisset Claudius discedere omnes Judæos a Roma), accessit ad eos. 3. Et quia ejusdem erat artis, manebat apud eos, et operabatur (erant autem scenofactoriæ artis). 4. Et disputabat in synagoga per omne sabbatum, interponens nomen Domini Jesu, suadebatque Judæis et Græcis. 5. Cum venissent autem de Macedonia Silas et Timotheus, instabat verbo Paulus, testificans Judæis esse Christum Jesum. 6. Contradicentibus autem eis et blasphemantibus, excutiens vestimenta sua, dixit ad eos : Sanguis vester super caput vestrum : mundus ego, ex hoc ad Gentes vadam. 7. Et migrans inde, intravit in domum cujusdam, nomine Titi Justi, colentis Deum, cujus domus erat conjuncta synagogæ. 8. Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum omni domo sua : et multi Corinthiorum audientes, credebant et baptizabantur. 9. Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo : Noli timere, sed loquere et ne taceas; 10. propter quod ego sum tecum, et nemo apponetur tibi ut noceat te; quoniam populus est mihi multus in hac civitate. 11. Sedit autem ibi annum et sex menses, docens apud eos verbum Dei. 12. Gallione autem proconsule Achaiæ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal, 13. dicentes : Quia contra legem hic persuadet hominibus colere Deum. 14. Incipiente autem Paulo aperire os, dixit Gallio ad Judæos : Si quidem esset iniquum aliquid aut facinus pessimum, o viri Judæi, recte vos sustinerem. 15. Si vero quæstiones sunt de verbo, et nominibus, et lege vestra, vos ipsi videritis : judex ego horum nolo esse. 16. Et minavit eos a tribunali. 17. Apprehendentes autem omnes Sosthenem, principem synagogæ, percutiebant eum ante tribunal; et nihil eorum Gallioni curæ erat. 18. Paulus vero cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens, navigavit in Syriam (et cum eo Priscilla et Aquila), qui sibi totonderat in Cenchris caput : habebat enim votum. 19. Devenitque Ephesum, et illos ibi reliquit. Ipse vero ingressus synagogam, disputabat cum Judæis. 20. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit. 21. Sed valefaciens et dicens : Iterum revertar ad vos Deo volente, profectus est ab Epheso. 22. Et descendens Cæsaream, ascendit et salutavit Ecclesiam, et descendit Antiochiam. 23. Et facto ibi aliquanto tempore profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem, et Phrygiam, confirmans omnes discipulos. 24. Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. 25. Hic erat edoctus viam Domini, et fervens spiritu loquebatur, et docebat diligenter ea quæ sunt Jesu sciens tantum baptisma Joannis. 26. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in synagoga.

Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, et diligentius exposuerunt ei viam Domini. 27. Cum autem vellet ire Achaiam, exhortati fratres, scripserunt discipulis ut susciperent eum. Qui cum venisset, contulit multum his qui crediderant. 28. Vehementer enim Judæos revincebat publice, ostendens per Scripturas esse Christum Jesum.

Vers. 1. 1. POST HÆC EGRESSUS AB ATHENIS. — Quia Athenienses novitatis studiosi, nova Pauli doctrina statim exsaturati, aliis novis de more suo audiendis et dicendis intendebant, ait Chrysostomus. Hæc enim est novitatis amantium indoles, ut novis auditis statim illa quasi vetera fastidiant, moxque nova alia et alia captent : nam quasi febricitantes, insatiabili novitatis siti laborant.

VENIT CORINTHUM. — Quia Corinthus, ait S. Chrysostomus, erat urbs plena Philosophis et Oratoribus. Erat hæc metropolis Achaiæ, sive Peloponnesi, quæ nunc *Morea* dicitur, de cujus situ, opibus, moribus, vide dicta in præfat. epist. *ad Corinth.* Hic Paulus scripsit epist. *ad Thessalonicenses*, quæ omnium epistolarum S. Pauli est prima, si tempus scriptionis spectes. Paulus enim Silam et Timotheum evocatos ad se Athenas, miserat Thessalonicam : illi ad eum redierunt Corinthum statumque Thessalonicensis Ecclesiæ ei retulerunt : quo audito, primam ad eos dedit epistolam. Ita Baronius. Vide dicta I *Thessal.* III, 6.

Vers. 2. 2. PONTICUM GENERE, — oriundum ex provincia Ponti. Perperam aliqui legunt, *pontificum genere*, quasi fuerit oriundus ex pontificibus. Alius hic est Aquila ab Aquila pariter Pontico, qui primus post Septuaginta vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum convertit, vixitque sub Adriano Imperatore, factus ex Gentili Christianus, ex Christiano Judæus, de quo Epiphanius, lib. *De Mensuris*, et Philastrius, *hæresi* 90. Nam noster hic illo Interprete fuit prior magnusque Evangelii propagator. Unde eum mire laudat Paulus, epist. II *ad Timoth.*, cap. IV, 19, et I *Corinth.*, cap. XVI, 19. Quocirca Aquila hic cum uxore Priscilla, sive Prisca, Sanctorum catalogo ascriptus legitur in *Martyrol.*, die 8 julii. Ubi vide Baronium.

QUI NUPER, — προσφάτως, id est *recenter*; Syrus, *eo tempore* (1).

EO QUOD PRÆCEPISSET CLAUDIUS DISCEDERE OMNES JUDÆOS A ROMA. — Causam dat Suetonius in *Claudio*, cap. XXV, quod Judæi Romæ assidue tumultuarentur; sed in eo quod addit, « impulsore Christo (2), » splendide mentitur, uti solent Gentiles historici in rebus Judaicis. Videtur ergo quod Romæ, increbrescente religione Christiana, Judæi se ei more solito opposuerint, et cum Christianis assidue de Messia, id est Christo, ejusque regno altercati sint; affirmantibus Christianis Christum jam venisse, negantibus Judæis. Claudius metuens ne quis inde tumultus existeret, quo ipse imperio pelleretur per Christum et Christianos (erat enim timidissimus et umbras nomenque novi regis exhorrescebat; uti superius ex Suetonio dixi), jussit omnes Roma excedere. Nam non solum Judæos, sed et Christianos e Judæis oriundos, quasi genere Judæos, Roma excessisse, patet hic exemplo Priscillæ et Aquilæ, ac S. Petri, qui ea de causa Roma discedens, venit Hierosolymam, ibique celebravit primum Concilium Hierosolymitanum, uti dixi cap. XV. Audi nuperum Poetam, Claudium suis coloribus pingentem :

Judæi a Claudio urbe pulsi. Cur?

> Vecors, stupidus, prudentibus stultus, stultis prudens visus.
> Clarior erat, si fuisset obscurior.
> In angulo gladium fugiens, sceptrum invenit.
> Dominium sub domino gessit, liberti libertus, uxoris servus.
> Omnia in imperio habuit præter imperium.

Aliam causam expulsionis Judæorum dat Hugo et Lyranus, nimirum quod ipsi Agrippinam, Claudii uxorem, pellexissent ad Judaismum, sicut paulo ante Tiberius eosdem Roma proscripserat, eo quod Fulviam, Saturnini senatoris uxorem, ad Judaismum traduxissent, ab eaque aurum et purpuram extorsissent; uti narrat Josephus, lib. XVIII *Antiq.*, cap. I et V. Porro hæc expulsio contigit anno Claudii 9, Christi 51, uti ex Paulo Orosio, Beda, Adone et aliis demonstrat Baronius.

Vers. 3. 3. ET OPERABATUR, — idque per sesquiannum continue prædicans, et sibi suisque operans, ut victum compararet. Vide hic generositatem Pauli : poterat alimoniam et stipendium prædicationis a Christianis exigere, eoque se sustentare, uti faciebant alii Apostoli; sed noluit, ut omnibus liqueret eum non lucra, sed animas venari, itaque plures ad Christum converteret. Vide S. Grego-

(1) Utrum a Paulo, an Romæ jam ad cœtum Christianorum adductus fuerit Aquila, incertum quidem est, sed posterius probabilius videtur. Quodsi enim homo de Paulo et re Christiana præclare meritus, Paulo ipso duce ad Christi signa se contulisset, id haud dubie Scriptor commemorare non omisisset, cum infra, vers. 7 et 8, alios Judæos a Paulo ad sacra Christiana perductos diserte memorarit. Præterea formula προσῆλθεν αὐτοῖς amicum accessum magis, quam primam doctrinæ Christianæ prædicationem declarat. Extabat autem jam illo tempore Romæ cœtus Christianorum, cujus primordia repetenda sunt tum a Romanis, qui festo Pentecostes inaugurationi Apostolorum interfuerant, tum a Judæis Christi, asseclis qui Romam mercaturæ faciundæ causa profecti erant. Ita Kuinoelius ad h. l.

(2) Suetonii verba sunt : « Judæos impulsore *Chresto* tumultuantes Roma expulit. » Ubi nota, Christum a Suetonio dictum fuisse *Chrestum*. Græci enim et Romani *Chrestos* multos, imprimis servos, dici norant nomine proprio, *Christos* vero nullos; non erat hoc appellativum iis sub proprii forma usitatum, hinc pronuntiabant *Chrestus* et *Chrestianus*. Cf. Tertullianum, *Apolog. adv. Gentes*, cap. III; Lactantium, lib. IV, VII, 5.

rium, hom. 12 *in Ezech.*, et ea quæ dixi I *Cor.* cap. IX. Præclare Chrysostomus laboriosam arduamque vitam Pauli commendans : « Sic enim palæstra, inquit, pugili magis utilis quam molles lecti, et militi ferreus gladius magis quam aureus probatur. Et operabatur prædicans. Erubescamus nos, qui etiam absque prædicatione vivimus otiose. »

ERANT AUTEM SCENOFACTORIÆ ARTIS, — puta tabernaculorum factores; Syrus, *opifices conopeorum* ; Vatablus et alii, *aulæorum*, quæ scilicet fiunt ex consutis pellibus, uti sunt aulea Turcica: hæc enim omnia sunt ejusdem artis, scilicet sutrinæ pellium. Origenes, lib. IV *Contra Celsum*, Paulum vocat *phrygionem*, quem vulgus *recamatorem* appellat. Apposite Paulus fuit scenifex, utpote qui tota vita peregrinatus, omnes doceret hic vivere ut peregrinos ac cives Sanctorum et domesticos Dei : peregrini enim non habent domum, sed hospitantur in tabernaculis, uti fecerunt filii Israel peregrinantes per desertum, et etiamnum faciunt milites in castris : ita Chrysostomus. Porro hæc tabernacula et conopea fiebant ex pellibus. Unde Paulus ab Origene, hom. 17 *in Numer.*, vocatur « pellium sutor, qui a terrenorum tentoriorum sutura ad æterna consuenda vocabatur. » Ubi et quo consilio hanc artem mechanicam didicerit et exercuerit Paulus, dixi II *Thessal.* III, 8.

Ita S. Franciscus, Pauli discipulus et paupertatis professor, illam sui Ordinis fundamentum jaciens, inquit S. Bonaventura, suos jubebat construere et inhabitare domos pauperes, non ut proprias, sed ut alienas, quasi peregrinos: quorum leges sunt, « sub alieno colligi tecto, sitire ad patriam, pacifice pertransire. » Ita veteres monachi operabantur manibus, indeque vivebant. Vide S. Augustinum, tract. *De Opere monachorum*, tom. III. Idem exemplo Pauli factitasse multos sacerdotes et Prælatos Ecclesiæ, testatur S. Epiphanius, *hæresi* 80. Porro miratur Paulum Chrysostomus, hom. 4 *De ejus Laudibus* : « Homo enim ignobilis, ait, abjectus et circumforaneus, qui artem exercebat in pellibus, in tantum virtute progressus est, ut vix triginta annorum spatio et Romanos, et Persas, et Parthos, et Medos, et Indos, et Scythas, et Æthiopes, et Sauromatas, et Saracenos, et omne prorsus humanum genus sub jugum mitteret veritatis. Responde igitur : Unde iste opifex vilis ac publicus, stans in loco artis suæ, ac scasellum in manu gerens, ita ut ipse philosophatus sit, et alios docuerit philosophari, gentes scilicet, urbes atque regiones; nec vim in se sermonis ostendens? » Hæc rhetorica amplificatione dicit os aureum; nam non legimus Paulum Indis, Æthiopibus et Sauromatis prædicasse. Addit causam : « Ipse enim velut ignis in fœnum, aut in stipulas immissus, omnia dæmonum opera consumpsit, atque in quod voluit, omnia convertit.

Pauli magnanimitas.

Virtutem venerare Crucifixi. » Et inferius, recensens Gentes et Judæos quasi feras ubique in Paulum insurgentes : « Beatus tamen Paulus, inquit, in tantos ignes insiliens, atque in medio talium luporum consistens, quanquam ictus omnium exciperet, non modo tamen obrutus ipse non est, sed etiam omnes illos in partem transtulit veritatis, etc.; ac sicut igne succenso paulatim spinæ consumuntur, et cedunt flammisque superantur; sic etiam insonante Pauli lingua, et omni igne vehementius irruente, cedebant omnia, fugiebant dæmonum cultus, mores patrii, populorum furores, tyrannorum minæ, insidiæ domesticorum, pseudoapostolorum operationes malignæ. Magis autem; sicut radiis solis orientibus, et tenebræ fugantur, et feræ latitant, et latrones, homicidæ, fures ad antra suffugiunt, lucidaque efficiuntur omnia, terra, pelagus, montes, urbes, regiones, sic etiam tunc prædicatione fulgente, et ubique Evangelium disseminante Paulo, fugabatur error veritasque remeabat. » Concludit hortando ut satagamus Paulo fieri similes : « Neque illud, ait, impossibile putemus : nam tale illi, quale etiam nobis corpus fuit, talis anima, tales cibi; sed voluntas in eo mirabilis et præclara devotio : et illud est prorsus, unde ille talis effectus est. »

Vers. 4. 4. INTERPONENS NOMEN DOMINI JESU CHRISTI. — Hæc verba desunt in Græco et Syro. Sensus est, *q. d.* Paulus in synagoga disserendo more Judæorum de Scriptura passim inserebat mentionem de Christo : scopus enim ejus erat prædicare Jesum Christum. Vide dicta cap. XVII, 3.

Vers. 5. 5. CUM AUTEM VENISSENT DE MACEDONIA (Berœa et Thessalonica. Vide dicta vers. 1), SILAS ET TIMOTHEUS, INSTABAT VERBO (prædicationis) PAULUS. — *q. d.* Instanter et crebro prædicabat nunc per se, nunc per Silam, nunc per Timotheum. Græce est συνείχετο τῷ πνεύματι, id est *coarctabatur spiritu*, præ molestia quam illi facessebant Judæi, ait Chrysostomus. Unde Syrus vertit *constrictus erat in sermone Paulus, quia insurgebant in eum Judæi*, *q. d.* Judæi suis persecutionibus ligabant quasi cor et linguam Pauli, ut vix posset proloqui et prædicare : præsentiebat enim se lusurum operam. Melius alii, « coarctabatur spiritu, » id est zelo, inquiunt, adeo ardente, ut fere eum non caperet : ut sit idem quod de eodem Athenis dixit cap. XVII, 16 : « Incitabatur spiritus ejus, videns idololatriæ deditam civitatem. » Unde alii vertunt, « comprimebatur spiritu, » quasi Spiritus Sanctus premeret et urgeret cor et os Pauli ad prædicandum. Hæc omnia complexus Noster apte vertit, « instabat verbo. »

TESTIFICANS (e testimoniis S. Scripturæ efficaciter ostendens) JUDÆIS ESSE CHRISTUM JESUM, — quod scilicet Jesus Nazarenus crucifixus, esset verus eorum Messias, id est Christus.

Vers. 6. 6. BLASPHEMANTIBUS, — conviciantibus tum Christum, tum Paulum. Notanda est hic aurea gnome

S. Chrysostomi : « Convicium, ait, sive contumelia est quasi furax ancilla, quæ vas immundum e domo heri furatur (v. g. matulam), eamque in publico proponit; quare magis se confundit, quam herum : idem facit conviciator; immundis enim verbis magis se coinquinat, quam suum hostem. Idem enim fit, quando cum malis pugnamus, ac si quis sterquilinio obvolutum percutiat, qui dimissis in stercus manibus, dum illum ferire studet, sese coinquinat.

EXCUTIENS PAULUS VESTIMENTA SUA, — iisdem de causis, quibus excussit pulverem pedum, cap. XIII, vers. 51. Eadem enim utriusque excuscussionis est ratio. Vide ibi dicta.

SANGUIS VESTER SUPER CAPUT VESTRUM. — *q. d.* Exitium et mors sempiterna capiti vestro, ob hostilitatem in Christum et fidem, imminens, vobis imputetur : culpa vestra peribitis, non mea, nec alterius cujuspiam. Ego enim a vobis hoc exitium amoliri conatus sum : at vos mihi contradicitis et Christum blasphematis. Vos ergo vestri estis peremptores et homicidæ.

MUNDUS EGO, — a vestro sanguine et exitio, quia quod mei muneris erat, prædicare scilicet vobis salutem per Christum, hoc feci : at vos Christum, et consequenter salutem vestram, impugnatis : mundus enim non essem, si vobis non prædicassem. Hinc infert Chrysostomus : « Ergo et nos rei sumus sanguinis eorum qui nobis concrediti sunt, si illos negligamus. »

EX HOC, — ἀπὸ τοῦ νῦν, id est *ex nunc*, ex hoc tempore et momento ad Gentes vadam prædicatum. Idem dixit et fecit cap. XIII, vers. 46.

Vers. 7. 7. TITI (cognomento) JUSTI. — Forte a justitia qua præcellebat, inquit Beda. Vox «Titi» jam non est in Græco, sed in Syro. Unde verisimile est olim fuisse in Græco : inde enim translata est versio Syra. Alius est hic Titus a Tito, Pauli discipulo, quem Cretæ constituit Episcopum, ad eumque scripsit epistolam inscriptam *ad Titum*. Ita Beda, Hugo et alii.

COLENTIS DEUM, — puta Gentilis, sed Deum verum colentis, non idola, ut cæteri Gentiles, idque vel ex institutione parentum, vel ex familiaritate cum Judæis : unde et eorum synagogæ vicina erat domus Titi. Ita Glossa et Hugo.

Vers. 8. 8. CRISPUS AUTEM ARCHISYNAGOGUS (princeps et præfectus synagogæ Judæorum Corinthi) CREDIDIT DOMINO — eumque solum cum Caio et Stephana, Corinthi se sua manu baptizasse scribit Paulus, I *Cor.* I, 14. Ascriptus est Crispus Sanctis die 4 octobris. Miratur S. Chrysostomus, hom. 7 *De Laudibus S. Pauli*, ejus virtutem et efficaciam, qua Proconsules, judices, principes Judæorum sibi infensissimorum, ad se et Christum repente convertit. « Sicut enim ignis, inquit, in diversas materias incidens, augetur magis, et ex subjecta sibi substantia incrementa sortitur : sic etiam lingua Pauli quibuscumque fuisset admota, ad seipsum continuo transferebat. Impugnatores quoque ejus celeriter ipsius verbo capti, pabulum quoddam spirituali huic efficiebantur igni, perque ipsos magis Evangelii fama crescebat. »

Efficacia vocis Pauli.

Vers. 9. 9. DIXIT AUTEM DOMINUS NOCTE PER VISIONEM (in somno) PAULO : NOLI TIMERE. — Poterat enim jure timere Paulus, ne propter Crispum archisynagogum a se conversum, tota synagoga Judæorum contra se insurgeret. Præclare S. Augustinus, serm. 6 *De Verbis Evang. secundum Matth.*: « Quid times hominem, inquit, homo, in sinu Dei positus? Tu de illius sinu noli cadere; quidquid ibi passus fueris, ad salutem valebit, non ad perniciem. Laniatus membrorum Martyres pertulerunt, et timent Christiani injurias temporum Christianorum? »

LOQUERE (prædica Evangelium), NE TACEAS. — Hæc negatio priorem affirmationem more Hebræo confirmat et auget, *q. d.* Loquere palam, libere et intrepide, aperto ore, sonora voce, constanti corde. Qui enim timens loquitur, non diducit os, hæsitat, mussitat, ac verba non tam promit quam premit; frangit magis quam pangit, ait noster Lorinus.

PROPTER QUOD (διότι, id est *propterea quod, quia*) EGO SUM TECUM, — ut te defendam, propugnem, animos et verba suggeram, ac te hostibus omnibus omnique mundi et inferni potentia superiorem efficiam. Sic angelus ait Gedeoni, mittens eum contra castra numerosissima Madian : « Dominus tecum, virorum fortissime, etc. Vade in hac fortitudine tua, et liberabis Israel de manu Madian : scito quod miserim te, » *Judic.* cap. VI, vers. 12 et 14.

Vers. 10. 10. ET NEMO APPONETUR TIBI. — Græce ἐπιθήσεται, quod active verti potest, *nemo imponet*, vel *injiciet* tibi, manus scilicet, nemo adorietur, vel invadet te.

UT NOCEAT TE, — tibi : olim enim *noceo* regebat accusativum. Græce τοῦ κακῶσαί σε, id est *ut affligat te*.

QUONIAM POPULUS EST MIHI MULTUS. — *q. d.* Multi Corinthii tua prædicatione convertentur fientque meus populus meaque Ecclesia.

Vers. 11. 11. SEDIT, — resedit, commoratus est.

Vers. 12. 12. GALLIONE AUTEM PROCONSULE. — L. Junius Gallio, Proconsul Achaiæ, fuit frater germanus L. Annæi Senecæ, præceptoris Neronis, uti testatur ipse Seneca in præfatione lib. IV *Quæst. natur.*, qui et eidem inscripsit librum *De Remediis fortuitorum*, et alterum *De Vita beata*. Ita Baronius. Hic enim Gallio fut coævus Paulo, non alius senior, ut vult Delrio præfatione *in Senecam*, cap. III. Nec enim senior, puta junioris hujus Gallionis pater, legitur fuisse Proconsul Achaiæ, sed junior, sive filius. Hi enim tres fuerunt fratres, videlicet M. Annæus Novatus, L. Annæus Seneca, Neronis præceptor, et L. Annæus Mela, qui pater fuit Lucani poetæ. Novatus autem mox nomen mutavit, et in Junii Gallionis familiam transiit, ab eo adoptatus. Vide Lipsium proœmio in Senecam,

Gallio frater Senecæ.

cap. II *De Vita Senecæ*. Quocirca ab utraque familia in Eusebii *Chronico*, hic Gallio cognominatur « Junius Annæus Seneca Gallio, frater Senecæ, egregius declamator. » Favet, quod Seneca, *epist.* 104, asserat Gallionem fratrem suum seniorem et primogenitum, quem idcirco (et quia Proconsul erat Achaiæ) dominum suum vocat; ait Lipsius, in Achaia fuisse : sed inde ob febrim discessisse, quod diceret non corporis, sed loci esse morbum. Per Senecam autem videtur Gallio factus Proconsul. Cum enim Seneca a Messalina Augusta, Claudii uxore (ut tradit Dio, lib. LX), injuste damnatus exilio, post illius necem ab Agrippina, altera Claudii uxore et Neronis matre, restitutus, ac Neroni, quem Claudius in filium adoptarat, præceptor datus esset, in ejus gratiam Achaia provincia Gallioni ejus germano est tributa. Hinc per Gallionem, cui causam suam probavit Paulus, videtur conciliata amicitia inter Paulum et Senecam : unde utriusque ad alterum circumferuntur litteræ, sed viris doctis merito de suppositione suspectæ, nec satis dignæ gravitate et Pauli et Senecæ; scripsisse tamen Paulum ad Senecam, et vicissim ab eo accepisse litteras, testatur S. Augustinus, *epist.* 54; S. Hieronymus, lib. *De Script. Eccles.*, et alii. Errant vero, qui Senecam censent fuisse Christianum : vixit enim Stoicus, et mortuus est Stoicus, ac proinde scripta ejus nil Christiani, sed Stoica dogmata continent, uti patet ex dictis cap. XVII, vers. 18. Denique moriens sanguinem suum Jovi libavit. Nimirum inflatus opinione sapientiæ, quasi primus illius ævi Philosophus et Neronis magister, dedignatus est fieri discipulus Pauli et Christi crucifixi; alioqui Paulum Romæ videre et alloqui potuit : nam biennio ante Paulum occisus est a Nerone. Hoc est quod ait Paulus, I *Cor.* I, 26 : « Non multi sapientes, etc., sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus. » Hic Gallio cum fratre Seneca a Nerone damnatus, « propria se manu interfecit, mortem ejus Nerone in suam præsentiam differente, » ait Eusebius in *Chronico*, anno Christi 66.

Seneca fuit Stoicus, non Christianus.

Porro Paulus jam egerat Corinthi sesquiannum, ait S. Chrysostomus (licet aliqui ante exactum sesquiannum, tumultum hunc contigisse putent); eo exacto, cum novus Proconsul in Achaiam veniret Gallio, ad ejus tribunal Paulum Judæi traxerunt, forte quod putarent Gallionem suum esse amicum et fautorem, æque ac Messalina Augusta, nuper Judæis amica et familiaris, judaizarat.

Vers. 13

13. QUIA CONTRA LEGEM, — tum Judæorum, quæ colit unum solum Deum incorporeum; tum Romanorum, quæ vetat sine senatusconsulto novos inducere deos.

PERSUADET (Paulus) HOMINIBUS COLERE DEUM, — puta Christum hominem a nostris pontificibus crucifixum. Gallio autem judex legem Romanorum neglexit, sciens, vel interpretans illam solum Romæ locum habere, non in provinciis exteris : legem autem Judæorum, de qua proprie contendere Judæos cum Paulo Judæo suspicabatur, contempsit, aut certe ad se non pertinere censuit. Unde dixit : « Judex ego horum nolo esse. »

Vers. 14.

14. SI QUIDEM ESSET INIQUUM, etc. — *q. d.* Si Paulo objiceretur crimen iniquitatis, v. g. quod esset fur, homicida, seditiosus, turbator reipublicæ, audirem vos et judicarem : nunc autem, cum eum violatæ legis et religionis vestræ accusetis, nolo huic liti me immiscere, tum quia ego legem vestram non intelligo, tum quia ego sum judex politicus, cujus est judicare causas civiles, non Ecclesiasticas. Sic Augustus causas religionis aperto foro cognoscere noluit, ait Suetonius in ejus Vita, cap. XXXIX. Ex adverso reges Ægypti, ut de iis judicare possent, creabantur pontifices, ait Dio, lib. LIII. Idem aliarum gentium reges factitasse tradit Aristoteles, lib. III *Polit.* cap. X.

Vers. 15.

15. SI VERO QUÆSTIONES SUNT DE VERBO, ET NOMINIBUS, ET LEGE VESTRA, — id est « de verbo et nominibus legis vestræ, » uti legunt nonnulli codices. Est hendiadys. Paulus enim contendebat Christum in re esse eumdem Deum quem colebant Judæi : Judæi vero eum diversum et alium vocabant. Rursum Paulus asserebat Jesum vocandum esse Messiam et Christum : negabant Judæi. Unde Gallio censebat esse quæstionem de voce et nomine. Insuper contendebat Paulus cum Judæis de legis et S. Scripturæ sensu, an videlicet is esset de Christo, quem prædicabat Paulus; an alius, ut volebant Judæi : quare Gallio recte censuit hoc judicium esse legis Judaicæ, ac proinde ad se non pertinere. Hoc liberum Gallionis judicium consentit cum iis quæ de indole, integritate et adulationis odio Gallionis fratris sui, scribit Seneca initio lib. IV *Quæstionum natur.*

Vers. 16.

16. ET MINAVIT, — id est abduxit, vel potius abduci jussit. Aliud est *minare*, aliud *minari*. Nam « Pastor ovem baculo minat, lupus ore minatur. » Græce ἀπήλασεν, id est *depulit, abegit*; Syrus, *amandavit*.

Vers. 17.

17. PERCUTIEBANT SOSTHENEM, PRINCIPEM SYNAGOGÆ. — Qui videlicet Crispo converso ad Christum, vers. 8, in principatu et primatu synagogæ successerat. Minus enim probabile est quod opinatur Chrysostomus, scilicet Sosthenem eumdem esse cum Caio; fuisse enim binomium. Nam Martyrologia distinguunt faciuntque duos.

Sosthenes verberatur. Cur?

Porro Beda, Hugo, Cajetanus et Carthusianus censent Sosthenem adhuc fuisse Judæum : itaque percussum a Græcis, ut addunt Græca, puta a ministris Proconsulis, ut juxta ejus sententiam, eum cum suis Judæis a Tribunali pugnis abigerent (1); aut potius percussum instigantibus Judæis per Græcos, id est Gentiles, eo quod frigidius causam eorum egisset, Pauloque favere videretur, eumque a Judæorum volentium eum occidere, manibus eripuisset. Incredibile enim est quod

(1) Cui interpretationi, utpote simpliciori, adstipulor.

ait Hugo, Sosthenem verberatum a Christianis, eo quod Paulo et Evangelio resisteret. Verius est Judæos, cum spe sua Paulum necandi apud Proconsulem excidissent, furorem suum evomuisse in Sosthenem, præsertim cum a Proconsule audissent: « Vos videritis; » putarunt enim hac voce sibi permissam esse suæ legis vindictam. Sosthenes enim Pauli prædicatione conversus, animo erat Christianus, adeoque Paulo favit eumque defendit : quare eum quasi causæ et legis suæ proditorem, Judæi vel per se, vel per Græcos, id est Gentiles, verberant. Unde S. Paulum quoque hoc tumultu Judaico verberatum fuisse, scribit S. Chrysostomus hic, et præfatione in I epist. *ad Cor.* Id ita esse liquet ex eo quod Sosthenem hunc laudat sociumque suum facit S. Paulus initio epist I *ad Cor.* Ad hæc *Menologium Græcorum*, die 7 decembris, facit eum Colophonis Episcopum. Denique *Martyr. Roman.*, die 28 novembris, clare hæc de eo habet : « Apud Corinthum natale S. Sosthenis, discipuli B. Pauli, cujus mentionem facit idem Paulus Corinthiis scribens. Hic ex principe synagogæ conversus ad Christum, ante Gallionem proconsulem acriter verberatus, præclaro initio fidei suæ primordia consecravit. » Vere ergo fuit Sosthenes, id est salvator robustus, scilicet Pauli : σώζω enim est *salvo*, σθένος est *robur*: robustam enim ejus (et cujusvis patientis) patientiam et mansuetudinem, qua plagas acriores animis Judæorum inflixit, quam ipse ab eis in corpore recipiebat, egregie laudat hic S. Chrysostomus.

Et nihil eorum Gallioni curæ erat, —vel quod contemneret Judæos eorumque rixas; vel quod metueret ne, si eas dirimeret, in ipsummet iras suas verterent : alioqui non satis dignitati suæ, nec Sosthenis innocentiæ, nec reipublicæ quieti hac dissimulatione consuluit, uti ex officio debebat : erat enim Proconsul et præses provinciæ.

Vers. 18. 18. Paulus vero cum adhuc sustinuisset (Tigurina, *commoratus esset*) dies multos, — post turbas illas Judæorum intrepide et constanter evangelizans. Aliqui hos dies includunt sesquianno, de quo vers. 11, per prolepsin; ita ut universim sesquiannum tantum Corinthi egerit Paulus : S. Chrysostomus vero eos separat et post sesquiannum exactos hos dies censet; utrumlibet est probabile. Porro Paulum multa magna patrasse, et miracula edidisse, quæ subticet Lucas, docet idem scribens postea *ad Corinth.*, epist. II, cap. XII: « Signa, inquit, apostolatus mei facta sunt super vos in omni patientia, in signis, et prodigiis, et virtutibus. Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? » Denique Corinthi sicut anno priore (sedit enim ibi sesquiannum) scripsit priorem epistolam ad Thessalonicenses, ita anno posteriore scripsit posteriorem ad eosdem. Ita Baronius.

Qui sibi totonderat. — Τὸ *qui* ad Aquilam refert Isidorus, lib. II *Offic.*, cap. *De tonsura*, et Baronius; imo quidam codices legunt, « totonderant, » scilicet Aquila et Priscilla. Verum τὸ *qui* referre Paulum, censet S. Augustinus, *epist.* 19, et S. Hieronymus, *epist.* 11, quæ exstat tomo II *epist.* S. Augustini; Beda et alii passim. Unde Romani codices Priscillam et Aquilam parenthesi intercipiunt, ita ut ad eos hæc tonsio pertinere nequeat (1).

Habebat enim votum. — Quæres, quænam hæc tonsio, et quale votum? *Primo*, aliqui censent fuisse votum Pauli peculiare, distinctum a voto Nazaræorum (illud enim fieri et expleri debuisset Hierosolymæ), a Paulo editum Dei cultus et mortificationis studio. *Secundo*, alii censent fuisse votum nazaræatus, sed editum a Paulo ante conversionem in Judaismo : ut enim everteret Christum et Christianismum, vovisse eum se fore Nazaræum, id est, a vino abstemium et alentem comam, donec Christianam religionem exstinxisset. Sicut nostro ævo nonnulli Nobiles, ex iis qui suscitarunt primos rebellionis tumultus in Belgio, jurarunt se non posituros cæsariem, donec ulti essent necem aliquot principum Belgarum, a rege Hispaniæ capite plexorum, eo quod hæreticis favissent. Verum hoc votum, æque ac juramentum, est impium, et consequenter ejus executio in Paulo fuisset impia : illa enim professus fuisset se votum illud Judaicum probare, esseque Judæum et Judaismi vindicem, ac per votum hoc Deo supplicare ut Christianismum everteret.

Votum Pauli quod? Resp. Primo. Secundo.

Dico ergo votum hoc Pauli fuisse votum nazaræatus, quod scilicet abstineret vino et aleret comam, non tota vita, sed ad certum tempus a se præfinitum, de quo dixi *Num.* VI. Probatur *primo*, quia hoc erat commune et ordinarium votum apud Judæos, adeoque antonomastice vocabatur votum : perinde ac apud Christianos est votum religionis, cujus nazaræatus erat typus et præludium; quare cum nominabant votum, in-

Tertio genuine. Prob. Primo.

(1) Qui plura velit, adeat Kuinoelium ad h. l., qui, re disquisita, sic concludit : « Rectius igitur plerique interpretes, præeuntibus Vulgato interprete (*Aquila, qui sibi totonderat caput*) et Chrysostomo, deleta interpunctione post Ἀκύλας, verba κειράμενος, etc., ad Aquilam referunt. Huic interpretationi, qua admissa omnes difficultates evanescunt, quæ interpretibus de Paulo cogitantibus se objiciunt, ipsa verborum constructio favet, quæ facilior fluit; propiusque fidem est, notitiam hanc, quæ breviter nonnisi et quasi per transennam additur, de homine ignotiore adjunctam esse, cujus omnino brevior in hoc capite, quia occasio offerebatur, mentio fit, quam de Paulo, totius libri heroe. Neque tamen votum nasaræatus intelligendum est, sed votum civile, ab eo vel ob liberationem a morbo, vel alio periculo, vel ob bonum quod obtinuerat, conceptum. » Cf. etiam Rohrbacher, *Histoire universelle de l'Eglise catholique*, t. V, p. 342, juxta quem, Paulus e Cenchris ad Syriam navigaturus, votum solvere voluit; saltem ex parte, tondendo scil. comam, ne in navi pollutione legali aliqua contracta de novo nasaræatus sui tempus inchoare deberet. Cæterum victimas de more Hierosolymis, data occasione, offerre in animo habebat.

Secundo. telligebant nazaræatum. *Secundo,* quia votum Nazaræorum proprie consistebat in coma capitis, ut eam alerent, et finito voto tonderent. Tertio. *Tertio,* quia ideo navigavit Paulus in Syriam, ut scilicet Hierosolymis illud expleret. Dat enim causam Lucas, cur Paulus navigarit in Syriam, quia scilicet totonderat sibi caput, id est obstrinxerat se voto nazaræatus, quod expleri debebat in templo Hierosolymitano. Quarto. *Quarto,* quia præcise tonsionem capitis vovere leviculum est, et indignum religione voti, præsertim Paulini : ergo hæc tonsio erat annexa nazaræatui. Quinto. *Quinto,* quia votum hoc nazaræatus, vel simile explevit Paulus in templo, cap. XXI, 24. Ex quo loco magna lux huic versiculo affulget. Ibi enim S. Jacobus dicit S. Paulo : « Audierunt de te (Judæo-Christiani) quia discessionem doceas a Moyse eorum, etc., dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi, etc. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis viri quatuor, votum (Nazaræatus) habentes super se. His assumptis, sanctifica te cum illis, et impende in illis ut radant capita, et sciant omnes, quia quæ de te audierunt falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. » Idipsum jam ante viderat et præviderat Paulus. Itaque ut Judæos et Judæo-Christianos sibi, quasi vetanti legalia servari, offensos reconciliaret, ac ne eos, quos a Judaismo ad Christianismum convertebat, scandalizaret, utpote qui Judaismo assueti, tam cito eum deponere non poterant, multo minus ejus abolitionem audire, fecit votum Judaicum, ac ut Nazaræus comatus incessit, et abstemius vixit. Nazaræi enim summe erant legis Mosaicæ observantes, in eaque erant id quod apud nos sunt Monachi et Religiosi. Unde vocabantur *corban,* id est Dei donum, eo quod seipsos Deo dicassent et donassent, teste Josepho, lib. IV *Antiq.*, cap. IV. Nazaræatus autem consistebat in abstinendo a vino et alenda coma : in hac enim erat sanctitas rudis illius sæculi. Quod si illa contaminaretur per funus aliquod, aut contactum morticini, debebat Nazaræus tondere comam quasi pollutam, et de novo nazaræatus sui tempus inchoare; quod quia sæpe contingebat, hinc ille, illiusque votum subinde per plures annos protrahebatur. Expleto autem voto, debebat adire templum, tondere comam Deoque sacrificia lege, *Num.* V, statuta offerre. Videtur ergo quod Paulus habens votum nazaræatus, ideoque alens comam, funere aliquo fuerit pollutus, ideoque juxta legem totondit comam, ut rursum nazaræatum inchoaret et comam aleret, usque ad voti sui expletionem, tunc eam positurus Hierosolymis in templo, quod fecit vers. 22, ut ibi dicam, aut certe cap. XXI, 24. Ita Baronius, Cajetanus, Sanchez et alii.

Dices : Nazaræus, si pollueretur super mortuo, tonderi debebat, et simul offerre victimas expiatorias, ut præscribitur *Num.* VI, 9. Paulus autem nullas victimas hic obtulit, nec offerre potuit, utpote quæ solum in templo Hierosolymis offerri poterant et debebant. Respondeo : Victimas hasce offerre debebant illi, qui erant Hierosolymæ eique vicini : remoti enim ab ea, uti erat Paulus, id facere non poterant, nemo enim tenetur ad impossibile; unde hi solum tondebant caput. Porro id fecit Paulus Corinthi, quia ibi erat Judæorum multitudo, ut eis ostenderet se legem non aspernari, sed venerari et colere. Hinc patet Paulum vino et sicera, id est, omni eo quod inebriare potest, abstinuisse; hoc enim faciebant Nazaræi. Ecce sobrietatem Pauli in tantis laboribus, ecce charitatem, qua omnibus omnia fit, Judæis Judæus, Gentilibus Gentilis, ut omnes lucrifaciat.

IN CENCHRIS. — *Cenchræ,* vel *Cenchreæ* est navale, ait Strabo, lib. VIII, et portus Corinthi ad Orientem, cui vicinus est alter dictus *Lecheæ.* Ab his duobus portubus Græci Corinthum vocant bimarem et amphithalassum, uti dixi in præfat. *Epist. ad Corinth.*

Vers. 19. 19. DEVENITQUE EPHESUM. — Ephesus erat metropolis Asiæ Minoris, in qua erat nobile Dianæ templum, de quo cap. XIX, ac oratorum et philosophorum multitudo : quare Apollonius Thyanæus, celebris philosophus, vel potius magus, Ephesi resedit. Ejus Episcopum Paulus postea constituit Timotheum, cui successit Onesimus. Ephesi quoque frequentius morabatur S. Joannes apostolus cum B. Virgine ejus curæ a Christo concredita, dum totius Asiæ fundaret et gubernaret Ecclesias, uti asserunt Patres Concilii Ephesini, cap. XXVII, ad Clericum Constantinopolitanum ; unde et Ephesi mortuus est.

ILLOS (Aquilam et Priscillam) IBI RELIQUIT, — ut Ephesios fide Christi imbuerent.

Vers. 21. 21. DICENS. — Græca addunt : « Oportet omnino festum quod instat, me agere Hierosolymis. » Ita quoque legunt S. Chrysostomus, Œcumenius, Cajetanus, Vatablus et alii passim.

REVERTAR AD VOS, DEO VOLENTE. — Hoc exemplo Pauli et S. Jacobi, cap. IV, 13, usurpant pii Christiani, ut cum aliquid se facturos dicunt, addant : « Deo volente, » vel : « si Deus voluerit. » Credunt enim sperantque se suaque omnia regi a Deo, quo præeunte omnia succedunt prospere juxta illud Nazianzeni in *Distichis :*

> Deo annuente, nihil potest livor.
> Deo abnuente, nihil potest labor.

Vers. 22. 22. ET DESCENDENS CÆSAREAM — Cappadociæ, inquiunt Rabanus, Beda, Lyranus, Gagneius et alii, quia necdum in Syriam pervenerat Paulus; Cajetanus vero, Baronius, Arias et alii intelligunt Cæsaream Palæstinæ. Censent enim eo venisse Paulum ; indeque perrexisse Hierosolymam, ibique salutasse Ecclesiam, puta Hierosolymitanam, quasi matricem, utpote e qua cæteræ prognatæ erant. Id exigunt verba græca paulo ante citata, itemque profectio Pauli in Syriam, et votum na-

creatus, de quo vers. 18; hoc enim explendum erat Hierosolymæ in templo. Quod si verum est, hæc est tertia (licet aliqui quartam velint) Pauli post conversionem profectio in Jerusalem. Multa enim brevitatis studio subticet, vel prætervolat Lucas. Nam *prima* fuit post triennium a conversione sua, *Act.* IX, 26, et *Galat.* I, 18, puta anno Christi 39. *Secunda*, post 14 annos, puta anno Christi 51; tunc enim ob quæstionem legalium adiit Apostolos, interfuitque Concilio Hierosolymitano, *Act.* cap. XV. *Tertia* est hic. *Quartam* audiemus cap. XXI, 17. Porro Paulus, salutans Ecclesiam, imprimis salutavit B. Virginem Deiparam, Ecclesiæ matrem et principem, consilia sua cum ea communicans, eamque vicissim in dubiis consulens, ac poscens ejus opem et preces apud Filium in tantis suis laboribus, difficultatibus et persecutionibus, uti par est credere. Vide dicta I, 14, et cap. XX, 22.

Paulus quater ivit Hierosolymam.

Et descendit Antiochiam — Pisidiæ, utpote vicinam Cæsareæ Cappadociæ, aiunt Beda et auctores prioris sententiæ jam citati, qui per Cæsaream acceperunt eam quæ est Cappadociæ. At vero Chrysostomus, Baronius et alii passim accipiunt Antiochiam Syriæ. Hæc enim absolute vocatur « Antiochia, » utpote caput Syriæ, reliquæ vero cum addito, ut « Antiochia Pisidiæ). Amabat Paulus, inquit Chrysostomus, Antiochiam, utpote ubi creatus erat Apostolus Gentium, imo ubi primum iis prædicarat tanto fructu, ut ibi primum discipuli cognominati sint Christiani.

Vers. 23.

23. Perambulans ex ordine Galaticam regionem et Phrygiam. — Vide Apostolum instar fulguris celerrime per Asiæ regiones discurrentem. Vere S. Chrysostomus, hom. 8 *De Laudibus S. Pauli* : « Sol quidam, ait, est hominibus Paulus, qui totum prorsus orbem fulgentibus linguæ suæ radiis illuminavit, quique universas circumeundo gentes, cursum omnino solis imitatus est, ac mundi regiones omnes quasi libero a corpore animo pervolavit; et hoc cum amara ei vulnera crebrius obviarent; » ac mox confert et præfert eum Patriarchis, Prophetis, Angelis et Archangelis. Porro Galatæ Paulum quasi Angelum de cœlo lapsum susceperunt, uti testatur Paulus ad eosdem scribens cap. IV, 14.

Paulus est sol.

Vers. 24.

24. Apollo. — Quidam apud Œcumenium censent hunc esse Apellem, Pauli discipulum et ab eo creatum Episcopum Corinthi, de quo idem scribit *ad Romam.* XVI, 10 : « Salutate Apellem probum in Domino. » Verum alii passim distinguunt « Apollo » ab Apelle. Hic est Apollo de quo Apostolus ait : « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit, » I *Corinth.* III, 6. Ascriptus est Sanctis in *Martyrol.*, die 22 aprilis. Porro *Apollo* græce Ἀπολλώς, est nomen indeclinabile, ac proinde diversum ab Apolline Gentium deo.

Apollo quis?

Vir eloquens, — λόγιος Vatablus vertit, *eruditus*; alii, *prudens*; alii, *disertus*; alii *historiæ et antiquitatis peritus*. Hæc enim omnia significat λόγιος.

Potens in Scripturis, — puta versatus et efficax in iis citandis, explicandis, urgendis ad revincendos adversarios. Putant aliqui quod Apollo Alexandriæ (erat enim ipse Alexandrinus) in schola S. Marci inter Essæos eruditus fuerit, et exercitatus in sacris Litteris. Verum obstat id quod sequitur : « Sciens tantum baptisma Joannis. » Vatablus vertit : « Hic erat doctissimus librorum veteris Testamenti. » Unde *Apollo* idem est quod vibrans radios, ait Pagninus, in *Interpr. Nom. hebr.*, aut perdens et exterminans, ut sit idem quod *Apollyon, Apoc.*, IX, 11. Nam sua doctrina vehementer Judæos revincebat, vers. 28, et Judaismum exterminabat.

Vers. 25.

25. Hic erat edoctus, — κατηχημένος, id est catechizatus, institutus ut catechumenus, initiatus, doctus primordia fidei Christianæ; nam necdum erat baptizatus baptismo Christi, sed tantum Joannis Baptistæ, ut sequitur, ac proinde necdum erat Christianus.

Fervens spiritu. — Unde videtur quod ante baptismum per actum contritionis et charitatis fuerit justificatus. Ita Chrysostomus.

Docebat ea quæ sunt Jesu, — scilicet Jesum crucifixum esse Messiam, sive Christum a Prophetis promissum, ex illis ipsis ostendebat.

Sciens tantum baptisma Joannis, — cujus professio et quasi forma erat, ut crederent in venturum Jesum, de quo cap. XIX, vers. 1 et 4. Forte olim baptismo Joannis erat baptizatus, in eoque audierat Jesum esse Christum, ac deinde rarius viderat vel audierat Christianos, ut baptismum Christi aliaque ejus mysteria ignoraret : unde ea didicit ab Aquila, moxque Christi baptismum suscepit.

Vers. 26.

26. Hic ergo coepit fiducialiter agere in synagoga, — *q. d.* Libere et intrepide cœpit Judæis prædicare Jesum Christum.

Assumpserunt eum — in domum suam plenius in Christiana fide erudiendum. Notat Chrysostomus laudatque sinceram fidem et charitatem Aquilæ et Priscillæ, utpote qui non suam, sed Christi gloriam quæsiverunt, ideoque Apollo instruxerunt, ut ille eloquens et potens in Scripturis, melius et efficacius prædicaret Christum. « Sicut, inquit Chrysostomus, in cithara varias quidem habes voces, unam autem harmoniam, et unus musicus est qui citharam in manum sumit : sic hoc in loco cithara quidem est charitas ipsa; voces, loquentes verba quæ ad charitatem conciliandam pertinent; omnes in unam suavem conspirant consonantiam. Musicus vero est charitatis vis, illa dulcem melodiam pulsando affert. Hæc melodia et Deum et angelos lætificat. Hæc totum in cœlo spectaculum excitat; hæc et dæmonum furorem compescit, et affectionum demulcet impetus, imo eis silentium inducit : sicut musico choro personante, omnes auditores, quantumvis garruli et turbidi, silent et auscultant.

Charitas est cithara.

Nihil sic facit amicum, ut anima gratitudinis studiosa, os bene loqui solens, anima sine fastu, contemptus vanæ gloriæ, contemptus honoris. »

ET DILIGENTIUS EXPOSUERUNT EI VIAM DOMINI, — puta institutum Christianismi a Deo sancitum. Nota hic humilitatem et docilitatem Apollo, qui vir eloquens potensque in Scripturis, erudiri se sinit ab Aquila et Priscilla. Cicero in Catone Majore laudat hanc Solonis sententiam : « Quotidie addiscens plurima, fio senex. » Tale est et illud Salvii Juliani jurisconsulti : « Etsi alterum pedem in sepulcro haberem, adhuc addiscere vellem. » Diogenes Cynicus ab Antisthene baculo repulsus : « Cæde, ait, si vis, at nullum invenies baculum tam durum quo me abs te abigas, dum aliquid dixeris. » Ita Laertius, lib. VI, cap. II. Zeno oraculum consulens, « quo pacto optime vitam institueret, » audivit : « Si mortuis concolor fieret. » Ille sentiens se vocari ad veterum lectionem, contulit se ad philosophiam : nam studium ac victus parcimonia maciem et pallorem homini conciliat. Ita Laertius, lib. VII, cap. I. Ita S. Hieronymus natu grandior adiit Constantinopolim, ut S. Gregorium Nazianzenum audiret, eoque præceptore sæpe gloriatur. Ita S. Augustinus sua dubia in Scripturis proposuit S. Hieronymo, ut ab eo doceretur. Idem fecit S. Damasus Pontifex.

Vers. 27

27. EXHORTATI FRATRES, — προτρεψάμενοι. Syrus, *prævenerunt eum fratres,* exhortando scilicet eum, ut pergeret in Achaiam, puta Corinthum, ac fideles sua sapientia et facundia in fide et pietate confirmaret. Noster recte vertit, *exhortati* : nam λόγος προτρεπτικὸς vocatur oratio exhortatoria (1).

CONTULIT MULTUM HIS QUI CREDIDERANT. — Græce addunt, διὰ τῆς χάριτος, id est *per gratiam* verbi, spiritus ac fervoris sibi a Deo aspiratam.

Vers. 28.

28. VEHEMENTER, — εὐτόνως, id est acriter, magna contentione, nervose et efficaciter.

ESSE CHRISTUM JESUM, — quod Jesus esset Christus. Est anastrophe.

(1) Alii jungunt *exhortati* cum *scripserunt*, id est, *litteras cohortatorias scripserunt*, ut scil. eum benevole exciperent.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

***Paulus redit Ephesum** : ibi duodecim circiter discipulos Joannis baptizat et confirmat. Secundo, **vers. 7,** in synagoga tres menses, mox in schola tyranni per biennium prædicat, et dicta sua miraculis confirmat, adeo ut solis sudariis suis ægros sanet et dæmones pellat, quod dum imitari tentant Judæi Scevæ filii, invaduntur a dæmone : quare multi magiam damnant et magicos libros comburunt. Tertio, **vers. 23,** Demetrius argentarius Dianæ tumultum concitat contra Paulum, quem sedat scriba.*

1. Factum est autem, cum Apollo esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus, veniret Ephesum, et inveniret quosdam discipulos, 2. dixitque ad eos : Si Spiritum Sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum : Sed neque si Spiritus Sanctus est, audivimus. 3. Ille vero ait : In quo ergo baptizati estis? Qui dixerunt : In Joannis baptismate. 4. Dixit autem Paulus : Joannes baptizavit baptismo pœnitentiæ populum, dicens : In eum, qui venturus esset post ipsum, ut crederent, hoc est in Jesum. 5. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. 6. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus Sanctus super eos, et loquebantur linguis, et prophetabant. 7. Erant autem omnes viri fere duodecim. 8. Introgressus autem synagogam, cum fiducia loquebatur per tres menses, disputans et suadens de regno Dei. 9. Cum autem quidam indurarentur, et non crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine : discedens ab eis, segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cujusdam. 10. Hoc autem factum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent verbum Domini, Judæi atque Gentiles. 11. Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli : 12. ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore ejus sudaria, et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur. 13. Tentaverunt autem quidam et de circumeuntibus Judæis exorcistis, invocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Jesu, dicentes : Adjuro vos per Jesum, quem Paulus prædicat. 14. Erant autem quidam Judæi Scevæ principis Sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant. 15. Respon-

dens autem spiritus nequam dixit eis : Jesum novi, et Paulum scio : vos autem qui estis? 16. Et insiliens in eos homo, in quo erat dæmonium pessimum, et dominatus amborum, invaluit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent de domo illa. 17. Hoc autem notum factum est omnibus Judæis atque Gentilibus, qui habitabant Ephesi; et cecidit timor super omnes illos, et magnificabatur nomen Domini Jesu. 18. Multique credentium veniebant, confitentes et annuntiantes actus suos. 19. Multi autem ex eis, qui fuerant curiosa sectati, contulerunt libros, et combusserunt coram omnibus; et computatis pretiis illorum, invenerunt pecuniam denariorum quinquaginta millium. 20. Ita fortiter crescebat verbum Dei, et confirmabatur. 21. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transita Macedonia et Achaia ire Hierosolymam, dicens : Quoniam postquam fuero ibi, oportet me et Romam videre. 22. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi, Timotheum et Erastum, ipse remansit ad tempus in Asia. 23. Facta est autem illo tempore turbatio non minima de via Domini. 24. Demetrius enim quidam, nomine argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum; 25. quos convocans, et eos qui hujusmodi erant opifices, dixit : Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio; 26. et videtis et auditis quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiæ Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens : Quoniam non sunt dii, qui manibus fiunt. 27. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia et orbis colit. 28. His auditis, repleti sunt ira, et exclamaverunt dicentes : Magna Diana Ephesiorum. 29. Et impleta est civitas confusione, et impetum fecerunt uno animo in theatrum, rapto Gaio et Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. 30. Paulo autem volente intrare in populum, non permiserunt discipuli. 31. Quidam autem et de Asiæ principibus, qui erant amici ejus, miserunt ad eum, rogantes ne se daret in theatrum. 32. Alii autem aliud clamabant. Erat enim Ecclesia confusa; et plures nesciebant qua ex causa convenissent. 33. De turba autem detraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Judæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat reddere rationem populo. 34. Quem ut cognoverunt Judæum esse, vox facta una est omnium, quasi per horas duas clamantium : Magna Diana Ephesiorum. 35. Et cum sedasset scriba turbas, dixit : Viri Ephesii, quis enim est hominum, qui nesciat Ephesiorum civitatem cultricem esse magnæ Dianæ Jovisque prolis? 36. Cum ergo his contradici non possit, oportet vos sedatos esse et nihil temere agere. 37. Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque blasphemantes deam vestram. 38. Quod si Demetrius, et qui cum eo sunt artifices, habent adversus aliquem causam, conventus forenses aguntur, et proconsules sunt, accusent invicem. 39. Si quid autem alterius rei quæritis, in legitima Ecclesia poterit absolvi. 40. Nam et periclitamur argui seditionis hodiernæ : cum nullus obnoxius sit (de quo possimus reddere rationem) concursus istius. Et cum hæc dixisset, dimisit Ecclesiam.

Vers. 1. 1. PERAGRATIS SUPERIORIBUS PARTIBUS, — Galatia et Phrygia, postquam Hierosolymis redisset Antiochiam, de quo cap. præced., vers. 23.

QUOSDAM DISCIPULOS. — Opinatur Cajetanus, hosce fuisse conversos et baptizatos baptismo Joannis ab Apollo. Hic enim ante Paulum fuerat Ephesi, solumque sciebat baptisma Joannis, cap. præced., vers. 24 et 25. Sed obstat quod Ephesi Apollo instructus fuerit plenius de Christo et Christi baptismo ab Aquila, cap. XVIII, vers. 26; quare si hi fuissent ejus discipuli, utique ipse eos plenius de Christo instruxisset, et baptismo Christi baptizari curasset. Adde, baptismum Joannis durasse tantum usque ad Christum : ad illum enim ducebat et tendebat, ideoque a solo Joanne collatus est, non a discipulis, vel posteris ejus, uti docet S. Augustinus, tract. 5 *in Joannem*, et S. Cyrillus, lib. II *in Joan.*, cap. LVII, et sat colligitur *Joan.* I, 33, et III, 23.

Dico ergo, hos ante annos viginti, ab ipso Joanne Baptista fuisse baptizatos in Judæa. Dum enim ex Asia Hierosolymam de more ad diem festum ascendissent, audientes prædicationem Joannis, ejus baptismum susceperunt, ab eoque

didicerunt, credendum esse in Christum mox venturum; mox in Asiam domum redeuntes, nihil amplius de rebus in Judæa a Joanne et Christo gestis audierant : quare ea hic audiunt a Paulo. Ita Chrysostomus et alii mox citandi.

Vers. 2. 2. SI SPIRITUM SANCTUM ACCEPISTIS, — *q. d.* Estisne confirmati sacramento Confirmationis? in eo enim primitus visibiliter dabatur Spiritus Sanctus, uti dixi cap. VIII. Quia enim dicebant se esse discipulos Christi, ad quem missi erant a Joanne, putabat Paulus eos baptizatos esse baptismo Christi; sed dubitabat an essent confirmati, eo quod Ephesi nullus fuisset Episcopus, cujus solius est conferre sacramentum Confirmationis. Unde addit :

CREDENTES. — Græce πιστεύσαντες, id est *postquam credidistis*, et consequenter baptizati estis. Ita Pagninus, Tigurina et alii.

SED NEQUE SI SPIRITUS SANCTUS EST, AUDIVIMUS. — Hinc patet baptismum Joannis diversum fuisse a baptismo Christi, uti contra Calvinum et hæreticos definit Concilium Tridentinum, *sess.* 7, cap. I *De Baptismo*. Baptismus enim Christi confertur invocatione S. Trinitatis, dicendo : « Ego te baptizo in nomine Patris, et Filii et Spiritus Sancti. » Joannis vero in nomine Christi venturi duntaxat, ut patebit vers. 4, ideoque hi non audierant nomen Spiritus Sancti. Vide Bellarminum, tract. *De Baptismo*, cap. XIX et XXI. Perperam ergo S. Cyprianus, epist. 73 *ad Jubaianum*, ex horum rebaptizatione sumpsit argumentum de rebaptizandis hæreticis : quem errorem « passionis falce purgavit, » ait S. Augustinus, *epist.* 48. Pejus fingunt Centuriatores, lib. II, cap. IV, tit. *De Baptismo*, et Kemnitius, in *Exam. Concil. Trid.*, cap. *De Baptismo*, Joannem Baptistam baptizasse in nomine S. Trinitatis : hos vero non recepisse verum Joannis baptisma, sed mutilum et vitiatum. Nam ipsi diserte asserunt se baptizatos baptismate Joannis, nec Paulus de ejus veritate dubitat, quin potius verum fuisse præsupponit. Sed addit Joannis baptismum fuisse tantum symbolum pœnitentiæ, ideoque insufficientem ad remissionem peccatorum : eam enim solum præstare Christum in suo baptismo.

Error S. Cypriani.

Vers. 3. 3. IN QUO, — εἰς τί, id est *in quid*, id est in quo, scilicet baptismate : respondent enim, « in Joannis baptismate : » sæpe enim εἰς sumitur pro ἐν. Alioqui proprie *in quid*, id est in quem, puta cujus nomine invocato « baptizati estis? » Imperite et inepte Beza et Bucerus hic baptismum interpretantur doctrinam Joannis a baptismo seclusam, *q. d.* In quo baptizati estis, id est cujus doctrinam edocti estis, a quo instituti estis? respondent illi : « in Joannis baptismate, » id est in Joannis schola et disciplina eruditi sumus, non tamen ab eo baptizati. Id faciunt, quia censent baptismum Joannis fuisse eumdem cum baptismo Christi. Ne ergo Paulum, qui eos baptizari curavit baptismo Christi, faciant Anabaptistam, dicunt eos non fuisse baptizatos baptismo Joannis, sive Christi, ut ipsi opinantur. Ubi vide quis spiritus agat hæreticos, videlicet invidi Luciferi, qui eos excæcat et in vertiginem agit. Ut enim Christum ejusque Sacramenta extenuent, confundunt ea cum veteribus et S. Joannis, imo hæc illis adæquant et identificant.

Beza per baptismum accipit doctrinam Joannis Baptistæ.

Verum nusquam in Scriptura vel Patribus doctrina vocatur *baptismus* : aliud enim est docere, aliud baptizare. Quis unquam baptizari baptismo, censuit idem esse quod doceri doctrinam? *Secundo*, proprie hic baptismum accipi, patet ex sequentibus : « Dixit autem Paulus : Joannes baptizavit baptismo pœnitentiæ populum. » Rursum : « His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu; » ubi clarum est proprie baptismum accipi pro ablutione sacramentali, non pro doctrina. Ergo et paulo ante, cum ait eos baptizatos baptismo Joannis, proprie baptismum accipit. Opponit enim baptismum Christi baptismo Joannis, et baptizatos baptismo Joannis jubet baptizari baptismo Christi. Ergo clarum est baptismum Joannis fuisse alium a baptismo Christi, eoque longe inferiorem, nisi Paulum velimus facere Anabaptistam. *Tertio*, ita docent et explicant S. Chrysostomus hic; S. Augustinus, lib. *De Unico Baptismo*, cap. VII; S. Hieronymus, in cap. II *Joelis*; Tertullianus, lib. *De Baptismo*, cap. X; Origenes, tomo VIII *in Joannem*, et alii passim. *Quarto*, quia Græce est μὲν, quod expressam vel tacitam exigit antithesin. Unde post se poscit δὲ, *q. d.* Joannes quidem baptizavit baptismo pœnitentiæ, Christus vero baptizat baptismo remissionis peccatorum justitiæ et salutis. Perperam enim Beza τὸ μὲν refert ad δὲ, quod habetur vers. 5 in Græco, ubi dicitur : ἀκούσαντες δὲ, id est *audientes vero baptizati sunt*. Nam Pauli oratio imperfecta expleri nequit per historiam rei gestæ per alios, puta baptizatos, sed ejusdem Pauli oratione tacita suppleri debet : alioqui dicendum est τὸ μὲν esse encliticum, et redundare, uti redundat cap. I, 1, et alibi. Vide Bellarminum, *De Baptismo*, cap. XXII, ubi alia aliorum effugia confutat.

Confutatur Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Vers. 4. 4. JOANNES BAPTIZAVIT BAPTISMO POENITENTIÆ. — Id est baptismo, qui erat symbolum, excitatio et protestatio pœnitentiæ, ad remissionem peccatorum baptismo Christi recipiendam. Vide dicta cap. I, 5. Hinc sequitur infantes et pueros rationis et pœnitentiæ impotes non fuisse baptizatos baptismo Joannis; sed solos adultos, utpote rationis et pœnitentiæ capaces. Ita Suarez et alii passim. Secus est de baptismo Christi, qui confertur parvulis ad remissionem peccati originalis.

DICENS : IN EUM QUI VENTURUS ESSET POST IPSUM, UT CREDERENT. — Hinc colligunt S. Hieronymus, in cap. II *Joelis*; D. Thomas, Magister Sententiarum, Bonaventura, Palatius et alii, in IV, dist. II, hanc fuisse formulam baptismi Joannis : « Ego te baptizo, in eum qui venturus est ut credas, hoc

Forma baptismi Joannis.

est in Jesum Christum, » quem vobis mox ostendam. Christum vero baptizans dixit : « Ego te baptizo, in nomine tuo, qui venturus es, » ait Palatius. Ubi adverte, hanc formulam esse exhortatoriam, ideoque non proprie fuisse formam Sacramenti (hoc enim est proprium Sacramentis legis novæ, quæ quia perfecta sunt, coalescunt ex materia et forma), sed instar formæ. Erat enim proprie exhortatio ad pœnitentiam et fidem in Christum. Ita docet Durandus, Gabriel, Sotus et ex iis Franciscus Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXXVIII, dist. xxv, sect. 1. Nota : τὸ « qui venturus est » est periphrasis Messiæ sive Christi, ut dixi *Genes,* XLIX, 12. Unde Græca et Syra addunt : *hoc est in Jesum Christum.*

Vers. 5. 5. His auditis, baptizati sunt. — Beza contendit hæc esse verba non Lucæ, sed Pauli ; ejus enim narrationem cœptam vers. præced., hic expleri, *q. d.* Paulus : Multi e populo, auditis verbis Joannis, ab eo baptizati sunt in nomine Christi. Verum hæc esse verba non Pauli, sed Lucæ, plane exposcit tota rei gestæ series, quæ historica est narratio, quod scilicet hi duodecim Ephesii baptizati baptismo Joannis, audientes a Paulo baptismum Joannis esse insufficientem et complendum per baptismum Christi, eodem mox baptizati sint. Idem evincunt sequentia verba, vers. 6 : « Et cum imposuisset illis manus, venit Spiritus Sanctus super eos, » *q. d.* Baptizati sunt, et mox a Paulo confirmati receperunt Spiritum Sanctum : alioqui enim nulla erit horum versuum connexio, sed erunt scopæ dissolutæ, et « arena sine calce, » ut dicebat Caius Imperator, de scriptis et sententiis Senecæ, teste Lipsio in ejus Procemio.

Vers. 6. 6. Et cum imposuisset illis manus (impertiendo eis sacramentum Confirmationis), venit (in visibili ignis vel linguarum specie) Spiritus Sanctus super eos (unde), et loquebantur linguis, et prophetabant, — vel proprie futura prædicendo, vel improprie celebrando magnalia Dei. Hi enim erant effectus sacramenti Confirmationis, non Baptismi, ut ostendi cap. II, 4, et cap. VIII, 17.

Vers. 8. 8. De regno Dei, — puta de regno cœlorum, deque modis et viis quibus ad illud tendere debemus, ut dixi cap. I, 3, nimirum per fidem, obedientiam et cultum Christi crucifixi.

Vers. 9. 9. Cum autem quidam (Judæi : erant enim e synagoga, in qua prædicabat Paulus) non crederent. — Syrus, *excandescerent.*

Maledicentes viam Domini, — conviciantes institutum Christianismi Christumque crucifixum blasphemantes. « Hinc discimus, ait Chrysostomus, quod non debemus nos immiscere maledicentibus, sed ab eis discedere. Cum malediceretur, non maledixit etiam ipse, sed potius quotidie disputabat ; et ob hanc causam potissimum sibi familiares faciebat, quod quamvis male audiret, non tamen recederet, neque res liret. »

Disputans in schola tyranni cujusdam. — Syrus, Dionysius, Arias et Mariana censent, *tyrannus* esse nomen proprium viri sic appellati : imo Arias censet nomen *tyranni*, mutatis punctis, idem esse quod Tyrni, vel Turni. Sic Tyrannio dictus est Grammaticus ille, quem laudat Strabo, lib. XIII. Forte hic est ille Tyrannus sophista, quem scribit Suidas libros decem edidisse de statu et divisione orationis. Ita Baronius. Alii *tyranni* nomen accipiunt ut appellativum, pro principe, primate aut viro potente : unde et in Romanis Bibliis scribitur per minusculum. Ita Lyranus, Cajetanus, Vatablus, Gagneius et alii ; quasi studio hunc locum viri potentis elegerit Paulus, ut is eum sua potentia contra Judæorum audaciam tueretur, unde et biennium ibidem resedit et docuit. Forte erat ex stirpe Androchi, quem Strabo, lib. XIV, asserit fuisse Codri, Athenarum regis, filium, Ephesumque condidisse eamque fecisse regiam Ionum, additque : « Etiamnum omnes ex hoc genere reges vocantur, et quibusdam regiis fruuntur honoribus, ut qui primo loco sedeant in spectaculis, purpuram habeant, scipionem quoque pro sceptro. » Tunc « schola » pro aula, vel porticu, in quam otii causa hic tyrannus, id est vir potens, secedere solebat, accipi debet : σχολάζω enim idem est quod otior, requiesco, ferior, immoror : unde σχολὴ est otium, vacatio, cessatio, mora, secessus : inde ludus litterarius vocatur *schola,* eo quod litteræ otium poscant. Studiosi enim et scholares, cæteris rebus omissis, toti debent vacare liberalibus studiis. Vide Brissonium, lib. XVII *De Verborum signific.*

Vers. 10. 10. Hoc autem factum est per biennium. — Adde tres menses, quos Paulus prædicando exegit in synagoga, vers. 7, habebis duos annos expletos, et tertium inchoatum per tres menses. Unde cap. XX, 31, ait Paulus se Ephesi tres annos resedisse, scilicet incomplete, quia tertium duntaxat inchoavit. Porro Paulus venit Ephesum anno Christi 55, Claudii 13, inde recessit anno Christi 57, Neronis 1, post Pentecosten. Hoc enim scribit Corinthiis, *Epist.* I, cap. XVI, 8 : « Permanebo ; inquit, Ephesi usque ad Pentecosten. » Ita Baronius, qui et recte advertit Paulum hoc biennio non semper hæsisse Ephesi, sed et excurrisse ad alias Asiæ civitates, iis evangelizando. Causa, cur tamdiu Ephesi hæserit Paulus, fuit civitatis frequentia, idololatria, philosophia, magia. Erat enim Ephesus Asiæ metropolis, in eaque Dianæ templum celeberrimum : hanc ergo idololatriæ arcem expugnandam suscipit Paulus, ut ea subacta, facile reliqua omnia expugnet. Ephesi enim scholam magiæ instituit sub hoc tempus Apollonius Thyanæus impostor, Christi Paulique hostis. Hanc causam dat Paulus Epheso scribens *ad Corinth.* epist. I, cap. XVI, 8 : « Sermanebo, inquit, Ephesi : ostium enim mihi apertum est magnum et evidens, et adversarii multi. » Hac etiam de causa scribens postea ad Ephesios,

Apollonii schola magica Ephesi.

stylum attollit, profunde loquitur, sublimia speculatur, ut ostendat se profunditate sapientiæ non cedere, sed superare magos et philosophos, uti dixi Procemio in epistolam *ad Ephesios*. Quocirca Haymo ibidem : « Sicut cor, inquit, in medio ventris, ita ista in medio corporè epistolarum constitit. »

OMNES, — plerique omnes, plurimi.

IN ASIA — Minore : undequaque enim ex Asia hac confluebant Ephesum, tum ob urbis, tum ob templi Dianæ celebritatem. Hinc recte docet Baronius, anno Christi 97, Ephesinam Ecclesiam primitus non a S. Joanne, dum is cum cæteris fidelibus jussus abire Hierosolymis, una cum Dei Genitrice venit Ephesum; sed a Paulo fuisse fundatam; hoc enim moris sui fuisse scribit Paulus, *Rom.* xv, 20. Unde et S. Ignatius, scribens ad Ephesios, Paulum Joanni in ædificatione Ephesinæ Ecclesiæ præponit. Et Epiphanius, *hæresi* 51, ait S. Joannem in senectute curasse Asianam Ecclesiam : ergo post Paulum.

Vers. 11. 11. VIRTUTESQUE NON QUASLIBET, — non vulgares, sed maximas, ait Syrus, puta miracula grandia.

Vers. 12. Semicinctia quæ? 12. SEMICINCTIA. — Quidam putant esse idem cum sudariis, aut eorum speciem; unde ait Lucas, *sudaria* vel *semicinctia*. Œcumenius autem « sudaria » censet fuisse vittas capitis; « semicinctia » vero strophiola, quæ nos « sudaria » vocamus, quod iis sudorem abstergamus. Alii « semicinctium » interpretantur velamen lineum vel pelliceum, quo opifices pectus et femora præcingunt, ne operando vestes commaculent; erat enim Paulus opifex et scenopegus. Dicuntur « semicinctia, » quia non totum corpus, sed dimidium cingunt et velant. Ita Salmeron et Lorinus. Denique apposite per *semicinctia* accipies breviora vel arctiora cingula, aut zonæ sive cinguli partes, *q. d.* semizonas, semicingula. Unde Isidorus, lib. XIX : « Cinctus, ait, est lata zona, et minus lata semicinctium, et utriusque minima cingulum. » Sic Nicephorus, Episcopus Constantinopolitanus, inter alias vestes sacerdotales, quas mittit Leoni III Pontifici, nominat « semicinctia, » id est cingula, « auro variegata, » uti patet in Actis Concilii Ephesini, cap. XXII. Et Petronius, dum quemdam se suspendere parantem describit, asserit eum ad hoc parasse semicinctia, id est cingula. Quocirca Martialis, in *Apophoreto* 153, cujus titulus est « semicinctium, » illud ita describit:

> Det tunicam locuples, ego te præcingere possum.
> Essem si dives, munus utrumque darem.

Hæc et plura Sanchez. Accedit Nicephorus, lib. II, cap. XXIV, qui semicinctia interpretatur fascias tenues. Nota : In textu Græco sunt Latinæ voces, *sudaria* et *semicinctia*, quia multæ similes ex lingua Romana (utpote dominantibus in Græcia Romanis) in Græcam Apostolorum ætate transierant, ut « libertini, » *Actor.* VI; « prætorium, » *Matth.* XXVII; « custodia, » ibidem; « Niger, Euroaquilo ; centurio, titulus, » *Joan.* XIX; « denarius, quadrans legio, spiculator, linteum, colonia, flagellum, » *Joan.* II; « membrana, census, » *Matth.* XVII; « perperam, » I *Corinth.* XIII; « Artemon, sicarii, » *Actor.* XXII. Ita Mariana.

RECEDEBANT AB EIS LANGUORES. — S. Chrysostomus, hæc theorice exaggerans, hom. 8 in epist. *ad Rom.* et hom. 6 in epist. I *ad Corinth.*, addit umbra Pauli revixisse mortuos. Hinc patet antiquus usus, vis et energia sanctarum reliquiarum, nec tantum corpora Sanctorum, sed et sudaria, vestes aliaque corpori adjacentia esse salutifera, uti de floribus feretrum S. Stephani tangentibus narrat S. Augustinus, lib. XXII *De Civit.*, cap. VIII, iis plures ægrotos esse sanitati restitutos. Sic S. Gregorius Constantiæ Augustæ, lib. III, *epist.* 30, et aliis pro sacris reliquiis misit brandeum, id est velum quod Apostolorum et Martyrum reliquias texerat vel tetigerat. Theodoretus, in *Philotheo*, cap. XXI, asserit oleum in lychnis ante sepulcra Martyrum ardens, multis sanitatem per miraculum attulisse. Plura vide apud Baronium hic, anno Christi 55. Nota pro reliquiis.

Vers. 13. Exorcistæ Judæorum. 13. JUDÆIS EXORCISTIS. — Judæos ante Christum suos habuisse exorcistas ad expellendum dæmones, hinc liquet, et ex illo *Matth.* XII, 17 : « Filii vestri in quo ejiciunt ? » et ex Josepho, lib. VIII *Antiq.*, cap. II, et lib. VII *Belli*, cap. XXV, et ex Epiphanio, *hæresi* 30, ubi asserit eos usus nomine tetragrammato Jehova. De exorcismis Salomonis vide Josephum loco citato, et Delrio in *Magicis*: quanquam S. Thomas, *Quæst.* VI de potentia, art. 10, ad 3, et ex eo Franciscus Victoria, *Relectiones de magia*, num. 28, censent exorcismos Salomonis per certam radicem cum adjuratione, ab eo compositos esse postquam factus est idololatra. Sane hos exorcistas magicis artibus usos, suspicari licet ex eo quod ait Lucas, vers. 9 : « Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati; » etc. Jam soli Christiani habent et ordinant exorcistas, quorum exorcismi, id est adjurationes dæmonum, sunt spiritualia eorum « flagra et verberum tormenta, » ait S. Cyprianus, epist. *ad Demetrianum*. Hanc enim potestatem ejiciendi dæmones Christus dedit Apostolis et Ecclesiæ, *Lucæ* x, 19. Errat ergo Origenes, tract. 35 *in Matth.*, ubi docet Judaicum esse exorcizare dæmones, non Christianum, hoc argumento : Christiano homini ex lege Christi non licet omnino jurare, *Matth.* v, 34, ergo nec quempiam adjurare, sive exorcizare. Verum, sicut falsum est antecedens, ita et consequens, sive conclusio inde deducta.

Nomen Jesu pellit dæmones. ADJURO VOS PER JESUM. — Nam, ut ait S. Chrysostomus, hom. 4 *de Laudibus S. Pauli*, « si Jesum invoces Nazarenum, velut ab igne repente diffugit dæmon. » Et S. Justinus, *De Veritat. Christ. relig.* : « Ejus nominis (Jesu) potentiam dæmones tremunt et reformidant; hodie quoque illi per

nomen Jesu Christi crucifixi adjurati nobis parent. » Et Prudentius, in *Apotheosi contra Judæos* :

> ——— Torquetur Apollo
> Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
> Ferre potest : agitant miserum tot verbera linguæ,
> Quot laudata Dei resonant miracula Christi.

Ratio est, quia a Jesu victus et prostratus est dæmon. Jesum ergo et crucem ejus horret, sicut canis horret baculum quo percussus est, et multo magis percussorem, qui baculum in eum vibrat. Testatur S. Dionysius, *Eccl. Hierarch.*, cap. III, Christianos cum post baptismum in peccatum aliquod mortale incidissent, vexari a dæmonibus consuevisse. Et S. Cyprianus, *epist.* 76 : « Sæpe, ait, nonnulli de iis qui sani baptizantur, si postmodum peccare cœperint, spiritu immundo redeunte quatiuntur, ut manifestum sit diabolum in baptismo fide credentis excludi; si fides postmodum defecerit, regredi. » Hæc Cyprianus agens de iis qui a fide et Christo apostatant.

Olim peccantes mortaliter corripiebantur a dæmone.

Quem Paulus prædicat. — Videntur hi exorcistæ ex præsumptione voluisse imitari Paulum in expellendis dæmonibus per nomen Jesu, ut inde sibi plausum et quæstum facerent apud populum. Unde S. Chrysostomus et S. Cyprianus, serm. *De Baptismo Christi*, vocant eos quæstuarios. Verum quia suis viribus diffidebant, prætexunt nomen Pauli, quem videbant dæmonibus esse terrori eosque expellere. Porro quia erant Judæi, ideoque increduli Christo, idcirco non ipsi diabolo, sed ipsis diabolus prævaluit in eosque insiliit. Addunt aliqui, id eos astute dolo malo fecisse, nimirum ut a Paulo ejusque doctrina homines averterent, et ad se ac Judaismum traducerent. Si enim ipsi expellerent dæmones, cum ipsi essent Judæi, dicturi erant se virtute Judaismi et fidei Judaicæ id facere, ac proinde Jesum, sive Salvatorem et Christum esse eum quem Judæi expectant, non quem Paulus jam venisse prædicat. Si non expellerent, dicturi erant Jesu nomen esse inane et invalidum ad expellendos dæmones, ac proinde frustra coli et invocari, frustraque a Paulo prædicari, et suis exorcismis prætexi.

Vers. 14. 14. Principis sacerdotum, — unius e principibus, sive pontificibus. Erant enim 24 principes, sive pontifices, puta primogenti totidem familiarum sacerdotalium, uti dixi cap. IV, vers. 6.

Vers. 15. 15. Vos autem qui estis? — *q. d.* Vos non estis servi Christi, nec Pauli asseclæ, sed nostra mancipia, utpote Christo increduli et infideles, lucrum plausumque ex Christi nomine captantes : indignum autem est, ut mancipium suo hero et domino imperet, eumque domo sua expellat. S. Cyprianus, serm. *De Baptismo*, sic explicat : « Christum scimus, et Paulum novimus, et in nomine Christi quem Paulus prædicat adjurati, egredimur; vos autem penitus ignoramus. » Chrysostomus vero, *q. d.* Vos non creditis Christo, sed ejus nomine abutentes, hæc verba fingitis : vos non estis hujus nominis præcones, quia mei estis. Christi ergo et Pauli herile imperium agnosco, non vestrum : puniam ergo vestram audaciam et temeritatem, atque ut servos meos mihi insultantes male mulctabo. « Quare, inquit Chrysostomus, non dixit spiritus malus : Quid est Jesus? Terrebatur, ne et ipse pœnam det. Sciebat enim concedi ei ulcisci illos, quos hujus nominis illusores fecerat. » Simili modo Lutherus volens exorcizare dæmonem, ab eo invasus in extremas angustias redactus est, uti narrat Staphylus *Contra Smidelinum*, pag. 404, et Bredembachius, *Collat.* VII, cap. XL.

Ex adverso S. Hilarion, qui, teste S. Hieronymo, in ejus Vita, præ cæteris Sanctis dominatus est dæmonibus plurimosque expulit, hoc in eos imperium acquisivit contemptu sui, fuga opum et honorum : aurum enim pro luto habebat. « Crebro, inquit S. Hieronymus, mutabat locum, non ex levitate, sed honorem fugiens et importunitatem; semper enim silentium et vitam ignobilem desiderabat. Singulos hortabatur præterire figuram hujus mundi, et eam esse veram vitam, quæ vitæ præsentis emeretur incommodo. » Videns omnium ordinum ad se concursum flebat. Rogatus cur? « Rursum, ait, ad sæculum redii et recepi mercedem meam in vita mea. Mirentur alii signa quæ fecit; mirentur incredibilem abstinentiam, scientiam, humilitatem : ego nihil ita stupeo, quam gloriam illam et honorem calcare potuisse. Concurrebant enim ad eum Episcopi, Presbyteri, Monachi, matronæ quoque, Christianorum grandis tentatio : at ille nihil aliud nisi solitudinem meditabatur; dæmones in energumenis ubique eum latere cupientem prodebant; sed ille dolens, et quodammodo in sui ultionem sæviens, tanta eos orationum instantia flagellabat, ut omnes ab energumenis expelleret. Nihil in eo cunctis ita admirantibus, quam quod post tanta signa et miracula, ne fragmen quidem panis a quoquam illis in locis accepisset. Accensus enim fiducia pauperis conscientiæ, in eo magis lætabatur et quod nihil haberet sæculi, et quod ab accolis illius loci mendicus putaretur. » Habebat hanc gratiam, ut ex odore corporum, vestium et earum rerum quas quis tetigerat, sciret cui dæmoni, vel vitio subjaceret. Apposito cicere cujusdam avari : « Non sentis, ait, putorem teterrimum, et in cicere hærere avaritiam? Da bobus. » Dedit alter : at illi illico ruptis loris fugerunt. Terribili camelo et feroci procedens obviam : « Non me, ait, terres, diabole, tanta mole corporis; et in vulpecula, et in camelo unus atque idem es. » Orionus vir potens, a legione dæmonum ab eo liberatus, obtulit ei multa dona. Recusanti ait : « Da pauperibus. » Cui Sanctus : « Tu, ait, melius potes tua distribuere, qui per urbes ambulas et nosti pauperes. Ego qui mea reliqui, cur aliena appetam : » Cumque ille doleret sua respui : « Noli, ait, contris-

Hilarion pellit dæmones. Cur?

tari, o fili. Quod facio, pro me et pro te facio. Si enim hæc accepero, et ego Deum offendam, et legio ad te revertetur. » Adducta est ad Sanctum puella energumena, qui irridens dæmonem : « Grandis, ait, fortitudo tua, qui licio et lamina strictus teneris. Dic quare ausus es ingredi puellam Dei? » Respondit dæmon : « Ut servarem illam virginem. » Cui Sanctus : « Tu servares, proditor castitatis? Cur non potius in eum qui te mittebat, es ingressus? Ut quid, respondit dæmon, intrarem in eum, qui habebat collegam meum amoris dæmonem? Splendente luna cernit ex improviso rhedam ferventibus equis super se irruere; cumque inclamasset Jesum, ante oculos ejus repentino terræ hiatu pompa omnis absorpta est. Tunc ille ait : Equum et ascensorem projecit in mare. Et : Hi in curribus, et hi in equis, nos autem in nomine Dei nostri magnificabimur.» Puer pene existens incidit in latrones, qui ad eum conversi : « Quid, inquiunt, faceres, si latrones ad te venirent? Quibus ille respondit : Nudus latrones non timet. Et illi : Certe, aiunt, occidi potes. Possum, ait, possum; et ideo latrones non timeo, quia mori paratus sum. »

Vers. 16. 16. ET INSILIENS IN EOS, — pugnis plagisque eos contundendo vestesque eorum dilacerando, dentibus unguibusque laniando, calcibus impetendo, itaque vulnerando : nam nudi et vulnerati de domo effugerunt. Vide hic, ait Chrysostomus, quantam vim habeat dæmon in corpora infidelium et irrisorum, indeque collige eumdem similia, imo majora exercere in animam peccatoris, quam per peccatum obsidet, possidet, agitat et exagitat, ut lictor quasi vile suum mancipium. Additque : « Peccatum gravius est dæmone; nam ille quidem humiles facit, peccatum autem superbos : insuper vitiosum habitum in animam inducit. Sic irati familiarem apud se alunt lictorem se torquentem, ulciscendi, inquam, cupiditatem. Sicut enim putredo quædam ac tinea, ita mentis nostræ radicem arrodit. Quare bestiam intra viscera tua includis? Melius esset viperam et serpentem in corde positam esse, quam iram, vel invidiam. »

DOMINATUS AMBORUM. — E septem ergo duo hic exercebant exorcismum, cæteris absentibus vel quiescentibus : unde in duos solum insiliit dæmon. Græca tamen jam pro *amborum*, habent αὐτῶν, id est *eorum*, quasi in omnes septem dæmon insilierit. Verum quidam Græci codices habent ἀμφοτέρων, id est *amborum*, uti notat Valesius.

Vers. 18. 18. CONFITENTES ET ANNUNTIANTES ACTUS SUOS. — Perperam Lutherus pro *actus suos*, vertit, *miracula sua* : miracula enim non sunt actus nostri, sed Dei, qui solus est omnipotens, ideoque et thaumaturgus. Unde Syrus clare vertit, *renuntiabant offensas suas, et confitebantur quod fecerant.*

Hæc de confessione, quæ fit in sacramento Pœnitentiæ, accipit Œcumenius, Salmeron, Sanchez et Gagneius hic, Bellarminus, lib. III *De Pœnitentia*, cap. IV; Baronius, Gregorius de Valentia, Hosius, Ruardus Tapperus et alii, qui hinc probant necessitatem confitendi contra hæreticos. Nam τὸ *actus suos* significat hanc confessionem non fuisse generalem et publicam, dicendo : Fateor me esse peccatorem, ut vult Calvinus et Beza, sed particularem, ideoque secretam; in hac enim, non in illa enarrantur speciatim et particulatim singuli actus mali a pœnitente. Alii tamen hæc accipiunt de confessione prævia baptismo. Hi enim videntur fuisse Gentiles et Judæi; de quibus dixit vers. præcedenti, quod perculsi illa strage exorcistarum magnificarint nomen Domini, ac consequenter crediderint in Christum. Hi ergo, ante baptismum compuncti, ostenderunt signa veræ compunctionis publice enuntiando sua peccata, quæ in gentilismo commiserant; sicut de Joannis baptismo dicitur, *Joan.* I, 5 : « Baptizabantur ab illo in Jordanis flumine, confitentes peccata sua : » ubi græce idem est verbum ἐξομολογούμενοι, quod hic. Ita Arator, Cajetanus et Lorinus, Eusebius, lib. III *Demonst.*, cap. VIII; Beda, in *Marc.* I; Andreas Vega, lib. XIII *De Justit.*, cap. XXVIII, et alii.

Agi hic de confessione sacramentali, Prob. Primo.

Prior sententia videtur verior et germanior. *Primo*, quia hos confitentes non fuisse Gentiles vel Judæos, sed Christianos, patet ex eo quod vocentur *credentes*, quod primo illo sæculo erat proprium nomen Christianorum. Est enim hic altera pars, et alter effectus, quem causavit ignominia et plaga Judæis exorcistis a dæmone inflicta. Nam vers. præcedenti dicit Lucas quod in Gentilibus et Judæis causarit timorem et doxologiam; hoc vero dicit, quod in Christianis causarit pœnitentiam et exomologesin, uti etiamnum causat. Nam Christiani timore aliquo et terrore diabolico perculsi, illico ad exomologesin confugiunt, ut animæ suæ consulant ejusque salutem in tuto collocent.

Dices : Gentiles vocantur *credentes*, quia incipiebant credere et aspirare ad baptismum. Respondeo : Id dici nequit, quia in Græco est præteritum πεπιστευκότων, id est multi eorum qui jam crediderant, et consequenter baptizati erant. *Secundo*, quia nulla hic baptismi fit mentio, quam utique fecisset Lucas, si Gentilium conversionem et initiationem (hæc enim fit baptismo) significare voluisset. Præsupponit ergo eos fuisse baptizatos. Adde primitus ante baptismum vix ullos confessos esse in particulari sua peccata : sufficiebat enim contritio, et unus Paulus, cum Sila et Timotheo, non suffecisset audiendis tot tantorum confessionibus.

Secundo.

Dices *secundo* : Incredibile videtur Christianos a Paulo instructos, retinuisse adhuc libros magicos et magiæ vacasse, quod tamen de his confitentibus asserit Lucas versu sequenti. Respondeo : *Primo*, in primis illis fidelium a Gentilismo ad Christianismum conversionibus, non omnia statim a Paulo dici, nec a fidelibus disci et prac-

ficari poterant : sicut etiamnum in Gentibus recens conversis remanent multi mores gentilitii, sensim dedocendi et evellendi : quinimo etiamnum apud segnes frigidosque et rudes Catholicos, libros superstitiosos, magicos et hæreticos est invenire. *Secundo,* alii sunt hi confitentes ab illis magiæ deditis et magicorum librorum possessoribus. Id patet ex voce adversativa *autem.* « Multi autem qui fuerant curiosa sectati, » etc. Ita Sanchez.

Porro Stapletonus hic censet, hosce confitentes primo secretam confessionem peregisse, deinde publicam aliquorum saltem peccatorum. Id enim olim in publica pœnitentia fieri solitum, patet ex facto Nectarii, qui publicam hanc confessionem Constantinopoli ob exortum ex ea scandalum sustulit, teste Socrate, lib. VI, cap. XIX. Idipsum innuit vox ἀναγγέλλειν, id est *palam, publice annuntiare.* Verum non est necesse id asserere : nam ἀναγγέλλω idem est quod *annuntio,* ut vertit Noster et alii, sive publice id fiat, sive privatim et secreto : ἀναγγέλλω enim idem est quod *renuntio, indico, prodo, recito, profiteor, pronuntio.* Neque in primis illis rudibus Ecclesiæ initiis, publica pœnitentia videtur fuisse in usu, sed sero ad coercienda scandala, quæ crescente numero fidelium sensim oboriebantur, est introducta et ab Episcopis injuncta. Hic vero fideles libere confessi sunt, ut dæmonis manus et vindictam evaderent : ad quod utilis erat secreta et sacramentalis confessio, non publica : sic enim suffecisset et præstitisset Deo corde contrito confiteri.

Moraliter : Confessio diaboli vires frangit.

Moraliter, notent hic fideles se contra omnes Satanæ insultus munire sacra confessione. Ipsa enim omnes ejus vires enervat, omnes ejus fraudes detegit, omnes dolos aperit, omnes perplexitates discutit. Unde S. Hieronymus, in *Ecclesiast.* cap. X : « Si quem, inquit, serpens diabolus occulte momorderit, et nullo conscio eum peccati veneno infecerit, si tacuerit qui percussus est, et non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri et magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facile ei prodesse non poterit. Si enim erubescit vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.

In Vita S. Epicteti et Astionis hæc legimus : « Vidit B. Astion puerum quemdam nigrum cum ignea facula de sinu suo egredientem, ac talia sibi dicentem : Confessio tua, Astion, magnas meas contrivit hodie vires, et una oratio vestra me inermem in omnibus reddidit ac desolatum. »

Narrat Ruffinus, lib. III in *Vitis Patr.*, num. 57, quemdam tentatione blasphemiæ, ejus revelatione et confessione fuisse levatum.

Idem de tentatione fornicationis legimus in *Vitis Patr.*, lib. V, num. 13 : « Nihil enim, ait, sic extædiat dæmonem fornicationis, quomodo si revelentur stimulationes ejus ; et nihil eum sic lætificat, quomodo si abscondantur cogitationes. »

Serapion Abbas apud Cassianum, *Collat.* II, cap. X et XI, narrat se tentatione gulæ et consuetudine furandi panem, liberatum per publicam hujus furti confessionem : « Ea enim peracta statim, ait, velut lampas accensa de meo sinu procedens tanto fœtore cellam replevit, ut vix in ea residere possemus. » Erat hic dæmon qui eum ad furtum et ad gulam tentabat. Vere Sapiens, *Proverb.* XXVIII, 13 : « Qui abscondit scelera sua, non dirigetur. » Addit Cassianus hoc fuisse commune Abbatum et Seniorum dogma : malam cogitationem statim ut irrepit, revelandam esse suo Seniori. Unde S. Antonius, in *Vitis Patr.*, II, num. 104 : « Si potest fieri, ait, quot passus ambulat monachus, vel quot calices aquæ bibit in cella sua, habet declarare Superioribus, ut non devietur in ipsis. »

Quocirca Climacus, *gradu* 4 de Obedientia, scribit monachos prisci ævi in cingulo gestasse libellum, in quo cogitationes per diem occurrentes scribebant, ut eas revelarent Pastori. Idem vitæ spiritualis dogma et quasi principium assignant S. Basilius in *Constit. monast.* et in *Regulis fusius disp.*, respons. 26 ; S. Ambrosius, lib. III *Offic.*, cap. XVI ; S. Hieronymus, *Regul. monach.*, cap. XXXIV ; S. Bernardus, tract. *De Ordine vitæ,* qui etiam apposita similitudine rem delarant, imo demonstrant. Sicut, inquiunt, aer nubibus densus et obtenebratus, iis per pluviam effusis serenatur et albescit, sic et per confessionem, qua afflictio quasi effunditur in sinum alterius, exinanitur ægritudo animi. Vide D. Thomam I II, *Quæst.* XXXVIII, art. 2.

Ita S. Dorotheus, *serm.* 5, narrat se in jugi fuisse animi pace et lætitia, eo quod omnes animi cogitationes revelaret suo Patri spirituali.

Memorabile est quod scribit Dominicus Soto in IV, dist. XVIII, *Quæst.* I, art. 1, Norimbergenses misisse legatos ad Carolum V Imperatorem, qui peterent ab eo publico decreto sanciri præceptum confessionis : se enim expertos esse, quod, postquam illa exulasset, multæ fraudes, vitia et scelera irrepsissent in urbem et rempublicam. « Tamdiu, ait Cassianus loco jam citato, suggestiones ejus (diaboli) dominantur in nobis, quamdiu celantur in corde : illico enim ut patefacta fuerit cogitatio maligna, marcescit, et antequam discretionis judicium proferatur, serpens teterrimus velut e tenebroso ac subterraneo specu, virtute confessionis pertractus ad lucem, et traductus quodammodo ac dehonestatus discedit. » Unde idem, lib. IV *De Instit. renunc.*, cap. IV : « Generale, ait, et evidens indicium diabolicæ cogitationis esse pronuntiant, si eam seniori confundantur aperire. Omnis enim iniquitas oppilabit os suum, » *Psal.* CVI, 42. S. Gregorius, lib. VII *Mor.*, cap. ult. et lib. III *Pastor. admon.*, cap. XV : « Vulnera clausa, ait, plus cruciant, quia cum putredo quæ intrinsecus fervet, ejicitur ad salutem, dolor aperitur, etc. Quid est peccatorum confessio, nisi vulnerum ruptio ? » Unde Psaltes, *Psal.* XXXI, 3 :

« Quoniam tacui, ait, inveteraverunt ossa mea. »

Vers. 19. 19. MULTI AUTEM EX EIS QUI FUERANT CURIOSA SECTATI. — Vatablus, *qui curiosas artes exercuerant*. Vox *autem* significat aliam hanc esse narrationem a præcedenti confitentium, uti dixi. Unde cum illi fuerint Christiani, hi videntur fuisse Gentiles magiæ dediti, aut certe Christiani rudes, qui timentes ne a dæmone magorum hero male mulctarentur, uti illi exorcistæ, magiam abdicarunt, magicosque libros exusserunt. Ita Chrysostomus, Œcumenius, Beda et Syrus, qui vertit, *multi porro etiam ex magis*, et Eusebius, lib. II *Demonstr.*, cap. VIII. Porro Ephesii magicis artibus erant dediti, teste S. Hieronymo, præfat. in *epistol. ad Ephes.* Unde Apollonius Thyaneus Ephesi publice magicæ artis ludum aperuit, et ab Ephesiis statua donatus inter divos relatus est, teste Philostrato, lib. IV in Vita ejusdem, qui et lib. V addit id contigisse primis Neronis annis, quando Paulus Ephesi agebat, cui proinde acre contra eum certamen fuisse non est dubium. Hinc et proverbialiter *Ephesia grammata*, vel *notæ*, vocantur signa magica, ad obtinendam victoriam et depellenda pericula, teste Suida; quin et ad expellendos dæmones, teste Plutarcho in *Sympos.*, lib. VII, Quæst. V. Hæ enim notæ, ait Eustathius in *Odyss.* φ, erant verba obscura instar ænigmatum, quæ in pelliculis consutilibus gestabantur inscripta in pedibus, zona et corona Dianæ. Magiæ studiosissimus fuit Julianus Apostata, qui per eam imperium, vitam et animam perdidit. Valerianus quoque Imperator a mago seductus, ex amico Christianorum factus eorum hostis et persecutor, a Sapore Persarum rege captus, et cavea ferrea inclusus, orbi ludibrio fuit, æque ac Bajazetes Turcarum Imperator Tamberlano.

Curiosa quæ? Resp. Primo.

Secundo. *Secundo*, Mariana censet per *curiosa* hic accipi libros et opifices chalchymiæ, id est permutandi metalla, v. g. ex ære conficiendi aurum, ex stanno argentum. Hujus enim artifices, ut ait Suidas in voce χυμεία, Diocletianus in Ægypto comburi jussit, ne ditati abuterentur pecunia. Optandum esset, ut Magistratus hanc artem eliminarent : nihil enim est aliud quam perditio pecuni[illegible]mporis, et sæpe impostura.

Tertio. *Tertio*, alii per *curiosa* accipiunt astrologiam et atrologos judiciarios et genethliacos, qui ex horoscopo dieque natali, constellatione et astris, divinant ea quæ cuique in vita et morte sunt eventura; in quam invehitur S Augustinus, lib. I *De Doct. Christian.*, cap. XXI, XXII, XXIII, et passim alii Patres. Quocirca Aquila Ponticus, celebris S. Scripturæ interpres, ab Ecclesia est ejectus, quod geniturarum inspectionibus et nativitatum horoscopis vacaret, ait Epiphanius, lib. *De Ponderibus et mens.* Imo Augustus Cæsar Mathematicos hosce urbe expulit, ait Dio, lib. XLIX. Rursum, anno 12 Claudii Imperii, Christi 54, factum est Romæ senatusconsultum de pellendis Italia Mathematicis, occasione (ut videtur) Junii Scriboniani, qui finem Claudii per Chaldæos scrutatus esset. « Genus hominum, ait Tacitus, lib. XVII, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostra vetabitur semper, et retinebitur. » Verus fuit vates. Nam, ut ait Baronius, humana curiositas mente pruriens, ac novitatis avida hoc agit et satagit, ut quos imperatores et principes sæpius exagitarunt, revocentur et renascantur. Sane paucis annis quibus Romæ fui, vidi plures viros magnos ab astrologis deceptos, dum huic vitam longiorem, illi cardinalatum, alteri papatum prædicunt et promittunt; quos omnes vana spe et mendacio delusos fuisse eventus docuit, magno eorum periculo et damno. Dum enim se non credunt morituros, nisi prius adepti sint prælaturam quam promiserunt Mathematici, etiam lethali morbo icti, ad mortem se non parant : quare imparati et improvidi moriuntur, quæ sæpe aperta est diaboli fraus, qui per divinationes hasce animabus ipsorum insidiatur, et quasi lupus inhiat, ut ea scapiat et rapiat. Expergiscimini, Prælati : « Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, et quæritis mendacium? » imo sæpe interitum non tantum corporis, sed et animæ. Id sapiebat Alfonsus, Aragonum Rex vere sapiens, qui in omnes munificus, solos astrologos ab aula sua arcebat. Rogatus est : Cur? respondit secretorum ejus conscius : « Sidera stultos regunt impelluntque, sapientes vero astris imperant. Stultos ergo principes honorare astrologos consequens est, non sapientes, inter quos nomen suum Alfonsus obtinet. » Ita Æneas Silvius, lib. IV *De Rebus Alfonsi*, cap. III.

Idem sensit Franciscus Sfortia, qui Insubrium sibi suisque paravit imperium, cui semper astrologi omnes vel odio fuere, vel contemptui, tantum abest ut eos in bellis rebusque suis consuleret.

Idem judicium fuit Joannis Pici, comitis Mirandulæ, ut videre est lib. II quem scripsit contra Astrol., cap. II. Sane astrologi reipublicæ sunt perniciosi, et turbant principum regimen, dum brevi eos morituros, et alios quibus adulantur, eis successuros prædicunt et venditant. Quis enim amet, obediat, colat principem brevi moriturum? et non potius captet gratiam alterius, quasi solis novi mox orituri? Quocirca Vitellius Imperator astrologos hosce morte mulctabat. Audi Suetonium in eo, cap. XIV : « Nullis infensior quam divinaculis et mathematicis : ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat. »

CONTULERUNT LIBROS, ET COMBUSSERUNT. — « Ut vitent ignibus ignes, » ait Arator. Idem magicis libris fecit magus ille conversus a S. Augustino, de quo ipse, in *Psal.* LXI, sub finem, sic scribit : « Perierat iste, nunc quæsitus, inventus, adductus est : portat secum codices incendendos, per quos fuerat incendendus; ut illis in ignem missis, ipse in refrigerium transeat. » Sic libros Mathematicorum comburendos in oculis Episcoporum sanxit Ho-

norius Imperator et Theodosius, lib. *Mathemat.*, cap. *De Episc. aud.* Multo magis cremandi sunt libri hæreticorum, utpote nocentiores, uti sanxerunt iidem aliique Imperatores, lib. ult. *De Hæret.* Cod. Theod. Idem sanxerunt Canones et Concilia, præsertim Tridentinum. Vide Bellarminum, lib. *De Laicis*, cap. XX.

INVENERUNT PECUNIAM DENARIORUM QUINQUAGINTA MILLIUM. — Græca et Syrus, *invenerunt argenti quinque myriades,* hoc est quiquagies mille nummum. Budæus, lib. V *De Asse,* et alii ex eo censent hoc pretium fuisse quinque millium aureorum. Sic Romæ quinque millia aureorum valent quinquaginta millia juliorum, seu regalium Hispanicorum. Aureus enim continet decem julios: quinquies autem decem faciunt quinquaginta. Porro denarius pendebat drachmam, valebatque unum julium, sive regalem Hispanicum, uti dixi in fine Pentateuchi. Discant hic Christiani, libros magicos, hæreticos, spurcos comburere, quantovis pretio æstimentur, etiamsi auro appendantur: quia noxa quam inferunt nullo auro pensari potest. Quocirca Paulus et Apostoli magorum æque ac idolorum responsa sustulerunt vel stiterunt. Huc facit quod scribit Plinius, lib. III, cap. II, Neronem a magis toto orbe conquisitis, nullum responsum extorquere potuisse. Unde et Plutarchus librum scripsit *De Oraculorum defectu.* Vide S. Augustinum, lib. I *De Divinat. dæmon.*, cap. VI.

Vers. 21. 21. PROPOSUIT PAULUS IN SPIRITU, — Instinctus Spiritu Sancto. Ita Lyranus, Vatablus, Cajetanus, Dionysius et alii; Syrus vero vertit, *proposuit in mente sua.*

TRANSITA MACEDONIA ET ACHAIA. — Transivit hac Paulus, tum ut Ecclesias ibidem a se fundatas visitaret et confirmaret, tum ut colligeret eleemosynas pro pauperibus Hierosolymitanis, ut patet II *Corinth.* VIII et IX.

IRE HIEROSOLYMAM, — tum ut eleemosynas jam dictas Sanctis deferret, tum pietatis ergo, ob loci reverentiam, ait Dionysius, sanctorumque locorum et primitivæ Ecclesiæ, præsertim S. Jacobi, visitationem. Amplius enim in hac vita non erat illa visurus.

OPORTET ME ET ROMAM VIDERE. — Quia Dei instinctu, ait Chrysostomus, Paulus agebatur Romam, ut Romanam Ecclesiam cum S. Petro in matricem et caput cæterarum erigeret, ac contra Simonem Magum et Neronem, primam persecutionem in Christianos adornantem decertaret.

Vers. 22. 22. MITTENS AUTEM IN MACEDONIAM, etc., TIMOTHEUM ET ERASTUM, — ut viam sibi secuturo pararent, et simul collectam eleemosynarum pro Hierosolymitis facerent, ut patet I *Cor.* IV, 17. Erastus hic vocatur *arcarius,* id est quæstor civitatis, scilicet Corinthi, *Roman.* XVI, 23; postea creatus fuit Philippensis Episcopus, ibique martyrio coronatus, Sanctis ascriptus legitur in *Martyrol.*, die 16 julii.

IPSE REMANSIT AD TEMPUS IN ASIA, — puta Ephesi.

Vers. 23. 23. TURBATIO, — τάραχος, id est *tumultus plurimus,* ait Syrus. Unde ejus gravitatem explicans Paulus; II *Cor.* cap. I, vers. 8: « Supra modum, ait, gravati sumus, supra virtutem, ita ut tæderet nos etiam vivere. Afflictiones enim, ait Chrysostomus, abstrahunt nos ab affectione erga præsentem mundum. Itaque statim mortem petimus, et non sumus amatores corporis, quæ sane maxima philosophiæ pars est. » Additque multa commoda tribulationis; ac tandem concludit: « Magnum bonum est afflictio: noster pædagogus est afflictio. »

DE VIA DOMINI, — de instituto Christi et Christianismi.

Vers. 24. 24. DEMETRIUS. — Erat hic cæterorum aurifabrorum caput et princeps, ac forte a Magistratu obtinuerat, ut nemo præter se et suos posset cudere ædes Dianæ.

ARGENTARIUS, — ἀργυροκόπος, id est *cudens argentum,* ita Syrus: puta faber argentarius, ait Vatablus, qui nunc vocatur aurifaber vel aurifex. Qui enim cudunt aurum, cudunt et argentum. Est enim ἀργυροκόπος ab elaborando argento dictus, nisi mavis a κόπτω, id est *incido,* deducere: unde et monetam Græci vocant κόμμα.

Ædes Dianæ quæ: FACIENS ÆDES ARGENTEAS. — Quænam hæ? *Primo,* aliqui censent fuisse vota et anathemata, quæ offerebant Dianæ ob depulsum periculum, vel acceptum beneficium. *Secundo,* alii censent cum Chrysostomo, fuisse arcas, sive thecas, in quibus gestabantur amuleta, puta signa Dianæ, sive litteræ Ephesiæ, quas contra febres, morbos, pericula, aut pro felici sorte et fortuna, fallaces sacerdotes Dianæ dabant adventantibus. Aut potius, ut Baronius, hæ ædes erant ipsæ argenteæ statuæ Dianæ, cum suis ædiculis seu loculamentis. *Tertio* et optime, hæ ædes erant imagines, sive simulacra templi Dianæ. Ita enim ejus templum venerabantur, ut illud in imaginibus effingerent, ejusque similitudinem in statuis, puta in ædiculis argenteis conflarent, quibus effigiem, sive statuam Dianæ imponebant; eas deinde vel offerebant Dianæ in templo; vel ad collum, aut in pileis et vestibus appensas gestabant, sicut nostri peregrini gestant imagines B. Virginis Lauretanæ; aut certe domi in larariis et oratoriis eas reponebant, præsertim si solidæ essent, non planæ et in lamina. Id ita esse patet ex eo quod eas Lucas græce vocet ναούς, id est *templa,* et Polybius ναΐδια, id est *parva templa, templula,* puta delubra et ædiculas effigie templi in quibus reponebantur statuæ Dianæ.

DIANÆ. — Dea ita dicta ἀπὸ τοῦ Διός, quasi Joviana, quia Jovis filia ex Latona. *Diana* est luna, sic appellata, quod quasi diem noctu lucendo efficiat, ait Cicero, lib. II *De Natura deorum;* sicut luna dicta est quasi *lucens una,* quod noctu sola luceat: unde et noctiluca vocata est. Quare Macrobius: Diana, ait, dicta est quasi Jana, addita littera D;

veteres enim lunam vocabant Janam, ait Varro, lib. *De Re rustica*. Hinc et Horatius :

> Nec par aut eadem nocturnæ forma Dianæ.
> Rite crescentem face Noctilucam.

Diana est luna.

Alii tamen « Dianam » dictam putant quasi *deviana*, quia venantes per silvas deviare solent : unde ipsa habita est viarum dux et dea. Eadem dicta est *Lucina* et *Juno*, ait Cicero : *Juno*, a juvando; *Lucina* quod partum in lucem prodat : quam proinde in partu invocant. Unde Virgilius: « Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo. » Hinc Diana a Poetis vocatur lucifera, clara, succincta, armata, nocturna, omnivaga, verecunda, integra, virginea, aeria. Vel, ut Plinius, quod oculis præsit et luci, sive a luco quem Romæ in Exquiliis habebat. Plures, inquit Cicero, fuerunt Dianæ; sed illa nominatissima, quæ eodem partu cum Apolline, ex Jove et Latona nata est. Hæc ob virginitatis amorem fertur hominum consortia fugisse, et ut libidinis tentationes evaderet, venando silvas et montes incolebat, paucarum virginum comitatu contenta. Arcum ferebat et pharetram, succincta semper incedens, et cothurno induta : qua de causa silvarum et nemorum dea credebatur. Cicero, act. 6 *in Verrem* : « Fuit, ait, apud Segestanos ex ære simulacrum Dianæ, tum summa atque antiquissima religione præditum, tum singulari opera artificioque perfectum. » Et mox : « Erat admodum amplum et excelsum signum cum stola. Verumtamen inerat in illa magnitudine ætas atque habitus virginalis: sagittæ pendebant ab humero, sinistra manu retinebat arcum, dextra ardentem facem præferebat. » Porro Diana Ephesiorum erat πολύμαζος, id est *multimammia*, ait S. Hieronymus, præfat. *in epist. ad Ephesios* : « Ut ex ipsa effigie mentirentur, omnium eam bestiarum et viventium esse nutricem. »

Diana Christianorum B. Virgo. Primo.

Falsa ergo et mendax fuit Gentilium Diana : vera et verax Christianorum Diana, est B. Virgo Maria, virgineis stipata choris, quæ in montana abiit ut Baptistam eremicolam consecraret. Hæc enim et æterni Patris filia, quæ lucem mundi peperit, ideoque matris stella in nocte hujus sæculi cunctis fidelibus fulgens, monstrat iter in cœlum.

Secundo.

Eadem est multimammia, quia nova Eva mater viventium, lac suæ gratiæ et consolationis omnibus se invocantibus impertit. Ipsa est enim « mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim, » *Apoc.* XII, 1. Quod enim in mundo est sol, et luna sive Diana, hoc in Ecclesia est Christus et Maria. Unde B. Virgo hoc ipso anno, vel proxime sequenti, quo Dianæ cultus et templum a Paulo everti cœpit, terras relinquens in cœlum abiit, ut inferius ostendam.

Tertio.

Diana a Græcis dicta est ἄρτεμις, quasi ἀεροτόμη, quod luna aerem, vel potius ætherem incedendo secet, ait Macrobius. Secavit hoc tempore cœlos omnes penetrando, et super omnes angelorum choros exaltata est B. Virgo. Plato vero in *Cratylo* : Diana, ait, dicitur ἄρτεμις διὰ τὸ ἀρτεμὲς καὶ τὸν κόσμον, διὰ τὴν τῆς παρθενίας ἐπιθυμίαν, id est *propter integritatem et modestiam, propter virginitatis desiderium*; vel quasi ἀρετῆς εἰσώρα, id est *virtutis inspectrix et conscia*; vel, ut Strabo, lib. XIV, ἀπὸ τοῦ ἀρτεμέας ποιεῖν, id est *quod integros et perfectos efficiat*.

Quarto.

Quæ omnia non Dianæ Gentilium, sed Christianorum, Virgini, inquam, Deiparæ conveniunt, uti et illud quod de Dianæ templo olim Romæ in Aventino monte ædificato, nunc vero Deo in S. Sabinæ honorem dedicato, scribit Sextus Pompeius : « Servorum, inquit, dies festus existimatus Idibus augusti, quod eo die Servius Tullius natus e serva, ædem Dianæ dicaverit in Aventino, cujus tutelæ sunt cervi, a quorum celeritate fugitivos vocant cervos.

Quinto.

Hæc est ergo Opis nostra (sic enim dicta est Diana ab opitulando), cui competit illud Virgilii : « Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum. »

Sexto.

Denique reges et principes thesauros suos in templo Dianæ deponebant, quos nemo, ne hostis quidem urbem diripiens, tangere audebat. Ita virtutis et salutis fida custos est Deipara, ita ut impossibile sit perire eum qui se suaque ei sedulo commendat, uti docet communis omnium experientia, ac S. Bernardus, hom. 4 super *Missus est* : « Ex ore tuo (o Maria, inquit) pendet consolatio miserorum, redemptio captivorum, liberatio damnatorum, salus denique universorum filiorum Adam, totius generis tui. » Idem alibi sparsim : « Maria, ait, est viola humilitatis, lilium castitatis, rosa charitatis. Mariæ nec facultas, nec voluntas dandi dona hominibus deesse potest. Mariæ pietati non defuit fides, voci gravitas, efficacia voto. Mariæ commendare memento quidquid Deo offerre paras. Maria decus paradisi, gaudium cœli. Maria gremium virgineum. Mariæ virginitas major quam angelica puritas. Mariam cogitans, non erras; Mariam rogans, non desperas. Per Mariam cœlum repletum est, et infernus evacuatus. In Maria Deus posuit solem et lunam, Christum et Ecclesiam. In Maria angeli lætitiam, justi gratiam, peccatores veniam invenerunt in æternum. In Maria, per Mariam, de Maria benigna manus Omnipotentis quidquid creaverat, recreavit : sine Maria nihil refectum est, sicut sine Deo nihil factum : per Mariæ manus transiit, quod Deus nos habere voluit. »

Dianæ templum orbis miraculum.

Jam quod ad Ephesinum Dianæ templum attinet, erat illud adeo augustum et magnificum, ut inter septem orbis miracula numeraretur. Audi Plinium, lib. XXXVI, cap. XIV : « Magnificentiæ vera admiratio exstat templum Dianæ Ephesiæ, ducentis (alibi habet quadringentis) viginti annis factum a tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut halitus timeret. Rursum, ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur, calcatis ea substravere carbonibus, dein velleribus lanæ. Universo tem-

plo longitudo est ccccxxv pedum, latitudo ccxx, columnæ cxxvii, a singulis regibus factæ, sexaginta pedum altitudine, ex iis xxxvi cœlatæ. » Et mox : « Cætera ejus operis ornamenta plurium librorum instar obtinent. » Eo die quo natus est Alexander Magnus, templum hoc Dianæ incendit Erostratus, ut ex hoc suo facinore nomen suum ad omnes posteros transmitteret. Unde nomen ejus ex omnibus libris deleverunt, sed tamen mansit illud superstes. Ex hoc incendio conjectarunt augures, illo die natum esse, qui exitium afferret Asiæ. Tandem Gothi sub Galieno Imperatore invadentes Asiam, hoc templum plane spoliarunt et concremarunt, ait Capitolinus in *Vita Galieni*.

Vers. 25. 25. Quos (artifices ædicularum Dianæ) CONVOCANS, ET EOS QUI HUJUSMODI ERANT OPIFICES. — περὶ τὰ τοιαῦτα ἐργάτας, id est, *et eos qui circa eadem operabantur*. Præter enim ipsos artifices, erant alii opifices, eorum administri. Alii enim argentum in laminas deducebant, alii liquabant, alii purgabant, alii poliebant, alii pingebant, alii inscribebant, alii exornabant. Pagninus et Vatablus vertunt, *et eos qui similium rerum erant opifices*, quasi omnes omnino aurifabros, sculptores, statuarios, etc., Demetrius convocarit, ut majorem cieret tumultum.

DE HOC ARTIFICIO EST NOBIS ACQUISITIO. — Tigurina, *ex hoc opificio nobis est quæstus*. Græce enim est εὐπορία, id est *lucrum, quæstus*.

Vers. 27. 27. NON SOLUM AUTEM HÆC PERICLITABITUR NOBIS PARS (hæc sors nostra, hoc opificium nostrum, hic quæstus noster) IN REDARGUTIONEM VENIRE, — puta in reprobationem et contemptum, ut redarguta et confutata a Paulo quasi vana et superstitiosa ab omnibus negligatur, reprobetur et contemnatur; itaque ad paupertatem redigamur et fame moriamur. Aliqui vertunt, *periclitamur hac parte*.

MAGNÆ DIANÆ. — Gentiles magnos deos numerabant duodecim, sex mares, totidem feminas, quos Ennius hoc disticho complectitur :

> Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
> Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Cæteri dii erant minorum gentium.

DESTRUI INCIPIET MAJESTAS EJUS. — Legit Interpres μέλλειν δὲ. Sic et Pagninus, Vatablus et alii; nonnulli tamen legunt μᾶλλον δὲ, id est *magis vero, q. d.* Non tam angit nos perditio lucri, quam Dianæ honor et cultus : acerbissimum enim nobis erit, et omnibus esse debet, si majestas ejus apud vulgus depereat.

Vers. 29. 29. CONFUSIONE, — perturbatione, tumultu.

ET IMPETUM FECERUNT, — ὥρμησαν, id est *impetu uno concurrerunt in theatrum*, in illud rapientes Caium et Aristarchum, ut illos aliosque Christianos ibidem reos et sacrilegos publice proclamarent et mactarent. Ita Arator, Beda, Hugo et alii. Gaius hic fuit Macedo, alius a Gaio Derbeo, de quo cap. seq., vers. 4. Aristarchum Paulus vocat concaptivum suum, *Coloss.* III, 10. Adscriptus est Sanctis, die 4 augusti, ubi sic legimus : « Thessalonicæ S. Aristarchi, qui fuit individuus comes Pauli, et ab eo Thessalonicensium Episcopus ordinatus, post longos agones sub Nerone coronatus quievit. »

Vers. 30. Pauli audacia. 30. PAULO AUTEM VOLENTE. — Extollit S. Chrysostomus, hom. 7 *De Laudibus S. Pauli*, ejus animi magnitudinem, quod quæsitus ad necem in populi furentis turbam ingredi voluerit, eam vel sedaturus, vel pro Christo occubiturus. Hoc enim, ait, decebat ducem fidelium, ut audacia cæteris præiret, ac reipsa ostenderet Christianis non esse timendam, sed ambiendam mortem pro Christo. Sic in bellis dux animosus animat totum exercitum, timidus intimidat. Unde illud : « Fortior est exercitus cervorum duce leone, quam leonum duce cervo. » « Paulus enim, ait Chrysostomus, in prædicandi ardore ipso igne vehementior, pluviam in se flammam ipse succendit : non pericula timuit, non irrisiones erubuit, sed alios accipiens oculos, utique charitatis, aliamque mentem, multo cum impetu instar torrentis irrupit, omnia pariter Judæorum trahens atque convolvens, etc.; et quasi semper satisfaceret Deo pro tempore jam peracto, sic lucra spiritualia undique colligebat, in locum, qui esset belli pars maxima et laborum periculorumque plena, fidenter insiliens. Hoc vero mirabile, quod, cum esset tam audax, et quasi ad pugnam semper accinctus, et ignem quemdam belli conspirans, ita rursum placabilem se præbebat magistris, ut nunquam in tanto alacritatis impetu offenderit. » Unde et suis dissuadentibus ingressum in theatrum, illico acquievit. Sic et S. Gregorius, lib. XXXI *Moral.*, cap. XIV, vel XXIII, Paulum comparat equo generoso, qui in prælio exultat : « Intueri, ait, licet illum sessoris sui calcaribus excitatum contra armatos hostes : tantus Paulum fervor accendebat, quando eum Ephesi ad irrumpendas theatri turbas zeli flamma rapiebat. »

Vers. 32. 32. ALII AUTEM ALIUD CLAMABANT. — Videtur esse aposiopesis, et aliquid esse supplendum, quod explicat Syrus, dum vertit, « turbæ autem quæ erant in theatro, valde tumultuabantur et alii aliud clamabant. » Nam, ut sequitur, erat Ecclesia, id est populi cœtus et turba confusa, uti fit in seditione et tumultu, dum unus hoc vult et clamat, alius aliud.

Vers. 33. 33. DE TURBA AUTEM DETRAXERUNT ALEXANDRUM. — Hic Alexander videtur fuisse Judæus, peritus et eloquens, Paulo tamen amicitia conjunctus, quem Judæi protraxerunt in locum aptum ad perorandum pro communi causa. Nam Ephesios pro Diana certantes non tantum in Christianos, sed et Judæos, Dianæ hostes, fuisse commotos et concitatos patet ex sequentibus, vers. 34. Unde Syrus vertit, *plebs autem Judæorum, qui illic erant, statuerunt ex seipsis virum Judæum, cui nomen*

erat Alexander. Nam pro *detraxerunt*, Græce est προεβίβασαν, id est *prius instruxerunt*, uti vertit Vatablus. Sic instruimus advocatum vel patronum causam nostram acturum : unde quidam putant nostrum Interpretem legisse προεβίασαν, id est *protruserunt*. Verum etiam προεβιβάζεσθαι dicitur, qui cogitur prodire et protruditur. Alexandrum hunc putat Baronius, Hugo et alii conversum fuisse ad Christum, sed apostatasse esseque illum quem Paulus cum Hymenæo ob blasphemiam tradidit Satanæ, I *Timoth*. I, 20. Verum alii, ut Cajetanus et Arias, censent fuisse diversum.

ALEXANDER AUTEM MANU SILENTIO POSTULATO, — κατασείσας τὴν χεῖρα, id est *agitans manum*, *mota manu*. Ita Persius : « Et calidæ fecisse silentia turbæ, majestate manus. »

Vers. 35. 35. ET CUM SEDASSET SCRIBA TURBAS. — Scriba hic fuit Secretarius civitatis, vel consiliarius Magistratus, ejusque quasi os et sensus, quales in Belgio sunt et vocantur Pensionarii. Unde Græce vocatur γραμματεύς, id est *legis doctor*, qui jura civitatis callet et tuetur, ac in iis Magistratum informat et dirigit. Syrus vertit, *princeps civitatis*, quasi fuerit Cancellarius.

Putant aliqui scribam hunc fuisse Alexandrum Judæum. Ita Baronius. Verius alii censent alium fuisse, eumque Gentilem : nam Lucas videtur eos distinguere. Alexandro enim, utpote Judæo, occlamarunt turbæ Gentilium per duas horas. Ut ergo eas sedaret, successit scriba Gentilis, qui laudans Dianam (quod non fecisset Judæus) eas compescuit. Unde Chrysostomus vocat eum infidelem. Sane vir fuit politicus et prudens, qui statim turbas composuit, qualis fuit Demosthenes, « quem mirabantur Athenæ Torrentem ; et pleni moderantem frena theatri, » ait Juvenalis, *satyr*. 10.

CULTRICEM ESSE. — Syrus, *ædituam esse* : Græce νεωκόρον, id est *templi ornatricem et administram*. Sicut S. Paulinus optabat esse custos et ædituus templi S. Felicis, quem proinde celebravit decem hymnis natalitiis.

JOVISQUE PROLIS. — Græce καὶ τοῦ διοπετοῦς, id est *a Jove demissi*, vel *delapsi*, scilicet ἀγάλματος, id est *simulacri* Dianæ : ita Syrus, Chrysostomus, Pagninus, Vatablus et alii. Fingebant enim Dianæ Simulacrum non ab homine effictum, sed cœlo delapsum, idque vulgo creditum fuisse docet Suidas in voce διοπετές. Ita mendacio aucta est superstitio. Sic Palladium Trojanum, et Ancile Romanum cœlo lapsa finxerunt. Noster legit τῆς διοπετοῦς, id est *a Jove profectæ*, vel *descendentis* Dianæ. Homerus enim reges vocat διοπετεῖς, quasi a Jove profectos et ortos. Forte etiam legit διογενοῦς, id est *a Jove genitæ*.

Palladium quod?

Vers. 37. 37. NEQUE BLASPHEMANTES DEAM VESTRAM. — Mentitur officiose ad sedandum populum; ait Chrysostomus, Paulus enim docebat eam non esse deam, sed idolum inane et fictum; quod apud Ephesios erat insignis blasphemia. Notat tamen insignem Pauli modestiam, qui conviciis et maledictis Dianam non prosciderit, sed nudam ejus veritatem dixerit et detexerit. Idem faciebant Judæi, putantes illud præceptum esse, *Exodi* XXII, 28 : « Diis non detrahes ; » licet aliud ejus loci sit sensus, ut ibi dixi. Unde Josephus, lib. II *Contra Apionem* : « Noster mos, ait, est propria custodire, non aliena accusare, et ut neque ridere, neque blasphemare debeamus eos qui apud alios putantur dii, aperte nobis legislator interdixit. » Huc facit illud S. Augustini monitum, serm. 6 *in Evangelium secundum Matth.* : « Prius idola in cordibus hominum, deinde in idolis et templis esse confringenda. » Ex hisce verbis colligitur, scribam hunc Paulo favisse eique fuisse amicum vel benevolum.

Vers. 38. 38. CONVENTUS FORENSES AGUNTUR. — Græce, ἀγοραῖοι ab ἀγορά, sicut forenses a foro. Quinam hi? *Primo*, Syrus vertit, *artifices sunt*, quasi hi conventus fuerint artificum, in quibus a Decanis ejusdem artis quæstiones et lites deciderentur, ut passim in Germania fieri videmus; *q. d.* Lis hæc pertinet ad collegium aurifabrorum : ibi decidatur.

Conventus forensis, qui? Resp. Primo.

Secundo, Œcumenius « forenses » interpretatur vulgares et plebeios judices, qui plebeiorum causas decidebant, sicut divitum proconsules.

Secundo.

Tertio, « forenses » vocantur, qui in publico loco et consessu, puta in foro, fiunt. Sicut vulgo causas forenses vocamus civiles. Apud Romanos enim aliosque judicia publica exercebantur in foro, teste Cicerone, Quintiliano, lib. III, et aliis. Unde forensis opponitur domestico, quasi publicum privato. Et scimus Ciceronem causas suorum egisse in foro, non rerum venalium, sed causarum, quæ in publico loco, velut suo foro, tractantur.

Tertio.

Quarto, Baronius ex Dionysio Halicarnasso, lib. IV, conventus forenses censet fuisse eos, quibus statis per annum diebus populus conveniebat ad sacra et ludos Dianæ : ubi deinde præsto erant judices qui lites deciderent et componerent. Aut potius, inquit, apud Lucam, « conventus forenses » illi erant, cum proconsul in quibusdam provinciæ civitatibus, quæ sibi ad hoc peragendum commodiores videbantur, certis diebus consistens, per se vel legatos causas comprovincialium cognoscens, judicia exercebat et per sententiam definiebat. Meminit horum Cicero, lib. III, *epist*. 6 et 8, et Josephus, lib. XIV *Antiq.*, cap. X. Sic in Hungaria aliisque regnis lites et causæ graviores differuntur usque ad comitia regni, in quibus a regni proceribus deciduntur. Tertius sensus cæteris planior videtur et communior (1).

Quarto.

Vers. 39. 39. SI QUID AUTEM ALTERIUS REI QUÆRITIS, —

(1) Græc. est ἀγοραῖοι, scil. ἡμέραι, id est *conventus aguntur*, vel dies sunt, judiciis in foro habendis constituti, quos *fastos* Romani vocant, Germani *Gerichtstage*.

gravioris, ad bonum et quietem publicam spectantis.

IN LEGITIMA ECCLESIA (in cœtu et comitiis provinciæ, vel populi, legitime a lege vel Magistratu indictis) POTERIT ABSOLVI, — id est definiri, vel transigi et componi. *Legitimam* opponit tumultuariæ, quam hic ipsi per seditionem conflarant. Ita Gagneius, Vatablus et alii. Addit Chrysostomus hos cœtus ter in mense fieri solitos. Baronius vero ex Epiphanio, *hæresi* 30, per *Ecclesiam* accipit Synagogam Judæorum, *q. d.* Si quid Judaicæ quæstionis habetis circa Judæos et legem Mosaicam, qualis videtur esse hæc quam Paulo Judæo intentatis, adite Synagogam Judæorum, ibi ea optime decidetur. Judæi enim Ephesi habitantes, ejusdem civitatis municipes erant, ac proinde privilegiis civium potiebantur, et Ephesii dicebantur; teste Josepho, lib. II *Contra Apionem*. Verum sic scriba hic magis irritasset furentem populum : ille enim oderat Judæos, quasi Dianæ suæ hostes. Prior ergo sensus est planior.

Vers. 40. 40. NAM ET PERICLITAMUR ARGUI SEDITIONIS. — Percellit eos metu Imperatoris et proconsulis, qui in auctores hujus tumultuarii concursus et seditionis sit inquisiturus, de iisque pœnas sumpturus.

CUM NULLUS OBNOXIUS SIT, — αἴτιος, id est *reus*, *q. d.* Cum nemo sit in culpa, cum nullus sit turbator, reipublicæ proditor, seditiosus, ob quem hic concursus sit factus, ut propterea eum excusare possimus, ejusque rationem reddere proconsuli. Enorme enim crimen debet esse, ob quod totus populus concurrat et insurgat. *Secundo,* αἴτιος, non ad hominem, sed ad rem causamque referri potest, *q. d.* Cum nulla sit causa per quam excusare possimus hunc populi concursum. Ita Gagneius, juxta illud Eustathii, *Odyss.* α, Αἴτιος ὁ γράψας αἴτια Καλλιμάχῳ, *Est reus ascribens crimina Callimacho.*

DIMISIT ECCLESIAM, — cœtum populi.

Nota : Multa et magna hic et alibi omittit Lucas. Nam tantum itinera Pauli et capita rerum in iis gestarum summatim percenset. Sic cap. IX, omittit profectionem Pauli recens conversi in Arabiam, reditum in Damascum, post annos tres, accessum Hierosolymam, reprehensionem Petri, quæ tamen recenset Paulus, *Galat.* I et II. Sic, I *Cor.* XI, 24, ait Paulus : « A Judæis quinquies quadragenas una minus accepi, » de quibus Lucas ne verbum quidem. Cumque Paulus ter se cæsum virgis dicat, de unica tantum flagellatione facta Philippis idem meminit, cap. XVI. De terno naufragio; item, quod Paulus ait se nocte et die in profundo maris fuisse, nil habet Lucas : nam naufragium quod cap. XXVII recenset, contigit post scriptam epistolam *ad Corinthios.* Sic de cathedra Petri Antiochena, Romana, aliisque ejus gestis altum silentium est apud Lucam. Pari modo hic Ephesi omisit pugnam Pauli cum bestiis, de qua Paulus, I *Cor.* XV, 32, ait : « Si secundum hominem (id est humana audacia, contentione et robore, sive quantum homini est possibile) ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt? » Nam quod Theophylactus, Œcumenius, Anselmus et ex eis alii recentiores (quorum unus alium, quasi ovis ovem sequitur) hanc pugnam metaphorice accipiunt pro contentione quam Paulus habuit cum Demetrio et argentariis, quos ob sævitiam et furorem, atque ob carnalem et bestialem vitam (qua carni dediti ita vivebant, ac si non esset resurrectio et altera vita in cœlis) vocet bestias, certum est eos errare. Nam epistola *ad Corinthios*, in qua pugnæ hujus meminit, scripta est Ephesi, ut patet ex eo quod ait, I *Cor.* XVI, 8 : « Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten. » Rursum scripta est ante contentionem cum Demetrio : post eam enim statim Epheso discessit, ut patet cap. XX, 1 : ita Baronius et alii passim. Quocirca nonnulli, ut Arias, censent hanc pugnam Pauli cum bestiis, fuisse concertationem quam habuit cum Judæis et filiis Scevæ exorcistis, vers. 9 et 13. Verum id minus est probabile. Exorcistis enim fuit concertatio cum diabolo qui in eos insiliit, non cum Paulo qui tacuit : cum Judæis autem ad prædicationem Pauli se indurantibus non certavit ipse; « sed discedens ab eis segregavit discipulos, quotidie disputans in schola tyranni cujusdam, » ait Lucas. Longe majus certamen fuit Paulo cum Judæis in Derbe, Lystra, Corintho, uti audivimus cap. XIV, 15 et seq., et tamen nusquam eos vocavit bestias.

Pugna Pauli cum bestiis. Prima sententia. Secunda.

Quare verius videtur ad litteram Paulum Ephesi objectum fuisse bestiis. *Primo,* quia id proprie verba ejus jam recitata sonant. *Secundo,* quia aliæ expositiones sunt impropriæ, nec solido fundamento nituntur. *Tertio,* quia cum plerique Martyres, multique Pauli discipuli et discipulæ, inter quas fuit S. Thecla, objecti fuerint bestiis, decebat ut et Paulus eorum antesignanus et dux, eis in hac re præiret, daretque exemplum. Fuit enim ipse tentatus et consummatus per omnia. *Quarto,* quia ita explicant Theodoretus, Ambrosius, Arboreus et Mariana, I *Cor.* XV. Favet quoque Chrysostomus, dum bestias non nisi bestias interpretatur, esto ambigue loquatur. Ait enim : « Quid est secundum hominem? quantum feritatis in homines cadit, depugnavi cum bestiis. » Ubi interpretatur τὸ « secundum hominem, » non autem τὸ « pugnavi cum bestiis, » quasi per se clarum, ut sonat accipiendum. *Quinto,* quia idcirco dixit, I *Cor.* IV, 9 : « Spectaculum (Græce θέατρον, id est *theatrum*) facti sumus mundo, et angelis, et hominibus, » *q. d.* In theatro bestiis objecti, facti sumus spectaculum hominum, Dei et angelorum. In theatris enim spectabantur hominum et ferarum pugnæ, gladiatores et bestiludia, uti S. Ignatius, Pauli assecla, post eum Romæ a Trajano ad bestias damnatus, in amphitheatrum productus, videns cir-

Tertia. Paulus vere bestiis objectus fuit. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto.

cumfusam spectantium turbam eamque salutans: « O Romani, inquit, in theatrum hoc prodeo vobisque spectaculum fio, non ob crimen aliquod, cum nihil morte dignum commiserim; sed ut per leones ad Deum perveniam, eoque fruar, cujus insatiabili teneor desiderio. » Unde et subdit Paulus: « Tanquam purgamenta (ὥσπερ καθάρματα, id est *tanquam anathemata et diris devota capita*) hujus mundi facti sumus, omnium peripsema, » *q. d.* Facti sumus ut piaculares hostiæ, detrimenta mundi, et bestiarum pabula, quasi vita, luce, aere et terra hac indigni, ideoque in ferarum ventre detrudendi et sepeliendi.

Objicitur Primo. Dices *primo*: Non est credibile Paulum proprie pugnasse, id est dimicasse cum bestiis, ut ipse ait, esto eis sit objectus.

Respondeo: θηριομαχεῖν, id est, *pugnare cum bestiis,* idem est quod bestiis objici: quia enim plerique reorum ita objiciebantur bestiis, ut cum eis depugnarent ad spectantium voluptatem (populus enim magis spectare avebat has pugnas et bestiludia, quam nudas hominum devorationes); hinc pugnare cum bestiis, idem est quod bestiis objici, ut patet ex *Actis Martyrum*. Unde S. Ignatius, epist. II *ad Ephes.*, ait: « Ut merear Romæ cum bestiis dimicare, » id est bestiis objici ab eisque laniari.

Secundo. Dices *secundo*: Paulus erat civis Romanus, ac proinde jure Romanorum non poterat ad bestias damnari.

Respondeo eum objectum fuisse bestiis, non per legitimum judicem et judicium, sed per furorem populi. Rem gestam narrat Nicephorus, lib. II, cap. 25, ex antiquis Pauli Actis, quæ citat probatque Origenes, lib. I *Periarch.*, cap. II: « Verum enim vero, ait, qui profectiones Pauli descripserunt, eum quam plurima alia simul et fecisse et passum esse, tum hoc quoque cum Ephesi esset, de eo memoriæ mandarunt. Cum ibi principem locum Hieronymus obtineret, multa cum libertate Paulus est concionatus: quare Hieronymus illum bene quidem et diserte dicere, sed orationem ejus non esse eorum temporum testatus est. Plebs quidem certe per insolentiam et furorem Paulo compedibus injectis, carceri eum includit, ut leonibus vorandus objiceretur. Ibi tum Eubula et Artemilla, clarorum Ephesi virorum conjuges, fidem edoctæ a Paulo (noctu enim ad eum veniebant), divini lavacri gratiam ab eo petunt. Itaque virtute divina atque angelici satellitii ministerio, caliginem noctis exuberantia splendoris illustrante, Paulus ferreis compedibus liberatus, illas divino baptismo ad littus maris initiat, et cum id nemo omnium quibus custodiæ cura mandata fuerat, sensisset, ad vincula rursum sua, in quibus esca leonibus asservabatur, redit. Sed enim ingenti magnitudine et robore intolerando leo contra ipsum immissus, in arenam quidem ille procurrit, sed ad Pauli pedes consedit. Et cum itidem aliæ immanes feræ immitterentur, ne tangere quidem ulla sacrum corpus ad orationem erectum atque compositum sustinuit. His ita actis, de repente fragore multo vehemens quædam supra naturæ ordinem grando decidens, multorum simul et virorum et ferorum animalium comminuit capita, ipsiusque Hieronymi aurem amputat: qui deinde cum suis per Paulum Deo conciliatus, salutiferum suscepit lavacrum: leo autem ille profugus in montes proximos evadit; et Paulus inde Macedoniam et Græciam transmisit, atque ita tandem Hierosolymam proficiscitur. Mirandum non est, Lucam hanc Pauli cum belluis pugnam reliquis ejus actis non inseruisse: nam etsi ex Evangelistis solus Joannes Lazari resuscitationem commemorat, minus tamen de fide veritateque ejus ambigendum. » Hucusque Nicephorus.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Epheso discedens, per varias Asiæ et Græciæ urbes pergit in Macedoniam; inde Troadem, ubi Eutychum a morte revocat; inde Miletum, quo Seniores Ephesi accersens, eis Ecclesiam commendans ultimum vale dicit.

Nota: *Omnia quæ hoc capite et deinceps narrat Lucas usque ad cap.* XXVIII *et ultimum, gesta sunt uno eodemque anno, scilicet Christi* 58, *Neronis* 2. Vide Chronotaxin.

1. Postquam autem cessavit tumultus, vocatis Paulus discipulis, et exhortatus eos, valedixit, et profectus est ut iret in Macedoniam. 2. Cum autem perambulasset partes illas, et exhortatus eos fuisset multo sermone, venit ad Græciam. 3. Ubi cum fecisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ a Judæis navigaturo in Syriam; habuitque consilium ut reverteretur per Macedoniam. 4. Comitatus est autem eum Sopater Pyrrhi Beræensis, Thessalo-

nicensium vero Aristarchus, et Secundus, et Gaius Derbeus, et Timotheus : Asiani vero Tychicus et Trophimus. 5. Hi cum præcessissent, sustinuerunt nos Troade; 6. nos vero navigavimus post dies azymorum a Philippis, et venimus ad eos Troadem in diebus quinque, ubi demorati sumus diebus septem. 7. Una autem sabbati cum convenissemus ad frangendum panem, Paulus disputabat cum eis, profecturus in crastinum, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. 8. Erant autem lampades copiosæ in cœnaculo, ubi eramus congregati. 9. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, super fenestram, cum mergeretur somno gravi, disputante diu Paulo, ductus somno cecidit de tertio cœnaculo deorsum, et sublatus est mortuus. 10. Ad quem cum descendisset Paulus, incubuit super eum, et complexus dixit : Nolite turbari, anima enim ipsius in ipso est. 11. Ascendens autem frangensque panem, et gustans, satisque allocutus usque in lucem, sic profectus est. 12. Adduxerunt autem puerum viventem, et consolati sunt non minime. 13. Nos autem ascendentes navem, navigavimus in Asson, inde suscepturi Paulum : sic enim disposuerat ipse per terram iter facturus. 14. Cum autem convenisset nos in Asson, assumpto eo, venimus Mitylenen. 15. Et inde navigantes, sequenti die venimus contra Chium, et alia applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum. 16. Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Hierosolymis. 17. A Mileto autem mittens Ephesum, vocavit majores natu Ecclesiæ. 18. Qui cum venissent ad eum et simul essent, dixit eis : Vos scitis, a prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, 19. serviens Domino cum omni humilitate, et lacrymis, et tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum; 20. quomodo nihil subtraxerim utilium, quominus annuntiarem vobis, et docerem vos publice et per domos, 21. testificans Judæis atque Gentilibus in Deum pœnitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. 22. Et nunc ecce alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem; quæ in ea ventura sint mihi, ignorans; 23. nisi quod Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens : Quoniam vincula et tribulationes Hierosolymis me manent. 24. Sed nihil horum vereor; nec facio animam meam pretiosiorem quam me, dummodo consummem cursum meum, et ministerium verbi quod accepi a Domino Jesu, testificari Evangelium gratiæ Dei. 25. Et nunc ecce ego scio quia amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei. 26. Quapropter contestor vos hodierna die, quia mundus sum a sanguine omnium. 27. Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis. 28. Attendite vobis, et universo gregi in quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. 29. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in vos, non parcentes gregi. 30. Et ex vobis ipsis exurgent viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. 31. Propter quod vigilate, memoria retinentes, quoniam per triennium nocte et die non cessavi, cum lacrymis monens unumquemque vestrum. 32. Et nunc commendo vos Deo, et verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus. 33. Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut 34. ipsi scitis; quoniam ad ea quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ. 35. Omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, oportet suscipere infirmos ac meminisse verbi Domini Jesu, quoniam ipse dixit : Beatius est magis dare quam accipere. 36. Et cum hæc dixisset, positis genibus suis oravit cum omnibus illis. 37. Magnus autem fletus factus est omnium; et procumbentes super collum Pauli osculabantur eum, 38. dolentes maxime in verbo quod dixerat, quoniam amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem.

Vers. 1. 1. EXHORTATUS EOS. — Græce tantum est προσκαλεσάμενος, id est *vocans* : unde ex Græco excidisse videtur altera vox vicina καὶ παρακαλεσάμενος, id est *et exhortatus*; vel ut Syrus, *consolatus eos* : ideo enim vocavit eos, ut exhortaretur et consolaretur in tanta Demetrii seditione et tumultu.

VALEDIXIT, — ἀσπασάμενος; Syrus, *deosculatus eos;* Pagninus et Tigurina, *complexus eos.* Solebant enim Christiani primitus se salutare in osculo sancto, id est amplectando sese invicem, uti etiamnum eorum exemplo faciunt Religiosi. Vide dicta ad illud : « Salutate invicem in osculo sancto, » I *Cor.* XVI, 20, et II *Cor.* XIII, 12.

PROFECTUS EST, — sapienter cedens furori Demetrii et argentariorum, ne in Christianos omnes insurgerent eosque mactarent; se vero aliis provinciis et laboribus reservans. Ita S. Athanasius sciens se unum quæri ab Arianis, ac in suo capite verti rem Christianam de homousio, prudenter ubique fuga se subduxit, vitamque pene omnem in exilio et latebris egit; ac fugiendo hostium furorem fregit et superavit.

UT IRET IN MACEDONIAM, — inde iturus Hierosolymam, ut ipse destinavit cap. XIX, vers. 21.

Vers. 3. 3. FACTÆ SUNT ILLI INSIDIÆ A JUDÆIS.—Nimirum obsederunt vias, ut eleemosynas, quas deferebat fidelibus in Jerusalem, eriperent, ait Dionysius, et ut eum occiderent, ait Lyranus.

Vers. 4. 4. COMITATUS EST AUTEM EUM. — Græca addunt, *usque ad Asiam.*

SOPATER. — Nonnulli legunt *Sosipater,* hic enim per crasin dicitur « Sopater. » Fuit hic cognatus Pauli, ut patet *Rom.* XVI, 21. Ita S. Chrysostomus, Theophylactus, Origenes et alii, in *Rom.* cap. XVI. Ascriptus est Sanctis in *Martyrologio,* 25 junii.

PYRRHI, — scilicet *filius;* vel, ut Sedulius legit, *pater.*

BEROEENSIS. — Beda hoc cognomen ad Sopatrem refert, non ad Pyrrhum, *q. d.* Sopater patria erat Berœensis, sive natus Berœæ : licet Ado et Usuardus, in *Martyrol.,* 25 junii, legunt *Pyrrhi-Berœensis,* quasi civitas hæc dicta sit *Pyrrhi-Berœa.* Verum de urbe hujus nominis, nihil uspiam reperi.

TYCHICUS. — Hic fuit administer Pauli in perferendis litteris et mandatis ad absentes. Unde Paulus eum vocat charissimum fratrem, fidelem ministrum et conservum in Domino, *Ephes.* VI, 21; *Colos.* IV, 7. Sanctis ascriptus est in *Martyrologio Roman.,* die 29 aprilis.

TROPHIMUS. — Hic fuit Ephesius ex Gentilibus oriundus : unde propter eum captus est Paulus, suspicantibus Judæis quod Trophimum Gentilem induxisset in templum eorum, cap. XXI, vers. 29. De eo sic legimus, in *Martyrol. Rom.,* 29 decembris : « Arelate natalis S. Trophimi, cujus meminit S. Paulus ad Timotheum scribens, qui ab eodem Apostolo Episcopus ordinatus, præfatæ urbi primus ad Evangelium prædicandum directus est : ex cujus prædicationis fonte, ut S. Zozimus Papa scribit, tota Gallia fidei rivulos accepit; » qua de causa Arelatensis Ecclesia de primatu Galliæ contendit, uti fuse hic narrat Lorinus.

Vers. 6. 6. NAVIGAVIMUS POST DIES AZYMORUM.— Hinc patet, hoc tempore, puta anno Christi 58, adhuc apud Christianos viguisse legalia; saltem nomine et umbra tenus. Esto enim Christiani celebrarent Pascha, non tamen dies azymorum : hi ergo erant Judaici.

Nota : Lucas hic mutat personam tertiam in primam, dicens *navigavimus,* idque facit usque ad finem libri. Unde liquet, Lucam hucusque abfuisse a Paulo; hic vero, cum ad Græciam rediit Paulus, rursum ei adhæsisse : eum enim cum cæteris Paulus assumpsit socium itineris e Græcia Hierosolymam, indeque Romam. Vide dicta cap. XVI, vers. 10. Causam, cur Lucas hic rursum adhæserit Paulo, silet Lucas ex modestia, sed explicat Paulus, II *Cor.* VIII, 19, scilicet quod Lucas apud Græcos tum ex medicina, tum ex probitate et fide, tum ex scripto Evangelio celebris, ab Ecclesiis electus esset comes peregrinationis Pauli, ad perferendas eleemosynas fidelium Achaiæ et Macedoniæ in Jerusalem. Prudenter enim nolebat Paulus eas perferre, sed latorem designari ab Ecclesiis, ne quis suspicari posset eum quid ex iis in suos vel aliorum usus convertisse, ut ipse ibidem ait.

Vers. 7. 7. UNA AUTEM SABBATI, — id est prima die hebdomadæ (quæ a præcipua die vocatur *sabbatum*), vel prima die post sabbatum, puta Dominica : unde in ea Paulus celebravit Eucharistiam, ad quam fideles de more convenerunt. Ita S. Chrysostomus, Beda et S. Augustinus, *epist.* 86. Vide dicta I *Cor.* XVI, 1. Fuit hæc Dominica una ex iis quæ inter 50 dies a Paschate usque ad Pentecosten intercurrunt; et hoc respectu a Chrysostomo vocatur Pentecoste : alioqui non fuisse ipsam Dominicam Pentecostes, patet ex vers. 16, ubi festinat Paulus, ut Pentecosten celebret Hierosolymæ.

AD FRANGENDUM PANEM, — non corporalem, ut vult Lyranus et alii; sed sacrum, puta ad celebrandam et sumendam Eucharistiam, et post eam Agapen. Ita Syrus et S. Augustinus, *epist.* 86, quin et Calvinus et Bullingerus hic. Vide dicta cap. 2, vers. 46. Nota hic primævum morem celebrandi Missam in Dominica, ad quam conveniebant omnes fideles in eaque communicabant : quod deinde præcepto universali sanxit Anacletus Papa quartus a S. Petro, ut habebur in ejus decretis II, *Quæst.* VII, cap. *Laici.*

PROTRAXITQUE SERMONEM USQUE IN MEDIAM NOCTEM. — Primitus enim exemplo Christi, Eucharistia celebrabatur vespere post sermonem sive exhortationem, eratque et vocabatur cœna Dominica; Paulus ergo ultimum valedicturus, protraxit sermonem in mediam noctem. Ubi nota fervorem Pauli in prædicando, et vice versa populi in audiendo devotionem, « ut audirent tu-

bam illam, et amabilem vultum intuerentur, » ait Chrysostomus. Porro incertum est an hæc nox et vespera fuerit prævia, et principium diei et lucis Dominicæ, an sequens, diemque terminans: festum enim habebat duas vesperas, puta primam et secundam, uti etiamnum habet in Officio Ecclesiastico. Terminantem accipere videtur S. Hieronymus, epist. 28 *ad Lucinum,* dicens: «Utinam omni tempore jejunare possemus, quod in Actibus Apostolorum diebus Pentecostes; et die Dominico Apostolum Paulum et cum eo credentes fecisse legimus. Nec tamen Manichææ hæresis accusandi sunt (qui docuerunt die Dominico esse jejunandum, etiamsi nemo sit communicaturus), cum carnalis cibus præferri non debuerit spirituali. » Jejunarunt ergo die Dominica, non ob præceptum, sed ob reverentiam Eucharistiæ, quam sumpturi erant. Jejunium autem nullum est die inchoante, sed finiente. Ergo, finiente die Dominica, celebrarunt Eucharistiam, non inchoante.

Vers. 8. 8. LAMPADES COPIOSÆ, — tum ad pellendas noctis tenebras, tum ad decoranda mysteria et celebrationem Eucharistiæ, uti etiamnum cereis altaria collucent in Missa, de quo ritu vide Baronium hic.

Vers. 9. 9. DUCTUS SOMNO, — κατενεχθεὶς ἀπὸ τοῦ ὕπνου, id est *victus a somno,* ait Budæus. Nam sermo Pauli protrahebatur in mediam noctem. Celebre est exemplum Machetis in Collationibus spiritualibus pervigilis; apud Cassianum, lib. V *De Instit. renunt.,* cap. XXIX.

Vers. 10. 10. CECIDIT DE TERTIO COENACULO. — Syrus; *de tertia contignatione.* Casus et mortis Eutychi S. Chrysostomus auctorem facit diabolum, ut festum hoc gaudiumque Christianorum et fructum concionis Pauli interturbaret et tam tristi eventu funestaret.

INCUBUIT SUPER EUM, — Græca et Syrus, *cecidit super eum,* instar Eliæ, III *Reg.* XVII, 21, et Elisæi, IV *Reg.* IV, 34, qui incumbentes puero mortuo, eum suscitarunt: ita Beda.

ET COMPLEXUS. — Vox Græca συμπεριλαβών, id est *circumplexus,* notat arctissimum circumquaque Pauli complexum, ut viscera suæ compassionis, charitatis et misericordiæ in eum effundere velle videretur. « S. Eutychus a S. Paulo resuscitatus, secutus est S. Joannem Evangelistam; Telæ passus in Vaccæis in Hispania, completo martyrio gloriosus migrat ad Dominum anno Christi 112, » ait L. Dexter in *Chronico.*

Vers. 11. 11. SIC PROFECTUS EST. — Syrus, *tunc profectus est.*

Vers. 12. 12. ET CONSOLATI SUNT NON MINIME. — Id est maximam consolationem acceperunt. Pulchre Beda: « Inter verba, ait, prædicationis occurrit occasio curationis, ut dulcedine miraculi et doctrinæ sermo firmetur, et vigiliarum labor arceatur; et memoria magistri jam discessuri, arctius mentibus infigatur.

Vers. 13. 13. ASSON. — Urbs est in Æolide juxta Troadem, alio nomine dicta *Apollonia,* ait S. Hieronymus in *Locis Hebraicis.*

PER TERRAM ITER FACTURUS. — Chrysostomus, « pedibus per terram ingressurus; » hoc enim est πεζεύειν, nimirum pedibus incedere, vel pedestri itinere venire. Unde notat Chrysostomus Paulum pedibus iter fecisse, socios vero navigare jussisse, ne laborem pedestris itineris subirent. Ita S. Franciscus et viri Apostolici incedunt pedites, quantum possunt exemplo Christi, qui pedibus magno labore et fatigatione obambulabat Judæam et Galilæam, et discurrebat per vicos et castella, ubique evangelizando regnum Dei: nec unquam equitasse legitur, sed semel asino vectus, nimirum quando ut Messias, Rex Judææ, solemni pompa ingressus est Jerusalem in die Palmarum. Pedes ergo ivit Paulus, tum ut pedestri itinere amicos fideles salutaret, tum ut utique evangelizaret, tum mortificationis studio et exemplo.

Paulus pedes proficisci debuit.

Vers. 14. 14. ASSUMPTO EO; — Paulo scilicet, *in navim nostram:* ita Syrus. Omnia hæc narrat Lucas in prima persona, quia ipse omnibus his interfuit, et horum pars magna fuit.

Vers. 15. 15. CHIUM. — Insula est nota inter Samum et Lesbum, præstantis vini ferax, quod vulgo Malvasinum dicitur, de qua Plinius, lib. XIV, cap. VII.

SAMUM. — Insula est in mari Ionio, patria Pythagoræ et Sibyllæ Samiæ, inventrix vasorum fictilium, quæ inde Samia vocantur. Unde illud Poetæ:

> Fictilibus cœnasse ferunt Agathoclea regem,
> Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.

Agathocles enim ex figulo factus rex, in figulinis vasis cœnabat, ut semper meminisset se figulum fuisse et figuli filium.

Addunt Græca, Syrus et S. Chrysostomus, *ac divertimus Trogyllum.* Porro Trogyllum est promontorium contra Samum, habens juxta se parvam insulam, Trogyllum pariter appellatam. Ita Strabo, lib. XIV.

VENIMUS MILETUM. — Urbs hæc fuit illustris Ioniæ, patria Thaletis, lanarum optimarum fertilis: quæ inde *Milesiæ* dicebantur. De ea ait Paulus, II *Timot.* IV, 20: « Trophimum reliqui infirmum Mileti: » quod cum verificari non possit de hoc Pauli adventu Miletum, nam Trophimus Mileto comitatus est Paulum Hierosolymam usque, ac propter eum ibidem captus est Paulus, cap. XXI, 29, neque etiam de ejus itinere quo Hierosolymis vinctus, missus est Romam ad Neronem, quæ prima fuerunt Pauli Romana vincula: in eo enim itinere non Miletum, sed Miletam, sive Maltam adnavigavit; cap. ultim., vers. 1; hinc sequitur, id contigisse post prima Romana Pauli vincula, postquam scilicet iis liber Hispaniam adiit, ac Miletum aliasque Asiæ urbes revisit: tunc ergo Mileti infirmum reliquit Trophimum. Unde consequens

est epistolam secundam ad Timotheum non e primis, uti multi volunt, sed e secundis vinculis Romæ a Paulo scriptam esse, ut ibidem docui.

Vers. 16. Paulus fulgur.

16. TRANSNAVIGARE (prætervehi) EPHESUM. —Vide hic Paulum instar fulguris, imo instar angeli tot urbes, tot gentes, tanta terræ marisque spatia celerrime pervolantem. Præclare S. Chrysostomus, hom. 2 *De Laudibus S. Pauli* : « Paulus, ait, in terra gradiens sic se agebat in cunctis quasi angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nam et tanquam pennatus totum docendo pervolavit orbem, et velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, et quasi jam cœlum possidens cuncta prorsus terrena despexit, et tanquam cum ipsis jam incorporeis degeret, ita jugi mentis intentione vigilavit : et angelis quidem sæpe diversarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita creditum sibi gubernavit populum, ut Paulus universum gubernavit orbem. Michaeli gens commissa est Judæorum, Paulo vero terræ ac maria, atque universi orbis habitatio. » Et mox : « Quomodo non admirabile hoc atque improvisum videtur, cum ex tenera lingua sermo prosiliens mortem fugat, peccata dissolvit, tenebras cæcitatis illuminat, et mutatione mirifica terram convertit in cœlum ? »

DIEM PENTECOSTES, — Christianæ et ritu Christianorum, ait Epiphanius, *hæres.* 75, Hugo, Lyranus, Cajetanus et alii; non Judaicæ, ritu Judæorum. Vide dicta cap. II, vers. 1. Hinc patet antiquitas festi Pentecostes, scilicet a tempore S. Pauli (1).

Vers. 19.

19. SERVIENS DOMINO CUM OMNI HUMILITATE. — Nihil enim admirabilius, quam in tanta Pauli sublimitate tanta humilitas. Rara avis in terris. Præclare S. Gregorius, lib. II, epist. 54 *ad Joannem Ravennatem Episcopum*, pallium sibi arrogantem : « Decorari, ait, pallio volumus, forsan moribus indecori : dum nihil in Episcopali cervice splendidius fulget, quam humilitas, » præsertim si iis se humiliat, a quibus exagitatur et contemnitur, ut idem ait, lib. II, *epist.* 24, juxta illud *Psal.* IX : « Vide humilitatem meam de inimicis meis. » Vide S. Augustinum, lib. X *Confess.*, cap. IV, et S. Bernardum, serm. 23 et 42 *in Cant.*

Moral. de humilitate.

Memorabile est quod scribit Sophronius, vel potius Joannes Moscus in *Prato Spirit.*, cap. CCX : Duo, inquit, Episcopi erant in simultate; unus ex eis ut illam discuteret, cum Clero processit ad alterum, ad ejusque pedes procidit dicens : « Ignosce, Domine, servi tui sumus.» Ille victus hac humilitate : « Tu meus, ait, et dominus et pater es. » Concludit Moscus : « Et vos cum habetis inimicum, ita facite, et vincetis. Quare majorem habet gloriam humilis quam rex, quia ab omnibus laudatur. » Alia similia recenset cap. CCII et CCXVIII et CCXIX. Nota : Apostolus ait humilitatem esse servitium Dei. Nulla enim re magis quis se profitetur servum Dei, quam si se profunde non tantum ipsi, sed et hominibus quibusque propter Deum humiliet et substernat. « Magna potentia Dei solius et ab humilibus honoratur, » ait Ecclesiasticus, cap. III, vers. 21.

Rursum nota τὸ *cum omni humilitate* : non enim sufficit se humiliare in una re obiter et semel, sed in omnibus profunde et semper. Humiliavit ergo se Paulus in corde, in verbo, in incessu, in salutatione, in victu, in vestitu cæterisque omnibus. Adde : τὸ *omni* accipi potest pro plena et perfecta humilitate, ut sit enallage qua totum universale ponitur pro toto integro, puta omne pro perfecto et omnibus partibus numerisque absoluto. Omnis ergo humilitas est plena, profunda, ima humilitas. Sic *Exod.* XXXIII, 19, ait Deus Mosi : « Ego ostendam omne bonum, » id est summum bonum, puta meipsum, « tibi. » Hanc didicit Paulus a Christo eamque verbo et exemplo docuit omnes fideles, *Ephes.* vers. 1. Christus enim cum esset in forma Dei, propter eos exinanivit se per omnem vitam, nascens in præsepio, vivens in hospitio, non habens ubi caput suum reclinaret, moriens in patibulo. Quocirca accedens ad Joannis baptismum, cum Joannes ex summa reverentia eum prohiberet diceretque : « Ego debeo a te baptizari, et tu venis ad me ? » respondit : « Sine modo. Sic enim decet nos implere omnem justitiam. » *Matth.* III, 15. « Omnis justitia est humilitas, » ait Glossa, quæ se non tantum superioribus et æqualibus, sed et inferioribus subjicit; sicut ex adverso omnis injustitia est superbia, qua quis etiam superiori se præponit : jus enim et subjectionem debitam ei adimit. Sicut ergo in omni actu virtutis intervenit humilitas, qua quis Deo ejusque legi humiliter se subdit, ita in omni actu peccati se miscet superbia, qua quis superbe jugum legemque Dei excutit : humilitas itaque solvit, imo superat omnem justitiam omneque debitum quod debet Deo, proximo et sibi ipsi : Deo enim se subjicit per religionem, proximo per charitatem, corpus per continentiam subdit animæ, animam spiritui, spiritum Deo. *Secundo*, S. Ambrosius, lib. II, in cap. III *Luc.* : « Hæc, ait, est justitia, ut quod

Omnis justitia est humilitas. Primo

Secundo.

(1) Ea quæ sequitur oratio Pauli valedictoria, sententiarum gravitate et verborum copia in solliciti amoris declaratione et commonefactione accurata officii, admirabili est industria composita, et diligentissima lectione considerationeque dignissima. In ea Apostolus Episcopis et Presbyteris congregatis in memoriam revocat, qua ratione munere suo in Asia functus sit, nuntiat iis se Hierosolymam tendere, atque declarat se paratissimum esse ibi ob Christi doctrinæ professionem pericula et calamitates subire. Serio deinde eos cohortatur, ut diligenter Ecclesiæ saluti prospiciant. Tum iis valedicit eosque Deo commendat, addita admonitione, ut a nimio proprii lucri studio caveant, in qua re seipsum quoque exemplar proponit. Cf. Glaire, op. cit., tom. V, p. 371.

alterum facere velis, prior ipse incipias, et tuo alios horteris exemplo. Si pro nobis Christus lavit, imo nos in corpore suo lavit, quanto magis nos nostra delicta lavare debemus? » Hoc est quod clamabat Christus: « Discite a me quia mitis sum et humilis corde, » *Matth.* XI. *Tertio,* « omnem, » id est summam justitiam implevit Christus et Paulus. Nam magna humilitas et justitia est subdere se superiori, major subdere se æquali, maxima subdere se inferiori: uti Christus, cum esset Sanctus sanctorum, caput tamen inclinavit Joanni ad baptismum, quasi petens ab eo purificationem et sanctificationem, tanquam peccator et pœnitens, uti faciebant cæteri, qui baptizabantur baptismo pœnitentiæ a Joanne. Præclare S. Gregorius: « Hæc, ait, est summa justitia et sanctitas, si virtutis merito summi, humilitate simus infimi. » Hanc impense et continuo docuit Christus Dominus, qui est æterna Patris Sapientia, ideoque e sinu Patris et summo cœlorum in imum terræ uterumque Virginis descendit, ad hoc ut refutaret erroneum mundi judicium, quod falso docet, si quid habeamus sapientiæ aut virtutis, ut id ostentemus, extollamus, ambiamus honorari et cæteris præferri. S. Thomas Aquinas rogatus quo indicio vere sanctus et perfectus dignosci possit? respondit: Humilitate, contemptu sui, fuga honoris et laudis. Si ex adverso, inquit, videris aliquem dum negligitur, postponitur, irridetur, dare sensum doloris vel indignationis, dejicere vultum, nasum contrahere, rugare frontem, scito hunc non esse sanctum, non esse magnum, etiamsi miracula faceret. Ostendit enim in sui contemptu suam superbiam, tristitiam, iram, impatientiam, ac proinde vilem se facit et contemptibilem. Ex adverso S. Ambrosius, lib. V *in Lucam,* ad illud, *Beati pauperes:* « Humilitas spiritus, inquit, divitiæ virtutum sunt. » *Quarto,* « omnem justitiam, » id est omne incrementum justitiæ et humilitatis, ut scilicet quotidie magis magisque te humilies, donec ad culmen, aut potius ad centrum humilitatis pertingas. Sic Christus descendit e cœlo in uterum, ex utero in præsepium, ex præsepio in Jordanem, ex Jordane in crucem, ex cruce in infernum; unde merito tanti descensus, ex inferno gloriosus ascendit et resiliit in cœlum, imo super omnes cœlos; nimirum docuit te et me, ut, si ex uno loco, officio, gradu in quo eminebas, colebaris, honorabaris ab omnibus, mittaris et devolvaris ad alium locum, officium, gradum, in quo deprimaris, negligaris, despiciaris ab omnibus, libens eo descendas dicasque cum Christo: « Sic decet nos implere omnem justitiam. » Quod si feceris, certus esto te cum Christo in summum honoris gradum conscensurum, uti in summum cœlorum sua humilitate conscendit S. Franciscus.

Tertio.

Quarto.

Quocirca sapienter S. Augustinus, epist. 56 *ad Dioscorum:* « Huic (Christo humili, inquit) te, mi Dioscore, ut tota pietate subdas velim, nec aliam tibi ad capessendam et obtinendam veritatem viam munias, quam quæ munita est ab eo qui gressuum nostrorum tanquam Deus videt infirmitatem. Ea est autem prima humilitas, secunda humilitas, tertia humilitas, et quoties interrogares, hoc dicerem; non quod alia non sint præcepta quæ dicantur, sed nisi humilitas omnia quæcumque benefacimus, et præcesserit, et comitetur, et consecuta fuerit, et proposita quam intueamur, et apposita cui adhæreamus, et imposita qua reprimamur: jam nobis de aliquo bono facto gaudentibus totum extorquet de manu superbia. » Appositum dat exemplum: « Itaque sicut Rhetor ille nobilissimus (Demosthenes) cum interrogatus esset, quid ei primum videretur in eloquentiæ præceptis observari oportere, pronuntiationem dicitur respondisse: cum quæreretur, quid secundo, eamdem pronuntiationem; quid tertio, nihil aliud quam pronuntiationem dixisse. Sic si interrogares, et quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil aliud respondere, nisi humilitatem liberet. Huic humilitati saluberrimæ, quam Dominus noster Jesus Christus ut doceret, humiliatus est, adversatur imperitissima scientia, etc., ut docti eruditique videamur. »

ET LACRYMIS. — Græce, *et multis lacrymis,* tum compunctionis, ob mea et omnium fidelium peccata; tum compassionis, ob tot Christianorum infirmitates et miserias; tum orationis, ut lacrymis a Deo impetrarem et quasi emerem gratiam toti Ecclesiæ necessariam; tum zeli et charitatis, qua deflebam obstinationem Judæorum et Gentilium, non tam Christo et mihi, quam sibi et suæ saluti obluctantium. Vide de lacrymarum fructu S. Basilium, hom. 4 *De Gratiarum actione,* et ejus familiarem S. Ephrem, qui totus fuit vir compunctionis et lacrymarum, tom. II, in illud, *Attende tibi,* cap. IX, et ea quæ dixi *Jerem.* cap. IX, vers. I, et *Thren.* I, 2, et cap. III, vers. 48.

Pulchre Chrysostomus, hom. 2 *De Laud. S. Pauli:* « Sicut, inquit, parentes qui mortibus filiorum vulnerantur, aliquid consolationis accipiunt, cum fletibus madent, magisque dolent, cum dolere prohibentur; sic Paulus nocte ac die consolationem accipiebat ex lacrymis: nullus siquidem tanto affectu mala propria, quam ille deflebat aliena. » Unde ait *Rom.* IX, 2: « Tristitia mihi magna est, et continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem. » Et II *Cor.* II, 4: « Ex multa tribulatione et angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas (madefaciens epistolam), non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis. » Nam, ut ait Chrysostomus: « Tanta est vis spiritualium in parturitione dolorum, ut malit sexcenties defatigari qui talem partum enititur, quam unum ex his qui nati sunt, videre perditum ac corruptum. » Est hæc Pauli

Testamentum S. Pauli. oratio ultima ad Ephesios, velut testamentum ejus, quo eis ultima dat monita ideamque vitæ suæ, quam sibi infigant, jugiterque ad imitandum ob oculos ponant. Similia dedit Apostolis Christus, *Joan.* cap. XIII, XIV, XV, XVI, XVII, æque ac Jacob, Moses, Samuel, David et Tobias morituri. Sunt enim ultima verba parentum efficacia, hærentque in mentibus filiorum, quasi « scrupulus abeunti, » ait Cicero, lib. IV *De Finibus.*

ET TENTATIONIBUS, — vexationibus, angustiis, afflictionibus. Sic sumitur *tentatio* pro tribulatione, *Hebr.* XI, 37 : « Lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt. » Et *Jacob.* I, 2 : « Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in varias tentationes incideritis. » In tribulatione enim gaudendum est : de tentatione autem proprie dicta, utpote peccati illice, non gaudendum, sed dolendum est et pavendum.

Vers. 20. 20. NIHIL SUBTRAXERIM UTILIUM, — puta eorum *quæ possent prodesse animabus vestris.* Ita Syrus. « Sicut enim invidiæ est quædam abscondere, ita insipientiæ est omnia dicere, » ait Chrysostomus. Unde Deus nonnisi utilia eloquitur. « Ego Dominus Deus tuus docens te utilia, » inquit ipse *Isaiæ* XLVIII, 17. Hoc imitentur Doctores et Concionatores, ut non speciosa, non curiosa, non blanda, sed utilia doceant, quæ animæ saluti conferant. Vide S. Basilium, hom. 11 *Hexam.* Præclare Sidonius Apollinaris, lib. VIII, *epist.* 4: « Modo, ait, tempus est seria legi, seria scribi, deque vita perpetua potius quam memoria cogitari; nimiumque meminisse nostra post mortem, non opuscula, sed opera pensanda. »

Secundo, et magis genuine τὸ *utilium* referas non tantum ad doctrinam utilem, sed et ad alia quævis saluti utilia. Unde Pagninus, Tigurina et Vatablus vertunt, *quomodo nihil suffugerim,* vel *detrectarim* (hoc enim est ὑπεστειλάμην) *eorum quæ essent in rem vestram, q. d.* Nihil detrectavi neque periculi, neque laboris; qui modo ad vestram pertineret utilitatem.

PUBLICE ET PER DOMOS. — Hinc patet non sufficere Episcopo et Pastori, ut publice in genere doceat, sed et debere privatim singulos in particulari docere et monere, ubi res exigit, præsertim cum rudes sunt, aut peccatis gravibus vel scandalosis irretiti. Imitari enim debet Pastorem ovium, qui singulas oves in particulari agnoscit, fovet, pascit, curat, medetur si ægrotent, uti faciebat Jacob pascens oves Laban, *Genes.* XXXI, 39. Hoc est quod monet Sapiens, *Prov.* XXVII, 23 : « Diligenter agnosce vultum pecoris tui, tuosque greges considera. » Cura enim et providentia est rerum particularium, non universalium.

Ita in Belgio vidi vigilantes Pastores parœciam suam obire domatim, ac singulos salutare, compellare, solari, monere, hortari; quod mirum eis subditorum amorem, confidentiam et reverentiam conciliabat. Id fecisse se ait Paulus, vers. 31 : Pauli zelus. « Per triennium, ait, nocte et die non cessavi cum lacrymis monens unumquemque vestrum.» Nam, ut ait Chrysostomus, hom. 3 *De Laud. S. Pauli* : « Omnem prorsus hominem Deo exhibere cupiebat, et omnes quantum ad ipsum spectat, exhibuit: quasi enim universum mundum genuisset, sic perturbabatur, sic currebat, sic omnes in regnum Dei festinabat inducere docendo, pollicendo, meditando, tum pro ipsis etiam supplicando et terrendo, et dæmones corruptores animarum fugando : aliquando epistolis, aliquando pœnitentia, nunc sermone, nunc rebus, per discipulos, per semetipsum conabatur erigere labantes, stantes vero firmare, humi jacentes attollere, sanare contritos, torpentes oleo exhortationis animare, inimicis insonare terribiliter, hostes minaciter intueri more optimi cujusdam ducis, ac medici artis suæ instrumenta gestantis : protector ipse bellantium, ipse sedulus ægrotorum minister, et unus omnium officiorum personas et exercitium ubique custodiens. » Causam subdit : « Cum celsus in omnium consisteret arce virtutum, omnem tamen flammam præcipuo charitatis ardore vincebat. Ut enim missum in ignem ferrum, totum profecto ignis efficitur; sic Paulus charitate succensus, totus factus est charitas : qui quasi communis totius mundi esset pater, ita in amore omnium ipsos eorum imitabatur parentes, imo cunctos non carnales solum, sed et spirituales patres sollicitudine ac pietate superabat; et pecunias, et verba, et corpus, et animam, pro his quos diligebat, impendens. »

Vers. 21. 21. TESTIFICANS, — id est publice et libere prædicans, ait Chrysostomus. Apostoli enim fuerunt publici testes Christi et Evangelii. Vide dicta cap. X, vers. 42.

IN DEUM POENITENTIAM. — Pœnitentia, etsi non sit virtus theologica, sicut fides, spes aut charitas, quæ directe et primario Deum quasi objectum respiciunt, tamen indirecte suo quoque modo tendit in Deum. Sicut enim peccatum est offensa Dei, ita pœnitentia est reconciliatio Dei : quia ipsa est quasi satisfactio pro offensa Deo facta.

Vers. 22. 22. ALLIGATUS SPIRITU. — Noster Mariana sic explicat, *q. d.* Spiritus prædicit fore, ut liger in Jerusalem. Alii, *q. d.* Scio mihi instare vincula : quare perinde habeo, atque si illis jam essem alligatus. Simplicius (1) alii, *q. d.* Pergo Hierosolymam impellente me Spiritu Sancto, cui quasi alligatus et devinctus sum. Ipse enim me ita possidet, ut non tam agere, quam ab eo agi videar, juxta illud *Roman.* VIII, 14 : « Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. » Porro Spiritus Sanctus mihi indit spiritum, id est impulsum, desiderium, ardorem eundi in Jerusalem; qui me ita valide eo impellit, ut ei alligatus, eo-

(1) Imo recte, nam δέειν interdum eleganter ponitur pro *cogere, impellere, constringere,* ut apud Pindarum, *Pyth.* γ, 96 : ἀλλὰ κέρδει καὶ σοφία δέδεται, *at lucro etiam sapientia impelli solet.*

que ferri videar; sicut nubes ita aguntur vento quaquaversum, ut ei alligatæ videantur, juxta illud *Oseæ* IV, 19 : « Ligavit eum spiritus in alis suis. » Causa hujus impulsus fuit : *prima*, quia hoc eodem anno post paucos dies beata Virgo Hierosolymis migratura erat in cœlum, uti dicam cap. XXI, 17. Impulit ergo Spiritus Sanctus Paulum in Jerusalem, ut ante migrationem beatam Virginem salutaret, eique tam suos fideles et Ecclesias quam instantes agones cum Judæis et Nerone commendaret. *Secunda*, quia volebat Spiritus Sanctus Paulum Hierosolymis vinctum mitti Romam, ut cum S. Petro Romanam Ecclesiam fundaret et stabiliret.

Vers. 23. 23. SPIRITUS SANCTUS PER OMNES CIVITATES MIHI PROTESTATUR, —per ora fidelium prophetantium; primitus enim fideles multi accipiebant donum prophetiæ; ut vidimus cap. II, 17, et XIII, 1 (1).

VINCULA ET TRIBULATIONES HIEROSOLYMIS ME MANENT. — « Ut ubi aliquando persequebatur Ecclesiam, ibi nunc pro Ecclesia decertet, » ait Beda. Hoc enim gloriosum erat tum Christo, tum Paulo.

Vers. 24. Pauli ardor. 24. SED NIHIL EORUM VEREOR,—οὐδενὸς λόγον ποιοῦμαι, id est, nullius ex dictis rationem facio, nihili duco, non curo, non timeo. « Paulus, ait Chrysostomus, hom. 2 *De ejus Laud.*, ad confusionem et injurias, quas ob prædicandi studium sustinebat, magis quam ad bonorum oblectamenta properabat; mortem potius quam vitam appetens; paupertatem, quam opulentiam : et multo magis laborem desiderans, quam alii requiem post laborem; ac mœrorem magis eligens, quam alii voluptatem; studiosius pro inimicis orans, quam alii adversus inimicos. Converterat enim orbem terrarum, quem nos pervertimus.» Causam subdit : « Quia non tantum urbes, gentes, exercitus, provincias, pecunias, potestates, velut arenam vilia reputavit; sed et præ Christi dulcedine non Angelorum, non Archangelorum admiratus est dignitatem, nec quidquam simile concupivit. Quod enim majus erat omnibus, Christi amore fruebatur : cum hoc beatiorem se cunctis putabat, sine hoc autem neque Dominationum, neque Principatuum socius esse cupiebat; sed cum hac dilectione magis esse extremus optabat, imo etiam ex numero punitorum, quam sine hac inter summos et honore sublimes. Perfrui enim charitate Christi, hoc illi vita, hoc mundus, hoc angeli, hoc præsentia, hoc futura, hoc regnum, hoc promissio, hoc bona videbantur innumera : præter hæc vero nihil in tristium parte ponebat. Horum enim quæ hic habentur, nihil asperum, nihil etiam suave reputabat. Sic despiciebat universa quæ cernimus, ut solet herba jam putrefacta contemni. » Illi ergo vivere Christus erat, et pro eo mori lucrum.

NEC FACIO ANIMAM MEAM PRETIOSIOREM QUAM ME.—

(1) Alii : Ex iis quæ in omnibus per Asiam Europamque dispersis urbibus, ubi Evangelium promulgavi, expertus sum, monente intus Spiritu Sancto, cognosco vincula Hierosolymis me manere.

« Animam, » id est vitam, metonymice. Legit Interpres τιμιωτέραν ἐμαυτοῦ, id est *pretiosiorem me*, *q. d.* Vitam non pluris facio quam me : me autem consecravi Christo et Evangelio : ergo et vitam, tam hanc quam me pro Christo prodigere et perdere paratus. Jam Græca habent τιμίαν ἐμαυτῷ, id est *non habeo, non duco animam mihi pretiosam,* aut *charam;* Syrus, *nihilo mihi habetur anima mea*, scilicet pro Christo, *q. d.* Paratus sum mori pro Evangelio. « Et tamen moriendo magis eam pretiosam faciebat, cui tantum meritum conquirebat, » ait S. Augustinus, Quæst. LVII *in Levit.* Sic David ait, *Psal.* CXVIII, 109 : « Anima mea in manibus meis semper, et legem tuam non sum oblitus; » *q. d.* Pro lege tua animam meam omnibus periculis expono, eamque quasi in manibus fero cuivis hosti obvio eam libenter daturus. Heliogabalus Imperator, teste Lampridio in ejus Vita, dicebat : « Basilice moriendum est, ut mors parem non viderit; » dixit, sed non præstitit : at Paulus dixit, et reipsa præstitit. Vide S. Bernardum, serm. 30 *in Cant.*

Paulum imitentur viri Apostolici et Religiosi, ut prodigi valetudinis et vitæ, se perditos æstiment, et utramque libenter, imo exultanter offerant Christo pro eoque prodigant. Hispanorum axioma est : « Capitaneum gloriæ avidum, debere nihil ducere vitam. » Quid jam dicat miles, imo signifer Christi, et ambiens gloriam cœlestem et æternam, ut cum Christo regnet in omnia sæcula? Nimirum Paulus præmeditatas in corde gerebat hasce aureas S. Nazianzeni sententias : « Sola virtus ducenda est vita. Mortem velut præsentem semper tibi ob oculos pone : ita enim fiet, ut cum ipsi occurrendum erit, superior existas. In sempiternum ævum thesauriza. Nil est vita hæc quam fumus, herbæ flos, insomnium, rota semper volubilis. Nudus omnino vitæ pelagus sulca. Labora, ut animus natura sua volubilis, in te fixus sit et constans. Sepulcris opes tuas ne relinquas. Nullus enim funebris honor cum præclara fama comparari potest.» Et illud ejusdem Nazianzeni, *orat.* 19 : « Vita et mors improprie vocantur Vita enim hæc est mater corruptionis, adeoque continua mors; mors vero est janua vitæ beatæ Una vita est, ad vitam respicere. Una mors, peccatum : est enim animæ interitus : » Denique Paulo vivere Christus erat, et mori lucrum.

DUMMODO CONSUMMEM CURSUM MEUM. — Græca addunt μετὰ χαρᾶς, id est *cum gaudio*. Gaudebat enim Apostolus dari sibi occasionem martyrii, quo evolaret ad Christum, quem magis quam cor suum et animam propriam diligebat. Unde ait : « Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo,» *Philip.* I, 23. Et die mortis martyriique instante, exultans : « Bonum, inquit, certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex, » II *Timoth.* IV, 7.

EVANGELIUM GRATIÆ DEI. — Quia Evangelium est

annuntiatio et exhibitio gratiæ Christi, tum per prædicationem efficacem Apostolorum, tum per Sacramenta quæ gratiam conferunt ex opere operato, tum per exempla Sanctorum, tum per copiosam gratiam, quam sponte sua Christus in fideles suos instillat. Unde et vocatur lex gratiæ.

Vers. 25. 25. ET NUNC ECCE EGO SCIO, — per instinctum et revelationem Dei.

Vers. 26. 26. MUNDUS SUM A SANGUINE OMNIUM. — *q. d.* Si quis vestrum pereat, sua culpa peribit, non mea. Ego enim meo officio perfunctus sum docendo, hortando, monendo (1). Hic verum est illud vulgo tritum : « A pastore requiritur cura, non curatio, » juxta illud angelorum, *Jerem.* LI, 9 : « Curavimus Babylonem, et non est sanata. » Alludit Paulus ad *Ezech.* III, 17 : « Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israel. Si dicente me ad impium : Morte morieris, non annuntiaveris ei, etc., ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem ejus de manu tua requiram. » Vide dicta cap. XVII, 6.

Præclare S. Gregorius, hom. 12 *in Ezech.*, explicans illud : *Speculatorem dedi te domui Israel*, etc. *Sanguinem ejus de manu tua requiram* : « quia, inquit, ipse hunc occidit, qui cum tacendo morti prodidit. In quibus utrisque pensandum est, quantum sibi connexa sunt peccata subditorum atque præpositorum : quia ubi subjectus ex sua culpa moritur, ibi is qui præest, quoniam tacuit, reus mortis tenetur. Pensate ergo, fratres charissimi, pensate, quia et quod nos digni Pastores non sumus, etiam ex vestra culpa est, quibus tales prælati sumus. Et si quando vos ad iniquitatem defluitis, etiam ex nostro hoc reatu est, quod obsistentes atque reclamantes in pravis desideriis non habetis. Vobis ergo et nobis parcitis, si a pravo opere cessatis; vobis et nobis parcimus, quando hoc quod displicet, non tacemus. O quam liber a commissorum sibi sanguine fuerat prædicator egregius, qui dicebat : Mundus sum a sanguine omnium! Non enim subterfugi, quominus annuntiarem omne consilium Dei vobis. Si enim non annuntiasset, mundus a sanguine non esset. Sed quibus omne consilium Dei annuntiare studuit, ab eorum sanguine mundus fuit. » Deinde idipsum sibi et suis applicans, subdit : « In qua voce nos convenimur, nos constringimus, nos rei esse ostendimur, qui sacerdotes vocamur, qui super ea mala quæ propria habemus, alienas quoque mortes addimus; quia tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi et tacentes videmus. Sanguis ergo morientis de manu speculatoris requiritur, quia peccatum subditi culpa esse præpositi, si tacuerit, reputatur. Est ergo quod faciat, ut etiam moriente subdito se liberum reddat, surgat, invigilet, malis actibus contradicat, sicut scriptum est : Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. »

(1) Igitur *sanguis* h. l., et Græcum αἷμα per metaphoram *quamvis miseriam et perniciem* significat, ut *Ezech.* III, 18, aliisque locis.

Vers. 27. 27. OMNE CONSILIUM. — Syrus, *omnem voluntatem*, scilicet omne quod Deus a vobis vult fieri, puta utilia ad vestram salutem, ut dixi vers. 20.

Vers. 28. 28. ATTENDITE VOBIS, ET UNIVERSO GREGI. — *q. d.* Invigilate primo vobis vestræque saluti et perfectioni, deinde cæterorum fidelium vestræ curæ commissorum. Pastor enim primam sui curam gerere debet, deinde sui gregis. Nam quo magis se curat et perficit, tanto magis curabit et perficiet gregem : sicut mater quo magis se curat, plusque comedit, eo plus habet lactis quo lactet infantem. Unde S. Gregorius, ideam veri Pastoris pingens in *Pastorali*, primam ejus dotem ponit munditiem cordis : « Tantum, inquit, debet actionem populi actio transcendere Præsulis, quantum distare solet a grege vita Pastoris. Sit ergo necesse est cogitatione mundus, actione præcipuus, discretus in silentio, utilis in verbo : singulis compassione proximus, præ cunctis contemplatione suspensus : bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum justitiæ erectus : internorum curam in exteriorum occupatione non minuens, exteriorum providentiam in internorum sollicitudine non relinquens. » Ita ipse initio *Pastoralis*, quæ deinde singula ordine toto libro prosequitur. (Idea Pastoris.)

Sapienter Philo, in *Legat. ad Caium* : « Sicut, inquit, cœlos regunt Angeli, cœli elementa, sic reguntur bestiæ ab homine, ab anima corpus, res omnis inferior a superiore. » Melius S. Chrysostomus, lib. III et VI *De Sacerdotio*, Episcopum in populo doctrina et sanctitate eminere debere docet, sicut Angelus eminet inter homines, pastor inter oves, magister inter discipulos, et, ut ait Nazianzenus, *Apolog. de Fuga*, sicut animus et caput in corpore. « Vita principis debet esse censura populi, » ait Trebellius in *Valeriano*. Quocirca Archiepiscopi gestant pallium : « Illud enim, ait Isidorus Pelusiota, amiculum ex lana contextum, quod illi gestant humeris, ovis illius, quam Dominus aberrantem quæsivit, inventamque humeris suis sustulit, pellem designat. » Vide dicta *Ezech.* III, 4.

IN QUO VOS SPIRITUS SANCTUS POSUIT EPISCOPOS. — Episcopalis enim cura, officium, jurisdictio, potestas instituta est a Spiritu Sancto per Christum. Spiritus Sanctus ergo singulis Episcopis, dum Episcopatum ineunt, hæc omnia largitur et imponit. Porro Ephesi unus erat Episcopus, scilicet Timotheus. « Episcopos » ergo vocat primarios Presbyteros : hi enim cum Episcopo quasi Episcopi invigilabant Ecclesiæ eamque regebant. Unde, vers. 17, vocavit eos « majores natu, » id est Seniores et Presbyteros. Vide dicta *Philip.* I, 1. Jam vero Ephesinum Episcopum non advocavit, quia is erat Timotheus, qui erat cum Paulo, ut patet vers. 4 et seq. Adde Paulum advocasse plu-

res revera Episcopos, nimirum eos qui erant Episcopi civitatum provinciæ Ephesiæ (metropolis enim erat Ephesus). Hoc enim est quod ait vers. 25 : « Amplius non videbitis faciem meam vos omnes, per quos transivi prædicans regnum Dei.» Ita intellexit S. Irenæus, lib. III, cap. XIV, dicens: « Paulus in Mileto convocatis Episcopis et Presbyteris, qui erant ab Epheso et a reliquis proximis civitatibus, multa testificans eis adjecit, » etc.

REGERE, — ποιμαίνειν, id est *pascere*, juxta illud quod a Christo dictum est Petro principi Pastorum : « Pasce oves meas, » *Joan.* cap. ult. « Pasce verbo, pasce oratione, pasce exemplo, » ait S. Bernardus; ideo Christus ter Petro dixit : « Pasce. » Sic *Psal.* XXII, 1 : « Dominus regit me; » Hebr. *pascit me.* Meminerint ergo Episcopi et Pastores ipsorum regimen esse pastum, regere esse pascere, non se, sed oves.

ECCLESIAM DEI (Græce, *Ecclesiam Domini et Dei ;* Syrus, *Ecclesiam Messiæ*, sive Christi : unde sequitur), QUAM ACQUISIVIT (Christus) SANGUINE SUO. — Hinc patet Christum esse Deum, contra Arianos : ipse enim existens Deus, in carne assumpta effudit sanguinem, quo emit et redemit Ecclesiam (1). Inepte enim et distorte Erasmus Arianis arma ministrans, sic exponit : « In quo vos Spiritus Sanctus posuit Episcopos regere Ecclesiam Dei (Patris), quam acquisivit (Christus) sanguine suo.» Si hoc non est falsare Scripturam, quid erit? Porro « pretium tantum sanguinis Filii vehementer sollicitat et flagitat Pastorum custodiam et curam, monetque fore, ut princeps ipse Pastorum peculium diligentissime tueatur et servet, » ait Vigilius Episcopus, lib. II *Contra Eutychem.* Rursum hinc fideles monet Apostolus, dicens : « Empti estis pretio magno : glorificate et portate Deum in corpore vestro, » I *Corinth.* VI, 20.

Vers. 29. Hæretici lupi, ob ecto analogias.

29. LUPI RAPACES. — Syrus, *feroces.* Hæretici sunt lupi, ait S. Ambrosius, lib. VII in cap. X *Lucæ*, ad illud vers. 3 : *Mitto vos sicut agnos inter lupos :* « Lupi, inquit, bestiæ sunt quæ insidiantur ovilibus, circa pastorales versantur casas, habitacula domorum intrare non audent, somnum canum, absentiam aut desidiam pastoris explorant, ovium guttur invadunt, ut cito strangulent : feri, rapaces, iidemque natura corporis rigidiores, ut se facile non possint inflectere, impetu quodam suo feruntur, et ideo sæpe ludantur. Si quem priores hominem viderint, vocem ei quadam naturæ feruntur vi eripere : si autem homo prius eos viderit, exagitari memorantur. » Et mox hæc applicans : « Nonne lupis istis, ait, hæretici comparandi sunt, qui insidiantur ovibus Christi, fremunt circa caulas nocturno magis tempore quam diurno? Semper enim perfidis nox est, qui lucem Christi scævæ nebulis interpretationis fuscare conantur. Versantur ergo circa caulas, stabula tamen Christi intrare non audent. Explorant Pastoris absentiam, et ideo Pastores Ecclesiarum vel necare, vel in exilium agere contendunt, quia præsentibus pastoribus oves Christi incursare non possunt : mentis intentione duri ac rigidi, nequaquam solent a suo errore deflectere. Si quem versuta mentis suæ circumscriptione prævenerint, faciunt obmutescere; si autem commenta impietatis ejus agnoveris, jacturam piæ vocis timere non poteris. Animam petunt, guttur invadunt, vitalibus vulnus affigunt. Graves sunt morsus hæreticorum, qui ipsis graviores et rapaciores bestiis, nullum avaritiæ finem impietatisque noverunt. Vestitum ovis habent, facta prædonis : foris ovis, intus lupus est. Nonne vobis videtur lupus, qui humanæ necis insaturabili crudelitate, fidelium morte populorum rabiem suam explere desiderat? Ululat iste, non tractat; qui negat vocis auctorem, et sacrilego sermone bestiale murmur interstrepit, qui non confitetur Dominum Jesum æternæ præsulem vitæ. Audivimus ejus ululatus, cum in orbem gladius mitteretur; dentes asperos, ora tumida præferebat, et putabat quod vocem omnibus abstulisset, quam solus amiserat. » Quocirca S. Clemens ex mente Apostolorum, lib. VIII *Const.*, cap. XVIII, jubet eos exstirpari ut insidiatores Ecclesiæ, gregis labefactores, hæreditatis contaminatores, qui Judæos falsa religione, Græcos impietate superent.

Vers. 30.

30. ET EX VOBIS IPSIS EXSURGENT. — Paulus hic verus fuit vates : nam adhuc eo vivente, contra eum insurrexerunt Hymenæus, Alexander, Phygellus et Hermogenes, uti ipse testatur I *Timot.* I, 20, et *Epist.* II, cap. I, 15.

UT ABDUCANT (τοῦ ἀποσπᾷν, *abripiant dolo et fraude* a Christo, qui unus omnium est magister, *Matth.* XXIII, 10) DISCIPULOS POST SE. — Fons enim hæreseos est ambitio, et ambitus magisterii ac discipulorum. « Omnes (hæretici) tument, ait Tertullianus, lib. *De Præscript.*, cap. XLI. Omnes scientiam pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quam edocti. Ipsæ mulieres hæreticæ quam procaces, quæ audeant docere, » etc.

Vers. 31.

31. VIGILATE. — « Oportet, ait Antiochenus, *hom.* 111, ut Pastor totus mens oculusque virgam seu baculum gestet oculatum et vigilantem, instar Argi, ut ne una quidem concreditarum sibi pecudum rejicula fiat. » Sic Cherubini pleni

(1) Magna extat apud Interpretes controversia de vera et genuina hujus loci lectione : scilicet pro Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, quam lectionem vulgaris textus exhibet, in aliis libris legitur τοῦ Κυρίου, in aliis τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, vel Κυρίου Θεοῦ, vel etiam Χριστοῦ. Et primum lectio Χριστοῦ interpretamentum redolet, definiendo sensui vocabuli Θεοῦ vel Κυρίου destinatum; lectiones vero Κυρίου Θεοῦ et Θεοῦ καὶ Κυρίου manifesto e duabus diversorum librorum lectionibus conflatæ sunt. Restat igitur Θεοῦ vel Κυρίου. Κυρίου patrocinantur Rationalistæ omnes, Griesbachius, Rosenmullerus, ipseque Kuinoelius, utpote optimis ac antiquissimis codd., vetustis versionibus et multis Patribus commendatum. Denique Θεοῦ exhibet codex Vaticanus, tuetur versio Vulgata et Syra posterior, sequuntur e SS. Patribus plerique, v. g. Athanasius, Basilius, Epiphanius, Chrysostomus, etc.

erant oculis, *Ezech.* I, 18, et *Apoc.* IV, 6. Vita ergo Pastorum vigilia. Vide S. Gregorium, lib. II, Indict. X, *epist.* 33, et S. Bernardum, serm. 76 et 77 *in Cantic.*

PER TRIENNIUM, — non integrum et absolutum, sed duos annos integros, et tertium inchoatum per tres menses : tot enim resedit Ephesi, ut dixi cap. XIX, 10.

NOCTE ET DIE NON CESSAVI, CUM LACRYMIS MONENS UNUMQUEMQUE VESTRUM. — Vide hic, o Pastor, Pauli vigilantiam, assiduitatem, lacrymas in monendo et exhortando singulos, eamque imitare. Ita legimus S. Ambrosium, S. Bernardum, S. Dominicum pœnitentes audivisse et monuisse cum lacrymis. Quod cor tam saxeum, ut hisce lacrymis non emolliatur? quis non fleat flente Paulo? Nam ut hæc verba Pauli expendens ait S. Chrysostomus, hom. 12 in epist. *ad Coloss.*: « Ex quonam fonte tanta emanarunt fluenta, ut ex illius oculis lacrymæ? » Et paulo post : « Quemnam fontem vis comparare cum his lacrymis? Eumne qui est in paradiso qui irrigat universam terram? Sed nihil dices æquale. »

Lata charitas Pauli.

Nota τὸ *unumquemque* : esto enim directe alloquatur Paulus majores natu, tamen in illis alloquitur cæteros fideles, quos singulos habebat in corde et ore, *q. d.* ait S. Chrysostomus hic, in fine *hom.* 44 : « Si liceret cor nostrum disrumpere ac ostendere, videretis intus esse in magna latitudine vos omnes, mulieres, pueros ac viros. Tanta enim charitatis vis est, ut cœlo faciat animam latiorem. Capaces nostri estote, dicebat Paulus, II *Cor.* VII, non angusti estis in nobis. Totam Corinthum habebat ille in corde suo et dicebat : Dilatamini et vos. » P. Gaspar Barzæus, S. Francisci Xaverii discipulus et vicarius, imo in spiritu Apostolico alter in India Xaverius, ad Socios in Europam inter cætera hæc scribit : « Saluto omnes et singulos e Societate in visceribus charitatis Christi : singulorum imaginem menti impressam gero, adeo vivam, ut ipsi eam intuentes, ex ea sola se agnoscerent : si cui id non obtingeret, id inde fieret, quod ipse ex humilitate alium se sibi in animo efformarit, nimirum vilem, abjectum, inutilem, cum ego eumdem mihi ut virtutibus donisque Dei conspicuum illustremque, in meo corde pinxerim et sculpserim. » Idipsum præ Gaspare, Xaverio aliisque omnibus factitabat Paulus, fideles omnes in memoria, mente et benevolentiæ affectu, æque ac beneficentiæ effectu, quasi mater et nutrix assidue gerens et versans.

Vers. 32.

32. ET NUNC COMMENDO VOS DEO, — orans ut ipse vos dirigat, custodiat, augeat. Discat hic Pastor a Paulo, sibi orandum esse pro ovibus sibi commissis.

Verbum gratiæ quod?

ET VERBO GRATIÆ IPSIUS, — id est Spiritui Sancto, inquit Glossa Interlinearis; alii, Filio, per quem gratia et veritas facta est, *Joan.* I, 17; alii Evangelio, quod gratiam confert præ Mose et lege, ut sit prosopopœia. Fingitur enim Evangelium quasi persona animata et spiritu plena, Spiritum et gratiam aspirare sui præconibus, *q. d.* Evangelium ejusque spiritus vos dirigat et custodiat, formetque tales, ut digni sitis capessere hæreditatem inter sanctificatos. Hic sensus est plausibilis placetque nostro Sanchez (1). Alii « verbo, » id est Evangelio ejusque prædicationi, ut sit hypallage : « commendo vos verbo, » id est commendo vobis verbum et prædicationem Evangelii per quam via ad gratiam aperitur, tum quærendam, tum conservandam et augendam; tum si perdatur, recuperandam. Verum hæc hiulca sunt et duriuscula. Sequitur enim : « Qui potens est. » Ergo « verbum gratiæ » per hebraismum est ipsa gratia, sicut verbum Evangelii est ipsum Evangelium, *q. d.* Commendo vos Deo et gratiæ ejus. Sicut dixit Lucas, cap. XIV, 25, Paulum et Barnabam ab Antiochenis traditos fuisse gratiæ Dei.

Gratiam vocat verbum, tum quia Hebræi omnem rem metonymice vocant verbum, tum quia gratia verbo a Deo per Christum nobis promissa est, tum quia verbo et jussu Dei datur. Sufficit enim ut Deus verbo dicat : Esto sanctus, patiens, humilis; et mox talis ero. Verbum enim Dei est efficax : Dei enim dicere est facere. Unde sequitur : « Qui potens est. » Ubi Syrus vertit, *quod potens est.* Tum quia verbo, puta Evangelio, gratia exhibetur et annuntiatur, *q. d.* Commendo vos Deo ejusque Evangelicæ gratiæ, quæ verbo Dei promissa, verbo Prophetarum prædicta, verbo Christi exhibita, verbo meo vobis annuntiata est. Ita Mariana, qui tamen ait τὸ *verbo* per hebraismum redundare. Huc accedit Sanchez, qui sic explicat : « Commendo vos verbo gratiæ, » id est divinæ promissioni, quæ gratiam omnibus liberaliter offert. Ac si dicat : Obsecro Dominum ut ipse vobis tribuat quod suis promisit, hæreditatem scilicet suam his qui sanctificantur. Hoc vero nihil aliud est quam petere ut illi, a quibus discedebat Paulus, ita sanctificentur, ut digni sint quibus Deus præstet verbum gratiæ, id est gratiam verbo, id est Evangelio promissam, seu verbum gratiosum. Denique verbum sæpe sumitur in Scriptura pro facto et opere, quod potenti Dei verbo jussuque fit, *q. d.* Commendo vos Deo ejusque potentiæ et potenti operationi gratiæ ipsius : ipse enim potens est, et per gratiam suam potenter ædificabit Ecclesiam vestram, singulosque vestrum, ut fiatis domus, imo templum Dei, hic per gratiam, in futuro per gloriam.

QUI POTENS EST. — Græcum τῷ Syrus et alii referunt ad λόγον, id est *verbum.* Planius Noster et alii referunt ad Deum.

(1) Quidni enim doctrina Christiana benignæ matri, aut hic λόγος, *verbum*, patri benevolo possit comparari, qui tutela sua nos suscipit et quasi sinu fovet? Quod sequitur, *gratiæ ipsius*, id est, ait Kuinoelius, *verbo vel doctrinæ* quam ipsius beneficio debemus.

ÆDIFICARE, — ἐποικοδομῆσαι, id est *superædificare, q. d.* Ego ædificavi fundamenta Ecclesiæ vestræ, rogo Deum, ut ille superstruat et fabricam ejus consummet, tum gratia, tum gloria et hæreditate cœlesti.

HÆREDITATEM; — in cœlis; quæ est ipse Deus, quam nobis quasi filiis suis dabit. « Hæredes Dei sic sunt, ait S. Augustinus, serm. 119 *De Temp.*, ut ipse Deus sit hæreditas nostra. Hæc hæreditas non minuitur copia possessorum; non fit angustior numerositate cohæredum, sed tanta est multis, quanta paucis; tanta singulis, quanta omnibus. Non talis te fecit hæredem, cui mortuo succedas, sed cum quo in æternum vivas; » imo, ut ait S. Ambrosius, in *Psal.* CXVIII : « Manet emolumentum integrum, et eo magis singulis crescit, quo pluribus fuerit acquisitum. » Secus est in hæreditate terrena, quæ quo in plures dividitur, eo singulis fit minor.

IN SANCTIFICATIS OMNIBUS. — Syrus; *in omnibus sanctis*, id est inter, vel cum omnibus sanctis : soli enim sancti hujus hæreditatis sunt capaces.

Vers. 33. 33. ARGENTUM ET AURUM, AUT VESTEM NULLIUS CONCUPIVI. — Idem fecit et dixit Moses, *Num.* 16, et Samuel, I *Reg.* XII. Hoc ergo Mosaicum, hoc Propheticum, hoc Apostolicum opus, « Gratis accepistis, gratis date, » ait Christus, *Matth.* X. Mira libertas, energia et auctoritas persuadendi prædicatori et confessario accedit, si omnia dona refutet. Præclare S. Hieronymus *ad Nepotianum :* « Nunquam, ait, petentes, raro accipiamus rogati. Nescio enim quomodo, qui te precatur ut tribuat, cum acceperis, viliorem te judicat: et mirum in modum si rogantem contempseris, plus te posterius venerabitur. »

Prædicator munera respuat.

Ita S. Columbanus objurgans Theodoricum, regem Gallorum de suis sceleribus, dapes regias ei a rege submissas refutavit, dicens : « Munera impiorum reprobat Altissimus, » *Eccli.* XXXIII. Vix autem verba protulerat, cum vasa omnia quibus dapes continebantur, disrupta sunt; qua re rex territus, se in ejus potestate in omnibus rebus fore pollicitus est.

Similis fuit continentia et constantia S. Antonii de Padua : Ezelinus enim tyrannus, quem graviter ob cædes et rapinas increparat Antonius, misit ad eum quosdam ex suis cum præclaris donis, quibus ita mandarat, ut precibus et omni importunitate id agerent, ut ea acciperet : quod si faceret, illico eum obtruncarent; si non acciperet, patienter ferrent quidquid ab eo diceretur. Illis igitur ficta humilitate instantibus ut dona admitteret, Antonius voce liberrima : « Abite, inquit, illico cum vestris impiis donis, ne vel ruente tecto, vel dehiscente terra nos quoque exitio vestro involvamur. » Ita illis dimissis, Ezelinus, re cognita, semper illum deinceps ut hominem sanctum veneratus est.

Par fuit virtus S. Bernardini Senensis, qui libere in concione redarguens Ducem Mediolanensem, cum ab eo submissum esset poculum aureum auro plenum, ipse illud cum stomacho rejecit : cumque legati instarent ut acciperet, et urgendi finem non facerent, surgens Bernardinus eosque sequi jubens, ad carcerem perrexit quo obærati tenebantur, quos eo die omnes, ære quod debebant persoluto, vinculis exemit.

Vers. 34. 34. ET HIS QUI MECUM SUNT, MINISTRAVERUNT MANUS ISTÆ. — Hæc excellentia; hæc gloria Paulo pene propria, quod in tantis laboribus et Ecclesiarum omnium negotiis, manibus tamen victum pararit non tantum sibi, sed et suis omnibus, qui sæpe erant multi, ut vidimus vers. 4.

Vers. 35. 35. OMNIA OSTENDI VOBIS. — « Omnia, » scilicet non tantum abstinentiam a donis, labores, lacrymas, ærumnas, prædicationem, sed et opus manuum, ut doceam vos suscipere infirmos, eorumque infirmitati consulere. *Secundo,* apposite Syrus et Vatablus restringunt τὸ *omnia* ad opus manuum, ut per græcismum intelligatur κατὰ, id est *per, q. d.* Per omnia ostendi vobis, quoniam sic laborantes, sicut ego laboravi, oportet se accommodare infirmis in fide, nec ab illis quidquam accipere, ne ipsi pecuniæ suæ amantes putent eam quæri, non se suamque salutem. De hac enim fidei infirmitate et animi pusillanimitate ad litteram loquitur Apostolus.

Præclare S. Gregorius, hom. 18 *in Ezech.* : « Quis, inquit, nostrum, si unum hujus mundi divitem ad omnipotentis Dei servitium convertisset, seque egere conspiceret, et illum sibi vitæ subsidia non præbere, non protinus de ejus vita desperasset? Quis non incassum laborasse se diceret? Quis non ab ejus exhortatione obmutesceret, quem in semetipsum primum ferre fructum boni operis non videret? Sed Paulus per mansuetudinem in virtutum vertice solidatus perstitit, prædicavit, dilexit, et bonum quod cœperat; explevit, eaque portando et persistendo, discipulorum corda ad misericordiam perduxit. » Unde pro « suscipere, » Græce est ἀντιλαμβάνεσθαι, quod, ait Vatablus, proprie est porrecta manu retinere lapsurum alioqui, vel abiturum. Paulus ergo ne ullius omnino jacturam faceret, cavebat ne quam ansam præberet infirmis et alienandis a Christo; quod nollent gravari sumptu, sed potius eis porrigebat manum.

Notent hoc Concionatores et Confessarii. A pari tamen potest idipsum ad quamlibet infirmitatem et quoslibet infirmos extendi : quamlibet enim tolerare, imo superare et sanare debet prædicator, et quicumque animabus mederi, easque salvare satagit : adeoque signum virtutis heroicæ est, quamlibet proximi infirmitatem, sive corporis, sive animi sit, patienter et generose sufferre, uti multis ostendi *Galat.* VI. Præclare S. Chrysostomus hic, *hom.* 40, in fine : « Exhibeamus, ait, nos ad colloquium faciles, ne expectemus proximos; ne dicas : Si videro aliquem exspectantem, deterior ego efficior : sed magis

Morosos oportet prævenire curare.

quando videris, assume et extingue ejus affectionem. Vides ægrotantem, et auges morbum? Hoc maxime faciamus, ut præveniamus invicem honore. Itaque si prævencris honore, teipsum magno honore ornasti, accelerans ut magis honoreris. Ubique primatus aliis concedamus : nihil eorum quæ erga nos facta sunt malorum cogitemus, sed si quid bonum. Nihil sic facit amicum, ut lingua gratitudinis studiosa, os bene loqui solens, anima sine fastu, contemptus vanæ gloriæ, contemptus honoris. » Et paulo ante dicit hanc charitatis dilatationem esse signum, quod certo ostendat nos esse filios et discipulos Christi, « sicut diadema et paludamentum ostendit regem. » Hæc magnitudo animi et dilectionis necessaria est Apostolo, ut ea absorbeat omnes fidelium et infidelium mores inconditos et insulsos, sicut mater magnitudine amoris absorbet omnes ærumnas et ineptias sui infantuli.

AC MEMINISSE VERBI DOMINI JESU. — Hoc verbum nusquam scriptum extat : illud ergo dixisse Christum Paulus, Apostolorum traditione, vel revelatione accepit, ut et Clemens, qui idem Christi dictum citat, lib. IV *Const.*, cap. III; licet S. Chrysostomus, Œcumenius et Lyranus illud deducant ex illo Christi : « Omni petenti te tribue, » *Lucæ* VI, 30. Et : « Mutuum date, nihil inde sperantes, » ibidem, vers. 35. Et : « Cum facis convivium, voca pauperes, etc., et beatus eris, quia non habent retribuere tibi, » *Lucæ* XIII, vers. 23. Tale est et illud Christi dictum, quod nusquam scriptum est, citat tamen Hieronymus, in cap. V *ad Ephesios* : « Nunquam læti sitis, nisi cum fratrem vestrum videritis in charitate. » Plura citat Clemens, lib. II *Const.*, cap. XL; Justinus, *Contra Tryphon.*; Ignatius, epist. *ad Smyrnenses*. Unde liquet non omnia Christi dicta esse scripta, sed nonnulla per manus tradita; ac proinde traditiones esse admittendas.

Beatius est dare quam accipere.

BEATIUS EST MAGIS DARE QUAM ACCIPERE — temporalia bona. Nam in spiritualibus, ut Sacramentis, gratiam recipit accipiens, non dans, ideoque dante beatior est. Syrus, *beatior, vel melior est ille qui dat, quam qui accipit*. *Primo*, quia dare signum est abundantiæ, accipere vero signum est egestatis, ait S. Augustinus, lib. III *Contra Maximin.*, cap. XIV. Ubi et addit, hoc axioma non habere locum in divinis. Esto enim Pater det, Filius accipiat a Patre divinitatem, tamen Filius tam beatus est quam Pater : quia Filius, inquit, a Patre accipit omnia, ac consequenter ipsam etiam copiam et æqualitatem.

Primo.

Secundo.

Secundo, quia dare signum est liberalitatis, accipere necessitatis aut cupiditatis, *q. d.* « Beatior est impartientis largitas, quam accipientis penuria, » ait Cassianus, lib. X *De Instit. renuntiat.*, cap. XVIII et XIX.

Tertio

Tertio, quia major est benefacientis ad beneficiatum amor, quam hujus ad illum : quoniam ille nobilius operatur, ait Aristoteles, lib. IX *Ethic.* Unde et liberior est : qui enim accipit, ob donum acceptum obligatus, et quasi alligatus est donanti. Quæ major beneficii merces, quæ amplior compensatio, quam beatitudinis incrementum? Quocirca Seneca, lib. I *De Beneficiis*, cap. V : « Beneficium, ait, eripi non potest : non enim res est, sed actio. » Et inferius : « Potest eripi domus, et pecunia et mancipium, in quo hæsit beneficii nomen; ipsum vero stabile et immotum est. » Hinc M. Antonius apud Rabirium poetam, cum fortuna sua excidisset, ac nihil sibi reliquum videret, exclamavit : « Hoc habeo, quodcumque dedi. » Quem secutus Martialis :

> Extra fortunam est quidquid donatur amicis :
> Quas dederis, solas semper habebis opes.

Quamobrem Plinius, in *Panegyr. Trajani*, eum celebrat, quod acceptando imperium a Nerva, tantum ei dederit, quantum acceperat : « Imploratus, inquit, adoptione et accitus es. » *q. d.* Nerva tibi imperium dedit, tu illi reddidisti. Solus ergo adhuc es, qui pro munere tanto, paria accipiendo fecisti, imo ultra dantem obligasti : communicato enim imperio sollicitior tu, ille securior factus est. Hinc Plutarchus, lib. *De Præceptis gerendæ reipublicæ*, amicos dicit esse reipublicæ fulcrum, « quam tutatur amor, » ait Claudianus, lib. XII. Quocirca Alexander Macedo rogatus ubi haberet thesauros, amicos ostendit, quod ii soli veri thesauri censeri debeant. Hinc Hebræi hoc Christi et Pauli proverbium sic paronomastice efferunt : « Beatius est » תת משאת *tet misset*, id est dare plus quam accipere, tollere, auferre : qui enim tollit, alium spoliat vel privat re sua. Beati autem est beare et ditare; non privare et egenum miserumque facere. Ita Franciscus Vallesius, *Sacræ Philosophiæ* cap. LXXXVIII : Beatius, ait, est dare, quia liberalis largitionis extremum, non est bonorum vacuitas, sed adjectio potiorum, puta honestatis et honoris. Acceptio vero est egestatis, vel illiberalitatis. Atque hac de causa censet Aristoteles plus amare eos qui beneficia conferunt, quam in quos sunt collata, utpote magis inde bonum consecuti. Ita etiam a parentibus magis amari filios, quam ab eis redamentur. Contra qui receperint, citius recedere ab amicis, quam qui largiti sint, quod scilicet amissa utilitate, nihil illis restet in amicitia præter illiberalitatis memoriam : his vero restet semper suavis recordatio beneficiorum. Hæc ex Aristotele Vallesius.

Quarto.

Quarto, quia honorabilior est qui dat, vilior qui accipit, ait S. Hieronymus *ad Nepot.* Celebre est illud P. Syri in *Mimo* : « Beneficium qui accipit, libertatem vendit. » Ex adverso in malis et injuriis, « beatius est eas accipere quam dare. » Unde S. Chrysostomus scripsit hom. 78 *ad Popul.* hoc titulo : *Quod melius est injuriam pati quam inferre* : « Patienti enim, inquit, Deus totum reserat cœlum, Sanctorum civem efficit, a peccatis absolvit, coronat justitia. » Et mox : « Non es affectus

injuria, sed coronatus, anima redditus sapientior, Deo similis constitutus, cura pecuniarum liberatus, cœlorum regnum adeptus. » Et anterius : « Hoc ergo fac, et in cœlum respiciens, cogita quod illic super Cherubim sedenti factus es similis. » Hoc ergo paradoxum Christi et Pauli, priori est antistrophon.

Quinta. *Quinto*, quia dare est regale et divinum, accipere plebeium et humanum. Deus enim omnia dat, et nihil accipit; atque in hoc consistit ejus beatitudo, opulentia et bonitas immensa, qua ut mare redundans sua effundit in creaturas : defectus enim miseriæ et infirmitatis est, accipere; plenitudinis vero, beatitudinis et magnificentiæ, dare, juxta illud Psaltis : « Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges, » *Psal.* XV, 1. Hinc Deus hebr. vocatur *Saddai*, id est cornucopia. Clemens Alexandrinus, lib. II *Strom.*, cap. IX : « Dei, inquit, imago est homo benefaciens. » Et Nazianzenus, orat. 16 *De Cura pauperum* : « Nihil, ait, adeo divinum habet homo, quam benefacere. Esto calamitoso Deus. » S. Leo, serm. 10 *De Quadrages.* : « Ubi, inquit, Deus curam misericordiæ invenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit. » Deus Pater dat Filio suam naturam : Pater et Filius eamdem dant Spiritui Sancto : Filius se nobis dedit in præsepio, et in cruce, ac quotidie se totum dat in Ven. Sacramento. Deum imitantur omnes ejus creaturæ. Cœli enim dant lumen et influxum, ignis dat calorem, aer dat auram qua respiramus, terra dat fructus omnis generis, mare tot pisces, animalia dant lanam et carnes, sol omnibus dat radios, vigorem et vitam. Unde Leo Imperator homines beneficos comparabat soli, qui cunctis suum splendorem et calorem impertit. Jupiter, Mars cæterique ob beneficia inter Deos relati sunt, ait Plinius, lib. II, cap. VII. Quin et Ptolemæus Philadelphus, secundus ab Alexandro Ægypti rex, aiebat « regium magis esse ditare quam ditescere, » ait Ælianus. Et Artaxerces Longimanus, rex Persarum, teste Plutarcho in *Apophteg. reg.*, dicebat sibi quasi principi, manum ad dandum, puta dextram, esse longissimam, alteram vero ad detrahendum, puta sinistram, contractam esse et brevissimam : « Regalius enim esse addere, quam adimere. » Ita Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum vero brevimanus, imo nullimanus. Sic Bion semper dicebat, « esse optabilius suam messem alteri largiri, quam alienam decerpere, » ait Laertius, lib. IV, cap. VII. Demosthenes rogatus, « quid Deo simile haberent homines? » respondit : « benefacere. » Ita Maximus, *serm.* 8. Xenophon dicere solebat : « Multo præclarius ac laudabilius esse beneficiorum quam trophæorum multitudinem post se relinquere. » Ita Stobæus, *serm.* 46. Agesilaus « sibi jucundius esse dicebat ditare suos milites quam seipsum. » Ita Plutarchus in *Lacon.*

Apophthegmata beneficorum.

Sexta. *Sexto*, quia qui accipit, accipit tantum temporalia; qui vero dat, a Deo recipit spiritalia, puta gratiam et gloriam; et ab accipiente recipit preces, benedictiones, gratiarum actiones Deique laudes. Quocirca Agapetus, Diaconus Romanus, inter monita quæ dat Justiniano Imperatori, tom. II *Biblioth. SS. Patrum*, hoc dat ordine 50 : « Eos plus ama, qui accipere abs te beneficia supplicant quam qui tibi contendunt offerre munera : hi enim debitor referendi gratiam efficeris, illi vero Deum dant tibi vadem, vindicantem sibi, pertinereque ad se putantem, quæcumque erga supplices contuleris, et remunerantem bonis retributionibus tuam tam piam quam perhumanam intentionem. Solis profecto partes sunt illustrare radiis orbem, principis vero virtus est egenorum misereri. »

Objectio. Dices : Ergo Religiosi mendicantes sunt infeliciores, utpote qui accipiunt; sæculares vero et divites sunt feliciores, utpote qui eis dant eleemosynam. Respondeo negando consequentiam. *Primo*, quia illi non mendicant ex concupiscentia, aut inopia coacti, sed ex virtute et libera electione; elegerunt enim paupertatem voluntariam, ut sint similes Christo, qui eam verbo et exemplo suasit, quasi medium utilissimum ad perfectionem.

Resp.

Secundo, quia Religiosi simul et semel omnia sua dederunt Christo et pauperibus, cum ingressi sunt Religionem. Liberaliores ergo, et consequenter beatiores fuerunt divitibus, qui sensim et parce sua erogant, longeque plura sibi reservant. Unde S. Basilius, Syncletio senatori monasterium ingresso, sed nonnulla sibi reservanti, ne cui gravis esset, dixit : « Syncleti, senatorem perdidisti, et monachum non fecisti, » uti refert Cassianus, lib. VII *De Instit. renunt.*, cap. XIX. S. Hilarion, teste S. Hieronymo in ejus Vita, recusans munera Orioni : « Nemo, ait, melius erogat, quam qui sibi nihil reservat. » Vide Hieronymum Platum, lib. III *De Bono status Relig.*, cap. XX.

Tertio, quia Religiosus plus dat diviti, quam ab eo accipiat, ut aiebat S. Franciscus; dat enim spiritualia, accipit corporalia; dat cœlestia, accipit terrena; dat æterna, accipit temporalia; dat cœlum, accipit solidum, juxta illud Christi : « Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula, » *Lucæ* XVI, 9. Præclare Hermas, Pauli discipulus, lib. III, cap. III : « Sicut, inquit, vitis ulmo fulcitur, sic dives oratione pauperis juvatur. » Liber hic titulo *Pastoris* sæpe a Patribus citatur et celebratur; sed a Novatianis inspersi videntur eidem errores de neganda relapsis pœnitentia, unde a Gelasio Papa inter apocryphos rejectus est; extat tom. V *Biblioth. SS. Patrum*, initio. Denique Paulus utrumque habuit : fuit enim pauper, et tamen dedit ut dives, quod est perfectissimum et beatissimum. Nam, ut ait Cassianus, lib. X *De Instit. renunt.*, cap. XIX : « Labore proprio non solum suæ necessitatis sufficientiam, verum etiam quod tribuat indigenti pia sollicitudine parare

Paulus pauper ditat alios.

festinat, duplici gratia decoratus, quod et perfectam nuditatem Christi universarum rerum suarum abjectione possideat, et munificentiam divitis labore suo exhibeat et affectu. »

Sunt qui Sanctos in multis imitentur : solum hoc pulcherrimum Pauli exemplum vix habet æmulos, vix asseclam. Citant hic nonnulli Sixti III Pont. lib. *De Divitiis*, ubi varie ad objectionem jam factam respondet. Verum sciat Lector hunc librum inscribi Sixto III Pont., cum sit editus a Pelagianis, contendentibus Christianos omnes, etiam prolibus abundantes, debere a se abdicare divitias, esseque pauperes, qui fuit error Pelagii. Sic enim sextus hæresum ejus articulus, in Concilio Diospolitano condemnatus, habet : « Divites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei. » Vide S. Augustinum, lib. II *De Peccato orig.*, cap. XI, et epist. 106 *ad Paulinum*. Id primum de libro hoc notarunt Doctores Lovanienses, ac Lindanus, Baronius, Possevinus. Vide Baronium, anno Christi 440, cap. VII.

Vers. 36. Mos genus flectendi unde?

36. POSITIS GENIBUS. — Familiare fuit Apostolis et priscis Christianis crebro per diem orare, idque flexis genibus, uti videtur fecisse S. Stephanus, *Actor*. cap. VII, vers. 59; et S. Petrus, cap. IX, vers. 40. S. Jacobus, frater Domini, ex genuflexione frequenti genua habebat callosa instar cameli. Addit S. Chrysostomus, hom. 5 *in Matth.*, eum callosam quoque habuisse frontem, quod eam orans prostratus humo affigeret. In Vita S. Marthæ apud S. Antonium et alios legimus, eam centies per diem et centies per noctem genibus flexis adorasse et invocasse Deum. Simile legimus de S. Bartholomæo in ejus Vita apud Ribadeneiram et alios. Didicerunt hoc a Christo, qui « positis genibus orabat, dicens : Pater, si vis, transfer calicem istum a me, » *Lucæ* XXII, 41. Idem ante Christum fecit Daniel, cap. VI : « Tribus temporibus in die, inquit, flectebat genua sua, et adorabat confitebaturque coram Deo suo. » Quin et Salomon Regum magnificentissimus : « Utrumque enim genu (notent hoc nostri ignobiles et delicatuli, qui coram Deo unum genu flectunt instar Judæorum) in terram fixerat, et manus expanderat in cœlum, lib. IV *Reg.* cap. VIII. Sic S. Petrus Simonem Magum per aera in cœlum volantem, orans flexis genibus præcipitavit, ejusque genua collisit, teste S. Maximo, hom. 5 *De Natali S. Petri et Pauli*. Hic enim situs et gestus est supplicis, rei, orantis et reverentis Numen.

Mysticam physicamque causam dat Rupertus, lib. VI *in Cantic.*, quod genua respondeant genis, easque per sympathiam moveant ad lacrymas : « Lacrymæ autem pœnitentium et orantium, vinum sunt angelorum. » Audi Rupertum explicantem illud *Cantic.* VI, 7. *Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ :* « In utero, inquit, nos ita natura formavit, ut genua genis opposita sint : unde et a genis genua dicuntur. Ibi enim cohærent sibi, et cognata sunt oculis lacrymarum indicibus et misericordiæ. Denique complicatum aiunt gigni formarique hominem, ita ut genua sursum sint, quibus oculi formantur, ut cavi fiant ac reconditi. Inde est quod homines dum se ad genua prosternunt, statim lacrymantur. Voluit enim natura nos maternum rememorare uterum, ubi considebamus in tenebris, antequam veniremus ad lucem. Profecto qui causam istam diligenter attendit, ille scienter atque rationabiliter laudat et approbat, sanctis et eruditis cogitationibus familiare esse, genua frequentius excelso Deo curvare, et genas lacrymosas genibus curvis applicare, ut respiciat ac recogitet Creator habitans in excelsis, qualiter nos in utero formaverit. Unde et illud S. Job commonefacit his verbis : Memento, quæso, quod sicut lutum feceris me, et in pulverem reduces me. Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? » Et paulo inferius ibidem : « Nec vero soli Deo, sed et hominibus dulcis visu, et amabilis est hujusmodi compositio : tantoque magis quis reverendus existit, quanto frequentius atque affectuosius genua curvans, genas suas vel oculos, vel totum caput demiserit. » Ita Rupertus.

Porro Apostolis et Paulo id familiare fuit in abitu, ut valedicentes cum suis genuflexi pariter orarent, tum ut oratione suam doctrinam obsignarent, tum ut Deum invocarent ad eamdem in mentibus discipulorum conservandam et confirmandam contra omnes tentationum et persecutionum insultus. Unde Paulus idem fecit Tyri, cap. seq., vers. 5 : « Positis, inquit Lucas, genibus in littore oravimus. » Esto enim tunc esset tempus paschale (festinabat enim Paulus, ut Pentecosten celebraret Hierosolymæ, vers. 16) quo ob honorem resurrectionis Christi, stantes solent fideles orare, idque a tempore Apostolorum, ut tradit Justinus, quæst. CXV *ad Orthodoxos;* tamen tunc necdum introducta erat ista consuetudo. Ita Baronius. Adde consuetudinem istam standi tempore paschali, magis esse in publicis Ecclesiæ precibus et officiis Ecclesiasticis, uti sanxit Concilium Nicænum, canon. 28 vel 29, quam privatis, quales fuerunt hæ Pauli. Unde etiamnum multi fideles tempore paschali in ecclesia orant genuflexi. Pauli exemplo solent nostri Olysippone in Indiam Evangelii causa soluturi, et Europæ ultimum vale dicturi, cum sociis in littore orando extremum se salutare. Audi nostrum Nicolaum Trigautium oculatum testem, imo consortem in Vita Gasparis Barzæi, lib. I, cap. 5 : « Solemne, inquit, tunc erat generosos illos totius mundi cives, velut olim Christiani Paulum, ad littus usque comitari, ac subinde positis genibus, Dei, Virginis et Sanctorum auxilium implorare » in signum communionis et charitatis, abeuntibus felix iter, sibi eorum memoriam et imitationem, utrisque uberem Dei gratiam comprecantes.

PROCUMBENTES SUPER COLLUM PAULI, OSCULABANTUR EUM. — Syrus, *complexi sunt eum.* Amplexus ergo vocatur osculum, quia caput capiti, et per illud quasi os ori jungit. Vide dicta de osculo sancto, II *Corinth.* XIII, 12. Mirus fuit amor fidelium erga Paulum, utpote qui esset doctor, Apostolus, pater, causa salutis omnisque boni eorum, nimirum magnes amoris est amor : si vis amari, ama. Hinc *ad Gal.* IV, 14, ait: « Sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum, etc.; quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis et dedissetis mihi. » Discant hic fideles, quo amore et reverentia prosequi debeant suos Pastores, Concionatores, Confessarios, etc.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus navigat Coum, Rhodum, Pataram, Tyrum, Ptolemaidem, Cæsaream, ubi Agabus ei vincula Hierosolymitana prædicit : pergit ergo intrepidus Hierosolymam; ubi, suadente Jacobo, purificans se in templo, a Judæis capitur et pene occiditur; sed eripit eum tribunus : a quo potestate facta populum alloquitur.

1. Cum autem factum esset ut navigaremus abstracti ab eis, recto cursu venimus Coum, et sequenti die Rhodum et inde Pataram. 2. Et cum invenissemus navem transfretantem in Phœnicem, ascendentes navigavimus. 3. Cum apparuissemus autem Cypro, relinquentes eam ad sinistram, navigavimus in Syriam, et venimus Tyrum : ibi enim navis expositura erat onus. 4. Inventis autem discipulis, mansimus ibi diebus septem : qui Paulo dicebant per spiritum ne ascenderet Hierosolymam. 5. Et expletis diebus profecti ibamus, deducentibus nos omnibus cum uxoribus et filiis usque foras civitatem : et positis genibus in littore, oravimus. 6. Et cum valefecissemus invicem, ascendimus navem : illi autem redierunt in sua. 7. Nos vero, navigatione expleta a Tyro descendimus Ptolemaidam : et salutatis fratribus, mansimus die una apud illos. 8. Alia autem die profecti, venimus Cæsaream. Et intrantes domum Philippi Evangelistæ, qui erat unus de septem, mansimus apud eum. 9. Huic autem erant quatuor filiæ virgines prophetantes. 10. Et cum moraremur per dies aliquot, supervenit quidam a Judæa propheta, nomine Agabus. 11. Is cum venisset ad nos, tulit zonam Pauli: et alligans sibi pedes et manus, dixit: Hæc dicit Spiritus Sanctus : Virum, cujus est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Judæi, et tradent in manus Gentium. 12. Quod cum audissemus, rogabamus nos et qui loci illius erant, ne ascenderet Hierosolymam. 13. Tunc respondit Paulus et dixit : Quid facitis flentes, et affligentes cor meum? Ego enim non solum alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum, propter nomen Domini Jesu. 14. Et cum ei suadere non possemus, quievimus, dicentes : Domini voluntas fiat. 15. Post dies autem istos præparati, ascendebamus in Jerusalem. 16. Venerunt autem et ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprium, antiquum discipulum. 17. Et cum venissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres. 18. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt Seniores. 19. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in Gentibus per ministerium ipsius. 20. At illi cum audissent, magnificabant Deum dixeruntque ei : Vides, frater, quot millia sunt in Judæis qui crediderunt, et omnes æmulatores sunt legis. 21. Audierunt autem de te, quia discessionem doceas a Moyse eorum, qui per Gentes sunt, Judæorum : dicens non debere eos circumcidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi. 22. Quid ergo est? utique oportet convenire multitudinem : audient enim te supervenisse. 23. Hoc ergo fac quod tibi dicimus : Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se. 24. His assumptis, sanctifica te cum illis; et impende in illis ut radant capita; et scient omnes quia quæ de te

audierunt, falsa sunt, sed ambulas et ipse custodiens legem. 25. De his autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, judicantes, ut abstineant se ab idolis, immolato, et sanguine, et suffocato, et fornicatione. 26. Tunc Paulus, assumptis viris, postera die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio. 27. Dum autem septem dies consummarentur, hi qui de Asia erant Judæi, cum vidissent eum in templo, concitaverunt omnem populum et injecerunt ei manus, clamantes : 28. Viri Israelitæ, adjuvate : hic est homo qui adversus populum, et legem, et locum hunc, omnes ubique docens, insuper et Gentiles induxit in templum, et violavit sanctum locum istum. 29. Viderant enim Trophimum Ephesium in civitate cum ipso, quem æstimaverunt quoniam in templum introduxisset Paulus. 30. Commotaque est civitas tota, et facta est concursio populi. Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra templum : et statim clausæ sunt januæ. 31. Quærentibus autem eum occidere, nuntiatum est tribuno cohortis : Quia tota confunditur Jerusalem. 32. Qui statim assumptis militibus et centurionibus, decurrit ad illos. Qui cum vidissent tribunum et milites, cessaverunt percutere Paulum. 33. Tunc accedens tribunus apprehendit eum, et jussit eum alligari catenis duabus : et interrogabat quis esset, et quid fecisset. 34. Alii autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, jussit duci eum in castra. 35. Et cum venisset ad gradus, contigit ut portaretur a militibus propter vim populi. 36. Sequebatur enim multitudo populi, clamans : Tolle eum. 37. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno : Si licet mihi loqui aliquid ad te? Qui dixit : Græce nosti? 38. Nonne tu es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, et eduxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum? 39. Et dixit ad eum Paulus : Ego homo sum quidem Judæus a Tarso Ciliciæ, non ignotæ civitatis municeps. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. 40. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem, et magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens :

Vers. 1. 1. **Abstracti ab eis**, — ἀποσπασθέντας, id est *avulsi ab eis*, sicut pater avellitur a filiis charissimis; qui proinde eum navimque mare sulcantem oculis prosecuti sunt, quoad acies eorum porrigere se poterat : ita Arator.

Coum. — Cous, Coa et Cea, insula est e Cycladibus in mari Ægæo, alia a Chio. Nam inter Chium et Coum media est Samos. Porro Cous patria fuit Hippocratis medicorum, et Apellis pictorum principis. Putant nonnulli ex Coo Salomonem emisse equos generosos; hebr. enim est *de Coa*, III *Reg.* XI, 28. Sed hoc ibi examinabitur.

Rhodum. — Nota est insula, sæculo præcedenti; anno Domini 1522, a Selymo, Turcarum Imperatore, Christianis erepta; de qua Plinius, lib. II; cap. LXII, asserit nunquam in ea tam nubilum esse diem, quin sol appareat. Unde in ea colossus, sive statua soli ex ære erecta fuit altitudine pedum centum et quinque, ita ut ejus pollicem multi non possent amplecti. Quare hic colossus erat unum e septem mundi miraculis, de quo Plinius, lib. XXXIV, cap. VII. Hinc ab hoc colosso nonnulli putarunt Rhodios vocari Colossenses, esseque eos ad quos Paulus scripsit epistolam : sed falso, ut ibidem dixi.

3. **Cum apparuissemus autem Cypro**, — ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, id est *aperientes*, vel *discooperientes Cyprum*, hoc est, cum cœpisset nobis aperiri et apparere Cyprus (1). Est hypallage in multis linguis usitata, eo quod navigantibus terra nunc aperiri et accedere, nunc abscondi et recedere videatur : quia enim navigans in navi quiescit, hinc non sentit se moveri et progredi, unde putat cætera moveri.

Vers. 4. 4. **Qui Paulo dicebant per spiritum** (propheticum) **ne ascenderet Hierosolymam.** — *q. d.* Dicebant Paulo ex spiritu prophetico, eum, si iret Hierosolymam, ibi fore capiendum. Suadebant ergo ex spiritu proprio, quo eum ejusque salutem amabant, ne eo ascenderet : alioqui Spiritus Sanctus volebat eum eo pergere, ibique capi, ut captus mitteretur Romam. Ita Lyranus.

Vers. 5. 5. **Deducentibus nos omnibus cum uxoribus et filiis.** — Impletum hic est oraculum, *Psal.* XLIV, 3, de Tyri ad Ecclesiam accessu, ait Beda : « Filiæ

(1) Verba ex usu loquendi Græcorum construi solita cum dativo personæ et accusativo rei, retinent interdum constructione passiva accusativum rei, mutato dativo personæ in nominativum. Itaque ἀναφανέντες τὴν Κύπρον explicandum est per ἀναφανεῖσαν ἔχοντες τὴν Κύπρον, *quum in conspectu haberemus Cyprum*. Vid. Wineri *Grammat.*, § 33.

Tyri in muneribus; vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis, » etc. Nulla enim civitas majori dulcedine Apostolum suscepit, tenuit, dimisit. Denique hodie monstratur in arenis locus ubi cum Paulo pariter orabant, quem Christiani religiose venerantur, tanquam majorum suorum Tyriorum pietatis monumentum.

Vers 8. 8. PHILIPPI EVANGELISTÆ. — Non quod scripserit, sed quod prædicarit Evangelium, qui erat unus de septem primis Diaconis. Vide dicta cap. VIII.

Vers. 9. Virginitatis præmium prophetia. 9. HUIC AUTEM ERANT QUATUOR FILIÆ VIRGINES PROPHETANTES. — Virginitatis enim præmium est sapientia et prophetia, ait Œcumenius. Sic Sibyllas virginitate meruisse prophetiam, ideoque dictas Sibyllas, quasi σιοβούλας, eo quod sola consilium Dei norit virginitas, asserit S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.* Joannes Alba tamen, *Electorum* cap. LVIII, Virgines has prophetantes interpretatur, *divinas laudes celebrantes*, uti nunc faciunt Moniales: tunc enim harum conditio cœpisse videtur. Sic in libris Regum vocantur « filii Prophetarum, » qui psalmis et divinis laudibus vacabant. Gaudeant virgines tam sanctis et antiquis suis ducibus. Exstabant adhuc ævo S. Hieronymi, Cæsareæ, domuncula et cubicula filiarum Philippi, quæ S. Paula itura Hierosolymam, cum venisset Cæsaream, pio invisit affectu, ut ipse testatur in ejus *Epitaphio*; qui et lib. I *Contra Jovin.*: « Post crucem Christi, inquit, statim in *Actis Apostolorum*, una domus Philippi Evangelistæ quadrigam producit virginum filiarum, ut Cæsarea, in qua ex Gentibus Ecclesia per centurionem Cornelium fuerat dedicata, etiam virginum puellarum præberet exempla. » Adscriptæ sunt omnes catalogo S. Virginum. Legimus in *Menologio*, ex eis unam Herminem nominatam sub Trajano gravissima passam, in Domino quievisse die 4 septembris.

Vers. 10. 10. AGABUS. — Hic est propheta, qui famem sub Claudio Imperatore prædixit cap. XI, 28.

Vers. 11. 11. ALLIGANS SIBI PEDES ET MANUS. — Sic Jeremias, cap. XIII et XXVII, gestans catenas et vincula, iis reipsa adumbravit et vaticinatus est vincula injicienda Judæis cæterisque gentibus a Chaldæis. Idem fecit Isaias, cap. XXVIII, et Ezechiel, cap. IV et XII. Vide ibi dicta. Nota: Pro *sibi* Græce est αυτοῦ; quod si legas per spiritum aspiratum, αὑτοῦ, significat *sibi*, ut vertit Noster; sin legas spiritu leni αὐτοῦ, significat *ipsi*, scilicet Paulo. Unde S. Gregorius, hom. 37 *in Evang.*, et Dionysius hic censent Agabum ligasse manus et pedes Pauli, ut ipsum ita ligandum Hierosolymis portenderet et reipsa repræsentaret. Noster vertens *sibi* significat Agabum sibi ipsi ligasse manus, ut in se Paulum ejusque vincula repræsentaret: forte utrumque fecit, tamque Paulo quam sibi vincula injecit, sed successive.

Symbolice: Agabus seipsum potius quam Paulum alligavit, ut significaret fore ut Paulus suos labores et cruciatus non magis sentiret, quam si illos in aliena persona pateretur, tanta ad eos subeundos voluntate ferebatur: et proinde quoscumque adibat, parvos judicans, ad majores exsorbendos æstuabat.

ET TRADENT IN MANUS GENTIUM. — Uti Judæi tradiderunt Christum Gentibus, puta Pilato et Romanis, ad flagellandum et crucifigendum: ita tradiderunt et Paulum Gentibus, tribuno et præsidi Romano, ac tandem fero Neroni.

Vers. 12. 12. QUI LOCI ILLIUS ERANT, — οἱ ἐντόπιοι, id est *inquilini*, puta Christiani Cæsareæ habitantes.

Vers. 13. 13. QUID FACITIS FLENTES. — Ergo cum lacrymis obtestabantur Paulum, ne pergeret Hierosolymam.

ET AFFLIGENTES COR MEUM. — Græce συνθρύπτοντες; Syrus, *contundentes*; alii, *contribulantes*; alii, *confringentes, conterentes*; alii, *discerpentes cor meum.* Nota hic viscera charitatis et miserationis S. Pauli. « Obsecrabat illos, inquit Chrysostomus, dolens super lacrymis ipsorum; et qui in propriis tentationibus non patiebatur, dolebat præ amore, quia videbat lacrymantes; et lædi se conquerebatur ab ipsis quasi censerent eum periculis, quæ prædicebantur, ægre affici. Non solitus reluctari fratrum postulatis, ut cum se permisit Damasci per fenestram demitti, cum Ephesi non se dedit in theatrum, cap. XIX, 31, unus obnixe obnititur, certus de Dei voluntate. » Sic Christus repulit Petrum revocantem se a passione: « Vade, inquit, post me, Satana, » *Matth.* XVI, 23.

EGO ENIM NON SOLUM ALLIGARI, SED ET MORI IN JERUSALEM PARATUS SUM, PROPTER NOMEN DOMINI JESU. — Hæc vox est antesignani fidelium et Martyrum, digna Paulo, quæ cæteros invitat, et quasi classicum canit ad carceres et martyria. Hoc signum est eminentis amoris, propulsantis ab se justa quadam ira inimicum, et indignantis adversus impedimenta perfectionis, ait Abbas Isaias, orat. 21, tom. II *Biblioth. SS. Patrum.*

Vers. 14. 14. ET CUM EI SUADERE (in actu consummato, id est persuadere) NON POSSUMUS.

Vers. 15. 15. PRÆPARATI, — ἐπισκευασάμενοι; Vatablus, *sublatis sarcinis*; Œcumenius, *viatico et rebus necessariis instructi.* Adde, præparati, id est resoluti subire cum Paulo vincula et mortem, omneque id quod Deus nos pati vellet.

Vers. 16. 16. ADDUCENTES SECUM APUD QUEM HOSPITAREMUR. — Non in via, ut vult Lyranus, hæc enim exigua supererat; sed Hierosolymæ, ubi propter instantem Pentecosten, qua Judæi undique in Jerusalem ad templum confluebant, juxta legem *Exodi* XXIII, 17, penuria hospitiorum futura erat; et ne gravaremus fideles, qui in Jerusalem persecutionem et rapinam bonorum a Judæis passi, erant pauperes, quibus proinde Paulus collectam eleemosynarum deferebat.

MNASONEM. — Alii legunt *Jasonem*. Vide dicta cap. XVII, 5 (1).

(1) « Antiquum discipulum; » ita a Luca dictus est

Vers. 17. 17. ET CUM VENISSEMUS HIEROSOLYMAM. — Indicat Chrysostomus Paulum appulisse Hierosolymam post Pentecosten : eam enim celebrasse Cæsareæ, ut Cæsareenses eum detinentes solaretur eisque aliqua ex parte morem gereret. Probabilius Baronius censet Paulum Hierosolymam appulisse ante Pentecosten, tum quia id ipse certo destinarat, cap. xx, vers. 16; tum quia Cæsareensibus eum retinere volentibus non acquievit, sed fortiter obluctatus est; tum quia Lucas studiose enumerat dies a Paschate, ut significet Paulum diem quinquagesimam, puta Pentecosten, egisse Hierosolymæ. Nam cap. xx, 1, narrat Paulum cum suis in Paschate, post 7 dies azymorum, solvisse Philippis, et diebus 5 Troadem appulisse, ibique 7 dies commoratum esse, indeque tribus diebus pervenisse Miletum. Ibique cum aliquandiu hæsisset, properasse ut Pentecosten ageret Hierosolymæ : quare inde recedentem prima die venisse Coum, secunda Rhodum, inde Pataram, inde Tyrum; ibi septem egisse dies, inde Ptolemaide diem unam : inde venisse Cæsaream; ibi hæsisse aliquot dies, ac mox Hierosolymam concessisse. Numera hosce dies omnes et pertinges circiter ad 50, ita ut quinquagesimam, sive Pentecosten egerit Hierosolymæ.

B. Virgo migrat in cœlum anno Christi 58, ætatis 72.

Nota : Paulus pervenit Hierosolymam sub Pentecosten anno Christi 58, Petri in Romana Sede 14, Neronis 2, quo pariter anno B. Virgo Deipara die 15 augusti ex Jerusalem terrestri concessit ad cœlestem. Licet enim in *Chronico* Eusebii habeatur B. Virginem vita et terra decessisse anno Christi 48, ætatis vero suæ 62 vel 63, tamen id verum esse nequit, eo quod S. Dionysius, lib. I *De Divin. nom.*, cap. III, scribat se cum Hierotheo ejus funeri interfuisse. Dionysius autem, anno Christi 48, necdum viderat Paulum, ac proinde necdum erat conversus. Paulus enim Athenas venit anno Christi 52; Hierosolymam vero adiit anno Christi 58, quando illum eo comitatus videtur S. Dionysius, et funeri Virginis interfuisse. Esto enim probabile sit Paulum quoque anterius, puta anno Christi 54, ascendisse Hierosolymam, uti dixi cap. XVIII, 22, tamen hic subitus fuit excursus duntaxat; isque adhuc incertus et dubius. Quare Cedrenus in *Compend.*, in *Tiber.*; Epiphanius Presbyter, serm. *De Deipara*; Baronius, anno Christi 48, cap. IV; Suarez, III *part.*, *Quæst.* XXXVII, art. 2, disp. XXI, sect. 1; Canisius et Christophorus a Castro, in *Historia Deiparæ*, censent B. Virginem decessisse anno Christi 58, ætatis suæ 72, qui fuit annus a passione Christi 24, die 13 augusti, ac die tertio, puta 18 augusti resurrexisse : licet nonnulli, sed pauci, censeant eam defunctam die 13 augusti, et resurrexisse die 15, et gloriosam tam in corpore quam in anima ab Angelis, imo a Christo suo Filio cum triumpho assumptam in cœlum, ibique supra omnes Angelorum ordines in solio juxta Filium collocatam, cœli et terræ Reginam esse coronatam. Atque hæc fuit causa, cur Spiritus Sanctus impulerit Paulo festinare Hierosolymam, nimirum ut ante ejus obitum abitumque in cœlum, eamdem salutaret eique suas Ecclesias suosque agones, præsertim quos Romæ cum Nerone et Simone Mago propediem subiturus erat, commendaret. Morienti tamen adesse non potuit, utpote qui paulo post suum Hierosolymam adventum, puta paulo post Pentecosten, in templo a Judæis captus, in vinculis degeret.

Aliqui tamen suspicantur Paulum Virgini morienti adfuisse. Si enim verum est quod tradunt Juvenalis, Damascenus et alii mox citandi, ad illam cæteros ex toto orbe per miraculum traductos convenisse Apostolos, cur id uni Paulo vicino, Virginis amantissimo, ejusque benedictione, consilio et precibus egentissimo, utpote in vinculis, jam ituro Romam et cum Nerone certaturo, denegemus? Tam enim Angelus Paulum e vinculis, quam Petrum, *Actor.* XII, 7 et 8, eximere ad modicum tempus poterat, idque insensibiliter, et mox reducere. Licet enim Epiphanius, *hæresi* 78, contra Antidicomarianitas B. Virginem celebrans, indicare videatur eam non esse mortuam, sed instar Henoch translatam, vel instar Eliæ curru igneo vivam raptam in cœlum, tamen certum est eam mortem obiisse et resurrexisse, ac deinde in cœlum assumptam, uti tradit Ecclesia.

Porro ad transitum B. Virginis, mira Dei providentia, convenerunt omnes Apostoli toto orbe dispersi, ut tradit Juvenalis, Episcopus Hierosolymæ, apud Nicephorum, lib. II, cap. XXI et seq.; Damascenus, *De Dormit. Virg.*, et alii. Non ergo dubium est quin omnes Apostoli, Hierosolymam ad Virginem convenientes, visitarent pariter Paulum in vinculis jam agentem, ac mirifice invicem sint consolati, narrando alternatim suos labores ac conversionem omnium gentium. Ex dictis liquet omnia quæ narrat Lucas, cap. XX usque ad XXVIII et ultimum, a Paulo gesta esse hoc anno Christi 58. Hoc ergo anno B. Virgo deserit Jerusalem terrestrem, itque in cœlum, quo Paulus Hierosolymæ traditur in vincula, ut Ecclesiæ decus a Jerusalem et Judæa transferat Romam ad Gentes. Dum enim viveret B. Virgo in Judæa, Ecclesiæ decus ibidem sua vita et meritis sustentabat : ea mortua, quasi fulcro sublato ruit Ecclesia Judaica.

Vers. 18. 18. INTROIBAT PAULUS NOBISCUM AD JACOBUM. — « Detulit, inquit Chrysostomus, dignitati Episcopali, quam Jacobus, frater Domini, Hierosolymis gerebat, et eximiæ sanctitati et auctoritati, qua pollebat. » Unde idem fecit Paulus, *Galat.* I, 18, et *Actor.* XV, 2. Jacobus hic post paucos, puta quinque annos, nimirum anno Neronis 7, cum 30 vel potius 29 annos sanctissime rexisset Ecclesiam Hierosolymitanam, e templi fastigio præci-

Mnason, ait Kuinoel, quia e numero discipulorum Jesu videtur fuisse, cum Jesus adhuc his in terris viveret.

pitatus, et fullonis vecte percussus martyr occubuit, inquiunt Beda, Eusebius in *Chronico*, et alii: nimirum Judæi iras in Paulum conceptas, eo Cæsarem appellante, et Romæ ab eo libero dimisso, evomuerunt in Jacobum sibi præsentem.

OMNESQUE COLLECTI SUNT SENIORES, — tum ætate, tum potius dignitate et ordine, puta Presbyteri, ut habet Græcus. Non fuit hic celebratum concilium; nihil enim hic definitum; sed conventus duntaxat fuit salutantium Paulum eique adventum gratulantium. Improprie ergo Beda ait hoc fuisse quartum concilium: *primum* enim coactum esse in electione S. Matthiæ, *Actor.* I, 15; *secundum*, in electione et ordinatione septem Diaconorum, cap. VI, vers. 2; *tertium* et proprie dictum, in quæstione de servandis legalibus, *Act.* XV, 6; *quartum* hoc loco.

Vers. 19. 19. QUOS CUM SALUTASSET. — Syrus, *dedimus eis pacem*. Salutatio enim Hebræorum, indeque et Christianorum, erat: « Pax tecum, pax vobis. » Pax enim Hebræis omne bonum significat.

Vers. 20. 20. QUOT MILLIA. — Græce μυριάδες. Myrias continet decem millia. Sed hic confuse sumitur, significatque multa millia; primi enim Christiani a Petro et Apostolis, per plures annos in Judæa efficacissime prædicantibus, conversi fuere Judæi, iique plurimi, ut patet ex cap. II, vers. 41, et cap. IV, vers. 4. Unde liquet Deum non ita rejecisse Judæos, quin multos ex eis elegerit et salvarit.

ET OMNES ÆMULATORES SUNT LEGIS, — ζηλωταί. Tigurina, *studiosi, sectatores, q. d.* Judæi, conversi ad Christum, magno zelo certant pro Mose et lege, ejusque honore et observatione: verentur autem ne illa per te tuosque sermones negligatur et aboleatur; itaque ipsi quoque a Gentibus ad Christum conversis, utpote numero et dignitate potioribus, contemnantur et proterantur. S. Jacobus agit causam Judæorum, quasi eorum Pastor et Episcopus. Licet enim lex Mosis jam esset mortua a 24 annis, puta a prima Pentecoste, in qua facta est promulgatio legis novæ anno Christi 34, mox ab ejus passione et resurrectione; tamen illa necdum erat mortifera. Unde adhuc a Judæis observari poterat, quasi honesta et religiosa, dataque a Deo; esto neminem jam obligaret; ut ab ea quasi nefaria non essent prohibendi Judæi, nec vicissim Gentiles ad eam quasi necessariam compellendi, ait S. Augustinus, *epist.* 19.

Vers. 21. 21. QUIA DISCESSIONEM DOCEAS A MOSE EORUM, QUI PER GENTES SUNT, JUDÆORUM. — Clare Tigurina, *quod defectionem doceas a Mose omnes, qui inter Gentes sunt, Judæos.* Hoc de Paulo spargebant Judæi manentes in Judaismo, ideoque Pauli hostes; sed falso: nusquam enim vetuit Paulus Judæos circumcidi et servare legem Mosis; imo vero ipsemet Timotheum circumciderat, *Actor.* XVI, 3, et votum nazaræatus nuncuparat, *Actor.* XVIII, 18. Unde Græce pro *discessionem* est ἀποστασίαν. Paulum ergo vocant legis apostatam, uti eum vocavit Ebion hæresiarcha, imo apostatarum incentorem et patrem, quasi qui legem damnaret ut sacrilegam. Occasio hujus calumniæ fuit, quod Paulus elevabat Christum Christique gratiam, eoque tacite deprimebat Mosen et legem, docens nos justificari per Christi gratiam, non per legem Mosis: hanc enim illius umbram et præambulum fuisse duntaxat.

NON DEBERE (id est non licere eis) CIRCUMCIDERE FILIOS SUOS, — quod circumcisio sit abolita per Christum.

NEQUE SECUNDUM CONSUETUDINEM INGREDI. — Tigurina, *neque secundum instituta*, vel *consuetudines* patrias et Judaicas *vivere, q. d.* Audierunt te non servare ritus a patribus institutos et traditos.

Vers. 22. 22. QUID ERGO EST? — quid consilii? quid facto est opus?

UTIQUE OPORTET CONVENIRE MULTITUDINEM: AUDIENT ENIM TE SUPERVENISSE. — *q. d.* Utique conveniet multitudo Judæorum legem zelantium, ut de te tuisque dictis contra legem inquirant, querantur, accusent, et forte male tractent et mulctent, nisi prævertas teque legis studiosum ostendas.

Vers. 23. 23. HABENTES VOTUM — nazaræatus, cujus terminus et consummatio erat sanctificatio; id est detonsio comæ, lustratio et sacrificii oblatio, juxta legem, *Num.* VI, 13 et sequent. Addit S. Hieronymus, epist. 11 *ad Augustinum*, pedum nudationem. Nonnulli tamen per *votum* accipiunt votum sacrificandi, uti dicam inferius.

Vers. 24. Paulus quia Nazaræus semper vino abstinuit. 24. SANCTIFICA, — ἁγνίσθητι, id est *purifica te* modo jam dicto et plenius mox dicendo. Audierat jam ante Jacobus et alii Hierosolymitani, Paulum fecisse votum nazaræatus. Ita Baronius et alii, qui censent votum hoc Paulo fuisse familiare, crebrum et quasi continuum, ideoque perpetuo abstinuisse vino.

ET IMPENDE IN ILLIS UT RADANT CAPITA. — Syrus, *pro illis*. Hinc censet Cajetanus Paulum hic non fuisse Nazaræum, nec solvisse votum nazaræatus: recens enim advenerat, nec voti ejus ulla facta est mentio; Paulum ergo tantum Nazaræis se junxisse, pro eisque expensas fecisse, et quasi patrinum eos præsentasse in templo. Hoc ipso enim publice declarabat se Nazaræorum, Judaismi et Judæorum esse patrinum et patronum (1). Verum Lyranus et alii censent Paulum quoque hic fuisse Nazaræum suumque votum explesse; illudque innuit τὸ *sanctifica te cum illis*. Hoc ergo votum fecit Paulus, *Act.* XVIII, 18. Si dicas eum illud explesse *Act.* XVIII, 22, ut ibidem innui, necesse

(1) More enim apud Judæos receptum erat, et pro insigni pietatis officio habebatur, ut in pauperum gratiam ditiores erogarent sumptus ad sacrificia, quæ, dum illi tonderentur, offerre necesse erat. Qui autem hac pietatis laude volebant excellere, in eadem cum iis, qui voto obstricti erant, castimonia vivebant, ac si ipsi votum suscepissent. Insignis de hac re est locus Josephi, *Antiq.*, lib. XIX, VI, 1.

est asserere eum, illo expleto, aliud nuncupasse illudque hic exsolvisse : poterat enim quolibet die hoc votum nuncupari, et arctari etiam ad unum diem alteroque expleri. Quod ergo ait : « Impende in illis, » id est cum illis, vel potius pro (hoc enim significat Græcum ἐπὶ) illis, ut magis ostendas te legis et rituum et legalium esse studiosum. Forte etiam cæteri erant pauperes, ut sumptus pro eis facere debuerit Paulus, uti censent Cajetanus et Vatablus. Pro *impende* græce δαπάνησον, id est *fac sumptus, expende, exolve.* Porro sumptus hi necessarii erant, tum « ut radant capita sua : » unde Arias vertit, *impende rituales sumptus in lotionem et tonsuram capillorum*; tum consequenter ad emendas et offerendas hostias in rasura Nazaræorum lege, *Num.* VI, 12 et 14, præscriptas. Vide hic, quamdiu durarit legis, post eam abolitam, observatio, nimirum 24 annis. Hæc enim gesta sunt anno Christi 58, ut dixi in Chronotaxi : illo ergo anno lex, licet esset mortua, necdum tamen erat mortifera, ut scilicet peccaret is qui eam servaret.

Vers. 25. 25. DE HIS AUTEM QUI CREDIDERUNT EX GENTIBUS. — Occurrit objectioni : ne enim obtenderet Paulus Gentilium scandalum, scilicet eos exemplo suo existimaturos, se quoque debere servare legalia, docet, aut potius refricat, jam ad eos scriptum esse, quod lege Mosis non obligarentur, ac jussos esse abstinere tantum idolothytis, sanguine et suffocato, uti sciebat Paulus, qui huic decreto interfuerat, imo ejus causa extiterat, *Act.* cap. XV.

UT ABSTINEANT SE AB IDOLIS, IMMOLATO. — Græce *ab idolothyto*, puta a carne et cibo idolis oblato et immolato. Vide dicta cap. XV, vers. 20 et 29.

Vers. 26. 26. TUNC PAULUS ASSUMPTIS VIRIS. — Vide hic facilitatem Pauli statim acquiescentis S. Jacobi consiliis, ac studium non tantum vitandi scandali, sed et conciliandi sibi Judæos. Ita omnibus omnia factus est, ut omnes lucrifaceret. Insuper S. Chrysostomus, hom. 5 *De ejus Laudibus*, notat ejus prudentiam, qua juxta loca et tempora, vitæ modum variat, ac quasi ambidexter nunc judaice, nunc gentiliter vivit et agit. Sic Homerus initio Odysseæ celebrat Ulyssis versutiam, eumque vocat ἄνδρα πολύτροπον, id est *virum versatilem*, qui pro rerum, locorum et temporum exigentia, nosset se vertere et versare in omnem partem, ac cuilibet genti, personæ, loco, tempori cedere seque accommodare. Hæc dos requiritur in viro Apostolico.

Paulus ambidexter.

POSTERA DIE PURIFICATUS, CUM ILLIS INTRAVIT IN TEMPLUM. — Vatablus, *simulans*, inquit, *se implesse tempus nazaræatus sui*, quasi Paulus vere non fecerit votum nazaræatus, sed finxerit se fecisse, ut satisfaceret Judæis. Verum hoc fuisset mendacium, quod absit a Paulo, uti recte contra S. Hieronymum, qui Paulum asserit simulate tantum reprehendisse Petrum, *Galat.* II, 11, argumentatur S. Augustinus, *epist* 19.

Purificatio Pauli quæ? Resp. Primo.

Quæres, quænam fuit hæc Pauli purificatio? Vatablus et alii censent fuisse votum nazaræatus, quod tum vel inchoarit vel expleverit Paulus: ut *purificatus* sit idem, quod purificationem inchoans vel explens. Nazaræatus enim vocatur purificatio et sanctificatio : quia Nazaræi erant puri a vino et sicera, ac consecrati Deo. Adde, nazaræatum suscipiebant, ut castigarent luxum præteritum et ab eo se purificarent. Denique in fine nazaræatus purificabant se, quia offerebant victimam pro peccato, ut scilicet expiarent defectus tempore nazaræatus in voti observatione commissos, *Num.* VI, 14. Purgatio ergo hæc fuit lotio Pauli, præsertim comæ, expleto jam voto, cremandæ: ita Arias, *q. d.* Paulus purificavit, id est lustravit et lavit se suamque comam, ut eam mox purificaret, id est Deo consecraret et cremaret in templo, juxta legem *Num.* VI, 18.

Secundo.

Alii, ut Sanchez, planius et verisimilius censent hanc purificationem fuisse proprie dictam ; ita enim semper in Græco hic vocat eam Lucas, nimirum Paulum habentem votum nazaræatus, contactu mortui fuisse pollutum, et ab hac immunditia legali se purificasse. Hoc enim proprie sonat vox *purificatus*, et hanc purificationem præscribit lex, *Num.* VI, 10. Ubi et septem dies ei constituit, ac totidem hic eidem impendit Paulus, vers. 27. Eadem de causa Paulus totondit caput in Cenchris, *Act.* XVIII, 18. Sensus ergo est, *q. d.* Paulus pollutus ex funere, ab hac pollutione se purificavit radendo illico caput, itaque purificatus adiit templum, ut ibi annuntiaret et expleret reliquos septem dies purificationis suæ præscriptos lege *Num.* VI, 9. Alioqui enim si per purificationem votum ipsum nazaræatus accipias, erit amphibologia in voce *purificatus*. Nam hic significat lustrationem : mox cum dicit : « Annuntians expletionem dierum purificationis suæ, » significabit votum ipsum. Favet Syrus, qui vers. 23, pro *votum habentes super se*, vertit, *voto obnoxii ut mundentur*. Unde videtur colligi, quod et hi quatuor Nazaræi, Pauli socii, æque ut ipse, purificati fuerint a simili immunditia legali, non autem expleverint votum nazaræatus. Idem colligitur ex eo quod sequitur : « Annuntiavit expletionem dierum purificationis suæ, donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio, » scilicet in purificatione præscripta : erant ergo omnes impuri et polluti, ideoque purificandi.

ANNUNTIANS EXPLETIONEM DIERUM PURIFICATIONIS. — De hac annuntiatione nihil præscriptum legimus *Num.* VI. Unde Sanchez censet incertum esse qualis ea fuerit, et an ea a Paulo facta sit Judæis, quasi ipse eis annuntiarit suam legalem in nazaræatus pollutione purificationem, ut iis ostenderet se legem Mosaicam non contemnere, sed servare : an vero Nazaræis, quasi sociis, suum votum annuntiarit; an denique sacerdotibus : quod ultimum passim censent alii. Ad sacerdotes enim pertinebant purificationes et cæremoniæ nazaræa-

tus, utpote in Nazaræis per eos explendæ. Jam si per *purificationem* accipias votum nazaræatus, τὸ *expletionem* proprie in actu perfecto expletoque sumitur, *q. d.* Annuntians votum suum esse expletum, postulansque ut cæremoniæ et oblationes pro se fiant, quæ in expletione voti hujus præscribuntur, *Num.* VI, 13, ubi dicitur : « Cum dies quos ex voto decreverat (Nazaræus), complebuntur, adducet (sacerdos) eum ad ostium tabernaculi fœderis, et offerret oblationem ejus Domino agnum anniculum, » etc. Et vers. 18 : « Tunc radetur Nazaræus ante ostium tabernaculi fœderis cæsarie consecrationis suæ; tolletque capillos ejus et ponet super ignem, qui est suppositus sacrificio pacificorum. » Capilli ergo ejus velut sacri, instar hostiæ offerebantur per ignem, et cremabantur Deo cum hostia pacifica. Unde quod sequitur : « Donec offerretur, » sic expone, *q. d.* Usque dum offerretur, vel ut offerretur, pro « unoquoque eorum oblatio. » Ita Mariana.

Religio est purificatio. Ex hac expositione moraliter elice nazaræatum nostrum, puta statum Religionis, esse statum assiduæ purificationis et sanctificationis, ac consequenter Religiosos usque ad finem voti et vitæ, jugiter purificationi cordis et affectuum studere debere. Sin purificationem proprie accipias pro expiatione immunditiæ legalis, τὸ *expletionem* sumas oportet in actu inchoato hoc præsenti tempore, sed explendo in futurum, *q. d.* Annuntians sibi explendos esse septem dies purificationis præscriptos *Num.* VI, 9, ubi dicitur : « Si autem mortuus fuerit subito quispiam coram eo, polluetur caput consecrationis ejus; quod radet illico in eadem die purgationis suæ, et rursum septima : et in octava die offeret duos turtures vel duos pullos columbæ sacerdoti in introitu fœderis testimonii, facietque (immolabit) sacerdos unum pro peccato, et alterum in holocaustum, et deprecabitur pro eo, quia peccavit super mortuo, sanctificabitque caput ejus in die illo, et consecrabit Domino dies separationis illius, offerens agnum anniculum pro peccato. » Et hæc est oblatio de qua ait Lucas : « donec offerretur pro unoquoque eorum oblatio, » *q. d.* Persistebat Paulus in templo cum quatuor sociis Nazaræis per septem dies, donec die octava fieret pro eis oblatio lege præscripta : ita Vatablus. Quod dico, *in templo*, intellige juxta templum, in ædibus et cubiculis annexis templo : templum enim nemo ingredi poterat nisi purus. Unde pro impuris erat atrium ante templum, in quo degebant donec purificarentur. Hoc posterius videtur verius, uti paulo ante ostendi.

Tertio. *Tertio*, aliqui hic facillime se expediunt, dicendo hæc vota et purificationes non fuisse nazaræatus, aut similes lege sancitas, sed fuisse alias peculiares, ex devotione populi et traditione majorum introductas. Tales enim fuisse apud Judæos, liquet ex Josepho, lib. II *De Bello*, cap. XV, ubi agens de Berenice, sorore Agrippæ regis : « Venerat, ait, Hierosolymam, ut vota Deo solveret. His enim qui morbo vel aliis necessitatibus implicantur, mos est orare per triginta dies antequam immolent hostias; abstinere quoque vino et capillos radere. Quem morem regina exercens illis diebus, nudipes etiam ante tribunal stetit, deprecans Florum. » Quæ verba Josephi pene ad amussim consentiunt cum hisce Lucæ, et secundum ea hæc Lucæ sic exponas, *q. d.* Paulus fecit votum sacrificandi, sive victimas offerendi : quare juxta ritum majorum purificavit se, id est rasit caput, ac quotidie Deum precaturus in templum ascendit, annuntians expletionem dierum hujus suæ purificationis, ut iis expletis, sacrificium quod voverat, Deo offerret. Nec obstat quod Josephus numeret triginta dies purificationis, Lucas vero septem; quia cum numerus hic dierum ex devotione cujusque penderet, poterat ob occupationes aliasve necessitates contrahi, præsertim ad septenarium, qui Judæis ob religionem sabbati sacer erat et frequens; itaque Paulum Evangelii prædicatione occupatum eos contraxisse ad septem.

Vers. 27. 27. DUM AUTEM SEPTEM DIES CONSUMMARENTUR, — in actu progrediente, aut potius inchoante, non perfecto, id est dum pergerent aut potius inciperent consummari : necdum enim erant consummati, uti mox patebit. Unde Græca habent, ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ ἡμέραι συντελεῖσθαι, id est *cum futurum esset ut septem dies implerentur*, vel *cum inciperent impleri* : μέλλω enim sæpe idem est quod incipio, uti ostendam *Jacobi* II, 12; licet Syrus sumat in actu pene perfecto vertatque, *cum advenisset dies septimus*; sed minus vere. Nam Paulus paulo post captus, missus est Cæsaream, ibique mansit quinque dies, cap. XXIV, vers. 1; quibus elapsis, ductus ad tribunal Præsidis, cap. 24, vers. 11, ait : « Non plus sunt mihi dies quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem. » Nam a Jerusalem usque ad Cæsaream est iter bidui. Adde septem, quinque et duos, habebis dies 14, non 12. Quare dicendum est Paulum, dum hæc diceret, non consummasse et explesse dies septem, sed eos cœpisse explere, ita ut jam ageretur dies tertius ab adventu suo in Jerusalem, qui erat primus purificationis Pauli, quo eam inchoans, illico captus est. Adde enim tres, quinque, duos et duos alios, de quibus mox dicam, habebis præcise dies duodecim, quos hic assignat Paulus. Ita Beda. Porro aliqui hos septem dies inchoant ab adventu Pauli in Jerusalem. Ita Lyranus et Vatablus. Alii et melius a cœpta Pauli purificatione : hæc enim, ut dixi, durabat septem dies : ita Beda, Glossa, Dionysius et Sanchez.

Hæc ergo est series et chronotaxis rei gestæ : Paulus appulit Jerusalem; postridie invisit Jacobum; ille suasit purificationem; paret illico Paulus, ac postero die, ut dicitur vers. 26, purificationis causa ingressus templum, ibi capitur : quare captus est tertio die ab adventu suo

Hierosolymam; sequenti die, puta quarto, ut patet vers. 30, Paulus in concilio causam dicit; sequenti nocte confortatur a Christo, cap. XXIII, vers. 11; facto mane, puta die quinto, conspirant in ejus necem Judæi; ibidem vers. 12. Quare tribunus, vers. 23, sequenti nocte misit eum Antipatridem, quæ Hierosolymis distabat 17 horis; eo ergo pervenit Paulus die sexto ad vesperam; ac sequenti die, qui fuit septimus, pervenit Cæsaream (hæc enim ab Antipatride tantum distabat octo horis), cap. XXIII; vers. 32; post quinque dies Pontifex Cæsaream ingressus, Paulum coram præside accusat, cap. 24, vers. 1. Paulus inter alia respondet, ibidem vers. 11, se a duodecim diebus venisse Hierosolymam. Numera enim dies septem jam recensitos, et quinque venientis Pontificis, præcise habebis duodecim, quos Paulus assignat : ideoque versibus jam citatis, sigillatim Lucas eos digerit eo modo quo jam recensui, ut ostendat Paulum verum dixisse, ac præcise fuisse dies duodecim.

Vers. 28. 28. GENTILES INDUXIT IN TEMPLUM. — Judæi enim Gentiles aversabantur ut alienigenas, idololatras et immundos; etsi e Gentilismo conversi essent ad Christianismum, ut erat hic Trophimus, nihilominus eos Gentilium nomine et probro censebant, imo pejus oderant, quasi directos Judaismi hostes : hinc capitale erat Gentili ingredi templum, teste Josepho, lib. V *Antiq.*, cap. XIV. « Templum » hic vocat, non Sanctum : hoc enim solis sacerdotibus ingredi licebat; multo minus Sanctum Sanctorum : hoc enim soli Pontifici patebat, idque semel in anno duntaxat, scilicet in die expiationis : sed atrium laicorum, quod ante Sanctum, et ante atrium sacerdotum erat sub dio, e quo populus spectabat sacerdotes orantes et sacrificantes in suo atrio. Porro, ante hoc atrium Judæorum, adjectum est atrium extimum pro Gentilibus et immundis : ipsi ergo illud duntaxat ingredi poterant : quod proinde non habebatur locus sanctus, sed profanus.

Vers. 30. 30. TRAHEBANT EUM EXTRA TEMPLUM, — ut eum liberius et audacius occiderent, ne templum ejus sanguine polluerent, ait Chrysostomus. Dices : In templo est jus asyli, ut reum ex eo extrahere non liceat, nisi sit insidiosus, homicida, aut publicus latro, vel publicus depopulator agrorum, ut habetur cap. *Immunitatem*, Extrav. *de Immun.*; quo jure ergo Judæi Paulum e templo extraxerunt? Respondeo : Jus asyli immunitatis ex Jure canonico et civili proprium est templo novæ legis, non veteris, uti contra Canonistas docet Abulensis, in cap. XXI *Exod.*, Quæst. XVI; nusquam enim in veteri Scriptura extat sanctio de hac templi immunitate. Ex reverentia tamen templi, noluerunt Paulum ibidem vulnerare vel occidere. Adde, censebant Paulum violasse sanctitatem templi, inducendo in illud Gentilem Trophimum, ideoque eo quasi indignum, extrahendum esse. Porro templum cæde, aliove scelere pollutum, expiabatur communi ritu semel in anno in die expiationis, *Levit.* XVI, 15 et sequent.; nisi in eo perpetrata esset idololatria : tunc enim statim expiari debebat, nec ante expiationem licebat in eo sacrificare; ut colligitur IV *Reg.* cap. XXIII, vers. 4, et II *Paral.* XXIX, 3.

ET STATIM CLAUSÆ SUNT JANUÆ, — ne in hoc tumultu Gentiles in templum irrumperent, quasi Paulum, vel Trophimum Gentilem (ob quem seditionem concitarant Judæi) liberaturi et defensuri; ac ne in hoc tumultu cædes aliqua committeretur in templo. Aliter Arias : censet enim januas templi divinitus fuisse clausas, ut Paulus adhuc degens in eo maneret et servaretur, nec ab affluente populi furentis turba occideretur. Quod si verum esset; utique ingens fuisset miraculum, æque ac Dei in Paulum patrocinium.

Vers. 31. 31. CONFUNDITUR, — συγκέχυται, *commiscetur, conturbatur.*

Vers. 32. 32. DECURRIT AD ILLOS, — scilicet ex arce edita in subjectum ei templum, ubi Paulus a Judæis raptabatur ad necem. Arx hæc non fuit in Sion, ut vult Cajetanus, sed fuit turris Antonia, quam ita ex Josepho et aliis describit Adrichomius, in *Descript. Jerusalem* : « Antonia arx firma et munita valde, a Septentrione templo adjacens, quæ olim ab Hyrcano Machabæo in rupe quinquaginta cubitis alta et undique abrupta, extructa, et turris Barris vocata est. Hanc Pontifices a Machabæis orti, usque ad Herodem incoluere : ubi in cella ad hoc ipsum structa, sacra Pontificis stola servabatur, præfecto arcis accendente ibi lucernam quotidie. Herodes major regnum adeptus, hanc arcem, cum opportuno loco cohibendis civibus, ne quid rerum novarum per seditionem molirentur, sitam esse deprehenderet, eam magno sumptu instauravit; et intus regia magnifica, instar palatii et civitatis formata, et per quatuor angulos quatuor turribus excelsis (quarum tres quinquaginta, quarta vero septuaginta cubitis eminebat) communivit, unde totum templum videri poterat; eamque in gratiam M. Antonii triumviri, amici sui, Antoniam denominavit. In qua Romani milites cum armis semper excubabant, observantes ne quid novi populus festis diebus in templo committeret. Et sic templum civitati, templo autem Antonia castrum erat. » Eadem habet Aristæas, lib. de 72 *Interpretibus*; Hegesippus, lib. I *De Excidio Jerusalem*, cap. VI, et alii.

Arx Antonia qualis?

Vers. 33. 33. CATENIS DUABUS. — Una ligabat manus, altera pedes Pauli, uti ei prædixerat Agabus, vers. 11.

Vers. 34. 34. IN CASTRA. — « Castra » hæc erant præsidium Romanorum in arce Antonia, de qua jam dixi. Unde græce est εἰς τὴν παρεμβολὴν, id est *in locum communium militumque stationibus et tentoriis interstinctum.*

Vers. 35. 35. GRADUS, — quibus ascendebatur in arcem Antoniam.

Vers. 36. 36. TOLLE EUM. — Ita clamarunt Judæi contra

Christum, *Joan.* XIX, 15; non mirum ergo si idem clament contra Paulum, qui non nisi Christum spirabat. Chrysostomus et Œcumenius aiunt aliquos exponere; *q. d.* « In signa eum tollendo injice, » puta in hastas et enses militum sub signis in arce congregatorum.

Vers. 38. 38. NONNE TU ES ÆGYPTIUS, QUI ANTE HOS DIES TUMULTUM CONCITASTI? — Puta ante triennium, nimirum anno Claudii Imperatoris 13, Christi 55, hæc enim a tribuno dicta et acta sunt anno Christi 58, Neronis 2 : ita Eusebius, in *Chronico*, qui et lib. II *Histor.*, cap. XXI, ex Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. XX, hunc Ægyptium ita describit : « Eodem, ait, tempore quidam ex Ægypto venit Hierosolymam, vatem se esse profitens, et plebi suadens ut secuta se in montem Oliveti ascenderet, qui e regione urbis ad quintum abest stadium : illic enim visuros suo jussu cadere Hierosolymorum mœnia, ita ut per eorum ruinas aditus in urbem pateat. Quo cognito, Felix jubet milites arma sumere; stipatusque multis equitibus ac peditibus erumpens, invadit turbam seductam ab Ægyptio : quorum quadringentis occisis, ducentos vivos cepit : Ægyptius ipse pugna elapsus disparuit. Post hæc latrones rursum ad rebellandum Romanis incitabant populum, dictitantes excutiendum illorum imperium, et non assentientium vicos direptos absumebant incendiis.»

Ægyptii impostores. Porro Ægyptii olim male audiebant, tanquam malarum auctores artium. Unde proverbium : « Nectunt stupendas machinas Ægyptii, » de versutis, et ut ait Plautus, consutis dolis dictitatum. Et : « Lydi improbi, post hos secundi Ægyptii, tertiique Cares perditissimi omnium. » Et : « Ægypti nuptiæ, » inauspicatæ et infelices dicebantur. Sumptum e fabula Ægypti, qui filios quinquaginta totidem filiabus fratris maritos dedit : at hi, præter unum, omnes a sponsis jugulati sunt. Sic etiamnum errones illi, quos Itali *Cingaros* vocant, qui divinando cuique fortunam, evacuant bursam, *Ægyptii* nuncupantur, et ex Ægypto se venisse jactitant.

QUATUOR MILLIA.—Tot initio eduxerat ex Ægypto, sed, ut fit, affluente turba, prædonum numerus excrevit ad triginta millia, uti narrant Josephus et Eusebius jam citati.

SICARIORUM. — Ita dicti qui sicas gestabant, ad secreto, occulte et expedite alios trucidandum. Sica quasi seca. Sica enim erat gladius brevior, sed acutior, ita dictus a secando, quasi seca. Unde Cicero, oratione 2 et 3 *in Catilinam* : « Non jam, ait, inter latera nostra sica illa versabitur, non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus. » Ecce rursum Paulum similem Christo. Christus enim cum Barabba compositus, inter latrones quasi latro crucifixus est : ita Paulus hic censetur sicarius, imo sicariorum antesignanus.

39. A TARSO CILICIÆ. — Est enim alia Tarsus in Bithynia, alia in India. Tarsus olim vocata est « Tersus, » quod illic primum a diluvio apparuerit terra sicca; vel quod illic delapsus Pegasus talo fracto, quem illi ταρσόν vocant, claudicationem contraxerit : ita Stephanus, lib. *De Urbibus*; aut a serie remigii et remigum, quam Græci vocant ταρσόν. Tarsus enim utpote maritima, remigibus et navibus abundabat. Unde in Scripturis celebrantur naves Tarsis.

NON IGNOTÆ, — id est notæ, celebris. Est miosis, erat enim Tarsus Ciliciæ metropolis : ita Stephanus, lib. *De Urbibus*; nunc vero longe celebrior est, eo quod illi Paulum Apostolum debeamus.

MUNICEPS, — πολίτης, id est *civis*; Syrus, *in qua natus sum*. *Municeps* a munere, quasi munus capiens, proprie is dicebatur, qui in civitatem Romanam receptus, munerum particeps fiebat, quales fuerunt Tusculani, Tiburtes, Prænestini, Arpinates, etc., quibus non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem. Ita Festus. « Municipes dicti, quod munera civilia capiant, » inquit Paulus, in lib. *Munus*, ff. *De Verborum et Rerum significatione*. Postea tamen abusive municipes dicti sunt, cujusque civitatis cives, inquit Ulpianus in dict. lib. I, ff. *Ad municipales*. Dicit hoc Paulus, *q. d.* Ego non sum Ægyptius ille sicariorum dux, ut tu putas, tribune; quia sum Tarsensis, ac consequenter Romanus municeps et civis.

Vers. 40. Celsitudo Pauli. ALLOCUTUS EST. — Miratur hic merito S. Chrysostomus Pauli animum ingentem, qui in tanto tumultu et periculo sibi præsens, imperturbatus, celsus et erectus, utpote innocentiæ causæque suæ confisus, ac Deo nixus, tam appositam, imo compositam ad populum furentem habuerit concionem, ut miro omnium silentio sit auditus; nimirum « justus ut leo confidit, » dicitque cum Psalte : « Dominus illuminatio mea et salus mea, quem timebo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo, » *Psalm.* XXVI; 1; utique dicebat Paulus : « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. »

Rursum vide hic Pauli pectus ardens amore suæ gentis, licet erga se ingratissimæ sibique inimicissimæ, quod in tantis injuriis adhuc de Judæorum salute cogitat, si vel aliquos possit Christo lucrifacere et salvare. Unde optabat pro eis anathema fieri a Christo, *Rom.* IX, 1.

Zelus honoris divini. *Tertio*, vide quantus fuerit in Paulo zelus honoris divini, ad propagandum nomen et Ecclesiam Christi, ejusque majestatem et gloriam amplificandam. Nam etiam in mediis vinculis et tumultibus ipsoque agone mortis tacere non potest, quin Jesum Christum pro viribus prædicet, celebret, glorificet; esto auditores omnes obstrepant et occlament.

Denique Paulus captus fuit circa Pentecosten, ut dixi vers. 17, et forte ipso festo Pentecostes; quo allusit dicens cap. XX, vers. 22 : « Ecce alli-

gatus ego spiritu vado in Jerusalem, et Spiritus Sanctus protestatur, quod vincula et tribulationes me manent Hierosolymis, » *q. d.* Alligat et impellit me Spiritus Sanctus in Jerusalem, ut in ejus festo, puta Pentecoste, pro ipso vinculis alliger. Unde sicut S. Petrus ante 24 annos, in prima Pentecoste Christiana habuit primam concionem ad populum, *Actor.* II, ita in eadem habet et Paulus hic; sed causa et eventu dissimili. Petrus enim habuit auditores, ob prodigia Pentecostes, maxime capaces et benevolos, ideoque illico vi spiritus et lingua ignea convertit tria hominum millia; Paulus vero concionatus est ad hostos sibi infensissimos, poscentes eum ad necem : unde fructum alium non retulit, quam ut in eum jaciendo vestes et pulverem, occlamarent : Tolle eum de terra; non enim fas est eum vivere (1).

(1) Locutus est *lingua Hebræa*, id est Hierosolymitana, hoc est Syro-Chaldaica, quam Judæi Hierosolymitani Græcæ præferebant.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus perorans ad populum, suam de cœlo vocationem, conversionem et missionem enarrat. Silenter audit eum populus, donec Paulus edicit se missum ad Gentes. Tunc enim vestes et pulverem jaciens in aerem, vociferatur : Tolle eum de terra. *Quare tribunus jubet Paulum flagellari et torqueri : ille asserens se civem esse Romanum, flagris se eximit. Tribunus postero die eum solutum statuit in concilio sacerdotum et primorum, ut causam suam agat.*

1. Viri fratres, et patres, audite quam ad vos nunc reddo rationem. 2. Cum audissent autem quia Hebræa lingua loqueretur ad illos, magis præstiterunt silentium. 3. Et dicit : Ego sum vir Judæus, natus in Tarso Ciliciæ, nutritus autem in ista civitate, secus pedes Gamaliel eruditus juxta veritatem paternæ legis, æmulator legis, sicut et vos omnes estis hodie : 4. qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans et tradens in custodias viros ac mulieres: 5. Sicut Princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, et omnes majores natu, a quibus et epistolas accipiens, ad fratres Damascum pergebam, ut adducerem inde vinctos in Jerusalem ut punirentur. 6. Factum est autem, eunte me, et appropinquante Damasco media die, subito de cœlo circumfulsit me lux copiosa : 7. et decidens in terram, audivi vocem dicentem mihi : Saule, Saule, quid me persequeris? 8. Ego autem respondi : Quis es, Domine? Dixitque ad me : Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. 9. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum. 10. Et dixi : Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit ad me : Surgens, vade Damascum, et ibi tibi dicetur de omnibus quæ te oporteat facere. 11. Et cum non viderem præ claritate luminis illius, ad manum deductus a comitibus, veni Damascum. 12. Ananias autem quidam, vir secundum legem testimonium habens ab omnibus cohabitantibus Judæis, 13. veniens ad me, et astans dixit mihi : Saule frater, respice. Et ego eadem hora respexi in eum. 14. At ille dixit : Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, et videres justum, et audires vocem ex ore ejus : 15. quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti et audisti. 16. Et nunc quid moraris? Exsurge, et baptizare, et ablue peccata tua, invocato nomine ipsius. 17. Factum est autem revertenti mihi in Jerusalem, et oranti in templo, fieri me in stupore mentis, 18. et videre illum dicentem mihi : Festina, et exi velociter ex Jerusalem, quoniam non recipient testimonium tuum de me. 19. Et ego dixi : Domine, ipsi sciunt quia ego eram concludens in carcerem et cædens per synagogas eos qui credebant in te; 20. et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabam et consentiebam, et custodiebam vestimenta interficientium illum. 21. Et dixit ad me : Vade, quoniam ego in nationes longe

mittam te. 22. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, et levaverunt vocem suam dicentes : Tolle de terra hujusmodi; non enim fas est eum vivere. 23. Vociferantibus autem eis, et projicientibus vestimenta sua, et pulverem jactantibus in aerem, 24. jussit tribunus induci eum in castra, et flagellis cædi, et torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. 25. Et cum astrinxissent eum loris, dixit astanti sibi centurioni Paulus : Si hominem Romanum et indemnatum licet vobis flagellare? 26. Quo audito, centurio accessit ad tribunum, et nuntiavit ei dicens : Quid acturus es? Hic enim homo civis Romanus est. 27. Accedens autem tribunus, dixit illi : Dic mihi si tu Romanus es? At ille dixit : Etiam. 28. Et respondit tribunus : Ego multa summa civilitatem hanc consecutus sum. Et Paulus ait : Ego autem et natus sum. 29. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui eum torturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit quia civis Romanus esset, et quia alligasset eum. 30. Postera autem die volens scire diligentius qua ex causa accusaretur a Judæis, solvit eum, et jussit Sacerdotes convenire, et omne concilium, et producens Paulum, statuit inter illos.

Vers. 1. 1. VIRI FRATRES, ET PATRES. — « Patres » vocat pontifices, sacerdotes et cæteros ætate vel dignitate præstantes : reliquos appellat « fratres. » Vide dicta cap. VII, 2. Nota hic modestiam, mansuetudinem et prudentiam Pauli, qua ubique decorum servat, ut omnibus se insinuet (1).

REDDO RATIONEM. — Græce, ἀπολογίας, id est *defensionem* contra accusationem mihi a Judæis Asianis intentatam. Aliqui legunt *excusationem*.

Vers. 3. 3. SECUS PEDES GAMALIEL, — id est discipulus Gamalielis : discipulorum enim est stare vel sedere ad pedes magistri in altiori cathedra sedentis. Sic Magdalena « sedens secus pedes Domini, audiebat verbum illius, » *Lucæ* X, 39. Huc spectat illud Mosis, *Deut.* XXXIII, 3 : « Et qui appropinquant pedibus ejus (puta discipuli Dei, qui eum audiunt ejusque pedes et vestigia sequuntur), accipient de doctrina illius. »

ERUDITUS JUXTA VERITATEM (κατ' ἀκρίβειαν, id est *juxta exactam rationem*, vel *juxta rigorem*) PATERNÆ LEGIS. — Tigurina, *institutus accurate in patria lege*. Forte Noster pro ἀκρίβειαν, legit ἀλήθειαν, id est *veritatem*; aut certe illam pro hac accepit : veritas enim rigida est et in exacta ratione, adeoque in indivisibili et in puncto consistit.

ÆMULATOR LEGIS. — Græce ζηλωτὴς τοῦ Θεοῦ, id est *zelator Dei*, nimirum legis Dei; qui zelator est legis, zelator est Dei, qui auctor est legis.

Vers. 4. 4. QUI HANC VIAM (hunc vivendi morem, hanc vitæ rationem, consuetudinem et institutum : hoc enim significat Hebr. דרך *derech*, id est via, puta Christianismum) PERSECUTUS SUM USQUE AD MORTEM. — Morti tradens sanctum Stephanum aliosque Christianos. Aliter Hugo, *q. d.* Adeo sectator eram legis, ut paratus essem mori pro ea. Verum Græce est ἐδίωξα, id est *hostiliter persecutus sum* fideles Christi, usque ad mortem et internecionem

Vers. 5. 5. SICUT PRINCEPS SACERDOTUM MIHI TESTIMONIUM REDDIT. — Hinc probabiliter Sanchez et alii censent Paulum servasse litteras olim sibi a Pontifice et Concilio traditas, tum quia eas ad hæc tempora periculosa et dubia magno sibi usui fore arbitrabatur; tum ut iis se aliosque accenderet ad Christi amorem; qui eum publicum persecutorem, publica fide auctoratum, tam benigne sit complexus tantaque gratia donarit.

AD FRATRES, — Judæos scilicet, qui erant Damasci, ut mihi in capiendis Christianis os et manum, puta consilium et opem præstarent. Aliter Vatablus, *ad fratres*, inquit, id est adversus fratres, puta Christianos.

UT PUNIRENTUR. — Syrus, *ut capite mulctarentur*.

Vers. 6. 6. CIRCUMFULSIT, — περιαστράψαι, id est *circumfulguravit*. Unde lux hæc instar fulguris perculit oculos Pauli eumque cæcavit.

Vers. 9. 9. ET QUI MECUM ERANT, LUMEN QUIDEM VIDERUNT, VOCEM AUTEM NON AUDIERUNT — articulatam scilicet et distinctam : nam confusum vocis sonum eos audiisse, patet ex illo cap. IX, vers. 7 : « Audientes quidem vocem, neminem autem videntes, » licet S. Chrysostomus id explicet de Pauli voce, quasi ejus socii vocem Pauli respondentis audierint, non Christi objurgantis. Græca addunt : καὶ ἔμφοβοι ἐγένοντο, *et exterriti fuerunt* : unde et omnes cum Paulo in terram cor-

(1) Paulus in oratione ad populum habita, quam hoc caput continet, contra adversariorum criminationes, XXI, 28, se ita defendit, ut ostendat se non esse legis Mosaicæ sacrorumque patriorum contemptorem, nec temere, sed gravissimis de causis ad Jesu Messiæ signa se contulisse. Quod ut demonstret, primo memorat se esse Judæum natum, institutum disciplina patriæ legis severissima, vers. 3; odio vehementi Christianos persecutum esse, et magno impetu doctrinam Christi opprimere studuisse. Narrat deinde miros illos eventus, quibus permotus fuerit ut Christi doctrinam amplecteretur, vers. 5-16. Addit tum, se postea, cum in templo Hierosolymitano preces faceret, in ἐκστάσει Jesum vidisse ab eoque jussum esse, relicta Hierosolyma, Gentibus doctrinam Christianam tradere. His vero dictis, Judæi uno ore clamant eum e medio esse tollendum.

ruerunt, uti asserit Paulus Agrippæ regi, cap. XXVI, 14.

Vers. 11. 11. ET CUM NON VIDEREM PRÆ CLARITATE (Græce δόξης, id est *gloria*) LUMINIS. — Significat lucem hanc ingentem fuisse et augustam, utpote quæ a divino Christi corpore evibraretur ejusque majestatem et gloriam repræsentaret.

Vers. 12. 12. VIR SECUNDUM LEGEM. — Græce εὐσεβής, id est *reverens, pius secundum legem;* Syrus, *justus in lege.* Sensus est, *q. d.* Religiosus legis observator. Commendat Paulus Ananiam a tribus, scilicet a pietate, doctrina et bona fama.

Vers. 13. 13. RESPICE, — ἀνάβλεψον, id est *recipe visum, attolle oculos, apertis oculis me intuere.* Hac enim voce Ananias cæcitatem Pauli discussit, eique oculorum usum visumque restituit. Unde sequitur, « et ego eadem hora respexi in eum : » Græce ἀνέβλεψα εἰς αὐτὸν, id est *recepto visu, vidi illum,* vel *intuitus sum et aspexi in eum.* Aliqui vertunt, *suspice,* sive *sursum aspice* : hoc enim innuit ἀνα. Solent enim cæcutientes sursum aspicere, ut cœli lucem, utpote clariorem cæteris, intueantur.

Vers. 14. 14. PRÆORDINAVIT TE. — Legit Interpres προεκυρώσατο, jam legunt προεχειρίσατο, id est *designavit,* vel *præparavit te;* Syrus, *constituit te;* alii, *expedivit te,* ut esses Deo πρόχειρος, id est *ad manum promptus,* et expeditus ad discurrendum et evangelizandum per totum orbem.

ET VIDERES JUSTUM, — puta Christum, qui est « justus » antonomastice, puta formaliter in se justissimus, et causaliter justificans omnes qui unquam justi fuerunt, sunt aut erunt. Unde Christus a Daniele, cap. IX, 24, vocatur « justitia sempiterna, et Sanctus sanctorum. » Hinc patet Christum Paulo fuisse vicinum eique apparuisse, ac suo fulgore eum cæcasse. Unde et vocem ex ore ejus manantem auribus suis accepit et audivit, quod utique naturaliter fieri non potuisset, si Christus fuisset in cœlo; non in aere Paulo vicino.

Rursum S. Chrysostomus notat Paulum tacite culpare Judæos injustitiæ, quod Christum justum occiderint. Nota pro τὸν δίκαιον, id est *justum* masculine, aliqui legunt τὸ δίκαιον, id est *justum* neutre, puta id quod justum est, justitiam, *q. d.* Ut videas Christi ejusque legis justitiam, quam antea zelo excæcatus non videbas. Minus recte : eodem tamen redit sensus.

Vers. 16. 16. ABLUE PECCATA TUA, — per baptismum : licet enim videatur Paulus jam ante totum se Deo dedens, per actum contritionis abluisse peccata sua esseque justificatus; tamen is actus includebat propositum baptismi, et ab eo vim abluendi accipiebat, uti docet Concilium Tridentinum, *sess.* XIV, cap. IV. Insuper baptismus abluebat peccata venialia, si quæ in Paulo erant reliqua, omnemque pœnam tam iis, quam peccatis mortalibus per contritionem jam remissis, debitam, uti communiter docent Doctores Scholastici, tract. *De Pœnit.* et *De Baptismo.*

INVOCATO NOMINE IPSIUS. — Oportet enim baptizandos ante baptismum, invocare Christum, a quo sperant gratiam, justitiam et salutem : hæcque Christi invocatio est una inter cæteras congrua ad baptismum dispositio.

17. FIERI ME IN STUPORE MENTIS. — Græce, *in exstasi* : hæc enim stuporem tam corpori quam menti inducit. Videtur hæc exstasis Paulo contigisse tertio anno a conversione et baptismo, cum rediit Jerusalem, *Actor.* IX, 26; *Galat.* I, 18. Hoc enim videtur connexa Pauli narratio exigere. Tum enim constitutus est Gentium doctor : unde et mox cœpit Gentibus prædicare. Ita Sanchez. Aliqui tamen censent eam contigisse diu postea, nimirum cum initurus apostolatum ad Gentes, *Actor.* XIII, 2, raptus est in tertium cœlum, II *Corinth.* XII, 2. Verum ille raptus videtur contigisse Antiochiæ, ubi Paulus ordinatus est Episcopus et Apostolus Gentium; hæc autem contigit Hierosolymis in templo, ut ipse hic asserit. Vers. 17.

18. EXI VELOCITER EX JERUSALEM. — Prævidebat Deus Judæos Paulo machinaturos carceres et mortem, si iis in Jerusalem prædicaret, per suam omniscientiam, qua præscit omnia futura, etiam conditionalia, licet nunquam futura, eo quod conditio nunquam sit futura, uti ostendi *Jeremiæ* XXXVIII, 17. Jubet ergo Paulum e Jerusalem excedere, quia ejus vita et salus sibi curæ erat, eaque uti volebat ad multorum conversionem. Vers. 18.

19. IPSI SCIUNT. — Est modesta Pauli ad manendum Hierosolymis ibique prædicandum contra Deum egredi jubentem replica, *q. d.* Judæi sciunt quam ferventer pugnarim olim pro Judaismo : nunc cum ab eo tam mire a Deo conversus sim ad Christianismum, pro eoque ferventius decertem, utique scire possunt et debent, me non privato odio aut affectu id agere, sed impelli a Deo, qui intellectum meum et voluntatem tam potenter immutavit, ut Christum, quem prius non cognitum summe oderam, jam agnitum summe diligam et prædicem : ac proinde mihi tanquam Judæo, Christianorum olim hosti, sed nunc a Deo illuminato, et de veritate certo credere debent. Ita Lyranus, Dionysius et alii. Commemorat hoc Judæis Paulus, ut ostendat summum eis amorem, quo apud eos cupivit manere, iisque prædicare : quod ergo, iis relictis, iverit ad Gentes, non ex suo voto, sed Dei jussu compulsum fecisse : simul terret eos, ne religionem Christianam, quasi ab hominibus inventam persequantur, quin potius eam ut divinam et a Deo revelatam revereantur. Vers. 19.

20. STEPHANI TESTIS TUI. — Græce, *protomartyris tui.* Primus enim ex adultis Stephanus sanguine fuso, Christo testimonium perhibuit. Vers. 20.

EGO STABAM ; — ἐφεστὼς, id est *assistebam, instabam,* et quasi supra stabam, velut dux et choragus.

ET CONSENTIEBAM, — συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει, id est *complacebam neci ejus, comprobabam ejus interfectionem.*

Moral. de charitate erga ingratos. Moraliter disce hic, quantus fuerit Pauli affectus in suam gentem et patriam, eumque imitare. Rursum, quam ejus ingratitudinem gratia, iram patientia, livorem amore, malevolentiam benevolentia, invidiam modestia, maleficia beneficiis et præteritis et præsentibus vincere et obruere sategerit. Multis enim idipsum, quod Paulo, accidit, ut cum pro republica suisque civibus se suaque impenderint, levi de causa eos ingratos, imo hostes experiantur. Celebrant Græci Epaminondam ducem Thebanorum, qui ab æmulis accusatus, quod quatuor mensibus diutius quam populus jusserat, gessisset imperium, rebus ita exigentibus, quod erat confessus est, neque pœnam mortis lege sancitam abnuit; sed unum ab iis petivit, ut in occisi sepulcro conscriberent: « Epaminondas a Thebanis morte mulctatus est, quod eos coegit apud Leuctra superare Lacedæmonios, quos ante se imperatorem nemo Bœotiorum ausus fuit aspicere : in acie uno prælio non solum Thebas ab interitu retraxit, sed etiam universam Græciam in libertatem vindicavit. » Hæc cum dixisset æmulis pudorem injecit, ac risus omnium cum hilaritate coortus est, neque quisquam judex ausus est ferre suffragium, sic a judicio capitis maxima discessit gloria. Ita Æmilius, Plutarchus et alii in *Vita Epaminondæ.*

Themistocles Atheniensibus ipsum contumelia afficientibus : « Quid tumultuamini, inquit, adversus eos a quibus sæpe magnis estis affecti commodis ? » Dicebat autem se similem platanis, sub quarum umbram accurrunt homines afflicti tempestate, et easdem simul ut rediit serenitas, vellunt : sic enim populus in belli periculis, virorum fortium implorat opem; in pace contemnit, conviciis et injuriis vexat : ita Plutarchus, in *Græc. Apophth.* Hinc Antisthenes dicebat : « Regium est cum bene feceris, audire male, » teste Laertio, lib. VI, cap. I.

Demosthenes inter fugiendum respiciens subinde ad arcem Palladis, exclamavit : « O Pallas, urbium domina, cur tribus infaustissimis bestiis delectaris, noctua, dracone et populo ? » Noctua cum sit avium inauspicatissima, tamen Palladi erat sacra, uti et draconem habebat pro gestamine; populus autem bellua est multorum capitum, pessimam gratiam referre solita optime de se meritis, ut Socrati, Phocioni, Lycurgo et aliis compluribus. Ita Plutarchus in eodem.

Alfonsus, Aragonum rex, increpitus quod in Alvarum Lunam hominem sibi plane ingratum, tanta beneficia contulisset : « An ignoratis, inquit, ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satis semper fieri ? » Ita Panormitanus, lib. II *De Gestis Alfonsi.*

Scipio Africanus ab æmulis accusatus peculatus in rostris, libere ita respondit : « Memini, Quirites, me tali die de Annibale et Pœnis egregiam victoriam consecutum : quare posthabitis litibus, hinc eumdem in Capitolium censeo, ut pro Republica felicissime gesta divino Numini gratias agamus. » Scipionem ergo in Capitolium secuta est tota concio, Magistratu cum solis ministris relicto. Ita Plutarchus in *Scipione.*

Hosce omnes longe superavit Moses, qui a populo sæpe lapidibus appetitus, eum tamen dilexit instar matris, adeoque pro eo se devovit, dicens : « Aut dimitte eis hanc noxam; aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti, » *Exodi* XXXII, 32. Unde et sibi reipsa a Deo jussum dictumque censuit : « Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum; et defer in terram pro qua jurasti patribus eorum; » *Numer.* cap. XI, vers. 12. Hinc et a Deo hoc elogium meruit : « Erat enim Moses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra, » *Num.* cap. XII, vers. 3. Mosen æmulatus est Paulus, cupiens anathema fieri pro suis ingratissimis Judæis, *Rom.* IX, 2. Vide illis locis dicta.

Vers. 21. 21. IN NATIONES LONGE, — ad gentes remotas. Addit hoc Paulus, ut ostendat se invitum, nec nisi Dei mandato a Judæis divertisse ad Gentes, ac proinde Judæos in hac re debere sibi veniam dare, divinæ voluntati cedere, imo obsecundare; sed tantus erat Judæorum suæ nationis amor, et tantum Gentium odium, ut interpretantes hunc insignem esse sui contemptum, quod nimirum Gentibus postponerentur, quodque Paulus Messiæ gratiam Judæis promissam ab eis transferret ad Gentes (hoc enim contumeliosum eis videbatur, quasi ipsi indigni essent veritate, Evangelio, Messia et salute : iis autem dignæ essent Gentes, ideoque promissionum Abrahæ Judæorum parenti factarum, futuræ hæredes), ut illico eum quasi Judaismi transfugam et Messiæ proditorem poposcerint ad necem.

Moraliter : tales hodie multi sunt, qui tamdiu audiunt Concionatores, Superiores, Præceptores, Confessarios, Monitores, quamdiu nihil contra eos dicunt; ubi vero vitia reprehendunt ulcusque tangunt, illico aures animumque avertunt. Miseri sane et miserandi qui cum in corporalibus morbis medicos admittant, pharmacaque amara libentes hauriant, in spiritualibus, qui multo majores et damnosiores sunt, omnem medicum et medicinam respuunt.

Vers. 22. 22. TOLLE DE TERRA HUJUSMODI, — τοιοῦτον, id est *talem*, Paulum scilicet apostatam et suæ gentis hostem.

Vers. 23. Jactant Judæi pulverem in Paulum quinque de causis. 23. PROJICIENTIBUS VESTIMENTA SUA; ET PULVEREM JACTANTIBUS IN AEREM. — *Primo,* in signum excandescentiæ et detestationis, quod execrentur verba Pauli, ait Lyranus; *secundo,* ut vi quasi a tribuno extorqueant sententiam damnationis Pauli; ita Chrysostomus; *tertio,* ut significent Paulum turbatorem esse non tantum terræ, sed et aeris ac cœli, ait Cajetanus; *quarto,* in signum furoris et

turbulentiæ : est enim hoc signum, imo imago et principium seditionis et pugnæ. Ita Dionysius. Glossa vero Interlinearis censet hoc signum fuisse mœroris. *Quinto*, Sanchez, ut significent, inquit, Paulum a tribuno lapidibus esse obruendum quasi blasphemum et religionis contemptorem : nam in lapidationes vestis ponitur, et lapides mittuntur, cujus optima imago est ventilatio pulveris : erat enim Paulus in turba et intra templi ambitum, ubi lapidibus appeti non poterat. Pro iis ergo pulverem jactant, ut indicent se primos in eum missuros lapides, ubi id licebit, sicut ipse olim per suos fecerat in Stephanum, ipsomet hic narrante; ut quem persecutus est culpa, sequatur in pœna.

Moraliter : hæ furiæ Judæorum ipsosmet vexarunt, non Paulum. Nam, uti docet S. Augustinus in illud *Psal.* XCVI : *Ignis ante ipsum præcedet et inflammabit in circuitu inimicos ejus* : « Furor magis cruciat animum furentis, quam corpus patientis. » Et alibi : « Maledictum et maleficium patientia repercussum, in suum redit auctorem; illæso eo qui petebatur. » Porro Paulus amore cum furore certabat, perinde ac medicus conviciis et pugnis phrenetici non irritatur, sed magis ad commiserationem ejusque curationem incitatur. Scit enim eum esse phreneticum, id est sui impotem mentisque non sanæ, sed insanæ. Phrenesi ergo convicia tribuit, non homini.

Vers. 24. 24. JUSSIT TRIBUNUS INDUCI EUM IN CASTRA, — in arcem Antoniam, ubi erat præsidium Romanorum, uti dixi cap. præced., vers. 34. Consistebat enim Paulus in gradibus arcis, perorans ad populum interius ad gradus consistentem : inde ergo in arcem induci jubetur, ne populus tumultuans Paulum; et per Paulum forte arcem invadat.

ET FLAGELLIS CÆDI ET TORQUERI. — Syrus et Græca : *ut per flagra interrogaretur*, vel *examinaretur*. Injuste in Paulum hic agit tribunus : nec enim ob furorem populi tumultuantis licebat Paulum damnare ad torturam et flagra. Ita Chrysostomus. Unde recte Paulus excipit iisque se eximit. Nam, ut ait Lucas,

Vers. 25. 25. ET CUM ASTRINXISSENT EUM LORIS, — ad palum vel columnam, uti Christus columnæ alligatus est dum flagellaretur, quæ Romæ in templo S. Praxedis religiose servatur et visitur. S. Ignatius, uti refert Antonius in *Melissa*, part. II, serm. 89, dictitabat : « Dum cæderis, firmiter quasi incus stato. Generosi athletæ est cædi et vincere : maxime vero propter Deum omnia nobis patienda sunt, ut et ipse nos patiatur. » Ita Paulus stabat hic quasi incus pro Christo tundenda.

DIXIT ASTANTI (ἐφεστῶτι, id est *instanti, suprastanti*, quasi qui torturæ et flagellationi Pauli præesset) SIBI CENTURIONI PAULUS : SI HOMINEM ROMANUM ET INDEMNATUM LICET VOBIS FLAGELLARE? — Duplex eis crimen objicit. Prius, quod civem Romanum; posterius, quod indemnatum velint flagellare. Vide dicta cap. XVI, vers. 37. Dixit hoc Paulus, non quod flagella pro Christo refugeret, qui in iis gloriabatur; sed ne probrum hoc in Christi fidem et religionem derivaretur, quasi Christiani flagellandi et exterminandi essent. Rursum tribuno consulebat, ne is hac iniquitate conscientiam læderet et Deum offenderet, simulque docuit judices, ne simplices et pauperes in gratiam potentum opprimant, memores eorum vindicem fore Deum judicum judicem. Nam, ut ait Psaltes : « Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adjutor. »

Vers. 28. 28. EGO MULTA SUMMA CIVILITATEM HANC CONSECUTUS SUM, — *q. d.* Ego multa pecunia jus civitatis Romanæ, sive ut haberer civis Romanus, comparavi et emi. Græcum πολιτεία et *civitatem* et *civilitatem* significat. Sicut enim a πολιτεία πολίτης, ita a civitate civis dicitur. Unde aliqui codices hic legunt *civitatem*, id est jus civitatis, jus civium. Sic Jurisconsulti dicunt aliquid fieri civiliter, id est jure civili, vel civico; item dari actionem civilem, petere officia civilia, etc. *Civilitas* ergo non significat hic urbanitatem et concinnitatem morum, quæ rusticitati opponitur; nec etiam socialem inter cives conversationem, vel administrationem reipublicæ, ut vult Beda; sed jus civitatis, quo quis particeps fiebat privilegiorum Romæ, sive prærogativarum quibus gaudebant cives Romani : inter quas erat una, ut verberibus cædi et in crucem agi non possent; qua de causa cum S. Petrus Romæ crucifixus est, S. Paulus, ut civis Romanus, non crucifixus, sed capite plexus est.

Civilitas est jus civitatis.

Porro jura et privilegia civium Romanorum erant multa et magna, quæ recenset Brissonius, lib. I *Antiq. juris civil.*, cap. XIII. *Primum* erat : Ex civium Romanorum testamentis soli cives capiebant, civiumque duntaxat Romæ rata habebantur testamenta. *Secundum* : Inter solos cives Romæ, justæ nuptiæ contrahebantur. Unde Seneca, lib. IV *De Benef.*, cap. XXXV : « Promisi, inquit, tibi filiam in matrimonium : postea peregrinus (ita vocabatur qui non erat civis) apparuisti; non est mihi cum extraneo connubium. » *Tertium* : In liberos habebant jus patriæ potestatis, hocque eis erat proprium. *Quartum* : Verberibus cædi cives, aut in crucem agi, aut injussu populi in eos animadverti fas non erat. *Quintum* : In legionibus non alii quam qui civitatem accepissent, militabant. *Sextum* : Solis civibus licebat honores Romæ gerere, suffragium ferre et toga uti : peregrinis enim fas non erat indui toga, sed pallio. Hominis enim Romani certissimum signum erat toga. Itaque apud Livium a Q. Fabio in invidiam P. Scipio eo nomine adducitur, quod in Sicilia palliatus fuisset. Hinc etiam regibus, quos amicos et socios appellabant, inter cætera togam muneri mittebant, et amicos populos jure togæ donabant, quod novæ Carthagini concessum

Jura sex civium Rom.

Tertullianus, lib. *De Pallio*, significat. Inde Togatæ Galliæ nomen, quam et ad honores aspirasse et suffragiorum jus in urbe habuisse, memorat Tacitus, lib. XI. Hæc Brissonius, qui et addit solis civibus Romanis prænominibus insigniri licuisse.

Moraliter, si tanti est, tantique emitur esse civem Romanum, quanti est esse civem cœli, quantoque pretio comparanda est civitas cœlestis, ut simus cives sanctorum et domestici Dei. Nam, ut ait Apostolus : « Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem cœlestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, » etc. *Hebr.* XII, 23.

NATUS SUM, — non in urbe Romana, sed ex patre et patria civitate Romana donatis. Tarsus enim, ubi natus erat Paulus, hoc privilegium et jus civitatis Romanæ obtinuerat, uti innuit Plinius, lib. V, cap. XXVII, et Dio Cassius, lib. XLVII. Vide Baronium. De Paulo ergo, quasi cive suo, glorietur Roma et Romani, utpote quo illustriorem non habuit, nec habitura sit (1).

Vers 30. 30. VOLENS SCIRE DILIGENTIUS, — τὸ ἀσφαλὲς, id est *certum scire volens* : ita Tigurina et alii.

SOLVIT EUM, — quasi civem Romanum honorans, et præcedentia vincula injuste ei injecta hac gratia et beneficio compensans. Si ita honoratur civis terræ, quomodo honorandus civis cœli? Si illum nemo impune lædit, quis hunc tangere audeat? « Nolite tangere Christos meos, » ait Deus *Psal.* CIV. Sic Deus punivit Pharaonem et totam Ægyptum, propter unam Saram, Abrahæ uxorem, ab eo abreptam, *Gen.* XII; et Abimelech regem, propter eamdem abductam, *Gen.* XX. Sichimitas delevit ob violatam Dinam, *Gen.* XXXIV. Tribum Benjamin pene abolevit ob illatum stuprum uxori Levitæ, *Judic.* XX.

PRODUCENS PAULUM, — καταγαγών, id est *demittens*, scilicet ex turri Antonia in locum concilii, qui erat inferior et in templo. Ibi enim erat locus Sanedrin, sive Concilii magni primorum Judææ, ut colligitur I *Paral.* XXVI, 15; voluit enim tribunus Paulum, utpote Judæum, in lite Judaica causam suam agere coram primis Judææ senatoribus, ita tamen ut ipse totam hanc actionem dirigeret et moderaretur, quasi concilii præfectus et præses, nomine Imperatoris Romani : unde et cap. seq. vers. 10, Paulum abripuit, ne ab eis occideretur. Quam ob causam verisimilius est concilium hoc, non solito loco in templo (illud enim tribuno, utpote Gentili, ingredi non licebat), sed in ima arce ab eo esse congregatum, ne Paulus a Judæis abriperetur et necaretur, uti paulo ante in templo factum et pene perfectum meminerat. Ita Sanches.

(1) Vid. notat. supra, cap. XVI, vers. 37.

CAPUT VIGESIMUM TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus in concilio suam agere causam orsus, jubetur a Pontifice percuti. Cui ille : Percutiet te Deus, paries dealbate. *Inde se esse Pharisæum proclamans, jaciensque pomum discordiæ inter Sadducæos et Pharisæos, ne occidatur, a tribuno abducitur. Apparet ei Christus, jubens esse constantem : oportere enim eum et Romæ prædicare. Mox, vers. 12, Judæi in Pauli necem conjurant : sed conjuratione detecta, Paulus a tribuno Cæsaream ad Felicem præsidem mittitur.*

1. Intendens autem in concilium Paulus ait : Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem. 2. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi percutere os ejus. 3. Tunc Paulus dixit ad eum : Percutiet te Deus, paries dealbate. Et tu sedens judicas me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? 4. Et qui astabant, dixerunt : Summum sacerdotem Dei maledicis? 5. Dixit autem Paulus : Nesciebam, fratres, quia princeps est sacerdotum. Scriptum est enim : Principem populi tui non maledices. 6. Sciens autem Paulus, quia una pars esset Sadducæorum, et altera Pharisæorum, exclamavit in concilio : Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe et resurrectione mortuorum ego judicor. 7. Et cum hæc dixisset facta est dissensio inter Pharisæos et Sadducæos, et soluta est multitudo. 8. Sadducæi enim dicunt, non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum : Pharisæi autem utraque confitentur. 9. Factus est autem clamor magnus. Et surgentes quidam Pharisæorum, pugnabant, dicentes : Nihil mali invenimus in homine isto : quid

si Spiritus locutus est ei, aut angelus? 10. Et cum magna dissensio facta esset, timens tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere, et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. 11. Sequenti autem nocte assistens ei Dominus, ait : Constans esto : sicut enim testificatus es de me in Jerusalem, sic te oportet et Romæ testificari. 12. Facta autem die collegerunt se quidam ex Judæis, et devoverunt se dicentes, neque manducaturos, neque bibituros, donec occiderent Paulum. 13. Erant autem plus quam quadraginta viri, qui hanc conjurationem fecerant. 14. Qui accesserunt ad Principes sacerdotum, et Seniores, et dixerunt : Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum. 15. Nunc ergo vos notum facite tribuno cum concilio, ut producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituri de eo. Nos vero prius quam appropiet, parati sumus interficere illum. 16. Quod cum audisset filius sororis Pauli insidias, venit, et intravit in castra, nuntiavitque Paulo. 17. Vocans autem Paulus ad se unum ex centurionibus, ait : Adolescentem hunc perduc ad tribunum, habet enim aliquid indicare illi. 18. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribunum, et ait : Vinctus Paulus rogavit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. 19. Apprehendens autem Tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum, et interrogavit illum : Quid est, quod habes indicare mihi? 20. Ille autem dixit : Judæis convenit rogare te, ut crastina die producas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo : 21. tu vero ne credideris illis, insidiantur enim ei ex eis viri amplius quam quadraginta, qui se devoverunt non manducare, neque bibere, donec interficiant eum :. et nunc parati sunt exspectantes promissum tuum. 22. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcipiens ne cui loqueretur quoniam hæc nota sibi fecisset. 23. Et vocatis duobus centurionibus, dixit illis : Parate milites ducentos, ut eant usque Cæsaream, et equites septuaginta et lancearios ducentos, a tertia hora noctis : 24. et jumenta præparate, ut imponentes Paulum, salvum perducerent ad Felicem præsidem; 25. (Timuit enim ne forte raperent eum Judæi, et occiderent, et ipse postea calumniam sustineret, tanquam accepturus pecuniam) 26. scribens epistolam continentem hæc : Claudius Lysias optimo præsidi Felici, salutem. 27. Virum hunc comprehensum a Judæis, et incipientem interfici ab eis, superveniens cum exercitu eripui, cognito quia Romanus est : 28. volensque scire causam quam objiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. 29. Quem inveni accusari de quæstionibus legis ipsorum, nihil vero dignum morte aut vinculis habentem criminis. 30. Et cum mihi perlatum esset de insidiis, quas paraverant illi, misi eum ad te, denuntians et accusatoribus ut dicant apud te. Vale. 31. Milites ergo secundum præceptum sibi assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem. 32. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt ad castra. 33. Qui cum venissent Cæsaræam, et tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum et Paulum. 34. Cum legisset autem, et interrogasset de qua provincia esset, et cognoscens quia de Cilicia : 35. Audiam te, inquit, cum accusatores tui venerint. Jussitque in prætorio Herodis custodiri eum.

Vers. 1. 1. Intendens autem in concilium Paulus, — ἀτενίσας, id est *figens oculos, fixisque oculis concilium intuens*. Hæc vox notat Pauli *primo*, confidentiam; *secundo*, innocentiam, quod ipse sibi optime conscius esset; *tertio*, libertatem; *quarto*, prudentiam et prudentem circumspectionem, ut se suamque orationem et gestum auditorum, puta hostium suorum, mentibus et auribus attemperaret; *quinto*, animositatem; *sexto*, benevolentiam. Solent enim oratores hilari vultu intuentes in cœtum populi, vel judicum, eum sibi conciliare : maxima enim vis dicendi consistit in obtutu et ardore oculorum. Hos ergo in Paulo, æque ac Stephano, inhabitans acuebat et accendebat Spiritus Sanctus, ut scintillas divinæ sapientiæ et amoris vibrare viderentur. Unde et vultus obtutusque Stephani erant instar angeli, *Act.* vi, 15. Quin et Augustus Cæsar naturali oculorum fulgore percellebat intuentes. Nam, ut in ejus Vita scribit Suetonius, cap. lxxix : « Oculos habuit claros ac nitidos : quibus etiam existimari volebat inesse quiddam divini vigoris, gaudebatque si quis sibi acrius

Oculorum vis.

contuenti, quasi ad fulgorem solis vultum submitteret. » Sic et Tiberii Imperatoris oculos lucem evibrasse, idem testatur in ejus Vita, cap. LXVIII. Hinc Varro oculos dictos censuit, quod eos tegminibus superciliorum Deus occuluit. Aut, quod occulta cordis pandant ; nam, ut ait Demosthenes : « Oculi morum sunt indices. »

VIRI FRATRES. — Non addit *et patres*, uti addidit XXII, 1, sive quia dicendi libertas animusque ei in vinculis accreverat, sive quia orationem convertit ad Pharisæos, quos in secta similes, compellatione fratrum sibi conciliare satagebat, uti revera eos sibi conciliavit, vers. 9.

EGO IN OMNI CONSCIENTIA BONA CONVERSATUS SUM ANTE DEUM, — tum in Christianismo, tum suo quodam modo in Judaismo : in eo enim æmulator fui legis Mosi a Deo datæ, in eoque secutus sum conscientiam meam, licet errantem. Hæc enim mihi dictabat persequendos esse Christianos, ut Judaismus stabiliretur. Fuit ergo hæc conscientia Pauli bona, id est sincera, sine adulatione et hypocrisi, ait Vatablus. *Secundo*, bona ex objecto et fine bono : quia intendebat propugnare legem Deique cultum ; sed non secundum scientiam, ideoque ignorans et errans. Denique fuit bona civiliter et politice respectu Judæorum et judicum, qui putabant Judaismum esse bonum, Christianismum malum. Sensus ergo est, *q. d.* Non sum mihi conscius, quod in Christianismo, multo minus in Judaismo, vos læserim ; quod quidquam mali vobis vestræque legi irrogarim, ac proinde nihil dignum hisce vinculis commisi, inquit Chrysostomus. Sic et Dionysius et Cajetanus.

Nota : Pro *conversatus sum ante Deum*, græce est πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ, quod *primo* Vatablus vertit, *gessi quæ Dei erant*. *Secundo*, Gagneius, *munere meo functus sum Deo*, id est munere mihi a Deo commisso, juxta ejus voluntatem, rite ad ejusdem gloriam perfunctus sum. Nam, ut ait Budæus in *Comment. linguæ Græcæ*, πολιτεύεσθαι, non cives, sed magistratus respicit, significatque officium sibi concreditum administrare. Munus hoc in Paulo erat apostolatus et prædicatio Evangelii, sicut in Judaismo erat cura et propugnatio legis Mosaicæ : utrumque suo tempore fideliter et strenue peregit.

Vers. 2. Ananias quis? Resp. Primo.

2. PRINCEPS AUTEM SACERDOTUM ANANIAS. — Incertum est, quis sit hic Ananias. Aliqui putant esse Annam, socerum Caiphæ, ad quem primo ductus est Christus, captus et vinctus, *Joan.* XVIII, 13. Favet quod Paulus, cap. XXII, 5, innuit ab hoc pontifice sibi olim ante annos 24, datas esse litteras ad persequendum Christianos. Si ita est, utique annosus fuit Annas 70 vel 80 annorum. Alii forte probabilius putant Ananiam esse Ananum, ultimum Annæ jam dicti filium. Habuit enim Annas quinque filios omnesque ex ordine vidit pontifices : ultimus eorum fuit Ananus, qui post quinque annos, puta anno Christi 63, occidit Jacobum, fratrem Domini, ideoque ita displicuit populo et Agrippæ regi, ut eum pontificatu privarit. Favet quod hic Ananus fuerit audax, sævus, ferus et secta Sadducæus, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII. *Tertio*, Sigonius, lib. V *De Republ. Hebr.*, cap. I, Ananiam hunc, Nebedæi filium, ab Agrippa rege Chalcidiæ Pontificem datum et remotum scribit, de quo Josephus, lib. XX, cap. III (1). *Quarto* alii censent Ananiam alio nomine dictum fuisse Ismaelem, Phabæi filium : hunc enim ultimis annis Felicis præsidis, ad quem Paulus vinctus missus est, pontificatum gessisse docet Josephus, lib. XX, cap. VI ; licet Baronius et alii censeant errare hic Josephum.

Secundo. Tertio. Quarto.

PRÆCEPIT ASTANTIBUS SIBI PERCUTERE OS EJUS. — Cur? Respondeo : *Primo*, quia plenus erat malevolentia, felle et odio Christi et Pauli, quasi hostium sui Judaismi et Pontificatus, præsertim quia paulo ante totus populus contra Paulum, quasi gentis suæ proditorem, succlamarat : Tolle eum ; cap. XXII, vers. 22. Quare non sustinet audire Pauli vocem, præsertim qua suam innocentiam suamque conversationem bonam protestatur : jubet ergo os ejus, quasi impium et blasphemum ignominiose percuti et obturari, uti olim Martyrum multorum ora, ob dicendi et increpandi libertatem, a præsidibus jussa sunt verberari et obturari, quod sua dicta et edicta suosque deos spernerent. Hoc enim illi sibi contumeliosum et diis blasphemum interpretabantur : ora ergo eorum quasi blasphema, rebellia, contumacia et maledica verberando et obturando puniebant. Unde *secundo*, Dionysium censet Pontificem hunc, superbia inflatum, non tulisse libertatem Pauli, præsertim quod se omnesque Pontifices vocasset fratres, non patres et dominos, ac proinde debitum sibi honorem demisse salutando non detulisset. Putabat impius Pontifex Paulum ex percussione territum cessaturum : e contra, Paulus vel ipsa voce indicat se in eadem fortitudine permansurum. Adversa enim pati, non semper est virtutis : multi enim ex pusillanimitate patiuntur, non audentes resistere ; Christiana autem patientia conjunctam habet animi fortitudinem, juxta illud : « Tu ne cede malis, sed contra audentior ito. »

Vers. 3. Paulus.

3. PERCUTIET TE DEUS, PARIES DEALBATE. — Sic vocat eum, quod esset hypocrita : ita ut nomine

(1) Ita et Kuinoelius, cujus verba hæc sunt : « Intelligendus est haud dubie Ananias, Nebedæi filius (Joseph., *Antiq.* XX, V, 3), qui Quadrato, Syriæ præside, antecessore Felicis, pontificatu functus erat. A Quadrato Romam vinctus missus fuit ; sed Agrippa juniore pro eo intercedente, absolutus Hierosolymam reversus est. Neque tamen Ananias iterum pontificatum accepit. Nam Felice, procuratore Judææ, pontificatum gessit Jonathan ; Jonathane autem per Felicis fraudem in templo a sicariis interfecto, vacuus mansit locus, usque dum Agrippa rex Ismaelem muneri præficeret (Joseph., *Antiq.* XX, VIII, 8). Eo tempore quo locus vacuus erat, evenerunt ea quæ h. l. leguntur. Ananias ergo tunc temporis non pontificatum gerebat, sed hanc dignitatem usurpabat. »

Imprecatio qualis? et stola Pontificia forinsecus niteret, intrinsecus luteis concupiscentiis, livore et odio sorderet, ait S. Augustinus, lib. *De Mendacio*, cap. xv. Dixit hoc Paulus auctoritate Apostolica, ex zelo justitiæ intentans, et prædicens injusto judici justam Dei ultionem et plagam, præsertim ut coram tribuno, qui eum a flagris exemerat, suum jus et decus tueretur. Ita S. Chrysostomus et Œcumenius. Mystice S. Augustinus, lib. I *De Serm. Dom. in monte*, cap. XIX, docet hanc Pauli vocem non tam contumeliam sonare quam prophetiam, ut illi qui saperent, intelligerent destruendum esse per adventum Christi parietem dealbatum, hoc est, hypocrisin sacerdotii Judæorum. Minus probabiliter S. Hieronymus, lib. III *Contra Pelag.*, agnoscit hic lapsum Pauli ex infirmitate humana, quod non tam clementer responderit ac Christus dicens danti sibi alapam : « Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo : si autem bene, quid me cædis? » Paulum enim sedate hæc dixisse, liquet ex eo quod mox tam mansuete responderit, dicens : « Nesciebam quia Princeps est sacerdotum. » Hoc enim tam cito ab indignantibus et perturbatis fieri non potest, ait S. Augustinus, lib. *De Serm. Dom. in monte*, cap. XIX. Aliqui pro *percutiet*, ut habent Romana et Græca, legunt *percutiat* optative, ut sit maledictum, hoc est, mali non tantum prædictio et comminatio, sed et imprecatio, quam Paulus in se agnoscere videtur vers. 5. Et sæpe apud Hebræos est enallage modi, ut futurum ponatur pro optativo, optativum pro futuro vel indicativo, uti docet S. Augustinus *in Psal.* LXXVIII, et S. Hieronymus *in Psal.* XI.

Porro paries dealbatus, vel incrustatus, est parœmia, significans hominem fictum et fucatum. Sic Christus Scribas vocat sepulcra dealbata, quæ foris apparent pulchra, intus autem referta sunt ossibus cadaverum, omnique spurcitia. Sic Seneca asserit Philosophos, qui cum docerent honesta, turpiter tamen viverent, similes esse quorumdam pharmacopœorum pyxidulis, quarum tituli remedium pollicentur, cum intus venenum occultarent. Ex adverso qui meliores sunt intus, quam fronte et sermone præ se ferunt, hos Plato, in *Convivio Socratis*, assimilabat silenis Alcibiadis. Sileni erant imagunculæ sectiles, quæ clausæ ridiculam et monstrosam tibicinis speciem habebant, apertæ subito numen ostendebant. Talis, inquit, erat Socrates, quem si de summa cute vidisses, non æstimasses asse : facies enim erat rusticana, taurinus aspectus, nares simæ et stillantes, cultus neglectus, sermo simplex et plebeius, fortuna tenuis, uxor vilis et maledica : rogatus quid sciret, respondit se nihil scire. Et tamen hic mentem habebat sapientia et virtute illustrem, adeo ut Apollinis oraculo mortalium sapientissimus sit indigitatus. Tales Sileni potius fuere Apostoli, illitterati, rudes, pauperes, ignobiles, imbecilles foris, sed intus Spiritu Sancto ejusque charismatibus pleni : item Anachoretæ, Silentiarii, similesque Sancti, juxta illud *Col.* III, 3 : « Mortui estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. » Vide ibi dicta. Hypocritæ ergo et impii sunt parietes et sepulcra dealbata, simplices vero et Sancti sunt basilicæ denigratæ, et templa atrata. Sic Lucianus, in *Gallo*, regum principumque pompas comparat idolo quod exterius aureum est, coronatum sceptroque insignitum, intus luteum plenumque araneis et muribus. Vita enim regum forinsecus splendida, intus amara est, puta plena curis, suspicionibus, molestiis, ærumnis.

Celsitudo Pauli. Moraliter S. Gregorius, lib. VII *Moral.*, cap. XV, notat miram fuisse Pauli aliorumque Prophetarum et Apostolorum animi, licet exterius oppressi, celsitudinem, indeque dicendi et principes redarguendi libertatem. « Nam, ait, super se interius rapti, in alto animum figunt, quæque in hac vita patiuntur, quasi longe infra labentia, atque a se aliena conspiciunt, atque, ut ita dixerim, dum mente extra carnem fieri decertant, pene ipsa quæ tolerant, ignorant. In horum profecto oculis quidquid temporaliter eminet, altum non est : nam velut in magni vertice montis siti, præsentis vitæ gaudia plene despiciunt : seque ipsos per spiritualem celsitudinem transcendentes subjecta sibimet intus vident, quæcumque per carnalem gloriam foris tument. Unde et nullis contra veritatem potestatibus parcunt, sed quos attolli per elationem conspiciunt, per spiritus auctoritatem premunt. Hinc est quod Moyses ait ad Pharaonem : Hæc dicit Dominus : Usquequo non vis subjici mihi? Et Nathan ad David : Tu es ille vir, qui fecisti hanc rem. Et Elias ad Achab : Non ego turbavi Israel, sed tu et domus patris tui. Et Eliseus ad Joram regem : Quid mihi et tibi est? Vade ad Prophetas patris tui. Et Petrus ad principes : Si justum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum, judicate. Non enim possumus quæ vidimus et audivimus non loqui. Et Paulus ad Pontificem : Percutiet te Deus, paries dealbate. Et Stephanus ad Judæos : Dura cervice et incircumcisi corde et auribus, vos semper Spiritui Sancto resistitis. Sed quia sancti viri ad verba tantæ altitudinis zelo veritatis, non autem vitio elationis exiliunt, ipsi patenter indicant, qui suam humilitatem et charitatem manifestant. » Id deinde per singulos ostendit, ac nominatim in Paulo, ex eo quod dicit : « Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Dominum nostrum Jesum Christum, nos autem servos vestros per Jesum, » II *Cor.* IV.

ET CONTRA LEGEM JUBES ME PERCUTI. — Lex enim naturæ divina et humana jubet, neminem percuti aut puniri, nisi prius audiatur, auditusque damnetur ; at ego necdum auditus, multo minus damnatus sum ; quia ergo tu injuste jubes me percuti, juste puniet et percutiet te Deus. S. Chrysostomus ait Pontificem hoc Pauli tam justo responso, quasi fulmine ictum obstupuisse, et elinguem ac semimortuum ne verbum quidem res-

pondere potuisse : unde alios astantes id pro ipso fecisse ac dixisse.

Vers. 4. 4. SUMMUM SACERDOTEM DEI MALEDICIS? — λοιδορεῖς, id est *conviciaris*. Ita Tigurina. S. Cyprianus legit, lib. I, epist. 3 *ad Cornelium* : « Sic insilis in sacerdotem Dei maledicendo? » Maledictum ergo hic vocatur convicium, scilicet quod Paulus Pontificem vocarit parietem dealbatum. Potest secundo maledictum accipi pro mali imprecatione, scilicet si legas vel intelligas per optativum, hoc modo : « Percutiat te Deus, » uti jam dixi, *q. d.* Maledicis, id est malum non tantum prædicis, sed et precaris, intentas et comminaris summo Pontifici.

Vers. 5. 5. NESCIEBAM, FRATRES, QUIA PRINCEPS EST SACERDOTUM. — Potuisset Paulus regerere : Pontifex me non tractat ut civem, nec ego tracto eum ut Pontificem; hypocritam et scurram agit, hypocrita et scurra audit, juxta illud S. Hieronymi *ad Nepot.*: « Scitum est istud Domitii : Cur ego habeam te ut principem, cum tu non habeas me ut senatorem? » Et illud Crassi, apud Ciceronem, lib. III *De Orat.*, dicentis, « non esse sibi consulem, cui ipse non esset senator. » Et illud S. Hieronymi, epist. 62 *ad Theophilum*, contra errores Joannis Hierosolymitani Episcopi : « Aut quasi Pontifex cunctis æqualiter imperet, aut quasi imitator Apostoli universorum saluti ex æquo serviat : si talem se præbuerit, ultro præbemus manus. Sentiat in Christo, sicut omnibus Sanctis, ita et nos sibi esse subjectos, etc. Sed contenti sint honore suo : patres se sciant esse, non dominos, maxime apud eos qui, spretis ambitionibus sæculi, nihil quieti et otio præferunt. » Sed noluit id dicere Paulus, voluitque modestiæ et reverentiæ erga Prælatos, etiam impios et tyrannos, publicum tam præsentibus quam posteris dare exemplum, ne Judæi eum ut arrogantem criminarentur acriusque in eum concitarentur, et furibundis animis et manibus in eum insilirent.

Unde S. Cyprianus, lib. I, epist. 3 *ad Cornelium*, quæ in editione Pamelii est 55 : « Si ita, ait, Paulus reveritus est Pontificem, qui tantum inane nomen et umbram Pontificis gerebat, quomodo reverendi sunt Pontifices Catholici et Romani, quibus sacerdotalis auctoritas et potestas de divina dignatione firmatur? Neque enim aliunde hæreses obortæ sunt, aut nata sunt schismata, quam inde, quod sacerdoti Dei non obtemperatur, nec unus in Ecclesia ad tempus sacerdos, et ad tempus judex vice Christi cogitatur : cui si secundum magisteria divina obtemperaret fraternitas universa, nemo adversum sacerdotum collegium quidquam moveret, nemo post divinum judicium, post populi suffragium, post coepiscoporum consensum, judicem se jam non Episcopi et Dei faceret : nemo dissidio unitatis Christi Ecclesiam scinderet; nemo sibi placens ac tumens, seorsim foris hæresim conderet. » Perstringit Novatum et Novatianum contra Cornelium et Ecclesiam insurgentes : ruminent hoc Novatores.

Quomodo Paulus non agnovit Pontificem. Quæres : Quomodo Paulus in Jerusalem eruditus et versatissimus, non agnovit summum Pontificem, præsertim ex ipso sedendi ordine? Sedebat enim primus in solio augustiore. Respondet Resp. Primo. *primo*, Œcumenius, Paulum eum agnovisse, sed ignorationem simulasse ob ædificationem astantium. Verum sic mentitus esset Paulus, dicendo : « Nesciebam, fratres, quia Princeps est sacerdotum. » Secundo. *Secundo*, Beda : Nesciebam, inquit, eum esse Pontificem, eo quod per Evangelium jam cessasset sacerdotium Mosaicum; et tamen ita se corrigit Paulus, quasi peccasset, ut alios doceret reverentiam deberi iis in quorum potestate sumus. Sic et S. Augustinus, lib. I *De Serm. Domini in monte*, cap. XIX, *q. d.* Ego non alium agnosco Pontificem quam Christum, cui maledicere fas non est; et vos tamen maledicitis, cum in me nihil aliud quam ejus odistis nomen. Unde idem, epist. 5 *ad Marcellinum*, et ex eo Lorinus censet Paulum hic ironice et irrisorie loqui, quasi dicat : Nesciebam eum esse Pontificem, quia ex modo loquendi furioso non videtur esse pontifex, sed tyrannus. Verum prius esto sit verum, potius tamen argutum et mysticum videtur, quam genuinum et litterale; posterius non satis simplicitati et candori Pauli respondet. Sed ad hoc commode responderi posset, Paulum prudenter cum vulpibus vulpinari, nimirum cum versutis versute agere, ac callidis et irrisoribus callide et irrisorie respondere, juxta illud *Psalm.* CXVII, 27 : « Cum electo electus eris, et cum perverso perverteris, » pro quo Genebrardus et Tigurina vertunt : *Cum candidis candide ages, et cum versutis versute* : hoc enim significat hebr. תתפתל *titpattal*. Et illud : « Responde stulto juxta stultitiam suam, » *Prov.* XXVI, 5. Quare hic sensus argutus et acer, moribus Pauli non indignus, imo ejus genio et ingenio amœno et versatili congruus videtur et appositus. Scitum est illud, quod apud Plutarchum in *Vita Syllæ*, Carbo dixisse memoratur. Cum enim Sylla, non solum aperto Marte, sed et dolis bellum gereret, ait : « Bellum gero cum vulpe et leone (quorum utrumque habitabat in animo Syllæ), sed a vulpe vehementius angor. » Et illud Lysandri apud eumdem : « Si leonina pellis non satis est, vulpina addenda : » quo significabat bellum magis stratagemate quam aperta vi conficiendum. Nam, ut ait Virgilius, « Dolus an virtus, quis in hoste requirat? » Tertia. *Tertio*, Baronius respondet, præter summum Pontificem, fuisse alium ordine secundum cæteris præpositum, qui princeps sacerdotum dicebatur, huncque ex adverso summi Pontificis latere sedisse primum, ita ut Paulus dubitaverit uter esset summus Pontifex. Verum de hoc secundo Pontifice nihil uspiam legimus : primogeniti enim familiarum sacerdotalium erant Pontifices, inter se æquales, quibus solus præerat summus Pontifex. Quarto et *Quarto*, simplicius respondet

geniac. Chrysostomus, Lyranus et Dionysius, Paulum non agnovisse Pontificem, quia diutius Hierosolyma abfuerat, et novus erat hic pontifex, ac multis astantibus cingebatur. Addit Sanchez et alii, Paulum audisse vocem Pontificis, sed præ turba nescisse a quo vox esset emissa, præsertim quia concilium hoc coactum videtur non in loco ordinario, puta in templo, sed in arce Antonia, ubi tumultuarie et confuse sedebatur, ac proinde summus Pontifex non considebat in solio, sed in sede aut scamno, mixtus aliis pontificibus et judicibus (1).

Principem populi tui non maledices, — non detrahes, non conviciaberis, non vilipendes : hoc enim est Hebr. קלל *kalal*. Vide dicta *Exod.* XXII, 28. Ita S. Cyprianus, lib. IV, epist. 9 *ad Florentiam*, asserit se in visione hanc vocem a Deo audisse : « Qui Christo non credit sacerdotem facienti, postea credere incipiet sacerdotem vindicanti. »

Vers. 6. 6. **Sadducæorum.** — « Quod genus est omnium Judæorum in judicando crudelissimum, » ait Josephus, lib. XX *Antiq.*, cap. VIII, ubi et addit Ananiam (quem multi volunt esse hunc Ananiam) pontificem fuisse Sadducæum.

Ego Pharisæus sum. — Hæc enim erat secta Judæorum melior et honoratior : credebat enim animæ immortalitatem ; abstinebat deliciis, vacabat legi et sapientiæ. Hoc est pomum discordiæ, quod prudenter jacit Paulus inter Pharisæos et Sadducæos, ut eos inter se committat; utrique enim in necem Pauli inique conspirabant, ac proinde causam ejus, non ut æqui judices indagabant, sed ut testes furiosi præcipitabant. Melius ergo erat eos inter se divisos contendere, quam unanimiter veritatem impugnare. Quocirca pie et prudenter impiam eorum concordiam; serendo schisma, rumpit Paulus, ut per hoc utraque pars eo infirmior ad malum perpetrandum reddatur, quo validius inter se dissidet et disceptat.

Nota : Discordiam inter cives serere impium est. Quare impium est axioma politicum Machiavelli : « Si vis regnare, divide. » Hoc enim non est principis, sed tyranni. Verum si hostes et impii inter se inique in malum meum vel reipublicæ, puta in seditione, hæresi, impietate aliove scelere conspirent, licet inter eos dissensionem serere, imo hoc unicum est medium impiam factionem et conspirationem dissolvendi; uti docet S. Thomas, II II, *Quæst.* XXXVII, art. 1, ad 2. Et

Impiorum unio scindenda.

(1) Wetstenius : Nesciebam, id est non cogitavi, non satis attente consideravi, *q. d.* Parcite, quæso, fratres, justæ nostræ indignationi, si æstuantis animi impetu abreptus, liberius aliquid elocutus fuerim, quam oportuit, immemor illius et personæ, et officii mei. Juxta alios, acerba inest ironia; nam, ut supra notavimus, vers. 2, Ananias pontificalem dignitatem sibi arrogaverat : mens igitur Pauli est hæc : Nesciebam pontificem adesse ibi, ubi judices tantum abest, ut secundum leges de reo judicent, ut ipsi legibus invitis verberari civem jubeant. Ita Allioli et Bornemannus.

S. Gregorius, lib. XXXIV *Moral.*, cap. IV : Noxia, ait; est malorum unitas, ideoque scindenda, juxta illud *Psalm.* LIV, 10 : « Præcipita, Domine, et divide linguas eorum. » Sic Deus divisit linguas fabrorum Babel, itaque insanam eorum fabricam et turrim discussit. Sic divisit impiam unionem Abimelech fratricidæ cum Sichimitis, *Judic.* IX, cap. XXIV. Sic divisit Roboam et Jeroboam ; sive Juda ab Israel, III *Reg.* XII. Sic Cato, teste Plutarcho in ejus Vita, serebat dissentiunculas inter servos, ne in furta aliave heri damna conspirarent. Idem patet in hæreticis : hi enim quasi vulpes Samsonis caudis conspirant incenduntque Ecclesiam, capite vero abeunt in diversa : quocirca discordia et « bellum hæreticorum est pax Ecclesiæ. » Id sapienter vidit et edixit Cardinalis Hosius, magni illius Hosii Cordubensis in fide tuenda æmulus. Cum enim in Polonicis comitiis, Cracoviæ Lutherani et Calvinistæ urgerent, ut Trideistæ et Anabaptistæ regno pellerentur, restitit Hosius : « Comedant, ait, potius invicem, ut consumantur ab invicem : bellum enim hæreticorum pax est Ecclesiæ. Aut simul omnes qui ab Ecclesia discesserunt proscribantur, aut simul omnes tolerentur. Veritas enim falsitatem, non falsitas pellere debet veritatem. Solos enim Trideistas et Anabaptistas ejicere, est Lutheristas et Calvinistas canonizare, eorumque potentiam augere et audaciam nutrire. Si libet insanire, hanc potius dominatam impii Trideistæ Gregorii perfidiam recipite, et Polonicam quoque fidiculam appellate : vel si vultis ad perfectionem Lutherani Evangelii citius et sine molestia pervenire, universæ fidei Christianæ simul abrenuntiate, et dicite : Edamus, bibamus, cras enim moriemur. Quorsum enim tot ambages ? quorsum istæ tot circumitiones ? Lutherani Evangelii perfectio, atheismus est et epicureismus. Nec enim aliud Satanæ propositum fuit, dum Lutherum ab inferis suscitavit, quam ut per eum fidem in Deum ex animis mortalium extirparet. Sed noluit statim cornua sua prodere, ne homines rei turpitudine illico ab eo absterreret. Tam est anathema, tam ethnicus et publicanus, qui Ecclesiam in multis, quam qui in paucis non audit : sicut tam mergitur qui palmo aquæ, quam qui abysso maris contegitur. Hinc ille impostor nequissimus librum edidit de tribus orbis impostoribus, Mose, Christo et Mahometo. Ita a parvis initiis ad summum impietatis gradum ascenditur. Si de regni pace laboratur, primi expellendi sunt Lutherani et Calvinistæ. Hi enim in Gallia, Anglia, Germania, bella civilia suscitarunt. Et ex his nati sunt Trideistæ et Anabaptistæ. Semina hæc bellorum et motuum extirpanda sunt. Dolemus pacem Ecclesiæ scissam ? scidit Lutherus. Dolemus templa diruta, incensa, profanata, monasteria eversa, agros, pagos, urbes vastatas ? diruit, evertit, vastavit Lutherus. Dolemus bella civilia suscitata ? suscitavit Lutherus. Desideramus Moros, Rof-

Bellum hæreticorum est pax Ecclesiæ.

fenses, Carthusianos? eripuit Lutherus. » Vide Stanislaum Rescium in *Vita Hosii*, lib. II, cap. XXI.

DE SPE ET RESURRECTIONE MORTUORUM EGO JUDICOR. — Aliqui distinguunt *spem* a *resurrectione*, quod spes respiciat felicitatem alterius vitæ, cujus objectum est Deus, Deique visio et fruitio; resurrectio vero significet statum corporum denuo copulandorum, tam dammatorum, quam beatorum. Alii per *spem* accipiunt rem speratam, puta Christum Judæis promissum, quem proinde Paulus, *Act.* XXVIII, 20, vocet « spem Israel, » dicens : « Propter spem Israel catena hac circumdatus sum. » Simplicius et germanius Syrus hæc duo conjungit, sicque per hendiadyn vertit et explicat : *De spe resurrectionis mortuorum ego judicor*. Spes enim Christianorum non est alia quam resurrectio mortuorum, ut ait Tertullianus. Nec enim Judæi litem movebant Paulo de spe felicitatis æternæ; sed de resurrectione Christi et Christianorum. Unde et Vatablus sic explicat, *q. d. Propterea accusor, quod defendam et asseram sperandam esse omnium resurrectionem* : Judæi enim et præsertim Sadducæi negantes resurrectionem, quorum caput est Ananias Pontifex, me persequuntur, quod doceam Christum, quem ipsi occiderunt, ut eum extinguerent ejusque nomen et sectam abolerent, resurrexisse, ac rediturum ad judicium, ut sit eorum omniumque judex et vindex, atque ab eo expectandam esse resurrectionem nostram, non a Moyse, non a lege, vel aliunde. Ergo non mentitur hic Paulus, sed tacet ea quæ supplevi; quæ prudenter tali loco et tempore tacenda erant. Τὸ ergo *mortuorum*, intellige Christi et Christianorum, qui ex morte et per mortem sperant transire ad resurrectionem et immortalitatem. Impertinens ergo est Hugonis expositio, quæ talis est : « Mortuorum, » id est pro mortuis qui sunt in Purgatorio aut cœlo : nec enim hac de re quæstio erat inter Judæos et Paulum. Rursum qui sunt in cœlo, non habent spem, sed rem et certitudinem tam felicitatis æternæ, quam resurrectionis æternandæ.

JUDICOR. — Græce κρίνομαι : quod aliqui accipiunt pro διακρίνομαι, id est *secernor, separor*, quasi Pharisæus credens resurrectionem, a Sadducæis eam negantibus; de qua expositione aliisque multa habet hic Sanchez. Verum plane et genuine vertit Syrus, *in judicium vocor*; Vatablus, *accusor*; alii, *condemnor*, et inauditus, quasi præjudicio damnatus, verberor. Nota hic rursum libertatem et animum Pauli in vinculis, inter medios hostes, eosque judices. Quare ei vere applices elogia, quibus Celerinum confessorem celebrat S. Cyprianus, lib. IV, epist. 5 *ad Presbyteros, Diaconos et plebem* : « Hic ad temporis nostri prælium primus, hic inter Christi milites antesignanus, hic inter persecutionis initia ferventia cum ipso infestationis principe et auctore congressus, dum inexpugnabili firmitate certaminis sui adversarium vincit, vincendi cæteris viam fecit : non brevi compendio vulnerum victor, sed adhærentibus diu et permanentibus pœnis longæ colluctationis miraculo triumphator. Per decem et novem dies custodia carceris septus, in nervo ac ferro fuit; sed posito in vinculis corpore, solutus ac liber spiritus mansit. Caro famis ac sitis diuturnitate contabuit, sed animam fide et virtute viventem nutrimentis spiritualibus Deus pavit. Jacuit inter pœnas pœnis suis fortior, inclusus includentibus major, jacens stantibus celsior, vincientibus firmior vinctus, sublimior judicantibus judicatus; et quamvis ligati nervo pedes essent, calcatus serpens, et obtritus et victus est. Lucent in corpore glorioso clara vulnerum signa, eminent et apparent in nervis hominis, membris longa tabe consumptis expressa vestigia. Sunt magna, sunt mira, quæ de virtutibus ejus ac laudibus fraternitas audiat. »

Idem, lib. V, epist. 9 *ad Successum* : « Hæc peto, ait, per vos et collegis vestris innotescant, ut hortatu eorum possit fraternitas corroborari et ad agonem spiritualem præparari, ut singuli ex nostris non magis mortem cogitent, quam immortalitatem; et plena fide ac tota virtute Domino dicata gaudeant magis quam timeant in hac confessione, in qua sciunt Dei et Christi milites non perimi, sed coronari. »

Vers. 7. 7. ET SOLUTA EST MULTITUDO, — discedendo, non domum, sed in varias sententias et factiones. Græce enim est ἐσχίσθη (Noster legit ἐλύθη, id est *soluta est*) πλῆθος, id est *dissecta est multitudo*. Ita Tigurina; Syrus, *divisus est populus*.

Vers 8. 8. SADDUCÆI ENIM DICUNT NON ESSE RESURRECTIONEM. — Unde contra illos eamdem probat Christus *Matth.* XXII, 23 et 32, ex illo *Exodi* III, 15 : « Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob : non enim est Deus mortuorum, sed viventium. »

Quinque errores Sadducæorum. NEQUE ANGELUM, NEQUE SPIRITUM. — Ergo Sadducæi negarunt : *primo*, animam rationalem esse spiritualem et immortalem; *secundo*, esse dæmones; *tertio*, esse Spiritum Sanctum : ita Nazianzenus, *orat.* 5, quæ est de Spiritu Sancto; *quarto*, S. Trinitatem; generatio enim Verbi est spiritualis, fitque in spiritu; *quinto*, Deum esse spiritum; censebant enim in Deo unam tantum esse personam, æque ac naturam, eamque corpoream, qualis est hominis.

Sic Tertullianus censuit angelos esse corporeos, animam pariter hominis esse corpoream, imo ipsam esse corpus effigiatum et coloratum, aerei scilicet coloris et lucidi, quod suos habeat sensus, « oculos, aures et cæteros artus, per quos in cogitationibus utitur et in somnis fungitur, » huncque esse hominem interiorem, quem sæpe nominat et celebrat S. Paulus. Ita de Tertulliano refert S. Augustinus, lib. X *De Genes. ad litter.*, duobus ultimis capitibus. Ratio Tertulliani erat hæc, quod anima videatur esse ex traduce. Cum enim pater generat filium, videtur quod anima patris ex se traducat et proseminet animam filii,

sicut planta una proseminat aliam : atqui id quod proseminat et proseminatur, est corpus, non spiritus. Addit S. Augustinus, Tertullianum putasse Deum esse corporeum, adeoque nihil in mundo esse incorporeum : quod fuit hæresis Vadianorum, qui inde dicti sunt Anthropomorphitæ. Hinc et Tertullianus dicit animam hominis, puta Adæ, esse ex materia Dei, lib. IV *Contra Marc.*, cap. XXXVII. Pamelius tamen, in *Paradoxis Tertulliani*, eum ab hoc errore excusat, quod ipse per corpus intellexerit substantiam, quæ in Deo et angelis est spiritalis, in hominibus corporalis.

Error Tertull. animam esse corpoream. Unde?

PHARISÆI AUTEM UTRAQUE CONFITENTUR. — Syrus, pro *utraque*, vertit, *omnia* : sunt enim hic tria quæ negabant Sadducæi, confitebantur vero Pharisæi, scilicet resurrectio, angelus et spiritus. Sed Lucas angelum et spiritum quasi unum quid et ejusdem rationis ac generis conjungit opponitque resurrectioni, quæ est corporum. Ita Chrysostomus et Œcumenius. Quare minus recte Cajetanus, spiritum, id est animam rationalem, censet unum censeri cum resurrectione et opponi angelo.

Vers. 9.

9. QUIDAM PHARISÆORUM. — Græce, οἱ Γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, id est *Scribæ qui erant ex parte Pharisæorum*, *q. d.* litterati et doctores Pharisæorum.

PUGNABANT, — certabant, contendebant, non studio veritatis, sed sectæ suæ tuendæ.

QUID SI SPIRITUS (puta Deus, vel Spiritus Sanctus) AUT ANGELUS LOCUTUS EST EI? — Supple, quis culpet, vel incuset Paulum? Alludunt ad exstasin qua Paulus se a Deo abreptum, edoctum et missum dixit, cap. XXII, vers, 17, simulque perstringunt adversarios suos et Pauli, Sadducæos, qui negabant angelos et spiritus, *q. d.* Nos Pharisæi cum Paulo credimus esse angelos et spiritus, æque ac resurrectionem, quam angeli nos docuerunt, ipsaque natura animæ evincit. Si enim anima est spiritus, ergo immortalis, ergo resurget rursumque corpus assumet : naturali enim pondere propendet ad aliud, et sine eo in æternum esse nequit : sic enim in æternum esset in statu innaturali et violento. Quid si ergo idipsum cæteraque quæ docet Paulus, ei in exstasi revelarit Angelus aut Spiritus Dei, quid habetis, o Sadducæi, quod in ipso carpatis eique objiciatis? Quod enim ipse sentit et docet, nos quoque sentimus et docemus. Si ipsum accusatis, nos accusatis. Si ipsum tangitis, nos tangitis. Unde Græca addunt μὴ θεομαχῶμεν, id est *ne cum Deo* Deique Spiritu *pugnemus,* sicut superbi illi olitani gigantes, quos proinde Deus disperdidit. Verum hæc additio irrepsisse videtur ex nota marginali, desumpta ex simili sententia Gamalielis, qua Apostolos defendit, cap. V, vers. 39. Ecce quid facit amor patriæ sectæ. Pharisæi pro aris et focis pugnant pro Paulo, alias suo hoste, eo quod ipse Pharisæum se professus sit et filium Pharisæi.

Vers. 10.

10. DESCENDERE, — ex superiore loco arcis Antoniæ in inferiorem, ubi erat consessus pontificum, ut ex eo abriperent Paulum, quasi civem Romanum, ne a Sadducæis discerperetur.

Vers. 11.

11. SEQUENTI AUTEM NOCTE ASSISTENS EI DOMINUS. — Hinc videtur Christus per angelum apparuisse in visione Paulo dormienti, ac proinde Paulus hic realiter non vidit, nec audivit Christum. Ita Dionysius.

CONSTANS ESTO, — θάρσει, Παῦλε, id est *aude, Paule,* juxta illud *Joannis* XVI, 33 : « Confidite, ego vici mundum. » Syrus, *obfirma te.* Vere dicebat S. Pantaleon martyr in tormentis : « Cum tu sis mecum, Domine, quid est quod timeam? » « Quid enim times, o homo, in sinu Dei? » ait S. Augustinus.

Vers. 12.

12. FACTA AUTEM DIE. — Syrus, *cum factum esset mane.*

DEVOVERUNT SE, — dejerantes et dicentes velle se perdi a Deo, et deleri instar anathematis, nisi Paulum occiderent, ait Vatablus. Græce enim est ἀνεθεμάτισαν ἑαυτούς, *q. d.* Se velut anathema devoverunt. Sic Decii pro patria se devoverunt.

Secundo, devoverunt se fami et morti, scilicet se non gustaturos quicquam cibi, donec occiderent Paulum, adeoque fame morituros, nisi illum e medio tollerent : ita enim hoc eorum devovere explicatur verbis sequentibus. Ita Beda, Lyranus et alii.

Tertio et genuine, nectendo utrumque sensum, *q. d.* Diris se devoverunt, dejerantes et execrantes, dicendo, v. g. Deus nos perdat, si aliquid comedamus aut bibamus, antequam occidamus Paulum. Hoc enim est quod aiunt, vers. 14 : « Devotione devovimus nos nihil gustaturos, donec occidamus Paulum, » ubi Græca habent, « anathemate anathematizavimus nos, » puta execrando execravimus nos nihil comesturos, quoad necemus Paulum.

Suspicatur Baronius, anno Christi 58, cap. CXXXVI, hosce quadraginta conjuratos in necem Pauli fuisse sacerdotes illos, quos Josephus in Vita sua scribit a Felice levi de causa vinctos missos esse Romam, acturos causam apud Cæsarem. « Quos, ait, ut periculo eriperem, præsertim cum audirem ne in calamitate quidem constitutis curam pietatis excidisse, et ficis et nucibus eos vitam sustentare ; veni Romam, ubi per Aliturum Judæum Poppææ, uxori Cæsaris, innotui, et confestim per eam impetravi absolutionem illis sacerdotibus; magnisque præterea donatus ab ea muneribus, in patriam reversus sum. » Suspicatur Baronius eos, eo quod jurassent se non manducaturos nisi occidissent Paulum, cum minus voti compotes facti essent, abstinuisse pane, tantumque arida comedisse, ne penitus interirent. Sed ambigua et obscura est hæc conjectura, præsertim quia Paulo, a Festo, Felicis successore, Romam misso, Judæi qui Romæ erant, dixerunt se nihil de eo inaudisse, *Act.* XXVIII, 21, qui utique multa de eo audissent a sacerdotibus illis, si ipsi ob Paulum vincti fuissent destinati Romam.

Vers. 15. 15. **Ut producat illum ad vos.** — Græca addunt αὔριον, id est *cras*, idque diserte habent Latina et Græca, vers. 20. Cupiebant enim illico rem conficere, itaque juramento votoque absolvi. Ita Lyranus.

Vers. 16. 16. **Quod cum audisset filius sororis Pauli insidias,** — scilicet a Judæis strui Paulo. Unde Græca plane habent : « Cum autem audisset filius sororis Pauli insidias. » An casu audierit, an de industria, eo quod sollicitus de avunculo clanculum indagarit consilia quæ Judæi contra eum agitabant, uti censet Lyranus, incertum est.

Vers. 21. 21. **Expectantes promissum tuum,** — non factum; sed faciendum, *q. d.* Expectant ut eis promittas, te cras producturum Paulum in eorum cœtum.

Vers. 23. 23. **Parate milites ducentos, ut eant usque Cæsaream, et equites septuaginta, et lancearios ducentos.** — Videntur ducenti milites esse diversi a ducentis lanceariis : forte « milites » communi nomine vocantur levis armaturæ, ut velites, fundibularii et similes, qui jaculis et arcubus certabant ; « lancearii » vero qui lanceis vel hastis oblongis depugnabant: hi enim græce vocantur δεξιολάβοι, perinde ac nunc in exercitu sunt sclopetarii, et lancearii sive hastati, qui loricati longas hastas gerunt, suntque quasi triarii roburque exercitus : utrique ergo videntur fuisse pedites, quia hic ab equitibus secernuntur. Alii tamen censent lancearios fuisse equites, quia iis junguntur, sed ab equitibus vulgaribus hic secerni, quod hi jaculis, arcubus aliisve armis certarent ; lancearii vero lanceis ; perinde ac jam equites alii sunt sclopetarii, alii lancearii, uti Epirotæ sive Albani, quorum auctor et dux fuit Georgius Castriota, Turcarum terror et flagellum, qui proinde a Turcis Scanderbeg, id est Alexander magnus est cognominatus. Aliqui tamen censent ducentos milites eosdem esse cum ducentis lanceariis, ut τὸ *et* sit διηγητικὸν, explicetque τὸ *milites ducentos*. Favet vers. 32, ubi præter equites, soli nominantur milites, quasi iidem sint cum lanceariis. Sed ad id respondent alii, lancearios fuisse pedites, vel equites, verum lanceis armatos, ponique ultimo loco, quia ultimi erant in acie quasi triarii, uti etiamnum sunt ultimi. Hic ergo Paulus deductus fuit a 470 præsidiariis. Timebat enim Tribunus, ne illi quadraginta, qui in necem Pauli conspirarant, secum traherent multa populi agmina.

Lancearii qui?

Cæsaream. — Cæsarea erat tunc sedes Præsidis, quia Judææ caput. Ita ex Tacito, lib. XVIII, Mariana ; præsertim quia Herodes eam exornatam, in gratiam Cæsaris Cæsaream nominarat, in eaque prætorium exædificarat, ut patet vers. 35. Sic Ravenna fuit sedes Exarchorum Italiæ, non Roma.

Vide hic, quam Gentiles et Romani æquiores, sinceriores et humaniores sint Judæis in Paulum contra jus furentibus. Ecce ibi Centurionis comitatem, qua Paulo vincto obsequitur, ejusque nepotem ad tribunum deducit. Tribunus pari comitate eum manu apprehendit, seorsim audit, silentium indicit, ac ex ejus indicio, ut Paulum a Judæorum insidiis tueatur, cum 470 militibus stipatum ad præsidem Cæsaream mittit.

Moraliter de affabilitate principum.

Notent hoc illi, qui magistratu intumescunt et insolescunt, ideoque non nisi potentes et divites ad colloquium admittunt. Magistratus enim est omnes benevole audire, misericordiam cum justitia conjungere, ob potestatem non superbire, agnoscere se ministrum aliorum; orphanos, viduas et pauperes contra injurias potentum tueri : contrarium faciunt tyranni. Laudat Suetonius Augustum Cæsarem, in ejus Vita, cap. XXXIII et LXXII, quod perstaret in noctem in audientia, etiam sub porticibus, lectica quoque utens pro tribunali, si parum corpore valeret, vel etiam domi cubans. Plinius, in *Panegyr.*, celebrat Trajanum, quod assiduus esset in tribunali, « adeo ut labore refici ac reparari videretur. » Demonax rogatus a quodam quomodo provinciam sibi commissam optime administrare posset, respondit : « Si minimum loquens, plurima audieris. » Artaxerces, Cyri frater, cognomento Mnemon, id est Memor, non solum se facilem et affabilem præbuit adire volentibus, sed et uxorem jussit sublatis currus aulæis vehi, ut iis qui eam conventum vellent, etiam in itinere pateret aditus. Ita Plutarchus in *Regum Apophtheg.* Celebre est Vespasiani dictum : « Non oportet quemquam a Cæsare tristem discedere. » Ita Suetonius in ejus Vita. Aristippus, cum aliquando Dionysium interpellaret pro amico, nec ille preces admitteret, prostratus cœpit amplecti pedes regis, et impetravit. Id factum cum quidam abjectius, quam ut Philosophum deceret, culparent : « Non ego, inquit, sum in culpa, sed Dionysius, qui aures habet in pedibus. » Ita Laertius, lib. II, cap. VIII. Legati Lacædemonii venientes ad Lygdamin tyrannum, cum ille eos differret et infirmitatem obtenderet : « Per Jovem, inquiunt, non venimus huc cum illo luctaturi, sed collocuturi. » Ita Plutarchus in *Lacon.* Anus a Philippo postulans ut causam suam cognosceret, cum ille diceret sibi non esse otium, inclamavit: « Proinde ne rex quidem esse velis; » quare Philippus non tantum illi, sed et aliis faciles aures præbuit. Ita Plutarchus in *Apophtheg. Reg.* Inter Christianos illustris fuit Gratianus Imperator, de quo Ausonius : « Laudabile est, inquit, Imperatorem interpellantibus faciles præbere aditus, nec de occupatione causari. Tu confirmas adhuc cunctantes ; etiam querimoniis explicatis, ne quid adhuc sileatur, interrogas. » Celebrat facilitatem S. Ambrosii, eam expertus S. Augustinus : circumsessum enim eum fuisse « catervis negotiosorum hominum, quorum infirmitatibus inserviebat : nec vetitum quemquam ingredi, nec ei venientes nuntiari in more fuisse. »

A tertia hora noctis. — Refer ad *eant*, *q. d.* Ut tertia hora noctis incipiant ire et proficisci

cum Paulo Cæsaream. Porro Romani, et ex iis Judæi, uti diem in quatuor partes sive horas dividebant, ita et noctem in quatuor vigilias sive horas, quarum quæque ternas nostrates comprehendebat : in quarum initio fiebat in castris et excubiis mutatio vigilium et excubitorum. Sicut ergo tertia hora diei est tertia ab orto sole, ita tertia hora noctis est tertia ab occasu solis, quam Itali vocant tertiam noctis. Aliter Dionysius, qui tertiam interpretatur tertiam post mediam noctem, vel tertiam vigiliam noctis. Prior sententia planior est : nam sequitur, vers. 31 : « Paulum duxerunt per noctem in Antipatridem, » etc.

Vers. 24. 24. ET JUMENTA PRÆPARATE, — puta equos, asinos vel mulos, ad vehendum Paulum et socios ejus. Ita Dionysius. Syrus vertit, *parate jumentum, ut ei Paulum faciatis inequitare, et ereptum perducatis ad Felicem præsidem.* Vide hic quam Deus Paulum non tantum tueatur, sed et honoret. Ibat enim eques septus præsidio 470 equitum et peditum, qui ei ad corporis custodiam contra Judæos erant assignati. Unde δεξιολάβους, id est *lancearios*, Suidas et alii vertunt παραφύλακας, id est *corporis custodes*. Quis princeps aut rex incedit stipatus 470 custodibus et stipatoribus? Ita incedit hic Paulus. Vere pretiosa in conspectu Domini non tantum mors, sed et vita Sanctorum ejus.

AD FELICEM PRÆSIDEM. — Felix hic, teste Suetonio in *Claudio*, cap. XXVIII, erat frater Pallantis, qui e servo factus libertus a Claudio Imperatore, apud eum gratia et potentia pollebat : adeoque matrimonium Agrippinæ, matris Neronis, cum Claudio conciliavit, itaque causa fuit ut Nero in imperium Claudio succederet. Quocirca in gratiam Pallantis, Claudius Felicem ejus fratrem Samariæ, ac postea Nero toti Judææ præfecit. Verum Felix ex servo factus præses intumuit et prolapsus est, de quo cap. sequenti, vers. 3. Sapienter Salvianus *ad Eucherium* : « Pedissequa plerumque novi honoris est arrogantia. » Et Ausonius :

> Fortunam reverenter habe, quicumque repente
> Dives ab exili progrediere loco.

Vers. 25. 25. TIMUIT ENIM. — Hic versus deest in Græco et Syro.

TANQUAM ACCEPTURUS PECUNIAM. — Supple, a Judæis, permisisset ab eis occidi Paulum. In multis enim verum est istud Catonis apud Gellium, lib. XI, cap. XVIII : « Fures privatorum furtorum in nervo et in compedibus vitam agunt, fures publici in auro et purpura. » Præclare Nazianzenus Juliano Apostatæ in purpura insolescenti, *orat.* 3 : « Annon, inquit, eam Tyriis objicies, a quibus pastoralis ille canis prodiit, qui exeso murice labiisque cruore perfusis, pastori florem indicavit; ac per eos vobis Imperatoribus pannum illum, improbis luctuosum ac superbum porrexit? » Nam, ut explicat ibidem Elias, canis fuit inventor purpuræ ejusque tincturæ. Cum enim muricem devorasset, indeque expresso succo os ejus ruberet, pastor putans canem suum cæsum fundere sanguinem, succum lana excepit, quam videns eo purpurari, ac manare ex murice, rem evulgavit. Porro Nazianzenus purpuram vocat pannum luctuosum, tum quia purpura superbis principibus fastum, quo miseros opprimunt, indeque miseris oppressis luctum, conciliat; tum quia purpureus color monet, ut promptis animis sanguinem suum pro subditorum salute fundant; quod cum non meminerint qui minime tales sunt, fastus inde et arrogantiæ ansam trahunt.

Vers. 26. Optimi tituli qualis? 26. OPTIMO, — κρατίστῳ, quod primo, verti potest *potentissimo*, a κράτος, id est *robur*, *imperium* : ita Vatablus; secundo, *præstantissimo*, ut sit superlativus comparativi κρείττων, id est *melior*, *præstantior* : ita Pagninus; tertio, *victoriosissimo* : ita Syrus a κρατεῖν, id est *vincere*; quarto, *optimo*. Ita Noster.

Nota hoc epithetum solere tribui præsidibus, principibus et optimatibus, qui ab optimo nomen acceperunt, quod scilicet fortitudine, clementia, justitia, meritis in Rempublicam omnique virtute optimi et præstantissimi essent (tales enim olim eligebantur præsides), aut esse deberent. Quocirca Dio in *Trajano* ait, eum præ omnibus honorum titulis, gavisum nomine Optimi. Unde et Imperatoribus acclamari solitum : « Vivat Imperator Augusto felicior, Trajano melior! » Porro, sicut Candidati, teste Seneca, lib. I, *ep.* 3, hoc titulo salutabantur : « Boni viri; » ita magistratum jam adepti, iidem « optimi » dicebantur. Quocirca Paulus sine mendacio, cap. XXIII, vers. 3, ait : « Optime Felix; » et cap. XXVI, vers. 25 : « Optime Feste, » licet ipsi essent scelerati, quia τὸ *optimus* est titulus amplissimæ dignitatis, non laus personæ; significans tamen talem debere esse personam, quæ rite publica dignitate et magistratu fungi velit.

Vers. 27. 27. ERIPUI, COGNITO QUIA ROMANUS EST. — Mentitur Tribunus, ut ostendat se nominis Romani studiosum, itaque Præsidis et Romanorum gratiam captet. Nam cum Paulum e manibus Judæorum eripuit, nesciebat eum esse civem Romanum, sed id ab eo postea didicit, cum præter jus et morem vellet eum flagellare. Ita Lyranus.

Vers. 29. 29. NIHIL. — Græce, μηδέν, id est *nullum*, scilicet crimen. Nota hic quanta fuerit innocentia Pauli, adeo ut tribunus Gentilis testetur se in eo, licet a Judæis calumniis onerato, nullum invenisse crimen.

Vers. 31. 31. DUXERUNT PER NOCTEM IN ANTIPATRIDEM. — « Antipatris » distabat Hierosolymis septemdecim leucis, sive horis, ut patet ex tabulis Geographicis : ergo una nocte id iter confici non potuit, præsertim cum tertia noctis hora proficisci cœperint, vers. 31. Quare per diem iter continuantes, post meridiem, imo sub vesperam appulerunt Antipatridem, ibique post longum iter fessi quiescentes et pernoctantes, « postera die dimissis equi-

tibus ut cum eo irent Cæsaream, » quæ Antipatride octo circiter horis distabat, « reversi sunt in castra, » quæ erant Hierosolymis in arce Antonia, uti jam sæpius dixi. Porro Antipatris, prius Capharsalama dicta, urbs pulchra et amœna, sita in optimo campo, divite arboribus et fluminibus, mari Mediterraneo adjacebat, media inter Joppen et Cæsaream, et ab utraque æqualiter distans, puta octo circiter leucis, sive horis. Juxta hanc Nicanor a Juda Machabæo cæsus est, I *Machab.* cap. VII, vers. 31. Hanc Herodes, rex Judææ, extruens, a patre suo Antipatro Antripatridem nominavit. Tempore belli sacri obsessa a Godefrido Bullonio, sed frustra, tandem capta est a Balduino, qui post Godefridum creatus est rex Hierosolymæ : hodie villa est, quæ *Assur* dicitur, ait Brocardus, Bredembachius et Adrichomius, in *Descript. Terræ Sanctæ*.

Vers. 32. 32. DIMISSIS EQUITIBUS — septuaginta, cum ducentis lanceariis, si hi pariter erant equites, sed lanceis armati; sin autem lancearii erant pedites, cum cæteris militibus redierunt Hierosolymam : de quo dixi vers. 23.

Vers. 33. 33. STATUERUNT ANTE ILLUM ET PAULUM, — παρέστησαν, id est *stiterunt* ad ejus, quasi summi judicis et præsidis, tribunal. Merito exclamat hic Dionysius : « O Felix præses, quam vere felix fuisses, si agnovisses qualis et quantus fuerat iste tibi directus, et manibus tuis ad tempus subjectus! Quam humiliter eum suscepisses, et quam reverenter tractasses, sicut Cornelius Centurio Petrum! Et nunc quia id non novisti, neque per Paulum converti meruisti, quem tamen pro tua conversione sæpe orasse non ambigo, miser potius et infelix, quam felix fuisti. »

Vers. 35. 35. JUSSITQUE IN PRÆTORIO HERODIS. — Prætorium erat palatium in quo habitabat Prætor, sive præses loci, aut princeps, qualis fuerat Herodes qui ab Augusto Cæsare rex Judææ creatus, in ejus honorem Turrim Stratonis dilatavit et exornavit, ac a Cæsare Cæsaream nuncupavit, atque inter alias fabricas, in ea prætorium pro se et posteris ædificavit; in quo proinde causæ forenses agebantur, rei vincti servabantur, et jus dicebatur : ibi ergo cum cæteris Paulus, quasi reus, asservatus fuit.

CAPUT VIGESIMUM QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus a Tertullo accusatus coram Felice præside, suam causam agit et peragit, adeo ut, vers. 24, Felix cupierit a Paulo fidem Christi audire. Disputante autem Paulo de justitia, et castitate, et de judicio futuro, tremefactus est Felix, qui tandem provinciam cedens Festo, eidem Paulum vinctum assignat.

1. Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus quibusdam et Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem adversus Paulum. 2. Et citato Paulo cœpit accusare Tertullus dicens : Cum in multa pace agamus per te, et multa corrigantur per tuam providentiam, 3. semper et ubique suscipimus, optime Felix, cum omni gratiarum actione. 4. Ne diutius autem te protraham, oro, breviter audias nos pro tua clementia. 5. Invenimus hunc hominem pestiferum et concitantem seditiones omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem seditionis sectæ Nazarenorum : 6. qui etiam templum violare conatus est, quem et apprehensum voluimus secundum legem nostram judicare. 7. Superveniens autem tribunus Lysias cum vi magna, eripuit eum de manibus nostris, 8. jubens accusatores ejus ad te venire : a quo poteris ipse judicans, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. 9. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. 10. Respondit autem Paulus (annuente sibi præside dicere) : Ex multis annis te esse judicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam. 11. Potes enim cognoscere, quia non plus sunt mihi dies, quam duodecim, ex quo ascendi adorare in Jerusalem : 12. et neque in templo invenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, 13. neque in civitate : neque probare possunt tibi de quibus nunc me accusant. 14. Confiteor autem hoc tibi, quod secundum sectam, quam dicunt hæresim, sic deservio Patri et Deo meo, credens omnibus quæ in lege et Prophetis scripta sunt : 15. spem habens in Deum, quam et hi ipsi exspectant, resurrectionem futuram justorum et iniquo-

rum. 16. In hoc et ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere ad Deum, et ad homines semper. 17. Post annos autem plures, eleemosynas facturus in gentem meam, veni : et oblationes, et vota. 18. In quibus invenerunt me purificatum in templo, non cum turba, neque cum tumultu. 19. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse, et accusare si quid haberent adversum me : 20. aut hi ipsi dicant si quid invenerunt in me iniquitatis, cum stem in concilio, 21. nisi de una hac solummodo voce, qua clamavi inter eos stans : Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. 22. Distulit autem illos Felix, certissime sciens de via hac, dicens : Cum tribunus Lysias descenderit, audiam vos. 23. Jussitque centurioni custodire eum, et habere requiem, nec quemquam de suis prohibere ministrare ei. 24. Post aliquot autem dies veniens Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Judæa, vocavit Paulum, et audivit ab eo fidem, quæ est in Christum Jesum. 25. Disputante autem illo de justitia, et castitate, et de judicio futuro, tremefactus Felix respondit : Quod nunc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te ; 26. simul et sperans, quod pecunia ei daretur a Paulo : propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. 27. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum

Vers. 1 1. POST QUINQUE AUTEM DIES, — non a captura Pauli, ut vult Cajetanus, sed a Pauli appulsu Cæsaream, ad quam postero die a discessu suo Hierosolyma Paulus pervenit, ut dixit Lucas, XXIII, 32. Ideo enim omnes hosce Pauli dies diserte consignat Lucas, ut series rei gestæ et temporis constet, utque ostendat fuisse duodecim, uti dicit Paulus, vers. 11. Vide dicta cap. XXI, vers. 27, ubi hosce dies 12 sigillatim per acta Pauli consignavi. Quare τὸ *descendit* non potest accipi in actu inchoato, ut significet, descendere et proficisci cœpit; sed in actu perfecto sive finito, ut significet, descendens vel proficiscens appulit Cæsaream. Si enim accipias pro *cœpit descendere*, sequetur eum non post quinque, sed post octo dies (a Hierosolyma enim usque Cæsaream est iter tridui) appulisse Cæsaream : quibus adde septem quos recensui cap. XXI, vers. 27, habebis 15, cum tamen Paulus, vers. 11, tantum assignet duodecim. Sin accipias pro *descendens appulit*, habebis præcise duodecim Pauli dies ; quinque enim additi septem, faciunt duodecim. Quocirca tribunus misso nocte Paulo Cæsaream, ne Judæos falleret audiretque fraudulentus, sequenti die monuit pontifices, ut ipsi ex adversa parte actores mitterent Cæsaream, qui Paulum coram Felice accusarent. Pontifices odio Pauli ardentes, sibique metuentes, ne Paulus eos apud Felicem præveniret et denigraret, habito concilio secundo die, cœperunt descendere ireque Cæsaream, eoque post tres dies pervenerunt, ita ut post quinque dies appulsus Pauli, ipsi quoque appulerint Cæsaream. Sensus ergo est, *q. d.* Lucas : Paulus pervenit Cæsaream, uti dixi cap. XXIII, vers. 32, postero die a discessu suo Hierosolyma; eodem pervenerunt pontifices quinto post Paulum die, ut eum accusarent.

DESCENDIT PRINCEPS SACERDOTUM ANANIAS, — tum quia Sadducæus ardebat odio Pauli et Christi ; tum quia sibi metuebat, ne accusaretur seditionis in Paulum commotæ, præsertim quia contra jus publice in concilio jusserat os ejus percuti, ne causam suam ageret. Sic enim idem Felix sub idem tempus occidit Jonatham, de quo mox.

ET TERTULLO QUODAM ORATORE. — Hunc videtur assumpsisse Ananias quasi advocatum suum, tum facundiæ causa, tum quia linguæ Latinæ, cujus ipse, utpote Hebræus, ignarus erat, peritum. Apud præsidem enim Romanum de more, causa hæc latine agenda erat. Unde Tertullus ex nomine videtur fuisse Romanus, vel Italus. Præsides enim secum ducebant procuratores et advocatos Italos in provincias, ad quas mittebantur, ut illi causas provincialium susciperent, et coram se latine agerent. Sic Tertullianus, qui a Tertullo dictus videtur, causas agebat in foro antequam esset Christianus : sed hoc officio factus Christianus se abdicavit, ideoque a Gentilibus irrisus, quod togam cum pallio commutasset, scripsit librum *De Pallio*, ubi cap. V : « Ego, ait, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo : nihil officio advigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria observo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, jura non conturbo, causas non elatro : secessi de populo, imo unicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo, quam ne curem. Vita meliore magis in secessu fruar. Nemo alii nascitur, moriturus sibi. »

Vers. 2. 2. CUM IN MULTA PACE AGAMUS. — Partim verum dicit, Felix enim Ægyptium pseudoprophetam cum suis factiosis compresserat ; partim falsum, Felix enim Jonatham pontificem per sicarios interfecerat, ac deinde eos in alios impune grassari permiserat, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. V et VI. Tertullus ergo velut rabula garrit, et adulatur homini iniquo et rapaci. De hisce

enim rabulis verum est Italorum proverbium : « Laudenses multi, Veronenses pauci, » nimirum laudatores et adulatores multi, veridici pauci.

ET MULTA CORRIGANTUR (Græcus habet, *et multa officia huic genti præstentur*) PER TUAM PROVIDENTIAM. — Κατόρθωμα enim idem est quod officium virtutis, recta effectio, præclarum facinus : item opus rite correctum, emendatum, instauratum, promotum : denique κατόρθωματα omnes numeros virtutis continet, ait Cicero, lib. III *De Finibus*. Sic Græci dicunt κατορθοῦν τὴν συμφροσύνην, id est *partes omnes temperantiæ implere*; et τῆς οἰκονομίας κατορθωτικός, *qui frugaliter administrandæ rei œconomicæ peritus est*. Ita Budæus, Annot. in *epist.*, in verbo *Frugi*.

Vers. 3. 3. SUSCIPIMUS, — ἀποδεχόμεθα, quod Tigurina et Clarius vertunt, *comprobamus*; alii, *amplectimur*, nimirum tua κατόρθωματα, id est officia jam dicta. Salmeron suspicatur legendum *suspicimus*, id est admiramur et celebramus. Verum τὸ *suscipimus* respondet Græco.

OPTIME. — De hoc titulo dixi cap. XXIII, 26.

FELIX. — Cornelius Tacitus, lib. V *Histor.*, dat ei prænomen *Antonius* : Josephus vero, Zonaras et Suidas, *Claudius*. Utrumque ergo habuit, nimirum dictus est *Antonius Felix*, ab Antonia, matre Claudii Imperatoris, cujus fuerat servus et libertus. Idem dictus est *Claudius Felix*, a Claudio Imperatore, cui a matre transcriptus erat. Erant enim liberti binomines : alias enim principis, alias patronæ mortuæ nomen ferebant, ait Lipsius in lib. XII *Annal*. Taciti.

Vers. 4. 4. PRO TUA CLEMENTIA. — Græce, ἐπιεικείᾳ, id est « mansuetudine, æquitate, lenitate, modestia, facilitate, patientia, humanitate, clementia (1). »

Vers. 5. 5. HUNC HOMINEM PESTIFERUM. — Græce, λοιμὸν, id est *pestem*. Sic exitialem vocant ὄλεθρον, id est *exitium*, per antonomasiam. Nota : Oratio Tertulli tot pene consuta est mendaciis quot verbis, ut patet singula expendenti.

AUCTOREM, — πρωτοστάτην; vel, ut alii legunt, προστάτην, id est præfectum, primipilarem, primum stantem in acie. Auctor enim et institutor christianismi erat Christus, non Paulus; sed hic inter Christi duces, puta Apostolos, erat primipilaris et præcipuus auctor propagationis christianismi, quasi antesignanus et primus stans in acie Christi ad prœliandum pro eo.

Catilina a Cicerone consule interrogatus in senatu de conjuratione in Rempublicam, an ejus esset auctor? ut sociis audaciam amentiæ suæ ostentaret, consulem hoc ænigmate derisit : « Cum duo corpora sint, ait, quorum alterum tenue et ægrum sit, caput tamen habeat; alterum validum et magnum, sed sine capite, quid mali facio, si ipse me huic caput superimpono? » uti refert Plutarchus in *Vita Ciceronis*. Omnibus vero ei obstrepentibus, hostemque et parricidam inclamantibus, furibundus ille : « Quandoquidem circumventus, ait, ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina restinguam. » Testis est Sallustius in *Bello Catil.* Quam dispar Paulus, qui adeo a seditione et ambitu erat alienus, ut ne novæ quidem religionis et Ecclesiæ auctor dici aut haberi vellet? Nimirum agnoscebat ille et prædicabat ejus auctorem et caput invisibile Christum Dominum, visibile vero S. Petrum; se autem Christi duntaxat esse administrum et S. Petri adjutorem.

SEDITIONIS. — Hæc vox separatim non est in Græco, sed includitur in præcedenti πρωτοστάτης, si illud a στάσις, id est *seditio*, et πρῶτος, id est *primus*, deducas, imo confles. Probat enim Paulum esse concitantem seditiones, uti dixit, ex eo quod sit πρωτοστάτης, id est præfectus seditionis, quasi primus seditiosus, stans in prima acie sectæ Nazarenorum, quæ ubique seditiones concitat dum contra judaismum et gentilismum insurgit, et utroque excluso, se supponere et surrogare conatur. Cum ergo ait « seditionis sectæ, » est hypallage, *q. d.* Sectæ seditiosæ, vel quæ est mater seditionis. Vide hic quanta et quam falsa calumnia oneratur Paulus, cum potius ipsimet ejus accusatores Judæi essent seditiosi; nam in omnibus urbibus contra eum seditiones populique tumultus excitarant, ut vidimus cap. IX, 23; cap. XIII, 50; cap. XIV, 5; cap. XVIII, 12; cap. XXI, 30. Ejus exemplo se solentur Religiosi, qui eum imitantes, etiamnum a sectariis et æmulis vocantur seditiosi et turbatores. Vere S. Ambrosius, orat. *De tradend. Basil.* : « Semper, ait, Christi laudes verbera perfidorum sunt, et nunc cum laudatur Christus, dicunt hæretici quia seditio commovetur. Dicunt hæretici quia his mors paratur; et vere mortem habent in laudibus Christi. » Ita galero Campiani nostri, cum eum vinctum Londinum ducerent, titulum uncialibus litteris affixerunt : EDMUNDUS CAMPIANUS SEDITIOSUS JESUITA, sed ibat ille in affluente turba invictus animo, vultu alacer, aucta ipsis in adversis majestate, quæ et hostibus admirationem ac reverentiam injiceret, uti habet ejus martyrium.

NAZARENORUM. — Ita a Christo Nazareno primitus vocabantur Christiani, ut dixi cap. II, 22. Postea Nazaræi dicti sunt hæretici, qui christianismo volebant adjungere judaismum, quorum parens fuit Cerinthus. « Sed dum volunt et Judæi esse et Christiani, nec Judæi sunt, nec Christiani, » ait Epiphanius, *hæresi* 29. Porro per contemptum Paulum vocant « Nazarenum, » æque ac olim Christum vocarant « Nazarenum, » quasi ex vili oppidulo Nazareth oriundum. Verum hæc summa est laus Christi et Pauli, quod uterque sit Nazaræus, id est separatus, sanctus, consecratus, coronatus, imo quod auctor et doctor sit Nazaræorum, id est eorum qui ab æterno

(1) Id est, *ea humanitate qua soles.*

a Deo conscripti Sanctorum cives, impense sanctitati student, ut in cœlestem Sanctorum et Beatorum cœtum transferantur.

Vers. 6. 6. Qui etiam templum violare (Græce, βεβηλῶσαι, id est *profanare*) conatus est, — introducto in illud Trophimo gentili, de quo cap. xxi, 29. Fallitur rursum et mentitur rabula, cum Judæi potius violassent templum, dum in eo violentas et sacrilegas manus injecerunt in Paulum, eumque verberarunt et tantum non occiderunt.

Secundum legem nostram, — Judaicam: licet enim Tertullus videatur fuisse Gentilis, tamen Judæorum nomen et legem sibi arrogat, quia eorum quasi patronus causam agebat.

Judicare, — judicialiter damnare ac damnatum tradere occidendum præsidi Romano. Mentitur iterum: nam Judæi Paulum tumultuarie occidere volebant, non secundum legem judicare. Hic versus deest in multis Græcis.

Vers. 7. 7. Eripuit eum. — Syrus addit, *et ad te misit eum.* Idem habent nonnulli Græci codices.

Vers. 8. 8. A quo, — tribuno. Ita Dionysius et Hugo; aut potius, Paulo, *q. d.* Paulus ipse crimen negare non poterit, si ἀνακρίνας, id est *examinans, interrogans* et *dijudicans* eum, veritatem ab eo elicias, metuque et minis extorqueas. Nam, ut ait Chrysostomus: « Ne videatur mentiri, Paulum sui ipsius accusatorem adhibet. » Ita effrons et audax est impudentia, ut reum percellat, adigatque ad criminis, licet falsi, confessionem. Rursum effrons et impudens est impietas, dum sua scelera in pios transcribit. Judæi enim hic omnium scelerum, de quibus accusabant Paulum, erant rei: ipse enim contra eum seditionem concitarant, ipsi violarant templum, violentas in eum injiciendo manus; ipsi auctores erant schismatum et sectarum, ipsi erant pestiferi. Ita communiter homines qui livore, invidia, similive passione acti alios accusant, vel judicant de certis vitiis, vel defectibus, ipsi illis ipsis magis, quam is quem accusant vel judicant, obnoxii sunt, uti solerter annotavit Cassianus, lib. V *De Instit. renunt.*, cap. xxx. Ubi rursum nota modestiam Pauli, qui has calumnias vere potuisset regerere in accusatores, ac proferre in judicio injuriosa verba et verbera quæ ab eis sustinuerat; sed noluit omniaque alto silentio pressit.

Vers. 9. 9. Adjecerunt autem et Judæi dicentes, hæc ita se habere. — Notat Chrysostomus perverti ordinem judicii, dum Judæi qui erant Pauli accusatores, se faciunt criminis testes, sataguntque sua auctoritate et multitudine opprimere eum.

Moraliter, vide hic quam in periculoso statu sint præsides et judices, qui ab impiis potentibus et Prælatis quasi armata manu adiguntur ad iniquas sententias, nisi leoninum habeant animum, quo eis fortissime resistant: tot enim arietibus pulsantur, quot sunt potentes et tyranni. Sapienter Ecclesiasticus, vii, 6: « Noli, ait, quærere fieri judex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne forte extimescas faciem potentis, et ponas scandalum in æquitate tua. »

Vers. 10. 10. Respondit autem Paulus. — Solet reis, utpote pavidis, anxiis, turbatis, consternatis dari advocatus, adeo ut jure civili, si reus neminem habeat, ei dare debeat prætor. Verum Paulus Deo suæque causæ præfidens, ipse sibi advocatus est; nimirum veritas et innocentia nec potentiam, nec eloquentiam timet. Justus enim ut leo confidit; leo autem æque ac lupus non timet multitudinem ovium, sed quærit et ambit. Justus enim sceptrum Dei gestat in capite. Ipse enim dixit: « Qui vos tangit, tangit pupillam oculi mei. » Vere et Nazianzenus in *Sententiis*: « Deo dante, ait, nihil potest livor; eodem abnuente, nihil potest labor. »

Et multis annis te esse judicem. — Græci codices et Chrysostomus addunt δίκαιον, id est *justum*; quod est epithetum proprium judicis, significans Felicem non esse talem, sed talem esse debere, si legitimus judex esse velit, *q. d.* Moneo te, o Felix judex, tacite hoc epitheto tui officii, scilicet ut cum sis judex, justitiæ rationem habeas, non favoris, non turbæ pontificum, qui injuste contra me conspirant. Nota: Felix multis annis a Claudio Imperatore præfectus fuerat Trachonitidi, Batanææ et Gaulanitidi, quæ sunt vicinæ Judææ, sed ipsi Judææ a biennio tantum ab eodem Claudio paulo ante mortem datus fuerat præses. Ita Josephus, lib. II *Belli*, cap. xi. Allegat hoc Paulus ad suam innocentiam, *q. d.* Cum tot annis huic genti præfueris, nec unquam a Judæis de me querelam ullam audieris, facile colliges me nulli unquam nocuisse.

Bono animo. — Legit interpres cum nonnullis Græcis, εὐθύμως: jam multi legunt per comparativum, εὐθυμότερον, id est *æquiore, tranquilliore, securiore, hilariore animo, q. d.* Impavide, intrepide, libere, secure et alacriter pro me respondebo: εὐθυμία enim est lætitia, jucunditas, recta animi constitutio, securitas, delectatio, alacritas, hilaritas, et, ut Cicero; lib. V *De Finibus*, vertit, animi tranquillitas, in qua asserit Democritum posuisse summum bonum; illud enim vocasse εὐθυμίαν, id est *animum terrore liberum.*

Pro me satisfaciam, — τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογοῦμαι, id est *de his quæ me spectant, respondeo; pro me apologiam instituo, accusatus me defendo, causam meam ago.*

Vers. 11. 11. Quia non plus sunt mihi dies, quam duodecim. — Sigillatim hosce dies eorumque acta circa Paulum, recensui cap. xxi, 27. Sensus est, *q. d.* Tam paucis diebus non potui ego advena et ignotus, tot seditiones et tumultus, tot scelera conflare, quot et quanta Judæi mihi objiciunt.

Ex quo ascendi adorare in Jerusalem. — Adoratio generalis est, et complectitur varios actus

et species, inter quas una est sacrificium : hoc enim est adoratio non tam verbalis, quam realis. Est enim protestatio Divinitatis summique Numinis, quod vitæ et necis omnium habet potestatem; cui proinde victimas immolamus, occidimus, incendimus, sacrificamus. Paulus enim ascendebat in templum sacrificaturus.

Vers. 12. 12. AUT CONCURSUM FACIENTEM TURBÆ. — Non congregantem turbas, scilicet ad seditionem, ut vertit Pagninus.

Vers. 13. 13. NEQUE PROBARE POSSUNT, — παραςῆσαι, id est *exhibere, ostendere, convincere.* Unde quidam Græci codices addunt μι, *q. d.* Non possunt me tibi sistere, repræsentare et demonstrare talem, qualem pingunt et fingunt, scilicet seditiosum, factiosum, sacrilegum.

Vers. 14. 14. SECUNDUM SECTAM, — ὁδὸν, id est *viam*, hoc est institutum normamque vivendi, puta secundum christianismum, quam ipsi vocant hæresim, id est sectam et factionem, sed parum æque et perperam.

Vers. 15. 15. SIC DESERVIO (λατρεύω, id est *latria colo et adoro*) PATRI ET DEO. — « Patri, » tanquam filius; « Deo, » tanquam creatura et servus latria deservio. Græce τῷ πατρῴῳ Θεῷ, id est *patrio Deo*, quem scilicet patres nostri, puta mei et Judæorum, coluerunt. Ita Syrus, Œcumenius, Tigurina et alii; quo ostendit Paulus se non esse hostem legis, nec apostatam Synagogæ, uti objiciebant Judæi : sed fidei et religioni patrum et avorum insistere. Rursum patrius Deus erat custos patriæ, proprius ac peculiaris Judæis, quales a Gentibus vocabantur penates, indigetes, lares.

SPEM HABENS IN DEUM (supple cum Tigurina, *fore*), QUAM ET HI IPSI EXSPECTANT, RESURRECTIONEM MORTUORUM. — Si enim addas τὸ *fore*, plana est sententia; quæ implicata est, si per *spem* metonymice accipias rem speratam, puta resurrectionem : nec enim hanc habemus apud Deum; sed a Deo faciendam speramus et exspectamus.

Vers. 16. 16. IN HOC. — Hugo, *credens in hoc*; Syrus, *propter hoc*; planius Tigurina, *quin et in hoc*, *q. d.* Adeo non discedo a patrio Deo, lege, religione, fide et spe, præsertim resurrectionis, ut et in hoc patrii Dei cultu, religione et instituto, studeam puram habere conscientiam ad Deum et ad homines.

STUDEO, — ἀσκῶ, id est *me exerceo, laboro, satago*, *q. d.* Totus sum in hac re. Sic olim *Ascetæ* vocabantur Religiosi, qui toti vacabant sibi et Deo, qui toti erant in domandis animi motibus, toti in exercitatione virtutum, *q. d.* Totus sum in eo, ut inculpate Deo serviam, ut judicio divino et humano nihil in me reprehendi possit; vel, ut nec homines, nec Deum ulla in re offendam. Hæc nimirum est vera sapientia, vera prudentia, verum officium Apostoli et cujusque fidelis. « Deum time, et mandata ejus observa : hoc est enim omnis homo, » ait Sapiens, *Eccles.* XII, 13.

Præclare S. Gregorius Nazianzenus in *Sententiis* : « Optimus, ait, esse contende. Cave unquam in via virtutis subsistas. Tibi enim qui a vitiosa vita excessisti, perinde esse puto consistere, ac si in imum vitii gurgitem labereris. Age vero deserto universo hoc mundo mundique sarcinis excussis, ad vitam cœlestem vela pande : præsertim tibi Trinitas curæ sit. » Idem, *epist.* 57 vel 63, Eudoxium exhortans, ut, rhetorica abdicata, det se studio sapientiæ, virtutis et perfectionis Christianæ : « Ne sustineas, ait, inter graculos excellere, cum aquila esse possis. Migremus hinc, efficiamur viri, somnia projiciamus. Alios occupatos teneant, jactent, ludificentur invidia, et tempus et fortuna. Valeant throni, opes, splendores, vilis hæc et despicabilis gloriola, ac denique magna hujus scenæ ludicra nugæque theatricæ. Nos verbum arctissime complectamur, ac pro omnibus rebus Deum habere optemus, solum, inquam, perenne illud bonum suum et nostrum : quia virtutis præmium est, Deum fieri. Ad hæc contende, volita. Nusquam spes tuas siste, quoadusque ad illud summe expetendum et beatum bonum perveneris. »

SINE OFFENDICULO, — id est inoffensam; Syrus, *puram*.

Moraliter de bono bonæ conscientiæ. Moraliter : disce hic a Paulo, quanta cuique esse debeat cura integræ et puræ conscientiæ, de qua vide dicta I *Timoth.* I, 5, et II *Timoth.* I, 3. Quin et hæc communis Philosophorum fuit vox. Bias enim interrogatus, « quænam res in vita metu careret ? » respondit : « Bona conscientia. » Ita Maximus, *serm.* 24. Socrates interrogatus, « quinam tranquille viverent? — Illi, ait, qui nullius absurditatis sibi conscii sunt. » Ita Antonius in *Melissa*, II part., serm. 77. Periander percunctatus, « quid in minimo esset maximum ? — Bona mens, ait, in corpore humano. »

Agis, rex ultimus Lacedæmonum, ab ephoris damnatus, ductus ad supplicium, videns quemdam suam sortem deflentem, « Noli, ait, flere propter me, quia præter jus et æquum ad dirum hoc supplicium ducor, meliorque sum iis qui ad mortem me damnarunt. » Ita Plutarchus in *Lacon.*

Chilon grandævus asserebat se sibi nullius facti conscium esse, cujus pœniteret, uno excepto, quod cum esset delectus arbiter, ut inter duos amicos litem dirimeret, nec quidquam vellet adversus leges facere, persuaserit alteri amico, ut ad alios deferret arbitrium; hoc facto et legem servavit et amicum. Dicebat enim se patronum legis facere debuisse, eoque offendere amicum. Ita Laertius in ejus Vita.

Julii Drusi domus patebat vicinorum prospectibus. Suggessit faber se eam sublaturum quinque talentis. Cui Drusus : Decem dabo si talem reddas domum meam, ut undequaque pateat omnium oculis, ut omnes videant quomodo domi meæ vivatur. Plura congerit Stobæus, *serm.* 22.

Audi ex multis pauca. Periander rogatus, « quid esset libertas ? » dixit : « Recta conscientia. » Iso-

crates dicebat: « Omnino sperandum non esse, si quid turpe feceris, te latiturum. Quamvis enim lateas alios, tute tamen tibi male conscius eris. » Pythagoras « neminem tam audacem esse dicebat, quem mala conscientia non faceret timidissimum: » hæc enim ad ventum quemlibet expavescit, uti pulchre in Ægyptiis describit Sapiens, cap. XVII, 4 et seq. Idem dicere solebat: « Virum impium plus mali pati afflictum conscientia, quam eum qui corpore castigatur. » Multo enim graviores sunt animi ægri quam corporis morbi, juxta illud Poetæ:

> Evasisse putes, quos diri conscia facti
> Mens habet attonitos, et diro verbere cædit,
> Occultum quatiente animo tortore flagellum?

Quocirca Chilon asserebat, « damnum turpi lucro semper præferendum esse. Illud enim semel dolere, hoc semper. » Ita Laertius, lib. I, cap. IV. « Conscientia enim rectæ voluntatis, maxima rerum incommodarum est consolatio, » ait Cicero *ad Torquat.*

Deus cardiognostes. AD DEUM ET AD HOMINES. — Ut nec homines, nec Deus cardiognostes eam culpare possit: Deus enim intima mentis et conscientiæ acutissimis et lucidissimis divinitatis oculis inspicit et perspicit. Nam, ut ait Clemens Alexandrinus, lib. VII *Strom.*, post initium: « Sicut sol non modo cœlum et orbem universum illuminat, terram et mare collustrans, sed per fenestras quoque et exiguum foramen, in abditissimos ædium recessus splendorem emittit; sic Verbum quoquoversus diffusum vel minimas vitæ actiones respicit. » Quocirca S. Leo, serm. 5 *De Quadragesima,* suos monet, « ut non sibi blandiantur: Quia nobis, ait, conscientiæ singulorum patere non possunt; cum oculos Dei simul universa cernentis, non abditorum, non parietum septa concludant: nec solum ei acta et cogitata, verum et agenda et cogitanda sint cognita. Ista ergo scientia summi judicis, iste est tremendus aspectus; cui pervium est omne solidum et apertum omne secretum; cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur, et sine voce mens loquitur. » Et S. Bernardus, *De Modo bene vivendi*, ad sororem: « Ibi pecca, ubi Deus non est, » non videt. Si autem Deum credis te tuaque ubique videre, quomodo in oculis tantæ majestatis et judicis ac vindicis peccare audes? Sane si serio Dei præsentiam et intuitum cogitaremus, impossibile foret coram eo peccare, eum ad iram provocare, eum ad vindictam lacessere. Studeamus cum Paulo inoffensam habere conscientiam ad Deum et ad homines semper. Dicamus cum S. Francisco Xaverio: « Ubicumque fuero, meminero me in orbis terræ theatro, in cœlestis Regis ac superum oculis versari. »

SEMPER. — Syrus, *perseveranter*.

Vers. 17. 17. POST ANNOS AUTEM PLURES, — puta 24 a conversione Pauli: ipse enim conversus est anno Christi 36, hoc vero gessit et dixit anno Christi 58. Vide Chronotaxin quam Actis præposui.

ELEEMOSYNAS FACTURUS, — puta quas in Asia a fidelibus collegeram pro Christianis pauperibus, qui erant Hierosolymæ, eas ipsis perlaturus. Vide II *Cor.* VIII et IX. Elidit suspicionem seditionis, *q. d.* Adeo non sum seditiosus, ut beneficentiæ et eleemosynæ causa, faciendæ genti meæ, tantum iter Hierosolymam susceperim.

OBLATIONES ET VOTA. — Hinc videtur, quod Paulus prius nuncuparit vota et oblationes quasdam Hierosolymæ in templo offerendas, antequam moneretur a Jacobo, cap. XXI, 20, sed monitum a Jacobo ea accelerasse. Fecit id ad invidiam Judæorum vitandam eorumque gratiam captandam, ostendendo se templi et legis esse cultorem, non hostem.

Vers. 18. 18. INVENERUNT ME PURIFICATUM IN TEMPLO. — *q. d.* Ergo non violavi templum, ut ipsi objiciunt, sed honoravi: quia purificatus sum in eo. Singula verba Pauli habent nervum et pondus, quo objecta crimina infringit.

Vers. 19. 19. QUIDAM AUTEM EX ASIA JUDÆI. — Syrus et Vatablus: *Quidam autem ex Asia Judæi eum tumultum concitarunt, non ego, quos oportuit sistere mecum coram te, q. d.* Accusatores mei concitarunt tumultum, non ego: illos ergo hic sistere oporteret, judicare et punire, non me, qui seditionem et injuriam passus sum, ab eisque plagas pene lethiferas excepi (1).

Vers. 20. 20. CUM STEM IN CONCILIO, — quasi reus accusatus a Judæis: quare ipsorum est dicere, quam iniquitatem in me invenerint, eamque probare et me convincere. Syrus vertit *cum starem,* scilicet in concilio Hierosolymitano reus coram eis, cap. XXIII, 1, et ita legit Dionysius, Cajetanus et nonnulli alii. Græcum στάντος, cum sit in aoristo, utroque modo verti potest. Posteriori lectioni valde congrue respondet id quod subdit Paulus, se clamasse in concilio: « Quoniam de resurrectione ego judicor. »

Vers. 21. 21. NISI DE UNA HAC VOCE. — Est tacita ironia et sarcasmus, *q. d.* Nullam seditionem concitavi, nisi ita censere et nuncupare velint vocem meam, qua clamavi inter eos stans: « Quoniam de resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. » Ob illam enim vocem Pharisæi fecerunt schisma a Sadducæis, ac contra eos Paulum tutati sunt. Verum hujus schismatis vos ipsi fuistis causa, non ego, qui meam causam egi ac veritatem dixi, meamque de resurrectione Christi et Christianorum fidem palam professus sum. Quid in hac mea apologia peccavi? quod in hac fidei meæ professione crimen admisi? Egi enim rem necessariam, laudabilem, veram, religiosam et piam. Unde nonnulli Græcum ἤ, id est *nisi, quam*, vertentes *aut*, sic transferunt: Aut hi ipsi dicant si

(1) Alii: Judæos Asiaticos, utpote testes αὐτόπτας, Paulus queritur abesse; quia præsentes ipsi eum defendissent.

quid invenerint in me iniquitatis; aut de una hac voce, qua clamavi inter eos stans, *q. d.* Si nihil aliud habent, vel hoc objiciant crimen, quod clamarim me ob fidem et professionem resurrectionis judicari. Verum hoc non est crimen, sed virtus et laus mea. Addit Glossa, voluisse Paulum rursum Judæos inter se commissos a se avertere; refricando enim nomen resurrectionis, tacite renovabat dissensionem inter Pharisæos et Sadducæos, quam paulo ante excitarat Hierosolymis. Pharisæi enim avide nomen et fidem resurrectionis excipiebant, eamque contra Sadducæos palam propugnabant. Denique resurrectionis meminit, ut præses Gentilis sciat Paulum a Judæis non seditionis accusari, sed novæ religionis, puta resurrectionis, quam Gentiles, si non credebant, certe non damnabant, imo reverebantur, metuebant et suspiciebant. Hæc enim fides signum est, causa et stimulus pietatis vitæque timoratæ, innocentis et sanctæ. Unde subdit Lucas:

Vers. 22. 22. DISTULIT AUTEM ILLOS FELIX, CERTISSIME SCIENS DE VIA HAC. — Ἀκριβέστερον, id est *certius sciens;* sed comparativus ponitur apud Græcos et Latinos eleganter pro superlativo. Hinc illud Poetæ:

Vespere qui luces cœlo jucundior ignis.

id est jucundissima stella. Platonici enim censebant stellas esse ignitas, adeoque esse ignes et faces cœlestes. Et illud Apostoli: « Major autem horum est charitas. » *Major,* id est maxima inter fidem et spem, I *Cor.* XIII, 13.

Porro per *viam* aliqui accipiunt Judaismum et jus Judaicum, *q. d.* Felix, utpote diu versatus inter Judæos, sciebat quænam esset religio Judaica, quantumque distaret a Christiana quam prædicabat Paulus. Melius alii per *viam* accipiunt institutum et religionem Christi et Pauli, *q. d.* Felix tum ex litteris Lysiæ, tum ex audita Pauli tam sapienti, modesta et innocenti apologia, certo cognovit ejus doctrinam, religionem et vitam non esse seditiosam, uti accusabant Judæi; sed eos ex odio contra eum inique conspirasse, uti Pilatus agnovit Christi innocentiam, ac contra eam injuste conspirasse Scribas et Pontifices. Ita S. Chrysostomus, Lyranus, Hugo, Dionysius et alii. Nota hic insigne testimonium innocentiæ et virtutis Pauli. Quare debuisset eum absolvere illicoque dimittere Felix; sed instar Pilati, ne pontifices offenderet, et ut pecuniam a Paulo emungeret, eum in custodia inique detinuit. Ita Chrysostomus.

Vers. 23. 23. ET HABERE REQUIEM, — ἄνεσιν, id est *relaxationem,* laxius haberi, mitius tractari, dari ei plus libertatis et recreationis.

Vers. 24. 24. CUM DRUSILLA UXORE. — Drusilla erat filia Herodis Agrippæ senioris, qui S. Jacobum occidit et S. Petrum incarceravit, cap. XII, 1; ac consequenter erat ipsa soror Agrippæ junioris, de quo cap. seq. Cornelius Tacitus, lib. V *Histor.*, scribit Drusillam fuisse neptem Antonii et Cleopatræ, « ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset. » Unde videtur, quod Cypris, uxor Agrippæ et mater Drusillæ, fuerit filia M. Antonii et Cleopatræ, ait Mariana in cap. XXV *Actor*. Hinc et videtur vocata *Drusilla*, a Livia Drusilla, uxore Augusti, ejusque filio Druso, fratre Tiberii Imperatoris. Drusus enim ex Antonia, sorore M. Antonii, genuit Claudium, qui Caio Caligulæ in imperio successit. Agrippa enim rex, pater Drusillæ, evectus fuit ad regnum a Caio Caligula et Claudio Imperatore. Unde in Claudii gratiam, filiam *Drusillam* nominavit: Drusus enim cognomen fuit familiæ Claudiæ. Unde et Livia, uxor Augusti Cæsaris, mater Drusi et avia Claudii, cognominata fuit Drusilla, quam Caius Cæsar quasi deam consecravit habitu Veneris: sicuti eadem nomine lunæ consecrata fuerat dea habitu Junonis. Unde ipsa vocata fuit Venus cœlestis, cognomento Panthea. Ita Dio, lib. LIX; et ex eo Lipsius in lib. V *Annalium* Taciti, sub initium. Porro Drusilla hæc, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. V, tres habuit sponsos. *Primo* enim desponsa fuit Epiphani, Antiochi regis filio: sed hic eam recusavit, quia noluit subire circumcisionem, quæ conditio in nuptiis ipsius, utpote Judææ, petebatur. *Secundus* fuit Azizus, rex Emesæ, qui subiit circumcisionis conditionem, itaque cum ea matrimonium iniit. *Tertius* fuit Felix, qui eam ab Azizo marito ad se pellexit. Hinc Drusilla vocata est « trium regum uxor, et ter regina, » ideoque forte a Suetonio in *Claudio*, cap. XXVIII, Felix dicitur « trium reginarum maritus. » Denique Drusilla profligati pudoris et fidei femina, a marito rege ad adulterum præsidem, non solum abdicata conjugali fide, sed et patria religione spreta, transiit, ac cum Felice Gentili facta est Gentilis (1).

Drusilla quæ? — Trium regum sponsa.

AUDIVIT. — Incitante forte Drusilla uxore, quæ cum esset Judæa, ex curiositate volebat audire, quænam esset nova secta quæ a Judæo Paulo prædicabatur, ac quid differret Christianismus a Judaismo. Unde curiosi hi auditores nullum ex ardenti Pauli concione fructum retulerunt, nisi majoris damnationis, ob majorem post agnitam veritatem in errore et vitio culpam et pertinaciam.

FIDEM QUÆ EST IN CHRISTUM JESUM, — quæ est de Christo Jesu, puta fidem Christi, sive Christianam.

Vers. 25. 25. DISPUTANTE AUTEM ILLO DE JUSTITIA ET CASTITATE. — Syrus, *de justitia et sanctimonia;* castitas enim est sanctitas, id est puritas animæ et corpo-

(1) Duas Drusillas Felix uxores habuit: alteram Judæam, de qua hic sermo, Agrippæ majoris filiam; alteram Romanam, Antonii et Cleopatræ neptem, de qua Tacitus, *Hist.* V, IX. Quam autem prius secum habuerit, adhuc dubitatur. Grævius ad Suetonium, *Claud.* cap. XXVIII, suspicatur Drusillam Antonii neptem diem obiisse antequam Felix venerit in Judæam, ibi vero istum duxisse Drusillam Agrippæ. Hanc ipsam, Herodis Agrippæ majoris filiam, Azizo, Emesorum regi nuptam, nefariis artibus a marito abduxit, sibique uxorem adscivit: de qua re Josephus, lib. *Antiq.* XX, VII, 2.

Felix adulter et tyrannus.

ris, uti ostendi I *Corinth.* VII, 34. Studio Paulus appositum hoc Felici thema dicendi accepit : sciebat enim eum esse adulterum et injustum, ut eum ad castitatem et justitiam revocaret. Adulterum, quia Drusillam ob eximiam pulchritudinem, opera Simonis cujusdam magi ad se pellexerat, ut relicto priore matrimonio Azizi, regis Emesenorum, ad suas nuptias transiret : unde ex ea suscepit filium, quem a patre Drusillæ Agrippam nominavit. Addit Tacitus, eum per omnem libidinem grassatum esse, cujus verba mox recitabo. Nec mirum : si enim regium thalamum invadere ausus est, et a rege reginam ad se traducere, quid non tentarit in plebeios et subditos? Merito ergo coram adulteris, Felice et Drusilla, Paulus disputavit de castitate, Paulus, inquam, antistes virginitatis, qui, ut ait S. Augustinus, homines angelos, imo deos efficere satagebat.

Moraliter : docet hic Paulus, judices et præsides debere esse continentes, tam a venere, quam ab avaritia, ne ob lucrum justitiam, ob cupidinem castitatem et conjugia evertant. Unde prisci Romani mire ab utraque se continuerunt; eaque ratione propagarunt imperium; tamque amplum et tantum, quantum in historiis legimus, consecuti sunt, uti multis exemplis docet Valerius Maximus, lib. IV, cap. III.

Injustum, quia, ut ait Tacitus lib. XII *Annal.*, factus præses Judææ « insolescebat, cuncta maleficia sibi impune ratus, tanta potentia subnixo. » Et mox : « Felix intempestivis remediis delicta accendebat. » Idem, lib. V *Histor.* : « Felix, inquit, per omnem sævitiam et libidinem jus regium servili ingenio exercuit. » Fuerat enim ipse servus, æque ac frater ejus Pallas, a quo per Claudium Imperatorem libertate donato et evecto, Felix pariter Judææ præfecturam obtinuerat. Hic verum est illud *Proverb.* XXX, 21 : « Per tria movetur terra, et quartum non potest sustinere : per servum, cum regnaverit; per stultum, cum saturatus fuerit; per odiosam mulierem, cum in matrimonio fuerit assumpta; et per ancillam, cum fuerit hæres dominæ suæ. » Quocirca Felicem, ut melius res Judaicas administraret, sæpe admonuit summus pontifex Jonathas; qui proinde monita et monitorem non ferens, eum curavit interfici per sicarios, qui deinde ejus conniventia in multos alios grassati, plura homicidia, imo latrocinia perpetrarunt, teste Josepho, lib. XX *Antiq.*, cap. VI : « Invitati, ait, hac licentia sicarii, per singula festa ventitantes et tela celantes, pari modo immixti turbis, alios confodiebant propter privatas inimicitias, alios conducti pecunia, idque non modo in reliquis urbis partibus, sed in ipso templo etiam. Unde fas est credere, Deum tanta impietate offensum, adversatum esse Hierosolymam, temploque utpote non amplius puro domicilio, Romanos induxisse, purificaturos id lustralibus flammis. » Subdit deinde Josephus tumultum Cæsareæ inter Judæos et Syros exortum, in quo Felix multos Judæorum immissis militibus occidit. Atque hæc semina fuerunt rebellionis, quæ paulo post in apertum bellum eruperunt, quo a Tito vastata et eversa est Hierosolyma. Pergit Josephus, cap. VII : « Cæterum, inquit, postquam Felici successor, Portius Festus, a Nerone missus est, primores Judæorum Cæsaream incolentium Romam profecti sunt Felicem accusaturi; dedissetque omnino pœnas injuriarum quibus Judæos affecerat, nisi Nero eum donasset Pallantis fratris precibus, qui tum in pretio erat apud principem. » Vide eumdem, lib. II *Belli*, cap. XII, ubi graphice describit, quanta tum fuerit sicariorum et latronum copia, audacia et terror.

Libertas Pauli.

Merito ergo Paulus coram injusto præside de justitia disseruit. Ubi rursum nota libertatem et magnanimitatem Pauli. Felicem enim tyrannum libere tyrannidis arguit, sciens ea de causa ab ipso recenter occisum Jonatham pontificem, ac proinde simili se neci pro Deo et justitia offerens. Eumdem cum Drusilla arguit adulterii, memor et conscius Joannem Baptistam accusantem adulterium Herodis (qui erat propatruus Drusillæ : erat enim patruus Herodis Agrippæ, patris Drusillæ) cum Herodiade, præmium suæ accusationis tulisse mortem et martyrium : nimirum hoc quærebat, hoc ambiebat Paulus.

Vere S. Chrysostomus, homil. 2 *De Laudibus S. Pauli* : « Paulus, ait, tyrannos ac populos spirantes furorem, velut esse quosdam culices existimabat. Mortem vero, et cruciatus, et mille supplicia, quasi ludum putabat esse puerorum, dummodo propter Christum aliquid sustineret. Etenim coarctatus carcere habitabat cœlum, ac libentius verbera excipiebat et vulnera, quam alii bravia diripiunt. » Et inferius : « Siquidem Paulus in terra gradiens, sic se agebat in cunctis, quasi angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisque fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. » Rursum : « Magnanimi est in amore et odio apertum esse, » ait Elias Cretensis in orat. 10 *Gregorii Nazianzeni*. Id hic cernimus in Paulo.

ET DE JUDICIO FUTURO. — Hunc stimulum, qui acerrimus est, impuro et injusto præsidi adhibet Paulus, ut ad pœnitentiam eum adigat, et ad justitiam, castitatem, fidem vitamque Christianam traducat : aut saltem, ut frenum ejus cupidini injiciat, ne tam gravia, ac solebat, committeret, neve in gratiam Judæorum, contra justitiam se innocentem condemnaret, memor judicem suum fore Deum et Christum, qui justitias judicabit, *Psal.* LXXIV, 3.

Discant Concionatores et Confessarii hoc divini judicii stimulo pungere et frangere dura impiorum corda. Ita eodem illa pungit et ferit Moses, *Deuter.* cap. I, vers. 17; David, *Psal.* LXXIV, vers. 3; Salomon, *Eccles.* V, 7; Ecclesiasticus,

cap. VII, vers. 40; Machabæi, lib. II, cap. VII; S. Paulus crebro, ut I *Corinth.* cap. III, vers. 13 : « Uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, quia in igne revelabitur. » Et cap. IV, vers. 1 : « Qui autem judicat me, Dominus est. » Et *epist.* II, cap. V, vers. 10 : « Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis prout gessit, sive bonum, sive malum. Scientes ergo timorem Domini suademus hominibus. » Paulum secutus S. Cyprianus; lib. IV, epist. 9 *ad Florentium :* « Hæc, ait, pro animi mei pura conscientia, et Domini et Dei mei fiducia rescripsi. Habes tu litteras meas ; et ego tuas : in die judicii ante tribunal Christi utræque recitabuntur. » Sic et noster Edmundus Campianus, Angliæ athleta et martyr, in lib. *Decem rationum*, ratione 20 : « Veniet, inquit, Elizabetha, dies ille, ille dies, qui tibi liquido commonstrabit, utri te dilexerint, Societas Jesu, an Lutheri progenies. » Audivi in Belgio concionatorem insignem, qui in singulis concionibus pathos vehemens ciebat intentatione et exaggeratione judicii divini, magno audientium motu et fructu.

Vox virginum est tonitru.

TREMEFACTUS FELIX. — Vox enim Pauli eum, utpote adulterum et tyrannum, percellebat instar tonitrui. Talis enim est vox virginum, *Apocal.* XIV, 2. Paulus autem fuit virgo, ut patet I *Corinth.* VII, 7. Hinc et talis fuit vox S. Jacobi et S. Joannis intonantis : « In principio erat Verbum : » uterque enim fuit virgo. Unde et a Christo cognominati sunt « Boanerges, » id est filii tonitrui, *Marc.* cap. III, vers. 17. Vere S. Hieronymus, epist. 61 *ad Pammachium :* « Ubi, inquit, electionis vas, tuba Evangelii, rugitus leonis nostri, tonitru Gentium. » Et S. Augustinus, serm. 31 *De Verbis Apostoli :* « Audivimus, ait, de nube magna tonitrua : nubes enim Dei verba ista sonuerunt et tremere nos fecerunt. » Si impium præsidem perculit Paulus, dum coram eo staret subditus, reus et vinctus; quomodo percellet eumdem, quando cum Christo et Apostolis sedebit super thronos duodecim, judicans Felicem, adeoque omnes tribus Israelis et totius orbis juxta illud *Sapient.* cap. V, vers. 1 : « Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos qui se angustiaverunt et qui abstulerunt labores eorum. Videntes turbabuntur timore horribili, » etc.? Quocirca in Paulo verum est illud ænigma et elogium antistrophum :

> Imbellis ecce bellat, innocens nocet ;
> Inermis arma superat, immotus movet ;
> In pace pugnax, pacis in pugna tenax ;
> Clemens in ira, horrendus in clementia ;
> Rigide severus, et severus comiter ;
> Judicatus judicat, et judicem percellit ;
> Vinctus vincit, vinciendo vincientem ;
> Reus fit judex, judicemque facit reum ;
> Supplex imperat, imperans supplicat ;
> Terror timet, timor terret.
> O miram virtutis vim ! o virum ! o angelum !
> O novum novi Pharaonis Deum !

QUOD NUNC ATTINET. — Perperam Dionysius legit, « quid nunc attinet, » scilicet de istis loqui et ita detonare? Græce enim est, τὸ νῦν ἔχον, quod Pagninus et Tigurina vertunt *in præsentia*, abi scilicet ad liberam custodiam, inquit Glossa; ita ut libertatem daret eundi per civitatem, ait Lyranus. Sequitur enim per antithesin : « Tempore autem opportuno accersam te, » ut tuam causam plenius audiam, examinem et judicem.

Vers. 26.

26. SPERANS QUOD PECUNIA EI DARETUR A PAULO. — Græca addunt, ὅπως λύσῃ αὐτὸν, id est *ut solveret eum*, quasi Paulus se lytro redempturus esset, ac pecunia empturus liberationem et libertatem. Audierat enim Felix a Paulo ipsum pecuniam attulisse Hierosolymam ad faciendas eleemosynas, vers. 17, ac sciebat fideles et discipulos pro eo redimendo sua omnia impensuros. Vide hic sordidam Felicis avaritiam. Rectus præses facit illud Taciti, lib. XIII *Annal.* : « Nihil in penatibus suis venale, aut ambitioni pervium. » Præclare S. Nazianzenus in *Sententiis :* « Avarus, inquit, quidam dixit : Fortunæ guttam malo; quam mentis (sapientiæ) dolium. Huic sapiens reposuit : Mentis guttam pluris facio, quam fortunæ dolium. » Verum generosus animo Paulus Deo fisus, pro eoque patiendi avidus, sordidam hanc nundinationem abominatus est, maluitque in carcere manere et mitti ad Neronem. Quid mirum ? Socrates apud Platonem in *Critone* docet, non decere ut vinctus vinculis injustis, dato pretio, sese eximat, decere potius ut pœnam mortemque innocenter et fortiter subeat. Nimis rigide Tertullianus, lib. *De Fuga*, cap. XII, hoc Pauli exemplo concludere conatur illicitam esse omnem in persecutione fugam et redemptionem. Sancte enim faciunt Catholici, qui suos sacerdotes ab hæreticis vel infidelibus captos pretio redimunt, æque ac illi qui redimi se sinunt. Sanctius tamen et generosius faciunt, qui Paulum imitantes redimi nolunt, tum ut plura pro Christo patiantur, tum ne Catholicos sumptu gravent, tum ne infidelibus Catholicos expilandi, et sacerdotes capiendi dent ansam, eis omnem lucri spem præcludendo, quod nonnullos e Societate nostra mihi familiares, in Hollandia captos factitasse scio, magna sacerdotalis constantiæ fama et gloria.

Vers. 27.

27. BIENNIO AUTEM EXPLETO. — Scilicet a captivitate et incarceratione Pauli, quam hucusque enarravit Lucas, inquit Œcumenius, Beda, Lyranus, Glossa, Sanchez, Cajetanus et Dionysius hic, ac Onuphrius in *Chronico :* censent enim Paulum per biennium a Felice Cæsareæ in vinculis detentum fuisse. Verum hoc difficile est creditu. Sic enim quadriennium integrum egisset Paulus in carcere, nimirum biennium Cæsareæ, et biennium Romæ. Quare alii passim censent Paulum anno 2 Neronis, quo et captus est, ex Judæa vinctum missum esse Romam ad Neronem. Quocirca Baronius, Lorinus et Scaliger biennium hoc inchoant a Neronis imperio. Nam olim a Cumani

temporibus, Felix a Claudio Imperatore in eam provinciam missus fuerat præses. Verum hoc generalius videtur, nec satis ad propositum. Quare magis pertinenter et apposite dicemus biennium hoc inchoandum a præfectura Felicis in Judæa : nam ante illud præfuerat Trachonitidi, Bataneæ et Gaulanitidi : Claudius enim, sub finem imperii et vitæ, Felicem præfecit Judææ, ut dixi vers. 10.

Porro Onuphrius in *Chronico* censet Felicem a Claudio missum esse præsidem in Judæam anno Christi 52, Paulum vero Hierosolymæ captum esse anno Christi 55, qui fuit Claudii 14 et ultimus, ac biennio captivum apud Felicem mansisse, ita ut anno Christi 58 a Festo, qui Felici sucessit, missus sit Romam. Quæ sententia non est incongrua, nec improbabilis. Ex qua colligas, Paulum integro quadriennio fuisse in carcere : nam post hoc biennium missus Romam, ibidem alterum biennium egit in carcere, cap. XXVIII, vers. 30. Mirum sane videtur Deum permisisse Paulum tanto tempore claudi et ab apostolatu impediri. Sed per passiones honoratur Deus magis quam per actiones, præsertim quia Paulus in carcere magis et ardentius quam liber prædicabat Christum tam litteris, quam verbis et exhortationibus, ut patebit in fine cap. XXVIII. Sed hic computus dissentit a chronologia et coordinatione annorum Pauli, quam consignat Baronius et alii, egoque in Chronotaxi secutus sum. Quare prius quod dixi, verius est.

VOLENS AUTEM GRATIAM PRÆSTARE, — χάριτας καταθέσθαι, id est *gratam rem facere*, vel *gratiam inire*. Ita Vatablus, ne scilicet a Judæis, quos vexaverat, accusaretur apud Neronem. Sed impius gratiam hominum quam quærebat, non acquisivit; nam a Judæis accusatus, vinctus missus est ad Neronem a Festo successore, ut dixi vers. 25. Porro hic in Paulo vera est illa aurea Nazianzeni in *Sententiis* gnome : « Dies ad diem te transmittit levissimeque volvitur : constantis autem hominis sententia sempiternum diem habet. » Et illa ibidem : « Ut incus maxima ictus non pertimescit, sic mens sapiens omne detrimentum extrudit. »

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Judæis poscentibus, Festus rogat Paulum num causam dicere velit Hierosolymis. Ille negat et Romam ad Cæsarem appellat. Festus, priusquam ad Cæsarem Paulum mittat, rogat Agrippam regem ut eum audiat, et quid de eo faciendum sit, suggerat.

1. Festus ergo cum venisset in provinciam, post triduum ascendit Hierosolymam a Cæsarea. 2. Adieruntque eum principes sacerdotum, et primi Judæorum, adversus Paulum : et rogabant eum, 3. postulantes gratiam adversus eum, ut juberet perduci eum in Jerusalem, insidias tendentes ut interficerent eum in via. 4. Festus autem respondit, servari Paulum in Cæsarea : se autem maturius profecturum. 5. Qui ergo in vobis (ait) potentes sunt, descendentes simul, si quod est in viro crimen, accusent eum. 6. Demoratus autem inter eos dies non amplius quam octo aut decem, descendit Cæsaream, et altera die sedit pro tribunali, et jussit Paulum adduci. 7. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum, qui ab Hierosolyma descenderant Judæi, multas et graves causas objicientes, quas non poterant probare. 8. Paulo rationem reddente : Quoniam neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccavi. 9. Festus autem volens gratiam præstare Judæis, respondens Paulo, dixit : Vis Hierosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me? 10. Dixit autem Paulus : Ad tribunal Cæsaris sto, ibi me oportet judicari. Judæis non nocui, sicut tu melius nosti. 11. Si enim nocui, aut dignum morte aliquid feci, non recuso mori : si vero nihil est eorum, quæ hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. 12. Tunc Festus cum concilio locutus, respondit : Cæsarem appellasti : ad Cæsarem ibis. 13. Et cum dies aliquot transacti essent, Agrippa rex et Bernice descenderunt Cæsaream ad salutandum Festum. 14. Et cum dies plures ibi demorarentur, Festus regi indicavit de Paulo, dicens : Vir quidam est derelictus a Felice vinctus, 15. de quo, cum essem Hierosolymis, adierunt me principes sacerdotum, et seniores Judæorum, postulantes adversus

illum damnationem. 16. Ad quos respondi : Quia non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, prius quam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. 17. Cum ergo huc convenissent, sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. 18. De quo, cum stetissent accusatores, nullam causam deferebant, de quibus ego suspicabar malum : 19. quæstiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. 20. Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione, dicebam, si vellet ire Hierosolymam, et ibi judicari de istis. 21. Paulo autem appellante ut servaretur ad Augusti cognitionem, jussi servari eum, donec mittam eum ad Cæsarem. 22. Agrippa autem dixit ad Festum : Volebam et ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum. 23. Altera autem die, cum venisset Agrippa, et Bernice, cum multa ambitione, et introissent in auditorium cum tribunis et viris principalibus civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. 24. Et dicit Festus : Agrippa rex, et omnes, qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me Hierosolymis, petentes et acclamantes non oportere eum vivere amplius. 25. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Ipso autem hoc appellante ad Augustum, judicavi mittere. 26. De quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod produxi eum ad vos, et maxime ad te, Rex Agrippa, ut interrogatione facta habeam quid scribam. 27. Sine ratione enim mihi videtur mittere vinctum, et causas ejus non significare.

Vers. 1. 1. FESTUS ERGO CUM VENISSET IN PROVINCIAM.—Tigurina, *Festus ergo suscepta provincia,* puta cura et regimine provinciæ, nimirum Judææ; id fecit adeundo Cæsaream : hæc enim erat caput provinciæ, si spectas Romanos; sin Judæos, caput erat Hierosolyma : unde mox eo ascendit Festus.

Vers. 3. 3. POSTULANTES GRATIAM, — non justitiam : hanc enim in tribunali, coram tribuno et Felice tentarant frustra, Paulo causæ suæ justitiam et innocentiam clare ipsis etiam hostibus demonstrante. Rursum postulant gratiam, ut scilicet Paulus Cæsarea, quo a tribuno ob insidias Judæorum missus erat, remitteretur Hierosolymam, ut ei novas insidias struerent. Solet enim a præsidibus et principibus, dum primo principatum capessunt vel inaugurantur, peti gratia quæpiam. Judæi hic non aliam petunt, quam Pauli necem. Vide, quanti Paulum æstiment, puta quantum Judaismi hostem et Christianismi hyperaspisten, ut, cum multa longe majora et publicum bonum spectantia petere possint et debeant, iis omissis unum Pauli petant caput. Ita invidentes gloriæ Pauli, nescientes longe magis eam celebrant. Vere Nazianzenus, in *Monostichis :*

Gratum est invideri : at invidere ingens probrum.

Vers. 4. 4. FESTUS AUTEM RESPONDIT SERVARI PAULUM IN CÆSAREA.—Refutavit Festus petitionem Judæorum de Paulo Hierosolymam accersendo, sive quia ex vultu, voce et gestu vidit malevolentiam Judæorum in Paulum; sive quia audierat de insidiis illi a Judæis structis; sive quia tribunal præsidis erat Cæsareæ, quo proinde ipse properabat.

Vers. 5. 5. POTENTES SUNT — ad conficiendum iter, *q. d.* Qui possunt proficisci et tantum iter (trium dierum) peragere. Aliter Hugo et Vatablus, *q. d.* Qui possunt sine rerum suarum incommodo, quibus scilicet commodum est, ire Cæsaream. *Secundo,* potentes, id est validi oratores, sive accusatores lingua pollentes, et validis argumentis armati ad Paulum accusandum et convincendum. Hi enim vocantur δυνατοὶ, et hoc proprie ad rem præsentem facit.

SI QUOD EST IN VIRO CRIMEN.— Pro *crimen,* Græce est ἄτοπον, id est *absurdum, insolens, indecens, infame.*

Vers. 7. 7. GRAVES CAUSAS — αἰτιώματα, id est *crimina et criminationes;* ita Tigurina, Pagninus et alii.

Vers. 9. 9. VIS HIEROSOLYMAM ASCENDERE? — Non jubet, sed rogat. Impudens enim fuisset, si jussisset, et abduxisset illuc, ubi non erat redargutus, inquit Chrysostomus, præsertim quia Paulus erat civis Romanus et stabat Cæsareæ ad tribunal Cæsaris Romani : nomen enim Romanum in reo veneratur præses Romanus, ait Hugo.

AD TRIBUNAL CÆSARIS STO. — *q. d.* Cæsar suum tribunal, quod tu nunc ejus vice occupas, o Feste, habet hic Cæsareæ, quasi in metropoli provinciæ, ibi ergo me judicari oportet, non Hierosolymæ. Porro *Cæsares* nuncupati sunt Reges et Imperatores Romani, a Julio Cæsare, qui primus imperium occupavit, et vocatus est *Cæsar* a familia. Fuit enim Cæsarum familia Juliis ascita, qui ex Julio Ascanio, Æneæ filio, descenderunt, juxta illud Virgilii, *Æneid.* VI :

Julius a magno demissum nomen Julo.

Cæsaris etymon et origo. Cæsar autem primitus dictus est, vel a cæsiis oculis, vel a cæsarie seu capillis cum quibus natus sit; vel a cæso matris utero, quos ideo cæsones

dici, et auspicatius nasci, quam eos qui in pedes nascuntur, asserit Plinius, lib. VII, IX; ideoque Scipionem Africanum seniorem *Cæsarem* cognominatum esse. Spartianus vero et Servius aiunt primum qui *Cæsar* vocatus sit, fuisse Julii Cæsaris avum, qui in Africa elephantum interfecit: Elephas enim lingua Punica vocabatur *Cæsar*. Certe Julius Cæsar, a quo propagata est familia et nomenclatura Cæsarum, non est natus cæso utero materno, habuit enim ipse matrem Aureliam, quam amisit dum in Gallia bellum gereret. Adde: ejus quoque pater nuncupatus est *Cæsar,* qui prætura functus Pisis obiit.

Julius Cæsar prodigium naturæ.

Porro ipse hoc nomen propagavit in posteros, ob rerum a se gestarum splendorem et gloriam quam multi secuti sunt, nemo assecutus. Ipse enim omnem Galliam quæ saltu Pyrenæo, Alpibusque, ac Rhodano Rhenoque continetur, novem annis in provinciæ formam redegit. Ipse Germanos trans Rhenum habitantes, primus Romanorum ponte fabricato invadens, subjugavit. Ipse Britannos antea ignotos devicit. Ipse in Italia Picenum, Umbriam, Hetruriam occupavit. Ipse validissimas Pompeii copias quæ sub tribus legatis, M. Petreio, S. Afranio et M. Varrone in Hispania erant, invasit. In Macedonia superavit Pompeium, in Ægypto Ptolemæum, in Ponto Pharnacem, in Africa Scipionem et Jubam, in Hispania Pompeii filios, idque citissime, instar fulminis omnia pervadens et sternens, ut merito hoc sibi elogium usurparit: « Vidi, veni, vici. » Ipse quinquies triumphavit: primum de Gallia, postea de Alexandria; tertio, de Ponto; quarto, de Africa; quinto, de Hispania. Denique ipse Pompeium, Senatum, Romam totumque Imperium primus subegit et occupavit. Porro ipse fuit liberalissimus, maxime post hos triumphos: ita Suetonius in ejus Vita. Quocirca Julius Cæsar hisce elogiis a nupero Poeta celebratur:

> Lux Cæsarum et pater,
> Romanus Alexander, terræ Mars,
> Victo orbe, urbem victricem orbis vicit.
> Ingratam patriam patriis armis puniit.
> Eam vicit invitus, qua vixit invita.

Primus Roman. monarcha. Cur?

Sane videtur ipse fuisse naturæ, ingenii, prudentiæ, fortitudinis et felicitatis prodigium, adeoque Deus Romanam aristocratiam per eum in monarchiam convertit, ut viam sterneret Christo supremo Monarchæ paulo post nascituro, et totum orbem jam a Julio quasi in monarchiam redactum; per S. Petrum Romanum pontificem et Constantinum Romanum Imperatorem sibi subjugaturo.

Vere enim dixit Tacitus, lib. I: « Unum reipublicæ corpus unius animo regendum est. » Et Thucydides, lib. VI: « Inordinata est res plurium principatus. » Et Homerus, *Iliad.* II, et ex eo Aristoteles, lib. XII *Metaphys.*: « Non multos regnare bonum, rex unicus esto. » Verius S. Leo, serm. 1 *in Nativit. S. Petri et Pauli*: « Cum duodecim Apostoli, inquit, imbuendum Evangelio mundum, distributis sibi terrarum partibus, suscepissent, beatissimus Petrus, princeps Apostolici ordinis, ad arcem Romani destinatur imperii, ut lux veritatis, quæ in omnium gentium revelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet: » nimirum, sicut idem ibidem ait, « ut tot populos cito pervios haberet prædicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis. »

An Cæsar judex legitimus Pauli

IBI ME OPORTET JUDICARI. — Caute dicit Cæsareæ se debere judicari, non autem Cæsarem esse suum judicem, quia proprius Pauli judex et superior erat S. Petrus; sed quia eum non agnoscebant Judæi et Romani Gentiles, hinc coram Romanis præsidibus accusatus a Judæis Paulus, coram eis causam dicere debuit. Romani enim Judæam et Judæos sibi subegerant eisque dominabantur. Adde, in civilibus Apostolos et Ecclesiasticos primis illis Ecclesiæ temporibus, debuisse parere Magistratui civili, ut insinuat Paulus, *Rom.* XIII, et ibidem expresse docent S. Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus et S. Thomas. Necdum enim introducta erat exemptio et immunitas Ecclesiastica, quam posterioribus sæculis Pontifices et Concilia Œcumenica sanxerunt, ac reges principesque Christiani approbarunt et concesserunt. Cum enim ipsi sint oves et subditi Pontificum, non decet ut ipsi judicent suos Pastores et Superiores, etiam in civilibus. Verum tempore Pauli principes erant Gentiles, non Christiani, qui nullo modo tulissent Apostolos a sua jurisdictione eximi. Quocirca eis sponte se subjecerunt Apostoli, ne darent infidelibus scandalum, neve principes contra se et fideles concitarent. Vide Lessium, lib. II *De Justit.*, cap. XXXIII *De tributis et vectigalibus*, dubio 4; et Bellarminum, lib. II *De Romano Pontif.*, cap. XXIX.

Denique Paulus vim passus a Judæis, licite imploravit auxilium Cæsaris, cum aliud tribunal et remedium se vitamque suam tuendi non haberet, uti docet S. Augustinus, *epist.* 50. Paulum imitatus est S. Athanasius, qui oppressus ab Arianis, imploravit auxilium Constantii Imperatoris Ariani. In Apologia enim ad Constantium sic ait: « Si apud alios accusatus essem, ad tuam Majestatem provocarem; sicut Apostolus dixit: Cæsarem appello, et cessatum est ab insidiis contra eum. »

JUDÆIS NON NOCUI, SICUT TU MELIUS NOSTI. — « Melius, » quam ut plenioris cognitionis causa oporteat te ire Hierosolymam, ibique meam causam investigare meque judicare. Testatus est tibi Lysias, Felix aliique meam innocentiam. Tu eamdem ex accusatione Judæorum turbulenta, qua nihil probare potuerunt, meaque prudenti et vera defensione cognovisti: sat ergo eam nosti.

Vers. 11.

11. NON RECUSO MORI. — Nota sincerum et intre-

pidum Pauli animum et vocem : adeo jus et tribunal non declinat, ut si quid contra id peccarit, pœnæ et morti ultro se offerat.

NEMO POTEST ME ILLIS DONARE. — Tacite perstringit Præsidem, quod nimis in gratiam Judæorum pendulus, velit Paulum judicare Hierosolymæ. Hoc enim erat eum tradere Judæis : tum quia ipsi Paulo in via parabant insidias, ut patet vers. 3; tum quia Hierosolymæ conspirantes in eum communi studio, tot tantaque contra eum machinati fuissent, ut manus eorum non potuisset effugere.

Paulus Cæsarem appellat quinque de causis.

CÆSAREM APPELLO. — Syrus, *protectionem Cæsaris invoco.* Appellavit Cæsarem Paulus, *primo,* quia non vitæ suæ, sed Ecclesiæ consulebat, ait S. Augustinus, *epist.* 58. *Secundo,* quia eum ut seditiosum et Cæsaris jura turbantem accusarant Judæi. Unde S. Chrysostomus notat miram Pauli generositatem, qua apud illum, quem accusabatur læsisse, judicari velit. *Tertio,* quia oraculum a Deo acceperat, cap. XXIII, vers. 11, se Romæ evangelizaturum : hujus ergo occasionem commodam captat appellando Cæsarem, sciens id Deum velle, ideoque appellationis hujus successum Deo curæ et cordi fore. *Quarto,* quia experientia continua didicerat Paulus, se in Judæa nusquam et nunquam tutum fore, nec Judæorum insidias et manus evasurum : ergo Romam et Cæsarem appellat. *Quinto,* ut hac appellatione Cæsarem, puta Neronem demereretur, sibique et Christianis conciliaret : aut certe, si ab eo damnaretur, gloriose ut martyr Romæ in orbis theatro occumberet. Nam, ut vere ait Dionysius Halicarn. lib. II : « Aut vita libera, aut mors gloriosa eligenda. » Potissima causa fuit, ad vitandos Judæorum laqueos. Prudenter enim S. Gregorius Nazianzenus in *Sententiis :* « Sapiens, inquit, vitat omnia gravia ac periculosa, æque ac nauclerus tempestates. » Idem *ad Bosphorium,* epist. 49, vel juxta alios 15 : « Demens est, qui bis ad eumdem lapidem impingit. » Et Thucydides, lib. I : « Insidias anticipare potius, quam insidiantibus contra insidiari oportet. » Et Demosthenes, *Philipp.* I : « Rerum occasiones tarditatem nostram et ignaviam non exspectant. » Et Seneca : « Sapiens nunquam potentium iras provocat, imo declinat, non aliter quam in navigando procellam. » Porro Neronem Poeta nuper hisce coloribus pinxit :

Hic inter privatos optimus, inter principes pessimus fuit.
Regno dignus, nisi regnasset.
Molles illius mores in duris, induruere in mollitie.
Patriæ dominus, non princeps fuit.
Domum augustam fecit, angustam urbem.
Patriam incendit, ut extingueret.
Huic defuit extincto rogus :
Dedignatur terra tegere, qui terram dedignatur tangere.

Vers. 12.

12. TUNC FESTUS CUM CONCILIO (*cum suis consultoribus;* ita Syrus) LOCUTUS. — *q. d.* Festus audita accusatione Judæorum et defensione Pauli, jussit eos secedere, ac secreto suos consiliarios consuluit, quid in hac causa facto esset opus, et an admittenda esset Pauli appellatio ad Cæsarem, an vero rejicienda : si enim Paulus fuisset seditionum concitator, uti accusabant Judæi, debebat illico plecti, nec mitti ad Cæsarem, uti sanxerunt jura civilia. Consiliarii ergo declararunt eum non esse talem, ac proinde appellationem admittendam esse, tum ut Paulo appellanti, tum ut Judæis qui Paulum in Judæa vivum videre non poterant, aliqua ratione satisfieret; tum ut Cæsari hic appellationis honos a Præside tribueretur, eoque ipse profiteretur Cæsari se esse subjectum, eumque suum esse superiorem et judicem.

CÆSAREM APPELLASTI, AD CÆSAREM IBIS, — *q. d.* Quandoquidem meum tribunal et judicium videris recusare ab eoque ad Cæsarem appellas, ito ad Cæsarem, ac coram eo causam tuam age. Videntur enim hæc verba Præsidis manare ex animo nonnihil in Paulum concitato et suboffenso, quod Paulus præsidis judicium suspectum et nimis in Judæos propensum hac appellatione arguere videretur.

Consilium Dei in mittendo Paulum Romam.

Nota hic altum mirumque Dei consilium et providentiam, quo Paulum per vincula, criminationes, injurias, vexationes non tantum Judæorum, sed et judicum direxit Romam, ut cum S. Petro fundaret Ecclesiam Romanam, eamque invito Nerone matricem cæterarum constitueret. Præclare S. Nazianzenus, orat. 18 *De S. Cypriano :* « Divina, inquit, sapientia magnarum rerum fundamenta multo ante jacere, ac contraria per contraria procurare novit, ut majorem sui admirationem mortalibus excitet. » Exempla dat Joseph, Mosen et Hebræos : « Hac ille (Deus), inquit, Josephum fratrum scelere et injuria venalem, in Ægyptum duxit, et in femina exploravit, et in frumenti largitione nobilitavit, et per insomnia erudivit, ut in extera regione fidem et auctoritatem obtineret, atque a Pharaone honore afficeretur paterque maximarum illarum copiarum fieret, propter quas Ægyptus cruciatur, mare scinditur, panis instar pluviæ funditur, solis cursus inhibetur, promissa terra per sortem distribuitur. » Ita Paulus hic per adversa extollitur et glorificatur, adeo ut per ejus vincula ipsius fides, virtus et gloria in aula Neronis omnique prætorio celebrata sit, uti ipse asserit, *Philip.* I, 13.

Paulus cosmopolita.

Moraliter, idem Nazianzenus ibidem docet, quod Paulus et Sancti sint cosmopolitæ civesque mundi, quia patriam non habent Judæam, nec Jerusalem terrestrem, sed cœlestem, pro qua omnia acerba mortemque subeunt alacriter. S. Cyprianus, inquit, hortabatur omnes fideles in persecutione Decii ad constantiam et martyrium : « Hanc enim negotiationem omnium præstantissimam esse, qua exigui sanguinis pretio cœleste regnum emitur, ac brevia et fragilia bona cum sempiterna gloria commutantur. Unam enim

magnis et excelsis viris patriam esse, nempe Jerusalem illam quæ mente percipitur, non eas quas hic angustis finibus circumscriptas esse, atque ab aliis aliisque hominibus subinde incoli videmus : unum item generis splendorem in eo consistere, ut divinam imaginem conservemus atque exemplar nostrum imitemur. Unum porro principatum in hoc positum esse, ut adversus improbum illum palmam obtineamus, ac ne in iis certaminibus quæ pietatis causa suscipiuntur, animos nostros frangi et expugnari sinamus, ubi vitium cum virtute confligit, et fluxus ac fragilis mundus cum firmo et stabili; et acerbus ac truculentus certaminis præses cum fortibus athletis; et Belial adversus Christum aciem instruit : ob easque causas et gladios contemnere, et frigidum ignem, ac feras quamlibet immanes et truculentas, mites existimare, et famem pro summis deliciis ducere; amicorum autem et propinquorum lacrymas, et luctus ac gemitus, ut diaboli illecebram, viæque ad Deum ferentis impedimenta, præterire suadebat. Hæc enim virilium et strenuarum animarum esse, gravisque consilii ac prudentis. Atque harum rerum propinquum exemplum ille ipse erat, utpote qui omnia pro stercoribus duxisset, ut Christum lucraretur. »

Vers. 13. 13. **Agrippa rex.** — Hic Agrippa non fuit senior ille, qui ab angelo percussus interiit cap. XII, sed ejus filius, frater Drusillæ et Bernices. Agrippa enim senior habuit duos filios, Drusum et Agrippam juniorem; ac tres filias, Drusillam, Bernicem et Mariamnem : ita Josephus, lib. XVIII *Antiq.*, cap. VII. Agrippa junior, ad distinctionem Senioris, ab Hebræis vocatur Agrippina. Hic moriente patre puer erat Romæ, et a Claudio Imperatore creatus est rex Chalcidis. Deinde tetrarchia Philippi, puta Trachonitis, ei adjecta est; Judæa vero mansit sub præsidibus Romanis. Quod ergo Agrippa mutavit Judæorum pontificem eorumque sacris se immiscuit, ut scribit Josephus, id non tam jure quam conniventia præsidum Romanorum fecit, qui id ipsi tanquam religione Judæo, et Judææ regis nepoti ultro permiserunt, præsertim quia ditio Agrippæ censebatur ad Judæam et Judæos pertinere. Porro Agrippa uterque vocatus est, in gratiam M. Agrippæ, qui fuit gener Augusti Cæsaris : ab Augusto enim Herodes Ascalonita, qui fuit Agrippæ avus, regnum Judææ acceperat. Unde Agrippa senior filiam vocavit Drusillam, in gratiam Liviæ, uxoris Augusti, quæ Drusilla est cognominata, ut dixi cap. XXIV, 24; filium vero Drusum, in gratiam Drusi, filii Liviæ et fratris Tiberii Cæsaris. Agrippa enim non Hebræum, sed Romanum est nomen, ita dictum ab ægro partu, vel ab ægritudine et pedibus. Audi Gellium, lib. VI, cap. XVI : Quorum in nascendo non caput, sed pedes primi extiterant, qui partus difficillimus ægerrimusque habetur, Agrippæ appellati, ab ægritudine et pedibus. Confixos autem pueros in utero Varro dicit, capite infimo nixos, sursum pedibus elatis : non ut hominis natura est, sed ut arboris (unde et homo vocatur arbor inversa). Nam pedes cruraque, arboris appellat ramos; caput, stipem atque caudicem. Quando igitur contra naturam forte conversi pedes, brachiis plerumque diductis, retineri solent, ægrius tunc mulieres enituntur. Et Plinius, lib. VII, cap. VIII : « In pedes, inquit, procedere nascentem, contra naturam est : quo argumento eos appellavere Agrippas, ut ægre partos. » Unde et M. Agrippa multas corporis animique ægritudines habuit : « Nam fuit adversa pedum valetudine, misera juventa, exercito ævo inter arma mortesque, ad noxia successu, infelici terris stirpe omni, sed per utrasque Agrippinas maxime : » harum enim una genuit Caium Caligulam Cæsarem, altera Neronem, « totidem faces generis humani. Præterea brevitate ævi, 51 raptus anno, in tormentis adulteriorum conjugis, socerique præ gravi servitio, luisse augurium præposteri natalis existimatur : » ita Plinius, et Suetonius, in *Augusto*, cap. LXIII, LXIV et LXV. Pari modo miser, infelix et infaustus fuit uterque Herodes Agrippa : sub Juniore enim gestum est bellum Judaicum, ac eversa Judæa et Hierosolyma a Tito. Addit Plinius : « Neronem quoque toto principatu suo hostem humani generis, pedibus genitum parens ejus scribit Agrippina. Ritu naturæ capite hominem gigni mos est, pedibus efferri. »

Agrippa etymon.

Nota hic idem Herodum ingenium et officium in judicandis fidelibus et Christianis, continua generatione propagatum. Primus enim Herodes Ascalonita fuit judex et carnifex parvulorum innocentum, futurus et Christi, si eum nancisci potuisset. Hujus filius, Herodes Antipas, irrisor fuit Christi et carnifex S. Joannis Baptistæ. Nepos vero Herodes Agrippa Senior, fuit judex et incarcerator S. Petri, homicida vero S. Jacobi. Abnepos, puta Agrippa Junior, hic quasi judex fuit S. Pauli.

Et Bernice. — Hoc nomine multæ fuere illustres feminæ. *Prima* Bernice fuit uxor Ptolemæi Lagi, primi post Alexandrum Magnum regis Ægypti, mater Ptolemæi Philadelphi, rara mulier forma et viro dilectissima. *Secunda* Bernice fuit filia Philadelphi, quæ deinde fratri suo Ptolemæo Evergeti nupsit, cujus crines in cœlum relati putantur persuasione Cononis Mathematici, de quibus elegiam habet Catullus. *Tertia* fuit Bernice celeberrima apud Græcos, a quibus vocata est Pherenice, id est ferens victoriam, utpote filia, mater et soror Olympionicarum, id est eorum qui in ludis Olympicis victoriam et palmam tulerant, teste Plinio, lib. VII, cap. XL. *Quarta* Bernice fuit filia Herodis Ascalonitæ, quam Augustus Cæsar in honore habuit. *Quinta* fuit S. Veronica (hæc enim in *Chronico* L. Dextri et ab aliis vocatur Bernice, Berenice, vel Bero-

nice) quæ Christo eunti ad crucem sudarium dedit ad sudorem extergendum, cui Christus vultum suum impressit, quod Romæ in basilica S. Petri magna veneratione asservatur et quotannis in cœna Domini ostenditur. *Sexta* fuit hæc Bernice, Herodis Agrippæ Senioris filia et Junioris soror, ita dicta a proamita, puta a Bernice Herodis Ascalonitæ filia. Porro Agrippæ Juniori hic eam jungit Lucas, ut significet eam non tantum ipsius fuisse sororem, sed et concubinam. Fuit enim ipsa, æque ac soror ejus Drusilla, incontinens et suspecta de incestu cum fratre : unde ita se invicem diligebant, ut semper sociati incederent, ut patebit vers. 23. Hinc et Chrysostomus eam vocat « uxorem Agrippæ : » quare Bernice, ut hanc suspicionem dilueret, nupsit Polemoni, Ciliciæ, vel ut volunt alii Lyciæ regi, quem tamen mox ex intemperantia reliquit, unde « incestam » eam vocat Juvenalis, *Satyra* 6 : « Barbarus incestæ dedit hunc (adamantem) Agrippa sorori. » Tacitus autem, lib. I et II *Histor.*, docet eam placuisse Vespasiano et nihil propius fuisse quam ut nuberet Tito. Audi Josephum, lib. XX *Antiq.*, cap. v : « Porro Bernice, post Herodis obitum, qui idem maritus ejus et patruus fuerat, aliquanto tempore in viduitate acto, cum spargeretur rumor cum fratre eam congredi, suasit Polemoni, regi Ciliciæ, ut prius circumcisus se duceret, rata sic se coarguturam mendacium. Nec recusavit Polemon, inductus maxime mulieris divitiis. Id tamen conjugium diuturnum non fuit, propter intemperantiam, ut fertur, discedente ab eo Bernice ; qui mox desertus ab uxore et ipse Judaicæ religionis desertor factus est. » Addit Josephus de Mariamne, altera sorore Bernices, ejusdem cum ea genii : « Eodemque tempore etiam Mariamne dedignata Archelaum, migravit in thalamum Demetrii primi inter Alexandrinos Judæos, et Alabarchæ, ex quo filium Agrippinum suscepit. » Ecce cum quam impuris et incestis Paulo fuit certamen, et tamen eos, licet judices suos, vehementia veritatis et orationis suæ perculit et obstupefecit, ut patebit cap. seq., vers. 24 et 27.

Bernice, soror et concubina Agrippæ.

Porro Bernice, si Græcum etymon spectes idem est quod βάρος νίκης, id est *gravitas*, vel *pondus victoriæ*, sive *gravis et ponderosa victoria* : Pherenice vero idem est quod *ferens victoriam*. Macedones enim φ in β sæpe commutant et pro *Pherenice* dicunt *Berenice*. Sin Hebræum etymom spectes, *Bernice* idem est quod *puritas innocentiæ* : בר *bar* enim est purus, נקי *naki* est innocens ; ita Pagninus in *Interpret. nom. Hebr.* Hæc etyma et significata optime conveniunt S. Veronicæ : in cæteris vero, ac præsertim nostra hac, significant non quales fuerint, sed quales esse debuerint (1).

(1) Rectius : Βερνίκη est nomen Macedonicum pro Φερενίκη ; nam Macedones φ in β mutant : sic et Βρύγας dicebant pro Φρύγας.

Ad salutandum Festum, — quasi novum præsidem, felicem ei adventum in provinciam gratulaturi.

Vers. 15. 15. Postulantes adversus illum damnationem, — δίκην, id est *sententiam, qua damnaretur ad mortem* ; ita Vatablus.

Vers. 16. 16. Non est Romanis consuetudo, etc. — Eadem consuetudo fuit apud alios populos. Est enim juris naturæ et gentium, ut reus accusatus non damnetur, nisi prius audiatur deturque ei locus apologiæ. Unde illud : « Audi alteram partem. » Ita Alexander, teste Plutarcho in *Apophtheg.*, sedens pro tribunali judex alteram claudebat aurem, ut integram servaret reo. Refert Ammianus, lib. XVIII, Delphidium, cum Numerium accusaret furti, nec id probare posset ; eo audacter negante, exclamasse : « Ecquis, florentissime Cæsar, nocens poterit esse usquam, si negasse suffecerit ? » Cui Julianus : « Ecquis innocens esse poterit, si accusasse sufficiet ? » Quocirca jura statuerunt ut reus, nisi de scelere convincatur, absolvatur. Satius est enim nocentem absolvere, quam innocentem condemnare, ff. *De Pœn.*, lib. *Absentem.*, cap. *De accusat.* Qua de causa litigantes astuti et prudentes, in lite se reos faciunt et hac ratione sæpe litem obtinent, quam alias perderent : facilius enim est gerere bellum defensivum, quam offensivum ; sicut facilius est urbem propugnare, quam expugnare. Accusatori enim incumbit probatio criminis, reo sufficit ejusdem negatio. Unde si accusator deficiat in probatione, reus hoc ipso absolvitur. Vita enim innocenti semel erepta, nunquam restitui potest : vita vero nocenti condonata, quovis tempore repeti et auferri potest, uti ait Theodoricus rex apud Cassiodorum, lib. VII, *epist.* 1.

Damnare aliquem hominem, — εἰς ἀπώλειαν, *ad necem et interitum*, ut addunt Græca et Syrus. Unde Biblia Romana recte τὸ *donare* corrigunt, pro eoque legunt *damnare*. Donare enim aliquem ad necem, ut habent Græca, idem est quod damnare. Porro Lucas ait χαρίζεσθαι, id est *donare*, quia Judæi petebant gratiam a Festo contra Paulum ; ut scilicet is sibi donaretur quasi donum ad mortem, ut ait Paulus, vers. 3, hoc est, damnaretur : quo satis agnoscebant infirmitatem et iniquitatem suæ causæ, scilicet se cupere damnari Paulum per gratiam et favorem, quem reum mortis agere non poterant per justitiam.

Vers. 18. 18. Nullam causam (nullum delictum, nullum crimen) deferebant, — ita Syrus : hoc enim significat αἰτία. Unde Noster causam hanc explicans subdit : « Nullam causam deferebant de quibus ego suspicabar malum. » Quare clare vertit Pagninus, « nullum crimen intendebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar ; » suspicabar, inquam, eo quod viderem Judæos tam ardenter eum accusare et deposcere ad mortem.

Vers. 19. 19. De sua superstitione. — Ita Festus, quia

Gentilis, vocat Judæorum religionem. Et vero illa jam per Christi legem et religionem abolita, incipiebat revera esse superstitio.

Vers. 20. 20. HÆSITANS AUTEM EGO DE HUJUSMODI QUÆSTIONE, DICEBAM, SI VELLET IRE HIEROSOLYMAM. — Mentitur Festus, ut suum factum coloret; nam non ob hæsitationem, sed in gratiam Judæorum volebat eum ducere Hierosolymam. Et cum paulo ante vocarit eam superstitionem, quomodo de ea hæsitabat? Unde Chrysostomus: « Si hæsitans, inquit, et anxius es, cur in Jerusalem trahis? Sic dixit adumbrans suum peccatum (1). »

Vers. 21. Augusti etymon et origo. 21. AD AUGUSTI COGNITIONEM. — Nero hic, uti alibi quilibet Imperator, vocatur « Augustus, » ab Octavio Augusto, qui Julio Cæsari successit, sicut a Julio vocatur Cæsar. Octavius enim infans vocatus est Thurinus. « Postea, inquit Suetonius in ejus Vita, cap. VII, Cæsaris et deinde Augusti cognomen assumpsit: alterum testamento majoris avunculi; alterum Munatii Planci sententia, cum, quibusdam censentibus Romulum appellari oportere, quasi et ipsum conditorem urbis, prævaluisset ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine; quod loca quoque religiosa et in quibus augurato quid consecratur, augusta dicantur, ab auctu, vel ab avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens: Augusto augurio postquam inclyta condita Roma est. » Inter multa enim præsagia imperii et felicitatis Octavii Augusti, quæ recenset Suetonius in ejus Vita, cap. XCIV et seq., aquila ei prandenti panem rapuit, et illico reddidit. Rursum: « Aquila tentorio ejus supersedens, duos corvos hinc et inde infestantes afflixit et ad terram dedit, notante omni exercitu, futuram quandoque inter collegas discordiam, qualis secuta est, ac exitum præsagiente, » ait Suetonius, cap. XCVI. Nimirum aquila notabat Augustum, qui duos corvos, id est, Lepidum et Antonium, in triumviratu collegas debellavit, itaque se fecit monarcham.

Hinc Augustus, græce σιβαςὸς, idem est quod venerandus, et numinis velut majestate quadam colendus. Est enim Rex vel Imperator, viva Dei in terris imago, et quasi Deus quidam terrenus. Unde illud tritum: « Principes fato dari. » Ita Virgilius, lib. VI *Æneid.*, canit: « Augustus Cæsar divum genus; » et Servius in lib. IV *Georg.*: Augustum, inquit, idem est quod augurio consecratum, abusive nobile et majestatis plenum. Et Statius, lib. IV *Silvar.*, cap. II, et Ovidius, lib. I *Fastor.*:

> Sancta vocant augusta Patres, augusta vocantur
> Templa, sacerdotum rite dicata manu.

Et Cicero, lib. III *De Natura Deorum*, de diis ait: « Quos auguste omnes sancteque veneramur. » Abusi sunt Gentiles hisce elogiis et titulis, cum suos Reges et Imperatores vel metu, vel adulatione pro diis habuerunt et divinis honoribus ut sacrificiis coluerunt. Unde Virgilius de Octavio Augusto, *Ecloga* 1:

> Namque erit ille mihi semper deus, illius aram
> Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.

Sanius Christiani Reges et Imperatores Augustos nuncupant et venerantur, quasi divinitus datos, et religiosa quadam veneratione, humana tamen, non divina, ob merita in rempublicam observandos.

Vers. 22. 22. VOLEBAM ET IPSE HOMINEM AUDIRE, — ex curiositate, quæ ingens videndi et audiendi Paulum in Agrippa desiderium exacuerat. « Non enim, inquit Chrysostomus, nisi concupivisset, quæsisset audire; neque uxorem (sic vocat Bernicem, sororem et concubinam Agrippæ) sociam fecisset auditionis, nisi magna de illo sensisset. »

Vers. 23. 23. CUM MULTA AMBITIONE — φαντασίας, id est *apparentia, ostentatione, pompa, comitatu, fastu*: fastus hic situs erat in multa famulorum et nobilium turba, splendore vestium, diademate, corona, sceptro aliisque regalis dignitatis insignibus, incessu pompatico, etc. Sic Suidas: φαντάζεσθαι, inquit, ἐπὶ τὸ φαίνειν λέγον, scilicet pro apparare, pro apparatu et ostentatione. Artabanus Xerxi dissuadens bellum contra Græcos: « Ut procera, inquit, et elata animalia fulminat Deus, nec sinit ostentare se, græce, οὐδ' ἐᾷ φαντάζεσθαι, ac velut de se spectaculum præbere: parva vero ne scalpit quidem aut vellicat: » ita Herodotus in *Polymnia*. Quocirca sapienter Isocrates, *Parænesi ad Nicoclem*, docet principum majestatem et custodiam non consistere in stipatorum armis, sed in virtute amicorum, benevolentia civium et prudentia principis, et, ut addit Plinius, *Panegyr. Trajani*, in innocentia: « Hanc enim velut arcem inaccessam et inexpugnabile munimentum, munimento non egere; frustra se terrore succingere, qui septus charitate non fuerit: armis enim arma irritari. » Hic impletur illud de Paulo oraculum: « Ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, » *Act.* IX. « Vide, inquit Chrysostomus, quale auditorium congregatur Paulo coram viris principalibus civitatis. Princeps enim et rex stipatoribus suis omnibus congregatis occurrunt, et cum ipsis tribuni et primi civitatis affuerunt. » Pauli enim nomen et fama omnes ad eum videndum et audiendum exciverat, et sane quosvis alios excivisset. Unde optabat S. Augustinus tria videre, nimirum, Paulum in cathedra fulminantem, Romam in flore triumphantem, Christum in carne conversantem, uti dixi proœmio in S. Paulum. Tria vota S. Augustini.

IN AUDITORIUM, — in prætorii aulam, ubi audiebantur et agebantur causæ et lites coram Præside pro tribunali sedente. In illud e carcere inducitur Paulus vinctus, sed præside, rege totoque consessu celsior, uti audiemus ex ejus oratione ca-

(1) « De hujusmodi quæstione, » id est, dubius hærens de quæstione ad eum (Paulum) pertinente. Alii minus recte *hujusmodi* ad Jesum referunt.

pite sequendi. Nimirum « voluit Deus, inquit Chrysostomus, clientis sui in tali theatro innocentiam patefacere, totque tamque locupletibus tesmoniis testatam facere. » Unde mox subdit Præses, vers. 25:

Vers. 25. 25. EGO VERO COMPERI NIHIL DIGNUM MORTE EUM ADMISISSE. — Comperi tum ex litteris Lysiæ, tum ex testimonio Felicis ante me præsidis, tum ex accusatione Judæorum et apologia Pauli.

IPSO AUTEM HOC (id est ipsomet Paulo, ut patet ex Græco, καὶ αὐτοῦ δὲ τούτου) APPELANTE AD AUGUSTUM, JUDICAVI MITTERE, — *q. d.* Non ex meo sensu (utpote qui eum innocentem perspexi, ideoque liberum dimittendum censeo), sed ex ipsiusmet Pauli appellatione statui eum mittere ad Neronem, præsertim ne Judæi me apud eum criminentur, quod reum dimiserim. et appellationem cognitionemque Cæsaris impedierim.

Vers. 26. 26. DE QUO QUID CERTUM SCRIBAM DOMINO;—Neroni Cæsari: Cæsaris enim titulus erat *dominus*, quem tamen Augustus Cæsar recusavit, ait Tertullianus, *Apolog.*, cap. XXXIV, et Dio, lib. LV, quia occulto Dei instinctu, reipsa quasi præsagiebat instare ortum Christi, qui futurus erat Rex regum et Dominus dominantium, cujus ipse typus tantum crat et umbra. Sic Turcæ suum Imperatorem vocant Magnum Dominum; Tartari, Persæ aliique eumdem vocant *Sultan*, id est dominum. Porro Imperatores Christiani pinguntur cum globo in manu, cui infixa est crux, quomodo primo pictus fuit Justinianus Imperator, teste Procopio, et ex eo Suida, verbo *Justinianus*. Verum noster Gretserus, lib. II *De Cruce*, cap. LIV, ex Gregorio et Glyca docet, ante Justinianum eo modo pictos fuisse Constantinum, Theodosium et Eudoxiam, uxorem Valentiniani III Imperatoris : quo significatur Imperatorem non tam orbis esse dominum (exiguam enim orbis partem sibi subjectam habet), quam fidem crucemque Christi toto orbe propagare et propugnare debere.

Imperator cum cruce in globo pingitur. Cur?

CAPUT VIGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus e vinculis coram Agrippa et Festo ita ardenter perorat de sua conversione ad Christum, prædicatione et persecutionibus Judæorum, ut Festus exclamet eum insanire; Agrippa: In modico suades me fieri Christianum. *Cui Paulus optare se ait, ut ipse omnesque auditores sibi similes fiant, exceptis vinculis. Agrippa pronuntiat Paulum innocentem, sed quia appellarat ad Cæsarem, ad eum esse mittendum.*

Mystice, Agrippa rex Judæus repræsentat mundum; Bernice ejus concubina, carnem; Festus, quia idololatra, diabolum. Cum his congreditur Paulus, et quisque fidelis, præsertim prædicator. Hi Paulum exagitant, tentant et judicant. Agrippa, id est mundus, eum ejusque conciones irridet; Bernice, id est caro curiosa, ejus aspectu et auditu se pascit; Festus, id est dæmon, tentat eum, insanire dictitans. Paulus hos omnes despicit et refutat, ab eisque laudem innocentiæ et virtutis extorquet.

1. Agrippa vero ad Paulum ait : Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus, extenta manu, cœpit rationem reddere. 2. De omnibus, quibus accusor a Judæis, rex Agrippa, æstimo me beatum, apud te cum sim defensurus me hodie, 3. maxime te sciente omnia, et quæ apud Judæos sunt consuetudines, et quæstiones : propter quod obsecro patienter me audias. 4. Et quidem vitam meam a juventute, quæ ab initio fuit in gente mea in Hierosolymis, noverunt omnes Judæi : 5. præscientes me ab initio (si velint testimonium perhibere), quoniam secundum certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. 6. Et nunc in spe, quæ ad patres nostros repromissionis facta est a Deo, sto judicio subjectus : 7. in quam duodecim tribus nostræ, nocte ac die deservientes, sperant devenire. De qua spe accusor a Judæis, Rex. 8. Quid incredibile judicatur apud vos, si Deus mortuos suscitat? 9. Et ego quidem existimaveram, me adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere, 10. quod et feci Hierosolymis, et multos Sanctorum ego in carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta : et cum occiderentur, detuli sententiam. 11. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare : et amplius insaniens in eos, persequebar usque in exteras civitates. 12. In quibus dum irem Damascum cum potestate et permissu principum sacerdotum, 13. die media in via

vidi, Rex, de cœlo supra splendorem solis circumfulsisse me lumen, et eos qui mecum simul erant. 14. Omnesque nos cum decidissemus in terram, audivi vocem loquentem mihi Hebraica lingua : Saule, Saule, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulum calcitrare. 15. Ego autem dixi : Quis es, Domine? Dominus autem dixit : Ego sum Jesus, quem tu persequeris. 16. Sed exsurge, et sta super pedes tuos: ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum et testem eorum quæ vidisti, et eorum quibus apparebo tibi, 17. eripiens te de populo, et Gentibus, in quas nunc ego mitto te, 18. aperire oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter sanctos, per fidem quæ est in me. 19. Unde, rex Agrippa, non fui incredulus cœlesti visioni : 20. sed his, qui sunt Damasci primum, et Hierosolymis, et in omnem regionem Judææ, et Gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent et converterentur ad Deum, digna pœnitentiæ opera facientes. 21. Hac ex causa me Judæi, cum essem in templo, comprehensum tentabant interficere. 22. Auxilio autem adjutus Dei, usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque majori, nihil extra dicens quam ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse, et Moyses: 23. si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus et populo et Gentibus. 24. Hæc loquente eo, et rationem reddente, Festus magna voce dixit : Insanis, Paule : multæ te litteræ ad insaniam convertunt. 25. Et Paulus : Non insanio (inquit), optime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba loquor. 26. Scit enim de his Rex ad quem et constanter loquor : latere enim eum nihil horum arbitror. Neque enim in angulo quidquam horum gestum est. 27. Credis, rex Agrippa, Prophetis? Scio quia credis. 28. Agrippa autem ad Paulum : In modico suades me Christianum fieri. 29. Et Paulus : Opto apud Deum, et in modico et in magno, non tantum te, sed etiam omnes qui audiunt, hodie fieri tales, qualis et ego sum, exceptis vinculis his. 30. Et exsurrexit Rex, et Præses, et Bernice, et qui assidebant eis. 31. Et cum secessissent, loquebantur ad invicem, dicentes : Quia nihil morte aut vinculis dignum quid fecit homo iste. 32. Agrippa autem Festo dixit : Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Cæsarem.

Vers. 1. 1. TUNC PAULUS, EXTENTA MANU, — non versus Agrippam, quasi hoc signo gratias egerit Agrippæ de data sibi ab eo loquendi facultate, ut vult Cajetanus; sed *primo*, more oratorum, extenta manu silentium indicens, ut ex Apuleio, lib. II *De Asino aureo*, Persio et aliis dixi, cap. XII; *secundo*, in signum libertatis et confidentiæ, quod innocentiæ suæ conscius, non dubitaret de victoria in hac sua causa et lite; *tertio*, in signum auctoritatis, quod quasi Apostolus, doctor et legatus Christi concionaturus esset : unde extenta manu loquitur, quasi potestatem habens.

Vers. 2. 2. ÆSTIMO ME BEATUM. — Quia, ut ait S. Hieronymus, *epist*. 191 : « Paulus legerat illud Jesu Sirach, *Eccli*. XXV, 22 : Beatus qui loquitur in aures audientis; et noverat tantum oratoris verba proficere, quantum judicis providentia cognovisset. Unde et ego me beatum in hoc duntaxat negotio judico, quod apud eruditas aures (tuas, o Pammachi) imperita lingua responsurus sum. » Ex adverso, « ubi auditus non est, non effundas sermonem, » ait *Eccli*. XXXII, 6. Quocirca Xenocrates quemdam mathematicæ ignarum, a sua schola ad mathesin ablegans ait : « Apud me vellus non maceratur, scilicet lana rudis non statim traditur vestiario, sed fulloni; » ita Laertius, lib. IV, cap. II. Paulus hic omnem sermonem convertit ad Agrippam, non ad Festum, *primo*, quia coram Festo jam causam suam egerat; *secundo*, quia Festus ad Agrippam Pauli causam rejecerat, eaque de causa Paulum hic in conspectum ejus produxerat; *tertio*, quia Agrippa avidus erat audiendi Paulum; *quarto*, quia Agrippa erat Judæus : unde melius capiebat litem hanc Pauli cum Judæis de Judaismo, quam Festus Gentilis; *quinto*, quia sperabat Paulus se Agrippam ad Christum conversurum, demonstrando ei e Mose et Prophetis Jesum esse Messiam, erat enim Agrippa bonæ indolis, sedatæ mentis, intelligens et prudens. Unde et Judæis bellum contra Romanos omni ratione dissuadere conatus est, dictitans illud fore Judæis ruinæ et excidio, uti exitus demonstravit; ita Josephus, lib. II *Belli*, cap. XVI.

Vers. 3. 3. MAXIME TE SCIENTE OMNIA. — Maxime cum sciam te scire omnia, scilicet quæ ad rem præsentem et litigium meum cum Judæis pertinent. Captat Paulus benevolentiam Agrippæ, non tamen adulando, uti faciunt rabulæ, sed vere eum

laudando, quia lucrari eum volebat: quod et ex parte consecutus est, ait Chrysostomus, hom. 33 *in I ad Corinth.*

Vers. 4. 4. VITAM, — βίωσιν, id est *vitæ actus et mores,* puta *conversationem meam,* ut vertit Syrus.

IN HIEROSOLYMIS. — Ergo ibi docentem et concionantem Christum vel oculo et aure, vel fama oculisque et auribus aliorum viderat et audierat Paulus; sed nimius zelator Mosis et legis aures mentemque illi occluserat, donec illas vi reseravit Christus, prosternendo eum in terram, et dicendo: « Saule, Saule, quid me persequeris? *Act.* IX.

Vers. 5. 5. PRÆSCIENTES ME AB INITIO, — προγινώσκοντες, id est *præcognoscentes me,* qui scilicet noverunt me et mea facta ante Christianismum.

QUONIAM SECUNDUM CERTISSIMAM SECTAM, — ἀκριβεστάτην, id est *diligentissimam, exactissimam, religiosissimam* inter Judæos, talis enim erat secta Pharisæorum. Aliter Mariana: Erant, inquit, septem sectæ Pharisæorum, teste Thalmud in tract. *Suta.* Paulus ex hisce septem amplexus erat optimam et perfectissimam. Et Arias: Paulus, inquit, a Gamaliele edoctus erat in domo Hillel; quæ selectior habebatur, quam domus Samai, uti patet ex libro *Misnaioth.*

Vers. 6. 6. IN SPE QUÆ AD PATRES NOSTROS REPROMISSIONIS FACTA EST, *q. d.* Vocor in judicium ob fidem et spem salutis assequendæ per Christum salvatorem, patribus nostris repromissum; ac proinde adeo non recedo a lege, fide et spe majorum, ut illi prorsus insistam, ac propter eam tot tantaque assidue patiar. Apologia Pauli est efficax, probat enim se non esse seditiosum, nec apostatam a lege et fide patrum, quod prædicet fidem et spem in Christum quam omnes patres habuerunt, per eamque salvati sunt. *Secundo,* et aptius per metonymiam *spem* accipe pro re sperata, puta pro justitia et salute per Christum parta: hæc enim patribus promissa erat, et ob hanc prædicatam a Judæis accusabatur Paulus. Unde et subdit:

Vers. 7. 7. IN QUAM DUODECIM TRIBUS NOSTRÆ, NOCTE AC DIE (Græca addunt, ἐν ἐκτενείᾳ, *in assiduitate,* vel *contentione*) DESERVIENTES (puta latria Deum colentes, adorantes et invocantes; hoc enim est λατρεύοντες; Syrus, *precibus assiduis vacantes*), SPERANT DEVENIRE. —Judæi enim sperabant justitiam et salutem per Messiam, sive Christum: verum negabant eum jam venisse esseque illum quem prædicabat Paulus: sed adhuc exspectari esseque venturum. Hinc patet spem sumi pro re et salute sperata, nec enim Judæi sperabant devenire in spem, utpote quam jam habebant et ex qua sperabant, sed in ipsam rem speratam, puta ad salutem, resurrectionem et beatitudinem æternam: in hanc enim sperabant devenire.

Vers. 8. 8. QUID INCREDIBILE JUDICATUR APUD VOS, SI DEUS MORTUOS SUSCITAT? — Probavit Apostolus resurrectionem Christi et nostram ex testimonio Patrum, qui omnes illam crediderunt et speraverunt; nunc eamdem probat ex omnipotentia Dei, *q. d.* Deus est Deus, id est omnipotens, ac consequenter Dominus vitæ et mortis: ergo credibile est, imo certum, eum posse mortuos suscitare. Si enim potuit homines, cum non essent, ex nihilo creare, cur non possit eosdem jam creatos, et per mortem dissolutos redintegrare et resuscitare?

Vers. 9. 9. ET EGO QUIDEM EXISTIMAVERAM, — ἔδοξα ἐμαυτῷ, id est *mihi ipsi persuaseram, prorsusque decreveram.* Ostendit se non ex levitate a Judaismo transisse ad Christianismum, sed illustratione et vi divina immutatum et adactum.

Vers. 10. 10. MULTOS SANCTORUM, — multos Christianorum.

ET CUM OCCIDERENTUR, DETULI SENTENTIAM, — latam a judicibus, puta a principibus sacerdotum: hanc enim ego detuli ad Officiales quorum erat eam exequi, et Christianos a judicibus damnatos occidere. Hinc videtur plures tunc fuisse occisos. Idem patet ex *Act.* IX, 1: « Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis. » Quod enim aliqui id ad unum S. Stephanum arctant per synecdochen, violentum videtur, præsertim quia Paulus in nece Stephani non detulit sententiam, utpote quæ tunc nulla fuit. Occisus est enim Stephanus, non per sententiam judicis, sed per furorem populi. Addit Cajetanus Paulum sententiam mortis a Judæis judicibus latam in Christianos, detulisse ad Præsidem Romanum, ut is eam confirmaret, sine cujus approbatione robur non habuisset, atque ab eo subscriptam retulisse, ut executioni mandaretur.

Nota: Pro *sententiam,* græce est ψῆφος; quod multa significat, nimirum *primo,* computum et rationem, *q. d.* Detuli computum et rationem damnatorum occidendorum, v. g. tot esse occidendos gladio, tot strangulatione, tot suspendio, etc.; *secundo,* suffragium: unde Syrus vertit, *suffragabar iis qui damnabant eos,* probando, laudando et exequendo eorum sententiam; *tertio,* calculum, *q. d.* Cum judicarentur et occiderentur, ego inter judices meum quoque dedi calculum, eoque illos damnavi; *quarto,* Noster optime vertit, « detuli sententiam, » scilicet a judicibus ad executores: Paulum enim non fuisse judicem, sed judicum administrum, patet *Act.* IX, 1, ubi dicitur: « Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, et petiit ab eo epistolas in Damascum ad synagogas, ut si quos invenisset hujus viæ viros ac mulieres, vinctos perduceret in Jerusalem, » judicandos a principibus sacerdotum et populi. ψῆφος quadruplex.

Vers. 11. 11. COMPELLEBAM BLASPHEMARE, — cogebam eos negare Jesum, ut dicerent Jesum non esse Messiam, sive Christum, sed juste a pontificibus damnatum et crucifixum: hoc enim est blasphemum, utpote Christo Deoque injurium. Nota hic humilitatem Pauli, qua sua scelera publice confitetur et exaggerat.

Vers. 12. 12. IN QUIBUS — civitatibus, vel operibus insa-

niæ, ait Hugo. Unde Pagninus vertit, *quarum rerum studio.*

CUM POTESTATE ET PERMISSU. — Alii vertunt, *cum potestate et commissione* : ἐπιτροπή enim significat non tantum *permissionem*, sed et *curationem, procurationem, commissionem.* Unde ἐπίτροπος est curator, tutor, procurator, vicarius, præfectus, cui quid committitur. Noster solerter vertit, « permissu, » ut significet missionem hanc et commissionem Pauli ad persequendum Christianos, fuisse non tam a principibus et judicibus sponte demandatam, quam ab ipso Paulo sollicitatam, procuratam, et pene ab invitis, vel certe non mittentibus, sed permittentibus extortam : quo significatur ingens zelus et ardor Pauli pro Judaismo contra Christum et Christianos. Utroque ergo sensu crescit oratio Pauli.

Vers. 13. 13. SUPRA SPLENDOREM SOLIS CIRCUMFULSISSE ME LUMEN. — Erat ergo hoc lumen ingens et eximium, utpote referens majestatem Christi, ab ejusque corpore glorioso, quod solis splendorem longe superat, emanans. Sic de stella Magis missa a Christo, qui est lux mundi, ut eos ad se evocaret, canit Prudentius in *hymno Epiphan.*:

> Quem stella, quæ solis rotam
> Vincit decore ac lumine,
> Venisse terris nuntiat,
> Cum carne terrestri Deum.

Et S. Ignatius, epist. *ad Ephesios*, de stella hac ait : « Stella effulsit, exsuperans omnes quotquot ante fuerant : lux enim illius inenarrabilis erat, et stuporem incussit omnibus aspicientibus eam rei novitas; omnia autem reliqua astra cum sole et luna, chorus fuere stellæ ipsius; ipsa vero claritate exsuperabat omnes. » Hæc tanta lux Paulo et Magis discussit infidelitatis et errorum tenebras, ut per eam cernerent Christum, qui est via, veritas et vita, ac verus sol mundi. Unde probabile est quod nonnulli censent lumen hoc fuisse orbiculare instar solis, ut quasi globus lucidus ambiret Paulum. Hoc enim innuit τὸ *circumfulsisse*, scilicet circumcirca in modum circuli fulsisse. Præclare S. Augustinus, serm. 28 *De Sanctis* : « Dum portat, inquit, Saulus funereum contra milites Christi gladium, fulmineum de cœlo accipit testimonium. Dum grassatur, percutitur; dum Christi Sanctos persequitur, violento radio cœlestis luminis cæcatur. » Cætera de Pauli conversione dixi vers. 9.

Vers. 14. 14. DECIDISSEMUS IN TERRAM, — sed ita ut comites Pauli illico e terra surgerent starentque attoniti, Paulus vero in terra prostratus jaceret, ut dixi cap. IX.

HEBRAICA LINGUA. — Unde videtur Paulus hic non hebraice, sed græce, uti locutus erat Lysiæ, cap. XXI, 37, vel certe latine esse locutus. Agebat enim causam coram Festo, præside Romano, et latine norat Agrippa, utpote Romæ a puero versatus.

Vers. 16. 16. AD HOC ENIM APPARUI TIBI. — Ergo Paulus tunc realiter vidit Christum sibi præsentem et astantem, idque ad hoc, ut ab eo edoctus et missus, oculatus posset ejus esse testis.

ET EORUM QUIBUS APPAREBO TIBI. — « Quibus, » id est quorum causa, ait Sanchez; Pagninus, *in quibus.* Hinc liquet Christum sæpius apparuisse Paulo multaque ei revelasse.

Vers. 19. 19. NON FUI INCREDULUS, — ἀπειθὴς, *insuasibilis, incredulus, inobediens*; sed statim mihi persuaderi permisi fidem in Christum, statim credidi, statim illi obedivi.

COELESTI VISIONI. — Græce ὀπτασίᾳ, quæ, ait Œcumenius, est pura rei inspectio, quæ hominem excedit, et quam, qui est in carne, videre nullo modo potest, nisi cœlitus aperiantur ei oculi.

Vers. 22. 22. NIHIL EXTRA (id est, ut vertit Pagninus, *nihil aliud*) DICENS QUAM EA QUÆ PROPHETÆ LOCUTI SUNT FUTURA ESSE. — Est hoc tertium argumentum apologiæ Pauli. *Primum* enim fuit ex testimonio patrum, vers. 6; *secundum*, ex visione Christi, oculos et mentem illuminantis, vers. 13; *tertium* est hoc loco ex oraculis Prophetarum, qui prædixerunt futura de Christo, quæ Paulus jam facta prædicabat. Nota : Prophetæ prædixerunt Christum venturum, ac novam legem, Ecclesiam et Sacramenta sanciturum : quæ autem et qualia illa futura essent, non explicarunt, sed id Christo decernendum, et Paulo ac Apostolis explicandum reliquerunt. Quare evanescit sophisma Kemnitii, dum sic argumentatur : Paulus ait se non aliam pœnitentiam prædicare, quam quæ a Prophetis suo ævo prædicata fuerat : illa non erat Sacramentum; ergo nec ea quæ a Paulo in lege nova prædicata est, est Sacramentum. Major enim in rigore est falsa : nam Paulus loquitur in genere, non in specie, de pœnitentia; pœnitentia enim a Prophetis prædicata, fuit virtus pœnitentiæ : a Paulo vero prædicata, fuit virtus et sacramentum Pœnitentiæ; quod Prophetæ non prædicarunt, sed prædixerunt in genere, dum per Christum afferendam remissionem peccatorum modumque ea condonandi sanciendum vaticinati sunt; quis autem ille modus in particulari futurus esset, nimirum per sacramentum Pœnitentiæ a Christo instituendum, non edixerunt, sed Christo edicendum resignarunt.

Vers. 23. 23. SI PASSIBILIS CHRISTUS. — Τὸ *si* non est conditionale, sed assertivum, per hebraismum significans *quod*, *q. d.* Prophetæ prædixerunt quod Christus futurus esset passibilis; moreretur et primus a morte resurgeret, ac deinde per eum cæteri Christiani. Ita Lyranus, Hugo, Dionysius, Sanchez et alii. « Quid mirum, ait S. Gregorius, hom. 26 *in Evangel.*, si ossa, nervos, carnem, capillosque reducat ex pulvere, qui lignum, fructus, folia in magna mole arboris ex parvo quotidie semine restaurat? »

LUMEN (veritatis veræque religionis, fidei et salutis) ANNUNTIATURUS EST POPULO (Judaico) ET

GENTIBUS. — Hinc Simeon Christum vocat « lumen ad revelationem Gentium, et gloriam plebis Israel, » *Lucæ* II, 32.

Vers. 24. 24. INSANIS, PAULE. — Dixit hoc Festus, tum ob altitudinem mysteriorum, puta passionis Christi Filii Dei et resurrectionis, quæ ipse, utpote homo Gentilis, non capiebat et delira censebat; tum ob visionem Christi et lucis tam fulgidæ, vers. 13, in qua eum delirare putabat; tum ob ardorem, vim et impetum dicendi in Paulo, qui tantus erat, ut videretur esse emotæ mentis. Verum dicebat Festus in sensu; non suo, sed mystico : ebrius enim erat Paulus et insanus, non mero, sed vero; non furore, sed amore : amor enim Dei faciebat eum stultum et insanum mundo. Audi S. Bernardum, tractat. *De Natura divini amoris*, cap. III : « Mirumne, ait, erat, si insanire pronuntiabatur, qui in ipso mortis periculo ipsos judices, a quibus pro Christo judicabatur, ad Christum convertere nitebatur? Non hanc insaniam multæ litteræ in eo faciebant, sicut dicebat Rex veritatem intelligens, sed dissimulans; sed Spiritus Sancti ebrietas, in qua et in parvo, et in magno, similes eos sibi facere gestiebat, qui eum judicabant. » Vide dicta *Act.* II, 13.

Paulus insanus amore.

Nota : Paulus hic in multis refert Christum; Christus vocatus est potator vini, et dæmonium habere : ita Paulus vocatur hic maniacus et insanus. Christus publice docuit, idque Pontifici in passione respondit, *Matth.* XXVI, 55. Ita Paulus ait vers. 26 : « Latere eum nihil horum arbitror; neque enim in angulo quidquam horum gestum est. »

Litterati melancholici.

MULTÆ TE LITTERÆ AD INSANIAM CONVERTUNT. — Studiosi enim et litterati nimis litteris addicti, facile in melancholiam, phrenesin et maniam incidunt. Quin et Aristoteles asserit nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuisse. Vide eum in *Problem.*, sect. 30, ubi docet Platonem, Socratem, Empedoclem, poetas et heroes laborasse melancholia, nonnullos etiam mania. Porro Œcumenius : « Festus, inquit, dixit hæc turbatus ac indignatus, quod se despici crederet (eo quod Paulus vultum et vocem converteret ad Agrippam, non ad Festum), quod regem, qui tantopere cupierat illum audire, ab illo adeo præfractis oculis conspici cerneret, quod non tam purgare calumniam videretur, quam gloriari de sua doctrina vel vita. »

Moraliter nota : Mundus sui contemptores virosque zelosos et divinos censet insanire, vocatque insanos. Sic Propheta uncturus Jehu in regem, audiit : « Quid venit iste insanus ad te? » IV *Reg.* IX. Sic de Christo dicitur : « Et cum audissent sui, exierant tenere eum, dicentes, quia in furorem versus est, » *Marc.* III, 21. Sic hodie viri religiosi et contemplativi a mundanis habentur ludibrio et vocantur fatui; sed in die judicii suum errorem agnoscent, seroque dicent : « Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, etc. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, et inter Sanctos sors illorum est, » *Sap.* V, 4.

Vers. 25. Sobrietas Pauli triplex.

25. SED VERITATIS ET SOBRIETATIS VERBA LOQUOR. — *Primo*, *q. d.* Non sum ebrius et insanus, sed sobrius, sanæ mentis et veridicus. Sobrietas enim hic opponitur insaniæ et furori; hic enim facit hominem loqui clamose et turbulente instar ebrii. *Secundo*, *q. d.* Vera loquor, idque moderate et sobrie, non nimis ea exaggerando et supra veritatem extollendo, *q. d.* In veritate prædicanda modum non excedo. Sic Paulus ait : « Sive mente excedimus, Deo : sive sobrii sumus, vobis, » II *Cor.* V, 13. *Tertio*, *q. d.* « Falsitas abest a dictis, petulantia a factis, quæ duo sunt insaniæ propria, » ait Glossa.

Vers. 27. 27. CREDIS, REX AGRIPPA, PROPHETIS, — *q. d.* Si credis Prophetis, ut credis quia Judæus es, ergo crede et Christo iisque quæ ego de Christo prædico, quia eadem de eo prædixerunt Prophetæ : est in hac apostrophe acer stimulus quo pungit Agrippam, ut credat in Christum.

Vers. 28. In modico et magno tripliciter.

28. IN MODICO SUADES ME CHRISTIANUM FIERI. — *Primo*, *q. d.* Modicum abest quin suadeas et persuadeas mihi ut fiam Christianus; modico negotio persuaderes mihi Christianismum. « Parum abest quin me feceris Christianum, » ait Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* 17; Cajetanus, Sanchez et alii, quin et Chrysostomus, hom. 16 *ad Popul.* : « Sancti enim, inquit, in periculis non considerant quomodo iis liberentur, sed quomodo persequentes lucrentur. » Unde Gagneius et Salmeron censent Agrippam occulte fuisse Christianum; verum huic sensui non concordat responsio Pauli : « Opto apud Deum, et in modico, et in magno, » etc. Unde Chrysostomus censet Paulum non satis assecutum esse mentem Agrippæ; quod parum videtur credibile.

Secundo, Œcumenius, *q. d.* Modico tempore, labore et sermone, quo mecum locutus es, suades me fieri Christianum; et Vatablus et Lyranus, *q. d.* Ex parte et modice suades me fieri Christianum; sed perfecte non suades, non persuades, ut ἐν ὀλίγῳ sit idem quod δι' ὀλίγου, scilicet χρόνου καὶ λόγου, id est *per modicum tempus et sermonem*. Cui Paulus congrue opponit : « Et in modico et in magno; » *q. d.* Opto te non tantum cum modico, sed et cum magno tempore, labore et sermone meo, fieri Christianum.

Tertio, et genuine, τὸ ἐν ὀλίγῳ, id est *in modico*, opponitur pro παρ' ὀλίγον, ac respondet Hebræo כמעט *kimat*, id est modice, parum, aliquantulum suades. Cui Paulus congrue opponit : « Et in modico, et in magno, » *q. d.* Non tantum modice, sed et multum, toto corde et affectu opto suadeoque te fieri mei similem, puta Christianum : nec tantum te, sed et omnes qui me audiunt.

Zelus Pauli.

Nota hic zelum Pauli, quo Agrippam, regem Judæorum, judicem suum, apud quem a Judæis accusabatur, quod Judæos a Judaismo ad Christianismum traduceret, ad eumdem traducere et

convertere satagit: sed incestuosus rex, veniens cum tanta pompa et fastu, parum aptus erat Evangelio, ejusque continentiæ, modestiæ et humilitati; unde illico surgens, Pauli sermonem incidit et abrupit.

Vers. 29. 29. FIERI TALES, QUALIS ET EGO SUM, — puta Christianos, imo apostolos et præcones Christi, qualis ego sum. Præclare S. Augustinus, tract. 8 *in Epist. S. Joannis*: « Audi, inquit, Apostolum dicentem de visceribus charitatis: Vellem omnes homines esse sicut meipsum. Quomodo volebat omnes? Æquales. Ideo erat omnibus superior, quia charitate optabat omnes æquales. »

EXCEPTIS VINCULIS HIS. — Hinc liquet Paulum vinculis constrictum et onustum perorasse: nimirum vincula pro Christo ei animos non minuebant, sed augebant; unde in iis exultare et gloriari solet. Vide hæc vincula Pauli mire celebrantem S. Chrysostomum, hom. 9 *in Epist. ad Ephesios*, tom. IV. Sed hanc sapientiam non capiebat Agrippa rex pompaticus; ideoque Paulus vincula ab illo eximit, aitque: « Exceptis vinculis his. » Capiebat eam S. Ignatius, fundator Societatis nostræ, qui pro Christi prædicatione incarceratus, multis ei condolentibus, respondit: « Nescitis quam felix et gloriosum sit vinciri pro Christo; non sunt tot compedes in urbe, quin et ego plures ferre pro Christo desiderem. » Quocirca continua experientia edoctus, dicebat et docebat compendiosam viam ad perfectionem, esse desiderium multa patiendi pro Christo; ita Ribadeneira in ejus Vita, lib. I, cap. XV.

Vide S. Chrysostomum hic, *hom.* 52, ubi inter alia extollit Pauli animos et ignes, quod hæc vincula quibus vinctus erat ut malefactor, nihili fecerit, ideoque in iisdem toto affectu incubuerit ad convertendum Agrippam omnesque astantes. « Talis, inquit, est anima cœlesti amore sublimis: nam cum ii qui fœdis amoribus capiuntur, nihil putant vel gloriosum, vel pretiosum, quam quod ipsorum concupiscentiis servit; id enim solum gloriosum ac honestum putant, et amasia fit eis omnia: multo magis qui tali amore flagrant; nihili faciunt pretiosa. Si autem non consideramus quæ dicuntur, haud mirum est; imperiti enim sumus hujus philosophiæ. Qui enim igne Christi captus fuerit, talis fit, qualis esset homo solus super terram habitans, adeo nihil curæ ei est gloria et ignominia: sed quemadmodum si solus nihil curaret, ita et talis quoque non curaret. Tentationes autem sic contemnit, ac flagella et carceres, quasi in alieno corpore pateretur, vel quemadmodum si adamantinum possideret corpus. Ea autem quæ suavia sunt in hac vita, ita ridet et non sentit, sicut nos vel ipsi mortui, corpora mortua. Tantum autem abest ne ab affectione quadam capiantur, quantum aurum quod igne probatur, a macula abscedit. Et sicut muscæ in medium flammæ incidunt, sed fugiunt: ita et affectiones illis accedere non audent. »

Vers. 32. 32. DIMITTI POTERAT HOMO HIC, SI NON APPELLASSET CÆSAREM. — Imo dimitti poterat, etiamsi appellasset, quia appellarat coactus, et appellatione sua non nisi dimissionem quærebat: quare si eam præstitisset Præses, ultro appellatione sua cessisset Paulus. Hoc ergo prætexit rex, quia Judæos offendere nolebat dimittendo Paulum, sed eis gratificari mittendo eum vinctum ad Cæsarem ad quem appellarat.

CAPUT VIGESIMUM SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Romam deducendus Centurioni traditur; Cretam appellit; prædicit tempestatem et naufragium, sed ab eo vectores omnes eripiendos, foreque salvos.

1. Ut autem judicatum est navigare eum in Italiam, et tradi Paulum cum reliquis custodiis Centurioni, nomine Julio, cohortis Augustæ, 2. ascendentes navem Adrumetinam, incipientes navigare circa Asiæ loca, sustulimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. 3. Sequenti autem die devenimus Sidonem. Humane autem tractans Julius Paulum, permisit ad amicos ire et curam sui agere. 4. Et inde cum sustulissemus, subnavigavimus Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. 5. Et pelagus Ciliciæ et Pamphyliæ navigantes, venimus Lystram, quæ est Lyciæ: 6. et ibi inveniens Centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, transposuit nos in eam. 7. Et cum multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretæ, juxta Salmonem: 8. et vix juxta navigantes, venimus in locum quemdam, qui vocatur Boni portus, cui juxta erat civitas Thalassa. 9. Multo autem tem-

pore peracto, et cum jam non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium jam præteriisset, consolabatur eos Paulus, 10. dicens eis: Viri, video quoniam cum injuria et multo damno, non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum, incipit esse navigatio. 11. Centurio autem gubernatori et nauclero magis credebat, quam his quæ a Paulo dicebantur. 12. Et cum aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi statuerunt consilium navigare inde, si quomodo possent, devenientes Phœnicen, hyemare, portum Cretæ respicientem ad Africum et ad Corum. 13. Aspirante autem Austro, æstimantes propositum se tenere, cum sustulissent de Asson, legebant Cretam. 14. Non post multum autem misit se contra ipsam ventus Thyphonicus, qui vocatur Euroaquilo. 15. Cumque arrepta esset navis, et non posset conari in ventum, data nave flatibus, ferebamur. 16. In insulam autem quamdam decurrentes, quæ vocatur Cauda, potuimus vix obtinere scapham. 17. Qua sublata, adjutoriis utebantur, accingentes navem, timentes ne in Syrtim inciderent, summisso vase sic ferebantur. 18. Valida autem nobis tempestate jactatis, sequenti die jactum fecerunt: 19. et tertia die suis manibus armamenta navis projecerunt. 20. Neque autem sole, neque sideribus apparentibus per plures dies, et tempestate non exigua imminente, jam ablata erat spes omnis salutis nostræ. 21. Et cum multa jejunatio fuisset, tunc stans Paulus in medio eorum dixit: Oportebat quidem, o viri, audito me, non tollere a Creta, lucrique facere injuriam hanc et jacturam. 22. Et nunc suadeo vobis bono animo esse: amissio enim nullius animæ erit ex vobis, præterquam navis. 23. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cujus sum ego et cui deservio, 24. dicens: Ne timeas, Paule, Cæsari te oportet assistere; et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum. 25. Propter quod bono animo estote, viri: credo enim Deo, quia sic erit, quemadmodum dictum est mihi. 26. Insulam autem quamdam oportet nos devenire. 27. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa mediam noctem, suspicabantur nautæ apparere sibi aliquam regionem. 28. Qui et summittentes bolidem, invenerunt passus viginti: et pusillum inde separati, invenerunt passus quindecim. 29. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittentes anchoras quatuor, optabant diem fieri. 30. Nautis vero quærentibus fugere de navi, cum misissent scapham in mare, sub obtentu quasi inciperent a prora anchoras extendere, 31. dixit Paulus Centurioni et militibus: Nisi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. 32. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, et passi sunt eam excidere. 33. Et cum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens: Quartadecima die hodie exspectantes jejuni permanetis, nihil accipientes. 34. Propter quod rogo vos accipere cibum pro salute vestra: quia nullius vestrum capillus de capite peribit. 35. Et cum hæc dixisset, sumens panem gratias egit Deo in conspectu omnium; et cum fregisset, cœpit manducare. 36. Animæquiores autem facti omnes, et ipsi sumpserunt cibum. 37. Eramus vero universæ animæ in navi ducentæ septuaginta sex. 38. Et satiati cibo alleviabant navem, jactantes triticum in mare. 39. Cum autem dies factus esset, terram non agnoscebant, sinum vero quemdam considerabant habentem littus, in quem cogitabant, si possent, ejicere navem. 40. Et cum anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes juncturas gubernaculorum: et levato artemone secundum auræ flatum tendebant ad littus. 41. Et cum incidissemus in locum dithalassum, impegerunt navem: et prora quidem fixa manebat immobilis, puppis vero solvebatur a vi maris. 42. Militum autem consilium fuit ut custodias occiderent, ne quis cum enatasset, effugeret. 43. Centurio autem volens servare Paulum, prohibuit fieri: jussitque eos, qui possent natare, emittere se primos, et evadere, et ad terram exire: 44. et cæteros alios in tabulis ferebant: quosdam super ea quæ de navi erant. Et sic factum est, ut omnes animæ evaderent ad terram.

Vers. 1. 1. Ut AUTEM JUDICATUM EST, — a præside Festo, qui secutus est judicium Agrippæ suique concilii. Unde Syrus, *decrevit de eo Festus, ut mitteretur ad Cæsarem in Italiam.* Porro missus est Paulus Romam non solus, sed cum sociis, inter quos erat Lucas. Unde pro *navigare eum,* Græce est ἀποπλεῖν ἡμᾶς, id est *navigare nos in Italiam*: ita Pagninus, Tigurina et alii. Lucas ergo socius et achates Pauli particeps fuit omnium ejus afflictionum, easque hic ut oculatus testis describit.

Custodiæ id est vincti. CUM RELIQUIS CUSTODIIS, — id est vinctis qui custodiebantur in carcere, vel custodia: hos enim significat Græcum δεσμώτας: custodia enim non tantum carcerem, sed et metonymice ipsos incarceratos, sive custoditos significat. Ita Suetonius in *Domitiano*: « Nec nisi secreto et solus, inquit, plerasque custodias, receptis quidem in manu catenis, audiebat. » Et ff. *De rerum custodia* sancitur, « ne quis receptam custodiam sine causa dimittat. » Et alibi: « Si custodia (id est vinctus) se interfecerit vel præcipitaverit, militis culpæ adscribitur. » Aliquando vero *custodia* significat ipsos custodes et apparitores, ut cum vocantur acres vel vigiles custodiæ. Ita Cæsar, lib. IV *De Bello Gallico*: « Neque clam transire propter custodias Menapiorum possent. » Plautus Capt.: « Ita vinculis custodiisque circummuniti sumus. » Tacitus, lib. I: « Acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia. » Tibullus: « Sed pretium si grande feras, custodia victa est. » Catullus: « Tuo adventu vigilat custodia. » Virgilius, IX *Æneid.*: « Noctem custodia ducit insomnem ludo. » Porro hi vincti, vel ad Cæsarem, æque ut Paulus, appellarant; vel ob criminum enormitatem aut difficultatem causæ aliave ratione ad Cæsarem mittendi erant. Vide hic rursum Paulum assimilari Christo, qui cum iniquis deputatus, et inter duos latrones crucifixus est.

COHORTIS AUGUSTÆ. — Incertum est unde hæc cohors dicta sit *Augusta.* Hugo ita dictum censet, quod missa esset ab Augusto; Dionysius, quod a Nerone: hic enim vocabatur *Augustus*, quia Imperator (1). Alii, quod esset cohors Imperatoria. Sic enim vocantur milites *Augustales* apud Vegetium, lib. II, cap. VII; æque ac *Prætoriani,* qui prætorem stipant. Alii, *Augustæ,* id est Imperatricis, cohortem hanc fuisse, aut ab ea denominatam autumant.

Vers. 2. 2. NAVEM ADRUMETINAM. — Syrus, *quæ erat ex Adrumeto* urbe, et forte ad eamdem redibat. Adrumetum urbs est in Africa, de qua Plinius, lib. VI, cap. XXXIV. Et illam hic accipit S. Hieronymus in *Locis Hebr.* Verum alii accipiunt urbem in Asia, puta in Æolide sive Mysia, quam Stephanus, lib. *De Urbibus,* vocat Adramytteum. Perperam aliqui legunt *Rumentinam,* explicantque *Romam tendentem.*

SUSTULIMUS — anchoras; Pagninus, *solvimus, vela fecimus.* Probabile est navim hanc solvisse e Joppe: Joppe enim non longe aberat Cæsarea, unde vinctus mittebatur Paulus: ita Mariana.

ARISTARCHO MACEDONE, — ut ille in Macedonia omnia quæ circa Paulum acta erant, annuntiaret: ita Chrysostomus. Porro Aristarchum vocat Thessalonicensem urbe, qui erat Macedo provincia; Thessalonica enim erat urbs in provincia Macedoniæ.

Vers. 3. 3. HUMANE AUTEM TRACTANS JULIUS PAULUM, — captus eximia Pauli modestia, sapientia et virtute.

Vers. 4. 4. SUBNAVIGAVIMUS CYPRUM, — id est sub vel juxta Cyprum navigavimus: ita Pagninus et Tigurina; non enim videntur ingressi Cyprum, sed mansisse in mari. Unde et sequitur: « Et pelagus Ciliciæ et Pamphyliæ navigantes, venimus Lystram. »

PROPTEREA QUOD ESSENT VENTI CONTRARII, — imminente jam hieme. Paulus enim sub Pentecosten appulerat Hierosolymam, ut dixi cap. XXI, 17; mox captus multo tempore, quæ gessit hucusque narrata sunt; ut proinde jam instaret hiems, idque patet ex jejunio, de quo vers. 9. Ita S. Chrysostomus, qui et addit: « Iterum tentationes, iterum venti contrarii. Vide per omnia vitam Sanctorum sic contexi. Effugerant tribunal, et faciunt naufragium, ac ferunt tempestatem. » Ita Sanctis texitur hic spinea patientiæ corona, ut pariter texatur in cœlis gemmeum gloriæ diadema.

Vers. 5. 5. LYSTRAM. — Græca, Syrus, S. Chrysostomus, Isidorus, Hugo, Gagneius, Vatablus et alii legunt *Myram*: hæc enim est in Lycia; cum Lystra, patria Timothei, sit in Lycaonia. Verum Latina Biblia, etiam a Romanis emendata, constanter habent *Lystram.* Hæc enim, licet sit in Lycaonia, tamen quoque est in Lycia; hæc enim generatim sumpta Lycaoniam aliasque regiones complectitur: ita Stephanus, lib. *De Urbibus.*

Vers. 7. 7. CONTRA GNIDUM. — Gnidus est urbs aut promontorium Asiæ, Cretæ objectum.

(1) Conf. Tacitum, *Annal.*, XIV, 13, ad ann. Jul. 104, ubi legitur: « Tumque primum conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiæ. » Et Suetonium, in *Nerone*, XX. Aliam conjecturam, neque eam improbabilem, proposuit Schwarzius in Dissert. *De cohorte Italica et Augusta;* statuit nimirum, cohortem illam cognomen retulisse ab urbe Samaritana, ab Herode in honorem Augusti Σεβαστή vocata, ut proprie diceretur *cohors Sebasta*, vel *Sebastena,* aut *Sebastiensis.* Et revera apud Josephum reperitur, *Ant.* XX, VI, *plurimos qui tum temporis per ea loca sub Romanis castra sequebantur, patria fuisse Cæsareenses et Sebastenos;* et *Bell. Jud.* II, V, legimus Cumanum, procuratorem Judææ, secum e Cæsarea adduxisse *alam equitum, quæ vocabatur Sebastenorum.* Atqui, si illo ipso tempore, teste Josepho, Cæsareæ extitit ala equitum quæ vocatur *Sebasta*, vel *Sebastenorum*, cur non ibidem existere potuit peditum cohors, quæ ex eadem ratione cognominata sit *Sebasta*?

Vers. 8. 8. **Et vix juxta** (terram) **navigantes**, — id est littus legentes.

Thalassa. — Græca et Syrus, *Lasæa*; Gagneius ait esse civitatem in littore Cretæ, juxta locum qui dicitur *Boni portus*. Bonitas enim portus urbem celebrat et locupletat: illum enim ambiunt mercatores et nautæ, ut merces et portoria eo inferant. Quatuor sunt quæ ditant, inquiunt Itali et ex eis Tiraquellus, *il porto, morto, porco, horto*. Portus enim dat portoria; mortuus suas opes relinquit hæredibus; porcus pinguescit, caroque venditur; hortus dat herbas et fructus.

Vers. 9. 9. **Cum jam non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium jam præteriisset.** — Nonnulli cum Syro et Œcumenio putant hoc jejunium fuisse Judæorum, puta mense septimo in festo Expiationis, *q. d.* Jam præterierat æquinoctium autumnale, urgebatque hiems, quando navigatio est periculosa. Multis id confirmat Sanchez. *Primo,* quia jejunium hoc fuit publicum et solemne: tale autem apud Judæos erat in die Expiationis. Loquitur enim Paulus, et Lucas ex Paulo, Judæis, quibus plena erat navis Judaica. *Secundo,* quia post æquinoctium autumnale ingruunt venti et tempestates, soletque esse periculosa navigatio; unde nautæ metuere solent diem S. Matthæi. *Tertio,* quia in solstitio hiberno sunt dies alcyonii et sereni, nimirum septem dies ante illud et totidem post, teste Plinio, lib. X, cap. XXXII. Vide Sanchez (1). Alii tamen opinantur hoc jejunium fuisse ante festum Tabernaculorum; alii, fuisse jejunium die sexto Marchesuan, id est octobris, inchoatum, quod Judæi ad aliquot dies protrahebant. Ita Mariana.

Jejunium septimi mensis.

Aut decimi.

Verum alii multi accipiunt jejunium decimi mensis, sive quatuor Temporum in decembri. Illud enim apud Christianos antiquissimum est, utpote in quo solebant ordinari Episcopi, Sacerdotes et Diaconi, ut patet ex Vitis Pontificum. Post hoc enim urget hiems estque periculosa navigatio. Jampridem enim apud Christianos exoleverant jejunia et festa Judaica, et pro illis successerant Christiana. Lucas enim hæc videtur scripsisse Christianis christiane: scripsit enim 24 annis post Christum, sive post promulgatam legem novam, *Act.* II. Ita Bellarminus, lib. II *De Bonis oper.*, cap. XIX, qui hinc probat antiquitatem jejunii quatuor Temporum. Adde jejunium hoc Christianum decimi mensis quasi coincidisse cum jejunio Judaico ejusdem mensis: Judæis enim hoc mense indictum fuisse jejunium, patet *Zachar.* VIII, 19. Vide ibi dicta; ita Baronius. Sic Pentecosten non Judaicam, sed Christianam nominat, imo describit Lucas, *Actor.* cap. II, vers. 1 et seq.

Sane verius videtur hic jejunium non septembris, sed decembris intelligi, sive Judaicum illud accipias, sive Christianum. *Primo,* quia in decembri periculosissima est navigatio (non in septembri), qualis hæc fuit, ut patet ex horribili ejus naufragio et ex præmonitione S. Pauli. *Secundo,* quia S. Chrysostomus tradit S. Paulum multo post Pentecosten tempore profectum Cæsarea, et ipsa fere hieme in Cretam devenisse. *Tertio,* noster Octavius Cajetanus, in *Isagoge*, cap. XX, urget illud cap. XXIV, 27: « Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Portium Festum, » qui paulo post S. Paulum vinctum misit Romam. Hoc enim biennium ab initio imperii Neronis ordiendum esse censent Baronius, Lorinus et Scaliger: Nero autem orsus est imperium 3 Idus octobris, ut Seneca, Suetonius et Tacitus tradunt. Quare de septembri hæc Pauli navigatio accipi nequit: tunc enim necdum Nero expleverat biennium imperii, sed illud expleturus erat proximo octobri. Verum hæc ratio non plane concludit, uti dixi cap. XXIV, 27; nam, verisimilius alii biennium hoc ordiuntur a præfectura Felicis, quæ cœpit ante Neronem, sub finem Imperii Claudii. *Quarto,* magis urget, quod (uti dicam cap. XXVIII, 16) multi tradunt Paulum Romam appulisse sero admodum, puta die sexta julii. Ergo serum fuit hoc jejunium, et paulo post secutum naufragium, puta in decembri. Si enim fuisset in septembri, utique in januario, ut vult Scaliger, Romam appulisset. Quocirca videtur, ait noster Octavius, Paulus in decembri Cæsarea discessisse, ita ut hæc ejus navigatio longaque in mari jactatio contigerit proxime sequente januario: tum enim solent flare venti navigantibus infesti, ac tardam, molestam et periculosam (qualis fuit hæc) efficere navigationem; ita ut naufragium S. Pauli inciderit in februarium, quando acre est frigus, ob quod accensa pyra eum naufragum cum sociis recrearunt Melitenses. Porro Melitæ hiemavit Paulus mansitque tres menses, ut ait S. Lucas: quibus expletis, in vere cœpit navigare. « Ver enim, teste Plinio, lib. II, cap. XLVII, aperit navigantibus maria, cujus in principio Favonii hibernum molliunt cœlum. » Videtur autem Paulus non ineunte, sed adulto vere, sub initium maii Melita discessisse, ita ut in navigando Melita Syracusas, Syracusis Rhegium, Rhegio Puteolos, Puteolis Romam, mensem et amplius insumpserit. Adde tres dies Syracusis ab eo insumptos, unum Rhegio, septem Puteolis, sic fiet, ut Romam appulerit die sexta julii; quod revera ita contigisse Beda et alii passim tradunt, uti dicam vers. 14.

Hæc noster Octavius apposite, cui in plerisque assentior, excepto exordio navigationis, quod ipse novembri vel decembri assignat. Nam nautæ

(1) Ita et Rosenmullerus, cujus hæc sunt verba: « Per τὴν νηστείαν, intelligendum est *jejunium magnum*, seu *publicum*, quod agebatur die magno Expiationis, qui in 10 Tisri incidebat. Post illud tempus, mense nimirum octobri, navigatio incerta est et discrimini propior. » Romani quoque mare claudebant a die 3 iduum novembris usque ad 4 iduum martii (Vegetius, *De Re milit.* IV, 39). Illud jejunium νηστεία simpliciter dicitur etiam apud Philonem, lib. II *De Vita Mos.*

et navigantes (qui multi hic erant, scilicet 276) non solent ordiri navigationem tam longam in decembri, utpote instante hieme et procellis in mari periculosis. Quare alii verosimilius censent navem hanc solvisse Cæsarea sub septembrem, ut ante hyemem posset in Italiam appellere; sed quia ipsa adversos pene continuo habuit ventos, hinc sua spe frustrata, tarde admodum navigavit multosque menses in mari insumpsit, nec Italiam attigit, sed Melitæ hiemavit. Hoc est enim quod diserte de ea ait Lucas, hoc cap. XXVII, 4 : « Subnavigavimus Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. » Et vers. 7 : « Et cum multis diebus tarde navigaremus, et vix devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento. » Deinde subdit, vers. 4 : « Multo autem tempore (puta multis mensibus) peracto, et cum non esset tuta navigatio, eo quod et jejunium jam præteriisset, » etc., cum scilicet jam esset januarius : sub finem enim januarii videtur sequens Pauli naufragium contigisse, ita ut ex eo evadens Melitam, in ea hiemarit hæseritque tres menses, puta toto februario, martio et aprili : ac inde incunte maio Romam versus discesserit, juxta id quod ait Lucas, cap. XXVIII, 11 : « Post menses autem tres navigavimus. » Sic enim lente navigans, uti ostendam vers. 12, Romam pervenit die sexta julii, quod constanter veteres affirmant.

CONSOLABATUR, — παρῄνει, id est *hortabatur, suadebat*; Syrus, *consulebat*, eoque consolabatur eos in tam lenta molestaque; æque ac periculosa navigatione. Omnia hæc significat vox παρῄνει.

Vers. 10. 10. VIDEO, — non tam ex aere aliisque naturæ prognosticis, quam ex spiritu prophetico.

INJURIA, — quasi dicat : Iniqui et injurii sumus, non tantum navi et mercibus earumque dominis, puta mercatoribus; sed et animabus, id est vitis nostris : hæc enim perditionis et mortis periculo exponimus, si tempore hiberno et importuno navigare pergamus. Minus recte aliqui per « injuriam » accipiunt Dei offensam et peccata a nautis et vectoribus commissa, quasi ex iis præsagierit Paulus imminentem ex Dei vindicta tempestatem (1).

Vers. 12. 12. PHOENICEM. — « Phœnix » hæc non est Phœnicia, regio Syriæ, cujus caput est Tyrus et Sidon; sed urbs et portus in Creta ad australe ejus littus. Ita Ptolomæus, lib. III, cap. ult., qui urbem vocat φοινίκω, portum φοινικοῦντα. Et sic per appositionem explicat Lucas subdens : « Portum Cretæ respicientem ad Africum et ad Corum. » Africus enim est ventus partim Australis, partim Occidentalis, nimirum medius inter Austrum et Occidentem; Corus vero est Occidentalis, seu lateralis vergens in Austrum, de quo Juvenalis, *Satyr*. 14 :

> Atque habitas Coro semper tollendus et Austro.

Porro Africus dictus est, quia flat ab Africa. Unde alio nomine Libycus, Libs et Notus vocatur, de quo Horatius, lib. I *Carm.*, ode 1 : « Luctantem Icariis fluctibus Africum. » Et Plinius, lib. XVIII, cap. XXXIV : « Ex adverso Aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant. » Hinc turbidus est et procellosus, et tempestates ciet. Unde *Africæ* procellæ, quasi ab Africo vento excitatæ, vocantur ab Horatio, lib. III *Carm.*, ode 19. Idem, *Epod.* 16 :

> Ire, pedes quocumque ferunt, quocumque per undas
> Notus vocabit, aut protervus Africus.

Et Virgilius, I *Æneid.*:

> Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
> Africus, et vastos volvunt ad littora fluctus.

Hinc et Isaias : « Turbines, inquit, ab Africo veniunt; » ita ipse cap. XXI, 1.

HIEMARE; — in Phœnice, portu Cretæ jam dicto.

Vers. 13. 13. CUM SUSTULISSENT (scilicet antennas et anchoras, hoc est solvissent) DE ASSON. — Asson hæc non est illa urbs juxta Troadem de qua cap. XX, 13; sed erat urbs vel locus et portus Cretæ ad Septentrionem, ex quo solventes et Cretam præterlegentes versus Occidentem, ad portum Phœnicem, qui erat ad Meridiem, navigare decreverunt. Ita Baronius.

Vers. 14. 14. MISIT SE CONTRA IPSAM VENTUS TYPHONICUS, QUI VOCATUR EUROAQUILO. — Græce Εὐροκλύδων, id est Eurus tempestuosus et fluctuosus, excitansque in mari fluctus et vortices, instar Aquilonis : vel qualis est Eurus ad Aquilonem vergens. Unde Noster vertit *Euroaquilo*, ac nonnulli suspicantur Nostrum in Græco legisse Εὐρακύλων, itaque omnino in Græco legendum contendit Philippus Cluverius, lib. II *De Antiqua Sicilia*, cap. XVI.

Euroaquilo quis?

Eurus, sive Vulturnus, flat ab Oriente : unde opponitur Zephyro, qui flat ab Occidente; sin medius sit et mixtus, hoc est flet inter Orientem et Aquilonem, est Euroaquilo. Et talem hic fuisse indicat Noster, vertens *Euroaquilo*, idque collegit ex eo quod navis ex Cretico littore, hoc vento partim Meridiem, partim Occidentem versus impulsa sit, puta Melitam, quæ inter Africam et Siciliam sita est.

Dices : Melite directe est ad Occidentem respectu Cretæ, et nullo modo vergit ad Meridiem; ergo Euroaquilo navim S. Pauli non poterat impellere versus Melitam, sed versus Africam. Respondet Philippus Cluverius loco citato, Meliten esse ad occidentem Cretæ, sed Gaulum sive Caudam, in quam navim impulit Euroaquilo, esse Cretæ ad meridiem versus Occidentem objectam, teste Mela et Plinio. Hoc ergo vento a Creta infra dex-

(1) Juxta alios, injuria, Græc. ὕβρις, h. l. est vis atque sævitia procellarum atque tempestatis, quo fere sensu Horatius, lib. I *Carm.*, ode 14 :

> Tu, nisi ventis debes *ludibrium*, cave.

tram Gaulum abrepti, cum metuerent ne ulterius eodem cursu in Syrtim impellerentur, « demissis velis ita ferebantur, » nempe ex ortu in occasum versus Melitam, gubernaculi adjumento eam regionem tenentes.

Verum huic responsioni obstat primo, quod Ortelius et alii Geographi Gaulum, sive *Gozo*, ponant præcise ad occidentem Melitæ, æque ac Cretæ. Rursum, quod idem Euroaquilo navim S. Pauli ex Gaulo impulerit Melitam. Insuper, quod hic Euroaquilo fuerit Typhon, ut ait S. Lucas; Aristoteles autem negat Typhonem fieri spirante Aquilone, eo quod ille conflatus sit ex sicca calidaque exhalatione, ideoque frigus geluque Aquilonis evincat statimque exstinguat. Fuit ergo hic ventus orientalis, puta Eurus seu Euroclydon, quod Noster vertit « Euroaquilo, » non quod ex Aquilone spiraret, sed quod impetuosus esset et violentus instar vehementis Aquilonis. Typhonicus enim ventus, Euroclydon dictus, Eurus est procellosus vorticosusque et cum impetu vibratus. Eurus autem ab Oriente hiberno spirat, ut Aristoteles, Seneca et Plinius docent : ex qua cœli plaga spirans ventus, si navigantes in Adriatico mari deprehendat, in Melitam juxta Siciliam recte impellit, ut ex tabulis navigationis et Geographiæ notum est. Ita noster Octavius Cajetanus, in *Isagoge*, cap. XIX.

Utrumque conciliabis, si utrumque jungas dicasque Euroaquilonem vocari Eurum, qui procellosus erat, ut Aquilo, et simul nonnihil ad Aquilonem inclinabat eratque lateralis, qui a Columella, lib. III, cap. XI, vocatur Euronotus; a Gellio, lib. II, cap. XXII, Vulturnus, flatque ab Oriente hiberno inter Eurum et Notum, sive Aquilonem, teste Plinio, lib. II, cap. XLVII.

Adde, in mari, præsertim hieme, subito sæpe novos, imo contrarios exsurgere ventos, eosque inter se vices alternare, adeoque confligere. Sic Euroaquilonem hunc non toto tempore jactationis navis spirasse, sed cum Zephyro vices mutasse valde est credibile, et pene certum. Nam ventus hic tandem navim ex Cauda insula, quæ est ad occidentem Melitæ, uti inferius dicam, impulit Melitam. Flavit ergo tunc ab Occidente fuitque occidentalis, puta Zephyrus; non orientalis, puta Eurus.

Typhon quis?

« Typhon » est ventus contortus et turbulentus, vortex seu vertex, et turbo, quem Græci orbe motum vocant, vel ecnephiam, id est e nube erumpentem per exiguum nubis foramen, ideoque impetuosus est et procellosus, de quo Aristoteles, lib. III *Meteor.*, et Plinius, lib. II, cap. XLVIII *De Repentinis flatibus* : « Sin vero, ait, depresso sinu arctius rotati effregerint sine igne, hoc est, sine fulmine, verticem faciunt, qui Typhon vocatur, id est vibratus ecnephias. Defert hic secum aliquid abruptum e nube gelida convolvens, versansque et ruinam suo illo pondere aggravans, et locum ex loco mutans rapida vertigine : præcipua navigantium pestis, non antennas modo, verum ipsa navigia contorta frangens.» Signum imminentis Typhonis, sive ecnephiæ est nubecula quædam, quam ubi vident nautæ, illico vela demittunt et se in portum recipiunt. Frequens est Typhon Genuæ, ubi sæpe naves confringit; saxa, arbores, turres, stabula evertit, imo a fundamentis avellit alioque transfert. Remedium Typhonis Plinius assignat acetum, utpote frigidissimum, in advenientem Typhonem, utpote calidissimum, effusum, unde et dictus est *Typhon* a τύφω, id est *inflammo*. Idem illisu sui ipsius repercussus, correpta secum in cœlum refert sorbetque in excelsum.

Dæmon est Typhon ob quinque analogias.

Porro hunc Typhonem et tempestatem excitatam esse a diabolo, ut mergeret et perderet Paulum, innuit S. Chrysostomus. Ubi symbolice nota, apposite diabolum insinuasse se Typhoni, quia ipse sæpe Typhoni se immiscet excitatque in mari et aere tempestates. Unde et Typhon ita naves aliasque res abripit, agit et rotat, ut animatus videatur. Dæmon ergo est spiritualis Typhon : *primo*, quia Typho superbia turget; *secundo*, quia tentando homines Typhonem imitatur, turbationes in imaginatione et anima suscitando, sicut Typhon suscitat tempestates in mari, idque rotando animam ab una cogitatione in aliam, ab una passione in aliam, ab uno desiderio in aliud : jam enim metu, jam audacia; jam ira, jam pusillanimitate; jam tristitia, jam lætitia; jam suspicionibus, jam præsumptione; jam odio, jam amore hominem exagitat. Unde S. Gregorius, lib. XXXII *Moral.* cap. XVII, illud *Job.* cap. XL, vers. 12, *Nervi testiculorum ejus perplexi sunt*, mystice explicat de multiplicibus argumentis diaboli, quibus ipse animas prostratas sibi polluit et corrumpit : « Testiculi, inquit, ejus sunt suggestiones pravæ, quibus in mentis corruptione fervescit, atque in constuprata anima iniqui operis prolem gignit. Sed horum testiculorum nervi perplexi sunt, quia suggestionum illius argumenta implicatis inventionibus illigantur, ut plerosque ita peccare faciat, quatenus si fortasse peccatum fugere appetant, hoc sine alio laqueo peccati non evadant : et culpam faciant, dum vitant; ac nequaquam se ab uno valeant solvere, nisi in alia consentiant ligati. » Id deinde particularibus exemplis in quolibet statu, ad oculum demonstrat.

Prima. *Secunda.*

Tertia.

Tertio, Typhon est fulmineus : per disruptam enim nubem laxiorem locum quærens, instar fulminis magno impetu deorsum ruit : imo subinde exhalationum et ventorum repercussu et arctatione ignem, et quasi fulmen concipit, ita ut simul ignis et flatus deorsum ferantur; et tunc Prester dicitur (a πίμπρημι, id est *incendo*), proxima quæque non solum prosternens, sed et amburens : cujus etiam incendio nonnunquam mare effervescit, uti docent Conimbricenses, tract. 6 *in Meteora*, cap. VII. Ita dæmon fulmineus est,

imo fulmen, juxta illud Christi : « Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem, » *Luc.* x, 18; ac fulminis instar homines invadit, sternit, accendit ira, libidine aliisque cupiditatibus, juxta illud *Job,* cap. XLI, vers. 10 : « De ore ejus lampades procedunt, sicut tædæ ignis accensæ. De naribus ejus procedit fumus, sicut ollæ succensæ atque ferventis. Halitus ejus prunas ardere facit, et flamma de ore ejus egreditur. » Ubi vide S. Gregorium, lib. XXXI *Moral.,* cap. XXI. Sic Seleucus, Asiæ rex, Ceraunius, id est fulmineus, cognominatus est, ob ingenium acre et fulmineum.

Quarta. *Quarto,* S. Gregorius, in *Cant.* cap. III, explicans illud: *Surge, Aquilo, et veni, Auster :* « Quid, inquit, per Aquilonem qui in frigore constringit et torpentes facit, nisi immundus spiritus designatur, qui reprobos omnes dum possidet, a bono opere torpere facit? Per Austrum vero, calidum scilicet ventum, Spiritus Sanctus figuratur, qui dum mentes electorum tangit, ab omni torpore relaxat, et ferventes facit, ut bona quæ desiderant, operentur. »

Quinta. *Quinto,* aliquando flatus e diversis nubibus, inquiunt Conimbricenses loco citato, vel alia atque alia parte ejusdem nubis protrusi, inter se conglobantur, et dum in diversa nituntur, durante pugna in se retorquentur, ac rotati verticem efficiunt similem ei quem videmus in aquis fluminum, quæ in saxum ad latus ripæ prominens incurrunt, et sine exitu in sese collectæ flectuntur : quo item modo alias, cum ex lato in angustum in portis aut viis ventus vi adigitur, vortex existit. Igitur flatus magna vi excussus e nube, si recta descendat, proprie ecnephias dicitur : sin in gyrum torqueatur, turbo vel Typho vocatur, qui validissime omnia secum abripit, contorquet, diffringit. Unde Olympiodorus Typhona dictum esse ait, διὰ τὸ τύπτειν σφοδρῶς, id est *quia valide et vehementer corpora, in quæ incidit, verberat et quatit.* Nautæ vero, ait, σίφωνα appellant, quia instar σίφωνος, id est *tubæ,* maris aquam ad se trahit. Ita diabolus homines instabiles et inconstantes validissime quatit et ad se suosque casses trahit, juxta illud *Habacuc,* III, 14 : « Maledixisti sceptris ejus, capiti bellatorum ejus, venientibus ut turbo ad dispergendum me. » Et *Job,* XL, 18 : « Ecce absorbebit fluvium, et non mirabitur; et habet fiduciam quod influat Jordanis in os ejus. » Ubi vide S. Gregorium, lib. XXXII *Moral.* cap. VI.

Vers. 15. 15. CUMQUE ARREPTA ESSET NAVIS, — a vento Typhonico, qui eam agebat et gyrabat instar turbinis.

Vers. 16. 16. CAUDA. — Jam Græca habent Κλαύδην, id est *Claudam.* A Plinio, lib. III, cap. VIII, *Gaulos* vocatur; a Mela, lib. II, cap. XVII, *Gaudos ;* a Ptolemæo, lib. III, cap. XIII, *Claudos ;* ab aliis vocatur *Caudos,* ab aliis *Caunos;* Syrus vertit *Cura, vel Cora.* Suidas indicat Καύδω insulam esse vicinam Cretæ, hoc nomine memorabilem, quod illic generentur ingentes onagri. Alii censent, hic intelligi eam, quæ nunc corrupto nomine Gaulo, Gaudico et Gozo dicitur, et vix tribus horis distat a Melita, tum quia paulo post navis hæc Melitam appulit, tum quia ejus incolæ profitentur se conversos a S. Paulo cum Melitam venit, adduntque per miraculum majores suos ex sua insula Paulum Melitæ concionantem audivise. Quid mirum? ita audita fuit vox Antonii de Padua, et S. Vincentii Fererii ab absentibus et longe remotis. Verum huic opinioni obstat, quod navis hæc vix post quatuordecim dies, ut dicitur vers. 27, appulerit Melitam, cum Gozo a Melita paucis horis distet; nisi quis dicat navim contrariis ventis agitatam, nunc antrorsum, nunc retrorsum actam, circa Gozo jactatam per tot dies fuisse, uti fieri solet in tempestate. Ita *Caudam* esse eam quæ nunc *Gozo* dicitur, censet Philippus Cluverius, lib. II *De Antiqua Sicilia,* cap. XVI, multique alii.

POTUIMUS VIX OBTINERE SCAPHAM, — id est vix scapham e mari subtrahere et in navim imponere potuimus. Solent enim naves onerariæ scapham sibi adjungere, tum ad homines mercesque invehendos et evehendos, tum ad speculandum piratas et vada, tum ut in naufragio per illam evadant, tum ob alia plura commoda. Scapha dicitur a σκάπτω, id est *excavo.* Primitus enim scaphas et naves faciebant ex truncis arborum excavatis, uti etiamnum faciunt Indi, apud quos naves sunt lintres excavati. Beda aliter dispungit et legit, nimirum sic : « Tunc transcurrimus insulam, quæ dicitur Cauda, quam occupare non potuimus, sed scapha missa adjuvare cœperunt navim. » Verum hæc lectio plane discrepat a Græco et Latino Vulgato.

Vers. 17. 17. QUA SUBLATA, — in navim.

ADJUTORIIS UTEBANTUR, ACCINGENTES NAVIM. — Cajetanus per *adjutoria* accipit adjutores milites et vectores, qui erant in navi : hosce enim adjuvisse nautas ad succingendam navim. Sic enim servos et operarios vocamus *operas* in abstracto. Alii planius per *adjutoria* intelligunt catenas, uncos, funes aliaque instrumenta quibus accinxerunt navim.

Accingere navim quid? Quæres, quid sit *accingere navim?* et quomodo id factum? Cajetanus censet factum per dolia vacua, quæ utrimque navi appensa eam sustinebant, ne in arenam impingeret aut hæreret. Verum hæc dolia navim onerariam sustinere non potuissent.

Quare melius Beda, Gagneius, Arias et alii censent id factum esse, tum per catenas, funes et uncos quibus navim constrinxerunt; tum per anchoras, saxa aliaque pondera, quæ navi alligata in mare demiserunt; partim ad retardandum cursum navis, ne ventorum impetu acta in saxa et Syrtes dissiliret, uti in mari Britannico refrenandæ navi post tergum ingentia saxa subjungere solent, ait Beda : hæc enim et navim deprimunt, ut minus vim ventorum sentiat, et

eam degravant, ne tam facile vento agitari et rotari possit; partim ad præsentiendum Syrtes et scopulos; partim ut recta rectoque libramine incederet navis, ne vi venti acta in latus, everteretur et mergeretur; partim ut funibus, catenis et uncis latera navis sibi invicem astricta firmiora essent validiusque scopulis resisterent; partim ut funibus navis retineri a nautis et dirigi aliqua ratione posset. Sic aurigæ in descensu declivi et præcipiti, rotam ultimam catena succingunt, ne rotari possit, ut ita currus vehementiorem cursum et rotationem remorentur, ne in præceps actus evertatur vel frangatur.

Porro tota navis in longum circumcirca accingi nequivit. Erat enim in longitudine ingens et vasta, utpote quæ præter onera continebat 276 homines. Quare in partibus nonnullis duntaxat eam accinxerunt, v. g. in medio, latus utrumque transversim colligando et constringendo, item proram sive partem navis anteriorem : hanc enim in tempestate valida etiamnum accingere solent nautæ, ne in vada impingens diffringatur, et ut fluctibus in eam primo irruentibus validius resistat, eosque constanter secando iter pervium tutumque navi faciat. Est enim prora quasi rostrum et lancea navis, ejusque clypeus, murus et antemurale.

Syrtis quæ?

NE IN SYRTIM INCIDERENT. — *Syrtis* in singulari, vel *Syrtes* in plurali, sunt loca arenosa circa fines Africæ Ægyptum versus, ideoque periculosissima, ita dicta a σύρειν, id est *trahere*, quod naves trahat et sorbeat. Unde Sirenes in Syrtibus naves et nautas incantare et sorbere fabulati sunt Poetæ. Est enim in ea inæqualitas maris et terræ magna, et uno loco profundissima, in alio vero vadosa : spiranteque vento cumulus arenæ qui super mare fuerat, in profundissimas residet valles, et qui deprimebatur, mox super aquas egeritur. Inde arenosa loca in mari quolibet vocantur Syrtes, ait Servius.

Vas quid?

SUBMISSO VASE. — *Primo*, Syrus et Beda per *vas* accipiunt antennam, sive lignum transversum in malo, cui velum alligatur, *q. d.* Submisimus antennam cum velo. Ita Chrysostomus et Mariana : vela enim submittunt nautæ in tempestate, ne a furente vento navis abripiatur et mergatur. *Secundo*, Vatablus accipit scapham, *q. d.* Scapham in imam navim demisimus. *Tertio*, Cajetanus accipit dolia jam dicta. *Quarto*, Gagneius, Dionysius et alii multi accipiunt anchoram, id est anchoras. Anchora enim est proprium vas, id est instrumentum navis et nautarum, *q. d.* Submissis in mare anchoris, uti paulo ante dixi, navim retardarunt. *Quinto*, Salmeron accipit ipsam navim ejusque ventrem et fundum, *q. d.* Vas, id est navim depressimus in mare per anchoras, saxa aliaque pondera, ut ipsa submissior esset minusque vim et impetum venti sentiret et exciperet; quæ expositio valde est apposita (1).

Vers. 18.

18. JACTUM FECERUNT, — sarcinas et merces projecerunt in mare ad alleviandam navim, ne navis adeo onerata venti impetu allisa ad scopulos, illico dissiliret. Unde Syrus vertit, *supellectilia nostra projecimus in mare.*

Vers. 19.

19. ARMAMENTA NAVIS PROJECERUNT. — *Armamenta* vocat instrumenta nautica, quæ navis quasi sunt arma, uti sunt anchoræ, conti, remi, saburra, etc.

TEMPESTATE NON EXIGUA, — nubium, imbrium, procellarum, ventorum, tonitruorum et fulminum. Horrisonum est eam in mari videre et audire : habet enim speciem perpetuæ noctis, erebi et inferni. Nam, ut ait Silius, lib. IV,

> Fertur ab immenso tempestas horrida cœlo,
> Nigrantesque globos et turbida nubila torquens,
> Involvit terras.

Hypotyposis tempestatis marinæ.

Et Virgilius, I *Æneid.* :

> Talia jactanti stridens Aquilone procella
> Velum adversa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
> Franguntur remi, tum prora avertit, et undis
> Dat latus, insequitur tumulo præruptus aquæ mons.
> Hi summo in fluctu pendent : his unda dehiscens
> Terram inter fluctus aperit, furit æstus arenis.
> Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet;
> In brevia et Syrtes urget tres Eurus ab alto,
> Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.

Vers. 21.

21. ET CUM MULTA JEJUNATIO FUISSET, — ἀσιτία, id est *inedia*, tum ob metum et pavorem naufragii, qui homini cogitationem cibi famemque adimit, facitque ut homo non aliud quam periculum et mortem instantem cogitet; tum ad placandum et propitiandum Deum.

STANS PAULUS, — corpore, et magis animo et corde : « Nam navis cordis ejus in marinis fluctibus integra stetit, » ait S. Gregorius, lib. VII, *epist.* 127, quia anchoram spei fixerat in Deo. Notat Chrysostomus Pauli lætitiam in tanto periculo : proposuisse enim sibi Romæ conversionem pro præmio; modestiam quod non objurget, non exprobret, se cum tempestatem hanc prædiceret, non fuisse auditum, calamitosis enim non est addenda calamitas; prudentiam, qua eis sanum dat consilium; misericordiam et charitatem, qua vinctorum, qui mille facinorum rei erant, paternam curam gessit omnesque salvavit, ac salutem omnibus prædixit et promisit. Additque permissam esse hanc tempestatem a Deo, ut per eam Pauli virtus, sanctitas et dignitas panderetur.

LUCRIQUE FACERE, — κερδῆσαι, id est *lucrari*, hoc est accersere hanc *jacturam* sive damnum, et *injuriam*; Syrus, *penuriam*. Hugo et Vatablus per *injuriam* accipiunt maris et cœli tempestatem. Planius *injuriam* hanc accipias pro jactura et damno. Hoc enim erat injurium tam nautis et vectoribus, quam heris mercium, quæ erant in

(1) Grotius : *demisso malo*, ut malus hic κατ' ἐξοχὴν dicatur σκεῦος, *vas*; et hoc quidem probabilius est : solet enim demitti malus, aut etiam in repentino periculo abscindi.

navi, præsertim cum Paulus id nautis prædixisset, ideoque ipsi illud cavere debuissent, ut dixi vers. 10.

Vers. 22. 22. NULLIUS ANIMÆ, — id est vitæ corporalis. Addit Lyranus, *et spiritalis,* quasi omnes hæ animæ in Pauli gratiam, a Deo in æternum salvatæ sint. Verum id non est genuinum, esto sit probabile, uti innuit S. Chrysostomus, de quo vers. 24.

PRÆTERQUAM NAVIS, — tum ut nautæ sua navi mulctarentur, quod non audissent sanum Pauli consilium; tum ut Deus eam permitteret cursui naturali: in naufragio enim solet præ cæteris navis perire et perdi; tum ut majus appareret Dei beneficium et gloria Pauli, quod sine navi omnes vectores salvasset. Ita Chrysostomus.

Vers. 23. 23. CUJUS SUM EGO — minister, cultor et Apostolus. Dicit hoc, ne Gentiles qui erant in navi, suo deo aut diis hoc oraculum aut miraculum tribuerent.

ET CUI DESERVIO, — λατρεύω, id est *quem latria colo.*

Vers. 24. 24. DONAVIT TIBI DEUS OMNES. — Ergo omnes jam perditi erant, id est certo perdendi, tum cursu naturæ, ob vim tempestatis, uti ait Œcumenius; tum ultione Dei, ob eorum scelera. Unde Chrysostomus sic explicat, *q. d.* « Digni quidem erant, qui perirent, quoniam inobedientes fuerunt : verumtamen in tui gratiam servabo eos (1). »

Moral. Sancti præsentia peccatores salvat. Quocirca idem Chrysostomus in *Moral.* : « Si navigantes, ait, periclitantes et naufragium sustinentes, si et vincti per Paulum servati sunt, cogita quid est esse virum sanctum in domo : multæ enim tempestates etiam nobis incumbunt his multo graviores, sed potest Deus etiam nos donare, modo credamus Sanctis, sicut illi, si fecerimus quæ præcipiunt. Non enim simpliciter servantur, sed etiam ipsi fidem attulerunt : licet vinctus esset Sanctus, majora solutis operatur. Et considera hoc hic factum. Solutus centurio vincto illo habebat opus : gubernator peritus non gubernante egebat. Non enim talem gubernabat scapham, sed orbis Ecclesiam; qui didicerat ab illo maris Domino non humana arte, sed spirituali scientia, in navi illa multa naufragia, multas procellas, spiritus malitiæ, intus pugnas, foris timores, atque ita hic revera gubernator erat. » Simili modo S. Benedictus suis meritis et precibus obtinuit, ut Longobardi monasterium suum vastantes, nullum hominem caperent vel necarent: eis ergo Deus res tradidit, animas custodivit. Similis ergo Paulo fuit Benedictus, ait S. Gregorius, II *Dial.*, cap. XVII.

Subdit Chrysostomus nostram vitam esse quasi continuam tempestatem et ærumnarum vicissitudinem, ac proinde nos pariter indigere Paulo, ideoque ejus opem nobis conciliare debere credendo et obediendo ejus epistolis et præceptis; ac concludit : « Retineamus apud nos Sanctos, nec erit tempestas : imo etiamsi fuerit tempestas, erit serenitas ac tranquillitas, et a periculis liberatio. Quoniam vidua illa Sanctum hospitio habebat, etiam filii ejus mors soluta est, et redivivum accepit puerum. Ubi pedes Sanctorum ingrediuntur, nihil erit quod contristat; etiamsi quid fiat, id ad probationem majoremque Dei gloriam pertinet. Assuesce, ut pavimenta domus a talibus calcentur pedibus, et non calcabit dæmon illic, et valde merito : nam sicut ubi fragrantia est, ibi non habet locum graveolentia, ita ubi sanctum est unguentum, ibi suffocatur dæmon, lætificat simul agentes, animam recreat, odorem diffundit: ubi spinæ, ibi bestiæ; ubi hospitalitas, ibi non sunt spinæ. Misericordia ingrediens quavis falce melius sontes exsecat, quovis igne violentius exurit. Ne timeas. Reverentur Sanctorum vestigia, sicut leonem vulpes : Justus enim, ait, ut leo confidit. Introducamus hos leones in domum, et omnes exigentur bestiæ, non clamantibus, sed simpliciter loquentibus illis. Non enim leonis rugitus bestias sic fugat, ut justi oratio dæmones : si loquetur solum, devolant. »

Similia habet S. Ambrosius, lib. I *De Abraham*, cap. VI. Ex dictis merito S. Hieronymus, lib. *Contra Vigilantium et hagiomachos*, colligit, si Paulus in hac vita salutem 276 animabus a Deo impetravit; ergo modo plura poterit jam gloriosus impetrare, eodem fruens in cœlo. « Porro propter Paulum hæc omnia vide fieri, ait Chrysostomus, ut credant vincti milites ac centurio : » quos omnes innuit esse a Paulo ad Christum conversos. « Nam etiamsi lapides fuissent, propter oracula, miracula et beneficia Pauli, de illo magna utique cogitassent. » Et hoc innuit τὸ « donavit tibi Deus omnes, » scilicet tam quoad animæ, quam corporis salutem : illa enim hac longe est potior propriaque S. Paulo.

Vers. 27. 27. IN ADRIA, — in mari Adriatico. Ita Syrus. Ita dictum est ab Adria veteri oppido et portu, ad Padum fluvium a Tuscis condito, teste Plinio, lib. III, cap. XVI. Porro Adriaticum mare subinde late sumitur; nec tantum sinum Venetum, sed et mare Siculum et Ionium complectitur, ait Strabo, cujus fere ævo hæc contigerunt: ita hic sumitur.

Vers. 28. 28. BOLIDEM. — « Bolis » est perpendiculum nauticum, puta plumbum ex fune dependens, quo in mare immisso nautæ explorant alvei profunditatem, ne in vada, arenas et scopulos navis impingat. Dicta *bolis* quasi missilis, a βάλλειν, id est *projicere, mittere, jacere.*

INVENERUNT PASSUS VIGINTI, — scilicet usque ad alveum sive fundum maris. Unde timentes nautæ ne in aspera loca, puta in arenas et scopulos, navis incideret, jecerunt de puppi anchoras quatuor, ut navim sisterent et firmarent

(1) Sic Dionysius Hal., lib. V *Ant.*, quum consul Brutus in filios capitalem sententiam protulisset, ab omnibus dicit reclamatum esse, addens : « Indignum quippe judicabant, talem virum mulctari filiis, et vitam adolescentum *donare* (χαρίζεσθαι) patri volebant. »

donec dies illucesceret, ut viderent quo loco essent et quo cursum flectere deberent.

Vers. 30. 30. SUB OBTENTU, — sub prætextu, scilicet fingentes quod in scapham descenderent, non fugiendi causa, sed ut anchoras a prora, id est priore navis parte extenderent, vel in ipso mari, vel in terra et littore, ut vertit Syrus, quasi finxerint navim jam ad littus appulisse esseque in tuto.

Vers. 33. 33. QUARTADECIMA DIE HODIE JEJUNI PERMANENTIS. — « Jejuni, » non quod nihil omnino comedissent, sed quod perparum et obiter, quantum scilicet ad vitam tuendam erat necessarium; ita Hugo, Gagneius et alii. Nam Hippocrates, lib. *De Carnibus et Princ.*, aliique medici docent hominem sanum non posse sine cibo ultra septem dies vivere. Dico *sanum* : nam ægri, quibus calor naturalis languet, et abundat phlegma, quo calor pascatur, diutius inediam prorogare possunt. Quod ergo ait, « nihil sumentes, » id est perparum et quasi nihil : vel « nihil » per modum stati justique prandii aut cœnæ, sed carptim quædam libantes potius quam comedentes.

Vers. 35. 35. COEPIT MANDUCARE. — Nota hic prudentiam charitatis Pauli : ut afflictos consoletur et inedia pene confectos inducat ad sumendum cibum; ipse primus, publice gratiis actis Deo, cœpit manducare. Hoc imitatus est vir quidam religiosus, mihi in Belgio notus, qui ut maniacum quemdam sibi ex læsa imaginatione persuadentem se esse mortuum, ideoque nolentem comedere et inedia se conficientem, quod diceret mortuos non comedere, sanaret, mortui habitum et speciem induit cœpitque comedere coram maniaco, itaque ei persuasit mortuos quoque comedere : qua ratione eum ad comedendum induxit sibique restituit.

Vers. 38. 38. JACTANTES TRITICUM. — In jactu ergo quem jam ante, vers. 18, fecerant, non projecerant triticum : quia scilicet hoc eis in cibum erat necessarium. Sic nec ea jactarunt quibus enatarunt (1).

Vers. 40. 40. LAXANTES JUNCTURAS GUBERNACULORUM. — *Gubernacula* vocant clavum, quo navarchus regit navim, sicut auriga habenis regit equos et temone currum, sicut arator stiva regit aratrum. Laxarunt ergo clavum, quasi navim sibi et ventis permittentes, ut facilius ad littus vel terram instantem ferretur; vel potius, ut expeditius clavo uterentur, ad dirigendum ejus impetum quo vellent (2).

ARTEMONE. — « Artemonem, » alii trochleam, qua funes trahuntur, alii antennam, alii aliud esse censent. Verius est esse parvum arctumque velum, ita dictum ab ἀρτάω, id est *suspendo*. Ita Julius Pollux. Parvum fuisse colligitur ex eo, quod navis properabat ad littus; et quia nautæ in tempestate magnum velum deponunt parvumque exponunt, ne vi ventorum abripiantur et agantur in exitium.

Vers. 41. 41. DITHALASSUM — Græce, Latine *bimarem*, ut vertit Tigurina. Ita vocatur locus inter duo maria, sive isthmus, qui utrimque mari alluitur, illudque quasi secat et dividit, qualis est Corinthus, de qua Horatius, lib. I *Carm.*, ode 7 : « Aut Ephesum bimarisve Corinthi mœnia. » Porro in dithalasso, ob terram mare secantem, certum solet esse naufragii periculum. *Dithalassus* hic adjacet Melitæ, et causatur a rupe vicina, a Melitensibus nunc *Selmon* vocatur; in qua proinde etiam visitur sacellum, in memoriam hujus naufragii, S. Pauli nomine dedicatum. In sinu ejus sinistro visitur in rupe concha rotunda, sex palmos profunda, et totidem lata in diametro, quæ communiter plena est aqua dulci, licet paucis passibus distet a mari ejusque aqua salsa, vocaturque fons S. Pauli : creditur ipse in exscensu illum miraculose produxisse. Denique hic locus in medio fere hoc littore etiam nunc vocatur vulgo *la Cala di S. Paolo*, id est *portus* sive *appulsus S. Pauli*. Ita Philippus Cluverius, lib. II *De Antiqua Sicilia*, cap. XVI, et noster Octavius Cajetanus, *Isagoge*, cap. XIX.

Vers. 42. 42. CUSTODIAS, — id est vinctos reos quos custodiebant. Vide dicta vers. 1. Eos ergo, quasi reos mortis, occidere voluerunt milites.

Vers. 44. 44. SUPER EA QUÆ DE NAVI ERANT, — puta super sarcinas, ligna et tigna; Vatablus, *super fragmenta*, quæ scilicet e navi discindebant : nam navis erat integra, non fracta. Hoc est quartum Pauli naufragium. Tria enim priora recenset ipse, II *Cor.* II, 25, dicens : « Ter naufragium feci : nocte et die in profundo maris fui. » Illa enim epistola longe ante iter hoc Romanum scripta est. An sæpius passus sit, ignoramus.

Moraliter : Primum, de maris periculis. Moraliter disce hic, *primo*, quanta sunt maris pericula, in quo, ut ait Anacharsis apud Laertium, lib. I, cap. IX, et Juvenalis, *satyra* 12, vectores tantum quatuor digitis (quibus scilicet navis mari eminet) distant a morte. Hinc Bias nautam, neque inter vivos numerabat, neque inter mortuos, teste Platone in *Axiocho*. Unde Cato de tribus dolebat : *primum*, quod suum secretum revelasset mulieri; *secundum*, quod vel dies unus ipsi per negligentiam absque fructu effluxisset; *tertium*, quod eo navi vectus esset, quo poterat pedibus proficisci. Ita Plutarchus in Vita Catonis. Eadem tria Alexandro tribuit Stobæus, Aristoteli vero An-

(1) Versus 39 a Kuinoelio ita ex Græco explicatur : Terram non agnoscebant (nempe quæ esset, nec quo nomine appellaretur, cf. XXVIII, 1); littus vero animadvertebant habens sinum quemdam, seu sinum in littore animadvertebant, in quem, etc.

(2) Naves veterum, majores præcipue, duo habebant gubernacula, unum in prora, alterum in puppi. Apuleius, *De Asino*, lib. II : « Navis ipsa qua vehebamur, *utroque regimine* amisso, præcipitio demersa est. » Ea gubernacula navi annectebantur quibusdam vinculis; quibus laxatis, tunc gubernacula in aquas descendunt, et pondere suo navem retinent, quominus a ventis evertatur.

tonius in *Melissa*, part. I, serm. 17, nisi quod pro secundo ponat, quod in vita hac tam caduca et incerta, vel unum diem mansisset intestatus. Pittacus roganti, « quid fidum esset? » respondit, « Terra; » « quid infidum? » « Mare. » Laodamas inde Homericus nihil miserius esse censebat, quam virum fortem ponto exagitari. Callimachus dicebat jucundissimum esse mare, sed si quis illud de terra contempletur; quod imitatus Horatius ait :

Neptunum procul a terra spectare furentem

Lucretius, lib. V, scribit aureo Saturni sæculo non fuisse usum navis et navigationis. Quocirca vetus fuit fidelium consuetudo, ut conscensuri navim de peccatis confiterentur, et cum Deo in gratiam redirent, itaque vel se ad mortem componerent, vel mortis pericula evaderent.

Secundum, quam Deus curet suos.

Secundo, quam Deus suorum habeat curam. Paulum ecce Deus hic præsenti mortis periculo eripit, et propter eum vectores omnes, etiamsi infideles, numero 276. Vere Poeta :

Favente numine naviges, vel vimine.

Ita Deus servavit Noe justum, cum octo animabus per arcam, in generali orbis cataclysmo : ita et Jonam in ventre ceti. Quin et Julius Cæsar in tempestate navarchum confortans : « Ne metuas, ait, Cæsarem ejusque fortunam vehis : illa te tutabitur. » Est enim Cæsaris, « quem numina nunquam destituunt, » ait Lucanus, lib. IV, et Plutarchus in *Cæsare*. Memorabile est exemplum, quod graphice depingit S. Paulinus tota epist. *ad Macarium*, ubi senem quemdam mire a Deo horrendo naufragio, sociis omnibus et carinæ retinaculis amissis, ereptum commemorat. Simile est quod narrat S. Gregorius, III *Dialog.*, cap. XXXVI, de Maximiano, Syracusæ Episcopo, eum post naufragium nono die salvum cum vectoribus omnibus in portum, sola navi mersa, pervenisse. Sic S. Magdalena, cum S. Martha, S. Lazaro et sociis, a Judæis navi sine velis et remis imposita, Deo navim regente, salvis omnibus Massiliam appulit.

Tertium, Sanctis in periculo crescit spes et animus.

Tertio, Paulum et Sanctos in tempestate, naufragio, prælio, peste, latronibus, fame, carcere et quavis alia calamitate vel periculo, stare serenos et securos, præsertim cum obeunt opus pium et Apostolicum; sciunt enim se Deo cordi et curæ esse. Quare tunc adeo non cadunt animo, ut celsiores evadant, eoque magis sperent in Deum; illique se uniant, quo majus est periculum. Ita Psaltes, *Psal.* XXVI, 1 : « Dominus, ait, illuminatio mea, et salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, a quo trepidabo? Si consistant adversum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat adversum me prælium, in hoc ego sperabo. » Et Job, XIII, 15 : « Etiamsi occiderit me, in ipso sperabo. »

Quartum, quanta sit vis obedientiæ et charitatis.

Quarto, quid valeat virtus charitatis et obedientiæ. Volebat Deus Paulum ire Romam, ibique prædicare : Paulus ut huic voluntati Dei obsecundet, ad Cæsarem appellat, ac ultro subit tot terrarum mariumque discrimina. Quocirca hujus virtutis merito quasi obligat Deum, ut iter suum dirigat et secundet. Deus ergo eum, et ob eum socios omnes, per oraculum et quasi miraculum certo mortis periculo eximit. Celebris est historia et gnome de obedientia S. P. N. Ignatii, quam enarrat in ejus Vita P. Ribadeneira, lib. V, cap. IV in fine. Cum esset, ait, Præpositus Generalis, dixit : si Summus Pontifex imperaret, ut ad ostia Tiberina scapham, vel navim primo obviam, clavo, malo, velis, remis destitutam conscenderem, itaque sine commeatu mare trajicerem, id facerem animo non solum æquo, sed et libenti. Cumque Prælatus quidam admirans, regereret : Quæ isthæc esset prudentia? Respondit S. Ignatius : « Prudentia, Domine, non tam est parentis, quam imperantis. » Parentem secutus est filius S. Franciscus Xaverius, qui in Mauricas insulas barbaras contendens, cum amici iter hoc dissuaderent, ac tandem vim facerent negarentque navigium, respondit, « se nulla pericula, nullum genus mortis, ubi Dei cultus et animarum salus agatur, formidare : nec ullos hostes ducere, nisi qui divino obstent obsequio; sibi certum esse in Mauricam Deum vocantem sequi : nec navigium morari, si navis desit, semet Deo incubantem utique transnaturum. » Ita Turselius, lib. III Vitæ ejus, cap. II. Dixit, et præstitit. Quocirca in naufragiis cum S. Paulo exultabat, rogabatque Deum, ut præsens periculum et crucem sibi non adimeret, nisi majus immitteret. Atque hoc suo zelo in naufragio vectoribus omnibus vitam et salutem a Deo, instar S. Pauli, impetravit. Alias in certum exitium abruptam a navi vi tempestatis scapham, qua infideles vehebantur, illis ipsis in scapha apparens eamque revehens ad navim reduxit : quo miraculo eos ad fidem convertit. Denique Malacæ nobilem illam ducentis Lusitanis, contra quinque Acenorum pugnacissimorum millia, navalem victoriam promisit, prædixit, imo eminus inspexit et precibus suis præstitit.

Præclare S. Augustinus, *in Psal.* CXXXII : « Multi, inquit, naufragaverunt cum Paulo. Amatores hujus sæculi passi sunt naufragium, et nudi omnes exierunt. Illi et quod foris habebant, amiserunt, et domum cordis sui invenerunt inanem. Paulus autem in corde ferebat patrimonium fidei suæ, quod nullis fluctibus, nullis tempestatibus potuit auferri. Nudus exiit, et dives exiit. » Idem Augustinus, serm. 29 *De Sanctis* : « Petrus, ait, ambulare super aquas debita soli Deo potestate præsumpsit, et rerum obstante natura, per insueti maris novas vias pendulum inferens gressum, tumentia maris dorsa calcavit. Sed non minor Paulus, quem velut novi Testamenti Jonam, die ac nocte per maris profunda jactatum, absorbuit fluctus et reddidit, quasi sacrum depositum violare non

audens : quia famulatrix eum unda custodiens, illæsum populorum prædicationibus reservabat.»

Quod si quandoque Deus justum, imo Apostolum, naufragio aliove periculo non eripiat, sed mergi et emori permittat, conquiescat ille in voluntate Dei, dicatque cum S. Jobo afflicto, cap. I, vers. 27 : « Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum.» Et illud Christi morientis, et ad inferos descendentis : « Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam a dextris est mihi, ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea : insuper et caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, » *Psal.* XV, 8. Et illud S. Pauli, *Rom.* XIV, 8 : « Sive vivimus, Domino vivimus ; sive morimur, Domino morimur. » Ita S. Franciscum Xaverium, jam Chinensis Imperii conversionem molientem, in insula deserta ab omnibus derelictum Deus emori permisit. Ita P. Ignatium Azebedium, cum 40 sociis, Brasiliam Evangelii causa petentem anno Domini 1570, a Calvinistis trucidari mergique permisit. Ita nonnullos alios e Societate nostra navigantes ad Indos, naufragio perire permisit.

Memorabile est recens exemplum Patrum Lusitanorum, qui ad scopulum allisi, cum navarchus eis scapham offerret qua ad littus evaderent, respuerunt, malentes vectorum turbæ in scopulo misceri, ut illi fame morituræ in extremo agone assisterent, et tandem commorerentur, quam iis derelictis vivere ; quod sane est genus martyrii et heroicæ charitatis, qua quis cum Christo pro fratribus animam ponit.

Legimus de B. Jordane, qui S. Dominico in Generalatu Ordinis Prædicatorum successit, fuitque eximiæ sanctitatis, eum, cum in terram Sanctam trajiceret, juxta Aconem naufragium passum mersumque interiisse ; cumque multi non tam tanti viri mortem, quam genus mortis deplorarent, ac pene contra Deum, quod Patrem sanctum fluctibus hauriri permisisset, murmurarent, ipsummet Jordanem apparuisse pluribus, miro lumine coruscum, ac dixisse : « Ego sum Jordanes. Exivi ex hoc sæculo ad gloriam Beatorum, et inter Apostolorum choros et Prophetarum evectus sum, missusque sum ut vos consolarer. Hoc firmiter tenete, nec dubitate, quia salvus erit omnis qui usque in finem Domino nostro Jesu Christo servierit. » Ita habet ejus Vita, tom. I Surii, die 13 februarii. Justus ergo quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit, præsertim cum in itinere et opere charitatis vel obedientiæ vitam ponit. Talis enim cum Deo, imo pro Deo, et ex Deo moritur, ideoque est victima obedientiæ et charitatis, Deo valde gloriosa et chara.

Præclare S. Augustinus, *epist.* 122, in fine : « Quid interest, ait, febris an ferrum de corpore solverit? Non qua occasione exeant, sed quales ad se exeant, Deus attendit in servis suis. » Misere vixit, mortuus et sepultus est Lazarus, splendide dives Epulo; sed hic descendit in gehennam, ille ab angelis sublatus est in sinum Abrahæ, *Lucæ* XVI, de quo vide S. Augustinum in fine *Psal.* XXXIII. Idem, lib. I *De Civit.*, cap. XI : « Mala mors, ait, putanda non est, quam bona vita præcesserit. Neque enim facit malam mortem, nisi quod sequitur mortem. Non itaque multum curandum est eis qui necessario morituri sunt, quid accidat ut moriantur, sed moriendo quo ire cogantur. Cum igitur Christiani noverint longe meliorem fuisse religiosi pauperis mortem inter lingentium canum linguas, quam impii divitis in purpura et bysso, horrenda illa genera mortium, quid mortuis obfuerunt qui bene vixerunt? » Nam, ut ait Sapiens, cap. IV, vers. 7 : « Justus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit. »

CAPUT VIGESIMUM OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Paulus Maltæ viperam e manu illæsa excutit, sanat patrem Publii et alios; inde post tres menses navigat, pervenitque Romam. Ubi Judæis convocatis causam adventus sui denuntiat, ac biennio in libero carcere, quasi hospitio, degens, intrepide prædicat Evangelium.

1. Et cum evasissemus, tunc cognovimus quia Melita insula vocabatur. Barbari vero præstabant non modicam humanitatem nobis. 2. Accensa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem qui imminebat, et frigus. 3. Cum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinem, et imposuisset super ignem, vipera a calore cum processisset, invasit manum ejus. 4. Ut vero viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, ad invicem dicebant : Utique homicida est homo hic, qui cum evaserit de mari, ultio non sinit eum vivere. 5. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est.

6. At illi existimabant eum in tumorem convertendum, et subito casurum, et mori. Diu autem illis exspectantibus, et videntibus nihil mali in eo fieri, convertentes se, dicebant eum esse deum. 7. In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine Publii, qui nos suscipiens, triduo benigne exhibuit. 8. Contigit autem patrem Publii febribus et dysenteria vexatum jacere. Ad quem Paulus intravit : et cum orasset et imposuisset ei manus, salvavit eum. 9. Quo facto, omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant, et curabantur : 10. qui etiam multis honoribus nos honoraverunt, et navigantibus imposuerunt quæ necessaria erant. 11. Post menses autem tres, navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hiemaverat, cui erat insigne Castorum. 12. Et cum venissemus Syracusam, mansimus ibi triduo. 13. Inde circumlegentes devenimus Rhegium : et post unum diem flante Austro, secundo die venimus Puteolos, 14. ubi inventis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem : et sic venimus Romam. 15. Et inde cum audissent fratres, occurrerunt nobis usque ad Appii Forum, ac tres Tabernas. Quos cum vidisset Paulus, gratias agens Deo, accepit fiduciam. 16. Cum autem venissemus Romam, permissum est Paulo manere sibimet cum custodiente se milite. 17. Post tertium autem diem convocavit primos Judæorum. Cumque convenissent, dicebat eis : Ego, viri fratres, nihil adversus plebem faciens, aut morem paternum, vinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum, 18. qui cum interrogationem de me habuissent, voluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. 19. Contradicentibus autem Judæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. 20. Propter hanc igitur causam rogavi vos videre, et alloqui. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. 21. At illi dixerunt ad eum : Nos neque litteras accepimus de te a Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit, aut locutus est quid de te malum. 22. Rogamus autem a te audire quæ sentis; nam de secta hac notum est nobis quia ubique ei contradicitur. 23. Cum constituissent autem illi diem, venerunt ad eum in hospitium plurimi, quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Moysi et Prophetis, a mane usque ad vesperam. 24. Et quidam credebant his quæ dicebantur : quidam vero non credebant. 25. Cumque invicem non essent consentientes, discedebant, dicente Paulo unum verbum : Quia bene Spiritus Sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, 26. dicens : Vade ad populum istum, et dic ad eos : Aure audietis, et non intelligetis : et videntes videbitis, et non perspicietis. 27. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos compresserunt : ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. 28. Notum ergo sit vobis, quoniam Gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient. 29. Et cum hæc dixisset, exierunt ab eo Judæi, multam habentes inter se quæstionem. 30. Mansit autem biennio toto in suo conducto : et suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad eum, 31. prædicans regnum Dei, et docens quæ sunt de Domino Jesu Christo, cum omni fiducia, sine prohibitione.

Vers. 1. 1. **Melita.** — Ita Romana et Græca : quare perperam nonnulli legunt *Mitylenen*, alii *Miletum*. Duæ insulæ vocantur Melite. Una est in Illyrico : in hanc e naufragio appulisse S. Paulum contendunt Illyrici, et ex eis Constantinus Porphyrogenitus Imperator lib. *ad Romanum filium, De administrando Imperio*, cap. XXXVI. Argumenta eorum profert et confutat Philippus Cluverius, lib. II *De Antiqua Sicilia*, cap. XVI. Altera est vicina Siciliæ, vulgo *Malta* dicta; ea hic intelligitur, quæ cœlo est clemente, aquis salubribus, agro benigno et frugifero, a bonitate mellis laudata, indeque Melita, ut videtur, appellata. Ipsa nunc invictum Equitum Melitensium est contra Turcas propugnaculum : ubi celebris Pauli, ex hoc ejus in illam appulsu, est memoria, et erga eum devotio, adeoque juxta urbem spelunca ostenditur cum duobus altaribus, in qua Paulus cum cæteris vinctis dicitur hospitatus. Terra, vel potius petra hujus speluncæ, magna religione ab indigenis et advenis excavatur et effertur, valetque contra venena et serpentes : ex ea mihi Romæ par-

ticula data fuit, quasi rarum et insigne donum.

Septem privilegia Melitæ a S. Paulo collata.

Unde nota hic septem eximia beneficia et privilegia, quæ S. Paulus contulit Melitæ et Melitensibus; adeo ut Deus ejus naufragium eo ordinasse videatur, ac procurasse, ut id juxta Melitam accideret, ad Melitensium salutem et commoda, quæ per hoc eis conferre ab æterno destinarat.

Primum.

Primum fuit, Melitensium conversio, fides et salus. Mox enim a Christo, sub ipsa Ecclesiæ primordia, Melitenses præ aliis insulis et gentibus prædicationem Evangelii accepere a S. Paulo, eique prædicanti et miracula patranti credentes, ab eo primum nacti sunt Episcopum S. Publium, civem, imo principem suum.

Secundum.

Secundum, quod apud eos 276 navigationis et naufragii sui socios baptizarit. Milliari uno a portu in quo exscendit Paulus, etiamnum visuntur variæ ruinæ antiquarum fabricarum, in quibus extat sacellum indigitatum nomine *S. Joannis Baptistæ Telcheres*, id est *inter ruinas*, ubi S. Paulus 276 jam dictos baptizasse, communis plurium vicinorum pagorum traditio est. Hujus rei indicium est, quod ante paucos annos cum sacellum hoc instauraretur, sub terra inventus sit fons baptismalis e duro lapide. Juxta sacellum extant anguli et parietes longi magnique affabre incisi et elaborati, ubi putatur fuisse villa et domus S. Publii.

Tertium.

Tertium, quod S. Paulus Melitæ commoratus sit per tres menses. Tradunt eum cum S. Luca, Aristarcho, Trophimo aliisque sociis habitasse in crypta quadam suburbana civitatis veteris, quam proinde in magna habent veneratione, adeo ut juxta eam ædificarint Ecclesiam, quæ per multa sæcula fuit matrix et Episcopalis totius insulæ. Circa cryptam est cœmeterium ingens, in quo non soli Melitenses, sed et permulti exteri Nobiles devotionis ergo sepeliri eoque se deportari testamento mandarunt, præsertim quia ibi se sepeliri curantibus olim data fuit Indulgentia plenaria, qualis est Romæ sepultorum in Campo Sancto: quocirca in eodem perplura visuntur sacellula; in hoc cœmeterio locus est distans a crypta jactu sagittæ, in quo fama est prædicasse S. Paulum: ad cujus rei memoriam in eodem erexerunt crucem lapideam.

Quartum.

Quartum, quod Melitæ scorpiones et serpentes tam nati quam eo illati, ponant venenum: imo terra Melitensis sanat morsus quoslibet venenosos, etiam canum rabidorum, si in potu sumatur, aut plagæ imponatur; nec id tantum in hominibus, sed etiam in bestiis, adeo ut nonnulli medici Siculi eam præferant terræ sigillatæ. Valet enim non tantum contra venena, sed etiam contra febres malignas, dysenteriam, variolos, quin et toxica, præsertim e sublimato, vel casu, vel sponte hausta: cujus rei illustria exempla et miracula mihi narrarunt viri graves, eorum oculati testes.

Quintum.

Quintum, quod S. Paulus sæpe Melitam ab incursu hostium tutatus sit. Ut alia taceam, sub annum Domini 1470, cum Mauri classe octodecim millium militum eam invaderent, jamque tormenta disponerent ad quatiendam urbem veterem, tertio die apparuit S. Paulus veste stellata, quali depictus visitur in ecclesia Cathedrali, ac vibrans gladium equo insidens, stipatus innumera multitudine visus est invadere Turcarum agmina: cumque in eum Turcæ multas conjicerent sagittas, omnes in ipsosmet retortæ et repercussæ resilierunt, eosque vulnerarunt et perdiderunt. Visi pariter fuere duo alii insulæ tutelares, S. Georgius et S. Agatha, quam fama est ibidem persecutionem Siculam fugientem latitasse, ac celebre illud velum Ætnæ incendia compescens contexuisse; idque instar Penelopes ea arte, ut quæ per diem texuerat, noctu retexeret, eo quod matri urgenti eam ad nuptias, eas detrectans responderet sibi prius velum hoc pertexendum esse. Quocirca S. Agathæ marmoream statuam tunc in muro collocarunt, sed facie a Turcis aversa, et ad urbem conversa: verum illa suapte vi faciem ad Turcas convertit tanto fragore, quantus est bombardarum majorum, adeo ut eodem perculsi Turcæ solverint obsidionem, seque in fugam dederint.

Sextum.

Sextum, quod Melitæ tres extent B. Virginis imagines depictæ a S. Luca, qui, ut ante dixi, comes S. Pauli cum eo in ea hiemavit habitavitque per tres menses. Quocirca illas per tres primarias insulæ regiones dispertiti, magna colunt veneratione.

Septimum.

Septimum, quod Melita, a tempore S. Pauli huc usque, nunquam defecerit a fide a S. Paulo accepta, etiamsi Mauri eam occuparint tenuerintque per centenos et amplius annos. Idem Coloniæ Agrippinæ a Deo datum ob merita Martyrum Thebæorum, ac undecim millium Virginum ibidem quiescentium. Unde de ea canitur:

> Ex quo fidem recepisti,
> Recidiva non fuisti,
> Civitas prænobilis.

Hæc omnia de Melita mihi Romæ constanter viva voce affirmarunt et scripto consignarunt nostri Patres Melitenses, viri graves et eruditi, eademque tradidit noster Octavius Cajetanus in *Isagoge*, cap. XIX.

Vide hic munificentiam S. Pauli, qua tanta largitate hospitium et hospitalitatem Melitensium remuneratus est: nimirum Sancti se a nobis liberalitate vinci non patiuntur, sed pro uno exili dono reddunt ingens, septuplum, imo centuplum. Tanti est Sanctos hospitio recipere, eis benefacere, eos præsentes habere, eos colere et invocare. Hoc enim beneficio divino S. Paulus hospitales barbaros, eorumque humanitatem remuneratus est, ut qui barbariem in eum exuissent, natales viperas veneno exutas humanas in seipsos haberent; quin et glebas suas quasi antidota contra

venena possiderent. Quocirca tota Melita S. Paulo consecrata, jure S. Pauli insula tutelaris vocari queat : illam enim sæpe peste, fame, bello, liberat.

BARBARI, — incolæ Maltæ sive Melitenses, qui tempore Pauli et lingua et moribus erant barbari. Unde eo laudabiliores, quod tam humanos se præstiterint erga Paulum et naufragos, ita Chrysostomus.

Vers. 3. 3. SARMENTORUM. — *Sarmenta* proprie sunt segmina vitium : inde tamen quorumlibet lignorum et surculorum segmina significant : hæc enim Græce vocantur φρύγανα, id est *ligna combustibilia*, quæ Latini cremia nuncupant, a φρύγω, id est *torreo*.

Vipera qualis? VIPERA. — Multi censent *viperam* dici, quasi *vi parientem*, eo quod fœtus viperæ alvum matris erodant, dum ex eo nascendo in lucem prodeunt. Verum experientia id docet esse falsum, uti alibi ostendi. Unde verius Theophrastes, et ex eo Ælianus, lib. IX *De Hist. anim.*, cap. XXXI et XXXII, censet viperam dici quasi viviparam, eo quod pariat vivum animal, non ova, ut alii serpentes. Porro vipera adeo venenosa est et pestilens, ut solo sibilo et anhelitu quem efflat, hominem obstupefaciat, eique mortem vel morbum quasi lethalem infligat. Vidi Romæ quemdam e Societate nostra, qui viperam feriens, ab ea sibilante ita afflatus et quasi sideratus fuit, ut multos annos stupore et morbo quasi incurabili laborarit. Arabes viperam vocant *Therion*, a Græco θηρίον, id est *fera*. Unde pharmacum contra viperarum et serpentum morsus, ex ipsius viperæ carnibus confectum, vocatur *Theriaca* : cujus compositionem sub Nerone Imperatore (qui matrem interfecit, uti vipera fertur matrem enecare) invenit Andromachus medicus, uti narrat Galenus, qui paulo post vixit sub Antonino Imperatore, tom. V, lib. *De Theriaca ad Pisonem*, cap. V. Sed ante Andromachum Antiochus Philometor, rex Asiæ, theriacam, qua contra omnia venena utebatur, confecit ex serpyllo, aniso, opopanace, milio, trifolio, aneto, fœniculo, ammio, apio, ervo, vino generoso, immixtis et in pastillos digestis, uti refert Plinius, lib. XX, cap. XXIV, et Galenus, libro citato.

INVASIT. — Syrus; *momordit*, uti solent serpentes, dum quem invadunt : pendebat enim de manu ejus. Ita Œcumenius et Lyranus hic, ac Tertullianus, in *Scorpiaco*, cap. I, et Ambrosius, lib. VI *Hexam.*, cap. VI.

Vers. 4. 4. ULTIO, — Numinis vindicta. Hæc enim præ cæteris facinorosos homicidas persequi solet, juxta illud Christi, *Matth.* XXVI, 52 : « Omnes qui acceperint gladium, gladio peribunt. » Sic ultio Dei ubique persecuta est Cain fratricidam, *Gen.* IV, 7 et seq. Plura hujus ultionis exempla recensui *Deuter.* XXI, 4. Pro *ultio*, Græce est δίκη; Syrus vertit *justitia*; alii, *judicium*; alii, *vindicta*. Videntur Barbari hi accommasso δίκην, sive justitiam et vindictam esse deam, quam Hesiodus in *Ergis* facit Jovis et Themidis filiam, uti et alii Poetæ, qui eam Astræam vocant. Unde Ovidius, lib. I *Metam.*, agens de ferreo improborum sæculo :

> Ultima cœlestum, *inquit*, terras Astræa reliquit.

Justitia et vindicta effigies. Cujus effigiem ita pingit Gellius ex Chrysippo, lib. XIV, cap. IV : « Justitia, ait, pingitur forma atque filo virginali, aspectu vehementi et formidabili, luminibus oculorum acribus : neque humilis, neque atrocis, sed reverendæ cujusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius similitudine intelligi voluit, judicem, qui justitiæ antistes est, oportere esse gravem, sanctum, severum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos nocentesque immisericordem atque inexorabilem, erectumque et arduum ac potentem, vi et majestate æquitatis veritatisque terrificum. » Vide Lilium Giraldum, *De Diis Gentium*, syntag. I.

Vers. 5. 5. ET ILLE QUIDEM EXCUTIENS BESTIAM. — Præclare Œcumenius : « Vipera, ait, cum in manum Apostoli dentes injecisset, et nullam peccati in ea mollitiem et laxitatem invenisset, statim (ab eo excussa) resiliit, et in ignem sese projecit, quasi pœnam de se exegerit, quod nihil ad se pertinens corpus invasisset. Nos vero bestias timemus, propterea quod armatura virtutis muniti minime sumus. » Adam enim in innocentia a bestiis et serpentibus lædi non poterat, imo eis dominabatur. Unde Sancti qui ad primævam ejus innocentiam accedunt, idem sæpe dominium a Deo nanciscuntur; uti nactus est S. Paulus, S. Antonius, S. Macarius, S. Franciscus et similes, uti dixi *Genes.* IX, 2. Vipera ergo hæc ultronea sua nece sibi temeritatis supplicium, Paulo innocentiæ dedit encomium. Neque enim ab ea morsus Paulus mortem obiit, sed famam consecutus est immortalitatis, imo et divinitatis. Nam qui aderant, videntes nihil mali in eo fieri, « dicebant eum esse deum, » *ibid.* vers. 6. Unde optime D. Chrysostomus *in Ps.* XCVI : « Ictus, ait, a vipera Paulus, Spiritus Sancti virtutem quæ in ipso habitabat, ostendit, usus vipera teste; » quasi vipera Apostolo fuerit, non pestis ad mortem, sed testis ad gloriam; et volens lethale venenum Apostolo infundere, sibi hauserit. Vere Arator de Paulo hic :

> Christique cruci sua membra relegans,
> Nescit ab angue mori.

Hinc impletur promissio Christi, *Marc.* XVI, 18 : « Signa eos qui crediderint, hæc sequentur, etc. : serpentes tollent; et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit. » Unde Tertullianus, in *Scorpiaco*, cap. I : « Hoc modo, inquit, etiam Ethnicis sæpe subvenimus, donati a Deo ea potestate, quam Apostolus dedicavit, cum morsum viperæ sprevit. »

Gratia S. Pauli Melita caret veneno. Porro ex hoc tempore, quo Paulus Melitæ viperam excussit, insulæ illi divinitus impertitum est, ut in ea serpentes omnes veneno careant, et quan-

tumlibet aliquem momorderint, nil prorsus inferant detrimenti; eamque insulani vocant gratiam S. Pauli, qui hac ratione abunde eis hospitii et hospitalitatis meritum compensavit. Melitæ ergo nullum maleficum serpentis genus nascitur, neque nocet aliunde invectum, imo gleba Melitensis antidotum est contra venena, adeoque ipsi Melitenses quasi terrori sunt serpentibus: ita Thomas Fazellus, *De Rebus Siculis,* Decad. I, lib. I, cap. I; Baronius, Gagneius et alii. Sic de S. Phoca martyre, in *Romano Martyrol.,* die 5 martii, ita legimus : « Qualiter de antiquo illo serpente triumphaverit, hodie quoque populis eo miraculo declaratur, quod si quispiam a serpente morsus fuerit, ut januam basilicæ Martyris credens attigerit, confestim evacuata virtute veneni sanatur.»

Sunt in Italia qui se de genere et cognatione Pauli esse jactitant, et serpentes impune contrectant. Sed hos imposturæ arguit Delrio, lib. I *Magic.,* cap. III, Quæst. IV, et ex eo Lorinus hic, eo quod compertum sit eos se contra morsum antidotis præmunire. Addit Lorinus, Marsos et Psyllos a serpentibus esse intactos et illæsos, non per antipathiam naturalem, ut quidam censent, sed per incantationes et artes magicas. Quin et Delrio *Salutatores,* qui verbis, et *Ensalmatores,* qui halitu varios morbos sanant, suspectos habet, multaque in iis notat suspicione et periculo plena; etsi Navarrus, in *Manuali,* cap. XI, num. 36, Salutatores excuset, putetque donum sanandi in eis, esse gratiam gratis a Deo datam ad bonum reipublicæ. Porro immunitatem hanc a venenis aliqui volunt esse naturalem Melitæ, uti naturalem esse Hiberniæ tradit Beda, lib. I *Hist. Anglic.,* cap. I; et Sardiniæ tradit Solinus Polyhistor, cap. XXXV; sed errant. Nam incolæ Melitæ mirati sunt S. Paulum a vipera tactum non inflari, nec emori, ut aliis accidisse viderant. Ergo ante S. Paulum Melita obnoxia erat venenis. Paulo ergo hanc immunitatem debet, et ultro acceptam refert.

Vers. 6. 6. **At illi existimabant eum in tumorem convertendum,** — ex incensione et inflammatione, quam creat viperæ morsus: hoc enim significat Græcum πίμπρασθαι. Unde Tigurina et Pagninus vertunt, *at illi existimabant futurum ut incenderetur, aut concideret repente mortuus.*

Et mori, — id est illico moriturum, uti jam dixi ex Græco. Porro quam cito serpentes, præsertim viperæ et aspides hominem necent, docet Galenus, lib. *De Theriaca ad Pisonem,* cap. VIII, in fine, exemplo Cleopatræ : « Cleopatram, ait, ferunt magnum primo ac profundum vulnus brachio suo dentibus intulisse : deinde venenum quod prius ex aspide paraverat, in pyxide quadam ad se allatum, vulneri infudisse; atque ita veneno corpus subeunte, non multo post insciis custodibus, vitam leniter finivisse. Nam revera serpentes illi velociter interficiunt, sicut ego sæpe in magna Alexandria expertus sum. Cum enim aliquem hoc supplicii genere condemnatum, sine longo cruciatu dilationeque necare volunt, aspides illorum pectoribus admovent, ambulareque parumper faciunt, atque sic ipsos brevi perimunt. »

Convertentes se, — ad invicem, mutata mente et sermone : hæc enim omnia significat Græcum μεταβαλλόμενοι. Ita Syrus, Chrysostomus, Tigurina, Pagninus, Lyranus et alii.

Dicebant eum esse deum. — Vide hic subitam Melitensium mutationem. Ex homicida faciunt deum, ait S. Chrysostomus. Sic Lycaonii videntes miraculum Pauli clamabant eum esse Mercurium, *Act.* XIV. 18.

Vers. 7. 7. **Principis insulæ.** — Græce, τῷ πρώτῳ, id est *primi.* Erat ergo Publius primarius inter Melitenses, ait S. Chrysostomus, at non princeps absolutus et dominus Maltæ : hæc enim parebat Romanis. Publius nomen est Romanum. Unde videtur ipse fuisse Romanus, qui prætura vel præfectura Maltæ functus, ibidem prædiis comparatis sedem fixit. Melita enim suberat Romanis, æque ac Sicilia, et a Siciliæ Prætore regebatur per vicarium, qui πρῶτος, id est *primus, antecedens, primarius princeps* insulæ et insulanorum vocabatur, idque docet antiqua inscriptio : *L. Ca. filius Cyr. eques Romanus,* πρῶτος Μελιταίων, id est *primus,* vel *princeps Melitensium,* quam recenset Philippus Cluverius, lib. II *De Antiqua Sicilia,* cap. XVI. Quam dives fuerit Publius, liquet ex eo quod hosce 276 naufragos per triduum hospitio exceperit, teste S. Chrysostomo. Ejus domus fuisse dicitur, quæ in urbe Melita ædes maxima S. Paulo dedicata est; prædia ejus fuisse putantur, quæ hodie *Benuerrat* dicuntur, juxta sinum ad quem navis appulit, non longe a pago *Nazar.* Ita noster Octavius Cajetanus, *Isagoges* cap. XIX. Silet hic Lucas, Paulum per tres menses quibus Maltæ fuit, prædicasse et convertisse Melitenses ipsumque Publium, de quo Arator ita canit :

> Mensibus hibernis tribus in regione Melitæ,
> Multiplicem dat Paulus opem.

Sic et Chrysostomus.

Porro Publium hunc a Paulo creatum esse Episcopum Melitensem, docet Ado in *Martyrol.,* die 21 januarii, et Beda, 18 januarii : adduntque eumdem deinde creatum esse Episcopum Atheniensem, esseque illum Publium, qui post Quadratum, Athenis in Episcopatu successit Dionysio Areopagitæ, ac nobili martyrio laureatus decessit, de quo Eusebius, lib. IV *Histor.,* cap. XXIII, et S. Hieronymus in *Catalog. Script. Eccles.,* in *Quadrato.*

Vers. 8. 8. **Salvavit eum,** — ἰάσατο, id est *sanavit,* utique per miraculum, præsertim quia febris et dysenteria sunt morbi contrarii, ut notat S. Hieronymus *in cap.* LVI *Isaiæ.* Notat S. Gregorius, lib. XXVII *Moral.,* cap. XI vel XIV, Paulum sanasse patrem Publii, quia is erat infidelis, ut eum hoc miraculo et beneficio converteret ad Christum : Timotheum vero ægrum non sanasse, quia is jam erat con-

versus. Morbus ergo ei relictus est ad exercitium patientiæ et augmentum coronæ.

Vers. 10. 10. MULTIS HONORIBUS NOS HONORAVERUNT, — non tantum reverentiam et honoris signa exhibendo, sed et alimenta nummosque subministrando, ut sequitur : hæc enim honor complectitur, ut patet *Prov.* III, 9 : « Honora Deum de tua substantia, » dando ei oblationes, decimas, primitias, victimas. Vide dicta *Deuter.* V, 16.

Vers. 11. 11. CUI ERAT INSIGNE CASTORUM. — Perperam Glossa legit *castrorum*. Usitatum erat, ait Sanchez, ut nautæ in puppi gestarent deos tutelares, id est eorum statuas et idola, vel effigies. Hos Phœnices *Patæcos* vocant, teste Hesychio, de quibus Persius :

> Ingentes in puppe dei.

Et Ovidius, lib. I *Trist.*, eleg. 3 :

> Puppique recurvæ
> Insilit, et pictos verberat unda deos.

Castores qui? Unde et Chrysostomus opinatur Castorum effigies in navi fuisse depictas. *Castores* vocantur gemini fratres Castor et Pollux. Castor enim, utpote senior, juniori Polluci suum nomen communicavit. Hi duo nati sunt ex Jove et Leda, Tyndari regis conjuge : unde et *Tyndaridæ* vocantur, et διόσκουροι, id est *Jovis filii*. Fingunt enim Poetæ Jovem cygni formam induisse, et ex eo Ledam ovum concepisse : ex quo nati sunt gemini, Castor et Pollux. Unde Horatius, lib. II *Serm.*, satyra 1 :

> Castor gaudet equis, ovo prognatus eodem
> Pugnis.

Castor enim fuit egregius equorum domitor, Pollux vero pugil. Ambo post mortem inter sidera relati sunt : quorum signum Gemini dicitur, in quo sol degit in junio. A Gentibus pro diis habiti sunt, præsertim a Romanis. Unde etiamnum eorum ingentes statuæ visuntur Romæ in aditu Capitolii. Hinc et Cicero *in Verrem*, act. 1 : « Vosque, ait, omnium rerum forensium, consiliorum maximorum, legum judiciorumque arbitri et testes, celeberrimo in loco prætorii locati, Castor et Pollux. » Habiti sunt dii maris, ideoque in navibus picti a nautis in tempestate invocabantur : sive quia sunt stellæ in cœlo hoc nomine, quæ si utraque appareat serenitatis, sin una duntaxat, tempestatis est indicium ; sive quia Castor et Pollux mare piratis liberarunt; sive quia iidem fuerunt argonautæ, cum cæteris sociis Colchos navigantes; et orta tempestate, cum cæteri timerent, duæ stellæ super capita Castoris et Pollucis visæ sunt, illicoque mare sedari cœpit : unde se eorum gratia a diis tutandos, cæteri persuaserunt, indeque in simili periculo eos invocare cœperunt, uti ex Diodoro Siculo et Valerio Flacco narrat Giraldus, *Synt.* V, pag. 182. Hæ fabulæ ortæ sunt ex eo quod nautæ observare soleant stellas Castorum, ac credere eas, si appareant, navigantes servare. Unde Horatius, lib. I *Carm.* :

> Dicam et Alcidem, puerosque Ledæ,
> Hunc equis, illum superare pugnis
> Nobilem; quorum simul alba nautis
> Stella refulsit,
> Defluit saxis agitatus humor,
> Concidunt venti, fugiuntque nubes,
> Et minax (quod sic voluere) Ponto
> Unda recumbit.

Idem alibi :

> Tyndaridæ sidus ab infimis
> Quassas eripiunt æquoribus rates.

Patroni nautarum qui? Jam nautæ Christiani post B. Virginem, quæ est stella maris, in periculo invocant S. Paulum, qui die ac nocte in profundo maris fuit, S. Clementem in mari mersum, S. Nicolaum, S. Franciscum Xaverium, qui perpetua quasi navigatione immensa Oceani spatia, a Lusitania in Indiam, Molucas, Japoniam et Chinam emensus et remensus est, et S. Hermetem, vel S. Telmum. Sic enim vocatur a nautis *Telmus*, vel *Elmus*, a loco ; qui proprio nomine dictus fuit Petrus Consalvus Ordinis S. Dominici, et ad cœlos migravit anno Domini 1246, cujus vitam et miracula conscripsit Ferdinandus Castiglius, I part. *Hist. S. Dominici*, lib. II, cap. XXIII, XXIV et XXV, et Ribadeneira in ejus Vita, quam habet in *Appendice Sanctorum extravag.* Porro invocant eos, non ut deos et numina, sicut Gentiles, ut objicit Calvinus, sed ut suos apud Deum patronos et advocatos, idque in ea re, in qua ipsi olim Deo servientes, meruerunt ut aliis in eadem opitulari possent. Vide Stapletonium hic in *Antidotis*.

Porro insigne Castorum sic erat effigiatum. Pingebantur Castor et Pollux quasi duo juvenes; cuique dabatur ovi pars dimidia, et jaculum in manu equusque candidus, superne eminebat stella. Ita Lucianus, in *Deorum Dial.*, in fine.

Vers. 12. S. Pauli in Siciliam appulsus et gesta. 12. SYRACUSAM. — Civitas est Siciliæ maxima et pulcherrima sub Pachyno monte sita, ubi fons Arethusa. Nunquam tam nubilus est dies in anno, quin eo Syracusis, æque ac Rhodi sol cernatur, ait Plinius, lib. II, cap. LXII. Jam nobilitata est S. Luciæ patria et martyrio. Hinc patet Paulum in Sicilia fuisse et Siculis profuisse. Unde S. Chrysostomus : « Porro, inquit, prædicatio etiam usque in Siciliam pervenit. »

Scripsit de Sanctis rebusque Siciliæ opus magno labore et studio, e priscis Siculorum monumentis erutum et elaboratum noster P. Octavius Cajetanus, sed morte præventus in lucem dare non potuit. Ejus ergo posthumum edendum suscepit P. Alfonsus Cajetanus, qui opus maturat, ut avidæ longæque multorum expectationi satisfaciat : interim excerpta ex ejus Isagoge de S. Petri et Pauli in Siciliam adventu et fructu, Panormo ad me Romam misit; cui proinde cum gratiarum actione hæc mecum accepta referat candidus

Lector. Illa hic summatim inseram, utpote quæ S. Lucæ historiam præsentem valde illustrant, multaque addunt et supplent, quæ S. Lucas studio brevitatis omisit. E quibus liquido videas priscam S. Petri et Pauli in Siculos benevolentiam, ac vicissim Siculorum incensa erga Apostolos studia.

Hæc igitur de S. Petro scribit *Isagoges*, cap. XVIII. Certum est Siciliam primitus a S. Petro accepisse fidem, Ecclesias primosque Episcopos. Unde Innocentius I, epist. *ad Decent.*, constanter affirmat in Sicilia nullum hominum instituisse Ecclesias, nisi quos Vener. Apostolus Petrus aut ejus successores constituerunt. Metaphrastes, orat. *De S. Petro et Paulo*, die 29 junii, tradit S. Petrum ex Syria Romam navigantem, in Siciliam Tauromenium appulisse; et apud Pancratium Episcopum, quem antea Antiochiæ agens eodem præmiserat, divertisse; quod anno 2 Claudii Imperatoris contigit. A S. Joanne Chrysostomo idem fuisse scriptum, Constantinus Lascaris in schedis suis firmat, quas in Thesauro Mamertinæ urbis legimus. Metaphrastis testimonium doctissimi viri, Vincentius Bellovacensis, Guilielmus Spirensis, Petrus Calesinus et Cardinalis Baronius anno Christi 44, firmavere. In Siciliam una cum S. Petro, ut ait Metaphrastes, venere ejus discipuli, Marcus Evangelii scriptor, Apollinaris postea a S. Petro Ravennam missus, Martialis ab eodem deinde amandatus in Gallias, Rufus Capuæ creatus Episcopus; Menæa addunt Beryllum. Tauromenii cum esset S. Petrus, Maximum catechesi probe instructum baptizavit et Episcopum ordinavit, constituitque ut Pancratio succederet. Idem Syracusis Marcianum dedit Episcopum, Catanæ Beryllum, ut habet *Martyrologium Romanum* et *Menologia Græcorum*. Hæ ergo tres primæ sunt Siciliæ Ecclesiæ a S. Petro erectæ. Hisce proxima est Agrigentum, cujus primum Episcopum scriptores S. Libertinum martyrem memorant; sed quo anno id factum, nos latet. S. Libertini Encomiastes Syracusanus, fide dignus, ipsum synchronum facit S. Peregrini martyris, qui S. Marciani, Syracusarum Episcopi, a S. Petro instituti, fuit discipulus.

Isagoges vero, cap. XX, tradit S. Paulum Syracusis a Marciano (quem eodem ante aliquot annos miserat S. Petrus, urbisque Episcopum ordinarat) Episcopo incredibili lætitia exceptum, et Christianorum omnium ejus Ecclesiæ studiis officiisque obviam euntium inclyto Apostolo in vinculis triumphanti. Certum mihi est, tres illos dies in eodem cum Marciano hospitio commoratum; ea in spelunca, quam ille pulsis dæmonibus Christo consecraverat, D. Paulum sacris operatum esse; Syracusanam Ecclesiam, primitias Occidentis, Deo obtulisse; multos ad Christum convertisse, eamque Ecclesiam adspectu colloquiisque recreasse, atque in Dei amorem incendisse. Vicina etiam Syracusis loca vicosque obivisse credimus : quanquam enim vinctus Romam duceretur, humanitate tamen Julii centurionis, cujus custodia tenebatur, multum Apostoli reverentiæ dabatur. Sidone enim ab eo permissus est ad amicos ire, et sui curam agere, Melitæ apud Publium tres dies hospitari. Super humanitatem Centurionis accedebat pietas et Christiana religio, quam omnes profitebantur quicumque socii navigationis D. Pauli fuerant, eorumque amor erga Apostolum, utpote cujus beneficio naufragium evasissent et in Christum credidissent; nam in Pauli gratiam omnium qui navi vehebantur, non solum corpora naufragio, sed animas infidelitati ereptas, ex Actis Apostolorum et D. Joannis Chrysostomi interpretatione superius docuimus. Ex his non ambigimus doctori Gentium permissum Syracusis libere agere, prædicare regnum Dei, quin et proximos urbis vicos obire. Certe quidem procul Syracusis fere octo passuum millibus, in agro cui Solarino nomen, ecclesia est D. Pauli Apostoli titulo insignita; et sane antiqua est architectura : in qua puteus visitur, cujus aqua hausta, ablutisque ægrotis, invocatione Apostoli Pauli multa in dies miracula patrantur, votaque et tabellæ pendentes sanctissimi Apostoli collata adversum mortales beneficia contestantur. Apud Syracusanos vetus traditio est, D. Paulum Apostolum, cum Syracusas venit, eum in locum excurrisse, ecclesiamque a Christianis in ejus rei memoriam fuisse extructam : in eo sane tractu antiquæ habitationis vestigia reperiuntur; fortasse ævo illo oppidum ibi fuit, quod Apostolus pro charitate sua invisit.

Isagoges vero, cap. XXI, docet S. Paulum oram Siciliæ legisse a Pachyno ad Pelorum, ac monumenta ab eo ibidem relicta recenset. Navigationem, inquit, ex insula Melita Syracusas lentam fuisse, non desunt qui probent : antequam enim ille navi vectus in Syracusanum portum appelleret, in oram cis Pachynum promontorium descendisse existimamus et vicina loca collustrasse. Vetus est traditio apud Hetinos et Pachyni accolas, Paulum Apostolum in eam oram pervenisse, atque intus ad milliaria quatuor in agrum Elorinum penetrasse : quo loco ædificata est a posteris ecclesia juxta fluvium Elorum, D. Paulo dicata, quæ adhuc manet, in adventus ejus memoriam; neque ab ea procul puteus est in veneratione summa habitus, cujus aquam qui biberint, vel laverint se, variis e morbis eripiuntur, maximeque valet adversum vulnera morsusque noxios bestiarum. Eodem in agro, cui nomen Biliscalis, alter puteus est, ad quem ejusdem Apostoli virtute et gratia multa miracula patrantur. Porro ex accessu D. Pauli ad hæc loca, illud omnino constat, tardam ejus navigationem per eam Siciliæ oram fuisse, non sine magna Dei providentia, ut Apostolus Siciliam collustraret, et quos posset, sua prædicatione ad Christum perduceret; sed et Apostolum Syracusis profectum, insulam circumlegisse D. Lucas docet.

Igitur Paulina navis posteaquam Syracusis solvit, oram Siciliæ maritimam prætervecta, rursum e cursu suo deflexit in littus, intra Tauromenium atque Messanam, ubi nunc ædes est Paulo Apostolo sacra. Antiqua ea fama est apud loci accolas, D. Paulum cum Siciliæ oram legeret, in sinum illum appulisse, cui monasterium D. Placidi in edito colle incumbit, in eoque commoratum littore, quod decem passuum millibus ab urbe Messana distat; ipso in littore locoque Apostoli pedibus calcato, Christiani deinde, ubi Christi fides adolevit, parvam, sed magnæ pietatis indicem Ecclesiam, D. Paulo sacram construxerunt, quæ Apostoli in illud littus descensum testificaretur, reique memoriam ad posteros derivaret. Rhegium Apostolus ea ex ora maritima solvit, quæ res a majoribus per manus nobis tradita, a D. Pauli navigatione non abhorret. Ejus enim testis ac scriptor D. Lucas, in *Actis Apost.*, ait Syracusis solventem, ora maritima Siciliæ navigata, Rhegium pervenisse. Verosimile est navim insulæ littus circumvectam illuc applicuisse, ubi adverso maris æstu ventisque, sive urgente nocte constitit, dum secundus esset æstus ventique, vel illucesceret dies, ne fretum illud infame naufragiis Charybdisque vorticibus formidatum cæca nocte trajiceretur, atque iis maxime quibus satis esset timoris ex proximo ad Melitam naufragio. Sinus autem ille, in quem fama est Apostolum descendisse, ad id videtur natura factus; neque illo opportunior maris tractus, Rhegium ex ora Mamertina solventibus; sed et naves quibus ex Oriente iter est per Siciliam in Occidentem, insula præternavigata, eo ex sinu qui nunc æde D. Pauli Apostoli nobilitatur, Rhegium de more transmittunt.

Isagoges, cap. XXII ostendit S. Paulum, fretum Siculum navigantem, conspexisse Messanam, sed non adiisse, uti contendit Constantinus Lascaris: adiisse vero eam postquam e primis Neronianis vinculis liber, rursum provincias et Siciliam (ut videtur innuitque S. Chrysostomus) peragravit. Traditio enim est Messanensis Ecclesiæ, S. Paulum Messanensibus Bacchylum Episcopum præfecisse. Sane quotannis ea in urbe supplicationes habentur festo Conversionis S. Pauli, in memoriam Bacchyli Episcopi, Messanensi Ecclesiæ a S. Paulo præpositi: ac vetus mos in ea Ecclesia est deducendi per urbem reliquas S. Pauli. Hæc noster Octavius. Addunt alii, in ditione Avola, quam multi censent esse Hyblem vel Hyblam, in qua thymi et salicum est copia, unde apes pastæ mel optimum conficiunt, indeque apes Hyblææ et mel Hyblæum nuncupatur, de quo Martialis in *Xeniis*:

> Cum dederis Siculis mediæ de collibus Hyblæ,
> Cecropios dicas tu licet esse favos.

Juxta Hyblam, inquam, pergendo versus Syracusas, similis illi Elorino est puteus qui a S. Paulo nomen accepit, ejusdem virtutis et venerationis: ad quem quia multi serpentes bibendi causa accedunt, hinc juxta eum multæ cernuntur viperæ et serpentes mortuæ, potu hujus aquæ occisæ. Similis et nomine et virtute est puteus juxta Syracusas, cujus aqua multas curat infirmitates. Hoc accepi a nostris Patribus Siculis, oculatis testibus. Ubi vide quantæ dignitatis et meriti fuerit S. Paulus, quantæ etiam bonitatis et beneficentiæ, quæ eum nusquam sinebat esse otiosum et vacuum, sed suæ virtutis semina et vitales radios instar solis ubique spargere compellebat, ut imitaretur Christum, « qui pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo, » ut ait S. Petrus, *Act.* X, 38. Vere de S. Paulo dicas, quod officium Ecclesiasticum canit de S. Cæcilia: « Cæcilia famula tua, Domine, quasi apis tibi argumentosa deservit. »

Denique Syracusis triduo commorans Paulus evangelizando majorem incolarum partem (ac per eos, vicinos Siculos, ut Sicilia fidem S. Paulo debeat) ad Christum convertit, uti narrat Hieronymus Marasiotus in *Chronicis Calabriæ*, lib. I, cap. XX.

13. RHEGIUM, — civitas Calabriæ objacens et vicina Siciliæ. Ita dicta ἀπὸ τοῦ ῥηγνύναι, id est *abrumpere*, eo quod terræ motu vel maris eluvione abrupta sit a Sicilia, cui prius cohærebat eratque contigua, imo continua. Sic et Siciliam dictam volunt quasi *Sicilitam*, id est *resectam* ab Italia, cui antea cohærebat. Ita Plinius, lib. III, cap. VIII: « Sicilia, inquit, quondam Brutio agro cohærens, mox interfuso mari avulsa XIIM in longitudinem freto, in latitudinem autem MD, juxta columnam Rheginam. » Et Isidorus clarius, lib. XIII *Orig.*, cap. XVIII: « Fretum, ait, appellatum est, quod ibi semper mare ferveat: fretum enim est angustum et quasi fervens. Nam freta Varro dicta ait quasi fervida, id est ferventia et motum ferveris habentia. Fretum Siciliæ, quod Rhegium dicitur, Sallustius ex tali causa vocari scribit dicens, Italiæ olim Siciliam conjunctam fuisse, et dum esset una tellus, medium spatium aut per humilitatem abruptum est aquis, aut per angustiam scissum; et inde ῥήγιον nominatum, quia græce abruptum hoc nomine nuncupatur. » Eadem quasi ad verbum habet S. Hieronymus in *Nomin. Act. Apost.*, et ex eo Beda hic. Recte ergo fretum hoc vocatur Rhegium, indeque urbs freto adjacens pariter vocatur Rhegium, quia hoc spatio ante fuerat isthmus, quem mare perrupisse dicitur. Porro Thucydides, lib. IV, hoc fretum vocat Charybdin: sic et Mela, lib. II, cap. VII; et Plinius, lib. XIII, cap. XVIII: « Eo quod gurgitibus, inquit, occultis naves absorbeat. Ter autem in die erigit fluctus, et ter absorbet: nam accipit aquas, ut vomat; vomit, ut rursus accipiat. » Vide Philippum Cluverium, lib. *I De Antiqua Sicilia*, cap. V.

Vers. 13.

Porro Rhegium vetusta et nobilis est Calabriæ civitas, de qua multa Hieronymus Marasiotus in

Chronicis Calabriæ, lib. I : « Rhegium, inquit, prima Italiæ civitas, olim fuit una e quatuor Rebuspublicis magnæ Græciæ, metropolis Calabriæ, ut liquet ex eo quod cum in Calabria sint quatuor Archiepiscopatus, antiquissimus sit Rhegiensis, qui decem habet Suffraganeos, Consentinus quatuor, S. Severinæ quinque, Rossanensis nullum.»

Silet hic multa Lucas, ac præsertim Rhegiensium a Paulo conversionem uno die, quo apud eos hæsit, factam : quæ ex Ecclesiæ Rhegiensis monumentis eodem ævo græce conscriptis, ac deinde in Latinum idioma translatis, et in Archiepiscopali archivio asservatis, a Rhegiensibus viris eruditis et primariis ad me Romam transmissa, hic transcribam, quia ad historiam præsentem faciunt, ut ex iis liqueat tum Rhegiensium primæva erga Christum et Paulum fides et devotio, tum S. Pauli erga eos amor, simulque ejus insatiabilis, etiam in mediis itineribus et vinculis, ubique evangelizandi sitis et ardor, æque ac energia et fructus. Sic igitur habent in vita et martyrio S. Stephani; qui S. Pauli comes et discipulus, primus ab eo creatus est Rhegiensium Episcopus : « Hic sanctus martyr Stephanus fuit e civitate Nicæa : petente autem Paulo Apostolo Romam, comitatus est eum usque ad civitatem Rhegii Calabriæ. Cum autem Apostolus civitatem invenisset idola colentem, prædicavit in ea verbum Domini; et sicut terra bona acceptum semen centuplum reddit, ita et ejus civitatis incolæ verbum Dei receperunt : quos cum Paulus instruxisset, et plurimos illorum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti baptizasset, creavit ipsis Episcopum Stephanum : qui sibi creditum gregem bene pascens, multos ad fidem Christi suis doctrinis convertit. Cum autem in hac civitate decem et septem annos moratus esset, et Episcopos et presbyteros ordinasset, Deique gratia Ecclesia aucta fuisset, postea persecutione contra Christianos mota, captus fuit ab Hierace duce Sanctus, tanquam præcipuus fidei Christianæ, et coactus fuit ut abnegaret Christum et immolaret idolis : ipse autem non admittebat, quin potius intrepide Christum Deum confitendo et factorem omnium, idola autem Gentium ligna et lapides sensu carentia, opera manuum hominum esse asserens et diaboli inventiones, idcirco indefesse percutitur una cum Socra Episcopo, et saxis quoque vultus eorum confringuntur, in caminumque ignis conjecti exierunt illæsi. Unde multi crediderunt in Christum et acclamaverunt dicentes : Magnus Deus qui a pontificibus Stephano et Socra prædicatur. Inter quos erant mulieres pudicæ Agnes, Felicitas et Perpetua nuncupatæ, discipulæ divi Stephani, quæ intrepide coram Hierace duce confessæ sunt, nomen Christi Dei, veri creatoris omnium prædicantes; tunc ira plenus dux, ipsas una cum Stephano et Socra pontificibus gladio discindi jussit : quo facto, illico tradiderunt sanctas animas suas Domino, gratias agentes et exultantes, quod digni facti essent pro Christo mori. » Addita erant elegantia troparia et protonia Græco-Latina, puta antiphonæ, versus et hymni in laudem S. Stephani, ex pervetusto codice Vaticano manuscripto, num. 1543, *Menæo* nuncupato, quo Ecclesia Græcorum in officiis divinis recitandis utitur, accepta, in quibus S. Stephanus vocatur Hierarcha, Hiero-martyr, τοῦ Παύλου ὁμόζηλος, id est « æmulator et similis zeli cum S. Paulo ; » ejusque martyrium consignatur die 5 julii, quo pariter die Rhegini ejus festum tota diœcesi celebrant : quæ, ne æquo sim longior, omitto. Addit Hieronymus Marasiotus in *Chronicis Calabriæ*, lib. I, cap. xx, hac de causa Rhegiensem ecclesiam Cathedralem esse insignitam titulo et sede Archiepiscopali, eique olim subjectas fuisse omnes Calabriæ Ecclesias, eo quod ipsa prima inter Calabros Episcopum S. Stephanum acceperit a S. Paulo, quodque S. Stephanus Episcopos, Presbyteros et Diaconos aliis Calabriæ civitatibus dederit et ordinarit.

Porro constans et antiquissima apud Rhegienses est traditio, hac ratione et miraculo S. Paulum Rhegienses convertisse : navi quæ Paulum vehebat, Rhegium appellente, ejus visendi causa ad littus concurrerunt Rhegienses, præsertim ut in ea sua numina Castoris et Pollucis, quæ præferebat navis, venerarentur. Mox Paulus de more orsus eis prædicare Evangelium, cum ab eis, utpote idololatris, non audiretur, postulavit ut sibi prædicanti vel ad modicum aures commodarent, tantillo scilicet tempore, quantulo candela exigua arderet. Eo impetrato, candelulam accendit affixitque columnæ, cui naves appellentes solebant alligari : cumque statim absumpta candela evanesceret, illico per miraculum cœpit ardere ipsa columna, quo portento perculsi et compuncti Rhegienses, Paulum ut hominem divinum auscultantes, ab eo ad Christum traducti sunt. In hujus rei fidem et memoriam columna in ecclesiam S. Pauli (quæ in littore erecta est) translata, honorifice supra altare majus reposita est : ubi mira veneratione colitur multisque miraculis coruscat, uti liquet ex hoc de ea Rhegiensium hymno, quem typis excusum vulgarunt mihique exemplar transmiserunt :

HYMNUS

IN COLUMNAM RHEGINAM

S. PAULI APOSTOLI.

Ave, columna nobilis,
Electro et auro ditior,
Illaque Mosis ignea
Columna fortunatior.

Quod ore Paulus prædicat,
Te fulgurante comprobat :
Te conflagrante Rhegium
Christi fidem complectitur.

Te palma tangens languida
Sensit medelam cœlicam :
Haustusque pulvis illico
Ægris salutem contulit.
Ergo columna Rhegia,
Hebros ut Israelica
In terræ optima transtulit,
Tu nos in astra ducito.
Summo Patri sit gloria
Natoque Patris unico,
Et Paracleto numini,
Cunctis in ævum sæculis. **Amen.**

℣. Paulus Apostolus devenit Rhegium. Alleluia.
℟. Et seminavit verbum Dei. Alleluia.

ORATIO.

« **Deus, qui ad Pauli Apostoli prædicationem, lapidea columna divinitus ignescente, fidei lumine Rheginos populos illustrasti; da, quæsumus, ut quem Evangelii præconem habuimus in terris, intercessorem habere mereamur in cœlis.** »

Insuper Joannes Angelus Spagnolus Canonicus Rheginus, *De Rebus Rheginis* lib. IV, cap. I, narrat vulgo credi, Paulo prædicante, pisces littus egressos ei auscultasse, uti auscultarunt S. Francisco et S. Antonio Patavino. Additque nonnullos dicere cicadas a S. Paulo tacere jussas, nunquam deinceps eo loci comparuisse; sed se id non credere.

PUTEOLOS. — Civitas est Campaniæ juxta Neapolim (ita Syrus), nobilis S. Januarii martyrio. Hinc tradunt et gloriantur Neapolitani, S. Paulum ex itinere Neapolim divertisse. *Puteoli* dicti, ab aquæ calidæ ibi ebullientis putore, ait Festus; vel, ut alii, a multitudine puteorum earumdem aquarum gratia factorum. Hæc etiam vocata est *Dicæarchia*, a justitiæ administratione; a Samiis condita, ut vult Eusebius, eo tempore quo Tarquinii Roma a Bruto sunt expulsi. Pari modo S. Petrum Romam navigantem appulisse Neapolim, ibique missam celebrasse tradunt Neapolitani, et Cardinalis Baronius, anno Christi 44.

Vers. 14. 14. ET SIC (hoc est non mari, ut hactenus, sed terra pedestri itinere) VENIMUS (id est venire et pergere cœpimus) ROMAM, — unde pedites primo venimus ad Appii Forum, deinde ad tres Tabernas, denique Romam, ut mox explicat Lucas, vers. 16. Unde minus recte Cajetanus per Romam accipit portum Romanum, sive ostia Tiberina, ubi scilicet Tiberis in mare influit, qui Roma distat duodecim milliaribus Italicis. Nam inter portum Romanum et Romam non interjacet Forum Appii et tres Tabernæ, quo prius devenisse Paulum narrat Lucas. Melius alii per « Romam, » accipiunt agrum Romanum, præsertim quia olim suburbia Romana longissime se quaquaversum extendebant. Denique potest hic esse anacephalæosis, qua Lucas generatim primo dicat Paulum Puteolis venisse Romam, deinde particulatim itinera media enarret quibus Romam contendit et pervenit, nimirum per Appii Forum et tres Tabernas, ubi ei occurrerunt fideles Romani eumque Romam deduxerunt. Hoc enim frequens est Hebræis, uti videre est in libris *Regum* et alibi.

Vers. 15. 15. ET CUM AUDISSENT (forte ex litteris Christianorum Puteolanorum) FRATRES, — puta Christiani, quod Paulus in urbem adventaret.

Appii Forum quod? USQUE AD APPII FORUM. — Hoc Plinius, lib. XIV, cap. VI, ponit in agro Setino, dictum ab Appio Claudio, qui est auctor viæ Appiæ. Ortelius in *Theatro* censet, cum Blondo et aliis, esse Fossam Novam, ubi diem obiit S. Thomas Aquinas. Accedit Baronius, qui *Forum Appii* censet fuisse juxta Pontinas Paludes, ac Roma distare uno et quinquaginta passuum millibus, tres Tabernas vero triginta tribus, easque hodie vocari *Cisterna*, quæ urbecula est juxta Velitras, patriam Augusti Cæsaris. Eas enim fuisse contra Antium, quod modo *Nettuno* dicitur, docet Cicero *ad Atticum*, lib. II, epist. 29 : « Emersimus, inquit, commode ex Antio in Appiam, ad tres Tabernas. » Porro Isidorus Pelusiota, lib. I, *epist.* 337, et ex eo Œcumenius hic, tradit Forum hoc dici Appii, quod fuerit Appii statua insignitum : Romani enim loca, in quibus regum et principum statuæ positæ erant, vocabant fora. Sic vocatum est Forum Cornelii, quod hodie *Imola* dicitur; Forum Claudii, hodie *Tolsa*; Forum Julii, hodie *Frigoli*; Forum Livii, hodie *Forli*; Forum Sempronii, vulgo *Fostembrone*; Forum Segusianorum, vulgo *Bourg en Bresse*; Forum Tiberii, vulgo *Schwits*, civitas apud Helvetios.

ACCEPIT FIDUCIAM, — θάρσος, id est *præfidentiam, animos, audaciam, q. d.* Majores accepit animos Romæ prædicandi et majorem spem Romanos convertendi, tum quia Romanos fideles tam erga se propensos et devotos videbat; tum quia ex eis colligebat indolem Romanorum benignam, amicam, docilem; tum quia eos habiturus erat in prædicatione cooperatores et adjutores.

Vers. 16. 16. CUM AUTEM VENISSEMUS ROMAM. — Græca addunt, *tradidit Centurio vinctos* στρατοπεδάρχῃ, id est *principi exercitus*, ita vocabatur Prætor, vel Præfectus reorum, vinctorum et carcerum; sicut nunc Romæ vocatur *Barzellus*, qui post se ducit agmen sbirrorum, sive satellitum instar exercitus. Unde vir eruditus censet *Barzellum* dici ab Hebræo *Barzel*, id est ferrum, eo quod ferro et armis armatisque militibus stipatus incedat.

Porro Paulus ingressus est Romam anno Christi 57, ait Eusebius in *Chronolog.*; S. Hieronymus, *De Script. Eccles.*, in *Paulo*; Baronius et alii. Addit Beda, Ado, Usuardus et Onuphrius in *Chronol.*, ingressum esse die sexta julii. Baronius tamen et noster Lorinus citius id factum putant, et vere putant, si Paulus, ut vult Arator, initio veris solvit Melita. Sed hoc incertum est. Potius credendum est priscis, Bedæ, Adoni, Usuardo. Vide dicta cap. XXVII, vers. 9. Prisci enim inter se hic consentiunt.

SIBIMET MANERE, — in suo hospitio, *q. d.* Non ductus est in carcerem cum cæteris vinctis, sed in sua domo manere permissus est; ita tamen ut gestaret catenam, ut patet vers. 19, et haberet custodientem se militem, ne fugere vel elabi posset. Id honoris præstitum videtur Paulo, quod virum magnum, et, ut ait Chrysostomus, admirabilem censeret Centurio et cæteri, tum ex occursu et reverentia, quam ei ubique a Christianis exhiberi cernebant; tum ex ejus excelso animo, sapientia et virtute.

Vers. 17. 17. POST TERTIUM AUTEM DIEM. — Tres enim dies primos Paulus dedit quieti, utpote fessus tam longo itinere, ac comparando hospitio cæterisque rebus accommodandis. Addit Gagneius ex Œcumenio per hosce dies eum explorasse, num Judæi aliquas Romæ ei struxissent insidias, aut contra eum litteras dedissent ad suos Romæ degentes; cumque cognovisset nil tale eos factitasse, convocasse primos Judæorum. Vide hic curam et charitatem Pauli in Judæos, a quibus tanta, et hæc ipsa vincula patiebatur : ubique primos eos salutat et salutare satagit.

NON QUASI GENTEM MEAM HABENS ALIQUID ACCUSARE. — *Non quasi habeam de quo gentem meam accusem :* ita Tigurina; adimit suspicionem et metum Judæis, ne putent eum Romam venisse, ut Judæos accuset apud Cæsarem, itaque ipsi contra eum se arment. Tales enim multi e Judea Romam veniebant Pontifices, Scribas et Judæos accusaturi apud Imperatorem, ut patet ex Josepho.

Vers. 20. Spes Israel Christus. 20. PROPTER SPEM ENIM ISRAEL CATENA HAC CIRCUMDATUS SUM. — *Spes* metonymice ponitur pro re sperata. Nam *spem Israel* vocat Christum; quia Messias, sive Christus, uti Israelitis a tempore Abrahæ fuit a Deo promissus, ita assidue per tria annorum millia ab eisdem fuit exspectatus, et etiamnum exspectatur et exspectabitur usque ad finem mundi. Judæi enim in tot ærumnis suis non aliud sperant, non aliud orant, non aliud clamant quam ut veniat Messias, qui eos liberet et salvet. Vocatur autem Christus « spes Israel, » quia per Christum sperabant, et sperant veri Israelitæ justitiam, gratiam, salutem, resurrectionem, felicitatem et gloriam sempiternam. Hæc enim a Christo speranda et exspectanda esse promiserunt Prophetæ. Sensus ergo est, *q. d.* Ego Paulus hac catena vinctus sum, quia prædico Jesum esse Christum, ab eoque sperandam et petendam esse remissionem peccatorum, gratiam et salutem. Judæi ergo me vinxerunt, quia attuli eis suam spem. At vos spem vestram, puta Christum, quem vobis annuntio, et propter quem vinctus sum, excipite et in eum credite, ut salutem æternam assequamini. Sic Apostolus, *Coloss.* I, 27, Christum vocat « spem gloriæ, » et I *Tim.* I, 1, « spem nostram, » quia ipse est objectum et causa spei nostræ : per illum enim bona sperata, puta gratiam et gloriam consequimur. Hinc illæ Prophetarum ardentes de Christo preces et voces, Isaiæ, cap. XLV, vers. 8 : « Rorate cœli desuper, et nubes pluant justum : aperiatur terra, et germinet Salvatorem. » Et cap. LXIV, vers. 1 : « Utinam dirumperes cœlos et descenderes : a facie tua montes defluerent; » Jacobi : « Salutare (Salvatorem) tuum exspectabo, Domine, » *Gen.* XLIX, 18; Mosis : « Obsecro, Domine, mitte quem missurus es, » *Exodi* IV, 13.

Tropologice : Christus est « spes Israel, » id est dominantis Deo Deumque videntis, aut potius visuri; quia fideles non aliud sperant quam videre Deum et Christum in cœlo, ejusque præsentia et gloria beari et frui, juxta illud *Apoc.* XXI, 23 : « Claritas Dei illuminavit eam (cœlestem Jerusalem), et lucerna ejus est Agnus. » Et illud Ecclesiæ :

> Jesu nostra redemptio,
> Amor et desiderium,
> Deus creator omnium,
> Homo in fine temporum.

Et illud *Isaiæ* XXVI, 8 : « Domine, nomen tuum et memoriale tuum in desiderio animæ. » Et illud Psaltis, *Psalm.* XV, 5 : « Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei, tu es qui restitues hæreditatem meam mihi. Quid mihi est in cœlo, et a te quid volui super terram, Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum? »

Vers. 22. 22. ROGAMUS AUTEM A TE AUDIRE QUÆ SENTIS, — de spe Israel, quam dixisti, puta de Messia, an venerit, an adhuc sit venturus.

NAM DE SECTA HAC (Christi et Christianorum, quæ Christum jam venisse credit, quamque tu, o Paule, tacite commendasse videris, ideoque a Judæis esse vinctus) NOTUM EST NOBIS QUIA UBIQUE EI CONTRADICITUR. — Id dicunt, ut Pauli animum præoccupent, infringant et a Christo prædicando avertant, *q. d.* Tu, o Paule, occulte videris Christi sectam sequi et prædicare; at videris deceptus : nam ubique viri sapientes, inter quos sumus et nos, ei contradicunt. Illis ergo nobisque assentire, mentem affectumque erga Christum depone, ac nobiscum perge colere Mosen et religionem ab eo sancitam.

Moraliter hic disce signum Christi et Christianismi esse contradictionem et persecutionem. Hoc enim prædixit Simeon dicens : « Ecce positus est hic in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel, et in signum cui contradicetur, » *Lucæ* II, 34. Vere S. Hieronymus, *in Ezech.*, cap. XLVII : « Incipit, ait, possessio a Thamar, a palma videlicet victoriaque vitiorum, usque ad aquas contradictionis. Semper enim virtutibus contradicitur. » Ac citatis hisce Judæorum verbis, subjungit : « Omnis contradictio est sanctitatis, quæ interpretatur Cades, dicente Psalte, » *Psal.* XXVIII, 8 : « Concutiet Dominus desertum Cades. » Hoc est quod ait Paulus : « Omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur, » II *Tim.* III, 12. Vide ibi dicta.

Vers. 23. 23. TESTIFICANS REGNUM DEI, — multis testimoniis Mosis et Prophetarum ostendens regnum Dei esse Ecclesiam Christianam, eamque esse viam ad regnum cœlorum, quod plenum et gloriosum est Dei regnum. Vide dicta cap. II, 40.

A MANE USQUE AD VESPERAM. — Fuit ergo hæc prolixa Pauli vel lectio, vel concio; sed nimirum de Christo loqui non satiabatur, in ejus prædicatione non fatigabatur; zelus et sitis salutis Judæorum omnem ei corporalis sitis et famis memoriam adimebat. Si enim mercatores in die nundinarum toto die negotiantur, et usque in noctem jejuni permanent, nec famem sentiunt, ob lucri terreni sitim, multo magis Paulus captans animarum lucra, omnis cibi, potus, laboris et fatigationis obliviscebatur.

Vers. 25. 25. UNUM VERBUM, — appositum, insigne et illustre. Sic de Fabio Maximo dixit Ennius : « Unus homo nobis cunctando restituit rem. » *Unus*, id est insignis et eximius.

Vers. 26. 26. AURE AUDIETIS. — Sunt verba *Isaiæ* VI, 9, ubi ea explicui : quare hic illa non repetam.

Vers. 28. 28. GENTIBUS MISSUM EST HOC SALUTARE DEI, — id est hæc salus Dei, puta Christus salvator, cujus Evangelium, gratiam et salutem ego prædico. Septuaginta enim, quos sequitur S. Paulus, hebr. ישועה *iescua*, id est salus vertunt σωτήριον, id est *salutare*, ut innuant salutem hanc esse Christum salvatorem. Ita S. Basilius, *in Psalm.* LXV, et S. Augustinus, lib. I *Contra advers. legis et Prophet.*, cap. XV.

Vers. 29. 29. QUÆSTIONEM, — ζήτησιν, id est *disquisitionem*, ob scrupulos de Christo, quos eis injecerat Paulus.

Vers. 30. 30. MANSIT AUTEM BIENNIO. — Ergo usque ad annum Christi 61, qui fuit Neronis quintus.

IN SUO CONDUCTO. — Ita lege cum Romanis, Græcis et Syris, *non conductu*, ut perperam aliqui legunt : *conducto*, scilicet hospitio et domo. Sic *conductum* substantive pro loco conducto, accipit Cicero, orat. *pro Cluentio*, dicens : « Solet enim extra portam aliquid habere conducti. » Unde Syrus vertit, *conduxit sibi Paulus domum, et fuit in ea duobus annis*. Domus hæc versa in ecclesiam, vocatur nunc *Diaconia S. Mariæ in via lata*, cui inscriptum est hoc fuisse hospitium S. Pauli, S. Lucæ, et postea S. Martialis; ac S. Lucam in eadem pinxisse imagines B. Virginis : ubi et Lucas hunc Actorum librum conscripsit et absolvit. Diaconia hæc vicina est Collegio Romano, in quo pariter hunc in Lucam commentarium, ejusdem ope et quasi vicini spiritu afflatus elucubravi.

Vers. 31. 31. PRÆDICANS, etc., CUM OMNI FIDUCIA, — μετὰ παῤῥησίας, id est *libertate, audacia, fiducia*. Verisimile est quod scribit Eusebius, lib. II *Histor.*, cap. XXII, Neronem primo imperii sui quinquennio lenem et facilem, apologiam Pauli clementer excepisse, præsertim quia quæstio hæc de Christo contra Judæos, quos ipse parvi faciebat, agebatur. Adde Paulum sibi conciliasse familiares Neronis. Sic enim de eo scribit S. Chrysostomus hic, *hom.* 54 : « Dicitur salutasse Neronis pocillatorem et concubinam, » quam Baronius et alii censent fuisse Poppæam Sabinam, de qua ita scribit Tacitus, lib. XIII : « Huic mulieri cuncta alia fuere præter honestum animum. Quippe mater ejus, ætatis suæ feminas pulchritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat. Opes claritudini generis sufficiebant : sermo comis, nec absurdum ingenium, modestiam præ se ferre et lascivia uti, rarus in publicum egressus, idque velata parte oris, ne satiaret aspectum, vel quia sic decebat.» Quocirca Paulus in primis hisce vinculis, plures e familia Neronis ad Christum convertit, de quibus ipse ait *Philip.* IV, 22 : « Salutant vos omnes Sancti, maxime qui de Cæsaris domo sunt. » Inter hos eminuere Torpes et Evellius, quos postea Nero sævior factus occidit et martyrio coronavit : ut Martyres enim ascripti leguntur *Martyrologio Romano*, die 11 et 27 maii.

Nota hic *primo* : Paulum in vinculis agentem Philippenses Christiani consolati sunt, mittentes ad eum Epaphroditum suum Episcopum cum pecunia, ut necessitatibus ejus subvenirent : quibus ipse gratias egit scripsitque epistolam *ad Philip.* Venit quoque Iconio ad eum Onesiphorus, ut ei ministraret, uti Paulus testatur II *Timoth.* I, 16. Nam Pauli comites omnes, excepto Luca, metuentes Neronem, eum dereliquerant, uti ipse ibidem ait cap. IV, 16. Sed Dominus ei astitit eumque confortavit. Ex vinculis quoque scripsit Paulus epistolam ad Colossenses, ad Ephesios, ad Philemonem, ad Timotheum. Unde illæ cæteris ardentiores, spirant martyrem et martyrium.

Nota *secundo* : Censet Baronius Neronem causam Pauli, quia sacra erat, et religionem spectabat, ad pontifices Romanos rejecisse; qui cum Gentiles essent, et Judæos odissent, Paulum ab eis accusatum absolverunt. Et hoc videtur innuere Paulus, *Philip.* I, 13, dicens vincula sua fidemque et prædicationem Christi, nota facta fuisse in omni prætorio.

An Paulus Episcopus Romæ? Nota *tertio* : Olim Marsilius de Padua, tempore Joannis XXII Pontificis, scripsit librum, cujus titulus *Defensor pacis*, in quo contendit S. Paulum fuisse Episcopum Romæ, non S. Petrum, eo quod S. Lucas Paulum biennio Romæ versatum dicat, Petri vero non meminerit. Eum hoc sæculo secutus est Uldaricus Valenus aliique hæretici, qui impudenter negant S. Petrum Romæ fuisse; quem fuse refutat Bellarminus, lib. II *De Rom. Pontific.*, cap. I et sequentibus. Nam, ut alia taceam, ejus impudentiam refutat continua Ecclesiæ Romanæ et cæterarum omnium fides, et sæculorum omnium traditio; adhæc omnes Historici et Patres, quos operose citat Bellarminus. S. Petrus ergo fuit Romanus Episcopus, ac episcopatui Romano annexuit pontificatum totius Ecclesiæ, in eoque sibi sequentes Romanos Episcopos succedere voluit et sanxit, ut, quicumque eligeretur in Roma-

num Episcopum, is pariter esset Episcopus et Pontifex totius Ecclesiæ, uti a S. Petro hucusque, continua Episcoporum et Pontificum Romanorum successione factum esse constat. Paulus ergo Romæ in vinculis prædicando, Petrum in fundando Romano episcopatu et pontificatu adjuvit; eaque de causa S. Epiphanius, *hæresi* 27, Petrum et Paulum vocat Romanos Episcopos, quia scilicet uterque tanquam Apostolus Romanam Ecclesiam erexit, docuit, fundavit, ibique munia episcopalia exercuit : sed Petrus, ut proprius Romæ Episcopus; Paulus, ut Petri administer et adjutor, præsertim quia Romæ ex professo Paulus sedem non fixit, sed per accidens duntaxat, et quasi transiens, uti ipse Romanis scripserat cap. xv, 24, dicens : « Cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens videam vos, et a vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruitus fuero. »

Nota *quarto* : Lucas hic finit Acta Pauli in biennio vinculorum ejusdem, puta anno Christi 61, Neronis 5; quid deinde ab eo gestum sit, nec ipse, nec alius authentice conscripsit. Nam Acta Lini, quæ hæc conscribunt, de fide suspecta et apocrypha sunt. Illud constat, Paulum a Neronis vinculis fuisse solutum. Hoc enim ipse Paulus testatur, II *Tim.* IV, 17 : « Dominus, ait, mihi astitit, et confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, et audiant omnes gentes, et liberatus sum de ore leonis, » id est Neronis. Ad quod juverunt litteræ Festi, præsidis Syriæ, quas ad Neronem de Paulo dedit, quibus utique significavit se nullum crimen in eo deprehendisse, nec Felicem, nec Lysiam. Causam aliam ex Tacito, lib. XIV, dat Baronius, anno Christi 61, in fine : Cum, ait, publica adulatione lætitia quoque publica omnium esset, ut de salute parta Imperatoris (ac forte ut suam crudelitatem specie humanitatis tegeret : eodem enim anno occidit Agrippinam matrem suam), fortasse ex ea causa accidit, ut Paulus in carcere jam insumpto biennio, una cum cæteris vinctis solutus vinculis liber juberetur abire.

Nota *quinto* : Patrum (quos citavi *Rom.* XV, 24) traditio est, Paulum vinculis solutum, inter alias provincias adiisse Hispaniam, uti proposuerat, *Rom.* XV, 24, ibique prædicasse, præsertim ut apud Hispanos jam quasi desertos suppleret locum S. Jacobi, ab Herode capite truncati. Nonnulla quæ ibi gessit sigillatim enarrat L. Dexter in *Chronico,* anno Christi 64 : « L. Annæus Seneca, ait, Cordubensis Hispanus, missis ultro citroque ad S. Paulum litteris, de Christiana re bene sentit, factusque Christianus, occultus ejus discipulus fuisse creditur, dulciterque scribit ad Paulum in Hispania morantem.

Pauli in Hispania gesta.

» S. Paulus ad Hispanias veniens secum fert Philemonem, Timotheum aliosque discipulos : Libysocæ Laminiique, urbibus provinciæ Arenatium prædicat; Philippum, cognomento Philotheum (quem anno Christi 91, asserit sepelisse corpora S. Gervasi et Protasii martyrum, [illegible] suorum Mediolani), Probum, Xantippenque [illegible] uxorem ad fidem convertit : presbyteros ibi [illegible]linquit.

» S. Paulus (Proconsul olim Cypri, *Act.* XIII, 7 conversus a S. Paulo), Narbonensis Episcopus, qui cum Paulo Apostolo venit in Hispaniam, ibidem prædicat. »

Et mox anno Christi 66 : « Sanctæ feminæ, virgines Basilissa et Anastasia, Hispanæ, ex urbe Setabi in Edetanis, secutæ sunt S. Paulum Apostolum, cujus et Petri corpora curantes, a Nerone Cæsare hujus rei gratia præclaram coronam (martyrii) obtinent.

» S. Paulus scripsit epistolam ad Hebræos Hispanos conversos. »

Et inferius, anno Christi 100, in Hispania discipulos Pauli nominat Xantippen, Polyxenam, M. Lupum, Philippum, Lucium, maritum Candidæ et martyrem, additque : « Floret Q. Marcella, M. Marcelli Romæ Præfecti filia, M. Marcelli Eugenii Toletanorum Pontificis soror, quam S. Paulus visis in ejus fronte aureis litteris, ad fidem Laminii convertit. Ejus mater Claudia Xantippe, civis Romana, fuit corpore super justam staturam procero, in quam jocatur Martialis. » Hæc ille, de cujus fide dixi in fine Chronotaxeos. Illi adstipulantur alii. Nam *Martyrologium Romanum*, die 15 septembris, asserit Paulum euntem in Hispanias, duxisse secum Paulum, olim Proconsulem Cypri, eumque Narbonæ reliquisse Episcopum. Addit Ado in *Chronico,* anno Christi 59, Paulum reliquisse Trophimum Arelate, Viennæ vero Crescentem. *Menologium Græcorum*, die 25 septembris, tradit Xantippen et Polyxenam in Hispania a Paulo ad Christum esse conversas. Idem tradit Metaphrastes in *Vita S. Pauli*, additque cum Isidoro et aliis, eum per Italiam et Franciam evangelizasse. Adjungunt Hispani et Græci Interpretes S. Dionysii, Hierotheum, quem ut virum divinum suumque magistrum celebrat Dionysius Areopagita, lib. *De Divinis Nomin.*, cap. III, fuisse Hispanum, et a S. Paulo ad Christum conversum. Quocirca Lucianus, Christi, Pauli et Christianismi irrisor, ita Paulum quasi cœlestem et cœlitem pingit in *Philopatro* : « Quando autem me Galilæus ille convenit recalvaster, naso aquilino, qui in tertium usque cœlum per aerem ingressus est, quæ optima et pulcherrima sunt, inde didicit; per aquam nos renovavit, in beatorum vestigia insistere fecit, et ex impiorum regionibus nos reduxit. »

Hisce consentit Sophronius, Patriarcha Hierosolymitanus, quem citat Salmeron hic, *tract.* 59, qui asserit Xantippen vidisse in fronte Pauli inscripta hæc verba, « Paulus Apostolus prædicator Christi; » quo viso eum audiisse, et Christi fidem cum marito Probo suscepisse. Et S. Anselmus, *in epist. ad Rom.*, cap. XV, asserens Paulum in Hispania prædicasse, subjungit : « Pervenit igitur usque ad Hispanias, et a mari Rubro usque ad Oceanum

prædicando cucurrit, imitans solis cursum ab Oriente usque ad Occasum, ut ante ei terra deficeret, quam studium prædicandi. » Hinc Dertosensis Ecclesia in Hispania agnoscit et celebrat primum suum Episcopum Rufum, filium Simonis Cyrenensis bajulantis crucem Christi, quem Paulus veniens in Hispaniam secum adduxit. Addit probatque Salmeron, tom. XII, *tract.* 59, Paulum post prima vincula visitasse Syriam, Asiam, Macedoniam, Græciam. Paulus enim, *ad Hebr.* cap. ult., scribens e vinculis : « Cognoscite, inquit, fratrem nostrum Timotheum dimissum, cum quo si celerius venerit, videbo vos. » Et *ad Philip.* II, 24 : « Confido in Domino, quoniam et ipse veniam ad vos cito. » Et *ad Philem.*; vers. 22 : « Para mihi hospitium : nam spero per orationes vestras donari me vobis. » Ita Theophylactus, præfat. *in epist. ad Hebr.*; Œcumenius *in cap.* XV *Rom.*, et alii.

Pauli martyrium.

Nota *sexto* : Paulus e primis hisce vinculis dimissus, vixit adhuc 8 annos, quibus Hispanias aliasque provincias evangelizando peragravit : quibus exactis Romam rediens, certansque cum S. Petro contra Simonem Magum et Neronem, ab ipso, eo quod pellices a se ad Christum traduxisset, damnatus gladioque percussus, gloriosum Apostolatum gloriosiore martyrio coronavit anno Christi 69, Neronis 13, die 29 junii : sed illico Neronem persecuta est divina tam sancti effusi sanguinis ultio. Nam anno sequenti, eodem mense junio, die decima, qua olim Octaviam uxorem occiderat, a senatu proscriptus quæsitusque ad necem, ex desperatione semetipsum confodit anno ætatis 32. Ita Suetonius, Dio et alii in ejus Vita.

Moraliter, cruces pariunt gloriam.

Moraliter S. Chrysostomus hic, *homilia* 54, docet Paulum et fideles per vincula, adversitates et tentationes gloriosiores fieri : « Perinde enim esse, ac si quis calamo prælietur contra ignem. Hic enim ignem videtur verberare, sed ignis clarior fit, et calamus consumitur. Alimentum enim et fomes claritudinis est malitia virtuti. Injustitia, quando ut opus fuerit utitur Deus, res nostras clariores reddit. Iterum quando diabolus operatur tale quiddam, clariores facit sustinentes; » uti Pharao persequendo Mosen et Hebræos, eos illustriores effecit ; et diabolus affligendo S. Job, ejus patientiam celebravit. « Gymnasium ergo philosophiæ ac eos virtutis sunt afflictiones et curæ. » Probat id exemplis et similitudinibus. « Ea propter, ait, pauperes divitibus sunt sapientiores, utpote multis fluctibus vexati et exerciti. Nam corpus quod otiosum est et immobile, morbis magis obnoxium et fœdum est; quod autem movetur et laborat, et ærumnis exercetur, formosius est et sanius. Hoc etiam in anima reperire licet. Et ferrum quidem si jaceat, corrumpitur; si exerceatur autem, splendet. Et similiter anima quæ movetur. Motio autem animæ, curæ ipsæ; et artes ipsæ pereunt, si non moveatur anima. Fortes nos faciunt contraria. » Idem, *hom.* 15 : « Suscepit, inquit, illum (Paulum) Roma vinctum a mari venientem, ex naufragio servatum, et liberata est ab errorum naufragio; sicut rex quidam post navalem pugnam et victoriam, in regalissimam istam aulam ascendit. Suscepit illum Roma vinctum, et vidit coronatum ac celebratum. Hoc autem initium cursus iterum erat, et triumphos triumphis inexpugnabiles conjunxit. » Et mox : « Cœlum erat ille (imo omnibus cœlis sublimior), solem habens justitiæ. Cui comparaverit quis illius verba? mari vel Oceano? Sed nihil par est : illo sunt verba ejus copiosiora, puriora et profundiora ; et sic non peccarit quis, si cor Pauli mare etiam ac cœlum dixerit, cum ob puritatem, tum ob profunditatem. Mare est, navigantes non a civitate in civitatem, sed a terra in cœlum vehens. Si quis in hoc mari navigaverit, secunda aura navigat. Non est in hoc mari ventus, sed pro vento est Spiritus Sanctus, qui in illo navigantes animas vehit. Mare est portu tranquillius et securius, nihil habens salsum; sed dulcem ac purum laticem, sole limpidiorem et magis perspicuum, » etc. Ac Paulum vocans « os igneum, » concludensque, ait : « Æmulemur Paulum, et imitemur fortem illam ac adamantinam animam, ut per vestigia eorum, qui sic vixerunt euntes, possimus vitæ istius pelagus pernavigare, et in portum sine fluctibus pervenire, bonaque diligentibus Deum promissa assequi, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul ac Sancto Spiritui gloria, imperium, honor nunc, et semper, et in sæcula sæculorum. Amen. »

VIVE ÆTERNITATI.

Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe.

S. Gregorius Nazianzenus in *Sententiis.*

INDEX
LOCORUM SACRÆ SCRIPTURÆ
QUÆ HISCE IN ACTA APOSTOLORUM COMMENTARIIS EXPLICANTUR ET ILLUSTRANTUR.

Prior numerus paginam, secundus columnam indicat; si unicus tantum occurrat numerus, ad præcedentem referri indicio est.

INDEX
RERUM ET VERBORUM
MEMORABILIUM,
QUÆ HIS IN ACTA APOSTOLORUM COMMENTARIIS CONTINENTUR.

A.

C.

D.

E.

F.

I.

J.

K.

L.

N.

Q.

R.

S.

T.

U.

V.

X.

Z.

INDEX

MATERIARUM MORALIUM

HIS COMMENTARIIS CONTENTARUM

QUÆ AD EVANGELIORUM DOMINICARUM, AC FESTORUM ET FERIARUM NONNULLARUM PER ANNUM ACCOMMODATARUM VERBA, IN USUM ET GRATIAM CONCIONATORIUM, ADAPTANTUR.

DOMINICA XI POST PENTECOST.

DOMINICA XII POST PENTECOST.

DOMINICA XIII POST PENTECOST.

DOMINICA XIV POST PENTECOST.

DOMINICA XV POST PENTECOST.

DOMINICA XVIII POST PENTECOST.

DOMINICA XXII POST PENTECOST.

DOMINICA XXIII POST PENTECOST.

DOMINICA ULT. POST PENTECOST.

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

IN FESTO CONVERSIONIS S. PAULI.

IN FESTO PURIFICAT. B. VIRGINIS.

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

IN FESTO S. MATTHIÆ.

IN FESTO S. BARNABÆ.

IN FESTO SS. PETRI ET PAULI.

IN FESTO COMMEMOR. S. PAULI.

IN FESTO S. JACOBI.

FINIS.

Erratum : Pag. 366, col. 2, lin. 35, pro *Ephes.* vers. 1, lege : *Ephes.* IV, 2.